2007–2012 ZKP_biuletyn-specjalny_indeksy_internet 2
2007csb biuletyn 2007csb 224
2007pl biuletyn 2007pl 374
2008 biuletyn_2008 524
2009 biuletyn_2009 810
2010 biuletyn_2010 1087
2011 ZKP_biuletyn_2011 1423
2012 ZKP_biuletyn_2012 1752
2013 ZKP_biuletyn2013 2100
2014 ZKP_biuletyn2014 2408
2015 ZKP_biuletyn2015 2760
2016 ZKP_biuletyn2016 3164
2017 ZKP_biuletyn2017 3539
2018 ZKP_Biuletyn2018 3821
2019 ZKP_biuletynRJK-2019 4167
2020 Biuletyn-RJK-2020 4505
2021 Biuletyn-RJK-2021 4922
2022 Biuletyn-RJK-2022 5242
2023 Biuletyn-RJK-2023 5672
2024 Biuletyn-RJK-2024 5990
2025 ZKP_biuletynRJK2025_inetrnet 6370

Dušan-Vladislav Paždjerski

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

RJK

Indeks zawiartoscë Biuletinów RJK

Indeks zawartości Biuletynów RJK

2007–2012

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

Redakcja
Dušan-Vladislav Paždjerski

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA
BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

Indeks zawiartoscë Biuletinów RJK
Indeks zawartości Biuletynów RJK
za lata 2007–2012

RADA JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

Gduńsk 2013

Korekta
Bożena Ugowska

Opracowanie graficzne i projekt okładki
Piotr Geisler

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Gdańsk 2013

ISBN 978-83-62137-76-3

Wydawca
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20–23
80–837 Gdańsk
tel. 58 301 27 31, fax 58 346 26 13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Kaszubi pl

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji

Ministerstwo
Administracji
i Cyfryzacji

Kòrekta
Bòżena Ùgòwskô

Graficzné òbrobienié i projekt òbkłôdczi
Pioter Geisler

Copyright by Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié

ISBN 978-83-62137-76-3

Wëdôwca
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20–23 80–837 Gduńsk
tel. 58 301 27 31, fax 58 346 26 13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Kaszubi pl

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniémù Minystra Administracji i Cyfrizacji

Ministerstwo
Administracji
i Cyfryzacji

SPIS TREŚCI

Znaki i skróty 6

Wprowadzenie.. 7

I. Zbiorowy spis treści 9

II. Indeks nazwisk 23

III. Indeks tematyczno-przedmiotowy 43

IV. Indeks wyrazów kaszubskich i pojęć gramatycznych omawianych w Biuletynie RJK... 49

ZNAKI I SKRÓTY

07P – Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego za r. 2007, tom w języku polskim
07K – Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego za r. 2007, tom w języku kaszubskim
08 – Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego za r. 2008
09 – Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego za r. 2009
10 – Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego za r. 2010
11 – Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego za r. 2011
12 – Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego za r. 2012
E – Edukacji (Komisja RJK)
JK – Język kaszubski
KK – Komisja Kościelna (ZKP)
M-A – Medialno-Administracyjna (Komisja RJK)
PJiA – Polityki Językowej i Administracji (Komisja RJK)
RJK – Rada Języka Kaszubskiego
SiN – Standaryzacji i Normalizacji (Komisja RJK)
ZKP – Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

Sposób oznaczania odpowiednich wyrazów według miejsca pojawiania się (w indeksie i w innych działach)
np. **07P:120** > Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego za r. 2007, tom w języku polskim, s. 120;
10:25 > Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego za r. 2010, s. 25.

WPROWADZENIE

Niniejszy *Indeks zawartości Biuletynów RJK za lata 2007–2012* został opracowany i tak ułożony, aby pokaźną już działalność Rady Języka Kaszubskiego i jej efekty w formie pisanej uporządkować, zaprezentować w bardziej systematycznym układzie i w łatwiejszy sposób udostępnić wszystkim zainteresowanym osobom.

Jestem pewien, że ten typ prezentacji dorobku Rady umożliwi również jej członkom bardziej efektywną pracę, przede wszystkim w analizie dotychczasowych uchwał oraz tworzeniu nowych, a tym samym, jakość regulacji dotyczących języka kaszubskiego będzie o wiele lepsza, zaś same regulacje bardziej przystępne.

W ciągu sześciu lat (2007–2012) Rada Języka Kaszubskiego utworzyła i zaprezentowała pokaźny i różnorodny dorobek, który wypełnia lukę w kaszubologii w wielu obszarach, co niniejszy *Indeks zawartości* dobitnie podkreśla.

Na końcu, ten sposób skoncentrowanego przedstawienia całościowego materiału, który wiąże się z funkcjonowaniem Rady, jest również przydatny do całego szeregu badań i analiz, zwłaszcza, że jest planowane rozrastanie się *Indeksu zawartości* i poszerzanie go o dalsze lata działalności, udokumentowane kolejnymi tomami wydawanymi przez Radę Języka Kaszubskiego.

Dušan-Vladislav Paždjerski
Wejherowo, grudzień 2013 r.

I

ZBIOROWY SPIS TREŚCI (2007–2012)

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO. R. 2007

☐ E. Breza: Wstęp (5–7)
☐ Regulaminy (9–25)
☐ Regulamin Rady Języka Kaszubskiego przy Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim (11–16)
☐ Regulamin Komisji Standaryzacji i Normalizacji Rady Języka Kaszubskiego (17–19)
☐ Regulamin Komisji Edukacyjnej Rady Języka Kaszubskiego (20–22)
☐ Regulamin Komisji Medialno-Administracyjnej Rady Języka Kaszubskiego (23–25)
☐ Postanowienia (Uchwały) Rady Języka Kaszubskiego (27–45)
☐ Uchwała Nr 1/RJK/06 z dn. 17–11–2006 r. w sprawie kaszubskiej nazwy Rady Języka Kaszubskiego oraz jej Komisji (29)
☐ Uchwała Nr 2/RJK/07 z dn. 21–06–2007 r. w sprawie kaszubskiego szyku wyrazów (30)
☐ Uchwała Nr 3/RJK/07 z dn. 26–06–2007 r. w sprawie zakończeń typu -cjô || -cëjô, -fiô || -fijô w wyrazach pochodzenia obcego (31)
☐ Uchwała Nr 4/RJK/07 z dn. 26–06–2007 r. w sprawie terminologii z zakresu teorii literatury na potrzeby szkół (32–36)
☐ Uchwała Nr 5/RJK/2007 z dnia 26–06–2007 r. w sprawie terminologii medialnej dotyczącej określeń miesięcy, dni, pór roku, stron świata i czasu (37–40)
☐ Uchwała Nr 6/RJK/07 z dn. 8–12–2007 r. w sprawie niektórych nazw geograficznych oraz niejasnych form wyrazowych użytych w materiałach dla słuchaczy kursów języka kaszubskiego organizowanych przez Akademię Kształcenia Zawodowego (41–43)
☐ Uchwała Nr 7/RJK/07 z dn. 8–12–2007 r. w sprawie alternacji ó : o, ruchomego e, labializacji, występowania ë po spółgłoskach tylnojęzykowych, wargowych i miękkich, oboczności -i || -e w niektórych przypadkach rzeczowników żeńskich pochodzenia obcego (44–45)
☐ Referaty. Starbienino, 12–13 października 2007 r. (47–94)
☐ E. Breza: Wybrane zagadnienia pisowni i morfologii kaszubskiej (49–58)
☐ R. Wosiak-Śliwa: O normie językowej w polszczyźnie i nie tylko (59–63)
☐ D. V. Paždjerski: „Kaszëbsczi słowôrz normatiwny” Eùgeniusza Gòłąbka – warsztat metodologiczny (64–72)

- E. Pryczkowski: Język kaszubski w działalności publicznej i obrocie prawnym, a zwłaszcza w reklamie, prasie, radiu i telewizji oraz administracji (73–82)
- R. Mistarz: Analiza programów nauczania języka kaszubskiego stosowanych w nauczaniu szkolnym po 1999 r. i potrzeby w tym zakresie. Konspekt (83–88)
- H. Makurat: Stan i problemy dzisiejszego języka kaszubskiego (89–94)
- Referaty inne (95–122)
- H. Makurat: Bilingwizm na kaszubskim obszarze językowym (97–103)
- H. Makurat: Sytuacja języka kaszubskiego z punktu widzenia hierarchiczności języków i polityk językowych na płaszczyźnie diachronicznej i synchronicznej (104–112)
- M. Cybulski: Praktyczne aspekty Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym (6 I 2005. Dz. U. 2005 Nr 17 poz. 141.) (113–122)
- Dezyderata (123–126)
- Biogramy członków Rady Języka Kaszubskiego (127–143)
- Witold Bobrowski (129)
- Edward Breza (130)
- Marek Cybulski (131)
- Roman Drzeżdżon (132)
- Stanisław Geppert (133)
- Eugeniusz Gołąbek (134)
- Wanda Lew-Kiedrowska (135)
- Hanna Makurat (136)
- Dušan-Vladislav Paždjerski (137)
- Danuta Pioch (138)
- Eugeniusz Pryczkowski (139–140)
- Karol Rhode (141)
- Jan Walkusz (142)
- Róża Wosiak-Śliwa (143)
- Spis treści (145–149)

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA. R. 2007

- É. Bréza: Wstãp (5–7)
- Regùlaminë (9–25)
- Regùlamin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka kòl Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniégò (11–16)
- Regùlamin Kòmisëji Sztandarizacëji i Normalizacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka (17–19)
- Regùlamin Kòmisëji Edukacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka (20–22)
- Regùlamin Mediowò-Ùrzãdowi Kòmisëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka (23–25)
- Rozsądzenia Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka (27–45)
- Ùchwôlënk Nr 1/RKJ/06 z dnia 17–11–2006 r. w sprawie kaszëbsczi pòzwë Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka ë ji Kòmisjów (29)
- Ùchwôlënk Nr 2/RKJ/07 z dnia 21–06–2007 r. w sprawie kaszëbsczégò szëkù słowów (30)

- ☐ Ùchwôlënk Nr 3/RKJ/07 z dnia 26–06–2007 r. w sprawie kùnôszków tipù -cjô || -cëjô, -fiô || -fijô w słowach cëzégò pòchôdaniô (31)
- ☐ Ùchwôlënk Nr 4/RKJ/07 z dnia 26–06–2007 r. w sprawie słowiznë tikający sã teòrie lëteraturë brëkòwóny bez szkòłë (32–36)
- ☐ Ùchwôlënk Nr 5/RKJ/2007 z dnia 26–06–2007 r. w sprawie mediowi słowiznë tikający sã pòzwów miesący, dniów, czãdów rokù, strón swiata ë czasu (37–40)
- ☐ Ùchwôlënk Nr 6/RKJ/07 z dnia 8–12–2007 r. w sprawie niechtërnëch geògrafnëch pòzwów, a téż niejasnëch wërazowëch fòrmów w materiałach dlô słëchińców kùrsów òrganizowónëch bez Akademiã Warkòwégò Sztôłceniô (41–43)
- ☐ Ùchwôlënk Nr 7/RKJ/07 z dnia 7–12–2007 r. w sprawie alternacje ó : o, rësznégò e, labializacje, jotacje, wëstãpòwaniô ë pò slédnojãzëkòwëch, lëpnëch ë mitczich spółzwãkach, pòbòcznosców -i || -e w niechtërnëch przipadkach białogłowsczich jistników cëzégò pòchôdaniô (44–45)
- ☐ Referatë. Starbienino, 12–13 rujana 2007 r. (47–93)
- ☐ É. Bréza: Wëbróné problemë kaszëbsczégò pisënkù ë mòrfòlogie (49–58)
- ☐ R. Wòszôk-Slëwa: Ò jãzëkòwi normie nié blós w pòlsczim jãzëkù (59–63)
- ☐ D. V. Paždjerski: „Kaszëbsczi słowôrz normatiwny” Eùgeniusza Gòłąbka – metodologòwi warsztat (64–72)
- ☐ E. Pryczkowski: Język kaszubski w działalności publicznej i obrocie prawnym, a zwłaszcza w reklamie, prasie, radiu i telewizji oraz administracji (73–81)
- ☐ R. Mistarz: Analiza programów ùczeniégò kaszëbsczégò jãzëka ùżiwónëch w szkòłowi ùczbie pò 1999 r. ë fëlënczi w tim zôkrãżim. Kònspekt (82–87)
- ☐ H. Makurat: Stój i problemë terëczasnégò kaszëbsczégò jãzëka (88–93)
- ☐ Referatë jiné (95–122)
- ☐ H. Makùrôt: Bilingwizm na kaszëbsczi jãzëkòwi òbéńdze (97–103)
- ☐ H. Makùrôt: Jeleżnosc kaszëbsczégò jãzëka z pòzdrzatkù hierarchicznoscë jãzëków a jãzëkòwëch pòlitików na diachrónny i synchrónny rówiznie (104–112)
- ☐ M. Cëbùlsczi: Prakticzné aspektë Ùstawù ò nôrodnëch ë etnicznëch miészëznach a regionalnym jãzëkù (6 I 2005. Dz. Ù. 2005 Nr 17 pòz. 141.) (113–122)
- ☐ Dezyderata (123–126)
- ☐ Biogramë nôleżników Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka (127–144)
- ☐ Witold Bobrowski (129)
- ☐ Edward Breza (130)
- ☐ Marek Cybulski (131)
- ☐ Roman Drzeżdzon (132)
- ☐ Stanisław Geppert (133)
- ☐ Eugeniusz Gołąbek (134)
- ☐ Wanda Lew-Kiedrowska (135)
- ☐ Hanna Makurat (136)
- ☐ Dušan-Vladislav Paždjerski (137)
- ☐ Danuta Pioch (138)
- ☐ Eugeniusz Pryczkowski (139–140)
- ☐ Karol Rhode (141)

- ☐ Jan Walkusz (142)
- ☐ Róża Wosiak-Śliwa (143)
- ☐ Spisënk zamkłoscë (145–149)

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA. 2008
BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO. 2008

- ☐ E. Breza (É. Bréza): Wstęp, Przedsłów (6–13)
- ☐ Regulaminy, Regùlaminë (14–15)
- ☐ Regulamin Komisji Polityki Językowej i Administracji Rady Języka Kaszubskiego. Regùlamin Kòmisëji Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka (16–19)
- ☐ Postanowienia, Pòstanowienia (20–79)
- ☐ Korekta Uchwały Nr 7/RJK/07 pkt. 5. Pòprôwka Ùchwôlënkù Nr 7/RKJ/07 pkt. 5 (22–23)
- ☐ Uchwały, Ùchwôlënczi (24–25)
- ☐ Uchwała Nr 1/RJK/2008 z dnia 18.01.2008 r. w sprawie powołania Komisji Językowej i Aministracji RJK. Ùchwôlënk Nr 1/RJK/2008 z dnia 18.01.2008 r. w sprawie pòwòłaniô Kòmisëji Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji RKJ (26–27)
- ☐ Uchwała Nr 3/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie pisowni niektórych wyrażeń przyimkowych, przysłówków złożonych oraz wyrazów. Ùchwôlënk Nr 3/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie pisënkù niechtërnëch przëjimkòwëch wërażeniów, złożonëch przësłówków ë słowów (28–29)
- ☐ Uchwała Nr 4/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie stosowania kaszubskich imion oficjalnych na literę A oraz ich zdrobnień. Ùchwôlënk Nr 4/RKJ/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrã A a téż jich zdrobnienów (30–35)
- ☐ Uchwała Nr 5/RJK/08 z dn. 13.06.2008 r. w sprawie stosowania kaszubskich imion oficjalnych na litery B-E oraz ich zdrobnień. Ùchwôlënk Nr 5/RJK/08 z dn. 13.06.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë B-E a téż jich zdrobnieniów (36–43)
- ☐ Uchwała Nr 6/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie stosowania kaszubskich imion oficjalnych na litery F-Ż orach ich zdrobnień. Ùchwôlënk Nr 6/RKJ/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión la lëtrë F-Ż a téż jich zdrobnieniów (44–73)
- ☐ Uchwała Nr 7/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie stosowania w języku kaszubskim dwu norm: wzorcowej i regionalnej. Ùchwôlënk Nr 7/RKJ/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô w kaszëbsczim jãzëkù dwù normów: wzorcowi i regionalny (74–75)
- ☐ Uchwała Nr 8/RJK/08 w sprawie uzupełnień do stosowania niektórych kaszubskich imion oficjalnych orach ich zdrobnień. Ùchwôlënk Nr 8/RKJ/08 w sprawie dofùlowaniô do brëkòwaniô niechtërnëch kaszëbsczich òficjalnëch mión a téż jich zdrobnieniów (76–79)
- ☐ Referaty. Starbienino, 16–17 października 2008 r. Referatë. Starbienino, 16–17 rujana 2008 r. (80–281)

☐ R. Wosiak-Śliwa (R. Wòszôk-Slëwa): Praca Rady Języka Kaszubskiego nad normalizacją kaszubszczyzny. Robòta Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka nad normalizacją kaszëbiznë (82–99)
☐ E. Breza (É. Bréza): Standaryzowane imiona kaszubskie. Sztandarizowóné kaszëbsczé miona (100–111)
☐ D. Pioch (D. Pioch): Nauka języka kaszubskiego – bogactwo form i związane z tym trudności. Ùczba kaszëbsczégò – bòkadosc spòsobów i sparłãczoné z tim jiwrë (112–127)
☐ W. Makurat (W. Makùrôt): Kaszubskie słowniki internetowe. Kaszëbsczé jinternetowé słowarze (128–1141)
☐ D. Majkowski (D. Majkòwsczi): W niewoli słuchaczy, czyli jak mówić po kaszubsku w radiu. W niewòlë słëchińców, to je jak gadac pò kaszëbskù w radiu (140–149)
☐ T. Fopke (T. Fópka): Współczesna muzyka kaszubska służbie edukacji regionalnej. Przegląd dokonań XXI wieku. Terôczasnô kaszëbskô mùzyka w słùżbie regionalny edukacje. Przezérk dokònaniów XXI stalatégò (150–161)
☐ E. Pryczkowski (E. Prëczkòwsczi): Historia normalizacji pisowni w latach 1990–1996. Historiô normalizacji pisënkù w latach 1990–1996 (162–177)
☐ M. Cybulski (M. Cëbùlsczi): O samogłoskowych alternacjach jakościowych w gwarach kaszubskich i w procesie tworzenia się kaszubskiego języka literackiego. Ò samòzwãkòwëch kwalitetowëch alternacjach w kaszëbsczich gwarach i òb czas twòrzeniô sã kaszëbsczégò lëteracczégò jãzeka (178–193)
☐ M. Milewska-Stawiany (M. Milewskô-Stawiany): Mąż i żona w słownictwie kaszubskim. Chłop i białka w kaszëbsczi słowiznie (194–209)
☐ R. Wosiak-Śliwa (R. Wòszôk-Slëwa): Program Podyplomowych Studiów Kwalifikacyjnych Pedagogiczno-Metodycznych w Zakresie Nauczania Języka Kaszubskiego a oczekiwania słuchaczy. Programa Pòdiplomòwëch Kwalifikacjowëch Pedagògòwò-Metodicznëch Sztudiów w Òbrëmienim Naùczaniô Kaszëbsczégò Jãzëka a òczekiwaniô słëchińców (210–217)
☐ T. Wicherkiewicz: Ratyfikacja przez Polskę Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych a sytuacja języka kaszubskiego. Ratifikacjô przez Pòlskã Eùropejsczi kartë regionalnëch abò miészëznowëch jãzëków a sytuacjô kaszëbsczégò jãzëka (218–255)
☐ F. Baska-Borzyszkowska: Onomastyczne rozważania o słowie. Ònomasticzné rozwôżania ò słowie (256–265)
☐ E. Bugajna (E. Bùgajnô): Słownictwo religijne w poezji kaszubskiej. Nôbòżnô (religiowô) słowizna w kaszëbsczi pòezji (266–281)
☐ Spis treści. Spisënk zamkłoscë (282–285)

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 2009
BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 2009

☐ Spis treści. Spisënk zamkłoscë (6–9)
☐ E. Breza (É. Bréza): Wstęp. Przedsłów (10–13)

- ☐ Postanowienia Rady Języka Kaszubskiego, Pòstanowienia Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka (14–113)
- ☐ Korekta Uchwały Nr 6/RJK/08 z dnia 17–10–2008 r. w sprawie imienia Konstancja. Pòprôwka Ùchwôlënkù Nr 6/RKJ/08 z dnia 17–10–2008 r. w sprawie miona Kónstancja (16–17)
- ☐ Uchwała Nr 1/RJK/09 z dnia 9–01–2009 r. w sprawie kaszubskich nazw władzy państwowej. Ùchwôlënk Nr 1/RKJ/09 z dnia 9–01–2009 r. w sprawie kaszëbsczich pòzwów òrganów państwòwi wëszëznë (16–21)
- ☐ Uchwała Nr 2/RJK/09 z dnia 13–03–2009 r. w sprawie kaszubskiego słownictwa sportowego. Ùchwôlënk Nr 2/RKJ/09 z dnia 13–03–2009 r. w sprawie kaszëbsczi spòrtowi słowiznë (20–29)
- ☐ Uchwała Nr 3/RJK/09 z dnia 13–03–2009 r. w sprawie ochrony lokalnych odmian języka kaszubskiego. Ùchwôlënk Nr 3/RKJ/09 z dnia 13–03–2009 r. w sprawie òchronë môlowëch òdmianów kaszëbsczégò jãzëka (30–31)
- ☐ Uchwała Nr 4/RJK/09 z dnia 22–05–2009 r. w sprawie stosowania kaszubskich terminów i pojęć matematycznych na litery A–D. Ùchwôlënk Nr 4/RKJ/09 z dnia 22–05–2009 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich matematicznëch terminów i pòjãców na lëtrë A–D (32–41)
- ☐ Uchwała Nr 5/RJK/09 z dnia 19–06–2008 r. w sprawie stosowania kaszubskich terminów i pojęć matematycznych na litery E–Z. Ùchwôlënk Nr 4/RKJ/09 z dnia 19–06–2009 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich matematicznëch terminów i pòjãców na lëtrë E–Z (40–57)
- ☐ Uchwała Nr 6/RJK/09 z dnia 2–10–2009 r. w sprawie stosowania kaszubskich terminów i pojęć informatycznych. Ùchwôlënk Nr 6/RKJ/09 z dnia 2–10–2009 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich jinfòrmaticznëch terminów i pòjãców (56–111)
- ☐ Uchwała Nr 7/RJK/09 z dnia 10–10–2009 r. w sprawie labializacji w języku kaszubskim. Ùchwôlënk Nr 7/RKJ/09 z dnia 10–10–2009 r. w sprawie labializacji w kaszëbsczim jãzëkù (112–113)
- ☐ Referaty. Starbienino, 9–10 października 2009 r. Referatë. Starbienino, 9–10 rujana 2009 r. (114–277)
- ☐ E. Breza (É. Bréza): Ochrona właściwości regionalnych kaszubszczyzny. Òchrona regionalnëch włôscëwòscy kaszëbiznë (116–125)
- ☐ L. Warda-Radys (L. Warda-Radis): Kaszubskie książki kucharskie – różne sposoby przekazywania porad kulinarnych. Kaszëbsczé kùcharsczé ksążczi – rozmajite spòsobë przekôzywaniô kùchniowëch doradów (126–137)
- ☐ E. Rogowska-Cybulska (É. Rogòwskô-Cëbùlskô): Wokół jedzenia. O kaszubskiej szacie informacyjnej związanej z wytwarzaniem i konsumpcją artykułów żywnościowych. Kòle jedzeniô. Ò kaszëbsczim jinfòrmacjowim òbstroju zrzeszonym z wërôbianim i kònsumpcją jôdnëch wërobów (138–149)
- ☐ T. Fopke (T. Fópka): Kaszubszczyzna w sklepach i gościńcach Pomorza. Kaszëbizna w krómach i gòscyńcach Pòmòrzô (150–160)
- ☐ E. Bugajna (E. Bùgajnô): Potrawy w Biblii. Jedzenié w Biblii (162–171)
- ☐ T. Linkner: Literackie kulinaria Majkowskiego. Lëteracczé kùlinaria Majkòwsczégò (172–195)

☐ L. Gołąbek (L. Gòłąbk): Chleb powszedni kaszubskiego Parnasu. Pòwszédnik kaszëbsczégò Parnasu (196–203)
☐ M. Cybulski (M. Cëbùlsczi): Oboczne formy fleksyjne niektórych kaszubskich rzeczowników należących do słownictwa kulinarnego. Òbòczné fleksyjné fòrmë niechtërnëch kaszëbsczich jistników słëchającëch do kùchniowi słowiznë (204–215)
☐ R. Wosiak-Śliwa (R. Wòszôk-Slëwa): O czym mówią kaszubskie hasła słownikowe odnoszące się do nazw napojów alkoholowych? Ò czim gôdają kaszëbsczé słowarzowé zéwiszcza tikającé sã pòzwów alkòhòlowégò wëpitkù? (216–235)
☐ E. Pryczkowski (E. Prëczkòwsczi): Kuchnia regionalna jako źródło kaszubskich dowcipów. Regionalnô kùchniô jakno zdrzódło kaszëbsczich szpòrtów (236–251)
☐ R. Wosiak-Śliwa (R. Wòszôk-Slëwa): Drobiazgi gramatyczne, czyli... co gnębi piszących Kaszubów. (Pogadanek popularnych o języku kaszubskim cz. 1). Gramaticzné drobnotë, to je... jaczé jiwrë mają piszący Kaszëbi. (Pòpùlarnëch gôdków ò kaszëbsczim jãzëkù dzél 1). (252–259)
☐ E. Breza (É. Bréza): Z problemów standaryzowanej kaszubszczyzny. Z problemów sztandarizowóny kaszëbiznë (260–271)
☐ R. Drzeżdżon (R. Drzéżdżón): „Kaszubskie nuty" – pamiątka z Kaszub z błędami. Kaszëbsczé nótë – pamiątka z Kaszub z felama (272–277)

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA. 2010
BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO. 2010

☐ Spis treści. Spisënk zamkłoscë (6–9)
☐ E. Breza (É. Bréza): Wstęp. Przedsłów (10–13)
☐ Uchwały Rady Języka Kaszubskiego. Pòstanowienia Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka (14–117)
☐ Uchwała Nr 1/RJK/10 z dnia 16–02–2010 r. w sprawie stosowania kaszubskich terminów i pojęć gramatycznych. 1. Fonetyka. Ùchwôlënk Nr 1/RKJ/10 z dnia 26–02–2010 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich gramaticznëch terminów i pòjąców. 1. Fònetika (16–25)
☐ Uchwała Nr 2/RJK/10 z dnia 19–03–2010 r. w sprawie stosowania kaszubskich terminów i pojęć gramatycznych. 2. Słowotwórstwo, cz. 1. Ùchwôlënk Nr 2/RKJ/10 z dnia 19–03–2010 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich gramaticznëch terminów i pòjãców. 2. Słowòtwórzba, dzél 1. (24–31)
☐ Uchwała Nr 3/RJK/10 z dnia 07–05–2010 r. w sprawie stosowania kaszubskich terminów i pojęć gramatycznych. 3. Słowotwórstwo, cz. 2. Ùchwôlënk Nr 3/RKJ/10 z dnia 07–05–2010 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich gramaticznëch terminów i pojãców. 3. Słowòtwórzba, dzél 2. (30–33)
☐ Uchwała Nr 4/RJK/10 z dnia 07–05–2010 r. w sprawie stosowania kaszubskich pojęć i terminów leksykalnych. Ùchwôlënk Nr 4/RKJ/10 z dnia 07–05–2010 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich leksykalnëch terminów i pojãców (32–45)
☐ Uchwała Nr 5/RJK/10 z dn. 18–06–2010 r. w sprawie kaszubskich nazw muzeów na Kaszubach. Ùchwôlënk Nr 5/RKJ/10 z dn. 18–06–2010 r. w sprawie kaszëbsczich pòzwów mùzeów na Kaszëbach (44–53)

- ☐ Uchwała Nr 6/RJK/10 z dn. 6–01–2010 r. w sprawie stosowania kaszubskich nazw miast i wsi gminnych i sołeckich. Ùchwôlënk Nr 6/RKJ/10 z dn. 6–10–2010 r. w sprawie stosowaniô kaszëbsczich pòzwów gardów, gminowëch i sołecczich wsów (54–115)
- ☐ Uchwała Nr 7/RJK/10 z dnia 06–07–2010 r. w sprawie szyku kaszubskiego abecadła. Ùchwôlënk Nr 7/RKJ/10 z dnia 06–07–2010 r. w prawie szëkù kaszëbsczégò abécadła (114–117)
- ☐ Referaty. Referatë. (118–335)
- ☐ E. Rogowska-Cybulska (É. Rogòwskô-Cëbùlskô): Formy i funkcje do elementów roku obrzędowego w „Kaszëbsczim abecadle”. Fòrmë i fùnkcje òdwòłaniów do elemeńtów òbrzãdowégò rokù w „Kaszëbsczim abecadle” (120–133)
- ☐ M. Cybulski (M. Cëbùlsczi): Kaszubskie rzeczowniki związane z rokiem obrzędowym – problemy poprawnościowe. Kaszëbsczé jistniczi zrzeszoné z òbrzãdowim rokã – pòprawnoscowé problemë (134–147)
- ☐ Róża Wosiak-Śliwa (R. Wòszôk-Slëwa): Nazwy potraw odbiciem roku obrzędowego na Kaszubach. Pòzwë pòtrawów òdbicym òbrzãdowégò rokù na Kaszëbach (148–163)
- ☐ E. Breza (É. Bréza): Słownictwo związane z okresem wielkanocnym. Słowizna zrzeszonô z jastrama (164–177)
- ☐ E. Pryczkowski (E. Prëczkòwsczi): Rok obrzędowy na Kaszubach – stan aktualny. Próba rekapitulacji. Òbrzãdowi rok na Kaszëbach – dzysdnia. Próba pòdsëmòwaniô (178–196)
- ☐ J. Pomierska (J. Pòmierskô): Rok obrzędowy w przysłowiach kaszubskich. Òbrzãdowi rok w kaszëbsczich przësłowiach (198–219)
- ☐ K. Serkowska (K. Serkòwskô): Legendy a obrzędy ludowe na Kaszubach. Legeńdë a lëdowô òbrządkòwòsc na Kaszëbach (220–231)
- ☐ T. Fopke (T. Fópka): Rola zwierząt w kaszubskim roku obrzędowym. Rolô zwierzãt w kaszëbsczim òbrzãdowim rokù (232–240)
- ☐ L. Selin: Rośliny a rok obrzędowy. Uwagi o funkcjach nazw roślin w powieściach kaszubskich. Roscënë a òbrzãdowi rok. Ùwôdżi ò fùnkcjach pòzwów roscënów w kaszëbsczich pòwiescach (242–261)
- ☐ E. Pryczkowski (E. Prëczkòwsczi): Kaszubskie obrzędy i zwyczaje w najnowszej twórczości muzycznej. Kaszëbsczé òbrzãdë a zwëczi w nônowszim mùzycznym ùtwórstwie (262–277)
- ☐ L. Sorn: Znaczenie ścinania kani na Kaszubach. Znaczenié scynaniô kani na Kaszëbach (278–287)
- ☐ T. Linkner: Sobótkowe ścinanie kani w „Remusie”. Sobótkòwé scynanié kani w „Remùsu” (288–301)
- ☐ E. Bugajna (E. Bùgajnô): Pusta noc w poezji kaszubskiej. Pùstô noc w kaszëbsczi pòezji (302–315)
- ☐ Róża Wosiak-Śliwa (R. Wòszôk-Slëwa): Drobiazgi gramatyczne, czyli... co gnębi piszących Kaszubów. (Pogadanek popularnych o języku kaszubskim cz. 2.). Gramaticzné drobnotë, to je... jaczé jiwrë mają piszący Kaszëbi. (Pòpùlarnëch gôdków ò kaszëbsczim jãzëkù dzél 2.). (316–319)
- ☐ M. Milewska-Stawiany (M. Milewskô-Stawiany): Kaszubskie nazwy osób związane z jedzeniem. Kaszëbsczé pòzwë lëdzy zrzeszoné z jedzenim (320–335)

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA. 2011
BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO. 2011

☐ Spisënk zamkłoscé (5–8)

☐ E. Breza (É. Bréza): Przedsłów. Wstęp (9–12)

☐ Uchwała nr 9/2011 Rady Naczelnej Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego z dnia 19 marca 2011 roku w sprawie powołania członków Rady Języka Kaszubskiego (13)

☐ Uchwała nr 17/2011 Rady Naczelnej Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego z dnia 11 czerwca 2011 roku w sprawie powołania członków Rady Języka Kaszubskiego (14)

☐ Pòstanowienia Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka (15–53)

☐ Ùchwôlënk Nr 1/RJK/2011 z dnia 05.01.2011 r. w sprawie stosowaniô kaszëbsczich pòjãców i terminów gramaticznëch. Słowizna sparłãczonô z lasã i wòdą. Uchwała Nr 1/RJK/11 z dnia 05.01.2011 r. w sprawie stosowania kaszubskich pojęć i terminów gramatycznych. Słownictwo związane z lasem i wodą (16–20)

☐ Ùchwôlënk Nr 2/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie fùnkcjonowaniô niechtërnëch pòlsczich òrtograficznëch reglów w kaszëbsczim jãzëkù. Uchwała Nr 2/RJK/11 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie funkcjonowania niektórych polskich reguł ortograficznych w języku kaszubskim (21–22)

☐ Ùchwôlënk Nr 3/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie stosowaniô kaszëbsczégò jãzëka religijnégò i òbëczajowégò jãzëka. 1. Słowizna sparłãczonô z czasã Gòdów. Uchwała Nr 3/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. 1. Słownictwo związane z okresem Bożego Narodzenia (23–25)

☐ Ùchwôlenk Nr 4/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie stosowaniô kaszëbsczégò jãzëka religijnégò i òbëczajowégò jãzëka. 2. Słowizna sparłãczonô z czasã Jastrów. Uchwała Nr 3/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. 2. Słownictwo związane z okresem wielkanocnym (26–28)

☐ Ùchwôlënk Nr 5/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie stosowaniô kaszëbsczégò jãzëka religijnégò i òbëczajowégò jãzëka. 3. Słowizna sparłãczonô ze zwikłim czasã. Uchwała Nr 4/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. 3. Słownictwo związane z okresem zwykłym (29–30)

☐ Ùchwôlënk Nr 6/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie stosowaniô kaszëbsczégò jãzëka religijnégò i òbëczajowégò jãzëka. 4. Słowizna sparłãczonô z swiãtima sakramentama (generalia). Uchwała Nr 6/RJK/11 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. Słownictwo związane z sakramentami świętymi (generalia) (31–32)

☐ Ùchwôlënk Nr 7/RJK/2011 z dnia 30.09.2011 r. w sprawie stosowaniô kaszëbsczégò jãzëka religijnégò i òbëczajowégò jãzëka. 5. Słowizna sparłãczonô z sakramentã i òbrzãdã chrztu. Uchwała Nr 7/RJK/11 z dnia 30.09.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. 5. Słownictwo związane z sakramentem i obrzędem chrztu (33–35)

☐ Ùchwôlënk Nr 8/RJK/2011 z dnia 30.09.2011 r. w sprawie stosowaniô kaszëbsczi òglowi medialny terminologii. Uchwała Nr 8/RJK/11 z dnia 30.09.2011 r. w sprawie stosowania kaszubskiej podstawowej terminologii medialnej (36–38)

☐ Ùchwôlënk Nr 9/RJK/2011 z dnia 7.11.2011 r. w sprawie stosowaniô kaszëbsczégò jãzëka religijnégò i òbëczajowégò jãzëka. 6. Słowizna sparłãczonô z sakramentã bierzmòwaniô,

pòkùtë i namaszczeniô chòrëch. Uchwała Nr 9/RJK/2011 z dnia 7.11.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. 6. Słownictwo związane z sakramentem bierzmowania, pokuty i namaszczenia chorych (39–41)

☐ Ùchwôlënk Nr 10/RJK/2011 z dnia 07.11.2011 r. w sprawie stosowaniô kaszëbsczégò jãzëka religijnégò i òbëczajowégò jãzëka. 7. Słowizna sparłãczonô z sakramentã kapłaństwa. Uchwała Nr 10/RJK/2011 z dnia 7.11.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. 7. Słownictwo związane z sakramentem kapłaństwa (42–50)

☐ Ùchwôlënk Nr 11/RJK/2011 z dnia 07.11.2011 r. w sprawie nazéwnictwa òglowëch znaków interpùnkcyjnëch w kaszëbsczim jãzëkù. Dodôwk do ùchwôlënkù Nr 2/RJK/2011 z dnia 29.08.2011. Uchwała Nr 11/RJK/11 z dnia 07.11.2011 r. w sprawie nazewnictwa podstawowych znaków interpunkcyjnych w języku kaszubskim. Uzupełnienie uchwały nr 2/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. (51)

☐ Stanowiszcze RJK z dnia 30.09.2011 r. w sprawie stosowaniô kaszëbsczi słowiznë sparłãczony z fùnkcjonowanim chirurgicznëgò òddzélu Pòwiatowégò Centrum Zdrowiégò w Kartuzach. Stanowisko RJK z dnia 30.09.2011 r. w sprawie kaszubskiego słownictwa związanego z funkcjonowaniem Oddziału Chirurgicznego Powiatowego Centrum Zdrowia w Kartuzach (52–53)

☐ Referatë (55–190)

☐ É. Breza: Gatënczi gazétny wëpòwiescë (56–71)

☐ B. Ùgòwskô: Tłómaczenia – problematika przełożeniô tekstu i wëzwëskiwaniô we wspókczesnëch mediach (72–83)

☐ D. Kalinowsczi: Kaszëbskô lëteratura w jinternece. Wëdôwiznë, karna, ùtwórcowie (84–93)

☐ T. Linkner: Jãzëk Kaszëbów z òkòlégò Kòscérzënë – II pòł. XIX stalata (94–103)

☐ D. Majkòwsczi: „Prôwdzëwi Kaszëbi są w Kartuzach”, to je pôrã słów ò reakcji na kaszëbsczé tekstë w kòscérsczi gazéce (104–105)

☐ K. Serkòwskô: Kaszëbsczi jãzëk w miesãcznikù „Pomerania” w latach 1963–2011 (106–113)

☐ P. Dzekanowsczi: Chcemë òdjinaczëc klëczi (114–119)

☐ D. Pioch: Kaszëbskòjãzëkòwi bédënk w CSB TV (120–125)

☐ E. Prëczkòwsczi: Fùnkcjonowanié i kùńc telewizyjnégò magazynu „Rodnô zemia” (1999–2010) (126–135)

☐ D. Stanulewicz: Kaszëbsczé terminë sparłãczoné z fùnkcjonowanim jinternetowëch starnów (136–141)

☐ A. Kùik-Kalinowskô: Jinternetowé starnë Kaszëbsczégò Jinstitutu i Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô (142–147)

☐ E. Prëczkòwsczi: Neòlogizmë rozkòscérzonë w mediach kaszëbsczich w latach 1990–2010 (148–153)

☐ D. Stanulewicz: Zajinteresowanié młodzëznë kaszëbsczima mediama (pilotażowé badérowania) (154–168)

☐ D. V. Paždjerski: Robòta nad pierszim kaszëbskò-serbsczim słowôrzã (169–184)

☐ E. Bùgajnô: Wëbróné teòlogòwé problemë w kaszëbsczi pòezji (185–190)

☐ Referaty (191–328)

☐ E. Breza: Gatunki wypowiedzi dziennikarskiej (192–207)

- ☐ B. Ugowska: Tłumaczenia – problematyka przekładu i zastosowanie we współczesnych mediach (208–219)
- ☐ D. Kalinowski: Literatura kaszubska w Internecie. Wydawnictwa, ugrupowania, twórcy (220–229)
- ☐ T. Linkner: Język Kaszubów z okolic Kościerzyny – II poł. XIX w. (230–239)
- ☐ D. Majkowski: „Prôwdzëwi Kaszëbi są w Kartuzach", czyli kilka słów o reakcji na kaszubskie teksty w Gazecie Kościerskiej (240–241)
- ☐ K. Serkowska: Język kaszubski w miesięczniku „Pomerania" w latach 1963–2011 (242–249)
- ☐ P. Dziekanowski: Chciejmy zmienić wiadomości (250–256)
- ☐ D. Pioch: Kaszubskojęzyczna oferta CSB TV (257–263)
- ☐ E. Pryczkowski: Funkcjonowanie i kres telewizyjnego magazynu kaszubskiego „Rodnô zemia" (1990–2010) (264–273)
- ☐ D. Stanulewicz: Kaszubskie terminy związane z funkcjonowaniem stron internetowych (274–279)
- ☐ A. Kuik-Kalinowska: Strony internetowe Instytutu Kaszubskiego i Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (280–285)
- ☐ E. Pryczkowski: Neologizmy spopularyzowane w mediach kaszubskich w latach 1990–2010 (286–291)
- ☐ D. Stanulewicz: Zainteresowanie młodzieży kaszubskimi mediami (badania pilotażowe) (292–305)
- ☐ D. V. Paždjerski: Praca nad pierwszym słownikiem kaszubsko-serbskim (306–322)
- ☐ E. Bugajna: Wybrane zagadnienia teologiczne w poezji kaszubskiej (323–328)

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA. 2012
BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO. 2012

- ☐ Spisënk zamkłoscë. Spis treści (5–8)
- ☐ E. Breza: Wstęp (9–10)
- ☐ Pòstanowienia Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Uchwały Rady Języka Kaszubskiego (11–44)
- ☐ Ùchwôlënk Nr 1/RJK/2012 z dnia 07.03.2012 r. w sprawie stosowaniô kaszëbsczégò jãzëka religijnégò i òbëczajowégò. 1. Słowizna sparłãczonô z sakramentã małżeństwa. Uchwała Nr 1/RJK/12 z dnia 07.03.2012 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. 1. Słownictwo związane z sakramentem małżeństwa (12–14)
- ☐ Ùchwôlënk Nr 2/RJK/2012 r. z dnia 20.04.2012 r. w sprawie zaznacziwaniô labializacji w kaszëbskòjãzëkòwëch tekstach pisónëch. Uchwała Nr 2/RJK/12 z dnia 20.04.2012 r. w sprawie zaznaczania labializacji w kaszubskojęzycznych tekstach pisanych (15–16)
- ☐ Ùchwôlënk Nr 3/RJK/2012 z dnia 20.04.2012 r. w sprawie stosowaniô jãzëka reigijnégò i òbëczajowégò. 2. Słowizna sparłãczonô z dodomã kùltu. Uchwała nr 3/RJK/2012 r. z dnia 20.04.2012 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. 2. Słownictwo związane z domem kultu (17–22)

- ☐ Ùchwôlënk Nr 4/RJK/2012 z dnia 20.04.2012 r. w sprawie stosowaniô kaszëbsczégò jãzëka religijnégò i òbëczajowégò. 3. Słowizna sparłãczonô ze swiãtowanim, pòszczenim i religijnym żëcym. Uchwała Nr 4/RJK/12 z dnia 20.04.2012 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. 3. Słownictwo związane ze świętowaniem, poszczeniem i życiem religijnym (23–28)
- ☐ Ùchwôlënk Nr 5/RJK/2012 z dnia 29.06.2012 r. w sprawie stosowaniô kaszëbsczégò jãzëka religijnégò i òbëczajowégò. 4. Słowizna sparłãczonô z Bòżim òbjawienim. Uchwała Nr 5/RJK12 z dnia 29.06.2012 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. 4. Słownictwo związane z objawieniem Bożym (29–33)
- ☐ Ùchwôlënk Nr 6/RJK/2012 z dnia 29.06.2012 r. w sprawie stosowaniô kaszëbsczégò jãzëka religijnégò i òbëczajowégò. 5. Słowizna sparłãczonô z tradicyjnyma pòlsczima zwëkama i priwatnyma ùroczëstoscama. Uchwała Nr 6/RJK/2012 z dnia 29.06.2012 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. 5. Słownictwo związane z tradycyjnymi zwyczajami polskimi i uroczystościami prywatnymi (34–35)
- ☐ Ùchwôlënk Nr 7/RJK/2012 z dnia 29.06.2012 r. w sprawie stosowaniô słowiznë sparłãczony z gramaticzną terminologią – fleksjô. Uchwała Nr 7/RJK/12 z dnia 29.06.2012 r. w sprawie stosowania słownictwa związanego z terminologią gramatyczną – fleksja (36–39)
- ☐ Ùchwôlënk Nr 8/RJK/2012 z dnia 04.10.2012 r. w sprawie stosowaniô słowiznë sparłãczony z gramaticzną terminologią – składniô. Uchwała Nr 8/RJK/12 z dnia 04/10/2012 r. w sprawie stosowania słownictwa związanego z terminologią gramatyczną – składnia (40–43)
- ☐ Ùchwôlënk Nr 9/RJK/2012 z dnia 04.10.2012 r. w sprawie stosowaniô jotacji w kaszëbsczim jãzëkù. Uchwała Nr 9/RJK/12 z dnia 04.10.2012 r. w sprawie stosowania jotacji w języku kaszubskim (44)
- ☐ Referatë kaszëbskòjãzëkòwé sparłãczoné z prowadnym tematã (45–169)
- ☐ É. Bréza: Kaszëbscé lëdowé liturgiczné i lëteraccé pòzwë (swiãtów) Bòżi Matczi (46–66)
- ☐ E. Bùgajnô: W swiece religijny pòezji (67–70)
- ☐ D. Kalinowsczi: Pòezjô kaszëbsczich dëchòwnëch. Mòżlëwòtë i ògrańczenia (71–80)
- ☐ A. Kùik-Kalinowskô: Midzëreligijné relacje we wspòmnieniowi proze Annë Łajming (81–88)
- ☐ W. Lew-Czedrowskô: Wiara w „Żëcym i przigòdach Remùsa” (89–96)
- ☐ D. Majkòwsczi: Religijnô słowizna w cządnikù *Zwónk Kaszëbsczi* (97–101)
- ☐ D. Pioch: Òdbicé religijnotë Kaszëbów w przësłowiach i frazeòlogiznach (102–109)
- ☐ E. Prëczkòwsczi: Kaszëbizna w kòscele (110–115)
- ☐ E. Prëczkòwsczi: Kòscelnô Kòmisjô KPZ (2004–2007) w procesu wchôdaniô kaszëbiznë do liturgii Kòscoła (116–121)
- ☐ K. Serkòwskô: Religijnosc Kaszëbów w lëdowim kùńszce (122–127)
- ☐ D. Stanulewicz: Kaszëbizna jakno jãzëk religii – pòzdrzatczi młodzëznë (128–141)
- ☐ B. Ùgòwskô: Pòbòżnosc lëdowô na Kaszëbach (142–159)
- ☐ J. Zeniukòwô: Kôzania w kaszëbsczim jãzëkù i jich rola w bùdowanim apartnégò ùwôżaniô kaszëbiznë (160–169)
- ☐ Referatë kaszëbskòjãzëkòwë nie sparłãczoné z prowadnym tematã (171–179)

☐ D. V. Pażdjersczi: Dalszô robòta nad Kaszëbskò-serbsczim słowarzã – wëbróné problemë (172–179)
☐ Referaty polskojęzyczne związane z tematem przewodnim (181–308)
☐ E. Breza: Kaszubskie ludowe, liturgiczne i literackie nazwy (świąt) Matki Bożej (182–202)
☐ E. Bugajna: W świecie poezji religijnej (203–206)
☐ D. Kalinowski: Poezja kaszubskich duchownych. Możliwości i ograniczenia (207–216)
☐ A. Kuik-Kalinowska: Relacje międzyreligijne w prozie wspomnieniowej Anny Łajming (217–224)
☐ W. Lew-Kiedrowska: Wiara w „Życiu i przygodach Remusa” A. Majkowskiego (225–232)
☐ D. Majkowski: Słownictwo religijne w czasopiśmie „Zwónk Kaszëbsczi” (233–237)
☐ D. Pioch: Odbicie religijności Kaszubów w przysłowiach i frazeologizmach (238–246)
☐ E. Pryczkowski: Kaszubszczyzna w kościele (247–253)
☐ E. Pryczkowski: Komisja Kościelna ZKP (2004–2007) w procesie wchodzenia kaszubszczyzny do liturgii Kościoła (254–260)
☐ K. Serkowska: Religijność w sztuce ludowej (261–266)
☐ D. Stanulewicz: Kaszubszczyzna jako język religii – opinie młodzieży (267–280)
☐ B. Ugowska: Religijność ludowa na Kaszubach (281–298)
☐ J. Zieniukowa: Kazania w języku kaszubskim i ich rola w budowaniu prestiżu kaszubszczyzny (299–308)
☐ Referaty polskojęzyczne niezwiązane z tematem przewodnim (309–349)
☐ E. Breza: Pochodzenie niektórych przysłów polskich i kaszubskich (310–324)
☐ W. Cholewa: Kilka refleksji na temat języka kaszubskiego (325–334)
☐ D. V. Paždjerski: Dalsza praca nad Słownikiem kaszubsko-serbskim – wybrane problemy (335–342)
☐ J. Treder: Labializacja w języku kaszubskim (343–349)

II

INDEKS NAZWISK

A

Abramowicz, D. • 11:132, 11:270
Abramowicz, Z. • 10:174–175
Achmatowa, A. • 11:87, 11:223
Adamkowicz, M. • 11:132, 11:270
Adamczyk, S. (Adamczik, S.) • 07P:120; 07K:120
Adamski, J. (Adamszi, J.) • 11:137, 11:275
Alacoque, M. M. • 12:151, 12:290
Albrecht, D. • 09:120–121; 12:83, 12:219
Aleksandrowska, O. (Aleksandrowskô, Ò.) • 11:154, 11:156, 11:167, 11:292, 11:304; 12:128, 12:138–140, 12:267, 12:277–279
Alfons X (Alfónks X) • 12:145, 12:284
Al Menoufy, F. I. A. • 11:74, 11:210
Antonowicz, J. • 08:172–173
Arystoteles (Aristoteles) • 11:60, 11:196
Austin, J. L. • 12:133, 12:272

B

Babiczew, N. T. • 12:311
Bacon, F. • 11:60, 11:196
Balcerzan, E. • 11:85, 11:221
Balowski, M. • 12:310
Bańka, M. • 10:122–123
Bańkowski, A. (Bańkòwsczi, A.) • 10:176–177, 11:71, 11:207
Bartelik, S. (Bartélëk, S.) • 08:272–275; 09:196–197; 10:272–273; 11:91, 11:109, 11:128, 11:227, 11:245, 11:267; 12:64, 12:200
Barthelke, J. • 11:91, 11:227
Bartnicka, B. (Bartnickô, B.) • 09:118–119
Baska-Borzyszkowska, F. (Baska-Bòrzëszkòwskô, F.) • 08:90–91, 08:254–255; 11:14, 11:109, 11:245
Bądkowski, L. (Bądkòwsczi, L.) • 07P:74; 08:256–257; 09:176–177, 09:190–191, 09:193; 10:292; 11:111, 11:247
Bederski, A. (Badersczi, A.) • 12:81, 12:217
Bejer, R. • 10:184–185
Belgrau, B. (Belgraù, B.) • 12:146, 12:285
Beliniak, K. (Beliniôk, K.) • 12:80, 12:216
Bell, R. • 12:139, 12:278
Benedykt XIII (Benedikt XIII) • 12:51, 12:187
Benedykt XVI (Benedikt XVI) • 12:79, 12:215
Bergengruen, W. • 09:240–241
Bernstein, B. • 07P:91, 07P:94, 07P:102; 07K:90, 07K:93, 07K:102
Bertone, T. • 12:120, 12:258
Bichowska, G. (Bichòwskô, G.) • 10:183
Bielawski, L. (Bielawsczi, L.) • 09:236–237, 09:276–277; 10:262–263; 12:75, 12:211
Bielik–Robson, A. • 12:80, 12:216
Bielski, M. (Bielsczi, M.) • 11:70, 11:206

Bienk, H. • 11:74, 11:210
Bieszk, B. • 12:65, 12:201
Bieszk S. • 08:160–161, 08:164–165, 08:268–271, 08:274–275; 11:108, 11:244; 12:66, 12:202, 12:346
Bigus, A. (Bigùs, A.) • 11:109, 11:245
Biliński, K. (Bilińsczi, K.) • 12:73, 12:209
Bisewska, M. • 10:180, 10:183
Biskupski, L. (Biskùpsczi, L.) • 10:200–201; 12:103, 12:239
Błachowski, A. (Błachòwsczi, A.) • 12:124–125, 12:263–264
Bobrowski, J. (Bòbrowsczi, J.) • 11:74, 11:210
Bobrowski, W. (Bòbrowsczi, W.) • 07P:19, 07P:21–22, 07P:25, 07P:49, 07P:52, 07P:60, 07P:70, 07P:129; 07K:19, 07K:21–22, 07K:25, 07K:49, 07K:52, 07K:60, 07K:70, 07K:129; 08:82–85, 08:90–91, 08:114–115; 09:196–197; 10:12–13, 10:120–125, 10:128–129, 10:138–139, 11:183, 10:186–187; 11:109, 11:174, 11:245, 11:312, 11:320
Bolduan, R. • 07P:73
Bolduan, T. (Bòlduan, T.) • 07P:73–74; 07K:73–74; 08:160–161, 08:168–169; 11:142, 11:173, 11:182, 11:280, 11:310, 11:320
Bork, B. (Bòrk, B.) • 08:260–261; 12:156, 12:295–296
Borkowska, K. (Bòrkòwskô, K.) • 12:109, 12:245
Borowskij, J. M. • 12:311
Boryś, W. • 08:204–205; 10:148–149, 10:170–171, 10:176–177; 11:174, 11:182, 11:311, 11:320
Borzymowski, M. (Bòrzëmòwsczi, M.) • 11:68, 11:204
Borzyszkowski, J. (Borzëszkowsczich J.) • 07P:57; 07K:57; 08:164–165, 08:212–213, 08:262–263; 09:120–121, 09:126–127, 09:130–131, 09:155–156, 09:242–243; 11:127, 11:130, 11:144, 11:265, 11:268, 11:282; 12:73, 12:76, 12:82–83, 12:98, 12:209, 12:212, 12:218–219, 12:234
Boszke, M. (Bòszke, M.) • 08:272–273; 11:91, 11:129, 11:227, 11:267; 12:64, 12:66, 12:200, 12:202
Boy-Żeleński, T. (Bòy-Żeleńsczi, T.) • 11:61, 11:197
Bralczyk, J. (Bralczik, J.) • 09:118–119, 09:138–139, 09:172–173
Braun, K. • 10:286–287
Brencz, A. • 10:198–199, 10:208–209, 10:218–219
Breza, E. (Bréza, É.) • 07P:4, 07P:7, 07P:18, 07P:49, 07P:51, 07P:57, 07P:60, 07P:61, 07P:74, 07P:90, 07P:91, 07P:93, 07P:94, 07P:103, 07P:107, 07P:112, 07P:118, 07P:130, 07P:143; 07K:4, 07K:7, 07K:18, 07K:49, 07K:51, 07K:57, 07K:60, 07K:61, 07K:74, 07K:90, 07K:91, 07K:92, 07K:93, 07K:103, 07K:107, 07K:112, 07K:118, 07K:130, 07K:143; 08:4–5, 08:10–11, 08:16–17, 08:82–83, 08:84–85, 08:88–89, 08:90–91, 08:98–99, 08:118–120, 08:160–161, 08:162–163, 08:168–175, 08:180–183, 08:256–257; 09:4–5, 09:12–13, 09:116–117, 09:120–121, 09:142–145, 09:206–207, 09:226–227, 09:256–257, 09:260–261, 09:264–269; 10:4–5, 10:10–13; 10:136–137, 10:142–143, 10:148–149, 10:158–159, 10:164–165, 10:172–177, 10:283–285, 10:302–305, 10:328–329; 11:4, 11:9–11, 11:14, 11:56, 11:109, 11:127, 11:130, 11:177, 11:182, 11:192, 11:245, 11:265, 11:268, 11:314, 11:320; 12:4, 12:9, 12:46, 12:74, 12:128–130, 12:142, 12:161, 12:168–169, 12:182, 12:182, 12:210, 12:267–269, 12:281, 12:300, 12:308, 12:310
Browarczyk, A. (Browarczik, A.) • 11:108, 11:244
Bruski, J. (Brusczi, J.) • 08:260–261; 11:108, 11:244–245
Brzoskowski, T. (Brzoskòwsczi, T.) • 07P:119; 07K:119; 08:270–271
Brzóskowski, J. (Brzóskòwsczi, J.) • 10:272–273

Bubak, J. (Bùbak, J.) • 08:100–101
Budnik, A. • 08:192–193
Budzisz, A. (Bùdzysz, A.) • 07P:132; 07K:132; 08:256–257; 10:306–307; 11:108, 11:244
Bugajna, E. (Bùgajnô, E.) • 08:90–91, 08:264–265; 09:162–163; 10:12–13, 10:302–303, 10:310–311; 11:10, 11:12, 11:14, 11:109, 11:129, 11:185, 11:245, 11:267, 11:323; 12:9, 12:67, 12:203
Bukowski, A. (Bùkòwsczi, A.) • 07P:74, 07P:75; 07K:74, 07K:75; 08:264–267, 08:276–277, 09:236–237; 11:143, 11:281; 12:82, 12:218
Bukowski, Ch. (Bùkòwsczi, Ch.) • 11:87, 11:223
Bulczak, B. (Bùlczôk, B.) • 10:272–273; 11:109, 11:245
Bułyczow, K. (Bùłiczow, K.) • 11:88, 11:224
Burkot, S. (Bùrkòt, S.) • 12:72, 12:208
Buszta, D. (Bùszta, D.) • 08:272–275; 12:57–58, 12:194–195
Buxakowski, J. • 11:186, 11:188, 11:323, 11:326
Bużan, M. (Bùżôn, M.) • 12:118, 12:257
Bychowska, G. • 10:180
Bystroń M. • 10:284–285

C

Cajanto, I. • 10:176–177
Eglińska-Gajda, A. • 12:169, 12:308
Celan, P. • 11:74, 11:210
Ceynowa, F. (Cenôwa, F.) • 07P:53, 07P:65, 07P:67, 07P:73, 07P:132; 07K:53, 07K:65, 07K67, 07K:73, 07K:132; 08:82–83, 08:110–111, 08:160–161, 08:260–261, 08:266–267; 09:118–119, 09:138–139, 09:266–267; 10:142–143, 10:200–203, 10:208–209, 10:234–235, 10:279–280, 10:284–285; 11:87–89, 11:108, 11:110, 11:177, 11:223–225, 11:244, 11:246, 11:314; 12:102, 12:109, 12:112, 12:161, 12:238, 12:245, 12:249, 12:300, 12:347–349
Ceynowa J. • 10:224–225, 10:228–229; 12:65, 12:202, 12:342, 12:345, 12:346
Ceynowa, W. (Cenôwa, W.) • 11:109, 11:245
Cezar, J. • 11:62, 11:67, 11:198, 11:204; 12:316
Chwedeńczuk, B. • 12:133, 12:272
Ciemiński, R. (Cemińsczi, R.) • 07P:74, 07P:75; 07K:74, 07K:75; 11:109, 11:245
Ciereszko, H. • 12:68, 12:204
Cichosz, W. (Cëchòsz, W.) • 12:148, 12:286
Cirocka, B. (Cërockô, B.) • 11:110, 11:246
Cirocki, B. • 07P:80
Chacia, E. • 07P:72; 07K:72
Charland, D. • 11:109, 11:245
Chludziński, A. (Chludzyńsczi, A.) • 07P:118, 07P:143; 07K:118, 07K:143; 08:88–89; 10:304, 10:320–321; 11:129, 11:178, 11:182, 11:267, 11:315, 11:320
Chmiel, M. • 10:120–121; 12:109, 12:169, 12:245, 12:308
Chodziesner–Kolmar, G. • 12:87, 12:223
Cholewa, W. • 12:9, 12:325
Chrabkowski, A. (Andrisów Gùst, Chrabkòwszi, A.) • 07P:73; 07K:73; 11:109, 11:245
Christie, A. • 11:87, 11:223
Chrystus, Jezus (Christus, Jezës) • 07P:54; 07K:54; 09:162–163; 10:164–175, 10:188–189, 10:224–225, 10:280–281, 10:284–285; 11:97, 11:233; 12:50, 12:56, 12:58, 12:63, 12:124, 12:142, 12:153–154, 12:156, 12:186, 12:192, 12:194, 12:200, 12:263, 12:281, 12:292–293, 12:295
Chrząstkowska, B. (Chrząstkòwskô, B.) • 12:71, 12:207
Chudziński, E. (Chudzińsczi, E.) • 11:61, 11:197; 12:72, 12:208
Ciszewski, J. (Cyszewsczi, J.) • 11:67, 11:203
Conradi, B. • 11:167, 11:304; 12:140, 12:279
Crystal, D. • 12:133, 12:272

Cupa, A. • 07P:24; 07K:24; 11:132, 11:270

Cybulski, M. (Cëbùlszi, M.) • 07P:18, 07P:60–61, 07P:67, 07P:113, 07P:118, 07P:131, 07P:143; 07P:18, 07P:60–61, 07P:67, 07P:113, 07P:118, 07P:131, 07P:143; 08:4–5, 08:82–83, 08:84–85, 08:88–89, 08:90–91, 08:100–101, 08:166–167, 08:176–177, 08:184–185; 09:4–5, 09:142–143, 09:204–205, 09:212–213, 09:256–257; 10:4–5, 10:10–11, 10:120–121, 10:130–131, 10:134–135, 10:140–141; 11:13, 11:127, 11:174, 11:177, 11:181–183, 11:265, 11:312, 11:314, 11:319–320; 12:129, 12:176, 12:179, 12:268, 12:310, 12:339, 12:342

Cyceron • 11:56, 11:194; 12:318

Cygan, S. • 10:120–121

Cyran, G. • 12:169, 12:308

Czaja, I. (Czaja, J., Czajinô, J.) • 10:272–273; 11:109, 11:112, 11:128, 11:189–190, 11:245, 11:248, 11:267, 11:327–328; 12:65, 12:69, 12:202, 12:205

Czapliński, P. (Czaplińsczi, P.) • 12:76, 12:212

Czerwińska, T. • 07P:84; 07K:83

Czerwionka, (Czerwiónka) • 07P:80; 07K:79

Ć

Ćwierczakiewiczowa, L. • 09:134–135

D

Dabisz, S. • 10:122–123

Danielewski, J. (Danielewsczi, J.) • 11:94, 11:96, 11:230, 11:232

Dargacz, T. • 11:130, 11:152, 11:268, 11:290

Dąbrowa-Januszewski, J. (Dąbrowa-Januszewsczi, J.) • 11:109, 11:245

Dąbrowski, W. • 12:317

Dąbrowski, W. (Dąbrowsczi, W.) • 12:113, 12:250

Dąbrówka, A. • 09:172–173

Dedecius, K. • 11:73, 11:209

Dejna, K. • 09:116–117

de la Roche, A. • 12:53, 12:189

Derc, K. • 08:266–267, 08:270–271; 11:108, 11:244; 12:66, 12:202

Derdowski, H. (Derdowsczi, H.) • 09:118–119, 09:122–123, 10:200–201; 11:87, 11:103, 11:108, 11:170, 11:183, 11:223, 11:239, 11:244, 11:307, 11:320; 12:103, 12:239, 12:346

Derlatka, T. • 12:78, 12:214

de Chantal, J. F. • 12:53, 12:189

Dickens, C. • 11:87, 11:223

Ditrich, B. • 10:148–149, 10:152–153

Długosz, J. (Długòsz, J.) • 11:67, 11:204; 12:63, 12:200

Dominik, A. • 11:108, 11:244

Dominik, K. • 12:114, 12:119, 12:252, 12:257

Dorau, M. • 11:109, 11:245

Dorawa, J. • 11:109, 11:245

Doroszewski, W. (Doroszewsczi, W.) • 09:12–13, 09:118–119; 11:71, 11:207

Drewa, S. (Drëwa, S.) • 07P:120; 07K:120; 11:109, 11:245

Drzeżdżon, J. (Drzéżdżón, J.) • 07P:139; 07K:139; 08:114–115, 08:166–169, 08:258–259, 08:262–263; 10:242–243, 10:246–249, 10:256–257; 12:113, 12:250

Drzeżdżon, R. (Drzéżdżón, R.) • 07P:4, 07P:24, 07P:60, 07P:122, 07P:132; 07P:4, 07P:24, 07P:60, 07P:122, 07P:132; 08:4–5, 08:82–83, 08:84–85, 08:146–147, 08:259–260; 09:4–5, 09:126–127, 09:198–201, 09:272–273; 10:4–5, 10:308–311; 11:13, 11:87, 11:91, 11:93, 11:109, 11:138, 11:152, 11:156, 11:222–223, 11:227, 11:229, 11:245, 11:276, 11:290, 11:156, 11:293

Dubisz, S. • 11:71, 11:207

Dubos, R. • 08:122–123

Dunaj, B. • 09:12–13; 11:71, 11:207

Dunst, T. • 12:118, 12:257
Dziadek, M. • 10:262–263
Dziekanowski, P. (Dzekanowsczi, P., Jan Natrzecé) • 07P:76; 08:162–163; 11:10, 11:12–13, 11:91, 11:105, 11:109, 11:111, 11:114, 11:165, 11:227, 11:241, 11:245, 11:247, 11:250
Dzianisz, P. (Dzanisz, P.) • 11:126, 11:264
Dziemidok, B. • 08:110–111
Dzięgiel, E. • 07P:100; 07K:100

E

Eco, U. • 11:74, 11:210
Ehrmann, M. • 07P:126; 07K:125–126
Eliade, M. • 12:68, 12:204
Ellwart, J. (Éllwart, J.) • 07P:24, 07P:75, 07P:76; 07K:24, 07K:75, 07K:76; 08:162–163; 10:148–149
Engelbrecht, Z • 07P:120; 07K:120
Erenc, J. • 12:128, 12:267
Escarpit, R. • 11:85, 11:220
Etmański, W. • 07P:76; 08:162–163

F

Fac, B. • 10:234–235, 10:284–285; 11:108, 11:110, 11:244, 11:246
Fasmier, M. • 12:66, 12:202
Ferenc-Szydłowska, E. (Ferenc-Szëdłowskô, E.) • 10:12–13
Fikus, S. (Fikùs, S.) • 08:268–269, 08:270–271; 11:91, 11:227
Filipkowska, H. (Filipkòwskô, H.) • 12:73, 12:209
Filipkowski, A. • 10:178–179
Fikus, S. (Fikùs, S.) • 11:108, 11:134, 11:244, 11:272
Fischer, F. • 10:178–179, 10:191
Fita, S. • 12:73, 12:209
Fopke, T. (Fópka, T.) • 07P:24, 07P:67; 07K:24, 07K:67; 08:4–5, 08:16–17, 08:24–25, 08:90, 08:93, 08:148–149, 08:154–159; 09:4–5, 09:150–151, 09:236–237; 10:12–13, 10:232–233, 10:266–269, 10:272–275; 11:87, 11:91, 11:93, 11:109, 11:110, 11:127, 11:129–130, 11:223, 11:227, 11:229, 11:245, 11:246, 11:265, 11:267–268; 12:119, 12:257
Formela, Z. (Fòrmela, Z.) • 12:124, 12:263
Formella, S. • 12:98, 12:234
Frankiewicz, W. • 08:114–117
Flanklin, B. • 12:312
Frankowska, W. (Frankòwskô, W.) • 08:152–153; 12:119, 12:257
Frazer, S. • 12:330
Freinet, C. • 08:114–115
Frimark, S. • 11:144, 11:282
Fros, H. • 10:176–177; 12:66, 12:202
Furer, J.–J. • 11:111, 11:248
Furman, W. (Fùrman, W.) • 11:71, 11:207
Furtak, A. (Fùrtak, A.) • 11:120, 11:257

G

Gajda, S. • 12:161, 12:169, 12:300, 12:308
Gaziński, R., 10:304, 10:320–321
Geisler, P. • 12:4
Geller, E. • 09:172–173
Geppert, S. • 07P:24, 07P:60, 07P:133; 07K:24, 07K:60, 07K:133; 08:82–83, 08:84–85, 08:90–91; 11:131, 11:270; 12:98, 12:234
Gleinert, T. • 08:166–167
Glemp, J. • 12:115, 12:253
Gloger, Z. • 10:198–199
Głodowski, B. (Głodowsczi, B.)• 12:114, 12:117, 12:251, 12:255
Głowiński, M. (Głowińsczi, M.) • 07P:91, 07P:94, 07P:102; 07K:91, 07K:93, 07P:102; 11:71, 12:76, 11:207, 11:85, 11:221, 12:212
Główczewska, K. (Główczewskô, K.) • 07P:117; 07K:117
Gocłowski, T. (Gòcłowsczi, T.) • 07P:109; 07K:109; 12:98, 12:114–115, 12:118, 12:120, 12:166, 12:234, 12:251–252, 12:257–258, 12:306
Goldman, L. • 11:84, 11:220

Goliński, A. (Gòlińsczi, A.) • 12:165, 12:168, 12:305, 12:307

Gołąbek, E. (Gòłąbk, E.) • 07P:18, 07P:51, 07P:53, 07P:54, 07P:55, 07P:60, 07P:64, 07P:69, 07P:71, 07P:109, 07P:117, 07P:134; 07K:18, 07K:51, 07K:53, 07K:54, 07K:55, 07K:60, 07K:64, 07K:69, 07K:71, 07K:109, 07K:117, 07K:134; 08:82–83, 08:84–85, 08:120–121, 08:142–143, 08:164–167, 08:170–171, 08:184–189, 08:272–275; 09:206–211, 09:216–217, 09:228–229, 09:264–265, 09:276–277; 10:136–139, 10:142–149, 10:174–175; 11:72, 11:109–110, 11:127, 11:150, 11:152, 11:172–178, 11:181, 11:183, 11:188, 11:208, 11:245–246, 11:265, 11:288, 11:290, 11:309–315, 11:318–319, 11:320, 11:326; 12:65, 12:80, 12:98–99, 12:112, 12:114, 12:119, 12:130, 12:201–202, 12:216,, 12:120, 12:168, 12:172, 12:174, 12:176–178, 12:234–235, 12:249, 12:251, 12:257–258, 12:269, 12:307, 12:335, 12:337, 12:339, 12:342, 12:345, 12:347

Gołąbek, L. (Gòłąbk, L.) • 09:196–197; 11:110, 11:246

Gołąbek, Le. (Gòłąbk, Le.) • 11:91, 11:109, 11:227, 11:245

Gombrowicz, W. (Gòmbrowicz, W.) • 11:69, 11:206

Gowit, F. (Gòwit, F.) • 11:108, 11:244

Górnowicz, H. • 09:116–117; 10:164–165

Górski, K. (Górsczi, K.) • 09:124–125

Grabczyk–Ryszka, E. • 07P:91, 07P:94, 07P:102, 07P:103; 07K:90, 07K:93, 07K:102, 07K:103

Grabowski, B. (Grabòwsczi, B.) • 11:109, 11:245

Grammont, M. • 07P:50; 07K:50

Grass, G. • 11:74, 11:87, 11:210, 11:223

Grodziński, E. (Grodzyńsczi, E.) • 12:133, 12:272

Groth, A. • 12:118, 12:257, 12:259

Grucza, F. (Grëcza, F.) • 07P:108, 07P:109; 07K:108 07K:109; 08:160–161, 08:164–171, 08:266–275; 11:72, 11:91, 11:149, 11:208, 11:227; 12:65, 12:72, 12:74–75, 12:112–115, 12:129–130, 12:168, 12:202, 12:208, 12:210–211, 12:250–251, 12:253, 12:268–269, 12:307

Grucza, R. (Grëcza, R.) • 12:119, 12:257–258

Grzegorz XIII (Grzegórz XIII) • 12:48, 12:53, 12:184, 12:189

Grzędzicki, Ł. (Grzãdzëcczi, Ł.) • 07P:80, 07P:121; 11:13–14, 11:133, 11:272

Gulgowski, I. (Gùlgòwsczi, J.) • 12:125, 12:264

H

Hašek, J. (Haszek, J.) • 11:87, 11:223

Haugen, E. • 07P:100, 07P:102; 07K:100, 07K:102

Hebel, A. (Hébel, A.) • 11:93, 11:229

Hebel, D. (Hébel, D.) • 11:133, 11:271

Hebel, E. (Hébel, É.) • 11:129, 11:267

Herrmann, G. • 10:182, 10:185

Hewelt, H. (Héwelt, H.) • 08:272–275; 10:272–273; 11:109, 11:129, 11:245, 11:267; 12:64–65, 12:200, 12:202

Hewelt, J. (Héwelt, J.) • 11:109, 11:245

Heyke, L. • 08:256–257; 11:108, 11:244; 12:72–73, 12:79, 12:208–209, 12:215

Hilferding, A. • 07P:67; 07K:67; 11:170, 11:174, 11:183, 11:307, 11:311, 11:320, 12:348

Hinz, B. • 11:109, 11:245

Hinz, J. • 11:86, 11:222

Hinze, F. • 08:162–163

Hirsz, K. (Hërsz, K.) • 08:166–167; 10:244–245, 10:254–255, 10:258–259; 11:91, 11:129, 11:227, 11:267

Hławiczka, K. • 09:242–243; 10:262–263

Hoffman-Piotrowska, E. (Hòffman-Piotrowskô, E.) • 12:80, 12:216

Hołodok, S. • 10:304–305
Hoppe, J. (Hòppe, J.) • 11:109, 11:111, 11:245, 11:247
Hoppe, T. (Hòppe, T.) • 12:116, 12:119–120, 12:254, 12:257, 12:259
Horacy • 11:65, 11:201; 12:323
Horodyska, H. (Hòrodiskô, H.) • 09:206–207; 10:136–137; 11:148, 11:170–171, 11:183, 11:286, 11:307–308, 11:320
Hrabal, M. • 12:310

I

Iwan, H. • 10:187

J

Jabłoński, A. (Jabłońszi, A.) • 07P:16, 07P:76, 07P:139; 07K:16, 07K:76, 07K:139; 08:80–81, 08:162–163, 08:168–169, 08:259–230; 11:109, 12:114, 11:120–121, 11:128, 11:132, 11:149, 11:245, 11:257–258, 11:266, 11:270; 12:120, 12:252, 12:258
Jabłoński, Ł. (Jabłońszi, Ł.) • 11:13, 11:109, 11:245
Jackowski, A • 12:122, 12:124–125, 12:127, 12:261, 12:263, 12:266
Jackowski, B. (Jackòwsczi, B.) • 11:167, 11:304; 12:140, 12:279
Jadacka, H. • 09:204–205
Jakiel, E. • 12:73, 12:209
Jakobson, R. (Jakòbson, R.) • 12:138, 12:277
Janion, M. (Janionów M.) • 07P:58; 07K:58
Jan Kazimierz (król, Jón Kadzmiérz) • 12:47, 12:183
Janke, S. • 08:90–91, 08:260–261, 08:266–267, 08:272–279; 09:198–199, 09:240–243; 10:226–227, 10:229–230, 10:242–243, 10:246–247, 10:254–257, 10:260–261, 10:304–305, 10:308–313; 11:72, 11:109, 11:128, 11:208, 11:245, 11:266; 12:72, 12:208
Jankowski, Z. (Jankòwsczi, Z.) • 11:109, 11:245; 12:119, 12:257, 12:326
Jan Paweł II (Jan Paul II) • 07P:53, 07P:58; 07K:53, 07K:58; 10:194–195, 10:272–273; 11:186, 11:188, 11:325, 11:326; 12:52, 12:64, 12:113–114, 12:120, 12:150–151, 12:189, 12:200, 12:251–252, 12:258, 12:290
Janta-Połczyński, A. (Janta-Pòłczińsczi, A.) • 11:68, 11:204
Jaracz, M. • 07P:130; 07K:130
Jaros, J. • 11:71, 11:207
Jasińska-Wojtkowska, M. (Jasyńskô--Wòjtkòwskô, M.) • 12:67, 12:71, 12:203, 12:207
Jasiński, Z. (Jasyńsczi, Z.) • 11:133, 11:271; 12:68, 12:204
Jaskulska, E. K. (Jaskùlskô, E. K.) • 12:154, 12:293
Jastrzębski, K. (Jastrzãbszi, K.) • 08:272–275; 10:272–273; 12:59, 12:195
Jażdżewski, B. (Jażdżewsczi, B.) • 11:109, 11:245
Jażdżewski, L. (Jażdżewsczi, L.) • 08:90–91; 10:180, 10:183; 12:120, 12:251, 12:255, 12:258
Jądraszko, C. • 12:311
Jeliński, M. (Jelińsczi, M.) • 08:168–169; 11:109, 11:245
Jeske, G. • 11:143, 11:281
Joć, I. (Joc, J.) • 11:131, 11:269
Jougan, A. • 12:66, 12:202
Joskowski, Z. (Joskòwsczi, Z., Jóskòwsczi, Z.) • 08:268, 08:270–271 08:275; 09:198–199; 10:272–273; 11:91, 11:109, 11:129, 11:227, 11:245, 11:267; 12:58, 12:62, 12:61, 12:70, 12:72, 12:78, 12:195, 12:197–198, 12:206, 12:208, 12:214
Justynian (cesarz) • 12:54, 12:190
Jutrzenka-Trzebiatowski, Z. • 12:57, 12:193

K

Kaczyński, L. • 10:194–195
Kadłubek, W. • 11:67, 11:204
Kalina A. • 11:170, 11:310
Kalina, P. • 09:262–263
Kalinowska, E. (Kalinowskô E.) • 11:74–75, 11:79, 11:80, 11:210–211, 11:215, 11:216
Kalinowski, D. (Kalinowsczi, D.) • 10:288–291; 11:10–11, 11:13, 11:84, 11:142, 11:220, 11:280; 12:9, 12:69, 12:71, 12:73, 12:78–79, 12:205, 12:207, 12:209, 12:214–215
Kalinowski, P. • 09:140–141
Kalisz, R. • 11:137, 11:275; 12:130, 12:269
Kaliszewski, A. (Kaliszewsczi, A.) • 11:71, 11:207
Kamińska, M. • 12:169, 12:308
Kamiński, E. (Kamińsczi, E.) • 08:260–261; 11:109, 11:245
Kamocki, J. • 10:218–219
Kania, A. • 11:167, 11:304; 12:140, 12:279
Kania, S. • 09:216–217, 09:224–225
Kapczyński, P. (Kapczińsczi P.) • 08:150–151
Karadżić, V. • 11:170, 11:310
Karczewski, B. (Karczewsczi, B.) • 11:129, 11:267
Kardaś, A. • 10:242–243
Karłowicz, J. • 11:71, 11:207
Karnowski, J. (Karnowsczi, J., Wôs Bùdzysz) • 08:276–277, 10:190–191, 10:234–235, 10:284–285, 10:306–307, 10:310–313; 11:108, 11:244; 12:72, 12:208
Karol Wielki • 12:313
Karpiński, F. (Karpińsczi, F.) • 12:147, 12:286
Karpluk, M. • 12:63, 12:199
Karweta, A. • 10:194–195
Karwicka, T. • 10:288–289
Kawecki, J. (Kawecczi, J.) • 08:256–257
Kąś, J. • 11:152, 11:290
Keller, W. • 09:166–167
Kęcińska, J. • 10:120–121
Kiedrowski, J. • 07P:73
Kiedrowski, W. (Czedrowsczi, W.) • 07P:24, 07P:74, 07P:75; 07K:24, 07K:74, 07K:75
Kirkowski, W. (Kirkòwsczi, W.) • 09:236–237; 10:264–265, 10:272–275; 11:152, 11:290
Kirstein, W. • 08:268–269, 08:278–279; 09:236–237; 10:262–263; 12:80, 12:216
Kisielewski, S. (Kiszelewsczi, S., Kisiel, Kiszel) • 11:61, 11:197
Kistowska, A. • 07P:75
Klas, A. • 11:109, 11:245
Klas, S. • 11:109, 11:245
Klasa S. • 11:110, 11:246
Klasa, S. J. • 11:87, 11:223
Klaus, C. • 12:130, 12:269
Klawikowski, W. (Klawikòwsczi, W.) • 12:118, 12:257
Klebba, J. • 10:284–285; 11:109, 11:245
Klein, S. • 12:155, 12:294
Kleina, K. • 11:155
Klemens XIII (Klémens XIII) • 12:151, 12:290
Klemp, A. • 11:109, 11:245
Kleszczowa, K. • 09:136–137; 10:120–121
Klinkosz, M. (Klinkòsz, M.) • 08:90–91; 10:10–11, 11:13
Klonowic, S. • 11:68, 11:204
Kluczyk, A. M. • 09:140–141, 09:146–147
Kluge, F. • 10:176–177
Kłoskowska, A. • 10:130–131
Knapczik, A. • 12:73, 12:209
Knapiński, D. (Knapińsczi, D.) • 12:118, 12:257
Knapiusz, G. • 11:59, 11:70, 11:195, 11:206
Knyb, J. • 08:164–165
Kobiela, T. • 11:13
Kochanowski, J. (Kòchanowsczi, J.) • 10:296–297, 11:102, 11:238
Kolberg, O. • 09:240–241
Kołecka, A. • 10:184
Kołłątaj, H. • 11:56, 11:193

Komorowska, E. (Kòmòrowskô, E.) • 11:137, 11:275
Konkel, A. (Kónkel, A.) • 08:274–275
Korda, K. • 11:14
Korolko, M. • 12:324
Korthals, W. (Kòrthals, W.) • 08:154–155
Korytkowska, M. (Kòrëtkòwskô, M.) • 09:212–213
Kos, H. (Kòs, H.) • 07P:117; 07K:117
Kossak–Główczewski, K. • 08:110–111, 08:114–117, 08:122–123
Kostkiewiczowa, T. (Kòstkiewiczowô, T.) • 11:71, 11:207; 12:76, 12:212
Kotłowski, J. K. • 10:262–263
Kowalewski, A. • 07P:74
Kowalski, J. (Kòwalsczi, J.) • 07P:74, 07P:75, 07P:116; 07K:74, 07K:75, 07K:116; 12:110, 12:247
Kownacka, E. (Kòwnackô, E.) • 12:120, 12:258
Kozłowski, J. (Kòzłowsczi, J.) • 11:132, 11:270
Koźmian, K. (Kòzmión, K.) • 11:102, 11:238
Krasiński, Z. (Krasyńsczi, Z.) • 11:99, 11:102, 11:235, 11:238
Krasucki, L. • 07P:74
Kraszewski, J. I. • 11:68, 11:204
Krbechek, B. • 11:144, 11:282
Krefft-Wrotkowski, I. (Krefft-Wrotkòwsczi, J.) • 11:109, 11:245
Kreft, W. • 11:109, 11:245
Kreja, B. • 09:208–209, 09:252–253
Kretowicz, K. • 07P:74
Kriński, A. A. (Krińsczi, A. A.) • 11:71, 11:207
Krofey, S. (Krofej, S.) • 11:88, 11:224; 12:111, 12:129, 12:248, 12:268, 12:348
Kroplewski, J. (Kroplewsczi, J.) • 11:109, 11:245
Krzysztof, T. • 10:286–287
Krzyżanowski, J. • 10:200–201
Kubiak, S. • 07P:74
Kubińska, O (Kùbińskô, Ò.) • 11:73, 11:75, 11:209, 11:211
Kubiński, W. (Kùbińsczi, W.) • 11:73, 11:75, 11:209, 11:211
Kucała, M. • 12:63, 12:199
Kuchta, L. (Kùchta, L.) • 12:103, 12:239
Kuczera-Chachulska, B. (Kùczera-Chachùlskô, B.) • 12:80, 12:216
Kuczkowski, K. (Kùczkòwsczi, K.) • 12:76, 12:212
Kuhn, M. • 09:242–243
Kuik-Kalinowska, A. (Kùik-Kalinowskô, A.) • 10:288–289; 11:10, 11:12–13, 11:142, 11:280; 12:9, 12:81, 12:217
Kukier, R. (Kùker, R.) • 12:103, 12:239
Kulas, J. (Kùlas, J.) • 07P:119; 07K:119
Kulwikowski, Z. (Kùlwikòwsczi, Z.) • 10:264–265
Kuniewski, J. • 12:126, 12:265
Kupała, J. (Kùpałô, J.) • 11:109, 11:245
Kupc, F. (Kùpc, F.) • 11:109, 11:245
Kürchner, W. • 11:154, 11:292; 12:128, 12:130, 12:139, 12:267, 12:269, 12:278
Kurcz, I. • 07P:103; 07K:103
Kurzowa, Z. (Kùrzowô, Z.) • 11:175, 11:183, 11:312, 11:320
Kutnik, J. (Kùtnik, J.) • 12:62–63, 12: 66, 12:198–199, 12:202
Kwaśniewska, A. • 12:126, 12:265
Kwiatkowska, K. (Kwiatkòwskô, K.) • 07P:70; 07K:70; 10:12–13, 10:120–125, 10:128–129, 10:138–139; 11:174, 11:183, 11:312, 11:320
Kwiatkowski, P. T. • 09:138–139, 09:144–145
Kwidzińska, D. (Kwidzyńskô, D.) • 08:152–153
Kwidziński, M. (Kwidzyńsczi, M.) • 07P:24; 07K:24; 11:86–87, 11:222–223
Kwidziński, P. • 07P:75

L

Labuda, A. (Labudów A., Labùda, A.) • 07P:51, 07P:53, 07P:56–57, 07P:65, 07P:74, 07P:82; 07K:51, 07K:53,

07K:56–57, 07K:65, 07K:74, 07K:80; 08:98–99, 08:160–163, 08:182–189, 08:276–277; 09:206–211, 09:216–217, 09:246–247, 09:264–265; 10:126–127, 10:136–139, 10:142–149, 10:194–195, 10:198–199; 11:87, 11:223, 11:109–110, 11:149, 11:171–172, 11:175–176, 11:183, 11:245–246, 11:308–309, 11:312–313, 11:320; 12:74, 12:112–113, 12:210, 12:249–250, 12:348

Labuda, G. (Labùda, G.) • 11:134, 11:272

Labudda, B. (Labùdda, B.) • 11:109, 11:245

Labudda, D. (Labùdda, D.) • 11:109, 11:245

Labudda J. (Labùdda, J., Labùda, J.) • 08:272–276; 11:108, 11:245, 11:188, 11:326; 12:66, 12:202, 12:327

Landowski, A. (Landowsczi, A.) • 11:103, 11:239; 12:150, 12:289

Landowski, R. (Landowsczi, R.) • 12:156–157, 12:295–296

Latoszek, M. • 07P:91, 07P:94, 07P:103; 07K:90, 07K:93, 07K:103; 11:127, 12:131, 11:156, 11:265, 11:293, 12:270

Lauer, W. (Laùer, W.) • 12:120, 12:258

Lebiedziński, H. (Lebiedzyńsczi, H.) • 11:82, 11:218

Lebioda, D. T. • 12:76, 12:212

Lehr–Spławiński, T. • 10:178–179, 10:191

Lemańczyk, A. (Lemańczik, A.) • 11:13, 11:109, 11:245

Lemnis M. • 09:172–173

Lenz, S. • 11:74, 11:210

Leon XIII (Léón XIII) • 12:50, 12:52, 12:186, 12:188

Léon, P. • 12:332

Lepszy, K. • 09:124–125

Leśmian, B. (Lesmian, B.) • 11:112, 11:248

Lévi–Strauss, C. • 11:69, 11:206

Lewandowski, T. (Lewandowsczi, T.) • 12:73, 12:209

Lewańczyk, E. (Lewańczik, E.) • 08:154–155; 11:152, 11:290

Lewińska, A. • 12:169, 12:308

Lewińska, A. • 07P:130; 07K:130; 10:120–121; 12:109, 12:245

Lew-Kiedrowska, W. (Kiedrowska, W., Lew-Czedrowskô, W.) • 07P:21, 07P:60, 07P:75, 07P:135; 07K:21, 07K:60, 07K:75, 07K:135; 08:82–85, 08:90–91, 08:115–116; 11:14; 12:9, 12:89, 12:225

Lewna, K. • 09:150–151

Liepke, J. • 11:110, 11:246

Linde, S. B. • 10:170–171; 11:59, 11:62, 11:64, 11:69–70, 11:195, 11:199–200, 11:205–206

Linkner, T. • 08:110–111; 10:10–13, 10:246–247, 10:254–255, 10:258–261, 10:282–283, 10:288–289, 10:292–293; 11:10, 11:12, 11:94, 11:130, 11:230, 11:268

Lippke, J. • 11:109, 11:245

Lipski, T. • 08:114–115; 12:154, 12:293

Lorek, G. L. • 09:236–237, 09:240–241; 11:170, 11:307

Lorentz, F. • 07P:65, 07P:73, 07P:92; 07K:65, 07K:73, 07K:91, 08:160–161; 10:178–179, 10:186–191, 10:200–201; 11:86, 11:171, 11:174, 11:179, 11:183, 11:222, 11:308, 11:311, 11:316, 11:320; 12:103, 12:239, 12:346

Lotar I • 12:321

Luther, D. M. • 12:111, 12:128–129, 12:248, 12:267–268

Ł

Łagosz, P. (Łagòsz, P.) • 10:228–230

Łajming, A. • 08:254–255; 11:91, 11:108, 11:144, 11:227, 11:244, 11:282; 12:82–85, 12:88, 12:218–221, 12:224

Łangowska, W. (Łangòwskô, W.) • 07P:120; 07K:120

Łęgowski, J. (Łãgòwsczi, J., Dr Nadmorski) • 09:240–241; 10:200–201

Łysk, J. (Łisk, J.) • 08:268–269; 10:264–265; 11:87, 11:109, 11:130, 11:223, 11:245, 11:268; 12:66, 12:202

Łuczyński, E. • 07P:104, 07P:112; 07K:104, 07K:112
Łukaszuk, M. • 12:80, 12:216
Łysiak, W. • 10:208–209

M

Mach, M. • 11:109, 11:245; 12:120, 12:258
Maćkiewicz, J. • 07P:104, 07P:112; 07K:104, 07K:112; 11:137, 11:275
Madeja, A. • 08:256–257
Maj, B. • 12:76, 12:212
Majewicz, A. F. • 07P:107, 07P:108, 07P:110, 07P:112; 07K:107, 07K:108, 07K:110, 07K:112; 08:164–165, 08:168–169, 08:216–217, 08:220–221, 08:226–227
Majkowska, D. (Majkòwskô, D.) • 08:98–99
Majkowski, A. (Majkòwsczi, A.) • 07P:18, 07P:67, 07P:73; 07K:18, 07K:67, 07K:73; 08:84–85, 08:98–99, 08:110–111, 08:114–115, 08:160–161, 08:256–257, 08:260–261, 08:262–263; 09:10–11, 09:118–119, 09:172–195, 09:266–267; 10:128–129, 10:242–249, 10:252–263, 10:264–265, 10:278–279, 10:286–287, 10:288–295, 10:296–300, 10:308–309; 11:87, 11:91, 11:108, 11:144, 11:162, 11:177, 11:223, 11:227, 11:244, 11:282, 11:299, 11:314; 12:72, 12:89, 12:104, 12:208, 12:225, 12:240, 12:342
Majkowski, D. (Majkòwsczi, D.) • 07P:24, 07P:76; 07K:24, 07K:76; 08:90–91, 08:140–141; 11:10, 11:12–13, 11:92, 11:104, 11:228, 11:240, 11:155; 12:78, 12:97, 12:214, 12:118, 12:233, 12:257
Majkowski, M. (Majkòwsczi, M.) • 11:91, 11:227
Majkowski, S. (Majkòwsczi, S.) • 12:148, 12:286
Makowska-Bedinek, J. (Makòwsczi-Bedinek, J.) • 11:167, 11:304; 12:140, 12:279
Makurat, H. (Makùrôt, H.) • 07P:60, 07P:64, 07P:65, 07P:89, 07P:97, 07P:104, 07P:136; 07K:60, 07K:64, 07K:65, 07K:88, 07K:97, 07K:104, 07K:136; 08:82–83, 08:90–91, 08:120–121; 11:87, 11:91, 11:93, 11:109–110, 11:223, 11:227, 11:229, 11:245–246; 12:98, 12:234, 12:326, 12:330
Makurat, J. (Makùrôt, J.) • 07P:119; 07K:119
Makurat, W. (Makùrôt, W.) • 07P:24; 07K:24; 08:90–91, 08:126–127; 11:109, 11:138, 11:245, 11:276
Malcher, R. • 11:133, 11:271
Malicki, L. • 10:178–179, 10:218–219, 10:286–287
Maliszewska, A. • 12:169, 12:308
Mamelski, J. (Mamelsczi, J.) • 11:93, 11:229
Mańczak, W. (Mańczôk, W.) • 09:118–119
Mańczak–Wohlfeld, E. • 11:137, 11:275
Maraczek, F. • 11:108, 11:245
Marcin I (Môrcën I) • 12:49, 12:185
Marecki, J. • 10:242–243
Marinet A. • 07P:99, 07P:103; 07K:99, 07K:103
Markiewicz, H. • 12:72, 12:208, 12:324
Markowski, A. (Markòwsczi, A.) • 07P:59; 07K:59; 09:118–119, 09:204–205
Marszałkowski, (F. Marszałkòwsczi, F.) • 07P:56; 07K:56; 11:109–110, 11:245–246
Martuszewska, A. • 10:248–249
Masłowska, E. • 10:328–329
Maszk, M. • 07P:75
Mazurek, M. • 11:156, 11:294; 12:131, 12:270
Mączka, U. (Mączka, Ù.) • 11:109, 11:245
McDowell, J. • 12:119, 12:257
Mello, Anthony de • 08:166–167
Mencwel, A. • 11:84, 11:220
Mendoza, E. • 11:87, 11:223
Meronk, J. (Merónk, J.) • 07P:120; 07K:120

Mejer, I. (Mejer, J.), Makurat, I., (Makùrôt, J.) • 10:148–149; 11:109, 11:111, 11:131, 11:245, 11:247, 11:269
Měškank, A. • 12:310
Meyer, M. T. • 11:93, 11:229
Miazgowska, T. (Miazgòwskô, T.) • 09:134–135; 10:148–149
Mihalunio, C. • 12:311
Mickiewicz, A. (Mickiewiczów A.) • 07P:58; 07K:58; 10:168–169; 12:61, 12:157, 12:169, 12:198, 12:296, 12:308, 12:322
Mikołajczyk, S. (Mikòłajczik, S.) • 12:130, 12:269
Milewska-Stawiany, M. (Milewskô-Stawiany, M.) • 08:192–193; 09:136–137; 10:12–13, 10:120–121, 10:304, 10:320–321
Miłkowski, E. • 12:73, 12:209
Miłoń, G. • 09:246–247
Minkiewicz, R. • 08:152–153
Miodek, J. • 09:118–119
Mioduchowska, A. (Mioduchòwskô, A.) • 09:236–237, 09:276–277; 10:262–263; 12:75, 12:211
Miotk, M. • 08:164–165; 12:113, 12:162–163, 12:165–166, 12:168–169, 12:251, 12:301–302, 12:304–305, 12:307–308
Miotk, P. • 11:109, 11:245
Mironiuk Nikolska, A. • 12:123–124, 12:262–263
Mistarz, R. • 07P:83;07K:82
Miziarski, E. (Miziarsczi, É.) • 11:167, 11:304; 12:140, 12:279
Montaigne, M. • 11:60, 11:196
Mordawski, J. (Mòrdawsczi, J.) • 07P:89, 07P:90, 07P:94; 07K:88, 07K:89, 07K:93; 11:127, 12:131, 11:156, 11:265, 11:294; 12:98, 12:234, 12:270
Mosbach, A. • 10:200–201
Mrhačová, E. • 12:310
Mrongowiusz K. C. (Mrongòwiusz, K. C.) • 10:200–201; 12:102, 12:238, 12:342, 12:348
Mross, H. • 12:113, 12:250
Mrózek, R. • 09:144–145
Mùsa, H. • 11:91, 11:129, 11:227, 11:267
Musierowicz, M. (Mùsierowicz, M.) • 11:138, 11:276

N

Naczk, E. • 10:186–187
Naczk, W. • 12:114, 12:116, 12:151, 12:254
Nadolny, A. • 12:97, 12:233
Nagel, A. (Nôdżel, A.) • 08:166–167, 08:182–183, 08:266–267, 08:270–277; 09:157–158; 10:272–273, 10:306–307, 10:310–313; 11:91, 11:108, 11:111, 11:227, 11:244, 11:248; 12:64–66, 12:106, 12:200–202, 12:242
Napiórkowski, S. C. (Napiórkòwsczi, S. C.) • 08:264–265
Narloch, M. • 09:152–153
Narski, Z. (Narsczi, Z.) • 08:276–277; 11:108, 11:244
Nathan, F. • 12:332
Nelde, P. H. • 07P:100; 07K:100
Niedźwiecki, W. (Niedzwiedzczi, W.) • 11:71, 11:207
Neureiter, F. • 12:103, 12:239
Niemiec, W. (Niemc, W.) • 09:132–137, 09:248–249; 10:148–149, 10:152–153, 10:154, 10:304, 10:320–321
Nitsch, K. • 07P:55; 07K:55; 08:160–161; 09:266–267
Nowaczyński, P. (Nowaczińsczi, P.) • 12:73, 12:209
Nowak, M. • 11:133, 11:271
Nowak, W. • 12:156, 12:295

O

Obracht–Prondzyński, C. (Òbracht-Prondzyńsczi, C.) • 08:112–115, 08:118–119, 08:164–169; 11:127, 11:142, 11:146, 11:155, 11:265, 11:280, 11:284, 11:293
Odyniec, W. • 10:178–179, 10:218–219, 10:254–255, 10:286–287

Ogrodowska, B. • 10:122–123
Okopień-Sławińska, A. (Òkòpień-Sławińskô, A.) • 11:71, 11:207; 12:76, 12:212
Oktawian August • 12:320
Ollick, M. (Òllick, M.) • 12:149, 12:156–157, 12:288, 12:296
Oracki, T. • 07P:74
Orgelbrand (Òrgelbrand) • 11:71, 11:207
Orłowski, H. • 12:87, 12:223
Ormiński, S. (Òrmińsczi, S.) • 11:130, 11:269
Orzeł, Z. (Òrzéł, Z.) • 12:118, 12:257
Ostaszewska, D. • 10:120–121
Ostrowska, R. • 10:232–235; 12:155
Ostrowski, M. (Òstrowsczi, M.) • 11:87, 11:222–223
Ostrowski, P. (Òstrowsczi, P.) • 11:132, 11:271
Otto, R. • 12:68, 12:204
Owidiusz • 12:313

P

Paciorek, C. (Pôcórk, C.) • 08:152–153
Paczoska, A. • 12:113, 12:250
Pająk, A. • 07P:84; 07K:83
Panchet, T. • 11:88, 11:224
Pančiková, M. • 12:310
Pasierb, J. S. (Paserb, J.) • 11:185, 11:323; 12:80, 12:151, 12:216, 12:290
Passent, D. • 11:61, 11:197
Patock, J. • 07P:132; 07K:132; 10:200–201, 10:234–235, 10:284–285; 12:103, 12:239
Paulska, A. • 07P:103; 07K:103
Paweł VI • 12:53, 12:159, 12:189, 12:298
Paždjerski, D. V. (Paździerski, D., Pazdzersczi, D. W., Pazdjerski, D., Pażdzersczi D., Paždjerski, D.) • 07P:18, 07P:60, 07P:61, 07P:64, 07P:137; 07K:18, 07K:60, 07K:61, 07K:64, 07K:137; 08:82–83, 08:84–85, 08:90–91; 11:10, 11:12, 11:90, 11:169–170, 11:172, 11:175, 11:178, 11:183, 11:226, 11:306–307, 11:309, 11:312, 11:315, 11:320–321; 12:9, 12:172, 12:176, 12:335, 12:339
Peplińska, R. (Peplińskô, R.) • 08:84–85
Pepliński, A. (Peplińsczi, A.) • 08:270–271; 09:236–237, 10:264–265; 11:91, 11:108–109, 11:227, 11:244–245; 12:65, 12:72, 12:75–76, 12:79, 12:201, 12:208, 12:211–212, 12:215
Pepliński, W. (Peplińsczi, W.) • 11:155, 11:293
Perlin, J. • 07P:100, 07P:103, 07P:105, 07P:112; 07K:100, 07K:103, 07K:105, 07K:112
Perszon, J. (Perszón, J.) • 10:194–195, 10:200–201, 10:214–215, 10:264–265, 10:286–287, 10:302–307; 11:109, 11:245; 12:79, 12:112, 12:115–116, 12:119–120, 12:143–145, 12:148–150, 12:153, 12:155–158, 12:249, 12:254, 12:257–258, 12:282–284, 12:287–289, 12:292, 12:294–297
Pestka, S. (Jan Zbrzyca) • 07P:67; 07K:67; 08:166–167; 11:88, 11:108, 11:111, 11:224, 11:244, 11:247
Pethe, A. • 12:80, 12:216
Petroniusz • 11:56, • 11:194
Pieper, M. (Piéper, M.) • 08:150–151, 08:259–230; 11:91, 11:108–109, 11:129, 11:227, 11:245, 11:267
Piepiórka, W. • 10:194–195
Piepka, J. (Piépka, J.) • 07P:73; 08:100–101, 08:260–261; 10:284–285; 11:108, 11:244
Piłsudski, J. (Piłsudczi, J.) • 07P:56; 07K:56; 12:51, 12:187
Pintus, E.-E. • 11:144, 11:282
Pintus, M. • 10:200–201
Pioch, D. • 07P:21, 07P:49, 07P:60, 07P:83, 07P:118, 07P:138; 07K:21, 07K:49, 07K:60, 07K:82, 07K:118, 07K:138; 08:82–83, 08:84–85, 08:110–111, 08:174–175; 11:4, 11:10–11, 11:14, 11:110, 11:120, 11:174–175, 11:183, 11:246, 11:257, 11:312, 11:321; 12:4, 12:9, 12:102, 12:238

Piotrowiak, J. • 07P:80; 07K:78

Pipka, A. • 11:109, 11:245

Pisarska, A. (Pisarskô, A.) • 11:82, 11:218

Pitagoras • 12:313

Pius V • 12:52, 12:188

Pius IX • 12:46, 12:151, 12:182, 12:158, 12:290, 12:297

Pius X • 12:47, 12:50, 12:183, 12:186, 12:148, 12:287

Pius XI • 12:50, 12:186

Pius XII • 12:50, 12:186

Plater, K. J. (Plater-Zalewski, K. J., Plater-Zalewsczi, K. J.) • 11:109, 11:111, 11:245, 11:247

Platon • 11:60, 11:196

Plaut • 12:312

Plezia, M. • 11:71, 11:207

Plutarch • 11:60, 11:196

Pobłocki, J. (Pòbłocczi, J.) • 09:240–241; 10:200–201; 11:170, 11:307; 12:103, 12:239

Pomianowska, W. • 10:120–121

Pomierska, J. (Pòmierskô, J., Treder, J., Tréder, J.) • 09:236–237; 10:10–11, 10:198–201, 10:218–219; 12:103–104, 12:109, 12:162, 12:166, 12:168–169, 12:239–240, 12:245, 12:301, 12:305, 12:307–308, 12:308, 12:310

Pomorska, K. (Pòmòrskô, K.) • 12:138, 12:277

Pontanus, M. • 12:111, 12:129, 12:248, 12:268, 12:348

Popowska-Taborska, H. • 08:204–205; 09:118–119, 09:212–213; 10:148–149, 10:330–331; 11:14, 11:169, 11:171, 11:174, 11:182–184, 11:306, 11:308, 11:311, 11:320–321; 12:128–129, 12:161, 12:169, 12:267–268, 12:300, 12:308

Porębska, M. (Porãbskô, M.) • 11:156, 11:294; 12:131, 12:270

Potocki, S. • 07P:74

Prejs P. I. (Preiss) • 07P:65; 07K:65; 12:342

Pronobis, W. • 10:194–195

Prus, B. • 11:61, 11:63, 11:65, 11:129, 11:197, 11:199, 11:201, 11:267

Prussak, M. • 12:80, 12:216

Pryczkowska, E. (Prëczkòwskô, E.) • 11:129, 11:131, 11:267–269

Pryczkowski, E. (Prëczkòwsczi, E.) • 07P:18, 07P:60, 07P:67, 07P:73, 07P:75, 07P:76, 07P:134, 07P:139; 07K:18, 07K:60, 07K:67, 07K:73, 07K:75, 07K:76, 07K:134, 07K:139; 08:82–83, 08:84–85, 08:90–91, 08:154–155, 08:160–173, 08:268–275, 08:278–279; 09:196–197, 09:236–241, 09:246–247; 10:10–11, 10:178–180, 10:183, 10:228–230, 10:262–263, 10:266–277; 11:4, 11:10–11, 11:13, 11:90, 11:109, 11:120, 11:126, 11:128–130, 11:133–134, 11:148, 11:155, 11:226, 11:245, 11:257, 11:264, 11:266–268, 11:271–272, 11:286; 12:4, 12:9, 12:65, 12:74, 12:80, 12:98–99, 12:110, 12:112–113, 12:116, 12:201–202, 12:210, 12:216, 12:118–120, 12:130, 12:234–235, 12:247, 12:250–251, 12:254, 12:257–258, 12:269

Puszkarczyk, T. (Pùszkarczuk, T.) • 07P:120; 07K:120

Puszkin A. (Pùszkin, A.) • 11:65, 11:87, 11:201, 11:223

Puzdrowski, E. • 09:176–177; 12:83, 12:87, 12:219, 12:223

Puzynina, J. (Pùzynina, J.) • 12:80, 12:102, 12:216, 12:238

R

Radtke, E. • 11:109, 11:245

Rahner, K. • 08:264–265

Ramułt, S. (Ramùłt, S.) • 07P:65, 07P:67, 07P:68, 07P:69; 07K:65, 07K:67, 07K:68, 07K:69; 08:84–85, 08:100–101, 08:130–131, 08:136–137, 08:182–189; 09:118–119, 09:206–209, 09:216–217, 09:276–277; 10:136–149, 10:200–201;

11:86, 11:95, 11:97, 11:100, 11:148, 11:170–173, 11:175, 11:178, 11:181, 11:184, 11:222, 11:231, 11:233, 11:236, 11:286, 11:307–310, 11:312, 11:315, 11:318, 11:321; 12:102–103, 12:238–239, 12:342, 12:345, 12:347–348
Rapp, R. • 11:154, 11:292; 12:128, 12:139, 12:267, 12:278
Regliński, A. (Reglińsczi, A.) • 10:224–225, 10:230–231; 11:109, 11:245
Reiter–Szczygiel, L. • 10:182, 10:185
Rej, M. • 11:70, 11:206
Rejter, A. • 09:136–137
Rejter, S. • 11:108, 11:244
Reymont, W. (Reymònt, W.) • 11:68, 11:204
Rhode, K. (Róda, K.) • 07P:4, 07P:24, 07P:60, 07P:141; 07K:4, 07K:24, 07K:60, 07K:141; 08:16–17, 08:82–83, 08:84–85,, 08:90, 08:93, 08:98–99; 11:14, 11:109–110, 11:245–246
Ribiński, M. (Ribińsczi, M.) • 11:65, 11:201
Rocławski, B. • 09:264–265
Rodkiewicz, M. • 11:74, 11:210
Rogala, W. • 11:109, 11:245
Rogowska-Cybulska, E. (Rogòwskô--Cëbùlskô, É.) • 09:138–139, 09:144–145, 09:148–149; 10:12–13, 10:120–121, 10:130–131, 10:244–247
Rogowski, R. E. • 11:186, 11:190, 11:325, 11:328
Rolski, T. K. (Rolsczi, T. K.) • 11:109, 11:245
Romanowski, A. • 12:324
Rompski, J. (Rómpsczi, J.) • 08:160–161, 08:266–267, 08:268–271, 08:276–277; 10:190–191, 10:284–285, 10:288–291, 10:296–297; 11:108, 11:244; 12:66, 12:74, 12:112, 12:202, 12:210, 12:250
Roppel, L. • 08:160–161, 08:254–257, 08:262–263, 08:266–267, 08:270–271, 08:274–279, 09:236–237, 09:240–241, 09:266–267; 10:200–201, 10:262–263; 11:108, 11:171, 11:183, 11:244, 11:308, 11:321; 12:66, 12:103, 12:202, 12:239
Roschek, M. • 11:109, 11:245
Roszkowski, Z. (Roszkòwsczi, Z.) • 07P:119; 07K:119
Roszman, J. • 11:109–110, 11:245–246
Rotter, L. • 10:242–243
Rudnicki, M. (Rudnicczi, M.) • 10:200–201
Ruchniewicz, G. • 12:118, 12:257
Rückert, F. • 11:73, 11:209
Rurarz, A. • 07P:100, 07P:103, 07P:105, 07P:112; 07K:100, 07K:103, 07K:105, 07K:112
Ruszkowski, P. (Ruszkòwsczi, P.) • 11:105, 11:241
Rymut, K. • 10:176–177
Rzepczyński, S. (Rzepczińsczi, S.) • 12:130, 12:169, 12:269, 12:308
Rzetelska–Feleszko, E. • 10:120–121; 12:129, 12:268

S

Salezy, F. • 12:53, 12:189
Sambor, J. (Sambòr, J.) • 12:63, 12:199
Samp, J. (Sampów J.) • 07P:57; 07K:57; 10:220–222, 10:224–225, 10:230–231, 10:234–235, 10:312–313; 11:108, 11:110, 11:130, 11:245, 11:246, 11:268
Saussure, F. de • 12:332
Sawicki, S. (Sawicczi, S.) • 12:67–68, 12:71, 12:73, 12:203–204, 12:207, 12:209
Schramke, G. • 07P:132; 07K:132; 10:220–221, 10:228–231, 10:308–309; 11:91–92, 11:109, 11:152, 11:227–228, 11:245, 11:290; 12:69, 12:98, 12:205, 12:234
Sebeok, T. • 12:138, 12:277
Selin, L. • 10:10–13, 10:242–243
Selin, M. • 08:274–275; 11:109, 11:245; 12:63, 12:199
Seretny, A. • 11:175, 11:184, 11:312, 11:321
Serkowska, K. (Serkòwskô, K.) • 10:12–13, 10:220–221; 11:10, 11:12, 11:14, 11:106, 11:242; 12:122, 12:261

Serowi, D. • 11:167, 11:304; 12:140, 12:279
Sędziak, H. • 09:142–143; 10:120–121
Sędzicki, F. (Sãdzëcczi, F., Sãdzycczi, F.) • 08:254–255; 11:88, 11:108, 11:224, 11:244
Sienkiewicz, H. (Senkewicz, H.) • 11:65, 11:103, 11:201, 11:239
Sikora, A. R. (Sykora, A. R.) • 07P:109; 07K:109; 11:72, 11:208; 12:80, 12:128–130, 12:165, 12:168–169, 12:216, 12:267–269, 12:306–308
Sikora, M. (Sykora, M.) • 11:109, 11:245
Skorupka, S. (Skòrupka, S.) • 11:71, 11:207
Skorupka-Rzeczyńska, E. • 12:169, 12:308
Skwiercz, R. • 10:198–199; 11:109, 11:245
Skwierz, R. • 08:258–259; 09:244–247
Sławiński, J. (Sławińsczi, J.) • 11:71, 11:207; 12:76, 12:212
Słonimski, A. (Słonimsczi, A.) • 11:61, 11:197, 11:63, 11:199
Słubik, D. • 10:148–149, 10:152–153; 11:85, 11:220
Smaszcz, W. • 12:80, 12:216
Smereki, W. • 12:311
Smolicz, J. • 07P:91, 07P:94, 07P:102, 07P:103; 07K:91, 07K:93, 07K:102, 07K:103
Sobczykowa, J. • 10:120–121
Sobeczko, H. J. • 12:169, 12:308
Sobieski, J. III (Sobieszczi, J. III) • 11:167, 11:304; 12:49, 12:140, 12:185, 12:279
Sochoń, J. • 12:67, 12:203
Sofokles • 12:89, 12:225
Sokrates • 12:313, 12:322
Solon • 12:318
Sorn, L. • 07P:84; 07K:83; 10:10–11, 10:278–279; 12:120, 12:258
Sowa, F. • 10:176–177; 12:66, 12:202
Sowiński, K. (Sowińsczi) • 08:256–257
Sroka, K. • 08:168–169; 12:130, 12:169, 12:269, 12:308
Stachurski, J. (Stachùrsczi, J.) • 08:150–151, 08:154–155, 08:266–267; 09:198–199, 09:236–237; 10:182, 10:185, 10:264–265, 10:268–273; 11:108, 11:110, 11:128–130, 11:132, 11:152, 11:245–246, 11:266–268, 11:270, 11:290; 12:119, 12:257
Stamirowska, Z. • 10:120–121
Stanisławski, P. (Stanisławsczi, P.) • 08:152–153
Stanulewicz, D. (Stanulewicz–Skrzypiec, D.) • 11:12–13, 11:82, 11:136, 11:154, 11:156, 11:218, 11:274, 11:157, 11:292, 11:295, 11:302; 12:9, 12:128, 12:130–132, 12:138–139, 12:267, 12:269–270, 12:277–278
Starczuk, J. • 07P:92, 07P:94; 07K:91, 07K:93
Starzak, Ł. • 11:109, 11:245
Staroń, P. • 11:109, 11:245
Staszak, B. • 11:167, 11:304; 12:140, 12:279
Stelmachowska, B. (Stelmachòwskô, B.) • 12:125, 12:264
Stencel, J., (Sztencel, J.) • 11:109, 11:245
Stenka, D. • 12:79, 12:111, 12:130, 12:138, 12:215, 12:248, 12:269, 12:276
Sterna–Wachowiak, S. • 12:81, 12:217
Stieber, Z. • 11:171, 11:184, 11:308, 11:321
Stoff, A. • 10:254–257
Stock, S. • 12:51, 12:146, 12:187, 12:285
Stolc, U. (Stolc, Ù.) • 11:129, 11:267
Stomma, L. • 11:61, 11:197
Sträsler, J. • 11:154, 11:292; 12:128, 12:139, 12:267, 12:278
Struck, R. • 10:220–221, 10:230–231
Stryjec, R. (Strijc, R.) • 11:143, 11:281
Stryjewski, M. (Strijewsczi, M.) • 07P:139; 07K:139
Strzemieczna-Rozen, J. • 11:132, 11:270–271
Sulikowski, A. (Sùlikòwsczi, A.) • 12:80, 12:216
Suski, A. (Susczi, A.) • 12:52, 12:189
Swięch, J. (Swiãch, J.) • 12:71, 12:207

Sychta, B. (Sëchta, B., Zëchta, B.) • 07P:56, 07P:67, 07P:69, 07P:118; 07K:56, 07K:67, 07K:69, 07K:118; 08:98–99, 08:136–137, 08:182–185, 08:184–195, 08:206–207, 08:262–263, 08:268–275; 09:10–11, 09:152–154, 09:204–205, 09:208–209, 09:212–213, 09:216–217, 09:236–237, 09:264–265, 09:276–277; 10:136–149, 10:176–177, 10:200–203, 10:208–209, 10:220–221, 10:226–229, 10:232–239, 10:252–253, 10:260–261, 10:272–273, 10:279–281, 10:286–287, 10:304, 10:320–321, 10:328–329; 11:110, 11:128, 11:148–150, 11:171, 11:174, 11:184, 11:246, 11:266, 11:286, 11:288, 11:308, 11:311, 11:321; 12:65–66, 12:103, 12:109, 12:155, 12:201–202, 12:239, 12:245, 12:294, 12:348
Sykstus III • 12:49, 12:185, 12:188
Syldatek, T. (Sëldatk, T.) • 12:98, 12:234
Synak, B. (Sënôk, B.) • 07P:90, 07P:93–94, 07P:103, 07P:111–112; 07K:89, 07K:92–93, 07K:103, 07K:111–112; 08:112–113; 09:244–245; 11:109, 11:127, 11:245, 11:265, 11:156, 11:294; 12:131, 12:270
Szałaśna, K. • 12:126, 12:265
Szalewska, E. • 07P:116, 07P:117; 07K:116, 07K:117
Szalewski, G. • 07P:116, 07P:117; 07K:116, 07K:117
Szandlerowski, A. (Szandlerowsczi, A.) • 12:73, 12:209
Szczesiak, E. (Szczesôk, É.) • 11:112, 11:248
Szczupaczyńska, R. (Szczupaczińskô, R.) • 11:109, 11:245
Szczurkowski, M. (Szczurkòwsczi, M.) • 12:155, 12:294
Szczypta, P. (Szczëpta, P./A., Szczypta, A.) • 07P:67; 07K:67; 09:200–201, 10:286–287; 11:109, 11:111, 11:245, 11:247
Szefka, P. • 10:190–191, 10:278–279, 10:284–287; 11:109, 11:245
Szkulmowska, W. (Szkùlmòwskô, W.) • 12:122–123, 12:127, 12:261–262, 12:266
Szlaga, J. B. • 12:80, 12:97, 12:115, 12:119–120, 12:152, 12:163, 12:216, 12:233, 12:257, 12:259, 12:302
Szopińska, W. (Szopińskô, W.) • 08:254–255
Szopny, A. • 12:128, 12:267
Szpil, G. • 10:202–203
Szroeder, J. (Szroéder, J.) • 10:188–189; 12:76, 12:212
Szmidka, M. • 07P:76; 08:162–163; • 12:114, 12:120, 12:152, 12:258
Szmidtka, W. (Szmëdtka, W.) • 11:109, 11:245
Szmidtke L. • 07P:24; 07K:24; 11:149
Szuca, W. • 08:256–257
Szulc, A. • 07P:103; 07K:103
Szulewski, J. W. • 10:208–209
Szulist, W. (Szulëst, W.) • 11:130, 11:268
Szultka, Z. • 08:168–169; 11:109, 11:245; 12:112, 12:249
Szutenberg, J. • 11:109, 11:245
Szydzik, J. (Szëdzëk, J.) • 12:154, 12:293
Szymańska, B. (Szimańskô, B., Szëmańskô, B.) • 10:272–273; 11:91, 11:129, 11:227, 11:267
Szymańska, J. (Szëmańskô, J.) • 12:75, 12:211
Szymczak, M. • 09:172–173
Szymik, J. (Szëmik, J.) • 08:264–265; 12:68, 12:204, 12:69, 12:205
Szymikowski, D. • 07P:75, 07P:76; 08:160–163

Ś

Ściesiński, J. (Scesyńsczi, J.) • 12:129, 12:268
Śliwiński, P. (Sliwińsczi, P.) • 12:76, 12:212
Śmiłowska, K. • 09:168–169
Świątek–Brzezińska, E. • 11:14
Święcicka, M. • 09:138–139

Świrska, K. (Swirskô, K.) • 12:80, 12:216
Św. Wojciech (Sw. Wòjcech) • 12:64, 12:200

T

Tabakowska, E. (Tabakòwskô, E.) • 11:75, 11:211
Talewski, Z. (Talewsczi, Z.) • 11:90, 11:226
Tambor, J. • 10:120–123, 10:126–127
Tarnowska, R. (Tarnowskô, R.) • 11:89, 11:225
Tarnowski, S. • 10:286–287
ten Cate, A. P. • 12:139, 12:278
Terencjusz • 12:316
Toeplitz, K. T. • 11:61, 11:197
Tokarev, G. V. (Токарев, Г. В.) • 10:148–149
Tokarski, J. (Tokarsczi, J.) • 09:216–217, 09:224–225
Toller, E. • 12:81, 12:87, 12:217, 12:223
Tomaczkowski, A. (Tomaczkòwsczi, A.) • 09:236–237, 09:238–239; 10:264–265
Tomaszewski, B. (Tomaszewsczi, B.) • 11:67, 11:203
Tomaszkiewicz, T. (Tomaszkewicz, T) • 11:82, 11:218
Tomasz z Akwinu • 12:324
Topolińska, Z. • 10:148–149
Topor, R. (Topòr, R.) • 11:87, 11:223
Tortosa, J. M. • 07P:100, 07P:103, 07P:104, 07P:105, 07P:106, 07P:111, 07P:112; 07K:100, 07K:103, 07K:104, 07K:105, 07K:106, 07K:111, 07K:112
Treder, J. (Tréder, J.) • 07P:18, 07P:51, 07P:68, 07P:69, 07P:79, 07P:89, 07P:92, 07P:94, 07P:106, 07P:108, 07P:112, 07P:117–118, 07P:122, 07P:130, 07P:143; 07K:18, 07K:51, 07K:68–69, 07K:79, 07K:89, 07K:91, 07K:93, 07K:106, 07K:108, 07K:112, 07K:117, 07K:118, 07K:122, 07K:130, 07K:143; 08:82–85, 08:88–91, 08:114–115, 08:118–119, 08:122–123, 08:154–155, 08:162–163, 08:168–173, 08:176–177, 08:180–191, 08:262–263; 09:116–117, 09:124–125, 09:142–145, 09:177, 09:206–207, 09:212–213, 09:216–217, 09:226–227, 09:256–257, 09:262–269; 10:120–125, 10:128–129, 10:136–149, 10:218–221, 10:236–239, 10:264–265, 10:288–289, 10:293, 10:295, 10:316–317, 10:328–329; 11:109–111, 11:171, 11:174, 11:177–178, 11:180–181, 11:184, 11:245–247, 11:308, 11:311, 11:314–315, 11:318–319, 11:321; 12:9, 12:75, 12:98, 12:103, 12:105–106, 12:128–130, 12:161–162, 12:168–169, 12:211, 12:234, 12:239, 12:241–242, 12:267–269, 12:300–302, 12:162, 12:307–308, 12:342
Treder, K. • 10:264–265
Trepczyk, J. (Trepczik, J.) • 07P:51, 07P:55–56, 07P:65, 07P:69, 07P:74, 07P:117, 07P:120–121; 07K:51, 07K:55–56, 07K:65, 07K:69, 07K:74, 07K:117, 07K:120–121; 08:114–115, 08:150–151, 08:160–161, 08:164–165, 08:268–275; 09:204–211, 09:216–217, 09:236–237, 09:262–265; 10:148–149, 10:224–225, 10:264–265; 11:87, 11:223, 11:108, 11:110–111, 11:126, 11:130, 11:149, 11:172–173, 11:176, 11:181, 11:184, 11:244, 11:246–247, 11:264, 11:268, 11:287, 11:309–310, 11:313, 11:318, 11:321; 12:65–66, 12:113, 12:201–202, 12:250
Trojanowska, I. (Trojanowskô, J.) • 07P:75, 07P:132, 07P:139; 07K:132, 07K:139; 11:120, 11:127, 11:257, 11:265; 12:155
Tukidydes (Tukidides) • 11:67, 11:204
Turczyn, R. • 09:172–173
Twardowski, J. (Twardowsczi, J.) • 12:80, 12:216

U

Ugowska, B. (Ùgòwskô, B., Szymańska, B., Szëmańska, B., Szymańska-Ugowska, B., Szëmańskô-Ùgòwskô, B.) • 11:4, 11:14, 11:72, 11:109, 11:208, 11:245; 12:4, 12:9, 12:76, 12:98, 12:142, 12:212, 12:234, 12:281

Uhlenberg, T. • 11:87, 11:222
Umińska–Tytoń, E. • 12:169, 12:308
Urban IV (Ùrban IV) • 12:149, 12:289
Urbanowicz-Pluto, L. • 12:148, 12:286
Urbańczyk, S. • 11:171, 11:184, 11:308, 11:321
Urbański, T. (Ùrbańsczi, T.) • 11:93, 11:105, 11:229, 11:241

V

Vitry, H. • 09:172–173
Vliegen, M. • 11:154, 11:292; 12:128, 12:139, 12:267, 12:278

W

Wallis, A. • 09:138–139
Walkusz, J. (Walkùsz, J.) • 07P:60, 07P:142; 07K:60, 07K:142; 08:82–83, 08:90–91, 08:266–269, 08:278–279; 09:198–199; 10:180; 11:108, 11:245; 12:66, 12:72–73, 12:75–78, 12:202, 12:208–209, 12:211–214, 12:116, 12:119, 12:163, 12:168, 12:254, 12:257, 12:302, 12:307
Wantoch Rekowski, M. (Wantoch Rekòwsczi, M.) • 07P:24; 07K:24
Wańkowicz, M. (Wańkòwicz, M.) • 11:67, 11:204
Warda-Radys, L. (Warda-Radis, L.) • 09:126–127, 09:132–133, 09: 136–137
Warmowska, E. (Warmòwskô, É.) • 11:109, 11:245
Weber, H. • 11:154, 11:292; 12:128, 12:139, 12:267, 12:278
Weinreich, U. • 07P:99, 07P:103; 07K:99, 07K:103
Wejher, J. • 12:154, 12:293
Wencel, W. • 10:304–305; 12:80, 12:216
Wenta, M. • 11:109, 11:245
Wspazjan (cesarz) • 12:319
Węcławski, T. (Wãcławsczi, T.) • 12:130, 12:269
Węsierski, M. (Wãsersczi, M.) • 12:110, 12:247
Wiechecki, S. (Wiechecczi, S., Wiech) • 11:61, 11:197
Wielechowski, H. (Wielechòwsczi, H.) • 11:132, 11:270
Wicherkiewicz, T. • 07P:107, 07P:108, 07P:110, 07P:112; 07K:107, 07K:108, 07K:110, 07K:112; 08:16–17, 08:90, 08:93, 08:216–221, 08:224–227; 10:10–11; 11:146, 11:284
Wierusz-Kowalski, J. • 12:149, 12:288
Wilczewska, D. (Wilczewskô, D., Ulenberg, D. Ùlenberg, D.) • 11:109, 11:129, 11:245, 11:267
Wirkus, K. (Wirkùs, K.) • 11:109, 11:245; 12:87, 12:223
Witaszek-Samborska, M. • 09:130–131, 09:136–137, 09:222–223
Woehrling, J.–M. • 08:226–227
Wojtak, M. (Wòjtôk, M.) • 11:71, 11:207
Wojtasiewicz, O. (Wòjtasewicz, Ò.) • 11:82, 11:218
Wolański, T. (Wòlańsczi, T.) • 11:73, 11:75, 11:209, 11:211
Wölkowa, S. (Wölkowô, S., Wölke, S.) • 09:136–137; 10:120–121; 12:310
Wolny–Zmorzyński, K. (Wòlny–Zmòrzińsczi, K.) • 11:68, 11:71, 11:204, 11:207
Wolska, M. (Wòlskô, M.) • 08:260–261
Wosiak-Śliwa, R. (Wòszôk-Slëwa, R.) • 07P:4, 07P:18, 07P:59, 07P:60, 07P:61, 07P:118, 07P:118, 07P:143; 07K:4, 07K:18, 07K:59, 07K:60, 07K:61, 07K:118, 07K:143; 08:4–5, 08:10–11, 08:80–81, 08:84–85, 08:88–89, 08:90–91, 08:94–95, 08:170–171, 08:206–207; 09:4–5, 09:10–11, 09:216–217, 09:252–253; 10:4–5, 10:10–11, 10:148–149, 10:304, 10:316–317, 10:320–321, 10:330–331; 11:13, 11:174, 11:177, 11:181, 11:183, 11:312, 11:314, 11:319, 11:320
Woźniakowska, A. (Wòzniakòwskô, A.) • 09:130–131, 09:134–137

Woźniakowski, W. • 07P:103; 07K:103
Wreza, H. • 11:109, 11:245
Wrocławska, E. • 07P:110, 07P:112; 07K:110, 07K:112, 08:226–227; 10:120–121
Wujek, J. • 10:172–173; 12:145, 12:168, 12:284, 12:307, 12:317
Wybicki, J. • 07P:135; 07K:135
Wysłouch, I. • 12:73, 12:209
Wyszyński, S. (Wëszińsczi, S.) • 12:47, 12:154, 12:183, 12:293

Z

Zabrocki, L. (Zabrocczi L.) • 07P:55; 07K:55
Zając, J. • 12:127, 12:266
Zaleski, W. (Zalesczi, W.) • 12:66, 12:202
Zamka-Gliszczyński, J. (Zómka-Gliszczińskô, J.) • 11:109, 11:245
Zawada, A. • 12:76, 12:212
Zdziarska, B. (Zdzarskô, B.) • 08:256–257
Zgółkowa, H. (Zgółkòwô, H.) • 11:71, 11:175, 11:183, 11:207, 11:312, 11:320
Zielińska, E. • 10:330–331
Zielonka, Z. (Zelónka, Z.) • 11:127, 11:156, 11:265, 11:294, 11:185, 11:323; 12:88, 12:131, 12:224, 12:270
Ziemermann, E. • 12:127, 12:266
Zieniukowa, J. (Zeniukòwô, J.) • 07P:93, 07P:94, 07P:110, 07P:112; 07K:92, 07K:93, 07K:110, 07K:112, 08:119–120, 08:226–227; 09:118–119; 10:120–121; 11:14; 12:139–140, 12:160, 12:166, 12:169, 12:278–279, 12:299, 12:306, 12:308
Zola, E. • 11:65, 11:201

Ż

Żakiewicz, Z. • 08:254–255, 08:262–263
Żarski, W. (Żarsczi, W.) • 09:126–127, 09:130–131, 09:136–137
Żeromski, S. (Żeromsczi, S.) • 08:256–257
Żmuda-Trebiatowski, R. (Żmùda-Trzebiatowsczi, R.) • 09:198–201; 11:91, 11:109, 11:129, 11:227, 11:245, 11:267
Żmuda-Trzebiatowski, T. (Żmùda-Trzebiatowsczi, T.) • 12:154, 12:293
Żuroch Czapiewski, D. (Żuroch Czapiewsczi, D.) • 07P:24; 07K:24

III

INDEKS TEMATYCZNO-PRZEDMIOTOWY

A

abecadło • 10:114–117
adaptacja nazw własnych • 08:28–71, 08:74–77, 08:98–109, 09:16–17
administracja • 07P:23–25, 07P:73–81, 07K:23–25, 07K:73–81, 08:14–17, 09:16–21, 10:54–115
akcent • 12:172–179, 12:335–342
alkohol • 09:216–235
akustyka JK • 12:325–334
alternacja ó:o • 07P:44–45, 07K:44–45
alternacje • 08:176–191, 09:252–259

B

bedeker • 09:150–160
Biblia • 09:162–171
bilingwizm • 07P:97–103, 07K:97–103
biogram • 07P:129, 07P:130, 07P:131, 07P:132, 07P:133, 07P:134, 07P:135, 07P:136, 07P:137, 07P:138, 07P:139–140, 07P:141, 07P:142, 07P:143, 07K:129, 07K:130, 07K:131, 07K:132, 07K:133, 07K:134, 07K:135, 07K:136, 07K:137, 07K:138, 07K:139–140, 07K:141, 07K:142, 07K:143
Bobrowski, W. • 07P:129, 07K:129
Boże Narodzenie • 11:23–25
Breza E. • 07P:130, 07K:130

C

chrzest • 11:33–35
-cjô||-cëjô • 07P:31, 07K:31
Cybulski M. • 07P:131, 07K:131
czas • 07P:37–40, 07K:37–40

D

dialekty • 08:28–71, 08:176–191, 09:30–31, 09:116–125
dni w tygodniu • 07P:37–40, 07K:37–40
Drzeżdżon R. • 07P:132, 07K:132
dydaktyka • 08:208–215

E

edukacja • 07P:17–19, 07P:82–87, 07K:17–19, 07K:82–87, 08:110–125, 08:148–159, 08:208–215
elementarz • 10:120–133
E RJK (Komisja) • 07P:20–22, 07K:20–22
E RJK (organizacja) • 07P:20–22, 07K:20–22
E RJK (zadania) • 07P:20–22, 07K:20–22
ë (głoska) • 07P:44–45, 07P:49–58, 07K:44–45, 07K:49–58, 10:316–319
ë (znak) • 07P:49–58, 07K:49–58
-fiô||-fijô • 07P:31, 07K:31

F

fleksja • 09:116–125, 09:204–215, 12:36–39
fonetyka • 09:116–125, 09:252–259, 10:16–25, 10:316–319
formy słowotwórcze • 07P:49–58, 07K:49–58
frazeologia • 12:102–109, 12:238–246

G

geografia • 07P:41–43, 07K:41–43, 10:54–115
Geppert, S. • 07P:133, 07K:133
głoska ë • 07P:44–45, 07P:49–58, 07K:44–45, 07K:49–58
Gołąbek E. • 07P:64–72, 07P:134, 07K:64–72, 07K:134
gramatyka • 07P:44–45, 07K:44–45, 08:24–25, 08:26–27, 08:160–175, 09:112–113, 09:204–215, 09:252–259, 10:16–25, 10:24–33, 10:32–45, 10:134–147, 10:316–319, 11:16–20, 12:36–39, 12:40–43, 12:44

H

historia JK • 08:160–175, 09:116–125, 09:252–259, 11:94–103, 11:230–239, 12:97–101, 12:233–237

I

-i||-e • 07P:44–45, 07K:44–45, 08:20–21
-ijô||-ëjô • 08:20–21
imiona (adaptacja) • 08:28–71, 08:74–77, 08:98–109, 09:16–17
informatyka • 09:56–111
instytucje • 10:44–53, 11:52–53, 11:142–147, 11:280–285
internet • 08:126–139, 08:148–159, 11:84–93, 11:136–141, 11:142–147, 11:220–229, 11:274–279, 11:280–285
interpunkcja • 11:21–22, 11:51

J

jedzenie • 09:196–203
JK (historia) • 08:160–175, 09:116–125, 09:252–259, 11:94–103, 11:106–113, 11:230–239, 11:242–249, 12:97–101, 12:233–237
JK (literacki) • 08:176–191, 09:30–31
JK (normalizacja) • 07P:17–19, 07K:17–19
JK (planowanie) • 07P:88–93, 07K:88–93, 08:80–97, 09:116–125
JK (polityka) • 07P:88–93, 07P:104–112, 07P:113–122, 07K:88–93, 07K:104–112, 07K:113–122, 08:14–17, 08:80–97, 08:216–253, 09:30–31, 09:116–125, 09:138–149, 09:150–160, 12:160–169, 12:299–308
JK (standaryzacja) • 07P:17–19, 07K:17–19, 09:30–31
JK (stan prawny) • 07P:113–122, 07K:113–122, 08:216–253
j • 12:44
jotacja • 07P:44–45, 07K:44–45, 12:44

K

kalendarz • 07P:37–40, 07K:37–40
kania (ścinanie) • 10:278–287
kapłaństwo • 11:42–50
kaszubizacja • 09:138–149, 09:150–160
kaszubskie nuty • 09:272–277
kazania • 12:160–169, 12:299–308
KK ZKP • 12:116–121, 12:254–260
Komisja E RJK • 07P:20–22, 07K:20–22
Komisja E RJK (organizacja) • 07P:20–22, 07K:20–22
Komisja E RJK (zadania) • 07P:20–22, 07K:20–22
Komisja Kościelna ZKP • 12:116–121, 12:254–260
Komisja M–A RJK • 07P:23–25, 07K:23–25
Komisja M–A RJK (organizacja) • 07P:23–25, 07K:23–25

Komisja M–A RJK (zadania) • 07P:23–25, 07K:23–25
Komisja PJiA RJK • 08:14–17, 08:24–25
Komisja PJiA RJK (organizacja) • 08:14–17, 08:24–25
Komisja PJiA RJK (zadania) • 08:14–17
Komisja SiN RJK • 07P:17–19, 07P:59–63, 07K:17–19, 07K:59–63
Komisja SiN RJK (organizacja) • 07P:17–19, 07K 17–19
Komisja SiN RJK (zadania) • 07P:17–19, 07K:17–19
komputery • 09:56–111
końcówki słowotwórcze • 07P:31, 07K:31, 08:20–21
Kościerzyna • 11:94–103, 11:230–239
kościół • 12:110–115, 12:116–121, 12:247–253, 12:254–260
kulinaria • 09:126–137, 09:162–171, 09:172–195, 09:204–215, 09:236–251, 10:148–163
kultura • 12:142–159, 12:281–298
kulturoznawstwo • 10:178–196, 10:220–231, 10:232–240, 10:262–277, 10:278–287, 12:122–127, 12:142–159, 12:261–266, 12:281–298

L

labializacja • 07P:44–45, 07K:44–45, 09:112–113, 09:260–271, 12:15–16, 12:343–349
las • 11:16–20
legendy • 10:220–231
leksyka • 08:192–207, 09:126–137, 09:216–235, 09:260–271, 10:32–45, 11:169–184, 11:306–322, 12:172–179, 12:335–342
leksykografia • 07P:64–72, 07K:64–72, 08:126–139, 11:169–184, 11:306–322, 12:172–179, 12:335–342
Lew-Kiedrowska, W. • 07P:135, 07K:135
literacka norma • 08:72–73
literatura (ludowa) • 09:236–251, 09:272–277, 10:198–219, 10:278–287
literatura (teoria literatury) • 07P:32–36, 07K:32–36, 09:172–195, 09:196–203, 09:236–251, 10:242–261, 10:278–287, 10:288–301, 10:302–315, 11:84–93, 11:94–103, 11:185–190, 11:220–229, 11:230–239, 11:323–328, 12:67–70, 12:71–80, 12:81–88, 12:89–96, 12:203–206, 12:207–216, 12:217–224, 12:225–232
litery (szyk) • 10:114–117

Ł

Łajming, A. • 12:81–88, 12:217–224

M

Majkowski, A. • 09:172–195
Makurat, H. • 07P:136, 07K:136
małżeństwo • 12:12–15
matematyka • 09:32–57
Matka Boska • 12:46–66, 12:182–202
media • 07P:23–25, 07P:37–40, 07P:73–81, 07K:23–25, 07K:37–40, 07K:73–81, 08:140–147, 11:36–38, 11:56–71, 11:72–83, 11:104–105, 11:106–113, 11:114–119, 11:120–125, 11:126–135, 11:192–207, 11:208–219, 11:240–241, 11:242–249, 11:148–153, 11:154–168, 11:250–256, 11:257–263, 11:264–273, 11:286–291, 11:292–305, 12:97–101, 12:233–237
medycyna • 11:52–53
miejscowości • 10:54–115
miesiące• 07P:37–40, 07K:37–40
młodzież • 11:154–168, 11:292–305, 12:128–141, 12:267–280
morfologia • 07P:49–58, 07K:49–58
muzyka • 08:148–159, 10:262–277

N

nauczanie JK • 08:110–125, 08:148–159, 08:208–215

nauczanie JK (programy) • 07P:82–87, 07K:82–87
nauka JK • 07P:82–87, 07K:82–87, 08:110–125, 08:148–159, 08:208–215
nazewnictwo • 07P:23–25, 07P:29, 07K:23–25, 07K:29, 08:24–25, 08:28–71, 08:74–77, 08:98–109, 08:192–207, 08:254–263, 08:264–279, 09:16–17, 09:16–21, 09:20–29, 09:32–57, 09:56–111, 10:16–25, 10:24–33, 10:32–45, 10:44–53, 10:54–115, 10:148–163, 10:242–261, 10:302–315, 11:16–20, 11:21–22, 11:26–28, 11:29–30, 11:31–32, 11:33–35, 11:36–38, 11:39–41, 11:42–50, 12:12–15, 12:17–22, 12:23–28, 12:29–33, 12:34–35, 12:36–39, 12:46–66, 12:182–202
nazwy instytucji • 10:44–53
nazwy własne • 10:44–53, 10:54–115
nazwy własne (adaptacja) • 08:28–71, 08:74–77, 08:98–109, 09:16–17
neologizmy • 11:148–153, 11:286–291
norma JK • 07P:59–63, 07P:64–72, 07P:88–93, 07K:59–63, 07K:64–72, 07K:88–93, 08:72–73, 08:140–147, 09:260–271, 10:134–147, 12:343–349
norma literacka (wzorcowa) • 08:72–73
normalizacja • 07P:17–19, 07P:30, 07K:17–19, 07K:30, 08:28–71, 08:74–77, 08:110–125, 12:343–349
normalizacja pisowni • 08:160–175
normatywność • 07P:64–72, 07K:64–72

O

objawienie • 12:29–33
obrzędy • 10:220–231, 10:262–277
obyczajowość • 10:120–133, 10:178–196, 10:220–231, 10:232–240, 10:262–277, 10:278–287, 10:288–301, 10:302–315, 11:21–22, 11:26–28, 11:29–30, 11:31–32, 11:33–35, 12:12–15, 12:17–22, 12:29–33, 12:34–35, 12:142–159, 12:281–298
odmiana • 07P:49–58, 07K:49–58
onomastyka • 08:254–263
ó:o (alternacja) • 07P:44–45, 07K:44–45
ó||u (pisownia) • 07P:49–58, 07K:49–58

P

Paždjerski, D. V. • 07P:137, 07K:137
Pioch D. • 07P:138, 07K:138
pisownia • 07P:44–45, 07P:49–58, 07P:59–63, 07K:44–45, 07K:49–58, 07K:59–63, 08:24–25, 08:26–27, 08:28–71, 08:74–77, 08:98–109, 08:160–175, 08:176–191, 09:16–17, 09:112–113, 09:260–271, 09:272–277, 10:114–117, 11:21–22, 11:51, 12:15–16, 12:44, 12:172–179, 12:335–342, 12:343–349
pisownia (normalizacja) • 08:160–175
pisownia ó||u • 07P:49–58, 07K:49–58
PJiA RJK • 08:14–17, 08:24–25
PJiA RJK (organizacja) • 08:14–17, 08:24–25
PJiA RJK (zadania) • 08:14–17
planowanie językowe • 07P:88–93, 07K:88–93, 08:80–97, 09:116–125
pobożność • 12:142–159, 12:281–298
poezja • 08:264–279, 10:302–315, 11:185–190, 11:323–328, 12:67–70, 12:71–80, 12:81–88, 12:203–206, 12:207–216, 12:217–224
polityka językowa • 07P:88–93, 07P:104–112, 07P:113–122, 07K:88–93, 07K:104–112, 07K:113–122, 08:14–17, 08:80–97, 08:216–253, 09:30–31, 09:116–125, 09:138–149, 09:150–160, 12:160–169, 12:299–308
polonizacja JK • 07P:104–112, 07K:104–112
pory roku • 07P:37–40, 07K:37–40
post • 12:23–28
prasa • 12:97–101, 12:233–237
prawodawstwo • 08:216–253
prawo (kaszubszczyzna) • 07P:113–122, 07K:113–122, 08:216–253

programy nauczania JK • 07P:82–87, 07K:82–87
proza • 12:89–96, 12:225–232
Pryczkowski, E. • 07P:139–140, 07K:139–140
przyimki • 08:26–27
przysłowia • 10:198–219, 12:102–109, 12:238–246
przysłówki • 08:26–27
pusta noc • 10:302–315

R

radio • 08:140–147
reklama • 07P:73–81, 07K:73–81
religia • 08:264–279, 09:162–171, 11:21–22, 11:26–28, 11:29–30, 11:31–32, 11:33–35, 11:39–41, 11:42–50, 11:185–190, 11:323–328, 12:12–15, 12:17–22, 12:23–28, 12:29–33, 12:34–35, 12:46–66, 12:67–70, 12:71–80, 12:81–88, 12:89–96, 12:97–101, 12:102–109, 12:110–115, 12:116–121, 12:128–141, 12:142–159, 12:160–169, 12:182–202, 12:203–206, 12:207–216, 12:217–224, 12:225–232, 12:233–237, 12:238–246, 12:247–253, 12:254–260, 12:267–280, 12:281–298, 12:299–308
religijność • 12:102–109, 12:122–127, 12:238–246, 12:261–266
Rhode K. • 07P:141, 07K:141
RJK • 07P:11–16, 07K:11–16, 08:80–97, 11:13–14
RJK (Komisja E RJK) • 07P:17–19, 07K:17–19
RJK (Komisje) • 07P:29, 07K:29
RJK (organizacja) • 07P:11–16, 07K:11–16, 08:80–97, 11:13–14
RJK (nazwa) • 07P:29, 07K:29
RJK (zadania) • 07P:11–16, 07K:11–16, 08:80–97
Rodnô Zemia • 11:126–135, 11:264–273
rok obrzędowy • 10:120–133, 10:134–147, 10:148–163, 10:178–196, 10:198–219, 10:232–240, 10:242–261
rośliny • 10:242–261
rzeczowniki • 10:134–147

S

samogłoski • 08:176–191
serbski • 11:169–184, 11:306–322, 12:172–179, 12:335–342
SiN RJK (Komisja) • 07P:17–19, 07K:17–19
SiN RJK (Komisja, organizacja) • 07P:17–19, 07K:17–19
SiN RJK (Komisja, zadania) • 07P:17–19, 07K:17–19
składnia • 07P:30, 07K:30, 12:40–43
słownictwo • 07P:32–36, 07P:37–40, 07P:41–43, 07K:32–36, 07K:37–40, 07K:41–43, 08:140–147, 08:192–207, 08:264–279, 09:204–215, 09:216–235, 10:164–177, 10:304–315, 11:52–53, 12:40–43, 12:97–101, 12:233–237
słownictwo gastronomiczne • 09:126–137
slownik(i) • 07P:64–72, 07K:64–72, 08:126–139, 11:169–184, 11:306–322, 12:172–179, 12:335–342
słowotwórstwo • 09:260–271, 10:24–32, 10:304–315
słowotwórstwo (formy) • 07P:49–58, 07K:49–58, 08:192–207
słowotwórstwo (końcówki) • 07P:31, 07K:31, 08:20–21, 08:192–207
socjolingwistyka • 08:216–253, 09:138–149, 09:150–160, 12:128–141, 12:267–280
sport • 09:20–29
stan JK • 12:324–334
stan prawny kaszubszczyzny • 07P:113–122, 07K:113–122, 08:216–253
standaryzacja JK • 07P:17–19, 07K:17–19, 09:30–31
standaryzacja imion • 08:98–109
status JK • 07P:73–81, 07P:88–93, 07P:97–103, 07P:104–112, 07P:113–122, 07K:113–122, 07K:73–81, 07K:88–93, 07K:97–103, 07K:104–112

strony świata • 07P:37–40, 07K:37–40
szkolnictwo • 07P:32–36, 07K:32–36
szkoła • 07P:82–87, 07K:82–87
sztuka ludowa • 12:122–127, 12:261–266
szyk liter • 10:114–117
szyk wyrazów • 07P:30, 07K:30

Ś

ścinanie kani • 10:278–287, 10:288–301
śmierć • 10:302–315
świętowanie • 12:23–28

T

telewizja • 11:120–125, 11:126–135, 11:257–263, 11:264–273
teologia • 11:185–190, 11:323–328
teoria literatury • 07P:32–36, 07K:32–36
terminologia • 07P:23–25, 07P:32–36, 07K:23–25, 07K:32–36, 09:16–20, 09:20–29, 09:32–56, 09:56–111, 10:16–24, 10:24–32, 10:33–44, 11:16–20, 11:21–22, 11:26–28, 11:29–30, 11:31–32, 11:33–35, 11:36–38, 11:39–41, 11:42–50, 11:51, 11:56–71, 11:136–141, 11:192–207, 11:274–279, 12:12–15, 12:17–22, 12:23–28, 12:29–33, 12:34–39, 12:36–39, 12:40–43
toponimia • 10:54–115
translatoryka • 11:72–83, 11:114–119, 11:208–219, 11:250–256

U

uroczystość • 12:34–35

W

Walkusz J. • 07P:142, 07K:142
wariantowość –i||–e • 07P:44–45, 07K:44–45
wiara • 12:89–96, 12:225–232
Wielkanoc • 10:164–177, 11:26–28
woda • 11:16–20
Wosiak–Śliwa, R. • 07P:143, 07K:143
wyrazy (szyk) • 07P:30, 07K:30
wymowa • 12:343–349

Z

zastosowanie JK • 07P:73–81, 07K:73–81, 11:154–168, 11:292–305, 12:110–115, 12:247–253, 12:116–121, 12:128–141, 12:160–169, 12:254–260, 12:267–280, 12:299–308
zdrobnienia • 08:28–71, 08:74–77, 09:16–17
ZKP • 12:116–121, 12:254–260
znak ë • 07P:49–58, 07K:49–58
zwyczaje • 12:34–35

Ż

żywność • 09:138–149

IV

INDEKS WYRAZÓW KASZUBSKICH I POJĘĆ GRAMATYCZNYCH OMAWIANYCH W BIULETYNIE RJK (2007–2012)

A

-a • 08:204, 08:205, 09:230, 09:231
aba • 07P:67, 07K:67
abak(ùs) • 12:22
abażur • 07P:67, 07K:67, 07P:71, 07K:71
Abba • 12:23
Abdiasza (Ksãga Abdiasza) • 12:32
Abdón • 08:28, 08:29, 08:104, 08:105, 09:256, 09:257
Abdónk • 08:28, 08:29
abecadło • 07P:71, 07K:71
abécadło • 10:16, 10:17
Abel • 07P:67, 07K:67, 07P:71, 07K:71, 08:28, 08:29
Abélk • 08:28, 08:29
abiuracjô • 11:33, 12:23
abnegacjô • 12:23
abnegat • 12:23
abò • 07P:67, 07K:67
absolucjô • 11:39
absolutny neòlogizm • 11:78
absorpcjô • 10:32, 10:33
abstinencjô • 11:26, 12:23
abstinent • 11:26, 12:23
abstinentka • 11:26
abstrakcyjny (jistnik abstrakcyjny) • 12:37
abstraktnëch znanków (pòzwë abstraktnëch znanków) • 10:30, 10:31
absurda (drama absurda) • 07P:32, 07K:32
abùlia • 09:112, 09:113
Achiles • 08:28, 08:29
Achilk • 08:28, 08:29
activeX • 09:56, 09:57
activeX (kòntrolka activeX) • 09:56, 09:57
activeX (fòrmat activeX) • 09:56, 09:57
aczi-paczi (kòmpùtrowé aczi-paczi) • 09:78, 09:79
A/D (przetwòrnik A/D) • 09:92, 09:93
Ada • 08:28, 08:29
Adaméczk • 08:28, 08:29
adaptacjô • 10:24, 10:25
adaptér • 09:56, 09:57, 09:96, 09:97, 09:256, 09:257
adaptér (wizyjny adaptér) • 09:72, 09:73
Adéla • 08:28, 08:29, 08:100, 08:101
Adélajda • 08:28, 08:29
Adélka • 08:28, 08:29, 08:100, 08:101
adhòrtacjô • 11:42
Adi • 08:28, 08:29
adideacjô • 10:32, 10:33

adiektiw • 12:39
Adka • 08:28, 08:29
Administracëji (Kòmisëjô Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
Administracji (Kòmisjô Administracji i Bënowëch Sprawów) • 09:18, 09:19
administracji (minyster bënowëch sprawów i administracji) • 09:16, 09:17
administratór • 09:56, 09:57
adnotacjô • 09:56, 09:57
Adolfa • 08:28, 08:29
Adonaj • 08:268, 08:269
adopcjô (nadprzërodzonô adopcjô) • 12:26
adoracji (kaplëca adoracji) • 12:19
adoracjô • 12:17
Adólf • 08:28, 08:29, 08:100, 08:101, 08:106, 08:107
Adólfa • 08:100, 08:101
Adóm • 08:28, 08:29
Adómk • 08:28, 08:29
adresa • 09:56, 09:57
adresa (dinamicznô adresa IP) • 09:66, 09:67
adresa elektroniczny pòcztë • 09:68, 09:69
adresa e-mail • 11:139, 11:277
adresa (e-mailowô adresa) • 09:68, 09:69
adresa (fizycznô adresa) • 09:70, 09:71
adresa IP • 09:56, 09:57
adresa (jinternetowô adresa) • 09:74, 09:75
adresa kòmórczi • 09:56, 09:57
adresa lëstë • 09:56, 09:57
adresa (niezanôléżnô adresa) • 09:86, 09:87
adresa pamiãcë • 09:56, 09:57
adresa pòrta • 09:56, 09:57
adresa (richtich adresa) • 09:86, 09:87
adresa (staticznô adresa IP) • 09:98, 09:99
adresa (zanôleżnô adresa) • 09:108, 09:109
adresë (larwa adresë) • 09:80, 09:81
adresowi katalóg • 09:56, 09:57
adresowô ksążka • 09:56, 09:57
adresowô lësta • 09:66, 09:67
Adriana • 08:28, 08:29
Adrianka • 08:28, 08:29
Adrión • 08:28, 08:29
Adriónk • 08:28, 08:29
adres(a) • 07P:68, 07K:68
adresa (domenowô adresa) • 09:66, 09:67
ad serwer • 09:56, 09:57
adwańta • 10:138, 10:139
adwent • 10:138, 10:139, 10:140, 10:141, 11:23
adwentu (òtrąbiwanié adwentu) • 11:24
Adwentowô (Matka Bòskô Adwentowô) • 11:24, 12:46, 12:182
adweńt • 10:140, 10:141
afiks • 10:30, 10:31
afiksowi fòrmańt • 10:24, 10:25
afiksowô deriwacjô • 10:24, 10:25, 10:26, 10:27
Agapit • 08:28, 08:29
Agata • 08:28, 08:29, 08:100, 08:101
Agatka • 08:28, 08:29
Agatón • 08:104, 08:105
Aggeùsza (Ksãga Aggeùsza) • 12:32
aglutinacjowô pòzwa • 10:32, 10:33
aglutinacyjné (jãzëczi aglutinacyjné) • 12:37
Agnésa • 08:100, 08:101
Agnés(a) • 08:28, 08:29
Agnészka • 08:28, 08:29
agrapha • 12:29
agregacjô • 09:56, 09:57
Agrëpin • 08:28, 08:29
Agrëpina • 08:28, 08:29
Agrëpink • 08:100, 08:101
Agrëpinka • 08:102, 08:103
Agùla • 08:28, 08:29
Agùst • 08:32, 08:33, 08:102, 08:103
Agùstëna • 08:106, 08:107
Agùstina • 08:32, 08:33
Agùstinka • 08:32, 08:33
Agùstk • 08:32, 08:33, 08:102, 08:103
Agùstka • 08:102, 08:103
agweńt • 10:140, 10:141
-ajk • 08:204, 08:205
akacny • 09:264, 09:265

akacjô • 09:264, 09:265
akapit • 09:56, 09:57, 11:36
akatist • 12:17
akceńt • 10:20, 10:21
akceńt (jinicjalny akceńt) • 10:18, 10:19
akceńt (kòlumnowi akceńt) • 10:18, 10:19
akceńt (òksytoniczny akceńt) • 10:20, 10:21
akceńt (paroksytoniczny akceńt) • 10:20, 10:21
akceńt (rëszny akceńt) • 10:22, 10:23
akceńt (szpaltowi akceńt) • 10:18, 10:19
akceńt (sztabilny akceńt) • 10:22, 10:23
akceńt (wòlny akceńt) • 10:24, 10:25
akcesorijny (towarzësznik akcesorijny) • 12:41
akcji (jednota czasu, môla i akcji) • 07P:33, 07K:33
akcjonim • 10:34, 10:35
akcjô • 07P:32, 07K:32
akòlita • 11:42
aksjomat • 09:34, 09:35
akt • 07P:32, 07K:32
aktë (pòbòżné aktë) • 12:21
aktë (pòbòżné aktë miłotë) • 12:21
aktë (pòbòżné aktë nôdzeji) • 12:21
aktë (pòbòżné aktë wiarë) • 12:21
aktë strzelësté/strzelistczi • 12:17
aktë (pòbòżné aktë żalu) • 12:21
aktiwacjô produktu • 09:58, 09:59
aktiwné głosniczi • 09:58, 09:59
aktiwny (mionoczasnik znankòwnikòwi terny aktiwny) • 12:37
aktiwùm • 12:39
aktonim • 10:34, 10:35
akùmùlatór • 09:58, 09:59
akùmùlatór (litowò-jonowi akùmùlatór) • 09:80, 09:81
akùmùlatór (litowò-pòlimerowi akùmùlatór) • 09:80, 09:81
akùmùlator (niklowò-kadmòwi akùmùlator) • 09:86, 09:87
akùmùlator (niklowò-wòdorkòwi akùmùlator) • 09:86, 09:87
akùzatiw • 12:39
akùzatiwòwé (dopełnienié akùzatiwòwé) • 12:40
Ala • 08:30, 08:31
alba • 11:42
Albert • 08:28, 08:29, 08:102, 08:103
Alberta • 08:28, 08:29, 08:102, 08:103
Albertina • 08:28, 08:29, 08:102, 08:103
Albertinka • 08:102, 08:103
Albin • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
Albina • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
Albink • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
Albinka • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
Albrecht • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
Aldk • 08:62, 08:63
Aldka • 08:62, 08:63
Aldona • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
Aldonka • 08:102, 08:103
Aldónka • 08:30, 08:31
alegoriczny • 09:264, 09:265
Aleks • 08:30, 08:31, 08:100, 08:101
Aleksander • 08:30, 08:31
Aleksandra • 08:30, 08:31
Aleksãder • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
Aleksãdra • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
alert • 09:58, 09:59
alfa • 09:58, 09:59
alfa (karnôl alfa) • 09:76, 09:77
alfabeticzno-numericzny • 09:58, 09:59
alfabét • 10:16, 10:17
alfa-numer • 09:58, 09:59
alfa (test alfa) • 09:58, 09:59
Alfónks • 08:30, 08:31
Alfreda • 08:30, 08:31
Alfréd • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103, 08:106, 08:107, 09:256, 09:257
algebra • 09:36, 09:37, 09:262, 09:263
algebra Bool'a • 09:58, 09:59
algebrowé dzejanié • 09:36, 09:37
algebrowé równanié • 09:36, 09:37
algebrowé wërażenié • 09:36, 09:37
algebrowi • 09:262, 09:263
algebrowi elemeńt • 09:36, 09:37
algebrowô fùnkcjô • 09:36, 09:37
algebrowô krzëwô • 09:36, 09:37
algòritm • 09:36, 09:37, 09:58, 09:59

Ali • 08:30, 08:31
aliasa • 09:58, 09:59
aliasa (pòcztowô aliasa) • 09:90, 09:91
aliasowanié • 09:58, 09:59
Alicjô • 08:30, 08:31
Alina • 08:30, 08:31
Alinka • 08:30, 08:31
Alk • 08:30, 08:31
Alka • 08:30, 08:31
allokùcjô • 11:42
Alma mater • 11:42
Alojzy • 08:104, 08:105
Alojz(y) • 08:30, 08:31
Alojza • 08:30, 08:31
Alo • 08:30, 08:31
alokacji (jednostka alokacji) • 09:76, 09:77
Alosz • 08:30, 08:31
Alt • 09:58, 09:59
alternacjowi fòrmańt • 10:24, 10:25
alternacjowô deriwacjô • 10:24, 10:25
alternacjô • 10:16, 10:17
alternacyjné (jãzëczi alternacyjné) • 12:37
alternatiwa • 09:36, 09:37
alumn • 11:42
Aluszka • 08:30, 08:31
-ama • 09:122, 09:123
Amadeùsz • 08:30, 08:31, 08:106, 08:107
Amańda • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
ambóna • 12:17
ameliorizacjô • 11:31
ameliorizm • 10:34, 10:35
Amerika (Nowô Amerika) • 10:76, 10:77
amerikanizm • 10:34, 10:35
Améla • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
-ami • 09:122, 09:123
Amòsa (Ksãga Amòsa) • 12:32
ampersand • 09:58, 09:59
amplituda • 09:36, 09:37
ampùtacjowô pòzwa • 10:34, 10:35
Ana • 08:30, 08:31, 11:149, 11:287
anabaptista • 11:33
anachòreta • 11:42
anachòretizm • 11:42
anafòra • 07P:32, 07K:32
analiticznô (fleksjô, òdmienniô, òtmiana analiticznô) • 12:37
analiza • 09:36, 09:37
analiza (słowòtwórzbnô analiza) • 10:28, 10:29
analogiô • 12:36
analogòwi • 09:58, 09:59
analogòwò-cëfrowi przetwòrnik • 09:92, 09:93
ananasowô • 09:226, 09:227, 09:230, 09:231
ananasowô gòrzôłka • 09:216, 09:217, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227
Anastazjô • 08:30, 08:31
Anastazy • 08:30, 08:31
Andrzeja (na swiãtégò Andrzeja) • 10:124, 10:125
andrzejczi • 11:23
Andrzéj • 08:30, 08:31
Andżela • 08:30, 08:31
Andżelika • 08:30, 08:31
anegdota • 07P:32, 07K:32
anglikanie • 12:23
anglikanka • 12:23
anglikón • 12:23
Angòjce • 10:64, 10:65
anemonim • 10:34, 10:35
Anet(k)a • 08:44, 08:45
Anéczka • 08:30, 08:31
Anéta • 08:30, 08:31
Anétka • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
anëżowô • 09:226, 09:227
anëżowô (gòrzôłka anëżowô) • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227
angelologiô • 12:17
anglicyzm • 10:34, 10:35
Aniela • 08:30, 08:31
anielcyzm • 10:34, 10:35
Aniele Bòżi • 12:17
Anielka • 08:30, 08:31
Anielsczé pòzdrowienié • 12:17
anielskô (mszô anielskô) • 11:24
animizacjô • 07P:32, 07K:32, 10:34, 10:35, 10:40, 10:41
aniół • 08:178, 08:179

Aniół Pańsczi • 12:17
Anita • 08:30, 08:31
Anitka • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
aniwersôrz • 11:42
Anka • 08:30, 08:31, 08:48, 08:49, 08:102, 08:103
Anna • 08:30, 08:31
anojkonim • 10:34, 10:35
anonimòwi FTP • 09:58, 09:59
Anôsz • 08:30, 08:31, 08:106, 08:107
Anôszk • 08:30, 08:31
ANSI (zestôwk znaków ANSI) • 09:110, 09:111
antepe(n)dium • 12:17
Antéczk • 08:30, 08:31
antialiasyng • 09:106, 09:107
antifóna • 12:17
antikòwò drama • 07P:32, 07K:32
Antipascha • 11:26
antiwirus • 09:58, 09:59
Antk • 08:30, 08:31
Antoni • 08:30, 08:31
antonim • 10:34, 10:35
Antonina • 08:30, 08:31
Antoszéczk • 08:30, 08:31
Antón • 08:30, 08:31, 09:256, 09:257
Antóna • 08:30, 08:31
antónim • 10:24, 10:25
Antónk • 08:30, 08:31
Antónka • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
Antosza • 08:30, 08:31
Antósz(k) • 08:30, 08:31
Antoszka • 08:30, 08:31
antroponim • 10:34, 10:35
antropòpatizm • 12:29
Anulinka • 08:30, 08:31, 08:44, 08:45
Anul(k)a • 08:30, 08:31, 08:44, 08:45
Anusza • 08:102, 08:103
Anuszka • 08:102, 08:103
Anusz(k)a • 08:30, 08:31, 08:44, 08:45
Anzélm • 08:30, 08:31
Anzélma • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
Anzélmk • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
Anzélmka • 08:30, 08:31
aparat (cëfrowi aparat) • 09:62, 09:63
apartnégò prawa (wôłtôrz apartnégò prawa) • 12:22
apartné (Pawłowé apartné prawò) • 12:13
apartné znaczi • 09:58, 09:59
apartnoskarniowizna • 07P:55, 07K:55
apelatiw • 10:34, 10:35
apfelzyna • 09:228, 09:229, 09:232, 09:233
apfelzynka • 09:216, 09:217, 09:224, 09:225, 09:228, 09:229, 09:232, 09:233
Apk • 08:32, 08:33
aplikacji (jinstalacjô aplikacji) • 09:74, 09:75
aplikacji [ònline (trib dzejaniô aplikacji)] • 09:86, 09:87
aplikacjô • 09:58, 09:59
aplikacjô (pòmòcniczô aplikacjô) • 09:90, 09:91
aplikacjô [skaner (kòntrolnô aplikacjô)] • 09:98, 09:99
Apòkalipsa sw. Jana • 12:29
apòkrif • 12:29
apòkrifë • 12:29
apòkrificzny • 12:29
Apòla • 08:32, 08:33, 08:102, 08:103
Apòlka • 08:102, 08:103
Apòlo • 08:32, 08:33
Apòloniô • 08:32, 08:33
apòstata • 11:31
apòstazjô • 11:31, 12:23
apòstolsczi (Skłôd apòstolsczi) • 12:21
Apòstolstwò Dobri Smiercë • 12:148
apòstrof • 11:51
apòsztolsczé kònstitucje • 11:42
apòsztolsczi nuncjusz • 11:42, 11:46
Apòsztoła (Lëst sw. Jakùba Apòsztoła) • 12:31
Apòsztoła (I Lëst sw. Jana Apòsztoła) • 12:31
Apòsztoła (II Lëst sw. Jana Apòsztoła) • 12:31
Apòsztoła (III Lëst sw. Jana Apòsztoła) • 12:31
Apòsztoła (Lëst sw. Judë Apòsztoła) • 12:31

Apòsztoła (I Lëst sw. Piotra Apòsztoła) • 12:31
Apòsztoła (II Lëst sw. Piotra Apòsztoła) • 12:31
Apòsztołów (Dzeje Apòsztołów) • 12:29
Apòsztołów (Lëstë Apòsztołów) • 12:30
apòsztół • 12:23
apòsztrof • 09:58, 09:59
apòsztrof (lewi apòsztrof) • 09:80, 09:81
apòteòza • 12:23
apòtropejiczné miono • 10:34, 10:35
aramajizm • 10:34, 10:35
arbata • 12:174, 12:337
arbiter • 09:26, 09:27
arcëbiskùp • 11:42
(arcë)biskùpiô kùriô • 11:42
(arcë)diecezjalnô kùriô • 11:42
archaiczny • 09:264, 09:265
archaizmë • 11:77
archajiczny • 09:264, 09:265
archajizacjô • 10:34, 10:35
archajizm • 10:34, 10:35
Archeologòwé Mùzeum we Gduńskù • 10:46, 10:47
Archeologòwi Edukacji (Centrum Archeologòwi Edukacji *Mòdri Lew*) • 10:46, 10:47
Archeologòwi (Historëczno-Archeologòwi Part *Mieszczańsczi Bùdink*) • 10:50, 10:51
Archeologòwi Skansen *Zómkòwiszcze w Sopòce* • 10:48, 10:49
archeòlogòwi • 09:262, 09:263
archidiakon • 11:42
archimandrita • 11:43
architektura • 09:58, 09:59
architektura (trzëwarstwòwô architektura) • 09:106, 09:107
architektura (wielewarstwòwô architektura) • 09:106, 09:107
archiwizacjô • 09:58, 09:59
archiwum • 09:58, 09:59
archiwum (blewiązkòwé archiwum) • 09:60, 09:61
aretologiô • 11:31, 12:23
arfa • 08:176, 08:177
argùmeńt • 09:36, 09:37
Ariadka • 08:32, 08:33
Ariadna • 08:32, 08:33
aritmeticzné dzejanié • 09:33
aritmeticznëch (przikładë aritmeticznëch dzejaniów) • 09:32, 09:33
aritmeticzny współprocesór • 09:58, 09:59
aritmetika • 09:36, 09:37
aritmetnô strzédnô • 09:36, 09:37
aritmetny cyg • 09:36, 09:37
aritmetny pierwiôstk • 09:36, 09:37
artiklów [wątk (zbiór artiklów)] • 09:104, 09:105
artikùlajô • 10:16, 10:17
artisticzny repòrtôż • 11:67
Ark • 08:32, 08:33
Arkadiusz • 08:32, 08:33
arkùn • 12:174, 12:337
arkùsze (kaskadowé arkùsze mòdłów) • 09:76, 09:77
Arno • 08:32, 08:33
Arnold • 08:32, 08:33
Arnolda • 08:32, 08:33
Arnóld • 08:108, 08:109
Arnóldka • 08:32, 08:33
Arón • 08:32, 08:33, 08:104, 08:105, 09:256, 09:257
Arónk • 08:32, 08:33
articzel • 09:58, 09:59, 11:38
articzel (wstãpny articzel) • 11:38
artikel • 11:57
artikel (wstãpny artikel) • 11:57
artista • 12:174, 12:337
artistka • 12:174, 12:337
artistné spòsobë • 07P:32, 07K:32
artisticznô gimnastika • 09:24, 09:25
artizm • 07P:56, 07K:56
Artur • 08:32, 08:33
Arturk • 08:32, 08:33
Artusa (Dwór Artusa) • 10:48, 10:49
asceta • 12:23
ascetka • 12:23
asceza • 12:23
asemblér • 09:58, 09:59

askéza • 12:100, 12:236
aspirant • 11:43
aspirantka • 11:43
aspirantura • 11:43
astra • 10:138, 10:139
astrë • 10:138, 10:139
Astrida • 08:32, 08:33
Astridka • 08:32, 08:33, 08:102, 08:103
astrolatriô • 12:23
asymetricznô kriptografiô • 09:58, 09:59
asymetricznym (kriptografiô z asymetricznym kluczã) • 09:58, 09:59
asymilacjô • 10:22, 10:23
asymilacjô (bënësłownô asymilacjô) • 10:16, 10:17
asymilacjô (całównô asymilacjô) • 10:16, 10:17
asymilacjô (copnô asymilacjô) • 10:16, 10:17
asymilacjô (dzélowô asymilacjô) • 10:18, 10:19
asymilacjô (midzësłownô asymilacjô) • 10:20, 10:21
asymilacjô (pòkrocznô asymilacjô) • 10:20, 10:21
asymilowac • 10:20, 10:21
Asza • 08:28, 08:29
AT (kluczplata AT) • 09:76, 09:77
atak • 09:28, 09:29
ataka (słowarzowô ataka) • 09:98, 09:99
atakòwnik • 09:24, 09:25
ateista • 12:23
ateizacjô • 12:23
ateizm • 12:24
ateizna • 07P:56, 07K:56
atencjô • 12:24
ateùsz • 12:23
atlas • 11:36
atletika (letkô atletika) • 09:20, 09:21
atóm • 09:36, 09:37
atribùt • 12:40
augùst • 12:178, 12:341
auto • 12:178, 12:341
autoł • 12:178, 12:341
autostrada • 12:178, 12:341
autół • 12:178, 12:341
aùdio CD • 09:58, 09:59
aùgmentatiw • 10:34, 10:35, 10:44, 10:45
aùgmentatiwné pòzwë • 10:30, 10:31, 10:32, 10:33
aùgmentatiwnô pòzwa • 10:34, 10:35
Aùgùst • 09:266, 09:267
Aùrelion • 08:32, 08:33, 08:104, 08:105
aùreòla • 12:24
Aùréliónk • 08:32, 08:33
Aùréla • 08:32, 08:33
Aùrélka • 08:32, 08:33
Aùstraliô • 07P:41, 07K:41, 07P:42, 07K:42
aùt • 09:28, 09:29
aùtogrô • 09:58, 09:59
aùtokefaliczny • 12:24
aùtokefaliô • 12:24
aùtomat (pòcztowi aùtomat) • 09:90, 09:91
aùtomaticzné òdtwôrzanié • 09:58, 09:59
aùtomaticzné ùrëchòmienié • 09:58, 09:59
aùtomatika • 09:58, 09:59
aùtomatizacjô • 09:58, 09:59
aùtorizacjô • 09:58, 09:59
aùtorsczi kòmentôrz • 11:62
aùtostart • 09:58, 09:59
aùtotest • 09:58, 09:59
awarijny sztrómnik • 09:58, 09:59
awarijny trib • 09:58, 09:59
awariô • 09:60, 09:61
awatar • 09:60, 09:61
awonimik • 10:34, 10:35
-ą • 09:230, 09:231
-ã • 08:180, 08:181, 08:204, 08:205, 09:122, 09:123

Ã

Ãndris • 08:30, 08:31
Ãndrisk • 08:30, 08:31

B

B (bajt) • 09:60, 09:61
b (bit) • 09:60, 09:61

baba • 08:194, 08:195, 08:198, 08:199, 08:204, 08:205, 08:206, 08:207
baba (strëch i baba) • 10:180, 10:183
Babidół • 10:72, 10:73
Babié Dołë • 10:112, 10:113
babińc • 12:17, 12:19
babiskò • 08:202, 08:203, 08:206, 08:207
babiszcze • 08:202, 08:203, 08:206, 08:207
babszcze • 08:202, 08:203, 08:206, 08:207
babskò • 08:202, 08:203, 08:206, 08:207
backup • 09:60, 09:61
badérowanié rozwiju zmiennoscë fùnkcji • 09:36, 09:37
badérowanié Swiãtëch Pismionów • 12:24
bajronizna • 07P:55, 07K:55
bajt • 09:60, 09:61
bakterëjologòwi • 09:262, 09:263
bala • 09:22, 09:23, 09:26, 09:27
balada • 07P:32, 07K:32
bala (kòszowô bala) • 09:22, 09:23
bala (rãcznô bala) • 09:22, 09:23
balasczi • 12:17
bala (sécowô bala) • 09:22, 09:23
bala (tenysowô bala) • 09:28, 09:29
bala (wòdnô bala) • 09:22, 09:23
balą (słowizna zrzeszonô z balą) • 09:28, 09:29
baldach • 12:17
baldaszk • 12:17
balë (bótë do balë) • 09:26, 09:27
balka • 09:90, 09:91
balka (I-balka) • 09:74, 09:75
balôrz • 09:24, 09:25
Baltazôr • 08:34, 08:35, 09:256, 09:257
Baltazôrk • 08:34, 08:35
Balti • 08:34, 08:35
balustrada • 12:17
Bałachë • 10:84, 10:85
baner • 09:60, 09:61
baner (jinteraktiwny baner) • 09:74, 09:75
bania (kwasnô bania) • 10:156, 10:157, 10:158, 10:159, 10:161, 10:162
bania na kwasno • 10:152, 10:153, 10:158, 10:159, 10:161, 10:162
Banino • 10:80, 10:81
bank pamiãcë • 09:58, 09:59
baptisterium • 11:33, 12:18
Barabôsz • 08:34, 08:35, 08:106, 08:107
baranizna • 07P:56, 07K:56
Barbara • 08:34, 08:35
Barbare (Felicitas Barbare Heibutzki) • 07P:43, 07K:43
barbarizm • 10:34, 10:35, 10:44, 10:45
Barbôrka • 08:34, 08:35, 11:29
Barcëno • 10:98, 10:99
bardówka • 07P:68, 07K:68, 09:120, 09:121
Barëcha (Ksãga Barëcha) • 12:32
Barësz(k)a • 08:34, 08:35
Bari • 08:34, 08:35
Barka • 12:24
Barkòcëno • 10:56, 10:57
Barkòczëno (Nowé Barkòczëno) • 10:86, 10:87
Barkòczëno (Stôré Barkòczëno) • 10:86, 10:87
Barkòwò • 10:66, 10:67
Barłomino • 10:106, 10:107
Barnica • 12:56, 12:192
Barnim • 08:34, 08:35, 08:98, 08:99
Barnimir • 08:74, 08:75
Barnimira • 08:74, 08:75
Barnimk • 08:34, 08:35
Barnisława • 08:36, 08:37
Barnisłôw • 08:36, 08:37, 08:106, 08:107, 09:120, 09:121
Barn(k) • 08:74, 08:75
Barn(k)a • 08:74, 08:75
Barnówc • 10:56, 10:57
Barnowò • 10:56, 10:57
Barny • 08:74, 08:75
baro môłô • 11:19
Barónk (Cëchi Barónk) • 08:270, 08:271
Bartk • 08:34, 08:35
Bartłomiéń • 08:34, 08:35
Bartoszilas • 10:86, 10:87
Baruta • 10:72, 10:73
Barwino • 10:98, 10:99
basén • 09:26, 09:27
Basti • 08:62, 08:63

Bastión • 08:102, 08:103
Bastiónk • 08:102, 08:103
Bastión(k) • 08:62, 08:63
Bastiónka • 08:62, 08:63
Bastiónka • 08:102, 08:103
baza • 10:28, 10:29
baza dóněch • 09:60, 09:61
bazë (relacyjné bazë dóněch) • 09:94, 09:95
bazë [tabela (dzél bazë dóněch)] • 09:102, 09:103
Bazyl • 08:34, 08:35
bazylika • 12:17
Bazylk • 08:34, 08:35
Bąckô Hëta • 10:76, 10:77
Bącz • 10:74, 10:75
Bąk • 10:80, 10:81
Bąkòwò • 10:72, 10:73
Bãdargòwò • 10:108, 10:109
Bãdominie (Mùzeum Nôrodnégò Himnu w Bãdominie) • 10:48, 10:49
Bãdomino • 10:48, 10:49, 10:84, 10:85
Bãdzmierejce • 10:66, 10:67
Bãzechòwò • 10:96, 10:97
Beatricza • 08:34, 08:35
Beatriczka • 08:102, 08:103
bejersz • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:230, 09:231, 09:232, 09:233
bejrisz • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:230, 09:231, 09:232, 09:233
bejrsz • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:230, 09:231, 09:232, 09:233
Bela • 08:48, 08:49, 08:102, 08:103
Benedikt • 08:34, 08:35
Benedikta • 08:34, 08:35
Benia • 08:34, 08:35
Beniamin • 08:34, 08:35
Beniamina • 08:34, 08:35
Beniamink • 08:34, 08:35
benjel • 11:97, 11:233
Beno • 08:34, 08:35
berło • 11:43
Bernat • 08:34, 08:35
Bernatk • 08:34, 08:35
Bernatka • 10:68, 10:69
Bernitk • 08:34, 08:35
Bernôtk • 08:34, 08:35
beron • 10:322, 10:323, 10:330, 10:331
berowac • 10:330, 10:331
Bert • 08:28, 08:29, 08:34, 08:35, 08:62, 08:63, 08:102, 08:103
Berta • 08:28, 08:29, 08:34, 08:35, 08:102, 08:103
Bertk • 08:34, 08:35
Bertka • 08:34, 08:35, 08:58, 08:59
bes • 10:242, 10:243, 10:244, 10:245, 10:246, 10:247, 10:248, 10:249
beta • 09:60, 09:61
beta (wersjô beta) • 09:60, 09:61
bezafiksowô deriwacjô • 10:24, 10:25
bezczestnienié • 12:17
bezbòżnictwò • 12:24
bezbòżnik • 12:23
bez echa (wpisywanié bez echa) • 09:108, 09:109
bezgreńcznô fùnkcjô • 09:36, 09:37
bezkùńc • 09:36, 09:37
bezkùńcowò môłé • 09:36, 09:37
bezkùńcowò wiôldżé • 09:36, 09:37
bezòkòlëcznik • 12:38
bezpòstrzédnô lirika • 07P:32, 07K:32
bezrelatiwnô wôrtnota • 09:36, 09:37
bezrëszny • 10:16, 10:17
bezstratnô kòmpresjô • 09:60, 09:61
Bezùstónkòwi Pòmòcë (Matczi Bòsczi Bezùstónkòwi Pòmòcë) • 12:51, 12:187
bezùstónkòwô (fùnkcjô razno bezùstónkòwô) • 09:40, 09:41
bezwiąznikòwé (zdanié bezwiąznikòwé) • 12:42
bez WWW (pòczta bez WWW) • 09:104, 09:105
bezzwãcznota • 10:16, 10:17
bezzwãczny spółzwãk • 10:16, 10:17
bezzwòrkòwô plata • 09:60, 09:61
Béjata • 08:34, 08:35
Béjatka • 08:34, 08:35
Bénk • 08:34, 08:35
Béta • 08:38, 08:39

bëcé (Swiãté z Ducha bëcé) • 08:272, 08:273
Bëdlëno • 10:100, 10:101
bëlaczenié • 10:16, 10:17
bëlnota • 12:24, 12:100, 12:236
bënësłowné ùpòdobnienié • 10:16, 10:17
bënësłownô asymilacjô • 10:16, 10:17
bëniel • 12:12, 12:14
bënowé [mòdło lopka (bënowé ùłożenié)] • 09:84, 09:85
bënowô (fleksjô, òdmienniô, òtmiana bënowô) • 12:37
Bënowëch (Kòmisjô Administracji i Bënowëch Sprawów) • 09:18, 09:19
bënowëch (minyster bënowëch sprawów i administracji) • 09:16, 09:17
bënowi głosnik • 09:60, 09:61
bënowi mòdem • 09:60, 09:61
bënowi nórt • 09:36, 09:37
bërwiô • 08:178, 08:179
Bëtowie (Zôpadno-Kaszëbsczé Mùzeum w Bëtowie) • 10:44, 10:45
Bëtowò • 10:44, 10:45, 10:54, 10:55
Bëtowò (Gmina Bëtowò) • 10:54, 10:55
Bëtowsczi Kréz • 10:54, 10:55
białczã • 08:198, 08:199, 08:204, 08:205
białczé pòzwë • 10:30, 10:31
białczëné (białczëné pòzwë) • 10:30, 10:31
białczën wichódk • 11:52
białczé gniôzdo • 09:60, 09:61
białczi (ôrt białczi) • 12:38
białeczka • 08:202, 08:203, 08:206, 08:207
białgłowsczi (ôrt białgłowszi) • 12:38
białgłówsczé pòzwë • 10:30, 10:31
białka • 08:194, 08:195, 08:204, 08:205, 11:97, 11:233
Białka • 12:56, 12:192
białka (mòja białka) • 12:13
białka (nałożna białka) • 08:204
białka (żeniałô białka) • 12:13
białkòpersonowi (ôrt białkòpersonowi) • 12:38
białków (rekòlekcje dlô białków) • 12:27
białogłowa • 08:194, 08:195, 08:204, 08:205
Biblëjô (Brzeskô Biblëjô) • 12:29
Biblëjô (Gduńskô Biblëjô) • 12:30
Biblëjô (kalwińskô Biblëjô) • 12:30
Biblëjô (Katolëckô Biblëjô ks. J. Wujka) • 12:30
Biblëjô (Pòznańskô Biblëjô) • 12:32
Biblëjô (Radzëwiłłowskô Biblëjô) • 12:29
Biblëjô Szimóna Bùdnégò • 12:29
Biblëjô (Tësąclecégò Biblëjô) • 12:33
Biblëjô (Tinieckô Biblëjô) • 12:33
biblësta • 12:29
biblëstika • 12:29
bibliografny • 09:264, 09:265
bibliografòwi • 09:262, 09:263, 09:264, 09:265
bibliotéka (dinamiczno dołącziwónô bibliotéka) • 09:66, 09:67
biblizm • 10:34, 10:35
bicé sã w piersë • 11:39, 12:17
Bicëno • 10:94, 10:95
Bichòwò • 10:106, 10:107
biczowanié • 12:24
biczownictwò • 12:24
biczownik • 12:24
Biebrznica (Wieprznica) • 10:84, 10:85
biegôcz • 09:24, 09:25
biegùn fùnkcji • 09:36, 09:37
biegùnowi ùłożënk wespółrzãdnëch • 09:36, 09:37
biegùnowô • 09:36, 09:37
bierzmò • 11:39
bierzmòwanié • 11:39
bierzmòwaniô (swiôdk bierzmòwaniô) • 11:41
Bieszkòjce • 10:110, 10:111
Biélkòwò • 10:72, 10:73
Biélkówkò • 10:72, 10:73
biég • 09:26, 09:27
biég z zôwadama • 09:20, 09:21
bielë (cepłota bielë) • 09:62, 09:63
Biélskò • 10:70, 10:71
Biérkòwò • 10:100, 10:101
biérzmòwaniô (patrón biérzmòwaniô) • 11:40
biérzmòwinë • 12:34

Biésojce • 10:98, 10:99
bigamiô • 11:31
bigòs (pòstny bigòs) • 10:154, 10:155, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
bigòs (kaszëbsczi bigòs) • 10:155, 10:156, 10:158, 10:159, 10:161, 10:162
bilabialny spółzwãk • 10:16, 10:17
Bin • 08:102, 08:103
Bina • 08:62, 08:63, 08:102, 08:103
binaria • 09:60, 09:61
binarné lopczi • 09:60, 09:61
binarny lopk • 09:60, 09:61
binarny zôpis • 09:60, 09:61
Bink • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
Binka • 08:30, 08:31, 08:62, 08:63, 08:102, 08:103
binowô drama • 07P:32, 07K:32
Bińczé • 10:68, 10:69
biografny • 09:264, 09:265
biografiô • 11:36, 11:38
biografòwi • 09:262, 09:263, 09:264, 09:265
biometrika • 09:60, 09:61
bionim • 10:34, 10:35
biôłé ruchno • 11:33
biôłorutenizm • 10:34, 10:35
Biôłô • 10:58, 10:59
Biôłôgarda • 10:88, 10:89
Biôłô Góra • 10:90, 10:91
biôłô niedzela • 11:26
biôłô wiérzta • 07P:32, 07K:32
biôłô (czôrno-biôłô drëkarka) • 09:64, 09:65
biôtczi • 09:24, 09:25
biôtczi (spòrtë biôtczi) • 09:24, 09:25
biôtkòwnik • 09:24, 09:25
biret • 11:43
biskùp • 11:43
biskùpi (kòscół biskùpi) • 11:46
biskùpiô [(arcë)biskùpiô kùriô] • 11:42
biskùpiô palëca • 11:47
biskùpiô sakra • 11:43
Biskùpnica • 10:66, 10:67
biskùp (titëlarny biskùp) • 11:43
bismón • 11:150, 11:288
bit • 09:60, 09:61
bitmapa • 09:60, 09:61, 09:102, 09:103
bitmapòwô czcónka • 09:94, 09:95
bitowô mapa • 09:60, 09:61
bit (pôrowi bit) • 09:92, 09:93
bit startu • 09:60, 09:61
bit stopù • 09:60, 09:61
biuletin • 11:36, 11:57
biuro • 07P:54, 07K:54
biznes (e-biznes) • 09:68, 09:69
biznes (elektroniczny biznes) • 09:68, 09:69
blewiązka • 09:60, 09:61
blewiązka (magneticznô blewiązka) • 09:82, 09:83
blewiązka (perfòrowónô blewiązka) • 09:90, 09:91
blewiązkòwé archiwum • 09:60, 09:61
blewiązkòwi nëk • 09:60, 09:61
blëżi • 09:122, 09:123, 10:146, 10:147
blëższé (dopełnienié blëższé) • 12:40
blizë • 10:46, 10:47
blog • 09:60, 09:61, 11:36
blok (òperacyjny blok) • 11:53
blokada zôpisu • 09:86, 09:87
blós • 07P:52, 07K:52
blós do czëtaniô • 09:60, 09:61
bluetooth • 09:60, 09:61
błażejczi • 11:29
Błażéj • 08:34, 08:35, 08:106, 08:107, 09:256, 09:257
Błażéjk • 08:34, 08:35
Błądzëkòwò • 10:92, 10:93
Błota I [Karwińsczé Błota I (Pierszô Réga)] • 10:90, 10:91
Błota II [Karwińsczé Błota II (Drëgô Rega)] • 10:90, 10:91
Błota (Wôłczé Błota) • 10:86, 10:87
BŁYSKAWICA (Òkrãt-mùzeum ORP BŁYSKAWICA) • 10:50, 10:51
book (e-book) • 09:68, 09:69
Bool’a (algebra Bool’a) • 09:58, 09:59
Boolowskô szëkba • 09:58, 09:59
bòb • 10:332, 10:333
Bòbãcëno • 10:58, 10:59

Bòbòszewò • 10:68, 10:69
bòbòwac • 10:332, 10:333
bòbòwnik • 10:326, 10:327, 10:332, 10:333
Bòbrowniczi • 10:94, 10:95
Bòchòwò • 10:56, 10:57
bòcznô liniô • 12:12
bòcznô nawa • 12:20
Bòga a Marije Syn • 08:270, 08:271
Bòga Òjca Syn • 08:270, 08:271
Bòga (Rodzëcélka Bòga) • 12:63, 12:199
Bòga (Wierzã w Bòga) • 11:46
Bògdana • 08:34, 08:35, 08:36, 08:37
Bògdón • 08:34, 08:35, 08:36, 08:37, 08:104, 08:105
Bòdgónk • 08:34, 08:35, 08:36, 08:37, 08:102, 08:103
Bògdónka • 08:34, 08:35, 08:36, 08:37, 08:102, 08:103
Bògdôł • 08:74, 08:75
Bògùchwała • 08:74, 08:75
Bògùchwôł • 08:74, 08:75
Bògùmił • 08:34, 08:35
Bògùmiła • 08:34, 08:35
Bògùrodzëca • 11:23, 12:17
Bògùsława • 08:36, 08:37
Bògùsłôw • 08:36, 08:37
Bògùsz • 08:36, 08:37
Bògùsz(k) • 08:34, 08:35, 08:36, 08:37
Bògùsz(k)a • 08:34, 08:35, 08:36, 08:37
bòhatéra • 07P:32, 07K:32
bòhatéra (drëgòrégòwi bòhatéra) • 07P:32, 07K:32
bòhatéra (epizodny bòhatéra) • 07P:33, 07K:33
bòhatéra (nôdpisowi bòhatéra) • 07P:35, 07K:35
bòhatéra (nôwôżniészi bòhatéra) • 07P:34, 07K:34
bòhatéra (pierszi bòhatéra) • 07P:34, 07K:34
bòhatéra (pierszorégòwi bòhatéra) • 07P:34, 07K:34
bòhatéra (przédny bòhatéra) • 07P:34, 07K:34
bòhatéra (titlowi bòhatéra) • 07P:35, 07K:35
bòhatéra (zdarzënkòwi bòhatéra) • 07P:33, 07K:33
bòhemizm • 10:34, 10:35
bòjiskò • 09:26, 09:27
bòjiszcze • 09:26, 09:27
Bòjón • 10:108, 10:109
bòk • 09:36, 09:37
Bòkadnosców (Kòmisjô Òchronë Strzodowiska, Nôtërnëch Bòkadosców i Lasowiznë) • 09:18, 09:19
bòks • 09:24, 09:25
bòkséra • 09:24, 09:25
bòlec • 07P:44, 07K:44
Bòles(k) • 08:36, 08:37
Bòles(k)a • 08:36, 08:37
Bòlesława • 08:36, 08:37
Bòlesławice • 10:98, 10:99
Bòlesłôw • 08:36, 08:37, 08:106, 08:107
Bòlesnô (Matinka Bòlesnô) • 08:274, 08:275, 12:59, 12:195
Bòlesnô (Matka Bòlesnô) • 12:59, 12:196
Bòlesny (Matczi Bòsczi Bòlesny) • 11:30
Bòlebór • 08:74, 08:75
Bòlebórk • 08:74, 08:75
Bòliwiô • 07P:42, 07K:42
Bònaweńtura • 08:36, 08:37
Bòntura • 08:36, 08:37
Bòny • 08:36, 08:37
Bòrd(k)a • 08:46, 08:47
bòdrolëc sã • 10:318, 10:319
Bòrénk (Bòsczi Bòrénk) • 08:268, 08:269
Bòrëcëno • 10:78, 10:79
Bòris • 08:36, 08:37
Bòrisk • 08:36, 08:37
Bòrkòwò • 10:80, 10:81, 10:104, 10:105
Bòrowi Las • 10:76, 10:77
Bòrowi Młin • 10:56, 10:57
Bòrowò • 10:74, 10:75
bòrówczi • 11:16
Bòrsk • 10:82, 10:83
Bòrzestowò • 10:74, 10:75
Bòrzestowskô Hëta • 10:74, 10:75

Bòrzësłôw • 08:36, 08:37, 08:106, 08:107, 09:256, 09:257
Bòrzëszczi • 10:58, 10:59
Bòrzëszk • 08:36, 08:37
Bòrzëszkòwsczich Józef • 07P:57, 07K:57
Bòrzëtëchómié • 10:54, 10:55
Bòrzëtëchómié (Gmina Bòrzëtëchómié) • 10:54, 10:55
Bòrzëwój • 08:74, 08:75
Bòrzi • 08:74, 08:75
Bòrzk • 08:74, 08:75
bòsczé cnotë • 11:31
Bòsczi Bòrénk • 08:268, 08:269
Bòsczi (Matczi Bòsczi Bezùstónkowi Pòmocë) • 12:51, 12:187
Bòsczi (Matczi Bòsczi Bòlesny) • 11:30
Bòsczi (Matczi Bòsczi Czãstochòwsczi) • 12:49, 12:185
Bòsczi (Matczi Bòsczi Dobri Radë) • 12:50, 12:186
Bòsczi (Matczi Bòsczi Gromiczny) • 11:24
Bòsczi (Matczi Bòsczi Jagòdowi) • 11:30
Bòsczi (Matczi Bòsczi Królewi Kòscoła) • 11:30
Bòsczi (Matczi Bòsczi Królewi Miru) • 12:50, 12:186
Bòsczi (Matczi Bòsczi Królewi Pòlsczi) • 12:46, 12:182
Bòsczi (Matczi Bòsczi Królewi Swiata) • 12:50, 12:186
Bòsczi (Matczi Bòsczi Kwiatowi) • 11:30
Bòsczi (Matczi Bòsczi Kwietny) • 11:27
Bòsczi (Matczi Bòsczi Łaskawi) • 11:30, 12:50, 12:186
Bòsczi (Matczi Bòsczi Majewi) • 11:30
Bòsczi (Matczi Bòsczi Miłoserdzégò) • 12:50, 12:187
Bòsczi (Matczi Bòsczi Òżiwiający) • 11:27
Bòsczi (Matczi Bòsczi Pòczeszeniô) • 11:30
Bòsczi (Matczi Bòsczi Pòceszny) • 11:30
Bòsczi (Matczi Bòsczi Roztwòrny) • 11:27
Bòsczi (Matczi Bòsczi Różańcowi) • 11:30
Bòsczi (Matczi Bòsczi Séwny) • 11:30
Bòsczi (Matczi Bòsczi Sniéżny) • 11:24
Bòsczi (Matczi Bòsczi Szkaplérzny) • 11:30
Bòsczi (Matczi Bòsczi Ùceczczi Grzésznëch) • 12:52, 12:188
Bòsczi (Matczi Bòsczi Wãgòrny) • 11:30
Bòsczi (Matczi Bòsczi Wëkùpny) • 11:30
Bòsczi (Matczi Bòsczi Zélny) • 11:30
Bòsczi (Matczi Bòsczi z Lourdes) • 12:52, 12:188
bòsënë • 12:34
Bòskô (Matka Bòskô Adwentowô) • 11:24, 12:46, 12:182
Bòskô (Matka Bòskô Gromicznô) • 12:50, 12:186
Bòskô (Matka Bòskô Jagòdowô) • 12:46, 12:182
Bòskô (Matka Bòskô Kwiatowô) • 12:46, 12:182
Bòskô (Matka Bòskô Majewô) • 12:46, 12:182
Bòskô (Matka Bòskô malowano na szkle) • 12:59, 12:195
Bòskô (Matka Bòskô Pieniãżnô) • 12:49, 12:185
Bòskô (Matka Bòskô Pòcesznô) • 12:51, 12:187
Bòskô (Matka Bòskô Roztwòrnô) • 11:28, 12:47, 12:183
Bòskô (Matka Bòskô Różańcowa) • 12:48, 12:184
Bòskô (Matka Bòskô Różańcowô) • 12:53, 12:189
Bòskô (Matka Bòskô Séwnô) • 12:47, 12:183
Bòskô (Matka Bòskô Sniegòwô) • 12:52, 12:188
Bòskô (Matka Bòskô Strëmiannô) • 12:47, 12:183
Bòskô (Matka Bòskô Strómna) • 12:47, 12:183
Bòskô (Matka Bòskô Strómnô) • 11:28, 12:47, 12:183
Bòskô (Matka Bòskô Strumianna) • 12:47, 12:183

Bòskô (Matka Bòskô Strumiannô) • 11:28, 12:47, 12:183
Bòskô (Matka Bòskô Szkaplérznô) • 12:46, 12:51, 12:183, 12:187
Bòskô (Matka Bòskô Sztromnô) • 12:47, 12:183
Bòskô (Matka Bòskô Wãgòrnô/Wãgòrzowô) • 12:53, 12:189
Bòskô (Matka Bòskô Zélnô) • 12:48, 12:184
Bòskô (Matka Bòskô Żniwnô) • 12:48, 12:184
Bòsczi Òtrok • 08:270, 08:271
bòt • 09:60, 09:61
Bòże (Cebie, Bòże, chwôlimë) • 12:18
Bòże, co jes Pòlskã • 12:17
Bòżena • 08:36, 08:37
Bòżé Cało • 11:29, 12:149
Bòżé chłopiã • 08:270, 08:271
Bòżé (Dzecąteczkò Bòżé) • 08:268, 08:269
Bòżé Dzecątkò • 08:270, 08:271
Bòżé (Dzecã Bòżé) • 08:270, 08:271
Bòżé (Dzeckò Bòżé) • 08:270, 08:271
Bòżé Narodzenié • 10:136, 10:137, 11:23
Bòżénka • 08:36, 08:37
Bòżé Pòle (Môłé Bòżé Pòle) • 10:108, 10:109
Bòżé Pòle (Wiôldżé Bòżé Pòle) • 10:108, 10:109
Bòżé Słowò (Zasłëchónô i Wierzącô w Bòżé Słowò) • 12:63, 12:199
Bòżi • 08:74, 08:75
Bòżi (Aniele Bòżi) • 12:17
Bòżi (dodóm Bòżi) • 12:18
Bòżidôr • 08:74, 08:75
Bòżi lud • 11:35
Bòżi (Matka Łasczi Bòżi) • 12:60, 12:196
Bòżi Syn • 08:268, 08:269, 08:270, 08:271
Bòżi (Syneczk Bòżi) • 08:268, 08:269
Bòżk • 08:74, 08:75
Bòżka • 08:36, 08:37
Bòżónka • 10:60, 10:61
Bòżô (Matëchna Bòżô) • 12:58, 12:60, 12:194, 12:196
Bòżô (Matinka Bòżô) • 08:274, 08:275, 12:58, 12:195
Bòżô (Matka Bòżô) • 08:273
Bòżô (Matka Bòżô z Górë Karmel) • 12:51, 12:187
Bòżô Nënka • 08:274, 08:275
Bòżô Òpatrznosc • 12:24
bób • 09:256, 09:257
bócëk • 08:178, 08:179
Bóg • 08:270, 08:271
Bóg (Człowiek–Bóg–Pón) • 08:270, 08:271
Bóg nieògreńczony • 08:270, 08:271
Bóg Òjc • 08:266, 08:267
Bóg (Pón Bóg) • 08:266, 08:267, 08:270, 08:271
Bóg Przedwieczny • 08:266, 08:267
Bóg (Sóm jeden Bóg) • 08:266, 08:267
Bóg Swiãti • 08:266, 08:269
Bóg Wiôldżi • 08:266, 08:269
Bóg (Z dzecka Òjc, naj Bóg) • 08:270, 08:271
Bóli • 08:74, 08:75
Bólszewò • 10:110, 10:111
bótë do balë • 09:26, 09:27
bór • 10:242, 10:243, 10:244, 10:245, 10:246, 10:247
-bór • 08:106, 08:107
Bórcz • 10:76, 10:77
Bórk • 08:74, 08:75, 08:76, 08:77, 10:78, 10:79
bót • 08:178, 08:179
Bóżégò Miłoserdzô (Kòrunka do Bóżégò Miłoserdzô) • 12:19
bóżk • 12:24
bóżków (czestnik bóżków) • 12:24
bóżków (ùczestnienié bóżków) • 12:24
bóżków (tczenié bóżków) • 12:24
bóżnica • 11:49, 12:17, 12:22
bôjka • 07P:32, 07K:32
Bôldi • 08:64, 08:65, 08:104, 08:105
Bôld(k) • 08:64, 08:65
Bôrk • 08:34, 08:35
Bôr(k)a • 08:34, 08:35
Bôszeczka • 08:34, 08:35
Bôszk • 08:34, 08:35

Bôsz(k)a • 08:34, 08:35
Bractwa Szkaplérzné • 12:145
bracyszk • 11:43
Brama (Niebieska Brama) • 12:60, 12:197
brat • 11:43
Brazyliô • 07P:41, 07K:41, 07P:42, 07K:42
Brãtowò • 10:110, 10:111
Brecht • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
breja • 10:159, 10:160
brejka • 10:154, 10:155, 10:157, 10:158, 10:159, 10:160
Breska • 07P:57, 07K:57
brewe • 11:43
Bréńsk • 10:70, 10:71
Bréskóc Adam • 07P:57, 07K:57
Bréza • 07P:57, 07K:57
Brézéc Jósk, Marta • 07P:57, 07K:57
Brëskòwò (Môłé Brëskòwò) • 10:100, 10:101
Brëskòwò (Wiôldżé Brëskòwò) • 10:100, 10:101
brëwiô • 08:178, 08:179
brëkòwnika (graficzny jinterfejs brëkòwnika) • 09:72, 09:73
brëkòwnika (jinterfejs brëkòwnika) • 09:74, 09:75
brëkòwnika (pòzwa brëkòwnika) • 09:92, 09:93, 11:138, 11:275
brëkòwnika (zasobë brëkòwnika) • 09:108, 09:109
brëkòwników (karno brëkòwników) • 09:76, 09:77
brëła • 09:36, 09:37
brëła (niewësadzonô brëła) • 09:44, 09:45
brëła (òbrotowô brëła) • 09:46, 09:47
brëła (wësadzonô brëła) • 09:54, 09:55
brëłë (logaritmòwô fùnkcjô) • 09:44, 09:45
brëzga • 08:176, 08:177
Brigita • 08:36, 08:37, 08:102, 08:103
Brigitka • 08:102, 08:103
brilańtowé gòdë • 11:23
Brita • 08:36, 08:37
broadcast • 09:100, 09:101
broadcasting • 09:100, 09:101
Brodnica (Dólnô Brodnica) • 10:74, 10:75
Brodnica (Górnô Brodnica) • 10:74, 10:75
brodzëc • 10:326, 10:327, 10:332, 10:333
brodzka • 10:326, 10:327, 10:332, 10:333
Bródwino • 10:114, 10:115
Bróma (Part Zelonô Bróma) • 10:48, 10:49
bróm(k)a • 09:60, 09:61
bróma lëst-wiadło • 09:60, 09:61
bróma wiadło-łest • 09:60, 09:61
brómkòwé pòle • 09:28, 09:29
brómkôrz • 09:24, 09:25
Brónisz • 09:120, 09:121
Brónis(z) • 08:36, 08:37
Brónis(z)a • 08:36, 08:37
Brónk • 08:36, 08:37
Brónka • 08:36, 08:37
Brónowò • 10:98, 10:99
brót • 07P:52, 07K:52
brózda • 07P:52, 07K:52, 08:176, 08:177
Brudzewò • 10:92, 10:93
Brunejô • 07P:42, 07K:42
Brunk • 08:36, 08:37
Brunka • 08:36, 08:37
Bruno • 08:36, 08:37
bruny • 08:176, 08:177
Brusë • 10:62, 10:63
Brusë (Gmina Brusë) • 10:62, 10:63
brutczi tuńc • 12:12
brutczi wieczór • 12:12
brutka • 12:12, 12:14
brutkôrz • 12:12
brzadowé • 09:226, 09:227, 09:230, 09:231
brzadowé wino • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:230, 09:231
brzadowi • 09:228, 09:229, 09:232, 09:233
brzadowi likér • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227
brzadowô • 10:152, 10:160, 10:161
brzadowô z krëpama • 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
brzadowô zupa • 10:153, 10:154, 10:155, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
Brzeskô Biblëjô • 12:29
Brzezé • 10:70, 10:71

Brzezyńsczégò (Mùzeum Zôbòrsczi Zemi Galeriô Terôczasnégò Lëdowégò Kùńsztu miona L. Brzezyńsczëgò) • 10:52, 10:53
brzég • 08:178, 08:179
Brzézno • 10:58, 10:59, 10:66, 10:67, 10:108, 10:109, 10:110, 10:111
Brzëno • 10:90, 10:91
brzid • 11:17
Brzozowò • 10:58, 10:59
brzozôk • 11:16
brzózka • 11:16, 11:23
Bùchòwò • 10:68, 10:69
Bùdink (Historëczno-Archeologòwi Part *Mieszczańsczi Bùdink*) • 10:50, 10:51
bùdink (rekòlekcyjny bùdink) • 12:27
Bùdink Ùphagena • 10:48, 10:49
bùdka (ptôszô bùdka) • 11:17
Bùdnégò (Biblëjô Szimóna Bùdnégò) • 12:29
bùfór • 09:60, 09:61, 09:256, 09:257
bùfór ramczi • 09:60, 09:61
bùk • 11:16
Bùka • 10:68, 10:69
Bùkòlt (Mëdlëta) • 10:56, 10:57
Bùkòwina • 10:86, 10:87
Bùkòwò • 10:68, 10:69, 10:76, 10:77, 10:102, 10:103
Bùkówc (Nowi Bùkówc) • 10:86, 10:87
Bùkówc (Stôri Bùkówc) • 10:86, 10:87
Bùkówka • 10:100, 10:101
bùlewka • 10:326, 10:327, 10:334, 10:335
bùlewnica • 10:326, 10:327, 10:332, 10:335
bùlewnik • 10:326, 10:327, 10:332, 10:335
bùlewniôk • 10:326, 10:327, 10:334, 10:335
bùlla • 11:43
bùlwa • 08:176, 08:177, 10:330, 10:331, 10:334, 10:335
bùlwarowô drama • 07P:32, 07K:32
bùlwiôrka • 10:326, 10:327, 10:332, 10:333
bùlwiôrz • 10:332, 10:333
bùlwowac • 10:330, 10:331
bùlwôrz • 10:326, 10:327, 10:330, 10:331
bùri • 07P:54, 07K:54
bùrméster • 08:146, 08:147
bùro • 07P:54, 07K:54
Bùszkòwë (Górné Bùszkòwë) • 10:72, 10:73
bùten • 11:97, 11:233
bùten zdaniô (słowa bùten zdaniô) • 12:42
Bùtnowëch (Kòmisjô Bùtnowëch Sprawów) • 09:20, 09:21
bùtnowëch (minyster bùtnowëch sprawów) • 09:18, 09:19
bùtnowi maszinë • 09:60, 09:61
bùtnowi mòdem • 09:60, 09:61
bùtnowi nórt • 09:36, 09:37
bùtnowô czãstota magistralë • 09:64, 09:65
bùtnowô (fleksjô, òdmienniô, òtmiana bùtnowô) • 12:37
bùtnowô séc • 09:60, 09:61, 09:68, 09:69
Bzowò • 10:98, 10:99

C

cache • 09:60, 09:61
CAD • 09:62, 09:63
całi dzél • 09:36, 09:37
całka • 09:36, 09:37
całka (dëbeltnô całka) • 09:38, 09:39
całka (nieòznaczonô całka) • 09:44, 09:45
całka (òznaczonô całka) • 09:46, 09:47
całka (pòtrójnô całka) • 09:48, 09:49
całka (wielerazowô całka) • 09:54, 09:55
całkòwi (diferencyjny i całkòwi rechùnk) • 09:38, 09:39
Cało (Bòżé Cało) • 11:29
całota • 09:36, 09:37
całowné lëczbë • 09:36, 09:37
całowné ùpòdobnienié • 10:16, 10:17
całownô asymilacjô • 10:16, 10:17
całowny òdpùst • 11:40
całowny sztëronórt • 09:36, 09:37
Caps Lock • 09:62, 09:63
casto (młodzané casto) • 10:154, 10:155, 10:156, 10:157, 10:158, 10:161, 10:162
cãżarów (dwiganié cãżarów) • 09:24, 09:25

cãżkòscë (westrzódk cãżkòscë) • 09:54, 09:55
CD (aùdio CD) • 09:58, 09:59
CD-R • 09:62, 09:63
CD-R (nagriwôcz CD-R) • 09:62, 09:63
CD-R (platka CD-R) • 09:62, 09:63
CD-ROM • 09:62, 09:63
CD-ROM (nëk CD-ROM) • 09:84, 09:85
CD-RW • 09:62, 09:63
CD-RW (nagriwôcz CD-RW, platka CD-RW) • 09:62, 09:63
CD (zwielnik CD) • 09:110, 09:111
Cebie, Bòże, chwôlimë • 12:18
cebrón • 11:150, 11:288
Cecenowò • 10:96, 10:97
Cechòcëno • 10:64, 10:65
Cechòlewë • 10:66, 10:67
Cecylión • 08:36, 08:37, 08:104, 08:105
Cecyliô • 08:36, 08:37
cedel (elektroniczny cedel) • 09:68, 09:69
cekłokristalicznô drëkarka • 09:62, 09:63
cekłokristaliczny mónitór • 09:80, 09:81
Cekòcëno • 10:104, 10:105
cela (klôsztornô cela) • 11:45
Celbòwò • 10:92, 10:93
celebret • 11:43
Celestin • 08:36, 08:37
Celestina • 08:36, 08:37
Celestin(k)a • 08:102, 08:103
celëczëzna • 07P:56, 07K:56
Celina • 08:36, 08:37
Celinka • 08:36, 08:37
Celtów (Swiãto Celtów) • 11:27
Cemino • 10:96, 10:97
Cemirk • 08:74, 08:75
cemnica • 12:18
cemnô witrzniô • 12:18
cenobitizm • 11:43
Cenôwë (Mùzeum Pùcczi Zemi miona Floriana Cenôwë) • 10:50, 10:51
Centralné Mòrsczé Mùzeum we Gduńskù • 10:46, 10:47
Centrum Archeologòwi Edukacji *Mòdri Lew* • 10:46, 10:47
Centrum Pamiãcë Józefa Hallera • 10:52, 10:53
cenzór • 11:43
ceńtralnô jednostka • 09:62, 09:63
cepła (dwadzesce gradów cepła) • 11:19
cepła (òsmënôsce gradów cepła) • 11:19
cepła (sétmë gradów cepła) • 11:19
cepła (sztërë gradë cepła) • 11:19
cepłota biélë • 09:62, 09:63
cepłota farwë • 09:62, 09:63
cepłotë (rozłożenié cepłotë) • 11:19
Ceramiczi (Mùzeum Kaszëbsczi Ceramiczi Neclów w Chmielnie) • 10:46, 10:47
ceremóniów (méster ceremóniów) • 11:43
ceremóniô • 11:43
ceremóniôrz • 11:43
Cerera • 12:34
cerkwiô • 12:18
Cerkwiô (Nowô Cerkwiô) • 10:64, 10:65
Ceszenié • 10:74, 10:75
Ceszë sã, Matkò Pòlskò • 12:18
Ceszmë sã • 12:18
Cetiń • 10:60, 10:61
Cewice • 10:88, 10:89
Cewice (Gmina Cewice) • 10:86, 10:87
Cezari • 08:36, 08:37
Cezariô • 08:36, 08:37
Cezarka • 08:36, 08:37
cezaropapizm • 11:43
Cezôr • 08:36, 08:37, 09:256, 09:257
Cezôrk • 08:36, 08:37
céle małżeństwa • 12:12
Célk • 08:54, 08:55, 08:102, 08:103
Célka • 08:54, 08:55
célnoszmërg • 09:62, 09:63
céniowanié • 09:62, 09:63
célu (towarzësznik célu) • 12:41
Cérznié • 10:68, 10:69
Cëchi Barónk • 08:270, 08:271
cëdnô (Matinka cëdnô) • 08:274, 08:275
Cëdno (Swiónowskô Cëdnô Kaszëbskô Matinka) • 12:62, 12:198
cëdowiszcze • 12:174, 12:337
cëfrowi • 09:62, 09:63

cëfrowi (analogòwò-cëfrowi przetwòrnik) • 09:92, 09:93
cëfrowi aparat • 09:62, 09:63
cëfrowi pòdpis • 09:68, 09:69
cëfrowi procesór sygnałów • 09:62, 09:63
cëfrowô kaméra • 09:62, 09:63
cëfrowô sygnatura • 09:68, 09:69
cëfrôk • 09:62, 09:63
cëgańschwò • 09:62, 09:63
Cëgónczi • 10:112, 10:113
-cëjô • 07P:31, 07K:31, 07P:62, 07K:62, 08:88, 08:89, 08:94, 08:95
cëlinder • 09:62, 09:63
cësczi • 09:22, 09:23
Cësewié • 10:82, 10:83
Cës(k)a • 08:42, 08:43
cëskanié • 09:20, 09:21
cëskanié krãgã • 09:20, 09:21
cëskanié młotã • 09:20, 09:21
cëskanié piką • 09:20, 09:21
cëskôcz • 09:26, 09:27
Cësowô • 10:112, 10:113, 11:179, 11:317
Cësowsczé Pùstczi – Dãptowò • 10:114, 10:115
Cëszka • 08:102, 08:103
cëznik • 11:51
cëzożiwczi wirus • 09:62, 09:63
cëzysłów • 11:51
cëzysłów (definicyjny cëzysłów) • 11:51
cëzysłów (pòjedinczi cëzysłów) • 11:51
Chałëpë • 10:94, 10:95
charakter • 11:31
charakterizëjący (przëdôwk charakterizëjący) • 12:40
Charbrowò • 10:88, 10:89
charitologiô • 11:31
charizma • 11:31
charizmat • 11:31
Charnowò • 10:104, 10:105
chartati • 10:328, 10:329
chartowati • 10:328, 10:329
chartôcz • 10:322, 10:323, 10:328, 10:329
Charzëkòwë • 10:64, 10:65
chãc • 07P:54, 07K:54
chãcą • 07P:54, 07K:54
chãtny • 12:174, 12:337
Chełmë (Duże Chełmë) • 10:64, 10:65
Chełmë (Môłé Chełmë) • 10:62, 10:63
chełmica wideo • 09:62, 09:63
Chëcz Ôbrama • 10:48, 10:49
Chëcz (Rëbackô Chëcz) • 10:50, 10:51
Chili • 08:28, 08:29, 08:104, 08:105
Chilk • 08:40, 08:41
Chiloniô • 10:112, 10:113, 11:179, 11:317
Chilońscze Pùstczi • 11:179, 11:317
Chilónka • 11:179, 11:317
Chimk • 08:48, 08:49
Chimka • 08:48, 08:49
chinch • 09:62, 09:63
Chinowié • 10:106, 10:107
chip • 09:96, 09:97
chipset • 09:62, 09:63
chirurgicznégò (przédnô dozérnica chirurgicznégò òddzéla) • 11:53
chirurgiczny • 09:264, 09:265
chirurgii (jizba prédnika chirurgii) • 11:52
chirurgii (jizba przédny dozérnicë chirurgii) • 11:52
chirurgii (òddzél òglowi chirurgii) • 11:53
chirurgòwi • 09:262, 09:263, 09:264, 09:265
chleba • 09:214, 09:215
Chlebòwò • 10:58, 10:59
chléb • 09:210, 09:211
chléba • 09:212, 09:213
chlébka • 09:212, 09:213
Chléwnica • 10:100, 10:101
chlop • 09:122, 09:123
Chłapòwò • 10:94, 10:95
chłop • 08:194, 08:195, 08:204, 08:205
chłop (żeniałi chłop) • 12:13
Chłopiã • 08:270, 08:271
chłopiã (Bòżé chłopiã) • 08:270, 08:271
chłop (mój chłop) • 12:13
chłopów (rekòlekcje dlô chłopów) • 12:27
chłopscze gniôzdo • 09:62, 09:63
chłopsczi (ôrt chłopski) • 12:38
chłopsczi wichódk • 11:52

chłopskòpersonowi (ôrt chłopskòpersonowi) • 12:38
Chmieléńc • 10:108, 10:109
Chmielnie (Mùzeum Kaszëbsczi Ceramiczi Neclów w Chmielnie) • 10:46, 10:47
Chmielno • 10:46, 10:47, 10:74, 10:75
Chmielno (Gmina Chmielno) • 10:74, 10:75
Chołm ë Gduńsk Pôłnié • 10:110, 10:111
Chopin • 07P:43, 07K:43
chòc • 07P:54, 07K:54
Chòceléwkò • 10:88, 10:89
Chòcemir • 08:74, 08:75
Chòcemira • 08:74, 08:75
Chòcëna (Zelonô Chòcëna) • 10:66, 10:67
Chòck • 08:74, 08:75
Chòc(k)a • 08:74, 08:75
Chòcmirówkò • 10:96, 10:97
chòcô • 07P:54, 07K:54
chòcôż • 07P:54, 07K:54
Chòczéwkò • 10:104, 10:105
Chòczewò • 10:104, 10:105
Chòczewò (Gmina Chòczewò) • 10:104, 10:105
chòdzeniô z gwiôzdką • 10:128, 10:129, 10:132, 10:133
chòjinka • 10:242, 10:243, 10:244, 10:245, 10:246, 10:247
Chòjnatë • 10:64, 10:65
Chònicach (Historëczno-Etnografné Mùzeum w Chònicach) • 10:46, 10:47
Chònicczi • 10:64, 10:65
Chònicczi Kréz • 10:62, 10:63
Chònice • 10:46, 10:47, 10:62, 10:63
Chònice (Gmina Chònice) • 10:64, 10:65
chòrëch (rësznota chòrëch) • 11:53
chòrëch (sakrament namaszczeniô chòrëch) • 11:41
chòrëch (Ùzdrowienié chòrëch) • 12:62, 12:199
chòri • 07P:44, 07K:44
chòronim • 10:34, 10:35
Chòsznica • 10:60, 10:61
Chòtkòwò • 10:54, 10:55
chód • 11:39
chójka • 11:16
chór • 07P:53, 07K:53
chrematonim • 10:34, 10:35
Christión • 08:36, 08:37, 08:104, 08:105
Christiónk • 08:36, 08:37
Christ • 08:268, 08:269
Christk • 08:36, 08:37
Christus • 08:268, 08:269, 12:24
Christusa Króla Wszechswiata • 11:29
Christusa (Towarzëszka Christusa) • 12:63, 12:199
Christusowô (Matka Christusowô) • 08:274, 08:275, 12:59, 12:196
chróm • 12:18
chróst • 07P:52, 07K:52
Chróstë (Wësyńsczé Chróstë) • 10:84, 10:85
Chrząstowò • 10:68, 10:69
chrząszcz • 11:16
chrzcelnica • 12:18
chrzcënë • 12:35
chrzeptowi ôrt • 09:22, 09:23
chrzescëjón • 12:24
chrzescëjónka • 12:24
chrzescëjónstwò • 12:24
chrzest zwònów • 11:43
chrzestny • 11:34
chrzestny òjc • 11:34
chrzcelnica • 11:33
chrzcónka • 11:33
chrzesniôczka • 11:33
chrzesniôk • 11:33
chrzest • 11:33
chrzest krwi • 11:33
chrzestné miono • 11:34
chrzestnica • 11:33
chrzestnô matka • 11:34
chrzest pragniączczi • 11:33
Chrzónowò • 10:108, 10:109
Chrztowò • 10:84, 10:85
chrztów (ksãga chrztów) • 11:32
chùr • 07P:53, 07K:53, 12:18
chùsta • 07P:44, 07K:44
chùsta (papieskô chùsta) • 11:44

chùtczé szrëcowanié • 09:22, 09:23
chùtkòsc przenôszaniô • 09:62, 09:63
chwalëc • 08:180, 08:181
Chwaszczëno • 10:80, 10:81, 11:179, 11:317
Chwaszczińskô Pani • 08:272, 08:273, 12:56, 12:192
chwatczi • 09:264, 09:265
chwatkò • 09:264, 09:265
chwatkòsc • 09:264, 09:265
chwatkô jigra • 09:62, 09:63
chwôlący dekret • 11:43
chwôlëc • 08:182, 08:183
Chwôlësława • 08:74, 08:75
Chwôlësłôw • 08:74, 08:75
Chwôlësk • 08:74, 08:75
Chwôlëska • 08:74, 08:75
chwôlimë (Cebie, Bòże, chwôlimë) • 12:18
Chwôłk • 08:74, 08:75
Chwôłka • 08:74, 08:75
Chwôrzenkò • 10:86, 10:87
Chwôrzno • 10:86, 10:87, 11:179, 11:317
Chwôrzno–Wiczlëno • 10:112, 10:113
-cjô • 07P:31, 07K:31, 07P:62, 07K:62, 08:88, 08:89, 08:94, 08:95
cnota • 11:31, 12:24
cnotë (bòsczé cnotë) • 11:31
cnotë (główné cnotë) • 11:32
cnotë (kardinalné cnoté) • 11:32
cnotë (mòralné cnotë) • 11:32
cnotë (naszińsczé cnotë) • 11:32
cnotë (teòlogiczné cnotë) • 11:31
cnotë (wlóné cnotë) • 11:31
cnotë (zwëkòwé cnotë) • 11:32
co jes (Bòże, co jes Pòlskã) • 12:17
Cołdanczi • 10:64, 10:65
combo • 09:62, 09:63
copné ùpòdobnienié • 10:16, 10:17
copnô asymilacjô • 10:16, 10:17
copniãcé • 09:62, 09:63
copnô deriwacjô • 10:26, 10:27
copyleft • 09:62, 09:63
cosinus • 09:36, 09:37
cosinusoida • 09:38, 09:39
cotangens • 09:38, 09:39
cotangensoida • 09:38, 09:39
Córka (Niebieskô Córka) • 12:61, 12:197
côl • 09:62, 09:63
crack • 09:62, 09:63
cracker • 09:62, 09:63
Credo (mszalné Credo) • 11:46, 12:20
Credo (pôcérzowé Credo) • 12:21
CRT • 09:62, 09:63
CSS • 09:76, 09:77
cud • 08:178, 08:179, 08:180, 08:181
cwiardi (dinamiczny cwiardi disk) • 09:66, 09:67
cwiardi disk • 09:62, 09:63
cwiardi spółzwãk • 10:16, 10:17
cwiardô szpacjô • 09:62, 09:63
cwiczenczi (dëchòwné cwiczenczi) • 12:24
cwiczënczi na tëczë • 09:24, 09:25
cwiczënczi (wòlné cwiczënczi) • 09:24, 09:25
cwierdzenié • 09:38, 09:39
cyber • 09:62, 09:63
cybernetika • 09:62, 09:63
cyberneticzné szibrowanié • 09:64, 09:65
cyberneticznô rëmiô • 09:64, 09:65
cyberneticzny pùnk • 09:64, 09:65
Cyd(k) • 08:60, 08:61
Cyd(k)a • 08:60, 08:61
cyfra • 09:38, 09:39
cyfrë (rzimsczé cyfrë) • 09:52, 09:53
cyg • 09:38, 09:39
cyg (aritmetny cyg) • 09:36, 09:37
cyg fùnkcji • 09:38, 09:39
cygłota fùnkcji • 09:38, 09:39
Cyl(k) • 08:36, 08:37
Cyl(k)a • 08:36, 08:37
Cyprión • 08:36, 08:37, 08:104, 08:105
Cypriónk • 08:36, 08:37
Cyril • 08:36, 08:37
Cyrilk • 08:36, 08:37
cyrkel • 09:38, 09:39
Cyszk • 08:44, 08:45
Cyszka • 08:44, 08:45
czablot • 10:324, 10:325, 10:332, 10:333
czablota • 10:324, 10:325, 10:332, 10:333
czablotac • 10:332, 10:333

czablotka • 10:324, 10:325, 10:332, 10:333
czadzëc sã • 10:318, 10:319
Czapélskò • 10:72, 10:73
Czaple (Nowé Czaple) • 10:78, 10:79
czar • 10:162, 10:163
czarmùnia • 10:155, 10:156, 10:158, 10:159, 10:162, 10:163
czarnina • 10:155, 10:156, 10:158, 10:159, 10:160
czarny • 10:159, 10:160
czarwina • 10:152, 10:153, 10:155, 10:156, 10:158, 10:159, 10:160
czas • 07P:32, 07K:32, 12:36
czas (dodôwkòwi czas) • 09:28, 09:29
czas dokònóny • 12:36
czas (dorechòwóny czas) • 09:28, 09:29
czas dostãpù • 09:64, 09:65
czas (gwësny czas) • 07P:34, 07K:34
czas (jinternetowi czas) • 09:74, 09:75
czas nałożeniô • 12:12
czas niedokònóny • 12:36
czas (niegwësny czas) • 07P:34, 07K:34
czas (nieòpisóny czas) • 07P:34, 07K:34
czasnik • 12:36
czasnik defektiwny • 12:36
czasnik dokònóny • 12:36
czasnik dosebny • 12:36
czasnik iteratiwny • 12:36
czasnik jednorazowi • 12:36
czasnik niedokònóny • 12:36
czasnik nieprzechódny • 12:36
czasnik nôwrotny • 12:36
czasnikòwé (òrzeczenié czasnikòwé) • 12:41
czasnikòwô (fleksjô, òdmienniô, òtmiana czasnikòwô) • 12:37
czasnik przechódny • 12:36
czasnik rësznotowi • 12:36
czasnik stanowi • 12:36
czasnik zwielony • 12:36
czas (òb czas) • 08:26, 08:27
czas (òpisóny czas) • 07P:34, 07K:34
czas (prôwdzëwi czas) • 09:92, 09:93
czas przińdny • 12:36
czas robòtë • 09:64, 09:65
czas terny • 12:36
czasu (jednota czasu, môla i akcji) • 07P:33, 07K:33
czasu (towarzësznik czasu) • 12:41
czasu (zdanié towarzësznikòwé czasu) • 12:43
czas ùszłi • 12:36
czas zaùszłi • 12:36
czat • 11:36, 11:57, 11:141, 11:278
czawa • 10:324, 10:325, 10:332, 10:333
czawic • 10:328, 10:329, 10:330, 10:331, 10:332, 10:333
czawińc • 10:324, 10:325, 10:330, 10:331
czawoch • 10:324, 10:325, 10:330, 10:331
czawon • 10:324, 10:325, 10:330, 10:331
czawôk • 10:324, 10:325, 10:328, 10:329
cządë rokù • 07P:38, 07K:38
cząd • 09:38, 09:39
cządnik • 11:36
czãsc • 08:196, 08:197, 08:206, 08:207
Czãstkòwò • 10:82, 10:83, 10:108, 10:109
Czãstochòwsczi (Matczi Bòsczi Czãstochòwsczi) • 12:49, 12:185
czãstota • 09:38, 09:39, 09:64, 09:65
czãstota (bùtnowô czãstota magistralë) • 09:64, 09:65
czãstota magistralë • 09:64, 09:65
czãstota òdchilaniô • 09:64, 09:65
czãstota òdswiéżaniô • 09:64, 09:65
czãstota (systemòwô czãstota) • 09:64, 09:65
czãstota taktowaniô • 09:64, 09:65
czãstota zégra • 09:64, 09:65
czãżczi grzéch • 11:40
czims (prośba za czims) • 12:21
czcónczi (krój czcónczi) • 09:80, 09:81
czcónka • 09:64, 09:65
czcónka (bitmapòwô czcónka) • 09:94, 09:95
czcónka (niepropòrcjonalnô czcónka) • 09:86, 09:87
czcónka (nieszerifòwô czcónka) • 09:86, 09:87
czcónka (pòstskriptowô czcónka) • 09:92, 09:93

czcónka (propòrcjonalnô czcónka) • 09:92, 09:93
czcónka (rastrowô czcónka) • 09:94, 09:95
czcónka (skalowalnô czcónka) • 09:104, 09:105
czcónka (szerifôwô czcónka) • 09:100, 09:101
czcónka (wektorowô czcónka) • 09:104, 09:105
czcónkòwô drëkarka • 09:64, 09:65
czczenié gwiôzd(ów) • 12:23
Czech • 08:36, 08:37
czechizm • 10:34, 10:35
Czeczewò • 10:74, 10:75
Czedrejce • 10:58, 10:59
czekac • 08:204, 08:205
czekajk • 08:196, 08:197, 08:204, 08:205
Czelińskô Hëta • 10:108, 10:109
Czelno • 10:108, 10:109, 11:179, 11:317
Czemónowò • 10:106, 10:107
czepic sã • 08:204, 08:205
czepnica • 08:196, 08:197, 08:204, 08:205
czerëjącé wëznaczniczi • 12:40
czerënk • 09:38, 09:39
Czerniczi • 10:86, 10:87
czerownik • 09:64, 09:65, 09:78, 09:79
czerownik (wirtualny czerownik maszinë) • 09:108, 09:109
Czersk • 10:62, 10:63, 11:179, 11:317
Czersk (Gmina Czersk) • 10:66, 10:67
czerwińc • 07P:37, 07K:37
Czerwińc • 10:100, 10:101
czerz • 11:17
Czerz (Dłudżi Czerz) • 10:76, 10:77
Czerzkòwò • 10:72, 10:73, 10:104, 10:105
Czesława • 08:36, 08:37
Czesłôw • 08:36, 08:37, 08:106, 08:107
czestnik bóżków • 12:24
czestny kanónik • 11:45
czeszéń • 09:64, 09:65
Czeszk • 08:36, 08:37
Czeszka • 08:36, 08:37
Czëczkòwë • 10:62, 10:63
czëp • 09:38, 09:39
czëpòwi nórt • 09:38, 09:39
czësti darmôk • 09:64, 09:65
czësti zwãk • 10:16, 10:17
czësto darmôk • 11:137
czëstosc • 11:43
Czëstoscë NMPannë • 12:49, 12:185
Czëstô • 10:102, 10:103
Czëstô (Panna Czëstô) • 12:61, 12:198
czëtająco-piszącô głowica • 09:64, 09:65
czëtaniô (blós do czëtaniô) • 09:60, 09:61
czëtaniô (pamiãc le do czëtaniô) • 09:94, 09:95
czëtnik • 09:64, 09:65
czëtnik wiadłów • 09:64, 09:65
czëtôj mie • 09:92, 09:93
czëtôj wicy • 11:140, 11:278
czij • 10:306, 10:307
Czijno • 10:68, 10:69
czijónka • 11:18
Czinice • 10:62, 10:63
Czisewò • 10:108, 10:109
czisti • 09:228, 09:229
Czistowò • 10:78, 10:79
czistucha • 09:218, 09:219, 09:220, 09:221, 09:224, 09:225, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231
Cziszewa (Gmina Stôrô Cziszewa) • 10:86, 10:87
Cziszewa (Stôrô Cziszewa) • 10:86, 10:87
Cziszewsczi Zómk • 10:86, 10:87
cziwac • 07P:71, 07K:71
cziwùt • 07P:71, 07K:71
cziżik • 07P:67, 07K:67, 07P:70, 07K:70, 07P:71, 07K:71
Człëchë • 10:102, 10:103
Człëchòwie (Regionalné Mùzeum w Człëchòwie) • 10:46, 10:47
Człëchòwò • 10:46, 10:47, 10:66, 10:67, 11:179, 11:317
Człëchòwò (Gmina Człëchòwò) • 10:66, 10:67
Człëchòwsczi Kréz • 10:66, 10:67
Człowieka (Kòmisjô Sprawiedlëwòtë i Prawów Człowieka) • 09:20, 09:21
Człowiek–Bóg–Pón • 08:270, 08:271
człónk • 11:181, 11:319

czôłen • 09:26, 09:27
czôłnowanié • 09:22, 09:23
czôłnowi tur • 09:26, 09:27
czôłnownik • 09:24, 09:25
czôpic sã • 08:204, 08:205
Czôpiewice • 10:62, 10:63
czôpnica • 08:194, 08:195, 08:204, 08:205
czôpùszk • 11:47
Czôrk • 08:36, 08:37
czôrlëna • 10:155, 10:156, 10:158, 10:159, 10:159, 10:160
Czôrlëna • 10:82, 10:83
czôrlina • 10:155, 10:156, 10:158, 10:159, 10:160
Czôrné (Gmina Czôrné) • 10:68, 10:69
Czôrné (Hamersztëno) • 10:66, 10:67
czôrné piwò • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227
Czôrnéż • 10:62, 10:63
Czôrnica • 10:58, 10:59
czôrnina • 10:155, 10:156, 10:158, 10:159, 10:160
czôrno-biôłô drëkarka • 09:64, 09:65
Czôrnoszëce • 10:68, 10:69
Czôrnowò • 10:62, 10:63
Czôrnówkò • 10:88, 10:89
Czôrnô Dąbrowa • 10:60, 10:61
Czôrnô Dąbrówka • 10:56, 10:57, 11:179, 11:317
Czôrnô Dąbrówka (Gmina Czôrnô Dąbrówka) • 10:56, 10:57
czornô (niedzela czôrnô) • 11:27
czôrny • 10:159, 10:160
Czôrtołómié • 10:64, 10:65
czôrwina • 10:155, 10:156, 10:158, 10:159, 10:160
czwierc rówiznë • 09:38, 09:39
czwierc ùkładu wespółrzãdnëch • 09:38, 09:39
czwikła • 10:152, 10:153, 10:158, 10:159, 10:160, 10:161
czwiôrtégò (równanié czwiôrtégò stãpienia) • 09:50, 09:51
czwiôrti (piãc pò czwiôrti) • 11:19
czwiôrti (za piãc pół czwiôrti) • 11:20
czwiôrtk • 07P:38, 07K:38
Czwiôrtk (Wiôldżi Czwiôrtk) • 11:28
3D (grafika 3D) • 09:72, 09:73
3D (òkùlôrë 3D) • 09:88, 09:89

D

dachtëlë • 09:228, 09:229
dachtëlowô • 09:226, 09:227, 09:230, 09:231
dachtëlowô gòrzôłka • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:230, 09:231
dachtëlówka • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231
Daga • 08:36, 08:37
Dagmara • 08:36, 08:37
Dagmarka • 08:36, 08:37
dak • 09:64, 09:65
dalekòpis • 09:64, 09:65
dali • 09:122, 09:123
dalmatika • 11:43
dalszé (dopełnienié dalszé) • 12:40
Damión • 08:36, 08:37, 08:104, 08:105
Damiónk • 08:36, 08:37
Damnica • 10:94, 10:95, 11:180, 11:317
Damnica (Gmina Damnica) • 10:94, 10:95
Damno • 10:94, 10:95
Damroka • 08:36, 08:37, 08:102, 08:103
Dana • 08:36, 08:37
dana • 07P:67, 07K:67, 07P:70, 07K:70, 11:16, 11:23
Daniela • 08:36, 08:37
Daniela (Ksãga Daniela) • 12:32
daniél • 11:16
Daniél • 08:36, 08:37, 08:106, 08:107
Daniélk • 08:36, 08:37
Daniélka • 08:36, 08:37
danka • 10:242, 10:243, 10:244, 10:245, 10:246, 10:247, 10:248, 10:249
Danka • 08:36, 08:37
Danuta • 08:36, 08:37
Dany • 08:36, 08:37
Darëszk • 08:38, 08:39

Dari • 08:38, 08:39
Dariô • 08:38, 08:39
Darga • 08:74, 08:75
Darg(i) • 08:74, 08:75
Dargòléza • 10:96, 10:97
Dargòmir • 08:74, 08:75
Dargòmira • 08:74, 08:75
Dargòsława • 08:74, 08:75
Dargòsłôw • 08:74, 08:75
Dari • 08:104, 08:105
Dark • 08:38, 08:39, 08:104, 08:105
Darka • 08:38, 08:39
Darłowò • 11:180, 11:317
darmôk • 09:64, 09:65, 11:137, 11:275
darmôk (czësti darmôk) • 09:64, 09:65
darmôk (czësto darmôk) • 11:137, 11:275
Darnowò • 10:98, 10:99
Darżewò • 10:88, 10:89
Darżënkò • 10:100, 10:101
Darżëno • 10:100, 10:101
Darżkòwò • 10:56, 10:57
Darżlëbié • 10:92, 10:93, 11:180, 11:317
Darżlëbsczé Lasë • 11:180, 11:317
data (systemòwô data) • 09:100, 09:101
datiw • 12:36
datiwòwé (dopełnienié datiwòwé) • 12:40
Dawid • 08:38, 08:39
Dawidk • 08:38, 08:39
dąb • 08:178, 08:179, 11:16
Dąbié • 10:54, 10:55
Dąbka • 08:38, 08:39
Dąbrowa • 10:70, 10:71, 10:82, 10:83, 10:112, 10:113
Dąbrowa (Czôrnô Dąbrowa) • 10:60, 10:61
Dąbrowa (Nowô Dąbrowa) • 10:100, 10:101
Dąbrowa (Stôrô Dąbrowa) • 10:94, 10:95
Dąbrowa (Òsława Dąbrowa) • 10:60, 10:61
Dąbrówka • 08:38, 08:39, 10:54, 10:55, 10:94, 10:95, 10:106, 10:107
Dąbrówka (Czôrnô Dąbrówka) • 10:56, 10:57, 11:179, 11:317
Dąbrówka (Gmina Czôrnô Dąbrówka) • 10:56, 10:57
Dąbrówno • 10:100, 10:101
dąc • 08:176, 08:177
dąsłowi (przédnojãzëkòwò-dąsłowi spółzwãk) • 10:20, 10:21
dąsłowi zwãk • 10:16, 10:17
Dãbczi • 11:180, 11:317
Dãbeczi • 10:90, 10:91
Dãbina • 10:104, 10:105
Dãbnica • 10:68, 10:69, 11:180, 11:317
Dãbnica (Gmina Dãbnica) • 10:94, 10:95
Dãbniczka • 11:180, 11:317
Dãbògòrë • 10:82, 10:83
Dãbògòrzé • 11:180, 11:317
dãgòla • 10:330, 10:331
dãna • 07P:71, 07K:71
dãpny • 07P:71, 07K:71
dãpòwac • 07P:71, 07K:71
Dãptowò (Cësowsczé Pùstczi – Dãptowò) • 10:114, 10:115
dB (decybel) • 09:64, 09:65
debata • 11:36, 11:57, 11:58
debëltklap • 09:68, 09:69
Debrzno [Gmina Debrzno (Prësczi Frédląd)] • 10:68, 10:69
Debrzno (Prësczi Frédląd) • 10:66, 10:67
debugger • 09:90, 09:91
decybel • 09:64, 09:65
decylión • 09:38, 09:39
dedikòwóny serwer • 09:64, 09:65
dedukcjô • 09:38, 09:39
defektiwny (czasnik defektiwny) • 12:36
defektiwny (jistnik defektiwny) • 12:37
definicjô • 09:38, 09:39
definicjô (słowòtwórzbnô definicjô) • 10:28, 10:29
definicyjny cëzysłów • 11:51
deifikacjô • 12:23
deista • 12:24
deizm • 12:24
deizna • 07P:56, 07K:56
deja • 09:264, 09:265
dejifikacjô • 10:34, 10:35, 10:42, 10:43
dejinstalacjô • 09:64, 09:65

dejitwa • 09:264, 09:265
dejitwno • 09:264, 09:265
dejitwny • 09:264, 09:265
Deka • 10:84, 10:85
dekapitacjô • 12:34
dekatlón • 09:20, 09:21
dekòder • 09:64, 09:65, 09:112, 09:113
dekòmpresjô • 09:64, 09:65
dekret • 11:43
dekret (chwôlący dekret) • 11:43
deleksykalizacjô • 10:34, 10:35
Delete • 09:64, 09:65
delfin • 09:22, 09:23
demagogizna • 07P:55, 07K:56
deminutiw • 10:34, 10:35
deminutiwnô pòzwa • 10:34, 10:35, 10:44, 10:45
demodulacjô • 09:64, 09:65, 09:112, 09:113
demò • 09:64, 09:65
demònstracyjnô wersjô • 09:64, 09:65
denazalizacjô • 10:20, 10:21
dendronim • 10:34, 10:35
deòntologiô • 12:18
depesza • 11:36, 11:58
deriwacjô • 10:28, 10:29
deriwacjô (afiksowô deriwacjô) • 10:24, 10:25
deriwacjô (alternacjowô deriwacjô) • 10:24, 10:25
deriwacjô (bezafiksowô deriwacjô) • 10:24, 10:25
deriwacjô (copnô deriwacjô) • 10:26, 10:27
deriwacjô (dezjintegralnô deriwacjô) • 10:26, 10:27
deriwacjô (paradigmatowô deriwacjô) • 10:26, 10:27
deriwacjô (prozodiowô deriwacjô) • 10:32, 10:33
deriwacjô (prôwdzëwô deriwacjô) • 10:28, 10:29
deriwacjô (zérowô deriwacjô) • 10:28, 10:29
deriwat • 10:26, 10:27
deriwat (mòdifikacjowi deriwat) • 10:30, 10:31
deriwat (mùtacjowi deriwat) • 10:30, 10:31
deriwat (òdjimnô deriwacjô) • 10:30, 10:31
deriwat (transpòzycjowi deriwat) • 10:32, 10:33
design • 09:106, 09:107
desktop • 09:80, 09:81
detaliczny • 09:264, 09:265
detalny • 09:264, 09:265
detalowi • 09:264, 09:265
deteriorizm • 10:34, 10:35
deùterokanoniczné ksãdżi • 12:29
dewòcjonalia • 11:31
dewòcjô • 12:24
dewòt • 12:24
dezjintegralnô deriwacjô • 10:26, 10:27
Déla • 08:28, 08:29, 08:100, 08:101
Délka • 08:28, 08:29, 08:100, 08:101
Démk • 08:58, 08:59
Démka • 08:58, 08:59
Déò • 08:30, 08:31
Déùszk • 08:30, 08:31
déża • 10:322, 10:323, 10:334, 10:335
dëbeltnô całka • 09:38, 09:39
dëbeltnô lëczba • 12:36
Dëcha (Òblubienica Swiãtégò Dëcha) • 12:63, 12:199
Dëcha (Swiãtnica Swiãtégò Dëcha) • 12:63, 12:199
Dëcha (Zesłanié Swiãtégò Dëcha) • 11:28
Dëchã (Z Òjca i Dëchã) • 08:272, 08:273
dëchòwné cwiczenczi • 12:24
dëchòwny • 11:43
dëchòwny stón • 11:43
dëchòwô matka • 11:34
Dëchù (Przińdzë, Dëchù Stwòrzëcelu) • 12:21
dëgac • 10:330, 10:331
dëgowaniô • 10:126, 10:127
dëgòla • 10:322, 10:323, 10:330, 10:331
dëgòwac • 11:26
dëgòwanié • 10:136, 10:137, 11:26

dëgòwanié jałówcowima dëgòwkami • 10:130, 10:131
dëgòwkami (dëgòwanié jałówcowima dëgówkami) • 10:130, 10:131
dëgùsë • 11:26
Dëninowò • 10:104, 10:105
Dërsla • 08:98, 08:99
Dërszewò • 10:46, 10:47
dëszno • 10:318, 10:319
dëszpasturz • 11:43
dëtczi • 11:151, 11:290
dëtk (elektroniczny dëtk) • 09:68, 09:69
dëtkòwic • 11:151, 11:289
dëtkòwienié • 11:151, 11:290
Dëtkòwiznë (Kòmisjô Pùbliczny Dëtkòwiznë) • 09:18, 09:19
dëtkòwiznë (minyster dëtkòwiznë) • 09:18, 09:19
dëtk (Piotrów dëtk) • 12:20
diachronowô słowòtwórzba • 10:26, 10:27
diagram fùnkcji • 09:38, 09:39
diakón • 11:43
diakriticzny znak • 10:16, 10:17
dialog • 07P:32, 07K:32
dial-up • 09:64, 09:65
dialekt • 09:64, 09:65, 09:262, 09:263, 10:16, 10:17, 10:34, 10:35
dialektizacjô • 10:36, 10:37
dialektowi • 09:262, 09:263
diamantné gòdë • 12:12
diamańtowé gòdë • 11:23
diamentowé gòdë • 12:12
Diana • 08:38, 08:39
Dianka • 08:38, 08:39
dichòtomiô • 09:38, 09:39
didakticzné ksãdżi • 12:31
diecezjalnô ((arcë)diecezjalnô kùriô) • 11:42
diecezjô • 11:43
diferencjô • 09:38, 09:39
diferencyjny i całkòwi rechùnk • 09:38, 09:39
diftong • 10:16, 10:17
digitalizacjô • 09:64, 09:65
dikcjonôrz • 10:36, 10:37
dim • 08:176, 08:177, 08:180, 08:181
diminutiwné pòzwë • 10:30, 10:31
dimk • 09:64, 09:65
dinamiczno dołączіwónô bibliotéka • 09:66, 09:67
dinamicznô adresa IP • 09:66, 09:67
dinamiczny cwiardi disk • 09:66, 09:67
dioda • 09:66, 09:67
diodowô drëkarka • 09:66, 09:67
diptich • 12:18
diptik • 12:18
Disa • 08:68, 08:69, 08:102, 08:103
discyplinów (pòzwë discyplinów) • 09:20, 09:21
disem • 10:16, 10:17
disk • 09:66, 09:67
disk (cwiardi disk) • 09:62, 09:63
disk (dinamiczny cwiardi disk) • 09:66, 09:67
disk (elasticzny disk) • 09:66, 09:67
disk (hibridowi disk) • 09:72, 09:73
disk (jinternetowi disk) • 09:74, 09:75
disk (logiczny disk) • 09:80, 09:81
disk (magneticzny disk) • 09:82, 09:83
disk (magnetoòpticzny disk) • 09:82, 09:83
disk (mini disk) • 09:84, 09:85
disk (òpticzny disk) • 09:62, 09:63
disk (stałi disk) • 09:62, 09:63
disk (startowi disk) • 09:98, 09:99
disk (sztiwny disk) • 09:62, 09:63
disk (tuszowalny disk) • 09:104, 09:105
disk (wëjimóny disk) • 09:104, 09:105
disk (wielesesyjny disk) • 09:106, 09:107
disk (wirtualny disk) • 09:80, 09:81
disketka • 09:66, 09:67
disketka (magnetoòpticznô disketka) • 09:82, 09:83
disketka (startowô disketka) • 09:98, 09:99
disketków (nëk disketków) • 09:84, 09:85
diskòwi nëk • 09:66, 09:67
diskù (lëtra diskù) • 09:80, 09:81
diskù [mòdło (òrganizacji diskù)] • 09:84, 09:85
diskù (szpektór diskù) • 09:100, 09:101

diskù [tur (dzél diskù)] • 09:104, 09:105
diskùsjô • 11:36, 11:57, 11:58
diskùsëjné karno • 09:66, 09:67, 11:137, 11:275
diskùsëjnô lësta • 09:66, 09:67
dispensa • 11:43
dispùta • 11:58
disymilacjô • 10:20, 10:21, 10:22, 10:23
ditiramb • 07P:32, 07K:32
Ditka • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
dlô białków (rekòlekcje dlô białków) • 12:27
dlô dzecy (rekòlekcje dlô dzecy) • 12:27
dlô chłopów (rekòlekcje dlô chłopów) • 12:27
dlô młodzëznë (rekòlekcje dlô młodzëznë) • 12:27
dlô niefùlsprawnëch (wichódk dlô niefùlsprawnëch) • 11:53
dlô pannów (rekòlekcje dlô pannów) • 12:27
DLL (dinamiczno dołącziwónô biblioteka) • 09:66, 09:67
Dłudżi Czerz • 10:76, 10:77
dłudżi samòzwãk • 10:16, 10:17
długòta • 09:38, 09:39
długòta łãkù • 09:38, 09:39
dni (dwa dni dowoslôdë) • 07P:37, 07K:37
dni (dwa dni nazôd) • 07P:37, 07K:37
dni (dwa dni temù) • 07P:37, 07K:37
dni (krziżowé dni) • 12:19
dniowi zôpisnik • 11:36
dniownik • 11:36, 11:56, 11:57, 11:58, 11:149, 11:287
dniownik (intimny dniownik) • 11:59
dniownik (jintimny dniownik) • 11:37
dniownik wanodżi • 11:36, 11:59
dniownikôrz • 11:149, 11:287
do balë (bótë do balë) • 09:26, 09:27
Dobi • 08:74, 08:75
Dobiesława • 08:74, 08:75
Dobiesłôw • 08:74, 08:75
Dobieszewò • 10:96, 10:97
Dob(k)a • 08:74, 08:75
Dobòjewò • 10:68, 10:69
do Bóżégò Miłoserdzô (Kòrunka do Bóżégò Miłoserdzô) • 12:19
dobré ùczinczi • 12:24
dobré ùczinczi (nôwôżniészi dobré ùczinczi) • 12:26
Dobrégò Pasturza (niedzela Dobrégò Pasturza) • 11:27
Dobrégò Pasturza (NMPannë, Matczi Dobrégò Pasturza) • 12:52, 12:189
dobri mąż • 12:12
Dobri Radë (Matczi Bòsczi Dobri Radë) • 12:50, 12:186
Dobri Smiercë (Apòstolstwò Dobri Smiercë) • 12:148
dobri (warënczi dobri spòwiedzë) • 11:41
Dobrk • 08:38, 08:39
Dobrogòst • 08:38, 08:39
Dobrogòszcz • 10:82, 10:83
Dobros(z) • 08:38, 08:39
dobrô • 09:256, 09:257
Dobrô • 10:96, 10:97
Dobrzewino • 10:108, 10:109
docelowi lopk • 09:106, 09:107
dochlebié • 10:198, 10:199
docyga • 09:38, 09:39, 09:42, 09:43
doczepnik • 09:66, 09:67
doczepnik (lopkòwi doczepnik) • 09:66, 09:67
do czëtaniô (blós do czëtaniô) • 09:60, 09:61
dodac • 09:32, 09:33
dodóm • 09:66, 09:67, 11:137, 11:275
dodóm Bòżi • 12:18
dodóm ùczestnieniô • 12:18
dodôwanié • 09:32, 09:33, 09:38, 09:39
dodôwkòwé wëznaczniczi • 12:40
dodôwkòwi czas • 09:28, 09:29
dodôwné lëczbë • 09:38, 09:39
dodôwnik • 09:32, 09:33
do drëkù (wersëjô do drëkù) • 11:140, 11:278
do dzesąti (wiertel do dzesąti) • 11:20
do Efezjanów (Lëst sw. Pawła do Efezjanów) • 12:30

do Filëpianów (Lëst sw. Pawła do Filëpianów) • 12:30
dofùlowanié • 09:38, 09:39
dofùlowaniowé (zdanié dofùlowaniowé) • 12:42
dofùlowùjącé (zdanié dofùlowùjącé) • 12:42
dofùlowùjący (przëdôwk dofùlowùjący) • 12:40
do Galatczików (Lëst sw. Pawła do Galatczików) • 12:30
dogmat • 12:24
dogriwka • 09:28, 09:29
do grów (kónsola do grów) • 09:78, 09:79
do Hebrajczików (Lëst sw. Pawła do Hebrajczików) • 12:30
do jednôsti (dzesãc minut do jednôsti) • 11:19
do Kòlosanów (Lëst sw. Pawła do Kòlosanów) • 12:30
do kòmùnikacji [pòzwa (do kòmùnikacji)] • 11:138, 11:275
dokònóny (czas dokònóny) • 12:36
dokònóny (czasnik dokònóny) • 12:36
do Kòrintczików (I Lëst sw. Pawła do Kòrintczików) • 12:30
do Kòrintczików (II Lëst sw. Pawła do Kòrintczików) • 12:30
dokôz • 08:190, 08:191, 09:38, 09:39
doktorów (jizba doktorów) • 11:52
dokùjącô stacjô • 09:66, 09:67
dokùmeńt • 09:66, 09:67
dokumeńt (zdrzódłowi dokùmeńt) • 09:108, 09:109
dolar • 09:66, 09:67
Dolfa • 08:28, 08:29
Dolmiérz • 10:108, 10:109
do lopka [dóńdzenié (do lopka)] • 09:66, 09:67
Dolorosa (Mater Dolorosa) • 08:274, 08:275
dołącziwónô (dinamiczno dołącziwónô biblioteka) • 09:66, 09:67
dołemón • 11:150, 11:288
Domarôdz • 10:94, 10:95
Domasława • 08:74, 08:75
Domasłôw • 08:74, 08:75
domena • 09:66, 09:67
domena (głównô domena) • 09:66, 09:67
domena (òjcowô domena) • 09:88, 09:89
domena wësoczi szëchtë • 09:66, 09:67
domenë (rejestracjô domenë) • 09:94, 09:95
domenowô adresa • 09:66, 09:67
domenowô pòzwa • 09:66, 09:67
domëslnô drëkarka • 09:66, 09:67
domëslnô wôrtosc • 09:66, 09:67
domëslny • 09:66, 09:67
domëslny katalóg • 09:66, 09:67
domëslny (pòdmiot domëslny) • 12:41
Domisłôw • 10:68, 10:69
domkniãcé • 09:38, 09:39
Domniczk • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
Domniczka • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
Domnik • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
Domnika • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
Domirk • 08:76, 08:77
domôcô starna • 09:66, 09:67, 11:137, 11:275
domôcy katalóg • 09:66, 09:67
domôcy kòmpùter • 09:98, 09:99
Domôtowò • 10:92, 10:93
Domôtówkò • 10:92, 10:93
Dona • 08:30, 08:31, 08:44, 08:45, 08:102, 08:103
Donald • 08:104, 08:105
Donat • 08:38, 08:39, 08:104, 08:105
Donata • 08:38, 08:39
Donatk • 08:38, 08:39
Donatka • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
donëchczas • 08:26, 08:27
do nôbòżeństwa (książeczka do nôbòżeństwa) • 12:20
Donôld • 08:38, 08:39
Dony • 08:38, 08:39, 08:104, 08:105
dopełnienié • 12:40
dopełnienié akùzatiwòwé • 12:40
dopełnienié blëższé • 12:40
dopełnienié dalszé • 12:40
dopełnienié datiwòwé • 12:40

dopélnienié dôwôczowé • 12:40
dopełnienié genetiwòwé • 12:40
dopełnienié instrumentalowé • 12:40
dopełnienié nôrzãdzôczowé • 12:40
dopełnienié òrzékający • 12:40
dopełnienié pòmòcnégò faktora • 12:40
dopełnienié przëmiónkòwé • 12:40
dopełnienié przërównëjący • 12:40
dopełnienié rodzôczowé • 12:40
dopełnienié towarzësznégò faktora • 12:40
dopełnienié winowôczowé • 12:40
dopełnieniowé (zdanié dopełnieniowé) • 12:42
dopisywóné [mòdło lopka (dopisywóné do pòzwë lopka)] • 09:84, 09:85
dopòwiesc • 11:37, 11:140, 11:278
do pòzwë [mòdło lopka (dopisywóné do pòzwë lopka)] • 09:84, 09:85
do pôłnia • 07P:39, 07K:39
do praniégò (skłôd do praniégò) • 11:53
do praniô (skłôd do praniô) • 11:53
do przistãpù [pòzwa (do przistãpù)] • 09:92, 09:93, 11:138, 11:275
dorechòwóny czas • 09:28, 09:29
do redakcji (lëst do redakcji) • 11:37, 11:57, 11:63
do redakcji (òdpòwiesc na lëst do redakcji) • 11:57
dormitorium • 11:43
Dorota • 08:38, 08:39
Dorotka • 08:38, 08:39
do rówiznë (prostô prostopadłô do rówiznë) • 09:48, 09:49
do rówiznë (prostô równoleżnô do rówiznë) • 09:48, 09:49
do Rzimianów (Lëst sw. Pawła do Rzimianów) • 12:30
dosebné (zamiono dosebné) • 12:39
dosebny (czasnik dosebny) • 12:36
doskònałota • 11:43, 12:24
do Sprawów Państwòwégò Dozéru (Kòmisjô do Sprawów Państwòwégò Dozéru) • 09:18, 09:19
dostãpù (czas dostãpù)• 09:64, 09:65
do Tesaloniczanów (I Lëst sw. Pawła do Tesaloniczanów) • 12:30
do Tesaloniczanów (II Lëst sw. Pawła do Tesaloniczanów) • 12:30
dotëk • 11:39
dotëkù (zmësł dotëkù) • 11:39
dotëchczas • 08:26, 08:27
dotëżnik jinternetowi zamkłoscë • 09:66, 09:67, 11:137, 11:275
dotikòwi ekran • 09:66, 09:67
dotikòwô pòdëszka • 09:66, 09:67
do Timòteùsza (I Lëst sw. Pawła do Timòteùsza) • 12:30
do Timòteùsza (II Lëst sw. Pawła do Timòteùsza) • 12:30
do ùcëchë (òrzechë do ùcechë) • 10:150, 10:151, 10:152
do ùzdrzeniô • 08:144, 08:145, 11:153, 11:291
do wëflowaniô [mòdło (do wëflowaniô dónyma)] • 09:84, 09:85
dowslôdë (dwa dni dowoslôdë) • 07P:37, 07K:37
dozér (jintensywny lékarsczi dozér) • 11:52
dozérnica (przédnô dozérnica chirurgicznégò òddzéla) • 11:53
dozérnicë (jizba przédny dozérnicë chirurgii) • 11:52
dozérniców (jizba dozérniców) • 11:52
Dozéru (Kòmisjô do Sprawów Państwòwégò Dozéru) • 09:18, 09:19
Dozjô • 08:66, 08:67
Dozy • 08:66, 08:67, 08:104, 08:105
Dób(k) • 08:74, 08:75
Dólf • 08:28, 08:29, 08:62, 08:63, 08:100, 08:101
Dólfa • 08:62, 08:63, 08:100, 08:101
Dólfka • 08:28, 08:29
Dólno • 10:60, 10:61
dólnoprzepùstowi filter • 09:66, 09:67
Dólnô Brodnica • 10:74, 10:75
Dólnô Hëta • 10:72, 10:73
Dólny Sopòt • 10:114, 10:115
Dólskò • 10:58, 10:59

Dóm(k) • 08:74, 08:75
Dóm(k)a • 08:74, 08:75
dómk (ptôszi dómk) • 11:17
Dómkù (Przenieseniégò Dómkù Loretańsczégò) • 12:55, 12:191
dóné • 09:66, 09:67
dónëch (baza dónëch) • 09:60, 09:61
dónëch [filter (przë szëkanim dónëch)] • 09:70, 09:71
dónëch (kómpresjô dónëch) • 09:78, 09:79
dónëch (magistrala dónëch) • 09:82, 09:83
dónëch (przenôszanié dónëch) • 09:92, 09:93
dónëch (rãkawica dónëch) • 09:94, 09:95
dónëch (relacyjné bazë dónëch) • 09:94, 09:95
dónëch (skłôd dónëch) • 09:98, 09:99
dónëch (strëżné przeselanié dónëch) • 09:100, 09:101
dónëch (sztreka dónëch) • 09:82, 09:83
dónëch [tabela (dzél bazë dónëch)] • 09:102, 09:103
dónëch [tabela (ôrt prezentacji dónëch)] • 09:102, 09:103
dónëch (współbieżné przenôszanié) • 09:108, 09:109
Dónk • 08:34, 08:35, 08:36, 08:37, 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
Dónka • 08:30, 08:31, 08:36, 08:37, 08:38, 08:39, 08:44, 08:45, 08:102, 08:103
dónyma [mòdło (do wëflowaniô dónyma)] • 09:84, 09:85
dóńdzenié (do lopka) • 09:66, 09:67
dóńdzenie (midzë elemeńtama sécë) • 09:66, 09:67
Dóra • 08:66, 08:67
Dóri • 08:66, 08:67, 08:104, 08:105
Dórk • 08:66, 08:67, 08:102, 08:103
Dórka • 08:48, 08:49, 08:102, 08:103
dôl • 09:38, 09:39
dôl prostëch równoleżnëch • 09:38, 09:39
dôl prosti òd rówiznë • 09:38, 09:39
dôl pùnktu òd prosti • 09:38, 09:39
dôl pùnktu òd rówiznë • 09:38, 09:39
dôl (skòk w dôl) • 09:20, 09:21
Dôłk • 08:74, 08:75
dôr • 08:180, 08:181
Dôrãgòjce • 10:64, 10:65
„Dôr Pòmòrzégò” • 10:46, 10:47
Dôwnégò Kùńsztu (Part Dôwnégò Kùńsztu) • 10:48, 10:49
dôwôcz • 12:36
dôwôczowé (dopélnienié dôwôczowé) • 12:40
drama • 07P:32, 07K:32
drama absurda • 07P:32, 07K:32
drama (antikòwò drama) • 07P:32, 07K:32
drama (binowô drama) • 07P:32, 07K:32
drama (bùlwarowô drama) • 07P:32, 07K:32
drama (ekspresjonizmòwô drama) • 07P:32, 07K:32
drama (epikòwô drama) • 07P:33, 07K:33
drama (groteskòwô drama) • 07P:33, 07K:33
drama (kabaretnô drama) • 07P:33, 07K:33
drama (kòlbrzegòwô drama) • 07P:32, 07K:32
drama (liturgicznô drama) • 07P:33, 07K:33
drama (mieszczóńskô drama) • 07P:34, 07K:34
drama (pòézjowô drama) • 07P:35, 07K:35
drama (przódëczasnô drama) • 07P:35, 07K:35
drama (psychòlogòwô drama) • 07P:35, 07K:35
drama (radiowô drama) • 07P:35, 07K:35
drama (romanticznô drama) • 07P:35, 07K:35
drama (telewizjowô drama) • 07P:35, 07K:35
dramatowi • 09:262, 09:263
drama (znankòwô drama) • 07P:36, 07K:36
Dretink • 10:58, 10:59
Dretiń • 10:58, 10:59

drewniany slub • 12:14
drewniôk • 12:14
drëdżégò (nierównota drëdżégò stãpienia) • 09:44, 09:45
drëdżégò (równianié drëdżégò stãpienia) • 09:50, 09:51
drëdżich • 10:318, 10:319
drëgòrégòwi bòhatéra • 07P:32, 07K:32
drëgòrégòwi heroja • 07P:32, 07K:32
drëgòréżné dzéle zdaniô • 12:40
Drëgô Ksãga Kroników • 12:31
Drëgô Ksãga Królewskô • 12:31
Drëgô Ksãga Machabejskô • 12:31
Drëgô Ksãga Samùela • 12:31
Drëgô Réga [Karwińsczé Błota II (Drëgô Rega)] • 10:90, 10:91
drëgô zôpòwiesc/zôpòwiédz • 12:14
drëk (òffetowi drëk) • 09:86, 09:87
drëkarka • 09:66, 09:67
drëkarka (cekłokristalicznô drëkarka) • 09:62, 09:63
drëkarka (czcónkòwô drëkarka) • 09:64, 09:65
drëkarka (czôrno-biôłô drëkarka) • 09:64, 09:65
drëkarka (diodowô drëkarka) • 09:66, 09:67
drëkarka (domëslnô drëkarka) • 09:66, 09:67
drëkarka (dwaczerënkòwô drëkarka) • 09:68, 09:69
drëkarka (elektrostaticznô drëkarka) • 09:68, 09:69
drëkarka (farwnô drëkarka) • 09:70, 09:71
drëkarka (fòtorealisticznô drëkarka) • 09:70, 09:71
drëkarka (jiglowô drëkarka) • 09:74, 09:75
drëkarka (laserowô drëkarka) • 09:80, 09:81
drëkarka (logicznô drëkarka) • 09:80, 09:81
drëkarka (lokalnô drëkarka) • 09:80, 09:81
drëkarka (mònochromaticznô drëkarka) • 09:64, 09:65
drëkarka (mòzaikòwô drëkarka) • 09:74, 09:75
drëkarka (pòstskriptowô drëkarka) • 09:92, 09:93
drëkarka (przenosnô drëkarka) • 09:92, 09:93
drëkarka (régòwô drëkarka) • 09:94, 09:95
drëkarka (sécowô drëkarka) • 09:98, 09:99
drëkarka (termiczno-wòskowô drëkarka) • 09:102, 09:103
drëkarka (termicznô drëkarka) • 09:102, 09:103
drëkarka (termòsublimacyjnô drëkarka) • 09:102, 09:103
drëkarka (termòwtapiającô drëkarka) • 09:102, 09:103
drëkarka (tińtowô drëkarka) • 09:102, 09:103
drëkarka (wirtualnô drëkarka) • 09:80, 09:81
drëkarka (znakòwô drëkarka) • 09:64, 09:65
drëkarkòwi kabel • 09:96, 09:97
drëkarniô • 10:318, 10:319
drëkòwónô plata • 09:66, 09:67
drëkù [serwer drëkù (ùdostãpniwający)] • 09:96, 09:97
drëkùjącô głowica • 09:66, 09:67
drëkùjący [serwer drëkù (drëkujący)] • 09:96, 09:97
drëkù (wersëjô do drëkù) • 11:140, 11:278
drëszë (falszëwi drëszë) • 11:76
drëstwo • 07P:54, 07K:54
driblowac • 09:28, 09:29
droga • 08:176, 08:177
Droga Krziżewô • 12:153
Droga (Krziżewô/Krziżowô Droga) • 12:19
Drozdowò • 10:68, 10:69
drożdżowi kùch • 10:154, 10:155, 10:156, 10:157, 10:158, 10:161, 10:162
drużba • 12:12

drużbón • 11:150, 11:288
dzekón • 11:43
drzewiastô sztruktura • 09:66, 09:67
drzewiãt (kòrunë drzéwiãt) • 11:17
drzewkò • 10:242, 10:243, 10:244, 10:245, 10:246, 10:247, 10:248, 10:249
drzewò• 09:38, 09:39, 10:242, 10:243, 10:244, 10:245, 10:246, 10:247, 10:248, 10:249, 11:16
drzewò katalogów • 09:66, 09:67
Drzeżewò • 10:96, 10:97
dzéle zdaniô (drëgòréżné dzéle zdaniô) • 12:40
drzéń • 09:66, 09:67
drżéń • 10:26, 10:27
drżéń (òbòczny drżéń) • 10:26, 10:27
dualnô lëczba • 12:36
dualizna • 07P:56, 07K:56
Duch Mądroscë • 08:272, 08:273
Duch Swiãti • 08:272, 08:273
Duch Swiãti Pòcesziwôcz • 08:272, 08:273
Ducha (Swiãté z Ducha bëcé) • 08:272, 08:273
dupleks • 09:66, 09:67
dupleks (fùl dupleks) • 09:66, 09:67
Dużé Chełmë • 10:64, 10:65
Dużé Jãczniczi • 10:68, 10:69
DVD • 09:64, 09:65
DVD (nëk DVD) • 09:84, 09:85
DVD (nëk DVD-RAM) • 09:84, 09:85
Dvoraka (kluczplata Dvoraka) • 09:76, 09:77
dwaczerënkòwô drëkarka • 09:68, 09:69
dwa dni temù • 07P:37, 07K:37
dwa dni dowoslôdë • 07P:37, 07K:37
dwa dni nazôd • 07P:37, 07K:37
dwadzesce gradów cepła • 11:19
dwadzesce piãc pò trzecy • 11:20
dwadzélowi òbrôz • 12:18
dwaklap • 09:68, 09:69
dwalëniowòta • 09:38, 09:39
dwalëpny spółzwãk • 10:16, 10:17
dwamiesãcznik • 11:36, 11:56
dwamión • 09:40, 09:41
dwanôstkòwi system • 09:40, 09:41
dwanôstnica • 11:23
dwapùnkt • 11:51
dwapùńkt • 09:68, 09:69
dwarazowò złożoné (zdanié dwarazowò złożoné) • 12:43
dwastronowé granié • 09:68, 09:69
dwatidzénik • 11:36, 11:56
dwaznak • 10:16, 10:17
dwazwãk • 10:16, 10:17
dwiérze w dwiérze • 09:68, 09:69
dwiganié cãżarów • 09:24, 09:25
dwójkòwi system • 09:40, 09:41
Dwór (VII Dwór) • 10:112, 10:113
Dwór Artusa • 10:48, 10:49
Dwór (Nowi Dwór) • 10:64, 10:65, 10:70, 10:71, 10:110, 10:111
Dwór (Sëchi Dwór) • 10:90, 10:91
Dwór (Starzińsczi Dwór) • 10:92, 10:93
dwùgôdka • 07P:32, 07K:32
dzãcół • 11:16
Dzãkòwaniô (Swiãto Dzãkòwaniô) • 11:30
dzãkòwnota • 12:18
Dzãkòwnotë (Swiãto Dzãkòwnotë) • 11:30
dzãkùjã • 07P:44, 07K:44
Dzecąteczkò • 08:268, 08:269
Dzecąteczkò Bòżé • 08:268, 08:269
Dzecątkò • 08:268, 08:269
Dzecątkò (Bòżé Dzecątkò) • 08:270, 08:271
Dzecã • 08:268, 08:269
Dzecã Bòżé • 08:270, 08:271
Dzecã (Bòżé Dzecã) • 08:270, 08:271
Dzecã môłé • 08:268, 08:269
Dzecã z nieba • 08:270, 08:271
Dzechlëno • 10:88, 10:89
dzecka (Z dzecka Òjc, naj Bóg) • 08:270, 08:271
Dzeckò • 08:268, 08:269
Dzeckò Bòżé • 08:270, 08:271
dzecny niegwësny (ôrt dzecny niegwësny) • 12:38
Dzecuszkò • 08:268, 08:269
dzecy (rekòlekcje dlô dzecy) • 12:27
Dzecyna • 08:268, 08:269
dzejanié • 07P:32, 07K:32

dzejanié (algebrowé dzejanié) • 09:36, 09:37
dzejanié (aritmeticzné dzejanié) • 09:33
dzejanié na zbiérach • 09:40, 09:41
dzejanié (przemieniwné dzejanié) • 09:50, 09:51
dzejanié (rzeszné dzejanié) • 09:52, 09:53
dzejaniégò [pòzwë wërobinów (skùtków) i òbiektów dzejaniów/dzejaniégò] • 10:32, 10:33
dzejaniów (pòzwë dzejaniów) • 10:32, 10:33
dzejaniów [pòzwë wërobinów (skùtków) i òbiektów dzejaniów/dzejaniégò] • 10:32, 10:33
dzejaniów (przemieniwnosc dzejaniów) • 09:50, 09:51
dzejaniów (przikładë aritmeticznëch dzejaniów) • 09:32, 09:33
dzejaniô [ònline (trib dzejaniô aplikacji)] • 09:86, 09:87
dzejaniô [ònline (trib dzejaniô maszinów)] • 09:86, 09:87
dzejarza (pòzwë dzejarza) • 10:32, 10:33
dzejarzów (pòzwë dzejarzów) • 10:32, 10:33
Dzeje Apòsztołów • 12:29
dzejnik • 09:40, 09:41
dzelenié • 09:32, 09:33, 09:40, 09:41
dzelenié przez zéro • 09:40, 09:41
dzelëc • 09:32, 09:33, 09:34, 09:35
dzelnik • 09:32, 09:33, 09:40, 09:41
dzelnô • 09:32, 09:33, 09:40, 09:41
Dzemiónë • 10:80, 10:81
Dzemiónë (Gmina Dzemiónë) • 10:80, 10:81
Dzerzążno • 10:74, 10:75
dzesąti (wiertel do dzesąti) • 11:20
dzesątkòwi lëczbòwi system • 09:40, 09:41
dzesątô (za piãtnôsce dzesątô) • 11:20
dzesãc minut do jednôsti • 11:19
dzesãcjigra • 09:20, 09:21
dzewòsłãbca • 12:12
dzél • 09:68, 09:69, 10:16, 10:17, 11:140, 11:278
dzélach (pòwiesc w dzélach) • 11:38, 11:57, 11:61, 11:65
dzélach (roman w dzélach) • 11:38
dzél (całi dzél) • 09:36, 09:37
dzélëkama (stosënk midzë dzélëkama zdaniô) • 12:42
dzéle miasta • 10:110, 10:111, 10:112, 10:113, 10:114, 10:115
dzéle mòwë • 12:37
dzélé zdaniô (głòwné dzéle zdaniô) • 12:41
dzélëk • 10:18, 10:19
dzélëk zdaniô • 12:41
dzél (jawerny dzél) • 09:42, 09:43
dzél (kawelkòwi dzél) • 09:42, 09:43
dzél kòła • 09:40, 09:41
dzél (numericzny dzél) • 09:86, 09:87
dzél [tabela (dzél bazë dónëch)] • 09:102, 09:103
dzél [tur (dzél diskù)] • 09:104, 09:105
dzél [wątk (dzél robòtë procesora)] • 09:104, 09:105
dzél (zbiérny dzél) • 09:56, 09:57
dzélowanié • 09:68, 09:69
dzélowé ùpòdobnienié • 10:18, 10:19
dzélowi òdpùst • 11:40
dzélowô asymilacjô • 10:18, 10:19
dzélów (tabela dzélów) • 09:102, 09:103
dzénikôrz • 11:149, 11:287
dzénnikôrz • 11:149, 11:287
dzénny • 11:149, 11:287
dzéń • 07P:37, 07K:37, 11:149, 11:287
dzéń dzëkczënieniô za plónë • 11:26
dzéń (mionowi dzéń) • 12:34
dzéń (òb dzéń) • 08:26, 08:27
dzéń òczëszczeniégò • 12:34
Dzéń (Zôdëszny Dzéń) • 10:124, 10:125
dzéń Zwiastowaniô NMPannë • 11:26
dzéwczëca (ùprowadzenié dzéwczëca) • 11:49
dzéwica • 12:24
dzëdzón • 11:16
dzëk • 11:16
dzëkczënieniô (dzéń dzëkczënieniô za plónë) • 11:26
dzëkô kôrta • 09:68, 09:69

Dzëcélcz • 10:108, 10:109
dzëdzół • 11:16
dzyrskòsc • 11:31
dzys(ô) • 07P:37, 07K:37
Dżadë • 11:29
Dżelika • 08:30, 08:31
Dżili • 08:68, 08:69, 08:104, 08:105
Dżil(k)a • 08:68, 08:69
Dżina • 08:60, 08:61
Dżinka • 08:60, 08:61, 08:68, 08:69
dżojstik • 09:68, 09:69
dżudo • 09:24, 09:25

E

-e • 08:88, 08:89, 09:230, 09:231
e-biznes • 09:68, 09:69
e-book • 09:68, 09:69
echa (wpisywanié bez echa) • 09:108, 09:109
Edita • 08:38, 08:39
Editka • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
editór HTML • 09:68, 09:69
editór tekstu • 09:68, 09:69, 09:256, 09:257
Edukacëji (Kòmisëjô Edukacëji Kaszëbsczégò Jãzëka) • 07P:29, 07K:29
Edukacëji (Kòmisëjô Edukacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
Edukacji (Centrum Archeologòwi Edukacji *Mòdri Lew*) • 10:46, 10:47
Edukacji (Kòmisjô Edukacji, Nôùczi i Młodzëznë) • 09:18, 09:19
edukacji (minyster nôrodny edukacji) • 09:16, 09:17
edukacji (minysterstwò nôrodny edukacji) • 11:151, 11:289
edukacjô • 07P:31, 07K:31, 11:151, 11:289
Efezjanów (Lëst sw. Pawła do Efezjanów) • 12:30
Efrém • 08:38, 08:39
Efrémk • 08:38, 08:39
Egertowò • 10:76, 10:77
egzamin (probòszczowsczi egzamin) • 11:48
egzamin na probòszcza • 11:48
egzamin na wikarégò • 11:49
egzamin (wikariuszowsczi egzamin) • 11:49
egzegeta • 12:29
egzegetika • 12:29
egzegeza • 11:43, 12:29
egzempcjô • 11:43
egzorcysta • 11:43
egzorcyzm • 11:43
-ek • 09:228, 09:229
Eklezjastesa (Ksãga Kòheleta abò Eklezjastesa) • 12:32
Eklezjastik (Mądrosc Syracha abò Eklezjastik) • 12:32
ekran • 09:68, 09:69
ekran (dotikòwi ekran) • 09:66, 09:67
ekran (mòdri ekran) • 09:84, 09:85
ekran (plaskati ekran) • 09:90, 09:91
ekran (wirtualny ekran) • 09:108, 09:109
ekranu (stróż ekranu) • 09:100, 09:101
ekranu (zrzut ekranu) • 09:110, 09:111
ekskardinacjô • 11:44
ekskòmùnika • 11:34
ekspòrtowac • 09:68, 09:69
ekspòrtowanié • 09:68, 09:69
ekspresjonizmòwô drama • 07P:32, 07K:32
ekspresywizm • 10:36, 10:37
ekspresywné pòzwë • 10:30, 10:31
ekssekracjô • 12:18
ekstra kluczplata • 09:68, 09:69
ekstranet • 09:68, 09:69
ekstremùm • 09:40, 09:41
Ekùmena • 11:44, 12:24
emùmenicznô rësznota • 12:24
elasticzny disk • 09:66, 09:67
elegiô • 07P:33, 07K:33
elekt • 11:44
elektriczné pióro • 09:106, 09:107
elektronicznô kôrta • 09:68, 09:69
elektronicznô ksążka • 09:68, 09:69
elektronicznô pòczta • 09:68, 09:69
elektroniczny biznes • 09:68, 09:69
elektroniczny cedel • 09:68, 09:69

elektroniczny (adresa elektroniczny pòcztë) • 09:68, 09:69
elektroniczny dëtk • 09:68, 09:69
elektroniczny geszëft • 09:68, 09:69
elektroniczny hańdel • 09:68, 09:69
elektroniczny lëst • 09:68, 09:69
elektroniczny magazyn • 09:68, 09:69
elektroniczny miészk • 09:68, 09:69
elektroniczny pòdpis • 09:68, 09:69
elektroniczny wòdny znak • 09:68, 09:69
elektrostaticznô drëkarka • 09:68, 09:69
elemeńt (algebrowi elemeńt) • 09:36, 09:37
elemeńt (pierszi elemeńt) • 09:48, 09:49
elemeńtama [dóńdzenie (midzë elemeńtama sécë)] • 09:66, 09:67
Eleonóra • 08:102, 08:103
Eléónora • 08:38, 08:39
Eliôsz • 08:38, 08:39, 08:106, 08:107
Eliôszk • 08:38, 08:39
elipsa • 09:40, 09:41
Eliza • 08:38, 08:39
Elża • 08:38, 08:39
Elżbiéta • 08:38, 08:39
Elżbiétka • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
Elżunia • 08:38, 08:39
e-mail • 09:68, 09:69
e-mail (adresa e-mail) • 11:139, 11:277
e-mailowô adresa • 09:68, 09:69
Emanuel • 08:270, 08:271
embolizm • 11:34
Emka • 08:38, 08:39
emocjonalizm • 10:36, 10:37
emòtikón • 09:68, 09:69
empòra • 12:18
emùlatór • 09:68, 09:69
encyklika • 11:44
energicznie • 09:264, 09:265
energiczny • 09:264, 09:265
energisz • 09:262, 09:263
enklitika • 10:18, 10:19
Enter • 09:68, 09:69
Epifaniô • 11:23, 11:25
epifòra • 07P:33, 07K:33
epika • 07P:33, 07K:33
epikòwé ôrtë • 07P:33, 07K:33
epikòwô drama • 07P:33, 07K:33
epikòwô pòéma • 07P:33, 07K:33
epilog • 07P:33, 07K:33
episkòpalny kòscół • 12:24
epitet • 07P:33, 07K:33
epizodny bòhatéra • 07P:33, 07K:33
epòpejô • 07P:33, 07K:33
epòs • 07P:33, 07K:33
eptimijô • 11:39
erbòwac • 07P:71, 07K:71
erbòwóny • 07P:71, 07K:71
erbôrz • 07P:71, 07K:71
erem • 11:44
Erem • 11:44
eremita • 11:44
eremitka • 11:44
eremitizm • 11:44
e (rëszné e) • 10:22, 10:23
ergònomicznô kluczplata • 09:68, 09:69
ergonòmiô • 09:68, 09:69
e-rënk • 09:108, 09:109
-erz • 08:106, 08:107
Esc • 09:70, 09:71
Escape • 09:70, 09:71
esej • 07P:33, 07K:33, 11:57, 11:60
esejów (ùsôdzca esejów) • 11:38
e-skrótówc • 09:68, 09:69
Esterë (Ksãga Esterë) • 12:31
ethernet • 09:70, 09:71
Eticzi (Kòmisjô Pòsélcowi Eticzi) • 09:18, 09:19
eticzny • 09:264, 09:265
etikòwi • 09:264, 09:265
etimologiczné znaczenié • 10:36, 10:37, 10:42, 10:43
Etnicznëch (Kòmisjô Nôrodnëch i Etnicznëch Miészëznów) • 09:18, 09:19
etnicznô pòzwa • 10:36, 10:37
Etnografii (Part Etnografii – Òpacczi Spikrz) • 10:48, 10:49
Etnografné (Historëczno-Etnografné Mùzeum w Chònicach) • 10:46, 10:47
Etnografné Mùzeum miona Marii Znamierowszczi-Prufferowi w Toruniu • 10:52, 10:53

Etnografny Park (Mùzeum – Kaszëbsczi Etnografny Park miona Tédorë i Jizydora Gùlgòwsczich we Wdzydzach) • 10:52, 10:53
Etnografny Part *Szpëtôlëk* • 10:50, 10:51
eù- • 07P:54, 07K:54
-eù- • 07P:54, 07K:54
eùfemizm • 10:36, 10:37
Eùgenia • 08:102, 08:103
Eùgeniô • 08:38, 08:39
Eùgeniusz • 08:40, 08:41, 09:266, 09:267
Eùropa • 07P:54, 07K:54
Eùropejsczi (Kòmisjô do Sprawów Eùropejsczi Ùnii) • 09:18, 09:19
ewaluacjô • 09:70, 09:71
Ewangelizacji [NMPannë, Gwiôzdë (Nowi) Ewangelizacji] • 12:52, 12:189
ewanieliczné radë • 11:44
ewanielizacëjô • 12:100, 12:236
Ewanielëje • 12:29
Ewanielëjô • 12:29
Ewanielëjô wedle sw. Jana • 12:30
Ewanielëjô wedle sw. Łukasza • 12:30
Ewanielëjô wedle sw. Mateùsza • 12:29
Ewanielëjô wedle sw. Marka • 12:30
Ewanieliô • 11:44, 12:24
-ewic • 07P:57, 07K:57
Ezdrasza (Ksãga Ezdrasza) • 12:31
Ezechiela (Ksãga Ezechiela) • 12:32
Ezechiél • 08:40, 08:41, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
e-zin (elektroniczny magazyn) • 09:68, 09:69
Ezôw • 08:40, 08:41, 08:108, 08:109
Ezôwk • 08:40, 08:41
-é • 09:230, 09:231
-éc • 07P:57, 07K:57

É

Édi • 08:38, 08:39, 08:104, 08:105
Éd(k) • 08:38, 08:39
Édmùnd • 08:38, 08:39, 08:104, 08:105
Édwin • 08:104, 08:105
Édwink • 08:38, 08:39
Édwôrd • 08:38, 08:39, 08:104, 08:105
-égò • 09:230, 09:231
-éj • 08:106, 08:107
-éusz • 08:106, 08:107
-él • 08:106, 08:107
Éliôszk • 08:102, 08:103
Élk • 08:62, 08:63, 08:102, 08:103
-ém • 08:180, 08:181, 09:122, 09:123
Éma • 08:38, 08:39
Émanuela • 08:38, 08:39, 08:54, 08:55
Émanuél • 08:38, 08:39, 08:54, 08:55, 08:106, 08:107
Émanuél(k) • 08:102, 08:103
Émil • 08:38, 08:39
Émila • 08:38, 08:39
Émilk • 08:38, 08:39
Émilka • 08:38, 08:39
Émk • 08:38, 08:39, 08:54, 08:55
Émka • 08:38, 08:39, 08:54, 08:55
Érazm • 08:38, 08:39
Érazm(k) • 08:102, 08:103
Érich • 08:38, 08:39
Érik • 08:38, 08:39
Érika • 08:38, 08:39
Ériszk • 08:38, 08:39
Eriszka • 08:38, 08:39
Érnest • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103, 08:104, 08:105
Érnesta • 08:38, 08:39
Érnéstk • 08:38, 08:39
Érnéstka • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
Érny • 08:38, 08:39, 08:104, 08:105
Érwin • 08:38, 08:39
Érwink • 08:38, 08:39
Éska • 08:66, 08:67
Éstera • 08:38, 08:39
Éstérka • 08:38, 08:39
-ész • 08:180, 08:181
-étk • 09:228, 09:229, 09:232, 09:233
eulogie • 11:23
Éwa • 08:40, 08:41
Éwa (Nowô Éwa) • 12:63, 12:199
Éwarëst • 08:40, 08:41
Éwarëst(k) • 08:102, 08:103

Éwelina • 08:40, 08:41
Éwka • 08:40, 08:41
Éwôld • 08:40, 08:41, 08:108, 08:109
Éwùnka • 08:40, 08:41

Ë

-ë • 08:180, 08:181, 09:122, 09:123, 09:230, 09:231
-ëjô • 07P:44, 07K:44, 07P:82, 07K:82, 08:20, 08:21
-ën • 08:106, 08:107
-ëszcze • 08:176, 08:177
-ëzna • 07P:55, 07K:55, 07P:56, 07K:56

F

Faba • 08:42, 08:43
Fabi • 08:42, 08:43, 08:104, 08:105
Fabia • 08:42, 08:43
Fabiana • 08:42, 08:43
Fabiola • 08:42, 08:43
Fabión • 08:42, 08:43, 08:104, 08:105, 08:104, 08:105
Fabiónk • 08:42, 08:43
Fabiónka • 08:42, 08:43
Fabiô • 08:42, 08:43
Fabis(z) • 08:42, 08:43
Fabis(z)a • 08:42, 08:43
Fabrika • 10:84, 10:85
fabùla • 07P:33, 07K:33
fabùlarny repòrtôż • 11:37, 11:56, 11:57
faks • 09:70, 09:71
faks-mòdem • 09:70, 09:71
faksów (serwer faksów) • 09:96, 09:97
faktora (dopełnienié pòmòcnégò faktora) • 12:40
faktora (dopełnienié towarzësznégò faktora) • 12:40
faleronim • 10:36, 10:37
falszëwi drëszë • 11:76
falszëwi neurón • 09:70, 09:71
falszëwòta • 09:40, 09:41
falszëwô jinteligencjô • 09:70, 09:71
fanón • 11:44
FAQ (nôczãsczi zadôwóné pitania) • 09:70, 09:71
fara • 11:44, 12:19
farny (kòscół farny) • 12:19
farwa • 10:18, 10:19
farwë (cepłota farwë) • 09:62, 09:63
farwë (szor farwë) • 09:100, 09:101
farwnô drëkarka • 09:70, 09:71
farwów (rozdzelenié farwów) • 09:94, 09:95
farwów (zbiérnota farwów) • 09:78, 09:79
fatalizna • 07P:56, 07K:56
faùl • 09:28, 09:29
Faùstëna • 08:42, 08:43, 08:106, 08:107
Faùstin • 08:42, 08:43
Faùstina • 08:102, 08:103
Faùstink • 08:42, 08:43, 08:102, 08:103
Faùstinka • 08:42, 08:43
fąkcja • 07P:53, 07K:53
Februa • 12:34
fechtënk • 09:22, 09:23
Fela • 08:42, 08:43
felë (kòd felë) • 09:78, 09:79
felë (kòmùnikat felë) • 09:78, 09:79
Felicëta • 08:42, 08:43, 08:102, 08:103
Felicitas Barbare Heibutzki • 07P:43, 07K:43
Felicjana • 08:42, 08:43
Felicjón • 08:42, 08:43, 08:104, 08:105
Felicjónk • 08:42, 08:43
Felicjô • 08:42, 08:43
felietón • 07P:33, 07K:33, 11:37, 11:57, 11:61
felów (kòrekta felów) • 09:78, 09:79
femtosekùńda • 09:70, 09:71
Ferda • 08:42, 08:43
Ferdi • 08:42, 08:43
Ferdinanda • 08:42, 08:43
Ferdinônd • 08:42, 08:43
Ferdk • 08:42, 08:43
Ferdka • 08:42, 08:43
feretrón • 12:18
Festinga Ùscé Wisłë • 10:48, 10:49
féfrot • 10:326, 10:327, 10:332, 10:333
féfrotac • 10:332, 10:333

féfrotka • 10:326, 10:327, 10:332, 10:333
Féliks • 08:42, 08:43
Féliksa • 08:42, 08:43
Félk • 08:42, 08:43
Félka • 08:42, 08:43
fëszbina • 10:155, 10:156, 10:158, 10:159, 10:160, 10:161
fich • 09:218, 09:219, 09:220, 09:221, 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231
figi-migi • 08:26, 08:27
figùra (geòmétrowô figùra) • 09:40, 09:41
figùra (niewësadzonô figùra) • 09:46, 09:47
figùra (wësadzonô figùra) • 09:54, 09:55
figùrë (jednokładné figùrë) • 09:42, 09:43
figùrë (przëstôwné figùrë) • 09:50, 09:51
figùrë (szlachùjącé figùrë) • 09:52, 09:53
figùrowé szrëcowanié • 09:22, 09:23
figùrów (przëstôwanié figùrów) • 09:50, 09:51
figùrów (szlachòwnota figùrów) • 09:52, 09:53
-fijô • 07P:31, 07K:31, 07P:62, 07K:62, 08:88, 08:89, 08:94, 08:95
fikcjô • 07P:33, 07K:33
Filëpa • 08:42, 08:43
Filëpianów (Lëst sw. Pawła do Filëpianów) • 12:30
Filëpina • 08:42, 08:43
Filëpinka • 08:42, 08:43
Filëpka • 08:42, 08:43, 08:102, 08:103
Fili • 08:42, 08:43, 08:104, 08:105
filialny (kòscół filialny) • 12:19
Filip • 08:42, 08:43, 08:104, 08:105
Filipk • 08:42, 08:43
filmòwi repòrtôż • 11:37
filozofiô • 07P:31, 07K:31
filozofòwi • 09:262, 09:263
filter (dólnoprzepùstowi filter) • 09:66, 09:67
filter (w grafice) • 09:70, 09:71
filter (pòcztowi filter) • 09:90, 09:91
filter (procëmłiskòwi filter) • 09:92, 09:93
filter (procëmprzepiãcowi filter) • 09:100, 09:101
filter (procëmzakłóceniowi filter) • 09:100, 09:101
filter (przë szëkanim dónëch) • 09:70, 09:71
filter (sztrómòwi filter) • 09:100, 09:101
filtrowanié paczétów • 09:70, 09:71
finance • 11:151, 11:289
financowac • 11:151, 11:289
finanse • 11:151, 11:289
finansowac • 11:151, 11:289
Finka • 08:48, 08:49, 08:102, 08:103
-fiô • 07P:31, 07K:31, 07P:62, 07K:62, 08:88, 08:89, 08:94, 08:95
firmòwô licencjô • 09:70, 09:71
fitonim • 10:36, 10:37
fizjologòwi • 09:262, 09:263
fizyczné rëchtowanié • 09:94, 09:95
fizycznô adresa • 09:70, 09:71
Fizyczny (Kòmisjô Fizyczny Kùlturë i Spòrtu) • 09:18, 09:19
flagelant • 12:24
flagelantizm • 12:24
flak(a) • 09:206, 09:207, 09:208, 09:209
flame • 09:70, 09:71
flamer • 09:70, 09:71
FLASH • 09:70, 09:71
fleksjô • 12:37
fleksjô analiticznô • 12:37
fleksjô bënowô • 12:37
fleksjô bùtnowô • 12:37
fleksjô czasnikowô • 12:37
fleksjô werbalnô • 12:37
fleksjô mionowô • 12:37
fleksjô nominalnô • 12:37
fleksjô synteticznô • 12:37
fleksyjné (jãzëczi fleksyjné) • 12:37
flëk • 09:70, 09:71
flood • 09:70, 09:71
flooding • 09:70, 09:71
Flora • 12:34
floret • 09:22, 09:23
Florëszk • 08:42, 08:43
Florëszka • 08:42, 08:43

Floriana • 08:42, 08:43
Floriana Cenôwë (Mùzeum Pùcczi Zemi miona Floriana Cenôwë) • 10:50, 10:51
Florión • 08:42, 08:43, 08:104, 08:105
Flóra • 08:42, 08:43
Flóri • 08:42, 08:43, 08:104, 08:105
Flórk • 08:42, 08:43
Flórka • 08:42, 08:43
Flór(k)a • 08:42, 08:43
fòder • 08:200, 08:201, 08:204, 08:205
fònem • 10:18, 10:19
fònetika • 10:18, 10:19
fònologiô • 10:18, 10:19
fòremny piãcnórt • 09:40, 09:41
fòremny sztëronórt • 09:40, 09:41
fòremny wielenórt • 09:40, 09:41
fòremny wielescón • 09:40, 09:41
fòrma (pòczestnô fòrma) • 12:38
fòrmacjô (słowòtwórzbnô fòrmacjô) • 10:26, 10:27
fòrmańt (afiksowi fòrmańt) • 10:24, 10:25
fòrmańt (alternacjowi fòrmańt) • 10:24, 10:25
fòrmańt (nieproduktiwny fòrmańt) • 10:26, 10:27
fòrmańt (produktiwny fòrmańt) • 10:28, 10:29
fòrmańt (prozodowi fòrmańt) • 10:28, 10:29
fòrmańt (zérowi fòrmańt) • 10:28, 10:29
fòrmańt (złożony fòrmańt) • 10:30, 10:31
fòrmat activeX • 09:56, 09:57
fòrmùlôrz • 09:70, 09:71
fòrum • 09:70, 09:71, 11:139, 11:277
Fòshëta • 10:86, 10:87
fòtofista • 11:150, 11:288
fòtograf • 11:151, 11:289
Fòtografii (Gduńskô Galeriô Fòtografii) • 10:48, 10:49
fòtorealisticznô drëkarka • 09:70, 09:71
fòtorepòrtôż • 11:37, 11:67
fraktal • 09:70, 09:71
Frana • 08:42, 08:43
Franc • 08:100, 08:101, 09:120, 09:121
Francëszk • 08:104, 08:105
Francëszka • 08:42, 08:43, 08:102, 08:103
Franck • 08:42, 08:43
Franculk • 08:42, 08:43
Francuszka • 08:42, 08:43
Francylka • 08:42, 08:43
Franik • 08:42, 08:43
Franiszka • 08:42, 08:43
Fran(k) • 08:42, 08:43
Franulk • 08:42, 08:43
Franusz • 08:42, 08:43
Franusza • 08:42, 08:43
Frany • 08:42, 08:43, 08:104, 08:105
fraszka (smiésznô fraszka) • 07P:35, 07K:35
fraza • 10:36, 10:37
frazem • 10:36, 10:37
frazeologiô • 10:36, 10:37
frazeologizm • 10:36, 10:37
Frãc • 08:42, 08:43
Frãcëszk • 08:42, 08:43
Frãcëszka • 08:42, 08:43
Frãcëszka Trédra (Kaszëbsczé Mùzeum miona Frãcëczka Trédra) • 10:50, 10:51
Fredi • 08:54, 08:55
freemail • 09:70, 09:71
Fréd • 08:30, 08:31, 08:54, 08:55, 08:102, 08:103
-fréd • 08:106, 08:107
Fréda • 08:30, 08:31
Frédi • 08:104, 08:105
Frédląd [Prësczi Frédląd (Debrzno)] • 10:66, 10:67
Frémk • 08:38, 08:39
Frénc • 09:120, 09:121
Frëdi • 08:68, 08:69, 08:104, 08:105
Frid • 08:68, 08:69
Fridrëszk • 08:42, 08:43
Fridrëszka • 08:42, 08:43
Fridrich • 08:42, 08:43
Fridrik • 08:42, 08:43
Fridrisza • 08:42, 08:43
front-end • 09:70, 09:71
FTP (anonimòwi FTP) • 09:58, 09:59
FTP (klient FTP) • 09:76, 09:77

FTP (serwer FTP) • 09:96, 09:97
fùl dupleks • 09:66, 09:67
fùlmòcny serwer • 09:70, 09:71
fùlny nórt • 09:40, 09:41
fùndacjô • 10:26, 10:27
fùnkcëjô • 07P:53, 07K:53
fùnkcji (badérowanié rozwiju zmiennoscë fùnkcji) • 09:36, 09:37
fùnkcji (biegùn fùnkcji) • 09:36, 09:37
fùnkcji (cyg fùnkcji) • 09:38, 09:39
fùnkcji (cygłota fùnkcji) • 09:38, 09:39
fùnkcji (diagram fùnkcji) • 09:38, 09:39
fùnkcji (pòchódnô fùnkcji) • 09:48, 09:49
fùnkcji (wielerôz fùnkcji) • 09:54, 09:55
fùnkcji (zwielëna fùnkcji) • 09:56, 09:57
fùnkcjonalnô wëmiana • 10:18, 10:19
fùnkcjô • 07P:53, 07K:53, 09:40, 09:41
fùnkcjô (algebrowô fùnkcjô) • 09:36, 09:37
fùnkcjô (bezgreńcznô fùnkcjô) • 09:36, 09:37
fùnkcjô (jednorazowô fùnkcjô) • 09:42, 09:43
fùnkcjô jedny zmienny • 09:40, 09:41
fùnkcjô (kwadratnô fùnkcjô) • 09:42, 09:43
fùnkcjô (lëniowô fùnkcjô) • 09:44, 09:45
fùnkcjô (logaritmòwô fùnkcjô) • 09:44, 09:45
fùnkcjô (matematicznô fùnkcjô) • 09:44, 09:45
fùnkcjô (miészającô fùnkcjô) • 09:84, 09:85
fùnkcjô (nierósnącô fùnkcjô) • 09:44, 09:45
fùnkcjô (niewëmiérnô fùnkcjô) • 09:44, 09:45
fùnkcjô (prostô fùnkcjô) • 09:48, 09:49
fùnkcjô (prôwdoszachòwnô fùnkcjô) • 09:50, 09:51
fùnkcjô razno bezùstónkòwô • 09:40, 09:41
fùnkcjô (trigònométrowô fùnkcjô) • 09:52, 09:53
fùnkcjô (zmiészającô są fùnkcjô) • 09:56, 09:57
fùnkcjô (zwielonô fùnkcjô) • 09:56, 09:57
fùnkcyjné klucze • 09:96, 09:97
fùńt • 07P:52, 07K:52
fùrta • 11:44
fùrtión • 11:44
fùrtiónka • 11:44
fùsbala • 07P:43, 07K:43
Fùsthëta (Piotrowò) • 10:78, 10:79
fùter • 07P:44, 07K:44
fùturum • 12:36

G

G (giga) • 09:70, 09:71
Gabi • 08:44, 08:45, 08:100, 08:101, 08:104, 08:105
Gabriela • 08:44, 08:45, 08:100, 08:101, 08:104, 08:105
Gabriél • 08:44, 08:45, 08:100, 08:101, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
Gabriélk • 08:44, 08:45
Gac • 10:102, 10:103
Gacnik • 10:62, 10:63
gadac • 08:180, 08:181, 08:190, 08:191
Gaga • 08:28, 08:29
gajewizna • 11:17
galareta • 10:155, 10:156, 10:158, 10:159, 10:160, 10:161
galaréta • 10:155, 10:156, 10:158, 10:159, 10:160, 10:161
Galatczików (Lëst sw. Pawła do Galatczików) • 12:30
galeriô • 12:18
Galeriô Fotografii (Gduńskô Galeriô Fòtografii) • 10:48, 10:49
Galeriô (Mùzeum Zôbòrsczi Zemi Galeriô Terôczasnégò Lëdowégò Kùńsztu miona L. Brzezyńsczëgò) • 10:52, 10:53
galicyzm • 10:36, 10:37
Gałązniô (Wiôlgô Gałązniô) • 10:56, 10:57
Gałãzënowò • 10:102, 10:103
Gałãzowò • 10:96, 10:97

Gapòwò • 10:78, 10:79
Garczegòrzé • 10:88, 10:89
gard • 09:120, 09:121
Garda • 08:102, 08:103
Gardomir • 08:44, 08:45
Gardónk • 08:44, 08:45
Gardu Gdini (Mùzeum Gardu Gdini) • 10:48, 10:49
Gardu (Historëczné Mùzeum Gardu Gduńsk) • 10:48, 10:49
Gardu (Part Historii Gardu Zôpadno-Kaszëbsczégò Mùzeum) • 10:44, 10:45
Gardu (Radnica Przédnégò Gardu) • 10:48, 10:49
Garnô (Môłô Garnô) • 10:102, 10:103
Garnô (Wiôlgô Garnô) • 10:102, 10:103
Gaston Rébuffat • 07P:43, 07K:43
Gasza • 08:28, 08:29
Gata • 08:28, 08:29
gatënczi (gazétné gatënczi) • 11:37
gatënczi (jinfòrmacyjné gatënczi) • 11:37
gatënczi (lëteracczé gatënczi) • 11:37
gatënczi (pògraniczné gatënczi) • 11:37
gatënczi (pùblicystné gatënczi) • 11:38
Gaweł • 08:44, 08:45
Gawełk • 08:44, 08:45
gazétné gatënczi • 11:37
gazétné ôrtë • 11:37
gazétnictwa (przezér(k) gazétnictwa) • 11:38
gazétów (przezérk gazétów) • 11:65
Gąbino • 10:104, 10:105
gąbka • 09:68, 09:69
gãbny zwãk • 10:18, 10:19
gãs • 10:162, 10:163
Gãs • 10:88, 10:89
gãsé • 09:226, 09:227, 09:230, 09:231
gãsé piersniczi • 10:155
gãsé wino • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:230, 09:231, 09:232, 09:233
gãstota • 09:70, 09:71
GB (gigabajt) • 09:70, 09:71
Gb (gigabit) • 09:70, 09:71
Gbùrka Kaszëbskô • 12:56, 12:192
gbùrsczi • 11:177, 11:314
Gbùrskô ë Rëbackô Zôgroda w Nôdolim • 10:52, 10:53
Gbùrzeniô (Kòmisjô Gbùrzeniô i Rozwiju Wsë) • 09:18, 09:19
gbùrzeniô (minyster gbùrzeniô i rozwiju wsë) • 09:18, 09:19
Gdini (Mùzeum Gardu Gdini) • 10:48, 10:49
Gdini (Mùzeum Wòjnowi Marinarczi w Gdini) • 10:50, 10:51
Gdiniô • 10:48, 10:49
gdowa • 12:24
Gduńsczi Kréz • 10:72, 10:73
Gdunsk • 09:116, 09:117
Gduńsk • 10:46, 10:47, 10:110, 10:111
Gduńsk (Chołm ë Gduńsk Pôłnié) • 10:110, 10:111
Gduńsk (Historëczné Mùzeum Gardu Gduńsk) • 10:48, 10:49
Gduńsk (Miasto Gduńsk) • 10:110, 10:111
Gduńskô Biblëjô • 12:30
Gduńskô Galeriô Fòtografii • 10:48, 10:49
Gduńskù (Archeologòwé Mùzeum we Gduńskù) • 10:46, 10:47
Gduńskù (Centralné Mòrsczé Mùzeum we Gduńskù) • 10:46, 10:47
Gduńskù (Nôrodné Mùzeum we Gduńskù) • 10:48, 10:49
gebùrstag • 12:35
Genia • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
Gena • 08:44, 08:45
generacjô • 09:70, 09:71
generalnô kapituła • 11:45
generalny • 11:34
genetiw • 12:38
genetiwòwé (dopełnienié genetiwòwé) • 12:40
Genk • 08:40, 08:41
Genowefa • 08:44, 08:45
genus • 12:38
geò- • 09:112, 09:113
geògrafnô kôrta • 11:37
geògrafnô mapa • 11:37

geògrafny • 09:264, 09:265
geògrafòwi • 09:264, 09:265
geòmetriczny wespółprocesór • 09:70, 09:71
geòmétriô • 09:40, 09:41
geòmétrowô figùra • 09:40, 09:41
geòmétrowô strzédnô • 09:42, 09:43
Gerat • 08:44, 08:45, 08:104, 08:105
Gerata • 08:44, 08:45
Geratk • 08:44, 08:45
Geratka • 08:44, 08:45
Geri • 08:104, 08:105
germanizm • 10:36, 10:37
Gertruda • 08:44, 08:45
geszëft (elektroniczny geszëft) • 09:68, 09:69
Gflop (gigaflop) • 09:70, 09:71
Ghana • 07P:42, 07K:42
gif (rëchawi gif) • 09:94, 09:95
gif z przeplotã • 09:70, 09:71
giga • 09:70, 09:71
gigabajt • 09:70, 09:71
gigabit • 09:70, 09:71
gigaflop • 09:70, 09:71
Gilda • 08:46, 08:47, 08:102, 08:103
Gildka • 08:46, 08:47
gimnastika • 09:24, 09:25
gimnastika (artisticznô gimnastika) • 09:24, 09:25
Git(k)a • 08:36, 08:37, 08:102, 08:103
Gizela • 08:44, 08:45
Gizelka • 08:44, 08:45, 08:102, 08:103
Gizka • 08:44, 08:45
Glãdowò • 10:68, 10:69
glëmda • 10:332, 10:333
glëmdac • 10:332, 10:333
Glësno • 10:58, 10:59, 10:62, 10:63
Glińcz • 10:80, 10:81
Glôzëca • 10:108, 10:109
głãbiô • 11:19
głãbòkòsc • 11:19
Głëszëno (Głusëno) • 10:74, 10:75
Głëszëno (Môłé Głëszëno) • 10:100, 10:101
Głëszëno (Wiôldżé Głëszëno) • 10:100, 10:101
Głobino • 10:102, 10:103
głodni • 10:330, 10:331
głodnis • 10:322, 10:323, 10:332, 10:333
głodniuch • 10:322, 10:323, 10:330, 10:331
głodny • 10:332, 10:333
Głodowò • 10:58, 10:59, 10:84, 10:85
głos • 09:122, 09:123
głoskówc • 10:36, 10:37
głosniczi (aktiwné głosniczi) • 09:58, 09:59
głosniczi (pasywné głosniczi) • 09:88, 09:89
głosnik • 09:72, 09:73
głosnik (bënowi głosnik) • 09:60, 09:61
głosnik (niskòtonowi głosnik) • 09:100, 09:101
głosowi mòdem • 09:72, 09:73
głosowniô • 10:18, 10:19
głosowô pòczta • 09:72, 09:73
głosu (rozpòznôwanié głosu) • 09:94, 09:95
Głowë (Wòłowé Głowë) • 10:72, 10:73
głowica (czëtająco-pisząców głowica) • 09:64, 09:65
głowica (drëkùjącô głowica) • 09:66, 09:67
głowica (magneto-rezystiwnô głowica) • 09:82, 09:83
głowicë (zniszczenié głowicë) • 09:110, 09:111
głóg • 08:180, 08:181
Główczëce • 10:62, 10:63, 10:96, 10:97
Główczëce (Gmina Główczëcë) • 10:96, 10:97
główka • 11:37
główné cnotë • 11:32
główné dzéle zdaniô • 12:41
głównô domena • 09:66, 09:67
głównô kluczplata • 09:72, 09:73
głównô nawa • 12:20
głównô plata • 09:72, 09:73
główny • 12:42
główny katalóg • 09:72, 09:73
główny (wielnik główny) • 12:39
Głusëno (Głëszëno) • 10:74, 10:75
Gmina Bëtowò • 10:54, 10:55
Gmina Bòrzëtëchómié • 10:54, 10:55
Gmina Brusë • 10:62, 10:63

Gmina Cewice • 10:86, 10:87
Gmina Chmielno • 10:74, 10:75
Gmina Chòczewò • 10:104, 10:105
Gmina Chònice • 10:64, 10:65
Gmina Czersk • 10:66, 10:67
Gmina Człëchòwò • 10:66, 10:67
Gmina Czôrné • 10:68, 10:69
Gmina Czôrnô Dąbrówka • 10:56, 10:57
Gmina Damnica • 10:94, 10:95
Gmina Dãbnica • 10:94, 10:95
Gmina Debrzno (Prësczi Frédląd) • 10:68, 10:69
Gmina Dzemiónë • 10:80, 10:81
Gmina Główczëcë • 10:96, 10:97
Gmina Gniewino • 10:106, 10:107
Gmina Jastarniô • 10:90, 10:91
Gmina Kartuzë • 10:74, 10:75
Gmina Kãpice • 10:98, 10:99
Gmina Kòbëlnica • 10:98, 10:99
Gmina Kòczała • 10:70, 10:71
Gmina Kònôrzënë • 10:66, 10:67
Gmina Kòsôkòwò • 10:90, 10:91
Gmina Kòscérzna • 10:82, 10:83
Gmina Kôlbùdë • 10:72, 10:73
Gmina Kôłczëgłowë • 10:56, 10:57
Gmina Kôrsëno • 10:80, 10:81
Gmina Krokòwò • 10:90, 10:91
Gmina Lëniewò • 10:84, 10:85
Gmina Lëniô • 10:106, 10:107
Gmina Lëpińce • 10:56, 10:57
Gmina Lëpùsz • 10:84, 10:85
Gmina Lëzëno • 10:106, 10:107
Gmina Łãczëce • 10:108, 10:109
Gmina Miastkò • 10:58, 10:59
Gmina Nowô Karczma • 10:84, 10:85
Gmina Nowô Wies • 10:88, 10:89
Gmina Parchowò • 10:60, 10:61
Gmina Pòtãgòwò • 10:100, 10:101
Gmina Przechlewò • 10:70, 10:71
Gmina Przedkòwò • 10:74, 10:75
Gmina Przëwidz • 10:72, 10:73
Gmina Pùck • 10:92, 10:93
Gmina Rzeczenica • 10:70, 10:71
Gmina Serakòjce • 10:76, 10:77
Gmina Sëlëczëno • 10:78, 10:79
Gmina Smôłdzëno • 10:102, 10:103
Gmina Somònino • 10:76, 10:77
Gmina Stãżëca • 10:78, 10:79
Gmina Stëdzéńce • 10:60, 10:61
Gmina Stołpskò • 10:100, 10:101
Gmina Stôrô Cziszewa • 10:86, 10:87
Gmina Szëmôłd • 10:108, 10:109
Gmina Tëchómié • 10:62, 10:63
Gmina Trzebielëno • 10:60, 10:61
Gmina Ùszcz • 10:104, 10:105
Gmina Wejrowò • 10:110, 10:111
Gmina Wickò • 10:88, 10:89
Gmina Wiôlgô Wies • 10:94, 10:95
Gmina Żukòwò • 10:80, 10:81
Gnésa • 08:28, 08:29, 08:100, 08:101
Gniewie (Part w Gniewie – Zómk) • 10:48, 10:49
Gniewino • 10:106, 10:107
Gniewino (Gmina Gniewino) • 10:106, 10:107
Gniewòwò • 10:110, 10:111
Gniéw • 10:48, 10:49
Gniéżdżewò • 10:92, 10:93
gniôzdo • 09:72, 09:73, 11:17
gniôzdo (białczi gniôzdo) • 09:60, 09:61
gniôzdo (chłopsczé gniôzdo) • 09:62, 09:63
gniôzdo pamiãcë • 09:60, 09:61
gniôzdo rozszerzeniów • 09:72, 09:73
gniôzdo (słowòtwórzbné gniôzdo) • 10:28, 10:29
gniôzdo (szufladowé gniôzdo) • 09:98, 09:99
Gòckòjce • 10:64, 10:65
gòdan • 11:24
gòdë • 12:12
Gòdë • 10:142, 10:143, 10:157, 11:23
gòdë (brilańtowé gòdë) • 11:23
gòdë (diamantné gòdë) • 12:12
gòdë (diamańtowé gòdë) • 11:23
gòdë (diamentowé gòdë) • 12:12
gòdë (perłowé gòdë) • 11:24
gòdë (pôcorowé gòdë wieselé) • 11:25
gòdë (rubinowé gòdë) • 11:25
gòdë (srébrné gòdë) • 11:25
gòdë (strzébrzné gòdë) • 12:12

gòdë w Galilejsczi Kanie • 11:23
gòdë (wieselné gòdë) • 11:25
gòdë (złoté gòdë) • 11:25, 12:12
gòdë (żelazné gòdë) • 11:25
gòdné • 11:24
gòdnik • 07P:37, 07K:37, 11:24
gòdny • 10:144, 10:145
gòdowi • 10:144, 10:145, 10:146, 10:147
gòdów • 10:144, 10:145
Gòdów • 10:142, 10:143
Gòdów (wilëjô Gòdów) • 10:124, 10:125
Gòdzëna (Swiãtô Gòdzëna) • 12:22
gòdzynczi • 11:24
Gòdzynczi ò niepòkalanym pòczãcym NMPannë • 12:144
Gòdzynczi ò nieskalanym pòczãcym NMPannë • 12:18
Gògòlewò • 10:96, 10:97
Gògòléwkò • 10:96, 10:97
Gòlëbie • 10:78, 10:79
gòlëc sã • 10:318, 10:319
Gòlgòta • 12:18
Gòmirk • 08:74, 08:75
Gòra • 10:110, 10:111
gòrącô lëniô • 09:72, 09:73
gòrący restart • 09:72, 09:73
Gòrãczëno • 10:78, 10:79
Gòrzczé żale • 12:18, 12:152
gòrzec • 09:228, 09:229
gòrzôłka • 09:218, 09:219, 09:220, 09:221, 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231
gòrzôłka (ananasowô gòrzôłka) • 09:216, 09:217, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227
gòrzôłka anëżowô • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227
gòrzôłka (dachtëlowô gòrzôłka) • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:230, 09:231
gòrzôłka jiglënowô • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227
gòrzôłka kalmùsowô • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227
Gòrzëmir • 08:74, 08:75, 08:109
Gòrzëmira • 08:74, 08:75
Gòrzës(k) • 08:74, 08:75
Gòrzës(k)a • 08:74, 08:75
Gòrzësłôw • 10:96, 10:97
gòsc • 07P:44, 07K:44
Gòscëcëno • 10:104, 10:105, 10:110, 10:111
gëscëc sã • 10:318, 10:319
gòscy (ksãga gòscy) • 09:80, 09:81
Gòspòdarzënkù (Kòmisjô Gòspòdarzënkù) • 09:18, 09:19
gòspòdarzënkù (minyster gòspòdarzënkù) • 09:16, 09:17
Gòstk • 08:54, 08:55, 08:60, 08:61
Gòst(k) • 08:56, 08:57
Gòstkòwò • 10:54, 10:55
Gòstómié • 10:82, 10:83
Gòstómkò • 10:84, 10:85
Gòsza • 08:54, 08:55, 08:102, 08:103
Gòszczëno • 10:90, 10:91
Gòtelp • 10:66, 10:67
Gòwidlëno • 10:76, 10:77
Gòwino • 10:110, 10:111
gòwnice • 10:142, 10:143
gòwôr • 09:218, 09:219, 09:220, 09:221, 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231
gód • 10:144, 10:145
Gód • 10:142, 10:143
góni • 09:122, 09:123
gónili • 09:120, 09:121
Góra • 10:86, 10:87
Góra (Biôłô Góra) • 10:90, 10:91
Góra (Kamiannô Góra) • 10:112, 10:113
Góra (Kòzô Góra) • 10:72, 10:73
Góra (Marszewskô Góra) • 10:72, 10:73
górã (nazôd na górã) • 11:140, 11:278
górã (skòk w górã) • 09:22, 09:23
Górczi • 10:82, 10:83, 12:18
Górczi (Karkówc ë Zôpadné Górczi) • 10:110, 10:111
Górë • 12:18
Górë (Lëniewsczé Górë) • 10:84, 10:85
Górë (Matka Bòżô z Górë Karmel) • 12:51, 12:187

Górné Bùszkòwë • 10:72, 10:73
Górné Łãczëno • 10:108, 10:109
Górné Maliczi • 10:86, 10:87
Górné Piekło • 10:72, 10:73
Górné Rekòwò • 10:92, 10:93
Górnô Brodnica • 10:74, 10:75
Górny Sopòt • 10:114, 10:115
Górzëno • 10:96, 10:97
gôdac • 08:182, 08:183, 08:190, 08:191
gôdka • 10:20, 10:21, 10:36, 10:37, 10:198, 10:199
gôjk-môjk • 12:34
Gôłcewò • 10:60, 10:61
Gôrcz • 10:74, 10:75
Gôrczëno • 10:84, 10:85
Grabno • 10:104, 10:105
Grabòwò • 10:60, 10:61, 10:84, 10:85
Grabòwskô Hëta • 10:84, 10:85
Grabówc • 10:108, 10:109
Grabówk • 10:112, 10:113
Grabówkò • 10:84, 10:85
Gracjana • 08:44, 08:45
Gracjón • 08:44, 08:45, 08:104, 08:105
Gracjónk • 08:44, 08:45
Gracjónka • 08:44, 08:45
Gracjô • 08:44, 08:45
Gracyjka • 08:44, 08:45
gradë (sztërë gradë cepła) • 11:19
gradów (dwadzesce gradów cepła) • 11:19
gradów (òsmënôsce gradów cepła) • 11:19
gradów (sétmë gradów cepła) • 11:19
graf • 09:42, 09:43
grafem • 10:36, 10:37
grafice [filter (w grafice)] • 09:70, 09:71
graficznô kôrta • 09:72, 09:73
graficzny • 09:264, 09:265
graficzny jinterfejs brëkòwnika • 09:72, 09:73
graficzny kòréktór • 09:72, 09:73
graficzny pònëkôcz • 09:72, 09:73
graficzny wspòmóżk • 09:72, 09:73
graficzny znak • 09:72, 09:73
grafika 3D • 09:72, 09:73
grafika (kòmpùtrowô grafika) • 09:78, 09:79
grafika (rastrowô grafika) • 09:94, 09:95
grafika (wektorowô grafika) • 09:106, 09:107
grafny • 09:264, 09:265, 09:266, 09:267
grajã • 09:122, 09:123
gramaticzny (pòdmiot gramaticzny) • 12:41
gramatura papiora • 09:72, 09:73
granié (dwastronowë granié) • 09:68, 09:69
granié (òstré granié) • 09:28, 09:29
Gratka • 08:44, 08:45
Grażina • 08:44, 08:45
Grażinka • 08:44, 08:45
Grąbkòwò • 10:100, 10:101
Grãsëno • 10:102, 10:103
grecyzm • 10:36, 10:37
gregórióńczi • 11:29
greńca • 09:42, 09:43
Greńcą (Kòmisjô Łączbë z Pòlôchama za Greńcą) • 09:18, 09:19
Grégór • 08:92, 08:95
grélczi • 10:159, 10:160
grëka • 09:120, 09:121
grële • 10:159, 10:160
Grëpink • 08:28, 08:29, 08:100, 08:101
Grëpinka • 08:28, 08:29, 08:100–102
grëpòwé spòrtë • 09:22, 09:23
Grëzjô • 07P:42, 07K:42
Grëzóńskô • 07P:41, 07K:41, 07P:42, 07K:42
Grida • 08:102, 08:103
griz z sokã • 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
Grizelda • 08:44, 08:45
Grizélda • 08:102, 08:103
Grizka • 08:44, 08:45
grochòwinczi • 10:155, 10:156, 10:157, 10:158, 10:159, 10:160
grochòwinë • 10:159, 10:160
gromada • 09:42, 09:43
gromada serwerów • 09:72, 09:73
gromadnik • 11:17
Gromica • 11:24
Gromice • 11:24

gromicznik • 07P:37, 07K:37, 07P:62, 07K:62, 11:24
gromnicznik • 07P:82, 07K:82
Gromicznô (Matka Bòskô Gromicznô) • 12:50, 12:186
Gromiczny (Matczi Bòsczi Gromiczny) • 11:24
groteskòwô drama • 07P:33, 07K:33
gróm • 09:122, 09:123
Grónowò • 10:64, 10:65
Grónowò (Nowé Grónowò) • 10:68, 10:69
Grónowò (Stôré Grónowò) • 10:70, 10:71
grótka • 11:25
grów (kónsola do grów) • 09:78, 09:79
grôcz • 09:26, 09:27
grôd • 11:19
grôjk MP3 • 09:72, 09:73
Grôpice • 10:100, 10:101
grule • 10:159, 10:160
Gruńtë (Lasowé Gruńtë) • 10:112, 10:113
Gruzjô • 07P:42, 07K:42
Gruzóńskô • 07P:42, 07K:42
Grzegórz • 08:44, 08:45
Grzegórzk • 08:44, 08:45
Grzenia • 08:44, 08:45
grzéch • 11:40
grzéch (czãżczi grzéch) • 11:40
grzechë (òdpòkùtowanié za grzéchë) • 11:40
grzéchë (òsobisté grzéchë) • 11:40
grzéchë procëm nôtërze • 11:40
grzéchë (żôl za grzéchë) • 11:41
grzéch (letczi grzéch) • 11:40
grzéchów (òdpùszczenié grzechów) • 11:40
grzéchów (wëznanié grzéchów) • 11:41
grzéch (pierwòrodny grzéch) • 11:32, 11:40
grzéch (pòwszédny grzéch) • 11:40
grzéch (smiertelny grzéch) • 11:40
Grzészk • 08:44, 08:45
Grzészněch (Matczi Bòsczi Ùceczczi Grzészněch) • 12:52, 12:188
grzésznica • 11:40
grzésznik • 11:40
grzésznik (jawny grzésznik) • 11:40
grzëba • 09:212, 09:213
grzëbama (kapùsta z grzëbama) • 10:152, 10:153, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
grzëbë • 10:159, 10:160, 11:17
grzëbiónka • 10:155, 10:156, 10:157, 10:159, 10:160, 10:161
Grzëbno • 10:74, 10:75
Grzëbòwò • 10:82, 10:83
grzëbòwô • 10:156, 10:157, 10:160, 10:161
grzëbòwô zupa • 10:154, 10:155, 10:160, 10:161
grzëbów (klóseczczi z grzëbów) • 10:152, 10:153, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
Grzëmiéńc • 10:54, 10:55
Grzëmisława • 08:74, 08:75
Grzëmisłôw • 08:74, 08:75, 08:98, 08:99
Grzëmisłôw • 10:68, 10:69
Grzëm(k) • 08:74, 08:75
Grzëm(k)a • 08:74, 08:75
grzib • 10:242, 10:243, 10:244, 10:245, 10:246, 10:247, 11:17
grzibk • 09:76, 09:77
GSM • 09:72, 09:73
GUI (graficzny jinterfejs brëkòwnika) • 09:72, 09:73
gùla • 07P:44, 07K:44
Gùlgòwsczich (Mùzeum – Kaszëbsczi Etnografny Park miona Tédorë i Jizydora Gùlgòwsczich we Wdzydzach) • 10:52, 10:53
Gùmiéńc • 10:60, 10:61
gùmżac • 10:328, 10:329, 10:330, 10:331
gùmżôk • 10:324, 10:325, 10:328, 10:329
gùmżôla • 10:324, 10:325, 10:330, 10:331
gùru • 09:72, 09:73
gùslarza • 11:29
gùslôrz • 11:29
Gùst • 08:102, 08:103
Gùstawa • 08:44, 08:45
Gùstéczk • 08:32, 08:33
Gùst(k) • 08:32, 08:33, 08:44, 08:45
Gùstk • 08:102, 08:103
Gùst(k)a • 08:44, 08:45
Gùstka • 08:32, 08:33, 08:102, 08:103

Gùstôw • 08:44, 08:45, 08:108, 08:109
Gùsza • 08:28, 08:29
Gùtówc • 10:66, 10:67
gwara • 10:36, 10:37
gwardión • 11:44
gwës • 11:177, 11:315
gwësny • 11:97
gwësny czas • 07P:34, 07K:34
Gwidk • 08:44, 08:45
Gwidka • 08:44, 08:45
Gwido • 08:44, 08:45
Gwidona • 08:44, 08:45
Gwidónka • 08:102, 08:103
Gwiôzda Pòrénôszkù • 12:56, 12:192
gwiôzdczi • 11:24
Gwiôzdë [NMPannë, Gwiôzdë (Nowi) Ewangelizacji] • 12:52, 12:189
gwiôzdka • 09:72, 09:73, 10:180, 10:183
Gwiôzdka • 11:24
gwiôzdkama (zabiezpieczenié gwiôzdkama) • 09:108, 09:109
gwiôzdką (chodzeniô z gwiôzdką) • 10:128, 10:129, 10:132, 10:133
gwiôzd(ów) [czczenié gwiôzd(ów)] • 12:23
Gwiôzdzëno • 10:70, 10:71
gwiżdże • 11:24

H

Habakùka (Ksãga Habakùka) • 12:32
Hadi • 08:44, 08:45, 08:104, 08:105
Hadriana • 08:44, 08:45
Hadrianka • 08:44, 08:45
Hadrión • 08:44, 08:45, 08:104, 08:105
Hadriónk • 08:44, 08:45
hagionim • 10:36, 10:37
hakéra • 09:72, 09:73
Hala • 08:30, 08:31
Hallera (Centrum Pamiãcë Józefa Hallera) • 10:52, 10:53
Halloween • 11:29
Hamersztëno (Czôrne) • 10:66, 10:67
Hana • 08:44, 08:45
Haneczka • 08:44, 08:45
Hanésk • 08:100, 08:101
Hanka • 08:44, 08:45
Hanna • 08:44, 08:45
Hans • 08:100, 08:101
hańdel (elektroniczny hańdel) • 09:68, 09:69
haplologiô • 10:36, 10:37
hardware • 09:98, 09:99
hash • 09:72, 09:73
hasło • 09:72, 09:73
hasło (maskòwóné hasło) • 09:82, 09:83
hasło (słowarzowé hasło) • 10:42, 10:43
HDD (cwiardi disk, sztiwny disk) • 09:62, 09:63
hebrajizm • 10:36, 10:37
Hebrajczików (Lëst do Hebrajczików) • 12:30
Heibutzki (Felicitas Barbare Heibutzki) • 07P:43, 07K:43
Hejbùdë z Przeróbką • 10:112, 10:113
heksadecymalny • 09:72, 09:73
Hektór • 08:44, 08:45
Hektórk • 08:44, 08:45
Heliodór • 08:44, 08:45
Heliodórk • 08:44, 08:45, 08:102, 08:103
Henia • 08:44, 08:45
Henkò • 08:44, 08:45
henoteizm • 12:25
Henotikòn • 11:44
Henrészka • 08:44, 08:45, 08:102, 08:103
Henrieta • 08:44, 08:45
Henrich • 08:44, 08:45
Henrik • 08:44, 08:45, 08:104, 08:105
Henrika • 08:44, 08:45
Henriszka • 08:44, 08:45
Heny • 08:44, 08:45, 08:104, 08:105
heòrtologiô • 11:24, 12:25
heòrtonim • 10:36, 10:37
heòrtonimiô • 11:24, 12:25
herarchiczny system lopków • 09:72, 09:73
herarchiô • 09:72, 09:73
herc • 09:72, 09:73
heretik • 11:34, 12:25
herezjarcha • 11:34

herezjô • 11:34
Heri • 08:44, 08:45, 08:104, 08:105
Herma • 08:46, 08:47
Hermenegilda • 08:46, 08:47, 08:102, 08:103
Herbert • 08:44, 08:45, 08:104, 08:105
Herbertk • 08:44, 08:45
Herkùles • 08:44, 08:45, 08:104, 08:105
Herkùlk • 08:44, 08:45
Herkùluszk • 08:44, 08:45
Herman • 08:44, 08:45, 08:104, 08:105
hermeneùtika • 12:30
Hermi • 08:44, 08:45, 08:104, 08:105
Hermiczk • 08:44, 08:45
herodë • 11:24
heroizna • 07P:56, 07K:56
heroja • 07P:32, 07K:32
heroja (drëgòrégòwi heroja) • 07P:32, 07K:32
heroja (nôdpisowi heroja) • 07P:35, 07K:35
heroja (nôwôżniészi heroja) • 07P:34, 07K:34
heroja (pierszi heroja) • 07P:34, 07K:34
heroja (pierszorégòwi heroja) • 07P:34, 07K:34
heroja (przédny heroja) • 07P:34, 07K:34
heroja (titlowi heroja) • 07P:35, 07K:35
heroja (zdarzënkòwi heroja) • 07P:33, 07K:33
Hestia • 11:29, 11:44
heterogenicznô séc • 09:72, 09:73
heuristika • 09:72, 09:73
hewò(le) • 11:177, 11:314
hewò le • 11:177, 11:314
Hex • 09:72, 09:73
Hél • 10:46, 10:47, 10:50, 10:51, 10:90, 10:91
Héńk • 08:44, 08:45
Hérbi • 08:44, 08:45, 08:104, 08:105
Hérbk • 08:44, 08:45
Hëta • 10:62, 10:63
Hëta (Bąckô Hëta) • 10:76, 10:77
Hëta (Bòrzestowskô Hëta) • 10:74, 10:75
Hëta (Czelińskô Hëta) • 10:108, 10:109
Hëta (Dólnô Hëta) • 10:72, 10:73
Hëta (Grabòwskô Hëta) • 10:84, 10:85
Hëta (Jaszowô Hëta) • 10:84, 10:85
Hëta (Jeléńskô Hëta) • 10:108, 10:109
Hëta (Klëkòwô Hëta) • 10:78, 10:79
Hëta (Kòscérskô Hëta) • 10:82, 10:83
Hëta (Lëpùskô Hëta) • 10:84, 10:85
Hëta (Łebińskô Hëta) • 10:110, 10:111
Hëta (Michalskô Hëta) • 10:72, 10:73
Hëta (Nowô Hëta) • 10:74, 10:75
Hëta (Pòmieczińskô Hëta) • 10:74, 10:75
Hëta (Rëbackô Hëta) • 10:78, 10:79
Hëta (Sëchô Hëta) • 10:72, 10:73
Hëta (Serakòwskô Hëta) • 10:76, 10:77
Hëta (Starkòwò Hëta) • 10:78, 10:79
Hëta (Stãżëckô Hëta) • 10:78, 10:79
Hëta (Stôrô Hëta) • 10:72, 10:73
Hëta (Swiónowskô Hëta) • 10:74, 10:75
Hëta (Szëmôłdzkô Hëta) • 10:110, 10:111
Hëta (Sztofrowô Hëta) • 10:86, 10:87
Hëta (Zelonô Hëta) • 10:66, 10:67
Hëta (Zëcowô Hëta) • 10:82, 10:83
Hëtë (Nowé Hëtë) • 10:62, 10:63
Hiacynk • 08:46, 08:47
Hiacynt • 08:46, 08:47
Hiacyńta • 08:46, 08:47
Hiacyńtka • 08:46, 08:47
Hiacyszk • 08:46, 08:47
hibrida • 10:36, 10:37
hibridalnô pòzwa • 10:36, 10:37
hibridowi disk • 09:72, 09:73
hibridowô platka • 09:72, 09:73
hidronim • 10:36, 10:37
hierarchicznota • 11:44
hierarchiczny • 11:44
hierarchiô • 11:44
Hieronim • 08:46, 08:47
hije • 07P:71, 07K:71
Hilar • 08:46, 08:47
Hilari • 08:46, 08:47
Hilark • 08:46, 08:47
Hildegarda • 08:46, 08:47, 08:102, 08:103
Hild(k)a • 08:46, 08:47
Himen • 12:18
himn • 07P:33, 07K:33, 07P:71, 07K:71

himn (kòscelny himn) • 12:19
himnograf • 12:18
himnologiô • 12:18
himnôrz • 12:18
Himnu (Mùzeum Nôrodnégò Himnu w Bãdominie) • 10:48, 10:49
Hindenburg • 07P:71, 07K:71
Hioba (Ksãga Hioba) • 12:31
hiperbòla • 09:42, 09:43
hiperłączba • 09:72, 09:73
hipertekst • 09:72, 09:73, 11:37, 11:57, 11:61
Hipi • 08:46, 08:47, 08:104, 08:105
Hipk • 08:46, 08:47
Hipka • 08:46, 08:47
hipò- • 09:112, 09:113
hipòkòristik • 10:28, 10:29
Hipòlit • 08:46, 08:47, 08:104, 08:105
Hipòlita • 08:46, 08:47, 08:102, 08:103
hipòtenuza • 09:42, 09:43, 09:48, 09:49
hipòtéza • 09:38, 09:39, 09:42, 09:43
Historëczné Mùzeum Gardu Gduńsk • 10:48, 10:49
Historëczno-Archeologòwi Part *Mieszczańsczi Bùdink* • 10:50, 10:51
Historëczno-Etnografné Mùzeum w Chònicach • 10:46, 10:47
Historicznë ksãdżi • 12:31
Historii Gardu (Part Historii Gardu Zôpadno-Kaszëbsczégò Mùzeum) • 10:44, 10:45
historiô • 07P:44, 07K:44
Hiszpaniô • 07P:42, 07K:42
Hiszpańskô • 07P:42, 07K:42
Hopë • 10:74, 10:75
Hopòwò • 10:78, 10:79
hòdonim • 10:36, 10:37
hòkej na lodze • 09:22, 09:23
hòkej na trôwie • 09:22, 09:23
hòmòfón • 10:36, 10:37
hòmògraf • 10:36, 10:37
hòmòlogacjô • 09:72, 09:73, 09:112, 09:113
hòmònim • 10:36, 10:37
Hònorata • 08:46, 08:47
Hònorôt • 08:46, 08:47
Hònorôtk • 08:46, 08:47
Hònórka • 08:46, 08:47
Hòrac • 08:46, 08:47
Hòrack • 08:46, 08:47
Hòracy • 08:46, 08:47
Hòrka • 08:46, 08:47
Hòrtensjô • 08:46, 08:47
Hòrtenska • 08:46, 08:47
hòst • 09:72, 09:73
hòst (lokalny host) • 09:82, 09:83
hòsting • 09:72, 09:73
hrabia • 07P:70, 07K:70
HTML (editór HTML) • 09:68, 09:69
HTML (pòczta HTML) • 09:90, 09:91
HTML [ramka (w HTML)] • 09:94, 09:95
hùb • 09:72, 09:73
Hùbert • 08:46, 08:47, 08:104, 08:105
Hùbi • 08:104, 08:105
Hùbka • 08:46, 08:47
Hùgi • 08:46, 08:47, 08:104, 08:105
Hùgò • 08:46, 08:47, 08:104, 08:105
hùmerół • 11:44
Hz (herc) • 09:72, 09:73

I

-i • 08:88, 08:89, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231
I-balka • 09:74, 09:75
-ica • 08:204, 08:205, 09:228, 09:229
-iczny • 09:264, 09:265, 09:266, 09:267
idealizna • 07P:56, 07K:56
idiomë • 11:77
idolatra • 12:24
idolatriô • 12:24
idól • 12:24
-ijô • 07P:44, 07K:44, 08:20, 08:21
-ik • 08:204, 08:205
-ima • 08:176, 08:177
immùnitet • 11:34
imperatiw • 12:38
impòtencjô • 12:12
imprimatur • 11:44

incypit • 12:30
indikatiw • 12:38
indult • 11:34
infinitiw • 12:38
infirmer • 11:44
infirmeriô • 11:44
infirmerka • 11:44
infùła • 11:44
infùłat • 11:44
ingber • 09:228, 09:229, 09:232, 09:233
ingberka • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:228, 09:229, 09:232, 09:233
ingres • 11:44
ingwer • 09:228, 09:229, 09:232, 09:233
ingwerka • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:228, 09:229, 09:232, 09:233
-ink • 08:206, 08:207
-inka • 08:206, 08:207
inkardinacjô • 11:44
inkarnacjô • 11:24, 12:18
-inô • 08:204, 08:205
inspiracjô • 11:46, 12:30
instalacjô • 11:44
instrumental • 12:38
instrumentalowé (dopełnienié instrumentalowé) • 12:40
interferencjô • 11:76
interiekcjô • 12:37
introdukcjô • 11:44
intimny dniownik • 11:59
inwestitura • 11:44
I/O (pòrt I/O) • 09:90, 09:91
I/O (złączé I/O) • 09:90, 09:91
IP (adresa IP) • 09:56, 09:57
IP (dinamw.icznô adresa IP) • 09:66, 09:67
IP (staticznô adresa IP) • 09:98, 09:99
i pùsc (przëcëgni i pùsc) • 09:92, 09:93
IrDA (pòrt pòdczerwieniznë, pòrt na pòdczerwieniznã) • 09:90, 09:91
-iskò • 08:206, 08:207
islam • 12:25
-isz • 08:180, 08:181
-iszcze • 08:126, 08:127, 08:176, 08:177, 08:206, 08:207
iteratiwny (czasnik iteratiwny) • 12:36
i ùżëwôj (włãczë i ùżëwôj) • 09:108, 09:109
Izajasza (Ksãga Izajasza) • 12:32
-izm • 07P:56, 07K:56
-izna • 07P:55, 07K:55, 07P:56, 07K:56
ile-tile • 07P:55, 07K:55

J

jabłkòwé • 09:230, 09:231
jabłkòwé wino • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227
jabłóniô • 11:178, 11:315
jabłónka • 11:178, 11:315
jabłóń • 11:178, 11:315
jabónka • 11:178, 11:315
Jacãt • 08:48, 08:49
Jacãti • 08:48, 08:49
Jacãtk • 08:48, 08:49
jachanié na pùrgach • 09:22, 09:23
Jack • 08:104, 08:105
Jackòwò • 10:104, 10:105
Jacy • 08:48, 08:49, 08:104, 08:105
jadac • 10:328, 10:329, 10:330, 10:331
Jadaméczk • 08:28, 08:29
Jadamòwié • 10:82, 10:83
Jadóm • 08:28, 08:29
Jadómk • 08:28, 08:29
jadweńt • 10:140, 10:141
Jadwiga • 08:48, 08:49
Jadwiżka • 08:48, 08:49
Jadż(k)a • 08:48, 08:49
Jaga • 08:48, 08:49
Jagata • 08:28, 08:29
Jagatka • 08:28, 08:29
Jagna • 08:28, 08:29
Jagnészka • 08:28, 08:29
jagòda • 11:17
Jagòda • 08:48, 08:49
jagòdë • 09:228, 09:229
Jagòdowi (Matczi Bòsczi Jagòdowi) • 11:30
Jagòdowô (Matka Bòskô Jagòdowô) • 12:46, 12:182
jagòdówka • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229

Jagódka • 08:48, 08:49
jaja (jastrowé jaja) • 09:74, 09:75
jakòscowi pòst • 12:27
jakòscowi (znankòwnik jakòscowi) • 12:39
Jakób • 08:48, 08:49
Jakùb • 08:48, 08:49
Jakùba (Lëst sw. Jakùba Apòsztoła) • 12:31
Jakùbk • 08:48, 08:49
jałowcocha • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231, 09:232, 09:233
jałówc • 09:228, 09:229, 11:17
jałówcowé piwò • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:230, 09:231, 09:232, 09:233
jałówcowi • 09:226, 09:227, 09:228, 09:229
jałówcowi kòrnus • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227
jałówcowima dëgówkami (dëgòwanié jałówcowima dëgówkami) • 10:130, 10:131
Jana • 08:48, 08:49
Jana (Apòkalipsa sw. Jana) • 12:29
Jana (Ewanielëjô wedle sw. Jana) • 12:30
Jana (wilëja swiãtégò Jana) • 10:124, 10:125
Janeczk • 08:102, 08:103
Janélk • 08:48, 08:49
Janina • 08:48, 08:49
Janiółczi • 10:110, 10:111
Janita • 08:48, 08:49
Janitk • 08:48, 08:49
Janka • 08:48, 08:49
Jankòwò • 10:72, 10:73
Janowiczczi • 10:88, 10:89
Jantaru (Mùzeum Jantaru) • 10:48, 10:49
Janulk • 08:48, 08:49, 08:102, 08:103
Janulka • 08:48, 08:49
Janusz • 08:48, 08:49
Januszk • 08:48, 08:49
Japóniô • 07P:42, 07K:42
Japóńskô • 07P:41, 07K:41, 07P:42, 07K:42
Jari • 08:46, 08:47, 08:104, 08:105
Jark • 08:46, 08:47, 08:48, 08:49
Jarka • 08:48, 08:49
Jaromir • 08:48, 08:49
Jaromira • 08:48, 08:49
Jaromirk • 08:48, 08:49
Jaromirka • 08:48, 08:49
Jaropôłk • 08:48, 08:49, 08:106, 08:107
Jarosława • 08:48, 08:49
Jarosłôw • 08:48, 08:49, 08:106, 08:107
Jarosz • 08:46, 08:47, 08:104, 08:105
Jaroszk • 08:46, 08:47
jarzëbina • 09:228, 09:229
jarzëbiôk • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231
jarzëbnica • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231
jarzëbny • 09:226, 09:227, 09:228, 09:229
jarzëbny kòrnus • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:230, 09:231
jasełka • 11:24
Jaséń • 10:56, 10:57
jasón • 11:17
Jastarni (Rëbacczé Mùzeum „Pòd Ùstrzechą" w Jastarni) • 10:50, 10:51
Jastarniô • 10:50, 10:51, 10:90, 10:91
Jastarniô (Gmina Jastarniô) • 10:90, 10:91
Jaster • 10:144, 10:145
Jastr • 10:144, 10:145
Jastra • 10:138, 10:139, 10:170, 10:171, 11:26
Jastrë • 10:124, 10:125, 10:138, 10:139, 10:144, 10:145, 10:170, 10:171, 11:26
jastrowé jaja • 09:74, 09:75
jastrowé strawë (swiãconé jastrowé strawë) • 11:27
jastrowëch strawów (swiãcenié jastrowëch strawów) • 11:27
Jastrowi Pòniedzôłk • 10:124, 10:125
jastrowô spòwiédz • 11:41
Jastrów • 10:144, 10:145
Jastrzãbié • 10:80, 10:81

jastrzëbôk • 11:18
jastrzib • 08:178, 08:179
Jaszeczk • 08:48, 08:49
Jaszink • 08:48, 08:49
Jasz(k) • 08:48, 08:49
Jaszowô Hëta • 10:84, 10:85
Jaszulink • 08:48, 08:49
Javë (wirtualnô maszina Javë) • 09:106, 08:107
jawerné lëczbë • 09:42, 09:43
jawernota (sztëcznô jawernota) • 09:106, 08:107
jawernota (wirtualnô jawernota) • 09:106, 08:107
jawerny dzél • 09:42, 09:43
jawerny kanónik • 11:45
jawny grzésznik • 11:40
jawny klucz • 09:94, 09:95
Jawòrë • 10:96, 10:97
jazda (kònnô jazda) • 09:24, 09:25
Jaz (nëk Jaz) • 09:84, 09:85
jądro • 09:42, 09:43, 09:66, 09:67
Jãczniczi (Dużé Jãczniczi) • 10:68, 10:69
Jãdroch • 08:30, 08:31, 08:48, 08:49
Jãdroszk • 08:30, 08:31, 08:48, 08:49
Jãdrzéj • 08:48, 08:49, 08:106, 08:107
jãzëczi aglutinacyjné • 12:37
jãzëczi alternacyjné • 12:37
jãzëczi fleksyjné • 12:37
jãzëk • 10:18, 10:19
Jãzëka (Kòmisëjô Edukacëji Kaszëbsczégò Jãzëka) • 07P:29, 07K:29
Jãzëka (Kòmisëjô Edukacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
Jãzëka (Kòmisëjô Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25)
Jãzëka (Kòmisëjô Standarizacëji i Normalizacëji Kaszëbsczégò Jãzéka) • 07P:29, 07K:29
Jãzëka (Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
Jãzëka (Mediowò Kòmisëjô Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
Jãzëka (Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka) • 07P:29, 07K:29
Jãzëkòwi (Kòmisëjô Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
jãzëków (mòrfòlogiczny pòdzél jãzëków) • 12:37
jãzëk programòwaniô • 09:74, 09:75
jãzëk programòwaniô nisczi szëchtë • 09:74, 09:75
jãzëk programòwaniô wësoczi szëchtë • 09:74, 09:75
jãzëk (sztrukturalny jãzëk zapitaniów) • 09:102, 09:103
je (nëka starnów je) • 11:140, 11:278
jeden (Sóm jeden Bóg) • 08:266, 08:267
Jediny (Syn Jediny) • 08:268, 08:269
jednogôdka • 07P:34, 07K:34
jednota czasu, môla i akcji • 07P:33, 07K:33
jednokładné figùrë • 09:42, 09:43
jednokładnota • 09:42, 09:43
jednomión • 09:42, 09:43
jednoplacowô licencjô • 09:74, 09:75
jednorazowi (czasnik jednorazowi) • 12:36
jednorazowô fùnkcjô • 09:42, 09:43
jednostka alokacji • 09:76, 09:77
jednostka (ceńtralnô jednostka) • 09:62, 09:63
jednôsti (dzesãc minut do jednôsti) • 11:19
jednoszlabizowé słowò • 10:18, 10:19
jedny (fùnkcjô jedny zmienny) • 09:40, 09:41
jedzenié • 10:136, 10:137
jedzenim (mòdlëtwa pò jedzenim) • 12:20
jedzenim (mòdlëtwa przed jedzenim) • 12:20
Jefk • 08:48, 08:49
Jegò Swiãtoblëwòsc • 11:49
Jehòwë (Swiôdkòwie Jehòwë) • 12:27
jehòwicë • 12:27
Jeldzëno • 10:90, 10:91
jeleżnosc • 10:138, 10:139
jeléń • 11:17
Jeléńskô Hëta • 10:108, 10:109

Jeléńcz • 10:60, 10:61
Jelëtkòwò (Żôbiónka–Wejra–Jelëtkòwò–Tësącłatégò) • 10:112, 10:113
Jercewò • 10:64, 10:65
Jeremi • 08:48, 08:49, 08:102, 08:103
Jeremiasza (Ksãga Jeremiasza) • 12:32
Jeremiôsz • 08:48, 08:49, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
Jeromiérz • 10:68, 10:69
Jerozolëma • 07P:42, 07K:42
Jeruzalem • 07P:42, 07K:42
Jerzi • 08:48, 08:49
Jerzkòjce • 10:56, 10:57
jes (Bòże, co jes Pòlskã) • 12:17
jesénny • 07P:38, 07K:38
jesénné kwiatë • 07P:43, 07K:43
jeséń • 07P:38, 07K:38, 08:178, 08:179
jesónka • 08:178, 08:179
Jezerzé • 10:56, 10:57
Jezérzëce • 10:102, 10:103
Jezës • 08:268, 08:269, 12:25
Jezës (Swiãto miona Jezës) • 11:27
Jezësa (Òfiarowanié Pana Jezësa w Swiãtnicë) • 11:24
Jezësa (Swiãto Òberznieniô Pana Jezësa) • 11:27
Jezësk • 08:268, 08:269
jezoro • 08:180, 08:181
Jezu • 08:268, 08:269
Jezuleczku • 08:268, 08:269
Jezulk • 08:268, 08:269
Jezulu • 08:268, 08:269
Jezuńku • 08:268, 08:269
Jezus • 08:268, 08:269
Jezusénk môłi • 08:268, 08:269
Jezusk • 08:268, 08:269
Jezusk malinczi • 08:268, 08:269
Jezusk malinuszczi • 08:268, 08:269
Jezusk môłi • 08:268, 08:269
Jezusk (Pón Jezusk) • 08:268, 08:269
Jezus môlëchny • 08:268, 08:269
Jezus (Pón Jezus) • 08:268, 08:269
Jezus Zbôwca • 08:268, 08:269
jeżbina • 11:25
jeżdżenié na kòniach • 09:24, 09:25
Jéwa • 08:40, 08:41
Jéwka • 08:40, 08:41
Jéwùnka • 08:40, 08:41
jéż • 11:17
jiberizm • 10:36, 10:37
jich • 07P:45, 07K:45
jiczné krëpë • 09:210, 09:211
Jida • 08:46, 08:47
jideonim • 10:38, 10:39
jidiomatizm • 10:38, 10:39
jidióm • 10:36, 10:37
Jidka • 08:46, 08:47
Jidzk • 08:46, 08:47
Jidzy • 08:46, 08:47
Jidżka • 08:46, 08:47
Jiga • 08:46, 08:47
jiglënowô • 09:226, 09:227, 09:230, 09:231
jiglënowô (gòrzôłka jiglënowô) • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227
jigłowô drëkarka • 09:74, 09:75
jigłówka • 09:74, 09:75
Jignac • 08:46, 08:47, 07P:44, 07K:44
Jignacy • 08:46, 08:47
Jignacylk • 08:46, 08:47
Jignôck • 08:46, 08:47
Jigòrk • 08:46, 08:47
Jigór • 08:46, 08:47, 08:106, 08:107
jigra (chwatkô jigra) • 09:62, 09:63
jigra (kòmpùtrowô jigra) • 09:78, 09:79
jigra (logicznô jigra) • 09:80, 09:81
jigra (przigòdowô jigra) • 09:92, 09:93
jigra (szëchtowô jigra) • 09:100, 09:101
jigra (sztrategicznô jigra) • 09:100, 09:101
jigra (ùdôwnô jigra) • 09:104, 09:105
jigrowi plac • 09:26, 09:27
jigrów (pòrt jigrów) • 09:90, 09:91
Jildefónks • 08:46, 08:47, 08:104, 08:105
Jildi • 08:46, 08:47, 08:104, 08:105
Jilona • 08:46, 08:47, 08:102, 08:103
Jilonka • 08:102, 08:103
jiloscowi pòst • 12:27
Jilónka • 08:46, 08:47
Jiłownica • 10:84, 10:85
jimplementacjô • 09:74, 09:75
jimpòrtowanié • 09:74, 09:75

jinbòks • 09:74, 09:75
jindeksowanié • 09:74, 09:75
jindiwidualizm • 10:38, 10:39
jindukcjô (matematicznô jindukcjô) • 09:44, 09:45
Jindżi • 08:46, 08:47, 08:104, 08:105
jinfiks • 10:28, 10:29
jinfògrafika • 11:37, 11:56, 11:61
jinfògrafiô • 11:37, 11:56, 11:61
jinfòholizm • 09:74, 09:75
jinfòrmacjô • 11:37, 11:62
jinfòrmacyjné gatënczi • 11:37
jinfòrmacyjné ôrtë • 11:37
jinfòrmatik • 09:74, 09:75
jinfòrmatika • 09:74, 09:75
jinfòstrada • 09:74, 09:75
Jinfrastruktura Òglowégò Klucza • 09:74, 09:75
Jinfrasztrukturë (Kòmisjô Jinfrasztrukturë) • 09:18, 09:19
jinfrasztrukturë (minyster jinfrasztrukturë) • 09:16, 09:17
Jinga • 08:46, 08:47
Jingebòrga • 08:46, 08:47
Jingrida • 08:46, 08:47, 08:102, 08:103, 08:104, 08:105
Jingùlka • 08:46, 08:47
Jingùszka • 08:46, 08:47
jinicjalny akceńt • 10:18, 10:19
jinicjalny przezwãk • 10:18, 10:19
Jinka • 08:48, 08:49
Jinocãt • 08:46, 08:47
Jinocent • 08:46, 08:47
Jinocenti • 08:46, 08:47, 08:104, 08:105
Jinocentk • 08:46, 08:47
jinowierczi • 12:30
Jins • 09:74, 09:75
Jinsert • 09:74, 09:75
jinstalacjô (sprzãtu) • 09:74, 09:75
jinstalacjô (aplikacji) • 09:74, 09:75
jinstitucjonizm • 10:38, 10:39
jinteger • 09:74, 09:75
jinteligencjô (falszëwô jinteligencjô) • 09:70, 09:71
jintensywny lékarsczi dozér • 11:52
jinterakcyjny • 09:74, 09:75
jinteraktiwny • 09:74, 09:75
jinteraktiwny baner • 09:74, 09:75
jinterfejs • 09:74, 09:75, 09:82, 09:83
jinterfejs brëkòwnika • 09:74, 09:75
jinterfejs (graficzny jinterfejs brëkòwnika) • 09:72, 09:73
jinterfejs (régòwi jinterfejs) • 09:94, 09:95
jinterfejs (równoległi jinterfejs) • 09:96, 09:97
jinterfejs (semigraficzny jinterfejs) • 09:96, 09:97
jinterfejs (tekstowi jinterfejs) • 09:102, 09:103
jinterfiks • 10:26, 10:27
jinternacjonalizm • 10:38, 10:39
jinternauta • 09:74, 09:75
Jinternet • 09:74, 09:75
jinternet(a) • 07P:42, 07K:42, 07P:44, 07K:44
jinternetélc • 09:74, 09:75
jinternetowi czas • 09:74, 09:75
jinternetowi disk • 09:74, 09:75
jinternetowi (dotëżnik jinternetowi zamkłoscë) • 09:66, 09:67, 11:137, 11:275
jinternetowi karnôl • 09:74, 09:75
jinternetowi paczét • 09:74, 09:75
jinternetowi przezérnik • 09:74, 09:75
jinternetowi serwer • 09:74, 09:75
jinternetowi skaner • 09:74, 09:75
jinternetowô adresa • 09:74, 09:75
jinternetowô kaméra • 09:74, 09:75
jinternetowô kawiarniô • 09:76, 09:77
jinternetowô przëstawka • 09:76, 09:77
jinternetowô telefòniô • 09:76, 09:77
Jinternetu (szkelet Jinternetu) • 09:100, 09:101
jinterpòlacjô • 09:76, 09:77
jinterpretéra • 09:100, 09:101
jinterpretéra pòlétów • 09:100, 09:101
jinterwencyjnô jizba • 11:51
jintimny dniownik • 11:37
jintonacjô • 10:18, 10:19
jintranet • 09:76, 09:77

jinwesticjô • 07P:44, 07K:44
jinwòkacjowô lirika • 07P:33, 07K:33
jiny • 11:149, 11:287
Jiny • 08:46, 08:47, 08:104, 08:105
Jireneùsz • 08:46, 08:47
Jiréneùsz • 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
Jiréna • 08:46, 08:47
Jiri • 08:46, 08:47, 08:104, 08:105
Jirk • 08:46, 08:47
Jirka • 08:46, 08:47
jiscónka • 07P:33, 07K:33
jistnik • 12:37
jistnik abstrakcyjny • 12:37
jistnik defektiwny • 12:37
jistnik kòlektiwny • 12:37
jistnik kònkretny • 12:37
jistnik niepersonowi • 12:37
jistnik nieżëwòtny • 12:37
jistnik òsoblëwi • 12:37
jistnikòwé (zamiono jistnikòwé) • 12:39
jistnikòwi (przëdôwk jistnikòwi) • 12:40
jistnikòwi (towarzësznik jistnikòwi) • 12:41
jistnik personowi • 12:37
jistnik pòspòlëti • 12:37
jistnik swójsczi • 12:37
jistnik włôsny • 12:37
jistnik zapòżëczony • 12:37
jistnik zbiorowi • 12:37
jistnik zwëczajny • 12:37
jistotów (pòzwë młodëch jistotów) • 10:32, 10:33
Jiwa • 08:46, 08:47
Jiwi • 08:46, 08:47
Jiwk • 08:46, 08:47
Jiwka • 08:46, 08:47, 08:48, 08:49
Jiwò • 08:46, 08:47
Jiwóna • 08:48, 08:49
Jiwónka • 08:48, 08:49
Jizabela • 08:48, 08:49, 08:102, 08:103
Jizajôsz • 08:48, 08:49, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
jizba • 08:176, 08:177
jizba doktorów • 11:52
jizba dozérniców • 11:52
jizba (jinterwencyjnô jizba) • 11:52
jizba (klôsztornô jizba) • 11:45
jizba òbwiców • 11:52
jizba përpòtów • 09:76, 09:77, 11:137, 11:275
jizba (pòòperacyjnô jizba) • 11:53
jizba przédnika chirurgii • 11:52
jizba przédny dozérnicë chirurgii • 11:52
jizba (separatnô jizba) • 11:53
Jizbica • 10:96, 10:97
Jizk • 08:48, 08:49
Jizka • 08:48, 08:49
Jizolda • 08:48, 08:49
Jizoldka • 08:48, 08:49
jizométriô • 09:42, 09:43
Jizy • 08:48, 08:49, 08:104, 08:105
Jizydora • 08:48, 08:49
Jizydora (Mùzeum – Kaszëbsczi Etnografny Park miona Tédorë i Jizydora Gùlgòwsczich we Wdzydzach) • 10:52, 10:53
Jizydór • 08:48, 08:49, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
Jizydórk • 08:102, 08:103
Jizydórka • 08:102, 08:103
Joachim • 08:48, 08:49
Joachima • 08:48, 08:49
Joachimk • 08:48, 08:49
Joana • 08:48, 08:49
Joanka • 08:48, 08:49, 08:102, 08:103
Joanna • 08:48, 08:49
Joela (Ksãga Joela) • 12:32
Jola • 08:48, 08:49
Jolańta • 08:48, 08:49
jonowi (litowò-jonowi akùmùlatór) • 09:80, 09:81
Jop(k) • 08:48, 08:49
jotacjô • 10:18, 10:19
jotowanié • 10:18, 10:19
Jowita • 08:48, 08:49
Jowitka • 08:48, 08:49, 08:102, 08:103
Jozafat • 08:48, 08:49
Jozafatk • 08:48, 08:49
Jozuégò (Ksãga Jozuégò) • 12:31
Jófk(a) • 08:48, 08:49

Jómno • 10:60, 10:61
Jón • 08:48, 08:49
Jónasza (Ksãga Jónasza) • 12:32
Jónk • 08:48, 08:49
Jówa • 08:48, 08:49
Józef • 08:48, 08:49, 08:104, 08:105
Józefa • 08:48, 08:49
Józefa Hallera (Centrum Pamiãcë Józefa Hallera) • 10:52, 10:53
Józefinka • 08:102, 08:103
Józefk • 08:48, 08:49
Józk • 08:48, 08:49
Józta • 08:48, 08:49
Józwa • 08:48, 08:49
Józy • 08:48, 08:49, 08:104, 08:105
Józynka • 08:102, 08:103
Jóżi • 08:48, 08:49
-jô • 09:264, 09:265
jôchim • 07P:38, 07K:38
jôdajk • 10:322, 10:323, 10:330, 10:331, 10:332, 10:335
jôdajka • 10:322, 10:323, 10:332, 10:335
jôdôcz • 10:322, 10:323, 10:328, 10:329, 10:332, 10:333
jôdôczka • 10:322, 10:323, 10:332, 10:333
jôdôrka • 10:322, 10:323, 10:332, 10:333
jôdôrz • 10:322, 10:323, 10:330, 10:331, 10:332, 10:333
jôłczec • 07P:71, 07K:71
jôpsc • 07P:71, 07K:71, 11:17
jôrchla • 07P:71, 07K:71
jubilat • 11:44
jubilatka • 11:44
jubileùsz • 11:45
judaizm • 12:25
Judë (Lëst sw. Judë Apòsztoła) • 12:31
Judita • 08:50, 08:51
Juditë (Ksãga Juditë) • 12:31
Juditka • 08:50, 08:51
Jul(k) • 08:50, 08:51
Juleczka • 08:50, 08:51
Juléczk • 08:50, 08:51
Juli • 08:50, 08:51, 08:104, 08:105
Juliana • 08:50, 08:51
Julianna • 08:50, 08:51
Julión • 08:50, 08:51, 08:104, 08:105
Juliô • 08:50, 08:51
Julis(z)k • 08:50, 08:51
Juliszka • 08:50, 08:51
Julita • 08:50, 08:51
Juliusz • 08:50, 08:51, 08:104, 08:105
Julius(z)k • 08:50, 08:51
Julka • 08:50, 08:51
Jurata • 10:90, 10:91
Jurk • 08:48, 08:49
Justi • 08:50, 08:51, 08:104, 08:105
Justin • 08:50, 08:51, 08:104, 08:105
Justina • 08:50, 08:51, 08:102, 08:103
Justinión • 08:50, 08:51, 08:104, 08:105
Justiniónk • 08:50, 08:51
Justink • 08:50, 08:51
Justinka • 08:50, 08:51, 08:102, 08:103
Justk • 08:50, 08:51
justowanié • 09:76, 09:77
Juszczi • 10:82, 10:83
Jutrzénka • 10:54, 10:55
J. Wujka (Katolëckô Biblëjô ks. J. Wujka) • 12:30

K

-k • 08:204, 08:205, 09:228, 09:229
-ka • 08:204, 08:205, 09:228, 09:229, 09:232, 09:233
kabaretnô drama • 07P:33, 07K:33
kabel (drëkarkòwi kabel) • 09:96, 09:97
kabel (kóncentriczny kabel) • 09:78, 09:79
kabel LPT • 09:96, 09:97
kabel null-mòdem • 09:76, 09:77
kabel (régòwi kabel) • 09:94, 09:95
kabel (régòwi kabel ze skrziżowanim) • 09:76, 09:77
kabel (równolegli kabel) • 09:96, 09:97
kabel RS-232 • 09:94, 09:95
kabel (widny kabel) • 09:106, 09:107
kablowi mòdem • 09:76, 09:77
kachlowi rendering • 09:76, 09:77
Kack (Môłi Kack) • 10:112, 10:113
Kack (Wiôldżi Kack) • 10:114, 10:115

kaczka • 10:328, 10:329, 10:334, 10:335, 11:18
Kaczkòwò • 10:108, 10:109
kaczuszka • 10:328, 10:329, 10:334, 10:335
Kadijka • 08:52, 08:53
Kadiô • 08:52, 08:53
kadmòwi (niklowò-kadmòwi akùmùlator) • 09:86, 09:87
kadzëdła (ministrant kadzëdła) • 11:49
kadzëdła (służka kadzëdła) • 11:49
Kadzmiera • 08:50, 08:51
Kadzmiérka • 08:50, 08:51
Kadzmiérz • 08:50, 08:51, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
Kaja • 08:50, 08:51
kajak • 09:26, 09:27
kajakòwi tur • 09:26, 09:27
Kajetón • 08:50, 08:51, 08:104, 08:105
Kajetónk • 08:50, 08:51, 08:102, 08:103
Kajfôsz • 08:50, 08:51, 08:106, 08:107
Kajfôszk • 08:50, 08:51
Kajka • 08:50, 08:51
Kajn • 08:50, 08:51
Kajnk • 08:50, 08:51
kalãdarzowé miono • 10:38, 10:39
Kalenda • 11:24
Kalëna • 08:50, 08:51
Kalënka • 08:50, 08:51
Kalëska • 10:74, 10:75, 10:82, 10:83
kalibracjô • 09:76, 09:77
Kalifòrniô • 07P:42, 07K:42
kaligrafòwi • 09:262, 09:263
Kalisz • 10:80, 10:81
kalka • 10:38, 10:39, 11:76
kalkòwanié • 10:38, 10:39
kalmùs • 11:18
kalmùsowô • 09:226, 09:227, 09:230, 09:231
kalmùsowô (gòrzôłka kalmùsowô) • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227
Kalwarie (w Wejrowie i Wielu) • 12:18
Kalwarijskô Òpiekùnka • 08:272, 08:273
Kalwariô (w Palestinie) • 12:18
kalwin • 12:25
kalwinizm • 12:25
kalwinka • 12:25
kalwińskô Biblëjô • 12:30
Kambòdżô • 07P:42, 07K:42
Kaméla • 10:78, 10:79
kaméra (cëfrowô kaméra) • 09:62, 09:63
kaméra (jinternetowô kaméra) • 09:74, 09:75
Kamiannô Góra • 10:112, 10:113
Kamianny Pòtok • 10:114, 10:115
Kamiéń • 10:108, 10:109
Kamiéńca (Królewskô Kamiéńca) • 10:76, 10:77
Kamiéńca (Szlachetnô Kamiéńca) • 10:78, 10:79
Kamil • 08:50, 08:51
Kamila • 08:50, 08:51
Kamilk • 08:50, 08:51, 08:102, 08:103
Kamilka • 08:50, 08:51, 08:102, 08:103
Kamnica • 10:58, 10:59
kampanila • 12:18
kampanonim • 10:38, 10:39
kampanonimiô • 11:29
kanadijka • 09:26, 09:27
kancjónôł • 12:18
kandelaber • 12:18
kania • 11:17
Kanie (gòdë w Galilesczi Kanie) • 11:23
kani (scynanié kani) • 10:124, 10:125, 10:130, 10:131, 10:136, 10:137, 12:35
kani (scynaniô kani) • 10:136, 10:137
kani (scynaniégò kani) • 10:136, 10:137
kanon Swiãtëch Pismionów • 12:30
kanoniczné prawò • 11:45
kanonicznô kòmżô • 11:48
kanón • 11:45
kanónik • 11:45
kanónik (czesty kanónik) • 11:45
kanónik (jawerny kanónik) • 11:45
kanónik (kapitulny kanónik) • 11:45
kanóniô • 11:45
kantik • 12:19
kanticzka • 12:18
kantór • 12:18
kańta • 09:42, 09:43
kańtowé złączé • 09:76, 09:77

kapa • 11:45
kapelón • 11:45
kapelusz (kardinalsczi kapelusz) • 11:45
kapitón • 09:26, 09:27
kapitulny kanónik • 11:45
kapitulny (kòscół kapitulny) • 12:19
kapitulôrz • 11:45
kapituła • 11:45, 12:19
kapituła (generalnô kapituła) • 11:45
kapituła (katedralnô kapituła) • 11:45
kapituła (kòlegiackô kapituła) • 11:45
kapituła (ògłowô kapituła) • 11:45
kapituła (prowincjalnô kapituła) • 11:45
kapituła (zôkònnô kapituła) • 11:45
kaplëca • 12:18
Kaplëca • 10:78, 10:79
kaplëca adoracji • 12:18
Kapłańskô Ksãga • 12:31
kapłaństwò • 11:45
kapselkòwanié paczétów • 09:104, 09:105
kapùsta (kaszëbskô kapùsta) • 10:152, 10:153, 10:158, 10:159, 10:161, 10:162
kapùsta z grzëbama • 10:152, 10:153, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
kapùzka • 09:76, 09:77
karabink • 09:22, 09:23
Karczemczi • 10:108, 10:109
Karczéwkò • 10:76, 10:77
Karczma (Gmina Nowô Karczma) • 10:84, 10:85
Karczma (Nowô Karczma) • 10:86, 10:87
kardinalné cnoté • 11:32
kardinalsczi kapelusz • 11:45
kardinôł • 11:45
Karina • 08:50, 08:51
Karinka • 08:50, 08:51
Karmel (Matka Bòżô z Górë Karmel) • 12:51, 12:187
karnawôł • 11:26
karné pòle • 09:26, 09:27
karno • 09:26, 09:27
karno brëkòwników • 09:76, 09:77
karno (diskùsëjné karno) • 09:66, 09:67, 11:137, 11:275
karno (spòrtowé karno) • 09:20, 09:21
karnôl • 09:76, 09:77, 11:137, 11:275
karnôl (jinternetowi karnôl) • 09:74, 09:75
karnôl alfa • 09:76, 09:77
karny • 09:28, 09:29
Karola • 08:50, 08:51
Karolëna • 08:50, 08:51
Karolënka • 08:50, 08:51
Karolka • 08:50, 08:51
Karól • 08:50, 08:51, 08:108, 08:109
Karólk • 08:50, 08:51
karp • 08:178, 08:179
karpa • 09:212, 09:213
Karpi • 08:60, 08:61, 08:104, 08:105
kartë • 11:61
Kartësczi Kréz • 10:72, 10:73
Kartkòwò • 10:56, 10:57
kartridż • 09:88, 09:89
Kartuze • 09:122, 09:123, 10:50, 10:51
Kartuzë • 10:72, 10:73
Kartuzë (Gmina Kartuzë) • 10:74, 10:75
karus • 11:18
Karwica • 10:88, 10:89
Karwinë • 10:112, 10:113
Karwińsczé Błota I (Pierszô Réga) • 10:90, 10:91
Karwińsczé Błota II (Drëgô Rega) • 10:90, 10:91
Karwiô • 10:94, 10:95
Karwno • 10:56, 10:57
Karzcëno • 10:102, 10:103
Karznica (Kaszëbskô Karznica) • 10:100, 10:101
Karznica (Niemieckô Karznica) • 10:94, 10:95
Kasjusz • 08:50, 08:51
Kasjuszk • 08:50, 08:51
kaskadowé arkùsze mòdłów • 09:76, 09:77
kasowanié • 09:76, 09:77
kasper • 10:156, 10:157, 10:158, 10:160, 10:161
Kasper • 08:50, 08:51
Kaspérk • 08:50, 08:51
Kastór • 08:50, 08:51, 08:106, 08:107
Kastórk • 08:50, 08:51, 08:102, 08:103
Kaszeczka • 08:50, 08:51

Kaszëbë • 09:120, 09:121
kaszëbienié • 10:18, 10:19, 10:38, 10:39
kaszëbizm • 10:38, 10:39
Kaszëbka • 10:318, 10:319
Kaszëb (Królewa Kaszëb) • 08:272, 08:273
Kaszëbów (Matinka Kaszëbów) • 08:274, 08:275, 12:59, 12:195
Kaszëbsczé Mùzeum miona Frãcëczka Trédra • 10:50, 10:51
Kaszëbsczé (Zôpadno-Kaszëbsczé Mùzeum w Bëtowie) • 10:44, 10:45
Kaszëbsczégò (Kòmisëjô Edukacëji Kaszëbsczégò Jãzëka) • 07P:29, 07K:29
Kaszëbsczégò (Kòmisëjô Edukacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
Kaszëbsczégò (Kòmisëjô Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
Kaszëbsczégò (Kòmisëjô Standarizacëji i Normalizacëji Kaszëbsczégò Jãzéka) • 07P:29, 07K:29
Kaszëbsczégò (Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
Kaszëbsczégò (Mediowò Kòmisëjô Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
Kaszëbsczégò (Part Historii Gardu Zôpadno-Kaszëbsczégò Mùzeum) • 10:44, 10:45
Kaszëbsczégò (Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka) • 07P:29, 07K:29
kaszëbsczi bigòs • 10:155, 10:156, 10:158, 10:159, 10:161, 10:162
Kaszëbsczi (Królewò Naszi Kaszëbsczi Zemi) • 12:57, 12:193
Kaszëbsczi (Mùzeum – Kaszëbsczi Etnografny Park miona Tédorë i Jizydora Gùlgòwsczich we Wdzydzach) • 10:52, 10:53
Kaszëbsczi (Mùzeum Kaszëbsczi Ceramiczi Neclów w Chmielnie) • 10:46, 10:47
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié • 07P:30, 07K:30, 07P:63, 07K:63
Kaszëbskò-Pòmòrsczi (Mùzeum Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë ë Mùzyczi we Wejrowie) • 10:52, 10:53
Kaszëbskô (Gbùrka Kaszëbskô) • 12:56, 12:192
Kaszëbskô Karznica • 10:100, 10:101
Kaszëbskô Królewa • 08:272, 08:273
Kaszëbskô Królewô • 12:56, 12:192
kaszëbskô kapùsta • 10:152, 10:153, 10:158, 10:159, 10:161, 10:162
Kaszëbskô Madonna • 12:56, 12:192
Kaszëbskô Nënka • 12:56, 12:192
Kaszëbskô Rodzyn Królewô • 08:272, 08:273, 12:56, 12:193
Kaszëbskô (Swiónowskô Cëdnô Kaszëbskô Matinka) • 12:62, 12:198
Kaszëneczka • 08:50, 08:51
Kaszinka • 08:50, 08:51
Kasz(k)a • 08:50, 08:51
kasztel • 12:19
kasztelón • 12:19
kasztelónka • 12:19
kasztón • 11:17
Kaszub (Królewô Kaszub) • 12:57, 12:193
Kaszubë • 09:120, 09:121
Kaszubka • 10:318, 10:319
Kaszulinka • 08:50, 08:51
Kaszul(k)a • 08:50, 08:51
katalogòwé ùsłëdżi • 09:76, 09:77
katalogów (drzewò katalogów) • 09:66, 09:67
katalóg (adresowi katalóg) • 09:56, 09:57
katalóg (domëslny katalóg) • 09:66, 09:67
katalóg (domôcy katalóg) • 09:66, 09:67
katalóg (główny katalóg) • 09:72, 09:73
katalóg (òjcowi katalóg) • 09:88, 09:89
katalóg (swòjny katalóg) • 09:66, 09:67
katalóg (tematiczny katalóg) • 09:102, 09:103
Katarzëna • 08:50, 08:51
Katarzënë (na Katarzënë) • 10:124, 10:125
Katarzënka • 08:50, 08:51

katarzinczi • 11:29
Katasz(k)a • 08:50, 08:51
katecheta • 11:34, 11:45
katechetka • 11:45
katechista • 11:45
katechistka • 11:45
katechizna • 07P:56, 07K:55
katechùmenat • 11:34
katechùmeni • 11:34
katedra • 11:45
katedralnô kapituła • 11:45
katedralny (kòscół katedralny) • 11:46
kategòrëjô • 11:140, 11:278
kategòriô • 09:42, 09:43, 10:18, 10:19, 10:38, 10:39
kategòriô (słowòtwórzbnô kategòriô) • 10:28, 10:29
katena • 12:30
katédra • 12:19
katédralny (kòscół katédralny) • 12:19
katédratik • 12:19
katézmus • 07P:56, 07K:56, 11:34
Katinka • 08:50, 08:51
katolëcczi • 12:25
katolëcëzm • 12:25
Katolëckô Biblëjô ks. J. Wujka • 12:30
katolëczka • 12:25
katolëk • 12:25
kawalér • 12:12
kawalérszi wieczór • 12:12
kawelk • 09:42, 09:43
kawelkòwi dzél • 09:42, 09:43
kawiarniô (jinternetowô kawiarniô) • 09:76, 09:77
kazac • 08:176, 08:177
Kazém • 08:50, 08:51
Kaz(k) • 08:50, 08:51
Kaz(k)a • 08:50, 08:51
kaznodzeja • 11:45
kaznodzeje (misyjny kaznodzeje) • 12:26
kazuczi • 11:29
Kazulk • 08:50, 08:51
kazus • 12:38
Kazy • 08:50, 08:51, 08:104, 08:105
kąpnica • 11:52
Kątë (Rëbacczé Kątë) • 10:46, 10:47
Kãbłowò • 10:88, 10:89, 10:106, 10:107
kãpac • 08:180, 08:181
Kãpice • 10:94, 10:95
Kãpice (Gmina Kãpice) • 10:98, 10:99
Kãpino • 10:110, 10:111
Kãtrzëno • 10:106, 10:107
Kczewò • 10:76, 10:77
kibic • 09:26, 09:27
Kinga • 08:50, 08:51
Kinia • 08:50, 08:51
klamra • 11:51
klamra (kwadratnô klamra) • 09:34, 09:35
klamra (òkrãgłô klamra) • 09:34, 09:35
klamra (prostô klamra) • 09:34, 09:35
klamrowé (zdanié klamrowé) • 12:42
klaprë • 10:128, 10:129
Klara • 08:50, 08:51
Klarka • 08:50, 08:51
klasa • 09:42, 09:43
klastér • 09:76, 09:77
klasyczny ôrt • 09:22, 09:23
Klausznik • 10:46, 10:47
Klaùdi • 08:50, 08:51, 08:104, 08:105
Klaùdiô • 08:50, 08:51
Klaùdiusz • 08:50, 08:51
Klaùdiuszk • 08:50, 08:51
Klaùdka • 08:50, 08:51
Klaùs • 08:56, 08:57
klaùzula • 09:42, 09:43
klaùzura • 11:45
kląszczoch • 10:324, 10:325, 10:330, 10:331
klãczący (pòkùtnicë klãczący) • 11:40
klãkòsôd • 09:76, 09:77
klãsac • 10:330, 10:331
klãsalëna • 10:324, 10:325, 10:332, 10:335
klãsała • 10:324, 10:325, 10:330, 10:331, 10:332, 10:335
klãsk • 10:324, 10:325, 10:332, 10:333
klãskac • 10:328, 10:329, 10:331, 10:332, 10:332, 10:333
klãskała • 10:324, 10:325, 10:330, 10:331
klãskôcz • 10:324, 10:325, 10:328, 10:329, 10:332, 10:333

klãskôczka • 10:324, 10:325, 10:332, 10:333
klãskùlc • 10:324, 10:325, 10:332, 10:333
klãsnica • 10:324, 10:325, 10:332, 10:335
klãsnik • 10:324, 10:325, 10:330, 10:331, 10:332, 10:335
klãszczec • 10:330, 10:331
klecha • 11:45
klerik • 11:45
Kleszczińc • 10:56, 10:57
Kléja • 08:50, 08:51
Kléma • 08:50, 08:51
Klémãs • 08:50, 08:51
Klémãsk • 08:50, 08:51
Klémãtina • 08:50, 08:51, 08:102, 08:103
Klémãtinka • 08:50, 08:51, 08:102, 08:103
Kléò • 08:50, 08:51
Kléòpatra • 08:50, 08:51
Klëcëno • 10:96, 10:97
Klëczi • 10:52, 10:53, 10:102, 10:103
klëczec • 10:318, 10:319
klëczenié • 12:25
klëczné • 12:26
klëczné zôkónë • 11:50
Klëkach (Mùzeum Słowińsczi Wsë w Klëkach) • 10:52, 10:53
Klëkòwô Hëta • 10:78, 10:79
klient FTP • 09:76, 09:77
klient-serwer • 09:76, 09:77
klik • 09:76, 09:77
klikac • 09:76, 09:77
klikanié • 09:76, 09:77
Klimk • 08:50, 08:51
Klińcz (Môłi Klińcz) • 10:82, 10:83
Klińcz (Nowi Klińcz) • 10:82, 10:83
Klińcz (Wiôldżi Klińcz) • 10:84, 10:85
klipart • 09:76, 09:77
Klotilda • 08:52, 08:53, 08:102, 08:103
Klotildka • 08:50, 08:51, 08:102, 08:103
klón • 11:17
klósczi (Môrcyńsczé klósczi) • 10:150, 10:151
klósczi z makã • 10:155, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
klóseczczi z grzëbów • 10:152, 10:153, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
klósk • 09:206, 09:207
klóska • 07P:52, 07K:52, 09:206, 09:207
klóskama (sliwë z klóskama ë rozynama) • 10:156, 10:157, 10:162, 10:163
Klôskòwò • 10:66, 10:67
klôsztorë (miészóné klôsztorë) • 11:45
klôsztorë (pòdwójné klôsztorë) • 11:45
klôsztorné pannë • 11:45
klôsztornica • 11:50
klôsztorniców (pòdwëższô klôsztorniców) • 11:48
klôsztornik • 11:50
klôsztorników (pòdwëższi klôsztorników) • 11:48
klôsztornô cela • 11:45
klôsztornô jizba • 11:45
klôsztornô panna • 11:50
klôsztór • 11:45
Klôwkòwò • 10:64, 10:65
klubù (przédnik klubù) • 09:18, 09:19
klucz • 09:76, 09:77
Klucza (Jinfrastruktura Òglowégò Klucza) • 09:74, 09:75
kluczã (kriptografiô z asymetricznym kluczã) • 09:58, 09:59
kluczã (kriptografiô z pùblicznym kluczã) • 09:58, 09:59
klucze (fùnkcyjné klucze) • 09:96, 09:97
klucze (słowa klucze) • 09:98, 09:99
klucz (jawny klucz) • 09:94, 09:95
klucz (krëjamny klucz) • 09:92, 09:93
klucz (priwatny klucz) • 09:92, 09:93
klucz (pùbliczny klucz) • 09:94, 09:95
klucz rejestru • 09:76, 09:77
klucz (sprzãtowi klucz) • 09:98, 09:99
klucz (szifrëjący klucz) • 09:100, 09:101
klucz wieledostãpù • 09:94, 09:95
klucz (zdechłi klucz) • 09:108, 09:109
kluczowé słowa • 09:98, 09:99
kluczowô (104-kluczowô plata) • 09:56, 09:57
kluczowô (83-kluczowô plata) • 09:56, 09:57

kluczów (zestôwk kluczów) • 09:110, 09:111
kluczplata • 09:76, 09:77
kluczplata AT • 09:76, 09:77
kluczplata Dvoraka • 09:76, 09:77
kluczplata (ekstra kluczplata) • 09:68, 09:69
kluczplata (ergònomicznô kluczplata) • 09:68, 09:69
kluczplata (głównô kluczplata) • 09:72, 09:73
kluczplata (membranowô kluczplata) • 09:82, 09:83
kluczplata (mùltimedialnô kluczplata) • 09:84, 09:85
kluczplata (numerycznô kluczplata) • 09:86, 09:87
kluczplata programistë • 09:76, 09:77
kluczplata (rozszerzonô kluczplata) • 09:96, 09:97
kluczplatë (ùkłôd kluczplatë) • 09:104, 09:105
klusczi z makã • 10:154
kluska • 10:324, 10:325, 10:332, 10:333
kluskac • 10:330, 10:331, 10:332, 10:333
kluskała • 10:324, 10:325, 10:330, 10:331
Kłanino • 10:90, 10:91
Kłączno • 10:60, 10:61
Kłobùczëno • 10:82, 10:83
Kłosë • 10:56, 10:57
Kłosowò • 10:76, 10:77
Kłódawa • 10:64, 10:65
kmòter • 11:34
kmòtra • 11:34
kmòtrowinë • 10:318, 10:319
Kniewò • 10:110, 10:111
knopik • 11:97, 11:233
kò- • 09:112, 09:113
kòadiutor • 11:45
Kòbëlé • 10:86, 10:87
Kòbëlnica • 10:98, 10:99
Kòbëlnica (Gmina Kòbëlnica) • 10:98, 10:99
Kòbëlôsz • 10:106, 10:107
kòbiéta • 08:196, 08:197, 08:204, 08:205
Kòbiéta • 12:56, 12:193
Kòbùsewò • 10:76, 10:77
Kòchanowò • 10:106, 10:107
Kòchón • 08:74, 08:75
Kòchónk • 08:74, 08:75
kòcô wiara • 12:27
Kòczała • 10:70, 10:71
Kòczała (Gmina Kòczała) • 10:70, 10:71
kòd felë • 09:78, 09:79
kòd (maszinowi kòd) • 09:82, 09:83
kòd (ósemkòwi kòd) • 09:88, 09:89
kòd przistãpù • 09:78, 09:79
kòd (zdrzódłowi kòd) • 09:108, 09:109
kòdek • 09:112, 09:113
kòdek (programòwi) • 09:76, 09:77
kòdek (sprzãtowi) • 09:76, 09:77
kòdë (regionalnë kòdë) • 09:78, 09:79
kòdë regionów • 09:78, 09:79
kòdowanié • 09:78, 09:79
Kòheleta (Ksãga Kòheleta abò Eklezjastesa) • 12:32
kòine • 12:30
kòjincydencjô • 11:27
Kòkòszczi • 10:110, 10:111
kòlano • 08:180, 08:181
kòlarstwò • 09:24, 09:25
kòlãda • 11:24
kòlãdnicë • 11:24
kòlbrzegòwô drama • 07P:32, 07K:32
Kòleczkòwò • 10:108, 10:109
kòlegiacczi (kòscół kòlegiacczi) • 12:19
kòlegiackô kapituła • 11:45
kòlegiata • 11:45, 12:19
kòlektiwny (jistnik kòlektiwny) • 12:37
kòlokacje • 11:76
Kòloniô • 10:74, 10:75
Kòloniô (Marszewskô Kòloniô) • 10:72, 10:73
kòloratka • 11:45
Kòlosanów (Lëst sw. Pawła do Kòlosanów) • 12:30
kòlór • 09:268, 09:269
kòlôrz • 09:24, 09:25
Kòlumbiô • 07P:41, 07K:41, 07P:42, 07K:42

kòlumnowi akceńt • 10:18, 10:19
kòlumnowi przezwãk • 10:18, 10:19
kòła (dzél kòła) • 09:40, 09:41
kòła (òdcynk kòła) • 09:46, 09:47
kòła (parm kòła) • 09:46, 09:47
kòłcz (pògrzebòwi kòłcz) • 10:150, 10:151
Kòłdowò • 10:68, 10:69
kòło • 07P:44, 07K:44, 09:42, 09:43
kòło (òpisóné kòło) • 09:46, 09:47
kòło (wiôldżé kòło) • 09:54, 09:55
kòło (wpisóné kòło) • 09:54, 09:55
kòm- • 09:112, 09:113
kòma • 11:51
kòmenda • 09:90, 09:91
kòmentôrz • 11:37, 11:57, 11:62
kòmentôrz (aùtorsczi kòmentôrz) • 11:62
kòmeżka • 11:45
Kòmiłowò • 10:98, 10:99
kòmisëjô • 08:24, 08:25
Kòmisëjô (Mediowò Kòmisëjô Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
Kòmisëjô (Mediowò-Ùrzãdowô Kòmisëjô) • 07P:29, 07K:29
Kòmisëjô Edukacëji Kaszëbsczégò Jãzëka • 07P:29, 07K:29
Kòmisëjô Edukacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka • 08:24, 08:25
Kòmisëjô Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka • 08:24, 08:25
Kòmisëjô Standarizacëji i Normalizacëji Kaszëbsczégò Jãzéka • 07P:29, 07K:29
Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka • 08:24, 08:25
kòmisjô • 09:18, 09:19
Kòmisjô Administracji i Bënowëch Sprawów • 09:18, 09:19
Kòmisjô Bùtnowëch Sprawów • 09:20, 09:21
Kòmisjô do Sprawów Eùropejsczi Ùnii • 09:18, 09:19
Kòmisjô do Sprawów Państwòwégò Dozéru • 09:18, 09:19
Kòmisjô do Sprawów Szpecjalnëch Służbów • 09:18, 09:19
Kòmisjô Edukacji, Nôùczi i Młodzëznë • 09:18, 09:19
Kòmisjô Fizyczny Kùlturë i Spòrtu • 09:18, 09:19
Kòmisjô Gbùrzeniô i Rozwiju Wsë • 09:18, 09:19
Kòmisjô Gòspòdarzënkù • 09:18, 09:19
Kòmisjô Jinfrasztrukturë • 09:18, 09:19
Kòmisjô Kònstitucjowi Òdpòwiedzalnotë • 09:18, 09:19
Kòmisjô Kùlturë i Mediów • 09:18, 09:19
Kòmisjô Łączbë z Pòlôchama za Grańcą • 09:18, 09:19
Kòmisjô Nôrodnëch i Etnicznëch Miészëznów • 09:18, 09:19
Kòmisjô Nôrodny Òbronë • 09:18, 09:19
Kòmisjô Òchronë Strzodowiska, Nôtërnëch Bòkadosców i Lasowiznë • 09:18, 09:19
Kòmisjô Państwòwégò Skarbù • 09:20, 09:21
Kòmisjô Pòsélcowi Eticzi • 09:18, 09:19
Kòmisjô Pùbliczny Dëtkòwiznë • 09:18, 09:19
Kòmisjô Regùlaminowô i Pòsélcowëch Sprawów • 09:18, 09:19
Kòmisjô Spòlëznowi Pòliticzi i Rodzëznë • 09:18, 09:19
Kòmisjô Sprawiedlëwòtë i Prawów Człowieka • 09:20, 09:21
Kòmisjô Teritorialny Samòrządzënë i Regionalny Pòliticzi • 09:18, 09:19
Kòmisjô (Ùchwôlënkòwò Kòmisjô) • 09:20, 09:21
Kòmisjô Zdrowiô • 09:20, 09:21
Kòmnino • 10:102, 10:103
kòmónijny stół • 12:17
Kòmórczëno • 10:98, 10:99
kòmórczi (adresa kòmórczi) • 09:56, 09:57
kòmórka • 09:42, 09:43, 09:78, 09:79, 11:153, 11:291
kòmpònowónô pòzwa • 10:38, 10:39, 10:44, 10:45

kòmpòzycjô • 10:26, 10:27
kòmpresji (miara kòmpresji) • 09:82, 09:83
kòmpresji [ramka (w kòmpresji)] • 09:94, 09:95
kòmpresjô • 09:78, 09:79
kòmpresjô (bezstratnô kòmpresjô) • 09:60, 09:61
kòmpresjô (stratnô kòmpresjô) • 09:100, 09:101
kòmpresowanié • 09:78, 09:79
kòmpùter • 09:78, 09:79
kòmpùter (domôcy kòmpùter) • 09:96?, 09:97?, 09:98, 09:99
kòmpùter (òsobisti kòmpùter) • 09:88, 09:89
kòmpùter (sécowi kòmpùter) • 09:98, 09:99
kòmpùter (stacjonarny kòmpùter) • 09:98, 09:99
kòmpùtrowé aczi-paczi • 09:78, 09:79
kòmpùtrowé piractwò • 09:78, 09:79
kòmpùtrowi wirus • 09:78, 09:79
kòmpùtrowò (projektowanié kòmpùtrowò wspòmôgóné) • 09:62, 09:63
kòmpùtrowô grafika • 09:78, 09:79
kòmpùtrowô jigra • 09:78, 09:79
kòmpùtrowô (miastowô kòmpùtrowô séc) • 09:82, 09:83
kòmpùtrowô (rozwlekłô kòmpùtrowô séc) • 09:96, 09:97
kòmpùtrowô séc • 09:78, 09:79
kòmùnikacji [pòzwa (do kòmùnikacji)] • 11:138, 11:275
kòmùnikat felë • 09:78, 09:79
kòmùtowóné pòłączenié • 09:78, 09:79
kòmùtowónô (z) rzeszka • 09:78, 09:79
kòmùtowóny przistãp • 09:78, 09:79
kòmeżka • 11:48
kòmżô • 11:45
kòmżô (kanonicznô kòmżô) • 11:48
kòmżô (prałackô kòmżô) • 11:48
kòn- • 09:112, 09:113
kònektiw • 10:26, 10:27
kònferencjô • 11:45
kònfesjonôł • 11:40
kònfesjónôł • 12:19152
kònfesjô • 12:19
kònfirmacjô • 11:40
Kònia (Wielestarny Kònkùrs Sodłowégò Kònia) • 09:24, 09:25
kòniach (jeżdżenié na kòniach) • 09:24, 09:25
kòniak • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:232, 09:233
kòniugacjô • 12:37
kòniunkcjô • 09:42, 09:43, 12:39
kòniunktiw • 12:38
kònkatenacjô • 12:30
kònkatédra • 12:19
kònklawe • 11:45
kònkòrdancjô • 12:30
kònkòrdat • 11:45
kònkretny (jistnik kònkretny) • 12:37
Kònkùrs (Wielestarny Kònkùrs Sodłowégò Kònia) • 09:24, 09:25
kònnô jazda • 09:24, 09:25
kònopeùm • 12:19
Kònôrzënë • 10:66, 10:67, 10:86, 10:87
Kònôrzënë (Gmina Kònôrzënë) • 10:66, 10:67
kònsekracjô • 11:45
kònsekrator • 11:45
kònsekrowóny • 12:19
kònsonant • 10:22, 10:23
kònstantinopòlsczi (Nicejskò-kònstantinopòlsczi symbòl) • 12:20
kònstitucje (apòsztolsczé kònstitucje) • 11:42
kònstitucje (zôkònné kònstitucje) • 11:50
Kònstitucjowi (Kòmisjô Kònstitucjowi Òdpòwiedzalnotë) • 09:18, 09:19
kònstrukcjô • 09:42, 09:43
kònsumeńt • 11:19
kònsystôrz • 11:46
kòntakt • 11:140, 11:278
kòntaminacjô • 10:38, 10:39
kòntemplacjô • 12:19
kònto • 09:76, 09:77
kònto (pòcztowé kònto) • 09:90, 09:91

kòntrolka activeX • 09:56, 09:57
kòntrolnô [skaner (kòntrolnô aplikacjô)] • 09:98, 09:99
kònwersjô • 10:26, 10:27, 10:38, 10:39, 12:25
kònwertita • 12:25
kònwertitka • 12:25
kònweńt seniorów • 09:18, 09:19
kòńtrast • 07P:33, 07K:33
Kòpalëno • 10:104, 10:105
Kòpernica • 10:64, 10:65
Kòpi • 08:60, 08:61, 08:104, 08:105
kòpniãcé • 09:28, 09:29
kòpùła • 12:19
Kòran • 12:30
Kòrdi • 08:52, 08:53, 08:104, 08:105
Kòrdión • 08:52, 08:53, 08:104, 08:105
Kòrdiónk • 08:52, 08:53
kòrekcjô perspektiwë • 09:78, 09:79
kòrekta felów • 09:78, 09:79
kòréktór (graficzny kòréktór) • 09:72, 09:73
kòrelacjô • 09:42, 09:43
kòrespòndencjô • 11:37, 11:56, 11:62
kòrespòndencjô (serijnô kòrespòndencjô) • 09:96, 09:97
kòrespòndencyjnô lësta • 09:66, 09:67
Kòrintczików (I Lëst sw. Pawła do Kòrintczików) • 12:30
Kòrintczików (II Lëst sw. Pawła do Kòrintczików) • 12:30
Kòrneliô • 08:52, 08:53
kòrner • 09:28, 09:29
kòrnet • 11:46
Kòrné • 10:82, 10:83
Kòrnél • 08:52, 08:53
Kòrnéliusz • 08:52, 08:53, 08:102, 08:103
Kòrnéliuszk • 08:102, 08:103
Kòrnélk • 08:52, 08:53
Kòrnél(k) • 08:102, 08:103
Kòrnélka • 08:52, 08:53, 08:102, 08:103
kòrnus • 09:218, 09:219, 09:220, 09:221, 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231, 09:232, 09:233
kòrnus (jałówcowi kòrnus) • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227
kòrnus (jarzëbny kòrnus) • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:230, 09:231
kòrnus (òrzeszny kòrnus) • 09:220, 09:221, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:230, 09:231
kòrpëcza • 10:326, 10:327, 10:334, 10:335
kòrpëczk • 10:326, 10:327, 10:332, 10:333
kòrpëczka • 10:332, 10:333, 10:334, 10:335
kòrt • 09:26, 09:27
kòrunë drzéwiãt • 11:17
kòrunka • 12:19
Kòrunka do Bóżégò Miłoserdzô • 12:19
kòrzéń • 09:72, 09:73
Kòrzëbié • 10:98, 10:99
kòscelné prawò • 11:45
kòscelny • 11:46
kòscelny himn • 12:19
kòscelny slub • 12:12
Kòscersczi Kréz • 10:80, 10:81
Kòscersczi Zemi (Mùzeum Kòscersczi Zemi) • 10:50, 10:51
Kòscérskô Hëta • 10:82, 10:83
Kòscerskô Pani • 12:56, 12:193
Kòscérskô (Pani Kòscérskô) • 08:272, 08:273, 12:61, 12:197
Kòscérzna • 09:120, 09:121, 10:50, 10:51, 10:80, 10:81
Kòscérzna (Gmina Kòscérzna) • 10:82, 10:83
Kòscoła (Matczi Bòsczi Królewi Kòscoła) • 11:30
Kòscoła (NMPannë, Matczi Kòscoła) • 12:53, 12:189
kòscoła (patrón kòscoła) • 12:20
Kòscoła (Tip Kòscoła) • 12:63, 12:199
Kòscoła (wëłączenié z Kòscoła) • 11:34
kòscół • 12:19
kòscół biskùpi • 11:46
kòscół (episkòpalny kòscół) • 12:24
kòscół farny • 12:19
kòscół filialny • 12:19
kòscół kapitulny • 12:19

kòscół katedralny • 11:46
kòscół katédralny • 12:19
kòscół kòlegiacczi • 12:19
kòscół parafialny • 12:19
kòscół rektorsczi • 12:19
kòscół szkòłowi • 12:19
kòscół zôkònny • 12:19
Kòsë • 10:74, 10:75
kòsmiczné (pòzwë kosmiczné) • 10:40, 10:41
kòsmonim • 10:38, 10:39
kòsmonimiô • 10:38, 10:39
Kòsobùdë • 10:62, 10:63
Kòsmòs • 11:46, 12:25
Kòsowò • 10:76, 10:77
Kòsôkòwò (Gmina Kòsôkòwò) • 10:90, 10:91
kòstka • 09:42, 09:43
Kòstkòwò • 10:106, 10:107
kòszikôrz • 09:24, 09:25
kòszowô bala • 09:22, 09:23
kòtë • 09:210, 09:211
Kòtowò • 10:96, 10:97
Kòtuszewò • 10:56, 10:57
Kòwôle • 10:72, 10:73, 10:76, 10:77
Kòwôlejce • 10:58, 10:59
Kòwôlewò • 10:110, 10:111
Kòzë • 10:56, 10:57
kòzeł • 08:176, 08:177
Kòzô Góra • 10:72, 10:73
kòżden • 11:178, 11:315
kòżderny • 11:178, 11:315
kòżdërny • 11:178, 11:315
kòżdi • 11:178, 11:315
Kòżëczkòwò • 10:74, 10:75
kómbajn • 09:78, 09:79
kómbinacjô • 09:42, 09:43
kómkara • 07P:50, 07K:50, 07P:52, 07K:52
kómparatiw • 12:39
kómpel • 07P:50, 07K:50, 07P:52, 07K:52
kómpilacjô • 09:78, 09:79
kómpilatór • 09:78, 09:79
kómpresjô dónëch • 09:78, 09:79
kón • 09:116, 09:117
kóncentriczny kabel • 09:78, 09:79
Kóndrôdk • 08:52, 08:53
kónfigùracjô • 09:78, 09:79
Kónrôd • 08:52, 08:53
kónsola • 09:78, 09:79
kónsola do grów • 09:78, 09:79
Kónst • 08:52, 08:53
Kónstancja • 09:16, 09:17
Kónstanti • 08:52, 08:53
Kónstantin • 08:52, 08:53, 08:102, 08:103
Kónstantink • 08:52, 08:53, 08:102, 08:103
Kónstãti • 08:52, 08:53
Kónstãtin • 08:52, 08:53
kóntekstowé menu • 09:78, 09:79
kónto (przistãpòwé kónto) • 09:92, 09:93
kóntrol • 09:78, 09:79
kóntrola pôroscë • 09:78, 09:79
kóntrola przistãpù • 09:78, 09:79
kóntroléra • 09:78, 09:79
kóntrolnô sëma • 09:78, 09:79
kóntrolny panel • 09:78, 09:79
kónwergencjô • 09:78, 09:79
kónwersjô • 09:78, 09:79
kònwersjô systemù lopków • 09:78, 09:79
kónwertér • 09:78, 09:79
kóń (trojańsczi kóń) • 09:104, 09:105
kóń z łãkama • 09:24, 09:25
Kóp(k) • 08:60, 08:61
Kôlbùdë • 10:72, 10:73
Kôlbùdë (Gmina Kôlbùdë) • 10:72, 10:73
Kôłczëgłowë • 10:56, 10:57
Kôłczëgłowë (Gmina Kôłczëgłowë) • 10:56, 10:57
Kôłczëgłówczi • 10:56, 10:57
kôłp • 11:18
Kôłpino • 10:66, 10:67, 10:74, 10:75
kôrbiónka • 07P:32, 07K:32, 09:78, 09:79, 11:141, 11:278
kôrbnica • 11:46
Kôrlëkòwò • 10:88, 10:89, 10:90, 10:91, 10:114, 10:115
Kôrsëno • 10:82, 10:83
Kôrsëno (Gmina Kôrsëno) • 10:80, 10:81
kôrta • 09:78, 09:79, 11:137, 11:275
kôrta (dzëkô kôrta) • 09:68, 09:69
kôrta (elektroniczno kôrta) • 09:68, 09:69

kôrta (graficznô kôrta) • 09:72, 09:73
kôrta (geògrafnô kôrta) • 11:37
kôrta (òbrôzkòwô kôrta) • 09:86, 09:87
kôrta (rozszerziwającô kôrta) • 09:96, 09:97
kôrta (sécowô kôrta) • 09:98, 09:99
kôrta (telewizyjnô kôrta) • 09:102, 09:103
kôrta TV • 09:102, 09:103
kôrta wideo • 09:78, 09:79
kôrta (zwãkòwô kôrta) • 09:110, 09:111
kôstka (pòcztowô kôstka) • 09:90, 09:91
Kôwczé • 10:58, 10:59
kôzalnica • 12:17
Krac • 08:58, 08:59
Kracy • 08:58, 08:59, 08:104, 08:105
krakéra • 09:78, 09:79
Krakówc ë Zôpadné Górczi • 10:110, 10:111
kram • 10:150, 10:151
Kramarzënë • 10:62, 10:63
kramòwac • 10:150, 10:151
kramónk • 10:150, 10:151
kratczi • 12:17
krąg • 10:148, 10:149, 10:150, 10:151
krãdżel • 10:148, 10:149, 10:150, 10:151
krãgã (cëskanié krãgã) • 09:20, 09:21
krãgle • 09:24, 09:25
Krãpa • 10:88, 10:89, 10:102, 10:103
krãpelfòczczi • 10:155, 10:156, 10:157, 10:158, 10:160, 10:161
Krãpsk • 10:68, 10:69
krewné słowò • 10:26, 10:27
krewnosc • 12:13
krewnotë (pòzwë krewnotë) • 10:32, 10:33
krewnô • 12:13
krewny • 12:13
kréw • 08:178, 08:179
Kréz (Bëtowsczi Kréz) • 10:54, 10:55
Kréz (Chòniczczi Kréz) • 10:62, 10:63
Kréz (Człëchòwsczi Kréz) • 10:66, 10:67
Kréz (Gduńsczi Kréz) • 10:72, 10:73
Kréz (Kartësczi Kréz) • 10:72, 10:73
Kréz (Kòscersczi Kréz) • 10:80, 10:81
Kréz (Lãbòrsczi Kréz) • 10:86, 10:87
Kréz (Pùcczi Kréz) • 10:90, 10:91
Kréz (Stołpsczi Kréz) • 10:94, 10:95
Kréz (Wejrowsczi Kréz) • 10:104, 10:105
krëchi • 09:120, 09:121
krëchta • 12:17, 12:19
krëczew • 10:306, 10:307
krëjamny klucz • 09:92, 09:93
krëlczi • 10:156, 10:157
krëlka • 10:159, 10:160
krëpa • 09:208, 09:209, 09:210, 09:211
krëpama (brzadowô z krëpama) • 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
krëpë • 09:208, 09:209, 09:210, 09:211, 10:154, 10:155, 10:161, 10:162
krëpë (rżané krëpë) • 10:157, 10:158
krëple • 10:154, 10:155, 10:158, 10:160, 10:161
Krëszëna • 10:98, 10:99
Krëszk • 08:52, 08:53
krëszka • 08:176, 08:177
Krëszka • 10:64, 10:65
Krësztof • 08:52, 08:53
Krësztófk • 08:52, 08:53
Krinica (Mòrskô Krinica) • 10:46, 10:47
kriptoanalizô • 09:80, 09:81
kriptografiô • 09:80, 09:81
kriptografiô (asymetricznô kriptografiô) • 09:58, 09:59
kriptografiô (symetricznô kriptografiô) • 09:100, 09:101
kriptografiô z asymetricznym kluczã • 09:58, 09:59
kriptografiô z pùblicznym kluczã • 09:58, 09:59
kriptosystem • 09:80, 09:81
Kristiana • 08:52, 08:53
Kristianka • 08:52, 08:53
Kristin • 08:52, 08:53, 08:102, 08:103
Kristina • 08:52, 08:53
Kristink • 08:52, 08:53, 08:102, 08:103
Kristinka • 08:102, 08:103
Kristión • 08:52, 08:53, 08:104, 08:105
Kristiónk • 08:52, 08:53
kriterium • 09:42, 09:43
kriticzny wëjątk • 09:84, 09:85
kritika tekstu • 11:43, 12:30

Krojantë • 10:64, 10:65
Krokowie (Regionalné Mùzeum w Krokowie) • 10:46, 10:47
Krokòwò • 10:50, 10:51, 10:90, 10:91
Krokòwò (Gmina Krokòwò) • 10:90, 10:91
kronika (tidzeniowô kronika) • 11:38, 11:61, 11:63
Kroników (Drëgô Ksãga Kroników) • 12:31
Kroników (Pierszô Ksãga Kroników) • 12:31
Krosnowò • 10:54, 10:55
krotczi • 08:178, 08:179
krowa • 08:176, 08:177, 08:178, 08:179
krój czcónczi • 09:80, 09:81
Król • 08:268, 08:269, 08:270, 08:271
Króla (Christusa Króla Wszechswiata) • 11:29
Królewa Kaszëb • 08:272, 08:273
Królewa (Kaszëbskô Królewa) • 08:272, 08:273
Królewi (Matczi Bòsczi Królewi Kòscoła) • 11:30
Królewi (Matczi Bòsczi Królewi Miru) • 12:50, 12:186
Królewi Pòlsczi (Matczi Bòsczi Królewi Pòlsczi) • 12:46, 12:182
Królewi Swiata (Matczi Bòsczi Królewi Swiata) • 12:50, 12:186
Królewò Naszi Kaszëbsczi Zemi • 12:57, 12:193
Królewô (Kaszëbskô Królewô) • 12:56, 12:192
Królewô (Kaszëbskô Rodzyn Królewô) • 08:272, 08:273, 12:56, 12:193
Królewô Kaszub • 12:57, 12:193
Królewô (Mòrskô Królewô) • 08:272, 08:273, 12:60, 12:196
Królewô Mòrza • 08:272, 08:273, 12:57, 12:193
Królewô (Mòrza Królewô) • 08:272, 08:273
Królewô (Nasza Królewô Mòrza) • 12:60, 12:196
Królewô Swiata • 08:272, 08:273
Królewsczi Szumles • 10:86, 10:87
Królewskô (Drëgô Ksãga Królewskô) • 12:31
Królewskô Kamiéńca • 10:76, 10:77
królewskô (mszô królewskô) • 11:24
Królewskô (Pierszô Ksãga Królewskô) • 12:31
Króli (Trzech Króli) • 11:25
Król Niebiesczi • 08:268, 08:269
Królów (Trzech Królów) • 11:23
Król swiata • 08:270, 08:271
Król (Swiata Król) • 08:270, 08:271
Król Wiecznëch Wieków • 08:270, 08:273
krótczi samòzwãk • 10:18, 10:19
krótkòznaczënk • 10:38, 10:39, 10:42, 10:43
kruchi • 09:120, 09:121
krwi (chrzest krwi) • 11:33
krza • 11:17
krze • 11:17
Krzemieniewò • 10:68, 10:69
Krzemiéńca • 10:102, 10:103
krzemòwô sodlëna • 09:80, 09:81
krzëwi slub • 12:14
krzëwòtë (parm krzëwòtë) • 09:46, 09:47
Krzëwóń • 10:96, 10:97
krzëwô • 09:42, 09:43
krzëwô (algebrowô krzëwô) • 09:36, 09:37
krziknik • 12:37, 12:42
krziknikòwé (zdanié krziknikòwé) • 12:43
krzikôcz • 12:42
krzikôcze wëznaczniczi • 12:40
krziwdë (wënadgrodzenié za krziwdë) • 11:41
krziż • 12:25
Krziż • 10:66, 10:67
krziżewé wëprawë • 12:25
Krziżewô Droga • 12:19
Krziżewô (Droga Krziżewô) • 12:153
krziżik • 09:72, 09:73
krziżmò • 11:40
krziżmòwanié • 11:40
krziż (napiersny krziż) • 11:47
krziżowcë • 12:25
krziżowé wëprawë • 12:25

krziżowé dni • 12:19
Krziżowô Droga • 12:19
Krziżôcë • 12:25
Ksawer • 08:52, 08:53, 08:100, 08:101
Ksaweréczk • 08:52, 08:53
Ksawérk • 08:52, 08:53
Ksawérka • 08:52, 08:53
Ksawra • 08:52, 08:53
ksądz • 11:46
ksążeczka do nôbòżeństwa • 12:20
ksążka (adresowô ksążka) • 09:56, 09:57
ksążka (elektronicznô ksążka) • 09:68, 09:69
Ksãder • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
Ksãdra • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
ksãdżi (deùterokanoniczné ksãdżi) • 12:29
ksãdżi (didakticzné ksãdżi) • 12:31
ksãdżi (Historicznë ksãdżi) • 12:31
ksãdżi proroków • 12:32
ksãdżi (protokanoniczné ksãdżi) • 12:32
Ksãdżi (wëznania Ksãdżi) • 12:32
Ksãga Abdiasza • 12:32
Ksãga Aggeùsza • 12:32
Ksãga Amòsa • 12:32
Ksãga Barëcha • 12:32
ksãga chrztów • 11:32
Ksãga Daniela • 12:32
Ksãga Esterë • 12:31
Ksãga Ezdrasza • 12:31
Ksãga Ezechiela • 12:32
ksãga gòscy • 09:80, 09:81, 11:137, 11:275
Ksãga Habakùka • 12:32
Ksãga Hioba • 12:31
Ksãga Izajasza • 12:32
Ksãga Jeremiasza • 12:32
Ksãga Joela • 12:32
Ksãga Jozuégò • 12:31
Ksãga Jónasza • 12:32
Ksãga Juditë • 12:31
Ksãga (Kapłańskô Ksãga) • 12:31
Ksãga Kòheleta abò Eklezjastesa • 12:32
Ksãga Kroników (Drëgô Ksãga Kroników) • 12:31
Ksãga Kroników (Pierszô Ksãga Kroników) • 12:31
Ksãga Królewskô (Drëgô Ksãga Królewskô) • 12:31
Ksãga Królewskô (Pierszô Ksãga Królewskô) • 12:31
Ksãga Lëczbów • 12:31
Ksãga Machabejskô (Drëgô Ksãga Machabejskô) • 12:31
Ksãga Machabejskô (Pierszô Ksãga Machabejskô) • 12:31
Ksãga Malachiasza • 12:32
Ksãga Mądroscë • 12:32
Ksãga Micheasza • 12:32
Ksãga Nahùma • 12:32
Ksãga Nehemiasza • 12:31
Ksãga Òzeasza • 12:32
Ksãga Pòczątków • 12:31
Ksãga Pòwtórzonégò Prawa • 12:31
Ksãga Przësłowiów • 12:31
Ksãga Psalmów • 12:31
Ksãga Rut • 12:31
Ksãga Samùela (Drëgò Ksãga Samùela) • 12:31
Ksãga Samùela (Pierszô Ksãga Samùela) • 12:31
Ksãga Sãdzów • 12:31
ksãga slëbów • 11:32
Ksãga Sofòniasza • 12:32
Ksãga Tobiasza • 12:31
ksãga ùmarłëch • 11:32
Ksãga Wińdzeniô • 12:31
Ksãga Zachariasza • 12:32
ksãga zdënków • 11:32
Ksãgów (Piãc Ksãgów Mòjżesza) • 12:31
ksãżestwò • 11:45
ksãżé zgło • 11:42
ksãżi òbleczënk • 11:48
kseni • 11:47
kserograficzny papiór • 09:80, 09:81
kséń • 10:326, 10:327, 10:334, 10:335
ks. J. Wujka (Katolëckô Biblëjô ks. J. Wujka) • 12:30
Kùba • 08:48, 08:49
kùbizna • 07P:56, 07K:56
Kùbizna • 07P:56, 07K:56
Kùbôsz(k) • 08:48, 08:49

Kùbùsz(k) • 08:48, 08:49
kùch • 10:162, 10:163
kùch (drożdżowi kùch) • 10:154, 10:155, 10:156, 10:157, 10:158, 10:161, 10:162
kùch (makòwi kùch) • 10:155, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
kùch (młodzowi kùch) • 10:154, 10:155, 10:161, 10:162
kùch młodzowi • 10:152, 10:153, 10:156, 10:157, 10:158
kùch na młodzach • 10:152, 10:153, 10:156, 10:157, 10:158, 10:161, 10:162
kùchniô • 11:52
kùch (pieprzny kùch) • 10:154, 10:155, 10:156, 10:157, 10:160, 10:161
kùch (pòpielny kùch) • 10:150, 10:151
kùch z makã • 10:155, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
kùch z mandlama • 10:154, 10:155, 10:158, 10:159, 10:161, 10:162
kùch z wrzodami • 10:154, 10:155, 10:156, 10:157, 10:158, 10:161, 10:162
kùcha • 09:210, 09:211, 09:212, 09:213
Kùczczi • 11:27
kùczer • 10:162, 10:163
kùczerkùch • 10:154, 10:155, 10:156, 10:157, 10:158, 10:162, 10:163
Kùczków (Swiãto Kùczków) • 11:27
kùgla • 09:42, 09:43
kùgla (òpisónô kùgla) • 09:46, 09:47
kùgla (wpisónô kùgla) • 09:54, 09:55
kùglë (òdcynk kùglë) • 09:46, 09:47
kùglë (pchniãcé kùglë) • 09:20, 09:21
Kùkòwò • 10:102, 10:103
Kùleszewò • 10:98, 10:99
kùlka • 07P:52, 07K:52
kùlt • 12:19
Kùlturë (Kòmisjô Fizyczny Kùlturë i Spòrtu) • 09:18, 09:19
Kùlturë (Kòmisjô Kùlturë i Mediów) • 09:18, 09:19
kùlturë (minyster kùlturë i nôrodny spôdkòwiznë) • 09:18, 09:19
kùlturowô pòzwa • 10:38, 10:39
kùm • 11:34
kùm(k) • 07P:52, 07K:52
kùmkara • 07P:51, 07K:51
kùna • 11:17
Kùnegùńda • 08:52, 08:53
Kuńczewò • 10:98, 10:99
kùńda • 07P:52, 07K:52
Kùńdża • 08:52, 08:53
Kùńsztu (Mùzeum Zôbòrsczi Zemi Galeriô Terôczasnégò Lëdowégò Kùńsztu miona L. Brzezyńsczëgò) • 10:52, 10:53
Kùńsztu (Part Dôwnégò Kùńsztu) • 10:48, 10:49
Kùńsztu (Part Terôczasnégò Kùńsztu – Pałac Òpatów) • 10:48, 10:49
Kùpałë (Noc Kùpałë) • 12:34
Kùrczé • 10:66, 10:67
kùriô [(arcë)biskùpiô kùriô] • 11:42
kùriô [(arcë)diecezjalnô kùriô] • 11:42
kùrsór • 09:80, 09:81
kùrsywa • 09:80, 09:81
Kùsfeld • 10:90, 10:91
kùs miru • 11:34
Kùsowò • 10:102, 10:103
kùszenié • 11:41
kùszk • 09:80, 09:81
kwadrat • 09:42, 09:43
kwadratnô fùnkcjô • 09:42, 09:43
kwadratnô klamra • 09:34, 09:35
kwadratny pierwiôstk • 09:42, 09:43
Kwakòwò • 10:98, 10:99
kwalitatiwnô wëmiana • 10:18, 10:19
kwantifikatór • 09:42, 09:43
kwantita • 10:18, 10:19
kwantitatiwnô wëmiana • 10:18, 10:19
kwarcowi zédżer • 09:80, 09:81
kwasno (bania na kwasno) • 10:152, 10:153, 10:158, 10:159, 10:161, 10:162
kwasnô bania • 10:156, 10:157, 10:158, 10:159, 10:161, 10:162
kwasnô zupa pòstnô • 10:154, 10:155, 10:157, 10:158, 10:162, 10:163
kwek • 11:97, 11:233
kwereńda • 09:80, 09:81

kwiat • 10:242, 10:243, 10:244, 10:245, 10:246, 10:247, 10:248, 10:249, 10:256, 10:257
kwiatë (jesénné kwiatë) • 07P:43, 07K:43
kwiat paprocë • 10:256, 10:257
Kwiatowi (Matczi Bòsczi Kwiatowi) • 11:30
Kwiatowô (Matka Bòskô Kwiatowô) • 12:46, 12:182
kwiatów (rzimsczé swiãto kwiatów) • 12:35
kwietnô (niedzela kwietnô) • 11:27
Kwietny (Matczi Bòsczi Kwietny) • 11:27
kwiôtk • 10:242, 10:243, 10:244, 10:245, 10:246, 10:247, 10:248, 10:249, 10:256, 10:257
Kwisno • 10:58, 10:59

L

Labuda • 07P:57, 07K:57
Labudów Aleksander • 07P:57, 07K:57
laicyzacjô • 12:25
laméra • 09:80, 09:81
lampka (wiecznô lampka) • 12:22
lampòwi • 09:62, 09:63
labializacjô • 10:22, 10:23
laik • 11:46
Lameńtacje • 12:32
Laòs • 07P:42, 07K:42
laptop • 09:80, 09:81
larwa • 09:68, 09:69
larwa adresë • 09:80, 09:81
larwa pòdsécë • 09:80, 09:81
Las (Bòrowi Las) • 10:76, 10:77
Las (Smôłdzyńsczi Las) • 10:102, 10:103
laserowô drëkarka • 09:80, 09:81
Lasë (Darżlëbsczé Lasë) • 11:180, 11:317
lasëzna • 11:17
Lasowé Gruńtë • 10:112, 10:113
Lasowiznë (Kòmisjô Òchronë Strzodowiska, Nôtërnëch Bòkadosców i Lasowiznë) • 09:18, 09:19
Latnica • 10:110, 10:111
latinizm • 10:38, 10:39
latkò • 10:150, 10:151
Latkò (Nowé Latkò) • 11:24
latny • 07P:38, 07K:38
lato • 07P:38, 07K:38, 10:150, 10:151
Lato (Nowé Lato) • 11:24
lato (òb lato) • 08:26, 08:27
latos • 07P:38, 07K:38
latoségò rokù • 07P:38, 07K:38
latowi • 07P:38, 07K:38
laùdes • 12:19
Laùra • 08:52, 08:53
Laùrka • 08:52, 08:53
Lãbòrgù (Mùzeum w Lãbòrgù) • 10:50, 10:51
Lãbòrsczi Kréz • 10:86, 10:87
Lãbórg • 10:50, 10:51, 10:86, 10:87
Lãdowò • 10:104, 10:105
L. Brzezyńsczégò (Mùzeum Zôbòrsczi Zemi Galeriô Terôczasnégò Lëdowégò Kùńsztu miona L. Brzezyńsczëgò) • 10:52, 10:53
LCD (cekłokristaliczny mónitór) • 09:80, 09:81
lead • 11:37, 11:63
lecec • 07P:71, 07K:71
Lech • 08:52, 08:53
Lechòsłôw • 08:52, 08:53, 08:106, 08:107
lecë • 09:122, 09:123
leczëc (sã) • 07P:71, 07K:71
lecëdło • 07P:71, 07K:71
le do (pamiãc le do czëtaniô) • 09:94, 09:95
legat • 11:46
legat nuncjusz • 11:46
legeńda • 07P:33, 07K:33
le (hewò le) • 11:177, 11:314
leksem • 10:38, 10:39
leksyka • 10:38, 10:39
leksykalizacjô • 10:38, 10:39
leksykògrafiô • 10:38, 10:39
leksykògrafny • 09:264, 09:265
leksykòlogiô • 10:38, 10:39
leksykón • 10:38, 10:39
lektor • 11:46
lektorium • 11:46
Leniéwkò • 10:84, 10:85

leninizna • 07P:56, 07K:56
Lesłôw • 08:106, 08:107
Lesniewò • 10:92, 10:93
Lesno • 10:62, 10:63, 10:110, 10:111
Lesyństwò (Witomino–Lesyństwò) • 10:114, 10:115
leszczëna • 11:17
Leszczinczi • 10:76, 10:77, 10:112, 10:113
letczi grzéch • 11:40
letkòatléta • 09:24, 09:25
letkô atletika • 09:20, 09:21
Lew (Centrum Archeologòwi Edukacji *Mòdri Lew*) • 10:46, 10:47
lewi apòsztrof • 09:80, 09:81
lewirat • 12:25
lewi slub • 12:14
Lewinkò • 10:106, 10:107
Lewino • 10:106, 10:107
lezc • 08:178, 08:179
Lezno • 10:80, 10:81
leżącé • 09:80, 09:81
leżnosc • 10:138, 10:139
leżnotowi (przëdôwk leżnotowi) • 12:40
lékarsczi (jintensywny lékarsczi dozér) • 11:51
Lémón • 08:106, 08:107
Léna • 08:44, 08:45, 08:52, 08:53, 08:102, 08:103
Léniszka • 08:44, 08:45, 08:52, 08:53
Lénka • 08:44, 08:45, 08:52, 08:53, 08:56, 08:57
Léòsz • 08:52, 08:53
Léòsza • 08:52, 08:53
Léòszk • 08:52, 08:53
Léòszka • 08:52, 08:53
Léón • 08:52, 08:53, 08:104, 08:105
Léónard • 08:52, 08:53
Léónarda • 08:52, 08:53
Léónk • 08:52, 08:53
Léónôrd • 08:108, 08:109
Léónôrdk • 08:52, 08:53
Léónôrdka • 08:52, 08:53
Léópòlda • 08:52, 08:53
Léópòldka • 08:52, 08:53
Léópóld • 08:52, 08:53
Léópóldk • 08:52, 08:53
Lésłôw • 08:52, 08:53
Léslôwk • 08:52, 08:53
Lészéczk • 08:52, 08:53
Lészk • 08:52, 08:53, 08:106, 08:107
Létk • 08:52, 08:53
Lëbieszëno • 10:84, 10:85
Lëbieszink • 10:84, 10:85
Lëbkòwò • 10:58, 10:59, 10:90, 10:91
Lëblewò • 10:72, 10:73
Lëbòcëno • 10:92, 10:93
Lëbòwidz • 10:88, 10:89
Lëbóń • 10:58, 10:59
Lëbùczewò • 10:102, 10:103
Lëbùń • 10:98, 10:99
Lëchnowë • 10:64, 10:65
lëczba • 09:44, 09:45
lëczba (dëbeltnô lëczba) • 12:36
lëczba (dualnô lëczba) • 12:36
lëczba pi • 09:44, 09:45
lëczba (pòjedinczô lëczba) • 12:38
lëczba (wielnô lëczba) • 12:39
lëczbë (całowné lëczbë) • 09:36, 09:37
lëczbë (dodôwné lëczbë) • 09:38, 09:39
lëczbë (jawerné lëczbë) • 09:42, 09:43
lëczbë (niedodôwné lëczbë) • 09:44, 09:45
lëczbë (nieùjimné lëczbë) • 09:44, 09:45
lëczbë (niewëmiérnë lëczbë) • 09:44, 09:45
lëczbë (pierszé lëczbë) • 09:48, 09:49
lëczbë (pòrządkòwé lëczbë) • 09:48, 09:49
lëczbë (pôrowé lëczbë) • 09:48, 09:49
lëczbë (ùjimné lëczbë) • 09:54, 09:55
lëczbë (wëmiérné lëczbë) • 09:54, 09:55
lëczbë (złożoné lëczbë) • 09:56, 09:57
lëczbòwi (dzesątkòwi lëczbòwi system) • 09:40, 09:41
lëczbòwnikòwé (zamiono liczbòwnikòwé) • 12:39
Lëczbów (Ksãga Lëczbów) • 12:31
lëczebnik • 12:39
Lëdowégò Kùńsztu (Mùzeum Zôbòrsczi Zemi Galeriô Terôczasnégò Lëdowégò Kùńsztu miona L. Brzezyńsczëgò) • 10:52, 10:53
lëdze • 09:120, 09:121

lëdzkòscë (Zbôwicél lëdzkòscë) • 08:270, 08:271
Lëdztwa (Przedstôwca Lëdztwa) • 12:63, 12:199
lëdzy (Matka wszëtczich lëdzy) • 12:60, 12:196
lëdzy (pòzwë lëdzy) • 10:40, 10:41
Lëliana • 08:54, 08:55
Lëlianka • 08:54, 08:55
Lëlijka • 08:54, 08:55
Lëlijka (Snôżô Lëlijka) • 12:62, 12:198
Lëliô • 08:54, 08:55
Lëmirk • 08:74, 08:75
lëna • 09:212, 09:213
Lëniewò • 10:84, 10:85
Lëniewò (Gmina Lëniewò) • 10:84, 10:85
Lëniewsczé Górë • 10:84, 10:85
Lëniô • 10:106, 10:107
Lëniô (Gmina Lëniô) • 10:106, 10:107
lëniô (gòrącô lëniô) • 09:72, 09:73
lëniowô fùnkcjô • 09:44, 09:45
lëniowô nierównota • 09:44, 09:45
lëniô (prostô lëniô) • 09:48, 09:49
lëniô pòlétów • 09:80, 09:81
lënczi • 11:140, 11:278
lënk • 11:140, 11:141, 11:278
lënkòwniô • 11:140, 11:278
lënkùjącé starne • 11:140, 11:278
Lëpczi • 10:66, 10:67
Lëpë • 10:86, 10:87
Lëpicz (Òruniô – Sw. Wòjcech – Lëpicz) • 10:112, 10:113
lëpińc • 07P:37, 07K:37
Lëpińce • 10:58, 10:59
Lëpińce (Gmina Lëpińce) • 10:56, 10:57
Lëpka • 08:42, 08:43, 08:102, 08:103
lëpno-zãbny spółzwãk • 10:18, 10:19
lëpny zwãk • 10:18, 10:19
Lëpùskô Hëta • 10:84, 10:85
Lëpùsz • 10:84, 10:85
Lëpùsz (Gmina Lëpùsz) • 10:84, 10:85
lës • 11:17
Lësewò • 10:70, 10:71, 10:90, 10:91, 10:106, 10:107
Lëséwc • 10:72, 10:73
lësëna • 09:80, 09:81
lëst (elektroniczny lëst) • 09:68, 09:69
lëst (bróma lëst-wiadło, bróma wiadło--lëst) • 09:60, 09:61
Lëst do Hebrajczików • 12:30
Lëst do Kòrintczików (I Lëst do Kòrintczików) • 12:30
Lëst do Kòrintczików (II Lëst do Kòrintczików) • 12:30
lëst do redakcji • 11:37, 11:57, 11:63
Lëst do Tesaloniczanów (I Lëst do Tesaloniczanów) • 12:30
Lëst do Tesaloniczanów (II Lëst do Tesaloniczanów) • 12:30
Lëst do Timòteùsza (I Lëst do Timòteùsza) • 12:30
Lëst do Timòteùsza (II Lëst do Timòteùsza) • 12:30
lëst (òdemkłi lëst) • 11:37
lëst (òdpòwiesc na lëst do redakcji) • 11:57
lëst (òtëmkłi lëst) • 11:37, 11:63
Lëst sw. Jakùba Apòsztoła • 12:31
Lëst sw. Jana Apòsztoła (I Lëst sw. Jana Apòsztoła) • 12:31
Lëst sw. Jana Apòsztoła (II Lëst sw. Jana Apòsztoła) • 12:31
Lëst sw. Jana Apòsztoła (III Lëst sw. Jana Apòsztoła) • 12:31
Lëst sw. Judë Apòsztoła • 12:31
Lëst sw. Pawła do Efezjanów • 12:30
Lëst sw. Pawła do Filëpianów • 12:30
Lëst sw. Pawła do Galatczików • 12:30
Lëst sw. Pawła do Kòlosanów • 12:30
Lëst sw. Pawła do Rzimianów • 12:30
Lëst sw. Piotra Apòsztoła (I Lëst sw. Piotra Apòsztoła) • 12:31
Lëst sw. Piotra Apòsztoła (II Lëst sw. Piotra Apòsztoła) • 12:31
lësta (adresowô lësta) • 09:66, 09:67
lësta (diskùsëjnô lësta) • 09:66, 09:67
lësta (kòrespòndencyjnô lësta) • 09:66, 09:67
lësta (rozkòscérznô lësta) • 09:94, 09:95
lësta (rozwijónô lësta) • 09:80, 09:81
lësta wëbiéru • 09:80, 09:81

lësta (zamkło lësta) • 09:108, 09:109
lëstë (adresa lëstë) • 09:56, 09:57
Lëstë Apòsztołów • 12:30
Lëstë (Pastersczé Lëstë) • 12:30
lëstopadnik • 07P:37, 07K:37
lëstowiczé • 10:318, 10:319
lëstama (strefa pòdwòdnëch roscënów z pławnyma lëstama) • 11:19
lëtaniô • 12:19
lëtaniô (Loretańskô lëtaniô) • 12:19
lëter • 12:25
lëteracczé gatënczi • 11:37
lëteracczé miono • 10:38, 10:39
lëteracczé ôrtë • 11:37
lëteranizm • 12:25
lëteraturë (teoriô lëteraturë) • 07P:35, 07K:35
lëterka • 12:25
lëterówc • 10:30, 10:31, 10:38, 10:39
lëterstwò • 12:25
lëtewka • 09:120, 09:121
lëtewnianè krëpë • 09:210, 09:211
lëtra • 08:176, 08:177, 10:18, 10:19
lëtra diskù • 09:80, 09:81
lëtrôł • 09:80, 09:81
Lëzëno • 10:106, 10:107
Lëzëno (Gmina Lëzëno) • 10:106, 10:107
licencjô • 09:80, 09:81
licencjô (firmòwô licencjô) • 09:70, 09:71
licencjô (jednoplacowô licencjô) • 09:74, 09:75
licencjô (wieleplacowô licencjô) • 09:106, 09:107
Licëta • 08:42, 08:43, 08:102, 08:103
lid • 11:37, 11:63
Lidéczka • 08:52, 08:53
Lidiô • 08:52, 08:53
Lidka • 08:52, 08:53
Ligijka • 08:54, 08:55
Ligiô • 08:54, 08:55
likér • 09:218, 09:219, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231, 09:232, 09:233
likér (brzadowi likér) • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227
likér (wiszniowi likér) • 09:220, 09:221, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:226, 09:227, 09:230, 09:231
likwòr • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:230, 09:231, 09:232, 09:233
linijô • 09:120, 09:121
liniô (bòcznô liniô) • 12:12
liniô (prostô liniô) • 12:13
link • 11:61
lińcuch • 09:44, 09:45
lińcuch (zgùbiony lińcuch) • 09:110, 09:111
Liôszk • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
lipa • 09:120, 09:121
Lipùskô Pani • 12:57, 12:193
liriczné ôrtë • 07P:33, 07K:33
liricznô pòéma • 07P:33, 07K:33
lirika • 07P:33, 07K:33
lirika (bezpòstrzédnô lirika) • 07P:32, 07K:32
lirika (jinwòkacjowô lirika) • 07P:33, 07K:33
lirika (miłotnô lirika) • 07P:34, 07K:34
lirika (nôbòżnô lirika) • 07P:34, 07K:34
lirika (òpisowô lirika) • 07P:34, 07K:34
lirika (òsobistô lirika) • 07P:34, 07K:34
lirika (patrijotnô lirika) • 07P:34, 07K:34
lirika (pòstrzédnô lirika) • 07P:35, 07K:35
lirika (refleksjowô lirika) • 07P:35, 07K:35
lirika (stójnô lirika) • 07P:35, 07K:35
lirika (sytuacjowô lirika) • 07P:35, 07K:35
liturgiczné nôbòżeństwa • 12:19
liturgicznô drama • 07P:33, 07K:33
lirëzna • 07P:55, 07K:55
Lisa • 08:38, 08:39
Liska • 08:38, 08:39
listwa (sztrómòwô listwa) • 09:100, 09:101
litowò-jonowi akùmùlatór • 09:80, 09:81
litowò-pòlimerowi akùmùlatór • 09:80, 09:81
liturgiczné ruchna • 11:46
liturgiczny • 07P:71, 07K:71
liwk • 07P:71, 07K:71
Liza • 08:30, 08:31, 08:38, 08:39
Lizk • 08:30, 08:31

lizól • 07P:71, 07K:71
Lizy • 08:30, 08:31, 08:104, 08:105
lm (lumen) • 09:82, 09:83
Lock (Caps Lock) • 09:62, 09:63
lodze (hòkej na lodze) • 09:22, 09:23
logaritm • 09:44, 09:45
logaritmòwô fùnkcjô • 09:44, 09:45
logiczno-gramaticzny (pòdmiot logiczno--gramaticzny) • 12:41
logicznô drëkarka • 09:80, 09:81
logicznô jigra • 09:80, 09:81
logiczny • 09:80, 09:81, 09:264, 09:265
logiczny (pòdmiot logiczny) • 12:41
logiczny disk • 09:80, 09:81
logika • 09:44, 09:45
logòwanié • 09:80, 09:81
logòwanié (zdalné logòwanié) • 09:108, 09:109
Lojs • 08:30, 08:31
lokalnô drëkarka • 09:80, 09:81
lokalnô magistrala • 09:80, 09:81
lokalnô séc • 09:80, 09:81
lokalnô sztreka • 09:80, 09:81
lokalny host • 09:82, 09:83
lokatiw • 12:37
Lona • 08:102, 08:103
lop • 11:152, 11:290
lopczi • 11:152, 11:290
lopczi (binarné lopczi) • 09:60, 09:61
lopk • 09:82, 09:83, 11:138, 11:152, 11:275, 11:290
lopk (binarny lopk) • 09:60, 09:61
lopk (docelowi lopk) • 09:106, 09:107
lopk (timczasny lopk) • 09:102, 09:103
lopk wëdrëkù • 09:82, 09:83
lopk wëmianë • 09:82, 09:83
lopk (wënikòwi lopk) • 09:106, 09:107
lopka [dóńdzenié (do lopka)] • 09:66, 09:67
lopka [mòdło lopka (bënowé ùłożenié)] • 09:84, 09:85
lopka [mòdło lopka (dopisywóné do pòzwë lopka)] • 09:84, 09:85
lopka (znanka lopka) • 09:110, 09:111
lopkòwi doczepnik • 09:66, 09:67
lopkòwi wirus • 09:82, 09:83
lopków (herarchiczny system lopków) • 09:72, 09:73
lopków (kònwersjô systemù lopków) • 09:78, 09:79
lopków (system lopków) • 09:100, 09:101
lopków (szpektór lopków) • 09:100, 09:101
Loretańszégò (Przenieseniégò Dómkù Loretańsczégò) • 12:55, 12:191
Loretańskô lëtaniô • 12:19
losos • 09:122, 09:123
Loszk • 08:52, 08:53
Lotiń • 10:64, 10:65
Lourdes (Matczi Bòsczi z Lourdes) • 12:52, 12:188
lóbzak • 07P:50, 07K:50
lófa • 07P:50, 07K:50, 07P:52, 07K:52
lómp • 07P:49, 07K:49, 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
lómpë • 07P:52, 07K:52
lón • 07P:49, 07K:49, 07P:51, 07K:51
lónowac • 07P:49, 07K:49, 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
lóntrus • 07P:49, 07K:49, 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
lópa • 07P:50, 07K:50, 07P:52, 07K:52
Lóra • 08:38, 08:39
Lóryńc • 10:82, 10:83
lótowac • 07P:49, 07K:49, 07P:50, 07K:50, 07P:52, 07K:52
lóz • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
lózëna • 07P:51, 07K:51
lóznota • 07P:51, 07K:51
lóz(ny) • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
lózny • 07P:51, 07K:51
lózowac • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
lózowanié • 07P:51, 07K:51
lóżé • 07P:49, 07K:49, 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
LPT (kabel LPT) • 09:96, 09:97
LPT (pòrt LPT) • 09:96, 09:97
Lubań • 10:86, 10:87
Lubk • 08:54, 08:55
lubkò • 11:152, 11:290
lubkòsc • 11:152, 11:290

Lubniô • 10:62, 10:63
Lubògòst • 08:54, 08:55
Lucjana • 08:54, 08:55
Lucjanka • 08:54, 08:55
Lucjón • 08:54, 08:55, 08:104, 08:105
Luck • 08:54, 08:55
Lucka • 08:54, 08:55
Lucy • 08:54, 08:55, 08:104, 08:105
Lucyna • 08:54, 08:55
Lucynka • 08:54, 08:55
lud • 08:178, 08:179
lud (Bòżi lud) • 11:35
Ludi • 08:54, 08:55, 08:104, 08:105
Ludk • 08:54, 08:55
Lud(k)a • 08:54, 08:55
Ludmił • 08:54, 08:55, 08:104, 08:105
Ludmiła • 08:54, 08:55
Ludwich • 08:54, 08:55
Ludwik • 08:54, 08:55, 08:104, 08:105
Ludwika • 08:54, 08:55
ludze • 09:120, 09:121
Lujiza • 08:54, 08:55
Lujizka • 08:54, 08:55
luks (lx) • 09:82, 09:83
Lulemino • 10:98, 10:99
lumen (lm) • 09:82, 09:83
luminacjô • 09:82, 09:83
luminofór • 09:82, 09:83
luńder • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
luńdrowac • 07P:51, 07K:51
luńt • 07P:51, 07K:51
Lutk • 08:54, 08:55
lx (luks) • 09:82, 09:83

Ł

Łabiszewò • 10:96, 10:97
Łapalëce • 10:74, 10:75
łapczi • 11:51
Łasczi (Matka Łasczi Bòżi) • 12:60, 12:196
łaska • 09:122, 09:123
łaska (niestwòrzonô łaska) • 11:32
łaska (stwòrzonô łaska) • 11:32
łaska (ùczinkòwô łaska) • 11:32
łaska (ùprzedzającô łaska) • 11:32
łaska (ùswiãcającô łaska) • 11:32
łaska (wespółdzejającô łaska) • 11:32
Łaskawi (Matczi Bòsczi Łaskawi) • 11:30, 12:50, 12:186
łaskawòscë (Pón łaskawòscë) • 08:270, 08:271
łazëc • 08:178, 08:179
Łazôrk • 08:54, 08:55
Łazôrz • 08:54, 08:55
łączba • 09:72, 09:73, 11:138, 11:140, 11:141, 11:275, 11:277, 11:278
łączba (nieaktiwnô łączba) • 09:86, 09:87
łączba (zdechłô łączba) • 09:86, 09:87
Łączbë (Kòmisjô Łączbë z Pòlôchama za Greńcą) • 09:18, 09:19
łącze (pachtowóné łącze) • 09:88, 09:89
łącze (stałé łącze) • 09:98, 09:99
Łączé • 10:58, 10:59, 10:60, 10:61
łączné (zdanié złożoné wespółréżné łączné) • 12:43
łącznik • 12:41
Łąg • 10:66, 10:67
Łątczëno • 10:78, 10:79
Łãczëce • 10:108, 10:109
Łãczëno (Górné Łãczëno) • 10:108, 10:109
Łãcziniô • 10:70, 10:71
łãk • 09:44, 09:45
łãka (strzelanié z łãka) • 09:22, 09:23
łãkama (kóń z łãkama) • 09:24, 09:25
łãkòwnik • 09:24, 09:25
łãkù (długòta łãkù) • 09:38, 09:39
Łãtowò • 10:104, 10:105
Łãżëce • 10:110, 10:111
Łeba • 10:86, 10:87
Łebcz • 10:92, 10:93
Łebiéń • 10:88, 10:89, 10:94, 10:95
Łebiéńc • 10:88, 10:89
Łebińskô Hëta • 10:110, 10:111
Łebno • 10:110, 10:111
Łebùniô • 10:88, 10:89
łëk • 08:176, 08:177
Łëpawa • 10:100, 10:101

łësëna • 11:40
Łësniewò • 10:76, 10:77
łisk • 11:37
łobuz • 09:122, 09:123
Łobzowò • 10:56, 10:57
Łojewò • 10:94, 10:95
Łokcewé • 10:102, 10:103
łoni • 07P:38, 07K:38
łońsczégò rokù • 07P:38, 07K:38
łómanié tekstu • 09:82, 09:83
łos • 11:17
Łoséńce • 10:78, 10:79
Łosëno • 10:98, 10:99
Łówcz • 10:108, 10:109
Łôpino • 10:72, 10:73, 10:80, 10:81
Łubianka • 10:70, 10:71
Łubianô • 10:82, 10:83
Łubno • 10:56, 10:57
Łubnô • 10:66, 10:67
Łucjón • 08:54, 08:55, 08:104, 08:105
Łucjô • 08:54, 08:55
Łuck • 08:54, 08:55
Łucka • 08:54, 08:55
Łucyjka • 08:54, 08:55
Łukasza (Ewanielëjô wedle sw. Łukasza) • 12:30
Łuki • 08:54, 08:55, 08:104, 08:105
Łukôsz • 08:54, 08:55, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
Łukôszk • 08:54, 08:55
łżëkwiat • 07P:37, 07K:37, 10:138, 10:139
łżónka • 07P:33, 07K:33

M

Macerziństwa NMPannë • 12:49, 12:185
Macéj • 08:54, 08:55, 08:106, 08:107
Machabejskô (Drëgô Ksãga Machabejskô) • 12:31
Machabejskô (Pierszô Ksãga Machabejskô) • 12:31
Machòwino (Mółé Machòwino) • 10:104, 10:105
Machòwino (Wiôldżé Machòwino) • 10:104, 10:105
Mack • 08:54, 08:55
Madonna • 12:57, 12:193
Madonna (Kaszëbskô Madonna) • 12:56, 12:192
Madonna (Swiónowskô Madonna) • 08:272, 08:273, 12:62, 12:198
madżarizm • 10:38, 10:39
magazyn (elektroniczny magazyn) • 09:68, 09:69
Magda • 08:54, 08:55
Magdaléna • 08:54, 08:55
Magdalénka • 08:54, 08:55
Magdusz(k)a • 08:54, 08:55
magiczny • 09:264, 09:265
magistrala • 09:74, 09:75, 09:82, 09:83
magistrala dóněch • 09:82, 09:83
magistrala (lokalnô magistrala) • 09:80, 09:81
magistralë (bùtnowô czãstota magistralë) • 09:64, 09:65
magistralë (czãstota magistralë) • 09:64, 09:65
magizna • 07P:56, 07K:56
magneticznô blewiązka • 09:82, 09:83
magneticzny disk • 09:82, 09:83
magnetoòpticznô disketka • 09:82, 09:83
magnetoòpticzny disk • 09:82, 09:83
magneto-rezystiwnô głowica • 09:82, 09:83
mAh (miliamperogòdzëna) • 09:84, 09:85
Mahòmet • 12:25
mahòmetanizm • 12:25
mahòmetón • 12:25
mahòmetónka • 12:25
main page • 11:139, 11:277
Maja • 08:54, 08:55
majewé • 10:124, 10:125
Majewé • 12:57, 12:193
majewé (Nôbòżéństwa majewé) • 12:145
Majewi (Matczi Bòsczi Majewi) • 11:30
Majewô (Matka Bòskô Majewô) • 12:46, 12:182
Majka • 08:54, 08:55
makaronizm • 10:38, 10:39
makaronizna • 07P:56, 07K:56
makaronizowanié • 10:38, 10:39

makã (klósczi z makã) • 10:155, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
makã (kùch z makã) • 10:155, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
makówc • 10:152, 10:153, 10:156, 10:157, 10:159, 10:160
makòwi • 10:155, 10:156, 10:157, 10:159, 10:160, 10:161
makòwi kùch • 10:155, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
makòwnik • 10:155, 10:156, 10:157, 10:159, 10:160
makro • 09:82, 09:83
makropòlét • 09:82, 09:83
makrotopònim • 10:38, 10:39
Maks • 08:54, 08:55, 08:100, 08:101
Maksulk • 08:54, 08:55
maksyma • 10:38, 10:39
maksymalizacjô • 09:82, 09:83
Maksymiliana (Wiżawa Sw. Maksymiliana) • 10:114, 10:115
Maksymilión • 08:54, 08:55, 08:104, 08:105
maksymùm • 09:44, 09:45
Malachëno • 10:66, 10:67
Malachiasza (Ksãga Malachiasza) • 12:32
Malczkòwò • 10:100, 10:101
Malezjô • 07P:42, 07K:42
malëna • 08:142, 08:143, 09:120, 09:121
Maliczi (Górné Maliczi) • 10:86, 10:87
malinczi (Jezusk malinczi) • 08:268, 08:269
malinuszczi (Jezusk malinuszczi) • 08:268, 08:269
malowanô na szkle (Matka Bòskô malowano na szkle) • 12:59, 12:195
malowónczi • 11:27
Malwina • 08:54, 08:55
Malwinka • 08:54, 08:55
Małgòrzata • 08:54, 08:55
Małgòrzatka • 08:54, 08:55
Małgòsza • 08:102, 08:103
Małgòsz(k)a • 08:54, 08:55
małżeńscé przëmierzé • 12:13
małżeńsczi wãzeł • 12:13
małżeńskô przësëga • 12:13
małżeńskô zdrada • 12:13
małżeństwa (céle małżeństwa) • 12:12
małżéństwò • 08:192, 08:193, 12:13
mampa • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:232, 09:233
mandat • 11:46
mandlama (kùch z mandlama) • 10:154, 10:155, 10:158, 10:159, 10:161, 10:162
mandorla • 12:19, 12:25
manetka • 09:68, 09:69
Manfréd • 08:54, 08:55, 08:102, 08:103, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
Manfrédk • 08:54, 08:55
manipùlatór • 09:68, 09:69
manipùlôrz • 11:46
mantolet • 11:46
Manuél(k) • 08:38, 08:39, 08:54, 08:55, 08:102, 08:103
Manuél(k)a • 08:38, 08:39, 08:54, 08:55
Mańda • 08:102, 08:103
Mańdka • 08:30, 08:31
mapa (bitowô mapa) • 09:60, 09:61
mapa (geògrafnô mapa) • 11:37
mapòwanié • 09:82, 09:83
Marcela • 08:54, 08:55 • 12:19
Marceli • 08:54, 08:55
Marcél • 08:54, 08:55
Marcélk • 08:54, 08:55, 08:102, 08:103
Marcélka • 08:54, 08:55
Marek • 07P:44, 07K:44
Maréczk • 08:54, 08:55
Marëna • 08:56, 08:57
Marënka • 08:56, 08:57
Marëszka • 08:54, 08:55
Marian(n)a • 08:56, 08:57
Marichna • 08:54, 08:55
Mariczka • 08:54, 08:55
Marii Znamierowsczi-Prufferowi (Etnografné Mùzeum miona Marii Znamierowsczi-Prufferowi w Toruniu) • 10:52, 10:53
Marija • 08:274, 08:275, 12:57, 12:193
Marija (Nôswiãtszô Marija) • 12:61, 12:197

Marija Panienka • 12:58, 12:194
Marija (Panna Marija) • 08:274, 08:275
Marija (Przeczëstô Marija) • 12:62, 12:198
Marija (Swiãtô Marija i Niepòkalanô) • 08:274, 08:275
Marija Swiónowskô • 12:58, 12:194
Marija Zastawnica • 12:58, 12:194
Marije (Bòga a Marije Syn) • 08:270, 08:271
Mariji (Miona Mariji) • 12:49, 12:185
Marijka • 08:54, 08:55
Marijô • 08:56, 08:57
Marila • 08:56, 08:57
Marilka • 08:56, 08:57
Marinarczi (Mùzeum Wòjnowi Marinarczi w Gdini) • 10:50, 10:51
Marinka • 08:56, 08:57
Mariola • 08:56, 08:57
Mariólka • 08:56, 08:57
Marión • 08:56, 08:57, 08:104, 08:105
Mariónk • 08:56, 08:57
Mariónka • 08:56, 08:57
Mariô • 08:54, 08:55
maritonimik • 10:38, 10:39
Mariusz • 08:56, 08:57
Mariuszk • 08:56, 08:57
Mark • 07P:44, 07K:44, 08:54, 08:55
Mar(k)a • 08:64, 08:65
Marka (Ewanielëjô wedle sw. Marka) • 12:30
marksëzna • 07P:55, 07K:55
Marléna • 08:56, 08:57, 08:102, 08:103
Marlénka • 08:56, 08:57
marszew • 08:178, 08:179
Marszewskô Góra • 10:72, 10:73
Marszewskô Kòloniô • 10:72, 10:73
marszôłk sejmù • 09:18, 09:19
Marta • 08:56, 08:57
Martina • 08:56, 08:57
martirologium • 12:25
Martka • 08:56, 08:57
Marusz(k) • 08:56, 08:57
Marusz(k)a • 08:54, 08:55
marzannë (topienié marzannë) • 12:35
Marzena • 08:56, 08:57
Marzénka • 08:56, 08:57
masa brëłë • 09:44, 09:45
maskòwóné hasło • 09:82, 09:83
maskùlinum • 12:38
masło • 09:210, 09:211
Masłojce • 10:62, 10:63
Masłojce (Môłé Masłojce) • 10:62, 10:63
Masłojce (Wiôldżé Masłojce) • 10:62, 10:63
Maszewò • 10:88, 10:89
Maszéwkò • 10:88, 10:89
maszina (wirtualnô maszina) • 09:106, 08:107
maszina (wirtualnô maszina Javë) • 09:106, 08:107
maszinë (bùtnowé maszinë) • 09:60, 09:61
maszinë (wëlézeniowé maszinë) • 09:106, 09:107
maszinë (wirtualny czerownik maszinë) • 09:108, 09:109
maszinë (wlézeniowé maszinë) • 09:108, 09:109
maszinë (wskazëjącé maszinë) • 09:108, 09:109
maszinowi kòd • 09:82, 09:83
maszinowniô • 07P:71, 07K:71
maszinów [ònline (trib dzejaniô maszinów)] • 09:86, 09:87
maszinów (szpektór maszinów) • 09:100, 09:101
maszoperëjô • 07P:71, 07K:71
mata • 07P:71, 07K:71
Matarniô • 10:112, 10:113
Matczi Bòsczi Bezùstónkowi Pòmocë • 12:51, 12:187
Matczi Bòsczi Bòlesny • 11:30
Matczi Bòsczi Czãstochòwsczi • 12:49, 12:185
Matczi Bòsczi Dobri Radë • 12:50, 12:186
Matczi Bòsczi Gromiczny • 11:24
Matczi Bòsczi Jagòdowi • 11:30
Matczi Bòsczi Królewi Kòscoła • 11:30
Matczi Bòsczi Królewi Miru • 12:50, 12:186

Matczi Bòsczi Królewi Pòlsczi • 12:46, 12:182
Matczi Bòsczi Królewi Swiata • 12:50, 12:186
Matczi Bòsczi Kwiatowi • 11:30
Matczi Bòsczi Kwietny • 11:27
Matczi Bòsczi Łaskawi • 11:30, 12:50, 12:186
Matczi Bòsczi Majewi • 11:30
Matczi Bòsczi Miłoserdzégò • 12:50, 12:187
Matczi Bòsczi Òżiwiający • 11:27
Matczi Bòsczi Pòceszeniô • 11:30
Matczi Bòsczi Pòceszny • 11:30
Matczi Bòsczi Roztwòrny • 11:27
Matczi Bòsczi Różańcowi • 11:30
Matczi Bòsczi Séwny • 11:30
Matczi Bòsczi Sniéżny • 11:24
Matczi Bòsczi Szkaplérzny • 11:30
Matczi Bòsczi Ùceczczi Grzésznëch • 12:52, 12:188
Matczi Bòsczi Wãgòrny • 11:30
Matczi Bòsczi Wëkùpny • 11:30
Matczi Bòsczi Zélny • 11:30
Matczi Bòsczi z Lourdes • 12:52, 12:188
Matczi (NMPannë, Matczi Dobrégò Pasturza) • 12:52, 12:189
Matczi (NMPannë, Matczi Kòscoła) • 12:53, 12:189
matematiczné znaczi • 09:34, 09:35
matematicznô fùnkcjô • 09:44, 09:45
matematicznô jindukcjô • 09:44, 09:45
matematika • 09:44, 09:45
matematikòwi • 09:262, 09:263
Mateńka • 08:274, 08:275, 12:58, 12:194
Mater Dolorosa • 08:274, 08:275
Mateùsza (Ewanielëjô wedle sw. Mateùsza) • 12:29
Matéùsz • 08:56, 08:57, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
Matéùszk • 08:56, 08:57
Matëchna Bòżô • 12:58, 12:60, 12:194, 12:196
Mati • 08:56, 08:57, 08:104, 08:105
Matilda • 08:56, 08:57, 08:102, 08:103
Matildka • 08:56, 08:57
Matinka • 08:274, 08:275, 12:58, 12:195
Matinka Bòga • 08:274, 08:275
Matinka Bòlesnô • 08:274, 08:275, 12:59, 12:195
Matinka Bòżô • 08:274, 08:275, 12:58, 12:195
Matinka cëdnô • 08:274, 08:275
Matinka Kaszëbów • 08:274, 08:275, 12:59, 12:195
Matinka Naja • 12:59, 12:195
Matinka (Nôswiãtszô Matinka) • 12:61, 12:197
Matinka Swiãtô • 08:274, 08:275, 12:59, 12:195
Matinka Swiónowskô • 08:272, 08:273, 12:59, 12:195
Matinka (Swiónowskô Cëdnô Kaszëbskô Matinka) • 12:62, 12:198
Matinka (Swiónowskô nasza Matinka) • 12:62, 12:198
Matinka (Swiónowskô Matinka) • 08:272, 08:273
Matinka Wejrowskô • 08:272, 08:273
Matinka z Nieba • 12:59, 12:195
Matis(k) • 08:54, 08:55
Matka • 12:59, 12:195
Matka Bòlesnô • 12:59, 12:196
Matka Bòskô Adwentowô • 11:24, 12:46, 12:182
Matka Bòskô Jagòdowô • 12:46, 12:182
Matka Bòskô Gromicznô • 12:50, 12:186
Matka Bòskô Kwiatowô • 12:46, 12:182
Matka Bòskô Majewô • 12:46, 12:182
Matka Bòskô malowano na szkle • 12:59, 12:195
Matka Bòskô Pieniãżnô • 12:49, 12:185
Matka Bòskô Pòcesznô • 12:51, 12:187
Matka Bòskô Roztwòrnô • 11:28, 12:47, 12:183
Matka Bòskô Różańcowa • 12:48, 12:184
Matka Bòskô Różańcowô • 12:53, 12:189
Matka Bòskô Séwnô • 12:47, 12:183
Matka Bòskô Sniegòwô • 12:52, 12:188
Matka Bòskô Strëmiannô • 12:47, 12:183
Matka Bòskô Strómna • 12:47, 12:183

Matka Bòskô Strómnô • 11:28, 12:47, 12:183
Matka Bòskô Strumianna • 12:47, 12:183
Matka Bòskô Strumiannô • 11:28, 12:47, 12:183
Matka Bòskô Szkaplérznô • 12:46, 12:51, 12:183, 12:187
Matka Bòskô Sztromnô • 12:47, 12:183
Matka Bòskô Wãgòrnô/Wãgòrzowô • 12:53, 12:189
Matka Bòskô Zélnô • 12:48, 12:184
Matka Bòskô Żniwnô • 12:48, 12:184
Matka Bòżô • 08:273, 12:59, 12:195
Matka Bòżô z Górë Karmel • 12:51, 12:187
Matka Christusowô • 08:274, 08:275, 12:59, 12:196
matka (chrzestnô matka) • 11:34
matka (dëchòwô matka) • 11:34
Matka Łasczi Bòżi • 12:60, 12:196
Matka (Niebieskô Matka) • 12:61, 12:197
Matka serdecznô • 12:60, 12:196
Matka Swiãtô • 08:274, 08:275
Matka Swiónowskô • 12:59, 12:60, 12:196
Matka (Swiónowskô Matka) • 08:272, 08:273
Matka Swôrzewskô • 08:272, 08:273
Matka (Tczewôrtnô Matka) • 08:272, 08:273, 12:62, 12:199
Matka wszëtczich lëdzy • 12:60, 12:196
Matkò Pòlskò (Ceszë sã, Matkò Pòlskò) • 12:18
matrica • 09:82, 09:83
Matuchna • 12:60, 12:196
matutinum • 12:19
mazurzenié • 10:38, 10:39
Mądroscë (Duch Mądroscë) • 08:272, 08:273
Mądroscë (Ksãga Mądroscë) • 12:32
mądroscë (Stolëca mądroscë) • 12:62, 12:198
Mądrosc Syracha abò Eklezjastik • 12:32
Mądrzechòwò • 10:54, 10:55
mągwic • 10:324, 10:325, 10:332, 10:333, 10:335
mągwica • 10:332, 10:335
mąż rajôrz (dobri mąż rajôrz) • 12:12
mãczelnica • 12:25
mãczelnik • 12:25
mãczenica • 12:25
mãczenik • 12:25
Mãczëkôł • 10:64, 10:65
Mãczi (niedzela Pańsczi Mãczi) • 11:27
Mb (megabit) • 09:82, 09:83
MB (megabajt) • 09:82, 09:83
Mcëszejce • 10:78, 10:79
Mechelinga • 10:90, 10:91
Mechòwò • 10:92, 10:93
mecz (òstri mecz) • 09:28, 09:29
mecz (wërównóny mecz) • 09:28, 09:29
medalika (noszenié medalika) • 12:145
media • 11:37
media (strëżné media) • 09:100, 09:101
mediana • 09:44, 09:45
medialny • 11:37
mediewizna • 07P:55, 07K:55
Mediowò-Ùrzãdowô Kòmisëjô • 07P:29, 07K:29, 07P:63, 07K:63
Mediowô Kòmisëjô Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka • 08:24, 08:25
Mediów (Kòmisjô Kùlturë i Mediów) • 09:18, 09:19
meditacjô • 12:19
medium • 12:39
megabajt (MB) • 09:82, 09:83
megabit (Mb) • 09:82, 09:83
megaherc (MHz) • 09:82, 09:83
megapiksel (Mpx) • 09:82, 09:83
Melchiór • 08:56, 08:57, 08:106, 08:107
Melchiórk • 08:56, 08:57
melodiô • 10:18, 10:19
melodrama • 07P:33, 07K:33
membranowô kluczplata • 09:82, 09:83
mendikancë • 11:50
mensa • 12:22
menu • 09:82, 09:83, 11:139, 11:277
menu (kóntekstowé menu) • 09:78, 09:79
menu (pasyk menu) • 09:88, 09:89
menu (pòdrãczné menu) • 09:78, 09:79
menu (startowé menu) • 09:98, 09:99

menu (systemòwé menu) • 09:100, 09:101
mercedëscë • 11:30
merkac • 07P:70, 07K:70
mesjanizna • 07P:55, 07K:55
Mesjôsz • 08:270, 08:271
Mestwin • 08:58, 08:59, 08:98, 08:99
Mestwink • 08:58, 08:59
metafòra • 07P:33, 07K:33, 10:40, 10:41
metoda • 09:44, 09:45
Metodi • 08:56, 08:57, 08:102, 08:103, 08:104, 08:105
metonimiô • 10:40, 10:41
Metódk • 08:56, 08:57
metropòlita • 11:46
Méla • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
méster ceremóniów • 11:43
méster òbrzãdów • 11:43
Mézowò • 10:74, 10:75
Mëdlëta (Bùkòlt) • 10:56, 10:57
mëga • 11:17
Mëgòwò (Piécczi–Mëgòwò) • 10:112, 10:113
mëma • 08:200, 08:201, 08:204, 08:205
Mëma • 12:60, 12:196
Mëma (Niebieskô Mëma) • 08:272, 08:273
mëmka • 08:202, 08:203, 08:206, 08:207
Mëmka • 12:60, 12:196
mërk HTML • 09:82, 09:83
mërtowi wińc • 12:13
Mësk • 08:74, 08:75
Mëska • 08:74, 08:75
Mëslëgòszcz • 10:68, 10:69
Mëslëmir • 08:74, 08:75
Mëslëmira • 08:74, 08:75
mëslëna • 11:51
Mësli • 08:74, 08:75
mëslnik • 09:82, 09:83
mëslnô mòdlëtwa • 12:19, 12:20
mësz • 09:82, 09:83, 11:17
mësz (òpticznô mësz) • 09:88, 09:89
mësz (pòdkłôdka pòd mësz) • 09:90, 09:91
mëszë (pòrt mëszë) • 09:90, 09:91
mëszka • 10:318, 10:319
MHz (megaherc) • 09:82, 09:83
mianoczasnikòwi równoważnik zdaniô • 12:42
miara • 09:44, 09:45
miara kòmpresji • 09:82, 09:83
miara nórta • 09:44, 09:45
miara òbrazu • 09:82, 09:83
miarë (towarzësznik stãpnia i miarë) • 12:41
miarë (zdanié towarzësznikòwé stãpnia i miarë) • 12:43
miasta (dzéle miasta) • 10:110, 10:111, 10:112, 10:113, 10:114, 10:115
Miastkò • 10:54, 10:55
Miastkò (Gmina Miastkò) • 10:58, 10:59
Miasto Gdiniô • 10:112, 10:113
Miasto Gduńsk • 10:110, 10:111
Miasto Sopòt • 10:114, 10:115
Miasto Stołpskò • 10:114, 10:115
miastowô kòmpùtrowô séc • 09:82, 09:83
miãso • 10:330, 10:331
miãso (szmùrowóné swinié miãso) • 10:152, 10:153, 10:158, 10:159, 10:161, 10:162
miãsopùstnô niedzela • 11:27
miãsowac • 10:330, 10:331
miãsowi • 10:330, 10:331
miãsôrka • 10:326, 10:327, 10:332, 10:333
miãsôrz • 10:326, 10:327, 10:330, 10:331, 10:332, 10:333
miãtczi reset • 09:82, 09:83
Michalëna • 08:56, 08:57
Michalënka • 08:56, 08:57
Michalskô Hëta • 10:72, 10:73
Michasz • 08:56, 08:57
Michasza • 08:56, 08:57
Micheasza (Ksãga Micheasza) • 12:32
Michôł • 08:56, 08:57, 08:106, 08:107
Michôłk • 08:56, 08:57
midiwieżô • 09:82, 09:83
midrasz • 12:32
midzë dzélëkama (stosënk midzë dzélëkama zdaniô) • 12:42
midzë elemeńtama sécë [dóńdzenie (midzë elemeńtama sécë)] • 09:66, 09:67
midzërostk • 10:26, 10:27
midzësłowné ùpòdobnienié • 10:20, 10:21

midzësłownô asymilacjô • 10:20, 10:21
mie (czëtôj mie) • 09:92, 09:93
Miechùcëno • 10:74, 10:75
Mieczësłôw • 08:56, 08:57, 08:106, 08:107
Mieczësława • 08:56, 08:57
Miedzëbórz • 10:70, 10:71
mielã • 08:176, 08:177
Mielno • 10:58, 10:59, 10:96, 10:97
Miemcë • 07P:41, 07K:41
Mierëszëno • 10:92, 10:93
Mierzënkò • 10:106, 10:107
Mierzëno • 10:106, 10:107
miesąc • 07P:37, 07K:37, 10:146, 10:147
miesãcznik • 11:37, 11:56
miesczé (pòzwë miesczé) • 10:40, 10:41
mieszanié szeregów • 10:40, 10:41
Mieszczańsczi Bùdink **(Historëczno-Archeologòwi Part *Mieszczańsczi Bùdink*)** • 10:50, 10:51
mieszczóńskô drama • 07P:34, 07K:34
mieszkańc • 07P:57, 07K:57, 09:262, 09:263
mieszkańców (pòzwë mieszkańców) • 10:32, 10:33
mieszkeńc • 07P:57, 07K:57, 09:262, 09:263
Miéczk • 08:56, 08:57
Miéczka • 08:56, 08:57
miészającô fùnkcjô • 09:84, 09:85
Miészëznów (Kòmisjô Nôrodnëch i Etnicznëch Miészëznów) • 09:18, 09:19
miészk (elektroniczny miészk) • 09:68, 09:69
miészóné klôsztorë • 11:45
miészónô platka • 09:84, 09:85
miészô • 11:19
Miétk • 08:56, 08:57
Miétka • 08:56, 08:57
Miki • 08:56, 08:57, 08:104, 08:105
Miklosz(k) • 08:56, 08:57
Mikòłôj • 08:56, 08:57, 08:104, 08:105
mikrotopònim • 10:40, 10:41
mikrostarna • 09:108, 09:109
Mikrowò • 10:56, 10:57
Miléna • 08:56, 08:57
Milénka • 08:56, 08:57
miliamperogòdzëna • 09:84, 09:85
milisekùńda • 09:84, 09:85
Milk • 08:50, 08:51, 08:102, 08:103
Milka • 08:50, 08:51, 08:102, 08:103
Milonczi • 10:84, 10:85
Milwino • 10:108, 10:109
Miłk • 08:56, 08:57, 08:74, 08:75
Miłka • 08:56, 08:57
Miłocëce • 10:58, 10:59
Miłogòst • 08:56, 08:57
Miłoserdzégò (Matczi Bòsczi Miłoserdzégò) • 12:50, 12:187
Miłoserdzô (Kòrunka do Bóżégò Miłoserdzô) • 12:19
Miłoserdzô (niedzela Miłoserdzô) • 11:27
Miłosława • 08:56, 08:57
Miłosłôw • 08:56, 08:57, 08:106, 08:107
Miłosłôwk • 08:56, 08:57
Miłosłôwka • 08:56, 08:57
Miłosz • 08:56, 08:57
Miłoszewò • 10:106, 10:107
Miłoszk • 08:56, 08:57
miłota • 11:32
miłotë (pòbòżné aktë miłotë) • 12:21
miłotnô lirika • 07P:34, 07K:34
Miłowit • 08:74, 08:75
Miłowò • 10:72, 10:73
mina • 09:68, 09:69
minaret • 12:20
minimalizacjô • 09:84, 09:85
miniatura • 09:84, 09:85
mini disk • 09:84, 09:85
minimum • 09:44, 09:45
ministrant • 11:46
ministrant kadzëdła • 11:49
Minkòjce • 10:92, 10:93
minorczi [niższé swiãcenia (minorczi)] • 11:46
minus • 09:32, 09:33, 09:34, 09:35, 09:82, 09:83
minut (dzesãc minut do jednôsti) • 11:19
minuta • 09:34, 09:35
minyster • 11:151, 11:289

minyster bënowëch sprawów i administracji • 09:16, 09:17
minyster bùtnowëch sprawów • 09:18, 09:19
minyster dëtkòwiznë • 09:18, 09:19
minyster gbùrzeniô i rozwiju wsë • 09:18, 09:19
minyster jinfrasztrukturë • 09:16, 09:17
minyster kùlturë i nôrodny spôdkòwiznë • 09:18, 09:19
minyster nôleżnik Radzëznë Minystrów • 09:16, 09:17
minyster nôrodny edukacji • 09:16, 09:17
minyster nôrodny òbronë • 09:16, 09:17
minyster nôùczi i wëzszégò sztôłceniô • 09:16, 09:17
minyster gòspòdarzënkù • 09:16, 09:17
minyster państwòwégò skarbù • 09:16, 09:17
minyster regionalnégò rozwiju • 09:16, 09:17
minyster robòtë i spòlëznowi pòliticzi • 09:16, 09:17
minyster spòrtu i turisticzi • 09:16, 09:17
minyster sprawiedlëwòtë • 09:16, 09:17
minyster strzodowiska • 09:16, 09:17
minysterstwò nôrodny edukacji • 11:151, 11:289
minysterstwò pòùczënë • 11:151, 11:289
minyster zdrowiô • 09:16, 09:17
Minystrów (minyster nôleżnik Radzëznë Minystrów) • 09:16, 09:17
Minystrów (prédnik Radzëznë Minystrów) • 09:16, 09:17
Minystrów (Radzézna Minystrów) • 09:16, 09:17
miodu (wëbiéranié pszczołóm miodu) • 12:35
miona Frãcëszka Trédra (Kaszëbsczé Mùzeum miona Frãcëczka Trédra) • 10:50, 10:51
miona Floriana Cenôwë (Mùzeum Pùcczi Zemi miona Floriana Cenôwë) • 10:50, 10:51
miona Jezës (Swiãto miona Jezës) • 11:27
miona L. Brzezyńsczégò (Mùzeum Zôbòrsczi Zemi Galeriô Terôczasnégò Lëdowégò Kùńsztu miona L. Brzezyńsczégò) • 10:52, 10:53
Miona Mariji • 12:49, 12:185
miona Marii Znamierowsczi-Prufferowi (Etnografné Mùzeum miona Marii Znamierowsczi-Prufferowi w Toruniu) • 10:52, 10:53
Miona NMPannë • 12:49, 12:185
miona Tédorë i Jizydora Gùlgòwsczich (Mùzeum – Kaszëbsczi Etnografny Park miona Tédorë i Jizydora Gùlgòwsczich we Wdzydzach) • 10:52, 10:53
Miono • 12:60, 12:196
miono (apòtropejiczné miono) • 10:34, 10:35
miono (chrzestné miono) • 11:34
miono (kalãdarzowé miono) • 10:38, 10:39
miono (lëteracczé miono) • 10:38, 10:39
miono (niekalãdarzowé miono) • 10:40, 10:41
miono (swiãté miono) • 10:38, 10:39
mionoczasnik • 12:37
mionoczasnik przëczasnikòwi terny • 12:37
mionoczasnik przëczasnikòwi ùprzédny • 12:37
mionoczasnik znankòwnikòwi terny aktiwny • 12:37
mionoczasnik znankòwnikòwi ùszłi pasywny • 12:37
mianoczasnikòwi (przëdôwk mionoczasnikòwi) • 12:40
mionowé (òrzeczenié mionowé) • 12:41
mionowi dzéń • 12:34
mionowô (fleksjô, òdmienniô, òtmiana mionowô) • 12:37
mión • 07P:44, 07K:44
miónczi • 09:20, 09:21
Miónejce • 10:94, 10:95
miónkôrz • 09:26, 09:27
Mira • 08:56, 08:57
mirakl • 07P:34, 07K:34
Mirela • 08:56, 08:57

Mirélka • 08:56, 08:57
Mir(k) • 08:74, 08:75, 08:76, 08:77
Mirk • 08:56, 08:57
Mir(k)a • 08:74, 08:75, 08:76, 08:77
Mirka • 08:56, 08:57, 08:74, 08:75
Mirochòwò • 10:74, 10:75
Mirosława • 08:56, 08:57
Mirosłôw • 08:56, 08:57, 08:106, 08:107
Mirosłôwka • 08:56, 08:57
Mirón • 08:56, 08:57, 08:104, 08:105
Mirónk • 08:56, 08:57
miru (kùs miru) • 11:34
Miru (Matczi Bòsczi Królewi Miru) • 12:50, 12:186
misje • 12:26
misje (parafialné misje) • 12:26
misjologiô • 12:26
misjónôrz • 12:26
misterium • 07P:34, 07K:34
misticëzna • 07P:56, 07K:56
misyjny kaznodzeje • 12:26
Miszewò • 10:60, 10:61, 10:80, 10:81
mit • 07P:34, 07K:34
mitczi spółzwãk • 10:20, 10:21
mitologiczny • 09:264, 09:265
mitonim • 10:40, 10:41
mitra • 11:46
mlékò • 09:210, 09:211, 09:256, 09:257
Młin (Bòrowi Młin) • 10:56, 10:57
Młińc (Zaspa–Młińc) • 10:112, 10:113
Młińska • 10:112, 10:113
młoc • 08:176, 08:177
młodëch jistotów (pòzwë młodëch jistotów) • 10:32, 10:33
młodëchny (swiãti młodëchny) • 11:25
Młodi Kowalsczi • 07P:57, 07K:57
młodi pón • 12:13
młodô pani • 12:13
młodzach (kùch na młodzach) • 10:152, 10:153, 10:156, 10:157, 10:158, 10:161, 10:162
młodzané casto • 10:154, 10:155, 10:156, 10:157, 10:158, 10:161, 10:162
Młodzëznë (Kòmisjô Edukacji, Nôùczi i Młodzëznë) • 09:18, 09:19
młodzëznë (rekòlekcje dlô młodzëznë) • 12:27
młodzowi (kùch młodzowi) • 10:152, 10:153, 10:157, 10:158
młodzowi kùch • 10:154, 10:155, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
młotã (cëskanié młotã) • 09:20, 09:21
mnich • 11:46
mniszka • 11:46
Mniemcë • 07P:41, 07K:41
mniészé ((to) mniészé) • 09:34, 09:35
mniód • 09:228, 09:229
mniódówka • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229
motu proprio • 11:46
mòbilny telefón • 11:152, 11:290
mòc • 10:20, 10:21
mòcné pòstanowienié pòprawë • 11:40
mòcny zwãk • 10:20, 10:21
mòcowniô • 09:26, 09:27
mòdem • 09:84, 09:85
mòdem (bënowi mòdem) • 09:60, 09:61
mòdem (bùtnowi mòdem) • 09:60, 09:61
mòdem (faks-mòdem) • 09:70, 09:71
mòdem (głosowi mòdem) • 09:72, 09:73
mòdem (kabel null-mòdem) • 09:76, 09:77
mòdem (kablowi mòdem) • 09:76, 09:77
mòderatór • 09:84, 09:85
mòdernizacjô • 07P:44, 07K:44
mòdifikacjowi deriwat • 10:30, 10:31
mòdlëtewnik • 12:20
mòdlëtwa • 12:20, 12:26
mòdlëtwa (mëslnô mòdlëtwa) • 12:19, 12:20
mòdlëtwa pò jedzenim • 12:20
mòdlëtwa (pòrénkòwô mòdlëtwa) • 12:20
mòdlëtwa pò ùczbie • 12:20
mòdlëtwa przed jedzenim • 12:20
mòdlëtwa przed ùczbą • 12:20
mòdlëtwa (słownô mòdlëtwa) • 12:20
mòdlëtwa (wieczórnô mòdlëtwa) • 12:20
mòdlëtwa (wstawienniczô mòdlëtwa) • 12:20
mòdło • 09:44, 09:45, 09:84, 09:85
mòdło (do wëflowaniô dónyma) • 09:84, 09:85

mòdło lopka (bënowé ùłożenié) • 09:84, 09:85
mòdło lopka (dopisywóné do pòzwë lopka) • 09:84, 09:85
mòdło (òrganizacji diskù) • 09:84, 09:85
mòdłów (kaskadowé arkùsze mòdłów) • 09:76, 09:77
mòdré • 09:256, 09:257
mòdri ekran • 09:84, 09:85
***Mòdri Lew* (Centrum Archeologòwi Edukacji *Mòdri Lew*)** • 10:46, 10:47
mòdrôczek • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:228, 09:229, 09:232, 09:233
mòdrôczkòwé • 09:226, 09:227
mòdrôczkòwé wino • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:230, 09:231, 09:232, 09:233
mòdrôki • 09:228, 09:229
Mòdrzewò • 10:62, 10:63
mòdulacjô • 09:84, 09:85
mòduł pamiãcë • 09:84, 09:85
mòja • 08:200, 08:201, 08:204, 08:205, 08:206, 08:207
mòja białka • 12:13
mòja slëbnô • 12:13
mòja (ta mòja) • 12:13
mòjeczk • 08:202, 08:203, 08:206, 08:207
mòjeczka • 08:202, 08:203
mòjink • 08:202, 08:203, 08:206, 08:207
mòjinka • 08:202, 08:203, 08:206, 08:207
mòjka • 08:202, 08:203, 08:206, 08:207
mòjnô • 08:200, 08:201, 08:204, 08:205
mòjny • 08:200, 08:201, 08:204, 08:205
Mòjsz • 10:76, 10:77
Mòjżesza (Piãc Ksãgów Mòjżesza) • 12:31
Mòjżészk • 08:56, 08:57, 08:106, 08:107
Mòkré • 10:66, 10:67
Mòkrzëno • 10:54, 10:55
mònach • 11:46
mònachina • 11:46
mònochromaticznô drëkarka • 09:64, 09:65
mònolog • 07P:34, 07K:34
mònoteista • 12:26
mònoteizm • 12:20, 12:26
mòra • 12:34
mòralitet • 07P:34, 07K:34
mòralizna • 07P:56, 07K:56
mòralné cnotë • 11:32
mòrdôrz spamù • 09:84, 09:85
mòrfem • 10:26, 10:27
mòrfòlogiczny pòdzél jãzëków • 12:37
mòrfòlogiô • 10:26, 10:27, 12:38
mòrfòlogòwô słowòtwórzba • 10:26, 10:27
Mòrsczé (Centralné Mòrsczé Mùzeum we Gduńskù) • 10:46, 10:47
mòrsczi • 07P:55, 07K:55
Mòrskô Krinica • 10:46, 10:47
Mòrskô Królewô • 08:272, 08:273, 12:60, 12:196
Mòrza Królewô • 08:272, 08:273
Mòrza (Królewô Mòrza) • 08:272, 08:273, 12:57, 12:193
Mòrza (Nasza Królewô Mòrza) • 12:60, 12:196
mòrzczi • 07P:55, 07K:55
mòrze • 07P:69, 07K:69
Mòsënë • 10:68, 10:69
mòskôl • 09:218, 09:219, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:232, 09:233
Mòskôl • 09:228, 09:229
mòst • 09:84, 09:85
Mòstë • 10:88, 10:89, 10:90, 10:91
mòstu (router mòstu) • 09:94, 09:95
Mòszczenica • 10:64, 10:65
Mòtarzëno • 10:96, 10:97
mòtil • 08:190, 08:191, 11:17
mòtiwacjô (słowòtwórzbnô mòtiwacjô) • 10:28, 10:29
mòtiwòwóné słowò • 10:26, 10:27
mòtiwùjącé słowò • 10:28, 10:29
mòtór • 09:84, 09:85
mòwa • 07P:44, 07K:44, 10:18, 10:19, 10:20, 10:21, 12:41
mòwa niezanôleżnô • 12:41
mòwa (szpëtnô mòwa) • 10:42, 10:43, 10:44, 10:45
mòwa zanôleżnô • 12:41
mòwë (dzéle mòwë) • 12:37

mòwë (rozpòznôwanié mòwë) • 09:94, 09:95
mòwic • 08:180, 08:181
mòzaikòwô drëkarka • 09:74, 09:75
Mòżdżónowò • 10:104, 10:105
mój • 08:200, 08:201, 08:204, 08:205, 08:206, 08:207
mój chłop • 12:13
mój slëbny • 12:13
mój (ten mój) • 12:13
mójk • 08:202, 08:203, 08:206, 08:207
Móniczka • 08:56, 08:57
Mónika • 08:56, 08:57
mónitór • 09:84, 09:85
mónitór (cekłokristaliczny mónitór) • 09:80, 09:81
mónitór (plazmòwi mónitór) • 09:90, 09:91
Móżesz • 12:100, 12:236
móżeszowé wëznanié • 12:26
môj • 07P:37, 07K:37
môjk (gôjk-môjk) • 12:34
môl • 07P:34, 07K:34
môl (wbiegniãcé na môl) • 09:28, 09:29
môla (jednota czasu, môla i akcji) • 07P:33, 07K:33
môle (spòrtowé môle i sprzãtë) • 09:26, 09:27
môlëchny (Jezus môlëchny) • 08:268, 08:269
môlnik • 12:37
môlowi • 11:34
môlów (pòzwë môlów) • 10:32, 10:33
môlu (towarzësznik môlu) • 12:41
môlu (ùstawienié sã na môlu) • 09:28, 09:29
môlu (zdanié towarzësznikòwé czasu) • 12:43
môłé (bezkùńcowò môłé) • 09:36, 09:37
Môłé Bòżé Pòle • 10:108, 10:109
Môłé Brëskòwò • 10:100, 10:101
Môłé Chełmë • 10:62, 10:63
môłé (Dzecã môłé) • 08:268, 08:269
Môłé Głëszëno • 10:100, 10:101
Mółé Machòwino • 10:104, 10:105
Môłé Pòdolé • 10:96, 10:97
Môłé Przëmòrzé • 10:112, 10:113
Môłé Roczitczi • 10:56, 10:57
Môłé Stawiska • 10:82, 10:83
môłi (Jezusénk môłi) • 08:268, 08:269
môłi (Jezusk môłi) • 08:268, 08:269
Môłi Kack • 10:112, 10:113
Môłi Klińcz • 10:82, 10:83
Môłi Pòdles • 10:82, 10:83
Môłi Pòmësk • 10:54, 10:55
môłi (Pón môłi) • 08:268, 08:269
Môłkòwò • 10:80, 10:81
môłô (baro môłô) • 11:19
Môłô Garnô • 10:102, 10:103
Môłô Wôłczô • 10:60, 10:61
môłpa • 09:84, 09:85
Môrcën • 08:54, 08:55
Môrcënk • 08:54, 08:55
Môrcyńsczé klósczi • 10:150, 10:151
môrcynczi • 11:30
Môłé Masłojce • 10:62, 10:63
MP3 (grôjk MP3) • 09:72, 09:73
Mpx (megapiksel) • 09:82, 09:83
Mroczka • 08:36, 08:37
Mroka • 08:36, 08:37, 08:102, 08:103
Mrozë • 10:76, 10:77
mrówka • 11:17
Mrzeżëno • 10:92, 10:93
ms (milisekùńda) • 09:84, 09:85
Mscëwòj • 08:58, 08:59, 08:98, 08:99
Mscëwòjk • 08:58, 08:59
Mscëwùj • 08:58, 08:59, 08:98, 08:99
Mscëwùjk • 08:58, 08:59
mszalné Credo • 11:46, 12:20
Mszczug • 08:58, 08:59, 08:98, 08:99
Mszczuj • 08:98, 08:99
Mszczużk • 08:58, 08:59
mszô • 07P:71, 07K:71
mszô anielskô • 11:24
mszô królewskô • 11:24
mszô pasterskô • 11:24
mùca • 07P:71, 07K:71
mùcha • 07P:71, 07K:71, 08:178, 08:179
mùchòmòra • 09:212, 09:213
mùlk • 07P:52, 07K:52, 12:12

mùltimedia • 09:84, 09:85
mùltimedialnô kluczplata • 09:84, 09:85
mùltimedialny projektor • 09:84, 09:85
mùmlac • 10:328, 10:329, 10:332, 10:333
mùmlajk • 10:324, 10:325, 10:330, 10:331, 10:332, 10:335
mùmlajka • 10:324, 10:325, 10:332, 10:335
mùmlëca • 10:324, 10:325, 10:332, 10:333
mùmlôcz • 10:324, 10:325, 10:328, 10:329
Mùnd • 08:60, 08:61
Mùnda • 08:60, 08:61, 08:102, 08:103
Mùndi • 08:38, 08:39, 08:60, 08:61, 08:70, 08:71, 08:104, 08:105
Mùndk • 08:60, 08:61
Mùndka • 08:60, 08:61
mùnia • 10:162, 10:163
Mùnti • 08:38, 08:39, 08:104, 08:105
mùrawa • 09:28, 09:29
mùs(z) • 07P:52, 07K:52
mùtacjowi deriwat • 10:30, 10:31
mùtra • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
mùzelmón • 12:26
mùzelmónka • 12:26
Mùzealnô Zôgroda w Swòłowie • 10:52, 10:53
Mùzeum (Archeologòwé Mùzeum we Gduńskù) • 10:46, 10:47
Mùzeum (Centralné Mòrsczé Mùzeum we Gduńskù) • 10:46, 10:47
Mùzeum (Etnografné Mùzeum miona Marii Znamierowsczi-Prufferowi w Toruniu) • 10:52, 10:53
Mùzeum Gardu Gdini • 10:48, 10:49
Mùzeum (Historëczné Mùzeum Gardu Gduńsk) • 10:48, 10:49
Mùzeum (Historëczno-Etnografné Mùzeum w Chònicach) • 10:46, 10:47
Mùzeum Jantaru • 10:48, 10:49
Mùzeum (Kaszëbsczé Mùzeum miona Frãcëczka Trédra) • 10:50, 10:51
Mùzeum Kaszëbsczi Ceramiczi Neclów w Chmielnie • 10:46, 10:47
Mùzeum – Kaszëbsczi Etnografny Park miona Tédorë i Jizydora Gùlgòwsczich we Wdzydzach • 10:52, 10:53
Mùzeum Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë ë Mùzyczi we Wejrowie • 10:52, 10:53
Mùzeum Kòscersczi Zemi • 10:50, 10:51
Mùzeum (Nôrodné Mùzeum we Gduńskù) • 10:48, 10:49
Mùzeum Nôrodnégò Himnu w Bãdominie • 10:48, 10:49
Mùzeum Òbrónë Ùbrzeżégò • 10:50, 10:51
Mùzeum Ògniowiznë w Przedkòwie • 10:50, 10:51
mùzeum (Òkrãt-mùzeum ORP BŁYSKAWICA) • 10:50, 10:51
mùzeum (Òkrãt-mùzeum Sołdek) • 10:46, 10:47
Mùzeum (Part Historii Gardu Zôpadno-Kaszëbsczégò Mùzeum) • 10:44, 10:45
Mùzeum Pòlsczi Pòcztë • 10:48, 10:49
Mùzeum Pòlsczi Szkòłë we Wiôłdżim Płótowie • 10:46, 10:47
Mùzeum (Pszczolarsczé Mùzeum w Òstrowie) • 10:52, 10:53
Mùzeum Pùcczi Zemi miona Floriana Cenôwë • 10:50, 10:51
Mùzeum (Regionalné Mùzeum w Człëchòwie) • 10:46, 10:47
Mùzeum (Regionalné Mùzeum w Krokowie) • 10:50, 10:51
Mùzeum (Rëbacczé Mùzeum „Pòd Ùstrzechą” w Jastarni) • 10:50, 10:51
Mùzeum Rëbaczeniô • 10:46, 10:47
Mùzeum Rodë w Smôłdzënie • 10:52, 10:53
Mùzeum Słowińsczi Wsë w Klëkach • 10:52, 10:53
Mùzeum „Stutthof” w Sztutowie • 10:52, 10:53
Mùzeum II Swiatowi Wòjnë • 10:48, 10:49
Mùzeum Szlachecczi Tradicji w Wiôłdżim Waplewie • 10:48, 10:49
Mùzeum Westrzédnégò Pòmòrzégò w Słépskù • 10:52, 10:53
Mùzeum w Bëtowie (Zôpadno-Kaszëbsczé Mùzeum w Bëtowie) • 10:44, 10:45

Mùzeum Wieżowëch Zégrów • 10:48, 10:49
Mùzeum Wiselnégò Zôloju • 10:46, 10:47
Mùzeum Wisłë • 10:46, 10:47
Mùzeum w Lãbòrgù • 10:50, 10:51
Mùzeum Wòjnowi Marinarczi w Gdini • 10:50, 10:51
Mùzeum Zôbòrsczi Zemi Galeriô Terôczasnégò Lëdowégò Kùńsztu miona L. Brzezyńsczëgò • 10:52, 10:53
mùzułmón • 12:26
mùzułmónka • 12:26
Mùzyczi (Mùzeum Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë ë Mùzyczi we Wejrowie) • 10:52, 10:53
mùzyka • 12:13
Mzdowò • 10:98, 10:99

N

na bùten • 11:97, 11:233
nacéchùnczi • 11:61
-nach • 08:126, 08:127
nadąsany plińc • 10:156, 10:157, 10:158, 10:161, 10:162
nadczidka • 11:37, 11:56, 11:64
nadczidniãté (zdanié nadczidniãté) • 12:43
nad Piesniama (Piesniô nad Piesniama) • 12:32
nadprzërodzonô adopcjô • 12:26
nadréżné (zdanié nadréżné) • 12:43
nadùżëcé władzë • 11:46
nadzwëczajny rozdôwôcz • 11:46
na górã (nazôd na górã) • 11:140, 11:278
nagriwôcz CD-R • 09:62, 09:63
nagriwôcz CD-RW • 09:62, 09:63
Nahùma (Ksãga Nahùma) • 12:32
naj Bóg (Z dzecka Òjc, naj Bóg) • 08:270, 08:271
Naja (Matinka Naja) • 12:59, 12:195
na Katarzënë • 10:124, 10:125
na kòniach (jeżdżenié na kòniach) • 09:24, 09:25
nakôz • 11:46
nakôzóné swiãta • 12:26
na kwasno (bania na kwasno) • 10:152, 10:153, 10:158, 10:159, 10:161, 10:162
nalewac • 09:228, 09:229
naléwk • 09:218, 09:219, 09:220, 09:221, 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231
na lëst (òdpòwiesc na lëst do redakcji) • 11:57
na lodze (hòkej na lodze) • 09:22, 09:23
nałożëc sã • 08:204, 08:205
nałożeniô (czas nałożeniô) • 12:12
nałożna białka • 08:204, 08:205
nałożnica • 08:198, 08:199, 08:204, 08:205
nałożnik • 08:196, 08:197, 08:204, 08:205
namaszczenié (òstatné namaszczenié) • 11:40
namaszczeniô (sakrament namaszczeniô chòrëch) • 11:41
na młodzach (kùch na młodzach) • 10:152, 10:153, 10:156, 10:157, 10:158, 10:161, 10:162
na môl (wbiegniãcé na môl) • 09:28, 09:29
na môlu (ùstawienié sã na môlu) • 09:28, 09:29
na nen Rok • 11:24
nanométer • 09:84, 09:85
nanosekùńda • 09:84, 09:85
nanotechnologiô • 09:84, 09:85
na òdosobnienim (żëcé w pùstelni, na òdòsobnienim) • 11:42
naòżenô • 12:14
naòżéńc • 12:13
naòżënô • 12:13
naòżeny • 12:14
napapùżëc sã • 10:330, 10:331
napiãcé • 10:20, 10:21
napiersny krziż • 11:47
na pòdczerwieniznã (pòrt na pòdczerwieniznã) • 09:90, 09:91
Napòléón • 08:58, 08:59, 08:104, 08:105
Napòléónk • 08:58, 08:59
na probòszcza (egzamin na probòszcza) • 11:48
napùchłi plińc • 10:156, 10:157, 10:158

na pùrgach (jachanié na pùrgach) • 09:22, 09:23
na pùrgach (skòczi na pùrgach) • 09:22, 09:23
narajenié • 12:13
Narcëza • 08:58, 08:59
Narcëzka • 08:58, 08:59
Narck • 08:58, 08:59
Narcka • 08:58, 08:59
Narcy • 08:58, 08:59,08:104, 08:105
Narcyz • 08:58, 08:59, 08:104, 08:105
Narcyzk • 08:58, 08:59
Narodzenié (Bòżé Narodzenié) • 10:136, 10:137, 11:23
Narodzeniô NMPannë • 11:30
nasebny ùstôw • 12:39
na sekùńdã (terabajt na sekùńdã) • 09:102, 09:103
na sekùńdã (wielëna ramków na sekùńdã) • 09:106, 08:107
na swiãtégò Andrzeja • 10:124, 10:125
nastawa (wôłtôrzowô nastawa) • 12:21
Nastk • 08:30, 08:31
nasz (Władca nasz i Pón) • 08:270, 08:271
nasz (Zbôwca nasz) • 08:270, 08:271
Nasza Królewô Mòrza • 12:60, 12:196
nasza Matinka (Swiónowskô nasza Matinka) • 12:62, 12:198
Nasza Pani • 12:60, 12:196
nasza Pani (Swôrzewskô nasza Pani) • 12:57, 12:62, 12:193, 12:198
Naszi Kaszëbsczi Zemi (Królewò Naszi Kaszëbsczi Zemi) • 12:57, 12:193
naszińsczé cnotë • 11:32
na szkle (Matka Bòskô malowano na szkle) • 12:59, 12:195
Nataliô • 08:58, 08:59
Natan • 08:100, 08:101
natchnienié • 11:46, 12:30
na tëczë (cwiczënczi na tëczë) • 09:24, 09:25
Natka • 08:62, 08:63, 08:102, 08:103
Nat(k)a • 08:58, 08:59
Natôlka • 08:58, 08:59
na trôwie (hòkej na trôwie) • 09:22, 09:23
natrzasélc • 10:156, 10:157, 10:158, 10:159
natrzasnąc • 10:158, 10:159
naturalizna • 07P:56, 07K:56
nawa • 12:20
nawa (bòcznô nawa) • 12:20
nawa (głównô nawa) • 12:20
nawa (przécznô nawa) • 12:20
nawa (strzódkòwô nawa) • 12:20
na Westerplatte (Wachtowniô Nr 1 na Westerplatte) • 10:48, 10:49
Nawiedzeniégò NMPannë • 12:53, 12:189
Nawiedzenié NMPannë • 11:27
nawiedzeniów (rechùbnik nawiedzeniów) • 09:94, 09:95
nawiedzeniów (statistika nawiedzeniów) • 09:98, 09:99
nawidniwôcz • 09:84, 09:85
nawigacëjô • 11:140, 11:278
na wikarégò (egzamin na wikarégò) • 11:49
nawikùlariusz • 11:46
nawlékający wëznaczniczi • 12:40
nawrócenié • 12:26
nawrôcanié • 12:26
nazalizacjô • 10:22, 10:23
na zbiérach (dzejanié na zbiérach) • 09:40, 09:41
nazéwôcz • 12:38
nazôd • 09:84, 09:85
nazôd (dwa dni nazôd) • 07P:37, 07K:37
nazôd na górã • 11:140, 11:278
nazwë (swójné nazwë) • 11:78
Neclów (Mùzeum Kaszëbsczi Ceramiczi Neclów w Chmielnie) • 10:46, 10:47
Neczk • 08:48, 08:49, 08:102, 08:103
negacjô • 09:44, 09:45, 09:50, 09:51
Nehemiasza (Ksãga Nehemiasza) • 12:31
nekrolog • 11:37, 11:57, 11:63
Nela • 08:52, 08:53
nen Rok (na nen Rok) • 11:24
neò- • 09:112, 09:113
neòfita • 11:34
Neòlatinum • 12:32
neòlogizm • 10:26, 10:27, 10:40, 10:41, 11:149, 11:287

neòlogizm (aboslutny neòlogizm) • 11:78
neòlogizmë • 11:77
neòlogizna • 11:149, 11:287
nieòmilnosc • 12:32
nowisłów • 11:149, 11:287
Nest • 08:102, 08:103
Nest(k) • 08:38, 08:39
Nest(k)a • 08:38, 08:39
Nestka • 08:102, 08:103
Ne temere • 11:32
netikéta • 09:84, 09:85
netoholizm • 09:74, 09:75
neurón (falszëwi neurón) • 09:70, 09:71
Néla • 08:60, 08:61
Néliusz • 08:102, 08:103
Néliuszk • 08:52, 08:53, 08:102, 08:103
Nél(k) • 08:102, 08:103
Nélk • 08:52, 08:53
Nélka • 08:52, 08:53, 08:60, 08:61, 08:102, 08:103
Néska • 08:28, 08:29
Nétka • 08:102, 08:103
-nëch • 08:126, 08:127
nëk • 09:84, 09:85, 11:138, 11:275
nëk (blewiązkòwi nëk) • 09:60, 09:61
nëk CD-ROM • 09:84, 09:85
nëk disketków • 09:84, 09:85
nëk (diskòwi nëk) • 09:66, 09:67
nëk Jaz • 09:84, 09:85
nëk DVD • 09:84, 09:85
nëk DVD-RAM • 09:84, 09:85
nëk Zip • 09:84, 09:85
nëkã starnów je • 11:140, 11:278
nëna • 08:200, 08:201, 08:204, 08:205, 08:206, 08:207
nënka • 08:202, 08:203, 08:206, 08:207
Nënka • 12:60, 12:196
Nënka (Bòżô Nënka) • 08:274, 08:275
Nënka (Kaszëbskô Nënka) • 12:56, 12:192
Nënka Swiãtô • 08:274, 08:275
Nënka (Swôrzewskô Nënka) • 08:272, 08:273
niasta • 08:196, 08:197, 08:204, 08:205, 08:206, 08:207
niastka • 08:196, 08:197, 08:204, 08:205
-nica • 08:204, 08:205, 09:228, 09:229
Nicejskò-kònstantinopòlsczi symbòl • 12:20
nich • 07P:45, 07K:45
-nich • 08:126, 08:127
nieaktiwné òkno • 09:86, 09:87
nieaktiwnô łączba • 09:86, 09:87
nieba (Dzecã z nieba) • 08:270, 08:271
Nieba (Matinka z Nieba) • 12:59, 12:195
Niebiesczi (Król Niebiesczi) • 08:268, 08:269
Niebiesczi (Tatk Niebiesczi) • 08:268, 08:269
Niebieska Brama • 12:60, 12:197
Niebieskô Córka • 12:61, 12:197
Niebieskô Matka • 12:61, 12:197
Niebieskô Mëma • 08:272, 08:273
Niebnô Pani • 12:61, 12:197
Nieckòwò • 10:100, 10:101
Niedarzëno • 10:54, 10:55
niedodôwné lëczbë • 09:44, 09:45
niedokònóny (czas niedokònóny) • 12:36
niedokònóny (czasnik niedokònóny) • 12:36
niedzela • 07P:37, 07K:37, 07P:38, 07K:38, 08:180, 08:181, 12:26
niedzela (biôłô niedzela) • 11:26
niedzela czôrnô • 11:27
niedzela Dobrégò Pasturza • 11:27
niedzela kwietnô • 11:27
niedzela (miãsopùstnô niedzela) • 11:27
niedzela Miłoserdzô • 11:27
Niedzela (Palmòwô Niedzela) • 10:124, 10:125, 11:27
niedzela Pańsczi Mãczi • 11:27
niedzela (przewòdniô niedzela) • 11:27
niedzela (starozôpùstnô niedzela) • 11:27
niedzela wiérzbòwô • 11:27
niedzela (zôpùstnô niedzela) • 11:28
niefùlsprawnëch (wichódk dlô niefùlsprawnëch) • 11:53
niegwësny czas • 07P:34, 07K:34
niegwësny (ôrt dzecny niegwësny) • 12:38
niekalãdarzowé miono • 10:40, 10:41
Niemcë • 07P:41, 07K:41

Niemieckô Karznica • 10:94, 10:95
niemòtiwòwóné słowò • 10:26, 10:27
nienajadłi • 10:322, 10:323, 10:334, 10:335
nienażartélc • 10:322, 10:323, 10:330, 10:331
nienażarti • 10:330, 10:331
nienażartoch • 10:322, 10:323, 10:330, 10:331
nienażartôla • 10:322, 10:323, 10:330, 10:331
nienażerlôk • 10:322, 10:323, 10:328, 10:329
nienażérca • 10:322, 10:323, 10:330, 10:331
nieòbòdnica • 10:322, 10:323, 10:332, 10:335
nieòbòdnik • 10:322, 10:323, 10:328, 10:329, 10:332, 10:335
nieòbòdny • 10:328, 10:329
nieògreńczony (Bóg nieògreńczony) • 08:270, 08:271
nieòpisóny czas • 07P:34, 07K:34
nieòznacznik • 12:38
nieòznaczonô całka • 09:44, 09:45
niepersonowi (jistnik niepersonowi) • 12:37
Niepòczołejce • 10:106, 10:107
Niepòglãdzé • 10:96, 10:97
Niepòkalanégò Serca NMPannë • 11:24
Niepòkalané Poczãcé NMPannë • 11:24
Niepòkalanô • 12:63, 12:199
Niepòkalanô (Marija Swiãtô i Niepòkalanô) • 08:274, 08:275
niepòkalanym (Gòdzynczi ò niepòkalanym pòczãcym NMPannë) • 12:144
nieproduktiwny fòrmańt • 10:26, 10:27
niepropòrcjonalnô czcónka • 09:86, 09:87
nieprzechódny (czasnik nieprzechódny) • 12:36
nieprzeriwnô wiérzta • 07P:34, 07K:34
nieprzënôleżnotowi (przëdôwk nieprzënôleżnotowi) • 12:41
nieprzënôleżny (przëdôwk nieprzënôleżny) • 12:41
nieregùlarné (stãpniowanié nieregùlarné) • 12:39
nierëszné swiãta • 12:26
nierimòwónô wiérzta • 07P:32, 07K:32
nierozwité (zdanié pòjedinczé nierozwité) • 12:43
nierósnącô fùnkcjô • 09:44, 09:45
nierównota • 09:44, 09:45
nierównota drëdżégò stãpienia • 09:44, 09:45
nierównota pierszégò stãpienia • 09:44, 09:45
nierównota (lëniowô nierównota) • 09:44, 09:45
nierównôcz • 09:34, 09:35
nieskalanym pòczãcym (Gòdzynczi ò nieskalanym pòczãcym NMPannë) • 12:18
Niesołejce • 10:78, 10:79
Niestãpòwò • 10:80, 10:81
Niestkòwò • 10:104, 10:105
niestwòrzonô łaska • 11:32
niesymetriczné szëfrowanié • 09:58, 09:59
nieszerifòwô czcónka • 09:86, 09:87
nieszlabizowòùrobny zwãk • 10:20, 10:21
nietrwałô pamiãc • 09:104, 09:105
nieùjimné lëczbë • 09:44, 09:45
nieùlotnô pamiãc • 09:86, 09:87
niéùłożony tekst • 09:86, 09:87
niewespółrzãdny • 12:42
niewëmiérné lëczbë • 09:44, 09:45
niewëmiérnô fùnkcjô • 09:44, 09:45
niewësadzonô brëła • 09:44, 09:45
niewësadzonô figùra • 09:46, 09:47
niewiasta • 08:196, 08:197, 08:206, 08:207
niewiérnica • 08:198, 08:199, 08:204, 08:205
niewiérny • 08:204, 08:205
niewiniątka • 11:25
Niewòlników (NMPannë òd Wëkùpù Niewòlników) • 12:53, 12:189
niewspółbieżné przenôszanié • 09:86, 09:87
niewspółbieżnô pamiãc • 09:86, 09:87
niewspółbieżny • 09:86, 09:87
Niezabëszewò • 10:54, 10:55

niezanôleżnô (mòwa niezanôleżnô) • 12:41
niezanôleżny (przëpôdk niezanôleżny) • 12:38
niezanôléżnô adresa • 09:86, 09:87
nieznónô • 09:46, 09:47
Nieżechòjce • 10:64, 10:65
Nieżëwiãc • 10:68, 10:69
nieżëwòtny (jistnik nieżëwòtny) • 12:37
nié • 10:140, 10:141
-nica • 08:204, 08:205, 09:228, 09:229
Niczk • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
Niczka • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
Nihil obstat • 11:46
Nik • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
Nika • 08:38, 08:39, 08:56, 08:57, 08:102, 08:103
niklowò-kadmòwi akùmùlator • 09:86, 09:87
niklowò-wòdorkòwi akùmùlator • 09:86, 09:87
Nikòdém • 08:58, 08:59, 08:108, 08:109
Nikòdéma • 08:58, 08:59
Nikòdémk • 08:58, 08:59
Nikòdémka • 08:58, 08:59
Nikòsz • 08:58, 08:59
Nikòszka • 08:58, 08:59
niłoni • 07P:38, 07K:38
niłońszégò rokù • 07P:38, 07K:38
nimb • 12:26
Nimirk • 08:74, 08:75
nimòcnik • 12:12
Nina • 08:58, 08:59
Ninka • 08:58, 08:59
nisczi (jãzëk programòwaniô nisczi szëchtë) • 09:74, 09:75
nisczi (rëchtowanié nisczi szëchtë) • 09:94, 09:95
niskòtonowi głosnik • 09:100, 09:101
niszpòrë • 12:147
Nitka • 08:102, 08:103
niwczero • 07P:37, 07K:37
niwczora • 07P:37, 07K:37
niwizna • 11:151, 11:289
nizawczora • 07P:37, 07K:37
niższé swiãcenia (minorczi) • 11:46
nm (nanométer) • 09:84, 09:85
NMPannë (Czëstoscë NMPannë) • 12:49, 12:185
NMPannë (dzéń Zwiastowaniô NMPannë) • 11:26
NMPannë (Gòdzynczi ò niepòkalanym pòczãcym NMPannë) • 12:144
NMPannë (Gòdzynczi ò nieskalanym pòczãcym NMPannë) • 12:18
NMPannë, Gwiôzdë (Nowi) Ewangelizacji • 12:52, 12:189
NMPannë (Macerziństwa NMPannë) • 12:49, 12:185
NMPannë, Matczi Dobrégò Pasturza • 12:52, 12:189
NMPannë, Matczi Kòscoła • 12:53, 12:189
NMPannë (Miona NMPannë) • 12:49, 12:185
NMPannë (Narodzeniô NMPannë) • 11:30
NMPannë (Nawiedzenié NMPannë) • 11:27
NMPannë (Nawiedzeniégò NMPannë) • 12:53, 12:189
NMPannë (Niepòkalané Począćé NMPannë) • 11:24
NMPannë (Niepòkalanégò Serca NMPannë) • 11:24
NMPannë (Òbjawieniégò NMPannë) • 12:53, 12:190
NMPannë (Òczëszczeniégò NMPannë) • 12:54, 12:190
NMPannë òd Wëkùpù Niewòlników • 12:53, 12:189
NMPannë (Òfiarowaniégò NMPannë) • 12:54, 12:190
NMPannë (Òpieczi NMPannë) • 12:54, 12:190
NMPannë (Pòkòrë NMPannë) • 12:54, 12:191
NMPannë (Pòstrzédnictwa NMPannë) • 12:55, 12:191
NMPannë (Slëbinë NMPannë) • 12:55, 12:191
NMPannë (Swiãto Òczëszczeniô NMPannë) • 11:25

NMPannë (Wniebòwzãcô NMPannë) • 11:30
NMPannë (Zasniãcé NMPannë) • 11:30
NMPannë (Zwiastowanié NMPannë) • 11:28
Noc Kùpałë • 12:34
nocë (w nocë) • 07P:39, 07K:39
-noch • 08:126, 08:127
noc (òb noc) • 08:26, 08:27
noc (pùstô noc) • 11:25
Noc (Wielgô Noc) • 10:170, 10:171
noga • 08:176, 08:177, 08:178, 08:179
nokturn • 12:20
nominalnô (fleksjô, òdmienniô, òtmiana nominalnô) • 12:37
nominat • 11:46
nominatiw • 12:38
nord • 08:140, 08:141
norda • 07P:38, 07K:38, 07P:52, 07K:52, 08:140, 08:141, 11:152, 11:290
Normalizacëji (Kòmisëjô Standarizacëji i Normalizacëji Kaszëbsczégò Jãzëka) • 07P:29, 07K:29
Normalizacëji (Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
nosowi zwãk • 10:20, 10:21
nosówka • 10:20, 10:21
noszącëch znanczi (pòzwë noszącëch znanczi) • 10:32, 10:33
noszenié medalika • 12:145
notérënk • 07P:51, 07K:51
notérowanié • 07P:51, 07K:51
Nowãcëno • 10:88, 10:89
nowela • 07P:34, 07K:34
nowenna • 12:20, 12:158
Nowé Barkòczëno • 10:86, 10:87
Nowé Czaple • 10:78, 10:79
Nowé Grónowò • 10:68, 10:69
Nowé Hëtë • 10:62, 10:63
Nowé Latkò • 11:24
Nowé Lato • 11:24
Nowé Òstrowité • 10:64, 10:65
Nowé Pòlaszczi • 10:86, 10:87
Nowé Przëmierzé • 12:32
Nowé Skórowò • 10:100, 10:101
Nowé Ùjescëskò • 10:112, 10:113
Nowi Bùkówc • 10:86, 10:87
nowicjat • 11:46
nowicjusz • 11:46
nowicjuszka • 11:46
Nowi Dwór • 10:64, 10:65, 10:70, 10:71, 10:110, 10:111
Nowi Ewangelizacji [NMPannë, Gwiôzdë (Nowi) Ewangelizacji] • 12:52, 12:189
Nowi Klińcz • 10:82, 10:83
Nowi Pòdles • 10:82, 10:83
Nowi Pòrt • 10:112, 10:113
Nowi Rok • 11:24
nowisłów • 10:40, 10:41
Nowi Testameńt • 12:32
nowòòchrzcéńc • 11:34
nowòòchrzcony • 11:34
nowòsedlënë • 12:34
Nowô Amerika • 10:76, 10:77
Nowô Cerkwiô • 10:64, 10:65
Nowô Dąbrowa • 10:100, 10:101
Nowô Éwa • 12:63, 12:199
Nowô Hëta • 10:74, 10:75
Nowô Karczma • 10:86, 10:87
Nowô Karczma (Gmina Nowô Karczma) • 10:84, 10:85
Nowô Wies • 10:60, 10:61, 10:70, 10:71, 10:72, 10:73, 10:78, 10:79, 10:82, 10:83, 10:88, 10:89
Nowô Wies (Gmina Nowô Wies) • 10:88, 10:89
Nowô Zélandiô • 07P:41, 07K:41
Nożënkò • 10:56, 10:57
Nożëno • 10:56, 10:57
nócëc • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
nól • 07P:49, 07K:49, 07P:50, 07K:50, 07P:52, 07K:52
nómer • 07P:49, 07K:49, 07P:50, 07K:50, 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
nómrowac • 07P:51, 07K:51
Nóra • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
Nórbert • 08:58, 08:59, 08:104, 08:105
Nórberta • 08:58, 08:59
Nórbertk • 08:58, 08:59

Nórbertka • 08:58, 08:59
Nórbi • 08:58, 08:59, 08:104, 08:105
Nórka • 08:38, 08:39
nórt • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
nórt (bënowi nórt) • 09:36, 09:37
nórt (bùtnowi nórt) • 09:36, 09:37
nórt (czëpòwi nórt) • 09:38, 09:39
nórt (fùlny nórt) • 09:40, 09:41
nórt (òtëmkłi nórt) • 09:46, 09:47
nórt (plaskati nórt) • 09:48, 09:49
nórt (półfùlny nórt) • 09:48, 09:49
nórt (prosti nórt) • 09:48, 09:49
nórt (przëlgłi nórt) • 09:50, 09:51
nórt (rozemkłi nórt) • 09:50, 09:51
nórt (sczerowóny nórt) • 09:52, 09:53
nórt (strzédny nórt) • 09:52, 09:53
nórt (trzëscanowi nórt) • 09:54, 09:55
nórt (ùjimny nórt) • 09:54, 09:55
nórt (wpisóny nórt) • 09:54, 09:55
nórt (zérowi nórt) • 09:56, 09:57
nórta (miara nórta) • 09:44, 09:45
nóta • 07P:49, 07K:49, 07P:50, 07K:50, 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
nótczi • 07P:51, 07K:51
nótë • 07P:51, 07K:51
nóżka • 08:176, 08:177
nôbòżeństwa (ksãżeczka do nôbòżeństwa) • 12:20
nôbòżeństwa (liturgiczné nôbòżeństwa) • 12:19
Nôbòżéństwa majewé • 12:145
nôbòżeństwa (paraliturgiczné nôbòżeństwa) • 12:20
nôbòżnô lirika • 07P:34, 07K:34
nôczãscy zadôwóné pitania • 11:138, 11:275
nôczãsczi zadôwóné pitania • 09:70, 09:71
Nôdolé • 10:52, 10:53, 10:106, 10:107
Nôdolim (Gbùrskô ë Rëbackô Zôgroda w Nôdolim) • 10:52, 10:53
nôdpisowi bòhatéra • 07P:35, 07K:35
nôdpisowi heroja • 07P:35, 07K:35
nôdzeja • 11:32
Nôdzejewò • 10:68, 10:69
nôdzeji (pòbòżné aktë nôdzeji) • 12:21
nôdżib • 12:38
nôgłówk • 09:86, 09:87
nôgłówk paczétu • 09:86, 09:87
nôgłówk wiadła • 09:86, 09:87
Nôklô • 10:60, 10:61
nôleżnik (minyster nôleżnik Radzëznë Minystrów) • 09:16, 09:17
Nôrodné Mùzeum we Gduńskù • 10:48, 10:49
Nôrodné Zéńdzenié • 09:20, 09:21
Nôrodnégò Himnu (Mùzeum Nôrodnégò Himnu w Bãdominie) • 10:48, 10:49
Nôrodnëch (Kòmisjô Nôrodnëch i Etnicznëch Miészëznów) • 09:18, 09:19
nôrodny edukacji (minysterstwò nôrodny edukacji) • 11:151, 11:289
Nôrodny (Kòmisjô Nôrodny Òbronë) • 09:18, 09:19
nôrodny (minyster kùlturë i nôrodny spôdkòwiznë) • 09:18, 09:19
nôrodny (minyster nôrodny edukacji) • 09:16, 09:17
nôrodny (minyster nôrodny òbronë) • 09:16, 09:17
nôrt • 07P:51, 07K:51
nôrzãdów (pòzwë nôrzãdów) • 10:32, 10:33
nôrzãdzów (pasyk nôrzãdzów) • 09:88, 09:89
nôrzãdzôcz • 12:38
nôrzãdzôczowé (dopełnienié nôrzãdzôczowé) • 12:40
nôslédnictwô • 11:49
nôslednik • 11:49
nôstãpnik • 12:42
Nôswiãtszô • 12:63, 12:199
Nôswiãtszô Marija • 12:61, 12:197
Nôswiãtszô Matinka • 12:61, 12:197
Nôswiãtszô Pani • 08:272, 08:273, 12:61, 12:197
Nôswiãtszô Panienka • 12:61, 12:197
Nôtërnëch (Kòmisjô Òchronë Strzodowiska, Nôtërnëch Bòkadosców i Lasowiznë) • 09:18, 09:19
nôtërze (grzéchë procëm nôtërze) • 11:40

Nôùczi (Kòmisjô Edukacji, Nôùczi i Młodzëznë) • 09:18, 09:19
nôùczi (minyster nôùczi i wëższégò sztôłceniô) • 09:16, 09:17
Nôwcz • 10:108, 10:109
nôwëższi (stãpién nôwëższi) • 12:38
nôwias • 09:86, 09:87
Nôwikszi Pón • 08:270, 08:271
nôwôżniészé dobré ùczinczi • 12:26
nôwôżniészi bòhatéra • 07P:34, 07K:34
nôwôżniészi heroja • 07P:34, 07K:34
nôwrotné (zamiono nôwrotné) • 12:39
nôwrotny (czasnik nôwrotny) • 12:36
nôwrót • 09:86, 09:87
Nr 1 (Wachtowniô Nr 1 na Westerplatte) • 10:48, 10:49
ns (nanosekùnda) • 09:84, 09:85
nudla • 09:210, 09:211
nudle • 07P:52, 07K:52, 09:210, 09:211
Nufri • 08:58, 08:59, 08:102, 08:103
Nulk • 08:48, 08:49, 08:102, 08:103
null-mòdem (kabel null-mòdem) • 09:76, 09:77
Num Lock • 09:86, 09:87
numer • 07P:51, 07K:51
numer (alfa-numer) • 09:58, 09:59
numer (przistãpòwi numer) • 09:92, 09:93
numeracëjô • 07P:51, 07K:51
numerënk • 07P:51, 07K:51
numericzné wërażenié • 09:86, 09:87
numericznô kluczplata • 09:86, 09:87
numeryczny (alfabeticzno-numericzny) • 09:58, 09:59
numericzny dzél • 09:86, 09:87
numerus • 12:39
numrë (seryjné numrë) • 09:96, 09:97
numrowac • 07P:51, 07K:51
numrowi • 07P:51, 07K:51
nuncjusz • 11:46
nuncjusz (apòsztolsczi nuncjusz) • 11:42
nuncjusz (legat nuncjusz) • 11:46
Nuszeczka • 08:30, 08:31, 08:44, 08:45
Nusza • 08:102, 08:103
Nusz(k)a • 08:30, 08:31, 08:44, 08:45
Nuszka • 08:102, 08:103
-ny • 09:264, 09:265
-nych • 08:126, 08:127
nylón • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
ny ma • 09:116, 09:117

O

-o • 09:228, 09:229
-och • 08:204, 08:205
och • 07P:68, 07K:68, 11:173, 11:310, 12:178, 12:340
-ocha • 09:228, 09:229
oficer • 12:178, 12:340
oficéra • 11:173, 11:310
ojkonim • 10:40, 10:41
Ojropa • 07P:54, 07K:54
ojropejsczi • 07P:54, 07K:54
olimpiada • 12:178, 12:340
opera • 11:173, 11:310, 12:178, 12:341
orbita • 12:178, 12:341
orkestra • 12:178, 12:341
oronim • 10:40, 10:41
ORP BŁYSKAWICA (Òkrãt-mùzeum ORP BŁYSKAWICA) • 10:50, 10:51
outboks • 09:86, 09:87
outsourcing • 09:86, 09:87
-owic • 07P:57, 07K:57

Ò

ò • 11:173, 11:311, 12:178, 12:341
-ò • 09:228, 09:229
òb • 11:174, 11:311, 12:178, 12:341
òb- • 08:176, 08:177
òbaczëc • 12:178, 12:341
òbalëti • 12:178, 12:341
òbarchniałi • 12:178, 12:341
òbchòdzëc • 12:178, 12:341
òbchòdzëc sã • 12:178, 12:341
òbcyc • 08:176, 08:177
òb czas • 08:26, 08:27
òbczas • 10:146, 10:147
òb dzéń • 08:26, 08:27
òbe- • 08:176, 08:177
òberwac • 08:176, 08:177

Òberznieniô (Swiãto Òberznieniô Pana Jezësa) • 11:27
òbeżréc sã • 10:330, 10:331
òbiekt • 12:40
òbiektów (pòzwë wërobinów (skùtków) i òbiektów dzejaniów/dziejaniégò) • 10:32, 10:33
òbiôłczëc • 08:204, 08:205
òbiôłczënë • 08:204, 08:205
òbiôłk • 08:196, 08:197, 08:204, 08:205
òbjawienié • 12:26, 12:32
Òbjawienié • 11:23, 11:25
Òbjawieniégò NMPannë • 12:53, 12:190
Òbjazda • 10:104, 10:105
Òbjezerzé • 10:60, 10:61, 10:64, 10:65
òbjim • 09:46, 09:47
òbleczënë • 11:47
òb lato • 08:26, 08:27
òbleczënk (ksãżi òbleczënk) • 11:48
òbléwanié • 11:27
Òblëwice • 10:88, 10:89
Òblubienica Swiãtégò Dëcha • 12:63, 12:199
Òbłãżé • 10:98, 10:99
òbłëdnica • 10:322, 10:323, 10:332, 10:335
òbłëdnik • 10:322, 10:323, 10:328, 10:329, 10:332, 10:335
òbłëdny • 10:328, 10:329
Òbłëżé • 10:114, 10:115
òbmëslnota • 11:32
òbmiestny zwãk • 09:86, 09:87
òb noc • 08:26, 08:27
òbòcznosc • 10:20, 10:21
òbòczny drżéń • 10:26, 10:27
òbrazné rzeczenié • 07P:34, 07K:34
òbraznica • 12:20
òbraznik • 12:20
òbrazu (miara òbrazu) • 09:82, 09:83
òbrazu (pamiãc òbrazu) • 09:60, 09:61
òbrazu (sztabilizatór òbrazu) • 09:100, 09:101
òbrãcz • 09:26, 09:27
òbrëmiô • 09:46, 09:47
Òbronë (Kòmisjô Nôrodny Òbronë) • 09:18, 09:19
òbrotowô brëła • 09:46, 09:47
òbrócënk • 09:46, 09:47
òbrócënkòwi stóżk • 09:46, 09:47
òbrócënkòwi walc • 09:46, 09:47
òbróna • 09:28, 09:29
Òbrónë (Mùzeum Òbrónë Ùbrzeżégò) • 10:50, 10:51
òbrónca • 09:24, 09:25
òbrôz (dwadzélowi òbrôz) • 12:18
òbrôzk • 09:86, 09:87
òbrôzkòwô kôrta • 09:86, 09:87
òbrôz (trzëdzélowi òbrôz) • 12:22
òbrôz (wieledzélowi òbrôz) • 12:21
òbrzãd • 11:43
òbrzãdów (méster òbrzãdów) • 11:43
òbscena • 11:78
òbsłëgòwi paczét • 09:86, 09:87
òbstawinë • 12:35
òbwiców (jizba òbwiców) • 11:52
òbiwatel(ka) • 07P:71, 07K:71
òbzerac sã • 07P:71, 07K:71
òbzérczi • 07P:71, 07K:71
òbzérnik • 11:150, 11:287
òbzérôcz • 07P:71, 07K:71
òbznôjmiającé (zdanié òbznôjmiającé) • 12:43
òbznôjmienié • 12:42
òbznôjmnik • 12:38
òbznôjmny spòsób • 12:38
òbzórczi • 12:14
òbżarłok • 10:322, 10:323, 10:330, 10:331
òbżartélc • 10:322, 10:323, 10:330, 10:331
òbżarti • 10:330, 10:331
òbżartuch • 10:322, 10:323, 10:330, 10:331, 10:332, 10:335
òbżartucha • 10:322, 10:323, 10:332, 10:335
òbżérca • 10:322, 10:323, 10:330, 10:331
òchãda • 07P:68, 07K:68
òchrona priwatnoscë • 11:140, 11:278
Òchronë (Kòmisjô Òchronë Strzodowiska, Nôtërnëch Bòkadosców i Lasowiznë) • 09:18, 09:19
òchróna przed zôpisã • 09:86, 09:87
òct • 10:334, 10:335

òctowi • 10:326, 10:327, 10:334, 10:335
òctowô • 10:326, 10:327, 10:334, 10:335
òczepinë • 12:13, 12:35
òczëszczeniégò (dzéń òczëszczeniégò) • 12:34
Òczëszczeniégò NMPannë • 12:54, 12:190
Òczëszczeniô NMPannë (Swiãto Òczëszczeniô NMPannë) • 11:25
òda • 07P:34, 07K:34
Òdargòwò • 10:92, 10:93
òdbiór (zdalny òdbiór) • 09:108, 09:109
òdchilaniô (czãstota òdchilaniô) • 09:64, 09:65
òdcynk • 09:46, 09:47
òdcynk kòła • 09:46, 09:47
òdcynk kùglë • 09:46, 09:47
òdcynka (wëstrzódk òdcynka) • 09:54, 09:55
òdczët • 09:86, 09:87
òddanô • 08:196, 08:197, 08:204, 08:205
òddany • 08:194, 08:195, 08:204, 08:205
òddzãkòwanié • 11:64
òddzéla (przédnik òddzéla) • 11:53
òddzéla (przédnô dozérnica chirurgicznégò òddzéla) • 11:53
òddzél òglowi chirurgii • 11:53
òdemkłi lëst • 11:37
òdgòtka • 10:155, 10:156, 10:157, 10:158, 10:159
òdgòtowac • 10:158, 10:159
Òdi • 08:58, 08:59, 08:104, 08:105
òdjąc • 09:32, 09:33
òdjimanié • 09:32, 09:33, 09:46, 09:47
òdjimk • 11:151, 11:289
òdjimnik • 09:32, 09:33, 11:150, 11:288, 11:151, 11:289
òdjimnô • 09:32, 09:33
òdjimnô deriwacjô • 10:30, 10:31
òdjistnikòwi (znankòwnik òdjistnikòwi) • 12:39
Òdkùpicél • 08:270, 08:271
òdlazłi • 08:196, 08:197, 08:204, 08:205
òdlazłô • 08:198, 08:199, 08:204, 08:205
òdmienniô • 12:37
òdmienniô analiticznô • 12:37
òdmienniô bënowô • 12:37
òdmienniô bùtnowô • 12:37
òdmienniô czasnikòwô • 12:37
òdmienniô mionowô • 12:37
òdmienniô nominalnô • 12:37
òdmienniô synteticznô • 12:37
òdmienniô werbalnô • 12:37
òdmòdłowanié • 09:46, 09:47
òdnoga • 08:198, 08:199, 08:204, 08:205
òdnosowienié • 10:20, 10:21
òdnożëc sã • 08:204, 08:205
òdnóżka • 08:198, 08:199, 08:204, 08:205
Òdo • 08:58, 08:59, 08:104, 08:105
òdòsobnienim (żëcé w pùstelni, na òdòsobnienim) • 11:42
Òdónk • 08:58, 08:59
Òdp: (òdpòwiesc) • 09:88, 09:89
òdpis (zapasowi òdpis) • 09:60, 09:61
òdpisywanié • 09:88, 09:89
òdpòczink (Wieczny òdpòczink) • 12:22
òdpòdobnienié • 10:20, 10:21
òdpòkùtowanié za grzéchë • 11:40
Òdpòwiedzalnotë (Kòmisjô Kònstitucjowi Òdpòwiedzalnotë) • 09:18, 09:19
òdpòwiesc • 09:88, 09:89
òdpòwiesc na lëst do redakcji • 11:57
òd prosti (dôl pùnktu òd prosti) • 09:38, 09:39
òdprowadzënë • 12:35
òdprowôdné słowò • 10:26, 10:27
òdpùst • 11:40
òdpùst (całowny òdpùst) • 11:40
òdpùst (dzélowi òdpùst) • 11:40
òdpùst pòrcjunkùlë • 11:40
òdpùst w Wejrowie • 10:124, 10:125
Òdpùstë • 12:154
òdpùszczenié grzéchów • 11:40
òd religii (szkólnô òd religii) • 11:45
òd religii (szkólny òd religii) • 11:34, 11:45
Òdrë • 10:66, 10:67
òd rówiznë (dôl prosti òd rówiznë) • 09:38, 09:39
òd rówiznë (dôl pùnktu òd rówiznë) • 09:38, 09:39
òdstãp • 09:88, 09:89

òdswiéżanié • 09:88, 09:89
òdswiéżenié • 09:88, 09:89, 11:138, 11:275
òdswiéżaniô (czãstota òdswiéżaniô) • 09:64, 09:65
òdtwôrzanié (aùtomaticzné òdtwôrzanié) • 09:58, 09:59
òd Wëkùpù (NMPannë òd Wëkùpù Niewòlników) • 12:53, 12:189
òdwrotnô propòrcjonalnota • 09:46, 09:47
Òfeliô • 08:58, 08:59
Òfélka • 08:58, 08:59
òffsetowi drëk • 09:86, 09:87
Òfiarowaniégò NMPannë • 12:54, 12:190
Òfiarowanié Pana Jezësa w Swiãtnicë • 11:24
òficjôł • 11:47
Òfka • 08:58, 08:59
òglãdë • 12:14
òglowé • 09:20, 09:21
Òglowégò (Jinfrastruktura Òglowégò Klucza) • 09:74, 09:75
òglowi • 11:34
òglowi (òddzél òglowi chirurgii) • 11:53
òglowô kapituła • 11:45
Ògniowiznë (Mùzeum Ògniowiznë w Przedkòwie) • 10:50, 10:51
ògniowô scana • 09:88, 09:89
ògniowô zôpòra • 09:88, 09:89
ògnistô • 09:218, 09:219, 09:220, 09:221, 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231
ògnistô (wòda ògnistô) • 09:218, 09:219, 09:220, 09:221, 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231
Ògòrzélënë • 10:64, 10:65
ògrabinë • 12:12, 12:13
ògrëzka • 09:208, 09:209
ògrizk • 09:208, 09:209
ògrzéwnik • 09:88, 09:89
Òjc • 08:266, 08:267
Òjc (Bóg Òjc) • 08:266, 08:267
òjc (chrzestny òjc) • 11:34
Òjca (Bòga Òjca Syn) • 08:270, 08:271
Òjca (Z Òjca i Dëchã) • 08:272, 08:273
òjcowie (sobòrowi òjcowie) • 11:48
òjcowi katalóg • 09:88, 09:89
òjcowô domena • 09:88, 09:89
Òjc przedwieczny • 08:266, 08:267
Òjc (Swiãti Òjc) • 11:49
Òjc (Z dzecka Òjc, naj Bóg) • 08:270, 08:271
Òjcze nasz • 12:20
òkazjô • 09:264, 09:265
òkazny • 09:264, 09:265
òkno • 07P:44, 07K:44, 09:88, 09:89
òkno (nieaktiwné òkno) • 09:86, 09:87
òkno rozmòwë • 09:88, 09:89
òkno (tãgòwé òkno) • 12:22
òkno (wëskakùjącé òkno) • 09:106, 09:107
òkòlëcznik • 12:41
òkòło • 10:142, 10:143
Òkònino • 10:58, 10:59
òkôzóny swiat • 07P:34, 07K:34
òkrąg • 09:46, 09:47
òkrąg (òpisóny òkrąg) • 09:46, 09:47
òkrąg (stałi òkrąg) • 09:52, 09:53
òkrąg (wpisóny òkrąg) • 09:54, 09:55
òkrãgłô klamra • 09:34, 09:35
òkrãgù (parm òpisónégò òkrãgù) • 09:46, 09:47
Òkrãt-mùzeum ORP BŁYSKAWICA • 10:50, 10:51
Òkrãt-mùzeum Sołdek • 10:46, 10:47
òkréslającé (związczi òkréslającé) • 12:42
Òksëwié • 10:114, 10:115
òksytoniczny akceńt • 10:20, 10:21
òksytoniczny przezwãk • 10:20, 10:21
òktalny zôpis • 09:88, 09:89
Òktawión • 08:58, 08:59, 08:104, 08:105
Òktawiónk • 08:58, 08:59
Òktawiô • 08:58, 08:59
Òktawiusz • 08:58, 08:59
Òktawiuszk • 08:58, 08:59
Òktôwka • 08:58, 08:59
òkùnk • 11:18
òkùlôrë 3D • 09:88, 09:89
òkùlôrë (wirtualné òkùlôrë) • 09:62, 09:63
Òla • 08:66, 08:67

Òlaf • 08:58, 08:59
Òlafk • 08:58, 08:59
Òldżka • 08:58, 08:59
Òlëwa • 10:112, 10:113
Òlëwiô • 08:58, 08:59
Òlëwka • 08:58, 08:59
Òlga • 08:58, 08:59
Òlgerd • 08:58, 08:59, 08:104, 08:105
Òli • 08:58, 08:59, 08:104, 08:105
Òlka • 08:66, 08:67
Òlpùch • 10:86, 10:87
òlsza • 07P:67, 07K:67
Òlszinka • 10:112, 10:113
Òlszónka • 10:72, 10:73
Òlszónowò • 10:70, 10:71
òmówinë • 12:14, 12:35
òmówienié • 10:40, 10:41
òmówienié [słowòtwórzbnô perifraza (òmówienié)] • 10:28, 10:29
òna • 08:196, 08:197, 08:204, 08:205
ò niepòkalanym (Gòdzynczi ò Niepòkalanym Pòczãcym NMPannë) • 12:144
ò nieskalanym (Gòdzynczi ò Nieskalanym Pòczãcym NMPannë) • 12:18
ònline (trib dzejaniô aplikacji) • 09:86, 09:87
ònline (trib dzejaniô maszinów) • 09:86, 09:87
ònomatopejô • 07P:34, 07K:34, 10:40, 10:41
Ònufri • 08:58, 08:59, 08:102, 08:103
òò- • 09:112, 09:113
Òpacczi Spikrz (Part Etnografii – Òpacczi Spikrz) • 10:48, 10:49
òpara • 09:218, 09:219, 09:220, 09:221, 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:230, 09:231
òpartolënë • 12:14
òpat • 11:47
òpatka • 11:47
Òpatów (Part Terôczasnégò Kùńsztu – Pałac Òpatów) • 10:48, 10:49
Òpatrznosc (Bòżô Òpatrznosc) • 12:24
òperacyjnô pamiãc • 09:94, 09:95
òperacyjny blok • 11:53
òperacyjny (sécowi òperacyjny system) • 09:98, 09:99
òperacyjny system • 09:88, 09:89
òpi • 12:34
Òpieczi NMPannë • 12:54, 12:190
Òpiekùnka (Kalwarijskô Òpiekùnka) • 08:272, 08:273
òpisowô lirika • 07P:34, 07K:34
òpisónégò (parm òpisónégò òkrãgù) • 09:46, 09:47
òpisóné kòło • 09:46, 09:47
òpisónô kùgla • 09:46, 09:47
òpisóny czas • 07P:34, 07K:34
òpisóny òkrąg • 09:46, 09:47
òpisowné (stãpniowanié òpisowné) • 12:39
òpłata • 12:20
òpłókóny • 07P:69, 07K:69
òpłôtk • 11:24
òpòka • 07P:68, 07K:68, 07P:69, 07K:69
òpòna • 07P:68, 07K:68
òpòwiedniô • 12:32
òpòwiôdanié • 07P:34, 07K:34
òpòwiôdôcz • 07P:34, 07K:34
òpòwiôstka • 07P:34, 07K:34
òprogramòwanié • 09:88, 09:89
òpticznô mësz • 09:88, 09:89
òpticznô pamiãc • 09:62, 09:63
òpticzny disk • 09:62, 09:63
òpticzny (skaner òpticzny) • 09:98, 09:99
òpto- • 09:112, 09:113
òpùscënë • 12:13
òracjô • 09:268, 09:269
òrant • 12:20
òrantka • 12:20
òrãdzë (towarzësznik òrãdzë) • 12:41
òrãdzë (zdanié òrãdzë) • 12:43
òrãdzowé (zdanié òrãdzowé) • 12:43
òrbita • 09:46, 09:47
òrder • 12:26
òrdinacjô • 11:47
òrdinand • 11:47
òrdinariusz • 11:47
òrdinator • 11:47
òrganista • 11:47
òrientalizm • 10:40, 10:41

Òrlé • 10:84, 10:85, 10:110, 10:111
òrnôt • 11:47
òro- • 09:112, 09:113
Òrszula • 08:66, 08:67
Òrszulka • 08:66, 08:67
òrtodoks • 12:26
òrtodoksjô • 12:26
òrgana państwòwi wëszëznë • 09:16, 09:17
òrganë • 09:268, 09:269
òrganicëzna • 07P:55, 07K:55
òrganista • 09:268, 09:269
òrganistówka • 09:268, 09:269
òrganizacji [mòdło (òrganizacji diskù)] • 09:84, 09:85
òrganizér • 09:88, 09:89
òrganizowac • 09:268, 09:269
òrientalëzna • 07P:55, 07K:55
Òrlik • 10:64, 10:65
Òrłowò • 10:114, 10:115
òrto- • 09:112, 09:113
òrtodoks • 11:34
òrtodoksjô • 11:34
òrtografné • 09:264, 09:265
Òruniô – Sw. Wòjcech – Lëpicz • 10:112, 10:113
òrzechë • 09:228, 09:229
òrzechë do ùcechë • 10:150, 10:151, 10:152
òrzeczenié • 12:41
òrzeczenié czasnikòwé • 12:41
òrzeczenié mionowé • 12:41
òrzecznik • 12:42
òrzecznikòwé (zdanié òrzecznikòwé) • 12:43
òrzeł • 11:17
òrzesznica • 09:220, 09:221, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231
òrzeszny • 09:226, 09:227
òrzeszny kòrnus • 09:220, 09:221, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:230, 09:231
òrzékającé (dopełnienié òrzékającé) • 12:40
òrzékający • 12:42
òrzékający (przëdôwk òrzékający) • 12:41
òs • 09:46, 09:47
Òseczi • 10:54, 10:55
òsedlënë • 12:34
Òsek • 10:106, 10:107
Òsësznica • 10:58, 10:59
Òskark • 08:58, 08:59
Òskòwò • 10:88, 10:89
Òskôr • 08:58, 08:59
Òsława Dąbrowa • 10:60, 10:61
Òsłónino • 10:92, 10:93
òsmënôsce gradów cepła • 11:19
òsobisté grzéchë • 11:40
òsobisti kòmpùter • 09:88, 09:89
òsobistô lirika • 07P:34, 07K:34
òsoblëwi (jistnik òsoblëwi) • 12:37
òsoblëwi (przëdôwk òsoblëwi) • 12:41
òsoblëwi (towarzësznik òsoblëwi) • 12:41
Òsowò • 10:82, 10:83, 10:88, 10:89, 10:98, 10:99
Òsowô • 10:112, 10:113
òsôdzanié • 09:88, 09:89
òstatczi • 11:27
òstatné namaszczenié • 11:40
òstiariusz • 11:47
Òstatnô Wieczerzô • 11:27
òstré granié • 09:28, 09:29
òstré weńdzenié • 09:28, 09:29
òstri mecz • 09:28, 09:29
òstrosłup (scãti òstrosłup) • 09:52, 09:53
Òstrowie (Pszczolarsczé Mùzeum w Òstrowie) • 10:52, 10:53
Òstrowité • 10:58, 10:59, 10:64, 10:65
Òstrowité (Nowé Òstrowité) • 10:64, 10:65
Òstrowò • 10:50, 10:51, 10:94, 10:95
òstrów • 07P:55, 07K:55
Òstrów (Sobieszewsczi Òstrów) • 10:112, 10:113
Òstróżczi • 10:72, 10:73
Òstrzëce • 10:78, 10:79
òswiata • 11:151, 11:289
òtëmkłé (rekòlekcje òtemkłé) • 12:27
òtëmkłi lëst • 11:37, 11:63
òtëmkłi nórt • 09:46, 09:47
òtëmkłi samòzwãk • 10:20, 10:21

Òtëliô • 08:58, 08:59
Òti • 08:58, 08:59, 08:104, 08:105
Òtk • 08:58, 08:59
òtmëkac • 12:47, 12:183
òtmiana • 12:37
òtmiana analiticznô • 12:37
òtmiana bënowô • 12:37
òtmiana bùtnowô • 12:37
òtmiana czasnikòwô • 12:37
òtmiana mionowô • 12:37
òtmiana nominalnô • 12:37
òtmiana synteticznô • 12:37
òtmiana werbalnô • 12:37
Òtnoga • 10:56, 10:57
Òto • 08:58, 08:59, 08:104, 08:105
Òtomino • 10:80, 10:81
Òtominkò • 10:72, 10:73
òtrąbiwanié adwentu • 11:24
Òtrok (Bòsczi Òtrok) • 08:270, 08:271
òtrzãsënë • 12:35
-òwé • 09:262, 09:263
-òwi • 09:262, 09:263, 09:264, 09:265, 09:266, 09:267
Òwi • 08:58, 08:59, 08:104, 08:105
Òwidiusz • 08:58, 08:59, 08:104, 08:105
-òwô • 09:262, 09:263
Òzeasza (Ksãga Òzeasza) • 12:32
òznaczonô całka • 09:46, 09:47
òżenic sã • 12:13
òżëwiac • 12:47, 12:183
òżëwienié • 07P:32, 07K:32, 10:34, 10:35, 10:40, 10:41
Òżiwiający (Matczi Bòsczi Òżiwiający) • 11:27
òżłodzëc sã • 07P:71, 07K:71
òżniwinë • 07P:71, 07K:71, 10:124, 10:125, 10:128, 10:129
òżôk • 07P:71, 07K:71

Ó

-óc • 07P:57, 07K:57
-ólf • 08:106, 08:107
-óm • 08:180, 08:181
-ón • 08:104, 08:105
-ónka • 09:228, 09:229
-ór • 08:106, 08:107
órganon • 09:268, 09:269
ósemkòwi kòd • 09:88, 09:89
ósemkòwi zôpis • 09:88, 09:89
ósmi (piãtnôsce pò ósmi) • 11:19
ósmi (wiertel pò òsmi) • 11:19
ósmô (za piãc ósmô) • 11:19
óst • 08:140, 08:141, 11:152, 11:290
-ów • 09:228, 09:229
-ówka • 09:228, 09:229
ówsëszcze • 08:176, 08:177
ówsné krëpë • 09:210, 09:211
ówsniszcze • 08:176, 08:177

Ô

-ô • 09:230, 09:231, 09:264, 09:265
-´ô • 07P:44, 07K:44, 08:20, 08:21
Ôbrama (Chëcz Ôbrama) • 10:48, 10:49
Ôbróm • 08:28, 08:29
Ôbrómk • 08:28, 08:29
-ôk • 09:228, 09:229
-ôł • 08:106, 08:107
-ôłka • 09:228, 09:229
ôrt • 12:38
ôrt biał(głows)czi • 12:38
ôrt białkòpersonowi • 12:38
ôrt chłopsczi • 12:38
ôrt chłopskòpersonowi • 12:38
ôrt (chrzeptowi ôrt) • 09:22, 09:23
ôrt dzecny niegwësny • 12:38
ôrt (klasyczny ôrt) • 09:22, 09:23
ôrt rzeczowi • 12:38
ôrt [tabela (ôrt prezentacji dónëch)] • 09:102, 09:103
ôrt (wszelejaczi ôrt) • 09:22, 09:23
ôrtë (epikòwé ôrtë) • 07P:33, 07K:33
ôrtë (gazétné ôrtë) • 11:37
ôrtë (jinfòrmacyjné ôrtë) • 11:37
ôrtë (lëteracczé ôrtë) • 11:37
ôrtë (liriczné ôrtë) • 07P:33, 07K:33
ôrtë (pùblicystné ôrtë) • 11:38
ôrtnik • 12:38
ôrtu (towarzësznik ôrtu) • 12:41

ôrtu (zdanié towarzësznikòwé ôrtu) • 12:43
-ôsz • 08:106, 08:107, 08:180, 08:181

P

Pabiana • 08:58, 08:59
Pabión • 08:58, 08:59, 08:104, 08:105
pachtowóné łącze • 09:88, 09:89
Paczewò • 10:76, 10:77
paczét • 09:88, 09:89
paczét (jinternetowi paczét) • 09:74, 09:75
paczét (òbsłëgòwi paczét) • 09:86, 09:87
paczétowi zôpis • 09:88, 09:89
paczétów (filtrowanié paczétów) • 09:70, 09:71
paczétów (kapselkòwanié paczétów) • 09:104, 09:105
paczétu (nôgłówk paczétu) • 09:86, 09:87
Page Down • 09:88, 09:89
Page Up • 09:88, 09:89
pajiczëna • 09:88, 09:89, 11:17
pajk • 11:17
pajk (wòdny pajk) • 11:19
Pakòtulskò • 10:70, 10:71
palatalizacjô • 10:24, 10:25
palatalny spółzwãk • 10:20, 10:21
Palestinie [Kalwariô (w Palestinie)] • 12:18
palëca • 10:306, 10:307
palëca (biskùpiô palëca) • 11:47
paliusz • 11:47
Palmòwô Niedzela • 10:124, 10:125
palmtop • 09:88, 09:89
Pałac Òpatów (Part Terôczasnégò Kùnsztu – Pałac Òpatów) • 10:48, 10:49
Pałëbice • 10:76, 10:77
Pałëbino • 10:86, 10:87
pamiãc • 09:88, 09:89
pamiãc le do czëtaniô • 09:94, 09:95
pamiãc (mòduł pamiãcë) • 09:84, 09:85
pamiãc (nietrwałô pamiãc) • 09:104, 09:105
pamiãc (niewspółbieżnô pamiãc) • 09:86, 09:87
pamiãc (nieùlotnô pamiãc) • 09:86, 09:87
pamiãc òbrazu • 09:60, 09:61
pamiãc (òperacyjnô pamiãc) • 09:94, 09:95
pamiãc (òpticznô pamiãc) • 09:62, 09:63
pamiãc (programòwalnô pamiãc) • 09:70, 09:71
pamiãc (trwałô pamiãc) • 09:104, 09:105
pamiãc (ùlotnô pamiãc) • 09:104, 09:105
pamiãc wideo • 09:60, 09:61
pamiãc (wirtualnô pamiãc) • 09:106, 08:107
pamiãcë (adresa pamiãcë) • 09:56, 09:57
pamiãcë (bank pamiãcë) • 09:60, 09:61
Pamiãcë (Centrum Pamiãcë Józefa Hallera) • 10:52, 10:53
pamiãcë (gniôzdo pamiãcë) • 09:60, 09:61
pamiãtnik • 07P:34, 07K:34, 11:37, 11:59, 11:64, 11:65
Pana Jezësa (Swiãto Òberznieniô Pana Jezësa) • 11:27
Pana (Òfiarowanié Pana Jezësa w Swiãtnicë) • 11:24
panel (kóntrolny panel) • 09:78, 09:79
panëszka • 10:180, 10:181, 11:24
panichida • 11:24
Pani (Chwaszczińskô Pani) • 08:272, 08:273, 12:56, 12:192
Pani (Kòscerskô Pani) • 12:56, 12:193
Pani Kòscérskô • 08:272, 08:273, 12:61, 12:197
Pani (Lipùskô Pani / Pani Lipùskô) • 12:57, 12:193
pani (młodô pani) • 12:13
Pani (Nasza Pani) • 12:60, 12:196
Pani (Niebnô Pani) • 12:61, 12:197
Pani (Nôswiãtszô Pani) • 08:272, 08:273
Pani Swôrzewskô • 12:57, 12:61, 12:193, 12:197
Pani (Swôrzewskô nasza Pani) • 12:57, 12:62, 12:193, 12:198
Pani (Wejrowskô Pani) • 08:272, 08:273
Pani (Ze Swôrzewa Pani) • 12:63, 12:199
Panienczi (Syn Panienczi) • 08:270, 08:271
Panieneczka • 12:61, 12:197

Panienka • 12:61, 12:197
Panienka (Marija Panienka) • 12:58, 12:194
Panienka (Nôswiãtszô Panienka) • 12:61, 12:197
Panienka (Przeczëstô Panienka) • 12:62, 12:198
Panienka (Swiónowskô Panienka) • 08:272, 08:273, 12:62, 12:198
Pankrac • 08:58, 08:59, 08:104, 08:105
pankùk • 10:155, 10:156, 10:157, 10:158, 10:160, 10:161
Panna Czëstô • 12:61, 12:198
panna (klôsztornô panna) • 11:50
Panna Marija • 08:274, 08:275
Panna Swiãtô • 08:272, 08:273, 12:61, 12:198
Panna (Tczëwôrtnô Panna) • 08:272, 08:273, 12:62, 12:199
Pannë (Czëstoscë NMPannë) • 12:49, 12:185
Pannë (dzéń Zwiastowaniô NMPannë) • 11:26
Pannë (Gòdzynczi ò nieskalanym pòczãcym NMPannë) • 12:18
Pannë (Gòdzynczi ò niepòkalanym pòczãcym NMPannë) • 12:144
pannë (klôsztorné pannë) • 11:45
Pannë (Macerziństwa NMPannë) • 12:49, 12:185
Pannë (Miona NMPannë) • 12:49, 12:185
Pannë (Narodzeniô NMPannë) • 11:30
Pannë (Nawiedzenié NMPannë) • 11:27
Pannë (Nawiedzeniégò NMPannë) • 12:53, 12:189
Pannë (Niepòkalané Poczãcé NMPannë) • 11:24
Pannë (Niepòkalanégò Serca NMPannë) • 11:24
Pannë (NMPannë, Gwiôzdë (Nowi) Ewangelizacji) • 12:52, 12:189
Pannë (NMPannë, Matczi Dobrégò Pasturza) • 12:52, 12:189
Pannë (NMPannë, Matczi Kòscoła) • 12:53, 12:189
Pannë (NMPannë òd Wëkùpù Niewòlników) • 12:53, 12:189
Pannë (Òbjawieniégò NMPannë • 12:53, 12:190
Pannë (Òczëszczeniégò NMPannë) • 12:54, 12:190
Pannë (Òfiarowaniégò NMPannë) • 12:54, 12:190
Pannë (Òpieczi NMPannë) • 12:54, 12:190
Pannë (Pòkòrë NMPannë) • 12:54, 12:191
Pannë (Pòstrzédnictwa NMPannë) • 12:55, 12:191
Pannë (Slëbinë NMPannë) • 12:55, 12:191
Pannë (Swiãto Òczëszczeniô NMPannë) • 11:25
Pannë (Wniebòwzãcô NMPannë) • 11:30
Pannë (Zasniãcé NMPannë) • 11:30
Pannë (Zwiastowanié NMPannë) • 11:28
pannów (rekòlekcje dlô pannów) • 12:27
panteizm • 12:26
Pantokrator • 11:30
Pantokratór • 12:26
Pańsczé Przemienienié • 11:30
Pańsczé Wniebòwstąpienié • 11:27
Pańsczi (Aniół Pańsczi) • 12:17
Pańsczi Mãczi (niedzela Pańsczi Mãczi) • 11:27
Państwòwégò (Kòmisjô do Sprawów Państwòwégò Dozéru) • 09:18, 09:19
Państwòwégò (Kòmisjô Państwòwégò Skarbù) • 09:20, 09:21
państwòwégò (minyster państwòwégò skarbù) • 09:16, 09:17
państwòwi (òrgana państwòwi wëszëznë) • 09:16, 09:17
pańtuch • 10:155, 10:156, 10:157, 10:158, 10:160, 10:161
papiesczi pòseł • 11:46
papiesczi pòsélca • 11:46
papieskô chùsta • 11:44
papie(ż)stwo • 07P:54, 07K:54
papiéż • 11:47
papiora (gramatura papiora) • 09:72, 09:73

papiór (kserograficzny papiór) • 09:80, 09:81
papiór (perfòrowóny papiór) • 09:90, 09:91
papiór (satinowi papiór) • 09:96, 09:97
paproc • 10:242, 10:243, 10:244, 10:245, 10:246, 10:247, 10:248, 10:249, 10:256, 10:257
paprocë (kwiat paprocë) • 10:256, 10:257
paprocën • 10:242, 10:243, 10:244, 10:245, 10:246, 10:247, 10:256, 10:257
papùza • 10:330, 10:331
papùżnik • 10:330, 10:331, 10:322, 10:323
parabòla • 09:46, 09:47
paradigmace (wërównianié w paradigmace) • 12:38
paradigmat • 12:38
paradigmatowô deriwacjô • 10:26, 10:27
paradigmatowô słowòtwórzba • 10:26, 10:27
parafiada • 11:30
parafialné misje • 12:26
parafialny (kòscół parafialny) • 12:19
parafiô • 11:47
parafraza (słowòtwórzbnô parafraza) • 10:28, 10:29
Paraklet • 12:26
paraliturgiczné nôbòżeństwa • 12:20
paraméter • 09:46, 09:47
paraméter (znanka) • 09:88, 09:89
paraméter (ùszczegółowienié pòlétu) • 09:88, 09:89
Parchòwò • 10:60, 10:61
Parchòwò (Gmina Parchòwò) • 10:60, 10:61
parentezô • 11:51
Park (Mùzeum – Kaszëbsczi Etnografny Park miona Tédorë i Jizydora Gùlgòwsczich we Wdzydzach) • 10:52, 10:53
parlameńt • 09:20, 09:21
parlatorium • 11:47
parłãczné (zdanié złożoné wespółréżné parłãczné) • 12:43
parłãga • 09:88, 09:89
parm • 09:46, 09:47
parm kòła • 09:46, 09:47
parm krzëwòtë • 09:46, 09:47
parm òpisónégò òkrãgù • 09:46, 09:47
parm (prowôdny parm) • 09:48, 09:49
parmienia • 09:46, 09:47
paroch • 11:47
paroksytoniczny akceńt • 10:20, 10:21
paroksytoniczny przezwãk • 10:20, 10:21
Parszczëce • 10:92, 10:93
Part Dôwnégò Kùńsztu • 10:48, 10:49
Part Etnografii – Òpacczi Spikrz • 10:48, 10:49
Part (Etnografny Part *Szpëtôlëk*) • 10:50, 10:51
partë • 10:44, 10:45, 10:46, 10:47, 10:48, 10:49, 10:50, 10:51, 10:52, 10:53
Part (Historëczno-Archeologòwi Part *Mieszczańsczi Bùdink*) • 10:50, 10:51
Part Historii Gardu Zôpadno-Kaszëbsczégò Mùzeum • 10:44, 10:45
Part Terôczasnégò Kùńsztu – Pałac Òpatów • 10:48, 10:49
Part w Gniewie – Zómk • 10:48, 10:49
Part Zelonô Bróma • 10:48, 10:49
partikla • 12:38
partikùlarny • 11:34
particypium • 12:37
Pascha • 11:27
paschôł • 11:27, 12:20
paser • 09:88, 09:89
Paséka • 10:58, 10:59
pasjonôł • 12:26
Pasjô • 12:20
pasma (szerokòsc pasma) • 09:100, 09:101
pasterka • 11:24
Pastersczé Lëstë • 12:30
pasterskô (mszô pasterskô) • 11:24
pastofòrium • 12:20
pastorałka • 11:24
pastorôł • 11:47
pastór • 11:47
pasturz • 11:47
Pasturza (niedzela Dobrégò Pasturza) • 11:27

Pasturza (NMPannë, Matczi Dobrégò Pasturza) • 12:52, 12:189
pasyk • 11:47
pasyk menu • 09:88, 09:89
pasyk nôrzãdzów • 09:88, 09:89
pasyk titla • 09:88, 09:89
pasywné głosniczi • 09:88, 09:89
pasywny (mionoczasnik znankòwnikòwi ùszłi pasywny) • 12:37
pasywum • 12:39
patelnia • 10:159, 10:160
patelniô • 10:159, 10:160
patelniôk • 10:156, 10:157, 10:158, 10:159, 10:160
Pati • 08:58, 08:59, 08:100, 08:101, 08:104, 08:105
Patricjô • 08:58, 08:59, 08:100, 08:101, 08:104, 08:105
Patriczk • 08:58, 08:59
Patriczka • 08:58, 08:59
patrijarcha • 11:47, 12:26
patrijotnô lirika • 07P:34, 07K:34
Patrik • 08:58, 08:59, 08:100, 08:101, 08:104, 08:105
patrocinium • 12:20
patronimicznô pòzwa • 10:40, 10:41
patronimik • 10:40, 10:41
Patronka Rëbôków • 12:62, 12:198
patrón kòscoła • 12:20
patróna • 09:88, 09:89
patrón biérzmòwaniô • 11:40
Paùel • 08:60, 08:61, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
Paùelk • 08:60, 08:61
Paùl • 08:60, 08:61, 08:100, 08:101
Paùla • 08:58, 08:59
Paùlëna • 08:58, 08:59
Paùlënka • 08:58, 08:59
Paùliczka • 08:58, 08:59
Paùli • 08:60, 08:61, 08:104, 08:105
Paùlik • 08:60, 08:61
Paùlita • 08:58, 08:59, 08:60, 08:61
Paùlka • 08:58, 08:59
paùza • 09:28, 09:29, 10:20, 10:21, 11:51
Paweł • 08:60, 08:61
pawełczi • 11:30
Pawełk • 08:60, 08:61
Pawła (Lëst sw. Pawła do Efezjanów) • 12:30
Pawła (Lëst sw. Pawła do Filëpianów) • 12:30
Pawła (Lëst sw. Pawła do Galatczików) • 12:30
Pawła (Lëst sw. Pawła do Kòlosanów) • 12:30
Pawła (Lëst sw. Pawła do Rzimianów) • 12:30
Pawłowé apartné prawò • 12:13
Pawłowò • 10:64, 10:65
Pawłówkò • 10:64, 10:65, 10:70, 10:71
pączk • 10:155, 10:156, 10:157, 10:158
pąkt • 07P:51, 07K:51, 07P:53, 07K:53
Pãkrac • 08:58, 08:59
pãpk • 11:17
Pãplëno • 10:104, 10:105
Pãpòwò • 10:80, 10:81
pchniãcé kùglë • 09:20, 09:21
pecet • 09:88, 09:89
peer to peer • 09:96, 09:97
pejoratiwny • 10:40, 10:41
pektorôł • 11:47
Pelagiô • 08:60, 08:61
Pelagiusz • 08:60, 08:61
pelerina • 11:47
pendała • 09:26, 09:27
pensjô • 09:264, 09:265
pensny • 09:264, 09:265
pentatlón • 09:20, 09:21
peparnut • 10:150, 10:151
peperlëszka • 11:17
pepperkùszczi • 10:150, 10:151
perfekcjô • 12:26
perfektum • 12:36
perfòrowónô blewiązka • 09:90, 09:91
perfòrowóny papiór • 09:90, 09:91
perifraza • 10:40, 10:41
perifraza (słowòtwórzbnô perifraza) • 10:28, 10:29
periód • 12:42
perkóz • 11:18

Perlëno • 10:106, 10:107
perłowé gòdë • 11:24
perłowé wieselé • 11:24
personifikacjô • 07P:34, 07K:34, 10:44, 10:45
personowé (zamiono personowé) • 12:39
personowi (jistnik personowi) • 12:37
persónowi • 11:34
perspektiwë (kòrekcjô perspektiwë) • 09:78, 09:79
perzynka • 11:97, 11:233
Petronela • 08:60, 08:61
Petronélka • 08:60, 08:61, 08:102, 08:103
Petroniô • 08:60, 08:61
Petroniusz • 08:60, 08:61
Petrónk • 08:60, 08:61
Petrónka • 08:60, 08:61
pék • 09:90, 09:91
Péla • 08:60, 08:61
Pél(k) • 08:60, 08:61
Pélka • 08:60, 08:61
përpòtë • 09:90, 09:91
përpòtów (jizba përpòtów) • 09:76, 09:77, 11:137, 11:275
pëtac • 08:178, 08:179
pëtajné (zamiono pëtajné) • 12:39
pëtajné (zdanié pëtajné) • 12:43
pëtownik • 09:110, 09:111, 11:51
piątk • 07P:38, 07K:38
Piątk (Wiôldżi Piątk) • 11:28
piãc (dwadzesce piãc pò trzecy) • 11:20
Piãcdzesątnica • 11:27, 11:28
piãcjigra • 09:20, 09:21
Piãc Ksãgów Mòjżesza • 12:31
piãc pò czwiôrti • 11:19
piãc (za piãc ósmô) • 11:19
piãc (za piãc pół czwiôrti) • 11:20
piãcnórt • 09:48, 09:49
piãcnórt (fòremny piãcnórt) • 09:40, 09:41
piãcograma • 12:100, 12:236
piãscowanié • 09:28, 09:29
piãtnôsce pò ósmi • 11:19
piãtnôsce (za piãtnôsce dzesątô) • 11:20
Piechóce • 10:80, 10:81
Piekło (Górné Piekło) • 10:72, 10:73
pielgrzim • 12:20
pielgrzimka • 12:20
Pieniãżnica • 10:70, 10:71
Pieniãżnô (Matka Bòskô Pieniãżnô) • 12:49, 12:185
pieprz • 10:159, 10:160
pieprznik • 10:154, 10:155, 10:157, 10:159, 10:160
pieprzny kùch • 10:154, 10:155, 10:156, 10:157, 10:160, 10:161
pierny • 10:159, 10:160
piers • 10:159, 10:160
piersë (bicé sã w piersë) • 11:39, 12:17
piersniczi • 10:154, 10:157, 10:158
piersniczi (gãsé piersniczi) • 10:155
piersnik • 10:159, 10:160
Pierszczewò • 10:78, 10:79
pierszégò (nierównota pierszégò stãpienia) • 09:44, 09:45
pierszé lëczbë • 09:48, 09:49
pierszi bòhatéra • 07P:34, 07K:34
pierszi element • 09:48, 09:49
pierszi heroja • 07P:34, 07K:34
pierszich • 07P:45, 07K:45
pierszorégòwi bòhatéra • 07P:34, 07K:34
pierszorégòwi heroja • 07P:34, 07K:34
Pierszô Ksãga Kroników • 12:31
Pierszô Ksãga Królewskô • 12:31
Pierszô Ksãga Machabejskô • 12:31
Pierszô Ksãga Samùela • 12:31
Pierszô Réga [Karwińsczé Błota I (Pierszô Réga)] • 10:90, 10:91
pierwiôstk (kwadratny pierwiôstk) • 09:42, 09:43
pierwòrodny grzéch • 11:32, 11:40
pierwòrodny syn • 11:25
Pierwòszëno • 10:90, 10:91
pierwszô zôpòwiesc/zôpòwiédz • 12:14
pierznik • 10:154, 10:155, 10:156, 10:157, 10:159, 10:160, 10:161
pierzny • 10:159, 10:160
Piesczi • 10:88, 10:89
Piesniama (Piesniô nad Piesniama) • 12:32
piesnia (żałobnô piesnia) • 11:47
piesnia (żôlnô piesnia) • 11:47

piesniô • 07P:34, 07K:34, 12:20
Piesniô nad Piesniama • 12:32
piestrzéń • 09:48, 09:49
piestrzéń (rëbôka) • 11:47
piestrzéń (sécowi piestrzéń) • 09:98, 09:99
pieszczoch • 08:204, 08:205
Pietrzëkòwò (Wiôldżé Pietrzëkòwò) • 10:70, 10:71
Piécczi–Mëgòwò • 10:112, 10:113
piérnik • 10:154, 10:155, 10:156, 10:157, 10:159, 10:160
piką (cëskanié piką) • 09:20, 09:21
pikoliter • 09:90, 09:91
piksel • 09:90, 09:91
Pilëcë • 10:94, 10:95
pi (lëczba pi) • 09:44, 09:45
pin • 09:90, 09:91
Pincdzesątnica • 11:27
ping-pong • 09:24, 09:25
Pioch • 08:60, 08:61
pionowi sztrek • 09:90, 09:91
Pioter • 08:60, 08:61
Pioterk • 08:60, 08:61
Piotra (I Lëst sw. Piotra Apòsztoła) • 12:31
Piotra (II Lëst sw. Piotra Apòsztoła) • 12:31
piotrëcha • 08:176, 08:177
piotrëszka • 08:176, 08:177
Piotrëszka • 08:60, 08:61
Piotrowò (Fùsthëta) • 10:78, 10:79
Piotrów dëtk • 12:20
pióro (elektriczné pióro) • 09:106, 09:107
pióro (widné pióro) • 09:106, 09:107
piôskòwnica • 09:90, 09:91
Piôszczëna • 10:58, 10:59
Piôszno • 10:62, 10:63
piractwò (kòmpùtrowé piractwò) • 09:78, 09:79
piramida • 09:48, 09:49
pisac • 08:176, 08:177
pisarsczi • 11:37
piscowanié • 09:28, 09:29
Pismieniznë (Mùzeum Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë ë Mùzyczi we Wejrowie) • 10:52, 10:53
Pismiona (Swiãté Pismiona) • 12:33
Pismionów (badérowanié Swiãtëch Pismionów) • 12:24
Pismionów (kanon Swiãtëch Pismionów) • 12:30
pismò • 10:20, 10:21
pismò (pòchiloné pismò) • 09:80, 09:81
pisónczi • 11:27
pisôk X–Y • 09:90, 09:91
pisôrz • 11:37
pisząců (czëtająco-piszącô głowica) • 09:64, 09:65
Pit • 08:28, 08:29
pitania (nôczãscy zadôwóné pitania) • 11:138, 11:275
pitania (nôczãsczi zadôwóné pitania) • 09:70, 09:71
piuska • 11:47
piwò • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229
piwò (czôrné piwò) • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227
piwò (jałówcowé piwò) • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:230, 09:231, 09:232, 09:233
pl (pikoliter) • 09:90, 09:91
plac (jigrowi plac) • 09:26, 09:27
Placëda • 08:60, 08:61
placowanié starnów • 09:90, 09:91
Placyd • 08:60, 08:61
plamka • 09:90, 09:91
plankt • 11:47, 12:20
planktón • 11:18
planktus • 11:47
plaskati ekran • 09:90, 09:91
plaskati nórt • 09:48, 09:49
plata (104-kluczowô plata) • 09:56, 09:57
plata (83-kluczowô plata) • 09:56, 09:57
plata (bezzwòrkòwô plata) • 09:60, 09:61
plata (drëkòwónô plata) • 09:66, 09:67
plata (głównô plata) • 09:72, 09:73
plateonim • 10:40, 10:41
platfòrma • 09:90, 09:91
platfòrma (systemòwô platfòrma) • 09:90, 09:91

platka CD-R • 09:62, 09:63
platka CD-RW • 09:62, 09:63
platka (hibridowô platka) • 09:72, 09:73
platka (miészónô platka) • 09:84, 09:85
platka (startowô platka) • 09:98, 09:99
plazmòwi mónitór • 09:90, 09:91
plebaniô • 11:47
plech • 11:49
plenariô • 11:47
plenarium • 11:47
plëskwa • 09:90, 09:91
plinc • 10:160, 10:161
plińc • 10:157, 10:158, 10:160, 10:161
plińc (nadąsany plińc) • 10:156, 10:157, 10:158, 10:161, 10:162
plińc (napùchłi plińc) • 10:156, 10:157, 10:158
plińc (rozczëniony plińc) • 10:156, 10:157, 10:158, 10:161, 10:162
plińce • 10:154, 10:155
plotér • 09:90, 09:91
plónë (dzéń dzëkczënieniô za plónë) • 11:26
Plónów (Swiãto Plónów) • 11:27
Plôck • 08:60, 08:61
Plôcka • 08:60, 08:61
Plug and Play • 09:108, 09:109
plugin • 09:108, 09:109
plug-in • 09:70, 09:71
plus • 09:32, 09:33, 09:34, 09:35, 09:90, 09:91
pluskwamperfektum • 12:36
Płachtë • 10:84, 10:85
płaczący (pòkùtnicë płaczący) • 11:40
Płaszczëca • 10:70, 10:71
Płaszewò • 10:98, 10:99
Płãsë • 10:80, 10:81
pławnëch (strefa pòdwòdnëch i pławnëch roscënów) • 11:19
pławnyma (strefa pòdwòdnëch roscënów z pławnyma lëstama) • 11:19
płec • 12:13
pływanié • 09:22, 09:23
pływôk • 09:26, 09:27
Płockò • 10:98, 10:99
Płoczëce • 10:84, 10:85
płotk • 09:72, 09:73
płotka • 11:18
Płótowie (Mùzeum Pòlsczi Szkòłë we Wiôłdżim Płótowie) • 10:46, 10:47
Płótowò (Wiôldżé Płótowò) • 10:46, 10:47, 10:54, 10:55
Pòbłocé • 10:96, 10:97, 10:106, 10:107
pòbòczné (związczi pòbòczné) • 12:42
Pòbòrowò • 10:62, 10:63
pòbòżné aktë • 12:21
pòbòżné aktë miłotë • 12:21
pòbòżné aktë nôdzeji • 12:21
pòbòżné aktë wiarë • 12:21
pòbòżné aktë żalu • 12:21
pòbòżné żëcé • 12:26
Pòceszëcél • 12:26
Pòcesziwôcz (Duch Swiãti Pòcesziwôcz) • 08:272, 08:273
Pòcesznô (Matka Bòskô Pòcesznô) • 12:51, 12:187
Pòceszny (Matczi Bòsczi Pòceszny) • 11:30
pòchiloné pismò • 09:80, 09:81
pòchilony zwãk • 10:20, 10:21
pòchlap • 09:218, 09:219, 09:220, 09:221, 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231
pòchlapac • 09:228, 09:229
pòchlapnica • 09:218, 09:219, 09:220, 09:221, 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231
pòchódné słowò • 10:26, 10:27
pòchódnô fùnkcji • 09:48, 09:49
Pòczãcé (Niepòkalané Poczãcé NMPannë) • 11:24
pòczãcym (Gòdzynczi ò niepòkalanym pòczãcym NMPannë) • 12:144
pòczãcym (Gòdzynczi ò nieskalanym pòczãcym NMPannë) • 12:18
Pòczątków (Ksãga Pòczątków) • 12:31
pòczestnô fòrma • 12:38
pòczta bez WWW • 09:104, 09:105
pòczta (elektronicznô pòczta) • 09:68, 09:69
pòczta HTML • 09:90, 09:91

pòczta (głosowô pòczta) • 09:72, 09:73
pòczta (zgniłô pòczta) • 09:110, 09:111
pòcztë (adresa elektroniczny pòcztë) • 09:68, 09:69
Pòcztë (Mùzeum Pòlsczi Pòcztë) • 10:48, 10:49
pòcztowé kònto • 09:90, 09:91
pòcztowi aùtomat • 09:90, 09:91
pòcztowi filter • 09:90, 09:91
pòcztowi program • 09:90, 09:91
pòcztowi serwer • 09:90, 09:91
pòcztowô aliasa • 09:90, 09:91
pòcztowô kôstka • 09:90, 09:91
pòcztôrz • 09:90, 09:91
pò czwiôrti (piãc pò czwiôrti) • 11:19
pòdac • 07P:44, 07K:44
pòdanié • 07P:34, 07K:34, 09:28, 09:29
pòdcãcé • 09:28, 09:29
pòdczerwieniznã (pòrt na pòdczerwieniznã) • 09:90, 09:91
pòdczerwieniznë (pòrt pòdczerwieniznë) • 09:90, 09:91
pòddóny • 11:47
pòdëszka (dotikòwô pòdëszka) • 09:66, 09:67
Pòdgòrzé • 10:56, 10:57
Pòdgórë • 10:98, 10:99
pòdgrëpa • 09:48, 09:49
Pòdjazë • 10:78, 10:79
pòdjąc • 11:150, 11:288
pòdjëmac • 11:150, 11:288
pòdjimizna • 11:150, 11:288
pòdjimnota • 11:150, 11:288
pòdjimny • 11:150, 11:288
pòdjimôrka • 11:150, 11:288
pòdjimôrz • 11:150, 11:288
pòdkłôdka pòd mësz • 09:90, 09:91
pòdkrącywanié • 09:90, 09:91
Pòdles (Môłi Pòdles) • 10:82, 10:83
Pòdles (Nowi Pòdles) • 10:82, 10:83
Pòdles (Wiôldżi Pòdles) • 10:84, 10:85
pòdłazniczka • 11:25
pòd mësz (pòdkłôdka pòd mësz) • 09:90, 09:91
pòdmiot • 12:41
pòdmiot domëslny • 12:41
pòdmiot gramaticzny • 12:41
pòdmiot logiczno-gramaticzny • 12:41
pòdmiot logiczny • 12:41
pòdmiotowé (zdanié pòdmiotowé) • 12:43
pòdmiot ùkrëti • 12:41
Pòdolé (Wiôldżé Pòdolé) • 10:96, 10:97
pòdpis • 09:90, 09:91
pòdpis (cëfrowi pòdpis) • 09:68, 09:69
pòdpis (elektroniczny pòdpis) • 09:68, 09:69
pòdrãczné menu • 09:78, 09:79
pòdréżné (zdanié złożoné pòdréżné) • 12:43
pòdscelënk • 11:17
pòdséc • 09:90, 09:91
pòdsécë (larwa pòdsécë) • 09:80, 09:81
pòdskôcnik • 09:90, 09:91
pòdstrzëchniãcô (znak pòdstrzëchniãcô) • 09:110, 09:111
„Pòd Ùstrzechą" (Rëbacczé Mùzeum „Pòd Ùstrzechą" w Jastarni) • 10:50, 10:51
pòdwëższi • 11:47
pòdwëższi klôsztorników • 11:48
pòdwëższô • 11:47
pòdwëższô klôsztorniców • 11:48
Pòdwilczëno • 10:96, 10:97
pòdwòdnëch (strefa pòdwòdnëch i pławnëch roscënów) • 11:19
pòdwòdnëch (strefa pòdwòdnëch roscënów z pławnyma lëstama) • 11:19
pòdwójné klôsztorë • 11:45
pòdzbiér • 09:48, 09:49
pòdzelëc • 09:32, 09:33
pòdzél (mòrfòlogiczny pòdzél jãzëków) • 12:37
pòdzélowi (wielnik pòdzélowi) • 12:39
pòdzérôcz • 09:90, 09:91
pòéma (epikòwô pòéma) • 07P:33, 07K:33
pòéma (liricznô pòéma) • 07P:33, 07K:33
pòéta • 07P:35, 07K:35
pòétizm • 10:40, 10:41
pòézjowô drama • 07P:35, 07K:35
pòézjô • 07P:35, 07K:35

Pògòrzé • 10:90, 10:91, 10:114, 10:115
Pògòrzélce • 10:88, 10:89
pògraniczné gatënczi • 11:37
pògraniczné ôrtë • 11:37
pògrzebòwi kòłcz • 10:150, 10:151
pòjedinczi cëzysłów • 11:51
pòjedinczé (zdanié pòjedinczé) • 12:43
pòjedinczé (zdanié pòjedinczé nierozwité) • 12:43
pòjedinczé (zdanié pòjedinczé rozkazëjącé) • 12:43
pòjedinczé (zdanié pòjedinczé rozwité) • 12:43
pòjedinczé (zdanié pòjedinczé wiąznikòwé) • 12:43
pòjedinczô lëczba • 12:38
pò jedzenim (mòdlëtwa pò jedzenim) • 12:20
pòkazowné (zamiono pòkazowné) • 12:39
pòkładzënë • 12:13, 12:35
pòkłón • 12:26
pòkòra • 11:47
Pòkòrë NMPannë • 12:54, 12:191
pòkôjanié • 11:40
pòkôzóny swiat • 07P:34, 07K:34
pòkrewnienié • 12:13
pòkrewniony • 12:13
pòkroczné ùpòdobnienié • 10:20, 10:21
pòkrocznô asymilacjô • 10:20, 10:21
pòkùsa • 11:40
pòkùszenié • 11:40
pòkùta • 11:40
pòkùtnicë klãczący • 11:40
pòkùtnicë płaczący • 11:40
pòkùtnicë słëchający • 11:40
pòkùtnicë stojący • 11:40
Pòla • 08:32, 08:33, 08:60, 08:61, 08:102, 08:103
Pòlaszczi (Nowé Pòlaszczi) • 10:86, 10:87
Pòlaszczi (Stôri Pòlaszczi) • 10:86, 10:87
pòle (brómkòwé pòle) • 09:28, 09:29
pòle (karné pòle) • 09:26, 09:27
Pòle (Môłé Bòżé Pòle) • 10:108, 10:109
pòle (tekstowé pòle) • 09:102, 09:103
pòle wiéchrzëznë • 09:48, 09:49
Pòle (Wiôldżé Bòżé Pòle) • 10:108, 10:109
pòlét • 09:90, 09:91
pòlétów (jinterpretéra pòlétów) • 09:100, 09:101
pòlétów (lëniô pòlétów) • 09:80, 09:81
pòlétów (procesór pòlétów) • 09:100, 09:101
pòlétu [paraméter (ùszczegółowienié pòlétu)] • 09:88, 09:89
pòléwanié • 11:35
Pòlësza • 08:32, 08:33
pòlëzac • 10:332, 10:333
Pòli • 08:32, 08:33
pòligamiô • 11:32
Pòlikòrp • 08:60, 08:61, 08:104, 08:105, 08:108, 08:109
pòlimerowi (litowò-pòlimerowi akùmùlatór) • 09:80, 09:81
pòliptich • 12:21
pòliptik • 12:21
pòlisem • 10:40, 10:41
pòlisemiô • 10:40, 10:41
Pòlita • 08:46, 08:47, 08:102, 08:103
pòliteista • 12:26
pòliteizm • 12:21, 12:26
Pòlitk • 08:46, 08:47
Pòlikôrp • 08:104, 08:105
Pòliticzi (Kòmisëjô Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
Pòliticzi (Kòmisjô Spòlëznowi Pòliticzi i Rodzëznë) • 09:18, 09:19
Pòliticzi (Kòmisjô Teritorialny Samòrządzënë i Regionalny Pòliticzi) • 09:18, 09:19
pòliticzi (minyster robòtë i spòlëznowi pòliticzi) • 09:16, 09:17
pòlizk • 10:322, 10:323, 10:332, 10:333
Pòl(k) • 08:60, 08:61
Pòlka • 08:32, 08:33, 08:60, 08:61, 08:102, 08:103
Pòlóna • 08:32, 08:33
pòlonizm • 10:40, 10:41
Pòlôchama (Kòmisjô Łączbë z Pòlôchama za Grenicą) • 09:18, 09:19

Pòlsczi (Matczi Bòsczi Królewi Pòlsczi) • 12:46, 12:182
Pòlsczi Pòcztë (Mùzeum Pòlsczi Pòcztë) • 10:48, 10:49
Pòlsczi Szkòłë (Mùzeum Pòlsczi Szkòłë we Wiôłdżim Płótowie) • 10:46, 10:47
Pòlskã (Bòże, co jes Pòlskã) • 12:17
Pòlskò (Ceszë sã, Matkò Pòlskò) • 12:18
pòlterabent • 12:12
pòłączenié (kòmùtowóné pòłączenié) • 09:78, 09:79
pòłączenié (stałé pòłczenié) • 09:98, 09:99
pòłączenié (wëbiéróné pòłączenié) • 09:78, 09:79
Pòłączëno • 10:78, 10:79
pòłożenié rãków • 11:40
pòłożnô • 11:25
pòłóg • 11:25
pòmagér • 09:90, 09:91
pòmagéra • 09:26, 09:27
Pòmazańc • 08:268, 08:269
Pòmësk (Môłi Pòmësk) • 10:54, 10:55
Pòmësk (Wiôldżi Pòmësk) • 10:54, 10:55
Pòmieczëno • 10:76, 10:77
Pòmieczińskô Hëta • 10:74, 10:75
pòmiónk • 12:38
Pòmlewò • 10:72, 10:73
pòmòc • 11:140, 11:278
pòmòc (wzajemnô pòmòc) • 12:14
Pòmòcë (Matczi Bòsczi Bezùstónkowi Pòmocë) • 12:51, 12:187
pòmòcnégò faktora (dopełnienié pòmòcnégò faktora) • 12:40
pòmòcniczô aplikacjô • 09:90, 09:91
pòmòcnik • 09:26, 09:27
Pòmòrsczi (Mùzeum Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë ë Mùzyczi we Wejrowie) • 10:52, 10:53
Pòmòrzégò („Dôr Pòmòrzégò”) • 10:46, 10:47
Pòmòrzégò (Mùzeum Westrzédnégò Pòmòrzégò w Słépskù) • 10:52, 10:53
Pòmòrzón • 08:180, 08:181
pònëkôcz 3D • 09:72, 09:73
pònëkôcz (graficzny pònëkôcz) • 09:72, 09:73
pòniedzôłk • 07P:38, 07K:38
Pòniedzôłk (Jastrowi Pòniedzôłk) • 10:124, 10:125
pònurzenié • 11:35
pòòperacyjnô jizba • 11:53
pò ósmi (piãtnôsce pò ósmi) • 11:19
pò ósmi (wiertel pò ósmi) • 11:19
pòp • 11:47
Pòpielc • 11:27
pòpielcowô (strzoda pòpielcowô) • 11:27
pòpielnik • 10:148, 10:149, 10:150, 10:151
pòpielny kùch • 10:150, 10:151
pòpiół • 10:150, 10:151
Pòpòjce • 10:58, 10:59
Pòpòwò • 10:88, 10:89
pò pôłnim • 07P:39, 07K:39
pòprawë (mòcné pòstanowienié pòprawë) • 11:40
pòprawinë • 12:13
pòprzécznik • 09:28, 09:29
pòprzédnik • 12:42
pòrcjunkùlë (òdpùst pòrcjunkùlë) • 11:40
pòrejonim • 10:40, 10:41
Pòrénica • 12:62, 12:198
pòrénk • 07P:38, 07K:38
pòrénkòwô mòdlëtwa • 12:20
Pòrénôszkù (Gwiôzda Pòrénôszkù) • 12:56, 12:192
pòrt • 09:90, 09:91
pòrt (równolegli pòrt) • 09:96, 09:97
pòrta (adresa pòrta) • 09:56, 09:57
pòrtatil • 12:21
pòrt I/O • 09:90, 09:91
pòrt jigrów • 09:90, 09:91
pòrt LPT • 09:96, 09:97
pòrt mëszë • 09:90, 09:91
pòrt na pòdczerwieniznã • 09:90, 09:91
pòrtów (skaner pòrtów) • 09:98, 09:99
pòrtôl • 09:92, 09:93, 12:21
pòrtôl (tematiczny pòrtôl) • 09:108, 09:109
pòrtôl (widnikòwi pòrtôl) • 09:106, 09:107
pòrt pòdczerwieniznë • 09:90, 09:91
pòrt (régòwi pòrt) • 09:94, 09:95

pòrt RS-232 • 09:94, 09:95
pòrtret • 11:37
pòrządkòwé lëczbë • 09:48, 09:49
pòrządkòwi (wielnik pòrządkòwi) • 12:39
pòsesywnô pòzwa • 10:40, 10:41
pòseł (papiesczi pòseł) • 11:46
pòsélc • 09:18, 09:19
pòsélca (papiesczi pòsélca) • 11:46
Pòsélcowëch (Kòmisjô Regùlaminowô i Pòsélcowëch Sprawów) • 09:18, 09:19
Pòsélcowi (Kòmisjô Pòsélcowi Eticzi) • 09:18, 09:19
pòslëbinë • 12:35
pòsłësznota • 11:47
pòstpòzëcjô • 12:38
Pòznańskô Biblëjô • 12:32
pòspolëti (jistnik pòspolëti) • 12:37
pòst • 12:26
pòstacjô • 11:37
pòstanowienié pòprawë (mòcné pòstanowienié pòprawë) • 11:40
pòstfiks • 10:28, 10:29
pòst (jakòscowi pòst) • 11:27
pòst (jiloscowi pòst) • 11:27
pòst (sztërdzescëdniowi pòst) • 11:28
pòst (sztërdzestodniowi pòst) • 11:28
Pòst (Wiôldżi Pòst) • 11:28
pòstnik • 11:25
pòstno (kwasnô zupa pòstnô) • 10:154, 10:155, 10:157, 10:158, 10:162, 10:163
pòstny bigòs • 10:154, 10:155, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
pòstrzednika (spòwiédz przez pòstrzédnika) • 11:41
Pòstrzednitwa NMPannë • 12:55, 12:191
pòstrzédnictwò • 12:21
pòstrzédnô lirika • 07P:35, 07K:35
pòstskriptowô czcónka • 09:92, 09:93
pòstskriptowô drëkarka • 09:92, 09:93
pòstulant • 11:47
pòstulantka • 11:47
pòstulat • 11:47
pòswiãcony • 12:21
pòtãga • 09:48, 09:49
pòtãgòwanié • 09:48, 09:49
Pòtãgòwò • 10:100, 10:101, 10:106, 10:107
Pòtãgòwò (Gmina Pòtãgòwò) • 10:100, 10:101
pòtocyzm • 10:40, 10:41
Pòtok (Kamianny Pòtok) • 10:114, 10:115
pòtrójnô całka • 09:48, 09:49
pòtrôwnica • 08:142, 08:143, 09:120, 09:121
pòtrus • 11:17
pò trzecy (dwadzesce piãc pò trzecy) • 11:20
Pòtułë • 10:78, 10:79
pò ùczbie (mòdlëtwa pò ùczbie) • 12:20
pòùczëna • 11:151, 11:289
pòùczëc • 11:151, 11:289
pòùczënë (minysterstwò pòùczënë) • 11:151, 11:289
Pòwałczi • 10:64, 10:65
pòwiesc w dzélach • 11:38, 11:57, 11:61, 11:65
pòwieselé • 12:13
pòwiesółkò • 12:13
pòwitrze • 07P:37, 07K:37
pòwłoka (procëmłiskòwô pòwłoka) • 09:92, 09:93
pòwłoka (systemòwô pòwłoka) • 09:100, 09:101
pòwòłanié • 11:47
pòwrózczi • 11:140, 11:278
pòwrózk • 11:140, 11:278
pòwszédny grzéch • 11:40
pòwtórzenié • 07P:35, 07K:35
Pòwtórzonégò Prawa (Ksãga Pòwtórzonégò Prawa) • 12:31
pòzdrowienié (Anielsczé pòzdrowienié) • 12:17
pò zrãkawinach • 12:12
pòzwa (aglutinacjowô pòzwa) • 10:32, 10:33
pòzwa (ampùtacjowô pòzwa) • 10:34, 10:35
pòzwa (aùgmentatiwnô pòzwa) • 10:34, 10:35
pòzwa brëkòwnika • 09:92, 09:93, 11:138, 11:275

pòzwa (deminutiwnô pòzwa) • 10:34, 10:35, 10:44, 10:45
pòzwa (do kòmùnikacji) • 11:138, 11:275
pòzwa (domenowô pòzwa) • 09:66, 09:67
pòzwa (do przistãpù) • 09:92, 09:93, 11:138, 11:275
pòzwa (etnicznô pòzwa) • 10:36, 10:37
pòzwa (hibridalnô pòzwa) • 10:36, 10:37
pòzwa (kòmpònowónô pòzwa) • 10:38, 10:39, 10:44, 10:45
pòzwa (kùlturowô pòzwa) • 10:38, 10:39
pòzwa (patronimicznô pòzwa) • 10:40, 10:41
pòzwa (pòsesywnô pòzwa) • 10:40, 10:41
pòzwa (primarnô pòzwa) • 10:40, 10:41
pòzwa (rodowô pòzwa) • 10:42, 10:43
pòzwa (sekùndarnô pòzwa) • 10:42, 10:43
pòzwa (substitucjowô pòzwa) • 10:42, 10:43
pòzwa (topògraficznô pòzwa) • 10:42, 10:43
pòzwa (zdrobniałô pòzwa) • 10:34, 10:35, 10:44, 10:45
pòzwa (złożonô pòzwa) • 10:38, 10:39, 10:44, 10:45
pòzwë abstraktnëch znanków • 10:30, 10:31
pòzwë (aùgmentatiwné pòzwë) • 10:30, 10:31, 10:32, 10:33
pòzwë (białczé pòzwë) • 10:30, 10:31
pòzwë (białczëné pòzwë) • 10:30, 10:31
pòzwë (białgłówsczé pòzwë) • 10:30, 10:31
pòzwë (diminutiwné pòzwë) • 10:30, 10:31
pòzwë discyplinów • 09:20, 09:21
pòzwë dzejaniów • 10:32, 10:33
pòzwë dzejarza • 10:32, 10:33
pòzwë dzejarzów • 10:32, 10:33
pòzwë (ekspresywné pòzwë) • 10:30, 10:31
pòzwë kòsmiczné • 10:40, 10:41
pòzwë krewnotë • 10:32, 10:33
pòzwë lëdzy • 10:40, 10:41
pòzwë miesczé • 10:40, 10:41
pòzwë mieszkańców • 10:32, 10:33
pòzwë młodëch jistotów • 10:32, 10:33
pòzwë môlów • 10:32, 10:33
pòzwë noszącëch znanczi • 10:32, 10:33
pòzwë nôrzãdzów • 10:32, 10:33
pòzwë spòrtowców • 09:24, 09:25
pòzwë topònimów • 10:40, 10:41
pòzwë wërobinów (skùtków) i òbiektów dzejaniów/dzejaniégò • 10:32, 10:33
pòzwë zbiérów • 10:32, 10:33
pòzwë zwierzãt • 10:40, 10:41
pòzymk • 07P:38, 07K:38
pòzytiw • 12:38
pòżara • 10:322, 10:323, 10:332, 10:333
pòżëczné słowò • 10:28, 10:29
pòżréc • 10:332, 10:333
Pólnica • 10:68, 10:69
pół • 10:162, 10:163
Półczno • 10:60, 10:61
pół czwiôrti (za piãc pół czwiôrti) • 11:20
półdupleks • 09:92, 09:93
półfùlny nórt • 09:48, 09:49
półgãsk • 10:155, 10:156, 10:157, 10:158, 10:162, 10:163
półòbrócënk • 09:48, 09:49
półòtemkłi zwãk • 10:20, 10:21
półrocznik • 11:56
półrówizna • 09:48, 09:49
półsamòzwãk • 10:20, 10:21
pół szósti • 11:19
Pón • 08:268, 08:269, 08:270, 08:271
Pón Bóg • 08:266, 08:267, 08:270, 08:271
Pón (Człowiek–Bóg–Pón) • 08:270, 08:271
Pón Jezus • 08:268, 08:269
Pón Jezusk • 08:268, 08:269
Pón łaskawòscë• 08:270, 08:271
pón (młodi pón) • 12:13
Pón môłi • 08:268, 08:269
Pón (Nôwikszi Pón) • 08:270, 08:271
Pón (Władca nasz i Pón) • 08:270, 08:271
pónkt • 07P:49, 07K:49
Pón swiata • 08:270, 08:271
półrocznik • 11:38
pózno • 07P:53, 07K:53
pózny • 07P:53, 07K:53
Pôb(k) • 08:58, 08:59
Pôbka • 08:58, 08:59
pôcérz • 12:21

pôcérznica • 12:100, 12:236
pôcérzowé Credo • 12:21
pôcorowé gòdë • 11:25
pôcorowé wieselé • 11:25
pôcórk • 12:21
Pôcórka (Snôżô Pôcórka) • 12:62, 12:198
pôlc (wiôldżi pôlc) • 11:35
pôlowac • 08:204, 08:205
pôlownica • 08:198, 08:199, 08:204, 08:205
Pôłchòwò • 10:92, 10:93
Pôłchówkò • 10:92, 10:93
Pôłczëno • 10:92, 10:93
Pôłczk • 08:48, 08:49, 08:64, 08:65
Pôłk • 08:48, 08:49, 08:64, 08:65
-pôłk • 08:106, 08:107
pôłnia (do pôłnia) • 07P:39, 07K:39
pôłnié • 07P:38, 07K:38, 08:140, 08:141, 11:152, 11:290
Pôłnié (Chołm ë Gduńsk Pôłnié) • 10:110, 10:111
pôłnié (w pôłnié) • 07P:39, 07K:39
pôłnim (pò pôłnim) • 07P:39, 07K:39
pòmerkac • 07P:70, 07K:70
pôra • 09:48, 09:49
pôrã razë • 07P:43, 07K:43
pôrã razy • 07P:43, 07K:43
pôra (zarãczonô pôra) • 12:12
pôrowé lëczbë • 09:48, 09:49
pôroscë (kóntrola pôroscë) • 09:78, 09:79
pôrowi bit • 09:92, 09:93
pôsesywné (zamiono pôsesywné) • 12:39
pôsk • 11:47
pôsnik • 11:17
pragniączczi (chrzest pragniączczi) • 11:33
prałackô kòmżô • 11:48
prałat • 11:47
praniégò (skłôd do praniégò) • 11:53
praniô (skłôd do praniô) • 11:53
prasë (przezérk prasë) • 11:56
Prawa (Ksãga Pòwtórzonégò Prawa) • 12:31
prawa przistãpù • 09:92, 09:93
prawa (wôłtôrz apartnégò prawa) • 12:22
prawò • 09:48, 09:49
prawò (kanoniczné prawò) • 11:45
prawò (kòscelné prawò) • 11:45
prawò (przemieniwné prawò) • 09:50, 09:51
prawò (Pawłowé apartné prawo) • 12:13
prawò rozdzelnotë • 09:48, 09:49
prawòsławié • 12:27
prawòsławnô • 12:27
prawòsławnô profesjô • 12:27
prawòsławnô wiara • 12:27
Prawò (Tora) • 12:31
Prawów (Kòmisjô Sprawiedlëwòtë i Prawów Człowieka) • 09:20, 09:21
prażucha • 10:154, 10:155
Prądzonô • 10:58, 10:59
Prãgòwò • 10:72, 10:73
precedencjô • 11:47
predella • 12:21
predich • 11:45
prefekt • 11:35, 11:47
prefiks • 10:28, 10:29
prekònizacjô • 11:48
premiéra • 09:16, 09:17
prepòzëcjô • 12:38
preromancëzna • 07P:56, 07K:56
prezbiterianizm • 12:27
prezbiterium • 12:21
prezens • 12:36
prezentacji [tabela (ôrt prezentacji dónëch)] • 09:102, 09:103
prezydeńt • 09:16, 09:17
prezydium sejmù • 09:18, 09:19
Prësë • 07P:41, 07K:41, 07P:42, 07K:42
Prësczi Frédląd (Debrzno) • 10:66, 10:67
Prësczi Frédląd [Gmina Debrzno (Prësczi Frédląd)] • 10:68, 10:69
Prësewò • 10:92, 10:93
Prësënowò • 10:70, 10:71
prëzgòlenié • 09:92, 09:93
primarnô pòzwa • 10:40, 10:41
primas • 11:48
Print Screen • 09:92, 09:93
prior • 11:48
priszcz • 10:154, 10:155, 10:156, 10:157, 10:158, 10:160, 10:161
priwatnosc • 11:140, 11:278

priwatnoscë (òchrona priwatnoscë) • 11:140, 11:278
priwatny klucz • 09:92, 09:93
probacjô • 11:48
problemòwi repòrtaż • 11:38
probòstwò • 11:48
probòszcz • 11:48
probòszcza (egzamin na probòszcza) • 11:48
probòszczowsczi egzamin • 11:48
proceńt • 09:48, 09:49, 09:92, 09:93
procesjô • 12:21
procesora [wątk (dzél robòtë procesora)] • 09:104, 09:105
procesór • 09:92, 09:93
procesór (cëfrowi procesór sygnałów) • 09:62, 09:63
procesór pòlétów • 09:100, 09:101
procesór (sygnałowi procesór) • 09:100, 09:101
procëm nôtërze (grzéchë procëm nôtërze) • 11:40
procëmłiskòwi filter • 09:92, 09:93
procëmłiskòwô pòwłoka • 09:92, 09:93
procëmnik • 09:26, 09:27
procëmnota • 07P:33, 07K:33
procëmprostornórtnô • 09:42, 09:43, 09:48, 09:49
procëmprzepiãcowi filter • 09:100, 09:101
procëmstawné (zdanié złożoné wespółréżné procëmstawné) • 12:43
procëm (zabiezpieczenié procëm zôpisowi) • 09:108, 09:109
procëmzakłóceniowi filter • 09:100, 09:101
produceńt • 11:19
produktu (aktiwacjô produktu) • 09:58, 09:59
produktiwny fòrmańt • 10:28, 10:29
profanacjô • 12:21
profecëzna • 07P:56, 07K:56
profes • 11:48
profeska • 11:48
profesjô • 11:48, 12:27
program (pòcztowi program) • 09:90, 09:91
program (rezydentny program) • 09:94, 09:95
program (ùżëtkòwi program) • 09:58, 09:59
programistë (kluczplata programistë) • 09:76, 09:77
programòwalnô pamiãc • 09:70, 09:71
programòwaniô (jãzëk programòwaniô) • 09:74, 09:75
programòwaniô (jãzëk programòwaniô nisczi szëchtë) • 09:74, 09:75
programòwaniô (jãzëk programòwaniô wësoczi szëchtë) • 09:74, 09:75
programòwi [kòdek (programòwi)] • 09:76, 09:77
Prokòp • 08:60, 08:61, 08:104, 08:105
projektór (mùltimedialny projektór) • 09:84, 09:85
projektór (wizyjny projektór) • 09:84, 09:85
projektowanié kòmpùtrowò wspòmôgóné • 09:62, 09:63
proklitika • 10:20, 10:21
Prokòwò • 10:74, 10:75
prolog • 07P:35, 07K:35
prometeizna • 07P:55, 07K:55
promùlgacjô • 11:48
pronomen • 12:39
propòrcjonalnota (òdwrotnô propòrcjonalnota) • 09:46, 09:47
propòrcjonalnota (prostô propòrcjonalnota) • 09:48, 09:49
propòrcjonalnô czcónka • 09:92, 09:93
propòrcjô • 09:48, 09:49
prorok • 12:27
proroków (ksãdżi proroków) • 12:32
prosba • 12:21
prosba za czims • 12:21
proscëc • 10:318, 10:319
prosté prostopadłé • 09:48, 09:49
prosté równoleżné • 09:48, 09:49
prosté (zôkònné slëbë prosté) • 11:50
prostëch (dôl prostëch równoleżnëch) • 09:38, 09:39
prosti • 09:228, 09:229

prosti (dôl prosti òd rówiznë) • 09:38, 09:39
prosti (dôl pùnktu òd prosti) • 09:38, 09:39
prosti nórt • 09:48, 09:49
prostonórt • 09:48, 09:49
prostonórtowi trzënórt • 09:48, 09:49
prostonórtowi ùkłôd wespòłrzãdnëch • 09:48, 09:49
prostopadłé • 09:34, 09:35
prostopadłé (prosté prostopadłé) • 09:48, 09:49
prostopadłoscón • 09:48, 09:49
prostopadłota • 09:48, 09:49
prostopadłô (prostô prostopadłô do rówiznë) • 09:48, 09:49
prostô • 09:48, 09:49
prostô fùnkcjô • 09:48, 09:49
prostô klamra • 09:34, 09:35
prostô lëniô • 09:48, 09:49
prostô liniô • 12:13
prostô propòrcjonalnota • 09:48, 09:49
prostô prostopadłô do rówiznë • 09:48, 09:49
prostô równoleżnô do rówiznë • 09:48, 09:49
prostracjô • 12:21, 12:27
prostucha • 09:220, 09:221, 09:224, 09:225, 09:228, 09:229
proszącé zôkónë • 11:50
Proti • 08:60, 08:61, 08:104, 08:105
protokaniczné ksãdżi • 12:32
protokòłów (tunelowanié protokòłów) • 09:104, 09:105
protokół • 09:92, 09:93
Protôz • 08:60, 08:61, 08:104, 08:105
prowidencjalizm • 12:27
prowidencjonalista • 12:27
prowincjonalizm • 10:40, 10:41
prowincjalnô kapituła • 11:45
prowôdny parm • 09:48, 09:49
proza • 07P:35, 07K:35
prozaizna • 07P:56, 07K:56
prozodiowô deriwacjô • 10:32, 10:33
prozodiô • 10:20, 10:21
prozodowi fòrmańt • 10:28, 10:29
próbkòwanié zwãkù • 09:92, 09:93
Prótk • 08:60, 08:61
prôwda • 09:48, 09:49, 10:198, 10:199
prôwdoszlachòwnota • 09:50, 09:51
prôwdoszlachòwnotë (rëchùnk prôwdoszlachòwnotë) • 09:50, 09:51
prôwdoszlachòwnotë (teòriô prôwdoszlachòwnotë) • 09:52, 09:53
prôwdoszlachòwnô fùnkcjô • 09:50, 09:51
prôwdzëwé złożenié • 10:28, 10:29, 10:40, 10:41
prôwdzëwi czas • 09:92, 09:93
prôwdzëwô deriwacjô • 10:28, 10:29
prôwdzywk • 11:17
Prufferowi (Etnografné Mùzeum miona Marii Znamierowsczi-Prufferowi w Toruniu) • 10:52, 10:53
Przãsëno • 10:58, 10:59
prze- • 08:204, 08:205
przebłaganié • 12:21
Przechlewkò • 10:70, 10:71
Przechlewò • 10:70, 10:71
Przechlewò (Gmina Przechlewò) • 10:70, 10:71
przechód • 09:92, 09:93
przechódny (czasnik przechódny) • 12:36
przeczerowanié • 09:92, 09:93
Przeczëstô Marija • 12:62, 12:198
Przeczëstô Panienka • 12:62, 12:198
przeczëtôj to • 09:92, 09:93
przedawnienié • 11:35
predikat • 12:41
przed jedzenim (mòdlëtwa przed jedzenim) • 12:20
Przedkòwò (Gmina Przedkòwò) • 10:74, 10:75
Przedkòwò • 10:50, 10:51, 10:76, 10:77
przednówk • 07P:38, 07K:38
przedpòscé • 11:27
Przedpôłk • 08:74, 08:75
przedpùtk(a) • 09:204, 09:205
przedrostk • 10:28, 10:29
przedsãwzãcé • 11:150, 11:288
przedstôwca • 09:92, 09:93

Przedstôwca Lëdztwa • 12:63, 12:199
przedswiątczi • 10:144, 10:145
przed ùczbą (mòdlëtwa przed ùczbą) • 12:20
Przedwieczny (Bóg Przedwieczny) • 08:266, 08:267
Przedwieczny (Òjc Przedwieczny) • 08:266, 08:267
przed zôpisã (òchróna przed zôpisã) • 09:86, 09:87
przedzél • 09:50, 09:51
przegłos • 10:20, 10:21
przekôz (słowny przekôz) • 12:32
przekrój • 09:50, 09:51
przekrój stóżka • 09:50, 09:51
przeladowanié • 09:88, 09:89
przeladowanié (zëmné przeladowanié) • 09:110, 09:111
przelisk(a) • 09:204, 09:205
przelotka • 09:92, 09:93
Przemësława • 08:60, 08:61
Przemësłôw • 08:60, 08:61, 08:106, 08:107
Przemësłôwk • 08:60, 08:61
Przemësłôwka • 08:60, 08:61
Przemienienié (Pańsczé Przemienienié) • 11:30
przemieniwné dzejanié • 09:50, 09:51
przemieniwné prawò • 09:50, 09:51
przemieniwnosc dzejaniów • 09:50, 09:51
przemówka • 10:198, 10:199
Przenieseniégò Dómkù Loretańsczégò • 12:55, 12:191
przeniewiérnosc • 12:13
przenosënë • 12:13, 12:35
przenosnô drëkarka • 09:92, 09:93
przenosny (wôłtôrz przenosny) • 12:22
Przenôswiãtszi Trójcë (Ùwielbienié Przenôswiãtszi Trójcë) • 12:22
przenôszanié • 09:92, 09:93
przenôszanié dónëch • 09:92, 09:93
przenôszanié (niewspółbieżné przenôszanié) • 09:86, 09:87
przenôszanié (régòwé przenôszanié) • 09:94, 09:95
przenôszanié (równoległé przenôszanié) • 09:96, 09:97
przenôszanié tekstu • 09:92, 09:93
przenôszanié (współbiéżné przenôszanié) • 09:108, 09:109
przenôszaniô (chùtkòsc przenôszaniô) • 09:62, 09:63
przeńdzenié • 11:27
przeòr • 11:48
przeòrësza • 11:48
przepiãcé • 09:92, 09:93
przepieszczëc (sã) • 08:204, 08:205
przepieszczoch • 08:198, 08:199, 08:204, 08:205
przeplot • 09:92, 09:93
przeplotã (gif z przeplotã) • 09:70, 09:71
przeprosënë • 12:35
przeprowadzënë • 12:13, 12:35
przepùstowòsc • 09:92, 09:93
przeréb (rozproszony przeréb) • 09:96, 09:97
przerwa • 09:28, 09:29
przerwanié (zégarowé przerwanié) • 09:110, 09:111
przeselanié (strëżné przeselanié dónëch) • 09:100, 09:101
przesëniãcé • 09:92, 09:93
przestawiony szëk słów • 12:42
przestrzega • 09:204, 09:205
przestrzég • 09:204, 09:205
przeszkòda • 11:48
przeszkòdë (rozriwającé przeszkòdë) • 12:13
przeszkòdë (ùprocëmniającé przeszkòdë) • 12:14
przesztôłcenié • 09:50, 09:51
przetniãcé zbiérów • 09:50, 09:51
Przetoczëno • 10:110, 10:111
przetwòrnik A/D • 09:92, 09:93
przetwòrnik (analogòwò-cëfrowi przetwòrnik) • 09:92, 09:93
Przewłoka • 10:104, 10:105
przewòdniô niedzela • 11:27
przewôga • 09:28, 09:29
przewôżënk • 09:28, 09:29

Przewóz • 10:74, 10:75
przezér(k) gazétnictwa • 11:38
przezérk gazétów • 11:65
przezérk prasë • 11:56
przezérnik (jinternetowi przezérnik) • 09:74, 09:75
przezérnik starnów WWW • 09:74, 09:75
przez pòstrzédnika (spòwiédz przez pòstrzédnika) • 11:41
przezroczësti • 09:92, 09:93
przezwãk • 10:20, 10:21
przezwãk (jinicjalny przezwãk) • 10:18, 10:19
przezwãk (kòlumnowi przezwãk) • 10:18, 10:19
przezwãk (òksytoniczny przezwãk) • 10:20, 10:21
przezwãk (paroksytoniczny przezwãk) • 10:20, 10:21
przezwãk (rëszny przezwãk) • 10:22, 10:23
przezwãk (szpaltowi przezwãk) • 10:18, 10:19
przezwãk (sztabilny przezwãk) • 10:22, 10:23
przezwãk (wòlny przezwãk) • 10:24, 10:25
przez zéro (dzelenié przez zéro) • 09:40, 09:41
przécznota • 09:44, 09:45, 09:50, 09:51
przécznô nawa • 12:20
Przédnégò Gardu (Radnica Przédnégò Gardu) • 10:48, 10:49
przédnictwò sejmù • 09:18, 09:19
przédnik klubù • 09:18, 09:19
przédnik òddzéla • 11:53
przédnik Radzëznë Minystrów • 09:16, 09:17
przédnika (jizba przédnika chirurgii) • 11:52
przédniô starna • 11:138, 11:139, 11:275, 11:277
przédnojãzëkòwi spółzwãk • 10:20, 10:21
przédnojãzëkòwò-dąsłowi spółzwãk • 10:20, 10:21
przédnojãzëkòwò-zãbòwi spółzwãk • 10:20, 10:21
przédnô dozérnica chirurgicznégò òddzéla • 11:53
przédnô starna • 09:92, 09:93
przédny bòhatéra • 07P:34, 07K:34
przédny heroja • 07P:34, 07K:34
przédny (jizba przédny dozérnicë chirurgii) • 11:52
przéknórtnô • 09:50, 09:51
Przémk • 08:60, 08:61
Przémka • 08:60, 08:61
Przëbësława • 08:60, 08:61
Przëbësłôw • 08:106, 08:107
Przëbi • 08:60, 08:61, 08:104, 08:105
Przëbisłôw • 08:60, 08:61, 08:104, 08:105
przëcëgni i pùsc • 09:92, 09:93
przëczasnikòwé (zamiono przëczasnikòwé) • 12:39
przëczasnikòwi • 12:37
przëczasnikòwi (mionoczasnik przëczasnikòwi terny) • 12:37
przëczasnikòwi (mionoczasnik przëczasnikòwi ùprzédny) • 12:37
przëczasnikòwi (towarzësznik przëczasnikòwi) • 12:41
przëczasników (stãpniowanié przëczasników) • 12:39
przëczënë (towarzësznik przëczënë) • 12:41
przëczënë (zdanié towarzësznikòwé przëczënë) • 12:43
przëdatné słowò • 12:38
przëdech • 10:20, 10:21
przëdónka • 12:13
przëdôwk • 07P:33, 07K:33, 12:40
przëdôwk charakterizëjący • 12:40
przëdôwk dofùlowùjący • 12:40
przëdôwk jistnikòwi • 12:40
przëdôwk leżnotowi • 12:40
przëdôwk mionoczasnikòwi • 12:40
przëdôwk nieprzënôleżnotowi • 12:41
przëdôwk nieprzënôleżny • 12:41
przëdôwk òrzékający • 12:41
przëdôwk òsoblëwi • 12:41

przëdôwk przëmiónkòwi • 12:41
przëdôwk przënôleżnotowi • 12:41
przëdôwk przënôleżny • 12:41
przëdôwk rodzôczowi • 12:41
przëdôwk subiektowi • 12:41
przëdôwk wëapartniający • 12:41
przëdôwk wielotny • 12:41
przëdôwk znankòwnikòwi • 12:41
przëdôwkòwé (zdanié przëdôwkòwé) • 12:43
Przëjazniô • 10:80, 10:81
przëjącé • 12:35
przëlgłi nórt • 09:50, 09:51
przëmierzé (małżeńsczé przëmierzé) • 12:13
Przëmierzé (Nowé Przëmierzé) • 12:32
przëmiónk • 12:38
przëmiónkòwé (dopełnienié przëmiónkòwé) • 12:40
przëmiónkòwé (wërażenié przëmiónkòwé) • 12:42
przëmiónkòwi (przëdôwk przëmiónkòwi) • 12:41
Przëmòrzé (Môłé Przëmòrzé) • 10:112, 10:113
Przëmòrzé (Wiôldżé Przëmòrzé) • 10:112, 10:113
Przëmùszewò • 10:64, 10:65
przënôleżnotë (związczi przënôleżnotë) • 12:42
przënôleżnotowi (przëdôwk przënôleżnotowi) • 12:41
przënôleżny (przëdôwk przënôleżny) • 12:41
przëplësli • 10:150, 10:151
przëplësnąc • 10:150, 10:151
przëplësnica • 10:148, 10:149, 10:150, 10:151
przëpòwiôstka • 10:198, 10:199
przëpôdk • 12:38
przëpôdk niezanôleżny • 12:38
przëpôdk zanôleżny • 12:38
przëprostonórtnô • 09:50, 09:51
przëpùrta • 10:326, 10:327, 10:332, 10:333
przëpùrtac • 10:330, 10:331
przëpùrtnica • 10:326, 10:327
przëpùrtnąc • 10:332, 10:333
przëpùrtnik • 10:326, 10:327, 10:330, 10:331
przërostk • 10:28, 10:29
Przëróbką (Hejbùdë z Przeróbką) • 10:112, 10:113
przërównanié • 07P:35, 07K:35
przërównëjącé (dopełnienié przërównëjącé) • 12:40
przërównëjącé (wërażenié przërównëjącé) • 12:42
przësłowié • 10:40, 10:41, 10:198, 10:199
Przësłowiów (Ksãga Przësłowiów) • 12:31
przëstawka (jinternetowô przëstawka) • 09:76, 09:77
przëstôwanié figùrów • 09:50, 09:51
przëstôwné figùrë • 09:50, 09:51
Przëtarniô • 10:82, 10:83
przësëga (małżeńskô przësëga) • 12:13
przëswòjiwac • 10:20, 10:21
przë szëkanim [filter (przë szëkanim dónëch)] • 09:70, 09:71
Przëtockò • 10:98, 10:99
Przëwidz • 10:72, 10:73
Przëwidz (Gmina Przëwidz) • 10:72, 10:73
przëwiléj • 11:35
przëwtór • 10:20, 10:21
przëzwòleniô (towarzësznik przëzwòleniô) • 12:41
przëzwòleniô (zdanié towarzësznikòwé przëzwòleniô) • 12:43
Przib(k) • 08:60, 08:61
Przib(k)a • 08:60, 08:61
przigòdowô jigra • 09:92, 09:93
przikładë aritmeticznëch dzejaniów • 09:32, 09:33
przikłôd • 08:190, 08:191
Przimierzé (Stôré Przimierzé) • 12:33
przińdny • 10:140, 10:141
przińdny (czas przińdny) • 12:36
przińdny rok • 07P:38, 07K:38
Przińdzë, Dëchù Stwòrzëcelu • 12:21
przistãp (kòmùtowóny przistãp) • 09:78, 09:79

przistãp (zdalny przistãp) • 09:108, 09:109
przistãpòwé kónto • 09:92, 09:93
przistãpòwi numer • 09:92, 09:93
przistãpòwi router • 09:92, 09:93
przistãpòwi serwer • 09:92, 09:93
przistãpù [pòzwa (do przistãpù)] • 09:92, 09:93, 11:138, 11:275
przistãpù (kòd przistãpù) • 09:78, 09:79
przistãpù (kóntrola przistãpù) • 09:78, 09:79
przistãpù (prawa przistãpù) • 09:92, 09:93
przódĕczasnô drama • 07P:35, 07K:35
psalm • 12:21
psalmista • 12:21
psalmòdiô • 12:21
Psalmów (Ksãga Psalmów) • 12:31
psałtérz • 12:21
pseùdonim • 10:42, 10:43
psychiczny • 09:264, 09:265
psychòlogòwô drama • 07P:35, 07K:35
psychòlogòwi • 09:262, 09:263, 09:264, 09:265
PS/2 (pòrt mëszë) • 09:90, 09:91
Pszczolarsczé Mùzeum w Òstrowie • 10:52, 10:53
pszczoła • 09:204, 09:205
pszczołóm (wëbiéranié pszczołóm miodu) • 12:35
pszczół • 09:204, 09:205
pszéné krëpë • 09:210, 09:211
ptôch • 08:176, 08:177
ptôszi dómk • 11:17
ptôszô bùdka • 11:17
punk (cyberneticzny pùnk) • 09:64, 09:65
pùblicysta • 11:38
pùblicystika • 11:38, 11:65
pùblicystka • 11:38
pùblicystné gatënczi • 11:38
pùblicystné ôrtë • 11:38
pùbliczny klucz • 09:94, 09:95
Pùbliczny (Kòmisjô Pùbliczny Dëtkòwiznë) • 09:18, 09:19
pùblicznym (kriptografiô z pùblicznym kluczã) • 09:58, 09:59
Pùc • 10:82, 10:83
Pùcczi Kréz • 10:90, 10:91
Pùcczi Zemi (Mùzeum Pùcczi Zemi miona Floriana Cenôwë) • 10:50, 10:51
Pùck • 10:50, 10:51, 10:90, 10:91
Pùck (Gmina Pùck) • 10:92, 10:93
pùlac • 10:158, 10:159
pùlczi • 10:155, 10:156, 10:156, 10:157
pùlka • 10:158, 10:159
pùlpit • 12:21
pùlpit (wirtualny pùlpit) • 09:108, 09:109
pùnkcëjô • 07P:53, 07K:53
pùnkcjô • 07P:53, 07K:53
pùnkt • 07P:50, 07K:50, 07P:53, 07K:53, 09:50, 09:51, 11:51
pùnktów (séc pùnktów) • 09:96, 09:97
pùnktu (dôl pùnktu òd prosti) • 09:38, 09:39
pùnktu (dôl pùnktu òd rówiznë) • 09:38, 09:39
pùstelnica • 11:48
pùstelnictwò • 11:48
pùstelnik • 11:42, 11:48
pùstelniô • 11:48
pùsti • 10:304, 10:305
pùsti zbiér • 09:50, 09:51
pùrcel • 10:157, 10:158, 10:160, 10:161
pùrcle • 10:154, 10:155
pùrëzna • 07P:55, 07K:55
pùrgach (jachanié na pùrgach) • 09:22, 09:23
pùrgach (skòczi na pùrgach) • 09:22, 09:23
pùrizm • 10:42, 10:43
pùsc (przëcëgni i pùsc) • 09:92, 09:93
Pùstczi (Cësowsczé Pùstczi – Dãptowò) • 10:114, 10:115
Pùstczi (Chilońsczé Pùstczi) • 11:179, 11:317
pùstelni (żëcé w pùstelni) • 11:42
Pùstowò • 10:98, 10:99
pùstô noc • 11:25, 12:155
Pùzdrowò • 10:76, 10:77
px (piksel) • 09:90, 09:91

Q

QWERTY (kluczplata programistë) • 09:76, 09:77

R

Rabacëno • 10:60, 10:61
Rachela • 08:60, 08:61
Rachélka • 08:60, 08:61
racjonôł • 11:48
radekùszczi • 10:155, 10:156, 10:157, 10:158, 10:160, 10:161
radë (ewanieliczné radë) • 11:44
Radë (Matczi Bòsczi Dobri Radë) • 12:50, 12:186
radiowô drama • 07P:35, 07K:35
Radinc • 08:60, 08:61
Radiostacja (Witomino–Radiostacja) • 10:114, 10:115
radiowi repòrtôż • 11:38
Radnica Przédnégò Gardu • 10:48, 10:49
Radogòst • 08:60, 08:61
Radosława • 08:60, 08:61
Radosłôw • 08:60, 08:61, 08:106, 08:107
Radómir • 08:60, 08:61
Radómira • 08:60, 08:61
Radzëwiłłowskô Biblëjô • 12:29
Radzëzna Minystrów • 09:16, 09:17
Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka • 07P:29, 07K:29, 07P:63, 07K:63
Radzëznë (Kòmisëjô Edukacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
Radzëznë (Kòmisëjô Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
Radzëznë (Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
Radzëznë (Mediowò Kòmisëjô Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
radzëznë (minyster nôleżnik Radzëznë Minystrów) • 09:16, 09:17
Radzëznë (przédnik Radzëznë Minystrów) • 09:16, 09:17
Rafaela • 08:60, 08:61
Rafaélka • 08:60, 08:61
Rafi • 08:62, 08:63, 08:104, 08:105
Rafka • 08:60, 08:61, 08:62, 08:63, 08:102, 08:103
Rafôł • 08:60, 08:61, 08:106, 08:107
Rafôłk • 08:60, 08:61
ragbë • 09:22, 09:23
rajenié • 12:35
rajic • 12:13
Rajmùnd • 08:60, 08:61, 08:104, 08:105
Rajmùnda • 08:60, 08:61, 08:102, 08:103
rajôrz (dobri mąż rajôrz) • 12:12
RAM • 09:94, 09:95
ramczi (bùfór ramczi) • 09:60, 09:61
RAM (nëk DVD-RAM) • 09:84, 09:85
ramka (w HTML) • 09:94, 09:95
ramka (w kòmpresji) • 09:94, 09:95
ramków (wielëna ramków na sekùńda) • 09:106, 08:107
Ramleje • 10:78, 10:79
rapòrt • 11:38, 11:56, 11:66
raptulôrz • 11:38, 11:59
raster • 09:94, 09:95
rasterizacjô • 09:94, 09:95
rastrowô czcónka • 09:94, 09:95
rastrowô grafika • 09:94, 09:95
Ratibór • 08:98, 08:99
Razm(k) • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
razno (fùnkcjô razno bezùstónkòwô) • 09:40, 09:41
razy • 09:32, 09:33, 09:34, 09:35
Rąb • 10:76, 10:77
rąganié • 12:27
rągôcz • 12:27
rąkel • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
rąkla • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
rąklowi • 07P:51, 07K:51
rąklowiska • 07P:51, 07K:51
Rątë • 10:78, 10:79
rãbac • 08:180, 08:181
Rãbiechòwò • 10:80, 10:81

Rãbiska • 10:110, 10:111
Rãbòszewò • 10:74, 10:75
rãce • 09:120, 09:121
rãcznô bala • 09:22, 09:23
rãkawica dónëch • 09:94, 09:95
rãkawiczczi • 11:48
rãków (pòłożenié rãków) • 11:40
rãków (skłôdanié rãków) • 12:22
rãków (złożenié rãków) • 12:22
read me • 09:92, 09:93
realné znaczenié • 10:42, 10:43
Reblëno • 10:98, 10:99
recenzjô • 11:57, 11:66
Recëniewò • 10:68, 10:69
rechùbnik • 09:94, 09:95
rechùbnik nawiedzeniów • 09:94, 09:95
rechùnk (diferencyjny i całkòwi rechùnk) • 09:38, 09:39
rechùnk sëmieniô • 11:40
rechùnkòwô tabela • 09:94, 09:95
Recławczi • 10:64, 10:65
redakcji (lëst do redakcji) • 11:37, 11:57
redakcji (òdpòwiesc na lëst do redakcji) • 11:57, 11:63
Redãcëno • 10:102, 10:103
Redëszewò • 10:92, 10:93
Redinc • 08:60, 08:61
redio • 07P:82, 07K:82
Redkòjce • 10:88, 10:89
Redłowò • 10:114, 10:115
Redogòst • 08:60, 08:61
Redosława • 08:60, 08:61
Redosłôw • 08:60, 08:61, 08:106, 08:107, 10:100, 10:101
Redómir • 08:60, 08:61
Redómira • 08:60, 08:61
reduceńt • 11:19
Reduń • 10:80, 10:81
Redusz • 10:56, 10:57
Redzëkòwò • 10:102, 10:103
Redżina • 08:60, 08:61
Redżinka • 08:60, 08:61
refektôrz • 11:48
refleksjowô lirika • 07P:35, 07K:35
refren • 12:21
regionalizm • 10:42, 10:43
regionalné kòdë • 09:78, 09:79
regionalnégò (minyster regionalnégò rozwiju) • 09:16, 09:17
Regionalné Mùzeum w Człëchòwie • 10:46, 10:47
Regionalné Mùzeum w Krokowie • 10:50, 10:51
Regionalny (Kòmisjô Teritorialny Samòrządzënë i Regionalny Pòliticzi) • 09:18, 09:19
regionów (kòdë regionów) • 09:78, 09:79
región • 07P:44, 07K:44
regla • 09:50, 09:51
regla (zôkònnô regla) • 11:50
Regùlaminowô (Kòmisjô Regùlaminowô i Pòsélcowëch Sprawów) • 09:18, 09:19
regùlarné (stãpniowanié regùlarné) • 12:39
regùła (zôkònnô regùła) • 11:50
rejestracjô domenë • 09:94, 09:95
rejestru (klucz rejestru) • 09:76, 09:77
rek • 07P:67, 07K:67, 07P:70, 07K:70, 11:18
reklamą (z reklamą) • 09:108, 09:109
rekluz • 11:48
rekluza • 11:48
rekòlekcje • 12:27
rekòlekcje dlô białków • 12:27
rekòlekcje dlô chłopów • 12:27
rekòlekcje dlô dzecy • 12:27
rekòlekcje dlô młodzëznë • 12:27
rekòlekcje dlô pannów • 12:27
rekòlekcje òtemkłé • 12:27
rekòlekcje stónowé • 12:27
rekòlekcje szkòłowé • 12:27
rekòlekcje zamkłé • 12:27
rekòlekcyjny bùdink • 12:27
rekòlektant • 12:27
rekòlektantka • 12:27
Rekòwnica • 10:86, 10:87
Rekòwò • 10:54, 10:55
Rekòwò (Górné Rekòwò) • 10:92, 10:93
rekóncyliacjô • 11:32
rektorsczi (kòscół rektorsczi) • 12:19

relacjô • 11:38, 11:56, 11:67
relacyjné bazë dónëch • 09:94, 09:95
relatiwny • 09:50, 09:51
religie • 12:32
religii (szkólnô òd religii) • 11:45
religii (szkólny òd religii) • 11:34, 11:45
relikwie • 12:21
relikwiôrz • 12:21
Remi • 08:102, 08:103, 08:104, 08:105
Remigiô • 08:62, 08:63
Remigiusz • 08:62, 08:63, 08:104, 08:105
Renata • 08:62, 08:63
Renatka • 08:102, 08:103
rendering • 09:94, 09:95
rendering (kachlowi rendering) • 09:76, 09:77
Renia • 08:62, 08:63
reno • 07P:39, 07K:39
renuncjacjô • 11:48
reò- • 09:112, 09:113
repòrtéra • 11:38
repòrtérka • 11:38
repòrtôż • 11:38, 11:67, 11:68
repòrtôż (artisticzny repòrtôż) • 11:67
repòrtôż (fabùlarny repòrtôż) • 11:37, 11:56, 11:57
repòrtôż (filmòwi repòrtôż) • 11:37
repòrtôż (problemòwi repòrtôż) • 11:38
repòrtôż (radiowi repòrtôż) • 11:38
repòrtôż (telewizyjny repòrtôż) • 11:38
repòrtôż (zwãkòwi repòrtôż) • 11:67
reselanié • 09:94, 09:95
reset • 09:110, 09:111
reset (miatczi reset) • 09:82, 09:83
reset (zëmny reset) • 09:110, 09:111
reskript • 11:48
restart (gòrący restart) • 09:72, 09:73
Reszczi • 10:110, 10:111
retabùlum • 12:21
reumaticzny • 09:264, 09:265
reumatowi • 09:262, 09:263
rewerenda • 11:48, 11:49
rezultat • 09:28, 09:29
rezurekcjô • 11:27
rezydent • 11:48
rezydentny program • 09:94, 09:95
rezystiwnô (magneto-rezystiwnô głowica) • 09:82, 09:83
Rébeka • 08:60, 08:61
Rébka • 08:60, 08:61
Rébuffat (Gaston Rébuffat) • 07P:43, 07K:43
Réda • 10:104, 10:105
Rédk • 08:60, 08:61
Rédka • 08:60, 08:61
réga • 10:20, 10:21, 12:42
Réga [Karwińscé Błota II (Drëgô Rega)] • 10:90, 10:91
Réga [Karwińscé Błota I (Pierszô Réga)] • 10:90, 10:91
régòwé przenôszanié • 09:94, 09:95
régòwé złącze • 09:94, 09:95
régòwi jinterfejs • 09:94, 09:95
régòwi kabel • 09:94, 09:95
régòwi kabel ze skrziżowanim • 09:76, 09:77
régòwi pòrt • 09:94, 09:95
régòwô drëkarka • 09:94, 09:95
Rémi • 08:48, 08:49, 08:62, 08:63, 08:104, 08:105
Rémk • 08:48, 08:49, 08:62, 08:63
Rémka • 08:62, 08:63
Rémùszk • 08:62, 08:63
Rémùszka • 08:62, 08:63
Rénatka • 08:102, 08:103
rénce • 09:120, 09:121
réra • 07P:51, 07K:51
Réskòwò • 10:74, 10:75
Részka • 08:44, 08:45, 08:102, 08:103
Réwa • 10:90, 10:91
réżka • 07P:35, 07K:35, 12:32
rëba • 08:178, 08:179, 08:180, 08:181, 08:190, 08:191, 10:332, 10:333, 12:27
rëbacczé • 09:226, 09:227
Rëbacczé Kątë • 10:46, 10:47
Rëbacczé Mùzeum „Pòd Ùstrzechą” w Jastarni • 10:50, 10:51
rëbacczé wino • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:232, 09:233
rëbacczé wiodro • 08:140, 08:141

Rëbackô Chëcz • 10:50, 10:51
Rëbackô Hëta • 10:78, 10:79
Rëbackô Zôgroda (Gbùrskô ë Rëbackô Zôgroda w Nôdolim) • 10:52, 10:53
Rëbaczeniô (Mùzeum Rëbaczeniô) • 10:46, 10:47
rëbòwi • 10:332, 10:333
rëbòwnica • 10:326, 10:327, 10:334, 10:335
rëbòwnik • 10:326, 10:327, 10:332, 10:333, 10:334, 10:335
Rëbôczi • 10:82, 10:83
rëbôka (piestrzéń rëbôka) • 11:47
Rëbôków (Patronka Rëbôków) • 12:62, 12:198
rëchawi gif • 09:94, 09:95
rëchcëcél • 11:35
rëchcënë • 11:35, 12:35
Rëchnowë • 10:68, 10:69
rëchtowanié • 09:94, 09:95
rëchtowanié (fizyczné rëchtowanié) • 09:94, 09:95
rëchtowanié nisczi szëchtë • 09:94, 09:95
rëchtowanié wësoczi szëchtë • 09:94, 09:95
rëchùnk • 09:50, 09:51
rëchùnk prôwdoszlachòwnotë • 09:50, 09:51
rëda • 11:18
rëdza • 09:212, 09:213
rëmiô • 09:50, 09:51
Rëmiô • 10:104, 10:105
rëmiô (cyberneticznô rëmiô) • 09:64, 09:65
rëmny zwãk • 09:86, 09:87
Rëmskò • 10:96, 10:97
rëna • 11:149, 11:287
rënk (e-rënk) • 09:108, 09:109
rënk (wirtualny rënk) • 09:108, 09:109
Rënowò • 10:98, 10:99, 10:100, 10:101
rësënowi spółzwãk • 10:22, 10:23
rësënowi (zwiarto-rësënowi zwãk) • 10:24, 10:25
Rëskô • 07P:42, 07K:42
Rëst(k) • 08:40, 08:41, 08:102, 08:103
rëszné e • 10:22, 10:23
rëszné swiãta • 12:26
rësznota chòrëch • 11:53
rësznota (ekùmeniczné rësznota) • 12:24
rësznotowi (czasnik rësznotowi) • 12:36
rëszny akceńt • 10:22, 10:23
rëszny przezwãk • 10:22, 10:23
Ribno • 10:106, 10:107
Rich • 08:62, 08:63
Richard • 08:92, 08:95
richtich adresa • 09:86, 09:87
richtosc • 09:94, 09:95
ridowanié • 09:24, 09:25
ridownik • 09:26, 09:27
ridzk • 11:18
rim • 07P:35, 07K:35
Risza • 08:62, 08:63
Riszarda • 08:62, 08:63
Risz(k) • 08:62, 08:63
Risz(k)a • 08:62, 08:63
Riszôrd • 08:62, 08:63
Rita • 08:62, 08:63
Ritel • 10:66, 10:67
Ritka • 08:62, 08:63
ritm • 07P:35, 07K:35, 10:22, 10:23
robi • 09:122, 09:123
Robi • 08:62, 08:63, 08:104, 08:105
robòczô stacjô • 09:94, 09:95
robòtë (czas robòtë) • 09:64, 09:65
robòtë (minyster robòtë i spòlëznowi pòliticzi) • 09:16, 09:17
robòtë (rzemiãsniczé robòtë) • 12:27
robòtë [wątk (dzél robòtë procesora)] • 09:104, 09:105
robôk • 09:94, 09:95
Robôkòwò • 10:108, 10:109
Roch • 08:62, 08:63
roczëzna • 11:42, 12:35
roczëzna slëbù • 12:13
roczëzna zdënkù • 12:13
Roczicënë • 10:56, 10:57
Roczitczi (Môłé Roczitczi) • 10:56, 10:57
Roczitczi (Wiôldżé Roczitczi) • 10:56, 10:57
rocznik • 11:38, 11:56
Roderich • 08:62, 08:63

Roderik • 08:62, 08:63
Rodë (Mùzeum Rodë w Smôłdzënie) • 10:52, 10:53
Rodi • 08:62, 08:63
rodowô pòzwa • 10:42, 10:43
Rodzëcélka Bòga • 12:63, 12:199
Rodzëna (Swiãtô Rodzëna) • 11:27
rodzëzna słów • 10:28, 10:29
rodzëzna zbiérów • 09:50, 09:51
Rodzëznë (Kòmisjô Spòlëznowi Pòliticzi i Rodzëznë) • 09:18, 09:19
rodzôcz • 12:38
rodzôczowé (dopełnienié rodzôczowé) • 12:40
rodzôczowi (przëdôwk rodzôczowi) • 12:41
Rodzyn (Kaszëbskô Rodzyn Królewô) • 08:272, 08:273, 12:56, 12:193
Rodżer • 08:62, 08:63
Rodżi • 08:62, 08:63
Rogajca • 10:102, 10:103
roketa • 11:48
Rok (na nen Rok) • 11:24
Rok (Nowi Rok) • 11:24
rok (przińdny rok) • 07P:38, 07K:38
Roksana • 08:62, 08:63
Roksanka • 08:62, 08:63
Roksy • 08:62, 08:63
rokù (cządë rokù) • 07P:38, 07K:38
rokù (latoségò rokù) • 07P:38, 07K:38
rokù (łońsczégò rokù) • 07P:38, 07K:38
rokù (niłońszégò rokù) • 07P:38, 07K:38
Role • 10:58, 10:59
Roli • 08:62, 08:63
ROM • 09:94, 09:95
roman • 07P:35, 07K:35
romancëzna • 07P:55, 07K:55
romanticznô drama • 07P:35, 07K:35
roman w dzélach • 11:38
ROM (CD-ROM) • 09:62, 09:63
Romi • 08:62, 08:63
ROM (nëk CD-ROM) • 09:84, 09:85
Ronôld • 08:62, 08:63
Rony • 08:62, 08:63
roscënë (ùbrzegòwé roscënë) • 11:19
roscënów (strefa pòdwòdnëch i pławnëch roscënów) • 11:19
roscënów (strefa pòdwòdnëch roscënów z pławnyma lëstama) • 11:19
rota • 12:13
Rotenbark • 10:82, 10:83
rotuła • 12:21
router • 09:94, 09:95
router mòstu • 09:94, 09:95
router (przistãpòwi router) • 09:92, 09:93
Rowë • 10:104, 10:105
Rozchódnice (Zaspa–Rozchódnice) • 10:112, 10:113
rozczëniony plińc • 10:156, 10:157, 10:158, 10:161, 10:162
rozdënk • 12:13
rozdónô • 12:13
rozdóny • 12:13
rozdôwôcz • 11:32
rozdôwôcz (nadzwëczajny rozdôwôcz) • 11:46
rozdzelenié farwów • 09:94, 09:95
rozdzelnotë (prawò rozdzelnotë) • 09:48, 09:49
rozdzéle • 12:33
rozemkłi nórt • 09:50, 09:51
rozeszli • 12:13
rozeszłô • 12:13
Rozewié • 10:46, 10:47, 10:94, 10:95
rozfarwienié • 09:94, 09:95
rozgriwôcz • 09:28, 09:29
rozgrzészenié • 11:40
rozkazëjącé (zdanié pòjedinczé rozkazëjącé) • 12:43
rozkazowi spòsób • 12:38
rozkazownik • 12:38
rozkòscérznô lësta • 09:94, 09:95
rozlazłi • 12:13
rozlazłô • 12:13
Rozłazëno • 10:108, 10:109
rozłącznė zbiérë • 09:50, 09:51
rozłożenié cepłotë • 11:19
rozmëszlanié • 12:19
rozmòwë (òkno rozmòwë) • 09:88, 09:89
rozpakòwiwanié • 09:64, 09:65

rozparłãczné (zdanié złożoné wespółréżné rozparłãczé) • 12:43
rozplecënë • 12:35
rozpòdobnienié • 10:22, 10:23
rozpòznôwanié głosu • 09:94, 09:95
rozpòznôwanié mòwë • 09:94, 09:95
rozproszony przerób • 09:96, 09:97
rozrëchòwi wëjimk • 09:98, 09:99
rozriwające przeszkòdë • 12:13
rozrzedzenié • 09:96, 09:97
rozrzeszenié równaniô • 09:50, 09:51
rozszerzeniów (gniôzdo rozszerzeniów) • 09:72, 09:73
rozszerziwającô kôrta • 09:96, 09:97
rozszerzonô kluczplata • 09:96, 09:97
rozsztëkòwanié • 09:96, 09:97
Roztwòrnô (Matka Bòskô Roztwòrnô) • 11:28, 12:47, 12:183
Roztwòrny (Matczi Bòsczi Roztwòrny) • 11:27
rozwijającé (zdanié rozwijającé) • 12:43
rozwijowé (zdanié rozwijowé) • 12:43
rozwijónô lësta • 09:80, 09:81
rozwiju (badérowanié rozwiju zmiennoscë fùnkcji) • 09:36, 09:37
Rozwiju (Kòmisjô Gbùrzeniô i Rozwiju Wsë) • 09:18, 09:19
rozwiju (minyster gbùrzeniô i rozwiju wsë) • 09:18, 09:19
rozwiju (minyster regionalnégò rozwiju) • 09:16, 09:17
rozwité (zdanié pòjedinczé rozwité) • 12:43
rozwlekłô kòmpùtrowô séc • 09:96, 09:97
rozwlekłô séc • 09:96, 09:97
rozwòdnik • 12:13
Rozwòrë • 10:70, 10:71
rozwód • 12:13
rozwódka • 12:13
rozynama (sliwë z klóskama ë rozynama) • 10:156, 10:157, 10:162, 10:163
rozynka • 09:208, 09:209
Róbert • 08:62, 08:63, 08:104, 08:105
Róberta • 08:62, 08:63
Róbertk • 08:62, 08:63
Róbka • 08:62, 08:63
róbzak • 07P:50, 07K:50
Ródk • 08:62, 08:63
róg • 09:28, 09:29
Róland • 08:62, 08:63
Rólandk • 08:62, 08:63
Rólbiék • 10:64, 10:65
róm • 07P:49, 07K:49, 07P:52, 07K:52, 09:220, 09:221, 09:224, 09:225, 09:232, 09:233
Róman • 08:62, 08:63, 08:106, 08:107
Rómana • 08:62, 08:63
rómb • 09:50, 09:51
Róméczk • 08:62, 08:63
Rómk • 08:62, 08:63
Rómka • 08:62, 08:63
Rómùôld • 08:62, 08:63
róndel • 07P:52, 07K:52
Rónk • 08:62, 08:63
rónkel • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
rónkla • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
róra • 07P:51, 07K:51
rórka • 07P:51, 07K:51
rórotka • 11:25
Rószk • 08:62, 08:63
Rótowò • 10:102, 10:103
rówizna • 09:50, 09:51
rówiznë (dôl pùnktu òd rówiznë) • 09:38, 09:39
rówiznë (czwierc rówiznë) • 09:38, 09:39
rówiznë (dôl prosti òd rówiznë) • 09:38, 09:39
rówiznë (prostô prostopadłô do rówiznë) • 09:48, 09:49
rówiznë (prostô równoleżnô do rówiznë) • 09:48, 09:49
rówiznowô symetriô • 09:50, 09:51
równanié (algebrowé równanié) • 09:36, 09:37
równanié czwiôrtégò stãpienia • 09:50, 09:51
równanié drëdżégò stãpienia • 09:50, 09:51
równanié (trigònométrowé równanié) • 09:52, 09:53

równanié trzecégò stãpienia • 09:50, 09:51
równaniów (ùkłôd równaniów) • 09:54, 09:55
równaniô (rozrzeszenié równaniô) • 09:50, 09:51
równiô • 11:151, 11:289
równobòczny trzënórt • 09:50, 09:51
równoległé przenôszanié • 09:96, 09:97
równoległi jinterfejs • 09:96, 09:97
równoległi kabel • 09:96, 09:97
równoległi pòrt • 09:96, 09:97
równoleżné (prosté równoleżné) • 09:48, 09:49
równoleżnëch (dôl prostëch równoleżnëch) • 09:38, 09:39
równoleżnik • 09:50, 09:51
równoleżnobòk • 09:50, 09:51
równoleżnoscón • 09:50, 09:51
równoleżnô (prostô równoleżnô do rówiznë) • 09:48, 09:49
równoremieniowi trzënórt • 09:50, 09:51
równota • 09:50, 09:51
równotë (znak równotë) • 09:110, 09:111
równoważnik (mianoczasnikòwi równoważnik zdaniô) • 12:42
równoważnik zdaniô • 12:42
równowôga • 09:28, 09:29
równowôżnosc • 09:52, 09:53
równôcz • 09:34, 09:35
równy (stãpiéń równy) • 12:38
równy z równym • 09:96, 09:97
równym (równy z równym) • 09:96, 09:97
Róza • 08:62, 08:63
Rózela • 08:62, 08:63
Rózelka • 08:62, 08:63
Rózka • 08:62, 08:63
Róża • 08:62, 08:63
różańc • 12:21, 12:144
Różańcowa (Matka Bòskô Różańcowa) • 12:48, 12:184
Różańcowô (Matka Bòskô Różańcowô) • 12:53, 12:189
Różańcowi (Matczi Bòsczi Różańcowi) • 11:30
Różëczka • 08:62, 08:63
różnica • 09:32, 09:33, 09:52, 09:53
różnicowi jinterfejs • 09:96, 09:97
rôczk • 12:12
rôd • 08:180, 08:181
Rôdk • 08:60, 08:61
Rôdka • 08:60, 08:61
rôjca • 12:12
rôjbë • 12:13
rôrotë • 11:25, 12:146
rubinowé gòdë • 11:25
rubinowë wieselé • 11:25
ruchna (liturgiczné ruchna) • 11:46
ruchno (biôłé ruchno) • 11:33
Rudi • 08:62, 08:63, 08:104, 08:105
Rudniczi • 10:70, 10:71, 10:112, 10:113
Rudolf • 08:62, 08:63
Rudolfa • 08:62, 08:63
Rudólf • 08:100, 08:101, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
Rudólfa • 08:100, 08:101
rujan • 07P:37, 07K:37
ruk-cuk • 08:26, 08:27
rum • 09:96, 09:97
runita • 11:37
Rusëjô • 07P:42, 07K:42
Ruskô • 07P:42, 07K:42
russeliscë • 12:27
rusycyzm • 10:42, 10:43
Rut (Ksãga Rut) • 12:31
ruta • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
Rutczi • 10:80, 10:81
rutenizm • 10:42, 10:43
rząd • 09:16, 09:17
rzãsa (wòdnô rzãsa) • 11:19
-rzczi • 07P:55, 07K:55
Rzechcëno • 10:100, 10:101
Rzeczenica • 10:70, 10:71
rzeczenié (òbrazné rzeczenié) • 07P:34, 07K:34
rzeczowi (ôrt rzeczowi) • 12:38
rzeklëna • 10:42, 10:43
rzeklëzna • 10:198, 10:199
rzemiãsniczé robòtë • 12:27
Rzepnica • 10:54, 10:55

rzeszné dzejanié • 09:50, 09:51
Rzëmirk • 08:74, 08:75
Rzimianów (Lëst sw. Pawła do Rzimianów) • 12:30
rzimsczé cyfrë • 09:52, 09:53
rzimsczé swiãto kwiatów • 12:35
Rzimsczi Sakramentôrz • 11:32
Rzucewò • 10:92, 10:93
rzucënk • 09:52, 09:53
Rzuszcze • 10:96, 10:97
rżanë krëpë • 09:210, 09:211, 10:154, 10:155, 10:157, 10:158, 10:161, 10:162

S

Sabina • 08:62, 08:63, 08:102, 08:103
Sabinka • 08:62, 08:63, 08:102, 08:103
sadzac • 08:178, 08:179
sakra (biskùpiô sakra) • 11:43
sakrament • 11:32
sakrament namaszczeniô chòrëch • 11:41
sakrament ùmarłëch • 11:32
sakrament żëwëch • 11:32
sakramentalia • 11:32
Sakramentôrz (Rzimsczi Sakramentôrz) • 11:32
sakrarium • 12:21
Sali • 08:62, 08:63, 08:104, 08:105
Salk • 08:62, 08:63
Saloma • 08:62, 08:63
Salomón • 08:62, 08:63, 08:104, 08:105
Salomónk • 08:62, 08:63
Salómka • 08:62, 08:63
salôta • 08:176, 08:177
sama • 08:180, 08:181
Samanta • 08:62, 08:63
Sambi • 08:62, 08:63
Sambór • 08:62, 08:63, 08:98, 08:99, 08:106, 08:107
Sambórk • 08:62, 08:63
Sami • 08:62, 08:63, 08:104, 08:105
Samka • 08:62, 08:63
samòrozladowiwający • 09:96, 09:97
Samòrządzënë (Kòmisjô Teritorialny Samòrządzënë i Regionalny Pòliticzi) • 09:18, 09:19
samòùczk • 09:96, 09:97, 10:22, 10:23
samòzwãk (dłudżi samòzwãk) • 10:16, 10:17
samòzwãk (krótczi samòzwãk) • 10:18, 10:19
samòzwãk (òtëmkłi samòzwãk) • 10:20, 10:21
Samp • 07P:57, 07K:57
Sampów Jerzi • 07P:57, 07K:57
Samsón • 08:62, 08:63, 08:104, 08:105
Samsónk • 08:62, 08:63
Samta • 08:62, 08:63
Samùela (Drëgô Ksãga Samùela) • 12:31
Samùela (Pierszô Ksãga Samùela) • 12:31
Samùél • 08:62, 08:63, 08:106, 08:107
Samùélk • 08:62, 08:63, 08:102, 08:103
sanktuarium • 12:21
Sara • 08:62, 08:63
Sarka • 08:62, 08:63
sarkòfag • 12:21
sarna • 11:18
Sarnowë • 10:82, 10:83
sarmacëzna • 07P:55, 07K:55
Sasëno • 10:104, 10:105
satinowi papiór • 09:96, 09:97
satira • 07P:35, 07K:35
saturacjô • 09:96, 09:97
Sąbòrzé • 10:94, 10:95
Sąd (Slédny Sąd) • 12:100, 12:236
Sąpólno • 10:70, 10:71
sąsôd • 08:180, 08:181
Sãdi • 08:76, 08:77
Sãdk • 08:76, 08:77
Sãdka • 08:76, 08:77
Sãdomir • 08:76, 08:77
Sãdomira • 08:76, 08:77
sãdza • 09:26, 09:27
Sãdza • 08:272, 08:273
Sãdzësława • 08:76, 08:77
Sãdzësłôw • 08:76, 08:77
Sãdzów (Ksãga Sãdzów) • 12:31
scalony ùkłôd • 09:96, 09:97

scana • 09:52, 09:53
scana (ògniowô scana) • 09:88, 09:89
scãti òstrosłup • 09:52, 09:53
scena • 07P:35, 07K:35
Scenopegiô • 11:27
Scëgnica • 10:100, 10:101
schizma • 11:35
schizmatik • 11:35
schòwóny wirus • 09:96, 09:97
Schódno • 10:80, 10:81
Scybi • 08:64, 08:65
Scybk • 08:64, 08:65
Scybór • 08:64, 08:65, 08:106, 08:107, 08:106, 08:107
scynanié kani • 10:124, 10:125, 10:130, 10:131, 10:136, 10:137, 12:35
scynaniô kani • 10:136, 10:137
scynaniégò kani • 10:136, 10:137
sczerowóny nórt • 09:52, 09:53
sczidłi stóżk • 09:52, 09:53
Sebastiana • 08:62, 08:63
Sebastión • 08:62, 08:63, 08:104, 08:105
Sebastiónk • 08:102, 08:103
Sebastiónka • 08:102, 08:103
SEC (kańtowé złączé) • 09:76, 09:77
sedilia • 12:21
sedzączka • 12:21
sedzec • 08:178, 08:179
sedzenié • 12:21
sejm • 09:18, 09:19
sejmù (marszôłk sejmù) • 09:18, 09:19
sejmù (przédnictwò sejmù) • 09:18, 09:19
sejmù (prezydium sejmù) • 09:18, 09:19
sekcôrz • 11:35
sekretariat • 11:53
sekretôrz • 11:48
sekta • 11:35
sekùńda • 09:34, 09:35
sekùndarnô pòzwa • 10:42, 10:43
sekùńdã (terabajt na sekùńdã) • 09:102, 09:103
sekùńdã (wielëna ramków na sekùńdã) • 09:106, 08:107
Selma • 08:62, 08:63
Selno • 10:64, 10:65
semantika • 10:42, 10:43
semen • 10:42, 10:43
semigraficzny jinterfejs • 09:96, 09:97
Semiónice • 10:102, 10:103
seniorów (kònwént seniorów) • 09:18, 09:19
senat • 09:20, 09:21
senatora • 09:20, 09:21
senatór • 09:20, 09:21
sentencjô • 10:42, 10:43
separacjô • 12:13
separatnô jizba • 11:53
Septuaginta (LXX) • 12:33
Serafëna • 08:62, 08:63, 08:106, 08:107
Serafin • 08:62, 08:63, 08:104, 08:105
Serafka • 08:102, 08:103
Serakòjce • 10:76, 10:77
Serakòjce (Gmina Serakòjce) • 10:76, 10:77
Serakòwskô Hëta • 10:76, 10:77
Serca (Niepòkalanégò Serca NMPannë) • 11:24
serdecznô (Matka serdecznô) • 12:60, 12:196
serfòwanié • 09:96, 09:97
Sergiusz • 08:64, 08:65
serijnô kòrespòndencjô • 09:96, 09:97
Seroczëno • 10:68, 10:69
serowi • 07P:71, 07K:71
Serôkòwò • 10:98, 10:99
serpiéń • 07P:71, 07K:71
serpniowi • 07P:71, 07K:71
Serpòwò • 10:68, 10:69
serwer • 09:96, 09:97
serwer (ad serwer) • 09:56, 09:57
serwer (dedikòwóny serwer) • 09:64, 09:65
serwer drëkù (ùdostãpniwający) • 09:96, 09:97
serwer (drëkùjący) • 09:96, 09:97
serwer faksów • 09:96, 09:97
serwer FTP • 09:96, 09:97
serwer (fùlmòcny serwer) • 09:70, 09:71
serwer (jinternetowi serwer) • 09:74, 09:75

serwer (klient-serwer) • 09:76, 09:77
serwer (pòcztowi serwer) • 09:90, 09:91
serwer (przistãpòwi serwer) • 09:92, 09:93
serwer starnów WWW • 09:96, 09:97
serwer (szpéglowi serwer) • 09:100, 09:101
serwer (wirtualny serwer) • 09:108, 09:109
serwer WWW • 09:96, 09:97
serwerów (gromada serwerów) • 09:72, 09:73
serwis • 09:96, 09:97
serwlet • 09:96, 09:97
seryjné numrë • 09:96, 09:97
seryjny numer • 09:96, 09:97
serzp • 07P:71, 07K:71
sesjô • 09:96, 09:97
Sewerëna • 08:64, 08:65, 08:106, 08:107
Sewerënka • 08:64, 08:65
Sewerin • 08:64, 08:65
Sewerink • 08:64, 08:65
Sewerka • 08:64, 08:65
séc (bùtnowô séc) • 09:60, 09:61
séc (heterogenicznô séc) • 09:72, 09:73
séc (kòmpùtrowô séc) • 09:78, 09:79
séc (lokalnô séc) • 09:80, 09:81
séc (miastowô kòmpùtrowô séc) • 09:82, 09:83
séc pùnktów • 09:96, 09:97
séc (rozwlekłô kòmpùtrowô séc) • 09:96, 09:97
séc (rozwlekłô séc) • 09:96, 09:97
séc (szkeletowô séc) • 09:100, 09:101
Séce • 10:102, 10:103
sécë [dóńdzenie (midzë elemeńtama sécë)] • 09:66, 09:67
sécë (tur w sécë) • 09:104, 09:105
sécë (zôróbk w sécë) • 09:110, 09:111
sécowi kòmpùter • 09:98, 09:99
sécowi òperacyjny system • 09:98, 09:99
sécowi piestrzéń • 09:98, 09:99
sécowô bala • 09:22, 09:23
sécowô drëkarka • 09:98, 09:99
sécowô kôrta • 09:98, 09:99
sécôrz • 09:26, 09:27
sédem • 07P:71, 07K:71
Sédemdzesątnica • 11:27
Sélczno • 10:60, 10:61
Sélmka • 08:62, 08:63
Sémka • 08:62, 08:63
Sérafk • 08:62, 08:63
Sérafka • 08:62, 08:63
Sérgiuszk • 08:64, 08:65
Sérzno • 10:54, 10:55
sétmë • 08:178, 08:179
sétmë gradów cepła • 11:19
séwnik • 07P:37, 07K:37
Séwnô (Matka Bòskô Séwnô) • 12:47, 12:184
Séwny (Matczi Bòsczi Séwny) • 11:30
Sëcewice • 10:100, 10:101
Sëchi Dwór • 10:90, 10:91
Sëchòrzé • 10:62, 10:63
Sëchô • 10:78, 10:79
Sëchô Hëta • 10:72, 10:73
Sëkòrzëno • 10:78, 10:79
Sëksti • 08:104, 08:105
Sëkst(i) • 08:64, 08:65
Sëkstus • 08:64, 08:65, 08:104, 08:105
sëlabizna • 07P:56, 07K:56
Sëlëcëce • 10:92, 10:93
Sëlëczëno • 10:80, 10:81
Sëlëczëno (Gmina Sëlëczëno) • 10:78, 10:79
sëła • 08:190, 08:191
sëma • 09:32, 09:33, 09:52, 09:53
sëma (kóntrolnô sëma) • 09:78, 09:79
sëmienié • 12:27
sëmieniô (rechùnk sëmieniô) • 11:40
sëmòwac • 09:32, 09:33
sëra • 09:212, 09:213
Sëtno • 10:74, 10:75
Sfórk • 08:64, 08:65
Shift • 09:98, 09:99
sinus • 09:52, 09:53
sinusoida • 09:52, 09:53
skalowalnô czcónka • 09:104, 09:105
skaner (jinternetowi skaner) • 09:74, 09:75
skaner (kòntrolnô aplikacjô) • 09:98, 09:99

skaner (òpticzny) • 09:98, 09:99
skaner pòrtów • 09:98, 09:99
Skansen (Archeologòwi Skansen *Zómkòwiszcze w Sopòce*) • 10:48, 10:49
Skarbù (Kòmisjô Państwòwégò Skarbù) • 09:20, 09:21
skarbù (minyster państwòwégò skarbù) • 09:16, 09:17
Skarszewò • 10:68, 10:69, 10:96, 10:97
składôk • 09:98, 09:99
Skłôd apòstolsczi • 12:21
skłôd do praniégò • 11:53
skłôd do praniô • 11:53
skłôd (w3-skłôd) • 09:70, 09:71
-skò • 08:206, 08:207
skłôdanié rãków • 12:22
skòczi na pùrgach • 09:22, 09:23
skòczk • 09:26, 09:27, 11:18
skògòl(a) • 09:204, 09:205
skòk • 09:98, 09:99
skòk w dôl • 09:20, 09:21
skòk w górã • 09:22, 09:23
skòk z tëczą • 09:20, 09:21
Skòrzewò • 10:82, 10:83
Skòrzëno • 10:96, 10:97
Skòszewò • 10:64, 10:65
Skòwarnczi • 10:70, 10:71
skórka • 09:98, 09:99
Skórowò • 10:100, 10:101
Skórowò (Nowé Skórowò) • 10:100, 10:101
-skô • 07P:41, 07K:41
skrewnienié • 12:13
skrewniony • 12:13
skript • 09:98, 09:99
skriptorium • 11:48
skriptowi wirus • 09:98, 09:99
skróń • 09:120, 09:121
skrótówc • 09:98, 09:99, 10:32, 10:33
skrótówc (e-skrótówc) • 09:68, 09:69
skrzek • 10:156, 10:157, 10:158, 10:159
skrzek (żabi skrzek) • 10:160, 10:161
Skrzeszewò • 10:80, 10:81
Skrzëdłowò • 10:86, 10:87
skrzidłowi • 09:26, 09:27
skrziżowanim (régòwi kabel ze skrziżowanim) • 09:76, 09:77
skùszenié • 11:41
skùtków (pòzwë wërobinów (skùtków) i òbiektów dzejaniów/dzejaniégò) • 10:32, 10:33
skùtkòwnosc • 09:28, 09:29
skùtkù (towarzësznik skùtkù) • 12:41
skùtkù (zdanié towarzësznikòwé skùtkù) • 12:43
skwarka • 09:208, 09:209
Skwiérawë • 10:60, 10:61
Slédny Sąd • 12:100, 12:236
slédz • 09:98, 09:99, 10:164, 10:165
slédzëk • 11:27
slédz w smiotanie • 10:152, 10:153, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
slépnica • 11:18
slëbë (zôkònné slëbë) • 11:50
slëbë (zôkònné slëbë prosté) • 11:50
slëbë (zôkònné slëbë ùroczësté) • 11:50
slëbë (zôkònné slëbë wieczësté) • 11:50
slëbnica • 08:196, 08:197, 08:204, 08:205
slëbnicë • 12:13
Slëbinë NMPannë • 12:55, 12:191
slëbnik • 08:194, 08:195, 08:204, 08:205
slëbnô • 08:196, 08:197
slëbnô (mòja slëbnô) • 12:13
slëbny • 08:194, 08:195, 08:204, 08:205
slëbny (mój slëbny) • 12:13
slëbów (ksãga slëbów) • 11:32
slëbù (roczëzna slëbù) • 12:13
slëmiéń • 11:18
Slëżô • 10:84, 10:85
slëwë • 09:228, 09:229
slëwiónka • 09:220, 09:221, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229
sliwë z klóskama ë rozynama • 10:156, 10:157, 10:162, 10:163
sliwka • 10:242, 10:243, 10:244, 10:245, 10:246, 10:247, 10:248, 10:249
slot • 09:98, 09:99
slub • 12:14
slub (drewniany slub) • 12:14
slub (kòscelny slub) • 12:12

slub (krzëwi slub) • 12:14
slub (lewi slub) • 12:14
słabi zwãk • 10:22, 10:23
Słajkòwò • 10:106, 10:107
Słajszewò • 10:106, 10:107
Sława • 08:64, 08:65
Sławãcëno • 10:66, 10:67
Sławi • 08:64, 08:65, 08:104, 08:105
Sławika • 08:64, 08:65
Sławina • 08:64, 08:65
Sławinka • 08:64, 08:65
Sławòmir • 08:64, 08:65, 08:104, 08:105
Sławòmira • 08:64, 08:65
Sławòmirk • 08:64, 08:65
Sławòszëno • 10:92, 10:93
Sławùtowò • 10:92, 10:93
slëbnô • 08:204, 08:205
słëch • 11:41
słëchający (pòkùtnicë słëchający) • 11:40
słëchanié • 11:47
słëchińc • 11:150, 11:288
Słëchòwò • 10:92, 10:93
słëchôcz • 11:150, 11:288
słëchù (zmësł słëchù) • 11:41
słëpnictwò • 11:48
słëpnik • 11:48
Słëpsk • 10:52, 10:53
Słëpskò (Stołpskò) • 10:114, 10:115
Słëpskù (Mùzeum Westrzédnégò Pòmòrzégò w Słëpskù) • 10:52, 10:53
Słoszënkò • 10:58, 10:59
słowa bùten zdaniô • 12:42
słowa klucze • 09:98, 09:99
słowa (kluczowé słowa) • 09:98, 09:99
słowacyzm • 10:42, 10:43
słowarzowé hasło • 10:42, 10:43
słowarzowô ataka • 09:98, 09:99
Słowińsczi Wsë (Mùzeum Słowińsczi Wsë w Klëkach) • 10:52, 10:53
słowizna • 10:42, 10:43
słowizna (spòrtowô słowizna) • 09:20, 09:21
słowizna zrzeszonô z balą • 09:28, 09:29
słownô mòdlëtwa • 12:20
słowny • 10:22, 10:23
słowny przekôz • 12:32
słowò • 10:22, 10:23
słowò (jednoszlabizowé słowò) • 10:18, 10:19
słowò (krewné słowò) • 10:26, 10:27
słowò (mòtiwòwóné słowò) • 10:26, 10:27
słowò (mòtiwùjącé słowò) • 10:28, 10:29
słowò (niemòtiwòwóné słowò) • 10:26, 10:27
słowò (òdprowôdné słowò) • 10:26, 10:27
słowò (pòchódné słowò) • 10:26, 10:27
słowò (pòżëczné słowò) • 10:28, 10:29
słowò (przëdatné słowò) • 12:38
słowò (spòdlowé słowò) • 10:28, 10:29
słowò (wëpòmòżné słowò) • 12:38
Słowò (Zasłëchónô i Wierzącô w Bòżé Słowò) • 12:63, 12:199
słowòtwórzba • 10:28, 10:29
słowòtwórzba (diachronowô słowòtwórzba) • 10:26, 10:27
słowòtwórzba (mòrfòlogòwô słowòtwórzba) • 10:26, 10:27
słowòtwórzba (paradigmatowô słowòtwórzba) • 10:26, 10:27
słowòtwórzba (synchronowô słowòtwórzba) • 10:28, 10:29
słowòtwórzba (syntaksowô słowòtwórzba) • 10:28, 10:29
słowòtwórzbné gniôzdo • 10:28, 10:29
słowòtwórzbné spôdlé • 10:28, 10:29
słowòtwórzbnô analiza • 10:28, 10:29
słowòtwórzbnô definicjô • 10:28, 10:29
słowòtwórzbnô fòrmacjô • 10:26, 10:27
słowòtwórzbnô kategòriô • 10:28, 10:29
słowòtwórzbnô mòtiwacjô • 10:28, 10:29
słowòtwórzbnô parafraza • 10:28, 10:29
słowòtwórzbnô perifraza • 10:28, 10:29
słowòtwórzbnô téma • 10:28, 10:29
słowòtwórzbny tip • 10:28, 10:29
słowò (złożoné słowò) • 10:28, 10:29
słowôrz • 08:190, 08:191
słów (przestawiony szëk słów) • 12:42
Słónojce • 10:98, 10:99
Słónowiczczi • 10:100, 10:101
słów (rodzëzna słów) • 10:28, 10:29

-słôw • 08:106, 08:107
Słôwczi • 10:78, 10:79
Słôwk • 08:60, 08:61, 08:64, 08:65, 08:74, 08:75
Słôwka • 08:60, 08:61, 08:64, 08:65, 08:74, 08:75
słupk • 09:26, 09:27
Służbów (Kòmisjô do Sprawów Szpecjalnëch Służbów) • 09:18, 09:19
służka • 11:46
służka kadzëdła • 11:49
Smażëno • 10:106, 10:107
Smãtowò • 10:74, 10:75
smiecëch • 09:98, 09:99
Smiercë (Apòstolstwò Dobri Smiercë) • 12:148
smiertelny grzéch • 11:40
smiésznô fraszka • 07P:35, 07K:35
smiésznô wiérzta • 07P:35, 07K:35
smiotanie (slédz w smiotanie) • 10:152, 10:153, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
Smirowò • 10:114, 10:115
smòkòt • 10:324, 10:325, 10:332, 10:333, 10:335
smòkòtac • 10:332, 10:333
smòkòtka • 10:324, 10:325, 10:332, 10:333
Smólniczi • 10:76, 10:77
Smólno • 10:92, 10:93
smólsz • 11:18
Smôłdzënie (Mùzeum Rodë w Smôłdzënie) • 10:52, 10:53
Smôłdzëno • 10:52, 10:53, 10:76, 10:77, 10:102, 10:103
Smôłdzëno (Gmina Smôłdzëno) • 10:102, 10:103
Smôłdzyńsczi Las • 10:102, 10:103
smôrszcz • 11:18
smùtan • 07P:37, 07K:37
Sniegòwô (Matka Bòskô Sniegòwô) • 12:52, 12:188
sniég • 08:180, 08:181
Sniéżny (Matczi Bòsczi Sniéżny) • 11:24
Snôżô Lëlijka • 12:62, 12:198
Snôżô Pôcórka • 12:62, 12:198
Snôżô Witrznica • 12:62, 12:198
Sobącz • 10:84, 10:85
Sobi • 08:64, 08:65, 08:104, 08:105
Sobieńczëce • 10:92, 10:93
Sobiesława • 08:64, 08:65
Sobiesłôw • 08:64, 08:65, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
Sobieszewsczi Òstrów • 10:112, 10:113
Sobk • 08:64, 08:65
Sobka • 08:64, 08:65
sobòrowanié • 11:41
sobòrowi òjcowie • 11:48
sobòta • 07P:38, 07K:38
Sobòta (Wiôlgô Sobòta) • 10:124, 10:125, 11:28
Sobòtka • 10:124, 10:125
sobór • 11:48
sobótka • 12:35
Sobótka • 12:34
socëjalizm • 07P:56, 07K:56
socjologòwi • 09:262, 09:263
socjotechnika • 09:98, 09:99
sodalëska • 11:48
sodalis • 11:48
sodalicjô • 11:48
sodlëna (krzemòwô sodlëna) • 09:80, 09:81
Sodłowégò (Wielestarny Kònkùrs Sodłowégò Kònia) • 09:24, 09:25
Sodłónie • 10:96, 10:97
sofizna • 07P:56, 07K:56
Sofòniasza (Ksãga Sofòniasza) • 12:32
software • 09:88, 09:89
sokã (griz z sokã) • 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
Sokòlé • 10:68, 10:69
sokół • 11:18
Sołdek (Òkrãt-mùzeum Sołdek) • 10:46, 10:47
Sominë • 10:60, 10:61
Somònino • 10:78, 10:79
Somònino (Gmina Somònino) • 10:76, 10:77
son • 09:98, 09:99
sonet • 07P:35, 07K:35
sonorny spółzwãk • 10:22, 10:23
Sopieszëno • 10:110, 10:111

Sopòce (Archeologòwi Skansen *Zómkòwiszcze w Sopòce*) • 10:48, 10:49
Sopòt • 10:114, 10:115
Sopòt (Dólny Sopòt) • 10:114, 10:115
Sopòt (Górny Sopòt) • 10:114, 10:115
sosterka • 11:48
sostra • 08:176, 08:177, 08:178, 08:179, 11:48
sostrziczka • 11:48
Soszëca • 10:60, 10:61
sowa • 11:18
sódemka • 08:178, 08:179
sóm • 08:180, 08:181
Sóm jeden Bóg • 08:266, 08:267
sónkòwanié • 09:22, 09:23
sónkôrz • 09:26, 09:27
sôd • 08:178, 08:179
Sôrbsk • 10:88, 10:89
spalatalizowóny zwãk • 10:24, 10:25
spam • 09:98, 09:99
spamù (mòrdôrz spamù) • 09:84, 09:85
sparłãczenié spółzwãków • 10:22, 10:23
sparłãczeniô (wskôzywôcze sparłãczeniô) • 12:42
spieszczenié • 10:28, 10:29
spiewac • 08:180, 08:181
spiéwac • 08:182, 08:183
Spikrz (Part Etnografii – Òpacczi Spikrz) • 10:48, 10:49
spòdlé (słowòtwórzbné spôdlé) • 10:28, 10:29
spòdlowé słowò • 10:28, 10:29
Spòlëznowi (Kòmisjô Spòlëznowi Pòliticzi i Rodzëznë) • 09:18, 09:19
spòlëznowi (minyster robòtë i spòlëznowi pòliticzi) • 09:16, 09:17
spòrt • 09:20, 09:21
spòrtë biôtczi • 09:24, 09:25
spòrtë (grëpòwé spòrtë) • 09:22, 09:23
spòrtë (wòdné spòrtë) • 09:22, 09:23
spòrtë (zëmòwé spòrtë) • 09:22, 09:23
spòrtowców (pòzwë spòrtowców) • 09:24, 09:25
spòrtowé karno • 09:20, 09:21
spòrtowé môle i sprzãtë • 09:26, 09:27
spòrtowé stréfle • 09:26, 09:27
spòrtowô słowizna • 09:20, 09:21
Spòrtu (Kòmisjô Fizyczny Kùlturë i Spòrtu) • 09:18, 09:19
spòrtu (minyster spòrtu i turisticzi) • 09:16, 09:17
spòsób • 12:38
spòsób (òbznôjmy spòsób/nôdżib) • 12:38
spòsób (rozkazowi spòsób/nôdżib) • 12:38
spòsób (zastrzegòwi spòsób/nôdżib) • 12:38
spòwiednik • 11:41
spòwiednica • 11:40, 11:41, 12:19
spòwiedzë (warënczi dobri spòwiedzë) • 11:41
spòwiédz • 11:41
spòwiédz (jastrowô spòwiédz) • 11:41
spòwiédz przez pòstrzédnika • 11:41
spòwiédz (szczerô spòwiédz) • 11:41
spòwiôdanié sã • 11:41
spółzwãk • 10:22, 10:23
spółzwãk (bezzwãczny spółzwãk) • 10:16, 10:17
spółzwãk (bilabialny spółzwãk) • 10:16, 10:17
spółzwãk (cwiardi spółzwãk) • 10:16, 10:17
spółzwãk (dwalëpny spółzwãk) • 10:16, 10:17
spółzwãk (lëpno-zãbny spółzwãk) • 10:18, 10:19
spółzwãk (mitczi spółzwãk) • 10:20, 10:21
spółzwãk (palatalny spółzwãk) • 10:20, 10:21
spółzwãk (przédnojãzëkòwi spółzwãk) • 10:20, 10:21
spółzwãk (przédnojãzëkòwò-dąsłowi spółzwãk) • 10:20, 10:21
spółzwãk (przédnojãzëkòwò-zãbòwi spółzwãk) • 10:20, 10:21
spółzwãk (rësënowi spółzwãk) • 10:22, 10:23
spółzwãk (sonorny spółzwãk) • 10:22, 10:23
spółzwãk (strzédnojãzëkòwi spółzwãk) • 10:22, 10:23

spółzwãk (tilnojãzëkòwi spółzwãk) • 10:22, 10:23
spółzwãk (zãbòwi spółzwãk) • 10:24, 10:25
spółzwãk (zwãczny spółzwãk) • 10:24, 10:25
spółzwãków (sparłãczenié spółzwãków) • 10:22, 10:23
spôdkòwiznë (minyster kùlturë i nôrodny spôdkòwiznë) • 09:18, 09:19
spôlony • 09:28, 09:29
sprawa • 08:180, 08:181
sprawiedlëwòta • 11:32
Sprawiedlëwòtë (Kòmisjô Sprawiedlëwòtë i Prawów Człowieka) • 09:20, 09:21
sprawiedlëwòtë (minyster sprawiedlëwòtë) • 09:16, 09:17
sprawòzdanié • 11:38
sprawòzdënk • 11:38, 11:56, 11:69
Sprawów (Kòmisjô Administracji i Bënowëch Sprawów) • 09:18, 09:19
Sprawów (Kòmisjô Bùtnowëch Sprawów) • 09:20, 09:21
Sprawów (Kòmisjô do Sprawów Eùropejsczi Ùnii) • 09:18, 09:19
Sprawów (Kòmisjô do Sprawów Państwòwégò Dozéru) • 09:18, 09:19
Sprawów (Kòmisjô do Sprawów Szpecjalnëch Służbów) • 09:18, 09:19
Sprawów (Kòmisjô Regùlaminowô i Pòsélcowëch Sprawów) • 09:18, 09:19
sprawów (minyster bùtnowëch sprawów) • 09:18, 09:19
sprôwa • 07P:82, 07K:82
sprzãt • 09:98, 09:99
sprzãtë (spòrtowé môle i sprzãtë) • 09:26, 09:27
sprzãtowi klucz • 09:98, 09:99
sprzãtowi [kòdek (sprzãtowi)] • 09:76, 09:77
sprzãtu (jinstalacjô sprzãtu) • 09:74, 09:75
SQL (sztrukturalny jãzëk zapitaniów) • 09:102, 09:103
srébrné gòdë • 11:24
srébrné wieselé • 11:25
srómpa • 07P:51, 07K:51
srupa • 10:324, 10:325, 10:332, 10:333
srupac • 10:328, 10:329, 10:330, 10:331
srupczela • 10:324, 10:325, 10:332, 10:333
srupczëc • 10:332, 10:333
srupnica • 10:324, 10:325, 10:334, 10:335
srupnik • 10:330, 10:331, 10:334, 10:335
srupòla • 10:324, 10:325, 10:330, 10:331, 10:332, 10:335
srupòlëc • 10:330, 10:331
srupòlënô • 10:324, 10:325, 10:332, 10:335
srupôcz • 10:324, 10:325, 10:328, 10:329
Stach • 08:64, 08:65
Stacha • 08:64, 08:65
stacjonarny kòmpùter • 09:98, 09:99
stacjô (dokùjącô stacjô) • 09:66, 09:67
stacjô (robòczô stacjô) • 09:94, 09:95
Stajszewò • 10:74, 10:75
stalecé • 07P:57, 07K:57
stalle • 11:48, 12:22
stałé łącze • 09:98, 09:99
stałé pòłczenié • 09:98, 09:99
stałi disk • 09:62, 09:63
stałi òkrąg • 09:52, 09:53
Stanca • 08:52, 08:53
Stancjusz • 08:52, 08:53
Stanck • 08:52, 08:53
Stancy • 08:52, 08:53
Standarizacëji (Kòmisëjô Standarizacëji i Normalizacëji Kaszëbsczégò Jãzéka) • 07P:29, 07K:29
Stanisława • 08:64, 08:65
Stanisłôw • 08:64, 08:65, 08:106, 08:107
Stanis(z) • 08:64, 08:65
Stanka • 08:52, 08:53
stanowi (czasnik stanowi) • 12:36
Starbienino • 10:106, 10:107
stari • 08:194, 08:195, 08:204, 08:205
Starkòwò • 10:62, 10:63, 10:104, 10:105
Starkòwô Hëta • 10:78, 10:79
starna • 09:98, 09:99
starna (domôcô starna) • 09:66, 09:67, 11:137, 11:275
starna (przédniô starna) • 11:138, 11:139, 11:275, 11:277

starna (przédnô starna) • 09:92, 09:93
starna (startowô starna) • 09:98, 09:99
starna (wizytowô starna) • 09:108, 09:109
starna WWW • 09:98, 09:99
starnë (lënkùjącé starne) • 11:140, 11:278
starnë (ùłożenié starnë) • 09:104, 09:105
starnë (żôłté starnë) • 09:110, 09:111
Starnice • 10:96, 10:97
starnów (nëkã starnów je) • 11:140, 11:278
starnów (placowanié starnów) • 09:90, 09:91
starnów (przezérnik starnów WWW) • 09:74, 09:75
starnów (serwer starnów WWW) • 09:96, 09:97
starozôpùstnô niedzela • 11:27
starô • 08:196, 08:197, 08:204, 08:205
startowé menu • 09:98, 09:99
startowi disk • 09:98, 09:99
startowi wëjimk • 09:98, 09:99
startowô disketka • 09:98, 09:99
startowô platka • 09:98, 09:99
startowô starna • 09:98, 09:99
startu (bit startu) • 09:60, 09:61
Starzëno • 10:92, 10:93
Starzińsczi Dwór • 10:92, 10:93
Starzno • 10:70, 10:71
Staszk • 08:64, 08:65
Staszka • 08:64, 08:65
staticznô adresa IP • 09:98, 09:99
statistika nawiedzeniów • 09:98, 09:99
stauropigiô • 11:48
staùrologiô • 12:27
Stawiska • 10:82, 10:83
Stawiska (Môłé Stawiska) • 10:82, 10:83
Stazjô • 08:30, 08:31
Stazulk • 08:30, 08:31
Stazy • 08:30, 08:31
Stazyjk • 08:30, 08:31
Stazyjka • 08:30, 08:31
Stãca • 08:52, 08:53
Stãcjusz • 08:52, 08:53
stãpienia (nierównota drëdżégò stãpienia) • 09:44, 09:45
stãpienia (nierównota pierszégò stãpienia) • 09:44, 09:45
stãpienia (równanié czwiôrtégò stãpienia) • 09:50, 09:51
stãpienia (równianié drëdżégò stãpienia) • 09:50, 09:51
stãpienia (równanié trzecégò stãpienia) • 09:50, 09:51
stãpiéń • 09:34, 09:35, 11:19, 12:14, 12:38
stãpiéń nôwëższi • 12:38
stãpiéń równy • 12:38
stãpiéń wëższi • 12:39
stãpnia i miarë (zdanié towarzësznikòwé stãpnia i miarë) • 12:43
stãpnia (towarzësznik stãpnia i miarë) • 12:41
stãpniowanié • 12:39
stãpniowanié nieregùlarné • 12:39
stãpniowanié òpisowné • 12:39
stãpniowanié przëczasników • 12:39
stãpniowanié regùlarné • 12:39
stãpniowanié supletiwné • 12:39
stãpniowanié znankòwników • 12:39
Stãżëca • 10:78, 10:79
Stãżëca (Gmina Stãżëca) • 10:78, 10:79
Stãżëckô Hëta • 10:78, 10:79
Stela • 08:64, 08:65
Stélka • 08:64, 08:65
stëcznik • 07P:37, 07K:37
Stëdzéńce • 10:60, 10:61
Stëdzéńce (Gmina Stëdzéńce) • 10:60, 10:61
stëlita • 11:49
stëlitizm • 11:49
stëpa • 11:30
stilizacjô • 10:42, 10:43
Stilo • 10:46, 10:47
Stin(k)a • 08:50, 08:51, 08:102, 08:103
stojącé • 09:98, 09:99
stojący (pòkùtnicë stojący) • 11:40
stojączka • 12:22
Stojcëno • 10:102, 10:103
stojenié • 12:22
Stojigórz • 08:76, 08:77
Stojisława • 08:76, 08:77

Stojisłôw • 08:76, 08:77
stolaté • 07P:57, 07K:57
Stolëca mądroscë • 12:62, 12:198
stoliczk • 12:22
Stołczno • 10:68, 10:69
stołowi tenys • 09:24, 09:25
Stołpa • 10:70, 10:71
Stołpsczi Kréz • 10:94, 10:95
Stołpskò (Gmina Stołpskò) • 10:100, 10:101
Stołpskò (Miasto Stołpskò) • 10:114, 10:115
Stołpskò (Słëpskò) • 10:114, 10:115
stopa • 09:98, 09:99
stopka • 09:98, 09:99
stopiéń • 12:14
stopù (bit stopù) • 09:60, 09:61
stosënk midzë dzélëkama zdaniô • 12:42
Stowicëno • 10:96, 10:97
Stójk • 08:76, 08:77
Stójka • 08:76, 08:77
stójnô lirika • 07P:35, 07K:35
stół (kòmónijny stół) • 12:17
stół (wspólny stół) • 11:50
stół (wôłtôrzowi stół) • 12:22
stón (dëchòwny stón) • 11:43
Stóniãcëno • 10:102, 10:103
stónowé (rekòlekcje stónowé) • 12:27
Stórk • 08:50, 08:51, 08:102, 08:103
stóżk • 09:52, 09:53
stóżk (òbrócënkòwi stóżk) • 09:46, 09:47
stóżk (sczidłi stóżk) • 09:52, 09:53
stóżka (przekrój stóżka) • 09:50, 09:51
stóżkòwô • 09:52, 09:53
Stôré Barkòczëno • 10:86, 10:87
Stôré Grónowò • 10:70, 10:71
Stôré Pòlaszczi • 10:86, 10:87
Stôré Przimierzé • 12:33
Stôri Bùkówc • 10:86, 10:87
Stôri Kowalsczi • 07P:57, 07K:57
Stôri Testament • 12:33
Stôri Wiec • 10:84, 10:85
stôri zôpùst • 11:27
Stôrô Cziszewa • 10:86, 10:87
Stôrô Cziszewa (Gmina Stôrô Cziszewa) • 10:86, 10:87
Stôrô Dąbrowa • 10:94, 10:95
Stôrô Hëta • 10:72, 10:73, 10:74, 10:75, 10:76, 10:77
stôw • 11:18
strasznëch • 07P:45, 07K:45
stratnô kòmpresjô • 09:100, 09:101
strawë (swiãconé jastrowé strawë) • 11:27
strawów (swiãcenié jastrowëch strawów) • 11:27
strefa pòdwòdnëch i pławnëch roscënów • 11:19
strefa pòdwòdnëch roscënów z pławnyma lëstama • 11:19
stréfla • 11:49
stréfle • 11:49
stréfle (spòrtowé stréfle) • 09:26, 09:27
strëch • 08:194, 08:195, 08:204, 08:207
strëch i baba • 10:180, 10:183
strëmiannik • 07P:37, 07K:37
Strëmiannô (Matka Bòskô Strëmiannô) • 12:47, 12:183
strëmianny • 12:47, 12:183
strëmiéń • 12:47, 12:183
strëna • 09:52, 09:53
Strëszewò • 10:54, 10:55
strëżné media • 09:100, 09:101
strëżné przeselanié dónëch • 09:100, 09:101
Stridka • 08:32, 08:33, 08:102, 08:103
strona • 08:180, 08:181
stronë swiata • 07P:38, 07K:38
stronowi • 09:26, 09:27
Strómna (Matka Bòskô Strómna) • 12:47, 12:183
Strómnô (Matka Bòskô Strómnô) • 11:28, 12:47, 12:183
strón • 07P:44, 07K:44
stróż • 09:100, 09:101
stróż ekranu • 09:100, 09:101
Strumianna (Matka Bòskô Strumianna) • 12:47, 12:183
Strumiannô (Matka Bòskô Strumiannô) • 11:28, 12:47, 12:183
Strzebielëno • 10:108, 10:109
Strzeczóna • 10:70, 10:71
strzelanié • 09:22, 09:23

strzelanié z łãka • 09:22, 09:23
Strzelëcëno • 10:108, 10:109
Strzelënkò • 10:102, 10:103
Strzelëno • 10:102, 10:103
strzelësté (aktë strzelësté) • 12:17
strzelistczi (aktë strzelisté) • 12:17
Strzelno • 10:92, 10:93
Strzeżi • 08:76, 08:77
strzébrzné gòdë • 12:12
strzébrzné wieselé • 12:12
strzédnica • 09:52, 09:53
strzédnik • 09:100, 09:101, 11:51
strzédnojãzëkòwi spółzwãk • 10:22, 10:23
strzédnô (geòmétrowô strzédnô) • 09:42, 09:43
strzédnô symetriô • 09:52, 09:53
strzédny nórt • 09:52, 09:53
strzéla • 09:26, 09:27
Strzépcz • 10:106, 10:107
Strzéżk • 08:76, 08:77
Strzéżka • 08:76, 08:77
strzëmòwnosc • 12:100, 12:236
strzëmòwnota • 11:32
strzëna • 11:18
Strzeżëmir • 08:76, 08:77
Strzeżëmira • 08:76, 08:77
Strzëżëno • 10:94, 10:95
Strzëżô • 10:112, 10:113
strzig • 09:100, 09:101
strzoda • 07P:38, 07K:38
strzoda pòpielcowô • 11:27
Strzodowiska (Kòmisjô Òchronë Strzodowiska, Nôtërnëch Bòkadosców i Lasowiznë) • 09:18, 09:19
strzodowiska (minyster strzodowiska) • 09:16, 09:17
strzodowiskòwô zmiennô • 09:100, 09:101
strzódkòwô nawa • 12:20
stuła • 11:49
„Stutthof” (Mùzeum „Stutthof” w Sztutowie) • 10:52, 10:53
Stwòrzëcelu (Przińdzë, Dëchù Stwòrzëcelu) • 12:21
Stwòrzëcél • 12:27
stwòrzonô łaska • 11:32
Stwórca • 08:268, 08:269, 08:270, 08:271
subdiakón • 11:49
Subi • 08:64, 08:65
subiekt • 12:41
subiektowé (zdanié subiektowé) • 12:43
subiektowi (przëdôwk subiektowi) • 12:41
Subisława • 08:64, 08:65
Subisłôw • 08:64, 08:65, 08:98, 08:99, 08:106, 08:107
Subk • 08:64, 08:65
Subka • 08:64, 08:65
substantiw • 12:37
substitucjowô pòzwa • 10:42, 10:43
substitucjô • 09:52, 09:53
subwoofer • 09:100, 09:101
sufiks • 10:28, 10:29
sufragan • 11:49
sukcesjô • 11:49
sukcesor • 11:49
Sulëbór • 08:76, 08:77
Sulëbórk • 08:76, 08:77
Sulësława • 08:76, 08:77
Sulësłôw • 08:76, 08:77
Suli • 08:76, 08:77
Sulk • 08:76, 08:77
Sulka • 08:76, 08:77
Sulmino • 10:80, 10:81
superlatiw • 12:38
supletiwné (stãpniowanié supletiwné) • 12:39
suplikacje • 12:22
suppedaneùm • 12:22
supremacjô • 11:49
sur • 09:210, 09:211
surbac • 10:332, 10:333
surbala • 10:324, 10:325, 10:332, 10:333, 10:335
surbalënô • 10:324, 10:325, 10:332, 10:335
surround • 09:100, 09:101
sutanna • 11:49
swiat • 08:178, 08:179
swiat (òkôzóny swiat) • 07P:34, 07K:34
swiat (pòkôzóny swiat) • 07P:34, 07K:34
Swiata Król • 08:270, 08:271
Swiata (Królewô Swiata) • 08:272, 08:273

Swiata (Król swiata) • 08:270, 08:271
Swiata (Matczi Bòsczi Królewi Swiata) • 12:50, 12:186
swiata (Pón swiata) • 08:270, 08:271
swiata (stronë swiata) • 07P:38, 07K:38
swiata (Zbôwca swiata) • 08:270, 08:271
Swiatłów (Swiãto Swiatłów) • 11:25
Swiatowi Wòjnë (Mùzeum II Swiatowi Wòjnë) • 10:48, 10:49
Swiątczi • 10:146, 10:147
Swiątczi (Zeloné Swiątczi) • 10:144, 10:145, 10:146, 10:147, 10:172, 10:173, 11:28
swiątk • 10:144, 10:145
Swiątk (Zelonëch Swiątk) • 10:144, 10:145, 10:146, 10:147
Swiątkòwò • 10:54, 10:55
Swiątków (Zelonëch Swiątków) • 10:144, 10:145
swiãcenia [niższé swiãcenia (minorczi)] • 11:46
swiãcenia (wëższé swiãcenia) • 11:49
swiãcenié jastrowëch strawów • 11:27
swiãconé jastrowé strawë • 11:27
swiãt • 10:146, 10:147
swiãta (nakôzóné swiãta) • 12:26
swiãta (nierëszné swiãta) • 12:26
swiãta (rëszné swiãta) • 12:26
Swiãta (Zeloné Swiãta) • 10:172, 10:173, 11:28
swiãtégò Andrzeja (na swiãtégò Andrzeja) • 10:124, 10:125
swiãtégò Jana (wilëja swiãtégò Jana) • 10:124, 10:125
Swiãtégò (Òblubienica Swiãtégò Dëcha) • 12:63, 12:199
Swiãtégò (Swiãtnica Swiãtégò Dëcha) • 12:63, 12:199
Swiãtégò (Zesłanié Swiãtégò Dëcha) • 11:28
swiãté miono • 10:38, 10:39
Swiãté Pismiona • 12:33
Swiãté z Ducha bëcé • 08:272, 08:273
Swiãtëch Pismionów (badérowanié Swiãtëch Pismionów) • 12:24
Swiãtëch Pismionów (kanon Swiãtëch Pismionów) • 12:30
Swiãtëch (Wszëtczich Swiãtëch) • 11:30
swiãti • 10:146, 10:147
Swiãti • 08:76, 08:77
Swiãti (Bóg Swiãti) • 08:266, 08:269
Swiãti (Duch Swiãti) • 08:272, 08:273
Swiãti (Duch Swiãti Pòcesziwôcz) • 08:272, 08:273
swiãti młodëchny • 11:25
Swiãti Òjc • 11:49
Swiãtk • 08:64, 08:65, 08:76, 08:77
Swiãtka • 08:64, 08:65, 08:76, 08:77
swiãtnica • 12:22
Swiãtnica Swiãtégò Dëcha • 12:63, 12:199
Swiãtnicë (Òfiarowanié Pana Jezësa w Swãtnicë) • 11:24
swiãto • 10:146, 10:147
Swiãto Celtów • 11:27
Swiãto Dzãkòwaniô • 11:30
Swiãto Dzãkòwnotë • 11:30
Swiãto Kùczków • 11:27
Swiãto miona Jezës • 11:27
Swiãto Òberznieniô Pana Jezësa • 11:27
Swiãto Òczëszczeniô NMPannë • 11:25
Swiãto Plónów • 11:27
Swiãto (rzimsczé swiãto kwiatów) • 12:35
Swiãto Swiatłów • 11:25
Swiãto Tidzeniów • 11:27
Swiãto Zetkaniów • 11:25
Swiãto Zmartwëchstaniô • 10:136, 10:137
Swiãtoblëwòsc (Jegò Swiãtoblëwòsc) • 11:49
Swiãtoblëwòsc (Waszô Swiãtoblëwòsc) • 11:49
Swiãtobór • 08:76, 08:77
Swiãtobórk • 08:76, 08:77
swiãtojankòwé wino • 09:228, 09:229
swiãtojanków (wino ze swiãtojanków) • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:228, 09:229
Swiãtomir • 08:76, 08:77
Swiãtomira • 08:76, 08:77
Swiãtopôłk • 08:64, 08:65, 08:106, 08:107
Swiãtosława • 08:64, 08:65

Swiãtosłôw • 08:64, 08:65, 08:106, 08:107
Swiãtô • 12:63, 12:199
Swiãtô Gòdzëna • 12:22
Swiãtô (Marija Swiãtô i Niepòkalanô) • 08:274, 08:275
Swiãtô (Matinka Swiãtô) • 08:274, 08:275, 12:59, 12:195
Swiãtô (Matka Swiãtô) • 08:274, 08:275
Swiãtô (Nënka Swiãtô) • 08:274, 08:275
Swiãtô (Panna Swiãtô) • 08:272, 08:273, 12:61, 12:198
Swiãtô Rodzëna • 11:27
Swiecëno • 10:92, 10:93
Swiecëchòwò • 10:94, 10:95
Swierzenkò • 10:58, 10:59
Swierzno • 10:58, 10:59
Swieszëno • 10:58, 10:59
Swietlëno • 10:108, 10:109
swiéce • 12:22
swiécznik • 12:22
swinié miãso (szmùrowóné swinié miãso) • 10:152, 10:153, 10:158, 10:159, 10:161, 10:162
Swiónowò • 10:74, 10:75
Swiónowskô Cëdnô Kaszëbskô Matinka • 12:62, 12:198
Swiónowskô Hëta • 10:74, 10:75
Swiónowskô Madonna • 08:272, 08:273, 12:62, 12:198
Swiónowskô (Marija Swiónowskô) • 12:58, 12:194
Swiónowskô Matinka • 08:272, 08:273
Swiónowskô (Matinka Swiónowskô) • 08:272, 08:273, 12:59, 12:195
Swiónowskô Matka • 08:272, 08:273
Swiónowskô (Matka Swiónowskô) • 12:59, 12:60, 12:196
Swiónowskô nasza Matinka • 12:62, 12:198
Swiónowskô Panienka • 08:272, 08:273, 12:62, 12:198
swiôdk • 12:14
swiôdk bierzmòwaniô • 11:41
Swiôdkòwie Jehowë • 12:27
Switałë • 10:94, 10:95
sw. Jakùba (Lëst sw. Jakùba Apòsztoła) • 12:31
sw. Jana (Apòkalipsa sw. Jana) • 12:29
sw. Jana (Ewanielëjô wedle sw. Jana) • 12:30
sw. Jana (I Lëst sw. Jana Apòsztoła) • 12:31
sw. Jana (II Lëst sw. Jana Apòsztoła) • 12:31
sw. Jana (III Lëst sw. Jana Apòsztoła) • 12:31
sw. Judë (Lëst sw. Judë Apòsztoła) • 12:31
sw. Łukasza (Ewanielëjô wedle sw. Łukasza) • 12:30
Sw. Maksymiliana (Wiżawa Sw. Maksymiliana) • 10:114, 10:115
sw. Marka (Ewanielëjô wedle sw. Marka) • 12:30
sw. Mateùsza (Ewanielëjô wedle sw. Mateùsza) • 12:29
sw. Pawła (Lëst sw. Pawła do Efezjanów) • 12:30
sw. Pawła (Lëst sw. Pawła do Filëpianów) • 12:30
sw. Pawła (Lëst sw. Pawła do Galatczików) • 12:30
sw. Pawła (Lëst sw. Pawła do Kòlosanów) • 12:30
sw. Pawła (Lëst sw. Pawła do Rzimianów) • 12:30
sw. Piotra (I Lëst sw. Piotra Apòsztoła) • 12:31
sw. Piotra (II Lëst sw. Piotra Apòsztoła) • 12:31
sw. Szczepana • 11:28
Sw. Wòjcech (Òruniô – Sw. Wòjcech – Lëpicz) • 10:112, 10:113
swòjnosc • 09:100, 09:101, 11:140, 11:278
swòjnô • 08:200, 08:201, 08:204, 08:205
swòjny • 08:200, 08:201, 08:204, 08:205
swòjny katalóg • 09:66, 09:67
swòjsczé • 09:226, 09:227
swòjsczé wino • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227

swòjucha • 09:220, 09:221, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229
Swòłowie (Mùzealnô Zôgroda w Swòłowie) • 10:52, 10:53
Swòłowò • 10:52, 10:53
Swòrë • 10:66, 10:67
swój • 09:228, 09:229
swójné nazwë • 11:78
swójsczi (jistnik swójsczi) • 12:37
swórka • 11:18
Swôrzewa (ze Swôrzewa Pani) • 12:63, 12:199
Swôrzewò • 10:92, 10:93
Swôrzewskô (Matka Swôrzewskô) • 08:272, 08:273
Swôrzewskô nasza Pani • 12:57, 12:62, 12:193, 12:198
Swôrzewskô Nënka • 08:272, 08:273
Swôrzewskô (Pani Swôrzewskô) • 12:57, 12:61, 12:193, 12:197
Sychòwò • 10:108, 10:109
sygnałowi procesór • 09:100, 09:101
sygnałów (cëfrowi procesór sygnałów) • 09:62, 09:63
sygnatura (cëfrowô sygnatura) • 09:68, 09:69
sykórka • 11:18
sylniô • 09:52, 09:53
Sylwester • 08:64, 08:65, 08:104, 08:105
Sylwi • 08:64, 08:65, 08:104, 08:105
Sylwiô • 08:64, 08:65
Syl(w)k • 08:64, 08:65
Syl(w)ka • 08:64, 08:65
symbòl (Nicejskò-kònstantinopòlsczi symbòl) • 12:20
symból • 09:52, 09:53
symból (wieleznaczny symból) • 09:68, 09:69
symetralnô • 09:52, 09:53
symetriczné szëfrowanié • 09:100, 09:101
symetricznô kriptografiô • 09:100, 09:101
symetriô • 09:52, 09:53
symetriô (rówiznowô symetriô) • 09:50, 09:51
symetriô (strzédnô symetriô) • 09:52, 09:53
Syméón • 08:64, 08:65, 08:104, 08:105
Syméónk • 08:64, 08:65
Symk • 08:64, 08:65
Syn • 08:178, 08:179, 08:270, 08:271
Syn (Bòga a Marije Syn) • 08:270, 08:271
Syn (Bòga Òjca Syn) • 08:270, 08:271
Syn (Bòżi Syn) • 08:268, 08:269, 08:270, 08:271
Syn Jediny • 08:268, 08:269
syn (pierwòrodny syn) • 11:25
synagòga • 11:49, 12:22
synchronné • 09:264, 09:265
synchronowô słowòtwórzba • 10:28, 10:29
Syneczk Bòżi • 08:268, 08:269
Synk • 08:268, 08:269, 08:270, 08:271
synod • 11:49
synonim • 10:38, 10:39, 10:42, 10:43
Syn Panienczi • 08:270, 08:271
syntaksa • 12:42
syntaksowô słowòtwórzba • 10:28, 10:29
synteticznô (fleksjô, òdmienniô, òtmiana synteticznô) • 12:37
syntéza • 09:52, 09:53
Syracha (Mądrosc Syracha abò Eklezjastik) • 12:32
system (dwanôstkòwi system) • 09:40, 09:41
system (dwójkòwi system) • 09:40, 09:41
system (dzesątkòwi lëczbòwi system) • 09:40, 09:41
system (herarchiczny system lopków) • 09:72, 09:73
system lopków • 09:100, 09:101
system (òperacyjny system) • 09:88, 09:89
system (sécowi òperacyjny system) • 09:98, 09:99
system (wbùdowóny system) • 09:104, 09:105
systemòwé menu • 09:100, 09:101
systemòwô czãstota • 09:64, 09:65
systemòwô data • 09:100, 09:101
systemòwô platfòrma • 09:90, 09:91

systemòwô pòwłoka • 09:100, 09:101
systemù (kònwersjô systemù lopków) • 09:78, 09:79
systemù (załómanié systemù) • 09:108, 09:109
sytuacjowô lirika • 07P:35, 07K:35
szabla • 09:22, 09:23
szachrë • 09:100, 09:101
Szarlota • 10:76, 10:77, 10:82, 10:83
Szatarpë • 10:86, 10:87
szãtu-pãtu • 07P:55, 07K:55
szauertelefón • 11:152, 11:153, 11:290, 11:291
-szcze • 08:206, 08:207
Szczenurzé • 10:88, 10:89
Szczepk • 08:64, 08:65
szczerô spòwiédz • 11:41
szczëka • 11:19
Szczëpkòjce • 10:96, 10:97
Szczepón • 08:64, 08:65, 08:104, 08:105
Szczepónk • 08:64, 08:65
Szczëtno • 10:70, 10:71
szczodri • 10:150, 10:151
Szczodrôczi • 11:25
szczodrôk • 10:150, 10:151
Szczużk • 08:58, 08:59
Szelewò • 10:96, 10:97
Szemrejce • 10:88, 10:89
szeregów (mieszanié szeregów) • 10:40, 10:41
szerifòwô czcónka • 09:100, 09:101
szerokòsc pasma • 09:100, 09:101
szerokszmërg • 09:100, 09:101
szerokszmërganié • 09:100, 09:101
Szescdzesątnica • 11:28
szesnôstkòwi • 09:72, 09:73
szestnica • 11:25
szëchtë (domena wësoczi szëchtë) • 09:66, 09:67
szëchtë (jãzëk programòwaniô nisczi szëchtë) • 09:74, 09:75
szëchtë (jãzëk programòwaniô wësoczi szëchtë) • 09:74, 09:75
szëchtë (rëchtowanié nisczi szëchtë) • 09:94, 09:95
szëchtë (rëchtowanié wësoczi szëchtë) • 09:94, 09:95
szëchtowô jigra • 09:100, 09:101
szëchtófka • 09:100, 09:101
Szëdlëce • 10:58, 10:59, 10:112, 10:113
szëfrowanié (niesymetriczné szëfrowanié) • 09:58, 09:59
szëfrowanié (symetriczné szëfrowanié) • 09:100, 09:101
szëkanim [filter (przë szëkanim dónëch)] • 09:70, 09:71
szëkba • 11:140, 11:278
szëkba (Boolowskô szëkba) • 09:58, 09:59
szëkôcz • 09:100, 09:101
szëk słów (przestawiony szëk słów) • 12:42
Szëmón • 08:64, 08:65, 08:104, 08:105
Szëmónk • 08:64, 08:65
Szemôłd • 10:110, 10:111
Szëmôłd (Gmina Szëmôłd) • 10:108, 10:109
Szëmôłdzkô Hëta • 10:110, 10:111
szibòwanié • 09:24, 09:25
szibówc • 09:24, 09:25
szibrowanié (cyberneticzné szibrowanié) • 09:64, 09:65
szifrëjący klucz • 09:100, 09:101
Szimbark • 10:78, 10:79
Szimk • 08:64, 08:65
Szimón • 08:64, 08:65, 08:104, 08:105
Szimóna (Biblëjô Szimóna Bùdnégò) • 12:29
Szimónk • 08:64, 08:65
szkaplérz • 12:46, 12:182
Szkaplérzné (Bractwa Szkaplérzné) • 12:145
Szkaplérznô (Matka Bòskô Szkaplérznô) • 12:46, 12:51, 12:182, 12:187
Szkaplérzny (Matczi Bòsczi Szkaplérzny) • 11:30
szkelet Jinternetu • 09:100, 09:101
szkeletowô séc • 09:100, 09:101
szkic • 11:69
Szklanô • 10:76, 10:77
szkle (Matka Bòskô malowanô na szkle) • 12:59, 12:195

Szkòłë (Mùzeum Pòlsczi Szkòłë we Wiôłdżim Płótowie) • 10:46, 10:47
szkòłowé (rekòlekcje szkòłowé) • 12:27
szkòłowi (kòscół szkòłowi) • 12:19
szkólnô òd religii • 11:45
szkólny òd religii • 11:34, 11:45
szlabiza • 07P:35, 07K:35, 10:22, 10:23
szlabizowi • 10:22, 10:23
szlabizowòùrobny zwãk • 10:22, 10:23
szlabizówc • 10:32, 10:33, 10:42, 10:43
Szlachecczi Tradicji (Mùzeum Szlachecczi Tradicji w Wiôłdżim Waplewie) • 10:48, 10:49
Szlachetnô Kamiéńca • 10:78, 10:79
Szlachetny Szumles • 10:86, 10:87
szlachòwnota figùrów • 09:52, 09:53
szlachòwny trzënórt • 09:52, 09:53
szlachùjącé figùrë • 09:52, 09:53
szlejer • 11:49
szliga • 09:206, 09:207
szmak • 10:332, 10:333, 10:334, 10:335, 11:41
szmakòwc • 10:326, 10:327, 10:332, 10:333, 10:334, 10:335
szmakòzder • 10:326, 10:327, 10:334, 10:335
szmakù (zmësł szmakù) • 11:41
szmërgôcz • 09:26, 09:27
szmùrowóné swinié miãso • 10:152, 10:153, 10:158, 10:159, 10:161, 10:162
szmùrowac • 10:159, 10:160
szmùrówka • 10:155, 10:156, 10:158, 10:159, 10:160
sznapétk • 09:218, 09:219, 09:220, 09:221, 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231, 09:232, 09:233
sznaps • 09:218, 09:219, 09:220, 09:221, 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231, 09:232, 09:233
szopka • 11:28
szor farwë • 09:100, 09:101
szósti (pół szósti) • 11:19
szpacjô (cwiardô szpacjô) • 09:62, 09:63
szpaltowi akceńt • 10:18, 10:19
szpaltowi przezwãk • 10:18, 10:19
szpaniol(a) • 09:206, 09:207
Szpaniô • 07P:42, 07K:42
Szpańskô • 07P:42, 07K:42
szpektór diskù • 09:100, 09:101
szpektór lopków • 09:100, 09:101
szpektór maszinów • 09:100, 09:101
szpédżél • 09:100, 09:101
szpéglowi serwer • 09:100, 09:101
szpértus • 09:220, 09:221, 09:224, 09:225, 09:232, 09:233
szpëtnô mòwa • 10:42, 10:43, 10:44, 10:45
***Szpëtôlëk* (Etnografny Part *Szpëtôlëk*)** • 10:50, 10:51
szpirtus • 09:220, 09:221, 09:224, 09:225, 09:232, 09:233
szpòrt • 07P:35, 07K:35
Szpón • 10:86, 10:87
szpôda • 09:22, 09:23
szpôs • 07P:35, 07K:35
szréjnik • 11:51
szrëcowanié (chùtczé szrëcowanié) • 09:22, 09:23
szrëcowanié (figùrowé szrëcowanié) • 09:22, 09:23
szprit • 09:220, 09:221, 09:224, 09:225
szrot • 10:332, 10:333
szrotowac • 10:330, 10:331
szrotownik • 10:322, 10:323, 10:332, 10:333
szróba • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
szrówa • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
szrópa • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
szrópowac • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
szrót • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
szrótowac • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
szruba • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
szrum • 07P:51, 07K:51
szruwa • 07P:51, 07K:51, 07P:52, 07K:52
sztabilizatór òbrazu • 09:100, 09:101
sztabilny akceńt • 10:22, 10:23
sztabilny przezwãk • 10:22, 10:23
sztabilny (wôłtôrz sztabilny) • 12:22

sztadión • 09:26, 09:27
sztambùch • 11:38, 11:60
Sztandarizacëji (Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) • 08:24, 08:25
sztãga • 09:26, 09:27
Sztãgwôłd • 10:72, 10:73
Sztefa • 08:64, 08:65
Sztefaniô • 08:64, 08:65
Sztefk • 08:64, 08:65
Sztefka • 08:64, 08:65
Sztefón • 08:64, 08:65, 08:104, 08:105
Sztefónk • 08:64, 08:65
sztëczk • 08:144, 08:145
sztëcznô jawernota • 09:106, 08:107
sztërdzescëdniowi pòst • 11:28
sztërdzestnica • 11:28
sztërdzestodniowi pòst • 11:28
sztërdzestówka • 11:28
sztërë gradë cepła • 11:19
sztërërazowò złożoné (zdanié sztërërazowò złożoné) • 12:43
sztërobòk • 09:52, 09:53
sztëronórt • 09:52, 09:53
sztëronórt (całowny sztëronórt) • 09:36, 09:37
sztëronórt (fòremny sztëronórt) • 09:40, 09:41
sztëroscón • 09:52, 09:53
sztiwny disk • 09:62, 09:63
Sztofrowô Hëta • 10:86, 10:87
sztôłceniô (minyster nôùczi i wëższégò sztôłceniô) • 09:16, 09:17
sztôłt • 08:26, 08:27
sztrategicznô jigra • 09:100, 09:101
sztrek • 09:100, 09:101
sztrek (pionowi sztrek) • 09:90, 09:91
sztreka • 09:82, 09:83
sztreka dónëch • 09:82, 09:83
sztreka (lokalnô sztreka) • 09:80, 09:81
sztrofa • 07P:35, 07K:35
Sztromnô (Matka Bòskô Sztromnô) • 12:47, 12:183
sztrofòwô wiérztа • 07P:35, 07K:35
sztrómnik • 09:100, 09:101
sztrómnik (awarijny sztrómnik) • 09:58, 09:59
sztrómòwi filter • 09:100, 09:101
sztrómòwô listwa • 09:100, 09:101
sztruktura (drzewiastô sztruktura) • 09:66, 09:67
sztrukturalné znaczenié • 10:36, 10:37, 10:42, 10:43
sztrukturalny jãzëk zapitaniów • 09:102, 09:103
Sztutowie (Mùzeum „Stutthof” w Sztutowie) • 10:52, 10:53
Sztutowò • 10:52, 10:53
szufladowé gniôzdo • 09:98, 09:99
szum • 07P:52, 07K:52, 10:22, 10:23
Szumles (Królewsczi Szumles) • 10:86, 10:87
Szumles (Szlachetny Szumles) • 10:86, 10:87
szwa • 10:22, 10:23
szwernót • 07P:52, 07K:52

T

Tab (tabùlatór) • 09:102, 09:103
tabela • 11:38
tabela (dzél bazë dónëch) • 09:102, 09:103
tabela dzélów • 09:102, 09:103
tabela (ôrt prezentacji dónëch) • 09:102, 09:103
tabela (rechùnkòwô tabela) • 09:94, 09:95
tabele • 11:61
tabernakùlum • 12:22
tablet • 09:102, 09:103
tabùlatór • 09:88, 09:89, 09:102, 09:103
Tadeùsz • 08:64, 08:65, 08:106, 08:107
Tadéùsz • 08:104, 08:105
Tadi • 08:64, 08:65, 08:104, 08:105
Tadk • 08:64, 08:65
Tadzëno • 10:106, 10:107
Taj(k)a • 08:30, 08:31
Tajlandiô • 07P:42, 07K:42
taktowaniô (czãstota taktowaniô) • 09:64, 09:65
talérz • 09:102, 09:103

Talmùd • 12:33
talmùdista • 12:33
talmùdizny • 12:33
Tamara • 08:64, 08:65
Tamarka • 08:64, 08:65
ta mòja • 12:13
tam-sam • 07P:55, 07K:55, 08:26, 08:27
tangens • 09:52, 09:53
tapéta • 09:102, 09:103
targetowanié • 09:102, 09:103
tata • 08:200, 08:201, 08:206, 08:207
tatarka • 09:120, 09:121
Tatiana • 08:64, 08:65
Tatianka • 08:64, 08:65
tatk • 08:202, 08:203, 08:206, 08:207
Tatk Niebiesczi • 08:268, 08:269
Tawãcëno • 10:88, 10:89
Tãdżi • 08:76, 08:77
Tãdżk • 08:76, 08:77
Tãdżka • 08:76, 08:77
Tãgòmié • 10:62, 10:63
Tãgòmir • 08:76, 08:77
Tãgòmira • 08:76, 08:77
tãgòwé òkno • 12:22
Tãpcz • 10:108, 10:109
TB (terabajt) • 09:102, 09:103
tczenié bóżków • 12:24
Tczëwôrtnô Panna • 08:272, 08:273, 12:62, 12:199
Tczëwôrtnô Matka • 08:272, 08:273, 12:62, 12:199
technoòsobòwòsc • 09:102, 09:103
teista • 12:27
teistka • 12:27
teizm • 12:27
tej-sej • 08:26, 08:27
teksel • 09:102, 09:103
tekst • 11:38
tekst (niéùłożony tekst) • 09:86, 09:87
tekstowé pòle • 09:102, 09:103
tekstowi jinterfejs • 09:102, 09:103
tekstu (editór tekstu) • 09:68, 09:69, 09:256, 09:257
tekstu (kritika tekstu) • 11:43
tekstu (przenôszanié tekstu) • 09:92, 09:93
tekstu (ùłożenié tekstu) • 09:104, 09:105
tekstura • 09:102, 09:103
tekst (ùłożóny tekst) • 09:104, 09:105
telefoniô (jinternetowô telefòniô, VoIP) • 09:76, 09:77
telefón (mòbilny telefón) • 11:152, 11:290
telegram • 11:58
telejinfòrmatika • 09:102, 09:103
telekòmùnikacjô • 09:102, 09:103
telekònferencjô • 09:102, 09:103
teleòbzérnik • 11:149, 11:287
telerobòta • 09:102, 09:103
Telesfór • 08:64, 08:65, 08:106, 08:107
telewizjowô drama • 07P:35, 07K:35
telewizyjnô kôrta • 09:102, 09:103
telewizyjny repòrtôż • 11:38
Telimena • 08:64, 08:65
tematiczny katalóg • 09:102, 09:103
tematiczny pòrtôl • 09:108, 09:109
temperancjô • 11:32
tempus • 12:36
temù (dwa dni temù) • 07P:37, 07K:37
ten mój • 12:13
tenys • 09:24, 09:25
tenys (stołowi tenys) • 09:24, 09:25
tenys (zemny tenys) • 09:24, 09:25
tenysowô bala • 09:28, 09:29
tenysôrz • 09:26, 09:27
teò- • 09:112, 09:113
teòlogiczné cnotë • 11:31
teòlogiczny • 09:264, 09:265
teòlogiô • 12:100, 12:236
teòlogòwi • 09:262, 09:263
teòlogùmenon • 12:28
teònomiô • 12:28
teònim • 10:42, 10:43
teòretné • 09:264, 09:265
teòretny • 09:264, 09:265, 09:266, 09:267
teòriô lëteraturë • 07P:35, 07K:35
teòriô prôwdoszlachòwnotë • 09:52, 09:53
terabajt (TB) • 09:102, 09:103
terabajt na sekùńdã • 09:102, 09:103
tercjariuszka • 11:49
tercjarka • 11:49
tercjôrz • 11:49

Teréza • 08:66, 08:67
Teritorialny (Kòmisjô Teritorialny Samòrządzënë i Regionalny Pòliticzi) • 09:18, 09:19
termicznô drëkarka • 09:102, 09:103
termicznô-wòskòwô drëkarka • 09:102, 09:103
terminôl • 09:102, 09:103
terminôl (zdalny terminôl) • 09:108, 09:109
terminôrz • 09:88, 09:89
termòsublimacyjnô drëkarka • 09:102, 09:103
termòwtapiającô drëkarka • 09:102, 09:103
terny (czas terny) • 12:36
terny (mionoczasnik przëczasnikòwi terny) • 12:37
terny (mionoczasnik znankòwnikòwi terny aktiwny) • 12:37
Terôczasnégò Kùńsztu (Part Terôczasnégò Kùńsztu – Pałac Òpatów) • 10:48, 10:49
Terôczasnégò (Mùzeum Zôbòrsczi Zemi Galeriô Terôczasnégò Lëdowégò Kùńsztu miona L. Brzezyńsczégò) • 10:52, 10:53
Tesaloniczanów (I Lëst do Tesaloniczanów) • 12:30
Tesaloniczanów (II Lëst do Tesaloniczanów) • 12:30
test alfa • 09:58, 09:59
Testameńt (Stôri Testameńt) • 12:33
Testameńt (Nowi Testameńt) • 12:32
testã (z testã) • 09:108, 09:109
tezaùrus • 10:42, 10:43
Téczelka • 08:64, 08:65
Tédi • 08:66, 08:67, 08:104, 08:105
Tédora • 08:66, 08:67
Tédorë i Jizydora (Mùzeum – Kaszëbsczi Etnografny Park miona Tédorë i Jizydora Gùlgòwsczich we Wdzydzach) • 10:52, 10:53
Tédór • 08:66, 08:67, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
Tédórk • 08:66, 08:67
Tédórka • 08:66, 08:67
Téfi • 08:66, 08:67, 08:104, 08:105
Téfk • 08:66, 08:67
Tékla • 08:64, 08:65
Téla • 08:64, 08:65
Télka • 08:64, 08:65
téma (słowòtwórzbnô téma) • 10:28, 10:29
Téò • 08:66, 08:67
Téòbôld • 08:64, 08:65, 08:104, 08:105, 08:108, 08:109
Téòdozjô • 08:66, 08:67
Téòdozjusz • 08:66, 08:67, 08:104, 08:105
Téófil • 08:66, 08:67, 08:104, 08:105
Téta • 08:66, 08:67
téza • 09:52, 09:53
tézaurus • 09:102, 09:103
Tézjô • 08:66, 08:67
Tëchlëno • 10:76, 10:77
Tëchómié • 10:62, 10:63, 10:80, 10:81
Tëchómié (Gmina Tëchómié) • 10:62, 10:63
Tëchómkò • 10:62, 10:63
tëczą (skòk z tëczą) • 09:20, 09:21
tëczë (cwiczënczi na tëczë) • 09:24, 09:25
tëlpa • 08:176, 08:177
tëlpón • 11:150, 11:288
Tëłowò • 10:92, 10:93
Tëpadłë • 10:94, 10:95
tërcyzm • 10:42, 10:43
Tësąclatégò (Żôbiónka–Wejra–Jelëtkòwò–Tësąclatégò) • 10:112, 10:113
Tësąclecégò Biblëjô • 12:33
Tianka • 08:64, 08:65
tiara • 11:49
ticz(ka) • 07P:70, 07K:70
tiderbaba • 08:198, 08:199, 08:206, 08:207
tider • 08:204, 08:205, 08:206, 08:207
tiderka • 08:198, 08:199, 08:204, 08:205
tidzenia • 10:140, 10:141, 10:142, 10:143
tidzeniowô kronika • 11:38, 11:61, 11:63
Tidzeniów (Swiãto Tidzeniów) • 11:27
tidzénia • 10:140, 10:141
tidzénik • 11:56
tidzéń • 07P:37, 07K:37, 10:142, 10:143

Tidzéń (Wiôldżi Tidzéń) • 10:140, 10:141
Tila • 08:36, 08:37, 08:58, 08:59
Tilda • 08:56, 08:57, 08:102, 08:103
Tildka • 08:56, 08:57, 08:102, 08:103
Tild(k)a • 08:52, 08:53
Tilëszka • 08:58, 08:59
Til(k) • 08:36, 08:37
tilnojãzëkòwi spółzwãk • 10:22, 10:23
timczasny lopk • 09:102, 09:103
timeout • 09:102, 09:103
Timi • 08:66, 08:67, 08:104, 08:105
Tim(k) • 08:66, 08:67
Timòteùsza (I Lëst do Timòteùsza) • 12:30
Timòteùsza (II Lëst do Timòteùsza) • 12:30
Timón • 08:66, 08:67, 08:104, 08:105
Timtéusz • 08:104, 08:105
Tin • 08:102, 08:103
Tina • 08:42, 08:43, 08:50, 08:51, 08:102, 08:103
Tinieckô Biblëjô • 12:33
Tink • 08:42, 08:43, 08:102, 08:103
Tin(k) • 08:52, 08:53
Tin(k)a • 08:28, 08:29, 08:50, 08:51, 08:52, 08:53, 08:102, 08:103
tińta • 09:102, 09:103
tińtowô drëkarka • 09:102, 09:103
tip • 09:102, 09:103
Tip Kòscoła • 12:63, 12:199
tip (słowòtwórzbny tip) • 10:28, 10:29
tironim • 10:42, 10:43
titanizna • 07P:55, 07K:55
titëlarny biskùp • 11:43
Tit(k) • 08:66, 08:67
titla (pasyk titla) • 09:88, 09:89
titlowi bòhatéra • 07P:35, 07K:35
titlowi heroja • 07P:35, 07K:35
Titus • 08:66, 08:67
tlenu (wielota tlenu) • 11:19
tłom • 10:334, 10:335
tłomca • 10:322, 10:323, 10:332, 10:333
tłomczoch • 10:332, 10:333
tłomic • 10:332, 10:333, 10:334, 10:335
tłomica • 10:322, 10:323, 10:334, 10:335
tłomny • 10:334, 10:335
tłomôl • 10:322, 10:323, 10:332, 10:333
tłomôla • 10:322, 10:323, 10:330, 10:331
Tłuczowò • 10:106, 10:107
Tobi • 08:66, 08:67
Tobiasza (Ksãga Tobiasza) • 12:31
Tobiôsz • 08:66, 08:67, 08:106, 08:107
Tobiôszk • 08:66, 08:67
Todi • 08:56, 08:57, 08:102, 08:103, 08:104, 08:105
tokaj • 09:220, 09:221, 09:224, 09:225, 09:232, 09:233
Tokarë • 10:76, 10:77
token • 09:102, 09:103
Tomi • 08:66, 08:67, 08:104, 08:105
Tomirk • 08:76, 08:77
(to) mniészé • 09:34, 09:35
Tomôs • 08:104, 08:105
Tomôsz • 08:66, 08:67, 08:106, 08:107
toner • 09:88, 09:89, 09:102, 09:103
tonowé wëbiéranié • 09:102, 09:103
tonzura • 11:49
topienié marzannë • 12:35
topògraficznô pòzwa • 10:42, 10:43
Topòle • 10:66, 10:67
topònim • 10:42, 10:43
topònimiô • 10:42, 10:43
topònimów (pòzwë topònimów) • 10:40, 10:41
to (przeczëtôj to) • 09:92, 09:93
Tora [Prawò (Tora)] • 12:31
Toruniu (Etnografné Mùzeum miona Marii Znamierowsczi-Prufferowi w Toruniu) • 10:52, 10:53
Toruń • 10:52, 10:53
Tosza • 08:66, 08:67
toties quoties • 11:41
(to) wikszé • 09:34, 09:35
touchpad • 09:66, 09:67
towarzący wirus • 09:104, 09:105
towarzëstwò • 11:49
Towarzëszka Christusa • 12:63, 12:199
towarzësznégò faktora (dopełnienié towarzësznégò faktora) • 12:40
towarzësznik • 12:41
towarzësznik akesoryjny • 12:41
towarzësznik célu • 12:41

towarzësznik czasu • 12:41
towarzësznik jistnikòwi • 12:41
towarzësznik môlu • 12:41
towarzësznik òrãdzë • 12:41
towarzësznik òsoblëwi • 12:41
towarzësznik ôrtu • 12:41
towarzësznik przëczasnikòwi • 12:41
towarzësznik przëczënë • 12:41
towarzësznik przëzwòleniô • 12:41
towarzësznik skùtkù • 12:41
towarzësznik stãpnia i miarë • 12:41
towarzësznik zastrzedżi • 12:41
towarzësznikòwé (zdanié towarzësznikòwé) • 12:43
towarzësznikòwé czasu (zdanié towarzësznikòwé czasu) • 12:43
towarzësznikòwé môlu (zdanié towarzësznikòwé môlu) • 12:43
towarzësznikòwé przëczënë (zdanié towarzësznikòwé przëczënë) • 12:43
towarzësznikòwé przëzwòleniô (zdanié towarzësznikòwé przëzwòleniô) • 12:43
towarzësznikòwé ôrtu (zdanié towarzësznikòwé ôrtu) • 12:43
towarzësznikòwé skùtkù (zdanié towarzësznikòwé skùtkù) • 12:43
towarzësznikòwé stãpnia i miarë (zdanié towarzësznikòwé stãpnia i miarë) • 12:43
towarzësznikòwé wiąznikòwé (zdanié towarzësznikòwé wiąznikòwé) • 12:43
towarzësznikòwé zastrzedżi (zdanié towarzësznikòwé zastrzedżi) • 12:43
Tómk • 08:66, 08:67
tón • 10:22, 10:23
Tóna • 08:30, 08:31
tónich • 10:318, 10:319
tóniczny • 10:22, 10:23
Tónk • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
Tónka • 08:102, 08:103
Tón(k)a • 08:30, 08:31
tôblëca • 09:26, 09:27
tôfla • 09:26, 09:27
tôrcza • 09:28, 09:29
Tradicji (Mùzeum Szlachecczi Tradicji w Wiôłdżim Waplewie) • 10:48, 10:49
trafnota • 09:104, 09:105
tragizna • 07P:56, 07K:56
transept • 12:20
transpòzycjowi deriwat • 10:32, 10:33
tranzystór • 09:104, 09:105
trapéz • 09:52, 09:53
tren • 07P:33, 07K:33
trenéra • 09:26, 09:27
Trédra (Kaszëbsczé Mùzeum miona Frãcëczka Trédra) • 10:50, 10:51
Trés(k)a • 08:66, 08:67
Trézka • 08:66, 08:67
trënitarze • 11:30
trënitôrz • 11:30
trëzna • 11:30
trib (awarijny trib) • 09:58, 09:59
trib [ònline (trib dzejaniô aplikacji)] • 09:86, 09:87
trib [ònline (trib dzejaniô maszinów)] • 09:86, 09:87
Triczka • 08:34, 08:35, 08:102, 08:103
trigònométrowé równanié • 09:52, 09:53
trigònométrowô fùnkcjô • 09:52, 09:53
Trin(k)a • 08:50, 08:51
triptich • 12:22
triptik • 12:22
Tris • 08:66, 08:67
Tristi • 08:66, 08:67, 08:104, 08:105
Tristón • 08:66, 08:67, 08:104, 08:105
trojańsczi kóń • 09:104, 09:105
Troszczi • 10:96, 10:97
Trójcë (Ùwielbienié Przenôswiãtszi Trójcë) • 12:22
trón • 07P:44, 07K:44
trôwa • 09:256, 09:257
trôwie (hòkej na trôwie) • 09:22, 09:23
Trud(k)a • 08:44, 08:45
trus • 09:122, 09:123
trwałô pamiãc • 09:104, 09:105
trząsc • 10:159, 10:160
trzãsc • 10:159, 10:160
trzãsk • 10:156, 10:157

trzãsowiczé • 10:156, 10:157, 10:158, 10:159, 10:160
trzãsówka • 10:156, 10:157, 10:158, 10:159, 10:160
Trzcëno • 10:60, 10:61
Trzebielëno • 10:62, 10:63
Trzebielëno (Gmina Trzebielëno) • 10:60, 10:61
Trzebiôtczi • 10:62, 10:63
Trzebuń • 10:80, 10:81
trzecégò (równanié trzecégò stãpienia) • 09:50, 09:51
Trzech Króli • 11:25
Trzech Królów • 11:23
trzecô zôpòwiesc/zôpòwiédz • 12:14
trzecy (dwadzesce piãc pò trzecy) • 11:20
trzecy zôkón • 11:49
Trzepòwò • 10:72, 10:73
trzëdzélowi òbrôz • 12:22
trzëmión • 09:54, 09:55
trzënórt • 09:34, 09:35, 09:54, 09:55
trzënórt (prostonórtowi trzënórt) • 09:48, 09:49
trzënórt (równobòczny trzënórt) • 09:50, 09:51
trzënórt (równoremieniowi trzënórt) • 09:50, 09:51
trzënórt (szlachòwny trzënórt) • 09:52, 09:53
trzënôstoszlabizowô wiérzta • 07P:36, 07K:36
trzërazowò złożoné (zdanié trzërazowò złożoné) • 12:43
trzëscanowi nórt • 09:54, 09:55
trzëskòk • 09:22, 09:23
trzëwarstwòwô architektura • 09:106, 08:107
Trzińc • 10:70, 10:71
trzisc • 08:178, 08:179, 10:159, 10:160
tufelnica • 10:326, 10:327, 10:334, 10:335
tufelnik • 10:326, 10:327, 10:330, 10:331, 10:334, 10:335
tufla • 10:330, 10:331
tum • 12:22
tumba • 12:22
tunelowanié • 09:104, 09:105
tunelowanié protokòłów • 09:104, 09:105
tunicela • 11:49
tuńc (brutczi tuńc) • 12:12
tur (czôłnowi tur) • 09:26, 09:27
tur (dzél diskù) • 09:104, 09:105
turiferariusz • 11:49
tur (kajakòwi tur) • 09:26, 09:27
turbùlencjô • 07P:43, 07K:43
turisticzi (minyster spòrtu i turisticzi) • 09:16, 09:17
turniér • 09:20, 09:21
Turowò • 10:60, 10:61
Turóń • 11:25
tur (w sécë) • 09:104, 09:105
Tuszkòwë • 10:84, 10:85
tuszowalny disk • 09:104, 09:105
twòja • 08:200, 08:201, 08:204, 08:205
twòjna • 08:202, 08:203, 08:204, 08:205
twòjny • 08:200, 08:201, 08:204, 08:205
twój • 08:200, 08:201, 08:204, 08:205

U

usenet • 09:104, 09:105

Ù

-ù • 09:230, 09:231
ùbezzwãcznienié • 10:22, 10:23
ùbòdżëzna • 11:49
ùbóstwienié • 10:34, 10:35, 10:42, 10:43, 12:23
ùbrzegòwé roscënë • 11:19
Ùbrzeżégò (Mùzeum Òbrónë Ùbrzeżégò) • 10:50, 10:51
ùcechë (òrzechë do ùcechë) • 10:150, 10:151, 10:152
Ùceczczi (Matczi Bòsczi Ùceczczi Grzésznëch) • 12:52, 12:188
-ùcha • 09:228, 09:229
ùchò • 07P:44, 07K:44
Ùchwôlënkòwò Kòmisjô • 09:20, 09:21
ùcwardzëc • 07P:71, 07K:71
ùcyszëc • 07P:71, 07K:71

ùczbą (mòdlëtwa przed ùczbą) • 12:20
ùczbie (mòdlëtwa pò ùczbie) • 12:20
ùczestnienié • 12:19, 12:22
ùczestnienié bóżków • 12:24
ùczestnieniô (dodóm ùczestnieniô) • 12:18
ùczëna • 11:151, 11:289
ùczinczi (dobré ùczinczi) • 12:24
ùczinczi (nôwôżniészé dobré ùczinczi) • 12:26
ùczinkòwô łaska • 11:32
ùdëtkòwianié • 11:151, 11:290
ùdëtkòwic • 11:151, 11:289
ùdëtkòwienié • 11:151, 11:289
Ùdorp • 10:54, 10:55
ùdostãpniwający [serwer drëkù (ùdostãpniwający)] • 09:96, 09:97
ùdôwnô jigra • 09:104, 09:105
Ùgòszcz • 10:60, 10:61
ùgrażac sã • 10:138, 10:139
ùgrozëc sã • 10:138, 10:139
Ùjescëskò (Nowé Ùjescëskò) • 10:112, 10:113
ùjéżdżanié • 09:24, 09:25
ùjimné lëczbë • 09:54, 09:55
ùjimny nórt • 09:54, 09:55
ùkazywanié sã • 11:38
ùkładu (czwierc ùkładu wespółrzãdnëch) • 09:38, 09:39
ùkłôd kluczplatë • 09:104, 09:105
ùkłôd równaniów • 09:54, 09:55
ùkłôd (scalony ùkłôd) • 09:96, 09:97
ùkłôd wespółrzãdnëch • 09:54, 09:55
Ùkòrunowónô • 12:62, 12:199
ùkòs • 09:100, 09:101
Ùkrajina • 07P:42, 07K:42
ùkrajinizm • 10:44, 10:45
Ùkrajińskô • 07P:41, 07K:41, 07P:42, 07K:42
ùkrëti (pòdmiot ùkrëti) • 12:41
ùlëbë • 09:104, 09:105
ùlëpòwienié • 10:22, 10:23
Ùlka • 08:66, 08:67
ùlotnô pamiãc • 09:104, 09:105
ùlubiony • 10:146, 10:147
ùłożenié • 09:104, 09:105
ùłożenié [mòdło lopka (bënowé ùłożenié)] • 09:84, 09:85
ùłożenié starnë • 09:104, 09:105
ùłożenié tekstu • 09:104, 09:105
ùłożënk (biegùnowi ùłożënk wespółrzãdnëch) • 09:36, 09:37
ùłożóny tekst • 09:104, 09:105
ùłómkòwé (wëpòwiedzenié ùłómkòwé) • 12:42
ùłómkòwi (wielnik ùłómkòwi) • 12:39
ùmarłëch (ksãga ùmarłëch) • 11:32
ùmarłëch (sakrament ùmarłëch) • 11:32
ùmartwienié • 12:28
Ùnichòwò • 10:56, 10:57
Ùniechòwò • 10:70, 10:71
Ùniechówk • 10:70, 10:71
Ùnii (Kòmisjô do Sprawów Eùropejsczi Ùnii) • 09:18, 09:19
ùnikòd • 09:104, 09:105
Ùniszëno • 10:88, 10:89
ùnita • 12:28
ùnitka • 12:28
Ùniversum • 11:49, 12:28
ùniwerbizacjô • 10:42, 10:43
ùnosowienié • 10:22, 10:23
ùpersonowanié • 10:40, 10:41, 10:44, 10:45
Ùphagena (Bùdink Ùphagena) • 10:48, 10:49
ùpòdobnienié • 10:22, 10:23
ùpòdobnienié (bënësłowné ùpòdobnienié) • 10:16, 10:17
ùpòdobnienié (całowné ùpòdobnienié) • 10:16, 10:17
ùpòdobnienié (copné ùpòdobnienié) • 10:16, 10:17
ùpòdobnienié (dzélowé ùpòdobnienié) • 10:18, 10:19
ùpòdobnienié (midzësłowné ùpòdobnienié) • 10:20, 10:21
ùpòdobnienié (pòkroczné ùpòdobnienié) • 10:20, 10:21
ùprocëmniającé przeszkòdë • 12:14
ùproszczenié • 10:22, 10:23
ùprowadzenié dzéwczëca • 11:49
ùprzedzającô łaska • 11:32

ùprzédny (mionoczasnik przëczasnikòwi ùprzédny) • 12:37
ùprzëwilejowóny (wôłtôrz ùprzëwilejowóny) • 12:22
Ùrbi • 08:66, 08:67, 08:104, 08:105
Ùrbk • 08:66, 08:67
ùrbònim • 10:44, 10:45
Ùrbón • 08:66, 08:67, 08:104, 08:105
ùrëchòmienié (aùtomaticzné ùrëchòmienié) • 09:58, 09:59
ùroczësté (zôkònné slëbë ùroczësté) • 11:50
ùroczëstosc • 11:43
ùroczëzna • 11:43
ùrodzenié • 12:14
ùrodzënë • 12:35
Ùrsëna • 08:106, 08:107
Ùrsyn • 08:66, 08:67
Ùrsynk • 08:66, 08:67
Ùrszula • 08:66, 08:67
Ùrszulka • 08:66, 08:67
ùrząd • 11:49
Ùrzãdowô (Mediowò-Ùrzãdowô Kòmisëjô) • 07P:29, 07K:29
ùrzãdu (zrzeczenié sã ùrzãdu) • 11:48
Ùscé Wisłë (Festinga Ùscé Wisłë) • 10:48, 10:49
ùsëwanié • 09:76, 09:77
ùsłëdżi (katalogòwé ùsłëdżi) • 09:76, 09:77
ùsmiészk • 09:68, 09:69
ùsôdzba zdaniów • 12:42
ùsôdzca esejów • 11:38
ùsôdzca (zôwzãti ùsôdzca) • 12:100, 12:236
ùsôdzk • 11:38
ùsôdzk (wstãpny ùsôdzk) • 11:38
Ùstarbòwò • 10:110, 10:111
ùstawienié sã na môlu • 09:28, 09:29
ùstôw • 09:104, 09:105, 09:256, 09:257, 12:39
ùstôw aktiwny • 12:39
ùstôw dosebny • 12:39
ùstôw dzejny • 12:39
ùstôw (nasebny ùstôw) • 12:39
ùstôw nôwrotny • 12:39
ùstôw pasywny • 12:39
Ùstrzechą (Rëbacczé Mùzeum „Pòd Ùstrzechą” w Jastarni) • 10:50, 10:51
ùswiãcającô łaska • 11:32
Ùszcz • 10:94, 10:95
Ùszcz (Gmina Ùszcz) • 10:104, 10:105
ùszczegółowienié [paraméter (ùszczegółowienié pòlétu)] • 09:88, 09:89
ùszłi (czas ùszłi) • 12:36
ùszłi (mionoczasnik znankòwnikòwi ùszłi pasywny) • 12:37
ùszusz • 07P:71, 07K:71
ùtacony • 07P:71, 07K:71
ùtaczac • 07P:71, 07K:71
ùwidzenia • 09:104, 09:105
ùwiedzenié • 11:41
ùwielbienié • 12:22
Ùwielbienié Przenôswiãtszi Trójcë • 12:22
ùwierzitelnienié • 09:104, 09:105
ùwòdzenié • 11:41
ùzda • 08:204, 08:205
ùzdnica • 08:198, 08:199, 08:204, 08:205
Ùzdrowienié chòrëch • 12:62, 12:199
ùzdrzenié • 11:153, 11:291
ùzdrzeniô (do ùzdrzeniô) • 08:144, 08:145, 11:153, 11:291
ùzwãcznienié • 10:22, 10:23
ùżëtkòwi program • 09:58, 09:59
ùżëwôj (włãczë i ùżëwôj) • 09:108, 09:109, 11:139, 11:277

V

V (wolt) • 09:108, 09:109
VoIP (jinternetowô telefòniô) • 09:76, 09:77

W

Wachtowniô Nr 1 na Westerplatte • 10:48, 10:49
Wack • 08:66, 08:67
Wac(k)a • 08:66, 08:67
Wacława • 08:66, 08:67
Wacłôw • 08:66, 08:67, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107

Wac(y) • 08:66, 08:67
Wacy • 08:104, 08:105
wada • 11:32
wakans • 11:49
wakat • 11:49
Wala • 08:66, 08:67
Walãti • 08:66, 08:67
Walãtina • 08:66, 08:67
Walãtk • 08:66, 08:67
Walãtka • 08:66, 08:67
walc • 09:54, 09:55
walc (òbrócënkòwi walc) • 09:46, 09:47
Waldémôr • 08:66, 08:67
Waldi • 08:40, 08:41, 08:66, 08:67
Waldk • 08:66, 08:67
walentinczi • 11:30
Waleri • 08:66, 08:67
Walerión • 08:66, 08:67, 08:104, 08:105
Walesa • 08:66, 08:67
Waleska • 08:66, 08:67
Walérk • 08:66, 08:67
Wali • 08:66, 08:67
Walis(z) • 08:66, 08:67
Walis(z)a • 08:66, 08:67
Walis(z)ka • 08:66, 08:67
Walk • 08:66, 08:67
Walka • 08:66, 08:67
Walter • 08:66, 08:67
Walti • 08:66, 08:67
Waltk • 08:66, 08:67
Wałdowò • 10:60, 10:61
Wanda • 08:66, 08:67
Wandéczka • 08:66, 08:67
Wandka • 08:66, 08:67
wanoga • 09:104, 09:105
wanodżi (dniownik wanodżi) • 11:36, 11:59
Waplewie (Mùzeum Szlachecczi Tradicji w Wiôłdżim Waplewie) • 10:48, 10:49
Waplewò (Wiôłdżé Waplewò) • 10:48, 10:49
warbel • 09:120, 09:121
Warblewò • 10:102, 10:103
Warblëno • 10:96, 10:97
Warcëmino • 10:100, 10:101
Warcëno • 10:98, 10:99
Warcysłôw • 08:98, 08:99
warënczi dobri spòwiedzë • 11:41
Wargòwò • 10:56, 10:57
warna • 09:120, 09:121
Warszkòwò • 10:110, 10:111
Wartësława • 08:68, 08:69
Wartësłôw • 08:68, 08:69, 08:98, 08:99, 08:104, 08:105
Warti • 08:68, 08:69, 08:104, 08:105
Wartisłôwk • 08:68, 08:69
Wartisłôwka • 08:68, 08:69
Wartk • 08:68, 08:69
Wartka • 08:68, 08:69
Waszô Swiãtoblëwòsc • 11:49
Wawér(k) • 08:66, 08:67
Wawrzińc • 08:66, 08:67
Wawrzón • 08:66, 08:67
Wądół • 10:56, 10:57
Wąglëkòjce • 10:82, 10:83
wątk • 07P:36, 07K:36, 11:140, 11:278
wątk (dzél robòtë procesora) • 09:104, 09:105
wątk (zbiór artiklów) • 09:104, 09:105
wãch • 11:41
wãchù (zmësł wãchù) • 11:41
wãdzëbôk • 11:18
Wãgòrnô • 12:48, 12:185
Wãgòrnô (Matka Bòskô Wãgòrnô/ /Wãgòrzowô) • 12:53, 12:189
Wãgòrny (Matczi Bòsczi Wãgòrny) • 11:30
wãgòrz • 12:48, 12:184
Wãgòrzënkò • 10:60, 10:61
Wãgòrzowô • 12:48, 12:184
Wãgòrzowô (Matka Bòskô Wãgòrnô/ /Wãgòrzowô) • 12:53, 12:189
wãgrzé wino • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:232, 09:233
Wãsorë • 10:80, 10:81
wãzeł • 09:104, 09:105
wãzeł (małżeńsczi wãzeł) • 12:13
w Bãdominie (Mùzeum Nôrodnégò Himnu w Bãdominie) • 10:48, 10:49

w Bëtowie (Zôpadno-Kaszëbscé Mùzeum w Bëtowie) • 10:44, 10:45
wbiegniãcé na môl • 09:28, 09:29
w Bòga (Wierzã w Bòga) • 11:46
w Bòżé Słowò (Zasłëchónô i Wierzącô w Bòżé Słowò) • 12:63, 12:199
wbùdowóny system • 09:104, 09:105
wcelenié • 12:18
w Chmielnie (Mùzeum Kaszëbsczi Ceramiczi Neclów w Chmielnie) • 10:46, 10:47
w Chònicach (Historëczno-Etnografné Mùzeum w Chònicach) • 10:46, 10:47
wczerô • 07P:37, 07K:37
wczidac • 10:328, 10:329
wczidôk • 10:328, 10:329
w Człëchòwie (Regionalné Mùzeum w Człëchòwie) • 10:46, 10:47
wczora • 07P:37, 07K:37
wdich • 10:22, 10:23
w dôl (skòk w dôl) • 09:20, 09:21
wdôr • 11:38
w dzélach (pòwiesc w dzélach) • 11:38, 11:57, 11:65
w dzélach (roman w dzélach) • 11:38, 11:61
Wdzydzach (Mùzeum – Kaszëbsczi Etnografny Park miona Tédorë i Jizydora Gùlgòwsczich we Wdzydzach) • 10:52, 10:53
Wdzydze • 10:52, 10:53, 10:84, 10:85
webmail • 09:104, 09:105
webméster • 09:104, 09:105
we Gduńskù (Archeologòwé Mùzeum we Gduńskù) • 10:46, 10:47
we Gduńskù (Centralné Mòrsczé Mùzeum we Gduńskù) • 10:46, 10:47
we Gduńskù (Nôrodné Mùzeum we Gduńskù) • 10:48, 10:49
Wejra (Żôbiónka–Wejra–Jelëtkòwò––Tësąclatégò) • 10:112, 10:113
Wejrowie (Mùzeum Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë ë Mùzyczi we Wejrowie) • 10:52, 10:53
Wejrowie (òdpùst w Wejrowie) • 10:124, 10:125
Wejrowò • 10:52, 10:53, 10:104, 10:105
Wejrowò (Gmina Wejrowò) • 10:110, 10:111
Wejrowsczi Kréz • 10:104, 10:105
Wejrowskô (Matinka Wejrowskô) • 08:272, 08:273
Wejrowskô Pani • 08:272, 08:273, 12:63, 12:199
wekaszerowac • 11:97, 11:233
wektorizacjô • 09:104, 09:105
wektorowô czcónka • 09:104, 09:105
wektorowô grafika • 09:106, 09:107
wektór • 09:54, 09:55, 09:106, 09:107
welożérca • 10:330, 10:331
welón • 11:49
Wenãcjusz • 08:66, 08:67
Wenk • 08:66, 08:67
wentilatór • 09:106, 09:107
weńdzenié (òstré weńdzenié) • 09:28, 09:29
werbalnô (fleksjô, òdmienniô, òtmiana werbalnô) • 12:37
werbùm • 12:36
wersëjô do drëkù • 11:140, 11:278
wersjô beta • 09:60, 09:61
wersjô (demònstracyjnô wersjô) • 09:64, 09:65
Wespazjón • 08:66, 08:67, 08:104, 08:105
Wespazjónk • 08:66, 08:67
Wespi • 08:66, 08:67
wespòlëznie (żëcé we wespòlëznie) • 11:43
wespółdzejającô łaska • 11:32
Wespółòdkùpicelka • 12:63, 12:199
wespółprocesór • 09:106, 09:107
wespółprocesór (geòmetriczny wespółprocesór) • 09:70, 09:71
wespółréżné (zdanié złożoné wespółréżné) • 12:43
wespółréżné (zdanié złożoné wespółréżné łączné) • 12:43
wespółréżné (zdanié złożoné wespółréżné parłãczné) • 12:43

wespółréżné (zdanié złożoné wespółréżné procëmstawné) • 12:43
wespółréżné (zdanié złożoné wespółréżné rozparłãzné) • 12:43
wespółréżné (zdanié złożoné wespółréżné włączné) • 12:43
wespółréżné (zdanié złożoné wespółréżné wënikòwé) • 12:43
wespółréżné (zdanié złożoné wespółréżné wëszłoscowé) • 12:43
wespółrobiącô wielezadaniowòta • 09:106, 09:107
wespółrzãdné • 09:54, 09:55
wespółrzãdnëch (biegùnowi ùłożënk wespółrzãdnëch) • 09:36, 09:37
wespółrzãdnëch (czwierc ùkładu wespółrzãdnëch) • 09:38, 09:39
wespółrzãdnëch (ùkłôd wespółrzãdnëch) • 09:54, 09:55
wespółrzãdny • 12:42
west • 08:140, 08:141, 11:152, 11:290
Westa • 11:30, 11:49
westalka • 11:30, 11:49
Westerplatte (Wachtowniô Nr 1 na Westerplatte) • 10:48, 10:49
Westrzédnégò Pòmòrzégò (Mùzeum Westrzédnégò Pòmòrzégò w Słëpskù) • 10:52, 10:53
Westrzódgardzé • 10:112, 10:113, 10:114, 10:115
westrzódk cãżkòscë • 09:54, 09:55
wesz • 08:178, 08:179
we Wdzydzach (Mùzeum – Kaszëbsczi Etnografny Park miona Tédorë i Jizydora Gùlgòwsczich we Wdzydzach) • 10:52, 10:53
we Wejrowie (Mùzeum Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë ë Mùzyczi we Wejrowie) • 10:52, 10:53
we wespòlëznie (żëcé we wespòlëznie) • 11:43
we Wiôldżim Płótowie (Mùzeum Pòlsczi Szkòłë we Wiôłdżim Płótowie) • 10:46, 10:47
Wérka • 08:66, 08:67
Wérónika • 08:66, 08:67
Wérónisz(k)a • 08:66, 08:67
Wérs(z)a • 08:66, 08:67
wëapartniający (przëdôwk wëapartniający) • 12:41
wëbicé • 09:28, 09:29
wëbiéranié pszczołóm miodu • 12:35
wëbiéranié (tonowé wëbiéranié) • 09:102, 09:103
wëbiéróné pòłączenié • 09:78, 09:79
wëbiéru (lësta wëbiéru) • 09:80, 09:81
wëbrednica • 10:326, 10:327
wëbrednik • 10:326, 10:327, 10:328, 10:329
wëbredny • 10:328, 10:329
Wëczkòwò • 10:78, 10:79
wëdich • 10:22, 10:23
wëdowiédzô • 11:38
wëdrëkù (lopk wëdrëkù) • 09:82, 09:83
wëflowaniô [mòdło (do wëflowaniô dónyma)] • 09:84, 09:85
wëgładzywanié • 09:106, 09:107
Wëgònino • 10:86, 10:87
wëjątk (kriticzny wëjątk) • 09:84, 09:85
wëjimóny disk • 09:104, 09:105
wëjimk • 09:106, 09:107
wëjimk (rozrëchòwi wëjimk) • 09:98, 09:99
wëjimk (startowi wëjimk) • 09:98, 09:99
wëkòpanié • 09:28, 09:29
Wëkòsewò • 10:98, 10:99
wëkrzëknik • 09:106, 09:107, 11:51
Wëkùpny (Matczi Bòsczi Wëkùpny) • 11:30
wëlézeniowé maszinë • 09:106, 09:107
wëlogòwanié • 09:106, 09:107
wëłączenié z Kòscoła • 11:34
wëmerkac • 07P:70, 07K:70
wëmëslënk • 07P:33, 07K:33
wëmëszlac • 10:330, 10:331
wëmëszlińc • 10:326, 10:327, 10:330, 10:331
wëmiana • 10:22, 10:23
wëmiana (fùnkcjonalnô wëmiana) • 10:18, 10:19

wëmiana (kwalitatiwnô wëmiana) • 10:18, 10:19
wëmiana (kwantitatiwnô wëmiana) • 10:18, 10:19
wëmianë (lopk wëmianë) • 09:82, 09:83
wëmiérné lëczbë • 09:54, 09:55
wëmiszlajk • 10:326, 10:327, 10:330, 10:331
wënadgrodzenié za krziwdë • 11:41
wënëk • 09:106, 09:107
wënik • 09:28, 09:29
wënikòwé (zdanié złożoné wespółréżné wënikòwé) • 12:43
wënikòwi lopk • 09:106, 09:107
wënosënë • 12:35
wëpatrë • 12:14
wëpiãstkòwac • 09:28, 09:29
wëpistkòwac • 09:28, 09:29
wëpòmòżné słowò • 12:38
wëpòwiedzenié • 12:42
wëpòwiedzenié ùłómkòwé • 12:42
wëpôlanié • 09:106, 09:107
wëprawë (krziżewé/krziżowé wëprawë) • 12:24
wëprawinë • 12:35
wëprosënë • 12:35
wërażenié • 10:44, 10:45, 12:42
wërażenié (algebrowé wërażenié) • 09:36, 09:37
wërażenié (numericzné wërażenié) • 09:86, 09:87
wërażenié przëmiónkòwé • 12:42
wërażenié przërównëjącé • 12:42
wërąpiónka • 07P:35, 07K:35
wërobinów (pòzwë wërobinów (skùtków) i òbiektów dzejaniów/dzejaniégò) • 10:32, 10:33
wërównanié • 09:106, 09:107
wërównanié w paradigmace • 12:38
wërównóny mecz • 09:28, 09:29
wësadzonô brëła • 09:54, 09:55
wësadzonô figùra • 09:54, 09:55
wësadzony wielenórt • 09:54, 09:55
Wësëno • 10:84, 10:85
wëskakiwac • 09:120, 09:121
wëskakùjącé òkno • 09:106, 09:107
wëskòk • 09:28, 09:29
wëskòknąc • 09:28, 09:29
Wësoczé • 10:108, 10:109
wësoczi (domena wësoczi szëchtë) • 09:66, 09:67
wësoczi (jãzëk programòwaniô wësoczi szëchtë) • 09:74, 09:75
wësoczi (rëchtowanié wësoczi szëchtë) • 09:94, 09:95
wësokòsc • 09:54, 09:55
wëstrzódk òdcynka • 09:54, 09:55
wëstrzódk symetrii • 09:54, 09:55
wëstródkòwanié • 09:28, 09:29
Wësyńscźé Chróstë • 10:84, 10:85
Wëszecëno • 10:108, 10:109
wëszłoscowé (zdanié złożoné wespółréżné wëszłoscowé) • 12:43
Wëtowno • 10:104, 10:105
wëszëznë (òrgana państwòwi wëszëznë) • 09:16, 09:17
wëwiôd • 11:57, 11:69
wëwłaszczeniowô wielezadaniowòta • 09:106, 09:107
wëzdrzatk • 09:106, 09:107, 11:138, 11:139, 11:275, 11:277
wëznaczniczi (czerëjącé wëznaczniczi) • 12:40
wëznaczniczi (dodôwkòwé wëznaczniczi) • 12:40
wëznaczniczi (krzikôcze wëznaczniczi) • 12:40
wëznaczniczi (nawlékającé wëznaczniczi) • 12:40
wëznacznik • 09:54, 09:55
wëznania Ksãdżi • 12:32
wëznanié grzéchów • 11:41
wëznanié (mózeszowé wëznanié) • 12:26
wëznôwca • 12:28
wëzwòlënë • 12:35
wëższégò (minyster nôùczi i wëższégò sztôłceniô) • 09:16, 09:17
wëższé swiãcenia • 11:49
wëższi (stãpién wëższi) • 12:39
w Galilesczi Kanie (gòdë w Galilesczi Kanie) • 11:23

w Gdini (Mùzeum Wòjnowi Marinarczi w Gdini) • 10:50, 10:51
w Gniewie (Part w Gniewie – Zómk) • 10:48, 10:49
w górã (skòk w górã) • 09:22, 09:23
w grafice [filter (w grafice)] • 09:70, 09:71
w HTML [ramka (w HTML)] • 09:94, 09:95
wiadła (nôgłówk wiadła) • 09:86, 09:87
wiadło • 09:58, 09:59, 09:106, 09:107, 11:138, 11:140, 11:141, 11:275, 11:277, 11:278
wiadło (bróma lëst-wiadło, bróma wiadło-lëst) • 09:60, 09:61
wiadłów (czëtnik wiadłów) • 09:64, 09:65
wiara • 11:32
wiara (kòcô wiara) • 12:27
wiara (prawòsławnô wiara) • 12:27
wiarë (pòbòżné aktë wiarë) • 12:21
wiązniczi • 12:42
wiąznik • 12:39
wiąznikòwé (zdanié pòjedinczé wiąznikòwé) • 12:43
wiąznikòwé (zdanié towarzësznikòwé wiąznikòwé) • 12:43
wic • 07P:35, 07K:35
wiceòficjôł • 11:49
Wicéla • 08:68, 08:69
wichódk (białczën wichódk) • 11:52
wichódk (chłopsczi wichódk) • 11:52
wichódk dlô niefùlsprawnëch • 11:53
Wick • 08:68, 08:69
Wicka • 08:68, 08:69
Wickò • 10:88, 10:89
Wickò (Gmina Wickò) • 10:88, 10:89
wicy (czëtôj wicy) • 11:140, 11:278
Wiczechë • 10:68, 10:69
Wiczlëno (Chwôrzno–Wiczlëno) • 10:112, 10:113
wideo (pamiãc wideo) • 09:60, 09:61
wideo (chełmica wideo) • 09:62, 09:63
wideokònferencjô • 09:106, 09:107
wideo (kôrta wideo) • 09:78, 09:79
wideotelefònió • 09:106, 09:107
Widlëno • 10:80, 10:81
widné pióro • 09:106, 09:107
widnikòwi pòrtôl • 09:106, 09:107
widny kabel • 09:106, 09:107
Widzëno • 10:100, 10:101
Wiec (Stôri Wiec) • 10:84, 10:85
wiech • 10:44, 10:45
Wieckò • 10:66, 10:67
Wieczerzô (Òstatnô Wieczerzô) • 11:27
wieczësté (zôkònné slëbë wieczësté) • 11:50
Wiecznëch (Król Wiecznëch Wieków) • 08:270, 08:273
wiecznô lampka • 12:22
Wieczny òdpòczink • 12:22
wieczór • 07P:39, 07K:39
wieczór (brutczi wieczór) • 12:12
wieczór (kawalérszi wieczór) • 12:12
wieczórnô mòdlëtwa • 12:20
Wieków (Król Wiecznëch Wieków) • 08:270, 08:273
wieledostãpù (klucz wieledostãpù) • 09:94, 09:95
wieledzélowi òbrôz • 12:21
wieledzélowi wirus • 09:106, 09:107
Wieległowë • 10:94, 10:95
wielejigra • 09:22, 09:23
wielemión • 09:54, 09:55
wielenié • 09:32, 09:33, 09:54, 09:55
wielenórt • 09:54, 09:55
wielenórt (fòremny wielenórt) • 09:40, 09:41
wielenórt (wësadzony wielenórt) • 09:54, 09:55
wielepòstacjowi wirus • 09:106, 09:107
wieleplacowô licencjô • 09:106, 09:107
wieleprocesorowòta • 09:106, 09:107
wieleprzistãp • 09:106, 09:107
wielepùnkt • 11:51
wielerazowô całka • 09:54, 09:55
wielerazowòsc • 09:54, 09:55
wielerôz • 09:32, 09:33, 09:54, 09:55, 09:256, 09:257
wielerôz fùnkcji • 09:54, 09:55
wielescón • 09:54, 09:55

wielescón (fòremny wielescón) • 09:40, 09:41
wielesesyjny disk • 09:106, 09:107
Wielestarny Kònkùrs Sodłowégò Kònia • 09:24, 09:25
wieleszlabizowi • 10:22, 10:23
wieleszmërganié • 09:106, 09:107
wielewarstwòwô architektura • 09:106, 08:107
wielewątkòwòta • 09:106, 08:107
wielezadaniowòta • 09:106, 08:107
wielezadaniowòta (wespółrobiącô wielezadaniowòta) • 09:106, 09:107
wielezadaniowòta (wëwłaszczeniowô wielezadaniowòta) • 09:106, 09:107
wieleznacznik • 09:72, 09:73
wieleznaczny symbòl • 09:68, 09:69
wielezwãcznota • 09:106, 08:107
Wielé • 10:52, 10:53, 10:82, 10:83
wielëc • 09:32, 09:33
Wielëchòwò • 10:102, 10:103
wielëna ramków na sekùńdã • 09:106, 08:107
Wielëszewò • 10:100, 10:101
Wielgô Noc • 10:170, 10:171
wielnik • 09:32, 09:33, 09:54, 09:55, 12:39
wielnik główny • 12:39
wielnikòwé (zamiono wielnikòwé) • 12:39
wielnik pòdzélowi • 12:39
wielnik pòrządkòwi • 12:39
wielnik ùłómkòwi • 12:39
wielnô • 09:32, 09:33
wielnô lëczba • 12:39
wielorazowò złożoné (zdanié wielorazowò złożoné) • 12:43
wielota tlenu • 11:19
wielotny (przëdôwk wielotny) • 12:41
wielożérca • 10:322, 10:323
Wielu [Kalwarie (w Wejrowie i Wielu)] • 12:18
Wieprznica (Biebrznica) • 10:84, 10:85
Wierszëno • 10:56, 10:57
wiertel do dzesąti • 11:20
wiertel pò òsmi • 11:19
Wierzącô (Zasłëchónô i Wierzącô w Bòżé Słowò) • 12:63, 12:199
Wierzã w Bòga • 11:46
Wiesa • 08:66, 08:67
wieselé • 12:14
wieselé (perłowé wieselé) • 11:24
wieselé (pôcorowé wieselé) • 11:25
wieselé (rubinowë wieselé) • 11:25
wieselé (srébrné wieselé) • 11:25
wieselé (strzébrzné wieselé) • 12:12
wieselé (złoté wieselé) • 11:25, 12:12
wieselé (żelazné wieselé) • 11:25
wieselné gòdë • 11:25
Wies (Gmina Nowô Wies) • 10:88, 10:89
Wies (Gmina Wiôlgô Wies) • 10:94, 10:95
Wies (Nowô Wies) • 10:60, 10:61, 10:70, 10:71, 10:72, 10:73, 10:78, 10:79, 10:82, 10:83, 10:88, 10:89
Wies (Wiôlgô Wies) • 10:52, 10:53, 10:90, 10:91, 10:96, 10:97
Wiesk • 08:66, 08:67
Wiesława • 08:66, 08:67
Wiesłôw • 08:66, 08:67, 08:106, 08:107
Wiesłôwk • 08:66, 08:67
Wiesłôwka • 08:66, 08:67
wieszczi • 12:35
wieszczórka • 07P:52, 07K:52
wieszczówka • 11:18
Wieszëno • 10:102, 10:103
wiewiórka • 11:18
Wieżowëch Zégrów (Mùzeum Wieżowëch Zégrów) • 10:48, 10:49
wieżô • 12:22
wiéchrzëznë (pòle wiéchrzëznë) • 09:48, 09:49
wiérny • 11:35, 12:28
wiérzba • 11:25
wiérzbòwô (niedzela wiérzbòwô) • 11:27
Wiérzchòcëno • 10:104, 10:105
Wiérzchòwò • 10:68, 10:69
Wiérzchùcëno • 10:92, 10:93
wiérzta • 07P:36, 07K:36
wiérzta (biôłô wiérzta) • 07P:32, 07K:32
wiérzta (nieprzeriwnô wiérzta) • 07P:34, 07K:34

wiérzta (nierimòwónô wiérzta) • 07P:32, 07K:32
wiérzta (smiésznô wiérzta) • 07P:35, 07K:35
wiérzta (sztrofòwô wiérzta) • 07P:35, 07K:35
wiérzta (trzënôstoszlabizowô wiérzta) • 07P:36, 07K:36
wiéchrzëzna • 09:54, 09:55
Wigiliô • 11:25
wiglãdë • 12:14
wikari • 11:49
wikarégò (egzamin na wikarégò) • 11:49
wikariusz • 11:49
wikariuszowsczi egzamin • 11:49
Wiki • 08:66, 08:67
Wiklëno • 10:102, 10:103
Wikò • 08:66, 08:67
Wikta • 08:66, 08:67
Wiktora • 08:66, 08:67
Wiktór • 08:66, 08:67, 08:106, 08:107
Wiktórk • 08:66, 08:67
Wiktórka • 08:66, 08:67
Wilem • 08:68, 08:69
Wilemina • 08:68, 08:69
Wileminka • 08:68, 08:69
Wilémk • 08:68, 08:69
wilëja swiãtégò Jana • 10:124, 10:125
Wilejô • 10:157, 11:25
wilëjô Gòdów • 10:124, 10:125
Wili • 08:68, 08:69
wilk • 11:18
Wil(k)a • 08:68, 08:69
Wincãt • 08:68, 08:69
Wincãta • 08:68, 08:69
Wincãtk • 08:68, 08:69
Wincãtka • 08:68, 08:69
Wink • 08:38, 08:39
wino • 09:228, 09:229
wino (brzadowé wino) • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:230, 09:231
wino (gãsé wino) • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:230, 09:231, 09:232, 09:233
wino (jabłkòwé wino) • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227
wino (mòdrôczkòwé wino) • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:230, 09:231, 09:232, 09:233
wino (rëbacczé wino) • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:232, 09:233
wino (swiãtojankòwé wino) • 09:228, 09:229
wino (swòjsczé wino) • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227
wino (wãgrzé wino) • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:232, 09:233
wino ze swiãtojanków • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:228, 09:229
winowôcz • 12:39
winowôczowé (dopełnienié winowôczowé) • 12:40
wińc (mërtowi wińc) • 12:13
wińcónka • 12:13
wińczënë • 12:12
Wińdzeniô (Ksãga Wińdzeniô) • 12:31
wiodro (rëbacczé wiodro) • 08:140, 08:141
wiodro • 08:140, 08:141
Wiola • 08:68, 08:69
Wioleta • 08:68, 08:69
Wioletka • 08:68, 08:69
wioslôrz • 09:26, 09:27
wiosłowanié • 09:22, 09:23
wiónk • 12:13
wiôldżé (bezkùńcowò wiôldżé) • 09:36, 09:37
Wiôldżé Bòżé Pòle • 10:108, 10:109
Wiôldżé Brëskòwò • 10:100, 10:101
Wiôldżé Głëszëno • 10:100, 10:101
wiôldżé kòło • 09:54, 09:55
Wiôldżé Masłojce • 10:62, 10:63
Wiôłdżé Machòwino • 10:104, 10:105
Wiôldżé Pietrzëkòwò • 10:70, 10:71
Wiôldżé Płótowò • 10:46, 10:47, 10:54, 10:55
Wiôldżé Pòdolé • 10:96, 10:97
Wiôldżé Przëmòrzé • 10:112, 10:113

Wiôldżé Roczitczi • 10:56, 10:57
Wiôldżé Waplewo • 10:48, 10:49
Wiôldżi (Bóg Wiôldżi) • 08:266, 08:269
Wiôldżi Czwiôrtk • 11:28
Wiôldżi Kack • 10:114, 10:115
Wiôldżi Klińcz • 10:84, 10:85
Wiôldżi Piątk • 11:28
Wiôldżi Pòdles • 10:84, 10:85
Wiôldżi Pòmësk • 10:54, 10:55
Wiôldżi Pòst • 11:28
wiôldżi (pôlc) • 11:35
Wiôldżi Tidzéń • 10:140, 10:141
Wiôldżim Płótowie (Mùzeum Pòlsczi Szkòłë we Wiôłdżim Płótowie) • 10:46, 10:47
Wiôldżim Waplewie (Mùzeum Szlacheczi Tradicji w Wiôłdżim Waplewie) • 10:48, 10:49
wiôlgô • 11:19
Wiôlgô Gałązniô • 10:56, 10:57
Wiôlgô Garnô • 10:102, 10:103
Wiôlgô Sobòta • 10:124, 10:125, 11:28
Wiôlgô Wies • 10:52, 10:53, 10:90, 10:91, 10:98, 10:99
Wiôlgô Wies (Gmina Wiôlgô Wies) • 10:94, 10:95
Wiôlgônoc • 11:26
Wirdżi • 08:68, 08:69, 08:104, 08:105
Wirdżiliô • 08:68, 08:69
Wirdżiliusz • 08:68, 08:69, 08:104, 08:105
Wirdżiniô • 08:68, 08:69
Wirdżiniusz • 08:68, 08:69
Wirdżk • 08:68, 08:69
wiridôrz • 11:49
wirtualné òkùlôrë • 09:62, 09:63
wirtualnô drëkarka • 09:80, 09:81
wirtualnô jawernota • 09:106, 08:107
wirtualnô maszina • 09:106, 08:107
wirtualnô maszina Javë • 09:106, 08:107
wirtualnô pamiãc • 09:106, 08:107
wirtualny czerownik maszinë • 09:108, 09:109
wirtualny disk • 09:80, 09:81
wirtualny ekran • 09:108, 09:109
wirtualny pùlpit • 09:108, 09:109
wirtualny rënk • 09:108, 09:109
wirtualny serwer • 09:108, 09:109
wirus (cëzożiwczi wirus) • 09:62, 09:63
wirus (kòmpùtrowi wirus) • 09:78, 09:79
wirus (lopkòwi wirus) • 09:82, 09:83
wirus (schòwóny wirus) • 09:96, 09:97
wirus (skriptowi wirus) • 09:98, 09:99
wirus (towarzący wirus) • 09:104, 09:105
wirus (wieledzélowi wirus) • 09:106, 09:107
wirus (wielepòstacjowi wirus) • 09:106, 09:107
wirus (zoologiczny wirus) • 09:110, 09:111
Wiselnégò Zôloju (Mùzeum Wiselnégò Zôloju) • 10:46, 10:47
Wis(k) • 08:68, 08:69
Wis(k)a • 08:68, 08:69
Wisława • 08:68, 08:69
Wisłë (Festinga Ùscé Wisłë) • 10:48, 10:49
Wisłë (Mùzeum Wisłë) • 10:46, 10:47
Wisłôw • 08:68, 08:69, 08:106, 08:107
Wisłôwk • 08:68, 08:69
Wisłôwka • 08:68, 08:69
wisznica • 09:220, 09:221, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231
wisznie • 09:228, 09:229
wiszniowi • 09:228, 09:229
wiszniowi likér • 09:220, 09:221, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:226, 09:227, 09:230, 09:231
Wit • 08:68, 08:69
Witi • 08:68, 08:69, 08:104, 08:105
Witk • 08:68, 08:69
Wit(k) • 08:74, 08:75
Witka • 08:68, 08:69, 08:102, 08:103
Witkòwò • 10:104, 10:105
Witomino–Lesyństwò • 10:114, 10:115
Witomino–Radiostacja • 10:114, 10:115
Witosława • 08:68, 08:69
Witosłôw • 08:68, 08:69, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
Witosłôwk • 08:68, 08:69
Witosłôwka • 08:68, 08:69

Witóld • 08:68, 08:69, 08:104, 08:105, 08:108, 08:109
Witóldk • 08:68, 08:69
Witónowò • 10:56, 10:57
witro • 07P:37, 07K:37
witrôż • 12:22
Witrznica (Snôżô Witrznica) • 12:62, 12:198
witrzniô • 12:22
witrzniô (cemnô witrzniô) • 12:18
wizyjny adaptér • 09:72, 09:73
wizyjny projektór • 09:84, 09:85
wizytowô starna • 09:108, 09:109
wiżawa • 10:22, 10:23
Wiżawa Sw. Maksymiliana • 10:114, 10:115
w Jastarni (Rëbaccé Mùzeum „Pòd Ùstrzechą” w Jastarni) • 10:50, 10:51
w Klëkach (Mùzeum Słowińsczi Wsë w Klëkach) • 10:52, 10:53
w kòmpresji [ramka (w kòmpresji)] • 09:94, 09:95
w Krokowie (Regionalné Mùzeum w Krokowie) • 10:50, 10:51
wladënk • 09:108, 09:109, 11:138, 11:275
w Lãbòrgù (Mùzeum w Lãbòrgù) • 10:50, 10:51
wlézeniowé maszinë • 09:108, 09:109
Wlinkòwò • 10:102, 10:103
Wlinkówkò • 10:102, 10:103
wlóné cnotë • 11:31
Władca nasz i Pón • 08:270, 08:271
Władi • 08:68, 08:69, 08:100, 08:101, 08:104, 08:105
władika • 11:50
Władisa • 08:102, 08:103
Władisława • 08:68, 08:69
Władisłôw • 08:68, 08:69, 08:100, 08:101, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
Władisłôw(k) • 08:68, 08:69
Władisłôwka • 08:68, 08:69
Władis(z) • 08:68, 08:69
Władis(z)a • 08:68, 08:69
władzë (nadùżëcé władzë) • 11:46
włączné (zdanié złożoné wespółréżné włączné) • 12:43
włãczë i ùżëwôj • 09:108, 09:109, 11:139, 11:277
Włodi • 08:68, 08:69, 08:104, 08:105
Włodk • 08:68, 08:69
Włodka • 08:68, 08:69
Włodzmiera • 08:68, 08:69
Włodzmiérz • 08:68, 08:69, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
włôsny (jistnik włôsny) • 12:37
Wniebòwstąpienié (Pańscé Wniebòwstąpienié) • 11:27
Wniebòwstąpienié • 10:172, 10:173
Wniebòwzącé • 10:172, 10:173
Wniebòwzãcô NMPannë • 11:30
Wniebòwzãtô • 12:63, 12:199
wniesenié • 12:35
w nocë • 07P:39, 07K:39
wnosënë • 12:35
w Nôdolim (Gbùrskô ë Rëbackô Zôgroda w Nôdolim) • 10:52, 10:53
wòda • 07P:69, 07K:69, 09:210, 09:211, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 11:19
wòda ògnistô • 09:218, 09:219, 09:220, 09:221, 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231
wòdë (zbón wòdë) • 09:210, 09:211
wòdné spòrtë • 09:22, 09:23
wòdné zdrzadło • 11:19
Wòdnica • 10:104, 10:105
wòdnô bala • 09:22, 09:23
wòdnô rzãsa • 11:19
wòdny (elektroniczny wòdny znak) • 09:68, 09:69
wòdny pajk • 11:19
wòdorkòwi (niklowò-wòdorkòwi akùmùlator) • 09:86, 09:87
wòdze (żëcé w wòdze) • 11:19
Wòjcech • 08:68, 08:69, 08:104, 08:105
Wòjcech (Òruniô – Sw. Wòjcech – Lëpicz) • 10:112, 10:113
Wòjcechòwò • 10:90, 10:91
Wòjcészk • 08:68, 08:69

Wòjk • 08:68, 08:69

Wòjnë (Mùzeum II Swiatowi Wòjnë) • 10:48, 10:49

Wòjnowi Marinarczi (Mùzeum Wòjnowi Marinarczi w Gdini) • 10:50, 10:51

Wòjsk • 10:58, 10:59

Wòjti • 08:68, 08:69, 08:104, 08:105

Wòjtilk • 08:68, 08:69

wòkal • 10:22, 10:23

wòkalizm • 10:24, 10:25

wòkatiw • 12:42

Wòlëmir • 08:76, 08:77

Wòlëmira • 08:76, 08:77

Wòlëniô • 10:98, 10:99

Wòli • 08:76, 08:77

Wòl(k) • 08:76, 08:77

Wòl(k)a • 08:76, 08:77

wòlné cwiczënczi • 09:24, 09:25

wòlny • 07P:44, 07K:44, 09:28, 09:29

wòlny akceńt • 10:24, 10:25

wòlny przezwãk • 10:24, 10:25

wòlt • 09:108, 09:109

Wòłowé Głowë • 10:72, 10:73

wòłôcz • 12:42

wòrtôl • 09:108, 09:109

wòskòwô (termiczno-wòskòwô drëkarka) • 09:102, 09:103

wòz • 09:256, 09:257

wòzëc • 08:178, 08:179

w Òstrowie (Pszczolarsczé Mùzeum w Òstrowie) • 10:52, 10:53

wódka • 09:218, 09:219, 09:220, 09:221, 09:224, 09:225, 09:226, 09:227, 09:228, 09:229, 09:230, 09:231

wójt • 08:146, 08:147

wólańt • 09:108, 09:109

wóz • 09:122, 09:123

wôbca • 12:12

-wôld • 08:108, 08:109

Wôldk • 08:40, 08:41

Wôłczé Błota • 10:86, 10:87

Wôłczô (Môłô Wôłczô) • 10:60, 10:61

Wôłczô (Wiôlgô Wôłczô) • 10:60, 10:61

Wôłkòwò • 10:88, 10:89

Wôrblëniô • 10:92, 10:93

wôrtosc (domëslnô wôrtosc) • 09:66, 09:67

wôrtnota (bezrelatiwnô wôrtnota) • 09:36, 09:37

wôłtôrz • 12:22

wôłtôrz apartnégò prawa • 12:22

wôłtôrz przenosny • 12:22

wôłtôrz sztabilny • 12:22

wôłtôrz ùprzëwilejowóny • 12:22

wôłtôrz zamòcowóny • 12:22

wôłtôrzësta • 12:22

wôłtôrzowi stół • 12:22

wôłtôrzowô nastawa • 12:21

Wôrzenkò • 10:76, 10:77

Wôrzno • 10:110, 10:111

wôżka • 11:19

w Palestinie [Kalwariô (w Palestinie)] • 12:18

w paradigmace (wërównanié w paradigmace) • 12:38

w piersë (bicé sã w piersë) • 11:39, 12:17

wpisënczi • 11:140, 11:277

wpisënk • 11:140, 11:141, 11:277, 11:278

wpisóné kòło • 09:54, 09:55

wpisónô kùgla • 09:54, 09:55

wpisóny nórt • 09:54, 09:55

wpisóny òkrąg • 09:54, 09:55

wpisywanié bez echa • 09:108, 09:109

w pôłnié • 07P:39, 07K:39

wprowôdzk • 07P:35, 07K:35

w Przedkòwie (Mùzeum Ògniowiznë w Przedkòwie) • 10:50, 10:51

wpùrg • 09:28, 09:29

wpùrgnąc • 10:328, 10:329

wpùrgôcz • 10:328, 10:329

w pùstelni (żëcé w pùstelni) • 11:42

wrëjarzenié • 12:13

wrëje • 12:13, 12:35

wrostk • 10:28, 10:29

wróbel • 09:120, 09:121

wrócëc • 09:256, 09:257

Wrząców • 10:100, 10:101

Wrzescé • 10:90, 10:91, 10:102, 10:103

Wrzészcz • 10:112, 10:113

wrzodami (kùch z wrzodami) • 10:154, 10:155, 10:156, 10:157, 10:158, 10:161, 10:162
wschód • 07P:38, 07K:38, 08:140, 08:141, 11:152, 11:290
w sécë (tur w sécë) • 09:104, 09:105
w sécë (zôróbk w sécë) • 09:110, 09:111
Wsë (Kòmisjô Gbùrzeniô i Rozwiju Wsë) • 09:18, 09:19
wsë (minyster gbùrzeniô i rozwiju wsë) • 09:18, 09:19
Wsë (Mùzeum Słowińsczi Wsë w Klëkach) • 10:52, 10:53
wskazëjącé maszinë • 09:108, 09:109
wskazëjącé (zamiono wskazëjącé) • 12:39
w3-skłôd • 09:70, 09:71
wskôz • 09:108, 09:109
wskôzywôcze sparłãczeniô • 12:42
w Słëpskù (Mùzeum Westrzédnégò Pòmòrzégò w Słëpskù) • 10:52, 10:53
w smiotanie (slédz w smiotanie) • 10:152, 10:153, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
w Smôłdzënie (Mùzeum Rodë w Smôłdzënie) • 10:52, 10:53
w Sopòce (Archeologòwi Skansen *Zómkòwiszcze w Sopòce*) • 10:48, 10:49
wspòmink • 11:64
wspòmóżk (graficzny wspòmóżk) • 09:72, 09:73
wspòmôgóné (projektowanié kòmpùtrowò wspòmôgóné) • 09:62, 09:63
współbiéżné przenôszanié • 09:108, 09:109
wspólny stół • 11:50
współprocesór (aritmeticzny współprocesór) • 09:58, 09:59
wstawienniczô mòdlëtwa • 12:20
wstãp zakôzóny • 11:53
wstãpny articzel • 11:38
wstãpny artikel • 11:57
wstãpny ùsôdzk • 11:38
w Swiãtnicë (Òfiarowanié Pana Jezësa w Swiãtnicë) • 11:24
w Swòłowie (Mùzealnô Zôgroda w Swòłowie) • 10:52, 10:53
Wszebór • 08:76, 08:77
Wszebórk • 08:76, 08:77
Wszechswiat • 11:50
Wszechswiata (Christusa Króla Wszechswiata) • 11:29
wszelejaczi ôrt • 09:22, 09:23
wszëtczich lëdzy (Matka wszëtczich lëdzy) • 12:60, 12:196
Wszëtczich Swiãtëch • 11:30
Wszëtkòmògący • 11:30
w Sztutowie (Mùzeum „Stutthof” w Sztutowie) • 10:52, 10:53
wtëczka • 09:108, 09:109
wtiłstrzig • 09:108, 09:109
w Toruniu (Etnografné Mùzeum miona Marii Znamierowsczi-Prufferowi w Toruniu) • 10:52, 10:53
wtórk • 07P:38, 07K:38
Wujka (Katolëckô Biblëjô ks. J. Wujka) • 12:30
wùlgarizm • 10:42, 10:43, 10:44, 10:45
wùlgarizmë • 11:78
Wùlgata • 12:33
w Wejrowie i Wielu [Kalwarie (w Wejrowie i Wielu)] • 12:18
w Wejrowie (òdpùst w Wejrowie) • 10:124, 10:125
w Wiôldżim Waplewie (Mùzeum Szlachecczi Tradicji w Wiôldżim Waplewie) • 10:48, 10:49
w wòdze (żëcé w wòdze) • 11:19
WWW • 09:108, 09:109
WWW (pòczta bez WWW) • 09:104, 09:105
WWW (przezérnik starnów WWW) • 09:74, 09:75
WWW (serwer starnów WWW) • 09:96, 09:97
WWW (serwer WWW) • 09:96, 09:97
WWW (starna WWW) • 09:98, 09:99
WYSIWYG • 09:108, 09:109
wzajemnô pòmòc • 12:14
wząc • 08:176, 08:177
wzerac • 07P:71, 07K:71
wzénik • 07P:71, 07K:71, 11:152, 11:290
wzéńc • 07P:71, 07K:71

wzmacniôk • 09:108, 09:109
wzyc • 08:178, 08:179
-y • 09:228, 09:229
-yma • 08:176, 08:177
-yszcze • 08:176, 08:177

Z

-z • 09:122, 09:123
zababónë • 07P:71, 07K:71
zabaczëc • 07P:71, 07K:71
zabaczlëwi • 07P:71, 07K:71
zabezpiecznié dónëch • 09:108, 09:109
zabezpieczenié gwiôzdkama • 09:108, 09:109
zabezpieczenié procëm zôpisowi • 09:108, 09:109
zabiérnota • 09:108, 09:109
Zabina • 08:92, 08:95
Zachariasza (Ksãga Zachariasza) • 12:32
za czims (prosba za czims) • 12:21
zacheùszczi • 12:22
zadôwóné (nôczãscy zadôwóné pitania) • 11:138, 11:275
zadôwóné (nôczãsczi zadôwóné pitania) • 09:70, 09:71
zagrzewac • 12:47, 12:183
za grzéchë (òdpòkùtowanié za grzéchë) • 11:40
za grzéchë (żôl za grzéchë) • 11:41
zajawka • 11:56
zajc • 11:18
zajck • 11:18
zajimac sã • 07P:71, 07K:71
zajimny • 07P:71, 07K:71
zajiscenié • 07P:71, 07K:71
zakôzóny (wstãp zakôzóny) • 11:53
Zakrzewò • 10:106, 10:107
za krziwdë (wënadgrodzenié za krziwdë) • 11:41
Załôkòwò • 10:76, 10:77
załómanié systemù • 09:108, 09:109
załóżka • 09:108, 09:109, 11:138, 11:275
zamiona • 12:42
zamiono • 12:39
zamiono dosebné • 12:39
zamiono jistnikòwé • 12:39
zamiono liczbòwnikòwé • 12:39
zamiono nôwrotné • 12:39
zamiono personowé • 12:39
zamiono pëtajné • 12:39
zamiono pòkazowné • 12:39
zamiono pòsesywné • 12:39
zamiono przëczasnikòwé • 12:39
zamiono wielnikòwé • 12:39
zamiono wskazëjącé • 12:39
zamiono znankòwnikòwé • 12:39
zamiónkòwé (zdanié zamiónkòwé) • 12:43
zamkłé (rekòlekcje zamkłé) • 12:27
zamkłi zwãk • 10:24, 10:25
zamkłô lësta • 09:108, 09:109
zamkłosc • 11:38
zamkłoscë (dotëżnik jinternetowi zamkłoscë) • 09:66, 09:67, 11:137, 11:275
zamòcowóny (wôłtôrz zamòcowóny) • 12:22
Zamòsc • 10:82, 10:83
Zana • 08:68, 08:69, 08:102, 08:103
zandala • 11:50
zandale • 11:50
Zanka • 08:68, 08:69
zanôleżnô adresa • 09:108, 09:109
zanôleżnô (mòwa zanôleżnô) • 12:41
zanôleżny (przëpôdk zanôleżny) • 12:38
zanurzanié • 11:35
zapasowi òdpis • 09:60, 09:61
za piãc ósmô • 11:19
za piãc pół czwiôrti • 11:20
za piãtnôsce dzesątô • 11:20
zapijanié • 12:35
zapitaniów (sztrukturalny jãzëk zapitaniów) • 09:102, 09:103
zapitaniô (znak zapitaniô) • 09:110, 09:111
za plónë (dzéń dzëkczënieniô za plónë) • 11:26
zapòżëczenié • 10:34, 10:35, 10:44, 10:45
zapòżëczony (jistnik zapòżëczony) • 12:37
zaproszenié • 12:35
zarãczënë • 12:14, 12:35

zarãcznô pôra • 12:12
zark • 10:306, 10:307
zarządca • 09:56, 09:57
zasedzenié • 11:35
Zasłëchónô i Wierzącô w Bòżé Słowò • 12:63, 12:199
Zasniãcé NMPannë • 11:30
zasobë brëkòwnika • 09:108, 09:109
Zaspa–Młińc • 10:112, 10:113
Zaspa–Rozchódnice • 10:112, 10:113
Zastawnica • 12:63, 12:199
Zastawnica (Marija Zastawnica) • 12:58, 12:194
zastãpòwné zdłużenié • 10:24, 10:25
zastrzedżi (towarzësznik zastrzedżi) • 12:41
zastrzedżi (zdanié towarzësznikòwé zastrzedżi) • 12:43
zastrzegòwi spòsób/nôdżib • 12:38
zastrzegòwnik • 12:38
z asymetricznym (kriptografiô z asymetricznym kluczã) • 09:58, 09:59
zaùszłi (czas zaùszłi) • 12:36
zawczora • 07P:37, 07K:37
zawitro • 07P:37, 07K:37
zawòłanié • 12:20
ząb • 08:180, 08:181
Ząbienica • 10:54, 10:55
Ząblewò • 10:110, 10:111
zãbny (lëpno-zãbny spółzwãk) • 10:18, 10:19
zãbòwi (przédnojãzëkòwò-zãbòwi spółzwãk) • 10:20, 10:21
zãbòwi spółzwãk • 10:24, 10:25
Zãbòwò • 10:100, 10:101
z balą (słowizna zrzeszonô z balą) • 09:28, 09:29
Zbawicél • 08:268, 08:269, 08:270, 08:271, 12:28
Zbawicél lëdzkòscë • 08:270, 08:271
Zbéninë • 10:66, 10:67
Zbich • 08:68, 08:69
Zbichòwò • 10:110, 10:111
zbiér • 09:256, 09:257
zbiér (pùsti zbiér) • 09:50, 09:51
zbiérë (rozłączné zbiérë) • 09:50, 09:51
zbiérnota farwów • 09:78, 09:79
zbiérny dzél • 09:56, 09:57
zbierów (pòzwë zbierów) • 10:32, 10:33
zbiérów (przetniãcé zbiérów) • 09:50, 09:51
zbiérów (rodzëzna zbiérów) • 09:50, 09:51
Zbigórz • 08:68, 08:69, 08:108, 08:109
zbiorowi (jistnik zbiorowi) • 12:37
zbiór [wątk (zbiór artiklów)] • 09:104, 09:105
Zbiszk • 08:68, 08:69
zbón wòdë • 09:210, 09:211
zbór • 11:50
Zbôwca • 08:270, 08:271, 12:28
Zbôwca (Jezus Zbôwca) • 08:268, 08:269
Zbôwca nasz • 08:270, 08:271
Zbôwca swiata • 08:270, 08:271
-zd- • 08:176, 08:177
zdalné logòwanié • 09:108, 09:109
zdalny przistãp • 09:108, 09:109
zdalny terminôl • 09:108, 09:109
zdanié • 12:42
zdanié bezwiąznikòwé • 12:42
zdanié dofùlowaniowé • 12:42
zdanié dofùlowùjącé • 12:42
zdanié dopełnieniowé • 12:42
zdanié klamrowé • 12:42
zdanié dwarazowò złożoné • 12:43
zdanié krzikinkòwé • 12:43
zdanié nadczidniãté • 12:43
zdanié nadréżné • 12:43
zdanié òbznôjmiającé • 12:43
zdanié òrãdzë • 12:43
zdanié òrãdzowé • 12:43
zdanié òrzecznikòwé • 12:43
zdanié pëtajné • 12:43
zdanié pòdmiotowé • 12:43
zdanié pòjedinczé • 12:43
zdanié pòjedinczé nierozwité • 12:43
zdanié pòjedinczé rozkazëjącé • 12:43
zdanié pòjedinczé rozwité • 12:43
zdanié pòjedinczé wiąznikòwé • 12:43
zdanié przëdôwkòwé • 12:43
zdanié rozwijającé • 12:43

zdanié rozwijowé • 12:43
zdanié subiektowé • 12:43
zdanié sztërërazowò złożoné • 12:43
zdanié towarzësznikòwé • 12:43
zdanié towarzësznikòwé czasu • 12:43
zdanié towarzësznikòwé môlu • 12:43
zdanié towarzësznikòwé ôrtu • 12:43
zdanié towarzësznikòwé przëczënë • 12:43
zdanié towarzësznikòwé przëzwòleniô • 12:43
zdanié towarzësznikòwé skùtkù • 12:43
zdanié towarzësznikòwé stãpnia i miarë • 12:43
zdanié towarzësznikòwé zastrzedżi • 12:43
zdanié towarzësznikòwé wiązmikòwé • 12:43
zdanié trzërazowò złożoné • 12:43
zdanié zamiónkòwé • 12:43
zdanié złożoné • 12:43
zdanié złożoné pòdréżné • 12:43
zdanié złożoné wespółréżné • 12:43
zdanié złożoné wespółréżné łączné • 12:43
zdanié złożoné wespółréżné parłãczné • 12:43
zdanié złożoné wespółréżné procëmstawné • 12:43
zdanié złożoné wespółréżné rozparłãczné • 12:43
zdanié złożoné wespółréżné wëszłoscowé • 12:43
zdanié złożoné wespółréżné wënikòwé • 12:43
zdanié złożoné wespółréżné włączné • 12:43
zdanié wielorazowò złożoné • 12:43
zdaniowi • 10:24, 10:25
zdaniów (ùsôdzba zdaniów) • 12:42
zdaniô (drëgòréżné dzéle zdaniô) • 12:40
zdaniô (dzélëk zdaniô) • 12:41
zdaniô (główné dzéle zdaniô) • 12:41
zdaniô (mianoczasnikòwi równoważnik zdaniô) • 12:42
zdaniô (równoważnik zdaniô) • 12:42
zdaniô (słowa bùten zdaniô) • 12:42
zdaniô (stosënk midzë dzélëkama zdaniô) • 12:42
zdarzënkòwi bòhatéra • 07P:33, 07K:33
zdarzënkòwi heroja • 07P:33, 07K:33
zdechłi klucz • 09:108, 09:109
zdechłô łączba • 09:86, 09:87
Zdënejce • 10:80, 10:81
zdënk • 12:12, 12:14
zdënków (ksãga zdënków) • 11:32
zdënkù (roczëzna zdënkù) • 12:13
zdłużenié • 10:24, 10:25
zdłużenié (zastãpòwné zdłużenié) • 10:24, 10:25
zdôwanié • 12:35
zdôwanié sã • 12:14
Zdrada • 10:94, 10:95
zdrada (małżeńskô zdrada) • 12:13
zdradzac • 08:204, 08:205
zdrajca • 08:204, 08:205
zdrajecznica • 08:198, 08:199, 08:204, 08:205
zdrajinô • 08:198, 08:199, 08:204, 08:205
zdrobniałô pòzwa • 10:34, 10:35, 10:44, 10:45
zdrobnienié • 10:28, 10:29, 10:44, 10:45
zdrok • 11:41
zdrokù (zmësł zdrokù) • 11:41
Zdrowiô (Kòmisjô Zdrowiô) • 09:20, 09:21
zdrowiô (minyster zdrowiô) • 09:16, 09:17
zdrój • 11:140, 11:278
zdrzadło (wòdné zdrzadło) • 11:19
zdrzadniô • 07P:36, 07K:36
zdrzélnik • 11:149, 11:150, 11:287
zdrzódłowi dokùmeńt • 09:108, 09:109
zdrzódłowi kòd • 09:108, 09:109
z Ducha bëcé (Swiãté z Ducha bëcé) • 08:272, 08:273
z Dzecka Òjc, naj Bóg • 08:270, 08:271
Zdzysława • 08:68, 08:69
Zdzysłôw • 08:68, 08:69, 08:106, 08:107
Zdzysłôwk • 08:68, 08:69
Zdzysłôwka • 08:68, 08:69
Zdżich • 08:68, 08:69
Zdżicha • 08:68, 08:69
Zef(k)a • 08:48, 08:49

zelator • 11:50
Zeleniô • 10:84, 10:85
Zelka • 08:44, 08:45, 08:102, 08:103
Zelma • 08:92, 08:95
Zeloné Swiątczi • 10:144, 10:145, 10:146, 10:147, 10:172, 10:173, 11:28
Zeloné Swiãta • 10:172, 10:173, 11:28
Zelonëch Swiątk • 10:144, 10:145, 10:146, 10:147
Zelonëch Swiątków • 10:144, 10:145
Zelonô Bróma (Part Zelonô Bróma) • 10:48, 10:49
Zelonô Chòcëna • 10:66, 10:67
Zelonô Hëta • 10:66, 10:67
Zemi (Królewò Naszi Kaszëbsczi Zemi) • 12:57, 12:193
Zemi (Mùzeum Kòscersczi Zemi) • 10:50, 10:51
Zemi (Mùzeum Zôbòrsczi Zemi Galeriô Terôczasnégò Lëdowégò Kùńsztu miona L. Brzezyńsczégò) • 10:52, 10:53
zemny tenys • 09:24, 09:25
Zemòwit • 08:68, 08:69
Zenobiô • 08:68, 08:69
Zenobiusz • 08:68, 08:69, 08:104, 08:105
Zenona • 08:68, 08:69
Zenóbk • 08:68, 08:69
Zenóbka • 08:68, 08:69
Zenón • 08:68, 08:69, 08:104, 08:105
Zeny • 08:68, 08:69, 08:104, 08:105
Zerafin • 08:92, 08:95
ze skrziżowanim (régòwi kabel ze skrziżowanim) • 09:76, 09:77
Zesłanié Swiãtégò Dëcha • 11:28
zestawienié • 10:28, 10:29, 10:44, 10:45
zestôwczi • 10:161, 10:162
zestôwk kluczów • 09:110, 09:111
zestôwk znaków ANSI • 09:110, 09:111
ze swiãtojanków (wino ze swiãtojanków) • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:228, 09:229
Ze Swôrzewa Pani • 12:63, 12:199
zesztëkòwanié • 09:110, 09:111
Zetkaniów (Swiãto Zetkaniów) • 11:25
Zewerin • 08:92, 08:95
zédżer • 11:20
zédżer (kwarcowi zédżer) • 09:80, 09:81
zégarowé przerwanié • 09:110, 09:111
zégra (czãstota zégra) • 09:64, 09:65
Zégrów (Mùzeum Wieżowëch Zégrów) • 10:48, 10:49
Zélda • 08:102, 08:103
Zéld(k)a • 08:44, 08:45
Zélewò • 10:108, 10:109
Zélma • 08:102, 08:103
Zélmk • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
Zélmka • 08:30, 08:31, 08:102, 08:103
zélnik • 07P:37, 07K:37
Zélnowò • 10:108, 10:109
Zélny (Matczi Bòsczi Zélny) • 11:30
Zélno • 10:62, 10:63
Zélnô (Matka Bòskô Zélnô) • 12:48, 12:184
Zémk • 08:68, 08:69
Zémòwitk • 08:68, 08:69
Zénk • 08:68, 08:69
Zénka • 08:68, 08:69
Zéńdzenié (Nôrodné Zéńdzenié) • 09:20, 09:21
zéro • 09:56, 09:57
zéro (dzelenié przez zéro) • 09:40, 09:41
zérowi fòrmańt • 10:28, 10:29
zérowi nórt • 09:56, 09:57
zérowô deriwacjô • 10:28, 10:29
zëc • 10:318, 10:319
Zëcowô Hëta • 10:82, 10:83
zëma • 07P:38, 07K:38
zëmio • 11:18
zëmné przeladowanié • 09:110, 09:111
zëmny reset • 09:110, 09:111
zëmòwé spòrtë • 09:22, 09:23
zëmòwi • 07P:38, 07K:38
-zg- • 08:176, 08:177
zgło (ksãżé zgło) • 11:42
zgniłô pòczta • 09:110, 09:111
Zgòrzałé • 10:78, 10:79
zgódnota • 09:110, 09:111
z Górë (Matka Bòżô z Górë Karmel) • 12:51, 12:187

zgrëbienia • 10:30, 10:31, 10:32, 10:33
zgrëbienié • 10:28, 10:29, 10:34, 10:35, 10:44, 10:45
zgromadzenié • 11:50
z grzëbama (kapùsta z grzëbama) • 10:152, 10:153, 10:156, 10:157
z grzëbów (klóseczczi z grzëbów) • 10:152, 10:153, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
zgùbiony lińcuch • 09:110, 09:111
z gwiôzdką (chodzeniô z gwiôzdką) • 10:128, 10:129, 10:132, 10:133
zid • 08:140, 08:141
Zip (nëk Zip) • 09:84, 09:85
zjadac • 10:329, 10:330
zjôdnik • 10:328, 10:329, 10:329, 10:330
zjôzd • 08:180, 08:181
z klóskama (sliwë z klóskama ë rozynama) • 10:156, 10:157, 10:162, 10:163
z Kòscoła (wëłączenié z Kòscoła) • 11:34
z krëpama (brzadowô z krëpama) • 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
zladënk • 09:110, 09:111, 11:138, 11:139, 11:275, 11:277
zlazłi • 12:14
zlazłosc • 12:14
złazłô • 12:14
zległô • 11:25
zlécënk • 11:46
z Lourdes (Matczi Bòsczi z Lourdes) • 12:52, 12:188
(z)lózowac • 07P:51, 07K:51
(z)lózowanié • 07P:51, 07K:51
złączé I/O • 09:90, 09:91
złączé (kańtowé złączé) • 09:76, 09:77
złączé (régòwé złączé) • 09:94, 09:95
z łãka (strzelanié z łãka) • 09:22, 09:23
z łãkama (kóń z łãkama) • 09:24, 09:25
złoté gòdë • 11:25, 12:12
złoté wieselé • 11:25, 12:12
Złotowò • 10:66, 10:67
złożenié rãków • 12:22
złożenié (prôwdzëwé złożenié) • 10:28, 10:29, 10:40, 10:41
złożoné lëczbë • 09:56, 09:57
złożoné słowò • 10:28, 10:29
złożoné (zdanié dwarazowò złożoné) • 12:43
złożoné (zdanié sztërërazowò złożoné) • 12:43
złożoné (zdanié trzërazowò złożoné) • 12:43
złożoné (zdanié wielorazowò złożoné) • 12:43
złożoné (zdanié złożoné) • 12:43
złożoné (zdanié złożoné pòdréżné) • 12:43
złożoné (zdanié złożoné wespółréżné) • 12:43
złożoné (zdanié złożoné wespółréżné łączné) • 12:43
złożoné (zdanié złożoné wespółréżné parłãczné) • 12:43
złożoné (zdanié złożoné wespółréżné procëmstawné) • 12:43
złożoné (zdanié złożoné wespółréżné rozparłãczné) • 12:43
złożoné (zdanié złożoné wespółréżné wënikòwé) • 12:43
złożoné (zdanié złożoné wespółréżné wëszłoscowe) • 12:43
złożoné (zdanié złożoné wespółréżné włączné) • 12:43
złożonô pòzwa • 10:38, 10:39, 10:44, 10:45
złożony fòrmańt • 10:30, 10:31
z makã (klósczi z makã) • 10:155, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
z makã (klusczi z makã) • 10:154
z makã (kùch z makã) • 10:155, 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
z mandlama (kùch z mandlama) • 10:154, 10:155, 10:158, 10:159, 10:161, 10:162
Zmartwëchwstanié • 10:136, 10:137, 10:138, 10:139
Zmartwëchwstaniô • 10:138, 10:139
Zmartwëchwstaniô (Swiãto Zmartwëchstaniô) • 10:136, 10:137
zmerkac • 07P:70, 07K:70
zmësł dotëkù • 11:39
zmësł słëchù • 11:41
zmësł szmakù • 11:41
zmësł wãchù • 11:41
zmësł zdrokù • 11:41

zmiennoscë (badérowanié rozwiju zmiennoscë fùnkcji) • 09:36, 09:37
zmiennô • 09:110, 09:111
zmiennô (strzodowiskòwô zmiennô) • 09:100, 09:101
zmienny (fùnkcjô jedny zmienny) • 09:40, 09:41
zmiészającô sã fùnkcjô • 09:56, 09:57
zmiónka • 11:56, 11:70
zmitczenié • 10:24, 10:25
zmitczony zwãk • 10:24, 10:25
zmówinë • 12:14, 12:35
znaczenié • 10:30, 10:31
znaczenié (etimologiczne znaczenié) • 10:36, 10:37, 10:42, 10:43
znaczenié (realné znaczenié) • 10:42, 10:43
znaczenié (sztrukturalné znaczenié) • 10:36, 10:37, 10:42, 10:43
znaczi (apartné znaczi) • 09:58, 09:59
znaczi (matematiczné znaczi) • 09:34, 09:35
znak • 10:24, 10:25
znak (diakriticzny znak) • 10:16, 10:17
znak (elektroniczny wòdny znak) • 09:68, 09:69
znak (graficzny znak) • 09:72, 09:73
znak pòdstrzëchniãcô • 09:110, 09:111
znak równotë • 09:110, 09:111
znak zapitaniô • 09:110, 09:111
znakòwô drëkarka • 09:64, 09:65
znaków (zestôwk znaków ANSI) • 09:110, 09:111
Znamierowsczi-Prufferowi (Etnografné Mùzeum miona Marii Znamierowsczi-Prufferowi w Toruniu) • 10:52, 10:53
znanczi (pòzwë noszącëch znanczi) • 10:32, 10:33
znanka [paraméter (znanka)] • 09:88, 09:89
znanka lopka • 09:110, 09:111
znankòwnik • 12:39
znankòwnik jakòscowi • 12:39
znankòwnik òdjistnikòwi • 12:39
znankòwnikòwé (zamiono znankòwnikòwé) • 12:39
znankòwnikòwi • 12:37
znankòwnikòwi (mionoczasnik znankòwnikòwi terny aktiwny) • 12:37
znankòwnikòwi (mionoczasnik znankòwnikòwi ùszłi pasywny) • 12:37
znankòwnikòwi (przëdôwk znankòwnikòwi) • 12:41
znankòwników (stãpniowanié znankòwników) • 12:39
znankòwizna • 07P:55, 07K:55
znankòwô drama • 07P:36, 07K:36
znanków (pòzwë abstraktnëch znanków) • 10:30, 10:31
z nieba (Dzecã z nieba) • 08:270, 08:271
z Nieba (Matinka z Nieba) • 12:59, 12:195
zniechãcywô • 07P:43, 07K:43
zniszczenié głowicë • 09:110, 09:111
Zofijka • 08:68, 08:69
Zofiô • 08:68, 08:69
Zoldka • 08:48, 08:49
Zołowò • 10:102, 10:103
zoologiczny wirus • 09:110, 09:111
zoom • 09:110, 09:111
zoòlatriô • 12:28
Zosza • 08:68, 08:69
Z Òjca i Dëchã • 08:272, 08:273
Zómk (Cziszewsczi Zómk) • 10:86, 10:87
Zómk (Part w Gniewie – Zómk) • 10:48, 10:49
***Zómkòwiszcze w Sopòce* (Archeologòwi Skansen *Zómkòwiszcze w Sopòce*)** • 10:48, 10:49
Zôbòrsczi Zemi (Mùzeum Zôbòrsczi Zemi Galeriô Terôczasnégò Lëdowégò Kùńsztu miona L. Brzezyńsczëgò) • 10:52, 10:53
zôchód • 11:152, 11:290
Zôdëszczi • 11:30
Zôdëszny Dzéń • 10:124, 10:125, 11:30, 12:156
Zôgònë • 10:62, 10:63
Zôgòrzëca • 10:94, 10:95
Zôgórczi • 10:100, 10:101

Zôgroda (Gbùrskô ë Rëbackô Zôgroda w Nôdolim) • 10:52, 10:53
Zôgroda (Mùzealnô Zôgroda w Swòłowie) • 10:52, 10:53
zôjk • 11:18
zôkònné kònstitucje • 11:50
zôkònné slëbë • 11:50
zôkònné slëbë czasowé • 11:50
zôkònné slëbë prosté • 11:50
zôkònné slëbë ùroczësté • 11:50
zôkònné slëbë wieczësté • 11:50
zôkònné żëcé • 11:50
zôkònë (klëczné zôkónë) • 11:50
zôkònë (proszącé zôkònë) • 11:50
zôkònnica • 11:46, 11:50
zôkònnik • 11:46, 11:50
zôkònnô kapituła • 11:45
zôkònnô regla • 11:50
zôkònnô regùła • 11:50
zôkònny (kòscół zôkònny) • 12:19
zôkón • 11:50
zôkón (trzecy zôkón) • 11:49
zôkrëstión • 11:50
zôkrëstiô • 12:22
Zôles • 10:64, 10:65
Zôloju (Mùzeum Wiselnégò Zôloju) • 10:46, 10:47
Zôłãżé • 10:70, 10:71, 10:76, 10:77
zôpisnik (dniowi zôpisnik) • 11:36
Zôpadné Górczi (Karkówc ë Zôpadné Górczi) • 10:110, 10:111
Zôpadno-Kaszëbsczégò Mùzeum (Part Historii Gardu Zôpadno-Kaszëbsczégò Mùzeum) • 10:44, 10:45
Zôpãdowò • 10:66, 10:67
Zôpcéń • 10:58, 10:59
zôpisã (òchróna przed zôpisã) • 09:86, 09:87
zôpis (binarny zôpis) • 09:60, 09:61
zôpisowi (zabezpieczenié procëm zôpisowi) • 09:108, 09:109
zôpis (òktalny zôpis) • 09:88, 09:89
zôpis (ósemkòwi zôpis) • 09:88, 09:89
zôpis (paczétowi zôpis) • 09:88, 09:89
zôpisu (blokada zôpisu) • 09:86, 09:87
zôpòra (ògniowô zôpòra) • 09:88, 09:89
zôpòwiedzë • 12:14
zôpòwiesc • 11:38, 11:56, 11:70, 12:14
zôpòwiesc (drëgô zôpòwiesc) • 12:14
zôpòwiesc (pierwszô zôpòwiesc) • 12:14
zôpòwiesc (trzecô zôpòwiesc) • 12:14
zôpòwiédz (drëgô zôpòwiédz) • 12:14
zôpòwiédz (pierwszô zôpòwiédz) • 12:14
zôpòwiédz (trzecô zôpòwiédz) • 12:14
Zôpadno-Kaszëbsczé Mùzeum w Bëtowie • 10:44, 10:45
zôpôd • 07P:38, 07K:38, 08:140, 08:141, 11:152, 11:290
zôpùst • 10:144, 10:145
zôpùstë • 11:28
Zôpùstë • 10:144, 10:145, 10:157, 10:164, 10:165
zôpùsti • 10:144, 10:145
zôpùstnô niedzela • 11:28
zôpùstów • 10:144, 10:145
zôpùst (stôri zôpùst) • 11:27
zôróbk w sécë • 09:110, 09:111
zôwadama (biég z zôwadama) • 09:20, 09:21
Zôwòrë • 10:74, 10:75
zôwzãti ùsôdzca • 12:100, 12:236
z pławnyma (strefa pòdwòdnëch roscënów z pławnyma lëstama) • 11:19
z przeplotã (gif z przeplotã) • 09:70, 09:71
z Przëróbką (Hejbùdë z Przeróbką) • 10:112, 10:113
z pùblicznym kluczã (kriptografiô z pùblicznym kluczã) • 09:58, 09:59
zrãkawinach (pò zrãkawinach) • 12:12
zrãkawinë • 12:14, 12:35
zrãkòwinka • 12:14
zrãkôwc • 12:14
z reklamą • 09:108, 09:109
zrodzenié • 12:14
zrost • 10:30, 10:31
zrostk • 10:30, 10:31
z równym (równy z równym) • 09:96, 09:97
zrzeczenié sã ùrzãdu • 11:48

(z) rzeszka (kòmùtowónô (z) rzeszka) • 09:78, 09:79
zrzesznica • 12:100, 12:236
zrzeszonô (słowizna zrzeszonô z balą) • 09:28, 09:29
zrzut ekranu • 09:110, 09:111
z sokã (griz z sokã) • 10:156, 10:157, 10:161, 10:162
z testã • 09:108, 09:109
z tëczą (skòk z tëczą) • 09:20, 09:21
zud • 11:152, 11:290
zupa (brzadowô zupa) • 10:153, 10:161, 10:162
zupa (grzëbòwò zupa) • 10:154, 10:155, 10:160, 10:161
zupa (kwasnô zupa pòstnô) • 10:154, 10:155, 10:157, 10:158, 10:162, 10:163
zupë • 10:157, 10:158
Zuzana • 08:68, 08:69, 08:102, 08:103
Zuzka • 08:68, 08:69
Zwartówkò • 10:106, 10:107
zwãczny spółzwãk • 10:24, 10:25
zwãk • 10:24, 10:25
zwãk (czësti zwãk) • 10:16, 10:17
zwãk (dąsłowi zwãk) • 10:16, 10:17
zwãk (gãbny zwãk) • 10:18, 10:19
zwãk (lëpny zwãk) • 10:18, 10:19
zwãk (mòcny zwãk) • 10:20, 10:21
zwãk (nieszlabizowòùrobny zwãk) • 10:20, 10:21
zwãk (nosowi zwãk) • 10:20, 10:21
zwãk (òbmiestny zwãk) • 09:86, 09:87
zwãk (pòchilony zwãk) • 10:20, 10:21
zwãk (półòtemkłi zwãk) • 10:20, 10:21
zwãk (rëmny zwãk) • 09:86, 09:87
zwãk (słabi zwãk) • 10:22, 10:23
zwãk (spalatalizowóny zwãk) • 10:24, 10:25
zwãk (szlabizowòùrobny zwãk) • 10:22, 10:23
zwãk (zamkłi zwãk) • 10:24, 10:25
zwãk (zmitczony zwãk) • 10:24, 10:25
zwãk (zwiarti zwãk) • 10:24, 10:25
zwãk (zwiarto-rësënowi zwãk) • 10:24, 10:25
zwãkòwi repòrtôż • 11:67
zwãkòwô kôrta • 09:110, 09:111
zwãkówc • 10:32, 10:33
zwãkù (próbkòwanié zwãkù) • 09:92, 09:93
zwëczajny (jistnik zwëczajny) • 12:37
zwëkòwé cnotë • 11:32
zwiarti zwãk • 10:24, 10:25
zwiarto-rësënowi zwãk • 10:24, 10:25
zwiastnik • 09:110, 09:111
Zwiastowanié NMPannë • 11:28
Zwiastowaniô NMPannë (dzéń Zwiastowaniô NMPannë) • 11:26
związczi òkréslające • 12:42
związczi pòbòczné • 12:42
związczi przënôleżnotë • 12:42
związczi rządu • 12:42
związczi zgòdë • 12:42
związk • 08:192, 08:193
zwielëna • 09:32, 09:33, 09:56, 09:57
zwielëna fùnkcji • 09:56, 09:57
zwielnik CD • 09:110, 09:111
zwielonô fùnkcjô • 09:56, 09:57
zwielony (czasnik zwielony) • 12:36
zwierząt (pòzwë zwierząt) • 10:40, 10:41
Zwinisława • 08:76, 08:77
Zwinisłôw • 08:76, 08:77
Zwin(k) • 08:76, 08:77
Zwin(k)a • 08:76, 08:77
Zwiny • 08:76, 08:77
zwònnica • 11:50
zwònnik • 11:50
zwònów (chrzest zwònów) • 11:43
zwòrka • 09:110, 09:111
z wrzodami (kùch z wrzodami) • 10:154, 10:155, 10:156, 10:157, 10:158, 10:161, 10:162
Zydórk • 08:48, 08:49
Zygfrid • 08:68, 08:69, 08:104, 08:105, 08:106, 08:107
Zygfridk • 08:68, 08:69
Zygmùnd • 08:70, 08:71
Zygùszk • 08:70, 08:71
zylc • 10:152, 10:153, 10:158, 10:159, 10:160, 10:161

Zylwester • 08:92, 08:95
Zylwiô • 08:92, 08:95
zymk • 07P:38, 07K:38, 12:47, 12:183
zymkòwi • 07P:38, 07K:38
Zynka • 08:48, 08:49, 08:102, 08:103
Zyta • 08:70, 08:71
Zytka • 08:70, 08:71
z zôwadama (biég z zôwadama) • 09:20, 09:21
zżarti • 10:330, 10:331
zżertuch • 10:324, 10:325, 10:330, 10:331

Ż

żaba • 10:150, 10:151, 11:18, 11:19
żabë • 12:47, 12:183
żabi skrzek • 10:160, 10:161
żabic • 10:150, 10:151
żale (Gòrzczé żale) • 12:18
żalm • 12:22
żalu (pòbòżné aktë żalu) • 12:21
żałobnô piesnia • 11:47
Żanéta • 08:70, 08:71
Żanétka • 08:70, 08:71
żeńba • 12:14
żargònizm • 10:44, 10:45
żargón • 10:44, 10:45
Żarkòwò • 10:96, 10:97
żarłoch • 10:324, 10:325, 10:330, 10:331
żarłoczka • 10:324, 10:325, 10:332, 10:335
żarłocznica • 10:324, 10:325, 10:334, 10:335
żarłocznik • 10:324, 10:325, 10:329, 10:330, 10:334, 10:335
żarłoczny • 10:329, 10:330
żarłok • 10:324, 10:325, 10:330, 10:331, 10:332, 10:333
żarłoka • 10:324, 10:325, 10:332, 10:333, 10:335
Żarnowskô • 10:90, 10:91
Żarnówc • 10:92, 10:93
Żbiétka • 08:38, 08:39, 08:102, 08:103
-żdż- • 08:176, 08:177
żegawica • 07P:71, 07K:71
żeglowanié • 09:22, 09:23
żegnac • 07P:71, 07K:71
żegnanié • 11:32
żelastwò • 07P:71, 07K:71
żelatina • 07P:71, 07K:71
żelazné gòdë • 11:25
żelazné wieselé • 11:25
Żelazo • 10:104, 10:105
żelbeton • 07P:71, 07K:71
Żeleszczé • 10:104, 10:105
żelé • 10:156, 10:157, 10:158, 10:159, 10:160, 10:161
Żelëce • 10:98, 10:99
Żelësłôw • 08:76, 08:77
Żelëstrzewò • 10:94, 10:95
Żelisława • 08:76, 08:77
Żeli • 08:76, 08:77
Żelkòwò • 10:98, 10:99
Żelkówkò • 10:100, 10:101
żeńbiôrka • 12:13
żeńbiôrz • 12:13
żeniałi • 08:192, 08:193, 12:13
żeniałi chłop • 12:13
żeniałô białka • 12:13
żenic sã • 12:14
żenienié sã • 12:14
żerôk • 10:324, 10:325, 10:328, 10:329
żéroch • 10:324, 10:325
żëcé • 07P:69, 07K:6910:136, 10:137
żëcé na òdòsobnienim • 11:42
żëcé (pòbòżné żëcé) • 12:26
żëcé we wespòlëznie • 11:43
żëcé w pùstelni • 11:42
żëcé w wòdze • 11:19
żëcé (zôkònné żëcé) • 11:50
żëcé (zókònné żëcé) • 11:50
żëcopis • 11:38, 11:56
żëczenié • 10:136, 10:137
żëczeniô • 10:138, 10:139
Żél(k) • 08:76, 08:77
Żél(k)a • 08:76, 08:77
Żëmirk • 08:76, 08:77
Żëchce • 10:66, 10:67
Żëchlëno • 10:100, 10:101
żëcopis • 11:36, 11:71

Żëromino • 10:78, 10:79
żëwëch (sakrament żëwëch) • 11:32
żid • 12:28
żidka • 12:28
Żniwnô (Matka Bòskô Żniwnô) • 12:48, 12:184
Żochòwò • 10:100, 10:101
żona • 08:196, 08:197
żonka • 08:202, 08:203
Żorëchòwò • 10:98, 10:99
Żółna • 10:70, 10:71
Żôbiónka–Wejra–Jelëtkòwò–Tësąclatégò • 10:112, 10:113
Żôbno • 10:60, 10:61, 10:64, 10:65
żôga • 07P:70, 07K:70
Żôkòwò • 10:80, 10:81
żôl za grzéchë • 11:41
żôlnô piesnia • 11:47
żôłté starnë • 09:110, 09:111
żôłtôrz • 12:22
żréc • 10:328, 10:329, 10:330, 10:331
żuber • 11:18
żubr • 09:228, 09:229
żubrówka • 09:222, 09:223, 09:224, 09:225, 09:228, 09:229
Żukòwò • 10:72, 10:73
Żukówkò • 10:60, 10:61
żumlëc • 10:328, 10:329
żumlôcz • 10:324, 10:325, 10:328, 10:329, 10:332, 10:335
żumlôczka • 10:324, 10:325, 10:332, 10:335

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji
Ministra Administracji i Cyfryzacji

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniémù
Minystra Administracji i Cyfrizacji

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

ISBN 978-83-62137-76-3

Biuletin
Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka
2007 rok

Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié

Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

2007 rok

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Gduńsk 2008

Nôùkòwi redaktór:
Édward Bréza

Zebrała, scalëła, wërównała:
Róza Wòszôk-Slëwa

Dolmaczënk na kaszëbsczi jãzëk:
Róman Drzéżdżón, Karól Rhode

© *Copyright by* Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
Gduńsk 2008

ISBN 978-83-87258-92-4
ISBN 978-83-87258-97-9

Wëdôwca:
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20-23, 80-837 Gduńsk
tel. 58-301-27-31, fax 58-346-26-13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka dëtkòm
Ministra Bënowëch Sprawów ë Administracje

Skłôd DTP:
Wòjcech Makùrôt

Drëk:

WSTÃP

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Dôwómë Czëtińcóm Nr 1 *Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka* – brzôd roczny robòtë Radzëznë ë jeji Kòmisjów (prz. Ùchwôlënk 1).

Biuletin skłôdô sã z 3 dzélów: w I dzélu są Ùchwôlënczi Radzëznë; w II – Referatë z Kònferencje w Starbieninie (12-13 rujana 2007 r.); w III – prezeńtëją sã w alfabétnym pòrządkù nôleżnicë Radzëznë.

Wszëtczé tekstë dôwómë w pòlsczim ë kaszëbsczim jãzëkù.

Mómë nôdzejã, że ùmieszczoné materiałë, òsoblëwie ùchwôlënczi tikającé sã słowiznë z dzélu teòrie lëteraturë, mediowi słowiznë ë kaszëbsczich fòrmów pòzwów państwów ë jich mieszkańców, mògą bëc pòmòcą dlô szkòłów, gazétników ë wszëtczich, dlô jaczich wôżny je kaszëbsczi jãzëk ë szerok rozmiónô pòmòrskò-kaszëbskô kùltura jakno dzél òglowòpòlsczi kùlturë.

Wszëtczé bédënczi, ùwôdżi ë pòstrzédżi prosymë czerowac na adresa Radzëznë w Kaszëbskò – Pòmòrsczim Zrzeszenim.

Gòdnik 2007 r. *Édward Bréza*

REGÙLAMINË

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

REGÙLAMIN
RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA
kòl Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniégò

Dodôwk do ùchwôlënkù nr 14 Przédny Radzëznë KPZ z dnia 26 zélnika 2006 rokù.

§ 1

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka kòl Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniégò, zwónô dali Radzëzną, òsta pòwòłónô Ùchwôlënkã nr 14 Przédny Radzëznë KPZ z dnia 26 zélnika 2006 rokù na spòdlim § 28 ùriwk 2 ë 4 Sztatutu Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniégò a *Sztrategije òchronë ë rozwiju kaszëbsczégò jãzëka ë kùlturë.*

§ 2

Radzëzna w òbrëmienim swòjégò dzejaniégò mô wszelejaczé sprawë tikającé sã ùżiwaniégò ë rozwiju kaszëbsczégò jãzëka.

§ 3

Przédną robòtą Radzëznë je:

1. analiza ë òbtaksowanié ùstawù kaszëbsczégò jãzëka i wëpòwiôdanié sã w sprawach jãzëkòwi pòliticzi Zrzeszeniégò,
2. wespółdzejanié z partama pùbliczny administracje, a òsoblëwie z Ministerstwã Bënowëch Sprawów ë Administracje, Ministerstwã Nôùczi, Ministerstwã Nôrodny Edukacje, Ministerstwã Kùlturë ë Nôrodny Spôdkòwiznë w sprawach òbtaksowaniégò warënków rozwiju kaszëbsczégò jãzëka ë jegò badérowaniégò,

3. rozkòscérzanié wiédzë ò kaszëbsczim jãzëkù, jegò zortach, normach ë kriteriach òbtaksowaniô jegò ùżëcégò i rëchtowaniégò w tim célu diskùsjów ë ùczałëch kònferencjów,

4. òbtaksowanié ë wëpòwiôdanié sã w sprawach niwiznë ë pòtrzebów wëdôwiznów, jeżlë jidze ò wiédzã ò kaszëbsczim jãzëkù ë kùlturze jãzëka i wëdôwné dzejanié w òbrëmienim Zrzeszeniégò,

5. rozsądzywanié jãzëkòwëch wątplëwòsców sparłãczonëch ze słowizną, gramatiką, wëmòwą pisënkù ë jinterpùnkcje, a téż żlë jidze ò sztélistny wëzdrzatk wëpòwiesców i wëszëkiwanié rozwiązaniów w òbrëmienim ùżiwaniégò kaszëbiznë w rozmajitëch dzélach nôùczi ë techniczni, òsoblëwie w nowëch discyplinach,

6. wëpòwiôdanié swòjégò zdaniégò ò ùżiwanim kaszëbsczégò jãzëka w publicznym dzejanim ë prawnym òbrócënkù, a òsoblëwie w dzélu zôchãcbë, prasë, radia ë telewizje, a téż w administracje,

7. wëpòwiôdanié sã na témã pòzwów (ë jich gramatikòwëch i òrtografòwëch fòrmów) bédowónëch dlô nowëch wôrów abò ùsłëżnotów,

8. apartnô stara ò kùlturã kaszëbsczégò jãzëka w szkòłowi ùczbie, w tim téż analiza ë òbtaksowanié programów ùczbë,

9. rëchtowanié nômni co dwa lata ë przedstôwianié Òglowémù Zarządowi ë Przédny Radzëznie KPZ pisemnégò sprawòzdaniégò ò ùstawie òchronë kaszëbsczégò jãzëka,

10. ùstanawianié òrtografòwëch ë jinterpùnkcjowëch wskôzów kaszëbsczégò jãzëka,

11. wespółrobòta z wëższima szkołama ë ùczałima jinstitucjama, jaczé są zajinteresowóné ùtrzëmanim ë rozwijã kaszëbsczégò jãzëka,

12. jinszé sprawë zlécóné bez wëszëznë Zrzeszeniégò abò ùmëslóné so bez samą Radzëznã.

§ 4

1. W Radzëzniё są lëdze ùznóny za kòmpeteńtnëch, jeżlë jidze ò ùżiwanié kaszëbsczégò jãzëka we wszelejaczich dzélach lëdzczégò żëcégò, jaczi są pòwòłiwóny na wniósk Przédnika Zrzeszeniégò, bez Przédną Radzëznã KPZ, zgódno z § 5, pkt 1 hewòtnégò regùlaminu.

2. Òglowé Zéńdzenié mòże przëbrac do Radzëznë wedle welowaniégò rozmajitëch szpecjalistów w òbrëmienim gòspòdarsczégò ë lëdzczégò żëcégò, a téż przedstôwców ùczałëch stowarów.

3. W robòtach Radzëznë mògą brac ùdzél mòwnoùczałi, jaczi nie są ji nôleżnikama ë przedstôwcowie rozmajitëch ùczałëch discyplinów, a téż lëteratowie, gazétnicë, dëchòwny, szkólny, achtorze, wëdôwôcze ë jinszi ùsôdzcë kùlturë, chtërny zajimają sã kaszëbizną.

§ 5

1. Nôleżników Radzëznë pòwòłiwô Przédnô Radzëzna KPZ na wniósk Przédnika Zrzeszeniégò.

2. Personalny skłôd Radzëznë je pòwòłóny na czas 3-latny kadencje przédnëch wëszëznów Zrzeszeniégò. Kadencjô nôleżników Radzëznë ë ji partów zaczinô sã òd dnia pierszégò zéńdzeniégò wëbrónégò składu. Pò skùńczenim kadencje przédnëch wëszëznów Zrzeszeniégò do czasu pòwòłaniégò nowégò składu Radzëzna dzejô w donëchczasnym składze.

§ 6

Partama Radzëznë są:

1) Òglowé Zéńdzenié Radzëznë,

2) Prezydium Radzëznë,

3) Przédnik Radzëznë.

§ 7

1. Òglowé Zéńdzenia Radzëznë zwòłiwô ji przédnik:

   1) ze swòji ùdbë,
   2) na wniósk Prezydium Radzëznë,
   3) na wniósk 1/3 òglowi lëczbë nôleżników Radzëznë.

2. Òglowé Zéńdzenia Radzëznë òdbiwają sã tedë, czej je taczi brëkùnk, równak nié mni jak trzë razë òb rok.

3. Dlô wôżnotë ùchwôlënków kòlegialnëch partów Radzëznë mùszebnô je zwëczajnô wikszosc głosów przë bëtnoscë przënômni 1/3 òglowi lëczbë nôleżników dónégò partu. Na przëtrôfk równoscë głosów rozsądzywô głos przédnika.

4. Na zéńdzenia Radzëznë mògą bëc rôczony, z doradzeniowim głosã, lëdze z bùtna.

§ 8

1. Prezydium Radzëznë to:

   1) przédnik Radzëznë ë jegò zôstãpca,
   2) sekretéra Radzëznë,
   3) nôleżnicë Prezydium.

2. Radzëzna wëbiérô Prezydium, w tim Przédnika na òglowim zéńdzenim.

3. Przédnik wëznacziwô z nôleżników Prezydium Radzëznë swòjégò zôstãpcã ë sekretérã Radzëznë.

§ 9

Do zadaniów Prezydium Radzëznë nôleżi czerowanié ji bieżną robòtą, rëchtowanié projektów ùchwôlënków, planów robòtë ë sprawòzdaniów z dzejaniégò Radzëznë, wëkònywanié ùchwôlënków òglowégò zéńdzeniégò ë rozsądzywanié w sprawach zléconëch przez òglowé zéńdzenié Radzëznë abò przez przédnictwò KPZ, żlë nie brëkùją òne zgòdë òglowégò zéńdzeniégò Radzëznë.

§ 10

Przédnik Radzëznë zwòłiwô òglowé zéńdzenié ë zéńdzenié Prezydium Radzëznë, prowadzy zéńdzenia, czerëje bieżną robòtą Radzëznë, a bùten reprezeńtëje Radzëznã. W przëtrôfkù niebëtnoscë przédnika jegò zadania sprôwiô zôstãpca przédnika.

§ 11

1. Dlô wëkònaniégò zadaniów, jaczé są wëmienioné w § 3 mògą bëc robioné w Radzëznie, jak le mdze brëkùnk ë na spòdlim ùchwôlënkù òglowégò zéńdzeniégò bënowé – timczasowé abò stałé – òrganizacjowé dzéle: kòmisje, sekcje abò karna. Ùchwôlënk w sprawie pòwòłaniégò w Radzëznie bënowëch òrganizacjowëch dzélów brëkùje zgòdë Przédnika Zrzeszeniégò.

2. Personalné skłôdë kòmisjów, sekcjów abò karnów są pòwòłiwóné szlachã wëznaczonym bez òglowé zéńdzenié Radzëznë.

3. W kòmisjach, sekcjach abò karnach Radzëznë mògą bëc téż lëdze, jaczi nie są ji nôleżnikama.

4. Ùstanowienia kòmisjów, sekcjów ë karnów brëkùją zacwierdzeniégò bez Prezydium Radzëznë, a w òsoblëwëch przëtrôfkach bez ji òglowé zéńdzenié.

§ 12

Techniczné òbsłużiwanié Radzëznë zagwësniwô Bióro Òglowégò Zarządu KPZ.

§ 13

Dëtczi na fùnksnérowanié Radzëznë dôwô Òglowi Zarząd Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniégò.

§ 14

Regùlamin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka zacwierdzywô Przédnô Radzëzna KPZ.

§ 15

Regùlamin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka wchôdô w żëcé 26 zélnika 2006 rokù.

Artur Jabłońsczi
Przédnik
Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniégò

Regùlamin Kòmisëji Sztandarizacëji i Normalizacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

§ 1

Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji dali w regùlaminie zwónô Kòmisëją, je dzélã Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka kòl Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô.

Kòmisëjô òstała pòwòłónô 6 rujana 2006 r. na II Òglowim Zéńdzenim RKJ. Pòwòłanié òstało

zaakceptowóné bez Przédnika Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô dnia 12-06-2006 r.

(zgódno z § 11 ùriwk 1 Regùlaminu RKJ).

§ 2

Kòmisëjô w òbrëmienim swòjégò dzejaniô mô wszelejaczé problemë zrzeszóné ze sztandarizacją ë normalizacją kaszëbsczégò jãzëka.

Zadania Kòmisëji to:

1. Stón ë brëkùnczi (perspektiwë) normalizacje kaszëbsczégò jãzëka we wszëtczich aspektach: pisënk, fònetika, fleksjô, słowòtwórstwò, syńtaksa ë słowizna (z frazeòlogią).
2. Norma w kaszëbiznie:
    a) gôdóny,
    b) pisóny (m.jin. z pòzdrzatkù na edukacjã, media, pùblikiwanié lëteraturë).
1. Òglowô norma w kaszëbiznie ë pòdnormë z pòzdrzatkù na:
    c) reedicjã kaszëbsczi pismieniznë,
    a) sztélizacjã,
    b) geògrafiã (nordowi ë pôłniowi zort).

2. Normalizacjô kòl reedicjów dokazów kaszëbsczi lëteraturë sprzed 1996 r. (z ùtrzimanim czë bez ùtrzimaniégò òbéńdowëch apartnoscy), m.jin. na przikłôdze Majkòwsczégò *Żëcé i przigòdë*... (Trédra i Prëczkòwsczégò w Òficynie „Czec”); czekawé to ë wôżné dlô reedicje rimòwónëch dokazów, m.jin. dlô zachòwaniô fùlnëch rimów.

3. Normatiwnosc *Słownika* Ramùłta w òbrobienim J.Trédra

4. Normatiwnosc *Słowarza* E.Gòłąbka; m.jin. w kòńteksce tekstu aùtora w jinternece.

5. Òrtografòwò-fòneticznô normalizacjô nowëch zapòżëczeniów.

6. Normatiwnosc a wariantowòsc w sferze fleksje.

7. Normalizacjô w dzélu słowiznë: stosënk do zapòżëczeniów z pòlsczégò ë niemiecczégò jãzëka, a téż do nowëch zapòżëczeniów, òglowò jinternacjonalëznów.

8. Normalizacjô gwôsnëch pòzwów:

a) pòzwów môlëznów ë fizjografnëch òbiektów (rzéczi, jezora, sztrasë, ëtd),

b) personowëch pòzwów (miona, nôzwëska).

11. Òbtaksowanié przëdatnoscë ë fùnkcjonalnoscë kaszëbsczich fòrmów môlëznów pòmòrsczégò wòjewództwa.

12. Jinszé sprawë zléconé bez RKJ.

§ 3

W skłôd Kòmisëji wchôdają lëdze zajimający sã sprawama kaszëbsczégò jãzëka, ny mdący w Radzëznie Kaszëbsczégò Jãzëka, jak téż ny, jaczi w ni nie są:

1. Prof. Édward Bréza – przédnik Kòmisëji
2. Dr Duszan – Władisłôw Pazdzersczi – Pawłowicz – czerownik
3. Dr Mark Cëbùlsczi – meritoriczny protokòlańt
4. Dr Róza Wòszôk-Slëwa – meritoriczny protokòlańt

Nôleżników kòmisëji pòwòłiwô Prezydium RKJ.

Pòwòłanié nôleżników Kòmisëji nastąpiwô na trzëlatną kadencjã RKJ.

Kadencjô nôleżników Kòmisëji zaczinô sã òd dnia ji pierszégò zéńdzeniô. Pò skùńczenim kadencje do czasu pòwòłaniô nòwégò składu Kòmisëjô dzejô w donëchczasnym składze.

Òb czas kadencje je mòżlëwòsc robieniô zmianów w składze Kòmisëji.

§ 4

Zéńdzenia Kòmisëji zwòłiwô ji przédnik. Òdbiwają sã òne jeżlë je brëkùnk, nié mni jak sztërë razë òb rok. Mògą w nich brac ùdzél (z doradzeniowim głosã) lëdze, jaczi nie są w składze Kòmisëji.

§ 5

Regùlamin Kòmisëji pò pòzytiwnym òbtaksowanim bez Radzëznã Kaszëbsczégò Jãzëka zacwierdzô ji przédnik.

Regùlamin wchôdô w żëcé z dniã zacwierdzeniégò.

§ 6

Ùdbë w sprawie rozsądzeniów Kòmisëji ë pòdawanié jejich do pùbliczny wiédzë, pòdjimô Òglowé Zéńdzenié RKJ.

Adresa do kòrespòndencje:

Komisja Standaryzacji i Normalizacji
Rady Języka Kaszubskiego
przy Zrzeszeniu Kaszubsko – Pomorskim
ul. Straganiarska 20/23
80-837 Gdańsk

Zacwierdzóm;
Witôłd Bòbrowsczi
Przédnik RKJ

Regùlamin Kòmisëji Edukacëji
Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

§ 1

Kòmisëjô Edukacëji dali w regùlaminie zwónô Kòmisëją, je dzélã Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka kòl Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô.

Kòmisëjô òstała pòwòłónô 6 rujana 2006 r. na II Òglowim Zéńdzenim RKJ. Pòwòłanié òstało zaakceptowóné bez Przédnika Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô dnia 12-06-2006 r.

(zgódno z § 11 ùriwk 1 Regùlaminu RKJ).

§ 2

Kòmisëjô w òbrëmienim swòjégò dzejaniô mô wszelejaczé problemë zrzeszóné z normalizacją w zôkrãżim słowiznë, neòlogiznów w szkòłowi ùczbie; wëpòwiôdanié zdaniégò ò ùczbòwnikach ë materiałach dónëch do edukacje.

Zadania Kòmisëji to:

1. Òbtaksowiwanié edukacjowëch wëdôwiznów.
2. Promòwanié dofùlowaniów w zôkãżim gramaticzny i lëteracczi terminologie ë jinszich.
3. Òbtaksowiwanié sztandartów ùczeniégò ë programòwëch pòdstawów.
4. Stara ò wësoką niwiznã kùlturë kaszëbsczégò jãzëka w ùczbie.
5. Jidzenié w stronã stwòrzeniégò systemë sztôłceniô szkólnëch na wësoczi niwiznie.
6. Jinszé sprawë zlécóné bez RKJ.

§ 3

W skłôd Kòmisëji wchôdają lëdze zajimający sã sprawama kaszëbsczégò jãzëka, ny mdący w Radzëznie Kaszëbsczégò Jãzëka, jak téż ny, jaczi w ni nie są:

1. Wanda Lew - Czedrowskô – czerownik
2. Danuta Pioch – nôleżnik Kòmisëji
3. Witôłd Bòbrowsczi – nôleżnik Kòmisëji

Nôleżników kòmisëji pòwòłiwô Prezydium RKJ.

Pòwòłanié nôleżników Kòmisëji nastąpiwô na trzëlatną kadencjã RKJ.

Kadencjô nôleżników Kòmisëji zaczinô sã òd dnia ji pierszégò zéńdzeniô. Pò skùńczenim kadencje do czasu pòwòłaniô nòwégò składu Kòmisëjô dzejô w donëchczasnym składze.

Òb czas kadencje je mòżlëwòsc robieniô zmianów w składze Kòmisëji.

§ 4

Zéńdzenia Kòmisëji zwòłiwô ji przédnik. Òdbiwają sã òne jeżlë je brëkùnk, nié mni jak sztërë razë òb rok. Mògą w nich brac ùdzél (z doradzeniowim głosã) lëdze, jaczi nie są w składze Kòmisëji.

§ 5

Regùlamin Kòmisëji pò pòzytiwnym òbtaksowanim bez Radzëznã Kaszëbsczégò Jãzëka zacwierdzô ji przédnik.

Regùlamin wchôdô w żëcé z dniã zacwierdzeniégò.

§ 6

Ùdbë w sprawie rozsądzeniów Kòmisëji ë pòdawanié jejich do pùbliczny wiédzë, pòdjimô Òglowé Zéńdzenié RKJ.

Adresa do kòrespòndencje:

Komisja Edukacyjna
Rady Języka Kaszubskiego
przy Zrzeszeniu Kaszubsko – Pomorskim
ul. Straganiarska 20/23

80-837 Gdańsk

Zacwierdzóm;
Witôłd Bòbrowsczi
Przédnik RKJ

Regùlamin Mediowò-Ùrzãdowi Kòmisëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

§ 1

Mediowò- Ùrzãdowô Kòmisëjô dali w regùlaminie zwónô Kòmisëją, je dzélã Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka kòl Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô.

Kòmisëjô òstała pòwòłónô 6 rujana 2006 r. na II Òglowim Zéńdzenim RKJ. Pòwòłanié òstało zaakceptowóné bez Prédnika Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô dnia 12-06-2006 r.

(zgódno z § 11 ùriwk 1 Regùlaminu RKJ).

§ 2

Kòmisëjô w òbrëmienim swòjégò dzejaniô mô wszelejaczé problemë zrzeszóné ze słowizną z dzélów żëcégò zrzeszónëch z mediama, a òsoblëwie radiã, telewizją, jinternetą ë prasą.

Zadania Kòmisëji to:

1. Zrëchtowanié ë promòwanié rozwiązaniów zrzeszonëch z wprowadzenim kaszëbsczégò jãzëka do jinfòrmaticzny technologie.
2. Normalizacjô słowiznë z dzélu codniowégò żëcégò:
   - a) pòzwë dniów,
   - b) pòzwë miesący,
   - c) pòzwë gòdzënów,
   - d) pòzwë geògrafnëch stón.
3. Normalizacjô w zôkrãżim pòzwów ùrzãdów, òrganizacjów ë samòrządzënowëch sztrukturów, a téż jich promòcjô.
4. Zrëchtowanié szpecjalistny terminologie z dzélów zwëczajno wëstãpiwùjącëch w mediach tj. spòrt, wiodro, pòlitika ëtd.
5. Jinszé sprawë zlécóné bez RKJ.

§ 3

W skłôd Kòmisëji wchôdają lëdze zajimający sã sprawama kaszëbsczégò jãzëka, ny mdący w Radzëznie Kaszëbsczégò Jãzëka, jak téż ny, jaczi w ni nie są:

1. Karól Rhode – czerownik
2. Róman Drzéżdżón – nôleżnik Kòmisëji
3. Stanisłôw Geppert – nôleżnik Kòmisëji

Do robòtë w Kòmisëji òstalë rôczony lëdze nie mdący w RKJ:

1. Leszk Szmidtke
2. Ana Cupa
3. Dark Majkòwsczi
4. Mark Wantoch Rekòwsczi
5. Mark Kwidzińsczi
6. Wòjcech Makùrôt
7. Jarosłôw Éllwart
8. Dark Żuroch Czapiewsczi
9. Tomôsz Fópka
10. Wòjcech Czedrowsczi

Nôleżników kòmisëji pòwòłiwô Prezydium RKJ.

Pòwòłanié nôleżników Kòmisëji nastąpiwô na trzëlatną kadencjã RKJ.

Kadencjô nôleżników Kòmisëji zaczinô sã òd dnia ji pierszégò zéńdzeniô. Pò skùńczenim kadencje do czasu pòwòłaniô nòwégò składu Kòmisëjô dzejô w donëchczasnym składze.

Òb czas kadencje je mòżlëwòsc robieniô zmianów w składze Kòmisëji.

§ 4

Zéńdzenia Kòmisëji zwòłiwô ji przédnik. Òdbiwają sã òne jeżlë je brëkùnk, nié mni jak sztërë razë òb rok. Mògą w nich brac ùdzél (z doradzeniowim głosã) lëdze, jaczi nie są w składze Kòmisëji.

§ 5

Regùlamin Kòmisëji pò pòzytiwnym òbtaksowanim bez Radzëznã Kaszëbsczégò Jãzëka zacwierdzô ji przédnik.

Regùlamin wchôdô w żëcé z dniã zacwierdzeniégò.

§ 6

Ùdbë w sprawie rozsądzeniów Kòmisëji ë pòdawanié jejich do pùbliczny wiédzë, pòdjimô Òglowé Zéńdzenié RKJ.

Adresa do kòrespòndencje:

Komisja Medialno – Administracyjna
Rady Języka Kaszubskiego
przy Zrzeszeniu Kaszubsko – Pomorskim
ul. Straganiarska 20/23
80-837 Gdańsk

Zacwierdzóm;
Witôłd Bòbrowsczi
Prządnik RKJ

Rozsądzenia Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Ùchwôlënk Nr 1/RKJ/06 z dnia 17-11-2006 r. w sprawie kaszëbsczi pòzwë Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka ë ji Kòmisjów

Ùstôlô sã òficjalny kaszëbsczi pisënk Rady Języka Kaszubskiego, tj. **Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka**.

Ustôlô sã kaszëbsczé pòzwë apartnëch Kòmisjów, jaczé dzejają w Radzëznie Kaszëbsczégò Jãzëka:

Komisja Standaryzacji i Normalizacji, chtërny kaszëbskô pòzwa brzëmi: **Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji Kaszëbsczégò Jãzëka**;

Komisja Edukacyjna, chtërny kaszëbskô pòzwa brzëmi: **Kòmisëjô Edukacëji Kaszëbsczégò Jãzëka**;

Komisja Medialno-Administracyjna, chtërny kaszëbskô pòzwa brzëmi: **Mediowò – Ùrzãdowô Kòmisëjô**.

Ùchwôlënk Nr 2/RKJ/07 z dnia 21-06-2007 r. w sprawie kaszëbsczégò szëkù słowów

W kaszëbsczim jãzëkù, w òficjalnëch pòzwach stosëje sã szëk: atribùt || atribùtë plus jistnik, np. pl **Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie**, csb **Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié**.

Ùchwôlënk Nr 3/RKJ/07 z dnia 26-06-2007 r. w sprawie kùnôszków tipù –cjô || -cëjô, -fiô ||- fijô w słowach cëzégò pòchôdaniô

Ustôlô sã, wedle pòstãpnégò:

Temù, że w słowach cëzégò pòchôdaniô, nôczãszczi z łacëznë, tipù *edukacjô* || -*cëjô*, *filozofiô* ||- *fijô* widzec je, że colemało w kaszëbsczim jãzëkù wëbiéróné są krótszé fòrmë, w pierszi rédze bédëje sã jich ùżiwanié. W stôrëch kaszëbsczich słowach tipù *szalwija*, a téż w religiowëch dokazach ë pòézje w sztélistnym abò wiérztowinowim célu bédëje sã ùżiwanié dłëgszich fòrmów, òbòwiązkòwò miono Bòżi Matczi *Marija*.

Ùchwôlënk Nr 4/RKJ/07 z dnia 26-06-2007 r. w sprawie słowiznë tikający sã teòrie lëteraturë brëkòwóny bez szkòłë

Wprowôdzô sã pòstãpną kaszëbską słowiznã tikajacą sã teòrie lëteraturë brëkòwóny bez szkòłë:

akt ‘akt’
anafòra ‘anafora’
anegdota || **kôrbiónka** ‘anegdota’
animizacjô || **òżëwienié** ‘ożywienie’
antikòwô drama ‘dramat antyczny’
artistné spòsobë ‘środki artystyczne’
balada ‘ballada’
bezpòstrzédnô lirika ‘liryka bezpośrednia’
binowô drama ‘dramat estradowy’
biôłô wiérzta || **nierimòwónô wiérzta** ‘wiersz biały’
bòhatéra || **heroja** ‘bohater’
bôjka ‘bajka’
bùlwarowô drama || **kòlbrzegòwô drama** ‘dramat bulwarowy’
czas ‘czas’
dialog || **dwùgôdka** ‘dialog’
ditiramb ‘dytyramb’
drama ‘dramat’
drama absurda ‘dramat absurdu’
drëgòrégòwi bòhatéra || **drëgòrégòwi heroja** ‘bohater drugoplanowy’
dzejanié || **akcjô** ‘akcja’
ekspresjoniznowô drama ‘dramat ekspresjonistyczny’

elegiô ‘elegia’
epifòra ‘epifora’
epika ‘epika’
epikòwé ôrtë ‘gatunki epickie’
epikòwô drama ‘dramat epicki’
epikòwô pòéma ‘poemat epicki’
epilog ‘epilog’
epitet || **przëdôwk** ‘epitet’
epizodny, **zdarzënkòwi bòhatéra** || **heroja** ‘bohater epizodyczny’
epòpejô || **epòs** ‘epos’
esej ‘esej’
fabùla ‘fabuła’
felietón ‘felieton’
fikcjô || **wëmëslënk** ‘fikcja literacka’
groteskòwô drama ‘dramat groteskowy’
himn ‘hymn’
jednota czasu, **môla i akcji** ‘jedność, miejsca, czasu i akcji’
jinwòkacjowô lirika ‘liryka inwokacyjna’
jiscónka || **tren** ‘tren’
kabaretnô drama ‘dramat kabaretowy’
kòńtrast || **procëmnota** ‘kontrast’
legeńda ‘legenda’
liriczné ôrtë ‘gatunki liryczne’
lirycznô pòéma ‘poemat liryczny’
lirika ‘liryka’
liturgicznô drama ‘dramat liturgiczny’
łżónka ‘baśń’
melodrama ‘melodramat’
metafòra ‘metafora’

miészczóńskô drama ‘dramat mieszczański’
miłotnô lirika ‘liryka miłosna’
mirakl ‘mirakl’
misterium ‘misterium’
mit ‘mit’
mònolog || **jednogôdka** ‘monolog’
mòralitet ‘moralitet’
môl ‘miejsce’
nieòpisóny czas || **niegwësny czas** ‘czas nieokreślony’
nieprzeriwnô wiérzta ‘wiersz ciągły’
nowela ‘nowela’
nôbòżnô lirika ‘liryka religijna’
òbrazné rzeczenié ‘przenośnia’
òda ‘oda’
òkôzóny swiat || **pòkôzóny swiat** ‘świat przedstawiony’
ònomatopejô ‘onomatopeja’
òpisowô lirika ‘liryka opisowa’
òpisóny czas || **gwësny czas** ‘czas określony’
òpòwiôdanié || **òpòwiôstka** ‘opowiadanie’
òpòwiôdôcz ‘narrator’
òsobistô lirika ‘liryka osobista’
pamiãtnik ‘pamiętnik’
patrijotnô lirika ‘liryka patriotyczna’
personifikacjô ‘uosobienie’
pierszi, **przédny**, **nôwôżniészi bòhatéra** || **heroja** ‘bohater główny’
pierszorégòwi bòhatéra || **pierszorégòwi heroja** ‘bohater pierwszoplanowy’
piesniô ‘pieśń’
pòdanié ‘podanie’

pòéta ‘poeta’
pòézjowô drama ‘dramat poetycki’
pòézjô ‘poezja’
pòstrzédnô lirika ‘liryka pośrednia’
pòwtórzenié ‘powtórzenie’
prolog || **wprowôdzk** ‘prolog’
proza ‘proza’
przërównanié ‘porównanie’
przódëczasnô drama ‘dramat starożytny’
psychòlogòwô drama ‘dramat obyczajowo-psychologiczny’
radiowô drama ‘dramat radiowy’
refleksjowô lirika ‘liryka refleksyjna’
réżka ‘wers’
rim ‘rym’
ritm ‘rytm’
roman ‘powieść’
romanticznô drama ‘dramat romantyczny’
satira || **wërąpiónka** ‘satyra’
scena ‘scena’
smiésznô wiérzta || **fraszka** ‘fraszka’
sonet ‘sonet’
sytuacjowô || **stójnô lirika** ‘liryka sytuacyjna’
szlabiza ‘zgłoska’
szpòrt || **szpôs** || **wic** ‘dowcip’
sztrofa ‘strofa’
sztrofòwô wiérzta ‘wiersz stroficzny’
telewizjowô drama ‘dramat telewizyjny’
teoriô lëteraturë ‘teoria literatury’
titlowi, **nôdpisowi**, **pierszi**, **przédny bòhatéra** || **heroja** ‘bohater tytułowy’

trzënôstoszlabizowô wiérzta ‘trzynastozgłoskowiec’
wątk ‘wątek’
wiérzta ‘wiersz’
zdrzadniô ‘odsłona’
znankòwô drama ‘dramat symboliczny’

Ùchwôlënk Nr 5/RKJ/2007 z dnia 26-06-2007 r. w sprawie mediowi słowiznë tikający sã pòzwów miesący, dniów, cządów rokù, strón swiata ë czasu

MIESĄC ‘MIESIĄC’

stëcznik ‘styczeń’

gromicznik ‘luty’

strëmiannik ‘marzec’

łżëkwiat ‘kwiecień’

môj ‘maj’

czerwińc ‘czerwiec’

lëpińc ‘lipiec’

zélnik ‘sierpień’

séwnik ‘wrzesień’

rujan ‘październik’

smùtan, **lëstopadnik** ‘listopad’

gòdnik ‘grudzień’

DZÉŃ ‘DZIEŃ’

dzys, **dzysô** ‘dziś, dzisiaj’

witro ‘jutro’

pòwitrze, **zawitro** ‘pojutrze’

wczora, **wczerô** ‘wczoraj’

niwczora, **niwczerô**, **zawczora** ‘przedwczoraj’

nizawczora, **dwa dni temù**, **dwa dni dowslôdë**, **dwa dni nazôd** ‘dwa dni temu’

tidzéń (D. l. p. **tidzenia**), **niedzela** ‘tydzień’

pòniedzôłk ‘poniedziałek’
wtórk ‘wtorek’
strzoda ‘środa’
czwiôrtk ‘czwartek’
piątk ‘piątek’
sobòta ‘sobota’
niedzela ‘niedziela’
latos, **latoségò rokù** ‘tego roku’
łoni, **łońsczégò rokù** ‘zeszłego roku’
niłoni, **niłońsczégò rokù** ‘zaprzeszłego roku’
przińdny rok ‘przyszły rok’

CZĄDË ROKÙ ‘PORY ROKU’

zymk ‘wiosna’
lato ‘lato’
jeséń ‘jesień’
zëma ‘zima’
pòzymk ‘przedwiośnie’
jôchim, **przednówk** ‘przednówek’
zymkòwi ‘wiosenny’
latny, **latowi** ‘letni’
jesénny ‘jesienny’
zëmòwi ‘zimowy’

STRONË SWIATA ‘STRONY ŚWIATA’

wschód, pòrénk ‘wschód
zôpôd ‘zachód’
norda ‘północ’
pôłnié ‘południe’

Systema 12-gòdzënowégò czasu z ùżëcym dodôwków:
w nocë (wn)
reno (r)
do pôłnia (dp)
w pôłnié (wp)
pò pôłnim (pp)
wieczór (w)

NA PRZËMIÔR:
12 w nocë (wn)
1 w nocë (wn)
2 w nocë (wn)
3 w nocë (wn)
4 reno (r)
5 reno (r)
6 reno (r)
7 reno (r)
8 reno (r)
9 reno (r)
10 do pôłnia (dp)
11 do pôłnia (dp)
12 w pôłnié (wp)
1 pò pôłnim (pp)
2 pò pôłnim (pp)
3 pò pôłnim (pp)
4 pò pôłnim (pp)
5 pò pôłnim (pp)
6 pò pôłnim (pp)
7 wieczór (w)

8 wieczór (w)
9 wieczór (w)
10 wieczór (w)
11 w nocë (wn)

Na brëkùnk kòmpùtrów blós dwa skrócënczi: „**dp**” ë „**pp**”.

Ùchwôlënk Nr 6/RKJ/07 z dnia 8-12-2007 r. w sprawie niechtërnëch geògrafnëch pòzwów, a téż niejasnëch wërazowëch fòrmów w materiałach dlô słëchińców kùrsów kaszëbsczégò jãzëka òrganizowónëch bez Akademiã Warkòwégò Sztôłceniô

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje w przëtrôfkù pòzwów krajów dwie sferë jich fùnksnérowaniégò:

I. òficjalno ë ùrzãdowò bédëje fòrmë òglowò przëjãté, nôlepi nie zapisóné w słowarzach, np. *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* B. Zëchtë;

II. lëterackò, mòdelowò bédëje twòrzenié pòzwów krajów wedle pòstãpnégò mòdła:

1. znankòwnikòwi tip na – *skô*, np. *Grëzóńskô*, *Japóńskô*, *Ùkrajińskô*;
2. przesztôłcenié w pòzwã państwa pòzwë mieszkeńców, np. *Niemcë* || *Miemcë* || *Mniemcë*, *Prësë*;
3. latinizowóny mòdel: , np. *Aùstraliô*, *Brazyliô*, *Kòlumbiô*.

Dokładné problemë:

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka przëjãła w deklinacje niechtërnëch pòzwów krajów fùnksnérowanié równoległëch fòrmów.

Nowô Zélandiô ‘Nowa Zelandia’, **w Nowi Zélandii** || **w Nowi Zélandie**, **na Nowi Zélandii** || **na Nowi Zélandie**, **na Nową Zélandiã**, **z Nowi Zélandii** || **z Nowi Zélandie**

Kalifòrniô ‘Kalifornia’, **Kalifòrnii** || **Kalifòrnie**

Kòlumbiô ‘Kolumbia’, **Kòlumbii** || **Kòlumbie**

Brazyliô ‘Brazylia’, **Brazylii** || **Brazylie**

Bòliwiô ‘Boliwia’**, Bòliwii || Bòliwie**

Aùstraliô ‘Australia’, **Aùstralii** || **Aùstralie**

Brunejô ‘Brunei’**, Bruneji || Bruneje**

Japóniô, **Japóńskô** ‘Japonia’, **Japónii** || **Japónie**, **Japóńsczi**

Rëskô, **Ruskô**, **Rusëjô** ‘Rosja’, **Rësczi**, **Rusczi**, **Rusëji**

Kambòdżô ‘Kambodża’**, Kambòdżi || Kambòdże**

Tajlandiô ‘Tajlandia’**, Tajlandii || Tajlandie**

Malezjô ‘Malezja’**, Malezji || Malezje**

Grëzjô, **Gruzjô**, **Grëzóńskô**, **Gruzóńskô**, ‘Gruzja’, **Grëzji**, **Gruzji** || **Grëzje**, **Gruzje**, **Grëzóńsczi**, **Gruzóńsczi**

Ùkrajina, **Ùkrajińskô** ‘Ukraina’, **Ùkrajinë**, **Ùkrajińsczi**, w **Ùkrajinie**

Hiszpaniô, **Szpaniô**, **Hiszpańskô**, **Szpańskô** ‘Hiszpania’, **Hiszpanii**, **Szpanii** || **Hiszpanie, Szpanie**, **Hiszpańsczi**, **Szpańsczi**

Ghana ‘Ghana’, **Ghanë**, w **Ghanie**

Laòs ‘Laos’**, Laòsu,** w **Laòsu**

Prësë ‘Prusy’, **Prësów** || **Prës, Prësóm**, **Prësama**, w **Prësach**

Jerozolëma, **Jeruzalem** ‘Jerozolima’, **Jerozolëmë**, **Jeruzalemù**

jinternet || **jinterneta** ‘Internet’

pôrã razy || **pôrã razë** ‘parę razy’, 2 – 4: **pôrã razë**, 5 i w górã: **pôrã razy**

zachãcywô ‘zachęca’

zniechãcywô ‘zniechęca’

fùsbala ‘piłka nożna’

turbùlencjô ‘turbulencja’, **w turbùlencjach**

jesénné kwiatë ‘jesienne kwiaty’

Chopin, **Chopina** ‘ts.’

Gaston Rébuffat ‘ts.’

Anatolij Bukriejew ‘ts.’

Felicitas Barbare Heibutzki ‘ts.’

Ùchwôlënk Nr 7/RKJ/07 z dnia 7-12-2007 r. w sprawie alternacje ó:o, rësznégò e, labializacje, jotacje, wëstãpòwaniô ë pò slédnojãzëkòwëch, lëpnëch ë mitczich spółzwãkach, pòbòcznosców –i || -e w niechtërnëch przipadkach białogłowsczich jistników cëzégò pòchôdaniô

1. Przed spółzwãkã ***n,*** jaczi je na kùńcu słowa (we wëgłosu), nót je pisac ***ó***, jeżlë przed spółzwãkã ***n*** pòkazëjącym sã bënë słowa (we westrzódgłosu), to je w zanôléżnëch przipadkach, nót je pisac ***o***, np. *trón* : *tronu*, *región* : *regionu*, *strón* : *strona*, *mión* : *miono*.

2. W deklinacje chłopsczich jistników ni ma tzw. rësznégò ***e***. Temù bédëje sã mòdel: *Mark*, *Marka*, *Markòwi*, *Marka*, *Markã*, *Markù* abò *Marek*, *Mareka*, *Marekòwi*, *Mareka*, *Marekã*, *Marekù*.

3. W pisënkù pò slédnojãzëkòwëch spółzwãkach ***k***, ***g***, ***h***, ***ch***, lëpnëch ***p***, ***b***, ***m***, ***w***, ***f*** , w pòzycje pò samòzwãkù ë nagłosu samòzwãczi ***o***, ***u*** są labializowóné. Nót je jã zapisowac pòchilonym sztrichã z lewi do prawi stronë nad lëtrą ***ò***, ***ù***, np. *kòło*, *gòsc*, *chòri*, *pòdac*, *bòlec*, *mòwa*, *wòlny*, *gùla*, *chùsta*, *fùter*, *ùchò*, *òkno*.

4. Przed samòzwãkã ***i*** wiedno nót je ùżëwac jotacjã, np. *jinternet*, *jinterneta*, *jinwesticjô*, *Jignac*. Regla na nie tikô sã wiążënë *i*.

5. W białogłowsczich jistnikach cëzégò pòchôdaniô, z pierwòsznyma kùnôszkama ***-ijô*** || ***-ëjô***, dzysô ***-'ô***, np. *historiô*, *mòdernizacjô*, w genetiwie, datiwie ë lokatiwie wielny lëczbë fùnksnérëją dwa równoległé kùnôszczi ***-i*** || ***-e***, *historii* || *historie*, *mòdernizacji* || *mòdernizacje*.

6. W personowëch fòrmach czasników pò slédnojãzëkòwëch spółzwãkach ***k***, ***g***, ***h***, ***ch*** wiedno są kùnôszczi ***-ùjã***, ***-ùjesz***, ***-ùje***, ***-ùjemë***, ***-ùjeta***, ***-ùją***, np. *dzãkùjã*, *dzãkùjesz*, *dzãkùje*, *dzãkùjemë*, *dzãkùjeta*, *dzãkùją*.

7. W genetiwie ë lokatiwie wielny lëczbë słowów, jaczé òdmieniwô sã wedle znankòwnikòwégò mòdelu pò szëmiącëch spółzwãkach ***sz***, ***ż,*** ***cz***, ***dż*** piszemë ***i***, za to pò jinszich ***ë***, np. *pierszich*, *swiéżich, strasznëch*. Wëjimczi: *jich*, *nich*.

Referatë

Starbienino, 12-13 rujana 2007 r.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Édward Bréza

Wëbróné problemë kaszëbsczégò pisënkù ë mòrfòlogie

Mëslë, jaczé chcã przedstawic, przëszłë wnenczas, czej òbtaksowiwôł jem do drëkù ùczbòwniczi do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka: I. D. **Pioch**, *Żëcé codniowé na Kaszëbach* (b.r.w.) ë II. W. **Bòbrowsczégò**, *Kôrba*. W I ùczbòwnikù dôł jem òbacht na wëbróné òrtografòwé sprawë, w II ùsôdzkù na wszelejaczé òrtografòwé problemë i wëbróné sprawë z ôrtu mòrfòlogie: tak pòwstôwaniégò słowów, jak ë fleksje, a téż na wszelejaczé jinszé problemë.

I. W sprawie pisënkù słowów tipù *lómp, nómer, nóta*

Òbtaksowiwùjącë – zgódno z tim, na co miôł zasłużoné – baro dobrze „Podręcznik z ćwiczeniami do nauczania języka kaszubskiego. Część II”, tj. *Żëcé codniowé na Kaszëbach* mgr Danutë **Pioch**, dôł jem òbacht, jaczi niepòrządk panëje w kaszëbiznie jeżlë jidze ò pisënk słowów *lómp, lóntrus, lón, lónowac, lótowac, lóżé, nómer, nóta, nól, punkt*; dodôł jem bë tuwò jesz krziknik *róm* ‘na bok, odsuń się’ do kònia, rzadzy do krowë, pòżëczony z niemiecczi skrócony fòrmë *rum*, co z fùlny *herum* ‘koło, naokoło’; przë leżnoscë rozmëszlëc nót bë bëło téż pisënk jinszich słowów òbgôdiwónégò ôrtu.

Wszëtczé wërechòwóné słowa ë niechtërné jinszé, ò jaczich mdze pózni, apart są temù, że etimòlogòwi samòzwãk *–u–* abò *–o–* wëstãpùje w sąsedztwie, a wiãc przed abò pò tzw. półòtemkłëch spółzwãkach, zwónëch z jinégò pòzdrzatkù sonornyma abò téż (nôbëlni) zwãcznyma niepôrowima, bò samé są òne zwãczné, ale ni mają niezwãcznëch równoznaczënów, jak np. zwãczné *b*, *g* wedle niezwãcznëch *p*, *k*. Są to spółzwãczi *m, n, r, l, ł*; są òne przëczëną negò, że stojącé midzë nima, abò leno w jich jednostronowim sąsedztwie artiklowóné samòzãczi są przë niższim (rzadzy wëższim) pòłożenim jãzëka. Òstałoscą negò procesu, jaczi datowóny je w pòlsczim jãzëkù òd XIII st., je np. prostô wëmòwa ë czasã pisënk słowów *derektor, żeletka, amonicja, saradela, suteryna, martadela* miast richtich *dyrektor, żyletka, amunicja, seradela, suterena, mortadela*. Tu nôleżą téż kòcewsczé fòrmë tipù: *bochanek, lan, żanić sia* ‘bochenek, len, żenić się’. Dochôdô tuwò do zmianów zanôléżnëch samòzwãków, zastrzegłëch prawie jich pòzycją w sąsedztwie spółzwãków *m, n, r, l, ł*. Òd czasów frańcëscczégò fònetika M. Grammonta (1866 – 1948), a òsoblëwie jegò „Fòneticznégò traktatu” *(Traité de phonétique)* z 1933 r. prof. ùniwersytetu w Montpellier, wiedzec je, że wszëtczé zmianë zwãków dzelimë na niezanôléżné (tj. taczé, co mògą wëstãpòwac w kòżdi pòzycje) ë zanôléżné, tj. zastrzegłé pòłożenim przed wëznaczonyma zwãkama. Mómë tuwò do ùczinkù z tzw. zanôléżnyma zmianama, tj. zastrzegłima pòłożenim przed wëmienionyma półòtemkłima spółzwãkama.

Etimòlogòwò **rozmëszlającë**, wszëtczé z wërechòwónëch (i za sztót òbgôdiwónëch) słowów Kaszëbi wzelë prosto z pòlsczégò jãzëka, jak np. *lótowac, nómer, nóta, punkt* ë krewné; westrzód nich *nómer, nóta, punkt* to zapòżëczenia z łacyńsczégò jãzëka w pòlaszëznie òd za régą wëmionionëch łacyńsczich słowów *numerus* ‘liczba, cyfra’, *nota* ‘znak, znamię, piętno’, *punctus* abò *punctum* dosłowno ‘ukłucie’, realno ‘kropka’ ë w niemczëznie z dodónym słowã *nól* z łacyńsczégò *nullus* ‘żaden’; jinszé pòchôdają z niemiecczégò jãzëka, nôczãsczi z dólnoniemiecczich gwarów i jich pòchòdzenié letkò wëjasnic (tëch barżi niejasnëch nie mdã wëwidniac), jak *kómkara, kómpel, lóbzak* abò *róbzak* z *Rucksack* ‘worek na plecy’, *lófa* abò *lópa* z (òstateczno) górnoniemiecczégò *laufen*, dólnoniemiecczégò *lopen* abò *löpen* ‘biegać’ (z czegò téż nôzwëskò *Lepper*), *lómp, lóntrus, lón* ë krewné, *lóz(ny)* òd *los*, *rónkel* abò *rónkla* z *Runkel (rübe)* ‘burak pastewny’ ë z ti sami rodzëznë, *szróba* òd strzédno-wësok-niemiecczégò *schrūbe* abò *szrówa* òd dólnoniemiecczégò *schruve;*

szrópa, gwës nalazłëbë sã téż jinszé.

W normatiwnëch kaszëbsczich pùblikacjach sprawa wëzdrzi tak. W *Zasadach pisowni kaszubskiej* É. **Brézë** ë J. **Trédra** nalazłë sã (w dodónym *Słowôrzkù*): *lómp, lóntrus, lózny, lózowac, lóżé, nóta, nócëc, nórt* ‘kąt’; téż z anielsczégò w 1953 r. pòżëczony do pòlaszëznë *nylon* (òd *New York = Ny ë Lon(don) = lon*) jakno *nylón, szruba* abò *szruwa*; zrëchtowóny bez nich: 1) *Słowôrz kaszëbskò-pòlsczi* A. **Labùdë** pòdôwô: *kumkara* ‘taczka ze skrzynią’; *lóz* ‘wolny, wolno’; *luńder* ‘próżniak’ i *luńdrowac* ‘próżnować’; *nóta* ë òdprowôdné *nócëc*, ale ju *notérowanié, notérënk; nómer* ë òdprowôdné *nómrowac; nórt* ‘kąt’; *rąkla* ‘burak pastewny’; *róra, rórka* ‘rura, rurka’; *szrópa* ‘zgrzebło’, *szrópowac* ‘posługiwać się zgrzebłem’; *szruwa*; za Sych V291 pòdóny ònomatopejowi *szrum* ‘potańcówka’; 2) *Słownik polsko-kaszubski* J. **Trepczika** òbjimô: *(z)lózowac, (z)lózowanié, lóznota, lózëna; nóta*, ale *numer* ë wszëtczé òdprowôdné: *numerënk, numeracëjô, numrowac, numrowi, nôrt, pąkt, rąkla, szrót, szrótowac; szruwa*; mòże téż niechtërné jinszé, jaczé nie je tak letkò nalezc w jednostronowim, pòlskò-kaszëbsczim dzélu. Kòl Zëchtë nalézemë m.jin. *lón, lónowac, rąkel, rąklowi, rąklowiska, srómpa* ‘dziewczyna niezgrabna’, *ruta, mutra*. Bédënkã dlô piszącëch są *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù* (òb. Słowôrz na 114-183 s.) E. **Gòłąbka**, dze nalézemë: *luńt, nórt, nótë, nótczi, pąkt, róra* abò *réra, szruba/szruwa.*

Pisënk tëch a jinszich słowów nót je zrównac, skòrno twòrzimë kaszëbsczi lëteracczi jãzëk, skòrno ùczimë kaszëbsczégò jãzëka w szkòle, ë ùżiwóny je òn téż w pùblicznëch môlach. Òglowé wskôzë nalazłë sã w *Zasadach*... (z 1984 r., òsoblëwie p. 3 b, c) z przikłôdowima słowama *blós* ‘tylko’, *brót* ‘bochenek chleba’, *brózda, chróst, klóska, lómp* ‘niegodziwiec’, *lómpë* ‘szmaty’, *lóntrus* ‘urwis’, *lóz(ny), lózowac, lóżé* ‘niepowiązane zboże’, *nórt* ‘kąt’, *nóta, nócëc, szwernót* ‘licho, złe’, *wieszczórka* ‘jaszczurka’. Spisënk przikładów nót je jak nôbarżi pòwikszëc jaż do skùńczeniégò sã kaszëbsczi bòkadnoscë słowów. Ùżiwómë tuwò fòneticznégò kriterium, to òznacziwô, że mómë starã pisac ne słowa tak, jak je gôdómë. Fòneticzné kriterium stôwióné je na pierszim placu w pòwstôwającëch ë młodëch lëteracczich jãzëkach, jak np. w biôłorusczim czë dólnołużëcczim. Zgódno z tim kriterium piszemë *kulka* ‘dołek’, *kum(k)* ‘żłób(ek)’, *mulk* ‘kochanek, kochanka’, *mus(z), mutra* ‘nakrętka’, *ruta* ‘szyba’, *szum* ‘piana’, *nudle* ‘makaron’, *norda* ‘północ’ ë jinszé. Brëkòwny je kaszëbsczi normatiwny słowôrz, jak w kòżdim jinym lëteracczim jãzëkù, w nim mùszałëbë nalezc sã òbgôdiwóné tu słowa. Òglowò pisze sã *rąkel* abò *rąkla*, *szruwa* i *szruba*, na pôłniowëch Kaszëbach są ne jistniczi wëmôwióné z pòchilenim, to òznacziwô przez *ó*. Temù bédëjã pisanié jich téż kònsekweńtno *rónkel, rónkla, szróba* ë *szrówa*, jak tuwò òbgôdiwónëch: *kómkara, lófa/lópa, lómp, lómpë, lóntrus, lón* ‘zapłata, nagroda’, *lónowac* ‘opłacić się’, *lóz, lózowac, lótowac* ‘lutować’, *nól, nómer* i òdprowôdné, *nórt* ë dprowôdné; *nóta* i òdprowôdné, *nylón, róm, szrópa, szrópowac, szrót, szrótowac* ë òdprowôdné; jô bë jesz tu dodôł *kómpel* ë *róndel*. Żlë *n* przed *d, t* wëmôwióné je jakno *ń*, piszemë *u*, np. *fuńt, kùńda, luńder.*

Jeżlë jidze ò problemã pisënkù ùczniowsczi taksë bëm òdrzekł, że *nóta* je słowã wieleznaczeniowim (pòlisemicznym): 1) ‘mùzyczny céch’; 2) ‘ùczniowskô taksa’; 3) ‘ôrt diplomatnégò pismiona’.

II. Przechôdóm do sprawów dostrzégłëch w ksążce W. **Bòbrowsczégò**, jaczé pòdzelã na:

ùwôdżi tikającé sã: a) pisënkù słowów, b) słowòtwórczich fòrm słowów, c) fleksjowëch fòrm słowów, d) mión ë nôzwësków zawòłónëch aùtorów.

A wiãc: a) **pisënk słowów**: ni mòżna sã zgòdzëc na pisënk apartny òd pòlaszëznë leno temù, bë w kaszëbiznie bëło jinaczi, niżlë w pòlaszëznie. Kaszëbsczi pisënk wëchôdô z pòlsczégò pisënkù (przék temù sã nie dô, jedurno F. Cenôwa w gwësnym czãdze nawlekôł do tzw. wszechsłowiańscégò alfabétu ë òdcynôł sã òd pòlscégò pisënkù), je to mòrfòlogòwi pisënk: ùwôżô słowòtwórczą bùdowã słowów. Temù nót je pisac *pózny, pózno* ëtd., A. Labùda bédowôł etimòlogòwi pisënk: *pozdny, pozdno* (jak w rusczim jãzëkù). Pò drëdżé wôrt bë Kaszëbi szlë razã z jinszima nôrodama Eùropë, wëchòwónyma na łacyńsczi kùlturze, w dzélu téż (òsoblëwie na wschòdnëch zemiach) grecczi (przërównôj teòriã dwùch płëców, głoszoną bez Jana Pawła II) ë słowa grecczégò (wzãtégò do zôpadny Eùropë dzãka łacyńsczémù jãzëkòwi) ë łacyńsczégò pòchôdaniô pisac, jak jinszé nôrodë. Tikô sã to słowa *punkt* (z łacyńszégò *punctum* 'ukłucie' òd *pungo, pungere, punxi, punctum*) „żëjącégò" w mediczny słowiznie *punkcjô* abò *punkcëjô*, wëstãpòwùjącégò w niemiecczim *Punkt*, anielsczim *punct-,* frańcësczim *point*, jitalsczim *punto*, temù téż Kaszëbi bë mùszelë miec *punkt*, a nié jaczis *pąkt*, co szlachòwac mòże za *pãkac* (chcemë dodac, że E. Gòłąbk bezpòdstôwno bédëje dwie fòrmë *punkt* i *pąkt*). To samò tikô sã słowa *chór*, òstateczno pòchôdającégò z grecczégò *chorós* 'taniec zbiorowy', z czegò łacyńsczé *chorus,* niemiecczé *Chor* (czëtóné *Kōr*), anielsczé *choir*, frańcësczé *choeur*, jitalsczé ë szpańsczé *coro*, rusczé *chor*, temù téż w kaszëbsczim mùszôł bë bëc *chór*, nié fòneticzné *chur*, jak mòrfòlogòwò piszemë *pół, mój, twój, swój*, chòc gôdómë *puł, muj, tfuj, sfuj*; téż *funkcjô* abò *funkcëjô* òd łacyńsczégò *functio, -onis*, niemiecczégò *Funktion,* anielsczégò ë frańcësczégò *function*, temù téż nié: *fąkcja*. Dzyw je, że pisarze i òglowò aùtorowie wszelejaczich tekstów tak letkò wzelë w ùżiwanié kòmùnisticzné ë atejisticzné *n.e.* (=*naszi erë*:, *p.n.e.* = *przed naszą erą*) miast zwëkòwëch ë zgódnëch z nôrodama całi Eùropë *pò Chr.* ë *przed Chr.* Dlôte nót je dac nakôz wszãdze w Ùsôdzkù pòprawic na *przed Chr.* i *pò Chr.* [Przë leżnoscë: kòmùniscë zabôczëlë, że *n.e.*, *p.n.e.* téż pòstrzédno wskôzywało ùrodzenié Christusa, bò *nasza era* to 'era pò narodzenim Christusa’]. W tëch ë jinszëch przëtrôfkach kaszëbsczi apartny òd pòlscziégò i jinëch eùropejsczich pisënków zsélô Kaszëbów na zberk eùropejsczich spòlëznów, a më bë mùszelë jic wespół z nima. We wiele tekstach miono *Europa* (czasã pisónô *Eùropa*) ë pòchòdny znankòwnik *europejsczi* są pisóné *Ojropa* ë *ojropejsczi* na mòdło niemiecczi wëmòwë. Ni ma niżódnégò cwekù, bë jesmë piselë fòneticzno na mòdło niemiecczi wëmòwë, ùsôdzającë fòneticzną pòstacëjã, Niemcë téż piszą *Europa*, tak jak jinszé cywilizowóné nôrodë. Ùwôga tikô sã téż jinëch słowów z grecczim dzélëkã *eu-* czë we westrzódkù słowa -*eu*- ò znaczenim ‘dobrze’, znankòwnikòwò ‘dobry’. We wiele tekstach jistnik *biuro* pisóny biwô *buro*; no słowò Kaszëbi wzelë z pòlaszëznë, tuwò zôs docarło z frańcësczégò *bureau*. Pisënk *buro* mòże szlachòwac za przëczasnikã *buro* òd *buri*; temù téż jem za pisanim *bióro*, zabédowónym bez E. Gòłąbka, pisënk nen szlachùje za kaszëbską wëmòwą.

Ni ma niżódny przëczënë, dlô jaczi miałobë sã wprowadzëc przëczasnik ë partiklã, a téż wiążënã *chòcô* ‘chociaż’, chtëren prôwdac mô ùdokôzanié w stôropòlsczim i strzédnopòlsczim *chocia*, ale wkaszëbiznie letczim do pòmileniô z jistnikã *chãcą* òd *chãc*; *choc* dlôte je téż lepszé, że je jednoszlabizowé. Temù téż nie jem za bédowónym bez E. Gòłąbka *chocôż*. Fòrmë tipù *papieżstwo, drëszstwo* są dôwnyma etimòlogòwima pòstacëjama, jaczé ùproscëłë sã do *papiestwo, drëstwo* ë tak bë mùszałë dzys dnia bëc pisóné.

Wiele aùtorów (z J. Trepczikã na przódkù) znankòwniczi òdprowôdné òd jistników ò témie *rz*– pisze –*rzczi* (tip *morzczi* ‘morski’). Jem za mòrfòlogòwą pòstacëją tipù *mòrsczi*, tak téż zalécô E. Gòłąbk. Przëczasniczi tipù *tam-sam, ile-tile, szãtu-pãtu* wedle mie nót bë bëło pisac z mëslëną we westrzódkù (jak je zapisóné);

b) **deklinacjô słowów**: Słowò *ostrów* je w słowiańsczich jãzëkach chłopsczégò ôrtu (*ten ostrów*), mô cwiardą témã *ostrow*–, przëmiôrã je téż zdrobniałô fòrma *ostrówek*, kaszëbsczé *ostrówk*, òdmieniwô sã wiãc *do Ostrowu, na ostrowie*, leno na Mazowszim wzął mitką témã ë białogłowsczi ôrt, a wiãc *ta ostrów, tej ostrowi, w ostrowi,* temù téż na przëmiôr je *Ostrów Mazowiecka,* ale *Ostrów Wielkopolski*. Dlôte lëché są w tekstach wiele aùtorów fòrmë: *na ostrowiu, w Ostrowiu* z mitką témą (jak na *koniu*), ale w chłopsczim ôrce. Òsoblëwą znanką kaszëbiznë je ùżiwanié kùnôszka *–e* w nominatiwie wielny lëczbë jistników chłopsczégò ë białogłowsczégò ôrtu ò témie na *–s*, *–z* (zjawiszcze pòzéwóné jakno fleksjowi kaszëbizm; wedle tegò zjawiszcza bëłë wëznacziwóné (Nitsch, Zabrocczi) grańce kaszëbiznë). Jidze ò fòrmë tipù *kłose, truse, tuze, koze, rase, nose, Kartuze* ë wiele jinszich; ne bë mùszôł pòstawic na pierszim môlu, timczasã widzã, że je jinaczi: aùtorowie lëdają kùnôszk *–ë* (To samò tikô sã lokatiwa pòjedinczi lëczbë jistnika chłopsczégò ôrtu ò témie na *–s*, *–z*: temù gôdô sã, że Kaszëba mô wszëtkò w *nosu* ë *na wozu*, a Pòlôch *w nosie* i *na wozie*);

c) Ze **słowòtwórczich fòrmów** razy czësto sztëczno zastosowóny przez J. Trepczika sufiks

–izna/–ëzna w abstrakcjowëch jistnikach, taczich jak *marksizm, liryzm, puryzm* jakno *marksëzna, lirëzna, purëzna*, òsoblëwie przërównôj jich zgrëpienié na 104 s. : *Romancëzna, bajronizna, organicëzna, apartnoskarniowizna, titanizna ë prometeizna, mediewizna, orientalëzna, znankowizna, sarmacëzna* ë zarô dali na pòstãpny stronie: *mesjanizna, profecëzna, misticëzna, preromancëzna*, co wicy wedle mie słowa na *–izna/–ëzna* bëłëbë prosto smiészné, np. *makaronizna, leninizna, prozaizna, sëlabizna, kubizna* (hòmònimòwé z nôzwëską *Kubizna), deizna, ateizna, sofizna, magizna, tragizna, demagogizna, katechizna* [tuwò J. Trepczik bédëje za niemiecczim *Katechismus* słowò *katézmus*, nie czëjącë ti sami szktukturë)*, idealizna, imperializna, lojalizna, moralizna, naturalizna, fatalizna, dualizna.*

W tekstach są przëtrôfczi słowów na *–izm*: np. kòle F. Marszałkòwsczégò na 111 s. : *artizm*, A. Labùdë: *socëjalizm* (166 s. ò Piłsudsczim). Tuwò zôs Kaszëbi bë mùszelë jic szlachã eùropejsczi kùlturë ë wzyc za grecczim jãzëkã: *–ismos*, w łacëznie *–ismus* sufiks *–izm*, je òn téż w niemiecczim jãzëkù *–ismus*, anielsczim *–ism*, frańcësczim *–isme*, jitalsczim i szpańsczim *–ismo* ë jistno w jinszich jãzëkach cywilizowónëch nôrodów Eùropë, na przëmiôr 4 słowa: grecczé *hēroismos*, łacyńsczé *heroismus,* niemiecczé *Heroismus,* anielsczé *heroism,* frańcësczé *hérosisme,* jitalsczé i szpańsczé *eroismo*; *erotyzm,* niemiecczé *Erotismus,* anielsczé *erotism,* frańcësczé *érotisme,* jitalsczé ë szpańsczé *erotismo*; *komunizm*, niemiecczé *Kommunismus,* anielsczé *communism*, frańcësczé *communisme,* jitalsczé ë szpańsczé *comunismo*; *romantyzm*, niemiecczé *Romantismus,* anielsczé *romanticism,* frańcësczé *romantisme*, jitalsczé i szpańsczé *romanticismo* ëtd. Procëm przërostkòwi *–izna/–ëzna* w abstrakcjowi fùnkcje gôdô téż – kòl jegò midzënôrodnégò charakteru – wielefùnkcjowòsc negò fòrmańtu w kaszëbiznie, a pòlisemiô w jãzëkù je wiedno niechcónym zjawiszczã. Mòżna tedë pòdrechòwac: wszëtczé nôrodë (przënômni) Eùropë mają za grecczim mòdłã ùsadzoné, czë téż z greczëznë abò łacëznë wzãté sztrukturë tipù *heroizm* (z gwësnyma dlô tëch jãzëków fleksjowima kùnôszkama), a Kaszëbi wedle bédënkù J. Trepczika, welech a bezkriticzno wëzwëskiwónégò bez wiele epigónów ë nôstãpców Trepczika, mielëbë miec fòrmacje tipù *heroizna* przëbôcziwającé pòzwë miãsów tipù *celëczëzna, baranizna* i to temù blós, że słowa tipù *heroizm* są w pòlaszëznie. *Budzta spiącëch*! – mòżna òdrzec titlã dramë ks. B. Zëchtë. We wiele tekstach je widzec fòrmã *mieszkeńc* miast bëlny *mieszkańc*, ni mô òna niżódnégò mòrfòlogòwégò cwekù, je sztëczną starą ò to, bë zjinaczëc słowò òd pòlsczi pòstacëje *mieszkaniec*, òdprowôdny òd particypium *mieszkany*. Wszëtczé ne zjawiszcza wëpisëjã w pòdónëch tekstach, ë proszã ò jich pòprawienié. Na *stowarzyszenie* niechtërny aùtorowie gôdają *stowôr* (np. 131 s.) – lëchi to neòlogizm. Tak samò sztëczno òstało stwòrzoné bez J. Trepczika słowò *stolaté*, wëzwëskóné bez wiele aùtorów, z jaczim jednakò mają jiwer w deklinacje, jô bëm bédëwôł fòrmã *stalecé*, jaczémù blëżi je do pòlsczégò ‘stulecie’, prostszé je w deklinacje: *stalecégò, w stalecym* ë blëżi mù do ùżiwónégò (ùdałégò) zrostowi *stalata* ‘długi okres’.

d) Apartną problemą są fòrmë mión ë nôzwësków aùtorów, chtërnëch tekstë sã dôwô abò na jaczich sã pòwòłiwô. Òglowò stosëje sã: nôzwëskò w genetiwie wielny lëczbë + miono, òsoblëwie w nôzwëskach na *–ski* ë rozszérzoné fòrmańtë, np. *Bòrzëszkòwsczich Józef*, dôwô sã téż fòrmë taczé jak *Labudów Aleksander, Sampów Jerzi* w mëszlenim, że to téż genetiw wielny lëczbë, czedë geneticzno są to dosebné znankòwniczi òd nôzwësków *Labuda, Samp*. Je to jeden z ôrtów pòzéwaniô lëdzy na Kaszëbach, ale kòl niegò stosëje sã atribùtë taczé jak *Stôri Kowalsczi* (na òjca) : *Młodi Kòwalsczi* (na syna). W nôzwëskach zakùńczonëch na samòzwãk i spółzwãk patronimòwé fòrmë na *–owic/-ewic*, skródzoné do pòstacëje *–óc, – éc* taczé jak *Bréskóc* (òd nôzwëska *Breska*) *Adam* abò *syn* czë *córka*; *Brézéc* (òd nôzwëska *Bréza*) *Jósk* abò *Marta* abò *syn* czë *córka*. Spòsobów wiãc je wiele. A co bë mùszało bëc normą?

Jeżlë jidze ò miona, taczé mùsz stosowac fòrmë, jaczich ùżiwelë nieżëjący aùtorowie; w przëtrôfkù żëjącëch aùtorów, taczich fòrmów, jaczima pòdpiselë swòje dokazë. W nôzwëskach: w przëtrôfkù nieżëjącëch aùtorów, taczi pòstacëje, jaczi ùżiwelë za żëcégò; w przëtrôfkù żëjącëch lëdzy, jak pòdpisowelë swòje dokazë. Norma mùsza bë tu bëc takô: pierszé miono, pòtemù nôzwëskò, jak je kòle wszëtczich eùropejsczich nôrodów z wëjimkã Finów, Madżarów ë Estónów, dze nôprzód je nôzwëskò pòtemù miono (ale je to apartné nôrodné ë jãzëkòwé karno, tzw. ùgrofińsczé). Ni mòżna zmieniwac aùtoróm mión i nôzwësków, czegò bëlnym przëtrôfkã je *Jan Paul II* (64 – 65 s.) (złoslëwò mógł bë chto rzec: czemù nié *Hans*

Paul II?), *Mickiewiczów Adam, Janionów Marëjô* (19 s.), tu pòstacëjô *Marëjô* ni mòże bë dopùszczonô, bò przënôlégô òna mionu Matczi Bòżi, je ë *Flori* (ò Cenôwie).

Ò jinszich problemach mdze przë jinszi leżnoscë.

Róza Wòszôk-Slëwa

Ò jãzëkòwi normie nié blós w pòlsczim jãzëkù

Jãzëkòwô norma to „(…) zbiér tëch elemeńtów jãzëkòwi systemë, a wiãc bòkadnosc słowów, jich fòrmów ë sparłãczeniów, a téż spisënk spòsobów twòrzeniô, łączeniô, wëmawianiô ë zapisowaniô wszelejaczich jãzëkòwëch strzodków, jaczé są w gwësnym cządze ùznóné przez jakąs spòlëznã (nôczãscy bez całą spòlëznã, a przede wszëtczim bez ji ùczałëch przedstôwców) za mòdłowé, bëlné abò co nômni dopùszczalné. Ùżëcé jãzëkòwi normë nie wëstôwiô aùtora tekstu na wëmówkã, że gôdô (pisze) lëchò, z felama, nié tak, jak je to przëjãté.”[1]

W dzysdniowim pòlsczim jãzëkù są dwie normë. Są to: *mòdłowô norma* ë *ùżitkòwô norma.*

Mòdłową normã stosëją òsoblëwie ùczałi lëdze[2], jaczi są swiądny gramaticznëch ë semanticznëch (znaczeniowëch) reglów pòlsczégò jãzëka. Elemeńtë jãzëka ë wëpòwiescë w mòdłowi normie mùszą bëc zgódné z jãzëkòwim zwëkã przekòzywónym bez pòkòlenia, òsoblëwie w spòlëznie tzw. stôri jinteligencje (kriterium kùlturowégò aùtoritetu), historią jãzëka, gramaticznyma ë semanticznyma reglama pòlsczégò jãzëka, a téż dzysdniowima rozwijowima teńdencjama, jaczé w ni mòżna pòdezdrzec. Np. w pòlsczi òrtografie òbòwiązëją szterë regle:

1. **fòneticznô**, piszemë tak, jak gôdómë, temù téż graficzny znak namieniony je jednémù zwãkòwi (*woda*, *noga*, *oko*, *koza*);
2. **mòrfòlogòwô**, bez zdrzeniégò na artikùlacjowé zeszlachòwania

---

[1] Prz. *Wielki słownik poprawnej polszczyzny* PWN, red. A. Markowski, Warszawa 2006.

[2] Wd. prof. A. Markowsczégò, są to lëdze, chtërny òglową pòlaszëznã wënieslë z dodomù ë mają wësztôłcenié wiksze jak strzédnié, a jãzëk je téż dlô nich wôrtnoscą samą w se.

czë ùproszczenia, ùznôwómë bùdowã słowa, np. prefiksë w deriwatach (***od****czekać*, ***pod****ciąć*, ***roz****stawać się*);

3. **historëcznô**, tikô sã pisënkù niewëmieniowëch *rz*, *ó* ë *h*, zrzeszonô z historicznyma procesama rozwiju jãzëka (*góra, córka, skóra, rzeka, chrzest, jarzmo, higiena, haczyk*);

4. **ùmòwnô**, jinaczi **kònwencjonalnô**, òdnôszô sã do òrtografòwëch ùstalënków, jaczé nie nalazłë ùdokôzaniô w trzech wëżi òbgôdónëch reglach (pisënk wiôlgą lëtrą òsobòwëch, môlowëch pòzwów, pisënk *nie* ze wszelejaczima dzélama mòwë, a téż przëmionowëch wësłowieniów ë jin.); ùmòwné normë w pòlsczim jãzëkù ùgòdzywô Radzëzna Pòlscczégò Jãzëka, w kaszëbsczim jãzëkù – pòwòłónô 26 zélnika 2006 r. Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka w jaczi są: Witôłd Bòbrowsczi (prowôdnik), Édward Bréza, Mark Cëbùlsczi, Róman Drzéżdżón, Stanisłôw Geppert, Eùgeniusz Gòłąbk, Wanda Lew-Czedrowskô, Hana Makùrôt, Duszan Pazdzersczi, Danuta Pioch, Eùgeniusz Prëczkòwczi, Karól Rhode, Jan Walkùsz, Róza Wòszôk-Slëwa.

Mòdłowi normë nót je sã trzëmac w òficjalnëch kòńtaktach ë ôrtach wëpòwiesców (ksãża, aktorzë, gazétnicë, nôùkòwcowie, jinszi ùczałi, szkólny). Mùszi bëc òna téż ùczonô w szkòłach.

W mòdłowi normie fùnksnérëje w òbrëmienim wëmòwë preparoksytoniczny przëzwãk, chtëren pôdô na 3. szlabizã òd kùńca w słowach tipù *peda****go****gika*, *polo****ni****styka*, *mate****ma****tyka*; w òbrëmienim fleksje (deklinacje) A. pl. *kąkol, ropień*; w òbrëmienim syńtaksë rząd niechtërnëch czasników, np. *zrobić* ***kleks***, ùżiwanié grëpòwëch wielników w sparłãczenim z pòzwama niedorosłëch jistotów ë niechtërnyma jistnikama z karna pluralia tantum, np. ***pięcioro*** *kociąt*, ***dwoje*** *drzwi*; w òbrëmienim leksyczi, np. *grać w* ***koszykówkę***, *referentka* ‘białka wëgłasziwającô referat’, *wazelina* ‘kòsmeticznô zalba’ i jin.

Ùżitkòwô norma tikô sã karna jãzëkòwëch strzodków ùżiwónëch w zwëczajnëch kòntaktach. Tuwò dôwô sã bôczënk na jich stãpień spòpùlarizowaniô, brëkòwnosc ë kòmùnikacjową spòsobnosc (np. ekònomicznosc, prostotã, wëraznotã). Wëapartniwô sã *codniową òglową normã* (drżéń ùżitkòwi normë, tipicznô dlô niefòrmalnëch tekstów, na niewëszpecjalizowóné témë, pòwstôwającé w sytuacjach midzë dobrze znającyma sã brëkòwnikama codniowégò jãzëka), *codniową regionalną normã* (regionalëznë, jaczich ni ma w mòdłowi normie, np. *przyszedł **wujciu Kaziu***), *profesjonalną normã* (tu: elemeńtë jãzëka w tekstach nôùkòwi, techniczny, kancelarny pismieniznë, przëzwòlóné w gwësny spòlëznie, ale mdącé niżi mòdłowi normë, np. *badania na coś, badania na cholesterol*).

W òbrëmienim wëmòwë na niwiznie ùżitkòwi normë mòżna ùżëwac przëzwãkù na przedslédną szlabizã (paroksytoniczny przëzwãk) wnetka we wszëtczich słowach ë jich fòrmach (*pedago**gi**ka, polonis**ty**ka matema**ty**ka*); w òbrëmienim fleksje A. pl. *kąkola*, *ropnia*; w òbrëmienim syńtaksë rząd niechtërnëch czasników, np. *zrobić **kleksa***, ùżiwanié przédnëch wielników w sparłãczenim z pòzwama niedorosłëch jistotów ë gwësnyma jistnikama z karna pluralia tantum, np. ***sześć** prosiąt*; w òbrëmienim leksyczi, np. *grać w **kosza***, *referentka* ‘ùrzãdniczka prowadzącô sprawë jaczégòs dzélu’ *wazelina* 1. ‘ùprzikrzoné pòdlizywanié sã kòmùs’, 2. ‘człowiek, jaczi tak robi’ ë jin.

Jak je widzec, norma òglowégò jãzëka mô dwaôrtny charakter (mòdłowô norma ë ùżitkòwô norma). To czësto nie likwidëje lëchëch elemeńtów w jãzëkù.

Wëapartnianié niwiznë ùżitkòwi normë zakłôdô prawie jistnienié fòrmów niżi ny niwiznë, a wiãc nienormatiwnëch elemeńtów (np. fòneticzné dialektiznë tipù *lyst, mogie, poczeba*).

Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji, chtërna dzejô kòle Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka w jaczi są: prof. É. Bréza (prowôdnik), dr M. Cëbùlsczi, dr D. Pazdzersczi i dr R. Wòszôk-Slëwa òd wicy jak rokù rozsądzywô wątplëwòscë zrzeszoné z kaszëbską jãzëkòwą normą. Brzadã tëch dzejaniów je 7 Ùchwôlënków Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, tikającëch sã gwësnëch dzélów kaszëbsczégò jãzëka. Nót je tuwò chronologiczno wëmienic: Ùchwôlënk Nr 1/RKJ/06 z dnia 17-11-2006 r. w sprawie kaszëbsczi pòzwë Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka ë ji Kòmisjów, Ùchwôlënk Nr 2/RKJ/07 z dnia 21-06-2007 r. w sprawie kaszëbsczégò szëkù słowów, Ùchwôlënk Nr 3/RKJ/07 z dnia 21-06-2007 r. w sprawie kùnôszków tipù *-cjô* || *-cëjô*, *-fiô* || *-fijô* w słowach cëzégò pòchôdaniô, Ùchwôlënk Nr 4/RKJ/07 z dnia 26-06-2007 r. w sprawie słowiznë tikający sã teòrie lëteraturë brëkòwóny bez szkòłë, a téż Ùchwôlënk Nr 5/RKJ/2007 z dnia 26-06-2007 r. w sprawie mediowi słowiznë tikający sã pòzwów miesący, dniów, czãdów rokù, strón swiata ë czasu, Ùchwôlënk NR 6/RKJ/07 z dnia 7-12-2007 r. w sprawie niechtërnëch geògrafnëch pòzwów, a téż niejasnëch wërazowëch fòrmów w materiałach dlô słëchińców kùrsów kaszëbsczégò jãzëka òrganizowónëch bez Akademiã Warkòwégò Sztôłceniô; Ùchwôlënk NR 7/RKJ/07 z dnia 7-12-2007 r. w sprawie alternacje ó:o, rësznégò *e,* labializacje, jotacje, wëstãpòwaniégò *ë* pò slédnojãzëkòwëch, lëpnëch ë mitczich spółzwãkach, pòbòcznosców *-i* || *-e* w niechtërnëch przipadkach białogłowsczich jistników cëzégò pòchôdaniô.

Z wëżi pòdónëch Ùchwôlënków widzec je, że Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji w swòjëch rozsądzënkach mô starã pògòdzëc rozwij, historiã jãzëka z ùzusã. Ùzus je na pierszim môlu leno w apartnëch sytuacjach, czedë nen wërazno je procëm rozwijowi. Tak stało sã np. w przëtrôfkù pòzwë miesąca *gromicznik* ‘luty’ czë reglë tikający sã kùnôszków ôrtu *-cjô* || *-cëjô*, *-fiô* || *-fijô* w słowach cëzégò pòchôdaniô, dze na pierszim placu nalazłë sã krótszé fòrmë, czãszczi ùżiwóné bez kaszëbską spòlëznã. Ale ju szëk słowów, procëm ùzusowi, òstôł zgódny z wielelatnym zwëkã, tzn. atribùt || atribùtë plus jistnik, na przëmiôr pòl. *Zrzeszenie Kaszubsko–Pomorskie*, kasz. *Kaszëbskò–Pòmòrsczé Zrzeszenié*, pòl. *Rada Języka Kaszubskiego*, kasz. *Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka*, pòl. *Komisja Medialno– Administracyjna*, kasz. *Mediowò–Ùrzãdowô Kòmisëjô* i jin.

Tak Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji, jak téż Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka nie ùkriwają, że wikszosc Ùchwôlënków rodzëła sã ë rodzy z wiôldżim trudã. Baro czãsto do głosu dochôdają dwa spiérającé sã karna: jãzëkòwëch tradicjonalistów, w wikszoscë jãzëkòznajarzów, jaczim nie je cëzô historiô kaszëbsczégò jãzëka ë jegò rozwiju òbez stalata ë liberalistów, òsoblëwie kaszëbsczich dzejarzów ë pisôrzów, jaczi widzą normã kaszëbsczégò jãzëka w tim, co je dzys dnia, a wiãc czãsto ne baro spòlaszałé, nie znającëch prawów rządzącëch rozwijã kaszëbiznë ë temù nie widzącëch wiôldżégò brëkùnkù òdwòłiwaniô sã do diachronie.

Mëslã, że wprowadzenié, szlachã np. pòlsczégò jãzëka, dwùch normów, mòdłowi ë ùżitkòwi, mògłobë pògòdzëc ne dwa spiérającé sã karna. Mòdłowô norma, w chtërny widzec bëłobë namienianié do historie kaszëbsczégò jãzëka, widzónô bëłabë w òficjalnëch kòńtaktach ë zortach wëpòwiescy; ùżiwelëbë jã ksãża, aktorzë, gazétnicë, nôùkòwcowie, jinszi ùczałi, szkólny. Ùczonô bë bëła òna w szkòłach, brëkòwónô w ùczbòwnikach. A ùżitkòwô norma brëkòwónô bëłabë w zwëczajnëch kòńtaktach, to je w codniowim jãzëkù.

Mòże bëłobë wôrt w pòstãpny kadencje Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka egzekwòwac taką dwaôrtnosc kaszëbsczi jãzëkòwi normë?

Dušan-Vladislav Paždjerski

„Kaszëbsczi słowôrz normatiwny” Eùgeniusza Gòłąbka – metodologòwi warstat[1]

Słowôrz, ò jaczim je gôdka, je pijonérsczim dokazã w kaszëbsczi leksykògrafie, temù że pierszi rôz mô starã mòżlëwie nôszerzi òpisac pòchwatë kaszëbsczégò jãzëka, blós dzãka kaszëbsczémù jãzëkòwémù nôrzãdowi. Gôdóm „mô starã”, bò mëslã, że jednakò nie òsygô negò célu, abò nie je to fùlnô robòta, co bãdã miôł starã wëwidnic.

Ò problemie zasadnoscë wëbiéru słowów hasłowégò nôrzãda (wedle zapòwiadóny w titlu słowarza „normatiwnoscë”), ò charakterze „normë”, chtërną bédëje aùtór i ji pòprawnoscë pisze H. Makùrôt w swòji recenzje *Eugeniusz Gòłąbk, Kaszëbsczi słowôrz normatiwny. Recenzëjô* (Projekt Rastko-Kaszëbë: http://rastko.net/rastko-ka/content/view/247/1/). Nôwicy wëtknieniów aùtorka mô na niedostateczné zaangażowanié aùtora słowarza w bëlné dopasowanié leksyczi, na czãsté òdstąpienia òd òglowò przëjãtégò kaszëbsczégò pisënkù, na fakt, że bëlno nie òpisëje jasny kòncepcje swòji „normatiwnoscë” (aùtór nie dôwô przedmòwë, w jaczi mòżebno mógłbë òn wëwidnic swòje ùdbë, wiãc brëkòwnikòwi òstôwô ji definiowanié na spòdlim samégò zestawkù słowarza), że pòchwôt „normatiwnoscë” ùżiwô w lëchim rozmienim ë z chãcą, bë narzëcëc gwôsné wëzdrzenié na normã, jaczé czãsto jinaczi sã òd ti, przëjãti bez nôùkã.

Eùgeniusz Gòłąbk je aùtorã czile wôżnëch kaszëbsczich pùblikacjów, w jaczich przedstôwiô swòje widzenié normë kaszëbsczégò jãzëka (wicy ò E.G. we wspòmniónym wëżi referace): *Rozmówki polsko-kaszubskie* (Gdiniô, 1992), *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù* (Gduńsk, 1997); je òn téż aùtorã przełożënkù Nowégò (*Swiãté pismiona Nowégo Testamentu*. wëd. 3, Gduńsk-Pelplëno, 1982, 1993) ë Stôrégò Testamentu (*Knéga psalmów*, Gduńsk, 1999), w chtërnëch pòstrzédno prezeńtëje swój pòzdrzatk na kaszëbską normã.

---

[1] Oficyna Czec, Gdańsk 2005, 683 s.

Słowôrz Gòłąbka je wiôldżim pòkrokã w historie kaszëbsczi leksykògrafie. Donëchczasné słowarzë, zaczinającë òd Preissa, przez Hilferdinga, wspòmniónégò ju Ramùłta, Lorentza, jaż do tëch nowszich Trepczika ë Labùdë, że wëmieniã leno ne nôwôżniészé, definiowałë kaszëbsczi jãzëk przede wszëtczim na przëmiôrze do jaczégòs jinszégò jãzëka (rusczégò, pòlsczégò czë niemiecczégò), temù téż bëłë to dwajãzëkòwé słowarze. Wëjimkã je Cenôwa, òjc kaszëbisticzi ë òglowò kaszëbsczi nôùczi, a téż kaszëbsczi tribùn, jaczi w pierszi pòłowie XIX stalatégò jakno pierszi w historie pisôł swòje dokazë w całoscë pò kaszëbskù, chòc jegò leksykògrafòwé zbiérë òstałë leno w rãkòpisach i biwałë włącziwóné do słowarzów jinëch aùtorów. Gòłąbk mô starã zrobic pierszi pòwôżniészi krok w normòwanim kaszëbsczi leksyczi dzãka jednojãzëkòwémù słowarzowi strzédny wiôlgòscë.

Jedną z przédnëch problemów (a tim samim ë felów) słowarza je felënk chòc krótczi przedmòwë (ò tim téż H. Makùrôt we wspòmniónym dokazu), jakô bë wëwidniła wielné wątplëwòscë zrzeszoné z òrganizacją hasłów, jejich nawzôjnym stosënkã, stosënkã samégò aùtora do sprawów kaszëbsczégò jãzëka, z jaczima je problema (òrtografòwé, mòrfòlogòwé ë dialektalné wątplëwòsce). Aùtór miast przedmòwë bédëje „òbjasnienia” (*Òbjasnienia pòrządkòwé*, 5-7 s.), w jaczich, w trzech rubriczkach namienionëch akceńtowi, deklinacje słowów ë jich znaczenimù (*Akcent. Òdmiana słów. Znaczenié słów*, wszëtkò na 5 s.), w blëskò òsmë réżkach wëwidniô wszëtkò, co wedle niegò je brëkòwné wògranizacje słowarza i jegò hasłów. W zdanim namienionym przëzwãkòwi ùdzelô drëgòrégòwëch jinfòrmacjów, tikającëch sã sytuacje, czedë przëzwãkù ni ma w môlu, w chtërnym mòżna sã gò spòdzewac (jaczi to môl, z ùwôgów aùtora nie wëchôdô) ë wnenczas je to òsóbno òznaczoné w klamrze za hasłowim słowã. Równak dali nie je wiedzec, jaczi je nen przëzwãk (òkróm negò, że je gôdka ò tim, że wiedno pôdô na tã samą szlabizã we wszëtczich deklinacjach: „we wszëtczich przëkładach òdmianë pôdô na jednã tã jistną szlabizã”), wiãc òstôwiô sã to rëchlészi wiédzë brëkòwnika. Ò deklinacje słowów aùtór dôwô wiadło, że òstała pòdónô (z czim sã zgôdzajã, bò deklinacjô jistników, chtërna w kaszëbsczim jãzëkù je wôżną problemą, je w òbrëmienim hasła òbgôdiwónégò słowarza szerok zaprezeńtowónô ë, wedle mie, zajimô plac, jaczi bë mùszôł bëc dóny na przikładë zdaniów, jaczé kòżden słowôrz negò ôrtu colemało mô), ale nick nie gôdô ò tim, że tikô sã òna leno jistników, a czasniczi ë jinszé słowa, jaczé sã òdmieniwô, nie òstałë tak samò zdefiniowóné. Ë, na kùńcu ùwôdżi aùtora je wiadło, że nie dôwô słowów „jaczich znaczenié je czësto jasné, w ògle znóné”, co sprôwiô, że słowôrz stôwô sã baro òsoblëwi ë stôwiô wszëtczich brëkòwników w sytuacje, w jaczi aùtór je dlô nich òstatecznym aùtoritetã, chtëren gôdô, jaczé słowa są dlô nich „czësto jasné, w ògle znóné”, je baro rzôdką metodą w ùsôdzanim słowarzów, jaczé zmiérzają do normòwaniô jaczégòs jãzëka.

Jak je widzec z wëżi òpisóny krótczi analize, w słowarzu felëje spòdlecznëch normatiwnëch nôrzãdów, przënômi w tëch dzélach, jaczé wikszosc słowarzów negò ôrtu mô (zdefiniowanié przëzwãkù, deklinacje słowów, òrtografòwi normë), nie gôdającë ju ò tim, że brëkòwnô bëłabë chòc krótkô przedmòwa namienionô spòdlecznym gramaticznym reglóm kaszëbsczégò jãzëka, przede wszëtczim temù, że taczich pùblikacjów je baro mało, a pòtemù, że kaszëbsczi jãzëk nie je za baro znóny, wiãc mùszi wëzwëskac kòżdą leżnosc, bë przedstawic spòdleczné elemeńtë normë. Tim barżi, że sóm aùtór robi to w czile rëchlészich pùblikacjach: w *Rozmówkach polsko-kaszubskich* dôwô

Podstawowe wiadomości z gramatyki języka kaszubskiego (276-291 s.) aùtorstwa Mareka Cëbùlsczégò, a *Wskôzë* tak pò prôwdze są òsoblëwim òrtografòwò-gramaticzno-normatiwnym ùczbòwnikã. Taczé nôrzãda bédëje np. wspòmnióny ju *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Ramùłta, chtëren, chòc wëdóny w XIX stalatim, je téż dzysô (znowioné wëdanié w nowim òrtografòwim òbleczënkù z 2003 rokù) jednym z nôwikszich ë nôbarżi kòmpeteńtnëch leksykògrafòwëch zdrzódłów kaszëbsczégò jãzëka.

Dali aùtór pòswiãcywô dwie stronë (5-6) skrócënkóm, jaczé wëstãpiwają tu w nôrozmajitszich zortach, tak ne techniczné (np. „a." abò „czasn." – czasnik, „itd." – ë tak dali i jinszich), jak ë ne, chtërné pòzwac mòżemë terminologòwima (np: „bibl." – biblijny, „chem." – chemiczny, „dzec." – dziecięcy itd.), ale nie są òne systematno ùżiwóné, np. aùtór baro rzôdkò òznacziwô ôrt słowa, jaczé pòdôwô jakò hasłowé słowò (wzérôj np. *aba, abażur, Abel, abò* ëtd.), zôs wiele z nich felëje, np. skrócënczi brëkòwóné do òznacziwaniô roscënów ë zwierzãtów (np. hasła: *cziżik, dana, òlsza, rek* ëtd.). Wątplëwé są téż skrócënczi, chtërné aùtór òpisëje jakno: „wskazëjącé pòchòdzenié słowa abò komentarza", chtërné to, w swòji wielerakòscë òznacziwają téż aùtorów klasycznëch lëteracczich dokazów („JD" – Jan Drzéżdżón, „JP" – Stanisłôw Pestka (Jan Zbrzica), „MA" – Aleksander Majkòwsczi ëtd.), ùczałëch dokazów („HF" – Aleksander Hilferding, „CE" – Florión Cenôwa), lëteraturã, jakô tikô sã kònkretnëch aùtorów („LA" – *Słownik polsko – kaszubski* Labùdë, „LZ" – *Gramatyka pomorska* Lorentza, „SY" – *Słownik gwar kaszubskich* Zëchtë) ë dzysdniowëch kaszëbsczich dzejarzów („PR" – Eùgeniusz Prëczkòwsczi, gazétnik, „PS" – Paùel Szczëpta, gazétnik, „TF" – Tomôsz Fópka, kòmpòzytora), a téż samégò aùtora („EG"). Jednakò nie je wiedzec, co òne tak pò prôwdze òznacziwają w òbrëmienim hasła: czë fakt, że w cytowónym dokazu kònkretnégò aùtora pòchwôt pòkazëje sã pierszi rôz, czë pòjedinczi aùtorowie wprowôdzają je pierszi rôz do lëteraturë (jaczi?), czë téż, w przëtrôfkù tëch żëjącëch, aùtór słowarza ùczuł je òd nich pierszi rôz, czë dóny aùtór pierszi rôz je òpisëje, chòc ùżiwóné bëłë ju rëchli, ëtd. Jakno przikłôd wëbrôł jem hasło *adres*, przed chtërnégò synomimã „adresa” aùtór dôwô „TR” (*Słownik polsko-kaszubski* „i jiné dokazë” Trepczika), co, mést, mùszało bë znaczëc, że J. Trepczik pierszi rôz nen pòchwôt òpisëje (w jegò słowarzu nalezc mòżemë, że do pòlsczégò słowa **adres** pasowné je kaszëbsczé słowò „adresa”), chòc hasło **adresa** je w słowarzu Ramùłta, wëdónym wnetka sto lat rëchli.

Leksykògrafòwëch niedokładnosców słowarza je dosc wiele, ale bãdã miôł starã przedstawic ne nôwôżniészé. 1. W rozróżnienim òd słowarzów aùtorstwa (abò w redakcje) ùznónëch aùtoritetów òd kaszëbòlogòwi leksykògrafie (np. nônowszé wëdanié *Słownika* Ramùłta, w dzysdniowi jãzëkòwi redakcje J. Trédra), Gòłąbk nie wprowôdzô w pòrządkù słowów rozgreńczeniégò midzë kaszëbsczim **o** ë **ò**, np.: **och!** ë **òchãda, òpòka** i **opona** stôwiô jedno za drëdżim (bôczënk: kaszëbsczé **o** ë **ò** [czët. o i ue] są wariantama negò samégò samòzwãkù, ale ni mògą bëc w tim samim môlu w słowach kaszëbsczégò jãzëka. Hewòtno **o** nigdë (w tipicznëch kaszëbsczich słowach) nie je na zôczątkù słowa ë za spółzwãkama **p**, **b**, **m**, **w**, **f**, **k**, **g**, **ch**, ale wedle mie, aùtór mùszôł bë to wëdolmaczëc. Takô pòsobica słowów je dosc niejasnô, a na problema w kaszëbsczim jãzëkù nie òsta, tak mie sã wëdôwô, jesz do kùńca wëwidnionô, wiãc aùtór miôł szansã jã ùnormòwac). 2. Aùtór czãsto w òbrëmienim hasła cytëje leno przikładë zrzeszoné z deklinacją słowów (jistników), ale nie dôwô niżódnëch abò leno pòlsczé wëwidnienia pòchwatu (np: **bardówka** ‘[nié: brodówka; akc: bar-] (stkasz.)’, dali przikładë deklinacje: ‘ti bardówczi, z tą bardówką; te bardówczi, tëch bardówk // -ków, z tima bardówkama’ ë to całé hasło; **brzôd** ‘[nié: te brzadë] – pol. owoc]’, dali przikładë deklinacje, ëtd.), mòże zgódno z ùdbą aùtora, że, wedle niegò „pòwszechno znónëch” pòchwatów ë znaczeniów nie je nót wëwidniac. 3. Baro chaòticzno w òbrëmienim hasłów pòdôwónô je deklinacjô słowów. Niejasnô je ùdba, wedle jaczi aùtór je pòdôwô, a w niechtërnëch przëtrôfkach czësto jich ni ma (np. hasła: **òpłókóny**, **òpòka**, ëtd.). Mòże miast czãstégò pòwtôrzaniégò taczich samëch, abò szlachùjącëch za sobą deklinacjów, lepi bëłobë pòdac gramaticzné schemë deklinacje, a cytowac leno ne z jaczima je jiwer. 4. Rzôdczé cytowanié przikładów. Czasã jakno przikładë ùżiwaniégò hasłowëch słowów mòżna bë bëło pòtraktowac fòrmë deklinacje, jaczé pòdôwô aùtór, ale, wedle mie nôlepi bëłobë zwënégòwac sprawdzoné cytatë z kaszëbsczi lëteraturë (np. hasła bez przikładów, dze pòdónô òsta deklinacjô tipù **żëcé** z jaczim je problema). 5. W wiôldżim dzélu ni ma w òbgadiwónym słowarzu pòdóny frazeòlogie. Pòdôwónô je rzôdkò, a ni mòżna rzec, że aùtór ni mógł wëzwëskac rechlészich mòdelów, na jaczich bë mógł sã òprzéc. Nawetka jeżlë *Słownik* Ramùłta mòżna bë ùznac za przestarzałi, to ju baro dobrégò, sétmëtomòwégò słowarza Zëchtë, prôwdzëwi kòpalnie frazeòlogòwëch przikładów (B. Zëchta *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, 1-7 t., Wrocłôw, 1967-1976) nie wòlno bëło òminąc, a dali, szpecjalisticznô pùblikacjô J. Trédra (J. Tréder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*, Wejrowò, 1983) dôwô baro wiele frazeòlogòwëch przikładów, a nawetka *Słownik polsko- kaszubski* Trepczika (J. Trepczik, *Słownik polsko- kaszubski*, I (A-Ó) i II t. (P-Ż), ùczało mô òbrobioné i aneks dodóné Jerzi Tréder, Gduńsk, 1994) pòdôwô wiôlgą lëczbã jidiomów. Na przëmiôr baro czãsto ùżiwóné słowa **wòda, mòrze**, jaczim Tréder w swòjim dokazu pòswiãcywô wnetka trzë stronë (22-24), kòl Gòłąbka są òpisóné leno trzema frazeòlogòwima przikładama, a zôs np. hasło **mòtór** mô baro dłudżé zdania (6 réżków), chtërne òpisëją mòtór òd techniczny stronë (wedle mie nie je to nót). 6. Roscënë ë zwierzãta są òpisóné baro krótkò, jakno ‘ôrt roscënë’, ’ôrt zwierzãtów’ abò dzãka pòlsczémù słowù, bez pòdôwaniô łacyńsczi pòzwë, jak to je w zwëkù (np. **cziżik**, **dana**, **rek**). 7. Aùtór czasã pòdôwô dosc niejasné ùwôdżi na témã wszelejaczi wëmòwë pòjedinczich zwãków, w jaczich nigdze nie je wëwidnioné, co na wëmòwa richtich òznôczô (np. hasło **hrabia** ‘[wëm. ch-]’(?)). 8. Aùtór czãsto pòdôwô dokònóné czasniczi jakno „zesadzenia”, sóm stôwiającë swòje wëwidnienié w naprowadnikù, z ùwôgą, że „jidze ò fòrmë słowów z prefiksama” (6 s.). Wprowôdzô tim brëkòwników w kònfùzjã (np. **merkac**, **zmerkac**, **pômerkac**, **wëmerkac**). 9. Widzec je wiôlgą fascynacjã aùtora deminutiwnyma fòrmama (zdrobniałoscama), chtërné pòdôwô dlô wiele jistników, chòc nie je wiedzec, czë są to baro pòpùlarné fòrmë, aùtór nie pisze téż, że deminutiwów nót je szëkac w òbrëmienim spòdlecznégò jistnika. 10. Wëdôwô sã, że aùtór ùsôdzô hasłowé gniôzdo wedle reglë: „jistnik – deminutiwnô fòrma jistnika”, kòl negò wszëtczé ne deminutiwné fòrmë są òdsélóné do „spòdleczny”, chòc czãsto nie je wiedzec, jaczé fòrmë są czãscy ùżiwóné (np. **ticz**, **ticzka**). 11. Wëdôwô sã, że aùtór bez wielné ùwôdżi „tak samò jak w pòlsczim” (np. **ticz**), niechc brac òdpòwiedzalnoscë za definiowanié (wëwidnienié) dónégò pòchwatu. 12. Aùtór czasã traktëje słowôrz jak leksykón, cytëjącë bënë hasła krótkòznaczné pòchwatë, chtërne nie są z nim leksykalno zrzeszoné (np. **żôga** – ‘fùksszwanc’).

Ë, na kùńc, cobë sprôwdzëc, w jaczim dzélu aùtór pòdôwô nôczãstszé fòrmë kaszëbsczi leksyczi, przërównôł jem hasłowi zestôwk jegò słowarza z *Twòjim pierszim słowarzã* – napisónym dlô pòczątkùjącëch w nôùce kaszëbsczégò jãzëka (K. Kwiatkòwskô, W. Bòbrowsczi, *Twój pierszi słowôrz. Słowôrz kaszëbskò-pòlsczi*, Gduńsk, 2003), wëbiérającë z niegò słowa metodą przëtrôfkòwi próbczi: pò piãc słowów z kòżdi lëtrë, pò dwa z pòczątkù ë kùńca lëtrë ë pò jednym z westrzódka. W słowarzu Gòłąbka ni ma słowów: **abécadło** (jakno pierszi „sąsôdzë” negò słowa, czejbë bëło òno w słowarzu, stałëbë, dlôtë że są w zestawkù słowarza Gòłąbka, słowa **abażur** ë **Abel**), **cziwùt** (w blëskòscë: **cziwac**, **cziżik**), **dãpny** (w blëskòscë: **dãna, dãpòwac**), **erbòwóny** (w blëskòscë: **erbòwac**, **erbôrz**), **himn** (w blëskòscë: **hije**, **Hindenburg** (!)), **jôpsc** (**jôłczec**, **jôrchla**), **lecëdło** (**lecec**, **leczëc (sã)**), **liwk** (**liturgiczny**, **lizól**), **maszoperëjô** (**maszinowniô**, **mata**), **mùca** (**mszô**, **mùcha**), **òbzerac sã** (**obiwatel(-ka)**, **òbzérczi**, **òbzérôcz**), **òżniwinë** (**òżłodzëc sã**, **òżôk**), **serzp** (**sédem**, **serpniowi**, **serpiéń**, **serowi**), **ùcyszëc** (**ùcwardzëc**), **ùtacony** (**ùszusz**, **ùtaczac**), **wzénik** (**wzerac**, **wzéńc**), **zabaczëc** (**zababónë**, **zabaczlëwi**), **zajimny** (**zajimac sã**, **zajiscenié**), **żegnac** (**żelbeton**, **żelatina**, **żegawica**, **żelastwò**). Na pierszé wëzdrzenié je widzec, że wëbiér słowów bez aùtora je we wiôldżim dzélu wątplëwi. Niechtërne brëkòwné pòchwatë nie òstałë zapisóné, zôs do zestawkù włączoné òstałë miast nich, ne rzadzy ùżiwóné. Aùtór na nen ôrt ùrëchlił taką kritikã ùwôgą, że dobrze znónëch słowów nie zapisôł (mòżna leno rozmëszlac czemù), ale jem ti dbë, że wiele z nich równak bë mùszało sã w słowarzu nalezc (abécadło, himn, skrzidło, maszoperiô, serp ëtd.).

Wniosczi są taczé, że słowôrz mógłbë bëc ë mùszôłbë bëc òbrobiony barżi profesjonalno, że w wiôldżim dzélu niejasnô metodologiô doprowadzëła do negò, że słowôrz nie je za baro zrozmiałi dlô brëkòwnika. Aùtór, wëdôwô sã, przeznôczô słowôrz przede wszëtczim dlô wąsczégò karna brëkòwników, bò za wiele sprawów òstôwiô do rozmëszlaniô (znaczënk „znónëch” słowów, òsoblëwòsc przëzwãkù, wëmòwë, gramaticznëch fòrmów), a wiôldżi dzél materiału prezeńtëje w wiôldżim dzélu samòwòlno (np. nie wëwidniającë stosënk dialektalnëch do przëjãtëch przez aùtora lëteracczich fòrmów, spòsobù zapisaniégò, dobiéru hasłów ëtd.) Jednakò słowôrz wnôszô wiôldżi dzél materiału, pierszi rôz zdefiniowónégò bënë jednojãzëkòwégò słowôrzowégò zestawkù. Równak, òkróm negò, że je spòdlim do diskùsje w robòce nad kaszëbską jãzëkòwą normą, je téż òdwôżnym aùtorsczim krokã wprzódk w donëchczas nieòpisywóné normatiwné òbrëmienia, w jaczé leno niechtërny znajôrz kaszëbiznë miôłbë òdwôgã wlezc. Ë temù *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* je jedną z pierszich próbów negò zorta, jakô zapòwiôdô nowi czãd w badérowanim ë normòwanim kaszëbsczégò jãzëka.

dolmaczënk z serbsczégò Ewelina Chacia

Eugeniusz Pryczkowski

Język kaszubski w działalności publicznej i obrocie prawnym, a zwłaszcza w reklamie, prasie, radiu i telewizji oraz administracji

Kaszëbsczi jãzëk w prawnym òbroce, a òsoblëwie w gazétnictwie, radiu i telewizji, a téż administracji wëdôwô nama sã procesã dosc nowim. Kò na ògle mógłbë rzec, że tak je. Leno równak na ògle, bò trzeba bë ti rozeznac wszëtczé te dzedzënë apart òd se.

Czej wezniemë gazétnictwò, tej prawie w nim kaszëbsczi ùżiwóny béł nôrëchli. Pierszé tekstë Floriana Cenôwë ògłoszoné w pòłowie XIX wiekù są ùwôżóné jakno pòczątk kaszëbsczégò regionalizmù. Jegò pismiono ò titule „Skôrb kaszëbskò – słowińsczi mòwë”, a tej „Gryf” Aleksandra Majkòwsczégò, „Przyjaciel ludu kaszubskiego” redagòwóny przez Friedricha Lorentza, „Zrzesz Kaszëbskô” z dodôwkama, „Gazéta Kartëskô” z felietónama Andrisowégò Gùsta i dodôwkã „Kaszuby”, wejrowskô „Klëka’ – to są te cządniczi, chtërne do II swiatowi wòjnë stanowiłë ò kaszëbsczi rësznoce i dałë pòspòdlé pòd pòwòjnowi regionalizm.

Pò òstatny wòjnie, a tak richtich pò zawieszenim wëdôwaniégò „Zrzeszë Kaszëbsczi” w 1947 rokù, kaszëbsczégò jãzëka w mediach (czëtôj: cządnikach) nie bëło przez dłudżi czas nijak. Zmieniło sã kąsk, czej nastałë „Kaszëbë” wëdôwóné w latach 1958-62. Tam równak kaszëbsczi ùżiwóny béł leno do felietónów. Na to dozwôla cenzura, chtërna ùwôża kaszëbsczi za gwarã pòlaszëznë. Trzeba równak rzec, że redakcjô pismiona téż tak mësla. Jegò naczelny redaktor Tadeùsz Bòlduan do kùńca żëcégò ùwôżôł kaszëbsczi za gwarã pòlsczégò. Czej wnenczas w taczi spòsób bëła wëzwëskiwónô kaszëbizna, tej béł bezpiek. Problem sã zaczinôł, czej chtos miôł òdwôgã pòwiedzec, że kaszëbsczi je jãzëka. A ju czësto nie bëło do przëjãcô, czej chtos bë chcôł ùżëwac nego jãzëka szerzi niżlë do pisaniô felietónów, pòwiôstków, abò szportów, jak na przikłôd w szkòłowi ùczbie.

Wôrt przëbôczëc, jak taczé ùdbë bëłë wnenczas òdbiéróné przez tëch, co mielë wiôldżi wpłiw na jich ewentualną realizacjã. 1 séwnika 1981 rokù w „Głosie Wybrzeża" dobrze dzys znóny kaszëbsczim czëtińcóm Janusz Kowalsczi w notce ò titule „Kochać równocześnie" tak napisôł: „istnieje świadomość kaszubskiej odrębności językowej. Kaszubi mają swoją literaturę. Ale czasopismo, broszura, książka to za mało. Dla kultywowania języka i literatury kaszubskiej trzeba je wprowadzić do szkół, stworzyć klasy lub całe szkoły z kaszubskim językiem wykładowym oraz lektorat tego języka na Uniwersytecie Gdańskim." A za Riszardã Cemińsczim drëdżi rôz ùpòmniôł sã ò dëbeltné nôpisë przë drogach. Te zdania zrëszałë prôwdzëwi grzmòt. Pierszi òdezwôł sã prof. Andrzej Bùkòwsczi, chtëren w artiklach „Kaszubi w rezerwacie?", a tej „Temat kaszubski" i „Przeciw zacieraniu prawdy o Kaszubach" ògrzmòcył Kòwalsczégò, a przë leżnoscë téż òprëczkòwôł Aleksandra Labùdã i Jana Trepczika. Bùkòwsczi ùdbë Kòwalsczégò nazwôł – mòżna bë rzec baro delikatno – jakò bùten szëkù. Nôbarżi mierzëło gò nazwanié kaszëbsczégò etnolektu - jãzëkã, stąd mia sã wząc ùdba dëbeltnëch nazwów i radiowëch audicjów. Wszëtkò to bëło dlô niegò „jidzenim w rezerwat". I nawet jinszi pòzdrzatk pòlemizëjącëch z nim Wòjcechã Czedrowsczi, przëwòłónym ju Riszardã Cemińsczim i jinszich nie przekònałë Bùkòwsczégò, a redakcji téż, chtërna prawie na nim kùńcza diskùsjã. Wôrt bë bëło do ti pòlemiczi wrócëc i téż pòsobnëch diskùsjów prasowëch. Wiele z nich mòże sã wëdowiedzec ò zdrzódłach dzysdniowëch kómpleksów, jaczi dali nie pòzwòliwają rządowim i samòrządowim prominentów na szeroczé wprowadzenié kaszëbiznë w żëcé spòlëznë.

Bùten szëkù w 1981 rokù - pòdług Bùkòwsczégò - radiowé audicje stałë sã faktã w 1990 rokù. W tim samim czasu nasta téż „Rodnô Zemia” w Gduńsczi Telewizji, a pòtemù nastãpné gazétowé pòlemiczi, chtërne ju zakùńczëłë sã ùznanim jãzëkòwégò statusu kaszëbiznë. Na rzecz bëła jedną z nôwôżniészich w dzejach kaszëbsczi rësznotë pò 1989 rokù. Òna ùdepta stegnã kaszëbiznie do szerszi òbecnoscë w spòlecznym żëcym mieszkańców naszégò regionu.

Òkróm „Rodny Zemi” i radiowégò „Na bôtach i w bòrach” mómë òd przeszło rokù w Telewizji téż program „Kaszëbë”, a w Radiu Gduńsk codniową „Klëkã”. Wiôldżim pòkrokã w medialnym swiatkù kaszëbsczim stało sã Radio Kaszëbë, chtërno mô ju dosc wiôldżé znaczenié w dzele zachòwaniô rodny mòwë. Wszëtkò razã stanowi ju dosc machtné dzejanié Kaszëbów w eterze. Czej do te dodómë czãdniczi, jak „Dzennik Bôłtëcczi” z dodôwkã „Norda”, abò „Kurier Bëtowsczi”, tej doprzińdzemë do swiądë, że dzysdniowé kaszëbsczé media sztôłtëje pòkòlenié „Tatczëznë” – czãdnika, jaczé zmieniło na pòczątkù lat 90-tëch zeszłégò wiekù pòzdrzatk na kaszëbiznã, òsoblëwie kaszëbsczi pisënk. Jô bë rzekł – paradoksalnie – że to je smùtnô kònstatacjô. Temù, że pòkòlenié bëńlów z „Tatczëznë” je òstatnym, jaczé w nôtëralny spòsób przejãło rodną mòwã òd swòjëch starszich. Jak nen medialny jãzëk wëzdrzi ù młodszich mòże sã dokònac, czej sã słëchô Radia Kaszëbë. Czej gôdô Majkòwsczi tej sã słëchô dosc miło – nié leno przez wzgląd na nôzwëskò, ale ù jinszich czãsto biwô tak, że radi jem słëchac bëlniészi kaszëbiznë .

Dzys òbecnosc kaszëbsczégò jãzëka w mediach zagwësniwô ùstawa sejmòwô z dnia 29 gòdnika 1992 r. ò radiofonii i telewizji. (Dz. U. z 2004 r. Nr 253, poz. 2531, z późn. zm.). jaknoże je to baro wôżny dokùmeńt, przëtoczã jegò nôwôżniészé dlô nas wëjimczi. Je to Articzel 21, chtëren gôdô: „Publiczna radiofonia i telewizja realizuje misję publiczną, oferując, na zasadach określonych w ustawie, całemu społeczeństwu i poszczególnym jego częściom, zróżnicowane programy i inne usługi w zakresie informacji, publicystyki, kultury, rozrywki, edukacji i sportu, cechujące się pluralizmem, bezstronnością, wyważeniem i niezależnością oraz innowacyjnością, wysoką jakością i integralnością przekazu.”

Dali, pòd 1a, stoji: „Do zadań publicznej radiofonii i telewizji, wynikających z realizacji misji, o której mowa w ust. 1, należy w szczególności: uwzględnianie potrzeb mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, w tym emitowanie programów informacyjnych w językach mniejszości narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym.”

Ta ùstawa bëła i je pòspòdlim dlô bëtnoscë kaszëbsczégò w Telewizji i Radiu. Dzãka temù, òsoblëwie czwiôrti władzë, to je Telewizji, òbczas sétmënôsce lat zmienił sã baro mòcno pòzdrzatk na kaszëbsczi jãzëk w decyzyjnëch krãgach pòlsczich mediów. Na pòczątkù lat 90-tëch sromòta bëło sã òdezwac kaszëbsczim słowã nawetka w dómie telewizji. Dzys nikògò to nie razy. Mało, wiele redaktorów rozmajitëch redakcji rôd rozpòwiôdô na kaszëbsczé tematë, czãsto ùżiwô téż pòpùlarnëch słów, a pòchwôt „Do ùzdrzeniô” znaje i czãsto ùżiwô wnet kòżdi z gduńsczégò òstrzódka telewizji.

Kaszëbizna w „Rodny Zemi” i „Na Bôtach w Bòrach” ùrëchla fòrmalné zôpisë. Òna wiedno fąksnérowa i fąksnérëje w tëch programach jakno jãzëk, chtëren wiele pózni – dokładnie 6 stëcznika 2005 rokù – ògłoszony òstôł jakno jediny w Pòlsce regionalny jãzëk w ùstawie „o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym”.

To na ùstawa dopiérze precyzëje, że kaszëbsczi je jãzëkã i przez to téż fòrmalno wpisywô gò w ùstawã ò radiofoniii i telewizji, dze je mòwa prawie ò regionalnym jãzëkù. Ò tim gôdô Rozdzél 4 ùstawë pòd titułã „Język regionalny”. W artiklu 19 mómë: „1. Za język regionalny w rozumieniu ustawy, zgodnie z Europejską Kartą Języków Regionalnych lub Mniejszościowych, uważa się język, który: 1) jest tradycyjnie używany na terytorium danego państwa przez jego obywateli, którzy stanowią grupę liczebnie mniejszą od reszty ludności tego państwa; 2) różni się od oficjalnego języka tego państwa; nie obejmuje to ani dialektów oficjalnego języka państwa, ani języków migrantów. 2. Językiem regionalnym w rozumieniu ustawy jest język kaszubski. Przepisy art. 7-15 stosuje się odpowiednio, z tym że przez liczbę mieszkańców gminy, o której mowa w art. 14, należy rozumieć liczbę osób posługujących się językiem regionalnym, urzędowo ustaloną jako wynik ostatniego spisu powszechnego. Precyzëje to articzel 9, w chtërnym stoji: „Język pomocniczy może być używany jedynie w gminach, w których liczba mieszkańców gminy należących do mniejszości, której język ma być używany jako język pomocniczy, jest nie mniejsza niż 20 % ogólnej liczby mieszkańców gminy i które zostały wpisane do Urzędowego Rejestru Gmin, w których używany jest język pomocniczy „.Na Kaszëbach doticzi to leno dzesãc gmin: Stãżëca, Sëleczëno, Somònino, Serakòjce, Chmielno, Przedkòwò (te są z kartësczégò pòwiatu) i wieską gminã Pùck, Lëniô i Szemôłd z wejrowsczégò i Parchòwò z bëtowsczégò. (fele spisënkù!!!)

Cëż stoji za tim, że mòżna w tëch gminach ùżëwac pòmòcniczégò jãzëka? Kò ùżiwanié jãzëka w gôdce w administracyjnëch môlach, w pismionach, na zéńdzeniach szôłtëstwa czë Gminëch Radów, a téż na tôflach rozmajitégò ôrtu. Ta òstatnô rzecz je nama ju znónô dzél rëchli. Pierszé tôfle z dëbeltnyma pòzwama szaséjów pòjawiłë sã w Òstrzëcach w gminie Somònino. To béł rok 1997. Wnet pòtemù to samò zrobiła całô gmina Jastarniô; w Jastarni, Jurace i Kùsfeldze. Pózni bëło Miechùcëno w gminie Chmielno i Mirochòwò w gminie Kartuzë. Dëbeltné pòzwë pòjawiłë sã téż przë wjezdze na teren gminë abò pòwiatu; nôpierwi w gminie Lëniô, pòtemù w pòwiatach pùcczim i wejrowsczim, a pózni w gminach Przedkòwò i Żukòwò. Wszãdze dzejało to sã przed pòdjãcym ùstawë ò miészëznach nôrodnëch i etnicznëch, a regionalnym jãzëkù. Znaczi to, że pòdług prawa bëło to nielegalné dzejanié. Czekawé, że pò 2005 rokù nijak nie merkómë wiôldżégò pòrëchù w ti sprawie. Mòże temù, że, jak czëtómë w artiklu 15**:** **„**Koszty związane z wprowadzeniem i używaniem na obszarze gminy języka pomocniczego oraz koszty związane z wprowadzeniem dodatkowych nazw, o których mowa w art. 12 ust. 1, w języku mniejszości ponosi budżet gminy.” Zôs, jak czëtómë, kąsk niżi: „Koszty związane z wymianą tablic informacyjnych, wynikającą z ustalenia dodatkowej nazwy miejscowości lub obiektu fizjograficznego w języku mniejszości, ponosi budżet państwa.”. I wejle na ti niwie cos sã zaczãło dzôc na Kaszëbach.

Pierszi z ti mòżnoscë ùdbelë so skòrzëstac mieszkańcë wsë Szimbarch i Pòtułë w gminie Stãżëca. Na szôłtësczich zéńdzeniach wespół ùsejmikòwlë, że chcą miec òkróm pòlsczich nazwów téż kaszëbsczé. Latos, w gromicznikù, Rada Gminë Stãżëca pòdjãła tej ùchwałã, w jaczi bédëje wszëtczim wsóm w gminie wprowadzenié dëbeltnëch nazwów. Pismiona szłë do wòjewództwa, a stąd z dobrą òpinią do Minystra Bënowëch Sprôw i Administracji. Tam sprawa trafiła na kòmisją Nazw Miescowòscy i Fizjograficznëch Òbiektów, dze pò przezdrzenim prof. Jerzégò Trédra doszlë do dbë, że szósti dzél nazwów mô fele (midzë jinszima szło ò taczé wsë, jak Klëkòwô Hëta, Gòlëbié, Kamińcã Szlachetną, Wigòdã, Żuromino, i Nową Wies). Pismiono òd gminë, że piãc z szesc dzélów nazwów mdze wpisónëch òd dwùch niedzél je ju w minysterstwie, le ti terô nie wiedzą, jak przekôzac dëtczi na tôfle. Ale kò mòże to sã téż dô przedërchac, tak że pò prôwdze wëzdrzi na to, że pò zëmie w gminie Stãżëca pòjawią sã dëbeltné nazwë wsów.

Ùdbóm szimbarsczich lëdzy pòzôzdroscëlë mieszkańcë Chmielna, jaczi zbrzątwilë sã – pòd prédnictwã szôłtësa Jana Piotrowiaka – żebë zgódno z ùstawą dac dëbeltné nazwë wszëtczim dzélëkóm (òsedlëszczóm) Chmielna. Sprawa szła drawò do przódkù. Bëła roztrzãsłô dëcht głosno w mediach, a wójt rôd sã chwôlił taczima ùdbama. Minãło równak nômni półtora rokù i nick. Na mòje zapitanié dostôł jem òdpòwiésc (wczora), że, cytujã: „sprawa je dót”.

Mùszimë so równak dopòwiedzec, że òbie ùdbë wëszłë òd mieszkańców szôłtëstwów, chtërny rozmieją, że dëbeltné nazwë pòdsztrichiwają kaszëbską tożsamòsc. Wzrëszony tim kòl òsmëdzesątlatny chłop, ò nôzwëskù Czerwiónka z Szimbarchù, gôdôł mie do kamerë TVG z wiôlgą redoscą, że kaszëbsczi jãzëk terô mdze w jegò wsë kùreszcze barżi achtniony. A rządcowie i Stãżëcë, i Chmielna widzą to leno jakno turisticzną atrakcją. W Stãżëcë twórczô nôpiartosc lëdzy doprowadzy wnet bòdôj do bëlnégò kùńca, w Chmielnie autoritatiwnie rządzonym przez jednostkã, rzecz òsta ùrwónô. I pòmëslëc, że niejedny nazéwają tã wies stolëcą rodny mòwë. Trzeba rzec tu baro wirazno prôwdã, że je to mit. Prawie gmina Chmielno je dëcht procëmno nastawionô do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka w szkòłach. Leno w jedny wsë - Bòrzestowie – nen jãzëk je ùczony. Òd lat równak prokaszëbsczé ùdbë mieszkańców Bòrzestowa skùteczno nikwi wójt gminë – rodowiti Kaszëba.

Nen przikłôd pòkôzywô, jak biwô (pòdsztrichiwóm – biwô) kòniunkturalno wëzwëskiwónô kaszëbizna i ùstawë z nią zrzeszoné, chtërne są doch zwelama dlô ùżëtkù naszi rodny mòwë w pùblicznym żëcym. Téż w szkòłowi ùczbie, dze corôz czãscy stikómë sã z cëskã wójtów na zaczinanié ùczbë w szkòłach, leno temù, żebë dostac minysterialną dotacjã. To je baro niebezpieczné zjawiszcze. Niechc tuwò pòdawac tëch lëchëch przikładów, chòc znajã je. Pòwiém za to, że na szczescé są téż dobré przikładë, rozëmnégò, ewòlucyjnégò wprowôdzaniô kaszëbsczégò do szkòłów, dze dbô sã téż ò dosztôłcaniô szkólnëch. Tima gminama są zagwës Serakòjce i Żukòwò, téż Lëniô, a wierã Szemôłd.

Mòże jesz jaczés bë sã dało nalezc, ale kò za wiele to nie je na piãcdzesąt kaszëbsczich gmin. Jinszim wiôldżim problemã je to, że dërch wiédza i swiąda szkólnëch ò retanim i rozwòju kaszëbsczégò jãzëka ni mòże nadążëc za wizją dzysdniowi etnicznoscë, w tim rolë ji nôwôżniészégò wëróżnika - kaszëbsczégò jãzëka. Wcyg ni mòżemë sã dożdac, żebë lëdze, chtërny z jaczis przëczënë wprzigają sã w kaszëbską rësznotã, wiedno i wszãdze bëlë przëstojnikama swòji mòwë, zaswiôdczelë ò ji wôrtnoce. I nie gôdóm tu bënômni ò przipadkòwëch òsobach, ale ò dosc znónëch, nawetka dobiwcach kaszëbsczégò diktanda, chtërny ùczą kaszëbsczégò jãzëka... colemało blós pò pòlskù. To je przikré, że w krãgach dëcht kaszëbsczich, ale pòza swòją nôblëższą òbéńdą, pòtrafią gadac ò Kaszëbach i kòniecznoscë ùczeniô kaszëbsczégò, zôs pòza tima krãgama zdrzucają ze se tã skórã i stôwają sã prôwdzëwi. Czãsto są niewòlnikama niedaleczi ùszłotë, czej głosno i dërno bëlë procëm kaszëbiznie. Lëdze w swòjim òkòlim to pamiãtają, temù dzys czãżkò je tim szkólnym, wójtóm, bùrméstróm, ùrzãdownikóm, etc., przestawic mëszlenié i stac sã ùtczëwima przëstojnikama kaszëbiznë.

Jeżlë rzetelno mëslimë ò zachòwanim i rozwòju rodny mòwë mùszimë jic z nią baro szerok i to z bëlną – prôwdzëwą rodną mòwą, nié jaczims sztëcznym jãzëkã. Pòkraczné fòrmë, jaczich nigdë nie bëło w kaszëbsczim jãzëkù, blós mierzą Kaszëbów i leno jesz barżi zrôżają jich do ùżiwaniô kaszëbsczégò. Paradoksalnie taczé „retanié”, je pòbijanim gòzdza do zarka. Mùszimë wtopic sã w tradicjã jãzëka, téż tã wëtwòrzoną przez media w òstatnëch sédmënôsce latach. To je czerënk sprawdzony i achtniony przez teleòbzérników i słëchińców. Òd nas – w jaczims dzélu téż òd naszi Radë – zanôlégô czë më ten zaczãti pò 1989 rokù proces piãkno wesprzemë, czë gò bądzemë niszczelë dzëwaczëznama tipù: r**e**dio, spr**ô**wa, gro**mni**cznik, kùnôszkama „-ëjô”, przëtrôfkama brónyma z łacëznë (òd czegò Aleksander Labùda òdstąpił ju w 1939 rokù) i wiele jinszima „kwiôtkama”, jaczé są twòrzoné terô, na warsztace Radë. Tëch zjawiszczów nie przëjimie pùbliczné żëcé, bò to są cëzé rzeczë dlô Kaszëbów. Tej téż dlô dobra przińdnotë kaszëbsczégò jãzëka i jegò szeroczégò bëcégò w telewizji, radiu, gazétnictwie, a pùbliczny administracji, chcemë òdewstac òd jindiwidualnëch nôdbów, a stac sã wespół mądrima kòntinuatorama òglowégò dobëtkù kaszëbsczi rësznotë.

Renata Mistarz

Analiza programów ùczeniégò kaszëbsczégò jãzëka ùżiwónëch w szkòłowi ùczbie pò 1999 r. ë felënczi w tim zôkrãżim

(kònspekt)

W referace, chtëren warô kòle 40 minut bëłë pòstãpné sprawë:

1. Zestôwk pm. „PROGRAMË DO ÙCZBË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA" na spòdlim Rapòrtu pm. *Òrganizacjô ë realizacjô sztôłceniô dzecy ë młodzëznë nôleżącëch do nôrodnëch miészëznów abò etnicznëch karnów w szkòłach/placówkach pòmòrsczégò wòjewództwa* zrëchtowónégò bez Karno ds. Diagnozów ë Analizów Pòmòrsczégò Kùratiorium Szkòłowiznë we Gduńskù w 2000 rokù na spòdlim diagnosticznëch fòrmùlarów w nym zamkłëch. Zestôwk mô 29 programów zdiagnozowónëch jakno programë do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka abò nie zjiscywające tëch wëmôganiów razã z pasownym kòmeńtarzã;

2. Prezeńtacjô Power Point pm. *Ò programach ùczeniégò kaszëbsczégò jãzëka*, mô 26 òdjimków z òkrãżów:

a) Òpisënk programów do ùczeniégò kaszëbsczégò jãzëka dopùszczonëch do szkòłowégò ùżiwaniô bez MNE

– *Danuta Pioch, Program do nauczania języka kaszubskiego z elementami wiedzy o Kaszubach* – numer dopùszczeniô przez pasownégò ministra do sprawów szkòłowiznë ë wëchòwaniégò DKW-40141150/00. Je to programa do ùczeniégò zjintegrowónégò przedmiotu Kaszëbsczi Jãzëk z elemeńtama wiédzë ò Kaszëbach w spòdleczny szkòle òd klas II do VI;

– T. Czerwińska, A. Pająk, L. Sorn, Z kaszëbsczim w szkòle. Program nauczania języka kaszubskiego z elementami wiedzy o Kaszubach – dla szkoły podstawowej – klas I-VI; nr dopùszczeniô DKOS-5002-36/06;

b) Szkòłowé prawò zrzeszoné z twòrzenim programów:

– z dnia 23 zélnika 2007 r. w sprawie *programòwégò spòdlégò przedszkòlnégò wëchòwaniô ë òglowégò sztôłceniô w apartnëch zortach szkòłów, a téż sztôłceniô w profilach w profilowónëch liceach (Dz. U. 2007/157/1100);*

– z dnia 5 gromicznika 2004 r. w sprawie *dopùszczaniô do szkòłowégò ùżiwaniô programów przedszkòlnégò wëchòwaniô, programów ùczeniégò ë ùczbòwników, a téż copaniô dopùszczeniégò (Dz. U. z 2004/25/220);*

– z dnia 10 łżëkwiata 2003 r. w sprawie *sztandardów wëmôganiów, chtërné są spòdlim robieniégò sprôwdzënków ë egzaminów (Dz. U. z 2003 r. Nr 90, poz. 846);*

– z dnia 3 gòdnika 2002 r. w sprawie *warënków i spòsobù wëkònëwaniô bez szkòłë ë pùbliczné placówczi zadaniów dôwającëch mòżlëwòtã pòdtrzëmòwaniô pòczëcégò nôrodny, etniczny, jãzëkòwi i religiowi juwernotë ùczniów nôleżącëch do nôrodnëch miészëznów ë etnicznëch karnów (Dz. U. 2002/220/1853);*

– z dnia 26 gromicznika 2004 r. zmieniwające rozpòrządzenié w sprawie *ramòwëch planów ùczeniégò w pùblicznëch szkòłach (Dz. U. 2004/43/393);*

– z dnia 30 łżëkwiata 2007 r. w sprawie *warënków i spòsobù òbtaksowiwaniô, klasyfikòwaniô ë promòwaniô ùczniów ë słëchińców, a téż robieniégò sprôwdzënków i egzaminów w pùblicznëch szkòłach (Dz. U. 2007/83/562).*

c) Pòstulat doprowadzeniô do zgódnoscë zapisënków 2 rozpòrządzeniów (adresata ÒZ KPZ pòprzez Pòspólną Kòmisjã Rządu ë Nôrodnëch i Etnicznëch Miészëznów):

– z dnia 5 gromicznika 2004 r. w sprawie *dopùszczaniô do szkòłowégò ùżiwaniô programów przedszkòlnégò wëchòwaniô, programów ùczeniégò ë ùczbòwników, a téż copaniô dopùszczeniégò* (Dz.U. z 2004/25/220) - § 24 ust. 9;

– z dnia 3 gòdnika 2002 r. w sprawie *warënków i spòsobù wëkònëwaniô bez szkòłë ë pùbliczné placówczi zadaniów dôwającëch mòżlëwòtã pòdtrzëmòwaniô pòczëcégò nôrodny, etniczny, jãzëkòwi i religiowi juwernotë ùczniów nôleżącëch do nôrodnëch miészëznów ë etnicznëch karnów* (U. 2002/220/1853) – § 8.

d) Dzéle programë òglowi ùczbë – zgódno z rozpòrządzenim z dnia 5 gromicznika 2004 r. w sprawie *dopùszczaniô do szkòłowégò ùżiwaniô programów przedszkòlnégò wëchòwaniô, programów ùczeniégò ë ùczbòwników, a téż copaniô dopùszczeniégò* (Dz. U. z 2004/25/220)]:

– dokładné edukacjowé céle – sztôłceniô ë wëchòwaniô;

– materiał ùczbë zrzeszony z dokładnyma edukacjowima célama, jaczi mô ùwôżanié dlô zamkłosce ùczeniégò wëznaczony w programòwim spòdlim òglowégò sztôłceniô;

– procedurë òsyganiégò dokładnëch edukacjowëch célów;

– òpisënk założonëch zwënégòwaniów ùcznia ë bédënczi metodów jich òbtaksowiwaniô, chtëren mô ùwôżanié dlô sztandartów wëmaganiów, jaczé są spòdlim robieniégò sprawdzënków ë egzaminów, zapisónëch w apartnëch przepisach;

– òbgôdanié didakticznëch ë wëchòwnëch założënków, na jaczich òpiarti òstôł projekt programë, relacjów do zôkrãżégò programòwégò spòdlégò òglowégò sztôłceniô, a téż mòżlëwëch szpecjalnëch warënków tikającëch sã realizacje programë;

– w przëtrôfkù pùblikacje programë – nôzwëska znôjarzów, jaczi òbtaksowiwelë programã.

e) Ôrtë jãzëkòwëch programów (gramaticzné, fùnkcjonalné, tématné, sytuacjowé, leksykalné).

f) Rzeczë, jaczé nót je przëjic kòl planowaniô jãzëkòwégò kùrsu (wiek ùczniów i jãzëkòwé spòsobnosce, chtërné chcemë sztôłtowac, niwizna jãzëkòwégò zaawansowaniô ùczniów na zôczątkù kùrsu, w przëtrôfkù wëżigimnazjowëch szkòłów wëchôdający z przepisów prawa – dzél spòdleczny ë rozszérzony, dopasowanié zamkłosce ë jich selekcjã i gradacjã).

g) Pòstulatë:

– przëjãcé donëchczasnégò ùróbkù nôùczi na témã jãzëkòwégò rozwiju dzecy ë młodzëznë (teòrie rozwiju mòwë ë jãzëkòwégò rozwiju dzecka);

– przëjãcé ùróbkù nôùczi na témã pòznôwnégò ë spòlëznowégò rozwiju dzecy ë młodzëznë (a rozwij kòmùnikacjowi kòmpetencje).

h) Pòstulatë ò rozpòczãcé pedagógòwi diskùsje (zôczątk – KPZ przë wespółrobòce z CES ë wëższima ùczbòwniama) ò pòstãpnëch problemach:

– *nad rozwijã jãzëkòwëch zamkłosców wprowadzónëch w apartné dzéle rozwiju ùcznia;*

– *paraméter wiekù a mòżlëwòsc ùczbë 2-gò jãzëka, fòrmë dwajãzëkòwòsce, dwajãzëkòwé wëchòwanié, bilingwalné programë.*

i) Wëbróné metodiczné problemë ùczeniégò etnicznégò jãzëka jakno domôcégò (metodiczné problemë, bùdowanié metodiczi):

– *apartnosc midzë ùczbą cëzégò jãzëka a ùczbą domôcégò i etnicznégò jãzëka;*

– *òsoblëwòsc dzejaniów w ùczbie domôcégò jãzëka: sztôłtowanié pòjedinczy ë pòspólny juwernotë.*

j) Wëbróné jinszé problemë:

– *znaczenié regionalny edukacje dlô ùczeniégò kaszëbsczégò jãzëka;*

– *przëmiarë prakticznëch rozwiązaniów w òbrëmienim ùczeniégò jãzëków miészëznów na eùropejsczi niwiznie. Mùsz wëzwëskaniégò eùropejsczich doswiôdczeniów w òbrëmienim jãzëków miészëznów w edukacje.*

k) Wëbróné programòwé zamkłosce - elemeńtë systemë kaszëbsczégò jãzëka:

– *syntaksa*;

– *fònetika i fònologiô*;

– *mòrfòlogiô;*

[òd òpisowi, synteticzny stronë (na spòdlim nôùkòwëch ùsôdzków, tikającëch sã ùczbë cëzëch jãzëków wiedzec je, że te systemë mają baro wôżné znaczenié dlô jãzëkòwégò rozwiju brëkòwników)].

l) Wëbróné programòwé zamkłosce: kaszëbskò-pòmòrskô lëteratura w ùczenim kaszëbsczégò jãzëka dzecy ë młodzëznë, chtërna donëchczas nie òstała òbrobionô ani meritoriczno, ani òd stronë ji zamkłosce.

m) Pòstulatë do KPZ i wespółrobiącëch partnérów (CES, wëższé ùczbòwnie):

– *Pòszerzenié ë ùpòrządkòwanié wiédzë szkólnëch na témã syntaksë, foneticzi i fònologie, a téż kaszëbsczi mòrfòlogie;*

– *Pòznanié bòkadnosce kaszëbkò-pòmòrsczi lëteraturë dlô dzecy ë młodzëznë;*

– *Dokònanié selekcje w/w zamkłosców do projektowónëch programów ùczeniégò i niwiznë wiekù ùczniów;*

– *Próba syntezë doswiôdczeniów rozmajitëch szkólnëch ë wërobieniégò rekòmeńdacje.*

n) Wëzwëskanié *Eùropejsczi Systemë Òpisënkù Jãzëkòwégò Sztôłceniô* w programòwanim kaszëbsczich kùrsów

– *niwiznë jãzëkòwi sprôwnosce - òglowô skala* (Common Reference Levels: global scale)*;*

– *samòòbtaksowanié* (Common Reference Levels: self assessment grid).

o) Adresë: pisóné ë jinternetowé zdrzódła:

– Eùropejskô Systema Òpisënkù Jãzëkòwégò Sztôłceniô (ùczenié sã, ùczba, òbtaksowiwanié), *Wëd. CODN, Warszawa 2003*;

– Eùropejsczé jãzëkòwé pòrtfòlio dlô dorosłëch, *CODN 2005*;

– Eùropejsczé jãzëkòwé pòrtfòlio dlô dzecy òd 6 do 10 lat, *CODN, Warszawa*;

– Eùropejsczé jãzëkòwé pòrtfòlio dlô ùczniów òd 10 do 15 lat (razã z eùropejsczim jãzëkòwim paszpòrtã), *CODN, Warszawa 2004*;

– Eùropejsczé jãzëkòwé pòrtfòlio dlô ùczniów wëżigimnazjowëch szkòłów ë sztudérów, *CODN Warszawa 2004*;

– *www.coe.int*;

– *www.linguanet-europa.org*;

– *www.dialang.org*

Hanna Makurat

Stój i problemë terëczasnégò kaszëbsczégò jãzëka

Dzysdnia Kaszëbë są nôbarżi heterogenicznym z lingwistnégò pòzdrzatkù regionã w Pòlsce. Kaszëbskô jãzëkòwô òbéńda, chtërny greńce wëznôczają môlëznë: Gduńsk – Stôrô Kiszewa – Czersk – Chònice – Człëchowò – Miastkò – Słëpsk, to bilingwalné teritorium, na jaczim wëstąpiwô nôtërnô dwamòwnosc, jakô je wëchôdënkã zamieszkiwaniô ny òbéńdë przez aùtochtoniczną kaszëbską spòlëznã, chtërna òkróm òglowòpòlsczégò pòsługiwô sã téż regionalnym jãzëkã.

Z synchrónnégò pòzdrzatkù w òdniesenim do kaszëbiznë nie je mòżno mówic ò jednym i równoznaczeniowò òrganizowónym jãzëkòwim kòdze.

Dërżéniowò kaszëbsczi jãzëk fùnkcjonëje terëczasno w dwùch wariantach:

a) znormalizowóny wariant (kaszëbsczi jãzëk lëteracczi, kùlturowi, òglowi);

b) nieznormalizowóny wariant (dialektë i gwarë kaszëbsczégò jãzëka).

Znormalizowóny wariant w dërżéniu je juwerny z pisóną òtmianą kaszëbiznë, chtërna je znónô pierszim dzélã kaszëbsczim elitóm. Nadto jesz normalizacjô kaszëbiznë nie je definitiwno zakùńczonô i wëmôgô dłëgszégò czasu na rozkòscérzenié[1].

Pòwszédno w żëwi mòwie kaszëbsczi spòlëznë fùnkcjonëje nieznormalizowóny wariant, tj. wielné gwarowé òtmianë kaszëbsczégò jãzëka. Wedle statistików Jana Mordawsczégò terëczasno kaszëbsczim jãzëkã pòsługiwô sã na co dzéń kòle 81 tës. sztëk lëdzy (14,2% kaszëbsczi spòlëznë), zôs znajemnotã regionalnégò jãzëka deklarëje 367, 5 tës. sztëk lëdzy (64,5% kaszëbsczi spòlëznë) deklarëje, że znaje regionalny jãzëk[2].

---

[1] Zd. hasło *norma językowa* w: *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 186-187.

Tak tej fùnkcjonowanié terëczasnégò kaszëbsczégò jãzëka nót je badérowac dwùaspektowò:

1) jakno fùnkcjonowanié żëwi mòwë kaszëbsczi spòlëznë,
2) jakno fùnkcjonowanié kaszëbsczégò sztandarizowónégò jãzëka.

Fùnkcjonowanié żëwi mòwë kaszëbsczi spòlëznë dërżéniowò je sparłãczoné z problemą nachôdający sã w cząǳe regresu nôtërny bilingwiznë. Nôwôżniészą znanką copny dwamòwnoscë na kaszëbsczi jãzëkòwi òbéńdze je załómiwanié sã midzëpòkòleniowi transmisje kaszëbsczégò jãzëka.

Nôstarszô generacjô Kaszëbów kôrbi wikszim dzélã czë nawetka wnet leno pò kaszëbskù. Strzédné pòkòlenié regionalny jãzëk wëzwëskiwô w kòmùnikacje ze starszima brëkòwnikama regiolektu i colemało téż w rówieniczich krãgach. W kôrbiónkach z młodim pòkòlenim, dlô jaczégò tipicznô je pasywnô znajemnota kaszëbiznë, górã mô pòlaszëzna. W jãzëkòwëch kòntaktach nôstarszégò i nômłodszégò pòkòleniô nie je przëtrôfkã asymetriczny mòdel ùżëcô jãzëków: przedstôwca starszégò pòkòleniô ùżiwô kaszëbsczégò kòdu, reprezeńtant nômłodszi generacje òdpòwiôdô w pòlsczim kòdze.

Jesz do te pòwszédną w kaszëbsczich rodzëznach òsoblëwòscą je jeleżnô kùlturowò-jãzëkòwô eskapizna [3]: kôrbiónczi z nômłodszim pòkòlenim prowadzoné są w pòlsczim jãzëkù, równak kaszëbizna nie je czësto wënëkónô z jãzëkòwi kòmùnikacje w rodzëznie. Prawie na òpak:

---

[2] J. Mordawski, *Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku*, Gdańsk 2005, s. 54.

[3] B. Synak, *Współczesne funkcjonowanie kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, pod red. E. Brezy, Opole 2001, s. 297-298.

kaszëbsczi jãzëk je spòdlowim kòdã wëzwëskiwónym w kòmùnikacje midzë strzédnym i starszim pòkòlenim. Skùtkã negò ôrtu jãzëkòwëch teńdencjów je stãpiéniowé dżinienié kaszëbsczégò jãzëka w żëwi mòwie przë równoczasowim absorbòwanim elemeńtów kaszëbiznë przez pòlaszëznã i elemeńtów pòlaszëznë przez kaszëbiznã.

Jãzëkòwé zachòwiwania sparłãczoné z zahamòwanim przekôzywaniô kaszëbiznë parłãczą sã z pòwszédnym w kaszëbsczich rodzëznach przeswiôdczenim ò niemòżlëwi kòmplementarnoscë kaszëbsczégò i pòlsczégò jãzëka. Tak tej prioritetã kaszëbsczi rodzëznë stało sã zrobienié pòlaszëznë substitutã przódë pòwszédny kaszëbiznë.

Samòògreńczenié[4] kaszëbsczi mòwë przez Kaszëbów mô bëc metodą doprowôdzającą do wëùczeniô dzecy bezzmiłkòwégò pòlsczégò jãzëka. Równak niekòmpletnô kòmùnikacjowô kòmpetencjô w pòlsczim jãzëkù starszégò i strzédnégò pòkòleniô je przëczëną przekôzywaniô pòsobny generacje blós ògreńczonégò kòdu, a niewërobienié rozszerzonégò kòdu[5].

Zôs taczi rozwij jãzëkòwi jeleżnoscë, w jaczi niżóden jãzëk nie je gruńtowno òpanowóny, prowadzy do rozwicô kòntaktowégò dialektu (*contact dialect*)[6]. Terëczasno lokalny miészóny jãzëk, jaczi je wëchôdënkã pòlskò-kaszëbsczégò kòntaktu, zwóny téż *mieszanką językową*[7], stôwô sã spòdlowim kòdã brëkòwónym w kaszëbsczich rodzëznowëch chëczach.

Razã z zacëskanim sã domôco-rodzëznowi fùnkcje kaszëbiznë stãpiéniowò nastãpiwô achtniãcé kaszëbsczégò jãzëka w òficjalnëch sferach. Jak mô napisóné Justyna Starczuk: mùlti- i bilingwizna nie je blós fenóménã jãzëka, ale nade wszëtkò jegò fùnkcjonalnoscë, tj. brëkòwaniô i wezwëskaniô w praktice[8] – tak tej corôz barżi pòstãpiwającô copnô nôtërnô bilingwizna stôwô sã sygnałã dlô zbëlnieniô fùnkcjonalnoscë sztandarizowóny kaszëbiznë. Kaszëbizna, dżinącë w żëwi mòwie kaszëbsczi spòlëznë, ewòluùje w stronã òglowégò jãzëka, a razã elitarnégò, brëkòwónégò przez lokalną jinteligencjã.

---

[4] M. Latoszek, *Wokół funkcji przekazywania języka kaszubskiego przez instytucje społeczne*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej*, pod red. E. Brezy, Gdańsk 1991, s. 44.

[5] Pòchwôt za: B. Bernstein, *Socjolingwistyka a społeczne problemy kształcenia*, [w:] *Język i społeczeństwo*, wybrał i opatrzył wstępem M. Głowiński, Warszawa 1980, s. 83-119.

[6] Pòchwôt za: J. Smolicz, *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*, tłum. E. Grabczyk-Ryszka, Warszawa 1990, s. 141.

[7] Cyt. za: „Metropol” 29 czerwca 2005, s. 4.

Terëczasno fùnkcjonowanié kaszëbsczégò sztandarizowónégò jãzëka je juwerné z fùnkcjonowanim pisóny òtmianë kaszëbiznë, chtërna je brëkòwónô: w edukacje, w lëteraturze, w cządnikach, w miészim zasygù téż w administracje i nôùce.

Zôs ùdba realizacje znormalizowónégò kaszëbsczégò jãzëka w gôdóny òtmianie òkôzywô sã teòretnym mòdłã, niézwënégòwónym nié blós dlô ùrmów, ale niemającym pragmaticznëch kònsekwencjów téż w karnie kònstituùjącëch gò elitów. Òkróm tegò gwarowé elemeńtë przedostôwają sã do pisóny òtmianë, co ùniemòżebniô zwënégòwanié fùl realizacje normë, ò czim mô napisóné Jerzy Treder:

> Norma kaszubszczyzny jest ciągle mało wyrazista, bardzo elastyczna, w dużym stopniu nadal zależna od domowej (macierzystej) mowy mówiącego, jak też piszącego[9].

Normalizacjowé problemë kaszëbiznë w dërżéniu są wëchôdënkã wiôldżégò bënowégò rozjinaczeniô kaszëbiznë[10]. Żëwé terëczasno wielné gwarowé òtmianë są zôwadą dlô ùkònstituòwaniô sã i ùfestnieniô jednoznaczeniowégò i definitiwno ùgòdzonégò naddialektalnégò wariantu. Niekòmpletnô sztandarizacjô kaszëbiznë parłãczi sã zôs z niekònsekwencjama w ùżëcym fòrmów.

---

[8] J. Starczuk, *Język a tożsamość człowieka w warunkach społecznej wielojęzyczności. Pogranicze polsko-litewsko-białoruskie*, Warszawa 1999, s. 19.

[9] Cyt. za: Jerzy Treder, hasło: *norma językowa* w: *Język kaszubski...*, *op. cit.*, s. 187.

[10] Fiedrich Lorentz wëapartnił jaż 76 kaszëbsczich gwarów.

Zdrzódłã jiwrów sparłãczonëch z normalizacją je téż felënk spòlëznowi aprobatë dlô òglowi òtmianë kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka i sparłãczonô z ną problemą môłô fùnkcjonalnosc sztandardowi kaszëbiznë. Jeżlë kaszëbizna jawerno mô zwëskac sztatus kùlturowégò jãzëka, je mùsz, żebë nôprzód bëła òna akceptowónô jakno wësoczi jãzëk w spòlëznie Kaszëbów. Nisczi prestiż kaszëbiznë w swiądze ji brëkòwników je zôs rësznikã hamùjącym sztandarizacjã a spòwalniającym rozkòscérzanié sã kùlturowi kaszëbiznë. Jak pisze Brunon Synak:

> nie ma (...) prostego związku między standaryzacją języka i jego socjologiczną pozycją[11].

Dzysdnia òrganã, jaczi òdpòwiôdô za sztandaryzacjã kaszëbsczégò jãzëka, je pòwòłónô 26 zélnika 2006 r. Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka. Definitiwnô normalizacjô wëmôgô jesz wëdrëkòwaniô teòretnëch òbrobieniów normalizacjowëch, taczich jak normatiwnô gramatika, òrtografiô kaszëbsczégò jãzëka, terëczasné słowarze rozmajitëch ôrtów. Jak pisze Edward Breza, kaszëbsczi lëteracczi jãzëk wcyg jesz je *in statu nascendi*[12].

Taksëjącë perspektiwë rozwiju òbëdwùch wariantów: znormalizowónégò i nieznormalizowónégò, nót je dawac bôczënk na czerënczi rozwiju jãzëkòwëch òsoblëwòsców. Ewòlucjô nôtërny bilingwiznë, jakô je sztaturzonô w kaszëbsczi rodzëznie, zgrôwô w copnym czerënkù. Rozwij kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka jidze do przódkù w czerënkù jednotë normalizacje. Tak tej mòżlëwòtë pòstãpnégò rozwiju i fùnkcjonowaniô kaszëbsczégò jãzëka nót je wic parłãczëc ze sztandardowim wariantã kaszëbiznë.

---

[11] Cyt. za: B. Synak, *Współczesne funkcjonowanie kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna...*, s. 295.

[12] E. Breza, *Kształtowanie się kaszubskiego języka literackiego*, [w:] *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe*, pod red. J. Zieniukowej, Warszawa 1997, s. 253.

Bibliografiô:

B. Bernstein, *Socjoloingwistyka a społeczne problemy kształcenia*, [w:] *Język i społeczeństwo*, wybrał i opatrzył wstępem M. Głowiński, Warszawa 1980.

E. Breza, *Kształtowanie się kaszubskiego języka literackiego*, [w:] *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe*, pod red. J. Zieniukowej, Warszawa 1997.

Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny, red. J. Treder, Gdańsk 2006.

M. Latoszek, *Wokół funkcji przekazywania języka kaszubskiego przez instytucje społeczne*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej*, pod red. E. Brezy, Gdańsk 1991.

„Metropol” 29 czerwca 2005.

J. Mordawski, *Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku*, Gdańsk 2005.

J. Smolicz, *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*, tłum. E. Grabczyk-Ryszka, Warszawa 1990.

J. Starczuk, *Język a tożsamość człowieka w warunkach społecznej wielojęzyczności. Pogranicze polsko-litewsko-białoruskie*, Warszawa 1999.

B. Synak, *Współczesne funkcjonowanie kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, pod red. E. Brezy, Opole 2001.

Referatë

jiné

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Hana Makùrôt

Bilingwizm na kaszëbsczi jãzëkòwi òbéńdze

Kaszëbskô jãzëkòwô òbéńda to bilingwalny región w Pòlsce. Je to teritorium, na jaczim wëstãpiwô lokalnô dwamòwnosc, sparłãczonô z zamieszkiwanim ny òbéńdë przez aùtochtoniczną kaszëbską spòlëznã, chtërna pòsłëgiwô sã tak pòlsczim jak téż kaszëbsczim jãzëkã.

W hewòtny robòce pòchwôt *bilingwizm* mdze rozmióny jakno znajemnota dwùch jãzëków, tak aktiwnô jak téż pasywnô. Pasywny bilingwizm wëstãpiwô tedë, jeżlë bilingwalnô òsoba chòcbë w jednym ze znónëch ji jãzëków nie pòsłëgiwô sã aktiwnyma jãzëkòwima pòchwatnoscama, ale rozmieje ùczëté w nym jãzëkù kòmùnikatë i/abò czëtô tekstë napisóné w nym jãzëkù. Aktiwny bilingwizm wëstãpiwô tedë, jeżlë bilingwalnô òsoba òkróm rozmieniô i czëtaniô w òbëdwùch jãzëkach téż aktiwno pòsłëgiwô sã nyma jãzëkama, tzn. gôdô i/abò pisze.

Òpisywóny w hewòtny robòce bilingwizm Kaszëbów ùjimóny je jakno spòlëznowô jeleżnosc, pòlégającô na przemieniwnym ùżiwanim dwùch jãzëkòwëch kòdów, pòlaszëznë i kaszëbiznë, na kaszëbsczi jãzëkòwi òbéńdze przez jindiwidualnëch brëkòwników dwamòwnoscë.

Bilingwizm na kaszëbsczi jãzëkòwi òbéńdze je zesadzoną sprawą. Stãpień bilingwizacji nie je równy we wszëtczich pòkòleniach, a jesz do tegò w ùprocëmnienim do gwësnëch wiekowëch karnów pòchwôt *bilingwizma* mòże bùdzëc zastrzédżi.

W òdnôszanim do jãzëkòwi jeleżnoscë przënôléżny dlô òpisywóny w hewòtny robòce kaszëbsczi spòlëznë òsoblëwi znaczënk mô zamkłi w wëżi zapisóny definicji pòdzél na pasywny bilingwizm i aktiwny bilingwizm. Bilingwalnô aktiwnosc reprezentantów ny spòlëznë sparłãczonô je przede wszëtczim z przënôleżnotą do gwësnégò wiekòwégò karna:

1. w nômłodszim bilingwalnym pòkòlenim (do 30 lat) – przewôgã mô pasywny bilingwizm (pasywnô znajemnota kaszëbiznë);
2. w strzédnym pòkòlenim (31-50 lat) – przewôgã mô aktiwny bilingwizm;
3. w starszim pòkòlenim (51-70 lat) – przewôgã mô aktiwny bilingwizm;
4. w nôstarszim pòkòlenim (71 lat i wicy) – przewôgã mô pasywny bilingwizm (pasywnô znajemnota pòlaszëznë).

Òbéńdowé badérowania robioné w latach 2004-2007 przez aùtorkã hewòtny robòtë w môlëznach: Lësé Jamë, Leszczinczi, Szlacheckô Kamiéńca, Mézowò, Glińcz i Banino wëkôzëją nierówny stãpiéń bilingwalny aktiwnoscë kaszëbsczi spòlëznë.

Wszëtcë przedstôwcë nômłodszégò pòkòleniô (do 30 lat) jakno jãzëk brëkòwóny colemało, a narôzka jãzëk, w jaczim lżi jima je gadac, pòdôwelë pòlaszëznã. Kaszëbsczégò jãzëka ùżiwają w szkòle na ùczbach kaszëbiznë, eweńtualno w kôrbiónkach z nôstarszima przedstôwcama rodzëznë. Niechtërny nômłodszi respòńdencë przëznôwają sã, że kaszëbsczégò jãzëka czësto nie ùżiwają. Codniowim jãzëkã je dlô nômłodszégò bilingwalnégò pòkòleniô pòlaszëzna. Próbë kôrbiónków w kaszëbsczim jãzëkù z reprezeńtantama nômłodszégò pòkòleniô ùdokôzywałë czãsti felënk jãzëkòwi pòchwatnoscë w kaszëbsczim jãzëkù, przënôleżny dlô negò karna badérowónëch.

Badérowania robioné westrzód przedstôwców strzédnégò pòkòleniô (31-50 lat) wëkôzëją, że jinfòrmatorzë przenôlégający do negò karna pòsłëgiwają sã tak kaszëbsczim jãzëkã, jak téż pòlsczim, zanôléżno òd jeleżnoscë, môlu i człowieka, z jaczim kôrbią. Dlô 50% badérowónëch ùżiwónym colemało jãzëkã je kaszëbizna, dlô 25% - pòlaszëzna, 25%

pòdôwô, że òbëdwùch jãzëków ùżiwô tak samò czãsto. 50% jinfòrmatorów deklarëje, że lżi jima gadac kaszëbsczim jãzëkã, 37,5% - pòlsczim, 12,5% - gôdô swòbódno tak pò pòlskù, jak téż pò kaszëbskù.

Starszi przedstôwcë (51-70 lat) ùżiwają kaszëbsczégò jãzëka w kòntaktach ze wszëtczima, chtërny znają kaszëbsczi jãzëk – w rozmajitëch môlach i jeleżnoscach. Pòlaszëzna brëkòwónô je przez nich jakno jãzëk mòdlëtwë i téż do kòntaktu z cëzyma, z ksãdzã, z ùrzãdnikã i colemało z dzecama. 62,5% badérowónëch w starszim pòkòlenim pòdôwô, że lżi jima gadac kaszëbsczim jãzëkã i colemało ùżiwają negò jãzëka. 37,5% respòńdentów tak samo letkò mòże kôrbic pòlaszëzną co kaszëbizną i tak samò czãsto pòsłëgiwô sã òbëdwùma nyma jãzëkama.

Przedstôwcë nôstarszégò pòkòleniô (71 lat i wicy) w bëlny wikszoscë (85,7%) deklarëją, że lżi jima kôrbic w kaszëbsczim jãzëkù i tim jãzëkã colemało pòsłëgiwają sã, pòlaszëzna je przez nich brëkòwónô leno w jeleżnoscach, w jaczich ni mògą dogadac sã w kaszëbsczim jãzëkù. Blós 14,3% respòńdentów z negò wiekòwégò karna pòdôwô, że tak samò czãsto pòsłëgiwô sã pòlaszëzną, jak i kaszëbizną i dogôdanié sã w òbëdwùch nëch jãzëkach nie je dlô nich jiwrã. Równak òbczas kôrbiónków prowadzonëch z przedstôwcama nôstarszégò bilingwalnégò pòkòleniô respòńdencë przenôlégający do negò wiekòwégò karna rôd wëbiérelë kaszëbiznã jakno jãzëk kôrbiónczi, a czãsto téż przëznôwelë sã, że nie rozmieją gadac pò pòlskù abò téż je to dlô nich wiôldżim jiwrã.

Nimò nierówny bilingwalny aktiwnoscë w apartnëch wiekòwëch karnach bilingwizm wëstãpiwającô na kaszëbsczi jãzëkòwi òbéńdze (czë to pasywny, czë aktiwny bilingwizm) je socjologòwim faktã i je nôtërnô.

Òdwòłującë sã do klasyfikacji dwamòwnoscë dokònóny przez Weinricha[1] wedle stãpnia rozdzéleniô òbù jãzëków, nót bë bëło bilingwizm wëstãpiwający na kaszëbsczi jãzëkòwi òbéńdze zaklasyfikòwac jakno wespółrzãdny (kòòrdinacyjny) bilingwizm (*coordinate*). Bilingwalny przedstôwcë kaszëbsczi spòlëznë nie wiedno rozmieją dolmaczëc słowa jednégò jãzëka na drëdżi, colemało nie rozmieją dac kaszëbsczi równoznaczënë w pòlsczim jãzëkù, a téż pòlsczi równoznaczënë w kaszëbiznie. Apartné słowa zastrzéżoné są abò dlô pòlsczégò jãzëkòwégò kòdu, abò dlô kaszëbsczégò kòdu.

---

[1] Zd.: U. Weinrich, *Languages in contact. Findings and problems*, with a pref. by A. Marinet, Mouton 1970, s. 9-10.

Sprawa socjologòwégò bilingwizma na kaszëbsczi jãzëkòwi òbéńdze wëmôgô téż apartnégò òbgôdaniô z pòzdrzatkù przesztôłcaniô sã i rozwiju jãzëkòwi jeleżnoscë na Kaszëbach. Jak zmerkôł Einar Haugen, dłùgòtrzimny bilingwizm je mòżebny blós wnenczas, czej na gwësny òbéńdze je prowadzonô jãzëkòwô pòlitika[2], chtërna wprowôdzô pasowné spòsobnoscë dlô ùtrzimaniô òbù jãzëków w krótczi propòrcji stanu równowôdżi. W procëmnym razu dochôdô do ewòlucji jãzëkòwi jeleżnoscë, sparłãczony z nierównotą sztatusu i niepasownotą fùnkcjów òbù jãzëków, a téż ze zmianą pòkòleniów. Haugen òbrobił cykel, graficzno pòkazywający jãzëkòwé przejinaczi zachôdającé w bilingwalny spòlëznie[3].

Cykel Haugena przedstôwiô tipiczny mòdel nôtërnégò ritmù przejinaków jãzëkòwi jeleżnoscë miészëznowëch spòlëznów. Ewòlucjô przebiégô òd fazë mònolingwizma (pòsłëgiwaniô sã leno jãzëkã miészëznë (L_1)) przez fazã bilingwizma, w jaczi je mòżno wëapartnic nôprzód etapã nierównowôdżi jãzëków, w chtërny górã mô jãzëk miészëznë, dali etapã przechódnégò czasu przëmiérzno równomiarowi znajemnotë òbù jãzëków i pòsobno etapã nierównotë, w jaczi przewôgã mô jãzëk wikszoscë, jaż do nastaniô etapë mònolingwizma (pòsłëgiwaniô sã leno jãzëkã wikszoscë (L_1)).

---

[2] Zd.: J.M. Tortosa, *Polityka językowa a języki mniejszości. Od Wieży Babel do Daru Języków*, tłum. A. Rurarz, przedmową opatrzył J. Perlin, Warszawa 1986.

[3] E. Haugen, *Language Problems and Language Planning: the Scandinavian model*, [w:] *Sprachkontakt und Sprachkonflikt*, red. P.H. Nelde, Wiesbaden 1980, s. 150-151 (za: E. Dzięgiel, *Polszczyzna na Ukrainie: sytuacja językowa w wybranych wsiach chłopskich i szlacheckich*, Warszawa 2003, s. 70).

Zastrzédżi mòże bùdzëc równak przedstawiónô na cyklu Haugena kùńcowô etapa rozwiju jãzëkòwi jeleżnoscë. Hewò w przëtrôfkù kòntaktu baro blëzëch i krewnëch sobie jãzëków ewòlucjô zmianów bilingwalny jeleżnoscë ni mùszi kùńczëc sã zastãpienim L_1 przez L_2. Mòcné wzôjné jinterferencjowé cësczi są żëczné temù, cobë w slédnym etapie nastãpiło pòmachtanié dwùch jãzëkòwëch systemów i ùsztôłcenié sã miészónëch dialektów. Z taką jeleżnoscą mómë do ùczinkù m.jin. w przëtrôfkù kòntaktu òpisywónëch tuwò dwùch zôpôdnosłowiańsczich jãzëków – kaszëbiznë i pòlaszëznë. Bôczącë na jãzëkòwé procesë rozwijające sã na

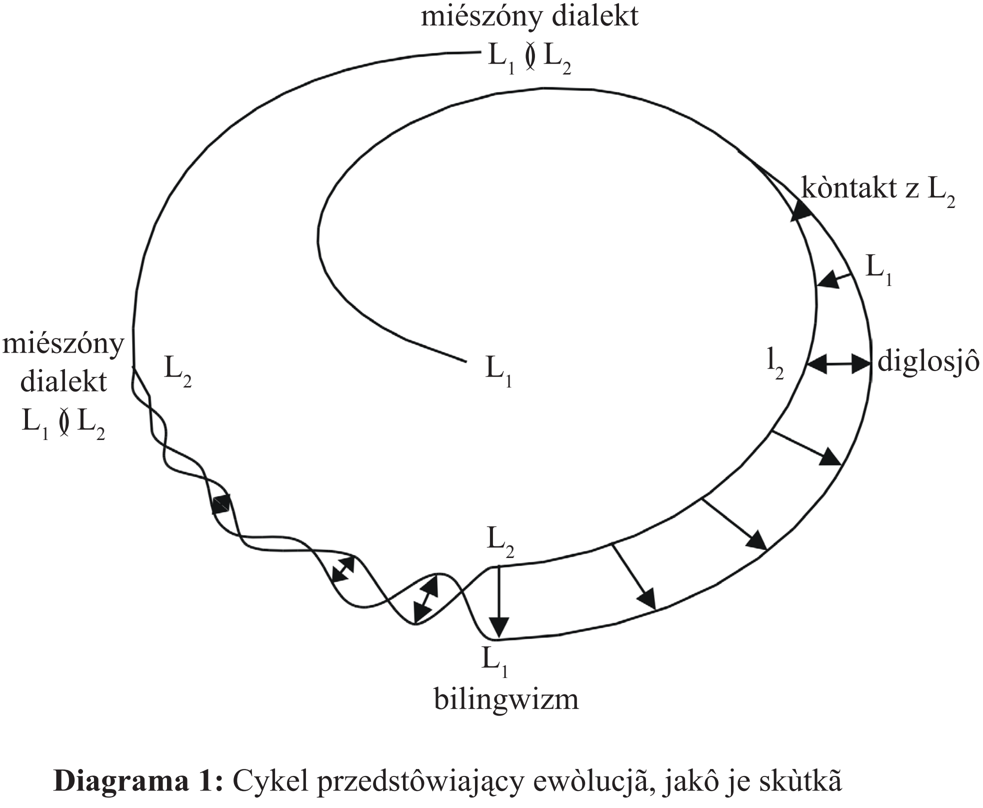

Diagrama 1: Cykel przedstôwiający ewòlucjã, jakô je skùtkã kòntaktu krewnëch so jãzëków.

taczi ôrt, cykel Haugena nót bë bëło przesztôłcëc nôslédno:

Terëczasno jãzëkòwą jeleżnosc na Kaszëbach nót je òkreslëc jakno przechódną jeleżnosc midzë etapą przëmiérzno równomiarowi znajemnotë òbù jãzëków a etapą sztôłceniô sã pòlskò-kszëbsczégò miészónégò dialektu. Nôtërny bilingwizm kaszëbsczi spòlëznë nachôdô sã dzysdnia w czãdze regresu (*residual bilingualism*). Znanką copny dwamòwnoscë na Kaszëbach je zaprzestanié nôtërnégò przekazywaniô kaszëbsczégò jãzëka z pòkòleniô na pòkòlenié w rodzëznowëch chëczach.

Kòmùnikacjô strzédnégò, starszégò i nôstarszégò pòkòleniô z nômłodszim pòkòlenim je terëczasno prowadzonô colemało w pòlsczim jãzëkù. Równak niefùl kòmpetencjô w nym jãzëkù prowadzy do corôz barżi jintensywnëch pòlskò-kaszëbsczich jãzëkòwëch jinterferencjów. Mòcné wzôjné cësczi pòlaszëznë i kaszëbiznë jidą w czerënkù rozwicô sã miészónégò jãzëka, jaczi je téż nazëwóny kòntaktowim dialektã (*contact dialect*)[4]. Regionalny miészóny kòd stôwô sã dzysdnia jãzëkòwim kòdã pòwszechno ùżiwónym w rodzëznowi kòmùnikacji na Kaszëbach.

Òpisónô wëżi jãzëkòwô jeleżnosc na kaszëbsczi jãzëkòwi òbéńdze prowadzy do swiądë, że bilingwalnô donądka spòlëzna Kaszub, jakô znała pòlsczi i kaszëbsczi jãzëkòwi kòd, przesztôłcô sã terôzka w spòlëznã jãzëkòwò heterogeniczną, pòsłëgiwającą sã w żëwi mòwie trzema jãzëkòwima kòdama: kaszëbsczim jãzëkã, pòlsczim jãzëkã i miészónym dialektã, jaczi je skùtkã pòlskò-kaszëbsczégò jãzëkòwégò kòntaktu.

Bibliografiô:

Bernstein B., *Socjolingwistyka a społeczne problemy kształcenia*, [w:] *Język i społeczeństwo*, wybrał i opatrzył wstępem M. Głowiński, Warszawa 1980, s. 83-119.

---

[4] Pòchwôt za: J. Smolicz, *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*, tłum. E. Grabczyk-Ryszka, Warszawa 1990, s. 141.

Kurcz I., *Język a psychologia. Podstawy psycholingwistyki*, Warszawa 1992.

Latoszek M., *Wokół funkcji przekazywania języka kaszubskiego przez instytucje społeczne*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej*, pod red. E. Brezy, Gdańsk 1991, s. 41-49.

Paulska A., *Kaszubi w dżinsach*, „Metropol" 29 czerwca 2005, s. 4.

Smolicz J., *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*, tłum. E. Grabczyk-Ryszka, Warszawa 1990.

Synak B., *Współczesne funkcjonowanie kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, pod red. E. Brezy, Opole 2001, s. 295-316.

Szulc A., *Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego. Dydaktyka języków obcych*, Warszawa 1984.

Tortosa J.M., *Polityka językowa a języki mniejszości. Od Wieży Babel do Daru Języków*, tłum. A. Rurarz, przedmową opatrzył J. Perlin, Warszawa 1986.

Weinreich U., *Languages in contact. Findings and problems*, with a pref. by A. Marinet, Mouton 1970.

Woźniakowski W., *Glottodydaktyka w świetle zjawiska bilingwizmu naturalnego*, Wrocław 1982.

Referat przedstawiony na „Konferenci mladých slavistů", zòrganizowóny przez Katedrã Slawisticzi Ùniwersytetu Karola w Pradze (24-25 rujana 2007 r.).

Hana Makùrôt

Jeleżnosc kaszëbsczégò jãzëka z pòzdrzatkù hierachicznoscë jãzëków a jãzëkòwëch pòlitików na diachrónny i synchrónny rówiznie

Midzënôrodny jãzëkòwi pòrządk je téż feùdalną hierarchią òdbijającą i ùwieczniającą jimperialną hierarchiã. Kraje Ceńtrum mają „swiatowé” kùlturë i „swiatowé” jãzëczi. Kraje Periferiów zôs – prosté jãzëczi i kùlturë.

(José María Tortosa, *Polityka językowa a języki mniejszości. Od Wieży Babel do Daru Języków*)

Dërżéniã jãzëkòwi jawernotë je mùltilingwizm, tak tej reglą jãzëkòwégò pòrządkù swiata je *jãzëkòwô wieża Babel*[1]. Jednojãzëkòwé òbéńdë są dërżéniowò teòretnyma ùsôdzkama, chtërné ni mają prawa bëcô w leżnoscach lingwistny kòmùnikacji. Wielota i rozmajitoôrtnosc jãzëków a jich wespółjistnienié parłączą sã zôs z problemã ùprocëmnieniów midzë jãzëkama – z hierarchicznoscą na państwòwi i midzënôrodny binie. Pluralëzna i hierarchicznosc jãzëków są kwalifikatorama midzënôrodny jãzëkòwi jawernotë.

Célã hewòtnégò referatu je przedstawienié jeleżnoscë kaszëbsczégò jãzëka w kònteksce problematiczi hierarchicznoscë jãzëków a jãzëkòwëch pòlitików na diachrónny i synchrónny rówiznie. Môlã òdnôszaniô je tuwò midzënôrodny jãzëkòwi pòrządk rozmióny jakno ògle ùprocëmnieniów zachôdającëch midzë jãzëkama fùnkcjonëjącyma w leżnoscach lingwistny kòmùnikacji i jãzëkòwi pòliticzi. Òsoblëwò dôwô sã bôczënk na problem jãzëkòwëch kòntaktów i jãzëkòwëch sztridów kaszëbiznë z pòlsczim i niemiecczim jãzëkã.

---

[1] Cyt. za: E. Łuczyński, J. Maćkiewicz, *Językoznawstwo ogólne. Wybrane zagadnienia*, Gdańsk 2002, s. 98.

Swiatowô diglosjô[2], chtërna partëje jãzëkòwą jawernotã na jãzëczi wikszosców i jãzëczi miészëznów, je spòdlowim paramétrã naznacziwającym jãzëkòwi pòrządk swiata. Ùprocëmnienia midzë jãzëkama wikszosców i jãzëkama miészëznów są ùprocëmnieniama pionowima: jãzëczi wikszosców to wëprzédné jãzëczi, jãzëczi miészëznów – ùpichóné. Kòegzystencjô nëch jãzëków na jednym teritorium nigdë nie je równoprawnô, co je skùtkã dobiéraniô pasownëch jãzëkòwëch pòlitików. Tak tej hierarchny ùłożënk fùnkcjonëjącégò lingwistno swiata òznôczô binã midzënôrodnëch jãzëkòwëch sztridów, jaczé w dërżéniu są jinstrumeńtã i skùtkã pòliticznëch sztridów. Ò problemie nym pisze J.M. Tortosa:

> (...) ni ma jãzëkòwi pòliticzi bez midzënôrodnëch ùprocëmnieniów. Jô òdwòłiwôł sã przë ny sprawie do swiatowi diglosji, jakno że w dërżéniu lingwistnô sztrida jistnieje jakno skùtk jinëch sztridów na jaczis globalny binie[3].

Kaszëbskô jãzëkòwô òbéńda[4] òd nôdawniészich czasów je òbéńdą jãzëkòwò heterogeniczną, naznaczoną przez lokalné lingwistné kòntaktë i sztridë. Jãzëkòwô pòlitika heterogenizacji zaczãła pòkazywac sã na nym teritorium dopiérze pòd kùńc XX stalata. Do negò czasu jãzëczi „jimperiów”, za jaczé ùznôwô sã tuwò pòlaszëznã i niemczëznã, wëpiérałë abò téż absorbòwałë aùtochtoniczny jãzëk „peryferii”[5] – kaszëbiznã.

---

[2] J.M. Tortosa, *Polityka językowa a języki mniejszości. Od Wieży Babel do Daru Języków*, przełożyła A. Rurarz, przedmową opatrzył J. Perlin, Warszawa 1986, s. 85.

[3] Dolm. z: J.M. Tortosa, *op. cit.*, s. 95.

[4] Terëczasno greńce kaszëbsczi jãzëkòwi òbéńdë wëznôcziwają nôslédné môle: Gduńsk – Stôrô Kiszewa – Czersk – Chòjnice – Człuchów – Miastkò – Słëpsk.

Na kaszëbsczich teritoriach ò eweńtualny jednojãzëkòwòscë Kaszëbów mòże mówic blós w òdnôszanim do czasu przed XI stalatim[6]. Pò 1000 r. historiô kaszëbsczi jãzëkòwi òbéńdë je w dërżéniu historią mechtaniô sã i kònkùrowaniô kaszëbsczi mòwë, przënôleżny lokalny spòlëznie, a przedostôwający sã na no teritorium niemczëznë i pòlaszëznë.

Z diachrónnégò pòzdrzatkù kaszëbizna, chòc na kaszëbsczim teritorium bëła jãzëkã wikszoscë, to na skùtk asymilacjowëch pòlitików prowadzonëch przez Pòlôchów a Niemców nigdë w swòji historii nie fùnkcjonowała w òficjalnëch sferach: spòlëznowò-pòliticznëch czë administracjowëch. W òficjalnëch kòntaktach na Zôpadnym Pòmòrzim mést wëprzédną fùnkcjã miôł niemiecczi jãzëk, na Wschódnym Pòmòrzim – pòlsczi jãzëk.

Pòlonizacjowé a germanizacjowé dzejania realizowóné na kaszëbsczich òbéńdach bëłë lingwistnym skùtkã asymilacjowëch pòlitików prowadzonëch przez pòlsczé, prusczé czë niemiecczé państwò. Pòlonizacjô a germanizacjô nastawałë przemieniwno i parłãczą sã òne z nôslédnyma historicznyma zdarzeniama:

- 1282 r. – ùkłôd w Kãpnie, rządzë nad Pòmòrzim òbjimnął ksyżëc Wiôlgòpòlsczi Przemësłôw II (pòlonizacjô);
- 1308-1466 r. – krzëżacczé panowanié na Kaszëbach (germanizacjô);
- 1466 r. – drëdżi toruńsczi mir, na spòdlim chtërnégò Pòmòrzé jakno Królewsczé Prësë òstało przëłączoné do Pòlsczi (pòlonizacjô);
- XVI w. – refòrmacjô; na kaszëbsczi òbéńdze pòkazôwô sã Biblëjô w niemiecczim dolmaczënkù Lutera (germanizacjô liturgii na Zôpadnym Pòmòrzim);
- 1648 r. – zakùńczenié trzëdzestolatny wòjnë, czedë Zôpadny Pòmòrzé

---

[5] Pòchwôtë: jãzëk “jimperium” i jãzëk “peryferii” za: J.M. Tortosa, *op. cit.*, s. 109.

[6] Przër.: J. Treder, *Z językowej przeszłości Kaszubów*, [w:] tegoż, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005, s. 9-11.

nalazło sã pòd panowanim Brandenburgii (germanizacjô);

- 1772-1918 – czas prëscczégò zabòrczeniô (germanizacjô);
- 1939-1945 – II swiatowô wòjna, hitlerowskô òkùpacjô na Pòmòrzim (germanizacjô);
- 1952-1989 – hòmògenicznô pòlitika PRL, diskriminacjô jãzëków miészëznów (pòlonizacjô).

Kaszëbskô jãzëkòwô òbéńda wiedno bëła teritorium "peryferii" nachôdającym sã pòd cëskama jimperialnégò "ceńtrum": pòlsczégo, prëscczégò abò niemiecczégò, chtërné miałë starã zrobic Kaszëbów òbiektã asymilacjowëch pòlitików i wcësnąc jima jãzëk swòjégò "jimperium". Jãzëkòwé ùprocëmnienia na kaszëbsczi òbéńdze wiedno miałë wertikalną przërodã: pòlaszëzna abò niemczëzna zajimałë wëprzédny môl, kaszëbizna bëła jãzëkã ùpichanym.

Przejinaczi jãzëkòwi jeleżnoscë kaszëbiznë na państwòwi i midzënôrodny binie sparłãczoné są z symbòliczną datą 1989 r.[7], czedë nastąpił kùńc Pòlsczi Lëdowi Repùbliczi. Pò rokù 1989 zmieniwô sã jãzëkòwô pòlitika pòlsczégo państwa w ùprocëmnienim do jãzëków miészëznów i regionalnëch jãzëków i nastąpiwô w Pòlsce stãpiéniowé przechôdanié òd jãzëkòwi pòliticzi hòmògenizacji do pòliticzi heterogenizacji.

Starë ò pòdnôszanié znaczënkù kaszëbsczégò jãzëka na Kaszëbach pòkôzywałë sã (naprzék procëmregionalny pòlitice PRL) ju òd zôczątkù òsmëdzesątëch lat XX stalata. Ewòlucjô jeleżnoscë kaszëbsczégò jãzëka bëła sparłãczonô z rozmajitima fòrmama nobilitacji kaszëbiznë, w òsoblëwòscë w zasygù:

---

[7] A.F. Majewicz, T. Wicherkiewicz, *Polityka językowa na Kaszubach na tle prawodawstwa wobec mniejszości w jednoczącej się Europie (Diagnoza i postulaty)*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, pod red. E. Brezy, Opole 2001, s. 81-98; rok 1989 ùznôwô sã za symbòl zôczątkù przejinaczi jãzëkòwi pòliticzi w Pòlsce, nót je równak dawac bôczënk, że symptomë regionalizacji wëstąpiwałë ju òd zôczątku lat òsmedzesątëch XX stalata.

- kaszëbsczi edukacji,
- kaszëbiznë w kòscele,
- kaszëbiznë w kaszëbskòjãzëkòwëch strzódkach spòlëznowégò kòmùnikòwaniô.

Fùnkcjonowanié jãzëka w wiôldżim stãpniu bëło determinowóné przez pòliticzné rëszniczi, równak równowôżną sprawą bëło angażowanié sã kaszëbsczi jinteligencji w socjolingwistné dzejania, chtërné bezpòstrzédno miałë cësk na jeleżnosc kaszëbiznë[8].

Zôczątczi kaszëbsczi edukacji sparłãczoné są z zawiązanim sã Kaszëbsczégò Zrzeszeniô w 1956 r. Równak kònkretné próbë regionalizacji nôùczaniô na Kaszëbach podjimniãté òstałë dopiérze òd 1981 r. Na zôczątkù lat òsemdzesątëch przë Òglowim Zarządze Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô pòwòłónô òstała Kòmisjô Pòùczënë, jakô zajãła sã sprawama kaszëbsczi edukacji. Wnenczas zaczãło sã wprowadzanié do szkòłów lekcjów kaszëbsczi mòwë. W 1991 r. pòwsta pierszô Kaszëbskô Spòdlëcznô Szkòła na Głodnicë i Kaszëbsczé Òglowòsztôłcącé Liceùm w Brusach. Na Gduńsczim Ùniwersytece òd 1982 r. prowadzoné bëłë Pòdiplomòwé Sztudia z zasygù regionalny edukacji a òd 1991 r. – lektorat kaszëbiznë. Ùczbã kaszëbsczégò jãzëka regulëją rozpòrządzenia MEN z 1991 r. i MENiS z 2001 r., zgódno z chtërnyma kaszëbsczi jãzëk mòże bëc ùczony jakno dodôwny przedmiot na wszëtczich równiach edukacji[9].

Kaszëbsczi jãzëk w kòscele mô swój zôczątk w pierszi òdprawiony w całoscë pò kaszëbskù przez ks. Francëszka Grëczã swiãti mszë w nocë 26 rujana 1985 r. we wsë Wigòda w kaplëcë M.B. Anielsczi. Òd negò czasu zwëk swiãtëch mszów z kaszëbsczima elemeńtama w liturgii zaczinô sã rozkòscérzac. W 1992 r. wëdóny òstôł pierszi dolmaczënk Biblëji na kaszëbsczi jãzëk: *Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament. IV Ewanjelje* w dolmaczënkù Francëszka Grëczë (pòstãpny dolmaczënk to *Swiãté Pismiona Nowégo Testameńtu* Eùgeniusza Gòłąbka z 1993 r. i dolmaczënk z grecczégò jãzëka *Ewangelii wg św. Marka* ò. dra Adama Sykòrë z 2001 r.). Sprawa kaszëbiznë w liturgii ùreglowónô òsta 17 lëstopadnika 1993 r. w pismionie abpa Tadeùsza Gòcłowsczégò[10].

---

[8] A.F. Majewicz, T. Wicherkiewicz, *op. cit.*, s. 82.

[9] Zd. hasło *kaszubszczyzna w szkole* w: *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, pod red. J. Tredera, Gdańsk 2006, s. 119-124.

Kaszëbizna zaczãła téż systematno rozkòscérzac swój zasyg w mediach. Òd lëpińca 1990 r. w „TV Gdańsk" nadôwóny je 20-minutowi kaszëbskòjãzëkòwi program *Rodnô Zemia*. W „Radiu Gdańsk" prowadzoné są stałé aùdicje w kaszëbsczim jãzëkù: *Na Bôtach i w Bòrach* (òd 1989 r.) i kaszëbskòjãzëkòwé nowinë: *Klëka* (òd 2004 r.). W 2004 r. zaczinô fùnkcjonowac „Radio Kaszëbë". Wëchôdô kaszëbskòjãzëkòwô prasa: „Òdroda" (òd 1999 r.) i „Zwónk kaszëbsczi" (òd 2004 r.), òkróm negò kaszëbsczé tekstë drëkùje „Pomerania" i „Norda". W jinternece plac dlô kaszëbiznë je m.jin. na pòrtalach: naszekaszuby.pl, kaszubia.com, rastko.net, kaszubi.pl, zymk.net[11].

Wëprzédnienié kaszëbsczégò jãzëka w pùblicznym żëcym mô cësk na stãpiéniowi zbëlnienié jegò spòlëznowi pòzycji. Spòsobnô kaszëbiznie edukacjowô pòlitika, pòlitika katolëcczégò kòscoła i pòlitika mediów są rësznikama przëczëniającyma sã do zmòcnieniô znaczënkù regionalnégò jãzëka przede wszëtczim na lokalnym gónie.

Zôs pòliticzno-prawnô jeleżnosc kaszëbiznë na państwòwi i midzënôrodny binie w jistny spòsób je ùreglowónô dopiérze w XXI stalatim. Kaszëbsczémù jãzëkòwi jakno regionalnémù aùtochtonicznémù jãzëkòwi òsta zagwësnionô prawnô òchróna. Przejawienia spòsobny kaszëbsczémù jãzëkòwi pòliticzi pòkazywają sã tak na lokalny, jak téż na państwòwi i midzënôrodny binie. Ùstôwcowim aktã, chtëren naznôczô prawné òdniesenié pòlsczégo państwa do kaszëbsczégò jãzëka, je *Ùstôw ò nôrodnëch i etnicznëch miészëznach a ò regionalnym jãzëkù* z dnia 6 stëcznika 2005 r. (DZ.U. 2005 Nr 17 pòz. 141.), jaczi wszedł w żëcé 2 maja 2005 r. Na spòdlim negò ùstawù kaszëbizna zwëska sztatus regionalnégò jãzëka w Pòlsce. W paragrafie 4, artikla 19 ùstawù je ùmôlowóny zôpis: „Regionalnym jãzëkã w rozmienim ùstawù je kaszëbsczi jãzëk".

---

[10] Zd. hasło *kaszubszczyzna w kościele* w: *Język kaszubski...*, *op. cit.*, s. 115-117.

[11] Zd. hasła *kaszubszczyzna w internecie*; *kaszubszczyzna w prasie*, *kaszubszczyzna w w radiu i TV*, w: *Język kaszubski...*, *op. cit.*, s. 114-115, 118-119.

Pòsobizną ùstawù je m.jin. mòżlëwòta wprowadzeniô kaszëbsczégò jãzëka jakno pòmòcnégò w gminach, w chtërnëch przënômni 20% lëdztwa pòsługiwô sã kaszëbsczim jãzëkã, a téż wprowadzenié dodôwnëch, kaszëbsczich pòzwów môlëznów i fizjografnëch òbiektów.

Mòżlëwòtë jãzëkòwëch pòlitików są swiądno wëzwëskiwóné przez lokalné spòlëznë przez pòdjimanié dzejaniów w òbrëmienim „jãzëkòwégò òbmëslënkù"[12]. Dokùmeńtã naznôcziwającym ôrtë realizacji proregionalny jãzëkòwi pòliticzi je òbrobionô przez KPZ *Sztrategijô òchronë ë rozwiju kaszëbsczégò jãzëka ë kùlturë*[13].

Nimò pòdnôszaniô znaczënkù regionalnégò jãzëka na jãzëkòwi kaszëbsczi òbéńdze wëprzédną pòzycjã dërch mô pòlaszëzna:

> Bilingwizm Kaszubów jest niesymetryczny, przewagę ma polszczyzna – język prestiżowy, oficjalny, którego dobra znajomość jest konieczna dla normalnego życia (społecznego, ekonomicznego itd.) w Polsce. Używanie i pielęgnowanie kaszubszczyzny ma motywacje nie praktyczne, lecz kulturowe, emocjonalne[14].

Nimò pòdjimónëch przez kaszëbską jinteligencëjã dzejaniów, mającëch na célu pòdniesenié znaczënkù kaszëbiznë i brëkòwaniô przez elitë kaszëbsczégò jãzëka jakno òficjalnégò, w jãzëkòwi pòrządk wpisónô je hierarchiô òficjalnëch jãzëków i swòjiznowé òdnôszanié spòlëznë do regionalnégò jãzëka. Z przërównaniowégò pòzdrzatkù taksowaniô jãzëków kaszëbsczi jãzëk wcyg jesz mô słabą pozycjã. Jegò nisczi môl w jãzëkòwi hierarchii parłãczi sã m.jin. z môłą rënkowoscą regiolektu i z òglowim przeswiôdczenim brëkòwników kaszëbiznë ò ji môłowôrtnym sztatusu, bò jak pisze Brunon Synak:

---

[12] A.F. Majewicz, T. Wicherkiewicz, *op. cit.*, s. 82.

[13] *Sztrategijô òchronë ë rozwiju kaszëbsczégò jãzëka ë kùlturë*, Gduńsk 2006.

[14] Cyt. za: J. Zieniukowa, *Pojęcie aksjologiczne „prestiż" a społeczna sytuacja języków mniej używanych – casus łużyczczyzny i kaszubszczyzny*, [w:] *Języki mniejszości i języki regionalne*, pod red. E. Wrocławskiej i J. Zieniukowej, Warszawa 2003, s. 93.

> nie ma (...) prostego związku między standaryzacją języka i jego socjologiczną pozycją[15].

Z diachrónnégò pòzdrzatkù, a téż z pòzdrzatkù pòdjmónëch terëczasno dzejaniów mającëch na célu òchrónã i rozwij kaszëbsczégò jãzëka dzysdniową prawno-pòliticzną jeleżnosc kaszëbiznë nót je równak taksowac jakno spòsobną. Swiądno prowadzonô przez kaszëbską jinteligencjã jãzëkòwô pòlitika je żëcznô òchrónë i rozwijowi kaszëbiznë, czegò zwënégą je pòdwëższenié znaczënkù kaszëbsczégò jãzëka na lokalny, òglowòpaństwòwi i midzënôrodny binie.

W wielojãzëkòwi Eùropie, wedle J.M. Tortosë, hasło „gôdôj jãzëkã jimperium" nie je aktualné[16]. Kòżden miészëznowi a regionalny jãzëk ùznôwóny je za eleméńt eùropejsczi spôdkòwiznë i kùlturowi bòkadnoscë, tak tej nót je, żebë pòdlégôł aktiwny òchrónie i promocji. Nôwôżniészim eùropéjsczim dokùmeńtã, naznôcziwającym céle, prawidła i spòsobë òchrónë a promocji regionalnëch i miészëznowëch jãzëków w pùblicznym żëcym, je zeszëkòwónô w Sztrasbùrgù 5 lëstopadnika 1992 r. *Europejska Karta Języków Mniejszościowych lub Regionalnych*. Pòlska mô pòdpisóné nã *Kartã* 12 maja 2003 r. a terëczasno dérëją przërëchtowania negò dokùmeńtu do ratifikacji.

---

[15] Cyt. za: B. Synak, *Współczesne funkcjonowanie kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna...*, s. 295.

[16] Por: J.M. Tortosa, *op. cit.*, s. 147.

Bibliografiô:

Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny, pod red. J. Tredera, Gdańsk 2006.

Łuczyński E., Maćkiewicz J., *Językoznawstwo ogólne. Wybrane zagadnienia*, Gdańsk 2002.

Majewicz A.F., Wicherkiewicz T., *Polityka językowa na Kaszubach na tle prawodawstwa wobec mniejszości w jednoczącej się Europie (Diagnoza i postulaty)*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, pod red. E. Brezy, Opole 2001, s. 81-98.

Sztrategijô òchronë ë rozwiju kaszëbsczégò jãzëka ë kùlturë, Gduńsk 2006.

Synak B., *Współczesne funkcjonowanie kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, pod red. E. Brezy, Opole 2001, s. 295-316.

Tortosa J.M., *Polityka językowa a języki mniejszości. Od Wieży Babel do Daru Języków*, przełożyła A. Rurarz, przedmową opatrzył J. Perlin, Warszawa 1986.

Treder J., *Z językowej przeszłości Kaszubów*, [w:] tegoż, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005, s. 9-24.

Zieniukowa J., *Pojęcie aksjologiczne „prestiż" a społeczna sytuacja języków mniej używanych – casus łużycczyzny i kaszubszczyzny*, [w:] *Języki mniejszości i języki regionalne*, pod red. E. Wrocławskiej i J. Zieniukowej, Warszawa 2003.

Òpùblikòwóné:

Jeleżnosc kaszëbsczégò jãzëka z pòzdrzatkù hierarchicznoscë jãzëków a jãzëkòwëch pòlitików na diachrónny i synchrónny rówiznie

Mark Cëbùlsczi

Prakticzné aspektë Ùstawù ò nôrodnëch ë etnicznëch miészëznach a regionalnym jãzëkù (6 I 2005. Dz. Ù. 2005 Nr 17 pòz. 141.)

10 séwnika 2003 rokù przedstôwcowie Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô wëbrelë sã do Warszawë do sedzbë Sejmù RP z ùdbą wpisaniô Kaszëbów do karna etnicznëch miészëznów, co bë dôwało brzôd subwencjama ë dotacjama z rządowi kasë, òsoblëwie jeżlë jidze ò kaszëbsczi jãzëk ë generalno kaszëbską kùlturã. Dzejania ne pòtkałë sã z protestã jinszich miészëznów, a téż samëch Kaszëbów, chtërny mieszkają na pòmòrsczi zemie òd wiele pòkòleniów, gôdają pò kaszëbskù, jednakò są zrzeszony z pòlską kùlturą ë sami se ùwôżają za Pòlôchów, i z ti przëczënë nie chcą traktowac se jakno miészëznã w pòlsczim państwie. Temù nót bëło òprzestac tëch projektów ë pòdjic jinszé ùdbë. W ti sytuacje, żebë zagwësnic òchrónã kaszëbsczémù jãzëkòwi, rozsądzoné òstało dzejanié w dwùch czerënkach. Ùdbóné òstało – pò pierszé – wspieranié Eùropejsczi Kôrtë Regionalnëch ë Miészëznowëch Jãzëków, na chtërną kaszëbsczi jãzëk je wpisóny òd maja 2003 r. (tu zrobioné òstało kaszëbsczé *menu*, w jaczim są ùczba, kùltura, sądowizna), a téż – pò drëdżé – wzbògacenié pòlsczi programë *Kôrtë* ò pùnkt *regionalné jãzëczi*, co w kònsekwencje doprowadzëło do ùchwôleniô analizowónégò *Ùstawù ò nôrodnëch ë etnicznëch miészëznach a regionalnym jãzëkù*.

Wëmieniony *Ùstôw*, ùchwôlóny bez Sejm RP 6 stëcznika 2005 r., wszedł w żëcé w maju 2005 r. Wëapartniô òn żëjącëch w pòlsczim państwie przedstôwców nôrodnëch miészëznów, jaczé mają gwôsné państwò (biôłoruskô, czeskô, lëtewskô, niemieckô, armeńskô, ruskô, słowackô, ùkrajińskô, żëdowskô), ë etnicznëch, jaczé gwôsnégò państwa ni mają (karajimskô, lemkòwskô, cëgańskô, tatarskô), dôwającë jima òsoblëwé ùpòwôżnienia (prawò do ùżiwaniô swòjégò jãzëka w jinstitucjach ë ùrzãdach, tôblëców ë nôdpisów w jãzëkù miészëznë kòl ùrzãdowégò jãzëka, ùczeniô sã ë dozéraniô jãzëka miészëznë). Drëdżi dzél titla sugerëje, że ùstôw nen tikô sã etnicznégò jãzëka (dzél czwiôrti), a wiadło, że tim jãzëkã je kaszëbsczi jãzëk, pòdôwô w 19 par. Czej jidze ò traktowanié negò jãzëka, zagwësniô mù prawną òchrónã, bò stosëją sã do niegò pòdóné wëżi prawa namienioné jãzëkóm miészëznów.

Prakticzné aspektë wëmienionégò *Ùstawù* tikają sã dwùch sferów dzejaniô: szkòłowiznë ë administracjowégò żëcô, òsoblëwie na rówiznie samòrządzënów; temù bãdã je analizowôł w tëch aspektach.

Czedë jidze ò kònsekwencje fùnksnérowaniégò wëmienionégò *Ùstawù* w szkòłach MNEiS mô wëdóné *Regle òrganizacje ë financowaniô ùczbë kaszëbsczégò jãzëka wg stanu na 1 maja 2005 rokù*. Nen sztërnôscepùnktowi dokùmeńt dokładno precyzëje regle, na jaczich mùszi òpierac sã ùczba kaszëbsczégò jãzëka. Wedle nëch reglów szkòła pòdjimô rozsądzenié ò ùczenim kaszëbsczégò jãzëka òd pierszégò séwnika nowégò szkòłowégò rokù na wniósk starszich abò ùczniów, chtërny mają skùńczoné szesnôsce lat. Żebë zòrganizowac klasã, mùszi bëc 7 sztëk ùczniów w spòdleczny szkòle, a 14 sztëk we wëżigimnazjowi szkòle. W przëtrôfkù felënkù mòżlëwòtë zòrganizowaniô ùczbë kaszëbsczégò jãzëka w jaczi szkòle direchtór mô òbòwiązk przekôzac lëstã zgłoszonëch lëdzy partowi prowadzącémù szkòłã, chtëren zrëchtëje midzëszkòłowé karna ùczeniégò, zato w nëch lëczba ùczniów ni mòże bëc miészô jak 3 ë wikszô jak 20 sztëk. Ùczba kaszëbsczégò jãzëka òdbiwô sã na spòdlim programów ë ùczbòwników zacwierdzonëch bez gwôsnégò ministra, a ùdëtkòwionô je bez państwò.

Dzysô w kòle 500-tësączny kaszëbsczi spòlëznie kòle 80 tësący lëdzy gôdô w domôcym jãzëkù, westrzód nich leno kòle 300 sztëk pisze pò kaszëbskù[1]. Nen fakt ni mòże dzywic, bò przed 1989 rokã kaszëbiznë nie bëło w szkòle (blós niechtërny szkólny, nieczedë przék stanowiszczu szkòłowëch wëszëznów, niechtërne zajãca pòswiãcywelë Kaszëbóm ë kaszëbiznie), a w 1984 rokù jistniała le jednô szkòła (na Głodnicë), w jaczi kaszëbsczégò ùczonëch bëło czilenôsce ùczniów. Dzys wëdrzi to wiele lepi. W szkòłowim rokù 2004/2005 kaszëbsczégò, abò ò Kaszëbach ùczëło sã w 100 spòdlëcznëch szkòłach 5196 ùczniów, w 27 gimnazjach – 1345 ùczniów – ë w 3 strzédnëch szkòłach – 261 ùczniów. Równak je to lëczba jesz wiele za môłô, bò wcyg są szkòłë na Kaszëbach, z chtërnëch wëchôdają absolweńtowie bez spòdleczny wiédzë ò rodnym jãzëkù ë kùlturze.

Rechùje sã, że na Kaszëbach terôczas mieszkô kòle 150 szkólnëch, jaczi mògą ùczëc kaszëbsczégò jãzëka: 12 szkólnëch, jaczi mają zdóné eksternisticzny egzamin ze znajemnotë kaszëbsczégò jãzëka ë dostelë prawò do ùczeniô negò jãzëka nadóné bez KPZ jesz w 1998 r., 41 absolweńtów 1. edicje Pòdiplomòwégò Kwalifikacjowégò Sztudium Pedagógòwò-Metodicznégò Ùczeniô Kaszëbsczégò Jãzëka (Gduńsczi Ùniwersytet, 2000-2001; westrzód nich bëlë téż niechtërny z chùdzy wëmieniony dwanôstczi), 51 słëchińców 2. edicje Sztudium Ùczeniô Kaszëbsczégò Jãzëka (2002-2004), 39 szkólnëch, chtërnym kwalifikacje nadało Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié: 13 w XII 2003 r. ë 26 w 2005 r. Brëkùnczi w tim zôkrãżim dërch są, ale téż zgłôsziwają sã pòstãpny chãtny, zajinteresowóny nabëcym kwalifikacjów.

Rëchli, przed wéńdzenim w żëcé òbgôdiwónégò *Ùstawù*, wara robòta wkół wprowadzeniégò kaszëbsczégò jãzëka do maturalnégò egzaminu.

---

[1] Wiédzã na témã terôczasny sytuacje kaszëbskòjãzëkòwi ùczbë dostôł jem òd Renatë Mistôrz, kònsultańta do sprawów regionalny edukacje w Ceńtrum Edukacje Szkólnëch we Gduńskù.

Ju w 2001 rokù we Warszawie w MNEiS bëła delegacjô przedstôwców kaszëbsczich szkólnëch krãgów, bë ùsadzëc *Sylabùs* do kaszëbsczi maturë. Brzadã negò béł fakt, że w szkòłowim rokù 2004/2005 pierszi rôz w historie bëła mòżlëwòsc zdôwaniô maturë (gãbny abò pisowny) z kaszëbsczégò jãzëka. Dzél gãbny egzaminu dérowôł kòle 25 minut ë skłôdôł sã: 1) z prezeńtacje pò kaszëbskù wëbróny témë, 2) gôdczi z egzaminatorã. Pisownô matura wara 240 minut ë téż skłôda sã z dwùch dzélów: 1) pòlskòjãzëkòwégò dokazu na témã kaszëbsczi kùlturë i 2) dwùch testów (słowno-gramaticznégò ë badérującégò rozmienié tekstu napisónégò pò kaszëbskù), ë dolmaczeniô z kaszëbsczégò na pòlsczi (na napisanié gwôsnégò tekstu bëło 1,5 gòdzënë, zôs na rozwiązanié dwùch testów ë dolmaczenié z kaszëbsczégò na pòlsczi – 2,5 gòdzënë), kòl negò mòżna bëło ùżiwac słowarzów. Maturã z kaszëbsczégò jãzëka wëbra jednô ùczennica z Katolëcczégò Òglowòsztôłcącégò Liceùm w Kartuzach, trzënôsce sztëk ùczniów Kaszëbsczégò Liceùm w Strzépczu (wejrowsczi pòwiôt), sztërzech ùczniów Kaszëbsczégò Òglowòsztôłcącégò Liceùm w Brusach ë sztërë ùczennice Zrzeszë Wëżigimnazjowëch Szkòłów w Somòninie[2]. W 2006 rokù maturã zdało 11 ùczniów z tëch trzech szkòłów.

Dlô nôlepszégò maturańta z kaszëbsczégò jãzëka Éwa ë Grégòr Szalewsczi ùfùńdowelë szpecjalną nôdgrodã. Grégòr Szalewsczi béł wejrowsczim starostą, je jednym z ùtwórców Kaszëbsczégò Òglowòsztôłcącégò Liceùm w Strzépczu, jedurny na Kaszëbach strzédny szkòłë, w jaczi wszëtcë ùczniowie ùczą sã kaszëbsczégò jãzëka, ë jedurny strzédny szkòłë z kaszëbsczim jãzëkã na nordze Kaszëbsczi. Nôdgroda je dôwónô kòżdégò rokù, a depòzytorą ùtwòrzonégò na nen cél fùńduszu je Spòdlecznô Szkòła na Głodnicë[3].

---

[2] J. Kòwalsczi, *Statystyka i spostrzeżenia (ùczba kaszëbiznë)*, *Pomerania*, 2006, nr 1, 57 –59 s., tenże, *Ùczba kaszëbiznë 2005/2006*, *Pomerania,* 2006, nr 1, 59 –62 s.

Z wprowadzenim kaszëbiznë do szkòłów zrzeszonô je téż problema sztandarizacje kaszëbiznë. Aùtorowie ùczbòwników ë drëkòwónëch kònspektów lekcjów czãsto, w òbrëmienim niegwarowi słowiznë, np. spòdleczny nôùkòwi terminologie, przede wszëtczim gramaticzny, ùżiwelë *Słownika polsko-kaszubskiego* Jana Trepczika[4]. Niedôwno òstôł wëdóny *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* Eùgeniusza Gòłąbka[5], pò jaczi téż gwës mdą sygelë szkólny.

Drëdżi prakticzny aspekt zrzeszóny z wëmienionym *Ùstawã* to aspekt administracjowi.

W efekce òglowégò spisënkù, jaczi béł robiony w pòlsczim państwie w 2002 rokù, òkôzało sã, że gminów, w jaczich co nômni 20% mieszkeńców miało zadeklarowóné, że jich domôcym jãzëkã je kaszëbsczi, je dzesãc: *Przedkòwò* 49%, *Sëlëczëno* 48,6%, *Stãżëca* 43,2%, *Serakòjce* 39,9%, *Somònino* 30,8%, *Chmielno* 34,8%, *Lëniô* 35,5%, *Szëmôłd* 26,3%, *Parchòwò* 22,3%, wieskô gmina Pùck 30,9%[6] (co do negò, czë ne efektë są wiarëwôrtné zgłôsziwô sã nieczedë zastrzédżi, temù że nie wszëtcë brëkòwnicë kaszëbsczégò zgłoszëlë nen fakt w spisënkù, przënãcony do negò, że kaszëbsczi traktëje sã jakno dialekt pòlaszëznë). Kònsekwencją negò je fakt, że terôzka, wedle òbgôdiwónégò *Ùstawù* we wëapartionëch gminach pòmòcowim jãzëkã (drëdżim pò pòlsczim), ùpòwôżnionym do ùżiwaniô w ùrzãdach, je kaszëbsczi jãzëk, do jaczégò znajemnotë zòbòwiązóny są ùrzãdnicë (zó co mùszą dostawac apart wënôdgrodzenié), zmùszony są do dôwaniégò òdpòwiescy w mòwie ë pismionie pò kaszëbskù, jeżlë w tim jãzëkù zwrócą sã do nich peteńtowie. Temù téż ùchwôlënk ò wprowadzenim pòmòcowégò jãzëka mùszi pòdjic Radzëzna Gminë, pò czim gmina je wpisywónô do Ùrzãdowégò Registra Gminów, a pòmòcowi jãzëk je òficjalno ùżiwóny w gminowi praktice. Wnenczas wòlno téż wprowadzëc na jinfòrmacjowé tôfle dwajãzëkòwé (pòlsczé ë kaszëbsczé) pòzwë môlëznów, sztrasów, grzëpów, jezorów. W 2006 rokù ò taczim ùchwôlënkù rozsądzëlë radny gminë Stãżëca, zacwierdzającë 55 kaszëbsczich pòzwów. Z jinicjatiwë Òglowégò Zarządu KPZ wëdôwizna „Region" wëda dwajãzëkòwi „Pòlskò-kaszëbsczi słowôrz miestnëch ë fizjografnëch mión"[7].

---

[3] Hana Kòs z Miłoszewa we wejrowsczim pòwiace jakno nôlepszô maturańtka w 2005 r. dosta jednorazowé sztipendium ùfùńdowóné bez Éwã ë Grégòra Szalewsczich z Rëmi (w., *Kaszubski maturzysta*, *Pomerania*, 2005, nr 4, 87 s.). W 2006 r. taką nôdgrodã dosta Katarzëna Główczewskô z Czëczków.

[4] J. Trepczik, *Słownik polsko- kaszubski*, I t. (A – Ó), II t. (P – Ż), ùczało mô òbrobioné i aneks dodóné J. Tréder, Gduńsk 1994.

[5] E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gduńsk 2005.

[6] Na zôczątkù béł plan zrobieniégò negò progù na niwiznie 8% (w ti wersje do tëch 10 gminów mòżna bë bëło dorechòwac pòstãpné 7: Wiôlgô Wies kòle 14%, Żukòwò kòle 12%, Krokòwò kòle 11%, Lëzëno kòle 8%), równak z przëczënë protestu jednégò z pòsélców, chtëren chcôł progù 50%, òstôł rozsądzony kòmpromis we wiôlgòscë 20%.

Kònsekwencjã fùnksnérowaniégò wëmienionégò *Ùstawù* nôbarżi widzec je òbez zòrganizowanié kùrsów kaszëbsczégò jãzëka dlô wicy jak trzësta sztëk ùrzãdników (zgłoszëło sã wicy kandidatów niżlë bëło przërëchtowónëch placów) w czile môlach pòmòrsczégò wòjewództwa (m.jin. w Kòscérznie, Gduńskù, Kòlbùdach, Żukòwie, Pùckù, Szëmôłdze); ùczi sã tu òglowi lëteracczi kaszëbiznë. Karna słëchińców dzelą sã na pòczątkùjącëch ë zaawansowónëch. W séwnikù abò rujanie 2005 r. rozpòczãtëch òstało 10 taczich kùrsów, a w planach wnenczas bëło rozpòczãcé jesz 15 dodôwkòwëch taczich kùrsów. Kùrsë òbjimają 200 gòdzënów, zajãca òdbiwają sã dwa razë w tidzeniu pò sztërë gòdzënë na dzéń, a w karnach je 8 sztëk lëdzy. Słëchińcowie ùczą sã z ùczbòwników Danutë Pioch, chtërne dostôwają za darmôka, ùżiwają téż *Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* ks. dra Bernata Zëchtë. Ùtrop na zòrganizowanié kùrsów dobëła Akademiô Warkòwégò Sztôłceniô we Gduńskù, a są òne ùdëtkòwioné bez Eùropejską Ùniã (75%) ë rząd RP (25%)[8]. Kòl negò òstało ùznoné, że absolweńtowie ze zdóną maturą z kaszëbsczégò jãzëka mają znajemnotã kaszëbsczégò jãzëka, temù nie mùszą brac ùdzélu w kùrsu ani zdawac egzaminów. Òd rujana 2006 r. wprowadzywóny je projekt „Kaszëbsczi jãzëk dlô robiącëch”. Kùrsë òbjimają 150 gòdzënów (zaawansowóny – 9 karnów) abò 200 gòdzënów (pòczątkùjący – 9 karnów)[9].

---

[7] *Polsko-kaszubski słownik nazw miejscowych i fizjograficznych. Pòlskò-kaszëbsczi słowôrz miestnëch ë fizjografnëch mión*, pòd red. A. Chludzyńsczégò, ùsadzëło karno: É. Bréza, M. Cëbùlsczi, J. Tréder, R. Wòszôk- Slëwa, Gduńsk 2006.

Pò wprowadzenim *Ùstawù* w cządnikù *Kaszëbskô Òdroda* (nr 2/2005) bëła kôrbiónka z przedstôwcama samòrządzënów nëch dzesãc gminów, w jaczich kaszëbsczi mòże stac sã drëdżim òficjalnym jãzëkã. Nôbarżi béł za tim wójt gminë Chmielno, Zbigórz Roszkòwsczi. Pòdsztrichnął òn, że gmina òd dôwna znónô bëła z rozkòscérzaniô kaszëbsczi kùlturë (pòr. òrganizowanié corocznëch òglowòkaszëbsczich ceńtralnëch eliminacjów kònkùrsu *Rodny Mòwë*) ë òdkądka je òn wójtã, kaszëbsczi béł wiedno w pòmòcowim ùżëcym w gminowi robòce ë w kòntaktach ùrzãdników z jinteresańtama, a jeżlë mdze taczi brëkùnk, pòkôże sã ùchwôlënk Radzëznë Gminë na témã ùżiwaniégò kaszëbsczégò jãzëka. Dodôł téż, że w gminie robi 2, 3 ùrzãdników rozmiejącëch pisac pò kaszëbskù. Reszta wójtów ë ùrzãdników ò *Ùstawie* gôda ju mni òptimistno, zgłasziwającë problemë, jaczé z ti przëczënë są, abò mògłëbë bëc. Wójt gminë Sëlëczëno, Jan Kùlas, scwierdzył, że Radzëzna Gminë bãdze głosowac wëkònanié *Ùstawù*, ë sóm je zdaniô, że nót ùszanowac robòtã kaszëbsczich dzejôrzów, chtërny wiele zrobilë dlô ùchwôleniô *Ùstawù*, òkróm negò samòrządzëna mô òbòwiązk do negò bez fakt, że gmina mia drëdżi plac westrzód deklarëjącëch ùżiwanié kaszëbsczégò jãzëka. Sekretéra gminë Stãżëca, Tomôsz Brzoskòwsczi, zagwësnił, że Radzëzna ë Kònweńt Gminë bãdą diskùtérowac nad praktycznyma aspektama wprowadzeniô w żëcé *Ùstawù*. Radny są gwës negò, że wprowadzą dwajãzëkòwé tôfle, czej równak jidze ò kaszëbsczi w ùrzãdach, ni ma jesz bédenków kònkretnëch rozwiązaniów. Wójt gminë Lëniô, Stanisłôw Adamczik, zagwësnił, że *Ùstôw* je analizowóny, a gmina bãdze mia starã wprowadzëc gò w żëcé, ale nie je gwës negò, czë ùdô sã to chùtkò zrobic. Wójt gminë Parchòwò, Władisława Łangòwskô, scwierdzëła, że pùnktë *Ùstawù* mòżlëwé do wprowadzeniô w żëcé òstónq flot wprowadzoné, jednakò nie bëło kònkretnëch diskùsjów w karnie radnëch na témã resztë pùnktów. Ò felënkù planów ë diskùsje na témã wprowadzeniô w żëcé *Ùstawù* gôdôł téż sekretéra gminë Przedkòwò ë wiceprzédnik Radzëznë Gminë Serakòjce Jerzi Merónk, a wójt gminë Szëmôłd, Zbigórz Engelbrecht, dôł bôczënk nó to, że gmina sąsadëje z Gdinią ë mieszkô w ni wiele przecygnionëch tu lëdzy, nié-Kaszëbów. Sekretéra gminë Somònino, Zabina Dréwa, nadczidnãła ò przëmiarowò niewiôldżi lëczbie lëdzy, rozmiejącëch pisac pò kaszëbskù, co je gwësnym jiwerã kòl wprowadzeniô *Ùstawù* w żëcé. Wójt wiesczi gminë Pùck, Tadéùs Pùszkarczuk, scwierdzył felënk wikszégò zajinteresowaniô mieszkeńców gminë wprowadzenim *Ùstawù*, ë zabédowôł, że gmina bãdze zajimac sã tą problemą tedë, czedë mieszkeńcowie mdą chcelë wprowadzeniô *Ùstawù*[10].

---

[8] (im), *Kaszubski w pracy*, *Pomerania*, nr 3/2002, 40 s.

[9] Pòr. ò tim J. Makùrôt w „Pomeranii” 2006, nr 11, 49 s.

Problemą, jakô mdze kòl ùsôdzaniô kaszëbskòjãzëkòwëch administracjowëch tekstów, je felënk pòwszechno ùżiwóny kaszëbsczi administracjowò-prawny słowiznë. Taką słowiznã bédëje w dzélu Jan Trepczik w *Słowniku polsko-kaszubskim* ë je òna nieczedë stosowónô w kaszëbsczich cządnikach. Niechtërne słowa są w ni taczé samé jak w pòlsczim jãzëkù (z ùznanim kaszëbsczi fòneticzi), jinszé szlachùją za dôwni przëjãtima na Kaszëbach germaniznama. Równak wspòmnióny *Słownik* Trepczika pòdôwô czãsto wiele synonimów na òznaczenié negò samégò pòchwatu, co dlô ùrzãdowi słowiznë nie je bëlnym rozwiązanim, nót je jednakò pamiãtac, że Trepczik dôwôł taczé bédënczi, bë brëkòwnicë jãzëka wëbiérelë nôlepszé wedle nich słowa ë je rozkòscérzelë. Temù téż są gwësné leksykalné bédënczi, czedë jidze ò kaszëbsczé równoznaczënë spòdlecznëch słowów w tim zôkrãżim, równak żëcé pòkôże, chtërne z nich ë w jaczim zôkãżim mdą ùżiwóné w żëwi gôdce.

---

[10] P. Bréza, *Kaszëbsczi wchôdô do ùrzãdów*, *Kaszëbskô Òdroda* /2005 nr 2, s. 6–7.

Nót je tuwò dofùlowac, że danié do pùbliczny rëmie kaszëbskòjãzëkòwëch tôflów z pòzwama môlów ë pòzwama sztrasów, a téż nôdpisów w krómach na ôrt *Më rozmiejemë pò kaszëbskù* abò *Tu mòże gadac pò kaszëbskù* praktikòwóné bëło ju rëchli, przed wprowadzenim *Ùstawù*, jakno gwësnégò zorta turisticznô atrakcjô w wëmienionëch ë jinszich kaszëbsczich gminach. Dzysô mòże to ju robic wedle zôpisów wëmienionégò *Ùstawù*, temù téż „mieszkeńcowie czile wsów rozsądzëlë ò sczerowanim do radzëznów gmin wniosków pòpiérającëch wprowadzenié dodôwkòwëch pòzwów w kaszëbsczim jãzëkù. Tak bëło w Szimbarkù, Pòtułach czë Miechùcënie. Wëszëznë gminów, w chtërnëch ne môle leżą, tj. Stãżëcë ë Chmielna, mają ju zaczãté pasowné procedurë”[3].

Kònsekwencją wprowadzeniô w żëcé òbgôdiwónégò *Ùstawù* je téż mòżlëwòsc zastosowaniô kaszëbskòjãzëkòwi wersje miona ë nôzwëska przedstôwcë kaszëbsczi miészëznë ë wpisaniô ji do personkôrtë ë jinszich òficjalnëch dokùmeńtów. Òficjalno jesz nicht nie namëslił sã, żebë to zrobic, chòc jeden z kaszëbsczich szkólnëch mô rzekłé, że mô taczé planë.

Pòstãpnym krokã promòcje gôdczi Kaszëbów stała sã *Sztrategiô rozwiju kaszëbsczégò jãzëka*, przëjãtô bez Prédną Radzëznã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô w gromicznikù 2006 r. Je to plan robòtë nad kaszëbizną, rozpisóny na lata. Òstôł w ni dóny bôczënk przede wszëtczim na mùsz docenieniô rodny mòwë òsoblëwie bez młodëch Kaszëbów, co zrzeszoné je z wprowadzenim jegò ùczbë w przedszkòlach ë szkòłach wszelejaczégò ôrtu, òd spòdlecznëch pò wëżsźé[4].

Jak je widzec ze zrobionégò przezérkù, fakt wprowadzeniô kaszëbiznë do szkòłów téż béł przërëchtowóny ju wiele rëchli, przed ùchwôlenim analizowónégò *Ùstawù*, a dzysô ne dzejania òstałë jakbë prawno pòcwierdzoné ë gwës mdą chùtczi sã rozwijac. Wicy robòtë ë szëkòwaniów wëmôgô zato wprowadzenié kaszëbsczégò jãzëka do ùrzãdów.

Fakt wéńdzeniégò w żëcé *Ùstawù ò nôrodnëch ë etnicznëch miészëznach a regionalnym jãzëkù* wiele zmienił na Kaszëbach. Szkólny, chtërny ùczą kaszëbsczégò ë ò Kaszëbach, mògą, a nawetka nieczedë wedle fùnksnérëjącégò prawa mùszą to robic, jeżlë starszi ë ùczniowie mdą mielë taką chãc. Direkcje szkòłów ë partë prowadzącé mùszą zagwësnic szkòle bëlną lëczbã szkólnëch-szpecjalistów, a samòrządzënowé partë gmin, w chtërnëch lëczba kaszëbskòjãzëkòwëch mieszkeńców je wikszô jak 20%, mùszą bëc przërëchtowóné do kòmùnikòwaniô sã z nima pò kaszëbskù. Ne administracjowé pòsëniãca, jimpònérné w przërównanim ze stanã przed czile dzesãclatów (chòc lëczba szkòłów z kaszëbsczim jãzëkã jesz je za môłô w przërównanim z brëkùnkama) dôwają nôdzejã, że kaszëbizna nie pùdze szlachã wëmarłëch jãzëków ë etnolektów, że nie naléze sã òna westrzód nëch dwùch trzecëch jãzëków swiata, chtërnym – wedle dzysdniowëch prognozów – grozy wëmiarcé.

Przedrëk z: *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*, pòd red. Jerzégò Trédra, KHNiT PAN, Warszawa 2006, 63–72 s.

Dezyderata

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Biôj spòkójno westrzód trzôskù ë pòspiéchù – wzerôj, jaczi mir mòże bëc w cëchòscë. Tak baro jak to mòżlëwé, nie wërzekającë sã sebie, żëj w zgòdze z jinszima lëdzama. Prôwdã swòjã głoszë spòkójno a rozëmno, słëchôj tegò, co gôdają jinszi, nawetka głëpcë ë jignorancë, òni téż mają swòjã òpòwiesc. Jeżlë równôsz sã z jinszima, mòżesz stac sã próżny ë gòrzczi, bò wiedno mdą lepszi a gòrszi òd ce. Ceszë sã jednakò swòjima dobëcama jak téż planama. Z sercã robi swòjã robòtã, nawetka jeżlë mëslisz, że je mało wôrtnô. Je òna stałą wôrtnotą w zmiennëch przëpôdkach żëcô. Mdzë òstróżny w tim, co chcesz robic – bò swiat fùlny je òszëkańtwa. Le niech cë to nie zasłôniô prôwdzëwi cnotë, wiele lëdzy jidze do wëniosłëch dejów ë wszãdze żëcé bòkadné je w bòhatérstwò. Bãdzë sobą, a przede wszëtczim nie biôtkùj sã z serca czëcém; co do miłotë nie bãdzë cyniczny, chòc wkół fùl je wszelejaczi òschłoscë ë rozczarowaniô, je òna wiecznô jak trôwa. Wez bierzë pògódno, to co żëcé niese, bez gòrzkòscë wërzékającë sã ùszłëch młodëch lat. Rozwijôj mòc dëcha, bë w niespòdzónym nieszczescym mògła bëc tôrczą dlô cebie. Le blós nie mãczë sã wëtwòrama wëòbraznie. Wiele strachów rodzy sã ze zmùdzeniô ë samòtnoscë. Trzëmôj zdrów discëplinã, ale mdze łagódny dlô se. Kò jes të dzeckã wszechswiata, nie mni niżle gwiôzdë ë drzéwiãta, môsz prawò bëc tuwò, ë czë to je dlô ce zrozmiałé czë nié, nie wątpi, że wszechswiat je taczi, jaczi bëc mùszi. Temù téż bãdzë w pòkòju z Bògã, niewôżné jak mëslisz ò Jegò jistnienim, ë czim sã zajimôsz, ë jaczé są twòje chcenia; w trzôskù sztrasów, rajbachù żëcô zachòwôj mir ze swòją dëszą. Z całim swòjim łżélstwã, ùcemiãgą ë rozwiónyma snieniama jesz wcyg ten swiat je pëszny.

Dôj bôczenié, miej starã bëc szczestlëwi.

Gôdô sã, że dokôz nen òstôł nalazłi w kòscele św. Paùla w Baltimòr w 1692 r. Jednakò pò prôwdze òstôł òn napisóny w 1927 r. bez Maxa

Ehrmanna (1872-1945).

(tł. Roman Drzeżdżon)

[Dezyderata òstała przedolmaczonô na kaszëbsczi na prosbã sczerowóną do Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka bez chłopa zamkłégò w sôdzë w Òpòlsczich Strzélcach.]

---

[3] Ł. Grãdzëcczi, *Oficjalne nazwy w dwóch językach*, *Pomerania* 2006, nr 4, s. 18.

[4] R. Drzéżdżón, *Kònferencjô ë żukòwsczé krówczi*, *Pomerania* 2006, nr 3, s. 22.

Biogramë nôleżników Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

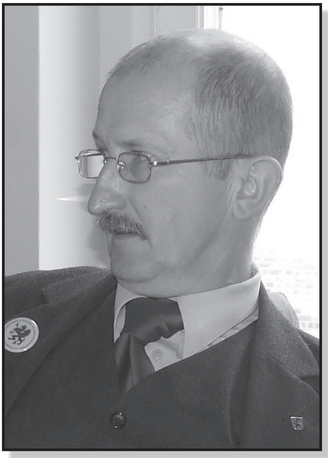

Witold Bobrowski

Ùr. w 1955 r., mgr plasticznégò wëchòwaniô, szkólny w kaszëbsczich wiesczich szkòłach òd 1979 r.

Debiutowôł w pismionie pòdzemny „Solidarnoście" szkólny „Kontakty" (32/1986) wiérztama „Nad zarkã Lecha B." ë „Drëszë".. Òd 1984 r. redaktór ë wëdôwca kaszëbskòjãzëkòwégò pismiona „Vzénjik". Aùtór wiele kaszëbsczich tekstów napisónëch apart do szkòłowégò ùżiwaniô, a téż leżnoscowëch wiérztów. Òd 1991 r. pierszi direchtór ë szkólny kaszëbsczégò jãzëka w Spòdleczny Szkòle na Głodnicë – pierszi spòdleczny szkòłë, dze ùczony béł kaszëbsczi. Òd 2000 r. do 2003 r. pierszi direchtór ë szkólny kaszëbsczégò jãzëka w Kaszëbsczim Òglowòsztôłcącym Liceùm w Strzépczu. Òd 2000 r. do czasu delegalizacje w 2007 r. bez prezydenta Łukaszenkã, nôleżnik kòrespòndent biôłorusczi International Academy of National Minorities' Research. W 2007 r. przeszedł na emeriturã.

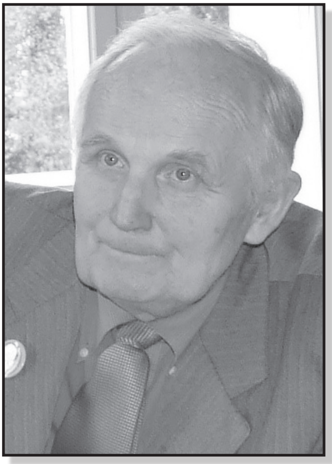

Edward Breza

Prof. dr hab., dr h.c. ÙKW, emeritowóny zw. prof. Gduńsczégò Ùniwesytetu, wcyg robiący jakno zw. prof. w Gduńsczi Wëższi Hùmanistny Szkòle ë we Wëższi Warkòwi Szkòle w Cechanowie, w Filologòwò-Historicznym Jinstituce w Mławie, badéra gwôsnëch pòzwów Pòmòrzégò, tak òsobòwëch pòzwów, jak téż geògrafnëch; dialektologa: dokazë tikajacé sã bòrowiacczich ë kòcewsczich gwarów, kaszëbòloga, historik pòlsczégò jãzëka na Pòmòrzim, w tim cëskù łacyńsczégò jãzëka na pòlaszëznã, metodik ùczeniégò gramaticzi pòlsczégò ë kaszëbsczégò jãzëka, pòpùlarizatór lingwistny wiédzë, w latach 1992 – 2006 redaktór „Rocznika Gdańskiego". Bibliografiã jegò dokazów (w ùjãcim J. Trédra) òbjimają: „Prace Językoznawcze Uniwersytetu Gdańskiego", z. 19 – 20, Gduńsk 1994, 15 – 46 s. (do 1992 r.) i Jëbleùszowô ksãga na 70. roczëznã żëcégò pt. „Florilegium linguisticum", red. J. Tréder ë A. Lewińskô, Gduńsk 2002, 10 – 46 s. (za lata 1993 – 2002), a téż zebrónô w òbrobienim dr Małgòrzatë Jaracz w przërëchtowóny bez bëdgòsczich jãzëkòznajarzów pòlonistów Jëbleùszowi ksãdze na 75 lat żëcô.

Marek Cybulski

Dr hùmanistnëch nôùków, robi w Zakładze Historie Pòlsczégò Jãzëka, Dialektologie ë Ònomasticzi Gduńsczégò Ùniwersytetu, pòlonista – jãzëkòznajôrz, szpecjalizëje sã w dialektologie, òsoblëwie kaszëbòlogie.

Aùtór ksążczi „Rząd czasowników w kaszubszczyźnie" (Gduńsk - Rëmiô 2001), artiklów namienionëch kaszëbsczi syntakse, mòrfòlogie ë leksyce, a téż wespółaùtór ùczbòwników do nôùczi kaszëbsczégò ë pòradnika dlô szkólnëch.

Roman Drzeżdżon

Ùr. 4 séwnika 1972 r. w Starzënie (gm. Pùck). Absolwent Gbùrsczégò Technikùm w Kłaninie (1993 r.). Òd 1996 r. robi w Mùzeùm Pùcczi Zemi m. Floriana Cenôwë.

Pòéta, prozajik, satirik ë kaszëbsczi felietónista. Dobiwca nôdgrodów kaszëbsczich lëteracczich ë òrtograficznëch kònkùrsów. W 2007 r. dostôł sztipendium m. Jizabellë Trojanowsczi dlô kaszëbsczégò gazétnika.

Zakłôdca ë nôleżnik niefòrmalny stowôrë kaszëbsczich pisôrzów „Zymk”. Wespółzakłôdca Kaszëbsczégò Kabaretu „Fif”. Wespółrobòtnik czãdników: „Gazeta Nadmorska”, „Norda – Dodôwk do Dziennika Bałtyckiego”, „Kaszëbskô Òdroda”, „Pomerania”, „Stegna”, „Zymk”.

Wespółaùtór „Słowniczka polsko-kaszubskiego”, antologie kaszëbsczi pòézje „Dzëczé gãsë” (razã z Grégòrã J. Schramke), aùtór zbiérkù „Czile słów…”. Zrëchtowôł w dzysdniowim pisënkù tekstë Jana Patocka „Figle gniéżdżewsczich gbùrów” ë Alozégò Bùdzysza „Dokôzë”.

Stanisław Geppert

Ùsôdzca ë redaktór pòrtalu NaszeKaszuby.pl. Aùtór pierszich rozwiązaniów dôwającëch mòżlëwòsc pisaniô pò kaszëbskù na kòmpùtrach, wespółaùtór pierszi kaszëbskò-jãzëkòwi programë KaszEd (2002 r.), jinicjatór nadaniô kaszëbsczémù jãzëkòwi kòdu „CSB”. Laùreat nôdgrodów Medal Stolema ë Òrmùzdowô Skra.

Ùrodzony w 1970 r., z wësztôłceniô jinżinéra elektronik.

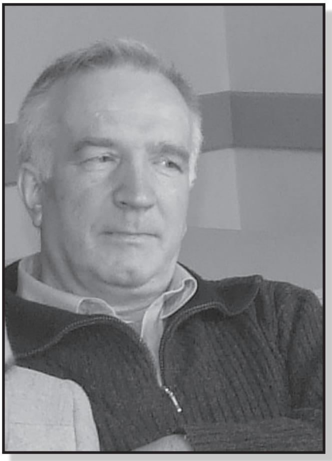

Eugeniusz Gołąbek

Ùr. 26 VIII 1949 r. w Òsowi (dzysô dzél Gduńska). Je samòùkã – lëteratã ë mùzykańtã. Mô wëùczony wark technika elektrika, skùńcził Kòmùnikacjowé Technikùm we Gduńskù. Robi jakno robòtnik, a na pisanié ë mùzykòwanié wëzwëskiwô czas wòlny òd robòtë.

Jegò pierszim dokazã òpùblikòwónym w cządnikù „Pomerania" pò kaszëbskù bëło òpòwiôdanié „Òdpùst" (1979 r.), a pòtemù, òbez nôstãpnëch 15 lat, pisowôł do „Pomeranie" ë biuletinu ÒZ KPZ felietónë pòd stałim titlã „Przëscyganié czasu".

Je aùtórã „Rozmówek polsko-kaszubskich" (1990 r.), wskôzów kaszëbsczégò pisënkù „Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù" (1997 r.), dolmaczënkù Nowégò Testamentu („Swiãté Pismiona Nowégò Testameńtu", 1993), „Kaszëbsczégò Słowarza Normatiwnégò" (2005), wespółaùtórã (razã z E. Prëczkòwsczim) mòdlëtewnika „Më trzimómë z Bògã. Kòscelné mòdlëtwë i spiéwë" (1993), dolmaczérą na kaszëbsczi jãzëk „Knédżi Psalmów" (1999) ë jin.

Wanda Lew – Kiedrowska

Ùr. w 1948 rokù w Serakòjcach – szkólnô pòlsczégò ë kaszëbsczégò jãzëka. Bëła pierszą szkólną kaszëbsczégò jãzëka w Kaszëbsczim Ògłowòsztôłcącym Liceùm w Brusach. Kaszëbsczégò jãzëka ùczëła téż na wszëtczich edicjach Sztudium Regionalny ë Alternatiwny Edukacje, Pòdiplomòwëch Sztudiach dlô Szkólnëch Kaszëbsczégò Jãzëka ë kùrsach òrganizowónëch bez Akademiã Warkòwégò Sztôłceniô we Gduńskù. Terôczas je nôleżniczką Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka ë szkólną kaszëbsczégò jãzëka w KÒL w Strzépczu.

Aùtórka scenariuszów do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka, jinicjatorka kaszëbsczich òrtografòwëch diktandów (òd 2002 r.), a téż „Majówek z gen. Józefem Wybickim” – Bãdomino – Sëkòrzëno (òd 2005 r.), zakłôdca Karna Piesni ë Tuńca „Niezabôtczi”, Dzecno-Młodzëznowégò Jinstrumeńtalnégò Karna „Stężyca”, a téż partu KPZ w Stãżëcë.

Òd nowi edicje kòrespòndeńtka „Gazety Kartuskiej”, dze ùkôzywałë sã ji pierszé wiérztë ë felietónë pòdpisywóné przezwëstkã „Damroka”. Wespółrobiła z „Sycyną” ë magazynã „Na Bôtach i w Bòrach” w Radiu Gduńsk. Wëdała zbiérk swòjëch wiérztów „Dzéwczątkò i róża”.

Za robòtã ë dzejanié òdznaczonô m.jin. „Medalã Nôrodny Edukacje”, „Medalã Stolema”, „Òrmùzdową Skrą”.

Hanna Makurat

Ùr. w 1982 r. we Gduńskù. W 2006 r. skùńczëła pòlską filologiã na Gduńsczim Ùniwersytece, dze napisa pierszi méstersczi dokôz w kaszëbsczim jãzëkù. Terëczasno je doktorantką w Zakładze Historii Pòlsczégò Jãzëka, Dialektologii i Ònomasticzi Gduńsczégò Ùniwersyteta. Pòétka, dolmaczka lëteraturë z rusczégò, serbsczégò, sloweńsczégò i pòlsczégò jãzëka na kaszëbiznã.

Dušan – Vladislav Paždjerski

Ùr. w 1967 r. w Zenicë, dzysdniowô Bòsniô i Hercegòwina.

Slawisticzné sztudia skùńcził w Belgradze w 1992 r. Robił w radiu, nôstarszi serbsczi wëdôwiznie Matica Serbska. Dochtorat òbronił na ÙAM w Pòznanim w 2004 r. na témã serbskò- i chòrwackò – pòlsczi leksykògrafie. W 2004 r. béł zakłôdcą Kaszëbsczi Jinternetowi Biblioteczi Rastkò-Kaszëbë. W 2006 r. dostôł Medal Stolema. Je nôleżnikã Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Òd 2007 r. nôleżnik redakcje lëteracczégò czãdnika „Korespondencja z Ojcem".

Nôùkòwé badérowaniô kòncentrëją sã na kaszëbskò-serbsczich jãzëkòwëch paralelizmach. Przedolmaczël z pòlsczégò jãzëka na serbsczi jãzëk cziledzesąt lëteracczich dokazów. Zajimô sã téż rozkòscérzanim serbsczi kùlturë w Pòlsce i kaszëbsczi w Serbie.

Danuta Pioch

Ùr. 30. 01. 1959 we Gduńskù. Absolweńtka pòlsczi filologie na Gduńsczim Ùniwersytece. Je szkólną ë direchtorã Spòdleczny Szkòłë w Mòjszu.

Òd czilenôsce lat zaangażowónô je w rozkòscérzanié kaszëbiznë. W 1996 rokù wprowadzëła nôùkã kaszëbsczégò jãzëka w Spòdleczny Szkòle w Mòjszu, dze pòwstôwałë scenariusze nôstãpnëch ùczbòwników ë programë ùczbë. Je aùtorką programë dlô spòdleczny szkòłë. „Gôdóm i piszã pò kaszëbskù”, zacwierdzonégò bez MNE. Dofùlowanim programë spòdleczny szkòłë są wëdóné ji trzë ùczbòwniczi: „Kaszëbë. Zemia i lëdze”, dzél 1., „Żëcé codniowé na Kaszëbach”, dzél 2., „Najô domôcëzna”, dzél 3.

Je aktiwnym ùczãstnikã w robòce Kòmisje Szkòłowiznë KPZ, je ekspertã ds. maturë z kaszëbsczégò jãzëka w ÒEK we Gduńskù, robi jakno kònsultańt ds. ùczeniô kaszëbsczégò jãzëka w Pòwiatowim Òstrzódkù Doradztwa ë Doskònaleniô Szkólnëch w Kartuzach.

Eugeniusz Pryczkowski

Nôleżnik Zrzeszë Binowëch Aùtorów ë Kòmpòzytorów (2001) ë Zrzeszë Pòlsczich Lëteratów (2005), laùreat czile lëteracczich nôdgrodów, m.jin. Nôdgrodë m. Rómana Wróblewsczégò ë òglowòpòlsczich kònkùrsów m. Jana Drzéżdżóna ë Mieczësława Strijewsczégò, gazétnik, pisôrz, wespółaùtór zbiérkù „Piesnie Rodny Zemi”, aùtór tekstów kaszëbsczich piosenków, dolmaczéra religiowëch piesniów na kaszëbsczi, redaktór antologie dzysdniowi kaszëbsczi prozë „Dërchôj królewiónkò” (1996), wespółaùtór ksążczi do nabòżeństwa „Më trzimómë z Bògã” (1998), aùtór kòle 3000 pùblicystnëch dokazów, wiérztów, òpòwiadaniów. Westrzód nich nalazłë sã: pòéticczi zbiérk „Na jimiã Bòsczé” (2000), zbiérk wnetka piãcset kaszëbsczich wiców „Bëlny szport wiele wôrt” (2000), tom prozatorsczich dokazów „Sól zemi” (2007) i in.

Ùr. 7. 7. 1969 r. we Wejrowie. Pòchôdô ze wsë Stążczi w dôwny gminie Swiónowò.

Wespółzakłôdca pismiona „Tatczëzna” (1990), chtërnégò w kùńcowim czãdze (1991) béł prédnym redaktorã; tidzennika „Norda” (1995); wëdôwiznë Szos (1995).

Òd pòczątkù jistnieniô telewizjowégò magazynu „Rodnô Zemia” lektór lekcjów kaszëbsczégò jãzëka. Pò smiercë Jizabellë Trojanowsczi, 21.04.1995 r., wespół z Arturã Jabłońsczim redaktór magazynu; òd kùńca 1996 r. prowadzy gò samòdzelno przë wespółrobòce karna młodëch kaszëbsczich jintelektualistów.

Dzysdnia nôleżnik Òglowégò Zarządu KPZ, a téż prédnik Partu KPZ w Baninie.

Za gazétnikòwé dzejanié na Kaszëbach dostôł midzënôrodné wëprzédnienié „Polcul Foundation” (1998), laùreat Medalu Stolema (1999) a téż wiele nôdgrodów ë wëprzédnieniów dôwónëch bez samòrządzënë pòmòrsczégò wòjewództwa, w tim téż marszôłka wòjewództwa. W 2006 r. dostôł Medal 50-lecô Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô.

Karol Rhode

Ùr. 15 gromicznika 1984 rokù w Gdinie. Mieszkô we Wejrowie. Absolweńt II Òglowòsztôłcącégò Liceùm we Wejrowie. Je òn sztudérą V rokù pòlitologie na Gduńsczim Ùniwersytece. Robi w Radiu Kaszëbë jakno dolmaczéra kaszëbsczégò jãzëka. Dzejô w Karnie Sztudérów „Pòmòraniô”, a téż w Radzëznie Kaszëbsczégò Jãzëka, dze je òn czerownikã Mediowò-Ùrzãdowi Kòmisje.

Jan Walkusz

Ksądz pelplińsczi diecezje, nôùkòwi robòtnik Katolëcczégò Lubelsczégò Ùniwersytetu.

Je znóny z ùczałëch dokazów (m.jin. *Duchowieństwo katolickie diecezji chełmińskiej 1918-1939*), a téż jakno esejista ë pòéta, chtëren pisze w pòlsczim i kaszëbsczim jãzëkù.

Róża Wosiak – Śliwa

Dr hùmanistnëch nôùków, robi w Zakładze Historie Pòlsczégò Jãzëka, Dialektologie ë Ònomasticzi Gdańsczégò Ùniwesytetu, pòlonistka – jãzëkòznajôrz, szpecjalizëje sã w dialektologie, òsoblëwie kaszëbòlogie; aùtórka kòle 50 ùczałëch ë pòpùlarnonôùkòwëch artiklów ò krajewim ë midzënôrodowim sygù, namienionëch kaszëbiznie ë kùlturze pòlsczégò jãzëka; wespółaùtórka (z M. Cëbùlsczim) dwùch ùczbòwników do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka: *Kaszubski język literacki. Podręcznik dla lektoratów* (Gdańsk 1992) ë *Ùczimë sã pò kaszëbskù. Książka pomocnicza dla klas starszych* (Gdańsk 2001, Gdańsk 2005, Gdańsk 2007); wespółaùtórka (z É. Brézą, M. Cëbùlsczim, J. Trédrã) *Polsko-kaszubskiego słownika nazw miejscowych i fizjograficznych*. *Pòlskò- kaszëbsczégò słowarza miestnëch ë geògrafnëch mión*, red. A. Chludżińsczi (Gdańsk 2006); nôùkòwi redaktór dwùch seriów *Pomorskie Studia Dialektologiczno-Onomastyczne* i *Ùczimë pò kaszëbskù. Materiałë dlô szkólnëch. Rozkłady, konspekty i scenariusze*; òrganizatorka gdańsczich sympòzjów „Pòzwë ë dialektë Pòmòrzégò przódë ë dzysô”.

Nôleżnik Pòlsczégò Jãzëkòznôwczégò Towarzëstwa, Towarzëstwa Lubòtników Pòlsczégò Jãzëka, Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka.

W òbrëmienim nôùkòwëch badérowaniów R. Wòszôk-Slëwë nalazłë sã jãzëk kaszëbsczich pisarzów, kaszëbskô syntaksa, a téż leksyka (òsoblëwie pòzwë jedzeniô).

Spisënk zamkłoscë

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

WSTÃP 5

REGÙLAMINË 9

REGÙLAMIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA KÒL KASZËBSKÒ – PÒMÒRSCZÉGÒ – ZRZESZENIÉGÒ 11

REGÙLAMIN KÒMISËJI SZTANDARIZACËJI I NORMALIZACËJI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 17

REGÙLAMIN KÒMISËJI EDUKACËJI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 20

REGÙLAMIN MEDIOWÒ – ÙRZÃDOWI KÒMISËJI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 23

ROZSĄDZENIA RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 27

ÙCHWÔLËNK NR 1/RKJ/06 Z DN. 17-11-2006 R. W SPRAWIE KASZËBSCZI PÒZWË RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA Ë JI KÒMISJÓW 29

ÙCHWÔLËNK NR 2/RKJ/07 Z DN. 21-06-2007 R., W SPRAWIE KASZËBSCZÉGÒ SZËKÙ SŁOWÓW 30

ÙCHWÔLËNK NR 3/RKJ/07 Z DN. 21-06-2007 R. W SPRAWIE KÙNÔSZKÓW TIPÙ -*CJÔ* || -*CËJÔ*, -*FIÔ* || -*FIJÔ* W SŁOWACH CËZÉGÒ PÒCHÔDANIÔ 31

ÙCHWÔLËNK NR 4/RKJ/07 Z DN. 26-06-2007 R. W SPRAWIE SŁOWIZNË TIKAJĄCY SÃ TEÒRIE LËTERATURË BRËKÒWÓNY BEZ SZKÒŁË 32

ÙCHWÔLËNK NR 5/RKJ/07 Z DN. 26-06-2007 R. W SPRAWIE MEDIOWI SŁOWIZNË TIKAJĄCY SÃ PÒZWÓW

MIESĄCY, DNIÓW, CZĄDÓW ROKÙ, STRÓN SWIATA Ë CZASU 37

ÙCHWÔLËNK NR 6/RKJ/07 Z DN. 7-12-2007 R. W SPRAWIE NIECHTËRNËCH GEÒGRAFNËCH PÒZWÓW, A TÉŻ NIEJASNËCH WËRAZOWËCH FÒRMÓW W MATERIAŁACH DLÔ SŁËCHIŃCÓW KÙRSÓW KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA ÒRGANIZOWÓNËCH BEZ AKADEMIÃ WARKÒWÉGÒ SZTÔŁCENIÔ........ 41

ÙCHWÔLËNK NR 7/RKJ/07 Z DN. 7-12-2007 R. W SPRAWIE ALTERNACJE Ó:O, RËSZNÉGÒ *E* LABIALIZACJE, JOTACJE WËSTÃPÒWANIÔ *Ë* PÒ SLÉDNOJÃZËKÒWËCH, LËPNËCH Ë MITCZICH SPÓŁZWÃKACH, PÒBÒCZNOSCÓW -*I* || -*E* W NIECHTËRNËCH PRZIPADKACH BIAŁOGŁOWSCZICH JISTNIKÓW CËZÉGÒ PÒCHÔDANIÔ 44

REFERATË (STARBIENINO 12-13 RUJANA 2007) 47

É. Bréza, WËBRÓNÉ PROBLEMË KASZËBSCZÉGÒ PISËNKÙ Ë MÒRFÒLOGIE 49

R. Wòszôk-Slëwa, Ò JÃZËKÒWI NORMIE NIÉ BLÓS W PÒLSCZIM JÃZËKÙ 59

D. Pazdziersczi, *KASZËBSCZI SŁOWÔRZ NORMATIWNY* EÙGENIUSZA GÒŁĄBKA – METODOLOGÒWI WARSTAT .. 64

E. Prëczkòwsczi, KASZËBSCZI JÃZËK W PÙBLICZNYM DZEJANIM Ë PRAWNYM ÒBROCE, ÒSOBLËWIE W REKLAMIE, GAZÉTNICTWIE, RADIO I TELEWIZJE, A TÉŻ W ADMINISTRACJE 73

R. Mistarz, ANALIZA PROGRAMÓW ÙCZENIÉGÒ

KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA ÙŻIWÓNËCH W SZKÒŁOWI ÙCZBIE PÒ 1999 R. Ë FELËNCZI W TIM ZÔKRÃŻIM (KÒNSPEKT) 82

H. Makurôt, STÓJ I PROBLEMË TERÔCZASNÉGÒ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA........ 88

REFERATË (JINÉ) 95

H. Makurôt, BILINGWIZM NA KASZËBSCZI JÃZËKÒWI ÒBÉŃDZE 97

H. Makurôt, JELEŻNOSC KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA Z PÒZDRZATKÙ HIERARCHICZNOSCË JÃZËKÓW A JÃZËKÒWËCH PÒLITIKÓW NA DIACHRÓNNY I SYNCHRÓNNY RÓWIZNIE........ 104

M. Cëbùlsczi, PRAKTICZNÉ ASPEKTË ÙSTAWÙ Ò NÔRODNËCH Ë ETNICZNËCH MIÉSZËZNACH A REGIONALNYM JÃZËKÙ (6 I 2005. DZ. Ù. 2005 NR 17 PÒZ. 141.) 113

DEZYDERATA 123

BIOGRAMË NÔLEŻNIKÓW RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA........ 127

Biuletyn
Rady Języka Kaszubskiego
2007 rok

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego

2007 rok

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Gdańsk 2007

Redaktor naukowy:

Edward Breza

Zebrała, scaliła, ujednoliciła:

Róża Wosiak-Śliwa

Tłumaczyli na język kaszubski:

Roman Drzeżdżon, Karol Rhode

© *Copyright by* Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

Gdańsk 2007

ISBN 978-83-87258-92-4

ISBN 978-83-87258-03-0

Wydawca:

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
ul. Straganiarska 20-23, 80-837 Gdańsk
tel. 58-301-27-31, fax 58-346-26-13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Projekt zrealizowany dzięki dotacji

Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

WSTĘP

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Oddajemy do rąk Czytelników Nr 1 Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego – plon rocznej pracy Rady i jej Komisji (por. Uchwała nr 1).

Biuletyn ma układ 3-częściowy: w I części zamieszczone zostały Uchwały Rady; w II -Referaty z Konferencji w Starbieninie (12-13 października 2007 r.); w III - prezentują się w porządku alfabetycznym członkowie Rady.

Wszystkie teksty podajemy w języku polskim i kaszubskim.

Wyrażmy nadzieję, że zamieszczone materiały, zwłaszcza uchwały dotyczące słownictwa z dziedziny teorii literatury, słownictwa medialnego i kaszubskich form nazw państw i ich mieszkańców, mogą służyć pomocą szkołom, dziennikarzom i wszystkim, którym bliski jest język kaszubski i szeroko rozumiana kultura pomorsko - kaszubska jako składnik kultury ogólnopolskiej.

Wszelkie propozycje, uwagi i spostrzeżenia prosimy kierować na adres Rady w Zrzeszeniu Kaszubsko – Pomorskim.

Grudzień 2007 r. *Edward Breza*

REGULAMINY

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

REGULAMIN
RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO
przy Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim

Załącznik do uchwały nr 14 Rady Naczelnej ZKP z dnia 26 sierpnia 2006 roku.

§ 1

Rada Języka Kaszubskiego przy Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim, zwana w dalszej części regulaminu Radą, powołana została Uchwałą nr 14 Rady Naczelnej ZKP z dnia 26 sierpnia 2006 roku r. na podstawie § 28 ust. 2 i 4 Statutu Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego oraz *Strategii ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej*.

§ 2

Rada swym zakresem działania obejmuje wszelkie sprawy dotyczące używania i rozwoju języka kaszubskiego.

§ 3

Do zadań Rady należy w szczególności:

1. analiza i ocena stanu języka kaszubskiego oraz wypowiadanie się w sprawie polityki językowej prowadzonej przez Zrzeszenie,
2. współdziałanie z organami administracji publicznej, w szczególności z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministerstwem Nauki, Ministerstwem Edukacji Narodowej, Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawach oceny warunków rozwoju języka kaszubskiego i badań nad nim,

3. upowszechnianie wiedzy o języku kaszubskim, jego odmianach, normach i kryteriach oceny jego użycia oraz organizowanie w tym celu dyskusji i konferencji naukowych,

4. ocena i wypowiadanie się w sprawach poziomu i potrzeb wydawnictw z zakresu wiedzy o języku kaszubskim i kulturze języka oraz prowadzenie działalności wydawniczej w ramach Zrzeszenia,

5. rozstrzyganie wątpliwości językowych co do słownictwa, gramatyki, wymowy ortografii i interpunkcji, a także co do stylistycznego kształtu wypowiedzi oraz poszukiwanie rozwiązań w zakresie używania kaszubskiego w różnych dziedzinach nauki i techniki, zwłaszcza w dyscyplinach nowych,

6. wyrażanie opinii o używaniu języka kaszubskiego w działalności publicznej i obrocie prawnym, a zwłaszcza w reklamie, prasie, radiu i telewizji oraz w administracji,

7. opiniowanie nazw (i ich form gramatycznych oraz ortograficznych) proponowanych dla nowych towarów lub usług,

8. otaczanie szczególną opieką kultury języka kaszubskiego w nauczaniu szkolnym, w tym także analiza i ocena programów nauczania,

9. przygotowywanie nie rzadziej niż co dwa lata oraz przedstawianie Zarządowi Głównemu i Radzie Naczelnej ZKP pisemnej opinii o stanie ochrony języka kaszubskiego,

10. ustalanie zasad ortografii i interpunkcji języka kaszubskiego,

11. współpraca ze szkołami wyższymi i instytucjami naukowymi zainteresowanymi zachowaniem i rozwojem języka kaszubskiego.

12. inne sprawy zlecone przez władze naczelne Zrzeszenia lub podejmowane z inicjatywy Rady.

§ 4

1. W skład Rady wchodzą osoby uznane za kompetentne w zakresie używania języka kaszubskiego w różnych dziedzinach życia społecznego, powoływane na wniosek Prezesa Zrzeszenia, przez Radę Naczelną ZKP, zgodnie z § 5, pkt. 1 niniejszego regulaminu.

2. Zebranie Plenarne może dokooptować do składu Rady w drodze wyborów specjalistów z zakresu życia gospodarczego i społecznego oraz przedstawicieli towarzystw naukowych.

3. W pracach Rady uczestniczyć mogą językoznawcy nie będący jej członkami oraz przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych, a także literaci, dziennikarze, duchowni, nauczyciele, aktorzy, wydawcy i inni twórcy kultury zainteresowani problematyką języka kaszubskiego.

§ 5

1. Członków Rady powołuje Rada Naczelna ZKP na wniosek Prezesa Zrzeszenia.

2. Powołanie składu osobowego Rady następuje na okres trzyletniej kadencji władz naczelnych Zrzeszenia. Kadencja członków Rady i jej organów rozpoczyna się od dnia pierwszego zebrania wybranego składu. Po upływie kadencji władz naczelnych Zrzeszenia do czasu powołania nowego składu Rada działa w składzie dotychczasowym.

§ 6

Organami Rady są:

1) Zebranie Plenarne Rady,

2) Prezydium Rady,

3) Przewodniczący Rady.

§ 7

1. Zebrania plenarne Rady zwołuje jej przewodniczący:

   1) z własnej inicjatywy,

   2) na wniosek Prezydium Rady,

   3) na wniosek 1/3 ogólnej liczby członków Rady.

2. Zebrania plenarne Rady odbywają się w miarę potrzeby, nie rzadziej jednak niż trzy razy w roku.

3. Dla ważności uchwał organów kolegialnych Rady wymagana jest zwykła większość głosów przy obecności co najmniej 1/3 ogólnej liczby członków danego organu. W razie równości głosów rozstrzyga głos przewodniczącego.

4. W zebraniach Rady mogą uczestniczyć, z głosem doradczym, osoby zapraszane spoza jej składu.

§ 8

1. W skład Prezydium Rady wchodzą:

   1) przewodniczący Rady i jego zastępca,

   2) sekretarz Rady,

   3) członkowie Prezydium.

2. Rada wybiera Prezydium w tym Przewodniczącego na zebraniu plenarnym.

3. Przewodniczący wyznacza spośród członków Prezydium Rady swojego zastępcę i sekretarza Rady.

§ 9

Do zadań Prezydium Rady należy kierowanie jej pracami bieżącymi, przygotowywanie projektów uchwał, planów pracy i sprawozdań z działalności Rady, wykonywanie uchwał zebrania plenarnego oraz podejmowanie decyzji w sprawach przekazanych przez zebranie plenarne Rady lub przez władze ZKP, o ile nie wymagają one zgody zebrania plenarnego Rady.

§ 10

Przewodniczący Rady zwołuje zebrania plenarne i zebrania Prezydium Rady, przewodniczy tym zebraniom, kieruje bieżącą pracą Rady oraz reprezentuje Radę na zewnątrz. W razie nieobecności przewodniczącego jego obowiązki pełni zastępca przewodniczącego.

§ 11

1. Dla wykonywania zadań wymienionych w § 3 mogą być tworzone w Radzie, w miarę potrzeby i na podstawie uchwały zebrania plenarnego wewnętrzne - doraźne lub stałe -jednostki organizacyjne: komisje, sekcje lub zespoły. Uchwała w sprawie powołania w Radzie wewnętrznych jednostek organizacyjnych wymaga akceptacji Prezesa Zrzeszenia.

2. Składy osobowe komisji, sekcji lub zespołów są powoływane w trybie określonym przez zebranie plenarne Rady.

3. W skład komisji, sekcji lub zespołów Rady mogą wchodzić również osoby nie będące jej członkami.

4. Ustalenia komisji, sekcji i zespołów wymagają zatwierdzenia przez Prezydium Rady, a w wypadkach szczególnej wagi przez jej zebranie plenarne.

§ 12

Obsługę techniczną Rady zapewnia Biuro Zarządu Głównego ZKP.

§ 13

Koszty funkcjonowania Rady pokrywa Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

§ 14

Regulamin Rady Języka Kaszubskiego zatwierdza Rada Naczelna ZKP.

§ 15

Regulamin Rady Języka Kaszubskiego wchodzi w życie z dniem 26 sierpnia 2006 roku.

Artur Jabłoński
Prezes
Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego

Regulamin Komisji Standaryzacji i Normalizacji Rady Języka Kaszubskiego

§ 1

Komisja Standaryzacji i Normalizacji w dalszej części regulaminu zwana Komisją, jest organem Rady Języka Kaszubskiego przy Zrzeszeniu Kaszubsko - Pomorskim.

Komisja została powołana 6 października 2006 r. na II Zebraniu Plenarnym RJK. Powołanie

Komisji uzyskało akceptację Prezesa Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego dnia 12-06-2006 r. (zgodnie z § 11 ust 1 Regulaminu RJK)

§ 2

Komisja zakresem swej działalności obejmuje wszelkie zagadnienia związane ze standaryzacją i normalizacją języka kaszubskiego.

Zadania Komisji to:

1. Stan i potrzeby (perspektywy) normalizacji języka kaszubskiego we wszystkich aspektach: pisownia, fonetyka, fleksja, słowotwórstwo, składnia i słownictwo (z frazeologią).

2. Norma w kaszubszczyźnie:

a) mówionej,

b) pisanej (m.in. ze względu na edukację, media, publikowanie literatury).

3. Norma ogólna w kaszubszczyźnie i podnormy z punktu widzenia:

c) reedycji piśmiennictwa kaszubskiego,

a) stylizacji,

b) geografii (odmiana północna i południowa).

2. Normalizacja przy reedycjach utworów literatury kaszubskiej sprzed 1996 r. (z zachowaniem czy bez zachowania lokalnych właściwości), m.in. na przykładzie A. Majkowskiego *Żëcé i przigòdë…*(J. Tredera i E. Pryczkowskiego w Oficynie „Czec"); ciekawe to i istotne dla reedycji utworów rymowanych, m.in. dla zachowania pełnych rymów.

3. Normatywność *Słownika* Ramułta w opracowaniu J. Tredera

4. Normatywność *Słowarza* E. Gołąbka; m.in. w kontekście tekstu autora w Internecie.

5. Normalizacja ortograficzno-fonetyczna nowych zapożyczeń.

6. Normatywność a wariantowość w sferze fleksji.

7. Normalizacja w dziedzinie słownictwa: stosunek do zapożyczeń z polszczyzny i niemczyzny, a także do nowych zapożyczeń, ogólnie do tzw. internacjonalizmów.

8. Normalizacja nazw własnych:

a) nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych (rzeki, jeziora, ulice itd.),

b) nazw osobowych (imiona, nazwiska).

11. Ocena użyteczności i funkcjonalności kaszubskich form miejscowości województwa pomorskiego.

12. Inne sprawy zlecone przez RJK.

§ 3

W skład Komisji wchodzą osoby zajmujące się problematyką języka kaszubskiego, zarówno należące do RJK, jak i spoza niej:

1. Prof. Edward Breza – przewodniczący Komisji;
2. Dr Dušan – Vladislav Paždjerski – Pawlović – koordynator;
3. Dr Marek Cybulski – protokolant merytoryczny;
4. Dr Róża Wosiak - Śliwa – protokolant merytoryczny.

Członków komisji powołuje Prezydium RJK.

Powołanie składu osobowego Komisji następuje na okres trzyletniej kadencji RJK.

Kadencja członków Komisji rozpoczyna się od dnia jej pierwszego zebrania. Po upływie kadencji do czasu powołania nowego składu Komisja działa w składzie dotychczasowym.

W czasie kadencji istnieje możliwość dokonywania zmian w składzie osobowym Komisji.

§ 4

Zebrania Komisji zwołuje jej przewodniczący. Odbywają się one w miarę potrzeb, nie rzadziej niż cztery razy w roku. Mogą w nich uczestniczyć (z głosem doradczym) osoby spoza składu Komisji.

§ 5

Regulamin Komisji po pozytywnym zaopiniowaniu przez Radę Języka Kaszubskiego zatwierdza jej przewodniczący.

Regulamin wchodzi w życie z dniem zatwierdzenia.

§ 6

Decyzje w sprawie postanowień Komisji i podawanie ich do publicznej wiadomości, podejmuje Zebranie Plenarne RJK.

Adres do korespondencji:

Komisja Standaryzacji i Normalizacji
Rady Języka Kaszubskiego
przy Zrzeszeniu Kaszubsko – Pomorskim
ul. Straganiarska 20/23
80-837 Gdańsk

Zatwierdzam;
Witold Bobrowski
Przewodniczący RJK

Regulamin Komisji Edukacyjnej
Rady Języka Kaszubskiego

§ 1

Komisja **Edukacyjna** w dalszej części regulaminu zwana Komisją, jest organem Rady Języka Kaszubskiego przy Zrzeszeniu Kaszubsko - Pomorskim.

Komisja została powołana 6 października 2006 r. na II Zebraniu Plenarnym RJK. Powołanie Komisji uzyskało akceptację Prezesa Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego dnia 12-06-2006 r.

(zgodnie z § 11 ust 1 Regulaminu RJK).

§ 2

Komisja zakresem swej działalności obejmuje wszelkie zagadnienia związane z normalizacją w zakresie słownictwa, neologizmów w nauczaniu szkolnym; wyrażanie opinii o podręcznikach i materiałach przeznaczonych do edukacji.

Zadania Komisji to:

1. Opiniowanie wydawnictw edukacyjnych.
2. Promowanie uzupełnień w zakresie terminologii gramatycznej, literackiej itd.
3. Opiniowanie standardów nauczania i podstaw programowych.
4. Dbanie o wysoki poziom kultury języka kaszubskiego w nauczaniu.
5. Dążenie do stworzenia systemu kształcenia nauczycieli na wysokim poziomie.
6. Inne sprawy zlecone przez RJK.

§ 3

W skład Komisji wchodzą osoby zajmujące się problematyką języka kaszubskiego, zarówno należące do RJK, jak i spoza niej:

1. Wanda Lew - Kiedrowska – koordynator;
2. Danuta Pioch – członek Komisji;
3. Witold Bobrowski – członek Komisji.

Członków komisji powołuje Prezydium RJK.

Powołanie składu osobowego Komisji następuje na okres trzyletniej kadencji RJK.

Kadencja członków Komisji rozpoczyna się od dnia jej pierwszego zebrania. Po upływie kadencji do czasu powołania nowego składu Komisja działa w składzie dotychczasowym.

W czasie kadencji istnieje możliwość dokonywania zmian w składzie osobowym Komisji.

§ 4

Zebrania Komisji zwołuje jej przewodniczący. Odbywają się one w miarę potrzeb, nie rzadziej niż cztery razy w roku. Mogą w nich uczestniczyć (z głosem doradczym) osoby spoza składu Komisji.

§ 5

Regulamin Komisji po pozytywnym zaopiniowaniu przez Radę Języka Kaszubskiego zatwierdza jej przewodniczący.

Regulamin wchodzi w życie z dniem zatwierdzenia.

§ 6

Decyzje w sprawie postanowień Komisji i podawanie ich do publicznej wiadomości, podejmuje Zebranie Plenarne RJK.

Adres do korespondencji:

Komisja Edukacyjna
Rady Języka Kaszubskiego
przy Zrzeszeniu Kaszubsko – Pomorskim
ul. Straganiarska 20/23

80-837 Gdańsk

Zatwierdzam;

Witold Bobrowski

Przewodniczący RJK

Regulamin Komisji Medialno-Administracyjnej Rady Języka Kaszubskiego

§ 1

Komisja Medialno-Administracyjna „Mediowò-Ùrzãdowô Kòmisëjô” w dalszej części regulaminu zwana Komisją, jest organem Rady Języka Kaszubskiego przy Zrzeszeniu Kaszubsko - Pomorskim.

Komisja została powołana 6 października 2006 r. na II Zebraniu Plenarnym RJK. Powołanie Komisji uzyskało akceptację Prezesa Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego dnia 12-06-2006 r.

(zgodnie z § 11 ust 1 Regulaminu RJK).

§ 2

Komisja zakresem swej działalności obejmuje wszelkie zagadnienia związane ze słownictwem z dziedzin życia związanych z mediami, a w szczególności radio, telewizję, internet i prasę.

Zadania Komisji to:

1. Opracowanie i promowanie rozwiązań związanych z wprowadzaniem języka kaszubskiego do technologii informatycznej.
2. Normalizacja słownictwa z dziedzin życia codziennego:
    a) nazwy dni,
    b) nazwy miesięcy,
    c) nazwy godzin,
    d) nazwy kierunków geograficznych.
3. Normalizacja w zakresie nazw urzędów, organizacji i struktur samorządowych, oraz ich promocja.
4. Opracowanie terminologii specjalistycznej z dziedzin zwyczajowo występujących w mediach tj. sport, pogoda, polityka itp.
5. Inne sprawy zlecone przez RJK.

§ 3

W skład Komisji wchodzą osoby zajmujące się problematyką języka kaszubskiego, zarówno należące do Rady Języka kaszubskiego jak i spoza niej:

1. Karol Rhode – koordynator;
2. Roman Drzeżdżon – członek Komisji;
3. Stanisław Geppert – członek Komisji.

Do prac w Komisji zostały zaproszone osoby spoza RJK:

1. Leszek Szmidtke;
2. Anna Cupa;
3. Dariusz Majkowski;
4. Marek Wantoch Rekowski;
5. Marek Kwidziński;
6. Wojciech Makurat;
7. Jarosław Ellwart;
8. Dariusz Żuroch Czapiewski;
9. Tomasz Fopke;
10. Wojciech Kiedrowski.

Członków komisji powołuje Prezydium RJK.

Powołanie składu osobowego Komisji następuje na okres trzyletniej kadencji RJK.

Kadencja członków Komisji rozpoczyna się od dnia jej pierwszego zebrania. Po upływie kadencji do czasu powołania nowego składu Komisja działa w składzie dotychczasowym.

W czasie kadencji istnieje możliwość dokonywania zmian w składzie osobowym Komisji.

§ 4

Zebrania Komisji zwołuje jej przewodniczący. Odbywają się one w miarę potrzeb, nie rzadziej niż cztery razy w roku. Mogą w nich uczestniczyć (z głosem doradczym) osoby spoza składu Komisji.

§ 5

Regulamin Komisji po pozytywnym zaopiniowaniu przez Radę Języka Kaszubskiego zatwierdza jej przewodniczący.

Regulamin wchodzi w życie z dniem zatwierdzenia.

§ 6

Decyzje w sprawie postanowień Komisji i podawanie ich do publicznej wiadomości, podejmuje Zebranie Plenarne RJK.

Adres do korespondencji:
Komisja Medialno – Administracyjna
Rady Języka Kaszubskiego
przy Zrzeszeniu Kaszubsko – Pomorskim
ul. Straganiarska 20/23
80-837 Gdańsk

Zatwierdzam;
Witold Bobrowski
Przewodniczący RJK

Postanowienia Rady Języka Kaszubskiego

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Uchwała Nr 1/RJK/06 z dn. 17-11-2006 r. w sprawie kaszubskiej nazwy Rady Języka Kaszubskiego oraz jej Komisji

Ustala się oficjalną pisownię kaszubską Rady Języka Kaszubskiego, tj. **Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka**.

Ustala się kaszubskie nazwy poszczególnych Komisji, wchodzących w skład Rady Języka Kaszubskiego:

Komisja Standaryzacji i Normalizacji, której kaszubska nazwa brzmi Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji Kaszëbsczégò Jãzëka;

Komisja Edukacyjna, której kaszubska nazwa brzmi Kòmisëjô Edukacëji Kaszëbsczégò Jãzëka;

Komisja Medialno - Administracyjna, której kaszubska nazwa brzmi: Mediowò – Ùrzãdowô Kòmisëjô.

Uchwała Nr 2/RJK/07 z dn. 21-06-2007 r. w sprawie kaszubskiego szyku wyrazów

W języku kaszubskim, w nazwach oficjalnych stosuje się szyk: przydawka || przydawki plus rzeczownik, np. pol. Zrzeszenie Kaszubsko – Pomorskie, csb Kaszëbskò – Pòmòrsczé Zrzeszenié.

Uchwała Nr 3/RJK/07 z dn. 26-06-2007 r. w sprawie zakończeń typu –cjô || -cëjô, -fiô ||- fijô w wyrazach pochodzenia obcego

Ustala się, co następuje:

Ponieważ w wyrazach pochodzenia obcego, najczęściej łacińskiego, typu edukacjô || -cëjô, filozofiô ||- fijô częściej zauważalna jest w języku kaszubskim tendencja do stosowania form krótszych, w pierwszej kolejności zaleca się ich używanie. W starych wyrazach kaszubskich typu szalwija oraz tekstach religijnych i poezji w celu stylistycznym lub wersyfikacyjnym proponuje się utrzymać formy dłuższe, obowiązkowo imię Matki Bożej Marija.

Uchwała Nr 4/RJK/07 z dnia 26-06-2007 r. w sprawie terminologii z zakresu teorii literatury na potrzeby szkół

Wprowadza się następujące kaszubskie terminy z zakresu teorii literatury na potrzeby szkół:

akt ‘akt’
anafòra ‘anafora’
anegdota || **kôrbiónka** ‘anegdota’
animizacjô || **òżëwienié** ‘ożywienie’
antikòwô drama ‘dramat antyczny’
artistné spòsobë ‘środki artystyczne’
balada ‘ballada’
bezpòstrzédnô lirika ‘liryka bezpośrednia’
binowô drama ‘dramat estradowy’
biôłô wiérzta || **nierimòwónô wiérzta** ‘wiersz biały’
bòhatéra || **heroja** ‘bohater’
bôjka ‘bajka’
bùlwarowô drama || **kòlbrzegòwô drama** ‘dramat bulwarowy’
czas ‘czas’
dialog || **dwùgôdka** ‘dialog’
ditiramb ‘dytyramb’
drama ‘dramat’
drama absurda ‘dramat absurdu’
drëgòrégòwi bòhatéra || **drëgòrégòwi heroja** ‘bohater drugoplanowy’
dzejanié || **akcjô** ‘akcja’
ekspresjonizmòwô drama ‘dramat ekspresjonistyczny’

elegiô ‘elegia’
epifòra ‘epifora’
epika ‘epika’
epikòwé ôrtë ‘gatunki epickie’
epikòwô drama ‘dramat epicki’
epikòwô pòéma ‘poemat epicki’
epilog ‘epilog’
epitet || **przëdôwk** ‘epitet’
epizodny, **zdarzënkòwi bòhatéra** || **heroja** ‘bohater epizodyczny’
epòpejô || **epòs** ‘epos’
esej ‘esej’
fabùla ‘fabuła’
felietón ‘felieton’
fikcjô || **wëmëslënk** ‘fikcja literacka’
groteskòwô drama ‘dramat groteskowy’
himn ‘hymn’
jednota czasu, **môla i akcji** ‘jedność, miejsca, czasu i akcji’
jinwòkacjowô lirika ‘liryka inwokacyjna’
jiscónka || **tren** ‘tren’
kabaretnô drama ‘dramat kabaretowy’
kòńtrast || **procëmnota** ‘kontrast’
legeńda ‘legenda’
liriczné ôrtë ‘gatunki liryczne’
liricznô pòéma ‘poemat liryczny’
lirika ‘liryka’
liturgicznô drama ‘dramat liturgiczny’
łżónka ‘baśń’
melodrama ‘melodramat’
metafòra ‘metafora’

miészczóńskô drama ‘dramat mieszczański’

miłotnô lirika ‘liryka miłosna’

mirakl ‘mirakl’

misterium ‘misterium’

mit ‘mit’

mònolog || **jednogôdka** ‘monolog’

mòralitet ‘moralitet’

môl ‘miejsce’

nieòpisóny czas || **niegwësny czas** ‘czas nieokreślony’

nieprzeriwnô wiérzta ‘wiersz ciągły’

nowela ‘nowela’

nôbòżnô lirika ‘liryka religijna’

òbrazné rzeczenié ‘przenośnia’

òda ‘oda’

òkôzóny swiat || **pòkôzóny swiat** ‘świat przedstawiony’

ònomatopejô ‘onomatopeja’

òpisowô lirika ‘liryka opisowa’

òpisóny czas || **gwësny czas** ‘czas określony’

òpòwiôdanié || **òpòwiôstka** ‘opowiadanie’

òpòwiôdôcz ‘narrator’

òsobistô lirika ‘liryka osobista’

pamiãtnik ‘pamiętnik’

patrijotnô lirika ‘liryka patriotyczna’

personifikacjô ‘uosobienie’

pierszi, **przédny**, **nôwôżniészi bòhatéra** || **heroja** ‘bohater główny’

pierszorégòwi bòhatéra || pierszorégòwi heroja ‘bohater pierwszoplanowy’

piesniô ‘pieśń’

pòdanié ‘podanie’

pòéta ‘poeta’

pòézjowô drama ‘dramat poetycki’

pòézjô ‘poezja’

pòstrzédnô lirika ‘liryka pośrednia’

pòwtórzenié ‘powtórzenie’

prolog || **wprowôdzk** ‘prolog’

proza ‘proza’

przërównanié ‘porównanie’

przódëczasnô drama ‘dramat starożytny’

psychòlogòwô drama ‘dramat obyczajowo-psychologiczny’

radiowô drama ‘dramat radiowy’

refleksjowô lirika ‘liryka refleksyjna’

réżka ‘wers’

rim ‘rym’

ritm ‘rytm’

roman ‘powieść’

romanticznô drama ‘dramat romantyczny’

satira || **wërąpiónka** ‘satyra’

scena ‘scena’

smiésznô wiérzta || **fraszka** ‘fraszka’

sonet ‘sonet’

sytuacjowô || **stójnô lirika** ‘liryka sytuacyjna’

szlabiza ‘zgłoska’

szpòrt || **szpôs** || **wic** ‘dowcip’

sztrofa ‘strofa’

sztrofòwô wiérzta ‘wiersz stroficzny’

telewizjowô drama ‘dramat telewizyjny’

teoriô lëteraturë ‘teoria literatury’

titlowi, **nôdpisowi**, **pierszi**, **przédny bòhatéra** || **heroja** ‘bohater tytułowy’

trzënôstoszlabizowô wiérzta ‘trzynastozgłoskowiec’

wątk ‘wątek’

wiérzta ‘wiersz’

zdrzadniô ‘odsłona’

znankòwô drama ‘dramat symboliczny’

Uchwała Nr 5/RJK/2007 z dnia 26-06-2007 r. w sprawie terminologii medialnej dotyczącej określeń miesięcy, dni, pór roku, stron świata i czasu

MIESĄC ‘MIESIĄC’

stëcznik ‘styczeń’
gromicznik ‘luty’
strëmiannik ‘marzec’
łżëkwiat ‘kwiecień’
môj ‘maj’
czerwińc ‘czerwiec’
lëpińc ‘lipiec’
zélnik ‘sierpień’
séwnik ‘wrzesień’
rujan ‘październik’
smùtan, **lëstopadnik** ‘listopad’
gòdnik ‘grudzień’

DZÉŃ ‘DZIEŃ’

dzys, **dzysô** ‘dziś, dzisiaj’
witro ‘jutro’
pòwitrze, **zawitro** ‘pojutrze’
wczora, **wczerô** ‘wczoraj’
niwczora, **niwczerô**, **zawczora** ‘przedwczoraj’
nizawczora, **dwa dni temù**, **dwa dni dowslôdë**, **dwa dni nazôd** ‘dwa dni temu’
tidzéń (D. l. p. **tidzenia**), **niedzela** ‘tydzień’

pòniedzôłk ‘poniedziałek’
wtórk ‘wtorek’
strzoda ‘środa’
czwiôrtk ‘czwartek’
piątk ‘piątek’
sobòta ‘sobota’
niedzela ‘niedziela’
latos, **latoségò rokù** ‘tego roku’
łoni, **łońsczégò rokù** ‘zeszłego roku’
niłoni, **niłońsczégò rokù** ‘zaprzeszłego roku’
przińdny rok ‘przyszły rok’

CZĄDË ROKÙ ‘PORY ROKU’

zymk ‘wiosna’
lato ‘lato’
jeséń ‘jesień’
zëma ‘zima’
pòzymk ‘przedwiośnie’
jôchim, **przednówk** ‘przednówek’
zymkòwi ‘wiosenny’
latny, **latowi** ‘letni’
jesénny ‘jesienny’
zëmòwi ‘zimowy’

STRONË SWIATA ‘STRONY ŚWIATA’

wschód, **pòrénk** ‘wschód
zôpôd ‘zachód’
norda ‘północ’
pôłnié ‘południe’

Systema 12-gòdzënowégò czasu z ùżëcym dodôwków:

w nocë (wn)
reno (r)
do pôłnia (dp)
w pôłnié (wp)
pò pôłnim (pp)
wieczór (w)

NA PRZËMIÔR:
12 w nocë (wn)
1 w nocë (wn)
2 w nocë (wn)
3 w nocë (wn)
4 reno (r)
5 reno (r)
6 reno (r)
7 reno (r)
8 reno (r)
9 reno (r)
10 do pôłnia (dp)
11 do pôłnia (dp)
12 w pôłnié (wp)
1 pò pôłnim (pp)
2 pò pôłnim (pp)
3 pò pôłnim (pp)
4 pò pôłnim (pp)
5 pò pôłnim (pp)
6 pò pôłnim (pp)
7 wieczór (w)

8 wieczór (w)
9 wieczór (w)
10 wieczór (w)
11 w nocë (wn)

Na brëkùnk kòmpùtrów blós dwa skrócënczi: „**dp**” ë „**pp**”.

Uchwała Nr 6/RJK/07 z dn. 8-12-2007 r. w sprawie niektórych nazw geograficznych oraz niejasnych form wyrazowych użytych w materiałach dla słuchaczy kursów języka kaszubskiego organizowanych przez Akademię Kształcenia Zawodowego

Rada Języka Kaszubskiego sugeruje w wypadku nazw państw dwie sfery ich funkcjonowania:

I oficjalnie i urzędowo proponuje formy ogólnie przyjęte, najlepiej poświadczone przez słowniki, np. *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* B. Sychty;

II literacko, modelowo postuluje tworzenie nazw państw według następującego wzorca:

1. typ przymiotnikowy na – *skô*, np. *Grëzóńskô*, *Japóńskô*, *Ùkrajińskô*;

2. przekształcenie w nazwę państwa nazwy mieszkańców, np. *Niemcë* || *Miemcë* || *Mniemcë*, *Prësë*;

3. model latynizowany, np. *Aùstraliô*, *Brazyliô*, *Kòlumbiô*.

Problematyka szczegółowa:

Rada Języka Kaszubskiego przyjęła funkcjonowanie w odmianie niektórych nazw państw form równoległych.

Nowô Zélandiô ‘Nowa Zelandia’, **w Nowi Zélandii** || **w Nowi Zélandie, na Nowi Zélandii** || **na Nowi Zélandie, na Nową Zélandiã, z Nowi Zélandii** || **z Nowi Zélandie**

Kalifòrniô ‘Kalifornia’**, Kalifòrnii || Kalifòrnie**

Kòlumbiô ‘Kolumbia’, **Kòlumbii** || **Kòlumbie**

Brazyliô ‘Brazylia’, **Brazylii** || **Brazylie**

Bòliwiô ‘Boliwia’**, Bòliwii || Bòliwie**

Aùstraliô ‘Australia’, **Aùstralii** || **Aùstralie**

Brunejô ‘Brunei’**, Bruneji || Bruneje**

Japóniô, **Japóńskô** ‘Japonia’, **Japónii** || **Japónie**, **Japóńsczi**

*Rëskô****,*** *Ruskô****,*** *Rusëjô* ***‘Rosja’,*** *Rësczi****,*** *Rusczi****,*** *Rusëji*

Kambòdżô ‘Kambodża’**, Kambòdżi || Kambòdże**

Tajlandiô ‘Tajlandia’**, Tajlandii || Tajlandie**

Malezjô ‘Malezja’**, Malezji || Malezje**

Grëzjô**,** Gruzjô**,** Grëzóńskô**,** Gruzóńskô **‘Gruzja’,** Grëzji**,** Gruzji ||
Grëzje**,** Gruzje**,** Grëzóńsczi**,** Gruzuńsczi

Ùkrajina, **Ùkrajińskô** ‘Ukraina’, **Ùkrajinë**, **Ùkrajińsczi**, w **Ùkrajinie**

Hiszpaniô, **Szpaniô**, **Hiszpańskô**, **Szpańskô** ‘Hiszpania’, **Hiszpanii**,
Szpanii || **Hiszpanie**, **Szpanie**, **Hiszpańsczi**, **Szpańsczi**

Ghana ‘Ghana’, **Ghanë**, w **Ghanie**

Laòs ‘Laos’**, Laòsu,** w **Laòsu**

Prësë ‘Prusy’, **Prësów** || **Prës, Prësóm**, **Prësama**, w **Prësach**

Jerozolëma, **Jeruzalem** ‘Jerozolima’, **Jerozolëmë**, **Jeruzalemù**

jinternet || **jinterneta** ‘Internet’

pôrã razy || **pôrã razë** ‘parę razy’, 2 – 4: **pôrã razë**, 5 i wzwyż: **pôrã razy**

zachãcywô ‘zachęca’

zniechãcywô ‘zniechęca’

fùsbala ‘piłka nożna’

turbùlencjô ‘turbulencja’, **w turbùlencjach**

jesénné kwiatë ‘jesienne kwiaty’

Chopin, **Chopina** ‘ts.’

Gaston Rébuffat **‘ts.’**

Anatolij Bukriejew ‘ts.’

Felicitas Barbare Heibutzki ‘ts.’

Uchwała Nr 7/RJK/07 z dn. 8-12-2007 r. w sprawie alternacji ó : o, ruchomego e, labializacji, występowania ë po spółgłoskach tylnojęzykowych, wargowych i miękkich, oboczności - i || - e w niektórych przypadkach rzeczowników żeńskich pochodzenia obcego

1. Przed spółgłoską ***n*** znajdującą się na końcu wyrazu (w wygłosie) należy pisać ***ó***, natomiast przed spółgłoską ***n*** pojawiającą się w środku wyrazu (w śródgłosie), czyli w przypadkach zależnych, winno się pisać ***o***, np. *trón* : *tronu*, *región* : *regionu*, *strón* : *strona*, *mión* : *miono*.

2. W odmianie rzeczowników męskich nie występuje tzw. ***e*** ruchome. Proponuje się zatem model: *Mark*, *Marka*, *Markòwi*, *Marka*, *Markã*, *Markù* lub *Marek*, *Mareka*, *Marekòwi*, *Mareka*, *Marekã*, *Marekù*.

3. W piśmie po spółgłoskach tylnojęzykowych ***k***, ***g***, ***h***, ***ch***, wargowych ***p***, ***b***, ***m***, ***w***, ***f*** , w pozycji po samogłosce i w nagłosie samogłoski ***o***, ***u*** ulegają labializacji, którą należy zapisywać ukośną kreską z lewej do prawej strony nad literą ***ò***, ***ù***, np. *kòło*, *gòsc*, *chòri*, *pòdac*, *bòlec*, *mòwa*, *wòlny*, *gùla*, *chùsta*, *fùter*, *ùchò*, *òkno*.

4. Przed samogłoską ***i*** konsekwentnie należy stosować jotację, np. *jinternet*, *jinterneta*, *jinwesticjô*, *Jignac*. Zasada ta nie dotyczy spójnika *i*.

5. W rzeczownikach żeńskich pochodzenia obcego, pierwotnie zakończonych na ***-ijô*** || ***-ëjô***, obecnie ***-'ô***, np. *historiô*, *mòdernizacjô*, w dopełniaczu, celowniku i miejscowniku liczby mnogiej funkcjonują dwie równoległe końcówki ***-i*** || ***-e***, *historii* || *historie*, *mòdernizacji* || *mòdernizacje*.

6. W formach osobowych czasowników po spółgłoskach tylnojęzykowych ***k***, ***g***, ***h***, ***ch*** zawsze występują końcówki ***-ùjã***, ***-ùjesz***,

-ùje, ***-ùjemë***, ***-ùjeta***, ***-ùją***, np. *dzãkùjã*, *dzãkùjesz*, *dzãkùje*, *dzãkùjemë*, *dzãkùjeta*, *dzãkùją*.

7. W dopełniaczu i miejscowniku liczby mnogiej wyrazów odmieniających się według modelu przymiotnikowego po spółgłoskach szumiących ***sz***, ***ż, cz***, ***dż*** piszemy ***i***, natomiast po pozostałych ***ë***, np. *pierszich*, *swiéżich*, *strasznëch*. Wyjątki: *jich*, *nich*.

Referaty

Starbienino, 12-13 października 2007 r.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Edward Breza

Wybrane zagadnienia pisowni i morfologii kaszubskiej

Myśli, które pragnę przedstawić, nasunęły mi się wówczas, gdy opiniowałem do druku podręczniki do nauczania języka kaszubskiego: I. D. **Pioch**, *Żëcé codniowé na Kaszëbach* (b.r.w.) i II. W. **Bobrowskiego**, *Kôrba*. W I podręczniku zwróciłem uwagę na wybrane zagadnienia ortograficzne, w II opracowaniu na różne kwestie ortograficzne i wybrane z dziedziny morfologii: tak słowotwórstwa, jak i fleksji oraz kwestie różne.

I. W sprawie pisowni wyrazów typu *lómp, nómer, nóta*

Opiniując – zgodnie z tym, na co zasłużył – bardzo pozytywnie „Podręcznik z ćwiczeniami do nauczania języka kaszubskiego. Część II", tj. *Żëcé codniowé na Kaszëbach* mgr Danuty **Pioch**, zauważyłem, jaki chaos panuje w kaszubszczyźnie w zakresie pisowni wyrazów *lómp, lóntrus, lón, lónowac, lótowac, lóżé, nómer, nóta, nól, pónkt*; dodałbym tu jeszcze wykrzyknik *róm* 'na bok, odsuń się' do konia, rzadziej do krowy, zapożyczony z niem. skróconej formy *rum*, co z pełnej *herum* 'koło, naokoło'; rozważyć by też trzeba przy tej okazji pisownię innych słów omawianego typu.

Wszystkie wyliczone wyrazy i niektóre inne, do których przejdę, znamienne są tym, że etymologiczna samogłoska *–u-* lub *–o-* występuje w sąsiedztwie, a więc przed lub po tzw. spółgłoskach półotwartych, zwanych pod innym względem sonornymi lub też (najwłaściwiej) dźwięcznymi nieparzystymi, bo są one same dźwięczne, ale nie mają odpowiedników bezdźwięcznych, jak np. dźwięczne *b, g* wobec bezdźwięcznych *p, k.* Są to spółgłoski *m, n, r, l, ł*; powodują one, że występujące między nimi lub w ich tylko jednostronnym sąsiedztwie samogłoski artykułowane są przy niższym (rzadziej wyższym) położeniu języka. Śladem tego procesu, datującego się w języku polskim od XIII w., jest np. potoczna wymowa i niekiedy pisownia wyrazów *derektor, żeletka, amonicja, saradela, suteryna, martadela* zamiast poprawnie *dyrektor, żyletka, amunicja, seradela, suterena, mortadela.* Tu należą także kociewskie formy typu *bochanek, lan, żanić sia* ‘bochenek, len, żenić się’. Dochodzi tu do zmian zależnych samogłosek, uwarunkowanych właśnie ich pozycją w sąsiedztwie spółgłosek *m, n, r, l, ł.* Od czasów francuskiego fonetyka M. Grammonta (1866 – 1948), zwłaszcza jego „Traktatu fonetycznego” (*Traité de phonétique*) z r. 1933, prof. uniwersytetu w Montpellier, wiadomo, że wszystkie zmiany głosek dzielimy na niezależne (tj. mogące występować w każdej pozycji) i zależne, tj. uwarunkowane położeniem przed określonymi głoskami. Tu mamy do czynienia z tzw. zmianami zależnymi, tj. uwarunkowanymi położeniem przed wymienionymi spółgłoskami półotwartymi.

Etymologicznie rzecz traktując, wszystkie z wyliczonych (i za chwilę rozważanych) wyrazów Kaszubi przejęli bezpośrednio z języka polskiego, jak np. *lótowac, nómer, nóta, punkt* i pokrewne; wśród nich *nómer, nóta*, *punkt* to pożyczki z jęz. łacińskiego w polszczyźnie od kolejno łacińskich wyrazów *numerus* ‘liczba, cyfra’, *nota* ‘znak, znamię, piętno’, *punctus* albo *punctum* dosłownie ‘ukłucie’, realnie ‘kropka’ i w niemczyźnie z dodanym wyrazem *nól* z łacińskiego *nullus* ‘żaden’; inne pochodzą z języka niemieckiego, najczęściej z gwar dolnoniemieckich i ich pochodzenie łatwo podać (tych bardziej zawiłych objaśniać nie będę), jak *kómkara, kómpel, lóbzak* lub *róbzak* z *Rucksack* ‘worek na plecy’*, lófa* lub *lópa* z (ostatecznie) górnoniem. *laufen,* dolnoniem. *lopen* lub *löpen* ‘biegać’ (z czego też nazwisko *Lepper), lómp, lóntrus, lón* i pokrewne, *lóz(ny)* od *los*, *rónkel* lub *rónkla* z *Runkel(rübe)* ‘burak pastewny’ i pokrewne, *szróba* od średnio-wysoko-niem. *schrūbe* lub *szrówa* od dolnoniem. *schruve; szrópa*, znalazłyby się pewno i inne.

W normatywnych wydawnictwach kaszubskich rzecz przedstawia się następująco. W *Zasadach pisowni kaszubskiej* E. **Brezy** i J. **Tredera** znalazły się (w dodanym *Słowniczku*): *lómp, lóntrus, lózny, lózowac, lóżé, nóta, nócëc, nórt* ‘kąt’; też z ang. w r. 1953 zapożyczony do polszczyzny *nylon* (od *New York = Ny* i *Lon(don) = lon)* jako *nylón*, *szruba* lub *szruwa*; według nich opracowany: 1) *Słowôrz kaszëbsko-polscczi* A. **Labudy** notuje: *kumkara* ‘taczka ze skrzynią’; *lóz* ‘wolny, wolno’; *luńder* ‘próżniak’ i *luńdrowac* ‘próżnować’; *nóta* i pochodne *nócëc,* ale już *notérowanié, notérënk*; *nómer* i pochodne *nómrowac*; *nórt* ‘kąt’; *rąkla* ‘burak pastewny’; *róra, rórka* ‘rura, rurka’; *szrópa* ‘zgrzebło’, *szrópowac* ‘posługiwać się zgrzebłem’; *szruwa*; za Sych V 291 podany onomatopeiczny *szrum* ‘potańcówka’; 2) *Słownik polsko-kaszubski* J. **Trepczyka** zawiera: *(z)lózowac, (z)lózowanié, lóznota, lózëna; nóta*, ale *numer* i wszystkie pochodne: *numerënk, numeracëjô, numrowac, numrowi, nôrt, pąkt, rąkla, szrót, szrótowac; szruwa*; może także niektóre inne, które nie tak łatwo znaleźć w jednostronnej, polsko-kaszubskiej części. U Sychty znajdziemy m.in. *lón, lónowac, rąkel, rąklowi, rąklowiska, srómpa* ‘dziewczyna niezgrabna’, *ruta, mutra.* Propozycją dla piszących są *Wskôzë kaszëbsczégo pisënku* (zob. Słownik na s. 114 – 183) E. **Gołąbka,** gdzie znajdziemy: *luńt, nórt, nótë, nótczi, pąkt, róra* lub *réra, szruba/szruwa.*

Pisownię tych i innych wyrazów trzeba ujednolicić, skoro tworzymy kaszubski język literacki i skoro uczymy języka kaszubskiego w szkole, pojawia się on w miejscach publicznych. Ogólne wskazówki znalazły się w *Zasadach* ... (z r. 1984, zwłaszcza p. 3 b, c) z przykładowymi wyrazami *blós* ‘tylko’, *brót* ‘bochenek chleba’, *brózda, chróst, klóska, lómp* ‘niegodziwiec’, *lómpë* ‘szmaty’, *lóntrus* ‘urwis’, *lóz(ny), lózowac, lóżé* ‘niepowiązane zboże’, *nórt* ‘kąt’, *nóta, nócëc, szwernót* ‘licho, złe’, *wieszczórka* ‘jaszczurka’. Repertuar przykładów należy rozszerzyć możliwie do wyczerpania kaszubskiego zasobu wyrazowego. Posługujemy się tu kryterium fonetycznym, tzn. staramy się pisać te wyrazy tak, jak je wymawiamy. Kryterium fonetyczne bowiem dominuje w powstających i młodych językach literackich, jak np. w białoruskim czy dolnołużyckim. W myśl tego kryterium piszemy *kulka* ‘dołek’, *kum(k)* ‘żłób(ek),’ *mulk* ‘kochanek, kochanka’, *mus(z), mutra* ‘nakrętka’, *ruta* ‘szyba’, *szum* ‘piana’, *nudle* ‘makaron’, *norda* ‘północ’ i inne. Potrzebny jest kaszubski słownik normatywny, jak w każdym innym języku literackim, tam winny się znaleźć omawiane tu wyrazy. Wytworzyła się praktyka pisania *rąkel* lub *rąkla*, *szruwa* i *szruba*, na południu Kaszub są te rzeczowniki wymawiane z pochyleniem, tzn. przez *ó*. Dlatego wnoszę o ich pisanie także konsekwentnie *rónkel, rónkla, szróba* i *szrówa*, jak tu omówionych: *kómkara, lófa/lópa, lómp, lómpë, lóntrus, lón* ‘zapłata, nagroda’, *lónowac* ‘opłacić się’, *lóz, lózowac, lótowac* ‘lutować’, *nól, nómer* i pochodne, *nórt* i pochodne; *nóta* i pochodne, *nylón, róm, szrópa, szrópowac, szrót, szrótowac* i pochodne; dodałbym tu jeszcze *kómpel* i *róndel.* Jeżeli *n* przed *d, t* wymawiane jest jako *ń*, piszemy *u*, np. *fuńt, kuńda, luńder.*

Na podniesiony w dyskusji problem pisania nazwy oceny uczniowskiej odpowiedziałbym, że *nóta* jest wyrazem wieloznacznym (polisemicznym): 1) ‘znak muzyczny’; 2) ‘ocena uczniowska’; 3) ‘rodzaj pisma dyplomatycznego’.

II. Przechodzę do spraw zauważonych w opracowaniu

W. **Bobrowskiego,** które podzielę na: uwagi dotyczące: a) zapisu wyrazów, b) form słowotwórczych wyrazów, c) form fleksyjnych wyrazów, d) imion i nazwisk przywoływanych autorów.

A zatem: a) **zapis wyrazów**: Nie można się godzić na zapis odmienny od polszczyzny tylko według zasady, by w kaszubszczyźnie było inaczej, aniżeli w polszczyźnie. Pisownia kaszubska wyrosła z pisowni polskiej (tego zaprzeczyć się nie da, jedynie F. Ceynowa w pewnym okresie nawiązywał do tzw. alfabetu wszechsłowiańskiego i odcinał się od pisowni polskiej), jest to pisownia morfologiczna: respektuje budowę słowotwórczą wyrazów. Dlatego winniśmy pisać *pózny, pózno* itd., A. Labuda proponował zapis etymologiczny: *pozdny, pozdno* (jak w jęz. ros.). Po wtóre Kaszubi winni iść w parze z innymi narodami Europy, wychowanymi na kulturze łacińskiej, częściowo także (zwłaszcza na rubieżach wschodnich) greckiej (por. teorię dwóch płuc, głoszoną przez Jana Pawła II) i wyrazy greckiego (przejęte do Europy zachodniej poprzez jęz. łaciński) i łacińskiego pochodzenia pisać, jak inne narody. Dotyczy to wyrazu *punkt* (z łac. *punctum* ‘ukłucie’ od *pungo, pungere, punxi, punctum*), „żyjącego" w terminie medycznym *punkcjô* lub *punkcëjô*, występującego w niem. *Punkt*, ang. *punct-,* fr. *point,* wł. *punto*, dlatego też Kaszubi winni mieć *punkt*, a nie jakiś *pąkt*, co się kojarzyć może z *pãkac* (dodajmy, że E. Gołąbk proponuje bezzasadnie obocznie *punkt* i *pąkt*). To samo dotyczy wyrazu *chór*, wywodzącego się ostatecznie z gr. *chorós* ‘taniec zbiorowy’, z czego łac. *chorus*, niem. *Chor* (czytane *Kōr*), ang. *choir,* fr. *choeur*, wł. i hiszp. *coro*, ros. *chor*, dlatego winno być także kasz. *chór*, nie fonetyczne *chur*, jak piszemy morfologicznie *pół, mój, twój, swój*, choć wymawiamy *puł, muj, tfuj, sfuj*; toż *funkcjô* lub *funkcëjô* od łac. *functio, -onis*, niem. *Funktion*, ang. i fr. *function,* nie zatem*: fąkcja.* Dziwi, że pisarze i w ogóle autorzy różnych tekstów tak skwapliwie przechwycili komunistyczne i ateistyczne *n.e.* (=*naszej ery*:, *p.n.e. = przed nasza erą*) zamiast tradycyjnych i zgodnych z narodami całej Europy *po Chr.*, *przed Chr.* Zalecić przeto trzeba wszędzie poprawić w Opracowaniu na *przed Chr.* i *po Chr.* [Nawiasem mówiąc komuniści zapomnieli, że *n. e., p.n.e.* też pośrednio wskazywało na fakt narodzenia Chrystusa, bo *nasza era* to ‘era po narodzeniu Chrystusa’].W tych i wielu innych wypadkach odmienna pisownia kaszubska od polskiej i innojęzycznej europejskiej zsyła Kaszubów na margines społeczeństw europejskich, a winniśmy iść z nimi po partnersku. W wielu tekstach nazwa *Europa* (czasami pisana *Eùropa*) i pochodny przymiotnik *europejski* zapisywane są *Ojropa* i *ojropejsczi* za wymową niemiecką. Nie widać podstaw, byśmy pisali fonetycznie za wymową niemiecką, tworząc postać fonetyczną, Niemcy także piszą *Europa*, jak inne cywilizowane narody. Uwaga dotyczy także innych wyrazów z grecką cząstką *eu*- czy w środku wyrazu -*eu*- o znaczeniu ‘dobrze’, przymiotnikowo ‘dobry’. W wielu tekstach rzeczownik *biuro* pisany bywa *buro*; wyraz przejęli Kaszubi z polszczyzny, tu zaś dotarł z fr. *bureau.* Zapis *buro* mógłby być kojarzony z przysłówkiem *buro* od *buri*; dlatego opowiadam się za pisownią *bióro*, zaproponowaną przez E. Gołąbka, pisownia ta odpowiada wymowie kaszubskiej.

Nie widać powodów, dla których miałoby się wprowadzić przysłówek i partykułę oraz spójnik *chocô* ‘chociaż’, mający wprawdzie uzasadnienie w staropolskim i średniopolskim *chocia*, ale w kaszubszczyźnie łatwym do pomylenia z rzeczownikiem *chãcą* od *chãc*; *choc* ma dodatkowo tę przewagę, że jest jednosylabowe. Dla tych samych powodów nie opowiadam się za proponowanym przez E. Gołąbka *chocôż.* Formy typu *papieżstwo, drëszstwo* są dawnymi etymologicznymi postaciami, które uległy uproszczeniu do *papiestwo, drëstwo* i tak winny być współcześnie pisane.

Wielu autorów (z J. Trepczykiem na czele) przymiotniki pochodne od rzeczowników o temacie *rz-* pisze *–rzczi* (typ *morzczi* 'morski'). Opowiadam się za postacią morfologiczną typu *morsczi*, tak tez zaleca E. Gołąbk. Przysłówki typu *tam-sam, ile-tile, szãtu-pãtu* należy moim zdaniem pisać z myślnikiem pośrodku (jak zapisano);

b) **odmiana wyrazów**: Słowo *ostrów* jest w językach słowiańskich rodzaju męskiego (*ten ostrów*), ma temat twardy *ostrow-*, por. też formę zdrobnioną *ostrówek*, kasz. *ostrówk*, odmienia się więc *do Ostrowu, na ostrowie*, jedynie na Mazowszu przybrał temat miękki i rodz. żeński, a więc *ta ostrów, tej ostrowi, w ostrowi*, por. w związku z tym *Ostrów Mazowiecka*, ale *Ostrów Wielkopolski.* Niepoprawne są zatem w tekstach wielu autorów formy: *na ostrowiu, w Ostrowiu* z tematem miękkim (jak *na koniu*), ale w rodz. męskim. Znamienną cechą kaszubszczyzny jest używanie końcówki *–e* w mianowniku l. mn. rzeczowników rodz. męskiego i żeńskiego o temacie na *–s, -z* (zjawisko określane jako kaszubizm fleksyjny; według tego zjawiska wytyczano (Nitsch, Zabrocki) granice kaszubszczyzny). Chodzi o formy typu *kłose, truse, tuze, koze, rase, nose, Kartuze* i wiele innych; im trzeba by dać pierwszeństwo, tymczasem obserwuję odwrotnie: autorzy zdradzają predylekcję do końcówki *–ë* (To samo dotyczy miejscownika l. poj. rzeczownika rodz. męskiego o temacie na *–s,-z*: mówi się zatem, że Kaszuba ma wszystko *w nosu* i *na wozu*, a Polak *w nosie* i *na wozie*);

c) Z **form słowotwórczych** razi całkiem sztucznie zastosowany przez J. Trepczyka przyrostek *–izna/-ëzna* w rzeczownikach abstrakcyjnych typu *marksizm, liryzm, puryzm* jako *marksëzna, lirëzna, purëzna*, por. osobliwe ich skupienie na s. 104: *Romancëzna, bajronizna, organicëzna, apartnoskarniowizna, titanizna ë prometeizna, mediewizna, orientalëzna, znankowizna, sarmacëzna* i zaraz na str. następnej dalej: *mesjanizna,* *profecëzna, misticëzna, preromancëzna,* nadto w moim odczuciu wyrazy na *–izna/-ëzna* byłyby po prostu śmieszne, np. *makaronizna, leninizna, prozaizna, sëlabizna, kubizna* (homonimiczne z nazwiskiem *Kubizna), deizna, ateizna, sofizna, magizna, tragizna, demagogizna, katechizna* [tu J. Trepczyk proponuje za niem. *Katechismus* postać *katézmus*, nie wyczuwając tożsamości sktuktury)*, idealizna, imperializna, lojalizna, moralizna, naturalizna, fatalizna, dualizna.*

W tekstach są przykłady wyrazów na *–izm*: np. u F. Marszałkowskiego na s. 111: *artizm*, A. Labudy: *socëjalizm* (s. 166 o Piłsudskim). Tu znowu Kaszubi winni się wpisać w nurt kultury europejskiej i przejąć za językiem greckim :*–ismos*, w łac. *–ismus* przyrostek *–izm*, obecny także w jęz. niem. *–ismus,* ang. *-ism*, fr. *–isme,* wł i hiszp. *–ismo* i podobnie w innych językach cywilizowanych narodów Europy, por. np. 4 wyrazy: gr. *hēroismos*,łac.*heroismus,* niem.*Heroismus,* ang.*heroism,* fr.*hérosisme,* wł. i hiszp. *eroismo*; *erotyzm,* niem. *Erotismus,* ang. *erotism,* fr. *érotisme,* wł. i hiszp. *erotismo*; *komunizm*, niem. *Kommunismus,* ang. *communism*, fr. *communisme,* wł. i hiszp. *comunismo*; *romantyzm*, niem. *Romantismus,* ang. *romanticism,* fr. *romantisme*, wł. i hiszp. *romanticismo* itd. Przeciw przyrostkowi *–izna/-ëzna* w funkcji abstrakcyjnej przemawia także – obok względu na jego międzynarodowy charakter – wielofunkcyjność tego formantu w kaszubszczyźnie, a polisemia w języku jest zawsze zjawiskiem niepożądanym. Można więc skonkludować: wszystkie narody (przynajmniej) Europy mają na wzór grecki utworzone czy też z greki bądź łaciny przejęte struktury typu *heroizm* (z właściwymi dla tych języków końcówkami fleksyjnymi), Kaszubi natomiast według propozycji J. Trepczyka, podjętej skwapliwie i bezkrytycznie przez wielu epigonów i następców Trepczyka mieliby mieć formacje typu *heroizna* przywodzące na pamięć nazwy mięs typu *celëczëzna, baranizna* i to tylko dlatego, że wyrazy typu *heroizm* występują w polszczyźnie. *Budzta spiącëch*! – można odpowiedzieć tytułem dramatu ks. B. Sychty. W wielu tekstach pojawiła się forma *mieszkeńc* zamiast poprawnej *mieszkańc*, nie ma ona żadnego uzasadnienia morfologicznego, jest zabiegiem sztucznym, by odpodobnić wyraz od polskiej postaci *mieszkaniec*, pochodnej od imiesłowu *mieszkany.* Wszystkie te zjawiska odnotowuję w zamieszczonych tekstach, wnoszę o ich poprawienie. Na *stowarzyszenie* niektórzy autorzy mówią *stowôr* (np. s. 131) – nieudany to neologizm. Tak samo stworzony został sztucznie przez J. Trepczyka wyraz *stolaté*, przejęty przez wielu autorów, z którym jednak mają kłopoty w odmianie, proponowałbym formę *stalecé*, które bliższy polskiemu ‘stulecie’, ale prosty w odmianie: *stalecégo, w stalecym* i bliższy używanemu (trafnemu) zrostowi *stalata* ‘długi okres’.

d) Osobnym zagadnieniem to formy imion i nazwisk autorów, których się teksty zamieszcza albo na których się powołuje. Na ogół stosuje się kolejność : nazwisko w dopełniaczu l. mn. + imię, zwłaszcza w nazwiskach na *–ski* i formanty rozszerzone, np. *Borzëszkowsczich Józef*; daje się też formy typu *Labudów Aleksander, Sampów Jerzi* w mniemaniu, że to również dop. l. mn., kiedy genetycznie są to przymiotniki dzierżawcze od nazwisk *Labuda, Samp.* Jest to jeden ze sposobów określania ludzi na Kaszubach, ale obok niego stosuje się przydawki typu *Stôri Kowalsczi* (na ojca) : *Młodi Kowalsczi* (na syna). W nazwiskach zakończonych na samogłoskę i spółgłoskę formy patronimiczne na *–owic/-ewic*, skrócone do postaci *–óc, -éc* typu *Bréskóc* (od nazwiska *Breska*) *Adam* lub *syn* czy *córka*; *Brézéc* (od nazwiska *Bréza*) *Jósk* lub *Marta* bądź *syn* czy *córka.* Sposobów więc jest wiele. A co powinno być normą?

Co do imion, takie stosować formy, jakich używali autorzy nieżyjący; w wypadku autorów żyjących, takich form, jakimi podpisali swoje utwory. W nazwiskach: w wypadku autorów nieżyjących, takiej postaci, jakiej używali za życia; w wypadku osób żyjących, jak podpisali swoje utwory. Normą winna tu być kolejność: imię, potem nazwisko, jak jest u wszystkich narodów Europy z wyjątkiem Finów, Węgrów i Estończyków, gdzie obowiązuje kolejność: nazwisko + imię (ale to tez osobna grupa narodowościowa i językowa, tzw. ugrofińska). Niedopuszczalne jest zmienianie autorom imion i nazwisk, czego jaskrawym przykładem jest Jan Paul II (s. 64)- 65 (złośliwie można by dopowiedzieć: dlaczego nie *Hans Paul II?*), *Mickiewiczów Adam, Janionów Marëjô* (s. 19), tu forma *Marëjô* nie do przyjęcia, bo właściwa ona imieniu Matki Bożej, jest i *Flori* (o Ceynowie).

O dalszych zagadnieniach przy innej okazji.

Róża Wosiak-Śliwa

O normie językowej w polszczyźnie i nie tylko

Norma językowa to „(…) zbiór tych elementów systemu językowego, a więc zasób wyrazów, ich form i połączeń oraz inwentarz sposobów tworzenia, łączenia, wymawiania i zapisywania wszelkich środków językowych, które są w pewnym okresie uznane przez jakąś społeczność (najczęściej przez całe społeczeństwo, a przede wszystkim przez jego warstwy wykształcone) za wzorcowe, poprawne albo co najmniej dopuszczalne. Użycie normy językowej nie naraża autora tekstu na zarzut, że mówi (pisze) źle, błędnie, nie tak, jak to jest przyjęte.”[1]

We współczesnej polszczyźnie istnieją dwie normy. Są to: *norma wzorcowa* i *norma użytkowa*.

Normę wzorcową stosują zwłaszcza ludzie wykształceni[2], świadomi reguł gramatycznych i semantycznych (znaczeniowych) polszczyzny. Elementy języka i wypowiedzi w normie wzorcowej muszą pozostawać w zgodzie z tradycją językową przekazywaną przez pokolenia, zwłaszcza w środowisku tzw. starej inteligencji (kryterium autorytetu kulturalnego), historią języka, regułami gramatycznymi i semantycznymi polszczyzny oraz współczesnymi tendencjami rozwojowymi, które w niej można obserwować. Np. w polskiej ortografii obowiązują cztery zasady:

1. fonetyczna, piszemy tak, jak mówimy, zatem dany znak graficzny przypisany jest jednej głosce (*woda*, *noga*, *oko*, *koza*);

2. morfologiczna, bez względu na upodobnienia czy uproszczenia artykulacyjne, uwzględniamy budowę wyrazu, np. prefiksy w derywatach, (***od**czekać*, ***pod**ciąć*, ***roz**stawać się*);

---

[1] Por. *Wielki słownik poprawnej polszczyzny* PWN, red. A. Markowski, Warszawa 2006.

[2] Wg prof. A. Markowskiego, są to osoby, które polszczyznę ogólną wyniosły z domu i mają wykształcenie więcej niż średnie, a język traktują jako wartość, także samą w sobie.

3. historyczna, dotyczy m. in. pisowni niewymiennych *rz, ó* oraz *h*, związanej z procesami historycznymi rozwoju języka (*góra, córka, skóra, rzeka, chrzest, jarzmo, higiena, haczyk*);

4. umowna, inaczej **konwencjonalna**, odnosi się do ustaleń ortograficznych, które nie znalazły uzasadnienia w trzech powyższych zasadach (pisownia wielką literą nazw osobowych, miejscowych, pisownia *nie* z różnymi częściami mowy oraz wyrażeń przyimkowych i in.); normy umowne w języku polskim ustala Rada Języka Polskiego, w języku kaszubskim – powołana 26 sierpnia 2006 r. Rada Języka Kaszubskiego w składzie: Witold Bobrowski (przewodniczący), Edward Breza, Marek Cybulski, Roman Drzeżdżon, Stanisław Geppert, Eugeniusz Gołąbek, Wanda Lew-Kiedrowska, Hanna Makurat, Duszan Paździerski, Danuta Pioch, Eugeniusz Pryczkowski, Karol Rhode, Jan Walkusz, Róża Wosiak-Śliwa.

Normy wzorcowej należy przestrzegać w oficjalnych kontaktach i rodzajach wypowiedzi (księża, aktorzy, dziennikarze, naukowcy, inni intelektualiści, nauczyciele). Należy jej też nauczać w szkołach.

W obrębie normy wzorcowej funkcjonuje w zakresie wymowy akcent preparoksytoniczny, padający na 3. sylabę od końca w wyrazach typu *peda**go**gika*, *polo**ni**styka*, *mate**ma**tyka*; w zakresie fleksji (odmiany) B. lp. *kąkol*, *ropień*; w zakresie składni rząd niektórych czasowników, np. *zrobić* ***kleks***, posługiwanie się liczebnikami zbiorowymi w połączeniu z nazwami istot niedorosłych i niektórymi rzeczownikami z grupy pluralia tantum, np. ***pięcioro*** *kociąt*, ***dwoje*** *drzwi*; w zakresie leksyki, np. *grać w* ***koszykówkę***, *referentka* ‘kobieta wygłaszająca referat’, *wazelina* ‘środek kosmetyczny’ i in.

Norma użytkowa dotyczy zespołu środków językowych stosowanych w kontaktach swobodnych. Tu bierze się pod uwagę ich stopień rozpowszechnienia, użyteczność i sprawność komunikatywną (np. ekonomiczność, prostotę, wyrazistość). Wyróżnia się *normę potoczną ogólną* (trzon normy użytkowej, typowa dla tekstów nieformalnych, na tematy niewyspecjalizowane, powstających w sytuacjach między dobrze znającymi się użytkownikami języka potocznego), *normę potoczną regionalną* (regionalizmy nie mieszczące się w normie wzorcowej, np. *przyszedł* ***wujciu Kaziu***), *normę profesjonalną* (tu: elementy języka w tekstach piśmiennictwa naukowego, technicznego, kancelaryjnego, aprobowane w danym środowisku, ale pozostające poniżej normy wzorcowej, np. *badania na coś*, *badania na cholesterol*) .

W zakresie wymowy na poziomie normy użytkowej dopuszczalne jest akcentowanie na przedostatniej sylabie (akcent paroksytoniczny) niemal wszystkich wyrazów i ich form (*pedago*__*gi*__*ka, polonis*__*ty*__*ka matema*__*ty*__*ka*); w zakresie fleksji B. lp. *kąkola*, *ropnia*; w zakresie składni rząd niektórych czasowników, np. *zrobić* ***kleksa***, używanie liczebników głównych w połączeniu z nazwami istot niedorosłych i pewnymi rzeczownikami z grupy pluralia tantum, np. ***sześć*** *prosiąt*; w zakresie leksyki, np. *grać w* ***kosza***, *referentka* ‘urzędniczka prowadząca sprawy jakiegoś działu’, *wazelina* 1.‘natrętne przypochlebianie się komuś’, 2. ‘człowiek, który tak się zachowuje’ i in.

Jak widać, norma języka ogólnego ma charakter dwupoziomowy (norma wzorcowa i norma użytkowa). To nie likwiduje całkowicie elementów niepoprawnych w języku. Wyróżnianie poziomu normy użytkowej zakłada wręcz istnienie form poniżej tego poziomu, a więc elementów nienormatywnych (np. dialektyzmy fonetyczne typu *lyst*, *mogie*, *poczeba*).

Działająca przy Radzie Języka Kaszubskiego Komisja Standaryzacji i Normalizacji w składzie: prof. E. Breza (przewodniczący), dr M. Cybulski, dr D. Paździerski i dr R. Wosiak-Śliwa od ponad roku rozstrzyga wątpliwości związane z kaszubską normą językową. Plonem tych działań jest 7 Uchwał Rady Języka Kaszubskiego, dotyczących pewnych obszarów języka kaszubskiego. Wymienić tu należy w chronologicznej kolejności Uchwałę Nr 1/RJK/06 z dn. 17-11-2006 r. w sprawie kaszubskiej nazwy Rady Języka Kaszubskiego oraz jej Komisji, Uchwałę Nr 2/RJK/07 z dn. 21-06-2007 r. w sprawie kaszubskiego szyku wyrazów, Uchwałę Nr 3/RJK/07 z dn. 21-06-2007 r. w sprawie zakończeń typu *–cjô* || *-cëjô*, *-fiô* || *-fijô* w wyrazach pochodzenia obcego, Uchwałę Nr 4/RJK/07 z dn. 26-06-2007 r. w sprawie terminologii z zakresu teorii literatury na potrzeby szkół oraz Uchwałę Nr 5/RJK/2007 z dn. 26-06-2007 r. w sprawie terminologii medialnej dotyczącej określeń miesięcy, dni, pór roku, stron świata i czasu, Uchwałę Nr 6/RJK/07 z dn. 8-12-2007 r. w sprawie niektórych nazw geograficznych oraz niejasnych form wyrazowych użytych w materiałach dla słuchaczy kursów języka kaszubskiego organizowanych przez Akademię Kształcenia Zawodowego oraz Uchwałę Nr 7/RJK/07 z dn. 8-12-2007 r. w sprawie alternacji ó : o, ruchomego e, labializacji, jotacji, występowania ë po spółgłoskach tylnojęzykowych, wargowych i miękkich, oboczności - i || - e w niektórych przypadkach rzeczowników żeńskich pochodzenia obcego.

Z powyższych Uchwał jasno wynika, że Komisja Standaryzacji i Normalizacji w swych decyzjach próbuje pogodzić rozwój, historię języka z uzusem. Palmę pierwszeństwa przyznaje uzusowi jedynie w sytuacjach wyjątkowych, gdy ten zdecydowanie przemawia przeciwko rozwojowi. Tak stało się np. w wypadku nazwy miesiąca *gromicznik* ‘luty’ czy reguły dotyczącej zakończeń typu *–cjô* || *-cëjô*, *-fiô* || *-fijô* w wyrazach pochodzenia obcego, gdzie na pierwszy plan wysunęły się formy krótsze, częściej stosowane przez społeczeństwo kaszubskie. Ale już szyk wyrazów, wbrew uzusowi, pozostał zgodny z wieloletnią tradycją, tzn. przydawka || przydawki plus rzeczownik, por. pol. *Zrzeszenie Kaszubsko*

– Pomorskie, kasz. *Kaszëbskò – Pòmòrsczé Zrzeszenié*, pol. *Rada Języka Kaszubskiego*, kasz. *Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka*, pol. *Komisja Medialno - Administracyjna*, kasz. *Mediowò – Ùrzãdowô Kòmisëjô* i in.

Zarówno Komisja Standaryzacji i Normalizacji jak i Rada Języka Kaszubskiego nie ukrywają, że większość Uchwał rodziła się i rodzi z ogromnym trudem. Jakże często do głosu dochodzą dwa spierające się obozy: tradycjonalistów językowych, w większości językoznawców, którym nieobca jest historia języka kaszubskiego i jego rozwój na przestrzeni wieków i liberalistów, zwłaszcza działaczy i pisarzy kaszubskich, upatrujących normę języka kaszubskiego w tym, co obecnie zastane, a więc często nadmiernie spolaszone, nie znających praw rządzących rozwojem kaszubszczyzny i tym samym nie widzących zbytniej potrzeby odwoływania się do diachronii.

Myślę, że wprowadzenie, wzorem np. języka polskiego, dwu norm, wzorcowej i użytkowej, mogłoby pogodzić te dwa spierające się obozy. Norma wzorcowa, w której widoczne byłyby odwołania do historii języka kaszubskiego, przestrzegana byłaby w oficjalnych kontaktach i rodzajach wypowiedzi; stosowaliby ją księża, aktorzy, dziennikarze, naukowcy, inni intelektualiści, nauczyciele. Nauczano by jej w szkołach, wykorzystywano w podręcznikach. Natomiast norma użytkowa realizowana byłaby w swobodnych kontaktach, czyli języku potocznym.

Może warto byłoby w następnej kadencji Rady Języka Kaszubskiego egzekwować taką dwupoziomowość kaszubskiej normy językowej?

Dušan-Vladislav Paždjerski

„Kaszëbsczi słowôrz normatiwny” Eùgeniusza Gòłąbka – warsztat metodologiczny[1]

Słownik, o którym mowa, stanowi pionierskie przedsięwzięcie w dziedzinie leksykografii kaszubskiej, ponieważ po raz pierwszy próbuje możliwie najszerzej zdefiniować pojęcia języka kaszubskiego wyłącznie za pomocą kaszubskiego aparatu językowego. Mówię „próbuje”, gdyż wydaje mi się, że jednak nie osiąga tego celu, albo nie robi tego w wystarczającym stopniu, co spróbuję wyjaśnić.

O kwestii zasadności wyboru słów aparatu hasłowego (w świetle zapowiadanej w tytule słownika „normatywności”), o charakterze „normy”, którą proponuje autor i jej poprawności pisze H. Makurat w swojej recenzji *Eugeniusz Gòłąbk, Kaszëbsczi słowôrz normatiwny. Recenzëjô* (Projekt Rastko-Kaszëbë: http://rastko.net/rastko-ka/content/view/247/1/). Najwięcej zarzutów autorka kieruje na niedostateczne zaangażowanie autora słownika w precyzyjny dobór leksyki, na częste odstępstwa od powszechnie przyjętej ortografii kaszubskiej, na fakt, że właściwie nie definiuje jasnej koncepcji swojej „normatywności” (autor nie daje przedmowy, w której ewentualnie mógłby wyłożyć swoją koncepcję, więc użytkownikowi pozostaje jej definiowanie na podstawie samego korpusu słownika), że pojęcia „normatywności” używa w błędnym rozumieniu i z zamiarem, by narzucić własną wizję normy, która często dobiega od tej, przyjętej przez naukę.

Eugeniusz Gołąbek (kasz. Eugeniusz Gòłąbk) jest autorem kilku ważnych kaszubskich publikacji, w których prezentuje swoją wizję normy języka kaszubskiego (szerzej o E.G. we wspomnianym wyżej referacie): *Rozmówki polsko – kaszubskie* (Gdynia, 1992), *Wskôzë kaszëbsczégò pisenkù* (Gdańsk, 1997); jest on także autorem przekładu Nowego (*Swięté pismiona Nowégo Testamentu*, wyd. 3, Gdańsk-Pelplin, 1982, 1993) i w części Starego Testamentu (*Knéga psalmów*, Gdańsk, 1999), w których także pośrednio prezentuje swój pogląd na kaszubską normę.

---

[1] Oficyna Czec, Gdańsk 2005, 683 s.

Słownik Gołąbka stanowi znaczący postęp w historii kaszubskiej leksykografii. Dotychczasowe słowniki, począwszy od Preissa, przez Hilferdinga, wspomnianego już Ramułta, Lorentza, aż do tych nowszych Trepczyka i Labudy, że wymienię tylko te najważniejsze, definiowały język kaszubski przede wszystkim w odniesieniu do jakiegoś innego języka (rosyjskiego, polskiego czy niemieckiego), w związku z czym były słownikami dwujęzycznymi. Wyjątek stanowi Ceynowa, prekursor kaszubistyki i kaszubskiej nauki w ogóle, a także kaszubski trybun, który w pierwszej połowie XIX wieku jako pierwszy w historii pisał swoje prace w całości po kaszubsku, chociaż jego zbiory leksykograficzne pozostały w formie rękopisów i bywały włączane do słowników innych autorów. Gołąbek próbuje wykonać pierwszy poważniejszy krok w normowaniu kaszubskiej leksyki przy pomocy jednojęzycznego słownika średniej wielkości.

Jednym z głównych problemów (a tym samym i braków) słownika jest brak jakiejkolwiek przedmowy (o tym również H. Makurat we wspomnianej pracy), która wyjaśniłaby liczne wątpliwości związane z organizacją haseł, ich wzajemnym stosunkiem, stosunkiem samego autora do problematycznych kwestii języka kaszubskiego (wątpliwości ortograficzne, morfologiczne i dialektalne). Autor zamiast przedmowy proponuje „objaśnienia" (*Òbjasnienia pòrządkòwé*, s. 5-7), w których, w trzech rubryczkach poświęconych akcentowi, odmianie wyrazów i ich znaczeniu (*Akcent. Òdmiana słów. Znaczenié słów*, wszystko na s. 5), w około ośmiu linijkach objaśnia wszystko, co uważa za potrzebne w związku z organizacją słownika i jego haseł. W zdaniu poświęconym akcentowi udziela drugorzędnych informacji, dotyczących sytuacji, kiedy to akcentu nie ma w miejscu, w którym się go spodziewa (jakie to miejsce, z uwag autora nie wynika) i wówczas jest to odrębnie oznaczone w nawiasie za wyrazem hasłowym. Nadal jednak pozostaje niejasne, jaki jest ten akcent (poza tym, że jest mowa o tym, iż zawsze pada na tę samą sylabę we wszystkich odmianach: „we wszëtczich przëkładach òdmianë pôdô na jednã tã jistną szlabizã"), więc pozostawia się to wcześniejszej wiedzy użytkownika. O odmianie wyrazów autor informuje, że została podana (z czym się zgadzam, gdyż odmiana rzeczowników, która w języku kaszubskim stanowi istotny problem, jest w obrębie hasła omawianego słownika szeroko zaprezentowana i, moim zdaniem, zajmuje miejsce, które powinno być przeznaczone na przykłady zdaniowe, które każdy słownik tego typu zazwyczaj zawiera), ale nie wspomina nic o tym, że dotyczy ona wyłącznie rzeczowników, a czasowniki i inne wyrazy odmienne nie zostały w podobny sposób zdefiniowane. I, na końcu uwagi autora znajduje się informacja, że nie daje słów „jaczich znaczenié jé czësto jasné, w ògle znóné", co sprawia, że słownik staje się bardzo specyficzny i stawia wszystkich użytkowników w sytuacji, w której autor stanowi dla nich ostateczny autorytet w określaniu tego, które wyrazy są dla nich „czësto jasné, w ògle znóné", stanowi niezwykle rzadką metodę w tworzeniu słowników, które pretendują do normowania jakiegoś języka.

Jak widać z powyższej krótkiej analizy, w słowniku brakuje podstawowych narzędzi normatywnych, przynajmniej w tych dziedzinach, które większość słowników tego typu zawiera (zdefiniowanie akcentu, odmiany wyrazów, normy ortograficznej), pomijając już fakt, że przydatna byłaby choćby krótka przedmowa poświęcona podstawowym zasadom gramatycznym języka kaszubskiego, przede wszystkim dlatego, że takich publikacji jest bardzo mało, a następnie, ponieważ język kaszubski jest stosunkowo nieznany, więc należy wykorzystywać każdą okazję, by przedstawić podstawowe elementy normy. Tym bardziej, że sam autor to czyni w kilku swoich wcześniejszych publikacjach: w *Rozmówkach polsko – kaszubskich* daje *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka kaszubskiego* (s. 276-291) autorstwa Marka Cybulskiego, podczas gdy *Wskôzë* właściwie stanowią pewien rodzaj podręcznika ortograficzno-gramatyczno-normatywnego. Takie narzędzia oferuje np. wspomniany już *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Ramułta, który, choć wydany w XIX wieku, również dziś (wznowione wydanie w nowej szacie ortograficznej z 2003 roku) stanowi jedno z najobszerniejszych i najbardziej kompetentnych źródeł leksykograficznych języka kaszubskiego.

Dalej autor poświęca dwie strony (5-6) skrótom, które występują tu w najrozmaitszych odmianach, zarówno te techniczne (np. „a." lub „czasn." – czasownik, „itd." – i tak dalej i innych), jak i te, które możemy nazwać terminologicznymi (np: „bibl." – biblijny, „chem." – chemiczny, „dzec." – dziecięcy itd.), ale nie są one używane systematycznie, np. autor bardzo rzadko oznacza rodzaj wyrazu, który podaje jako wyraz hasłowy (patrz np. *aba, abażur, Abel, abò* itd.), zaś wielu z nich brakuje, np. skróty używane do oznaczania roślin i zwierząt (np. hasła: *cziżik, dana, òlsza, rek* itd.). Wątpliwości budzą także skróty, które autor określa jako: „wskazëjącé pòchòdzenié słowa abò komentarza", które to, w swej wielorakości oznaczają również autorów klasycznych dzieł literackich („JD" – Jan Drzeżdżon, „JP" – Stanisław Pestka (Jan Zbrzyca), „MA" – Aleksander Majkowski itd.), prac naukowych („HF" – Aleksander Hilferding, „CE" – Florian Ceynowa), literaturę, która dotyczy konkretnych autorów („LA" – *Słownik polsko – kaszubski* Labudy, „LZ" – *Gramatyka pomorska* Lorentza, „SY" – *Słownik gwar kaszubskich* Sychty) i współczesnych kaszubskich działaczy („PR" – Eugeniusz Pryczkowski, dziennikarz, „PS" – Paweł Szczypta, dziennikarz, „TF" – Tomasz Foppke, kompozytor) a także samego autora („EG"). Nie wiadomo jednak, co one właściwie oznaczają w obrębie hasła: czy fakt, że w cytowanym dziele konkretnego autora pojęcie pojawia się po raz pierwszy, czy pojedynczy autorzy wprowadzają je po raz pierwszy do literatury (jakiej?), czy też, w przypadku tych żyjących, autor słownika usłyszał je od nich po raz pierwszy, czy dany autor po raz pierwszy je definiuje, chociaż używano go już wcześniej, itd. Jako przykład wybrałem hasło *adres*, przed którego synonimem „adresa" autor umieszcza „TR" (*Słownik polsko – kaszubski* „i inne dzieła" Trepczyka), co, chyba, powinno znaczyć, że J. Trepczyk po raz pierwszy to pojęcie definiuje (w jego słowniku znajdujemy jako odpowiednik polskiego **adres** kaszubskie „adresa"), chociaż hasło **adresa** znajduje się w słowniku Ramułta, wydanym niemalże wiek wcześniej.

Nieścisłości leksykograficzne słownika są dość liczne, ale spróbuję przedstawić te najważniejsze. 1. W odróżnieniu od słowników autorstwa (albo w redakcji) uznanych autorytetów w dziedzinie leksykografiii kaszubologicznej (np. najnowsze wydanie *Słownika* Ramułta, we współczesnej redakcji językowej J. Tredera), Gołąbek nie wprowadza w porządku wyrazów rozróżnienia pomiędzy kaszubskim **o** i **ò**, np: **och!** i **òchãda, òpòka** i **opona** stawia jedno za drugim (uwaga: kaszubskie **o** i **ò** [czyt. o i ue] stanowią warianty tej samej samogłoski, ale nie mogą się pojawiać w tym samym miejscu w wyrazach języka kaszubskiego. Mianowicie **o** nigdy (w rodzimych wyrazach kaszubskich) nie pojawia się na początku wyrazu i za spółgłoskami, ale to autor, moim zdaniem powinien był wyjaśnić. Taka kolejność wyrazów jest dosyć niejasna, a ta kwestia w języku kaszubskim nie została, wydaje mi się, wciąż dostatecznie rozwiązana, więc autor miał szansę ją unormować). 2. Autor często w obrębie hasła cytuje wyłącznie przykłady związane z odmianą wyrazów (rzeczowników), natomiast nie daje żadnych, albo tylko polskie objaśnienie pojęcia (np: **bardówka** '[nié: brodówka; akc: bar-] (stkasz.)', dalej przykłady odmiany: 'ti bardówczi, z tą bardowką; te bardówczi, tëch bardówk // -ków, z tima bardówkama' i to całe hasło; **brzôd** '[nié: te brzadë] – pol. owoc]', dalej przykłady odmiany, itd.), być może zgodnie z koncepcją autora, że, według niego „powszechnie znanych" pojęć i znaczeń nie trzeba wyjaśniać. 3. Bardzo chaotycznie w ramach haseł podawane są odmiany wyrazów. Niejasna jest koncepcja, wedle której autor je podaje, a w niektórych przypadkach w ogóle ich nie ma (np. hasła: **òpłókóny**, **òpòka**, itd.). Może, zamiast częstego powtarzania takich samych lub podobnych odmian, byłoby lepiej podać schematy gramatyczne odmian, a cytować tylko te problematyczne. 4. Sporadyczne cytowanie przykładów. Czasem można by jako przykłady użycia wyrazów hasłowych potraktować formy odmian, które podaje autor, ale, moim zdaniem najlepiej byłoby wykorzystać sprawdzone cytaty z literatury kaszubskiej (np. hasła bez przykładów, gdzie podano problematyczne odmiany typu **żëcé**). 5. Frazeologia w omawianym słowniku w dużej mierze została pominięta. Podawana jest rzadko, a nie można powiedzieć, że autor nie miał do dyspozycji wcześniejszych wzorców, na których mógł się oprzeć. Jeśli nawet *Słownik* Ramułta można uznać za przestarzały, to już świetnego, siedmiotomowego słownika Sychty, prawdziwej kopalni przykładów frazeologicznych (B. Sychta *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1-7, Wrocław, 1967-1976) nie wolno było pominąć, a dalej, specjalistyczna publikacja J. Tredera (J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*, Wejherowo, 1983) oferuje cały szereg rozwiązań frazeologicznych, a nawet *Słownik polsko – kaszubski* Trepczyka (J. Trepczyk, *Słownik polsko – kaszubski*, t.I (A-Ó) i II (P-Ż), naukowo opracował i aneksem opatrzył Jerzy Treder, Gdańsk, 1994) podaje dużą liczbę idiomów. Na przykład bardzo powszechne kaszubski wyrazy **wòda, mòrze**, którym Treder w swej pracy poświęca niemal trzy strony (22-24), u Gołąbka są opatrzone razem trzema przykładami frazeologicznymi, podczas gdy np. hasło **mòtór** zawiera 2 bardzo długie zdania (6 wierszy), które opisują motor od strony technicznej (moim zdaniem niepotrzebnie). 6. Rośliny i zwierzęta są objaśniane nader lakonicznie, jako ‘gatunek rośliny’, ‘gatunek zwierząt’ lub za pomocą polskiego określenia, bez podawania nazwy łacińskiej, jak to jest zazwyczaj (np. **cziżik**, **dana**, **rek**). 7. Autor czasami podaje dość niejasne uwagi na temat różnej wymowy pojedynczych głosek, w których nigdzie nie jest wyjaśnione, co ta wymowa konkretnie oznacza (np. hasło **hrabia** ‘[wëm. ch-]’(?)). 8. Autor często podaje czasowniki dokonane jako „złożenia”, sam stawiając swoje objaśnienie w cudzysłów, z uwagą, że „chodzi o formy wyrazów z prefiksami” (s. 6). Wprowadza tym użytkowników w konfuzję (np. **merkac**, **zmerkac**, **pômerkac**, **wëmerkac**). 9. Widoczna jest ogromna fascynacja autora formami deminutywnymi (zdrobnieniami), które podaje dla wielu rzeczowników, chociaż nie wiadomo, czy są to formy bardzo popularne, autor nie wyjaśnia także, że deminutiwów należy szukać w obrębie podstawowego rzeczownika. 10. Wydaje się, że autor buduje gniazdo hasłowe wedle zasady: „rzeczownik – forma deminutywna rzeczownika”, przy czym wszystkie te formy deminutywne są odsyłane do „podstawowej”, chociaż często pozostaje pod znakiem zapytania, które formy są częstsze (np. **ticz**, **ticzka**). 11. Autor poprzez częste uwagi „tak samo jak w polskim” (np. **ticz**), wydaje się, zdejmuje z siebie odpowiedzialność definiowania (objaśniania) danego pojęcia. 12. Autor traktuje czasami słownik jak leksykon, cytując wewnątrz hasła pojęcia bliskoznaczne, które nie są z nim leksykalnie związane (np. **żôga** – ‘fóksszwanc’).

I, na końcu, aby sprawdzić, w jakim stopniu autor podaje najczęstsze formy kaszubskiej leksyki, porównałem korpus hasłowy jego słownika z *Twoim pierwszym słownikiem* – przeznaczonym dla początkujących w nauce języka kaszubskiego (K. Kwiatkòwskô, W. Bòbrowsczi, *Twój pierszi słowôrz. Słowôrz kaszëbskò-pòlsczi*, Gdańsk, 2003), wybierając z niego wyrazy metodą przypadkowej próbki: po pięć wyrazów z każdej litery, po dwa z początku i końca litery i po jednym ze środka. *Słownik*

Gołąbka nie posiada wyrazów: **abecadło** (jako pierwsi „sąsiedzi” tego wyrazu, gdyby on się znajdował w słowniku, stałyby, ponieważ są w korpusie słownika Gołąbka, wyrazy **abażur** i **Abel**), **cziwùt** (w pobliżu: **cziwac, cziżik**), **dãpny** (w pobliżu: **dãna, dãpòwac**), **erbòwóny** (w pobliżu: **erbòwac**, **erbôrz**), **himn** (w pobliżu: **hije**, **Hindenburg** (!)), **jôpsc** (**jôłczec**, **jôrchla**), **lecëdło** (**lecec**, **leczëc (sã)**), **liwk** (**liturgiczny**, **lizól**), **maszoperëjô** (**maszinowniô**, **mata**), **mùca** (**mszô**, **mùcha**), **òbzerac sã** (**obywatel(-ka)**, **òbzérczi**, **òbzérôcz**), **òżniwinë** (**òżłodzëc sã**, **òżôk**), **serzp** (**sédem**, **serpniowi**, **serpiéń**, **serowi**), **ùcyszëc** (**ùcwardzëc**), **ùtacony** (**ùszusz**, **ùtaczac**), **wzénik** (**wzerac**, **wzéńc**), **zabaczëc** (**zababónë**, **zabaczlëwi**), **zajimny** (**zajimac sã**, **zajiscenié**), **żegnac** (**żelbeton**, **żelatina**, **żegawica**, **żelastwò**). Na pierwszy rzut oka wyraźnie można dostrzec, że wybór wyrazów przez autora jest w dużym stopniu wątpliwy. Niektóre niezbędne pojęcia zostały pominięte, zaś do korpusu zostały włączone zamiast nich, te o wiele rzadsze. Autor w pewien sposób uprzedził taką krytykę uwagą, że dobrze znane wyrazy pominął (można się tylko zastanawiać dlaczego), ale uważam, że wiele z nich jednak powinno się było znaleźć w słowniku (abecadło, hymn, skrzydło, maszoperia, sierp itd.).

Nasuwa się wniosek, że słownik mógł być i powinien być opracowany w sposób bardziej profesjonalny, że w dużym stopniu niejasna metodologia doprowadziła do tego, że słownik nie jest zbyt czytelny dla użytkownika. Autor, wydaje się, przeznacza słownik przede wszystkim dla wąskiego kręgu użytkowników, gdyż zbyt wiele spraw pozostawia w domyśle (znaczenia „znanych” wyrazów, specyfika akcentu, wymowy, form gramatycznych), a dużą ilość materiału prezentuje w dużym stopniu samowolnie (np. nie wyjaśniając stosunek dialektalnych wobec przyjętych przez autora literackich form, sposób zapisu, wyboru haseł itd.). Słownik jednak wnosi ogromną ilość materiału, po raz pierwszy definiowanego wewnątrz jednojęzycznego korpusu słownikowego. Jednak, pomimo, że stanowi podstawę do polemiki w pracach nad kaszubską normą językową, stanowi także odważny autorski krok naprzód w dotychczas niedefiniowane przestrzenie normatywne, w które mało który kaszubolog odważyłby się wkroczyć. I dlatego *Kaszubski słownik normatywny* stanowi jedną z pierwszych prób tego rodzaju, która zapowiada nową epokę w badaniu i normowaniu języka kaszubskiego.

tłumaczenie z serbskiego Ewelina Chacia

Eugeniusz Pryczkowski

Język kaszubski w działalności publicznej i obrocie prawnym, a zwłaszcza w reklamie, prasie, radiu i telewizji oraz administracji

Język kaszubski w obrocie prawnym, a dokładniej w prasie, radiu i telewizji, a także w administracji wydaje nam się zjawiskiem dość nowym. W istocie, można powiedzieć, że tak jest. Jednak wgłębiając się w ten temat szczegółowo, trzeba niezależnie rozpatrzyć wszystkie te dziedziny. W przypadku prasy stwierdzamy, że właśnie w niej kaszubski obecny był najwcześniej. Pierwsze teksty Floriana Ceynowy ogłoszono w połowie XIX wieku[1], uważane są za początek literatury kaszubskiej. Jego pismo o tytule „Skôrb kaszëbskò – słowińsczi mòwë", a następnie „Gryf" Aleksandra Majkowskiego, „Przyjaciel Ludu Laszubskiego" redagowany przez Friedricha Lorentza, „Zrzesz Kaszëbskô" z dodatkami, „Gazeta Kartuska" z felietonami Andrisowégò Gùsta (Augustyna Chrabkowskiego)[2] i dodatkiem „Kaszuby", wejherowska „Klëka" – to są te czasopisma, które do II wojny światowej stanowiły o kaszubskiej żywotności i dały podstawy pod powojenny regionalizm.

Po ostatniej wojnie, dokładnie po zawieszeniu „Zrzeszë Kaszëbsczi" w 1947 roku, język kaszubski przez dłuższy czas nie był w ogóle obecny w mediach. Zmieniło się trochę, gdy powołano „Kaszëbë", wydawane w latach 1957-61. Tam jednak po kaszubsku pisano jedynie felietony[3].

---

[1] F. Ceynowa, *Wilëjô Nowégò Rokù,* w: „Jutrzenka. Przegląd Słowiański", nr 3:1843 z 15 kwietnia 1843r., Warszawa., s. 51-60.

[2] Felietony A. Chrabkowskiego ukazywały się od 1933 do 1939 roku. Część z nich ukaże się w książce o tytule *Jak jô béł bògati*, Banino 2007.

[3] Felietony pisali między innymi: Tadeusz Bolduan – redaktor naczelny pisma, Rajmund Bolduan, Jan Piepka, Jan Kiedrowski.

Na to pozwalała cenzura, która uważała kaszubski za gwarę polszczyzny. Trzeba jednak przyznać, że również redakcja pisma tak sądziła. Jego redaktor naczelny Tadeusz Bolduan do końca życia uważał kaszubski za gwarę języka polskiego[4]. Gdy w taki sposób była traktowana kaszubszczyzna, nie było problemu. Dylemat powstawał, gdy ktoś miał odwagę powiedzieć, że kaszubski jest językiem. Absolutnie nie do przyjęcia było, by ktoś chciał używać tego języka nie tylko do pisania felietonów, powiastek czy żartów, jak na przykład do nauki w szkole.

Warto przypomnieć, jak takie pomysły były odbierane przez tych, którzy mieli swego czasu znaczący wpływ na ich ewentualną realizację. W 1981 roku w „Głosie Wybrzeża" dobrze dziś znany kaszubskim czytelnikom Janusz Kowalski, w notatce o tytule *Kochać równocześnie*, napisał: „*istnieje świadomość kaszubskiej odrębności językowej. Kaszubi mają swoją literaturę. Ale czasopismo, broszura, książka to za mało. Dla kultywowania języka i literatury kaszubskiej trzeba je wprowadzić do szkół, stworzyć klasy lub całe szkoły z kaszubskim językiem wykładowym oraz lektorat tego języka na Uniwersytecie Gdańskim*"[5]. Śladem Ryszarda Ciemińskiego drugi raz upomniał się o dwujęzyczne napisy na tablicach przydrożnych. Te zdania wzbudziły wielką burzę. Pierwszy odezwał się prof. Andrzej Bukowski, który w artykułach *Kaszubi w rezerwacie?*, a następnie *Temat kaszubski* i *Przeciw zacieraniu prawdy o Kaszubach* wymierzył armaty przeciw Kowalskiemu, a przy okazji dostało się też Aleksandrowi Labudzie i Janowi Trepczykowi[6]. Bukowski pomysły Kowalskiego nazwał – ujmując to bardzo delikatnie – jako niedorzeczne. Najbardziej drażniło go nazwanie etnolektu kaszubskiego językiem. Stąd miały się brać pomysły podwójnych nazw i audycji radiowych. To wszystko było dla niego „pójściem do rezerwatu". I nawet inne poglądy polemizującego z nim Wojciecha Kiedrowskiego, przywołanego już wcześniej Ryszarda Ciemińskiego[7] i innych nie przekonały Bukowskiego, jak również redakcji, która jemu właśnie pozwalała zamykać dyskusję. Warto by było wrócić do tej polemiki, a także do innych późniejszych dyskusji prasowych[8]. Z wielu z nich można się dowiedzieć o źródłach dzisiejszych kompleksów, które dalej nie pozwalają rządowym i samorządowym prominentom na szerokie wprowadzenie kaszubszczyzny w życiu publicznym.

---

[4] Taką opinię wyrażał kilkakrotnie podczas bezpośrednich spotkań.

[5] J. Kowalski, *Kochać równocześnie* w: „Głosie Wybrzeża" z 1.09.1081.

[6] W dyskusji obok Janusza Kowalskiego i Andrzeja Bukowskiego głos zabierali: Wojciech Kiedrowski, Augustyn Kowalewski, Lech Bądkowski, Tadeusz Oracki, Edward Breza, Stanisław Potocki, Kazimierz Kretowicz, Lech Krasucki i Stanisław Kubiak.

Niedorzeczne w 1981 roku – według Bukowskiego – audycje radiowe stały są faktem w 1990 roku. W tym samym czasie powstała też „Rodnô Zemia" w Telewizji Gdańskiej[9], a następnie prasowe polemiki, które już zakończyły się uznaniem językowego statusu kaszubszczyzny. Była to jedna z najważniejszych kwestii we współczesnej, po 1989 roku, historii ruchu kaszubskiego. Utorowała drogę kaszubszczyzny do szerokiej obecności w społecznym życiu mieszkańców naszego regionu.

Oprócz „Rodny Zemi" i radiowego „Na Bôtach i w Bòrach" mamy od przeszło roku w Telewizji program „Kaszëbë", a w Radiu Gdańsk codzienną „Klëkę". Znaczącym dziełem w medialnym światku kaszubskim stało się Radio Kaszëbë, które odgrywa już znaczną rolę w kwestii zachowywania rodnej mowy. Wszystko to razem przedstawia już dość dużą aktywność Kaszubów w eterze. Gdy do tego dodamy czasopisma, jak „Dziennik Bałtycki" z dodatkami „Norda", albo „Kurier Bytowski", dochodzimy do wniosku, że dzisiejsze media kaszubskie kształtowane są przez pokolenie „Tatczëznë” – czasopisma, które zmieniło na początku lat 90-tych ubiegłego wieku pogląd na kaszubszczyznę, szczególnie na pisownię kaszubską[10]. Powiedziałbym – paradoksalnie – że jest to smutna konstatacja. Dlatego, że pokolenie redaktorów „Tatczëznë” jest ostatnim, które w naturalny sposób przejęło rodną mowę od swoich rodziców. Jak ten medialny język kaszubski wygląda u młodszych można się przekonać słuchając Radia Kaszëbë. Gdy mówi Dariusz Majkowski, słucha się dość przyjemnie (nie tylko przez wzgląd na nazwisko); w przypadku innych często bywa tak, że wolałbym słuchać lepszej kaszubszczyzny...

---

[7] W. Kiedrowski, *Zwierciadło pana Bukowskiego znów błyszczy* w: „Głos Wybrzeża" z 26.08.1981r.; R. Ciemiński, *Trzy polemiki* w: „Życie literackie" z 9.05.1981r. i *Listek figowy* w: „Życie literackie" z 31.10.1981r.

[8] Zwłaszcza do dyskusji, która odbywała się w „Gazecie Kartuskiej" w latach 1992-1993. Brali w niej udział m.in.: Janusz Kowalski, Eugeniusz Pryczkowski, Dariusz Szymikowski, Piotr Kwidziński, Alina Kistowska, Maria Maszk, Wanda Kiedrowska, Jarosław Ellwart.

[9] Pierwszym redaktorem programu była Izabella Trojakowska.

Dziś obecność języka kaszubskiego w mediach zapewnia ustawa sejmowa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji. (Dz. U. z 2004 r. Nr 253, poz. 2531, z późn. zm.). Jako że jest to bardzo ważny dokument, przytoczę jego najważniejsze dla nas fragmenty. Jest to artykuł 21, który mówi: „*Publiczna radiofonia i telewizja realizuje misję publiczną, oferując, na zasadach określonych w ustawie, całemu społeczeństwu i poszczególnym jego częściom, zróżnicowane programy i inne usługi w zakresie informacji, publicystyki, kultury, rozrywki, edukacji i sportu, cechujące się pluralizmem, bezstronnością, wyważeniem i niezależnością oraz innowacyjnością, wysoką jakością i integralnością przekazu*”[11].

Dalej, w punkcie 1a, jest napisane: „*Do zadań publicznej radiofonii i telewizji, wynikających z realizacji misji, o której mowa w ust. 1, należy w szczególności: uwzględnianie potrzeb mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, w tym emitowanie programów informacyjnych w językach mniejszości narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym*”.

Ta ustawa była i jest podstawą dla obecności kaszubskiego w Telewizji i Radiu. Dzięki temu, w ciągu siedemnastu lat zmienił się diametralnie pogląd na język kaszubski w mediach - szczególnie w decyzyjnych kręgach czwartej władzy, czyli Telewizji. Na początku lat 90-tych nie wypadało się odezwać po kaszubsku nawet na korytarzu telewizji. Dziś nikomu to nie przeszkadza. Nawet wielu redaktorów różnych redakcji chętnie rozmawia na kaszubskie tematy, często używa też popularnych słów, a wyrażenie „Do ùzdrzeniô” zna i czasami używa prawie każdy z gdańskiego ośrodka telewizji.

---

[10] „Tatczëznę” redagowali w latach 1990-1991 studenci i absolwenci związani z klubem „Pomorania”: Mariusz Szmidka, Dariusz Dziekanowski, Eugeniusz Pryczkowski, Dariusz Szymikowski, Artur Jabłoński, Jarosław Ellwart i Wojciech Etmański.

[11] Oficjalna strona internetowa sejmu RP.

Kaszubszczyzna w „Rodny Zemi” i „Na Bôtach w Bòrach” wyprzedziła formalne zapisy. Zawsze funkcjonowała i funkcjonuje w tych programach jako język, który dużo później – dokładnie 6 stycznia 2005 roku – ogłoszony został jako jedyny w Polsce język regionalny w ustawie „o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym”[12].

Dopiero ta ustawa precyzuje, że kaszubski jest językiem i przez to też formalnie wpisuje go w ustawę o radiofonii i telewizji, gdzie jest mowa właśnie o języku regionalnym. O tym mówi rozdział 4 ustawy pod tytułem „Język regionalny”. W artykule 19 czytamy: „1. Za język regionalny w rozumieniu ustawy, zgodnie z Europejską Kartą Języków Regionalnych lub Mniejszościowych, uważa się język, który: 1) jest tradycyjnie używany na terytorium danego państwa przez jego obywateli, którzy stanowią grupę liczebnie mniejszą od reszty ludności tego państwa; 2) różni się od oficjalnego języka tego państwa; nie obejmuje to ani dialektów oficjalnego języka państwa, ani języków migrantów. 2. Językiem regionalnym w rozumieniu ustawy jest język kaszubski. Przepisy art. 7-15 stosuje się odpowiednio, z tym że przez liczbę mieszkańców gminy, o której mowa w art. 14, należy rozumieć liczbę osób posługujących się językiem regionalnym, urzędowo ustaloną jako wynik ostatniego spisu powszechnego". Precyzuje to artykuł 9, w którym napisane jest: „Język pomocniczy może być używany jedynie w gminach, w których liczba mieszkańców gminy należących do mniejszości, której język ma być używany jako język pomocniczy, jest nie mniejsza niż 20 % ogólnej liczby mieszkańców gminy i które zostały wpisane do Urzędowego Rejestru Gmin, w których używany jest język pomocniczy". Na Kaszubach – według tej ustawy – do dwujęzycznych należy tylko dziesięć gmin: Stężyca, Sulęczyno, Somonino, Sierakowice, Chmielno, Przodkowo (powiat kartuski), gmina wiejska Puck, Linia i Szemud (powiat wejherowski) i Parchowo z bytowskiego[13].

---

[12] Oficjalna strona internetowa sejmu RP.

Co kryje się za faktem, że można w tych gminach używać języka pomocniczego? Mianowicie używanie języka w miejscach administracji samorządowej, w pismach, na radach sołeckich czy posiedzeniach rad gmin, również na różnego rodzaju tablicach informacyjnych. Ta ostatnia rzecz była już wcześniej znana. Pierwsze tablice z podwójnymi nazwami ulic pojawiły się w Ostrzycach w gminie Somonino. Był to rok 1997[14]. Niebawem to samo uczyniono w całej gminie Jastarnia; w Jastarni, Juracie i Kuźnicy[15]. Później w Miechucinie w gminie Chmielno i Mirachowie w gminie Kartuzy[16]. Podwójne nazwy pojawiły się też przed wjazdem na teren gminy albo powiatu; najpierw w gminie Linia[17], potem w powiatach puckim i wejherowskim, a później w gminach Przodkowo i Żukowo. Wszędzie działo się to przed przyjęciem ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych i języku regionalnym. Oznacza to, że według prawa było to działanie nielegalne. Ciekawe, że po 2005 roku, a więc po przyjęciu ustawy, specjalnie nie zauważamy nowych działań w tej materii. Może dlatego, że - jak czytamy w artykule 15: „Koszty związane z wprowadzeniem i używaniem na obszarze gminy języka pomocniczego oraz koszty związane z wprowadzeniem dodatkowych nazw, o których mowa w art. 12 ust. 1, w języku mniejszości ponosi budżet gminy”. Zaś, jak czytamy, jeden punkt dalej: „Koszty związane z wymianą tablic informacyjnych, wynikającą z ustalenia dodatkowej nazwy miejscowości lub obiektu fizjograficznego w języku mniejszości, ponosi budżet państwa”. I właśnie na tej płaszczyźnie coś zaczęło się dziać na Kaszubach.

---

[13] Taki stan jest efektem mankamentów spisu powszechnego. Pytania nie obejmowały kwestii kaszubskiej etniczności, mówiły tylko o przynależności narodowej. W czasie spisu notowano też liczne przypadki (zwłaszcza w powiecie bytowskim), że ankieterzy w rubryce dotyczącej używanego języka automatycznie wpisywali: język polski. Dopiero ostra kampania informacyjna przeprowadzona przez Zrzeszenie Kaszubsko – Pomorskie w czasie spisu przyniosła efekt w postaci wpisywania języka kaszubskiego jako języka międzyludzkiej komunikacji.

[14] Pierwsza wieś na całych Kaszubach, „Norda" z 4 séwnika 1998r.

[15] Magazyn TVG „Rodnô Zemia" z dn. 24.10.1999r.

[16] Magazyn TVG „Rodnô Zemia" z dn. 30.01.2000r.

[17] *Lëńskô gmina witô*, „Norda" z 2 stëcznika 1998r.

Pierwsi z tej możliwości postanowili skorzystać mieszkańcy wsi Szymbark i Potuły w gminie Stężyca[18]. Na sołeckich zebraniach wspólnie ustalili, że chcą, by oprócz polskich nazw, pojawiły się też kaszubskie. W tym roku, w lutym, rada gminy Stężyca podjęła uchwałę, w jakiej proponuje wszystkim wsiom w gminie wprowadzenie podwójnych nazw. Pisma szły do urzędu wojewódzkiego, a stąd z pozytywną opinią do Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Tam sprawa trafiła na obrady Komisji Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych, gdzie po analizie prof. Jerzego Tredera okazało się, że co szósta nazwa zawiera błędy (między innymi chodziło o takie wsi, jak Klukowa Huta, Gołubie, Kamienica Szlachecka, Wygoda, Żuromino i Nowa Wieś). Pismo od gminy, że pięć szóstych nazw jest poprawnie zapisanych i mogą one być wcielone w życie, od dwóch tygodni leży już w ministerstwie. Tylko, że teraz urzędnicy nie wiedzą, jak przekazać pieniądze na wykonanie tablic. Ostatecznie jednak wydaje się, że ta sprawa dojdzie do szczęśliwego finału. Prawdopodobnie na wiosnę w gminie Stężyca pojawią się podwójne nazwy wsi[19].

---

[18] Magazyn TVG „Rodnô Zemia” z dn. 22.02.2006r.

Mieszkańcom Szymbarka pozazdrościli mieszkańcy Chmielna, którzy – pod kierownictwem sołtysa Jana Piotrowiaka – zdecydowali, aby zgodnie z ustawą, nadać podwójne nazwy wszystkim osiedlom Chmielna. Sprawa szybko nabrała rozmachu. Przetoczyła się przez trójmiejskie media, w których wójt z przyjemnością chwalił się takimi pomysłami[20]. Minęło jednak co najmniej półtora roku i nic. Na moje pytanie skierowane do działaczy Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego w Chmielnie odpowiedziano mi: „Rzecz umarła".

Trzeba jednak dopowiedzieć, że oba pomysły wyszły od mieszkańców sołectw, którzy rozumieją, że podwójne nazwy podkreślają kaszubską tożsamość. Wzruszony tym około osiemdziesięcioletni pan, o nazwisku Czerwionka z Szymbarka, mówił do kamery TVG z nieskrywaną radością, że kaszubski język teraz będzie w jego wsi wreszcie bardziej doceniony[21]. Włodarze, zarówno Stężycy jak i Chmielna, widzą to tylko jako turystyczną atrakcję. W Stężycy twórcza konsekwencja mieszkańców doprowadzi prawdopodobnie wnet do szczęśliwego finału, w Chmielnie rządzonym autorytatywnie przez jednostkę, rzecz została urwana. I pomyśleć, że niektórzy nazywają tę wieś stolicą rodnej mowy[22]. Trzeba powiedzieć tu bardzo wyraźnie, że jest to mit. Właśnie rządcy Chmielna są przeciwnie nastawieni wobec nauczania języka kaszubskiego w szkołach. Tylko w jednej wsi – Borzestowie – uczy się tego języka. Od lat jednak prokaszubskie działanie mieszkańców Borzestowa skutecznie prowokuje wójt gminy – rodowity Kaszuba[23].

---

[19] Inf. od Łukasza Grzędzickiego, prezesa O/Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego w Szymbarku.

[20] Magazyn radiowy „Na Bôtach i w Bòrach", magazyn „Rodnô Zemia z 31.05.2006r.

[21] Magazyn TVG „Rodnô Zemia" z dn. 22.02.2006r.

[22] Taką nazwę proponowano dla Chmielna za sprawą organizowanego tam konkursu „Rodnô Mòwa".

[23] Szczególnym przykładem jest próba powołania Kaszubskiego Gimnazjum w Borzestowie. Głównym rzecznikiem tej akcji jest radny Brunon Cirocki. Inicjatywa ta

Ten przykład pokazuje, jak bywa, podkreślam – bywa, koniunkturalnie wyzyskiwana kaszubszczyzna i ustawy z nią związane, które są przecież podwaliną do użytku naszej rodnej mowy w życiu publicznym. Także w nauczaniu szkolnym, gdzie coraz częściej stykamy się z naciskiem wójtów na inicjowanie nauki w szkołach, tylko dlatego, żeby uzyskać ministerialną dotację. Jest to bardzo niebezpieczne zjawisko. Nie chcę tutaj podawać tych złych przykładów, choć są znane[24]. Powiem za to, że na szczęście są też dobre przykłady, rozsądnego, ewolucyjnego wprowadzania kaszubskiego do szkół, gdzie dba się też o dokształcanie nauczycieli. Tymi gminami są niewątpliwie Sierakowice i Żukowo, także Linia i zapewne Szemud. Może jeszcze dałoby się znaleźć kilka, ale i tak jest to bardzo mało spośród pięćdziesiąt kaszubskich gmin. Innym dużym problemem jest to, że wciąż wiedza i świadomość nauczycieli o zachowaniu i rozwoju języka kaszubskiego nie może nadążyć za wizją dzisiejszej etniczności, w tym roli najważniejszego jej wyróżnika – języka kaszubskiego. Wciąż nie możemy się doczekać tego, by ludzie, którzy z różnych powodów włączają się w ruch kaszubski, zawsze i wszędzie byli rzecznikami swego języka, zaświadczali o swoim pozytywnym stosunku wobec niego. I nie mówię tu bynajmniej o przypadkowych osobach, ale o dość znanych, nawet laureatach kaszubskiego dyktanda, którzy uczą języka kaszubskiego... przeważnie tylko po polsku[25]. Jest to przykre, że w kręgach Zrzeszenia Kaszubsko - Pomorskiego mówią o Kaszubach i konieczności uczenia kaszubskiego, zaś w otoczeniu

---

prawdopodobnie nigdy nie zostanie zrealizowana.

[24] W jednym z miast kontrola stwierdziła nawet, że wykazywano nauczanie języka kaszubskiego, podczas gdy takiej nauki nie prowadzono. Sprawa była bardzo głośno komentowana w prasie.

[25] Znany jest przykład nauczyciela kursu dla dorosłych, który prowadził w Gdyni zajęcia wyłącznie po polsku.

krewnych, sąsiadów i swych znajomych spoza ZKP zrzucają z siebie tę obłudną maskę. Często są niewolnikami nieodległej przeszłości, gdy głośno występowali przeciwko kaszubszczyźnie. Ludzie w ich otoczeniu to pamiętają, dlatego dzisiaj ciężko jest tym nauczycielom, wójtom, burmistrzom, urzędnikom, etc., zmienić myślenie i stać się uczciwymi propagatorami kaszubszczyzny.

Jeśli poważnie myślimy o zachowaniu i rozwoju rodnej mowy musimy czynić to na wielu płaszczyznach i musi to być prawdziwa rodna mowa, a nie jakiś sztuczny język. Poprzekręcane formy, jakich nigdy nie było w języku kaszubskim, tylko drażnią Kaszubów i jeszcze bardziej zrażają ich do używania kaszubskiego. Paradoksalnie takie „ratowanie języka”, jest dobijaniem gwoździa do trumny. Musimy wgłębić się w tradycję języka, także tą stworzoną przez media w ostatnich siedemnastu latach. To jest kierunek sprawdzony i zaakceptowany przez telewidzów i słuchaczy. Od nas – w jakimś stopniu też od naszej Rady – zależy, czy my ten rozpoczęty po 1989 roku proces pięknie wesprzemy, czy będziemy go niszczyli udziwnieniami typu: r**e**dio, spr**ô**wa, gro**mni**cznik, końcówkami rzeczowników „-ëjô”, nazwami przypadków zapożyczanymi z łaciny (od czego Aleksander Labuda odstąpił w 1939 roku) i wieloma innymi „kwiatkami”, które teraz powstają na warsztacie Rady. Tych działań społeczność kaszubska nigdy nie zaakceptuje, bo są one obce dla niej. Tak więc dla dobra przyszłości kaszubskiego języka i jego szerokiej obecności w telewizji, radiu, prasie i publicznej administracji, należy odstąpić od indywidualnego działania, a wspólnie stać się mądrymi kontynuatorami ogólnego dorobku kaszubskiego dziedzictwa kulturowego.

Renata Mistarz

Analiza programów nauczania języka kaszubskiego stosowanych w nauczaniu szkolnym po 1999 r. i potrzeby w tym zakresie

(konspekt)

Referat w wymiarze czasowym ok. 40 minut obejmował następujące zagadnienia:

1. Zestawienie pt. „PROGRAMY DO NAUCZANIA JĘZYKA KASZUBSKIEGO" na podstawie Raportu pt. *Organizacja i realizacja kształcenia dzieci i młodzieży należących do mniejszości narodowych lub grup etnicznych w szkołach/placówkach województwa pomorskiego* opracowanego przez Zespół ds. Diagnoz i Analiz Pomorskiego Kuratorium Oświaty w Gdańsku w 2005 roku i w oparciu o arkusze diagnostyczne w nim zawarte. Zestawienie zawiera 29 programów zdiagnozowanych jako programy do nauczania języka kaszubskiego bądź nie spełniające tych wymogów wraz z odpowiednim komentarzem;

2.Prezentację Power Point pt. *O programach nauczania języka kaszubskiego*, zawierającą 26 slajdów z obszarów:

a) Opis programów nauczania języka kaszubskiego dopuszczonych do użytku szkolnego przez MEN

– *Danuta Pioch*, *Program do nauczania języka kaszubskiego z elementami wiedzy o Kaszubach* - numer dopuszczenia przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania DKW-40141150/00. Jest to program do nauczania zintegrowanego przedmiotu Język kaszubski z elementami wiedzy o Kaszubach w szkole podstawowej od klas II do VI;

– T. Czerwińska, A. Pająk, L. Sorn, Z kaszëbsczim w szkòle. Program nauczania języka kaszubskiego z elementami wiedzy o Kaszubach – dla szkoły podstawowej – klas I-VI; nr dopuszczenia DKOS-5002-36/06;

b) Prawo oświatowe związane z tworzeniem programów:

– z dnia 23 sierpnia 2007 r. w sprawie *podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół oraz kształcenia w profilach w liceach profilowanych (Dz. U. 2007/157/1100);*

– z dnia 5 lutego 2004 r. w sprawie *dopuszczania do użytku szkolnego programów wychowania przedszkolnego, programów nauczania i podręczników oraz cofania dopuszczenia (Dz. U. z 2004/25/220);*

– z dnia 10 kwietnia 2003 r. w sprawie *standardów wymagań będących podstawą przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów (Dz. U. z 2003 r. Nr 90, poz. 846);*

– z dnia 3 grudnia 2002 r. w sprawie *warunków i sposobu wykonywania przez szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej uczniów należących do mniejszości narodowych i grup etnicznych (Dz. U. 2002/220/1853)*;

– z dnia 26 lutego 2004 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie *ramowych planów nauczania w szkołach publicznych (Dz. U. 2004/43/393)*;

– z dnia 30 kwietnia 2007 r. w sprawie *warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. 2007/83/562).*

c) Postulat doprowadzenia do zgodności zapisów 2 rozporządzeń (adresat – ZG ZKP poprzez Komisję Wspólną Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych):

– *z dnia 5 lutego 2004 r.* w sprawie *dopuszczania do użytku szkolnego programów wychowania przedszkolnego, programów nauczania i podręczników oraz cofania dopuszczenia* (Dz. U. z 2004/25/220) - § 24 ust. 9;

– *z dnia 3 grudnia 2002 r.* w sprawie *warunków i sposobu wykonywania przez szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej uczniów należących do mniejszości narodowych i grup etnicznych* (Dz. U. 2002/220/1853) – § 8.

d) Składniki programu nauczania ogólnego – zgodnie z rozporządzeniem z dnia 5 lutego 2004 r. w sprawie *dopuszczania do użytku szkolnego programów wychowania przedszkolnego, programów nauczania i podręczników oraz cofania dopuszczenia* (Dz. U. z 2004/25/220):

– *szczegółowe cele edukacyjne – kształcenia i wychowania;*

– *materiał nauczania związany ze szczegółowymi celami edukacyjnymi, uwzględniający treści nauczania określone w podstawie programowej kształcenia ogólnego;*

– *procedury osiągania szczegółowych celów edukacyjnych;*

– *opis założonych osiągnięć ucznia i propozycje metod ich oceny, z uwzględnieniem standardów wymagań będących podstawą przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów, określonych w odrębnych przepisach;*

– *omówienie założeń dydaktycznych i wychowawczych, na jakich została oparta koncepcja programu, relacji do zakresu podstawy programowej kształcenia ogólnego, a także ewentualnych specjalnych* *warunków dotyczących realizacji programu;*

– w przypadku publikacji programu - nazwiska rzeczoznawców, którzy opiniowali program.

e) Rodzaje programów językowych (gramatyczne, funkcjonalne, tematyczne, sytuacyjne, leksykalne).

f) Czynniki, które należy uwzględniać przy planowaniu kursu językowego (wiek uczniów i umiejętności językowe, które chcemy kształtować, poziom zaawansowania językowego uczniów na początku kursu, w przypadku szkół ponadgimnazjalnych wynikające z przepisów prawa - poziomy podstawowy i rozszerzony, dobór treści i ich selekcję i gradację).

g) Postulaty:

– uwzględnienie aktualnego dorobku nauki na temat rozwoju językowego dzieci i młodzieży (teorie rozwoju mowy i rozwoju językowego dziecka);

– uwzględnienie dorobku nauki na temat rozwoju poznawczego i społecznego dzieci i młodzieży (a rozwój kompetencji komunikacyjnej).

h) Postulaty o podjęcie dyskursu pedagogicznego (inicjacja – ZKP we współpracy z CEN i uczelniami wyższymi) nad następującymi kwestiami:

– nad rodzajem treści językowych wprowadzanych na poszczególne stopnie rozwoju ucznia;

– parametr wieku a przyswajanie 2-go języka, formy dwujęzyczności, wychowanie dwujęzyczne, programy bilingwalne.

i) Wybrane zagadnienia metodyczne nauczania języka etnicznego jako ojczystego (zagadnienia metodyczne, budowanie metodyki):

– różnica między nauczaniem języka obcego a nauczaniem języka ojczystego i etnicznego;

– specyfika działań w nauczaniu języka ojczystego: kształtowanie tożsamości jednostkowej i wspólnotowej.

j) Wybrane zagadnienia inne:

– znaczenie edukacji regionalnej dla nauczania języka kaszubskiego;

– przykłady rozwiązań praktycznych w zakresie nauczania języków mniejszości na poziomie europejskim. Konieczność korzystania z doświadczeń europejskich w zakresie języków mniejszości w edukacji.

k) Wybrane treści programowe - elementy systemu języka kaszubskiego:

– *składnia*;

– *fonetyka i fonologia*;

– *morfologia;*

[od strony opisowej, syntetycznej (na podstawie opracowań naukowych, dotyczących nauczania języków obcych wiadomo, że te systemy mają szczególne znaczenie dla rozwoju językowego użytkowników)].

l) Wybrane treści programowe: literatura kaszubsko-pomorska w nauczaniu języka kaszubskiego dzieci i młodzieży, która dotąd nie została opracowana od strony treściowej i merytorycznej.

m) Postulaty do ZKP i partnerów współpracujących (CEN, wyższe uczelnie):

– Poszerzenie i usystematyzowanie wiedzy nauczycieli na temat składni, fonetyki i fonologii oraz morfologii kaszubskiej;

– Poznanie zasobów literatury kaszubsko-pomorskiej adresowanej do dzieci i młodzieży;

– Dokonanie selekcji w/w treści do projektowanych programów

nauczania i poziomu wieku uczniów;

– *Próba syntezy doświadczeń różnych nauczycieli i wypracowania rekomendacji.*

n) Wykorzystanie *Europejskiego Systemu Opisu Kształcenia Językowego* w programowaniu kursów kaszubskich

– *poziomy biegłości językowej - skala ogólna* (Common Reference Levels: global scale)*;*

– *samoocena* (Common Reference Levels: self assessment grid).

o) Adresy: źródła pisane i internetowe:

– Europejski System Opisu Kształcenia Językowego (uczenie się, nauczanie, ocenianie)*, Wyd. CODN, Warszawa 2003*;

– Europejskie portfolio językowe dla dorosłych*, CODN 2005*;

– Europejskie portfolio językowe dla dzieci od 6 do 10 lat*, CODN, Warszawa*;

– Europejskie portfolio językowe dla uczniów od 10 do 15 lat (wraz z europejskim paszportem językowym)*, CODN, Warszawa 2004*;

– Europejskie portfolio językowe dla uczniów szkól ponadgimnazjalnych i studentów*, CODN Warszawa 2004*;

– *www.coe.int*;

– *www.linguanet-europa.org*;

Hanna Makurat

Stan i problemy dzisiejszego języka kaszubskiego

Obecnie Kaszuby są najbardziej heterogenicznym pod względem lingwistycznym regionem w Polsce. Kaszubski obszar językowy, którego granice wyznaczają miejscowości: Gdańsk – Stara Kiszewa – Czersk – Chojnice – Człuchów – Miastko – Słupsk, to terytorium bilingwalne, na którym występuje naturalna dwujęzyczność, wynikająca stąd, że zamieszkująca ten obszar autochtoniczna społeczność kaszubska, posługuje się obok ogólnopolskiego językiem regionalnym.

Z perspektywy synchronicznej w odniesieniu do kaszubszczyzny nie można mówić o jednym i jednoznacznie zorganizowanym kodzie językowym.

Zasadniczo język kaszubski funkcjonuje współcześnie w dwóch wariantach:

a) wariant znormalizowany, literacki, kulturowy, ogólny (kaszubski język literacki);

b) wariant nieznormalizowany (dialekty i gwary języka kaszubskiego).

Wariant znormalizowany jest w istocie tożsamy z pisaną odmianą kaszubszczyzny, znaną przede wszystkim kaszubskiej inteligencji. Ponadto normalizacja kaszubszczyzny nie jest jeszcze definitywnie zakończona oraz wymaga dłuższego czasu na rozpowszechnienie[1].

Powszechnie w żywej mowie kaszubskiego społeczeństwa funkcjonuje wariant nieznormalizowany, tj. liczne odmiany gwarowe języka kaszubskiego. Według statystyk Jana Mordawskiego współcześnie językiem kaszubskim posługuje się na co dzień ok. 81 tys. osób (14,2% społeczności kaszubskiej), natomiast znajomość języka regionalnego deklaruje 367, 5 tys. osób (64,5% społeczności kaszubskiej)[2].

---

[1] Zob. hasło *norma językowa* w: *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, pod. red. J. Tredera, Gdańsk 2006, s. 186-187.

Funkcjonowanie współczesnego języka kaszubskiego należy zatem badać dwuaspektowo:

1) funkcjonowanie żywej mowy kaszubskiej społeczności,
2) funkcjonowanie kaszubskiego języka standardowego.

Funkcjonowanie żywej mowy społeczności kaszubskiej w istotny sposób związane jest z problemem znajdującego się w fazie regresu naturalnego bilingwizmu. Najistotniejszym symptomem wstecznej dwujęzyczności na kaszubskim obszarze językowym jest załamywanie się międzypokoleniowej transmisji języka kaszubskiego.

Najstarsza generacja zasadniczo posługuje się prawie wyłącznie językiem kaszubskim, jednak jest to kaszubszczyzna z licznymi naleciałościami polskimi. Średnie pokolenie język regionalny wykorzystuje w komunikacji ze starszymi użytkownikami regiolektu i często również w kręgach rówieśniczych. W rozmowach z najmłodszym pokoleniem, dla którego typowa jest pasywna znajomość kaszubszczyzny, przewagę ma polszczyzna. W językowych kontaktach najstarszego i najmłodszego pokolenia nieprzypadkowy jest asymetryczny model użycia języków: przedstawiciel starszego pokolenia użytkowa kodu kaszubskiego, reprezentant najmłodszej generacji odpowiada w kodzie polskim.

Ponadto powszechnym w kaszubskich rodzinach zjawiskiem jest sytuacyjny kulturowo-językowy eskapizm[3]: rozmowy z najmłodszym pokoleniem prowadzone są w języku polskim, jednak kaszubszczyzna nie jest całkowicie wyeliminowana z językowej komunikacji w rodzinie, stanowiąc podstawowy kod wykorzystywany w komunikacji między średnim i starszym pokoleniem. Skutkiem takich tendencji językowych jest stopniowy zanik języka kaszubskiego, przy jednoczesnym absorbowaniu elementów kaszubszczyzny przez polszczyznę.

---

[2] J. Mordawski, *Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku*, Gdańsk 2005, s. 54.

[3] B. Synak, *Współczesne funkcjonowanie kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, pod red. E. Brezy, Opole 2001, s. 297-298.

Zachowania językowe związane z zahamowaniem przekazywania kaszubszczyzny wiążą się z powszechnym w kaszubskich rodzinach przekonaniem o niemożliwej komplementarności języka kaszubskiego i polskiego. Priorytetem kaszubskiej rodziny stało się zatem uczynienie polszczyzny substytutem niegdyś powszechnej kaszubszczyzny. *Samoograniczenie*[4] kaszubskiej mowy ma być metodą służącą wyuczeniu dzieci poprawnego języka polskiego. Niekompletna kompetencja komunikacyjna w polskim języku starszego i średniego pokolenia przyczynia się jednak do przekazywania kolejnej generacji wyłącznie kodu ograniczonego, a niewykształcenie kodu rozszerzonego.[5]

Natomiast taki rozwój sytuacji językowej, w której żaden język nie jest gruntownie opanowany, prowadzi do rozwinięcia się dialektu kontaktowego (*contact dialect*)[6]. Współcześnie, będący wynikiem kontaktu polsko-kaszubskiego, lokalny język mieszany, zwany również *mieszanką językową*[7], staje się podstawowym kodem używanym w kaszubskich domach rodzinnych.

Wraz z zawężaniem się domowo-rodzinnej funkcji kaszubszczyzny stopniowo następuje nobilitacja języka kaszubskiego w sferach oficjalnych. Jak napisała Justyna Starczuk: multi- i bilingwizm to nie tylko fenomen języka, ale przede wszystkim jego funkcjonalności, tj. potrzebowania i wykorzystywania w praktyce[8] – tak więc postępujący regres kaszubsko-polskiego naturalnego bilingwizmu staje się sygnałem do wzmacniania funkcjonalności kaszubszczyzny standardowej. Kaszubszczyzna, stając się mniej wyraźną w powszechnej mowie kaszubskiej społeczności, ewoluuje w stronę języka ogólnego, a zarazem elitarnego, używanego przez lokalną inteligencję.

---

[4] M. Latoszek, *Wokół funkcji przekazywania języka kaszubskiego przez instytucje społeczne*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularno-naukowej*, pod red. E. Brezy, Gdańsk 1991, s. 44.

[5] Terminologia za: B. Bernstein, *Socjoloingwistyka a społeczne problemy kształcenia*, [w:] *Język i społeczeństwo*, wybrał i opatrzył wstępem M. Głowiński, Warszawa 1980, s. 83-119.

[6] Terminologia za: J. Smolicz, *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*, tłum. E. Grabczyk-Ryszka, Warszawa 1990, s. 141.

[7] Cyt. za: „Metropol” 29 czerwca 2005, s. 4.

Współcześnie funkcjonowanie kaszubskiego języka standardowego tożsame jest z funkcjonowaniem odmiany pisanej kaszubszczyzny, która ma zastosowanie: w edukacji, w prasie, w literaturze, w mniejszym zakresie również w administracji i nauce. Natomiast projekt realizacji znormalizowanego wariantu kaszubszczyzny w odmianie mówionej okazuje się teoretycznym wzorcem, nieosiągalnym nie tylko dla mas, ale niemającym współcześnie pragmatycznych konsekwencji też w środowisku konstytuujących go elit. Ponadto elementy gwarowe przenikają do odmiany pisanej, co uniemożliwia osiągnięcie pełnej realizacji normy, o czym pisze Jerzy Treder:

> Norma kaszubszczyzny jest ciągle mało wyrazista, bardzo elastyczna, w dużym stopniu nadal zależna od domowej (macierzystej) mowy mówiącego, jak też piszącego[9].

Problemy normalizacyjne kaszubszczyzny w istocie wynikają z dużego zróżnicowania wewnętrznego kaszubszczyzny[10]. Żywe współcześnie liczne odmiany gwarowe stanowią barierę dla ukonstytuowania się i ugruntowania jednoznacznego i definitywnie ustalonego wariantu ponaddialektalnego. Niekompletna standaryzacja kaszubszczyzny wiąże się z kolei z niekonsekwencjami w użyciu form.

---

[8] J. Starczuk, *Język a tożsamość człowieka w warunkach społecznej wielojęzyczności. Pogranicze polsko-litewsko-białoruskie*, Warszawa 1999, s. 19.

[9] Cyt. za: Jerzy Treder, hasło: *norma językowa* w: *Język kaszubski...*, *op. cit.*, s. 187.

[10] Fiedrich Lorentz wyróżnił aż 76 gwar kaszubskich.

Trudności związane z normalizacją mają również źródło w braku aprobaty społecznej dla ogólnej odmiany kaszubskiego języka literackiego i związaną z tym problemem małą funkcjonalnością standardowej kaszubszczyzny. Aby kaszubszczyzna rzeczywiście zyskała status języka kulturowego, konieczna jest najpierw jej akceptacja jako języka wysokiego w społeczności Kaszubów. Niski prestiż kaszubszczyzny w świadomości jej użytkowników jest natomiast czynnikiem hamującym standaryzację oraz spowalniającym rozprzestrzenianie kaszubszczyzny kulturowej. Jak pisze Brunon Synak:

nie ma (...) prostego związku między standaryzacją języka i jego socjologiczną pozycją[11].

Obecnie organem odpowiedzialnym za standaryzację języka kaszubskiego jest powołana 26 sierpnia 2006 r. Rada Języka Kaszubskiego. Definitywna normalizacja wymaga jeszcze wydania teoretycznych opracowań normalizacyjnych, takich jak gramatyka normatywna, ortografia języka kaszubskiego, współczesne słowniki różnych typów. Jak pisze Edward Breza, kaszubski język literacki wciąż jeszcze jest *in statu nascendi*[12].

Oceniając perspektywy rozwoju obu wariantów, znormalizowanego i nieznormalizowanego, należy wziąć pod uwagę kierunki rozwoju zjawisk językowych. Ewolucja naturalnego bilingwizmu kształtowanego w kaszubskiej rodzinie zmierza w kierunku wstecznym. Rozwój kaszubskiego języku literackiego postępuje w kierunku jednolitej normalizacji. Możliwości dalszego rozwoju i funkcjonowania języka kaszubskiego należy zatem wiązać z wariantem standardowym kaszubszczyzny.

---

[11] Cyt. za: B. Synak, *Współczesne funkcjonowanie kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna...*, s. 295.

[12] E. Breza, *Kształtowanie się kaszubskiego języka literackiego*, [w:] *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe*, pod red. J. Zieniukowej, Warszawa 1997, s. 253.

Bibliografia:

B. Bernstein, *Socjoloingwistyka a społeczne problemy kształcenia*, [w:] *Język i społeczeństwo*, wybrał i opatrzył wstępem M. Głowiński, Warszawa 1980.

E. Breza, *Kształtowanie się kaszubskiego języka literackiego*, [w:] *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe*, pod red. J. Zieniukowej, Warszawa 1997.

Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny, pod. red. J. Tredera, Gdańsk 2006.

M. Latoszek, *Wokół funkcji przekazywania języka kaszubskiego przez instytucje społeczne*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej*, pod red. E. Brezy, Gdańsk 1991.

„Metropol” 29 czerwca 2005.

J. Mordawski, *Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku*, Gdańsk 2005.

J. Smolicz, *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*, tłum. E. Grabczyk-Ryszka, Warszawa 1990.

J. Starczuk, *Język a tożsamość człowieka w warunkach społecznej wielojęzyczności. Pogranicze polsko-litewsko-białoruskie*, Warszawa 1999.

B. Synak, Współczesne funkcjonowanie kaszubszczyzny, [w:] Kaszubszczyzna. Kaszëbizna, pod red. E. Brezy, Opole 2001.

Referaty

inne

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Hanna Makurat

Bilingwizm na kaszubskim obszarze językowym

Kaszubski obszar językowy to bilingwalny region w Polsce. Jest to terytorium, na którym występuje lokalna dwujęzyczność, związana z zamieszkującą ten obszar autochtoniczną społecznością kaszubską, która posługuje się zarówno językiem polskim jak i kaszubskim.

W niniejszej pracy termin *bilingwizm* będzie rozumiany jako znajomość dwóch języków, tak aktywna jak i pasywna. Pasywny bilingwizm występuje wówczas, jeśli bilingwalna osoba choćby w jednym ze znanych jej języków nie posługuje się aktywnymi sprawnościami językowymi, ale rozumie usłyszane w tym języku komunikaty i/albo czyta teksty napisane w tym języku. Aktywny bilingwizm występuje wówczas, jeśli bilingwalna osoba oprócz rozumienia i czytania w obu językach też aktywnie posługuje się tymi językami, tzn. mówi i/albo pisze.

Opisywany w niniejszej pracy bilingwizm Kaszubów ujmowany jest jako zjawisko społeczne, polegające na przemiennym używaniu dwóch języków, polszczyzny i kaszubszczyzny, na kaszubskim obszarze językowym przez indywidualnych użytkowników dwujęzyczności.

Bilingwizm na kaszubskim obszarze językowym jest zjawiskiem złożonym. Stopień bilingwizacji nie jest jednakowy we wszystkich pokoleniach, ponadto w odniesieniu do określonych grup wiekowych pojęcie *bilingwizmu* może budzić wątpliwości..

W odniesieniu do sytuacji językowej właściwej dla opisywanej w niniejszej pracy społeczności kaszubskiej szczególne znaczenie ma zawarty w powyższej definicji podział na bilingwizm pasywny oraz bilingwizm aktywny. Bilingwalna aktywność przedstawicieli tej społeczności związana jest przede wszystkim z przynależnością do odpowiedniej grupy wiekowej:

1. w najmłodszym bilingwalnym pokoleniu (do 30 lat) – przeważa pasywny bilingwizm (pasywna znajomość kaszubszczyzny);
2. w średnim pokoleniu (31-50 lat) – przeważa aktywny bilingwizm;
3. w starszym pokoleniu (51-70 lat) – przeważa aktywny bilingwizm;
4. w najstarszym pokoleniu (71 lat i więcej) – przeważa pasywny bilingwizm (pasywna znajomość polszczyzny).

Badania terenowe przeprowadzone w latach 2004-2007 przez autorkę niniejszej pracy w miejscowościach: Lisie Jamy, Leszczynki, Kamienica Szlachecka, Mezowo, Glincz i Banino wykazują niejednolity stopień aktywności bilingwalnej społeczności kaszubskiej.

Wszyscy przedstawiciele najmłodszego pokolenia (do 30 lat) jako język używany najczęściej, a jednocześnie język, w którym łatwiej im mówić, podawali polszczyznę. Języka kaszubskiego używają w szkole na lekcjach języka kaszubskiego, ewentualnie w rozmowach z najstarszymi przedstawicielami rodziny. Niektórzy respondenci przyznawali się, że języka kaszubskiego wcale nie używają. Językiem codziennym jest dla najmłodszego bilinwalnego pokolenia polszczyzna. Próby rozmów w kaszubskim języku z przedstawicielami najmłodszego pokolenia wykazywały częsty brak sprawności językowej w języku kaszubskim, właściwy dla tej grupy badanych.

Badania prowadzone wśród przedstawicieli średniego pokolenia (31-50 lat) wykazują, że informatorzy należący do tej grupy posługują się zarówno językiem kaszubskim, jak i polskim, zależnie od sytuacji, miejsca oraz współrozmówcy. Dla 50% badanych najczęściej używanym językiem jest kaszubszczyzna, dla 25% - polszczyzna, 25% podaje, że obu języków używa tak samo często. 50% informatorów deklaruje, że łatwiej im mówić językiem kaszubskim, 37,5% - polskim, 12,5% - mówi swobodnie zarówno w języku polskim jak i kaszubskim.

Starsi przedstawiciele (51-70) używają języka kaszubskiego w kontaktach ze wszystkimi, którzy znają język kaszubski, w różnych miejscach i sytuacjach. Polszczyzna używana jest jako język modlitwy oraz do kontaktu z obcymi, księdzem, urzędnikiem oraz często z dziećmi. 62,5% badanych przedstawicieli starszego pokolenia podaje, że łatwiej im mówić językiem kaszubskim i tego języka używają najczęściej. 37,5% respondentów tak samo łatwo mówić im polszczyzną jak i kaszubszczyzną i tak samo często posługują się oboma tymi językami.

Przedstawiciele najstarszego pokolenia (71 lat i więcej) w znaczącej większości (85,7%) deklarują, że łatwiej im mówić w języku kaszubskim i tym językiem posługują się najczęściej, polszczyzna jest przez nich używana jedynie w sytuacjach, w których nie mogą porozumieć się w języku kaszubskim. Jedynie 14,3% respondentów z tej grupy wiekowej podaje, że równie często posługuje się polszczyzną, jak i kaszubszczyzną i w porozumienie w obu językach nie sprawia im trudności. Jednak podczas rozmów prowadzonych z przedstawicielami najstarszego bilingwalnego pokolenia respondenci należący do tej grupy wiekowej chętniej jako język rozmowy wybierali kaszubszczyznę, a często również przyznawali się, że nie potrafią mówić po polsku albo też sprawia im to znaczną trudność.

Mimo nierównej aktywności bilingwalnej w poszczególnych grupach wiekowych bilingwizm występujący na kaszubskim obszarze językowym (bądź pasywny bilingwizm, bądź aktywny bilingwizm) jest faktem socjologicznym i ma charakter naturalny.

Odwołując się do klasyfikacji dwujęzyczności dokonanej przez Weinricha[1] ze względu na stopień rozdzielenia obu języków, bilingwizm występujący na kaszubskim obszarze językowym należy określić jako bilingwizm (współrzędny) koordynacyjny (*coordinate*). Bilingwalni przedstawiciele społeczności kaszubskiej nie zawsze potrafią tłumaczyć słowa jednego języka na drugi, często nie potrafią podać odpowiednika kaszubskiego w języku polskim bądź też polskiego odpowiednika w kaszubszczyźnie. Poszczególne słowa zarezerwowane są bądź to dla polskiego kodu językowego, bądź dla kaszubskiego.

---

[1] Zob.: U. Weinrich, op. cit., s. 9-10.

Kwestia bilingwizmu socjologicznego na kaszubskim obszarze językowym wymaga też odrębnego omówienia z punktu widzenia przekształcania się i rozwoju sytuacji językowej na Kaszubach. Jak zauważył Einar Haugen, długotrwały bilingwizm mógłby się utrzymywać jedynie wówczas, gdyby na danym terytorium prowadzona była polityka językowa[2], stwarzająca odpowiednie okoliczności dla utrzymania obu języków w proporcji bliskiej stanu równowagi. W przeciwnym razie dochodzi do ewolucji sytuacji językowej, związanej z niejednakowym statusem i brakiem odpowiedniości funkcji obu języków, a również ze zmianą pokoleń. Haugen opracował cykl, przedstawiający w sposób graficzny procesy językowe zachodzące w społeczności bilingwalnej[3].

Cykl Haugena przedstawia typowy model naturalnego rytmu zmian sytuacji językowej społeczności mniejszościowych. Ewolucja przebiega od fazy monolingwizmu (posługiwania się jedynie językiem mniejszości (L_1)) poprzez fazę bilingwizmu, w której można wyodrębnić etap nierównowagi języków, w którym przewagą ma język mniejszości, następnie etap przejściowego czasu stosunkowo równomiernej znajomości obu języków, i kolejno etap nierówności: przewagę ma język większości, aż do nastania etapu monolingwizmu (posługiwania się jedynie językiem większości (L_1)).

Wątpliwy wydaje się jednak przedstawiony na cyklu Haugena końcowy etap rozwoju sytuacji językowej. W przypadku kontaktu bardzo bliskich i pokrewnych sobie języków ewolucja zmian sytuacji bilingwalnej nie musi kończyć się zastąpieniem L_1 przez L_2. Silne wzajemne interferencyjne wpływy sprzyjają temu, aby w ostatniej fazie nastąpiło pomieszanie dwóch systemów językowych i powstanie dialektów mieszanych. Z taką sytuacją mamy do czynienia m.in. w przypadku kontaktu opisywanych tu dwóch języków zachodniosłowiańskich – kaszubszczyzny i polszczyzny. Aby uwzględnić procesy rozwijające się w taki sposób cykl Haugena należałby przekształcić następująco:

---

[2] Zob.: J.M. Tortosa, Polityka językowa a języki mniejszości. Od Wieży Babel do Daru Języków, tłum. A. Rurarz, przedmową opatrzył J. Perlin, Warszawa 1986.

[3] E. Haugen, Language Problems and Language Planning: the Scandinavian model, [w:] Sprachkontakt und Sprachkonflikt, red. P.H. Nelde, Wiesbaden 1980, s. 150-151 (za: E. Dzięgiel, op. cit., s. 70).

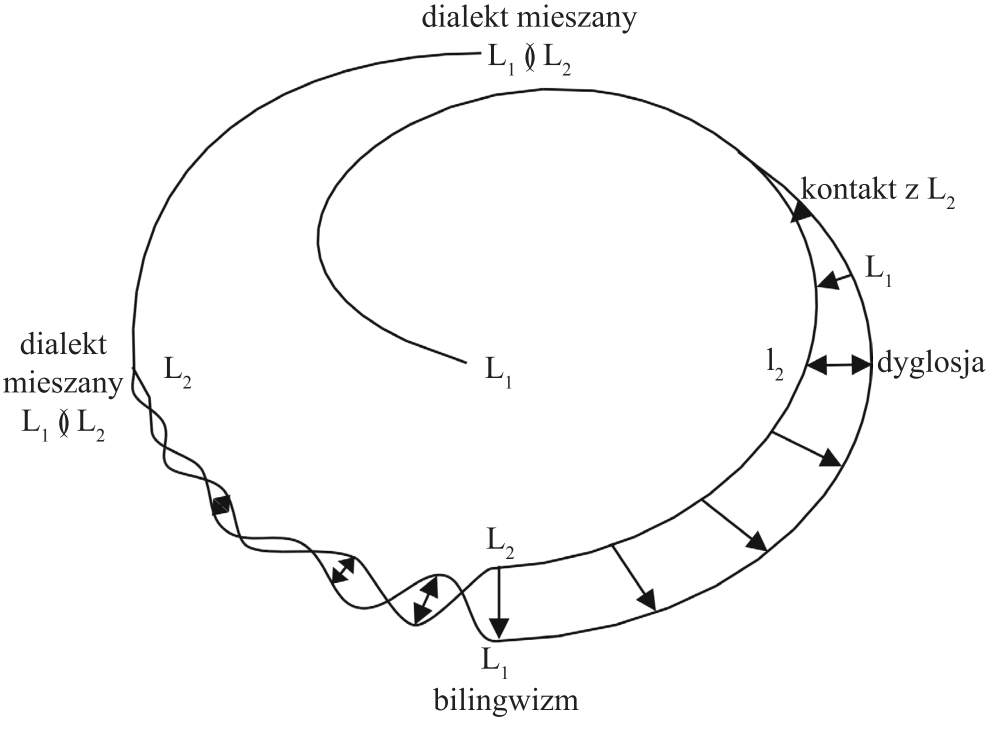

Diagrama 1: Cykl przedstawiający ewolucję, będącą skutkiem kontaktu języków pokrewnych.

Obecnie sytuację językową na Kaszubach należy określić jako sytuację przejściową między etapem stosunkowo równomiernej znajomości języków a etapem kształtowania się polsko-kaszubskiego dialektu mieszanego. Naturalny bilingwizm społeczności kaszubskiej znajduje się obecnie w fazie regresu (*residual bilingualism*). Objawem wstecznej dwujęzyczności na Kaszubach jest zaniechanie naturalnego przekazywania języka kaszubskiego z pokolenia na pokolenie w rodzinnych domach.

Komunikacja średniego, starszego i najstarszego pokolenia z najmłodszym pokoleniem prowadzona jest obecnie najczęściej w języku polskim. Jednak niepełna kompetencja w tym języku prowadzi do intensyfiakacji polsko-kaszubskich interferencji językowych. Silne wzajemne wpływy polaszczyzny i kaszubszczyzny zmierzają w kierunku rozwijania się języka mieszanego, zwanego też dialektem kontaktowym (*contact dialect*)[4]. Regionalny kod mieszany staje się obecnie kodem językowym powszechnie używanym w rodzinnej komunikacji na Kaszubach.

Opisana powyżej sytuacja językowa na kaszubskim obszarze językowym prowadzi do wniosku, że dotąd bilingwalna społeczność Kaszub, znająca polski i kaszubski kod językowy, przekształca się obecnie społeczność językowo heterogeniczną, posługującą się w żywej mowie trzema kodami językowymi: językiem kaszubskim, językiem polskim i dialektem mieszanym, będącym skutkiem polsko-kaszubskiego kontaktu językowego.

Bibliografia**:**

Bernstein B., *Socjolingwistyka a społeczne problemy kształcenia*, [w:] *Język i społeczeństwo*, wybrał i opatrzył wstępem M. Głowiński, Warszawa 1980, s. 83-119.

---

[4] Terminologia za: J. Smolicz, *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*, tłum. E. Grabczyk-Ryszka, Warszawa 1990, s. 141.

Kurcz I., *Język a psychologia. Podstawy psycholingwistyki*, Warszawa 1992.

Latoszek M., *Wokół funkcji przekazywania języka kaszubskiego przez instytucje społeczne*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej*, pod red. E. Brezy, Gdańsk 1991, s. 41-49.

Paulska A., *Kaszubi w dżinsach*, „Metropol" 29 czerwca 2005, s. 4.

Smolicz J., *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*, tłum. E. Grabczyk-Ryszka, Warszawa 1990.

Synak B., *Współczesne funkcjonowanie kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, pod red. E. Brezy, Opole 2001, s. 295-316.

Szulc A., *Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego. Dydaktyka języków obcych*, Warszawa 1984.

Tortosa J.M., *Polityka językowa a języki mniejszości. Od Wieży Babel do Daru Języków*, tłum. A. Rurarz, przedmową opatrzył J. Perlin, Warszawa 1986.

Weinreich U., *Languages in contact. Findings and problems*, with a pref. by A. Marinet, Mouton 1970.

Woźniakowski W., *Glottodydaktyka w świetle zjawiska bilingwizmu naturalnego*, Wrocław 1982.

Referat przedstawiony na „Konferenci mladých slavistů", zorganizowanej przez Katedrę Slawistyki Uniwersytetu Karola w Pradze (24-25 października 2007 r.).

Hanna Makurat

Sytuacja języka kaszubskiego z punktu widzenia hierarchiczności języków i polityk językowych na płaszczyźnie diachronicznej i synchronicznej

Międzynarodowy porządek językowy jest również hierarchią feudalną odbijającą i uwieczniającą hierarchię imperialną. Kraje Centrum posiadają kultury „światowe" i „światowe" języki. Kraje Peryferii natomiast – proste języki i kultury.

(José María Tortosa, *Polityka językowa a języki mniejszości. Od Wieży Babel do Daru Języków*)

Istotą rzeczywistości językowej jest multilingwizm: *Językowa Wieża Babel*[1] stanowi zasadniczy parametr określający językowy porządek świata. Obszary jednojęzyczne są w zasadzie tworami teoretycznymi, które nie mają racji bytu w warunkach komunikacji lingwistycznej. Mnogość i różnorodność języków oraz ich współistnienie wiążą się z kolei z problemem relacji między językami – z hierarchicznością na arenie państwowej i międzynarodowej. Pluralizm i hierarchiczność języków są wyznacznikami międzynarodowej rzeczywistości językowej.

Celem niniejszego referatu jest zaprezentowanie sytuacji języka kaszubskiego w kontekście problematyki hierarchiczności języków oraz polityk językowych na płaszczyźnie diachronicznej i synchronicznej. Punktem odniesienia jest tutaj międzynarodowy porządek językowy rozumiany jako zespół relacji zachodzących między językami funkcjonującymi w warunkach komunikacji lingwistycznej i polityki językowej. Szczególnie ma się na uwadze problem kontaktów i konfliktów językowych kaszubszczyzny z językiem polskim i niemieckim.

---

[1] Cyt. za: E. Łuczyński, J. Maćkiewicz, *Językoznawstwo ogólne. Wybrane zagadnienia*, Gdańsk 2002, s. 98.

Światowa dyglosja[2], która dzieli językową rzeczywistość na języki większości i języki mniejszości, stanowi zasadniczy parametr określający językowy porządek świata. Relacje między językami większości i językami mniejszości są relacjami pionowymi: języki większości to językami dominujące, języki mniejszości – zdominowane. Koegzystencja tych języków na jednym terytorium nigdy nie jest równoprawna, co jest wynikiem stosowania odpowiednich polityk językowych. Hierarchiczny układ funkcjonującego lingwistycznie świata stanowi zatem arenę międzynarodowych konfliktów językowych, które w istocie są instrumentem i skutkiem konfliktów politycznych. O problemie tym pisze J.M. Tortosa:

> (...) nie ma polityki językowej bez relacji międzynarodowych. Odwoływałem się w tej kwestii do światowej dyglosji, jako że w istocie konflikt lingwistyczny istnieje jako rezultat innych konfliktów na jakiejś globalnej scenie[3].

Kaszubski obszar językowy[4] od najdawniejszych czasów jest terenem językowo heterogenicznym, określonym przez lokalne kontakty i konflikty lingwistyczne. Językowa polityka heterogenizacji zaczęła pojawiać się na tym obszarze dopiero pod koniec XX wieku. Do tego czasu języki „imperiów”, za jakie uznaje się tutaj polszczyznę i niemczyznę, wypierały bądź też wchłaniały autochtoniczny język „peryferii”[5] – kaszubszczyznę.

---

[2] J.M. Tortosa, *Polityka językowa a języki mniejszości. Od Wieży Babel do Daru Języków*, przełożyła A. Rurarz, przedmową opatrzył J. Perlin, Warszawa 1986, s. 85.

[3] J.M. Tortosa, *op. cit.*, s. 95.

[4] Współcześnie granice kaszubskiego obszaru językowego wyznaczają następujące miejscowości: Gdańsk – Stara Kiszewa – Czersk – Chojnice – Człuchów – Miastko – Słupsk.

Na terenach kaszubskich o ewentualnej jednojęzyczności Kaszubów można mówić wyłącznie w odniesieniu do czasu przed wiekiem XI[6]. Po 1000 r. historia kaszubskiego obszaru językowego jest w istocie historią przenikania się i rywalizacji mowy kaszubskiej, właściwej dla społeczności lokalnej, oraz przedostającej się na to terytorium niemczyzny i polszczyzny.

Z perspektywy diachronicznej kaszubszczyzna, pomimo że na terytorium kaszubskim stanowiła język większości, w rezultacie polityk asymilacyjnych prowadzonych przez Polaków bądź Niemców nigdy w swojej historii nie funkcjonowała w sferach oficjalnych: społeczno politycznych czy administracyjnych. W kontaktach oficjalnych na Pomorzu Zachodnim zasadniczo dominował język niemiecki, na Pomorzu Wschodnim – język polski.

Prowadzone na terenach kaszubskich procesy polonizacyjne oraz germanizacyjne Kaszubów były lingwistycznym skutkiem polityk asymilacyjnych prowadzonych przez państwo polskie, pruskie bądź niemieckie. Akcje polonizacyjne oraz germanizacyjne następowały przemiennie i wiążą się one z następującymi wydarzeniami historycznymi:

- 1282 r. – układ w Kępnie, władzę nad Pomorzem objął książę Wielkopolski Przemysław II (polonizacja);
- 1308-1466 r. – panowanie krzyżackie na Kaszubach (germanizacja);
- 1466 r. – drugi pokój toruński, na podstawie którego Pomorze jako Prusy Królewskie zostało przyłączone do Polski (polonizacja);
- XVI w. – reformacja; na obszarze kaszubskim pojawiła się Biblia

---

[5] Terminy: język “imperium” i język “peryferii” za: J.M. Tortosa, *op. cit.*, s. 109

[6] Por.: J. Treder, *Z językowej przeszłości Kaszubów*, [w:] tegoż, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005, s. 9-11.

w niemieckim tłumaczeniu Lutra (germanizacja liturgii na Pomorzu Zachodnim);

- 1648 r. – zakończenie wojny trzydziestoletniej, kiedy Pomorze Zachodnie znalazło się pod panowaniem Brandenburgii (germanizacja);
- 1772-1918 – czas zaboru pruskiego (germanizacja);
- 1939-1945 – II wojna światowa, okupacja hitlerowska na Pomorzu (germanizacja);
- 1952-1989 – homogeniczna polityka PRL, dyskryminacja języków mniejszości (polonizacja).

Kaszubski obszar językowy to odwieczne terytorium "peryferii" znajdujące się pod wpływam imperialnego "centrum": polskiego, pruskiego bądź niemieckiego, które usiłowały uczynić Kaszubów obiektem polityk asymilacych i narzucić im język swojego "imperium". Relacje językowe na terenie kaszubskim zawsze miały charakter wertykalny: polszczyzna albo niemczyzna zajmowały pozycję dominującą, kaszubszczyzna była językiem zdominowanym.

Zmiany sytuacji językowej kaszubszczyzny na arenie państwowej i międzynarodowej wiązane są z symboliczną datą 1989 r.[7], kiedy nastąpił koniec Polskiej Republiki Ludowej. Po roku 1989 obserwuje się zmianę polityki językowej państwa polskiego wobec języków mniejszości i języków regionalnych i następuje w Polsce stopniowe przechodzenie od językowej polityki homogenizacji do polityki heterogenizacji.

Próby podnoszenia prestiżu języka kaszubskiego na Kaszubach pojawiały się (wbrew antyregionalnej polityce PRL) już od początku lat osiemdziesiątych XX w. Ewolucja sytuacji języka kaszubskiego związana była z różnymi formami nobilitacji kaszubszczyzny, w szczególności w zakresie kaszubskiej edukacji, kaszubszczyzny w kościele oraz w kaszubskojęzycznych środków masowego przekazu.

---

[7] A.F. Majewicz, T. Wicherkiewicz, *Polityka językowa na Kaszubach na tle prawodawstwa wobec mniejszości w jednoczącej się Europie (Diagnoza i postulaty)*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*...., s. 81-98; rok 1989 uznaje się za symbol początku zmiany polityki językowej w Polsce, należy jednak mieć na uwadze, że symptomy regionalizacji pojawiały się już od początku lat osiemdziesiątych XX w.

Funkcjonowanie języka w dużym stopniu było determinowane przez czynniki polityczne, jednak równie istotną kwestią było zaangażowanie się inteligencji kaszubskiej w działania socjolingwistyczne, które bezpośrednio wpływały na sytuację kaszubszczyzny[8].

Początki kaszubskiej edukacji wiąże się z powstaniem Zrzeszenia Kaszubskiego w 1956 r. Jednak konkretne próby regionalizacji nauczania na Kaszubach podjęto dopiero od 1981 r. Na początku lat osiemdziesiątych przy Zarządzie Głównym ZK-P powołana została Komisja Oświaty, która zajęła się ona sprawami kaszubskiej edukacji. Wówczas do szkół zaczęto wprowadzać lekcje mowy kaszubskiej. W 1991 r. powstała pierwsza Kaszubska Szkoła Podstawowa w Głodnicy i Kaszubskie Liceum Ogólnokształcące w Brusach. Na Uniwersytecie Gdańskim od 1982 r. prowadzone były Studia Podyplomowe z zakresu edukacji regionalnej oraz od 1991 r. – lektorat kaszubszczyzny. Naukę języka kaszubskiego regulują rozporządzenia MEN z 1991 r. i MENiS z 2001 r., zgodnie z którymi język kaszubski może nauczany jako przedmiot dodatkowy na wszystkich poziomach edukacji[9].

Pojawienie się języka kaszubskiego w kościele ma swoje korzenie w pierwszej odprawionej w całości po kaszubsku przez ks. Franciszka Gruczę mszy świętej w nocy 26 października 1985 r. we wsi Wygoda w kaplicy M.B. Anielskiej. Od tego czasu zaczyna się rozpowszechniać zwyczaj mszy świętych z elementami kaszubskimi w liturgii. W 1992 r. ukazuje się pierwsze tłumaczenie Biblii na język kaszubski: *Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament. IV Ewajelje* w tłumaczeniu Franciszka Gruczy

---

[8] A.F. Majewicz, T. Wicherkiewicz, *op. cit.*, s. 82.

[9] Zob. hasło *Kaszubszczyzna w szkole* w: *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, pod red. J. Tredera, Gdańsk 2006, s. 119-124.

(kolejne tłumaczenia to *Swiãté Pismiona Nowégo Testameńtu* Eugeniusza Gołąbka z 1993 r. i tłumaczenie z języka greckiego *Ewangelii wg św. Marka* o. dra Adama Sikory z 2001 r.). Sprawa kaszubszczyzny w liturgii uregulowana została 17 listopada 1993 r. w liście abpa Tadeusza Gocłowskiego[10].

Kaszubszczyzna zaczęła regularnie rozszerzać swój zasięg w mediach. Od lipca 1990 r. w TV Gdańsk nadawany jest 20-minutowy kaszubskojęzyczny program *Rodnô Zemia*. W Radiu Gdańsk prowadzone są stałe audycje w języku kaszubskim: *Na Bôtach i w Bòrach* i kaszubskojęzyczne wiadomości: *Klëka* (od 2004 r.). W 2004 r. zaczyna funkcjonować „Radio Kaszëbë". Pojawia się kaszubskojęzyczna prasa: „Òdroda" (od 1999 r.) i „Zwónk kaszëbsczi" (od 2004 r.), ponadto kaszubskie teksty drukuje „Pomerania" i „Norda". W internecie kaszubszczyzna występuje m.in. na portalach: naszekaszuby.pl, kaszubia.com, rastko.net, kaszubi.pl, zymk.net[11].

Faworyzowanie języka kaszubskiego w życiu publicznym wpływa na stopniowy wzrost jego pozycji społecznej. Przychylna kaszubszczyźnie polityka edukacyjna, polityka Kościoła Katolickiego i polityka mediów są czynnikami przyczyniającymi się do wzmacniania prestiżu języka regionalnego przede wszystkim na szczeblu lokalnym.

Natomiast polityczno-prawna sytuacja kaszubszczyzny na arenie państwowej i międzynarodowej w istotny sposób została uregulowana w XXI w. Językowi kaszubskiemu jako regionalnemu językowi autochtonicznemu zapewniono ochronę prawem. Przejawy przychylnej językowi kaszubskiemu polityki językowej obserwuje się tak na szczeblu lokalnym, jak też państwowym i międzynarodowym. Aktem ustawodawczym, który określa stosunek prawny państwa polskiego do języka kaszubskiego, jest *Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* z dnia 6 stycznia 2005 r. (DZ.U. 2005 Nr 17 poz. 141.), która weszła w życie 2 maja 2005 r. Na podstawie tej ustawy kaszubszczyzna uzyskała status języka regionalnego w Polsce. W paragrafie 4, artykule 19 ustawy zamieszczono zapis: „Językiem regionalnym w rozumieniu ustawy jest język kaszubski”

---

[10] Zob. hasło *Kaszubszczyzna w kościele* w: *Język kaszubski...*, s. 115-117.

[11] Zob. hasła *Kaszubszczyzna w internecie*; *Kaszubszczyzna w prasie*, *Kaszubszczyzna w w radiu i TV*, w: *Język kaszubski...*, s. 114-115, 118-119.

Następstwem ustawy jest m.in. możliwość wprowadzenia języka kaszubskiego jako pomocniczego w gminach, w których co najmniej 20% ludności posługuje się językiem kaszubskim, oraz wprowadzenie dodatkowych, kaszubskich nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych.

Możliwości polityk językowych są świadomie wykorzystywane w środowiskach lokalnych poprzez podejmowanie działań z zakresu „planowania językowego”[12]. Dokumentem określającym sposoby realizacji proregionalnej polityki językowej jest opracowana przez ZK-P *Strategia ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej*[13].

Pomimo podnoszenia prestiżu języka regionalnego na obszarze językowym kaszubskim pozycję dominującą wciąż ma polszczyzna:

> Bilingwizm Kaszubów jest niesymetryczny, przewagę ma polszczyzna – język prestiżowy, oficjalny, którego dobra znajomość jest konieczna dla normalnego życia (społecznego, ekonomicznego itd.) w Polsce. Używanie i pielęgnowanie kaszubszczyzny ma motywacje nie praktyczne, lecz kulturowe, emocjonalne[14].

Mimo podejmowanych przez inteligencję kaszubską działań mających na celu podwyższenie prestiżu kaszubszczyzny i używania przez elity języka kaszubskiego jako oficjalnego, w porządek językowy wpisana jest hierarchia języków oficjalnych i swoisty stosunek społeczności do języka regionalnego. Z punktu widzenia porównawczego wartościowania języków język kaszubski nadal ma pozycję słabą. Jego niskie miejsce w hierarchii językowej wiąże się m.in. z małą rynkowością regiolektu i z powszechnym przekonaniem użytkowników kaszubszczyzny o jej małowartościowym statusie, bo jak pisze Brunon Synak:

---

[12] A.F. Majewicz, T. Wicherkiewicz, *op. cit.*, s. 82.

[13] *Strategia ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej*, Gdańsk 2006.

[14] Cyt. za: J. Zieniukowa, *Pojęcie aksjologiczne „prestiż” a społeczna sytuacja języków mniej używanych – casus łużyczczyzny i kaszubszczyzny*, [w:] *Języki mniejszości i języki regionalne*, pod red. E. Wrocławskiej i J. Zieniukowej, Warszawa 2003, s. 93.

> nie ma (...) prostego związku między standaryzacją języka i jego socjologiczną pozycją[15].

Z perspektywy diachronicznej oraz podejmowanych współcześnie działań na rzecz ochrony i rozwoju języka kaszubskiego aktualną sytuację prawno-polityczną kaszubszczyzny ocenić należy jednak jako korzystną. Świadomie prowadzona przez środowiska inteligencji kaszubskiej polityka językowa sprzyja ochronie i rozwojowi kaszubszczyzny, co w konsekwencji prowadzi do podniesienia znaczenia języka kaszubskiego na szczeblu lokalnym, ogólnopaństwowym i międzynarodowym.

W wielojęzycznej Europie hasło „mów językiem imperium" nie jest aktualne[16]. Każdy język mniejszościowy oraz regionalny uznawany jest za element europejskiego dziedzictwa i bogactwa kulturowego, w związku z tym powinien podlegać aktywnej ochronie i promocji. Najważniejszym dokumentem europejskim, określającym cele, zasady i środki ochrony oraz promocji języków regionalnych i mniejszościowych w życiu publicznym, jest sporządzona w Strasburgu 5 listopada 1992 r. *Europejska Karta Języków Mniejszościowych lub Regionalnych*. Polska podpisała *Kartę* 12 maja 2003 r. i obecnie trwają przygotowania tego dokumentu do ratyfikacji.

---

[15] Cyt. za: B. Synak, *Współczesne funkcjonowanie kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna...*, s. 295.

[16] Por: J.M. Tortosa, *op. cit.*, s. 147.

Bibliografia:

Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny, pod red. J. Tredera, Gdańsk 2006.

Łuczyński E., Maćkiewicz J., *Językoznawstwo ogólne. Wybrane zagadnienia*, Gdańsk 2002.

Majewicz A.F., Wicherkiewicz T., *Polityka językowa na Kaszubach na tle prawodawstwa wobec mniejszości w jednoczącej się Europie (Diagnoza i postulaty)*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, pod red. E. Brezy, Opole 2001, s. 81-98.

Strategia ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej, Gdańsk 2006.

Synak B., *Współczesne funkcjonowanie kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, pod red. E. Brezy, Opole 2001, s. 295-316.

Tortosa J.M., *Polityka językowa a języki mniejszości. Od Wieży Babel do Daru Języków*, przełożyła A. Rurarz, przedmową opatrzył J. Perlin, Warszawa 1986.

Treder J., *Z językowej przeszłości Kaszubów*, [w:] tegoż, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005, s. 9-24.

Zieniukowa J., *Pojęcie aksjologiczne „prestiż" a społeczna sytuacja języków mniej używanych – casus łużycczyzny i kaszubszczyzny*, [w:] *Języki mniejszości i języki regionalne*, pod red. E. Wrocławskiej i J. Zieniukowej, Warszawa 2003.

Marek Cybulski

Praktyczne aspekty Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (6 I 2005. Dz. U. 2005 Nr 17 poz. 141.)

10 września 2003 roku przedstawiciele Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego udali się do Warszawy do siedziby Sejmu RP z zamiarem dokonania wpisu Kaszubów do grupy mniejszości etnicznych, co by owocowało subwencjami i dotacjami ze skarbu państwa, zwłaszcza na rzecz języka kaszubskiego i generalnie kaszubskiej kultury. Te działania spotkały się ze sprzeciwem innych mniejszości, a także samych Kaszubów, którzy mieszkają na ziemi pomorskiej od wielu pokoleń, posługują się językiem kaszubskim, są jednak związani z kulturą polską i sami uważają się za Polaków, w związku z czym nie chcą traktować siebie jako mniejszości w Polsce. Trzeba było zatem zrezygnować z tych projektów i podjąć nowe kroki. W tej sytuacji, aby zapewnić ochronę językowi kaszubskiemu, zdecydowano się działać w dwu kierunkach. Postanowiono – po pierwsze – wesprzeć Europejską Kartę Języków Regionalnych i Mniejszościowych, na którą język kaszubski jest wpisany od maja 2003 r. (tu utworzono kaszubskie *menu*, zawierające oświatę, kulturę, sądownictwo), oraz – po drugie – wzbogacić polski program *Karty* o punkt *języki regionalne*, co w konsekwencji doprowadziło do uchwalenia analizowanej *Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*.

Wymieniona *Ustawa*, uchwalona przez Sejm RP 6 stycznia 2005 r., weszła w życie w maju 2005 r. Wyszczególnia ona mieszkających w Polsce przedstawicieli mniejszości narodowych, posiadających własne państwo (białoruska, czeska, litewska, niemiecka, ormiańska, rosyjska, słowacka, ukraińska, żydowska), i etnicznych, tego państwa pozbawionych (karaimska, łemkowska, romska, tatarska), przyznając im szczególne uprawnienia (prawo do używania swego języka w instytucjach i urzędach, tablic i napisów w językach mniejszości obok języka urzędowego, uczenia się i pielęgnowania języka mniejszości). Druga część tytułu sugeruje, że ustawa ta dotyczy języka etnicznego (rozdział czwarty), a informację, że językiem tym jest język kaszubski, podaje w par. 19. Gdy chodzi o traktowanie tego języka, zapewnia mu ochronę prawną, stosują się bowiem do niego podane wyżej przepisy odnoszące się do języków mniejszości.

Praktyczne aspekty wymienionej *Ustawy* dotyczą dwu sfer działania: szkolnictwa i życia administracyjnego, zwłaszcza na poziomie samorządów; będę je zatem analizował w tych aspektach.

Gdy chodzi o konsekwencje funkcjonowania wymienionej *Ustawy* w szkołach, MENiS wydało *Zasady organizacji i finansowania nauczania języka kaszubskiego wg stanu na 1 maja 2005 roku*. Ten czternastopunktowy dokument szczegółowo precyzuje zasady, na których winno się opierać nauczanie języka kaszubskiego. Według tych zasad szkoła podejmuje decyzję o nauczaniu języka kaszubskiego od pierwszego września nowego roku szkolnego na wniosek rodziców lub uczniów, którzy ukończyli szesnasty rok życia. Na zorganizowanie klasy potrzeba 7 uczniów w szkole podstawowej i gimnazjum oraz 14 w szkole ponadgimnazjalnej. W wypadku braku możliwości zorganizowania nauczania języka kaszubskiego w danej szkole dyrektor jest zobowiązany przekazać listę zgłoszonych organowi prowadzącemu szkołę, który zorganizuje międzyszkolne zespoły nauczania, w nich zaś liczba uczniów nie może być mniejsza niż 3 i większa niż 20. Nauczanie języka kaszubskiego odbywa się na podstawie programów i podręczników zatwierdzonych przez właściwego ministra, a subwencjonowane jest przez państwo.

Dziś w około 500-tysięcznej społeczności kaszubskiej około 80 tysięcy osób mówi językiem ojczystym, spośród nich tylko około 300 pisze po kaszubsku[1]. Fakt ów nie może dziwić, ponieważ przed rokiem 1989 kaszubszczyzna była nieobecna w szkole (tylko nieliczni nauczyciele, niekiedy wbrew stanowisku władz oświatowych, niektóre lekcje poświęcali Kaszubom i kaszubszczyźnie), a w roku 1984 istniała tylko jedna szkoła (na Głodnicy), w której uczono kaszubskiego kilkunastu uczniów. Dziś wygląda to zdecydowanie inaczej. W roku szkolnym 2004/2005 uczyło się kaszubskiego lub o Kaszubach w 100 szkołach podstawowych 5196 uczniów, w 27 gimnazjach – 1345 uczniów – i w 3 szkołach średnich – 261 uczniów. Jest to jednak liczba stosunkowo niska, bo ciągle są szkoły na Kaszubach, z których wychodzą absolwenci z brakiem podstawowej wiedzy o rodzimym języku i kulturze.

Szacuje się, że na terenie Kaszub mieszka w tej chwili około 150 nauczycieli języka z kwalifikacjami: 12 nauczycieli, którzy zdali egzamin eksternistyczny ze znajomości języka kaszubskiego i otrzymali uprawnienia do nauczania tegoż języka nadane przez ZK-P jeszcze w 1998 r., 41 absolwentów 1. edycji Studium Podyplomowego Kwalifikacyjnego Pedagogiczno-Metodycznego Nauczania Języka Kaszubskiego (Uniwersytet Gdański, 2000–2001; wśród nich znaleźli się niektórzy nauczyciele z wymienionej wcześniej dwunastki), 51 słuchaczy 2. edycji Studium Nauczania Języka Kaszubskiego (2002–2004), 39 nauczycieli, którym nadało kwalifikacje Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie: 13 w XII 2003 r. i 26 w 2005 r. Potrzeby w tym zakresie ciągle istnieją, ale też zgłaszają się kolejni chętni zainteresowani nabyciem kwalifikacji.

---

[1] Informacji na temat obecnej sytuacji edukacji kaszubskojęzycznej udzieliła mi Renata Mistarz, konsultant do spraw edukacji regionalnej w Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku.

Wcześniej, przed wejściem w życie omawianej *Ustawy*, trwały prace nad wprowadzeniem języka kaszubskiego do egzaminu maturalnego. Już w roku 2001 udała się do Warszawy do MENiS delegacja przedstawicieli kaszubskich środowisk nauczycielskich, by opracować *Sylabus* do kaszubskiej matury. Efektem tego był fakt, że w roku szkolnym 2004/2005 po raz pierwszy w historii można było również zdawać maturę (ustną lub pisemną) z języka kaszubskiego. Część ustna tego egzaminu trwała około 25 minut i składała się: 1) z prezentacji po kaszubsku wybranego tematu, 2) rozmowy z egzaminatorem. Matura pisemna trwała 240 minut i również składała się z dwu części: 1) pracy polskojęzycznej na temat kaszubskiej kultury oraz 2) dwóch testów (słowno-gramatycznego i badającego rozumienie testu pisanego po kaszubsku) oraz tłumaczenia z kaszubskiego na polski (na napisanie własnego tekstu przeznaczono 1,5 godziny, zaś na rozwiązywanie dwu testów i tłumaczenie z kaszubskiego na polski – 2,5 godziny), przy czym wolno było korzystać ze słowników. Maturę z języka kaszubskiego wybrała jedna uczennica Katolickiego Liceum Ogólnokształcącego w Kartuzach, trzynastu uczniów Liceum Kaszubskiego w Strzepczu (powiat wejherowski), czworo uczniów Kaszubskiego Liceum Ogólnokształcącego w Brusach i cztery uczennice Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych w Somoninie[2]. W 2006 roku maturę zdało 11 uczniów z tych trzech szkół.

Dla najlepszego maturzysty z języka kaszubskiego Ewa i Grzegorz Szalewscy ufundowali specjalną nagrodę. Grzegorz Szalewski jest byłym starostą wejherowskim, jednym z twórców Kaszubskiego Liceum Ogólnokształcącego w Strzepczu, jedynej na Kaszubach szkoły średniej, w której wszyscy uczniowie uczą się języka kaszubskiego, i jedynej szkoły średniej z językiem kaszubskim w północnej części Kaszub. Nagroda jest wręczana każdego roku, a depozytariuszem utworzonego na ten cel funduszu jest Szkoła Podstawowa w Głodnicy[3].

---

[2] J. Kowalski, *Statystyka i spostrzeżenia (ùczba kaszëbiznë)*, *Pomerania*, 2006, nr 1, s. 57 –59, tenże, *Ùczba kaszëbiznë 2005/2006*, *Pomerania,* 2006, nr 1, s. 59 –62.

Z wprowadzeniem kaszubszczyzny do szkół wiąże się również problem standaryzacji kaszubszczyzny. Autorzy podręczników i drukowanych konspektów lekcji często posługiwali się w zakresie słownictwa niegwarowego, np. podstawowej terminologii naukowej, głównie gramatycznej, *Słownikiem polsko-kaszubskim* Jana Trepczyka[4]. Stosunkowo niedawno wyszedł *Kaszubski słownik normatywny* Eugeniusza Gołąbka[5], po który również z pewnością sięgną nauczyciele.

Drugi praktyczny aspekt związany z wymienioną *Ustawą* to aspekt administracyjny.

W wyniku spisu powszechnego, jaki przeprowadzono w Polsce w roku 2002, okazało się, że gmin, w których co najmniej 20% mieszkańców zadeklarowało, że ich językiem ojczystym jest kaszubski, jest dziesięć: Przodkowo, 49,0%, *Sulęczyno* 48,6%, *Stężyca* 43,2%, *Sierakowice* 39,9%, *Somonino* 30,8%, *Chmielno* 34,8%, *Linia* 35,5%, *Szemud* 26,3%, *Parchowo* 22,3%, gmina wiejska Puck 30,9%[6] (co do wiarygodności tych wyników zgłasza się niekiedy zastrzeżenia, ponieważ nie wszyscy użytkownicy kaszubskiego zgłosili ten fakt w spisie, przyzwyczajeni do traktowania kaszubszczyzny jako dialektu polskiego). Konsekwencją tego jest fakt, że obecnie w świetle omawianej *Ustawy* w wymienionych gminach językiem pomocniczym (drugim po polskim), uprawnionym do używania w urzędach, jest język kaszubski, do którego znajomości zobowiązani są urzędnicy (za co przysługuje im specjalne wynagrodzenie), zmuszeni udzielać odpowiedzi w mowie i piśmie po kaszubsku, jeśli w tym języku zwrócą się do nich interesanci. W tym celu uchwałę o wprowadzeniu języka pomocniczego musi podjąć Rada Gminy, po czym gmina jest wpisywana do Urzędowego Rejestru Gmin, a język pomocniczy jest oficjalnie używany w praktyce gminnej. Wolno wówczas również wprowadzić na tablice informacyjne dwujęzyczne (polskie i kaszubskie) nazwy miejscowości, ulic, wzgórz, jezior. W 2006 roku uchwałę taką podjęli radni gminy Stężyca, zatwierdzając 55 kaszubskich nazw. Z inicjatywy Zarządu Głównego ZK-P wydawnictwo „Region" wydało dwujęzyczny „Polsko-kaszubski słownik nazw miejscowych i fizjograficznych"[7].

---

[3] Hania Kos z Miłoszewa w powiecie wejherowskim jako najlepsza kaszubska maturzystka w r. 2005 otrzymała jednorazowe stypendium ufundowane przez Ewę i Grzegorza Szalewskich z Rumi (i., *Kaszubski maturzysta*, *Pomerania*, 2005, nr 4, s. 87). W 2006 r. taką nagrodę otrzymała Katarzyna Główczewska z Czyczków.

[4] J. Trepczyk, *Słownik polsko- kaszubski*, t. I (A – Ó), t. II (P – Ż), naukowo opracował i aneksem opatrzył J. Treder, Gdańsk 1994.

[5] E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.

[6] Początkowo planowano określić ów próg w wysokości 8% (w tej wersji dołączono by do owych gmin siedem następnych: Władysławowo około 14%, Żukowo około 12%, Krokowa około 11%, Luzino około 8%), jednak wobec sprzeciwu jednego z posłów, domagającego się progu 50%, zdecydowano się na kompromis w wysokości 20%.

Najbardziej widoczną konsekwencją obowiązywania wymienionej *Ustawy* jest zorganizowanie kursów języka kaszubskiego dla ponad trzystu urzędników (zgłosiło się więcej kandydatów niż przewidziano miejsc) w kilku miejscowościach województwa pomorskiego (m.in. w Kościerzynie, Gdańsku, Kolbudach, Żukowie, Pucku, Szemudzie); uczy się tu ogólnej literackiej kaszubszczyzny. Grupy słuchaczy dzielą się na początkujących i zaawansowanych. We wrześniu bądź październiku 2005 r. uruchomiono 10 takich kursów, a planowano wówczas jeszcze uruchomić dodatkowo 15 takich kursów. Kursy obejmują 200 godzin, zajęcia odbywają się dwa razy w tygodniu po cztery godziny dziennie, a grupy liczą 8 osób. Słuchacze uczą się z podręczników Danuty Pioch, które otrzymują darmowo, korzystają również ze *Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* ks. dra Bernarda Sychty. Przetarg na organizowanie kursów wygrała Akademia Kształcenia Zawodowego w Gdańsku, finansuje je Unia Europejska (75%) i rząd RP (25%)[84]. Uznano przy tym, że posiadają znajomość języka kaszubskiego i nie muszą uczestniczyć w kursie ani zdawać egzaminów absolwenci ze zdaną maturą z języka kaszubskiego. Od października 2006 r. wdrażany jest projekt „ Język kaszubski dla pracujących". Kursy obejmują 150 godzin (poziom zaawansowany – 9 grup) lub 200 godzin (poziom podstawowy – 9 grup)[9].

---

[7] *Polsko-kaszubski słownik nazw miejscowych i fizjograficznych. Pòlskò-kaszëbsczi słowôrz miestnëch ë fizjografnëch mión*, pod red. A. Chludzińskiego, opracował zespół w składzie: E. Breza, M. Cybulski, J. Treder, R. Wosiak- Śliwa, Gdańsk 2006.

Po wprowadzeniu *Ustawy* w periodyku *Kaszëbskô Òdroda* (nr 2/2005) przeprowadzono rozmowę z przedstawicielami samorządów owych dziesięciu gmin, w których kaszubski może stać się drugim oficjalnym językiem. Najbardziej przychylnie wypowiedział się wójt gminy Chmielno, Zbigniew Roszkowski. Podkreślił on, że gmina od dawna była znana z promowania kaszubskiej kultury (por. organizowanie corocznych ogólnokaszubskich centralnych eliminacji konkursu *rodnej mowy*) i odkąd jest wójtem, kaszubski zawsze był w pomocniczym użyciu w pracy gminy i w kontaktach urzędników z interesantami, a jeśli zajdzie taka potrzeba, pojawi się uchwała Rady Gminy na temat używania języka kaszubskiego. Dodał również, że w gminie pracuje 2, 3 urzędników umiejących pisać po kaszubsku. Pozostali wójtowie i urzędnicy gmin odnieśli się do *Ustawy* już z pewną rezerwą, zgłaszając problemy, jakie w związku z tym się pojawiają bądź mogłyby się pojawić. Wójt gminy Sulęczyno, Jan Kulas, stwierdził, że Rada Gminy będzie głosować realizację *Ustawy*, i sam jest zdania, iż należy uszanować pracę kaszubskich działaczy, którzy dużo zrobili dla uchwalenia *Ustawy*, poza tym samorząd jest do tego zobowiązany przez fakt, że gmina zajęła drugie miejsce wśród deklarujących używanie języka kaszubskiego. Sekretarz gminy Stężyca, Tomasz Brzoskowski, zapewnił, że Rada i Konwent Gminy będą dyskutować nad praktycznymi aspektami

---

[8] (im), *Kaszubski w pracy*, *Pomerania*, nr 3/2002, s. 40.

[9] Por. o tym J. Makurat w „Pomeranii" 2006, nr 11, s. 49.

wprowadzenia w życie *Ustawy*. Radni są pewni tego, że wprowadzą dwujęzykowe tablice, gdy zaś chodzi o kaszubski w urzędach, nie ma jeszcze projektów konkretnych rozwiązań. Wójt gminy Linia, Stanisław Adamczyk, zapewnił, że *Ustawa* jest analizowana, a gmina będzie się starać wprowadzić ją w życie, ale nie jest pewien tego, czy uda się to zrobić w szybkim czasie. Wójt gminy Parchowo, Władysława Łangowska, stwierdziła, że punkty *Ustawy* możliwe do wprowadzenia w życie zostaną wprowadzone natychmiast, nie było jednak konkretnych dyskusji w gronie radnych na temat pozostałych punktów. O braku planów i dyskusji na temat wprowadzenia w życie *Ustawy* mówił również sekretarz gminy Przodkowo i wiceprzewodniczący Rady Gminy Sierakowice, Jerzy Meronk, a wójt gminy Szemud, Zbigniew Engelbrecht, zwrócił uwagę na to, że gmina sąsiaduje z Gdynią i mieszka w niej dużo ludzi napływowych, nie-Kaszubów. Sekretarz gminy Somonino, Sabina Drewa, wspomniała o stosunkowo niewielkiej liczbie ludzi, umiejących pisać po kaszubsku, co powoduje pewien kłopot przy wprowadzeniu *Ustawy* w życie. Wójt wiejskiej gminy Puck, Tadeusz Puszkarczyk, stwierdził brak większego zainteresowania mieszkańców gminy wprowadzeniem *Ustawy*, i zadeklarował, że gmina zajmie się problemem wtedy, gdy pojawią się sygnały od mieszkańców, że chcą wprowadzenia *Ustawy*[10].

Problemem, jaki pojawi się przy tworzeniu kaszubskojęzycznych tekstów administracyjnych, jest brak powszechnie używanej kaszubskiej terminologii administracyjno-prawnej. Taką terminologię proponuje częściowo Jan Trepczyk w *Słowniku polsko-kaszubskim* i jest ona niekiedy stosowana w kaszubskich periodykach. Niektóre terminy są w niej identyczne jak w języku polskim (z uwzględnieniem kaszubskiej fonetyki), inne nawiązują do przyjętych dawniej na Kaszubach germanizmów. Wspomniany *Słownik* Trepczyka podaje jednak często wiele synonimów na oznaczenie tego samego pojęcia, co dla terminologii urzędowej nie jest rozwiązaniem korzystnym, pamiętać jednak trzeba, że w intencji Trepczyka jest to swego rodzaju propozycja, by użytkownicy języka wybierali najlepsze według nich słowa i upowszechniali je. Istnieją zatem pewne propozycje leksykalne, gdy chodzi o kaszubskie odpowiedniki podstawowych terminów w tym zakresie, życie jednak pokaże, które z nich i w jakim zakresie znajdą zastosowanie w żywej mowie.

---

[10] P. Breza, *Kaszëbsczi wchôdô do ùrzãdów*, *Kaszëbskô Òdroda* /2005 nr 2, s. 6–7.

Trzeba tu dodać, że umieszczanie w przestrzeni publicznej kaszubskojęzycznych tablic z nazwami miejscowości oraz nazwami ulic, a także w witrynach sklepowych napisów typu *Më rozmiejemë pò kaszëbskù* lub *Tu mòże gadac pò kaszëbskù* praktykowane było już wcześniej, przed wejściem w życie *Ustawy*, jako swego rodzaju atrakcja turystyczna w wymienionych i w pozostałych kaszubskich gminach Dziś można to już robić w ramach wymienionej *Ustawy*, w związku z czym „mieszkańcy kilku wsi podjęli decyzję o wystąpieniu do rad gmin z wnioskami popierającymi wprowadzenie dodatkowych nazw w języku kaszubskim. Tak było w Szymbarku, Potułach czy Miechucinie. Władze gmin, w których te miejscowości leżą, tj. Stężycy i Chmielna, rozpoczęły już stosowne procedury”[11].

Konsekwencją wprowadzenia w życie omawianej *Ustawy* jest również możliwość zastosowania kaszubskojęzycznej wersji imienia i nazwiska przedstawiciela kaszubskiej mniejszości i wpisania jej do dowodu osobistego i innych oficjalnych dokumentów. Oficjalnie nikt jeszcze nie zdecydował się na taki krok, choć jeden z kaszubskich nauczycieli ujawnił mi, że ma takie plany.

Kolejnym krokiem promocji mowy Kaszubów stała się *Strategia rozwoju języka kaszubskiego*, przyjęta przez Radę Naczelną Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w lutym 2006 r. Jest to plan pracy nad kaszubszczyzną, rozpisany na lata. Zwrócono w niej uwagę przede wszystkim na konieczność docenienia rodzimego języka zwłaszcza przez młodych Kaszubów, co się wiąże z wprowadzeniem jego nauczania w przedszkolach oraz szkołach różnego typu, od podstawowych po wyższe[12].

---

[11] Ł. Grzędzicki, *Oficjalne nazwy w dwóch językach*, *Pomerania* 2006, nr 4, s. 18.

Jak z przeprowadzonego przeglądu wynika, również fakt wprowadzenia kaszubszczyzny do szkół przygotowywany był już dużo wcześniej, przed uchwaleniem analizowanej *Ustawy*, a obecnie te działania zostały niejako usankcjonowane i na pewno nabiorą większego tempa. Więcej pracy i przygotowań wymaga natomiast wprowadzenie języka kaszubskiego do urzędów.

Fakt wejścia w życie *Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* wiele na Kaszubach zmienił. Nauczyciele, którzy uczyli kaszubskiego i o Kaszubach, mogą, a nawet niekiedy w świetle obowiązujących przepisów muszą to robić, jeśli rodzice i starsi uczniowie wyrażą taką chęć. Dyrekcje szkół i organy prowadzące muszą zapewnić szkole dostateczną liczbę nauczycieli-specjalistów, natomiast organy samorządowe gmin, w których liczba kaszubskojęzycznych mieszkańców przekracza 20%, muszą być gotowe do komunikowania się z nimi po kaszubsku. Te posunięcia administracyjne, imponujące w porównaniu ze stanem sprzed kilku dziesięcioleci (choć liczba szkół z językiem kaszubskim ciągle jeszcze jest zbyt niska w porównaniu z potrzebami) pozwalają żywić nadzieję, że kaszubszczyzna nie podzieli losu wymarłych już języków i etnolektów, że nie znajdzie się wśród owych dwóch trzecich języków świata, którym – w świetle obecnych prognoz – grozi wymarcie.

Przedruk z: *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*, pod red. Jerzego Tredera, KHNiT PAN, Warszawa 2006, s. 63–72.

---

[12] R. Drzéżdżón, *Kònferencjô ë żukòwsczé krówczi*, *Pomerania* 2006, nr 3, s. 22.

Dezyderata

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Krocz spokojnie wśród zgiełku i pośpiechu, pamiętaj, jaki spokój może być w ciszy. Tak dalece, jak to możliwe, nie wyrzekając się siebie, bądź w dobrych stosunkach z innymi ludźmi. Prawdę swą głoś spokojnie i jasno, słuchając też tego, co mówią inni: nawet głupcy i ignoranci, oni też mają swą opowieść. Jeżeli porównujesz się z innymi, możesz stać się próżny lub zgorzkniały, albowiem zawsze będą lepsi i gorsi od ciebie. Ciesz się zarówno swymi osiągnięciami jak i planami. Wykonuj z sercem swą pracę, jakkolwiek by była skromna. Jest ona trwałą wartością w zmiennych kolejach losu. Zachowaj ostrożność w swych przedsięwzięciach - świat bowiem pełen jest oszustwa. Lecz niech ci to nie przesłania prawdziwej cnoty; wielu ludzi dąży do wzniosłych ideałów i wszędzie życie jest pełne heroizmu. Bądź sobą, a zwłaszcza nie zwalczaj uczuć; nie bądź cyniczny wobec miłości, albowiem w obliczu wszelkiej oschłości i rozczarowań jest ona wieczna jak trawa. Przyjmuj pogodnie to, co lata niosą, bez goryczy wyrzekając się przymiotów młodości. Rozwijaj siłę ducha, by w nagłym nieszczęściu mogła być tarczą dla ciebie. Lecz nie dręcz się tworami wyobraźni. Wiele obaw rodzi się ze znużenia i samotności. Obok zdrowej dyscypliny bądź łagodny dla siebie. Jesteś dzieckiem wszechświata: nie mniej niż gwiazdy i drzewa masz prawo być tutaj i czy to jest dla ciebie jasne czy nie, nie wątp, że wszechświat jest taki jaki być powinien. Tak więc bądź w pokoju z Bogiem, cokolwiek myślisz o Jego istnieniu i czymkolwiek się zajmujesz i jakiekolwiek są twe pragnienia; w zgiełku ulicznym, zamęcie życia, zachowaj pokój ze swą duszą. Z całym swym zakłamaniem, znojem i rozwianymi marzeniami ciągle jeszcze ten świat jest piękny...

Bądź uważny, staraj się być szczęśliwy.

Uważa się, że tekst znaleziony został kościele Św. Pawła w Baltimore w 1692. W rzeczywistości został on napisany w 1927 przez Maxa Ehrmanna (1872-1945).

[Dezyderata przetłumaczona na kaszubski na prośbę skierowaną do Rady Języka Kaszubskiego przez więźnia osadzonego w Zakładzie Karnym w Strzelcach Opolskich.]

Biogramy członków Rady Języka Kaszubskiego

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Witold Bobrowski

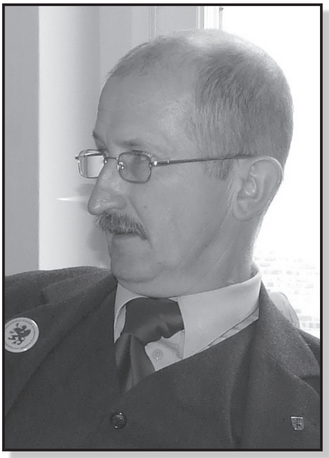

Ur. w 1955 r., mgr wychowania plastycznego, nauczyciel w kaszubskich szkołach wiejskich od 1979 r.

Debiutował w piśmie podziemnej „Solidarności" nauczycielskiej „Kontakty" (32/1986) wierszami „Nad zarkã Lecha B." oraz „Drëszë". Od 1984 r. redaktor i wydawca kaszubskojęzycznego pisemka „Vzénjik". Autor licznych kaszubskich tekstów przeznaczonych do użytku szkolnego oraz wierszy okolicznościowych. Od 1991 r. pierwszy dyrektor i nauczyciel języka kaszubskiego w Szkole Podstawowej na Głodnicy - pierwszej szkole podstawowej z nauką języka kaszubskiego. Od 2000 r. do 2003 r. pierwszy dyrektor i nauczyciel języka kaszubskiego w Kaszubskim Liceum Ogólnokształcącym w Strzepczu. Od 2000 r. do czasu delegalizacji w 2007 r. przez prezydenta Łukaszenkę, członek korespondent białoruskiej International Academy of National Minorities' Research. W 2007 r. przeszedł na emeryturę.

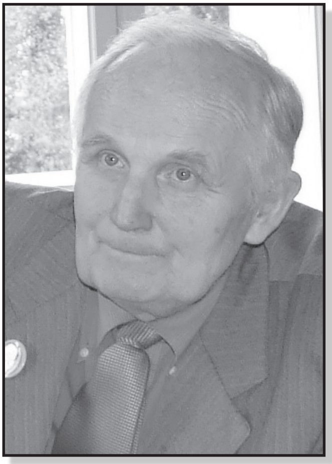

Edward Breza

Prof. dr hab., dr h.c. UKW, emerytowany prof. zw. Uniwersytetu Gdańskiego, nadal pracujący na stanowisku prof. zw. w Gdańskiej Wyższej Szkole Humanistycznej i w Wyższej Szkole Zawodowej w Ciechanowie, w Instytucie Filologiczno – Historycznym w Mławie, badacz nazw własnych Pomorza, zarówno nazw osobowych, jak i geograficznych; dialektolog: prace dotyczące gwar borowiackich i kociewskich, kaszubolog, historyk języka polskiego na Pomorzu, w tym wpływu języka łacińskiego na polszczyznę, metodyk nauczania gramatyki języka polskiego i kaszubskiego, popularyzator wiedzy językoznawczej, w latach 1992 – 2006 redaktor „Rocznika Gdańskiego". Bibliografię jego prac (w ujęciu J. Tredera) zawierają: „Prace Językoznawcze Uniwersytetu Gdańskiego", z. 19 – 20, Gdańsk 1994, s. 15 – 46 (do r. 1992) i Księga jubileuszowa na 70. rocznicę życia pt. „Florilegium linguisticum", red. J. Treder i A. Lewińska, Gdańsk 2002, s. 10 – 46 (za lata 1993 – 2002) oraz scalona w opracowaniu M. Jaracz w przygotowanej przez bydgoskich językoznawców polonistów Księdze jubileuszowej na 75 lat życia.

Marek Cybulski

Dr nauk humanistycznych, pracownik Zakładu Historii Języka Polskiego, Dialektologii i Onomastyki Uniwersytetu Gdańskiego, polonista – językoznawca, specjalizujący się w zakresie dialektologii, zwłaszcza kaszubologii.

Autor książki „Rząd czasowników w kaszubszczyźnie” (Gdańsk - Rumia 2001), artykułów poświęconych kaszubskiej składni, morfonologii i leksyce, a także współautor podręczników do nauki kaszubskiego i poradnika dla nauczycieli.

Roman Drzeżdżon

Ur. 4 września 1972 r. w Starzynie (gm. Puck). Absolwent Technikum Rolniczego w Kłaninie (1993 r.). Od 1996 r. pracuje w Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy.

Poeta, prozaik, satyryk i felietonista kaszubski. Laureat kaszubskich konkursów literackich i ortograficznych. W 2007 r. otrzymał stypendium im. Izabelli Trojanowskiej dla dziennikarza kaszubskiego.

Założyciel i członek nieformalnego stowarzyszenie kaszubskich literatów „Zymk”. Współzałożyciel Kaszubskiego Kabaretu „Fif”. Współpracownik czasopism: „Gazeta Nadmorska”, „Norda – Dodatek do Dziennika Bałtyckiego”, „Kaszëbskô Òdroda”, „Pomerania”, „Stegna”, „Zymk”.

Współautor „Słowniczka polsko-kaszubskiego”, antologii poezji kaszubskiej „Dzëczé gãsë” (wraz z Grzegorzem J. Schramkem), autor tomiku „Czile słów…”. Opracował we współczesnej pisowni teksty Jan Patocka „Figle gniéżdżewsczich gbùrów” oraz Alojzego Budzisza „Dokôzë”.

Stanisław Geppert

Twórca i redaktor portalu NaszeKaszuby.pl. Autor pierwszych rozwiązań umożliwiających pisanie po kaszubsku na komputerach, współautor pierwszego kaszubskojęzycznego programu KaszEd (2002 r.), inicjator nadania językowi kaszubskiemu kodu „CSB“. Laureat nagród Medal Stolema i Skra Ormuzdowa. Urodzony w 1970 r., z wykształcenia inżynier elektronik.

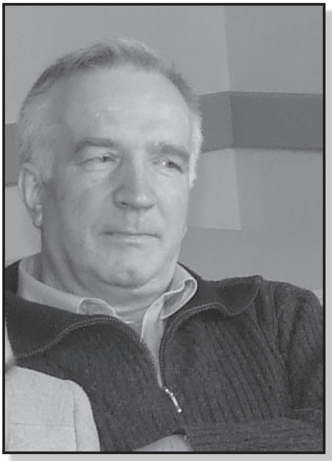

Eugeniusz Gołąbek

Ur. 26 VIII 1949 r. w Osowej (dziś dzielnica Gdańska). Jest samoukiem - literatem i muzykiem. Z zawodu technik elektryk, ukończył Technikum Komunikacyjne w Gdańsku. Pracuje jako robotnik, a na pisanie i muzykowanie wykorzystuje czas wolny po pracy zawodowej.

Jego pierwszym utworem opublikowanym w piśmie „Pomerania" po kaszubsku było opowiadanie „Òdpùst" (1979 r.), a potem, w ciągu następnych 15 lat, pisywał do „Pomeranii" i biuletynu ZG ZK-P felietony pod stałym tytułem „Przëscyganié czasu".

Jest autorem „Rozmówek polsko-kaszubskich" (1990 r.), zasad pisowni kaszubskiej „Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù" (1997 r.), przekładu Nowego Testamentu („Swiãté Pismiona Nowégò Testameńtu", 1993), „Kaszëbsczégò Słowarza Normatiwnégò" (2005), współautorem (wraz z E. Pryczkowskim) modlitewnika „Më trzimómë z Bògã. Kòscelné mòdlëtwë i spiéwë" (1993), translatorem na j. kaszubski „Knédżi Psalmów" (1999) i in.

Wanda Lew – Kiedrowska

Ur. w 1948 roku w Sierakowicach – nauczycielka języka polskiego i kaszubskiego. Była pierwszą nauczycielką języka kaszubskiego w Kaszubskim Liceum Ogólnokształcącym w Brusach. Języka kaszubskiego uczyła też na wszystkich edycjach Studium Edukacji Regionalnej i Alternatywnej, Studiach Podyplomowych dla Nauczycieli Języka Kaszubskiego i kursach organizowanych przez Akademię Kształcenia Zawodowego w Gdańsku. Obecnie jest członkiem Rady Języka Kaszubskiego i nauczycielką j. kaszubskiego w KLO w Strzepczu.

Autorka scenariuszy do nauki j. kaszubskiego, inicjatorka kaszubskich dyktand ortograficznych (od 2002 r.) oraz „Majówek z gen. Józefem Wybickim” – Będomin – Sikorzyno (od 2005 r.), założycielka Zespołu Pieśni i Tańca „Niezabôtczi” i Dziecięco- Młodzieżowego Zespołu Instrumentalnego „Stężyca” oraz oddziału ZKP w Stężycy.

Od nowej edycji korespondentka „Gazety Kartuskiej”, gdzie ukazały się jej pierwsze wiersze i felietony podpisywane pseudonimem „Damroka”. Współpracowała z „Sycyną”i magazynem „Na Bôtach i w Bòrach” w Radiu Gdańsk. Wydała tomik swoich wierszy „Dzéwczątkò i róża”.

Za pracę i działalność odznaczona m.in. „Medalem Edukacji Narodowej”, „Medalem Stolema”, „Skrą Ormuzdową”.

Hanna Makurat

Ur. w 1982 r. w Gdańsku. W 2006 r. skończyła filologię polską na Uniwersytecie Gdańskim, gdzie napisała pierwszą pracę magisterską w języku kaszubskim. Obecnie doktorantka w Zakładzie Historii Języka Polskiego, Dialektologii i Onomastyki UG. Poetka, tłumaczka literatury z języka rosyjskiego, serbskiego, słoweńskiego i polskiego na język kaszubski.

Dušan – Vladislav Paždjerski

Ur. w 1967 r. w Zienicy, dzisiejsza Bośnia i Hercegowina.

Studia slawistyczne skończył w Belgradzie w 1992 r. Pracował w radiu, najstarszym serbskim wydawnictwie Matica Serbska. Doktorat obronił na UAM w Poznaniu w 2004 r. na temat serbsko - i chorwacko – polskiej leksykografii. W 2004 r. założył Kaszubską Bibliotekę Internetową Rastko-Kaszuby. W 2006 r. dostał Medal Stolema. Jest członkiem Rady Języka Kaszubskiego. Od 2007 r. członek redakcji czasopisma literackiego „Korespondencja z Ojcem".

Badania naukowe skupiają się na kaszubsko – serbskich paralelizmach językowych. Przetłumaczył z języka polskiego na język serbski kilkadziesiąt dzieł literackich. Zajmuje się również popularyzacją kultury serbskiej w Polsce i kaszubskiej w Serbii.

Danuta Pioch

Ur. 30. 01. 1959 w Gdańsku. Absolwentka filologii polskiej na Uniwersytecie Gdańskim. Jest nauczycielem i dyrektorem Szkoły Podstawowej w Mojuszu.

Od kilkunastu lat zaangażowana w działania na rzecz krzewienia kaszubszczyzny. Wprowadziła w 1996 roku naukę j. kaszubskiego w Szkole Podstawowej w Mojuszu, gdzie powstawały scenariusze kolejnych podręczników i programy nauczania. Jest autorką programu dla szkoły podstawowej „Gôdóm i piszã pò kaszëbskù", zatwierdzonego przez MEN. Uzupełnieniem programu szkoły podstawowej są wydane jej trzy podręczniki: „Kaszëbë. Zemia i lëdze", cz. 1., „Żëcé codniowé na Kaszëbach", cz. 2., „Najô domôcëzna", cz.3.

Czynnie uczestniczy w pracach Komisji Oświaty ZKP, jest ekspertem ds. matury z j. kaszubskiego w OKE w Gdańsku, pracuje jako konsultant ds. nauczania j. kaszubskiego w Powiatowym Ośrodku Doradztwa i Doskonalenia Nauczycieli w Kartuzach.

Eugeniusz Pryczkowski

Członek Związku Autorów i Kompozytorów Scenicznych (2001) i Związku Literatów Polskich (2005), laureat kilku nagród literackich, m.in. Nagrody im. Romana Wróblewskiego i ogólnopolskich konkursów im. Jana Drzeżdżona i Mieczysława Stryjewskiego, dziennikarz, pisarz, współautor zbioru „Piesnie Rodny Zemi", autor tekstów kaszubskich piosenek, tłumacz pieśni religijnych na kaszubski, redaktor antologii współczesnej prozy kaszubskiej „Dërchôj królewiónkò" (1996), współautor książki do nabożeństwa „Më trzimómë z Bògã" (1998), autor ok. 3000 pozycji publicystycznych, wierszy, opowiadań. Wśród nich znalazły się: poetycki tomik „Na jimiã Bòsczé" (2000), tom prac prozatorskich „Sól zemi" (2007) i in.

Ur. 7. 7. 1969 r. w Wejherowie. Pochodzi ze wsi Stążki w dawnej gminie Sianowo.

Współzałożyciel pisma „Tatczëzna" (1990), którego w końcowym okresie (1991) był redaktorem naczelnym; tygodnika „Norda" (1995); wydawnictwa Szos (1995).

Od początku istnienia telewizyjnego magazynu „Rodnô Zemia" lektor lekcji języka kaszubskiego. Po śmierci Izabelli Trojanowskiej, 21.04.1995 r., wraz z Arturem Jabłońskim redaktor magazynu; od końca 1998 r. prowadzi go samodzielnie przy współpracy grona młodych intelektualistów kaszubskich.

Obecnie członek Zarządu Głównego ZKP oraz prezes Oddziału ZKP w Baninie.

Za działalność dziennikarską na Kaszubach otrzymał międzynarodowe wyróżnienie „Polcul Foundation” (1998), laureat Medalu Stolema (1999) oraz wielu nagród i wyróżnień przyznawanych przez samorządy województwa pomorskiego, w tym także marszałka województwa. W 2006 otrzymał Medal 50-lecia Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego.

Karol Rhode

Ur. 15 lutego 1984 roku w Gdyni. Mieszka w Wejherowie. Absolwent II Liceum Ogólnokształcącego w Wejherowie. Jest studentem V roku politologii na Uniwersytecie Gdańskim. Pracuje w Radiu Kaszëbë jako tłumacz języka kaszubskiego. Działa w Klubie Studenckim „Pomorania" oraz Radzie Języka Kaszubskiego, gdzie jest koordynatorem Komisji Medialno-Administracyjnej.

Jan Walkusz

Kapłan diecezji pelplińskiej, pracownik naukowy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Jest znany z dokonań naukowych (m.in. Duchowieństwo katolickie diecezji chełmińskiej 1918-1939) oraz jako eseista i poeta, tworzący w języku polskim i kaszubskim.

Róża Wosiak – Śliwa

Dr nauk humanistycznych, pracownik Zakładu Historii Języka Polskiego, Dialektologii i Onomastyki Uniwersytetu Gdańskiego, polonistka – językoznawca, specjalizująca się w zakresie dialektologii, zwłaszcza kaszubologii; autorka ok. 50 artykułów naukowych i popularnonaukowych o zasięgu krajowym i międzynarodowym, poświęconych kaszubszczyźnie i kulturze języka polskiego; współautorka (z M. Cybulskim) dwóch podręczników do nauki języka kaszubskiego: „Kaszubski język literacki. Podręcznik dla lektoratów" (Gdańsk 1992) oraz „Ùczimë sã pò kaszëbskù. Książka pomocnicza dla klas starszych" (Gdańsk 2001, Gdańsk 2005, Gdańsk 2007); współautorka (z E. Brezą, M. Cybulskim, J. Trederem) „Polsko-kaszubskiego słownika nazw miejscowych i fizjograficznych. Pòlskò-kaszëbsczégò słowarza miestnëch ë geògrafnëch mión", red. A. Chludziński (Gdańsk 2006); redaktor naukowy dwóch serii „Pomorskie Studia Dialektologiczno-Onomastyczne" i „Ùczimë pò kaszëbskù. Materiałë dlô szkólnëch. Rozkłady, konspekty i scenariusze"; organizatorka gdańskich sympozjów „Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś".

Członek Polskiego Towarzystwa Językoznawczego, Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego, Rady Języka Kaszubskiego.

W obrębie badań naukowych R. Wosiak – Śliwy znalazł się język pisarzy kaszubskich, kaszubska składnia oraz leksyka (zwłaszcza nazwy potraw).

Spis treści

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

WSTĘP 5

REGULAMINY 9

REGULAMIN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO PRZY ZRZESZENIU KASZUBSKO – POMORSKIM 11

REGULAMIN KOMISJI STANDARYZACJI I NORMALIZACJI RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 17

REGULAMIN KOMISJI EDUKACYJNEJ RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 20

REGULAMIN KOMISJI MEDIALNO – ADMINISTRACYJNEJ RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 23

POSTANOWIENIA RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 27

UCHWAŁA NR 1/RJK/06 Z DN. 17-11-2006 R. W SPRAWIE KASZUBSKIEJ NAZWY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO ORAZ JEJ KOMISJI 29

UCHWAŁA NR 2/RJK/07 Z DN. 21-06-2007 R. W SPRAWIE KASZUBSKIEGO SZYKU WYRAZÓW 30

UCHWAŁA NR 3/RJK/07 Z DN. 21-06-2007 R. W SPRAWIE ZAKOŃCZEŃ TYPU -CJÔ || -CËJÔ, -FIÔ || -FIJÔ 31

UCHWAŁA NR 4/RJK/07 Z DN. 21-06-2007 R. W SPRAWIE TERMINOLOGII Z ZAKRESU TEORII LITERATURY NA POTRZEBY SZKÓŁ 32

UCHWAŁA NR 5/RJK/07 Z DN. 21-06-2007 R. W SPRAWIE TERMINOLOGII MEDIALNEJ DOTYCZĄCEJ OKREŚLEŃ MIESIĘCY, DNI, PÓR ROKU, STRON ŚWIATA I CZASU 37

UCHWAŁA NR 6/RJK/07 Z DN. 7-12-2007 R. W SPRAWIE NIEKTÓRYCH NAZW GEOGRAFICZNYCH ORAZ NIEJASNYCH FORM WYRAZOWYCH UŻYTYCH W MATERIAŁACH DLA SŁUCHACZY KURSÓW JĘZYKA KASZUBSKIEGO ORGANIZOWANYCH PRZEZ AKADEMIĘ KSZTAŁCENIA ZAWODOWEGO... 41

UCHWAŁA NR 7/RJK/07 Z DN. 7-12-2007 R. W SPRAWIE ALTERNACJI Ó:O, RUCHOMEGO E, LABIALIZACJI, JOTACJI, WYSTĘPOWANIA Ë PO SPÓŁGŁOSKACH TYLNOJĘZYKOWYCH, WARGOWYCH I MIĘKKICH, OBOCZNOŚCI -I || -E W NIEKTÓRYCH PRZYPADKACH RZECZOWNIKÓW ŻEŃSKICH POCHODZENIA OBCEGO 44

REFERATY (STARBIENINO, 12-13 PAŹDZIERNIKA 2007)...... 47

E. Breza, WYBRANE ZAGADNIENIA PISOWNI I MORFOLOGII KASZUBSKIEJ... 47

R. Wosiak-Śliwa, O NORMIE JĘZYKOWEJ W POLSZCZYŹNIE I NIE TYLKO 59

D. Paździerski, *KASZËBSCZI SŁOWÔRZ NORMATIWNY EUGENIUSZA GOŁĄBKA – WARSZTAT METODOLOGICZNY* 64

E. Pryczkowski, JĘZYK KASZUBSKI W DZIAŁALNOŚCI PUBLICZNEJ I OBROCIE PRAWNYM, A ZWŁASZCZA W REKLAMIE, PRASIE, RADIU I TELEWIZJI ORAZ ADMINISTRACJI 73

R. Mistarz, ANALIZA PROGRAMÓW NAUCZANIA JĘZYKA KASZUBSKIEGO STOSOWANYCH W NAUCZANIU

SZKOLNYM PO 1999 R. I POTRZEBY W TYM ZAKRESIE (KONSPEKT).. 83

H. Makurat, STAN I PROBLEMY DZISIEJSZEGO JĘZYKA KASZUBSKIEGO.. 89

REFERATY (STARBIENINO, 12-13 PAŹDZIERNIKA 2007)...... 95

H. Makurat, BILINGWIZM NA KASZUBSKIM OBSZARZE JĘZYKOWYM.. 97

H. Makurat, SYTUACJA JĘZYKA KASZUBSKIEGO Z PUNKTU WIDZENIA HIERARCHICZNOŚCI JĘZYKÓW I POLITYK JĘZYKOWYCH NA PŁASZCZYŹNIE DIACHRONICZNEJ I SYNCHRONICZNEJ.. 104

M. Cybulski, PRAKTYCZNE ASPEKTY USTAWY O MNIEJSZOŚCIACH NARODOWYCH I ETNICZNYCH ORAZ O JĘZYKU REGIONALNYM (6 I 2005. DZ. U. 2005 NR 17 POZ. 141.).. 113

DEZYDERATA.. 123

BIOGRAMY CZŁONKÓW RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO.. 127

ROK 2008

Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Kaszëbskò-Pòmórsczé Zrzeszenié
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

2008

Biuletin
Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

Biuletyn
Rady Języka Kaszubskiego

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

2008

Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Gdańsk 2008

Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié

2008

Biuletin
Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Gduńsk 2008

Redaktor naukowy:
Edward Breza

Korekta tekstów polskich:
Róża Wosiak-Śliwa

Korekta tekstów kaszubskich:
Marek Cybulski

Tłumaczyli na język kaszubski:
Roman Drzeżdżon
Tomasz Fopke

© *Copyright by* Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

Gdańsk 2008

ISSN 1899-4326

Wydawca:
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
ul. Straganiarska 20-23, 80-837 Gdańsk
tel. 58-301-27-31, fax 58-346-26-13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Projekt został zrealizowany dzięki środkom
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Nôùkòwi redaktór:
Édwôrd Bréza

Sprawdzenié pòlsczich tekstów:
Róża Wòszôk-Slëwa

Sprawdzenié kaszëbsczich tekstów:
Mark Cëbùlsczi

Dolmaczënk na kaszëbsczi jãzëk:
Róman Drzéżdżón
Tomôsz Fópka

© *Copyright by* Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié

Gduńsk 2008

ISSN 1899-4318

Wëdôwca:
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20-23, 80-837 Gduńsk
tel. 58-301-27-31, fax 58-346-26-13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka dëtkóm
Ministra Bënowëch Sprawów ë Administracëji

Wstęp

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Przedsłów

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Podobnie jak nr 1. *Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego*, nr 2. podzielić możemy zasadniczo na dwie części: I prawno-administracyjną i II merytoryczną. W części I prezentuje się nowy skład Prezydium Rady, zmieniony skład Komisji i aktualny stan Komisji oraz wykazy ich członków. Zmiany są wynikiem Zjazdu Walnego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i podjętych przez nowy Zarząd decyzji, w gestii bowiem Zarządu jest powoływanie i zatwierdzanie władz Rady oraz członków poszczególnych Komisji. Tu znalazły się także podjęte przez Radę uchwały.

Rada działa głównie przez w jej skład wchodzące Komisje. I tak **Komisja Standaryzacji i Normalizacji Języka Kaszubskiego** główny nacisk położyła w minionym roku na opracowanie form oficjalnych i zdrobnionych imion, używanych przez Kaszubów; propozycje te po niektórych, nielicznych poprawkach przyjęła Rada. Nadto rozpatrywała zagadnienia wniesione przez społeczność kaszubską, jak np. pisownia wyrażeń przyimkowych typu *òb noc, òb dzéń*; opracowała także teoretycznie ważne rozróżnienie *normy wzorcowej* i *normy regionalnej* (por. podjęte uchwały). Z kolei **Komisja Medialno-Administracyjna** zajmowała się terminologią sportową, nazwami urzędów w Polsce oraz słownictwem komputerowym. Wypracowane propozycje przekazała Komisji Standaryzacji i Normalizacji, będą one m. in. przedmiotem zainteresowań w przyszłym roku. **Komisja Polityki Językowej i Administracji** wpółorganizowała i przygotowywała wystąpienia na konferencji *Ratyfikacja przez Polskę Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych...* w Senacie RP w Warszawie 17 IV 2008 r.; opiniowała postanowienia dotyczące języka kaszubskiego w części III w procesie ratyfikacji *Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych*, nadto dokonywała ekspertyz i wyrażała opinię w związku z wprowadzaniem języka kaszubskiego jako pomocniczego w administracji gminnej i w nazwach miejscowości w gminach kaszubskojęzycznych; uczestniczyła w współorganizacji międzynarodowej konferencji z cyklu *Partnership for Diversity* nt. *Regionalnej polityki językowej* i *Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych* w dn. 11 – 13 IX 2008 we współpracy z European Bureau for Lesser-Used Languages, ZK-P i Samorządem Województwa Pomorskiego. Z członkami **Komisji Edukacyjnej** jako całością bądź poszczególnymi członkami kontaktowali się nauczy-

Jistno jak nr 1. *Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, nr 2. prakticzno mòżemë pòdzelëc na dwa dzéle: I prawno-administracjowi i II meritoriczny. W I dzélu prezentëje sã nowi skłôd Prezydium Radzëznë, zmieniony skłôd Kòmisëjów i terôczasny stón Kòmisëjów a téż spisënk jich nôleżników. Zmianë są brzadã Òglowégò Zjazdu Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô i pòdjimiãtëch przez nowi Zarząd rozsądzeniów, bò Zarząd mô władzã pòwòłiwaniô i zacwierdzaniô przédnictwa Radzëznë a téż nôleżników apartnëch Kòmisëjów. Tu nalazłë sã téż pòdjimiãté przez Radzëznã ùchwôlënczi.

Radzëzna òglowò robi przez wchôdającé w ji skłôd Kòmisëje. I tak **Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji Kaszëbsczégò Jãzëka** nôwikszi cësk w ùszłim rokù miała na zrëchtowanié òficjalnëch i zdrobniałëch fòrmów mión ùżiwónëch przez Kaszëbów; ne bédënczi pò niechtërnëch, niewielnëch pòprôwkach przëjãła Radzëzna. Króm tegò rozsądzała problemë wniosłé przez kaszëbską spòlëznã, jak np. pisënk przëmiónkòwëch wërażeniów ôrtu *òb noc, òb dzéń*; zrëchtowała téż teòreticzno wôżné rozróżnienié *wzorcowi normë* i *regionalny normë* (pòr. ùchwôlënczi). Zôs **Mediowô Kòmisëjô** zajima sã spòrtową słowizną, pòzwama ùrzãdów w Pòlsce a téż kòmpùtrową słowizną. Zrëchtowóné bédënczi przekazała **Kòmisëji Sztandarizacëji i Normalizacëji**, bãdą òne m.jin. przedmiotã zajinteresowaniów w przińdnym rokù. **Kòmisëjô Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji** wespółòrganizowała i rëchtowała wëstąpienia na kònferencji *Ratyfikacjô przez Pòlskã Eùropejsczi Kartë Regionalnëch abò Miészëznowëch Jãzëków…* w Senace PR we Warszawie 17 IV 2008 r.; òbsądzała pòstanowienia tikającé sã kaszëbsczégò jãzëka w dzélu III w procese ratifikacje *Eùropejsczi Kartë Regionalnëch abò Miészëznowëch Jãzëków*, króm tegò rëchtowała ekspertizë i wërażała òpiniã zrzeszoné z wprowadzanim kaszëbsczégò jãzëka jakno pòmòcniczégò w gminowi administracje i w pòzwach môlëznów w kaszëbskòjãzëkòwëch gminach; brała ùdzél w wespółòrganizacje midzënôrodny kònferencje z cyklu *Partnership for Diversity* nt. *Regionalny jãzëkòwi pòliticzi* i *Eùropejsczi Kartë Regionalnëch abò Miészëznowëch Jãzëków* w dn. 11 – 13 IX 2008 w wespółrobòcë z European Bureau for Lesser-Used Languages, KPZ i Samòrządzëną Pòmòrsczégò Wòjewództwa. Z nôleżnikama **Edukacjowi Kòmisëji** jak-

ciele głównie pow. kartuskiego i kościerskiego, którzy zamierzali przystąpić do egzaminu z języka kaszubskiego, uprawniającego do nauczania tego języka na różnych szczeblach kształcenia; na kolejnych zebraniach opracowywała propozycje terminologii gramatycznej i interpunkcyjnej, opracowała propozycje terminologii matematycznej; jej członkowie, zasiadający w Radach Gmin służyli radą i pomocą w opracowaniu propozycji kaszubskich nazw miejscowości itp.

Część II Biuletynu obejmuje zasadniczo referaty wygłoszone na sesji wyjazdowej w Starbieninie w dn. 17 – 18 X 2008. Nie publikujemy wypowiedzianych tam głosów w dyskusji, gdyż zostały one albo uwzględnione przez referentów, albo zasugerowane Autorom do poprawy przez redaktora numeru. Jest jednak także wewnętrzna spójność obu części, np. prac Rady i Komisji dotyczy wystąpienie R. Wosiak-Śliwy, a odczyt E. Brezy nawiązuje do czterech uchwał w sprawie zasobu i formy imion kaszubskich. Podkreślić tu raz jeszcze trzeba, że kolumna III: imiona zdrobnione jest tylko propozycją dla użytkowników, poza którą w kontaktach familiarnych: rodzinie, szkole, zakładzie pracy, w życiu towarzyskim można swobodnie wychodzić.

Po ukazaniu się nru 1. *Biuletynu* do przedstawicieli ZK-P, redaktora, wielu autorów dochodziły głosy krytyki na rozstrzygnięcia Rady, tempo pracy, przedmiot rozważań; niektórzy, nawet członkowie samej Rady, uznali za stosowne publikować swoje głosy w Internecie. Za wszelkie konstruktywne głosy wyrażamy jako Rada podziękowania, prosimy także o uwagi na temat nru oddawanego do Rąk PT Czytelników. Poszczególne Komisje Rady i sama Rada oprócz przyjętego planu pracy rozpatruje na bieżąco zgłaszane przez różne gremia i osoby prywatne problemy; jest ich dużo, a możliwości kolegialnego i demokratycznego rozpatrzenia ograniczone. Działamy według zasady *prima primo*; sprawom najważniejszym dajemy pierwszeństwo. Naturalne także, że efektywność pracy Komisji i Rady wynika ze stopnia zaangażowania się w omawianą problematykę poszczególnych członków Rady.

Niech kolejny, nowy numer *Biuletynu* służy kultywowaniu i rozwojowi języka kaszubskiego oraz bogatej kultury kaszubskiej, która jest częścią kultury ogólnonarodowej.

W grudniu 2008 r. Edward Breza

no całoscą abò apartnyma nôleżnikama kòntaktowelë sã szkólny przede wszëtczim z kartësczégò i kòscersczégò pòwiatu, chtërny chcelë przëstąpic do egzaminu z kaszëbsczégò jãzëka, co dôwô ùprawnienié do naùczaniô tegò jãzëka na różnëch rówiznach sztôłceniô; na pòstãpnëch zéńdzeniach rëchtowała bédënczi gramaticzny i jinterpùnkcyjny terminologie, zrëchtowała bédënczi matematiczny terminologie; ji nôleżnicë, jaczi są w Radzëznach Gmin, służëlë radą i pòmòcą w zrëchtowaniu bédënków kaszëbsczich pòzwów môlëznów itp.

Dzél II Biuletinu prakticzno òbjimô referatë wëgłoszoné na wëjazdowi sesje w Starbieninie w dn. 17 – 18 X 2008. Nie pùblikùjemë wërzekłëch tã głosów w diskùsje, bò òstałë òne abò przëjãté przez referentów, abò zabédowóné Aùtoróm do pòprawë przez redaktora numru. Równak je téż bënowé lepiszcze nëch dwùch dzélów, np. robòtë Radzëznë i Kòmisëjów tikô sã wëstąpienié R. Wòszôk-Slëwë, a òdczit É. Brézë nawlékô do sztërech ùchwôlënków w sprawie zasobù i fòrmë kaszëbsczich mión. Pòdsztréchnąc tu jesz rôz mùszi, że kòlumna III: zdrobniałé miona je leno bédënkã dlô brëkòwników, za chtërny w familiarnëch kòntaktach: rodzëznie, szkòle, firmie, w towarzësczim żëcym mòżna swòbódno wëchadac.

Pò ùkôzanim sã nru 1. *Biuletinu* do przedstôwców KPZ, redaktora, wielu aùtorów dochôdełë głosë kriticzi na rozsądzenia Radzëznë, chùtkòsc robòtë, przedmiot rozwôżaniów; niechtërny, nawetka nôleżnicë sami Radzëznë, ùznelë za włôscëwé pùblikòwac swòje głose w Jinternece. Za wszelczé kònstruktiwné głosë jakno Radzëzna dzãkùjemë, prosymë téż ò ùwôdżi na témã nru, jaczi òddôwómë w rãce Tczëwôrtnëch Czëtińców. Apartné Kòmisëje Radzëznë i sama Radzëzna, òkróm przëjãtégò planu robòtë, na bieżąco rozsądzô zgłoszoné przez wszelejaczé karna i lëdzy problemë; je jich wiele, a mòżlëwòscy wespólnégò i demòkraticznégò rozsądzeniô ògreńczoné. Robimë wedle reglë *prima primo*; nôwôżniészé sprawë są na pierszim môlu. Prôwdac téż, że skùtkòwnosc robòtë Kòmisëjów i Radzëznë wëchôdô ze stãpnia włączeniô sã w robòtã nad òbgôdiwóną problematiką apartnëch nôleżników Radzëznë.

Niech pòstãpny, nowi numer *Biuletinu* służi pòdtrzëmëwaniu i rozwijowi kaszëbsczégò jãzëka ë bòkadny kaszëbsczi kùlturë, chtërna je dzélã òglowònôrodny kùlturë.

W gòdnikù 2008 r. Édwôrd Bréza

Regulaminy

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Regùlaminë

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Regulamin Komisji Polityki Językowej i Administracji Rady Języka Kaszubskiego

§ 1.

Komisja Polityki Językowej i Administracji, w dalszej części Regulaminu zwana Komisją, jest organem Rady Języka Kaszubskiego przy Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim.

Komisja została powołana 18 stycznia 2008 r. na I Zebraniu Plenarnym RJK. Powołanie Komisji uzyskało akceptację Prezesa Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (zgodnie z § 11 ust. 1. Regulaminu RJK).

§ 2.

Komisja zakresem swej działalności obejmuje wszelkie zagadnienia związane z polityką językową i administracją Rady Języka Kaszubskiego.

Zadania Komisji to:

1. Organizacja lub współorganizacja wystąpień na konferencjach dotyczących *Ratyfikacji przez Polskę Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych* oraz innych przedsięwzięciach poświęconych promocji języka kaszubskiego.
2. Organizacja lub współorganizacja międzynarodowych konferencji z cyklu *Partnership for Diversity* nt. *Regionalnej polityki językowej* i *Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych itp.*
3. Opiniowanie i ekspertyza postanowień dotyczących języka kaszubskiego w części III w procesie ratyfikacji *Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych*.
4. Opiniowanie i ekspertyza kwestii związanych z postanowieniami *Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnych* w zakresie wprowadzania języka kaszubskiego jako pomocniczego w administracji gminnej i nazwach miejscowych w gminach kaszubskojęzycznych.
5. Przeprowadzenie kwerendy i sporządzenie raportu z wdrażania tych postanowień w gminach kaszubskojęzycznych.
6. Opracowanie i promowanie słownictwa dotyczącego polityki językowej i administracji.
7. Inne sprawy zlecone przez RJK.

Regùlamin Kòmisëji Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

§ 1.

Kòmisëjô Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji, dali w Regùlaminie zwónô Kòmisëją, je dzélã Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka kòl Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô.

Kòmisëjô òstała pòwòłónô 18 stëcznika 2008 r. na I Òglowim Zéńdzenim RKJ. Pòwòłanié Kòmisëji òstało zaakceptowóné bez Prédnika Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô (zgódno z § 11 ùst. 1. Regùlaminu RKJ).

§ 2.

Kòmisëjô w òbrëmienim swòjégò dzejaniô mô wszelejaczé problemë zrzeszóné z jãzëkòwą pòlitiką i administracją Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka.

Zadania Kòmisëji to:

1. Rëchtowanié i wespółrëchtowanié wëstąpieniów na kònferencjach tikającëch sã *Ratifikacje przez Pòlskã Eùropejsczi Kartë Regionalnëch abò Miészëznowëch Jãzëków* a téż jinëch projektów namienionëch promòcje kaszëbsczégò jãzëka.
2. Rëchtowanié i wespółrëchtowanié midzënôrodnëch kònferencjów z cyklu: *Partnership for Diversity* nt. *Regionalny pòliticzi jãzëkòwi* i *Eùropejsczi Kartë Regionalnëch abò Miészëznowëch Jãzëków itd.*
3. Òbtaksowiwanié i ekspertiza rozsądzeniów tikającëch sã kaszëbsczégò jãzëka w III dzélu w procese ratifikacje *Eùropejsczi Kartë Regionalnëch abò Miészëznowëch Jãzëków*.
4. Òbtaksowiwanié i ekspertiza problemów zrzeszonëch z rozsądzeniama *Ùstawë ò nôrodnëch i etnicznëch miészëznach ë ò regionalnym jãzëkù* w òbrëmienim wprowadzeniô kaszëbsczégò jãzëka jakno pòmòcowégò w gminowi administracje i pòzwach môlëznów w kaszëbskòjãzëkòwëch gminach.
5. Zrobienié kwerendë i zrëchtowanié rapòrtu z wprowadzaniô nëch rozsądzeniów w kaszëbskòjãzëkòwëch gminach.
6. Zrëchtowanié i promòwanié słowiznë tikający sã jãzëkòwi pòliticzi i administracje.
7. Jinszé sprawë zléconé bez RKJ.

§ 3.

W skład Komisji wchodzą osoby zajmujące się problematyką języka kaszubskiego należące do Rady Języka Kaszubskiego i spoza niej:

1. dr Tomasz Wicherkiewicz – przewodniczący Komisji;
2. Tomasz Fopke – członek Komisji;
3. Karol Rhode – członek Komisji.

Członków Komisji powołuje Prezydium RJK.

Powołanie składu osobowego Komisji następuje na okres trzyletniej kadencji RJK.

Kadencja członków Komisji rozpoczyna się od dnia jej pierwszego zebrania.

Po upływie kadencji do czasu powołania nowego składu Komisja działa w składzie dotychczasowym.

W czasie kadencji istnieje możliwość dokonywania zmian w składzie osobowym Komisji.

§ 4.

Zebrania Komisji zwołuje jej przewodniczący. Odbywają się one w miarę potrzeb, nie rzadziej niż cztery razy w roku. Mogą w nich uczestniczyć (z głosem doradczym) osoby spoza składu Komisji.

§ 5.

Regulamin Komisji po pozytywnym zaopiniowaniu przez Radę Języka Kaszubskiego zatwierdza jej przewodniczący.

Regulamin wchodzi w życie z dniem zatwierdzenia.

§ 6.

Decyzje w sprawie postanowień Komisji i podawanie ich do publicznej wiadomości podejmuje Zebranie Plenarne RJK.

Adres do korespondencji:
Komisja Polityki Językowej i Administracji
Rady Języka Kaszubskiego
przy Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim
ul. Straganiarska 20/23 80-837 Gdańsk

Zatwierdzam:
Edward Breza
Przewodniczący RJK

§ 3.

W skłôd Kòmisëji wchôdają lëdze zajimający sã sprawama kaszëbsczégò jãzëka, ny mdący w Radzëznie Kaszëbsczégò Jãzëka, jak téż ny, jaczi w ni nie są:

1. dr Tomôsz Wicherkewicz – czerownik Kòmisëji;
2. Tomôsz Fópka – nôleżnik Kòmisëji;
3. Karól Rhode – nôleżnik Kòmisëji.

Nôleżników Kòmisëji pòwòłiwô Prezydium RKJ.

Pòwòłanié nôleżników Kòmisëji nastąpiwô na trzëlatną kadencjã RKJ.

Kadencjô nôleżników Kòmisëji zaczinô sã òd dnia ji pierszégò zéńdzeniô.

Pò skùńczenim kadencje do czasu pòwòłaniô nowégò składu Kòmisëjô dzejô w donëchczasnym składze.

Òb czas kadencje je mòżlëwòsc robieniô zmianów w składze Kòmisëji.

§ 4.

Zéńdzenia Kòmisëji zwòłiwô ji czerownik. Òdbiwają sã òne, jeżlë je brëkùnk, nié mni jak sztërë razë òb rok. Mògą w nich brac ùdzél (z doradzeniowim głosã) lëdze, jaczi nie są w składze Kòmisëji.

§ 5.

Regùlamin Kòmisëji pò pozytiwnym òbtaksowanim bez Radzëznã Kaszëbsczégò Jãzëka zacwierdzô ji przédnik.

Regùlamin wchôdô w żëcé z dniã zacwierdzeniégò.

§ 6.

Ùdbë w sprawie rozsądzeniów Kòmisëji ë pòdawanié jejich do pùbliczny wiédzë, pòdjimô Òglowé Zéńdzenié RKJ.

Adresa do korespòndencje:
Kòmisëjô Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji
Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka
kòl Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô
sza. Straganiarskô 20/23 80-837 Gduńsk

Zacwierdzóm:
Édwôrd Bréza
Przédnik RKJ

Postanowienia

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Pòstanowienia

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Korekta
Uchwały Nr 7/RJK/07 pkt 5.

Punkt 5. otrzymuje brzmienie:

W rzeczownikach żeńskich pochodzenia obcego, pierwotnie zakończonych na **-ijô** || **-ëjô**, obecnie **-'ô**, np. *historiô*, *mòdernizacjô*, w dopełniaczu, celowniku i miejscowniku **liczby pojedynczej** funkcjonują dwie równoległe końcówki **-i** ||**-e**, np. *historii* || *historie*, *mòdernizacji* || *mòdernizacje*.

Pòprôwka

Ùchwôlënkù Nr 7/RKJ/07 pkt 5.

Pùnkt 5. dostôwô brzmienié:

W białogłowsczich jistnikach cëzégò pòchôdaniô, z pierwòsznyma zakùńczeniama -***ijô*** || -***ëjô***, dzysô -***’ô***, np. *historiô*, *mòdernizacjô*, w genetiwie, datiwie ë lokatiwie **pòjedińczi lëczbë** fùnksnérëją dwa równoległé kùnôszczi **-i** ||**-e**, np. *historii* || *historie*, *mòdernizacji* || *mòdernizacje*.

Uchwały

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Ùchwôlënczi

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Uchwała Nr 1/RJK/2008 z dnia 18.01.2008 r. w sprawie powołania Komisji Polityki Językowej i Administracji RJK

- Przewodniczącym Komisji został dr Tomasz Wicherkiewicz;
- Członkiem Komisji - Tomasz Fopke.

Uchwała Nr 2/RJK/08 z dn. 18.01.2008 r. w sprawie wyboru formy gramatycznej w nazwach komisji RJK

Rada Języka Kaszubskiego opowiada się za dłuższą formą wyrazu wobec krótszej. Odtąd funkcjonować będzie forma: ***kòmisëjô***, a nie: *kòmisjô*, a zatem:

1. **Kòmisëjô Edukacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka** ‘Komisja Edukacji Rady Języka Kaszubskiego’;
2. **Mediowô Kòmisëjô Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka** ‘Komisja Medialna Rady Języka Kaszubskiego’;
3. **Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka** ‘Komisja Standaryzacji i Normalizacji Rady Języka Kaszubskiego’;
4. **Kòmisëjô Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka** ‘Komisja Polityki Językowej i Administracji Rady Języka Kaszubskiego’.

Ùchwôlënk Nr 1/RJK/2008 z dnia 18.01.2008 r. w sprawie pòwòłaniô Kòmisëji Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji RKJ

- Przédnikã Kòmisëji òstôł dr Tomôsz Wicherkiewicz;
- Nôleżnikã Kòmisëji – Tomôsz Fópka.

Ùchwôlënk Nr 2/RJK/08 z dn. 18.01.2008 r. w sprawie wëbieru gramaticzny fòrmë w pòzwach kòmisëjów RKJ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka je za dłëgszą fòrmą słowa miast krótszi. Òdnąd fùnkcjonowac bãdze fòrma: ***kòmisëjô***, a nié: *kòmisjô*, temù téż:

1. **Kòmisëjô Edukacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka** ‘Komisja Edukacji Rady Języka Kaszubskiego’;
2. **Mediowô Kòmisëjô Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka** ‘Komisja Medialna Rady Języka Kaszubskiego’;
3. **Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka** ‘Komisja Standaryzacji i Normalizacji Rady Języka Kaszubskiego’;
4. **Kòmisëjô Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka** ‘Komisja Polityki Językowej i Administracji Rady Języka Kaszubskiego’.

Uchwała Nr 3/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie pisowni niektórych wyrażeń przyimkowych, przysłówków złożonych oraz wyrazów

Rada Języka Kaszubskiego zaleca oddzielną pisownię wyrażeń przyimkowych typu: *òb czas*, *òb noc*, *òb lato*, *òb dzéń*.

Rada Języka Kaszubskiego ustala łączną pisownię przysłówków złożonych typu: *dotëchczas*, *donëchczas*.

Rada Języka Kaszubskiego zaleca pisownię z łącznikiem przysłówków złożonych typu: *ruk-cuk*, *tej-sej*, *tam-sam*, *figi-migi*.

Rada Języka Kaszubskiego ustala pisownię *sztôłt* ‘kształt’ (bez *ch*).

Ùchwôlënk Nr 3/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie pisënkù niechtërnëch przëjimkòwëch wërażeniów, złożonëch przësłówków ë słowów

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje rozłączny pisënk przëjimkòwëch wërażeniów ôrtu: *òb czas*, *òb noc*, *òb lato*, *òb dzéń*.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka rozsądzô łączny pisënk złożonëch przësłówków ôrtu: *dotëchczas*, *donëchczas*.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pisënk z parłącznikã złożonëch przësłówków ôrtu: *ruk-cuk*, *tej-sej*, *tam-sam*, *figi-migi*.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka rozsądzô pisënk słowa *sztôłt* ‘kształt’ (bez *ch*).

Uchwała Nr 4/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie stosowania kaszubskich imion oficjalnych na literę *A* oraz ich zdrobnień

Rada Języka Kaszubskiego proponuje stosowanie następujących kaszubskich imion oficjalnych* na literę **A** (kolumna II) oraz ich zdrobnień (kolumna III).

Przykłady:

Abdon	Abdón, Abdona	Abdónk
Abel, Abla	Abel, Abla	Abélk
Abraham	Ôbróm, Ôbrama	Ôbrómk
Achilles	Achiles, Achilesa	Achilk, Chili
Ada	Ada, Adë	Adka
ADAM	Adóm, Adama || Jadóm, Jadama	Adómk || Jadómk, Adaméczk || Jadaméczk
Adela	Adéla, Adélë	Ada, Déla, Adélka, Délka
Adelajda	Adélajda, Adélajdë	Ada, Déla, Adélka
Adolf	Adólf, Adolfa	Adi, Dólf
Adolfa	Adolfa, Adolfë	Dolfa, Dólfka
Adrian	Adrión, Adriana	Adriónk
Adriana	Adriana, Adrianë	Adrianka
Agapit	Agapit, Agapita	Pit
AGATA	Agata, Agatë || Jagata, Jagatë	Gaga, Gasza, Agatka || Jagatka, Gata
Agaton	Agatón, Agatona	Tónk
AGNIESZKA	Agnés(a), Agnés(ë) ||Agnészka, Agnészczi || Jagnészka, Jagnészczi	Gnésa, Asza, Gùsza, Agùla, Néska, Jagna
Agrypin	Agrëpin, Agrëpina	Grëpink, Agrëpink
Agrypina	Agrëpina, Agrëpinë	Grëpinka, Agrëpinka
ALBERT	Albert, Alberta	Bert
Alberta	Alberta, Albertë	Berta
Albertyna	Albertina, Albertinë	Tin(k)a

Ùchwôlënk Nr 4/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrã *A* a téż jich zdrobnieniów

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje brëkòwanié pòstãpnëch kaszëbsczich òficjalnëch mión* na lëtrã ***A*** (kòlumna II) a téż jich zdrobnieniów (kòlumna III).

Przëtrôfczi:

Abdon	Abdón, Abdona	Abdónk
Abel, Abla	Abel, Abla	Abélk
Abraham	Ôbróm, Ôbrama	Ôbrómk
Achilles	Achiles, Achilesa	Achilk, Chili
Ada	Ada, Adë	Adka
ADAM	Adóm, Adama || Jadóm, Jadama	Adómk || Jadómk, Adaméczk || Jadaméczk
Adela	Adéla, Adélë	Ada, Déla, Adélka, Délka
Adelajda	Adélajda, Adélajdë	Ada, Déla, Adélka
Adolf	Adólf, Adolfa	Adi, Dólf
Adolfa	Adolfa, Adolfë	Dolfa, Dólfka
Adrian	Adrión, Adriana	Adriónk-
Adriana	Adriana, Adrianë	Adrianka
Agapit	Agapit, Agapita	Pit
AGATA	Agata, Agatë || Jagata, Jagatë	Gaga, Gasza, Agatka || Jagatka, Gata
Agaton	Agatón, Agatona	Tónk
AGNIESZKA	Agnés(a), Agnés(ë) ||Agnészka, Agnészczi || Jagnészka, Jagnészczi	Gnésa, Asza, Gùsza, Agùla, Néska, Jagna
Agrypin	Agrëpin, Agrëpina	Grëpink, Agrëpink
Agrypina	Agrëpina, Agrëpinë	Grëpinka, Agrëpinka
ALBERT	Albert, Alberta	Bert
Alberta	Alberta, Albertë	Berta
Albertyna	Albertina, Albertinë	Tin(k)a

Albin	Albin, Albina	Bink, Albink
Albina	Albina, Albinë	Binka, Albinka
Albrecht	Albrecht, Albrechta	Brecht
ALDONA	Aldona, Aldonë	Aldónka, Dona, Dónka
ALEKSANDER	Aleksander, Aleksandra || Aleksãder, Aleksãdra	Aleks, Alk, Ksãder
ALEKSANDRA	Aleksandra, Aleksandrë || Aleksãdra, Aleksãdrë	Ksãdra, Alka
Aleksy, -ego	Aleks, Aleksa	Alk, Ksãder
Alfons	Alfónks	Alk, Alosz, Ali
ALFRED	Alfréd, Alfreda	Fréd
Alfreda	Alfreda, Alfredë	Fréda
ALICJA, -ji	Alicjô, Alicji	Ala, Aluszka, Alinka, Hala
ALINA	Alina, Alinë	Alinka
Alojza	Alojza, Alojzë	Liza, Ala
ALOJZY, -ego	Alojzy, Alojzégò || Alojz, Alojza	Lojs, Lizy, Alosz, Alo, Lizk
Amadeusz	Amadeùsz, Amadeùsza	Déùszk, Déò
Amanda	Amańda, Amańdë	Mańdka
Amelia, -ii	Améla, Amélë	Méla
Anastazja, -ji	Stazjô, Stazji || Anastazjô, Anastazji	Stazyjka, Taja, Tajka
Anastazy, -ego	Stazy, Stazégò || Anastazy, Anastazégò	Stazyjk, Stazulk, Nastk
ANDRZEJ	Ãdris, Ãdrisa || Andrzéj, Andrzeja	Ãdrisk, Jãdroch, Jãdroszk
Aneta	Anéta, Anétë	Anétka, Nétka
Angelika	Andżelika, Andżeliczi	Dżelika, Andżela
ANIELA	Aniela, Anielë	Anielka
Anita	Anita, Anitë	Anitka, Nitka
ANNA	Ana, Anë || Anna, Annë	Anka, Anul(k)a, Nusz(k)a, Nuszeczka, Anéczka, Anusz(k)a, Anulinka
Annasz	Anôsz, Anasza	Anôszk
ANTONI, -ego	Antón, Antona || Antoni, Antoniégò	Antónk, Antk, Antéczk, Antoszéczk, Antósz(k), Tóna, Tónk
ANTONINA	Antónka, Antónczi || Antonina, Antoninë	Antóna, Antosza, Antoszka, Tón(k)a
Anzelm	Anzélm, Anzélma || Anzelma	Anzélmk, Zélmk
Anzelma	Anzélma, Anzélmë	Anzélmka, Zélm(k)a

Albin	Albin, Albina	Bink, Albink
Albina	Albina, Albinë	Binka, Albinka
Albrecht	Albrecht, Albrechta	Brecht
ALDONA	Aldona, Aldonë	Aldónka, Dona, Dónka
ALEKSANDER	Aleksander, Aleksandra || Aleksãder, Aleksãdra	Aleks, Alk, Ksãder
ALEKSANDRA	Aleksandra, Aleksandrë || Aleksãdra, Aleksãdrë	Ksãdra, Alka
Aleksy, -ego	Aleks, Aleksa	Alk, Ksãder
Alfons	Alfónks	Alk, Alosz, Ali
ALFRED	Alfréd, Alfreda	Fréd
Alfreda	Alfreda, Alfredë	Fréda
ALICJA, -ji	Alicjô, Alicji	Ala, Aluszka, Alinka, Hala
ALINA	Alina, Alinë	Alinka
Alojza	Alojza, Alojzë	Liza, Ala
ALOJZY, -ego	Alojzy, Alojzégò || Alojz, Alojza	Lojs, Lizy, Alosz, Alo, Lizk
Amadeusz	Amadeùsz, Amadeùsza	Déùszk, Déò
Amanda	Amańda, Amańdë	Mańdka
Amelia, -ii	Améla, Amélë	Méla
Anastazja, -ji	Stazjô, Stazji || Anastazjô, Anastazji	Stazyjka, Taja, Tajka
Anastazy, -ego	Stazy, Stazégò || Anastazy, Anastazégò	Stazyjk, Stazulk, Nastk
ANDRZEJ	Ãdris, Ãdrisa || Andrzéj, Andrzeja	Ãdrisk, Jãdroch, Jãdroszk
Aneta	Anéta, Anétë	Anétka, Nétka
Angelika	Andżelika, Andżeliczi	Dżelika, Andżela
ANIELA	Aniela, Anielë	Anielka
Anita	Anita, Anitë	Anitka, Nitka
ANNA	Ana, Anë || Anna, Annë	Anka, Anul(k)a, Nusz(k)a, Nuszeczka, Anéczka, Anusz(k)a, Anulinka
Annasz	Anôsz, Anasza	Anôszk
ANTONI, -ego	Antón, Antona || Antoni, Antoniégò	Antónk, Antk, Antéczk, Antoszéczk, Antósz(k), Tóna, Tónk
ANTONINA	Antónka, Antónczi || Antonina, Antoninë	Antóna, Antosza, Antoszka, Tón(k)a
Anzelm	Anzélm, Anzélma || Anzelma	Anzélmk, Zélmk
Anzelma	Anzélma, Anzélmë	Anzélmka, Zélm(k)a

Apollo, -a || -ona || -ina	Apòlo, Apòla	Apk, Pòli
Apolonia, -ii	Apòla, Apòlë || Apòloniô, Apòlonii	Pòlóna, Pòlka, Pòlësza, Pòla
Ariadna	Ariadna, Ariadnë	Ariadka
Arkadiusz	Arkadiusz, Arkadiusza	Ark
Arnold	Arnold, Arnolda	Arno
Arnolda	Arnolda, Arnoldë	Arnóldka
Aron	Arón, Arona	Arónk
ARTUR	Artur, Artura	Arturk
Astryda	Astrida, Astridë	Astridka, Stridka
AUGUST	Agùst, Agùsta	Agùstk, Gùst(k), Gùstéczk
Augusta	Agùstina, Agùstinë	Agùstinka, Gùstka
AUGUSTYN	Agùstin, Agùstina	Agùstk, Gùst(k), Gùstéczk
Augustyna	Agùstina, Agùstinë	Agùstinka, Gùstka
Aurelia, -ii	Aùréla, Aùrélë	Aùrélka
AURELIAN	Aùrelión, Aùreliona	Aùréliónk

* Po postaci mianownikowej, po przecinku, podaje się pełną formę dopełniacza.

Apollo, -a || -ona || -ina	Apòlo, Apòla	Apk, Pòli
Apolonia, -ii	Apòla, Apòlë || Apòloniô, Apòlonii	Pòlóna, Pòlka, Pòlësza, Pòla
Ariadna	Ariadna, Ariadnë	Ariadka
Arkadiusz	Arkadiusz, Arkadiusza	Ark
Arnold	Arnold, Arnolda	Arno
Arnolda	Arnolda, Arnoldë	Arnóldka
Aron	Arón, Arona	Arónk
ARTUR	Artur, Artura	Arturk
Astryda	Astrida, Astridë	Astridka, Stridka
AUGUST	Agùst, Agùsta	Agùstk, Gùst(k), Gùstéczk
Augusta	Agùstina, Agùstinë	Agùstinka, Gùstka
AUGUSTYN	Agùstin, Agùstina	Agùstk, Gùst(k), Gùstéczk
Augustyna	Agùstina, Agùstinë	Agùstinka, Gùstka
Aurelia, -ii	Aùréla, Aùrélë	Aùrélka
AURELIAN	Aùrelión, Aùreliona	Aùréliónk

* Pò nazéwôczowi pòstacëji, pò przecynkù, pòdôwô sã fùlną fòrmã rodzôcza.

Uchwała Nr 5/RJK/08 z dn. 13.06.2008 r. w sprawie stosowania kaszubskich imion oficjalnych na litery *B* – *E* oraz ich zdrobnień

Rada Języka Kaszubskiego proponuje stosowanie następujących kaszubskich imion oficjalnych* na litery **B – E** (kolumna II) oraz ich zdrobnień (kolumna III).

Przykłady:

Baltazar	Baltazôr, Baltazara	Baltazôrk, Balti
Barabasz	Barabôsz, Barabasza	Bari, Bôrk, Bôszk
BARBARA	Barbara, Barbarë	Barbôrka, Barësz(k)a, Bôsz(k)a, Bôszeczka, Bôr(k)a
Barnim	Barnim, Barnima	Barnimk
BARTŁOMIEJ	Bartłomiéń, Bartłomienia	Bartk
BARTOSZ	Bartosz, Bartosza	Bartk
Bazyli, -ego	Bazyl, Bazyla	Bazylk, Bazylëszk
BEATA	Béjata, Béjatë	Béjatka
Beatrycze (nieod.)	Beatricza, Beatriczë	Triczka
BENEDYKT	Benedikt, Benedikta	Beno, Bénk
Benedykta	Benedikta, Benediktë	Benia
Beniamin	Beniamin, Beniamina	Beniamink
Beniamina	Beniamina, Beniaminë	Benia
Benon	Beno, Bena	Bénk
Bernadeta	Bernatka, Bernatczi	Benia
BERNARD	Bernat, Bernata	Bernôtk, Bernatk, Bernitk, Beno
Bert	Bert, Berta	Bertk
Berta	Berta, Bertë	Bertka
BŁAŻEJ	Błażéj, Błażeja	Błażéjk
BOGDAN	Bògdón, Bògdana	Bògdónk, Dónk
BOGDANA	Bògdana, Bògdanë	Bògdónka, Dónka
BOGUMIŁ	Bògùmił, Bògùmiła	Bògùsz(k)
BOGUMIŁA, -y	Bògùmiła, Bògùmiłë	Bògùsz(k)a

Ùchwôlënk Nr 5/RJK/08 z dn. 13.06.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë *B* – *E* a téż jich zdrobnieniów

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje brëkòwanié pòstãpnëch kaszëbsczich òficjalnëch mión* na lëtrë **B – E** (kòlumna **II**) a téż jich zdrobnieniów (kòlumna **III**).

Przëtrôfczi:

Baltazar	Baltazôr, Baltazara	Baltazôrk, Balti
Barabasz	Barabôsz, Barabasza	Bari, Bôrk, Bôszk
BARBARA	Barbara, Barbarë	Barbôrka, Barësz(k)a, Bôsz(k)a, Bôszeczka, Bôr(k)a
Barnim	Barnim, Barnima	Barnimk
BARTŁOMIEJ	Bartłomiéń, Bartłomienia	Bartk
BARTOSZ	Bartosz, Bartosza	Bartk
Bazyli, -ego	Bazyl, Bazyla	Bazylk, Bazylëszk
BEATA	Béjata, Béjatë	Béjatka
Beatrycze (nieod.)	Beatricza, Beatriczë	Triczka
BENEDYKT	Benedikt, Benedikta	Beno, Bénk
Benedykta	Benedikta, Benediktë	Benia
Beniamin	Beniamin, Beniamina	Beniamink
Beniamina	Beniamina, Beniaminë	Benia
Benon	Beno, Bena	Bénk
Bernadeta	Bernatka, Bernatczi	Benia
BERNARD	Bernat, Bernata	Bernôtk, Bernatk, Bernitk, Beno
Bert	Bert, Berta	Bertk
Berta	Berta, Bertë	Bertka
BŁAŻEJ	Błażéj, Błażeja	Błażéjk
BOGDAN	Bògdón, Bògdana	Bògdónk, Dónk
BOGDANA	Bògdana, Bògdanë	Bògdónka, Dónka
BOGUMIŁ	Bògùmił, Bògùmiła	Bògùsz(k)
BOGUMIŁA, -y	Bògùmiła, Bògùmiłë	Bògùsz(k)a

BOGUSŁAW	Bògùsłôw, Bògùsława	Bògùsz(k)
BOGUSŁAWA	Bògùsława, Bògùsławë	Bògùsz(k)a
BOGUSZ	Bògùsz, Bògùsza	Bògùsz(k)
Bohdan	Bògdón, Bògdana	Bògdónk, Dónk
Bohdana	Bògdana, Bògdanë	Bògdónka, Dónka
BOLESŁAW	Bòlesłôw, Bòlesława	Bòles(k)
BOLESŁAWA	Bòlesława, Bòlesławë	Bòles(k)a
Bonawentura	Bònaweńtura, Bònaweńturë	Bòny, Bòntura
Borys	Bòris, Bòrisa	Bòrisk
Borzysław	Bòrzësłôw, Bòrzësława	Bòrzëszk
BOŻENA	Bòżena, Bòżenë	Bòżénka, Bòżka
BRONISŁAW	Barnisłôw, Barnisława	Brónk, Bronis(z)
BRONISŁAWA	Barnisława, Barnisławë	Brónka, Bronis(z)a
Bruno, -a || -ona	Bruno, Bruna	Brunk
Brunon, -a	Bruno, Bruna	Brunka
Brygida	Brigita, Brigitë	Git(k)a, Brita
Cecylia, -ii	Cecyliô, Cecylii	Cyl(k)a, Tila
Cecylian	Cecylión, Cecyliana	Cyl(k), Til(k)
Celestyn	Celestin, Celestina	Cyl(k), Til(k)
Celestyna	Celestina, Celestinë	Cyl(k)a, Tila, Stinka, Stina
Celina	Celina, Celinë	Cyl(k)a, Celinka
Cezar	Cezôr, Cezara	Cezôrk, Czôrk
Cezaria, -ii	Cezariô, Cezarii	Cezarka
Cezary, -ego	Cezari, Cezarégò	Cezôrk, Czôrk
Chrystian	Christión, Christiana	Christiónk, Christk
Cyprian	Cyprión, Cypriana	Cypriónk
Cyryl	Cyril, Cyrila	Cyrilk
CZESŁAW	Czesłôw, Czesława	Czeszk, Czech
CZESŁAWA	Czesława, Czesławë	Czeszka
Dagmara	Dagmara, Dagmarë	Daga, Dagmarka
Damian	Damión, Damiana	Damiónk
Damroka	Damroka, Damroczi	Mroka, Mroczka
Daniel	Daniél, Daniela	Daniélk, Dany
Daniela	Daniela, Danielë	Dana, Daniélka, Danka
DANUTA	Danuta, Danutë	Danka, Dana

BOGUSŁAW	Bògùsłôw, Bògùsława	Bògùsz(k)
BOGUSŁAWA	Bògùsława, Bògùsławë	Bògùsz(k)a
BOGUSZ	Bògùsz, Bògùsza	Bògùsz(k)
Bohdan	Bògdón, Bògdana	Bògdónk, Dónk
Bohdana	Bògdana, Bògdanë	Bògdónka, Dónka
BOLESŁAW	Bòlesłôw, Bòlesława	Bòles(k)
BOLESŁAWA	Bòlesława, Bòlesławë	Bòles(k)a
Bonawentura	Bònaweńtura, Bònaweńturë	Bòny, Bòntura
Borys	Bòris, Bòrisa	Bòrisk
Borzysław	Bòrzësłôw, Bòrzësława	Bòrzëszk
BOŻENA	Bòżena, Bòżenë	Bòżénka, Bòżka
BRONISŁAW	Barnisłôw, Barnisława	Brónk, Bronis(z)
BRONISŁAWA	Barnisława, Barnisławë	Brónka, Bronis(z)a
Bruno, -a || -ona	Bruno, Bruna	Brunk
Brunon, -a	Bruno, Bruna	Brunka
Brygida	Brigita, Brigitë	Git(k)a, Brita
Cecylia, -ii	Cecyliô, Cecylii	Cyl(k)a, Tila
Cecylian	Cecylión, Cecyliana	Cyl(k), Til(k)
Celestyn	Celestin, Celestina	Cyl(k), Til(k)
Celestyna	Celestina, Celestinë	Cyl(k)a, Tila, Stinka, Stina
Celina	Celina, Celinë	Cyl(k)a, Celinka
Cezar	Cezôr, Cezara	Cezôrk, Czôrk
Cezaria, -ii	Cezariô, Cezarii	Cezarka
Cezary, -ego	Cezari, Cezarégò	Cezôrk, Czôrk
Chrystian	Christión, Christiana	Christiónk, Christk
Cyprian	Cyprión, Cypriana	Cypriónk
Cyryl	Cyril, Cyrila	Cyrilk
CZESŁAW	Czesłôw, Czesława	Czeszk, Czech
CZESŁAWA	Czesława, Czesławë	Czeszka
Dagmara	Dagmara, Dagmarë	Daga, Dagmarka
Damian	Damión, Damiana	Damiónk
Damroka	Damroka, Damroczi	Mroka, Mroczka
Daniel	Daniél, Daniela	Daniélk, Dany
Daniela	Daniela, Danielë	Dana, Daniélka, Danka
DANUTA	Danuta, Danutë	Danka, Dana

Daria, -ii	Dariô, Darii	Darka
Dariusz	Dark, Darka	Darëszk, Dari
Dawid	Dawid, Dawida	Dawidk
Dąbrówka	Dąbrówka, Dąbrówczi	Dąbka
Diana	Diana, Dianë	Dianka
Dobrogost	Dobrogòst, Dobrogòsta	Dobrk, Dobros(z)
DOMINIK	Domnik, Domnika	Domniczk, Nik, Niczk
Dominika	Domnika, Domniczi	Domniczka, Nika, Niczka
Donald	Donôld, Donalda	Dónk, Dony
Donat	Donat, Donata	Donatk, Dony
Donata	Donata, Donatë	Donatka, Dónka
DOROTA	Dorota, Dorotë	Dorotka
EDMUND	Édmùnd, Édmùnda	Éd(k), Édi, Mùndi, Mùnti
EDWARD	Édwôrd, Édwarda	Éd(k), Édi
Edwin	Édwin, Édwina	Éd(k), Édi, Wink, Édwink
Edyta	Edita, Editë	Editka, Ditka
Efrem	Efrém, Efrema	Frémk, Efrémk
Eleonora	Eléónora, Eléónorë	Lóra, Nóra, Nórka
Eliasz	Eliôsz, Eliasza	Eliôszk, Liôszk
Eliza	Eliza, Elizë	Lisa, Liska
ELŻBIETA	Elżbiéta, Elżbiétë	Lisa, Liska, Elża, Elżbiétka, Żbiétka, Liza, Béta, Elżunia
Emanuel	Émanuél, Émanuela	Manuél(k), Émk
Emanuela	Émanuela, Émanuelë	Manuel(k)a, Émka
EMIL	Émil, Émila	Émilk
EMILIA, ii	Émila, Émilë	Émilka
Emma	Éma, Émë	Emka
Erazm	Érazm, Érazma	Razm(k)
Ernest	Érnest, Érnesta	Érnéstk, Nest(k), Érny
Ernesta	Érnesta, Érnestë	Érnéstka, Nest(k)a
Erwin	Érwin, Érwina	Érwink
Eryk	Érik, Érika || Érich, Éricha	Ériszk
Eryka	Érika, Ériczi	Ériszka
Estera	Éstera, Ésterë	Éstérka
Eugenia, -ii	Eùgeniô, Eùgenii	Genia
EUGENIUSZ	Eùgeniusz, Eùgeniusza	Genk

Daria, -ii	Dariô, Darii	Darka
Dariusz	Dark, Darka	Darëszk, Dari
Dawid	Dawid, Dawida	Dawidk
Dąbrówka	Dąbrówka, Dąbrówczi	Dąbka
Diana	Diana, Dianë	Dianka
Dobrogost	Dobrogòst, Dobrogòsta	Dobrk, Dobros(z)
DOMINIK	Domnik, Domnika	Domniczk, Nik, Niczk
Dominika	Domnika, Domniczi	Domniczka, Nika, Niczka
Donald	Donôld, Donalda	Dónk, Dony
Donat	Donat, Donata	Donatk, Dony
Donata	Donata, Donatë	Donatka, Dónka
DOROTA	Dorota, Dorotë	Dorotka
EDMUND	Édmùnd, Édmùnda	Éd(k), Édi, Mùndi, Mùnti
EDWARD	Édwôrd, Édwarda	Éd(k), Édi
Edwin	Édwin, Édwina	Éd(k), Édi, Wink, Édwink
Edyta	Edita, Editë	Editka, Ditka
Efrem	Efrém, Efrema	Frémk, Efrémk
Eleonora	Eléónora, Eléónorë	Lóra, Nóra, Nórka
Eliasz	Eliôsz, Eliasza	Eliôszk, Liôszk
Eliza	Eliza, Elizë	Lisa, Liska
ELŻBIETA	Elżbiéta, Elżbiétë	Lisa, Liska, Elża, Elżbiétka, Żbiétka, Liza, Béta, Elżunia
Emanuel	Émanuél, Émanuela	Manuél(k), Émk
Emanuela	Émanuela, Émanuelë	Manuel(k)a, Émka
EMIL	Émil, Émila	Émilk
EMILIA, ii	Émila, Émilë	Émilka
Emma	Éma, Émë	Emka
Erazm	Érazm, Érazma	Razm(k)
Ernest	Érnest, Érnesta	Érnéstk, Nest(k), Érny
Ernesta	Érnesta, Érnestë	Érnéstka, Nest(k)a
Erwin	Érwin, Érwina	Érwink
Eryk	Érik, Érika || Érich, Éricha	Ériszk
Eryka	Érika, Ériczi	Ériszka
Estera	Éstera, Ésterë	Éstérka
Eugenia, -ii	Eùgeniô, Eùgenii	Genia

EUGENIUSZ	Eùgeniusz, Eùgeniusza	Genk
EWA	Éwa, Éwë || Jéwa, Jéwë	Éwùnka, Éwka || Jéwùnka, Jéwka
Ewald	Éwôld, Éwalda	Wôldk, Waldi
Ewaryst	Éwarëst, Éwarësta	Rëst(k)
Ewelina	Éwelina, Éwelinë	Éwùnka, Éwka || Jéwùnka, Jéwka
Ezaw	Ezôw, Ezawa	Ezôwk
Ezechiel	Ezechiél, Ezechiela	Chilk, Chili

* Po postaci mianownikowej, po przecinku, podaje się pełną formę dopełniacza.

EWA	Éwa, Éwë || Jéwa, Jéwë	Éwùnka, Éwka || Jéwùnka, Jéwka
Ewald	Éwôld, Éwalda	Wôldk, Waldi
Ewaryst	Éwarëst, Éwarësta	Rëst(k)
Ewelina	Éwelina, Éwelinë	Éwùnka, Éwka || Jéwùnka, Jéwka
Ezaw	Ezôw, Ezawa	Ezôwk
Ezechiel	Ezechiél, Ezechiela	Chilk, Chili

* Pò nazéwôczowi pòstacëji, pò przecynkù, pòdôwô sã fùlną fòrmã rodzôcza.

Uchwała Nr 6/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie stosowania kaszubskich imion oficjalnych na litery *F – Ż* oraz ich zdrobnień

Rada Języka Kaszubskiego proponuje stosowanie następujących kaszubskich imion oficjalnych* na litery **F – Ż** (kolumna **II**) oraz ich zdrobnień (kolumna **III**).

Przykłady:

Fabian	Fabión, Fabiana	Fabiónk, Fabi, Fabis(z)
Fabiana	Fabiana, Fabianë	Fabiónka, Fabia, Faba, Fabis(z)a
Faustyn	Faùstin, Faùstëna	Faùstink, Tink
Faustyna	Faùstëna, Faùstënë	Faùstinka, Tina
Fabiola	Fabiola, Fabiolë	Fabiô
Felicja, -ji	Felicjô, Felicji	Fela, Félka
Felicjan	Felicjón, Felicjana	Felicjónk, Félk
Felicjana	Felicjana, Felicjanë	Félka, Fela
Felicyta	Felicëta, Felicëtë	Licëta
FELIKS	Féliks, Féliksa	Félk
Feliksa	Féliksa, Féliksë	Félka
Ferdynand	Ferdinônd, Ferdinanda	Ferdi, Ferdk
Ferdynanda	Ferdinanda, Ferdinandë	Ferdka, Ferda
FILIP	Filip, Filëpa	Filipk, Fili
Filipa	Filëpa, Filëpë	Filëpka, Lëpka
Filipina	Filëpina, Filëpinë	Filëpinka
Flora	Flóra, Flórë	Flóra, Flórka, Florëszka
FLORIAN	Florión, Floriana	Flórk, Flóri, Florëszk
Floriana	Floriana, Florianë	Flóra, Flórka, Florëszka
FRANCISZEK	Frãc, Frãca || Frãcëszk, Frãcëszka	Fran(k), Franck, Franusz, Frany, Franik, Franulk, Franculk
FRANCISZKA	Francëszka, Francëszczi || Frãcëszka, Frãcëszczi	Cës(k)a, Franusza, Francuszka, Frana, Franiszka, Francylka
Fryderyk	Fridrich, Fridricha || Fridrik, Fridrika	Fridrëszk
Fryderyka	Fridrisza, Fridriszi	Fridrëszka

Ùchwôlënk Nr 6/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë *F – Ż* a téż jich zdrobnieniów

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje brëkòwanié pòstãpnëch kaszëbsczich òficjalnëch mión* na lëtrë **F – Ż** (kòlumna **II**) a téż jich zdrobnieniów (kòlumna **III**).

Przëtrôfczi:

Fabian	Fabión, Fabiana	Fabiónk, Fabi, Fabis(z)
Fabiana	Fabiana, Fabianë	Fabiónka, Fabia, Faba, Fabis(z)a
Faustyn	Faùstin, Faùstëna	Faùstink, Tink
Faustyna	Faùstëna, Faùstënë	Faùstinka, Tina
Fabiola	Fabiola, Fabiolë	Fabiô
Felicja, -ji	Felicjô, Felicji	Fela, Félka
Felicjan	Felicjón, Felicjana	Felicjónk, Félk
Felicjana	Felicjana, Felicjanë	Félka, Fela
Felicyta	Felicëta, Felicëtë	Licëta
FELIKS	Féliks, Féliksa	Félk
Feliksa	Féliksa, Féliksë	Félka
Ferdynand	Ferdinônd, Ferdinanda	Ferdi, Ferdk
Ferdynanda	Ferdinanda, Ferdinandë	Ferdka, Ferda
FILIP	Filip, Filëpa	Filipk, Fili
Filipa	Filëpa, Filëpë	Filëpka, Lëpka
Filipina	Filëpina, Filëpinë	Filëpinka
Flora	Flóra, Flórë	Flóra, Flórka, Florëszka
FLORIAN	Florión, Floriana	Flórk, Flóri, Florëszk
Floriana	Floriana, Florianë	Flóra, Flórka, Florëszka
FRANCISZEK	Frãc, Frãca || Frãcëszk, Frãcëszka	Fran(k), Franck, Franusz, Frany, Franik, Franulk, Franculk
FRANCISZKA	Francëszka, Francëszczi || Frãcëszka, Frãcëszczi	Cës(k)a, Franusza, Francuszka, Frana, Franiszka, Francylka
Fryderyk	Fridrich, Fridricha || Fridrik, Fridrika	Fridrëszk
Fryderyka	Fridrisza, Fridriszi	Fridrëszka

GABRIEL	Gabriél, Gabriela	Gabriélk, Gabi
Gabriela	Gabriela, Gabrielë	Gabi
Gardomir	Gardomir, Gardomira	Gardónk
Gaweł, -wła	Gaweł, Gawła	Gawełk
Genowefa	Genowefa, Genowefë	Gena, Genia
Gerard	Gerat, Gerata	Geratk, Geri
Gerarda	Gerata, Geratë	Geratka, Gertka
Gertruda	Gertruda, Gertrudë	Trud(k)a
Gizela	Gizela, Gizelë	Gizelka, Gizka, Zelka
Gracja, -ji	Gracjô, Gracji	Gracyjka, Gratka
Gracjan	Gracjón, Gracjana	Gracjónk, Cyszk
Gracjana	Gracjana, Gracjanë	Gracjónka, Cyszka
GRAŻYNA	Grażina, Grażinë	Grażinka
Gryzelda	Grizelda, Grizeldë	Grizka, Zéld(k)a
GRZEGORZ	Grzegórz, Grzegòrza	Grzegórzk, Grzészk, Grzenia
GUSTAW	Gùstôw, Gùstawa	Gùst(k)
Gustawa	Gùstawa, Gùstawë	Gùst(k)a
Gwido, -ona	Gwido, Gwida	Gwidk
Gwidon	Gwido, Gwida	Gwidk
Gwidona	Gwidona, Gwidonë	Gwidka, Dónka, Dona
Hadrian	Hadrión, Hadriana	Hadriónk, Hadi
Hadriana	Hadriana, Hadrianë	Hadrianka
HALINA	Léna, Lénë	Lénka
HANNA	Hana, Hanë || Hanna, Hannë	Hanka, Haneczka, Anul(k)a, Nusz(k)a, Nuszeczka, Anet(k)a, Anusz(k)a, Anulinka
Hektor	Hektór, Hektora	Hektórk
HELENA	Léna, Lénë	Lénka, Léniszka
Heliodor	Heliodór, Heliodora	Heliodórk, Dórk
Henrieta	Henrieta, Henrietë	Henrészka, Részka
HENRYK	Henrik, Henrika || Henrich, Henricha	Henkò, Heny, Héńk
Henryka	Henrika, Henriczi	Henriszka, Henia
Herakles	Herkùles, Herkùlesa	Herkùluszk, Heri, Herkùlk
Herbert	Herbert, Herberta	Herbertk, Hérbi, Hérbk
Herman	Herman, Hermana	Hermi, Hermiczk

GABRIEL	Gabriél, Gabriela	Gabriélk, Gabi
Gabriela	Gabriela, Gabrielë	Gabi
Gardomir	Gardomir, Gardomira	Gardónk
Gaweł, -wła	Gaweł, Gawła	Gawełk
Genowefa	Genowefa, Genowefë	Gena, Genia
Gerard	Gerat, Gerata	Geratk, Geri
Gerarda	Gerata, Geratë	Geratka, Gertka
Gertruda	Gertruda, Gertrudë	Trud(k)a
Gizela	Gizela, Gizelë	Gizelka, Gizka, Zelka
Gracja, -ji	Gracjô, Gracji	Gracyjka, Gratka
Gracjan	Gracjón, Gracjana	Gracjónk, Cyszk
Gracjana	Gracjana, Gracjanë	Gracjónka, Cyszka
GRAŻYNA	Grażina, Grażinë	Grażinka
Gryzelda	Grizelda, Grizeldë	Grizka, Zéld(k)a
GRZEGORZ	Grzegórz, Grzegòrza	Grzegórzk, Grzészk, Grzenia
GUSTAW	Gùstôw, Gùstawa	Gùst(k)
Gustawa	Gùstawa, Gùstawë	Gùst(k)a
Gwido, -ona	Gwido, Gwida	Gwidk
Gwidon	Gwido, Gwida	Gwidk
Gwidona	Gwidona, Gwidonë	Gwidka, Dónka, Dona
Hadrian	Hadrión, Hadriana	Hadriónk, Hadi
Hadriana	Hadriana, Hadrianë	Hadrianka
HALINA	Léna, Lénë	Lénka
HANNA	Hana, Hanë || Hanna, Hannë	Hanka, Haneczka, Anul(k)a, Nusz(k)a, Nuszeczka, Anet(k)a, Anusz(k)a, Anulinka
Hektor	Hektór, Hektora	Hektórk
HELENA	Léna, Lénë	Lénka, Léniszka
Heliodor	Heliodór, Heliodora	Heliodórk, Dórk
Henrieta	Henrieta, Henrietë	Henrészka, Részka
HENRYK	Henrik, Henrika || Henrich, Henricha	Henkò, Heny, Héńk
Henryka	Henrika, Henriczi	Henriszka, Henia
Herakles	Herkùles, Herkùlesa	Herkùluszk, Heri, Herkùlk
Herbert	Herbert, Herberta	Herbertk, Hérbi, Hérbk
Herman	Herman, Hermana	Hermi, Hermiczk

Hermenegilda	Hermenegilda, Hermenegildë	Herma, Gilda, Gildka
Hiacynt	Hiacyńt, Hiacyńta	Hiacyszk, Hiacynk
Hiacynta	Hiacyńta, Hiacyńtë	Hiacyńtka
Hieronim	Jarosz, Jarosza || Hieronim, Hieronima	Jark, Jaroszk, Jari
Hilary, -ego	Hilar, Hilara || Hilari, Hilarégò	Hilark
Hildegarda	Hildegarda, Hildegardë	Hild(k)a
Hipolit	Hipòlit, Hipòlita	Hipk, Hipi, Pòlitk
Hipolita	Hipòlita, Hipòlitë	Hipka, Pòlita
Honorat	Hònorôt, Hònorata	Hònorôtk
Honorata	Hònorata, Hònoratë	Hònórka
Horacy, -ego	Hòrac, Hòraca || Hòracy, Hòracégò	Hòrack
Hortensja, -ji	Hòrtensjô, Hòrtensji	Hòrtenska, Hòrka
Hubert	Hùbert, Hùberta	Hùbi, Hùbk
Huberta	Hùberta, Hùbertë	Hùbka
Hugo, -ona	Hùgò, Hùga	Hùgi
Hugon	Hùgò, Hùga	Hùgi
Ida	Jida, Jidë	Jidka
Idzi, -ego	Jidzy, Jidzégò	Jidzk
Iga	Jiga, Jidżi	Jidżka
IGNACY, -ego	Jignacy, Jignacégò || Jignac, Jignaca	Jignôck, Jignacylk
Igor	Jigór, Jigòra	Jigòrk
Ildefons	Jildefónks, Jildefónksa	Jildi
Ilona	Jilona, Jilonë	Jilónka
Inga	Jinga, Jindżi	Jingùlka, Jingùszka
Ingeborga	Jingebòrga, Jingebòrdżi	Bòrd(k)a
Ingryda	Jingrida, Jingridë	Jindżi, Jingeridka
Innocenty, -ego	Jinocenti, Jinocentégò || Jinocent, Jinocenta || Jinocãt, Jinocãta	Jiny, Jinocentk
IRENA	Jiréna, Jirénë	Jirka
Ireneusz	Jireneùsz, Jireneùsza	Jirk, Jiri
Iwa	Jiwa, Jiwë	Jiwka
Iwo, -ona	Jiwò, Jiwa	Jiwk, Jiwi

Hermenegilda	Hermenegilda, Hermenegildë	Herma, Gilda, Gildka
Hiacynt	Hiacyńt, Hiacyńta	Hiacyszk, Hiacynk
Hiacynta	Hiacyńta, Hiacyńtë	Hiacyńtka
Hieronim	Jarosz, Jarosza || Hieronim, Hieronima	Jark, Jaroszk, Jari
Hilary, -ego	Hilar, Hilara || Hilari, Hilarégò	Hilark
Hildegarda	Hildegarda, Hildegardë	Hild(k)a
Hipolit	Hipòlit, Hipòlita	Hipk, Hipi, Pòlitk
Hipolita	Hipòlita, Hipòlitë	Hipka, Pòlita
Honorat	Hònorôt, Hònorata	Hònorôtk
Honorata	Hònorata, Hònoratë	Hònórka
Horacy, -ego	Hòrac, Hòraca || Hòracy, Hòracégò	Hòrack
Hortensja, -ji	Hòrtensjô, Hòrtensji	Hòrtenska, Hòrka
Hubert	Hùbert, Hùberta	Hùbi, Hùbk
Huberta	Hùberta, Hùbertë	Hùbka
Hugo, -ona	Hùgò, Hùga	Hùgi
Hugon	Hùgò, Hùga	Hùgi
Ida	Jida, Jidë	Jidka
Idzi, -ego	Jidzy, Jidzégò	Jidzk
Iga	Jiga, Jidżi	Jidżka
IGNACY, -ego	Jignacy, Jignacégò || Jignac, Jignaca	Jignôck, Jignacylk
Igor	Jigór, Jigòra	Jigòrk
Ildefons	Jildefónks, Jildefónksa	Jildi
Ilona	Jilona, Jilonë	Jilónka
Inga	Jinga, Jindżi	Jingùlka, Jingùszka
Ingeborga	Jingebòrga, Jingebòrdżi	Bòrd(k)a
Ingryda	Jingrida, Jingridë	Jindżi, Jingeridka
Innocenty, -ego	Jinocenti, Jinocentégò || Jinocent, Jinocenta || Jinocãt, Jinocãta	Jiny, Jinocentk
IRENA	Jiréna, Jirénë	Jirka
Ireneusz	Jireneùsz, Jireneùsza	Jirk, Jiri
Iwa	Jiwa, Jiwë	Jiwka
Iwo, -ona	Jiwò, Jiwa	Jiwk, Jiwi

Iwon	Jiwò, Jiwa	Jiwk, Jiwi
Iwona	Jiwóna, Jiwónë	Jiwónka, Jiwka
IZABELA	Jizabela, Jizabelë	Jizka, Bela
Izajasz	Jizajôsz, Jizajasza	Jizy, Jizk
Izolda	Jizolda, Jizoldë	Jizoldka, Zoldka
Izydor	Jizydór, Jizydora	Jizy, Zydór, Zydórk
Izydora	Jizydora, Jizydorë	Dórka
JACEK	Jack, Jacka	Jacy
Jacenty, -ego	Jacãti, Jacãtégò || Jacãt, Jacãta	Jacãtk
JADWIGA	Jadwiga, Jadwidżi	Jadwiżka, Jadża, Jadżka
Jagoda	Jagòda, Jagòdë	Jagódka, Jaga
JAKUB	Jakùb, Jakùba || Jakób, Jakóba	Jakùbk, Kùba, Kùbùsz(k)/Kùbôsz(k)
JAN	Jón, Jana	Jasz(k), Jaszeczk, Jaszink, Jaszulink, Jónk, Janélk, Janulk, Janita, Janitk, Neczk, Nulk
Janina	Janina, Janinë	Janulka, Jinka, Janka
JANUSZ	Janusz, Janusza	Januszk
Jaromir	Jaromir, Jaromira	Jaromirk
Jaromira	Jaromira, Jaromirë	Jaromirka
Jaropełk	Jaropôłk, Jaropôłka	Jark, Pôłk, Pôłczk
JAROSŁAW	Jarosłôw, Jarosława	Jark
JAROSŁAWA	Jarosława, Jarosławë	Jarka
Jeremiasz	Jeremiôsz, Jeremiasza	Jeremi, Rémi, Rémk
JERZY, -ego	Jerzi, Jerzégò	Jurk
JĘDRZEJ	Jãdrzéj, Jãdrzeja	Jãdroch, Jãdroszk
Joachim	Joachim, Joachima	Joachimk, Chimk
Joachima	Joachima, Joachimë	Joachimka, Chimka
JOANNA	Joana, Joanë || Joanna, Joannë	Joanka, Anka
JOLANTA	Jolańta, Jolańtë	Jola
Jowita	Jowita, Jowitë	Jowitka
Jozafat	Jozafat, Jozafata	Jozafatk
JÓZEF	Józef, Józefa	Józefk, Józk, Jófk(a), Józwa, Jop(k), Jefk, Jóżi, Józta, Jówa, Józy
Józefa	Józefa, Józefë	Zef(k)a, Zynka, Finka
JÓZEFINA	Józefina, Józefinë	Zef(k)a, Zynka, Finka

Iwon	Jiwò, Jiwa	Jiwk, Jiwi
Iwona	Jiwóna, Jiwónë	Jiwónka, Jiwka
IZABELA	Jizabela, Jizabelë	Jizka, Bela
Izajasz	Jizajôsz, Jizajasza	Jizy, Jizk
Izolda	Jizolda, Jizoldë	Jizoldka, Zoldka
Izydor	Jizydór, Jizydora	Jizy, Zydór, Zydórk
Izydora	Jizydora, Jizydorë	Dórka
JACEK	Jack, Jacka	Jacy
Jacenty, -ego	Jacãti, Jacãtégò || Jacãt, Jacãta	Jacãtk
JADWIGA	Jadwiga, Jadwidżi	Jadwiżka, Jadża, Jadżka
Jagoda	Jagòda, Jagòdë	Jagódka, Jaga
JAKUB	Jakùb, Jakùba || Jakób, Jakóba	Jakùbk, Kùba, Kùbùsz(k)/Kùbôsz(k)
JAN	Jón, Jana	Jasz(k), Jaszeczk, Jaszink, Jaszulink, Jónk, Janélk, Janulk, Janita, Janitk, Neczk, Nulk
Janina	Janina, Janinë	Janulka, Jinka, Janka
JANUSZ	Janusz, Janusza	Januszk
Jaromir	Jaromir, Jaromira	Jaromirk
Jaromira	Jaromira, Jaromirë	Jaromirka
Jaropełk	Jaropôłk, Jaropôłka	Jark, Pôłk, Pôłczk
JAROSŁAW	Jarosłôw, Jarosława	Jark
JAROSŁAWA	Jarosława, Jarosławë	Jarka
Jeremiasz	Jeremiôsz, Jeremiasza	Jeremi, Rémi, Rémk
JERZY, -ego	Jerzi, Jerzégò	Jurk
JĘDRZEJ	Jãdrzéj, Jãdrzeja	Jãdroch, Jãdroszk
Joachim	Joachim, Joachima	Joachimk, Chimk
Joachima	Joachima, Joachimë	Joachimka, Chimka
JOANNA	Joana, Joanë || Joanna, Joannë	Joanka, Anka
JOLANTA	Jolańta, Jolańtë	Jola
Jowita	Jowita, Jowitë	Jowitka
Jozafat	Jozafat, Jozafata	Jozafatk
JÓZEF	Józef, Józefa	Józefk, Józk, Jófk(a), Józwa, Jop(k), Jefk, Józi, Józta, Jówa, Józy
Józefa	Józefa, Józefë	Zef(k)a, Zynka, Finka
JÓZEFINA	Józefina, Józefinë	Zef(k)a, Zynka, Finka

Judyta	Judita, Juditë	Juditka
JULIA, -ii	Juliô, Julii	Julka, Juliszka, Juleczka
JULIAN	Julión, Juliana	Jul, Julk, Juléczk
Julianna	Juliana, Julianë || Julianna, Juliannë	Julka, Juliszka, Juleczka
Julita	Julita, Julitë	Julka, Juliszka, Juleczka
JULIUSZ	Juliusz, Juliusza	Julis(z)k, Jul, Julk, Julius(z)k, Juli
Justyn	Justin, Justina	Justink, Justi
Justyna	Justina, Justinë	Justinka, (S)tinka, (S)tina
Justynian	Justinión, Justiniana	Justiniónk, Justk
KACPER	Kasper, Kaspra	Kaspérk
Kain	Kajn, Kajna	Kajnk
Kaja, Kai	Kaja, Kaji	Kajka
Kajetan	Kajetón, Kajetana	Kajetónk, Tónk
Kajfasz	Kajfôsz, Kajfasza	Kajfôszk
Kalina	Kalëna, Kalënë	Kalënka
Kamil	Kamil, Kamila	Kamilk, Milk
Kamila	Kamila, Kamilë	Kamilka, Milka
Karina	Karina, Karinë	Karinka
KAROL	Karól, Karola	Karólk
Karola	Karola, Karolë	Karólka
KAROLINA	Karolëna, Karolënë	Karolënka, Karola
Kasjusz	Kasjusz, Kasjusza	Kasjuszk
Kastor	Kastór, Kastora	Kastórk, Stórk
KATARZYNA	Katarzëna, Katarzënë	Kasz(k)a, Katasz(k)a, Katinka, Trin(k)a, Kaszeczka, Kaszinka, Kaszëneczka, Kaszul(k)a, Kaszulinka, Katarzënka
KAZIMIERA	Kadzmiera, Kadzmierë	Kaz(k)a, Kadzmiérka
KAZIMIERZ	Kadzmiérz, Kadzmierza	Kaz(k), Kazulk, Kazém, Kazy
Kinga	Kinga, Kindżi	Kinia
Klara	Klara, Klarë	Klarka
Klaudia, -ii	Klaùdiô, Klaùdii	Klaùdka
Klaudiusz	Klaùdiusz, Klaùdiusza	Klaùdiuszk, Klaùdi
KLEMENS	Klémãs, Klémãsa	Klimk, Klémãsk
Klementyna	Klémãtina, Klémãtinë	Kléma, Klémãtinka, Tin(k)a
Kleopatra	Kléòpatra, Kléòpatrë	Kléò, Kléja

Judyta	Judita, Juditë	Juditka
JULIA, -ii	Juliô, Julii	Julka, Juliszka, Juleczka
JULIAN	Julión, Juliana	Jul, Julk, Juléczk
Julianna	Juliana, Julianë || Julianna, Juliannë	Julka, Juliszka, Juleczka
Julita	Julita, Julitë	Julka, Juliszka, Juleczka
JULIUSZ	Juliusz, Juliusza	Julis(z)k, Jul, Julk, Julius(z)k, Juli
Justyn	Justin, Justina	Justink, Justi
Justyna	Justina, Justinë	Justinka, (S)tinka, (S)tina
Justynian	Justinión, Justiniana	Justiniónk, Justk
KACPER	Kasper, Kaspra	Kaspérk
Kain	Kajn, Kajna	Kajnk
Kaja, Kai	Kaja, Kaji	Kajka
Kajetan	Kajetón, Kajetana	Kajetónk, Tónk
Kajfasz	Kajfôsz, Kajfasza	Kajfôszk
Kalina	Kalëna, Kalënë	Kalënka
Kamil	Kamil, Kamila	Kamilk, Milk
Kamila	Kamila, Kamilë	Kamilka, Milka
Karina	Karina, Karinë	Karinka
KAROL	Karól, Karola	Karólk
Karola	Karola, Karolë	Karólka
KAROLINA	Karolëna, Karolënë	Karolënka, Karola
Kasjusz	Kasjusz, Kasjusza	Kasjuszk
Kastor	Kastór, Kastora	Kastórk, Stórk
KATARZYNA	Katarzëna, Katarzënë	Kasz(k)a, Katasz(k)a, Katinka, Trin(k)a, Kaszeczka, Kaszinka, Kaszëneczka, Kaszul(k)a, Kaszulinka, Katarzënka
KAZIMIERA	Kadzmiera, Kadzmierë	Kaz(k)a, Kadzmiérka
KAZIMIERZ	Kadzmiérz, Kadzmierza	Kaz(k), Kazulk, Kazém, Kazy
Kinga	Kinga, Kindżi	Kinia
Klara	Klara, Klarë	Klarka
Klaudia, -ii	Klaùdiô, Klaùdii	Klaùdka
Klaudiusz	Klaùdiusz, Klaùdiusza	Klaùdiuszk, Klaùdi
KLEMENS	Klémãs, Klémãsa	Klimk, Klémãsk
Klementyna	Klémãtina, Klémãtinë	Kléma, Klémãtinka, Tin(k)a
Kleopatra	Kléòpatra, Kléòpatrë	Kléò, Kléja

Klotylda	Klotilda, Klotildë	Klotildka, Tild(k)a
Konrad	Kónrôd, Kónrada	Kónrôdk
Konstancja, -ji	Stanca, Stancë || Stãca, Stãcë	Stanka
Konstancjusz	Stancjusz, Stancjusza || Stãcjusz, Stãcjusza	Stancy, Stanck
Konstanty, -ego	Kónstanti, Kónstantégò || Kónstãti, Kónstãtégò	Tin(k), Kónst, Kónstantink
Konstantyn, -a	Kónstantin, Kónstantëna || Kónstãtin, Kónstãtëna	Tin(k), Kónst, Kónstantink
Kordian	Kòrdión, Kòrdiana	Kòrdi, Kòrdiónk
Kornel	Kòrnél, Kòrnela	Kòrnélk, Nélk
Kornelia, -ii	Kòrneliô, Kòrnelii	Kòrnélka, Nélka
Korneliusz	Kòrnéliusz, Kòrnéliusza	Néliuszk
Krystian	Kristión, Kristiana	Kristiónk, Kristk
Krystiana	Kristiana, Kristianë	Kristianka
Krystyn	Kristin, Kristina	Kristink, Tin(k)
KRYSTYNA	Kristina, Kristinë	Kristinka, Tin(k)a
KRZYSZTOF	Krësztof, Krësztofa	Krësztófk, Krëszk
Ksawera	Ksawra, Ksawrë	Ksawérka
Ksawery, -ego	Ksawer, Ksawra	Ksaweréczk, Ksawérk
Kunegunda	Kùnegùńda, Kùnegùńdë	Kùńdża
Laura	Laùra, Laùrë	Laùrka
LECH	Lech, Lecha	Lészk
Lechosław	Lechòsłôw, Lechòsława	Lészk
Lena	Léna, Lénë	Lénka, Léniszka, Nela
Leokadia, -ii	Léòsza, Léòszë	Léòszka, Kadijka, Kadiô
Leokadiusz	Léòsz, Léòsza	Léòszk
LEON	Léón, Léòna	Léónk, Létk, Loszk
Leonard	Léónôrd, Léónarda	Léónôrdk
Leonarda	Léónarda, Léónardë	Léónôrdka
Leopold	Léópóld, Léópòlda	Léópóldk
Leopolda	Léópòlda, Léópòldë	Léópòldka
Lesław	Lésłôw, Lésława	Lészk, Lésłôwk
LESZEK	Lészk, Lészka	Lészéczk
Lidia, -ii	Lidiô, Lidii	Lidka, Lidéczka

Klotylda	Klotilda, Klotildë	Klotildka, Tild(k)a
Konrad	Kónrôd, Kónrada	Kónrôdk
Konstancja, -ji	Stanca, Stancë || Stãca, Stãcë	Stanka
Konstancjusz	Stancjusz, Stancjusza || Stãcjusz, Stãcjusza	Stancy, Stanck
Konstanty, -ego	Kónstanti, Kónstantégò || Kónstãti, Kónstãtégò	Tin(k), Kónst, Kónstantink
Konstantyn, -a	Kónstantin, Kónstantëna || Kónstãtin, Kónstãtëna	Tin(k), Kónst, Kónstantink
Kordian	Kòrdión, Kòrdiana	Kòrdi, Kòrdiónk
Kornel	Kòrnél, Kòrnela	Kòrnélk, Nélk
Kornelia, -ii	Kòrneliô, Kòrnelii	Kòrnélka, Nélka
Korneliusz	Kòrnéliusz, Kòrnéliusza	Néliuszk
Krystian	Kristión, Kristiana	Kristiónk, Kristk
Krystiana	Kristiana, Kristianë	Kristianka
Krystyn	Kristin, Kristina	Kristink, Tin(k)
KRYSTYNA	Kristina, Kristinë	Kristinka, Tin(k)a
KRZYSZTOF	Krësztof, Krësztofa	Krësztófk, Krëszk
Ksawera	Ksawra, Ksawrë	Ksawérka
Ksawery, -ego	Ksawer, Ksawra	Ksaweréczk, Ksawérk
Kunegunda	Kùnegùńda, Kùnegùńdë	Kùńdża
Laura	Laùra, Laùrë	Laùrka
LECH	Lech, Lecha	Lészk
Lechosław	Lechòsłôw, Lechòsława	Lészk
Lena	Léna, Lénë	Lénka, Léniszka, Nela
Leokadia, -ii	Léòsza, Léòszë	Léòszka, Kadijka, Kadiô
Leokadiusz	Léòsz, Léòsza	Léòszk
LEON	Léón, Léòna	Léónk, Létk, Loszk
Leonard	Léónôrd, Léónarda	Léónôrdk
Leonarda	Léónarda, Léónardë	Léónôrdka
Leopold	Léópóld, Léópòlda	Léópóldk
Leopolda	Léópòlda, Léópòldë	Léópòldka
Lesław	Lésłôw, Lésława	Lészk, Lésłôwk
LESZEK	Lészk, Lészka	Lészéczk
Lidia, -ii	Lidiô, Lidii	Lidka, Lidéczka

Ligia, -ii	Ligiô, Ligii	Ligijka
Lilia, -ii	Lëliô, Lëlii	Lëlijka
Liliana	Lëliana, Lëlianë	Lëlianka
Lubogost	Lubògòst, Lubògòsta	Gòstk, Lubk
LUCJAN	Lucjón, Lucjana	Luck, Lucy, Lutk
Lucjana	Lucjana, Lucjanë	Lucjanka, Lucka
LUCYNA	Lucyna, Lucynë	Lucynka
Ludmił	Ludmił, Ludmiła	Ludk, Ludi
LUDMIŁA, -y	Ludmiła, Ludmiłë	Lud(k)a
LUDWIK	Ludwik, Ludwika || Ludwich, Ludwicha	Ludk, Ludi
Ludwika	Ludwika, Ludwiczi	Lud(k)a
Luiza	Lujiza, Lujizë	Lujizka
Łazarz	Łazôrz, Łazarza	Łazôrk
ŁUCJA, -ji	Łucjô, Łucji	Łucyjka, Łucka
Łucjan	Łucjón, Łucjana	Łuck
ŁUKASZ	Łukôsz, Łukasza	Łukôszk, Łuki
MACIEJ	Macéj, Maceja	Mack, Matis(k)
Magda	Magda, Magdë	Magduszka, Magdusza
MAGDALENA	Magdaléna, Magdalénë	Magdalénka, Magda
Maja, Mai	Maja, Maji	Majka
Maksymilian	Maksymilión, Maksymiliana	Maks, Maksulk
Malwina	Malwina, Malwinë	Malwinka
MAŁGORZATA	Małgòrzata, Małgòrzatë	Małgòrzatka, Małgòsz(k)a, Gòsza
Manfred	Manfréd, Manfreda	Fréd, Fredi, Manfrédk
Manuel	Émanuél, Émanuela	Manuél(k), Émk
Manuela	Émanuela, Émanuelë	Manuél(k)a, Émka
Marcel	Marcél, Marcela	Marcélk, Célk
Marcela	Marcela, Marcelë	Marcélka, Célka
Marceli	Marceli, Marcelégò	Marcélk, Célk
MARCIN	Môrcën, Môrcëna	Môrcënk
MAREK	Mark, Marka	Maréczk
MARIA, -ii	Mariô, Marii	Mariczka, Marichna, Marëszka, Marusz(k)a, Marijka

Ligia, -ii	Ligiô, Ligii	Ligijka
Lilia, -ii	Lëliô, Lëlii	Lëlijka
Liliana	Lëliana, Lëlianë	Lëlianka
Lubogost	Lubògòst, Lubògòsta	Gòstk, Lubk
LUCJAN	Lucjón, Lucjana	Luck, Lucy, Lutk
Lucjana	Lucjana, Lucjanë	Lucjanka, Lucka
LUCYNA	Lucyna, Lucynë	Lucynka
Ludmił	Ludmił, Ludmiła	Ludk, Ludi
LUDMIŁA, -y	Ludmiła, Ludmiłë	Lud(k)a
LUDWIK	Ludwik, Ludwika || Ludwich, Ludwicha	Ludk, Ludi
Ludwika	Ludwika, Ludwiczi	Lud(k)a
Luiza	Lujiza, Lujizë	Lujizka
Łazarz	Łazôrz, Łazarza	Łazôrk
ŁUCJA, -ji	Łucjô, Łucji	Łucyjka, Łucka
Łucjan	Łucjón, Łucjana	Łuck
ŁUKASZ	Łukôsz, Łukasza	Łukôszk, Łuki
MACIEJ	Macéj, Maceja	Mack, Matis(k)
Magda	Magda, Magdë	Magduszka, Magdusza
MAGDALENA	Magdaléna, Magdalénë	Magdalénka, Magda
Maja, Mai	Maja, Maji	Majka
Maksymilian	Maksymilión, Maksymiliana	Maks, Maksulk
Malwina	Malwina, Malwinë	Malwinka
MAŁGORZATA	Małgòrzata, Małgòrzatë	Małgòrzatka, Małgòsz(k)a, Gòsza
Manfred	Manfréd, Manfreda	Fréd, Fredi, Manfrédk
Manuel	Émanuél, Émanuela	Manuél(k), Émk
Manuela	Émanuela, Émanuelë	Manuél(k)a, Émka
Marcel	Marcél, Marcela	Marcélk, Célk
Marcela	Marcela, Marcelë	Marcélka, Célka
Marceli	Marceli, Marcelégò	Marcélk, Célk
MARCIN	Môrcën, Môrcëna	Môrcënk
MAREK	Mark, Marka	Maréczk
MARIA, -ii	Mariô, Marii	Mariczka, Marichna, Marëszka, Marusz(k)a, Marijka

MARYJA, -yji (imię Matki Bożej)	Marijô, Mariji, Mariji, Marijã, Mariją, Mariji, Marijo	
MARIAN	Marión, Mariana	Marusz(k), Mariónk
Marianna	Mariana, Marianë || Marianna, Mariannë	Mariónka, Marinka
Mariola	Mariola, Mariolë	Marióĺka
Mariusz	Mariusz, Mariusza	Mariuszk
Marlena	Marléna, Marlénë	Marlénka
MARTA	Marta, Martë	Martka
Martyna	Martina, Martinë	Martinka
Maryla	Marila, Marilë	Marilka
Maryna	Marëna, Marënë	Marënka
Marzena	Marzena, Marzenë	Marzénka
MATEUSZ	Matéùsz, Matéùsza	Matéùszk, Mati
Matylda	Matilda, Matildë	Matildka, Tildka, Tilda
Melchior	Melchiór, Melchiora	Melchiórk
Metody, -ego	Metodi, Metodégò	Metódk, Todi
Michalina	Michalëna, Michalënë	Michalënka, Michasza
MICHAŁ	Michôł, Michała	Michôłk, Michasz
MIECZYSŁAW	Mieczësłôw, Mieczësława	Miétk, Miéczk
MIECZYSŁAWA	Mieczësława, Mieczësławë	Miétka, Miéczka
MIKOŁAJ	Mikòłôj, Mikòłaja	Miklosz(k), Miki, Klaùs
Milena	Miléna, Milénë	Lénka, Milénka
Miłogost	Miłogòst, Miłogòsta	Gòst(k), Miłk
MIŁOSŁAW	Miłosłôw, Miłosława	Miłk, Miłosłôwk
MIŁOSŁAWA	Miłosława, Miłosławë	Miłka, Miłosłôwka
Miłosz	Miłosz, Miłosza	Miłoszk, Miłk
Mira	Mira, Mirë	Mirka
Mirela	Mirela, Mirelë	Mirélka
Miron	Mirón, Mirona	Mirk, Mirónk
MIROSŁAW	Mirosłôw, Mirosława	Mirk
MIROSŁAWA	Mirosława, Mirosławë	Mirka, Mirosłôwka
Mojżesz	Mòjżesz, Mòjżesza	Mòjżészk
MONIKA	Mónika, Móniczi	Móniczka, Nika

MARYJA, -yji (imię Matki Bożej)	Marijô, Mariji, Mariji, Marijã, Mariją, Mariji, Marijo	
MARIAN	Marión, Mariana	Marusz(k), Mariónk
Marianna	Mariana, Marianë || Marianna, Mariannë	Mariónka, Marinka
Mariola	Mariola, Mariolë	Mariólka
Mariusz	Mariusz, Mariusza	Mariuszk
Marlena	Marléna, Marlénë	Marlénka
MARTA	Marta, Martë	Martka
Martyna	Martina, Martinë	Martinka
Maryla	Marila, Marilë	Marilka
Maryna	Marëna, Marënë	Marënka
Marzena	Marzena, Marzenë	Marzénka
MATEUSZ	Matéùsz, Matéùsza	Matéùszk, Mati
Matylda	Matilda, Matildë	Matildka, Tildka, Tilda
Melchior	Melchiór, Melchiora	Melchiórk
Metody, -ego	Metodi, Metodégò	Metódk, Todi
Michalina	Michalëna, Michalënë	Michalënka, Michasza
MICHAŁ	Michôł, Michała	Michôłk, Michasz
MIECZYSŁAW	Mieczësłôw, Mieczësława	Miétk, Miéczk
MIECZYSŁAWA	Mieczësława, Mieczësławë	Miétka, Miéczka
MIKOŁAJ	Mikòłôj, Mikòłaja	Miklosz(k), Miki, Klaùs
Milena	Miléna, Milénë	Lénka, Milénka
Miłogost	Miłogòst, Miłogòsta	Gòst(k), Miłk
MIŁOSŁAW	Miłosłôw, Miłosława	Miłk, Miłosłôwk
MIŁOSŁAWA	Miłosława, Miłosławë	Miłka, Miłosłôwka
Miłosz	Miłosz, Miłosza	Miłoszk, Miłk
Mira	Mira, Mirë	Mirka
Mirela	Mirela, Mirelë	Mirélka
Miron	Mirón, Mirona	Mirk, Mirónk
MIROSŁAW	Mirosłôw, Mirosława	Mirk
MIROSŁAWA	Mirosława, Mirosławë	Mirka, Mirosłôwka
Mojżesz	Mòjżesz, Mòjżesza	Mòjżészk
MONIKA	Mónika, Móniczi	Móniczka, Nika

Mściwoj	Mestwin, Mestwina || Mszczug, Mszczëga || Mscëwùj, Mscëwùja || Mscëwòj, Mscëwòja	Mscëwòjk, Mscëwùjk, Mestwink, Mszczużk, Szczużk
Napoleon	Napòléón, Napòléòna	Napòléónk
Narcyz	Narcyz, Narcëza	Narcyzk, Narcy, Narck
Narcyza	Narcëza, Narcëzë	Narcka, Narcëzka
NATALIA, -ii	Nataliô, Natalii	Natôlka, Nat(k)a
Nikodem	Nikòdém, Nikòdema	Nikòdémk, Nikòsz, Démk
Nikodema	Nikòdema, Nikòdemë	Nikòszka, Nikòdémka, Démka
Nina	Nina, Ninë	Ninka
Norbert	Nórbert, Nórberta	Nórbertk, Nórbi
Norberta	Nórberta, Nórbertë	Nórbertka, Bertka
Odo, -ona	Òdo, Òda	Òdónk, Òdi
Odon	Òdo, Òda	Òdónk, Òdi
Ofelia, -ii	Òfeliô, Òfelii	Òfka, Òfélka
Oktawia, -ii	Òktawiô, Òktawii	Òktôwka
Oktawian	Òktawión, Òktawiana	Òktawiónk
Oktawiusz	Òktawiusz, Òktawiusza	Òktawiuszk
Olaf	Òlaf, Òlafa	Òlafk
Olga	Òlga, Òldżi	Òldżka
Olgierd	Òlgerd, Òlgerda	Òli
Oliwia, -ii	Òlëwiô, Òlëwii	Òlëwka
Onufry, -ego	Ònufri, Ònufrégò	Nufri
Oskar	Òskôr, Òskara	Òskark
Otto, -ona	Òto, Òta	Òtk, Òti
Otton	Òto, Òta	Òtk, Òti
Otylia, -ii	Òtëliô, Òtëlii	Tila, Tilëszka
Owidiusz	Òwidiusz, Òwidiusza	Òwi
Pabian	Pabión, Pabiana	Pôb(k)
Pabiana	Pabiana, Pabianë	Pôbka
Pankracy, -ego	Pankrac, Pankraca || Pãkrac, Pãkraca	Krac, Kracy
Patrycja, -ji	Patricjô, Patricji	Pati, Patriczka
Patryk	Patrik, Patrika	Patriczk
Paula	Paùla, Paùlë	Paùlka, Paùliczka
Paulina	Paùlëna, Paùlënë	Paùlënka

Mściwoj	Mestwin, Mestwina || Mszczug, Mszczëga || Mscëwùj, Mscëwùja || Mscëwòj, Mscëwòja	Mscëwòjk, Mscëwùjk, Mestwink, Mszczużk, Szczużk
Napoleon	Napòléón, Napòléòna	Napòléónk
Narcyz	Narcyz, Narcëza	Narcyzk, Narcy, Narck
Narcyza	Narcëza, Narcëzë	Narcka, Narcëzka
NATALIA, -ii	Nataliô, Natalii	Natôlka, Nat(k)a
Nikodem	Nikòdém, Nikòdema	Nikòdémk, Nikòsz, Démk
Nikodema	Nikòdema, Nikòdemë	Nikòszka, Nikòdémka, Démka
Nina	Nina, Ninë	Ninka
Norbert	Nórbert, Nórberta	Nórbertk, Nórbi
Norberta	Nórberta, Nórbertë	Nórbertka, Bertka
Odo, -ona	Òdo, Òda	Òdónk, Òdi
Odon	Òdo, Òda	Òdónk, Òdi
Ofelia, -ii	Òfeliô, Òfelii	Òfka, Òfélka
Oktawia, -ii	Òktawiô, Òktawii	Òktôwka
Oktawian	Òktawión, Òktawiana	Òktawiónk
Oktawiusz	Òktawiusz, Òktawiusza	Òktawiuszk
Olaf	Òlaf, Òlafa	Òlafk
Olga	Òlga, Òldżi	Òldżka
Olgierd	Òlgerd, Òlgerda	Òli
Oliwia, -ii	Òlëwiô, Òlëwii	Òlëwka
Onufry, -ego	Ònufri, Ònufrégò	Nufri
Oskar	Òskôr, Òskara	Òskark
Otto, -ona	Òto, Òta	Òtk, Òti
Otton	Òto, Òta	Òtk, Òti
Otylia, -ii	Òtëliô, Òtëlii	Tila, Tilëszka
Owidiusz	Òwidiusz, Òwidiusza	Òwi
Pabian	Pabión, Pabiana	Pôb(k)
Pabiana	Pabiana, Pabianë	Pôbka
Pankracy, -ego	Pankrac, Pankraca || Pãkrac, Pãkraca	Krac, Kracy
Patrycja, -ji	Patricjô, Patricji	Pati, Patriczka
Patryk	Patrik, Patrika	Patriczk
Paula	Paùla, Paùlë	Paùlka, Paùliczka
Paulina	Paùlëna, Paùlënë	Paùlënka

PAWEŁ	Paùel, Paùla || Paweł, Pawła	Paùl, Paùelk, Paùlita, Pawełk, Paùlik, Paùli
Pelagia, -ii	Pelagiô, Pelagii	Pélka, Péla
Pelagiusz	Pelagiusz, Pelagiusza	Pél(k)
Petronela	Petronela, Petronelë	Petronélka, Nélka, Néla
Petronia, -ii	Petroniô, Petronii	Petrónka
Petroniusz	Petroniusz, Petroniusza	Petrónk
PIOTR	Pioter, Piotra	Pioterk, Piotrëszka, Pioch
Placyd	Placyd, Placëda	Cyd(k), Plôck
Placyda	Placëda, Placëdë	Cyd(k)a, Plôcka
Pola	Pòla, Pòlë	Pòlka
Polikarp	Pòlikôrp, Pòlikarpa	Pòl(k), Karpi
Prokop	Prokòp, Prokòpa	Kóp(k), Kòpi
Protazy, -ego	Protôz, Protaza	Prótk, Proti
PRZEMYSŁAW	Przemësłôw, Przemësława	Przémk, Słôwk, Przemësłôwk
PRZEMYSŁAWA	Przemësława, Przemësławë	Przémka, Słôwka, Przemësłôwka
PRZYBYSŁAW	Przëbisłôw, Przëbësława	Przib(k), Przëbi
PRZYBYSŁAWA	Przëbësława, Przëbësławë	Przib(k)a
Rachela	Rachela, Rachelë	Rachélka
Radogost	Radogòst, Radogòsta || Redogòst, Redogòsta	Rôdk || Rédk, Gòstk
Radomir	Radómir, Radómira || Redómir, Redómira	Rôdk || Rédk, Radinc || Redinc
Radomira	Radómira, Radómirë || Redómira, Redómirë	Rôdka || Rédka
Radosław	Radosłôw, Radosława || Redosłôw, Redosława	Rôdk || Rédk, Słôwk
Radosława	Radosława, Radosławë || Redosława, Redosławë	Rôdka || Rédka, Słôwka
Rafaela	Rafaela, Rafaelë	Rafka, Rafaélka
Rafał	Rafôł, Rafała	Rafôłk
Rajmund	Rajmùnd, Rajmùnda	Mùndi, Mùnd, Mùndk
Rajmunda	Rajmùnda, Rajmùndë	Mùnda, Mùndka
Rebeka	Rébeka, Rébeczi	Rébka
Regina	Redżina, Redżinë	Dżina, Dżinka, Redżinka

PAWEŁ	Paùel, Paùla || Paweł, Pawła	Paùl, Paùelk, Paùlita, Pawełk, Paùlik, Paùli
Pelagia, -ii	Pelagiô, Pelagii	Pélka, Péla
Pelagiusz	Pelagiusz, Pelagiusza	Pél(k)
Petronela	Petronela, Petronelë	Petronélka, Nélka, Néla
Petronia, -ii	Petroniô, Petronii	Petrónka
Petroniusz	Petroniusz, Petroniusza	Petrónk
PIOTR	Pioter, Piotra	Pioterk, Piotrëszka, Pioch
Placyd	Placyd, Placëda	Cyd(k), Plôck
Placyda	Placëda, Placëdë	Cyd(k)a, Plôcka
Pola	Pòla, Pòlë	Pòlka
Polikarp	Pòlikôrp, Pòlikarpa	Pòl(k), Karpi
Prokop	Prokòp, Prokòpa	Kóp(k), Kòpi
Protazy, -ego	Protôz, Protaza	Prótk, Proti
PRZEMYSŁAW	Przemësłôw, Przemësława	Przémk, Słôwk, Przemësłôwk
PRZEMYSŁAWA	Przemësława, Przemësławë	Przémka, Słôwka, Przemësłôwka
PRZYBYSŁAW	Przëbisłôw, Przëbësława	Przib(k), Przëbi
PRZYBYSŁAWA	Przëbësława, Przëbësławë	Przib(k)a
Rachela	Rachela, Rachelë	Rachélka
Radogost	Radogòst, Radogòsta || Redogòst, Redogòsta	Rôdk || Rédk, Gòstk
Radomir	Radómir, Radómira || Redómir, Redómira	Rôdk || Rédk, Radinc || Redinc
Radomira	Radómira, Radómirë || Redómira, Redómirë	Rôdka || Rédka
Radosław	Radosłôw, Radosława || Redosłôw, Redosława	Rôdk || Rédk, Słôwk
Radosława	Radosława, Radosławë || Redosława, Redosławë	Rôdka || Rédka, Słôwka
Rafaela	Rafaela, Rafaelë	Rafka, Rafaélka
Rafał	Rafôł, Rafała	Rafôłk
Rajmund	Rajmùnd, Rajmùnda	Mùndi, Mùnd, Mùndk
Rajmunda	Rajmùnda, Rajmùndë	Mùnda, Mùndka
Rebeka	Rébeka, Rébeczi	Rébka
Regina	Redżina, Redżinë	Dżina, Dżinka, Redżinka

Remigia, -ii	Remigiô, Remigii	Rémka, Rémùszka
Remigiusz	Remigiusz, Remigiusza	Rémk, Rémùszk, Rémi
Renata	Renata, Renatë	Natka, Renia
Rita	Rita, Ritë	Ritka
Robert	Róbert, Róberta	Robi, Bert, Róbertk
Roberta	Róberta, Róbertë	Róbka
Roch	Roch, Rocha	Rószk
Roderyk	Roderik, Roderika || Roderich, Rodericha	Ródk, Rodi
Roger	Rodżer, Rodżra	Rodżi
Roksana	Roksana, Roksanë	Roksanka, Roksy
Roland	Róland, Rólanda	Roli, Rólandk
ROMAN	Róman, Rómana	Rómk, Róméczk, Romi
Romana	Rómana, Rómanë	Rómka
Romuald	Rómùôld, Rómùalda	Rómk, Aldk
Romualda	Rómùalda, Rómùaldë	Rómka, Aldka
Ronald	Ronôld, Ronalda	Rónk, Rony
Rozalia, -ii	Rózela, Rózelë	Rózelka, Róza, Rózka
Róża	Róża,Różë	Różëczka
Rudolf	Rudólf, Rudolfa	Rudi, Dólf
Rudolfina	Rudolfa, Rudolfë	Dólfa
RYSZARD	Riszôrd, Riszarda	Risz(k), Rich
Ryszarda	Riszarda, Riszardë	Risza, Risz(k)a
Sabina	Sabina, Sabinë	Sabinka, Bina, Binka
Salomea	Saloma, Salomë	Samka, Salómka
Salomon	Salomón, Salomona	Sali, Salk, Salomónk
Samanta	Samanta, Samantë	Samta
Sambor	Sambór, Sambòra	Sambi, Sambórk
Samson	Samsón, Samsona	Samsónk, Sami
Samuel	Samùél, Samùela	Samùélk, Élk
Sara	Sara, Sarë	Sarka
Sebastian	Sebastión, Sebastiana	Bastión(k), Basti
Sebastiana	Sebastiana, Sebastianë	Bastiónka
Selma	Selma, Selmë	Sélmka, Sémka
Serafin	Serafin, Serafëna	Sérafk, Rafi
Serafina	Serafëna, Serafinë	Sérafka, Rafka

Remigia, -ii	Remigiô, Remigii	Rémka, Rémùszka
Remigiusz	Remigiusz, Remigiusza	Rémk, Rémùszk, Rémi
Renata	Renata, Renatë	Natka, Renia
Rita	Rita, Ritë	Ritka
Robert	Róbert, Róberta	Robi, Bert, Róbertk
Roberta	Róberta, Róbertë	Róbka
Roch	Roch, Rocha	Rószk
Roderyk	Roderik, Roderika || Roderich, Rodericha	Ródk, Rodi
Roger	Rodżer, Rodżra	Rodżi
Roksana	Roksana, Roksanë	Roksanka, Roksy
Roland	Róland, Rólanda	Roli, Rólandk
ROMAN	Róman, Rómana	Rómk, Róméczk, Romi
Romana	Rómana, Rómanë	Rómka
Romuald	Rómùôld, Rómùalda	Rómk, Aldk
Romualda	Rómùalda, Rómùaldë	Rómka, Aldka
Ronald	Ronôld, Ronalda	Rónk, Rony
Rozalia, -ii	Rózela, Rózelë	Rózelka, Róza, Rózka
Róża	Róża, Różë	Różëczka
Rudolf	Rudólf, Rudolfa	Rudi, Dólf
Rudolfina	Rudolfa, Rudolfë	Dólfa
RYSZARD	Riszôrd, Riszarda	Risz(k), Rich
Ryszarda	Riszarda, Riszardë	Risza, Risz(k)a
Sabina	Sabina, Sabinë	Sabinka, Bina, Binka
Salomea	Saloma, Salomë	Samka, Salómka
Salomon	Salomón, Salomona	Sali, Salk, Salomónk
Samanta	Samanta, Samantë	Samta
Sambor	Sambór, Sambòra	Sambi, Sambórk
Samson	Samsón, Samsona	Samsónk, Sami
Samuel	Samùél, Samùela	Samùélk, Élk
Sara	Sara, Sarë	Sarka
Sebastian	Sebastión, Sebastiana	Bastión(k), Basti
Sebastiana	Sebastiana, Sebastianë	Bastiónka
Selma	Selma, Selmë	Sélmka, Sémka
Serafin	Serafin, Serafëna	Sérafk, Rafi
Serafina	Serafëna, Serafinë	Sérafka, Rafka

Sergiusz	Sergiusz, Sergiusza	Sérgiuszk
Seweryn	Sewerin, Sewerëna	Sewerink
Seweryna	Sewerëna, Sewerënë	Sewerënka, Sewerka
Sława	Sława, Sławë	Słôwka
Sławina	Sławina, Sławinë	Słôwka, Sławinka, Sławika
SŁAWOMIR	Sławòmir, Sławòmira	Słôwk, Sławi, Sławòmirk
SŁAWOMIRA	Sławòmira, Sławòmirë	Słôwka
SOBIESŁAW	Sobiesłôw, Sobiesława	Sobk, Sobi
SOBIESŁAWA	Sobiesława, Sobiesławë	Sobka
STANISŁAW	Stanisłôw, Stanisława	Stach, Stanis(z), Staszk
STANISŁAWA	Stanisława, Stanisławë	Staszka, Stacha
STEFAN	Sztefón, Sztefana	Sztefónk, Sztefk
STEFANIA, -ii	Sztefaniô, Sztefanii	Sztefa, Sztefka
Stela	Stela, Stelë	Stélka
Subisław	Subisłôw, Subisława	Subi, Subk
Subisława	Subisława, Subisławë	Subka
Sykstus	Sëkstus, Sëkstusa	Sëkst, Sëksti
Sylwester	Sylwester, Sylwestra	Syl(w)k, Sylwi
Sylwia, -ii	Sylwiô, Sylwii	Syl(w)ka
Symeon	Syméón, Syméòna	Symk, Syméónk
SZCZEPAN	Szczepón, Szczepana	Szczepónk, Szczepk
Szymon	Szëmón, Szëmona || Szimón, Szimona	Szimk, Szëmónk || Szimónk
Ścibor	Scybór, Scybòra	Scybi, Scybk
Świętopełek	Swiãtopôłk, Swiãtopôłka	Swiãtk, Pôłk, Pôłczk
Świętosław	Swiãtosłôw, Swiãtosława	Swiãtk, Słôwk
Świętosława	Swiãtosława, Swiãtosławë	Swiãtka, Słôwka
TADEUSZ	Tadeùsz, Tadeùsza	Tadk, Tadi
Tamara	Tamara, Tamarë	Tamarka, Mar(k)a
Tatiana	Tatiana, Tatianë	Tatianka, Tianka
Tekla	Tékla, Téklë	Téczelka
Telesfor	Telesfór, Telesfòra	Sfórk
Telimena	Telimena, Telimenë	Télka, Téla
Teobald	Téòbôld, Téòbalda	Bôld(k), Bôldi

Sergiusz	Sergiusz, Sergiusza	Sérgiuszk
Seweryn	Sewerin, Sewerëna	Sewerink
Seweryna	Sewerëna, Sewerënë	Sewerënka, Sewerka
Sława	Sława, Sławë	Słôwka
Sławina	Sławina, Sławinë	Słôwka, Sławinka, Sławika
SŁAWOMIR	Sławòmir, Sławòmira	Słôwk, Sławi, Sławòmirk
SŁAWOMIRA	Sławòmira, Sławòmirë	Słôwka
SOBIESŁAW	Sobiesłôw, Sobiesława	Sobk, Sobi
SOBIESŁAWA	Sobiesława, Sobiesławë	Sobka
STANISŁAW	Stanisłôw, Stanisława	Stach, Stanis(z), Staszk
STANISŁAWA	Stanisława, Stanisławë	Staszka, Stacha
STEFAN	Sztefón, Sztefana	Sztefónk, Sztefk
STEFANIA, -ii	Sztefaniô, Sztefanii	Sztefa, Sztefka
Stela	Stela, Stelë	Stélka
Subisław	Subisłôw, Subisława	Subi, Subk
Subisława	Subisława, Subisławë	Subka
Sykstus	Sëkstus, Sëkstusa	Sëkst, Sëksti
Sylwester	Sylwester, Sylwestra	Syl(w)k, Sylwi
Sylwia, -ii	Sylwiô, Sylwii	Syl(w)ka
Symeon	Syméón, Syméòna	Symk, Syméónk
SZCZEPAN	Szczepón, Szczepana	Szczepónk, Szczepk
Szymon	Szëmón, Szëmona || Szimón, Szimona	Szimk, Szëmónk || Szimónk
Ścibor	Scybór, Scybòra	Scybi, Scybk
Świętopełek	Swiãtopôłk, Swiãtopôłka	Swiãtk, Pôłk, Pôłczk
Świętosław	Swiãtosłôw, Swiãtosława	Swiãtk, Słôwk
Świętosława	Swiãtosława, Swiãtosławë	Swiãtka, Słôwka
TADEUSZ	Tadeùsz, Tadeùsza	Tadk, Tadi
Tamara	Tamara, Tamarë	Tamarka, Mar(k)a
Tatiana	Tatiana, Tatianë	Tatianka, Tianka
Tekla	Tékla, Téklë	Téczelka
Telesfor	Telesfór, Telesfòra	Sfórk
Telimena	Telimena, Telimenë	Télka, Téla
Teobald	Téòbôld, Téòbalda	Bôld(k), Bôldi

Teodor	Tédór, Tédora	Tédórk, Téò, Téta, Dórk, Dóri, Tédi
Teodora	Tédora, Tédorë	Tosza, Dóra, Tédórka
Teodozja, -ji	Téòdozjô, Téòdozji	Dozjô, Tézjô
Teodozjusz	Téòdozjusz, Téòdozjusza	Dozy
Teofil	Téófil, Téófila	Téfk, Téfi
TERESA	Teréza, Terézë	Trézka, Trésa, Tréska, Éska
Tobiasz	Tobiôsz, Tobiasza	Tobi, Tobiôszk
TOMASZ	Tomôsz, Tomasza	Tómk, Tomi
Tristan	Tristón, Tristana	Tris, Trist, Tristi
Tymon	Timón, Timòna	Tim(k), Timi
Tymoteusz	Timòteùsz, Timòteùsza	Tim(k), Timi
Tytus	Titus, Titusa	Tit(k)
Urban	Ùrbón, Ùrbana	Ùrbk, Ùrbi
Ursyn	Ùrsyn, Ùrsëna	Ùrsynk
URSZULA	Òrszula, Òrszulë || Ùrszula, Ùrszulë	Òrszulka || Ùrszulka, Òlka || Ùlka, Òla || Ùla
WACŁAW	Wacłôw, Wacława	Wack, Wac(y)
WACŁAWA	Wacława, Wacławë	Wac(k)a
WALDEMAR	Waldémôr, Waldémara	Waldk, Waldi
Walenty, -ego	Walãti, Walãtégò	Walk, Walis(z), Walãtk
Walentyna	Walãtina, Walãtinë	Walka, Walis(z)a, Walis(z)ka, Walãtka
Waleria, -ii	Waleska, Walesczi	Walesa, Wala
Walerian	Walerión, Waleriana	Walérk, Wali
Walery, -ego	Waleri, Walerégò	Walérk, Wali
Walter	Walter, Waltra	Waltk, Walti
WANDA	Wanda, Wandë	Wandka, Wandéczka
WAWRZYNIEC	Wawrzińc, Wawrzińca	Wawrzón, Wawér(k)
Wenancjusz	Wenãcjusz, Wenãcjusza	Wenk
WERONIKA	Wérónika, Wéróniczi	Wérka, Wérs(z)a, Wérónisz(k)a
Wespazjan	Wespazjón, Wespazjana	Wespi, Wespazjónk
WIESŁAW	Wiesłôw, Wiesława	Wiesk, Wiesłôwk
WIESŁAWA	Wiesława, Wiesławë	Wiesa, Wiesłôwka
WIKTOR	Wiktór, Wiktora	Wikò, Wiktórk, Wiki
Wiktoria, -ii	Wiktora, Wiktorë	Wikta, Wiktórka

Teodor	Tédór, Tédora	Tédórk, Téò, Téta, Dórk, Dóri, Tédi
Teodora	Tédora, Tédorë	Tosza, Dóra, Tédórka
Teodozja, -ji	Téòdozjô, Téòdozji	Dozjô, Tézjô
Teodozjusz	Téòdozjusz, Téòdozjusza	Dozy
Teofil	Téófil, Téófila	Téfk, Téfi
TERESA	Teréza, Terézë	Trézka, Trésa, Tréska, Éska
Tobiasz	Tobiôsz, Tobiasza	Tobi, Tobiôszk
TOMASZ	Tomôsz, Tomasza	Tómk, Tomi
Tristan	Tristón, Tristana	Tris, Trist, Tristi
Tymon	Timón, Timòna	Tim(k), Timi
Tymoteusz	Timòteùsz, Timòteùsza	Tim(k), Timi
Tytus	Titus, Titusa	Tit(k)
Urban	Ùrbón, Ùrbana	Ùrbk, Ùrbi
Ursyn	Ùrsyn, Ùrsëna	Ùrsynk
URSZULA	Òrszula, Òrszulë || Ùrszula, Ùrszulë	Òrszulka || Ùrszulka, Òlka || Ùlka, Òla || Ùla
WACŁAW	Wacłôw, Wacława	Wack, Wac(y)
WACŁAWA	Wacława, Wacławë	Wac(k)a
WALDEMAR	Waldémôr, Waldémara	Waldk, Waldi
Walenty, -ego	Walãti, Walãtégò	Walk, Walis(z), Walãtk
Walentyna	Walãtina, Walãtinë	Walka, Walis(z)a, Walis(z)ka, Walãtka
Waleria, -ii	Waleska, Walesczi	Walesa, Wala
Walerian	Walerión, Waleriana	Walérk, Wali
Walery, -ego	Waleri, Walerégò	Walérk, Wali
Walter	Walter, Waltra	Waltk, Walti
WANDA	Wanda, Wandë	Wandka, Wandéczka
WAWRZYNIEC	Wawrzińc, Wawrzińca	Wawrzón, Wawér(k)
Wenancjusz	Wenãcjusz, Wenãcjusza	Wenk
WERONIKA	Wérónika, Wéróniczi	Wérka, Wérs(z)a, Wérónisz(k)a
Wespazjan	Wespazjón, Wespazjana	Wespi, Wespazjónk
WIESŁAW	Wiesłôw, Wiesława	Wiesk, Wiesłôwk
WIESŁAWA	Wiesława, Wiesławë	Wiesa, Wiesłôwka
WIKTOR	Wiktór, Wiktora	Wikò, Wiktórk, Wiki
Wiktoria, -ii	Wiktora, Wiktorë	Wikta, Wiktórka

Wilhelm	Wilem, Wilema	Wili, Wilémk
Wilhelmina	Wilemina, Wileminë	Wil(k)a, Wileminka
WINCENTY	Wincãt, Wincãta	Wick, Wicéla, Wincãtk
Wincentyna	Wincãta, Wincãtë	Wicka, Wincãtka
Wioleta	Wioleta, Wioletë	Wioletka, Wiola
Wirgilia, -ii	Wirdżiliô, Wirdżilii	Dżila, Dżilka
Wirgiliusz	Wirdżiliusz, Wirdżiliusza	Wirdżk, Wirdżi, Dżili
Wirginia,- ii	Wirdżiniô, Wirdżinii	Dżinka
Wirginiusz	Wirdżiniusz, Wirdżiniusza	Wirdżi
Wisław	Wisłôw, Wisława	Wis(k), Wisłôwk
WISŁAWA	Wisława, Wisławë	Wis(k)a, Wisłôwka
Wit	Wit, Wita	Witk
WITOLD	Witóld, Witolda	Witóldk, Witi
Witosław	Witosłôw, Witosława	Witk, Witosłôwk, Witi
Witosława	Witosława, Witosławë	Witka, Witosłôwka
WŁADYSŁAW	Władisłôw, Władisława	Władi, Władis(z), Władisłôwk
Władysława	Władisława, Władisławë	Władis(z)a, Disa, Władisłôwka
Włodzimiera	Włodzmiera, Włodzmierë	Włodka
WŁODZIMIERZ	Włodzmiérz, Włodzmierza	Włodk, Włodi
WOJCIECH	Wòjcech, Wòjcecha	Wòjk, Wòjcészk, Wòjtilk, Wòjti
Wrocisław	Wartësłôw, Wartësława	Wartisłôwk, Wartk, Warti
Wrocisława	Wartësława, Wartësławë	Wartisłôwka, Wartka
ZBIGNIEW	Zbigórz, Zbigòrza	Zbiszk, Zbich
ZDZISŁAW	Zdzysłôw, Zdzysława	Zdżich, Zdzysłôwk
ZDZISŁAWA	Zdzysława, Zdzysławë	Zdżicha, Zdzysłôwka
Zenobia, -ii	Zenobiô, Zenobii	Zenóbka
Zenobiusz	Zenobiusz, Zenobiusza	Zenóbk, Zeny
ZENON	Zenón, Zenona	Zénk
Zenona	Zenona, Zenonë	Zénka
Ziemowit	Zemòwit, Zemòwita	Zémk, Zémòwitk
ZOFIA, -ii	Zofiô, Zofii	Zofka, Zofijka, Zosza
Zuzanna	Zuzana, Zuzanë	Zana, Zanka, Zuzka
Zygfryd	Zygfrid, Zygfrëda	Frid, Zygfridk, Frëdi

Wilhelm	Wilem, Wilema	Wili, Wilémk
Wilhelmina	Wilemina, Wileminë	Wil(k)a, Wileminka
WINCENTY	Wincãt, Wincãta	Wick, Wicéla, Wincãtk
Wincentyna	Wincãta, Wincãtë	Wicka, Wincãtka
Wioleta	Wioleta, Wioletë	Wioletka, Wiola
Wirgilia, -ii	Wirdżiliô, Wirdżilii	Dżila, Dżilka
Wirgiliusz	Wirdżiliusz, Wirdżiliusza	Wirdżk, Wirdżi, Dżili
Wirginia,- ii	Wirdżiniô, Wirdżinii	Dżinka
Wirginiusz	Wirdżiniusz, Wirdżiniusza	Wirdżi
Wisław	Wisłôw, Wisława	Wis(k), Wisłôwk
WISŁAWA	Wisława, Wisławë	Wis(k)a, Wisłôwka
Wit	Wit, Wita	Witk
WITOLD	Witóld, Witolda	Witóldk, Witi
Witosław	Witosłôw, Witosława	Witk, Witosłôwk, Witi
Witosława	Witosława, Witosławë	Witka, Witosłôwka
WŁADYSŁAW	Władisłôw, Władisława	Władi, Władis(z), Władisłôwk
Władysława	Władisława, Władisławë	Władis(z)a, Disa, Władisłôwka
Włodzimiera	Włodzmiera, Włodzmierë	Włodka
WŁODZIMIERZ	Włodzmiérz, Włodzmierza	Włodk, Włodi
WOJCIECH	Wòjcech, Wòjcecha	Wòjk, Wòjcészk, Wòjtilk, Wòjti
Wrocisław	Wartësłôw, Wartësława	Wartisłôwk, Wartk, Warti
Wrocisława	Wartësława, Wartësławë	Wartisłôwka, Wartka
ZBIGNIEW	Zbigórz, Zbigòrza	Zbiszk, Zbich
ZDZISŁAW	Zdzysłôw, Zdzysława	Zdżich, Zdzysłôwk
ZDZISŁAWA	Zdzysława, Zdzysławë	Zdżicha, Zdzysłôwka
Zenobia, -ii	Zenobiô, Zenobii	Zenóbka
Zenobiusz	Zenobiusz, Zenobiusza	Zenóbk, Zeny
ZENON	Zenón, Zenona	Zénk
Zenona	Zenona, Zenonë	Zénka
Ziemowit	Zemòwit, Zemòwita	Zémk, Zémòwitk
ZOFIA, -ii	Zofiô, Zofii	Zofka, Zofijka, Zosza
Zuzanna	Zuzana, Zuzanë	Zana, Zanka, Zuzka
Zygfryd	Zygfrid, Zygfrëda	Frid, Zygfridk, Frëdi

ZYGMUNT	Zygmùnd, Zygmùnda	Zygùszk, Mùnd(i)
Zyta	Zyta, Zytë	Zytka
Żaneta	Żanéta, Żanétë	Żanétka

* Po postaci mianownikowej, po przecinku, podaje się pełną formę dopełniacza.

ZYGMUNT	Zygmùnd, Zygmùnda	Zygùszk, Mùnd(i)
Zyta	Zyta, Zytë	Zytka
Żaneta	Żanéta, Żanétë	Żanétka

* Pò nazéwôczowi pòstacëji, pò przecynkù, pòdôwô sã fùlną fòrmã rodzôcza.

Uchwała Nr 7/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie stosowania w języku kaszubskim dwu norm: wzorcowej i regionalnej

Rada Języka Kaszubskiego zaleca stosowanie w języku kaszubskim dwu norm: wzorcowej i regionalnej.

Norma wzorcowa, w której widoczne byłyby odwołania do historii języka kaszubskiego, powinna być realizowana w oficjalnych kontaktach i rodzajach wypowiedzi. Winni ją stosować księża, aktorzy, dziennikarze, literaci, nauczyciele, naukowcy i inni intelektualiści. Należy ją realizować w szkole i wykorzystywać w podręcznikach.

Norma regionalna, częściej oparta na uzusie, może być stosowana w swobodnych kontaktach, czyli języku potocznym, oraz literaturze – jako zabieg stylizacyjny.

Ùchwôlënk Nr 7/RKJ/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô w kaszëbsczim jãzëkù dwù normów: wzorcowi i regionalny

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje stosowanié w kaszëbsczim jãzëkù dwùch normów: wzorcowi i regionalny.

Wzorcowô norma, w jaczi widzec bëłobë nawleczenié do historie kaszëbsczégò jãzëka, mùszałabë bëc wëzwëskónô w òficjalnëch kòntaktach i ôrtach wëpòwiescy. Mùszelëbë jã wëzwëskiwac ksãża, aktorzë, gazétnicë, pisôrze, szkólny, ùczałi i jinszi jintelektualiscë. Nót je jã wëzwëskiwac w szkòle i ùczbòwnikach.

Regionalnô norma, czãscy òpiartô na ùzusu, mòże bëc wëzwëskónô w codniowëch kòntaktach, to je codniowim jãzëkù, a téż w lëteraturze – jakno stilisticzny zôbiég.

Uchwała Nr 8/RJK/08

w sprawie uzupełnień do stosowania niektórych kaszubskich imion oficjalnych oraz ich zdrobnień

Boguchwał	Bògùchwôł, Bògùchwała	Chwôłk
Boguchwała	Bògùchwała, Bògùchwałë	Chwôłka
Bogdał	Bògdôł, Bògdała	Dôłk
Bolebor	Bòlebór, Bòlebòra	Bòlebórk, Bórk, Bóli
Borzywoj	Bòrzëwój, Bòrzëwòja	Bòrzi, Bòrzk
Bożydar	Bòżidôr, Bòżidara	Bòżk, Bòżi
Bromir	Barnimir, Barnimira	Barn(k), Barny, Mir(k), Nimirk
Bromira	Barnimira, Barnimirë	Barn(k)a, Mirka
Chociemir	Chòcemir, Chòcemira	Chòck, Mir(k), Cemirk
Chociemira	Chòcemira, Chòcemirë	Chòc(k)a, Mir(k)a
Chwalisław	Chwôlësłów, Chwôlësława	Chwôlësk
Chwalisława	Chwôlësława, Chwôlësławë	Chwôlëska
Dargomir	Dargòmir, Dargòmira	Darg(i), Mir(k), Gòmirk
Dargomira	Dargòmira, Dargòmirë	Darga, Mir(k)a
Dargosław	Dargòsłôw, Dargòsława	Darg(i), Słôwk
Dargosława	Dargòsława, Dargòsławë	Darga, Słôwka
Dobiesław	Dobiesłôw, Dobiesława	Dób(k), Dobi
Dobiesława	Dobiesława, Dobiesławë	Dob(k)a
Domasław	Domasłôw, Domasława	Dóm(k), Słôwk
Domasława	Domasława, Domasławë	Dóm(k)a, Słôwka
Gniewomir	Gòrzëmir, Gòrzëmira	Gòrzës(k), Mir(k), Rzëmirk
Gniewomira	Gòrzëmira, Gòrzëmirë	Gòrzës(k)a, Mir(k)a
Grzymisław	Grzëmisłôw, Grzëmisława	Grzëm(k), Grzëmi
Grzymisława	Grzëmisława, Grzëmisławë	Grzëm(k)a
Kochan	Kòchón, Kòchana	Kòchónk
Miłowit	Miłowit, Miłowita	Miłk, Wit(k)
Myślimir	Mëslëmir, Mëslëmira	Mësk, Mësli, Mir(k), Lëmirk
Myślimira	Mëslëmira, Mëslëmirë	Mëska, Mir(k)a
Przedpełk	Przedpôłk, Przedpôłka	Pôłk, Pôłczk, Przédk

Ùchwôlënk Nr 8/RKJ/08

w sprawie dofùlowaniô do brëkòwaniô niechtërnëch kaszëbsczich òficjalnëch mión a téż jich zdrobnieniów

Boguchwał	Bògùchwôł, Bògùchwała	Chwôłk
Boguchwała	Bògùchwała, Bògùchwałë	Chwôłka
Bogdał	Bògdôł, Bògdała	Dôłk
Bolebor	Bòlebór, Bòlebòra	Bòlebórk, Bórk, Bóli
Borzywoj	Bòrzëwój, Bòrzëwòja	Bòrzi, Bòrzk
Bożydar	Bòżidôr, Bòżidara	Bòżk, Bòżi
Bromir	Barnimir, Barnimira	Barn(k), Barny, Mir(k), Nimirk
Bromira	Barnimira, Barnimirë	Barn(k)a, Mirka
Chociemir	Chòcemir, Chòcemira	Chòck, Mir(k), Cemirk
Chociemira	Chòcemira, Chòcemirë	Chòc(k)a, Mir(k)a
Chwalisław	Chwôlësłôw, Chwôlësława	Chwôlësk
Chwalisława	Chwôlësława, Chwôlësławë	Chwôlëska
Dargomir	Dargòmir, Dargòmira	Darg(i), Mir(k), Gòmirk
Dargomira	Dargòmira, Dargòmirë	Darga, Mir(k)a
Dargosław	Dargòsłôw, Dargòsława	Darg(i), Słôwk
Dargosława	Dargòsława, Dargòsławë	Darga, Słôwka
Dobiesław	Dobiesłôw, Dobiesława	Dób(k), Dobi
Dobiesława	Dobiesława, Dobiesławë	Dob(k)a
Domasław	Domasłôw, Domasława	Dóm(k), Słôwk
Domasława	Domasława, Domasławë	Dóm(k)a, Słôwka
Gniewomir	Gòrzëmir, Gòrzëmira	Gòrzës(k), Mir(k), Rzëmirk
Gniewomira	Gòrzëmira, Gòrzëmirë	Gòrzës(k)a, Mir(k)a
Grzymisław	Grzëmisłôw, Grzëmisława	Grzëm(k), Grzëmi
Grzymisława	Grzëmisława, Grzëmisławë	Grzëm(k)a
Kochan	Kòchón, Kòchana	Kòchónk
Miłowit	Miłowit, Miłowita	Miłk, Wit(k)
Myślimir	Mëslëmir, Mëslëmira	Mësk, Mësli, Mir(k), Lëmirk
Myślimira	Mëslëmira, Mëslëmirë	Mëska, Mir(k)a
Przedpełk	Przedpôłk, Przedpôłka	Pôłk, Pôłczk, Przédk

Sędomir	Sãdomir, Sãdomira	Sãdk, Sãdi, Mir(k), Domirk
Sędomira	Sãdomira, Sãdomirë	Sãdka, Mir(k)a
Sędzisław	Sãdzësłôw, Sãdzësława	Sãdk, Sãdi
Sędzisława	Sãdzësława, Sãdzësławë	Sãdka
Stoigniew	Stojigórz, Stojigòrza	Stójk
Stoisław	Stojisłôw, Stojisława	Stójk
Stoisława	Stojisława, Stojisławë	Stójka
Strzeżymir	Strzeżëmir, Strzeżëmira	Strzéżk, Strzeżi, Mir(k), Żëmirk
Strzeżymira	Strzeżëmira, Strzeżëmirë	Strzéżka, Mir(k)a
Sulibor	Sulëbór, Sulëbòra	Sulëbórk, Bórk, Sulk, Suli
Sulisław	Sulësłôw, Sulësława	Sulk, Suli
Sulisława	Sulësława, Sulësławë	Sulka
Świętobor	Swiãtobór, Swiãtobòra	Swiãtobórk, Bórk, Swiãtk, Swiãti
Świętomir	Swiãtomir, Swiãtomira	Swiãtk, Swiãti, Mir(k), Tomirk
Świętomira	Swiãtomira, Swiãtomirë	Swiãtka, Mir(k)a
Tęgomir	Tãgòmir, Tãgòmira	Tãdżk, Tãdżi, Mir(k)
Tęgomira	Tãgòmira, Tãgòmirë	Tãdżka, Mir(k)a
Wolimir	Wòlëmir, Wòlëmira	Wòl(k), Wòli, Mir(k)
Wolimira	Wòlëmira, Wòlëmirë	Wòl(k)a, Mir(k)a
Wszebor	Wszebór, Wszebòra	Wszebórk, Bórk
Zwinisław	Zwinisłôw, Zwinisława	Zwin(k), Zwiny
Zwinisława	Zwinisława, Zwinisławë	Zwin(k)a
Żelisław	Żelësłôw, Żelësława	Żél(k), Żeli
Żelisława	Żelëisława, Żelësławë	Żél(k)a

Sędomir	Sãdomir, Sãdomira	Sãdk, Sãdi, Mir(k), Domirk
Sędomira	Sãdomira, Sãdomirë	Sãdka, Mir(k)a
Sędzisław	Sãdzësłôw, Sãdzësława	Sãdk, Sãdi
Sędzisława	Sãdzësława, Sãdzësławë	Sãdka
Stoigniew	Stojigórz, Stojigòrza	Stójk
Stoisław	Stojisłôw, Stojisława	Stójk
Stoisława	Stojisława, Stojisławë	Stójka
Strzeżymir	Strzeżëmir, Strzeżëmira	Strzéżk, Strzeżi, Mir(k), Żëmirk
Strzeżymira	Strzeżëmira, Strzeżëmirë	Strzéżka, Mir(k)a
Sulibor	Sulëbór, Sulëbòra	Sulëbórk, Bórk, Sulk, Suli
Sulisław	Sulësłôw, Sulësława	Sulk, Suli
Sulisława	Sulësława, Sulësławë	Sulka
Świętobor	Swiãtobór, Swiãtobòra	Swiãtobórk, Bórk, Swiãtk, Swiãti
Świętomir	Swiãtomir, Swiãtomira	Swiãtk, Swiãti, Mir(k), Tomirk
Świętomira	Swiãtomira, Swiãtomirë	Swiãtka, Mir(k)a
Tęgomir	Tãgòmir, Tãgòmira	Tãdżk, Tãdżi, Mir(k)
Tęgomira	Tãgòmira, Tãgòmirë	Tãdżka, Mir(k)a
Wolimir	Wòlëmir, Wòlëmira	Wòl(k), Wòli, Mir(k)
Wolimira	Wòlëmira, Wòlëmirë	Wòl(k)a, Mir(k)a
Wszebor	Wszebór, Wszebòra	Wszebórk, Bórk
Zwinisław	Zwinisłôw, Zwinisława	Zwin(k), Zwiny
Zwinisława	Zwinisława, Zwinisławë	Zwin(k)a
Żelisław	Żelësłôw, Żelësława	Żél(k), Żeli
Żelisława	Żelëisława, Żelësławë	Żél(k)a

* Pò nazéwôczowi pòstacëji, pò przecynkù, pòdôwô sã fùlną fòrmã rodzôcza.

Referaty

Starbienino, 16-17 października 2008 r.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Referatë

Starbienino, 16-17 rujana 2008 r.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Róża Wosiak-Śliwa (Gdańsk)

*Praca Rady Języka Kaszubskiego nad normalizacją kaszubszczyzny**

13 lipca 2006 r. otrzymałam list ze Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego podpisany przez jego Prezesa, Artura Jabłońskiego, w którym zostałam zaproszona do pracy w tworzonej Radzie Języka Kaszubskiego. Do jej podstawowych zadań miałyby należeć:

„(…) 1. analiza i ocena stanu języka kaszubskiego oraz wypowiadanie się w sprawie polityki językowej prowadzonej przez Zrzeszenie, 2. współdziałanie z organami administracji publicznej, w szczególności z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministerstwem Nauki, Ministerstwem Edukacji Narodowej, Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawach oceny warunków rozwoju języka kaszubskiego i badań nad nim, 3. upowszechnianie wiedzy o języku kaszubskim, jego odmianach, normach i kryteriach oceny jego użycia oraz organizowanie w tym celu dyskusji i konferencji naukowych, 4. ocena i wypowiadanie się w sprawach poziomu i potrzeb wydawnictw z zakresu wiedzy o języku kaszubskim i kulturze języka oraz prowadzenie działalności wydawniczej w ramach Zrzeszenia, 5. rozstrzyganie wątpliwości językowych co do słownictwa, gramatyki, wymowy, ortografii i interpunkcji, a także co do stylistycznego kształtu wypowiedzi oraz poszukiwanie rozwiązań w zakresie używania kaszubskiego w różnych dziedzinach nauki i techniki, zwłaszcza w dyscyplinach nowych, 6. wyrażanie opinii o używaniu języka kaszubskiego w działalności publicznej i obrocie prawnym, a zwłaszcza w reklamie, prasie, radiu i telewizji oraz administracji, 7. opiniowanie nazw (i ich form gramatycznych oraz ortograficznych) proponowanych dla nowych towarów lub usług, 8. otaczanie szczególną opieką kultury języka kaszubskiego w nauczaniu szkolnym, w tym także analiza i ocena programów nauczania, 9. przygotowywanie nie rzadziej niż co dwa lata oraz przedstawianie Zarządowi Głównemu i Radzie Naczelnej ZKP pisemnej opinii o stanie ochrony języka kaszubskiego, 10. ustalanie zasad ortografii i interpunkcji języka kaszubskiego, 11. współpraca ze szkołami wyższymi i instytucjami naukowymi zainteresowanymi zachowaniem i rozwojem języka kaszubskie-

Róża Wòszôk-Slëwa (Gduńsk)

Robòta Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka nad normalizacją kaszëbiznë

13 lëpińca 2006 r. dosta jem lëst ze Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô pòdpisóny przez jegò Prédnika, Artura Jabłońsczégò, w jaczim òsta jem rôczonô do robòtë w twòrzony Radzëznie Kaszëbsczégò Jãzëka. Do ji pòdstawòwëch zadaniów miałëbë słëchac:

„(…) 1. analiza i òbtaksowanié ùstawù kaszëbsczégò jãzëka i wëpòwiôdanié sã w sprawach jãzëkòwi pòliticzi Zrzeszeniô, 2. wespółdzejanié z partama pùbliczny administracje, a òsoblëwie z Ministerstwã Bënowëch Sprawów i Administracje, Ministerstwã Nôùczi, Ministerstwã Nôrodny Edukacje, Ministerstwã Kùlturë i Nôrodny Spôdkòwiznë w sprawach òbtaksowaniégò warënków rozwiju kaszëbsczégò jãzëka i badérowaniô nad nim, 3. rozkòscérzanié wiédzë ò kaszëbsczim jãzëkù, jegò zortach, normach ë kriteriach òbtaksowaniô jegò użëcô ë rëchtowaniô w tim célu diskùsjów i ùczałëch kònferencjów, 4. òbtaksowanié i wëpòwiôdanié sã w sprawach niwiznë ë pòtrzebów wëdôwiznów, jeżlë jidze ò wiédzã ò kaszëbsczim jãzëkù ë kùlturze jãzëka i wëdôwné dzejanié w òbrëmienim Zrzeszeniô, 5. rozsądzywanié jãzëkòwëch wątplëwòsców sparłãczonëch ze słowizną, gramatiką, wëmòwą, pisënkã i jinterpùnkcją, a téż żlë jidze ò sztélistny wëzdrzatk wëpòwiesców i wëszëkiwanié rozwiązaniów w òbrëmienim ùżiwaniô kaszëbiznë w rozmajitëch dzélach nôùczi ë techniczi, òsoblëwie w nowëch discyplinach, 6. wëpòwiôdanié swòjégò zdaniô ò ùżiwanim kaszëbsczégò jãzëka w pùblicznym dzejanim i prawnym òbrócënkù, a òsoblëwie w dzélu zôchãcbë, prasë, radia ë telewizje, a téż w administracje, 7. wëpòwiôdanié sã na témã pòzwów (ë jich gramatikòwëch i òrtografòwëch fòrmów) bédowónëch dlô nowëch towarów abò ùsłëżnotów, 8. apartnô stara ò kùlturã kaszëbsczégò jãzëka w szkòłowi ùczbie, w tim téż analiza i òbtaksowanié programów ùczbë, 9. rëchtowanié nômni co dwa lata i przedstôwianié Òglowémù Zarządowi i Prédny Radzëznie KPZ pisemnégò sprawòzdaniégò ò ùstawie òchronë kaszëbsczégò jãzëka, 10. ùstanôwianié òrtografòwëch ë jinterpùnkcjowëch wskôzów kaszëbsczégò jãzëka, 11. wespółrobòta z wëższima szkòłama

go, 12. inne sprawy zlecone przez władze naczelne Zrzeszenia lub podejmowane z inicjatywy Rady.”[1]

Podobne zaproszenie otrzymali: pracownicy Uniwersytetu Gdańskiego – językoznawcy – prof. Edward Breza, prof. Jerzy Treder, dr Marek Cybulski; literat, muzyk, tłumacz języka kaszubskiego, słownikarz – Eugeniusz Gołąbek; tłumacz języka kaszubskiego pracujący w Radiu Kaszëbë – Karol Rhode; poetka, tłumaczka literatury z języka rosyjskiego, serbskiego, słoweńskiego i polskiego na język kaszubski, autorka pierwszej pracy magisterskiej w języku kaszubskim, doktorantka w Zakładzie Historii Języka Polskiego, Dialektologii i Onomastyki – Hanna Makurat; dziennikarz, redaktor magazynu „Rodnô Zemia” i pisarz kaszubski – Eugeniusz Pryczkowski; poeta, prozaik, satyryk i felietonista kaszubski, pracownik Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy, założyciel i członek nieformalnego stowarzyszenia kaszubskich literatów „Zymk”, współzałożyciel Kaszubskiego Kabaretu „Fif” – Roman Drzeżdżon; nauczycielka języka kaszubskiego, poetka, inicjatorka kaszubskich dyktand ortograficznych – Wanda Lew-Kiedrowska, nauczycielka języka kaszubskiego, autorka programów nauczania i podręczników kaszubskich – Danuta Pioch; redaktor i wydawca kaszubskojęzycznego pisemka „Vzénjik”, autor licznych kaszubskich tekstów przeznaczonych do użytku szkolnego oraz wierszy okolicznościowych, pierwszy dyrektor i nauczyciel języka kaszubskiego w Szkole Podstawowej na Głodnicy – Witold Bobrowski.

Propozycji pracy w Radzie nie przyjął prof. Jerzy Treder. Reszta została członkami Rady Języka Kaszubskiego pierwszej kadencji (2006-2007). Dołączyli do nich ks. dr hab. Jan Walkusz – pracownik Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego – znany nie tylko z dokonań naukowych, ale i jako eseista i poeta tworzący w języku polskim i kaszubskim, Dušan-Vladislav Paždjerski – językoznawca, założyciel Kaszubskiej Biblioteki Internetowej Rastko-Kaszuby, tłumacz oraz Stanisław Geppert – twórca i redaktor portalu NaszeKaszuby.pl, współautor pierwszego kaszubskojęzycznego programu KaszEd, autor pierwszych rozwiązań umożliwiających pisanie po kaszubsku na komputerach.

Spośród wszystkich członków Rady wyłoniono Prezydium, w skład którego weszli: przewodniczący – W. Bobrowski, zastępca przewodniczącego – D. Paždjerski, sekretarz – W. Lew-Kiedrowska, członkowie – K. Rhode i E. Pryczkowski.

---

[1] Por.: *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego 2007 rok*, Gdańsk 2007, s. 11-12.

i ùczałima jinstitucjama, jaczé są zajinteresowóné ùtrzëmanim i rozwijã kaszëbsczégò jãzëka, 12. jinszé sprawë zléconé bez wëszëznë Zrzeszeniô abò ùmësloné so przez samą Radzëznã."[1]

Jistné rôczbë dostelë: jãzëkòznôwcë, jaczi robią w Gduńsczim Ùniwersytetce – prof. Édward Bréza, prof. Jérzi Tréder, dr Mark Cëbùlsczi; a téż lëterat, mùzyk, dolmôcz kaszëbsczégò jãzëka, słownikôrz – Eùgeniusz Gòłąbk; dolmôcz kaszëbsczégò jãzëka robiący w Radiu Kaszëbë – Karól Rhode; pòétka, dolmaczka lëteraturë z rusczégò, serbsczégò, słoweńsczégò i pòlsczégò jãzëka na kaszëbsczi jãzëk, aùtorka pierszégò magistersczégò dokazu w kaszëbsczim jãzëkù, doktorantka w Zakładze Historie Pòlsczégò Jãzëka, Dialektologie i Ònomasticzi – Hana Makùrôt; gazétnik, redaktor magazynu „Rodnô Zemia" i kaszëbsczi pisôrz – Eùgeniusz Prëczkòwsczi; pòéta, prozajik, satirik i kaszëbsczi felietónista, robiący w Mùzeùm Pùcczi Zemi m. Floriana Cenôwë, zakłôdca i nôleżnik niefòrmalny stowôrë kaszëbsczich lëteratów „Zymk", wespółzakłôdca Kaszëbsczégò Kabaretu „Fif" – Róman Drzéżdżón; szkólnô kaszëbsczégò jãzëka, pòétka, jinicjatorka kaszëbsczich òrtografòwëch diktandów – Wanda Lew-Czedrowskô, szkólnô kaszëbsczégò jãzëka, aùtorka programów naùczaniô i kaszëbsczich ùczbòwników – Danuta Pioch; redaktor i wëdôwca kaszëbskòjãzëkòwi gazétczi „Vzénjik", aùtor wielnëch kaszëbsczich tekstów, jaczé są brëkòwné dlô szkòłów a téż leżnoscowëch wiérztów, pierszi direktor i szkólny kaszëbsczégò jãzëka w Spòdlëczny Szkòle na Głodnicë – Witold Bòbrowsczi.

Bédënkù robòtë w Radzëznie nie przëjął prof. Jérzi Tréder. Reszta òstała nôleżnikama Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka pierszi kadencje (2006-2007). Doparłãczëlë do nich ks. Jón Walkùsz – robiący w Katolëcczim Ùniwersytece Lubelsczim – znóny nié le z nôùkòwëch dokònaniów, ale i jakno esejista i pòéta piszący pò pòlskù i kaszëbskù, Duszan-Władisłôw Pazdzersczi – jãzëkòznôwca, zakłôdca Kaszëbsczi Jinternetowi Biblioteczi Rastko-Kaszuby, dolmôcz, a téż Stanisłôw Geppert – ùsôdzca i redaktor pòrtalu NaszeKaszuby.pl, wespółaùtor pierszégò kaszëbskòjãzëkòwégò programù KaszEd, aùtor pierszich systemów, dzãka jaczim mòżebné je pisanié pò kaszëbskù na kòmpùtrach.

Z wszëtczich nôleżników Radzëznë wëbróné òstało Prezydium, w skłôd jaczégò wëszlë: przédnik – W. Bòbrowsczi, zastãpca przédnika – D. Pazdzersczi, sekretéra – W. Lew-Czedrowskô, nôleżnicë – K. Rhode i E. Prëczkòwsczi.

Kòòrdinatorã Radzëznë z remieniô Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô

---

[1] Pòr.: *Biuletyn Rady Języka Kaszëbsczégò 2007 rok*, Gdańsk 2007, s. 11-12.

Koordynatorem Rady z ramienia Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego została Renata Peplinska.

Rada podzieliła się na Komisje: Komisję Standaryzacji i Normalizacji Rady Języka Kaszubskiego (z przewodniczącym E. Brezą, koordynatorem – D. Paždjerskim, protokolantami merytorycznymi – M. Cybulskim, R. Wosiak-Śliwą), Komisję Edukacyjną RJK[2] (z koordynatorem – W. Lew-Kiedrowską, członkami – D. Pioch, W. Bobrowskim) oraz Komisję Medialno-Administracyjną RJK (z koordynatorem – K. Rhodem, członkami – R. Drzeżdżonem, S. Geppertem).

Wszystkie Komisje przygotowały Regulaminy, w których m.in. przedstawiły zadania, jakimi miały się zajmować.[3]

I tak w Regulaminie Komisji Standaryzacji i Normalizacji RJK[4] czytamy: „Zadania Komisji to:

1. Stan i potrzeby (perspektywy) normalizacji języka kaszubskiego we wszystkich aspektach: pisownia, fonetyka, fleksja, słowotwórstwo, składnia i słownictwo (z frazeologią).
2. Norma w kaszubszczyźnie:
   a) mówionej,
   b) pisanej (m.in. ze względu na edukację, media, publikowanie literatury).
3. Norma ogólna w kaszubszczyźnie i podnormy z punktu widzenia:
   a) reedycji piśmiennictwa kaszubskiego,
   b) stylizacji,
   c) geografii (odmiana północna i południowa).
4. Normalizacja przy reedycjach utworów literatury kaszubskiej sprzed 1996 r. (z zachowaniem czy bez zachowania lokalnych właściwości), m.in. na przykładzie A. Majkowskiego *Żëcé i przigòdë…* (J. Tredera i E. Pryczkowskiego w Oficynie “Czëc”).
5. Normatywność *Słownika* S. Ramułta w opracowaniu J. Tredera.
6. Normatywność *Słowarza* E. Gołąbka; m.in. w kontekście tekstu autora w Internecie.
7. Normalizacja ortograficzno-fonetyczna nowych zapożyczeń.
8. Normatywność a wariantywność w sferze fleksji.

---

[2] RJK – Rada Języka Kaszubskiego

[3] Por. *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2007*, Gdańsk 2007, s. 17-25.

[4] KSiNRJK – Komisja Standaryzacji i Normalizacji Rady Języka Kaszubskiego.

òstała Renata Peplinskô.

Radzëzna pòdzelëła sã na Kòmisëje: Kòmisëjã Sztandarizacëji i Normalizacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka (z przédnikã É. Brézą, kòòrdinatorã – D. Pazdzersczim, meritoricznëma protokòlantama – M. Cëbùlsczim, R. Wòszôk-Slëwą), Kòmisëjã Edukacjową RKJ[2] (z kòòrdinatorã – W. Lew-Czedrowską, nôleżnikama – D. Pioch, W. Bòbrowsczim) ë Mediowò-Ùrzãdową Kòmisëjã RKJ (z kòòrdinatorã – K. Rhodã, nôleżnikama – R. Drzéżdżónã, S. Geppertã).

Wszëtczé Komisëje przërëchtowałë Regùlaminë, w jaczich m.jin. przedstawiłë sprawë, jaczima miałë sã zajimac.[3]

I tak w Regùlaminie Kòmisëji Sztandarizacëji i Normalizacëji RKJ[4] czëtómë: „Zadania Kòmisëji to:

1. Stón i brëkónczi (perspektiwë) normalizacje kaszëbsczégò jãzëka we wszëtczich aspektach: pisënk, fònetika, fleksjô, słowòtwórstwò, syntaksa ë słowizna (z frazeòlogią)
2. Norma w kaszëbiznie:
   a) gôdóny
   b) pisóny (m.jin. z pòzdrztkù na edukacjã, media, pùblikiwanié lëteraturë),
3. Òglowô norma w kaszëbiznie ë pòdnormë z pòzdrzatkù na:
   a) reedicjã kaszëbsczi pismieniznë,
   b) sztélizacjã,
   c) geògrafiã (nordowi ë pôłniowi zort).
4. Normalizacjô kòl reedicjów dokazów kaszëbsczi lëteraturë sprzed 1996 r. (z ùtrzimanim czë bez ùtrzimaniô òbéńdowëch apartnoscy), m.jin. na przikładze Majkòwsczégò *Żëcé i przigòdë…*(Trédra i Prëczkòwsczégò w Òficynie „Czec”); czekawé to ë wôżné dlô reedicje rimòwónëch dokazów, m.jin. dlô zachòwaniô fùlnëch rimów.
5. Normatiwnosc *Słownika* Ramùłta w òbrobienim J.Trédra
6. Normatiwnosc *Słowarza* E.Gòłąbka; m.jin. w kòńteksce tekstu aùtora w jinternece.
7. Òrtograficzno-fòneticznô normalizacjô nowëch zapòżëczeniów.
8. Normatiwnosc a wariantowòsc w sferze fleksje.

---

[2] RKJ – Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

[3] Pòr. *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2007*, Gdańsk 2007, s. 17-25.

[4] KSiNRKJ – Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka.

9. Normalizacja w dziedzinie słownictwa: stosunek do zapożyczeń z polszczyzny i niemczyzny, a także do nowych zapożyczeń, ogólnie do tzw. nowych internacjonalizmów.
10. Normalizacja nazw własnych:
    a) nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych (rzeki, jeziora, ulice itd.),
    b) nazw osobowych (imiona, nazwiska).
11. Ocena użyteczności i funkcjonalności kaszubskich form miejscowości województwa pomorskiego.
12. Inne sprawy zlecone przez RJK."[5]

Z kolei do zadań Komisji Edukacyjnej RJK należą: recenzowanie wydawnictw edukacyjnych, promowanie uzupełnień terminologii gramatycznej, literackiej itd., opiniowanie standardów nauczania i podstaw programowych, dbałość o poziom kultury języka kaszubskiego w nauczaniu, dążenie do stworzenia systemu kształcenia nauczycieli na wysokim poziomie.[6]

Natomiast Komisja Medialno-Administracyjna RJK wyznaczyła sobie następujące obszary działania: opracowanie i promowanie rozwiązań związanych z wprowadzeniem języka kaszubskiego do technologii informatycznej, normalizacja słownictwa z dziedzin życia codziennego (nazwy dni, miesięcy, godzin, kierunków geograficznych), normalizacja w zakresie nazw urzędów, organizacji i struktur samorządowych oraz ich promocja, opracowanie terminologii specjalistycznej z dziedzin zwyczajowo występujących w mediach, tj. sport, pogoda, polityka itp.[7]

Rada Języka Kaszubskiego praktycznie spotyka się cztery do pięciu razy w roku na tzw. zebraniach plenarnych, w trakcie których przegłosowuje się uchwały przygotowane wcześniej przez Komisję Standaryzacji i Normalizacji RJK oraz omawia sprawy bieżące.

Poszczególne Komisje zbierają się częściej, np. Komisja Standaryzacji i Normalizacji RJK w 2008 r. miała 13 posiedzeń.

Praca nad uchwałą przebiega kilkuetapowo. Zazwyczaj na pierwszym w roku plenarnym posiedzeniu Rady ustala się plan pracy. Jej członkowie proponują problematykę, którą powinna w najbliższym czasie zająć się Komisja Standaryzacji i Normalizacji RJK. Następnie, czy to w Komisji Edukacyjnej, czy w Komisji Medialno-Administracyjnej, wyznacza się osobę lub

---

[5] Por.: *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2007*, Gdańsk 2007, s. 17-18.

[6] Por.: *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2007*, Gdańsk 2007, s. 20.

[7] Por.: *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2007*, Gdańsk 2007, s. 23.

9. Normalizacjô w dzélu słowiznë: stosënk do zapòżëczeniów z pòlsczégò i niemiecczégò jãzëka, a téż do nowëch zapòżëczeniów, òglowò jinternacjonalëznów.
10. Normalizacjô gwôsnëch pòzwów:
    a) pòzwów môlëznów ë fizjografnëch òbiektów (rzéczi, jezora, sztrase ëtd.)
    b) personowëch pòzwów (miona, nôzwëska)
11. Òbtaksowanié przëdatnoscë ë fùnkcjonalnoscë kaszëbsczich fòrmów môlëznów pòmòrsczégò wòjewództwa
12. Jinszé sprawë zlécóné bez RKJ."[5]

Zôs do zadaniów Edukacëjny Kòmisëji RKJ słëchają: òbtaksowiwanié edukacjowëch wëdôwiznów, promòwanié dofùlowaniów w zôkrãżim gramaticzny i lëteraczi terminologie, itd., òbtaksowiwanié sztandardów ùczeniégò i programòwëch pòdstawów, stara ò wësoką niwiznã kùlturë kaszëbsczégò jãzëka w ùczbie, jidzenié w stronã stwòrzeniô systemë sztôłceniô szkólnëch na wësoczi niwiznie.[6]

Zôs Mediowò-Ùrzãdowô Kòmisëjô RKJ wëznaczëła so pòstãpné òbszarë dzejaniô: zrëchtowanié i promowanié rozwiązaniów zrzeszonëch z wprowadzenim kaszëbsczégò jãzëka do jinfòrmaticzny technologie, normalizacjô słowiznë z dzélu codniowégò żëcégò (pòzwë dniów, miesãcy, gòdzënów, geògrafnëch strón), normalizacjô w zôkrãżim pòzwów urzãdów, òrganizacjów ë samòrządzënowëch sztrukturów, a téż jich promòcjô, zrëchtowanié szpecjalistny słowiznë z dzélów zwëczajno wëstãpiwùjącëch w mediach, tj. szpòrt, wiodro, pòlitika ëtd.[7]

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka prakticzno spòtikô sã sztërë do piãc razy w rokù na tzw. plenarnëch zéńdzeniach, òb czas chtërnëch przegłosowùje sã ùchwôlënczi rëchli przërëchtowóné przez Kòmisëjã Sztandarizacëji i Normalizacëji RKJ a téż òmôwiô sã bieżącé sprawë.

Apartné Kòmisëje zbiérają sã czãscy, np. Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji RKJ w 2008 r. miała 13 zéńdzeniów.

Robòta nad ùchwôlënkã przebiégô w czile etapach. Zwëkle colemało na pierszim w rokù plenarnym zéńdzenim Radzëznë ùstôliwô sã plan robòtë. Ji nôleżnicë bédëją problematikã, jaką mùszałabë w nôblëższim

---

[5] Pòr.: *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2007*, Gdańsk 2007, s. 17-18.
[6] Pòr.: *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2007*, Gdańsk 2007, s. 20.
[7] Pòr.: *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2007*, Gdańsk 2007, s. 23.

osoby opracowujące zagadnienie lub słownictwo[8], mające być w przyszłości rozważane i analizowane przez językoznawców – pracowników Uniwersytetu Gdańskiego – zasiadających w KSiNRJK. Komisja ta, korzystając z dostępnych opracowań oraz własnej wiedzy, sporządza propozycję uchwały, z którą zapoznają się wszyscy członkowie Rady. Na plenarnym zebraniu RJK uchwała taka jest przegłosowywana. (Wszystkie Uchwały Rady ukazują się drukiem w wydawanym rokrocznie *Biuletynie Rady Języka Kaszubskiego*[9].)

Plonem prac Rady Języka Kaszubskiego pierwszej kadencji (2006-2007 r.) jest zatwierdzonych 7 uchwał: Uchwała Nr 1/RJK/06 z dn. 17.11.2006 r. w sprawie kaszubskiej nazwy Rady Języka Kaszubskiego oraz jej Komisji, Uchwała Nr 2/RJK/07 z dn. 21.06.2007 r. w sprawie kaszubskiego szyku wyrazów, Uchwała Nr 3/RJK/07 z dn. 21.06.2007 r. w sprawie zakończeń typu -cjô || -cëjô, -fiô || -fijô, Uchwała Nr 4/RJK/07 z dn. 21.06.2007 r. w sprawie terminologii z zakresu teorii literatury na potrzeby szkół, Uchwała Nr 5/RJK/07 z dn. 21.06.2007 r. w sprawie terminologii medialnej dotyczącej określeń miesięcy, dni, pór roku, stron świata i czasu, Uchwała Nr 6/RJK/07 z dn. 07.12.2007 r. w sprawie niektórych nazw geograficznych oraz niejasnych form wyrazowych użytych w materiałach dla słuchaczy kursów języka kaszubskiego organizowanych przez Akademię Kształcenia Zawodowego i Uchwała Nr 7/RJK/07 z dn. 07.12.2007 r. w sprawie alternacji ó:o, ruchomego e, labializacji, jotacji, występowania ë po spółgłoskach tylnojęzykowych, wargowych i miękkich, oboczności -i || -e w niektórych przypadkach rzeczowników żeńskich pochodzenia obcego.[10]

Jak widać, Rada Języka Kaszubskiego pierwszej kadencji zrealizowała tylko wycinek zadań określonych w Regulaminach poszczególnych Komisji. Uchwała Nr 1 dotyczyła normalizacji niewielkiej części nazw własnych, podobnie: Uchwała Nr 6[11]. Uchwała Nr 2 wytyczyła normę zarówno w ka-

---

[8] Zbiera je ze wszystkich kaszubskich słowników, podręczników, programów nauczania.

[9] Por.: *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2007*, Gdańsk 2007; *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007*; *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2008*, Gdańsk 2007; *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2008*;

[10] Pełen tekst Uchwał patrz: *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2007*, Gdańsk 2007, s. 29-45; *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007*, s. 29-45.

[11] Warto wspomnieć, że z inicjatywy Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, w roku 2006 ukazał się, wydany w Gdańsku, *Polsko-kaszubski słownik nazw miejscowych i fizjograficznych*. *Pòlskò-kaszëbsczi słowôrz miestnëch ë fizjografnëch mión*, pod red. A. Chludzińskiego, autorstwa czworga gdańskich językoznawców: E. Brezy, M. Cybulskiego, J. Tredera, R. Wosiak-Śliwy. Słownik ten ma charakter normalizacyjny.

czasu zajic sã Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji RKJ. Dali, czë to w Edukacëjny Kòmisëji, czë w Mediowò-Ùrzãdowi Kòmisëji, wëznôczô sã człowieka abò lëdzy, chtërny òpracowùją zagadnienié abò słowiznã[8], jaczé mô bëc w przińdnoce rozwôżóné i analizowóné przez jãzëkòwznôwców – robiącëch w Gduńsczim Ùniwersytece – zasadającëch w KSiNRKJ. Na Kòmisëjô, kòrzëstającë z dostãpnëch òpracowaniów ë gwôsny wiédzë spòrządzô bédënk ùchwôlënkù, z chtërną zapòznôwają sã wszëtcë nôleżnicë Radzëznë. Na plenarnym zéńdzeniu RKJ taczi Ùchwôlënk je przegłosowiwóny. (Wszëtczé Ùchwôlënczi Radzëznë ùkazëją sã drëkã w wëdôwónym co rok *Biuletinie Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*[9].)

Brzadã robòtë Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka pierszi kadencje (2006-2007 r.) je zacwierdzonëch 7 ùchwôlënków: Ùchwôlënk Nr 1/RKJ/06 z dn. 17.11.2006 r. w sprawie kaszëbsczi pòzwë Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka ë ji Kòmisjów, Ùchwôlënk Nr 2/RKJ/07 z dn. 21.06.2007 r. w sprawie kaszëbsczégò szëkù słowów, Ùchwôlënk Nr 3/RKJ/07 z dn. 21.06.2007 r. w sprawie zakùńczeniów tipù *-cjô* || *-cëjô*, *-fiô* || *-fijô*, Ùchwôlënk Nr 4/RKJ/07 z dn. 21.06.2007 r. w sprawie słowiznë tikający sã teòrie lëteraturë brëkòwóny bez szkòłë, Ùchwôlënk Nr 5/RKJ/07 z dn. 21.06.2007 r. w sprawie mediowi słowiznë tikający sã pòzwów miesący, dniów, cządów rokù, strón swiata i czasu, Ùchwôlënk Nr 6/RKJ/07 z dn. 07.12.2007 r. w sprawie niechtërnëch geògrafnëch pòzwów a téż niejasnëch wërazowëch fòrmów w materiałach dlô słëchińców kùrsów kaszëbsczégò jãzëka òrganizowónëch bez Akademiã Warkòwégò Sztôłceniô i Ùchwôlënk Nr 7/RKJ/07 z dn. 07.12.2007 r. w sprawie alternacje *ó*:*o*, rësznégò *e*, labializacje, jotacje, wëstãpòwaniô *ë* pò slédnojãzëkòwëch lëpnëch ë mitczich spółzwãkach, pòbòcznosców *-i* || *-e* w niechtërnëch przipadkach białogłowsczich jistników cëzégò pòchôdaniô.[10]

Jak je widzec, Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka pierszi kadencje zrealizowała le sztëczk zadaniów òkreszlonëch w Regùlaminach apartnëch Kòmisjów. Ùchwôlënk Nr 1 tikôł sã normalizacje niewiôldżégò dzélu

---

[8] Zbiérô je ze wszëtczich kaszëbsczich słowarzów, ùczbòwników, programów naùczaniô.

[9] Pòr.: *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2007*, Gdańsk 2007; *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007*; *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2008*, Gdańsk 2007; *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2008*;

[10] Fùlny tekst Ùchwôlënków wzerôj: *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2007*, Gdańsk 2007, s. 29-45; *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007*, s. 29-45.

szubszczyźnie mówionej, jak i pisanej, a związana była z pewnym tylko aspektem kaszubskiej składni. Uchwała Nr 3 podniosła jeden z problemów normatywności i wariantywności w sferze fleksji. Uchwała Nr 4 odpowiedziała na zapotrzebowanie szkół wszystkich szczebli i spróbowała rozwiązać kwestie terminologiczne. Uchwała Nr 5 dotyczyła pewnych ustaleń leksykalnych z dziedzin życia codziennego. Wreszcie Uchwała Nr 7 miała ostatecznie wyjaśnić pewne dylematy fonologiczne, fonetyczne i fleksyjne kaszubskich pisarzy, dziennikarzy, nauczycieli i uczniów.

5 stycznia 2008 r. minęła pierwsza kadencja Rady Języka Kaszubskiego. W tym dniu na mocy Uchwały podjętej przez Radę Naczelną Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego powołano Radę Języka Kaszubskiego drugiej kadencji (2008-2010 r.). Przestali w niej pracować: W. Bobrowski, S. Geppert, W. Lew-Kiedrowska, H. Makurat, D. Paždjerski, ks. J. Walkusz.

Zastąpili ich: Felicja Baska-Borzyszkowska i Elżbieta Bugajna – nauczycielki języka kaszubskiego, Tomasz Fopke – tłumacz języka kaszubskiego, muzyk, poeta, Stanisław Janke – poeta, prozaik, publicysta piszący po kaszubsku, krytyk literacki, ks. dr Leszek Jażdżewski, dr Małgorzata Klinkosz – językoznawca, pracownik Uniwersytetu Gdańskiego, Dariusz Majkowski – dziennikarz *Radia Kaszëbë*, redaktor *Stegny*, Wojciech Makurat – informatyk, dr Tomasz Wicherkiewicz – językoznawca, pracownik Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Na pierwszym posiedzeniu Rady Języka Kaszubskiego drugiej kadencji, 18 stycznia 2008 r., wybrano Prezydium Rady. W jego skład weszli: przewodniczący – E. Breza, zastępca przewodniczącego – R. Wosiak-Śliwa, sekretarz – M. Klinkosz, członkowie – T. Fopke i E. Pryczkowski.

Przygotowano też *Plan Pracy Rady*, będący w dużym stopniu kontynuacją działań RJK poprzedniej kadencji.

W efekcie, do dziś udało się zatwierdzić siedem uchwał[12]. Są to: Uchwała Nr 1/RJK/2008 z dnia 18.01.2008 r. w sprawie powołania Komisji Polityki Językowej i Administracji RJK[13], Uchwała Nr 2/RJK/08 z dn. 18.01.2008 r. w sprawie wyboru formy gramatycznej w nazwach komisji RJK, Uchwała Nr 3/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie pisowni niektórych wyrażeń przyimkowych, przysłówków złożonych oraz wyrazów, Uchwała Nr 4/ RJK/08

---

[12] Szerzej patrz: *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2008*, Gdańsk 2008; *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2008, Gdańsk 2008.*

[13] Jej przewodniczącym został dr T. Wicherkiewicz, członkami: T. Fopke, K. Rhode.

włôsnëch pòzwów, jistno: Ùchwôlënk Nr 6[11]. Ùchwôlënk Nr 2 wskôzôł normã zarówno w gôdóny jak i pisóny kaszëbiznie, a zrzeszony béł z pewnym leno aspektã kaszëbsczi składnie. Ùchwôlënk Nr 3 pòdniósł jeden z problemów normatiwnoscë i wariantiwnoscë w sferze fleksje. Ùchwôlënk Nr 4 òdpòwiedzôł na brëkùnk szkòłów wszëtczich szczeblów i spróbòwôł rozwiązac słowiznowé problemë. Ùchwôlënk Nr 5 tikôł sã pewnëch leksykalnëch ùstalënków z dzélów codniowégò żëcô. W kùńcu Ùchwôlënk Nr 7 miôł òstateczno wëwidnic pewné fònologòwé, fòneticzné i fleksjowé problemë kaszëbsczich pisarzów, gazétników, szkólnëch i ùczniów.

5 stëcznika 2008 r. minã pierszô kadencjô Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. W tim dniu na mòcë Ùchwôlënkù pòdjãti przez Òglową Radzëznã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô pòwòłónô òstała Radzëznã Kaszëbsczégò Jãzëka drëdżi kadencje (2008-2010 r.). Òprzestelë w ni robic: W. Bòbrowsczi, S. Geppert, W. Lew-Czedrowskô, H. Makùrôt, D. Pazdzersczi, ks. J. Walkùsz.

Zastąpilë jich: Felicjô Baska-Bòrzëszkòwskô i Elżbiéta Bùgajnô – szkólné kaszëbsczégò jãzëka, Tomôsz Fópka – dolmôcz kaszëbsczégò jãzëka, mùzyk, pòéta, Stanisłôw Janke – pòéta, prozajik, gazétnik piszący po kaszëbskù, lëteracczi kritik, ks. dr Leszk Jażdżewsczi, dr Małgorzata Klinkòsz – jãzëkòznôwca, robiącô w Gduńsczim Ùniwersytece, Dariusz Majkòwsczi – gazétnik *Radia Kaszëbë*, redaktor *Stegnë*, Wòjcech Makùrôt – jinfòrmatik, dr Tomôsz Wicherkewicz – jãzëkòznôwca, robiący w Ùniwersytece Adama Mickewicza w Poznaniu.

Na pierszim zéńdzeniu Radzëznë Kaszëbsczégò jãzëka drëdżi kadencje, 18 stëcznika 2008 r., wëbróné òstało Prezydium Radzëznë. W jegò skłôd weszlë: przédnik – É. Bréza, zôstãpca przédnika – R. Wòszôk-Slëwa, sekretéra – M. Klinkòsz, nôleżnicë – T. Fópka i E. Prëczkòwsczi.

Przërëchtowóny téż òstôł *Plan Robòtë Radzëznë*, chtëren w wiôldżim dzélu je kòntinuacją dzejaniów RKJ ùszłi kadencje.

W efekce, do dzysô ùdało sã zacwierdzëc sétmë ùchwôlënków[12]. Są

---

[11] Wôrt je nadczidnąc, że z jnicjatiwë Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, w rokù 2006 ùkôzôł sã, wëdóny w Gduńsku, *Polsko-kaszubski słownik nazw miejscowych i fizjograficznych*. *Pòlskò-kaszëbsczi słowôrz miestnëch ë fizjografnëch mión*, pod red. A. Chludzińskiego, aùtorstwa sztërzech gduńsczich jãzëkòznôwców: É. Brézë, M. Cëbùlsczégò, J. Trédra, R. Wòszôk-Slëwë. Słowôrz nen mô charakter normalizacyjny.

[12] Wicy wzerôj: *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2008*, Gdańsk 2008; *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2008*, *Gdańsk 2008.*

z dn. 18.04.2008 r. w sprawie stosowania kaszubskich imion oficjalnych na literę *A* oraz ich zdrobnień, Uchwała Nr 5/RJK/08 z dn. 13.06.2008 r. w sprawie stosowania kaszubskich imion oficjalnych na litery *B – E* oraz ich zdrobnień, Uchwała Nr 6/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie stosowania kaszubskich imion oficjalnych na litery *F-Ż* oraz ich zdrobnień, Uchwała Nr 7/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie stosowania w języku kaszubskim dwu norm: wzorcowej i regionalnej.

Wszystkie, oprócz Uchwały Nr 1, rozwiązują pewne problemy normatywne. Uchwała Nr 2 dotyczy normalizacji niewielkiego wycinka z pogranicza fonetyki i fleksji kaszubskiej, Uchwała Nr 3 wiąże się z normalizacją ortograficzną. Uchwały Nr 4, 5, 6 poświęcone są normalizacji nazw osobowych – imion.

Przyglądając się z boku pracom Rady Języka Kaszubskiego, może się wydawać, że postępują one bardzo powoli. Zresztą, takie właśnie głosy dochodzą czasem do RJK. Jej wyrazicielami są niejednokrotnie nauczyciele języka kaszubskiego czy regionalne media.

Prawdopodobnie pewne decyzje w Radzie zapadałyby szybciej, gdyby wśród jej członków zaistniał monolit myśli. W rzeczywistości, od początku jej funkcjonowania nieformalnie pojawiły się w niej dwa obozy próbujące przeforsować swoje racje w postaci odpowiadających ich poglądom uchwał. Jeden to tradycjonaliści językowi – naukowcy – językoznawcy oraz ich zwolennicy, którzy, normalizując język kaszubski, nie zapominają o jego rozwoju i historii. Drugi – to liberaliści językowi – działacze, dziennikarze, niektórzy literaci, którzy na co dzień w swojej pracy korzystają z kaszubszczyzny, a ponieważ nie jest ona jeszcze znormalizowana i zestandaryzowana, posiłkują się językiem domowym, potocznym, często mocno spolaszonym. (Zresztą, nie tylko polskie zapożyczenia spędzają sen z powiek Komisji Standaryzacji i Normalizacji RJK. Istnieje bowiem też niewielki odłam Rady, który próbuje dawać pierwszeństwo germanizmom, na co Komisja zazwyczaj się nie godzi. Do kuriozalnych przykładów należy zaliczyć propozycję na wzór niemiecki – w trakcie standaryzowania kaszubskich imion – form typu *Zylwester*, *Zylwestra*; *Zelma*, *Zelmë*; *Zabina*, *Zabinë*; *Zylwiô*, *Zylwie*; *Zerafin*, *Zerafina*; *Zewerin*, *Zewerina*; *Richard*, *Richarda*, *Grégór*, *Grégòra* czy też wniosek, aby ustandaryzować pisownię „*anug*” ‘pojęcie’: *Ni móm ò tim niżódnégò* ***anugù***., „*òrnug*” ‘porządek’: *Zróbta tuwò përznã* ***òrnugù***., „*haùpzach*” ‘najważniejsze’: ***Haupzach****, że wa môta to zrobioné.*) W każdym razie ta druga grupa, liberalistów językowych, stawia zazwyczaj

to: Ùchwôlënk Nr 1/RKJ/2008 z dnia 18.01.2008 r. w sprawie pòwòłaniô Kòmisëji Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji RKJ[13], Ùchwôlënk Nr 2/RKJ/08 z dn. 18.01.2008 r. w sprawie wëbieru gramaticzny fòrmë w pòzwach kòmisëjów RKJ, Ùchwôlënk Nr 3/RKJ/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie pisënkù niechtërnëch przëjimkòwëch wërażeniów, złożonëch przësłówków ë słowów, Ùchwôlënk Nr 4/ RKJ/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrã A a téż jich zdrobnieniów, Ùchwôlënk Nr 5/ RKJ/08 z dn. 13.06.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë B – E a téż jich zdrobnieniów, Ùchwôlënk Nr 6/RKJ/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë F – Ż a téż jich zdrobnieniów, Ùchwôlënk Nr 7/RKJ/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô w kaszëbsczim jãzëkù dwù normów: wzorcowi i regionalny.

Wszëtczé, òkróm Ùchwôlënkù Nr 1, rozwiązëją pewné normatiwné problemë. Ùchwôlënk Nr 2 tikô sã normalizacje niewiôldżégò dzélu z pògreńcza kaszëbsczi fòneticzi i fleksje, Ùchwôlënk Nr 3 parłãczi sã z òrtografòwą normalizacją. Ùchwôlënczi Nr 4, 5, 6 namienioné są normalizacje òsobòwëch pòzwów – mión.

Przëzérającë sã ze stronë robòtóm Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, mòże sã wëdawac, że jidą òne baro pòmalë. Zresztą, prawie taczé głose dochôdają czasã do RKJ. Tak nierôz gôdają szkólny kaszëbsczégò jãzëka czë regionalné media.

Mést pewné rozsądzënczi w Radzëznie zapadałëbë chùtczi, czejbë ji nôleżnicë jednakò mëslelë. Pò prôwdze, òd zôczątkù ji fùnkcjonowaniô niefòrmalno pòjawiłë sã w ni dwa karna próbùjącé przefòrsowac swòje ùdbë w pòstacy òdpòwiadającëch jich pòglãdóm ùchwôlënków. Jeden to jãzëkòwi tradicjonaliscë – nôùkòwcowie – jãzëkòznôwcë ë jich przëstojnicë, chtërny, normalizëjąc kaszëbsczi jãzëk, nie zabiwają ò jegò rozwiju i historie. Drëdżi - to jãzëkòwi liberaliscë – dzejarze, gazétnicë, niechtërny lëteracë, jaczi na co dzéń w swòji robòcë kòrzëstają z kaszëbiznë, a temù że nie je òna jesz znormalizowónô i zesztandarizowónô, wëzweskiwają domôcy jãzëk, codniowi, czãsto mòckò spòlaszałi. (Zresztą, nié le pòlsczé zapòżëczenia są jiwrã dla Kòmisëji Sztandarizacëji i Normalizacëji RKJ. Je téż niewiôldżi part w Radzëznë, chtëren próbùje na pierszim môlu stawiac germanizmë, na co Kòmisëjô zwëkle nie dôwô zgòdë. Do òsoblëwëch przi-

---

[13] Ji przédnikã òstôł dr T. Wicherkewicz, nôleżnikama: T. Fópka, K. Rhode.

na uzus, upatruje normę języka kaszubskiego w tym, co obecnie zastane, a więc często właśnie nadmiernie spolaszone, nie zna praw rządzących rozwojem kaszubszczyzny i tym samym nie widzi zbytniej potrzeby odwoływania się do diachronii.

Komisja Standaryzacji i Normalizacji RJK w swych decyzjach próbuje pogodzić rozwój i historię języka z uzusem, co niejednokrotnie nie jest łatwe. Palmę pierwszeństwa przyznaje uzusowi jedynie w sytuacjach wyjątkowych, gdy ten zdecydowanie przemawia przeciwko rozwojowi. Tak stało się np. w wypadku nazwy miesiąca *gromicznik* 'luty' czy reguły dotyczącej zakończeń typu *-cjô* || *-cëjô*, *-fiô* || *-fijô* w wyrazach pochodzenia obcego, gdzie na pierwszy plan wysunęły się formy krótsze, częściej stosowane przez społeczeństwo kaszubskie. Ale już szyk wyrazów, wbrew uzusowi, pozostał zgodny z wieloletnią tradycją, tzn. przydawka || przydawki plus rzeczownik, por. pol. *Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie*, kasz. *Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié*, pol. *Rada Języka Kaszubskiego*, kasz. *Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka*, pol. *Komisja Medialno-Administracyjna*, kasz. *Mediowò-Ùrzãdowô Kòmisëjô* i in.

Pamiętać należy, że Rada Języka Kaszubskiego nie może nikomu swoich decyzji narzucić. Może zaproponować, zasugerować, zalecić. Stąd też – w obliczu rozdrobnienia kaszubszczyzny – ciągle trudno jest się dostosować Kaszubom do pewnych propozycji Rady. Widać to też wśród jej niektórych członków.

W zaistniałej sytuacji, w ubiegłym roku na wyjazdowym zebraniu plenarnym Rady Języka Kaszubskiego w Starbieninie (12-13.10.2007 r.) wygłosiłam referat „O normie językowej w polszczyźnie i nie tylko"[14], gdzie sugerowałam, że można „pogodzić" spierające się obozy, wprowadzając – wzorem języka polskiego czy niemieckiego – dwie normy: wzorcową i użytkową. Wyjaśniłam przy tym, czym się one różnią. Wystąpienia wysłuchano z zainteresowaniem, artykuł ukazał się drukiem w *Biuletynie* i sprawa na rok ucichła. Może potrzeba było właśnie tego roku, może potrzeba było kolejnych sporów w trakcie rodzących się następnych uchwał, by dojrzeć do prawdziwej dyskusji na temat normy językowej w kaszubszczyźnie. Stało się to 17.10.2008 r. na drugim wyjazdowym zebraniu plenarnym RJK w Starbieninie (17-18.10.2008 r.). Jej plonem jest Uchwała Nr 7/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie stosowania w języku kaszubskim dwu norm:

---

[14] Patrz: R. Wosiak-Śliwa, *O normie językowej w polszczyźnie i nie tylko* [w:] *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2007*, Gdańsk 2007.

kładów mùszi wrechòwac bédënk na niemiecczé mòdło – òb czas sztandarizowaniô kaszëbsczich mión – fòrmów tipù: *Zylwester*, *Zylwestra*; *Zelma*, *Zelmë*; *Zabina*, *Zabinë*; *Zylwiô*, *Zylwie*; *Zerafin*, *Zerafina*; *Zewerin*, *Zewerina*; *Richard*, *Richarda*, *Grégór*, *Grégòra* czë téż wniosk, abë ùsztandarizowac pisënk „*anug*” ‘pòl. pojęcie’: *Ni móm ò tim niżódnégò* ***anugù***., „*òrnug*” ‘pòl. porządek’: *Zróbta tuwò përznã* ***òrnugù***., „*haùpzach*” ‘pòl. najważniejsze’: ***Haupzach**, że wa môta to zrobioné*). W kòżdim razu no drëdżé karno, jãzëkòwëch liberalistów, stôwiô zwëkle na ùzus, widzy normã kaszëbsczégò jãzëka w tim, co je terô, a wiãc czãsto prawie za baro spòlaszałé, nie znaje prôw, jaczé rządzą rozwijã kaszëbiznë i temù nie widzy za wiôldżi pòtrzebë òdwòłiwaniô sã do diachronii.

Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji RKJ w swòjëch rozsądzeniach próbùje pògòdzëc rozwij i historiã jãzëka z uzusã, co nierôz nie je prosté. Na pierszim môlu stôwiô sã ùzus le w wëjątkòwëch leżnoscach, czej nen mòckò przemôwiô procëm rozwijowi. Tak stało sã np. w przëtrôfkù pòzwë miesąca *gromicznik* ‘pòl. luty’ czë reglë tikający sã zakùńczeniów tipù *-cjô* || *-cëjô*, *-fiô* || *-fijô* w słowach cëzégò pòchôdaniô, dze na pierszi môl wësunãłë sã krótszé fòrmë, czãscy ùżiwóné przez kaszëbską spòlëznã. Ale ju szëk słowów, procëm uzusowi, òstôł zgódny z wielolatową tradicją, tzn. przëdawka || przëdawczi plus jistnik, pòr. pòl. *Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie*, kasz. *Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié*, pòl. *Rada Języka Kaszubskiego*, kasz. *Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka*, pòl. *Komisja Medialno-Administracyjna*, kasz. *Mediowò-Ùrzãdowô Kòmisëjô* i jin.

Pamiãtac mùszi, że Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ni mòże nikòmù swòjich rozsądzeniów narzëcëc. Mòże zabédowac, zasugerowac, zalecëc. Temù téż – czedë kaszëbizna jesz je rozdrobnionô – wcyg trudno je Kaszëbóm przëjic niechtërné bédënczi Radzëznë. Widzec to téż westrzód ji niechtërnëch nôleżników.

Temù, w ùszłim rokù na wëjazdowim plenarnym zéńdzenim Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka w Starbieninie (12-13.10.2007 r.) wëgłosza jem referat „O normie językowej w polszczyźnie i nie tylko”[14], dze namôwia jem, żebë „pògòdzëc” spiérającé sã karna, wprowadzając – mòdłã pòlsczégò czë niemiecczégò jãzëka – dwie normë: wzorcową i ùżitkòwą. Wëwidnia jem przë tim, czim òne sã apartnią. Wëstąpienié òstało wësłëchóné z zajin-

---

[14] Wzerôj: R. Wosiak-Śliwa, *O normie językowej w polszczyźnie i nie tylko* [w:] *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2007*, Gdańsk 2007.

wzorcowej i regionalnej, w której czytamy: „Rada Języka Kaszubskiego zaleca stosowanie w języku kaszubskim dwu norm: wzorcowej i regionalnej.

Norma wzorcowa, w której widoczne byłyby odwołania do historii języka kaszubskiego, powinna być realizowana w oficjalnych kontaktach i rodzajach wypowiedzi. Winni ją stosować księża, aktorzy, dziennikarze, literaci, nauczyciele, naukowcy i inni intelektualiści. Należy ją realizować w szkole i wykorzystywać w podręcznikach.

Norma regionalna, częściej oparta na uzusie, może być stosowana w swobodnych kontaktach, czyli języku potocznym, oraz literaturze – jako zabieg stylizacyjny."[15]

Mam nadzieję, że Uchwała ta – o ile będzie zawsze dostrzegana i rzetelnie realizowana, zwłaszcza przez Komisję Standaryzacji i Normalizacji RJK, w pewnym stopniu przyczyni się do pogodzenia dwu ścierających się obozów w Radzie. Nie o to chodzi, by nie było w niej żadnej dyskusji, czy różnicy zdań. Przeciwnie, powinna być. Musi być tylko konstruktywna, a nie destruktywna.

Prace nad normalizacją i standaryzacją języka kaszubskiego przyspieszyłaby też większa liczba ludzi w nie włączonych. Niestety, brakuje językoznawców – kaszubologów, recenzentów merytorycznych, językowych, autorów nowoczesnych podręczników i programów szkolnych oraz tłumaczy.

Niecałe trzy lata funkcjonowania Rady pokazały, że stoi na początku drogi, jaką sobie wytyczyła. Czeka na nią wiele nieopracowanych obszarów języka, a do drzwi Komisji Standaryzacji i Normalizacji RJK już pukają przygotowane nazwy państw i miast, utworzone od nich nazwy mieszkańców i przymiotników; terminologia matematyczna; słownictwo sportowe; terminologia gramatyczna.

** Referat został wygłoszony 17 listopada 2008 r. w Rewie na XII Sympozjum Dialektologiczno-Onomastycznym Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś.*

---

[15] Por.: *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2008*, Gdańsk 2008.

teresowanim, artikël ùkôzôł sã drëkã w *Biuletinie* i ò sprawie przez rok bëło cëchò. Mòże prawie brak bëło negò rokù, mòże brak bëło pòstãpnëch spiérków òb czas rodzącëch sã ùchwôlënków, bë dorosnąc do prôwdzëwi kôrbiónczi na témã jãzëkòwi normë w kaszëbiznie. Stało sã to 17.10.2008 r. na drëdżim wëjazdowim plenarnym zéńdzenim RKJ w Starbieninie (17-18.10.2008 r.). Jegò brzadã je Ùchwôlënk Nr 7/RKJ/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô w kaszëbsczim jãzëkù dwù normów: wzorcowi i regionalny, w chtërnym czëtómë: „Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje stosowanié w kaszëbsczim jãzëkù dwùch normów: wzorcowi i regionalny.

Wzorcowô norma, w jaczi widzec bëłobë nawleczenié do historie kaszëbsczégò jãzëka, mùszałabë bëc wëzwëskónô w òficjalnëch kòntaktach i ôrtach wëpòwiescy. Mùszelëbë jã wëzwëskiwac ksãża, aktorzë, gazétnicë, pisarze, szkólny, ùczałi i jinszi jintelektualiscë. Nót je jã wëzwëskiwac w szkòle i ùczbòwnikach.

Regionalnô norma, czãscy òpiartô na ùzusu, mòże bëc wëzwëskónô w codniowëch kòntaktach, to je codniowim jãzëkù, a téż w lëteraturze – jakno stilisticzny zabiég.”[15]

Móm nôdzejã, że nen Ùchwôlënk – jeżlë mdze przëjimòwóny i realizowóny, osoblëwie przez Kòmisëjã Sztandaryzacëji i Normalizacëji RKJ, chòc w jaczims dzélu przëczëni sã do zgòdë midzë dwòma, spiérającyma sã karnama w Radzëznie. Nie ó to jidze, bë nie bëło w ni żódny kôrbiónczi czë różnicë zdań. Prawie procëm, mùszi bëc. Le mùszi bëc kònstruktiwnô, a nié destruktiwnô.

Robòtã nad normalizacją i sztandarizacją kaszëbsczégò jãzëka ùrëchlëłabë téż wikszô lëczba lëdzy w nią włączonëch. Le wej, brak je jãzëkòznôwców – kaszëbòlogów, meritoricznëch, jãzëkòwëch recenzentów, aùtorów nowòmódnëch ùczbòwników i szkòłowëch programów a téż dolmaczów.

Niecałé trzë lata fùnkcjonowaniô Radzëznë pòkôzałë, że stoji na pòczątkù drodżi, jaką so nacéchòwała. Żdaje na nią wiele nieòbrôbionëch partów jãzëka, a do dwiérzi Kòmisëji Sztandarizacëji i Normalizacëji RKJ ju klepią przërëchtowóné pòzwë krajów i miast, ùsadzoné òd nich pòzwë mieszkańców i znankòwników; matematicznô słowizna; szpòrtowô słowizna; gramaticznô słowizna.

** Referat béł wëgłoszony 17 lëstopadnika 2008 r. w Réwie na XII Dialektologòwò-Ônomasticznym Simpòzjum Pòzwë i dialektë Pòmòrzégò dôwny i dzysô.*

---

[15] Pòr.: *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2008*, Gdańsk 2008.

Edward Breza, Sopot

Standaryzowane imiona kaszubskie

Wśród grona Kaszubów i Pomorzan często dają się słyszeć głosy, że Pomorzanie winni dawać swoim dzieciom imiona pomorskie czy węziej: imiona kaszubskie. Nie próbują jednak ci, którzy takie opinie wypowiadają, podać takich imion. Chodzić tu zatem może o imiona, które pisarze, twórcy i działacze kaszubscy dawali i dają własnym dzieciom czy też o imiona książąt pomorskich. Z imion żeńskich byłyby to zatem *Damroka,* imię nadane przez A. Majkowskiego najmłodszej córce Damroce Majkowskiej, o czym szerzej pisałem w czasopiśmie„Język Polski" (LVIII, 1978, s. 194-198); *Sławina* (zob. E. Breza, Pomerania XXIV, 1988, nr 5, s. 43; XXV, 1989, nr 2, s. 34-35), *Sydonia*, które nosiła Sydonia Borkówna, o której szerzej w *Żëcu i przigòdach Remùsa* A. Majkowskiego, *Dirsla,* wprowadzona przez F. Fenikowskiego do „Zapadłego zamku", po kaszubsku wypadłoby ją pisać *Dërsla*; z męskich *Barnim, Grzëmisłôw, Mestwin*, syn A. Majkowskiego, *Mściwuj*, *Mściwoj*, po kaszubsku *Mscëwùj* lub *Mscëwòj*, *Mszczuj* i *Mszczug* (chodzi o ostatniego księcia panującego w Gdańsku), *Sambór, Subisłôw*; *Wartësłôw*, literalna postać im. słowiańskich *Ratibór (Racibor)* i *Warcysłôw (Warcisław),* nadane synom. przez A. Labudę. Są to, jak widać, imiona słowiańskie, stanowiące dziedzictwo prasłowiańskie. Dodać można, że o „Imionach książąt pomorskich" pisał E. Breza w Pomeranii XXII, 1986, nr 4, s. 21-22, a „Imionach księżniczek pomorskich" w Pomeranii XXIII, 1987, nr 9, s. 13-14. Omówione tam imiona męskie mają prowieniencję słowiańską, natomiast z żeńskich słowiańską genezę ma jedynie *Zwinisława*, pozostałe to imiona greckie: *Agnieszka, Aleksandra, Anastazja, Eudoksja, Eufemia, Eufrozyna,* hebrajskie *Elżbieta*, romańskie *Beatrycze* i germańskie *Adelajda, Gerarda, Gertruda.*

W związku z wejściem ustawy o językach mniejszościowych i regionalnych (za taki uznany został język kaszubski) Kaszubi mogą nadawać dzieciom imiona w wersji kaszubskiej. Komisja Standaryzacji Języka Kaszubskiego zatem na kolejnych swoich posiedzeniach proponowała Radzie Języka Kaszubskiego kaszubskie wersje imion. Propozycje takich imion przygotowywał Karol Rhode: najpierw przez wyzyskiwanie Słownika ks. B. Sych-

Édwôrd Bréza, Sopòt

Sztandarizowóné kaszëbsczé miona

Westrzód karna Kaszëbów i Pòmòrzanów czãsto są czëc głosë, że Pòmòrzanowie mùszelëbë dawac dzecóm pòmòrsczé miona czë dokładno gôdając: kaszëbsczé miona. Równak ti, chtërny taczé zdania wëpòwiôdają, nie próbùją pòdac taczich mión. Temù mòże chòdzëc ò miona, jaczé kaszëbsczi pisarze, ùsôdzcë i dzejarze dôwalë i dôwają swòjim dzecóm czë téż ò miona pòmòrsczich ksyżëców. Temù z mión białogłowsczégò ôrtu bëłëbë to *Damroka*, miono nadóné przez A. Majkòwsczégò nômłodszi córce Damroce Majkòwsczi, ò czim wicy pisôł jem w czãdnikù „Język Polski" (LVIII, 1978, s. 194-198); *Sławina* (òbaczë E. Bréza, Pomerania XXIV, 1988, nr 5, s. 43; XXV, 1989, nr 2, s. 34-35), *Sydonia*, chtërnô nosëła Sydonia Bòrkównô, o jaczi wicy w *Żëcu i przigòdach Remùsa* A. Majkòwsczégò, *Dirsla,* wprowadzonô przez F. Fenikòwsczégò do „Zapadłego zamku", pò kaszëbskù nót bë jã bëło pisac *Dërsla*; z chłopsczich *Barnim, Grzëmisłôw, Mestwin*, syn A. Majkòwsczégò, *Mściwuj*, *Mściwoj*, pò kaszëbskù *Mscëwùj* abò *Mscëwòj*, *Mszczuj* i *Mszczug* (jidze ò slédnégò ksyżëca, jaczi panowôł we Gduńskù), *Sambór, Subisłôw*; *Wartësłôw*, lëteralnô pòstacjô słowiańsczich mión *Ratibór (Racibor)* i *Warcysłôw (Warcisław),* nadóné sënoma przez A. Labùdã. Są to, jak widzec, słowiańsczé miona, jaczé są prasłowiańsczim dzedzëctwã. Dopòwiedzec mòże, że ò „Imionach książąt pomorskich" pisôł É. Bréza w Pomeranii XXII, 1986, nr 4, s. 21-22, a „Imionach księżniczek pomorskich" w Pomeranii XXIII, 1987, nr 9, s. 13-14. Òbgôdóné tam miona mają słowiańsczé pòchòdzenié, zôs z białogłowsczich słowiańsczé zdrzódło mô le *Zwinisława*, reszta to grecczé miona: *Agnieszka, Aleksandra, Anastazja, Eudoksja, Eufemia, Eufrozyna,* hebrajsczé *Elżbieta*, romańsczé *Beatrycze* i germańsczé *Adelajda, Gerarda, Gertruda.*

Temù że weszła ùstawa ò miészoscowëch i regionalnëch jãzëkach (za taczi ùznóny òstôł kaszëbsczi jãzëk) Kaszëbi mògą nadawac dzecóm miona w kaszëbsczi wersëji. Dlôte Kòmisëjô Sztandarizacëji Kaszëbsczégò Jãzëka na pòstãpnëch swòjich zéńdzeniach bédowała Radzëznie Kaszëbsczégò Jãzëka kaszëbsczé òdmianë mión. Bédënczi taczich mión przërëchtowôł Karól Rhode: nôpiérwi przez wëzwëskanié Słowarza ks. B. Sëchtë, Słowa-

ty, Słowników S. Ramułta, prac Młodokaszubów i własnego rozeznania w imiennictwie kaszubskim. Potem zaproponowałem, by referent wyzyskał „Wykaz imion używanych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”, opracowany swego czasu przez prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Józefa Bubaka, autora „Księgi naszych imion”, wydanej przez Ossolineum w r. 1993 i zawierającej 1320 imion. Wykaz ten został zaaprobowany przez Komisję Kultury Języka Komitetu Językoznawstwa PAN w Warszawie i rozesłany do urzędów stanu cywilnego w Polsce; stanowi on podstawę prawną rozmów urzędników z rodzicami i opiekunami. Opublikowany został w czasopiśmie „Język Polski” (LXIII, 1983, nr 1-2, s. 72-84), każdy więc może się z nim zapoznać. Komisja po przedyskutowaniu formy kaszubskiej imienia w mianowniku i w dopełniaczu, który wyznacza wzorzec odmiany w dalszych przypadkach, podaje także podstawowe formy zdrobniałe (deminutywne) i spieszczone (hipokorystyczne) imion. Każdy jednak może wyjść poza ten kanon, byleby imiona miały postać kaszubską. Dobrze byłoby utrzymać (w imionach pełnych winna to być niepodważalna zasada) osobne formy dla mężczyzn i osobne dla kobiet; w wypadku imion skróconych na *-i, -y* (typ *Edi, Kazy*), przejętych ostatecznie z jęz. angielskiego, reguły tej utrzymać się nie da, bo przyrostek ten obsługuje imiona i żeńskie, np. *Gabi < Gabriela, Nati < Natalia, Pati < Patricjô*, jak i męskie, np. *Gabi < Gabriél, Nati < Natan, Pati < Patrik, Władi <Władisłôw*. Dodać muszę jako przewodniczący i Komisji, i Rady, że zarówno Komisja, jak i Rada działały w sposób najbardziej demokratyczny: jeżeli nie skutkowały argumenty członków, przystępowano do głosowania i jego wynik był decyzją zarówno Komisji, jak i Rady.

Wiele imion, funkcjonujących u Kaszubów to skrócone formy imion niemieckich, jak *Aleks, Franc, Hans* ‘Jan’, zdrobnienie *Hanésk*, wprowadzone przez J. Piepkę do literatury kaszubskiej, *Ksawer, Maks, Paul* i inne. Poza tym są to imiona używane w Polsce i skaszubione przez ludność kaszubską w codziennym porozumiewaniu się, pisane jednak po polsku w tekstach oficjalnych. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym daje Kaszubom, jak o tym wspomniano wyżej, podstawy prawne do oficjalnego posługiwania się zasobem imion w wersji kaszubskiej i to w postaci morfologicznej, jak i fonetyczno-ortograficznej.

Formy zdrobniałe i spieszczone tworzy się głównie przez: 1) pominięcie pierwszej lub kilku początkowych sylab imienia pełnego (oficjalnego): ***Déla*** < *A**déla***, ***Délka*** < *A**délka***, ***Dólf <*** *A**dólf***, *Ru**dólf,*** ***Dólfa*** < *A**dólfa***, *Ru**dólfa,*** ***Gata*** < *A**gata***, ***Gnésa*** < *A**gnésa***, ***Grëpink*** < *A**grëpink***, ***Grëpin-***

rzów S. Ramùłta, prôc Młodokaszëbów i swòjégò rozeznaniô w kaszëbsczich mionach. Pòtemù zabédowôł jem, abë refereńt wëzwëskôł „Wykaz imion używanych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”, przërëchtowóny czedës przez prof. Jagelońsczégò Ùniwersytetu, Józefa Bùbaka, aùtora „Księgi naszych imion”, wëdóny przez Òssolineùm w r. 1993, w jaczi je 1320 mión. Nen spisënk òstôł zgòdzony przez Kòmisëjã Kùlturë Jãzëka Kòmitetu Jãzëkòznôwstwa PAN we Warszawie i rozesłóny do ùrzãdów cëwilnégò stanu w Pòlsce; je òn prawnym spòdlim rozmòwów ùrzãdników z rodzëcelama i òpiekùnama. Òpùblikòwóny òstôł w cządnikù „Język Polski” (LXIII, 1983, nr 1-2, s. 72-84), wiãc kòżden mòże sã z nim zapòznac. Kòmisëjô pò kôrbiónce ò kaszëbsczi fòrmie miona w nazéwôczu i rodzôczu, co wëznacziwô mòdło òdmianë w dalszich przëtrôfkach, pòdôwô téż pòdstawòwé zdrobniałé fòrmë (deminutiwné) i spieszczoné (hipòkòristiczné) mión. Równak kòżden mòże wińc pòza nen kanón, bëlebë miona miałë kaszëbską pòstacëją. Dobrze bëłobë ùtrzëmac (w fùlnëch mionach mùszałabë bëc to nierëszalnô wskôza) apartné fòrmë dlô chłopów i apartné dlô białk; w przëtrôfkù skróconëch mión na *-i, -y* (ôrt *Edi, Kazy*), òstateczno przejãtëch z anielsczégò jãzëka, ti reglë ùtrzëmac sã nie dô, bò nen przërostk òbsługiwô białogłowsczé miona, np. *Gabi < Gabriela, Nati < Natalia, Pati < Patricjô*, jak i chłopsczé, np. *Gabi < Gabriél, Nati < Natan, Pati < Patrik, Władi <Władisłôw*. Dopòwiedzec mùszã jakò przédnik i Kòmisëji, i Radzëznë, że zarówno Kòmisëjô, jak i Radzëzna robiłë na ôrt jak nôbarżi demòkraticzny: jeżlë nie skùtkòwałë argùmentë nôleżników, bëło welowanié i jegò wënik béł ùchwôlënkã Kòmisëji jak i Radzëznë.

Wiele mión, jaczé są ùżòwóné kòl Kaszëbów, to skróconé fòrmë niemiecczich mión, jak *Aleks, Franc, Hans* ‘Jan’, zdrobnienié *Hanésk*, wprowadzoné przez J. Piépkã do kaszëbsczi lëteraturë, *Ksawer, Maks, Paul* i jiné. Òkróm tegò są miona ùżiwóné w Pòlsce i skaszëbioné przez kaszëbsczé lëdztwò w codniowëch gôdkach, równak pisóné pò pòlskù w òficjalnëch tekstach. Ùstawa ò nôrodnëch i etnicznëch miészëznach a téż ò regionalnym jãzëkù dôwô Kaszëbóm, jak ò tim bëło napisóné wëżi, prawné spòdlé do òficjalnégò pòsługiwaniô sã spisënkã mión na kaszëbsczi ôrt i to w mòrfòlogòwi, jak i fòneticzno-pisënkòwi pòstacëji.

Zdrobniałé i spieszczoné fòrmë ùsôdzô sã òglowò przez: 1) pòminiãcé pierszi abò czilu pòczątkòwëch szlabizów fùlnégò miona (òficjalnégò): ***Déla** < Adéla*, ***Délka** < Adélka*, ***Dólf <** Adólf*, *Ru**dólf**,* ***Dólfa** < Adólfa*, *Ru**dólfa**,* ***Gata** < Agata*, ***Gnésa** < Agnésa*, ***Grëpink** < Agrëpink*, ***Grëpinka** <*

ka < *A**grëpinka***, ***Bert*** < *Al**bert***, ***Berta*** < *Al**berta***, ***Tina*** < *Alber**tina***, *Fau**stina,*** *Klémã**tina,*** ***Tinka*** < *Alber**tinka***, *Klémã**tinka,*** ***Bink*** < *Al**bink***, ***Binka*** < *Al**binka***, *Sa**binka,*** możliwe także ***Bin*** < *Al**bin*** i ***Bina*** < *Al**bina***, *Sa**bina,*** ***Ksãder*** < *Ale**ksãder,*** ***Ksãdra*** < *Ale**ksãdra,*** ***Brecht*** < *Al**brecht***, ***Dona*** < *Al**dona***, ***Dónka*** < *Al**donka***; *Bog**dónka,*** *Gwi**dónka,*** możliwe także ***Mańda*** < *A**mańda***, ***Méla*** < *A**méla***, ***Fréd*** < *Al**fréd,*** *Man**fréd,*** ***Nétka*** < *A**nétka***, ***Nitka*** < *A**nitka***, ***Nuszka*** < *A**nuszka***, ***Nusza*** < *A**nusza***, ***Tónka*** < *An**tónka***, ***Zélmk*** < *An**zélmk***, ***Zélma*** < *An**zélma***, ***Zélmka*** < *An**zélmka***, ***Pola*** < *A**pola,*** ***Polka*** < *A**polka***, ***Stridka*** < *A**stridka***, ***Gust*** < *A**gust,*** ***Gustk*** < *A**gustk***, ***Gustka*** < *A**gustka***, ***Triczka*** < *Bea**triczka***, ***Dónk*** < *Bog**dónk***, ***Gita*** < *Bri**gita***, ***Gitka*** < *Bri**gitka***, ***Stina*** < *Cele**stina***, ***Stinka*** < *Cele**stinka***, ***Mroka*** < *Da**mroka***; ***Nik*** < *Domi**nik***, ***Niczk*** < *Domi**niczk***, ***Niczka*** < *Domi**niczka,*** ***Nika*** < *Domi**nika,*** ***Natka*** < *Do**natka,*** *Re**natka***, ***Ditka*** < *E**ditka***, ***Nóra*** < *Eleo**nóra,*** ***Liôszk*** < *E**liôszk***, ***Żbiétka*** < *El**żbiétka***, ***Manuél(k)*** < *É**mauél(k),*** ***Razm(k)*** < ***Érazm(k)***, ***Nest*** < *Ér**nest,*** ***Nestka*** < *Ér**nestka***, ***Genia*** < *Eu**genia***, ***Rëst(k)*** < *Éwa**rëst(k)***, ***Tink*** < *Faus**tink,*** ***Licëta*** < *Fe**licëta,*** ***Lëpka*** < *Fi**lëpka,*** ***Cëszka*** < *Fran**cëszka,*** ***Zelka*** < *Gi**zelka,*** ***Zélda*** < *Gri**zélda,*** ***Dórk*** < *Helio**dórk,*** *Jizy**dórk***; ***Dórka*** < *Jizy**dórka,*** ***Részka*** < *Hen**részka*** (od *Henrieta),* ***Gilda*** < *Hermene**gilda,*** ***Garda*** < *Hilde**garda,*** ***Polita*** < *Hi**polita,*** ***Lona*** < *Ji**lona***, ***Lonka*** < *Ji**lonka***, ***Grida*** < *Jin**grida***, ***Bela*** < *Jiza**bela,*** ***Neczk*** < *Ja**neczk,*** ***Nulk*** < *Ja**nulk,*** ***Remi*** < *Je**remi,*** ***Anka*** < *Jo**anka,*** ***Witka*** < *Jo**witka,*** ***Zynka*** < *Jó**zynka,*** ***Finka*** < *Józe**finka,*** ***Stina*** < *Ju**stina,*** ***Stinka*** < *Ju**stinka,*** ***Tónk*** < *Kaje**tónk,*** ***Milk*** < *Ka**milk,*** ***Milka*** < *Ka**milka,*** ***Stórk*** < *Ka**stórk,*** ***Tilda*** < *Klo**tilda,*** ***Tildka*** < *Klo**tildka,*** *Ma**tilda,*** ***Tin*** < *Kónstan**tin,*** *Kri**stin,*** ***Tink*** < *Kónstan**tink,*** *Kri**stink,*** ***Tinka*** < *Kri**stinka,*** ***Nél(k)*** < *Kor**nél(k),*** ***Nélka*** < *Kor**nélka,*** ***Néliusz*** < *Kor**néliusz,*** ***Néliuszk*** < *Kor**néliuszk,*** ***Gosza*** < *Mał**gosza,*** ***Célk*** < *Mar**célk***, ***Léna*** < *Mar**léna,*** ***Todi*** < *Me**todi,*** ***Nufri*** < *O**nufri,*** ***Nélka*** < *Petro**nélka,*** ***Munda*** < *Raj**munda,*** ***Natka*** < *Ré**natka,*** ***Élk*** < *Samu**élk,*** ***Bastión*** < *Se**bastión,*** ***Bastiónk*** < *Se**bastiónk***, ***Bastiónka*** < *Se**bastiónka,*** ***Rafka*** < *Se**rafka***, ***Disa*** < *Wła**disa,*** ***Zana*** < *Zu**zana*** i inne; 2) użycie zdrabniającego i poufalającego przyrostka ***-i,*** (po polsku wariantywnie *-y*), przejętego z ang. *-ie*, np. w wyrazach *antie*, *dearie,* wariantywnie pisanego *-i* oraz *-y*, np. w wyrazach *daddy, pussy*, najpierw używanego w języku szkockim, potem ang., zapożyczonego do niemczyzny i innych języków europejskich, w tym do jęz. polskiego (por. *Chambers Dictionary of Etymology*, New York 2001, p. 506). Formy z tym przyrostkiem zgłaszał bogato na posiedzeniach Komisji dr M. Cybulski, przejmowali je inni członkowie Komi-

Agrëpinka, **Bert** < *Albert*, **Berta** < *Alberta*, **Tina** < *Albertina*, *Faustina, Klémãtina*, **Tinka** < *Albertinka*, *Klémãtinka*, **Bink** < *Albink*, **Binka** < *Albinka*, *Sabinka,* mòżlëwé téż **Bin** < *Albin* i **Bina** < *Albina*, *Sabina*, **Ksãder** < *Aleksãder*, **Ksãdra** < *Aleksãdra*, **Brecht** < *Albrecht*, **Dona** < *Aldona*, **Dónka** < *Aldonka*; *Bogdónka, Gwidónka,* mòżlëwé téż **Mańda** < *Amańda*, **Méla** < *Améla*, **Fréd** < *Alfréd, Manfréd*, **Nétka** < *Anétka*, **Nitka** < *Anitka*, **Nuszka** < *Anuszka*, **Nusza** < *Anusza*, **Tónka** < *Antónka*, **Zélmk** < *Anzélmk*, **Zélma** < *Anzélma*, **Zélmka** < *Anzélmka*, **Pola** < *Apola*, **Polka** < *Apolka*, **Stridka** < *Astridka*, **Gust** < *Agust*, **Gustk** < *Agustk*, **Gustka** < *Agustka*, **Triczka** < *Beatriczka*, **Dónk** < *Bogdónk*, **Gita** < *Brigita*, **Gitka** < *Brigitka*, **Stina** < *Celestina*, **Stinka** < *Celestinka*, **Mroka** < *Damroka*; **Nik** < *Dominik*, **Niczk** < *Dominiczk*, **Niczka** < *Dominiczka*, **Nika** < *Dominika*, **Natka** < *Donatka, Renatka*, **Ditka** < *Editka*, **Nóra** < *Eleonóra*, **Liôszk** < *Eliôszk*, **Żbiétka** < *Elżbiétka*, **Manuél(k)** < *Émauél(k)*, **Razm(k)** < *Érazm(k)*, **Nest** < *Érnest*, **Nestka** < *Érnestka*, **Genia** < *Eugenia*, **Rëst(k)** < *Éwarëst(k)*, **Tink** < *Faustink*, **Licëta** < *Felicëta*, **Lëpka** < *Filëpka*, **Cëszka** < *Francëszka*, **Zelka** < *Gizelka*, **Zélda** < *Grizélda*, **Dórk** < *Heliodórk, Jizydórk*; **Dórka** < *Jizydórka*, **Rèszka** < *Henrèszka* (òd *Henrieta*), **Gilda** < *Hermenegilda*, **Garda** < *Hildegarda*, **Polita** < *Hipolita*, **Lona** < *Jilona*, **Lonka** < *Jilonka*, **Grida** < *Jingrida*, **Bela** < *Jizabela*, **Neczk** < *Janeczk*, **Nulk** < *Janulk*, **Remi** < *Jeremi*, **Anka** < *Joanka*, **Witka** < *Jowitka*, **Zynka** < *Józynka*, **Finka** < *Józefinka*, **Stina** < *Justina*, **Stinka** < *Justinka*, **Tónk** < *Kajetónk*, **Milk** < *Kamilk*, **Milka** < *Kamilka*, **Stórk** < *Kastórk*, **Tilda** < *Klotilda*, **Tildka** < *Klotildka, Matilda*, **Tin** < *Kónstantin, Kristin*, **Tink** < *Kónstantink, Kristink*, **Tinka** < *Kristinka*, **Nél(k)** < *Kornél(k)*, **Nélka** < *Kornélka*, **Néliusz** < *Kornéliusz*, **Néliuszk** < *Kornéliuszk*, **Gosza** < *Małgosza*, **Célk** < *Marcélk*, **Léna** < *Marléna*, **Todi** < *Metodi*, **Nufri** < *Onufri*, **Nélka** < *Petronélka*, **Munda** < *Rajmunda*, **Natka** < *Rénatka*, **Élk** < *Samuélk*, **Bastión** < *Sebastión*, **Bastiónk** < *Sebastiónk*, **Bastiónka** < *Sebastiónka*, **Rafka** < *Serafka*, **Disa** < *Władisa*, **Zana** < *Zuzana* i jiné; 2) wëzwëskanié zdrobniającégò i pòùfalającégò przërostka ***-i,*** (pò pòlskù wariantiwno -*y*), przejãtégò z anielsczégò -*ie*, np. w słowach *antie*, *dearie,* wariantiwno pisónégò -*i* a téż -*y*, np. w słowach *daddy, pussy* nôpiérwi wëzwëskiwónégò w szkòcczim jãzëkù, pòtemù anielsczim, pòżiczonégò do niemczëznë i jinëch eùropejsczich jãzëków, w tim do pòlsczégò jãzëka (pòr. *Chambers Dictionary of Etymology*, New York 2001, w. 506). Fòrmë z tim przërostkã zgłôszôł bògato na zéńdzeniach Kòmisëji dr M. Cëbùlsczi, przejmòwalë je

sji i zatwierdzała RJK. Oto dość bogaty materiał przykładowy: *Lizy < Alojzy, Dari < Dark* ‘Dariusz’, *Dony < Donald, Donat; Édi < Édwôrd, Édmund, Édwin; Mundi, Munti < Édmund; Érny < Érnest; Chili < Ezechiél; Fabi < Fabión; Fili < Filip; Flóri < Florión; Frany < Francëszk; Gabi < Gabriél, Gabriela; Geri < Gerat; Hadi < Hadrión; Heny < Henrik; Heri < Herkules; Hérbi < Herbert; Hermi < Herman; Jari < Jarosz; Hipi < Hipolit; Hubi< Hubert; Hugi < Hugo; Jildi < Jildefónks;, Jindźi < Jingrida; Jiny < Jinocenti; Jiri < Jirenéusz; Jizy < Jizajôsz, Jizydór; Jacy < Jack; Remi < Jeremiôsz; Józy < Józef; Juli < Juliusz; Justi < Justin; Kazy < Kadzmiérz; Klaudi < Klaudius; Kordi < Kordión; Lucy < Lucjón; Ludi < Ludmił, Ludwik; Łuki < Łukôsz, Frédi < Manfréd; Miki < Mikołôj; Mati < Matéusz; Todi < Metodi; Narcy < Narcyz; Nórbi < Nórbert; Odi < Odo; Oli < Olgerd; Oti < Oto; Owi < Owidiusz; Kracy < Pankrac; Pati < Patricjô, Patrik; Pauli < Pauel; Karpi < Polikôrp; Kopi < Prokop; Proti < Protôz; Przëbi < Przëbisłôw; Mundi < Rajmund; Rémi <Remigiusz; Robi < Róbert; Rudi < Rudólf; Sali < Salomón; Sami < Samsón; Rafi < Serafin; Sławi < Sławomir; Sobi < Sobiesłôw; Sëksti < Sëkstus; Sylwi < Sylwester; Tadi < Tadéusz; Bôldi <Téobôld; Dóri < Tédór; Tédi < Tédór; Dozy < Téodozjusz; Téfi < Téofil; Tomi < Tomôs; Tristi < Tristón; Timi < Timón, Timtéusz; Urbi < Urbón; Wacy < Wacłôw; Dżili < Wirdżiliusz; Wirdżi < Wirdżiliusz; Witi < Witóld, Witosłôw; Władi < Władisłôw; Włodi < Włodzmiérz; Wojti < Wojcech; Warti < Wartësłôw; Zeny < Zenobiusz; Frëdi < Zygfrid.*

Adaptacje fonetyczno-graficzne: 1) genetyczne przyrostki ***-an***, pochodny najczęściej z łac. *-anus* lub *-ianus* oraz ***-on*** oddaje się jako ***-ón***: *Abdon > Abdón, Adrian > Adrión, Hadrian > Hadrión, Agaton > Agatón, Aron > Arón, Aurelian > Aurelión, Bogdan > Bogdón, Cecylian > Cecylión, Chrystian > Christión, Cyprian > Cyprión, Damian > Damión, Fabian > Fabión, Felicjan > Felicjón, Florian > Florión, Gracjan > Gracjón, Julian > Julión, Justynian > Justinión, Kajetan > Kajetón, Kordian > Kordión, Krystian > Kristión, Leon > Léón, Lucjan > Lucjón, Łucjan > Łucjón, Maksymilian > Maksymilión, Marian > Marión, Miron > Mirón, Napoleon > Napoleón, Oktawian > Oktawión, Pabian > Pabión, Salomon > Salomón, Samson > Samsón, Sebastian > Sebastión, Stefan > Sztefón, Symeon > Syméón, Szczepan > Szczepón, Szymon > Szëmón, Szimón, Trystan > Tristón, Tymon > Timón, Walerian > Walerión, Wespazjan > Wespazjón, Zenon > Zenón*; jako wyjątki pozostawiono *Herman*, jako że niem. człon *-man(n)*, wywodzący się od rzeczownika *Mann* ‘człowiek, mężczyzna, mąż’ re-

jiny nôleżnicë Kòmisëji i zacwierdzëła RKJ. Héwò dosc bògati przikładowi materiał: *Lizy < Alojzy, Dari < Dark* 'Dariusz', *Dony < Donald, Donat; Édi < Édwôrd, Édmund, Édwin; Mundi, Munti < Édmund; Érny < Érnest*; *Chili < Ezechiél; Fabi < Fabión; Fili < Filip; Flóri < Florión; Frany < Francëszk; Gabi < Gabriél, Gabriela; Geri < Gerat; Hadi < Hadrión; Heny < Henrik; Heri < Herkules; Hérbi < Herbert; Hermi < Herman; Jari < Jarosz; Hipi < Hipolit; Hubi< Hubert; Hugi < Hugo; Jildi < Jildefónks; Jindźi < Jingrida; Jiny < Jinocenti; Jiri < Jirenéusz; Jizy < Jizajôsz, Jizydór; Jacy < Jack; Remi < Jeremiôsz; Józy < Józef; Juli < Juliusz; Justi < Justin; Kazy < Kadzmiérz; Klaudi < Klaudius; Kordi < Kordión; Lucy < Lucjón; Ludi < Ludmił, Ludwik; Łuki < Łukôsz, Frédi < Manfréd; Miki < Mikołôj; Mati < Matéusz; Todi < Metodi; Narcy < Narcyz; Nórbi < Nórbert; Odi < Odo; Oli < Olgerd; Oti < Oto; Owi < Owidiusz; Kracy < Pankrac; Pati < Patricjô, Patrik; Pauli < Pauel; Karpi < Polikôrp; Kopi < Prokop; Proti < Protôz; Przëbi < Przëbisłôw; Mundi < Rajmund; Rémi <Remigiusz; Robi < Róbert; Rudi < Rudólf; Sali < Salomón; Sami < Samsón; Rafi < Serafin; Sławi < Sławomir; Sobi < Sobiesłôw; Sëksti < Sëkstus; Sylwi < Sylwester; Tadi < Tadéusz; Bôldi <Téobôld; Dóri < Tédór; Tédi < Tédór; Dozy < Téodozjusz; Téfi < Téofil; Tomi < Tomôsz; Tristi < Tristón; Timi < Timón, Timòtéusz; Urbi < Urbón; Wacy < Wacłôw; Dżili < Wirdżiliusz; Wirdżi < Wirdżiliusz; Witi < Witóld, Witosłôw; Władi < Władisłôw; Włodi < Włodzmiérz; Wojti < Wojcech; Warti < Wartësłôw; Zeny < Zenobiusz; Frëdi < Zygfrid.*

Fòneticzno-graficzné dopasowaniô: 1) geneticzné przërostczi ***-an***, nôczãscy pòchòdzący z łac. *-anus* abò *-ianus* i téż ***-on*** òddôwô sã jakno ***-ón*** *Abdon > Abdón, Adrian > Adrión, Hadrian > Hadrión, Agaton > Agatón, Aron > Arón, Aurelian > Aurelión, Bogdan > Bogdón, Cecylian > Cecylión, Chrystian > Christión, Cyprian > Cyprión, Damian > Damión, Fabian > Fabión, Felicjan > Felicjón, Florian > Florión, Gracjan > Gracjón, Julian > Julión, Justynian > Justinión, Kajetan > Kajetón, Kordian > Kordión, Krystian > Kristión, Leon > Léón, Lucjan > Lucjón, Łucjan > Łucjón, Maksymilian > Maksymilión, Marian > Marión, Miron > Mirón, Napoleon > Napoleón, Oktawian > Oktawión, Pabian > Pabión, Salomon > Salomón, Samson > Samsón, Sebastian > Sebastión, Stefan > Sztefón, Symeon > Syméón, Szczepan > Szczepón, Szymon > Szëmón, Szimón, Trystan > Tristón, Tymon > Timón, Walerian > Walerión, Wespazjan > Wespazjón, Zenon > Zenón*; jakno wëjątczi òstawioné òstałë *Herman*, jakno że niem. dzél *-man(n)*, jaczi pòchôdô òd jistnika *Mann* 'człowiek, chłop, że-

alizowany jest w nazwiskach kaszubskich najczęściej jako *-man,* np. *Gusman, Lademan(n), Zimmerman(n)*, ale też *Lémón* i *Róman*, bo ewentualne *Rómón* kojarzone byłoby z *Rumun* (choć obie nazwy wywodzą się ze wspólnego łacińskiego pnia *Roman(us)*; 2) ***-asz*** o różnym pochodzeniu realizujemy jako ***-ôsz***: *Annasz > Anôsz, Barabasz > Barabôsz, Eliasz > Eliôsz, Izajasz > Jizajôsz, Jeremiasz > Jeremiôsz, Kajfasz > Kajfôsz, Łukasz > Łukôsz, Tobiasz > Tobiôsz, Tomasz > Tomôsz*; podobnie *Łukasz > Łukôsz*; 3) zakończenie ***-el*** realizowane jest jako ***-él***: *Daniel > Daniél, Emanuel > Émanuél, Ezechiel > Ezechiél, Gabriel > Gabriél, Samuel > Samuél*, tu należy także *Pauél* (obok formy *Paweł)*; 4) zakończenie ***-ał*** oddane zostało jako ***-ôł***: *Michôł, Rafał > Rafôł*; 5) ***-or*** jako ***-ór***: *Igor > Jigór, Izydor > Jizydór, Kastor > Kastór, Melchior > Melchiór, Ścibor > Scybór, Telesfor > Telesfór, Teodor > Tédór, Wiktor > Wiktór*; 6) człon ***-sław*** realizowany jest jako ***-słôw***: *Bolesław > Bolesłôw, Borzysław > Borzësłôw, Bronisław > Barnisłôw, Czesław > Czesłôw, Jarosław > Jarosłôw, Lechosław > Lechosłôw, Lesław > Lesłôw, Mieczysław > Mieczësłôw, Miłosław > Miłosłôw, Mirosław > Mirosłôw, Przemysław > Przemësłôw, Przybysław > Przëbësłôw, Radosław > Rado-/Redosłôw, Sobiesław > Sobiesłôw, Stanisław > Stnisłôw, Subisław > Subisłôw, Świętosław > Swiãtosłôw, Wacław > Wacłôw, Wiesław > Wiesłôw, Wisław > Wisłôw, Witosław > Witosłôw, Władysław > Władisłôw, Zdzisław > Zdzysłôw*; 7) zakończenie ***-erz*** realizowane jest jako ***-érz***: *Kazimierz > Kadzmiérz, Włodzimierz > Włodzmiérz*; 8) człon ***-fred*** < staro-wysoko-niem. *fridu* 'pokój' realizowany bywa jako *-fréd*: *Alfred > Alfréd, Manfred > Manfréd,* ale *Zygfryd* – zgodnie z wymową kaszubską – jako *Zygfrid*; 9) człon ***-pełk*** jako ***-pôłk***: *Jaropełk > Jaropôłk, Świętopełk >Swiãtopôłk*; 10) człon staro-wysoko-niem. -***wolf*** 'wilk' zredukowany do postaci ***-olf***, realizowany jest jako ***-ólf***: *Adolf > Adólf, Rudolf > Rudólf*; 11) człon słowiański -***bor***, pochodny od prasł. **boriti* 'walczyć, toczyć bój' odnoszony bywa do rzeczownika ***bór*** 'poetycko 'las': *Sambor > Sambór, Ścibor > Scybór*; 12) formy deminutywne, tworzone za pomocą przyrostka *-ek*, kasz. *-k* powodują pochylenie samogłosek w poprzedzającej sylabie: *Lészk < Lech + -(e)k* lub *Lechosłôw*, *Mojżëszk* : *Mojżesz + (-e)k*; 13) zakończenie ***-eusz*** realizowane jest jako ***-éusz***: *Amadéusz, Jirenéusz, Matéusz, Tadéusz Timotéusz*; 14) zakończenie ***-ej*** realizowane jest jako ***-éj***: *Błażéj, Jãdrzéj, Macéj*; 15) przyrostek -***in*** wymienia się na -***ën*** – w przypadkach zależnych: *Agustin* : *Agusëna, Faustin* : *Faustëna, Serafin : Serafëna, Sewerin* : *Sewerëna*, *Ursyn* : *Ursëna*; 16) w ogóle da się powiedzieć: gdzie były warunki na sta-

niałi’ realizowóny je w kaszëbsczich nôzwëskach nôczãscy jakno *-man*, np. *Gusman, Lademan(n), Zimmerman(n)*, ale téż *Lémón* i *Róman*, bò ewentualno mòżlëwé *Rómón* parłãczoné bëłobë z *Rumùn* (chòc ne dwie pòzwë pòchôdają òd wespólnégò łacyńsczégò pnia *Roman(us)*; 2) ***-asz*** o wszelejaczim pòchòdzenim realizëjemë jakno ***-ôsz***: *Annasz > Anôsz, Barabasz > Barabôsz, Eliasz > Eliôsz, Izajasz > Jizajôsz, Jeremiasz > Jeremiôsz, Kajfasz > Kajfôsz, Łukasz > Łukôsz, Tobiasz > Tobiôsz, Tomasz > Tomôsz*; jistno *Łukasz > Łukôsz*; 3) zakùńczenié ***-el*** realizowóné je jakno ***-él***: *Daniel > Daniél, Emanuel > Émanuél, Ezechiel > Ezechiél, Gabriel > Gabriél, Samuel > Samuél*, tu nôleżi téż *Pauél* (kòl fòrmë *Paweł)*; 4) zakùńczenié ***-ał*** òddóné òstało jakno ***-ôł***: *Michôł, Rafał > Rafôł*; 5) ***-or*** jakno ***-ór***: *Igor > Jigór, Izydor > Jizydór, Kastor > Kastór, Melchior > Melchiór, Ścibor > Scybór, Telesfor > Telesfór, Teodor > Tédór, Wiktor > Wiktór*; 6) dzél ***-sław*** realizowóny je jakno ***-słôw***: *Bolesław > Bolesłôw, Borzysław > Borzësłôw, Bronisław > Barnisłôw, Czesław > Czesłôw, Jarosław > Jarosłôw, Lechosław > Lechosłôw, Lesław > Lesłôw, Mieczysław > Mieczësłôw, Miłosław > Miłosłôw, Mirosław > Mirosłôw, Przemysław > Przemësłôw, Przybysław > Przëbësłôw, Radosław > Rado-/Redosłôw, Sobiesław > Sobiesłôw, Stanisław > Stanisłôw, Subisław > Subisłôw, Świętosław > Swiãtosłôw, Wacław > Wacłôw, Wiesław > Wiesłôw, Wisław > Wisłôw, Witosław > Witosłôw, Władysław > Władisłôw, Zdzisław > Zdzysłôw*; 7) zakùńczenié ***-erz*** realizowóné je jakno ***-érz***: *Kazimierz > Kadzmiérz, Włodzimierz > Włodzmiérz*; 8) dzél ***-fred*** < stôro-wësokò-niem. *fridu* ‘mir’ realizowóny biwa jakno ***-fréd***: *Alfred > Alfréd, Manfred > Manfréd,* ale *Zygfryd* – zgódno z kaszëbską wëmòwą – jakno *Zygfrid*; 9) dzél ***-pełk*** jakno ***-pôłk***: *Jaropełk > Jaropôłk, Świętopelk >Swiãtopôłk*; 10) dzél stôro-wësokò-niem. ***-wolf*** ‘wilk’ zmiészony do pòstacëji ***-olf***, realizowóny je jakno ***-ólf***: *Adolf > Adólf, Rudolf > Rudólf*; 11) słowiańsczi dzél ***-bor***, pòchòdny òd prasł. ***boriti*** ‘biôtkòwac sã, walczëc’ òdnoszony biwô do jistnika ***bór*** ‘pòetickò ‘las’: *Sambor > Sambór, Ścibor > Scybór*; 12) deminutiwné fòrmë, ùsôdzané za pòmòcą przërostka *-ek*, kasz. *-k* pòwòdëją pòchilenié samòzwãków w pòprzedzający szlabize: *Lészk < Lech + -(e)k* lub *Lechosłôw*, *Mojżészk* : *Mojżesz + (-e)k*; 13) zakùńczenié ***-eusz*** realizowóné je jakno ***-éusz***: *Amadéusz, Jirenéusz, Matéusz, Tadéusz*, *Timotéusz*; 14) zakùńczenié ***-ej*** realizowóné je jakno ***-éj***: *Błażéj, Jãdrzéj, Macéj*; 15) przërostk *-**in*** wëmieniwô sã na ***-ën*** – w zależnëch przëtrôfkach: *Agustin* : *Agustëna, Faustin* : *Faustëna, Serafin : Serafëna, Sewerin* : *Sewerëna*, *Ursyn* : *Ursëna*; 16) òglowò dô sã

ropolskie i staropomorskie alternacje (również długości spowodowane pozycją przed spółgłoskami półotwartymi: *m, n, r, l, ł*) Komisja wprowadzała oboczności samogłoskowe typu: a) człon ***-wald*** < staro-wysoko-niem. *waltan* ‘rządzić, panować’ realizowany jest jako -***wôld***: *Ewald* > *Éwôld* : *Éwalda*; b) *Ezaw, Gustaw* > *Ezôw, Gustôw* : *Ezawa, Gustawa*; c) *Polikarp* > *Polikôrp*; d) *Nikodem* > *Nikodém*; e) *Leonard* > *Léónôrd*; f) *Karol* > *Karól*; g) *Teobald* > *Téobôld*; h) *Arnold* > *Arnóld, Witold* > *Witóld.*

Od strony semantycznej zauważyłem tylko raz przełożony człon II imienia słowiańskiego i staropolskiego, mianowicie w im. *Zbigniew* przełożono II człon na kasz. *górz*, tworząc imię *Zbigórz.*

rzec: dze bëłë warënczi na stôropòlsczé i strôropòmòrsczé wëmiónë (téż dłëgòscë spòwòdowóné pòzycją przed półòtemkłima wespółzwãkama: *m, n, r, l, ł*), Kòmisëjô wprowadzëła samòzwãkòwé òbòcznoscë ôrtu: a) dzél – ***wald*** < stôro-wësokò-niem. *waltan* ‘rządzëc, panowac’ realizowóny je jakno -***wôld***: *Ewald > Éwôld*: *Éwalda*; b) *Ezaw, Gustaw > Ezôw, Gustôw* : *Ezawa, Gustawa*; c) *Polikarp > Polikôrp*; d) *Nikodem > Nikodém*; e) *Leonard > Léónôrd*; f) *Karol > Karól*; g) *Teobald > Téobôld*; h) *Arnold > Arnóld, Witold > Witóld.*

Z semanticznégò pòzdrzatkù spòtkôł jem leno rôz przełożony dzél II słowiańsczégò i stôropòlsczégò miona, w mionie *Zbigniew* przełożony òstôł II dzél na kasz. *górz*, ùsôdzając miono *Zbigórz* i z przestawionym jistnikã – *gniew* w mionach *Gòrzëmir* i *Gòrzëmira* ‘Gniewomir, Gniewomira’.

Danuta Pioch

Nauka języka kaszubskiego – bogactwo form i związane z tym trudności

POCZĄTKI EDUKACJI

Skąd, po wielu wiekach trwania kaszubszczyzny w ojczystych chatach, wziął się pomysł wprowadzania jej w szerszy obieg, tj. do kościoła, mediów, szkół, urzędów?

Według Kazimierza Kossak-Główczewskiego „Koniec XX wieku cechuje powrót do różnorodności społecznej i kulturowej. Różnorodność ta zamykana jest w kategoriach państwa narodowego. Powodów tej sytuacji jest wiele, jeden wydaje się być dominujący, jest nim nacjonalizm”[1].

Tenże nacjonalizm prowadził kraj i naród do przymusowej jednolitości, co dość szybko doprowadziło do ogólnego dążenia do wyodrębnienia się z niej. Dziś, na szczęście, mało kogo dziwi fakt, ze są ludzie, grupy albo całe społeczności, które różnią się od reszty. I o to zapewne chodziło już Ceynowie, kiedy dążył do zwrócenia oczu świata na Kaszuby, i Majkowskiemu, i innym działaczom kaszubskim.

Bogdan Dziemidok wskazuje oprócz nacjonalizacji jeszcze inne zagrożenie. Są nim „procesy integracyjne i globalizacyjne przejawiające się we wszystkich sferach życia społecznego: w ekonomii, polityce, ale też kulturze, która chce dorównać ponadnarodowej ogólnej kulturze. Z tego mogą rodzić się różne nadzieje, ale też wątpliwości, kłopoty i zagrożenia, szczególnie dla tożsamości”[2].

Szczególnego rodzaju zagrożenie wisi nad językiem kaszubskim, który jest używany przez niewielką część Polaków i, jak pokazują badania socjologów, z pokolenia na pokolenie jest coraz rzadziej używany. Sami Kaszubi przyjmują różne postawy związane z przyszłością swej społeczności

---

[1] K. Kossak-Główczewski, *Regionalizacja nauczania i edukacja regionalna na Kaszubach*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych*, red. K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1999, s. 101.

[2] B. Dziemidok, *O potrzebie tożsamości zbiorowej oraz jej perspektywach i zagrożeniach w epoce globalizacji i integracji*, [w:] *Kaszubi wobec innych*, red. T. Linkner, Pelplin 2002, s. 9.

Danuta Pioch

Ùczba kaszëbsczégò – bòkadosc spòsobów i sparłãczoné z tim jiwrë

ZÔCZĄTCZI EDUKACJI

Skądka, pò wiele wiekach trwaniô kaszëbiznë w rodzynnych chëczach, wzãła sã ùdba wprowôdzaniô ji w szersze òkòlé, tj. do Kòscoła, mediów, szkòłów, ùrzãdów?

Wedle Kazmierza Kòssak-Główczewsczégò „kùńc XX stolecégò je sparłãczony z nôwrotã do jinaczeniô sã na pòlu spòlëznowim i kùlturowim. Ta jinaczëna mùszi sã równak miescëc (wedle ùdbë ji twórców) w prawidłach nôrodnégò państwa. Przëczënów tegò je wiele, leno jedna z nich nôwôżniészô, je nią nacjonalizm"[1].

Nen nacjonalizm prowadzył krôj i naród do mùsowi jednotë, co dosc chùtkò wëwòłało òglowé dążenié do wëapartnieniô sã z ni. Dzysô, na szczescé, mało chto sã dzëwùje, że są lëdze, karna abò całé spòlëznë, co sã jinaczą òd resztë. I ò to prawie gwësno szło ju Cenôwie, czej dążił do zwróceniô òczów swiata na Kaszëbë, i Majkòwsczémù, i jinym kaszëbsczim dzejarzóm.

Bògdan Dzemidok wskazëje òkróm nacjonalizacji jesz jiné zagrożenié. Są nim „pòkroczi integracyjné i globalizacyjné òbjôwiającé sã we wszëtczich dzélach spòlëznowégò zëcô: w ekònomii, pòlitice, ale téż kùlturze, co chce zrównac sã z pònadnôrodną òglową kùlturą. Z tegò mògą pòwstac rozmajité nôdzeje, a téż wątplëwòtë, jiwrë i zagrożbë, òsoblëwie dlô jawernotë"[2].

Òsoblëwô zagrożba wisy nad kaszëbsczim jãzëkã, co je ùżiwóny bez niéwiôldżi dzél Pòlôchów i, jak pòkazëją badania socjologów, z pòkòleniô na pòkòlenié je corôz rzadzy ùżiwóny. Sami Kaszëbi przëjimają rozmajité pòstawë związóné z przindnotą swòji spòlëznë i jãzëkã. Z badaniów profe-

---

[1] K. Kossak-Główczewski, *Regionalizacja nauczania i edukacja regionalna na Kaszubach* [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych*, red. K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1999, s. 101.

[2] B. Dziemidok, *O potrzebie tożsamości zbiorowej oraz jej perspektywach i zagrożeniach w epoce globalizacji i integracji* [w:] *Kaszubi wobec innych*, red. T. Linkner, Pelplin 2002, s. 9.

i języka. Z badan profesora Brunona Synaka wynika, że rozciągają się one od skrajnie optymistycznych do pesymistycznych. Wśród nich badacz wymienia:

– fatalizm – wiara w to, że Kaszubi zasymilują się i całkowicie zanikną;

– troskliwy sceptycyzm – myślenie o zaginięciu Kaszubów jest związane z troską o los kaszubszczyzny;

– realizm – zaginie język, ale pozostanie kultura w wydaniu cepeliowskim;

– umiarkowany optymizm – niektóre zmiany muszą się wydarzyć, ale zwycięży kaszubski duch;

– fundamentalizm – głęboka wiara w przetrwanie Kaszub;

– etniczna mobilizacja – Kaszubi nie tylko przetrwają, ale nabędą jeszcze większej świadomości etnicznej, co poprowadzi ich do szerszego rozwoju[3].

Socjolog stwierdza, że należy zastopować zanikanie i degradację kaszubskiej mowy. Da się tego dokonać, kiedy wszyscy uświadomią sobie jedną fundamentalną prawdę – że w obecnych realiach żaden język nie przetrwa, jeśli będzie tylko językiem mówionym. „Należy nadać kaszubszczyźnie nowego statusu. Może w tym pomagać używanie języka przez inteligencję kaszubską, wprowadzenie kaszubszczyzny do kościoła, wykorzystywanie jej w szeroko pojętych mediach. Jednak największe możliwości w nadawaniu kaszubszczyźnie oficjalnego statusu ma szkoła"[4].

Stąd pomysł wprowadzania kaszubszczyzny do szkół. Jest to dziś jedno z najważniejszych zadań, jakie stawiają przed sobą działacze regionalni. Profesor Cezary Obracht-Prondzyński tak mówi w tej sprawie: „Dlaczego kwestie edukacyjne są tak ważne? Otóż można postawić tezę – dość ryzykowną, ale mającą za sobą wiele przykładów w Europie – że na naszych oczach rozgrywa się swoisty wyścig z czasem. Oto słabnie proces naturalnego przekazywania znajomości języka w rodzinach – ich funkcja enkulturacyjna wyraźnie traci na znaczeniu. Problem polega więc na tym, czy zdąży się na tyle upowszechnić skuteczna nauka języka kaszubskiego w szkołach, że zastąpi przekaz rodzinny. Jeśli tak, język ma szanse na przetrwanie, a nawet na rozwój, bo ze szkół dzieci wyniosą nie tylko bierną, ale i czynną (w piśmie) znajomość języka, znajomość literatury kaszubskiej, umiejęt-

---

[3] B. Synak, *Tożsamość kaszubska dziś – jej zagrożenia i perspektywy rozwoju*, [w:] *Antropologia Kaszub i Pomorza*, red. J. Borzyszkowski, Gdansk 1991, s. 53-58.

[4] Tamże, s. 52-53.

sora Synaka wëchôdô, że rozcygają sã òne òd skrajno òptimistnych do pesymistnych. Westrzód nich badéra wëmieniwô:

– fatalizm – wiara w to, że Kaszëbi zasymilëja sã i czësto zanikną;

– trosklëwi scepticyzm – mëslenié ò zadżiniãcym Kaszëbów je sparłaczoné ze starą ò kawel kaszëbiznë;

– realizm – zadżinie jãzëk, ale òstónie kùltura w cepeliowsczim wëdanim;

– ùmiarkòwóny òptimizm – niechtërne zmianë mùszą sã zdarzëc, ale dobãdze kaszëbsczi duch;

– fùndamentalizm – głabòkô wiara w przetrwanié Kaszëb;

– etnicznô mòbilizacjô – Kaszëbi nié leno przetrwają, ale dostóną jesz wikszi etniczny swiądë, co pòprowadzy jich do szerszégo rozwiju[3].

Socjologa scwierdzô, że nôleżi zascygnąc dżiniãcé i degradacjã kaszëbsczi mòwë. Dô to sã zrobic, czej wszëtcë ùswiądnią so jednã spòdleczną prôwdã – że w dzysdniowim swiece żóden jãzëk nie przetrwô, żlë bãdze leno mówionym jãzëkã. „Je nót nadac kaszëbiznie nowégò statusu. Mòże w tim pòmagac ùżiwanié jãzëka bez kaszëbską inteligencjã, wprowôdzanié kaszëbiznë do Kòscoła, wëzwëskiwanié ji w mediach (szerokò pòjãtich). Równak nôwikszé mòżlëwòtë w nadanim kaszëbiznie òficjalnégò statusu mô szkòła"[4].

Stądka ùdba wprowôdzaniô kaszëbiznë do szkòłów. Je to dzys jedno z nôwôżniészich zadaniów, jaczé stôwiają so regionalny dzejarze. Profesor Cezari Òbracht-Prondzyńsczi tak mówi w ti sprawie: „Dlôcze sprawë ùczbòwé są tak wôżné? Wejleno mòżemë pòstawic tezã – dosc smiałą, ale mô òna za sobą wiele przikładów w Europie – że na najich òczach rozgriwają sã swòjisté miónczi z czasã. Bò hewòle słabnie proces naturalnégò przekazywaniô znajomòscë jãzëka w rodzënach – jich fùnkcjô enkùlturacyjnô wërazno tracy na znaczenim. Sprawa tej zanôlégô na tim, czë ùczba kaszëbsczégò jãzëka w szkòłach zdąży sã na tëli ùpòwszechnic i mdze skùtecznô, że zastąpi òna przekôz rodzynny. Żelë jo, tej jãzëk mô mòżlëwòsc przetrwaniégò, a nawetka nôdzejã na rozwij, bò ze szkòłów dzecë wëniesą nié le biérną, ale téż czinną (w pismienim) znajomòsc jãzëka, znajomòsc kaszëbsczi lëteraturë, ùmiejãtnosc pòsługiwaniô sã lëteracką

---

[3] B. Synak, *Tożsamość kaszubska dziś – jej zagrożenia i perspektywy rozwoju* [w:] *Antropologia Kaszub i Pomorza*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 1991, s. 53-58.

[4] Tamże, s. 52-53.

ność posługiwania się literacką kaszubszczyzną"[5].

Trwa zatem na Kaszubach ożywiony proces starań o rozwój języka poprzez uczenie go w szkołach. Impulsem były dwie kaszubskie szkoły. We wrześniu 1991 roku rozpoczęto naukę języka kaszubskiego w Szkole Podstawowej na Głodnicy. Jan Drzeżdżon, który odsłaniał tam w czerwcu 1992 roku pomnik Nitki - Glódkowskiego, napisał w księdze pamiątkowej tak: „Głodnica – miejsce wybrane przez Boga"[6]. Obecnie, z perspektywy czasu, można powiedzieć, że słowa te miały wiele wspólnego z rzeczywistością. Witold Bobrowski, który pomysł ten wprowadzał w życie, jest może innego zdania, jeśli wspomnieć kłopoty, jakich musiał doświadczyć z różnym urzędami, aby udowodnić, że takie szkoły mogą istnieć i mają określone prawa. Dla pozostałych działaczy kaszubskich był to jednak „zakątek wybrany przez Boga", miejsce, w którym rodziła się nadzieja, że kaszubszczyzna nie musi szukać swego bytu tylko w wiejskich chatach (wcześniej pojawiła się również w kościele). Ziściło się w tym momencie pokoleniowe dążenie Młodokaszubów, Zrzeszeńców i innych działaczy związane z wprowadzaniem „królewianki do pałacu", co w malowniczy i poetycki sposób przedstawił Aleksander Majkowski w powieści „Życie i przygody Remusa" wkładając w usta księdza Pawła takie słowa: „A czemuż by nasza zaklęta mowa kaszubska nie miała wstać jak królewna i zasiąść na złotym tronie? Czemuż by nasz kaszubski lud nie miał podźwignąć się z ziemi jak zapadły zamek? (…) Nie liczba sprawi cud, ale duch, który w tej liczbie zaklęty żyje"[7]. Temat podjął też w swoim wierszu Jan Trepczyk, pisząc następująco: „My ci damy do pałacu wejść i w pierwszych zasiąść rzędach. O mowo ojców!"[8].

We wrześniu 1991 roku zaczęła też przygodę z kaszubszczyzną druga szkoła. Było nią Kaszubskie Liceum Ogólnokształcące w Brusach. Nie był to chyba przypadek, że obie szkoły położone są na przeciwległych krańcach Kaszub (północ i południe) i że zajmowały się początkowym i niemal końcowym etapem kształcenia, co mogło dowodzić, że w każdym momencie edukacji można wprowadzać naukę kaszubskiego. Po trzech latach działa-

---

[5] C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi dzisiaj*, Gdańsk 2007, s. 19.

[6] W. Bobrowski, *O elementarnej szkole kaszubskiej na Głodnicy*, [w:] *Pedagogia Celestyna Freineta a edukacja regionalna*, red. W. Frankiewicz i K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1997, s. 235.

[7] A. Majkowski, *Życie i przygody Remusa*, opr. Jerzego Tredera, Gdańsk 2006, s. 281.

[8] J. Trepczyk, *Nasza mowa*, [w:] T. Lipski, *Remusowi króm*, s. 21.

kaszëbizną"[5].

Trwô tej na Kaszëbach òżëwiony proces starë ò rozwij jãzëka przez ùczenié gò w szkòłach. Impùlsã bëłë dwie szkòłë na Kaszëbach. W séwnikù 1991 rokù rozpòczãła sã ùczba kaszëbscégò jãzëka w Spòdleczny Szkòle na Głodnicë. Jan Drzéżdżón, chtëren òdsłôniôł tam w czerwińcu 1992 rokù pòmnik Nitczi Głódkòwscégò, napisôł w pamiątkòwi knédze tak: „Głodnica – môl wëbróny przez Bòga"[6]. Dzys, z perspektiwë czasu, mòże rzec, że słowa te nie òdbiégałë dalek òd prôwdë. Witk Bòbrowsczi, chtëren ùdbã tã wprowôdzôł w żëcé, mòże bë mògł miec jiné zdanié, czej wspòmnąc jiwrë, jaczé mùszôł przechadac z rozmajitima ùrzãdama, żebë jim ùdokaznic, że taczé szkòłë mògą jistniec i mają swòje prawa. Dlô resztë kaszëbsczich dzejarzów béł to równak môl „wëbróny przez Bòga", plac, w chtërnym malowa sã nôdzeja, że kaszëbizna ni mùszi szëkac swégò bëcô leno w wiesczich chëczach (chùtczi pòjawiła sã téż w Kòscele). Zjiscyła sã w tim sztóce pòkòleniowô dążnota Młodokaszëbów, Zrzeszińców i jinych dzejarzów na wprowadzenié „królewiónczi do pałacu", co baro malowno i pòetickò przedstawił Aleksander Majkòwsczi w pòwiescë „Żëcé i przigòdë Remùsa" wkłôdającë w ùsta ksãdza Pawła taczé słowa: „A czemùż bë nasza zaklãtô mòwa kaszëbskô ni miała wstac jak królewiónka i sadnąc na złotim trónie? Czemùż bë nasz lud kaszëbsczi ni miôł sã pòdniesc ze zemi jak zapadłi zómk? (...) Nié lëczba sprawi cud, ale dëch, chtëren w ti lëczbie zaklãti żëje"[7]. Témat pòdchwëcył téż w swòji wiérzce Jan Trepczik piszącë tak: „Le më cë dómë w pałac przińc i w pierszé sadnąc rédżi. Ò, mòwò starków![8].

W séwnikù 1991 rokù naczãła téż przigòdã z kaszëbizną drëgô szkòła. Bëło nią Kaszëbscé Òglowòsztôłcącé Liceum w Brusach. To téż chòba nie béł przëtrôfk, że òbie szkòłë pòłożoné są na procëmnych kùńcach Kaszëb (norda i pôłnié) i że zajimałë sã zôczątkòwim i prawie kùńcowim etapã sztôłceniô, co mògło ùdokaznic, że w kòżdim dzélu edukacji kaszëbizna mòże bëc wprowôdzonô. Pò trzech latach dzejaniô KLO szkólnô kaszëbscégo w ti szkòle – Wanda Czedrowskô – ùskôrża sã na niedocygnienia ka-

---

[5] C. Obracht-Prondzyńsczi, *Kaszëbi dzys*, Gduńsk 2007, s.19.

[6] W. Bobrowski, *O elementarnej szkole kaszubskiej na Głodnicy* [w:] *Pedagogia Celestyna Freineta a edukacja regionalna*, red. W. Frankiewicz i K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1997, s. 235.

[7] A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa*, w òpracowanim J. Trédera, Gduńsk 2006, s.281.

[8] J. Trepczyk, *Naszô mòwa* [w:] T. Lipski, *Remùsowi króm*, s.21.

nia KLO nauczycielka języka kaszubskiego w tej szkole – Wanda Kiedrowska – narzekała na niedociągnięcia w kaszubskiej edukacji. Wskazywała na braki w kadrze, ubogie zasoby książek, programów, podręczników, brak opieki ze strony uczelni czy stowarzyszenia[9].

Inni przyglądali się dokonaniom Głodnicy i Brus i coraz częściej nabierali przekonania, że warto zrobić to samo. Tak rodziły się kolejne pomysły wprowadzania kaszubszczyzny do szkół. Z raportu przygotowanego w 2004 roku przez NIK wynika, że w roku szkolnym 2003/2004 naukę języka kaszubskiego pobierało 3928 uczniów w 64 szkołach podstawowych, 544 uczniów w 10 gimnazjach i 272 uczniów w szkołach ponadgimnazjalnych, co razem stanowiło około 5000 uczniów[10].

Dziś, po czterech kolejnych latach, szacuje się tę liczbę na 10 tysięcy, co oznacza, że zwielokrotnia się ona w dość szybkim tempie.

BOGACTWO FORM

Nauka języka kaszubskiego odbywa się, zgodnie z założeniami kolejnych rozporządzeń MEN w tej sprawie[11], na podstawie wniosku złożonego do dyrektora szkoły przez rodziców ucznia w czasie przygotowywania projektu na nowy rok szkolny, tj. w kwietniu i maju. Rozporządzenie nie precyzuje wieku ucznia, który takową naukę może rozpoczynać. Może to być każdy uczeń w dowolnym momencie swojej edukacji i tak też się dzieje w praktyce szkolnej. Corocznie do nauki języka kaszubskiego przystępują uczniowie w różnych klasach szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej. To bogactwo cieszy, ale rodzi też wiele trosk. Trudno bowiem uporządkować sprawy związane z planem, doborem programów, a też podręczników. Nauczyciel musi się wykazywać ogromną umiejętnością nauczania uczniów w zróżnicowanym wieku, zebranych w jednej grupie.

Zatem warto by było spojrzeć na sprawę dość wczesnego rozpoczynania edukacji kaszubskiej, aby uczeń miał czas na zapoznanie się z sze-

---

[9] W. Kiedrowska, *Kaszubskie Liceum Ogólnokształcące w Brusach – kłopotliwy trzylatek czy „okręt flagowy Kaszub"*, [w:] *Pedagogia Celestyna Freineta a edukacja regionalna*, red. W. Frankiewicz i K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1997, s. 240.

[10] Więcej informacji na ten temat w raporcie NIK – *Informacja o wynikach kontroli funkcjonowania szkół mniejszości narodowych i etnicznych*, Warszawa, październik 2004, strona internetowa NIK.

[11] Ostatnie rozporządzenie w sprawie organizowania zajęć dla podtrzymania tożsamości narodowej i etnicznej uczniów z 14 listopada 2007 roku.

szëbsczi edukacji. Wskôzywa tej na braczi w kadrze, ùbòdżé zasobë ksążk, programów, ùczbòwników, brak òpieczi ze stronë ùczbòwni czë stowarë[9].

Jinszi przëzérelë sã dokazóm Głodnicë i Brusów i corôz czãszczi nabiérelë swiądë, że wôrt je zrobic to samò. Tak rodzëłë sã pòstãpné deje wprowôdzaniô kaszëbiznë do szkòłów. Z rapòtu przëszëkòwónégò w 2004 rokù przez NIK wëchôdô, że w szkòłowim rokù 2003/2004 nôùkã kaszëbsczégò pòbiérało 3928 ùczniów w 64 spòdlecznych szkòłach, 544 ùczniów w 10 gimnazjach i 272 ùczniów w 4 wëżigimnazjowich szkòłach, co razã dôwało kòl 5000 ùczniów[10].

Dzysô, pò sztërzech pòstãpnych latach, szacëjë sã nã lëczbã na 10 tësãcy, co òznôczô, że dosc chùtkò sã òna zwieliwô. To baro ceszi, ale nie òbiwô sã téż bez jiwrów, chtërne mają rozmajité przëczënë.

BÒKADOSC SPÒSOBÓW

Nôùka kaszëbsczégò òdbiwô sã, zgódno z pòstãpnyma rozpòrządzeniama MEN w ti sprawie[11] na spòdlim wnioskù złożonégò do direktora szkòłë przez starszich ùcznia w czasu szëkòwaniô nowégò szkòłowégò rokù, tj. w łżëkwiace i maju. Rozpòrządzenié nie precyzëje wiekù ùcznia, chtëren taką nôùkã mòże rozpòczënac. Mòże to bëc kòżdi ùczeń w dowòlnym czãdze swòji ùczbë i tak téż sã dzeje w szkòłowi praktice. Co rok do nôùczi kaszëbsczégò przëstãpùją ùczniowie w rozmajitich klasach spòdleczny szkòłë, gimnazjum i wëżigimnazjowich szkòłów. Ta bòkadosc ceszi, ale rodzy téż wiele jiwrów. Cãżkò je tej ùpòrządkòwac sprawë sparłãczoné z planã, programã, a téż ùczbòwnikama. Szkólny mùszi miec wiôlgą ùmiejãtnosc naùczaniô dzôtków w rozmajitim wiekù, zebrónych w jednym karnie.

Stądka wôrt bë bëło przëzdrzec sã sprawie jak nôchùtszégò ropòczinaniô kaszëbsczi edukacëji, żebë ùczeń miôł czas pòznac szeroczi zakres jãzëkòwégò sztôłceniô, żebë òd nômłodszich lat ùznôwôł kaszëbiznã za swòjã mòwã, żebë letkò i bez wiôldżégò namiszlaniô przechôdôł na dwajãzëkòwòscë, co pózni bë sã przëdało w ùczbie cëzych jãzëków. Czë

---

[9] W. Kiedrowska, *Kaszubskie Liceum Ogolnokształcące w Brusach – kłopotliwy trzylatek czy „okręt flagowy Kaszub"* [w:] *Pedagogia Celestyna Freineta a edukacja regionalna*, red. W. Frankiewicz i K. Kossak - Główczewski, Gdansk 1997, s. 240.

[10] Wicy informacjów w ti sprawie w rapòrce NIK – *Informacja o wynikach kontroli funkcjonowania szkół mniejszości narodowych i etnicznych*, Warszawa, październik 2004, strona internetowa NIK.

[11] Ôstatné rozpòrządzenié w sprawie òrganizowaniô zajãców dlô pòdtrzimaniô nôrodny i etniczny juwernotë ùczniów z 14 lëstopadnika 2007 rokù.

rokim zakresem kształcenia językowego, żeby od najmłodszych lat uznawał kaszubszczyznę za ojczysty język, żeby łatwo i bez większego namysłu przechodził do dwujęzyczności, co później by procentowało w nauce języków obcych. Czy zatem wprowadzać obowiązek nauki języka kaszubskiego? Wobec kogo go zastosować? Kto, kiedy i jak miałby tego dokonać i czy zostałoby to dobrze odebrane?

Różne formy nauczania nie są zależne jedynie od wieku uczniów. Nauczyciel musi też mieć wzgląd na miejsce, w którym przyszło mu nauczać. Inaczej uczy tych, którzy posiadają choćby bierną znajomość języka wyniesioną z domu, a inaczej tych, którzy uczą się go zupełnie od nowa. Tu, czy chcemy się do tego przyznawać, czy nie, szczególnie sprawdzają się metody nauczania wykorzystywane w nauce języka obcego. Sporo nauczycieli chętnie sięga więc do metodyki nauczania języków obcych. Co więcej, nauczyciele języka kaszubskiego są na niej przygotowywani do pracy z kaszubszczyzną. Pytanie: kiedy w edukacji kaszubskiej nastanie taki czas i warunki, że dopracujemy się własnej metodyki nauczania?

Ministerstwo Edukacji Narodowej przyjmuje, że języki mniejszości i grup etnicznych są językami ojczystymi i należy ich uczyć w taki sposób, jak Polaków języka polskiego. Sporo w tym prawdy, a i myślenie Kaszubów o kaszubszczyźnie jest właśnie takie, ale jak to pogodzić z edukacją młodego pokolenia, które za przyzwoleniem rodziców lub ich niedopatrzeniem, „wyszło z ojczystego języka" i teraz mozolnie musi do niego powracać.

PYTANIE O JĘZYK

„Kaszubszczyzna jest dziś dość jednolitym tworem. Ważnym stało się dla niej uznanie jej statusu językowego na początku 90. lat. To był wielki postęp, gdyż dotąd była przez większość polskich badaczy uznawana za dialekt języka polskiego"[12]. Z tym jednak wiązała się praca innego typu. Należało się zastanowić, co zrobić z faktem istnienia różnych pisowni. Prawdę mówiąc od początku lat 80. była w użyciu gramatyka kaszubska w opracowaniu E. Brezy i J. Tredera[13], jak również zasady pisowni kaszubskiej tychże autorów[14], lecz dawały one sporo fakultatywnych możliwości zapisu, co według słów prof. Obracht-Prondzyńskiego „generowało trudności w nauczaniu języka kaszubskiego w szkole[15]. Dość ważną z kolejnych normaliza-

---

[12] C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi dzisiaj*, Gdańsk 2007, s. 16.

[13] E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk 1981.

[14] *Zasady pisowni kaszubskiej*, opr. E. Breza, J. Treder, Gdańsk 1984, wyd. II.

[15] C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi dzisiaj*, Gdańsk 2007, s. 19.

wprowadzac tej òbrzészk nôùczi kaszëbsczégò? Dlô kògò gò wprowadzac? Chto, czedë i jak bë miôł te dokònac i czë to bë bëło dobrze widzóné?

Spòsobë naùczaniô nie zanôlégają leno òd wiekù ùczniów. Szkólny mùszi téż miec wzgląd na môl, w jaczim przëszło mù dzejac. Jinaczi ùczi tich, co mają chòc biérną znajemnotã jãzëka wëniosłą z dodomù, a jinaczi tich, co ùczą sã gò czësto òd pòczątkù. Tu, czë chcemë sã do tegò przëznawac, czë nié, òsoblëwie przëdôwają sã spòsobë ùczeniô wëzwëskiwóné w ùczbie cëzégò jãzëka. Wiele szkólnych chãtno sygô tej do metodiczi naùczaniô cëzych jãzëków. Co wicy, szkólny kaszëbsczégò téż są na ni szëkòwóny do robòtë z kaszëbizną. Pitanié: czedë w kaszëbsczi edukacëji nastónie taczi czas i warunczi, że dorobimë sã włôsny metodiczi ùczeniô?

Ministerstwò Nôrodny Edukacëji ùznôwô, że jãzëczi miészëznów i etnicznych karnów, to òjczësté jãzëczi i nôleżi jich ùczëc, jak Pòlôchów pòlsczégò. Wiele je w tim prôwdë i mëslenié Kaszëbów ò kaszëbiznie je prawie tacé, le jak to pògòdzëc z edukacją młodich, co za przëzwòlenim starszich abò jich niedpopatrzenim, z jãzëka wëszlë i terô mùszą do nie dochadac.

PITANIÉ Ò JÃZËK

„Kaszëbizna je dzys dosc jednolitim twòrã. Wôżnym dlô ni stało sã ùznanié ji jãzëkòwégò statusu na zôczątkù 90. lat. To béł wiôldżi pòkrok, bò donądka bëła przez niechtërnych badérów ùznôwónô za dialekt pòlsczégò jãzëka”[12]. Za tim równak przëszła robòta jinszégò ôrtu. Nôleżało sã namëslëc, co zrobic z faktã jistnieniô rozmajitich pisënków. Prôwdã rzec òd pòczątkù 80. lat bëła ju gramatika kaszëbskô w òpracowanim E. Brézë i J. Trédera[13], a téż wskôzë kaszëbsczégò pisënkù tich samich autorów[14], ale dôwałë òne wiele fakùltatiwnych wskôzów. 13 maja 1996 rokù, na pòsedzenim Kòmisji Òswiatë Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, òstôł pòdpisóny Protokół ùzgòdnieniów tikający sã zasadów pisënkù. Żebë znormalizowac jãzëk, nót bëło przëjąc jaczis jeden jegò ôrt i nad nim robic. Pòwstałë zôlążczi lëteracczi kaszëbiznë, chtërna, wedle profesora E. Brezë, dërch jesz je „in statu nascendi[15]”, a fakt, że dopiérze sã twòrzi, òznôczô jesz długą i daleką drogã do ji całowny standarizacji. W latach 90. pòjawiłë

---

[12] C. Obracht-Prondzyńsczi, *Kaszëbi dzys*, Gduńsk 2007, s. 16.

[13] E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk 1981.

[14] *Zasady pisowni kaszubskiej*, opr. E. Breza, J. Treder, Gdańsk 1984, wyd. II.

[15] E. Breza, *Kształtowanie się kaszubskiego języka literackiego* [w:] *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe*, pod red. J. Zieniukowej, Warszawa 1997, s. 253.

cji była ta z 13 maja 1996 roku, kiedy na posiedzeniu Komisji Oświaty Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego został podpisany protokół uzgodnień dotyczący zasad pisowni. Żeby znormalizować język należało przyjąć jakiś jeden jego rodzaj i nad nim pracować. Powstały zalążki kaszubszczyzny literackiej, która, według słów profesora Edwarda Brezy, ciągle jeszcze jest „in statu nascendi”[16], a fakt, że dopiero się tworzy, oznacza jeszcze odległą drogę do ostatecznej standaryzacji. W latach 90. pojawiły się zasady pisowni kaszubskiej Eugeniusza Gołąbka[17], lecz i one podlegają kolejnym zmianom.

I tu kolejne edukacyjne kłopoty. Co wykorzystywać w pracy szkolnej, które podręczniki, słowniki, gramatyki? Co począć z brakującym słownictwem, a szczególnie jakiego języka uczyć? Przecież do dziś toczy się dyskusja o regionalne odmiany kaszubszczyzny, których w swoim rejonie chcieliby używać miejscowi działacze. Uczeni twierdzą jednak, że szansa na zachowanie języka nierozerwalnie łączy się z tekstem pisanym, a nie da się dla tak małego języka stworzyć kilku rodzajów zapisu.

Stąd zapewne biorą się różne postaci tego samego słowa w podręcznikach, słownikach, literaturze, z czym nauczyciele mają sporo kłopotów w nauczaniu.

Nadzieja na unormowanie wyżej wymienionych spraw leży w powołanej 26 sierpnia 2006 roku Radzie Języka Kaszubskiego. Należy jednak być cierpliwym, gdyż, według Hanny Makurat, „definitywna normalizacja wymaga jeszcze druku teoretycznych opracowań normalizacyjnych, takich jak gramatyka normatywna, ortografia języka kaszubskiego, współczesne słowniki różnych gatunków”[18].

LUDZIE

Z edukacją są związani różni ludzie. Po pierwsze uczniowie. Jacy oni są, czy chętnie uczą się języka kaszubskiego? Odpowiedzi jest wiele. Często uczeń uczy się języka, bo tak chcą jego rodzice, sam nie do końca rozumiejąc, po co to robi. Należy go zatem odpowiednio zachęcić. Sporo szkół uczy języka kaszubskiego według formuły nauczania integracyjnego, co oznacza, że podczas nauki dochodzą do głosu różne edukacje. Według piszącej te sło-

---

[16] E. Breza, *Kształtowanie się kaszubskiego języka literackiego*, [w:] *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe*, pod red. J. Zieniukowej, Warszawa 1997, s. 253.

[17] E. Gòłąbk, *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù,* Gduńsk 1997.

[18] H. Makurat, *Stón i problemë terëczasnégò kaszëbsczégò jãzëka, [w:] Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gdańsk 2007, s. 92.

sã wskôzë kaszëbsczégo pisënkù E. Gòłąbka[16], ale i òne pòmału pòdlégają zmianóm.

I tu pòstãpné edukacjowé jiwrë. Co wëzwëskiwac w szkòłowi robòce, jaczé ùczbòwniczi, słowarze, gramaticzi? Co robic z felëjącą słowizną, a òsoblëwie jaczégò jãzëka ùczëc? Kò do dzys jidze spiérka ò regionalné òdmianë kaszëbiznë, chtërne w swòjim òkòlim bë chcelë widzec môlowi dzejarze. Ùczałi gôdają, że nôdzeja na zachòwanié jãzëka je sparłãczonô z zapisónym tekstã, a nie dô sã dlô tak môłégò jãzëka stwòrzëc czile ôrtów zapisywaniô.

Stądka gwësno bierzą sã rozmajite pòstacëje te samégò słowa w ùczbòwnikach, słowarzach, lëteraturze, z czim szkolny mają òstrą przesprawã w naùczanim.

Nôdzeja na ùnormòwanié wëżi wëmienionych sprôw leżi w pòwòłóny 26 zélnika 2006 rokù Radzëznie Kaszëbsczégò Jãzëka. Mùszimë równak bëc cerplëwi, bò, wedle Hannë Makùrôt, „definitiwnô normalizacjô wëmôgô jesz wëdrëkòwaniô teòretnych òbrobieniów normalizacjowich, taczich jak normatiwnô gramatika, òrtografiô kaszëbsczégò jãzëka, terëczasné słowarze rozmajitich ôrtów"[17].

LËDZE

Z edukacëją są sparłãczony rozmajiti lëdze. Pò pierszi ùczniowie. Jaczi òni są, czë chãtno sã ùczą kaszëbsczégò? Òdpòwiedzów je wiele, nié wszëtczé taczé, jaczé bë sã chcało ùczëc. Czãsto ùczeń pòbiérô nôùkã, bò tak chcą jegò starszi, sóm nié do kùńca rozmieje, pò co to robi. Nôleżi go tej do ti ùczbë zachãcëc. Wiele szkòłów ùczi kaszëbsczégò wedle fòrmułë, jak w naùczanim integracyjnym, co òznôczô, że na ùczbach dochôdają do głosu rozmajité edukacje. Wedle piszący te słowa nie je to nick lëchégò, pòd cëskã równak na naùczanié te wszëtczégò w kaszëbsczim jãzëkù. Taczi ôrt naùczaniô dozwòli wërównac fele z historii, geògrafii, rodë, kùlturë czë kùńsztów sparłãczonych z regionã – bòc ò tim nicht na òglowich zajãcach nie gôdô, abò baro mało, a ju na gwës nié pò kaszëbskù. Co i rôz czëc sã dają głosë, że Kaszëbóm, jak miészëznóm, nôleżi i na to dodac gòdzyn. Równak póczi tak nie je, ùczeń mòże miec taką òfertã na nôùce kaszëbsczégò. Dopiérze starszi ùczniowie przechôdają do tipòwò jãzëkòwich dzejaniów.

---

[16] E. Gòłąbk, *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù*, Gduńsk 1997.

[17] Hanna Makùrôt, *Stón i problemë terëczasnégò kaszëbsczégò jãzëka* [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2007, s. 92.

wa nie ma w tym nic zdrożnego pod warunkiem, że odbywa się to wszystko w języku kaszubskim. Taki sposób nauczania pozwoli wyrównać braki z historii, geografii, przyrody, kultury czy sztuki regionalnej – bo o tym nikt na ogólnych zajęciach nie mówi, albo bardzo mało, a już na pewno nie po kaszubsku. Coraz częściej słychać głosy, że Kaszubom, tak jak mniejszościom, należy i na to przyznać dodatkowe godziny. Jednak dopóki tak nie jest, uczeń powinien z takiej oferty korzystać w ramach godzin na język kaszubski. Dopiero starsi uczniowie przechodzą do stricte językowych działań. Kiedy i w jakim stopniu ma to następować, to kolejny ważny temat do dyskusji.

Drugim ważnym ogniwem są nauczyciele, których przygotowuje się na różne sposoby do nauczania języka kaszubskiego. Zaczęło się od pomysłu wprowadzania regionalizacji nauczania. To miało miejsce już na początku lat 80., kiedy powstał pomysł poszerzenia programów nauczania o sprawy związane z regionem. Takie programy powstały i były dobrowolnie wdrażane przez niektórych nauczycieli. Około 1987 roku powstało „Drëszstwò szkólnych", które prowadziło wzajemną wymianę myśli pedagogicznej i metod nauczania. Wszystko to jednak nie było tym, czego społeczność kaszubska rzeczywiście oczekiwała. Trzeba było przygotować zorganizowane kształcenie nauczycieli. Pierwszą formą było Studium Wiedzy o Pomorzu. Odbyły się trzy jego edycje (pierwsza rozpoczęła się w 1982 roku). Po nim Instytut Pedagogiki UG powołał Studium Edukacji Regionalnej i Alternatywnej (I edycja ruszyła w 1995 roku). W końcu lat 80. Instytut Filologii Polskiej powołał również lektorat języka kaszubskiego. W roku akademickim 1993/1994 została ustanowiona specjalizacja kaszubologiczna od III roku studiów, jednak w praktyce nikt jej nie ukończył.

Ten rozdział przygotowywania nauczycieli został przypieczętowany uruchomieniem Podyplomowego Studium Przedmiotowo-Metodycznego Nauczania Języka Kaszubskiego (dotychczas odbyły się trzy edycje i społeczność nauczycielska oczekuje kolejnych)[19]. Społeczność kaszubska czeka też na kaszubistykę – oddzielny lub prowadzony dwutorowo z innym kierunkiem sposób kształcenia nauczycieli. Dopóki nie ma kaszubistyki ani kolejnej edycji studium, pojawiające się braki w kadrze wypełnia się nauczycielami z nadania Zespołu Orzekającego przy Zarządzie Głównym Zrzeszenia Ka-

---

[19] Więcej na temat kształcenia nauczycieli: J. Treder, *Niektóre inicjatywy w dziedzinie edukacji regionalnej na Kaszubach*, [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych*, red. K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1999, s. 26-38.

Czedë i w jaczim stãpieniu to sã mô stawac, to je pòstãpnô wôżnô sprawa do diskùsji.

Drëdżim wôżnym ògniwã są szkólny, szëkòwóny do ùczeniô kaszëbsczégò na rozmajité spòsobë. Zaczãło sã òd deji wprowôdzaniô regionalizacji naùczaniô w szkòłach. To nastąpiło ju na zôczątkù 1981 rokù, czej pòwsta ùdba pòszerzeniô programów naùczaniô ò regionalné sprawë. Taczé programë pòwstałë i bëłë z dobri wòlë wprowôdzóné przez niechtërnych szkólnych. Kòle 1987 rokù pòwstało „Drëszstwò szkólnych”, co prowadzëło wzôjną wëmianã mëslów i spòsobów naùczaniô. To wszëtkò równak nie bëło tim, na co spòlëzna kaszëbskô żdała. Nót bëło przëszëkòwac zòrganizowóné sztôłcenié. Pierszą fòrmą bëło Studium Wiédzë ò Pòmòrzim. Òdbëłë sa trzë jegò edicje (pierszô rozpòczãła sã w 1982 rokù). Pò nim Institut Pedagògiczi Gduńsczégò Ùniwersytetu pòwòłôł Studium Regionalny i Alternatiwny Edukacëji (I edicja rësza w 1995 rokù). W kùńcu 80. lat Institut Filologii Pòlsczi pòwòłôł téż lektorat kaszëbsczégò jãzëka. W rokù 1993/94 òsta ùstanowionô kaszubòlogicznô specjalizacjô òd III rokù studiów, równak w praktice nicht ji nie skùńcził.

Nen dzél szëkòwaniô szkólnych òstôł przësztãplowóny ùruchòmionym Kwalifikacyjnym Studium Pòdiplomòwim dlô szkolnych kaszëbsczégò (donëchczas bëłë trzë jegò edicje i spòlëzna szkólnych żdaje na pòstãpné)[18]. Spòlëzna kaszëbskô żdaje téż na kaszëbistikã – òsóbny abò prowadzony pòspólno z drëdżim czerënkã spòsób sztôłceniô szkólnych. Póczi ni ma kaszëbisticzi ani pòstãpny edicji studium, mómë szkólnych z nadaniô Karna Òrzékającégò przë Òglowim Zarządze Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Nen spòsób je daleczi òd sztôłceniô i badô blós w môłim sztëczkù jãzëkòwé kompetencje kandidata. Niedôwno skùnczëłë dzejanié kùrsë szëkòwóné przez Akademiã Warkòwégò Sztôłceniô, co pòmògłë w ùczbie niejednémù szkólnémù.

Tak tej szkòłowô spòlëzna żdaje na systemòwé rozrzeszenié sprawë sztôłceniô szkólnych, a téż mòże na przëszëkòwanié standardów, jaczim to sztôłcenié bë miało òdpòwiadac, bë w przindnoce szkólny nie ùcził sã kaszëbiznë razã z ùczniama, le stôwôł przed nima profesjonalno przëszëkòwóny.

Òkróm ùcznia i szkólnégò – bezpòstrzédnych ògniwów edukacji – są jesz starszi, direkcje szkòłów, przedstôwcë òrganów prowadzących i nadzorujących szkòłë, przedstôwcë stowarów. Wszëtcë òni mają swòje zadania,

---

[18] Wicy ò sztôłcenim szkolnych: J. Treder, *Niektóre inicjatywy w dziedzinie edukacji regionalnej na Kaszubach,* [w:] *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych*, red. Kazimierz Kossak-Główczewski, Gdańsk 1999, s. 26-38.

szubsko-Pomorskiego. Ten sposób daleki jest jednak od kształcenia i bada jedynie w niewielkim wycinku kompetencje językowe kandydata. Niedawno zakończyły się kolejne edycje kursów języka przygotowanych przez Akademię Kształcenia Zawodowego, które pomogły w nauczaniu niejednemu z nauczycieli.

Zatem społeczność oczekuje systemowego rozwiązania sprawy kształcenia nauczycieli, jak też przygotowania standardów, jakim to kształcenie miałoby odpowiadać, by w przyszłości nauczyciel nie uczył się języka kaszubskiego razem ze swoimi uczniami, lecz stawał przed nimi profesjonalnie przygotowany.

Oprócz ucznia i nauczyciela – bezpośrednich ogniw edukacji – są jeszcze rodzice, dyrekcje szkół, przedstawiciele organów prowadzących i nadzorujących szkoły, przedstawiciele stowarzyszeń. Wszyscy oni mają określone zadania, jak również pomysły na edukację i niekoniecznie ich pomysły zgadzają się ze sobą.

Nastał więc czas wielkiej społecznej dyskusji, w której o przyszłości edukacji kaszubskiej wypowiedzą się różne gremia.

KONIEC TROSK?

Kaszubi są dumni z dokonań na polu edukacji. Mają już tyle osiągnięć, że inni chcą się od nich czegoś w tej mierze uczyć. Nie oznacza to jednak końca trosk. Cały czas na rozwiązanie oczekują fundamentalne sprawy: braki w programach, podręcznikach, kształcenie nauczycieli, badania przyrostu wiedzy i kompetencji uczniów. „Im dalej w las, tym więcej drzew" – jak mówi stare porzekadło. Teraz widzimy, czego rzeczywiście nam brak i nie do końca jesteśmy pewni, kiedy z tymi brakami się uporamy. Jedno jest pewne, jeśli się powie A, to będzie też musiało być B, C i dalsze. Może nieprędko dojdziemy do Z. A może o to właśnie chodzi w edukacji, by ostatecznego słowa nigdy nie wypowiedzieć, bo ma ona być ciągiem podlegającym nieustannym modyfikacjom.

Niech zatem z kaszubszczyzną będzie tak, jak powiedział René Dubos w „Pochwale różnorodności": *Cechy regionalne nie zanikną, bo topografia, geologia i klimat dają każdemu krajowi jego własne kwiaty, które nigdzie indziej tak nie rozkwitają, ale nade wszystko dają mu własne niebo określające charakter ludzi i krajobrazu"*[20]

---

[20] R. Dubos, *Pochwała różnorodności*, Warszawa 1986, s. 121.

ale téż i pòzdrzatk na ùczbã kaszëbsczégò i nié wiedno jich pòzdrzatczi jidą ze sobą w pôrze.

Mòże tej czas na wiôlgą spòlëznową diskùsjã, w chtërny ò przindnoce kaszëbsczi edukacji wëpòwiedzą sã rozmajité gremia.

KÙŃC JIWRÓW?

Kaszëbi są bùszny z pòkroków na pòlu edukacji. Mają ju tëli dobëté, że jinszi chcą sã czegòs w ti sprawie òd nich ùczëc. Równak nie òznôczô to, że jiwrë sã skùńczëłë. Całi czas na rozrzeszenié żdają fùndamentalné sprawë: braczi w programach, ùczbòwnikach, sztôłcenié szkólnych, badania przërostu wiédzë i kompetencjów ùcznia. „Jim dali w las, tim wicy drzéw”, jak gôdô znónô rzeczónka. Terô dopiérze widzymë, czegò tak pò prôwdze felô i nie je wiedzec, czedë z tima felënakama ùdô sã zrobic pòrządk. Jedno je gwësné: czej sã rzekło A, tej mdze mùszało bëc B, C i dalszé. Mòże nié chùtkò duńdzemë do Z, mòże mdze to jesz dłëgò dérowało. A mòże ò to jidze w edukacji, żebë nigdë òstatnégò słowa nie rzec, bò mô òna bëc cągã, co wiedno pòdlégô mòdifikacjóm.

Niech tej z kaszëbizną mdze tak, jak rzekł Rene Dubos w swòji „Pòchwale różnorodnoscë”: *Znanczi regionalné nie ùstóną, bò topògrafiô, geòlogiô i klimat dają kòżdémù krajowi jegò włôsné kwiatë, co nigdze jindze tak nie rozkwitają, ale przede wszëtczim dôwają mù włôsné niebò, co wëznôczô charakter lëdzy i krôjmalënkù”* [19].

---

[19] R. Dubos, *Pochwała różnorodności*, Warszawa 1986, s. 121.

Wojciech Makurat

Kaszubskie słowniki internetowe

Istnieją słowniki ortograficzne, bliskoznaczne, wyrazów obcych, frazeologiczne, etymologiczne oraz wszelkich terminów, motywów czy wreszcie słowniki wielo-, dwu- albo jednojęzykowe. Według wielkości wyróżniamy mały słownik, średni słownik, wielki słownik albo słownik kieszonkowy. Zupełnie niezależnie każdy z nich może mieć formę tradycyjną – drukowaną albo elektroniczną.

Możliwości słownika elektronicznego

Ta ostatnia forma jest obecnie coraz bardziej popularna. Naważniejszą przewagą elektronicznego wydania jest możliwość dużo szybszego i efektywniejszego przeszukiwania zebranego zbioru haseł. Normą są w nich automatyczne wyszukiwarki, które przenoszą od razu, bez czasochłonnego wertowania stron, w odpowiednie miejsce. Choć jest to znaczne przyspieszenie, to nie jest to żadne zwiększenie możliwości.

Prawdziwym rozwojem takich programów komputerowych, w porównaniu do wydań książkowych, jest możliwość tworzenia specjalnych zapytań o specyficzne, dowolnie zdefiniowane fragmenty całości. Zawsze w takich porządnych wyszukiwarkach można używać przynajmniej dwóch wybranych znaków, które oznaczają dowolną jedną literę (np. ?) i dowolny, w tym pusty, tekst (np. *).[1] Dzięki temu można łatwo i szybko otrzymać listę wszystkich haseł, np. zakończonych na *-iszcze* (**-iszcze*), z przyrostkami *-nych*, *-nich*, *-nëch*, *-nach*, *-noch*, itd. (**-n?ch*), czy też bardziej szczegółowo żeńskie słowa z prejotacją w środku *(-?%ji%a*). Bardziej profesjonalne wyszukiwarki używają więcej niż te dwa znaki, co praktycznie bez ograniczeń rozszerza możliwości wyszukiwania.

Słownik internetowy jako szczgólny typ słownika elektronicznego

Szczególnym typem słownika elektronicznego jest słownik internetowy. Co za tym idzie, ma on wszystkie opisane wyżej cechy, a dzięki takiej a nie innej metodzie publikacji dochodzą jeszcze kolejne. Nie mają ich wydania na płytkach czy innych nośnikach danych, a nawet programy tylko rozpowszechniane z pomocą Internetu.

---

[1] Symbole te bywają różne, a wybrane dwa są tylko jednym z częściej występujących zestawów.

Wòjcech Makùrôt

Kaszëbsczé jinternetowé słowarze

Mómë słowarze òrtografné, równoznaczënów, cëzych słowów, frazeòlogiczné, etimòlogiczné, a téż wszelejaczich terminów, mòtiwów czë kùreszce słowarze czile-, dwa- abò jednojãzëkòwé. Wedle wiôlgòscë wëróżniwómë môłi słowôrz, wiôldżi słowôrz, strzédny abò słowôrz czeszeniowi. Czësto apart kòżden z nich mòże miec fòrmã tradicyjną – drëkòwóną abò elektroniczną.

Mòżlëwòtë elektronicznégò słowarza

Ta òstatnô fòrma w slédnym czasu je corôz barżi pòpùlarnô. Nôwôżniészą przewagą elektronicznégò wëdaniô je mòżlëwòta wiele chùtszégò i efektiwniészégò przeszëkiwaniô zebrónégò zbioru hasłów. Normą są w nich aùtomaticzné szëkôcze, chtërne przenôszają do razu, bez czasochłonnégò wertowaniô starnów, w pasowny plac. Chòc je to widzałé przëspieszenié, to nie je to niżódno zwiãkszenié mòżlëwòtów.

Prôwdzëwim rozwijã taczich kòmpùtrowich programów, w przërównanim do ksążkòwich wëdaniów, je mòżlëwòta twòrzeniô apartnych zapitaniów ò specyficzné, dowòlno zdefiniowóné wëjimczi całoscë. Wiedno w taczich pòrządnych szëkôczach ùżëwac mòże przënômni dwùch wëbrónych znaków, jaczé òznacziwają równo jaką jednã lëtrã (np. ?) i równo jaczi, w tim pùsti, tekst (np. *).[1] Dzãka temù mòże letkò i chùtkò dostac lëstã wszëtczich hasłów, np. zakùńczonych na *-iszcze* (**iszcze*), z zakùńczëniama *-nych*, *-nich*, *-nëch*, *-nôch*, *-noch*, itd. (**n?ch*) czë téż barżi szczegółowò białczé słowa z prejotacją we westrzódkù (*?%ji%a*). Barżi profesjonalné szëkôcze ùżiwają wiãcy jak te dwa znaczi, co prakticzno bez grańców rozszerziwô mòżlëwòtë szëkaniô.

Jinternetowi słowôrz jakno òsoblëwi ôrt elektronicznégò słowarza

Òsoblëwim ôrtã elektronicznégò słowarza je słowôrz jinternetowi. Co za tim jidze mô òn wszëtczé òpisóné wëżi cechë, a dzãka taczi a nie jinszi metodze pùblikacje dochòdzą jesz pòstãpné. Ni mają jich wëdania na platkach czë jinszich nosnikach danych, a nawetka programë blós rozpòwszechniwóné z pòmòcą Jinternetu.

---

[1] Symbòle te biwają rozmajité, a wëbróné dwa są blós jednym z czãsczi wëstãpiwających zestawów.

Pierwszą z tych dodanych cech jest dostępność. Korzystać z takiego słownika można w dowolnym miejscu na świecie, gdzie tylko jest podłączony do sieci komputer, 24 godziny na dobę, 7 dni w tygodniu. Większość z nich jest też dostępna dla wszystkich użytkowników Internetu, a nawet w serwisach odpłatnych często przynajmniej najbardziej ogólna część jest darmowa.

Nie mniej ważną cechą słownika internetowego jest jego aktualność. Nie istnieją tam żadne erraty, bo każda poprawka jest zaraz po naniesieniu dostępna dla wszystkich użytkowników w oryginalnym materiale. Rzadko można spotkać też archiwizowane wersjonowanie, które odpowiadałoby kolejnym wydaniom formy drukowanej. Trudno więc dokonywać odwołań do wcześniejszego stanu wiedzy. Aktualność może być posunięta do tego nawet stopnia, że dzieło jest już częściowo dostępne, choć nie zostało jeszcze skończone.

Wreszcie słownik internetowy daje niespotykane możliwości pracy nad jego zawartością, czasem nawet bardzo dużego, zespołu.

www.cassubia-dictionary.com

Istnieją też kaszubskie słowniki internetowe. Pierwszym, o którym warto wspomnieć, jest wielojęzyczny „Słownik kaszubski", dostępny pod adresem www.cassubia-dictionary.com. Łączy on w sobie kilka słowników dwujęzycznych, tj. kaszubsko-polski, kaszubsko-angielski, kaszubsko-jidisz, polsko-kaszubski i niemiecko-kaszubski, a tworzony jest przez grupę zarejestrowanych użytkowników.

Od razu na pierwszej stronie serwisu, którego wygląd przedstawia się jak niżej, można zacząć szukanie tłumaczeń w wybranym kierunku.

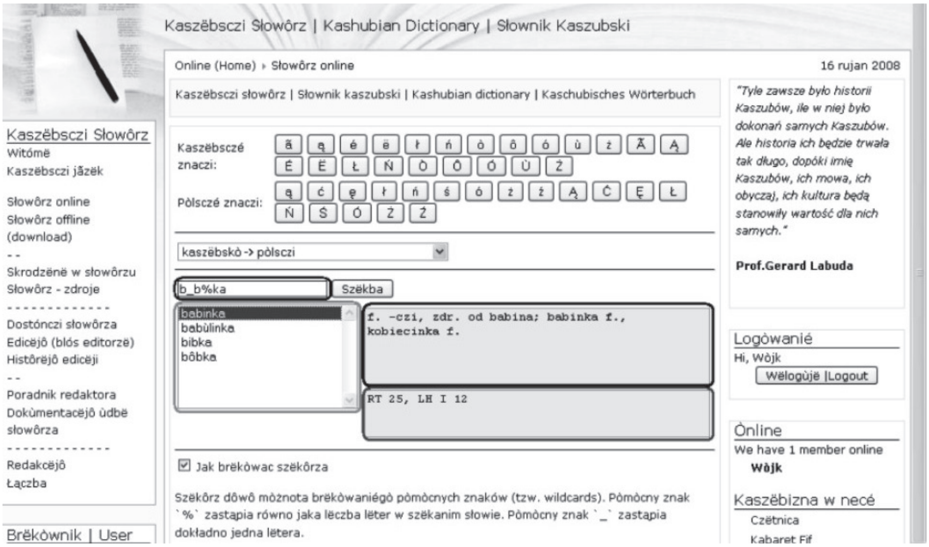
Kaszëbsczi Słowôrz | Kashubian Dictionary | Słownik Kaszubski
Online (Home) › Słowôrz online
Kaszëbsczi słowôrz | Słownik kaszubski | Kashubian dictionary | Kaschubisches Wörterbuch
Kaszëbsczi Słowôrz
Witómë
Kaszëbsczi jãzëk
Słowôrz online
Słowôrz offline (download)
Skrodzënë w słowôrzu
Słowôrz - zdroje
Dostónczi słowôrza
Edicëjô (blós editorzë)
Histôrëjô edicëji
Poradnik redaktora
Dokùmentacëjô ùdbë słowôrza
Redakcëjô
Łączba
Brëkòwnik | User
Kaszëbsczé znaczi:
ã ą é ë ł ń ò ô ó ù ż Ã Ą
É Ë Ł Ń Ò Ô Ó Ù Ż
Pòlsczé znaczi:
ą ć ę ł ń ś ó ż ź Ą Ć Ę Ł
Ń Ś Ó Ż Ź
Szëkba
Logòwanié
Wëlogùjë |Logout
Ònline
Kaszëbizna w necé
Czëtnica
Kabaret Fif

16 rujan 2008

kaszëbskò -> pòlsczi

b_b%ka

babinka
babùlinka
bibka
bôbka

f. -czi, zdr. od babina; babinka f., kobiecinka f.

RT 25, LH I 12

☑ Jak brëkòwac szëkôrza

Szëkôrz dôwô mòżnota brëkòwaniégò pòmòcnych znaków (tzw. wildcards). Pòmòcny znak `%` zastąpia równo jaka lëczba lëter w szëkanim słowie. Pòmòcny znak `_` zastąpia dokładno jedna lëtera.

"Tyle zawsze było historii Kaszubów, ile w niej było dokonań samych Kaszubów. Ale historia ich będzie trwała tak długo, dopóki imię Kaszubów, ich mowa, ich obyczaj, ich kultura będą stanowiły wartość dla nich samych."

Prof.Gerard Labuda

Hi, Wòjk

We have 1 member online
Wòjk

Przédną z tich dodónych cechów je dostãpnosc. Kòrzëstac z taczégò słowarza jidze w równo jaczim placu na swiece, gdze le je pòdłączony do secë kòmpùtr, 24 gòdzënë na dzéń, 7 dniów w tidzeniu. Wiãkszosc z nich je téż dostãpnô dlô wszëtczich brëkòwników Jinternetu, a nawetka w serwisach òdpłatnych wiele razy przënômni nôbarżi òglowi dzél je darmôk.

Nie mni wôżną znanką jinternetowégò słowarza je jegò aktualnosc. Nie jistnieją tam niżódné erratë, bò kòżdô pòprawka je zarô pò naniesenim dostãpnô dlô wszëtczich brëkòwników w òryginalnym materiale. Mało czej mòże spòtkac téż archiwizowóné wersjonowanié, chtërno òdpòwiôdałobë pòstãpnym wëdaniom fòrmë drëkòwóny. Drãgò je tej dokònëwac òdwòłaniów do ùszłégò stanu wiédzë. Aktualnosc mòże bëc pòsëniãtô do tegò nawetka stopnia, że dokôz je ju w dzélach dostãpny, chòc nie òstôł jesz skùńczony.

Kùreszce jinternetowi słowôrz dôwô niespòtikóné mòżlëwòtë robòtë nad jegò zamkłoscą, czasã nawetka baro wiôldżégò karna lëdzy.

www.cassubia-dictionary.com

Jistnieją téż kaszëbsczé jinternetowé słowarze. Pierszim, ò jaczim wôrt nadczidnąc je wielejãzëczny „Kaszëbsczi słowôrz", dostãpny pòd adresã www.cassubia-dictionary.com. Łączi òn w se czile słowarzów dwajãzëkòwich, tj. kaszëbskò-pòlsczi, kaszëbskò-anielsczi, kaszëbskò-jidisz, pòlskò-kaszëbsczi i niemieckò-kaszëbsczi, a twòrzony je bez karno zarejestrowónych brëkòwników.

Zarô na przédny starnie serwisu, chtërny wëzdrzatk przedstôwiô sã jak niżi, mòże zacząc szëkanié dolmaczënków w wëbrónym czerënkù.

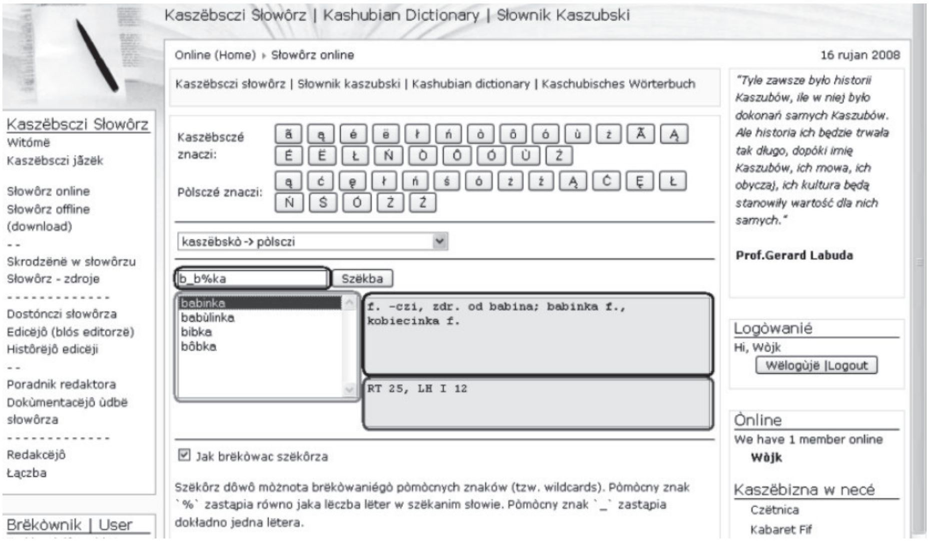
Kaszëbsczi Słowôrz | Kashubian Dictionary | Słownik Kaszubski
Online (Home) ▸ Słowôrz online
16 rujan 2008
Kaszëbsczi słowôrz | Słownik kaszubski | Kashubian dictionary | Kaschubisches Wörterbuch
Kaszëbsczi Słowôrz
Witómë
Kaszëbsczi jãzëk
Słowôrz online
Słowôrz offline (download)
- -
Skrodzënë w słowôrzu
Słowôrz - zdroje
- - - - - - - - - - - - -
Dostónczi słowôrza
Edicëjô (blós editorzë)
Histôrëjô edicëji
- -
Poradnik redaktora
Dokùmentacëjô ùdbë słowôrza
- - - - - - - - - - - - -
Redakcëjô
Łączba
Brëkòwnik | User
Kaszëbsczé znaczi:
ã ą é ë ł ń ò ô ó ù ż Ã Ą
É Ë Ł Ń Ò Ô Ó Ù Ż
Pòlsczé znaczi:
ą ć ę ł ń ś ó ź ż Ą Ć Ę Ł
Ń Ś Ó Ź Ż
Szëkba
Logòwanié
Wëlogùjë |Logout
Ònline
Kaszëbizna w necé
Czëtnica
Kabaret Fif

kaszëbskò -> pòlsczi

b_b%ka

babinka
babùlinka
bibka
bôbka

f. -czi, zdr. od babina; babinka f., kobiecinka f.

RT 25, LH I 12

☑ Jak brëkòwac szëkôrza

Szëkôrz dôwô mòżnota brëkòwaniégò pòmòcnych znaków (tzw. wildcards). Pòmòcny znak `%` zastąpia równo jaka lëczba lëter w szëkanim słowie. Pòmòcny znak `_` zastąpia dokładno jedna lëtera.

"Tyle zawsze było historii Kaszubów, ile w niej było dokonań samych Kaszubów. Ale historia ich będzie trwała tak długo, dopóki imię Kaszubów, ich mowa, ich obyczaj, ich kultura będą stanowiły wartość dla nich samych."

Prof.Gerard Labuda

Hi, Wòjk

We have 1 member online
Wòjk

Po lewej zaznaczono miejsce, w które wpisujemy szukane słowo albo wyrażenie, według szablonu, o którym była mowa wcześniej, z tą różnicą, że pojedynczy znak jest tu reprezentowany przez podkreślenie (_) a tekst – przez procent (%). Po wciśnięciu przycisku *Szukaj*, otrzymujemy wyniki. Na liście, zaznaczonej po prawej, są odnalezione słowa. Po wybraniu któregoś z nich w polach na prawo pojawia się tłumaczenie i źródła.

Jeśli chodzi o samą ideę tworzenia haseł w tym słowniku, to opierają się one na dostępnych słownikach drukowanych, co zawsze jest szczegółowo odnotowywane w polu ze źródłami. Aktualna liczba haseł w słowniku pokazana jest niżej.

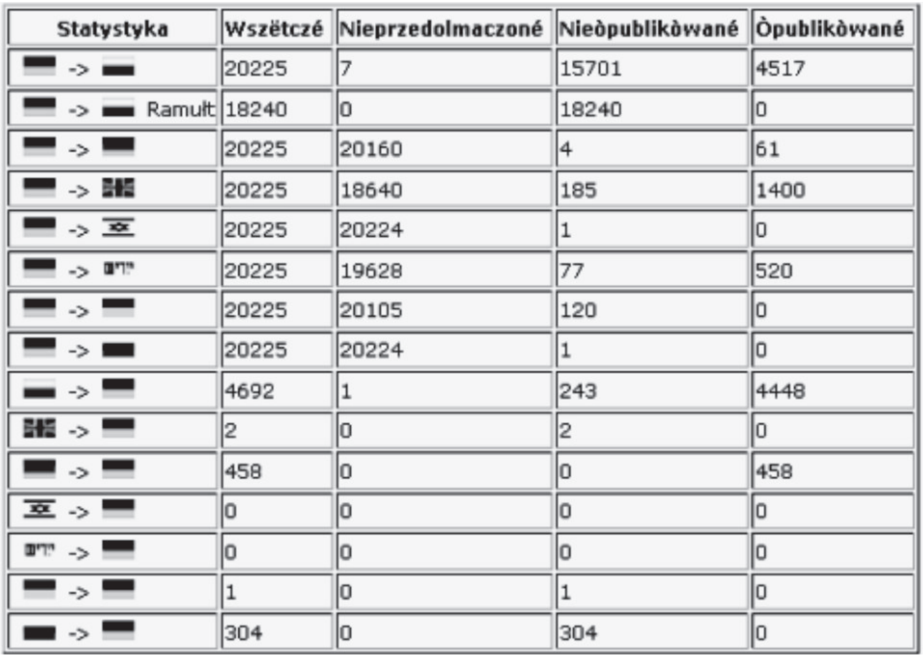

Statystyka	Wszëtczé	Nieprzedolmaczoné	Nieòpublikòwané	Òpublikòwané
▬ -> ▬	20225	7	15701	4517
▬ -> ▬ Ramułt	18240	0	18240	0
▬ -> ▬	20225	20160	4	61
▬ -> ▦	20225	18640	185	1400
▬ -> ✡	20225	20224	1	0
▬ -> ▤	20225	19628	77	520
▬ -> ▬	20225	20105	120	0
▬ -> ▬	20225	20224	1	0
▬ -> ▬	4692	1	243	4448
▦ -> ▬	2	0	2	0
▬ -> ▬	458	0	0	458
✡ -> ▬	0	0	0	0
▤ -> ▬	0	0	0	0
▬ -> ▬	1	0	1	0
▬ -> ▬	304	0	304	0

Liczba ponad 20 tys. kaszubskich słów z tłumaczeniem na polski jest owocem udostępnienia autorom serwisu przez wydawcę i autora, uwspółcześnionej i ponownie wydanej w 2003 r., wersji *Słownika języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta.

Dla każdego słowa w serwisie cassubia-dictionary.com można zobaczyć historię zmian jego definicji ze wskazaniem, co dokładnie się zmieniło, kto i kiedy to zrobił.

csb.wiktionary.org

Inny kaszubski internetowy słownik jest dostępny pod adresem csb.wik-

Pò lewi nacéchòwóny je plac, w jaczi wpisywómë szëkóné słowò abò wërażenié, wedle mòdła, ò jaczim bëło rzekłé prãdzy, z tą różnicą, że pòjedinczny znak je tu reprezentowóny bez pòdsztrëchniãcô (_) a tekst – bez proceńt (%). Pò wcësniãcym gùza *Szëkba*, dostôwómë nalazłé wëniczi. Na lësce, nacéchòwóny pò prawi są nalazłé słowa. Pò wëbranim jaczégòs z nich w pòlach na prawò pòjôwiô sã dolmaczënk i zdroje.

Jeżlë jidze ò samã dejã twòrzeniô hasłów w tim słowarzu, to òpiérają sã òne na dostãpnych słowarzach drëkòwónych, co wiedno je szczegółowò òdnotowiwóné w pòlu ze zdrojama. Aktualnô lëczba hasłów w słowarzu pòkôzónô je niżi.

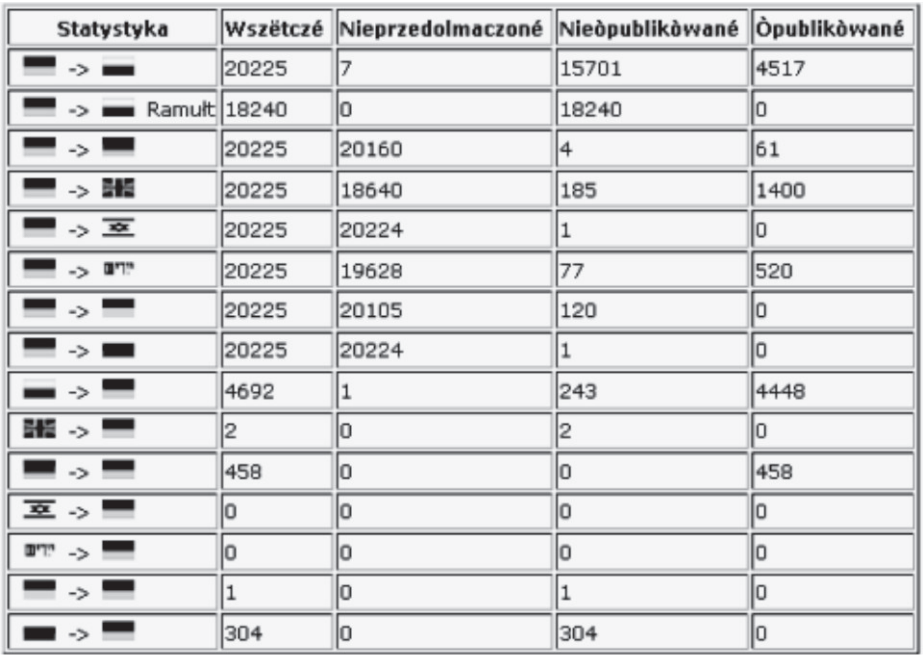

Statystyka	Wszëtczé	Nieprzedolmaczoné	Nieòpublikòwané	Òpublikòwané
▬ -> ▬	20225	7	15701	4517
▬ -> ▬ Ramułt	18240	0	18240	0
▬ -> ▬	20225	20160	4	61
▬ -> ▬	20225	18640	185	1400
▬ -> ✡	20225	20224	1	0
▬ -> ▬	20225	19628	77	520
▬ -> ▬	20225	20105	120	0
▬ -> ▬	20225	20224	1	0
▬ -> ▬	4692	1	243	4448
▬ -> ▬	2	0	2	0
▬ -> ▬	458	0	0	458
✡ -> ▬	0	0	0	0
▬ -> ▬	0	0	0	0
▬ -> ▬	1	0	1	0
▬ -> ▬	304	0	304	0

Lëczba przez 20 tës. kaszëbsczich słowów z dolmaczënkã na pòlsczi je brzadã ùdostãpnieniô aùtoróm serwisu bez wëdôwcã i aùtora, ùterôczasniony i zôs wëdóny w 2003 r., wersje *Słowarza jãzëka pòmòrsczégò czëlë kaszëbsczégò* Sztefana Ramùłta.

Dlô kòżdégò jednégò słowa w serwisu cassubia-dictionary.com mòże òbaczëc historiã zmianów jegò definicje ze wskôzanim, co dokładno sã zmieniło, chto i czédë to zrobił.

csb.wiktionary.org

Jiny kaszëbsczi jinternetowi słowôrz je dostãpny pòd adresã csb.wiktio-

tionary.org. Jest to fragment wielkiego międzynarodnego projektu Wiktionary, czyli zbioru słowników wszelkich języków. Idea wszystkich przedsięwzięć spod sztandaru Wiki, w tym też Wiktionary, czy bardzo popularna Wikipedia, opiera się na założeniu, że mądrych ludzi jest o wiele więcej niż niemądrych. Zmiany w takich zbiorach wiedzy może dokonywać każdy; nie ma żadnej weryfikacji merytorycznego przygotowania redaktorów. Wspomniane założenie daje za to pewność, że nawet jeśli ktoś wpisze kłamliwą informację, ktoś mądrzejszy to zauważy i poprawi. W ten sposób powstały już bardzo wielkie zasoby informacji z wszystkich tematyk.

Słownik Wiktionary ma szczególną strukturę, która łączy prawie wszystkie znane typy tradycyjnych słowników w jeden. Hasłami są tutaj słowa w danym języku, wokół których budowana jest cała wielopłaszczyznowa definicja.

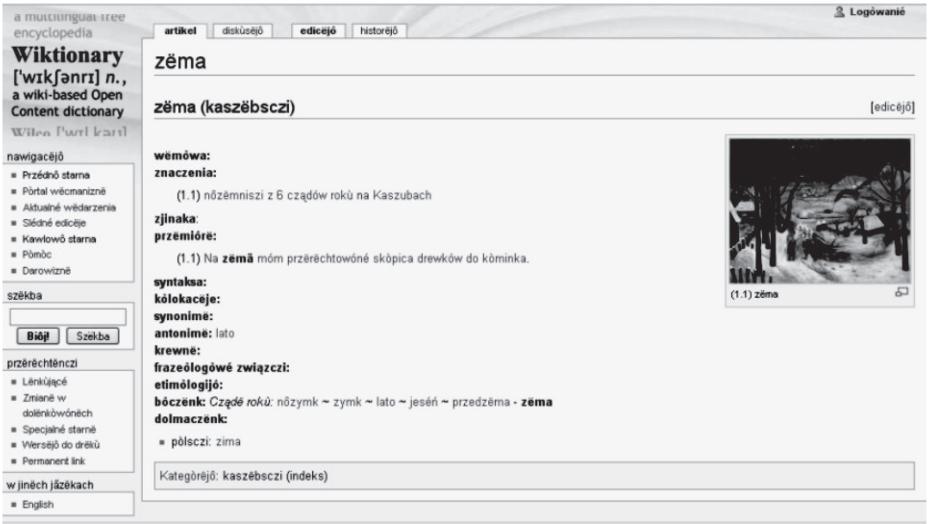
a multilingual free encyclopedia
Wiktionary
['wɪkʃənrɪ] n.,
a wiki-based Open Content dictionary
Logòwanié
artikel
diskùsëjô
edicëjô
historëjô
nawigacëjô
Przédnô starna
Pòrtal wëcmanizně
Aktualné wëdarzenia
Slédné edicëje
Kawlowô starna
Pòmòc
Darowiznë
szëkba
Biôj!
Szëkba
przërëchtënczi
Lënkùjącé
Zmianë w dolënkòwónëch
Specjalné starnë
Wersëjô do drëkù
Permanent link
w jinëch jãzëkach
English
[edicëjô]
(1.1) zëma

zëma

zëma (kaszëbsczi)

wëmòwa:
znaczenia:
(1.1) nôzëmniszi z 6 cządów rokù na Kaszubach
zjinaka:
przëmiórë:
(1.1) Na **zëmã** mòm przërëchtowóné skòpica drewków do kòminka.
syntaksa:
kòlokacëje:
synonimë:
antonimë: lato
krewnë:
frazeòlogòwé związczi:
etimòlogijô:
bòczënk: *Cządë rokù:* nôzymk ~ zymk ~ lato ~ jeséń ~ przedzëma - **zëma**
dolmaczënk:
- pòlsczi: zima

Kategòrëjô: kaszëbsczi (indeks)

Przykładowe słowo z kaszubskiego działu zostało pokazane wyżej. Widać tu, że wyjaśnienie słowa jest podzielone na kilka stałych części, z których nie zawsze wszystkie muszą być wypełnione. Są nimi po kolei:

- wymowa – w której, oprócz fonetycznego zapisu[2], można dodać plik dźwiękowy z nagraniem poprawnej wymowy;
- znaczenia – podane w tym samym języku;
- odmiana – szczegóły odmiany danego słowa;
- przykłady – zdania albo znane zwroty z użyciem danego słowa w konkretnym znaczeniu;

---

[2] ang. International Phonetic Alphabet, IPA; fr. Alphabet phonétique international, API

nary.org. Je to wějimk wiôldżégò miãdzënôrodnégò projektu Wiktionary, to je zbioru słowarzów wszelejaczich jãzëków. Deja wszëtczich pòdjimiznów spòd sztandaru Wiki, w tim téż Wiktionary czë baro pòpùlarnô Wikipediô, òpiérô sã na założenim, że mądrich lëdzy je wiele wiãcy jak niemądrich. Zmianë w taczich zbiorach wiédzë mòże robic kòżden; ni ma niżódny weryfikacje meritoricznégò przërëchtowaniô redachtorów. Wspòmnióné założenié dôwô za to gwësnotã, że, nawetka jeżlë chto wpisze łżélczą jinfòrmacjã, chto mądrészi to przëùwôżi i pòprawi. Na ten ôrt pòwstałë ju baro wiôldżé zasobë jinfòrmacjów z wszelejaczich tematików.

Słowôrz Wiktionary mô òsoblëwą strukturã, chtëna łączi wnetk wszëtczé znóné ôrtë tradicyjnych słowarzów w jeden. Hasłama sã tuwò słowa w danym jãzëkù, wkół chtërnych bùdowónô je całô wielepłaszczëznowô definicjô.

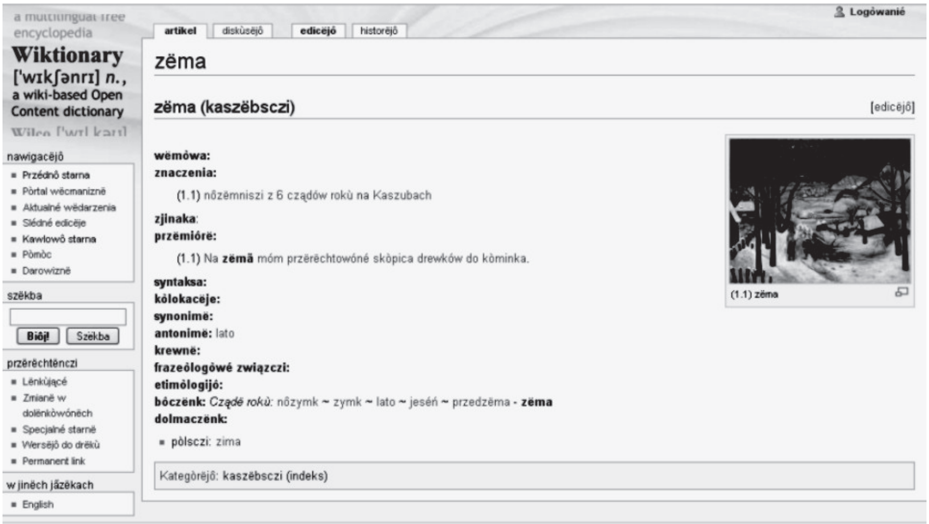
a multilingual free encyclopedia
Wiktionary
['wɪkʃənrɪ] n.,
a wiki-based Open Content dictionary
Wilco ['wɪl kəʊ]
nawigacëjô
Przédnô starna
Pòrtal wëcmaniznë
Aktualné wëdarzenia
Slédné edicëje
Kawlowô starna
Pòmòc
Darowiznë
szëkba
Biôj!
Szëkba
przërëchtënczi
Lënkùjącé
Zmianë w dolënkòwónëch
Specjalné starnë
Wersëjô do drëkù
Permanent link
w jinëch jãzëkach
English
Logòwanié
artikel
diskùsëjô
edicëjô
historëjô
[edicëjô]
(1.1) zëma

zëma

zëma (kaszëbsczi)

wëmòwa:
znaczenia:
(1.1) nôzëmniszi z 6 cządów rokù na Kaszubach
zjinaka:
przëmiórë:
(1.1) Na **zëmã** móm przërëchtowóné skòpica drewków do kòminka.
syntaksa:
kòlokacëje:
synonimë:
antonimë: lato
krewnë:
frazeòlogòwé związczi:
etimòlogijô:
bòczënk: *Cządë rokù:* nôzymk ~ zymk ~ lato ~ jeséń ~ przedzëma - **zëma**
dolmaczënk:
- pòlsczi: zima

Kategòrëjô: kaszëbsczi (indeks)

Przëmiarowé słowò z kaszëbsczégò dzélu je pòkôzóné wëżi. Widzec tuwò, że wějasnienié słowa je pòdzeloné na czile stałich dzélów, z chtërnych nie wiedno wszëtczé mùszą bëc wëfùlowóné. Są nima za régą:

- wëmòwa – w chtërny, króm fòneticznégò zapisu[2], mòże dodac zwãkòwi lopk z nagranim pòprawny wëmòwë;
- znaczenia – pòdóné w tim samim jãzëkù;
- zjinaka – òsoblëwòscë òdmianë danégò słowa;
- przëmiarë – zdania abò znóné zwrotë z ùżëcém danégò słowa w kònkretnym znaczenim;

---

[2] ang. International Phonetic Alphabet, IPA; fr. Alphabet phonétique international, API

- kolokacje;
- synonimy – wyrazy bliskoznaczne;
- antonimy – przeciwności;
- pokrewne – linki do pokrewnych słów w Wiktionary;
- związki frazeologiczne;
- etymologia – pochodzenie słowa z linkami do słów źródłowych w innych językach na Wiktionary;
- uwaga – inne szczegóły;
- tłumaczenia – linki do słów o tym samym znaczeniu w innych językach na Wiktionary.

Obficie wypełniony opis słowa można znaleźć w innych wersjach językowych, jak choćby polskie *być*:

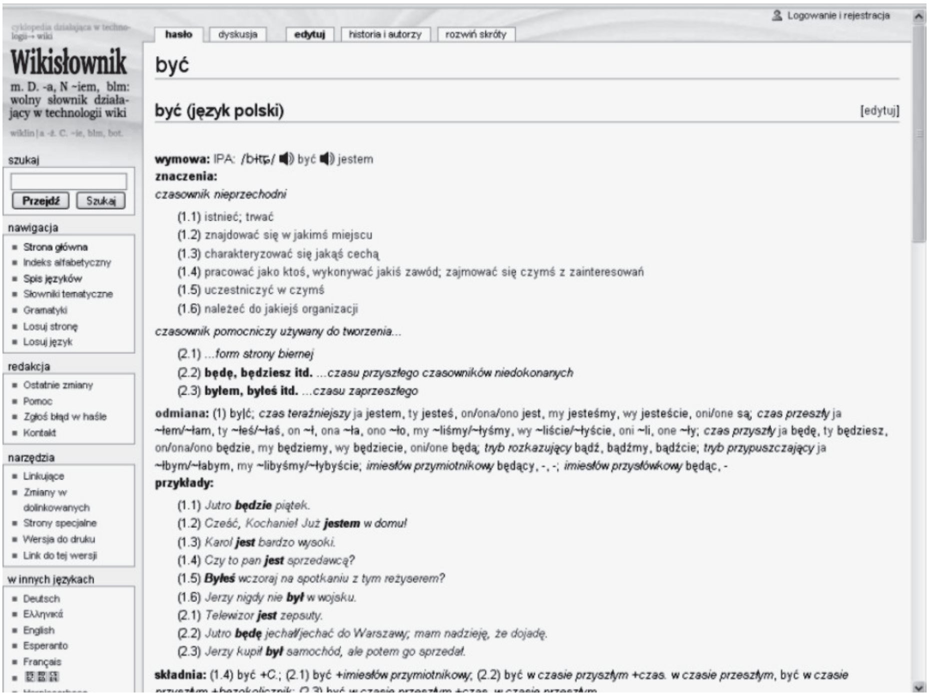
Logowanie i rejestracja
hasło
dyskusja
edytuj
historia i autorzy
rozwiń skróty
Wikisłownik
m. D. -a, N ~iem, blm: wolny słownik działający w technologii wiki
szukaj
Przejdź
Szukaj
nawigacja
Strona główna
Indeks alfabetyczny
Spis języków
Słowniki tematyczne
Gramatyki
Losuj stronę
Losuj język
redakcja
Ostatnie zmiany
Pomoc
Zgłoś błąd w haśle
Kontakt
narzędzia
Linkujące
Zmiany w dolinkowanych
Strony specjalne
Wersja do druku
Link do tej wersji
w innych językach
Deutsch
Ελληνικά
English
Esperanto
Français
[edytuj]

być

być (język polski)

wymowa: IPA: /bɨt͡ɕ/ być jestem
znaczenia:
czasownik nieprzechodni
(1.1) istnieć; trwać
(1.2) znajdować się w jakimś miejscu
(1.3) charakteryzować się jakąś cechą
(1.4) pracować jako ktoś, wykonywać jakiś zawód; zajmować się czymś z zainteresowań
(1.5) uczestniczyć w czymś
(1.6) należeć do jakiejś organizacji
czasownik pomocniczy używany do tworzenia...
(2.1) ...*form strony biernej*
(2.2) **będę, będziesz itd.** ...*czasu przyszłego czasowników niedokonanych*
(2.3) **byłem, byłeś itd.** ...*czasu zaprzeszłego*
odmiana: (1) by|ć; *czas teraźniejszy* ja jestem, ty jesteś, on/ona/ono jest, my jesteśmy, wy jesteście, oni/one są; *czas przeszły* ja ~łem/~łam, ty ~łeś/~łaś, on ~ł, ona ~ła, ono ~ło, my ~liśmy/~łyśmy, wy ~liście/~łyście, oni ~li, one ~ły; *czas przyszły* ja będę, ty będziesz, on/ona/ono będzie, my będziemy, wy będziecie, oni/one będą; *tryb rozkazujący* bądź, bądźmy, bądźcie; *tryb przypuszczający* ja ~łbym/~łabym, my ~libyśmy/~łybyście; *imiesłów przymiotnikowy* będący, -, -; *imiesłów przysłówkowy* będąc, -
przykłady:
(1.1) *Jutro* ***będzie*** *piątek.*
(1.2) *Cześć, Kochanie! Już* ***jestem*** *w domu!*
(1.3) *Karol* ***jest*** *bardzo wysoki.*
(1.4) *Czy to pan* ***jest*** *sprzedawcą?*
(1.5) ***Byłeś*** *wczoraj na spotkaniu z tym reżyserem?*
(1.6) *Jerzy nigdy nie* ***był*** *w wojsku.*
(2.1) *Telewizor* ***jest*** *zepsuty.*
(2.2) *Jutro* ***będę*** *jechał/jechać do Warszawy; mam nadzieję, że dojadę.*
(2.3) *Jerzy kupił* ***był*** *samochód, ale potem go sprzedał.*
składnia: (1.4) być +C.; (2.1) być +*imiesłów przymiotnikowy*; (2.2) być *w czasie przyszłym* +*czas. w czasie przeszłym*, być *w czasie*

Dalej fragment listy tłumaczeń tego słowa:

- kòlokacje;
- synonimë – równoznaczënë;
- antonimë – procëmznaczënë;
- krewné – wskôzë do pòkrewnych słowów w Wiktionary;
- frazeòlogòwé związczi;
- etimòlogiô – pòchôdanié słowa ze wskôzama do zdrojnych słowów w jinszich jãzëkach na Wiktionary;
- bôczënk – jinszé òsoblëwòscë;
- dolmaczënczi – wskôzë do słowów ò tim samim znaczenim w jinszich jãzëkach na Wiktionary.

Bòkadno wëfùlowóny òpisënk słowa mòże nalezc w jinszich jãzëkòwich wersjach, jak chòcbele pòlsczé *być*:

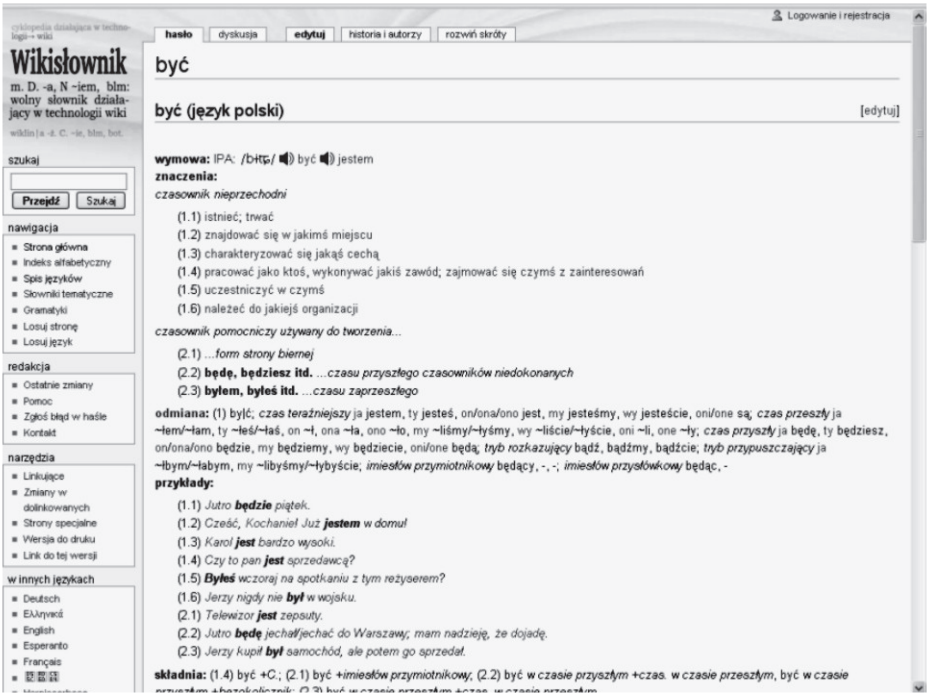
cyklopedia działająca w technologii→ wiki
Wikisłownik
m. D. -a, N ~iem, blm: wolny słownik działający w technologii wiki
wiklin|a -ł. C. ~ie, blm, bot.
hasło
dyskusja
edytuj
historia i autorzy
rozwiń skróty
Logowanie i rejestracja
szukaj
Przejdź
Szukaj
nawigacja
Strona główna
Indeks alfabetyczny
Spis języków
Słowniki tematyczne
Gramatyki
Losuj stronę
Losuj język
redakcja
Ostatnie zmiany
Pomoc
Zgłoś błąd w haśle
Kontakt
narzędzia
Linkujące
Zmiany w dolinkowanych
Strony specjalne
Wersja do druku
Link do tej wersji
w innych językach
Deutsch
Ελληνικά
English
Esperanto
Français
[edytuj]

być

być (język polski)

wymowa: IPA: /bɨt͡ɕ/ być jestem
znaczenia:
czasownik nieprzechodni

(1.1) istnieć; trwać
(1.2) znajdować się w jakimś miejscu
(1.3) charakteryzować się jakąś cechą
(1.4) pracować jako ktoś, wykonywać jakiś zawód; zajmować się czymś z zainteresowań
(1.5) uczestniczyć w czymś
(1.6) należeć do jakiejś organizacji

czasownik pomocniczy używany do tworzenia...

(2.1) ...*form strony biernej*
(2.2) **będę, będziesz itd.** ...*czasu przyszłego czasowników niedokonanych*
(2.3) **byłem, byłeś itd.** ...*czasu zaprzeszłego*

odmiana: (1) być; *czas teraźniejszy* ja jestem, ty jesteś, on/ona/ono jest, my jesteśmy, wy jesteście, oni/one są; *czas przeszły* ja ~łem/~łam, ty ~łeś/~łaś, on ~ł, ona ~ła, ono ~ło, my ~liśmy/~łyśmy, wy ~liście/~łyście, oni ~li, one ~ły; *czas przyszły* ja będę, ty będziesz, on/ona/ono będzie, my będziemy, wy będziecie, oni/one będą; *tryb rozkazujący* bądź, bądźmy, bądźcie; *tryb przypuszczający* ja ~łbym/~łabym, my ~libyśmy/~łybyście; *imiesłów przymiotnikowy* będący, -, -; *imiesłów przysłówkowy* będąc, -
przykłady:

(1.1) *Jutro* ***będzie*** *piątek.*
(1.2) *Cześć, Kochanie! Już* ***jestem*** *w domu!*
(1.3) *Karol* ***jest*** *bardzo wysoki.*
(1.4) *Czy to pan* ***jest*** *sprzedawcą?*
(1.5) ***Byłeś*** *wczoraj na spotkaniu z tym reżyserem?*
(1.6) *Jerzy nigdy nie* ***był*** *w wojsku.*
(2.1) *Telewizor* ***jest*** *zepsuty.*
(2.2) *Jutro* ***będę*** *jechał/jechać do Warszawy; mam nadzieję, że dojadę.*
(2.3) *Jerzy kupił* ***był*** *samochód, ale potem go sprzedał.*

składnia: (1.4) być +C.; (2.1) być +*imiesłów przymiotnikowy*; (2.2) być w *czasie przyszłym* +*czas. w czasie przeszłym*, być w *czasie*

Dali sztëczk lëstë dolmaczënków tegò słowa:

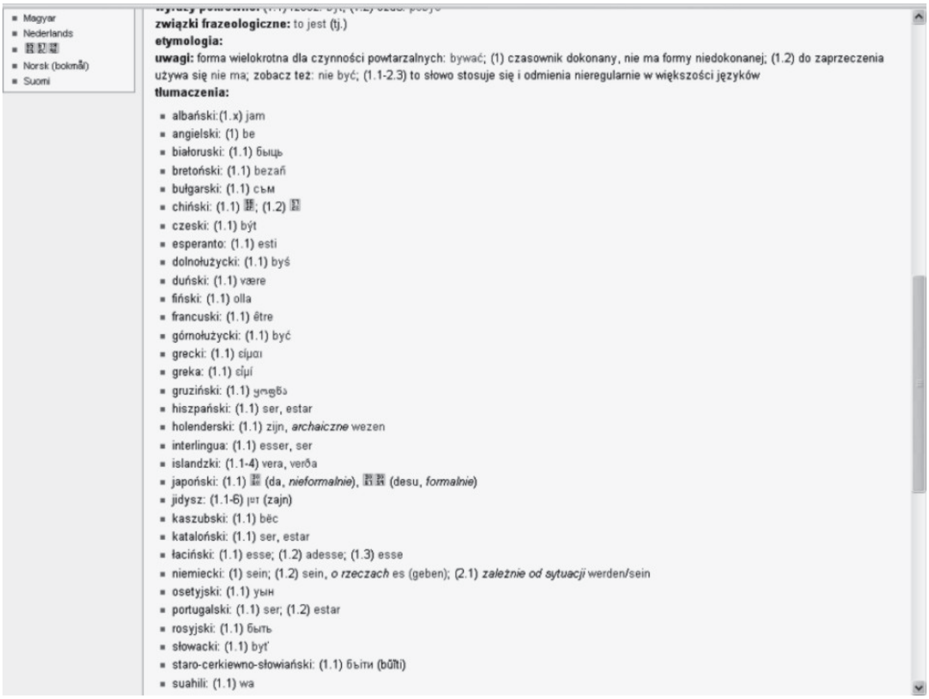

związki frazeologiczne: to jest (tj.)
etymologia:
uwagi: forma wielokrotna dla czynności powtarzalnych: bywać; (1) czasownik dokonany, nie ma formy niedokonanej; (1.2) do zaprzeczenia używa się nie ma; zobacz też: nie być; (1.1-2.3) to słowo stosuje się i odmienia nieregularnie w większości języków
tłumaczenia:

- albański:(1.x) jam
- angielski: (1) be
- białoruski: (1.1) быць
- bretoński: (1.1) bezañ
- bułgarski: (1.1) съм
- chiński: (1.1) □; (1.2) □
- czeski: (1.1) být
- esperanto: (1.1) esti
- dolnołużycki: (1.1) byś
- duński: (1.1) være
- fiński: (1.1) olla
- francuski: (1.1) être
- górnołużycki: (1.1) być
- grecki: (1.1) είμαι
- greka: (1.1) εἰμί
- gruziński: (1.1) ყოფნა
- hiszpański: (1.1) ser, estar
- holenderski: (1.1) zijn, *archaiczne* wezen
- interlingua: (1.1) esser, ser
- islandzki: (1.1-4) vera, verða
- japoński: (1.1) □ (da, *nieformalnie*), □□ (desu, *formalnie*)
- jidysz: (1.1-6) זײַן (zajn)
- kaszubski: (1.1) bëc
- kataloński: (1.1) ser, estar
- łaciński: (1.1) esse; (1.2) adesse; (1.3) esse
- niemiecki: (1) sein; (1.2) sein, *o rzeczach* es (geben); (2.1) *zależnie od sytuacji* werden/sein
- osetyjski: (1.1) уын
- portugalski: (1.1) ser; (1.2) estar
- rosyjski: (1.1) быть
- słowacki: (1.1) byť
- staro-cerkiewno-słowiański: (1.1) бꙑти (bŭiti)
- suahili: (1.1) wa

Nieograniczony dostęp do tworzenia i zmiany definicji w tym słowniku ciągnie za sobą nieuniknione kłótnie. Dlatego też każde słowo, oprócz szczegółowej historii zmian, ma też miejsce na dyskusję. Jeśli taka się pojawi, oznacza to, że wyjaśnienie danego słowa w całości albo we fragmencie ma kilka sprzecznych wersji. Różnice takie czekają na niepodważalny argument jednej ze stron albo wiążącą decyzję odpowiedniego dla danego języka gremium, jak Rada Języka Kaszubskiego dla kaszubszczyzny.

Wyjątkowość sytuacji kaszubskiego języka

Dotychczas powstałe słowniki i opracowania opierają się prawie zawsze na obfitym materiale źródłowym zebranym i opublikowanym przez ks. Bernarda Sychtę w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* z dodatkiem każdorazowego pomysłu następnego autora na normalizację kaszubszczyzny. *Są one, niestety, i historyczne, i raczej tylko dla celów naukowych, do tego jeszcze nieosiągalne*.[3] Używany byłby więc świeży materiał źródłowy, dzięki któremu mogłaby się w pełni ukazać obfitość bliskoznaczna naszego języka.

---

[3] Jerzy Treder, Wstęp do *Słownika języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta, Gduńsk 2003, s. 7.

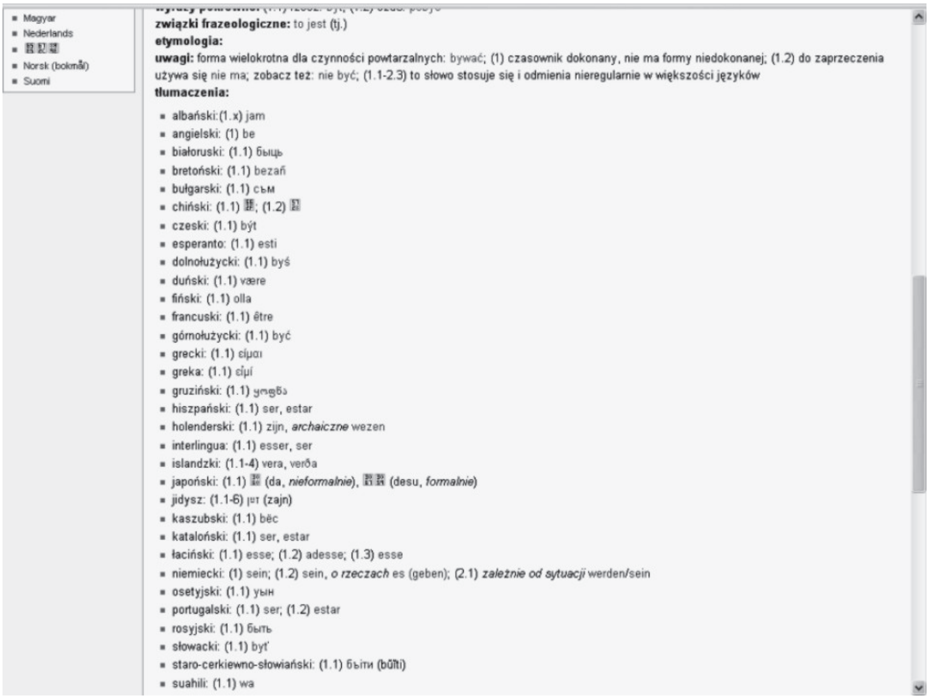

- Magyar
- Nederlands
- □□□
- Norsk (bokmål)
- Suomi

związki frazeologiczne: to jest (tj.)
etymologia:
uwagi: forma wielokrotna dla czynności powtarzalnych: bywać; (1) czasownik dokonany, nie ma formy niedokonanej; (1.2) do zaprzeczenia używa się nie ma; zobacz też: nie być; (1.1-2.3) to słowo stosuje się i odmienia nieregularnie w większości języków
tłumaczenia:

- albański:(1.x) jam
- angielski: (1) be
- białoruski: (1.1) быць
- bretoński: (1.1) bezañ
- bułgarski: (1.1) съм
- chiński: (1.1) □; (1.2) □
- czeski: (1.1) být
- esperanto: (1.1) esti
- dolnołużycki: (1.1) byś
- duński: (1.1) være
- fiński: (1.1) olla
- francuski: (1.1) être
- górnołużycki: (1.1) być
- grecki: (1.1) είμαι
- greka: (1.1) εἰμί
- gruziński: (1.1) ყოფნა
- hiszpański: (1.1) ser, estar
- holenderski: (1.1) zijn, *archaiczne* wezen
- interlingua: (1.1) esser, ser
- islandzki: (1.1-4) vera, verða
- japoński: (1.1) □ (da, *nieformalnie*), □□ (desu, *formalnie*)
- jidysz: (1.1-6) זײַן (zajn)
- kaszubski: (1.1) bëc
- kataloński: (1.1) ser, estar
- łaciński: (1.1) esse; (1.2) adesse; (1.3) esse
- niemiecki: (1) sein; (1.2) sein, *o rzeczach* es (geben); (2.1) *zależnie od sytuacji* werden/sein
- osetyjski: (1.1) уын
- portugalski: (1.1) ser; (1.2) estar
- rosyjski: (1.1) быть
- słowacki: (1.1) byť
- staro-cerkiewno-słowiański: (1.1) бꙑти (bŭiti)
- suahili: (1.1) wa

Nieògraniczony dostãp do twòrzeniô i zmianów definicjów w tim słowarzu cygnie za sobą nieùniknioné sztridë. Dlôte téż kòżdé słowò, króm szczegółowi historie zmianów, mô téż plac na diskùsjã. Jeżlë takô sã pòjawi, òznôczô to, że wëjasnienié danégò słowa w całoscë abò w dzélu mô czile sprzecznych wersjów. Różnice taczé żdają na niepòdwôżalny argùmeńt jedny ze starnów abò wiążącą decyzjã pasownégò dlô danégò jãzëka gremium, jak Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka dlô kaszëbiznë.

Òsoblëwòscë sytuacje kaszëbsczégò jãzëka

Donenczas pòwstałé słowarze i òpracowania òpiérają sã wnetk wiedno na bòkadnym zdrójnym materiale zebrónym i òpùblikòwónym bez ks. Bernata Sëchtã w *Słowarzu kaszëbsczich gwarów na tle lëdowi kùlturë* z dodôwkã kòżdorazowi ùdbë pòstãpnégò aùtora na normalizacjã kaszëbiznë. *Są òne, szkòda, i historiczné, i raczi blós dlô nôùkòwich celów, do te jesz nieòsygalné*.[3] Brëkòwny bëłbë tej swiéżi zdrójny materiał, dzãka chtërnémù mògła bë sã fùlno ùkazac bòkadnosc równoznaczënowô naszégò jãzëka.

---

[3] Jerzi Tréder, Wstãp do *Słowarza jãzëka pòmòrsczégò czëlë kaszëbsczégò* Sztefana Ramùłta, Gduńsk 2003, s. 7.

Patrząc na wciąż wąską grupę osób piszących po kaszubsku, niestabilne stają się założenia Wiki. Mimo zachowanych proporcji między ludźmi mądrymi i niemądrymi, po wymnożeniu przez całość piszących, okaże się, że błędne teksty nie będą miały okazji zostać poprawione, bo przecież liczba słów dla kaszubskiego i każdego innego języka jest w przybliżeniu równa.

Do tego jeszcze należy zauważyć, że dla kaszubszczyzny dyskusje i rozbieżności będą stosunkowo dużo częstsze niż dla innych języków, bo nasz jest jeszcze wciąż słabo znormalizowany. Przedstawione tutaj osiągnięcia techniki mogłyby bardzo pomóc w rzetelnym, a przy tym szybkim kształtowaniu tej wzorcowej normy z uwzględnieniem tego, *jak ludzie mówią*.

Wzérając na dërch wąsczé karno lëdzy piszących pò kaszëbskù, niesztabil stôwają sã założenia Wiki. Nimò zachòwónych propòrcjów miedzë lëdzama mądrima i niemądrima, pò wëmnożenim bez całosc piszących, òkôże sã, że felerné tekstë nie mdą miałë leżnoscë bëc pòprawioné, bò doch lëczbã słowów dlô kaszëbsczégò i kòżdégò jinszégò jãzëka je w przëblëżenim równô.

Do te jesz mùszi dozdrzec, że dlô kaszëbiznë diskùsje i rozbieżnoscë mdą stosënkòwò wiele czãstszé jak dlô jinszich jãzëków, bò nasz je jesz dërch słabò znormalizowóny. Przedstawioné tuwò dobëca techniczi mògłë bë baro pòmóc w rzetelnym, a przë tim chùtczim sztôłtowanim ti wzorcowy normë z ùwzglãdnienim tegò, *jak lëdze gôdają*.

Dariusz Majkowski

W niewoli słuchaczy, czyli jak mówić po kaszubsku w radiu

Nikt dzisiaj nie wątpi, że wpływ mediów na życie i światopogląd całych społeczeństw jest ogromny. Wiele razy słyszymy, że media to „czwarta władza”. I nie chodzi tylko o ich wpływ na politykę, wyniki wyborów, ale też – może nawet przede wszystkim – na ludzkie myślenie. Takie znaczenie dla swoich słuchaczy ma też z pewnością Radio Kaszëbë i inne stacje, jakie nadają programy po kaszubsku lub o Kaszubach. To między innymi dzięki ich wpływowi bycie Kaszubą staje się czymś modnym, a nie powodem do wstydu. W tym wystąpieniu chcę jednak zająć się innym aspektem radiowego znaczenia i wpływu na słuchacza. Chodzi o „słowo” – w przypadku audycji kaszubskojęzycznych – o słowo w „rodny mòwie”. I jeśli w różnych polskich stacjach radiowych ten aspekt jest trochę na drugim albo i na trzecim planie, to na Kaszubach to „jak się mówi” ma takie samo (a może nawet większe) znaczenie, jak to, „co się mówi”. Największe emocje i reakcje słuchaczy wzbudzają zawsze kaszubskie określenia i słowa, a dyskusje o samej treści audycji zdarzają się rzadziej. Ludzie są nam w stanie wybaczyć nawet największe pomyłki w „wiadomościach”, ale jeśli nie podoba im się jakieś słowo, nie odpuszczą nam tego całymi miesiącami. Jako przykład mogę podać historię związaną z rybacką prognozą pogody, którą codziennie podajemy w Radiu Kaszëbë. Rybacy mają dość specyficzny język, zwłaszcza jeśli chodzi o kierunki świata, które określają słowami: *nord*, *west*, *óst* i *zid*. Próbowaliśmy kiedyś wprowadzić do tej audycji bardziej znane na całych Kaszubach: *norda*, *zôpôd*, *wschód* i *pôłnié*. Pierwszego dnia dostaliśmy kilkanaście telefonów z protestami. Pomimo tego spróbowaliśmy ponownie i pół godziny później przyszła do nas delegacja rybaków szukająca winnych i wysłuchaliśmy wykładu o potrzebie szacunku dla tradycji.

Mogliśmy pewnie zostać przy swoim, ale przecież radio, które występuje przeciw swoim wiernym słuchaczom, nie ma raczej większego sensu. Uznaliśmy więc, że „Rëbacczé wiodro” jest specyficzną audycją na specjalnych prawach i nie będziemy zmieniać starego morskiego słownictwa. Rybacy byli zadowoleni, ale my od czasu do czasu odbieramy telefony od słuchaczy, że podajemy kierunki świata nie po kaszubsku, ale po niemiecku. Żadne tłumacze-

Dariusz Majkòwsczi

W niewòlë słëchińców, to je jak gadac pò kaszëbskù w radiu

Nicht dzysô ni ma wątplëwòtów, że cësk mediów na żëcé i pòzdrzatk na swiat całich spòlëznów je stolemny. Wiele razë je gôdóné, że media to „czwiôrtô wëszëzna”. I nie jidze blós ò jich cësk na pòlitikã, rezultatë welowaniów, ale téż – mòże nawetka w pierszim dzélu – na lëdzczé mëszlenié. Taczi znaczënk dlô swòjich słëchińców mô téż na gwës Radio Kaszëbë i jiné stacje, jaczé nadôwają programë pò kaszëbskù abò ò Kaszëbach. To midzë jinszima dzãka jich cëskòwi, bëcé Kaszëbą stôwô sã czims módnym, a nie òrãdzã do sromòtë. Równak w tim wëstąpienim chcã zajic sã jinym dzélã radiowégò znaczënkù i cëskù na słëchińca. Jidze ò „słowò” – w przëtrôfkù kaszëbskòjãzëkòwich aùdicjów – ò słowò w „rodny mòwie”. I jeżlë w rozmajitëch pòlsczich radiach ten dzél je përznã na drëdżim, a nierôz na trzecym planie, to na Kaszëbach, to „jak sã gôdô”, mô jistny znaczënk (a mòże jesz wikszi) jak to, „ò czim sã gôdô”. Nôwikszé emòcje i reakcje słëchińców mają wiedno zbùdzoné kaszëbsczé słowa, a diskùsje ò sami zamkłoscë aùdicjów, trôfiają sã wiele mni. Lëdze mògą wëbaczëc nawetka nôwikszé zmiłczi w najich wiadłach, ale jeżlë nie widzy sã jima jaczés słowò, nie dadzą nama pòkù nierôz przez dłudżé miesące. Jakò przikłôd mògã pòdac „Rëbacczé wiodro”, jaczé dzéń w dzéń je pòdôwóné w Radiu Kaszëbë. Rëbôcë mają dosc apartny jãzëk, òsoblëwie jeżlë jidze ò czerënczi swiata. Mómë tuwò: nord, west, óst i zyd. Jesmë próbòwelë czedës wprowadzëc do ti aùdicji barżi znóné na całëch Kaszëbach: norda, zôpôd, wschód i pôłnié. Pierszégò dnia bëło pôrãnôsce telefónów z protestama. Nimò tegò jesmë spróbòwelë zôs i pół gòdzënë pózni, do naju sedzbë przëszła rëbackô delegacjô, jakô szuka winnëch i zrobiła nama wëkłôd ò ùwôżanim dlô tradicji.

Mòżna bëło bëc nôpiartim do kùńca i òstac przë swòjim, ale doch radio, jaczé je procëm swòjim wiérnym słëchińcóm, bëłobë chëba wierã bùten szëkù. Jesmë tej ùznelë, że „Rëbacczé wiodro” je dosc apartną aùdicją i nie mdzemë zmieniwelë stôri mòrsczi słowiznë. Rëbôcë bëlë rôd, ale tej-sej mómë telefónë òd słëchińców, że dôwómë pòzwë czerënków nié pò kaszëbskù, le pò niemieckù. Wszelejaczé tłómaczenia nie dôwają niżódnégò brzadu, a òbrażony słëchińcowie mògą gadac ò tim gòdzënama, na co w robòce ni

nia nie przynoszą efektu, obrażeni słuchacze mogą o tym rozmawiać godzinami, na co, niestety, w pracy nie mamy za bardzo czasu.

Trudnym zadaniem jest też organizowanie kaszubskich konkursów na antenie. Po pierwszych bolesnych doświadczeniach staramy się przed każdym konkursem przejrzeć wszystkie dostępne nam słowniki, ale jest wiele słów, których tam nie znajdujemy, i kiedy prosimy o podanie kaszubskiego określenia jakiejś rzeczy czy czynności, bardzo często prezenter musi sam rozstrzygnąć, czy słuchacz sobie dane słowo wymyślił, czy rzeczywiście tak się u niego mówi. A konsekwencje nieuznania takiego słowa są olbrzymie. Ponad dwa lata temu jeden z prezenterów podczas konkursu zapytał o to, jak po kaszubsku mówi się na truskawkę. Sam z domu znał słowo „malëna" i nie zajrzał już do słownika. Nie uznał więc odpowiedzi „pòtrôwnica". Bez wątpienia była to jego wina, ale nikt nie spodziewał się, że ta pomyłka zostanie w świadomości słuchaczy tak długo. Jeszcze dzisiaj, co trzecia – może co czwarta – rozmowa ze słuchaczami z nordy o kaszubszczyźnie w radiu zaczyna się od tej historii. Słyszę przy tej okazji, że jesteśmy radiem tylko dla Kaszubów z Kartuz, że wszyscy u nas mówią środkową kaszubszczyzną i robimy, co się tylko da, żeby zniszczyć piękną nordową mowę. Muszę tutaj dodać, że na sześć osób, które mówią u nas po kaszubsku, aż pięć pochodzi z nordy i mówią najczęściej kaszubszczyzną wyniesioną z domu, do jakiej dodają słowa poznane już podczas pracy w radiu. Dlatego zwłaszcza latem, kiedy jeździmy po całym regionie i przygotowujemy transmisje na żywo z różnych miejsc, wciąż słyszymy zarzuty, że jesteśmy radiem tylko nordowym.

Co zrobić z tymi waśniami między północą a środkowymi Kaszubami? (o południu nie wspominam, bo dopiero pod koniec tego roku zaczniemy nadawać z Kościerzyny). Zdaje się, że sprawa jest prosta: zatrudnić ludzi, którzy świetnie mówią literacką kaszubszczyzną, która przecież łączy cechy obu tych części regionu. Musimy jednak pamiętać o dwóch sprawach: po pierwsze – dla sporej części naszych słuchaczy, niezależnie od miejsca pochodzenia, literacka kaszubszczyzna jest czymś sztucznym, obcym. Nie chcą słyszeć takiej mowy w „swoim radiu". Trzeba tu się zgodzić z panem Eugeniuszem Gołąbkiem, który często zaznacza, że nie możemy z tą kaszubszczyzną za bardzo odchodzić od dzisiejszej mowy Kaszubów. Z drugiej strony wiem, że ten współczesny język jest tak „spòlaszałi", że wielu rzeczy nie da się zaakceptować. Jak zwykle, trzeba szukać „złotego środka", ale tym może zająć się tylko Rada Języka Kaszubskiego, bo pracownicy radia z pewnością mają w tym zakresie za małą wiedzę. My zdajemy sobie sprawę, że powinniśmy promować jak najbardziej tę „wysoką", literacką kaszubszczyznę, ale musimy to robić

mómë za baro czasu.

Drãdżim zadanim je téż rëchtowanié kaszëbsczich kònkùrsów na antenie. Pò pierszich bòlesnëch doswiôdczeniach mómë starã przed kòżdim kònkùrsã przezdrzec wszëtczé słowarze, jaczé mómë w studio, ale wiele je słów, jaczich nalezc tam sã nie dô, i jeżlë prosymë ò pòdanié kaszëbsczi pòzwë jaczi rzeczë czë dzejaniô, baro czãsto prezentéra mùszi sóm rozsądzëc, czë słëchińc mô so to słowò wëmëszloné, czë pò prôwdze tak sã ù niegò gôdô. A kònsekwencje nieùznaniégò taczégò słowa są stolemné. Wicy jak dwa lata temù jeden z prezenterów w kaszëbsczim kònkùrsu, miôł zapitóné ò to, jak pò kaszëbskù gódómë na „truskawkę”. Sóm z dodomù znôł słowò „malëna” i nie zazérôł ju do słowarza. Nie ùznôł tej òdpòwiedzë „pòtrôwnica”. Ni ma wątplëwòtë, że bëła to jegò wina, ale tegò, że ta zmiłka bãdze żëła tak długò, nie spòdzôł sã nicht. Do dzysô co trzecô – mòże co czwiôrtô – gôdka z najima słëchińcama z nordë ò kaszëbiznie w Radiu Kaszëbë zaczinô sã òd ti historii. Czëjã przë ti leżnoscë, że jesmë radiã blós dlô Kaszëbów z Kartuz, że wszëtcë ù nas gôdają westrzédną kaszëbizną i robimë wszëtkò, żebë znikwic snôżą nordową gôdkã. Mùszã tuwò dodac, że na szesc lëdzy, jaczi gôdają w radiu pò kaszëbskù, jaż piãc pòchôdô prawie z nordë i gôdają colemało kaszëbizną wëniosłą z dodomù (je wiedzec, że përznã wëmiészóną z pòlaszëzną), do jaczi dodôwają słowiznã pòznóną òb czas robòtë w radiu. Dlote òsoblëwie òb lato, czedë to jezdzymë pò całëch Kaszëbach i robimë transmisje na żëwò z rozmajitëch placów, czëjemë wcyg òbwinë, że jesmë radiã blós nordowim.

Co zrobic z tima sztridama midzë nordą a westrzódkã? (nie gôdóm tuwò ò pôłniowëch Kaszëbach, bò dopiérze pòd kùńc latoségò rokù zaczniemë nadawac z Kòscérznë). Zdôwô sã, że sprawa je prostô: wzyc do robòtë lëdzy, co bëlno gôdają lëteracką kaszëbizną, jakô doch parłãczi jãzëkòwé znanczi tak nordë, jak i westrzédnëch Kaszëb. Równak mùszimë tuwò pòdczorchnąc dwie rzeczë: pò pierszé – dlô dosc wiôldżégò dzélu najich słëchińców, równo skądka pòchôdają, lëterackô kaszëbizna je czims cëzym, sztëcznym. Òni nie chcą tegò czëc w „swòjim radiu”. Tuwò mùszimë sã zgòdzyc z wastą Eùgeniuszã Gòłąbkã, chtëren czãsto gôdô, że ni mòżemë za baro òdchadac z tim lëteracczim jãzëkã òd tegò, jak dzysdnia gôdają Kaszëbi. Z drëdżi stronë móm téż swiądã, że ta gôdka je tak spòlaszałô, że na wiele rzeczi zgòdzyc sã ni mòżna. Jak wiedno, mùsz je szëkac „złotégò westrzódka”. Nie je to letczé zadanié, ale na gwës zajic sã tim mòże blós Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka, bò lëdze robiący w radiu ni mają do te dosc wiédzë. Më czëjemë, że najim zadanim je promòwac tã „wësoką”, lëteracką kaszëbiznã, ale wiémë téż, że mùszimë to robic pòmału, bò kòżdô „rewòlucjô” w ti sprawie kùńczi sã òdchôdanim

dość powoli, bo każda „rewolucja” kończy się odchodzeniem słuchaczy, a na to nie możemy sobie pozwolić.

I druga sprawa związana z literacką kaszubszczyzną: ludzi, którzy nią władają, jest bardzo mało, a takich, którzy chcieliby pracować w kaszubskim radiu, jeszcze mniej. Ogłoszenia o tym, że Radio Kaszëbë poszukuje chętnych do pracy, ukazują się w gazetach naszego regionu ponad rok. Zgłasza się sporo kandydatów, ale takich, którzy potrafią mówić po kaszubsku – brakuje. Często w swoje CV wpisują co prawda znajomość kaszubszczyzny, ale podczas rozmowy okazuje się, że ta znajomość ogranicza się do słów „kaszubskiego hymnu”, którym są dla nich „Kaszubskie nuty” albo „Kaszëbsczé jezora”. I zdaje się, że kandydatów znających literacką kaszubszczyznę nie brakuje na skutek małych pieniędzy w Radiu, bo z tym nie jest wcale aż tak źle, ale po prostu mało ludzi ją zna.

W tym miejscu przestaję narzekać, bo jest też prawdą, że z naszego punktu widzenia, sytuacja kaszubszczyzny powoli, ale jednak się poprawia. Podczas podróży po Kaszubach podchodzą do nas zarówno młodzi, jak i starzy ludzie, którzy cieszą się, że mogą z nami porozmawiać w „rodny mòwie”. Wiele razy byłem zdziwiony, że znają oni tyle słów, których z pewnością nie wynieśli z domu, ale z naszych audycji bądź z telewizyjnej „Rodny zemi”. Serce rośnie też, kiedy jadąc pociągiem z młodymi ludźmi, słyszę, jak w swoje wypowiedzi „wciskają” kaszubskie słowa, jak „wiodro”, „sztëczk” (w znaczeniu „kawałek muzyczny”), a na pożegnanie mówią „do ùzdrzeniô” albo „do ùczëcô”. Z najnowszych wyników słuchalności wiemy, że zwłaszcza w puckim, wejherowskim i kartuskim powiecie Radia Kaszëbë słucha rzeczywiście wiele tysięcy ludzi. To oznacza, że mamy wielką możliwość kształtowania kaszubskiego słowa i naprawdę nie chcemy, żeby było to słowo „byle jakie”. Nie możemy też się zgodzić na to, żeby było to słowo tylko piękne, ale niezrozumiałe, bo stracimy swoich słuchaczy. Myślę, że każdy, kto rzeczywiście chce zająć się ratowaniem kaszubszczyzny, nie może zamknąć się na takie możliwości, jakie daje Radio Kaszëbë. Nie rozumiem członków Rady Języka Kaszubskiego, którzy mówią: „ja nie słucham waszego radia, bo kaszubszczyzna jest tam beznadziejna”. My naprawdę jesteśmy otwarci na wszelkie propozycje i krytykę. Wiemy, że wiele nauki przed nami, ale jeśli najwięksi eksperci nie chcą nas poprawiać i mówić, w którą stronę iść, to kogo mamy słuchać? Pewnie słuchaczy... Ale wówczas dla każdej części Kaszub, a może nawet dla każdej wsi musiałoby powstać osobne radio.

Na koniec chcę jeszcze dodać, które działy słownictwa są dla nas dzisiaj najważniejsze. I tak: zupełnie brakuje nam słów związanych ze sportem,

słëchińców, a na to ni mòżemë sã gòdzëc.

I drëgô sprawa sparłãczonô z lëteracką kaszëbizną: lëdzy, co rozmieją nią gadac, je baro mało, a taczich co chcelëbë robic w kaszëbsczim radiu, jesz mni. Ògłoszenia ò tim, że Radio Kaszëbë szukô chãtnëch do robòtë, pòkazëją sã w gazétach najégò regionu dłëżi jak rok. Zgłosziwô sã dosc wiele kańdidatów, ale taczich co gôdają pò kaszëbskù – felëje. Czãsto w swòje CV wpisëją, że znają ten jãzëk, ale òb czas gôdczi wëchòdzy na to, że ta znajomnota ògreńcziwô sã do słów „kaszëbsczégò himnu”, jaczim są dlô nich „Kaszëbsczé nótë”, abò „Kaszëbsczé jezora”. I mëszlã, że kańdidatów, co znają lëteracką kaszëbiznã, nie felëje na skùtk môłëch dëtków, bò z tim nie je ju terô nôgòrzi, ale pò prostu za mało lëdzy jã znaje.

Na tim kùńczã z narzékanim, bò równak je prôwdą, że z najégò pòzdrzatkù, stojizna kaszëbiznë pòmału, ale równak sã dwigô. Òb czas rézów pò Kaszëbach pòdchôdają do nas tak starszi, jak i młodi lëdze, chtërny są rôd, że mògą pògadac z nama w rodny mòwie. Wiele razë béł jem zadzëwòwóny, że znają òni tëli słów, jaczich na gwës nie wëniosłë z dodomù, ale z najich aùdicjów abò z telewizëjny „Rodny zemi”. Serce rosce téż, czej jadącë baną z młodima lëdzama, czëjã, że w swòjã gôdkã wcëskają kaszëbsczé słowa, jak: wiodro, sztëczk (w znaczënkù – „kawałek muzyczny”), a na òddzãkòwanié gôdają: „do ùzdrzeniô” abò „do ùczëcô”. Z nônowszich wëników słëchalnoscë wëchôdô, że òsoblëwie w pùcczim, wejrowsczim i kartësczim krézù „Radio Kaszëbë” je słëchóné pò prôwdze przez wiele tësąców lëdzy. To òznôczô, że mómë wiôlgą mòżlëwòtã sztôłtowaniégò kaszëbsczégò słowa, i pò prôwdze nie chcemë, żebë bëło to słowò „bëlejaczé”. Ni mòżemë téż sã zgòdzëc na to, żebë bëło to słowò blós piãkné, ale niezrozmiałé, bò stracymë tëch lëdzy. Mëszlã, że kòżdi, chto pò prôwdze chce zajic sã retanim kaszëbiznë, ni mòże bëc zamkłi na taczé mòżlëwòtë, jaczé dôwô dzysô Radio Kaszëbë. Nie rozmiejã nôlëżników Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, jaczi gôdają: „Jô nie słëchóm wajégò radia, bò kaszëbizna je tam nie do zlëdaniô”. Më pò prôwdze jesmë òtemkłi na wszelejaczé głosë. Mómë swiądã, że wiele nôùczi przed nama, ale jeżlë nôwikszi znajarze nie mdą chcelë naju pòprawiac i gadac, w jaką stronã jic, to kògò mómë słëchac? Gwësno słëchińców… Ale tej dlô kòżdégò dzélu Kaszëb, a mòże nawetka dlô kòżdi wsë mùszałobë pòwstac apartné radio.

Na kùńc chcã jesz dodac, jaczé dzéle słowiznë są dlô naju dzys nôwôżniészé. I tak: do czësta felëje nama słów sparłãczonëch ze spòrtã, bò tëch nie nalézemë za wiele w niżódnym słowarzu, a dzysdnia radio, jaczé mô ambicje, żebë nie bëc blós „elitarnym”, mùszi cos ò spòrce gadac. A przëznôwóm,

bo nie znajdziemy ich w żadnym słowniku, a dzisiaj radio, które ma ambicję, żeby nie zostać tylko elitarnym, musi coś o sporcie mówić. A przyznaję się, że jest to ta część rzeczywistości, której nie jestem w stanie nazywać po kaszubsku. Myślałem choćby o komentarzu radiowym takich spotkań, jak Arka – Lechia czy Kaszubia – Cartusia, ale nie dałem rady. Wspólnie z Romanem Drzeżdżonem próbowaliśmy przygotować sportowe słownictwo, które będzie zrozumiałe dla słuchaczy i mam nadzieję, że jeszcze w tym roku zostanie ono zatwierdzone przez Radę Języka Kaszubskiego.

Bardzo ważną dziedziną słownictwa są nazwy różnych urzędów i urzędników. Znamy takie słowa, jak „wójt" czy „bùrméster", ale już na wyższych szczeblach jest znacznie gorzej. W naszej komisji trwają prace nad tą sprawą i jeszcze w 2009 roku powstanie projekt nazw wszystkich ministerstw, rządowych agencji, komisji w radach gminy i powiatu oraz poszczególnych wydziałów w urzędach.

że je to taczi dzél żëcégò, w chtërnym pò kaszëbskù nie jem w sztãdze wnetka nick. Mëslôł jem na przikłôd ò kòmeńtowanim meczu Arka – Lechia czë Kaszubia Kòscérzna – Cartusia Kartuzë, ale doszedł jem do te, że nie dóm radë. Wespół z Rómanã Drzéżdżónã jesmë tej spróbòwelë przërëchtowac spòrtową słowiznã, jakô mdze przede wszëtczim zrozmiałô dlô lëdzy, i móm nôdzejã, że jesz latos òstónie òna zacwierdzonô bez Radzëznã.

Drëdżim baro wôżnym dzélã są pòzwë rozmajitëch ùrzãdów i ùrzãdników. Znajemë taczé słowa jak „wójt” czë „bùrméster”, ale ju na wëższëch rówiznach robi sã përzna gòrzi. W naji kòmisji warają jesz robòtë nad tą sprawą, i òbiecywóm, że w 2009 rokù bãdze ju przërëchtowóny – tak na pòczątk – projekt pòzwów wszëtczich ministerstwów, rządowëch agencjów, kòmisjów w radach gminë i krézu, a téż apartnëch wëdzélów w najich ùrzãdach.

Tomasz Fopke

Współczesna muzyka kaszubska w służbie edukacji regionalnej. Przegląd dokonań XXI wieku*

Muzyka kaszubska jest współcześnie bardzo zróżnicowana, zarówno pod względem formy, stylów muzycznych czy grup wykonawczych.

Pokutujące do niedawna powszechne przeświadczenie, że kaszubskie muzykowanie to folklor jeno – odeszło w niepamięć. Folklor z wolna, acz nieubłaganie usuwa się na bok, robiąc miejsce bardziej progresywnym nurtom. Odpowiada to rosnącemu zapotrzebowaniu społecznemu na różnorodny przekaz muzyczno-językowy, bogatsze instrumentarium, harmonię, nowe poszukiwania formy... Wraz z utrwalaniem kaszubskiego języka literackiego do głosu dochodzi potrzeba ubrania tegoż w inną od ludowej „obudowę".

Mówiąc „współczesność", myślę o wieku dwudziestym pierwszym i w tych ramach czasowych chcę się obracać. Rok 2000 stanowi dla mnie otwarcie nowej ery muzycznej dla tworzących kaszubską muzykę i wydających ją na nośnikach elektronicznych. Właśnie powszechny dostęp do studiów nagraniowych i powstawanie nowych mediów (np. „Radia Kaszëbë") emitujących płody mózgów tekściarzy i kompozytorów regionu oraz coraz lepsza znajomość języka w społeczeństwie, sprzyjają rozwojowi naszej rodzimej kultury muzycznej. Możliwość utrwalenia stosunkowo niewielkim kosztem własnych wykonań i stale rosnąca rzesza odbiorców tej muzyki napędzają koniunkturę i rodzą nowe tendencje.

W przypadku naszej muzyki „nowe" nie oznacza wcale, że jest to nowatorska rzecz w kraju, Unii czy świecie. Wciąż jesteśmy pół kroku za innymi narodami.

Pod pojęciem kaszubskiej muzyki współczesnej kryją się przede wszystkim utwory wokalno-instrumentalne, zwłaszcza piosenki. Równie ważnym jak melodia, pozostaje w nich język. W dobie walki o jego przetrwanie dobra wymowa, akcentacja urastają do rangi najwyższej. To język przecież świadczy o „kaszubskości" utworu.

Kaszubska pieśń, piosenka pozostaje wciąż w odwodzie dla szerokiej grupy nauczycieli języka kaszubskiego jako nieoceniony materiał pomocniczy w edukowaniu młodych Kaszubów. Opleciony melodią tekst stanowi łatwo przyswajalny „wsad intelektualny" dla łaknących języka dziatwy i dorosłych.

Tomôsz Fópka

Terôczasnô kaszëbskô mùzyka w służbie regionalny edukacje. Przezérk dokònaniów XXI stalatégò*

Kaszëbskô mùzyka je dzys dnia wszelejakô, tak żelë jidze ò fòrmã, ò mùzyczny ôrt czë karna wëkònôwców. Pòkùtującé do niedôwna pòwszechné przekònanié, że kaszëbsczé mùzykòwanié to leno fòlklor – ùszło w zabëcé. Fòlklor z wòlna, nieprzejednóno ùsuwô sã na bòk, robiącë môl barżi dërnyma żochoma. Tak cos òdpòwiôdô rosnącémù spòlëznowémù zapòtrzebòwanimù na rozmajitoôrtny mùzyczno-jãzëkòwi przekôz, bòkadniészé jinstrumeńtarium, harmóniã, nową szëkbã ôrtu… Razã z ùtrwôliwanim kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka do głosu dochôdô pòtrzeba òbleczeniô tegò w jiną òd „lëdowi" òbùdowã.

Mówiącë „terôczasnosc", mëszlã ò dwadzestim pierszim stalace i w tim czasowim òbrëmim chcã sã òbracac. Rok 2000. je dlô mie òtemkniãcym nowégò mùzycznégò czãdu dlô ùsôdzców kaszëbsczi mùzyczi i wëdôwającëch jã na elektronicznëch niesnikach. Prawie pòwszechny przëstãp do nagraniowëch studiów i pòwstanié nowëch mediów (np. „Radia Kaszëbë") nadôwającëch mùskòwi brzôd utwórców tekstów i mùzyczi regionu, jak téż corôz lepszô znajomòsc jãzëka w spòlëznie plażą rozwijowi naszi rodny mùzyczny kùlturë. Mòżlëwòsc zapisaniô za dosc môłé dëtczi swòjëch wëkònaniów i wcyg roscącé karno òdbiérców ny mùzyczi nanëkiwają kòniunkturã i generëją nowé czerënczi dzejaniô.

W przëtrôfkù naszi mùzyczi „nowé" nie òznôczô wcale, że je to nowatorskô rzecz w kraju, Ùnii czë swiece. Wcąg jesmë pół krokù za jinyma nôrodama.

Pòd zéwiszczã kaszëbsczi dzysdniowi (terôczasny) mùzyczi krëją sã przede wszëtczim spiéwno-jinstrumeńtalné ùsôdzczi, w całoscë chòranczi. Równo wôżny jak melodiô, òstôwô w nich jãzëk. W czasu biôtk ò jegò przedërchanié dobré wëmôwianié, akceńtacjô ùroscywają do nôwôżniészi randżi. Kò to prawie jãzëk swiôdczi ò „kaszëbskòscë" dokazu.

Kaszëbskô piesniô, chòranka wcyg òstôwô na pòszëkù dlô wielnégò karna szkólnëch kaszëbsczégò jakno nieòcenioné ùczbòwé wspiarcé przë chòwanim młodégò pòkòleniô Kaszëbów. Òplotłi melodią tekst je letkò przëswòjiwnym „magòwim fùdrã" dlô dzôtk i ùstnëch z jãzëkòwą legòtą. Ùmiejãtno wëdo-

Wydobyty umiejętnie muzyką akcent słowny i zdaniowy (frazowy) świetnie osadza się we właściwych komórkach. Łatwiej nauczyć się kaszubskiego i, oczywiście, pozostaje jeszcze wrażenie estetyczne...

Barwny ten nasz kaszubski muzyczny kalejdoskop dwudziestego pierwszego wieku! Mamy dopiero jego ósmy rok, a tyle mieliśmy różnych tendencji, mód, powiewów muzycznych czy wręcz małych tornad. Najprościej podjąć wędrówkę przez muzykę kaszubską tego wieku, zatrzymując się przy ciekawszych jej produktach...

Takim bez wątpienia była płytka „Chëczy" „Do młodëch" – kultowa w niektórych środowiskach i niedostępna już w EMPiK-ach. Kaszubski rock w wydaniu gdyńskiej grupy zadziwił i sprowokował. Bardzo dobra muzycznie płyta była jednak słaba pod względem językowym, co przekreśliło jej walory edukacyjne. Brak szacunku dla języka jest częstym grzechem początkujących wokalistów. Dopóki traktują tak własne teksty, rzecz bywa znośna, gorzej, gdy biorą się do klasyki, w tym przypadku Trepczyka... „Chëcz" pokazała, że oprócz folkloru, pieśni artystycznej, czy romansu jazzu z ludowością można grać kaszubską „muzę" na gitarze. Zespół opuścił jego współzałożyciel i frontmen, Michał Pieper. Jego miejsce zajął Piotr Kapczyński, proponując język, który już mieścił się w kanonach kaszubszczyzny. Powstało kilka nowych utworów, jednak zanim narodził się kolejny album zespołu, muzycy rozeszli się w swoje strony, by po latach znów zejść się na nowo.

Dla równowagi w kaszubskim świecie muzycznym zaistnieli „Koleczkowianie" z propozycją pt. „Żebë wrócył ten czas". W ślad za nimi udał się chwaszczyński „Stolem". Ich „Z kaszëbsczich strón", podobnie jak płyta „Koleczkowian", jest jedną z najczęściej słuchanych pozycji folklorystycznych w radiu.

Rok 2003 przyniósł „Pierwszą Kaszubską Pasję". Po „Przedkòwie" i „Jastrach" Jerzego Stachurskiego kolejny, większy formą utwór muzyczny w języku kaszubskim, zawierający elementy gry aktorskiej. Duży zespół wykonawców (100 osób), w latach 2003-2005 pokazał *Pasję* 22 razy w kościołach na terenie województwa pomorskiego. Nowością było wykonywanie utworu a'capella, bez towarzyszenia instrumentów.

Inne albumy muzyczne z tego roku były mniej surowe w formie i treści. Płyta sierakowickiej grupy wokalnej „Bel canto" w pełni zasługująca na swoją nazwę, bo wniosła do skarbnicy regionu kilka utworów w rodzimym języku, m.in. cza-czę.

Kolejne dwa zespoły, które zadebiutowały tego roku, miały zagadkowe, trudne do rozszyfrowania nazwy: „Kòmpanijô Wãdzëbôków" i „Kùtin" („Kompania Dżdżownic" i „Czarodziej"). O ile z kaszubską wymową „Czarodzieja",

bëti melodią słowòwi i zdaniowi (frazowi) akceńt baro dobrze òsôdzô sã we włôsnëch kòmórkach. Proscy naùczëc sã kaszëbsczégò i mô sã rozmiôc òstôwô jesz wcyg esteticzné wrażenié…

Farwny je ten nasz mùzyczny kalejdoskòp dwadzëstégò pierszégò stalatégò! Mómë dopiérze ósmy jegò rok a tëli ju bëło różnëch czerënków, módów, mùzycznëch wiéwów czë wnetkã môłëch krãcëszków. Nôproscy rëgnąc na wanogã przez kaszëbską mùzykã tegò stalata, zatrzëmiwającë sã przë cekawszich ji produktach…

Taczim bez wątpieniô bëła platka „Do młodëch” – kùltowô w niechtërnëch krãgach i nié do dostaniô ju w EMPikach. Kaszëbsczi rock w wëdanim gdińsczégò karna zadzëwił. Baro bëlno mùzyczno plata bëła równak słabô òd stronë jãzëkòwi, co przekreslëło ji ùczbòwé walorë. Brak ùwôżaniô dlô jãzëka je czãstim grzéchã spiewôków na zôczątkù jejich drodżi. Póczi traktëją tak swòje tekstë – to ùńdze – gòrzi, czej bierzą sã do klasyczi, w tim przëtrôfkù Trepczika… „Chëcz” pòkôzała, że òkróm fòlkloru, artisticzny piesni czë wrëjów jazzu z lëdowizną mòżna grac kaszëbską „mùzã” na gitarze. Z karnã rozestôł sã jegò wespółzałóżca i przédnik, Michôł Piéper. Jego môl zajął Pioter Kapczińsczi, bédëjącë jãzëk, jaczi ju miescył sã w „kaszëbsczim kòrëtkù”. Pòwstało czile nowëch dokazów, niglë równak narodzył sã pòsobny albùm karna, mùzycë sã rozeszlë w swòje stronë, bë pò latach na nowò sã zéńc.

Dlô równowôdżi w kaszëbsczim mùzycznym swiece pòjawilë sã „Kòleczkòwianie” z bédënkã pt. „Żebë wrócył ten czas”. Jich szlachã szedł chwaszczińsczi „Stolem”. Jejich „Z kaszëbsczich strón”, pòdobno jak płita „Kòleczkòwianów”, je jedną z nôczãscy słëchónëch z fòlkloru w radio.

Rok 2003 przëniósł „Pierszą Kaszëbską Pasjã”. Pò „Przedkòwie” i „Jastrach” Jerzégò Stachùrsczégò pòsobny, wikszi firmą mùzyczny dokôz pò kaszëbskù, z elemeńtama aktorsczi grë. Wiôldżé karno wëkònôwców (100 òsób), w latach 2003-2005 pòkazało *Pasjã* 22 razy w kòscołach na terenie pòmòrsczégò wòjewództwa. Nowizną bëło wëkònywanié dokazu a’capella, bez towarzëniô jinstrumeńtów.

Jiné mùzyczné albùmë z tegò rokù bëłë mni sëré w fòrmie i trescë. Plata serakòjcczégò spiéwnégò karna „Bel canto”, w pełni zasługiwającégò na swòjã pòzwã wniosła do skarbnicë regionu czile dokazów w rodnym jãzëkù, m.jin. cza-czã.

Pòsobné dwa karna, jaczé zadebiutowałë w tim rokù, miałë zagôdkòwé, cãżczé do òdgadnieniô pòzwë: „Kòmpanijô Wãdzëbôków” i „Kùtin” („Kòmpania Dżdżownic” i „Czarodziej”). Żelë z kaszëbską wëmòwą „Kùtina”, jaczi ùprôwiôł spiéwóną pòezją dzélama z dżezã, nie bëło tôklu – to

który uprawiał poezję śpiewaną z elementami jazzu nie było problemu, to „Dżdżownice” sprawiały ich więcej. Niedawno ich nazwa uległa przeobrażeniu (teraz zespół nazywa się „Wãdzëbôczi”) aczkolwiek sami artyści mają wciąż problem z „dżdżym” słowem…

Cechą wspólną obu wykonawczyń wokalistek była niechęć do poprawnego wymawiania i akcentowania nieszczęsnej kaszubskiej poezji wplątanej w gąszcz mile a znajomo czasem brzmiących dźwięków. Ciekawie zabrzmiały instrumenty „Czarodzieja” w bardzo melodyjnej aranżacji młodej kompozytorki i wokalistki. Delikatne prowadzenie głosu było wyraźnie w opozycji do gardłowego, rockn-rollowego śpiewu Damroki K., która dobrze radzi sobie w ostrzejszych klimatach, chociaż czuje też bluesa. Gwoli uspokojenia, kolejna płyta „muzycznych robali” jest wytrawniejsza muzycznie i poprawniejsza językowo.

Dwie kolejne płytki AD 2003 łączy osoba ich pomysłodawcy. „Kaszëbi na Gòdë” – składanka kaszubskich utworów bożonarodzeniowych w różnym wykonaniu (od „ludowo” do „operowo”), wydana ze świątecznym *Dziennikiem Bałtyckim* w 11 tys. egz. oraz „Piesnie Rodny Zemi”(śpiewnik i płytka), zawierające wnet 150 nowych pieśni kaszubskich, w tym wiele dziecięcych. Na tej płytce znalazły się m. in. kaszubskie reggae i RAP. Piosenki dla dzieci śpiewają dzieci, których umiejętnościom językowym nie można wiele zarzucić – niektóre pięciolatki operują lepszą kaszubszczyzną niż dorośli artyści. Ten krążek spokojnie polecam nauczycielom kaszubskiego, zwłaszcza uczącym w podstawówkach.

Następny rok upłynął w duchu marynistycznym. Złożyły się na to propozycje: „Morzanie” i „Morze”. Płyta „Morze” stanowi zbiór wybranych kaszubskich pieśni o tematyce morskiej. Świetnie wykonane przez zawodowych śpiewaków, przy akompaniamencie m.in. czołowego europejskiego jazz -akordeonisty Czarka Paciorka i spięte w ręku „Matki Kaszubskiej Pieśni Artystycznej” – Witosławy Frankowskiej. Godzina dobrej muzyki z wyższej półki. Na szczególne wyróżnienie zasługuje propozycja językowa tenora, Ryszarda Minkiewicza, który ze smakiem oddał niuanse mowy jastarnickiej.

„Morzanie” są czterogłosowym chórem mieszanym z Dębogórza, którym dyryguje Przemysław Stanisławski. 11 pieśni w języku regionalnym wykonano w sprzyjającym wnętrzu starzyńskiego kościoła.

Innym chórem, którego dźwięki zostały utrwalone tego roku, jest luzińska „Lutnia”. „Bògù spiéwac chcã” wnosi do kultury tej ziemi m.in. naszą wersją beatelsowskiego „Yesterday” i kaszubskie pieśni religijne w radosnym wydaniu gospel. Do płytki dołączono książeczkę z tekstami piosenek po kaszubsku i polsku.

„Wãdzëbôczi” sprôwiałë jich wiãcy. Niedôwno ich pòzwa òstała zmienionô (terô karno nazywô sã „Wãdzëbôczi”) – chòcô sami artiscë mają wcyg tôczel z „wãdzëbôczim” słowã…

Pòspólną znanką òbù wëkònôwców – spiéwôczków bëła niechãc do pòprawnégò wëmôwianiô i akceńtowaniô nieszczesny kaszëbsczi pòezji wplątóny w gãstwã miło a znajomò czasã brzëmiącëch zwãków. Cekawò zabrzmiałë jinstrumeńtë „Kùtina” w baro melodyjny aranżacji młodi kòmpòzytorczi i spiewôczczi. Delikatné prowadzenié głosu było wërazno procëm do gardłowégò rock’n-rollowégò spiewù Damroczi K., jakô dobrze radzy sobie w òstrzészich klimatach, chocô czëje téż bluesa. Na ùspòkòjenié, pòsobnô plata „mùzycznëch robôków” je dzél lepszô mùzyczno i wiele lepszô jãzëkòwò.

Dwie pòsobné platczi AD 2003 łączi òsoba ich ùdbòdôwcë. „Kaszëbi na Gòdë” – zbiér kaszëbsczich gòdowëch spiewów w różnym wëkònanim (òd „lëdowò” do „òperowò”), wëdónô ze swiątecznym *Bôłtëcczim Dzénnika* w 11 tës. egz. i „Piesnie Rodny Zemi”(spiéwnik i płitka), dze je wnetkã 150. nowëch kaszëbsczich piesniów, w tim wiele dzecnëch. Na ti platce nalazłë sã m.jin. kaszëbszczé reggae i RAP. Chòranczi dlô dzecy spiéwią dzecë, chtërnëch jãzëkòwima ùmiejãtnoscoma ni mòże nick zarzëcëc – niechtërné piãclatné dzôtczi pòsługiwają sã lepszą kaszëbizną niżlë ùstny artiscë. Nen krążk spòkójno bédëjã szkólnyma òd kaszëbsczégò, w całoscë tima ze spòdlëcznëch szkòłów.

Pòsobny rok ùpłënął w marinisticznym dëchù. Zrobiłë to bédënczi: „Mòrzanie” i „Mòrze”. Płita „Mòrze” je zbierã wëbrónëch kaszëbsczich piesniów ò mòrsczi tematice. Pëszno wëkònóné przez warkòwëch spiewôków, przë akòmpaniameńce m.jin. przédnégò eùropejsczégò dżez-akòrdionistë Czarka Pôcórka i spiãté w rãkù „Matczi Kaszëbsczi Artisticzny Piesnie” – Witosławë Frankòwsczi. Gòdzëna dobri mùzyczi z wëższi pòlëcë. Na òsóbné wëróżnienié zasługiwô jãzëkòwi bédënk tenora Riszarda Minkewicza, co ze szmaką òddał krãtë-wãtë jastarnicczi mòwë.

„Mòrzanie” są sztërogłosowim miészónym chórã z Dãbògòrzô, chtërnym dirigùje Przemisłôw Stanisławsczi. 11 piesniów wëkònónëch òstało w regionalnym jãzëkù w żëcznym wnãtrzu starzińsczégò kòscoła.

Jinym chórã, jaczégò zwãczi òstałë zapisónë tegò rokù, bëła lëzyńskô „Lutnia”. „Bògù spiewac chcã” wnôszô do kùlturë ti zemi m.jin. naszą wersją beatelsowsczégò „Yesterday” i kaszëbsczé religijné piesnie w redostnym wëdanim gòspel. Do platczi doparłãczonô òsta ksążeczka z tekstama piesniów pò kaszëbskù i pòlskù.

Mòżlëwòsc skòrzëstaniô z eùro-dëtków zòchlëła Spòdlëczną Szkòłã

Możliwość korzystania ze środków unijnych skłoniła Szkołę Podstawową w Borkowie (gm. Żukowo) do podjęcia udanej próby realizacji nagrań również w języku kaszubskim. Ziściło się to kolejno w latach 2003, 2005, 2006 i 2007. Mali borkowianie zaśpiewali prawie dwadzieścia nowych, specjalnie dla nich napisanych i zaaranżowanych piosenek w języku regionalnym. Polecam uczącym w klasach szkół podstawowych.

Kolejne wydanie płyty „Kaszëbi na Gòdë" w nakładzie 15 tys. egzemplarzy wydobyło na światło dzienne nowych wykonawców i nowatorskie podejście do muzyki regionalnej. W repertuarze quasi-kolędowym sprawdziły się m.in. współczesne zespoły: „Prôwda", „C.Z.A.D." i „Ha-DWA-O!" Zaistniał dzięki temu kontrast do wykonań klimatowych, świątecznych np. rodziny Rubinów czy suit wiolonczelowych.

Karno „Prôwda", najpierw kojarzone z muzyką gatunku sacro-disco, stopniowo ewoluuowało w kierunku popu i lekkiego rocka. Obie ich płyty znamionuje młodzieńcza świeżość, pewien pietyzm w traktowaniu nośnika treści – języka i wierność najpłodniejszej współcześnie trójcy autorskiej: Fopke, Pryczkowski, Stachurski. „C.Z.A.D." daje się komercyjnie uwikłać w klimaty disco, popowe i z pogranicza techno i dance, by potem szukać spełnienia w bitach prawie hip-hopowych i r'n'b. Z „HA-DWA-O!" kaszubska jest jedynie wokalistka, Weronika Korthals, która, podobnie jak Maciek Miecznikowski z „Leszczy", nie waha się na scenie demonstrować przywiązania do swoich kaszubskich korzeni.

W ostatnim okresie do głosu coraz częściej dochodzi na estradzie Pomorza tzw. desant luziński, tj. „Prôwda" i „C.Z.A.D", które poza tym wyróżniają się na tle innych zespołów bardzo dobrą kaszubszczyzną. (Zjawisko fenomenu „luzińskiego zagłębia muzycznego" wymaga głębszej, późniejszej analizy.)

Nim przejdę do rozwijającej się ostatnio sztuki pieśniarskiej kół gospodyń wiejskich, słów kilka poświęcę trzem płytkom z muzyką pozostającą w kręgu folkloru. Dwie z nich (Chmielan i Sierakowic), wyszły spod muzycznej ręki Witolda Tredera i są podobne w sposobie podejścia do tematu. Bardzo dobre muzycznie, poprawne językowo w warstwie śpiewanej, ale pozostawiające wiele do życzenia w części opisowej. Wydawca jakby zatrzymał się w poprzednim systemie naszego języka. Polecam kursy językowe dla zapracowanych... „Muzyczna pieczęć Tredera" odciśnięta została tak wyraźnie, że zaryzykowałbym ukucie pojęcia oddającego charakter tej muzyki – neofolkloryzm.

Trzecia płytka, zespołu „Redzanie" zdradza znaczny wpływ innego żukowianina, Edmunda Lewańczyka. Dla każdego po trochu, bardzo dynamicznie i z wigorem. Niestety, pisownia na okładce przyprawia o palpitacje serca...

w Bòrkòwie (gm. Żukòwò) do pòdjãcô ùdóny próbë realizacjë nagraniów téż w kaszëbsczim jãzëkù. Zjiscëło to sã pòsobno w latach 2003, 2005, 2006 i 2007. Môłi bòrkòwianie zaspiéwelë wnetkã dwadzesce nowëch, specjalno dlô nich napisónëch i zaaranżowónëch chòranków w regionalnym jãzëkù. Bédëjã ùczącyma w klasach spòdlëcznëch szkòłów.

Nastãpné wëdanié płitë „Kaszëbi na Gòdë" w wielënie 15 tës. egzemplérów wëdobëło na dzénny wid nowëch wëkònôwców i nowatorsczé pòdejscé do regionalny mùzyczi. W repertuarze quasi-kòlãdowim sprawdzëłë sã m.jin. dzysdniowé karna: „Prôwda", „C.Z.A.D." i „Ha-DWA-O!" Zajistniôł dzãka temù kòntrast do klimatowëch wëkònaniów, swiątecznëch np. familie Rubinów czë wiolonczelowëch suitów.

Karno „Prôwda", nôprzódkã parłãczoné z mùzyką zortu sakro-diskò, krok pò krokù szło w czerënkù pòpù i letczégò rocka. Òbiedwie jich płitë znankùje młodzónczô swiéżosc, achtnienié niesnika trescë – jãzëka i wiérnosc nôpłodniészi dzys dnia aùtorsczi trójcë: Fópka – Prëczkòwsczi – Stachùrsczi.

„C.Z.A.D." dôwô sã kòmercyjno złapac w sydła klimatów diskò, pòpòwé i pògreńczô techno i dance, bë tedë szëkac zjsceniô dbów, a w bitach wnetkã hip-hòpòwëch i r'n'b. Z „HA-DWA-O!" kaszëbskô je leno spiewôczka, Werónika Kòrthals, co pòdobno jak Mack Miecznikòwsczi z „Leszczów", nie wichlô sã, czej na binie mô pòkazac łączbã z kaszëbizną.

W ostatnym cządze do głosu corôz czãscy dochòdzy na binie Pòmòrzô tzw. „lëzyńsczi desańt", tj. „Prôwda" i „C.Z.A.D", jaczi òkróm te wëróżniwają sã midzë jinyma karnama baro bëlną kaszëbizną. (Zjawiszcze fenomenu „lëzyńsczégò mùzycznégò zôgłãbiô" wëmôgô głãbszi, pózniészi analizë.)

Niglë przeńdã do rozwijającégò sã òstatno spiéwnégò kùńsztu karnów wiesczich gòspòdëniów, czile słowów pòswiãcã trzema płitkòma z mùzyką òstôwającą w krãgù fòlkloru. Dwie z nich (Chmielanów i Serakòwiców), wëszłë spòd mùzyczny rãczi Witolda Trédra i są pòdobné w spòsobie pòdejscô do tematu. Baro dobré mùzyczno, pòprawné jãzëkòwò w spiéwóny szëchce, ale òstôwiające dosc tëli do żëczbë w dzélu òpisowim. Wëdôwca jakbë sã zatrzimôł w pòprzédnym systemie naszégò jãzëka. Bédëjã jãzëkòwé kùrse dlô narobiałëch… „Mùzyczny sztãpel Trédra" òdcësniãti òstôł tak wërazno, że zarizykòwôłbëm stwòrzenié pòjãcô òddôwającégò charakter ti mùzyczi – neòfòlklorizm.

Trzecô płitka, karna „Redzanie" zdrôdzô stolemny wpłiw jinégò żukòwiana, Édmùnda Lewańczika. Dlô kòżdégò kąsk, dinamiczno i dërno. Za to pisënk na òbkłôdce mòże człowiekòwi sprawic hercklekòtã…

Mùzykùjący wiejsczé gòspòdënie są ju faktã. „Kaszëbczi" z Chwaszczëna

Muzykujące gospodynie wiejskie są już faktem. „Kaszubki" z Chwaszczyna stanęły w szranki z zespołami folklorystycznymi i z powodzeniem swym dwugłosowym śpiewem przy akompaniamencie akordeonu wykonują nowe pieśni kaszubskie. Pokazały swój artystyczny „pazur", wydając krążek „W naszym kole", na którym znalazły się trzy utwory w ojczystym języku.

Wejherowska grupa „Fucus" gra kaszubskie szanty i odziewa język ziemi pomorskiej w melodykę irlandzką.

Rok obecny, 2008 przyniósł trzy warte odnotowania produkcje muzyczne, które można wykorzystać w nauce języka regionalnego.

Płytka „Wiwat, biesada" wydana przez „Ziemię Pucką" wraz z zestawem tekstów piosenek może posłużyć jako materiał pomocniczy na kursach językowych dla dorosłych bądź w starszych klasach szkół ponadgimnazjalnych. „Lëgòtka na szkòłã" wydana przez szemudzkie gimnazjum stanowi ciekawy materiał dla gimnazjalistów. Dodatkowym jej atutem jest książeczka z tekstami piosenek po kaszubsku i w tłumaczeniu na polski.

Poprawne językowo są wykonania utworów zawarte na płytce „Młodi dlô Gduńska" wydanej przez *Dziennik Bałtycki* z okazji Zjazdu Kaszubów w Gdańsku. Polecam do wykorzystania zwłaszcza podczas zajęć na temat kaszubskiej stolicy.

Obok wykonań zebranych i wydanych zarejestrowano i emituje się na falach radiowych nowe dokonania w temacie współczesnej muzyki kaszubskiej. Ostatnio również na internetowym wideo-portalu „You Tube" coraz częściej gości język kaszubski, czy to w postaci śpiewanej, czy też mówionej, a ściślej – deklamowanej.

Wydawanie płyt i śpiewników jest jedną z trwalszych form dokumentowania współczesnego języka regionalnego.

To jednakże trwa i kosztuje, a muzyka i teksty są potrzebne teraz, zaraz. Jak je szybko przekazywać dalej? Może je drukować w jakiejś gazecie, jak np. Gazecie Kartuskiej? Bardzo dobrze – tyle że obejmiemy tylko jeden kaszubski powiat… Czasem też w drukarni potrafią te nuciska niemożliwie powywracać na nice i nawet sam autor nie może ich poznać…

Internet. Oto sposób!

Wymyśliłem sobie ruszyć z portalem internetowym „Pokochaj kaszubszczyznę! Darmowa nauka kaszubskiego poprzez śpiew". Okazało się, że jest wolny adres: www.fopke.pl. I tak krok po kroczku od jesieni 2007 roku buduję przy fachowym wsparciu nowoczesne narządzie służące rozwojowi naszej kultury muzycznej i języka, ich szerokiej promocji w świecie. Opis strony jest

wzãłë sã w jimë z fòlkloristicznëma karnama i dobëtno wëkònywają na dwa głose i z towarzënim akòrdionu nowé kaszëbsczé piesnie. Pòkôzałë swòjã „artisticzną pazrã” wëdającë krążk „W naszim kòle”, na jaczim nalazłë sã trzë dokaze w òjczëstim jãzëkù.

Wejrowsczé karno „Fucus” grô kaszëbsczé szantë i òblôkô jãzëk pòmòrsczi zemi w jirlandzką melodikã.

Rok ten, 2008 przëniósł trzë wôrtné wspòmnieniô mùzyczné produkcje, jaczé mòżna wëzwëskac w nôùce regionalnégò jãzëka.

Płitka „Wiwat, biesada” wëdónô przez „Pùcką Zemiã” razã z zestôwkã tekstów chòranków mòże sã przëdac jakno ùczbòwô wspòmóżka na jãzëkòwëch kùrsach dlô ùstnëch abò w starszich klasach pònadgimnazjalnëch szkòłów.

„Lëgòtka na szkòłã” wëdónô przez szemùdzczé gimnazjum je cekawô dlô ùczniów taczich szkòłów. Dodôwkòwim plusã je książeczka z tekstama piesniów pò kaszëbskù i z pòlsczim tłómaczenim.

Jãzëkòwò pòprawné są wëkònania dokazów, jaczé sã nalazłë na platce „Młodi dlô Gduńska” wëdóny przez *Bôłtëcczi Dzénnik – Pòlskô* z leżnoscë Zjazdu Kaszëbów we Gduńskù. Bédëjã do wëzwëskaniô òsoblëwie òb czas zajãców ò kaszëbsczi stolëcë.

Òkróm tegò, co je zebróné i wëdóné, nagróné òstałë i są emitowóné na radiowëch dënëgach nowé dokònania terôczasny kaszëbsczi mùzyczi (Np. „Nowé brzëmienia Kaszëb” w Radio Gduńsk). W òstatnym czasu téż na jinternetowim wideò „You Tube” corôz czãscy gòscy kaszëbizna czë to w spiéwóny pòstacji, czë téż mówiony, a dokładni – deklamòwóny.

Wëdôwanié płitów i spiéwników je jednym z trwalszich spòsobów dokùmeńtowaniô dzysdniowégò regionalnégò jãzëka.

To równak trwô i kòsztëje, a mùzyka i tekstë są pòtrzébné ju, terô, zarô. Jak je chùtkò przekazëwac dali? Mòże je drëkòwac w jaczi gazéce, jak np. w Gazéce Kartësczi? Baro dobrze – leno to òbjimô le jeden kaszëbsczi pòwiôt… Czasã téż w drëkarni te nócëska niemòżebno wëkrãpac pòtrafią i nawetkã sóm ùtwórca pòznac jich ni mòże…

Jinternet. Hewò je mòdło!

Ùdbôł jem so rëgnąc z jinternetowim pòrtalã „Pokochaj kaszubszczyznę! Darmowa nauka kaszubskiego poprzez śpiew”. Òkôzało sã, że wòlny je adres: www.fopke.pl. I tak, krok pò kroczkù òd jeseni 2007 rokù bùdëjã przë fachòwim wspiarcym mòderné nôrzãdzé służącé rozwijowi naszi mùzyczny kùlturë i jãzëka, jich szeroczi promòcji w swiece. Òpisënk stronë je pò pòlskù, bò z tim jãzëkã Kaszëbi sobie nôlepi radzą – a zajinteresowóny „z kraju i emigracji” téż co skòrzëstac mògą…

po polsku, bo z tym językiem Kaszubi radzą sobie najlepiej – a zainteresowani „z kraju i emigracji" też mogą skorzystać co-nieco…

W przyszłości dołożę inne warianty językowe: angielski, niemiecki, rosyjski, hiszpański i chiński. (Skoro Kaszubi nie uczą swych dziatek kaszubskiego- to może gdzieś w Azji albo Południowej Ameryce zechcą…?)

Na początku strony są „Wiadomości", gdzie umieszczam informacje o ciekawych wydarzeniach, w których wziąłem udział, albo o których po prostu warto wiedzieć. Do tego zwykle dołączam zdjęcia, które chowam do „Galerii". Obok niej znajduje się „Ankieta", w jakiej można wypowiedzieć się na różne tematy.

Najważniejszą częścią strony jest „Baza tekstów i melodii". Po wyrażeniu zgody na warunki Regulaminu, wchodzimy na miejsce, z którego możemy wybrać pieśń, wiersz, felieton, itd. Według rodzaju i tytułu. Znajduje się tutaj 130 różnych tekstów. Każdy ma swoją podstronę, gdzie jest jego tłumaczenie na polski lub oryginalny inny język oraz nagranie kaszubskiej wymowy (jeśli jest to pieśń, zazwyczaj są także nuty w różnych układach i gotowy aranż). Wszystko to do ściągnięcia za darmo! Jeśli ktoś nie jest zbyt muzykalny – wykorzystać może jedynie teksty z tłumaczeniami i wymowę. Polecam je przede wszystkim nauczycielom, nie tylko przed „Rodną Mòwą".

Teksty, tłumaczenia, aranżacje muzyczne i wymowa tekstów z kilku wymienionych wcześniej płytek też znaleźć można na stronie.

„Baza" jest otwarta na wszystkie ciekawe utwory, w dzisiejszej kaszubszczyźnie. Na początek dałem tam część swoich i kilka od moich Przyjaciół.

Więc pójdźmy dalej!
www.fopke.pl

** Przy pisaniu referatu korzystałem z moich wcześniejszych wystąpień, m.in. w „Pomeranii" oraz podczas Wojewódzkiej Konferencji Nauczycieli – Regionalistów w Żukowie.*

W przińdnoscë dołożã jiné jãzëkòwé wariantë: anielsczi, niemiecczi, rusczi, hiszpańsczi i chińsczi. (Skòrno Kaszëbi nie ùczą swëch dzôtk kaszëbsczégò – to mòże dze w Azji abò Pôłniowi Americe bądą chcelë…?)

Z wiérzkù są „Nowinë”, dze dôwóm wiédzã ò cekawszich wëdarzeniach, w jaczich jem wzął ùdzél, abò prosto wôrt je wiedzec. Do tegò colemało doparłączniwóm òdjimczi, jaczé chòwiã do „Galerie”. Kòl nie je „Anketa”, w jaczi mòże sã wëpòwiedzec na różné tematë.

Nôwôżniészim dzélã stronë je „Baza tektów i melodiów”. Pò wërażenim zgòdë na warënczi Regùlaminu, wlôżómë na môl, dze jidze wëbrac piesnią, wiérztã, felietón, itd. pòdług zortu i tituła. Je tuwò kòl 130 różnëch tekstów. Kòżdi mô swòjã pòdstronã, dze je jegò tłómaczenié na pòlsczi abò òrginalny jiny i nagrónô kaszëbskô wëmòwa (żelë je to piesnia – colemało téż są nótë w różnëch ùkładach i gòtowi aranż). Wszëtkò to do scygnieniô za darmò! Żlë chtos nie je specjalno mùzykalny – wëzwëskac mòże leno tekstë z tłómaczenioma i wëmòwã. Bédëjã je w całoscë szkólnyma, nié leno przed „Rodną Mòwą”.

Tekstë, tłómaczenia, mùzyczné aranże i wëmòwa tekstów z czile wëmienionëch chùtczi platk téż nalezc jidze na stronie.

„Baza” je òtemkłô na wszëtczé cekawé dokaze, w terôczasny kaszëbiznie. Na pòczątk dôł jem tam dzél swòjich i czile òd mòjëch Drëchów.

Tej pòjma dali…!
www.fopke.pl

** Przë pisanim referatu kòrzëstôł jem z mòjich wczasniészich wëstąpieniów, m.jin. w „Pòmeranii” i téż òbczas Wòjewódzczi Kònferencje Szkólnëch – Regionalistów w Żukòwie.*

Eugeniusz Pryczkowski

Historia normalizacji pisowni w latach 1990-1996*

Kwestia ortografii kaszubskiej istniała od początku regionalizmu kaszubskiego. Zręby pisowni opracował ojciec regionalizmu i literatury kaszubskiej, Florian Ceynowa. Kolejnymi wielkimi twórcami ortografii byli Friedrich Lorentz, Aleksander Majkowski – założyciel ruchu młodokaszubskiego i lider Zrzeszeńców, Aleksander Labuda, L. Roppel. Spoza Kaszubów na temat pisowni kaszubskiej wypowiadał się np. prof. K. Nitsch. Po II wojnie światowej Zrzeszeńcy byli prześladowani przez Urząd Bezpieczeństwa[1]. Również w Zrzeszeniu Kaszubskim, później Kaszubsko-Pomorskim nie mieli zrozumienia. W 1961 roku doszło nawet do tego, że Aleksander Labuda był z niego wykluczony. Stefan Bieszk, Jan Rompski i Jan Trepczyk otrzymali nagany.[2] Mówienie o językowym statusie kaszubszczyzny traktowane było przez władze komunistyczne jako przejaw separatyzmu. Dlatego ideologia Zrzeszeńców nie miała wówczas prawa bytu. Ówcześni liderzy Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego również byli przeświadczeni o dialektalnym statusie rodnej mowy. Tadeusz Bolduan, rozprawiając się w wielce skądinąd zasłużonym piśmie „Kaszëbë" z ideologią Zrzeszeńców, napisał: *Nie jest mitem kaszubszczyzna: historia, kultura, mowa kaszubska. Ale jest mitem „narodoróbstwo" i „językotwórstwo". Jest mitem zaścianek, jaki chcieli budować Zrzeszińcy, jest mitem hegemonia, którą pragnęli narzucić Kaszubom w latach międzywojennych*.[3] Ostatecznie Zrzeszeńcy odcięci byli od możliwości publikowania tekstów ideowych. Mogli jedynie ogłaszać – aczkolwiek czynili to sporadycznie i tylko nieliczni – teksty literackie. Większość ich wspaniałych dzieł ukazała się i wciąż ukazuje po ich śmierci. Między sobą nadal jednak pisali o języku i w języku kaszubskim. Stosowali także ortografię historyczną zmodyfikowaną przez ich głównego ideologa, intelektualistę i znawcę języków, Stefana Bieszka.[4] Tymczasem w piśmie

---

[1] Akta IPN Gd 0027/886

[2] Dariusz Szymikowski, *Aleksander Labuda w świetle akt bezpieki* [w:] *Kaszubi w PRL*, Gdańsk 2007.

[3] Tadeusz Bolduan, *Koniec pewnego mitu*, „Kaszëbë", nr 3/1959.

[4] Część listów, w tym po kilka Stefana Bieszka, Jana Rompskiego, Jana Trepczyka i ks. Franciszka Gruczy, w moim posiadaniu.

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

*Historiô normalizacji pisënkù w latach 1990-1996**

Jiwer z kaszëbsczim pisënkã béł òd pòczątku kaszëbsczégò regionalizmù. Pòspòdlé pisënkù przërëchtowôł òjc regionalizmù i kaszëbsczi lëteraturë, Florión Cenôwa. Pò nim wiôldżima ùtwórcama òrtografii bëlë Friedrich Lorentz, Aleksander Majkòwsczi – ùtwórca młodokaszëbsczi rësznotë i prédnik Zrzeszińców, Aleksander Labùda, L. Roppel. Spòza Kaszëbów na témã kaszëbsczégò pisënkù wëpòwiôdôł sã np. prof. K. Nitsch.

Pò II swiatowi wòjnie Zrzeszińcë bëlë ùcemiãżony przez Ùrząd Bezpiekù[1]. Téż w Kaszëbsczim Zrzeszenim, pòtemù Kaszëbskò-Pòmòrsczim òni nie bëlë zrozmióny. W 1961 rokù doszło nawetka do te, że Aleksandra Labùdã z niegò wërzucëlë. Sztefón Bieszk, Jón Rómpsczi i Jón Trepczik dostelë sztrôfë.[2] Gôdanié ò jãzëkòwim statusu kaszëbiznë kòmùnysticzny rządcowie mielë za separatizm. Temù deja Zrzeszińców ni mògła bëc tej achtnionô. Wnenczasny prédnicë Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniégò téż bëlë dbë, że rodnô mòwa je leno dialektã. Tadéùsz Bòlduan, jak rozprôwiô sã w zasłużonym prôwdac pismionie „Kaszëbë" z dejama Zrzeszińców: *Nie jest mitem kaszubszczyzna: historia, kultura, mowa kaszubska. Ale jest mitem „narodoróbstwo" i „językotwórstwo". Jest mitem zaścianek, jaki chcieli budować Zrzeszińcy, jest mitem hegemonia, którą pragnęli narzucić Kaszubom w latach międzywojennych*.[3] Òstateczno, Zrzeszińcë ni mielë mòżnoscë drëkòwaniô dejowëch artiklów. Mòglë leno ògłaszac – chòc robilë to rzôdkò i leno niechtërny – lëteracczé tekstë. Wikszosc jich baro bëlnëch dokazów sã ùkaza i dërch ùkôzywô pò jich smiercë. Midzë sobą równak dërch piselë ò jãzëkù i w jãzëkù kaszëbsczim. Ùżiwelë téż historicznégò pisënkù pòdszëkòwónégò przez jich dejowégò prédnika, Sztefana Bieszka.[4] Timczasã w pismionie „Kaszëbë" ùżiwóny béł pisënk na sermater zrëchtowóny przez Léòna Roppla. Òdrzucôł wnet czësto dia-

---

[1] Akta IPN Gd 0027/886

[2] Dariusz Szymikowski, *Aleksander Labuda w świetle akt bezpieki* [w:] Kaszubi w PRL, Gdańsk 2007.

[3] Tadeùsz Bolduan, *Koniec pewnego mitu*, „Kaszëbë", nr 3/1959.

[4] Dzél lëstów, w tim czile Sztefana Bieszka, Jana Rómpsczégò, Jana Trepczika i ks. Francëszka Grëczë, móm w swòjich zbiorach.

„Kaszëbë” stosowano ortografię naprędce spreparowaną przez Leona Roppla. Pomijała niemal całkowicie znaki diakrytyczne, tak istotne i typowe dla formy pisanej naszego języka. Ten wariant, oderwany całkowicie od tradycji pisanej kaszubszczyzny, nie mógł zyskać aprobaty większości twórców, wobec czego postanowiono zwołać komisję, która miała zamknąć tę kwestię. W 1975 roku powołana przez ZKP komisja ortograficzna przyjęła zasady opracowane i wydane później przez E. Brezę i J. Tredera,[5] które wprawdzie znacznie odbiegały od zapisu stosowanego w piśmie „Kaszëbë”, jednak nadal zbliżały kaszubską pisownię do polskiej. W 1991 roku prof. Jerzy Treder pisał o nich, że: *to nie bëło robioné na slepò, a brało sã z rozwiju kaszëbsczégò pisënkù. Tej téż nic nie przepòwiôdało czasów, w chtërnëch mdze mòżlëwô w szkòłach nôùka kaszëbiznë. Na mój pòzdrzatk i dzys tegò tak chùtkò nie dô sã zrobic*.[6]

Głównie z tych powodów *Zasady* z 1975, stosowane – choć nie zawsze konsekwentnie[7] – w „Pomeranii”, w miarę upływu czasu były coraz bardziej poddawane krytyce. W istocie nie stosowali ich nawet Jan Trepczyk i Aleksander Labuda,[8] którzy byli członkami komisji ortograficznej z 1975 roku. Traktowano je – zgodnie z prawdą – jako zasady pisowni dialektu kaszubskiego.[9] Taki stan utrzymywał się do zmiany systemu politycznego w Polsce. Wówczas zniesiono cenzurę. Zaczęły wtedy pojawiać się nowe kaszubskie inicjatywy wydawnicze, zarówno książkowe, jak i prasowe.

Pierwszym pismem o charakterze ściśle kaszubskim była „Tatczëzna” redagowana przez studentów związanych z klubem „Pomorania”. Był to miesięcznik ukazujący się dość nieregularnie ze względu na brak zaplecza finansowego. Studenci wydawali go własnym sumptem. Pierwszy numer przygotowano na maszynie do pisania w akademiku Politechniki Gdańskiej.[10] Ukazał się w maju 1990 roku. Zastosowano w nim ortografię historyczną, opartą na wariancie stosowanym w „Zrzeszë Kaszëbsczi”, znacznie jednak zmo-

---

[5] Edward Breza, Jerzy Treder, *Zasady pisowni kaszubskiej*, wyd. II, Gdańsk 1984.

[6] Jerzy Treder, *Znôw o kaszëbsczim pisënku*, mps., 11.03.1991, w moim posiadaniu.

[7] Patrz: prof. Friedhelm Hinze, *Badéra kaszëbskji mowë*, „Pomerania”, maj – czerwiec 1990, s. 43.

[8] W latach 70-tych ukazały się cztery książeczki z felietonami A. Labudy w pisowni stosowanej w „Zrzeszë Kaszëbsczi”.

[9] Trzeba uczciwie stwierdzić, że nie było innej możliwości. W 1975 roku cenzura nie pozwoliłaby na stosowanie terminu język kaszubski. Należało więc akcentować cechy dialektalne etnolektu kaszubskiego.

[10] W skład redakcji wchodzili: Piotr Dziekanowski, Jarosław Ellwart, Wojciech Etmański, Eugeniusz Pryczkowski, Mariusz Szmidka i Dariusz Szymikowski. Nieco później do składu dołączył Artur Jabłoński.

kriticzné céchë, wôżné doch i tipòwé dlô pisónégò ôrtu naszi mòwë. Ten wariant, òdewstóny czësto òd tradicji pisóny kaszëbiznë, ni mógł bëc achtniony przez wikszosc ùtwórców, tej téż ùdbelë sã zwòłac kòmisją, chtërna mia zrobic kùńc z tim problemã.

W 1975 rokù pòwòłónô przez ZKP pisënkòwô kòmisjô ùstanowia reglë pòtemù przërëchtowóné i wëdóné przez E. Brézã i J. Trédra,[5] chtërne prôwdac òdbiégałë w wiôldżim dzélu òd pisënkù ùżiwónégò w pismionie „Kaszëbë", równak dali zblëżiwałë kaszëbsczi pisënk do pòlsczégò. W 1991 rokù prof. Jerzi Tréder tak ò nich pisôł: *to nie bëło robioné na slepò, a brało sã z rozwiju kaszëbsczégò pisënkù. Tej téż nic nie przepòwiôdało czasów, w chtërnëch mdze mòżlëwô w szkòłach nôùka kaszëbiznë. Na mój pòzdrzatk i dzys tegò tak chùtkò nie dô sã zrobic*.[6]

Temù òsoblëwie *Reglë* z 1975, ùżiwóné – chòc nié wiedno dërch a dërch[7] – w „Pòmeranii", z czasã corôz barżi bëłë kritikòwóné. Tak pò prôwdze nie ùżiwelë jich nawetka Jón Trepczik i Aleksander Labùda,[8] chtërny przënôlégelë do ny kòmisji z 1975 rokù. Òni mielë je – zgódno z prôwdą – za reglë pisënkù kaszëbsczégò dialektu.[9] Taczi stón béł jaż do zmianë pòliticznégò systemù w Pòlsce. Tej znioslë cenzurã. Zaczãłë sã pòjawiac nowé dzejania na wëdawniczim rénkù, kòle ksążków i kòle gazétów.

Pierszim pismionã co dëcht czësto miało kaszëbsczi czerënk, bëła „Tatczëzna" redagòwónô przez sztudérów zrzeszonëch w klubie „Pòmòrania". Béł to miesãcznik, jaczi nie wëchôdôł dëcht regùlar, bò ni miôł finansowégò pòspòdlô. Sztudérzë wëdôwelë gò za swòje dëtczi. Pierszi numer béł zrëchtowóny na maszinie do pisaniô w akademikù Gduńsczi Pòlitechniczi.[10] Ùkôzôł sã w maju 1990 rokù. W nim béł ùżëti historiczny pisënk, òpiarti na ôrce ùżiwónym w „Zrzeszë Kaszëbsczi", mòcko równak pòdszëkòwóny przez pózniészé doswiôdczenia, òsoblëwie Zrzeszińców: Sztefana Bieszka, Jana Trep-

---

[5] Edward Breza, Jerzy Treder, *Zasady pisowni kaszubskiej*, Gdańsk 1984.

[6] Jerzy Treder, *Znôw o kaszëbsczim pisënku*, mps., 11.03.1991, w mòjich zbiorach.

[7] Wzerôj: prof. Friedhelm Hinze, *Badéra kaszëbskji mowë*, „Pomerania", môj – czerwińc 1990, s. 43.

[8] W 70. latach ùkôzałë sã sztërë ksążeczczi z felietónama A. Labùdë w pisënkù „Zrzeszë Kaszëbsczi".

[9] Nót je ùtcëwie rzeknąc, że nie bëło jinszi mòżlëwòscë. W 1975 rokù cenzura nie pòzwòlabë na stosowanié terminu kaszëbsczi jãzëk. Trzeba wiãc bëło pòdsztrichiwac dialektalné céchë kaszëbsczégò etnolektu.

[10] W karnie redakcje bëlë: Pioter Dzekanowsczi, Jarosłôw Éllwart, Wòjcech Etmańsczi, Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Mariusz Szmidka i Dariusz Szëmikòwsczi. Kąsk pózni doparłącził Artur Jabłońsczi.

dyfikowanym przez późniejsze doświadczenia, zwłaszcza Zrzeszeńców: Stefana Bieszka, Jana Trepczyka i ks. Franciszka Gruczy.[11] W stosunku do ówcześnie obowiązującej ortografii była to diametralna zmiana, gdyż w „tatczëznowym" systemie głoska „j" powróciła do funkcji zmiękczacza, zaś „i" pozostawała tylko samogłoską.[12]

Przez swoje stanowisko młodzi redaktorzy poddani byli totalnej krytyce przez stróżów dotychczasowej ortografii.[13] Ciekawe, że jako jeden z pierwszych swój krytyczny głos opublikował znany felietonista, Eugeniusz Gołąbek jeszcze w 1990 roku.[14] Prawdopodobnie ten fakt i praca nad „Rozmówkami kaszubskimi" skłoniły go do gruntownej analizy całego systemu. Efekty tej analizy ukazały się niebawem w „Tatczëznie", w której czytamy: *Njedôwno le w „Pomeranii" jô jem ganjił redaktorów „Tatczëznë" za apartną pjisownjã, a dzis zaczinóm jic jich szlachã. Czemù? Bò „tatkòwje" ną swòją ùdórnoscą zabjilë mje bëlnigò klina [...]. Wnenczas jô tak wadził, bò szło mje ò legalnosc, ò ùznôwanji przepisów ùchwôlonëch przez Zrzeszenji Kaszëbskò-Pòmòrszczi. Równak mje ne zrzeszeniowi wskôzë pjisënkù (Zasady Pisowni Kaszubskiej) téż sã nje wjidzałë, òd pòczątkù. A prôwdã rzec mało kòmù, spòmjidzë lëdzi pò kaszëbskù pjiszącëch, òne sã tak dëcht czësto wjidzałë*.[15] W nim zawarł gruntowną analizę problemu i ostateczny wniosek, w którym orzekł, że pisow-

---

[11] Młodzi redaktorzy „Tatczëzny" już wcześniej stosowali tę ortografię. Np. tak zredagowano teksty laudacji prezentujących dokonania laureatów Medali Stolema, ks. Mariana Miotka i Jerzego Knyby. Na skutek tego teksty nie ukazały się w „Pomeranii", jak to było dotychczas w zwyczaju. Opublikowano tylko fragmenty wystąpień w obowiązującej ortografii; patrz: (B.C.), *Karno stolemów wciąż rośnie*, „Pomerania", nr 9/1990.

[12] Patrz: Eugeniusz Pryczkowski, *Język kaszubski fundamentem kaszubskiej tożsamości*, „Lecëdło" – pismo II Kongresu Kaszubskiego, nr 3 z 14 czerwca 1992 r. Pod artykułem jest dopisek*: Z tezami zawartymi w powyższym artykule utożsamia się grupa młodej inteligencji kaszubskiej, skupionej w karnie „Tatczëzna"*. W tym stanowisku ugruntował tez reformatorów ortografii prof. Alfred Majewicz z Poznania. W przywołanym artykule czytamy: *Prof. A. Majewicz z Poznania twierdzi, że to, czy kaszubski jest językiem, czy gwarą, dla językoznawstwa wydaje się zupełnie obojętne; zadecydować o tym powinni sami Kaszubi. Podobnie rzecz ma się z pisownią – tu decydować winni piszący po kaszubsku, czujący kaszubszczyznę jako materiał twórczy czy publicystyczny, np. tłumacze Biblii: ks. F. Grucza i E. Gołąbk, czy młodzi z grupy „Tatczëzna"*.

[13] Cezary Obracht-Prondzyński, *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością,* s. 337, Gdańsk 2002. Ciekawe, że często krytykowały młodych osoby, które nigdy nie zdradzały zainteresowania, ani szczególnej wiedzy na temat ortografii kaszubskiej. Najbardziej zagorzały w tej materii był zawsze prof. Józef Borzyszkowski, czego wielokrotne ślady można znaleźć w „Pomeranii".

[14] Eugeniusz Gołąbk, *Wedle „Tatczëznë"*, „Pomerania", s. 43, nr 11-12/1990.

[15] Eugenjusz Gołąbk, *Ò kaszëbsczim pjisënkù*, „Tatczëzna", nr 4, lëpjińc 1991.

czika i ks. Francëszka Grëczë.[11] Pòdług tegò, co bél wnenczas ùżiwóny, bëła to wiôlgô zmiana, bò w „tatczëznowim” systemie zwãk „j” nazôd przëjął rolã zmitczającą, zôs „i” òstało leno samòzwãkã.[12]

Przez swòje stanowiszcze młodi redaktorzë bëlë mòcno òbszkalowóny przez stróżów donëchczasnégò pisënkù.[13] Czekawé je, że jakno jeden z pierszich swój kriticzny òbsąd wëdrëkòwôł znóny felietónista, Eùgeniusz Gòłąbk jesz w 1990 rokù.[14] Wierã to i robòta nad „Rozmówkama kaszëbsczima” przëchłoscëłë gò, żebë zgłãbic całi pisënkòwi system. Rezultatë ti analizë wnet sã ùkôzałë w „Tatczëznie”, w jaczi czëtómë: *Njedôwno le w „Pomeranii” jô jem ganjił redaktorów „Tatczëznë” za apartną pjisownjã, a dzis zaczinóm jic jich szlachã. Czemù? Bò „tatkòwje” ną swòją ùdórnoscą zabjilë mje bëlnigò klina [...]. Wnenczas jô tak wadził, bò szło mje ò legalnosc, ò ùznôwanji przepisów ùchwôlonëch przez Zrzeszenji Kaszëbskò-Pòmòrszczi. Równak mje ne zrzeszeniowi wskôzë pjisënkù (Zasady Pisowni Kaszubskiej) téż sã nje wjidzałë, òd pòczątkù. A prôwdã rzec mało kòmù, spòmjidzë lëdzi pò kaszëbskù pjiszącëch, òne sã tak dëcht czësto wjidzałë*.[15] W nym artiklu ùjął grńtowną analizã problemù i òstateczny wniosk, w jaczim rzekł, że pisënk ùżiwóny w „Tatczëznie” rozwiązywô wiele pisënkòwëch jiwrów, jaczé nalôżô w swòjim pùblicysticznym dzejanim, temù ùdbôł sã òdtąd stosowac gò w swòjim

---

[11] Młodi redachtorzë „Tatczëznë” ju rëchli stosowalë nen pisënk. Np. tak ùsôdzono tekstë laùdacjów prezentującëch brzôd laùreatów Medalów Stolema, ks. Mariana Miotka i Jerzégò Knybë. Temù ne tekstë nie ùkôzałë sã w „Pomeranii”, jak to donëchczas bëło w zwëkù. Òpùblikòwóné bëłë le sztëczczi wëstąpieniów w òbòwiązëjącym pisënkù; Wzerôj: (B.C.), *Karno stolemów wciąż rośnie*, „Pomerania”, nr 9/1990.

[12] Wzerôj: Eùgeniusz Pryczkowski, *Język kaszubski fundamentem kaszubskiej tożsamości*, „Lecëdło” – pismo II Kongresu Kaszubskiego, nr 3 z 14 czerwca 1992 r. Pòd artiklã je dopisóné: *Z tezami zawartymi w powyższym artykule utożsamia się grupa młodej inteligencji kaszubskiej, skupionej w karnie „Tatczëzna”*. W tim stanowiszczu ùmòcnił téż refòrmatorów pisënkù prof. Alfréd Majewicz z Pòznaniô. W nym artiklu czëtómë: *Prof. A. Majewicz z Poznania twierdzi, że to, czy kaszubski jest językiem, czy gwarą, dla językoznawstwa wydaje się zupełnie obojętne; zadecydować o tym powinni sami Kaszubi. Podobnie rzecz ma się z pisownią – tu decydować winni piszący po kaszubsku, czujący kaszubszczyznę jako materiał twórczy czy publicystyczny, np. tłumacze Biblii: ks. F. Grucza i E. Gołąbk, czy młodzi z grupy „Tatczëzna”*.

[13] Cezary Obracht-Prondzyński, *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością,* s. 337, Gdańsk 2002. Czekawé, że czãsto kritikòwelë młodëch lëdze, chtërny nigdë nie zajimalë sã kaszëbsczim pisënkã, ani téż ni mielë na nen temat wiédzë. Nôwikszim procëmnikã bél wiedno prof. J. Bòrzëszkòwsczi, czegò wiele szlachów mòże nalezc w „Pomeranii”.

[14] Eùgeniusz Gołąbk, *Wedle „Tatczëznë”*, „Pomerania”, s. 43, nr 11-12/1990.

[15] Eùgenjusz Gołąbk, *Ò kaszëbsczim pjisënkù*, „Tatczëzna”, nr 4, lëpjińc 1991.

nia zastosowana w „Tatczëznie" rozwiązuje wiele dylematów ortograficznych, z którymi spotyka się w swej pracy publicystycznej, dlatego postanowił odtąd stosować ją w swej twórczości. Bardzo szybko system ten poparł felietonista „Gazety Kartuskiej", Augustyn Klemens Hirsz. W tej ortografii publikował on wszystkie swe felietony.[16] Od początku jej zwolennikiem był poeta Alojzy Nagel.[17] Również poeta Jerzy Łysk ją zaakceptował, chwaląc najbardziej zaznaczanie labializacji dyftongowych „o" i „u".[18] W tym czasie tę ortografię zaczęły stosować też inne pisma lokalne i regionalne, jak: „Werwas", „Nasz Tygodnik", „Echa Nadmorskie". Pojawiły się też pierwsze książki w tej ortografii.[19]

11 marca 1991 roku Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie zorganizowało w siedzibie Gdańskiego Towarzystwa Naukowego spotkanie w sprawie ortografii. Wzięło w nim udział 16 osób. Prowadzili je Tadeusz Gleinert i Stanisław Pestka. Spotkanie zdominowała krytyka poglądów twórców „Tatczëznë", ale pojawiły się tam też istotne, w historii całej rzeczy, stanowiska. Pewnie najważniejsze z nich to głos pisarza, jednocześnie pracownika Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Gdańskiego, dra Jana Drzeżdżona, który nie był obecny na spotkaniu, jednak w liście wyraził swój pogląd.[20] Dyplomatycznie zalecał ortograficzny pluralizm. Zaznaczył jednak, że prawdopodobnie w niedalekiej przyszłości o sprawie rozstrzygną powstające dzieła. Sam pracował wówczas nad powieścią „Twarz Smętka". Korektę ortografii zlecił Markowi Cybulskiemu wraz z zaleceniem, by zastosować „tatczëznową" ortografię z wyjątkiem wprowadzenia znaku „ã".[21] Drzeżdżon myślał przede wszystkim jednak o tłumaczeniu czterech Ewangelii na język kaszubski pod tytułem „Kaszëbskô Biblëjô. IV Ewanjelje[22]", którego dokonał ks. prałat Franciszek Grucza, gorący orędownik reformy pisowni. Ta edycja miała znaczący wpływ na dalsze dzia-

---

[16] W 1998 roku wydano je pod wspólnym tytułem „Felietónë Pòsobnika Gùczowégò Macka", Kartuzy – Gdynia.

[17] Patrz: protokół z zebrania w sprawie pisowni kaszubskiej z dn. 10 listopada 1993 r., które odbyło się w biurze ZKP przy ul. Szewskiej; protokół jest w moim posiadaniu.

[18] Referat E. Pryczkowskiego wygłoszony na zebraniu 11 marca 1991 r. Tekst w moim posiadaniu.

[19] Były to np. *Rozmówki kaszubskie* E. Gołąbka, tomik *Mòjim mùlkã je kam* Idy Czajiny czy tłumaczenie powiastek Anthony de Mello „Casnô aureola".

[20] Jan Drzeżdżon, *Moja opinia w sprawie aktualnego stanu pisowni kaszubskiej*; tekst jest w moim posiadaniu.

[21] W liście do Marka Cybulskiego z 12 lipca 1992 roku napisał m.in.: Co do pisowni, to tak jak mówiłem: 1) zastosować „j", np. bjegac, 2) znak `, np, ùmarli lub òkò, 3) zrezygnować z końcówki „ł", np. w wyrazach „szed"; kopia listu w moim posiadaniu.

[22] *Kaszëbskô Biblëjô. IV Ewanjelje*, tłum. ks. prał. Franciszek Grucza, Poznań 1992.

ùtwórstwie. Baro chùtkò nen system pòpiarł felietónista „Gazétë Kartësczi", Aùgùstin Klémens Hërsz. W tim pisënkù wëdrëkòwôł wszëtczé swòje felietónë.[16] Òd pòczątkù jegò przëstojnikã béł pòeta Alojzy Nôdżel.[17] Téż pòeta Jerzi Łisk gò achtnął a chwôlił òsoblëwie céchòwanié diftongòwëch „o" i „u".[18] W tim czasu nen pisënk zaczãłë téż ùżëwac jinszé lokalné i regionalné pismiona, jak: „Wërwas", „Nasz Tygodnik", „Echa Nadmorskie". Pòjawiłë sã téż pierszé ksążczi w tim pisënkù.[19]

11 strëmiannika 1991 rokù Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié zrëchtowało w sedzbie Gduńsczégò Towarzëstwa Nôùkòwégò zéńdzenié w sprawie pisënkù. Bëło na nim 16 sztëk lëdzy, a prowadzëlë je Tadéùsz Gleinert i Stanisłôw Pestka. Na zéńdzenim górã wzãła kritika pòzdrzatków ùtwórców „Tatczëznë", ale pòjawiłë sã tam téż wôżné, w historii całi sprawë, stanowiszcza. Wierã nôwôżniészé z nich to głos pisarza, téż prôcownika Wëdzélu Filologicznégò Gduńsczégò Ùniwersytetu, dra Jana Drzéżdżóna, chtëren prôwdac nie béł na zéńdzenim, równak w lësce wërazył swój pòzdrzatk.[20] Diplomaticzno zalécôł pisënkòwi pluralizm. Nadczidnął równak, że wnetka wierã wszëtkò rozstrzigną pòwstôwające dokazë. Sóm wnenczas sedzôł nad pòwiescą „Twarz Smętka". Pòprôwczi zlécył robic Markòwi Cëbùlsczémù. Zastrzégł sã, żebë ùżëc „tatczëznowi" pisënk òkróm wprowadzeniô znakù „ã".[21] Drzéżdżón mëslôł przede wszëstczim równak ò dolmaczënkù sztërzech Ewanielii na kaszëbsczi jãzëk pòd titlã „Kaszëbskô Biblëjô. IV Ewanjelje[22]", chtërnégò dokònôł ks. prałat Francëszk Grëcza, gòrący przëstojnik refòrmë pisënkù. Ten wëdôwk miôł wiôldżi cësk na dalszé dzejania.[23] Ùkôzanié sã *Biblii* wzmòcniło môl przëstojników refòrmë. Jón Drzéżdżón béł aùtorã wëdôwkòwi recenzji. Napisôł w ni: *Uważam, że postawa księdza Gruczy jest słuszna. Dowodem choćby na to są*

---

[16] W 1998 rokù òstałë òne wëdóné pòd wespółnym titlã „Felietónë Pòsobnika Gùczowégò Macka", Kartuzy – Gdynia.

[17] Wzerôj: protokół z zéńdzeniô w sprawie kaszëbsczégò pisënkù z dn. 10 lëstopadnika 1993 r., jaczé bëło w biórze KPZ kòl szasé Szewsczi; protokół je w mòjich zbiorach.

[18] Referat E. Pryczkowskiego wëgłoszony na zebranim 11 strëmiannika 1991 r. Tekst w mòjich zbiorach.

[19] Bëłë to np. *Rozmówki kaszubskie* E. Gołąbka, zbiérk *Mòjim mùlkã je kam* Idy Czajiny, czë dolmaczënk pòwiastków Anthony de Mello „Casnô aureola".

[20] Jan Drzeżdżon, *Moja opinia w sprawie aktualnego stanu pisowni kaszubskiej*; tekst je w mòjich zbiorach.

[21] W lësce do Marka Cëbùlsczégò z 12 lëpińca 1992 rokù napisôł m.jin.: Co do pisowni, to tak jak mówiłem: 1) zastosować „j", np. bjegac, 2) znak `, np, ùmarli lub òkò, 3) zrezygnować z końcówki „ł", np. w wyrazach „szed"; kòpiô lëstu w mòjich zbiorach.

[22] *Kaszëbskô Biblëjô. IV Ewanjelje*, dolm. ks. prał. Franciszek Grucza, Poznań 1992.

[23] Cezary Obracht-Prondzyński, *Kaszubi. Między dyskryminacją...*, s. 337.

łania.[23] Ukazanie *Biblii* ugruntowało pozycję zwolenników reformy. Jan Drzeżdżon był autorem recenzji wydawniczej. Napisał w niej: *Uważam, że postawa księdza Gruczy jest słuszna. Dowodem choćby na to są coraz większe protesty młodych, aby zreformować pisownię w duchu języka kaszubskiego. Zawsze reprezentowałem stanowisko obrony wartości autentycznych, prawdziwych, zgodnych z duchem grupy ludzi, która tworzy swoją kulturę. A szczególnie istotny jest punkt odniesienia, z którego się dane zjawisko postrzega. Sądzę, iż jedynie uprawniony jest punkt widzenia z wnętrza kaszubszczyzny, ponieważ bierze on pod uwagę rozwój i interes tej kultury i tego środowiska*.[24]

Po ukazaniu się tłumaczenia ks. Gruczy w „Pomeranii" ukazała się krytyczna recenzja dzieła pióra prof. Edwarda Brezy. Rozgorzała potem dyskusja, w której nie brakowało emocjonalnych wystąpień. Artykuły dotyczyły głównie jakości translacji. Przeważnie jednak odnosiły się też do zastosowanej w piśmie ortografii.[25] Dla najbliższej przyszłości decydujące było to, że ta polemika nie poróżniła dyskutantów. Otworzyła natomiast dalszą dyskusję, która toczyła się już nie na łamach pracy, a bezpośrednio pomiędzy rzecznikami systemów ortograficznych. Najlepiej świadczy o tym list E. Pryczkowskiego do prof. E. Brezy z 11 listopada 1993 r., w którym oprócz odniesień do polemiki na temat przekładu Biblii czytamy też: *pôrã słów ò pjisënkù. Dokładno wczora òdbëło sã zéńdzenji w sprawie pjisënkù przëstojnjików refórmë òrtografji. Bëło kòle 20 lëdzi. Sóm jem je zòrganjizérowôł. Chcôł jem przekònac to całé karno do mòżlëwòtë ùgòdë. Wjele jô mëszlã dërch nad òrtografją i sã ùczã. Abso-*

---

[23] Cezary Obracht-Prondzyński, *Kaszubi. Między dyskryminacją...*, s. 337.

[24] J. Drzeżdżon, *Opinia – dotycząca tłumaczenia Ewangelii św. Mateusza, dokonanego przez księdza Franciszka Gruczę*, 2 marca 1991 r. Słowa tego wybitnego prozaika aktualne są do dziś, zwłaszcza dla członków Rady Języka Kaszubskiego. Zarówno opinia, jak i pełna dokumentacja całego procesu reformy ortografii kaszubskiej z lat 1990-1996 pod tytułem *Pjisënk kaszëbszczi* jest w posiadaniu autora. Nota bene jest to znakomity materiał, który wymaga gruntownego opracowania, skonfrontowania z historią ortografii kaszubskiej i wydania w pozycji książkowej. Pokazałby w całej rozciągłości, jak trudna była droga do pełnej akceptacji statusu językowego kaszubszczyzny i wspólnego sukcesu, jakim było osiągnięcie kompromisu i przyjęcie obowiązującej pisowni.

[25] E. Breza, *Ewangelie po kaszubsku*, „Pomerania", nr 2/1993, s. 30-34; A. Jabłoński, E. Pryczkowski, *Gorzko wobec recenzji prof. Brezy*, „Pomerania", nr 7-8/1993, s. 47-49; E. Breza, *Opinii o przekładzie Ewangelii na kaszubski odwołać ani zmienić nie mogę*, „Pomerania", nr 10/1993, s. 27-30; M. Jeliński, *Recenzent nie szczędził krytycznych uwag*, „Pomerania", nr 7-8/1992, s. 49. W tej sprawie także głos zabierali, m.in.: Zygmunt Szultka, *Kaszëbskô Biblëjô – IV Ewanjelje*, „Pomerania", nr 9/1992; Alfred Majewicz, *Kaszubska Biblia*, „Pomerania", nr 10/1993; K. Sroka, *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, red. J. Treder 1995, s. 101; T. Bolduan, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 1997, s. 103.

coraz większe protesty młodych, aby zreformować pisownię w duchu języka kaszubskiego. Zawsze reprezentowałem stanowisko obrony wartości autentycznych, prawdziwych, zgodnych z duchem grupy ludzi, która tworzy swoją kulturę. A szczególnie istotny jest punkt odniesienia, z którego się dane zjawisko postrzega. Sądzę, iż jedynie uprawniony jest punkt widzenia z wnętrza kaszubszczyzny, ponieważ bierze on pod uwagę rozwój i interes tej kultury i tego środowiska.[24]

Pò ùkôzanim sã dolmaczënkù ks. Grëczë „Pòmerania" ògłosa kriticzną recenzjã dokazu pióra prof. Édwarda Brézë. Pòtemù rozgòrza diskùsjô, w jaczi nie felało emòcjonalnëch wëstąpieniów. Artikle bëłë òsoblëwie ò jakòscë przełożënkù. Colemało równak dotikałë téż ùżëtégò w knédze pisënkù.[25] Dlô nôblëższi przińdnotë nôwôżniészé bëło, że ta pòlemika nie pogòrza diskùtantów. Òtemkła za to dalszą kôrbiónkã, chtërna nie òdbiwa sã ju w gazétach, le szła bezpòstrzédno midzë przëstojnikama pisënkòwëch systemów. Nôlepi ò tim swiôdczi lëst E. Prëczkòwsczégò do prof. É. Brézë z 11 lëstopadnika 1993 r., w chtërnym òkróm nadczidków do pòlemiczi na temat przełożënkù Biblii czëtómë téż: *pôrã słów ò pjisënkù. Dokładno wczora òdbëło sã zéńdzenji w sprawie pjisënkù przëstojnjików refórmë òrtografji. Bëło kòle 20 lëdzi. Sóm jem je zòrganjizérowôł. Chcôł jem przekònac to całé karno do mòżlëwòtë ùgòdë. Wjele jô mëszlã dërch nad òrtografją i sã ùczã. Absolutnje jem przekònóni ò pòtrzebje stosowanjô „ò" i „ù" pòdpjarti głosama szkólnich i Kaszëbów, chtërni pjiszą pò kaszëbskù. Próbowòł jem na tim zéńdzenjim bédowac taką mòżlëwòtã – òdińc òd sistemù zmjitczanjô przez „j" za cenã*

---

24 J. Drzeżdżon, *Opinia – dotycząca tłumaczenia Ewangelii św. Mateùsza, dokonanego przez księdza Franciszka Gruczę*, 2 marca 1991 r. Słowa negò wiôldżégò prozajika są aktùlané do dzys, òsoblëwie dlô nôleżników Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Tak téż òpiniô, jak i fùlnô dokùmentacjô całégò procesu refòrmë kaszëbsczégò pisënkù z lat 1990-1996 pòd titlã *Pjisënk kaszëbsczi* je w zbiorach aùtora. Nota bene je to bëlny materiał, chtëren bë mùszôł bëc bëlno òpracowóny, skònfrontowóny z historią kaszëbsczégò pisënkù i wëdóny w ksążce. Pòkôzôłbë w całoscë, jak trudnô bëła droga do fùlny akceptacje jãzëkòwégò sztatusu kaszëbiznë i wespólnégò dobëcégò, jaczim bél ùgôdënk i przëjãcé òbòwiązëjącégò pisënkù.

25 E. Breza, *Ewangelie po kaszubsku*, „Pomerania", nr 2/1993, s. 30-34; A. Jabłoński, E. Pryczkowski, *Gorzko wobec recenzji prof. Brezy*, „Pomerania", nr 7-8/1993, s. 47-49; E. Breza, *Opinii o przekładzie Ewangelii na kaszubski odwołać ani zmienić nie mogę*, „Pomerania", nr 10/1993, s. 27-30; M. Jeliński, *Recenzent nie szczędził krytycznych uwag*, „Pomerania", nr 7-8/1992, s. 49. W ti sprawie téż głos zabierelë, m.jin.: Zygmunt Szultka, *Kaszëbskô Biblëjô – IV Ewanjelje*, „Pomerania", nr 9/1992; Alfred Majewicz, *Kaszubska Biblia*, „Pomerania", nr 10/1993; K. Sroka, *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, red. J. Treder 1995, s. 101; T. Bolduan, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 1997, s. 103.

lutnje jem przekònóni ò pòtrzebje stosowanjô „ò" i „ù" pòdpjarti głosama szkólnich i Kaszëbów, chtërni pjiszą pò kaszëbskù. Próbowòł jem na tim zéńdzenjim bédowac taką mòżlëwòtã – òdińc òd sistemù zmjitczanjô przez „j" za cenã dopùszczenjô òznaczanjô labjalizacji. Njijak, njesteti, zeszłi na to nje przëstelë i wszëtcë òrzeklë, że sistem „j" bëc mùszi. Szkòda. Mòja situacjô terô je takô, że móm wërażac òpjinje wszëtczich zeszłich razã z Gòłąbkã (takô wòla zéńdzenja) nawetka procem mòjim mëslóm ò mòżlëwòscë ùstapjenjô z sistemù „j".[26] W tym samym czasie pojawiły się też pierwsze deklaracje ustępstw ze strony prof. Edwarda Brezy. Dotyczyło to zapisu nosowego „a" przez „ã" i rezygnacji ze zbędnego „i" w słowach typu „cziedë", „jaczié". Najbardziej sporna była wciąż kwestia labializacji.

Płaszczyzną decydujących ustaleń ortograficznych stała się praca nad modlitewnikiem *Më trzimómë z Bògã*[27], którego powstawanie wynikało z naturalnej potrzeby coraz częstszego zwracania się do Boga po kaszubsku. Autorzy przekładu korzystali z dorobku zarówno obu tłumaczy Biblii. Na tłumaczeniu ks. Gruczy oparty jest kanon mszy świętej ujęty w modlitewniku.[28] Prace nad nim przeciągnęły się do pięciu lat między innymi, dlatego że jego autorom przyświecała myśl, by ten modlitewnik napisany był we wzorcowej ortografii.[29] Prof. Breza był autorem recenzji wydawniczej. Odbyło się kilka spotkań na Uniwersytecie Gdańskim z udziałem autorów przekładu oraz profesorów Edwarda Brezy i Jerzego Tredera. W niektórych brali też udział dr Marek Cybulski i dr Róża Wosiak-Śliwa.

Kluczem do wspólnego sukcesu była rezygnacja z głoski „j" jako zmiękczacza na rzecz „i" (jak w polszczyźnie). Z tą propozycją już wcześniej zgodził się Eugeniusz Gołąbek.[30] Z drugiej strony było nim zastosowanie oznaczania labializacji, przed czym do końca wzbraniał się prof. Breza. Ostateczny finał sześcioletnich dyskusji nad ortografią miał miejsce 13 maja 1996 roku

---

[26] List E. Pryczkowskiego do E. Brezy z 11 listopada 1993 roku.

[27] *Më trzimómë z Bògã. Kòscelné mòdlëtwë i spiéwë*, przełożëlë i przërëchtowelë: E. Gołąbk E. Pryczkowski, Gduńsk 1998.

[28] *Më trzimómë z Bògã...*, s. 32, gdzie przed tekstem mszy świętej napisano: *Na pòdstawie tekstu przełożonégò kòle 1985 rokù przez ksãdza prałata Francyszka Grëczã.*

[29] Zob. kolejne wydania wersji roboczych modlitewnika z lat 1993, 1994 i 1996. W pierwszych dwóch zastosowano pisownię z „j" zmiękczającym, w ostatnim z „i". Książeczki są w posiadaniu autora.

[30] Zob. referat z 6 grudnia 1994 r. i list z grudnia 1994 r. [w:] Dokumentacja *Pjisënk Kaszëbszczi*.

dopùszczenjô òznaczanjô labjalizacji. Njijak, njesteti, zeszłi na to nje przëstelë i wszëtcë òrzeklë, że sistem „j" bëc mùszi. Szkòda. Mòja situacjô terô je takô, że móm wërażac òpjinje wszëtczich zeszłich razã z Gòłąbkã (takô wòla zéńdzenja) nawetka procem mòjim mëslóm ò mòżlëwòscë ùstapjenjô z sistemù „j".[26] W tim dëcht czasu pòjawiłë sã téż deklaracje ùstãpstwów ze stronë prof. Édwarda Brézë. Chòdzëło ò zapisanié nosowégò „a" przez „ã" i niechanié niepòtrzébnégò „i" w słowach tipù „cziedë", „jaczié". Nôwikszi tôczel béł wiedno z labializacją.

Pòspòdlim òstatecznégò dogôdaniô sta sã robòta nad mòdlëtewnikã *Më trzimómë z Bògã*[27], chtërnégò pòwstôwanié wëszło z prosti pòtrzebë corôz czãscészégò zwrôcaniô sã do Bòga pò kaszëbskù. Aùtorzë dolmaczënkù brelë z doróbkù òbùch dolmaczów Biblii. Na dolmaczënkù ks. Grëczë òpiarti je kanon mszë swiãti ùjãti w mòdlëtewnikù.[28] Robòta nad nim sã przecygnã jaż do piãc lat midzë jinszima temù, że aùtorzë baro chcelë, żebë béł òn napisóny we wzorcowim pisënkù.[29] Prof. Bréza béł aùtorã bënowi recenzji. Bëło czile zéńdzeniów na Ùniwersytece Gduńsczim, na jaczich òkróm aùtorów przełożënkù bëlë profesorowie Édwôrd Bréza i Jerzi Tréder. Na niechtërnëch bëlë téż dr Mark Cëbùlski i dr Róża Wòszôk-Slëwa.

Kluczã do pòspólnégò dobëcô bëło niechanié zwãkù „j" jakno mitczącégò na kòrzisc „i" (jak w pòlaszëznie). Z tą ùdbą ji rëchli zgòdzył sã Eùgeniusz Gòłąbk.[30] Z drëdżi stronë bëło nim przëstanié na òznôczanié labializacji, czegò do kùńca wëstrzégôł sã prof. Bréza. Òstateczno, pò szesc latach kôrbiónczi nad pisënkã, doszło 13 maja 1996 rokù do ùgòdë na zéńdzenim zrëchtowó-

---

26 Lëst E. Prëczkòwsczégò do É. Brézë z 11 lëstopadnika 1993 rokù.

27 *Më trzimómë z Bògã. Kòscelné mòdlëtwë i spiéwë*, przełożëlë i przërëchtowelë: E. Gołąbk E. Pryczkowski, Gduńsk 1998.

28 *Më trzimómë z Bògã...*, s. 32, dze przed tekstã mszë swiãti òstało napisóné: *Na pòdstawie tekstu przełożonégò kòle 1985 rokù przez ksãdza prałata Francyszka Grëczã.*

29 Òbaczë Pòstãpné wëdaniô robòczëch wersjów mòdlëtewnika z lat 1993, 1994 i 1996. W pierszich dwùch béł stosowóny pisënk z „j" mitczącym, w slédnym z „i". Książeczczi są w zbiorach aùtora.

30 Òbaczë referat z 6 gòdnika1994 r. i lëst z gòdnika 1994 r. [w:] Dokumentacja *Pjisënk Kaszëbszczi*.

na zebraniu zorganizowanym przez Komisję Oświaty ZKP w Gdańsku.[31] Na spotkanie nie przybył prof. Jerzy Treder, ale przekazał list ze swoim stanowiskiem, w którym wyraził on wolę oznaczania labializacji. Ceną za to ustępstwo było też odstąpienie od postulatu rezygnacji z „ł" w odmianie czasowników w 3 osobie liczby pojedynczej, typu „szedł", „mógł". Na tym spotkaniu zamknięto też wcześniej przeanalizowane pozostałe sporne kwestie.[32] Już wkrótce ortografia ta zyskała szerokie poparcie społeczne. Uznano ją jako najlepszą w historii kaszubskiego piśmiennictwa.[33] Zmiana dotyczyła stosowania znaku *ã* zamiast ę (sprawa techniczna) i merytorycznie: zaznaczania labializacji oraz rezygnacji z *i* po *cz*, *dż* w wyrazach typu *czedë*, *dżąc*. Wnet też doceniono, jak wielkie znaczenie ma ogólnie akceptowana ortografia. Od tego czasu wszystkie publikacje ukazują się w pisowni, której wypracowany wzorzec najlepiej ukazuje modlitewnik „Më trzimómë z Bògã".[34]

Można się zastanawiać, po co w ogóle mówić o tej historii. Przecież mamy system ortograficzny ze ściśle określonymi podstawowymi zasadami. Pisownia jest akceptowana. W niej zapisano już mnóstwo wspaniałych dzieł, jak Lekcjonarz „To je słowò Bòżé", wszystkie podręczniki do nauki w szkole, wiele tomów poetyckich i prozatorskich. Wydawałoby się, że teraz należy tylko pracować nad udoskonalaniem szczegółów. I to prawda. Problem w tym, że

---

[31] Jan Antonowicz, *Kaszubska ortografia wreszcie ustalona!*, „Norda", 22 maja 1996 r. W artykule wyjaśniono, że „Norda" od początku istnienia, czyli marca 1995 roku antycypowała ortograficzny kompromis, przyjmując niemal idealnie później ustalone zasady. W ostatnim zdaniu napisano: *W praktyce oznacza to, że ustalony 13 maja br. system ortograficzny jest prawie taki sam, jaki stosowany jest od początku w naszym piśmie „Norda", za wyjątkiem czwartego punktu. Od tego numeru w odmianie czasowników czasu przeszłego liczby pojedynczej dopisywać będziemy „ł", a więc będzie: „mógł", „légł", „piekł", itd*.

[32] Osobiście uważam, że kwestia zaznaczania labializacji samogłosek „ò" i „ù" zawsze była najważniejsza. Prof. Breza (wcześniej prof. Jerzy Treder) zgodził się na fakultatywny zapis („o" albo „ò"). To wystarczało. Już ówczesna praktyka wyraźnie wskazywała, że wszyscy będą korzystali z tej możliwości. Szybko stały się normą zapisy „ò" i „ù" w nagłosie i po spółgłoskach: b, ch, f, g, k, m, p, w. Niezaznaczanie labializacji obecnie traktowane jest jak błąd ortograficzny.

[33] Zob.: E. Pryczkowski, *Wielki finał*, „Norda", 8 czerwca 2001 r.; Jan Antonowicz, *Pisownia bez tajemnic*, „Norda", 24 maja 2002 r.; Jan Antonowicz, *Święto kaszubskiej mowy*, „Norda", 31 maja 2002 r.; zob. też: *Protokoły z posiedzeń Komisji Konkursu Recytatorskiego Prozy i Poezji Kaszubskiej „Rodnô Mòwa" w Chmielnie* z lat 1997-2007.

[34] Zastosowane tam rozwiązania były efektem głębokich analiz i dyskusji z udziałem profesorów E. Brezy i J. Tredera oraz autorów modlitewnika. Większość ówczesnych rozwiązań antycypowała późniejsze dyskusje, np. wariant *stacjô, ewanieliô* zamiast *stacëjô, ewanielëjô*. Słuszność takiego rozwiązania potwierdziła na mocy uchwały Rada Języka Kaszubskiego w 2007 roku.

nym przez Kòmisją Òswiatë KPZ we Gduńskù.[31] Na zéńdzenié nie przëszedł prof. Tréder, ale przekôzôł lëst ze swòjim stanowiszczã, w jaczim dôł znac, że dlô nie céchòwanié diftóngòwëch zwãków mòże bëc. W tëch tuszach trzeba bëło pòpùscëc z pòstulatu niechaniô z „ł" w czasnikòwi òdmianie w 3 persónie pòjedinczny lëczbë, tipù „szedł", „mógł". Na tim zéńdzenim zamkłé téż òstałë wszëtczé jinszé sztridné sprawë.[32] Ju wnetka pisënk nen bél baro achtniony przez lëdzy. Ùznóny bél za nôbëlniészi w dzejach kaszëbsczi pismienizné.[33] Zmiana tikała sã wëzwëskaniô znakù *ã* miast ę (techniczno sprawa) i meritoriczno: céchòwaniô labializacje a téż òprzestaniô ùżiwaniô *i* pò *cz*, *dż* w słowach ôrtu *czedë*, *dżąc*. Wnet téż lëdze docenilë, jak wiôldżé mô znaczenié òglowò achtniony pisënk. Òd te czasu wszëtczé pisma są ju w tim pisënkù, chtërnégò nôlepszé mòdło dôwô mòdlëtewnik „Më trzimómë z Bògã".[34]

Mógłbë na tim sztanowac, do cze w całoscë gadac ò ti historii. Kò mómë doch pisënkòwi system z dëchtowno przëjãtima pòdstawòwima reglama. Pisënk je achtniony. W nim je ju ùjãté wiele wspaniałëch dokazów, jak Lekcjonôrz „To je słowò Bòżé", wszëtczé ùczbòwniczi do nôùczi w szkòle, wiele tomów pòeticczich i prozatorsczich. Kò wëdôwô sã, że terô leno nót je dozerac gò. I to je prôwda. Jiwer le je w tim, że co jaczis czas sã pòjôwiają próbë

---

[31] Jan Antonowicz, *Kaszubska ortografia wreszcie ustalona!*, „Norda", 22 maja 1996 r. W artiklu òstało wejasnioné, że „Norda" òd pòczątkù jistnieniô, to je òd strëmiannika 1995 rokù anticypòwała pisënkòwi ùgôdënk, przëjimającë prawie jidealno pózni dogôdóné wskôzë. W slédnym zdaniu òstało napisóné: *W praktyce oznacza to, że ustalony 13 maja br. system ortograficzny jest prawie taki sam, jaki stosowany jest od początku w naszym piśmie „Norda", za wyjątkiem czwartego punktu. Od tego numeru w odmianie czasowników czasu przeszłego liczby pojedynczej dopisywać będziemy „ł", a więc będzie: „mógł", „légł", „piekł", itd*.

[32] Mëszlã, że sprawa zaznaczaniô labializacji samòzwãków „ò" i „ù" wiedno bëła nôwôżniészô. Prof. Bréza (rëchli prof. Jerzi Tréder) zgòdzył sã na fakùltatiwny zapisënk („o" abò „ò"). To sygło. Ju wnenczasnô praktika wërazno pòkôza, że wszëtcë bãdą kòrzëstalë z ti mòżlëwòscë. Chùtkò stałë sã normą zapisënczi „ò" i „ù" w nagłosu i pò spółzwãkach: b, ch, f, g, k, m, p, w. Nieòznôczanié labializacji je terô traktowóné jakno pisënkòwô fela.

[33] Òbaczë: E. Pryczkowski, *Wielki finał*, „Norda", 8 czerwińca 2001 r.; Jan Antonowicz, *Pisownia bez tajemnic*, „Norda", 24 maja 2002 r.; Jan Antonowicz, *Święto kaszubskiej mowy*, „Norda", 31 maja 2002 r.; zob. też: *Protokoły z posiedzeń Komisji Konkursu Recytatorskiego Prozy i Poezji Kaszubskiej „Rodnô Mòwa" w Chmielnie* z lat 1997-2007.

[34] Wëzwëskóné tam rozwiązania bëłë efektã głãbòczich analizów i kôrbiónków z ùdzélã É. Brézë i J. Trédra a téż aùtorów mòdlëtewnika. Wikszosc rozwiązaniów anticypòwała pózniészé kôrbiónczi, np. wariant *stacjô, ewanieliô* miast *stacëjô, ewanielëjô*. Dobrotã taczégò rozwiązaniô pòcwierdzëła ùchwôlënkã Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka w 2007 rokù.

co pewien czas pojawiają się próby poprawiania tego, co już dawno zostało przemyślane i ustalone. Przykładem jest choćby kwestia końcówek „-ëjô”, czy „-ijô”, w przykładowych słowach „stacëjô”, „litanijô”. Nad tą kwestią debatowano długo i mądrze. Wspólnie stwierdzono, że zapis zastosowany w przywołanym modlitewniku „Më trzimómë z Bògã”, potem w Lekcjonarzu, a także w podręcznikach Danuty Pioch, jest lepszy. Innym przykładem jest próba jakiejś „hiperkaszubskości”, czyli zbędnego oznaczania labializacji przez „ù”, np. w imionach „Eùgeniusz” (wymowa: Ełygeniusz), czy „Eùropa” (Ełyropa), albo „Faùstin” (Fałystin), czy „Faùstina” (Fałystina). Przecież nikt tak tych imion nie wymawia. Każdy mówi: Eugeniusz (wym. Ełgeniusz), Europa (Ełropa), Faustin (Fałstin), Faustina (Fałstina). Oczywiście powinno być „nôùka” (wym: nyłyka, nie nyłka!). Dlatego warto przybliżyć dzisiejszym użytkownikom trudną drogę, jaką przeszliśmy z kaszubską ortografią pod koniec lat 80-tych i w pierwszej połowie lat 90-tych XX wieku.[35] Zwłaszcza po to, by czerpać z tego wiedzę i ponownie nie wracać do spornych kwestii tylko po to, by po pewnym czasie i tak przyjąć bardzo dobre – by nie rzec wprost: znakomite – ustalenia z tamtych lat, ujęte w „Më trzimómë z Bògã”, a po dziesięciu latach w „To je słowò Bòżé”.

* O wcześniejszych opracowaniach pisowni por. E. Breza, *Rys historyczny pisowni kaszubskiej* [w:] *Zasady pisowni kaszubskiej*, Gdańsk 1975, s. 33-38; wyd. II, Gdańsk 1984, s. 55-59.

---

[35] Powstało wówczas bardzo dużo artykułów, felietonów, elaboratów. Większość nie była publikowana. Po gruntownym opracowaniu mógłby to być dobry materiał dydaktyczny.

pòprôwianiô tegò, co ju dôwno òstało przemëszloné i przëklepóné. Przikładã je chòcle sprawa zakùńczeniów „-ëjô”, czy „-ijô”, w przikładowëch słowach „stacëjô”, „litanijô”. Nad tą sprawą bëło gôdóné długò i rozëmno. Razã bëło ùsejmikòwóné, pò grińtownym rozważenim procemnëch se argùmeńtów, że zôpis òstawiony w mòdlëtewnikù „Më trzimómë z Bògã”, pòtemù w Lekcjonarzu, a mët w ùczbòwnikach Danutë Pioch, je lepszi. Jinszim przikładã je próba jaczis „hiperkaszëbskòscë”, to je niepòtrzébnégò céchòwaniô „u” jakno „ù”, np. w mionach „Eùgeniusz” (wëmòwa: Ełygeniusz), czë „Eùropa” (Ełyropa), abò „Faùstin” (Fałystin), czë „Faùstina” (Fałystina). Kò nicht doch tak tëch mionów nie gôdô. Kòżdi rzecze: Eugeniusz (wëm. Ełgeniusz), Europa (Ełropa), Faustin (Fałstin), Faustina (Fałstina). Rzecz jasnô, że mùszi bëc „nôùka” (wëm: nyłyka, nié nyłka!). Temù wôrt je przëblëżëc dzysdniowim ùżëtkòwnikóm drãgą drogã, jaką më przeszlë z kaszëbsczim pisënkã pòd kùnc lat 80-tëch i w pierszi pòłowie lat 90-tëch XX wiekù.[35] Òsoblëwie pò to, żebë brac z tegò wiédzã i sã nie copac do sztridnëch sprôw leno pò to, żebë pò jaczims czasu i tak przëjąc baro dobré – bë nie rzec prosto: prima – ùstalenia z tëch tam lat, ùjãté w „Më trzimómë z Bògã”, a pò dzesãc latach w „To je słowò Bòżé”.

* Ò rëchlészich òpracowaniach pisënkù pòr. É. Bréza, *Rys historyczny pisowni kaszubskiej* [w:] *Zasady pisowni kaszubskiej*, Gdańsk 1975, s. 33-38; wëd. II, Gdańsk 1984, s. 55-59.

---

[35] Wneczas pòwstało baro wiele artiklów, felietónów, elabòratów. Wikszosc nie bëła pùblëkòwónô. Pò dokładnym òpracowanim mógłbë to bëc bëlny szkòłowi materiał.

Marek Cybulski

O samogłoskowych alternacjach jakościowych w gwarach kaszubskich i w procesie tworzenia się kaszubskiego języka literackiego

Alternacje morfonologiczne to wymiany głosek w obrębie jednego morfemu wyrazu uwarunkowane kontekstem fonologicznym lub morfologicznym, rzadziej leksykalnym. Zachodzą one w formach fleksyjnych (formach odmiany wyrazów) i w derywatach słowotwórczych (wyrazach pochodnych). We fleksji występują w tematach fleksyjnych (np. *krowa* : *krów*) i w końcówkach (np. *-ima* : *-yma* w narzędniku liczby mnogiej, np. *krowima* : *czôrnyma*), w słowotwórstwie zaś w tematach słowotwórczych (np. *krowa* : *krówka*), w przedrostkach (np. *òb-* : *òbe-*, por. *òbcyc* : *òberwac*) i w przyrostkach (np. *-iszcze* : *-yszcze* : *-ëszcze*, por. *òwsniszcze* : *òwsëszcze*). Ze względu na typ uczestniczących w nich głosek alternacje morfonologiczne dzielą się przede wszystkim na alternacje samogłoskowe i alternacje spółgłoskowe, a ponadto na alternacje samogłoskowo-spółgłoskowe (np. *m* : *ą*, por. *dmã* : *dąc*, *weznã* : *wząc*) i samogłoskowo-grupowe (np.*'el* : *ło*, por. *mielã* : *młoc*). Najczęstsze są dwa pierwsze typy. Ze względu na charakter wymiany wyróżnia się alternacje jakościowe, np. *e* : *é* (np. *brzegù* : *brzég*) i ilościowe, np. Ø : *e* (np. *sostra* : *soster*, *mòdlëtew* : *mòdlëtwë*)[1].

Gdy chodzi o kaszubskie alternacje spółgłoskowe, są one zasadniczo wspólne z polszczyzną, zwłaszcza spółgłoskowe jakościowe, np. *b* : *b'*, por. *jizba, w jizbie; p* : *p'*, por. *tëlpa* : *tëlpie; f* : *f'*, por. *arfa* : *arfie*; *w* : *w'*, por. *bùlwa* : *bùlwie*; *m* : *m'*, por. *dim* : *dëmic; n* : *ń*, por. bruny, bruńszi; l : ł, por. kòzeł : kòzlã; r : rz, por. lëtra : lëtrze; t : c, por. *salôta* : *salôce*; *d* : *dz*, por. *brózda* : *brózdze*; *s* : *sz*, por. *pisac* : *piszã*; *z* : *ż*, por. *kazac, kôżã*; *k* : *cz*, por. *łëk* : *łëczk*; *k* :*c*, por. *krëszka* : *krëszce*; *g* : *ż*, por. *noga* : *nóżka*; *g* : *dz*, por. *droga* : *drodze*; *ch* : *sz*, por. *piotrëcha* : *piotrëszka*, *ptôch* : *ptôszk*, też *-zd-* : *-żdż-*, por. *jazdz* : *jażdżewsczi*; *-zg-* : *-żdż-*, por. *brëzga* : *brëżdżowka*.

Zakres alternacji spółgłoskowych jakościowych jest w języku kaszubskim często inny niż w języku polskim. Częstsze w kaszubszczyźnie są przede

---

[1] Por. M. Cybulski, *Alternacje morfonologiczne*, *Alternacje samogłoskowe*, *Alternacje spółgłoskowe*, *Alternacje typu samogłoska : zero*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 1821.

Mark Cëbùlsczi

Ò samòzwãkòwëch kwalitetowëch alternacjach w kaszëbsczich gwarach i òb czas twòrzeniô sã kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka

Mòrfònologòwé alternacje to wëmiana zwãków w òbrëmienim jednégò mòrfemù słowa ùwarunkòwóné fònologòwim abò mòrfòlogòwim kòntekstã, rzôdzy leksykalnym. Zachòdzą òne w fleksjowëch fòrmach (fòrmach òdmianë słowów) i w słowòtwórczëch deriwatach (pòchòdnëch słowach). We fleksje wëstãpùją w fleksjowëch témach (np. *krowa* : *krów*) i w kùnôszkach (np. *-ima* : *-yma* w nôrzãdnikù wielny lëczbë, np. *krowima* : *czôrnyma*), zôs w słowòtwórstwie w słowòtwórczëch témach (np. *krowa* : *krówka*), w przedrostkach (np. *òb-* : *òbe-*, pòr. *òbcyc* : *òberwac*) i w przërostkach (np. *-iszcze* : *-yszcze* : *-ëszcze*, pòr. *òwsniszcze* : *òwsëszcze*). Zdrząćë na ôrt ùczãstniczącëch w nich zwãków mòrfònologòwé alternacje dzelą sã przede wszëtczim na samòzwãkòwé alternacje ë spółzwãkòwé alternacje, a wicy na samòzwãkòwò-spółzwãkòwé alternacje (np. *m* : *ą*, pòr. *dmã* : *dąc*, *weznã* : *wząc*) ë samòzwãkòwò-grëpòwé (np.*ʹel* : *ło*, pòr. *mielã* : *młoc*). Nôczãstszé są dwa pierszé ôrtë. Ze wzglãdë na charakter wëmianë wëapartniô sã kwalitetowé alternacje, np. *e* : *é* (np. *brzegù* : *brzég*) ë wieloscowé, np. *Ø* : *e* (np. *sostra* : *soster*, *mòdlëtew* : *mòdlëtwë*)[1].

Czej jidze ò kaszëbsczé spółzwãkòwé alternacje, są òne zasadniczo wespólné z pòlaszëzną, òsoblëwie spółzwãkòwé kwalitetowé, np. *b* : *bʹ*, pòr. *jizba, w jizbie; p* : *pʹ*, pòr. *tëlpa* : *tëlpie; f* : *fʹ*, pòr. *arfa* : *arfie*; *w* : *wʹ*, pòr. *bùlwa* : *bùlwie*; *m* : *mʹ*, pòr. *dim* : *dëmic; n* : *ń*, pòr. bruny, bruńszi; l : ł, pòr. kòzeł : kòzlã; r : rz, pòr. lëtra : lëtrze; t : c, pòr. *salôta* : *salôce*; *d* : *dz*, pòr. *brózda* : *brózdze*; *s* : *sz*, pòr. *pisac* : *piszã*; *z* : *ż*, pòr. *kazac, kôżã*; *k* : *cz*, pòr. *łëk* : *łëczk*; *k* :*c*, pòr. *krëszka* : *krëszce*; *g* : *ż*, pòr. *noga* : *nóżka*; *g* : *dz*, pòr. *droga* : *drodze*; *ch* : *sz*, pòr. *piotrëcha* : *piotrëszka*, *ptôch* : *ptôszk*, też *-zd-* : *-żdż-*, pòr. *jazdz* : *jażdżewsczi*; *-zg-* : *-żdż-*, pòr. *brëzga* : *brëżdżowka*.

Òbrëmienié spółzwãkòwëch kwalitetowëch alternacjów je w kaszëbsczim jãzëkù czãsto jiné niżlë w pòlsczim jãzëkù. Czãstszé w kaszëbiznie są przede

---

[1] Pòr. M. Cybulski, *Alternacje morfonologiczne*, *Alternacje samogłoskowe*, *Alternacje spółgłoskowe*, *Alternacje typu samogłoska : zero*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 1821.

wszystkim wymiany *t* : *c*, por. *bót* : *bócëk* oraz : d-dz, por. *wòda* : *w wòdze*, co jest konsekwencją kaszubienia, a na północy i w centrum również *k* : *cz*, por. *krótkô* : *krotczi*, i *g* : *dż*, por. *noga* : *nodżi*, rzadziej *ch* : *sz*, por. *mùcha* : *mùszi*, *marszew* : *marchwi*, co jest efektem zmiękczenia *k'*, *g'* i *ch'*. Na południu Kaszub w wyniku owego zmiękczenia powstają *ć* i *dź*, por. *takô* : *taci*, *noga* : *nodzi*. Mniejszy zakres niż w języku polskim mają w języku kaszubskim alternacje *b'* : *b*, *p'* : *p*, *w'* : *w*, *m'* : *m*, np. *karp* : *karpë*, *jastrzib* : *jastrzëba*.

Dla fleksji kaszubskiej szczególnie charakterystyczna jest alternacja *ł* : Ø w wygłosie form 3 osoby rodzaju żeńskiego i męskiego czasu przeszłego czasowników o temacie spółgłoskowym, por. *mògła* : *móg* (czego jednak nie zaznacza się w piśmie).

Kaszubskie alternacje samogłoskowe można podzielić na trzy grupy:

1) takie same jak we współczesnej polszczyźnie, np. *'e* : *a*, por. *lezc* : *łazëc*; *swiece* : *swiat*; *sąsedze* : *sąsada* (choć tu spotykamy się również z wyrównaniem typu *sąsada* : *sąsadze*); *'e* : *o/ò*, por. *wiezc* : *wòzëc*; *'e* : *o/ó*, por. *aniół* : *aniele*; *e* : Ø, por. *wesz* : *wszë*; *ã* : *ą*, por. *dãbë* : *dąb*; *o* : *ó*, por. *krowa* : *krów*;

2) takie same jak w polszczyźnie historycznej, np. *a* : *ô*, por. *sadu* : *sôd*; *e* : *é*, por. *brzegù* : *brzég*;

3) specyficznie kaszubskie, np. *ë* : *i/y*, por. *rëba* : *rib*, *sëna* : *syn*; *pëtac : pitóm*; ë : *u/ù*, por. *lëdu : lud*, *cëda : cud*; *ą* : *i/y*, por. *trząs* : *trzisc*; *ã* : *i/y*, por. *wzãti* : *wzyc*; *ã* : ë, por. *celãta* : *celëca*; ë : Ø, por. *brëwiô/bërwiô* : *brwie*; *é* : ë, por. *kréw* : *krëwi*; *é* : *ó*, por. *sétme* : *sódemka*, *jeséń* : *jesónka*; *e* : *a*, por. *sedzec* : *sadzac*; *e* : *o*, por. *sestrzónk* : *sostra*; *e* : *ó*, por. *w jeseni* : *jesónka*.

Zakres oboczności samogłoskowych wspólnych z polszczyzną bywa jednak różny.

Najczęściej w języku kaszubskim występują alternacje *a* : *ô*, *e* : *é*, *o* : *ó/ò*, ë : *i*, *y*, *u/ù*, *a* : *ó* (przed *m*, *n*) oraz *ã* : *ą*. W zakresie ich występowania dochodzi do różnego rodzaju wyrównań w poszczególnych gwarach kaszubskich i w języku pisarzy, dlatego temu zagadnieniu poświęcę uwagę w dalszej części niniejszego tekstu.

Do wymienionych wyżej alternacji dochodzi w obrębie różnych form fleksyjnych danego wyrazu lub w grupie wyrazów pochodnych najczęściej wtedy, gdy określona forma danego wyrazu kończy się na spółgłoskę dźwięczną (lub grupę spółgłosek dźwięcznych), a przed ową spółgłoską (lub grupą spółgłosek) występuje samogłoska *ô*, *é*, *ó*, *i* lub *u/ù*, *ą*, a także *ó* przed spółgłoskami *m* i *n*. Gdy w innych formach odmiany danego wyrazu lub w jego wyrazach pochodnych po owej końcowej dotąd spółgłosce pojawiają się następne samogłoski, poprzedzająca samogłoska wymienia się odpowiednio na: *a*, *e*, *o/ò*, ë,

wszëtczim wëmianë *t* : *c*, pòr. *bót* : *bócëk* a téż : d-dz, pòr. *wòda* : *w wòdze*, co je kònsekwencją kaszëbieniô, a na nordze i w ceńtrum téż *k* : *cz*, pòr. *krótkô* : *krotczi*, i *g* : *dż*, pòr. *noga* : *nodżi*, rzôdzy *ch* : *sz*, pòr. *mùcha* : *mùszi*, *marszew* : *marchwi*, co je efektã zmikczeniô *k'*, *g'* i *ch'*. Na pôłnim Kaszëb w wënikù negò zmikczeniô pòwstôwają *ć* i *dź*, pòr. *takô* : *taci*, *noga* : *nodzi*. Miészé òbrëmienié niżlë w pòlsczim jãzëkù mają w kaszëbsczim jãzëkù alternacje *b'* : *b*, *p'* : *p*, *w'* : *w*, *m'* : *m*, np. *karp* : *karpë*, *jastrzib* : *jastrzëba*.

Dlô kaszëbsczi fleksje òsoblëwie charakteristicznô je alternacja *ł* : Ø w wëgłosu fòrm 3 òsobë białogłowsczégò ôrtu i chłopsczégò ùszłégò czasu czasników ò spółzwãkòwi témie, pòr. *mògła* : *móg* (czegò równak nie zaznôczô sã w pismie).

Kaszëbsczé samòzwãkòwé alternacje mòże pòdzelëc na trzë grëpë:

1) jistné jak we dzysdniowi pòlaszëznie, np. *'e* : *a*, pòr. *lezc* : *łazëc*; *swiece* : *swiat*; *sąsedze* : *sąsada* (chòc tu spòtikómë sã téż z wërównanim ôrtu *sąsada* : *sąsadze*); *'e* : *o/ò*, pòr. *wiezc* : *wòzëc*; *'e* : *o/ó*, pòr. *aniół* : *aniele*; *e* : Ø, pòr. *wesz* : *wszë*; *ã* : *ą*, pòr. *dãbë* : *dąb*; *o* : *ó*, pòr. *krowa* : *krów*;

2) jistné jak w historiczny pòlaszëznie, np. *a* : *ô*, pòr. *sadu* : *sôd*; *e* : *é*, pòr. *brzegù* : *brzég*;

3) apart kaszëbsczé, np. *ë* : *i/y*, pòr. *rëba* : *rib*, *sëna* : *syn*; *pëtac : pitóm*; *ë* : *u/ù*, pòr. *lëdu : lud*, *cëda : cud*; *ą* : *i/y*, pòr. *trząs* : *trzisc*; *ã* : *i/y*, pòr. *wzãti* : *wzyc*; *ã* : *ë*, pòr. *celãta* : *celëca*; *ë* : Ø, pòr. *brëwiô/bërwiô* : *brwie*; *é* : *ë*, pòr. *kréw* : *krëwi*; *é* : *ó*, pòr. *sétme* : *sódemka*, *jeséń* : *jesónka*; *e* : *a*, pòr. *sedzec* : *sadzac*; *e* : *o*, pòr. *sestrzónk* : *sostra*; *e* : *ó*, pòr. *w jeseni* : *jesónka*.

Òbrëmienié samòzwãkòwëch òbòcznoscy wespólnëch z pòlaszëzną równak biwô wszelejaczé.

Nôczãscy w kaszëbsczim jãzëkù wëstãpiwają alternacje *a* : *ô*, *e* : *é*, *o* : *ó/ò*, *ë* : *i*, *y*, *u/ù*, *a* : *ó* (przed *m*, *n*) a téż *ã* : *ą*. W òbrëmienim jich wëstãpòwaniô dochôdô do wszelejaczégò ôrtu wërównaniów w apartnëch kaszëbsczich gwarach i jãzëkù pisarzów, dlôte ò tim zagadnienim mdze w dalszim dzélu negò tekstu.

Do wëmienionëch wëżi alternacjów dochôdô w òbrãbie wszelejaczich fleksjowëch fòrm dónégò słowa abò w grëpie pòchòdnëch słowów nôczãscy tej, czej òkreszlonô fòrma danégò słowa kùńczi sã na zwãczny spółzwãk (abò grëpã zwãcznëch spółzwãków), a przed nym swpółzwãkã (abò grëpą spółzwãków) wëstãpùje samòzwãk *ô*, *é*, *ó*, *i* abò *u/ù*, *ą*, a téż *ó* przed spółzwãkama *m* i *n*. Czedë w jinëch fòrmach òdmianë dónégò słowa abò w jegò pòchòdnëch słowach pò nym kùńcowim dotąd wespółzwãkù pòjôwiają sã nôstãpné samòzwãczi, pòprzedzający samòzwãk wëmieniwô sã

ã, a także *a* przed *m* i *n*. Najczęściej zjawisko to zachodzi w obrębie rzeczowników męskich w mianowniku rodzaju męskiego w opozycji do form pozostałych przypadków, np. *dôr* : *darë*, *sąsôd* : *sąsada* (tu drugi wyraz może być formą dopełniacza liczby pojedynczej rodzaju męskiego lub też mianownika rodzaju żeńskiego), *zjôzd* : *zjazdu*, *sniég* : *sniedżi*, *głóg* : *głogù*, *dim* : *dëmù*, *cud* : *cëda*, *ząb* : *zãbë*, *Pòmorzón* : *Pòmorzanie*. Rzadziej taka wymiana występuje w rzeczownikach żeńskich i nijakich w dopełniaczu liczby mnogiej z końcówką zerową w opozycji do form pozostałych przypadków (współcześnie częściej w dopełniaczu liczby mnogiej pojawiają się formy z końcówką *-ów*), np. *sprawa* : *sprôw*, *jaja* : *jôj*, *niedzela* : *niedzél*, *strona* : *strón*, *jezoro* : *jezór*, *rëba* : *rib*, *kòlano* : *kòlón*. Gdy chodzi o czasownik, wymiany takie zachodzą w formach czasu przeszłego rodzaju męskiego w opozycji do form pozostałych (tu już trudniej znaleźć przykłady na wszystkie pary głosek), np. *miôł* : *miała*, *miało*, *mielë*; *pitôł* : *pitała*, *pitalë*/*pitelë*; *krącył* : *krącëła*, również w drugiej osobie liczby pojedynczej trybu rozkazującego w formach z końcówką *-ë* w opozycji do form bez końcówki, np. *pòkôż mie* wobec *pòkażë mie*, *zrób to* wobec *zrobi to*. Ponadto opisane wyżej alternacje występują w przymiotnikach i zaimkach przymiotnych rodzaju męskiego w formie prostej w opozycji do pozostałych form, np. *rôd* : *rada*, *sóm* : *sama*.

Gdy chodzi o koniugację, język kaszubski zachował również starą praindoeuropejską alternację w temacie czasowników. Dotyczy ona czasowników koniugacji *-óm*, *-ôsz*; *-ã*, *-isz*; *-ém*, *-ész* i polega na tym, że tematyczna samogłoska *a*, *e*, *o* (ta ostatnia stosunkowo rzadko), *ë*, *ã* w temacie bezokolicznika i trybu rozkazującego wymienia się odpowiednio na *ô*, *é*, *ó*, *i*, *y*, *u*/*ù*, *ą* w temacie form osobowych czasu teraźniejszego, przyszłego i przeszłego, np. *gadac*, *gadôj* : *gôdô*, *gôdôł*, *gôdała; spiewac*, *spiewôj* : *spiéwóm*, *spiéwôł*, *spiéwała; chwalëc*, *chwalë* : *chwôlã*, *chwôlił*, *chwôlëła*, *mòwic*, *mòwi* : *mówi*, *mówił*, *mówiła; kãpac*, *kãpi* : *kąpie*, *kąpôł*, *kąpała; rãbac*, *rãbi* : *rąbi*, *rąbôł*, *rąbała*[2].

Ten dość skomplikowany system alternacji spowodował, że w gwarach kaszubskich doszło do wielu wyrównań i uproszczeń. Jeśli więc na południu Kaszub nie ma samogłoski *ë*, to konsekwencją tego jest brak alternacji wtedy, gdy w innych gwarach pojawia się owa samogłoska. Poza tym na Kaszubach środkowych w gwarach wokół Kartuz doszło do wyrównań na tle występowania głoski *ë*.

Pisarze posługujący się kaszubszczyzną najczęściej pisali swą gwarą rodzimą, toteż w ich języku wymienione alternacje występują bądź nie występują.

---

[2] E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska*, Gdańsk 1981, s. 61.

pasowno na: *a*, *e*, *o*/*ò*, *ë*, *ã*, a téż *a* przed *m* i *n*. Nôczãscy to zjawiskò zachôdô w òbrãbie chłopsczich jistników w nazéwôczù chłopsczégò ôrtu w òpòzycje do fòrmów pòzostałëch przëpôdków, np. *dôr* : *darë*, *sąsôd* : *sąsada* (tu drëdżé słowò mòże bëc fòrmą rodzôcza pòjedińczny lëczbë chłopsczégò ôrtu abò téż nazéwôcza białogłowsczéò ôrtu), *zjôzd* : *zjazdu*, *snieg* : *sniedżi*, *głóg* : *głogù*, *dim* : *dëmù*, *cud* : *cëda*, *ząb* : *zãbë*, *Pòmorzón* : *Pòmorzanie*. Rzôdzy takô wëmiana wëstãpùje w jistnikach białogłowsczich i nijaczich w rodzôczu wielny lëczbë z zerowim kùnôszkã w òpòzycje do fòrmów pòzostałëch przëpôdków (terôczas czãscy w rodzôczu wielny lëczbë pòjôwiają sã fòrmë z kùnôszkã *-ów*), np. *sprawa* : *sprôw*, *jaja* : *jôj*, *niedzela* : *niedzél*, *strona* : *strón*, *jezoro* : *jezór*, *rëba* : *rib*, *kòlano* : *kòlón*. Czej jidze ò czasnik, wëmianë taczé zachôdają w fòrmach ùszłégò czasu chłopsczégò ôrtu w òpòzycje do pòòstałëch fòrmów (tu ju cãżi nalezc przikładë na wszëtczé pôrë zwãków), np. *miôł* : *miała*, *miało*, *mielë*; *pitôł* : *pitała*, *pitalë*/*pitelë*; *krącył* : *krącëła*, téż w drëdżi òsobie pòjedińczny lëczbë rozkôzownika w fòrmach z kùnôszkã *-ë* w òpòzycje do fòrmów bez kùnôszka, np. *pòkôż mie* procëm *pòkażë mie*, *zrób to* procëm *zrobi to*. Wicy, òpisóné wëżi alternacje wëstãpùją w znankòwnikach ë znankòwnikòwëch zamionach chłopsczégò ôrtu w prosti fòrmie w òpòzycje do pòòstałëch fòrmów np. *rôd* : *rada*, *sóm* : *sama*.

Czej jidze ò kòniugacją, kaszëbsczi jãzëk zachòwôł téż stôrą prajindoeùropejską alternacjã w témie czasników. Tikô sã òna czasników kòniugacje *-óm*, *-ôsz*; *-ã*, *-isz*; *-ém*, *-ész* ë pòlégô na tim, że témòwi samòzwãk *a*, *e*, *o* (ne slédny stosënkòwò rzôdkò), *ë*, *ã* w témie nieòznacznika i rozkôzownika wëmieniwô sã pasowno na *ô*, *é*, *ó*, *i*, *y*, *u*/*ù*, *ą* w témie persónowëch fòrmów terôczasnégò czasu, przińdnégò i ùszłégò, np. *gadac*, *gadôj* : *gôdô*, *gôdôł*, *gôdała; spiewac*, *spiewôj* : *spiéwóm*, *spiéwôł*, *spiéwała; chwalëc*, *chwalë* : *chwôlã*, *chwôlił*, *chwôlëła*, *mòwic*, *mòwi* : *mówi*, *mówił*, *mówiła; kãpac*, *kãpi* : *kąpie*, *kąpôł*, *kąpała; rãbac*, *rãbi* : *rąbi*, *rąbôł*, *rąbała*[2].

Na dosc skòmplikòwónô systema alternacje spòwòdowała, że w kaszëbsczich gwarach doszło do wielu wërównaniów i ùproszczeniów. Jeżlë wiãc na pôłnim Kaszëb ni ma samòzwãkù *ë*, to kònsekwencją tegò je brak alternacje tedë, czej w jinëch gwarach pòjôwiô sã nen samòzwãk. Òkróm tegò na westrzédnëch Kaszëbach w gwarach z òkòlégò Kartuz doszło do wërównaniów na tle wëstãpòwaniô zwãkù *ë*.

Pisarze, jaczi wëzwëskiwalë kaszëbiznã, nôczãscy pisalë swòją domôcą gwarą, temù téż w jich jãzëkù wëmienioné alternacje wëstãpùją abò nie wëstãpùją.

---

[2] E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska*, Gdańsk 1981, s. 61.

Jan Trepczyk na przykład w swym słowniku konsekwentnie stosuje czasownikowe formy bezokolicznika, por. *gôdac*, *chwôlëc*, *spiéwac*, a ks. Franciszek Grucza w przekładzie biblijnym zastosował formę *reszëł*. Można tu przywołać również tytuł jednego z wierszy Alojzego Nagla *Nie spiéwôj pusti nocë*. Ten typ braku oboczności może być spowodowany tendencją do zwiększenia w tekście frekwencji głosek specyficznie kaszubskich, „apartnych", ale na przykład u Gruczy pochodzącego z Kaszub środkowych może być także cechą jego rodzimej gwary.

Zarysowana wyżej problematyka w zakresie występowania bądź braku wymienionych morfonologicznych alternacji samogłoskowych odgrywała i odgrywa ważną rolę w procesie kodyfikacji języka. Pracując bowiem nad tworzeniem kaszubskiego języka literackiego, decydujemy się na przyjęcie pewnych form, odrzucamy zaś inne. W wypadku literackich tekstów kaszubskich zastosowanie pewnych form było i jest określonym wyborem, toteż już w najwcześniejszych tekstach próbowano w tym zakresie kaszubszczyznę kodyfikować. Próby te najlepiej są widoczne w słownikach kaszubskiego języka literackiego, w których obok form podstawowych wyrazu podawane są również niektóre pozostałe formy. Dlatego, gdy chodzi o rzeczowniki, porównałem sytuację w zakresie występowania alternacji samogłoskowych w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta[3], *Słowarzu kaszëbskò-pòlsczim* Aleksandra Labudy[4], *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta scalonym i znormalizowanym przez Jerzego Tredera[5] oraz w *Kaszëbsczim słowarzu normatiwnym* Eugeniusza Gołąbka[6], to zaś odniosłem do sytuacji kaszubszczyzny gwarowej opisanej w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* ks. dra Bernarda Sychty[7]. Formy zawarte w słowniku Sychty podzieliłem (zgodnie z zawartymi tam kwalifikatorami) według kryteriów geograficznych na północnokaszubskie, środkowokaszubskie i południowokaszubskie. W dalszym ciągu niniejszego tekstu będzie mowa tylko o rzeczownikach rodzaju męskiego, bo ze względu na ich dość dużą liczbę porównanie ich sytuacji będzie bardziej znaczące statystycznie, choć w opracowaniu książko-

---

[3] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Kraków 1893; tegoż, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, cz. II, oprac. i wstępem opatrzyła H. Horodyska, Kraków 1993.

[4] A. Labuda, *Słowôrz kaszëbsko-polsczi*, opracowanie naukowe E. Brezy, Gdańsk 1982.

[5] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder według wydań Akademii Umiejętności z roku 1893 i Polskiej Akademii Umiejętności z roku 1993, Gdańsk 2003.

[6] E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.

[7] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1-7, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967-1976.

Jón Trepczik na przëmiôr w swòjim słowarzu niepòpùstno stosëje czasnikòwé fòrmë bezòkòlëcznika, pòr. *gôdac*, *chwôlëc*, *spiéwac*, a ks. Francëszk Grëcza w bibliowim przekładze ùżił fòrmë *reszëł*. Mòżna téż tuwò przëwòłac titël jedny z wiérztów Alojzégò Nôgla *Nie spiéwôj pusti nocë*. Nen ôrt brakù òbòcznoscë mòże bëc spòwòdowóny tendencją do zwikszeniô w teksce frekwencje zwãków òsoblëwie kaszëbsczich, „apartnëch", ale na przëmiôr kòl Grëczë, jaczi je z westrzédnëch Kaszëb – mòże bëc téż znanką jegò domôcy gwarë.

Nacéchòwónô wëżi problematika w òbrëmienim wëstãpòwaniô abò brakù wëmienionëch mòrfònologòwëch samòzãkòwëch alternacjów bëła i je wôżnô ób czas kòdifikacje jãzëka. Bò robiącë nad usôdzanim kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka, decydëjemë sã na przëjãcé gwësnëch fòrmów, zôs jinszé òdrzucómë. W przëtrôfkù lëteracczich kaszëbsczich tekstów ùżiwanié gwësnëch fòrmów bëło i je òkreszlonym wëbòrã, temù téż ju w nôrëchlészich tekstach, bëłë w tim òbrëmienim próbë kòdifikacje kaszëbiznë. Ne próbë nôlepi widzec w słowarzach kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka, w chtërnëch kòle spòdlich fòrmów słowa pòdôwóné są téż niechtërné pòòstałé fòrmë. Dlôte, czej jidze ò jistniczi, pòrównôł jem sytuacjã w òbrëmienim wëstãpòwaniô samòzãkòwëch alternacjów w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Sztefana Ramùłta[3], *Słowarzu kaszëbskò-pòlsczim* Aleksandra Labùdë[4], *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Sztefana Ramùłta scalonym i znormalizowónym przez Jerzégò Trédra[5] a téż w *Kaszëbsczim słowarzu normatiwnym* Eùgeniusza Gòłąbka[6], to dali òdniósł jem do sytuacje gwarowi kaszëbiznë òpisóny w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* ks. dra Bernata Sëchtë[7]. Fòrmë, jaczé są w słowarzu Sëchtë, pòdzelił jem (zgódno z zawartima tam kwalifikatorama) wedle geògraficznëch kriteriów na nordowòkaszëbsczé, westrzédnokaszëbsczé i pôłniowòkaszëbsczé. Dali w nym teksce bãdze gôdka leno ò jistnikach chłopsczégò ôrtu, bò temù że je jich dosc wiele, porównanié ich sytuacje bãdze barżi statisticzno znaczącé, chòc w ksążkòwim òpracowanim namienionym temù zagadnienimù zajimóm

---

[3] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, cz. II, oprac. i wstępem opatrzyła H. Horodyska, Kraków 1993.

[4] A. Labuda, *Słowôrz kaszëbsko-polsczi*, opracowanie naukowe E. Brezy, Gdańsk 1982.

[5] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder według wydań Akademii Umiejętności z roku 1893 i Polskiej Akademii Umiejętności z roku 1993, Gdańsk 2003.

[6] E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.

[7] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1-7, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967-1976.

wym poświęconym temu zagadnieniu zajmuję się wszystkimi rzeczownikami[8].

Najwięcej wyrazów z alternacją *a* : *ô* zarejestrował słownik Sychty dla Kaszub północnych – 221 wyrazów, jednak tylko o 12 mniej – 209 wyrazów – z alternacją *a* : *ô* notuje dla kaszubszczyzny literackiej słownik Gołąbka. W odniesieniu do kaszubszczyzny gwarowej zwraca uwagę nie tyle to, że na Kaszubach środkowych wyrazów z alternacją *a* : *ô* jest aż o 47 (czyli 21,3%) mniej niż na Kaszubach północnych, ile fakt, że zasób leksykalny alternacji *a* : *ô* ustępuje tam liczebnie, wprawdzie minimalnie, bo tylko o 5 wyrazów, zasobowi leksykalnemu alternacji *o/ò* : *ó* (179 wyrazów). W słownikach Ramułta i Ramułta – Tredera wyrazów z tą alternacją jest – odpowiednio – 129 i 138, czyli o około 1/3 mniej niż – w świetle słownika Sychty – na Kaszubach południowych i środkowych. Najmniej wyrazów z tą alternacją poświadcza oczywiście słownik Labudy, jako objętościowo najmniejszy z badanych słowników – tylko 43 wyrazy. Wyrazów z podaną alternacją notowanych we wszystkich analizowanych słownikach jest 398, jednak tylko dla 18 wyrazów alternacja ta została odnotowana przez wszystkie słowniki.

Jeśli chodzi o procentowy udział alternacji *a* : *ô* w ogólnym zasobie alternacji kontynuujących dawne alternacje samogłosek długich i krótkich, różnice między poszczególnymi słownikami nie są zbyt duże, zwraca jednak uwagę fakt, że najwyższą wartość wskaźnik ów przybiera dla słowniczka Labudy, co świadczy o wadze, jaką autor tego słownika przywiązywał do opisu tej właśnie alternacji.

Najwięcej wyrazów z alternacją *o/ò* : *ó* – 192 leksemy – zarejestrował dla Kaszub północnych słownik Sychty, który dla Kaszub środkowych i południowych poświadcza ich mniej o odpowiednio 13 i 17 wyrazów. W słowniku Ramułta, w którym zasób wyrazów z alternacją *o/ò* : *ó* jest największy spośród słowników normatywnych, wynosi on 177, czyli o 2 więcej niż w świetle słownika Sychty dla kaszubszczyzny południowej, odznaczającej się najmniejszym zasobem leksykalnym tej alternacji spośród trzech wyodrębnionych kaszubskich obszarów gwarowych. Zasób leksykalny alternacji *o/ò* : *ó* w słownikach Ramułta i Ramułta – Tredera jest już znacznie mniejszy niż w słownikach Sychty i Gołąbka i wynosi odpowiednio 125 wyrazów i 133 wyrazy. Jednak najmniejszym zasobem leksykalnym tej alternacji charakteryzuje się słowniczek Labudy, w którym alternacja ta została poświadczona tylko dla 21 wyrazów. Gdyby uwzględnić również rejestrowane przez ten słownik wyrazy wspólne z polszczyzną, dla których alternacja występuje w polszczyźnie, a potwierdzają ją też pozostałe kaszubskie słowniki normatywne, liczba ta wzrosłaby do

---

[8] Por. M. R. Cybulski, *Problematyka morfonologiczna w procesie kodyfikacji kaszubszczyzny*, Gdańsk 2008.

sã wszëtczima jistnikama[8].

Nôwicy słowów z alternacją *a* : *ô* zapisôł słowôrz Sëchtë dlô nordowëch Kaszëb – 221 słowów, równak leno ò 12 mni – 209 słowów – z alternacją *a* : *ô* notëje dlô lëteracczi kaszëbiznë słowôrz Gòłąbka. W òdniesenim do gwarowi kaszëbiznë dôwô bôczënk nié le to, że na westrzédnëch Kaszëbach słowów z alternacją *a* : *ô* je jaż ò 47 (to je 21,3%) mni niż na nordowëch Kaszëbach, co fakt, że leksykalny zasób alternacje *a* : *ô* ùstãpùje tam lëczebno, prôwdac malinkò, bò leno ò 5 słowów, leksykalnemù zasobòwi alternacje *o/ò* : *ó* (179 słowów). W słowarzach Ramùłta i Ramùłta – Trédra słowów z tą alternacją je – szlachòwno – 129 i 138, to je kòle 1/3 mni niż – w widze słowarza Sëchtë – na pôłniowëch i westrzédnëch Kaszëbach. Nômni słowów z tą alternacją mô sã rozmiôc pòswiôdczô słowôrz Labùdë, jakno òbjãtoscowò nômniészi z badérowónëch słowarzów – leno 43 słowa. Słowów z pòdóną alternacją notowónëch we wszëtczich analizowónëch słowarzach je 398, równak leno dlô 18 słowów alternacja na òstała òdnotowónô przez wszëtczé słowarze.

Jeżlë jidze ò procentowi ùdzél alternacje *a* : *ô* w òglowim zasobie alternacji kòntinuùjącëch dôwné alternacje dłudżich i krótczich samòzwãków, różnice midzë nyma słowarzama nie są za wiôldżé, nót le dac bôczënk, że nôwëższą wôrtnotã wkôznik nen przëbiérô dlô słowôrzka Labùdë, co swiôdczi ò wadze, jaką aùtor negò słowarza przëwiązywôł do òpisënkù prawie ti alternacje.

Nôwicy słowów z alternacją *o/ò* : *ó* – 192 leksemë – zapisôł dlô nordowëch Kaszëb słowôrz Sëchtë, jaczi dlô westrzédnëch i pôłniowëch Kaszëb pòswiôdczô jich mni ò szlachòwno 13 i 17 słowów. W słowarzu Ramùłta, w jaczim zasób słowów z alternacją *o/ò* : *ó* je nôwikszi z normatiwnëch słowarzów, wënôszô òn 177, to je ò 2 wicy niżlë w widze słowarza Sëchtë dlô pôłniowi kaszëbiznë, jakô òdznôczô sã nômniészim leksykalnym zasobã ti alternacje z trzech wòapartnionëch kaszëbsczich gwarowëch òbéńdów. Leksykalny zasób alternacje *o/ò* : *ó* w słowarzach Ramùłta i Ramùłta – Trédra je ju wiele miészi niżlë w słowarzach Sëchtë i Gòłąbka i wënôszô szlachòwno 125 słowów i 133 słowa. Równak nômiészim leksykalnym zasobã ti alternacje charakterizëje sã słowôrzk Labùdë, w jaczim na alternacja òstała pòswiôdczonô leno dlô 21 słowów. Czejbë wzyc pòd ùwôgã téż rejestrowóné przez nen słowôrz słowa wespólné z pòlaszëzną, dlô jaczich alternacja wëstãpùje w pòlaszëznie, a pòcwierdzają jã téż pòòstałé kaszëbsczé normatiwné słowarze, lëczba ta zwikszëłabë sã do 47, co mimò wszëtko swiôdczi ò tim, że Labùda nie przëwią-

---

[8] Pòr. M. R. Cybulski, *Problematyka morfonologiczna w procesie kodyfikacji kaszubszczyzny*, Gdańsk 2008.

47, co mimo wszystko świadczy o nieprzywiązywaniu przez Labudę wagi do tej alternacji.

Udział wyrazów z alternacją *o/ò* : *ó* wśród wyrazów zawierających w sylabie wygłosowej samogłoski *ó* lub *o/ò* waha się w gwarach kaszubskich od 18,9% na Kaszubach północnych do 22,2% na Kaszubach środkowych, różnica między nimi wynosi zatem 3,3%, czyli niezbyt dużo. W trzech słownikach normatywnych: Ramułta – Tredera, Ramułta i Gołąbka wskaźnik ten jest nieco wyższy niż w słowniku Sychty dla Kaszub środkowych i wynosi odpowiednio: 22,9%, 24,8% i 25,8%, a więc różnica między nimi nie jest duża. W słowniczku Labudy wskaźnik ów wynosi 5,1%, a nawet gdyby uwzględnić wyrazy z alternacją niepotwierdzoną wprost, ale występującą w polszczyźnie, wzrósłby on tylko do 11,4%. Wyrazów z podaną alternacją notowaną przynajmniej w jednym z analizowanych słowników jest 322, a spośród nich tylko w 11 alternacja została zanotowana przez wszystkie słowniki.

Najwięcej wyrazów z alternacją *e* : *é* – 118 – zarejestrował słownik Sychty dla gwar północnokaszubskich. Również liczba wyrazów z tą alternacją poświadczona przez słownik Sychty dla pozostałych gwar kaszubskich jest wyższa niż zasób słów z tą alternacją w którymkolwiek słowniku kaszubskiego języka literackiego. W słowniku Gołąbka wynosi ona 80 wyrazów, a w słowniku Ramułta – Tredera 69 wyrazów. Słów tych jest bardzo mało w pozostałych słownikach: u Labudy – 4, u Ramułta – 2. Wyrazów z tą alternacją notowaną przynajmniej w jednym z analizowanych słowników jest 169, i nie ma wśród nich ani jednego, dla którego zostałaby ona zarejestrowana przez wszystkie analizowane słowniki, co wynika z faktu, że alternacja ta została zneutralizowana w słowniku Ramułta.

Udział wyrazów z alternacją *e* : *é* wśród wyrazów zawierających w sylabie wygłosowej samogłoski *e* lub *é* w gwarach kaszubskich wynosi 19,2% dla kaszubszczyzny południowej do 15,3% dla kaszubszczyzny północnej. Od najwyższego z tych wskaźników wyższy jest udział tych wyrazów w słowniku Ramułta – Tredera: 20,3%.

Najwięcej wyrazów z obocznością *ë* : *i/y* podał słownik Sychty z Kaszub północnych – 54 wyrazy, a dla Kaszub środkowych i południowych odpowiednio – 44 wyrazy i 41 wyrazów. Gdy chodzi o słowniki kaszubszczyzny literackiej, najwięcej podaje ich słownik Ramułta: 42, a także Ramułta – Tredera: 39.

Udział wyrazów z alternacją *ë* : *i/y* w gwarach kaszubskich waha się od 5,6% na Kaszubach środkowych do 4,7% na Kaszubach północnych, w słowniku Ramułta wynosi on 6,9%, natomiast w słowniku Ramułta – Tredera: 6,4 %, w pozostałych słownikach kaszubszczyzny literackiej jest on niższy niż w gwarach ka-

zywôł wôdżi do ti alternacje.

Ùdzél słowów z alternacją *o/ò* : *ó* westrzód słowów, jaczé mają w wëgłosowi szlabizy samòzwãczi *ó* abò *o/ò* wahô sã w kaszëbsczich gwarach òd 18,9% na nordowëch Kaszëbach do 22,2% na westrzédnëch Kaszëbach, różnica midzë nima wënôszô tedë 3,3%, to je nié za wiele. W trzech normatiwnëch słowarzach: Ramùłta – Trédra, Ramùłta i Gòłąbka nen wskôznik je kąsk wëższi niżlë w słowarzu Sëchtë dlô westrzédnëch Kaszëb i wënôszô szlachòwno: 22,9%, 24,8% i 25,8%, a wiãc różnica midzë nima nie je wiôlgô. W słowôrzkù Labùdë nen wskôznik wënôszô 5,1%, a nawetka czejbë wzyc pòd wzgląd słowa z alternacją prosto niepòcwierdzoną, ale ną wëstãpùjącą w pòlaszëznie, zwikszëłbë sã òn leno do 11,4%. Słowów z pòdóną alternacją zapisóną przënômni w jednym z analizowònëch słowarzów je 322, a z nich leno w 11 alternacja òstała zapisónô przez wszëtczé słowarze.

Nôwicy słowów z alternacją *e* : *é* – 118 – zapisôł słowôrz Sëchtë dlô nordowòkaszëbsczich gwarów. Téż lëczba słowów z ną alternacją pòswiôdczonô przez słowôrz Sëchtë dlô pòòstałëch kaszëbsczich gwarów je wëższô niżlë zasób słów z ną alternacją w jaczimkòlwiek słowarzu kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka. W słowarzu Gòłąbka wënôszô òna 80 słowów, a w słowarzu Ramùłta – Trédra 69 słowów. Słów nëch je baro mało w pòòstałëch słowarzach: kòl Labùdë – 4, kòl Ramùłta – 2. Słowów z ną alternacją zapisóną przënômni w jednym z analizowónëch słowarzów je 169, i ni ma westrzód nich ani jednégò, dlô jaczégò òstałabë òna zapisónô przez wszëtczé analizowóné słowarze, co wënikô z faktu, że na alternacja òstała zneùtralizowónô w słowarzu Ramùłta.

Ùdzél słowów z alternacją *e* : *é* westrzód słowów, jaczé w wëgłosowi szlabizy mają samòzwãczi *e* abò *é* w kaszëbsczich gwarach wënôszô 19,2% dlô pôłniowi kaszëbiznë do 15,3% dlô nordowi kaszëbiznë. Od nôwëższégò z nëch wskôzników wëższi je ùdzél nëch słowów w słowarzu Ramùłta – Trédra: 20,3%.

Nôwicy słowów z òbòcznoscą *ë* : *i/y* pòdôł słowôrz Sëchtë z nordowëch Kaszëb – 54 słowa, a dlô westrzédnëch i pôłniowëch Kaszëb szlachòwno – 44 słowa i 41 słowów. Czej jidze ò słowarze lëteracczi kaszëbiznë, nôwicy pòdôwô jich słowôrz Ramùłta: 42, a téż Ramùłta – Trédra: 39.

Ùdzél słowów z alternacją *ë* : *i/y* w kaszëbsczich gwarach wichlô sã midzë 5,6% na westrzédnëch Kaszëbach a 4,7% na nordowëch Kaszëbach, w słowarzu Ramùłta wënôszô òn 6,9%, zôs w słowarzu Ramùłta – Trédra: 6,4 %, w pòzostałëch słowarzach lëteracczi kaszëbiznë je òn miészi niżlë w kaszëbsczich gwarach. Wszëtczich chłopsczich jistników z ną alternacją je 86, a we-

szubskich. Wszystkich rzeczowników męskich z tą alternacją jest 86, a spośród nich tylko dla 5 alternacja została potwierdzona przez wszystkie słowniki.

Alternacja *ë* : *u*/*ù* odznacza się bardzo niskim zasobem leksykalnym. W gwarach kaszubskich oraz w słowniku Ramułta – Tredera oraz Gołąbka zajmuje ona pod względem zasobu leksykalnego ostatnie, szóste miejsce. Najwięcej wyrazów z tą alternacją – 22 leksemy – notują słowniki Ramułta i Ramułta – Tredera, w słowniku Sychty dla gwar północno- i środkowokaszubskich podano ich 15, natomiast dla gwar południowokaszubskich – 13, słownik Gołąbka podaje 11 wyrazów, natomiast słownik Labudy – tylko 5.

Udział wyrazów z tą alternacją wśród wyrazów z wygłosową samogłoską *u*/*ù* lub *ë* w gwarach kaszubskich waha się od 5,8% na północy do 4,6% na południu. W dwu spośród analizowanych słowników kaszubszczyzny literackiej wskaźnik ten jest wyższy i wynosi: w słowniku Ramułta – 8,5%, a w słowniku Ramułta – Tredera – 8,3%. W pozostałych dwu słownikach kaszubskiego języka literackiego wskaźnik ten jest niższy niż w gwarach południowokaszubskich i wynosi: w słowniku Gołąbka – 3,1%, natomiast w słowniku Labudy – tylko 1,2%. Wszystkich rzeczowników męskich z tą alternacją w wymienionych słownikach jest 39, a wśród nich tylko dla 4 alternację potwierdzają wszystkie analizowane słowniki.

Alternacja *ã* : *ą* charakteryzuje się jednym z najniższych zasobów leksykalnych. W gwarach kaszubskich oraz w dwu słownikach kaszubszczyzny literackiej: w słowniku Ramułta – Tredera oraz w słowniku Gołąbka zajmuje ona pod względem zasobu leksykalnego 5. miejsce. Najwięcej wyrazów z obocznością *ã* : *ą* – 30 leksemów – odnotowują słowniki Ramułta i Ramułta – Tredera, lecz tylko o 1 wyraz mniej rejestruje ich dla kaszubszczyzny północnej słownik Sychty; w gwarach środkowo- i południowokaszubskich jest tych przykładów trochę mniej, odpowiednio: 26 i 25 wyrazów. Najmniej takich wyrazów – 10 – znajduje się w słowniku Labudy.

Udział wyrazów z alternacją *ã* : *ą* wśród wyrazów z samogłoskami *ã* i *ą* w wygłosowej sylabie tematu w gwarach kaszubskich waha się od 16,1% dla Kaszub środkowych do 17,4% dla Kaszub północnych. Spośród słowników języka kaszubskiego wskaźniki te są wyższe w słownikach Ramułta – Tredera i Ramułta, w których wynoszą odpowiednio: 25% i 22,6%, natomiast niższe są w słownikach Gołąbka i Labudy, w których wynoszą odpowiednio: 14,3% i 13,2%. Wszystkich rzeczowników z tą alternacją w wymienionych słownikach jest 45, a spośród nich tylko 3 wyrazy są dla wymienionych słowników wspólne.

Duży udział w zasobie leksykalnym alternacji *ó* : *a* mają wyrazy zanotowane tylko przez pojedyncze słowniki, których jest aż 33, co stanowi 46,5% ca-

strzód nich le dlô 5 alternacjô òstała pòcwierdzonô przez wszëtczé słowarze.

Alternacja *ë* : *u*/*ù* òdznôczô sã baro niską leksykalną rezerwą. W kaszëbsczich gwarach a téż w słowarzu Ramùłta – Trédra a téż Gòłąbka zajimô òna, jeżlë jidze ò leksykalną rezerwã òstatny, szósti môl. Nôwicy słowów z ną alternacją – 22 leksemë – zapisëją słowarze Ramùłta i Ramùłta – Trédra, w słowarzu Sëchtë dlô nordowò- i westrzédnokaszëbsczich gwarów pòdóno jich 15, zôs dlô pôłniowòkaszëbsczich gwarów – 13, słowôrz Gòłąbka pòdôwô 11 słowów, zôs słowôrz Labùdë – leno 5.

Ùdzél słowów z ną alternacją westrzód słowów z wëgłosowim samòzwãkã *u*/*ù* abò *ë* w kaszëbsczich gwarach wichlô sã midzë 5,8% na nordze a 4,6% na pôłnim. W dwùch z analizowónëch słowarzów lëteracczi kaszëbiznë wskôznik nen je wëższi i wënôszô: w słowarzu Ramùłta – 8,5%, a w słowarzu Ramùłta – Trédra – 8,3%. W pòòstałëch dwùch słowarzach kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka wskôznik nen je niższi niżlë w pôłniowòkaszëbsczich gwarach i wënôszô: w słowarzu Gòłąbka – 3,1%, a w słowarzu Labùdë – leno 1,2%. Wszëtczich chłopsczich jistników z ną alternacją w wëmienionëch słowarzach je 39, a westrzód nich leno dlô 4 alternacjã pòcwierdzają wszëtczé analizowóné słowarze.

Alternacja *ã* : *ą* charakterizëje sã jednym z nôniższich leksykalnëch zasobów. W kaszëbsczich gwarach a téż w dwùch słowarzach lëteracczi kaszëbiznë: w słowarzu Ramùłta – Trédera a téż w słowarzu Gòłąbka zajimô òna jeżlë jidze ò leksykalny zasób 5. môl. Nôwicy słowów z òbòcznoscą *ã* : *ą* – 30 leksemów – notérëją słowarze Ramùłta i Ramùłta – Trédra, le blós ò 1 słowò mni zapisëje jich dlô nordowi kaszëbiznë słowôrz Sëchtë; w westrzédno- i pôłniowòkaszëbsczich gwarach je tëch przikładów përznã mni, szlachòwno: 26 i 25 słowów. Nômni taczich słowów – 10 – nalezc mòże w słowarzu Labùdë.

Ùdzél słowów z alternacją *ã* : *ą* westrzód słowów z samòzwãkama *ã* i *ą* w wëgłosowi szlabizy témë w kaszëbsczich gwarach wichlô sã midzë 16,1% dlô westrzédnëch Kaszëb a 17,4% dlô nordowëch Kaszëb. Ze słowarzów kaszëbsczégò jãzëka wskazniczi ne są wëższé w słowarzach Ramùłta – Trédra i Ramùłta, w jaczich szlachòwno wënôszają: 25% i 22,6%, zôs niższé są w słowarzach Gòłąbka i Labùdë, w jaczich szlachòwno wënôszają: 14,3% i 13,2%. Wszëtczich jistników z ną alternacją w wëmienionëch słowarzach je 45, a z nich leno 3 słowa są dlô wëmienionëch słowarzów wespólné.

Wiôldżi ùdzél w leksykalnym zasobie alternacje *ó* : *a* mają słowa zapisóné leno przez jedurné słowarze, chtërnëch je jaż 33, co dôwô 46,5% całégò zasobù. Wëchôdô to z przewôdżi w leksykalnym zasobie ti alternacje pòzwów mieszkańców, usôdzónëch przërostkã *-ón* òd pòzwów môlów, zôs wëbi-

łego zasobu. Wynika to z przewagi w zasobie leksykalnym tej alternacji nazw mieszkańców, tworzonych przyrostkiem *-ón* od nazw miejscowości, wybór zaś tych nazw wynika z indywidualnej decyzji leksykografa. Zasób leksykalny tej alternacji w świetle analizowanych słowników wynosi 71 wyrazów, z czego 8 notują wspólnie wszystkie leksykony.

Jak zatem z niniejszej analizy widać, problematyka występowania bądź braku morfonologicznych jakościowych alternacji samogłoskowych we fleksji kaszubskiego rzeczownika przedstawia się bardzo różnie w słownikach kaszubszczyzny gwarowej i w słownikach kaszubskiego języka literackiego, wymaga zatem w rodzącym się języku literackim uporządkowania i utworzenia w tym zakresie jednolitej normy.

Wobec naturalnej i obecnej w każdym języku tendencji do uproszczeń trzeba zachować życzliwe zrozumienie i nie wprowadzać alternacji tam, gdzie już jej dawno nie ma. Na przykład w kwestii odmiany czasownika wobec zaproponowanego podziału na normę wzorcową i regionalną języka kaszubskiego może dobrze byłoby włączyć zastosowanie alternacji *gadac*, *gadôj* wobec *gôdóm*, *gôdôł*, *gôdała* do normy wzorcowej, natomiast brak alternacji *gôdac*, *gôdôj*, *gôdôł*, *gôdała* do normy regionalnej na Kaszubach środkowych i południowych, co sugeruje także prof. Jerzy Treder[9]. Również w odmianie rzeczownika w wypadku form już utrwalonych trzeba by się zastanowić, czy warto przy nich pozostać, czy wprowadzić alternację, na przykład pisarze utrwalili już formy *dokôz* : *dokôzë*, choć w słowniku Sychty podano alternację: *dokôz* : *dokazu*; powszechne są także formy *słowôrz* : *słowôrza*. Warto przy tym pamiętać o formach z utrwaloną alternacją, na przykład *jaja* : *jôj*, *rëba* : *rib*, a przy tworzeniu nowych wyrazów – niekiedy też ją stosować, a w żadnym wypadku nie poprawiać na formy z brakiem alternacji, na przykład *sëła* : *sył*, nie : *sëł*, *motil* : *motëla*, nie : *motila*, *przikłôd* : *przikładu*, nie *przikłôdu*; również od formy dopełniacza liczby mnogiej, na przykład *sprôw*, nie należy tworzyć postaci sztucznego mianownika liczby pojedynczej *sprôwa*.

Pisarze i nauczyciele języka kaszubskiego powinni zapoznać się dobrze z zasadami stosowania owej alternacji, umieć uzasadnić jej stosowanie i podtrzymywać ją w mowie i piśmie, choć tam, gdzie wskutek wyrównań nie jest już ona stosowana, nie należy wprowadzać jej wbrew powszechnej praktyce.

---

[9] J.T., *Norma językowa*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gdańsk 2006, s. 186-187.

ér nëch pòzwów wëchôdô z jindiwidualny decyzje leksykògrafa. Leksykalny zasób ti alternacje w widze analizowónëch słowarzów wënôszô 71 słowów, z czegò 8 wespólno notérëją wszëtczé leksykònë.

Jak je widzec z ti analizë, problematika wëstãpòwaniô abò brakù mòrfònologòwëch kwalitetowëch alternacjów samòzwãkòwëch we fleksje kaszëbsczégò jistnika przedstôwiô sã wszelejakò w słowarzach gwarowi kaszëbiznë i słowarzach kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka, temù mùsz je w rodzącym sã lëteracczim jãzëkù ùpòrządkòwac i ùsadzec w tim òbrëmienim jednaczé normë.

Procëm naturalny i òbecny w kòżdim jãzëkù tendencje do ùproszczaniów nót je zachòwac żëczlëwé zrozmienié i nie wprowôdzac alternacje tam, dze ju ji dôwno ni ma. Na przëmiôr w kwestie òdmianë czasnika procëmkù zabédowónégò pòdzélu na wzorcową i regionalną normã kaszëbsczégò jãzëka mòże dobrze bëłobë włączëc zastosowanié alternacje *gadac*, *gadôj* wòbec *gôdóm*, *gôdôł*, *gôdała* do wzorcowi normë, zôs brak alternacje *gôdac*, *gôdôj*, *gôdôł*, *gôdała* do regionalny normë na westrzédnëch i pôłniowëch Kaszëbach, co bédëje téż prof. Jerzi Tréder[9]. Téż w òdmianie jistnika w przëtrôfkù fòrmów ju zasedzałëch nót rozmëslëc, czë wôrt je przë nich òstac, czë wprowadzëc alternacjã, na przëmiôr pisarze ùtrwôlëlë ju fòrmë *dokôz* : *dokôzë*, chòc w słowarzu Sëchtë pòdóno alternacjã: *dokôz* : *dokazu*; òglowé są téż fòrmë *słowôrz* : *słowôrza*. Kòl tegò wôrt je pamiãtac ò fòrmach z zasedzałą alternacją, na przëmiôr *jaja* : *jôj*, *rëba* : *rib*, a kòl ùsadzaniô nowëch słowów tej-sej téż jã ùżëwac, a w niżódnym przëtrôfkù nie pòprawiac na fòrmë z brakã alternacje, na przëmiôr *sëła* : *sył*, nié : *sëł*, *motil* : *motëla*, nié : *motila*, *przikłôd* : *przikładu*, nié *przikłôdu*; téż òd fòrmë rodzôcza wielny lëczbë, na przëmiôr *sprôw*, nie je nót ùsadzac pòstacji sztëcznégò nazéwôcza pòjedińczny lëczbë *sprôwa*.

Pisarze ë szkólny kaszëbsczégò jãzëka mùszelëbë sã bëlno zapòznac z wskôzama ùżiwaniô ny alternacje, rozmiec ùzasadnic ji ùżiwanié i pòdtrzëmiwac jã w mòwie i pismie, chòc tam, dze za przëczëną wërównaniów nie je ju òna ùżiwónô, nie je nót wprowadzac ji procëm òglowi praktice.

---

[9] J.T., *Norma językowa*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gdańsk 2006, s. 186-187.

Małgorzata Milewska-Stawiany (UG)

Mąż i żona w słownictwie kaszubskim

Trudno wyobrazić sobie życie jakiegokolwiek cywilizowanego społeczeństwa, które by nie znało małżeństwa, czyli związku kobiety i mężczyzny zawartego dla utworzenia rodziny. Społeczny, kulturowy, a także religijny wymiar małżeństwa jest szczególnie istotny wśród mniejszości narodowych, do których należą przecież Kaszubi. Stanowią oni grupę ludności o silnym poczuciu własnej tożsamości i dużym stopniu integracji, przywiązaną do tradycji, rodzinnej ziemi oraz własnego języka. Antropologiczne badania potwierdzają fakt, że w przeszłości Kaszubi często zawierali małżeństwa we własnym kręgu, a nawet w obrębie rodzinnej miejscowości[1]. Pochodzenie kaszubskie jest nadal atutem w wyborze partnera.

Celem pracy jest analiza semantyczna i językowa kaszubskiego słownictwa nazywającego męża i żonę[2]. Materiał pochodzi z bogatych, a przede wszystkim autentycznych zasobów leksykalnych zgromadzonych przez Bernarda Sychtę w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*[3].

Zacznijmy od zagadki: *Jak sã nazéwô ta pani, co le w pôrã jezdzy? – małżéństwò.* Związek dwojga ludzi będący parą małżeńską określany jest języku kaszubskim jako *żeniałi*, rzadziej *małżéństwò*, *związk* oraz znane już tylko najstarszemu pokoleniu *slëbnicë*. Kaszubskie małżeństwa, tak jak wszystkie małżeństwa, bywają szczęśliwe: *Nie znają szczeslëwszëch slëbników òd Michała i Anczi* (pn), z krótszym lub dłuższym stażem: *Za rok mdze dzesãc lat, jak ma dwoje wstąpiła w związk małżéńsczi*. Związki małżeńskie funkcjonują na prawach niezależnych instytucji społecznych, których członkowie: mąż i żona sami wyznaczają normy regulujące ich współżycie: *Miedzë żeniałëch nie wtëkôj nosa, bãdą sã tłëklë i bilë, ale spróbùj pòmóc jednémù, tej òbòdwòje zalézą tobie za skórã*. Pełnienie niełatwych ról małżonków jest uwarunkowane nie tylko stosunkiem małżeństwa i rodzicielstwa, ale także przynależnością do społeczności lokalnej. Okazuje się, że *nôcãższi zôkón to je małżéństwò.*

---

[1] A. Budnik, *Uwarunkowania stanu i dynamiki biologicznej populacji kaszubskich w Polsce. Studium antropologiczne,* Poznań 2005, s. 104-116.

[2] W pracy pominięto odmężowskie nazwy żon, np. *gbùrka* ‘chłopka, żona *gbùra*, wdowa po *gbùrze*’ należące do kategorii słowotwórczej nazw pokrewieństw.

[3] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej,* t. I-VII, Gdańsk 1967-1973, 1976.

Małgòrzata Milewskô-Stawiany (GÙ)

Chłop i białka w kaszëbsczi słowniznie

Drãgò wëòbrażëc so żëcé jaczi cywilizowóny spòlëznë, chtërne bë nie znało żeńbë, to je związkù białczi i chłopa zawartégò dlô ùtwòrzeniô rodzëznë. Spòlëznowi, kùlturowi, a téż religijny wëmiôr żeńbë je òsoblëwie wôżny westrzód nôrodnëch miészëznów, do jaczich przecã nôleżą Kaszëbi. Są òni karnã lëdnoscë ò mòcnym czëcym gwôsny juwernotë i mòcny jintegracje, przëwiązóną do tradicje, rodny zemi i swòjégò jãzëka. Antropòlogòwé badérowania pòcwierdzają fakt, że w ùszłocë Kaszëbi czãsto żenilë sã midzë sobą, a nawetkã w òbéńdze swòjégò rodnégò môlu[1]. Kaszëbsczé pòchòdzenié wcyg je wôżné kòl wëbieru partnera.

Celã ti prôcë je semanticznô i jãzëkòwô analiza kaszëbsczi słowiznë pòzywający chłopa i białkã[2]. Materiał pòchôdô z bòkadnëch i aùtenticznëch leksykalnëch zbierów zebrónëch przez Bernata Sëchtã w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*[3].

Chcemë zaczic òd wëzgódczi: *Jak sã nazéwô ta pani, co le w pôrã jezdzy? – małżéństwò.* Związk dwòje lëdzy, jaczi są zeszłi ze sobą pò kaszëbskù pòzywóny je jakno *żeniałi*, rzôdzy *małżéństwò*, *związk* a téż znóné ju leno nôstarszim *slëbnicë*. Kaszëbsczé małżeństwa, tak jak wszëtczé małżeństwa, biwają szczestlëwé: *Nie znajã szczeslëwszëch slëbników òd Michała i Anczi* (pn), z krótszim abò dłëgszim stażã: *Za rok mdze dzesãc lat, jak ma dwoje wstąpiła w związk małżéńsczi*. Małżeńsczé związczi fùnkcjonëją na prawach samòstójnëch spòleznowëch jinstitucjów, jaczich należnicë: chłop i białka sami wëznacziwają normë, jaczé ùstaliwają jejich wespółżëcé: *Miedzë żeniałëch nie wtëkôj nosa, bãdą sã tłëklë i bilë, ale spróbùj pòmóc jednémù, tej òbòdwòje zalézą tobie za skórã*. Wëpełniwanié nieletczich ról chłopa i białczi ùwarunkòwóné je ni le stosënkã żeniałëch i rodzycelstwa, ale téż należenim do òbéńdowi spòlëznë. Òkazëje sã, że *nôcãższi zôkón to je małżéństwò.*

---

[1] A. Budnik, *Uwarunkowania stanu i dynamiki biologicznej populacji kaszubskich w Polsce. Studium antropologiczne,* Poznań 2005, s. 104-116.

[2] W dokazu òstałë pòminiãté òdchłopsczé pòzwë białczi, np. *gbùrka* 'chłopka, białka *gbùra*, gdowa pò *gbùrze*', jaczé przënôleżą do ôrtu słowòtwórczi pòkrewnëch fòrm.

[3] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej,* t. I-VII, Gdańsk 1967-1973, 1976.

I Analiza semantyczna.

W słownictwie określającym męża i żonę w kaszubszczyźnie można wyodrębnić następujące klasy semantyczne: nazwy ogólne, nazwy wskazujące na określoną cechę męża lub żony, określenia stosowane przez jednego ze współmałżonków: nazywanie męża przez żonę oraz żony przez męża, nazywanie czyjegoś męża i czyjejś żony, nazwy z ekspresywnym formantem deminutywnym, hipokorystycznym i augmentatywnym. Leksykę, będącą przedmiotem analizy, zilustrowano wybranymi cytatami ze *Słownika* Sychty.

1. Nazwy ogólne (22):

1. Nazwy męża (6):

chłop: *Pò kòzym mlékù chłop dostaje nëczi, bò je na białkã dzëczi* (Puzdrowo), *Dobrégò chłopa trzeba na jedno òkò òslepic, lëchégò na òba* (Linia), *Człowiek sã mòże milëc – rzekł chłop – to bëło cemno, tak jô mëslëł, że to bëła mòja białka* (Mojuszewska Huta);

òddany (wyraz, który wyszedł już zupełnie z użycia): *Je twój òddany doma? To jesz wiedno mòże bëc twój òddany*;

slëbny: *To je córka pò mòim piérszim slëbnym*;

slëbnik (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu): *Mój slëbniik ju dôwno nie żëje* (pn);

stari (nazwa żartobliwa): *Je twój stari doma? Mój stari szedł na rëbë*;

strëch (nazwa żartobliwa): *Ti naszi strësze, czej òni mają kartë, tej òni mają wszëtkò. Strësze chòc strësze, ale dobri drësze* – odpowiadają mężowie – gdy żony nazywają ich *strëchami.*

2. Nazwy żony (16):

baba (nazwa rubaszna): *Baba chłopù nie ùmrze, le dzecom matka; Chłop je głowa, baba rzëc, co chłop pòwié, mùszi bëc; Jak baba chłopù ùmrze, to jakbë mù sã krowa òcelëła; Jak sã chłop z babą nie wëspi, to òn je złi; Na co mù pies, jemù tëlé baba naszczekô*;

białka (pn, śr): *Jak białka dobrze szëje i gòtëje, to chłop z nią dobrze żëje* (pn), *Chto chce dobrą białkã miec, mùszi do Czedrowic jisc, nie karetą, nie wòzym, tilko dobrim pòwrozym* (Prądzona), *Chłop je tim bùdinkã, a białka tim dachã. Jak bùdink nie je do nicz, to dach zapadnie, a jak dach mô dzurë, to i bùdink sã rozwali* (Strzebielino);

białogłowa (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu);

czôpnica: *Nie bãdã ce słëchała, bò jesz twòją czôpnicą nie jem – rzekła brutka do kawalera* (Kępa Pucka);

I Sémanticznô analiza

W słowiznie pòzywającym chłopa i białkã w kaszëbiznie mòże wëapartnic pòstãpné semanticzné dzéle: òglowé pòzwë, jaczé wskazëją na òkreszloną céchã chłopa abò białczi, pòzwë stosowóné przez jednégò ze wespółżeniałëch: pòzywanié chłopa przez białkã ë białczi przez chłopa, pòzywanié kòmùs chłopa i kòmùs białczi, pòzwë z ekspresywnym przërostkã deminutiwnym, hipòkòristicznym i aùgmenatatiwnym. Leksykã, jakô je przedmiotã analizë, òpisóno wëbrónyma cytatama ze *Słownika* Sëchtë.

1. Òglowé pòzwë (22):

1. Pòzwë chłopa (6):

chłop: *Pò kòzym mlékù chłop dostaje nëczi, bò je na białkã dzëczi* (Pùzdrowù), *Dobrégò chłopa trzeba na jedno òkò òslepic, lëchégò na òba* (Lëniô), *Człowiek sã mòże milëc – rzekł chłop – to bëło cemno, tak jô mëslëł, że to bëła mòja białka* (Mòjszewskô Hëta);

òddany (słowò, chtërné wëszło ju z ùżëcégò): *Je twój òddany doma? To jesz wiedno mòże bëc twój òddany*;

slëbny: *To je córka pò mòim piérszim slëbnym*;

slëbnik (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm): *Mój slëbniik ju dôwno nie żëje* (pn);

stari (szpòrtownô pòzwa): *Je twój stari doma? Mój stari szedł na rëbë*;

strëch (szpòrtownô pòzwa): *Ti naszi strësze, czej òni mają kartë, tej òni mają wszëtkò. Strësze chòc strësze, ale dobri drësze* – òdpòwiôdają chłopi – czej białczi pòzywają jich *strëchami.*

2. Pòzwë białczi (16):

baba (rubasznô pòzwa): *Baba chłopù nie ùmrze, le dzecom matka; Chłop je głowa, baba rzëc, co chłop pòwié, mùszi bëc; Jak baba chłopù ùmrze, to jakbë mù sã krowa òcelëła; Jak sã chłop z babą nie wëspi, to òn je złi; Na co mù pies, jemù tëlé baba naszczekô*;

białka (pn, west.): *Jak białka dobrze szëje i gòtëje, to chłop z nią dobrze żëje* (pn), *Chto chce dobrą białkã miec, mùszi do Czedrowic jisc, nie karetą, nie wòzym, tilko dobrim pòwrozym* (Prądzona), *Chłop je tim bùdinkã, a białka tim dachã. Jak bùdink nie je do nicz, to dach zapadnie, a jak dach mô dzurë, to i bùdink sã rozwali* (Strzebielëno);

białogłowa (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm);

czôpnica: *Nie bãdã ce słëchała, bò jesz twòją czôpnicą nie jem – rzekła brutka do kawalera* (Zôpùckô);

czepnica (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu) pieszczotliwie ‘o żonie, zwłaszcza młodej’: *Të le jes mòja czepnica, przë tobie mie bãdze dobrze* (Kępa Swarzewska);

czãsc: *Nie bëła tu ù waju mòja czãsc. Cëż twòja czãsc robi?*;

kòbiéta (pd, rzadziej pn): *Dobrą kòbiétã sã bije, żebë sã nie pòpsuła, a lëchą, żebë sã pòprawiła* (pd). *Z lasa sã kòbiétë nie bierze, do lasa jidze sã pò sziszczi i na grzëbë* (Zabory);

niasta (wyraz, który wyszedł już zupełnie z użycia, zachował się w przysłowiu): *Kòżdô niasta je z tegò samégò casta* (Kępa Żarnowiecka);

niastka (wyraz, który wyszedł już zupełnie z użycia): *Më tak chłopi przëjachalë dzys do waju, a nasze niastczi më òstawilë doma* (Kępa Żarnowiecka);

niewiasta (nazwa stosowana rzadko): *Co za rozëmna niewiasta. Czejbë wszëtczé niewiastë bëłë taczé, jak mòja, tej bë bëło dobrze na swiece; Ksądz i niewiasta z jednégò casta;*

òddanô: *To je mòja òddanô. Mòja òddanô je chòrô*;

òna (nazwa obelżywa): *Tam jidze naszégò sąsada òna* (śr);

slëbnô : *Mòja slëbnô je chòrô.* Przysł.: *Chto kòchô swòjã slëbną, òstôwiô jã doma*;

slëbnica (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu): *Të przëszedł sóm, ni mógł të slëbnicë przëprowadzëc?* (pn);

starô (nazwa żartobliwa): *Në, cëż të mëslisz, starô, sprzedac te swinie, czë niech jesz roscą? Mòja starô je dzys na mie złô*;

żona (nazwa rzadka): *To je mòja żona, a to szwagierka.*

2. Nazwy wskazujące na określoną cechę męża lub żony (18):

1) Nazwy męża (6):

czekajk ‘mąż, któremu żona każe długo na siebie czekać’: *Bãdã jô wiedno ù cebie czekajką* (Kępa Pucka);

nałożnik ‘mąż zdradzający żonę’. *Nałożnik łazy do jinszëch białk, chòc mô swòją.* (Puckie, zwł. Hel);

òbiôłk lekceważąco ‘mężczyzna żonaty, zwłaszcza młody, ulegający żonie, starający się jej we wszystkim dogodzić’: *Jak sã nasz Tónk òżenił, to òn sã w taczégò òbiôłka òbrócył. Òbiôłk nic ni mô doma do gôdaniô. Òbiôłk sã nôprzód białczi spitô, nigle òn cos pòstanowi.* (Potęgowo, Gowino, Odargowo);

òdlazłi pogardliwie ‘mężczyzna, który opuścił żonę’: *Nigdë bëm nie wzãła òdlazłégò, chòcbëm miała pò smiércë kòzë pasc przed piekłã* ‘żyć w staropanieństwie’;

czepnica (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm) pieszczotlëwie ‘ò białce, òsoblëwie ti młodi’: *Të le jes mòja czepnica, przë tobie mie bãdze dobrze* (Swarzewskô Kãpa);

czãsc: *Nie bëła tu ù waju mòja czãsc. Cëż twòja czãsc robi?*;

kòbiéta (pd, rzôdzy pn): *Dobrą kòbiétã sã bije, żebë sã nie pòpsuła, a lëchą, żebë sã pòprawiła* (pd). *Z lasa sã kòbiétë nie bierze, do lasa jidze sã pò sziszczi i na grzëbë* (Zabòrë);

niasta (słowò, jaczégò sã ju nie ùżiwô, òstało leno w przësłowim): *Kòżdô niasta je z tegò samégò casta* (Żôrnówskô Kãpa);

niastka (słowò, jaczégò sã ju nie ùżiwô): *Më tak chłopi przëjachalë dzys do waju, a nasze niastczi më òstawilë doma* (Żôrnówskô Kãpa);

niewiasta (pòzwa rzôdkò ùżiwónô): *Co za rozëmna niewiasta. Czejbë wszëtczé niewiastë bëłë taczé, jak mòja, tej bë bëło dobrze na swiece; Ksądz i niewiasta z jednégò casta;*

òddanô: *To je mòja òddanô. Mòja òddanô je chòrô*;

òna (òbelżiwô pòzwa): *Tam jidze naszégò sąsada òna* (west.);

slëbnô : *Mòja slëbnô je chòrô.* Przësł.: *Chto kòchô swòjã slëbną, òstôwiô jã doma*;

slëbnica (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm): *Të przëszedł sóm, ni mógł të slëbnicë przëprowadzëc?* (pn);

starô (szpòrtownô pòzwa): *Në, cëż të mëslisz, starô, sprzedac te swinie, czë niech jesz roscą? Mòja starô je dzys na mie złô*;

żona (rzôdkô pòzwa): *To je mòja żona, a to szwagierka.*

2. Pòzwë wskôzëjącé na òkreszloną céchã chłopa abò białczi (18):

1) Pòzwë chłopa(6):

czekajk ‘chłop, chtëren mùszi długò żdac na swòjã białkã’: *Bãdã jô wiedno ù cebie czekajką* (Zôpùckô);

nałożnik ‘chłop, jaczi zdradzô białkã’. *Nałożnik łazy do jinszëch białk, chòc mô swòją.* (Pùcczé, òsobl. Hél);

òbiôłk lekceważąco ‘żeniałi chłop, òsoblëwie młodi, chtëren ùlégô białce, a mô starã we wszëtczim ji dogòdzëc’: *Jak sã nasz Tónk òżenił, to òn sã w taczégò òbiôłka òbrócył. Òbiôłk nic ni mô doma do gôdaniô. Òbiôłk sã nôprzód białczi spitô, nigle òn cos pòstanowi.* (Pòtãgòwò, Gòwino, Òdargòwò);

òdlazłi pògardlëwie ‘chłop, chtëren òstawił białkã’: *Nigdë bëm nie wzãła òdlazłégò, chòcbëm miała pò smiércë kòzë pasc przed piekłã* ‘żëc jakno stôrô

òdnoga ‘mąż, który opuścił żonę’(wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu): *To je òdnoga, ten z białką nie żëje. Òna miała krziż z tim òdnogą* (Kępa Żarowiecka);

przepieszczoch (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu) ‘mężczyzna nadmiernie rozpieszczony przez żonę’: *Stach to béł wiedno pieszczoch, ale ta jegò białka ju czësto zrobiła przepieszczocha* (Sulęczyno, Parchowo);

2) Nazwy żony (12):

baba ‘mężatka bezdzietna’: *Baba to nie je ani białka, ani dzéwczã, ani kùrwa* (pn, śr);

białczã (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu) ‘młoda mężatka’: *Takczégò snôżégò biôłczëca jesz jem nie widzôł, jak ta szkolnégò białka je. Co za piãkné biôłczãta! Co tam bëło biôłcząt* (pn, śr);

nałożnica ‘żona zdradzająca męża’: *Piérwé jednak nie bëło tëlé nałożniców co dzys* (Puckie, zwłaszcza Hel);

niewiérnica ‘żona niewierna’. *Ju le nie broń té niewiérnicë!, Niewiérnica je gòrszô jak kùrwica.* (Parchowo, Stężyca, Sulęczyno);

òdlazłô pogardliwie ‘żona, która odeszła od męża’: *Z taką òdlazłą nigdë bëm sã nie żenił*;

òdnóżka (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu) złośliwie ‘żona, która opuściła męża’: *To je ùschłô òdnóżka bez kòrzenia. Ta òdnóżka ju dôwno nie żëje z chłopã* (Kępa Żarnowiecka);

pôlownica ‘kobieta, która zawojowała swojego męża’. *Bãdã sã z taką pôlownicą żenił, żebë òna mie ùpalowa jak swégò niebòszczëka! Ni ma głupi* (Puzdrowo, Jamno, Lipusz);

tiderka ‘kobieta trzymająca męża pod pantoflem’: *To je tiderka òd babë, ta trzimô chłopa na tidrze jak psa* (sporadycznie Wejherowskie);

tiderbaba ‘kobieta trzymająca męża pod pantoflem’: *Są chłopi, co sã nôlepié czëją, czej nimi rządzą tiderbabë. Michôł je szczeslëwi ze swòją tiderbabą. Jô tam prawie béł, jak ta tiderbaba sadła na to biédné chłopisko. Jô mëslôł, że òna na rogatim* ‘diable’ *wjacha* (Tłuczewo, Lewinko, Potęgowo);

ùzdnica ‘żona trzymająca męża pod pantoflem’. *Jak jô le piérszi rôz Leonową białkã widzôł, tak jô zarô rzekł: Ta baba to mùszi bëc ùzdnica*;

zdrajecznica (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu) ‘żona niewierna’: *Co tam wiele gadac, ta Józefowa białka to le bëła zdrajecznica* (Żukowo);

zdrajinô ‘żona niewierna’(wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu). *Òn sedzy doma i robi, a ta zdrajinô lôtô, ò nié baro brzëdkò gôdają* (Żukowo).

brutka’;

òdnoga ‘chłop, chtëren òstawił białkã’ (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm): *To je òdnoga, ten z białką nie żëje. Òna miała krziż z tim òdnogą* (Żôrnówskô Kãpa);

przepieszczoch (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm) ‘chłop, chtëren je za baro rozpieszczony przez białkã’: *Stach to béł wiedno pieszczoch, ale ta jegò białka ju czësto zrobiła przepieszczocha* (Sëlëczëno, Parchòwò);

2) Pòzwë białczi(12):

baba ‘białka, jakô ni mô dzecy’: *Baba to nie je ani białka, ani dzéwczã, ani kùrwa* (pn, west.);

białczã (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm) ‘młoda mężatka’: *Takczégò snôżégò biôłczëca jesz jem nie widzôł, jak ta szkolnégò białka je. Co za piãkné biôłczãta! Co tam bëło biôłcząt* (pn, west.);

nałożnica ‘białka, jakô zdrzadzô chłopa’: *Piérwi jednak nie bëło tëlé nałożniców co dzys* (Pùcczé, òsobl. Hél);

niewiérnica ‘niewiernô białka’. *Ju le nie broń té niewiérnicë!, Niewiérnica je gòrszô jak kùrwica.* (Parchòwò, Stãżëca, Sëlëczëno);

òdlazłô pògardlëwie ‘białka, jakô òstawiła chłopa’: *Z taką òdlazłą nigdë bëm sã nie żenił*;

òdnóżka (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm) złoslëwie ‘białka, jakô òstawiła chłopa’: *To je ùschłô òdnóżka bez kòrzenia. Ta òdnóżka ju dôwno nie żëje z chłopã* (Żôrnówskô Kãpa);

pôlownica ‘białka, jakô dobëła nad swòjim chłopã’. *Bãdã sã z taką pôlownicą żenił, żebë òna mie ùpalowa jak swégò niebòszczëka! Ni ma głupi* (Pùzdrowò, Jamno, Lëpùsz);

tiderka ‘białka, jakô trzimie chłopa krótkò’: *To je tiderka òd babë, ta trzimô chłopa na tidrze jak psa* (czasã Wejrowsczé);

tiderbaba ‘białka, jakô trzimie chłopa krótkò’: *Są chłopi, co sã nôlepi czëją, czej nimi rządzą tiderbabë. Michôł je szczeslëwi ze swòją tiderbabą. Jô tam prawie béł, jak ta tiderbaba sadła na to biédné chłopisko. Jô mëslôł, że òna na rogatim* ‘diable’ *wjacha* (Tłëczewò, Lewinkò, Pòtãgòwò);

ùzdnica ‘białka, jakô trzimie chłopa krótkò’. *Jak jô le piérszi rôz Leonową białkã widzôł, tak jô zarô rzekł: Ta baba to mùszi bëc ùzdnica*;

zdrajecznica (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm) ‘niewiernô białka’: *Co tam wiele gadac, ta Józefowa białka to le bëła zdrajecznica* (Żukòwò);

zdrajinô ‘białka niewiernô’(słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm). *Òn sedzy doma i robi, a ta zdrajinô lôtô, ò ni baro brzëdkò gôdają* (Żukòwò).

3. Określenia stosowane przez jednego ze współmałżonków (8):

1) Nazywanie męża przez żonę (4):

a) przy zwracaniu się do męża (2):

fòder (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu): *Jakże të mëslisz, fòdrze // fòder, sprzedac te swinie, czë jesz chòwac?* (pn, rzadziej śr);

tata: *Cëż më terô zrobimë, tata, pojedzemë më na tą gòscënã, czë nié?* (śr, pd, na pn prawie nieużywane);

b) w innych sytuacjach językowych (2):

mój: *Ò to mój nie bãdze złi*;

mòjny (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu) ‘mój mąż’: *To je mòjny. Je ten twòjny doma? Mòjnégò ni ma w chëczach, òn dzes wëszedł* (Przyjezierze Żarnowieckie);

2) Nazywanie żony przez męża (4):

a) przy zwracaniu się do żony (2):

mëma (nazwa pieszczotliwa): *Jakże, të mëslisz, mëma*;

nëna: *Nëna, tej le pòstaw pôłnié. Nëna, dzeż të jes* (Puszcza Darżlubska);

b) w innych sytuacjach językowych (2):

mòja ‘moja żona’. *Cëż ta twòja robi? Mòja nie je doma.* Przysł.: *Mòja bëła, mòja wié* – ‘moja żona się nie myli’;

mòjnô (wyraz, który wyszedł już zupełnie z użycia) ‘moja żona’: *Dzeż ta twòjnô je? Mòjnô wëjachała do córczi* (Przyjezierze Żarnowieckie).

4. Nazywanie czyjegoś współmałżonka (6):

1) Nazywanie czyjegoś męża (3):

swòjny (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu) ‘o czyimś mężu’: *Ni ma nic gòrszégò, jak białka zdradzô swòjnégò* (Przyjezierze Żarnowieckie);

twój ‘twój mąż’: *Je ten twój doma? Òni wierã chcã cebie i twégò zaprosëc na weselé. Pòwiédz le twòjemù, że jem na niegò złi*;

twòjny (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu) ‘twój mąż’: *Jakùż to jidze twòjnémù, żëje òn jesz?* (Przyjezierze Żarnowieckie);

2) Nazywanie czyjejś żony (3):

swòjnô (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu) ‘o czyjejś żonie’: *Niech kòżdi bierze swòjną i jidze dodóm* (Przyjezierze Żarnowieckie);

twòja ‘twoja żona’: *A cëż ta twòja nó* (pn) // *na to, że jô sã chcã żenic? Pòzdrów twòjã òde mie*;

3. Òkreszleniô stosowóné przez jednégò z wespółmałżonków (8):

1) Pòzywanié chłopa przez białkã (4):

a) jak gôdô do chłopa (2):

fòder (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm): *Jakże të mëslisz, fòdrze // fòder, sprzedac te swinie, czë jesz chòwac?* (pn, rzôdzy west.);

tata: *Cëż më terô zrobimë, tata, pojedzemë më na tą gòscënã, czë nié?* (west., pd, na pn wnetka nieùżiwóné);

b) w jinszich jãzëkòwëch leżnoscach (2):

mój: *Ò to mój nie bãdze złi*;

mòjny (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm) ‘mój mąż’: *To je mòjny. Je ten twòjny doma? Mòjnégò ni ma w chëczach, òn dzes wëszedł* (Żôrnówsczé Kòljezerzé);

2) Pòzywanié białczi przez chłopa (4):

a) jak gôdô do białczi (2):

mëma (pieszczotlëwô pòzwa): *Jakże, të mëslisz, mëma*;

nëna: *Nëna, tej le pòstaw pôłnié. Nëna, dzeż të jes* (Darzlëbscé Lasë);

b) w jinszich jãzëkòwëch leżnoscach (2):

mòja ‘mòja białka’. *Cëż ta twòja robi? Mòja nie je doma.* Przësł.: *Mòja bëła, mòja wié.*

mòjnô (słowò, jaczégò sã ju nie ùżiwô) ‘mòja białka’: *Dzeż ta twòjnô je? Mòjnô wëjachała do córczi* (Żôrnówsczé Kòljezerzé).

4. Pòzywanié kògùs wespółmałżonka (6):

1) Pòzywanié kògùs chłopa (3):

swòjny (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm) ‘o kògùs chłopie’: *Ni ma nic gòrszégò, jak białka zdradzô swòjnégò* (Żôrnówsczé Kòljezerzé);

twój ‘twój chłop’: *Je ten twój doma? Òni wierã chcã cebie i twégò zaprosëc na weselé. Pòwiédz le twòjemù, że jem na niegò złi*;

twòjny (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm) ‘twój mąż’: *Jakùż to jidze twòjnémù, żëje òn jesz?* (Żôrnówsczé Kòljezerzé);

2) Pòzywanié kògùs białczi (3):

swòjnô (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm) ‘ò kògùs białce’: *Niech kòżdi bierze swòjną i jidze dodóm* (Żôrnówsczé Kòljezerzé);

twòjna (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu) ‘twoja żona’: *Pòwiédz twòjnie, że më żdżemë na nią* (Przyjezierze Żarnowieckie).

5. Nazwy z formantem ekspresywnym (13):

1) deminutywnym lub hipokorystycznym (11):

białeczka pieszczotliwie ‘własna żona’: *To je mòja białeczka* (pn, śr);

mëmka ‘w zwrocie do żony’: *Mëmkò, môsz të co do wëpicô, bò mie sã chce baro pic*;

mòjeczk (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu) pieszczotliwie ‘własny mąż’: *Mòjeczk mie je taczi dobri; Mie ju bëło teszno za tobą, mòjeczkù* (pn);

mòjeczka pieszczotliwie ‘własna żona’: *Mòjeczka złota! Mòjeczka mô małé; Ma przińdzema do waju póznié, bò mòjeczka je chòrô* (pn);

mòjink (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu) pieszczotliwie ‘własny mąż’: *Ma jesma baro szczeslëwi z mòjinką* (pn);

mòjinka (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu) pieszczotliwie ‘własna żona’: *Ni ma lepszé białczi òd mòjinczi* (pn);

mòjka (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu) pieszczotliwie ‘własna żona’: *Mòjka leżi w pòłogù* (pn);

mójk (wyraz znany tylko najstarszemu pokoleniu) pieszczotliwie ‘własny mąż’: *Në, mójkù, jô mëszlã, të mie kùpisz kapelusz* (pn);

nënka ‘w zwrocie do żony’: *Në, jakże të mëslisz, nënkò, sprzedac te swinie, czë jesz nié?*;

tatk ‘w zwrocie do męża’: *Në, tatkù, jes të dzys zdrowszi?*;

żonka pieszczotliwie ‘własna żona’: *Przed rokã mòja żonka jesz żëła, a dzys òna je ju pòd zemią.*

2) augmentatywnym (2):

babskò / ***babiskò*** (śr, pd), rubasznie ‘żona’: *To mòje babskò sã narobi*;

babszcze / ***babiszcze*** (pn), rubasznie ‘żona’.

II Analiza językowa.

Najwięcej nazw męża i żony w języku kaszubskim powstało w wyniku urzeczownikowienia przymiotników, imiesłowów przymiotnikowych, zaimków osobowych, zaimków dzierżawczych (19) oraz derywacji, której rezultatem są formacje o funkcji semantycznej przedmiotowej formantu (19), niektóre nazwy to neosemantyzmy (12), derywaty o funkcji semantycznej jakościowej (13), w tym deminutywne (9), hipokorystyczne (2), augmentatywne (2).

twòja ‘twòja białka’: *A cëż ta twòja nó* (pn) // *na to, że jô sã chcã żenic? Pòzdrów twòjã òde mie*;

twòjna (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm) ‘twòja białka’: *Pòwiédz twòjnie, że më żdżemë na nią* (Żôrnówsczé Kòljezerzé).

5. Pòzwë z ekspresywnym przërostkã (13):

1) deminutiwnym abò hipòkòristicznym (11):

białeczka pieszczotlëwie ‘gwôsnô białka’: *To je mòja białeczka* (pn, west.);

mëmka ‘jak sã gôdô do białczi’: *Mëmkò, môsz të co do wëpicô, bò mie sã chce baro pic*;

mòjeczk (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm) pieszczotlëwie ‘gwôsny chłop’: *Mòjeczk mie je taczi dobri; Mie ju bëło teszno za tobą, mòjeczkù* (pn);

mòjeczka pieszczotlëwie ‘gwôsnô białka’: *Mòjeczka złota! Mòjeczka mô małé; Ma przińdzema do waju pózni, bò mòjeczka je chòrô* (pn);

mòjink (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm) pieszczotlëwie ‘gwôsny chłop’: *Ma jesma baro szczeslëwi z mòjinkã* (pn);

mòjinka (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm) pieszczotlëwie ‘gwôsnô białka’: *Ni ma lepszé białczi òd mòjinczi* (pn);

mòjka (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm) pieszczotlëwie ‘gwôsnô białka’: *Mòjka leżi w pòłogù* (pn);

mójk (słowò znóné leno nôstarszim lëdzóm) pieszczotlëwie ‘gwôsny chłop’: *Në, mójkù, jô mëszlã, të mie kùpisz kapelusz* (pn);

nënka ‘jak sã gôdô do białczi’: *Në, jakże të mëslisz, nënkò, sprzedac te swinie, czë jesz nié?*;

tatk ‘jak sã gôdô do chłopa’: *Në, tatkù, jes të dzys zdrowszi?*;

żonka pieszczotlëwie ‘gwôsnô białka’: *Przed rokã mòja żonka jesz żëła, a dzys òna je ju pòd zemią.*

2) aùgmentatiwnym (2):

babskò / ***babiskò*** (west., pd), rubaszno ‘białka’: *To mòje babskò sã narobi*;

babszcze / ***babiszcze*** (pn), rubaszno ‘białka’.

II Jãzëkòwô analiza

Nôwiãcy pòzwów chłopa i białczi w kaszëbsczim jãzëkù pòwstało bez ùjistnikòwienié znankòwników, znankòwnikòwëch mionoczasników, persónowëch zamionów, dosebnëch zamionów (19) a téż deriwacje, jaczi wënikã są fòrmacje ò fùnkcji semanticzny przedmiotowi przërostka (19), niechtërné

W materiale wystąpiła także jedna nazwa złożona (1) oraz jedna nazwa powstała w wyniku skrócenia tematu (1). Dwie nazwy stanowią jednostki samodzielne, niemotywowane synchronicznie (2).

1. Substantywizowane przymiotniki, imiesłowy przymiotnikowe, zaimki osobowe i dzierżawcze (19): *mòja*, *mój*, *mòjnô*, *mòjny*, *òddanô*, *òddany*, *òdlazłô*, *òdlazłi*, *òna*, *slëbnô*, *slëbny*, *starô*, *stari*, *swòjnô*, *swòjny*, *twòja*, *twój*, *twòjna*, *twòjny*.

2. Leksemy powstałe w wyniku derywacji (19): *białczã* (: *białka* 'kobieta') z form. paradygmatycznym *-ã*, *czôpnica* (: *czôpic sã* 'wkładać czepek, odbywać obrzęd wkładania czepka pannie młodej jako oznakę kobiety zamężnej') z form. *-nica*, *czekajk* (: *czekac* 'czekać') z form. *-ajk* lub (od formy trybu rozkazującego *czekaj*) z form. *-k*, *czepnica* (: *czepic sã* 'wychodzić za mąż') z form. *-nica*, *nałożnica* (: *na łoże* lub uniwerbizacja od *nałożna białka*) z form. *-nica*, (zob. *nałożëc sã* 'przywyknąć, wpaść w nałóg' lub forma żeńska od *nałożnik*), *nałożnik* (: *na łoże* z form. *-nik* lub uniwerbizacja od *nałożny chłop*), (zob. *nałożëc sã* 'przywyknąć, wpaść w nałóg'), *niastka* (: *niasta*) z form. *-ka* (analogia do nazw żeńskich na *-ka*), *niewiérnica* (: *niewiérny* 'niewierny, niestały, zdradziecki') z form. *-ica*, *òbiôłk* (: **òbiôłczëc*, zob. *òbiôłczënë* żartobliwie 'zawarcie związku małżeńskiego przez mężczyznę, ożenek'), *òdnoga*[4] 'mąż, który opuścił żonę'(: *òdnożëc sã* 'opuścić współmałżonka') z form. paradygmatycznym *-a*, *òdnóżka* 'żona, która opuściła męża'(: *òdnoga* 'mąż, który opuścił żonę' z form. *-ka*), *pôłownica* (: *pôłowac* 'za pomocą liny lub łańcucha wiązać krowę, kozę') z form. *-nica*, *przepieszczoch* (: *pieszczoch* 'pieszczoch' z form. *prze-* lub od *przepieszczëc (sã)* z formantem -och, *slëbnica* (: *slëbny*) z form. *-ica* (lub nazwa żeńska od *slëbnik*), *slëbnik* (: *slëbny*) z form. *-ik*, *tiderka* (: *tider* 'powróz, lina') z form. *-ka*, *ùzdnica* (: *ùzda* 'uzda') z form. *-nica*, *zdrajecznica* (: *zdrajca* : *zdradzac*) z form. *-nica*, *zdrajinô* (: *zdrajca*: *zdradzac*) z form. *-inô*.

3. Neosemantyzmy (12):

1) powstałe poprzez zwężenie lub rozszerzenie zakresu znaczeniowego wyrazu (11): *baba* 'żona' (: *baba* 'kobieta'), *baba* 'kobieta bezdzietna' (: *baba* 'kobieta'), *białka* 'żona' (: *białka* 'kobieta'), *białogłowa* 'żona' (: *białogłowa* 'kobieta'), *fòder* 'mąż' (: *fòder* 'ojciec'), *chłop* 'mąż' (: *chłop* 'mężczyzna'), *kòbiéta* 'żona' (: *kòbiéta* 'baba'), *mëma* 'żona' (: *mëma* 'matka'), *nëna* 'żona' (: *nëna* 'matka'), *strëch* 'mąż' (: *strëch* pogardliwie, lekceważąco, ze złością

---

[4] Zob. W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny,* Warszawa 1999, t. 3, s. 355.

pòzwë to neòsemantizmë (12), deriwatë ò fùnkcji semanticzno kwalitetowi (13), w tim deminutiwné (9), hipòkòristiczné (2, aùgmentatiwné (2). W materiale je téż jednô złożónô pòzwa (1) ë jedna pòzwa, jakô pòwstała òbez skródzenié témë (1). Dwie pòzwë są samòstójnyma jednostkama, niemòtiwòwóné synchroniczno (2).

1. Substantiwizowóné znankòwniczi, znankòwnikòwé mionoczasniczi, persónowé i dosebné zamiona, (19): *mòja, mój, mòjnô, mòjny, òddanô, òddany, òdlazłô, òdlazłi, òna, slëbnô, slëbny, starô, stari, swòjnô, swòjny, twòja, twój, twòjna, twòjny*.

2. Leksemë, jaczé pòwstałë przez deriwacjã (19): *białczã* (: *białka* 'kobiéta') z paradigmaticznym kùn. *-ã*, *czôpnica* (: *czôpic sã* 'wkładac czepk, sprawiac òbrzãd wkłôdaniô czepka brutce jakno znankã białczi') z przër. *-nica*, *czekajk* (: *czekac* 'czekac') z przër. *-ajk* abò (òd fòrmë rozkazëjącégò spòsobù *czekaj*) z przër. *-k*, *czepnica* (: *czepic sã* 'wëchadac za chłopa') z przër. *-nica*, *nałożnica* (: *na łoże*) z przër. *-nica*, (òb. *nałożëc sã* 'przëwëknąc, dostac sã w nałóg' abò białogłowsczi ôrt òd *nałożnik*), *nałożnik* (: *na łoże* z przër. *-nik*), (òb. *nałożëc sã* 'przëwëknąc, dostac sã w nałóg'), *niastka* (: *niasta*) z przër. *-ka* (jistno jak białogłowsczé pòzwë na *-ka*), *niewiérnica* (: *niewiérni* 'niewierny, niestałi, zdradzecczi') z przër. *-ica*, *òbiôłk* (: **òbiôłczëc*, òb. *òbiôłczënë* szpòrtowno 'zawarcé małżeńsczégò związkù przez chłopã, żeńba'), *òdnoga*[4] 'chłop, chtëren òśtawił białkã'(: *òdnożëc sã* 'òstawic wespółmałżonka') z paradigmaticznym kùnuszkã *-a*, *òdnóżka* 'białka, jakô òstawiła chłopa'(: *òdnoga* 'chłop, jaczi òstawił białkã' z przër. *-ka*), *pôlownica* (: *pôlowac* 'za pomocą lënë abò lińcucha rzeszac krowã, kòzã') z przër. *-nica*, *przepieszczoch* (: *pieszczoch* 'pieszczoch' z przed. *prze-, slëbnica* (: *slëbny*) z przër. *-ica* (abò białogłowskô pòzwa òd *slëbnik*), *slëbnik* (: *slëbny*) z przër. *-ik*, *tiderka* (: *tider* 'pòwróz, lëna') z przër. *-ka*, ùzdnica (: *ùzda* 'ùzda') z przër. *-nica*, *zdrajecznica* (: *zdrajca* : *zdradzac*) z przër. *-nica*, *zdrajinô* (: *zdrajca* : *zdradzac*) z przër. *-inô*.

3. Neosemantizmë (12):

1) jaczé pòwstałë przez zwãżenié abò rozszérzenié znaczënkòwégò zakresu słowa (11): *baba* 'białka' (: *baba* 'białka'), *baba* 'białka, jakô ni mô dzecy' (: *baba* 'kobieta'), *białka* 'białka' (: *białka* 'kòbiéta'), *białogłowa* 'białka' (: *białogłowa* 'kòbiéta'), *fòder* 'chłop' (: *fòder* 'òjc'), *chłop* 'chłop' (: *chłop* 'chłop'), *kòbiéta* 'białka' (: *kòbiéta* 'baba'), *mëma* 'białka' (: *mëma* 'matka'), *nëna* 'biał-

---

[4] Zob. W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny,* Warszawa 1999, t. 3, s. 355.

‘każdy mężczyzna’), *tata* ‘mąż’ (: *tata* ‘ojciec’);

2) przekształcenia na podstawie metonimii – polegające na zastąpieniu leksemu jakimś innym, pozostającym z nim w związku (1):

czãsc ‘żona’ (: *czãsc* ‘część’, także ‘posag’).

4. Derywaty z formantem ekspresywnym (13):

1) derywaty deminutywne z formantem -*k*- (9):

a) pierwszego stopnia (7): *białeczka* (: *białka* ‘żona’), *mëmka* (: *mëma* ‘matka’), *mòjka* (: *mòja* ‘moja żona’), *mójk* (: *mój* ‘mój mąż’), *nënka* (: *nëna* ‘matka’), *tatk* (: *tata*), *żonka* (: *żona*);

b) drugiego stopnia (2): *mòjeczk* (: *mójk* ‘własny mąż’: *mój* ‘mój mąż’), *mòjeczka* (: *mòjka* ‘własna żona’: *mòja* ‘moja żona’);

2) derywaty hipokorystyczne (2):

mòjink (: *mój* ‘mój mąż’), form. -*ink*, *mòjinka* (: *mòja* ‘moja żona’), form. -*inka*,

3) derywaty augmentatywne (2):

babskò / *babiskò* (: *baba* ‘żona’), form. -*skò* / -*iskò*, *babszcze* / *babiszcze* (: *baba* ‘żona’), form. -*szcze*, -*iszcze.*

5. Formy skrócone (1):

niasta ‘żona’ (: *niewiasta*).

6. Nazwa złożona (1):

tiderbaba ‘kobieta trzymająca męża pod pantoflem’ (: *tider* ‘powróz, lina’ + *baba* ‘żona’).

7. Wyrazy synchronicznie niemotywowane (2):

niewiasta ‘rzadko kobieta zamężna’ (Sychta nie notuje *niewiasta* w znaczeniu ‘kobieta’), *żona* ‘rzadko żona’. Leksemy te w polszczyźnie występowały w znaczeniu ‘kobieta’[5], w XIV w. *niewiasta* zastąpiła *żonę* ‘kobieta’, a od XVIII w. *niewiasta* ustąpiła miejsca *kobiecie*.

Słownictwo nazywające męża i żonę w kaszubszczyźnie jest bogate (67 wyrazów). Jest ono przeważnie nacechowane emocjonalnie: żartobliwie, rubasznie, pieszczotliwie, pogardliwie. Wiele z tych wyrazów ma już charakter archaiczny lub przestarzały. Cytaty ilustrujące zebrany materiał leksykalny nie zawsze wskazują na stosunki patriarchalne w domu kaszubskim, w którym mąż-ojciec sprawuje władzę i cieszy się najwyższym autorytetem.

---

[5] Zob. A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1989, s. 362, 666.

ka’ (: *nëna* ‘matka’), *strëch* ‘chłop’ (: *strëch* pògardlëwie, z lekceważenim, ze złoscą ‘kòżden chłop’), *tata* ‘chłop’ (: *tata* ‘òjc’);

2) przesztôłceniô na spòdlim metonimii – jaczé pòlégô na zastąpienim leksemù jaczim jinym, chtëren pòzostôwô z nim w łączbie (1):

czãsc ‘białka’ (: *czãsc* ‘część’, także ‘pòsôg’).

4. Deriwatë z ekspresywnym przërostkã (13):

1) deminutiwné deriwatë z przërostkã -*k*- (9):

a) pierszégò stãpniô (7): *białeczka* (:*białka* ‘białka’), *mëmka* (: *mëma* ‘mëma’), *mòjka* (: *mòja* ‘moja białka’), *mòjk* (: *mój* ‘mój chłop’), *nënka* (: *nëna* ‘mëma’), *tatk* (: *tata*), *żonka* (: *żona*);

b) drëdżégò stãpniô (2): *mòjeczk* (: *mòjk* ‘gwôsny chłop’: *mój* ‘mój chłop’), *mòjeczka* (: *mòjka* ‘gwôsnô białka’: *mòja* ‘mòja białka’);

2) hipòkòristiczné deriwatë (2):

mòjink (: *mój* ‘mój chłop’), przër. -*ink*, *mòjinka* (: *mòja* ‘mòja białka’), przër. -*inka*,

3) aùgmentatiwné deriwatë (2):

babskò / *babiskò* (: *baba* ‘białka’), przër. -*skò* / -*iskò*, *babszcze* / *babiszcze* (: *baba* ‘białka’), przër. -*szcze*, -*iszcze.*

5. Skróconé fòrmë (1):

niasta ‘białka’ (: *niewiasta*).

6. Złożonô pòzwa (1):

tiderbaba ‘białka, jakô trzimie chłopa krótkò’ (: *tider* ‘pòwrózk, lëna’ + *baba* ‘białka’).

7. Słowa synchroniczno niemòtiwòwóné (2):

niewiasta ‘rzôdkò zamãżnô białka’ (Sëchta nie zapisëje *niewiasta* w znaczënkù ‘białka’), *żona* ‘rzôdkò białka’. Ne leksemë w pòlaszëznie wëstãpòwałë w znaczënkù ‘kobieta’[5], w XIV w. *niewiasta* zastąpiła *żonę* ‘kobieta’, a òd XVIII sta. *niewiasta* ùstąpiła môla *kobiecie*.

Słownizna pòzéwającô chłopa i białkã w kaszëbiznie je bòkadnô (67 słów). Je òna w wikszoscë emòcjonalno nacéchòwónô: szpòrtowno, rubaszno, pieszczotlëwie, pògardlëwie. Wiele z nëch słów je archajizmama abò są przestarzałé. Cytatë, jaczé jilustrëją zebróny leksykalny materiał, nie wiedno wskazëją na patriarchalné stosënczi w kaszëbsczim dodomie, w jaczim chłop-òjc rządzy i je nôwôższim aùtoritetã.

---

[5] Zob. A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1989, s. 362, 666.

Róża Wosiak-Śliwa (UG)

Program Podyplomowych Studiów Kwalifikacyjnych Pedagogiczno-Metodycznych w Zakresie Nauczania Języka Kaszubskiego a oczekiwania słuchaczy

Program Podyplomowych Studiów Kwalifikacyjnych Pedagogiczno-Metodycznych w Zakresie Nauczania Języka Kaszubskiego w obecnej chwili spełnia unijne standardy. Składa się z 4 segmentów:

1. Podstawy merytoryczne nauczania języka kaszubskiego (240 h);
2. Kompetencje dydaktyczne nauczyciela języka kaszubskiego (130 h);
3. Kompetencje informatyczne nauczyciela (45 h);
4. Konteksty współczesnej edukacji (20 h).

W obrębie segmentu 1. przewiduje się następujące moduły: *Podstawy prawne nauczania języka kaszubskiego* (3 h w.[1], 4 h war.[2]) *Geografia Kaszub* (3 h w., 4 h war.), *Historia Kaszub* (3 h w., 10 h war.), *Historia literatury kaszubskiej* (8 h w., 28 h war.), *Kultura materialna i duchowa Kaszub* (4 h w.), *Kultura języka kaszubskiego* (12 h w., 10 h war.), *Onomastyka kaszubska* (19 h w., 10 h war.), *Gramatyka języka kaszubskiego* (15 h w., 46 h war.), *Metodyka nauczania języka kaszubskiego* (20 h war.), *Interdyscyplinarne stosowanie technologii informatycznej* (10 h war.), *Hospitacje lekcji języka kaszubskiego* (16 h), *Przeprowadzenie lekcji języka kaszubskiego* (10 h), *Internetowe forum dyskusyjne* (5 h).

Segment 2. obejmuje moduły: *Stosowanie technologii informacyjnych* (15 h), *Akwizycja języka i teorii komunikacji* (60 h w.), *Uczenie się i nauczanie języka drugiego i dalszych* (40 h war.), *Hospitacje lekcji języka obcego* (10 h), *Internetowe forum dyskusyjne* (5 h).

Segment 3. dotyczy tylko jednego modułu. Są to *Technologie informacyjne w warsztacie pracy nauczyciela* (45 h).

W końcu w segmencie 4. zawarte są 2 autorskie moduły: *Kulturowe konteksty edukacji regionalnej i etnicznej na Kaszubach* (10 h w.) oraz *Społeczne konteksty edukacji regionalnej i etnicznej na Kaszubach* (10 h w.).

---

[1] w. – wykład

[2] war. – warsztat

Róża Wòszôk-Slëwa (GÙ)

Programa Pòdiplomòwëch Kwalifikacjowëch Pedagògòwò-Metodicznëch Sztudiów w Òbrëmienim Naùczaniô Kaszëbsczégò Jãzëka a òczekiwaniô słëchińców

Programa Pòdiplomòwëch Kwalifikacjowëch Pedagògòwò-Metodicznëch Sztudiów w Òbrëmienim Naùczaniô Kaszëbsczégò Jãzëka terôczas spełniwô ùnijné sztandartë. Złożonô je ze sztërzech dzélów:

1. Meritoriczné spòdlé nôùczi kaszëbsczégò jãzëka (240 gòdz.)
2. Didakticzné kòmpetencje szkólnégò kaszëbsczégò jãzëka (130 gòdz.)
3. Jinfòrmaticzné kòmpetencje szkólnégò (45 gòdz.)
4. Kòntekstë dzysdniowégò naùczaniô (20 gòdz.)

W òbrëmienim dzélu 1. przewiduje sã pòstãpné mòdułë: *Prawné spòdlé nôùczi kaszëbsczégò jãzëka* (3 gòdz. w.[1], 4 gòdz. war.[2]) *Geògrafiô Kaszëb* (3 gòdz. w., 4 gòdz. war.), *Historiô Kaszëb* (3 gòdz. w., 10 gòdz. war.), *Historiô kaszëbsczi lëteraturë* (8 gòdz. w., 28 gòdz. war.), *Materialnô i dëchòwô kùltura Kaszëb* (4 gòdz w.), *Kùltura kaszëbsczégò jãzëka* (12 gòdz. w., 10 gòdz war.), *Kaszëbskô ònomastika* (19 gòdz. w., 10 gòdz. war.) *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka* (15 gòdz. w, 46 gòdz. war.), *Metodika naùczaniô kaszëbsczégò jãzëka* (20 gòdz. war.), *Midzëdiscyplinowé wëzwëskanié jinfòrmaticzny technologie* (10 gòdz. war.), *Hòspitacje lekcjów kaszëbsczégò jãzëka* (16 gòdz.), *Przeprowadzenié ùczbë kaszëbsczégò jãzëka* (10 gòdz.), *Jinternetowé kôrbiónkòwé fòrum* (5 gòdz.).

Dzél 2. òbjimô mòdułë: *Wëzwëskanié jinfòrmacjowëch technologii* (15 gòdz.), *Akwizycjô jãzëka i teòrie kòmùnikacje* (60 gòdz. w.), *Ùczenié sã i naùczanié drëdżégò i jinëch jãzëków* (40 gòdz. war.), *Hòspitacje ùczbë cëzégò jãzëka (10 gòdz.), Jinternetowé kôrbiónkòwé fòrum* (5 gòdz.).

Dzél 3. tikô sã le jednégò mòdułu. Są to *Jinfòrmacjowé technologie w warstace szkólnégò* (45 gòdz.)

Na kùńc w dzélu 4. są 2 aùtorsczé mòdułë: *Kùlturowé kòntekstë regionalny i etniczny nôùczi na Kaszëbach* (10 gòdz.) ë *Spòlëznowé kòntekstë regio-*

---

[1] w. – wëkłôd

[2] war. – warkòwniô

Słuchaczem Studiów może zostać nauczyciel każdego przedmiotu mówiący po kaszubsku. To akurat nie jest komfortowa sytuacja, zarówno dla wykładowców jak i studentów, ponieważ brak przygotowania filologicznego tych drugich (niedostatek wiedzy gramatycznej, niezrozumienie wielu procesów językowych zachodzących w języku kaszubskim) niejednokrotnie utrudnia tok kształcenia. Zwłaszcza ostatnia edycja Studiów[3] pokazała, jak ważny jest w perspektywie podział na Studiach na grupy filologiczne i niefilologiczne z odpowiednio dostosowanymi programami.

Trzy edycje Podyplomowych Studiów Kwalifikacyjnych Pedagogiczno-Metodycznych w Zakresie Nauczania Języka Kaszubskiego wykształciły 152 wykwalifikowanych nauczycieli (pierwsza – 41, druga – 51, trzecia – 60).

Z anonimowych ankiet ewaluacyjnych, jakie przeprowadziłam wśród słuchaczy po zakończeniu III edycji Studiów, wynika, że *Program* Studiów spełnił oczekiwania większości. W ankietach wielokrotnie pojawiły się ogólne opinie typu: „Tematyka zajęć obejmowała różne obszary wiedzy o Kaszubach – szeroka oferta, dobra kadra wykładowców"; „Studia pomogły mi usystematyzować wiedzę, którą do tej pory czułam z własnego doświadczenia, a której nie dane mi było nabyć w szkole"; „Przedmioty realizowane podczas studiów odpowiadały zainteresowaniu i oczekiwaniom nauczyciela języka kaszubskiego"; „Wykorzystam część tej wiedzy i wiadomości w pracy z uczniami"; „Pozyskałam umiejętności i wiedzę, która zostanie wykorzystana w pracy zawodowej i kontaktach pozasłużbowych"; „Utrwaliłam wiadomości na temat gramatyki języka kaszubskiego, usystematyzowałam wiedzę z zakresu literatury kaszubskiej, poznałam możliwości komputera – jak wykorzystać technologię informacyjną w nauczaniu języka kaszubskiego"; „Zdobyłam wiadomości i umiejętności, które będę mogła wykorzystać w pracy zawodowej"; „Uzyskałam lepsze przygotowanie rzeczowe i metodyczne do nauczania języka kaszubskiego"; „Program studiów spełnił moje oczekiwania. Realizowała go fachowa kadra, prezentując wystarczające treści merytoryczno-dydaktyczne"; „Usystematyzowałam wiedzę i poszerzyłam, szczególnie w zakresie historii"; „Poprawiłam umiejętność pisania, poszerzyłam wiedzę o regionie"; „Wiedza zdobyta przede wszystkim z przedmiotów dydaktycznych zostanie wykorzystana w nauczaniu języka kaszubskiego".

Niektórzy słuchacze oczekiwali większej lub mniejszej liczby godzin z danego modułu: „Program raczej spełniał moje oczekiwania, ale było zbyt mało zajęć związanych z dydaktyką i metodyką pisania i czytania"; „Zbyt mało zajęć

---

[3] Po raz pierwszy przyjęto nauczycieli różnych specjalności, również niefilologów.

nalny i etniczny nôùczi na Kaszëbach (10 gòdz.).

Słëchińcã Sztudiów mòże òstac kòżden szkólny, chtëren gôdô pò kaszëbskù. Nie je to bëlné, zarówno dlô wëkładowców jak i sztudérów, temù że felënk filologicznégò przërëchtowaniô tëch drëdżich (felënk gramaticzny wiédzë, niezrozmienié wielu jãzëkòwëch procesów zachôdającëch w kaszëbsczim jãzëkù) nierôz ùtrudniô sztôłcenié. Òsoblëwie slédnô edicjô Sztudiów pòkôzała[3], jak wôżny je w perspektiwie pòdzél na Sztudiach na filologiczné i niefilologiczné karna z bëlno dobrónyma programama.

Trzë edicje Pòdiplomòwëch Kwalifikacjowëch Pedagògòwò-Metodicznëch Sztudiów w Òbrëmienim Naùczaniô Kaszëbsczégò Jãzëka wësztôłcëłë 152 wëkwalifikòwónëch szkólnëch (pierszô – 41, drëgô – 51, trzecô – 60).

Z anonimòwëch òceniwającëch anczetów, jaczé przerowadzëła jem westrzód słëchińców pò zakùńczenim III edicje Sztudiów, wëchôdô, że w wikszoscë są òni zadowòlony z Programë Sztudiów. W anczetach wiele razy pòjawiłë sã òglowé głosë negò ôrtu: „Témë ùczbów òbjimałë wszelejaczé partë wiédzë ò Kaszëbach – szeroczi bédënk, dobri wëkładowcowie”; „Sztudia pòmògłë mie ùsystimatizowac wiédzã, chtërną dotëchczôs czëła jem z gwôsnégò doswiôdczeniô, a chtërny nie dóné mie bëło pòznac w szkòlé”; „Ùczbë realizowóné òb czas sztudiów òdpòwiôdałë zajiteresowanim i òczekiwanim szkólnégò kaszëbsczégò jãzëka”; „Wëzwëskóm dzél ti wiédzë i wiadła w robòcë z ùczniama”; „Dosta jem ùmiejãtnoscë i wiédzã, chtërna òstónie wëzwëskónô w warkòwi robòce i pòzasłużbòwëch kòntaktach”; „Ùtrwaliła jem wiadła na témã gramaticzi kaszëbsczégò jãzëka, ùsystematizowała jem wiédzã ò kaszëbsczi lëteraturze, pòznała jem mòżlëwòtë kòmpùtra – jak wëzwëskac jinfòrmacjową technologiã w naùczanim kaszëbsczégò jãzëka”; „Zdobëła jem wiadła i ùmiejãtnosce, chtërne bãdã mògła wëzwëskac w warkòwi robòce”; „Dosta jem lepszé rzeczowé i metodiczné przërëchtowanié do naùczaniô kaszëbsczégò jãzëka”; „Jem zadowòlonô z programë sztudiów. Realizowała gò fachòwô kadra, prezentëjąc sygające meritoriczno-didakticzné wiadła”; „Ùsystematizowała jem wiédzã i zwikszëła jô ją, òsoblëwie jeżlë jidze ò historią”; „Pòprawia jem ùmiejãtnosc pisaniô, zwikszëła jem wiédzã ò regionie”; „Wiédza zdobëtô przede wszëtczim z didakticznëch ùczbów òstónie wëzwëskónô w naùczanim kaszëbsczégò jãzëka”.

Niechtërny słëchińcowie chcelë wikszi abò miészi lëczbë gòdzyn z dónégò dzélu: „Jem zadowòlonô z programù, ale za mało bëło ùczbów didakticzi i metodiczi pisaniô i czëtaniô”; „Za mało prakticznëch ùczbów, chtërne bë mòżna

---

[3] Pierszi rôz òstałë przëjãti szkólny wszelejaczich specjalnoscy, téż niefilolodzë.

praktycznych, które można by wykorzystać w pracy z dziećmi"; „Zbyt mało zajęć praktycznych"; „Zbyt mała liczba godzin wykładów i warsztatów z gramatyki języka kaszubskiego i zbyt mało omówionych zagadnień"; „Zdecydowanie zbyt mała ilość ćwiczeń z zakresu metodyki nauczania języka kaszubskiego, mało ćwiczeń praktycznych w zakresie czytania i pisania"; „Program raczej spełniał moje oczekiwania, ale było zbyt mało zajęć związanych z dydaktyką i metodyką pisania i czytania"; „Powinno było być więcej ćwiczeń praktycznych, m.in. z gramatyki"; „Poziom przekazywanej wiedzy niewspółmierny z oczekiwaniami, ponieważ program studiów zawierał za małe ilości metodyki oraz gramatyki"; „Zbyt mało zajęć z metodyki nauczania j. kaszubskiego, a za dużo z onomastyki". Padały też głosy, że oczekiwano większej liczby zajęć z ortografii języka kaszubskiego, zajęć praktycznych dotyczących aktywizacji uczniów i nauczycieli, zajęć typowo metodycznych i mniejszej – z onomastyki kaszubskiej.

Czasem, niejako przy okazji, padały głosy oceniające: „Program studiów spełnił moje oczekiwania, jednak uważam, że bardzo mało było zajęć z metodyki nauczania języka kaszubskiego, a zajęcia z gramatyki były mało interesujące"; „Kończyłam 2 kursy językowe, jestem nauczycielem języka, uważam, że umiejętności tam zdobyte dają mi więcej możliwości i pracy"; „Program studiów spełnił moje oczekiwania, ale jego realizacja pozostawia wiele do życzenia"; „Brakowało zajęć z historii (były wykłady z historii, ale mało). Natomiast zajęcia z gramatyki języka kaszubskiego były mało uporządkowane"; „Oczekiwałam spotkań z prof. Borzyszkowskim, czy też innym wykładowcą, który szerzej mówiłby o historii Kaszub".

Pojawiały się też zdania, że spodziewano się większej liczby wykładów i warsztatów z historii, geografii, kultury materialnej i duchowej Kaszub oraz elementów edukacji muzycznej, tłumacząc, iż tego typu przedmioty w zwiększonej liczbie godzin są niezbędne do prowadzenia lekcji języka kaszubskiego.

Zróżnicowane oceny i oczekiwania wobec *Programu* Studiów wynikają w głównej mierze ze specyficznej sytuacji, w jakiej znaleźli się mocno poszukiwani ostatnio nauczyciele języka kaszubskiego. Nieistniejąca ciągle filologia kaszubska niejako wymusza rozwiązania, miejmy nadzieję tymczasowe, w wyniku których dyplom Podyplomowych Studiów Kwalifikacyjnych Pedagogiczno-Metodycznych w Zakresie Nauczania Języka Kaszubskiego wraz z Orzeczeniem znajomości języka kaszubskiego na potrzeby nauczania lub prowadzenia zajęć w szkołach i przedszkolach, wydawanym na podstawie egzaminu składanego przed Komisją przy Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim, jest jedyną drogą do uzyskania uprawnień do nauczania języka kaszubskiego w szkołach.

bëło wëzwëskac w robòce z dzecama”; „Za mało prakti救znëch ùczbów”; „Za mało gòdzyn wëkładów i warkòwniów z gramaticzi kaszëbsczégò jãzëka i za mało òbgôdónëch zagadnieniów”; „Zdecydowónie za mało cwiczënków z metodiczi naùczaniô kaszëbsczégò jãzëka, mało prakticznëch cwiczënków czëtaniô i pisaniô”; „Jem zadowolonô z programë, ale za mało bëło ùczbów zrzeszonëch z didaktiką i metodiką pisaniô i czëtaniô”; „Mùszałobë bëc wicy prakticznëch cwiczënków, m.jin. z gramaticzi”; „Nie jem zadowòlonô z rówizné przekôzywóny wiédzë, bò w programie sztudiów bëło za mało metodiczi i gramaticzi”’ „Za mało ùczbów z metodiczi naùczaniô kaszëbsczégò jãzëka, a za wiele ònomasticzi”. Bëłë téż głosë, że słëchińcowie chcelë wikszi lëczbë ùczbów z pisënkù kaszëbsczégò jãzëka, prakticznëch ùczbów tipiczno metodicznëch a mni – z kaszëbsczi ònomasticzi.

Czasã, tak przë leżnoscë, bëłë głosë òceniwającé: „Jem zadowòlonô z programë sztudiów, równak mëszlã, że baro mało bëło ùczbów z metodiczi naùczaniô kaszëbsczégò jãzëka, a ùczbë z gramaticzi bëłë mało jinteresëjącé”; „Skùńcza jem 2 jãzëkòwé kùrsë, jem szkólną jãzëka, mëszlã, że ùmiejãtnosce tam zdobëté dôwają mie wicy mòżlewòscy i robòtë”; „Jem zadowòlonô z programë sztudiów, ale ji realizacjô òstôwiô wiele do żëczbë”; „Felało ùczbów historie (bëłë wëkładë z historie, ale mało). Zôs ùczbë z gramaticzi kaszëbsczégò jãzëka bëłë mało ùpòrządkòwóné”; „Mëszla jem, że mdą zéńdzenia z prof. Bòrzëszkòwsczim, czë téż jinszim wëkładowcą, chtëren bë wicy gôdôł ò historie Kaszëb”.

Bëłë téż głosë, że spòdzéwóno sã wikszi lëczbë wëkładów i warkòwniów z historie, geògrafie, materialny i duchòwi kùlturë Kaszëb ë elemeńtów mùzyczny nôùczi, dolmacząc, że tegò ôrtu ùczbë w zwikszony lëczbë gòdzyn są kòniecznoé do prowadzeniô ùczbów kaszëbsczégò jãzëka.

Wszelejaczé òcenë i òczekiwania, jeżlë jidze ò Programa Sztudiów, są przede wszëtczim brzadã ti òsoblëwi sytuacje, w jaczi nalezlë sã, baro brëkòwóny slédnyma czasama, szkólny kaszëbsczégò jãzëka. Wcyg ni ma kaszëbsczi filologie, a to wëmùszô rozwiązania, chcemë miec nôdzejã, że timczasowé, bez jaczé diplóma Pòdiplomòwëch Kwalifikacjowëch Pedagògòwò-Metodicznëch Sztudiów w Òbrëmienim Naùczaniô Kaszëbsczégò Jãzëka razã z Òrzeczenim znajemnotë kaszëbsczégò jãzëka na brëkùnk naùczaniô abò prowadzeniô ùczbów w szkòłach i przedszkòlach, wëdôwónym na spòdlim egzaminu skłôdónégò przed Kòmisją przë Kaszëbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim, je jediną drogą do dostaniô zgòdë na naùczanié kaszëbsczégò jãzëka w szkòłach. Wiedzec je, że kòżdé filologòwé sztudia normalno warają 5 lat (magistersczé) abò 3 lata (licencjacczé). W ti prawny sytuacje szkólny kaszëbsczégò jãzëka

Wiadomym jest, że każde studia filologiczne w normalnym trybie trwają 5 lat (magisterskie) lub 3 lata (licencjackie). W zaistniałej sytuacji prawnej nauczyciela języka kaszubskiego, musi on posiąść podobną wiedzę na Podyplomowych Studiach w trakcie trzech semestrów, w ciągu 435 godzin. Nie dziwmy się więc czasem ich sfrustrowanym i subiektywnym głosom.[4]

Na pewno też prawo nauczyciela każdego przedmiotu do bycia słuchaczem Studiów nie ułatwia pracy na nich, stąd moja wcześniejsza sugestia, aby w perspektywie stworzyć osobne *Programy* dla grup składających się z filologów i niefilologów.

Pamiętać również należy, że droga do zawodu, jaką przebyli teraźniejsi nauczyciele języka kaszubskiego, jest często podobna (prowadzili wcześniej kółka regionalne, byli autorami regionalnych ścieżek edukacyjnych), ale różna od drogi nauczycieli innych języków (polonistów, anglistów, romanistów, slawistów, germanistów itd.). Stąd też ich oczekiwania względem *Programu* Studiów są nieco inne. Dlatego ważne jest obecnie uświadamianie nauczycieli, że w specyficznej sytuacji języka kaszubskiego (od niedawna normalizowanego i standaryzowanego), niezmiernie istotne jest jego dogłębne poznanie, a niezwykle ważna dotychczas praca w kółkach regionalnych, w XXI w. stała się już niewystarczająca. Dopiero wtedy na nic zdadzą się głosy często światłych Kaszubów wiele robiących dla Kaszub i kaszubszczyzny, iż język kaszubski umiera, gdy będzie się go uczyło profesjonalnie, gdy nauczyciel, znając zestandaryzowany język, będzie „zaopatrzony” w rzetelną wiedzę o jego strukturze.

---

[4] Z ankiet ewaluacyjnych: „Nie powinno być wykładów w wakacje przez 2 tygodnie bez przerwy, ani też co tydzień, by wszystkie wolne dni były zajęte”; „Uważam, że wspaniale były wyznaczone godziny zajęć, ponieważ odbywały się w czasie urlopu i w weekendy”.

mùszi pòdobną wiédzã zdobëc na Pòdiplomòwëch Sztudiach òb czas 3 semestrów, w czasu 435 gòdzyn. Nie chcemë tej sã dzëwic jejich czasã nerwòwim i jednostronnym głosom[4].

Na gwës téż prawò kòżdégò szkólnégò do bëcégò słëchińcã Sztudiów nie zletczô robòtë na nich, stąd mój rëchlészi bédënk, żebë w przińdnoscë ùsadzëc òsóbné Programë dlô karnów skłôdającëch sã z filologów i niefilologów.

Pamiãtac téż mùszi, że droga do warkù, jaką przeszlë terôczasny szkólny kaszëbsczégò jãzëka, je czãsto pòdobnô (rëchli prowadzëlë regionalné karna, bëlë aùtorama regionalnëch szkòłowëch stegnów), ale jinaczi sã òd drodżi szkólnëch jinëch jãzëków (pòlonistów, anielistów, romanistów, slawistów, germanistów itd.). Stąd téż jejich brëkùńczi, jeżlë jidze ò Programa Sztudiów, są kąsk jinszé. Dlôte wôżné je dzysdnia dôwanié swiądë szkólnym, że w òsoblëwi sytuacje kaszëbsczégò jãzëka (òd niedôwna normalizowónégò i standarizowónégò), baro wôżné je jegò bëlné pòznanié, a niezwëczajno wôżnô donëchczôs robòta w regionalnëch karnach, w XXI stalatim, ju nie sygô. Dopiérze tedë do nicz mdą głosë czãsto mądrëch Kaszëbów, jaczi wiele robią dlô Kaszëbsczi i kaszëbiznë, że kaszëbsczi jãzëk ùmiérô, czej bãdze sã jegò profesjonalnie ùczëło, czedë szkólny, znającë zestandarizowóny jãzëk, bãdze „zaòpatrzony" w bëlną wiédzã ò jegò bùdowie.

---

[4] Z òceniwającëch anczetów: „Nie pòwinno bëc wëkładów òb czas latowëch feriów przez 2 niedzele bez przerwë, ani téż co tidzéń, bë wszëtczé wòlné dni bëłë zajãté"; „Mëszlã, że bëlno bëłë wëznaczoné gòdzënë ùczbów, bò bëłë w czasu ùrlopù i w wékendë".

Tomasz Wicherkiewicz (Uniwersytet im. A.Mickiewicza)

Ratyfikacja przez Polskę *Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych* a sytuacja języka kaszubskiego

Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych (zwana dalej *Kartą* lub *EKJRM*) jest konwencją Rady Europy przygotowaną przez powołany w tym celu Komitet *Ad Hoc* Ekspertów Rządowych i wyłożoną do ratyfikacji jesienią 1992 roku[1].

Głównym założeniem *EKJRM* jest zachowanie i promowanie w jak najskuteczniejszy sposób językowego bogactwa europejskich języków autochtonicznych jako istotnego elementu dziedzictwa kontynentu jako całości – zwłaszcza wszystkich tych znajdujących się w pozycji języków mniejszościowych, przy jednoczesnym zachowaniu integralności terytorialnej i suwerenności Państw-Stron konwencji *EKJRM*. Równie istotnym kryterium towarzyszącym powstawaniu i popularyzacji tej konwencji było i jest upowszechnianie wielojęzyczności, jako naturalnego elementu europejskiego krajobrazu językowego, czyli uzupełnianie i rozszerzanie tego krajobrazu o języki regionalne i/lub mniejszościowe, nie zaś wprowadzanie czy upowszechnianie ich kosztem języków oficjalnych/większościowych. Całkowicie nowatorskim rozwiązaniem w międzynarodowym systemie prawnym jest uczynienie podmiotem uregulowań prawnych tej konwencji nie jednostek czy grup uważających się lub uważanych za mniejszościowe, ale poszczególnych języków określanych w *EKJRM* jako regionalne i/lub mniejszościowe oraz diasporowe („nie posiadające własnego terytorium”). W odróżnieniu do wielu wcześniejszych międzynarodowych i krajowych uregulowań prawnych, *Karta* zawiera nie tylko przepisy zakazujące dyskryminowania w dziedzinie użycia języków, ale i nakłada zobowiązania aktywnego ich wspierania. Poprzez takie pozytywne działania, a nie tylko o charakterze restrykcyjno-antydyskryminacyjnym, twórcy i zwolennicy *EKJRM* chcieliby zwiększyć obecność języków regionalnych i mniejszościowych w świadomości Europejczyków i w krajobrazie Europy.

Historię i mechanizm działania *Karty* przestawiono już dość dokładnie w publikacjach wymienionych pod niniejszym tekstem (np. Majewicz & Wicherkiewicz

---

[1] Pełen tekst karty w tłumaczeniu autoryzowanym przez Radę Europy znaleźć można na http://www.coe.org.pl/re_konw/ETS_148.pdf [22.10.2008].

Tomôsz Wicherkewicz (Ùniwersytet m. A.Mickewicza)

Ratifikacjô przez Pòlskã Eùropejsczi kartë regionalnëch abò miészëznowëch jãzëków a sytuacjô kaszëbsczégò jãzëka

Eùropejskô karta regionalnëch abò miészëznowëch jãzëków (dali zwónô *Kartą* abò *EKRMJ*) je kònwencją Radë Eùropë zrëchtowóną przez pòwòłóny do te Kòmitet *Ad Hoc* Rządowëch Ekspertów i wëłożoną do przëjãcô na jesén 1992 rokù[1].

Òglowim założenim *EKRMJ* je zachòwanié i jak nôbëlniészé promòwanié jãzëkòwégò bògactwa eùropejsczich aùtochtonicznëch jãzëków jakno wôżnégò elemeńtu dzedzëctwa kòntinentu jakno całoscë – òsoblëwie nëch wszëtczich, jaczé są w pòzycje miészëznowëch jãzëków, przë jednoczasnym zachòwanim teritorialny jintegralnoscë i samòstójnoscë Państwów-Strón kònwencje *EKRMJ*. Tak samò wôżnym kriterium towarzącym pòwstaniu i pòpùlarizacje ti kònwencje bëło i je rozkòscérzanié wielojãzëcznoscë, jakno naturalnégò elementu eùropejsczégò jãzëkòwégò krôjòbrazu, to je dofùlowiwanié i rozkòscérzanié tegò krôjòbrazu ò regionalné i/abò miészëznowé jãzëczi, a nié wprowadzanié czë rozkòscérzanié jich kòsztã òficjalnëch/wikszoscowëch jãzëków. Czësto nowim rozwiązanim w midzënôrodnym prawnym systemie je zrobienié pòdmiotã prawnëch ùregùlowaniów ti kònwencje nié jednostków czë karnów, jaczé ùwôżają sã, abò są ùwôżóné za miészëznowé, ale wskôzónëch jãzëków pòzywónëch w *EKRMJ* jakno regionalné i/abò miészëznowé a téż diaspòrowé („jaczé ni mają swòjégò teritorium”). W òdróżnienim do wielu rëchlészich midzënôrodnëch i krajewëch prawnëch ùregùlowaniów *Karta zawiérô* nié le przepisë, jaczé zakôzëją diskriminowaniô w dzedzënie ùżëcô jãzëków, ale i nakłôdô zobòwiązania aktiwnégò jejich wspieraniô. Przéz taczé pòzytiwné dzejania, a nié le ò charakterze restrikcyjno-antidiskriminacyjnym, ùsôdzcë i zwòlennicë *EKJRM* chcelëbë zwikszëc bëtnosc regionalnëch i miészëznowëch jãzëków w swiądze Eùropejczików i krôjòbrazu Eùropë.

Historiô i mechanizm dzejaniô *Kartë* òstała przedstawiónô ju dosc dobrze w pùblikacjach wëmienionëch pòd tim tekstã (np. Majewicz & Wicherkiewicz

---

[1] Fùlny tekst Kartë w aùtorizowónym przez Radã Eùropë dolmaczënkù mòże nalezc na http://www.coe.org.pl/re_konw/ETS_148.pdf [22.10.2008].

2001); tu zatem zaprezentowane zostaną jedynie jej najbardziej istotne cechy:

– *Karta* obejmuje swoją mocą wyłącznie języki autochtoniczne, poza jej regulacjami pozostają zatem języki migrantów[2];

– *Karta* nie rozróżnia pojęć „języki regionalne" i „języki mniejszościowe" – w całym jej tekście pojęcie to stosowane jest łącznie jako „języki regionalne lub mniejszościowe" [3] (cytowana jakoby za *Kartą* w Art. 19 *Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* definicja „języka regionalnego" jest tłumaczeniem definicji zbiorczej „języków regionalnych lub mniejszościowych" [4]); jedynymi zaś do tej pory państwami, które zdecydowały się ową dychotomię wykorzystać w legislacyjnej praktyce, są Republika Federalna Niemiec i Rzeczpospolita Polska, choć toczą się dyskusje nt. przyznania oficjalnego statusu językom regionalnym m.in. południowoestońskiemu võro-seto w Estonii, czy łatgalskiemu we wschodniej Łotwie (zob. Wicherkiewicz 2003, Wicherkiewicz 2008);

– *Karta* bierze pod uwagę zróżnicowaną sytuację polityczną, demograficzną, historyczną i społeczną poszczególnych Państw oraz języków w Europie; różnorodność ta pozwala na zastosowanie rozmaitych zastosowań w przeróżnych warunkach;

– umożliwia to charakter *Karty* przypominający „menu", z którego ratyfikujące Państwa wybrać mogą poszczególne regulacje, uwzględniając rozmaitą specyfikę objętych nimi języków. Wszystkich punktów wybranych przez ra-

---

[2] Choć brak w tekście *Karty* definicji kryterium autochtoniczności, w ustawodawstwie polskim przyjęto pośrednio za takie uznawać kryterium wymienione w *Ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* z dn. 6 stycznia 2005 r. [*Dz.U.* z dn. 31 stycznia 2005 r., Rozdz. 1, Art. 2, §1, pkt. 5 i Art. 3, §1, pkt. 5 – „*jej* {mniejszości} *przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczpospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat*".]

[3] Dychotomię pojęć „mniejszościowe" i „regionalne" w odniesieniu do języków jako podmiotów ratyfikowanej *EKRJM* po raz pierwszy wykorzystała Republika Federalna Niemiec i kilka jej północnych krajów związkowych stosując pojęcie *Minderheitensprachen* w odniesieniu do języków duńskiego, fryzyjskich, łużyckich, jidysz i romani, zaś Regionalsprache w odniesieniu do języka dolnoniemieckiego
(http://languagecharter.eokik.hu/docs/Translations/German_2c_off.pdf
http://languagecharter.eokik.hu/sites/StatesParties/Germany.htm [22.10.2008]).

[4] „***Art. 19. 1.*** *Za język regionalny w rozumieniu ustawy, zgodnie z Europejską Kartą Języków Regionalnych lub Mniejszościowych, uważa się język, który:*
1) jest tradycyjnie używany na terytorium danego państwa przez jego obywateli, którzy stanowią grupę liczebnie mniejszą od reszty ludności tego państwa;
2) różni się od oficjalnego języka tego państwa; nie obejmuje to ani dialektów oficjalnego języka państwa, ani języków migrantów.
2. *Językiem regionalnym w rozumieniu ustawy jest język kaszubski (...)".*

2001); temù tu zaprezentowóné òstóną leno ji nôbarżi wôżné znanczi:

– *Karta* òbjimô swòją mòcą le aùtochtoniczné jãzëczi, temù pòza ji regùlacjama òstôwają jãzëczi migrańtów[2];

– *Karta* nie rozróżniwô pòjãców „regionalné jãzëczi" i „miészëznowé jãzëczi" – w całim ji teksce pòjãcé to stosowóné je razã jakno „regionalné abò miészëznowé jãzëczi"[3] (cytowónô pòdobno za *Kartą* w Art.19 *Ùstawë ò nôrodnëch i etnicznëch miészëznach a téż ò regionalnym jãzëkù* definicjô „regionalnégò jãzëka" je dolmaczënkã zbiérny definicje „regionalnëch abò miészëznowëch jãzëków" [4]); zôs jedurnyma do te czas państwama, chtërne zdecydowałë sã nã dichòtomiã wëzwëskac w ùstawòdôwczi praktice są Federalnô Repùblika Niemców i Pòlskô Rzeczpòspòlitô, chòc są kôrbiónczi nt. przëznaniô òficjalnégò sztatusu regionalnym jãzëkóm m.jin. pôłniowòestońsczémù vőro-seto w Estonii, czë łatgalsczémù we wschòdny Łotwie (òb. Wicherkewicz 2003, Wicherkewicz 2008);

– *Karta* bierze pòd uwôgã wszelejaką pòliticzną, historiczną i spòlëznową sytuacjã òsóbnëch Państwów a téż jãzëków w Eùropie; wszelejakòsc ta pòzwôlô na wëzwëskanié rozmajitëch zastosowaniów w rozmajitëch warënkach;

– ùmòżebniô to charakter *Kartë*, jaczé przëpòminô *menu*, z chtërnégò ratifikùjącé Państwa wëbrac mògą apartné regùlacje, ùwzglãdniając rozmajitą apartnosc òbjãtëch nima jãzëków. Wszëtczich pùnktów wëbrónëch przez

---

[2] Chòc brak w teksce *Kartë* definicje kriterium aùtochtonicznoscë, w pòlsczim ùstawòdôwstwie przëjãté òstało pòstrzédno za taczé ùznawac kriterium wëmienioné w *Ùstawie ò nôrodnëch i etnicznëch miészëznach a téż ò regionalnym jãzëkù* z dn. 6 stëcznika 2005 r. [*Dz.Ù.* z dn. 31 stëcznika 2005 r., Rozdz. 1, Art. 2, §1, pkt. 5 i Art. 3, §1, pkt. 5 – *„ji* {miészëznë} *przodkòwie mieszkalë na terôczasnym teritorium Pòlsczi Rzeczëpòspòliti òd co nômni 100 lat".*]

[3] Dichòtomiã pòjãców „miészëznowé" i „regionalné" w nawlëczenim do jãzëków jakò pòdmiotów ratifikòwóny *EKRMJ* pierszi rôz wëzwëskała Niemieckô Federalnô Repùblika i czile ji nordowëch związkòwëch krajów stosëjąc pòjãcé *Minderheitensprachen* w òdniesenim do jãzëków duńsczégò, frizyjsczich, łużicczich, jidisz i romani, zôs Regionalsprache w òdniesenim do dólnoniemiecczégò jãzëka
(http://languagecharter.eokik.hu/docs/Translations/German_2c_off.pdf
http://languagecharter.eokik.hu/sites/StatesParties/Germany.htm [22.10.2008])

[4] *„**Art. 19. 1.** Za regionalny jãzëk w rozmienim ùstawë, zgódno z Eùropejską Kartą Regionalnëch abò Miészëznowëch Jãzëków, ùwôżô sã jãzëk, jaczi:*
1) je tradicyjno ùżiwóny na teritorium dónégò państwa przez jegò òbiwatelów, jaczi są karnã liczebno miészim òd resztë lëdztwa tegò państwa;
2) jinaczi sã òd òficjalnégò jãzëka tegò państwa; nie òbjimô to ani dialektów òficjalnégò jãzëka państwa, ani jãzëków migrańtów.
***2.** Regionalnym jãzëkã w rozmienim ùstawë je kaszëbsczi jãzëk (...)".*

tyfikujące Państwo musi być jednak w części III co najmniej 35. Stosunkowo swobodny charakter tego wymogu stanowi zarówno zaletę, jak i wadę *Karty* (zob. Majewicz i Wicherkiewicz 2001);

– ratyfikując *Kartę*, Państwo zobowiązuje się jednak do przestrzegania pewnych postanowień ogólnych, umieszczonych w częściach I i zwłaszcza II, i to wobec wszystkich występujących na jego terytorium autochtonicznych języków regionalnych i/lub mniejszościowych;

– w części IV zawarte są postanowienia dotyczące wprowadzenia przepisów *Karty* w życie oraz instrumentów jej kontrolowania przez Komitet Ekspertów.

Procedura przyjęcia *Karty* jest podobna do postępowania w przypadku innych tego typu konwencji międzynarodowych i składa się z kilku etapów:

- podpisania przez rząd Państwa-Strony (w przypadku Polski nastąpiło to w maju 2003 roku);
- konsultacji z grupami posługującymi się językami mniejszościowymi i/lub regionalnymi[5];
- parlamentarnej i pozaparlamentarnej debaty przedratyfikacyjnej;
- ratyfikacji przez Parlament (Ustawa o ratyfikacji *Karty* przyjęta została przez Parlament RP 13 czerwca 2008 r.[6]);
- złożenia ratyfikowanej przez Państwo-Stronę Karty przez Ministra Spraw Zagranicznych na ręce Sekretarza Generalnego Rady Europy, wraz z notą wyjaśniającą[7];
- wyznaczenie przez ratyfikującą Państwo-Stronę trojga kandydatów do Komitetu Ekspertów, spośród których sam Komitet wybiera jednego – zadaniem Komitetu Ekspertów jest ustawiczne monitorowanie wypełniania przyjętych przez Państwa-Strony zobowiązań.

Do października 2008 roku *Kartę ratyfikowały następujące Państwa członkowskie Rady Europy:* Armenia, Austria, Chorwacja, Cypr, Czarnogóra, Czechy, Dania, Finlandia, Hiszpania, Holandia, Lichtenstein, Luksemburg, Niemcy, Norwegia, Polska, Rumunia, Serbia, Słowacja, Słowenia, Szwecja, Ukraina, Węgry i Wielka Brytania, podpisały zaś: Azerbejdżan, Bośnia i Hercegowina,

---

[5] Np. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie przedstawiło swoje szczegółowe propozycje ratyfikacyjne co do punktów z części III w stosunku do języka kaszubskiego w marcu 2003 r.

[6] Ustawa z dnia 13 czerwca 2008 r. o ratyfikacji *Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych*, sporządzonej w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r. (Dz. U. 2008 r., Nr 144, poz. 898); 28 lipca 2008 r. Ustawę o ratyfikacji *Karty* podpisał Prezydent RP – http://www.prezydent.pl/x.node?id=17043129

[7] **Co prowadzi do wejścia tak ratyfikowanej** *Karty* **w życie w zakresie określonym w załączonej nocie wyjaśniającej – ten krok w przypadku Polski jeszcze nie nastąpił... [22 października 2008 r.]**

ratifikùjącé Państwò mùszi równak bëc w III dzélu co nômni 35. Dosc wòlny charakter tegò wëmògù je zarówno dobrotą, jak i felą *Kartë* (òb. Majewicz i Wicherkiewicz 2001);

– ratifikùjąc *Kartã*, Państwò zobòwiązëje sã równak do przestrzéganiô gwësnëch òglowëch ùmësleniów, zapisónëch w dzélach I i òsoblëwie II, i to procëm wszëtczich wëstãpùjącëch na jegò teritorium aùtochtonicznëch regionalnëch i/abò miészëznowëch jãzëków;

– w dzélu IV zawiarté są ùmëslënczi tikającé sã wprowadzeniô przepisów *Kartë* w żëcé a téż jinstrumeńtów ji kòntrolowaniô przez Kòmitet Ekspertów.

Procedura przëjãcô *Kartë* je pòdobnô do pòstãpòwaniô w przëtrôfkù jinëch negò ôrtu midzënôrodnëch kònwencjów i skłôdô sã z czile etapów:

- pòdpisaniô przez rząd Państwa-Stronë (w przëtrôfkù Pòlsczi stało sã to w maju 2003 rokù);
- kònsultacji z karnoma, jaczé pòsługùją sã miészëznowima i/abò regionalnyma jãzëkama[5];
- parlameńtarny i pòzaparlameńtarny przedratifikacyjny debatë;
- ratifikacji przez Parlameńt (Ùstawa o ratifikacji *Kartë* przëjãtô òstała przez Parlameńt RP 13 czerwińca 2008 r.[6]**)**;
- złożeniô ratifikòwóny przez Państwò-Stronã Kartë przez Ministra Bùtnowëch Sprawów na rãce Generalnégò Sékretérë Radzëznë Eùropë, razã z wëjasniającą notą[7];
- wëznaczenié przez ratifikùjącą Państwò-Stronã trzech kańdidatów do Kòmitetu Ekspertów, z chtërnëch sóm Kòmitet wëbiérô jednégò – zadanim Kòmitetu Ekspertów je dërchné dozéranié wëpełnianiô przëjãtëch przez Państwa-Stronë zobòwiązaniów.

Do rujana 2008 rokù *Kartã* ratifikòwałë pòstãpné Państwa nôleżącé do Radzëznë Eùropë: Armeniô, Aùstriô, Chòrwacjô, Cypr, Czôrnogóra, Czechë, Daniô, Finlandiô, Hiszpaniô, Òlandiô, Lichtensztein, Luksembùrg, Niemcë, Norwegiô, Pòlskô, Rumùniô, Serbiô, Słowacjô, Słoweniô, Szwecjô, Ùkrajina, Wãgrë i Wiôlgô Britaniô, zôs pòdpisałë: Azerbejdżan, Bòsniô i Hercegòwina,

---

[5] Np. Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié przedstawiło swòje szczegółowé ratifikacyjné bédënczi co do pùnktów z dzélu III w stosënkù do kaszëbsczégò jãzëka w strëmiannikù 2003 r.

[6] Ùstawa z dnia 13 czerwińca 2008 r. o ratifikacji *Eùropejsczi Kartë regionalnëch abò miészëznowëch jãzëków*, zrëchtowónô w Sztrasbùrgù dnia 5 lëstopadnika 1992 r. (Dz. Ù. 2008 r., Nr 144, pòz. 898); 28 lëpińca 2008 r. Ùstawã ò ratifikacji *Kartë* pòdpisôł Prezydeńt PR – http://www.prezydent.pl/x.node?id=17043129

[7] **Co prowadzy do weńscô tak ratifikòwóny** *Kartë* **w żëcé w òbrëmienim òkreszlonym w doparłãczony dolmaczący noce – w przëtrôfkù Pòlsczi no jesz nie nastąpiło... [22 rujana 2008 r.]**

Francja, Islandia, Macedonia, Malta, Mołdawia, Rosja i Włochy.

Na koniec października 2008 roku nieznana jest jeszcze forma i zawartość towarzyszącej ratyfikowanej przez Polskę *Karcie* – dostępne jest natomiast *Uzasadnienie* towarzyszące projektowi Ustawy ratyfikacyjnej (m.in. http://orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/projekty/427_p.htm), w którym znaleźć można zapowiedź najistotniejszych zobowiązań Polski wobec języków ujętych w ratyfikowanej *EKJRM*.

Brak w nim np. tak charakterystycznego dla ducha *Karty* rozróżnienia na języki chronione jedynie ogólnymi zobowiązaniami w części II (dotyczy to zwłaszcza mniejszych, słabszych czy szczególnie rozproszonych terytorialnie języków) – nie wiadomo, czy wymienione w *Uzasadnieniu* „języki nieterytorialne”[8] objęte będą właśnie jedynie postanowieniami części II; chodziłoby w takim razie o języki hebrajski, jidysz, karaimski, ormiański i romski[9].

W *Uzasadnieniu* wymienione są w jednolitej grupie języki mające podlegać postanowieniom ratyfikowanej *EKJRM*:

„a) język białoruski,
b) język czeski,
c) język hebrajski,
d) język jidysz,
e) język karaimski,
f) język kaszubski,
g) język litewski,
h) język łemkowski,
i) język niemiecki,

---

[8] „Języki nieterytorialne – jako języki różniące się od języka lub języków stosowanych przez pozostałą część ludności tego państwa, używane przez obywateli, które jednak nie mogą być identyfikowane z jego określonym obszarem (w przypadku Rzeczpospolitej Polskiej są to języki: hebrajski, jidysz, karaimski, ormiański i romski)” – http://orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/projekty/427_p.htm.

[9] W przypadku języka ormiańskiego ustawodawca i organy wykonawcze wciąż odnoszą się do współczesnego języka armeńskiego, a nie do zupełnie z nim genetycznie niespokrewnionego turkijskiego języka armeno-kipczackiego, który był (do II wojny światowej) etnolektem polskich Ormian; w przypadku etnicznego języka polskich Żydów (słusznie zapewne) z kolei wymieniany jest – obok hebrajskiego – język jidysz (sądząc z wyników Spisu Powszechnego 2002 r. obecnie całkowicie w Polsce wymarły, choć wszak czasem słyszalny jeszcze w ostatnich tradycyjnych enklawach polskich Żydów); ten sam Spis Powszechny nie zanotował już (wbrew znanym środowisku Karaimów i karaimoznawców faktom) żadnych użytkowników języka karaimskiego. Nie wiadomo, dlaczego w tej grupie nie umieszczono i języka tatarskiego (wymienianego wszak wg propozycji wśród języków objętych postanowieniami *Karty*) – od kilkuset lat całkowicie już wymarłego; zdaje się, iż w funkcji języka tatarskiego widzi się mało w tym przypadku uzasadniony lingwistycznie współczesny język krymsko-tatarski.

Francjô, Jislandiô, Macedoniô, Malta, Mòłdawiô, Rëskô i Włochë.

Na kùńc rujana 2008 rokù nieznóny je jesz sztôłt i zamkłosc towarzący ratifikòwóny przez Pòlskã *Karce* – nalezc mòże *Ùzasadnienié* towarzącé projektowi ratifikacyjny Ùstawë (m.jin. http://orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/projekti-/427_p.htm), w jaczim nalezc mòże zapòwiesc nôwôżniészich zòbòwiązaniów Pòlsczi pòdług jãzëków ujãtëch w ratifikòwóny *EKRMJ*.

Brak w nim np. tak òsoblëwégò dlô dëcha *Kartë* rozróżnieniô na jãzëczi chronioné leno òglowima zòbòwiązaniama w dzélu II (przede wszëtczim tikô sã to miészich, słabszich czë òsoblëwie teritorialno rozproszonëch jãzëków) – nie je wiedzec, czë wëmienioné w *Ùzasadnienim* „nieteritorialné jãzëczi”[8] òbjãté bãdą prawie le ùmëslënkama dzélu II; szłobë tedë ò jãzëczi hebrajsczi, jidisz, karajimsczi, òrmiańsczi i romsczi[9].

W *Ùzasadnienim* wëmienioné są w jednym karnie jãzëczi, jaczé mają pòdlégac ùmëslënkóm ratifikòwóny *EKRMJ*:

a) biôłorusczi jãzëk,
b) czesczi jãzëk,
c) hebrajsczi jãzëk,
d) jãzëk jidisz,
e) karajimsczi jãzëk,
f) kaszëbsczi jãzëk,
g) litewsczi jãzëk,
h) łemkòwsczi jãzëk,
i) niemiecczi jãzëk,

---

[8] „Nieteritorialné jãzëczi – jakno jãzëczi różniącé sã òd jãzëka abò jãzëków ùżiwónëch przez òstałi dzél lëdztwa tegò państwa, ùżiwóné przez òbiwatelów, jaczé równak ni mògą bëc jidentifikòwóné z jegò okreszloną òbéńdą (w przëtrôfkù Rzeczëpòspoliti Pòlsczi są to jãzëczi: hebrajsczi, jidisz, karajimsczi, òrmiańsczi i romsczi)” – http://orka.sejm.gov.pl/proc6.nsf/projekti/427_p.htm.

[9] W przëtrôfkù òrmiańsczégo jãzëka ùstawòdôwca i wëkònawczé òrganë wcyg òdnôszają sã do dzysdniowégò armeńsczégò jãzëka, a nié do czësto z nim geneticzno niespòkrewnionégò turkijsczégò jãzëka armeno-kipczacczégò, jaczi béł (do II swiatowi wòjnë) etnolektã pòlsczich Òrmianów; w przëtrôfkù etnicznégò jãzëka pòlsczich Żëdów (pewno słëszno) wëmieniwóny je za régą – kòl hebrajsczégò – jãzëk jidisz (sądzącë z wëników Pòwszechnégò Spisënkù 2002 r. dzys dnia czësto wëmarłi w Pòlsce, chòcô równak czasã do ùczëcô jesz w òstatnëch tradicyjnëch enklawach pòlsczich Żëdów); nen sóm Pòwszechny Spisënk nie zanotowôł ju (przék znónyma w strzodowiszczu Karajimów i karajimòznôwców faktoma) żódnëch ùżitkòwników karajimsczégò jãzëka. Nie je wiedzec, czemù w tim karnie nie nalôzł sã téż tatarsczi jãzëk (kò je òn wëmieniwóny pòdług bédënkù westrzód jãzëków òbjãtëch pòstanowieniama *Kartë*) – od czilesetlat czësto ju wëmarłégò; zdôwô sã, że w fùnkcji tatarsczégò jãzëka widzy sã mało w tim przëtrôfkù lingwistno ùzasadniony terôczasny krimskò-tatarsczi jãzëk.

j) język ormiański,
k) język romski,
l) język rosyjski,
m) język słowacki,
n) język tatarski,
o) język ukraiński.”

Brak również propozycji jakiegokolwiek zróżnicowania przyjętych w części III zobowiązań wobec poszczególnych języków podlegającej silniejszej, niż te wymienione tylko w części II (to w tej części, dla każdego z języków, Państwo-Strona powinno dokonać z ***menu EKJRM*** wyboru co najmniej 35 obowiązujących punktów). W ***Uzasadnieniu*** mowa zaś bardzo ogólnie:

„Oświadczenie[10] zawiera wyłącznie ustępy bądź punkty wymienione w ***uzasadnieniu*** wniosku Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 20 marca 2003 r. w sprawie udzielenia przez Radę Ministrów zgody na podpisanie karty (uchwała nr 91/2003 Rady Ministrów z dnia 3 kwietnia 2003 r. w sprawie udzielenia zgody na podpisanie Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych), a mianowicie: w art. 8 w ust. 1 pkt: a (i), b (i), c (i), d (iii), e (ii), g, h, i i ust. 2; w art. 9 w ust. 2 pkt a; w art. 10 ust. 5; w art. 11 w ust. 1 pkt: a (iii), b (ii), c (ii), d, e (i), f (ii), g, ust. 2 i ust. 3; w art. 12 w ust. 1 pkt: a, b, c, d, e, f, g, ust. 2 i ust. 3; w art. 13 w ust. 1 pkt: b, c, d i ust. 2 pkt b; w art. 14 pkt a i b oraz dodatkowe propozycje wynikające z przyjęcia w dniu 6 stycznia 2005 r. ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym – w art. 10 w ust. 2 pkt b i g.”

Takie przedstawienie wyboru postanowień *Karty* w dużym stopniu niweczy jej charakter i ducha. Zapewne będzie też powodem zażądania przez Sekretariat *Karty* Rady Europy, a później przez Komitet Ekspertów dodatkowych wyjaśnień.

Poza tego typu uwagami formalnymi, na uwagę zasługuje nieproporcjonalność zakresu zobowiązań Polski w *Karcie* w poszczególnych artykułach części III[11] (choć nie ma tu przeciwwskazań prawnych) oraz nadmierny – mało za-

---

[10] zapewne towarzysząca ratyfikowanej *Karcie* nota wyjaśniająca [T.W.]; podkreślenia – T.W.

[11] są to kolejno:
Artykuł 8 – *Oświata*
Artykuł 9 – *Władze sądowe*
Artykuł 10 – *Władze administracyjne i służby publiczne*
Artykuł 11 – *Media*
Artykuł 12 – *Działalność kulturalna i jej baza materialna*
Artykuł 13 – *Życie ekonomiczne i społeczne*
Artykuł 14 – *Wymiana graniczna*

j) òrmiańsczi jãzëk,
k) romsczi jãzëk,
l) rusczi jãzëk,
m) słowacczi jãzëk,
n) tatarsczi jãzëk,
o) ùkrajińsczi jãzëk.”

Brak téż bédënków jaczégòbądz zróżnicowaniô przëjãtëch w dzélu III zòbòwiązaniów pòdług apartnëch jãzëków słëchający mòcniészi, niżlë ne wëmienioné leno w dzélu II (to w tim dzélu, dlô kòżdégò z jãzëków, Państwò-Strona mùszałobë dokònac z ***menu EKRMJ*** wëbieru co nômni 35 òbòwiązëjącëch pùnktów. W ***Ùzasadnienim*** zôs mòwa baro òglowò:

“Òswiôdczenié[10] zawiérô leno ùstãpë abò pùnktë wëmienioné w ***Ùzasadnienim*** wnioskù Ministra Bënowëch Sprawów i Administracje z dnia 20 strëmiannika 2003 r. w sprawie ùdzeleniô przez Radzëznã Ministrów zgòdë na pòdpisanié Kartë (ùchwôlënk nr 91/2003 Radzëznë Ministrów z dnia 3 łżëkwiata 2003 r. w sprawie ùdzeleniô zgòdë na pòdpisanié Eùropejsczi kartë miészëznowëch jãzëków), to znaczi: w art. 8 w ùst. 1 pkt: a (i), b (i), c (i), d (iii), e (ii), g, h, i i ùst. 2; w art. 9 w ùst. 2 pkt a; w art. 10 ùst. 5; w art. 11 w ùst. 1 pkt: a (iii), b (ii), c (ii), d, e (i), f (ii), g, ùst. 2 i ùst. 3; w art. 12 w ùst. 1 pkt: a, b, c, d, e, f, g, ùst. 2 i ùst. 3; w art. 13 w ùst. 1 pkt: b, c, d i ùst. 2 pkt b; w art. 14 pkt a i b a téż dodôwkòwé bédënczi, jaczé wënikają z przëjãcégò w dniu 6 stëcznika 2005 r. Ùstawë ò nôrodnëch i etnicznëch miészëznach a téż ò regionalnym jãzëkù – w art. 10 w ùst. 2 pkt b i g.”

Taczé przedstawienié wëbieru pòstanowieniów *Kartë* w wiôłdżim dzélu nikwi ji charakter i dëcha. Gwës bãdze téż pòwòdã zażądaniô przez Sekretariat *Kartë* Radzëznë Eùropë, a pózni przez Kòmitet Ekspertów dodôwkòwëch wëwidnieniów.

Òkróm negò ôrtu fòrmalnyma ùwôgama, na bôczënk zasługiwô niepropòrcjonalnota òbjimù zòbòwiązaniów Pòlsczi w *Karce* w apartnëch artiklach dzélu III[11] (chòc ni ma tu prawnëch procëmwskôzów) a téż za wiôłdżi

---

[10] Gwës towarząсô ratifikòwóny Karce wëwidniającô nota [T.W.]; pòdsztréchnieniô – T.W.

[11] są to za régą:
Artykuł 8 – *Naùczanié*
Artykuł 9 – *Sądowé władze*
Artykuł 10 – *Administracjowé władze i pùbliczné służbë*
Artykuł 11 – *Media*
Artykuł 12 – *Kùlturalné dzejanié i ji materialné spòdlé*
Artykuł 13 – *Ekònomiczné i spòlëznowé żëcé*
Artykuł 14 – *Greńcowô wëmiana*

pewne perspektywiczny – zakres zobowiązań w dziedzinie *Oświaty* przy bardzo skromnych propozycjach zobowiązań Polski np. w *Władzach administracyjnych i służbach publicznych* czy *Władzach sądowych*.

Na dokładną analizę i ocenę przyjętych przez Polskę w ramach ratyfikowanej *Karty* zobowiązań należy jeszcze poczekać do czasu oficjalnego przedstawienia w Strasbourgu pełnej noty objaśniającej z *menu* szczegółowo dopasowanym w części II i III do poszczególnych języków mniejszościowych i regionalnych.

Literatura:

Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych – od teorii do praktyki. Materiały z konferencji – Warszawa 16-17 czerwca 2003 roku. *2004. Warszawa: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań i Mniejszości Narodowych.*

Majewicz, Alfred F. i Tomasz Wicherkiewicz 2001. „Polityka językowa na Kaszubach na tle prawodawstwa wobec mniejszości w jednoczącej się Europie", w: Edward Breza (red.) *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna. Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Opole: Uniwersytet Opolski. Str. 81-98.

Wicherkiewicz, Tomasz 2003. „Języki mniejszościowe i regionalne w Europie – problemy typologii", w: Elżbieta Wrocławska i Jadwiga Zieniukowa (red.) *Języki mniejszości i jezyki regionalne*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy. Str. 73-78.

Wicherkiewicz, Tomasz 2004. „Języki regionalne i mniejszościowe w Polsce", w: *Europejska karta...* 2004: Str. 117-129.

Wicherkiewicz, Tomasz 2008. *Języki regionalne a tożsamość etniczna w Europie*. http://www.kaszubi.pl/files/1252TWicherkiewicz-GdanskDworArtusa.doc [22.10.2008].

Woehrling, Jean-Marie. 2005. *The European Charter for regional or Minority Languages: A critical commentary.* Strasbourg: Council of Europe.

– mało mést perspektiwiczny – òbjim zòbòwiązaniów w dzedzënie *Naùczaniô*, przë baro skromnëch bédënkach zòbòwiązaniów Pòlsczi np. w *Administracjowëch władzach i pùblicznëch służbach* czë *Sądowëch władzach*.

Na bëlną analizã i òbtaksowanié przëjãtëch przez Pòlskã w òbrëmienim ratifikòwóny *Kartë* zòbòwiązaniów nót jesz dożdac do czasu òficjalnégò zaprezentowaniô w Sztrasbùrgù fùlny notë wëwidniający z *menu* z drobnotama dopasowónyma w dzélu II i III do apartnëch miészëznowëch i regionalnëch jãzëków.

Lëteratura:

Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych – od teorii do praktyki. Materiały z konferencji – Warszawa 16-17 czerwca 2003 roku. 2004. Warszawa: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań i Mniejszości Narodowych.

Majewicz, Alfred F. i Tomasz Wicherkiewicz 2001. “Polityka językowa na Kaszubach na tle prawodawstwa wobec mniejszości w jednoczącej się Europie”, w: Edward Breza (red.) *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna. Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Opole: Uniwersytet Opolski. Str. 81-98.

Wicherkiewicz, Tomasz 2003. “Języki mniejszościowe i regionalne w Europie – problemy typologii”, w: Elżbieta Wrocławska i Jadwiga Zieniukowa (red.) *Języki mniejszości i jezyki regionalne*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy. Str. 73-78.

Wicherkiewicz, Tomasz 2004. “Języki regionalne i mniejszościowe w Polsce”, w: *Europejska Karta...* 2004: Str. 117-129.

Wicherkiewicz, Tomasz 2008. *Języki regionalne a tożsamość etniczna w Europie*. http://www.kaszubi.pl/files/1252TWicherkiewicz-GdanskDworArtusa.doc [22.10.2008].

Woehrling, Jean-Marie. 2005. *The European Charter for regional or Minority Languages: A critical commentary.* Strasbourg: Council of Europe.

Aneks:

Zestawienie *menu Karty* proponowanego przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie w projekcie skierowanym do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji w 2003 roku i propozycji punktów *menu* ratyfikowanej *Karty* wg *Uzasadnienia* towarzyszącego projektowi Ustawy ratyfikacyjnej.

Artykuł 8, ust. 1a

Art. 8. Oświata W sferze oświaty Strony zobowiązują się, w odniesieniu do terytorium, na którym te języki są używane i w zależności od sytuacji każdego z tych języków oraz bez szkody dla nauczania oficjalnego języka (języków), do:	propozycje ZK-P	propozycja Rządu
a) I – udostępnienia oświaty przedszkolnej w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych lub II – udostępnienia znacznej części oświaty przedszkolnej w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych, lub III – zastosowania jednego ze środków przewidzianych w pkt. a) I oraz II, przynajmniej do tych dzieci, których rodziny tego sobie życzą i których liczba jest uważana za wystarczającą, lub IV – tam, gdzie oświata przedszkolna nie należy bezpośrednio do właściwości władz publicznych, sprzyjania lub zachęcania do podejmowania działań przewidzianych w pkt. a) I-III	1. a) ii	1. a) i

Artykuł 8, ust. 1b

	propozycje ZK-P	propozycja Rządu
b) I – udostępnienia oświaty podstawowej w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych lub II – udostępnienia znacznej części oświaty podstawowej w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych, lub III – zapewnienia w ramach oświaty podstawowej w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych jako integralnej części programu, lub IV – zastosowania jednego ze środków przewidzianych w pkt. a) I oraz II przynajmniej do tych uczniów, których rodziny tego sobie życzą i których liczba jest uważana za wystarczającą;	b) ii/iii;	b (i)

Dodôwk:

Zestôwk *menu Kartë* bédowónégò przez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié w projekce sczerowónym do Ministerstwa Bënowëch Sprawów i Administracje w 2003 rokù i bédënków pąktów *menu* ratifikòwóny *Kartë* wd. *Ùzasadnieniô* towarzącégò projektowi ratifikacyjny Ùstawë.

Artikel 8, ùst. 1a

Art. 8. Naùczanié W dzedzënie naùczaniô Stronë zobòwiązëją sã, w òdniesenim do teritorium, na jaczim te jãzëczi są ùżiwóné i w zależnoscë òd sytuacje kòżdégò z nëch jãzëków a téż bez szkòdë dlô naùczaniô òficjalnégò jãzëka (jãzëków), do:	bédënczi KPZ	bédënk Rządu
a) I – ùdostãpnieniô przedszkòłowégò naùczaniô w pasownëch regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò II – ùdostãpnieniô w niemôłim dzélu przedszkòłowégò naùczaniô w pasownëch regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò III – zastosowaniô jednégò ze spòsobów przewidzónëch w pkt. a) I a téż II, chòc do nëch dzecy, jaczich rodzënë so tegò żëczą i jaczich lëczba je uwôżónô za sygającą, abò IV – tam, dze przedszkòłowé naùczanié bezpòstrzédno nie słëchô do włôscëwòscë pùblicznëch władz, sprzijaniô abò zachãcëwaniô do pòdjimòwaniô dzejaniów przewidzónëch w pkt. a) I-III	1. a) ii	1. a) i

Artikel 8, ùst. 1b

	bédënczi KPZ	bédënk Rządu
b) I – ùdostãpnieniô spòdlëcznégò naùczaniô w pasownëch regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò II – ùdostãpnieniô w niemôłim dzélu spòdlëcznégò naùczaniô w pasownëch regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò III – zagwësnieniô w òbrëmienim spòdlëcznégò naùczaniô w pasownëch regionalnëch, abò miészëznowëch jãzëkach jakno jintegralnégò dzélu programù, abò IV – zastosowaniô jednégò ze spòsobów przewidzónëch w pkt. a) I a téż II przënômni do nëch ùczniów, jaczich rodzënë so tegò żëczą i jaczich lëczba je uwôżónô za sygającą;	b) ii/iii;	b (i)

Artykuł 8, ust. 1c

	propozycje ZK-P	propozycja Rządu
c)I – udostępnienia oświaty na poziomie średnim w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych lub II – udostępnienia znacznej części oświaty na poziomie średnim w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych, lub III – zapewnienia, w ramach oświaty na poziomie średnim, możliwości nauczania odpowiednich języków regionalnych lub mniejszościowych jako integralnej części programu, lub IV – zastosowania środków określonych w pkt. c) I – III, przynajmniej w stosunku do tych uczniów, którzy sobie tego życzą, a których liczba jest uważana za wystarczającą;	c) ii/iii	c (i)

Artykuł 8, ust. 1d

	propozycje ZK-P	propozycja Rządu
d) I – udostępnienia oświaty zawodowej w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych, lub II – udostępnienia znacznej części oświaty zawodowej w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych, lub III – zapewnienia w ramach oświaty zawodowej możliwości nauczania odpowiednich języków regionalnych lub mniejszościowych jako integralnej części programu, lub IV – zastosowania jednego ze środków przewidzianych w pkt. d) I – III, przynajmniej w stosunku do tych uczniów, którzy sobie tego życzą, a których liczba jest uważana za wystarczającą;	d) iii	d (iii)

Artykuł 8, ust. 1e

	propozycje ZK-P	propozycja Rządu
e) I – udostępnienia oświaty uniwersyteckiej lub innej na poziomie wyższym w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub II – zapewnienia możliwości studiowania tych języków jako przedmiotów uniwersyteckich lub innych na poziomie wyższym		

Artikel 8, ùst. 1c

	bédënczi KPZ	bédënk Rządu
c)I – ùdostãpnieniô naùczaniô na strzédny rówiznie w pasownëch regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò II – ùdostãpnieniô w niemôłim dzélu naùczaniô na strzédny rówiznie w pasownëch regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò III – zagwësnieniô, w òbrëmienim naùczaniô na strzédny rówiznie, mòżlëwòtë naùczaniô pasownëch regionalnëch abò miészëznowëch jãzëków jakno jintegralnégò dzélu programù, abò IV – zastosowaniô spòsobów òkreszlonëch w pkt. c) I - III, chòc w stosënkù do nëch ùczniów, jaczi so tegò żëczą i jaczich lëczba je ùznôwónô za sygającą;	c) ii/iii	c (i)

Artikel 8, ùst. 1d

	bédënczi KPZ	bédënk Rządu
d) I – ùdostãpnieniô warkòwégò naùczaniô w pasownëch regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò II – ùdostãpnieniô w niemôłim dzélu warkòwégò naùczaniô w pasownëch regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò III – zagwësnieniô w òbrëmienim warkòwégò naùczaniô mòżlëwòtë naùczaniô pasownëch regionalnëch abò miészëznowëch jãzëków jakno jintegralnégò dzélu programù, abò IV – zastosowaniô jednégò ze spòsobów przewidzónëch w pkt. d) I – III, chòc w stosënkù do nëch uczniów, jaczi so tegò żëczą i jaczich lëczba je ùwôżónô za sygającą;	d) iii	d (iii)

Artikel 8, ùst. 1e

	bédënczi KPZ	bédënk Rządu
e) I – ùdostãpnienié ùniwersytecczégò naùczaniô abò jinégò na wëższi rówiznie w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò II – zagwësnieniô mòżlëwòtë sztudérowaniô nëch jãzëków jakno ùniwersytecczich przedmiotów abò jinëch na wëższi rówiznie		

lub III – jeśli ze względu na rolę państwa w stosunku do instytucji oświatowych na poziomie wyższym pkt. e) I oraz II nie mogą być stosowane, zachęcania lub zezwalania na wprowadzenie uniwersyteckiej lub innych form oświaty na poziomie wyższym w językach regionalnych lub mniejszościowych lub też umożliwienia studiowania tych języków jako przedmiotów uniwersyteckich lub innych na poziomie wyższym;	e) ii/iii	e (ii)

Artykuł 8, ust. 1f

	propozycje ZK-P	propozycja Rządu
f) I – doprowadzenia do wprowadzenia kursów oświatowych dla dorosłych lub edukacji ciągłej w znacznej części lub w całości w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub II – proponowania tych języków jako przedmiotów oświaty dla dorosłych, sprzyjania lub zachęcania do proponowania tych języków jako przedmiotu oświaty dla dorosłych lub edukacji ciągłej;	f) i/ii/iii	brak

Artykuł 8, ust. 1 g, h, i

	propozycje ZK-P	propozycja Rządu
g) podjęcia kroków w celu zapewnienia nauczania historii i kultury, która ma swoje odzwierciedlenie w językach regionalnych lub mniejszościowych; h) zapewnienia podstawowych i dalszych szkoleń nauczycieli niezbędnych do wdrożenia tych punktów z ustępów od a) do g), które zostały przyjęte przez Stronę; i) powołania rady lub rad nadzorczych odpowiedzialnych za kontrole podjętych działań i osiągniętego postępu we wprowadzaniu i rozwijaniu nauczania języków regionalnych lub mniejszościowych oraz za przygotowanie okresowych raportów o dokonanych ustaleniach, które będą podawane do wiadomości publicznej.	g), h), i)	g), h), i)

Artykuł 8, ust. 2

[dotyczy języków rozproszonych – T.W.]	propozycje ZK-P	propozycja Rządu

abò III – jeżlë ze wzglãdu na rolã państwa procëm do jinstitucjów zajimającëch sã nôùką na rówiznie wëższi pkt. e) I a téż II ni mògą bëc stosowóné, zachãcëwaniô abò zezwalaniô na wprowadzenié ùniwersytecczi abò jinëch fòrmów naùczaniô na wëższi rówiznie w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò téż ùmòżnieniô sztudérowaniô nëch jãzëków jakno ùniwersytecczich przedmiotów, abò jinëch na wëższi rówiznie;	e) ii/iii	e (ii)

Artikel 8, ùst. 1f

	bédënczi KPZ	bédënk Rządu
f) I – doprowadzeniô do wprowadzeniô ùczbòwëch kùrsów dlô ùstnëch abò wstecny edukacje w nié môłim dzélu, abò w całoscë w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò II – bédowaniô nëch jãzëków jakno przedmiotów naùczaniô dlô ùstnëch, sprzijaniô abò zachãcywaniô do bédowaniô nëch jãzëków jakno przedmiotu naùczaniô dlô ùstnëch, abò cygłi edukacje;	f) i/ii/iii	brak

Artikel 8, ùst. 1 g, h, i

	bédënczi KPZ	bédënk Rządu
g) dzejanié w célu zagwësnieniô naùczaniô historii i kùlturë, chtërnô mô swòje òdzdrzadlenié w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach; h) zagwësnieniô spòdla i dalszich szkòleniów szkòlnëch pòtrzébnëch do wprowadzeniô nëch pùnktów z ùstãpów òd a) do g), chtërne òstałë przëjãté przez Stronã; i) pòwòłaniô radzëznë abò dozérającëch radzëznów, jaczé są òdpòwiedzalné za kòntrole pòdjãtëch dzejaniów i ùdostónégò pòstãpù we wprowadzanim i rozwiju naùczaniô regionalnëch jãzëków abò miészëznowëch a téż za przërëchtowanié òkresowëch raportów ò dokònónëch ùstalënkach, jaczé bãdą dôwóné do pùblëczny wiédzë.	g), h), i)	g), h), i)

Artikel 8, ùst. 2

[tikô sã rozproszonëch jãzëków – T.W.]	bédënczi KPZ	bédënk Rządu

2. W sferze oświaty na terytoriach innych niż te, na których języki regionalne lub mniejszościowe są tradycyjnie używane, Strony zobowiązują się, jeśli liczba osób posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi to uzasadnia, do zezwalania, zachęcania lub zapewniania nauczania w języku regionalnym lub mniejszościowym, lub też nauczania o tym języku odpowiednio na wszystkich poziomach.	brak	ust. 2

Artykuł 9

Władze sądownicze	propozycje ZK-P	propozycja Rządu
Strony zobowiązują się w odniesieniu do okręgów sądowych, w których liczba mieszkańców posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi to uzasadnia, do podjęcia wymienionych niżej działań, w zależności od sytuacji każdego z tych języków i pod warunkiem, że skorzystanie z możliwości przyznanych w niniejszym artykule nie zostanie uznane przez sędziego za przeszkodę w sprawowaniu prawidłowego wymiaru sprawiedliwości: a) w postępowaniu karnym: I – zapewnienia, aby sądy, na żądanie każdej ze stron, prowadziły postępowanie w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub II – zagwarantowania oskarżonemu prawa do posługiwania się swoim językiem regionalnym lub mniejszościowym, lub III – zapewnienia, aby wnioski i dowody, tak pisemne jak i ustne, nie były odrzucane wyłącznie z powodu złożenia ich w języku regionalnym lub mniejszościowym, lub IV – sporządzania na żądanie dokumentów związanych z postępowaniem prawnym w odpowiednim języku regionalnym lub mniejszościowym,	Art. 9.ust. 1. lit. a) ii; b) ii; c) ii – nieprzyjęte	art. 9 ust. 2 pkt a: Strony zobowiązują się do: a) nieodmawiania uznania ważności dokumentów prawnych sporządzonych w danym kraju wyłącznie z tego powodu, że zostały sporządzone w języku regionalnym lub mniejszościowym, lub b) nieodmawiania uznania ważności, w stosunkach między Stronami, dokumentów sporządzonych w danym kraju wyłącznie z tego powodu, że zostały sporządzone w języku regionalnym lub mniejszościowym i zapewnienia, aby można się było na nie powoływać wobec osób trzecich, nie posługujących się tymi językami, pod warunkiem, że osoby, które powołują się na te dokumenty, umożliwią zapoznanie się z ich treścią, lub c) nieodmawiania uznania, w stosunkach między Stronami, ważności dokumentów prawnych sporządzonych w danym kraju, wyłącznie z tego powodu, że zostały sporządzone w języku regionalnym lub mniejszościowym.

2. W òbrëmienim naùczaniô na teritoriach jinëch niżlë te, na jaczich regionalné abò miészëznowé jãzëczi są tradicyjno ùżiwóné, Stronë zobòwiązëją sã, jeżlë lëczba lëdzy, jaczi pòsługiwają sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama to ùzasadniwô, do zezwalaniô, zachãcywaniô abò zagwësnianiô naùczaniô w regionalnym abò miészëznowim jãzëkù, abò też naùczaniô ò tim jãzëkù pasowno na wszëtczich rówiznach.	brak	ùst. 2

Artikel 9

Sądowniczé władze	bédënczi KPZ	bédënk Rządu
Stronë zobòwiązëją sã w òdniesenim do sądowëch òkrãżów, w jaczich lëczba mieszkańców, chtërny pòsługiwają sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama to ùzasadniô, do pòdjimiãcô niżi wëmienionëch dzejaniów, w zależnoscë òd sytuacje kòżdégò z nëch jãzëków i pòd zastrzégą, że skòrzëstanié z mòżlëwòtë przëznónëch w tim tuwò artiklu nie òstónie ùznóné przez sãdzégò za zôwadã w sprawòwanim bëlnégò wëmiaru sprawiedlëwòtë: a) w karnym pòstãpòwanim: I – zagwësnieniô, abë sądë, na żądanié kòżdi ze strón, prowadzëłë postãpòwanié w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò II – zagwësnienié òskarżonémù prawa do pòsługòwaniô sã swòjim regionalnym abò miészëznowim jãzëkã, abò III – zagwësnieniô, abë wniosczi i dowòdë, tak pisemné jak i wërzekłé, nie bëłë òdrzuconé le temù, że òstałë złożoné w regionalnym abò miészëznowim jãzëkù, abò IV – ùsôdzaniô na żądanié dokùmeńtów zrzeszonëch z prawnym pòstãpowanim w pasownym regionalnym abò miészëznowim jãzëkù,	Art. 9. ùst. 1. lit. a) ii; b) ii; c) ii –	art. 9 ùst. 2 pkt a: Stronë zobòwiązëją sã do: a) nieòdmôwianiô ùznaniô wôżnoscë prawnëch dokùmentów ùsadzonëch w danym kraju le z ti przëczënë, że òstałë ùsadzoné w regionalnym abò miészëznowim jãzëkù, abò b) nieòdmôwianiô ùznaniô wôżnoscë, w stosënkach midzë Stronama, dokùmentów ùsadzonëch w danym kraju le z ti przëczënë, że òstałë ùsadzoné w regionalnym abò miészëznowim jãzëkù i zagwësnieniô, abë mòżna sã bëło na nie pòwòłiwac procëm lëdzy trzecych, jaczi nie pòsługòwają sã tima jãzëkama, pòd warënkã, że lëdze, jaczi pòwòłują sã na te dokùmeńtë, ùmòżebnią zapòznanié sã z jich trescą, abò c) nieòdmôwianiô ùznaniô, w stosënkach midzë Stronama, wôżnoscë prawnëch dokùmeńtów ùsadzonëch w danym kraju, le z ti przëczënë, że òstałë ùsadzoné w regionalnym abò miészëznowim jãzëkù.

jeśli jest to konieczne, korzystając z tłumaczy i przekładów, bez ponoszenia dodatkowych kosztów przez osoby, których to dotyczy; b) w postępowaniu cywilnym: I – zapewnienia, aby sądy, na żądanie każdej ze stron, prowadziły postępowanie w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub II – dopuszczenia, ilekroć strona musi stawić się osobiście przed sądem, aby mogła posługiwać się swoim językiem regionalnym lub mniejszościowym bez ponoszenia z tego powodu dodatkowych kosztów, lub III – dopuszczenia, aby dokumenty i dowody były sporządzane w językach regionalnych lub mniejszościowych, jeśli jest to konieczne przy pomocy tłumaczy i przekładów; c) w postępowaniu sądowym w sprawach administracyjnych: I – zapewnienia, aby sądy, na żądanie każdej ze stron, prowadziły postępowanie w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub II – dopuszczenia, ilekroć strona musi stawić się osobiście przed sądem, aby mogła posługiwać się swoim językiem regionalnym lub mniejszościowym bez ponoszenia z tego powodu dodatkowych kosztów, lub III – dopuszczenia, aby dokumenty i dowody były sporządzane w językach regionalnych lub mniejszościowych, jeśli jest to konieczne przy pomocy tłumaczy i przekładów; d) podjęcia kroków w celu zapewnienia, aby stosowanie pkt. I oraz III ustępów b) i c) oraz jakakolwiek konieczna pomoc tłumaczy i korzystanie z przekładów nie pociągało za sobą dodatkowych kosztów dla osób, których to dotyczy.		

jeżlë je to mùszebné, kòrzëstającë z dolmaczów i przełożënków, bez pònoszeniô dodôwkòwëch kòsztów przez lëdzy, jaczich to tikô; b) w cywilnym pòstãpòwanim: I – zagwësnieniô, abë sądë, na żądanié kòżdi ze stron, prowadzëłë pòstãpòwanié w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò II – dopùszczeniô, kùli razy strona mùszi sómno stawic sã przed sądã, abë mògła pòsługòwac sã swòjim regionalnym abò miészëznowim jãzëkã bez braniô na se z ti przëczënë dodôwkòwëch kòsztów, abò III – dopùszczeniô, abë dokùmeńtë i dowòdë bëłë ùsadzoné w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, jeżlë je to mùszebné przë pòmòcë dolmaczów i przełożënków; c) w sądowim pòstãpòwanim w administracjowëch sprawach: I – zagwësnieniô, abë sądë, na żądanié kòżdi ze strón, prowadzëłë pòstãpòwanié w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò II – dopùszczeniô, kùli razy strona sómno mùszi stawic sã przed sądã, abë mògła pòsługòwac sã swòjim regionalnym abò miészëznowim jãzëkã bez braniô na se z ti przëczënë dodôwkòwëch kòsztów, abò III – dopùszczeniô, abë dokùmeńtë i dowòdë bëłë ùsadzané w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, jeżlë je to mùszebné przë pòmòcë dolmaczów i przełożënków; d) pòdjimniãcé dzejaniów dlô zagwësnieniô, abë ùżiwanié pkt. I a téż III ùstãpów b) i c) a téż równo jakô mùszebnô pòmòc dolmaczów i kòrzëstanié z przełożënków nie pòcygało za sobą dodôwkòwëch kòsztów dlô lëdzy, jaczich to tikô.	nieprzëjãté	

Artykuł 10, ust. 1

Władze administracyjne i służby publiczne	propozycje ZK-P	propozycja Rządu
Strony zobowiązują się tak dalece, jak jest to możliwe w rozsądnych granicach, w odniesieniu do okręgów administracyjnych Państwa, w których liczba mieszkańców posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi uzasadnia niżej wymienione działania i w zależności od sytuacji każdego języka, do: a) I – zapewnienia, aby władze administracyjne posługiwały się językami regionalnymi lub mniejszościowymi, lub II – zapewnienia, aby urzędnicy, którzy kontaktują się ze społeczeństwem, posługiwali się językami regionalnymi lub mniejszościowymi w stosunkach z osobami zwracającymi się do nich w tych językach, lub III – zapewnienia, aby osoby posługujące się językami regionalnymi lub mniejszościowymi mogły składać w tych językach wnioski, ustne lub pisemne, i otrzymywać w tych samych językach odpowiedzi, lub IV – zapewnienia, aby osoby posługujące się językami regionalnymi lub mniejszościowymi mogły składać w tych językach wnioski, ustne lub pisemne, lub V – zapewnienia, aby osoby posługujące się językami regionalnymi lub mniejszościowymi mogły składać ze skutkiem prawnym dokumenty w tych językach; b) udostępnienia powszechnie używanych tekstów administracyjnych oraz formularzy w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub w wersjach dwujęzycznych; c) zezwolenia władzom administracyjnym na sporządzanie dokumentów w językach regionalnych lub mniejszościowych.	Art. 10. ust.1. a) ii; b); c);	brak

Artykuł 10, ust. 2

	propozycje ZK-P	propozycja Rządu
W stosunku do władz regionalnych lub lokalnych, na których terytorium liczba mieszkańców posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi uzasadnia niżej wymienione działania, Strony zobowiązuję się zezwolić lub zachęcać do:		

Artikel 10, ùst. 1

Administracjowé władze i pùbliczné służbë	bédënczi KPZ	bédënk Rządu
Stronë zobòwiązëją sã tak dalek, jak je to mòżebné w rozëmnëch grefícach, w ùprocëmnienim do administracjowëch òkrãżów Państwa, w chtërnëch lëczba mieszkańców, jaczi pòsługiwają sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama ùzasadniwô niżi wëmienioné dzejania i w zależnoscë òd sytuacje kòżdégò jãzëka, do: a) I – zagwësnieniô, abë administracjowé władze pòsługiwałë sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama, abò II – zagwësnieniô, abë ùrzãdnicë, chtërny trzimią łączbã ze spòlëzną, pòsługiwalë sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama w stosënkach z lëdzama, jaczi gôdają do nich w nëch jãzëkach, abò III – zagwësnieniô, abë lëdze, jaczi pòsługiwają sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama mòglë składac w nëch jãzëkach wërzekłé abò pisemné wniosczi, i dostawac w nëch samëch jãzëkach òdpòwiescë, abò IV – zagwësnieniô, abë lëdze, jaczi pòsługiwùją sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama mòglë składac w nëch jãzëkach wërzekłé abò pisemné wniosczi, abò V – zagwësnieniô, abë lëdze, jaczi pòsługiwają sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama mòglë składac z prawnym skùtkã dokùmeńtë w nëch jãzëkach; b) ùdostãpnieniô òglowò ùżiwónëch administracjowëch tekstów a téż fòrmùlarów w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò w dwùjãzëkòwëch wersjach; c) zezwòleniô administracjowima władzama na ùsôdzanié dokùmeńtów w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach.	Art. 10. ùst.1. a) ii; b); c);	brak

Artikel 10, ùst. 2

	bédënczi KPZ	bédënk Rządu

a) posługiwania się językami regionalnymi lub mniejszościowymi w działalności władz regionalnych lub lokalnych; b) umożliwienia składania przez osoby posługujące się językami regionalnymi lub mniejszościowymi wniosków, ustnych lub pisemnych, w tych językach; c) publikowania przez władze regionalne ich oficjalnych dokumentów również w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych; d) publikowania przez władze lokalne ich oficjalnych dokumentów również w odpowiednich językach regionalnych lub mniejszościowych; e) posługiwania się przez władze regionalne językami regionalnymi lub mniejszościowymi podczas debaty w trakcie posiedzeń, nie wykluczając jednak używania języka (języków) oficjalnego; f) posługiwania się przez władze lokalne językami regionalnymi lub mniejszościowymi podczas debaty w trakcie ich posiedzeń, nie wykluczając jednak używania języka (języków) oficjalnego; g) posługiwania się lub przyjęcia, w razie konieczności w połączeniu z nazwą istniejącą w języku lub językach oficjalnych, tradycyjnych i poprawnych form dla nazw miejscowości w językach regionalnych lub mniejszościowych.	ust.2. a); b); c); d); e); f); g)	ust. 2 pkty b) i g)

Artykuł 10, ust. 3

	propozycje ZK-P	propozycja Rządu
3. W odniesieniu do usług publicznych zapewnianych przez władze publiczne lub inne osoby działające w ich imieniu, Strony zobowiązują się, w stosunku do terytorium, na którym języki regionalne lub mniejszościowe są używane, w zależności od sytuacji każdego języka oraz tak dalece jak to jest możliwe w rozsądnych granicach, do: a) zapewnienia posługiwania się językami regionalnymi lub mniejszościowymi przy wykonywaniu tych usług, lub b) zezwolenia osobom posługującym się językami regionalnymi lub mniejszościowymi na złożenie wniosku w tych językach.	ust.3. lit. b)	brak

Artykuł 10, ust. 4

	propozycje ZK-P	propozycja Rządu

W stosënkù do regionalnëch abò òbéńdowëch władz, na jaczich teritorium lëczba mieszkańców, jaczi pòsługiwają sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama ùzasadniwô niżi wëmienioné dzejania, Stronë zobòwiązëją sã zezwòlëc abò zachãcëwac do: a) pòsługòwaniô sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama w dzejaniach regionalnëch abò òbéńdowëch władz; b) ùmòżnieniô skłôdaniô przez lëdzy, jaczi pòsługiwają sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama wniosków, wërzekłëch abò pisemnëch, w nëch jãzëkach; c) pùblikòwaniô przez regionalné władze jich òficjalnëch dokùmeńtów téż w pasownëch regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach; d) pùblikòwaniô przez òbéńdowé władze jich òficjalnëch dokùmeńtów téż w pasownëch regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach; e) pòsługiwaniô sã przez regionalné władze regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama w czasu debatë òb czas pòsedzeniów, równak nie wëłączëwającë ùżiwaniô òficjalnégò jãzëka (jãzëków); f) pòsługòwaniô sã przez òbéńdowé władze regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama w czasu debatë òb czas jich pòsedzeniów, równak nie wëłączëwającë ùżiwaniô òficjalnégò jãzëka (jãzëków); g) pòsługiwaniô sã abò przëjãcô, jeżlë to mùszebné w sparłãczenim z jistniejącą pòzwą w jãzëkù abò jãzëkach òficjalnëch, tradicyjnëch i bezmiłkòwëch fòrmów dlô pòzwów môlów w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach.	ùst.2. a); b); c); d); e); f); g)	ùst. 2 pkty b) i g)

Artikel 10, ùst. 3

	bédënczi KPZ	bédënk Rządu
3. W òdniesenim do pùblicznëch ùsłëżnotów zagwësnionëch przez pùbliczné władze abò jinëch lëdzy dzejającëch w jich mionie, Stronë zobòwiązëją sã, w stosënkù do teritorium, na jaczim regionalné abò miészëznowé jãzëczi są ùżiwóné, w zależnoscë òd sytuacje kòżdégò jãzëka a téż tak dalek jak to je mòżebné w rozëmnëch grećcach, do: a) zagwësnieniô pòsługiwaniô sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama kòl robieniô nëch ùsłëżnotów, abò b) zezwòleniô lëdzóm, jaczi pòsługiwają sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama na złożenié wnioskù w nëch jãzëkach.	ùst.3. lit. b)	brak

4. W celu wprowadzenia w życie tych postanowień ustępów 1-3, które zostały przez nie przyjęte, Strony zobowiązują się podjąć jedno lub więcej spośród następujących działań: a) dokonywania przekładów lub tłumaczeń w miarę potrzeb; b) zatrudniania, a jeśli to konieczne, szkolenia urzędników i innych potrzebnych pracowników służb publicznych; c) uwzględniania, tak dalece, jak jest to możliwe, wniosków pracowników służb znających język regionalny lub mniejszościowy o zatrudnienie na terytorium, na którym język ten jest używany.	ust.4. lit. a); b); c);	brak

Artykuł 10, ust. 5

	propozycje ZK-P	propozycja Rządu
5. Strony zobowiązują się zezwolić na podstawie wniosku osób zainteresowanych na posługiwanie się lub przyjęcie nazwisk w brzmieniu w języku regionalnym lub mniejszościowym.	ust. 5.	ust. 5.

Artykuł 11, ust. 1

Media	propozycje ZK-P	propozycja Rządu
Strony zobowiązują się na rzecz osób posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi, w stosunku do terytoriów, na których językami tymi się mówi, w zależności od sytuacji każdego z tych języków i w takim zakresie, w jakim władze publiczne są bezpośrednio lub pośrednio właściwe do podejmowania decyzji lub odgrywania innej roli w tej sferze oraz z zastrzeżeniem poszanowania zasady niezależności i autonomii mediów, do: a) w zakresie, w jakim radio i telewizja spełniają misję służby publicznej: I – zapewnienia utworzenia przynajmniej jednej stacji radiowej i jednego kanału telewizyjnego w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub II – zachęcania lub ułatwienia utworzenia przynajmniej jednej stacji radiowej i jednego kanału telewizyjnego w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub III – wydania odpowiednich przepisów zobowiązujących stacje nadawcze do oferowania programów w językach regionalnych lub mniejszościowych; b) I – zachęcania lub ułatwienia utworzenia przynajmniej jednej stacji radiowej w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub	Art. 11. ust. 1. lit. a) i/ii/iii; b) i/ii; c) ii; d); e) i; f) i/ii; g)	art. 11 ust. 1 pkt: a (iii), b (ii), c (ii), d, e (i), f (ii), g,

Artikel 10, ùst. 4

	bédënczi KPZ	bédënk Rządu
4. W célu wprowadzeniô w żëcé nëch pòstanowieniów ùstãpów 1–3, jaczé òstałë przez nie przëjãté, Stronë zobòwiązëją sã pòdjic jedno abò wicy spòstrzód pòstãpnëch dzejaniów: a) dokònywaniô przełożënków abò tłómaczeniów, jeżlë je to brëkòwné; b) zatrudnianiô, a jeżlë to mùszebné, szkòleniô ùrzãdników i jinëch brëkòwnëch robòtników pùblicznëch służb; c) ùwzglãdnianiô, tak dalek, jak je to mòżebné, wniosków robòtników służb, jaczi znają regionalny abò miészëznowi jãzëk ò zatrudnienié na teritorium, na jaczim jãzëk ten je ùżiwóny.	ùst.4. lit. a); b); c);	brak

Artikel 10, ùst. 5

	bédënczi KPZ	bédënk Rządu
5. Stronë zobòwiązëją sã zezwòlëc na spòdlim wnioskù zajinteresowónëch lëdzy na pòsługiwanié sã abò przëjãcé nôzwësków w brzmienim w regionalnym abò miészëznowim jãzëkù.	ùst. 5.	ùst. 5.

Artikel 11, ùst. 1

Media	bédënczi KPZ	bédënk Rządu
Stronë zobòwiązëją sã na rzecz lëdzy, jaczi pòsługiwają sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama, w stosënku do teritoriów, na chtërnëch tëma jãzëkama sã gôdô, w zależnoscë òd sytuacje kòżdégò z nëch jãzëków i w taczim òbrëmienim, w jaczim pùbliczné władze są bezpòstrzédno abò pòstrzédno głósné do pòdjimaniô decyzje abò òdgriwaniô jiny rolë w ti sferze a téż z zastrzégą pòszanowaniô zasadë samòstójnoscë i aùtonomie mediów, do: a) w òbrëmienim, w jaczim radio i telewizjô spełniwają misjã pùbliczny służbë: I – zagwësnieniô ùsadzeniô chòc jedny radiowi stacji i jednégò telewizjowégò kanału w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò II – zachãcywaniô abò zletczeniô ùsadzeniô chòc jedny radiowi stacje i jednégò telewizjowégò kanału w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò III – wëdaniô pasownëch przepisów, jaczé mdą zòbòwiązywałë nadôwczé stacje do bédënkù programów w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach;	Art. 11. ùst. 1. lit. a) i/ii/iii; b) i/ii; c) ii; d); e) i; f) i/ii; g)	art. 11 ùst. 1 pkt: a (iii), b (ii), c (ii), d, e (i), f (ii), g,

II – zachęcania lub ułatwienia regularnego nadawania programów radiowych w językach regionalnych lub mniejszościowych; c) I – zachęcania lub ułatwienia utworzenia przynajmniej jednego kanału telewizyjnego w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub II – zachęcania lub ułatwienia regularnego nadawania programów telewizyjnych w językach regionalnych lub mniejszościowych; d) zachęcania lub ułatwienia produkcji i dystrybucji materiałów audiowizualnych w językach regionalnych lub mniejszościowych; e) I – zachęcania lub ułatwienia utworzenia i utrzymania przynajmniej jednej gazety w językach regionalnych lub mniejszościowych, lub II – zachęcania lub ułatwienia regularnego publikowania artykułów prasowych w językach regionalnych lub mniejszościowych; f) I – pokrywania dodatkowych kosztów utrzymania tych mediów, które posługują się językami regionalnymi lub mniejszościowymi, jeśli tylko prawo dopuszcza jako zasadę pomoc finansową dla mediów, lub II – wykorzystywania istniejących środków pomocy finansowej również do produkcji audiowizualnej w językach regionalnych lub mniejszościowych; g) pomocy w szkoleniu dziennikarzy i innych pracowników mediów posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi.		

Artykuł 11, ust. 2, 3

	propozycje ZK-P	propozycja Rządu
2. Strony zobowiązują się zagwarantować swobodny bezpośredni odbiór programów radia i telewizji nadawanych z sąsiednich krajów w języku używanym w identycznej lub podobnej formie i nie sprzeciwiać się retransmisji programów radia i telewizji z sąsiednich krajów w tym języku. Ponadto zobowiązują się one do zapewnienia, iż nie zostaną wprowadzone ograniczenia swobody wypowiedzi i swobodnego przepływu informacji w prasie wydawanej w języku używanym w formie identycznej lub podobnej do języka regionalnego lub mniejszościowego.		

b) I – zachãcëwaniô abò zletczeniô ùsadzeniô chòc jedny radiowi stacje w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò II – zachãcëwaniô abò zletczeniô regùlarnégò nadôwaniô radiowëch programów w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach; c) I – zachãcëwaniô abò zletczeniô ùsadzeniô chòc jednégò telewizjowégò kanału w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò II – zachãcëwaniô abò zletczeniô regularnégò nadôwaniô telewizjowëch programów w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach; d) zachãcywaniô abò zletczeniô produkcje i rozprowôdzaniô aùdiowizualnëch materiałów w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach; e) I – zachãcëwaniô abò zletczeniô ùsadzeniô i utrzëmaniô chòc jedny gazétë w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach, abò II – zachãcëwaniô abò zletczeniô regùlarnégò pùblikòwaniô gazétowëch artiklów w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach; f) I – pòkriwaniô dodôwkòwëch kòsztów ùtrzimaniô nëch mediów, jaczé pòsługiwają sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama, jeżlë le prawò dopùszcziwô jakno reglã dëtkòwą pòmòc dlô mediów, abò II – wëzwëskiwaniô jistniejącëch spòsobów finansowi pòmòcë téż do aùdiowizualny produkcje w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach; g) pòmòcë w szkòlenim gazétników i jinëch robiącëch w mediach, jaczi pòsługiwają sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama.		

Artikel 11, ùst. 2, 3

	bédënczi KPZ	bédënk Rządu
2. Stronë zobòwiązëją sã zagwarańtowac wòlny bezpòstrzédny òdbiér programów radia i telewizje nadôwónëch z sąsednëch krajów w jãzëkù ùżiwónym w taczi sami abò pòdobny fòrmie i nie bëc procëm retransmisje programów radia i telewizje z sąsednëch krajów w tim jãzëkù. Wicy zobòwiązëją sã òne do zagwësnieniô, że nie òstóną wprowadzoné ògreńczenia wòlnotë wëpòwiescy i wòlnégò przepłiwù jinfòrmacje w gazétach wëdôwónëch w jãzëkù użiwónym w taczi sami abò pòdobny fòrmie do regionalnégò abò miészëznowégò jãzëka.		

Korzystanie z tych swobód, ze względu na to, że wiąże się z obowiązkami i odpowiedzialnością, może być poddane takim wymogom prawnym, uwarunkowaniom, ograniczeniom lub karom, jakie są przewidziane przez ustawę i niezbędne w demokratycznym społeczeństwie w interesie bezpieczeństwa państwowego, integralności terytorialnej lub bezpieczeństwa publicznego, w interesie zapobiegania przestępstwom lub naruszeniom porządku publicznego, ochrony zdrowia lub moralności, ochrony dobrego imienia lub praw innych osób, zapobieżenia ujawnianiu informacji poufnych lub dla zagwarantowania powagi i bezstronności władzy sądowej. 3. Strony zobowiązują się zapewnić, aby interesy osób posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi były reprezentowane lub brane pod uwagę w organach, które mogą być tworzone zgodnie z prawem i odpowiedzialne za zagwarantowanie wolności i pluralizmu mediów.	ust.3.	ust. 2 i ust. 3

Artykuł 12, ust. 1

	propozycje ZK-P	propozycja Rządu
W odniesieniu do działalności kulturalnej i jej bazy materialnej – w szczególności bibliotek, wideotek, ośrodków kultury, muzeów, archiwów, uczelni, teatrów, kin, jak również twórczości literackiej i produkcji filmowej, ludowych form twórczości kulturalnej, festiwali i przemysłu produkującego na rzecz kultury, włączając w to m.in. stosowanie nowych technologii – Strony zobowiązują się na terytorium, na którym takie języki są używane i w zakresie, w jakim władze publiczne są właściwe do podejmowania decyzji lub odgrywania roli w tej dziedzinie, do: a) popierania form wypowiedzi i innych inicjatyw charakterystycznych dla języków regionalnych lub mniejszościowych oraz roztaczania opieki nad różnymi formami dostępu do prac tworzonych w tych językach; b) roztaczania opieki nad różnymi formami dostępu do prac tworzonych w językach regionalnych lub mniejszościowych przez pomoc i rozwijanie tłumaczeń, dubbingu, postsynchronizacji oraz sporządzanie napisów filmowych; c) troski o dostęp w językach regionalnych lub mniejszościowych do prac tworzonych w innych językach przez pomoc i rozwijanie tłumaczeń, dubbingu, postsynchronizacji oraz sporządzanie napisów filmowych;	Art. 12. ust.1. lit. a); b); c); d); e); f); g); h);	art. 12 ust. 1 pkt: a, b, c, d, e, f, g

Kòrzëstanié z nëch wòlnoscy temù, że sparłãczoné to je z òbòwiązkama i òdpòwiedzalnotą, mòże bëc pòddóné taczim prawnym wëmògóm, ùwarënkòwaniom, ògrańczeniom abò sztrôfòm, jaczé są przewidzóné przez ùstawã i kònieczné w demòkraticzny spòlëznie w jinterese państwòwégò bezpiekù, teritorialny jintegralnoscë abò pùblicznégò bezpiekù, w jinterese zapòbiéganiô przestãpstwóm abò narëszeniom pùblicznégò pòrządkù, òchronë zdrowiô abò mòralnoscë, òchronë dobrégò miona abò prôw jinëch lëdzy, zapòbieżeniô ùjawnianiô krëjamnëch jinfòrmacjów abò dlô zazychrowaniô pòwôdżi i bezstrónnoscë sądowi władzë. 3. Stronë zobòwiązëją sã zagwësnic, abë jinteresë lëdzy, jaczi pòsługiwają sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama, bëłë reprezeńtowóné abò bróné pòd ùwôgã w òrganach, jaczé mògą bëc usôdzóné zgódno z prawã i òdpòwiedzalné za zazychrowanié wòlnotë i pluralizmù mediów.	ùst.3.	ùst. 2 i ùst. 3

Artikel 12, ùst. 1

	bédënczi KPZ	bédënk Rządu
W òdniesenim do kùlturalnégò dzejaniô i ji materialnégò spòdlégò – òsoblëwie biblioteków, wideòteków, dodomów kùlturë, mùzeów, archiwów, ùczebniów, téatrów, kinów, jak téż lëteracczégò ùsôdzaniô i filmòwi produkcje, lëdowëch fòrmów kùlturalnégò ùsôdztwa, festiwalów i przemësłu, jaczi produkùje dlô kùlturë, włącziwającë w to m.jin. stosowanié nowëch technologiów - Stronë zobòwiązëją sã na teritorium, na jaczim taczé jãzëczi są ùżiwóné i w òbrëmienim, w jaczim pùbliczné władze są włôscëwé do pòdjimòwaniô decyzjów abò òdgriwaniô rolë w ti dzedzënie, do: a) pòpiéraniégò fòrmów wëpòwiescy i jinëch ùdbów òsoblëwëch dlô regionalnëch abò miészëznowëch jãzëków a téż roztaczaniô òbarnë nad wszelejaczima fòrmama dostãpu do dokazów ùsôdzónëch w nëch jãzëkach; b) dozéraniô nad wszelczima fòrmama dostãpu do dokazów ùsadzanëch w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach przez pòmòc i rozwijanié przełożënków, dubbingù, pòstsynchronizacje a téż rëchtowanié filmòwëch nôdpisów; c) stara ò dostãp w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach do dokazów ùsôdzónëch w jinëch jãzëkach przez pòmòc i rozwijanié przełożënków, dubbingù, pòstsynchronizacje a téż rëchtowanié filmòwëch nôdpisów;		

d) zapewnienia, aby organy odpowiedzialne za organizowanie i wspieranie różnego rodzaju działalności kulturalnej właściwie uwzględniały znajomość i umiejętność posługiwania się językami regionalnymi lub mniejszościowymi oraz znajomość związanej z nimi kultury w inicjatywach, które podejmują lub które wspomagają; e) popierania działań mających na celu zapewnienie, aby organy odpowiedzialne za organizowanie i wspieranie działalności kulturalnej miały w swojej dyspozycji pracowników z płynną znajomością odpowiedniego języka (języków) reszty ludności; f) zachęcania do bezpośredniego uczestnictwa reprezentantów osób posługujących się językami regionalnymi lub mniejszościowymi w tworzeniu podstaw materialnych i planowaniu działalności kulturalnej; g) zachęcania lub ułatwiania tworzenia organu lub organów odpowiedzialnych za gromadzenie, przechowywanie i wystawianie lub publikowanie prac tworzonych w językach regionalnych lub mniejszościowych; h) przygotowywania lub wspierania i finansowania, w razie potrzeby, tłumaczeń i badań terminologicznych, w szczególności w celu utrzymania i rozwijania właściwej terminologii administracyjnej, handlowej, ekonomicznej, społecznej, technicznej i prawnej w każdym języku regionalnym lub mniejszościowym.		

Artykuł 13

Życie ekonomiczne i społeczne	propozycje ZK-P	propozycja Rządu
1. W odniesieniu do działalności ekonomicznej i społecznej Strony zobowiązują się, na całym terytorium, do: a) usunięcia z prawodawstwa wszelkich przepisów zabraniających lub ograniczających, bez usprawiedliwionych przyczyn, używania języków regionalnych lub mniejszościowych w dokumentach związanych z życiem ekonomicznym i społecznym, w szczególności w umowach o pracę i dokumentach technicznych, takich jak instrukcje obsługi urządzeń i instalacji; b) zakazania umieszczania w regulacjach wewnętrznych przedsiębiorstw i dokumentach prywatnych jakichkolwiek klauzul wyłączających posługiwanie się językami regionalnymi lub mniejszościowymi, przynajmniej między osobami używającymi tego samego języka;	Art. 13. ust.1. lit. a); b); c); d);ust. 2. lit. b); c)	art. 13 ust. 1 pkt: b, c, d i ust. 2 pkt b

d) zagwësnieniô, abë organë, jaczé są òdpòwiedzalné za òrganizowanié i wspieranié wszlejaczégò ôrtu kùlturalnégò dzejaniô, bëlno ùwzglãdniwałë znajemnotã i ùmiejãtnosc pòsługòwaniô sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama a téż znajemnota zrzeszony z nima kùlturë w ùdbach, chtërne pòdjimają abò chtërnym dôwają wspiarcé; e) pòpiéraniô dzejaniów, jaczé mają na célu zagwësnienié, abë òrganë, jaczé są òdpòwiedzalné za òrganizowanié i dôwané wspiarcégò kùlturalnëmù dzejaniu, miałë w swòji dispòzycje robòtników, chtërny bëlno znają pasowny jãzëk (jãzëczi) resztë lëdztwa; f) zachãcywaniô do bezpòstrzédnégò ùczãstnictwa reprezeńtantów lëdzy, jaczi pòsługiwają sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama w ùsadzaniu materialnëch spòdlów i planowanim kùlturalnégò dzejaniô; g) zachãcywaniô abò zletczaniô ùsadzaniô òrganu abò òrganów, jaczé są òdpòwiedzalné za gromadzenié, przechòwiwanié i pòkazowanié abò publikòwanié dokazów ùsôdzónëch w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach; h) przërëchtowaniô abò wspiarcô i finansowaniô, jeżlë je to nót, przełożënków i terminologòwëch badérowaniów, a òsoblëwie w célu ùtrzimaniô i rozwiju włôscëwi administracjowi, hańdlowi, ekònomiczny, spòlëznowi, techniczny i prawny terminologie w kòżdim regionalnym abò miészëznowim jãzëkù.	Art. 12. ùst.1. lit. a); b); c); d); e); f); g); h);	art. 12 ùst. 1 pkt: a, b, c, d, e, f, g

Artikel 13

Ekònomiczné i spòlëznowé żëcé	bédënczi KPZ	bédënk Rządu
1. Procëmkù ekonomicznégò i spòlëznowégò dzejaniô Stronë zobòwiązëją sã, na całim teritorium, do: a) usëniãcô z prawòdawstwa wszelczich przepisów, jaczé zabróniwają abò ògrańcziwają, bez ùsprawiedlëwionëch przëczënów, użiwaniô regionalnëch jãzëków abò miészëznowëch w dokùmeńtach zrzeszonëch z ekònomicznym i spòlëznowim żëcym, òsoblëwie w ùmòwach ò robòtã i technicznëch dokùmeńtach, taczich jak jinstrukcje òbsłudżi ùrządzeniów i jinstalacjów; b) zakôzaniô ùmieszczaniô w bënowëch regùlacjach firmów i priwatnëch dokùmeńtach jaczichbądz klaùzulów, chtërné wëłącziwają pòsługiwanié sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama, chòcle midzë lëdzama, chtërny brëkùją tegò samégò jãzëka;		

c) przeciwstawienia się praktykom mającym na celu zniechęcenie do posługiwania się językami regionalnymi lub mniejszościowymi w związku z działalnością ekonomiczną lub społeczną; d) ułatwienia lub zachęcenia do posługiwania się językami regionalnymi lub mniejszościowymi za pomocą środków innych niż wymienione w powyższych punktach. 2. W odniesieniu do działalności ekonomicznej i społecznej Strony zobowiązują się w zakresie, w którym władze publiczne są właściwe, na terytorium, na którym języki regionalne lub mniejszościowe są używane, i tak dalece jak jest to możliwe w uzasadnionych granicach, do: a) włączenia do regulacji finansowych i bankowych przepisów, które pozwalają, za pomocą procedury zgodnej z praktyką handlową, na używanie języków regionalnych lub mniejszościowych przy sporządzaniu przekazów pieniężnych (czeków, weksli itp.) lub innych dokumentów finansowych, lub tam, gdzie jest to właściwe, zapewnienia stosowania tych przepisów; b) w sektorach ekonomicznym i społecznym, pozostających pod ich bezpośrednią kontrolą (sektor publiczny), organizowania działalności popierającej posługiwanie się językami regionalnymi lub mniejszościowymi; c) zapewnienia, aby zakłady opieki społecznej, takie jak szpitale, domy starców i przytułki, umożliwiły przyjmowanie i leczenie osób posługujących się językiem regionalnym lub mniejszościowym przy użyciu tego właśnie języka w sytuacji, gdy osoby te wymagają opieki z powodu choroby, podeszłego wieku lub innych względów; d) zapewnienia, przy pomocy odpowiednich środków, aby instrukcje bezpieczeństwa były sporządzane także w językach regionalnych lub mniejszościowych; e) poczynienia kroków, aby instrukcje dostarczane przez właściwe władze publiczne, dotyczące praw konsumentów, były dostępne w językach regionalnych lub mniejszościowych		

Artykuł 14

Wymiana graniczna	propozycje ZK-P	propozycja Rządu

c) procëmstôwianié sã praktikòm, jaczé mają na célu zniechãcenié do pòsługiwaniô sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama w związkù z ekònomicznym abò spòlëznowim dzejanim; d) zletczeniô abò zachãceniô do pòsługòwaniô sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama za pòmòcą spòsobów jinëch niż wëmienioné w wëżi wëpisónëch pąktach.		
2. W òdniesenim do ekònomicznégò i spòlëznowégò dzejaniô Stronë zobòwiązëją sã w òbrëmienim, w jaczim pùbliczné władze są włôscëwé, na teritorium, na chtërnym regionalné abò miészëznowé jãzëczi są ùżiwóné, i tak dalek jak to je mòżebné w ùzasadnionëch greńcach, do: a) włączeniô do finansowëch regùlacjów i bankòwëch przepisów, jaczé pòzwôlają, za pòmòcą procedurë zgódny z hańdlową praktiką, na ùżiwanié regionalnëch abò miészëznowëch jãzëków przë ùsôdzaniu dëtkòwëch przekazów (czeków, wekslów itp.) abò jinëch finansowëch dokùmeńtów, abò tam, dze je to włôscëwé, zagwësnieniô ùżiwaniô nëch przepisów; b) w sektorach ekònomicznym i spòlëznowim, jaczé òstôwają pòd jich bezpòstrzédną kòntrolą (pùbliczny sektor), òrganizowaniô dzejaniégò, jaczé pòpiérô pòsługiwanié sã regionalnyma abò miészëznowima jãzëkama; c) zagwësnieniô, abë zakładë spòlëznowi òpieczi, taczé jak bòlëce, dodomë starëszków i szpëtôlëczi, ùmòżlëwiłë przëjimanié i lékarzenié lëdzy, jaczi pòsługiwają sã regionalnym abò miészëznowim jãzëka przë ùżëcym prawie tegò jãzëka w sytuacje, czedë lëdze ti brëkùją òpieczi z przëczënë chòroscë, staroscë abò jinëch przëczënów; d) zagwësnieniô, za pòmòcą pasownëch spòsobów, abë jinstrukcje bezpiekù bëłë ùsôdzóné téż w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach; e) taczégò dzejaniô, abë jinstrukcje dostarczané przez włôscëwé pùbliczné władze, tikającé sã prôw kònsumeńtów, bëłë dostãpné w regionalnëch abò miészëznowëch jãzëkach	Art. 13. ùst.1. lit. a); b); c); d);ùst. 2. lit. b); c)	art. 13 ùst. 1 pkt: b, c, d i ùst. 2 pkt b

Artikel 14

Greńcowô wëmiana	bédëncz KPZ	bédënk Rządu

Strony zobowiązują się do: a) stosowania istniejących umów dwustronnych i wielostronnych, które je wiążą z Państwami, w których ten sam język jest używany w identycznej lub podobnej formie, lub jeśli to konieczne, dążenia do zawarcia takich umów, tak aby ułatwić kontakty między osobami posługującymi się tym samym językiem w Państwach, o które tu chodzi, w sferze kultury, oświaty, informacji, szkolenia zawodowego i edukacji ciągłej; b) ułatwiania na korzyść języków regionalnych lub mniejszościowych lub wspierania współpracy przez granice, w szczególności między władzami regionalnymi lub lokalnymi tam, gdzie te same języki używane są w identycznej lub podobnej formie.	brak	art. 14 pkt a i b

Stronë zobòwiązëją sã do: a) ùżiwaniô jistniejącëch dwùstrónnëch i wielostrónnëch ùmòwów, chtërné je parłãczą z Państwama, w jaczich ten sóm jãzëk je ùżiwóny w taczi sami abò pòdobny fòrmie, abò jeżlë to mùszebné, zgrôwaniô do zawarcégò taczich ùmòwów, tak abë zletczëc łączbë midzë lëdzama, jaczi pòsługiwają sã tim samim jãzëkã w Państwach, ò chtërné tu jidze, w òbrëmienim kùlturë, naùczaniô, jinformacje, warkòwégò szkòleniô i cygłi edukacje; b) zletczaniô na kòrzësc regionalnëch abò miészëznowëch jãzëków abò wspiarcô wespółrobòtë przez greńce, òsoblëwie midzë regionalnyma abò òbéńdowima władzama tam, dze te same jãzëczi ùżiwóné są w taczi sami abò pòdobny fòrmie.	brak	art. 14 pkt a i b

Felicja Baska-Borzyszkowska

Onomastyczne rozważania o słowie

Kiedy otwieram karty literatury kaszubskiej, wydaje mi się, że staje przy mnie dziadek z Łubiany, z którym wędrowałam szlakami Remusa, a o książce pod swoją poduszką mówił, że jest w niej cały świat.

Przed oczyma staje postać Pani Wandy Szopińskiej, która wprowadzała mnie i moich przyjaciół w świat literatury kaszubskiej. Nie tylko recytowaliśmy „Pojedziemy na Kaszuby” Franciszka Sędzickiego, ale jeździliśmy naprawdę.

Echem wracają dwa pytania mojego nauczyciela, prof. Edwarda Brezy, zadane w kościerskim liceum:

– Czy wiesz, kim jest Twój dziadek? (Byłam dumna i odpowiedziałam: wiem).

– Czy wiesz, co oznacza Twoje imię? (Odczuwałam zażenowanie, bo nie wiedziałam).

Ale dzięki tym ludziom i ich pytaniom w „Domôcëznie” – programie nauki języka kaszubskiego w bruskim liceum znalazły się także zapisy tematów o onomastyce. Pozwalają one na dociekania genezy imion i przyczyn ich nadania oraz używania, jak również przyjrzenia się ich zestawieniom i... analizowania, do czego tak pasują słowa Ciotuleńki – bohaterki utworu Zbigniewa Żakiewicza: „Bo tak jest, że imię nie tylko zdobi, ale i charakteru dodaje. Dlatego na wsi, jak przyłożą właściwie imię, to imieniem tym jeszcze i wnuk nie może się nacieszyć, a potem nazwiskiem się staje.” W odniesieniu do imienia bardzo pomocne jest hasło w „Bedekerze kaszubskim” – imiona kaszubskie.

W scenicznym obrazku Anny Łajming „Szczęście” jest ciekawy fragment o zaglądaniu do liturgicznego obrzędu: „co się dziecku przyniosło” (do chrztu). Przy okazji warto wykorzystać drugi wątek wpleciony w tę sytuację – zamierzoną germanizację. Gdyby nie mądra żona, mąż miałby w domu dwie córki o imieniu Jadwiga, bo nie miał świadomości, że Heta oznacza Jadwigę.

Podobny motyw przewija się w dykteryjce L. Roppla „Nie wytępione”, gdzie drugi człon słowiańskiego słowa Stanisław urzędnik złośliwie zniemcza na „Laus”, co oznacza „wesz” z komentarzem: „a te jeszcze nie zostały wytępione”. W innym miejscu kobieta w podobny sposób interpretuje imię Klaus z pełnym zdziwienia dopowiedzeniem: „a one jeszcze nie zostały wytępione?”.

Felicja Baska-Borzyszkowska

Ònomasticzné rozwôżania ò słowie

Czej òtmikóm kartë kaszëbsczi lëteraturë, zdôwô mie sã, że stôwô kòl mie stark z Łubianë, z chtërnym wanożëła jem szlachã Remùsa, a ò ksążce pòd swòją pòdëszką gôdôł, że je w ni całi swiat.

Przed òczama stôwô pòstacëjô Wastnë Wandë Szopińsczi, chtërna wprowôdza mie i mòjich drëchów w swiat kaszëbsczi lëteraturë. Razã recytowelë jesmë „Pòjedzemë na Kaszëbë" Fr. Sãdzëcczégò, ale jezdzëlë jesmë pò prôwdze.

Pòmiónã wrôcają dwa zapitania mòjégò szkólnégò – prof. E. Brezë zadóné w kòscérsczim liceùm:

– Czë wiész, chto je twój stark? (Czëła jem tej bùchã i rzekła: wiém).

– Czë wiész, co òznôczô twòje miono? (Bëło mie bële jak, bò jô nie wiedza).

Ale to dzãka tim lëdzóm i tim pitaniom w „Domôcëznie" – programie ùczbë jãzëka kaszëbsczégò w brusczim liceùm nalazłë sã téż zôpisë tematów ò ònomastice. To dôwô mòżlëwòtã docékaniô genezë mionów i przëczënów jich nadaniô abò ùżiwaniô, a téż przëzdrzeniô sã jich zestôwkóm i analizowaniô, do czë tak pasowné są słowa Cotuleńczi – herojka dokazu Zbigniewa Żakiewicza: „Bò tak je, że jimiã ni le zdobi, ale i charakteru dodôwô. Dlôte na wsë, jak przełożą włoscëwé jimiã, tak mionã tim jesz wnuk ni mòże sã naceszëc, a pònémù nôzwëskã sã stôwô." W òdniesenim do miona baro pòmòcné je hasło w „Bedekerze kaszëbsczim" – imiona kaszëbscze.

W binowim pòkôzkù Annë Łajming „Szczescé" je cekawi wëjimk ò zazéraniu do liturgicznégò òbrzãdu „co sã dzeckò przëniosło" (do chrzceniô). Przë leżnoscë wôrt je pòdezdrzec drëdżi wątk ùtacony w ti sytuacji – zamierzoną germanizacjã. Kò czejbë nié rozëmnô białka, chłop bë miôł doma dwie Jadwidżi, bò ni miôł swiądë, że Héta to Jadwiga.

Pòdobny mòtiw przewijô sã w dikterijce L. Roppla „Nie wëtãpioné", dze w drëdżi dzél słowiańsczégò słowa *Stanisłôw* ùrzãdnik przekãsno zniemcziwô na „laus" co òznôczô ... „wsza", na co je òdpòwiédz: „te ù nas òstałë wëtãpioné". W jinym môlu białka w juwerny spòsób jinterpretëje miono Klaus ze zdzywioną dopòwiescą: „A te jesz nie òstałë wëtãpioné?"

Z wiôlgą ùwôżnotą ùczniowie wczëtiwają sã w stôrokaszëbscé miona, znóné czãsto le z zawòłaniô ksążãtów naszich zem, òpisónëch niedôw-

Z wielką uwagą wczytują się uczniowie w starokaszubskie imiona, znane często tylko z zawołań książąt naszych ziem, opisanych niedawno w artykułach W. Szucy w „Dzwonku kaszubskim" czy z poematów historiozoficznych, jak choćby „Dobrogost i Miłosława" ks. L. Heykego. W dawny przednazwiskowy świat przenosi nas jeszcze m.in. „Pieśń o miłosnym wieńcu" L. Bądkowskiego, a wraz z nią rycerze: Godek z Gardna, Dolan ze Świecia, Pankasz z ziemi Wagrów i inni. Brakuje dotychczas, potrzebnego w pracy szkolnej, małoformatowego opracowania historycznego życiorysu książąt kaszubskich z objaśnieniem pochodzenia ich imion.

By lepiej zrozumieć budowę i strukturę słowotwórstwa, pomocny może być artykuł Beaty Zdziarskiej, w którym wędruje ona szlakiem Jana z Kolna – bohatera dość znanego też z innych utworów kaszubsko-pomorskiej literatury, zadomowionego wg pochodzenia w podwejherowskim Kielnie (w średnich wiekach zwanym Kolno). Warto przyrównać taki sposób kreacji z wybranymi utworami literatury narodowej, choćby „Wiatrem od morza" St. Żeromskiego czy wierszami poetów okresu międzywojennego: K. Sowińskiego, A. Madeja, J. Kaweckiego. Artykuł, prowadząc ścieżkami rozmaitych badań tego imienia, sprowadza się do idei, że im dalej w przeszłość, w czas historycznie prawdziwy życiu tej postaci, tym badacz musi być uważniejszy i zwracać uwagę na detale.

W pracy szkolnej z nowymi rocznikami rozpoczynam onomastyczne zagadki od analizy nazwisk. W wyjątkowych przypadkach zasięgamy nawet porady naukowców. Niedawno wspominał mój uczeń, że z dumą trzyma swój zeszyt, bo ma kartkę od prof. E. Brezy z wyjaśnieniem swojego nazwiska – Goebel. Od licealistów należy wymagać więcej, niż tylko enigmatycznego stwierdzenia, jak w dykteryjce L. Roppla: „Ja się tylko tak nazywam". By uczniowie zdobyli przekonanie, że są to ciekawe do odkrywania tajniki, warto ubogacać ich wiedzę o naukowe źródła, a wśród których jednym z najważniejszych są „Nazwiska Pomorzan" Edwarda Brezy.

Wdzięcznym materiałem do lekcyjnych słowotwórczych analiz są humorystyczne teksty literackie. Bogactwo ciekawych zestawień lingwistycznych można znaleźć w „Szołobułkach" ks. L. Heykego czy w opowiastkach A. Budzisza np. „Żelazak przed sądem". Rozmowa bohaterów z sędzią (u Budzisza i Heyki) naprowadza na wyjaśnienie nazwiska Szlaga, wskazującego na atmosferyczne warunki narodzin. Motywem znanym tak z Budzisza jak i Majkowskiego jest wzgardliwe wyprowadzenie nazwiska Stenka od kapiącego z nosa kataru. W belackich stronach często spotykanym nazwiskiem jest Losos, co potwierdza też A. Budzisz, a mnie ono na myśl przywodzi rozmowę z jednym z naszych północnych poetów, który śmiał się, że właśnie dlatego babcia odradza-

no w artiklach W. Szucë w „Zwónkù kaszëbsczim” czë z pòématów historiozoficznëch, jak chòcbë „Dobrogòst i Miłosława” ks. L. Heyczi. W dôwny, przednazwëskòwi czas przenôszô nas jesz (midzë jinëma) „Piesnia ò miłosnym wiéńcu” L. Bądkòwsczégò, razã z nią ricerze: Gòdek z Gardna, Dolan ze Swieca, Pankasz ze zemi Wagrów i jinszi. Felô jak donąt dlô brëkòwnotë szkòłowi małoformatowégò òpracowaniô historicznégò biografiów ksążãt kaszëbsczich z òbjasnienim pòchòdzeniô jich mionów.

Bë zrozmiôc lepi bùdowã i sztrukturë słowòtwórstwa, pòmòcny mòże bëc articzel Beatë Zdzarsczi, w chtërnym wanożi òna szlachã Jana z Kòlna – bòjatérë dosc znónégò téż z jinëch dokazów kaszëbskò-pòmòrsczi lëteraturë, ùmôlniwónégò wedle pòchòdzeniô w pòdwejrowsczim Czelnie (w strzédnëch wiekach zwónégò Kòlno). Wôrt je przërównac ten jegò przedstôwk z wëbrónëma dokazama lëteraturë nôrodowi, chòcbë „Wiatrã òd mòrza” St. Żeromsczégò czë wiérztama pòétów midzëwòjnowëch: K. Sowińsczégò, A. Madeja, J. Kawecczégò. Articzel, prowadzącë stegnama rozmajitëch badérowaniów tegò miona, sprowôdzô sã do dejë, że jim dali w ùszłotã, w czas historicznie prôwdzëwi żëcu ti pòstacëje, tim badéra mùszi bëc ùwôżniészi i dbałi na drobnotë.

W szkòłowi robòce z nowima rocznikama zaczinóm ònomasticzné tãgòdczi òd analizë nôzwësków. W apartnych przëpôdkach zasygómë nawet pòradë ùczałëch. Niedôwno jesz wspòminôł mój ùczeń, że z bùchą trzimô swój zsziwk, bò mô w nim kôrtkã òd profesora Brezë z òbjasnienim pòchòdzeniô jegò nôzwëska – Gòebel. Òd licealistów wëmagac nôleżi wiãcy, jak le enigmaticznégò scwierdzeniô, jak w dikterijce L. Roppla: „Jô sã leno tak nazéwóm”. Bë samémù sã doznac, że są to cekawé do òdkriwaniô krëjamnotë, nót je ùbògacëwac jich wiadã ò nôùkòwé zdrzódła, a westrzód nich w pierszi rédze „Nôzwëska Pòmòrzanów” E. Brezë.

Wdzãcznym materiałã do słowòtwórczëch analizów są szpòrtowné tekstë lëteracczé. Bòkadosc cekawëch zestôwków lingwisticznëch nalezc mòżna w „Szołobùłkach” ks. L. Heyczi czë przëpòwiôstkach A. Bùdzysza, np. „Żelôzôk przed sądã”. Kôrbiónka bòjatérów z sądowim (ù Bùdzysza), abò sãdzą (ù ks. Heyczi) naprowôdzô na wëjasnienié nôzwëska Szlôga, wskôzëjącégò na atmòsferiprovíncia warunczi ùrodzeniô. Mòtiwã znónym tak z Bùdzysza jak i z A. Majkòwsczégò je wzgardlëwé wëprowadzenié nôzwëska Stenka òd... kapczi ù nosa.

W bëlacczëch stronach spòtikónym zawòłanim je Losos, co pòcwierdzywô téż w swòjich dokazach A. Bùdzysz, a jô so wdôrzóm, że òb czas kôrbiónczi z jednym z najich nordowëch pòétów, smiôł òn sã, że prawie dlôte starka òdrôdza danié mù na miono Łukôsz.

ła nadania mu imienia Łukasz.

Swego czasu w „Pomeranii” wielką poczytnością cieszyły się satyryczne felietony ks. Romana Skwiercza, a wśród nich jeden zatytułowany „Kara rzecz konieczna, a zawsze potrzebna”. Kto ma szczęście znać autora, a do tego jeszcze trochę jego dobytek, temu tytuł będzie się łączył z humorystycznym napisem na samochodzie – „Kara Remusa” (teraz już ”Karka Remusa”, bo samochód jest mniejszy). Jest to ze wszech miar trafna nazwa, skoro u naszych rodaków kanadyjskich funkcjonuje czasownik „karować” – ‘jeździć samochodem’, a w młodzieżowym slangu często można usłyszeć słowo ‘karnąć się’ – ‘przejechać się samochodem’ wywodzące się ze starego kaszubskiego „karować” – `wieźć na taczce, pchać taczkę`. Do tego mamy osobowe „karować się”, używany najczęściej w rozkaźniku z odpowiednią tonacją głosu.

Onomastyką i gramatyką można zaciekawić uczniów, ale należy ją systematycznie wprowadzać i wyrobić metodę zajmowania się nimi na lekcjach. Każde objaśnienie nazwy warto wzbogacać o informacje, jakie udało się wydobyć z analizy, np. nazwisko Worzała (zresztą wyjątkowego facecjonisty, a mnie bliskiego rodaka, bo z Łubiany) pochodzi od starego, zapomnianego, a na pewno nieużywanego czasownika „warzac”.

Uważne przyjrzenie się nazwiskom i przezwiskom autorów i ich bohaterów, pozwala na lepsze zrozumienie utworu. Aby się jednak nie zagubić, warto przywoływać zróżnicowania każdej nazwy, porównać źródła u różnych badaczy. Pomocą w tym stają się bedekery, poradniki, monografie i herbarze. Nie ukrywam, że najbardziej sobie cenię takie opracowania, które odkrywają wyjątkowość takiego czy innego miejsca, w tym jego osobliwości językowe. Byłoby stratą dla całych Kaszub, gdyby one całkowicie wymarły, nie tylko w życiu, ale i pamięci, w tym tej zachowanej w literaturze. Dlatego zaciekawiam uczniów publikacjami Instytutu Kaszubskiego z serii „Pro memoria”. W jednej z nich, poświęconej J. Bruskiemu, znaleźli bogactwo materiałów o przezwiskach, które też sami sobie chętnie nadają. Ale i o tym, że nazwisko i przezwisko na Kaszubach to często oznacza to samo, dowiedzieli się z kart literatury, np. Remus obudził się, kiedy usłyszał swoje przezwisko. Przezwiska zawsze towarzyszyły ludziom, nieraz byli oni bardziej znani z tego przezwania niż ze swego imienia. Jak było, (a jeszcze do dzisiaj jest) z przezwiskami trafnie literacko określił Jan Drzeżdżon w „Dzwonniku”, w rozważaniach tytułowego bohatera: „ja tym ludziom pięknie dzwoniłem, dlatego też muszę mieć imię za tym. Dla swoich wystarczy Dzwonnik, dla obcego Józef Zielonka”.

Bogactwo materiału nie tylko ogólnie gramatycznego, ale i onomastycznego znajdziemy i we współczesnych tekstach literackich takich twórców, jak

Swégò czasu w „Pòmeranii” wiôlgą pòczëtnoscą ceszëłë sã satiriczné felietónë ks. R. Skwiercza, midzë chtërnëma nalôzł sã jeden, nazwóny „Kara rzecz kòniecznô, a wiedno pòtrzébnô”. Chto mô szczescé znac aùtora, a jesz kąsk jegò dobëtk, temù tituł ten mdze sã parłãcził ze szpôsownym nôdpisã na aùce – „Kara Remùsa” (terô ju „Karka Remùsa”, bò aùto je miészé). I je to ùdałé nazwanié, skòrno ù naszëch kanadijsczëch rodôków wëstãpiwô czasnik „karowac” – ‘jezdzëc aùtem’, a w młodzëznowim slangù czãsto dô sã czëc słowò „karnąc sã” –‘przejachac sã aùtem’, wëwòdzącé sã ze stôrégò kaszëbsczigò „karowac” – ‘wiezc na karze, pchac karã”. Do te mómë jesz personalné „karowac sã”, ùżiwóné nôczãscy w rozkôzownikù z òdpòwiedną tonacją głosu.

Ònomastiką i gramatiką mòżna zacekawic ùczniów, ale nôleżi je systematiczno pòdawac i wërobic metodã zajimaniô sã nima na ùczbach. Kòżdé òbjasnienié nazwë wôrt je wzbògacëc ò infòrmacje, jaczé ùdało sã wëcygnąc z analizë, np. nazwëskò Wôrzała (zresztą òsoblëwégò facecjonistë, a mie blisczégò rodôka, bò z Łubianë) òstało wëwiodłé òd stôrégò i ju zabëtégò, a gwës nieùżiwónégò czasnika ‘warzac’. Ùwôżnë przëzdrzenié sã nôzwëskóm i przezwëskóm aùtorów i jich bòjatérów, dozwôlô tim lepi zrozmiôc dokôz.

Cobë jednak nie pòbłądzëc, wôrt je przëwòłac zjinaczenia kòżdi nazwë, pòrównac zdrzódła różnëch badérów. W tim pòmòcné są bedekerë, pòradniczi, mònografie, herbarze. Nie mdã skriwa, że nôbarżi so wenerëjã taczé òpracowania, chtërne òdkriwają apartnotë taczégò czë jinégò môla, w tim jegò òsoblëwòtë jãzëkòwé. Bëłobë szkòdą dlô całich Kaszëbów, czejbë òne czësto zadżinãłë, ni le z żëcô, ale i pamiãcë, w tim ti zachòwóny w lëteraturze. Z ti téż leżnoscë zacekôwiôm ùczniów pùblikacjama Institutu Kaszëbscégò ze serii „pro memoria”. W jedny z nich, pòswiãcony J. Brusczémù, nalezlë bòkadosc materiału ò przezwëskach, chtërne téż sami so chãtno nadôwają. Ale ò tim, że przezwëskò i nazwëskò na Kaszëbach to jedno, dowiedzelë sã z kartów lëteraturë, na przikłôd Remùs òdeckł, czej ùczuł swòje przezwëskò. Przezwëska wiedno towarzëszëłë lëdzóm, prawie nierôz bëlë òni barżi znóny z te przezwania jak ze swégò miona. Jak bëło, (a jesz do dzys dnia je) z przezwëskama trafno lëterackò òkreslił Jan Drzeżdżón w „Zwónnikù”, w rozwôżaniach titułowégò bòhatérë: „Jô tim lëdzóm tak pëszno zwònił, tej jô téż mùszã miec miono za tim. Dlô swòjëch sygnie Zwónnik, dlô cëzégò Józef Zelónka”.

Bòkadosc materiału nié le òglowò gramaticznégò, ale i ònomasticznégò nalézemë i w dzysdniowëch dokazach lëteracczich taczich ùtwórcach, jak R. Drzeżdżón, M. Pieper, Ł. Jabłońsczi. Przë leżnoscë jidze sã doznac, że w lëteraturze pasowné słowò to nôwôżniészô melodia.

Dlô brëkòwnotë tak szkòłë, jak i czëtińców kaszëbsczich baro pòmòcną

R. Drzeżdżon, M. Pieper, Ł. Jabłoński. Przy okazji można się przekonać, że w literaturze odpowiednie słowo to jej najważniejsza melodia.

Na potrzeby tak szkoły, jak i czytelników bardzo pomocną byłaby książeczka z objaśnieniami nazwisk znanych literatów kaszubskich, działaczy, leksykografów, z wyjaśnieniem nazw miejscowości ich pochodzenia, pseudonimów, kryptonimów. Dobrym początkiem ku temu mógłby być materiał zebrany przez E. Kamińskiego. W nim Guczów Mack sam opisuje swoje pseudonimy i kryptonimy. Świat człowieka jest dla niego bezpieczny i bardziej oswojony, gdy wszystko ma swoje oznaczenie i nazwanie, tak na wodzie, jak i na lądzie. A do tego, jeśli jeszcze dopisane zostaną specyficzne wyróżniki lub cechy, wówczas już wiadomo, czego można się dalej spodziewać. Jako przykład może służyć wierszyk Maryli Wolskiej, która na początku XX w. rozstrzyga, „które z miast jest Kaszub głową: Gdańsk miasto liczne, Kartuzy śliczne, Święte Wejherowo, Lębork, Bytowo, cna Kościerzyna i Puck perzyna"

Różnorodność wieloznaczności nazw oraz określeń opisowych miejscowości, a także ich charakterystycznych wyróżników, znajdzie czytelnik w „Życiu i przygodach Remusa". Wystarczy otworzyć pierwszą stronę i przyjrzeć się wędrówce bohatera, kroczącego przez ziemie zamieszkałe przez Kaszubów w przededniu jarmarków i odpustów (przy okazji warto trochę zainteresować się słowem „odpust", bo przecież oprócz tego kościelnego były jeszcze inne: rybackie, jabłkowe, a w Leśnie jeszcze śliwkowe...). Idąc śladem Rycerza Słońca znajdziemy wiele ciekawych wiadomości o Brusach i Wielu, wsiach Ziemi Zaborskiej, Lipuszu, w powieści noszącego nazwę Lipno, Stężycach: królewskiej i szlacheckiej, rozsiadłych po obu stronach Raduni, Kościerzynie, którą według starej powiastki (a jeszcze dodatkowo upewniony o jej prawdziwości nieżyczliwymi doświadczeniami z władzami i mieszkańcami) Majkowski wskazuje na miejsce, w którym Judasz miał się urodzić i wiele jeszcze innych nazw z zakresu toponimii miejscowości. Znajdziemy tu też nie tylko wprawne oko obserwatora, ale i etnografa – lingwisty, a do tego mistrza słowa, jakim bez wątpienia był doktor Aleksander, co widać choćby w ukazywaniu zróżnicowania Kaszubów przy okazji opisu Gochów, zamieszkałych przez Kosznajdrów.

Nie ma na kaszubskiej wsi chaty ani dobytku, majątku, których nie strzegłby wierny przyjaciel – pies. Stąd też motyw psa przewija się na kartach przeróżnych utworów wszystkich rodzajów literackich. W „Remusie" mamy Gniotę, a w objaśnieniu tej nazwy pomocny może być wierszyk J. Piepki o takim właśnie tytule. Na tę samą półkę można dostawić „Psy" St. Jankego, opowieści B. Borka, J. Bruskiego „Opowieści o czarnym psie" czy F. Ceynowy „Doświadczenie wielkości płuc" (z wykorzystaniem słowa pies). W swoim „Słowniku"

bëłabë ksążeczka z òbjasnieniama nôzwësków znónëch kaszëbsczich lëteratów, dzejarzów, leksykògrafów, z wëwidnienim nazwów môlów jich ùrodzeniô, pseùdonimów, kriptonimów.

Dobrim zôczątkã do te mógłbë bëc materiał zebróny przez E. Kamińsczégò, dze Gùczów Mack sóm òpisywô swôje pseùdonimë i kriptonimë.

Swiat człowieka je mù bezpieczniészi i barżi òswòjony, czej wszëstkò mô swòje òznaczenié i nazwanié, tak na wòdze, jak i na sztrądze. A do te czej jesz dopisóné òstóną apartné znanczi, tej ju wiadomò, czegò sã dali mòżna spòdzewac. Przikładã tegò mòże bëc wiérztka Marilë Wòlsczi, chtërna na pòczątkù XX wiekù rozstrziga: „które z miast jest Kaszub głową: Gdańsk miasto liczne, Kartuzy śliczne, święte Wejrowo, Lębork, Bytowo, cna Kościerzyna i Puck perzyna”.

Rozmajitosc wieloznacznoscë nazwów, a téż òkresleniów òpisowëch pòzwów môlów i jich charakternëch znanków naléze czëtińc w „Żëcym i przigòdach Remùsa”. Sygnie òtemknąc pierszą stronã i przëzdrzec sã wanodze bòjatérë, kanącégò przez zemie zamieszkałé przez Kaszëbów w przededniu jôrmarków i òdpùstów (przë leżnoscë wôrt je kąsk zainteresowac sã słowã „òdpùst”, bò równak króm tegò kòscelnégò bëłë jesz jiné: rëbacczé, jabkòwé, a w Lesnie jesz sliwkòwé...). Nalézemë, jidącë szlachã Ricerza Słuńca, wiele cekawi wiadë ò Brusach i Wielu, wsach Zemi Zôbòrsczi, Lëpùsza, w pòwiescë noszącégò miono Lipno, Stãżëcach: Królewsczi i Szlachecczi, rozsadłëch pò òbù stronach Redëni, Kòscérznie – jaką pòdług stôri gôdczi (a jesz ùgwësniony nieżëcznyma doswiôdczeniama aùtora z władzama i mieszkańcama) Majkòwsczi wskôzëje na môl, w chtërnym Judôsz miôł sã ùrodzëc, a jesz wiele jinëch z ôrtu topònimii môlów. Nalézemë tu téż ni le wprawné òkò òbserwatora, ale i etnografa – lingwistë, a do te méstra słowa, jaczim bez wątpieniô béł Wasta Aleksander, co widzec chòcbë w wëwidnienim zjinaczeniô Kaszëbów przë leżnoscë òpisu Gòchów, zamieszkałëch przez Kòsznédrów.

Ni ma na wsë kaszëbsczi chëczë ani dobëtkù, chtërnëch nie strzégłbë wiedno wiérny drëch – pies. Stąd téż mòtiw psa przewijô sã na kartach przeróżnëch dokazów wszëscczich ôrtów lëteracczëch.W „Remùsu” mómë Gniotã, a w òbjasnienim tegò zawòłaniô pòmòcnô mòże bëc wiérztka J. Piepczi ò prawie taczim samim titule. Na tã samã pòlecã mòżna dostawic „Psë” St. Janke, pòwiôstczi B. Bòrka, J. Brusczégò „Òpòwiésc ò czôrnym psu” czë F. Ceynowé „Doswiôdczenié wiôlgòscë płëc” (z wëkòrzistanim słowa pies). W swòjim „Słowarzu” ks. B. Sëchta zebrôł całą etnograficzną wiadã ò psu. Je tej Panajezësów pies, Szwédzczi pies, Wiesczi pies. W „Òrzechach do ùcechë” L. Roppla zebróné òstałë wëzgódczi pòswiãconé némù òdwiecznémù człowieczémù

ks. B. Sychta zebrał całą etnograficzną wiedzę o psie. Jest tu pies Pana Jezusa, Szwedzki pies, Wiejski pies. W „Orzechach do uciechy" L. Roppla, zebrane zostały zagadki poświęcone temu odwiecznemu przyjacielowi człowieka. Prof. J. Treder naukowo zajął się frazeologią psa kaszubskiego, a w opracowaniu J. Borzyszkowskiego „Tam gdzie Kaszub początek" z monograficzną dokładnością odnotowane są nawet imiona psów z okolicy badań.

Jestem przekonana, że aby dostrzec całą barwność naszej mądrej krainy, warto nadstawić ucha ku tym, których los rzucił w to miejsce świata i złączył tak mocno, że stało się też ich ziemią. I tak dla Ciotuleńki – tytułowej bohaterki utworu Z. Żakiewicza – Kaszuby to rajska skrytka, taka ziemia Kanaan. Raj to zresztą osobny rozdział nie tylko bogatego słowotwórstwa, ale i ludowych wierzeń wynoszących boskie piękno nad ubóstwo urodzaju „chudych piasków", stąd tyle tego raju w literaturze kaszubskiej, która tak naprawdę... też przecież jest stworzona przez Boga. Wracając do Ciotuleńki, urzekający jest fragment, w którym mówi ona do swoich gości, opowiadając o naszych demonach, purtkach, mumoczach, smętkach itd.: „Patrz, jaki człowiek jest głupi. Wydaje się, że tu umierać byłoby strasznie. A jednak On (Bóg) w te mateczniki wkroczył". W tym kątku Kaszub – Lipniszu (Lipuszu) zobaczyła bohaterka cuda, jakie nie śniły się filozofom, a wśród nich wędrujące po niebie „piórka zdmuchnięte z gniazd kaszubskich łabędzi". I zaraz wypada sięgnąć po utwory J. Drzeżdżona, który za Majkowskim mitologizuje i personifikuje łabędzia, przypisując mu cechy metafizyczne.

Jako nauczycielka mam poczucie, że czasem gdzieś pobłądzę, coś się nie uda, ale mam również wewnętrzne przekonanie o konieczności badania nie tylko języka, kultury czy literatury, ale i pojedynczego słowa, a radującymi serce skutkami tego rodzaju lekcji są postawy moich absolwentów, świadczące o ich tożsamości: nadanie dziecku imienia Remigiusz, ale mówienie doń Remus; w Raduniu nazwanie gospodarstwa agroturystycznego „Fsilkowo" – od imienia dziadka Teofila (Fsilka); w szkole w Lipuszu prowadzenie cyklu zajęć o nazwie „Remusowe Lipno". Wydaje mi się przede wszystkim, że znajomość pochodzenia i znaczenia słów, oprócz względów literackich, etymologicznych, historycznych i onomastycznych, daje świadomość swojszczyzny i pozwala ją szanować, nawet jeśli na pierwszy rzut oka wyda się ona prymitywna, mało elegancka i pozbawiona artyzmu. Z takimi wiadomościami nikt nie będzie mógł powiedzieć, że się swojego języka wstydzi.

drëchòwi. Prof. J. Tréder nôùkòwò zajął sã frazeòlogią kaszëbsczégò tuska, a w òpracowanim J. Bòrzëszkòwsczégò „Tam dze Kaszëb pòczątk” z mònograficzną dokładnoscą òdnotowóné są nawetka miona psów z òbjimù badérowaniów.

Jem przekònónô téż, że dlô ùzdrzeniô całi farwnoscë naji mòdri krôjnë, wôrt je przësłëchac sã tim, chtërnëch kawel przënëkôł w nen plachc swiata i sparłãcził tak mòcno, że stôł sã téż jich zemią. I tak dlô Cotuleńczi – titułowi bòjaterczi dokazu Z. Żakiewicza – Kaszëbë to rajsczi schówk, tak jakbë zemia Kanaan. Rôj to zresztą òsóbny dzél ni le bòkadnégò słowòtwórstwa, ale i lëdowëch wierzeniów, wënôszający̆ch bòską snôżotã nad żerotã ùrodzajnoscë „chùdich piôsków”, stąd tëli tegò raju w kaszëbsczi lëteraturze, jakô tak pò prôwdze... téż je stwòrzonô przez Bòga. Wrôcając jesz do Cotuleńczi, ùrzékający je wëjimk, w chtërnym gôdô òna do swòjich gòscy, òpòwiôdającë ò naszich demònach, pùrtkach, mùmôczach, smãtkach itd.: „ Zdrzë, jaczi człowiek je głupi. Wëdôwô sã, że tu ùmierac bëłobë straszno. A równak Òn (Bóg) w te mateczniczi wkrocził”. W nym kątkù Kaszëb – Lipniszu (Lëpùszu) ùzdrzała bòjatérka cëda, jaczé nie snëłë sã filozofóm, a westrzód nich wanożącé pò niebie „piórka zdmùchłé z gniôzdów kaszëbsczëch łabądzy”. I zarô wëpôdô sygnąc do dokazów J. Drzeżdżóna, chtëren za Majkòwsczim mitologizëje i personifikùje kôłpa, przëdôwając mù metafizyczné znanczi.

Jakno szkólnô móm pòczëcé, że czasã dze pòbłądzã, cos sã nie ùdô, równak móm bënowé przeswiôdczenié ò kònieczноscë wëwidnianiô ni le òglowò jãzëka, kùlturë czë lëteraturë, ale i pòjedińczégò słowa, a redëjącéma serce skùtkama tegò ôrtu ùczbów są pòstawë mòjëch absolwentów, swiôdczącé ò jich juwernoce: nadanié dzeckù miona Remigiusz – ale wòłónégò Remùs, w Reduniu nazwanié gbùrstwa agroturisticznégò „Fsilkowo” – òd miona starka Téòfila (Fszilka), w szkòle w Lëpùszu prowadzenié cyklu zajãców ò nazwie „Remùsowé Lipno”.

Pònad wszëstkò zdôwô mie sã jednak, że znajomòsc pòchòdzeniô i znaczeniô słów, króm wzglãdów lëteracczich, etimòlogicznych, historicznych i ònomasticznych, dôwô téż swiądã swòjiznë i dozwôlô jã szónowac, nawetka jeżlë na pierszi pòzdrzatk je òna primitiwnô, mało eleganckô i szëkòwnô. Z taką wiadą nicht nie mdze mógł rzec, że sã swégò jãzëka sromô.

Elżbieta Bugajna

Słownictwo religijne w poezji kaszubskiej

Rozpatrując terminologię religijną w literaturze, dotykamy w pewien sposób sfery sacrum. Pociąga to za sobą onieśmielenie i pewną bezradność. Dzieje się tak z dwóch powodów. Po pierwsze badanie literackiego sacrum zakłada obecność różnych dziedzin nauki, począwszy od przedstawicieli nauki o literaturze, języku, filozofii czy teologii na estetyce kończąc. Po drugie sama materia sacrum onieśmiela. Należy pamiętać, że jest to pewna kategoria „tajemnicy" obecna w literaturze. Dla ludzi wierzących szczególnie poezja staje się swoistą formą wyrażenia ich doświadczeń religijnych. Napiórkowski pisze: *„Literatura piękna może być przecież wyznaniem wiary i formą świadectwa składanego Ewangelii"*[1].

K. Rahner podkreśla, że *„prawdziwie wielkie chrześcijaństwo i prawdziwie wielka poezja są ze sobą spokrewnione. Z pewnością nie są tym samym, jak nie tym samym jest pytanie człowieka i odpowiedź Boga".*[2] Rdzeniem pokrewieństwa (jeśli zastosujemy terminologię językoznawczą) jest słowo.

Wspólną płaszczyzną teologii i literatury jest słowo. Słowo stoi u podstaw literatury i teologii. W refleksji nad misteryjną rzeczywistością słowa uwidacznia się metaforyczny i dosłowny sens pierwszego wersu janowego „Prologu": *„Na początku było Słowo"* (J 1,1). Korzenie teologii i literatury tkwią w misterium słowa – języka. Stąd już tylko krok, aby słowo poetyckie, starające się dosięgnąć tego, co paradoksalnie słowem niewyrażalne, zbliżało się w kierunku słowa ewangelicznego.

Po tych wstępnych refleksjach pora przejść do meritum zagadnienia. Temat niniejszego wystąpienia brzmi: *Słownictwo religijne w poezji kaszubskiej*. Skąd taki temat? Treść i zakres omawianej problematyki leży w centrum zainteresowań autorki, która bada tajemnicę Boga Ojca w kaszubskiej poezji religijnej. Oczywistym wydaje się więc przeanalizowanie w pierwszym rzędzie określeń religijnych, wykorzystywanych przez poetów. Są wśród nich zarówno ludzie wierzący, jak i ateiści, czy także księża – poeci.

Swego czasu A. Bukowski stwierdził, że prawie wcale nie znajdujemy mo-

---

[1] S.C. Napiórkowski, *Jak uprawiać teologię?,* Wrocław 1991, s. 123.

[2] J. Szymik, *W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus,* Katowice 1994, s. 63.

Elżbiéta Bùgajnô

Nôbòżnô (religiowô) słowizna w kaszëbsczi pòézji

Przëzérając sã pòchwôtóm i słowiznie nôbòżny, tikómë w jaczims ôrce sferë swiãti, sferë sacrum. Dôwô to jakąs niepewnotã i bezradnotã. Dzeje sã tak z dwùch pòwodów. Pò pierszé badérowanié lëteracczégò sacrum parłãczi sã i zanôlégô òd jinëch czerënków nôùczi, to je òd przedstôwców nôùczi ò lëteraturze, jãzëkù, filozofii czë teòlogii pò estetikã na kùńcu. Pò drëdżi sama jistnota, samò zdrzódło, sam drżéń sacrum òniesmieliwô. Nót je pamiãtac, że je to jakôs kategòria „krëjamnotë” ùkrëtô w lëteraturze. Dlô lëdzy wiarë przede wszëtczim pòézjô stôwô sã swójną fòrmą wëpòwiôdaniô jich doznôwków religiowëch. Nôpiórkòwsczi pisze: „Lëteratura piãknô mòże bëc równak przëznanim sã do wiarë i fòrmą dokazu dôwónégò Ewanielii”.[1]

K. Rahner pòdsztrichiwô, że „prôwdzëwie wiôlgô christianizna i prôwdzëwie wiôlgô pòézjô są ze sobą skrewnioné. Gwësno nie są tim samim, tak jak nie tim samim je zapitanié czlowieka i òdpòwiesc Bòga”.[2] Drżeniã skrewnotë (żle zastosujemë jãzëkòznawczé pòchwôtë) je słowò. Zbiérną rówizną teòlogii i lëteraturë je słowò. Słowò stoji ù fùńdameńtow lëteraturë i teòlogii.

W rozmëszlanim nad misteriową jawernotą słowa widzec je metafòrowé i dosłowné znaczenié pierszi réżczi Janowégò Prologù: „Na zôczątkù bëło Słowò” (J 1,1). Kòrzenie teòlogii i lëteraturë sedzą w misterium słowa – jãzëka. Stądka je ju krok, bë słowò pòéticczé, stôrającë sã dosygnąc tegò, czegò nie dô sã wëpòwiedzec słowã, szło w czerënkù słowa ewanieliowégò.

Pò tëch wstãpnëch refleksjach nót je przeńc do meritum problemë. Téma hewòtnégò referatu tikô sã słowiznë i pòchwôtów nôbòżnëch. Skądka takô téma? Zamkłosc i òbrëmienié przedstôwiony problematiczi stoji we westrzódkù zajimnotë aùtorczi, chtërna badérëje krëjamnotã Bòga Òjca w kaszëbsczi nôbòżni pòézji. Jawernotą wëdôwô sã w tim przëtrôfkù badérowanié w pierszi rédze pòchwôtów religiowëch, brëkòwnëch bez ùsôdzców – pòétów. Są westrzód nich lëdze wiarë jak i niewierzący, ale téż ksãża – pòétowie.

Dosc dôwno temù A. Bùkòwsczi scwierdzył,że prawie nijak nie nalézemë mòtiwù religiowégò w pòézji kaszëbsczi, a téż że pòétowie kaszëbsczi niecha-

---

[1] S. C. Napiórkòwsczi, *Jak uprawiać teologię?,* Wrocław 1991, s. 123.

[2] J. Szëmik, *W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus*, Katowice 1994, s. 63.

tywu religijnego w poezji kaszubskiej oraz że poeci kaszubscy unikają motywów religijnych (jego badania dotyczyły okresu przed II wojną światową)[3]. Rzeczywiście, nie było tej poezji dużo, nie wszystka ujrzała światło dzienne, ale tematyka religijna jest bogata. Późniejszy rozwój literatury kaszubskiej, w tym poezji, całkowicie przeczy tezie tego wybitnego znawcy literatury kaszubskiej. Fenomenem ostatniego trzydziestolecia stał się rozkwit poezji sięgającej po motywy religijne, a także poezji stricte religijnej. Materiału badawczego jest więc sporo. Autorka sięgnęła po pierwszą antologię kaszubskiej poezji religijnej wybraną przez Jana Walkusza, zbiory pieśni i kolęd kaszubskich oraz po wybrane tomiki poetyckie wydane w ciągu ostatniego trzydziestolecia. Zakres materiału jest więc przeogromny. Nie sposób umieścić w tym skromnym przyczynku wszystkich badanych określeń. Refleksji poddane zostaną wybiórcze imiona i określenia z przebogatej spuścizny poetyckiej z różnych okresów rozwoju.

Podstawę podziału stanowią wybrane tematy teologiczne. Są to:

1. Bóg Ojciec: Stwórca, Opiekun świata
2. Syn Boży, Odkupiciel i Uświęciciel
3. Duch Święty
4. Maryja

Osobną grupę stanowią pozdrowienia i zwroty grzecznościowe oraz prośby o pomoc i błagania (zwroty do Boga).

Każde imię czy określenie posiada wskazówki bibliograficzne. Niektóre terminy występują częściej, inne rzadziej. Ciekawe byłoby przebadanie częstotliwości występowania określonych wyrażeń.

1. Określenia dotyczące Boga Ojca:

Na słownictwo nazywające Boga składają się:

Òjc (K. Derc, *Przëszła nóm noc pòżądónô,* Sdd 58)
Bóg Òjc (J. Stachurski, *Të jes*, TBCh 39)
Pón Bóg (K. Derc, *Przëszła nóm noc pòżądónô*, Sdd 58)
Bóg Przedwieczny (L. Roppel, L. Roppel, *Dzecątkò sã narodzëło*, Sdd 64)
Òjc przedwieczny (F. Grucza, *Jezu redemptor omnium*, Sdd 44)
Të jes, chtërny jes, Pónie nasz (S. Janke, *Mòdlëtwa*, Sdd 109)
Tatkù naj, co w niebie jes (A. Nagel, *Tatkù naj*, Sdd 111)
Sóm jeden Bóg (J. Rompski, *Zmartwëchwstanié*, Sdd 112)
Bóg Wiôldżi, Bóg Swiãti (J. Ceynowa, *W Swôrzewie na òdpùsce*, Sdd 122)

---

[3] A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950, s. 358.

ją religiowé mòtiwë (òn badérowôł cząd rozwiju lëteraturë przed II swiatową wòjną).[3] Pò prôwdze, nie bëło tédë wiele pòéticczich dokazów, nié wszësczé òstałë wëdóné, ale tematika nôbòżnô je bòkadnô. Pózniészi rozwij kaszëbsczi lëteraturë, przede wszëtczim pòézji, całowno przékùje tezë tegò ùznónégò znôwcë kaszëbsczi lëteraturë. Fenoménã (apartnotą) ùszłëch trzëdzesce lat stôł sã rozwij pòézji sygający pò motiwë religiowé, a téż pòézji czësto nôbòżny. Dokazów do badérowaniô je wiele. Aùtorka sygła pò pierszą antologiã kaszëbsczi pòézji nôbòżny przërëchtowóną bez ksãdza Jana Walkùsza, zbiérczi piesniów i kòlãdów kaszëbsczich, a téż pò niechtërné tomiczi pòéticczé wëdóné w òstatnym trzëdzestalatim. Òbrëmienié materiału je trónisté (stolemné). Nie je mòżlëwòtą pòddac badérowaniu wszëtczich pòchwôtów i słowiznë nôbòżny. Refleksji pòddóné òstaną niechtërné, wëbróné pòchwôtë nieskóńczony òstôwiznë pòéticczi z rozmajitëch cządów rozwiju lëteraturë.

Spòdlé pòdzelënkù pòchwôtów religiowëch dają wëbróné témë teòlogòwé. Są to:

Bóg Òjc, Stwórca, Òpiekùn swiata, pòr. Sych III 329
Syn Bòżi, Òdkùpicél i Ùswiãcycél
Duch Swiãti
Marija, Matka Bòżô.

Òsóbny zbiérk twòrzą pòzdrówczi i zwrotë grzecznosczowé, a téż prosbë ò wspòmòżenié i ùscëdżi (rzeczënë do Bòga).

Kòżdi pòchwôt i rzeczena mają wskôzówczi bibliografné, tj. miono i nôzweskò autora, titël wiérztë i titel zbiérkù (zapisóny jakno skrócënk). Niechtërné pòchwôtë wëstãpiwają czãscy, jiné mniéj. Wôrt bëłobë wëbadérowac wielenã wëstãpiwaniô wëznaczonëch wërażeniów.

1. Pòchwôtë i słowizna tikającô sã Bòga Òjca:

Słowiznã tikającô sã Bòga Òjca twòrzą pòstãpné pòchwôtë:
Òjc (K. Derc, *Przëszła nóm noc pòżądónô,* Sdd 58)
Bóg Òjc (J. Stachùrsczi, *Të jes*, TBCh 39)
Pón Bóg (K. Derc, *Przëszła nóm noc pòżądónô*, Sdd 58)
Bóg Przedwieczny (L. Roppel, *Dzecątkò sã narodzëło*, Sdd 64)
Òjc przedwieczny (F. Grëcza, *Jezu redemptor omnium*, Sdd 44)
Të jes, chtërny jes, Pónie nasz (S. Janke, *Mòdlëtwa*, Sdd 109)
Tatkù naj, co w niebie jes (A. Nôdżel, *Tatkù naj*, Sdd 111)
Sóm jeden Bóg (J. Rómpsczi, *Zmartwëchwstanié*, Sdd 112)

---

[3] A. Bùkòwsczi, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej,* Poznań 1950, s. 358.

Panie (J. Rompski, *W kòscele*, Sdd 23)
Stwórca (J. Rompski, *Nick bez niegò*, Sdd 37)
Tatk Niebiesczi (J. Walkusz, *Jutrzniô wstała*, TBCh 18)

2. Niezwykle bogate jest słownictwo nazywające Syna Bożego. Składają się nań:

a) zawarte w kolędach i pieśniach ludowych (podane przykłady pochodzą ze zbioru *Kaszëbsczé kòlãdë i gòdowé spiéwë* opracowanego przez W. Kirsteina):

Dzeckò, Dzecątkò, Dzecąteczkò, Dzecąteczkò Bòżé, Dzecã, Dzecyna
Pón, Pón Jezus, Pón Jezusk
Jezu, Jezus, Jezusk, Jezulu, Jezuseńk môłi
Pón môłi
Synk
Christus
Bòżi Syn, Syneczk Bòżi
Syn Jediny
Król Niebiesczi
Pòmazańc
Jezus Zbôwca, Zbawicél
Król

b) kolędy autorskie:

Bòsczi Bòrénk, Bòrénk (J. Trepczyk, *Bibi, bibi*, KK 92)
Adonaj (J. Trepczyk, *Bibi, bibi*, KK 93)
Christus (E. Pryczkowski, *Zwònë biją*, EP 34)
Christus Pón (L. Roppel, *Narodzył sã Christus Pón*, KK 122)
Christ (E. Pryczkowski, *Na smierc krziżewą,* EP 30)
Jezës (E. Pryczkowski, *Na Kalwariã,* EP 32)
Jezu (F. Grucza, *Witôjże Jezu, naj Panie*, KK 104)
Jezus (S. Bieszk, *Gwiôzdeczka,* KK 102)
Jezus môlëchny (S. Bieszk, *W chléwikú Jezus*, KK 100)
Jezësk, Jezusk (B. Sychta, *Żużónka,* KK 117, S. Bieszk, *Szëmi mòrze*, KK 96)
Jezusk môłi (J. Trepczyk, S. Fikus, *Wesołô nowina*, KK 109)
Jezusk malinczi (*Bóg nas dzys nawiedzył,* KK 91)
Jezusk malinuszczi (J. Trepczyk, *Bóg nama przëstojôł,* KK 89)
Jezulk, Jezuleczku, Jezuńku (S. Bieszk, *Różëczka a Lelija,* KK 99)
Dzecã môłé (S. Fikus, *Wesołô nowina,* KK 109)
Dzecątkò (J. Łisk, *Rëbackô kòlãda,* KŚ 39)
Dzecuszkò (Z. Jóskowski, *Gwiôzdo*, KŚ 33)

Bóg Wiôldżi, Bóg Swiãti (J. Ceynowa, *W Swôrzewie na òdpùsce*, Sdd 122)
Panie (J. Rómpsczi, *W kòscele*, Sdd 23)
Stwórca (J. Rómpsczi, *Nick bez niegò*, Sdd 37)
Tatk Niebiesczi (J. Walkùsz, *Jutrzniô wstała*, TBCh 18)

2. Apartno bòkadnô je słowizna związónô z Bòżim Sënã. Stanowią jã pòchwôtë:

a) zapisónë w kòlãdach i lëdowëch piesniach (pòdóné przikładë pòchôdają ze zbiérkù *Kaszëbsczé kòlãdë i gòdowé spiéwë* òpracowónégò bez W. Kirsteina):

Dzeckò, Dzecątkò, Dzecąteczkò, Dzecąteczkò Bòżé, Dzecã, Dzecyna
Pón, Pón Jezus, Pón Jezusk
Jezu, Jezus, Jezusk, Jezulu, Jezuseńk môłi
Pón môłi
Synk
Christus
Bòżi Syn, Syneczk Bòżi
Syn Jediny
Król Niebiesczi
Pòmazańc
Jezus Zbôwca, Zbawicél
Król

b) kòlãdë aùtorsczé:

Bòsczi Bòrénk, Bòrénk (J. Trepczik, *Bibi, bibi*, KK 92)
Adonaj (J. Trepczik, *Bibi, bibi*, KK 93)
Christus (E. Prëczkòwsczi, *Zwònë biją*, EP 34)
Christus Pón (L. Roppel, *Narodzył sã Christus Pón*, KK 122)
Christ (E. Prëczkòwsczi, *Na smierc krziżewą,* EP 30)
Jezës (E. Prëczkòwsczi, *Na Kalwariã,* EP 32)
Jezu (F. Grëcza, *Witôjże Jezu, naj Panie*, KK 104)
Jezus (S. Bieszk, *Gwiôzdeczka,* KK 102)
Jezus môlëchny (S. Bieszk, *W chléwikú Jezus*, KK 100)
Jezësk, Jezusk (B. Sëchta, *Żużónka,* KK 117, S. Bieszk, *Szëmi mòrze*, KK 96)
Jezusk môłi (J. Trepczik, S. Fikùs, *Wesołô nowina*, KK 109)
Jezusk malinczi (*Bóg nas dzys nawiedzył,* KK 91)
Jezusk malinuszczi (J. Trepczik, *Bóg nama przëstojôł,* KK 89)
Jezulk, Jezuleczku, Jezuńku (S. Bieszk, *Różëczka a Lelija,* KK 99)
Dzecã môłé (S. Fikùs, *Wesołô nowina,* KK 109)
Dzecątkò (J. Łisk, *Rëbackô kòlãda,* KŚ 39)

Dzecã Bòżé (S. Fikus, *Witôj, Jezu,* KK113, A. Pepliński, *W stajeneczce narodzoné*, KK 141)
Bòżé Dzecã (S. Fikus, *Witôj, Jezu,* KK113, A. Pepliński, *Czemùżesta, anieli,* KK 143)
Bòżé Dzecątkò (K. Derc, *Zawitôł nóm dzéń łaskawi*, KK 120)
Dzeckò Bòżé (A. Pepliński, *Nad stajenką w Betlejemie*, KK 158)
Dzecã z nieba (A. Pepliński, *W betlejemsczi szopie*, KK 163)
Chłopiã (A. Pepliński, *Chłopiã*, KK 147)
Bòżé chłopiã (A. Pepliński, *W betlejemsczi szopie*, KK 163)
Bóg, Pón Bóg (A. Pepliński, *Biegôjta, pastuszcë*, KK 151)
Pón, Pón łaskawòscë (K. Derc, *Kòlãda swôrzewskô,* KK 118)
Pón swiata (S. Fikus, *Wesołô nowina*, KK 110)
Król (E. Pryczkowski, A. Nagel, J. Trepczyk, *Bibi, bibi,* KK 93)
Swiata Król (J. Stachurski, *Swiéc nóm gwiôzdo*, KŚ 41)
Syn (E. Pryczkowski, *Prôwdë semiã*, KŚ 24)
Synk (S. Bieszk, *Ni ma arbadżi*, KK 98)
Bòga Òjca Syn (L. Roppel, *Dzecątkò sã narodzëło*, KK 129)
Bòsczi Òtrok (B. Sychta, *Matkò Bòlesnô,* TBCh 10)
Z dzecka Òjc, naj Bóg (J. Rompski, *Swiat przed Tobą kląkł,* KK 133)
Syn Panienczi (K. Derc, *Kòlãda swôrzewskô*, KK 118)
Bòga a Marije Syn (S. Bieszk, *Wej, zagòrało*, KK 103)
Mesjôsz (Z. Jóskowski, *Pòjmë, pòjmë*, KŚ 37)
Emanuel (F. Grucza, *Witôjże, Jezu, naj Panie*, KK 104)
Bòżi Syn (A. Nagel, *Na górze krziż*, TBCh 7)
Król swiata (A. Pepliński, *Chtëż tobie, chłopie*..., KK 138)
Władca nasz i Pón (A. Pepliński, *Òbiecóny w raju,* KK 140)
Stwórca (S. Fikus, *Wesołô nowina,* KK 110, F. Grucza, *Witôjże, Jezu, naj Panie,* KK 104)
Zbôwca, Zbôwca swiata (S. Bieszk, *Wej, zagòrało*, KK 103)
Zbôwca nasz (F. Grucza, Witôjże, *Jezu, naj Panie,* KK 105)
Zbawicél, Zbawicél lëdzkòscë (A. Pepliński, *Do szopë,* KK 153)
Òdkùpicél (A. Pepliński, *Do szopë*, KK 153)
Nôwikszi Pón (E. Pryczkowski, *Na rôrotë*, EP 45))
Bóg nieògreńczony (F. Grucza, *Na Bòżé Narodzenié,* KK 106)
Człowiek – Bóg – Pón (A. Pepliński, *Chtëż tobie, chłopie*..., KK 138)
Cëchi Barónk, (J. Brzoskowski, *Cëchną zwònë*, KŚ 49)
Król Wiecznëch Wieków (Z. Joskowski, T. Fopke, *Drzewò żëcégò*, KŚ 54)

Dzecuszkò (Z. Joskòwsczi, *Gwiôzdo*, KŚ 33)
Dzecã Bòżé (S. Fikùs, *Witôj, Jezu,* KK113, A. Peplińsczi, *W stajeneczce narodzoné*, KK 141)
Bòżé Dzecã (S. Fikùs, *Witôj, Jezu,* KK113, A. Peplińsczi, *Czemùżesta, anieli,* KK 143)
Bòżé Dzecątkò (K. Derc, *Zawitôł nóm dzéń łaskawi*, KK 120)
Dzeckò Bòżé (A. Peplińsczi, *Nad stajenką w Betlejemie*, KK 158)
Dzecã z nieba (A. Peplińsczi, *W betlejemsczi szopie*, KK 163)
Chłopiã (A. Peplińsczi, *Chłopiã*, KK 147)
Bòżé chłopiã (A. Peplińsczi, *W betlejemsczi szopie*, KK 163)
Bóg, Pón Bóg (A. Peplińsczi, *Biegôjta, pastuszcë*, KK 151)
Pón, Pón łaskawòscë (K. Derc, *Kòlãda swôrzewskô,* KK 118)
Pón swiata (S. Fikùs, *Wesołô nowina*, KK 110)
Król (E. Prëczkòwsczi, A. Nôdżel, J. Trepczik, *Bibi, bibi,* KK 93)
Swiata Król (J. Stachùrsczi, *Swiéc nóm gwiôzdo*, KŚ 41)
Syn (E. Prëczkòwsczi, *Prôwdë semiã*, Kś 24)
Synk (S. Bieszk, *Ni ma arbadżi*, KK 98)
Bòga Òjca Syn (L. Roppel, *Dzecątkò sã narodzëło*, KK 129)
Bòsczi Òtrok (B. Sëchta, *Matkò Bòlesnô,* TBCh 10)
Z dzecka Òjc, naj Bóg (J. Rómpsczi, *Swiat przed Tobą kląkł,* KK 133)
Syn Panienczi (K. Derc, *Kòlãda swôrzewskô*, KK 118)
Bòga a Marije Syn (S. Bieszk, *Wej, zagòrało*, KK 103)
Mesjôsz (Z. Joskòwsczi, *Pòjmë, pòjmë*, KŚ 37)
Emanuél (F. Grëcza, *Witôjże, Jezu, naj Panie*, KK 104)
Bòżi Syn (A. Nôdżel, *Na górze krziż*, TBCh 7)
Król swiata (A. Peplińsczi, *Chtëż tobie, chłopie*..., KK 138)
Władca nasz i Pón (A. Peplińsczi, *Òbiecóny w raju,* KK 140)
Stwórca (S. Fikùs, *Wesołô nowina,* KK 110, F. Grëcza, *Witôjże, Jezu, naj Panie,* KK 104)
Zbôwca, Zbôwca swiata (S. Bieszk, *Wej, zagòrało*, KK 103)
Zbôwca nasz (F. Grëcza, Witôjże, *Jezu, naj Panie,* KK 105)
Zbawicél, Zbawicél lëdzkòscë (A. Peplińsczi, *Do szopë,* KK 153)
Òdkùpicél (A. Peplińsczi, *Do szopë*, KK 153)
Nôwikszi Pón (E. Prëczkòwsczi, *Na rôrotë*, EP 45))
Bóg nieògreńczony (F. Grëcza, *Na Bòżé Narodzenié,* KK 106)
Człowiek – Bóg – Pón (A. Peplińsczi, *Chtëż tobie, chłopie*..., KK 138)
Cëchi Barónk, (J. Brzoskòwsczi, *Cëchną zwònë*, KŚ 49)

Sãdza (A. Nagel, *Na górze krziż*, KŚ 60)

3. Duch Święty:

Określenia i imiona związane z Duchem Świętym w poezji kaszubskiej są ubogie.

Duch Swiãti (F. Grucza, *Na Bòżé Narodzenié*, KK 106)
Duch Swiãti Pòcesziwôcz (S. Janke, *Do Ducha Swiãtégò*, P 23)
Swiãté z Ducha bëcé (S. Janke, *Żôlné zwònë*, P 25)
Z Òjcã i Dëchã (F. Grucza, *Na Bòżé Narodzenié*, KK 106)
Duch Mądroscë (E. Pryczkowski, *Widze z wiżawë*, KŚ 25)

4. Matka Boża:

W tym zakresie zasób użytych tytułów jest przebogaty.

Swôrzewskô Nënka (E. Pryczkowski, *Bôtë jadą*, EP 24)
Matka Swôrzewskô (S. Bartelik, *Wieczórnô piesniô*, KŚ 103)
Mòrskô Królewô (B. Sychta, *Reno, czej mòrze*, KŚ 92)
Królewô Mòrza (M. Boszke, *Swôrzewskô nasza pani,* KŚ 99)
Mòrza Królewô (B. Sychta, *Kòlãda*, KŚ 34)
Swiónowskô Matka(E. Pryczkowski, *Matinka cëdnô*, TBCh 28)
Swiónowskô Matinka (J. Trepczyk, *Kaszëbskô Królewô,* TBCh 23)
Matinka Swiónowskô (E. Pryczkowski, *Błogòsław młodim*, EP 35)
Swiónowskô Madonna (H. Hewelt, *Swiónowskô Madonna*, KŚ 96)
Swiónowskô Panienka (F. Grucza, *Swiónowskô Panienka*, TBCh 33
Kaszëbskô Królewa (J. Trepczyk, *Kaszëbskô Królewô* TBCh 23)
Królewa Kaszëb (D. Buszta, E. Gołąbek, *Przez Cebie Matkò*, KŚ 91)
Kaszëbskô Rodzyn Królewô (E. Pryczkowski, Kaszëbskô Rodzyn Królewô, EP 40)
Pani Kòscérskô (E. Pryczkowski, *Kaszëbskô Rodzyn Królewô*, EP 40)
Wejrowskô Pani (E. Pryczkowski, *Snôżô nad perłë*, EP 42)
Chwaszczińskô Pani (K. Jastrzębski, *Chwaszczińskô Pani*, KŚ 77)
Matinka Wejrowskô (E. Pryczkowski, *Snôżô nad perłë*, EP 42)
Kalwarijskô Òpiekùnka (S. Janke, *Matinkò z wejrowsczich pól*, TBCh 24)
Królewô Swiata (E. Pryczkowski, *Matinka cëdnô,* TBCh 28)
Nôswiãtszô Pani (E. Pryczkowski, *Matinka cëdnô*, TBCh 28)
Nôswiãtszô Marija (J. Trepczyk, *Kaszëbskô Królewô* TBCh 23)
Tczewôrtnô Panna (E. Pyczkowski, *Niebnô droga*, TBCh 5)
Tczewôrtnô Matka (J. Walkusz, *Tczewôrtnô Matka*, TBCh 26)
Niebieskô Mëma (J. Walkusz, *Tczewôrtnô Matka,* TBCh 26)
Panna Swiãtô (J. Labudda, *Matkò Bòżô,* KŚ 84)

Król Wiecznëch Wieków (Z. Joskòwsczi, T. Fópke, *Drzewò żëcégò*, KŚ 54)
Sãdza (A. Nôdżel, *Na górze krziż*, KŚ 60)

3. Duch Swiãti:

Słowizna związónô z Dëchã Swiãtim w kaszëbsczi pòézji nie je brzadnô:
Duch Swiãti (F. Grëcza, *Na Bòżé Narodzenié*, KK 106)
Duch Swiãti Pòcesziwôcz (S. Janke, *Do Ducha Swiãtégò*, P 23)
Swiãté z Ducha bëcé (S. Janke, *Żôlné zwònë*, P 25)
Z Òjcã i Dëchã (F. Grëcza, *Na Bòżé Narodzenié*, KK 106)
Duch Mądroscë (E. Prëczkòwsczi, *Widze z wiżawë*, KŚ 25)

4. Matka Bòżô:

W tim òbrëmienim dostónk wëzwëskónëch słowów je przebògati:
Swôrzewskô Nënka (E. Prëczkòwsczi, *Bôtë jadą*, EP 24)
Matka Swôrzewskô (S. Bartélëk, *Wieczórnô piesniô*, KŚ 103)
Mòrskô Królewô (B. Sëchta, *Reno, czej mòrze*, KŚ 92)
Królewô Mòrza (M. Bószke, *Swôrzewskô nasza Pani,* KŚ 99)
Mòrza Królewô (B. Sëchta, *Kòlãda*, KŚ 34)
Swiónowskô Matka (E. Prëczkòwsczi, *Matinka cëdnô*, TBCh 28)
Swiónowskô Matinka (J. Trepczik, *Kaszëbskô Królewô,* TBCh 23)
Matinka Swiónowskô (E. Prëczkòwsczi, *Błogòsław młodim*, EP 35)
Swiónowskô Madonna (H. Héwelt, *Swiónowskô Madonna*, KŚ 96)
Swiónowskô Panienka (F. Grëcza, *Swiónowskô Panienka*, TBCh 33
Kaszëbskô Królewa (J. Trepczik, *Kaszëbskô Królewô* TBCh 23)
Królewa Kaszëb (D. Bùszta, E. Gòłąbk, *Przez Cebie Matkò*, KŚ 91)
Kaszëbskô Rodzyn Królewô (E. Prëczkòwsczi, Kaszëbskô Rodzyn Królewô, EP 40)
Pani Kòscérskô (E. Prëczkòwsczi, *Kaszëbskô Rodzyn Królewô*, EP 40)
Wejrowskô Pani (E. Prëczkòwsczi, *Snôżô nad perłë*, EP 42)
Chwaszczińskô Pani (K. Jastrzębsczi, *Chwaszczińskô Pani*, KŚ 77)
Matinka Wejrowskô (E Prëczkòwsczi., *Snôżô nad perłë*, EP 42)
Kalwarijskô Òpiekùnka (S. Janke, *Matinkò z wejrowsczich pól*, TBCh 24)
Królewô Swiata (E. Prëczkòwsczi, *Matinka cëdnô,* TBCh 28)
Nôswiãtszô Pani (E. Prëczkòwsczi, *Matinka cëdnô*, TBCh 28)
Nôswiãtszô Marija (J. Trepczik, *Kaszëbskô Królewô* TBCh 23)
Tczewôrtnô Panna (E. Prëczkòwsczi, *Niebnô droga*, TBCh 5)
Tczewôrtnô Matka (J. Walkùsz, *Tczewôrtnô Matka*, TBCh 26)
Niebieskô Mëma (J. Walkùsz, *Tczewôrtnô Matka,* TBCh 26)
Panna Swiãtô (J. Labùdda, *Matkò Bòżô,* KŚ 84)

Marija (F. Grucza, *Swiónowskô Panienka,* TBCh 33)
Swiãtô Marija (S. Janke, *Matinkò z wejrowsczich pól*, TBCh 24)
Marija Swiãtô i Niepòkalanô (D. Buszta, E. Gołąbek, *Przez Cebie Matkò*, KŚ 91)
Panna Marija (S. Bieszk, *Ni ma gòscyńca,* KŚ 36)
Matinka (F. Grucza, *Swiónowskô Panienka*, TBCh 33)
Mateńka (L. Roppel, *Z piesnią do Cebie jidzema, Matenkò*, LR 5)
Matinka Bòga (A. Konkel, *Z Bògã na mòrzu,* KŚ 135)
Matinka cëdnô (E. Pryczkowski, *Matinka cëdnô*, TBCh 28)
Matka Swiãtô (M. Selin, Ò Marijo, *Matkò Swiãtô*, TBCh 11)
Matka Christusowô (J. Labudda, *Swiãtô Marijo*, KŚ 95)
Matinka Bòlesnô (B. Sychta, *Matkò Bòlesnô*, TBCh 9)
Matinka Bòżô (A. Nagel, *Matinkò Bòżô,* TBCh 34)
Matinka Swiãtô (K. Jastrzębski, *Chwaszczińskô Pani,* KŚ 77)
Matinka Kaszëbów (M. Selin, *Wejrowskô pani*, KŚ 102)
Bòżô Nënka (B. Sychta, *Matkò Bòlesnô*, TBCh 9)
Nënka Swiãtô (B. Sychta, *Matkò Bòlesnô*, TBCh 9)
Mater Dolorosa (B. Sychta, *Matkò Bòlesnô,* TBCh 9)
Bòga Służebnô *(E. Pryczkowski, Jezës Jegò bądze miono*, EP 44)
Kaszëbskô Madonna (F. Grucza)
Kaszëbskô Królewô (J. Trepczyk, *Kaszëbskô Królewô*, TBCh 23)
Niebieskô Córka (E. Pryczkowski, *Matinkò cëdnô*, TBCh 28)
Barnica lëdztwa (E. Pryczkowski, *Matinkò cëdnô*, TBCh 28)
Snôżô Pôcórka (E. Pryczkowski, *Matinkò cëdnô*, TBCh 28)
Niebnô Pani (Z. Joskowski, *Niebnô Pani,* KŚ 87)
Snôżô Witrznica (Z. Joskowski, *Niebnô Pani*, KŚ 87)
Piãknô Pòrenica (H. Hewelt, *Swiónowskô Madonna*, KŚ 96)
Matka łasczi Bòżi (J. Labudda, *Swiãtô Marijo*, KŚ 95)
Ùzdrowienié chòrëch (J. Labudda, *Swiãtô Marijo*, KŚ 95)
Stolëca mądroscë (J. Labudda, *Swiãtô Marijo*, KŚ 95)
Kwiôtuszk snôżi (H. Hewelt, *Swiónowskô Madonna*, KŚ 96)
Gbùrka Kaszëbskô (S. Bartelik, *Swiónowskô Pani*, KŚ 97)

5. Pozdrowienia:

Niech Christus mdze pòchwôlony (E. Pryczkowski)
W miono Bòsczé (E. Pryczkowski)
Na jimiã Bòsczé (E. Pryczkowski)
Chwała Bògù (E. Pryczkowski)

Marija (F. Grëcza, *Swiónowskô Panienka,* TBCh 33)
Swiãtô Marija (S. Janke, *Matinkò z wejrowsczich pól*, TBCh 24)
Marija Swiãtô i Niepòkalanô (D. Bùszta, E. Gòłąbk, *Przez Cebie Matkò*, KŚ 91)
Panna Marija (S. Bieszk, *Ni ma gòscyńca,* KŚ 36)
Matinka (F. Grëcza, *Swiónowskô Panienka*, TBCh 33)
Mateńka (L. Roppel, *Z piesnią do Cebie jidzema, Matenkò*, LR 5)
Matinka Bòga (A. Kónkel, *Z Bògã na mòrzu,* KŚ 135)
Matinka cëdnô (E., Prëczkòwsczi, *Matinka cëdnô*, TBCh 28)
Matka Swiãtô (M. Selin, Ò Marijo, *Matkò Swiãtô*, TBCh 11)
Matka Christusowô (J. Labùdda, *Swiãtô Marijo*, KŚ 95)
Matinka Bòlesnô (B. Sëchta, *Matkò Bòlesnô*, TBCh 9)
Matinka Bòżô (A. Nôdżel, *Matinkò Bòżô,* TBCh 34)
Matinka Swiãtô (K. Jastrzębsczi, *Chwaszczińskô Pani,* KŚ 77)
Matinka Kaszëbów (M. Selin, *Wejrowskô pani*, KŚ 102)
Bòżô Nënka (B. Sëchta, *Matkò Bòlesnô*, TBCh 9)
Nënka Swiãtô (B. Sëchta, *Matkò Bòlesnô*, TBCh 9)
Mater Dolorosa (B. Sëchta, *Matkò Bòlesnô,* TBCh 9)
Bòga Służebnô *(*E. Prëczkòwsczi*, Jezës Jegò bądze miono*, EP 44)
Kaszëbskô Madonna (F. Grëcza)
Kaszëbskô Królewô (J. Trepczik, *Kaszëbskô Królewô*, TBCh 23)
Niebieskô Córka (E. Prëczkòwsczi, *Matinkò cëdnô*, TBCh 28)
Barnica lëdztwa (E. Prëczkòwsczi, *Matinkò cëdnô*, TBCh 28)
Snôżô Pôcórka (E. Prëczkòwsczi, *Matinkò cëdnô*, TBCh 28)
Niebnô Pani (Z. Joskòwsczi, *Niebnô Pani,* KŚ 87)
Snôżô Witrznica (Z. Joskòwsczi, *Niebnô Pani*, KŚ 87)
Piãknô Pòrenica (H. Héwelt, *Swiónowskô Madonna*, KŚ 96)
Matka łasczi Bòżi (J. Labùdda, *Swiãtô Marijo*, KŚ 95)
Ùzdrowienié chòrëch (J. Labùdda, *Swiãtô Marijo*, KŚ 95)
Stolëca mądroscë (J. Labùdda, *Swiãtô Marijo*, KŚ 95)
Kwiôtuszk snôżi (H. Héwelt, *Swiónowskô Madonna*, KŚ 96)
Gbùrka Kaszëbskô (S. Bartélëk, *Swiónowskô Pani*, KŚ 97)

5. Pòzdrówczi i zwrotë grzecznosczowé:

Niech Christus mdze pòchwôlony (E. Prëczkòwsczi)
W miono Bòsczé (E Prëczkòwsczi.)
Na jimiã Bòsczé (E. Prëczkòwsczi)
Chwała Bògù (E Prëczkòwsczi.)

Chwała w Trójcë Jedinemù (L. Roppel)
Chwała Bògù Przedwiecznemù (L. Roppel)
Chwała Bògù Przedwiecznemù, Sënowi (L. Roppel)
Chwała w Trójcë Jedinemù (L. Roppel)
W jimiã Bòsczé (S. Janke)
Òstań z Bògã (pieśń ludowa)
Szczesc Bòże (S. Janke)
6. Prośby, błagania, wezwania:
Tatkù naj, co w niebie jes (A. Nagel)
Të jes, chtërny jes, Pónie nasz
Të, co zôczątk i kùńc znôsz
Òjcze nasz (A. Labuda)
Òjcze nasz, chtëren jes, zmiłuj sã nad nami (pieśń ludowa)
Chwôlã Ce, Panie (J. Rompski)
Ùżôlë sã, Panie (J. Rompski)
Pòmóż mie, Bòże (J. Karnowski)
Wejrzë le Bòże, z trónu wszechwiecznoscë (Z. Narski)
Jezu – Marijo, Nasza Panienkò, ach Jezu, Të Bòsczi Sënie (pieśń ludowa)
Niech ji Bóg szczescy (pieśń ludowa)
Dôjże, ach Bòże, sã retac jima (pieśń ludowa)
7. Wiara w Opatrzność Bożą:
a mie, biédnégò chłopôka, Bóg nie òpùscy (pieśń ludowa)
móm w Bògù nôdzejã (pieśń ludowa)
a tobie, dzéweczkò, Pón Bóg dopòmòże (pieśń ludowa)
wszëtkò to Òpatrznosc Bòskô (pieśń ludowa)
nie zabôczi Pón Bóg ò tobie (pieśń ludowa)
niech was w òpiece mô Bóg wszechmòcny (pieśń ludowa)
Panie, co wszëtczich w òpiece môsz (J. Stachurski, Të jes, TBCh 39).
Cytaty z pieśni ludowych pochodzą ze zbioru PzK.

Ciekawą pozycją, wnoszącą wiele nowego do terminologii religijnej w poezji kaszubskiej, są z pewnością utwory Aleksandra Labudy zamieszczone w zbiorze *Ewanielskô spiéwa*. Ze względu na ograniczony zasięg niniejszego opracowania autorka nie wykorzystała tego zbioru, jak i innych, zapewne wartościowych, utworów poetów kaszubskich. Przenikanie liryki motywami religijnymi wydaje się bezsprzeczne, co pozwala zweryfikować i odrzucić podaną wcześniej tezę A. Bukowskiego.

Chwała w Trójcë Jedinemù (L. Roppel)
Chwała Bògù Przedwiecznemù (L. Roppel)
Chwała Bògù Przedwiecznemù, Sëno wi (L. Roppel)
Chwała w Trójcë Jedinemù (L. Roppel)
W jimiã Bòsczé (S. Janke)
Òstań z Bògã (lëdowô piesniô)
Szczesc Bòże (S. Janke)
6. Prosbë ò wspòmòżenié i ùscëdżi (rzeczenë do Bòga):
Tatkù naj, co w niebie jes (A. Nôdżel)
Të jes, chtërny jes, Pónie nasz
Të, co zôczątk i kùńc znôsz
Òjcze nasz (A. Labuda)
Òjcze nasz, chtëren jes, zmiłuj sã nad nami (lëdowô piesniô)
Chwôlã Ce, Panie (J. Rómpsczi)
Ùżôlë sã, Panie (J. Rómpsczi)
Pòmóż mie, Bòże (J. Karnowsczi)
Wejrzë le Bòże, z trónu wszechwiecznoscë (Z. Narsczi)
Jezu – Marijo, Nasza Panienkò, ach Jezu, Të Bòsczi Sënie (lëdowô piesniô)
Niech ji Bóg szczescy (lëdowô piesniô)
Dôjże, ach Bòże, sã retac jima (lëdowô piesniô)
7. Wiara w Òpatrznosc Bòżą:
a mie, biédnégò chłopôka, Bóg nie òpùscy (lëdowô piesniô)
móm w Bògù nôdzejã (lëdowô piesniô)
a tobie, dzéweczkò, Pón Bóg dopòmòże (lëdowô piesniô)
wszëtkò to Òpatrznosc Bòskô (lëdowô piesniô)
nie zabôczi Pón Bóg ò tobie (lëdowô piesniô)
niech was w òpiece mô Bóg wszechmòcny (lëdowô piesniô)
Panie, co wszëtczich w òpiece môsz (J. Stachursczi, Të jes, TBCh 39).
Cytatë z piesni lëdowëch pòchôdają ze zbiérkù PzK.

Zajimnyma dokazama, chtëren swiądëje wiele nowégò w słowiznie i religiowëch pòchwôtach są gwësno wiérztë Aleksandra Labùdë wsadzoné do zbiérkù *Ewanielskô spiéwa*. Z pòzdrzatkù na ògreńczny zasyg hewòtnégò ùsôdzkù aùtorka nie wezwëskała negò zbiérkù, jak téż jinëch, na gwës wôrtnëch, dokazów kaszëbsczich pòétów. Przechôdanié liriki nôbòżnima mòtiwama wëdôwô sã bezprzékòwny, co pòzwôlô òdrzëcëc pòdóną wëżi tezã A. Bùkòwsczégò.

Rozwiązanie skrótów:

KK – *Kaszëbsczé kòlãdë i Gòdowé spiéwë,* zebrał i opracował W. Kirstein, Gdańsk 1982.

PzK – W. Kirstein, L. Roppel, *Pieśni z Kaszub*, Gdańsk1966.

TBCh – *Tobie Boże chwała. Kaszubskie pieśni katolickie*, Luzino 1993.

EP – E. Pryczkowski, *Na jimiã Bòsczé,* Gdańsk 2000.

LR – L. Roppel, *Z piesnią do Cebie jidzema, Mateńkò*, Gdańsk, 1988.

P – S. Janke, *Piesniodzejanié*, Gdańsk 2003.

Sdd – *Swiãti dzél dëszë. Antologia kaszubskiej poezji religijnej,* opr. J. Walkusz, Pelplin 1981.

KŚ – *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, opr. E. Pryczkowski, Gdańsk 2006).

Rozrzeszenié skrócënków:

KK – *Kaszëbsczé kòlãdë i Gòdowé spiéwë,* zebrôł i òpracowôł W. Kirstein, Gduńsk 1982.

PzK – W. Kirstein, L. Roppel, *Pieśni z Kaszub*, Gduńsk1966.

TBCh – *Tobie Boże chwała. Kaszubskie pieśni katolickie*, Lëzëno 1993.

EP – E. Prëczkòwsczi, *Na jimiã Bòsczé,* Gduńsk 2000.

LR – L. Roppel, *Z piesnią do Cebie jidzema, Mateńkò*, Gduńsk, 1988.

P – S. Janke, *Piesniodzejanié*, Gduńsk 2003.

Sdd – *Swiãti dzél dëszë. Antologia kaszubskiej poezji religijnej,* òpr. J. Walkùsz, Pelplin 1981.

KŚ – *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, òpr. E. Prëczkòwsczi, Gduńsk 2006).

SPIS TREŚCI

Wstęp 8

Regulamin Komisji Polityki Językowej i Administracji Rady Języka Kaszubskiego 14

Postanowienia Rady Języka Kaszubskiego

Korekta Uchwały Nr 7/RJK/07 pkt 5. 20

Uchwała Nr 1/RJK/2008 z dnia 18.01.2008 r. w sprawie powołania Komisji Polityki Językowej i Administracji RJK 24

Uchwała Nr 2/RJK/08 z dn. 18.01.2008 r. w sprawie wyboru formy gramatycznej w nazwach komisji RJK 24

Uchwała Nr 3/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie pisowni niektórych wyrażeń przyimkowych, przysłówków złożonych oraz wyrazów 26

Uchwała Nr 4/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie stosowania kaszubskich imion oficjalnych na literę A oraz ich zdrobnień 28

Uchwała Nr 5/RJK/08 z dn. 13.06.2008 r. w sprawie stosowania kaszubskich imion oficjalnych na litery B – E oraz ich zdrobnień 34

Uchwała Nr 6/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie stosowania kaszubskich imion oficjalnych na litery F – Ż oraz ich zdrobnień 42

Uchwała Nr 7/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie stosowania w języku kaszubskim dwu norm: wzorcowej i regionalnej 72

Uchwała Nr 8/RJK/08 w sprawie uzupełnień do stosowania niektórych kaszubskich imion oficjalnych oraz ich zdrobnień 74

REFERATY (Starbienino, 16-17 października 2008 r.)

Praca Rady Języka Kaszubskiego nad normalizacją kaszubszczyzny* 80

Standaryzowane imiona kaszubskie 98

Nauka języka kaszubskiego – bogactwo form i związane z tym trudności 110

Kaszubskie słowniki internetowe 126

W niewoli słuchaczy, czyli jak mówić po kaszubsku w radiu 140

Współczesna muzyka kaszubska w służbie edukacji regionalnej. Przegląd dokonań XXI wieku* 148

SPISËNK ZAMKŁOSCË

Przedsłów 8
Regùlamin Kòmisëji Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka.. 15

Rozsądzenia Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

Pòprôwka Ùchwôlënkù Nr 7/RKJ/07 pkt 5. 21
Ùchwôlënk Nr 1/RJK/2008 z dnia 18.01.2008 r. w sprawie pòwòłaniô Kòmisëji Jãzëkòwi Pòliticzi i Administracëji RKJ 25
Ùchwôlënk Nr 2/RJK/08 z dn. 18.01.2008 r. w sprawie wëbieru gramaticzny fòrmë w pòzwach kòmisëjów RKJ 25
Ùchwôlënk Nr 3/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie pisënkù niechtërnëch przëjimkòwëch wërażeniów, złożonëch przësłówków ë słowów... 27
Ùchwôlënk Nr 4/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrã A a téż jich zdrobnieniów.... 29
Ùchwôlënk Nr 5/RJK/08 z dn. 13.06.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë B – E a téż jich zdrobnieniów 35
Ùchwôlënk Nr 6/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë F – Ż a téż jich zdrobnieniów 43
Ùchwôlënk Nr 7/RKJ/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô w kaszëbsczim jãzëkù dwù normów: wzorcowi i regionalny 73
Ùchwôlënk Nr 8/RKJ/08 w sprawie dofùlowaniô do brëkòwaniô niechtërnëch kaszëbsczich òficjalnëch mión a téż jich zdrobnieniów 75

REFERATË (Starbienino, 16-17 rujana 2008 r.)

Robòta Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka nad normalizacją kaszëbiznë 81
Sztandarizowóné kaszëbsczé miona.. 99
Ùczba kaszëbsczégò – bòkadosc spòsobów i sparłãczoné z tim jiwrë 111
Kaszëbsczé jinternetowé słowarze.. 127
W niewòlë słëchińców, to je jak gadac pò kaszëbskù w radiu 141

Historia normalizacji pisowni w latach 1990-1996* 160
O samogłoskowych alternacjach jakościowych w gwarach kaszubskich i w procesie tworzenia się kaszubskiego języka literackiego..... 176
Mąż i żona w słownictwie kaszubskim 192
Program Podyplomowych Studiów Kwalifikacyjnych Pedagogiczno-Metodycznych w Zakresie Nauczania Języka Kaszubskiego a oczekiwania słuchaczy 208
Ratyfikacja przez Polskę Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych a sytuacja języka kaszubskiego.................... 216
Onomastyczne rozważania o słowie.. 254
Słownictwo religijne w poezji kaszubskiej 264

Terôczasnô kaszëbskô mùzyka w służbie regionalny edukacje. Przezérk dokònaniów XXI stalatégò* 149

Historiô normalizacji pisënkù w latach 1990-1996* 161

Ô samòzwãkòwëch kwalitetowëch alternacjach w kaszëbsczich gwarach i òb czas twòrzeniô sã kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka 177

Chłop i białka w kaszëbsczi słowniznie... 193

Programa Pòdiplomòwëch Kwalifikacjowëch Pedagògòwò-Metodicznëch Sztudiów w Ôbrëmienim Naùczaniô Kaszëbsczégò Jãzëka a òczekiwaniô słëchińców...209

Ratifikacjô przez Pòlskã Eùropejsczi kartë regionalnëch abò miészëznowëch jãzëków a sytuacjô kaszëbsczégò jãzëka......................... 217

Ônomasticzné rozwôżania ò słowie 255

Nôbòżnô (religiowô) słowizna w kaszëbsczi pòézji 265

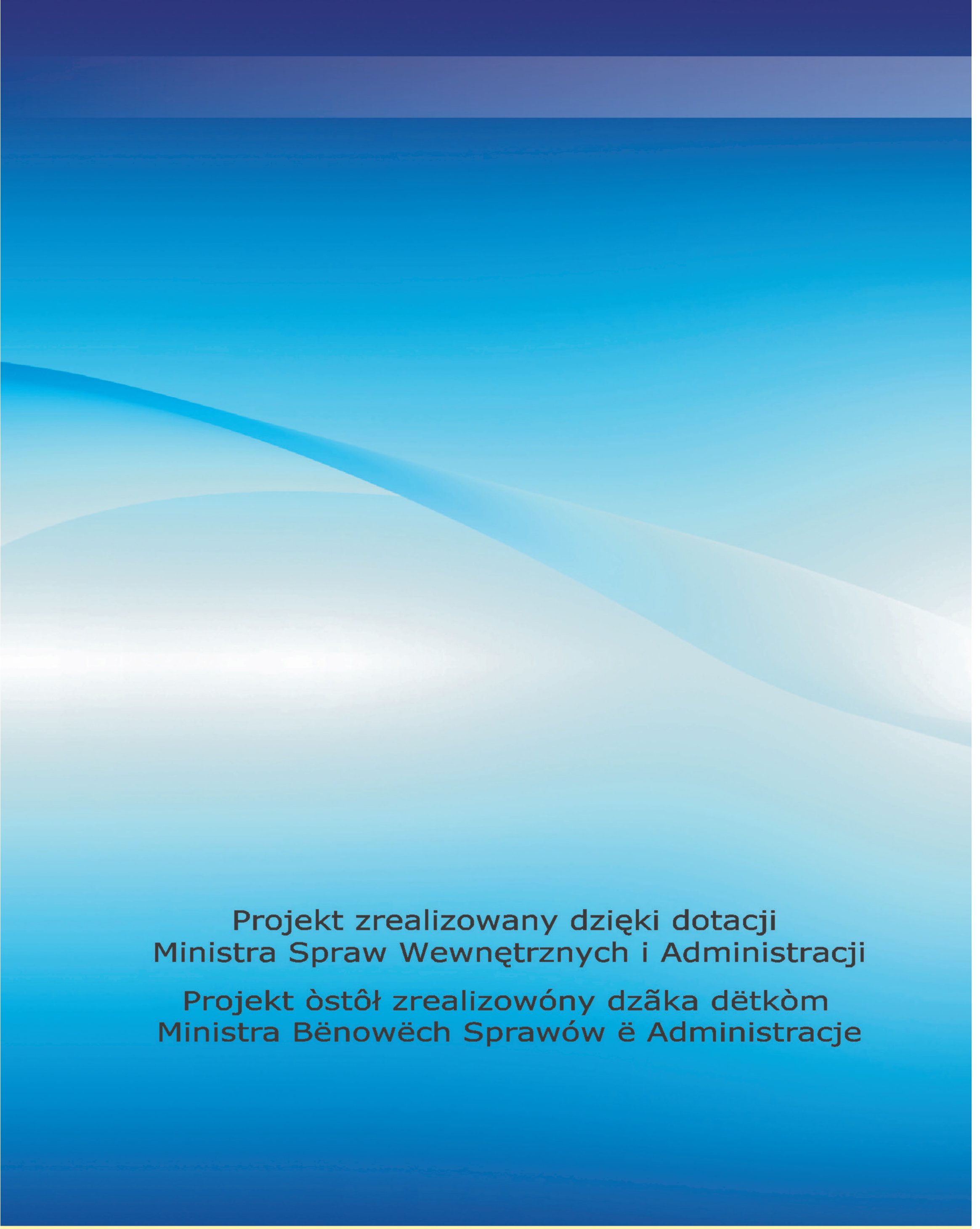

Projekt zrealizowany dzięki dotacji
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka dëtkòm
Ministra Bënowëch Sprawów ë Administracje

ISSN 1899-4326
ISSN 1899-4318

2009

Biuletin
Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

Biuletyn
Rady Języka Kaszubskiego

Biuletyn
Rady Języka Kaszubskiego
2009

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

ZKP
ZRZESZENIE
KASZUBSKO-POMORSKIE

Gdańsk 2009

Biuletin
Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka
2009

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ
ZRZESZENIÉ

Gduńsk 2009

Redaktor naukowy:
Edward Breza

Redaktor tomu:
Róża Wosiak-Śliwa

Korekta tekstów polskich:
Róża Wosiak-Śliwa

Korekta tekstów kaszubskich:
Marek Cybulski

Tłumaczyli na język kaszubski:
Roman Drzeżdżon, Tomasz Fopke

© *copyright by* Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Gdańsk 2009

ISSN 1899-4326

Wydawca:
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20–23
80-837 Gdańsk
Tel. 58 301-27-31, fax. 58 346-26-13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Projekt został zrealizowany
dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Nôùkòwi redaktór:
Édwôrd Bréza

Redaktór tomù:
Róża Wòszôk-Slëwa

Sprawdzenié pòlsczich tekstów:
Róża Wòszôk-Slëwa

Sprawdzenié kaszëbsczich tekstów:
Mark Cëbùlsczi

Dolmaczënk na kaszëbsczi jãzëk:
Róman Drzéżdżón, Tomôsz Fópka

© *copyright by* Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
Gduńsk 2009

ISSN 1899-4326

Wëdôwca:
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20–23
80-837 Gduńsk
tel. 58 301-27-31, fax. 58 346-26-13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka dëtkóm
Minystra Bënowëch Sprawów ë Administracji

SPIS TREŚCI

Wstęp 10

POSTANOWIENIA RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 14

Korekta Uchwały Nr 6/RJK/08 z dnia 17-10-2008 r.
w sprawie imienia *Konstancja* 16
Uchwała Nr 1/RJK/09 z dnia 9-01-2009 r.
w sprawie kaszubskich nazw organów władzy państwowej 16
Uchwała Nr 2/RJK/09 z dnia 13-03-2009 r.
w sprawie kaszubskiego słownictwa sportowego 20
Uchwała Nr 3/RJK/09 z dnia 13-03-2009 r.
w sprawie ochrony lokalnych odmian języka kaszubskiego 30
Uchwała Nr 4/RJK/09 z dnia 22-05-2009 r.
w sprawie stosowania kaszubskich terminów i pojęć matematycznych na litery *A-D* . . 32
Uchwała Nr 5/RJK/09 z dnia 19-06-2009 r.
w sprawie stosowania kaszubskich terminów i pojęć matematycznych na litery *E-Z* . . 40
Uchwała Nr 6/RJK/09 z dnia 2-10-2009 r.
w sprawie stosowania kaszubskich terminów i pojęć informatycznych 56
Uchwała Nr 7/RJK/09 z dnia 10-10-2009 r.
w sprawie labializacji w języku kaszubskim 112

REFERATY (STARBIENINO, 9-10 PAŹDZIERNIKA 2009 R.) 114

Edward Breza
Ochrona właściwości regionalnych kaszubszczyzny 116
Lucyna Warda-Radys
Kaszubskie książki kucharskie – różne sposoby przekazywania
porad kulinarnych 126
Ewa Rogowska-Cybulska
Wokół jedzenia. O kaszubskiej szacie informacyjnej
związanej z wytwarzaniem i konsumpcją artykułów żywnościowych 138
Tomasz Fopke
Kaszubszczyzna w sklepach i gościńcach Pomorza 150
Elżbieta Bugajna
Jedzenie w Biblii 162
Tadeusz Linkner
Literackie kulinaria Majkowskiego 172

SPISËNK ZAMKŁOSCË

Przedsłów 11

PÒSTANOWIENIA RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 15

Pòprôwka Ùchwôlënkù Nr 6/RKJ/08 z dnia 17-10-2008 r.
w sprawie miona *Kònstancja* 17
Ùchwôlënk Nr 1/RKJ/09 z dnia 9-01-2009
w sprawie kaszëbsczich pòzwów òrganów państwòwi wëszëznë 17
Ùchwôlënk Nr 2/RKJ/09 z dnia 13-03-2009 r.
w sprawie kaszëbsczi spòrtowi słowiznë 21
Ùchwôlënk Nr 3/RKJ/09
w sprawie òchronë môlowëch òdmianów kaszëbsczégò jãzëka 31
Ùchwôlënk Nr 4/RJK/09 z dnia 22-05-2009 r. w sprawie
brëkòwaniô kaszëbsczich matematicznëch pòjãców i terminów na lëtrë A-D 33
Ùchwôlënk Nr 5/RKJ/09 z dnia 19-06-2009 r. w sprawie
brëkòwaniô kaszëbsczich matematicznëch pòjãców i terminów na lëtrë *E-Z* 41
Ùchwôlënk Nr 6/RJK/09 z dnia 2-10-2009 r.
w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich jinfòrmaticznëch pòjãców i terminów 57
Ùchwôlënk Nr 7/RKJ/09 z dnia 10-10-2009 r.
w sprawie labializacji w kaszëbsczim jãzëkù 113

REFERATË (STARBIENINO, 9 – 10 RUJANA 2009 R.) 115

Édwôrd Bréza
Òchrona regionalnëch włôscëwòscy kaszëbiznë 117
Lucyna Warda-Radis:
Kaszëbsczé kùcharsczé ksążczi – rozmajité spòsobë przekôzywaniô
kùchniowëch doradów 127
Éwa Rogòwskô-Cëbùlskô
Kòle jedzeniô. Ò kaszëbsczim jinfòrmacjowim
òbstroju zrzeszonym z wërôbianim i kònsumpcją jôdnëch wërobów 139
Tómk Fópka
Kaszëbizna w krómach i gòscyńcach Pòmòrzô 151
Elżbiéta Bùgajnô
Jedzenié w Biblii 163
Tadeusz Linkner
Lëteracczé kùlinaria Majkowsczégò 173

Ludmiła Gołąbek
Chleb powszedni kaszubskiego Parnasu 196
Marek Cybulski
Oboczne formy fleksyjne niektórych kaszubskich rzeczowników należących do słownictwa kulinarnego 204
Róża Wosiak-Śliwa
O czym mówią kaszubskie hasła słownikowe odnoszące się do nazw napojów alkoholowych? 216
Eugeniusz Pryczkowski
Kuchnia regionalna jako źródło kaszubskich dowcipów 236
Róża Wosiak-Śliwa
Drobiazgi gramatyczne, czyli... co gnębi piszących Kaszubów (Pogadanek popularnych o języku kaszubskim cz. 1.) 252
Edward Breza
Z problemów standaryzowanej kaszubszczyzny 260
Roman Drzeżdżon:
„Kaszubskie nuty” – pamiątka z Kaszub z błędami 272

Ludmiła Gòłąbk
Pòwszédnik kaszëbsczégò Parnasu 197
Marek Cëbùlsczi
Òbòczné fleksyjné fòrmë niechtërnëch kaszëbsczich jistników słëchającëch do kùchniowi słowiznë 205
Róża Wòszôk-Slëwa
Ò czim gôdają kaszëbsczé słowôrzowé zéwiszcza tikającé sã pòzwów alkòhòlowégò wëpitkù? 217
Eugeniusz Prëczkòwsczi
Regionalnô kùchniô jakno zdrzódło kaszëbsczich szportów 237
Róża Wòszôk-Slëwa
Gramaticzné drobnotë, to je... jaczé jiwrë mają piszący Kaszëbi (Pòpùlarnëch gôdków ò kaszëbsczim jãzëkù dzél 1.) 253
Édwôrd Bréza
Z problemów sztandarizowóny kaszëbiznë 261
Róman Drzéżdżón
Kaszëbsczé nótë – pamiątka z Kaszub z felama 273

WSTĘP

Oddajemy do rąk osób zainteresowanych językiem kaszubskim i szeroko rozumianą kulturą kaszubską kolejny, już 3. numer *Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego* (RJK). Trójka w symbolice liczb oznacza doskonałość: *Omne trinum perfectum*; *Aller gute Dinge sind drei*; *Bog trojcu ľubit*, najskromniej po polsku: *Do trzeciego razu sztuka* – powtarzają prawie chórem narody (przynajmniej) Europy.

Zawartość *Biuletynu* i układ treści są podobne do dwóch numerów poprzednich; wyróżniamy treściowo część I, nazwijmy ją administracyjno-prawną, i część II: merytoryczno-referatową. W części I znalazło się zatem głównie 7 uchwał (siódemka w kulturze chrześcijańskiej znowu wyrazem doskonałości), dotyczących: słownictwa nazywającego organa władzy państwowej (uchwała 1.), kaszubskiego słownictwa sportowego (nr 2), ochrony lokalnych właściwości kaszubszczyzny (nr 3), stosowania kaszubskich pojęć i terminów matematycznych (nr 4, 5), kaszubskich pojęć i terminów informatycznych (nr 6), wymowy dyftongicznej i jej zaznaczania w piśmie (nr 7).

W części referatowej przeważa zdecydowanie tematyka kulinarna, podpowiedziana przez dr Różę Wosiak-Śliwę. Kulinaria dotyczą książek kucharskich, jadłospisów w punktach żywienia zbiorowego na Kaszubach i na Pomorzu, nazw potraw i napojów (także alkoholowych), podstawowego artykułu żywnościowego, jakim jest chleb, pożywienia w *Biblii*, jakości potraw i sposobu żywienia, ujawnionych w literaturze kaszubskiej, głównie w *Życiu i przygodach Remusa* A. Majkowskiego, zawsze w konfrontacji ze *Słownikiem gwar kaszubskich* ks. dra B. Sychty. Nie pominięto także okazji, by pożartować sobie z potraw i napojów oraz konsumentów i sposobu konsumpcji. Charakter ściśle językowy mają referaty, dotyczące obocznych form fleksyjnych w nazwach potraw i napojów, wymowy dyftongicznej i jej zaznaczania w piśmie w wyrazach zapożyczonych, głównie z łaciny i z greki (za pośrednictwem łaciny) typu *auto, Eugeniusz*, w połączeniach samogłoska + samogłoska (typ *eocen, geometria*). Szerszy aspekt językowo-kulturowy ma tekst o ochronie właściwości regionalnych języka kaszubskiego, korespondujący z uchwałą nr 3. Próbą uzgodnienia najlepszej wersji tekstu jest referat o różnych redakcjach *Kaszubskich nut.*

Sam wyraz *kulinaria* pojawił się w leksykografii polskiej dopiero w tzw. *Słowniku warszawskim* (SW), t. II, s. 626. z r. 1902, kwalifikowany błędnie (*culinaria* rozumiane jako przymiotnik rodz. żeńskiego, kiedy tu chodzi o l. mn. rodz. nij.) jako tzw. singulare tantum (bez l. mn.), wyprowadzony z łac. *culinaria* ‘dosł. = kuchenna’ i objaśniony został ‘sztuka kulinarna, kucharstwo’, pochodny przymiotnik *kulinarny* to

PRZEDSŁÓW

Dôwóma wszëtczima, co są zajinteresowóny kaszëbsczim jãzëkã i szerok rozmióną kaszëbską kùlturą pòstãpny, 3. ju numer *Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka* (RKJ). Lëczba trzë w symbòlice lëczbów òznôcziwô doskònałosc: *Omne trinum perfectum*; *Aller gute Dinge sind drei*; *Bog trojcu ľubit*, nôskrómni pò pòlskù: *Do trzeciego razu sztuka* – pòwtôrzają wnetka chórã nôrodë (przënômni) Europë.

Zamkłosc *Biuletinu* i ukłôd trescë są pòdobné do dwùch slédnëch numrów; trescowò wëróżniwómë dzél I, chcemë gò pòzwac administracyjno-prawnym, i dzél II: meritoriczno-referatowi. Tak tej w dzélu I nalazło sã przede wszëtczim 7 ùchwôlënków (sódemka w chrzescyjańsczi kùlturze znôwù je znakã doskònałoscë), tikającëch sã: słowiznë pòzéwający òrgana państwòwi wëszëznë (ùchwôlënk 1), kaszëbsczi spòrtowi słowiznë (nr 2), òchronë môlowëch gwôscëwòscy kaszëbiznë (nr 3), brëkòwaniô kaszëbsczich matematicznëch pòjãców i terminów (nr 4, 5), kaszëbsczich jinfòrmaticznëch pòjãców i terminów (nr 6), diftongiczny wëmòwë i ji céchòwaniô w pisënkù (nr 7).

W referatowim dzélu nôwicy je témów zrzeszonëch z kùchnią, pòdpòwiedzónëch bez dr Róžã Wòszôk-Slëwã. Kùcharsczé sprawë tikają sã ksążków ò warzenim, jôdnëch kôrtów w pùnktach grëpòwégò żëwieniô na Kaszëbach i Pòmòrzim, pòzwów jedzeniô i wëpitków (téż alkòhòlowëch), nôwôżniészi jôdë, jaczim je chléb, jôdë w *Biblëji*, dobrocë jôdë i spòsobù żëwieniô pòkôzónëch w kaszëbsczi lëteraturze, òsoblëwie w *Żëcu i przigòdach Remùsa* A. Majkòwsczégò, wiedno w pòrównanim ze *Słowôrzã kaszëbsczich gwar* ks. dra B. Zëchtë. Z wëzwëskaniô le blós tegò zdrzódła pòwstôł òdczit ò kaszëbsczich pòzwach (czãsto ekspresywnëch) kònsumeńtów. Nie niechano téż leżnoscë, bë pòsmiôc sã z jedzeniô i wëpitków a téż kònsumeńtów i spòsobù kònsumpcji. Czësto jãzëkòwi charakter mają referatë, tikającé sã òbòcznëch fleksyjnëch fòrmów w pòzwach jôdë i wëpitków, diftongiczny wëmòwë i ji céchòwaniô w pisënkù w pòżëczonëch słowach, przede wszëtczim z łacëznë i greczi (za pòstrzédnictwã łacëznë) ôrtu *auto, Eugeniusz*, w parłãczeniach samòzwãk + samòzwãk (ôrt *eocen, geometria*). Szerszi jãzëkòwò-kùlturowi aspekt mô tekst ò òchronie regionalnëch gwôscëwòscy kaszëbsczégò jãzëka, jaczi je zrzeszony z ùchwôlënkã nr 3. Próbą ùzgòdnieniô nôlepszi wersji tekstu je referat ò rozmajitëch redakcjach *Kaszëbsczich nót.*

Samò słowò *kulinaria* w pòlsczi leksykògrafii pòjôwiô sã dopiérze w tzw. *Słowniku warszawskim* (SW), t. II, s. 626. z 1902 r., lëchò kwalifikòwóny (*culinaria* rozmióné jakno znankòwnik białogłowsczégò ôrtu, czedë tuwò jidze ò wielną lëczbã dzecnégò ôrtu), jakno tzw. singulare tantum (bez wielny lëczbë), wëprowadzony z łac. *culinaria*

‘dotyczący sztuki kucharskiej, kucharski, kuchenny’. Dziwi, że rzeczownika *kulinaria* nie zamieścił *Słownik języka polskiego* (dalej SJP) pod red. W. Doroszewskiego, gdzie występuje tylko (t. III, s. 1275.) przym. *kulinarny* ‘związany z przyrządzaniem potraw, dotyczący umiejętności gotowania, kucharski’ i przysłówek *kulinarnie*. SJP pod red. B. Dunaja (t. I, 1999, s. 440.) objaśnia *kulinaria* jako ‘porady kuchenne; także: potrawy’ i rozumie ten wyraz – naturalnie – jako plurale tantum, tj. rzeczownik mający tylko l. mn. (bez l. poj.), *kulinarny* to ‘mający związek z umiejętnością, sztuką gotowania, przyrządzania potraw; kucharski’, przysłówek *kulinarnie*, oczywiście, objaśniony tylko strukturalnie ‘przysłówek od przymiotnika *kulinarny’*. Dodać wypada, że ostatecznym źródłem interesującego nas wyrazu jest łac. rzeczownik *culina*, *-ae* ‘kuchnia’ i metonimicznie ‘potrawy przyrządzane w kuchni’. Od tego rzeczownika w łacinie średniowiecznej (nienotowany w łacinie klasycznej) powstał przymiotnik *culinarius*, w l. mn. rodz. nijakiego *culinaria*, które przeszły do języków europejskich, w tym do jęz. polskiego jako *kulinaria*, w dop. *kulinariów*.

Zawartość *Biuletynu* nie oddaje w całości prac RJK i jej Komisji. Komisja Standaryzacji i Normalizacji Języka Kaszubskiego oraz RJK zajmowały się na swoich posiedzeniach np. *Kalendarzem kaszubskim*, zwłaszcza wersjami podawanych tam imion (patronów dnia), właściwym brzmieniem i pisownią kaszubską nazw miejscowości gminy Brusy oraz odpowiedziami na kierowane do RJK i jej Komisji pytania; oddają to protokoły posiedzeń i Komisji, i Rady. Również z tychże protokołów dowiedzieć się można, jak toczyła się dyskusja i jakim stosunkiem głosów przechodziły podjęte uchwały.

Biuletyn redagujemy w dwóch językach: polskim i kaszubskim. W wypadkach budzących się wątpliwości interpretacyjnych podstawą autentycznej wykładni jest wersja polskojęzyczna. Redakcyjnie w numerze bieżącym kontynuujemy wersję symultanną; polsko-kaszubską, zaprezentowaną w nrze 2 *Biuletynu* jako poręczniejszą w użyciu niż wersja osobno polska i osobno kaszubska w dwóch oddzielnych woluminach (jak w nrze 1), mniej dogodna do częstszego korzystania.

Wszelkie budzące się uwagi, wątpliwości i życzenia prosimy kierować do RJK przy Zarządzie Głównym ZKP.

Edward Breza

W listopadzie 2009 r.

‘dosł. = kùchniowô’ i wëdolmaczony òstôł pò pòlskù ‘kùlinarny kùńszt, kùcharstwò’, pòchòdny znankòwnik *kulinarny* to ‘tikający sã kùlinarnégò kùńsztu, kùcharsczi, kùchniowi’. Dzyw, że jistnika *kulinaria* nie zamiescył *Słownik języka polskiego* (dali SJP) pòd red. W. Doroszewsczégò, dze leno je (t. III, s. 1275.) znankòwnik *kulinarny* ‘zrzeszony z rëchtowanim jôdë, tikający sã kùńsztu warzeniô, kùcharsczi’ i przëczasnik *kulinarnie*. SJP pòd red. B. Dunaja (t. I, 1999, s. 440.) dolmaczi *kulinaria* jakò ‘kùchniowé doradë, téż: jôda’ i rozmieje no słowò – nôtërno – jakò plurale tantum, tj. jistnik, jaczi mô le wielną lëczbã (bez pòjedinczi lëczbë), *kulinarny* to ‘zrzeszony z kùńsztã warzeniô, rëchtowaniô jôdë; kùcharsczi’, przëczasnik *kulinarnie*, rozmieje sã, wëdolmaczimë le sztrukturalno ‘przëczasnik òd znankòwnika *kulinarny’*. Trzeba dodac, że òstatecznym zdrzódłã zajimającégò nas słowa je łac. jistnik *culina*, *-ae* ‘kùchniô’ i metonimiczno ‘jôda rëchtowónô w kùchni’. Òd negò jistnika w strzédnowieczny łacëznie (niezapisóny w klasyczny łacëznie) pòwstôł znankòwnik *culinarius*, w wielny lëczbie dzecnégò ôrtu *culinaria*, chtërné przeszłë do europejsczich jãzëków, w tim do pòlsczégò jãzëka jakò *kulinaria*, w rodz. *kulinariów*.

No wszëtkò, co je w *Biuletinie* nie dôwô wiédzë ò całoscë robòtë RKJ i ji Kòmisëjów. Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji Kaszëbsczégò Jãzëka a téż RKJ zajimałë sã òb czas zéńdzeniów np. *Kaszëbsczim kalãdôrzã*, òsoblëwie wersjama pòdôwónëch w nim mionów (patronów dnia), gwôscëwim brzëmieniã i kaszëbsczim pisënkã môlowëch pòzwów gminë Brusë ë òdpòwiescama na czerowóné do RKJ i ji Kòmisëjów pitania; wiédzã ò tim dôwają protokòłë zéńdzeniów i Kòmisëji, i Radzëznë. Téż z nëch protokòłów dowiedzec sã mòże, jakô bëła kôrbiónka i jaczim stosënkã głosów przechôdałë pòdjãté ùchwôlënczi.

Biuletin rëchtëjemë w dwùch jãzëkach: pò pòlskù i kaszëbskù. W przëtrôfkù bùdzącëch sã jinterpretacyjnëch wątplëwòtów spòdlim prôwdzëwi wëkładni je pòlskô wersjô. Redakcyjno w tim numrze mómë symùltanną wersją; pòlskò-kaszëbską, zaprezentowóną w nrze 2 *Biuletinu* jakno wëgòdniészą w ùżëcym niżlë wersjô òsóbnô pòlskô i òsóbnô kaszëbskô w dwùch apartnëch zsziwkach (jak w nrze 1), mni wëgódnô do czãstszégò kòrzëstaniô.

Wszelczé bùdzącé sã ùwôdżi, wątplëwòtë i żëczenia prosymë czerowac do RKJ kòl Òglowégò Zarządu KPZ.

Édwôrd Bréza

W lëstopadnikù 2009 r.

Postanowienia Rady Języka Kaszubskiego

Pòstanowienia
Radzëznë
Kaszëbsczégò
Jãzëka

KOREKTA UCHWAŁY NR 6/RJK/08 Z DNIA 17-10-2008 R. W SPRAWIE IMIENIA KONSTANCJA

W **Uchwale Nr 6/RJK/08 z dnia 17-10-2008 r**., s. 52, wers 3. ***jest***:

Konstancja, -ji	Stanca, Stancë || Stãca, Stãcë	Stanka

Winno być:

Konstancja, -ji	Kónstancja, -ji	Stanka

UCHWAŁA NR 1/RJK/09 Z DNIA 9-01-2009 R. W SPRAWIE KASZUBSKICH NAZW ORGANÓW WŁADZY PAŃSTWOWEJ

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie nazwy:

òrgana państwòwi wëszëznë ‘organa władzy państwowej’
prezydeńt ‘prezydent’
rząd ‘rząd’
Radzëzna Minystrów ‘Rada Ministrów’
premiéra, **przédnik Radzëznë Minystrów** ‘premier’
wicepremiéra, zastãpnik przédnika Radzëznë Minystrów ‘wicepremier’
minyster gòspòdarzënkù ‘minister gospodarki’
minyster bënowëch sprawów i administracji ‘minister spraw wewnętrznych i administracji’
minyster regionalnégò rozwiju ‘minister rozwoju regionalnego’
minyster sprawiedlëwòtë ‘minister sprawiedliwości’
minyster nôleżnik Radzëznë Minystrów ‘minister członek Rady Ministrów’
minyster spòrtu i turisticzi ‘minister sportu i turystyki’
minyster robòtë i spòlëznowi pòliticzi ‘minister pracy i polityki społecznej’
minyster jinfrasztrukturë ‘minister infrastruktury’
minyster państwòwégò skarbù ‘minister skarbu państwa’
minyster nôrodny edukacji ‘minister edukacji narodowej’
minyster nôrodny òbronë ‘minister obrony narodowej’
minyster nôùczi i wëższégò sztôłceniô ‘minister nauki i szkolnictwa wyższego’
minyster zdrowiô ‘minister zdrowia’
minyster strzodowiska ‘minister środowiska’

PÒPRÔWKA ÙCHWÔLËNKÙ NR 6/RKJ/08 Z DNIA 17-10-2008 R. W SPRAWIE MIONA KÓNSTANCJA

W **Ùchwôlënkù Nr 6/RKJ/08 z dnia 17-10-2008 r**., s. 52, wers 3. ***je***:

Konstancja, -ji	Stanca, Stancë || Stãca, Stãcë	Stanka

Mô bëc:

Kónstancja, -ji	Kónstancja, -ji	Stanka

ÙCHWÔLËNK NR 1/RKJ/09 Z DNIA 9-01-2009 W SPRAWIE KASZËBSCZICH PÒZWÓW ÒRGANÓW PAŃSTWÒWI WËSZËZNË

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpné kaszëbsczé pòzwë:

òrgana państwòwi wëszëznë ‘organa władzy państwowej’
prezydeńt ‘prezydent’
rząd ‘rząd’
Radzëzna Minystrów ‘Rada Ministrów’
premiéra, **przédnik Radzëznë Minystrów** ‘premier’
wicepremiéra, zastãpnik przédnika Radzëznë Minystrów ‘wicepremier’
minyster gòspòdarzënkù ‘minister gospodarki’
minyster bënowëch sprawów i administracji ‘minister spraw wewnętrznych i administracji’
minyster regionalnégò rozwiju ‘minister rozwoju regionalnego’
minyster sprawiedlëwòtë ‘minister sprawiedliwości’
minyster nôleżnik Radzëznë Minystrów ‘minister członek Rady Ministrów’
minyster spòrtu i turisticzi ‘minister sportu i turystyki’
minyster robòtë i spòlëznowi pòliticzi ‘minister pracy i polityki społecznej’
minyster jinfrasztrukturë ‘minister infrastruktury’
minyster państwòwégò skarbù ‘minister skarbu państwa’
minyster nôrodny edukacji ‘minister edukacji narodowej’
minyster nôrodny òbronë ‘minister obrony narodowej’
minyster nôùczi i wëższégò sztôłceniô ‘minister nauki i szkolnictwa wyższego’
minyster zdrowiô ‘minister zdrowia’
minyster strzodowiska ‘minister środowiska’

minyster dëtkòwiznë ‘minister finansów’
minyster gbùrzeniô i rozwiju wsë ‘minister rolnictwa i rozwoju wsi’
minyster bùtnowëch sprawów ‘minister spraw zagranicznych’
minyster kùlturë i nôrodny spôdkòwiznë ‘minister kultury i dziedzictwa narodowego’
sejm ‘sejm’
marszôłk sejmù ‘marszałek sejmu’
prezydium sejmù, **przédnictwò sejmù** ‘prezydium sejmu’
kònweńt seniorów ‘konwent seniorów’
przédnik klubù ‘przewodniczący klubu’
pòsélc ‘poseł’
kòmisjô ‘komisja’
Kòmisjô Administracji i Bënowëch Sprawów ‘Komisja Administracji i Spraw Wewnętrznych’
Kòmisjô do Sprawów Państwòwégò Dozéru ‘Komisja do Spraw Kontroli Państwowej’
Kòmisjô do Sprawów Szpecjalnëch Służbów ‘Komisja do Spraw Służb Specjalnych’
Kòmisjô do Sprawów Europejsczi Ùnii ‘Komisja do Spraw Unii Europejskiej’
Kòmisjô Edukacji, Nôùczi i Młodzëznë ‘Komisja Edukacji, Nauki i Młodzieży’
Kòmisjô Pòsélcowi Eticzi ‘Komisja Etyki Poselskiej’
Kòmisjô Pùbliczny Dëtkòwiznë ‘Komisja Finansów Publicznych’
Kòmisjô Gòspòdarzënkù ‘Komisja Gospodarki’
Kòmisjô Jinfrasztrukturë ‘Komisja Infrastruktury’
Kòmisjô Fizyczny Kùlturë i Spòrtu ‘Komisja Kultury Fizycznej i Sportu’
Kòmisjô Kùlturë i Mediów ‘Komisja Kultury i Środków Przekazu’
Kòmisjô Łączbë z Pòlôchama za Greńcą ‘Komisja Łączności z Polakami za Granicą’
Kòmisjô Nôrodnëch i Etnicznëch Miészëznów ‘Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych’
Kòmisjô Nôrodny Òbronë ‘Komisja Obrony Narodowej’
Kòmisjô Òchronë Strzodowiska, Nôtërnëch Bòkadnosców i Lasowiznë ‘Komisja Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa’
Kòmisjô Kònstitucjowi Òdpòwiedzalnotë ‘Komisja Odpowiedzialności Konstytucyjnej’
Kòmisjô Spòlëznowi Pòliticzi i Rodzëznë ‘Komisja Polityki Społecznej i Rodziny’
Kòmisjô Regùlaminowô i Pòsélcowëch Sprawów ‘Komisja Regulaminowa i Spraw Poselskich’
Kòmisjô Gbùrzeniô i Rozwiju Wsë ‘Komisja Rolnictwa i Rozwoju Wsi’
Kòmisjô Teritorialny Samòrządzënë i Regionalny Pòliticzi ‘Komisja Samorządu Terytorialnego i Polityki Regionalnej’

minyster dëtkòwiznë ‘minister finansów’
minyster gbùrzeniô i rozwiju wsë ‘minister rolnictwa i rozwoju wsi’
minyster bùtnowëch sprawów ‘minister spraw zagranicznych’
minyster kùlturë i nôrodny spôdkòwiznë ‘minister kultury i dziedzictwa narodowego’
sejm ‘sejm’
marszôłk sejmù ‘marszałek sejmu’
prezydium sejmù, **przédnictwò sejmù** ‘prezydium sejmu’
kònweńt seniorów ‘konwent seniorów’
przédnik klubù ‘przewodniczący klubu’
pòsélc ‘poseł’
kòmisjô ‘komisja’
Kòmisjô Administracji i Bënowëch Sprawów ‘Komisja Administracji i Spraw Wewnętrznych’
Kòmisjô do Sprawów Państwòwégò Dozéru ‘Komisja do Spraw Kontroli Państwowej’
Kòmisjô do Sprawów Szpecjalnëch Służbów ‘Komisja do Spraw Służb Specjalnych’
Kòmisjô do Sprawów Europejsczi Ùnii ‘Komisja do Spraw Unii Europejskiej’
Kòmisjô Edukacji, Nôùczi i Młodzëznë ‘Komisja Edukacji, Nauki i Młodzieży’
Kòmisjô Pòsélcowi Eticzi ‘Komisja Etyki Poselskiej’
Kòmisjô Pùbliczny Dëtkòwiznë ‘Komisja Finansów Publicznych’
Kòmisjô Gòspòdarzënkù ‘Komisja Gospodarki’
Kòmisjô Jinfrasztrukturë ‘Komisja Infrastruktury’
Kòmisjô Fizyczny Kùlturë i Spòrtu ‘Komisja Kultury Fizycznej i Sportu’
Kòmisjô Kùlturë i Mediów ‘Komisja Kultury i Środków Przekazu’
Kòmisjô Łączbë z Pòlôchama za Greńcą ‘Komisja Łączności z Polakami za Granicą’
Kòmisjô Nôrodnëch i Etnicznëch Miészëznów ‘Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych’
Kòmisjô Nôrodny Òbronë ‘Komisja Obrony Narodowej’
Kòmisjô Òchronë Strzodowiska, Nôtërnëch Bòkadnosców i Lasowiznë ‘Komisja Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa’
Kòmisjô Kònstitucjowi Òdpòwiedzalnotë ‘Komisja Odpowiedzialności Konstytucyjnej’
Kòmisjô Spòlëznowi Pòliticzi i Rodzëznë ‘Komisja Polityki Społecznej i Rodziny’
Kòmisjô Regùlaminowô i Pòsélcowëch Sprawów ‘Komisja Regulaminowa i Spraw Poselskich’ **Kòmisjô Gbùrzeniô i Rozwiju Wsë** ‘Komisja Rolnictwa i Rozwoju Wsi’
Kòmisjô Teritorialny Samòrządzënë i Regionalny Pòliticzi ‘Komisja Samorządu Terytorialnego i Polityki Regionalnej’

Kòmisjô Państwòwégò Skarbù ‘Komisja Skarbu Państwa’
Kòmisjô Bùtnowëch Sprawów ‘Komisja Spraw Zagranicznych’
Kòmisjô Sprawiedlëwòtë i Prawów Człowieka ‘Komisja Sprawiedliwości i Praw Człowieka’
Ùchwôlënkòwò Kòmisjô ‘Komisja Ustawodawcza’
Kòmisjô Zdrowiô ‘Komisja Zdrowia’
senat ‘senat’
senatór, **senatora** ‘senator’
parlameńt ‘parlament’
Nôrodné Zéńdzenié ‘Zgromadzenie Narodowe’

UCHWAŁA NR 2/RJK/09 Z DNIA 13-03-2009 R. W SPRAWIE KASZUBSKIEGO SŁOWNICTWA SPORTOWEGO

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie nazwy:

Spòrtowô słowizna ‘słownictwo sportowe’

I. ÒGLOWÉ ‘OGÓLNE’
miónczi ‘zawody’
spòrt ‘sport’
spòrtowé karno ‘zespół sportowy’
turniér ‘turniej’

II. PÒZWË DISCYPLINÓW ‘NAZWY DYSCYPLIN’
Letkô atletika ‘lekkoatletyka’
biég z zôwadama ‘bieg z przeszkodami’
cëskanié ‘rzut’
cëskanié krãgã ‘rzut dyskiem’
cëskanié młotã ‘rzut młotem’
cëskanié piką ‘rzut oszczepem’
dzesãcjigra || **dekatlón** ‘dziesięciobój’
pchniãcé kùglë ‘pchnięcie kulą’
piãcjigra || **pentatlón** ‘pięciobój’
skòk z tëczą ‘skok o tyczce’
skòk w dôl ‘skok w dal’

Kòmisjô Pańcstwòwégò Skarbù ‘Komisja Skarbu Państwa’
Kòmisjô Bùtnowëch Sprawów ‘Komisja Spraw Zagranicznych’
Kòmisjô Sprawiedlëwòtë i Prawów Człowieka ‘Komisja Sprawiedliwości i Praw Człowieka’
Ùchwôlënkòwò Kòmisjô **‘**Komisja Ustawodawcza’
Kòmisjô Zdrowiô ‘Komisja Zdrowia’
senat ‘senat’
senatór, **senatora** ‘senator’
parlameńt ‘parlament’
Nôrodné Zéńdzenié ‘Zgromadzenie Narodowe’

ÙCHWÔLËNK NR 2/RKJ/09 Z DNIA 13-03-2009 R. W SPRAWIE KASZËBSCZI SPÒRTOWI SŁOWIZNË

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpné kaszëbsczé pòzwë:

Spòrtowô słowizna **‘**słownictwo sportowe’

I. ÒGLOWÉ **‘**OGÓLNE’
miónczi ‘zawody’
spòrt ‘sport’
spòrtowé karno **‘**zespół sportowy’
turniér ‘turniej’

II. PÒZWË DISCYPLINÓW **‘**NAZWY DYSCYPLIN’
Letkô atletika **‘**lekkoatletyka’
biég z zôwadama **‘**bieg z przeszkodami’
cëskanié **‘**rzut’
cëskanié krãgã ‘rzut dyskiem’
cëskanié młotã **‘**rzut młotem’
cëskanié piką **‘**rzut oszczepem’
dzesãcjigra || **dekatlón** ‘dziesięciobój’
pchniãcé kùglë ‘pchnięcie kulą’
piãcjigra || **pentatlón** ‘pięciobój’
skòk z tëczą **‘**skok o tyczce’
skòk w dôl **‘**skok w dal’

skòk w górã ‘skok wzwyż’
trzëskòk ‘trójskok’
wielejigra ‘wielobój’

2. Płiwanié ‘pływanie’
delfin ‘delfin’
chrzeptowi ôrt ‘styl grzbietowy’
klasyczny ôrt ‘styl klasyczny’
wszelejaczi ôrt ‘styl dowolny’

3. Grëpòwé spòrtë ‘gry zespołowe’
bala ‘piłka nożna’
hokej na lodze ‘hokej na lodzie’
hokej na trôwie ‘hokej na trawie’
kòszowô bala ‘koszykówka’
ragbë ‘rugby’
rãcznô bala ‘piłka ręczna’
sécowô bala ‘siatkówka’
wòdnô bala ‘piłka wodna’

4. Zëmòwé spòrtë ‘sporty zimowe’
chùtczé szrëcowanié ‘łyżwiarstwo szybkie’
figùrowé szrëcowanié ‘łyżwiarstwo figurowe’
jachanié na pùrgach ‘narciarstwo’
skòczi na pùrgach ‘skoki narciarskie’
sónkòwanié ‘saneczkarstwo’

5. Wòdné spòrtë ‘sporty wodne’
czôłnowanié ‘kajakarstwo’
wiosłowanié ‘wioślarstwo’
żeglowanié ‘żeglarstwo’

6. Fechtënk ‘szermierka’
floret ‘floret’
szabla ‘szabla’
szpôda ‘szpada’

7. Strzelanié ‘strzelectwo’
cësczi ‘rzutki’
karabink ‘karabinek’
strzelanié z łãka ‘łucznictwo’

skòk w górã	‘skok wzwyż’
trzëskòk	‘trójskok’
wielejigra	‘wielobój’

2. Płiwanié ‘pływanie’

delfin	‘delfin’
chrzeptowi ôrt	‘styl grzbietowy’
klasyczny ôrt	‘styl klasyczny’
wszelejaczi ôrt	‘styl dowolny’

3. Grëpòwé spòrtë ‘gry zespołowe’

bala	‘piłka nożna’
hokej na lodze	‘hokej na lodzie’
hokej na trôwie	‘hokej na trawie’
kòszowô bala	‘koszykówka’
ragbë	‘rugby’
rãcznô bala	‘piłka ręczna’
sécowô bala	‘siatkówka’
wòdnô bala	‘piłka wodna’

4. Zëmòwé spòrtë ‘sporty zimowe’

chùtczé szrëcowanié	‘łyżwiarstwo szybkie’
figùrowé szrëcowanié	‘łyżwiarstwo figurowe’
jachanié na pùrgach	‘narciarstwo’
skòczi na pùrgach	‘skoki narciarskie’
sónkòwanié	‘saneczkarstwo’

5. Wòdné spòrtë ‘sporty wodne’

czôłnowanié	‘kajakarstwo’
wiosłowanié	‘wioślarstwo’
żeglowanié	‘żeglarstwo’

6. Fechtënk ‘szermierka’

floret	‘floret’
szabla	‘szabla’
szpôda	‘szpada’

7. Strzelanié ‘strzelectwo’

cësczi	‘rzutki’
karabink	‘karabinek’
strzelanié z łãka	‘łucznictwo’

8. Jeżdżenié na kòniach || ridowanié ‘jeździectwo’
kònnô jazda || ridowanié ‘jazda konna’
ùjéżdżanié ‘ujeżdżanie’
Wielestarny Kònkùrs Sodłowégò Kònia ‘Wszechstronny Konkurs Konia Wierzchowego’

9. Gimnastika ‘gimnastika’
artisticznô gimnastika ‘gimnastyka artystyczna’
cwiczënczi na tëczë ‘ćwiczenia na drążku’
kóń z łãkama ‘koń z łękami’
wòlné cwiczënczi ‘ćwiczenia wolne’

10. Tenys ‘tenis’
stołowi tenys || ping-pong ‘tenis stołowy’
zemny tenys ‘tenis ziemny’

11. Spòrtë biôtczi ‘sporty walki’
biôtczi ‘zapasy’
boks ‘boks’
dwiganié cãżarów ‘podnoszenie ciężarów’
dżudo ‘judo’

12. Jinszé ‘inne’
kòlarstwò ‘kolarstwo’
krãgle ‘kręgle, kręglarstwo’
szibòwanié ‘szybownictwo’
szibówc ‘szybowiec’

III. PÒZWË SPÒRTOWCÓW ‘NAZWY SPORTOWCÓW’

atakòwnik ‘napastnik’
balôrz ‘piłkarz’
biegôcz ‘biegacz’
biôtkòwnik ‘zapaśnik’
bokséra ‘bokser’
brómkôrz ‘bramkarz’
czôłnownik ‘kajakarz’
kòlôrz ‘kolarz’
kòszikôrz ‘koszykarz’
letkòatléta ‘lekkoatleta’
łãkòwnik ‘łucznik’
òbróńca ‘obrońca’

8. Jeżdżenié na kòniach || ridowanié ‘jeździectwo’
kònnô jazda || ridowanié ‘jazda konna’
ùjéżdżanié ‘ujeżdżanie’
Wielestarny Kònkùrs Sodłowégò Kònia ‘Wszechstronny Konkurs Konia Wierzchowego’

9. Gimnastika ‘gimnastika’
artisticznô gimnastika ‘gimnastyka artystyczna’
cwiczënczi na tëczë ‘ćwiczenia na drążku’
kóń z łãkama ‘koń z łękami’
wòlné cwiczënczi ‘ćwiczenia wolne’

10. Tenys ‘tenis’
stołowi tenys || ping-pong ‘tenis stołowy’
zemny tenys ‘tenis ziemny’

11. Spòrtë biôtczi ‘sporty walki’
biôtczi ‘zapasy’
boks ‘boks’
dwiganié cãżarów ‘podnoszenie ciężarów’
dżudo ‘judo’

12. Jinszé ‘inne’
kòlarstwò ‘kolarstwo’
krãgle ‘kręgle, kręglarstwo’
szibòwanié ‘szybownictwo’
szibówc ‘szybowiec’

III. PÒZWË SPÒRTOWCÓW ‘NAZWY SPORTOWCÓW’
atakòwnik ‘napastnik’
balôrz ‘piłkarz’
biegôcz ‘biegacz’
biôtkòwnik ‘zapaśnik’
bokséra ‘bokser’
brómkôrz ‘bramkarz’
czôłnownik ‘kajakarz’
kòlôrz ‘kolarz’
kòszikôrz ‘koszykarz’
letkòatléta ‘lekkoatleta’
łãkòwnik ‘łucznik’
òbróńca ‘obrońca’

płiwôk ‘pływak’
pòmòcnik || **pòmagéra** ‘pomocnik’
ridownik ‘jeździec’
sónkôrz ‘saneczkarz’
sécôrz ‘siatkarz’
skòczk ‘skoczek’
skrzidłowi || **stronowi** ‘skrzydłowy’
szmërgôcz || **cëskôcz** ‘miotacz’
tenysôrz ‘tenisista’
wioslôrz ‘wioślarz’

grôcz ‘gracz’
kapitón ‘kapitan’
kibic ‘kibic’
karno ‘drużyna’
miónkôrz ‘zawodnik’
procëmnik ‘przeciwnik’
sãdza || **arbiter** ‘sędzia’
trenéra ‘trener’

IV. SPÒRTOWÉ MÔLE I SPRZÃTË ‘MIEJSCA UPRAWIANIA SPORTU I PRZYRZĄDY’

bala ‘piłka’
basén ‘basen’
biég ‘przerzutka’
bòjiskò || **bòjiszcze** || **jigrowi plac** ‘boisko’
bótë do balë ‘korki’
czôłen || **kajak** ‘kajak’
czôłnowi tur || **kajakòwi tur** ‘tor kajakowy’
kanadijka ‘kanadyjka’
karné pòle ‘pole karne’
kòrt ‘kort’
mòcowniô ‘siłownia’
òbrãcz ‘obręcz’
pendała ‘pedał’
słupk ‘słupek’
spòrtowé stréfle ‘getry’
strzéla ‘strzała’
sztadión ‘stadion’
sztãga ‘sztanga’
tôblëca || **tôfla** ‘tablica’

płiwôk ‘pływak’
pòmòcnik || **pòmagéra** ‘pomocnik’
ridownik ‘jeździec’
sónkôrz ‘saneczkarz’
sécôrz ‘siatkarz’
skòczk ‘skoczek’
skrzidłowi || **stronowi** ‘skrzydłowy’
szmërgôcz || **cëskôcz** ‘miotacz’
tenysôrz ‘tenisista’
wioslôrz ‘wioślarz’

grôcz ‘gracz’
kapitón ‘kapitan’
kibic ‘kibic’
karno ‘drużyna’
miónkôrz ‘zawodnik’
procëmnik ‘przeciwnik’
sãdza || **arbiter** ‘sędzia’
trenéra ‘trener’

IV. SPÒRTOWÉ MÔLE I SPRZÃTË ‘MIEJSCA UPRAWIANIA SPORTU I PRZYRZĄDY’

bala ‘piłka’
basén ‘basen’
biég ‘przerzutka’
bòjiskò || **bòjiszcze** || **jigrowi plac** ‘boisko’
bótë do balë ‘korki’
czôłen || **kajak** ‘kajak’
czôłnowi tur || **kajakòwi tur** ‘tor kajakowy’
kanadijka ‘kanadyjka’
karné pòle ‘pole karne’
kòrt ‘kort’
mòcowniô ‘siłownia’
òbrãcz ‘obręcz’
pendała ‘pedał’
słupk ‘słupek’
spòrtowé stréfle ‘getry’
strzéla ‘strzała’
sztadión ‘stadion’
sztãga ‘sztanga’
tôblëca || **tôfla** ‘tablica’

tôrcza ‘tarcza’
tenysowô bala ‘piłeczka tenisowa’
mùrawa ‘murawa’

V. SŁOWIZNA ZRZESZONÔ Z BALĄ ‘SŁOWNICTWO ZWIĄZANE Z PIŁKĄ NOŻNĄ’

atak ‘atak’
aut ‘aut’
brómkòwé pòle ‘pole bramkowe’
dogriwka ‘dogrywka’
dorechòwóny czas || **dodôwkòwi czas** ‘doliczony czas’
driblowac ‘dryblować’
faul ‘faul’
karny ‘rzut karny’
òbróna ‘obrona’
òstré weńdzenié ‘ostre wejście’
òstri mecz || **òstré granié** ‘zacięte spotkanie’
pauza || **przerwa** ‘przerwa’
piscowanié || **piãscowanié** ‘piąstkowanie’
pòdanié || **kòpniãcé** ‘podanie’
pòdcãcé ‘podcięcie’
pòprzécznik ‘poprzeczka’
przewôżënk || **przewôga** ‘przewaga’
rezultat || **wënik** ‘wynik meczu’
rozgriwôcz ‘rozgrywający’
róg || **korner** ‘rzut rożny’
równowôga ‘równowaga’
skùtkòwnosc ‘skuteczność’
spôlony ‘spalony’
wbiegniãcé na môl || **ùstawienié sã na môlu** ‘wyjście na pozycję’
westrzódkòwanié ‘dośrodkowanie’
wëbicé || **wëkòpanié** ‘wybicie’
wëpiãstkòwac || **wëpistkòwac** ‘wypiąstkować’
wërównóny mecz ‘wyrównany mecz’
wëskòk ‘wyskok’
wëskòknąc ‘wyskoczyć’
wòlny ‘rzut wolny’
wpùrg ‘wślizg’

tôrcza ‘tarcza’
tenysowô bala ‘piłeczka tenisowa’
mùrawa ‘murawa’

V. SŁOWIZNA ZRZESZONÔ Z BALĄ ‘SŁOWNICTWO ZWIĄZANE Z PIŁKĄ NOŻNĄ’

atak ‘atak’
aut ‘aut’
brómkòwé pòle ‘pole bramkowe’
dogriwka ‘dogrywka’
dorechòwóny czas || **dodôwkòwi czas** ‘doliczony czas’
driblowac ‘dryblować’
faul ‘faul’
karny ‘rzut karny’
òbróna ‘obrona’
òstré weńdzenié ‘ostre wejście’
òstri mecz || **òstré granié** ‘zacięte spotkanie’
pauza || **przerwa** ‘przerwa’
piscowanié || **piãscowanié** ‘piąstkowanie’
pòdanié || **kòpniãcé** ‘podanie’
pòdcãcé ‘podcięcie’
pòprzécznik ‘poprzeczka’
przewôżënk || **przewôga** ‘przewaga’
rezultat || **wënik** ‘wynik meczu’
rozgriwôcz ‘rozgrywający’
róg || **korner** ‘rzut rożny’
równowôga ‘równowaga’
skùtkòwnosc ‘skuteczność’
spôlony ‘spalony’
wbiegniãcé na môl || **ùstawienié sã na môlu** ‘wyjście na pozycję’
westrzódkòwanié ‘dośrodkowanie’
wëbicé || **wëkòpanié** ‘wybicie’
wëpiãstkòwac || **wëpistkòwac** ‘wypiąstkować’
wërównóny mecz ‘wyrównany mecz’
wëskòk ‘wyskok’
wëskòknąc ‘wyskoczyć’
wòlny ‘rzut wolny’
wpùrg ‘wślizg’

UCHWAŁA NR 3/RJK/09 Z DNIA 13-03-2009 R. W SPRAWIE OCHRONY LOKALNYCH ODMIAN JĘZYKA KASZUBSKIEGO

Każdy język czerpie swą siłę z jasno określonych norm i standardów przestrzeganych przez ludzi.

Sytuacja języka kaszubskiego jest specyficzna. Kaszubi są świadomi, że należy go normalizować i standaryzować. Wiedzą, iż tylko język – jednolity twór zbudowany z leksyki (słownictwa) oraz reguł nią rządzących – silniej scementuje Ich społeczność. Ułatwi naukę w szkołach. Będzie bardziej zrozumiały w Kościele, literaturze, mediach, urzędach.

Z drugiej strony wiedzą, iż różnorodne lokalne i ciągle żywe odmiany języka kaszubskiego czynią go bogatszym, zwłaszcza że niejednokrotnie zachowują stare i wyróżniające je formy i kształty fonetyczne, fleksyjne, słowotwórcze, leksykalne, frazeologiczne lub składniowe, które są wizytówką tej czy innej części Kaszub.

Rada Języka Kaszubskiego w praktyce proponuje, aby w piśmie, np. w szkołach, mediach, literaturze, stosować kaszubski język literacki oparty na sukcesywnie ustalanych normach i standardach, co odpowiadałoby wprowadzonej przez nią normie wzorcowej.[1]

Z kolei w języku mówionym, np. na lekcjach, konkursach poezji i prozy kaszubskiej (o ile *Regulamin Konkursu* nie zaleca inaczej) uważa, że warto zachować lokalne odmiany kaszubszczyzny, gdyż są one jej bogactwem i często pamiątką przeszłości Kaszub lub przeciwnie – symptomem ich współczesności oraz nowoczesności.

Rada Języka Kaszubskiego stoi na stanowisku, iż **należy chronić lokalne odmiany kaszubszczyzny.**

---

[1] Por.: Uchwała Nr 7/RJK/08 z dn. 17.10. 2008 r. w sprawie stosowania w języku kaszubskim dwu norm: wzorcowej i regionalnej [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gdańsk 2008, s. 72-73.

ÙCHWÔLËNK NR 3/RKJ/09 W SPRAWIE ÒCHRONË MÔLOWËCH ÒDMIANÓW KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

Kòżdi jãzëk bierze swòjã mòc z jasno nacéchòwónëch normów i sztandardów, jaczé są przestrzégóné bez lëdzy.

Sytuacjô kaszëbsczégò jãzëka je òsoblëwô. Kaszëbi mają swiądã, że nót gò normalizowac i sztandarizowac. Wiedzą ò tim, że leno jãzëk – jednaczi twór zbùdowóny z leksyczi (słowiznë) ë reglów nią rządzącëch – mòcni zrzeszi Jejich spòlëznã. Dzãka temù mdze lżészô jegò nôùka w szkòłach. Mdze lepi zrozmiałi w Kòscele, pismieniznie, mediach, ùrzãdach.

Z drëdżi stronë wiedzą, że bez wszelejaczé môlowé a wcyg żëwé òdmianë kaszëbsczégò jãzëka je òn bòkadniészi, òsoblëwie temù, że ùtrzimùją òne stôré, apartné fòrmë i fòneticzné, fleksyjné, słowòtwórczé, leksykalné, frazeologiczné abò składniowé sztôłtë, jaczé są znanką negò czë jinégò dzéla Kaszub.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka w praktice bédëje, żebë w pismie, np. w szkòłach, mediach, pismieniznie, wëzwëskiwac kaszëbsczi jãzëk lëteracczi, jaczi òpiarti je na pòmalinkù ùstaliwónëch normach i sztandardach, co òdpòwiôdałobë wprowadzony bez Radzëznã wzorcowi normie.[1]

Zôs w gôdónym jãzëkù, np. òb czas ùczbów, kònkùrsów kaszëbsczi pòezji i prozë (żlë w *Regùlaminie Kònkùrsu* nie je rzekłé jinaczi) je ti dbë, że wôrt je zachòwac môlowé òdmianë kaszëbiznë, bò są òne ji bògactwã i czãsto pamiatką ùszłotë Kaszëb abò prawie procëm – znanką jich dzysdniowòscë ë nowòmódnoscë.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka je ti dbë, że **nót chronic môlowé òdmianë kaszëbiznë.**

---

[1] Pòr.: Ùchwôlënk Nr 7/RKJ/08 z dn. 17.10. 2008 r. w sprawie brëkòwaniô w kaszëbsczim jãzëkù dwù normów: wzorcowi i regionalny [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gdańsk 2008, s. 72-73.

UCHWAŁA NR 4/RJK/09 Z DNIA 22-05-2009 R. W SPRAWIE STOSOWANIA KASZUBSKICH TERMINÓW I POJĘĆ MATEMATYCZNYCH NA LITERY A-D

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące terminy i pojęcia matematyczne na litery ***A-D***:

Działania arytmetyczne:

dodôwanié ‘dodawanie’
dodac ‘dodać’
dodôwnik ‘składnik’
sëma ‘suma’
sëmòwac ‘sumować’
plus ‘plus’

òdjimanié ‘odejmowanie’
òdjąc ‘odjąć’
òdjimnô ‘odjemna’
òdjimnik ‘odjemnik’
różnica ‘różnica’
minus ‘minus’

wielenié ‘mnożenie’
wielëc ‘mnożyć’
wielnô ‘mnożna’
wielnik ‘mnożnik’
zwielëna ‘iloczyn’
razy ‘razy’

dzelenié ‘dzielenie’
dzelëc ‘dzielić’
dzelnô ‘dzielna’
dzelnik ‘dzielnik’
wielerôz ‘iloraz’
pòdzelëc ‘podzielić’

Przykłady działań arytmetycznych:

dwadzesce dwa dodac piãc je równé/równô sã dwadzesce sédem ‘22 + 5 = 25’

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/09 Z DNIA 22-05-2009 R. W SPRAWIE BRËKÒWANIÔ KASZËBSCZICH MATEMATICZNËCH TERMINÓW I PÒJÃCÓW NA LËTRË A-D

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpné matematiczné terminë i pòjãcô na lëtrë ***A*-*D***:

Aritmeticzné dzejanié:

dodôwanié ‘dodawanie’
dodac ‘dodać’
dodôwnik ‘składnik’
sëma ‘suma’
sëmòwac ‘sumować’
plus ‘plus’

òdjimanié ‘odejmowanie’
òdjąc ‘odjąć’
òdjimnô ‘odjemna’
òdjimnik ‘odjemnik’
różnica ‘różnica’
minus ‘minus’

wielenié ‘mnożenie’
wielëc ‘mnożyć’
wielnô ‘mnożna’
wielnik ‘mnożnik’
zwielëna ‘iloczyn’
razy ‘razy’

dzelenié ‘dzielenie’
dzelëc ‘dzielić’
dzelnô ‘dzielna’
dzelnik ‘dzielnik’
wielerôz ‘iloraz’
pòdzelëc ‘podzielić’

Przikładë aritmeticznëch dzejaniów:

dwadzesce dwa dodac piãc je równé/równô sã dwadzesce sédem ‘22 + 5 = 25’

dwadzesce dwa a piãc je dwadzesce sétmë/sédem
dwadzesce dwa plus piãc dôwô dwadzesce sédem
dwadzesce dwa dodac piãc to je dwadzesce sédem
dwadzesce dwa a piãc je równé dwadzesce sédem

dwadzesce sédem òdjąc dwa je równé/ równô sã dwadzesce piãc ‘27 – 2 = 25’
dwadzesce sédem minus dwa dôwô dwadzesce piãc
dwadzesce sédem òdjąc dwa to je dwadzesce piãc
dwadzesce sédem mni dwa je równé dwadzesce piãc

dwanôsce razë dwa je równé/ równô sã dwadzesce sztërë ‘12 x 2 = 24’
dwanôsce mnożëc przez dwa dôwô dwadzesce sztërë
dwanôsce razë dwa to je dwadzesce sztërë

dwanôsce dzelëc przez trzë je równé/ równô sã sztërë ‘12: 3 = 4’
dwanôsce dzeloné przez trzë je równé sztërë
dwanôsce dzeloné przez trzë dôwô sztërë
dwanôsce dzelëc przez trzë to je sztërë

Oznaczenia matematyczne:

plus ‘plus’
minus ‘minus’
razy ‘znak mnożenia’
dzelëc ‘znak dzielenia’
równôcz ‘równa się’
nierównôcz ‘znak nierówności’
(to) mniészé ‘mniejsze’
(to) wikszé ‘większe’
òkrãgłô klamra ‘nawias okrągły’
prostô klamra ‘nawias prosty’
kwadratnô klamra ‘nawias kwadratowy’
prostopadłé ‘prostopadłe’
równoległé ‘równoległe’
trzënórt ‘trójkąt’
stãpiéń ‘stopień’
minuta ‘minuta’
sekùńda ‘sekunda’

Lista terminów i pojęć związanych z matematyką:

A
aksjomat ‘aksjomat’

dwadzesce dwa a piãc je dwadzesce sétmë/sédem
dwadzesce dwa plus piãc dôwô dwadzesce sédem
dwadzesce dwa dodac piãc to je dwadzesce sédem
dwadzesce dwa a piãc je równé dwadzesce sédem

dwadzesce sédem òdjąc dwa je równé/ równô sã dwadzesce piãc ‘27 – 2 = 25’
dwadzesce sédem minus dwa dôwô dwadzesce piãc
dwadzesce sédem òdjąc dwa to je dwadzesce piãc
dwadzesce sédem mni dwa je równé dwadzesce piãc

dwanôsce razë dwa je równé/ równô sã dwadzesce sztërë ‘12 x 2 = 24’
dwanôsce mnożëc przez dwa dôwô dwadzesce sztërë
dwanôsce razë dwa to je dwadzesce sztërë

dwanôsce dzelëc przez trzë je równé/ równô sã sztërë ‘12: 3 = 4’
dwanôsce dzeloné przez trzë je równé sztërë
dwanôsce dzeloné przez trzë dôwô sztërë
dwanôsce dzelëc przez trzë to je sztërë

Matematiczné znaczi:

plus	‘plus’
minus	‘minus’
razy	‘znak mnożenia’
dzelëc	‘znak dzielenia’
równôcz	‘równa się’
nierównôcz	‘znak nierówności’
(to) mniészé	‘mniejsze’
(to) wikszé	‘większe’
òkrãgłô klamra	‘nawias okrągły’
prostô klamra	‘nawias prosty’
kwadratnô klamra	‘nawias kwadratowy’
prostopadłé	‘prostopadłe’
równoległé	‘równoległe’
trzënórt	‘trójkąt’
stãpiéń	‘stopień’
minuta	‘minuta’
sekùńda	‘sekunda’

Spisënk terminów i pòjãców zrzeszonëch z matematiką:

A

aksjomat	‘aksjomat’

algebra	‘algebra’
algebrowé dzejanié	‘działanie algebraiczne’
algebrowé lëczbë	‘liczby algebraiczne’
algebrowé równanié	‘równanie algebraiczne’
algebrowé wërażenié	‘wyrażenie algebraiczne’
algebrowi elemeńt	‘element algebraiczny’
algebrowô fùnkcjô	‘funkcja algebraiczna’
algebrowô krzëwô	‘krzywa algebraiczna’
algòritm	‘algorytm’
alternatiwa	‘alternatywa’
amplituda	‘amplituda’
analiza	‘analiza’
argùmeńt	‘argument’
aritmetika	‘arytmetyka’
aritmetnô strzédnô	‘średnia arytmetyczna’
aritmetny cyg	‘ciąg arytmetyczny’
aritmetny pierwiôstk	‘pierwiastek arytmetyczny’
atóm	‘atom’

B

badérowanié rozwiju zmiennoscë fùnkcji	‘badanie przebiegu zmienności funkcji’
bezgreńcznô fùnkcjô	‘funkcja nieograniczona’
bezkùńc	‘nieskończoność’
bezkùńcowò môłé	‘nieskończenie małe’
bezkùńcowò wiôldżé	‘nieskończenie wielkie’
bezrelatiwnô wôrtnota	‘wartość bezwzględna’
bënowi nórt	‘kąt wewnętrzny’
biegùn fùnkcji	‘biegun funkcji’
biegùnowô	‘biegunowa’
biegùnowi ùłożënk wespółrzãdnëch	‘biegunowy układ współrzędnych’
bòk	‘bok’
brëła	‘bryła’
bùtnowi nórt	‘kąt zewnętrzny’

C

całi dzél	‘część całkowita’
całka	‘całka’
całota	‘całość’
całowné lëczbë	‘liczby całkowite’
całowny sztëronórt	‘czworokąt zupełny’
cosinus	‘cosinus’

algebra ‘algebra’
algebrowé dzejanié ‘działanie algebraiczne’
algebrowé lëczbë ‘liczby algebraiczne’
algebrowé równanié ‘równanie algebraiczne’
algebrowé wërażenié ‘wyrażenie algebraiczne’
algebrowi elemeńt ‘element algebraiczny’
algebrowô fùnkcjô ‘funkcja algebraiczna’
algebrowô krzëwô ‘krzywa algebraiczna’
algòritm ‘algorytm’
alternatiwa ‘alternatywa’
amplituda ‘amplituda’
analiza ‘analiza’
argùmeńt ‘argument’
aritmetika ‘arytmetyka’
aritmetnô strzédnô ‘średnia arytmetyczna’
aritmetny cyg ‘ciąg arytmetyczny’
aritmetny pierwiôstk ‘pierwiastek arytmetyczny’
atóm ‘atom’

B

badérowanié rozwiju zmiennoscë fùnkcji ‘badanie przebiegu zmienności funkcji’
bezgreńcznô fùnkcjô ‘funkcja nieograniczona’
bezkùńc ‘nieskończoność’
bezkùńcowò môłé ‘nieskończenie małe’
bezkùńcowò wiôldżé ‘nieskończenie wielkie’
bezrelatiwnô wôrtnota ‘wartość bezwzględna’
bënowi nórt ‘kąt wewnętrzny’
biegùn fùnkcji ‘biegun funkcji’
biegùnowô ‘biegunowa’
biegùnowi ùłożënk wespółrzãdnëch ‘biegunowy układ współrzędnych’
bòk ‘bok’
brëła ‘bryła’
bùtnowi nórt ‘kąt zewnętrzny’

C

całi dzél ‘część całkowita’
całka ‘całka’
całota ‘całość’
całowné lëczbë ‘liczby całkowite’
całowny sztëronórt ‘czworokąt zupełny’
cosinus ‘cosinus’

cosinusoida ‘cosinusoida’
cotangens ‘cotangens’
cotangensoida ‘cotangensoida’
cwierdzenié ‘twierdzenie’
cyfra ‘cyfra’
cyg ‘ciąg’
cyg fùnkcji ‘ciąg funkcji’
cygłota fùnkcji ‘ciągłość funkcji’
cyrkel ‘cyrkiel’
cząd ‘okres’
czãstota ‘częstość’
czerënk ‘kierunek’
czëp ‘wierzchołek’
czëpòwi nórt ‘kąt wierzchołkowy’
czwierc rówiznë ‘ćwiartka płaszczyzny’
czwierc ùkładu wespółrzãdnëch ‘ćwiartka układu współrzędnych’

D

decylión ‘decylion’
dedukcjô ‘dedukcja’
definicjô ‘definicja’
dëbeltnô całka ‘całka podwójna’
diagram fùnkcji ‘wykres funkcji’
dichòtomiô ‘dychotomia’
diferencjô ‘różniczka’
diferencyjny i całkòwi rechùnk ‘rachunek różniczkowy i całkowy’
długòta ‘długość’
długòta łãkù ‘długość łuku’
docyga || **hipòtéza** ‘hipoteza’
dodôwanié ‘dodawanie’
dodôwné lëczbë ‘liczby dodatnie’
dofùlowanié ‘dopełnianie’
dokôz ‘dowód’
domkniãcé ‘domknięcie’
dôl ‘odległość’
dôl prostëch równoleżnëch ‘odległość prostych równoległych’
dôl prosti òd rówiznë ‘odległość prostej od płaszczyzny’
dôl pùnktu òd prosti ‘odległość punktu od prostej’
dôl pùnktu òd rówiznë ‘odległość punktu od płaszczyzny’
drzewò ‘drzewo’
dwalëniowòta ‘dwuliniowość’

cosinusoida ‘cosinusoida’
cotangens ‘cotangens’
cotangensoida ‘cotangensoida’
cwierdzenié ‘twierdzenie’
cyfra ‘cyfra’
cyg ‘ciąg’
cyg fùnkcji ‘ciąg funkcji’
cygłota fùnkcji ‘ciągłość funkcji’
cyrkel ‘cyrkiel’
cząd ‘okres’
czãstota ‘częstość’
czerënk ‘kierunek’
czëp ‘wierzchołek’
czëpòwi nórt ‘kąt wierzchołkowy’
czwierc rówiznë ‘ćwiartka płaszczyzny’
czwierc ùkładu wespółrzãdnëch ‘ćwiartka układu współrzędnych’

D
decylión ‘decylion’
dedukcjô ‘dedukcja’
definicjô ‘definicja’
dëbeltnô całka ‘całka podwójna’
diagram fùnkcji ‘wykres funkcji’
dichòtomiô ‘dychotomia’
diferencjô ‘różniczka’
diferencyjny i całkòwi rechùnk ‘rachunek różniczkowy i całkowy’
długòta ‘długość’
długòta łãkù ‘długość łuku’
docyga || hipòtéza ‘hipoteza’
dodôwanié ‘dodawanie’
dodôwné lëczbë ‘liczby dodatnie’
dofùlowanié ‘dopełnianie’
dokôz ‘dowód’
domkniãcé ‘domknięcie’
dôl ‘odległość’
dôl prostëch równoleżnëch ‘odległość prostych równoległych’
dôl prosti òd rówiznë ‘odległość prostej od płaszczyzny’
dôl pùnktu òd prosti ‘odległość punktu od prostej’
dôl pùnktu òd rówiznë ‘odległość punktu od płaszczyzny’
drzewò ‘drzewo’
dwalëniowòta ‘dwuliniowość’

dwamión ‘dwumian’
dwanôstkòwi system ‘dwunastkowy system liczbowy
dwójkòwi system ‘dwójkowy system liczbowy’
dzejanié na zbiérach ‘działania na zbiorach’
dzejnik ‘czynnik’
dzelenié ‘dzielenie’
dzelenié przez zéro ‘dzielenie przez zero’
dzél kòła ‘część koła’
dzelnô ‘dzielna’
dzelnik ‘dzielnik’
dzesątkòwi lëczbòwi system ‘dziesiętny system liczbowy’

UCHWAŁA NR 5/RJK/09 Z DNIA 19-06-2009 R. W SPRAWIE STOSOWANIA KASZUBSKICH TERMINÓW I POJĘĆ MATEMATYCZNYCH NA LITERY E-Z

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące terminy i pojęcia matematyczne na litery ***E-Z***:

E
ekstremùm ‘ekstremum’
elipsa ‘elipsa’

F
falszëwòta ‘fałsz’
fòremny piãcnórt **‘**pięciokąt foremny’
fòremny sztëronórt ‘czworokąt foremny’
fòremny wielenórt **‘**wielokąt foremny’
fòremny wielescón **‘**wielościan foremny’
fùlny nórt ‘kąt pełny’
fùnkcjô ‘funkcja’
fùnkcjô jedny zmienny ‘funkcja jednej zmiennej’
fùnkcjô razno bezùstónkòwô ‘funkcja jednostajnie ciągła’

G
geòmétriô ‘geometria’
geòmétrowô figùra ‘figura geometryczna’

dwamión ‘dwumian’
dwanôstkòwi system ‘dwunastkowy system liczbowy
dwójkòwi system ‘dwójkowy system liczbowy’
dzejanié na zbiérach ‘działania na zbiorach’
dzejnik ‘czynnik’
dzelenié ‘dzielenie’
dzelenié przez zéro ‘dzielenie przez zero’
dzél kòła ‘część koła’
dzelnô ‘dzielna’
dzelnik ‘dzielnik’
dzesątkòwi lëczbòwi system ‘dziesiętny system liczbowy’

ÙCHWÔLËNK NR 5/RKJ/09 Z DNIA 19-06-2009 R. W SPRAWIE BRËKÒWANIÔ KASZËBSCZICH MATEMATICZNËCH TERMINÓW I PÒJÃCÓW NA LËTRË E-Z

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpné matematiczné terminë i pòjãcô na lëtrë ***E-Z***:

E
ekstremùm ‘ekstremum’
elipsa ‘elipsa’

F
falszëwòta ‘fałsz’
fòremny piãcnórt ‘pięciokąt foremny’
fòremny sztëronórt ‘czworokąt foremny’
fòremny wielenórt ‘wielokąt foremny’
fòremny wielescón ‘wielościan foremny’
fùlny nórt ‘kąt pełny’
fùnkcjô ‘funkcja’
fùnkcjô jedny zmienny ‘funkcja jednej zmiennej’
fùnkcjô razno bezùstónkòwô ‘funkcja jednostajnie ciągła’

G
geòmétriô ‘geometria’
geòmétrowô figùra ‘figura geometryczna’

geòmétrowô strzédnô ‘średnia geometryczna’
graf ‘graf’
greńca ‘granica’
gromada ‘grupa’

H
hiperbòla ‘hiperbola’
hipòtenuza || procëmprostonórtnô ‘przeciwprostokątna’
hipòtéza || docyga ‘hipoteza’

J
jawerné lëczbë ‘liczby rzeczywiste’
jawerny dzél ‘część rzeczywista’
jądro ‘jądro’
jednokładné figùrë ‘figury jednokładne’
jednokładnota ‘jednokładność’
jednomión ‘jednomian’
jednorazowô fùnkcjô ‘funkcja jednokrotna’
jednoznaczeniowô fùnkcjô ‘funkcja jednoznaczna’
jizométriô ‘izometria’

K
kańta ‘krawędź’
kategòriô ‘kategoria’
kawelk ‘ułamek’
kawelkòwi dzél ‘część ułamkowa’
klasa ‘klasa’
klauzula ‘klauzula’
kòło ‘koło’
kòmórka ‘komórka’
kòniunkcjô ‘koniunkcja’
kònstrukcjô ‘konstrukcja’
kòrelacjô ‘korelacja’
kòstka ‘kostka’
kómbinacjô ‘kombinacja’
kriterium ‘kryterium’
krzëwô ‘krzywa’
kùgla ‘kula’
kwadrat ‘kwadrat’
kwadratnô fùnkcjô ‘funkcja kwadratowa’
kwadratny pierwiôstk ‘pierwiastek kwadratowy’
kwantifikatór ‘kwantyfikator’

geòmétrowô strzédnô ‘średnia geometryczna’
graf ‘graf’
greńca ‘granica’
gromada ‘grupa’

H
hiperbòla ‘hiperbola’
hipòtenuza || procëmprostonórtnô ‘przeciwprostokątna’
hipòtéza || docyga ‘hipoteza’

J
jawerné lëczbë ‘liczby rzeczywiste’
jawerny dzél ‘część rzeczywista’
jądro ‘jądro’
jednokładné figùrë ‘figury jednokładne’
jednokładnota ‘jednokładność’
jednomión ‘jednomian’
jednorazowô fùnkcjô ‘funkcja jednokrotna’
jednoznaczeniowô fùnkcjô ‘funkcja jednoznaczna’
jizométriô ‘izometria’

K
kańta ‘krawędź’
kategòriô ‘kategoria’
kawelk ‘ułamek’
kawelkòwi dzél ‘część ułamkowa’
klasa ‘klasa’
klauzula ‘klauzula’
kòło ‘koło’
kòmórka ‘komórka’
kòniunkcjô ‘koniunkcja’
kònstrukcjô ‘konstrukcja’
kòrelacjô ‘korelacja’
kòstka ‘kostka’
kómbinacjô ‘kombinacja’
kriterium ‘kryterium’
krzëwô ‘krzywa’
kùgla ‘kula’
kwadrat ‘kwadrat’
kwadratnô fùnkcjô ‘funkcja kwadratowa’
kwadratny pierwiôstk ‘pierwiastek kwadratowy’
kwantifikatór ‘kwantyfikator’

L

lëczba	‘liczba’
lëczba pi	‘liczba pi’
lëniowô fùnkcjô	‘funkcja liniowa’
lëniowô nierównota	‘nierówność liniowa’
lińcuch	‘łańcuch’
logaritm	‘logarytm’
logaritmòwô fùnkcjô	‘funkcja logarytmiczna’
logika	‘logika’

Ł

łãk	‘łuk’

M

maksymùm	‘maksimum’
masa brëłë	‘masa bryły’
matematicznô fùnkcjô	‘funkcja matematyczna’
matematicznô jindukcjô	‘indukcja matematyczna’
matematika	‘matematyka’
mediana	‘mediana’
metoda	‘metoda’
miara	‘miara’
miara nórta	‘miara kąta’
minimùm	‘minimum’
mòdło	‘wzór’

N

negacjô || **przécznota**	‘negacja’
niedodôwné lëczbë	‘liczby niedodatnie’
nieòznaczonô całka	‘całka nieoznaczona’
niepôrowé lëczbë	‘liczby nieparzyste’
niepôrowô fùnkcjô	‘funkcja nieparzysta’
nieprzënôleżnô całka	‘całka niewłaściwa’
nierosnącô fùnkcjô	‘funkcja nierosnąca’
nierównota	‘nierówność’
nierównota drëdżégò stãpienia	‘nierówność stopnia drugiego’
nierównota pierszégò stãpienia	‘nierówność stopnia pierwszego’
nieùjimné lëczbë	‘liczby nieujemne’
niewëmiérné lëczbë	‘liczby niewymierne’
niewëmiérnô fùnkcjô	‘funkcja niewymierna’
niewësadzonô brëła	‘bryła niewypukła’

L

lëczba	‘liczba’
lëczba pi	‘liczba pi’
lëniowô fùnkcjô	‘funkcja liniowa’
lëniowô nierównota	‘nierówność liniowa’
lińcuch	‘łańcuch’
logaritm	‘logarytm’
logaritmòwô fùnkcjô	‘funkcja logarytmiczna’
logika	‘logika’

Ł

łãk	‘łuk’

M

maksymùm	‘maksimum’
masa brëłë	‘masa bryły’
matematicznô fùnkcjô	‘funkcja matematyczna’
matematicznô jindukcjô	‘indukcja matematyczna’
matematika	‘matematyka’
mediana	‘mediana’
metoda	‘metoda’
miara	‘miara’
miara nórta	‘miara kąta’
minimùm	‘minimum’
mòdło	‘wzór’

N

negacjô || **przécznota**	‘negacja’
niedodôwné lëczbë	‘liczby niedodatnie’
nieòznaczonô całka	‘całka nieoznaczona’
niepôrowé lëczbë	‘liczby nieparzyste’
niepôrowô fùnkcjô	‘funkcja nieparzysta’
nieprzënôleżnô całka	‘całka niewłaściwa’
nierosnącô fùnkcjô	‘funkcja nierosnąca’
nierównota	‘nierówność’
nierównota drëdżégò stãpienia	‘nierówność stopnia drugiego’
nierównota pierszégò stãpienia	‘nierówność stopnia pierwszego’
nieùjimné lëczbë	‘liczby nieujemne’
niewëmiérné lëczbë	‘liczby niewymierne’
niewëmiérnô fùnkcjô	‘funkcja niewymierna’
niewësadzonô brëła	‘bryła niewypukła’

niewësadzonô figùra ‘figura niewypukła’
nieznónô ‘niewiadoma’
nórt ‘kąt’
nórtosłup ‘graniastosłup’
nôtërné lëczbë ‘liczby naturalne’

Ò
òbjim ‘objętość’
òbrëmiô ‘dziedzina’
òbrotowô brëła ‘bryła obrotowa’
òbrócënk ‘obrót’
òbrócënkòwi stóżk ‘stożek obrotowy’
òbrócënkòwi walc ‘walec obrotowy’
òdcynk ‘odcinek’
òdcynk kòła ‘odcinek koła’
òdcynk kùglë ‘odcinek kuli’
òdjimanié ‘odejmowanie’
òdmòdłowanié ‘odwzorowanie’
òdwrotnô propòrcjonalnota ‘proporcjonalność odwrotna’
òkrąg ‘okrąg’
òpisóné kòło ‘koło opisane’
òpisónô kùgla ‘kula opisana’
òpisóny òkrąg ‘okrąg opisany’
òrbita ‘orbita’
òs ‘oś’
òsowô symetriô ‘symetria osiowa’
òs symetrii ‘oś symetrii’
òstri nórt ‘kąt ostry’
òstrosłup ‘ostrosłup’
òs wespółrzãdnëch ‘oś współrzędnych’
òtemkłi nórt ‘kąt otwarty’
òznaczonô całka ‘całka oznaczona’

P
parabòla ‘parabola’
parm ‘promień’, **parmienia** ‘promienia’
paraméter ‘parametr’
parm kòła ‘promień koła’
parm krzëwòtë ‘promień krzywizny’
parm òpisónégò òkrãgù ‘promień okręgu opisanego’
parm wpisónégò òkrãgù ‘promień okręgu wpisanego’

niewësadzonô figùra ‘figura niewypukła’
nieznónô ‘niewiadoma’
nórt ‘kąt’
nórtosłup ‘graniastosłup’
nôtërné lëczbë ‘liczby naturalne’

Ò

òbjim ‘objętość’
òbrëmiô ‘dziedzina’
òbrotowô brëła ‘bryła obrotowa’
òbrócënk ‘obrót’
òbrócënkòwi stóżk ‘stożek obrotowy’
òbrócënkòwi walc ‘walec obrotowy’
òdcynk ‘odcinek’
òdcynk kòła ‘odcinek koła’
òdcynk kùglë ‘odcinek kuli’
òdjimanié ‘odejmowanie’
òdmòdłowanié ‘odwzorowanie’
òdwrotnô propòrcjonalnota ‘proporcjonalność odwrotna’
òkrąg ‘okrąg’
òpisóné kòło ‘koło opisane’
òpisónô kùgla ‘kula opisana’
òpisóny òkrąg ‘okrąg opisany’
òrbita ‘orbita’
òs ‘oś’
òsowô symetriô ‘symetria osiowa’
òs symetrii ‘oś symetrii’
òstri nórt ‘kąt ostry’
òstrosłup ‘ostrosłup’
òs wespółrzãdnëch ‘oś współrzędnych’
òtemkłi nórt ‘kąt otwarty’
òznaczonô całka ‘całka oznaczona’

P

parabòla ‘parabola’
parm ‘promień’, **parmienia** ‘promienia’
paraméter ‘parametr’
parm kòła ‘promień koła’
parm krzëwòtë ‘promień krzywizny’
parm òpisónégò òkrãgù ‘promień okręgu opisanego’
parm wpisónégò òkrãgù ‘promień okręgu wpisanego’

piãcnórt	‘pięciokąt’
pierszé lëczbë	‘liczby pierwsze’
pierszi elemeńt	‘element pierwszy’
piestrzéń	‘pierścień’
piramida	‘piramida’
plaskati nórt	‘kąt płaski’
plaskatô figùra	‘figura płaska’
pòchódnô fùnkcji	**‘**pochodna funkcji’
pòdgrëpa	‘podgrupa’
pòdzbiér	‘podzbiór’
pòle wiéchrzëznë	**‘**pole powierzchni’
pòrządkòwé lëczbë	‘liczby porządkowe’
pòtãga	**‘**potęga’
pòtãgòwanié	**‘**potęgowanie’
pòtrójnô całka	‘całka potrójna’
półfùlny nórt	‘kąt półpełny’
półòbrócënk	‘półobrót’
półrówizna	‘półpłaszczyzna’
pôra	‘para’
pôrowé lëczbë	‘liczby parzyste’
prawò	‘prawo’
prawò rozdzelnotë	**‘**prawo rozdzielności’
proceńt	**‘**procent’
procëmprostonórtnô || hipòtenuza	**‘**przeciwprostokątna’
propòrcjô	‘proporcja’
prosté prostopadłé	**‘**proste prostopadłe’
prosté równoleżné	**‘**proste równoległe’
prosti nórt	‘kąt prosty’
prostonórt	‘prostokąt’
prostonórtowi trzënórt	**‘**trójkąt prostokątny’
prostonórtowi ùkłôd wespółrzãdnëch	**‘**prostokątny układ współrzędnych’
prostopadłoscón	‘prostopadłościan’
prostopadłota	‘prostopadłość’
prostô	‘prosta’
prostô fùnkcjô	‘funkcja prosta’
prostô lëniô	‘linia prosta’
prostô propòrcjonalnota	**‘**proporcjonalność prosta’
prostô prostopadłô do rówiznë	**‘**prosta prostopadła do płaszczyzny’
prostô równoleżnô do rówiznë	**‘**prosta równoległa do płaszczyzny’
prowôdny parm	**‘**promień wodzący’
prôwda	‘prawda’

piãcnórt ‘pięciokąt’
pierszé lëczbë ‘liczby pierwsze’
pierszi element ‘element pierwszy’
piestrzéń ‘pierścień’
piramida ‘piramida’
plaskati nórt ‘kąt płaski’
plaskatô figùra ‘figura płaska’
pòchódnô fùnkcji ‘pochodna funkcji’
pòdgrëpa ‘podgrupa’
pòdzbiér ‘podzbiór’
pòle wiéchrzëznë ‘pole powierzchni’
pòrządkòwé lëczbë ‘liczby porządkowe’
pòtãga ‘potęga’
pòtãgòwanié ‘potęgowanie’
pòtrójnô całka ‘całka potrójna’
półfùlny nórt ‘kąt półpełny’
półòbrócënk ‘półobrót’
półrówizna ‘półpłaszczyzna’
pôra ‘para’
pôrowé lëczbë ‘liczby parzyste’
prawò ‘prawo’
prawò rozdzelnotë ‘prawo rozdzielności’
procent ‘procent’
procëmprostonórtnô || hipòtenuza ‘przeciwprostokątna’
propòrcjô ‘proporcja’
prosté prostopadłé ‘proste prostopadłe’
prosté równoleżné ‘proste równoległe’
prosti nórt ‘kąt prosty’
prostonórt ‘prostokąt’
prostonórtowi trzënórt ‘trójkąt prostokątny’
prostonórtowi ùkłôd wespółrzãdnëch ‘prostokątny układ współrzędnych’
prostopadłoscón ‘prostopadłościan’
prostopadłota ‘prostopadłość’
prostô ‘prosta’
prostô fùnkcjô ‘funkcja prosta’
prostô lëniô ‘linia prosta’
prostô propòrcjonalnota ‘proporcjonalność prosta’
prostô prostopadłô do rówiznë ‘prosta prostopadła do płaszczyzny’
prostô równoleżnô do rówiznë ‘prosta równoległa do płaszczyzny’
prowôdny parm ‘promień wodzący’
prôwda ‘prawda’

prôwdoszlachòwnota ‘prawdopodobieństwo’
prôwdoszlachòwnô fùnkcjô ‘funkcja prawdopodobieństwa’
przedzél ‘przedział’
przekrój ‘przekrój’
przekrój stóżka ‘przekrój stożka’
przemieniwné dzejanié ‘działanie przemienne’
przemieniwné prawò ‘prawo przemienności’
przemieniwnosc dzejaniów ‘przemienność działań’
przesztôłcenié ‘przekształcenie’
przetniãcé zbiérów ‘przecięcie zbiorów’
przécznota || negacjô ‘negacja’
przéknórtnô ‘przekątna’
przëlgłi nórt ‘kąt przyległy’
przëprostonórtnô ‘przyprostokątna’
przëstôwanié figùrów ‘przystawanie figur’
przëstôwné figùrë ‘figury przystające’
pùnkt ‘punkt’
pùsti zbiér ‘zbiór pusty’

R

rechùnk ‘rachunek’
rechùnk prôwdoszlachòwnotë ‘rachunek prawdopodobieństwa’
regla ‘reguła’
relatiwny ‘względny’
rëmiô ‘przestrzeń’
rodzëzna zbiérów ‘rodzina zbiorów’
rozemkłi nórt ‘kąt rozwarty’
rozłączné zbiérë ‘zbiory rozłączne’
rozrzeszenié równaniô ‘rozwiązanie równania’
rómb ‘romb’
rówizna ‘płaszczyzna’
rówiznowô symetriô ‘symetria płaszczyznowa’
równanié czwiôrtégò stãpienia ‘równanie czwartego stopnia’
równanié drëdżégò stãpienia ‘równanie drugiego stopnia’
równanié trzecégò stãpienia ‘równanie trzeciego stopnia’
równobòczny trzënórt ‘trójkąt równoboczny’
równoleżnik ‘równoleżnik’
równoleżnobòk ‘równoległobok’
równoleżnoscón ‘równoległościan’
równoremieniowi trzënórt ‘trójkąt równoramienny’
równota ‘równość’

prôwdoszlachòwnota	‘prawdopodobieństwo’
prôwdoszlachòwnô fùnkcjô	‘funkcja prawdopodobieństwa’
przedzél	‘przedział’
przekrój	‘przekrój’
przekrój stóżka	‘przekrój stożka’
przemieniwné dzejanié	‘działanie przemienne’
przemieniwné prawò	‘prawo przemienności’
przemieniwnosc dzejaniów	‘przemienność działań’
przesztôłcenié	‘przekształcenie’
przetniãcé zbiérów	‘przecięcie zbiorów’
przécznota || negacjô	‘negacja’
przéknórtnô	‘przekątna’
przëlgłi nórt	‘kąt przyległy’
przëprostonórtnô	‘przyprostokątna’
przëstôwanié figùrów	‘przystawanie figur’
przëstôwné figùrë	‘figury przystające’
pùnkt	‘punkt’
pùsti zbiér	‘zbiór pusty’

R

rechùnk	‘rachunek’
rechùnk prôwdoszlachòwnotë	‘rachunek prawdopodobieństwa’
regla	‘reguła’
relatiwny	‘względny’
rëmiô	‘przestrzeń’
rodzëzna zbiérów	‘rodzina zbiorów’
rozemkłi nórt	‘kąt rozwarty’
rozłączné zbiérë	‘zbiory rozłączne’
rozrzeszenié równaniô	‘rozwiązanie równania’
rómb	‘romb’
rówizna	‘płaszczyzna’
rówiznowô symetriô	‘symetria płaszczyznowa’
równanié czwiôrtégò stãpienia	‘równanie czwartego stopnia’
równanié drëdżégò stãpienia	‘równanie drugiego stopnia’
równanié trzecégò stãpienia	‘równanie trzeciego stopnia’
równobòczny trzënórt	‘trójkąt równoboczny’
równoleżnik	‘równoleżnik’
równoleżnobòk	‘równoległobok’
równoleżnoscón	‘równoległościan’
równoremieniowi trzënórt	‘trójkąt równoramienny’
równota	‘równość’

równowôżnosc ‘równoważność’
różnica ‘różnica’
rzeszné dzejanié ‘działanie łączne’
rzimsczé cyfrë ‘cyfry rzymskie’
rzucënk ‘rzut’

S

scana ‘ściana’
scãti òstrosłup ‘ostrosłup ścięty’
sczerowóny nórt ‘kąt skierowany’
sczidłi stóżk ‘stożek ścięty’
sëma ‘suma’
sinus ‘sinus’
sinusoida ‘sinusoida’
stałi òkrąg ‘okrąg stały’
stóżk ‘stożek’
stóżkòwô ‘stożkowa’
strëna ‘cięciwa’
strzédnica ‘średnica’
strzédnô symetriô ‘symetria środkowa’
strzédny nórt ‘kąt środkowy’
substitucjô ‘podstawienie’
sylniô ‘silnia’
symból ‘symbol’
symetralnô ‘symetralna’
symetriô ‘symetria’
syntéza ‘synteza’
szlachòwnota figùrów ‘podobieństwo figur’
szlachòwny trzënórt ‘trójkąt podobny’
szlachùjącé figùrë ‘figury podobne’
sztërobòk ‘czworobok’
sztëronórt ‘czworokąt’
sztëroscón ‘czworościan’

T

tangens ‘tangens’
teòriô prôwdoszlachòwnotë ‘teoria prawdopodobieństwa’
téza ‘teza’
trapéz ‘trapez’
trigònométrowé równanié ‘równanie trygonometryczne’
trigònométrowô fùnkcjô ‘funkcja trygonometryczna’

równowôżnosc	‘równoważność’
różnica	‘różnica’
rzeszné dzejanié	‘działanie łączne’
rzimsczé cyfrë	‘cyfry rzymskie’
rzucënk	‘rzut’

S

scana	‘ściana’
scãti òstrosłup	‘ostrosłup ścięty’
sczerowóny nórt	‘kąt skierowany’
sczidłi stóżk	‘stożek ścięty’
sëma	‘suma’
sinus	‘sinus’
sinusoida	‘sinusoida’
stałi òkrąg	‘okrąg stały’
stóżk	‘stożek’
stóżkòwô	‘stożkowa’
strëna	‘cięciwa’
strzédnica	‘średnica’
strzédnô symetriô	‘symetria środkowa’
strzédny nórt	‘kąt środkowy’
substitucjô	‘podstawienie’
sylniô	‘silnia’
symból	‘symbol’
symetralnô	‘symetralna’
symetriô	‘symetria’
syntéza	‘synteza’
szlachòwnota figùrów	**‘**podobieństwo figur’
szlachòwny trzënórt	**‘**trójkąt podobny’
szlachùjącé figùrë	‘figury podobne’
sztërobòk	**‘**czworobok’
sztëronórt	‘czworokąt’
sztëroscón	**‘**czworościan’

T

tangens	**‘**tangens’
teòriô prôwdoszlachòwnotë	**‘**teoria prawdopodobieństwa’
téza	**‘**teza’
trapéz	‘trapez’
trigònométrowé równanié	**‘**równanie trygonometryczne’
trigònométrowô fùnkcjô	‘funkcja trygonometryczna’

trzëmión ‘trójmian’
trzënórt ‘trójkąt’
trzëscanowi nórt ‘kąt trójścienny’

Ù
ùjimné lëczbë ‘liczby ujemne’
ùjimny nórt ‘kąt ujemny’
ùkłôd równaniów ‘układ równań’
ùkłôd wespółrzãdnëch ‘układ współrzędnych’

W
walc ‘walec’
wektór ‘wektor’
wespółrzãdné ‘współrzędne’
westrzódk cãżkòscë ‘środek ciężkości’
westrzódk òdcynka ‘środek odcinka’
westrzódk symetrii ‘środek symetrii’
wëmiérné lëczbë ‘liczby wymierne’
wësadzonô brëła ‘bryła wypukła’
wësadzonô figùra ‘figura wypukła’
wësadzony wielenórt ‘wielokąt wypukły’
wësokòsc ‘wysokość’
wëznacznik ‘wyznacznik’
wielemión ‘wielomian’
wielenié ‘mnożenie’
wielenórt ‘wielokąt’
wielerazowô całka ‘całka wielokrotna’
wielerazowòsc ‘wielokrotność’
wielerôz ‘iloraz’
wielerôz fùnkcji ‘iloraz funkcji’
wielescón ‘wielościan’
wielnik ‘mnożnik’
wielnô ‘mnożna’
wiéchrzëzna ‘powierzchnia’
wiôldżé kòło ‘koło wielkie’
wpisóné kòło ‘koło wpisane’
wpisónô kùgla ‘kula wpisana’
wpisóny nórt ‘kąt wpisany’
wpisóny òkrąg ‘okrąg wpisany’

Z
zbiér ‘zbiór’

trzëmión ‘trójmian’
trzënórt ‘trójkąt’
trzëscanowi nórt ‘kąt trójścienny’

Ù
ùjimné lëczbë ‘liczby ujemne’
ùjimny nórt ‘kąt ujemny’
ùkłôd równaniów ‘układ równań’
ùkłôd wespółrzãdnëch ‘układ współrzędnych’

W
walc ‘walec’
wektór ‘wektor’
wespółrzãdné ‘współrzędne’
westrzódk cãżkòscë ‘środek ciężkości’
westrzódk òdcynka ‘środek odcinka’
westrzódk symetrii ‘środek symetrii’
wëmiérné lëczbë ‘liczby wymierne’
wësadzonô brëła ‘bryła wypukła’
wësadzonô figùra ‘figura wypukła’
wësadzony wielenórt ‘wielokąt wypukły’
wësokòsc ‘wysokość’
wëznacznik ‘wyznacznik’
wielemión ‘wielomian’
wielenié ‘mnożenie’
wielenórt ‘wielokąt’
wielerazowô całka ‘całka wielokrotna’
wielerazowòsc ‘wielokrotność’
wielerôz ‘iloraz’
wielerôz fùnkcji ‘iloraz funkcji’
wielescón ‘wielościan’
wielnik ‘mnożnik’
wielnô ‘mnożna’
wiéchrzëzna ‘powierzchnia’
wiôldżé kòło ‘koło wielkie’
wpisóné kòło ‘koło wpisane’
wpisónô kùgla ‘kula wpisana’
wpisóny nórt ‘kąt wpisany’
wpisóny òkrąg ‘okrąg wpisany’

Z
zbiér ‘zbiór’

zbiérny dzél ‘część wspólna’
zéro ‘zero’
zérowi nórt ‘kąt zerowy’
złożoné lëczbë ‘liczby złożone’
zmiészającô sã fùnkcjô ‘funkcja malejąca’
zwielëna ‘iloczyn’
zwielëna fùnkcji ‘iloczyn funkcji’
zwielëna zbiérów ‘iloczyn zbiorów’
zwielonô fùnkcjô ‘funkcja potęgowa’

UCHWAŁA NR 6/RJK/09 Z DNIA 2-10-2009 R. W SPRAWIE STOSOWANIA KASZUBSKICH TERMINÓW I POJĘĆ INFORMATYCZNYCH

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące terminy i pojęcia informatyczne:

0
104-kluczowô plata *(wëm: stosztërëkluczowô plata)* ‘klawiatura 104-klawiszowa’
83-kluczowô plata *(wëm: òsemdzesąttrzëkluczowô plata)* ‘klawiatura 83-klawiszowa’

A
activeX *(wëm: aktiw iks)* || **kòntrolka activeX** || **fòrmat activeX** ‘activeX, kontrolka activeX, format activeX, active X’
ad serwer ‘ad serwer’
adaptér ‘adapter’
administratór, administratora || **zarządca** ‘administrator, zarządca, sysadmin’
adnotacjô, adnotacji ‘adnotacja’
adresa, adresë ‘adres’
adresa IP *(wëm: adresa aj-pi)* ‘adres IP’
adresa kòmórczi ‘adres komórki’
adresa lëstë ‘adres listy’
adresa pamiãcë ‘adres pamięci’
adresa pòrta ‘adres portu’
adresowi katalóg ‘katalog adresowy’
adresowô ksążka ‘książka adresowa’
agregacjô, agregacji ‘agregacja’
akapit, akapitu ‘akapit’

zbiérny dzél ‘część wspólna’
zéro ‘zero’
zérowi nórt ‘kąt zerowy’
złożoné lëczbë ‘liczby złożone’
zmiészający sã fùnkcjô ‘funkcja malejąca’
zwielëna ‘iloczyn’
zwielëna fùnkcji ‘iloczyn funkcji’
zwielëna zbiérów ‘iloczyn zbiorów’
zwielonô fùnkcjô ‘funkcja potęgowa’

ÙCHWÔLËNK NR 6/RJK/09 Z DNIA 2-10-2009 R. W SPRAWIE BRËKÒWANIÔ KASZËBSCZICH JINFÒRMATICZNËCH TERMINÓW I PÒJÃCÓW

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpné jinfòrmaticzné terminë i pòjãcô:

0
104-kluczowô plata *(wëm: stosztërëkluczowô plata)* ‘klawiatura 104-klawiszowa’
83-kluczowô plata *(wëm: òsemdzesątrzëkluczowô plata)* ‘klawiatura 83-klawiszowa’

A
activeX *(wëm: aktiw iks)* || **kòntrolka activeX** || **fòrmat activeX** ‘activeX, kontrolka activeX, format activeX, active X’
ad serwer ‘ad serwer’
adaptér ‘adapter’
administratór, administratora || **zarządca** ‘administrator, zarządca, sysadmin’
adnotacjô, adnotacji ‘adnotacja’
adresa, adresë ‘adres’
adresa IP *(wëm: adresa aj-pi)* ‘adres IP’
adresa kòmórczi ‘adres komórki’
adresa lëstë ‘adres listy’
adresa pamiãcë ‘adres pamięci’
adresa pòrta ‘adres portu’
adresowi katalóg ‘katalog adresowy’
adresowô ksążka ‘książka adresowa’
agregacjô, agregacji ‘agregacja’
akapit, akapitu ‘akapit’

aktiwacjô produktu ‘aktywacja produktu’
aktiwné głosniczi ‘głośniki aktywne’
akùmùlatór, akùmùlatora ‘akumulator’
alert ‘alert’
alfa-numer || alfabeticzno-numericzny ‘alfanumer, alfabetyczno-numeryczny’
alfa || test alfa ‘alfa, test alfa’
algebra Boole’a *(wëm: algebra Bula)* **|| Boolowskô szëkba** ‘algebra Boole’a, wyszukiwanie Boolowskie’
algòritm ‘algorytm’
aliasa, aliasë ‘alias’
aliasowanié ‘aliasing’
Alt ‘Alt’
ampersand || & ‘ampersand, &’
analogòwi ‘analogowy’
anonimòwi FTP *(wëm: anonimòwi ef-te-pe)* ‘anonimowy FTP’
antiwirus ‘antywirus’
apartné znaczi ‘znaki specjalne’
aplikacjô || ùżëtkòwi program ‘aplikacja, program użytkowy’
apòsztrof ‘apostrof’
architektura ‘architektura’
archiwizacjô, archiwizacji ‘archiwizacja’
archiwum, ndm ‘archiwum’
aritmeticzny współprocesór, aritmeticznégò współprocesora ‘koprocesor arytmetyczny, koprocesor matematyczny’
articzel || wiadło ‘artykuł, wiadomość’
asemblér ‘asembler’
asymetricznô kriptografiô || kriptografiô z pùblicznym kluczã || kriptografiô z asymetricznym kluczã || niesymetriczné szëfrowanié ‘kryptografia asymetryczna, kryptografia z kluczem publicznym, kryptografia z kluczem asymetrycznym, szyfrowanie niesymetryczne’
audio CD, ndm *(wëm: audio si-di)* ‘audio CD’
autogrô || automaticzné ùrëchòmienié || aùtomaticzné òdtwôrzanié ‘autoplay, automatyczne uruchomienie, automatyczne odtwarzanie’
automatika ‘automatyka’
automatizacjô, automatizacji ‘automatyzacja’
autorizacjô, autorizacji ‘autoryzacja’
autostart ‘autostart’
autotekst ‘autotekst’
autotest ‘autotest’
awarijny sztrómnik ‘zasilacz awaryjny’
awarijny trib ‘tryb awaryjny’

aktiwacjô produktu ‘aktywacja produktu’
aktiwné głosniczi ‘głośniki aktywne’
akùmùlatór, akùmùlatora ‘akumulator’
alert ‘alert’
alfa-numer || alfabeticzno-numericzny ‘alfanumer, alfabetyczno-numeryczny’
alfa || test alfa ‘alfa, test alfa’
algebra Boole’a *(wëm: algebra Bula)* **|| Boolowskô szëkba** ‘algebra Boole’a, wyszukiwanie Boolowskie’
algòritm ‘algorytm’
aliasa, aliasë ‘alias’
aliasowanié ‘aliasing’
Alt ‘Alt’
ampersand || & ‘ampersand, &’
analogòwi ‘analogowy’
anonimòwi FTP *(wëm: anonimòwi ef-te-pe)* ‘anonimowy FTP’
antiwirus ‘antywirus’
apartné znaczi ‘znaki specjalne’
aplikacjô || ùżëtkòwi program ‘aplikacja, program użytkowy’
apòsztrof ‘apostrof’
architektura ‘architektura’
archiwizacjô, archiwizacji ‘archiwizacja’
archiwum, ndm ‘archiwum’
aritmeticzny współprocesór, aritmeticznégò współprocesora ‘koprocesor arytmetyczny, koprocesor matematyczny’
articzel || wiadło ‘artykuł, wiadomość’
asemblér ‘asembler’
asymetricznô kriptografiô || kriptografiô z pùblicznym kluczã || kriptografiô z asymetricznym kluczã || niesymetriczné szëfrowanié ‘kryptografia asymetryczna, kryptografia z kluczem publicznym, kryptografia z kluczem asymetrycznym, szyfrowanie niesymetryczne’
audio CD, ndm *(wëm: audio si-di)* ‘audio CD’
autogrô || automaticzné ùrëchòmienié || aùtomaticzné òdtwôrzanié ‘autoplay, automatyczne uruchomienie, automatyczne odtwarzanie’
automatika ‘automatyka’
automatizacjô, automatizacji ‘automatyzacja’
autorizacjô, autorizacji ‘autoryzacja’
autostart ‘autostart’
autotekst ‘autotekst’
autotest ‘autotest’
awarijny sztrómnik ‘zasilacz awaryjny’
awarijny trib ‘tryb awaryjny’

awariô, awarii ‘awaria’
awatar ‘awatar’

B

backup, bekap || **zapasowi òdpis** ‘backup, kopia zapasowa’
bajt || **B** ‘bajt || B’
baner ‘banner, baner’
bank pamiãcë || **gniôzdo pamiãcë** ‘bank pamięci, gniazdo pamięci’
baza dónëch ‘baza danych’
beta || **wersjô beta** ‘beta, wersja beta’
bezstratnô kòmpresjô, bezstratny kòmpresji ‘kompresja bezstratna’
bezzwòrkòwô plata ‘płyta bezzworkowa’
bënowi głosnik ‘głośnik wewnętrzny’
bënowi modem ‘modem wewnętrzny’
białczé gniôzdo ‘gniazdo żeńskie’
binaria || **binarné lopczi** || **binarny lopk** ‘binaria, pliki binarne, plik binarny’
binarny zôpis || **binarny kòd** || **binarnô lëczba** || **dwójkòwi zôpis** ‘zapis binarny, kod binarny, liczba binarna, zapis dwójkowy’
biometrika ‘biometryka, biometria’
bit || **b** ‘bit || b’
bit startu ‘bit startu’
bit stopù ‘bit stopu’
bitmapa || **bitowô mapa** ‘bitmapa, mapa bitowa’
blewiązka || **~** ‘tylda, ~, falka’
blewiązkòwé archiwum ‘archiwum taśmowe’
blewiązkòwi nëk ‘napęd taśmowy’
blog ‘blog, weblog’
blós do czëtaniô ‘tylko do odczytu’
bluetooth *(wëm: blutuf)* || **biôłi ząb** ‘biały kieł, bluetooth’
bòt ‘bot’
bróma || **brómka** ‘brama, bramka’
bróma lëst-wiadło ‘brama mail-news’
bróma wiadło-lëst ‘brama news-mail’
bùfór, bùfòra ‘bufor’
bùfór ramczi, bùfòra ramczi || **pamiãc òbrazu** || **pamiãc wideo** ‘bufor ramki, pamięć obrazu, pamięć wideo’
bùtnowé maszinë ‘urządzenie peryferyjne, peryferia’
bùtnowi modem ‘modem zewnętrzny’
bùtnowô séc ‘sieć zewnętrzna’

C

cache *(wëm: kesz)* ‘cache’

awariô, awarii ‘awaria’
awatar ‘awatar’

B

backup, bekap || **zapasowi òdpis** ‘backup, kopia zapasowa’
bajt || B ‘bajt || B’
baner ‘banner, baner’
bank pamiãcë || gniôzdo pamiãcë ‘bank pamięci, gniazdo pamięci’
baza dónëch ‘baza danych’
beta || wersjô beta ‘beta, wersja beta’
bezstratnô kòmpresjô, bezstratny kòmpresji ‘kompresja bezstratna’
bezzwòrkòwô plata ‘płyta bezzworkowa’
bënowi głosnik ‘głośnik wewnętrzny’
bënowi modem ‘modem wewnętrzny’
białczé gniôzdo ‘gniazdo żeńskie’
binaria || binarné lopczi || binarny lopk ‘binaria, pliki binarne, plik binarny’
binarny zôpis || binarny kòd || binarnô lëczba || dwójkòwi zôpis ‘zapis binarny, kod binarny, liczba binarna, zapis dwójkowy’
biometrika ‘biometryka, biometria’
bit || b ‘bit || b’
bit startu ‘bit startu’
bit stopù ‘bit stopu’
bitmapa || bitowô mapa ‘bitmapa, mapa bitowa’
blewiązka || ~ ‘tylda, ~, falka’
blewiązkòwé archiwum ‘archiwum taśmowe’
blewiązkòwi nëk ‘napęd taśmowy’
blog ‘blog, weblog’
blós do czëtaniô ‘tylko do odczytu’
bluetooth *(wëm: blutuf)* || **biôłi ząb** ‘biały kieł, bluetooth’
bòt ‘bot’
bróma || brómka ‘brama, bramka’
bróma lëst-wiadło ‘brama mail-news’
bróma wiadło-lëst ‘brama news-mail’
bùfór, bùfòra ‘bufor’
bùfór ramczi, bùfòra ramczi || **pamiãc òbrazu || pamiãc wideo** ‘bufor ramki, pamięć obrazu, pamięć wideo’
bùtnowé maszinë ‘urządzenie peryferyjne, peryferia’
bùtnowi modem ‘modem zewnętrzny’
bùtnowô séc ‘sieć zewnętrzna’

C

cache *(wëm: kesz)* ‘cache’

CAD *(wëm: kad)* || **projektowanié kòmpùtrowò wspòmôgóné** ‘CAD, projektowanie wspomagane komputerowo’

Caps Lock *(wëm: kapslok)* ‘Caps Lock’

CD-R, ndm *(wëm: si-di-er)* || **nagriwôcz CD-R** ‘CD-R, nagrywarka CD-R’

CD-R, ndm *(wëm: si-di-er)* || **platka CD-R** ‘CD-R, płyta CD-R’

CD-ROM || **òpticzny disk** || **òpticznô pamiãc** ‘dysk optyczny, pamięć optyczna, CD-ROM, nośnik optyczny’

CD-RW, ndm *(wëm: si-di-er-wu)* || **nagriwôcz CD-RW** ‘CD-RW, nagrywarka CD-RW’

CD-RW, ndm *(wëm: si-di-er-wu)* || **platka CD-RW** ‘CD-RW, płyta CD-RW’

cekłokristalicznô drëkarka ‘drukarka ciekłokrystaliczna’

ceńtralnô jednostka ‘jednostka centralna’

cepłota farwë || **cepłota bielë** ‘temperatura barwowa, temperatura bieli’

célnoszmërg ‘unicasting, unicast’

céniowanié ‘cieniowanie’

cëfrowi ‘cyfrowy’

cëfrowi aparat || **cëfrôk** ‘aparat cyfrowy, cyfrak’

cëfrowi procesór sygnałów, cëfrowégò procesora sygnałów ‘cyfrowy procesor sygnałów’

cëfrowô kaméra ‘kamera cyfrowa’

cëgańskwò ‘żart, fałszywy alarm’

cëlinder ‘cylinder’

cëzożiwczi wirus ‘wirus pasożytniczy’

chełmica wideo || **wirtualné òkùlôrë** ‘hełm wideo, wirtualne okulary’

chinch *(wëm: czincz)* ‘chinch’

chipset, chipsetu *(wëm: czipset)* ‘chipset’

chłopsczé gniôzdo ‘gniazdo męskie’

chùtkòsc przenôszaniô ‘szybkość transmisji’

chwatkô jigra ‘gra zręcznościowa’

combo, ndm *(wëm: kombo)* ‘combo’

copniãcé ‘cofnięcie’

copyleft *(wëm: kopyleft)* ‘copyleft’

côl ‘cal’

crack *(wëm: krak)* ‘crack’

cracker *(wëm: kraker)* ‘cracker, kraker’

CRT *(wëm: ce-er-te)* || **lampòwi** ‘CRT, lampowy’

cwiardi disk || **stałi disk** || **HDD** *(wëm: ha-de-de)* || **sztiwny disk** ‘dysk twardy, dysk sztywny, dysk stały, HD, HDD’

cwiardô szpacjô, cwiardi szpacji ‘twarda spacja’

cyber ‘cyber’

cybernetika ‘cybernetyka’

CAD *(wëm: kad)* || **projektowanié kòmpùtrowò wspòmôgóné** ‘CAD, projektowanie wspomagane komputerowo’

Caps Lock *(wëm: kapslok)* ‘Caps Lock’

CD-R, ndm *(wëm: si-di-er)* || **nagriwôcz CD-R** ‘CD-R, nagrywarka CD-R’

CD-R, ndm *(wëm: si-di-er)* || **platka CD-R** ‘CD-R, płyta CD-R’

CD-ROM || **òpticzny disk** || **òpticznô pamiãc** ‘dysk optyczny, pamięć optyczna, CD-ROM, nośnik optyczny’

CD-RW, ndm *(wëm: si-di-er-wu)* || **nagriwôcz CD-RW** ‘CD-RW, nagrywarka CD-RW’

CD-RW, ndm *(wëm: si-di-er-wu)* || **platka CD-RW** ‘CD-RW, płyta CD-RW’

cekłokristalicznô drëkarka ‘drukarka ciekłokrystaliczna’

ceńtralnô jednostka ‘jednostka centralna’

cepłota farwë || **cepłota bielë** ‘temperatura barwowa, temperatura bieli’

célnoszmërg ‘unicasting, unicast’

céniowanié ‘cieniowanie’

cëfrowi ‘cyfrowy’

cëfrowi aparat || **cëfrôk** ‘aparat cyfrowy, cyfrak’

cëfrowi procesór sygnałów, cëfrowégò procesora sygnałów ‘cyfrowy procesor sygnałów’

cëfrowô kaméra ‘kamera cyfrowa’

cëgańštwò ‘żart, fałszywy alarm’

cëlinder ‘cylinder’

cëzożiwczi wirus ‘wirus pasożytniczy’

chełmica wideo || **wirtualné òkùlôrë** ‘hełm wideo, wirtualne okulary’

chinch *(wëm: czincz)* ‘chinch’

chipset, chipsetu *(wëm: czipset)* ‘chipset’

chłopsczé gniôzdo ‘gniazdo męskie’

chùtkòsc przenôszaniô ‘szybkość transmisji’

chwatkô jigra ‘gra zręcznościowa’

combo, ndm *(wëm: kombo)* ‘combo’

copniãcé ‘cofnięcie’

copyleft *(wëm: kopyleft)* ‘copyleft’

côl ‘cal’

crack *(wëm: krak)* ‘crack’

cracker *(wëm: kraker)* ‘cracker, kraker’

CRT *(wëm: ce-er-te)* || **lampòwi** ‘CRT, lampowy’

cwiardi disk || **stałi disk** || **HDD** *(wëm: ha-de-de)* || **sztiwny disk** ‘dysk twardy, dysk sztywny, dysk stały, HD, HDD’

cwiardô szpacjô, cwiardi szpacji ‘twarda spacja’

cyber ‘cyber’

cybernetika ‘cybernetyka’

cyberneticzny punk *(wëm: cyberneticzny pank)* ‘cyberpunk’
cyberneticznô rëmiô ‘cyberprzestrzeń’
cyberneticzné szibrowanié ‘cybersquatting’
czas dostãpù ‘czas dostępu’
czas robòtë ‘czas pracy’
czãstota || czãstota zégra || czãstota taktowaniô ‘częstotliwość, częstotliwość zegara, częstotliwość taktowania’
czãstota magistralë || bùtnowô czãstota magistralë || systemòwô czãstota ‘częstotliwość magistrali, częstotliwość zewnętrzna magistrali, częstotliwość systemowa’
czãstota òdswiéżaniô || czãstota òdchilaniô ‘częstotliwość odświeżania, częstotliwość odchylania’
czcónka ‘czcionka’
czcónkòwô drëkarka || znakòwô drëkarka ‘drukarka czcionkowa, drukarka znakowa’
czerownik ‘sterownik, program obsługi urządzenia, detonator’
czeszéń ‘schowek’
czësti darmôk ‘public domain’
czëtająco-piszącô głowica ‘głowica odczytująco-zapisująca, głowica czytająco-pisząca’
czëtnik ‘czytnik’
czëtnik wiadłów ‘czytnik wiadomości, czytnik newsów’
czôrno-biôłô drëkarka || monochromaticznô drëkarka ‘drukarka monochromatyczna, drukarka czarno-biała’

D

DVD, ndm *(wëm: di-wi-di)* ‘DVD’
dak ‘grot, ^, karetka, kapelusik’
dalekòpis ‘dalekopis’
darmôk ‘freeware’
decybel || dB ‘decybel, dB’
dedikòwóny serwer ‘serwer dedykowany’
dejinstalacjô, dejinstalacji ‘deinstalacja’
dekoder ‘dekoder’
dekòmpresjô || rozpakòwiwanié ‘dekompresja, rozpakowywanie’
Delete *(wëm: dilit)* **|| Del** ‘Delete, Del’
demodulacjô, demodulacji ‘demodulacja’
demò, ndm **|| demònstracyjnô wersjô** ‘demo, wersja demo’
dial-up *(wëm: dial-ap)* ‘dial-up’
dialekt ‘dialekt’
digitalizacjô, digitalizacji ‘digitalizacja’
dimk ‘dymek’

cyberneticzny punk *(wëm: cyberneticzny pank)* ‘cyberpunk’
cyberneticznô rëmiô ‘cyberprzestrzeń’
cyberneticzné szibrowanié ‘cybersquatting’
czas dostãpù ‘czas dostępu’
czas robòtë ‘czas pracy’
czãstota || czãstota zégra || czãstota taktowaniô ‘częstotliwość, częstotliwość zegara, częstotliwość taktowania’
czãstota magistralë || bùtnowô czãstota magistralë || systemòwô czãstota ‘częstotliwość magistrali, częstotliwość zewnętrzna magistrali, częstotliwość systemowa’
czãstota òdswiéżaniô || czãstota òdchilaniô ‘częstotliwość odświeżania, częstotliwość odchylania’
czcónka ‘czcionka’
czcónkòwô drëkarka || znakòwô drëkarka ‘drukarka czcionkowa, drukarka znakowa’
czerownik ‘sterownik, program obsługi urządzenia, detonator’
czeszéń ‘schowek’
czësti darmôk ‘public domain’
czëtającо-piszącô głowica ‘głowica odczytująco-zapisująca, głowica czytająco-pisząca’
czëtnik ‘czytnik’
czëtnik wiadłów ‘czytnik wiadomości, czytnik newsów’
czôrno-biôłô drëkarka || monochromaticznô drëkarka ‘drukarka monochromatyczna, drukarka czarno-biała’

D

DVD, ndm *(wëm: di-wi-di)* ‘DVD’
dak ‘grot, ^, karetka, kapelusik’
dalekòpis ‘dalekopis’
darmôk ‘freeware’
decybel || dB ‘decybel, dB’
dedikòwóny serwer ‘serwer dedykowany’
dejinstalacjô, dejinstalacji ‘deinstalacja’
dekoder ‘dekoder’
dekòmpresjô || rozpakòwiwanié ‘dekompresja, rozpakowywanie’
Delete *(wëm: dilit)* **|| Del** ‘Delete, Del’
demodulacjô, demodulacji ‘demodulacja’
demò, ndm **|| demònstracyjnô wersjô** ‘demo, wersja demo’
dial-up *(wëm: dial-ap)* ‘dial-up’
dialekt ‘dialekt’
digitalizacjô, digitalizacji ‘digitalizacja’
dimk ‘dymek’

dinamicznô adresa IP ‘dynamiczny adres IP’

dinamiczny cwiardi disk ‘dynamiczny dysk twardy’

dioda ‘dioda’

diodowô drëkarka ‘drukarka diodowa’

disk ‘dysk’

disketka || elasticzny disk ‘dyskietka, dysk elastyczny’

diskòwi nëk ‘stacja, napęd dyskowy, czytnik’

diskùsëjné karno ‘grupa dyskusyjna’

diskùsëjnô lësta || adresowô lësta || kòrespòndencyjnô lësta ‘lista dyskusyjna, lista adresowa, lista korespondencyjna, lista mailowa’

DLL *(wëm: de-el-el)* **|| dinamiczno dołącziwónô bibliotéka** ‘DLL, biblioteka dołączona dynamicznie’

doczepnik || lopkòwi doczepnik ‘załącznik, załącznik plikowy’

dodóm ‘home’

dokùjącô stacjô ‘stacja dokująca’

dokùmeńt ‘dokument’

dolar || $ ‘dolar, $’

domena ‘domena’

domena wësoczi szëchtë || głównô domena ‘domena wysokiego poziomu, główna domena, gTLD’

domenowô pòzwa || domenowô adresa ‘nazwa domenowa, adres domenowy’

domëslnô drëkarka ‘drukarka domyślna’

domëslny || domëslnô wôrtosc ‘default, wartość domyślna’

domôcô starna ‘strona domowa’

domôcy katalóg || domëslny katalóg || swòjny katalóg ‘katalog bieżący, katalog domyślny, katalog macierzysty, katalog prywatny’

dotëżnik jinternetowi zamkłoscë ‘dostawca treści internetowych’

dotikòwi ekran ‘ekran dotykowy’

dotikòwô pòdëszka || touchpad *(wëm: taczpad)* ‘tablica dotykowa, tabliczka dotykowa, touchpad’

dólnoprzepùstowi filter ‘filtr dolnoprzepustowy’

dóné ‘dane’

dóńdzenié (do lopka) ‘ścieżka dostępu’

dóńdzenié (midzë elemeńtama sécë) ‘ścieżka’

drëkarka ‘drukarka, printer’

drëkòwónô plata ‘płytka drukowana’

drëkùjącô głowica ‘głowica drukująca’

drzewiastô sztruktura ‘struktura drzewiasta’

drzewò katalogów ‘drzewo katalogów, drzewo’

drzéń || jądro ‘jądro, rdzeń’

dupleks || fùl dupleks ‘dupleks, pełny dupleks, FDX’

dinamicznô adresa IP ‘dynamiczny adres IP’

dinamiczny cwiardi disk ‘dynamiczny dysk twardy’

dioda ‘dioda’

diodowô drëkarka ‘drukarka diodowa’

disk ‘dysk’

disketka || elasticzny disk ‘dyskietka, dysk elastyczny’

diskòwi nëk ‘stacja, napęd dyskowy, czytnik’

diskùsëjné karno ‘grupa dyskusyjna’

diskùsëjnô lësta || adresowô lësta || kòrespòndencyjnô lësta ‘lista dyskusyjna, lista adresowa, lista korespondencyjna, lista mailowa’

DLL *(wëm: de-el-el)* || **dinamiczno dołącziwónô bibliotéka** ‘DLL, biblioteka dołączona dynamicznie’

doczepnik || lopkòwi doczepnik ‘załącznik, załącznik plikowy’

dodóm ‘home’

dokùjącô stacjô ‘stacja dokująca’

dokùmeńt ‘dokument’

dolar || $ ‘dolar, $’

domena ‘domena’

domena wësoczi szëchtë || głównô domena ‘domena wysokiego poziomu, główna domena, gTLD’

domenowô pòzwa || domenowô adresa ‘nazwa domenowa, adres domenowy’

domëslnô drëkarka ‘drukarka domyślna’

domëslny || domëslnô wôrtosc ‘default, wartość domyślna’

domôcô starna ‘strona domowa’

domôcy katalóg || domëslny katalóg || swòjny katalóg ‘katalog bieżący, katalog domyślny, katalog macierzysty, katalog prywatny’

dotëżnik jinternetowi zamkłoscë ‘dostawca treści internetowych’

dotikòwi ekran ‘ekran dotykowy’

dotikòwô pòdëszka || touchpad *(wëm: taczpad)* ‘tablica dotykowa, tabliczka dotykowa, touchpad’

dólnoprzepùstowi filter ‘filtr dolnoprzepustowy’

dóné ‘dane’

dóńdzenié (do lopka) ‘ścieżka dostępu’

dóńdzenié (midzë elemeńtama sécë) ‘ścieżka’

drëkarka ‘drukarka, printer’

drëkòwónô plata ‘płytka drukowana’

drëkùjącô głowica ‘głowica drukująca’

drzewiastô sztruktura ‘struktura drzewiasta’

drzewò katalogów ‘drzewo katalogów, drzewo’

drzéń || jądro ‘jądro, rdzeń’

dupleks || fùl dupleks ‘dupleks, pełny dupleks, FDX’

dwaczerënkòwô drëkarka ‘drukarka dwukierunkowa’

dwaklap || debëltklap ‘dwuklik, doubleclick’

dwapùnkt ||: ‘dwukropek, (:)’

dwastronowé granié ‘odtwarzanie dwustronne’

dwiérze w dwiérze ‘door to door’

dzél ‘partycja’

dzélowanié ‘segmentacja’

dzëkô kôrta || larwa || wieleznaczny symbòl ‘dzika karta, maska, symbol wieloznaczny’

dżojstik || manetka || manipùlatór, manipùlatora ‘dżojstik, manetka, manipulator’

E

e-mail *(wëm: imejl)* **|| elektronicznô pòczta || elektroniczny lëst** ‘e-mail, poczta elektroniczna, email, list elektroniczny’

e-mailowô adresa *(wëm: imejlowô adresa)* **|| e-mail || adresa elektoniczny pòcztë** ‘adres e-mail, adres poczty elektronicznej, A. S. P.’

e-skrótówc ‘akronim internetowy’

editór HTML, editora HTML ‘edytor HTML’

editór tekstu, editora tekstu ‘edytor tekstu, procesor tekstu’

ekran ‘ekran’

ekspòrtowanié || ekspòrtowac ‘eksportowanie, eksportować’

ekstra kluczplata ‘klawiatura dodatkowa’

ekstranet || bùtnowô séc ‘ekstranet, sieć zewnętrzna’

elektronicznô kôrta ‘karta elektroniczna’

elektronicznô ksążka || e-book *(wëm: e-buk)* ‘elektroniczna książka’

elektroniczny biznes || e-biznes || elektroniczny geszëft ‘elektroniczny biznes, e-biznes’

elektroniczny cedel ‘elektroniczny certyfikat’

elektroniczny dëtk ‘elektroniczny pieniądz’

elektroniczny hańdel ‘elektroniczny handel’

elektroniczny magazyn || e-zin ‘magazyn elektroniczny, e-zin, ZIN’

elektroniczny miészk ‘elektroniczny portfel’

elektroniczny pòdpis || cëfrowi pòdpis || cëfrowô sygnatura ‘elektroniczny podpis, sygnatura cyfrowa, podpis cyfrowy, DSA’

elektroniczny wòdny znak ‘elektroniczny znak wodny’

elektrostatycznô drëkarka ‘drukarka elektrostatyczna ‘

emòtikón || mina || gąbka || ùsmiészk ‘emotikon, mina, buźka, uśmiech’

emùlatór, emùlatora ‘emulator’

Enter ‘Enter’

ergònomicznô kluczplata ‘klawiatura ergonomiczna’

ergònomiô, ergònomie ‘ergonomia’

dwaczerënkòwô drëkarka ‘drukarka dwukierunkowa’
dwaklap || debëltklap ‘dwuklik, doubleclick’
dwapùnkt ||: ‘dwukropek, (:)’
dwastronowé granié ‘odtwarzanie dwustronne’
dwiérze w dwiérze ‘door to door’
dzél ‘partycja’
dzélowanié ‘segmentacja’
dzëkô kôrta || larwa || wieleznaczny symbòl ‘dzika karta, maska, symbol wieloznaczny’
dżojstik || manetka || manipùlatór, manipùlatora ‘dżojstik, manetka, manipulator’

E

e-mail *(wëm: imejl)* **|| elektronicznô pòczta || elektroniczny lëst** ‘e-mail, poczta elektroniczna, email, list elektroniczny’
e-mailowô adresa *(wëm: imejlowô adresa)* **|| e-mail || adresa elektoniczny pòcztë** ‘adres e-mail, adres poczty elektronicznej, A. S. P.’
e-skrótówc ‘akronim internetowy’
editór HTML, editora HTML ‘edytor HTML’
editór tekstu, editora tekstu ‘edytor tekstu, procesor tekstu’
ekran ‘ekran’
ekspòrtowanié || ekspòrtowac ‘eksportowanie, eksportować’
ekstra kluczplata ‘klawiatura dodatkowa’
ekstranet || bùtnowô séc ‘ekstranet, sieć zewnętrzna’
elektronicznô kôrta ‘karta elektroniczna’
elektronicznô ksążka || e-book *(wëm: e-buk)* ‘elektroniczna książka’
elektroniczny biznes || e-biznes || elektroniczny geszëft ‘elektroniczny biznes, e-biznes’
elektroniczny cedel ‘elektroniczny certyfikat’
elektroniczny dëtk ‘elektroniczny pieniądz’
elektroniczny hańdel ‘elektroniczny handel’
elektroniczny magazyn || e-zin ‘magazyn elektroniczny, e-zin, ZIN’
elektroniczny miészk ‘elektroniczny portfel’
elektroniczny pòdpis || cëfrowi pòdpis || cëfrowô sygnatura ‘elektroniczny podpis, sygnatura cyfrowa, podpis cyfrowy, DSA’
elektroniczny wòdny znak ‘elektroniczny znak wodny’
elektrostaticznô drëkarka ‘drukarka elektrostatyczna ‘
emòtikón || mina || gąbka || ùsmiészk ‘emotikon, mina, buźka, uśmiech’
emùlatór, emùlatora ‘emulator’
Enter ‘Enter’
ergònomicznô kluczplata ‘klawiatura ergonomiczna’
ergònomiô, ergònomie ‘ergonomia’

Escape *(wëm: eskejp)* || **Esc** ‘Escape, Esc’
ethernet *(wëm: eternet)* ‘eternet’
ewaluacjô, ewaluacji ‘ewaluacja’

F

FAQ, ndm *(wëm: fak)* || **nôczãsczi zadôwóné pitania** ‘FAQ, najczęściej zadawane pytania’
faks-modem ‘faks-modem’
faks ‘faks’
falszëwi neurón ‘sztuczny neuron’
falszëwô jinteligencjô, falszëwi jinteligencji ‘sztuczna inteligencja’
farwnô drëkarka ‘drukarka kolorowa’
femtosekùńda ‘femtosekunda’
filter (w grafice) || **plug-in** *(wëm: plagin)* ‘filtr, plug-in’
filter (przë szëkanim dónëch) ‘filtr’
filtrowanié paczétów ‘filtrowanie pakietów’
firmòwô licencjô ‘licencja na obszar’
fizycznô adresa ‘adres fizyczny’
flame *(wëm: flejm)* ‘flame’
flamer *(wëm: flamer)* ‘flamer’
FLASH *(wëm: flasz)* || **programòwalnô pamiãc** ‘FLASH, pamięć programowalna’
flëk ‘łata’
flooding *(wëm: fluding)* || **flood** *(wëm: flud)* ‘flooding, flood’
fotorealisticznô drëkarka ‘drukarka fotorealistyczna’
fòrmùlôrz ‘formularz’
fòrum ‘forum’
fraktal ‘fraktal’
freemail *(wëm: frimejl)* ‘freemail’
front-end ‘front-end’
fùlmòcny serwer || **w3-skłôd** *(wëm: wu-trzë-skłôd)* ‘serwer proxy, w3cache’

G

gãstota ‘rozdzielczość’
generacjô, generacji ‘generacja’
geometriczny wespółprocesór, geometricznégò wespółprocesora ‘koprocesor geometryczny’
gif z przeplotã ‘gif z przeplotem’
giga || **G** ‘giga’
gigabajt || **GB** ‘gigabajt, GB’
gigabit || **Gb** ‘gigabit, Gb’
gigaflop || **GFlop** ‘gigaflop, GFlop’

Escape *(wëm: eskejp)* || **Esc** ‘Escape, Esc’
ethernet *(wëm: eternet)* ‘eternet’
ewaluacjô, ewaluacji ‘ewaluacja’

F

FAQ, ndm *(wëm: fak)* || **nôczãsczi zadôwóné pitania** ‘FAQ, najczęściej zadawane pytania’
faks-modem ‘faks-modem’
faks ‘faks’
falszëwi neurón ‘sztuczny neuron’
falszëwô jinteligencjô, falszëwi jinteligencji ‘sztuczna inteligencja’
farwnô drëkarka ‘drukarka kolorowa’
femtosekùńda ‘femtosekunda’
filter (w grafice) || **plug-in** *(wëm: plagin)* ‘filtr, plug-in’
filter (przë szëkanim dónëch) ‘filtr’
filtrowanié paczétów ‘filtrowanie pakietów’
firmòwô licencjô ‘licencja na obszar’
fizycznô adresa ‘adres fizyczny’
flame *(wëm: flejm)* ‘flame’
flamer *(wëm: flamer)* ‘flamer’
FLASH *(wëm: flasz)* || **programòwalnô pamiãc** ‘FLASH, pamięć programowalna’
flëk ‘łata’
flooding *(wëm: fluding)* || **flood** *(wëm: flud)* ‘flooding, flood’
fotorealisticznô drëkarka ‘drukarka fotorealistyczna’
fòrmùlôrz ‘formularz’
fòrum ‘forum’
fraktal ‘fraktal’
freemail *(wëm: frimejl)* ‘freemail’
front-end ‘front-end’
fùlmòcny serwer || **w3-skłôd** *(wëm: wu-trzë-skłôd)* ‘serwer proxy, w3cache’

G

gãstota ‘rozdzielczość’
generacjô, generacji ‘generacja’
geometriczny wespółprocesór, geometricznégò wespółprocesora ‘koprocesor geometryczny’
gif z przeplotã ‘gif z przeplotem’
giga || **G** ‘giga’
gigabajt || **GB** ‘gigabajt, GB’
gigabit || **Gb** ‘gigabit, Gb’
gigaflop || **GFlop** ‘gigaflop, GFlop’

głosnik ‘głośnik’
głosowi modem ‘modem głosowy’
głosowô pòczta ‘poczta głosowa’
głównô kluczplata ‘klawiatura główna’
głównô plata ‘płyta główna’
główny katalóg || kòrzéń ‘katalog główny, korzeń’
gniôzdo ‘gniazdo’
gniôzdo rozszerzeniów ‘gniazdo rozszerzeń ‘
gòrącô lëniô ‘hotline’
gòrący restart ‘gorący restart’
graficznô kôrta || wizyjny adaptér ‘karta graficzna, adapter wizyjny’
graficzny jinterfejs brëkòwnika || GUI ‘graficzny interfejs użytkownika, GUI’
graficzny kòrektór, graficznégò kòrektora ‘korektor graficzny’
graficzny pònëkôcz || graficzny wspòmóżk || pònëkôcz 3D ‘akcelerator graficzny, 3D accelerator’
graficzny znak ‘znak graficzny’
grafika 3D *(wëm: grafika trzë-de)* ‘grafika 3D’
gramatura papiora ‘gramatura papieru’
gromada serwerów ‘klaster serwerów’
grôjk MP3 ‘odtwarzacz MP3’
GSM *(wëm: gie-es-em)* ‘GSM, G2, 2G’
gùru ‘guru’
gwiôzdka || * || wieleznacznik ‘gwiazdka, *, wieloznacznik’

H

hakéra ‘haker’
hash *(wëm: hasz)* **|| ‘ || płotk || krziżik** ‘hash, ‘, płotek, krzyżyk’
hasło ‘hasło’
heksadecymalny || szesnôstkòwi || Hex ‘heksadecymalny, szesnastkowy, Hex’
herarchiczny system lopków ‘hierarchiczny system plików’
herarchiô ‘hierarchia’
herc || Hz ‘herc, Hz’
heterogenicznô séc ‘sieć heterogeniczna’
heuristika ‘heurystyka’
hibridowô platka || hibridowi disk ‘płyta hybrydowa, dysk hybrydowy’
hipertekst || hiperłączba || łączba ‘hipertekst, hiperłącze, link, hyperlink’
homologacjô, homologacji ‘homologacja’
host ‘host’
hosting ‘hosting’
hub *(wëm: hab)* **|| kòncentratór**, kòncentratora ‘hub, koncentrator’

głosnik ‘głośnik’
głosowi modem ‘modem głosowy’
głosowô pòczta ‘poczta głosowa’
głównô kluczplata ‘klawiatura główna’
głównô plata ‘płyta główna’
główny katalóg || kòrzéń ‘katalog główny, korzeń’
gniôzdo ‘gniazdo’
gniôzdo rozszerzeniów ‘gniazdo rozszerzeń ‘
gòrącô lëniô ‘hotline’
gòrący restart ‘gorący restart’
graficznô kôrta || wizyjny adaptér ‘karta graficzna, adapter wizyjny’
graficzny jinterfejs brëkòwnika || GUI ‘graficzny interfejs użytkownika, GUI’
graficzny kòrektór, graficznégò kòrektora ‘korektor graficzny’
graficzny pònëkôcz || graficzny wspòmóżk || pònëkôcz 3D ‘akcelerator graficzny, 3D accelerator’
graficzny znak ‘znak graficzny’
grafika 3D *(wëm: grafika trzë-de)* ‘grafika 3D’
gramatura papiora ‘gramatura papieru’
gromada serwerów ‘klaster serwerów’
grôjk MP3 ‘odtwarzacz MP3’
GSM *(wëm: gie-es-em)* ‘GSM, G2, 2G’
gùru ‘guru’
gwiôzdka || * || wieleznacznik ‘gwiazdka, *, wieloznacznik’

H

hakéra ‘haker’
hash *(wëm: hasz)* || **‘ || płotk || krziżik** ‘hash, ‘, płotek, krzyżyk’
hasło ‘hasło’
heksadecymalny || szesnôstkòwi || Hex ‘heksadecymalny, szesnastkowy, Hex’
herarchiczny system lopków ‘hierarchiczny system plików’
herarchiô ‘hierarchia’
herc || Hz ‘herc, Hz’
heterogenicznô séc ‘sieć heterogeniczna’
heuristika ‘heurystyka’
hibridowô platka || hibridowi disk ‘płyta hybrydowa, dysk hybrydowy’
hipertekst || hiperłączba || łączba ‘hipertekst, hiperłącze, link, hyperlink’
homologacjô, homologacji ‘homologacja’
host ‘host’
hosting ‘hosting’
hub *(wëm: hab)* || **kòncentratór**, kòncentratora ‘hub, koncentrator’

I
I-balka *(wëm: i balka)* ‘I-belka’

J
jastrowé jaja ‘jaja wielkanocne’
jãzëk programòwaniô ‘język programowania’
jãzëk programòwaniô nisczi szëchtë ‘język programowania niskiego poziomu’
jãzëk programòwaniô wësoczi szëchtë ‘język programowania wysokiego poziomu’
jednoplacowô licencjô ‘licencja jednostanowiskowa’
jigłowô drëkarka || mòzaikòwô drëkarka || jigłówka ‘drukarka igłowa, drukarka mozaikowa, igłówka’
jimplementacjô, jimplementacji ‘implementacja’
jimpòrtowanié ‘importowanie’
jinbòks ‘inbox’
jindeksowanié ‘indeksowanie’
jinfòrmatik ‘informatyk’
jinfòrmatika ‘informatyka’
jinfòstrada ‘infostrada’
Jinfrastruktura Òglowégò Klucza ‘Infrastruktura Klucza Publicznego, PKI’
Jinsert || Jins ‘Insert, Ins’
jinstalacjô (sprzãtu), jinstalacji (sprzãtu) ‘instalacja’
jinstalacjô (aplikacji), jinstalacji (aplikacji) ‘instalacja’
jinteger *(wëm: jintidżer)* ‘integer’
jinteraktiwny || jinterakcyjny ‘interaktywny, interakcyjny’
jinteraktiwny baner ‘banner interaktywny’
jinterfejs || jinterfejs brëkòwnika ‘interfejs, interfejs użytkownika’
jinterfejs || magistrala ‘interfejs, magistrala’
jinternauta ‘internauta’
Jinternet ‘Internet’
jinternetélc || netoholizm || jinfòholizm ‘uzależnienie od Internetu, netoholizm, infoholizm’
jinternetowi czas ‘czas internetowy’
jinternetowi disk ‘dysk internetowy’
jinternetowi karnôl ‘kanał internetowy’
jinternetowi paczét ‘pakiet internetowy, zestaw internetowy’
jinternetowi przezérnik || przezérnik starnów WWW ‘przeglądarka internetowa, przeglądarka stron WWW’
jinternetowi serwer ‘serwer internetowy’
jinternetowi skaner ‘skaner internetowy’
jinternetowô adresa ‘adres internetowy’
jinternetowô kaméra ‘kamera internatowa’

I

I-balka *(wëm: i balka)* ‘I-belka’

J

jastrowé jaja ‘jaja wielkanocne’
jãzëk programòwaniô ‘język programowania’
jãzëk programòwaniô nisczi szëchtë ‘język programowania niskiego poziomu’
jãzëk programòwaniô wësoczi szëchtë ‘język programowania wysokiego poziomu’
jednoplacowô licencjô ‘licencja jednostanowiskowa’
jigłowô drëkarka || mòzaikòwô drëkarka || jigłówka ‘drukarka igłowa, drukarka mozaikowa, igłówka’
jimplementacjô, jimplementacji ‘implementacja’
jimpòrtowanié ‘importowanie’
jinbòks ‘inbox’
jindeksowanié ‘indeksowanie’
jinfòrmatik ‘informatyk’
jinfòrmatika ‘informatyka’
jinfòstrada ‘infostrada’
Jinfrastruktura Òglowégò Klucza ‘Infrastruktura Klucza Publicznego, PKI’
Jinsert || Jins ‘Insert, Ins’
jinstalacjô (sprzãtu), jinstalacji (sprzãtu) ‘instalacja’
jinstalacjô (aplikacji), jinstalacji (aplikacji) ‘instalacja’
jinteger *(wëm: jintidżer)* ‘integer’
jinteraktiwny || jinterakcyjny ‘interaktywny, interakcyjny’
jinteraktiwny baner ‘banner interaktywny’
jinterfejs || jinterfejs brëkòwnika ‘interfejs, interfejs użytkownika’
jinterfejs || magistrala ‘interfejs, magistrala’
jinternauta ‘internauta’
Jinternet ‘Internet’
jinternetélc || netoholizm || jinfòholizm ‘uzależnienie od Internetu, netoholizm, infoholizm’
jinternetowi czas ‘czas internetowy’
jinternetowi disk ‘dysk internetowy’
jinternetowi karnôl ‘kanał internetowy’
jinternetowi paczét ‘pakiet internetowy, zestaw internetowy’
jinternetowi przezérnik || przezérnik starnów WWW ‘przeglądarka internetowa, przeglądarka stron WWW’
jinternetowi serwer ‘serwer internetowy’
jinternetowi skaner ‘skaner internetowy’
jinternetowô adresa ‘adres internetowy’
jinternetowô kaméra ‘kamera internatowa’

jinternetowô kawiarniô ‘kawiarnia internetowa’

jinternetowô przëstawka ‘przystawka internetowa’

jinternetowô telefònió || VoIP *(wëm: woip)* ‘telefonia internetowa, VoIP, iPhone’

jinterpòlacjô, jinterpòlacji ‘interpolacja’

jintranet ‘intranet’

jizba përpòtów ‘pokój rozmów’

justowanié ‘justowanie’

K

kabel null-modem || régòwi kabel ze skrziżowanim ‘kabel null-modem, kabel szeregowy ze skrzyżowaniem’

kablowi modem ‘modem kablowy’

kachlowi rendering ‘rendering kafelkowy’

kalibracjô, kalibracji ‘kalibracja’

kańtowé złączé || SEC *(wëm: sek)* ‘SEC, złącze krawędziowe’

kapùzka || grzibk ‘kapturek, grzybek’

karno brëkòwników ‘grupa użytkowników’

karnôl ‘kanał’

karnôl alfa ‘kanał alfa’

kaskadowé arkùsze mòdłów || CSS *(wëm: ce-es-es)* ‘kaskadowe arkusze stylów, CSS’

kasowanié || ùsëwanié ‘kasowanie, usuwanie’

katalog ‘katalog, folder’

katalogòwé ùsłëdżi ‘usługi katalogowe’

klastér || jednostka alokacji ‘klaster, jednostka alokacji’

klãkòsôd ‘klękosiad’

klient-serwer ‘klient-serwer’

klient FTP *(wëm: klient ef-te-pe)* ‘klient FTP’

klik ‘klik’

klikac || klikanié ‘klikać, klikanie’

klipart ‘klipart’

klucz ‘klawisz’

klucz rejestru ‘klucz rejestru’

kluczplata ‘klawiatura’

kluczplata AT *(wëm: kluczplata a-te)* ‘klawiatura AT’

kluczplata Dvoraka ‘klawiatura Dvoraka’

kluczplata programistë || QWERTY *(wëm: kùwerti)* ‘QWERTY, klawiatura programisty’

kodek (programòwi) ‘kodek, koder’

kodek (sprzãtowi) ‘codec’

konto ‘konto’

jinternetowô kawiarniô ‘kawiarnia internetowa’

jinternetowô przëstawka ‘przystawka internetowa’

jinternetowô telefòniô || VoIP *(wëm: woip)* ‘telefonia internetowa, VoIP, iPhone’

jinterpòlacjô, jinterpòlacji ‘interpolacja’

jintranet ‘intranet’

jizba përpòtów ‘pokój rozmów’

justowanié ‘justowanie’

K

kabel null-modem || régòwi kabel ze skrziżowanim ‘kabel null-modem, kabel szeregowy ze skrzyżowaniem’

kablowi modem ‘modem kablowy’

kachlowi rendering ‘rendering kafelkowy’

kalibracjô, kalibracji ‘kalibracja’

kańtowé złączé || SEC *(wëm: sek)* ‘SEC, złącze krawędziowe’

kapùzka || grzibk ‘kapturek, grzybek’

karno brëkòwników ‘grupa użytkowników’

karnôl ‘kanał’

karnôl alfa ‘kanał alfa’

kaskadowé arkùsze mòdłów || CSS *(wëm: ce-es-es)* ‘kaskadowe arkusze stylów, CSS’

kasowanié || ùsëwanié ‘kasowanie, usuwanie’

katalog ‘katalog, folder’

katalogòwé ùsłëdżi ‘usługi katalogowe’

klastér || jednostka alokacji ‘klaster, jednostka alokacji’

klãkòsôd ‘klękosiad’

klient-serwer ‘klient-serwer’

klient FTP *(wëm: klient ef-te-pe)* ‘klient FTP’

klik ‘klik’

klikac || klikanié ‘klikać, klikanie’

klipart ‘klipart’

klucz ‘klawisz’

klucz rejestru ‘klucz rejestru’

kluczplata ‘klawiatura’

kluczplata AT *(wëm: kluczplata a-te)* ‘klawiatura AT’

kluczplata Dvoraka ‘klawiatura Dvoraka’

kluczplata programistë || QWERTY *(wëm: kùwerti)* ‘QWERTY, klawiatura programisty’

kodek (programòwi) ‘kodek, koder’

kodek (sprzãtowi) ‘codec’

konto ‘konto’

kòd felë || kòmùnikat felë ‘kod błędu, komunikat błędu’
kòd przistãpù ‘kod dostępu’
kòdë regionów || regionalné kòdë ‘kody regionów, kody regionalne’
kòdowanié ‘kodowanie’
kòmórka ‘komórka’
kòmpùter, kòmpùtra ‘komputer, jednostka centralna’
kòmpùtrowé aczi-paczi ‘akcesoria komputerowe’
kòmpùtrowé piractwò ‘piractwo komputerowe’
kòmpùtrowi wirus ‘wirus komputerowy’
kòmpùtrowô grafika ‘grafika komputerowa’
kòmpùtrowô jigra ‘gra komputerowa’
kòmpùtrowô séc ‘sieć komputerowa’
kòmùtowóny przistãp || kòmùtowóné pòłączenié || wëbiéróné pòłączenié || kòmùtowónô (z) rzeszka ‘dostęp komutowany, połączenie komutowane, połączenie wybierane, łącze komutowane’
kòrekcjô perspektiwë ‘korekcja perspektywy’
kòrekta felów ‘korekcja błędów’
kómbajn ‘kombajn’
kómpilacjô, kómpilacji ‘kompilacja’
kómpilatór, kómpilatora ‘kompilator’
kómpresjô dónëch || kòmpresowanié || kòmpresjô ‘kompresja danych, kompresowanie, kompresja’
kóncentriczny kabel ‘kabel koncentryczny’
kónfigùracjô, kònfigracji ‘konfiguracja’
kónsola ‘konsola’
kónsola do grów ‘konsola do gier, konsola’
kóntekstowé menu || pòdrãczné menu ‘menu kontekstowe, menu podręczne’
kóntrol ‘Ctrl, Control’
kóntrola pôroscë ‘kontrola parzystości’
kóntrola przistãpù ‘kontrola dostępu’
kóntroléra || czerownik ‘kontroler, sterownik’
kóntrolnô sëma ‘suma kontrolna’
kóntrolny panel ‘panel sterowania’
kónwergencjô, kónwergencji || **zbiérnota farwów** ‘konwergencja, zbieżność kolorów’
kónwersjô ‘konwersja’
kónwersjô systemù lopków ‘konwersja systemu plików’
kónwertér ‘konwerter ‘
kôrbiónka ‘komunikator internetowy, czat’
kôrta ‘zakładka’
kôrta wideo ‘karta wideo’
krakéra ‘kraker’

kòd felë || kòmùnikat felë ‘kod błędu, komunikat błędu’
kòd przistãpù ‘kod dostępu’
kòdë regionów || regionalné kòdë ‘kody regionów, kody regionalne’
kòdowanié ‘kodowanie’
kòmórka ‘komórka’
kòmpùter, kòmpùtra ‘komputer, jednostka centralna’
kòmpùtrowé aczi-paczi ‘akcesoria komputerowe’
kòmpùtrowé piractwò ‘piractwo komputerowe’
kòmpùtrowi wirus ‘wirus komputerowy’
kòmpùtrowô grafika ‘grafika komputerowa’
kòmpùtrowô jigra ‘gra komputerowa’
kòmpùtrowô séc ‘sieć komputerowa’
kòmùtowóny przistãp || kòmùtowóné pòłączenié || wëbiéróné pòłączenié || kòmùtowónô (z) rzeszka ‘dostęp komutowany, połączenie komutowane, połączenie wybierane, łącze komutowane’
kòrekcjô perspektiwë ‘korekcja perspektywy’
kòrekta felów ‘korekcja błędów’
kómbajn ‘kombajn’
kómpilacjô, kómpilacji ‘kompilacja’
kómpilatór, kómpilatora ‘kompilator’
kómpresjô dónëch || kòmpresowanié || kòmpresjô ‘kompresja danych, kompresowanie, kompresja’
kóncentriczny kabel ‘kabel koncentryczny’
kónfigùracjô, kònfigracji ‘konfiguracja’
kónsola ‘konsola’
kónsola do grów ‘konsola do gier, konsola’
kóntekstowé menu || pòdrãczné menu ‘menu kontekstowe, menu podręczne’
kóntrol ‘Ctrl, Control’
kóntrola pôroscë ‘kontrola parzystości’
kóntrola przistãpù ‘kontrola dostępu’
kóntroléra || czerownik ‘kontroler, sterownik’
kóntrolnô sëma ‘suma kontrolna’
kóntrolny panel ‘panel sterowania’
kónwergencjô, kónwergencji || **zbiérnota farwów** ‘konwergencja, zbieżność kolorów’
kónwersjô ‘konwersja’
kónwersjô systemù lopków ‘konwersja systemu plików’
kónwertér ‘konwerter ‘
kôrbiónka ‘komunikator internetowy, czat’
kôrta ‘zakładka’
kôrta wideo ‘karta wideo’
krakéra ‘kraker’

kriptoanalizô ‘kryptoanaliza’
kriptografiô ‘kryptografia’
kriptosystem ‘kryptosystem’
krój czcónczi ‘krój czcionki’
krzemòwô sodlëna ‘krzemowa dolina’
ksãga gòscy ‘księga gości’
kserograficzny papiór, kserograficznégò papiora ‘papier kserograficzny’
kùrsór, kùrsora ‘kursor’
kùrsywa || pòchiloné pismò ‘kursywa, pismo pochylone’
kùszk ‘ciasteczko’
kwarcowi zédżer ‘zegar kwarcowy’
kwereńda ‘kwerenda’

L
laméra ‘lamer’
laptop ‘laptop, notebook’
larwa adresë || larwa pòdsécë ‘maska adresu, maska podsieci’
laserowô drëkarka ‘drukarka laserowa’
LCD, ndm *(wëm: el-ce-de)* **|| cekłokristaliczny mónitór**, cekłokristalicznégò mónitora ‘LCD, monitor ciekłokrystaliczny’
lewi apòsztrof ‘apostrof lewy’
leżącé || desktop ‘desktop’
lëniô pòlétów ‘wiersz polecenia’
lësëna ‘audyt’
lësta wëbiéru || rozwijónô lësta ‘lista wyboru, lista rozwijana’
lëtra diskù ‘litera napędu’
lëtrôł, lëtrała ‘literał’
licencjô, licencji ‘licencja’
litowò-jonowi akùmùlatór, litowò-jonowégò akùmùlatora ‘akumulator litowo-jonowy, lit-jon’
litowò-pòlimerowi akùmùlatór, litowò-pòlimerowégò akùmùlatora ‘akumulator litowo-polimerowy’
logicznô drëkarka || wirtualnô drëkarka ‘drukarka logiczna, drukarka wirtualna’
logicznô jigra ‘gra logiczna’
logiczny ‘logiczny’
logiczny disk || wirtualny disk ‘dysk logiczny, napęd logiczny, dysk wirtualny, napęd wirtualny’
logòwanié ‘logowanie’
lokalnô drëkarka ‘drukarka lokalna’
lokalnô magistrala || lokalnô sztreka ‘magistrala lokalna, szyna lokalna’
lokalnô séc ‘sieć lokalna’

kriptoanalizô ‘kryptoanaliza’
kriptografiô ‘kryptografia’
kriptosystem ‘kryptosystem’
krój czcónczi ‘krój czcionki’
krzemòwô sodlëna ‘krzemowa dolina’
ksãga gòscy ‘księga gości’
kserograficzny papiór, kserograficznégò papiora ‘papier kserograficzny’
kùrsór, kùrsora ‘kursor’
kùrsywa || pòchiloné pismò ‘kursywa, pismo pochylone’
kùszk ‘ciasteczko’
kwarcowi zédżer ‘zegar kwarcowy’
kwereńda ‘kwerenda’

L
laméra ‘lamer’
laptop ‘laptop, notebook’
larwa adresë || larwa pòdsécë ‘maska adresu, maska podsieci’
laserowô drëkarka ‘drukarka laserowa’
LCD, ndm *(wëm: el-ce-de)* || **cekłokristaliczny mónitór**, cekłokristalicznégò mónitora ‘LCD, monitor ciekłokrystaliczny’
lewi apòsztrof ‘apostrof lewy’
leżącé || desktop ‘desktop’
lëniô pòlétów ‘wiersz polecenia’
lësëna ‘audyt’
lësta wëbiéru || rozwijónô lësta ‘lista wyboru, lista rozwijana’
lëtra diskù ‘litera napędu’
lëtrôł, lëtrała ‘literał’
licencjô, licencji ‘licencja’
litowò-jonowi akùmùlatór, litowò-jonowégò akùmùlatora ‘akumulator litowo-jonowy, lit-jon’
litowò-pòlimerowi akùmùlatór, litowò-pòlimerowégò akùmùlatora ‘akumulator litowo-polimerowy’
logicznô drëkarka || wirtualnô drëkarka ‘drukarka logiczna, drukarka wirtualna’
logicznô jigra ‘gra logiczna’
logiczny ‘logiczny’
logiczny disk || wirtualny disk ‘dysk logiczny, napęd logiczny, dysk wirtualny, napęd wirtualny’
logòwanié ‘logowanie’
lokalnô drëkarka ‘drukarka lokalna’
lokalnô magistrala || lokalnô sztreka ‘magistrala lokalna, szyna lokalna’
lokalnô séc ‘sieć lokalna’

lokalny host ‘host lokalny’
lopk ‘plik’
lopk wëdrëkù ‘plik wydruku’
lopk wëmianë ‘plik wymiany’
lopkòwi wirus ‘wirus plikowy’
luks || lx ‘luks, lx’
lumen || lm ‘lumen, lm’
luminacjô, luminacji ‘luminacja’
luminofór, luminofòra ‘luminofor’

Ł
łómanié tekstu ‘łamanie tekstu’

M
magistrala || sztreka || jinterfejs ‘magistrala, szyna, interfejs’
magistrala dónëch || sztreka dónëch ‘magistrala danych, szyna danych’
magneticznô blewiązka ‘taśma magnetyczna’
magneticzny disk ‘dysk magnetyczny, nośnik magnetyczny’
magneto-rezystiwnô głowica ‘głowica magneto-rezystywna’
magnetoòpticznô disketka ‘dyskietka magnetooptyczna’
magnetoòpticzny disk ‘dysk magnetooptyczny, MO’
makro || makropòlét ‘makro, makropolecenie’
maksymalizacjô, maksymalizacji ‘maksymalizacja’
mapòwanié ‘mapowanie’
maskòwóné hasło ‘hasło maskowane’
maszinowi kòd ‘kod maszynowy’
matrica ‘matryca’
megabajt || MB ‘megabajt, MB’
megabit || Mb ‘megabit, Mb’
megaherc || MHz ‘megaherc, MHz’
megapiksel || Mpx ‘megapiksel, Mpx’
membranowô kluczplata ‘klawiatura membranowa’
menu, ndm *(wëm: meni)* ‘menu, meni’
mërk HTML ‘znacznik HTML’
mëslnik || minus ‘myślnik, minus’
mësz ‘mysz’
miara kòmpresji ‘współczynnik kompresji’
miara òbrazu ‘format obrazu’
miastowô kòmpùtrowô séc ‘miejska sieć komputerowa’
miãtczi reset ‘miękki reset’
midiwieżô ‘miditower’

lokalny host ‘host lokalny’
lopk ‘plik’
lopk wëdrëkù ‘plik wydruku’
lopk wëmianë ‘plik wymiany’
lopkòwi wirus ‘wirus plikowy’
luks || lx ‘luks, lx’
lumen || lm ‘lumen, lm’
luminacjô, luminacji ‘luminacja’
luminofór, luminofòra ‘luminofor’

Ł
łómanié tekstu ‘łamanie tekstu’

M
magistrala || sztreka || jinterfejs ‘magistrala, szyna, interfejs’
magistrala dónëch || sztreka dónëch ‘magistrala danych, szyna danych’
magneticznô blewiązka ‘taśma magnetyczna’
magneticzny disk ‘dysk magnetyczny, nośnik magnetyczny’
magneto-rezystiwnô głowica ‘głowica magneto-rezystywna’
magnetoòpticznô disketka ‘dyskietka magnetooptyczna’
magnetoòpticzny disk ‘dysk magnetooptyczny, MO’
makro || makropòlét ‘makro, makropolecenie’
maksymalizacjô, maksymalizacji ‘maksymalizacja’
mapòwanié ‘mapowanie’
maskòwóné hasło ‘hasło maskowane’
maszinowi kòd ‘kod maszynowy’
matrica ‘matryca’
megabajt || MB ‘megabajt, MB’
megabit || Mb ‘megabit, Mb’
megaherc || MHz ‘megaherc, MHz’
megapiksel || Mpx ‘megapiksel, Mpx’
membranowô kluczplata ‘klawiatura membranowa’
menu, ndm *(wëm: meni)* ‘menu, meni’
mërk HTML ‘znacznik HTML’
mëslnik || minus ‘myślnik, minus’
mësz ‘mysz’
miara kòmpresji ‘współczynnik kompresji’
miara òbrazu ‘format obrazu’
miastowô kòmpùtrowô séc ‘miejska sieć komputerowa’
miãtczi reset ‘miękki reset’
midiwieżô ‘miditower’

miészającô fùnkcjô ‘funkcja mieszająca’
miészónô platka ‘płyta mieszana, mixed mode’
miliamperogòdzëna || mAh ‘miliamperogodzina, mAh’
milisekùńda || ms ‘milisekunda, ms’
mini disk ‘mini dysk’
miniatura ‘miniatura’
minimalizacjô, minimalizacji ‘minimalizacja’
modem ‘modem’
modulacjô, modulacji ‘modulacja’
mòderatór, mòderatora ‘moderator’
mòdło (do wëflowaniô dónyma) ‘szablon’
mòdło (òrganizacji diskù) ‘format’
mòdło lopka (bënowé ùłożenié) || mòdło dokùmeńtu ‘format pliku, format dokumentu’
mòdło lopka (dopisywóné do pòzwë lopka) || mòdło ‘rozszerzenie pliku, godło’
mòdri ekran || kriticzny wëjątk ‘niebieski ekran, krytyczny wyjątek’
mòduł pamiãcë ‘moduł pamięci’
mòrdôrz spamù ‘zabójca spamu’
mòst ‘most’
mòtór, mòtora ‘silnik’
mónitór, mónitora ‘monitor, alfaskop’
môłpa || **@** ‘at, @, małpa’
mùltimedia ‘multimedia’
mùltimedialnô kluczplata ‘klawiatura multimedialna’
mùltimedialny projektór, mùltimedialnégò projektora || **wizyjny projektór**, wizyjnégò projektora ‘projektor multimedialny, projektor wizyjny’

N
nanométer, nanométra || **nm** ‘nanometr, nm’
nanosekùńda || ns ‘nanosekunda, ns’
nanotechnologiô, nanotechnologii ‘nanotechnologia’
nawidniwôcz ‘naświetlarka’
nazôd ‘backspace’
netikéta ‘netykieta’
nëk ‘napęd’
nëk CD-ROM *(wëm: nëk si-di-rom)* ‘napęd CD-ROM, CD-ROM’
nëk DVD-RAM *(wëm: nëk di-wi-di ram)* ‘napęd DVD-RAM’
nëk DVD *(wëm: nëk di-wi-di)* ‘napęd DVD’
nëk disketków ‘stacja dyskietek, FDD, napęd dyskietek’
nëk Jaz ‘napęd Jaz’
nëk Zip ‘napęd Zip’

miészającô fùnkcjô ‘funkcja mieszająca’

miészónô platka ‘płyta mieszana, mixed mode’

miliamperogòdzëna || mAh ‘miliamperogodzina, mAh’

milisekùńda || ms ‘milisekunda, ms’

mini disk ‘mini dysk’

miniatura ‘miniatura’

minimalizacjô, minimalizacji ‘minimalizacja’

modem ‘modem’

modulacjô, modulacji ‘modulacja’

mòderatór, mòderatora ‘moderator’

mòdło (do wëflowaniô dónyma) ‘szablon’

mòdło (òrganizacji diskù) ‘format’

mòdło lopka (bënowé ùłożenié) || mòdło dokùmeńtu ‘format pliku, format dokumentu’

mòdło lopka (dopisywóné do pòzwë lopka) || mòdło ‘rozszerzenie pliku, godło’

mòdri ekran || kriticzny wëjątk ‘niebieski ekran, krytyczny wyjątek’

mòduł pamiãcë ‘moduł pamięci’

mòrdôrz spamù ‘zabójca spamu’

mòst ‘most’

mòtór, mòtora ‘silnik’

mónitór, mónitora ‘monitor, alfaskop’

môłpa || **@** ‘at, @, małpa’

mùltimedia ‘multimedia’

mùltimedialnô kluczplata ‘klawiatura multimedialna’

mùltimedialny projektór, mùltimedialnégò projektora || **wizyjny projektór**, wizyjnégò projektora ‘projektor multimedialny, projektor wizyjny’

N

nanométer, nanométra || **nm** ‘nanometr, nm’

nanosekùńda || ns ‘nanosekunda, ns’

nanotechnologiô, nanotechnologii ‘nanotechnologia’

nawidniwôcz ‘naświetlarka’

nazôd ‘backspace’

netikéta ‘netykieta’

nëk ‘napęd’

nëk CD-ROM *(wëm: nëk si-di-rom)* ‘napęd CD-ROM, CD-ROM’

nëk DVD-RAM *(wëm: nëk di-wi-di ram)* ‘napęd DVD-RAM’

nëk DVD *(wëm: nëk di-wi-di)* ‘napęd DVD’

nëk disketków ‘stacja dyskietek, FDD, napęd dyskietek’

nëk Jaz ‘napęd Jaz’

nëk Zip ‘napęd Zip’

nieaktiwné òkno ‘nieaktywne okno’

nieaktiwnô łączba || zdechłô łączba ‘nieaktywny link, martwy odsyłacz’

niepropòrcjonalnô czcónka ‘czcionka nieproporcjonalna’

nieszerifòwô czcónka || bezszerifòwô czcónka ‘czcionka nieszeryfowa, czcionka bezszeryfowa’

nieùlotnô pamiãc ‘pamięć nieulotna’

nieùłożony tekst ‘tekst niesformatowany’

niewspółbieżnô pamiãc ‘pamięć asynchroniczna’

niewspółbieżny || niewspółbieżné przenôszanié ‘asynchroniczny, transmisja asynchroniczna’

niezanôléżnô adresa || richtich adresa ‘adres bezwzględny, adres rzeczywisty’

niklowò-kadmòwi akùmùlatór, niklowò-kadmòwégò akùmùlatora ‘akumulator niklowo-kadmowy’

niklowò-wòdorkòwi akùmùlatór, niklowò-wòdorkòwégò akùmùlatora ‘akumulator niklowo-wodorkowy’

nôgłówk ‘nagłówek’

nôgłówk paczétu ‘nagłówek pakietu’

nôgłówk wiadła ‘nagłówek wiadomości’

nôrzãdzowi program || ùżëtkòwi program ‘program narzędziowy, program użytkowy’

nôwias ‘nawias’

nôwrót ‘pętla zwrotna’

Num Lock *(wëm: num-lok)* ‘Num Lock’

numericzné wërażenié ‘wyrażenie numeryczne’

numericznô kluczplata || numericzny dzél ‘klawiatura numeryczna, blok numeryczny’

O

offsetowi drëk ‘druk offsetowy’

online (trib dzejaniô aplikacji) *(wëm: onlajn)* ‘online’

online (trib dzejaniô maszinów) *(wëm: onlajn)* ‘online’

outboks *(wëm: autboks)* ‘outbox’

outsourcing *(wëm: autsorsing)* ‘outsourcing’

Ò

òbmiestny zwãk || rëmny zwãk ‘dźwięk przestrzenny’

òbrôzk ‘ikona’

òbrôzkòwô kôrta ‘mapa obrazkowa’

òbsłëgòwi paczét ‘service pack, zestaw poprawek, pakiet serwisowy’

òchróna przed zôpisã || blokada zôpisu ‘ochrona przed zapisem, blokada zapisu’

òdczët ‘odczyt’

nieaktiwné òkno ‘nieaktywne okno’

nieaktiwnô łączba || zdechłô łączba ‘nieaktywny link, martwy odsyłacz’

niepropòrcjonalnô czcónka ‘czcionka nieproporcjonalna’

nieszerifòwô czcónka || bezszerifòwô czcónka ‘czcionka nieszeryfowa, czcionka bezszeryfowa’

nieùlotnô pamiãc ‘pamięć nieulotna’

nieùłożony tekst ‘tekst niesformatowany’

niewspółbieżnô pamiãc ‘pamięć asynchroniczna’

niewspółbieżny || niewspółbieżné przenôszanié ‘asynchroniczny, transmisja asynchroniczna’

niezanôléżnô adresa || richtich adresa ‘adres bezwzględny, adres rzeczywisty’

niklowò-kadmòwi akùmùlatór, niklowò-kadmòwégò akùmùlatora ‘akumulator niklowo-kadmowy’

niklowò-wòdorkòwi akùmùlatór, niklowò-wòdorkòwégò akùmùlatora ‘akumulator niklowo-wodorkowy’

nôgłówk ‘nagłówek’

nôgłówk paczétu ‘nagłówek pakietu’

nôgłówk wiadła ‘nagłówek wiadomości’

nôrzãdzowi program || ùżëtkòwi program ‘program narzędziowy, program użytkowy’

nôwias ‘nawias’

nôwrót ‘pętla zwrotna’

Num Lock *(wëm: num-lok)* ‘Num Lock’

numeriCzné wërażenié ‘wyrażenie numeryczne’

numericznô kluczplata || numericzny dzél ‘klawiatura numeryczna, blok numeryczny’

O

offsetowi drëk ‘druk offsetowy’

online (trib dzejaniô aplikacji) *(wëm: onlajn)* ‘online’

online (trib dzejaniô maszinów) *(wëm: onlajn)* ‘online’

outboks *(wëm: autboks)* ‘outbox’

outsourcing *(wëm: autsorsing)* ‘outsourcing’

Ò

òbmiestny zwãk || rëmny zwãk ‘dźwięk przestrzenny’

òbrôzk ‘ikona’

òbrôzkòwô kôrta ‘mapa obrazkowa’

òbsłëgòwi paczét ‘service pack, zestaw poprawek, pakiet serwisowy’

òchróna przed zôpisã || blokada zôpisu ‘ochrona przed zapisem, blokada zapisu’

òdczët ‘odczyt’

òdgrzéwnik ‘radiator’
òdpisywanié ‘kopiowanie’
òdpòwiesc || Òdp: ‘odwołanie (2), reply, odpowiedź, Re:, Odp:’
òdstãp || tabùlatór, tabùlatora ‘tabulator’
òdswiéżanié || przeladowanié ‘odświeżanie, odnawianie, przeładowanie’
òdswiéżenié ‘aktualizacja, upgrade’
ògniowô scana || ògniowô zôpòra ‘ściana ogniowa, zapora ogniowa’
òjcowi katalóg ‘katalog nadrzędny’
òjcowô domena ‘domena macierzysta’
òkno ‘okno’
òkno rozmòwë ‘okno dialogowe’
òkùlôrë 3D *(wëm: òkùlôrë trzë-de)* ‘okulary 3D’
òperacyjny system ‘system operacyjny’
òprogramòwanié || software *(wëm: softłer)* ‘oprogramowanie, software’
òpticznô mësz ‘mysz optyczna’
òrganizér || terminôrz ‘organizer, terminarz’
òsobisti kòmpùter, òsobistégò kòmpùtra || **pecet** ‘komputer osobisty, PC, pecet’
òsôdzanié ‘osadzanie’

Ó

ósemkòwi zôpis || ósemkòwi kòd || oktalny zôpis ‘zapis ósemkowy, kod ósemkowy, ósemkowy, zapis oktalny’

P

pachtowóné łącze ‘linia dzierżawiona, łącze dzierżawione’
paczét ‘pakiet’
paczétowi zôpis ‘zapis pakietowy’
Page Down *(wëm: pejdż-dałn)* ‘Page Down’
Page Up *(wëm: pejdż-ap)* ‘Page Up’
pajiczëna ‘pajęczyna’
palmtop ‘palmtop’
pamiãc ‘pamięć’
paraméter (znanka) ‘parametr’
paraméter (ùszczegółowienié pòlétu) || argùment ‘parametr (2), argument’
parłãga ‘intruz’
paser ‘paser’
pasyk menu *(wëm: pasyk meni)* ‘pasek menu’
pasyk nôrzãdzów ‘pasek narzędzi’
pasyk titla ‘pasek tytułu’
pasywné głosniczi ‘głośniki pasywne’
patróna || kartridż || toner ‘kartridż, kaseta, toner’

òdgrzéwnik ‘radiator’
òdpisywanié ‘kopiowanie’
òdpòwiesc || Òdp: ‘odwołanie (2), reply, odpowiedź, Re:, Odp:’
òdstãp || tabùlatór, tabùlatora ‘tabulator’
òdswiéżanié || przeladowanié ‘odświeżanie, odnawianie, przeładowanie’
òdswiéżenié ‘aktualizacja, upgrade’
ògniowô scana || ògniowô zôpòra ‘ściana ogniowa, zapora ogniowa’
òjcowi katalóg ‘katalog nadrzędny’
òjcowô domena ‘domena macierzysta’
òkno ‘okno’
òkno rozmòwë ‘okno dialogowe’
òkùlôrë 3D *(wëm: òkùlôrë trzë-de)* ‘okulary 3D’
òperacyjny system ‘system operacyjny’
òprogramòwanié || software *(wëm: softłer)* ‘oprogramowanie, software’
òpticznô mësz ‘mysz optyczna’
òrganizér || terminôrz ‘organizer, terminarz’
òsobisti kòmpùter, òsobistégò kòmpùtra || **pecet** ‘komputer osobisty, PC, pecet’
òsôdzanié ‘osadzanie’

Ó

ósemkòwi zôpis || ósemkòwi kòd || oktalny zôpis ‘zapis ósemkowy, kod ósemkowy, ósemkowy, zapis oktalny’

P

pachtowóné łącze ‘linia dzierżawiona, łącze dzierżawione’
paczét ‘pakiet’
paczétowi zôpis ‘zapis pakietowy’
Page Down *(wëm: pejdż-dałn)* ‘Page Down’
Page Up *(wëm: pejdż-ap)* ‘Page Up’
pajiczëna ‘pajęczyna’
palmtop ‘palmtop’
pamiãc ‘pamięć’
paraméter (znanka) ‘parametr’
paraméter (ùszczegółowienié pòlétu) || argùment ‘parametr (2), argument’
parłãga ‘intruz’
paser ‘paser’
pasyk menu *(wëm: pasyk meni)* ‘pasek menu’
pasyk nôrzãdzów ‘pasek narzędzi’
pasyk titla ‘pasek tytułu’
pasywné głosniczi ‘głośniki pasywne’
patróna || kartridż || toner ‘kartridż, kaseta, toner’

perfòrowónô blewiązka ‘taśma perforowana’

perfòrowóny papiór, perfòrowónégò papiora ‘papier perforowany’

pék ‘wskaźnik’

përpòtë ‘pogawędka’

pikoliter || pl ‘pikolitr, pl’

piksel || px ‘piksel, px’

pin ‘pin’

pionowi sztrek || | || balka ‘potok, |, belka’

piôskòwnica ‘piaskownica’

placowanié starnów ‘pozycjonowanie stron’

plamka ‘plamka’

plaskati ekran ‘płaski ekran, flat screen’

platfòrma || systemòwô platfòrma ‘platforma, platforma systemowa’

plazmòwi mónitór, plazmòwégò mónitora ‘monitor plazmowy’

plëskwa ‘pluskwa’

plotér || pisôk X-Y ‘ploter, pisak X-Y’

plus || + ‘plus, +’

pòczta HTML ‘poczta HTML’

pòcztowé konto ‘konto pocztowe’

pòcztowi automat ‘automat pocztowy’

pòcztowi filter, pòcztowégò filtra ‘filtr pocztowy’

pòcztowi serwer ‘serwer pocztowy’

pòcztowi program ‘program pocztowy’

pòcztowô aliasa ‘alias pocztowy’

pòcztowô kôstka ‘skrzynka pocztowa’

pòcztôrz ‘postmaster’

pòdkłôdka pòd mësz ‘mousepad, podkładka pod mysz’

pòdkrącywanié ‘podkręcanie, tweak’

pòdpis ‘sygnatura’

pòdséc ‘podsieć’

pòdskôcnik ‘znak zachęty’

pòdzérôcz || debugger *(wëm: debager)* ‘debuger’

pòlét || kòmenda ‘komenda, polecenie’

pòmagér ‘kreator’

pòmòcniczô aplikacjô, pòmòcniczi aplikacji ‘aplikacja pomocnicza’

pòrt ‘port’

pòrt I/O || złączé I/O ‘port I/O, złącze I/O’

pòrt jigrów ‘port gier’

pòrt mëszë || PS/2 ‘PS/2, port myszy’

pòrt pòdczerwieniznë || pòrt na pòdczerwieniznã || IrDA ‘port na podczerwień, port podczerwieni, IrDA’

perfòrowónô blewiązka ‘taśma perforowana’
perfòrowóny papiór, perfòrowónégò papiora ‘papier perforowany’
pék ‘wskaźnik’
përpòtë ‘pogawędka’
pikoliter || pl ‘pikolitr, pl’
piksel || px ‘piksel, px’
pin ‘pin’
pionowi sztrek || | || balka ‘potok, |, belka’
piôskòwnica ‘piaskownica’
placowanié starnów ‘pozycjonowanie stron’
plamka ‘plamka’
plaskati ekran ‘płaski ekran, flat screen’
platfòrma || systemòwô platfòrma ‘platforma, platforma systemowa’
plazmòwi mónitór, plazmòwégò mónitora ‘monitor plazmowy’
plëskwa ‘pluskwa’
plotér || pisôk X-Y ‘ploter, pisak X-Y’
plus || + ‘plus, +’
pòczta HTML ‘poczta HTML’
pòcztowé konto ‘konto pocztowe’
pòcztowi automat ‘automat pocztowy’
pòcztowi filter, pòcztowégò filtra ‘filtr pocztowy’
pòcztowi serwer ‘serwer pocztowy’
pòcztowi program ‘program pocztowy’
pòcztowô aliasa ‘alias pocztowy’
pòcztowô kôstka ‘skrzynka pocztowa’
pòcztôrz ‘postmaster’
pòdkłôdka pòd mësz ‘mousepad, podkładka pod mysz’
pòdkrącywanié ‘podkręcanie, tweak’
pòdpis ‘sygnatura’
pòdséc ‘podsieć’
pòdskôcnik ‘znak zachęty’
pòdzérôcz || debugger *(wëm: debager)* ‘debuger’
pòlét || kòmenda ‘komenda, polecenie’
pòmagér ‘kreator’
pòmòcniczô aplikacjô, pòmòcniczi aplikacji ‘aplikacja pomocnicza’
pòrt ‘port’
pòrt I/O || złączé I/O ‘port I/O, złącze I/O’
pòrt jigrów ‘port gier’
pòrt mëszë || PS/2 ‘PS/2, port myszy’
pòrt pòdczerwieniznë || pòrt na pòdczerwieniznã || IrDA ‘port na podczerwień, port podczerwieni, IrDA’

pòrtôl, pòrtalu ‘portal’

pòstskriptowô czcónka ‘czcionka postskryptowa’

pòstskriptowô drëkarka ‘drukarka postscriptowa’

pòzwa (do przistãpù) ‘login’

pòzwa (do kòmùnikacji) ‘nick’

pòzwa brëkòwnika ‘identyfikator użytkownika, nazwa użytkownika’

półdupleks ‘półdupleks, HDX’

pôrowi bit ‘bit parzystości’

prawa przistãpù ‘prawa dostępu’

prëzgòlenié ‘rozsiewanie, cieniowanie’

Print Screen *(wëm: print-skrin)* ‘Print Screen’

priwatny klucz || krëjamny klucz ‘klucz prywatny, klucz tajny’

procent || % ‘procent, %’

procesór, procesora ‘procesor’

procëmłiskòwô pòwłoka || procëmłiskòwi filter ‘powłoka antyrefleksyjna, filtr antyrefleksyjny’

propòrcjonalnô czcónka ‘czcionka proporcjonalna’

protokół, protokòłu ‘protokół’

próbkòwanié zwãkù ‘próbkowanie dźwięku’

prôwdzëwi czas ‘czas rzeczywisty’

przechód || przelotka ‘przejściówka, przelotka’

przëcëgni i pùsc || przenôszanié ‘przeciągnij i upuść, przenoszenie’

przeczerowanié ‘przekierowanie, przekazywanie, readresacja’

przeczëtôj to || czëtôj mie || readme *(wëm: ridmi)* ‘readme, przeczytaj to, czytaj mnie’

przedstôwca ‘agent’

przenosnô drëkarka ‘drukarka przenośna’

przenôszanié dónëch ‘transmisja danych’

przenôszanié tekstu ‘przenoszenie tekstu’

przepiãcé ‘przepięcie’

przeplot ‘przeplot, interlaced’

przepùstowòsc ‘przepustowość’

przesëniãcé ‘odległość’

przetwòrnik A/D || analogòwò-cëfrowi przetwòrnik ‘DAC, przetwornik analogowo-cyfrowy, przetwornik A/D’

przezroczësti ‘przeźroczysty’

przédnô starna ‘strona główna (2), index. htm, index. html, bramka’

przigòdowô jigra ‘gra przygodowa’

przistãpòwé kónto ‘konto dostępowe’

przistãpòwi numer ‘numer dostępowy’

przistãpòwi router *(wëm: przistãpòwi ruter)* ‘router dostępowy’

przistãpòwi serwer ‘serwer dostępowy’

pòrtôl, pòrtalu ‘portal’
pòstskriptowô czcónka ‘czcionka postskryptowa’
pòstskriptowô drëkarka ‘drukarka postscriptowa’
pòzwa (do przistãpù) ‘login’
pòzwa (do kòmùnikacji) ‘nick’
pòzwa brëkòwnika ‘identyfikator użytkownika, nazwa użytkownika’
półdupleks ‘półdupleks, HDX’
pôrowi bit ‘bit parzystości’
prawa przistãpù ‘prawa dostępu’
prëzgòlenié ‘rozsiewanie, cieniowanie’
Print Screen *(wëm: print-skrin)* ‘Print Screen’
priwatny klucz || **krëjamny klucz** ‘klucz prywatny, klucz tajny’
procent || **%** ‘procent, %’
procesór, procesora ‘procesor’
procëmłiskòwô pòwłoka || **procëmłiskòwi filter** ‘powłoka antyrefleksyjna, filtr antyrefleksyjny’
propòrcjonalnô czcónka ‘czcionka proporcjonalna’
protokół, protokòłu ‘protokół’
próbkòwanié zwãkù ‘próbkowanie dźwięku’
prôwdzëwi czas ‘czas rzeczywisty’
przechód || **przelotka** ‘przejściówka, przelotka’
przëcëgni i pùsc || **przenôszanié** ‘przeciągnij i upuść, przenoszenie’
przeczerowanié ‘przekierowanie, przekazywanie, readresacja’
przeczëtôj to || **czëtôj mie** || **readme** *(wëm: ridmi)* ‘readme, przeczytaj to, czytaj mnie’
przedstôwca ‘agent’
przenosnô drëkarka ‘drukarka przenośna’
przenôszanié dónëch ‘transmisja danych’
przenôszanié tekstu ‘przenoszenie tekstu’
przepiãcé ‘przepięcie’
przeplot ‘przeplot, interlaced’
przepùstowòsc ‘przepustowość’
przesëniãcé ‘odległość’
przetwòrnik A/D || **analogòwò-cëfrowi przetwòrnik** ‘DAC, przetwornik analogowo-cyfrowy, przetwornik A/D’
przezroczësti ‘przeźroczysty’
przédnô starna ‘strona główna (2), index. htm, index. html, bramka’
przigòdowô jigra ‘gra przygodowa’
przistãpòwé kónto ‘konto dostępowe’
przistãpòwi numer ‘numer dostępowy’
przistãpòwi router *(wëm: przistãpòwi ruter)* ‘router dostępowy’
przistãpòwi serwer ‘serwer dostępowy’

pùbliczny klucz || klucz wieledostãpù || jawny klucz ‘klucz publiczny, klucz wielodostępu, klucz jawny’

pùrtk ‘demon’

R

RAM || òperacyjnô pamiãc ‘RAM, pamięć operacyjna’

ramka (w HTML) ‘ramka’

ramka (w kòmpresji) ‘ramka’

raster ‘raster’

rasterizacjô, rasterizacji ‘rasteryzacja’

rastrowô czcónka || bitmapòwô czcónka ‘czcionka rastrowa, czcionka bitmapowa’

rastrowô grafika ‘grafika rastrowa’

rãkawica dónëch ‘rękawica danych’

rechùbnik || rechùbnik nawiedzeniów ‘licznik, licznik odwiedzin’

rechùnkòwô tabela ‘arkusz kalkulacyjny’

rejestracjô domenë, rejestracji domenë ‘rejestracja domeny’

relacyjné bazë dónëch ‘relacyjne bazy danych’

rendering ‘rendering’

reselanié ‘relaying’

rezydentny program ‘program rezydentny’

régòwé przenôszanié ‘transmisja szeregowa’

régòwi kabel || kabel RS-232 ‘kabel szeregowy, kabel RS-232’

régòwi pòrt || régòwi jintefejs || régòwé złączé || pòrt RS-232 ‘port szeregowy, interfejs szeregowy, złącze szeregowe, port RS-232’

régòwô drëkarka ‘drukarka szeregowa’

rëchawi gif ‘animowany gif’

rëchtowanié ‘formatowanie’

rëchtowanié nisczi szëchtë || fizyczné rëchtowanié ‘formatowanie niskiego poziomu, formatowanie fizyczne’

rëchtowanié wësoczi szëchtë ‘formatowanie wysokiego poziomu’

richtosc ‘poprawność’

robòczô stacjô, robòczi stacji ‘stacja robocza’

robôk ‘robak’

ROM *(wëm: rom)* **|| pamiãc le do czëtaniô** ‘ROM, pamięć tylko do odczytu’

router *(wëm: ruter)* ‘router’

router mòstu ‘router pomostu’

rozdzelenié farwów || rozfarwienié ‘separacja kolorów, separacja barw, rozbarwienie’

rozkòscérznô lësta ‘lista dystrybucyjna’

rozpòznôwanié głosu || rozpòznôwanié mòwë ‘rozpoznawanie głosu, rozpoznawanie mowy’

pùbliczny klucz || klucz wieledostãpù || jawny klucz ‘klucz publiczny, klucz wielodostępu, klucz jawny’
pùrtk ‘demon’

R
RAM || òperacyjnô pamiãc ‘RAM, pamięć operacyjna’
ramka (w HTML) ‘ramka’
ramka (w kòmpresji) ‘ramka’
raster ‘raster’
rasterizacjô, rasterizacji ‘rasteryzacja’
rastrowô czcónka || bitmapòwô czcónka ‘czcionka rastrowa, czcionka bitmapowa’
rastrowô grafika ‘grafika rastrowa’
rãkawica dónëch ‘rękawica danych’
rechùbnik || rechùbnik nawiedzeniów ‘licznik, licznik odwiedzin’
rechùnkòwô tabela ‘arkusz kalkulacyjny’
rejestracjô domenë, rejestracji domenë ‘rejestracja domeny’
relacyjné bazë dónëch ‘relacyjne bazy danych’
rendering ‘rendering’
reselanié ‘relaying’
rezydentny program ‘program rezydentny’
régòwé przenôszanié ‘transmisja szeregowa’
régòwi kabel || kabel RS-232 ‘kabel szeregowy, kabel RS-232’
régòwi pòrt || régòwi jintefejs || régòwé złączé || pòrt RS-232 ‘port szeregowy, interfejs szeregowy, złącze szeregowe, port RS-232’
régòwô drëkarka ‘drukarka szeregowa’
rëchawi gif ‘animowany gif’
rëchtowanié ‘formatowanie’
rëchtowanié nisczi szëchtë || fizyczné rëchtowanié ‘formatowanie niskiego poziomu, formatowanie fizyczne’
rëchtowanié wësoczi szëchtë ‘formatowanie wysokiego poziomu’
richtosc ‘poprawność’
robòczô stacjô, robòczi stacji ‘stacja robocza’
robôk ‘robak’
ROM *(wëm: rom)* **|| pamiãc le do czëtaniô** ‘ROM, pamięć tylko do odczytu’
router *(wëm: ruter)* ‘router’
router mòstu ‘router pomostu’
rozdzelenié farwów || rozfarwienié ‘separacja kolorów, separacja barw, rozbarwienie’
rozkòscérznô lësta ‘lista dystrybucyjna’
rozpòznôwanié głosu || rozpòznôwanié mòwë ‘rozpoznawanie głosu, rozpoznawanie mowy’

rozproszony przerób, rozproszonégò przerobù ‘przetwarzanie rozproszone’

rozrzedzenié ‘downsampling’

rozszerziwającô kôrta || adapter ‘karta rozszerzająca, adapter’

rozszerzonô kluczplata || fùnkcyjné klucze ‘klawiatura rozszerzona, klawisze funkcyjne’

rozsztëkòwanié ‘fragmentacja’

rozwlekłô kòmpùtrowô séc || rozwlekłô séc ‘rozległa sieć komputerowa, sieć rozległa’

równoległé przenôszanié ‘transmisja równoległa’

równoległi kabel || kabel LPT || drëkarkòwi kabel ‘kabel równoległy, kabel LPT, kabel drukarkowy’

równoległi pòrt || równoległi jinterfejs || pòrt LPT ‘port równoległy, interfejs równoległy, port LPT, iEEE 1284’

równy z równym || peer to peer *(wëm: pir-tu-pir)* **|| P2P** *(wëm: pi-tu-pi)* ‘peer to peer, P2P’

różnicowi jinterfejs ‘interfejs różnicowy’

rum ‘spacja’

S

samòrozladowiwający ‘samorozpakowujący’

samòùczk ‘samouczek’

satinowi papiór, satinowégò papiora ‘papier satynowy’

saturacjô, saturacji ‘saturacja’

scalony ùkłôd || chip *(wëm: czip)* ‘układ scalony, obwód scalony, chip’

schòwóny wirus ‘wirus ukryty’

semigraficzny jinterfejs ‘interfejs semigraficzny’

serfòwanié ‘surfowanie’

serijnô kòrespòndencjô, serijny kòrespòndencji ‘korespondencja seryjna’

serwer ‘serwer’

serwer drëkù (ùdostãpniwający) ‘printserwer, serwer wydruku’

serwer drëkù (drëkùjący) ‘serwer druku’

serwer faksów ‘serwer faksów’

serwer FTP ‘serwer FTP’

serwer WWW *(wëm: serwer wu-wu-wu)* **|| serwer starnów WWW** *(wëm: serwer starnów wu-wu-wu)* ‘serwer WWW, serwer stron WWW’

serwis ‘serwis’

serwlet ‘serwlet’

seryjné numrë ‘numery seryjne’

seryjny numer ‘numer seryjny’

sesjô, sesji ‘sesja’

séc pùnktów ‘siatka punktów’

rozproszony przerób, rozproszonégò przerobù ‘przetwarzanie rozproszone’

rozrzedzenié ‘downsampling’

rozszerziwającô kôrta || adapter ‘karta rozszerzająca, adapter’

rozszerzonô kluczplata || fùnkcyjné klucze ‘klawiatura rozszerzona, klawisze funkcyjne’

rozsztëkòwanié ‘fragmentacja’

rozwlekłô kòmpùtrowô séc || rozwlekłô séc ‘rozległa sieć komputerowa, sieć rozległa’

równoległé przenôszanié ‘transmisja równoległa’

równoległi kabel || kabel LPT || drëkarkòwi kabel ‘kabel równoległy, kabel LPT, kabel drukarkowy’

równoległi pòrt || równoległi jinterfejs || pòrt LPT ‘port równoległy, interfejs równoległy, port LPT, iEEE 1284’

równy z równym || peer to peer *(wëm: pir-tu-pir)* **|| P2P** *(wëm: pi-tu-pi)* ‘peer to peer, P2P’

różnicowi jinterfejs ‘interfejs różnicowy’

rum ‘spacja’

S

samòrozladowiwający ‘samorozpakowujący’

samòùczk ‘samouczek’

satinowi papiór, satinowégò papiora ‘papier satynowy’

saturacjô, saturacji ‘saturacja’

scalony ùkłôd || chip *(wëm: czip)* ‘układ scalony, obwód scalony, chip’

schòwóny wirus ‘wirus ukryty’

semigraficzny jinterfejs ‘interfejs semigraficzny’

serfòwanié ‘surfowanie’

serijnô kòrespòndencjô, serijny kòrespòndencji ‘korespondencja seryjna’

serwer ‘serwer’

serwer drëkù (ùdostãpniwający) ‘printserwer, serwer wydruku’

serwer drëkù (drëkùjący) ‘serwer druku’

serwer faksów ‘serwer faksów’

serwer FTP ‘serwer FTP’

serwer WWW *(wëm: serwer wu-wu-wu)* **|| serwer starnów WWW** *(wëm: serwer starnów wu-wu-wu)* ‘serwer WWW, serwer stron WWW’

serwis ‘serwis’

serwlet ‘serwlet’

seryjné numrë ‘numery seryjne’

seryjny numer ‘numer seryjny’

sesjô, sesji ‘sesja’

séc pùnktów ‘siatka punktów’

sécowi kòmpùter, sécowégò kòmpùtra || **domôcy kòmpùter**, domôcégò kòmpùtra ‘komputer sieciowy, komputer macierzysty, komputer abonencki, NC’

sécowi òperacyjny system ‘sieciowy system operacyjny, SSO’

sécowi piestrzéń, sécowégò piestrzenia ‘pierścień webowy’

sécowô drëkarka ‘drukarka sieciowa’

sécowô kôrta ‘karta sieciowa’

Shift *(wëm: szift)* ‘Shift’

skaner (òpticzny) ‘skaner’

skaner (kòntrolnô aplikacjô) ‘skaner’

skaner pòrtów ‘skaner portów’

składôk ‘składak, noname PC’

skłôd dónëch, składu dónëch ‘hurtownia danych’

skòk ‘skok’

skórka ‘skórka, skin’

skript ‘skrypt’

skriptowi wirus ‘wirus skryptowy’

skrótówc ‘skrótowiec’

slot || szufladowé gniôzdo ‘slot, gniazdo szufladkowe’

słowa klucze || kluczowé słowa ‘słowo kluczowe, słowa kluczowe’

słowarzowô ataka ‘atak słownikowy’

smiecëch ‘kosz’

socjotechnika ‘socjotechnika’

son ‘son’

spam ‘spam, bulk e-mail, mielonka’

sprzãt || hardware *(wëm: hardłer)* ‘hardware’

sprzãtowi klucz ‘klucz sprzętowy’

stacjonarny kòmpùter, stacjonarnégò kòmpùtra ‘komputer stacjonarny, komputer główny’

stałé łącze || stałé pòłączenié ‘łącze stałe, połączenie stałe’

starna ‘site, strona’

starna WWW *(wëm: starna wu-wu-wu)* ‘strona WWW’

startowé menu *(wëm: startowi meny)* ‘menu startowe’

startowi wëjimk || rozrëchòwi wëjimk ‘sektor startowy, sektor rozruchowy’

startowô disketka ‘dyskietka startowa’

startowô platka || startowi disk ‘płyta startowa, dysk startowy’

startowô starna ‘strona główna, strona startowa’

staticznô adresa IP *(wëm: staticznô adresa aj-pi)* ‘statyczny adres IP’

statistika nawiedzeniów ‘statystyka odwiedzin’

stojącé ‘tower’

stopa || slédz, sledza ‘śledź, cokół’

stopka ‘stopka’

sécowi kòmpùter, sécowégò kòmpùtra || **domôcy kòmpùter**, domôcégò kòmpùtra ‘komputer sieciowy, komputer macierzysty, komputer abonencki, NC’

sécowi òperacyjny system ‘sieciowy system operacyjny, SSO’

sécowi piestrzéń, sécowégò piestrzenia ‘pierścień webowy’

sécowô drëkarka ‘drukarka sieciowa’

sécowô kôrta ‘karta sieciowa’

Shift *(wëm: szift)* ‘Shift’

skaner (òpticzny) ‘skaner’

skaner (kòntrolnô aplikacjô) ‘skaner’

skaner pòrtów ‘skaner portów’

składôk ‘składak, noname PC’

skłôd dónëch, składu dónëch ‘hurtownia danych’

skòk ‘skok’

skórka ‘skórka, skin’

skript ‘skrypt’

skriptowi wirus ‘wirus skryptowy’

skrótówc ‘skrótowiec’

slot || szufladowé gniôzdo ‘slot, gniazdo szufladkowe’

słowa klucze || kluczowé słowa ‘słowo kluczowe, słowa kluczowe’

słowarzowô ataka ‘atak słownikowy’

smiecëch ‘kosz’

socjotechnika ‘socjotechnika’

son ‘son’

spam ‘spam, bulk e-mail, mielonka’

sprzãt || hardware *(wëm: hardłer)* ‘hardware’

sprzãtowi klucz ‘klucz sprzętowy’

stacjonarny kòmpùter, stacjonarnégò kòmpùtra ‘komputer stacjonarny, komputer główny’

stałé łącze || stałé pòłączenié ‘łącze stałe, połączenie stałe’

starna ‘site, strona’

starna WWW *(wëm: starna wu-wu-wu)* ‘strona WWW’

startowé menu *(wëm: startowi meny)* ‘menu startowe’

startowi wëjimk || rozrëchòwi wëjimk ‘sektor startowy, sektor rozruchowy’

startowô disketka ‘dyskietka startowa’

startowô platka || startowi disk ‘płyta startowa, dysk startowy’

startowô starna ‘strona główna, strona startowa’

staticznô adresa IP *(wëm: staticznô adresa aj-pi)* ‘statyczny adres IP’

statistika nawiedzeniów ‘statystyka odwiedzin’

stojącé ‘tower’

stopa || slédz, sledza ‘śledź, cokół’

stopka ‘stopka’

stratnô kòmpresjô ‘kompresja stratna’

strëżné media || strëżné przeselanié dónëch ‘media strumieniowe, strumieniowe przesyłanie danych’

stróż ‘monitor’

stróż ekranu ‘wygaszacz ekranu’

strzédnik ||; ‘średnik, znak średnika,;’

strzig, strzëgù || / || **ùkòs** ‘slash, /, ukośnik, znak dzielenia’

strzodowiskòwô zmiennô ‘zmienna środowiskowa’

subwoofer *(wëm: sabłufer)* || **niskòtonowi głosnik** ‘subwoofer, głośnik niskotonowy’

surround *(wëm: soraund)* ‘surround’

swòjnosc ‘prywatność’

sygnałowi procesór, sygnałowégò procesora ‘procesor sygnałowy’

symetricznô kriptografiô || symetriczné szëfrowanié ‘kryptografia symetryczna, szyfrowanie symetryczne’

system lopków ‘system plików’

systemòwé menu *(wëm: systemòwé meny)* ‘menu systemowe’

systemòwô data ‘data systemowa’

systemòwô pòwłoka || jinterpretéra || jinterpretéra pòlétów || procesór pòlétów, procesora pòlétów ‘powłoka systemowa, interpreter, interpretator poleceń, procesor poleceń’

szachrë ‘spoofing, IP spoofing’

szerifòwô czcónka ‘czcionka szeryfowa’

szerokòsc pasma ‘szerokość pasma’

szerokszmërganié || szerokszmërg || broadcasting *(wëm: broudkasting)* **|| broadcast** ‘broadcasting, broadcast’

szëchtowô jigra || szëchtówka ‘gra platformowa, platformówka’

szëkôcz ‘wyszukiwarka, szperacz’

szifrëjący klucz ‘klucz szyfrujący’

szkelet Jinternetu ‘szkielet Internetu’

szkeletowô séc ‘sieć szkieletowa’

szor farwë ‘głębia koloru’

szpektór diskù, szpektora diskù ‘menadżer dysku’

szpektór lopków, szpektora lopków ‘menadżer plików’

szpektór maszinów, szpektora maszinów ‘menadżer urządzeń’

szpédżel || szpéglowi serwer ‘mirror, serwer lustrzany’

sztabilizatór òbrazu, sztabilizatora òbrazu ‘stabilizator obrazu’

sztrategicznô jigra ‘gra strategiczna’

sztrek ‘ścieżka’

sztrómnik ‘zasilacz’

sztrómòwi filter || procëmprzepiãcowi filter || procëmzakłóceniowi filter || sztrómòwô listwa ‘filtr sieciowy, filtr przeciwprzepięciowy, filtr przeciwzakłóceniowy, listwa zasilająca’

stratnô kòmpresjô ‘kompresja stratna’

strëżné media || strëżné przeselanié dónëch ‘media strumieniowe, strumieniowe przesyłanie danych’

stróż ‘monitor’

stróż ekranu ‘wygaszacz ekranu’

strzédnik ||; ‘średnik, znak średnika,;’

strzig, strzëgù || / || **ùkòs** ‘slash, /, ukośnik, znak dzielenia’

strzodowiskòwô zmiennô ‘zmienna środowiskowa’

subwoofer *(wëm: sabłufer)* || **niskòtonowi głosnik** ‘subwoofer, głośnik niskotonowy’

surround *(wëm: soraund)* ‘surround’

swòjnosc ‘prywatność’

sygnałowi procesór, sygnałowégò procesora ‘procesor sygnałowy’

symetricznô kriptografiô || symetriczné szëfrowanié ‘kryptografia symetryczna, szyfrowanie symetryczne’

system lopków ‘system plików’

systemòwé menu *(wëm: systemòwé meny)* ‘menu systemowe’

systemòwô data ‘data systemowa’

systemòwô pòwłoka || jinterpretéra || jinterpretéra pòlétów || procesór pòlétów, procesora pòlétów ‘powłoka systemowa, interpreter, interpretator poleceń, procesor poleceń’

szachrë ‘spoofing, IP spoofing’

szerifòwô czcónka ‘czcionka szeryfowa’

szerokòsc pasma ‘szerokość pasma’

szerokszmërganié || szerokszmërg || broadcasting *(wëm: broudkasting)* || **broadcast** ‘broadcasting, broadcast’

szëchtowô jigra || szëchtówka ‘gra platformowa, platformówka’

szëkôcz ‘wyszukiwarka, szperacz’

szifrëjący klucz ‘klucz szyfrujący’

szkelet Jinternetu ‘szkielet Internetu’

szkeletowô séc ‘sieć szkieletowa’

szor farwë ‘głębia koloru’

szpektór diskù, szpektora diskù ‘menadżer dysku’

szpektór lopków, szpektora lopków ‘menadżer plików’

szpektór maszinów, szpektora maszinów ‘menadżer urządzeń’

szpédżel || szpéglowi serwer ‘mirror, serwer lustrzany’

sztabilizatór òbrazu, sztabilizatora òbrazu ‘stabilizator obrazu’

sztrategicznô jigra ‘gra strategiczna’

sztrek ‘ścieżka’

sztrómnik ‘zasilacz’

sztrómòwi filter || procëmprzepiãcowi filter || procëmzakłóceniowi filter || sztrómòwô listwa ‘filtr sieciowy, filtr przeciwprzepięciowy, filtr przeciwzakłóceniowy, listwa zasilająca’

sztrukturalny jãzëk zapitaniów || SQL *(wëm: es-kù-el)* ‘strukturalny język zapytań, SQL’
szuflada ‘kieszeń, szuflada’
szuńdë dónëch ‘nośnik danych’

T

Tab || tabùlatór, tabùlatora ‘Tab, tabulator, klawisz tabulacji’
tabela (ôrt prezentacji dónëch) ‘tabela’
tabela (dzél bazë dónëch) ‘tabela’
tabela dzélów ‘tablica partycji’
tablet ‘tablet’
talérz ‘talerz’
tapéta ‘tapeta’
targetowanié ‘targetowanie’
technoòsobòwòsc ‘technoosobowość’
teksel ‘teksel’
tekstowé pòle ‘pole tekstowe’
tekstowi jinterfejs ‘interfejs tekstowy’
tekstura || bitmapa ‘tekstura, bitmapa’
telejinfòrmatika, telejinfòrmaticzi ‘teleinformatyka’
telekòmùnikacjô, telekòmùnikacji ‘telekomunikacja’
telekònferencjô, telekònferencji ‘telekonferencja’
telerobòta ‘telepraca, wyrkom, wyrobnictwo komputerowe’
telewizyjnô kôrta || kôrta TV ‘tuner TV, karta TV’
tematiczny katalóg, tematicznégò katalogù ‘katalog tematyczny, katalog stron’
terabajt || TB ‘terabajt, TB’
terabajt na sekùńdã ‘terabajtów na sekundę’
termicznô drëkarka ‘drukarka termiczna’
termiczno-wòskòwô drëkarka ‘drukarka termiczno-woskowa’
terminôl, terminalu, terminala ‘terminal’
termòsublimacyjnô drëkarka ‘drukarka termosublimacyjna’
termòwtapiającô drëkarka ‘drukarka termowtapiająca’
tézaurus, tézaurusa ‘tezaurus’
timczasny lopk ‘plik tymczasowy’
timeout *(wëm: tajmaut)* ‘timeout’
tińta ‘tinta’
tińtowô drëkarka ‘drukarka atramentowa, drukarka strumieniowa, drukarka bąbelkowa, plujka’
tip ‘tip’
token ‘token’
toner ‘toner’
tonowé wëbiéranié ‘wybieranie tonowe’

sztrukturalny jãzëk zapitaniów || SQL *(wëm: es-kù-el)* ‘strukturalny język zapytań, SQL’
szuflada ‘kieszeń, szuflada’
szuńdë dónëch ‘nośnik danych’

T

Tab || tabùlatór, tabùlatora ‘Tab, tabulator, klawisz tabulacji’
tabela (ôrt prezentacji dónëch) ‘tabela’
tabela (dzél bazë dónëch) ‘tabela’
tabela dzélów ‘tablica partycji’
tablet ‘tablet’
talérz ‘talerz’
tapéta ‘tapeta’
targetowanié ‘targetowanie’
technoòsobòwòsc ‘technoosobowość’
teksel ‘teksel’
tekstowé pòle ‘pole tekstowe’
tekstowi jinterfejs ‘interfejs tekstowy’
tekstura || bitmapa ‘tekstura, bitmapa’
telejinfòrmatika, telejinfòrmaticzi ‘teleinformatyka’
telekòmùnikacjô, telekòmùnikacji ‘telekomunikacja’
telekònferencjô, telekònferencji ‘telekonferencja’
telerobòta ‘telepraca, wyrkom, wyrobnictwo komputerowe’
telewizyjnô kôrta || kôrta TV ‘tuner TV, karta TV’
tematiczny katalóg, tematicznégò katalogù ‘katalog tematyczny, katalog stron’
terabajt || TB ‘terabajt, TB’
terabajt na sekùńdã ‘terabajtów na sekundę’
termicznô drëkarka ‘drukarka termiczna’
termiczno-wòskòwô drëkarka ‘drukarka termiczno-woskowa’
terminôl, terminalu, terminala ‘terminal’
termòsublimacyjnô drëkarka ‘drukarka termosublimacyjna’
termòwtapiającô drëkarka ‘drukarka termowtapiająca’
tézaurus, tézaurusa ‘tezaurus’
timczasny lopk ‘plik tymczasowy’
timeout *(wëm: tajmaut)* ‘timeout’
tińta ‘tinta’
tińtowô drëkarka ‘drukarka atramentowa, drukarka strumieniowa, drukarka bąbelkowa, plujka’
tip ‘tip’
token ‘token’
toner ‘toner’
tonowé wëbiéranié ‘wybieranie tonowe’

towarzący wirus ‘wirus towarzyszący’
trafnota ‘relewancja’
tranzystór, tranzystora ‘tranzystor’
trojańsczi kóń, trojańsczégò kònia ‘koń trojański’
trwałô pamiãc ‘pamięć trwała’
tunelowanié ‘tunelowanie’
tunelowanié protokòłów || kapselkòwanié paczétów ‘tunelowanie protokołów, kapsułkowanie pakietów’
tur (dzél diskù) ‘ścieżka’
tur (w sécë) ‘trasa, marszruta’
tuszowalny disk || wëjimóny disk ‘dysk wymienny’

U

usenet *(wëm: jusnet)* ‘usenet’

Ù

ùdôwnô jigra ‘gra symulacyjna’
ùkłôd kluczplatë, ùkładu kluczplatë ‘układ klawiatury’
ùlëbë, ùlëbów ‘ulubione’
ùlotnô pamiãc || nietrwałô pamiãc ‘pamięć ulotna, pamięć nietrwała’
ùłożenié ‘formatowanie (2)’
ùłożenié starnë ‘układ strony’
ùłożenié tekstu ‘formatowanie tekstu’
ùłożóny tekst ‘tekst formatowany’
ùnikòd ‘unicode’
ùstôw, ùstawù ‘konfiguracja’
ùwidzenia ‘preferencje, opcje’
ùwierzitelnienié ‘uwierzytelnienie’

W

wanoga ‘roaming’
wątk (dzél robòtë procesora) ‘wątek’
wątk (zbiór artiklów) ‘wątek’
wãzeł, wãzła ‘węzeł’
wbùdowóny system ‘system wbudowany, minisystem’
webmail *(wëm: łebmejl)* **|| pòczta bez WWW** *(wëm: pòczta bez wu-wu-wu)* ‘webmail, poczta przez WWW’
webméster *(wëm: łebméster)* ‘webmaster’
wektorizacjô, wektorizacji **|| trasowanié** ‘wektoryzacja, trasowanie’
wektorowô czcónka || skalowalnô czcónka ‘czcionka wektorowa, czcionka skalowalna’

towarzący wirus ‘wirus towarzyszący’
trafnota ‘relewancja’
tranzystór, tranzystora ‘tranzystor’
trojańsczi kóń, trojańsczégò kònia ‘koń trojański’
trwałô pamiãc ‘pamięć trwała’
tunelowanié ‘tunelowanie’
tunelowanié protokòłów || kapselkòwanié paczétów ‘tunelowanie protokołów, kapsułkowanie pakietów’
tur (dzél diskù) ‘ścieżka’
tur (w sécë) ‘trasa, marszruta’
tuszowalny disk || wëjimóny disk ‘dysk wymienny’

U
usenet *(wëm: jusnet)* ‘usenet’

Ù
ùdôwnô jigra ‘gra symulacyjna’
ùkłôd kluczplatë, ùkładu kluczplatë ‘układ klawiatury’
ùlëbë, ùlëbów ‘ulubione’
ùlotnô pamiãc || nietrwałô pamiãc ‘pamięć ulotna, pamięć nietrwała’
ùłożenié ‘formatowanie (2)’
ùłożenié starnë ‘układ strony’
ùłożenié tekstu ‘formatowanie tekstu’
ùłożóny tekst ‘tekst formatowany’
ùnikòd ‘unicode’
ùstôw, ùstawù ‘konfiguracja’
ùwidzenia ‘preferencje, opcje’
ùwierzitelnienié ‘uwierzytelnienie’

W
wanoga ‘roaming’
wątk (dzél robòtë procesora) ‘wątek’
wątk (zbiór artiklów) ‘wątek’
wãzeł, wãzła ‘węzeł’
wbùdowóny system ‘system wbudowany, minisystem’
webmail *(wëm: łebmejl)* **|| pòczta bez WWW** *(wëm: pòczta bez wu-wu-wu)* ‘webmail, poczta przez WWW’
webméster *(wëm: łebméster)* ‘webmaster’
wektorizacjô, wektorizacji **|| trasowanié** ‘wektoryzacja, trasowanie’
wektorowô czcónka || skalowalnô czcónka ‘czcionka wektorowa, czcionka skalowalna’

wektorowô grafika, wektorowi graficzi ‘grafika wektorowa’

wektór, wektora ‘wektor’

wentilatór, wentilatora ‘wentylator’

wespółprocesór, wespółprocesora ‘koprocesor, współprocesor’

wespółrobiącô wielezadaniowòta ‘wielozadaniowość kooperatywna’

wëgładzywanié || antialiasyng ‘wygładzenie, antyaliasing’

wëjimk ‘sektor’

wëkrzëknik ||! ‘wykrzyknik,!’

wëlézeniowé maszinë ‘urządzenie wyjściowe’

wëlogòwanié ‘wylogowanie’

wënëk ‘ban’

wënikòwi lopk || docelowi lopk ‘plik wynikowy, plik docelowy’

wëpôlanié ‘wypalanie’

wërównanié ‘wyrównanie’

wëskakùjącé òkno ‘wyskakujące okno’

wëwłaszczeniowô wielezadaniowòta ‘wielozadaniowość wywłaszczeniowa’

wëzdrzatk || design *(wëm: dizajn)* ‘design’

wiadło ‘post’

wideokònferencjô, wideokònferencji ‘wideokonferencja’

wideotelefóniô, wideotelefónii ‘wideotelefonia’

widné pióro || elektriczné pióro ‘pióro świetlne, pióro elektroniczne’

widnikòwi pòrtôl, widnikòwégò pòrtalu ‘portal horyzontalny’

widny kabel ‘światłowód’

wieledzélowi wirus ‘wirus wieloczęściowy, wirus złożony’

wieleplacowô licencjô, wieleplacowi licencji ‘licencja grupowa’

wielepòstacjowi wirus ‘wirus polimorficzny’

wieleprocesorowòta ‘wieloprocesorowość’

wieleprzistãp ‘wielodostęp’

wielesesyjny disk ‘multisession, dysk wielosesyjny’

wieleszmërganié ‘multiemisja, multicasing’

wielewarstwòwô architektura || trzëwarstwòwô architekrura ‘architektura wielowarstwowa, architektura trzywarstwowa’

wielewątkòwòta ‘wielowątkowość’

wielezadaniowòta ‘wielozadaniowość’

wielezwãcznota ‘polifonia’

wielëna ramków na sekùńdã ‘liczba klatek na sekundę’

wirtualnô jawernota || sztëcznô jawernota ‘rzeczywistość wirtualna, sztuczna rzeczywistość, wirtualna rzeczywistość’

wirtualnô maszina ‘maszyna wirtualna, urządzenie wirtualne’

wirtualnô maszina Javë *(wëm: wirtualnô maszina dżawë)* ‘wirtualna maszyna Javy’

wirtualnô pamiãc ‘pamięć wirtualna’

wektorowô grafika, wektorowi graficzi ‘grafika wektorowa’
wektór, wektora ‘wektor’
wentilatór, wentilatora ‘wentylator’
wespółprocesór, wespółprocesora ‘koprocesor, współprocesor’
wespółrobiącô wielezadaniowòta ‘wielozadaniowość kooperatywna’
wëgładzywanié || antialiasyng ‘wygładzenie, antyaliasing’
wëjimk ‘sektor’
wëkrzëknik ||! ‘wykrzyknik,!’
wëlézeniowé maszinë ‘urządzenie wyjściowe’
wëlogòwanié ‘wylogowanie’
wënëk ‘ban’
wënikòwi lopk || docelowi lopk ‘plik wynikowy, plik docelowy’
wëpôlanié ‘wypalanie’
wërównanié ‘wyrównanie’
wëskakùjącé òkno ‘wyskakujące okno’
wëwłaszczeniowô wielezadaniowòta ‘wielozadaniowość wywłaszczeniowa’
wëzdrzatk || design *(wëm: dizajn)* ‘design’
wiadło ‘post’
wideokònferencjô, wideokònferencji ‘wideokonferencja’
wideotelefóniô, wideotelefónii ‘wideotelefonia’
widné pióro || elektriczné pióro ‘pióro świetlne, pióro elektroniczne’
widnikòwi pòrtôl, widnikòwégò pòrtalu ‘portal horyzontalny’
widny kabel ‘światłowód’
wieledzélowi wirus ‘wirus wieloczęściowy, wirus złożony’
wieleplacowô licencjô, wieleplacowi licencji ‘licencja grupowa’
wielepòstacjowi wirus ‘wirus polimorficzny’
wieleprocesorowòta ‘wieloprocesorowość’
wieleprzistãp ‘wielodostęp’
wielesesyjny disk ‘multisession, dysk wielosesyjny’
wieleszmërganié ‘multiemisja, multicasing’
wielewarstwòwô architektura || trzëwarstwòwô architekrura ‘architektura wielowarstwowa, architektura trzywarstwowa’
wielewątkòwòta ‘wielowątkowość’
wielezadaniowòta ‘wielozadaniowość’
wielezwãcznota ‘polifonia’
wielëna ramków na sekùńdã ‘liczba klatek na sekundę’
wirtualnô jawernota || sztëcznô jawernota ‘rzeczywistość wirtualna, sztuczna rzeczywistość, wirtualna rzeczywistość’
wirtualnô maszina ‘maszyna wirtualna, urządzenie wirtualne’
wirtualnô maszina Javë *(wëm: wirtualnô maszina dżawë)* ‘wirtualna maszyna Javy’
wirtualnô pamiãc ‘pamięć wirtualna’

wirtualny czerownik maszinë ‘wirtualny sterownik urządzenia’
wirtualny pùlpit || wirtualny ekran ‘wirtualny pulpit, wirtualny ekran’
wirtualny rënk || e-rënk ‘wirtualny rynek, e-market’
wirtualny serwer ‘serwer wirtualny, serwer virtualny’
wizytowô starna || mikrostarna ‘microsite, strona wizytówka’
wladënk ‘upload’
wlézeniowé maszinë ‘urządzenie wejściowe’
włãczë i ùżëwôj || Plug and Play *(wëm: plag-end-plej)* ‘włącz i używaj, włącz i działaj, Plug and Play’
wolt || V ‘wolt, V’
wòrtôl, wòrtalu || **tematiczny pòrtôl** ‘wortal, portal tematyczny’
wólańt ‘wolant’
wpisywanié bez echa ‘wpisywanie bez echa’
wskazëjącé maszinë ‘urządzenie wskazujące’
wskôz, wskazu ‘odwołanie’
współbiéżné przenôszanié ‘transmisja synchroniczna’
wtëczka || plugin *(wëm: plagin)* ‘wtyczka, plugin’
wtiłstrzig, wstiłstrzëgù || \ ‘backslash, \’
WWW, ndm *(wëm: wu-wu-wu)* ‘WWW, W3’
WYSIWYG, ndm *(wëm: wyswig)* ‘WYSIWYG’
wzmacniôk ‘wzmacniak’

Z

z reklamą ‘adware, ad-ware, ad ware’
z testã ‘shareware’
zabezpieczenié dónëch ‘zabezpieczenie danych’
zabezpieczenié gwiôzdkama ‘zabezpieczenie gwiazdkami’
zabezpieczenié procëm zôpisowi ‘zabezpieczenie przed zapisem’
zabiérnota ‘pojemność’
załómanié systemù ‘załamanie systemu’
załóżka ‘zakładka’
zamkłô lësta ‘lista zamknięta’
zanôleżnô adresa ‘adres względny’
zasobë brëkòwnika ‘zasoby użytkownika’
zdalné logòwanié ‘zdalne logowanie’
zdalny òdbiór, zdalnégò òdbioru ‘zdalny odbiór’
zdalny przistãp ‘zdalny dostęp’
zdalny terminôl, zdalnégò terminalu ‘zdalny terminal’
zdechłi klucz ‘martwy klawisz’
zdrzódłowi dokùmeńt ‘dokument źródłowy’
zdrzódłowi kòd ‘kod źródłowy, listing’

wirtualny czerownik maszinë ‘wirtualny sterownik urządzenia’
wirtualny pùlpit || wirtualny ekran ‘wirtualny pulpit, wirtualny ekran’
wirtualny rënk || e-rënk ‘wirtualny rynek, e-market’
wirtualny serwer ‘serwer wirtualny, serwer virtualny’
wizytowô starna || mikrostarna ‘microsite, strona wizytówka’
wladënk ‘upload’
wlézeniowé maszinë ‘urządzenie wejściowe’
włãczë i ùżëwôj || Plug and Play *(wëm: plag-end-plej)* ‘włącz i używaj, włącz i działaj, Plug and Play’
wolt || V ‘wolt, V’
wòrtôl, wòrtalu || **tematiczny pòrtôl** ‘wortal, portal tematyczny’
wólańt ‘wolant’
wpisywanié bez echa ‘wpisywanie bez echa’
wskazëjącé maszinë ‘urządzenie wskazujące’
wskôz, wskazu ‘odwołanie’
współbiéżné przenôszanié ‘transmisja synchroniczna’
wtëczka || plugin *(wëm: plagin)* ‘wtyczka, plugin’
wtiłstrzig, wstiłstrzëgù || \ ‘backslash, \’
WWW, ndm *(wëm: wu-wu-wu)* ‘WWW, W3’
WYSIWYG, ndm *(wëm: wyswig)* ‘WYSIWYG’
wzmacniôk ‘wzmacniak’

Z

z reklamą ‘adware, ad-ware, ad ware’
z testã ‘shareware’
zabezpieczenié dónëch ‘zabezpieczenie danych’
zabezpieczenié gwiôzdkama ‘zabezpieczenie gwiazdkami’
zabezpieczenié procëm zôpisowi ‘zabezpieczenie przed zapisem’
zabiérnota ‘pojemność’
załómanié systemù ‘załamanie systemu’
załóżka ‘zakładka’
zamkłô lësta ‘lista zamknięta’
zanôleżnô adresa ‘adres względny’
zasobë brëkòwnika ‘zasoby użytkownika’
zdalné logòwanié ‘zdalne logowanie’
zdalny òdbiór, zdalnégò òdbioru ‘zdalny odbiór’
zdalny przistãp ‘zdalny dostęp’
zdalny terminôl, zdalnégò terminalu ‘zdalny terminal’
zdechłi klucz ‘martwy klawisz’
zdrzódłowi dokùmeńt ‘dokument źródłowy’
zdrzódłowi kòd ‘kod źródłowy, listing’

zestôwk kluczów ‘kombinacja klawiszy’
zestôwk znaków ANSI *(wëm: zestôwk znaków ansy)* ‘zestaw znaków ANSI’
zesztëkòwanié ‘defragmentacja’
zégarowé przerwanié ‘przerwanie zegarowe’
zëmny reset || reset || zëmné przeladowanié ‘zimny reset, reset, zimne przeładowanie’
zgniłô pòczta ‘poczta ślimacza’
zgódnota ‘kompatybilność, zgodność’
zgùbiony lińcuch ‘zgubiony łańcuch, utracony łańcuch’
zladënk ‘download’
zmiennô ‘zmienna’
znak pòdsztrëchniãcô || _ ‘znak podkreślenia, _’
znak równotë || = ‘znak równości, =’
znak zapitaniô ||? || pëtownik ‘znak zapytania,?, pytajnik’
znanka lopka ‘atrybut pliku’
zniszczenié głowicë ‘uszkodzenie głowicy’
zoologiczny wirus ‘wirus zoologiczny’
zoom *(wëm: zum)* ‘zoom’
zôróbk w sécë ‘zarabianie w sieci’
zrzut ekranu ‘zrzut ekranu’
zwãkòwô kôrta ‘karta dźwiękowa’
zwiastnik ‘zwiastun’
zwielnik CD *(wëm: zwielnik si-di)* ‘duplikator CD’
zwòrka ‘zworka’

Ż

żôłté starnë ‘żółte strony’

zestôwk kluczów ‘kombinacja klawiszy’
zestôwk znaków ANSI *(wëm: zestôwk znaków ansy)* ‘zestaw znaków ANSI’
zesztëkòwanié ‘defragmentacja’
zégarowé przerwanié ‘przerwanie zegarowe’
zëmny reset || reset || zëmné przeladowanié ‘zimny reset, reset, zimne przeładowanie’
zgniłô pòczta ‘poczta ślimacza’
zgódnota ‘kompatybilność, zgodność’
zgùbiony lińcuch ‘zgubiony łańcuch, utracony łańcuch’
zladënk ‘download’
zmiennô ‘zmienna’
znak pòdsztrëchniãcô || _ ‘znak podkreślenia, _’
znak równotë || = ‘znak równości, =’
znak zapitaniô ||? || pëtownik ‘znak zapytania,?, pytajnik’
znanka lopka ‘atrybut pliku’
zniszczenié głowicë ‘uszkodzenie głowicy’
zoologiczny wirus ‘wirus zoologiczny’
zoom *(wëm: zum)* ‘zoom’
zôróbk w sécë ‘zarabianie w sieci’
zrzut ekranu ‘zrzut ekranu’
zwãkòwô kôrta ‘karta dźwiękowa’
zwiastnik ‘zwiastun’
zwielnik CD *(wëm: zwielnik si-di)* ‘duplikator CD’
zwòrka ‘zworka’

Ż

żôłté starnë ‘żółte strony’

UCHWAŁA NR 7/RJK/09 Z DNIA 10-10-2009 R. W SPRAWIE LABIALIZACJI W JĘZYKU KASZUBSKIM

Samogłoski *o* oraz *u* na początku wyrazów, po spółgłoskach dwuwargowych oraz wargowo-zębowych *p b m w f* twardych i po spółgłoskach tylnojęzykowych twardych *k g h ch* wymawia się dwugłoskowo (labializuje) i dlatego litery je oznaczające należy kreskować z lewa w prawo.

Nie dotyczy to dwugłosek (dyftongów) *au, eu,* najczęściej pochodzenia greckiego i łacińskiego (w wypadku *au*).

Rada Języka Kaszubskiego dopuszcza labializację fakultatywną w:

- członach *geo-, hipo-, ko-/kon-/kom-, neo-, oo-, opto-, oro-, orto-, reo-, teo-*;
- pewnych wyrazach zapożyczonych i nieprzyswojonych przez Kaszubów, jak np. *abulia*, *dekoder*, *demodulacjô*, *homologacjô*, *kodek.*

Tym samym uszczegóławia się **punkt 3. Uchwały Nr 7/RJK/07 z dn. 8-12-2007 r**.

ÙCHWÔLËNK NR 7/RKJ/09 Z DNIA 10-10-2009 R. W SPRAWIE LABIALIZACJI W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Samòzwãczi *o* i *u* na zôczątkù słowów, pò dwùlëpnëch spółzwãkach a téż lëpno-zãbòwëch *p b m w f* cwiardëch i pò spółzwãkach slédnojãzëkòwëch cwiardëch *k g h ch* wëmôwiô sã dwùzwãkòwò (labializëje) i temù lëtrë je òznacziwające nót je sztréchòwac z lewa w prawò.

Nie tikô sã to dwùzwãków (diftongów) *au, eu,* nôczãscy pòchôdający̨cëch z greczi i łacëznë (w przëtrôfkù *au*).

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka dopùszcziwô fakùltatiwną labilizacjã w:

- członach *geo-, hipo-, ko-/kon-/kom-, neo-, oo-, opto-, oro-, orto-, reo-, teo-*;
- gwësnëch zapòżëczonëch i nieprzëswòjonëch słowach przez Kaszëbów, jak np. *abulia*, *dekoder*, *demodulacjô*, *homologacjô*, *kodek.*

Tim samim czëni sã dokładniészim **pùnkt 3. Ùchwôlënkù Nr 7/RKJ/07 z dn. 8-12-2007**.

Referaty (Starbienino, 9–10 października 2009 r.)

Referatë (Starbienino, 9–10 rujana 2009 r.)

Edward Breza (Sopot)

Ochrona właściwości regionalnych kaszubszczyzny

Rada Języka Kaszubskiego podjęła w r. 2009 uchwałę nr 3 o ochronie właściwości regionalnych języka kaszubskiego. Czy to dobrze, czy źle?

Moim zdaniem zagadnienie trzeba rozpatrywać na tle rozwoju niektórych innych języków literackich Europy i w kontekście statusu językowego kaszubszczyzny. Jeśli była ona postrzegana i kwalifikowana jako dialekt języka polskiego, a tak było do niedawna (do czego por. stanowisko najwybitniejszego wtedy dialektologa polskiego prof. K. Dejnë, wyrażone na sesji popularnonaukowej, zorganizowanej przez Wojewódzki Ośrodek Kultury i Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie dn. 17 X 1991 r. w Gdańsku i publikację „Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej 17 X 1991", red. i wstęp E. Breza. Gdańsk 1992.), problemu w ogóle stawiać nie można było. Rozumować trzeba było: skoro dialekt, to niech się rozwija według prawideł wewnętrznych, jakikolwiek rozwój kierowany jest tu niewskazany.

Za prof. H. Górnowiczem bowiem (z wykładów i niedrukowanych skryptów) wyróżniamy 3 typy rozwoju języka: 1) rozwój wewnętrzny; 2) rozwój substytucyjny; 3) rozwój kierowany. Rozwój *wewnętrzny* dokonuje się pod wpływem reguł samego języka, jego motorem sprawczym (*spiritus movens*) jest sam język jako system. Np. na północy Kaszub zanikło *ń*, realizowane jest ono jako *n*, np. *Gdunsk*, *kón, ny ma* ‘koń, nie ma'. Proces spowodowany został kaszubieniem: skoro spółgłoski miękkie *ś, ź, ć, dź* przeszły w *s, z, c, dz*, to jedyna spółgłoska miękka spośród środkowojęzykowych narażona została na zanik, jako jedyna nie ostała się w systemie według socjologicznej zasady *Vae soli* ‘biada samemu'. Przypomnieć bowiem trzeba, że według strukturalizmu elementy pojedyncze, izolowane w języku narażone są albo na przekształcenia, albo na zanik. Tak twierdzimy z J. Trederem w „Gramatyce kaszubskiej", Gdańsk 1981. Poprzedni badacze bowiem, nawet prof. K. Nitsch uznawali tu wpływ niemczyzny, czyli tłumaczyli omawiane zjawisko rozwojem substytucyjnym (od *substytucja* < łac. *substitutio* ‘podstawianie, zastępowanie'). Rozwój *substytucyjny* to właśnie ‘zastępowanie elementu rodzimego elementem obcym', np. użycie wyrażenia *za wyjątkiem* pod wpływem ros. *za iskluczenijem* zamiast poprawnego po polsku *z wyjątkiem.* Rozwój kierowany polega na pouczaniu, poprawianiu mówiących i posługujących się pisaną odmianą języka. To oddziaływanie szkoły, dbałych o poprawny język rodziców wobec własnych dzieci, nauczycieli, korzystanie z wydawnictw poprawnościowych, słuchanie

Édwôrd Bréza (Sopòt)

Òchrona regionalnëch włôscëwòscy kaszëbiznë

W 2009 r. Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka przëjãła ùchwôlënk nr 3 ò òchronie regionalnëch gwôscëwòscy kaszëbsczégò jãzëka. Dobrze to, czë lëchò?

Wedle mie tã sprawã mùsz je rozsądzëwac na tle rozwòju niechtërnëch jinëch lëteracczich jãzëków Europë i w kòntieksce jãzëkòwégò sztatusu kaszëbiznë. Żle bëła òna widzónô i kwalifikòwônô jakò dialekt pòlsczégò jãzëka, a tak do niedôwna bëło (do czegò pòr. stanowiszcze nôbarżi widzałégò tedë pòlsczégò dialektologa prof. K. Dejnë, wëpòwiedzóné na pòpùlarnonôùkòwi sesji, zòrganizowóny bez Wòjewódzczi Òstrzódk Kùlturë i Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié dn. 17 X 1991 r. w Gduńskù i pùblikacjã „Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej 17 X 1991”, red. i przedsłów E. Bréza. Gdańsk 1992.), ti sprawë wcale stawiac nie bëło mòżno. Mùsz bëło rozëmòwac: żlë dialekt, tej niech sã rozwijô wedle bënowëch mòdłów, niżóden czerowóny rozwój je tu niewskôzóny.

Bò za prof. H. Górnowiczã (z wëkładów i niedrëkòwónëch skriptów) wëapartniwómë 3 ôrtë rozwòju jãzëka: 1) bënowi rozwój; 2) substitucëjny rozwój; 3) czerowóny rozwój. *Bënowi* rozwój dokònëje sã pòd cëskã reglów samégò jãzëka, jegò sprawczim mòtórã (*spiritus movens*) je sóm jãzëk jakò systema. Np. na nordze Kaszub zanikło *ń*, realizowóné je òno jakno *n*, np. *Gdunsk*, *kón, ny ma* ‘kóń, ni mô’. Przëczëną negò procesu bëło kaszëbienié: żlë mitczé spółzwãczi *ś, ź, ć, dź* przeszłë w *s, z, c, dz*, to jedurny mitczi spółzwãk z westrzédnojãzëkòwëch wëstawiony òstôł na zadżiniãcé, jakò jedurny nie òstôł sã w systemie wedle socjologiczny reglë *Vae soli* ‘biéda samémù’. Kò nót je przëbaczëc, że wedle sztrukturalizmù jedurné elemeńtë, wëapartniwóné w jãzëkù są wëstôwioné abò na przesztôłcenié, albo na zadżiniãcé. Tak cwierdzymë z J. Trédrã w „Gramatyce kaszubskiej”, Gdańsk 1981. Pòprzédni badérowie, nawetka prof. K. Nitsch ùznôwelë tuwò cësk miemczëznë, to je dolmaczëlë òmôwióné zjawiszcze substitucyjnym rozwòjã (òd *substitucjô* < łac. *substitutio* ‘pòdstawienié, zastãpòwanié’). *Substëtucyjny* rozwój to prawie ‘zastãpòwanié domôcégò elemeńtu cëzym elemeńtã’, np. ùżëcé pòlsczégò wërażeniô *za wyjątkiem* pòd cëskã rus. *za iskluczenijem* miast pòprawnégò pò pòlskù *z wyjątkiem.* Czerowóny rozwój pòlégô na pòùczanim, pòprôwianim gôdający̨ch, taczich co pòsługiwają sã pisóną òdmianą jãzëka. To cësk szkòłë, starszich, chtërny mają starã ò bëlny jãzëk swòjich dzecy, szkólnëch, kòrzëstanié z pòprôwnoscowëch wëdôwiznów, słëchanié pòùczeniów w telewizji czë w radio.

pouczeń w telewizji czy w radio. Przypomnieć tu trzeba centralne wystąpienia profesorów polonistów: J. Bralczyka, A. Markowskiego, J. Miodka i kąciki poprawnościowe w czasopismach.

Jednak kaszubszczyzna od czasu ukazania się „Słownika języka pomorskiego, czyli kaszubskiego" S. Ramułta w Krakowie w r. 1893 postrzegana była przez większość Kaszubów jako osobny język zachodniosłowiański. Przed Ramułtem taki pogląd reprezentował F. Ceynowa w teoretycznych wypowiedziach i w praktyce badawczej. Do uznania mowy Kaszubów za osobny język słowiański skłoniła się nie tylko większość dialektologów polskich: B. Bartnicka ze szkoły prof. W. Doroszewskiego, twierdząc, że skoro Kaszubi mają własny przekład Pisma Św., to mają także własny, osobny język: przekład Biblii leży bowiem zawsze u podstaw rozwoju języka literackiego różnych narodów. To samo wyraziła na jednej z konferencji w Warszawie prof. J. Zieniukowa, stwierdzając jednoznacznie, że będzie mówić odtąd o języku kaszubskim. Ewolucji ulega stanowisko prof. H. Popowskiej-Taborskiej. O kaszubszczyźnie jako języku mówi emerytowany romanista krakowski, prof. W. Mańczak. Wyrazem takiego stanowiska jest m. in. istnienie Rady Języka Kaszubskiego, która próbuje działać analogicznie do Rady Języka Polskiego. Pod względem prawnym kaszubszczyzna uznana została za język regionalny, którym Kaszubi mogą się posługiwać w urzędach, umieszczać podwójne napisy, tj. polskie i kaszubskie na szyldach (tablicach) przed miejscowościami, mogą pisać po kaszubsku swoje nazwiska i imiona. Otwarła się możliwość kształtowania kaszubszczyzny literackiej, wzorcowej i jej odmian regionalnych.

Według zgodnej opinii badaczy i twórców kaszubskich kaszubski język literacki winien się oprzeć na cechach środkowokaszubskich, właściwościach centralnych. Języki literackie różnych narodów europejskich przejęły również najwięcej cech z dialektów centralnych, z ośrodków kształtowania się władzy. W wypadku języka polskiego każdy region wniósł coś do polszczyzny ogólnej, najwięcej Wielkopolska i Małopolska, potem Śląsk, Mazowsze i Pomorze, głównie pisarze Bartłomiej z Bydgoszczy i J. Wybicki.

Zróżnicowanie dialektalne kaszubszczyzny jest duże, wiedzieli o nim pisarze kaszubscy: F. Ceynowa, A. Majkowski, H. Derdowski i inni. A. Majkowski np. chciał zaprezentować w *Remusie* całe bogactwo mowy kaszubskiej, podobnie H. Derdowski wprowadził do swojej gwary wielewskiej elementy, zwłaszcza wyrazy północnokaszubskie, prowadząc swego bohatera J. Czarlińskiego z Chmielna, w pow. kartuskim na północ Kaszub. Wypowiedział także znamienne słowa: „Chòc gôdają ù nas w każdi wsë inaczi, czej le bãdzem wiedno dzałac rączo i wëtrwale, w kùńcu tak, jak w Warszawie bãdzemë gôdalë".

Na różnorodność mowy kaszubskiej zwracali uwagę także badacze. O F. Lorentzu inteligencja kaszubska powszechnie mawiała: „najlepszy znawca dialektów kaszubskich" lub „najlepszy znawca mowy Kaszubów". On to wyróżnił aż 57 gwar w kaszubszczyźnie. Z każdej z tych gwar zebrał i opisał właściwości, głównie z zakresu fonetyki i fleksji kaszubskiej; cechy tych gwar szczegółowo przedstawił w „Gramatyce pomorskiej", t. I – III (Wrocław 1958 – 1962). W „Tekstach pomorskich (kaszubskich)"

Nót je tuwò przëbaczëc centralné wëstąpienia profesorów pòlonistów: J. Bralczika, A. Markowsczégò, J. Miodka i pòprôwnoscowé nórcëczi w cządnikach.

Równak kaszëbizna òd czasu ùkôzaniô sã „Słownika języka pomorskiego, czyli kaszubskiego" S. Ramùłta w Krakowie w 1893 r. widzónô bëła bez wikszosc Kaszëbów jakno apartny zapôdnosłowiańsczi jãzëk. Przed Ramùłtã taczi pòzdrzatk reprezentowôł F. Cenôwa w teoreticznëch wëpòwiescach i badérsczi praktice. Do ùznaniô mòwë Kaszëbów za apartny słowiańsczi jãzëk skłóniła sã nié le wikszosc pòlsczich dialektologów: B. Bartnickô ze szkòłë prof. W. Doroszewsczégò, cwierdzącë, żlë Kaszëbi mają gwôsny dolmaczënk Swiãtégò Pismiona, to mają téż gwôsny, òsóbny jãzëk: bò dolmaczënk Biblëji leżi wiedno ù spòdlégò rozwòju lëteracczégò jãzëka rozmajitëch nôrodów. To samò rzekła na jedny z kònferencjów we Warszawie prof. J. Zeniukòwô, jednoznaczno scwierdzającë, że òdnąd bãdze gadac ò kaszëbsczim jãzëkù. Pòstãpiwô stanowiszcze prof. H. Pòpòwsczi-Tabòrsczi. Ò kaszëbiznie jakno jãzëkù gôdô emeritowóny krakòwsczi rómanista, prof. W. Mańczôk. Znanką taczégò stanowiszcza je m. jin. jistnienié Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, jakô próbùje dzejac jistno jak Radzëzna Pòlsczégò Jãzëka. Żlë jdze ò prawny pòzdrzatk, kaszëbizna ùznónô òstała za regionalny jãzëk, jaczi Kaszëbi mògą wëzwëskiwac w ùrzãdach, dawac dëbeltné nôdpisë, tj. pòlsczé i kaszëbsczé na szildach (tôblëcach) przed miescowòscama, mògą pisac pò kaszëbskù swòje nôzwëska i miona. Òtemkła sã mòżlëwòta sztôłtowaniô lëteracczi kaszëbiznë, wzorcowi i ji regionalnëch òdmianów.

Wedle zgódnégò zdaniô badérów i kaszëbsczich ùsôdzców kaszëbsczi jãzëk mùszôłbë òprzéc sã na westrzédnokaszëbsczich znankach, centralnëch gwôscëwòscach. Lëteracczé jãzëczi rozmajitëch europejsczich nôrodów téż nôwicy znanków wzãłë z centralnëch dialektów, z òstrzódków sztôłtowaniô sã władzë. Żlë jidze ò pòlsczi jãzëk, kòżden región dôł cos do òglowi pòlaszëznë, nôwicy Wiôlgòpòlskô i Małopòlskô, pòtemù Szląsk, Mazowszé i Pòmòrzé, głównо pisarzowie: Bartłomiéj z Bëdgòszczë i J. Wëbicczi.

Dialektalne zjinaczenié kaszëbiznë je wiôldżé, wiedzelë ò nim kaszëbsczi pisarzowie: F. Cenôwa, A. Majkòwsczi, H. Derdowsczi i jiny. A. Majkòwsczi np. chcôł zaprezentowac w *Remùsu* całą bòkadnosc kaszëbsczi mòwë, jistno H. Derdowsczi wprowadzył do swòji wielewsczi gwarë eleméntë, òsoblëwie nordowòkaszëbsczé słowa, prowadzącë swòjégò bòhatéra J. Czôrlińsczégò z Chmielna, w kartësczim pòwiace na nordã Kaszub. Wërzekł téż znamienné słowa: „Chòc gôdają ù nas w każdi wsë jinaczi, czej le bãdzem wiedno dzałac rączo i wëtrwale, w kùńcu tak, jak w Warszawie bãdzemë gôdalë".

Na różnorodnosc kaszëbsczi gôdczi dôwalë bôczënk téż badérowie. Ò F. Lorentzu kaszëbskô jinteligencjô pòwszechno gôdiwała: „nôlepszi znajôrz kaszëbsczich dialektów" abò „nôlepszi znajôrz mòwë Kaszëbów". Òn to wëapartnił w kaszëbiznie jaż 57 gwarów. Z kòżdi z nëch gwarów zebrôł i òpisôł gwôscëwòscë, głównо z òbrëmieniô kaszëbsczi fòneticzi i fleksji; znanczi nëch gwarów w drobnotach zaprezentowôł w „Gramatyce pomorskiej, t. I – III (Wrocław 1958 – 1962). W „Tekstach pomorskich

(Kraków 1924, wydanych staraniem PAU), dał reprezentatywne teksty zapisane u informatorów w poszczególnych wsiach. We „Wstępie” podał transkrypcję wymowy (s. III – IX), scharakteryzował gwary pomorskie (s. IX – LXXXVII) i wykazał punkty (wsie), z których zebrał i zamieścił w omawianym tomie teksty kaszubskie (s. LXXXVII – XCVI) oraz zamieścił mapę w rozbiciu na 18 dialektów kaszubskich, w ich obrębie reprezentujące te dialekty gwary. Przyznam się, żem wyzyskiwał te teksty, gdym opracowywał gwarę Wierzchucina, w pow. puckim w Języku Polskim (LIII, 1973, s. 31 –38), a potem ze swoich rodzinnych okolic, gdym charakteryzował mowę mieszkańców gmin (i parafii) Dziemiany i Lipusz.[1] Dokonałem także wyboru tekstów gwarowych ze Starego Słonego pod Kaliszem z południa Kaszub, Mirachowa z Kaszub środkowych i z Głodnicy z Kaszub północnych w monografii polsko-niemieckiej.[2]

Najpierw, gdy przechodzimy już do wyliczania cech różnicujących mowę Kaszubów i godnych zachowania, zauważyć trzeba, że różnice dotyczyć będą głównie fonetyki i fleksji, natomiast warto wyzyskiwać słownictwo różnicujące mowę Kaszubów głównie dla celów stylistycznych, ale w tekstach ogólnych, natomiast w regionalnie osadzonych trzeba posługiwać się słowami właściwymi dla danego regionu. Np. w sprawozdaniu z uprawy, sadzenia czy zbierania truskawek trzeba na południu mówić o *truskawkach*, w Kartuskiem o *malinach* (*malënach*), na północy o *potrawnicach* (*pòtrôwnicach*). W tekście zaś np. o eksporcie truskawek mogą pojawić się wszystkie te wyrazy jako synonimy. Podobnie o *gryce* użyjemy na południu wyrazu *bùkwita*, w Kartuskiem *lëtewka*, *tatarka, grëka*; na południu i środku Kaszub pies będzie *szczekôł,* na północy *łajôł*. Podobnie wyzyskiwać będziemy wszystkie istniejące w kaszubszczyźnie modele składniowe, połączenia frazeologiczne, przysłowia, zwroty i wyrażenia frazeologiczne.

Z zakresu **fonetyki** chodzić będzie na pewno o: 1) realizację kontynuantu staropomorskiego *u krótkiego* jako *u* na południu Kaszub, nie jako *ë* (szwa), a więc wymowa typu *ludze, Kaszubë, kruchi*, nie *lëdze, Kaszëbë, krëchi*; 2) w tym samym regionie wymowa połączenia *l* + *i* jako *li*, nie *lë*, a więc wymowa typu *lipa, linijô, gónili*; 3) wymowa grupy *TarT* (*T* jest tu symbolem jakiejkolwiek spółgłoski) jako *TorT* na południu Kaszub, np. *wróbel, skróń, Brónisz*, nie *warbel, warna, skarniô* ‘skroń’*, Barnisłów, gard* ‘gród’, *bardówka* ‘brodawka’; 4) regionalna północnokaszubska wymowa wąska samogłoski nosowej przedniej *ę* jako *én*, np. *rénce, Frénc*, nie *rãce, Franc* (w Wierzchucinie poeta ludowy S. Okoń charakteryzował mi tę wymowę jako *Frénc krénc miénso*, nie *Franc kranc miãso*); 5) pozostawienie akcentu właściwego dla danego regionu, np. inicjalnego, tj. na 1. sylabę w wyrazie, padającego na południu Kaszub, charakteryzowanego wezwaniem: *K|òscérzna, w|ëskakiwac*; *b|iletë cz|ërwonym |ołówczem*

---

[1] E. **Breza**, *Mowa Kaszubów gmin Dziemiany i Lipusz...* [w] „Lipusz-Dziemiany”, red. J. **Borzyszkowski**, Gdańsk 1994, s. 444 – 455.

[2] *Teksty kaszubskie języka mówionego*, zebrał E. **Breza** [w] „Pomorze – mała ojczyzna Kaszubów (historia i współczwesność); Kaschubisch-pommersche Heimat (Geschichte und Gegenwart), red. J. **Borzyszkowski**, D. **Albrecht,** Gdańsk/Danzig – Łübeck/Lubeka 2000 2000, s. 604 – 605.

(kaszubskich)” (Kraków 1924, wëdónëch dzãka starze PAÙ), dôł reprezentatiwné tekstë zapisóné ù jinfòrmatorów w apartnëch wsach. W „Wstępie” pòdôł transkripcjã wëmòwë (s. III – IX), scharakterizowôł pòmòrsczé gwarë (s. IX – LXXXVII) i wëkôzôł pùnktë (wse), z jaczich zebrôł i dôł w òmôwiónym tomie kaszëbsczé tekstë (s. LXXXVII – XCVI) a téż dôł kôrtã w rozbicym na 18 kaszëbsczich dialektów, w jich òbrëmienim reprezentëjącé ne dialektë gwarë. Przëznôwóm, że jem wëzwëskiwôł ne tekstë, czej jem òpracowiwôł gwarã Wierzchùcëna, w pùcczim pòwiace w Języku Polskim (LIII, 1973, s. 31 –38), a pòtemù ze swòjich domôcëch strón, czej jem charakterizowôł gôdkã mieszkańców gmin (i parafii) Dzemiónë i Lëpùsz.[1] Zrobił jem téż wëbiér gwarowëch tekstów ze Stôrégò Słonégò pòd Kalëszã z pôłniô Kaszub, Mirochòwa z westrzédnëch Kaszub i z Głodnicë z nordowëch Kaszub w pòlskò-miemiecczi mònografii.[2]

Nôprzód, czej przechôdómë ju do wëliczaniô znanków apartniącëch mòwã Kaszëbów i wôrtnëch zachòwaniô, nót je dozdrzec, że apartnoscë mdą przede wszëtczim tikałë sã fòneticzi i fleksji, zôs wôrt je wëzwëskiwac słowiznã apartniącą mòwã Kaszëbów głównо dlô sztilisticznëch célów, ale w òglowëch tekstach, zôs w regionalno òsadzónëch nót je kòrzëstac z gwôscëwëch słowów dlô dónégò regionu. Np. w sprawòzdanim z òbróbkù, sadzeniô czë zbiéraniô pòtrôwniców na pôłnim nót je gadac ò *truskawkach*, w Kartësczim ò *malënach*, na nordze ò *pòtrôwnicach*. Zôs w teksce np. ò ekspòrce pòtrôwniców mògą bëc ne słowa ùżëté jakno synonimë. Jistno ò *grëce* ùżëjemë na pôłniu słowa *bùkwita*, w Kartësczim *lëtewka*, *tatarka, grëka*; na pôłniu i westrzódkù Kaszub pies bãdze *szczekôł,* na nordze *łajôł*. Jistno wëzwëskiwac mdzemë wszëtczé, jaczé le są w kaszëbiznie skłôdniowé mòdła, frazeologiczné parłãczenia, przësłowia, frazeologiczné rzeczenia i wërażenia.

W òbrëmienim **fòneticzi** na gwës mdze szło ò: 1) realizacjã kòntinuantu stôropòmòrsczégò *krótczégò u* jakò *u* na pôłniu Kaszub, nié jakò *ë* (szwa), a wiãc wëmòwa ôrtu *ludze, Kaszubë, kruchi*, nié *lëdze, Kaszëbë, krëchi*; 2) w nym samim regionie wëmòwa sparłãczeniô *l* + *i* jakò *li*, nié *lë*, a wiãc wëmòwa ôrtu *lipa, linijô, gónili*; 3) wëmòwa karna *TarT* (*T* je tu symbòlã jaczigòkòlwiek spółzwãkù) jakò *TorT* na pôłniu Kaszub, np. *wróbel, skróń, Brónisz*, nié *warbel, warna, skarniô* ‘skróń’*, Barnisłôw, gard* ‘gród’, *bardówka* ‘brodawka’; 4) regionalnô nordowòkaszëbskô wąskô wëmòwa nosowégò przédnégò samòzwãkù *ę* jakò *én,* np. *rénce, Frénc*, nié *rãce, Franc* (w Wierzchùcënie lëdowi pòéta S. Òkóń charakterizowôł mie nã wëmòwã jakò *Frénc krénc miénso*, nié *Franc kranc miãso*); 5) òstawienié przëcëskù gwôscëwégò dlô dónégò regionu, np. jinicjalnégò, tj. na 1. szlabizã w słowie padającégò na pôłniu Kaszub, charakterizowónégò zawòłanim: *K*|*òscérzna, w*|*ëskakiwac*; *b*|*iletë cz*|*ërwonym* |*ołówczem*

---

[1] E. **Bréza**, *Mòwa Kaszëbów gmin Dzemiónë i Lëpùsz...* [w] „Lëpùsz-Dzemiónë”, red. J. **Bòrzëszkòwsczi**, Gduńsk 1994, s. 444 – 455.

[2] *Kaszëbsczé tekstë gôdónégò jãzëka*, zebrôł É. **Bréza** [w] „Pòmòrzé – môłô òjczëzna Kaszëbów (historiô i dzysdniowòsc); Kaschubisch-pommersche Heimat (Geschichte und Gegenwart), red. J. **Bòrzëszkòwsczi**, D. **Albrecht,** Gduńsk/Danzig – Łübeck/Lubeka 2000 2000, s. 604 – 605.

prz|esztrichni|ãté – n|ie giltują; północnokaszubska wymowa przysłówków *dal|i, blëż|i*; w tymże regionie wymowa trybu rozkazującego z archaiczną końcówką *–i*: *góń|i*, *rob|i, mów|i* ‘goń, rób, mów’, różnicująca 3. os. l. poj. czasu teraźn. typu *g|óni, r|obi, m|ówi*; 6) zachowanie bylaczenia na tzw. kępach: Kępie Swarzewskiej, Kępie Żarnowieckiej, Kepie Oksywskiej oraz na Półwyspie Helskim (bez miasta Helu), a więc wymowa *ł* jako *l* (u *Lyżków*, którzy mówią *lyżka*, nie: *łyżka*), a więc *losos* ‘łosoś’, *chlop* ‘chłop’ itd., tylko wymowa *łaska* jako *laska* może budzić różne reakcje niezamierzone; 7) wspomniana wyżej realizacja spółgłoski *ń* jako twardej *n* na północy Kaszub; 8) wymowa zafrykatywanych (tzn. takich, które przeszły w spółgłoski zwarto-szczelinowe) spółgłosek *k’ g’* jako *ć, dź* na południu Kaszub, a więc wymowy typu *taćé celôcé* mają *taćé dłudźé dźibćé nodźé*; *z Bodźém,* zwłaszcza w hymnie kaszubskim *Më trzimómë z Bòdziém*.

Z **fleksji imiennej,** tzn. deklinacji przede wszystkim dopuszczenie na południu Kaszub tam powszechnie występującej końcówki *–ém* w narzędniku l. poj. rzeczowników rodz. męskiego i rodz. nijakiego; końcówkę tę – moim zdaniem – trzeba by przyjąć, powtórzmy, przynajmniej jako archaizm obowiązujący w hymnie kaszubskim dla uczczenia ponad wiekowej tradycji i H. Derdowskiego: *Më trzimómë z Bòdziém* oraz w katolickim pożegnaniu *Ostań (ta) z Bòdziem*. Nawiasem mówiąc, końcówka – *ã* jest efektem szerokiej wymowy etymologicznej końcówki *–em.* Byłbym także zdania, by w mianowniku l. mn. rzeczowników rodz. męskiego, których temat kończy się na spółgłoskę *–s* oraz *–z*, a więc *głos, trus, wóz, łobuz* używać końcówki *–e*, która była dla dawnych badaczy (K. Nitscha, L. Zabrockiego i innych) kryterium tego, czy mamy do czynienia z terenem kaszubskim. Należy tu także nazwa miasta *Kartuze*. Zauważam jednak zupełnie odwrotną tendencję, mianowicie szerzy się w tych rzeczownikach końcówka *–ë.* W narzędniku l. mnogiej rzeczowników wszystkich deklinacji pierwszeństwo dać trzeba końcówce dualnej *–ama*, jako dopuszczalną traktować jednak także końcówkę pluralną *–ami.*

W odmianie **werbalnej** ‘czasownikowej’ godne podtrzymania są archaizmy: 1) odmiana nieściągnięta typu *grajã, znajã, grajesz, znajesz, graje, znaje, grajemë, znajemë, grajeta, znajeta*; dopuszczalne jednak także formy ściągnięte typu *gróm, znóm, grôsz, znôsz* itd. i to na całych Kaszubach; 2) wspomniane rozkaźniki (por. z „Bogurodzicy” *zyszczy nam, spuści nam*) typu *rob|i, mów|i, góń|i*; *lecë* ‘leć’, *trzãsë* ‘trzęś’ na północy Kaszub; 3) również na północy Kaszub występujący jeszcze czas przeszły złożony typu *ma/më jesmë bëlë/bëła młodzy*; obok niego oczywiście równoprawny jest czas przeszły prosty typu *më bëlë mlodzy* czy nowszy (zwany neologizmem kociewskim) *më żesmë bëlë młodzy.*

Nie wynotowałem tutaj wszystkich zjawisk różniących mowę Kaszubów, dałem dość szeroki repertuar przykładów. Respektowanie właściwości lokalnych z jednej strony i standaryzacja oraz normalizacja ze strony drugiej to tendencje – wydaje się – sprzeczne. Racjonalne do nich podejście może dać dobre rezultaty. Jeśli dziś nauczyciel, ucząc kaszubskiego w szkole, nie będzie szanował właściwości języka swojej wsi, nie znajdzie oparcia w rodzicach dzieci, powierzonych jego trosce. Uczestnicy konkursów

prz|esztrichni|ãté – n|ie giltują; nordowòkaszëbskô wëmòwa przëczasników *dal|i, blëż|i*; w tim téż regionie wëmòwa rozkôzowégò spòsobù z archajicznym kùnôszkã *–i*: *gòń|i, rob|i, mòw|i* ‘góń, rób, mów’, apartniącô 3. òs. pòjedińczi lëczbë ternégò czasu ôrtu *g|óni, r|obi, m|ówi*; 6) zachòwanié bëlaczeniô na tzw. kãpach: Swôrzewsczi Kãpie, Żarnowsczi Kãpie, Òksëwsczi Kãpie a téż na Hélsczim Półòstrowie (bez miasta Hél), a wiãc wëmòwa *ł* jakò *l* (ù *Lyżków*, jaczi gôdają *lyżka*, nié: *łyżka*), a wiãc *losos* ‘łosos’, *chlop* ‘chłop’ itd., leno wëmòwa *łaska* jakò *laska* mòże dawac rozmajité niezamierzoné reakcje; 7) nadczidnionô wëżi realizacjô spółzwãkù *ń* jakò cwiardégò *n* na nordze Kaszub; 8) wëmòwa zafrikatiwónëch (tzn. takich, chtërné przeszłë w zwarto-szczelinowé spółzwãczi) spółzwãków *k’ g’* jako *ć, dź* na pôłnim Kaszub, a wiãc wëmòwë ôrtu *taćé celôćé* mają *taćé dłudźé dźibćé nodźé*; *z Bodźém,* òsoblëwie w kaszëbsczim himnie *Më trzimómë z Bòdziém*.

Z **mionowi fleksji,** tzn. deklinacji przede wszëtczim dopùszczenié na pôłnim Kaszub òglowò wëstãpùjącégò tam kùnôszka *–ém* w nôrzãdzôczu pòjedińczi lëczbë jistników chłopsczégò i dzecnégò ôrtu; nen kùnôszk – wedle mie – nót je przëjic, jesz rôz gôdającë, chòcle jakò archaizm òbòwiązëjącą w kaszëbsczim himnie dlô ùtczëniô wicy jak stalatny tradicji i H. Derdowsczégò: *Më trzimómë z Bòdziém* a téż katolëcczim òddzãkòwanim *Ostań (ta) z Bòdziem*. Kòl tegò mùszi rzec, że kùnôszk – *ã* je efektã szeroczi etimòlogiczny wëmòwë kùnôszka *–em.* Jô bë béł téż ti dbë, bë w nazëwôczu wielny lëczbë jistników chłopsczégò ôrtu, jaczich téma kùńczi sã na spółzwãk *–s* ë *–z*, a wiãc *głos, trus, wóz, łobuz* ùżëwac kùnôszka *–e*, jaczi dlô dôwnëch badérów (K. Nitscha, L. Zabrocczégò i jinëch) béł kriterium tegò, czë mómë do ùczinkù z kaszëbską òbéńdą. Słëchô do te téż pòzwa gardu *Kartuze*. Równak widzã czësto jiną zgrôwã, wej le rozkòscérzô sã w nëch jistnikach kùnôszk *–ë.* W nôrzãdzôczu wielny lëczbë jistników wszëtczich deklinacji pierszi môl nót je dac dualnémù kùnôszkòwi *–ama*, równak jakno dopùszczalny traktowac téż pluralny kùnôszk *–ami.*

W **werbalny** ‘czasnikòwi’ odmiónie wôrtné zachòwaniô są archajizmë: 1) niescygnionô òdmióna ôrtu *grajã, znajã, grajesz, znajesz, graje, znaje, grajemë, znajemë, grajeta, znajeta*; równak dopùszczalné téż scygnioné fòrmë ôrtu *gróm, znóm, grôsz, znôsz* itd. i to na całëch Kaszëbach; 2) wspòmnióné rozkazowniczi (pòr. z „Bogurodzicy” *zyszczy nam, spuści nam*) ôrtu *rob|i, mòw|i, gòń|i*; *lecë* ‘lec’, *trzãsë* ‘trzãs’ na nordze Kaszub; 3) téż na nordze Kaszub wëstãpùjący jesz ùszłi czas złożony ôrtu *ma/më jesmë bëlë/bëła młodzy*; kòle niegò rozmieje sã równoprawny je ùszłi czas prosti ôrtu *më bëlë mlodzy* czë nowszi (zwóny kòcewsczim neologizmã) *më żesmë bëlë młodzy.*

Nie wëpisôł jem tuwò wszëtczich zjawiszczów apartniącëch mòwã Kaszëbów, dôł jem dosc wiele przikładów. Ùwôżanié môlowëch gwôscëwòscy z jedny stronë i sztandarizacjô ë normalizacjô z drëdżi stronë to cążenia w czerënkach – wëdôwô sã – przékòwné. Racjonalné, rozëmné do nich pòdéńdzenié mòże dac bëlny brzôd. Żlë dzysô szkólny, ùcząc kaszëbsczégò w szkòle, nie mdze szónowôł gwôscëwòscy jãzëka swòji wsë, nie naléze òpiarcégò ù starszich dzecy, jaczi pòwierzëlë je jegò starze. Bëtnicë recytatorsczich kònkùrsów jiscą sã, że òstalë niżi òbtaksowóny bez kònkùrsowé

recytatorskich skarżą się, że zostali niżej ocenieni przez jury konkursowe, bo wymawiali wiele wyrazów inaczej niż członkowie komisji oceniających. Ksiądz głoszący kazanie w innej odmianie kaszubszczyzny, niż ta, która występuje w parafii uroczystości, spotka się z zarzutem: tak u nas mówią. Dlatego podręczniki pisane dla różnych poziomów nauczania szkolnego mogą, moim zdaniem, uwzględniać właściwości regionu, na którym znajduje się szkoła, dla której są pisane. Takie rozwiązania obserwowaliśmy u Fryzów, gdzie – obok ogólnego języka fryzyjskiego – dzieci uczą się także jego regionalnych odmian. Pokazywano nam właśnie podręczniki i naukę fryzyjskiego w odmianie Hindelopen, zupełnie nadmorskiego regionu.

Osobne zagadnienie to wydawanie tekstów literackich, zwłaszcza autorów nieżyjących. Tu winno się przestrzegać zasad edytorskich opracowanych przez K. Górskiego dla utworów literackich i K. Lepszego dla źródeł historycznych. W edytorstwie kaszubskim spotykamy różne rozwiązania: godne naśladowania, i zasługujące na potępienie rozwiązania negatywne. Od cytowania przykładów powstrzymam się na razie w myśl zasady *Nomina sunt odiosa* „Podawanie nazwisk budzi niesnaski'. Sprawa ma być przedmiotem deliberacji na sympozjum planowanym przez Instytut Kaszubski, który rozpoczął reedycję twórców literatury kaszubskiej z aparatem naukowym, obowiązującą kaszubską pisownią standardową, ale też fotooffsetową techniką reprintu pierwodruków.

***

Ps. Po napisaniu tego tekstu dotarła do moich rąk książeczka prof. J. Tredera: Jerzi Tréder, *Spòdlowô wiédza ò kaszëbiznie*, Gdańsk 2009 z rozdziałem VII: Normalizacja kaszëbiznë (s. 42 – 58), w którym prezentowane poglądy zgadzają się zasadniczo z tezami podanymi wyżej; zrecenzowałem ją w Pomeranii 2009, nr 9, s. 49 – 50.

juri, bò wiele słowów wëmôwialë jinaczi niżlë nôleżnicë òceniwającëch kòmisëjów. Ksądz, jaczi głosy kôzanié w jiny òdmiónie kaszëbiznë niżlë na, jakô je w parafii, ùczëje wëmówkã: kòl nas tak sã nie gôdô. Temù ùczbòwniczi pisóné dlô rozmajitëch niwiznów szkòłowégò nôùczaniô mògą, wedle mie, ùznawac gwôscëwòscë regionu, na jaczim je szkòła, dlô chtërny są pisóné. Taczé rozwiązania widzelë më ù Frizów, dze – kòle òglowégò frizyjsczégò jãzëka – dzecë ùczą sã téż jegò regionalnëch òdmiónów. Bëłë nama pòkôzóné prawie ùczbòwniczi i nôùkã frizyjsczégò w òdmiónie Hindelopen, czësto kòlmòrsczégò regionu.

Òsóbną sprawą je wëdôwanié lëteracczich tekstów, òsoblëwie nieżëjącëch autorów. Tu bë mùszôł sã trzëmac editorsczich wskôzów òpracowónëch bez K. Górsczégò dlô lëteracczich dokôzów i K. Lepszégò dlô historicznëch zdrzódłów. W kaszëbsczim editorstwie mòżemë nalezc rozmajité rozwiązania: wôrtné, żebë jic nym szlachã, i taczé, chtërné zasługiwają na pòtãpnienié, lëché rozwiązania. Òd cytowaniô przikładów terôzka sã wstrzimóm, wedle reglë: *Nomina sunt odiosa* „Pòdôwanié nôzwësków dôwô zwadë’. Na sprawa mô bëc témą kôrbiónczi na sympozjum planowónym bez Kaszëbczi Jinstitut, jaczi zaczął reedicjã ùsôdzców kaszëbsczi lëteraturë z nôùkòwim aparatã, òbrzészkòwim kaszëbsczim sztandardowim pisënkã, ale też fòtoòffsetową techniką reprintu pierwòdrëków.

***

Ps. Pò napisanim negò tekstu dostôł jem ksążeczkã prof. J. Trédra: Jerzi Tréder, *Spòdlowô wiédza ò kaszëbiznie*, Gdańsk 2009 z dzélã VII: Normalizacja kaszëbiznë (s. 42–58), w jaczim prezentowóné pòzdrzatczi òglowò zgôdzają sã z tezama pòdónyma wëżi; òbtaksowôł jô jã w Pomeranii 2009, nr 9, s. 49–50.

Lucyna Warda-Radys (Uniwersytet Gdański)

Kaszubskie książki kucharskie – różne sposoby przekazywania porad kulinarnych

Tradycje kulinarne są zauważalnym i ważnym elementem szeroko rozumianej spuścizny kulturalnej narodu. W różnych regionach, zależnie od dostępności i rodzaju źródeł pożywienia wykształciły się różne zwyczaje kulinarne. Ważną rolę w przekazywaniu tych tradycji pełnią książki kucharskie. W niniejszym artykule poddano analizie 4 zbiory przepisów kulinarnych poświęcone w całości kuchni Kaszub lub Pomorza[1]. Różnią się one objętością, strukturą kompozycyjną i stylem.

Książka kucharska jest poradnikowym tekstem użytkowym. Ma charakterystyczną budowę. Składają się na nią: tytuł, wstęp, informacje parakulinarne i porady domowe, przepisy oraz spis treści i indeks rzeczowy lub alfabetyczny (Żarski 107).

Tytuł

Tytuł książki kucharskiej powinien z jednej strony informować o zawartości dzieła, z drugiej – zachęcić czytelnika do kupna danej publikacji i jej przeczytania (wykorzystania zawartych w niej przepisów). Najbardziej typowy (standardowy) dla regionalnej książki kucharskiej tytuł składa się z dwóch wyrazów: rzeczownika, który informuje o temacie publikacji: *kuchnia*[2]; i przymiotnika lokatywnego (etnonimicznego) – precyzującego, jakiego regionu dotyczy, np. *kuchnia podlaska, kuchnia śląska, kuchnia kaszubska, kuchnia pomorska* (Warda-Radys 57). W takich sformułowaniach realizuje się przede wszystkim funkcja komunikatywna tytułu (Żarski 116) – zwięźle i rzeczowo określa on zawartość książki. Funkcja impresywna tytułu realizowana jest przez dołączenie do tej podstawowej formuły dodatkowych elementów. W jednej z publikacji pojawia się podtytuł – wyrażenie liczebnikowe wskazujące na dużą liczbę zawartych w zbiorze przepisów: *Kuchnia pomorska. 241 przepisów*. W drugiej – historyczną wartość zebranych recept podkreśla dodana przydawka przymiotnikowa: *Tradycyjna kuchnia kaszubska*.

Na tym tle wyróżnia się jedna z książek Wiesławy Niemiec. Jej tytuł został sformułowany po kaszubsku i ma dwie wersje. Na okładce pojawia się w postaci zdania oznajmującego *Ò tim, jak przóde lat Kaszëbi warzële.* Na stronie tytułowej jest poszerzony

---

[1] Zob. *Bibliografia*.

[2] Jest to wyraz najczęściej występujący w tytułach książek kucharskich (Żarski 124).

Lucyna Warda-Radis (Gduńsczi Ùniwersytet)

Kaszëbsczé kùcharsczé ksążczi – rozmajité spòsobë przekôzywaniô kùchniowëch doradów

Kùchniowé tradicje są widzalnym a wôżnym dzélã szerok rozmióny kùlturalny spôdkòwiznë nôrodu. W rozmajitëch regionach, zanôleżno òd dostãpnoscë i ôrtu zdrzódła jôdë wësztôłcëłë sã rozmajité kùchniowé zwëczi. Wôżné w przekôzywanim nëch tradicjów są kùcharsczé ksążczi. W nym artiklu zanalizowóné òstałë 4 zbiérczi kùchniowëch receptów namienioné w całoscë kùchni Kaszub abò Pòmòrzégò[1]. Jinaczą sã òne zabiérnotą, kòmpòzycyjnym ùkładã i sztilã.

Kùcharskô ksążka je doradnikã, jaczégò sã ùżiwô. Mô òsoblëwą bùdowã. Skłôdają sã na niã: titel, przedsłów, kòlkùchniowé wiadła i domòwé doradë, receptë a téż spisënk zamkłoscë i rzeczowi abò alfabeticzny spisënk (Żarski 107).

Titel

Titel kùcharsczi ksążczi miôłbë z jedny stronë dawac wiadło ò tim, co je w ni napisóné, z drëdżi – zachãcëc czëtińca do kùpieniô ti ksążczi i ji przeczëtaniô (wëkòrzëstaniô receptów, jaczé w ni są). Nôbarżi tipiczny dlô regionalny kùcharsczi ksążczi titel skłôdô sã z dwùch słowów: jistnika, jaczi gôdô ò témie pùblikacji: *kùchniô*[2]; i lokatiwnégò znankòwnika (etnonimicznégò) – dofùlowiwùjącégò, jaczégò regionu tikô sã, np. *pòdlaskô kùchniô, szląskô kùchniô, kaszëbskô kùchniô, pòmòrskô kùchniô* (Warda-Radys 57). W taczich słowach przede wszëtczim zjiscywô sã kòmùnikatiwnô fùnkcjô titlu (Żarski 116) – krótkò i rzeczowò gôdô, co bënë ni je. Jimpresywnô fùnkcjô titlu realizowónô je bez doparłãczenié do ti spòdli fòrmùłë dodôwkòwëch elementów. W jedny z pùblikacjów pòjôwiô sã pòdtitel – wielnikòwé wërażenié, jaczé wskazëje na wiôlgą lëczbã zapisónëch w zbiérkù recept: *Pòmòrskô kùchniô. 241 receptów*. W drëdżi – historiczną wôrtnotã zebrónëch recept pòdsztrëchiwô dodóny znankòwnikòwi przëdôwk: *Tradicyjnô kaszëbskô kùchniô*.

Na tim tle wëróżniwô sã jedna z ksążków Wiesławy Niemiec. Ji titel òstôł napisóny pò kaszëbskù i mô dwie wersje. Na òbkłôdce pòjôwiô sã w pòstacy òznajmùjącégò zdania *Ò tim, jak przóde lat Kaszëbi warzëlë.* Na titlowi stronie je

---

[1] Òb. *Bibliografiô*.

[2] Je to słowò, jaczé nôczãscy wëstãpùje w titlach kùcharsczich ksążków (Żarsczi 124).

o nazwę gatunkową (i, niestety, zubożony o znaki diakrytyczne): *Powiestka o tim, jak przóde lat Kaszebi warzele.* Tak sformułowany tytuł sugeruje, że w książce znajdziemy nie tylko suche i zwięzłe przepisy kulinarne, ale też wiadomości o kaszubskich tradycjach i zwyczajach związanych z kuchnią. Wykorzystanie w tytule kaszubszczyzny ma podkreślić autentyczność zebranych przepisów i uwiarygodnić zawarte w książce informacje parakulinarne. Podnosi to atrakcyjność publikacji i stanowi dodatkową zachętę do sięgnięcia po nią. Żeby jednak już przy pierwszym zetknięciu z książką nie zawężać grona jej adresatów jedynie do tych, którzy znają kaszubszczyznę, na okładce pojawia się również polskojęzyczny podtytuł *Gawędy o dawnej kaszubskiej kuchni.* Tu wykorzystano już standardowe i precyzyjne wyrażenie *kuchnia kaszubska.*

Wstęp

Nazwę tej części publikacji stanowi zwykle wyraz *wstęp.* W dwóch książkach autorstwa W. Niemiec zastępuje go określenie z zupełnie innego pola semantycznego: *Zaproszenie* (*Ò tim…*). W książce *Tradycyjna kuchnia kaszubska* pojawia się nawet w postaci osobowej formy czasownika z rozwiniętą konstrukcją przyimkową jako dopełnieniem: *Zapraszam do odkrycia smaku tradycyjnej kuchni kaszubskiej.* Tak sformułowany tytuł rozdziału przybiera formę perswazji i dobrze określa zadanie wstępu: nakłonienie do lektury tekstu właściwego. Swoją oryginalnością może też zaintrygować czytelnika i zachęcić do zapoznania się z całą treścią tego fragmentu książki.

We wstępie autorzy informują o okolicznościach powstania książki (*Od dziesiątków lat ważna jest działalność szkół rolniczych, a zwłaszcza kół gospodyń wiejskich, wspieranych przez wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego. Dobrze się stało, że mistrzynie z KGW i ODR dały się skusić na wielką i od lat postulowaną pracę – przygotowanie materiału do nowej książki kucharskiej (...)* Kpom s. 8) i sposobie gromadzenia materiału (*Większość przepisów została odszukana w starych zapiskach przekazanych czy to w formie pamiętnika, czy na jakiejś karteczce, która zaplątała się wśród starych zdjęć w pudle po butach.* Ò tim… s. 6). Niekiedy podają także dokładne informacje o tym, gdzie zbierali przepisy: *Informacje o niej* [o kuchni] *zaczerpnęłam od mieszkanek północnych i środkowych Kaszub: Władysławowa, Karwi, Krokowej, Wejherowa, Sławutowa, Pucka, Darżlubia, Grzybna i Kartuz* Tradkuch s. 3). Wstęp ma zapoznać czytelnika z treścią publikacji (*Znajdują się w niej przepisy zarówno na potrawy tradycyjne, przekazywane w rodzinach z pokolenia na pokolenie, jak i bardziej współczesne, które jednak zdążyły się zadomowić w kuchni regionu.* Kkasz). Są w nim też zawarte uwagi na temat charakterystycznych właściwości kuchni regionu i zwyczajów jego mieszkańców (*Jest to kuchnia różnorodna i interesująca. Dużo w niej potraw z ryb morskich i słodkowodnych poławianych w jeziorach Pojezierza Kaszubskiego albo Słowińskiego, nie brak także dań z mięsa, dziczyzny (tak blisko są Bory Tucholskie) oraz drobiu, szczególnie chętnie są jadane potrawy z gęsi lub kaczek.* Kkasz, s. nienumerowana). Te informacje są szczególnie mocno rozbudowane

pòszerzony ò ôrtną pòzwã (szkòda, że felëje diakriticznëch znaków): *Powiestka o tim, jak przóde lat Kaszebi warzele.* Tak napisóny titel wskazëje, że w ksążce nalézemë nié le sëché i krótczé kùchniowé receptë, ale téż wiadła ò kaszëbsczich tradicjach i zwëkach zrzeszonëch z kùchnią. Kaszëbsczi titel mô pòdsztrëchnąc, że zebróné receptë są autenticzné i ùwiarigòdnic zapisóné w ksążce kòlkùchniowé wiadła. Bez to ksążka je barżi przëcygającô ë je dodôwkòwą zachãtą, żebë jã przeczëtac. Równak, żebë przë pierszim wezdrzenim na ksążkã nie zmniészìwac karna czëtińców le do nëch, co znają kaszëbsczi jãzëk, na òbkłôdce je téż pòdtitel pò pòlskù *Gawędy o dawnej kaszubskiej kuchni.* Tuwò ju wëzwëskóné stanicowé i dokładné wërażenié *kaszëbskô kùchniô.*

Przedsłów

Pòzwą negò dzélu ksążczi je colemało słowò *przedsłów.* W dwùch ksążkach napisónëch bez W. Niemc zastãpùje gò òpisënk z czësto jinszi semanticzny pòlëcë: *Rôczba* (*Ò tim…*). W ksążce *Tradicyjnô kaszëbskô kùchniô* pòjôwiô sã nawetka w pòstacy òsobòwi fòrmë czasnika z rozwinioną przëmiónkòwą bùdową jakò dopełnienim: *Rôczã do òdkrëcégò szmakù tradicyjny kaszëbsczi kùchni.* Tak napisóny titel dzélu mô fòrmã cëskù i dobrze òpisëje zadanié przedsłowiô: namówienié do przeczëtaniô gwôsnégò tekstu. Swòją apartnoscą mòże téż zaczekawic czëtińca i zachãcëc do przeczëtaniô negò całégò dzélu ksążczi.

W przedsłowim autorowie dôwają do wiédzë ò leżnoscach pòwstaniô ksążczi (*Òd wiela lat wôżné je dzejanié gbùrsczich szkòłów, a òsoblëwie karnów wiesczich gòspòdëniów, wspiérónëch bez wòjewódzczé òstrzódczi gbùrsczégò doradzaniô. Dobrze sã stało, że mésterczi z KWG i ÒGD dałë sã skùsëc na wiôlgą i òd wiela lat bédowóną robòtã – przërëchtowanié materiału do nowi kùcharsczi ksążczi (…)* Kpom s. 8) i spòsobie zbiéraniô materiału (*Wikszosc receptów òstała wëszukónô w stôrëch zapisënkach przekôzónëch czë to w fòrmie pamiãtnika, czë na jaczi kôrtce, jakô zapòdzała sã westrzód stôrëch òdjimków w pùdle pò bótach.* Ò tim… s. 6). Nierôz pòdôwają téż dokładné wiadła ò tim, dze zbieralë receptë: *Wiadła ò ni* [ò kùchni] *wzãła jem òd białk żëjącëch na nordowëch i westrzédnëch Kaszëbach: we Wiôldżi Wsë, Karwi, Krokòwie, Wejherowie, Sławùtowie, Pùckù, Darżlëbiu, Grzëbnie i Kartuzach* (Tradkuch s. 3). Przedsłów mô zapòznac czëtińca z zamkłoscą pùblikacji (*Są w ni receptë tak na tradicyjną jôdã, przekôzywóné w rodzëznach z pòkòleniô na pòkòlenié, jak i barżi dzysdniowé, jaczé równak zdążëłë zasedzec sã w kùchni regionu.* Kkasz). Są w nim téż zapisóné ùwôdżi na témã òsoblëwëch gwôsnosców kùchni regionu i zwëków jegò mieszkańców (*Je to rozmajitô i zajimającô kùchniô. Wiele w ni jôdë z mòrsczich i słodkòwòdnëch rëbów łowiónëch w jezorach Kaszëbsczégò abò Słowińsczégò Pòjezerzégò, nie felëje téż jôdë z miãsa, dzëkòwinë (tak krótkò są Tëchòlsczé Lasë) a téż ptôchòwi chòwë, òsoblëwie chãtno jadłé są gãsë abò kaczczi.* Kkasz, s. nienumerowónô). Ne wiadła są òsoblëwie mòcno rozbùdowóné w nôwiãkszim *Przedsłowim*,

w najobszerniejszym *Wstępie*, znajdującym się w *Kuchni pomorskiej*, ale to nie dziwi, gdyż jego autorem jest historyk Józef Borzyszkowski.

Wstępy do wszystkich omawianych książek zostały napisane po polsku, ale pojawiają się w nich fragmenty w języku kaszubskim. W *Kuchni pomorskiej* znalazła się kaszubska pastorałka o incipicie *Żebës sã w najich Kaszëbach rodził* (s. 13), w *Tradycyjnej kuchni kaszubskiej* wstęp został poprzedzony mottem. Są to dwa przysłowia: jedno w języku kaszubskim *Më mùszimë jesc, bò to cało z dëszą trzimie,* drugie – polskim: *Brzuchem ciało stoi.* W książce *Ò tim, jak przóde lat Kaszëbi warzële* pomiędzy stroną tytułową a *Wstępem* umieszczono wiersz Romana Drzeżdżona *Ò jedzenim*.

Forma językowa wstępów nie jest jednolita. Obok siebie występują fragmenty o charakterze wręcz poetyckim (przesycone metaforami) i napisane językiem naukowym (konkretnym, pełnym terminów), np. *Przed państwem książka, z której powieje zapachem morza, łąk, pól, dawnymi zwyczajami kulinarnymi, które zachowały się do dzisiaj w kuchni kaszubskiej. W przeszłości w kuchni kaszubskiej istniał podział na kuchnię rybacko-chłopską i mieszczańsko-dworską.* O tim… s. 5).

Zbiór przepisów

Mimo że we wstępach do książek autorzy często zwracają uwagę na wewnętrzne zróżnicowanie kuchni Kaszub[3], to jednak zgromadzonych przepisów nie lokalizują geograficznie. We wszystkich publikacjach recepty uporządkowane są ze względu na główny składnik (np. potrawy mięsne, warzywne, z ryb, z jaj i mąki itd.) lub / i na typ potrawy (np. zupy, sosy, sałatki, ciasta itp.). Zabieg taki ułatwia czytelnikowi znalezienie poszukiwanego przepisu.

Każdy przepis kulinarny składa się z trzech części: nazwy potrawy, jej składników i opisu przygotowania (Woźniakowska 119-132; Żarski 163-171).

Nazwa potrawy

W trzech książkach kulinarnych prezentujących przepisy z regionu Kaszub nazwy potraw zwykle pojawiają się w dwóch wersjach językowych: polskiej i kaszubskiej (w różnej kolejności). W *Kuchni pomorskiej,* która zbiera przepisy z obszaru większego niż Kaszuby, nazwy kaszubskie są zawsze na drugim miejscu i tylko przy niektórych potrawach. W *Kuchni kaszubskiej* nazwy są polskojęzyczne, tylko w kilku wypadkach w nawiasie została podana część nazwy po kaszubsku (np. *mięsna galaretka (zylc), zupa z suszu owocowego (brzadowa), jajecznica (prażnica) z chlebem razowym*).

M. Witaszek-Samborska zwróciła uwagę na liczną w słownictwie kulinarnym klasę nazw wskazujących na związek potrawy z kulturą i obyczajami jakiegoś regionu, państwa, miasta czy narodu (Witaszek-Samborska 139-142).

---

[3] Por. uwagę J. Borzyszkowskiego: *Słuszne jest więc stwierdzenie, że kuchnia pomorska kiedyś była bardzo, a jest i nadal, wewnętrznie zróżnicowana. Dotyczy to zarówno poszczególnych regionów, jak i środowisk społecznych (...)* Kpom s. 9.

jaczi je w *Pòmòrsczi kùchni*, ale ni ma dzëwù, bò ji autorã je historik Józef Bòrzëszkòwsczi.

Przedsłowia do wszëtczich òmôwiónëch ksążków napisóné òstałë pò pòlskù, ale nalezc téż mòże w nich dzéle w kaszëbsczim jãzëkù. W *Pòmòrsczi kùchni* nalazła sã kaszëbskô pastorałka ò zôczątkù *Żebës sã w najich Kaszëbach rodzył* (s. 13), w *Tradicyjny kaszëbsczi kùchni* przed przedsłowiã je mòtto. Są to dwa przësłowia: jedno pò kaszëbskù *Më mùszimë jesc, bò to cało z dëszą trzimie,* drëdżé – pò pòlskù: *Brzuchem ciało stoi.* W ksążce *Ò tim, jak przóde lat Kaszëbi warzëlë* midzë titlową stroną a *Przedsłowiã* je wiérzta Rómana Drzéżdżóna *Ò jedzenim*.

Jãzëkòwô fòrma przedsłowiów nie je jistnô. Kòle se są dzélëczi, jaczé mają charakter wnetka pòeticczi (nafùlowóné metafòrama) ë napisóné nôùkòwim jãzëkã (kònkretnym, fùlnym terminów), np. *Przed Wama ksązka, z jaczi pòwieje pôchã mòrzégò, łąków, pòlów, dôwnyma kùchniowima zwëkama, jaczé przedërchałë do dzys dnia w kaszëbsczi kùchni. W ùszłim czasu béł w kaszëbsczi kùchni pòdzél na kùchniã rëbackò-gbùrską i mieszczańskò-dwòrską.* Ò tim… s. 5).

Zbiérk recept

Chòc w przedsłowiach do ksążk autorzë czãsto dôwają bôczënk na bënowé jinaczenié sã kaszëbsczi kùchni, równak nie piszã, z jaczich môlów zebróné bëłë receptë. We wszëtczich pùblikacjach receptë ùłożoné są ze wzglãdu na główny skłôdnik (np. miãsnô jôda, warziwnô, z rëbów, z jôj i mączi ëtd.) abò/i na ôrt jôdë (np. zupë, zósë, sałatczi, kùchë ëtp.). Bez to czëtińc lżi mòże nalezc recept.

Kòżden kùcharsczi recept skłôdô sã z trzech dzélów: pòzwë jôdë, ji skłôdników i òpisënkù przërëchtowaniô (Wòzniakòwskô 119-132; Żarsczi 163-171).

Pòzwa jôdë

W trzech kùcharsczich ksążkach prezentëjącëch receptë z regionu Kaszub pòzwë jôdë colemało pòjôwiają sã w dwùch jãzëkach: pò pòlskù i kaszëbskù (rozmajice ùłożoné). W *Pòmòrsczi kùchni,* jakô zbiérô receptë z òbéńdë wikszi jak Kaszëbë, kaszëbsczé pòzwë są na drëdżim môlu i blós kòl niechtërny jôdë. W *Kaszëbsczi kùchni* pòzwë są pò pòlskù, leno czasã w nawiasu zapisóny je dzél pòzwë pò kaszëbskù (np. *mięsna galaretka (zylc), zupa z suszu owocowego (brzadowa), jajecznica (prażnica) z chlebem razowym*).

M. Witaszek-Samborska da bôczënk na wielną w kùchniowi słowiznie klasã pòzwów wskazëjącëch na zrzesz jôdë z kùlturą i òbëczajama jaczégòs regionu, państwa, miasta czë nôrodu (Witaszk-Sambòrskô 139-142).

---

[3] Przërównôj ùwôgã J. Bòrzëszkòwsczégò: *Słuszne jest więc stwierdzenie, że kuchnia pomorska kiedyś była bardzo, a jest i nadal, wewnętrznie zróżnicowana. Dotyczy to zarówno poszczególnych regionów, jak i środowisk społecznych (...)* Kpom s. 9.

W książkach z przepisami pomorskimi związki z regionem oddawane są najczęściej za pomocą przymiotnika relacyjnego, np.: *dorsz kaszubski / kaszëbsczi pòmùchel; bigos kaszubski / kaszëbsczi bigòs; chleb kaszubski z ziemniakami; bigos kaszubski / kaszëbskô kapùsta; polewka kaszubska mięsna / kaszëbskô miãsnô pòléwka*; wyrażenia syntaktycznego z przyimkiem *po*, np.: *lin po kaszubsku / lëniôk pò kaszëbskù; śledzie po słowińsku; golonka po pomorsku; kaczka po gdańsku;* i (najrzadziej) wyrażenia z przyimkiem *z*, np.: *węgorz z Helu / wãgòrz z Hélu, bakaliowy dziad z Tczewa*.

Nazwa kaszubska i polska mogą mieć taką samą strukturę: *dorsz po kaszubsku / pòmùchel pò kaszëbskù;* lub różną: pol. *śledź po kaszubsku*, ale kasz. *kaszëbsczi slédz*; *ryba po wdzydzku,* ale kasz. *wdzyckô rëbiònka*. Niekiedy nazwa w języku kaszubskim pozbawiona jest geograficzno-etnicznego określnika, pojawia się on tylko w nazwie polskojęzycznej[4], np. *barszcz kaszubski / barszcz; kaszubski barszcz z grzybami / barszcz z grzëbama; wołowina pieczona po kaszubsku / szmùrowòné miãso.* Sytuacji odwrotnej nie zaobserwowano. W członie określającym w funkcji lokalizującej mogą pojawić się przymiotniki lub przysłówki pochodzące od nazwy regionu: *kiszki kaszubskie, lin po kaszubsku, golonka po kociewsku, kaczka nadziewana po pomorsku*; lub od nazwy konkretnej miejscowości: *kaczka po gdańsku, halibut po gdyńsku, kotlety po wdzydzku, mazurek gniewski, śledzie po słowińsku.* Pośrednio o pochodzeniu potrawy może też świadczyć określenie związane z nazwą zawodu charakterystycznego dla danego regionu, np. *bigos po marynarsku, śledzie po rybacku.*

Składniki

W omawianych książkach nazwy składników potrzebnych do przyrządzenia potrawy są zwykle wydzielone w graficznie (tłustą czcionką lub kolorowym tłem) i umieszczone przed opisem wykonania potrawy, po nim lub na jego marginesie. Ich kolejność na liście jest uzależniona od tego, jak ważna jest ich funkcja w potrawie: najpierw pojawiają się składniki główne, potem dodatki smakowe i przyprawy, np. *prażnica z wãgòrzã: jaje, wãgò*rz*, sól, pieprz.*

Do charakterystyki ilościowej produktów książki kucharskie podchodzą różnie. W *Kuchni kaszubskiej* ilość potrzebnych produktów i przypraw wskazana jest niezwykle dokładnie. Podaje się tam nawet liczbę ziaren poszczególnych przypraw (np. w przepisie na *borowiki kartuskie:* 3 ziarna jałowca i 7-8 ziaren pieprzu). Zdecydowanie mniej precyzyjne są informacje w książkach W. Niemiec. Tu w przepisach używa się takich określeń jak *mała porcja włoszczyzny* czy *nieskromny kawałek mięsa*. Ich zamienniki wagowe są podane w tabeli przy końcu książki (*Ò tim…* s. 118). W książce *Tradycyjna kuchnia kaszubska* obok każdego przepisu na marginesie pojawiają się nazwy produktów po polsku zwykle (choć nie zawsze) z informacjami o ilości i po kaszubsku – bez tych danych, np. *boczek z jabłkami / bòczk z jabkama*: *2 kg boczku, 1 kg jabłek,*

---

[4] O prawdopodobnych przyczynach tego zjawiska zob. Warda-Radys 62.

W ksążkach z pòmòrsczima receptama zrzesz z regionã pòkôzywónô je nôczãscy za pòmòcą relacyjnégò znankòwnika, np.: *dorsz kaszubski / kaszëbsczi pòmùchel; bigos kaszubski / kaszëbsczi bigòs; chleb kaszubski z ziemniakami; bigos kaszubski / kaszëbskô kapùsta; polewka kaszubska mięsna / kaszëbskô miãsnô pòlévka*; syntaktëcznégò wërażeniô z przëmiónkã *pò*, np.: *lin po kaszubsku / lëniôk pò kaszëbskù; śledzie po słowińsku; golonka po pomorsku; kaczka po gdańsku;* i (nôrzadzy) wërażeniô z przëmiónkã *z*, np.: *węgorz z Helu / wãgòrz z Hélu, bakaliowy dziad z Tczewa*.

Kaszëbskô i pòlskô pòzwa mògą miec taką samą bùdowã: *dorsz po kaszubsku / pòmùchel pò kaszëbskù;* abò jiną: pòl. *śledź po kaszubsku*, ale kasz. *kaszëbsczi slédz*; *ryba po wdzydzku,* ale kasz. *wdzyckô rëbiònka*. Nierôz pòzwa pò kaszëbskù ni mô geograficzno-etnicznégò òpisënkù, jaczi je le w pòlsczi pòzwie[4], np. *barszcz kaszubski / barszcz; kaszubski barszcz z grzybami / barszcz z grzëbama; wołowina pieczona po kaszubsku / szmùrowòné miãso*. Òdwrotnô sytuacjô nie òstała dozdrzónô. W òpisënkòwim człónie w ùmôlowiający fùnkcji mògą pòjawic sã znankòwniczi abò przëczasniczi pòchôdającé òd pòzwë regionu: *kiszki kaszubskie, lin po kaszubsku, golonka po kociewsku, kaczka nadziewana po pomorsku*; abò òd pòzwë kònkretnégò môlu: *kaczka po gdańsku, halibut po gdyńsku, kotlety po wdzydzku, mazurek gniewski, śledzie po słowińsku.* Pòstrzédno ò pòchòdzenim jôdë mòże téż swiôdczëc òpisënk zrzeszony z pòzwą warkù apartną dlô dónégò regionu, np. *bigos po marynarsku, śledzie po rybacku.*

Skłôdniczi

W òmôwiónëch ksążkach pòzwë składników, jaczé są brëkòwné do zrëchtowaniô jôdë, są colemało graficzno wëdzélóné (tłëstą czcónką abò farwnym tłã) i ùmieszczoné przed òpisënkã rëchtowaniô jôdë, pò nim abò na jegò marginesu. Jich ùkłôd za régą na lësce zanôlégô òd te, jak wôżné są w jôdze: nôprzód są główné składniczi, pòtemù szmakòwé dodôwczi i przëprawë, np. *prażnica z wãgòrzã: jaje, wãgòrz, sól, pieprz*.

Jinfòrmacje w nëch kùcharsczich ksążkach ò tim, jak wiele mùszi zbrëkòwac produktów, pòdóné są rozmajice. W *Kaszëbsczi kùchni* wielosc produktów i przëprawów, jaczé je mùsz zbrëkòwac, zapisónô je nad zwëk dokładno. Nawetka je pòdónô lëczbã zôren wëmienionëch przëprawów (np. w recepce na *borowiki kartuskie:* 3 zôrna jałówca i 7-8 zôren pieprzu). Wiele mni dokładné jinfòrmacje są w ksążkach W. Niemiec. Tu w receptach ùżiwô sã taczich òpisënków jak *môłô pòrcjô włoszczëznë* czë *nieskrómny sztëczk miãsa*. Jejich wagòwé zamienniczi pòdóné są w tôbelë na kùńcu ksążczi (*Ò tim…* s. 118). W ksążce *Tradicyjnô kaszëbskô kùchniô* kòle kòżdégò receptu na marginesu pòjôwiają sã pòzwë produktów pò pòlskù colemało (chòc nié wiedno) z jinfòrmacjama ò wieloscë i pò kaszëbskù – bez nëch dónëch, np. *boczek z jabłkami / bòczk z jabkama*: *2 kg boczku, 1 kg jabłek, sól / bòczk, jabka, sól.* Nierôz w recepce autorka

---

[4] Ò prôwdopòdobnëch przëczënach negò zjawiszcza òb. Warda-Radis 62.

sól / bòczk, jabka, sól. Niekiedy w przepisie autorka odwołuje się tylko do doświadczenia kuchennego gospodyni: *wody (tyle, aby zagnieść twarde ciasto kluskowe)*.

Liczba porcji, wartość energetyczna i odżywcza potrawy

Informacje te podane są tylko w jednej książce – w *Kuchni kaszubskiej* T. Miazgowskiej. Autorka wychodzi tu naprzeciw oczekiwaniom współczesnych młodych gospodyń, które częściej niż ich matki i babki zwracają uwagę na kaloryczność i wartości odżywcze przygotowywanych potraw. Dane te można było wyliczyć dzięki niezwykle dokładnemu wskazaniu wymaganej wagi i / lub ilości składników.

Sposób wykonania

We wszystkich omawianych publikacjach sposób przygotowania potrawy to tekst ciągły. W *Kuchni kaszubskiej* i *Kuchni pomorskiej* ma on znamiona bezosobowego stylu zawodowego – jest to konkretny i rzeczowy instruktaż, który opiera się na bezokolicznikach w funkcji rozkaźników, np. *Kapustę oczyścić z wierzchnich liści, opłukać, poszatkować i poddusić na tłuszczu, mieszając.* (Kkasz s. 76); *Dorsza oddzielić od ości, podzielić na kawałki. Groszek odsączyć. Ziemniaki i cebulę pokroić w kostkę.* (Kpom s. 144). Nagromadzenie czasowników sprawia, że tekst jest dynamiczny.

W książkach W. Niemiec przepisy kulinarne przybierają formę swobodnie snutej gawędy[5]. W tym wypadku trudno mówić nawet o instrukcji przygotowania potrawy, jest to raczej opowieść o tym, jak dawniej gotowano. Składnia w tych książkach jest wyraźnie zróżnicowana. W tekście pojawiają się zdania pojedyncze rozwinięte i zdania wielokrotnie złożone różnego typu, a narracja (bo tak to raczej trzeba nazwać) oparta jest na czasownikach w formie nieosobowej lub w 3 osobie czasu przeszłego. Przy wielu przepisach pojawiają się dodatkowe uwagi i dygresje o charakterze kulturowym, kaszubskie przysłowia i powiedzenia. Oto przykład: *Òbòna / Okrasa gęsia. Jest to druga propozycja potrawy z gęsi znanej tylko na Kaszubach. Na „òbònã” przeznaczano dawniej i kilkanaście gęsi. Mięso gęsie z kośćmi drobno siekano specjalnym tasakiem w korytku zwanym skrzynówkiem. Gęsina była mocno solona i ubijana w garnku kamiennym lub glinianym. Czasem okrasę zalewano gęsim smalcem. (...) gęsie kości na obonę, te większe, jak zapamiętała jedna z moich rozmówczyń, rąbano również na progu domu (stąd pewnie te wyżłobienia i wklęsły kształt w niektórych chałupach wiejskich). (...) Chto zeżarł miãso, niech zeżgrze ë gnôte.*

Pozostałe elementy

We wszystkich analizowanych publikacjach na początku lub na końcu znajduje spis treści. W *Kuchni pomorskiej* zamieszczono także rozdział *Zestawy okolicznościowe*, w którym zebrano w grupach potrawy wigilijne, wielkanocne, weselne i na przyjęcia okolicz-

---

[5] Taki sposób prezentowania przepisów jest charakterystyczny dla dawnych książek kucharskich,. m.in. Lucyny Ćwierczakiewiczowej (Woźniakowska 124).

òdwòłuje sã le do kùchniowégò doswiôdczeniô gòspòdëni: *wòdë (tëli, żebë zagniesc cwiardé klóskòwé casto).*

Lëczba pòrcjów, energeticznô i òdżiwczô wôrtnota jôdë

Ne wiadła pòdóné są le w jedny ksążce – w *Kaszëbsczi kùchni* T. Miazgòwsczi. Autorka pòdôwô jinfòrmacje,, na jaczé żdają dzysdniowé młodé gòspòdënie, jaczé czãscy niżlë jich matczi i starczi wzérają na kalorycznosc i òdżiwczé wôrtnotë rëchtowóny jôdë. Ne dóné mòżna bëło pòrechòwac dzãka nad zwëk dokładnym wskôzóm pòtrzebny wôdżi i/abò wieloscë skłôdników.

Mòdło przërëchtowaniô

We wszëtczich òmôwiónëch pùblikacjach mòdło przërëchtowaniô jôdë to cygłi tekst. W *Kaszëbsczi kùchni* i *Pòmòrsczi kùchni* mô òn znanczi bezòsobòwégò warkòwégò ôrtu – je to kònkretnô i rzeczowô jinstrukcjô, jakô òpiérô sã na nieòznacznikach w fùnkcji rozkôzowników, np. *Kapùstã wëczëszczëc z wiérzchnich lëstów, wëpłókac, pòrznąc i pòddëszëc tłëszczu, miészajacë.* (Kkasz s. 76); *Pòmùchla òddzelëc òd szczerzlów, pòdzelëc na sztëczczi. Groszk òdsączëc. Bùlwë i cëbùlã pòkrojic w kòstkã.* (Kpom s. 144). Nawielenié w karnie czasników dôwô to, że tekst je dinamiczny.

W ksążkach W. Niemc kùchniowé receptë są napisóné na ôrt swòbódnégò pòjużnégò òpòwiôdaniô[5]. W tim przëtrôfkù drãgò nawetka gadac ò wskôze przërëchtowaniô jôdë, je to barżi gôdka ò tim, jak sã dôwni warzëło. W nëch ksążkach składniô wërazno sã jinaczi. W teksce pòjôwiają sã pòjedinczné rozwinioné zdania i zdania wiele razy złożoné rozmajitégò ôrtu, a òpòwiôdanié (bò tak to mùszi pòzwac) òpiarté je na czasnikach w niepersonowi fòrmie abò w 3 persónie ùszłégò czasu. Kòle wielu recept pòjôwiają sã dodôwkòwé ùwôdżi i digresje, jaczé mają kùlturowi charakter, są kaszëbsczé przësłowia i rzeklënë. Na przëmiôr: *Òbòna. Je to drëdżi bédënk jôdë z gãsë znóny leno na Kaszëbach. Na òbònã dôwni bróno nawetka czilenôsce gãsów. Gãsé miãso z gnôtama bëło drobno sekłé specjalnym òstrzã w kòrëtkù zwónym skrzënówkã. Gãsé miãso bëło mòckò soloné ë ùbijóné w glënanym abò kamianym kùflu. Czasã òbòna zaléwónô bëła gãsym szmùltã. (...) gãsé gnôtë na òbònã, ne wikszé, jak pamiãtô jedna białka z chtërną jô gôdała, bëłë rąbóné téż na progù chëczi (gwës stądka ne wëżłobieniô i wlëgniãti sztôłt w niechtërnëch wiesczich chëczach). (...) Chto zeżarł miãso, niech zeżgrze ë gnôte.*

Òstałé elementë

We wszëtczich òmôwiónëch pùblikacjach na zôczątkù abò na kùńcu je spisënk zamkłoscë. W *Pòmòrsczi kùchni* je téż dzél *Leżnoscowé zestawë,* w jaczim zebróné òstało w karnach wilijné, jastrowé, wieselné jestkù i na leżnoscowé przëjãca (s. 179-185) a téż

---

[5] Taczi spòsób prezentowaniô recept je òsoblëwi charakteristiczny dlô dôwnëch kùcharsczich ksążków,. m. jin. Lucyny Ćwierczakiewiczowej (Woźniakowska 124).

nościowe (s. 179-185) oraz alfabetyczny wykaz potraw (s. 187-190). Na samym końcu książki wymieniono *autorów receptur* (osób i instytucji, które przepisy przekazały).

W publikacji *Ò tim, jak przóde lat Kaszëbi warzële* znalazły się jeszcze rozdziały *Ciekawostki kaszubskie* (s. 119-124) i *Kaszubsko-polski słowniczek kuchenny* (s. 125-130). Przeznaczone są one dla czytelników, którzy nie znają tradycji i języka kaszubskiego (lub znają je zbyt słabo). W rozdziale *Podsumowanie* autorka m.in. dziękuje tym, których napotkała „na pięknych drogach kaszubskich" (s. 117). Dzięki temu książka ta nabiera bardziej osobistego charakteru.

Omówione wyżej książki kucharskie związane z regionem Kaszub dzielą się na dwie grupy. Do jednej należy *Kuchnia kaszubska* i *Kuchnia pomorska*, do drugiej – publikacje przygotowane przez W. Niemiec. Te pierwsze są profesjonalnymi poradnikami kulinarnymi, tekstami zwięzłymi i rzeczowymi. Drugie są bliższe stylowi gawędziarskiemu. Oprócz przepisów kulinarnych zawierają wiadomości o kulturze regionu. Wyraźnie widoczny jest w nich autorski profil książki.

Bibliografia

Literatura przedmiotu

Warda-Radys L., *Łużyckie przepisy kulinarne na tle kaszubskich książek kucharskich*, w: *Leksikologiske přinoški, III. seminar serbskeje słowotwórby / III Seminarium Słowotwórstwa Łużyckiego, Uniwersytet Gdański / Serbski institu*t, red. M. Milewska-Stawiany, Sonja Wölkowa, Bautzen / Budyšin 2008, s. 56-66;

Woźniakowska A., *Przepis kulinarny wczoraj i dziś,* [w:] *Bogactwo polszczyzny w świetle jej historii* pod red. K. Kleszczowej, i A. Rejtera, Katowice 2006, s. 119-132;

Witaszek-Samborska M., *Studia nad słownictwem kulinarnym we współczesnej polszczyźnie,* Poznań 2005;

Żarski W., *Książka kucharska jako tekst*, Wrocław 2008;

Skróty książek kucharskich wykorzystanych w pracy

Kkasz – T. Miazgowska, *Kuchnia kaszubska,* wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2006;

Kpom – *Kuchnia pomorska. 241 przepisów,* Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Gdańsk 1998;

Tradkuch – W. Niemiec, *Tradycyjna kuchnia kaszubska*, Polskapresse Sp. z o.o. Oddział Prasa Bałtycka, Gdańsk 2006;

Ò tim… – W. Niemiec, *Ò tim, jak przóde lat Kaszëbi warzële. Gawędy o dawnej kaszubskiej kuchni,* Władysławowo 2004.

alfabeticzny spisënk jôdë (s. 187-190). Na samim kùńcu ksążczi òstelë wëpisóny *autorze receptów* (lëdze i jinstitucje, co ne receptë delë).

W ksążce *Ò tim, jak przóde lat Kaszëbi warzële* nalazłë sã jesz dzélë *Kaszëbsczé czekawòstczi* (s. 119-124) i *Kaszëbskò-pòlsczi kùchniowi słowôrzk* (s. 125-130). Ne są dlô czëtińców, chtërny nie znają tradycji i kaszëbsczégò jãzëka (abò znają je baro słabò). W dzélu *Zesëmòwanié* autorka m. jin. dzãkùje tima, chtërnëch spòtka „na piãknëch kaszëbsczich drogach" (s. 117). I bez to na ksążka mô barżi òsobisti charakter.

Wëżi òmôwióné kùcharsczé ksążczi zrzeszoné z regionã Kaszub dzelą sã na dwa karna. Do jednégò słëchają *Kaszëbskô kùchniô* i *Pòmòrskô kùchniô*, do drëdżégò – ksążczi ùsadzoné bez W. Niemiec. Ne pierszé są warkòwima kùcharsczima doradnikama, krótczima i rzeczowima tekstama. Ne drëdżé są blëżi stilowi òpòwiescë. Òkróm kùcharsczich receptów są w nich wiadła ò kùlturze regionu. Bëlno w nich je znac autorsczi profil ksążczi.

Bibliografiô

Lëteratura przedmiotu

Warda-Radys L., *Łużicczé kùchniowé receptë na tle kaszëbsczich kùcharsczich ksążków*, w: *Leksikologiske přinoški, III. seminar serbskeje słowotwórby / III Seminarium Łużëcczégò Słowòtwórstwa Gduńsczi Ùniwersytet / Serbsczi jinstitut*, red. M. Milewskô-Stôwiany, Sonja Wölkòwô, Bùdzëszëno/Bautzen / Budyšin 2008, s. 56-66;

Woźniakowska A., *Kùchniowi recept wczerô a dzysô,* [w:] *Bòkadnosc pòlaszëznë w widze ji historie* pòd red. K. Kleszczowej, i A. Rejtera, Katowice 2006, s. 119-132;

Witaszek-Samborska M., *Sztudia nad kùchniową słowizną w dzysdniowi pòlaszëznie,* Pòznań 2005;

Żarski W., *Kùcharskô ksążka jakno tekst,* Wrocłôw 2008;

Skrócënczi kùcharsczich ksążków wëzwëskónëch w referace

Kkasz – T. T. Miazgowska, *Kaszëbskô kùchniô,* wëd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2006;

Kpom – *Pòmòrskô kùchniô. 241 receptów,* Òstrzódk Gbùrsczégò Doradzaniô, Gduńsk 1998;

Tradkuch – W. Niemiec, *Tradicyjnô kaszëbskô kùchniô*, Polskapresse Sp. z ò.ò. Part Bôłtowô Prasa, Gduńsk 2006; Ò tim… – W. Niemiec, Ò tim, jak przóde lat Kaszëbi warzëlë. Òpòwiescë ò dôwny kaszëbsczi kùchni, Wiôlgô Wies 2004.

Ewa Rogowska-Cybulska (Uniwersytet Gdański)

Wokół jedzenia. O kaszubskiej szacie informacyjnej związanej z wytwarzaniem i konsumpcją artykułów żywnościowych

Wśród charakterystycznych dla współczesnej kultury procesów odkrywania i komercjalizacji przeszłości i lokalności, zainicjowanych przez – będącą wyrazem oporu wobec globalizacji – potrzebę nowych tożsamości grupowych oraz przez przemysł turystyczny, szczególne miejsce zajmuje rozwój tych segmentów rynku, które związane są z wytwarzaniem i konsumpcją produktów spożywczych[1]. Kreowanie owych tradycyjnych i/lub lokalnych artykułów żywnościowych polega m.in. na tworzeniu formalnych systemów ochrony tradycji kulinarnych, na wprowadzaniu na rynek tradycyjnych potraw lokalnych, na nadawaniu lokalnego charakteru potrawom ogólnie znanym, na promowaniu kulinarnych tradycji regionu w literaturze i mediach, na rozwoju punktów sprzedaży oferujących dania regionalne lub quasi-regionalne i na tworzeniu stylizowanej przestrzeni sprzedaży i konsumpcji żywności[2]. Na Kaszubach rynkowe i ideowe wartości płynące ze związku produktów kulinarnych z przeszłością i lokalnością są dodatkowo wzmacniane przez towarzyszącą im kaszubskojęzyczną szatę informacyjną, czyli zespół różnorodnych napisów o funkcji informacyjno-reklamowej powiązanych z obiektami otaczającej nas rzeczywistości[3]. Kaszubszczyzna pisana zostaje w ten sposób „wystawiona na sprzedaż”[4] jak inne produkty działalności handlowo-usługowej służące zaspokojeniu potrzeb klientów rodzimych i turystów[5].

---

[1] P. T. Kwiatkowski, *Komercjalizacja przeszłości w okresie transformacji*, [w:] tegoż, *Pamięć zbiorowa społeczeństwa polskiego w okresie transformacji*, Warszawa 2008, s. 99

[2] Ibidem, s. 64–104.

[3] Terminu *szata informacyjna* używam w znaczeniu analogicznym do terminu *szata informacyjna miasta*, używanego przez socjologów miasta, por. A. Wallis, *Szata informacyjna miasta*, [w:] tegoż, *Miasto i przestrzeń*, Warszawa 1977, s. 274–284; tegoż, *Krajobraz i szata informacyjna*, [w:] tegoż, *Informacja i gwar. O miejskim centrum*, Warszawa 1979, s. 101–110. O kaszubskojęzycznej szacie informacyjnej pisałam już w następujących artykułach: E. Rogowska-Cybulska, *Kaszubszczyzna w szacie informacyjnej miasta*, [w:] *Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie. Miasto 2*, pod red. M. Święcickiej, Bydgoszcz 2008, s. 133–146; tejże, *Kaszubskojęzyczne teksty i gatunki o funkcji komercyjnej*, w druku.

[4] Por. J. Bralczyk, *Język na sprzedaż*, Gdańsk 2004.

[5] Wiele informacji na ten temat znajduje się na zdjęciach zamieszczonych w dziale „Kaszubi w marketingu i życiu publicznym” na stronie „Nasze Kaszuby” (http://www. naszekaszuby. pl/modules/myalbum/viewcat. php? cid=8).

Éwa Rogòwskô-Cëbùlskô (Gduńsczi Ùniwersytet)

Kòle jedzeniô.Ò kaszëbsczim jinfòrmacjowim òbstroju zrzeszonym z wërôbianim i kònsumpcją jôdnëch wërobów

Westrzód znankòwnëch dlô dzysdniowi kùlturë procesów òdkriwaniô i kòmercjalizacji ùszłotë i môlowòscë, zaczãtëch przez – mdącą głosã òpòru procëm globalizacji – pòtrzebnotã nowëch grëpòwëch juwernotów a téż przez turisticzny przemisł, òsoblëwi môl zajimô rozwój nëch dzélów rënkù, jaczé zrzeszoné są z wëtwôrzanim i kònsumpcją jôdnëch wërobów[1]. Twòrzenié nëch tradicyjnëch i/abò môlowëch jôdnëch artiklów pòlégô m. jin. na ùsôdzanim fòrmalnëch systemów òchronë kùchniowëch tradicji, na wprowadzanim na rënk tradicyjny môlowi jôdë, na nadôwaniu môlowégò charakteru jôdze òglowò znóny, na promòwanim kùchniowëch tradicji regionu w lëteraturze i mediach, na rozwòju pùnktów sprzedôwaniô bédëjącëch regionalną abò quasi-regionalną jôdã i na ùsôdzanim sztilizowónégò rumù sprzedôwaniô i kònsumpcji jôdë[2]. Na Kaszëbach rënkòwé i dejowé wôrtnotë płënącé ze zrzeszë kùlinarnëch wërobów z ùszłotą i òbéńdowòscą są do te wzmòcniwóné bez towarzący jima jinfòrmacjowi òbstrój pò kaszëbskù, to je karno rozmajitëch nôdpisów, jaczé mają fùnkcjã jinfòrmacjowò-reklamòwą zrzeszonëch z òbiektama òtôczający nas juwernotë[3]. Tak téż pisónô kaszëbizna òstôwô „dónô na kùpisz”[4] jak jiné wërobë hańdlowò-ùsługòwégò dzejaniégò, jaczé służą zaspòkòjeniu brëkòwnotów domôcëch klientów i turistów[5].

---

[1] P. T. Kwiatkowski, *Kòómrcjalizacjô ùszłotë w cządze przemianów*, [w:] téż tegò, *Zbiorowô pamiãc pòlsczi spòlëznë w cządze przemianów*, Warszawa 2008, s. 99

[2] Ibidem, s. 64–104.

[3] Terminu *jinfòrmacjowi òbstrój* ùżiwóm w jistnym znaczënkù jak teremin *jinfòrmacjowi òbstrój miasta*, ùżiwóny bez socjologów miasta, pòr. A. Wallis, *Jinfòrmacjowi òbstrój miasta*, [w:] negò samégò, *Miasto i rum*, Warszawa 1977, s. 274–284; negò samégò, *Krajòbrôz i jinfòrmacjowi òbstrój*, [w:] negò samégò, *Jinfòrmacjô i rogwôr. Ò miesczim ceńtrum*, Warszawa 1979, s. 101–110. Ò jinfòrmacjowim òbstroju pò kaszëbskù ju pisa jem w pòstãpnëch artiklach: E. Rogowska-Cybulska, *Kaszëbizna w jinfòrmacjowim òbstroju miasta*, [w:] *Rum jãzëkòwò, kùlturowò i spòlëznowò zróżnicowóny. Miasto 2*, pòd red. M. Święcickiej, Bëdgòszcz 2008, s. 133–146; ny sami, *Kaszëbskòjãzëkòwé tekstë i ôrtë ò kòmercyjny fùnkcji*, w drëkù.

[4] Pòr. J. Bralczyk, *Jãzëk do sprzedaniô*, Gdańsk 2004.

[5] Wiele jinfòrmacjów na ną témã mòże nalezc na òdjimkach zamieszczonëch w dzélu „Kaszëbi w marketingù i pùblëcznym żëcym” na starnie „Nasze Kaszëbë” (http://www. naszekaszuby. pl/modules/myalbum/viewcat. php? cid=8).

Ze względu na rodzaj działalności komercyjnej, której towarzyszą, kaszubskojęzyczne elementy szaty informacyjnej związanej z produkcją i konsumpcją produktów żywnościowych można podzielić na dwie grupy: na teksty, które stanowią element marketingu handlowego, oraz teksty, które są składnikiem „cateringu dziedzictwa kulturowego na rzecz masowego odbiorcy” w ramach rozwoju usług turystycznych i kreowania przestrzeni turystycznej[6].

Do pierwszej grupy należą przede wszystkim gatunki szaty informacyjnej sprzedawanych potraw i napojów, zwłaszcza teksty etykiet oraz napisy na puszkach i butelkach.

Niekiedy takie napisy są wyłącznie kaszubskojęzyczne, jak etykieta ogórków firmy „Provitus”[7], informująca po kaszubsku nie tylko o nazwie produktu, lecz również nazwie producenta, składzie produktu, warunkach jego przechowywania, o wadze brutto i netto, a także zawierająca slogan reklamowy i dodatkowe hasło promocyjne[8]: *Provitus® // BÒGACTWÒ // PRZËPRAWÓW // Wszëtkò co nôzdrowszi, // leno na Kaszëbach. // Jaczié stronë, taczié zbiorë. // KASZËBSZCZIÉ // GÙRCZIÉ WEKÒWÃNÉ // gùrczié, wòda, łëct, // cëczer, sól, przëprawë // aromaticzno-smakòwë // Pò òdemkniącé trzëmac w temp. 4° C. // Całosc [...]ëdô 840 g // Wôga põ odcedzenii 290 g*.

Częściej kaszubskojęzyczne są tylko fragmenty o funkcji reklamowo-informacyjnej, jak napisy na puszce piwa „Remus”, na której po kaszubsku podano trzy hasła reklamowe: *CHCEMË LE SO WËPIC! // Czësto kaszëbsczé piwò! // Bierzemë do grëpë to, co nôlepszë z kaszëbsczi zemi* oraz tekst promocyjno-informacyjny objaśniający nazwę produktu: *Remùs, nôbarżi znóny kaszëbsczi wanożnik, wãdrowôł pò Kaszëbach òd wsë do wsë. Jegò célã bëło rozkòscyrzanié kaszëbiznë, bòkadny jãzëkã i tradicją starków. Chcemë pòsłëchac jegò brawãdë przë piwie i stole bòkadnym w wszelejaczé smaczczi...*, podczas gdy sama nazwa piwa ma polską wersję ortograficzną; tylko po polsku sformułowane są też informacje o sposobie produkcji piwa, jego składzie, producencie i dacie ważności.

Stosunkowo często na etykietach produktów spożywczych po kaszubsku podaje się tylko ich nazwy i wybrane informacje na ich temat, za to są one zapisywane stylizowanymi kolorowymi literami umieszczonymi w wyeksponowanych wizualnie miejscach etykiet, podczas gdy pozostałe wymagane dane formułowane są po polsku, ale drobniejszym, nieozdobnym, czarnym drukiem, ponadto często z boku i w poprzek etykiety, jak w wypadku musztardy produkowanej przez firmę Dagoma Sp. z o.o. z Pucka. Oprócz nazwy wyrobu: *Òstri Mòzdrech Kaszëbsczi* po kaszubsku podano tu jego skład: *skłôd: gòrczëca, sól, cëczer, spirtusowi òct, cytrinowi kwas, wòda, przëprawë*[9], natomiast tekst polski zawiera informację o dacie ważności, adresie producenta, masie produktu i zalecanym sposobie jego przechowywania.

---

[6] A. M. Kluczyk, *Kultura kaszubska jako nowy produkt turystyczny*, [w:] *Catering dziedzictwa kulturowego? Kaszubi i Kaszuby w oczach etnologów*, pod red. P. Kalinowskiego, Gdynia 2006, s. 113–147.

[7] Zob. http://www.naszekaszuby.pl/uploads/photos/756.jpg.

[8] Cytowane elementy kaszubskojęzycznej szaty informacyjnej podaję w ich oryginalnej wersji ortograficznej.

[9] Zob. http://www.naszekaszuby.pl/modules/myalbum/viewcat.php?cid=8.

Zdrzącë na zort rënkòwégò dzejaniô, jaczémù towarzą, elemeńtë jinfòrmacjowégò òbstroju pò kaszëbskù, zrzeszoné z wërôbianim i spòżëcym jôdë, mòżna pòdzelëc na dwie grëpë: na tekstë, jaczé robią elemeńt hańdlowégò marketingù, ë tekstë, jaczé są dzélã „cateringu dziedzictwa kulturowego na rzecz masowego odbiorcy” w òbrëmienim rozwòju turisticznëch ùsłëżnotów i stwòrziwaniô turisticznégò rëmù[6].

Do pierszégò karna słëchają przede wszëtczim zortë jinfòrmacjowégò òbstroju sprzedôwóny jôdë ë napitków, òsoblëwie tekstë etiketów a téż nôdpisë na béksach i bùdlach.

Nierôz taczé nôdpisë są leno pò kaszëbskù, jak etiketa gùrków firmë „Provitus”[7], jakô dôwô wiadło pò kaszëbskù nié le ò pòzwie wërobù, ale téż pòzwie produceńta, zamkłoscë wërobù, warënkach jegò przechòwiwaniô, ò wôdze brutto i netto, a téż je na ni reklamòwé zéwiszcze i dodôwkòwé promòcyjné zéwiszcze[8]: *Provitus® // BÒGACTWÒ // PRZËPRAWÓW // Wszëtkò co nôzdrowszi, // leno na Kaszëbach. // Jaczié stronë, taczié zbiorë. // KASZËBSZCZIÉ // GÙRCZIÉ WEKÒWÃNÉ // gùrczié, wòda, łëct, // cëczer, sól, przëprawë // aromaticzno-smakòwë // Pò òdemkniącé trzëmac w temp. 4° C. // Całosc [...]ëdô 840 g // Wôga põ odcedzenii 290 g.*

Czãscy pò kaszëbskù są le dzéle ò fùnkcji reklamòwò-jinfòrmacjowi, jak nôdpisë na békse piwa „Remus”, na jaczi pò kaszëbskù są trzë reklamòwé zewiszcza: *CHCEMË LE SO WËPIC! // Czësto kaszëbsczé piwò! // Bierzemë do grëpë to, co nôlepszë z kaszëbsczi zemi* a téż tekst promòcyjno-jinfòrmacjowi, jaczi wëjasniwô pòzwã wërobù: *Remùs, nôbarżi znóny kaszëbsczi wanożnik, wãdrowôł pò Kaszëbach òd wsë do wsë. Jegò célã bëło rozkòscyrzanié kaszëbiznë, bòkadny jãzëkã i tradicją starków. Chcemë pòsłëchac jegò brawãdë przë piwie i stole bòkadnym w wszelejaczé smaczczi...*, czej sama pòzwa piwa mô pòlską òrtograficzną wersjã; le pò pòlskù są napisóné wiadła ò spòsobie warzeniô piwa, jegò składze, produceńce i dace wôżnoscë.

Dosc czãsto na etiketach jôdnëch wërobów pò kaszëbskù są leno jich pòzwë i wëbróné wiadła na jich témã, za to są one zapisywóné sztilizowónyma farwnyma lëtrama ùmieszczonyma w wizualno wëekspònowónëch môlach etiketów, czej òstałé mùszebné napisóné pò pòlskù, ale miészim, niestrojnym, czôrnym drëkã, co wicy czãsto z bòkù i na szréj etiketë, jak w przëtrôfkù mòzdrëchù, jaczi je robiony bez firmã Dagoma Sp. z o.o. z Pùcka. Òkróm pòzwë wërobù: *Òstri Mòzdrech Kaszëbsczi* pò kaszëbskù je tu jegò skłôd: *skłôd: gòrczëca, sól, cëczer, spirtusowi òct, cytrinowi kwas, wòda, przëprawë*[9], zôs w pòlsczim teksce je wiadło ò dace wôżnoscë, adresu produceńta, wôdze i bédowónym spòsobie jegò przechòwiwaniô.

---

[6] A. M. Kluczyk, *Kaszëbskô kùltura jakno nowi turisticzny produkt*, [w:] *Catering kùlturowégò spòsagù? Kaszëbi i Kaszëbë w òczach etnologów*, pòd red. P. Kalinowskiego, Gdiniô 2006, s. 113–147.

[7] Òb. http://www.naszekaszuby.pl/uploads/photos/756.jpg.

[8] Cytowóné elemeńë jinfòrmacjowégò òbstroju pò kaszëbskù pòdôwóm w jich òriginalnym pisënkù.

[9] Òb. http://www.naszekaszuby.pl/modules/myalbum/viewcat.php?cid=8.

Jeszcze inną strategię promocyjną związaną z kaszubszczyzną zastosowała na etykiecie słonych paluszków firma „Borowa” z Tucholi. Kaszubszczyzna stanowi jeden z czterech – oprócz polskiego, rosyjskiego i niemieckiego – języków, w których zredagowano prezentowane na etykiecie tego wyrobu informacje o jego składzie: *Zestôw: // pszenô mąka, roscënowi tłëst, pùlwer // do pieczeniô, regùlatora czislënë // E 524, młodzô, sól, mak, sezóm, // cëczer*, o miejscu podania daty i serii produkcji: *Datum ë numer serie // pòdóné na spòjenim* oraz o zaleceniach co do sposobu jego przechowywania: *Trzëmac w sëchim placu*[10], jedynie nazwa produktu podana jest na niej wyłącznie po polsku.

Elementem marketingu handlowego wykorzystującym w związku z wytwarzaniem i konsumpcją artykułów żywnościowych walory kaszubszczyzny są też teksty będące realizacją gatunków zewnętrznej i/lub wewnętrznej szaty informacyjnej sklepów spożywczych. Do zewnętrznej szaty informacyjnej tych sklepów należą głównie szyldy, redagowane po kaszubsku bądź w całości, bądź w części, zwłaszcza jeśli chodzi o nazwy własne takich sklepów, jak w wypadku szyldu sklepu spożywczo-przemysłowego w Bojanie, w zasadzie polskojęzycznego, ale z kaszubskimi nazwami własnymi: *SKLEP SPOŻYWCZO-PRZEMYSŁOWY KRÓM*[11]. Uzupełnieniem szyldów bywają tablice kierujące do sklepów, takie jak kaszubskojęzyczny drogowskaz-zaproszenie do sklepu spożywczo-przemysłowego w Bojanie o treści: *SKLEP SPOŻYWCZO-PRZEMYSŁOWY KRÓM ZAPRASZA // P //* →. Właśnie w sklepach spożywczych najczęściej spotyka się też dodatkowe wywieszki informacyjno-reklamowe, umieszczane nad drzwiami, na drzwiach i w witrynach zajmowanych przez nie lokali, o treści *Serdeczno witómë*, *Zaprôszómë jesz rôz*[12], *Òtemkłé* i *Do uzdrzeniô*, a także *TU SO GÔDÔ PÒ KASZËBSKÙ*.

Wewnętrzną szatę informacyjną sklepów spożywczych reprezentują natomiast tablice z nazwami rodzajów produktów wieszane nad półkami w hipermarketach, np. dwujęzyczne tablice w „Delikatesach 34” w Wejherowie, m.in. *Garmaż // Gòtowô jôda* i *Oliwa, Oliwki, Sosy // Jôdny òléj, // Òliwczi, Zósë*[13].

Jeszcze bogatsza od kaszubskojęzycznej szaty informacyjnej będącej elementem marketingu handlowego artykułów spożywczych jest dotycząca kulinariów kaszubskojęzyczna szata informacyjna związana z rozwojem usług turystycznych i kreowaniem przestrzeni turystycznej. Reprezentują ją różnorodne gatunki zewnętrznej i – zwłaszcza – wewnętrznej szaty informacyjnej restauracji i punktów sprzedaży żywności regionalnej.

Do elementów zewnętrznej szaty informacyjnej tego typu obiektów sporządzanych po kaszubsku należą głównie szyldy lokali gastronomicznych lub ich najważniejsze

---

[10] Zob. http://www.naszekaszuby.pl/uploads/photos/thumbs/213.jpg.

[11] Zob. http://www.naszekaszuby.pl/uploads/photos/31.jpg.

[12] P. Bréza, *Kaszëbizna w hiperkrómach*, „Kaszëbskô Òdroda” 2005 nr 4, s. 3.

[13] Por. (Pop), *Wejherowo. Pierwszy kaszubski market. Paluszczi na półkach*, „Dziennik Bałtycki”, 1 VIII 2005, s. 5.

Jesz jinszą promòcyjną strategiã zrzeszoną z kaszëbizną wëzwëska na etikéce słonëch paluszków firma „Borowa” z Tëchòlë. Kaszëbizna je jednym ze sztërzech – òkróm pòlsczégò, rusczégò i miemiecczégò – jãzëków, w jaczich zapisóno prezentowóné na etikece negò wërobù jinfòrmacje ò jegò składze: *Zestôw: // pszenô mąka, roscënowi tłëst, pùlwer // do pieczeniô, regùlatora czislënë // E 524, młodzô, sól, mak, sezóm, // cëczer*, ò môlu pòdaniô datë i serii wërobù: *Datum Data ë numer serie // pòdóné na spòjenim* a téż ò bédënkach co do spòsobù jegò przechòwiwaniô: *Trzëmac w sëchim placu*[10], blós pòzwa wërobù zapisónô je na ni leno pò pòlskù.

Elemeńtã hańdlowégò marketingù wëzwëskùjącym w zrzeszbie z wërôbianim i zbrëkòwanim jôdnëch artiklów walorë kaszëbiznë są téż tekstë mdącé zjiscenim ôrtów bùtnowégò i/abò bënowégò jinfòrmacjowégò òbstroju jôdnëch krómów. Do bùtnowégò jinfòrmacjowégò òbstroju nëch krómów nôleżą przede wszëtczim szildë, redagòwóné w całoscë abò w dzélu pò kaszëbskù, òsoblëwie żle jidze ò gwôsné pòzwë taczich krómów, jak w przëtrôfkù szildu jôdno-przemisłowégò krómù w Bòjanie, pò prôwdze pò pòlskù, ale z kaszëbsczima gwôsnyma pòzwama: *SKLEP SPOŻYWCZO-PRZEMYSŁOWY KRÓM*[11]. Czasã dofùlowanim szildów są tôblëce czerëjącé do krómów, taczé jak drogòwskôz – rôczba pò kaszëbskù do jôdno-przemisłowégò krómù w Bòjanie, na jaczim je napisóné: *SKLEP SPOŻYWCZO-PRZEMYSŁOWY KRÓM ZAPRASZA // P // →*. Prawie w jôdnëch krómach nôczãscy widzec je téż dodôwkòwé jinfòrmacjowò-reklamòwé wëwiészczi, wiszącé nad dwiérzama, na dwiérzach i w òknach zajmòwónëch bez nie lokalów, na jaczich je napisóné *Serdeczno witómë*, *Zaprôszómë jesz rôz*[12], *Òtemkłé* i *Do uzdrzeniô*, a téż *TU SO GÔDÔ PÒ KASZËBSKÙ*.

Bënowi jinfòrmacjowi òbstrój jôdnëch krómów reprezeńtëją zôs tôblëce z pòzwama ôrtów wërobów wiészóné nad pòlëcama w hipermarketach, np. tôblëce w dwùch jãzëkach w „Delikatesach 34” w Wejrowie, m. jin. *Garmaż // Gòtowô jôda* i *Oliwa, Oliwki, Sosy // Jôdny òléj, // Òliwczi, Zósë*[13].

Jesz bòkadniészô òd jinfòrmacjowégò òbstroju pò kaszëbskù mdącégò dzélã hańdlowégò marketingù jôdë je tikający sã kùlinariów jinfòrmacjowi òbstrój pò kaszëbskù zrzeszony z rozwòjã turisticznëch ùsłëżnotów i ùsôdzanim turisticznégò òbrëmieniô. Reprezeńtëją ją rozmajité ôrtë bùtnowégò i – òsoblëwie – bënowégò jinfòrmacjowégò òbstroju restauracjów i pùnktów sprzedażë regionalny jôdë.

Do elemeńtów bùtnowégò òbstroju jinfòrmacjowégò tegò ôrtu bùdinków zrëchtowónëch pò kaszëbskù przede wszëtczim nôleżą szildë gòspòdów i restauracjów abò

---

[10] Òb. http://www.naszekaszuby.pl/uploads/photos/thumbs/213.jpg.

[11] Òb. http://www.naszekaszuby.pl/uploads/photos/31.jpg.

[12] P. Bréza, *Kaszëbizna w hiperkrómach*, „Kaszëbskô Òdroda” 2005 nr 4, s. 3.

[13] Pòr. (Pòp), *Wejrowò. Pierszi kaszëbsczi market. Paluszczi na pòlëcach*, „Dziennik Bałtycki”, 1 VIII 2005, s. 5.

elementy, a więc nazwy własne[14]. Podobnie jak w wypadku elementów szaty informacyjnej sklepów spożywczych mogą im towarzyszyć tablice kierujące do lokali i reklamujące ich usługi, takie jak kaszubskojęzyczny fragment jadłospisu umieszczony na tablicy reklamowej znajdującej się w pobliżu karczmy „Wygoda” we Wdzydzach, o treści: *Kapusta szmuròwònô*[15], czy kaszubskojęzyczne zaproszenie umieszczone w pobliżu puckiej smażalni ryb u Budzisza: *Rôczimë na sjeżi ribczi, pomuchlë, bantczi, sledze*[16]. W specjalnie aranżowanych punktach sprzedaży produktów regionalnych, np. w Centrum Edukacji i Promocji Regionu w Szymbarku, ważną rolę pełnią też drewniane tablice z kaszubskimi nazwami oferowanych specjałów, np. *Kaszëbsczi chléb*, *Kaszëbsczi wórzta*. Na zewnątrz lokali gastronomicznych, częściej nawet niż na zewnątrz sklepów spożywczych, występują także dodatkowe wywieszki informacyjno-reklamowe o treści *Òtemkłé*, *Witómë* i *Witômë na Kaszëbach* oraz *Do uzdrzeniô*. Jeszcze częściej tego typu napisy spotyka się we wnętrzach restauracji specjalizujących się w potrawach regionalnej kuchni kaszubskiej lub w obrębie przestrzeni zagospodarowanej przez nie wewnątrz i na zewnątrz budynków. W wypadku niektórych z takich restauracji, np. puckiej smażalni ryb *Bùdzyszôwo Maszôpërëja* czy *Gòscyńca „Pòd Wiôldżim Délã”* i karczmy *Kaszëbszci Nórtk* w Centrum Edukacji i Promocji Regionu w Szymbarku, kaszubskojęzyczne napisy stanowią wręcz jeden z najważniejszych elementów kaszubskiej stylizacji przestrzeni tych lokali. Ich liczba, różnorodność i rodzaj prezentowanych treści w połączeniu ze stylizowanymi na ludowo nośnikami (deski, rzadziej tablice ceramiczne), „odręcznym” liternictwem i kaszubsko-ludowymi motywami ikonograficznymi służą kreowaniu specyficznego lokalnego kolorytu, który sprawia, że w miejscach tych „konsumpcja zmienia się w spektakl”[17]. Ozdobnym napisom informującym o jadłospisie, takim jak np. *Kaszëbskô Kuchn*[*n*]*iô*, *Chléb*, *Wórzta*, *Kúrzônë rëbë*, towarzyszą tu teksty, w których funkcja informacyjna nakłada się na przekaz mądrości ludowych, np. *Głodny wiedno le ò chlebie / i zupie mësli / Dzisiaj zupa / żurek*, zdania regulujące zachowanie w lokalu, np. *Tù sã nie kúrzi le taboczi*, *Młodzëznie niżi lat 18 alkòhòlu nie dôwómë*, wypowiedzi budujące atmosferę grzeczności gospodarzy wobec klientów, np. *Rôczimë*, *Rôczimë na rëbë*, *Witómë*, teksty sugerujące miły nastrój biesiady towarzyskiej panujący wśród gości, np. *Tú sëdzą a Jëdzą drëszci a drëszë*, *Tu chùtkò a ùbëtno nëkô czas*, slogany reklamujące jakość oferowanej kuchni, np. *Tu szmakô jak ù mëmczi doma*, *Zawdë jémë / smaczno i zdrowò*, *Smaczné bò kaszëbszczé*, *Jëdz rëbë bdzësz wioldżi*, dotyczące jedzenia przysłowia odwołujące się do kultury

---

[14] Por. E. Breza, *Nazwy zakładów gastronomicznych*, [w:] *Język kaszubski. Zarys encyklopedyczny*, pod red. J. Tredera, Gdańsk 2006, s. 182–184; M. Cybulski, *Kaszubskie elementy w nazwach firm w województwie pomorskim*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, cz. X: *Polszczyzna miast i miasteczek. Nazewnictwo miejskie*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2006, s. 103–116.

[15] Zob. http://www.naszekaszuby.pl/uploads/photos/thumbs/2921.jpg.

[16] J. Treder, E. Breza, *Sytuacja socjolingwistyczna kaszubszczyzny*, [w:] *Kultura – Język – Edukacja*, t. 3, red. R. Mrózek, Katowice 2000, s. 154.

[17] P. T. Kwiatkowski, op. cit., s. 87.

jich nôwôżniészé elemeńtë, a wiãc włôsné pòzwë[14]. Jistno jak w przëtrôfkù elemeńtów jinfòrmacjowégò òbstroju jôdnëch krómów mògą jima towarzëc tôblëce czerëjącé do môlów i reklamùjącé jich ùsłudżi, taczé jak dzélëk jôdny kôrtë pò kaszëbskù na reklamòwi tôblëce, jakô je kòle karczmë „Wygoda" we Wdzydzach, dze je napisóné: *Kapusta szmuròwònô*[15], czë rôczba pò kaszëbskù ùmieszczonô krótkò pùcczi smażalnie rëbów ù Bùdzysza: *Rôczimë na sjeżi ribczi, pomuchlë, bańtczi, sledze*[16]. W apart zrëchtowónëch pùnktach sprzedôwaniô regionalnëch wërobów, np. w Centrum Edukacji i Promòcji Regionu w Szimbarkù, baro wôżné są téż drzewiané tôblëce z kaszëbsczima pòzwama bédowónëch smaczków, np. *Kaszëbsczi chléb*, *Kaszëbsczi wórzta*. Bùten jôdnëch lokalów, nawetka czãscy niżlë bùten jôdnëch krómów, są téż dodôwkòwé jinfòrmacjowò-reklamòwé wëwiészczi, na jaczich je napisóné: *Òtemkłé*, *Witómë* i *Witômë na Kaszëbach* ë *Do uzdrzeniô*. Jesz czãscy nôdpise tegò ôrtu spòtikô sã bënë restauracjów, jaczé szpecjalizëją sã w regionalny jôdze kaszëbsczi kùchni abò w òbrëmienim rëmù zagòspòdarzonégò bez nie bënë i bùten bùdinków. W przëtrôfkù niechtërnëch z nëch restauracjów, np. rëbny smażalnie w Pùckù *Bùdzyszôwo Maszôpërëja* czë *Gòscyńca „Pòd Wiôldżim Délã"* i karczmë *Kaszëbszci Nórtk* w Centrum Edukacji i Promòcji Regionu w Szimbarkù, nôdpise pò kaszëbskù są nawetka jednym z nôwôżniészich elemeńtów kaszëbsczi sztilizacji rëmù nëch lokalów. Jejich lëczba, rozmajitosc i ôrt prezentowónëch tresców w łączbie ze sztilizowónyma na lëdowò nosnikama (déle, rzôdzy ceramiczné tôblëce), „rãcznym" lëternictwã i kaszëbskò-lëdowima òbrôzkòwima mòtiwama służą ùsôdzaniu òsoblëwégò môlowégò klimatu, jaczi sprôwiô, że w nëch môlach „kònsumpcjô zmieniwô sã w szpetôczel"[17]. Strojnym nôdpisóm jinfòrmùjącym ò tim, co mòże zjesc, taczim jak np. *Kaszëbskô Kuchn*[*n*]*iô*, *Chléb*, *Wórzta*, *Kúrzônë rëbë*, towarzą tu tekstë, w jaczich jinfòrmacjowô fùnkcjô nakłôdô sã na przekôz lëdowëch mądroscy, np. *Głodny wiedno le ò chlebie / i zupie mësli / Dzisiaj zupa / żurek*, zdania, jaczé regùlëją zachòwanié sã w lokalu, np. *Tù sã nie kúrzi le taboczi*, *Młodzëznie niżi lat 18 alkòhòlu nie dôwómë*, wëpòwiéscë, jaczé bùdëją atmòsferã grzécznoscë gòspòdarzów wzglãdã klientów, np. *Rôczimë*, *Rôczimë na rëbë*, *Witómë*, tekstë sugerëją miłi ùstôw towarzësczi biesadë, jaczi panëje westrzód gòscy, np. *Tú sëdzą a Jëdzą drëszci a drëszë*, *Tu chùtkò a ùbëtno nëkô czas*, sloganë, jaczé reklamùją dobrotã bédowóny kùchni, np. *Tu szmakô jak ù mëmczi doma*, *Zawdë jémë / smaczno i zdrowò*, *Smaczné bò kaszëbszczé*, *Jëdz* [recte: *Jédz*] *rëbë bdzësz wioldżi*, tikającé sã jedzeniô, przësłowia òdwòłującé sã do lëdowi kùlturë, np. *Bez rëbë niczim*

---

[14] Pòr. É. Bréza, *Pòzwë jôdnëch zakładów*, [w:] *Kaszëbsczi jãzëk. Encyklopediczny zaris*, pòd red. J. Trédra, Gduńsk 2006, s. 182–184; M. Cëbùlsczi, *Kaszëbsczé elemeńtë w pòzwach firmów w pòmòrsczim wòjewództwie*, [w:] *Pòlaszëzna Mazowszégò i Pòdlasa*, cz. X: *Pòlaszëzna miast i miasteczków. Mieszczé pòzywnictwò*, pòd red. H. Sędziak, Łómża 2006, s. 103–116.

[15] Òb. http://www.naszekaszuby.pl/uploads/photos/thumbs/2921.jpg.

[16] J. Tréder, É. Bréza, *Socjolingwisticznô stojizna kaszëbiznë*, [w:] *Kùltura – Jãzëk – Edukacjô*, t. 3, red. R. Mrózek, Katowice 2000, s. 154.

[17] P. T. Kwiatkowski, op. cit., s. 87.

ludowej, np. *Bez rëbë niczim bëlëbë Kaszëbë*, *Kòle ùbòdżégò wiedno piątk*, złote myśli na temat stosunków towarzyskich, np. *Lepi spiewac jak sã gniewac*, *Rëbòm wòda lëdzóm zgòda* itp. Oprócz inskrypcji stylistycznie neutralnych czy urzędowych, jak zdanie *Bez pozwoléństwã wstãp je zakôzóny*, pojawiają się tu wyrazy o nacechowaniu raczej potocznym, np. *Wichódk*, oraz sformułowania żartobliwe; taki charakter mają zwłaszcza zdania sugerujące konieczność zapłacenia za posiłek i napoje, np. *Pësk żarł niech mieszk płacy*, *Wòda czëszczi żôłądk a piwò czeszéń*. Za ich stylistyczny kontrapunkt można uznać fragmenty utworów o charakterze poetycko-sentymentalnym, np. *Hej tu ù nas na Kaszëbach*, niekiedy wręcz sielankowym, wyrażających tęsknotę za krajem lat dziecinnych, np. *Na naszi łące / jô bëdło pasł / to bèł nôlepszi / w mim żëcu czas / Spiewôł jem trele / o naszi wsë / a dzysô teskno / mie no nią je*, przynoszące sugestię, że pobyt w danym lokalu gastronomicznym zapewnia powrót do wrażeń smakowych dzieciństwa. Inną stylistyczną przeciwwagą dla tekstów żartobliwych występujących w kaszubskiej szacie informacyjnej lokali gastronomicznych są napisy eksponujące kaszubską dumę etniczną, nieco patetyczne, takie jak *Dlô mie to chluba żem Kaszuba*, *Nigdé do zgùbë nie przińdą Kaszëbë* czy *Nie ma Kaszëb bez Polonii a bez Kaszëb Pòlsczi*. Ten bogaty zestaw zróżnicowanych stylistycznie i treściowo kaszubskojęzycznych napisów będących elementem kaszubskiego wystroju pomieszczeń karczm i restauracji stanowi naturalny efekt rozwoju konsumenckiego zainteresowania tradycyjnymi lokalnymi produktami spożywczymi.

Tylko pośrednio z kaszubską tradycją kulinarną związane są natomiast kaszubskojęzyczne napisy na różnych przedmiotach produkowanych jako pamiątki turystyczne i/lub prezenty (prywatne i firmowe), wśród których wiele jest stylizowanych akcesoriów kuchennych. Nazwy *KASZËBË*, *Kaszëbskô* lub *Kaszëbscé nótë*[18] najczęściej pojawiają się na kubkach i deskach do krojenia zdobionych kaszubskimi motywami plastycznymi, ale także na kuchennych makatkach, na czarno-złotych serwisach kawowych, na kieliszkach do jajek i na fartuszku na butelkę z kieszonką na serwetki pod kieliszki (oczywiście z kaszubskim haftem). Niekiedy kaszubskie napisy informują o przeznaczeniu przedmiotu, na którym je umieszczono, np. wyraz *Szmôlc* na ceramicznym pojemniczku na smalec czy wyrażenie *Kaszëbsczi grzańc* na kufelku w żółto-czarnych barwach. Najrzadziej kaszubskojęzyczne napisy stanowią komentarz do zdobiącego dany przedmiot obrazka, jak zdanie *Też pòjma razã w tuńc* wypisane na kubku, na którym ukazano scenkę rodzajową z Kaszubami w ludowym tańcu.

Dzięki swej obecności w szacie informacyjnej związanej z wytwarzaniem i konsumpcją artykułów żywnościowych język kaszubski stał się zatem jednym z motywów kultury kaszubskiej wykorzystywanych szeroko do reklamy lokalnych produktów i do turystycznej promocji regionu[19].

---

[18] Por. też A. M. Kluczyk, op. cit., s. 128–129.

[19] Ibidem, s. 123–125.

bëlëbë Kaszëbë, *Kòle ùbòdżégò wiedno piątk*, złoté mëslë na témã towarzësczich stosënków, np. *Lepi spiewac jak sã gniewac*, *Rëbòm wòda lëdzóm zgòda* itp. Òkróm jinskripcjów sztilisticzno neutralnëch czë ùrzãdowëch, jak zdanié *Bez pozwoléństwa wstãp je zakôzóny*, pòjôwiają sã tuwò słowa ò nacéchòwanim barżi codniowim, np. *Wichódk*, a téż szpòrtowné sfòrmùłowanié; taczi charakter mają òsoblëwie zdania sugerëjącé mùsz zapłôceniô za jôdã i wëpitczi, np. *Pësk żarł niech mieszk płacy*, *Wòda czëszczi żôłądk a piwò czeszéń*. Za jejich sztilisticzny kòntrapùnkt mòżna ùznac dzélëczi dokôzów, jaczé mają pòetickò-sentimentalny charakter, np. *Hej tu ù nas na Kaszëbach*, czasã nawetka ùbëtny, gôdôjący ò teskniączce za krajã z dzecnëch lat, np. *Na naszi łące / jô bëdło pasł / to bèł nôlepszi / w mim żëcu czas / Spiewôł jem trele / o naszi wsë / a dzysô teskno / mie za nią je*, jaczé przënôszają sugestiã, że przebiwanié w dónym gastronomicznym lokalu zagwësniwô wrócenié do szmaków z dzecnëch lat. Jiną sztilisticzną procëmwôgą dlô żartoblëwëch tekstów, jaczé są w kaszëbsczim jinfòrmacjowim òbstroju gastronomicznëch lokalów są nôdpise na wiérzk wëcygającé kaszëbską etniczną bùchã, kąsk pateticzné, taczé jak *Dlô mie to chluba żem Kaszuba*, *Nigdé do zgùbë nie przińdą Kaszëbë* czë *Nie ma Kaszëb bez Polonii a bez Kaszëb Pòlsczi*. Nen bòkadny zestôwk sztilisticzno i trescowò wszelejaczich nôdpisów pò kaszëbskù mdącëch dzélã kaszëbsczégò òbstroju jizbów w karczmach i restauracjach stanowi nôtërny brzôd rozwòju zajinteresowaniô kònsumeńta tradicyjnyma môlowima jôdnyma wërobama.

Leno pòstrzédno z kaszëbską kùchniową tradicją zrzeszoné są zôs nôdpise pò kaszëbskù na wszelejaczich statkach wërôbiónëch jakno turisticzné pamiątczi i/abò darënczi (priwatné i firmòwé), westrzód jaczich je wiele sztilizowónëch kùchniowëch akcesoriów. Pòzwë *KASZËBË*, *Kaszëbskô* abò *Kaszëbsczé nótë*[18] nôczãscy pòjôwiają sã na taskach i délach do krojeniô, jaczé òbstrojoné są kaszëbsczima plasticznëma mòtiwama, ale téż na kùchniowëch wanszónërach, na czôrno-złotëch kawòwëch serwisach, na czeliszkach do jôj i na szërtuchù na bùdlã z taszą na serwetczi pòd czeliszczi (rozmieje sã, że z kaszëbsczim wësziwã). Nierôz kaszëbsczé nôdpise dôwają wiédzã ò przeznaczenim statkù, na jaczim òstôł ùmieszczony, np. słowò *Szmôlc* na ceramicznym grónkù na szmùlt czë wërażenié *Kaszëbsczi grzańc* na grónkù w żôłto-czôrnëch farwach. Nôrzôdzy nôdpisë pò kaszëbskù są kòmeńtarzã do strojącégò dóny statk òbrôzka, jak zdanié *Też pòjma razã w tuńc* wëpisóné na tasce, na jaczi ùkôzóno ôrtną scenkã z Kaszëbama w lëdowim tuńcu.

Dzãka swi bëtnoscë w jinfòrmacjowim òbstroju zrzeszonym z wërôbianim i kònsumpcją jôdë kaszëbsczi jãzëk stôł sã wic jednym z mòtiwów kaszëbsczi kùlturë szerok wëzwëskiwónëch do reklamë òbéńdowëch wërobów i do turisticzny promòcji regionu[19].

---

[18] Pòr. téż A. M. Kluczyk, op. cit., s. 128–129.

[19] Ibidem, s. 123–125.

Jakość tej kaszubszczyzny bywa jednak różna[20]. Tylko pod względem ortograficznym wśród kaszubskich napisów składających się na okołokulinarną szatę informacyjną można wyróżnić cztery podgrupy. Do pierwszej należą krótkie napisy, w których występują wprawdzie wyrazy kaszubskie nieznane polszczyźnie, ale zapisywane – zgodnie z kaszubskimi przepisami ortograficznymi – wyłącznie przy użyciu liter „polskich”, np. napis *Norda* na szyldzie restauracji w Helu. Drugą podgrupę tworzą krótsze i dłuższe teksty powstałe z zastosowaniem tylko liter „polskich” wbrew normom ortografii kaszubskiej, np. napis *Kaszebe* na niektórych szyldach. W podgrupie trzeciej, coraz liczniejszej, znajdują się teksty zapisane bezbłędnie w obowiązującej ortografii literackiej, jak napisy w wejherowskich delikatesach, np. *Gòtowô jôda*; *Jôdny òléj*. Stosunkowo dużo tekstów tego typu należy jednak do podgrupy czwartej, obejmującej błędne ortograficznie zapisy z zastosowaniem grafemów kaszubskich, czyli nieznanych alfabetowi polskiemu grafemów *ë*, *ã*, *ô*, *ò*, *ù*. Błędy te polegają głównie na nadużywaniu owych grafemów kaszubskich, jak w napisie *Bez pozwoléństwã wstãp je zakôzóny* (zamiast *Bez pòzwòléństwa wstãp je zakôzóny*), na ich niekonsekwentnym stosowaniu, jak w różnych zapisach wyrazu *piwò* w napisach umieszczonych w tym samym lokalu (*Wòda czëszczi żôłądk a piwò czeszéń*, ale *Piwo*), a także na niewłaściwym użyciu liter znanych też w polszczyźnie, ale występujących w typowo kaszubskich kontekstach morfologicznych, jak w napisie *Kaszëbszci nórtk* (zamiast *Kaszëbsczi*). Problemy sprawiają piszącym też same znaki diakrytyczne, zwłaszcza kierunek kreseczek nad literami samogłoskowymi, jak w zapisie *Góscyńc* zamiast *Gòscyńc* czy *Kúrzônë rëbë* zamiast *Kùrzónë rëbë*. Zdarza się też dodawanie do liter takich znaków diakrytycznych, z którymi one w kaszubszczyźnie nie współwystępują, jak w wypadku litery *ö* użytej na szyldzie sklepu w Kniewie *KRÖM*[21].

Zainicjowane w ostatnim czasie w wyniku rozwoju handlu i usług turystycznych formy kaszubskiej szaty informacyjnej związanej z wytwarzaniem i konsumpcją artykułów żywnościowych stanowią interesujący i dość ważny przejaw wzrostu praktycznej przydatności kaszubszczyzny. Waga tego typu zastosowań kaszubszczyzny wynika przede wszystkim z dokonującego się za ich przyczyną poszerzania się kręgu użytkowników jej odmiany pisanej, a także z funkcjonalnego i formalnego połączenia idei regionalizacji z ideą i praktyką globalizacji. Należy chyba zatem uznać, że rozwój kaszubskojęzycznej szaty informacyjnej to jeden z nielicznych pozytywnych aspektów procesu komercjalizacji kaszubskiej przeszłości kulinarnej.

---

[20] Por. też E. Rogowska-Cybulska, *Kaszubskojęzyczne teksty i gatunki o funkcji komercyjnej*, w druku.

[21] Zob. http://www.naszekaszuby.pl/uploads/photos/743.jpg.

Równak bëlnota ti kaszëbiznë biwô wszelejakô[20]. Zdrząçë le na pisënk westrzód kaszëbsczich nôdpisów skłôdającëch sã na kòlkùchniowi jinfòrmacjowi òbstrój, mòżna wëapartnic sztërë pòdgrëpë. Do pierszi słëchają krótczé nôdpise, w jaczich prôwdac są kaszëbsczé słowa nieznóné pòlaszëznie, ale zapisowóné – zgódno z kaszëbsczima pisënkòwima wskôzama – le za pòmòcą „pòlsczich” lëtrów, np. nôdpis *Norda* na szildze restauracji w Hélu. Do drëdżi grëpë słëchają krótszé i dłëgszé tekstë pòwstałë z wëzwëskanim le „pòlsczich” lëtrów procëm wskôzóm kaszëbsczégò pisënkù, np. nôdpis *Kaszebe* na niechtërnëch szildach. W trzecy pòdgrëpie, corôz wielniészi, są tekstë zapisóné bez felë w òbrzészkòwim lëteracczim pisënkù, jak nôdpise w wejrowsczich delikatesach, np. *Gòtowô jôda*; *Jôdny òléj*. Równak dosc wiele tekstów negò ôrtu słëchô do czwiôrti pòdgrëpë, jakô òbjimô błãdné pisënkòwé zapise z wëzwëskanim kaszëbsczich grafemów, to je nieznónëch pòlsczémù alfabétowi grafemów *ë*, *ã*, *ô*, *ò*, *ù*. Ne fele pòlegają przede wszëtczim na nadùżiwanim nëch kaszëbsczich grafemów, jak w nôdpisu *Bez pozwoléństwã wstãp je zakôzóny* (miast *Bez pòzwòléństwa wstãp je zakôzóny*), na jich nieùtrzimónym w szturze ùżiwanim, jak w rozmajitëch pisënkach słowa *piwò* w nôdpisach ùmieszczonëch w tim samim lokalu (*Wòda czëszczi żôłądk a piwò czeszéń*, ale *Piwo*), a téż na lëchim ùżëcym lëtrów znónëch téż w pòlaszëznie, ale są òne w tipiczno kaszëbsczich mòrfòlogicznëch kòntekstach, jak w nôdpisu *Kaszëbszci nórtk* (miast *Kaszëbsczi*). Dlô piszącëch problemã są téż same diakriticzné znaczi, òsoblëwie czerënk sztriszków nad samòzwãkòwima lëtrama, jak w pisënkù *Góscyńc* miast *Gòscyńc* czë *Kúrzônë rëbë* miast *Kùrzônë rëbë*. Zdôrzô sã téż dodôwanié do lëterów taczich diakriticznëch znaków, z jaczima òne w kaszëbiznie nie wespółwëstãpùją, jak w przëtrôfkù lëtrë *ö* wëzwëskóny na szildze krómù w Kniewie *KRÖM*[21].

Zaczãté w slédnym czasu w wënikù rozwòju hańdlu i turisticznëch ùsłëżnotów fòrmë kaszëbsczégò jinfòrmacjowégò òbstroju zrzeszónégò z wëstwôrzanim i spòżëcym jôdë są zajimającą i dosc wôżną znanką wzrostu prakticzny zdatnoscë kaszëbiznë. Wôga negò ôrtu wëzwëskaniów kaszëbiznë wëchôdô przede wszëtczim z dokònującégò sã za jich przëczëną pòszérzaniô sã krãgù brëkòwników ji pisóny òdmiónë, a téż z fùnkcjonalnégò i fòrmalnégò sparłãczeniô deji regionalizacji z deją i praktiką globalizacji. Temù wierã nót je ùznac, że rozwój jinfòrmacjowégò òbstroju pò kaszëbskù to jeden z niewielnëch bëlnëch aspektów procesu kòmercjalizacji kaszëbsczi kùlinarny ùszłotë.

---

[20] Pòr. téż E. Rogowska-Cybulska, *Kaszëbskòjãzëkòwé tekstë i ôrtë ò kòmercyjny fùnkcji, w* drëkù.

[21] Òb. http://www.naszekaszuby.pl/uploads/photos/743.jpg.

Tomasz Fopke

Kaszubszczyzna w sklepach i gościńcach Pomorza

„Wydaje się, że na Kaszubach każdy mieszkaniec i turysta powinien znaleźć miejsce, gdzie mógłby zjeść coś smacznego i regionalnego. Okazuje się, że tak nie jest. W Kartuzach na przykład więcej jest pizzerii (doliczyliśmy się ich dziewięciu!) niż lokali, w których serwowano by tradycyjne kaszubskie jedzenie (…)”.[1]

Przystępując do analizy częstotliwości występowania i wykorzystywania kaszubszczyzny, w tym języka, w handlu i gastronomii w naszym regionie, poczyniłem ambitne założenie dotarcia do możliwie największej ilości podmiotów, których ten temat dotyczy. Z uwagi na ograniczenie czasowe i rozległość terenową posłużyłem się w swej pracy również wywiadem telefonicznym oraz – przede wszystkim – Internetem. Nieocenionym źródłem informacji okazał się portal www.gastronauci.pl. Ale nie należy traktowaæ poniższego materiału jako przewodnika po kaszubskiej kuchni regionalnej czy mapy kulinarnej Kaszub. akie pogłębione opracowanie z pewnością może stać się przedmiotem zainteresowania wydawców w przyszłości.

Korzystając z portalu www.naszekaszuby.pl, poprosiłem jego użytkowników o wskazanie lokali gastronomicznych na terenie Pomorza, w których ofercie znajdują się potrawy rgionalne, kaszubskie. Użytkownik „jerk” napisał:

„Nie napracujesz się, Tomku... Z moich obserwacji wynika, że poza Mestwinem w Gdańsku (gdzie RZECZYWIŚCIE można zjeść coś kaszubskiego) NIE MA ŻADNYCH lokali gastronomicznych serwujących kaszubskie potrawy. Oczywiście, pomijam te, które choćby ze względu na kaszubską nazwę w menu wrzucają kaszubskie nazewnictwo dla standardowych polskich potraw (zamiast schabowego będziesz miał karbonadę). Nadto pomijam tych, co serwują nieśmiertelnego śledzika w śmietanie i czują się już „regionalni”. Trochę lepiej ma się sprawa z potrawami regionalnymi województwa (ale nie kaszubskimi) – jest kilka takich miejsc, ale to Ci się do niczego nie przyda. Może, jak objedziesz wszystko wszerz i wzdłuż, zjesz setki potraw i napiszesz jeszcze z 10 tomików wierszy, pojawią się u nas Wietnamczycy, by serwować gęsinę, zupę z wreków i frikase...”.

Użytkowniczka „Alicja”:

„A nie lepiej pogadać z autentycznymi gospodyniami kaszubskimi ze Stężycy, Lubni, Strzelna i innych takich wiosek, zamiast z restauratorami, którzy siłą rzeczy będą:

---

[1] K. Lewna, „Dobre, bo kaszubskie” [w:] *Dziennik Bałtycki*, 28.07.2005.

Tómk Fópka

Kaszëbizna w krómach i gòscyńcach Pòmòrzô

„Wydaje się, że na Kaszubach każdy mieszkaniec i turysta powinien znaleźć miejsce, gdzie mógłby zjeść coś smacznego i regionalnego. Okazuje się, że tak nie jest. W Kartuzach na przykład więcej jest pizzerii (doliczyliśmy się ich dziewięciu!) niż lokali, w których serwowano by tradycyjne kaszubskie jedzenie (…)”.[1]

Przëstãpùjącë do analizë czãstotlëwòscë wëstãpiwaniô i wëzwëskiwaniô kaszëbiznë, w tim jãzëka, w handlu i gastronomii w naszim regionie, ùmëslił jem sobie ambitno dotrzec do mòżlëwie nôwielniészégò karna pòdmiotów, jaczëch nen temat tikô.

Z ùwôdżi na czasowé ògreńczenié i terenową rozległosc pòsłużił jem sã w swi robòce téż telefónowim wëwiadã ë téż przede wszëtczim Jinternetã. Nieòcenionym zdrzódłã jinfòrmacjów òkôzôł sã pòrtal www.gastronauci.pl. Ale nie nôleżi traktowac tegò hewò materiału jakno prowadnika pò kaszëbsczi regionalny kùchni, czë kùlinarny kôrtë Kaszëb. Taczé pògłãbioné òpracowanié na gwës mòże zajimnąc ùwôgã wëdôwców w przińdnocë.

Kòrzëstającë z pòrtalu www.naszekaszuby.pl pòprosył jem jegò brëkòwników ò wskôzanié gastronomicznëch lokalów w òbéńdze Pòmòrzô, w jaczich òferce nalezc jidze regionalné kaszébscé jedzenié. Brëkòwnik „jerk” napisôł:

„Nie napracujesz się, Tomku... Z moich obserwacji wynika, że poza Mestwinem w Gdańsku (gdzie RZECZYWIŚCIE można zjeść coś kaszubskiego). NIE MA ŻADNYCH lokali gastronomicznych serwujących kaszubskie potrawy. Oczywiście pomijam te, które choćby ze względu na kaszubską nazwę w menu wrzucają kaszubskie nazewnictwo dla standardowych polskich potraw (zamiast schabowego będziesz miał karbonadę). Nadto pomijam tych co serwują nieśmiertelnego śledzika w śmietanie i czują się już „regionalni”. Trochę lepiej ma się sprawa z potrawami regionalnymi województwa (ale nie kaszubskimi) – jest kilka takich miejsc, ale to Ci się do niczego nie przyda. Może jak objedziesz wszystko wszerz i wzdłuż, zjesz setki potraw i napiszesz jeszcze z 10 tomików wierszy, pojawią się u nas Wietnamczycy, by serwować gęsinę, zupę z wreków i frikase...”.

Brëkòwniczka „Alicja”:

„A nie lepiej pogadać z autentycznymi gospodyniami kaszubskimi ze Stężycy, Lubni, Strzelna i innych takich wiosek, zamiast z restauratorami, którzy siłą rzeczy będą:

---

[1] K. Lewna, *Dobré, bò kaszëbsczé, Dziennik Bałtycki*, 28.07.2005.

1. się lansowali kaszubską nazwą, póki to przynosi zysk, 2. mówili to, co im robi reklamę, a nie stwarza okazję do poznania rzeczywistego słownictwa kaszubskiego i jak łatwo się domyślić, będą naciągali fakty (…)”.

Tamże pojawił się również post Macieja Narlocha, w którym (nawiązując do poprzedniej wypowiedzi) wskazał na bogatą listę produktów regionalnych na stronie internetowej ministerstwa rolnictwa.

Podążyłem tą ścieżką. Po „przebraniu” pozycji tam się znajdujących, wskazać można około pięćdziesiąt mających związek z kaszubszczyzną. Wymienię te, które w nazwie mają słowa kaszubskie (zachowano pisownię oryginalną): „Drobné miãso – drobne mięso, potrawka z podrobów”, „Szadolce i kulanki kaszubskie” (popr. *szadulce*[2] *i kùlanczi kaszëbsczé*[3]), „Zylc – galareta z nóżek”, „Plince kaszubskie” (proponuję: *kaszëbsczé plińce*), „Kaszubska jajecznica na węgorzu / Prażnica”, „Kaszubska zupa brzadowa” (prop. *kaszëbskô brzadowô zupa*), „Pulki kaszubskie” (prop. *kaszëbsczé pùlczi*), „Mus truskawkowy „Kremowe malene” (popr. *krémòwé malënë*), „Czernina Kaszubska / Czôrnina”, „Kiszka kaszubska / Ciszka kaszëbska” (prop. *kaszëbskô cziszka*), „Zupa z żółtej brukwi / Zupa z żôłtich wrëków”, „Okrasa z gęsiny / òbòna”, „Pùrcle kaszubskie (pączki)” (prop. *kaszëbsczé pùrcle*), „Szpajza, cytronszpajza – deser jajeczny, krem jajeczny”, „Młodzowy kuch z kruszonką”[4] (prop. *młodzowi kùch*), „Klopsiki z pomuchla (dorsza) po kaszubsku” „(prop. *klopsyczi z pòmùchla pò kaszëbskù*), „Hylyng” opiekany z cebulą – śledź po kaszubsku” (prop. *héling òpiekóny z cëbùlą*), „Truskawka kaszubska lub kaszëbskô malëna”.

Handlowcy i gastronomicy wciąż w ograniczonym zakresie korzystają w możliwości, jakie daje kultura regionalna. Ekspedientki rzadko komunikują się w języku kaszubskim, nawet gdy klient podejmuje taką próbę.[5] Podobnie jest w restauracjach, chociaż z nielicznymi wyjątkami.[6] Najchętniej handlowcy i restauratorzy wykorzystują słowa kaszubskie, wplatając je do restauracyjnej karty dań, tudzież nazywając swoją firmę z kaszubska. „Z kaszubska” wydaje się być jak najbardziej uprawnione, zważywszy na stosunkowo słabą ortografię użytych kaszubskich słów (pozostawiłem je w niezmienionym kształcie).

***

Rozpocznijmy kwerendę od południa dawnego Wielkiego Pomorza. W Toruniu, obok Muzeum Etnograficznego, funkcjonuje „Karczma u Damroki”. Na stronie www.udamroki.com znalazłem taki oto smakołyk: „Kieszonka Damroki” – sznycel wieprzowy

---

[2] *szadolc* 1. ‘osoba z rozwichrzoną czupryną’, 2. ‘rozgałęzione drzewo’ (Sych V 210.)

[3] *Szadulce i kùlanczi kaszébsczi* znaczą to samo.

[4] Większość słów, które rozpoczynają się od *krusz-* w kaszubszczyźnie łączy się z *krową*, a dokładniej z *krówką*.

[5] Wywiad w jednym ze sklepów spożywczych w Nowym Dworze Wejherowskim.

[6] „Egzamin z języka” zdała m.in. obsługa lokali w Żukowie i Robakowie.

1. się lansowali kaszubską nazwą póki to przynosi zysk, 2. mówili to, co im robi reklamę, a nie stwarza okazję do poznania rzeczywistego słownictwa kaszubskiego i jak łatwo się domyśleć, będą naciągali fakty (…)”.

Tamùj pòjawił sã téż post Maceja Narlocha, w chtërnym (nawlékającë do pòprzedny wëpòwiedzë) wskôzôł na bòkadną lëstã regionalnëch produktów na jinternetowi starnie minysterstwa gbùrzeniô.

Rëgnął jem ną stegną. Pò „przebranim” tegò, co jem tam nalôzł mòże wskazac kòl piãcdzesąt taczich, co mają związk z kaszëbizną. Wëmieniã te, co w pòzwie mają kaszëbsczé słowa (zachòwóny òstôł òriginalny pisënk): „Drobné miãso – drobne mięso, potrawka z podrobów”, „Szadolce i kulanki kaszubskie”, „Zylc – galareta z nóżek”, „Plince kaszubskie”, „Kaszubska jajecznica na węgorzu / Prażnica”, „Kaszubska zupa brzadowa”, „Pulki kaszubskie”, „Mus truskawkowy „Kremowe malene”, „Czernina Kaszubska / Czôrnina”, „Kiszka kaszubska / Ciszka kaszëbska”, „Zupa z żółtej brukwi / Zupa z żôłtich wrëków”, „Okrasa z gęsiny / òbòna”, „Pùrcle kaszubskie (pączki)”, „Szpajza, cytronszpajza – deser jajeczny, krem jajeczny”, „Młodzowy kuch z kruszonką „„ „Klopsiki z pomuchla (dorsza) po kaszubsku”, „Hylyng” opiekany z cebulą – śledź po kaszubsku”, „Truskawka kaszubska lub kaszëbskô malëna”.

Hańdlowcowie i gastronomicë wcyg w ògreńczonym zakresu kòrzëstają z mòżlëwòtów, jaczé dôwô regionalnô kùltura. Krómòwé rzôdkò gôdają pò kaszëbskù, nawetk tej, czej klient próbùje do nich zagadac[2] Pòdobno je w restauracëjach, chòcô z nielicznyma wëjątkama.[3] Nôchãtni hańdlowcowie i restauratorzë wëzwëskiwają kaszëbsczé słowa wplôtiwającë je do restauracjowi kôrtë môltëchów, abò pòzéwającë swòjã firmã pò kaszëbsczémù. „Pò kaszëbsczému” tuwò prawie pasëje, bò pisënk kaszëbsczich słów czãsto je czëto bùten szëkù (òstawił jem to tak, jak bëło).

***

Chcemë rozpòczic badérowné sznëkrowanié òd pôłniô dôwnégò Pòmòrzô. W Toruniu czëto krótkò kòl Etnografnégò Mùzeum fùnksnéréje „Karczma u Damroki”. Na stronie www.udamroki.com nalôzł jem taczi hewò smaczk: „Kieszonka Damroki – sznycel wieprzowy faszerowany orzechami laskowymi, serem i rodzynkami, podaany z pieczonym jabłkiem i kuleczkami ziemniaczanymi”.

Pò przejachanim Gòchów napòtikómë na swi dardze „Kaszubiankã” i restauracëjã i klub „Jaś Kowalski” w Bëtowie. W tim gardze kònieczno mùszi skòrzëstac z kùchni pòkrzëżacczégò zómkù. W tameczny restauracëji „Zamek” do wëbiéru òstôwają: „Zupa z żółtych wreków, Bümbe z fûlenczim, Kaszëbsczë kiszczi z gulaszem, Golonka kaszubska w kapuście z ziemniakami, oraz Küch na młodzach”. W niedaleczim Parchòwie òd lat dzejô restauracëjô „Marëszka”.

---

[2] Wëwiôd w jednym ze spòżiwczëch krómów w Nowim Dwòrze Wejrowsczim.

[3] „Egzamin z jãzëka” zdała m. jin. òbsługa lokalów w Żukòwie i Robôkòwie.

faszerowany orzechami laskowymi, serem i rodzynkami, podany z pieczonym jabłkiem i kuleczkami ziemniaczanymi.

Po przejechaniu Gochów napotkamy na swej drodze „Kaszubiankę" oraz restaurację i klub „Jaś Kowalski" w Bytowie. W tym grodzie koniecznie trzeba skorzystać z kuchni pokrzyżackiego zamku. W tamtejszej restauracji „Zamek" do wybou pozostają:: „Zupa z żółtych wreków (prop. *zupa z żôłtich wrëków*), Bümbe z fûlenczim (prop. *bómbë z fùlënkã*), Kaszëbsczë kiszczi z gulaszem (prop. *kaszëbsczé cziszczi z gùlaszã*), Golonka kaszubska w kapuście z ziemniakami, oraz „Küch na młodzach" (prop. *młodzowi kùch*). W niedalekim Parchowie od lat działa restauracja „Marëszka".

W Czarnej Dąbrówce posilić się można w restauracji „Ha-wa-ka". W Słupsku są „Karczma pod Kluką" i Karczma Słupska". Jadąc na wschód, natrafimy na „Zajazd Kaszubski" w Lubowidzu.

Na północy regionu, w cieniu wieży widokowej, skrywa się restauracja „Kaszubskie Oko" w Gniewinie. W menu znajdziemy tam m.in. „Golonkę po kaszubsku". Zmierzając na wschód nordë, napotkamy w swej wędrówce: restaurację „U Luizy" w Krokowej, „Kredens" i restaurację „Kaszëbë" w Jastrzębiej Górze oraz bar „Kaszub" w Strzelnie. We Władysławowie służy klientom restauracja hotelu „Rigga" i pensjonat „Willa Pomorzanka".

W Helu jest bar „Ambra" i restauracja „Wanoga". Przebywając na Półwyspie Helskim, skorzystać można z pokojów gościnnych firmy „Denega" (prop. *Dënëga*) w Jastarni oraz spróbować menu tamtejszych restauracji „Gryfon" i „Willa Anna". Do wyboru pozostaje również jastarnicka kawiarnia „Weranda". Kuźnica oferuje usługi smażalni ryb „Dawid". Nie jest powszechnie wiadomym, że ostra „Musztarda kaszubska" produkowana jest w puckiej „Dagomie". W stolicy tego „prawdziwie morskiego" powiatu zajrzeć można też do smażalni ryb „Budzyszowa Maszopereya" (prop. *Bùdzyszowô Maszoperëjô*), a także „zwiedzić" restaurację „NORDA" oraz bar piwny „Kaszub".

Jadąc w stronę Małego Trójmiasta Kaszubskiego, niepodobna ominąć restaurację „Nordowi Môl" w Celbowie, gdzie jak czytamy na stronie internetowej zakładu: „Dla smakoszy kuchni kaszubskiej oraz dla tych, którzy jej jeszcze nie znają, stworzyliśmy specjalne menu, gdzie potrawy mają swoje nazwy w tym staropolskim języku: Kaszubski Eintopf (prop. *pòmãk*), Czôrnina Kaszubska (prop. *kaszëbskô czôrnina*), Plińce, Bùlwë sztãmpóné z kwaszonym mlékã (prop. *bùlwë sztãpóné ze zbiérónym mlékã*[7]), Sałôtka slédziowa (prop. *slédzowô sałatka*), Slédz a pùlczi, Śledź w oleju z cebulą, Klopsë w zuse (prop. *klopsë w zusu*), Wątróbka z cebulą, Kaszubskie Frikasy (prop. *kaszëbsczé frikasë*), Szmùrówka.

***

Z informacji zamieszczonej na portalu aptekarskim: „Szereg atrakcji przygotowanych przez właściciela restauracji pozwoliły nam zapoznać się z bogatą tradycją Kaszub.

---

[7] Za B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich*, t. III, str. 85.

W Czôrny Dąbrówce wzmòcnic sã jidze w restauracëji „Ha-wa-ka”. W Słëpskù dzejô „Karczma pod Kluką” i Karczma Słupska”. Jadącë na wschód natrafimë na „Zajazd Kaszubski” w Lubòwidzu.

Na nordze regionu w céni widokòwi wieżë je skrëtô restauracëjã „Kaszubskie Oko” w Gniewinie. W menu nalézemë tam m. jin. „Golonkę po kaszubsku”. Czerëjącë sã na wschód nordë napòtkómë òbczas swi wanodżi: restauracëjã „U Luizy” w Krokòwie, „Kredens” i restauracëjã „Kaszëbë” w Pilëcach i bar „Kaszub” w Strzelnie. We Wiôldżi Wsë służi klijentoma restauracëjô hòtelu „Rigga” i pensjonat „Willa Pomorzanka”.

W Hélu je bar „Ambra” i restauracëjã „Wanoga”.

Przebiwającë na Hélsczim Półòstrowie skòrzëstac mòżna z jizbów dlô gòscy firmë „Denega” w Jastarni ë spróbòwac menu jastarnicczich restauracëjów „Gryfon” i Willa Anna”. Do wëbraniô òstôwô téż tam kawnica „Weranda”. Kùsfeld òferëje ùsłudżi smażalnie rëbów „Dawid”. Nie je wszëtczima wiedzec, że òstri „Kaszëbsczi Mòzdrëch”[4] produkòwóny je w pùcczi „Dagomie”. W stolëcy tegò „prôwdzëwie mòrsczégò” pòwiatu je mòżno zazdrzec téż do smażalnie rëbów „Budzyszowa Maszopereya”, a téż „zwiedzëc” restauracëjã „NORDA” ë piwny bar „Kaszub”.

Jadącë w stronã Môłégò Kaszëbsczégò Trójgardu, wôrt je zazdrzec do restauracëji „Nordowi Môl” w Celbòwie, dze jak czëtómë na starnie jinternetowi zakładu: „Dla smakoszy kuchni kaszubskiej oraz dla tych, którzy jej jeszcze nie znają, stworzyliśmy specjalne menu, gdzie potrawy mają swoje nazwy w tym staropolskim języku: Kaszubski Eintopf, Czôrnina Kaszubska, Plińce, Bùlwë sztãmpóné z kwaszonym mlékã, Sałôtka slédziowa, Slédz a pùlczi, Śledź w oleju z cebulą, Klopsë w zuse, Wątróbka z cebulą, Kaszubskie Frikasy, Szmùrówka”.

***

Hewò je wiadło z aptekarsczégò pòrtalu: „Szereg atrakcji przygotowanych przez właściciela restauracji pozwoliły nam zapoznać się z bogatą tradycją Kaszub. Klimat i – oczywiście -bogate „kaszubskie” menu przygotowane i podane przez wyspecjalizowaną oraz uśmiechniętą obsługę sprawiły, że wieczór należał do bardzo udanych”.

Jiny głos z „Blogu o Wejherowie”: „(…) do kelnerek możemy gadać po kaszubsku (jeśli umiemy) i przypomnieć sobie mowę rdzennych mieszkańców tej ziemi. Nam trafiła się akurat kelnerka, która kaszubski nie panimajet (…)”.

Na jinternetowi starnie tegò „Môlu” nalézemë téż smaczno przedstawioną historiã Kaszëbów, chtërną „przërządzył” prof. dr hab. Józef Bòrzëszkòwsczi[5].

W Rédze mòżemë wpadnąc do „Dzikiego Wina” i do „Oberży Pod Turbotem” Hipermarket „Auchan” w Rëmi witô i żegnô w kaszëbsczim jãzëkù.

---

[4] Nen produkt mô swòjã apartną, kaszëbską pòzwã.

[5] To nôzwëskò wëstãpiwô téż pò kaszëbskù.

Klimat i – oczywiście – bogate „kaszubskie” menu przygotowane i podane przez wyspecjalizowaną oraz uśmiechniętą obsługę, sprawiły, że wieczór należał do bardzo udanych”.

Inny głos z „Blogu o Wejherowie”: „(…) do kelnerek możemy gadać po kaszubsku (jeśli umiemy) i przypomnieć sobie mowę rdzennych mieszkańców tej ziemi. Nam trafiła się akurat kelnerka, która kaszubski nie panimajet (…)”.

Na stronie internetowej tego przybytku znajdziemy również smakowicie przedstawioną historię Kaszubów, którą „przyrządził” prof. dr hab. Józef Borzyszkowski.

W Redzie możemy wpaść do „Dzikiego Wina” i do „Oberży Pod Turbotem”. Hipermarket „Auchan” w Rumi wita i żegna w języku kaszubskim.

Cofnąwszy się nieco na zachód, wjeżdżamy do Wejherowa, duchowej stolicy Kaszub, gdzie dla pątników i innych turystów swoje podwoje otwiera hotel „Bliza”. W mieście funkcjonuje centrum handlowe „Kaszuby”.

W największej kaszubskiej wsi, Luzinie, zawitać można do „Kromu” (prop. *Króm*).

W sali weselnej „Słowiczanka” w Robakowie obsługa w strojach regionalnych serwuje tradycyjne dania kuchni kaszubskiej.

W Strzepczu napotkamy sklep należący do sieci handlowej kupców kaszubsko-pomorskich „Gryf” oraz sklep spożywczy „Kaszëbë”.

Restauracja „Zajazd Kaszubski” oczekuje na swych klientów w Sierakowicach. Tam też można nabyć odzież w sklepie „Ruchna”.

W Brodnicy Górnej odpocząć można w „Kaszëbsczi Chëczi”.

W Ostrzycach jest pensjonat „U Stolëma”, który – oprócz atrakcji kulinarnych – proponuje także rejs kaszubskim stateczkiem. Po sąsiedzku zaprasza restauracja „Kaszubski Zapiecek”. W dawnej goręczyńskiej owczarni mieści się „Kaszubska Strzecha”, gdzie – jak zachęca właściciel – znajdziecie „tylko potrawy z kaszubskim rodowodem”.

„Gościniec dla Przyjaciół” znajduje się wWyczechowie.

Gospodarstwo agroturystyczne „Damroka” w Szymbarku przyjmuje zdrożonych i zmęczonych zdobywaniem szczytu Wieżycy.

Jeśli strudzonego obieżyświata interesuje spożycie „Śledzia kaszubskiego w potrawce”, może się udać do Kościerzyny, do restauracji „Rzemyk”. Tradycyjny kaszubski posiłek podają także w tamtejszym Centrum Kultury Kaszubskiej „Strzelnica”.

W Starej Kiszewie na gości czeka hotel „Wrota Kaszub”.

Opodal, bo w Konarzynach, pożywić się można w restauracji „Tabakiera”.

W Pomlewie warto zatrzymać się w restauracji hotelu „Kozi Gród”. W kaszubskiej stolicy – Gdańsku – napotkać można, np. restauracje: „Velevetka”, „Malinowy Ogród” i „Bazar Kaszubski”. Tuż obok siedziby Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, w restauracji „Mestwin” dostępne są: „Karbonada z kapustą (prop. *karbònada z kapùstą*), Szmurowone świni miaso (prop. *szmórowóné swinié miãso*), pieklo reba (prop. *piekłô rëba*), Kaszebsko zupe (prop. *kaszëbskô zupa*), kaszebsczi śledz (prop. *kaszëbsczi slédz*), chleb ze szmolca (prop. *chléb ze szmùlcã*), piekli bulwe z kwasnym mleka (prop. *piekłé bùlwë z kwasnym mlékã*), „Napój ogórkowy (specjalność

Copnąwszë sã kąsk na zôpôd, wjéżdżómë do Wejrowa, dëchòwi stolëcë Kaszëb, dze dlô pątników ë jinëch turistów òtmikô swòje dwiérzë hòtel „Bliza”. W miesce znóné je hańdlowé centróm „Kaszuby”.

W nôwiãkszi kaszëbsczi wsë, Lëzënie, zawitac mòżna do „Kromu”.

We wieselny sali „Słowiczanka” w Robôkòwie òbsługa w regionalnëch ruchnach serwùje tradicyjną kaszëbską jôdã.

W Strzépczu napòtkómë króm należący do hańdlowi secë kaszëbskò- pòmòrsczich kùpców „Gryf” i spòżiwczi króm „Kaszëbë”.

Restauracëjã „Zajazd Kaszubski” żdaje na swich klientów w Serakòjcach. Tam téż mòżna nabëc òbleczenié w kromie „Ruchna”.

W Górny Brodnicy òdpòczic jidze w „Kaszëbsczi Chëczi”

W Òstrzëcach je pensjonat „U Stolëma”, jaczi òkróm kùlinarnëch atrakcjów bédëje téż réżã kaszëbsczim òkrãtkã. Pò sąsedzkù rôczi restauracëjã „Kaszubski Zapiecek”.

W dôwny gòrãczińsczi széperëji miescy sã „Kaszubska Strzecha”, dze jak przëchłoscywô miéwca, nalézeta „tylko potrawy z kaszubskim rodowodem”. „Gościniec dla Przyjaciół” je we Wiczechòwie.

Agroturistné gòspòdarstwò „Damroka” w Szimbarkù przëjimô zdrożonëch i zmarachòwónëch zdobiwanim czëpù Wieżëcë.

Żelë zmachconégò wãdrowczika jinteresëje spòżëcé „Śledzia kaszubskiego w potrawce”, mòże sã wëbrac do Kòscérznë, do restauracëji „Rzemyk”. Tradicjowi kaszëbsczi môltëch pòdôwają téż w tamecznym Centrum Kultury Kaszubskiej „Strzelnica”.

W Stôri Kiszewie na goscy żdaje hòtel „Wrota Kaszub”.

Niedalek, bò w Kònarzënach, pòżëwic sã mòżna w restauracëji „Tabakiera”.

W Pòmlewie wôrt je sã zatrzëmac w restauracëji hòtelu „Kozi Gród”. W kaszëbsczi stolëcy – Gduńskù – napòtkac jidze, np. restauracëje: „Velevetka” „Malinowy Ogród” i „Bazar Kaszubski”. Czësto krótkò kòl sedzbë Òglowégò Zarządu Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, w restauracëji „Mestwin” dostãpné są: „Karbonada z kapustą, Szmurowone świni miaso, pieklo reba, Kaszebsko zupe, kaszebsczi śledz, chleb ze szmolca, piekli bulwe z kwasnym mleka, Napój ogórkowy (specjalność zakładu), koktail Kaszubski – wódka z pieprzem, Gryf – gin z tonikiem, Witosław – whiskey z coca-colą, Ziemowit – wódka z sokiem pomidorowym, Świetopełek – żubrówka z sokiem jabłkowym, Damroka – campari z sokiem, Miłosława – malibu z mlekiem”.

Wanożącë trójgardzką òkrãżnicą ni mòżna òminąc jednégò ze zjazdów do Pomorskiego Centrum Hurtowego „Rënk”.

W nôwiãkszim kaszëbsczim miesce, w Gdini, regionalną jôdã nalézeta w barze i restauracëji „Big Blue”

Kaszëbsczi pòéta, Alojzy Nôdżel pòdôł pòzwã dlô restauracëji „Wanoga” w Chwaszczënie.[6]

---

[6] Z wëwiadu przeprowadzonégò z familią pisarza.

zakładu), koktail Kaszubski – wódka z pieprzem, Gryf – gin z tonikiem, Witosław – whiskey z coca-colą, Ziemowit – wódka z sokiem pomidorowym, Świetopełek – żubrówka z sokiem jabłkowym, Damroka – campari z sokiem, Miłosława – malibu z mlekiem”.

Poruszając się trójmiejską obwodnicą, nie można ominąć jednego ze zjazdów do Pomorskiego Centrum Hurtowego „Rënk”.

W największym kaszubskim mieście, Gdyni, jadło regionalne znajdziecie w barze i restauracji „Big Blue”

Poeta kaszubski, Alojzy Nagel podał nazwę dla restauracji „Wanoga” w Chwaszczynie.[8]

W pobliskim Przodkowie restauracja „Kania” proponuje m. in.: „Plince po przodkowsku (prop. *plińce pò przedkòwskù*), Zraz wieprzowy po gbursku i Pyzy kaszubskie”. Na terenie gminy Przodkowo, w Kobysewie, w restauracji „Orion” na smakoszy czeka zagadkowo brzmiący „Słodci miech”[9] (prop. *słodczi miech*).

W Żukowie od lat działa restauracja „Gryf”, która gościom (zwłaszcza niemieckim) zapewnia występ zespołu folklorystycznego. Dobrym przykładem świetnie prosperującej firmy jest Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” w Żukowie. Należące do niej masarnia i piekarnia znane są z regionalnych produktów. Są to: „Kiełbasa raduńska”, „Szynka żukowska”, „Golonka Żukowska”, „Zylc domowy”, „Krwawa żukowska”, „Kiełbasa żukowska drobiowa”, „Serdelki żukowskie”, „Kiełbasa Kaszuba”, „Salami żukowskie”, „Smakoszki żukowskie”, „Wędzonka z komina żukowska” oraz „Chleb żukowski” i „Chleb raduński”.

Borkowo słynie z gospody „U Szadego” (prop. *Kòl Szadégò*). Skąd nazwa? Zapytajcie właściciela.

W pobliskim Borowie znajduje się restauracja rybna „Checz Rybacka” (prop. *Rëbackô Chëcz*).

Zmierzając w stronę Kartuz, po drodze wstąpić można do restauracji „Burczybas” w Dzierżążnie.

Restauratorzy kartuscy posiadają w swej ofercie również dania regionalne, np. restauracja „Kaszubska”: „Gburskie jedzenie (prop. *gbùrskô jôda*), maślanka, Plince po kaszubsku z gulaszem (prop. *plińce pò kaszëbskù z gùlaszã*), Polędwica po kartusku z cebulką, ziemniakami i bukietem surówek, Polędwica po kaszubsku z ziemniakami pieczonymi z bukietem surówek, Zrazik po kartusku w sosie czosnkowym z ziemniakami i bukietem surówek, pulki i śledzie w śmietanie” (prop. *pùlczi i sledze w smiotanie*).

Restauracja „Złota Jesień”: zupa z wreków (prop. *zupa z wrëków*), czyli buraków, polewka, śledzie po kaszubsku, zupa z kartofli, placki ziemniaczane, zarzucajka. W stolicy ziemi kartuskiej funkcjonuje „Mestwin” – Spółdzielnia Produkcyjno-Handlowa, a także restauracja „Americana” i „Gościniec Kaszubski”. W sklepach spożywczych Pomorza kupić można ser żółty „Kaszub”, produkowany przez firmę z Warlubia.

---

[8] Z wywiadu przeprowadzonego z rodziną pisarza.

[9] Kilka razy proponowałem właścicielowi zmianę zapisu w menu. Bez skutku.

W blësczim Przedkòwie restauracëjô „Kania” bédëje m. jin.: „Plince po przodkowsku, Zraz wieprzowy po gbursku i Pyzy kaszubskie”.

Na terenie gminë Przedkòwò, w Kòbësewie, w restauracëji „Orion” na amatorów smaczków żdże zagôdkòwò brzëmiący „Słodczi miech”.

W Żukòwie òd lat dzejô restauracëjô „Gryf”, co dlô gòscy (przede wszëtczim niemiecczich) zagwësniwô wëstãp fòlkloristicznégò karna. Dobrim przikładã pëszno dzejający firmë je Gminna Społdzielnia „Samopomoc Chłopska” w Żukòwie. Należącë do ni masarniô i piekarniô znóné są z regionalnëch produktów. Są to: „Kiełbasa raduńska”, „Szynka żukowska”, „Golonka Żukowska”, „Zylc domowy”, „Krwawa żukowska”, „Kiełbasa żukowska drobiowa”, „Serdelki żukowskie”, „Kiełbasa Kaszuba”, „Salami żukowskie”, „Smakoszki żukowskie”, „Wędzonka z komina żukowska” oraz „Chleb żukowski” i „Chleb raduński”.

Bòrkòwò słënie z gòspòdë „U Szadego”. Skąd pòzwa? Zapëtôjta ji miéwcã.

W sąsednim Bòrowie je rëbnô restauracëjô „Checz Rybacka”. Czerëjącë sã w starnã Kartuz, po drodze wstąpic mòżna do restauracëji „Burczybas” w Dzérżążnie.

Kartësczi restauratorzë mają w swi òferce téż regionalną jôdã, np. restauracëjô „Kaszubska”: „Gburskie jedzenie, maślanka, Plince po kaszubsku z gulaszem, Polędwica po kartusku z cebulką, ziemniakami i bukietem surówek, Polędwica po kaszubsku z ziemniakami pieczonymi z bukietem surówek, Zrazik po kartusku w sosie czosnkowym z ziemniakami i bukietem surówek, pulki i śledzie w śmietanie”.

Restauracëjô „Złota Jesień”: zupa z wreków, czyli buraków, polewka, śledzie po kaszubsku, zupa z kartofli, placki ziemniaczane, zarzucajka. W stolëcy kartësczi zemi dzejô „Mestwin” – Spółdzielnia Produkcyjno-Handlowa, a téż restauracëjô „American” „Gościniec Kaszubski”.

W spòżiwczich kromach Pòmòrzô kùpic mòżna żôłti sér „Kaszub”, produkòwóny przez firmã z Warlëbiô.

Na òsóbné wspòmnienié zasługiwają próbë „skaszëbieniô” krómòwégò asortimeńtu, reklamòwaniô towarów w regionalnym jãzëkù (colemało na antenie Radia Kaszëbë i TVP3) i tłómaczenié na kaszëbsczi jinternetowëch starnów, np: browarnie „Amber” z Bielkówka i méblowi firmë „Socha”. Jedno z piwów wspòmnióny wëstwórzni, to je „Remus”, mô na òpakòwanim kaszëbsczi òpisënk. Téż promòcjowô kampaniô tego trunkù prowadzonô bëła w tim jãzëkù.

W przedswiątecznym czãdze w gazëtach i jinëch mediach swòje żëczbë w regionalnym jãzëkù zamieszcziwają kaszëbsczi pòdjimcowie, m. jin. Firma Handlowa „Bat” Sp. z o.o. – Centrum Materiałów Budowlanych.

Òstało leno żëczëc wszëtczima, cobë kaszëbizna corôz dërni brała w òbjim hańdlowi dzél gòspòdarczi, w całoscë gastronomią. Nie chcemë miec strachù gadac do klienta w naszi mòwie. Kò terô ju mòżna!

Na osobne wspomnienie zasługują próby skaszubienia asortymentu sklepowego, reklamowania towarów w języku regionalnym (zwłaszcza na antenie Radia Kaszëbë i TVP3) oraz tłumaczenie na kaszubski stron internetowych, np: browaru „Amber" z Bielkówka i firmy meblarskiej „Socha". Jedno z piw wspomnianej wytwórni, czyli „Remus", ma na opakowaniu opis kaszubski. Również kampania promocyjna tego trunku prowadzona była w tym języku.

W okresie przedświątecznym na łamach prasy i w innych mediach swoje życzenia w języku regionalnym zamieszczają kaszubscy przedsiębiorcy, m.in. Firma Handlowa „Bat" Sp. z o.o. – Centrum Materiałów Budowlanych.

Pozostaje tylko życzyć wszystkim, aby kaszubszczyzna coraz śmielej obejmowała panowanie w sektorze handlowym gospodarki, zwłaszcza gastronomii. Nie bójmy się mówić do klienta w naszej mowie. Wszak teraz już można!

Elżbieta Bugajna

Potrawy w Biblii

Biblia – księga życia, Słowo Boże, które Bóg skierował do ludzi. Przez wieki stanowiła inspirację dla artystów, twórców i myślicieli, dla każdego, kto się z nią zetknął. Jej stronice zawierają wszechstronny opis świata starożytnego od początków stworzenia aż do czasów Jezusa Chrystusa. Losy Narodu Wybranego jawią się w szerokim kontekście ówczesnego życia i historii.

Biblia dostarcza nam szczegółowych wiadomości na temat wybranych aspektów życia Izraelitów, ich zwyczajów, pracy, codzienności. Jak interpretować zapisy Biblii? Przez wieki przyjmowano bezkrytycznie wszystko, co zapisano w Biblii. Kolejne osiągnięcia nauki pozwoliły zweryfikować różne informacje, uściślić je. Dlatego dziś przyjmuje się, że Biblia stanowi zapis wyobrażeń na temat świata i człowieka właściwych dla czasu spisania tekstów biblijnych przez ich ziemskich autorów.

W poniższych rozważaniach postaram się przedstawić, co składało się na pożywienie ludzi Biblii, co najczęściej jedli. Odwołam się zarówno do Starego, jak i Nowego Testamentu.

Kuchnia biblijna to nie tylko jedzenie – to mapa przeszłości, opowieść o religii, historii, kulturze i życiu rodzinnym. Z Biblii dowiadujemy się, co jedli i pili ludzie różnych stanów w czasach biblijnych, jak przyrządzali pożywienie, jak świętowali, ucztowali i przyjmowali gości, co jedli ludzie prości, co znajdowało się na królewskich stołach i wielu ciekawych rzeczy związanych z biblijną i żydowską tradycją.

Pierwszą potrawę wymienioną na kartach Biblii stanowi *jabłko*. W Księdze Rodzaju czytamy: *„Wtedy niewiasta spostrzegła, że drzewo to ma owoce dobre do jedzenia, że jest ono rozkoszą dla oczu i że owoce tego drzewa nadają się do zdobycia wiedzy. Zerwała zatem z niego owoc, skosztowała i dała swemu mężowi, który był z nią, a on zjadł.*” *(Rdz 3, 6).*[1] Wielowiekowa tradycja pod nazwą owoce wskazuje na jabłko. Choć Biblia tego nie określa, cała ikonografia przedstawia Ewę z jabłkiem w dłoni. To przesunięcie znaczeniowe ma praktyczne uzasadnienie, bowiem w języku łacińskim jabłko i zło wyraża jedno słowo: *malum*[2]. Biblijne opowiadanie o zerwaniu jabłka przez Ewę dotyczy pochodzenia zła i grzechu pierworodnego. Obraz Boga, który zakazuje

---

[1] Wszystkie cytaty z Pisma Świętego pochodzą z Biblii Tysiąclecia, wyd. V, Poznań 2003.

[2] W łacinie jabłko to *malum, -i*, jak homoniczny przymiotnik rodz. nijakiego *malum* to ‘zły’ (substantywizowany *malum, -i* to ‘zło’), warto jednak pamiętać, że w LXX jest *karpós* ‘owoc’, jak też w Wulgacie *fructus* ‘owoc’.

Elżbiéta Bùgajnô

Jedzenié w Biblii

Bibliô – ksãga żëcégò – Słowò Bòżé, jaczé Bóg sczerowôł do lëdzy. Bez stalata bëła natchnienim dlô artistów, ùsôdzców i mëslarzów, dlô kòżdégò, chto sã na niã natknął. Ji starnë òbjimają wszelejaczi malënk antikòwégò swiata òd jegò stwórzbë jaż do czasów Jezësa Christusa. Dzeje Wëbrónégò Lëdu widzec je na szeroczim spòdlim przódëczasnégò żëcô i historii.

Bibliô dôwô nama nôdrobniészé jinformacje na témã rozmajitëch aspektów żëcô Izraelitów, jich zwëków, robòtë, codniowòtë. Jak rozmiec zôpisë Biblii? Bez stalata przëjimało sã bezkriticzno wszëtkò, co bëło zapisóné w Biblii. Pòsobné dokôzë nôùczi dałë leżnotã sprawdzeniô rozmajitëch jinformacjów, ùdokaznieniô jich. Dlôte dzysô przëjimô sã, że Bibliô przedstôwiô wiadła na témã swiata i człowieka, jaczé mielë lëdze, czedë bëłë spisywóné bibliowé ksãdżi bez jich zemsczich autorów.

W swòjich rozwôżaniach spróbujã wëdobëc, z czegò skłôdało sã jedzenié lëdzy Biblii, co nôczãżczi i nôchãtni jedlë. Bãdã szëkac na kôrtach zarówno Stôrégò, jak i Nowégò Testameńtu. Bibliowô kùchnia to nié blós jedzenié – to karta ùszłotë, pòwiôstka ò religii, historii, kùlturze i domôcym żecym. Z Biblii mòżemë sã doznac, co jedlë i pilë lëdze rozmajitëch stanów w bibliowëch czasach, jak szëkòwelë jedzenié, jak sã bawilë, môltëchòwalë i przëjmòwalë gòscy, co jedlë prosti lëdze, co nalazło sã na królewsczich stołach i wiele cekawëch rzeczy związónëch z bibliową i żëdowską tradicją.

Pierszim jedzenim wëmienionym w Biblii je jabkò. W Ksãdze Pòczątków czëtómë: „*Tedë niasta òbôcza, że to drzewò mô brzôd dobri do jedzeniô, że òno je rozkòszą dlô òczu i że brzôd negò drzewa nadôwô sã do zdobëcô wiédzë. Òna tej zerwa z niegò brzôd i òszmaka a dała swòjémù chłopòwi, chtëren bél z nią; a òn zjôdł* (Pò 3,6).[1] Wielestalatnô tradicjô pòd mionã brzôd widzi jabkò. Chòc Bibliô dokładno tegò nie òpisëje, całé malarztwò pòkazëje Jewã z jabkã w rãkù. Taczé przeniesenié znaczeniô mô swòje ùdokôznienié, bò w łacëznie jabkò i zło mają jedno słowò: *malum*[2]. Bibliowé òpòwiôdanié ò zerwanim jabka bez Jewã dotikô pòchôdaniô zła i pierwòrodnégò grzéchù. Òbrôz Bòga, chtëren zakazywô człowiekòwi jedzeniô brzadu z drzewa pòznaniô

---

[1] Wszelejaczé cytatë ze Swiątëch Pismionów pòchôdają z Biblii Tesãclecô, wëd. V, Pòznań 2003.

[2] W łacëznie jabkò to *malum, -i,* jak homònimiczny znankòwnik dzecnégò òrtu *malum* to ‘złi’ (jistnikòwóny *malum, -i* to ‘złé’), nót je pamiãtac, że w LXX je *karpós* ‘brzôd’, jak téż Wulgata mô *fructus* ‘brzôd’.

człowiekowi spożywać owoc z *drzewa poznania dobra i zła*, ma na celu podkreślenie, że to Bóg decyduje o tym, co jest dobre, a co złe. Gdyby człowiek próbował o tym decydować, znaczyłoby, że jako stworzenie chce postawić siebie w miejsce Stwórcy. Grzech Adama i Ewy, zwany grzechem pierworodnym, zburzył harmonię między człowiekiem a Bogiem i wprowadził konflikt w relację między mężczyzną i kobietą, a także miedzy ludźmi i przyrodą[3].

Po wypędzeniu z raju pierwsi ludzie żyli z uprawy roli i hodowli zwierząt: *„Abel był pasterzem trzód, a Kain uprawiał rolę” (Rdz 4,3).* Epizod o Kainie i Ablu pochodzi z czasów późniejszych, wskazuje już na rozwiniętą kulturę – ludzie uprawiali rolę i zajmowali się hodowlą zwierząt. Obaj bracia złożyli Bogu ofiarę z pierwocin swoich płodów. Bóg spojrzał łaskawie na ofiarę Abla. W konsekwencji Kain zwabił brata na pole i zabił go. Historia Kaina i Abla w obrazowy sposób ukazuje drugi grzech – zazdrość, która niszczy relację braterstwa; stanowi także wymowne potwierdzenie skutków grzechu pierworodnego.

Oprócz wody, napojem używanym przez Semitów przy różnych okazjach było wino. Jako jego twórcę Biblia wymienia Noego: *„Noe był rolnikiem i on to pierwszy zasadził winnicę. Gdy potem napił się wina, odurzył się [nim] i leżał nagi w swoim namiocie”* (Rdz 9,20-21). Izraelici pili wino w czasie uczt, najczęściej rozcieńczone wodą. W czasie uczty weselnej w Kanie Galilejskiej Jezus przemienił wodę w wino. Innym mocnym trunkiem była sycera (hebr. *szekar*), sfermentowany napój, sporządzany z owoców, zwłaszcza z daktyli, z niektórych zbóż lub z miodu.

Ojcem Narodu Wybranego jest Abraham, który urodził się w dziewiątym pokoleniu po Semie, synu Noego. Abram, gdyż takie było jego imię, na polecenie Boga wyruszył z Ur chaldejskiego do ziemi Kanaan. Był już człowiekiem sędziwym, gdy doczekał się syna. Miał bowiem sto lat, a jego żona dziewięćdziesiąt. Przepowiedzieli mu to trzej niezwykli goście, których Abraham przyjął bardzo gościnnie. Ujrzawszy ich przed swym namiotem pobiegł szybko do Sary i rzekł: *„Prędko zaczyń ciasto z trzech miar najczystszej mąki i zrób podpłomyki”* (Rdz 18, 6-8). Potem kazał przyrządzić tłuste i piękne cielę. Wziął także twaróg i mleko i wszystko postawił przed gośćmi. Słowa wypowiedziane do Sary brzmią jak przepis kucharski. Podstawowymi składnikiem podpłomyków była mąka i woda. Cienkie placki z pszennej mąki zaczynionej wodą, zwane po hebrajsku *massôt* („maca”), spożywali później Izraelici podczas pospiesznego wyjścia z Egiptu. Jak widać, menu oferowane przez Abrahama było dosyć różnorodne: chleb, twaróg, mleko, cielęcina.

Jedną z najsłynniejszych potraw Biblii jest soczewica. Za gotowaną soczewicę Ezaw odstąpił Jakubowi przywilej pierworództwa: *„Gdy pewnego razu Jakub gotował jakąś potrawę, nadszedł z pola Ezaw bardzo znużony i rzekł do Jakuba: Daj mi choć trochę tej czerwonej potrawy, jestem bowiem znużony” (Rdz 25,29-30).* Soczewica to gatunek

---

[3] Por. Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem, wydawnictwo Święty Paweł, Częstochowa 2008, s. 40.

dobra i zła, mô nama przedstawic, że to Bóg rozsądzywô, co je dobré a co złé. Czej człowiek chcôłbë ò tim rozsądzëwac, to bë znaczëło, że jakno stwòrzenié chce pòstawic sebie w môlu Stwórcë. Grzéch Jadama i Jewë, zwóny pierwòrodnym grzéchã, zniszcził harmóniã midzë człowiekã a Bògã i wprowadzył zwadã w łączbã midzë chłopã a niastã, a téż midzë lëdzama a rodą.[3]

Pò wëgnanim z raju pierszi lëdze żëlë z òbróbkù rolë i chòwù zwierzãtów: *„Abel béł pasturzã chòwë, a Kajin òbrôbiôł zemiã”* (Pò 4,3). Epizoda ò Kajinie i Ablu pòchôdô z czasów pózniészich, pòkazëje ju rozwitą kùlturã – lëdze òbrôbialë rolã i zajimalë sã chòwanim zwierzãtów. Òbaji bracynowie złożëlë Bògù òfiarã z pierwszińców swòjégò brzadu. Bóg wezdrzôł łaskawò na òfiarã Abla. Skùtkã tegò Kajin przëchłoscył bracyna na pòle i zabił gò. Dzeje Kajina i Abla w òbrazny spòsób ùkazywają drëdżi grzéch – zôzdrotã, chtërna niszczi zależnotã bracyństwa; je téż pòcwierdzenim skùtków pierwòrodnégò grzéchu.

Króm wòdë napitkã ùżiwónym bez Semitów przë rozmajitëch leżnotach bëło wino. Jegò ùsôdzcą wedle Biblii je Noe: *„Noe béł gbùrã i òn jakò pierszi zasadzył winnicã. Czedë pòtemù napił sã wina, ùpił sã [nim] i leżôł nadżi w swòjim telcu.”* (Pò 9,20-21). Jizraelicë pilë wino òbczas czestów, nôczãsczi rozrobioné z wòdą. Òbczas wieselégò w Galilejsczi Kanie Jezus zamienił wòdã w wino. Jinym sarcëstim napitkã bëła sycera (hebr. *szekar*), skwaśniałé picé, zrobioné z brzadu, przede wszëtczim z daktilów, niechtërnëch zbòżów abò z miodu.

Òjcã Wëbrónégò Nôrodu je Abraham, chtëren ùrodzył sã w dzewiąti rózdze pò Semie, synu Noegò. Ôbram, bò taczé bëło jegò miono, na pòlét Bòga wëszedł z Ur chaldejsczégò do zemi Kanaan. Béł ju człekã stôrim, czedë ùrodzył mù sã syn. Miôł bò sto lôt, a jegò białka dzewiãcdzesąt. Wëwróżëlë mù ò tim trzeji dziwny gòsce, chtërnëch Abraham przëjął z wiôldżim achtnienim. Òbacziwszë jich kòl swòjégò telca, biegł drawò do Sarë i rzekł: *„Chùtkò zamieszi casto z trzech miar nôlepszi mączi i zrób pòdpłomiczi”* (Pò 18,6-8). Pòtemù kôzôł przërëchtowac sëté i piãkné celã. Wzął téż twôróg i mlékò i wszëtkò pòstawił do gòscy. Słowa, jaczé rzekł do Sarë, są prôwdzëwą kùcharską receptą. Spòdlowima dzélëkama pòdpłomików bëłë mąka i wòda. Cenczé plińce z pszény mączi zaczëniony wòdą, zwóné pò hebrajskù *massôt* (*„maca”),* jedle pózni Izraelicë òbczas chùtczégò wińdzeniô z Egiptu. Je widzec, że menu bédowóné bez Abrahama bëło dosc rozmajitoôrtné: chléb, twôróg, mlékò, celëcëna.

Nôbarżi znónym jedzenim w Biblii je soczewica. Za gòtowóną soczewicã Ezôw òddôł Jakùbòwi apartné prawò pierworodnotë: *„Czedë rôz Jakùb warził jaczés jedzenié, nadeszedl z pòla Ezôw baro zmarachòwóny i rzekł do Jakùba: Dôj Mie chòc përznã tegò czerwònégò jestkù, bò jô jem baro zmarachòwóny „*(Pò 25, 29-30). Soczewica je ôrtã roscënë jednolatny abò dwalatny z rodzënë bòbòwatëch. Pòchôdô z zôpadny Azji,

---

[3] Pòr. Swiãté Pismiona Starégò i Nowégò Testameńtu. Nônowszi przełożënk z òriginalnëch jãzëków z kòmentarzã, wëdôwizna Swiãti Paweł, Czãstochòwa 2008, s. 40.

rośliny jednorocznej lub dwuletniej z rodziny bobowatych. Pochodzi z zachodniej Azji, uprawiano ją już 2 tysiące lat p. n. e. w Azji Mniejszej, Zakaukaziu, Grecji, Rzymie. Uchodziła za pokarm ubogich. Posiada dużą wartość odżywczą. Występuje w różnych kolorach. W Polsce także jest uprawiana. Z nasion można również wytwarzać mąkę.

Zdolności kulinarne matki Jakuba pozwoliły mu także uzyskać podstępem błogosławieństwo umierającego ojca. Przed śmiercią Izaak poprosił Ezawa, aby szedł na łowy i upolował coś dla niego: *„Potem przyrządź mi smaczną potrawę, jaką lubię, podaj mi ją, abym jadł i abym ci pobłogosławił, zanim umrę”* (Rdz 27,4). Słysząc to, Rebeka, która bardziej kochała młodszego syna, kazała Jakubowi przynieść dwa dorodne koźlęta i przyrządziła z nich potrawę o smaku dziczyzny. W ten sposób Jakub podstępnie zyskał przywilej pierworództwa i błogosławieństwo ojca.

Kolejną niezwykła potrawą można nazwać mannę. Po ucieczce Izraelitów z Egiptu czekała ich długa droga przez pustynię. Z mąki, którą zabrali z Egiptu, piekli placki bez soli. Krów nie mogli zabijać, gdyż stanowiły one siłę pociągową i dawały mleko. W końcu zaczęli szemrać przeciwko Bogu i Mojżeszowi: *„Obyśmy pomarli z ręki Pana w ziemi egipskiej, gdzieśmy zasiadali przed garnkami mięsa i jadali chleb do syta! Wyprowadziliście nas na pustynię, aby głodem zamorzyć całą tę rzeszę”* (Wj 16,3). Lecz Bóg nie opuścił swego ludu i zesłał im mięso w postaci przepiórek i chleb w postaci manny: *„Rzeczywiście wieczorem przyleciały przepiórki i pokryły obóz, a nazajutrz rano warstwa rosy leżała dokoła obozu. Gdy się warstwa rosy uniosła ku górze, wówczas na pustyni leżało coś drobnego, ziarnistego, niby szron na ziemi. Na widok tego Izraelici pytali się wzajemnie: Co to jest? – gdyż nie wiedzieli, co to było”* (Wj 16,13-15). Pytanie: *„Co to jest?”* brzmi po hebrajsku: *man-hu*, co jest ludową etymologią wyrazu manna. W innym miejscu czytamy: *„Dom Izraela nadał temu [pokarmowi] nazwę manna. Była ona biała jak ziarno kolendry i miała smak placka z miodem” (Wj 16,31).* Kolejny opis manny pojawia się w Księdze Liczb: *„Manna zaś była podobna do nasion kolendra i miała wygląd bdelium* (wonna żywica). *Ludzie wychodzili i zbierali ją, potem mełli w ręcznych młynkach albo tłukli w moździerzach. Gotowali ją w garnkach lub robili z niej podpłomyki; smak miała taki jak ciasto na oleju” (Lb 11,7-8).*

Co to jest manna? Istnieją różne próby wyjaśnienia naturalnego pochodzenia manny. W przypisie do Wj 16,15 czytamy, że może chodzić o ciecz, jaką wydziela krzew tamaryszku (*Tamarix mannifera*). Od maja do sierpnia wytwarza on substancję, którą Arabi zwą *man-es-sama* czyli „manna z nieba”. Według Wernera Kellera, autora książki *Śladami Biblii*, manna to wydzielina krzewów tamaryszkowych powstająca w wyniku symbiozy tamaryszków i jednego z gatunków chrząszczy. Posiada konsystencję żywicy i formuje się w białe grudki podobne do małych nasion. Jej występowanie uzależnione jest od wilgotności pory deszczowej.[4] Beduini używają jej do słodzenia napojów i jako przyprawy, muszą zebrać ją, zanim zrobi to pewien gatunek mrówek.

---

[4] Por. Biblijna manna, www.wikipedia.pl

bëła sadzonô ju 2 tësące lat p. n. e. w Azji Mniészi, na Zakaùkazë, w Grecji i Rzimie. Bëła przede wszëtczim jôdą biédnëch. Mô wiôlgą kôrmną wôrtnotã. Wëstąpiwô w rozmajitëch farwach. W Pòlsce téż sã jã sadzy. Z ji semión mòże téż robic mąka.

Kùcharzczi kunszt Jakùbòwi mëmczi dał mù spòsobnotã na wëdostanié chitroscã błogòsławieniégò òjca, chtëren béł na ùmercym. Przed smiercą Izaak pòprosył Ezawa, bë szedł na jachtã i ùpòlowôł cos dlô niegò: *„Pòtemù przëszëkùj mie pëszné jedzenié, jaczé mie szmakô, dôj je mie, bëm jôdł i bëm cë błogòsławił, zanim ùmrã”* (Pò 27,4). Czëjącë to, Rebeka, chtërna barżi ùlubia so młodszégò sëna, kôza Jakùbòwi przëniesc dwa widzałé kózlãta i przëszëkòwa z nich jedzenié ò szmakù dzëczëznë. Tim spòsobã Jakùb pòkrãczno dostôł apartné prawò pierworodnotë i błogòsławiéństwò òjca.

Pòstãpną apartną jôdą mòżemë nazwac mannã. Pò ùcékù Izraelitów z Egiptu czeka jich długô droga bez pùstiniã. Z mączi, jaką zabralë z Egiptu, pieklë plińce bez solë. Krów nie bëło jima wòlno zabijac, bò szłë òne w zôprzëżë i dôwałë mlékò. Na kùńcu zaczãlë bùrczëc procem Bògù i Mòjżeszowi: *„Niech më bë lepi pòùmieralë z rãczi Pana w egipsczi zemi, dze jesmë sedzelë nad grôpkama miãsa i jedlë chleba kùli chto chcôł! Wa naju wëprowadzëła na pùstiniã, żebë całé lëdztwò głodã zamòrzëc”* (Wi 16,3). Ale Bóg nie òstawił swòjégò lëdu i zesłôł jima miãso na sztôłt przepiórków i chléb na sztôł mannë: *„Pò prôwdze na wieczór przëlecałe przepiórczi i zascelëłë sedlëskò, a drëdżégò dnia reno szëchta rosë leżała wkół sedlëska. Czedë szechta rosë dwignãła sã w górã, wnenczas na pùstini leżało cos drobnégò, zôrnowatégò, nibë sëwi mróz na zemi. Widzącë to, Izraelicë pitalë sã jeden drëdżégò: Cëż to je? – bò nie wiedzelë, co to bëło”* (Wi 16,13-15). Pitanié: *„Co to je?”* brzëmi w hebrajsczim: *man-hu,* co je lëdową etimòlogią wërazu manna. W jinym môlu czëtómë: *„Domôctwò Izraela dało temù [jedzeniémù] pòzwã manna. Bëła òna biôłô jak zôrno kòlãdra i miało szmakã plińca z miodã”* (Wi 16,31). Pòstãpny òpisënk mannë pòjôwiô sã w Ksãdze Lëczbów: *„Manna zôs szlachòwała za semienim kòlãdra i mia wëzdrzatk bdelium (pôchnącô żëwica). Lëdze wëchôdalë i zbiérelë jã, pòtemù mielelë w rãcznëch młinkach abò tłëklë w mùżdżelnikù. Gòtowelë jã w grónkach abò robilë z ni pòdpłomiczi; szmakã mia takąjak casto na òleju”* (Lb 11,7-8).

Co to je manna? Są rozmajité próbë wëjasnieniô nôternégò pòchôdaniô mannë. W dopisënkù do Wi 16,15 czëtómë, że mòże jidze ò ceklënã, jaką wëdzeliwô czerz tamariszka (Tamarix mannifera). Òd maja do zélnika wëdzeliwô òn substancjã, chtërną Arabòwie zwą *man-es-sama*, to znaczi *„manna z nieba”.* Wedle Wernera Kellera, autóra ksążczi *Szlachama Biblii* manna to wëdzëlënk czerzów tamariszka, chtërna pòwstôwô w symbiozë tamarindówca i jednégò z ôrtów chrabąszczów. Mô dëchtewnotã żëwicë i ùstôwiô sã w biôłé grudczi pòdobné do môłëch semionów. Ji wëstãpiwanié zanôlégô òd mòkrzëznë deszczowégò cządu.[4] Bedujinowie brëkùją ji do miodnëch napitków i jakno przëprawë, mùszą zebrac jã nim zrobi to gwësny ôrt mrówków.

---

[4] Pòr. biblijnô manna, www.wikipedia.pl

Według innych opinii mógł to być też „jadalny porost zwany kruszwicą, którego plechy w postaci szarych grudek 1,5-4 milimetrów średnicy, łatwo są przenoszone przez wiatr”.[5]

Biblijne dane o mannie, choć nie zaprzeczają jej naturalności, wskazują, że była czymś, co przekraczało zjawiska przyrodnicze. Księga Mądrości wychwala mannę jako „strawę aniołów”, „gotowy chleb z nieba”, pokarm mający wszelki smak (Mdr 16,20). Wraz z Księgą Wyjścia i Liczb podkreśla tu działanie Opatrzności Bożej. Wiążą się z tym także niezwykłe właściwości manny jak psucie się lub niepsucie w określone dni tygodnia.

Na pamiątkę wyjścia z Egiptu Izraelici świętowali Paschę. Od tego czasu w 14 dniu miesiąca Nisan zabijano baranka i spożywano jako upamiętnienie ofiary, której krew uratowała Izraelitów od śmierci (Wj 12,21-27). Baranka spożywano z przaśnikami, czyli przaśnymi chlebami W czasie tego dnia i kolejnych siedmiu nie wolno było jeść ani przechowywać chleba kwaszonego. Spożywano przy tym gorzkie zioła, aby przypomnieć sobie ciężkie lata niedoli.

W kolejnych księgach Starego Testamentu pojawia się wiele nazw pokarmów. W Pierwszej Księdze Samuela dowiadujemy się, co Jesse kazał zanieść Dawidowi jego braciom: *„Weź dla swych braci efę* (miara objętości ciał sypkich, około 40 lub 22 l) *prażonych ziaren, dziesięć chlebów i zanieś prędko braciom do obozu! Zaniesiesz też dziesięć krążków sera dowódcy oddziału”* (1 Sm 17,17-18). Abigail, piękna i mądra żona Nabala, ofiarowała Dawidowi i jego ludziom *„dwieście chlebów, dwa bukłaki wina, pięć oprawionych owiec, pięć sea* (miara ciał sypkich, równa ok. 13 lub 7 l) *prażonych ziaren, sto gron rodzynków i dwieście placków figowych” (1 Sm 25,18).* Syn Dawida, słynący z mądrości król Salomon, na utrzymanie dworu potrzebował codziennie *„trzydzieści kor najczystszej mąki* (12 ton) *i sześćdziesiąt kor zwykłej mąki* (24 tony), *dziesięć tucznych wołów i dziesięć pastwiskowych oraz sto owiec, nie licząc jeleni, gazeli, danieli i tucznego ptactwa”* (1 Krl 5,2-3).

Daniel, młody Izraelita szlachetnego rodu, został wraz z trzema przyjaciółmi wybrany do służby na dworze króla babilońskiego Nabuchodonozora. *„Król przydzielił im codzienną porcję potraw królewskich i wina, które pijał”* (Dn 1,5). Daniel jednak nie chciał spożywać nieczystych – z punktu widzenia religii żydowskiej – potraw – i poprosił dozorcę o pożywienie wegetariańskie. Ten obawiał się, że schudną, a on straci głowę. Wówczas Daniel zaproponował, aby dozorca poddał ich próbie: *„Poddaj sługi twoje dziesięciodniowej próbie: niech nam dają jarzyny do jedzenia i wodę do picia. Wtedy zobaczysz, jak my wyglądamy, a jak wyglądają młodzieńcy jedzący potrawy królewskie.”* (Dn 1,12-13). Po dziesięciu dniach diety Daniel i jego przyjaciele wyglądali zdrowiej i lepiej od młodzieńców, którzy jadali potrawy królewskie.

---

[5] Katarzyna Śmiłowska, Wydarzenia związane z pobytem Izraelitów na pustyni, www.biblia.wiara.pl/wydruk.php?grupa=6

Wedle jinëch pòzdrzatków mógł to bëc téż *„jôdny rost zwóny kruszwicą, jaczégò plechë w sztôłce szarëch grużelków 1,5-4 milimétrów strzédnicë, letkò są przenoszoné bez wiater”*.[5]

Biblijné pòdôwczi ò mannie, chòc nie przékùją ji nôternocë, pòkazëją, że bëła czims, co przewëższało rodné zjawiszcza. Ksãga Mądrotë wëchwaliwô mannã jakò *„jedzenié aniołów*”, *„ùpiekłi chléb z nieba”,* jôda, co mô wszelejaką szmakã (Mdr 16,20). Razã z Ksãgą Wińdzeniô i Lëczbów pòdsztrichiwô tuwò dzejanié Òpatrznoscë Bòżi. Parłãczą sã z tim téż apartné znakòwiznë mannë jakno gnicé abò niegnicé w wëznaczoné dnie tidzenia.

Na wspòmink wińdzeniô z Egiptu Izraelicë swiãcëlë Paschã. Òd negò czasu dnia 14 miesądza Nisan zarzënalë barónka i jedlë jakò upamiętnienié òfiarë, chtërny krew ùreta Izraelitów òd śmierć (Wj 12,21-27). Barónka jedlë z przasnikama, to je przasnyma chlebama. W nen dzéń i pòstãpnëch sétmë nie bëło wòlno jesc ani trzëmac kwaszonëgò chleba. Zjôdano przë tim gòrzczé zelé, abë przëbaczëc so drãdżé lata niedolë (Wi 12,8).

W pòstãpnëch ksãgach Stôrégò Testameńtu widzëc je wiele pòzwów jedzeniégò. Z Pierszi Ksãdżi Samùela mòżemë sã dowiedzëc, co Jesse kôzôł zaniesc Dawidowi jegò bracynóm: *„Wez dlô swoich bracynów efã (miara òbjimnotë sëpnëch całów, kòl 40 abò 22 l) prażonëch zôrnów, dzesãc chlebów i zanies je chùtkò bracynóm do sedlëska! Zaniesë téż dzesãc krążków sëra dlô prowadnika partu”* (1 Sm 17-18). Abigail, snôżô i mądrô białka Nabala, òfiarowa Dawidowi i jegò lëdzóm *„dwasta chlebów, dwa bukłaczki wina, piãc wëprôwionëch òwców, piąc sea (miara òbjimnotë sëpnëch całów, równa kòl 13 abò 7 l) prażonëch zôrnów, sto grądków rozynków i dwasta figòwëch plińców”* (1 Sm 25,18). Syn Dawida, znóny z mądrotë król Salamón, na ùżëwienié dwòru brëkòwôł na dzéń *„trzëdzescë kor nôlepszi mączi (12 tonów), szescdzesąt kor zwëkłi mączi (24 tonë), dzesãc tëcznëch wòłów i dzesãc pażãcowëch a téż sto òwców, nie liczącë jeleniów, gazélów, danielów i tëcznégò ptastwa”* (1 Krl 5,2-2).

Daniel, młodi Izraelita z dobrégò dodomù, òstôł wespół z trzema drëchama wëbróny do służbë na dwòrze króla babilońsczégò Nabùchodonozora. *„Król przëdzelił jima codniową pòrcjã królewsczi jôdë i wina, chtërne pijôł”* (Dn 1,5). Daniel mimò to nie chcôł jesc nieczëstégò – wedle żëdowsczi religii – jedzeniô – i ùprosył dozérôcza ò jedzenié wegetariansczé. Nen lãkôł sã, że òni scenczeją, a òn wëzbëje sã głowë. Wnenczas Daniel zabédowôł, abë dozérôcz pòddôł jich próbie: *„Pòddôj słëgów twoich dzesãcdniowi próbie: niech nama dôwają ògardowiznã do jedzeniô i wòdã do picô. Tak wej òbôczisz, jak më wëzdrzimë, a jak wëzdrzą beńlowie, co jedzą królewską jôdã”* (Dn 1, 12-13). Pò dzesãcdniowi diecë Daniel i jegò drëszë wëzdrzëlë na zdrowszich i lepi òd bòrénków, co jedlë królewską jôdã.

---

[5] Katarzyna Śmiłowska, *Wëdarzenia związóné z przebiwanim Jizroelitów na pùstinie,* www.biblia.wiara.pl/wydruk.php?grupa=6

Osobnym zagadnieniem jest podział na potrawy czyste i nieczyste. Szczegółowy opis tego, co wolno jeść pobożnemu Izraelicie, znajdujemy w Księdze Kapłańskiej i Księdze Powtórzonego Prawa. Osobne przepisy dotyczą spożywania zwierząt lądowych, istot wodnych, istot skrzydlatych i małych zwierząt. Spośród zwierząt lądowych wolno jeść tylko czworonożne, które mają rozdzielone kopyta i które przeżuwają. Są to: wół, baran, koza, jeleń, gazela, daniel, koziorożec, antylopa, bawół i kozica (Pwt 14,4-5). Nie wolno jeść np. wieprzowiny czy mięsa zająca. Nie można było również spożywać tłuszczu zwierząt ani krwi.

Spośród istot wodnych można spożywać tylko te, które mają płetwy i łuski. Z istot powietrznych wymieniono te, których nie wolno jeść: *orzeł, sęp czarny, orzeł morski, wszelkie gatunki kani i sokołów, wszelkie gatunki kruków, struś, sowa, mewa, wszelkie gatunki jastrzębi, puszczyk, kormoran, ibis, łabędź, pelikan, ścierwik, bocian, wszelkie gatunki czapli, dudek i nietoperz* (Kpł 11, 13-19). Jeśli chodzi o owady, wolno jeść wszelkie gatunki szarańczy: soleam, chargol i chagab (Kpł 11,22). Szarańcza stanowiła wartościowy pokarm. W Nowym Testamencie ewangelista Mateusz podaje, że pokarmem Jana Chrzciciela na pustyni były szarańcza i miód leśny.(Mt 3,4).

Nowy Testament nie zawiera zbyt wielkiego wykazu potraw. Często powtarzają się takie nazwy jak chleb, ryby, baranek, woda i wino.

Biblia, a zwłaszcza Stary Testament stanowi bogate źródło informacji na temat zwyczajów żywieniowych ludzi Biblii. Semici cenili dobre jedzenie i napitek. Kierowali się jednak określonymi przepisami dotyczącymi czystości pokarmów, czyli tym, co wolno, a czego nie wolno było spożywać. Niemniej jednak podróż kulinarna po kartach Biblii pozwoliła odkryć niektóre z tajemnic stołu i podniebienia jej bohaterów. Skromne ramy niniejszego opracowania wymagały dokonania wyboru potraw charakterystycznych dla Izraelitów. Wiele z nich utrwaliło się w kulturze europejskiej i na trwałe weszło do jadłospisu.

Òsóbną problemą je pòdzél na jedzenié czësté i nieczësté. Dokładny òpisënk tegò co wòlno bëło jesc pòbòżnémù Izraelicë, możemë nalezc w Ksãdze Kapłańsczi i Ksãdze Pòwtórzonégò Prawa. Apartné przepisë tikają sã jedzeniégò zwiérzãtów lądowëch, jistotów wòdnëch, jistotów ze skrzidłama i malinczich zwierzãtow. Ze zwierzãtow lądowych wòlno jesc leno taczé, co mają czterë nodżi, rozczidłé kòtë i dzegwią. Są to: wół, barón, kòza, jeleń, gazéla, daniel, kòzëróg, antilopa, bùfel i dzëwô kòza (Pwt 14,4-5). Ni mòże jesc np. swiniégò miãsa czë miãsa zajków. Ni mòże téż jesc tłëstégò zwiérzãtów ani jich krëwi.

Z wòdnëch jistotów mòże jesc leno ne, co mają krzél i naribk. Z jistotów ze skrzidłama są pòdóné leno ne, jaczich nie je nót jesc: czôrny sãp, mòrsczi òrzéł, wszelejaczé ôrtë kaniów i jastrzëbôków, sztrus, slépnica, méwa, wszelejaczé ôrtë jastrzëbów, lasnô sowa, kòrmòrón, ibis, kôłp, pelikón, padlënôrz, bòcón, wszelejaczé ôrtë czaplów, dudk i szãtopiérz (Kpł 11, 13-19). Jeżlë jidze ò insektë, mòże jesc wszelczé ôrtë skôkôłków: soleam, chargol i chagab (Kpł 11,22). Skôkôłczi bëłë pòkrzésnym jedzenim. W Nowim Testameńce ewanielista Mateùsz pòdôwô, że Jón Chrzcëcél żëwił sã na pustyni skôkôłkama i lesnym miodã (Mt 3,4).

W Nowim Testameńce ni ma za wiele pòzwów jedzeniégò. Czãsto powtarzają sã taczé pòzwë jak chléb, rëbë, barónk, wòda i wino.

Stôri Testameńt je bòkadnym zdrzódłã wiadłów na témã kôrmnëch zwëków lëdzy Biblii. Semicë wësok ùwôżëlë dobré jestkù i napitk. Czerowelë sã dejade gwësnyma reglama tikającëma sã czëstotë jedzeniégò, to je tegò, co wòlno, a czegò nie wòlno bëło jesc. Kòżdą razą równak kùlinarnô wanoga pò kôrtach Biblii pòzwòlëła òdkrëc niechtërné krëjamnotë stołu i pòdgãbinë ji bòjatérów. Skrómné ramë hewòtnégò ùsôdzkù wëmôgałë wëbraniégò jestkù apartnégò dlô Izraelitów. Wiele z nich zaòstało w kùlturze europejsczi i na stałé wlazło do jôdny kôrtë.

Tadeusz Linkner (Uniwersytet Gdański)

Literackie kulinaria Majkowskiego

Jeżeli spojrzymy do „Słownika języka polskiego", to poza hasłami „kulinarny" i „kulinarnie" słowa „kulinaria" nie znajdziemy[1]. Gorzej jeszcze będzie w „Słowniku wyrazów bliskoznacznych" (1971), gdzie nawet na te hasła nie natrafimy. Natomiast w „Słowniku synonimów" zaistnieje hasło „kulinarny", przydane do określenia „pokarmowy", co znaczenie kulinariów jakoś już wyjaśnia[2]. Na hasło „kulinaria" trafimy dopiero w „Słowniku 100 tysięcy potrzebnych słów", którego redakcją zajął się Jerzy Bralczyk, i znaczy tam ono „wszystko, co jest związane z przyrządzaniem i gotowaniem potraw; też: potrawy będące wytworem sztuki kulinarnej"[3]. Ponieważ interesuje nas głównie ostatnie znaczenie tego słowa, więc będziemy go poszukiwać w utworach Aleksandra Majkowskiego. Nie zrezygnujemy jednak z pierwszego wyjaśnienia, które może także używek dotyczyć, używek, które kulinariom mogą często towarzyszyć, jak chociażby kawa po obiedzie lub do śniadania i kolacji lub wszelakie wina czy wódki do posiłków nieraz podawane.

W człowieczej egzystencji kulinaria miały i mają podstawowe znaczenie, bo przecież aby żyć, trzeba jeść. Inaczej wyglądało to dawniej, inaczej z kulinariami jest dzisiaj. Najpierw pożywienie służyło tylko przetrwaniu, później doszła do tego przyjemność. Wszak obecnie coraz częściej żyje się, by jeść, a nie je, by żyć. Od kiedy zaczęło się tak dziać, trudno powiedzieć, ale na pewno odtąd, gdy człowiek umiał sobie zapewnić na odpowiedni czas spokojny byt, gdy nie musiał każdego dnia zdobywać pożywienia. Czas bowiem i kultura miały na kulinaria znaczący wpływ. I trwało tak dotąd, aż kulinaria stały się kulinarną sztuką. Oczywiście, inaczej miała się ona na każdym kontynencie, u każdego narodu, w każdym kraju i regionie; inne były kulinaria na dworze, inaczej żywiono się w miastach i wsiach. Oczywiście, w tym miejscu nie ma potrzeby szerzej się tym zajmować, niemniej warto wiedzieć, że już na przełomie IV i III wieku p. n. e. można mówić o „kuchniach narodowych".[4]

Chociaż kuchni kaszubskiej ten czas jeszcze nie dotyczy, to warto pamiętać, że pojęcie to jest wiekowe i podobnie jak wszędzie kaszubskie kulinaria mają też swoją historię i genezę, dla której wiele musiała znaczyć geografia i topografia, flora i fauna tego regionu oraz wszelkie kontakty z obcymi i przyjezdnymi, co nad morzem było tym bardziej

---

[1] M. Szymczak, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1978, t. 1., s. 1082.

[2] A. Dąbrówka, E. Geller, R. Turczyn, *Słownik synonimów*, Warszawa 1998, s. 168.

[3] *Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów*, red. J. Bralczyk, Warszawa 2005, s. 341.

[4] Por. M. Lemnis, H. Vitry, *W staropolskiej kuchni i przy stole*, Warszawa 1989, s. 12.

Tadeusz Linkner (Gduńsczi Ùniwersytet)

Lëteracczé kùlinaria Majkowsczégò

Żlë wezdrzimë do „Słowarza pòlsczégò jãzëka” (t. I, 1978), to òkróm zéwiszczów „kulinarny” i „kulinarnie” słowa „kulinaria” nie nalézemë.[1] Jesz gòrzi bãdze w „Słowarzu blëskòznaczeniowëch słowów” (1971) zredagòwónym bez Stanisława Skorupkę, dze nawetka na ne zéwiszcza nie trafimë. Zôs w „Słowarzu synonimów” mdze zéwiszcze „kulinarny”, przëpisóné do òkreszleniô „pòkarmòwi”, co znaczenié „kulinariów” jakòs ju dolmaczi.[2] Na zéwiszcze „kulinaria” trafimë dopiérze w „Słowarzu 100 tësący brëkòwnëch słowów”, jaczégò redakcją zajął sã Jerzy Bralczyk, i znaczi tam òno „wszëtkò, co je zrzeszoné z rëchtowanim i warzenim jôdë; téż: jôda mdącô wërobã kùchniowégò kùńsztu”[3]. Temù, że zajimô nas przede wszëtczim slédné znaczenié negò słowa, bãdzemë tej za nim szëkac w dokôzach Aleksandra Majkòwsczégò. Równak nie mdzemë niechalë pierszégò wëjasnieniô, jaczé mòże téż tëkac sã ùżiwków, chtërne kùlinarióm czãsto mògą towarzëc, chòcbë le kawa pò pôłnim abò do frisztëkù i wieczerzë, abò wszelejaczé wina czë wódczi do jedzeniô nierôz pòdôwóné.

W lëdzczim żëcym kùlinaria miałë i mają spòdlëczné znaczenié, në kò abë żëc, mùsz je jesc. Jinaczi wëzdrzało to dôwni, jinaczi z kùlinariama je dzysô. Nôpiérwi jôda służëła le przedërchaniu, pózni doszła do te przëjemnosc. Tec terôzka corôz czãscy żëje sã, bë jesc, a nie jé, bë żëc. Òd czedë tak zaczãło bëc, cãżkò rzeknąc, ale na gwës òdnąd, czedë człowiek rozmiôł zagwësnic so na jaczis czas spòkójné bëcé, czej ni mùszôł kòżdégò dnia zdobëwac jedzeniô. Bò czas i kùltura miałë na kùlinaria mòcny cësk. I tak warało donąd, jaż kùlinaria stałë sã kùchniowim kùńsztã. Rozmieje sã, że jinaczi miałë sã òne na kòżdim kòntineńce, kòl kòżdégò nôrodu, w kòżdim kraju i regionie; jinszé bëłë pańsczé kùlinaria, jinaczi jadłé bëło w miastach i na wsach. Rozmieje sã, że w tim môlu nie je mùsz wicy sã tim zajimac, ale wôrt wiedzec, że ju na przełómanim IV i III stalatégò p. n. e. mòże gadac ò „nôrodnëch kùchniach”.[4]

Chòc kaszëbsczi kùchni nen czas nie tikô, równak wôrt pamiãtac, że no pòjãcé je stôré i jistno jak wszãdze kaszëbsczé kùlinaria mają téż swòjã historiã i genezã, dlô jaczi wiôldżi znaczënk mùszą miec geògrafiô i topògrafiô, roscënë i zwierzãta negò regionu a téż wszelczé łączbë z cëzyma i przëbëłima, co nad mòrzã tim barżi bëło mòżlëwé

---

[1] M. Szymczak, *Słowôrz pòlsczégò jãzëka*, Warszawa 1978, t. 1., s. 1082.

[2] A. Dąbrówka, E. Geller, R. Turczyn, *Słowôrz synonimów*, Warszawa 1998, s. 168.

[3] *Słowôrz 100 tësący brëkòwnëch słowów*, red. J. Bralczyk, Warszawa 2005, s. 341.

[4] Pòr. M. Lemnis, H. Vitry, *W staropòlsczi kùchni i kòl stołu*, Warszawa 1989, s. 12.

możliwe i częste. Że natomiast w kaszubskiej prozie i poezji kulinaria też występują, to oczywiście zrozumiałe, bo jak zdawać bez nich mniej lub bardziej rzeczywiste relacje z sytuacji i egzystencji bohatera, i to zarówno niegdyś jak dzisiaj. Jak natomiast ma się ta sprawa w kaszubskiej literaturze, warto sprawdzić, bo nie zwracano na to dotąd specjalnej uwagi. Ponieważ w tym czasie i miejscu niemożliwe jest rozejrzenie się za kulinariami we wszystkich utworach kaszubskiej literatury, więc warto najpierw zająć się twórczością Aleksandra Majkowskiego, by wiedzę o niej i w tym zakresie wzbogacić.

Co prawda, jest to dość enigmatyczna zapowiedź tematu, ale do prezentacji literackich kulinariów wystarczająca. Aby zaś uspokoić odbiorcę, trzeba jeszcze powiedzieć, że mówiąc za wiele, łatwo wylać dziecko z kąpielą, dlatego resztą zajmiemy się podczas omawiania kolejnych utworów Majkowskiego. Bowiem kompozycja tej wypowiedzi będzie taka, że najpierw z perspektywy kulinariów spojrzymy na ich treść, i to od pierwszych tekstów poczynając, a na ostatnich kończąc, nie zapominając oczywiście o używkach do kulinariów przynależnych, a następnie gwoli podsumowania na te najbardziej w prozie i poezji Majkowskiego eksponowane zwrócimy uwagę. I to pomimo rezultatów naszych poszukiwań i eksploracji, bo dopóki się w nich w pełni nie rozpatrzymy, nigdy nie możemy wiedzieć, jak się to wszystko skończy. Wszak wyniki naukowych badań podczas zapowiadania i programowania nie mogą być przecież wiadome. Gdyby było inaczej, bezsensem byłoby ich prowadzenie. Jeszcze większym bezsensem byłoby przystępowanie do opracowania jakiegoś tematu, znając jego efekt. Ponadto nigdy żadna naukowa eksploracja nie jest bezużyteczna. Bo zarówno owocny jak i bezowocny jej rezultat zawsze pozwala wysnuć pewne wnioski. Dlatego podobnie interesujące jest wskazanie w badanej materii, czego i dlaczego jej braknie, jak ostateczne jej resume'.

Ponieważ kulinaria oddają kulturę bycia i życia badanej społeczności, dlatego rozpatrzenie się w ich katalogu w literackiej twórczości Aleksandra Majkowskiego ma sens. Wszak dla historyka literatury nie jest tak ważne, jak współokreślają one egzystencję zamieszkałej na południu tego regionu kaszubskiej społeczności, bo o tym można dowiedzieć się z innych opracowań i źródeł, ale czy ten właśnie pisarz w ogóle na kulinaria zwraca uwagę, co oczywiście wcale nie musi jego twórczości deprymować, jak sobie z nimi radzi, w jakim kontekście występują, i czemu w jego utworach służą. Warto też wiedzieć, czy sprzyja im lepiej u Majkowskiego proza, czy poezja i dlaczego. A ponieważ Majkowski od roku 1899 był już literacko aktywny, więc warto wiedzieć, jak to z kulinariami w każdym jego utworze było, bo poddamy tu analizie wszystkie wedle chronologii ich ukazywania się, by także ich frekwencji w czasie się przyjrzeć. Jeżeli bowiem zdecydowano się na rozpatrzenie kulinariów w twórczości Majkowskiego, zaistniało założenie, że uważne rozejrzenie się za nimi w każdym jego utworze pozwoli poznać i zrozumieć sprawę mniej lub bardziej bogatego ich katalogu. Ponieważ może to wyglądać różnie, raz jeszcze trzeba powiedzieć, że gdyby był wiadomy efekt, nie byłoby potrzeby tą sprawą się zajmować.

Jak już powiedziano, za kulinariami rozejrzymy się w całej twórczości literackiej Majkowskiego – od „Jak w Koscérznie koscelnygo obrele", „Strachów i zrękovjinów"

i czãsté. Że w kaszëbsczi proze i pòezji kùlinaria téż są, to je zrozmiałé, bò jakùż bez nich òpisowac mni czë barżi jawerné sytuacje i żëcé bòhatera, ë to równo czë czedës czë dzysô. Jakùż tedë mô sã ta sprawa w kaszëbsczi lëteraturze, wôrt je sprawdzëc, bò donąd nie bëło dowóné na to szpecjalnégò bôczënkù. Temù, że w tim czasu i môlu niemòżebné je rozezdrzenié sã za kùlinariama we wszëtczich dokôzach kaszëbsczi pismieniznë, wiãc wôrt je nôprzód zajic sã ùtwórstwã Aleksandra Majkòwsczégò, bë wiédzą ò ni w ti temie wzbògacëc.

Prôwdac, je to dosc krëjamnô zapòwiesc temë, ale do prezentacji lëteracczich kùlinariów sygającô. A żebë ùspòkòjic òdbiércã, nót jesz rzeknąc, że za wiele gôdającë, mòże prosto wëlôc dzeckò z kąpanim, temù resztą mdzemë sã zajimac òb czas òmôwianiô pòstãpnëch dokôzów Majkòwsczégò. Bò ùkłôd ti wëpòwiescë bãdze taczi, że nôprzód z perspektiwë kùlinariów wezdrzimë na jich zamkłosc, i to òd pierszich tekstów zaczënającë, a na slédnëch kùńczącë, nie zabiwszë rozmieje sã ò ùżiwkach do kùlinariów słëchającëch, a pòtemù, żebë zesëmòwac na ne nôbarżi w proze i pòezji Majkòwsczégò pòczestné dómë bôczënk. I to nimò wëników naszich pòszukiwaniów i badérowaniów, bò pòkąd sã w nich bëlno nie rozezdrzimë, nigdë ni mòżemë wiedzec, jak sã no wszëtkò skùńczi. Kò wëniczi nôùkòwëch badérowaniów òbczas zapòwiôdaniô i programòwaniô ni mògą bëc znóné. Czejbë bëło jinaczi, bëłobë bez célu jich prowadzenié. Jesz barżi bëłobë bez célu przëstãpòwanié do òpracowaniô jaczi témë, znającë ji efekt. Co wicy nigdë niżódné nôùkòwé badérowanié nie je nieprzëdatné. Bò tak samò brzadny jak i bez brzadu ji skùtk wiedno pòzwôlô wëcygnąc gwësné wniosczi. Dlôte jistno zajimającé je wskôzanié w badérowóny materii, czegò i dlôcze ji braknie, jak òstateczné ji resume.

Temù że kùlinaria òddôwają kùlturã bëcégò i żëcô badérowóny spòlëznë, dlôte rozezdrzenié sã w jich katalogù w lëteracczim ùtwórstwie Aleksandra Majkòwsczégò mô cél. Tec dlô historika lëteraturë nie je tak wôżné jak wëspółòpisëją òne egzystencjã mieszkający na pôłnim tegò regionu kaszëbsczi spòlëznë, bò ò tim mòże sã dowiedzec z jinëch òpracowaniów i zdrzódłów, ale czë prawie nen pisôrz w całoscë na kùlinaria dôwô bôczënk, co rozmieje sã wcale nie mùszi jegò ùsôdztwa deprimòwac, jak so z nima radzy, w jaczim kònteksce wëstãpùją, i do cze w jegò dokôzach służą. Wôrt je téż wiedzec, czë sprzijô jim lepi kòl Majkòwsczégò proza, czë pòézjô i dlôcze. A temù że Majkòwsczi òd 1899 rokù béł ju lëterackò aktiwny, wiãc wôrt je wiedzec, jak to z kùlinariama w kòżdim jegò dokôzu bëło, bò òbtaksëjemë tu wszetczé wedle chronologii jich ùkazywaniô sã, bë téż jich przëtomnoscë w czasu sã przëzdrzec. Bò jeżlë ùmëslóné bëło so rozsądzec kùlinaria w ùsôdztwie Majkòwsczégò, zajistniało założenié, że ùwôżné rozezdrzenié sã za nima w kòżdim jegò dokôzu pòzwòli pòznac i zrozmiec sprawã mni abò barżi bòkadnégò jich katalogù. Temù że mòże to wszelejak wëzdrzec, rôz jesz trzeba rzeknąc, że czejbë béł znóny te brzôd, nie bëłobë brëkòwné ną sprawą sã zajimac.

Jak ju òstało rzekłé, za kùlinariama rozezdrzimë sã w całim lëteracczim ùsôdztwie Majkòwsczégò – òd „Jak w Kòscérznie kòscelnégò òbrelë”, „Strachów i zrãkòwinów”

i „Pielgrzymki Wejherowskiej” poczynając, następnie do tomiku poezji „Spiewe i frantówci” przechodząc i wreszcie na „Żëcé i przigodë Remusa” oraz „Pomorzan” zwracając baczną uwagę.[5] Można by nie czynić tego linearnie, ale koncentrować się na kolejnych kulinariach w każdym utworze, co czyniłoby wypowiedź najpewniej wyraźniejszą, tylko że wtedy trudniej byłoby z towarzyszącym każdemu kulinarnemu atrybutowi kontekstem. Gdyby literacka twórczość Majkowskiego była obszerna, byłoby z tym trudniej, ale jako że nie jest tego wiele, można sobie poradzić i tym razem z kulinaryjnej perspektywy na wskazane wyżej utwory spojrzeć, by więcej o nich wiedzieć.

***

Na pierwszych kartach „Koscelnygo”, pisanego przez Majkowskiego w młodzieńczym, juwenilijnym czasie, kulinariów nie znajdujemy. Co prawda pojawia się tu gorzałka, ale używkami, jako dodatkami do posiłków zajmiemy się później. Tu natomiast chciałoby się wiedzieć, co jedzono i pito po pogrzebie Remera-Jagódki, na stypie, ale niczego konkretnego się nie dowiemy, a jedynie że jedli i pili dużo (s. 9). Pierwszym produktem kościerskiej kuchni, bo trzeba pamiętać, że najpierw dzieje się tu wszystko w mieście, co kulinarnej karcie nie powinno być obojętne, okaże się natomiast chleb, oczywiście nie suchy, ale ze „smarą” (s. 13, 14), na co mógł sobie pozwolić Żetowski, podobnie zresztą jak w niedzielę na pieczeń, nie mówiąc już o cygarach, co o jego dobrej sytuacji materialnej mogło tylko świadczyć. Do takiego wniosku pozwalają dojść nie tylko poprzednie słowa Majkowskiego: „Bo tyle zarobieł” (s. 14), ale także następne, że „mnioł łóżko miętci” (s. 14), a dwie córki kształcił na nauczycielki, by zostały guwernantkami. Tak więc relacja o kulinariach, poprzedzająca następne, nie okazuje się tu przypadkowa a umyślna, aby odbiorca mógł więcej i lepiej o tej ważnej postaci i zarazem miejskim życiu, oczywiście dla dalszego biegu wypadków w tym utworze, wiedzieć.

Kiedy zabierze głos gbur z kaszubskiej wsi, jego kulinarna relacja będzie od tej miejskiej zupełnie inna. Wszak nie przypadkiem Plota z Tuszków powie, że trzeba już wkrótce sadzić „bulwe”, bo kiedy zasiano już zboże i będzie brukiew („kreczka”), groch, tatarka („bukwita”), to „Pan Bóg nikomu nie da głodem zdechnąć!” (s. 16). Najpewniej to na kaszubskiej wsi, przynajmniej w okolicach Kościerzyny, najczęściej jedzono. Gdyby było inaczej, Plota nie skarżyłby się tak na trzeciego syna, który uczył się na „szkolnego” i brukiew, groch (czytaj: zupa z brukwi i grochówka) oraz kluski, może nawet słodkie, już mu nie smakowały, nie mówiąc o tym, że pracy już się nie imał

---

[5] Korzysta się tutaj z takich edycji wymienionych wyżej utworów A. Majkowskiego: *Jak w Koscérznie koscelnygo obrele abo Pięc kawalerów a jedna jedyno brutka, w osem spiewach*, Gdańsk 1899; *Strachë i zrękovjinë*, Gdańsk 1976; *Pielgrzymka wejherowska*. Poemat podał do druku i posłowiem opatrzył Edmund Puzdrowski, Gdynia 1992; *Wiersze i frantówci*, Gdynia 1957; *Żëcé i przigodë Remusa. Życie i przygody Remusa*, przekład Lecha Bądkowskiego, dzel-część I-III, Gdańsk 1995; *Pomorzanie*, w oprac. D. Majkowskiej. Strony cytatów podaje się w nawiasach i poprzedza wskazaniem tomu rzymską cyfrą, gdy pochodzą z powieści *Życie i przygody Remusa*.

i „Wejrowsczi pielgrzimczi” zaczątwszë, dali do zbiérkù pòezji „Spiéwë i frantówczi” przechôdającë i kùreszce na „Żëcé i przigòdë Remùsa” ë „Pòmòrzanów” dôwającë bôczënk.[5] Mógłbë nie robic tegò lëniowò, le skùpiac sã na pòstãpnëch kùlinariach w kòżdim dokôzu, co nôpewni robiłobë wëpòwiésc wërazniészą, leno że tedë cãżi bëłobë z towarzącym kòżdémù kùlinarnémù atribùtowi kòntekstã. Czejbë lëteracczé ùsôdztwò Majkòwsczégò bëło wiôldżé, bëłobë z tim cãżi, ale temù że nie je tegò wiele, mòże so dac radã i ną razą z kùlinarnégò pòzdrzatkù na wskôzóné wëżi dokôze wezdrzec, bë wicy ò nich wiedzec.

***

Na pierszich kôrtach „Kòscelnégò”, pisónégò bez Majkòwsczégò w młodich latach, w juwenilijnym czasu, kùlinariów nie nalézemë. Prôwdac pòjôwiô sã tu gòrzôłka, ale ùżiwkama, jakno dodôwkama do jedzeniô mdzemë zajimac sã pózni. Zato tuwò chcało bë sã wiedzec, co bëło jadłé i pité pò pògrzebie Remera-Jagódczi, na stipie, ale niczegò kònkretnégò sã nie dowiémë, leno tëli, że wiele jedlë i pilë (s. 9). Pierszim wërobã kòscérsczi kùchnie, bò nót je pamiãtac, że nôpiérwi dzeje sã tu wszëtkò w miesce, co kùlinarny kôrce òbòjãtnym bë bëc ni miało, òkôże sã za to chléb, mô sã rozmiec nie sëchi, ale ze „smarą” (s. 13, 14), nó co mógł so pòzwòlëc Żëtowsczi, zresztą jistno jak w niedzelã napiekłé miãso, nie gôdającë ò cygarach, co ò jegò dobri materialny sytuacji mògło le swiadczëc. Do taczégò wnioskù dozwôlają dunc nié le pòprzédné słowa Majkòwsczégò: „Bò tëli zarobił” (s. 14), ale téż pòstãpné, że „miôł łóżkò miãtczé” (s. 14), a dwie córczi sztôłcył na szkólne, bë òstałë gùwernantkama. Tak wiãc òpòwiésc ò kùlinariach, pòprzédzającô pòstãpné, nie òkazëje sã tu przipadkòwô, le ùmëslnô, abë czëtińc mógł wicy i lepi ò ti wôżny pòstacy a przë leżnoscë miesczim żëcu, rozmieje sã dlô dalszégò biegù wëpôdków w tim dokôzu, wiedzec.

Czedë zabierze głos gbùr z kaszëbsczi wsë, jegò kùlinarnô òpòwiésc bãdze òd ti miesczi czësto jinô. Tec nie przipôdkã Plota z Tuszków pòwié, że trzeba ju wnetk sadzëc „bùlwë”, bò czedë òstało ju zasóné zbòżé i bãdą wrëczi („kreczka”), groch, bùkwita, to „Pón Bóg nikòmù nie dô głodã zdechnąc!” (s. 16). Nôpewni to na kaszëbsczi wsë, przënômni w òkòlim Kòscérznë, nôczãscy bëło jadłé. Czejbë bëło jinaczi, Plota nie skarżiłbë sã tak na trzecégò sëna, chtëren ùcził sã na „szkólnégò” i wrëczi, groch (czëtôj: zupa z wrëków i grochòwô zupa) ë klósczi, mòże nawetka słodczé, ju mù nie szmakałë,

---

[5] Kòrzistô sã tuwò z taczich wëdôwków wëmienionëch wëżi dokôzów A. Majkòwsczégò: *Jak w Koscérznie koscelnygo obrele abo Pięc kawalerów a jedna jedyno brutka, w osem spiewach*, Gdańsk 1899; *Strachë i zrękovjinë*, Gdańsk 1976; *Pielgrzymka wejherowska*. Pòémã dôł do drëkù i pòsłowié napisôł Edmùńd Pùzdrowsczi, Gdynia 1992; *Wiersze i frantówci*, Gdynia 1957; *Żëcé i przigodë Remusa. Życie i przygody Remusa*, dolmaczënk Lecha Bądkòwsczégò, dzél-część I-III, Gdańsk 1995; *Pomorzanie*, w òprac. D. Majkòwsczi. Stronë cytatów pòdôwô sã w nawiasach i pòprzédzô wskôzanim tomù rzëmską cyfrą z pòwiescë *Żëcé i przigòdë Remùsa*, *pisënk ùrëchtowôł i jãzëk znormalizowôł Jerzi Tréder,* wëd. Òficyna Czëc, Gduńsk (przëp. dolm.).

(por. s. 21). Na wsi kaszubskiej na południu Kaszub tym się przede wszystkim żywiono, a potrawy z mięsa stawiano na stole rzadziej, chociaż wiedziano, że one dają przede wszystkim siłę i najlepiej wzmacniają. Dlatego przemoczonemu Jędroszkowi, aby się nie rozchorował, zaaplikowano najpierw rumiankową herbatę, a potem zapewne mięso i jakąś pożywną („zdrową"), najpewniej mięsem wzbogaconą zupę (s. 43). To jednak musiało się dziać w biedniejszej rodzinie, bowiem bogatszy kaszubski gbur, a takim był Plota, nie jadł stale ziemniaków z żurem (s. 45). Zaś placki ziemniaczane, do których Plota kupił właśnie w mieście tarkę („rewkę"), na wiejskim stole pojawiały się wiosenno-letnią porą często; i to najpewniej na obiad. Podobnie jak zupa, chociaż trudno tu powiedzieć jaka, zupa jednak solidnie posolona, jak wynika ze słów narratora (s. 20). Bo na śniadanie Kaszuba, nie tylko w Tuszkach, ale na kaszubskiej wsi na południu tego regionu, jadł często zacierkę, czyli mleczna zupę z drobno roztartymi kluskami z mąki, rzadziej zaś pił kawę, jak zdarzało się to sąsiadowi Ploty, który ściął na miedzy gruszę, bowiem Plota jako bogatszy „w niedzielę równak wjedno kawę mniewał" (s. 45), i to chyba prawdziwą?!

Tak jedzono tam na co dzień i w niedziele, natomiast trochę inaczej wyglądało to podczas rodzinnych uroczystości. Kiedy u Plotów spodziewano się kawalerów, na stole postawiono najpierw masło, chleb i kawę, a potem z mięsnych potraw pieczeń. Czy była to wołowina, jak mamy w opowieści Pąmpla o tymże wole na dachu, czy wieprzowina, nie wiemy, ale w każdym razie mięso upieczone, a nie ugotowane. Że natomiast chleb był podstawowym atrybutem na kaszubskim stole, najlepiej świadczy stojąca w izbie przy piecu dzieża z ciastem, w którą jak wiemy wszedł Szady i rozpętał burdę, która skończyła się tak niechlubnie dla kościerskich kawalerów. On natomiast uwalany ciastem, jak zauważył to Fon, przypominał kołacz, zapewne nie tyle kaszubskiej wsi co miastu lepiej znany.

Ponieważ wszystko skończyło się dobrze, bo weselem Zybcycha z Martą, chciałoby się wiedzieć, jak zastawione były wtenczas stoły. Lecz jak Majkowski zwróci tu uwagę, ile dni i gdzie odbywała się weselna uroczystość oraz ilu grało na niej muzykantów i na jakich instrumentach, tak chociaż miał ku temu doskonałą okazję, przemilczy kulinaria, a jedynie poda, jak to Żetowski „Mnioł przed sobą na misce tędzi kawałk wołu" (s. 78), co przy tej okazji na wołowinę podawaną na kaszubskim stole zwrócić uwagę warto. Bo przecież weselnych potraw musiało być więcej. Natomiast kiedy wszyscy się najedli, zaczęły się tańce. Oczywiście, wódki nie brakowało, bo jakie byłoby to wesele. A tabakę też zażywano.

Bo jeżeli teraz o kaszubskich używkach trzeba by powiedzieć, to właśnie od tabaki należałoby rozpocząć, wszak o niej mówi się w „Koscelnym" najczęściej. „Utobaczony" nos będzie miał Plota, ale tabakę będzie zażywał nie tylko on, bo także Żetowski, Szkarpeta czy Drefta, który zanim powie swoją sekwencję, wpierw zażyje tabaki i kichnie (s. 11). Tymczasem jak zażywają tabakę Szemk i Plota i jakie tego efekty, dowiemy się lepiej z tych słów, które w obu różnych sekwencjach, podobnie jak z tym nadmiernym soleniem zupy, okazują się niemal te same:

nie gôdającë ò tim, że za niżódną robòtã ju sã nie brôł (por. s. 21). Na kaszëbsczi wsë na pôłnim Kaszëb przede wszëtczim to bëło jadłé, a miãsnô jôda bëła stôwiónô na stół rzôdzy, chòc lëdze wiedzelë, że òna przede wszëtczim dôwô mòc i nôlepi wzmòcniwô. Dlôte mòkrémù Jãdroszkòwi, abë nie zachòrzôł, zaaplikòwónô bëła nôprzód harbata z rëmiónkù, a pòtemù mést miãso i jakô pòkrzésnô (zdrowô) òbònionô zupa (s. 43). Równak to mùsza sã dzôc w biédniészi familëji, në kò bògatszi kaszëbsczi gbùr, a taczim béł Plota, nie jôdł dërch bùlwów z żurã (s. 45). Zôs bùlwòwé plińce, do jaczich Plota kùpił prawie w miesce riwkã, na wiesczim stole pòjôwiałë sã òb zymkòwò-latny czas czãsto; i to nôgwësni na pôłnié. Jistno jak zupa, chòc trudno tu rzec jakô, równak zupa bëlno pòsolonô, jak wëchôdô ze słów naratorë (s. 20). Bò na frisztëk Kaszëba, nié le w Tuszkach, ale na kaszëbsczi wsë na pôłnim tegò regionu, czãsto jôdł zôcérkã, to je mléczną zupã z drobno rozcartima kluskama z mączi, zôs rzôdzy pił kawã, jak zdarzało sã to sąsadowi Plotë, chtëren scął na miedzë krëszkã, bò Plota jakò bògatszi „w niedzielã równak wiedno kawã miéwôł” (s. 45), i to mést prôwdzëwą?!

Tak bëło tam jadłé na co dzéń i w niedzele, zôs kąsk jinaczi wëzdrzało to òbczas familijnëch ùroczëznów. Czedë kòl Plotów bëlë spãdzóny kawalérowie, na stół òstało pòstawioné nôprzód masło, chléb i kawa, a pòtemù z miãsny jôdë szmùrówka. Czë bëło to réńtowné miãso, jak mómë w òpòwiescë Pąmpla ò tim wòle na dakù, czë swinié, nie wiémë, ale na gwës bëło to piekłé miãso, a nié warzoné. Że zôs chléb béł pòdstawòwim atribùtã na kaszëbsczim stole, nôlepi swiôdczi stojącé w jizbi kòle piécka kòrëto z castã, w jaczé jak wiémë wlôzł Szadi i rozpãtôł szkalingã, chtërna tak sromòtno skùńczëła sã dlô kòscérsczich kawalérów. Òn zôs ùgwôlóny castã, jak zmërkôł to Fón, wëzdrzôł colemało jak kòłôcz, gwës nie tëli kaszëbsczi wsë, co miastu lepi znóny.

Temù, że wszëtkò dobrze sã skùńczëło, bò wieselim Zybcycha z Martą, chcałobë sã wiedzec, jak zastawioné bëłë tedë stołë. Ale jak Majkòwsczi dô tu bôczënk, wiele dni i dze bëła wieselnô ùroczëzna a téż, wiele grało na ni mùzykańtów i na jaczich jinstrumeńtach, tak chòc miôł do te bëlną leżnosc, nic nie rzecze ò kùlinariach, a blós napisze, jak to Żëtowsczi „Miôł przed sobą na misce tãdżi kawałk wòłu” (s. 78), co kòl ti leżnoscë na rińtowné miãso pòdôwóné na kaszëbsczim stole wôrt dac bôczënk. Tec ti wieselny jôdë mùszało bëc wicy. Zôs czedë wszëtcë sã najedlë, zaczãłë sã tuńce. Rozmieje sã, że wódczi nie brakło, bò jaczé bë to bëło wieselé. A tobaka téż bëła zażiwónô.

Bò żlë terô ò kaszëbsczich ùżiwkach nót bëłobë rzeknąc, to prawie òd tobaczi słëchałobë zaczic, kò ò ni gôdô sã w „Kòscelnym” nôczãscy. „Ùtobaczony” nos bãdze miôł Plota, ale tobakã bãdze zażiwôł nié le òn, bò téż Żëtowsczi, Szkarpeta czë Drefta, chtëren nigle pòwié swòjã sekwencjã, nôprzód zażëje tobaczi i czichnie (s. 11). Timczasã, jak zażiwają tobakã Szëmk i Plota i jaczé tegò efektë, dowiémë sã lepi z nëch słowów, jaczé w dwùch różnëch sekwencjach, jistno jak z tim przesolenim zupë, òkazëją sã colemało te same:

> *Wejąn tej tabakierkę z rogu werobioną.*
> *Mnioł w nij swieżą tobakę: frejinkę czerwoną.*
> *(..)*
> *Szemk ję terosku wejan, nabrał tęgą hupę,*
> *Tak dużą, jak gburka wsepie soli w zupę.*
> *Wtłoczeł ję w jedna nozdrę, w druga znowu wepchnąn*
> *Taką sama hupę i potym odetchnąn.*
> *Łze mu sę zakracele.* (s. 20)

Z innych używek, tym razem alkoholowych, pojawiają się tu piwo i wódka, nazywana szurmiejem i kurferstem pruskim. Piwo pije się najczęściej w karczmach, podobnie zresztą jak wódkę, zwaną tu sznapsem. Szurmiej jednak, o którym w przypisie Majkowski powie, że jest tak „ostry", że można by nim truć szczury, przyrządzał specjalnie dla Drefty kościerski karczmarz „z jingberu, korpusu i betru" (s. 23), czyli z wiadomymi mu tylko dodatkami. Natomiast „kurferszt pruszci" (s. 31) pił Jedroszk z czworokątnej („czterokańczastej") butelki przeznaczonej na gorzałkę.

I tyle tutaj, w młodzieńczym utworze Majkowskiego, kulinariów i używek, podanych tu sensownie chociaż bardzo oszczędnie. Nie inaczej, a trzeba powiedzieć, że jeszcze mniej będzie kulinariów po kilkudziesięciu latach, kiedy Majkowski zdecyduje się z poematu uczynić dramat „Strachë i zrękowiny". Jak bowiem niewiele się tu o nich dowiemy, tak i alkoholu będzie jak na lekarstwo. Może tylko niektóre kulinaria okażą się bardziej kaszubskie. Bo jak chleb będzie tu częsty, to na przyjęcie kawalerów żona Ploty ze swą córką Martą przygotują jajecznicę, „prażnicą" na kaszubskiej wsi zwaną, i oczywiście chleb oraz masło, zaś na wieczerzę złowione przez Józka liny (s. 49). Warto też zauważyć, że alkohole będą tu już bardziej wyszukane i jak w tamtym czasie na kaszubski stół nazbyt luksusowe.

Takie ubóstwo kulinariów w dramacie, pisanym przez Majkowskiego w dojrzałym czasie, wobec ich bogatszej karty w młodzieńczym utworze sprawia wrażenie niedoceniania ich w literackim tekście. Podobnie trzeba powiedzieć o używkach, które pierwotnie są rzeczywiście kaszubskie, a później, w przetworzonym z poematu dramacie za bardzo luksusowe, co nie tylko o bogatszej kieszeni kościerskiego mieszczanina zda się mówić, ale także o innym już zwyczaju, kiedy to z gorszych trunków rezygnuje się na rzecz lepszych, nie mówiąc już o znaczącym wpływie i przenikaniu do międzywojennej Kościerzyny i zarazem na południowe Kaszuby pewnych atrybutów z gdańskiej metropolii. Bo jeżeli o piwie w tej dramatycznej frantówce w ogóle nie usłyszymy, a szurmiejem tylko raz Żetowski poczęstuje Plotę, to Szukej zechce już rumu, a Janek na zaręczyny poda gdańską wódkę.

***

Po „Koscelnym" mamy „Pielgrzymke Wejherowską", z tego samego 1899 roku, tylko że o kilka miesięcy późniejszą. Tam jednak nic konkretnego z kulinariów Majkowski

Wejąn tej tobaczerkã z rogu wërobioną.
Miôł w ni swiéżą tobakã: frejinkã czerwòną.
(...)
Szëmk jã terozka wëjąn, nabrôł tãgą hùpã,
Tak dużą, jak gbùrka wsëpie soli w zupã.
Wtłoczëł jã w jednã nozdrã, w drugą znôwù wepchnąn
Taką samą hùpã i pòtim òdetchnąn.
Łzë mù sã zakrãcëlë. (s. 20)

Z jinëch ùżiwków, ną razą alkòhòlowëch, pòjôwiają sã tu piwò i wódka, pòzywónô *szurmiejã* i *kùrferstã prusczim*. Piwò pije sã nôczãscy w karczmach, jistno zresztą jak wódkã, zwóną tu sznapsã. Równak s*zurmiej*, ò jaczim w przëpisu Majkòwsczi pòwié, że je tak „òstri”, że mòżna bë nim szurë trëc, szpecjalno dlô Dreftë rëchtowôł kòscérsczi karczmôrz „z jingberu, kòrpùsu i betru” (s. 23), to je ze znónyma le jemù dodôwkama. Zôs „kùrferszt prusczi” (s. 31) pił Jãdrôszk z sztërokańczasti bùdlë na gòrzôłkã.

I tëli tuwò, w dokôzu Majkòwsczégò z młodëch lat, kùlinariów i ùżiwków, pòdónëch tu rozëmno, chòc baro òbszczãdno. Nie jinaczi, a nót je rzeknąc, że jesz mni bãdze kùlinariów cziledzesąt lat pózni, czedë Majkòwsczi namësli sã z pòémë zrobic dramã „Strachë i zrãkòwinë”. Bò jak mało sã tu ò nich dowiémë, tak i alkòhòlu bãdze jak na lékarstwò. Mòże leno niechtërne kùlinaria òkôżą sã barżi kaszëbsczé. Bò jak chléb bãdze tu czãsti, to na przëjãcé kawalérów białka Plotë ze swą córką Martą rëchtëją jôdã z jôj, „prażnicą” na kaszëbsczi wsë zwóną, i mô sã rozmiec chléb ë masło, zôs na wieczerzã złowioné przez Józka liczi (s. 49). Wôrt téż dozdrzec, że alkòhòle bãdą tu ju barżi wëszukóné i jak w tamtim czasu na kaszëbsczi stół za baro luksusowé.

Takô ùbògòsc kùlinariów w dramie, pisóny bez Majkòwsczégò w dozdrzeniałim czasu, pòdług jich bòkadniészi kôrtë w napisónym za młodëch lat dokôzu sprôwiô wrażenié niedocenianiô jich w lëteracczim teksce. Jistno nót je rzeknąc ò ùżiwkach, jaczé piérwi są pò prôwdze kaszëbsczé, a pózni, w przerobiony z pòémë dramie za baro luksusowé, co nié blós ò bòkadniészi czeszeni kòscérsczégò mieszczanina zdô sã mówic, ale téż ò jinym zwëkù, czedë to gòrszich trënków niechô sã dlô lepszich, nie gôdającë ju ò znaczącym cëskù i przenikanim do midzëwòjnowi Kòscérznë i tak samò na pôłniowé Kaszëbë gwësnëch znanków z gduńsczi métropòlie. Bò jeżlë ò piwie w ti dramaticzny frantówce w całoscë nie ùczëjemë, a *szurmiejã* leno rôz Żëtowsczi pòczãstëje Plotã, to Szukej mdze chcôł ju rómù, a Jank na zrãkòwinë pòdô gduńską wódkã.

***

Pò „Kòscelnym” mómë „Wejrowską pielgrzimkã”, z tegò samégò 1899 rokù, leno że ò czile miesãcy pózdniészą. Równak tam nick kònkretnégò z kùlinariów Majkòwsczi

nie poda, a tylko ogólnie powie, że wspólnie posilają się wszyscy, kiedy nadchodzi czas odpoczynku – czy to w Miechucinie, czy w Strzepczu. Takie ubóstwo kulinaryjnych kwestii jest tu zrozumiałe, bo przecież nie to liczy się na pielgrzymce.

***

Dlatego gdy zaistnieje różnotematyczna wielość, jak właśnie w poetyckim tomiku „Spiewe i frantówci", Majkowski, kiedy tylko będzie tego trzeba, o kulinariach nie zapomni. Stąd w wierszu „Zöpustë" wiadomo, że jak na Kaszubach post to „samé sledze" (s. 36), jak kościerska karczma, do której zajrzy landrat (por. „Szewiec Piętka"), lub kiedy przyjdzie poecie wspomnieć o Bawarii („W Mnichowie"), to przede wszystkim piwo, zaś w wierszu „Do węgrzyna" (1905) z racji czasu wedle młodopolskiego ducha i także własnego uznania, bo potem raz jeszcze powtórzy się ten trunek w powieści „Pomorzanie", oczywiście hołd mu zostanie oddany:

O winko, złoty të Węgrów darze!
Të jes dlô człeka, co rosa zbożu,
Co słuńce kwiatu, co Wisła morzu,
Të jes pogodą na ludzcié twarze!

Jak të sę mnienisz! Szczeruchné złoto
A z szklónci dychôsz cudowną pôchą,
Do głowë puszczôsz duchë z pociechą,
A trosci nëkôsz w rzôdcié rzeszoto!

Të w oczach pôlisz gorącé widë,
Të serce głaszczesz anielscim puchem,
Të w niebo jadzesz z skrzydlatym duchem –
Drogszy nie strzeglë skôrb Hesperydë.

Cebie Bóg stworzëł w chwilë litoscë,
Bë ulżëc ludzóm czężôru z nieba,
Bë dac przedszmakę rôjsciégo chleba
I swiat ustrojic w teczę młodoscë! (s. 103)

Potem wiejskie kobiety chodzącemu po prośbie dziadowi dadzą razowy (*prostowy*) chleb, a także o pytlowym białym (*miałcim)* tu przeczytamy oraz o gęsinie i baraninie w zupie, do której ów dziad pod nieobecność gospodarzy w kuchni się dobierze („O gburach szkurpie i gąsorze"), a na koniec o muzykancie Dydanie Majkowski powie, jak to oszczędny gbur, jedzący stale ziemniaki z żurem, a mógł przecież żyć lepiej, bo raczej biedni to jedli, daruje mu ziemię i chatę, a gdy tylko Dydana zabierze się tak do pracy, to też o lepszym jedzeniu nie będzie myślał, posilając się ledwie śledziami i ziemniakami.

nie pòdô, a blós òglowò pòwié, że wëspólno jedzą wszëtcë, czedë nadchôdô czas òdpòczinkù – czë to w Miechùcënie, czë w Strzépczu. Takô ùbògòsc kùlinarnëch sprawów je tu zrozmiałô, tec nie chòdzy ò to na pielgrzimce.

***

Temù téż, czej zajistnieje rozmajitotémòwô wielnosc, jak prawie w pòeticczim zbiérkù „Spiéwë i frantówczi”, Majkòwsczi, czedë le bãdze tegò trzeba, ò kùlinariach nie zabądze. Stąd w wiérzce „Zôpùstë” je wiedzec, że jak na Kaszëbach pòst to „samé sledze” (s. 36), jak kòscérskô karczma, do jaczi zazdrzi landrat (pòr. „Szewc Piãtka”), abò czedë przińdze pòéce nadczidnąc ò Bawarii („W Mnichòwie”), to przede wszëtczim piwò, zôs w wiérztce „Do wãgrzëna” (1905) z racji czasu wedle młodopòlsczégò dëcha i téż z włôsnégò ùznaniô, bò pòtemù jesz rôz pòwtórzi sã nen trënk w pòwiescë „Pòmòrzanowie”, rozmieje sã ùczestnienié mdze òddóné:

Ò winkò, złoti të Wãgrów darze!
Të jes dlô człeka, co rosa zbòżu,
Co słuńce kwiatu, co Wisła mòrzu,
Të jes pògòdą na ludzczé twarze!

Jak të sę mienisz! Szczeruchné złoto
A z szklónczi dichôsz cudowną pôchą,
Do głowë pùszczôsz duchë z pòcechą,
A trosczi nëkôsz w rzôdczé rzeszoto!

Të w òczach pôlisz gòrącé widë,
Të serce głaszczesz anielsczim pùchã,
Të w niebo jadzesz z skrzidlatim duchã –
Drogszi nie strzeglë skôrb Hesperidë.

Cebie Bóg stwòrzël w chwilë litoscë,
Bë ùlżëc ludzóm czãżôru z nieba,
Bë dac przedszmakã rôjsczégò chleba
I swiat ùstrojic w teczã młodoscë! (s. 103.)

Pòtemù wiesczé białczi chôdającémù pò prosbie dżadowi dadzą prostowi chléb, a téż ò pëtlowim biôłim *(miałczim)* tu przeczëtómë a téż gãsym miãsu i skòpòwiznie w zupie, do jaczi nen dżôd, wëzwëskùjącë to, że gòspòdarzów ni ma w kùchni, sã dobierze („Ò gbùrach szkùrpie i gąsorze”), a na kùńc ò mùzykańce Didanie Majkòwsczi pòwié, jak to òbszczãdny gbùr, jedzący dërch bùlwë z żurã, a mógł przecã żëc lepi, bò rëchli le biédôcë to jedlë, darëje mù zemiã i chëcz, a czej le Didana zabierze sã za robòtã, to téż ò lepszim jedzenim mëslëc nie mdze, pòkrzésając sã jak le sledzama i bùlwama.

***

Ponieważ najwięcej kulinariów, chociażby z racji znacznego obszaru tekstu, należy się spodziewać w „Remusie”, więc teraz warto nim się zająć. W tej powieści pierwszy odzywa się narrator, który najpierw wedle trzecioosobowej a potem pierwszoosobowej relacji zdaje wpierw po chłopięcu i następnie z młodzieńczej pamięci sprawę o tej tytułowej postaci, aby wprowadzić odbiorcę w jej przedziwny żywot i następnie zdążając śladem Remusowych wędrówek w ogólnym zarysie opowiedzieć Kaszuby.

I wtedy to dowiadujemy się, że chodzącym z szopką darowano „koło Bożego Narodzenia i Trzech Króli” chleb, słoninę i mąkę, co „dobrą nagrodą” (I, s. 11) Majkowski nazwie, zdradzając tym słowem mimowolnie czy też specjalnie, że na Kaszubach nie były to poślednie produkty. Dzieci natomiast pod choinką znajdowały, poza zabawkami, toruńskie pierniki i orzechy (I, s. 19). Tymczasem Remus często jadł kartofle ze śledziem (I, s. 13), czym swoje pochodzenie i również nadmorskie położenie kaszubskiej krainy nie znającemu jej topografii odbiorcy natychmiast zdradzał, chociaż pomimo wady wymowy ledwie rozumieli go tutejsi, „ale nie ktoś obcy” (I, s. 13). Ponadto narrator zwróci uwagę, że smakowały mu także skwarki, którymi krasił sobie obiady (I, s. 19), oczywiście, kiedy zaproszono go do domu. Zresztą, na Kaszubach dość częsty i znany musiał to być przydatek do jadła, bo kiedy tylko Remus zaatakował procą Goliata, ten chociaż Niemcem zapewne był, to nazwał go „skwarkiem” (I, s. 87). Kiedy zaś chłopiec obdarzył go słowami: „A ty jesteś tylko workiem pełnym łoju” (I, s. 87), zdradził, czym jeszcze w tym pomorskim regionie, a może tylko w południowym rejonie Kaszub kraszono potrawy.

Kiedy natomiast narrator jako porte-parole pisarza otworzy spisywany dla siebie Remusowy pamiętnik, też trafi na kaszubskie kulinaria, chociaż one akurat nie za bardzo będą go specjalnie interesowały i dlatego nie znajdziemy ich zbyt wiele. Gdyby jednak literacki utwór miał prezentować tylko samą ideę, nie byłby artystycznym tworem, ale publicystyczną broszurą czy historycznym tekstem. Na jego literackość i artyzm pracuje bowiem nie tylko ideowa myśl, ale całe tworzywo, które chociaż fikcją literacką się zwie, to prawdę o konkretnej rzeczywistości też w sobie ma. I tak jest właśnie z tropionymi w „Remusie” kulinariami, które podobnie jak inne pozaideowe kwestie współtworzą w tej powieści jej artystycznie literacką treść.

Podobnie jak w poprzednich utworach, tak i tutaj o podstawowych produktach kaszubskiej kuchni, chociaż nie tylko, bo wiejskiej przede wszystkim Majkowski nie zapomina, mówiąc jak to Marcjanna częstuje Remusa w niedzielę przed obiadem chlebem z masłem (I, s. 33, 45). Czy dostał do tego mleko, o którym podobnie często tu się mówi, tego nie wiadomo, chociaż domyślać się można, że mleko i chleb z masłem Remus i pozostali w czeladnej izbie jedli często. Jeżeli o niedzielnym obiedzie nic się nie dowiemy, to na wieczerzę będą kluski jedzone przez Remusa (I, s. 45) z chlebem (I, s. 47), kluski, które na popularną zacierkę zdają się wyglądać, której talerz kiedyś Marcjanna postawiła na kolację Remusowi, o chlebie nie zapominając (I, s. 173). Oczywiście, ryb

***

Dlôte że nôwicy kùlinariów, chòcbë temù że je w nim nôwicy tekstu, nót sã spòdzôc w „Remùsu”, wiãc terô wôrt sã nim zajic. W ti pòwiescë pierszi òdzéwô sã òpòwiôdôcz, jaczi nôprzód w trzecopersonowi a pòtemù pierszopersonowi relacji nôprzód òpòwiôdô, jak knôp, a pòtemù z pamiãcé z młodëch lat ò ti titlowi pòstacy, abë wprowadzëc czëtińca w ji nadzëkòwi żëwòt, a tej jidącë szlachã Remùsowëch wãdrów w òglowim céchónkù òpòwiedzec Kaszëbë.

I tedë to dowiadëjemë sã, że chôdającym z szopką dôwóné bëło „kòło Gód i Swiãtich Trzech Króli” chléb, szpiek i mąka, co „dobrą kòlãdã” (I, s. 20) Majkòwsczi pòzwie, zdradzającë tim słowã niechcąco czë téż specjalno, że na Kaszëbach nie bëłë to mni wôrtné produktë. Zôs dzëcë pòd danką nalôżałë òkróm zabôwków torińsczé katarzińczi i òrzechë (I, s. 25). Timczasã Remùs czãsto jôdł bùlwë ze sledzã (I, s. 21), czim swòje pòchôdanié i téż kòlmòrsczé pòłożenié kaszëbsczi krôjnë nie znającémù ji topògrafie òdbiércë flot zdradzôł, chòc nimò skażony gôdczi z biédą rozmielë gò hewòtny, „nié tëlé chto przëchòdny” (I, s. 21). Wicy òpòwiôdôcz dô bôczënk, że szmakałë mù téż skwarczi, jaczima òbòniwôł so pôłniô (I, s. 26), rozmieje sã, czedë béł rôczony dodóm. Zresztą, na Kaszëbach dosc czãsti i znóny mùszôł to bëc dodôwk do jedzeniô, bò czedë le Remùs zaatakòwôł pùszczówką Gòliata, ten chòc Miemcã na gwës béł, to pòzwôł gò „skwarkã” (I, s. 64). Czedë zôs knôp òbdarził gò słowama: „A të jezdes le miechã pôłnym łoju” (I, s. 64), zdradzył, czim jesz w tim pòmòrsczim regionie, a mòże blós w pôłniowi òbéńdze Kaszëb òbòniwónô bëła jôda.

Czedë zôs òpòwiôdôcz jakò porte-parole pisarza òtemknie spisywóny dlô se Remùsowi pamiãtnik, téż trafi na kaszëbsczé kùlinaria, chòc òne prawie nie za baro mdą gò apartno zajimałë i temù nie nalézemë jich za wiele. Równak czejbë lëteracczi dokôz miôł prezeńtowac le samą dejã, nie béłbë artisticznym twòrã, ale pùblicysticznym zszìwkã czë historicznym tekstã. Na jegò lëterackòsc i artizm robi nié le dejowô mësla, ale całé twòrzëwò, chtërne chòc lëteracką fikcją sã zwie, to prôwdã ò kònkretny jawernoce téż w se mô. I tak je prawie z szëkónyma w „Remùsu” kùlinariama, chtërne jistno jak jiné pòzadejowé sprawë wespółùsôdzają w ti pòwiescë ji artisticzno-lëteracką zamkłosc.

Jistno jak w pòprzédnëch dokôzach, tak i tuwò ò spòdlëcznëch produktach kaszëbsczi kùchni, chòc nié leno, bò ò wiesczi przede wszëtczim Majkòwsczi nie zabiwô, gôdającë, jak to Marcjanna czestëje Remùsa w niedzelã przed pôłnim chlebã z masłã (I, s. 33, 41). Czë dostôł do te mlékò, ò chtërnym pòdobnie czãsto sã tu gôdô, tegò nie je wiedzec, chòc domagac sã mòże, że mlékò i chléb z masłã Remùs i reszta w czeladny jizbie jedlë czãsto. Żlë ò niedzelnym pôłnim nick sã nie dowiémë, to na wieczerzã bãdą klósczi jadłé bez Remùsa (I, s. 42) z chlebã (I, s. 42), klósczi, chtërné na pòpùlarną zôcérkã mést wëzdrzą, jaczi talérz czedës Marcjanna pòstawiła na wieczerzã Remùsowi, ò chlebie nie zabiwającë (I, s. 133). Rozmieje sã, rib na kaszëbsczim stole ni mògło zbraknąc i dlôte Môrcën i Michôł jednégò wieczora jidą je łowic (I, s. 42). Czë mają

na kaszubskim stole nie mogło zabraknąć i dlatego Marcin i Michał któregoś wieczora wyruszają je łowić (I, s. 47). Czy mają to być akurat węgorze, tego nie powiedzą, ale najpewniej też je łowili, tylko czy siecią, to najmniej prawdopodobne (por. I, s. 49). Jest to takie samo niedopowiedzenie, jak przez Martę przyniesiony w dwojakach na pole obiad dla Remusa, z którego tylko kartofle zostaną i wtenczas nakarmi nimi Gniotę (I, s. 65); albo to słowo o podwieczorku, też bez jakiegokolwiek menu (I, s. 67). Wiadomo jednak, że kartofle, które do obiadu Marcjanna rozgniatała tłuczkiem i dlatego miało go najczęściej pod ręka, kiedy karciła Remusa, były często z maślanką, bo nasz bohater lubił właśnie to danie najbardziej (I, s. 79).

Tak jadła służba, mając bogatszy stół podczas świąt, jak chociażby kluski z makiem na Wigilię (s. II, s. 187). Bo jako że o Remusa tu zawsze chodzi, życie parobków i służących poznajemy w tej powieści najpierw. Jak nie była urozmaicona ich egzystencja, tak również niewymyślny mieli jadłospis, w którym chleb, masło, mleko, kluski, zacierka, kartofle i maślanka istniały najczęściej. Może tylko zastanawiać, że jeżeli o obiedzie, podwieczorku i wieczerzy tu tyle mamy, to o śniadaniu ani razu. Czyżby bez niego wyruszano do pracy w polu i gospodarstwie? Oczywiście, to niemożliwe, ale takie przemilczenie niepokoi i zda się zdradzać zainteresowanie autora późniejszymi porami dnia. Dlaczego tak jest, nie czas w tym miejscu tym się zajmować, ale o porach dnia i roku w tej powieści też warto by kiedyś powiedzieć więcej. Tak bowiem już jest, że kiedy tylko spojrzy się na dzieło literackie z innej strony, inaczej się je widzi i pełniejsza staje się jego interpretacja. A często przemilczenie jakiejś kwestii, jak chociażby w tym wypadku tychże śniadań bardzo w tym pomaga, każąc się zastanawiać, dlaczego akurat w tym a nie innym miejscu jej braknie i czy stało się tak za sprawą autora, czy może to tylko przypadek.

Kiedy Remus wyruszy w świat, kulinaria cokolwiek się zmienią, co dobrze o Majkowskim jako pisarzu świadczy. I wtenczas okaże się, że trzeba to głównie zawdzięczać Trąbie, który życie doskonale zna i dla Remusa jest poza zaściankiem Lipińskich Pustek doskonałym nauczycielem i przewodnikiem. Jeżeli o chlebie będzie się tu mówiło, to nic nowego, ale usłyszymy wreszcie o śniadaniu z chlebem, słoniną i kawą zaprawioną cykorią, którą dostał Trąba od kobiet na folwarku (II, s. 37). Takie śniadanie przygotuje właśnie Remusowi Trąba, który obyty w życiu jeszcze wiele go nauczy. Dlatego innym razem na obiad będą już kartofle z kaszą (II, s. 65), chociaż o śledziu tu się nie zapomni, co może dziwić, bo jakże można było pogodzić słonego śledzia z kaszą? Potem w gościnie u króla jeziora do chleba nie tylko masło Remus dostanie, ale dzięki Trąbie wędzone ryby, udziec pieczonego jelenia, kościerskie piwo i gdańską wódkę (II, s. 77), co wobec kulinarnych używek z poprzednich utworów Majkowskiego tym razem czas pisania tej powieści w międzywojniu będzie w przypadku chociażby tejże gdańskiej wódki najlepiej zdradzać.

Natomiast podczas wejherowskiej pielgrzymki, opowiedzianej w tej powieści pełniej i obszerniej niż przez Majkowskiego w młodości, zapatrzony w „pełną kobiałkę kiełbas” (II, s. 93), znany w Kościerzynie z wędliniarskiego fachu Franciszek Magnus nie

to bëc prawie wãgòrze, tegò nie rzeką, ale gwësno téż je łowilë, leno czë secą, to nômni mòżlëwé (pòr. I, s. 43). Je to jistné niedopòwiedzenié, jak przez Martã przëniosłé w dwòjôkach na pòlé pôłnié dlô Remùsa, z jaczégò le bùlwë òstóną i tedë nafùtrëje nima Gniotã (I, s. 52); abò to słowò ò pòpôłnikù, téż bez niżódnégò menu (I, s. 59). Równak wiedzec je, że bùlwë, jaczé na pôłnié Marcjanna sztãpała trãpkã i dlôte mia gò nôczãscy pòd rãką, czedë wadzëła na Remùsa, bëłë czãsto z kwasnym mlékã, bò naj bòhater prawie no zjestkù nôbarżi lubił (I, s. 59).

Tak jadła służba, mającë bòkadniészi stół w swiãta, jak chòc le klósczi z makã na Wilëją (s. II, s. 240). Bò temù że ò Remusa tu wiedno jidze, żëcé parobków i służącëch pòznôwómë w ti pòwiescë nôprzód. Jak nie bëłô ùrozmajiconé jich bëcé, tak téż niewëmëslny mielë jadłospis, w jaczim chléb, masło, mlékò, klósczi, zôcérka, bùlwë i kwasné mlékò bëłë nôczãscy. Mòże leno rozmëslac, że jeżlë ò pôłnim, pòdwieczorkù i wieczerzë tuwò tëli gôdómë, to ò frisztëkù ani razu. Pò prôwdze bez niegò szło sã do robòtë w pòlu i na gbùrstwie? Rozmieje sã, że to niemòżebné, ale taczé przemôłczenié nie dôwô pòkù i zdôwô sã zdradzac zajinteresowanié autora pózdniészima czãdama dnia. Czemù tak je, w tim môlu nie czas sã tim zajimac, ale ò czãdach dnia i rokù w ti pòwiescë téż wôrt bë czedës rzeknąc co wicy. Bò tak ju je, że czedë leno sã wezdrzi na lëteracczi dokôz z jiny stronë, jinaczi sã gò widzy i fùlniészô stôwô sã jegò jinterpretacjô. A czãsto przemôłczenié jaczi sprawë, jak chòcle w tim przëtrôfkù nëch frisztëków baro w tim pòmôgô, kôżącë rozmëslëc, dlôcze prawie w tim a nie jinym môlu ji felëje i czë sta sã tak za sprawą autora, czë mòże to le je przëtrôfk.

Czedë Remùs pùdze w swiat, kùlinaria kąsk sã zmienią, co dobrze ò Majkòwsczim jakò ò pisarzu swiôdczi. I wtenczas òkôże sã, że przede wszëtczim mùszi to zawdzãczëwac Trąbie, jaczi żëcé baro dobrze znaje i dlô Remùsa je pòza pùtawama Lëpińsczich Pùstk bëlnym szkólnym i prowadnikã. Żlë ò chlebie mdze sã tu gôdało, to nie je nick nowégò, ale ùczëjemë w kùńcu ò frisztëkù z chlebã, szpiekã i kawą òbònioną cykòrią, jaką dostôł Trąba òd białków na fòlwarkù (II, s. 168). Taczi prawie frisztëk zrëchtëje Remùsowi Trąba, chtëren biwałi w żëcym jesz wiele gò nauczi. Dlôte jiną razą na pôłnié bãdą ju bùlwë z krëpama (II, s. 168), chòc ò sledzu nie zabãdze, co mòże dzëwòwac, bò jakùż mòżna bëło pògòdzëc słonégò sledza z krëpama? Pòtemù na gòscënie ù króla jezora do chleba nié le masło Remùs dostónie, ale dzãka Trąbie kùrzoné rëbë, ùd piekłégò jelenia, kòscérsczé piwò i gduńską wódkã (II, s. 174), co wedle kùlinarnëch ùżiwków z pòprzédnëch dokôzów Majkòwsczégò ną razą czas pisaniô ti pòwiescë w midzëwòjniu bãdze w przëtrôfkù ti gduńsczi wódczi nôlepi zdradzac.

Zôs òbczas wejrowsczi pielgrzimczi, òpòwiedzóny w ti pòwiescë fùlni i szerzi niż bez Majkòwsczégò w młodëch latach, zazdrzóny w „pôłną kòbiôłkã czełbas” (II, s. 184), znóny w Kòscérznie z wòrsztowégò fachù Frãcyszk Magnus nie dô pòzwòleniô swòjim kamratóm, bë stracëlë mòc. Czedë dodac do te pół mãdla jôj i, rozmieje sã, chléb (II, s. 201), to trzeba rzeknąc, że lëchò jima òbczas ti pielgrzimi wãdrówczi nie

pozwoli swoim kompanom opaść z sił. Kiedy dodać do tego pół mendla jaj i oczywiście chleb (II, s. 119), to trzeba powiedzieć, że nieźle im się podczas tej pątniczej wędrówki wiodło. Zresztą, apetyt mieli niezły, jeżeli niejaki Leon mógłby na obiad zjeść całego gęsiora (II, s. 93). Ale nie to jest tylko ważne, bo dowiadujemy się przy tej okazji, jak żyło się kościerskim mieszczanom, czego na Lipińskich Pustkach z jadłem parobków nie dałoby się porównać. Dlatego Remusowi jako biedniejszemu przyjdzie na wieczerzy zadowolić się najpierw chlebem, śledziem i wodą, a dopiero później Leon podrzuci mu kilka jaj, najpewniej na twardo (II, s. 119, 121).

Tymczasem Remus, wędrując przez lasy z królem jeziora, na śniadanie dostaną od węglarza kaszę i chleb, a na drogę, by nie opaść z sił, każdy jeszcze otrzyma „półkwaterkę jaźwcowego (borsuczego – T. L.) tłuszczu" (II, s. 143). Na wieczerzę tymczasem król jeziora zdobędzie ryby, wyciągnięte z zastawionego w jeziorze przez ludzi z Potęgowa więcierza. Potem dowiemy się jeszcze od Remusa o podwieczorku z przemilczanymi tym razem kulinariami (II, s. 151) czy innym razem o chlebie z masłem, który Remus dostał od nauczyciela za pracę na jego polu (II, s. 157). Lecz chociaż to ciągle niewiele, to podczas wędrówki Remus i tak będzie jadł lepiej niż na służbie i jak już to powiedziano jego kulinaria dzięki Trąbie okażą się bardziej urozmaicone.

Że jajecznicą poczęstowała wieczorną porą na Wysokich Zaborach Klementyna niespodziewanych gości, Trąbę i Remusa, to rzecz zrozumiała, bo to przecież danie, które nie tylko na kaszubskim wiejskim pustkowiu można było zawsze najszybciej przygotować (III, s. 21). Śniadanie też, oczywiście, dostali, ale jakie, tego się już nie dowiemy (III, s. 27). Zresztą, podobnie będzie z obiadem i podwieczorkiem na Glonku. Kiedy zaś żandarmi odetną ich od świata, żywić się będą najpierw chlebem, a kiedy go zabraknie kartoflami z solą, mając oczywiście herbatę, bo ogień mogli bez kłopotu w pieczarze króla jeziora rozpalić, a wody nie brakło, jeżeli płynęło tam źródło (III, s. 57). I wtenczas znowuż Trąba wybawi ich z kłopotu, przynosząc „sporą głowę cukru, masło, kilka kiełbas i bochenek chleba" (III, s. 63). Dostał to wszystko od Klementyny, by mogli wreszcie zjeść solidną wieczerzę.

Warto też wiedzieć, na jakie kulinaria Majkowski zwróci uwagę, kiedy tytułowy bohater jego powieści zdecyduje się wyruszyć z Glonka na północne Kaszuby, odwiedzając na koniec Słowińców. Innego jadła należy się spodziewać w Sarbsku, bo to już inna okolica i wreszcie pałacowa kuchnia, a innego u wspomnianych tu Słowińców. Okaże się jednak, że ani tam, ani u nich konkretnych kulinariów nie poznamy. Remusowi i Trąbie, oczywiście, niczego w Sarbsku nie zabraknie, lecz nie dowiemy się, co jedli. Można się tylko domyślać, że kulinaria były tam przednie, jeżeli usługiwała im służba. A chciałoby się wiedzieć, co podawano na stół w sarbskim pałacu oraz jaka była ta „żywność" (III, s. 153), którą otrzymali od włodarza na drogę.

Podobnie chciałoby się znać kulinaria Słowińców, do których wreszcie trafili, ale o nich Majkowski już niczego nie powie. Wszak obiad sporządzą sobie z tych niewiadomych nam sarbskich „zapasów" (III, s. 155), których musiało być dość wiele, jeżeli starczyło im jeszcze na śniadanie, a które zjedli po tejże nocnej przygodzie na

bëło. Zresztą, aptit mielë dosc dobri, żlë jeden taczi Léón mógłbë na pôłnié zjesc całégò gãsora (II, s. 184). Ale nié le to je wôżné, bò dowiadëjemë sã kòl tegò, jak żëło sã kòscérsczim mieszczónóm, czegò na Lëpińsczich Pùstkach z jedzenim parobków nie dałobë sã pòrównac. Dlôte Remùsowi jakò biédniészémù przińdze na wieczerzë zadowòlëc sã nôprzód chlebã, sledzã i wòdą, a dopiérze pózni Léòn pòdrzucy mù czile jôj, gwësno na cwiardo (II, s. 201, 202).

Timczasã Remùs, wanożącë bez lasë z królã jezora, na frisztëk dóstóną òd wãglôrza krëpë i chléb, a na drogã, bë nie tracëc mòcë, kòżden jesz dostónie „półkwarérkã jôzcowégò tłëstégò” (II, s. 215). Timczasã król jezora zdobądze rëbë, wëcygnioné z zastawionégò w jezorze przez lëdzy z Pòtãgòwa wiãcorza. Pòtemù dowiémë sã jesz òd Remùsa ò pòpôłnikù z przemôłczónyma ną razą kùlinariama (II, s. 220) czë jiną razą ò chlebie z masłã, jaczi Remùs dostôł òd szkólnégò za robòtã na jegò pòlu (II, s. 222). Chòc to wcyg nie je wiele, to w czasu wãdrówczi Remùs i tak bãdze jôdł lepi jak na służbie i jak ju to òstało rzekłé jegò kùlinaria dzãka Trąbie òkôżą sã barżi ùrozmajiconé.

Że prażnicą pòczëstowała òb wieczór na Wësoczich Zabòrach Klementina niespòdzónëch gòscy, Trąbã i Remùsa, to zrozmiałé, bò to doch jôda, jakô nié le na kaszëbsczch wiesczich pùstkach mógł wiedno nôrëchli przërëchtowac (III, s. 265). Frisztëk téż, rozmieje sã, dostelë, ale jaczi, tegò ju wiedzec nie mdzemë (III, s. 269). Zresztą, jistno bãdze z pôłnim i pòpôłnikã na Glonkù. Czedë zôs szandarowie òdetną jich òd swiata, jesc bãdą nôprzód chléb, a czedë gò zafelëje bùlwë z solą, mającë, rozmieje sã, harbatã, bò òdżiń mòglë bez kłopòtu w pieczarze króla jezora rozniecëc, a wòdë nie brakło, żle płënãło tam zdrzódło (III, s. 286). I wtenczas znôwù Trąba wëbawi jich z kłopòtu, przënoszącë „spòri kam cëkru, masło, czile czełbas i bòchénk chleba” (III, s. 290). Dostôł to wszëtkò òd Klementinë, bë kùreszce mòglë zjesc bëlną wieczerzã.

Wôrt téż wiedzec, na jaczé kùlinaria Majkòwsczi dô bôczënk, czedë titlowi bòhater jegò pòwiescë namësli sã wëcygnąc z Glonka na nordowé Kaszëbë, òdwiedzającë na kùńc Słowińców. Jinszégò jedzeniô nót je sã spòdzôc w Sarbskù, bò to ju jiné òkòlé i kùreszce pałacowô kùchniô, a jinszégò ù wspòmniónëch tuwò Słowińców. Równak òkôże sã, że ani tam, ani kòl nich kònkretnëch kùlinariów nie pòznómë. Remùsowi i Trąbie, rozmieje sã, niczegò w Sarbsku nie zafelëje, ale nie dowiémë sã, co jedlë. Mòże sã leno domëszlac, że kùlinaria bëłë tam bëlné, jeżlë ùsługiwała jima służba. A chcało bë sã wiedzec, co pòdóné bëło na stół w sarbsczim pałacu a téż jakô bëła ta „żëwnotã” (III, s. 346), chtërną dostelë òd włodarza na drogã.

Jistno chca bë sã znac kùlinaria Słowińców, do jaczich kùreszce trafilë, ale ò nich Majkòwsczi ju nick nie pòwié. Bò pôłnié zrëchtëją so z nëch nieznónëch nama sarbsczich „zapasów”[6] (III, s. 346), jaczich mùszało bëc dosc wiele, jeżlë sygło jima jesz na frisztëk, a chtërny zjedlë pò ti nocny przigòdze na Łebsczich Błotach ju w słowińsczi chëczi. Blós

---

[6] W kaszëbsczim òriginale je „òbiôd” (przëp. dolm.)

Łebskich Błotach już w słowińskiej chacie. Szkoda tylko, że Majkowski nie zdał sprawy ze śniadania gospodarzy. Bowiem takie wyjaśnienie, „bo ich własne jedzenie jest bardzo proste” (III, s. 171), niczego konkretnego nie mówi. Mogło być ono wiadome niegdyś, ale nie teraz, kiedy Słowińców już nie ma. Podobnie można powiedzieć o pustej nocy odprawionej zmarłemu tak nagle Trąbie, kiedy to ani słowem nie zdradzi Majkowski, jaki był tam „poczęstunek” (III, s. 207). Lecz nad tym, dlaczego tak jest różnie w różnych partiach tej powieści, zastanowimy się na koniec, a teraz jeszcze o używkach.

Podobnie jak w poprzednich utworach, mamy o nich w „Remusie” więcej, co ustawia saldo literackich kulinariów Majkowskiego na plusie. Bo chociaż używki tak naprawdę kulinariami nie są, to jakoś im służą. Najczęściej mówi się tu o gorzałce, której oczywiście Remus nie pił, bo w karczmie go nigdy nie widziano (I, s. 13), chociaż w Sarbsku, kiedy stracił przytomność, nią właśnie go cucono. Pił ją jednak Trąba, więc w zwadzkim folwarku postawiono przed nimi na stoliku właśnie gorzałkę (II, s. 45). Było to zresztą nie tylko u pomorskiej szlachty i ziemiaństwa regułą, że chłopa częstuje się gorzałką, nazywaną, co ciekawe, czasem w translacji wódką (por. I, s. 133), a innym razem, kiedy jest to „butelka ze szperetusem” (s. II, s. 16), tłumaczący tę powieść na język polski powie, że to „butelka z wódką” (II, s. 17), skądinąd tutaj słusznie za taką uznaną. Majkowski mówił bowiem, zgodnie z prawem archaizacji, o gorzałce, zdając sobie sprawę, że pod koniec XIX wieku tak zwano wódkę, ale by się nie powtarzać, raz nazywał ją spirytusem i wtedy można było uznać w translacji to za gorzałkę (por. s. II, s. 16), a innym razem miał to być spirytus, co słusznie translator tym razem uczynił (por. III, s. 109, 125).

Na weselu szlachcianki w Lipnie, na które Remus też przybędzie, dla służby będzie w stodole beczka piwa (I, s. 139), zaś jemu królewianka przyniesie czerwone wino i poprosi, by z nią wypił. Oczywiście, zaczadzony miłością polecenie spełni (I, s. 139), chociaż się nie upije. Innym razem również winem, chociaż mógł to być raczej szampan, którym uczczono sprzedaż folwarku, Zwadzki zdecydował się poczęstować Remusa. Postawiono więc przed nim kielich „musujacego wina” (II, s. 53), ale go nie wypił. Pamiętając natomiast o piwie, będą je pili w karsińskiej karczmie żandarmi, co na pruski zwyczaj miało wskazywać (III, s. 85).

Pozostały jeszcze inne alkohole, jak arak, rum, „duńska wódka”, o których na koniec też trzeba powiedzieć. Otóż, za arakiem i rumem zatęskni w folwarcznym młynie Trąba (II, s. 37), kiedy to przyjdzie mu z Remusem pić tylko przegotowaną wodę. Tymczasem Sarbski zechce ich poczęstować „duńską wódką” (III, s. 125), której aż dwa kieliszki wypije Trąba, bo przecież Remus jako niepijący alkoholu odmówi. W karczmie przy jeziorze Łebskim Trąba wypije z rybakami też kilka kieliszków tej wódki, którą zgodnie ze słowami Majkowskiego nazwie Bądkowski tym razem „duńska gorzałką” (III, s. 155).

***

Z utworów Majkowskiego pozostał jeszcze fragment powieści „Pomorzanie”, gdzie za kulinariami też musimy się rozejrzeć. Ponieważ najwięcej dzieje się tu w ziemiańskim

żôl, że Majkòwsczi nie òpisôł frisztëkù gòspòdarzów. Bò taczé dolmaczenié, „bò jich włôsné jôdło je barzo prosté” (III, s. 358), nick kònkretnégò nie gôdô. Mògło òno bëc czedës znóné, ale nié terô, czedë Słowińców ju ni ma. Jistno mòże pòwiedzec ò pùsti nocë òdprawiony zmarłémù tak nôgle Trąbie, czedë to ani słowã Majkòwsczi nie zdradzy, jaczi béł tam „czestënk” (III, s. 379). Leno nad tim, dlôcze tak rozmajice je w rozmajitëch dzélach ti pòwiescë, pòmëslimë na kùńc, a terô jesz ò ùżiwkach.

Jistno jak w pòprzédnëch dokôzach, mómë ò nich w „Remùsu” wicy, co ùstôwiô saldo lëteracczich kùlinariów Majkòwsczégò na plus. Bò chòc ùżiwczi tak pò prôwdze kùlinariama nie są, to jakòs jima służą. Nôczãscy gôdô sã tu ò gòrzôłce, jaczi rozmieje sã Remùs nie pił, bò w karczmie nigdë nie béł widzóny (I, s. 21), chòc w Sarbsku, czedë stracył przëtomnosc, nią prawie béł trzézwióny. Równak pił jã Trąba, wiãc w zwadzczim fòlwarkù pòstawiono przed nima na stolikù prawie gòrzôłkã (II, s. 157). Zresztą bëło to nié le kòl pòmòrsczi szlachtë i zemiaństwa reglą, że chłopa czëstëje sã gòrzôłką, pòzéwóną, co czekawé, czasã w dolmaczënkù wódką (pòr. I, s. 133[7]), a jiną razą, czedë je to „butelka ze szperetusem” (s. II, s. 16[8]), dolmaczący ną pòwiesc na pòlsczi jãzëk pòwié, że to „butelka z wódką” (II, s. 17[9]), skądinąd tuwò słëszno za taką ùznóną. Bò Majkòwsczi gôdôł, zgòdno z prawã archajizacji, ò gòrzôłce, rozmiejącë, że pòd kùńc XIX stalatégò tak pòzéwónô bëła wódkã, ale bë nie gadac dwa razë, rôz pòzéwôł jã szpértusã i tedë mòżna bëło ùznac w dolmaczënkù to za gòrzôłkã (pòr. s. II, s. 16[10]), a jiną razą miôł to bëc szpért, co dobrze dolmaczer ną razą zrobił (pòr. III, s. 109, 125[11]).

Na wieselim szlachcónczi w Lëpnie, gdze Remùs téż zawitô, dlô słżbë bãdze w stodole beczka piwa (I, s. 93), zôs jemù królewiónka przëniesie czerwòné wino i pòprosy, bë z nią wëpił. Rozmieje sã, òsamãtóny lubiczką pòlét spełni (I, s. 93), chòc sã nie ùpije. Jiną razą téż winã, chòc mógł to barżi bëc szampan, jaczim ùtczonô bëła sprzedôż fòlwarkù, Zwadzczi zdecydowôł sã pòczestowac Remùsa. Pòstawiono wiãc przed nim czelich „z winã szëmiącym” (II, s. 162), ale gò nie wëpił. Pamiãtającë zôs ò piwie, bãdą je pilë w kôrsyńsczi karczmie szandarzë, co na prësczi zwëk miało wskazëwac (III, s. 302).

Òstałë jesz jiné alkòhòle, jak arak, róm, „duńskô wódka”, ò jaczich na kùńc téż je nót rzeknąc. Hewò, za arakã i rómã zateskni w fòlwarkòwim młënie Trąba (II, s. 153), czedë to przińdze mù z Remùsã pic le przegòtowóną wòdã. Timczasã Sarbsczi mdze chcôł pòczestowac jich „duńską wódką” (III, s. 328), chtërny jaż dwa czeliszczi wëpije Trąba, bò doch Remùs jakò niepijący alkòhòlu òdmówi. W karczmie kòl Łebsczégò

---

[7] *Żëcé i przigodë Remusa. Życie i przygody Remusa*, dolmaczënk Lecha Bądkòwsczégò, dzél-część I-III, Gdańsk 1995 (przëp. dolm.)

[8] jw. (przëp. dolm.)

[9] Jw. (przëp. dolm.)

[10] jw. (przëp. dolm.)

[11] jw. (przëp. dolm.)

dworku, na plebanii lub w zajeździe, więc powinno się o nich mówić więcej i częściej. Tymczasem okaże się, że będzie tu ich jeszcze mniej, niż poprzednio. Chciałoby się np. wiedzieć, co mamy na kulinaryjnej karcie podczas śniadania czy na „Wieczerzy w Starej Hucie", ale Majkowski niczego na niej nie zapisze. A przecież mógł z powodzeniem wykorzystać wspomnianą wieczerzę i opowiedzieć zastawiony stół. Lecz tego nie uczynił, pozwalając tylko domyślać się odbiorcy, że kulinaria nie były tam z gburskiej czy chłopskiej komory. Wobec tego, aby być konsekwentnym, warto chociażby zdać sprawę z jakichkolwiek kulinariów w tej nieukończonej powieści, czyli ze śniadania u panny Heleny, na którym poza niewiadomymi potrawami pojawi się prawdziwa czarna kawa, a także z gościny studentów w gospodzie, kiedy to Stasia przyniesie na stół prażnicę, czyli jajecznicę z kiełbasą i słoniną (s. 72). I chociaż chciałoby się więcej, to będzie wszystko!

Pamiętając zaś o używkach, to poza wspomnianą tu już kawą, szczególnym uznaniem będzie się cieszył „omszały gąsiorek węgrzyna" (s. 37. 41), i to zarówno w ziemiańskim dworku jak na plebanii, gdzie na jego cześć usłyszymy nawet wiersz Majkowskiego „Do węgrzyna". Natomiast z innych alkoholi dowiemy się o gdańskiej wódce, którą każe sobie podać organista, piwie zamówionym przez Sójkowskiego, którym, jak tu się powie, zalewają się głównie pospolici Niemcy, gdy natomiast inni piją reńskie wino i szampany. I to znowuż tylko tyle!

***

Usprawiedliwiając jednak Majkowskiego, trzeba powiedzieć, że chociaż kulinariów i używek u niego niewiele, to pojawiają się nieprzypadkowo i w odpowiednich miejscach. Ponadto, podobnie jak w poprzednich utworach, tak w „Remusie" kulinaria określają i wskazują społeczny status gospodarzy oraz konsumentów, i dlatego inna jest ich karta na Lipińskich Pustkach i nie taka sama chociaż zarazem bogatsza podczas Remusowych wędrówek. Także w „Pomorzanach" – na ziemiańskim i księżowskim stole – potrawy też będą inne. Można mieć tylko nadzieję, chociaż bardzo kruchą, bo Majkowski miał przecież najlepszą okazję, by wzbogacić kulinariami „Wieczerzę w Starej Hucie", że gdyby powieść ta została ukończona, to może i kulinariów też pojawiłoby się w niej więcej. Rozejrzawszy się jednak po całej jego literackiej twórczości, trzeba powiedzieć, że kulinariom nie zamierzał poświęcać czasu. Pytanie tylko, czy czynił to świadomie, czy nieświadomie. Znał przecież tak dobrze „Pana Tadeusza", czego najlepiej dowiódł w „Jak w Koscérznie koscelnygo obrele „, ale kulinaria go nie zainteresowały. Czyżby nie zdawał sobie sprawy z ich znaczącej roli w artystycznej wypowiedzi, jeżeli tak lakonicznie i wybiórczo traktował je w młodzieńczej i szczególnie dojrzałej twórczości? Wszak ani w „Strachach i zrękowinach" i „Pomorzanach", ani tym bardziej w „Życiu i przygodach Remusa" niemal wcale ich nie ma. Gdyby nie Trąba, który był tak bardzo praktyczny i znał tak dobrze życie, byłoby ich jeszcze mniej. A przecież prosiły się o nie wszelkie w tych utworach posiłki, a ten u Słowińców przede wszystkim, bo każde o nich słowo mogło jeszcze wiele znaczyć. Czy stało się tak za

Jezora Trąba wëpije z rëbôkama téż czile czeliszków ti wódczi, jaką zgódno ze słowama Majkòwsczégò Bądkowski ną razą pòzwie „duńską gorzałką” (III, s. 155[12]).

***

Z dokôzów Majkòwsczégò òstôł jesz dzélëk pòwiescë „Pòmòrzanowie”, dze za kùlinariama téż mùszimë sã rozezdrzec. Temù że nôwicy sã dzeje w zemiansczim dwòrkù, na plebanii abò w zajezdze, wiãc mia bë sã ò nich wicy a czãscy gadac. Timczasã òkôże sã, że bãdze tu jich jesz mni, niżlë rëchli. Chca bë sã np. wiedzec, co mómë na kùlinarny kôrce na pòkrzésnik czë na „Wieczerzë w Stôri Hëce”, ale Majkòwsczi niczegò na ni nie zapisze. A doch mógł z zwënégą wëkòrzëstac wspòmnióną wieczerzã i òpòwiedzec zastawiony stół. Le tegò nie zrobił, pòzwôlającë blós domëszlac sã czëtińcowi, że kùlinaria nie bëłë tam z gbùrsczi czë chłopsczi kòmòrë. Zdrzącë nó to, abë bëc statecznym w dzejanim, wôrt je chòc zdac sprawã z jaczich le kùlinariów w ti nieskùńczony pòwiescë, to je z frisztëkù kòl Helénë, na jaczim òkróm nieòpisóny jôdë pòjawi sã prôwdzëwô czôrnô kawa, a téż z gòscënë sztudérów w gòspòdze, czedë to Stasza przëniese na stół prażnicã, to je z pòlska *jajecznicę*, z wòrsztą i szpiekã (s. 72). I chòc chca bë sã wicy, to bãdze wszëstkò!

Zôs pamiãtającë ò ùżiwkach, to òkróm kawë, ò jaczi bëło ju tu gôdóné, òsoblëwim ùznanim bãdze sã cesził „òmszałi gãsórk wãgrzina” (s. 37. 41), i to jistno w zemiańsczim dwòrkù jak na plebanii, dze na jegò tczã ùczëjemë nawetka wiérztã Majkòwsczégò „Do wãgrzëna”. Zôs z jinëch alkòhòlów dowiémë sã ò gduńsczi wódce, jaką kôże so pòdac òrganista, piwie òbsztelowónym bez Sójkòwsczégò, jaczim, jak tu sã pòwié, zaléwają sã przede wszëtczim prosti Miemcë, czej zôs jiny piją reńsczé wino i szampanë. I to znôwù le tëli!

***

Równak bierzącë w òbarnã Majkòwsczégò, nót je rzeknąc, że chòc kùlinariów i ùżiwków kòl niegò je mało, to pòjôwiają sã nié bez przëtrôfk i w pasownëch môlach. Wicy, jistno jak w pòprzédnëch dokôzach, tak w „Remùsu” kùlinaria òpisëją i wskazëją spòlëznowi status gòspòdarzów ë kònsumeńtów, i dlôte jinô je jich kôrta na Lëpińsczich Pùstkach i nié takô samô chòc zarazã téż bòkadniészô òb czas Remùsowëch wãdrów. Téż w „Pòmòrzanach” – na zemiańsczim i ksãdzowsczim stole – jôda téż mdze jinô. Mòże miec le nôdzejã, chòc baro krëchą, bò Majkòwsczi miôł doch nôlepszą spòsobnosc, bë wzbògacëc kùlinariama „Wieczerzã w Stôri Hëce”, że czejbë na pòwiesc òstała skùńczonô, to mòże i kùlinariów téż pòjawiłobë sã w ni wicy. Równak rozezdrzawszë sã pò całim jegò lëteracczim ùsôdztwie, trzeba rzec, że kùlinarióm nie zamierzôł pòswiãcëwac czasu. Pitanié blós, czë robił to ze swiądą, czë bez swiądë. Przecã znôł tak dobrze „Pana Tadeusza”, co nôlepi pòkôzôł w „Jak w Kòscérznie kòscelnégò

---

[12] *Żëcé i przigodë Remusa. Życie i przygody Remusa*, dolmaczënk Lecha Bądkòwsczégò, dzél-część I-III, Gdańsk 1995 (przëp. dolm.)

sprawą międzywojennego czasu pisania tej powieści, kiedy to Słowińcami z racji przypisania ich terenów do Niemiec już tak bardzo się nie zajmowano jak w czasie Młodej Polski, kiedy to byli jeszcze pod zaborem pruskim, trudno powiedzieć.

Majkowskiego broni jednak to, że przede wszystkim pisał „Remusa" po kaszubsku – dla swoich, a wtenczas nie musiał dokładnie zdawać sprawy z kulinariów podczas śniadań, obiadów czy kolacji, jeżeli każdy z odbiorców doskonale znał podstawowe dania, które podaje się wtenczas najczęściej na kaszubski stół. Zaniedbał więc kulinaria umyślnie, specjalnie rezygnując z ich detalicznej prezentacji, co wcale nie znaczy, że nie uważał ich za ważny element literackiej treści. Że jednak bez kulinariów była ona uboższa, także artystycznie, tego już nie brał pod uwagę. Nie myślał też, że kiedyś kaszubska kuchnia się zmieni i już nie jak dawniej będą wyglądały jej kulinaria. I wtenczas to, co zostało przemilczane, a niczego nie traciło ze swej wymowy, trwając aktualnie w pamięci odbiorcy, zostanie zapomniane i po latach stanie się podczas lektury białą plamą. Bo jeżeli nawet można będzie sobie odtwarzać przemilczane przez Majkowskiego kaszubskie kulinaria z gburskiego czy pańskiego stołu, to nigdy nie będzie to już tak samo, jakby się o nich czytało w literackim utworze. Zabraknie wszak tego estetycznego przeżycia, które z artystycznym odczuciem literackiego tekstu i wczuciem się podczas lektury w jego treść nie tylko ma wiele wspólnego, ale dla jej percepcji jest wprost nieodzowne. Gdyby więc katalog literackich kulinariów Majkowskiego był bogatszy, to na pewno estetyczna percepcja jego utworów na tym by nie straciła, a tylko zyskała, nie mówiąc już o pełniejszym obrazie niegdysiejszej egzystencji kaszubskiego ludu, o którym mówi się tu przecież najwięcej. Bo pomimo tego wszystkiego kulinaria Majkowskiego, chociaż są tylko literackie, to oczywiście jak najbardziej kaszubskie.

òbrelë”, ale kùlinaria gò nie zaczekawiłë. Czë nie rozmiôł jich wiôldżégò znaczënkù w artisticzny wëpòwiescë, żlë tak zwiãzło i wëbiórczo traktowôł je w młodich a òsoblëwie pózdniészich latach dozdrzeniałégò ùsôdztwa? Tec ani w „Strachach i zrãkòwinach” i „Pòmòrzanach”, ani tim barżi w „Żëcu i przigòdach Remùsa” wnetka wcale jich ni ma. Czejbë nié Trąba, jaczi béł tak baro prakticzny i znôł tak dobrze żëcé, bëłobë jich jesz mni. A przecã prosëło sã ò no wszelczé w nëch dokôzach jedzenié, a no kòl Słowińców przede wszëtczim, bò kòżdé ò nim słowò mògło jesz wiele znaczëc. Czë sta sã tak bez to, że pòwiesc pisónô bëła w midzëwòjnowim czasu, czedë to Słowińcama, temù że jich zemiô słëcha Miemcóm, ju tak baro sã nie bëło zajimóné, jak òbczas Młodi Pòlsczi, czedë to bëlë jesz pòd prësczim zabòrã, cãżkò rzec.

Równak Majkòwsczégò barni to, że przede wszëtczim pisôł „Remùsa” pò kaszëbskù – dlô swòjich, a wtenczas ni mùszôł bëlno òpisowac kùlinariów òbczas frisztëków, pôłniów czë wieczerzów, żlë kòżden z czëtińców bëlno znôł spòdlowé jedzenié, jaczé pòdôwô sã wtenczas nôczãscy na kaszëbsczi stół. Zaniedbôł tej kùlinaria ùmëslno, szpecjalno niechającë jich pòjedińczi prezentacji, co wcale nie znaczi, że ni miôł jich za wôżny element lëteracczi zamkłoscë. Że równak bez kùlinariów bëła òna biédniészô, téż artisticzno, nó to ju nie zdrzôł. Ni mëslôł téż, że czedës kaszëbskô kùchniô sã zmieni i ju nie jak dôwni mdą wëzdrzałë ji kùlinaria. I wtenczas to, co òstało przemôłczóné, a niczegò nie tracëło ze swi wëmòwë, warającë terôzka w pamiãcy czëtińca, òstónie zabëté i pò latach stónie sã òbczas lekturë biôłą plamą. Bò żlë nawetka mdze mòżna so òdtwòrzëwac przemôłczóné bez Majkòwsczégò kaszëbsczé kùlinaria z gbùrsczégò czë pańsczégò stołu, to nigdë nie mdze to ju tak samò, jakbë sã ò nich czëtało w lëteracczim dokôzu. Zabraknie doch tegò esteticznégò przéżëcô, jaczé z artisticznym òdczëcym lëteracczégò tekstu i wczëcym sã w czasu lekturë w jegò zamkłosc nié leno mô wiele pòspólnégò, ale dlô ji òdbiéru je prosto mùszebné. Czejbë wiãc katalog lëteracczich kùlinariów Majkòwsczégò béł bòkadniészi, to na gwës esteticznô percepcjô jegò dokôzów na tim bë nie stracëła, a le zwëskała, nie gôdającë ju ò fùlniészim òbrazu ùszłégò przebiwaniô kaszëbsczégò lëdu, ò jaczim gôdô sã tu tec nôczãscy. Bò nimò tegò wszëtczégò kùlinaria Majkòwsczégò, chòc są leno lëteracczé, to rozmieje sã, że jak nôbarżi kaszëbsczé.

Ludmiła Gołąbek

Chleb powszedni kaszubskiego Parnasu

„W całi Pòlsce wszëtcë wiedzą, że Kaszëbi rëbë jedzą. I tak z Bôłtu slédz w smiotanie za pòkrzesny môltëch stanie. (…) Colemało do te pùlczi, przez niechternëch zwóné krëlczi. (…) A pomùchel ùwãdzony wcyg z aptitã je szmakóny…”[1] – takimi słowami o kaszubskim wikcie pisze jeden z kaszubskich poetów, Stanisław Bartelik. I choć dziś je się na Kaszubach wiele więcej mięsa czy innych smakowitości, wciąż jedną z typowych kaszubskich dań są z wiadomych względów ryby. Ale nie o samych potrawach chcę w tym miejscu mówić, ale o tym, jak prezentują się one na stołach kaszubskiego Parnasu i jaki smak nadają one naszej poezji.

We współczesnej poezji kaszubskiej (a mówiąc o tej, mam na myśli dzisiejszą twórczość poetów urodzonych po II wojnie światowej, debiutujących od lat siedemdziesiątych po dziś dzień) nie można znaleźć zbyt wielu wątków na temat jedzenia. Najbardziej wystawna ukazuje się poezja dla dzieci. Wśród wierszyków tych możemy znaleźć *Òstrą dietã* Witolda Bobrowskiego czy wspomniany wyżej *Kaszëbsczi wikt* Stanisława Bartelika. Wymieniają one kilka potraw, jakie są powszechnie znane na Kaszubach: prażnica ‘jajecznica’, zylc ‘zimne nóżki’, „zlónô sokã salotnica grizu” ‘kasza manna z sokiem’, zupa z brukwi z okrasą. Wiersze te stanowią często twórczość użytkową, pisaną jako teksty pieśni. Taki jest też wiersz Eugeniusza Pryczkowskiego pt. *Wilijny wieczór*, w którym autor wymienia tradycyjne potrawy postne spożywane w czasie wieczerzy wigilijnej: kluski, karp, śledź, zupa owocowa, kapusta.

Jednak znaczna część poezji nie dotyka problematyki kulinarnej, a jeśli już pojawia się w niej jedzenie, nabiera ono najczęściej charakteru znaków symbolicznych. Takie znaczenie przybiera przede wszystkim chleb i na nim chciałabym skoncentrować tutaj swoją uwagę. Chleb – kaszubski „pòwszédnik” – to pokarm stanowiący w wielu kulturach podstawę posiłków niezbędnych do podtrzymywania życia. Wcześnie stał się wraz z winem również bazowym produktem posiłków kultycznych. Jako zasadniczy artykuł żywnościowy posiada również metonimiczne znaczenie „pokarmu” w ogóle. Jest wyrazem pracy, płodności, mądrości. Chleb jest czymś więcej niż owocem, który wystarczy zerwać z drzewa. Jest nie tylko wynikiem współdziałania słońca i uprawnej

---

[1] S. Bartelik, *Kaszëbsczi wikt* [w:] J. Labuda, *Zôrno mòwë*, s. 103.

Ludmiła Gòłąbk

Pòwszédnik kaszëbsczégò Parnasu

„W całi Pòlsce wszëtcë wiedzą, że Kaszëbi rëbë jedzą. I tak z Bôłtu slédz w smiotanie za pòkrzesny môltëch stanie. (…) Colemało do te pùlczi, przez niechternëch zwóné krëlczi. (…) A pomùchel ùwãdzony wcyg z aptitã je szmakóny…”[1] – taczima słowama ò kaszëbsczim wikce pisze jeden z kaszëbsczich poetów, Stanisłôw Bartelik. I chòc dzysôdnia jé sã na Kaszëbach wiele wicy miãsa czë jinszëch smaczków, wcyg jedną z tipòwich kaszëbsczich pòtrawów są z wiadomëch wzglãdów rëbë. Ale nié ò samëch pòtrawach chcã tuwò rzec, le ò tim, jak òne sã prezentëją na stołach naszégò kaszëbsczégò Parnasu i jaką szmakã nadôwają òne naszi poezji.

We wspòłczasny poezji kaszëbsczi (a gôdającë ò ti, móm na mëslë dzysdniôwé ùtwórstwò pòetów ùrodzonëch pò II swiatowi wòjnie, debiutującëch òd sétmedzesątëch lat do dzys dnia), ni mòże nalezc za wiele wątków na temat jôdë. Nôbarżi wëstawnô òkazëje sã pòezjô dlô dzecy. Westrzód tëch wiérztków nalezc mòżemë *Òstrą dietã* Witolda Bòbrowsczégò czë wspòmnióny wëżi *Kaszëbsczi wikt* Bartelika. Wëmieniwają òne czile pòtrawów, jaczé znóné są pòwszechno na Kaszëbach: prażnica, zylc, „zlónô sokã salotnica grizu”, zupa z wrëkow z òkrasą. Wiérztë te są czãsto pisóné jakò tekstë piesniów, je to ùtwórstwò ùżitkòwé. Takô je téż wiérzta Eugeniusza Prëczkòwsczégò *Wilijny wieczór*, gdze autor wëmieniwô tradicyjną pòstną jôdã, spòżiwóną òbczas wigilijny wieczerzë: klósczi, karp, slédz, zupa z brzadu, kapùsta.

Równak wikszi dzél pòezji nie dotikô kùlinarny problematiczi, a żele pòjôwiô sã tam jedzenié, nabiérô òno nôczãscy charakteru znaków symbòlicznëch. Taczé znaczenié przebiérô przedë wszëtczim chléb i ò nim chcã tuwò rzec. Chléb – pòwszédnik – to strawa, jakô w wielu kùlturach je głównym produktã żëwieniowim, kònicznym do pòdtrzëmiwaniô żëcô. Wczas stôł sã – razã z winã – téż pòdstawą môltëchów òbrzãdowëch. Jakò pòdstawa wëżewieniô mô téż metonimiczné znaczenié „jôdë” na ògle. Je wërazã robòtë, płodnoscë, mądroscë. Chléb jest czims wicy nigle brzôd, jaczi sygnie le zerwac z drzewa. Je rezultatã wspòłdzejaniô słuńca, ùprawny zemi i robòtë

---

[1] S. Bartelik, *Kaszëbsczi wikt*, [w:] J. Labùda, *Zôrno mòwë*, s. 103.

ziemi, ale jest też owocem pracy człowieka. Jest pokarmem ubogich, uciskanych; jest też znakiem gościnności[2]. Po takie znaczenia chleba sięga poezja Jerzego Stachurskiego, ks. Jana Walkusza, Roberta Żmudy – Trzebiatowskiego, a także Romana Drzeżdżona, br. Zbigniewa Joskowskiego, Lucyny Sorn i kilku innych twórców kaszubskich.

Poezja ks. Walkusza wyraża głęboką cześć dla słowa. Słowo – to dla niego „zôrnô nôdzejë cëskané w rodną zemiã”[3] ‘ziarno nadziei rzucane w rodzinną ziemię’. Jego wyrazem staje się też chleb. W przenośni tej poeta opisuje swoją misję, którą został obdarowany jako kapłan – jego słowa są jak „òkrëszinczi chleba, wërwóné zôrnom i spiéwie nabrzmiałëch kłosów[4]” ‘okruchy chleba, wyrwane ziarnom i pieśni nabrzmiałych kłosów’. Poezja ks. Jana Walkusza sięga też po bogactwo archetypów: matki – świętej w swej prostocie, ojca domu – złączonego z ziemią gospodarza, po mit ziemi – matki, żywicielki. Mityczny jest dom przedstawiony w wierszu *Żebë bliskò nie bëło dalek*, złączony z oznakami kaszubskiej pobożności. W wierszu tym poszanowanie dla okruchu chleba wyraża świętość codzienności, prostoty, wiarę w Opatrzność Bożą.

Chleb buduje też świat poezji Jerzego Stachurskiego. U tego mistrza kaszubskiej metafory[5] w święto Zmartwychwstania „Janiôł kroji brót chleba na dzesãc przëkôzaniów[6]” ‘Anioł kroi bochenek chleba na dziesięć przykazań’, a rzeka przebita jest „kwasnym mlékã deszczów[7]”. Tu nie tylko chleb, ale też swojskie mleko są jak święta ofiara na stole – ołtarzu życia rodzinnego, przy którym stoją anioły i bronią jego świętości („Aniele – barnij nasz chléb na stole, niech nie mdze mù cëzô lubkòsc noża”[8] – ‘Aniele, broń naszego chleba na stole, niech nie będzie mu obca słodycz noża’. Dom u Stachurskiego to chleb, kubek mleka, czy ciasto ze śliwkami i szum wody gotującej się na herbatę.

Po symbolikę chleba sięga też Stanisław Janke. Poezje Jankego to refleksje wrażliwego człowieka, próbującego uchwycić przemijającą chwilę. Stanisław Janke tworzy poezję kaszubskiej codzienności – szczególnie w swoim debiutanckim tomiku *Ju nie jem mòtélnikem* („Już nie jestem poczwarką motyla”, 1983). Poeta dobrze się czuje w przestrzeni krajobrazów rodzinnej ziemi, z lasami, jeziorami, polnymi drogami i przydrożnymi „Bòżima mãkama” w tle. Już w pierwszym wierszu tego tomiku podmiot liryczny wspomina jedzenie, które kojarzy mu się z rodzinnym domem i matką – to smażone ziemniaki na boczku i szklanka maślanki. W tym świecie poeta zamknął swoją refleksję nad wartością rodziny, pięknem prostodusznej wiary, tęsknotą do mitycznego dzieciństwa.

---

[2] Por. *Chleb* [w:] W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 1990, s. 41.

[3] J. Walkusz, *Słowa mòje* [w:] ibidem, *Jantarowi pôcerz. Jantarowy pacierz*, Gdynia 1991, s. 28.

[4] Tamże.

[5] S. Janke, *Słowo Jerzego Stachurskiego* [w:] „Pomerania” VII-VIII 2005, s. 83.

[6] J. Stachurski, *Zmartwëchwstanié* [w:] tenże, *Naczynia połączone mowy*, Banino – Pelplin, 2005, s. 59.

[7] Tenże, *Modlitwa na pòst* [w:] tamże, s. 57.

[8] Tenże, *Aniele* [w:] tamże, s. 64.

człowieka. Je to jôda ùbòdżich, ùcyskónëch; je téż znanką gòscynnoscë[2]. Pò taczé znaczenia chleba sygô pòezjô Jerzégò Stachùrsczégò, ks. Jana Walkùsza, Roberta Żmùdë – Trzebiatowsczégò, a téż Rómana Drzeżdżona, br. Zbigniewa Joskòwsczégò, Lucynë Sorn i czile jinszich ùtwórców kaszëbsczich.

Pòezjô ksãdza Walkusza wërôżô głãbòka tczã dlô słowa. Słowò – to dlô niegò „zôrnô nôdzejë cëskané w rodną zemiã”[3]. Jegò wërazã stôwô sã téż chléb. W przenosni ti òpisëje pòeta swòjã misjã, jaką òstôł òbdarzony jakò ksądz – jegò słowa są jak „òkrëszinczi chleba, wërwóné zôrnom i spiéwie nabrzmiałëch kłosów[4]”. Pòezjô ksãdza Jana Walkusza sygô téż pò bògactwò archetipów: matczi – swiãti w swòji prostoce, òjca domôctwa – złączonégo z zemią gbùra, pò mit zemi – matczi, żëwicelczi. Miticznô je chëcz przedstawionô w wierszu *Żebë bliskò nie bëło dalek*, sparłãczonô z òznakama kaszëbsczi nôbòżnotë. Pòszanowanié dlô òkrëszinczi chleba wërôżô w wiérzce swiãtosc codzénnoscë, prostotë, wiarã w Bożą Òpatrznosc.

Chléb bùdëje téż swiat pòezji Jerzégò Stachùrsczégò. Ù tegò méstra kaszëbsczi metafòrë[5] w swiãto Zmartwëchwstaniô „Janiôł kroji brót chleba na dzesãc przëkôzaniów[6]”, a rzéka przebitô je „kwasnym mlékã deszczów[7]”. Tu nié leno chléb, ale téż swójsczé mlékò są jak swiãtô òfiara na stole – wôłtarzu rodzynnégò żëcô, przë jaczim stoją aniołe i bronią jegò swiãtoscë („Aniele – barnij nasz chléb na stole, niech nie mdze mù cëzô lubkòsc noża”[8]). Dodóm ù Stachùrsczégò to chléb, taska mléka, a téż kùch ze slëwama i szemar wòdë gòtëjący sã na harbatã.

Pò symbòlikã chleba sygo téż Stanisłôw Janke. Pòezje Janczi to refleksje człowieka wrazlëwégò, prôbującego ùchwacëc przemijającą chwilã. Stach Janke twòrzi pòezjã kaszëbsczi codzénnoscë – òsoblëwie w swoim debiutancczim zbiérkù poeticczim *Ju nie jem mòtélnikem*. Pòeta dobrze sã czëje w przestrzeni krajobrazów rodny zemi, z „bòżima mãkama”, lasama, jezorama i drogama pólnyma w tle. Ju w pierszim wierszu tegò tomikù pòdmiot liriczny wspòminô jôdã, jakô parłãczi sã mù z rodzynnyma chëczama i mëmką – są to bùlwë na szpiekù i taska maslónczi. Bënë w tim swiece poeta zamkł swòjã refleksjã nad wôrtnotą rodzëznë, snôżotą prostodëszny wiarë, teskniączką do miticznégo dzectwa.

---

[2] Pòr. *Chléb* [w:] W. Kòpalińsczi, *Słowôrz symbòlów*, Warszawa 1990, s. 41.

[3] J. Walkùsz, *Słowa mòje*, [w:] idem, *Jantarowi pôcerz. Jantarowy pacierz*, Gdiniô 1991, s. 28.

[4] Tamże.

[5] S. Janke, *Słowò Jerzégò Stachùrsczégò*, [w:] „Pòmerania” VII-VIII 2005, s. 83.

[6] J. Stachùrsczi, *Zmartwëchwstanié*, [w:] nen sóm, *Statczi sparãłczoné mòwë*, Banino – Pelplëno, 2005, s. 59.

[7] nen sóm, *Modlitwa na post*, [w:] tamże, s. 57.

[8] nen sóm, *Aniele*, [w:] tamże, s. 64.

Wątek chleba został też poruszony kilka razy w niewielkim zbiorku urodzonego w latach siedemdziesiątych poety, Roberta Żmudy – Trzebiatowskiego. Jego twórczość cechuje autentyczna, uwewnętrzniona religijność[9]. Jeden z jego wierszy zatytułowany został *Cëdowné pòwielenié* („Cudowne rozmnożenie”). Autor tomiku pt. *Òdłómczi* nawiązuje w ten sposób do biblijnych cudów rozmnożenia chleba, których świadectwa zapisane zostały na kartach Nowego Testamentu. Sam wiersz nie odwołuje się bezpośrednio do żadnego z tych wydarzeń, wyraża jedynie wewnętrzną postawę osoby mówiącej – jego serce jest „rozmienioné na miôłczi” – rozbite, pokruszone tak, by dawać się potrzebującym. Analogiczną konwencję poetycką podtrzymuje poeta w wierszu *Bògati młodzónk ë gdowa*: tytuł jest nawiązaniem do konkretnych bohaterów znanych z ewangelii synoptycznych i przywołuje w pamięci ich postawę względem rzeczy materialnych i Prawa Bożego. Treść utworu jest skontrastowaniem dwóch obrazów zaczerpniętych z codzienności. Pierwszy to opis świeżego bochenka chleba, pachnącego świeżym żniwem, w którym dojrzeć można bogactwo pól pszenicznych i żytnich, radosnych żniwiarzy, ciężar snopów pełnych ziarna i bogactwo zboża. W tej obfitości nie ma jednak „ni jednégò zôrenka prôwdë”[10]. Druga scena prezentuje zeschnięty kawałek chleba „pòczerniałi òd chòwaniô gò na czôrną gòdzënã”, który ma wprawdzie gorzki smak łez matki głodnych dzieci, jednak właśnie on ukrywa w sobie prawdziwe bochenki miłości. Metafora wdowiego chleba i chleba bogatego młodzieńca wyraziła dwa rodzaje bogactwa, z których tylko jeden mógł wyrazić prawdę i miłość.

Charakter utworów Romana Drzeżdżona zawartych w zbiorze *Czile slów òd mie dlô ce* można określić jako twórczość odżegnującą się od formy i pozy. Ta prostota nadaje często poezji Drzeżdżona wrażenie banalnej. Poeta zdaje się poruszać po bardzo prozaicznej tematyce i jest to jego sposób na twórczą oryginalność[11]. Wiersze mają na ogół charakter uniwersalnych rozważań, jednak podmiot liryczny zdradza swoje zakorzenienie w kaszubskiej przestrzeni przyrody, wsi rybackiej (por. *Jesz dërch*[12]). W tej szczególnej Arkadii również odnajdziemy okruchy chleba. „Nen malinczi Swiat | zapisóny | midze chëczą a pòlã (…) Wòniący | swójsczim chlebã nënczi (…) do chtërnégò | Jesmë zapisóny”[13] („Ten malutki Świat, zapisany między domem a polem, pachnący swojskim chlebem matki (…), do którego jesteśmy zapisani”). Świat przedstawiony w tych wierszach to Kaszuby z końca XX wieku. Zapach swojskiego chleba podyktował w sercu podmiotu lirycznego miłość do rodzinnych stron.

Poezja, którą tu przywołałam i ta, o której tu jedynie napomknęłam, to wprawdzie twórczość dość młoda – najstarsze wiersze mają najwyżej trzydzieści lat, jednak wspo-

---

[9] Szerzi ò tim [w]: S. Janke, *Odłamek kaszubskiej całości*, „Pomerania” IV 1998, s. 66.

[10] R. Żmuda-Trzebiatowski, *Bògati młodzónk ë gdowa* [w]: *Òdłómczi*, Gdynia 1997, s. 12.

[11] [R. Drzeżdżon], *Jô nie lëdóm pòezëji*. Rozmowa z Romanem Drzeżdżonem. Rozmawiał P. Szczypta, „Pomerania”, IX 2002, s. IV.

[12] R. Drzeżdżon, *Jesz dërch* [w:] *Czile slów òd mie dlô cë*, Gdiniô 2004, s. 5.

[13] R. Drzeżdżon, *** *(Nen môlinczi Swiat...)* [w:] tamże, s. [6].

Wątk chleba òstôł pòrëszony téż pôrã razy w niewiôldżim zbiérkù ùrodzonégò w latach sétmedzesątëch pòetë, Roberta Żmùdë – Trzebiatowsczégò. Jegò ùtwórstwò znamionëje autenticznô, ùwewnãtrznionô religijnosc[9]. Jedna z jegò wiérztów zatitułowónô òsta *Cëdowné pòwielenié*. Autor tomikù pt. *Òdłómczi* nawiązëje w ten spòsób do biblijnëch cëdów rozmnożenia chleba, jaczich swiadectwa òpisóné są na kartach Nowégò Testamentu. Sama wiérzta nie òdwòłuje sã bezpòstrzédno do niżódnégò z tëch wëdarzeniów, wërôżô leno wewnãtrzną pòstawã òsobë gôdający – jegò serce je „rozmienioné na miôłczi”, je rozbité, pòkruszoné tak, bë dawac sã tima, co gò brëkùją. Analogiczną konwencjã pòeticką pòdtrzimùje ùtworca w wierszu *Bògati młodzónk ë gdowa*: titel je nawiązanim do kónkretnëch bòhaterów znónëch z ewanielii synopticznych i przëwòłiwô w pamiãcë jich pòstawã wedle rzeczi materialnëch i Prawa Bożégò. Tresc dokôzu je skóntrastowaniém dwùch òbrazów zaczerpniãtëch z codniowòscë. Pierszi je òpisã snôżégò bróta chleba, pôchnącégò swiéżim żniwã, w jaczim widzëc je bògactwò pòlów pszénicznëch i żëtnéch, ùsmiónëch żniwiarzów, cãżôr snopów pełnëch zôrna i bòkadosc zbòżégò. Równak w bróce tim nie bëło w „ni jednégò zôrenka prôwdë”[10]. Drëgô scena przedstôwiô zeschłi sztëczk chleba „poczerniałi òd chòwaniô gò na czôrną gòdzënã”, jaczi miôł gòrzczi szmak łzów matczi głodnëch dzecy i ùkriwôł w se „prôwdzëwé brótë miłotë”. Metafòra chleba gdowiégò i chleba bògatégò młodzónka wërazëła dwa ôrtë bògactwa, z jaczich leno jeden mógł wërazëc prôwda i miłota.

Charakter ùtworów Rómana Drzeżdżona zawartëch w zbiérkù *Czile słów òd mie dlô ce* mòże òkreslëc jakò twórczosc òdżegnującą sã òd fòrmë i pòzë. Ta prostota nadôwô czãsto pòezji Drzeżdżona wrażenié banalnoscë. Ùtwórca wëdôwô sã pòrëszac pò baro prozajiczny tematice i je to jegò spòsób na twórczą òriginalnosc[11]. Wiérztë mają na ògle charakter ùniwersalnëch rozwôżaniów, równak pòdmiot liriczny zdrôdzô swòje zakòrzenienié w kaszëbsczi przestrzeni przirodë, wsë rëbacczi (przër. *Jesz dërch*[12]). W ti òsoblëwi Arkadii téż nalézemë òkrëszinczi chleba. „Nen malinczi Swiat | zapisóny | midze chëczą a pòlã (…) Wòniący | swójsczim chlebã nënczi (…) do chtërnégò | Jesmë zapisóny”[13]. Swiat przedstawiony w wiérztach to Kaszëbë z kùńca XX wiekù. Pôcha swójsczégò chleba pòdiktowa w sercu pòdmiotu lirichnégo miłotã do rodzynnëch stronów.

Pòezjô, jaką jem tuwò przëwòła, i ta, ò jaczi jem leno nadczidła, to prôwdac ùtwórstwò dosc młodé – nôstarszé wiérztczi mają nôwëżi trzëdzesce lat, równak wspòmnióny przeze mie ùtwórcë są lëdzama rozmajitëch pòkòleniów. I chòc fòrma ti pòezji

---

[9] Szerzi ò tim w: S. Janke, *Odłamek kaszubskiej całości*, „Pomerania” IV 1998, s. 66.

[10] R. Żmuda-Trzebiatowski, *Bògati młodzónk ë gdowa* [w]: *Òdłómczi*, Gdynia 1997, s. 12.

[11] [R. Drzéżdżón], *Jô nie lëdóm pòezëji*. Rozmòwa z Rómanã Drzéżdżónã. Gôdôł P. Szczëpta, „Pòmerania”, IX 2002, s. IV.

[12] R. Drzéżdżón, *Jesz dërch*, w: *Czile słów òd mie dlô cë*, Gdiniô 2004, s. 5.

[13] R. Drzéżdżón, *** *(Nen môlinczi Swiat...)*, [w:] tamże, s. [6].

mniani przeze mnie twórcy są ludźmi różnych pokoleń. I choć forma tej poezji jest zróżnicowana, jednak można znaleźć dla niej wspólny mianownik. Jest ona zespolona wartościami, z którymi wiąże się chleb – domem, matką, ziarnem, stołem, ziemią, ołtarzem. Te konotacje budują w poezji świat wartości, wyrażają to, co najgłębsze. Współczesna poezja kaszubska nie mówi wiele o kulinariach. Jednak pokarm, który możemy degustować za pośrednictwem poetów, ma smak specyficzny – jest to smak świętej codzienności. W figurze chleba poeta przywołuje to, co jest powszednie, a co w swej prostocie daje życie – buduje w poezji przestrzeń *sacrum*.

je zrożnicowónô, nimò to jidze nalezc dlô ni wspólny mianownik. Je òna zespòlonô wôrtnôtama, z jaczima parłãczi sã chléb – chëczą, matką, stołã, zôrnã, zemią, wôłtôrzã. Te kònotacjë bùdëją w pòezji swiat wôrtnotów, wërôżają to, co je nôgłãbszé. Terôczasnô pòezjô kaszëbskô nie gôdô wiele ò kùlinariach. Równak jôda, jaką mòżemë degùstowac za pòstrzédnictwa pòetów, mô òsoblëwą szmakã – je to szmaka swiãti codniowòscë. W figùrze chleba pòeta wërôżô to, co je pòwszédné, a co w swòji prostocë dôwô żëcé – bùdëje w pòezji przestrzéń *sacrum*.

Marek Cybulski (Uniwersytet Gdański)

Oboczne formy fleksyjne niektórych kaszubskich rzeczowników należących do słownictwa kulinarnego

Charakterystyczną cechą kaszubskich rzeczowników nazywających żywność są właśnie w tej grupie stosunkowo liczne oboczne formy fleksyjne, polegające na występowaniu w różnych gwarach kaszubskich i/lub współwystępowaniu w kaszubszczyźnie literackiej w obrębie tych samych leksemów dwu różnych form fleksyjnych będących efektem odmiennego rezultatu rozwoju procesów dotyczących form rodzajowych, liczbowych i przypadkowych tych rzeczowników.

I. Rzeczowniki dwurodzajowe

W języku polskim dobrze opisane jest zjawisko istnienia rzeczowników dwurodzajowych, o rodzaju męskim lub żeńskim. Według *Nowego słownika poprawnej polszczyzny* pod redakcją Andrzeja Markowskiego można je podzielić na dwie grupy: 1) dwurodzajowe, męskie i żeńskie w polszczyźnie potocznej, podczas gdy w języku literackim norma wymaga jednej określonej formy, męskiej, np. *klomb*, *szpon*, *telegram*, lub żeńskiej. np. *pomarańcza*, *strucla*, *szufla*; oraz 2) o rodzaju obocznym, męskim lub żeńskim, np. *aster / astra*, *cytat / cytata*, *flanc / flanca*, *frędzel / frędzla*, *klusek / kluska*, *łazanek / łazanka*, *mórg / morga*, *plik / plika*, *półkoszulek / półkoszulka*, *rodzynek / rodzynka*, *skwarek / skwarka*, *zapisek / zapiska*, *zawias / zawiasa*[1].

W języku kaszubskim również występują takie rzeczowniki. Siedmiotomowy *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernarda Sychty[2] podaje dla wielu rzeczowników formy obu rodzajów, np. *prén* obok *préna* ‘duży gwóźdź metalowy lub drewniany, kołek’ (IV 167)[3], *przedpùtk* obok *przedpùtka* żart. ‘fartuch’ (IV 182), *przelisk* obok *przeliska* ‘błędnie zawiązane oczko w sieci’ (IV 186), *przestrzég* obok *przestrzega* ‘przestroga’ (IV 192), *pszczół* obok *pszczoła* (IV 211), *skògòl* obok *skògòla*

---

[1] H. Jadacka, *Rodzaj gramatyczny*, [w:] *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, pod red. A. Markowskiego, Warszawa 1999, s. 1737.

[2] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII, Wrocław 1967–1976.

[3] W zapisach określających lokalizację cytatów ze słowników Sychty i Trepczyka liczba rzymska określa tom, natomiast liczba arabska – stronę.

Marek Cëbùlsczi (Gduńsczi Ùniwersytet)

Òbòczné fleksyjné fòrmë niechtërnëch kaszëbsczich jistników słëchającëch do kùchniowi słowiznë

Òsoblëwą znanką kaszëbsczich jistników, jaczé pòzéwają jôdã są prawie w tim karnie baro wielné òbòczné fleksyjné fòrmë, pòlégające na wëstãpòwanim w rozmajitëch kaszëbsczich gwarach i/abò wespółwëstãpòwanim w lëteracczi kaszëbiznie w òbrëmienim tëch samëch leksemów dwùch różnëch fleksyjnëch fòrmów mdącëch brzadã jinszégò rezultatu rozwòju procesów tikającëch sã ôrtnëch fòrmów, lëczbòwëch i przipôdkòwëch nëch jistników.

I. Dwùôrtné jistniczi

W pòlsczim jãzëkù bëlno òpisóné je zjawiszcze jistnieniô dwùôrtnëch jistników, chłopscégò abò białczégò ôrtu. Wedle *Nowego słownika poprawnej polszczyzny* pòd redakcją Andrzeja Markowsczégò mòże je pòdzelëc na dwa karna: 1) dwùôrtné, chłopscé i białogłowscé w codniowim pòlsczim jãzëkù, czej w lëteracczim jãzëkù norma wëmôgô jedny òkreslony fòrmë, chłopsczi, np. *klomb*, *szpon*, *telegram*, abò białczi np. *pomarańcza*, *strucla*, *szufla*; a téż 2) ò òbòcznym ôrce, chłopsczim abò białczim, np. *aster / astra*, *cytat / cytata*, *flanc / flanca*, *frędzel / frędzla*, *klusek / kluska*, *łazanek / łazanka*, *mórg / morga*, *plik / plika*, *półkoszulek / półkoszulka*, *rodzynek / rodzynka*, *skwarek / skwarka*, *zapisek / zapiska*, *zawias / zawiasa*[1].

W kaszëbsczim jãzëkù téż wëstãpùją taczé jistniczi. Sétmetomòwi *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernata Zëchtë[2] pòdôwô dlô wielu jistników fòrmë nëch dwùch ôrtów, np. *prén* kòle *préna* ‘wiôldżi metalowi abò drzewiany gózdz, kòłk’ (IV 167)[3], *przedpùtk* kòle *przedpùtka* szpòrt. ‘szëtruch’ (IV 182), *przelisk* kòle *przeliska* ‘lëchò zarzeszóné òczkò w secy’ (IV 186), *przestrzég* kòle *przestrzega* ‘przestroga’ (IV 192), *pszczół* kòle *pszczoła* (IV 211), *skògòl* kòle *skògòla* ‘mëga’(V 51), *szlig*

---

[1] H. Jadackô, *Gramaticzny ôrt*, [w:] *Nowi słowôrz pòprawny pòlaszëznë*, pòd red. A. Markòwsczégò, Warszawa 1999, s. 1737.

[2] B. Zëchta, *Słowôrz kaszëbsczich gwarów na tle lëdowi kùlturë*, t. I–VII, Wrocłôw 1967–1976.

[3] W zapisach òkresliwającëch ùmôlowienié cytatów ze słowôrzów Zëchtë i Trepczika rzëmskô lëczba òkresliwô tom, a arabskô – stronã.

‘komar’(V 51), *szlig* obok *szliga* ‘cienka gałązka bez liści’ (V 269), *szpaniol* obok *szpaniola* 1. ‘owca rasy hiszpańskiej’, 2. ‘człowiek kędzierzawy’ (V 283).

Kaszubskie słowniki normatywne: *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta oryginalny[4] i w opracowaniu Jerzego Tredera[5], *Słowôrz kaszëbsko-polsczi* Aleksandra Labudy[6], *Słownik polsko-kaszubski* Jana Trepczyka[7] oraz *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* Eugeniusza Gołąbka[8], choć niekiedy również podają formy dwu rodzajów, częściej decydują się na jeden rodzaj, czasami ostrzegając przed formą innorodzajową, uznając ją za błędną. Ponieważ w kaszubskim języku literackim norma językowa w zasadzie dopiero się tworzy i każdy autor słownika normatywnego widzi ją trochę inaczej, nie można kaszubskich rzeczowników dwurodzajowych klasyfikować tak jak polskich rzeczowników dwurodzajowych, nie można bowiem wyróżnić grupy rzeczowników ujętych w punkcie 1. podziału opisanego w *Nowym słowniku poprawnej polszczyzny*.

Szczególnie dużo takich form pojawia się w kaszubszczyźnie w obrębie rzeczowników nazywających żywność, toteż w dalszej części niniejszego artykułu tylko tym rzeczownikom poświęcę uwagę. Przytoczę kilka rzeczowników należących do tego pola semantycznego, porównując ich formy rodzajowe w przywołanych słownikach[9].

klósk // klóska

Słownik Sychty w dwu hasłach podaje obie formy: *klósk* i *klóska*. Forma żeńska *klóska* występuje na całych Kaszubach, o czym świadczy lokalizacja cytatów podanych w haśle, natomiast forma męska *klósk* ma ilustracje przykładowe z północy Kaszub, wolno więc przypuszczać, że tam tylko występuje, choć autor nie podaje tego wprost (II 169). Gdy chodzi o słowniki normatywne, wcześniejszy leksykon Ramułta rejestruje formę żeńską (s. 72), zaś słownik opracowany i wydany przez Horodyską – męską (s. 21). Słownik Labudy podaje formę żeńską (s. 53), natomiast słowniki Trepczyka (I 241) i Gołąbka (s. 161) dopuszczają oba rodzaje.

flak // flaka

Słownik Sychty podaje formę żeńską w znaczeniu ‘jelito’, opatrując ją uwagą, że w znaczeniu ‘wnętrzności u człowieka i zwierząt’ częstsza jest forma *flaczi* (I 282). Formę

---

[4] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Kraków 1893; tegoż, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, cz. II, oprac. Halina Horodyska, Kraków 1993.

[5] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował Jerzy Treder, Gdańsk 2006.

[6] A. Labuda, *Słowôrz kaszëbsko-polsczi*, oprac. Edward Breza, Gdańsk 1982.

[7] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, t. I– II, oprac. Jerzy Treder, Gdańsk 1994.

[8] E. Gołąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.

[9] Trzy słowniki Ramułta traktuję łącznie, informację o stronie podając za słownikiem w opracowaniu Tredera, ponieważ nie wprowadził on pod tym względem zmian; jeśli jednak są w nim formy dwu rodzajów, sięgam po wcześniejsze słowniki i informuję, w którym tomie znajduje się dana forma: czy w wydanym za życia autora, czy w wydanym i opracowanym przez H. Horodyską.

kòle *szliga* ‘cenkô wietwiô bez lëstów’ (V 269), *szpaniol* kòle *szpaniola* 1. ‘òwca szpańsczi rasë’, 2. ‘człowiek kruzowati’ (V 283).

Kaszëbsczé normatiwné słowarze: *Słowôrz pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò jãzëka* Sztefana Ramùłta òriginalny[4] i w òpracowanim Jerzégò Trédra[5], *Kaszëbskò-pòlsczi słowôrz* Aleksandra Labùdë[6], *Pòlskò-kaszëbsczi słowôrz* Jana Trepczika[7] ë *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* Eugeniusza Gòłąbka[8], chòc czasã téż pòdôwają fòrmë dwù ôrtów, czãscy decydëją sã na jeden ôrt, czasã òstrzégającë przed fòrma jinszégò ôrtu, ùznôwając jã za felã. Temù, że w kaszëbsczim lëteracczim jãzëkù jãzëkòwô norma pò prôwdze dopiérze sã twòrzi i kòżden autor normatiwnégò słowarza widzy jã kąsk jinaczi, ni mòże kaszëbsczich dwùôrtnëch jistników klasyfikòwac tak jak pòlsczich dwùôrtnëch jistników, temù że ni mòże wëapartnic karna jistników ùjãtëch w pùnkce 1. pòdzélu òpisónégò w *Nowym słowniku poprawnej polszczyzny*.

Òsoblëwie wiele taczich fòrmów pòjôwiô sã w kaszëbiznie w òbrëmienim jistników pòzéwającëch jôdã, temù téż dali w nym artiklu mdã òmôwiôł leno ne jistniczi. Przëpòdóm czile jistników, jaczé słëchają do negò semanticznégò pòla, pòrównëjącë jich ôrtné fòrmë w przëwòłiwónëch słowarzach[9].

klósk // klóska

W słowarzu Zëchtë w dwù zéwiszczach są dwie fòrmë: *klósk* i *klóska*. Białogłowskô fòrma *klóska* je znónô na całëch Kaszëbach, ò czim swiôdczi ùmôlowienié cytatów zapisónëch w zéwiszczu, zôs chłopskô fòrma *klósk* mô przikładowé jilustracje z nordë Kaszëb, mòże wiãc sã domëslëc, że le tam je ùżiwónô, chòc autor nie pisze tegò wprost (II 169). Czej jidze ò normatiwné słowôrze, rëchlészi leksykón Ramùłta zapisëje białogłowską fòrmã (s. 72), zôs słowôrz zrëchtowóny i wëdóny przez Hòrodiską – chłopską (s. 21). W słowarzu Labùdë je białogłowskô fòrma (s. 53), znôwù słowarze Trepczika (I 241) i Gòłąbka (s. 161) dopùszcziwają dwa ôrtë.

flak // flaka

W słowarzu Zëchtë je białogłowskô fòrma w pòlsczim znaczenim ‘jelito’, z ùwôgą, że w pòlsczim znaczenim ‘wnętrzności u człowieka i zwierząt’ czãscy ùżiwónô je fòrma

---

[4] S. Ramùłt, *Słowôrz pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò jãzëka*, Kraków 1893; negò samégò, *Słowôrz pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò jãzëka*, dzél II, òprac. Halina Hòrodiskô, Kraków 1993.

[5] S. Ramùłt, *Słowôrz pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò jãzëka*, scalëł i znormalizowôł Jerzi Tréder, Gduńsk 2006.

[6] A. Labùda, *Słowôrz kaszëbsko-polsczi*, òprac. Édward Bréza, Gduńsk 1982.

[7] J. Trepczik, *Pòlskò-kaszëbsczi słowôrz*, t. I– II, òprac. Jerzi Tréder, Gduńsk 1994.

[8] E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gduńsk 2005.

[9] Trzë słowarze Ramùłta trzimiã łączno, wiadło ò stronie pòdôwającë za słowarzã w òpracowanim Trédra, temù że nie wprowadzył òn pòd tim wzglãdã zmión; równak żle są w nim fòrmë dwù ôrtów, sygóm pò rëchlészé słowarze i dôwóm wiadło ò tim, w jaczim tomie je dónô fòrma: czë w wëdónym za żëcégò autora, czë w wëdónym i zrëchtowónym przez H. Hòrodiską.

flaka również podają słowniki kaszubszczyzny literackiej: Ramułta (s. 85), Trepczyka (I 163, II 325), Gołąbka (s. 108), a Gołąbk przestrzega nawet: *nié flak*, chcąc zapewne odróżnić wyraz kaszubski od jego polskiego ekwiwalentu.

ògrizk // ògrëzka

Słownik Sychty podaje formę żeńską *ògrëzka* (III 297). Gdy chodzi o słowniki kaszubskiego języka literackiego, Trepczyk ma formę męską (I 423), Ramułt – formę żeńską (s. 223), natomiast Gołąbk dopuszcza obie formy (s. 315), natomiast w słowniczku Labudy w ogóle brak tego leksemu.

W świetle słowników kaszubszczyzny gwarowej i literackiej w języku kaszubskim form z nieustabilizowanym rodzajem jest mniej niż w języku polskim. Problem ten nie dotyczy na przykład niżej podanych rzeczowników, używanych wyłącznie w formie rodzajowej żeńskiej (podczas gdy w polszczyźnie są one dwurodzajowe):

rozynka

Słownik Sychty podaje tylko formę żeńską tego wyrazu, zauważając, że częstsza jest forma pluralna: *rozynczi* (IV 351). Spośród słowników normatywnych leksem ten odnotował tylko słownik Trepczyka (II 141), w którym również został on podany tylko w rodzaju żeńskim.

skwarka

Tylko żeńską formę podają słowniki: gwarowy Sychty (V 68) oraz literackie Trepczyka (II 193) i Gołąbka (s. 475).

II. Pluralia tantum albo rzeczowniki o pełnym paradygmacie liczbowym (singularia tantum?)

Również – podobnie jak w języku polskim – niektóre rzeczowniki funkcjonują w kaszubszczyźnie częściej jako pluralia tantum (tak określa je gwarowy słownik Sychty) i tylko według niektórych słowników kaszubskiego języka literackiego (według Ramułta dotyczy to wyrazu *krëpë – krëpa*, według Trepczyka wyrazu *nudle – nudla*) wtórnie przybierają formę liczby pojedynczej, następuje więc w ich wypadku proces tzw. depluralizacji[10].

krëpa // krëpë

Słownik Sychty podaje formę *plurale tantum*: *krëpë* (II 247–248). Taką też formę przytacza większość leksykonów kaszubskiego języka literackiego: Labudy (I 232),

---

[10] B. Kreja, *O tzw. depluralizacji w języku polskim*, [w:] tenże, *Wyrazy i wyrażenia. Studia i szkice z historii słownictwa, ze słowotwórstwa i kultury języka*, Gdańsk 2002, s. 203–212.

flaczi (I 282). Fòrma *flaka* je téż w słowarzach lëteracczi kaszëbiznë: Ramùłta (s. 85), Trepczika (I 163, II 325), Gòłąbka (s. 108), a Gòłąbk nawetka przestrzégô: *nié flak*, gwës chcącë wëapartnic kaszëbsczé słowò òd jegò pòlsczégò równoznacznika.

ògrizk // ògrëzka
W słowarzu Zëchtë je białogłowskô fòrma *ògrëzka* (III 297). Czej jidze ò słowarze kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka, kòle Trepczika je chłopskô fòrma (I 423), Ramùłta – białogłowskô fòrma (s. 223), Gòłąbk dopùszcziwô ne dwie (s. 315), a w słowarzu Labùdë wcale ni ma tegò leksemù.

Zdrzącë na słowarze gwarowi i lëteracczi kaszëbiznë w kaszëbsczim jãzëkù fòrmów z nieùsztabilizowónym ôrtã je mni jak w pòlsczim jãzëkù. Tôczel ten nie tikô sã na przëmiôr niżi zapisónëch jistników, ùżiwónëch le blós w ôrtny białczi fòrmie (a w pòlaszëznie są òne dwùôrtné):

rozynka
W słowarzu Zëchtë je le białogłowskô fòrma negò słowa, z ùwôgą, że czãscy ùżiwónô je wielnô fòrma: *rozynczi* (IV 351). Spòstrzód normatiwnëch słowarzów nen leksem zapisôł le słowôrz Trepczika (II 141), w jaczim téż òstôł òn zapisóny le na białczi ôrt.

skwarka
Leno białogłowskô fòrma je w słowarzach: gwarowim Zëchtë (V 68) ë lëteracczich Trepczika (II 193) i Gòłąbka (s. 475).

II. Pluralia tantum albo jistniczi ò fùlnym paradigmace lëczbòwim (singularia tantum?)

Téż – jistno jak w pòlsczim jãzëkù – niechtërné jistniczi są ùżiwóné w kaszëbiznie czãscy jakò pluralia tantum (tak pòzéwô je gwarowi Słowôrz Zëchtë) i leno wedle niechtërnëch słowarzów kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka (wedle Ramùłta tikô sã to słowa *krëpë – krëpa*, wedle Trepczika słowa *nudle – nudla*) wtórno mają fòrmã pòjedińczi lëczbë, nastãpùje wiãc w jich przëtrôfkù proces tzw. depluralizacji[10].

krëpa // krëpë
W słowarzu Zëchtë je fòrma *plurale tantum*: *krëpë* (II 247–248). Takô téż fòrma je w wikszoscë leksykònów kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka: Labùdë (I 232),

---

[10] B. Kreja, *Ò tzw. depluralizacji w pòlsczim jãzëkù*, [w:] nen sóm, *Słowa i wërażeniô. Sztudia i szkice z historii słowiznë, ze słowòtwórstwa i kùlturë jãzëka*, Gdańsk 2002, s. 203–212.

Trepczyka (s. 57) i Gołąbka (s. 186), natomiast słownik Ramułta podaje formę żeńską (s. 139). Definicja *krëpa* ‘krupa’, *l. mn. krëpë* ‘krupy, kasza’ oraz podane przykłady użycia: *rżané krëpë* ‘żytnia kasza’; *pszéné*, *jiczné*, *ówsné*, *lëtewnianė krëpë* ‘kasza pszeniczna, jęczmienna, owsiana, hreczana’ pozwalają sądzić, że Ramułt uważa formę *krëpa* za używaną tylko w odniesieniu do pojedynczego ziarnka kaszy, natomiast formę *krëpë* za używaną w znaczeniach materiałowym i gatunkowym. Świadczy też o tym fakt, że forma deminutywna tego wyrazu została odnotowana jako mająca tylko postać liczby mnogiej: „*krëpczi*, *-ków*, *l. mn.*, *zdr.* od *krëpë* ‘kasza, krupki’”.

nudla // nudle
Słownik Sychty podaje dla tego rzeczownika tylko formę *plurale tantum* (III 225). Gdy chodzi o słowniki kaszubskiego języka literackiego, leksykony Gołąbka (s. 293) i Labudy (s. 93) również rejestrują tylko formę pluralną, natomiast słownik Trepczyka przytacza formę żeńską: *nudla* (I 303), w słowniku Ramułta zaś w ogóle brak tego leksemu. Brak przykładów użyć w słowniku Trepczyka nie pozwala rozstrzygnąć, czy jest to zdaniem autora tego słownika rzeczownik mający pełny paradygmat liczbowy, czy raczej rzeczownik występujący tylko w liczbie pojedynczej (jak polski rzeczownik *makaron*).

III. Rzeczowniki partytywne

Jedną z funkcji, jakie w deklinacji rzeczowników odgrywają w polszczyźnie i w kaszubszczyźnie przypadki fleksyjne, jest wyrażanie partytywności (cząstkowości). W tej roli występuje między innymi dopełniacz (genetiwus). Rzeczowniki w dopełniaczu w funkcji partytywnej pojawiają się w połączeniu z innym rzeczownikiem, np. *zbón wòdë*, liczebnikiem, np. *piãc kòtów*, przysłówkiem oznaczającym miarę, np. *përznã mléka*, a także w połączeniu z czasownikiem, np. *przëniesë mie mączi z krómù*. Rzeczowniki w dopełniaczu funkcjonują w tej funkcji w opozycji do form w mianowniku lub w bierniku, oznaczających całość (*wòda*, *kòtë*, *mlékò*, *przëniesë mąkã*). Niektóre rzeczowniki, zwłaszcza niepoliczalne, np. *wòda*, *mlékò*, *masło*, ale też niektóre inne, takie jak *chléb* i *sur*, częściej są używane w znaczeniu cząstkowym. Z tego powodu postać dopełniaczowa niektórych rzeczowników upowszechniła się w funkcji innych przypadków. *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernarda Sychty dla trzech rzeczowników obok form hasłowych w mianowniku liczby pojedynczej: *chléb*, *chlébk* oraz *sur* podaje również jako hasłowe formy będące genetycznie formami dopełniacza liczby pojedynczej: *chleba*, *chlébka* oraz *sëra*; ponadto ze słyszenia znam też formę *kùcha*. Ze względu na częste użycie partytywne (cząstkowe) formy dopełniacza liczby pojedynczej występują tu w funkcji innych przypadków.

Skostnienie formy dopełniacza cząstkowego jest też źródłem kilku innych obocznych form nazw pokarmów, zanotowanych przez autorów *Atlasu językowego kaszubsz-*

Trepczika (s. 57) i Gòłąbka (s. 186), zôs w slowarzu Ramùłta je białogłowskô fòrma (s. 139). Definicjô *krëpa* ‘krupa’, *l. mn. krëpë* ‘krupy, kasza’ a téż pòdóné przikładë z mòwë: *rżané krëpë* ‘żytnia kasza’; *pszéné*, *jiczné*, *ówsné*, *lëtewniané krëpë* ‘kasza pszeniczna, jęczmienna, owsiana, hreczana’ pòzwôlają mëslec, że wedle Ramùłta fòrma *krëpa* ùżiwónô je leno w òdniesenim do jednégò zôrenka krëpów, zôs fòrma *krëpë* ùżiwónô w materiałowim ë zortowim znaczënkù. Swiôdczi téż ò tim fakt, że deminutiwnô fòrma negò słowa òstała zapisónô jakò mającô le pòstac wielny lëczbë: „*krëpczi*, *-ków*, *l. mn.*, *zdr*. od *krëpë* ‘pòl. kasza, krupki’”.

nudla // nudle

W słowarzu Zëchtë je dlô negò jistnika le fòrma *plurale tantum* (III 225). Czej jidze ò słowarze kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka, słowarze Gòłąbka (s. 293) i Labùdë (s. 93) téż zapisëją le pluralną fòrmã, zôs słowôrz Trepczika dôwô białogłowską fòrmã: *nudla* (I 303), a w słowarzu Ramùłta wcale ni ma tegò leksemù. Brak przikładów ùżëców w słowarzu Trepczika nie dozwôlô rozsądzëc, czë je to wedle autora negò słowarza jistnik, chtëren mô fùlny lëczbòwi paradigmat, czë rëchli jistnik wëstãpùjący leno w pòjedinczi lëczbie (jak pòlsczi jistnik *makaron*).

III. Partitiwné jistniczi

Jedną z fùnkcji, jaczé w deklinacji jistników òdgriwają w pòlaszëznie i w kaszëbiznie fleksyjné przëpôdczi, je wërażenié partitiwnoscë (cząstkòwòscë). W ti roli wëstãpùje midzë jinyma rodzôcz (genetivus). Jistniczi w rodzôczu w partitiwny fùnkcji pòjôwiają sã w sparłãczenim z jinym jistnikã, np. *zbón wòdë*, wielnikã, np. *piãc kòtów*, przëczasnikã òznacziwającym miarã, np. *përznã mléka*, a téż w sparłãczenim z czasnikã, np. *przëniesë mie mączi z krómù*. Jistniczi w rodzôczu fùnkcjonëją w ti fùnkcji w ùprocëmnienim do fòrmów w nazéwôczu abò w winowôczu, òznacziwającym całosc (*wòda*, *kòtë*, *mlékò*, *przëniesë mąkã*). Niechtërné jistniczi, òsoblëwie ne niepòrëchòwalné, np. *wòda*, *mlékò*, *masło*, ale téż niechtërné jiné, taczé jak *chléb* i *sur*, czãscy są ùżiwóné w cząstkòwim znaczenim. Dlôte rodzôczowô pòstac niechtërnëch jistników rozkòscérzëła sã w fùnkcji jinëch przëpôdków. *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernata Zëchtë dlô trzech jistników kòle zéwiszczowëch fòrmów w nazéwôczu pòjedinczi lëczbë: *chléb*, *chlébk* a téż *sur* pòdôwô téż jakno zéwiszczowé fòrmë mdącé geneticzno fòrmama rodzôcza pòjedinczi lëczbë: *chleba*, *chlébka* ë *sëra*; nadto móm czëté téż fòrmã *kùcha*. Ze wzglãdu na czãsté partitiwné (cząstkòwé) wëzwëskanié fòrmë rodzôcza pòjedinczi lëczbë wëstãpùją tu w fùnkcji jinëch przëpôdków.

Zaòstanié we fòrmie cząstkowego rodzôcza je téż zdrzódłã czile jinëch òbòcznëch fòrmów pòzwów jôdë, zapisónëch bez autorów *Atlasu językowego kaszubszczyzny*

czyzny i dialektów sąsiednich. Taką właśnie genezę mogą mieć – zdaniem Małgorzaty Korytkowskiej – formy *grzëba*, *mùchòmòra*, *rëdza*, a może też *lëna* i *karpa*[11].

Ten skostniały dopełniacz występuje w rodzaju nijakim, na co wskazują określające go przymiotniki, zaimki oraz czasowniki[12]. Świadczą o tym zanotowane w słowniku Sychty:

a) zdania z rzeczownikami *chleba* i *chlébka*: (1.) *To chleba sã nama ùdało* (II 34–35); (2.) *Më le na to chleba tak zarobimë* (II 34–35); (3.) *To nie je tak letkò chleba z pieca wëjic* (przysłowie) (II 34–35); (4.) *To je taczé chleba* (z przysłowia, Jastarnia) (II 34–35); (5.) *Chleba sëché szmakô lëchò, chleba z masłã przez rzëc trzasło* (przysłowie, Bór) (II 34–35); (6.) *Zjadłé chleba lëchò sã òdrôbiô* (przysłowie, północ) (II 34–35); (7.) *Ten rôz nóm sã chleba rozplińcowało* (IV 79); (8.) *Jakże të rzãpòlisz to chleba* (IV 376); (9.)... *chto to chleba tak wërzãpòlił* (Puckie) (IV 376); (10.) *Jak të żingòlisz to chleba* (pn-wsch); (11.)... *to chleba żwingòlisz* (północ) (IV 320); (12.) *Użugòlëła taczé chleba...* (północ) (IV 316); (13.) *Pòdniesë to chleba* (VI 48); (14.) *Jakże wa mògła to chleba tak natrãdac* (Puckie) (V 382); (15.) *Kùglóné chleba lepi szmakô...* (VII 141); 16. *Ona to chleba le tak pògwizdnie* (pn-zach) (I 395); (17.) *To chleba sã nóm ten rôz nie ùdało* (VII 372); (18.) *Nasze chleba wëzdrzi pò wiérzchù dobrze ùpiekłé* (Puckie) (VII 298); (19.)... *ni mògła të bë mù to chleba pòmiałkszec* (Puckie) (VII 174); (20.) *Babsczé chleba* – bot. ‘ślaz zaniedbany’ (Kępa Żarnowiecka) (II 34–35); (21.) *Na to chlébka człowiek sã nie rôz napòcy* (II 35); (22.) *Nasze chlébka je z mączi i mòklëznë* (II 35); (23.) *Zjedzkôj le to chlébka* (II 35); (24.) *Czej më jesz mómë to chlébka* (II 35); (25.) *Czej jô móm to chlébka a to zażëc, tej mie co jinégò nie trzeba* (VI 195);
b) zdania z rzeczownikiem *sëra*: (26.) *To je dobré sëra* (V 189); (27.) *To sëra bëło tak cwiardé...* (V 189); (28.) *Czej më jesz dzecë bëlë i sã zabôwialë, tej sëra bëło nasze chleba* (V 189);
c) zasłyszane zdanie z rzeczownikiem *kucha*: (29.) *Nasze kucha dzys je dobrze upiekłé*.

Niekiedy wybranym rzeczownikom w dopełniaczu brak określających go przymiotników lub zaimków, a forma czasownika nie wskazuje na rodzaj, jak w zdaniach: (30.) *Płacze chleba, czej gò za darmò jedzą* (przysłowie, północ) (IV 83); (31.) *Chleba chce rosc* (wierz, pn) (IV 341); (32.) *Masło sã chleba brzidzy* (przysłowie ‘o maśle twardym, dającym się trudno pocierać’) (I 77); (33.) *Zdarzë sã, chleba, jak słóńce z nieba* (formuła kultowa, Odargowo) (VII 291).

---

[11] *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, opracowany przez Zespół Instytutu Słowianoznawstwa PAN pod red. H. Popowskiej-Taborskiej, t. VIII, Wrocław – Warszawa – Kraków 1971, z. 2, s. 262–263.

[12] Por. M. Cybulski, *Dopełniacz cząstkowy*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, wyd. II, Gdańsk 2006, s. 49–50 oraz tegoż, *Rząd czasowników w kaszubszczyźnie*, Gdańsk– Rumia 2001, s. 89–91.

i dialektów sąsiednich. Prawie taką genezã mògą miec – wedle Małgòrzatë Kòrëtkòwsczi – fòrmë *grzëba*, *mùchòmòra*, *rëdza*, a mòże téż *lëna* i *karpa*[11].

Nen zaòstóny we fòrmie rodzôcz wëstãpùje w dzecnym ôrce, na co wskazëją òkresliwające gò znankòwniczi, zamiona a téż czasniczi[12]. Swiôdczą ò tim zapisóné w słowarzu Zëchtë:

a) zdania z jistnikama *chleba* i *chlébka*: (1.) *To chleba sã nama ùdało* (II 34–35); (2.) *Më le na to chleba tak zarobimë* (II 34–35); (3.) *To nie je tak letkò chleba z pieca wëjic* (przësłowié) (II 34–35); (4.) *To je taczé chleba* (z przësłowiô, Jastarniô) (II 34–35); (5.) *Chleba sëché szmakô lëchò, chleba z masłã przez rzëc trzasło* (przësłowié, Bór) (II 34–35); (6.) *Zjadłé chleba lëchò sã òdrôbiô* (przësłowié, norda) (II 34–35); (7.) *Ten rôz nóm sã chleba rozplińcowało* (IV 79); (8.) *Jakże të rzãpòlisz to chleba* (IV 376); (9.)... *chto to chleba tak wërzãpòlił* (Pùcczé) (IV 376); (10.) *Jak të żingòlisz to chleba* (nord-wsch); (11.)... *to chleba żwingòlisz* (norda) (IV 320); (12.) *Użugòlëła taczé chleba...* (norda) (IV 316); (13.) *Pòdniesë to chleba* (VI 48); (14.) *Jakże wa mògła to chleba tak natrãdac* (òkòlé Pùcka) (V 382); (15.) *Kùglóné chleba lepi szmakô...* (VII 141); 16. *Ona to chleba le tak pògwizdnie* (nord-zôp) (I 395); (17.) *To chleba sã nóm ten rôz nie ùdało* (VII 372); (18.) *Nasze chleba wëzdrzi pò wiérzchù dobrze ùpiekłé* (òkòlé Pùcka) (VII 298); (19.)... *ni mògła të bë mù to chleba pòmiałkszec* (Pùcczé) (VII 174); (20.) *Babsczé chleba* – bot. ‘ślaz zaniedbany’ (Żarnowskô Kãpa) (II 34–35); (21.) *Na to chlébka człowiek sã nie rôz napòcy* (II 35); (22.) *Nasze chlébka je z mączi i mòklëznë* (II 35); (23.) *Zjedzkôj le to chlébka* (II 35); (24.) *Czej më jesz mómë to chlébka* (II 35); (25.) *Czej jô móm to chlébka a to zażëc, tej mie co jinégò nie trzeba* (VI 195);

b) zdania z jistnikã *sëra*: (26.) *To je dobré sëra* (V 189); (27.) *To sëra bëło tak cwiardé...* (V 189); (28.) *Czej më jesz dzecë bëlë i sã zabôwialë, tej sëra bëło nasze chleba* (V 189);

c) ùczëté zdanié z jistnikã *kucha*: (29.) *Nasze kucha dzys je dobrze upiekłé*.

Czasã wëbrónym jistnikóm w rodzôczu felëje òkresliwającëch gò znankòwników abò zamionów, a fòrma czasnika nie wskazëje na ôrt, jak w zdaniach: (30.) *Płacze chleba, czej gò za darmò jedzą* (przësłowié, norda) (IV 83); (31.) *Chleba chce rosc* (wierz, norda) (IV 341); (32.) *Masło sã chleba brzidzy* (przësłowié ‘ò cwiardim masle, jaczé sã lëchò smarëje’) (I 77); (33.) *Zdarzë sã, chleba, jak słońce z nieba* (kùltowô fòrmùła, Òdargòwò) (VII 291).

---

[11] *Atlas jãzëkòwi kaszëbiznë i sąsednëch dialektów*, òpracowóny bez Karno Jinstitutu Słowianoznôwstwa PAN pòd red. H. Popowskiej-Taborskiej, t. VIII, Wrocłôw – Warszawa – Kraków 1971, z. 2, s. 262–263.

[12] Pòr. M. Cëbùlsczi, *Cząstkòwi nôrzãdzôcz*, [w:] *Kaszëbsczi jãzëk. Encyklopediczny doradnik*, red. J. Tréder, wëd. II, Gduńsk 2006, s. 49–50 a téż negò samégò, *Rząd czasników w kaszëbiznie*, Gduńsk–Rëmiô 2001, s. 89–91.

Skostniałe formy dopełniacza liczby pojedynczej trzech rzeczowników określających żywność są w przytoczonych zdaniach podmiotami (1, 5, 6, 7, 10, 18, 19, 23, 27, 28, 29, 30, 31), dopełnieniami (2, 3, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 20, 22, 24, 25, 26, 32), orzecznikami (4, 26, 28), a więc zastępują formy mianownika, biernika i narzędnika liczby pojedynczej odpowiednich rzeczowników, ponadto w jednym wypadku (32) trudno określić, czy forma *chleba* pełni rolę narzędnika, czy dopełniacza, a w zdaniu ostatnim (33), będącym fragmentem prastarej formuły kultowej, w której forma *chleba* funkcjonuje poza zdaniem, zastępuje ona formę wołacza liczby pojedynczej.

Warto również zwrócić uwagę na to, że owe formy, jak wskazują kwalifikatory, zdarzają się zdecydowanie częściej na północy Kaszub, niejednokrotnie pojawiają się w kontekstach mocno nacechowanych emocjonalnie i są dość stare. Na ich dawność wskazuje termin botaniczny *babsczé chleba* ‘ślaz zaniedbany’. Natomiast w zdaniu (20) dopełnienie stoi po czasowniku zaprzeczonym (tzw. rekcja pośrednia) i zgodnie z normą, która określa, że dopełnienie biernikowe po czasowniku afirmatywnym zastępuje się po czasowniku zaprzeczonym dopełnieniem dopełniaczowym, powinno stać w dopełniaczu, tymczasem użycie zaimka *to* wskazuje, że jest to biernik.

Podsumowując problem oboczności rodzajowych, liczbowych i przypadkowych w odmianie rzeczowników należących do słownictwa kulinarnego, warto zauważyć, że wahania w zakresie rodzaju rzeczowników nazywających żywność występują w kaszubszczyźnie rzadziej niż w polszczyźnie, wahania zaś w zakresie liczby – nieco częściej niż w polszczyźnie. W obu wypadkach przy wyborze określonego rodzaju lub odpowiedniej liczby trzeba się kierować częstością ich użycia. Natomiast jeśli chodzi o dopełniaczowe z pochodzenia formy wybranych rzeczowników nazywających żywność funkcjonujące, ze względu na ich częste użycie partytywne, w roli innych przypadków gramatycznych, to jakkolwiek jest to zjawisko stare i dobrze osadzone w gwarach północnych, to współcześnie funkcjonuje ono na marginesie kaszubskiego języka literackiego. Warto jednak znać te formy i wiedzieć, jak powstały, gdy spotkamy je w tekstach pochodzących z północy Kaszub.

Zaòstóné fòrmë rodzôcza pòjedinczi lëczbë trzech jistników pòzywającëch jôdã są w nëch zdaniach pòdmiotama (1, 5, 6, 7, 10, 18, 19, 23, 27, 28, 29, 30, 31), dopełnieniama (2, 3, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 20, 22, 24, 25, 26, 32), òrzecznikama (4, 26, 28), a wiãc zastãpùją fòrmë nazéwôcza, winowôcza i narzãdzôcza pòjedinczi lëczbë pasownëch jistników, nadto w jednym przëtrôfkù (32) cãżkò òkreslëc, czë fòrma *chleba* pełni rolę narzãdzôcza, czë rodzôcza, a w slédnym zdaniu (33), mdącym dzélëkã prastôri kùltowi fòrmùłë, w jaczi fòrma *chleba* fùnkcjonëje pòza zdanim, zastãpùje òna fòrmã wòłiwôcza pòjedinczi lëczbë.

Wôrt téż dac bôczënk na to, że ne fòrmë, jak wskazëją kwalifikatorë, trôfiają sã wiele czãscy na nordze Kaszëb, nierôz pòjôwiają sã w kòntekstach mòckò emòcjonalno naznaczonëch, są dosc stôré. Na jich dôwnotã wskazëje bòtaniczny termin *babsczé chleba* ‘pòl. ślaz zaniedbany’. Zôs w zdanim (20) dopełnienié stoji pò zaprzéczonym czasnikù (tzw. pòstrzédnô reakcjô) i zgódno z normą, chtërna òkresliwô, że winowôczowé dopełnienié pò afirmatiwnym czasnikù zastãpùje sã pò zaprzeczonym czasnikù rodzôczowim dopełnienim, miało bë stac w rodzôczu, timczasã ùżëcé zamiona *to* wskazëje, że je to winowôcz.

Pòdrëchòwùjącë sprawã ôrtnëch, lëczbòwëch i przipôdkòwëch òbòcznosców w òdmianie jistników słëchającëch do kùchniowi słowiznë, wôrt dac bôczënk, że wichlënczi w òbrëmienim ôrtu jistników pòzéwającëch jôdã wëstãpùją w kaszëbiznie rzôdzy jak w pòlaszëznie, zôs wichlënczi w òbrëmienim lëczbë – kąsk czãscy niżlë w pòlaszëznie. W nëch dwùch przëtrôfkach kòl wëbiéru òkreslonégò ôrtu abò pasowny lëczbë nót je czerowac sã czãstoscą jejich ùżëcô. Żle zôs jidze ò rodzôczowé z pòchòdzeniô fòrmë wëbrónëch jistników pòzéwającëch jôdã fùnkcjonëjącé, ze wzglãdu na jich czãsté partitiwné ùżëcé, w roli jinëch gramaticznëch przipôdków, to chòc je to zjawiszcze stôré i dobrze zasedzałé w nordowëch gwarach, to do dzys dnia fùnkcjonëje òno na zbierkù kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka. Równak wôrt znac te fòrmë i wiedzec, jak pòwstałë, czedë spòtikómë je w tekstach pòchôdającëch z nordë Kaszëb.

Róża Wosiak-Śliwa (Uniwersytet Gdański)

O czym mówią kaszubskie hasła słownikowe odnoszące się do nazw napojów alkoholowych?

Do słowników językoznawczych najczęściej zaglądamy wtedy, gdy chcemy rozstrzygnąć jakieś językowe wątpliwości. W zależności od rodzaju problemu korzystamy z różnego typu pozycji, począwszy od słowników ogólnych, historycznych, etymologicznych, grup społecznych i zawodowych, wyrazów obcych, języka pisarzy, rymów, skończywszy na słownikach a tergo, ortoepicznych, ortograficznych, frekwencyjnych, specjalnych, onomastycznych czy skrótów.[1]

Kaszubi nie doczekali jeszcze wszystkich rodzajów słowników, ale mogą pochwalić się wieloma z nich, chociażby *Słownikiem języka pomorskiego czyli kaszubskiego* S. Ramułta[2] Ram, *Słowniczkiem kaszubskim* A. Labudy[3] Lab 1, *Słownikiem gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* B. Sychty[4] Sych, *Słownikiem polsko – kaszubskim* A. Labudy[5] Lab 2 i *Słownikiem kaszubsko – polskim* A. Labudy[6] Lab 3, *Słownikiem polsko – kaszubskim* J. Trepczyka[7] Trep I, Trep II oraz *Kaszëbsczim słowarzã normatiwnym* E. Gòłąbka[8] Goł.

W pozycjach tych znajdują się hasła słownikowe odnoszące się do kaszubskich nazw napojów alkoholowych.

Analizowany materiał można zawrzeć w trzech podzbiorach:

1. Wódki:

ananasowô gòrzôłka: *ananasowô gòrzôłka* ‘wódka ananasowa’ Ram 23;
apfelzynka: *apfelzynka* ‘pomarańczówka’ Trep II 55;

---

[1] Por.: S. Kania, J. Tokarski, *Zarys leksykologii i leksykografii polskiej*, Warszawa 1984, s. 230 – 244.

[2] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder, Gdańsk, 2003.

[3] A. Labuda, *Słowniczek kaszubski*, Warszawa, 1960.

[4] B. Sychta, Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, Wrocław, 1967 -1976, t. I – VII.

[5] A. Labuda, *Słownik polsko – kaszubski*, Gdańsk, 1981.

[6] A. Labuda, *Słownik kaszubsko – polski*, t. 1. – 2., Gdańsk, 1982.

[7] J. Trepczyk, *Słownik polsko – kaszubski*, Gdańsk, 1994.

[8] E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk, 2005.

Róża Wòszôk-Slëwa (Gduńsczi Ùniwersytet)

Ò czim gôdają kaszëbsczé słowarzowé zéwiszcza tikającé sã pòzwów alkòhòlowégò wëpitkù?

Do jãzëkòznôwczëch słowarzów nôczãscy zazérómë tej, czej mómë jaczé jãzëkòwé wątplëwòscë. W zależnoscë òd ôrtu problemù, kòrzistónié z rozmajitégò ôrtu słowarzów, zacząwszë òd òglowëch słowarzów, historicznëch, etimòlogicznëch, spòlëznowëch i warkòwëch karnów, cëzëch słowów, jãzëka pisarzów, rëmów, kùńczącë na słowarzach a tergò, òrtoepicznëch, òrtograficznëch, frekwencyjnëch, szpecjalnëch, ònomasticznëch czë skrócënków.[1]

Kaszëbi ni mają jesz wszëtczich ôrtów słowarzów, ale mògą pòchwalëc sã wieloma z nich, chòcbë *Słowarzã pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò jãzëka* S. Ramùłta[2] Ram, *Kaszëbsczim słowarzkã* A. Labùdë[3] Lab 1, *Słowarzã kaszëbsczich gwarów na tle lëdowi kùlturë* B. Zëchtë[4] Sych, *Pòlskò-kaszëbsczim słowarzã* A. Labùdë[5] Lab 2 i *Kaszëbskò-pòlsczim słowarzã* A. Labùdë[6] Lab 3, *Pòlskò-kaszëbsczim słowarzã* J. Trepczika[7] Trep I, Trep II a téż *Kaszëbsczim słowarzã normatiwnym* E. Gòłąbka[8] Goł.

W nëch słowarzach są słowarzowé zéwiszcza tikającé sã kaszëbsczich pòzwów alkòhòlowëch wëpitków.

Òmôwióny materiał môże pòdzelëc na trzë pòdôrtë:

1. Wódczi:

ananasowô gòrzôłka: *ananasowô gòrzôłka* ‘ananasowô wódka’ Ram 23;
apfelzynka: *apfelzynka* ‘pòmarańczówka’ Trep II 55;

---

[1] Pòr.: S. Kania, J. Tokarsczi, *Zaris pòlsczi leksykòlogii i leksykògrafii*, Warszawa 1984, s. 230 – 244.

[2] S. Ramùłt, *Słowôrz pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò jãzëka*, scalël i znormalizowôł J. Tréder, Gduńsk, 2003.

[3] A. Labùda, *Kaszëbsczi słowôrzk*, Warszawa, 1960.

[4] B. Zëchta, *Słowôrz kaszëbsczich gwarów na tle lëdowi kùlturë*, Wrocłôw, 1967 -1976, t. I – VII.

[5] A. Labùda, *Pòlskò-kaszëbsczi słowôrz*, Gduńsk, 1981.

[6] A. Labùda, *Kaszëbskò-pòlsczi słowôrz*, t. 1. – 2., Gduńsk, 1982.

[7] J. Trepczik, *Pòlskò-kaszëbsczi słowôrz*, Gduńsk, 1994.

[8] E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gduńsk, 2005.

brzadowi likér: *brzadowi likér* ‘nalewka’ Trep I 347;

czistucha: *czistucha* ‘wódka czysta’: „Bùtelka *czistuchë* bë sã nóm przëdała na ten mróz.” (Zabory) Sych VII 39; → *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *nalewk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

dachtëlowô gòrzôłka: *dachtëlowô gòrzôłka* ‘wódka daktylowa, nalewka’ Ram 62; → *dachtëlówka*;

dachtëlówka: *dachtëlówka* ‘wódka daktylowa, nalewka’ Ram 62; → *dachtëlowô gòrzôłka*;

fich: *fich* ‘wódka czysta’ Lab 2, 126, Trep II 328; → *czistucha*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *naléwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

gòrzôłka: *gòrzôłka* ‘wódka’ Ram 96, Goł R 272, Trep II 328, Goł 121, 522, 614; → *czistucha*, *fich*, *gòwôr*, *kòrnus*, *naléwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

gòrzôłka anëżowô: *gòrzôłka anëżowô* ‘wódka anyżowa, anyżówka’ Ram 23;

gòrzôłka jiglënowô: *gòrzôłka jiglënowô* ‘wódka jałowcowa’ Ram 116;

gòrzôłka kalmùsowô: *gòrzôłka kalmùsowô* ‘wódka tatarakowa’ Ram 119;

gòwôr: *gòwôr* ‘wódka’ Lab 2, 126, Lab 3, 40, Goł 121; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *kòrnus*, *naléwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

ingberka: *ingberka*, *ingwerka* ‘gatunek wódki zaprawionej imbirem’ Ram 107;

jagòdówka: *jagòdówka* 1.’wódka robiona na jagodach’ Ram 109, 2. ‘wódka z sokiem jagodowym’ Goł 137;

jałówcowi kòrnus: *jałówcowi kòrnus* ‘jałowcówka’ Trep I 215;

jarzëbiôk: *jarzëbiôk* ‘jarzębinówka’ Trep I 216; → *jarzëbnica*, *jarzëbny kòrnus*;

jarzëbnica: *jarzëbnica* ‘jarzębinówka’ Trep I 216; → *jarzëbiôk*, *jarzëbny kòrnus*;

jarzëbny kòrnus: *jarzëbny kòrnus* ‘jarzębiak’ Trep I 216; → *jarzëbnica*, *jarzëbiôk*;

koniak: *koniak* ‘koniak’ Goł 171;

kòrnus: *kòrnus* ‘wódka’: „Napij le sã tegò *kòrnusu*.”, Wëpilë pò dwa *kòrnusë* i….”, „Wëpij le so jednégò *kòrnusa*.” Goł 175, 614, 522, Trep II 328; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr, naléwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

likér: *likér* ‘likier’ Trep I 287; → *likwòr*;

likwòr: *likwòr* ‘likier’ Trep I 287; → *likér*;

mampa: *mampa* ‘gatunek gorzkiej wódki’ Ram 162;

mniódówka: *mniódówka* ‘wódka z miodu, miód pitny’: „Chcemë le sã napic òd té mòjé *mniódówczi*.” (Zabory) Sych III 174;

mòskôl: *mòskôl* ‘gatunek dawnej wódki koloru ciemnego’: „Czôrny jak *mòskôl*.” (Karwia, Tupadła, Strzelno) Sych III 116;

naléwk: *naléwk* ‘wódka’: „*Naléwkù* më wiele ni mómë, a za to jestkù je dosc.” (pn) Sych III 185, Trep II 328; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

brzadowi likér: *brzadowi likér* ‘nalewk’ Trep I 347;

czistucha: *czistucha* ‘czëstô wódka’: „Bùtelka *czistuchë* bë sã nóm przëdała na ten mróz.” (Zabòrë) Sych VII 39; → *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *nalewk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

dachtëlowô gòrzôłka: *dachtëlowô gòrzôłka* ‘dachtëlowô wódka, nalewk’ Ram 62; → *dachtëlówka*;

dachtëlówka: *dachtëlówka* ‘dachtëlowô wódka, nalewk’ Ram 62; → *dachtëlowô gòrzôłka*;

fich: *fich* ‘czëstô wódka’ Lab 2, 126, Trep II 328; → *czistucha*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *nalewk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

gòrzôłka: *gòrzôłka* ‘wódka’ Ram 96, Goł R 272, Trep II 328, Goł 121, 522, 614; → *czistucha*, *fich*, *gòwôr*, *kòrnus*, *nalewk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

gòrzôłka anëżowô: *gòrzôłka anëżowô* ‘anëżowô wódka, anëżówka’ Ram 23;

gòrzôłka jiglënowô: *gòrzôłka jiglënowô* ‘jałówcowô wódka’ Ram 116;

gòrzôłka kalmùsowô: *gòrzôłka kalmùsowô* ‘kalmùsowô wódka’ Ram 119;

gòwôr: *gòwôr* ‘wódka’ Lab 2, 126, Lab 3, 40, Goł 121; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *kòrnus*, *nalewk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

ingberka: *ingberka*, *ingwerka* ‘ôrt wódczi zaprawiony jingberã’ Ram 107;

jagòdówka: *jagòdówka* 1.’wódka robionô na jagòdach’ Ram 109, 2. ‘wódka z jagòdowim sokã’ Goł 137;

jałówcowi kòrnus: *jałówcowi kòrnus* ‘jałówcowô wódka’ Trep I 215;

jarzëbiôk: *jarzëbiôk* ‘jarzëbnica’ Trep I 216; → *jarzëbnica*, *jarzëbny kòrnus*;

jarzëbnica: *jarzëbnica* ‘jarzëbiôk’ Trep I 216; → *jarzëbiôk*, *jarzëbny kòrnus*;

jarzëbny kòrnus: *jarzëbny kòrnus* ‘jarzëbiôk’ Trep I 216; → *jarzëbnica*, *jarzëbiôk*;

koniak: *koniak* ‘kòniôk’ Goł 171;

kòrnus: *kòrnus* ‘wódka’: „Napij le sã tegò *kòrnusu*.”, Wëpilë pò dwa *kòrnusë* i….”, „Wëpij le so jednégò *kòrnusa*.” Goł 175, 614, 522, Trep II 328; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr, nalewk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

likér: *likér* ‘likwòr’ Trep I 287; → *likwòr*;

likwòr: *likwòr* ‘likér’ Trep I 287; → *likér*;

mampa: *mampa* ‘ôrt gòrzczi wódczi’ Ram 162;

mniódówka: *mniódówka* ‘wódka z miodu, pitny miód’: „Chcemë le sã napic òd ti mòji *mniódówczi*.” (Zabòrë) Sych III 174;

mòskôl: *mòskôl* ‘ôrt dôwny wódczi ò cemny farwie’: „Czôrny jak *mòskôl*.” (Karwiô, Tupadła, Strzelno) Sych III 116;

nalewk: *nalewk* ‘wódka’: „*Nalewkù* më wiele ni mómë, a za to jestkù je dosc.” (nord.) Sych III 185, Trep II 328; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

ògnistô: *ògnistô* ‘wódka’: „Tej le sã chcemë napic té *ògnisté*.” Sych III 302; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *nalécwk*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

òpara: *òpara* 1. ‘wódka gorszego gatunku’ Sych III 323; 2. ‘wódka’ Trep II 328; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *nalécwk*, *ògnistô*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

òrzesznica: *òrzesznica* ‘orzechówka’ Trep I 436; → *òrzeszny kòrnus*;

òrzeszny kòrnus: *òrzeszny kòrnus* ‘orzechówka’ Trep I 436; → *òrzesznica*;

pòchlap: *pòchlap* ‘wódka’: „Czile kwatérków *pòchlapù* kùpił i wnet sã wëbùdowôł, bò miôł rzemiãsników całé pòdwórze.” (pn) Sych VII 232; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *nalécwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

pòchlapnica: *pòchlapnica* ‘wódka’: „Czej Pawełk czëje, że dzes gò mògą pòczestowac *pòchlapnicą*, to òn zarô mô skòpicą spraw do załatwieniô.” (pn) Sych VII 232; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *nalécwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

prostucha: *prostucha* ‘wódka z alkoholu rozcieńczonego wodą bez jakichkolwiek domieszek’: „Nôlepszô je *prostucha*.” (Zabory) Sych IV 174;

róm: *róm* ‘rum’ Trep II 166, Goł 456;

slëwiónka: *slëwiónka* ‘wódka pędzona ze śliwek, śliwowica’: „Wëpił trzë czeliszczi *slëwiónczi*.” (pn) Sych V 77, Goł 477;

swòjucha: *swòjucha* ‘wódka pędzona potajemnie z ziemniaków, zboża lub cukru, samogonka’: „Wez le eszcze òd *swòjuchi*.” (Zabory) Sych V 193;

sznapétk: *sznapétk* ‘wódka’: „Mój chłop nie je lëchi, le czej òn widzy *sznapétk*, tej òn rżi jak kóń.” (pn) Sych V 276; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *nalécwk*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznaps*, *ògnistô*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

sznaps: *sznaps* ‘wódka’: „To je taczi pijôk, że òn bë za bùdlã *sznapsu* białkã sprzedôł.” Sych V 276, „Wëpijemë sã përznã *sznapsu*.”, „Wëpił na kùńc jednégò *sznapsa* i szedł dodóm.” Goł 522, Ram 364, Lab 2,126, Lab 3, 156, Goł R 269, Trep II 328, Goł 614; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *nalécwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

szpértus: *szpértus* ‘spirytus’ Goł 524: *szpirtus* Goł 524, 525; → *szprit*;

szpirtus → *szpértus*;

szprit: *szprit* ‘spirytus’ Goł 525; → *szpértus*, *szpirtus*;

tokaj: *tokaj* ‘tokaj’ Trep II 257;

wisznica: *wisznica* ‘wiśniak’ Trep II 322; → *wiszniowi likér*;

wiszniowi likér: *wiszniowi likér* ‘wiśniak’ Trep II 322; → *wisznica*;

wòda ògnistô: *wòda ògnistô* ‘wódka’: „Ten sã niemało napił té *ògnisté wòdë*.” (pd) Sych III 302; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *nalécwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wódka*;

wódka: *wódka* ‘wódka’: „Napij le sã *wódczi*, tej të sã rozgrzejesz.” Sych VII 351, „Napij le sã *wódczi*, tej të sã rozgrzejesz.” Goł 614, Goł R 269, Goł 522; → *czistucha*,

ògnistô: *ògnistô* ‘wódka’: „Tej le sã chcemë napic ti *ògnisti*.” Sych III 302; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *naléwk*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

òpara: *òpara* 1. ‘wódka lëchszégò ôrtu’ Sych III 323; 2. ‘wódka’ Trep II 328; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *naléwk*, *ògnistô*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

òrzesznica: *òrzesznica* ‘òrzechówka’ Trep I 436; → *òrzeszny kòrnus*;

òrzeszny kòrnus: *òrzeszny kòrnus* ‘òrzechówka’ Trep I 436; → *òrzesznica*;

pòchlap: *pòchlap* ‘wódka’: „Czile kwatérków *pòchlapù* kùpił i wnet sã wëbùdowôł, bò miôł rzemiãsników całé pòdwórze.” (nord.) Sych VII 232; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *naléwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

pòchlapnica: *pòchlapnica* ‘wódka’: „Czej Pawełk czëje, że dzes gò mògą pòczestowac *pòchlapnicą*, to òn zarô mô skòpicą spraw do załatwieniô.” (pn) Sych VII 232; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *naléwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

prostucha: *prostucha* ‘wódka z alkòhòlu rozrzadzonégò wòdą bez niżódnëch domieszków’: „Nôlepszô je *prostucha*.” (Zabòrë) Sych IV 174;

róm: *róm* ‘pòl. rum’ Trep II 166, Goł 456;

slëwiónka: *slëwiónka* ‘wódka robionô ze slëwów, pòl. śliwowica’: „Wëpił trzë czeliszczi *slëwiónczi*.” (nord.) Sych V 77, Goł 477;

swòjucha: *swòjucha* ‘wódka krëjamno robionô z bùlwów, zbòża abò cëkrë, pòl. samogonka’: „Wez le eszcze òd *swòjuchi*.” (Zabòrë) Sych V 193;

sznapétk: *sznapétk* ‘wódka’: „Mój chłop nie je lëchi, le czej òn widzy *sznapétk*, tej òn rżi jak kóń.” (nord.) Sych V 276; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *naléwk*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznaps*, *ògnistô*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

sznaps: *sznaps* ‘wódka’: „To je taczi pijôk, że òn bë za bùdlã *sznapsu* białkã sprzedôł.” Sych V 276, „Wëpijemë sã përznã *sznapsu*.”, „Wëpił na kùńc jednégò *sznapsa* i szedł dodóm.” Goł 522, Ram 364, Lab 2,126, Lab 3, 156, Goł R 269, Trep II 328, Goł 614; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *naléwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *wòda ògnistô*, *wódka*;

szpértus: *szpértus* ‘szprit’ Goł 524: *szpirtus* Goł 524, 525; → *szprit*;

szpirtus → *szpértus*;

szprit: *szprit* ‘szpirtus’ Goł 525; → *szpértus*, *szpirtus*;

tokaj: *tokaj* ‘tokôj’ Trep II 257;

wisznica: *wisznica* ‘pòl. wiśniak’ Trep II 322; → *wiszniowi likér*;

wiszniowi likér: *wiszniowi likér* ‘pòl. wiśniak’ Trep II 322; → *wisznica*;

wòda ògnistô: *wòda ògnistô* ‘wódka’: „Ten sã niemało napił té *ògnisti wòdë*.” (pôł.) Sych III 302; → *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *naléwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wódka*;

wódka: *wódka* ‘wódka’: „Napij le sã *wódczi*, tej të sã rozgrzejesz.” Sych VII 351, „Napij le sã *wódczi*, tej të sã rozgrzejesz.” Goł 614, Goł R 269, Goł 522; → *czistucha*,

fich, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *naléwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*;

żubrówka: *żubrówka* ‘rodzaj wódki, żubrówka’ Goł 682.

2. Wina:

brzadowé wino: *brzadowé wino* ‘wino owocowe’ Trep II 320; → *gãsé wino*, *mòdrôczkòwé wino*;

gãsé wino: *gãsé wino* 1. ‘wino z bławatków’: „Mòdrôczek abò *gãsé wino* to je to samo.” (Zabory) Sych III 97; → *mòdrôczek*, *mòdrôczkòwé wino*, 2. ‘wino owocowe’ Trep II 320; → *brzadowé wino*, *mòdrôczkòwé wino*;

jabłkòwé wino: *jabłkòwé wino* ‘wino z jabłek’ Trep I 214;

mòdrôczek: *mòdrôczek* ‘wino z bławatków’: „*Mòdrôczek* abò gãsé wino to je to samo.” (Zabory) Sych III 97; → *gãsé wino*, *mòdrôczkòwé wino*;

mòdrôczkòwé wino: *mòdrôczkòwé wino* 1. ‘wino z bławatków’: „Już dzys nie robią *mòdrôczkòwégò wina*.” (Zabory) Sych III 97; → *gãsé wino*, *mòdrôczek*, 2. ‘wino owocowe’ Trep II 320; → *brzadowé wino*, *gãsé wino*;

rëbacczé wino: *rëbacczé wino* ‘wino sprowadzane niegdyś z Gdańska’ Sych VI 160, Trep II 320;

swòjsczé wino: *swòjsczé wino* ‘wino domowej roboty’ Goł R 268;

wãgrzé wino: *wãgrzé wino* ‘wino węgierskie’ Trep II 320;

wino ze swiãtojanków: *wino ze swiãtojanków* ‘wino z czerwonych porzeczek’ Goł 507.

3. Piwa:

bejersz: *bejersz*, *bejrisz*, *bejrsz* ‘piwo bawarskie’ Ram 28;

bejrisz → *bejersz*;

bejrsz → *bejersz*;

czôrné piwò: *czôrné piwò* ‘piwo słodowe’ Trep II 194;

jałowcocha: *jałowcocha* ‘dawne piwo z jagód jałowcowych, które ubijano w stępie, po czym gotowano w kotle i cedzono przez gęste płótno’ (pd) Sych II 77; → *jałówcowé piwò*;

jałówcowé piwò: *jałówcowé piwò* ‘jw.’ (pd) Sych II 77; → *jałowcocha*;

piwò: *piwò* ‘piwo’: Trep II 24, „Napijma sã *piwa*.” Sych IV 282, „W tim *piwie* cos płiwô.” „Nôprzód *piwa* nawarził, a terô chòdzy òsrómóny.” Goł 349, „Jô pijã *piwò*, nié wòdã.”, „Òn bë za *piwã* szedł na kùńc swiata.” Ram 243.

Badane nazwy mają albo charakter ogólny, albo szczegółowy.[9]

---

[9] Podobny podział wprowadziła M. Witaszek-Samborska w pracy *Studia nad słownictwem kulinarnym we współczesnej polszczyźnie,* Poznań 2005, s. 40-61.

fich, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *naléwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*;
żubrówka: *żubrówka* ‘ôrt wódczi, żubrówka’ Goł 682.

2. Wina:

brzadowé wino: *brzadowé wino* ‘pòl. wino owocowe’ Trep II 320; → *gãsé wino*, *mòdrôczkòwé wino*;
gãsé wino: *gãsé wino* 1. ‘wino z mòdrôków’: „Mòdrôczek abò *gãsé wino* to je to samo.” (Zabòrë) Sych III 97; → *mòdrôczek*, *mòdrôczkòwé wino*, 2. ‘brzadowé wino’ Trep II 320; → *brzadowé wino*, *mòdrôczkòwé wino*;
jabłkòwé wino: *jabłkòwé wino* ‘wino z jabków’ Trep I 214;
mòdrôczek: *mòdrôczek* ‘wino z mòdrôków’: „*Mòdrôczek* abò gãsé wino to je to samo.” (Zabòrë) Sych III 97; → *gãsé wino*, *mòdrôczkòwé wino*;
mòdrôczkòwé wino: *mòdrôczkòwé wino* 1. ‘wino z mòdrôków’: „Ju dzys nie robią *mòdrôczkòwégò wina*.” (Zabòrë) Sych III 97; → *gãsé wino*, *mòdrôczek*, 2. ‘brzadowé wino’ Trep II 320; → *brzadowé wino*, *gãsé wino*;
rëbacczé wino: *rëbacczé wino* ‘wino, jaczé czedës bëło sprowôdzóné ze Gduńska’ Sych VI 160, Trep II 320;
swòjsczé wino: *swòjsczé wino* ‘wino domòwi robòtë’ Goł R 268;
wãgrzé wino: *wãgrzé wino* ‘wãgersczé wino’ Trep II 320;
wino ze swiãtojanków: *wino ze swiãtojanków* ‘wino z czerwònëch tipków’ Goł 507.

3. Piwa:

bejersz: *bejersz*, *bejrisz*, *bejrsz* ‘bawarsczé piwò’ Ram 28;
bejrisz → *bejersz*;
bejrsz → *bejersz*;
czôrné piwò: *czôrné piwò* ‘słodowé piwò’ Trep II 194;
jałowcocha: *jałowcocha* ‘dôwné piwò z jałówcowëch jagòdów, jaczé bëło ùbijóné w stãpie, pòtemù warzoné w kòtle i cedzoné bez gãsté płótno’ (pôł.) Sych II 77; → *jałówcowé piwò*;
jałówcowé piwò: *jałówcowé piwò* ‘jw.’ (pôł.) Sych II 77; → *jałowcocha*;
piwò: *piwò* ‘piwo’: Trep II 24, „Napijma sã *piwa*.” Sych IV 282, „W tim *piwie* cos płiwô.” „Nôprzód *piwa* nawarził, a terô chòdzy òsrómóny.” Goł 349, „Jô pijã *piwò*, nié wòdã.”, „Òn bë za *piwã* szedł na kùńc swiata.” Ram 243.

Badérowóné pòzwë mają òglowi abò dokładniészi charakter.[9]

---

[9] Pòdobny pòdzél wprowadzëła M. Witaszek-Samborska w dokazu *Sztudia nad kùchniową słowizną w dzysdniowi pòlaszëznie,* Poznań 2005, s. 40-61.

Wśród słownictwa ogólnego znajdują się m. in.: *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *naléwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka* ‘wódka czysta’, *likér*, *likwòr* ‘likier’, *piwò* ‘piwo’ itd.

Z kolei słownictwo szczegółowe reprezentują: *ananasowô gòrzôłka* ‘wódka ananasowa’, *apfelzynka* ‘pomarańczówka’, *brzadowi likér* ‘nalewka’, *dachtëlowô gòrzôłka*, *dachtëlówka* ‘wódka daktylowa, nalewka’, *gòrzôłka anëżowô* ‘wódka anyżowa, anyżówka’, *gòrzôłka jiglënowô* ‘wódka jałowcowa’, *gòrzôłka kalmùsowô* ‘wódka tatarakowa’, *ingberka*, *ingwerka* ‘gatunek wódki zaprawionej imbirem’, *jagòdówka* 1.’wódka robiona na jagodach’, 2. ‘wódka z sokiem jagodowym’, *jałówcowi kòrnus* ‘jałowcówka’, *jarzëbiôk*, *jarzëbnica*, *jarzëbny kòrnus* ‘jarzębinówka’, *koniak* ‘koniak’, *mampa* ‘gatunek gorzkiej wódki’, *mniódówka* ‘wódka z miodu, miód pitny’, *mòskôl* ‘gatunek dawnej wódki koloru ciemnego’, *òrzesznica*, *òrzeszny kòrnus* ‘orzechówka’, *prostucha* ‘wódka z alkoholu rozcieńczonego wodą bez jakichkolwiek domieszek’, *róm* ‘rum’, *slëwiónka* ‘wódka pędzona ze śliwek, śliwowica’, *swòjucha* ‘wódka pędzona potajemnie z ziemniaków, zboża lub cukru, samogonka’, *szpértus*, *szpirtus*, *szprit* ‘spirytus’, *tokaj* ‘tokaj’, *wisznica*, *wiszniowi likér* ‘wiśniak’, *żubrówka* ‘rodzaj wódki, żubrówka’; *brzadowé wino*, *gãsé wino*, *mòdrôczkòwé wino* ‘wino owocowe’, *gãsé wino*, *mòdrôczek*, *mòdrôczkòwé wino* ‘wino z bławatków’, *jabłkòwé wino* ‘wino z jabłek’, *rëbacczé wino* ‘wino sprowadzane niegdyś z Gdańska’, *swòjsczé wino* ‘wino domowej roboty’, *wãgrzé wino* ‘wino węgierskie’, *wino ze swiãtojanków* ‘wino z czerwonych porzeczek’; *bejersz*, *bejrisz*, *bejrsz* ‘piwo bawarskie’, *czôrné piwò* ‘piwo słodowe’, *jałowcocha*, *jałówcowé piwò* ‘dawne piwo z jagód jałowcowych, które ubijano w stępie, po czym gotowano w kotle i cedzono przez gęste płótno’ i in.

Definicje jedynie niektórych badanych haseł słownikowych mają charakter realnoznaczeniowy, czyli wyjaśniają znaczenie hasła bez odwoływania się do jego budowy słowotwórczej[10], np.: *brzadowi likér* ‘nalewka’, *mòskôl* ‘gatunek dawnej wódki koloru ciemnego’, *naléwk* ‘wódka’, *rëbacczé wino* ‘wino sprowadzane niegdyś z Gdańska’, *czôrné piwò* ‘piwo słodowe’ itp.

Przeważająca część analizowanych definicji reprezentuje typ strukturalno-znaczeniowy. W ich sformułowaniu wyzyskiwana jest budowa słowotwórcza objaśnianego wyrazu, a ponadto precyzowany jest charakter rzeczowy stosunku desygnatu formacji pochodnej (hasła) do desygnatu podstawy[11], np.: *ananasowô gòrzôłka* ‘wódka ananasowa’, *dachtëlowô gòrzôłka*, *dachtëlówka* ‘wódka daktylowa, nalewka’, *gòrzôłka anëżowô* ‘wódka anyżowa, anyżówka’, *gòrzôłka jiglënowô* ‘wódka jałowcowa’, *gòrzôłka kalmùsowô* ‘wódka tatarakowa’, *ingberka*, *ingwerka* ‘gatunek wódki zaprawionej imbirem’, *jagòdówka* 1.’wódka robiona na jagodach’, 2. ‘wódka z sokiem jagodowym’, *jałówcowi kòrnus* ‘jałowcówka’, *jarzëbiôk*, *jarzëbnica*, *jarzëbny kòrnus* ‘jarzębinówka’, *mniódówka* ‘wódka z miodu, miód pitny’, *òrzesznica*, *òrzeszny kòrnus* ‘orzechówka’,

---

[10] Por.: S. Kania, J. Tokarski, *Zarys leksykologii i leksykografii polskiej*, Warszawa 1984, s. 229.

[11] Por.: S. Kania, J. Tokarski, *Zarys leksykologii i leksykografii polskiej*, Warszawa 1984, s. 229.

Westrzód òglowi słowiznë są m. jin.: *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *naléwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka* ‘czëstô wódka’, *likér*, *likwòr*, *piwò* itd.

Zôs do dokładny słowiznë słëchają: *ananasowô gòrzôłka* ‘ananasowô wódka’, *apfelzynka* ‘pòmarańczówka’, *brzadowi likér* ‘naléwk’, *dachtëlowô gòrzôłka*, *dachtëlówka* ‘dachtëlowô wódka, naléwk’, *gòrzôłka anëżowô* ‘anëżowô wódka, anëżówka’, *gòrzôłka jiglënowô* ‘jałówcowô wódka’, *gòrzôłka kalmùsowô* ‘kalmùsowô wódka’, *ingberka*, *ingwerka* ‘ôrt wódczi zaprawiony jingberką’, *jagòdówka* 1.’wódka robionô na jagòdach’, 2. ‘wódka z jagòdowim sokã’, *jałówcowi kòrnus* ‘jałówcowô wódka’, *jarzëbiôk*, *jarzëbnica*, *jarzëbny kòrnus* ‘jarzëbnô wódka’, *koniak* ‘kòniôk’, *mampa* ‘ôrt gòrzczi wódczi’, *mniódówka* ‘wódka robionô z miodu, pitny miód’, *mòskôl* ‘ôrt dôwny wódczi ò cemny farwie’, *òrzesznica*, *òrzeszny kòrnus* ‘òrzewchòwô wódka’, *prostucha* ‘wódka z alkòhòlu rozrzedzonégò wòdą bez niżódnëch domieszków’, *róm* ‘pòl. rum’, *slëwiónka* ‘wódka robionô ze slëwów, pòl. śliwowica’, *swòjucha* ‘wódka krëjamno robionô z bùlwów, zbòża abò cëkrë, pòl. samogonka’, s*zpértus*, *szpirtus*, *szprit* ‘pòl. spirytus’, *tokaj* ‘tokôj’, *wisznica*, *wiszniowi likér* ‘pòl. wiśniak’, *żubrówka* ‘ôrt wódczi, żubrówka’; *brzadowé wino*, *gãsé wino*, *mòdrôczkòwé wino* ‘pòl. wino owocowe’, *gãsé wino*, *mòdrôczek*, *mòdrôczkòwé wino* ‘wino z mòdrôków’, *jabłkòwé wino* ‘wino z jabków’, *rëbacczé wino* ‘wino, jaczé bëło czedës sprowôdzóné ze Gduńska’, *swòjsczé wino* ‘wino domòwi robòtë’, *wãgrzé wino* ‘wãgersczé wino’, *wino ze swiãtojanków* ‘wino z czerwònëch tipków’ *bejersz*, *bejrisz*, *bejrsz* ‘bawarsczé’piwò, *czôrné piwò* ‘słodowé piwò’, *jałowcocha*, *jałówcowé piwò* ‘dôwné piwò z jałówcowëch jagòdów, jaczé bëło ùbijóné w stãpie, pòtemù warzoné w kòtle i cedzoné bez gãsté płótno’ i jin.

Definicje le niechtërnëch badérowónëch słowarzowëch zéwiszczów mają charakter realnoznaczeniowi, to je dolmaczą znaczenié zéwiszcza bez òdwòłiwaniô sã do jegò słowòtwórczi bùdowë[10], np.: *brzadowi likér* ‘naléwk’, *mòskôl* ‘ôrt dôwny wódczi ò cemny farwie’, *naléwk* ‘wódka’, *rëbacczé wino* ‘wino, jaczé bëło czedës sprowôdzóné ze Gduńska’, *czôrné piwò* ‘słodowé piwò’ itp.

Wikszi dzél analizowónëch definicjów reprezeńtëje sztrukturalno-znaczënkòwi ôrt. W jich sfòrmùłowaniu wëzwëskiwónô je słowòtwórczô bùdowa dolmaczonégò słowa, a nadto ùdokładniwóny je rzeczowi charakter stosënkù desygnatu pòchòdny fòrmacji (zéwiszcza) do desygnatu spòdlégò[11], np.: *ananasowô gòrzôłka* ‘ananasowô wódka’, *dachtëlowô gòrzôłka*, *dachtëlówka* ‘dachtëlowô wódka, naléwk’, *gòrzôłka anëżowô* ‘anëżowô wódka, anëżówka’, *gòrzôłka jiglënowô* ‘jałówcowô wódka’, *gòrzôłka kalmùsowô* ‘kalmùsowô wódka’, *ingberka*, *ingwerka* ‘ôrt wódczi zaprawiony jingberã’, *jagòdówka* 1.’wódka robionô na jagòdach’, 2. ‘wódka z jagòdowim sokã’, *jałówcowi kòrnus* ‘jałowcówka’, *jarzëbiôk*, *jarzëbnica*, *jarzëbny kòrnus* ‘jarzãbinówka’, *mniódówka* ‘wódka z miodu, pitny miód’, *òrzesznica*, *òrzeszny kòrnus* ‘òrzechówka’,

---

[10] Pòr.: S. Kania, J. Tokarski, *Zaris pòlsczi leksykòlogii i leksykògrafii*, Warszawa 1984, s. 229.

[11] Pòr.: S. Kania, J. Tokarski, *Zaris pòlsczi leksykòlogii i leksykògrafii*, Warszawa 1984, s. 229.

slëwiónka ‘wódka pędzona ze śliwek, śliwowica’, *wisznica*, *wiszniowi likér* ‘wiśniak’, *brzadowé wino* ‘wino owocowe’, *jabłkòwé wino* ‘wino z jabłek’, *swòjsczé wino* ‘wino domowej roboty’, *wãgrzé wino* ‘wino węgierskie’, *jałowcocha*, *jałówcowé piwò* ‘dawne piwo z jagód jałowcowych, które ubijano w stępie, po czym gotowano w kotle i cedzono przez gęste płótno’ i in.

Wszystkie wyrazy hasłowe (zazwyczaj wytłuszczone) informują o systemie gramatycznym języka, w jakim są napisane, czyli języka kaszubskiego; najpełniej – o systemie fonetycznym i słowotwórczym, śladowo – fleksyjnym. Więcej informacji o fleksji, dodatkowo – składni – zyskujemy dzięki cytacjom zawartym w hasłach słownikowych. Jaki jest więc ów gramatyczny system w świetle nazw napojów alkoholowych?

W zakresie fonetyki zwraca uwagę kaszubski wokalizm, a w nim: labializacje po spółgłoskach tylnojęzykowych (*gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *mòdrôczkòwé*), labializacje po spółgłoskach wargowych (*kalmùsowô*, *mòskôl*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *swòjucha*, *wòda, piwò*), labializacje w nagłosie (*ògnistô*, *òpara*, *òrzesznica*, *òrzeszny*), prejotacje (*jiglënowô*), ścieśnienia dawnych samogłosek długich *a*, *e*, *o* (*ananasowô*, *nalééwk*, *brzadowé*, *gãsé*, *wódka*, *jagòdówka*, *jałówcowi*), oryginalna kaszubska samogłoska *ë* (*anëżowô*, *dachtëlowô*, *slëwiónka*), przegłos nosówki przedniej *ã*: *ë* (*jarzëbiôk*, *jarzëbnica*, *jarzëbny*).

Kaszubski system konsonantyczny to przede wszystkim liczne kaszubienia (*gãsé*, *slëwiónka*), dysymilacje grupy *kt* na *cht* (*dachtëlowô*, *dachtëlówka*),[12] wymiany środkowojęzykowego *ś*: *š* (*wisznica*, *wiszniowi*), wymiany zmiękczonego *m*: *mń* (*mniódówka*), afrykatyzacja tylnojęzykowych spółgłosek miękkich k’, g’, polegająca na ich przejściu w palatalne *cz*, *dż* (*rëbacczé*, *swòjsczé*), twarda realizacja tylnojęzykowej spółgłoski zmiękczonejgò (*likér*).

Analizowane wyrazy hasłowe mówią również, jakie modele słowotwórcze są preferowane w trakcie tworzenia nazw napojów alkoholowych.

Jeden z nich obejmuje liczne zestawienia (20) z członem określanym rzeczownikowym i określającym przymiotnikowym typu: *ananasowô gòrzôłka*, *brzadowi likér*, *dachtëlowô gòrzôłka*, *gòrzôłka anëżowô*, *gòrzôłka jiglënowô*, *gòrzôłka kalmùsowô*, *jałówcowi kòrnus*, *jarzëbny kòrnus*, *òrzeszny kòrnus*, *wiszniowi likér*, *wòda ògnistô*, *brzadowé wino*, *jabłkòwé wino*, *mòdrôczkòwé wino*, *gãsé wino*, *rëbacczé wino*, *swòjsczé wino*, *wãgrzé wino*, *czôrné piwò*, *jałówcowé piwò*. Większość z tych zestawień reprezentuje kaszubski szyk przymiotnik + rzeczownik. Cztery przykłady wyłamują się z tej zasady. Są to: *gòrzôłka anëżowô*, *gòrzôłka jiglënowô*, *gòrzôłka kalmùsowô* i *wòda ògnistô*. O ile ten ostatni można uznać za stałe, metaforyczne wyrażenie, to powody, dla których zastosowano szyk rzeczownik + przymiotnik w trzech wcześniejszych przykładach są niezrozumiałe, zwłaszcza że zestawienia te znalazły się w *Słowniku* S. Ramułta obok typowych takich, jak: *ananasowô gòrzôłka*, *dachtëlowô gòrzôłka* i in.

---

[12] Zjawisko to ma charakter ogólnosłowiański, o czym m. in.: E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk 1981, s. 83.

slëwiónka ‘wódka robionô ze slëwów, pòl. śliwowica’, *wisznica*, *wiszniowi likér* ‘pòl. wiśniak’, *brzadowé wino* ‘pòl. wino owocowe’, *jabłkòwé wino* ‘wino z jabków’, *swòjsczé wino* ‘wino domòwi robòtë’, *wãgrzé wino* ‘wãgersczé wino’, *jałowcocha*, *jałówcowé piwò* ‘dôwné piwò z jałówcowëch jagòdów, jaczé bëło ùbijóné w stãpie, pòtemù warzoné w kòtle i cedzóné bez gãsté płótno’ i jin.

Wszëtczé zéwiszczowé słowa (colemało napisóné grëbszim sztrichã) dôwają wiédzã ò gramaticzny systemie jãzëka, w jaczim są napisóné, to je kaszëbsczégò jãzëka; nôfùlni – ò fòneticzny i słowòtwórczi systemie, szlachòwò – fleksyjny. Wicy wiadłów ò fleksji, dodôwkòwò – składni – dostôwómë dzãka cytacjóm, jaczé są w słowarzowëch zéwiszczach. Jakô wiãc je na gramaticznô systema zdrząçë na pòzwë alkòhòlowëch wëpitków?

W òbrëmienim fòneticzi bôczënk przëcygô kaszëbsczi wòkalizm, a w nim: labializacje pò slédnojãzëkòwëch spółzwãkach (*gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *mòdrôczkòwé*), labializacje pò lëpnëch spółzwãkach (*kalmùsowô*, *mòskôl*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *swòjucha*, *wòda, piwò*), labializacje w nagłosu (*ògnistô*, *òpara*, *òrzesznica*, *òrzeszny*), prejotacje (*jiglënowô*), scësnieniô dôwnëch dłudżich samòzwãków *a*, *e*, *o* (*ananasowô*, *naléwk*, *brzadowé*, *gãsé*, *wódka*, *jagòdówka*, *jałówcowi*), òriginalny kaszëbsczi samòzwãk *ë* (*anëżowô*, *dachtëlowô*, *slëwiónka*), przegłos przédny nosówczi *ã*: *ë* (*jarzëbiôk*, *jarzëbnica*, *jarzëbny*).

Kaszëbskô kònsonanticznô systema to przede wszëstczim wielné kaszëbienié (*gãsé*, *slëwiónka*), dësymilacje karna *kt* na *cht* (*dachtëlowô*, *dachtëlówka*),[12] wëmiónë westrzédnojãzëkòwégò *ś*: *š* (*wisznica*, *wiszniowi*), wëmiónë zmitczonégò *m’*: *mń* (*mniódówka*), afrikatizacjô slédnojãzëkòwëch spółzwãków mitczich k’, g’, pòlégającô na jich przeńscu w palatalné *cz*, *dż* (*rëbacczé*, *swòjsczé*), cwiardô realizacjô slédnojãzëkòwégò zmikczonégò spółzwãkù (*likér*).

Analizowóné zéwiszczowé słowa gôdają téż, jaczé słowòtwórczé mòdele są bédowóné òb czas ùsôdzaniô pòzwów alkòhòlowëch wëpitków.

Jeden z nich òbjimô wielné zestôwczi (20) z człona pòzéwónym jistnikòwim i òkreszliwającym znankòwnikòwim ôrtu: *ananasowô gòrzôłka*, *brzadowi likér*, *dachtëlowô gòrzôłka*, *gòrzôłka anëżowô*, *gòrzôłka jiglënowô*, *gòrzôłka kalmùsowô*, *jałówcowi kòrnus*, *jarzëbny kòrnus*, *òrzeszny kòrnus*, *wiszniowi likér*, *wòda ògnistô*, *brzadowé wino*, *jabłkòwé wino*, *mòdrôczkòwé wino*, *gãsé wino*, *rëbacczé wino*, *swòjsczé wino*, *wãgrzé wino*, *czôrné piwò*, *jałówcowé piwò*. Wikszosc z nëch zestawieniów reprezentëje kaszëbsczi szëk znankòwnik + jistnik. Sztërë przikładë nie słëchają do ti reglë. Są to: *gòrzôłka anëżowô*, *gòrzôłka jiglënowô*, *gòrzôłka kalmùsowô* i *wòda ògnistô*. Żlë nen slédny mòżna ùznac na stałë, metafòriczné wërażenié, to pòwòdë, dlô chtërnëch wëzwëskóno szëk jistnik + znankòwnik w trzech rëchlészëch przikładach są niezrozmiałé, òsoblëwie że ne zestôwczi nalazłë sã w *Słowniku* S. Ramułta kòl tipicznëch taczich, jak: *ananasowô gòrzôłka*, *dachtëlowô gòrzôłka* i jin.

---

[12] No zjawiszcze mô òglowòsłowiańsczi charakter, ò czim m. jin.: É. Bréza, J. Tréder, *Kaszëbskô gramatika. Pòpùlarny zaris*, Gduńsk 1981, s. 83.

Ciekawym, choć reprezentowanym jedynie przez jeden przykład *wino ze swiãtojanków*, modelem słowotwórczym jest zestawienie z członem określanym rzeczownikowym i określającym w postaci wyrażenia przyimkowego *ze* z rzeczownikiem w dopełniaczu. Typ ten znalazł się w *Słowarzu* E. Gòłąbka. Zastanawia, dlaczego autor nie zastosował powszechnej techniki tworzenia tego typu nazwy i nie zaproponował hasła *swiãtojankòwé wino*.

Kolejnym modelem tworzenia kaszubskich nazw napojów alkoholowych jest derywacja sufiksalna, gdzie wyróżnia się derywaty odrzeczownikowe z sufiksami: *– ôk* typu *jarzëbiôk* (: *jarzëbina* 'jarzębina' z derywacją dezintegralną); *– ek* typu *mòdrôczek* (: *mòdrôki* 'modraki, bławatki'); *– étk* typu *sznapétk* (: *sznaps* 'wódka' z derywacją dezintegralną); *– ica* typu *wisznica* (: *wisznie* 'wiśnie'); *– nica* typu *jarzëbnica* (: *jarzëbina* 'jarzębina' z derywacją dezintegralną), *òrzesznica* (: *òrzechë* 'orzechy'); *– k* typu *nalééwk* (: *nalewac* 'nalewać'); *– ka* typu *apfelzynka* (: *apfelzyna* 'pomarańcza'), *ingberka*, *ingwerka* (: *ingber*, *ingwer* 'imbir'), *wódka* (: *wòda* 'woda'); *– ónka* typu *slëwiónka* (: *slëwë* 'śliwki'); *– ówka* typu *dachtëlówka* (: *dachtëlë* 'daktyle'), *jagòdówka* (: *jagòdë* 'jagody'), *mniódówka* (: *mniód* 'miód'), *żubrówka* (: *żubr* 'żubr'); *– ocha* typu *jałowcocha* (: *jałówc* 'jałowiec'); odprzymiotnikowe z sufiksami: *– ucha* typu *czistucha* (: *czisti* 'czysty'), *prostucha* (: *prosti* 'prosty'); odzaimkowy z sufiksem: *– ucha* typu *swòjucha* (: *swój* 'ts.'); odczasownikowe z sufiksami: *– ôłka* typu *gòrzôłka* (: *gòrzec* 'gorzeć, palić się'), *– nica* typu *pòchlapnica* (: *pòchlapac* 'pochlapać').

Do rzadkości wśród nazw napojów alkoholowych należą derywaty paradygmatyczne, np.: *pòchlap*: *pòchlapac* 'pochlapać'.

Niewiele jest też nazw przeniesionych. Wśród nich mieszczą się najprawdopodobniej *gòwôr* 'wódka' (por. *gòwôr* 'głos, nadający się szczególnie do śpiewu, śpiew' Sych I 347), *mòskôl* 'gatunek dawnej wódki koloru ciemnego' (por. *Mòskôl* 'Moskal, Rosjanin' Sych III 116).

Ponadto w jednym wypadku można powiedzieć o substantywizacji przymiotnika w rzeczownik: *ògnistô* (: *wòda ògnistô*).

Wyrazy hasłowe – nazwy napojów alkoholowych – niewiele mówią o fleksji języka kaszubskiego. Ponieważ zazwyczaj są rzeczownikami, informują o końcówkach mianownika liczby pojedynczej danego rodzaju, np. mianownikowi rodzaju męskiego przypisana jest końcówka – ø (*fich*, *kòrnus*, *likér*), mianownikowi rodzaju żeńskiego – końcówki: *– a* (*apfelzynka*, *czistucha*, *jagòdówka*) oraz *– ô* w formie substantywizowanej *ògnistô*, mianownikowi rodzaju nijakiego *– o* (*wino*) lub *– ò* (*piwò*).

W jednym przykładzie – osobliwym zestawieniu z członem określającym w postaci wyrażenia przyimkowego *ze* z rzeczownikiem żeńskim w dopełniaczu pojawia się końcówka dopełniacza liczby mnogiej *– ów* (*wino ze swiãtojanków*).

Warto też wspomnieć, że liczne zestawienia z członem określającym przymiotnikowym informują o końcówkach tejże części mowy w mianowniku liczby pojedynczej: w rodzaju męskim końc. *– i*/*- y* (*brzadowi*, *jałówcowi*, *wiszniowi*, *jarzëbny*), w rodzaju

Czekawim, chòc reprezentowóny le bez jeden przikłôd *wino ze swiãtojanków*, słowòtwórczim mòdelã je zestôwk z człōnã òkreszliwającym jistnikòwim i òkreszliwajacym w pòstacy przëmiónkòwégò wërażeniô *ze* z jistnikã w rodzôczu. Nen ôrt nalazł sã w *Słowarzu* E. Gòłąbka. Dôwô do mësleniô, czemù autor nie wëzwëskôł òglowi techniczi ùsôdzaniô negò ôrtu pòzwë i nie zabédowôł zéwiszcza *swiãtojankòwé wino*.

Pòstãpnym mòdelã ùsôdzaniô kaszëbsczich pòzwów alkòhòlowëch wëpitków je sufiksalnô deriwacjô, dze wëapartniô sã òdjistnikòwé deriwatë z sufiksama: – *ôk* ôrtu *jarzëbiôk* (: *jarzëbina* ‘jarzëbina’ z dezjintegralną deriwacją); – *ek* ôrtu *mòdrôczek* (: *mòdrôki* ‘mòdrôczi’); – *étk* ôrtu *sznapétk* (: *sznaps* ‘wódka’ z dezjintegralną deriwacją); – *ica* ôrtu *wisznica* (: *wisznie* ‘wisznie’); – *nica* ôrtu *jarzëbnica* (: *jarzëbina* ‘jarzëbina’ z dezjintegralną deriwacją), *òrzesznica* (: *òrzechë* ‘pòl. orzechy’); – *k* ôrtu *naléwk* (: *nalewac* ‘pòl. nalewać’); – *ka* ôrtu *apfelzynka* (: *apfelzyna* ‘pòl. pomarańcza’), *ingberka*, *ingwerka* (: *ingber*, *ingwer* ‘pòl. imbir’), *wódka* (: *wòda* ‘pòl. woda’); – *ónka* ôrtu *slëwiónka* (: *slëwë* ‘pòl. śliwki’); – *ówka* ôrtu *dachtëlówka* (: *dachtëlë* ‘pòl. daktyle’), *jagòdówka* (: *jagòdë* ‘pòl. jagody’), *mniódówka* (: *mniód* ‘pòl. miód’*)*, *żubrówka* (: *żubr* ‘pòl. żubr’); – *ocha* ôrtu *jałowcocha* (: *jałówc* ‘pòl. jałowiec’); òdznankòwnikòwé z sufiksama: – *ucha* ôrtu *czistucha* (: *czisti* ‘pòl. czysty’), *prostucha* (: *prosti* ‘pòl. prosty’); òdzamionowim z sufiksã: – *ucha* ôrtu *swòjucha* (: *swój* ‘ts.’); òdczasnikòwé z sufiksama: – *ôłka* ôrtu *gòrzôłka* (: *gòrzec* ‘pòl. gorzeć, palić sã’), – *nica* ôrtu *pòchlapnica* (: *pòchlapac* ‘pòl. pochlapać’).

Rzôdczé westrzód pòzwów alkòhòlowëch wëpitków są paradigmaticzné deriwatë, np.: *pòchlap*: *pòchlapac* ‘pòl. pochlapać’.

Mało je téż przeniosłëch pòzwów. Westrzód nëch mieszczą sã mòżebné: *gòwôr* ‘pòl. wódka’ (pòr. *gòwôr* ‘głos, jaczi nadôwô sã òsoblëwie do spiéwù, spiéw’ Sych I 347), *mòskôl* ‘ôrt dôwny wódczi ò cemny farwie’ (pòr. *Mòskôl* ‘pòl. Moskal, Rosjanin’ Sych III 116).

Wicy, w jednym przëtrôfkù mòże rzeknąc ò substantiwizacji znankòwnika w jistnik: *ògnistô* (: *wòda ògnistô*).

Zéwiszczowé słowa – pòzwë alkòhòlowëch wëpitków – mało gôdają ò fleksji kaszëbsczégò jãzëka. Temù że colemało są jistnikama, dôwają wiadło o kùnôszkach nazéwôcza pòjedinczi lëczbë dónégò ôrtu, np. nazéwôczowi chłopsczégò ôrtu namieniony je kùnôszk – ø (*fich*, *kòrnus*, *likér*), nazéwôczowi białogłowsczégò ôrtu – kùnôszczi: – *a* (*apfelzynka*, *czistucha*, *jagòdówka*) a téż – *ô* w substantiwizowóny fòrmie *ògnistô*, nazéwôczowi dzecnégò ôrtu – *o* (*wino*) abò – *ò* (*piwò*).

W jednym przikładze – òsoblëwim zestôwkù z òkreszliwającym człōnã w pòstacy przëmiónkòwégò wërażeniô *ze* z białczim jistnikã w rodzôczu pòjôwiô sã kùnôszk rodzôcza wielny lëczbë – *ów* (*wino ze swiãtojanków*).

Wôrt téż nadczidnąc, że wielné zestôwczi z człōnã òkresliwajacym znankòwnikòwim dôwają wiadło ò kùnôszkach negò dzélu mòwë w nazéwôczu pòjedinczi lëczbë: w chłopsczim ôrce kùnôszk – *i*/- *y* (*brzadowi*, *jałówcowi*, *wiszniowi*, *jarzëbny*),

żeńskim końc. – *ô* (*ananasowô*, *dachtëlowô*, *jiglënowô*, *kalmùsowô*), w rodzaju nijakim końc. – *é* (*brzadowé*, *gãsé*, *jabłkòwé*).

Więcej wiadomości na temat fleksji kaszubskich nazw napojów alkoholowych znajdujemy w cytacjach pojawiających się w licznych artykułach hasłowych. Stąd np. wiemy, że dopełniacz liczby pojedynczej rodzaju męskiego obsługuje końc. – *u* || – *ù* (*kòrnusu*, *naléwkù*, *pòchlapù*, *sznapsu*), biernik – końc. – *a*, – ø (*kòrnusa*, *sznapsa*, *sznapétk*), biernik liczby mnogiej końc. – *ë* (*kòrnusë*).

Z kolei w rodzaju żeńskim w dopełniaczu liczby pojedynczej występują końcówki – *ë*, -*i* (*czistuchë*, *mniódówczi*, *slëwiónczi*, *swòjuchi*, *wódczi*) oraz – *é* w formie substantywizowanej (*ògnisté*). W narzędniku pojawia się końc. – *ą* (*pòchlapnicą*).

Rodzaj nijaki w dopełniaczu liczby pojedynczej obsługuje końc. – *a*, natomiast określający go przymiotnik końc. – *égò* (*piwa*, *mòdrôczkòwégò wina*). W miejscowniku występuje końc. – *e* (*piwie*).

Wyrazy hasłowe – kaszubskie nazwy napojów alkoholowych – nie informują o składni.

Pewne relacje syntaktyczne pojawiają się w cytacjach. Interesujące nas leksemy mogą w zdaniu pełnić funkcję podmiotu („Nôlepszô je *prostucha*."), przydawki dopełniaczowej („Bùtelka *czistuchë* bë sã nóm przëdała na ten mróz.", „Czile kwatérków *pòchlapù* kùpił i wnet sã wëbùdowôł, bò miôł rzemiãsników całé pòdwórze.", „Wëpił trzë czeliszczi *slëwiónczi*.", „To je taczi pijôk, że òn bë za bùdlã *sznapsu* białkã sprzedôł."), dopełnienia („Napij le sã tegò *kòrnusu*.", „Chcemë le sã napic òd té mòjé *mniódówczi*.", „*Naléwkù* më wiele ni mómë, a za to jestkù je dosc.", „Czej Pawełk czëje, że dzes gò mògą pòczestowac *pòchlapnicą*, to òn zarô mô skòpicą spraw do załatwieniô."), dopełnienia cząstkowego, czyli dopełniacza partytywnego („Wëpij le so jednégò *kòrnusa*.", „Wëpił na kùńc jednégò *sznapsa* i szedł dodóm.") i okolicznika miejsca („W tim *piwie* cos pływô.").

Niektóre nazwy napojów alkoholowych legitymują się bogatą synonimiką, np.: pol. *wódka daktylowa* to kasz. *dachtëlowô gòrzôłka* i *dachtëlówka*, pol. *jarzębiak* to kasz. *jarzëbiôk*, *jarzëbnica*, *jarzëbny kòrnus*, pol. *likier* to kasz. *likér*, *likwòr*, pol. *orzechówka* to kasz. *òrzesznica*, *òrzeszny kòrnus*, pol. *wiśniak* to kasz. *wisznica*, *wiszniowi likér*, pol. *wino owocowe* to kasz. *brzadowé wino*, *gãsé wino*, *mòdrôczkòwé wino*, pol. *wino z bławatków* to kasz. *gãsé wino*, *mòdrôczek*, *mòdrôczkòwé wino*, pol. *dawne piwo z jagód jałowcowych, które ubijano w stępie, po czym gotowano w kotle i cedzono przez gęste płótno* to kasz. *jałowcocha*, *jałówcowé piwò*, pol. *wódka czysta* to kasz. *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *naléwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*.

Część kaszubskich nazw napojów alkoholowych jest zapożyczona.

Wśród nich znajdują się m. in. zapożyczenia bezpośrednie, np.: *bejersz*, *bejrisz*, *bejrsz* ‘piwo bawarskie' z niem *bayrisch*, *koniak* ‘koniak' z pol. *koniak* < z fr. *cognac* od *Cognac* – n. m. we Francji ‘mocny napój alkoholowy z surowego spirytusu oddestylowanego z wina gronowego (głównie białego) poddanego kilkuletniej fermentacji

w białczim ôrce kùnôszk – *ô* (*ananasowô*, *dachtëlowô*, *jiglënowô*, *kalmùsowô*), w dzecnym ôrce kùnôszk. – *é* (*brzadowé*, *gãsé*, *jabłkòwé*).

Wicy wiadłów na témã fleksji kaszëbsczich pòzwów alkòhòlowëch wëpitków mòżemë nalezc w cytacjach pòjawiającëch sã w wielnëch zéwiszczowëch artiklach. Stąd np. wiémë, że rodzôcz pòjedińczi lëczbë chłopsczégò ôrtu òbsługùje kùnôszk – *u* || – *ù* (*kòrnusu*, *naléwkù*, *pòchlapù*, *sznapsu*), winowôcz – kùnôszk – *a*, – ø (*kòrnusa*, *sznapsa*, *sznapétk*), winowôcz wielny lëczbë kùnôszk – *ë* (*kòrnusë*).

Zôs w białczim ôrce w rodzôczu pòjedińczi lëczbë wëstãpùją kùnôszczi – *ë*, -*i* (*czistuchë*, *mniódówczi*, *slëwiónczi*, *swòjuchi*, *wódczi*) a téż – *é* w substantiwizowóny fòrmie (*ògnisté*). W narzãdzôczu pòjôwiô sã kùnôszk – *ą* (*pòchlapnicą*).

Dzecny ôrt w rodzôczu pòjedinczi lëczbë òbsługùje kùnôszk – *a*, zôs òkreszliwajacy gò znankòwnik kùnôszczi – *égò* (*piwa*, *mòdrôczkòwégò wina*). W môlnikù je kùnôszk – *e* (*piwie*).

Zéwiszczowé słowa – kaszëbsczé pòzwë alkòhòlowëch wëpitków – nie dôwają wiédzë ò składni.

Pewné syntakticzné relacje pòjôwiają sã w cytacjach. Zajimającé nas leksemë mògą w zdanim pełnic fùnkcjã pòdmiotu („Nôlepszô je *prostucha*.”), rodzôczowi przidôwczi („Bùtelka *czistuchë* bë sã nóm przëdała na ten mróz.”, „Czile kwatérków *pòchlapù* kùpił i wnet sã wëbùdowôł, bò miôł rzemiãsników całé pòdwórze.”, „Wëpił trzë czeliszczi *slëwiónczi*.”, „To je taczi pijôk, że òn bë za bùdlã *sznapsu* białkã sprzedôł.”), dopełnieniô („Napij le sã tegò *kòrnusu*.”, „Chcemë le sã napic òd té mòji *mniódówczi*.”, „*Naléwkù* më wiele ni mómë, a za to jestkù je dosc.”, „Czej Pawełk czëje, że dzes gò mògą pòczestowac *pòchlapnicą*, to òn zarô mô skòpicą spraw do załatwieniô.”), cząstkòwégò dopełnieniô, to je partitiwnégò rodzôcza („Wëpij le so jednégò *kòrnusa*.”, „Wëpił na kùńc jednégò *sznapsa* i szedł dodóm.”) i òkòlicznika môlu („W tim *piwie* cos pływô.”).

Niechtërné pòzwë alkòhòlowëch wëpitków òznôcziwają sã bòkadną synonimiką, np.: pòl. *wódka daktylowa* to kasz. *dachtëlowô gòrzôłka* i *dachtëlówka*, pòl. *jarzębiak* to kasz. *jarzëbiôk*, *jarzëbnica*, *jarzëbny kòrnus*, pòl. *likier* to kasz. *likér*, *likwòr*, pòl. *orzechówka* to kasz. *òrzesznica*, *òrzeszny kòrnus*, pòl. *wiśniak* to kasz. *wisznica*, *wiszniowi likér*, pòl. *wino owocowe* to kasz. *brzadowé wino*, *gãsé wino*, *mòdrôczkòwé wino*, pòl. *wino z bławatków* to kasz. *gãsé wino*, *mòdrôczek*, *mòdrôczkòwé wino*, pòl. *dawne piwò z jagód jałowcowych, które ubijano w stępie, po czym gotowano w kotle i cedzono przez gęste płótno* to kasz. *jałowcocha*, *jałówcowé piwò*, pòl. *wódka czëstô* to kasz. *czistucha*, *fich*, *gòrzôłka*, *gòwôr*, *kòrnus*, *naléwk*, *ògnistô*, *òpara*, *pòchlap*, *pòchlapnica*, *sznapétk*, *sznaps*, *wòda ògnistô*, *wódka*.

Dzél kaszëbsczich pòzwów alkòhòlowëch wëpitków je zapòżëczony.

Westrzód nich są m. jin. bezpòstrzédné zapòżëczenia, np.: *bejersz*, *bejrisz*, *bejrsz* ‘bawarsczé’ piwò z niem *bayrisch*, *koniak* ‘kòniak’ z pòl. *koniak* < z fr. *cognac* òd *Cognac* – n. m. we Francji ‘mòcny alkòhòlowi wëpitk z sërégò szpërtusu òddestilowónégò z gronowégò wina (główno biôłégò), jaczé czile lat fermeńtowôł w dãbòwëch beczkach’,

w dębowych beczkach’, *kòrnus* z niem. *Kornhus* ‘dom na zboże’, przy czym końcowe *–us* pochodzi z dolnoniem. *hus* = górnoniem. *Haus*, (*brzadowi*) *likér* ‘likier’ z pol. *likier* < z fr. *liqueur* ‘mocny, słodki napój alkoholowy ze spirytusu, syropu cukrowego i esencji owocowej lub roślinnej’, *likwòr* ‘likier’ z pol. *likwor* < fr. *liquor* przest. ‘słodki, aromatyczny napój alkoholowy, którym dziś napełnia się cukierki i czekoladki; dawniej: napój, głównie alkoholowy’, *róm* ‘rum’ z pol. *rum* < z ang. *rum* ‘mocny napój alkoholowy uzyskiwany przez destylację sfermentowanej melasy z trzciny cukrowej’, *sznaps* ‘wódka’ z niem. *Schnaps* ‘wódka’, *szpértus*, *szpirtus*, *szprit* ‘spirytus’ z niem. *Spiritus* ‘ts.’, a to z łac. *spiritus* ‘duch’, *tokaj* ‘tokaj’ z pol. *tokaj* < z węg. *Tokaj* – n. m. węg. ‘wysokogatunkowe, złociste wino węgierskie z podsuszonych winogron’.

Istnieje też grupa zapożyczeń z obcą podstawą i rodzimym sufiksem, np.: *apfelzynka* ‘pomarańczówka’: *apfelzyna* ‘pomarańcza’ z suf. – *ka*, por. niem. *Apfelsine* ‘pomarańcza’, *ingberka*, *ingwerka* ‘gatunek wódki zaprawionej imbirem’: *ingber*, *ingwer* ‘imbir’ z suf. *–ka*, por. niem. *Ingber*, *Ingwer* ‘imbir’, *sznapétk* ‘wódka’: *sznaps* ‘wódka’ (z derywacją dezintegralną) z suf. – *étk*, por. niem. *Schnaps* ‘wódka’.

Ponieważ badane słowniki kaszubskie powstawały w różnym czasie, zawarte w nich nazwy napojów alkoholowych mogą być świadectwem mód, preferencji i gustów smakowych Kaszubów, a także historii tych trunków.

Sądzę, że nie bez znaczenia jest fakt, iż najbogatszą synonimiką legitymuje się wódka czysta (14 leksemów), a większość nazw pozostałych wódek (23 na 32 odnotowane) i win (7 na 9 odnotowanych) obsługują produkty domowego wyrobu. Niewiele jest też nazw rodzajów piw (4), co może świadczyć o wielowiekowej niepopularności tego trunku wśród Kaszubów.

Niektóre nazwy napojów alkoholowych nie są już dziś Kaszubom znane. W zapomnienie odeszły: *mampa* ‘gatunek gorzkiej wódki’, *mòskôl* ‘gatunek dawnej wódki koloru ciemnego’, *rëbaccze wino* ‘wino sprowadzane niegdyś z Gdańska’, *bejersz*, *bejrisz*, *bejrsz* ‘piwo bawarskie’, *jałowcocha*, *jałówcowé piwò* ‘dawne piwo z jagód jałowcowych, które ubijano w stępie, po czym gotowano w kotle i cedzono przez gęste płótno’.

Niezbyt popularne jest również *gãsé wino*, *mòdrôczek*, *mòdrôczkòwé wino* ‘wino z bławatków’.

Prawdopodobnie mało znane wśród Kaszubów były wódki, wina i piwa zagraniczne. (W analizowanym materiale znalazły się jedynie: *koniak* ‘koniak’, *likér*, *likwòr* ‘likier’, *róm* ‘rum’, *tokaj* ‘tokaj’, *wãgrzé wino* ‘wino węgierskie’, *bejersz*, *bejrisz*, *bejrsz* ‘piwo bawarskie’.)

Najpewniej też z tego właśnie powodu w żadnym z kaszubskich słowników nie pojawiły się m. in. nazwy win wynikające z ich barwy (*wino białe*, *wino czerwone*, *wino różowe*, *wino musujące*, *szampan*, *wino szampańskie*) lub z zawartości cukru pozostałego w winie po fermentacji (*wino wytrawne* – do 1,5% cukru i *wino półwytrawne* – 1,5 – 4% cukru, czyli *wina stołowe*, *wino półsłodkie* – 3 – 8% cukru, *wino słodkie* – 6 – 12% cukru, *wino bardzo słodkie* – ponad 12% cukru, czyli *wino deserowe*), a także ze

kòrnus z niem. *Kornhus* ‘dom na zbòżé’, kòle tegò kùnôszkòwé *–us* pòchôdô z dolnomiem. *hus* = górnomiem. *Haus*, (*brzadowi*) *likér* ‘likér’ z pòl. *likier* < z fr. *liqueur* ‘mòcny, miodny alkòhòlowi wëpitk ze szpërtusu, cëkrowégò syropù i brzadowi abò roscënowi esencji’, *likwòr* ‘likér’ z pòl. *likwor* < fr. *liquor* przest. ‘miodny, pôchnący alkòhòlowi wëpitk, jaczim dzys napôłniô sã bómczi i szokòlôdczi; przódzy: wëpitk, przede wszëtczim alkòhòlowi’, *róm* ‘róm’ z pòl. *rum* < z ang. *rum* ‘mòcny alkòhòlowi wëpitk dostóny bez destilacjã sfermentowóny melasë z cëkrowi strzënë’, *sznaps* ‘wódka’ z niem. *Schnaps* ‘wódka’, *szpértus*, *szpirtus*, *szprit* ‘pòl. spirytus’ z niem. *Spiritus* ‘ts.’, *tokaj* ‘tokaj’ z pòl. *tokaj* < z wãg. *Tokaj* – n. m. wãg. ‘wësokôrtné złocësté wãgersczé wino z pòdsëszonëch winogronów’.

Je téż karno zapòżëczeniów z cëzym spòdlim i domôcym sufiksã, np.: *apfelzynka* ‘pòmarańczówka’: *apfelzyna* ‘pòmarańcza’ z suf. *– ka*, pòr. miem. *Apfelsine* ‘pòmarańcza’, *ingberka*, *ingwerka* ‘ôrt wódczi zaprawiony jingberã’: *ingber*, *ingwer* ‘jigber’ z suf. *–ka*, pòr. miem. *Ingber*, *Ingwer* ‘jingber’, *sznapétk* ‘wódka’: *sznaps* ‘wódka’ (z dezjintegralną deriwacją) z suf. *– étk*, pòr. miem. *Schnaps* ‘wódka’.

Temù że badérowóné kaszëbsczé słowarze ùsôdzóné bëłë w różnym czasu, zapisóné w nich pòzwë alkòhòlowëch wëpitków mògą bëc przëswiôdczenim módów, preferencji i szmaczi Kaszëbów, a téż historii nëch wëpitków.

Mëszlã, że nié bez znaczeniô je fakt, że nôbòkadniészą synonimiką òznôcziwô sã czëstô wódka (14 leksemów), a wikszosc pòzwów òstałëch wódków (23 na 32 zapisónëch) i win (7 na 9 zapisónëch) òbsługiwają domòwé wërobë. Mało je téż pòzwów ôrtów piw (4), co swiadczëc mòże ò stalatny niepòpùlarnoscë negò wëpitkù westrzód Kaszëbów.

Niechtërné pòzwë alkòhòlowëch wëpitków dzys nie są ju Kaszëbóm znóné. W zabëcé òdeszłë: *mampa* ‘ôrt gòrzczi wódczi’, *mòskôl* ‘ôrt dôwny wódczi ò cemny farwie’, *rëbacczé wino* ‘wino, jaczé bëło sprowôdzóné czedës ze Gduńska’, *bejersz*, *bejrisz*, *bejrsz* ‘bawarsczé piwò’, *jałowcocha*, *jałówcowé piwò* ‘dôwné piwò z jałówcowëch jagòdów, jaczé bëło ùbijóné w stãpie, pòtemù warzoné w kòtle i cedzoné bez gãsté płótno’.

Za baro pòpùlarné nie je téż *gãsé wino*, *mòdrôczek*, *mòdrôczkòwé wino* ‘wino z mòdrôków’.

Wierã mało znóné westrzód Kaszëbów bëłë zagrańczné wódczi, wina i piwa. (W analizowónym materiale nalazłé sã le: *koniak* ‘koniak’, *likér*, *likwòr* ‘likér’, *róm* ‘rum’, *tokaj* ‘tokôj’, *wãgrzé wino* ‘wãgersczé wino’, *bejersz*, *bejrisz*, *bejrsz* ‘bawarsczé piwò’.)

Na gwës téż prawie temù w niżódnym z kaszëbsczich słowarzów nie pòjawiłë sã m. jin. pòzwë win pòchôdającé z jich farwë (pòl. *wino białe*, *wino czerwone*, *wino różowe*, *wino musujące*, *szampan*, *wino szampańskie*) abò z zawartoscë cëkru òstałégò w winie pò fermentacji (pòl. *wino wytrawne* – do 1,5% cëkru i *wino półwytrawne* – 1,5 – 4% cëkrë, to je *wina stołowe*, *wino półsłodkie* – 3 – 8% cëkru, *wino słodkie* – 6 – 12% cëkru, *wino bardzo słodkie* – wicy jak 12% cëkrë, to je *wino deserowe*), a téż ze

stężenia alkoholu (*wino lekkie* inaczej *słabe* – do 10% obj. alkoholu, *wino średniej mocy* – 10 – 14% obj. alkoholu, *wino mocne* – 14 – 18% obj. alkoholu).

Prawdopodobnie też z tej przyczyny nie pojawiły się nazwy piwa w zależności od zawartego w nim ekstraktu i alkoholu wyrażanego w procentach objętości: *piwo bezalkoholowe* – do 1,2% alkoholu, *piwo lekkie* – 1,7 – 5,5% alkoholu, *piwo półpełne* – 5,6 –6,2% alkoholu, *piwo pełne* – 6,9 – 8,3% alkoholu, *piwo mocne* – powyżej 7% alkoholu; ponadto – sposobu utrwalania (*piwo pasteryzowane* i *piwo niepasteryzowane*) oraz barwy (*piwo jasne*, *piwo ciemne* – powstałe dzięki dodaniu skarmelizowanych cukrów.)

Jeśli chodzi o nazwy wódek, całkowicie pominięte zostały m. in. nazwy ze względu na zawartość spirytusu, czyli: *wódka czysta zwykła* – powstała ze spirytusu rektyfikowanego, *wódka wyborowa* – ze spirytusu dwukrotnie rektyfikowanego, *wódka luksusowa* – ze spirytusu wielokrotnie rektyfikowanego, *wódka gatunkowa* – ze spirytusu rektyfikowanego, wody, wyciągów roślinnych, olejków zapachowych, cukru lub destylatów ziołowych, owocowych, ewentualnie nierektyfikowanych. Nie nazwano również wódek gatunkowych ze względu na ilość ekstraktu, brak więc nazw: *wódka wytrawna* – do 50 g ekstraktu w 1 l, *wódka półwytrawna* – od 51 g do 120 g w 1 l, *wódka półsłodka* – od 121 g do 220 g w 1 l, *wódka słodka* od 221 g do 330 g w 1 l, *krem* – powyżej 330 g ekstraktu w 1 l.

Ta nazewnicza luka w najbliższym czasie powinna być wypełniona, ale to już zadanie Rady Języka Kaszubskiego.

stãżeniô alkòhòlu (pòl. *wino lekkie* jinaczi *słabe* – do 10% òbj. alkòhòlu, *wino średniej mocy* – 10 – 14% òbj. alkòhòlu, *wino mocne* – 14 – 18% òbj. alkòhòlu).

Na gwës temù téż nie pòjawiłë sã sã pòzwë piwa w zależnoscë òd zawartégò w nim ekstraktu i alkòhòlu zapisónégò w procentach òbjãtoscë: pòl. *piwo bezalkoholowe* – do 1,2% alkòhòlu, *piwo lekkie* – 1,7 – 5,5% alkòhòlu, *piwo półpełne* – 5,6 – 6,2% alkòhòlu, *piwo pełne* – 6,9 – 8,3% alkòhòlu, *piwo mocne* – wicy jak 7% alkòhòlu; nadto – spòsobù ùtrwaliwaniô (pòl. *piwo pasteryzowane* i *piwo niepasteryzowane*) a téż farwë (pòl. *piwo jasne*, *piwo ciemne* – jaczé pòwstało dzãka dodanim skarmelizowónëch cëkrów.) Żlë jidze o pòzwë wódków, całowno niechóné òstałë m. jin. pòzwë ze wzglãdu na ùdzél szpërtusu, to je: *pòl. wódka czysta zwykła* –, jakô pòwstała ze rektifikòwónégò szpërtusu, *wódka wyborowa* – ze szpërtusu dwa razë rektifikòwónégò, *wódka luksusowa* – ze szpërtusu wiele razy rektifikòwónégò, *wódka gatunkowa* – ze szpërtusu rektifikòwónégò, wòdë, roscënowëch esencjów, pôchnącëch òléjków, cëkrë abò zelowëch destilatów, brzadowëch, mòżlëwò nierektifikòwónëch. Nie pòzwóno téż ôrtnëch wódków ze wzglãdu na wielosc ekstraktu, wiãc brëk pòzwów: pòl. *wódka wytrawna* – do 50 g ekstraktu w 1 l, *wódka półwytrawna* – òd 51 g do 120 g w 1 l, *wódka półsłodka* – òd 121 g do 220 g w 1 l, *wódka słodka* òd 221 g do 330 g w 1 l, *krem* – wicy jak 330 g ekstraktu w 1 l.

Nen brëkùnk pòzwów ju wnetk miôł bë bëc dofùlowóny, ale to ju zadanié Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka.

Eugeniusz Pryczkowski

Kuchnia regionalna jako źródło kaszubskich dowcipów

W 1821 roku pastor Lorek z Cecenowa pod Słupskiem napisał, że „Kaszuba nienawidzi wszystko, co jest i nazywa się niemieckie [...]. Nie posiada on swych oryginalnych przysłów, ani pieśni. Dlatego też nigdy ich nie śpiewa. W życiu jest milczący, pozbawiony radości i rozsądku [...].[1] Lorek był zagorzałym germanizatorem Kaszubów. Wielokrotnie przypominane jest to jego zdanie w kontekście śpiewu Kaszubów. A przecież niejednokrotnie udowadniano, że Kaszubi śpiewać potrafią, a nadto potrafią tworzyć wspaniałe dzieła muzyczne, o czym najlepiej zaświadczają liczne śpiewniki[2] Analogicznie rzecz ma się z przysłowiami. Najwięcej podał ich ks. Bernard Sychta w swoim siedmiotomowym *Słowniku*.[3] W oparciu o niego powstała książka Justyny Pomierskiej „Przësłowié samò sã rodzy w głowie”[4]. Zapewne najmniej, powracając do niesprawiedliwej oceny Lorka, wspomina się o tym, że, według pastora, Kaszubi mają być „pozbawieni radości”. A przecież to, że Kaszubi są weseli, chętnie się śmieją, przebywają z sobą, jest tak oczywiste, że polemizowanie z taką tezą jest stratą czasu, a nawet podnosi rangę oszczerstwu Lorka. Chcę jednak odnieść się tylko do dosyć wąskiej dziedziny humoru w życiu i twórczości Kaszubów, który wiąże się z kaszubską kuchnią.

Jedna z bardziej znanych pieśni ludowych, która w humorystyczny sposób przedstawia, co Kaszubi lubią jeść, nosi tytuł „Frantówka”. Oto jej słowa:

---

[1] *Pomorze Gdańskie 1807-1850*, wybór źródeł Andrzej Bukowski, Wrocław 1958, s. 265.

[2] Są to na przykład: Leon Roppel, Władysław Kirstein, *Pieśni z Kaszub*, Gdańsk 1958, Trepczyk Jan, *Lecë chòrankò*, Wejherowo 1997, Fópka Tomasz, Prëczkòwsczi Eugeniusz, Stachùrsczi Jerzi, *Piesnie Rodny Zemi*, Banino 2003, *Nótë kaszëbsczé*, zebrôł E. Prëczkòwsczi, Banino 2009. Ponadto – wiele prac autorskich ks. Antoniego Peplińskiego, Aleksandra Tomaczkowskiego, Wacława Kirkowskiego. Największym dziełem jest jednak trzytomowa księga: Bielawski Ludwik, Mioduchowska Aurelia, *Kaszuby. Polska pieśń i muzyka ludowa*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1997, która najdobitniej wykazała, jak wielkie bogactwo pieśni zrodziła kaszubska kultura.

[3] Sychta Bernard, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultuty ludowej*, tomy I-VII, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967-1976.

[4] Pomierska J., *Przësłowié samò sã rodzy w głowie*, Gdańsk 2002.

Eugeniusz Prëczkòwsczi

Regionalnô kùchniô jakno zdrzódło kaszëbsczich szpòrtów

W 1821 rokù pastor Lórk z Cecenowa kòle Słëpska napisôł, że „Kaszëba nienawidzy wszëtkò, co je i nazéwô sã niemiecczé [...]. Ni mô òn swòjëch òriginalnëch przësłowiów, ani piesni. Temù téż nigdë jich nie spiéwô. Je w żëcym niemi, wëzbëti redoscë i rozëmù. [...]”[1] Lórk béł procemnikã Kaszëbów, béł zapiartim germanizatorã. Wiele razy przëbôcziwóné je to zdanié, czej gôdô sã ò spiéwie Kaszëbów. I wiele wicy razy ùdokaznioné ju òstało, że Kaszëbi spiewac pòtrafią, a do te pòtrafią twòrzëc wspaniałé mùzyczné dokôzë, ò czim nôlepi chòcle swiôdczą wszelejaczé spiéwniczi.[2] Dëcht tak samò wëzdrzi z przësłowiama. Nôwicy napisôł jich ks. Bernat Sëchta w swòjim sédmëtomòwim słowarzu.[3] Na tim spòdlim pòwsta ksążka Justinë Pòmiersczi „Przësłowié samò sã rodzy w głowie”[4]. Nômni wierã, czej wrôcô sã do krzëwégò òbsądu Lórka, wspòminô sã ò tim, że pòdług pastora Kaszëbi mają bëc „wëzbëti redoscë”. Kò prôwdac to, że Kaszëbi są szpòrtowny, rôd sã smieją, towarzą ze sobą, je tak jasné, że pòlemizowanié z taczim òbsądã je stratą czasu, a nawetka przëdôwô wôdżi Lórkòwi òszczerdze. Jô równak chcã tu sã òdniesc leno do dosc wąsczégò dzéla szpòrtownégò żëcégò i ùtwórstwa Kaszëbów, jaczé parłãczi sã z kaszëbską kùchnią.

Jedna z barżi znónëch lëdowëch piesni, chtërna w szpòrtowny spòsób przedstôwiô, co Kaszëbi lubią jesc, mô tituł „Frantówka”. Taczé są ji słowa:

---

[1] *Gdùńsczi Pòmòrzé 1807-1850*, wëbiér zdrzódłów Andrzéj Bùkòwsczi, Wrocłôw 1958, s. 265.

[2] Przikładowò są to: Roppel Léón, Władisłôw Kirstein, *Piesni z Kaszub*, Gdùńsk 1958, Trepczik Jón, *Lecë chòrankò*, Wejrowò 1997, Fópka Tomôsz, Prëczkòwsczi Eugeniusz, Stachùrsczi Jerzi, *Piesnie Rodny Zemi,* Banino 2003, *Nótë kaszëbsczé*, zebrôł E. Prëczkòwsczi, Banino 2009. Nadto je wiele dokôzów autorsczich ks. Antoniégò Peplińsczégò, Aleksandra Tomaczkòwsczégò, Wacława Kirkòwsczégò. Nôwikszim dzełã je równak trzëtomòwô ksãga: Bielawsczi Ludwik, Mioduchòwskô Aureliô*, Kaszëbë. Pòlskô lëdowô piesń i mùzyka*, Jinstitut Kùńsztu PAN, Warszawa 1997, chtërna nôlepi ùdokazniła, jak wiôldżé bògactwò piesni wëtwòrza kaszëbskô kùltura.

[3] Zëchta Bernat*, Słowôrz kaszëbsczich gwarów na tle lëdowi kùlturë*, tomë I-VII, Wrocłôw – Warszawa – Kraków 1967-1976.

[4] Pòmierskô J., *Przësłowié samò sã rodzy w głowie*, Gdùńsk 2002.

Më sã dzysô tu zebrelë, żebë so pògôdac,
pòtùńcowac i pòspiewac, mùzykańcë grôjta.
Mòże wa bë chcelë wiedzec, jak Kaszëbi żëją,
Tej jô wama zarô pòwiém, co jedzą i piją.
Reno klósczi, w pôłnié bùlwë, czasã groch z kapùstą.
Na wieczerzã bùlwë z mlékã, zapiekóné tłësto.
Mléka më téż wiele pijem, jajów całé kòpë.
Temù nasze białczi są tu piãkné i robòcé.
Tata do wieczerzë sôdô, mëma jaja smażi.
Nëże stari jak nie dojész, tobaczczi sã zażij.
Tata dzesãc jôj dzys zjôdł, mëma jaż piãtnôsce.
Jak sã tata spac pòłożi mëma wcynô klósczi.
Reno mëmka tatka bùdzy, tatkù bądz le szczeri,
mie sã widzy, że jô spała dzysô bez wieczerzë.
Ù nas białczi wiele jedzą, chłopi wiele piją.
Nie dzywta sã tedë lëdze, że jich białczi biją.[5]

Piosenka ta wciąż chętnie jest śpiewana przez kaszubskie zespoły, chociaż tekst na to nie zasługuje. Ma za to skoczną melodię, do tego słuchacze lubią dowcip w niej zawarty. Dobitnie ukazuje, że Kaszubi potrafią śmiać się sami z siebie. Przecież każdy dostrzega, że tekst ten jest i zawsze był daleki od prawdy. Właściwie należy stwierdzić, że przeczy on prawdzie. Kuchnia kaszubska zawsze była uboga. Jajka nie były zbyt często serwowane, w zasadzie tylko w niedzielny poranek (tak jest do dziś) smażyło się jajecznicę. Serwowano też je w piątki na śniadanie, obiad, czy kolację. Ojciec otrzymywał najczęściej dwa jajka, a matka, jak starczało, na pewno nie piętnaście. Zupełnie inny obraz przedstawia często powtarzany dowcip, którego treść bardziej odpowiada powojennej rzeczywistości aniżeli frantówka Tomaczkowskiego. Brzmi on tak:

Wujek przybyl na gościnę do wdowy, która miała dużo dzieci. Chciała go dobrze ugościć, więc ugotowała mu jedno jajko, które miała w domu. Dziewięcioro dzieci stanęło wokół garnka i wołało:

– Mamo, mi! Mamo mi!

– Cicho bądźcie, dzieci! Przecież wuj Antoni nie ma żołądka jak koń, żeby to całe jajo zjeść.[6]

Takie ugotowane jajko ma w tradycji kulinarnego dowcipu szczególne znaczenie. Mogło nawet pomóc pannie poznać zamożność kawalera. Jeśli amant, siedząc przy stole,

---

[5] Tekst jest ujęty w autorskim śpiewniku: Tomaczkowski A., *Wybór pieśni*, Gdańsk 1983, s. 19.

[6] *Bëlny szport wiele wôrt. Kaszëbscé wice*, zebrôł i òprôcowôł Eugeniusz Prëczkòwsczi, Gduńsk 2000.

Më sã dzysô tu zebrelë, żebë so pògôdac,
pòtùńcowac i pòspiewac, mùzykańcë grôjta.
Mòże wa bë chcelë wiedzec, jak Kaszëbi żëją,
Tej jô wama zarô pòwiém, co jedzą i piją.
Reno klósczi, w pôłnié bùlwë, czasã groch z kapùstą.
Na wieczerzã bùlwë z mlékã, zapiekóné tłësto.
Mléka më téż wiele pijem, jajów całé kòpë.
Temù nasze białczi są tu piãkné i robòcé.
Tata do wieczerzë sôdô, mëma jaja smażi.
Nëże stari jak nie dojész, tobaczczi sã zażij.
Tata dzesãc jôj dzys zjôdł, mëma jaż piãtnôsce.
Jak sã tata spac pòłoży mëma wcynô klósczi.
Reno mëmka tatka bùdzy, tatkù bądz le szczeri,
mie sã widzy, że jô spała dzysô bez wieczerzë.
Ù nas białczi wiele jedzą, chłopi wiele piją.
Nie dzywta sã tedë lëdze, że jich białczi biją.[5]

Frantówka ta dërch je rôd spiéwónô przez kaszëbsczé karna, chòc tekst na to nie zasługiwô. Mô za to skòczną melodiã, do te słëchińcë lubią szport w ni ùjãti. Brewiter ùdokazniwô, że Kaszëbi pòtrafią sã smiôc sami ze se. Kò kòżdi doch merkô, że z prôwdą nen tekst ni mô, ani ni miôł nick pòspólnégò. Trzeba nawetka rzec, że je òn czësto przék prôwdze. Kaszëbskô kùchniô wiedno bëła dosc biédnô. Jaja do jedzeniô nie bëłë za czãsto, colemało w niedzelã ò pòrénk do dzys smażi sã prażnicã. Czãsto bëłë i są téż w piątk na frisztëk, abò na pôłnié, czë wieczerzã. Przódë tatk colemało dostôł dwa, a mëmka, jak sygło; gwës nié piãtnôsce. Czësto w drëgą stronã jidze jinszi, czãsto pòwtôrzóny szpòrt, chtërnégò tresc wierã barżi pasëje do prôwdë pòwòjnowégò czasu, niglë Tomaczkòwsczégò frantówka. Brzëmi òn tak:

Przëszedł wùja na gòscënã do gdowë, co miała wiele dzecy. Mëmka chcała wùjã ùgòscëc i ùgòtowała mù jedno jaje, chtërno bëło doma. Dzewiãc dzecy stanãło wkół grôpa i wrzeszczało:

– Mëma mie, mëma mie!

– Cëchòtaże, dzecë! Kò wùja Tóna ni mô żôłądka jak kóń, żebë òn to całé jaje zjôdł.[6]

Taczé ùgòtowóné jaje mô w tradicji kùchniowégò szportu òsoblëwie wiôldżé znaczenié. Kò mògło nawetka pòmòc brutce do żéńbë pòznac kawalera. Skòrno wrëjôrz, jak

---

[5] Tekst je ùjãti w autorsczim spiéwnikù: Tomaczkowski A., *Wëbiér piesni*, s. 19, Gduńsk 1983.

[6] *Bëlny szport wiele wôrt. Kaszëbscé wice*, zebrôł i òprôcowôł Eugeniusz Prëczkòwsczi, Gduńsk 2000.

wziął jajko, przeciął je na pół i konsumował za pomocą łyżeczki, wówczas oznaczało to, że był bogaty. Jeśli jednak zaczął skubać to jajko – był ubogi. Znana opowieść tak przedstawia to w swym zakończeniu:

Amant przybył i zasiadł do kolacji, uchwycił nóż i jednym zamachem przeciął jajko na połowę. Skoro tylko odjechał do domu, od razu przyszła sąsiadka zapytać o jego stan majątkowy. Na to Helena dziarsko odpowiedziała:

– Bogaty!

Mama, która krzątała się w kuchni, spytała zdziwiona:

A jakżeś to poznała?

– No toć po jajach! – odrzekła Helena.

– Ohoho, jeśli poznaliście się już po jajach, to rzeczywiście nie ma co się oglądać, tylko szybko wychodzić za mąż.[7]

W tym kontekście ciekawy sposób na to, jak można poznać charakter przyszłego nowożeńca, podaje Leon Roppel[8]. Otóż pisze on, że trzeba dobrze obserwować, w jaki sposób panna struga ziemniaki. Jeśli zostawia grube obierki, znaczy to, że będzie leniwa i niegospodarna. Jeśli nie wybiera dokładnie oczek, wówczas będzie niechlujna i niedokładna itd. Generalnie Roppel powiada, że chłopi tak bardzo związani są z ziemniakami, ponieważ mają cokolwiek do obdzierania ze skóry.

Dowcipy te świadczą także o gościnności Kaszubów. Można o niej przeczytać już w dziele ks. Juliusza Pobłockiego z 1895 roku[9]. Opisuje on sytuacje z końca XVIII wieku, czyli jeszcze sprzed działalności Lorka.

O tej gościnności, obecnie dokładnie znanej i opisanej, dużo powiedział również Józef Łęgowski pod pseudonimem dr Nadmorski[10].

Jeszcze więcej pisał w drugiej połowie XIX w. Oskar Kolberg, który w swych dziełach całkowicie obalił nierzetelny osąd pastora Lorka[11].

Bardzo interesujący i piękny tekst zapisał też rodak Lorka, Werner Bergengruen – znany pisarz niemiecki. Jego kucharką była Kaszubka. Od niej to słyszał słowa wiersza, późniejszej pieśni. Wprawdzie napisał go w 1927 roku, jednak w opowieściach regionu tekst ten był już na pewno znany w połowie XIX wieku.[12] Nosi tytuł „Kaszubska kolęda". W innej ludowej wersji opublikowanej w 1936 roku w Katowicach przez

---

[7] Pryczkowski E., *Sól zemi*, Banino 2007.

[8] Roppel L., *Dykteryjki i historyjki z Kaszub*, Gdańsk 1977, s. 10 -12.

[9] Pobłocki J., *Przed stu laty na Kaszubach*, Gdańsk 1974.

[10] Dr Nadmorski [Józef Łęgowski], *Kaszuby i Kociewie. Język, zwyczaje, przesądy, podania, zagadki i pieśni ludowe w północnej części Prus Zachodnich*, Poznań 1892.

[11] Kolberg O., *Pomorze*, Wrocław – Poznań 1965.

[12] S. J. [Stanisław Janke], *Kaszëbskô kòlãda* [w:] „Norda", 24 gòdnika 1997r. Janke tam napisôł: *Wiersz „Kaschubisches Weihnachtslied", Wernera Bergengruena (1892-1964) jest pastiszem znanej już w połowie XIX wieku ludowej pieśni „Kolęda kaszubska".*

sôdł do môltëchù, wzął jaje i przecął je na pół, a łëżeczką zjôdł, tej to znaczëło, że béł bògati. Skòrno równak jaje pùlowôł – béł biédny. Znónô pòwiôstka tak to przedstôwiô w swòjim zakùńczenim:

Wrëjôrz przëszedł i czej zasôdł do wieczerze, chwôcył nóż i jednym szlachã przecął jaje. Skòrno le jachôł òn do swòjégò dodóm zarô przëszła sąsada sã pëtac czë òn je biédny, czë bògati. Na co Léna drist òdpòwiedza:
– Bògati!
Mëmka, co bëła w kùchni i téż to czëła zdzëwionô sã spita:
– Pò czimże të to córkò pòznała?
– Në kò pò jajach! – òdpòwiedza Léna.
– Alaże, czej wa sã ju pò jajach pòznała, tej ni ma sã ju co òbzerac, le flot sã żenic.[7]

Przë leżnoscë dëcht czekawi spòsób, jak mòżna pòznac charakter przéńdnégò naòżéńca pòdôwô Leon Roppel[8]. Pisze òn, że nôleżi dobrze òbzerac, jak brutka skrobie bùlwë. Jak òna rzãpòli, bãdze zgniłô i niegòspòdarnô. Jak nie wëbiérô dobrze òczków z bùlew, tej bãdze nielusô i niedokładnô, etc, etc. W całoscë Roppel gôdô, że gbùrzë tak baro trzimią sã bùlew, bò bënômni mają chòcle co òbdzerac ze skórë.

Te szportë swiôdczą téż ò gòscynnoscë Kaszëbów, ò jaczi mòże wëczëtac ju w dokôzu ks. Juliusza Pòbłocczégò z 1895 rokù[9]. Pòbłocczi òpisywô czasë kùńca XVIII wiekù, to je jesz przed dzejanim pastora Lórka. Ò ti gòscynnoscë, chtërna dzys je dokładno znónô i òpisónô, wiele pòwiedzôł téż Józef Łãgòwsczi pòd pseudonimã Dr Nadmòrsczi[10]. Jesz wicy napisôł ò tim Oskar Kolberg, chtëren w swòjëch dokôzach bòdôj nôlepi wëkôzôł, jak krzëwi béł òbsąd pastora Lórka[11]. Kaszëbscé piesnie spisywôł òn w drëdżi pòłowie XIX wiekù. Òsoblëwie czekawi i piãkny tekst zapisôł swòjińc Lórka, Werner Bergengruen – znóny niemiecczi pisôrz. Jemù kùcharzëła Kaszëbka, òd chtërny òn ùczuł słowa wiérztë, pòtemù piesni. Napisôł jã prôwdac w 1927 rokù, równak w òpòwiedniach regionu tekst béł ju na gwës znóny w pòłowie XIX wiekù.[12] Mô tituł „Kaszëbskô kòlãda”. W jinszi lëdowi wersji wëdóny w 1936 rokù

---

[7] Prëczkòwsczi E., *Sól zemi*, Banino 2007.

[8] Roppel L., *Òpòwiôstczi i historijczi z Kaszub*, Gduńsk 1977, s. 10-12.

[9] Pòbłocczi J., *Przed stu lati na Kaszëbach*, Gduńsk 1974.

[10] Dr. Nadmòrsczi [Józef Łãgòwsczi], *Kaszëbë i Kòcewé. Jãzëk, zwëczi, zabòbónë, pòdaniô, wëzgódczi i lëdowé piesni w nordowim dzélu Zôpôdnëch Prës*, Pòznań 1892.

[1] Kòlberg O., *Pòmòrzé*, Wrocłôw – Pòznań 1965.

[12] S. j. [Stanisłôw Janke], Kaszëbskô kòlãda [w:] „Norda”, 24 gòdnika 1997r. Janke tam napisôł: *Wiérzta „Kaschubisches Weihnachtslied”, Wernera Bergengruena (1892-1964) jest pastiszã znóny ju w pòłowie XIX stalata lëdowi piesni „Kaszëbskô kòlãda”.*

Mariana Kuhna w zbiorze „Kaszuby” podany jest już nutami[13]. Znacznie się różni. Nie jest to zatem tłumaczenie. Główne motywy pozostają jednak te same. Żadna z tych pieśni nie jest typową kolędą przeznaczoną do użytku kościelnego, co najwyżej można je określić mianem pastorałek. W obu jednak jest spora dawka swoistego humoru Kaszubów. Fragmenty tego tekstu podajemy za Bergengruenem w tłumaczeniu Stanisława Jankego.

Czej, Dzecuszkò, Të bë na Kaszëbach,
Czej, Dzecuszkò, jes bë sã rodzëło,
Nijak bë Cë nie kłedlë na sanie,
Le Të bë jes mitką pierznã miało.

Nigdë bë Ce w krowi chléw nie delë,
Leno w jizbie, w kòlibce ògrzelë,
Sóm le jegòmòsc bë chùtuszkò przëszedł,
Tobie z Nënką dôwac ùczestnienié.

Dzeculinkò, më bë Ce òbloklë!
Miało jes bë mùckã jak złotnica,
Mòdri mańtel z kaszëbsczi wełnë,
Do te kòżëszk, malowné blewiązczi. [...]

Dzeculinkò, më bë jestkù delë!
Ò pòrénk biôłi chlébk z miodã,
Swiéżé masło, szmórowóné miãskò,
Na pôłenkò – jiczmienny griz, żôłti zós.

Ùpiekłą gãs, flaczi z przëprawama,
Sëtô worzta i złotëchné kùchë,
Zbónk za zbónkã te pùcczégò piwa![14]
Dzeculinkò, to mdze ale jôda! [...]

Ten humorystyczny tekst podkreśla też prostolinijność w wyznawaniu swej wiary. Nie znaczy to jednak, że jest to jakaś naiwność. Kaszubi zawsze byli głęboko religijni. Tak

---

[13] *Kaszuby*, Pieśni ludowe zebrał Marjan Kuhn, na 2 i 3 glosy opracował Karol Hławiczka, t. III, Katowice 1936. Tę wersję podaje też w znormalizowanej ortografii Józef Borzyszkowski we *Wstępie* do cennego dzieła: *Kuchnia pomorska*, Ośrodek Doradztwa Rolniczego, Gdańsk 1998.

[14] W drugiej wersji mowa jest o piwie tucholskim, względnie kościerskim. Oznacza to, że cytowana wersja pochodzi z północy Kaszub. Zapewne kucharka Bergengruena pochodziła z północnych Kaszub. Z kolei zaś wersja zapisana w śpiewniczku „Kaszuby” i w „Kuchni pomorskiej” zapisana została na południu Kaszub.

w Katowicach przez Marian Kuhna w zbiorze „Kaszuby” je ju pòdóny z nótama[13]. Brzëmi dosc tëli jinaczi, tak że gwës nie je to niżóden dolmaczënk, ale główné mòtiwë są pòdobné. Żódna z nich nie je tipòwą kòlãdą do ùżëtkù w kòscele. Nôwëżi mòże je nazwac pastorałkama. W òbù za to je baro wiôldżi dzél czekawégò i bëlnégò szportu Kaszëbów. Pòdôwóm wëjimczi negò tekstu za Bergengruenã w dolmaczënkù Stanisława Janke.

Czej, Dzecuszkò, Të bë na Kaszëbach,
Czej, Dzecuszkò, jes bë sã rodzëło,
Nijak bë Cë nie kłedlë na sanie,
Le Të bë jes mitką pierznã miało.

Nigdë bë Ce w krowi chléw nie delë,
Leno w jizbie, w kòlibce ògrzelë,
Sóm le jegòmòsc bë chùtuszkò przëszedł,
Tobie z Nënką dôwac ùczestnienié.

Dzeculinkò, më bë Ce òbloklë!
Miało jes bë mùckã jak złotnica,
Mòdri mańtel z kaszëbsczi wełnë,
Do te kòżëszk, malowné blewiązczi. [...]

Dzeculinkò, më bë jestkù delë!
Ò pòrénk biôłi chlébk z miodã,
Swiéżé masło, szmórowóné miãskò,
Na pôłenkò – jiczmienny griz, żôłti zós.

Ùpiekłą gãs, flaczi z przëprawama,
Sëtô worzta i złotëchné kùchë,
Zbónk za zbónkã te pùcczégò piwa![14]
Dzeculinkò, to mdze ale jôda! [...]

Ten kùńsztowny tekst wërôżô téż prostolinijnosc w wëznôwanim swòji wiarë. Nijak to nie znaczi, że je to jakôs najiwnosc. Kaszëbi bëlë wiedno głãbòk religijny i tak je

---

[13] *Kaszëbë*, Lëdowé piesni zebrôł Marión Kùhn, na 2 i 3 głosë òpracowôł Karól Hławiczka, t. III, Katowice 1936. Nã wersjã pòdôwô téż w znormalizowónym pisënkù Józef Bòrzëszkòwsczi w *Przedsłowim* do wiele wôrtnégò dokôzu: *Pòmòrskô kùchniô*, Òstrzódk Gbùrsczégò Doradzaniô, Gduńsk 1998.

[14] W drëdżi wersji je piwò tuchòlsczé abò kòscérsczé. Znaczi to, że cytowónô wersja mô nordowi pòchòdzënk, wierã kùchôrka Bergengruena pòchòdza z nordë, znôwù wersja zapisónô w spiéwniczku „Kaszëbë” i w „Pòmòrsczi kùchni” zapisónô òsta na pôłnim Kaszëb.

jest do dziś.[15] Utwór podkreśla też gościnność Kaszubów. Trzeba jednak mieć świadomość, że nie jest to jakaś norma, że w tej kwestii bywa różnie, na przykład tak, jak to przydarzyło się raz Romanowi Skwierczowi, który wstąpił do swej ciotki w Gnieżdżewie, idąc z odpustu w Swarzewie do Pucka. Pisze on tak:

– Ależ chłopcze, jakżeś nieszczęśliwie trafił. Akurat jesteśmy po obiedzie. No, to duża szkoda. A ja dziś akurat tak utrafiłam. To, co zostało, zjadł kot. Wiesz, Truda mówiła mi wczoraj, że ona tak bardzo oczekuje gości. Może tam byłoby co więcej – mówi ciotka Bolesa.

Twoje, babo, niedoczekanie. Tak łatwo mnie się z chałupy nie pozbędziesz, choćbyś miała ze zgryzoty jeszcze bardziej zeschnąć. A w końcu przecież coś postawisz na ten stół. Niechaj cię to kosztuje podwójnie – pomyślałem sobie. Tak więc mówię:

– Oj nie, cioteczko kochana. Mnie się u was szczególnie podoba. Nie ma to jak dobre towarzystwo.

Na to Boles:

– No to chodźcie do środka. Przecież nie będziemy tak na dworze stali.

Tak weszliśmy do pokoju. Boles zaprosił do stołu, a sam z Bolesą usiadł pod piecem na ławie. Stół, jak to stół, dosyć duży. Tylko sam obrus był na nim, a na nic więcej się nie zanosiło. Odganiałem swój głód papierosami, a Bolesa tymczasem mnie karmiła swoją gadką. Bajdurzyła jak w kieracie. Ale o jedzeniu ani słówka. I tak to szło na przetrzymanie: ty mnie, albo ja ciebie! Aż w pewnym momencie spytała się:

– A o której, Romanku, chcesz iść do domu?

– No, myślałem sobie, iść z pucką pielgrzymką – ja jej na to.

– A, to dobrze – ona mi na to i dalej bajdurzy pod piecem.

Bolesa wreszcie ruszyło sumienie. Ale nie wiedział, co ma począć, tak rzekł:

– Wy sobie tak pięknie rozprawiacie, a ja tymczasem zajrzę, co w chlewie się dzieje. – I zwrócił się do żony: – może w tym czasie byś zaparzyła kawy?

Bolesa na to oburzona:

– A ty stary pryku, nie żarłeś przed chwilą? To jest w jednym jedzeniu... Idź, no idź, ty nienażarty. Nam się tu z Romanem bardzo dobrze rozprawia. [...] Wreszcie jednak roznieciła ogień, wstawiła duży garnek wody i weszła po ciasto do komórki. Po chwili wyniosła, ale tak jakby nitką krojone, kawałeczki drożdżówki i zaniosła je do pokoju. Oczy mi za tym latały, tak że najchętniej skoczyłbym na to. Pomyślałem sobie: Przecież tyle wytrzymałem, zostało jeszcze trochę. Ale gdzie tam! Zanim to babsko z tą kawą przyczłapało, byłem już całkiem wykończony. No, ale wreszcie zasiedliśmy do stołu, a ja nie patrząc na nic, rzuciłem się na to chude ciasto. Bolesa wytrzeszczyła oczy. Nie bardzo wiedziała, jak mnie powstrzymać, więc powiedziała do męża:

– Ty nie jedz tak dużo, bo nie straczy dla Romanka.

---

[15] Patrz: Badania prof. Brunona Sënaka [w:] Synak B., *Tożsamość kaszubska*, Gdańsk 1998.

do dzys.[15] Tekst ten pòcwierdzywô téż gòscynnosc Kaszëbów, chòc trzeba téż wiedzec, że nie je to jakôs norma, że biwô z tim czasã rozmajice, przikładowò tak, jak to sã rôz przëtrafiło Rómanowi Skwierczowi, czej wstąpił ze swôrzewsczégò òdpùstu do cotczi w Gnieżdżewie w drodze dodóm, do Pùcka. Pisze òn tak:

– Ale wejle knapskò, jak të lëchò trafił. Më jesmë prawie pò pôłniu. To je ale pò prôwdze szkòda. A jô dzys z tim pôłniã richtich ùtrafiła. To, co zbiegło, żeżarł kòt. Truda mie wczora gôda, że òna tak rôd gòscy widzy. Tam bë môże dało co wicy – gôda cotka Bòlesa.

Twòje, babò, niedoczekanié. Të mie sã tak zarô z kôtë nie wëzbądzesz, chòcbës sã ze zgrëzotë jesz sëchszô mia zrobic. A doch co pòstawic na stół mùszisz. Niech ce to kòsztô chòc rôz – mëszlã sobie. Równak tak ji gôdajã:

– Nié, nié, cotuszkò kòchanô. Mie sã tu ù waji nôlepi widzy. Ni ma to jak dobré towarzëstwò.

Na to Bòles:

– Kò pòjta w jizbã. Më doch tak w dwiérzach nie mdzemë stojelë.

Tak më szlë w nã jizbã. Bòles mie przëprosył do stołu sadac, a sóm z Bòlesą do piécka na ławã so sôdł. Stół, jakno stół. Dosc wiôldżi. Le sama deka na nim leża, a na nic wicy sã nie zanôsza. Nëkôł jem swój głód cygaretama, a Bòlesa mie timczasã swòją gôdką fùdrowa. Plesta jak najãtô. Ale ò żercym ani słówka. A tak to szło na przetrzimanié: të mie, abò jô ce! Jaż narôz mie sã pitô:

– A ò jaczi të, Rómankù, jidzesz dodóm?

– Kò jô bë mëslôł z pùcką pielgrzimką – jô ji na to.

– Në tej to je dobrze – òna mie na to rzecze, a dali klepie pòd nym piéckã.

Bòlesa sëmienié rëszëło. Ale że so niebòrôk nie wiedzôł żódny radë, tak gôdô:

– Wa le so tak fejn pòwiadôjta, a jô timczasã zazdrzã, co w chléwie je lóz. – I zwrócył sã do białczi: – Môże të bë òb ten czas jaczi kawë zrobiła?

Bòlesa na to òbrëszonô:

– A cëż të, stôri pùrzkòce, nie żarł të dopiérze? To je w jednym żercym... Biôj le biôj, të nienażarti. Nama tu sã z Rómankã dëcht fejn rozpòwiôdô. [...] W kùńcu rozniécëła Bòlesa òdżin, zastawiła zacht grôpë wòdë, a szła w kòmòrã z talérzã. Za sztócëk wëniosła, tak jakbë nitką krajóné, a zaniosła to w jizbã. Mie za tim òczë lôtałë tak, że nômili bëm na to skòkł. Mëszlã sobie: Doch jes sã dożdôł, jesz përznã. Ale pòj sa! Niżlë ta glemda z ną malckawą wëprzëszła, jô ju béł wnetk mer. Në, ale kùreszce sedlë më do tegò stołu, a jô, na nic nie zdrząc, rzucył sã na no ùmiarté kùcha. Na to Bòlesë jaż slépia na wiérzch wëlazłë. Nie wiedza jak mie pòwstrzëmac. Tak gôdô do Bòlesa:

– Të nie jédz tak wiele, bò dlô Rómanka nie sygnie.

---

[15] Zdrzë: Badérowania prof. Brunona Sënôka [w:] Sënôk B., *Kaszëbskô juwernota*, Gduńsk 1998.

> *A ja jej na to: – Ależ, jakie dobre ciasto ciotka upiekła. Wy pewnie już wczoraj sobie dobrze pojedliście. Ja zawsze mówię: lepiej zjeść a odchorować, niżli miałoby się co zmarnować [...]*[16].

W istocie ten przekaz należy traktować przede wszystkim jako dowcip. Stworzył go przecież jeden z najbardziej znanych kaszubskich humorystów. Około trzydziestu lat temu za sprawą tego opowiadania zdobył on główną nagrodę na konkursie gawędziarzy we Wielu[17]. Znacznie wcześniej swe dzieła ogłaszał najbardziej znany felietonista Kaszub, Aleksander Labuda, zwany Guczów Mack. Kilkanaście z nich dotyka tematyki kulinarnej. Na przykład o mądrym parobku, który wymyślił sobie po śniadaniu zjeść od razu obiad, a potem też kolację, żeby już później przez cały dzień w polu pracować. Gospodyni na to się zgodziła, a wówczas on zakomunikował, że dobry parobek po kolacji idzie spać, po czym poszedł na szopę[18]. Albo o Gustku, który tak bardzo kochał swoją Ankę, że z miłości mógłby ją zjeść, aż do czasu, gdy parę lat po ślubie, znalazł jeden jej włos w swym talerzu[19]. Albo o kobiecie, która nie mogła poradzić sobie z robotnikiem folwarcznym, który potrafił zjeść na raz całą kurę. Wreszcie wpadła na pomysł i wsypała ćwierć kilograma soli do mięsa i tym poskromiła jego łakomstwo[20]. Czy też o chłopczyku, który żalił się straszliwie, gdy mu włożono na talerz mały kawałek wołowego mięsa. Mówił, że przez wzgląd na ten kawałek ten wół mógł sobie nadal żyć. W tym momencie mama włożyła mu spory kawał i od razu sytuacja się poprawiła[21].

Bodajże najwięcej dowcipów o jedzeniu wiąże się z małymi dziećmi. Mnóstwo z nich odnotowano w najbardziej obszernym zbiorze kaszubskich dowcipów o tytule „Bëlny szport wiele wôrt". To dziełko powstało w 2000 roku. Zawiera aż 378 dowcipów. We wstępie czytamy: *Uśmiech zawsze towarzyszy Kaszubom. Od najdawniejszych czasów opowiadano legendy, bajki, dowcipy, a na weselach Kaszubi bawią się, jak mało kto zgodnie z przysłowiem: „Wesele raz, a bieda do śmierci". Bieda w niczym nie przeszkadza, żeby żartować. Była i nadal jest dobrym tematem do żartów. Do dziś opowiadane są historyjki o biednych gnieżdżewianach, tuszkowianach czy mściszewianach, chociaż w tych wioskach nie pozostały nawet ślady dawnego ubóstwa. Dla przykładu ks. Sychta w swym wielkim „Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej" zapisał, że obcy wyśmiewali się, że dawniej w Gnieżdżewie była tylko jedna para kaloszy. Kto pierwszy wstał, mógł je ubrać i chodzić w nich przez cały dzień. Zaś w Tuszkowach wciągano byka na dach, żeby zjadł trawę, która na nim wyrosła. Gdy jednak go tam z trudem wciągnęli, byk był już martwy. Takich opowiadań jest bez liku [...].*[22]

---

[16] Skwiercz R., *Pòst na òdpùsce*, Gdiniô-Puck 1993.

[17] *Ludowe gawędy Kaszub i Kociewia*, red. Miłoń G., WOK Gdańsk-GOK Wiele 1990.

[18] Labuda A., „Dobri parobk" [w:] *Guczów Mack gôdô*, Gdańsk 1992, s. 83.

[19] Labuda A., „Gustk i Anka" [w:] *Guczów Mack gôdô*, Gdańsk 1992, s. 85.

[20] Labuda A., „Òbmëslnô białka" [w:] *Guczów Mack gôdô*, Gdańsk 1992, s. 86.

[21] Labuda A., „Sztëczk miãska" [w:] *Guczów Mack gôdô*, Gdańsk 1992, s. 151.

[22] *Bëlny szport wiele wôrt*, zebrôł i òprôcowôł Eugeniusz Prëczkòwsczi, Gduńsk 2000.

A jô ji na to: – Ale môce, wë, cotkò, smaczné kùcha ùpiekłé. Wa doch ju wczora mia z niegò dobrą pòtëmã. Jô téż wiedno gôdajã: lepi zjesc a òdchòrowac, jakbë sã miało co zmarnowac [...][16].

Pò prôwdze nen przekôz przënôlégô przëde wszëtczim przëjąc jakno szpòrt. Kò stwòrził gò jeden z nôbarżi znónëch kaszëbsczich wëpkôrzów. Kòl trzëdzescë lat temù dobéł òn nim pierszi môl na kònkùrsu gôdëszów we Wielu[17]. Wiele rëchli swòje dokôzë pisôł nôbarżi znóny felietonysta, Aleksander Labùda, nazéwóny Gùczowim Mackã. Czilënôsce z nich tikô sã tematu jestkù. Przikładowò ò mądrim parobkù, chtëren ùdbôł sã pò frisztëkù zjesc zarô pôłnié, a jesz wieczerzã, żebë pòtemù całi dzéń w pòlu robic. Gòspòdëni mù to zrëchtowa, a tej òn rzekł, że kòżdi dobri parobk pò wieczerzë jidze spac i wlôzł na szopã[18]. Abò ò Gùstu, chtëren tak baro swòjã Ankã kòchôł, że z miłoscë bë jã chòc zjôdł, do czasu, jaż òn pôrã lat pò slëbie nalôzł ji włos w swòjim talerzu[19] Abò ò białce, chtërna so nie wiedza radë z szarwarkòwim, co pòtrafił całégò kùra na rôz zjesc, jaż wpadła na ùdbã i wsëpa pół fùńta solë do miãsa i tak gò òdùcza[20]. Czë téż ò knôpikù, chtëren zaczął mòcno sã jiscëc, czej mëma mù włoża na talérzëk sztëczk wòłowégò miãska. Gôdôł, że wedle tegò malinczégò sztëczka, tej wół mógł doch jesz żëc. Tej zarô mëma mù dołoża dëcht zacht sztëk i bëło zarô lepi[21].

Bòdôj nôwicy mòże nalezc szportów ò jestkù, chtërne sã wiążą z małima dzecama. Wiele z nich odnotowónëch je w nôwikszim zbiorze kaszëbsczich wiców ò titule „Bëlny szport wiele wôrt”. Nen dokôz pòwstôł w 2000 rokù. Òbjimô jaż 378 wiców. We wstãpie czëtómë: *Smiéch wiedno towarzi Kaszëbóm. Òd przódë an òpòwiôdóné są pòwiôstczi, wice, a na wiesołach Kaszëbi bawią sã jak nicht, pòdług przësłowiégò „Wieselé rôz, a biéda do smiercë”. Przë szpòrtowanim biéda nijak nie przeszkôdzô. Bëła i je òna nawetka dobrim tematã do smiéchù. Do dzys òpòwiôdô sã ò biédnëch gnieżdżewiónach, tuszkòwiónach czë mscëszewiónach, chòc wsë te nick z dôwny biédë ni mają. Dlô przikładu ks. Bernat Sëchta w swòjim wiôldżim „Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej” zapisôł, że – pòdług smiéchù cëzëch – w Gnieżdżewie czedës bëła blós jedna pôra skòrzniów. Ten, chto nôchùtczi wstôł, òblókł je i mógł chòdzëc całi dzéń. Abò w Tuszkach, czej dak òbrósł trôwą, tej dlô òbszpórowaniô chcelë wcygnąc na niegò bika, żebë sã nażarł. Czej gò za szëjã wcygnãlë, òn béł ju zdechłi. Taczich pòwiôstków je niezlëczonô lëczba [...].*[22]

---

[16] Skwiércz R., *Pòst na òdpùsce*, Gdiniô-Pùck 1993.

[17] *Lëdowé pòwiôstczi Kaszëb i Kòcewiô*, red. Miłoń G., WOK Gduńsk-GOK Wielé 1990.

[18] Labùda A., „Dobri parobk” [w:] *Gùczów Mack gôdô*, Gdańsk 1992, s. 83.

[19] Labùda A., „Gùstk i Anka” [w:] *Gùczów Mack gôdô*, Gdańsk 1992, s. 85.

[20] Labùda A., „Òbmëslnô białka” [w:] *Gùczów Mack gôdô*, Gdańsk 1992, s. 86.

[21] Labùda A., „Sztëczk miãska” [w:] *Gùczów Mack gôdô*, Gdańsk 1992, s. 151.

[22] *Bëlny szport wiele wôrt*, zebrôł i òprôcowôł Eugeniusz Prëczkòwsczi, Gduńsk 2000.

Na tychże dowcipach oparła się Wiesława Niemiec z Władysławowa, która napisała aż dwie książki o kaszubskiej kuchni wydane w 2004 roku.[23] Te dowcipy ubarwiły przepisy, które zebrała od gospodyń z północnych stron Kaszub.

Na koniec podajemy kilka z nich, ujętych w książce „Bëlny szport wiele wôrt".

– Kelner! Nalejce chùtkò dwa piwa! Wiele sã płacy?
– Dzesãc złotëch.
– Ale chùtkò je wëlejce!

– Wëdôwôsz të mni, jak gòtujesz sama?
– Jo, wiele mni. Franc nawet pòłowë tegò nie zjé, co przedtim!

Kaszëba tłómaczi Mazurowi, że na wësoczé stanowiszcza wëbiło sã wiele Kaszëbów.
– Skądka sã ù waji tëli rozëmù bierze? – spitôł Mazur.
– A to je òd rëbë. Më jich jémë baro wiele, a rëba dôwô mądrosc.
– Tej pòwiédz, jaką rëbã jô móm jesc.
– Jô cë rzekã, ale mùszisz dac z górë 20 złotëch.
Mazur zapłacył i wnet dostôł përzinkã wãdzonégò sledza. Za jaczis czas znôwù ny dwaji sã zeszlë.
– Słëchôj le – rzekł Mazur. – Czë 20 złotëch za sztëczk sledza to nie je za wiele?
– Oo! – zawòłôł Kaszëba. – Jô widzã, że mój recept zaczinô skùtkòwac.

Białka przëszła do krómù. Nakùpiła rozmajitosców, a na kùńcu chca kùpic jesz rëbów.
– Co to tu są za rëbë? – wskôza na beczkã.
– To są karpie.
– A czemùż òne są w wòdze?
– Kò òne doch są żëwé!
– Ee tam, żëwé! A są òne bënômni swiéżé?

Bòles i Każi w karczmie pòpijelë piwò i so przechwôliwelë, chto barżi mógł:
– Jô ùłowił w stãżëcczim jezorze szczëkã, co mia méter i sédmëdzesąt centimétrów długòscë – gôdôł Każi.
– A jak jô szmërgnął blinker, tej jô wëtrekôł na brzég miemiecczi motór z pierszi wòjnë swiatowi i mù sã jesz widë pôlëłë! – òdrzekł Bòles.
– Cëż të za głëpòtë òpòwiôdôsz! To je niemòżlëwé!
– Jak të, Każilkù, òdjimniesz méter ti szczëce, tej jô temù motorowi te widë wëgaszã.

---

[23] Wiesława Niemiec, *Gawędy o dawnej kaszubskiej kuchni*, Władysławowo 2004 oraz Wiesława Niemiec, *Ò tim, jak przóde lat Kaszëbi warzëlë*, *Gawędy o dawnej kaszubskiej kuchni*, Władysławowo 2004.

Na tëch wicach w całoscë òpiarła sã Wiesława Niemiec z Wiôldzi Wsë, chtërna napisa jaż dwie ksążczi ò kaszëbsczi kùchni wëdóné w 2004 rokù.[23] Te wice ùstrojiłë przepisë, jaczé zebrała òd gòspòdëniów z nordowëch strón.
Dlô przikładu na kùńc pòdôwómë czilë z nich za ksążką „Bëlny szport wiele wôrt”.

– Kelner! Naléjce chùtkò dwa piwa! Wiele sã płacy?
– Dzesãc złotëch.
– Ale chùtkò je wëlejce!

– Wëdôwôsz të mni, jak gòtujesz sama?
– Jo, wiele mni. Franc nawet pòłowë tegò nie zjé, co przedtim!

Kaszëba tłómaczi Mazurowi, że na wësoczé stanowiszcza wëbiło sã wiele Kaszëbów.
– Skądka sã ù waji tëli rozëmù bierze? – spitôł Mazur.
– A to je òd rëbë. Më jich jémë baro wiele, a rëba dôwô mądrosc.
– Tej pòwiédz, jaką rëbã jô móm jesc.
– Jô cë rzekã, ale mùszisz dac z górë 20 złotëch.
Mazur zapłacył i wnet dostôł përzinkã wãdzonégò sledza. Za jaczis czas znôwù ny dwaji sã zeszlë.
– Słëchôj le – rzekł Mazur. – Czë 20 złotëch za sztëczk sledza to nie je za wiele?
– Oo! – zawòłôł Kaszëba. – Jô widzã, że mój recept zaczinô skùtkòwac.

Białka przëszła do krómù. Nakùpiła rozmajitosców, a na kùńcu chca kùpic jesz rëbów.
– Co to tu są za rëbë? – wskôza na beczkã.
– To są karpie.
– A czemùż òne są w wòdze?
– Kò òne doch są żëwé!
– Ee tam, żëwé! A są òne bënômni swiéżé?

Bòles i Każi w karczmie pòpijelë piwò i so przechwôliwelë, chto barżi mógł:
– Jô ùłowił w stãżëcczim jezorze szczëkã, co mia méter i sédmëdzesąt centimétrów długòscë – gôdôł Każi.
– A jak jô szmërgnął blinker, tej jô wëtrekôł na brzég miemiecczi motór z pierszi wòjnë swiatowi i mù sã jesz widë pôlëłë! – òdrzekł Bòles.
– Cëż të za głëpòtë òpòwiôdôsz! To je niemòżlëwé!
– Jak të, Każilkù, òdjimniesz méter ti szczëce, tej jô temù motorowi te widë wëgaszã.

---

[23] Niemiec W., *Òpòwiôstczi ò dôwny kaszëbsczi kùchni*, Wiôlgô Wies 2004 a téż Niemiec W., *Ò tim, jak przóde lat Kaszëbi warzëlë*, *Òpòwiôstczi ò dôwny kaszëbsczi kùchni*, Wiôlgô Wies 2004.

Leòn zaprosył Môrcëna do restauracji. Zamówił bëlné zjestkù i kòrnusa. To kòsztowało sto òsmëdzesąt złotëch. Wëjął dwasta, zapłacył kelnerowi i rzekł:

– Reszta dlô pana!

Nen sã ùsmiôł, schòwôł dëtczi i szedł w stronã tómbachù. Na to Leòn sã òdwrócył i zawòłôł:

– Nëże, a chtëż tu je panã!

Kelner sã copnął i chùtkò wëdôł resztã.

Dwòje młodëch przëjachało do miasta i zaszło do karczmë.

– Në, co të bë chca, Lénkò? – zapitôł Gùst.

– Jô bë chca cos na „a” – pòwôżno rzecze brutka.

– Na „a” – szukô kelner w spisënkù. – Taczégò tu nick ni ma.

– Ni ma!? – zdzëwia sã Lénka. – Cëż to je za karczma? Jidzemë tej, Gùsce, dali szëkac!

Zaszlë do „Prucha” (tak przódë zwelë Prusyńsczégò w Wejrowie).

– Cëż mô bëc?

– Kò cos na „a” – gôdô Lénka.

Kelner szukô w mëslach i zwątpiałi zdrzi na dzéwczã, a pòmòc ni mòże.

– Në cëż to je? – znerwòwa sã ju Lénka.

Szlë do jinszëch karczmów, a dëcht w òstatny kelner sã spitôł:

– A cëż to mô bëc, jak to sã zwie, pòwiédztа doch?

– Kò to je arbata! – rzecze z nabùrmùszoną gãbą Léna.

Jan przëszedł do karczmë na pôłnié. Na stole stojałë ju przërëchtowóné sztërë kòmpòtë. Chto chcôł, mógł sã przed pôłniã wëpic.

– Panie óber, mógłbë mie pón wëmienic te kòmpòtë na pôłnié? – rzekł Jan.

– Ni ma sprawë.

Za chwilã pôłnié bëło na stole. Jan zjôdł, pòdniósł sã i rësził w stronã dwiérzi.

– Hej, a płacëc?!

– Kò jô doch sã pitôł, czë kòmpòt mòże wëmienic na pôłnié.

– Në jo. Tej zapłacë chòc za kòmpòt, to je równo.

– A wëpił jô gò?!

Mack spòtkôł Jignasza, chtëren wëchôdôł z baru i sã òblizywôł.

– Wiész, Mackù, całą szmórowóną kaczkã dało dzys w tim barze – rzekł Jignasz.

– A kùliż waji bëło przë stole?

– Dëcht le dwòje.

– A chtëż to bëła ta drëgô?

– Kò to bëła ta szmórowónô kaczka!

Leòn zaprosył Môrcëna do restauracji. Zamówił bëlné zjestkù i kòrnusa. To kòsztowało sto òsmëdzesąt złotëch. Wëjął dwasta, zapłacył kelnerowi i rzekł:

– Reszta dlô pana!

Nen sã ùsmiôł, schòwôł dëtczi i szedł w stronã tómbachù. Na to Leòn sã òdwrócył i zawòłôł:

– Nëże, a chtëż tu je panã!

Kelner sã copnął i chùtkò wëdôł resztã.

Dwòje młodëch przëjachało do miasta i zaszło do karczmë.

– Në, co të bë chca, Lénkò? – zapitôł Gùst.

– Jô bë chca cos na „a” – pòwôżno rzecze brutka.

– Na „a” – szukô kelner w spisënkù. – Taczégò tu nick ni ma.

– Ni ma!? – zdzëwia sã Lénka. – Cëż to je za karczma? Jidzemë tej, Gùsce, dali szëkac!

Zaszlë do „Prucha” (tak przódë zwelë Prusyńsczégò w Wejrowie).

– Cëż mô bëc?

– Kò cos na „a” – gôdô Lénka.

Kelner szukô w mëslach i zwątpiałi zdrzi na dzéwczã, a pòmòc ni mòże.

– Në cëż to je? – znerwòwa sã ju Lénka.

Szlë do jinszëch karczmów, a dëcht w òstatny kelner sã spitôł:

– A cëż to mô bëc, jak to sã zwie, pòwiédztą doch?

– Kò to je arbata! – rzecze z nabùrmùszoną gãbą Léna.

Jan przëszedł do karczmë na pôłnié. Na stole stojałë ju przërëchtowóné sztërë kòmpòtë. Chto chcôł, mógł sã przed pôłniã wëpic.

– Panie óber, mógłbë mie pón wëmienic te kòmpòtë na pôłnié? – rzekł Jan.

– Ni ma sprawë.

Za chwilã pôłnié bëło na stole. Jan zjôdł, pòdniósł sã i rësził w stronã dwiérzi.

– Hej, a płacëc?!

– Kò jô doch sã pitôł, czë kòmpòt mòże wëmienic na pôłnié.

– Në jo. Tej zapłacë chòc za kòmpòt, to je równo.

– A wëpił jô gò?!

Mack spòtkôł Jignasza, chtëren wëchôdôł z baru i sã òblizywôł.

– Wiész, Mackù, całą szmórowóną kaczkã dało dzys w tim barze – rzekł Jignasz.

– A kùliż waji bëło przë stole?

– Dëcht le dwòje.

– A chtëż to bëła ta drëgô?

– Kò to bëła ta szmórowónô kaczka!

Róża Wosiak-Śliwa (Uniwersytet Gdański)

Drobiazgi gramatyczne, czyli... co gnębi piszących Kaszubów (Pogadanek popularnych o języku kaszubskim cz. 1.)

Tytuł mojego wystąpienia nie jest całkiem nowy. Śp. prof. Bogusław Kreja (1931-2003), wybitny gdański językoznawca opublikował w latach dziewięćdziesiątych XX w. na łamach krakowskiego „Języka Polskiego" niezwykle bogaty, cieszący się ogromną popularnością, zwłaszcza wśród językoznawców, cykl artykułów, które nazwał „Drobiazgami słowotwórczymi."

Chciałabym, by praca niniejsza zainicjowała serię – niekoniecznie poświęconą jedynie słowotwórstwu kaszubskiemu – omawiającą **w sposób popularny** problemy gramatyczne, z jakimi borykają się na co dzień piszący Kaszubi: literaci, dziennikarze, nauczyciele – prawie wszyscy znający mowę kaszubską z rodzinnych domów, przelewający na papier to, co stworzą, powiedzą czy usłyszą, a nie znający podstaw gramatycznych swojego pierwszego języka.

W związku z tym 13 września br. wysłałam do – na razie jedynie – członków Rady Języka Kaszubskiego e-mail następującej treści:

> *Kochani,*
> *w związku z przygotowywanym przeze mnie cyklem artykułów pt.* ***Drobiazgi gramatyczne, czyli... co gnębi piszących Kaszubów****, bardzo proszę o przesyłanie do mnie kaszubskich gramatycznych, poprawnościowych wątpliwości w nieprzekraczalnym terminie do 21 września br. Pierwsza tura odpowiedzi już w Starbieninie!*
> *Serdecznie pozdrawiam – Róża Wosiak-Śliwa*

Podejrzewałam, że na początku „mojej akcji" otrzymam parę zdawkowych zapytań, a tu … niespodzianka! Wątpliwości, wątpliwości, lawina różnorodnych wątpliwości sypała się, sypie z wielu skrzynek. Nie jestem w stanie na nie odpowiedzieć od razu, zatem dziś skoncentruję się na dwu pytaniach.

Skąd wzięły się w języku kaszubskim osobliwe samogłoski *é, ó, ô*?

Aby odpowiedzieć na to pytanie, należy cofnąć się w bardzo odległą przeszłość, kiedy to nie istniał jeszcze ani język kaszubski, ani polski, ani czeski, ani rosyjski, ani żaden

Róża Wòszôk-Slëwa (Gduńsczi Ùniwersytet)

Gramaticzné drobnotë, to je… jaczé jiwrë mają piszący Kaszëbi (Pòpùlarnëch gôdków ò kaszëbsczim jãzëkù dzél 1.)

Titel mòjégò wëstąpieniô nie je czësto nowi. Sp. prof. Bògùsłôw Kreja (1931-2003), nadzwëkòwi gduńsczi jãzëkòznôwca w dzewiãcdzesątëch latach XX sta. òpùblikòwôł w krakòwsczim „Języku Polskim” baro bòkadny cykel artiklów pt. „Drobiazgi słowotwórcze”, jaczi béł baro pòpùlarny, òsoblëwie westrzód jãzëkòznôwców.

Jô bë chca, żebë nen artikel béł zôczątkã serii – ni le namieniony kaszëbsczémù słowótwórstwù – jakô bë òmôwia **na przëstãpny ôrt** gramaticzné problemë, jaczé na co dzéń mają piszący Kaszëbi: lëteracë, gazétnicë, szkólny – wnetk wszëtcë znający kaszëbską mòwã z dodomów, przeléwający na papiór no, co ùsadzą, rzekną czë ùczëją, a jaczi nie znają gramaticznëch spòdlów swòjégò pierszégò jãzëka.

Temù téż 13 séwnika br. wësła jem do – timczasã leno – nôleżników Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka e-mail w jaczim bëło napisóné:

> *Lubòtny drësze,*
> *Temù, że rëchtujã cykel artiklów pt.* ***Gramaticzné drobnotë, to je… jaczé jiwrë mają piszący Kaszëbi****, baro proszã ò sélanié do mie kaszëbsczich gramaticznëch, pòprawnoscowëch wątplëwòtów nie dali jak do 21 séwnika negò rokù. Pierszi dzél òdpòwiéscy ju w Starbieninie!*
> *Serdeczné pòzdrówczi – Róża Wòszôk-Slëwa*

Mëszla jem, że na zôczątkù „mòji akcji” dostónã czile mało wôżnëch zapitaniów, a tu … niespòdzajnosc! Wątplëwòtë, wątplëwòtë, hùrma rozmajitëch wątplëwòtów sëpa sã a sëpie z wiele kastków. Nie jem w sztãdze òd razu na nie òdpòwiedzec, temù dzysô skòncentrëjã sã na dwùch pitaniach.

Skąd wzãłë sã w kaszëbsczim jãzëkù òsoblëwé samòzwãczi *é, ó, ô*?

Abë òdpòwiedzec na to pitanié, nót je copnąc sã baro dalek w ùszłotã, czedë jesz nie bëło ani kaszëbsczégò jãzëka, ani pòlsczégò, ani czesczégò, ani rusczégò, ani niżódnégò

inny z języków słowiańskich. Kiedy wszystkie te języki miały swojego wspólnego przodka – język prasłowiański (ps.). Jak wynika z badań, musiał on dysponować swoistym słownictwem (leksyką) i systemem gramatycznym nim rządzącym. Jeśli chodzi np. o fonetykę, to m. in. istniały wtedy tzw. samogłoski długie i krótkie. Zjawisko to nazywa się iloczasem.[1] Była więc np. samogłoska długa *a* (zapisywana jak *aa* lub *ā*) i krótka *a* (zapisywana jak *a* lub *ă*). Podobnie: długie *e* (zapisywane jak *ee* lub *ē*) i krótkie *e* (zapisywane jak *e* lub *ĕ*), długie *o* (zapisywane jak *oo* lub *ō*) i krótkie *o* (zapisywane jak *o* lub *ŏ*). Por.: *tr**ā**wa*, *ml**ē**ko*, *wr**ō**cisz* i in. Proces ten dotyczy również pozostałych samogłosek.

Język starokaszubski odziedziczył długie i krótkie samogłoski. Często mówi się wręcz o tzw. **dziedzictwie prasłowiańskim**, czyli przejęciu przez kaszubszczyznę z ps. iloczasu.

Na domiar tego wszystkiego w okresie przedkaszubskim doszło do zwiększenia ilości samogłosek długich w wyniku innego procesu fonetycznego, zwanego **ściągnięciem**, czyli **kontrakcją**. Zachodził on w wyrazach, w których dwie samogłoski rozdzielała *j* (por. ps. **dobr**aja***, **modr**oje***, **chor**aje**go*). Owa *j* wypadała i tym sposobem obok siebie pojawiały się dwie jednakowe lub podobne samogłoski, tworząc jedną długą (**dobr**aa*** → **dobr**ā***, **modr**oe*** → **modr**ē***, **chor**ae**go* → **chor**ē**go*).

Na przełomie X/XI w. zaszedł jeszcze jeden proces: zanik w pozycji słabej i wokalizacja (przejście w pełną samogłoskę) w pozycji mocnej jerów *ь*, *ъ*. Do tej pory nie mówiłam nic o tych dźwiękach. Okazuje się, że kiedyś[2] system samogłoskowy (inaczej: wokaliczny) był bogatszy m. in. o tzw. półsamogłoski, czyli jery *ь*, *ъ*. (Domyślamy się, że czas wymawiania jerów był krótszy od czasu wymawiania samogłosek pełnych.) Kiedy więc na przełomie X/XI wieku półsamogłoski zaczęły zanikać lub wokalizować się, najprawdopodobniej z tego powodu, że stanowiły rażącą anomalię względem samogłosek długich i krótkich[3], towarzyszyły im dodatkowe zjawiska fonetyczne, np. **wzdłużenie zastępcze**. Polegało ono na tym, że jer stojący w pozycji słabej po spółgłosce dźwięcznej parzystej[4] zanikał, a czas przeznaczony na jego artykulację przekazywany był najbliższej poprzedzającej go samogłosce, tym samym stawała się ona długa (por. **bob**ъ*** > *b**oo**b* → *b**ō**b*, **voz**ъ*** > *w**oo**z* → *w**ō**z*).

Jak widzimy, w języku starokaszubskim funkcjonowały samogłoski długie pochodzące z dziedzictwa prasłowiańskiego, ściągnięcia, czyli kontrakcji oraz wzdłużenia zastępczego.

Na przełomie XV/XVI w. różnica iloczasu przeszła w różnicę barwy, co oznaczało zanik opozycji samogłoska długa: samogłoska krótka i tym samym pojawienie się

---

[1] Inaczej: czasem wymawiania (artykulacji) danej samogłoski.

[2] Na przykład w prasłowiańszczyźnie czy dobie przedpiśmiennej.

[3] Znajdowały się poza systemem iloczasowym.

[4] To spółgłoska, która ma swój bezdźwięczny odpowiednik, np.: ***b*** (*p*), ***d*** (*t*), ***g*** (*k*), ***z*** (*s*) i in.

jinégò słowiańsczégò, czedë ne wszëtczé jãzëczi miałë swòjégò wespólnégò przódka – prasłowiańsczi jãzëk (ps.). Jak wiedzec je z badérowaniów mùszôł òn miec apartną słowiznã (leksyką) i gramaticzną systemã jakô nim rządzëła. Żlë jidze np. ò fònetikã, to m. jin. bëłë wtenczas tzw. dłudżé i krótczé samòzwãczi. No zjawiszcze pòzywô sã jiloczasã.[1] Béł wiãc np. dłudżi samòzwãk *a* (zapisywóny jak *aa* abò *ā*) i krótczi *a* (zapisywóny jak *a* abò *ă*). Pòdobno: dłudżé *e* (zapisywóné jak *ee* abò *ē*) i krótczé *e* (zapisywóné jak *e* abò *ĕ*), dłudżé *o* (zapisywóné jak *oo* abò *ō*) i krótczé *o* (zapisywóné jak *o* abò *ŏ*). Pòr.: *tr**ā**wa*, *ml**ē**ko*, *wr**ō**cisz* i jin. Nen proces tikô sã téż pòzostałëch samòzwãków.

Stôrokaszëbsczi jãzëk wzął w spòsagù dłudżé i krótczé samòzwãczi. Czãsto gôdô sã wnetk ò tzw. **prasłowiańsczi spôdkòwiznie**, to je przejãcym przez kaszëbiznã z ps. jiloczasu.

Do te wszëtczégò w przedkaszëbsczim czãdze doszło do zwikszeniô wieloscë dłudżich samòzwãków, co sta sã bez jiny fòneticzny proces, zwóny **scygniãcym**, to je **kòntrakcją**. Zachôdôł òn w słowach, w jaczich dwa samòzwãczi rozdzeliwa *j* (pòr. ps. **dobr**aja***, **modr**oje***, **chor**aje**go*). Na *j* wëpôdała i tak kòle se pòjawiłë sã dwie taczé samé abò pòdobné samòzwãczi, twòrzącë jednã długą (**dobr**aa*** → **dobr**ā***, **modr**oe*** → **modr**ē***, **chor**ae**go* → **chor**ē**go*).

Na przełómanim X/XI sta. zaszedł jesz jeden proces: dżinãcé w pòzycji słabi i wòkalizacjô (przeńscé w fùlny samòzwãk) w mòcny pòzycje jerów ь, ъ. Donëchczas jô nick nie rzekła ò nëch zwãkach. Òkazëje sã, że czedës[2] samòzwãkòwi system (jinaczi: wòkaliczny) béł bòkadniészi m. jin. ò tzw. półsamòzwãczi, to je jerë ь, ъ. (Domëszlómë sã, że czas wëmôwianiô jerów béł krótszi òd czasu wëmôwianiô fùlnëch samòzwãków.) Czedë wiãc na przełómanim X/XI stalatégò półsamòzwãczi zaczãłë dżinąc abò wòkalizowac sã, wierã temù, że stanowiłë rażącą anomaliã wedle dłudżich i krótczich samòzwãków[3], towarzëłë jima dodôwkòwé fòneticzné zjawiszcza, np. **zastãpczé wzdłużenié**. Pòlégało òno na tim, że jer stojący w słabi pòzycji pò zwãcznym spółzwãkù pôrzëstim[4] dżinął, a czas przeznaczony na jego artëkùlacjã przekôzywóny béł nôblëższémù pòprzédzającémù gò samòzwãkòwi, tim samim stôwôł sã òn dłudżi. (pòr. **bob**ъ*** > *b**oo**b* → *b**ō**b*, **voz**ъ*** > *w**oo**z* → *w**ō**z*).

Jak widzymë, w stôrokaszëbsczim jãzëkù fùnkcjonowałë dłudżé samòzwãczi pòchôdającé z prasłowiańsczi spôdkòwiznë, scygniãcô, to je kòntrakcji ë zastãpczégò wzdłużeniô.

Na przełómanim XV/XVI sta. różnica jiloczasu przeszła w różnicã farwë, co òznacziwało dżiniãcé òpòzycji dłudżi samòzwãk: krótczi samòzwãk i tim samim

---

[1] Jinaczi: czasã wëmôwianiô (artëkùlacji) dónégò samòzwãkù.

[2] Na przëmiôr w prasłowiańszczëznie czë przedpismieniowim czãdze.

[3] Bëła pòza jiloczasowim systemã.

[4] To spółzwãk, jaczi mô swòjã bezzwãczną równoznaczënã, np.: ***b*** (*p*), ***d*** (*t*), ***g*** (*k*), ***z*** (*s*) i in.

w miejsce samogłosek długich, dźwięków jakościowo różnych; konkretnie, np. *ā* > *á* (*ô*)[5], *ē* > *é*[6], *ō* > *ó*[7].

Łatwo zauważyć, że stan ten trwa w języku kaszubskim do dziś[8] (por.: *tr**ô**wa*, *ml**é**kò*, *wr**ó**cëc*, *dobr**ô***, *mòdr**é***, *chòr**é**gò*, *b**ó**b*, *w**ò**z*), śmiało więc można stwierdzić, iż jest językową perłą, którą należy pielęgnować i chronić, aby nie zanikła, albowiem odzwierciedla najodleglejszą historię rodzącego się na naszych oczach standaryzowanego i normalizowanego języka regionalnego.

Dlaczego w odmianie wielu kaszubskich wyrazów występują oboczności e: *é, o*: *ó, a*: *ô*?

Na temat oboczności, inaczej alternacji w języku kaszubskim wielokrotnie wypowiadał się w licznych pracach dr hab. M. Cybulski.[9] Pewne informacje znajdujemy też np. w *Gramatyce*[10] E. Brezy i J. Tredera.

Pamiętając, że samogłoski ścieśnione w kaszubszczyźnie to zazwyczaj ślad dawnych samogłosek długich, a jasne – krótkich, możemy łatwo się domyślać, iż są one główną przyczyną, ale nie jedyną, występowania alternacji w odmianie kaszubskich wyrazów.

Komisja Standaryzacji i Normalizacji Języka Kaszubskiego niejednokrotnie, przygotowując poszczególne *Uchwały*, sygnalizowała Radzie Języka Kaszubskiego rangę wszelkich oboczności w kaszubszczyźnie, stojąc na stanowisku, że są one wizytówką historii języka.

Przyjrzyjmy się więc niektórym zestandaryzowanym i znormalizowanym leksemom. W *Uchwale Nr 4/RJK/08 z dn. 18. 04. 2008 r. w sprawie stosowania kaszubskich imion oficjalnych na literę A oraz ich zdrobnień* znajdujemy formy *Abd**ó**n*: *Abd**o**na*, *Alfr**é**d*: *Alfreda*, *Ant**ó**n*: *Antona*, *Ar**ó**n*: *Arona* itp.

W *Uchwale Nr 5/RJK/08 z dn. 13. 06. 2008 r. w sprawie stosowania kaszubskich imion oficjalnych na litery B – E oraz ich zdrobnień* z kolei pojawiają się m. in. oboczności: *Baltaz**ô**r*: *Baltaz**a**ra*, *Błaż**é**j*: *Błaż**e**ja*, *Bòrzësł**ô**w*: *Bòrzësł**a**wa*, *Cez**ô**r*: *Cez**a**ra*.

W *Uchwale Nr 1/RJK/09 z dnia 09. 01. 2009 r. w sprawie kaszubskich nazw organów władzy państwowej* występują formy *senat**ó**r*: *senat**o**ra*, natomiast w *Uchwale*

---

[5] Jest to dźwięk pośredni między niską samogłoską *a* (ze względu na ruchy języka w płaszczyźnie pionowej w trakcie artykulacji) i średnią *o*.

[6] Jest to dźwięk pośredni między średnią samogłoską *e* (ze względu na ruchy języka w płaszczyźnie pionowej w trakcie artykulacji) oraz wysokimi *i*/*y*.

[7] Jest to dźwięk pośredni między średnią samogłoską *o* (ze względu na ruchy języka w płaszczyźnie pionowej w trakcie artykulacji) oraz wysoką samogłoską *u*.

[8] Np. w języku polskim samogłoski ścieśnione przeszły dalszą ewolucję.

[9] Por. np. M. Cybulski, *Alternacje morfonologiczne*, *Alternacje samogłoskowe*, *Alternacje spółgłoskowe*, *Alternacje typu samogłoska*: *zero* [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 18 – 21; *Problematyka morfonologiczna w procesie kodyfikacji kaszubszczyzny*, Gdańsk 2008.

[10] Por.: E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk 1981, s. 59 – 62.

pòjawienié sã w môl dłudżich samòzwãków, zwãków jakòscowò jinëch; kònkretno, np. *ā* > *á* (*ô*)[5], *ē* > *é*[6], *ō* > *ó*[7].

Prosto je dozdrzec, że stón nen warô w kaszëbsczim jãzëkù do dzysô[8] (pòr.: *tr**ô**wa*, *ml**é**kò*, *wr**ó**cëc*, *dobr**ô***, *mòdr**é***, *chòr**é**gò*, *b**ó**b*, *w**ò**z*), smiało wiãc mòże rzec, że je jãzëkòwą perlą, chtërnã mùsz je dozerac i chronic, abë nie zdżinãła, bò je pòmiónã nôòdleglészi historii rodzącégò sã na naszich òczach sztandarizowónégò i normalizowónégò regionalnégò jãzëka.

Czemù w òdmianie wiele kaszëbskich słów widzec są òbòcznoscë e: *é, o*: *ó, a*: *ô*?

Ò òbòcznoscë, jinaczi alternacji w kaszëbsczim jãzëkù wiele razy pisôł w wielnëch pracach dr hab. M. Cëbùlsczi.[9] Gwësné jinfòrmacje mòżemë téż nalezc np. w *Gramatyce*[10] E. Brézë i J. Trédra.

Pamiãtającë, że scësnioné samòzwãczi w kaszëbiznie to colemało szlach dôwnëch samòzwãków dłudżich, a jasné – krótczich, mòżemë prosto dopòminac sã, że są òne główną przëczëną, ale nié jediną, wëstãpòwaniô alternacji w òdmianie kaszëbsczich słowów.

Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji Kaszëbsczégò Jãzëka nié rôz, rëchtëjącë apartné *Ùchwôlënczi*, sygnalizowała Radzëznie Kaszëbsczégò Jãzëka, jak wôżné są wszelejaczé òbòcznoscë w kaszëbiznie, mdącë na stanowiszczu, że są òne wizytówką historii jãzëka.

Chcemë sã przëzdrzec niechtërnym zesztadarizowónym i znormalizowónym leksemóm. W *Ùchwôlënkù Nr 4/RKJ/08 z dn. 18. 04. 2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrã A a téż jich zdrobnieniów* mòżemë nalezc fòrmë *Abd**ó**n*: *Abd**o**na*, *Alfr**é**d*: *Alfreda*, *Ant**ó**n*: *Antona*, *Ar**ó**n*: *Arona* itp.

W *Ùchwôlënkù Nr 5/RKJ/08 z dn. 13. 06. 2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë B – E a téż jich zdrobnieniów* zôs pòjôwiają sã m. jin. òbòcznoscë: *Baltaz**ô**r*: *Baltaz**a**ra*, *Błaż**é**j*: *Błaż**e**ja*, *Bòrzësł**ô**w*: *Bòrzësł**a**wa*, *Cez**ô**r*: *Cez**a**ra*.

W *Ùchwôlënkù Nr 1/RKJ/09 z dnia 09. 01. 2009 r. w sprawie kaszëbsczich pòzwów òrganów państwòwi władzë* są fòrmë *senat**ó**r*: *senat**o**ra*, zôs w *Uchwôlënkù Nr 5/RKJ/09*

---

[5] Je to zwãk pòstrzédny midzë nisczim samòzwãkã *a* (ze wzglãdu na rëchë jãzëka w pionowi rówiznie òb czas artëkùlacji) a strzédnym *o*.

[6] Je to zwãk pòstrzédny midzë strzédnym samòzwãkã *e* (ze wzglãdu na rëchë jãzëka w pionowi rówiznie òb czas artëkùlacji) a wësoczima *i*/*y*.

[7] Je to zwãk pòstrzédny midzë strzédnym samòzwãkã *o* (ze wzglãdu na rëchë jãzëka w pionowi rówiznie òb czas artëkùlacji) a wësoczim samòzwãkã *u*.

[8] Np. w pòlsczim jãzëkù scësnioné samòzwãczi przeszłë dalszą ewòlucją.

[9] Pòr. np. M. Cybulski, *Mòrfònologiczné alternacje*, *Samòzwãkòwé alternacje*, *Spółzwãkòwé alternacje*, *Alternacje ôrtu samòzwãk: zero* [w:] *Kaszëbsczi jãzëk. Encyklopediczny doradnik*, red. J. Tréder, Gdůńsk 2006, s. 18 – 21; *Mòrfònologiczné jiwrë òb czas kòdifikacje kaszëbiznë*, Gdůńsk 2008.

[10] Pòr.: É. Bréza, J. Tréder, *Kaszëbskô gramatika. Pòpùlarny zaris*, Gdůńsk 1981, s. 59 – 62.

Nr 5/RJK/09 z dnia 19. 06. 2009 r. w sprawie stosowania kaszubskich terminów i pojęć matematycznych na litery E-Z: *wieler**ô**z*: *wieler**a**zu*, *zbi**é**r*: *zbi**e**ru*, a w *Uchwale Nr 6/RJK/09 z dnia 2. 10.2009 r. w sprawie stosowania kaszubskich terminów i pojęć informatycznych*: *adapt**é**r*: *adapt**e**ra*, *bùf**ó**r*: *bùf**ò**ra*, *edit**ó**r tekstu*: *edit**o**ra tekstu*, *ùst**ô**w*: *ùst**a**wù*. Przykładów można by mnożyć.

We wszystkich tych leksemach samogłoski ścieśnione *é*, *ó*, *ô* są śladem dawnych samogłosek długich powstałych w wyniku wzdłużenia zastępczego, natomiast jasne *e*, *o*, *a* – krótkich (w formach tych nie było warunków, by wzdłużenie to zaszło; ponieważ zabrakło pierwotnego jeru ь lub ъ po spółgłosce dźwięcznej parzystej).

O innych przyczynach występowania alternacji *e*: *é*, *o*: *ó*, *a*: *ô* w kolejnym artykule.

z dnia 19. 06. 2009 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich terminów i pòjãców matematicznëch na lëtrë E-Z: *wieler**ô**z*: *wieler**a**zu*, *zbi**é**r*: *zbi**e**ru*, a w *Ùchwôlënkù Nr 6/RKJ/09 z dnia 2. 10.2009 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich terminów i pòjãców jinformaticznëch*: *adapt**é**r*: *adapt**e**ra*, *bùf**ó**r*: *bùf**ò**ra*, *edit**ó**r tekstu*: *edit**o**ra tekstu*, *ùst**ô**w*: *ùst**a**wù*. Przikładów mòże bëc jesz wicy.

We wszëtczich nëch leksemach scësnioné samòzwãczi *é*, *ó*, *ô* są szlachã dôwnëch samòzwãków dłudżich, jaczé pòwstałë bez zastãpczé wzdłużenié, zôs jasné *e*, *o*, *a* – krótczich (w nëch fòrmach nie bëło warënków, bë wzdłużenié to sã stało; bò zabrakło piewòtnégò jeru ь lub ъ pò zwãcznym spółzwãkù pôrzëstim).

Ò jinëch przëczënach wëstãpòwaniô wëmianë (**alternacji)** *e*: *é*, *o*: *ó*, *a*: *ô* w pòstãpnym artiklu.

Edward Breza (Sopot)

Z problemów standaryzowanej kaszubszczyzny

Pełniąc obowiązki przewodniczącego Komisji Normalizacji i Standaryzacji Języka Kaszubskiego, trzeba się odnieść do wielu problemów i zagadnień, omawianych na posiedzeniach Komisji i na plenarnych zebraniach całej Rady Języka Kaszubskiego. Zarówno Komisja, jak i Rada podejmując uchwały, nawiązuje do autentycznej mówionej kaszubszczyzny (języka ludowego), do zwyczajów stosowanych przez pisarzy kaszubskich oraz do publikacji leksykograficznych i normatywnych. Niniejszym artykułem rozpocznę taki cykl na spotkaniach w Starbieninie z publikacją w Biuletynie RJK. Nie będę wliczał do tego cyklu referatów wygłoszonych w Starbieninie w r. 2007 i w r. 2008.[1]

I. Przymiotniki typu *teoretny, fotografny* i semantycznie podobne w kaszubszczyźnie

Kaszubszczyzna, jeśli ma być językiem literackim, winna się odznaczać tzw. poliwalencją, tzn. zdolnością do obsługiwania różnych dziedzin życia, nie tylko wiejskiej kultury materialnej, ale także życia wewnętrznego, przeżyć religijnych, miłosnych, poglądów filozoficznych, administracji, sportu, życia politycznego i gospodarczego. Są to dziedziny, w których tradycyjnie używana nie była. Na pojęcia z tych dziedzin brak często słów, trzeba tworzyć neologizmy, zapożyczać się w innych językach lub stosować inne metody, jak np. w istniejące słowa wkładać nowe znaczenia. Najlepszą metodą jest zawsze tworzenie nowych słów na bazie istniejących przy użyciu różnych technik słowotwórczych, najczęściej różnego typu derywacji i w mniejszym stopniu (w językach słowiańskich) kompozycji, tak charakterystycznej dla języków germańskich, por. np. polskie *dożynki* – niem. *Erntedankfest* 'święto dziękczynienia za żniwa', pol. *dworzec* – ang. *railwaystation* 'stacja drogi żelaznej'.

Naturalnym zjawiskiem byłoby zapożyczać się w języku polskim. To jednak nie zadowalało i nie zadowala wielu użytkowników kaszubszczyzny i pisarzy kaszubskich. Zrzeszeńcy np. odkształcali niektóre wyrazy polskie, by w kaszubszczyźnie nie

---

[1] E. **Breza**, *Wybrane zagadnienia pisowni i morfologii kaszubskiej*, Biulytyn RJK 2007, s. 49 – 58**;** **tenże**, *Standaryzowane imiona kaszubskie*, Biuletyn RJK 2008, s. 98 –108.

Édwôrd Bréza (Sopòt)

Z problemów sztandarizowóny kaszëbiznë

Pełniącë òbòwiązczi przédnika Kòmisëji Sztandarizacëji i Normalizacëji Kaszëbsczégò Jãzëka, nót je nawléc do wielu problemów i sprawów, òmôwiónëch na zetkaniach Kòmisëji i na wespólnëch zéńdzeniach całi Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Kòmisëjô, jak téż i Radzëzna, pòdjimającë ùchwôlënczi, nawlékô do prôwdzëwi gôdóny kaszëbiznë (lëdowégò jãzëka), do zwëków wëzwëskiwónëch bez kaszëbsczich pisarzów a téż do leksykògraficznëch i normatiwnëch pùblikacjów. Nym artiklã zacznã taczi cykl na zéńdzeniach w Starbieninie z pùblikacją w Biuletinie RKJ. Nie mdã rëchòwôł do tegò cyklu referatów wëgłoszonëch w Starbieninie w r. 2007 i w r. 2008.[1]

I. Znankòwniczi ôrtu *teoretny*, *fotografny* i semanticzno jistné w kaszëbiznie

Kaszëbizna, żlë mô bëc lëteracczim jãzëkã, mùsza bë òdznaczëwac sã tzw. pòliwalencją, tzn. zdolnoscą do òbsługiwaniô rozmajitëch pòlów żëcégò, nié le wiesczi kùlturë materialny, ale téż bënowégò żëcô, religijnëch przeżëców, miłotnëch, filozoficznëch zdaniów, administracji, spòrtu, pòliticznégò i gòspòdarzënkòwégò żëcô. Są to niwë, w jaczich colemało nie bëła ùżiwónô. Na pòjãca z nëch dzedzënów czãsto felëje słowów, nót je ùsôdzac neologizmë, zapòżëczac sã w jinëch jãzëkach abò stosowac jiné mòdła, jak np. w jistniejącé słowa wkładac nowé znaczenia. Nôlepszą metodą je wiedno ùsôdzanié nowëch słowów na spòdlim jistniejącëch, wëzwëskùjącë rozmajité słowòtwórczé techniczi, nôczãscy wszelejaczégò ôrtu deriwacji i mni (w słowiańsczich jãzëkach) kòmpòzycji, tak charakteristiczny dlô germańsczich jãzëków, pòr. np. pòlsczé *dożynki* – miem. *Erntedankfest* ‘swiãto dzëkczënieniô za żniwa’, pòl. *dworzec* – an. *railway-station* ‘stacjô żelazny drodżi’.

Nôtërnym zjawiszczã bëłobë zapòżëczac sã w pòlsczim jãzëkù. Równak to nie zadowòlniwało i nie zadowòlniwô wiele brëkòwników kaszëbiznë i kaszëbsczich pisarzów. Zrzeszińcowie np. òdsztôłcalë niechtërné pòlsczé słowa, bë w kaszëbiznie

---

[1] É. **Bréza**, *Wëbróné problemë kaszëbsczégò pisënkù i mòrfòlogii*, Biuletin RKJ 2007, s. 49 – 58**;** **tam téż**, *Sztandarizowóné kaszëbsczé miona*, Biuletin RKJ 2008, s. 98 –108.

brzmiały tak jak w polszczyźnie. Do tej metody uciekają się także dziś niektórzy piszący po kaszubsku, np. użyją formy *mieszkeńc* zamiast *mieszkańc*. W metodzie takiego odkształcania (stosował bowiem także neologizowanie) celował m. in. J. Trepczyk.

Tym razem zainteresowały mnie przymiotniki zakończone w polszczyźnie przyrostkiem *–iczny*, który rozwinął się z prostego wielofunkcyjnego sufiksu *–ny* < *-ъnъ-jь* w wyrazach typu *publiczny, magiczny* z łacińskich przymiotników typu *publicus, -a, -um, magicus, -a, -um* (ten ostatecznie z gr. *magikós, -e, ón*) i zaczął funkcjonować głównie w rzeczownikach typu *geometria, filozofia, teologia.* Dodajmy tu, że prosty sufiks *–ny* często polonizuje łacińskie przymiotniki na *–alis*, por. np. *idealny, moralny* z łac. *idealis, moralis.*

Trepczyk stosuje 4 sposoby, ale zanim o nich powiem, zauważę, że brak w jego *Słowniku*[2] wielu odpowiedników słów polskich. Za podstawę doboru wyrazów po stronie polskiej bowiem Trepczyk przyjął „Słownik polsko-niemiecki" Pawła Kaliny, jak informował ustnie, w krótkim „Wstępie" do samego *Słownika* nie wspomina o tym. Nie wiadomo, które to było wydanie *Słownika*[3] Kaliny. Słownik ten z grupy „średnich" nie zawiera wielu przymiotników interesującego nas typu, np. *kardiologiczny, laryngologiczny, morfologiczny*; można skonkludować: których przymiotników czy szerzej wyrazów brak u Trepczyka, tych brak także u Kaliny. Do słownika tego wydany został aneks, ale czy Trepczyk z niego korzystał, nie wiadomo. Bliżej nie omawia tych spraw także redaktor naukowy *Słownika* – prof. J. Treder; prof. Treder także nie charakteryzuje w aneksie omawianego tu modelu słowotwórczego, choć omawia szeroko niektóre typy słowotwórcze, zwłaszcza rzeczownikowe i czasownikowe. Ustnie poinformował mnie także, że niektóre przymiotniki (hasła) eliminował autorowi.

Trepczyk stosuje więc:

1) germanizm *energisz* 'energiczny' < niem. *energisch*.
2) Używa (najczęściej) przyrostka *–owi, -owô, -owé*, np. *archeologòwi, teologòwi, psychologòwi, bakterëjologòwi, socjologòwi, fizjologòwi, mitologòwi, chirurgòwi, matematikòwi, kaligrafòwi, biografòwi, bibliografòwi, filozofòwi.* Struktury te budzą zastrzeżenia, bo kojarzą się nam ze specjalistami z różnych dziedzin wiedzy, a więc z *archeologiem, teologiem, psychologiem, bakteriologiem, socjologiem, fizjologiem, filozofem, mitologiem, chirurgiem, matematykiem, geografem, biografem, bibliografem.* Zaakceptować można takie formacje, jeśli one dotyczą dyscypliny wiedzy, np. *algebrowi*: *algebra*, *dialektowi*: *dialekt*, jest tych derywatów jednak bardzo mało. Przymiotnik *dramatowi* od *dramat* jest też do przyjęcia; taką samą formacją dla znającego jęz. grecki jest *reumatowi* 'reumatyczny' od gr. *reúma,* w dop. l. poj.

---

[2] J. **Trepczyk**, *Słownik polsko-kaszubski*, t. I – II. Naukowo opracował i aneksem opatrzył J. **Treder**, Gdańsk 1994

[3] W swojej biblioteczce mam wydanie oficyny „Czytelnik" z r. 1952 z r., gdzie zaznaczono „Wydanie nowe, przejrzane i uzupełnione."

nie brzëmiałë tak jak w pòlaszëznie. Nã metodã wëzwëskùją téż dzys niechtërny piszący pò kaszëbskù, np. wezną fòrmã *mieszkeńc* miast *mieszkańc*. W metodze taczégò òdsztôłceniô (bò stosowôł téż neologizowanié) przédnił m. jin. J. Trepczik.

Ną razą zainteresowałë mie znankòwniczi zakùńczoné w pòlaszëznie przirostkã *–iczny*, jaczi rozwinął sã z prostégò wielofùnkcyjnégò sufiksu *–ny* < *-ъnъ-jь* w słowach ôrtu *publiczny, magiczny* z łacyńsczich znankòwników ôrtu *publicus, -a, -um, magicus, -a, -um* (nen òstateczno z gr. *magikós, -e, ón*) i zaczął fùnkcjonowac głównо w jistnikach ôrtu *geometria, filozofia, teologia.* Chcemë dodac tu, że prosti sufiks *–ny* czãsto pòlonyzëje łacyńsczé znankòwniczi zakùńczoné na *–alis*, pòr. np. *idealny, moralny* z łac. *idealis, moralis.*

Trepczik robi to na 4 ôrtë, ale nigle ò nich pòwiém, zmerkóm, że w jegò *Słowniku*[2] felëje wiele równoznaczënów pòlsczich słowów. Spòdlim wëbiéru słowów pò pòlsczi stronie dlô Trepczika béł „Słownik polsko-niemiecki” Pawła Kalinë, jak ùstno dôł ò tim do wiédzë, w krótczim „Przedsłowim” do samégò *Słownika* nie nadczidô ò tim. Nie je wiedzec, chtërne to bëło wëdanié *Słownika*[3] Kalinë. W nym słowarzu z karna „strzédnëch” ni ma wiele znankòwników zajimającégò nas ôrtu, np. *kardiologiczny, laryngologiczny, morfologiczny*; mòżna wëwnioskòwac: jaczich znankòwników czë szerzi słowów felëje kòl Trepczika, nëch téż felëje kòl Kalinë. Do negò słowarza béł wëdóny aneks, ale nie je wiedzec, czë Trepczik z niegò kòrzistôł. Blëżi nie òmôwiô nëch sprôw téż nôùkòwi redaktor *Słownika* – prof. J. Tréder; prof. Tréder téż nie charakterizëje w aneksu òmôwiónégò tu słowòtwórczégò przikładu, chòc szerok òmôwiô niechtërne słowòtwórczé ôrtë, òsoblëwie jistnikòwé i czasnikòwé. Ùstno dôł mie téż do wiédzë, że niechtërne znankòwniczi (zéwiszcza) òdrzucôł autorowi.

Trepczik ùżiwô tej:

1) germanizm *energisz* ‘energiczny’ < niem. *energisch.*
2) Ùżiwô (nôczãscy) przërostka *–owi, -owô, -owé*, np. *archeologòwi, teologòwi, psychologòwi, bakterëjologòwi, socjologòwi, fizjologòwi, mitologòwi, chirurgòwi, matematikòwi, kaligrafòwi, biografòwi, bibliografòwi, filozofòwi.* Ne sztrukturë bùdzą zastrzédżi, bò kòjarzą sã nama ze szpecjalistama z rozmajitëch ôrtów wiédzë, to je z *archeologiem, teologiem, psychologiem, bakteriologiem, socjologiem, fizjologiem, filozofem, mitologiem, chirurgiem, matematykiem, geografem, biografem, bibliografem.* Przëjąc mòżna taczé fòrmacje, jeżlë tikają òne discyplinów wiédzë, np. *algebrowi*: *algebra*, *dialektowi*: *dialekt*, równak nëch deriwatów je baro mało. Znankòwnik *dramatowi* òd *dramat* je téż do przëjãcô; jistną fòrmacją dlô znającégò grecczi jãz. je *reumatowi* ‘reumatyczny’ òd gr. *reúma,* w rodzôczu poj. l. *reúmat –os*,

---

[2] J. **Trepczik**, *Pòlskò-kaszëbsczi słowôrz*, t. I – II. Nôùkòwò òpracowôł i aneks dodôł J. **Tréder**, Gduńsk 1994

[3] W swòji biblioteczce móm wëdôwk òficynë „Czytelnik” z r. 1952 z r., dze je pòdsztrichnioné „Nowi wëdôwk, przezdrzóny a dofùlowóny.”

reúmat –os, dla nieznających tego języka Kaszubów jest on niemotywowany; *reumatyzm* bowiem jest już „za długą” podstawą.

3) Pozostawia polskie przymiotniki (polonizmy): *archaiczny, graficzny* (w jego systemie winno być *grafny*, zob. punkt 4), *magiczny, logiczny, chirurgiczny* (obok *chirurgòwi*), *psychiczny* (obok *psychologòwi*), *detaliczny* (można zapytać: dlaczego nie *detalowi*, osobiście dałbym *detalny*), *eticzny* (w rozumowaniu Trepczyka utworzyłbym *etikòwi*).
4) Tworzy od podstaw niemieckich przez odrzucenie niem. sufiksu *–isch* (tzw. ucięcie, derywacja dezintegralna) i dodanie polsko – kaszubskiego przyrostka *–ny*, np. *teoretny* < niem. *theoretisch*, *geografny* (obok *geografòwi*) < niem. *geographisch*, *biografny* (obok *biografòwi*) < niem. *biographisch, bibliografny* (obok *bibliografòwi*) < niem. *bibliographisch, leksykògrafny*, niem. *lexikographisch.* Są to hybrydy polsko- czy kaszubsko-niemieckie, znajdujące kontynuatorów wśród Kaszubów. Np. H. Makurat użyła form *òrtografné, teòretné, synchronné* w Acta Cassubiana X, 2008, s. 9 – 17. Jakoś osłuchaliśmy się z nimi, intuicyjnie je akceptujemy. Można zatem przeprowadzić tu taką reinterpretację i powiedzieć: od rzeczowników rodz. żeńskiego, zakończonych na *–i̯ô* <*-ijô* tworzymy przymiotniki w wyniku derywacji dezintegralnej przez opuszczenie zakończenia *–i̯ô* i końcówki *–ô, np. geografny, pensny*: *pensjô, akacny*: *akacjô, òkazny*: *òkazjô.*

Przymiotniki omawianego typu właściwe są dla języka naukowego, słownictwa najczęściej specjalistycznego, dalekie są od słownictwa ludowego, dlatego w *Słowniku*[4] Sychty prawie niedostrzegalne. A. Labuda[5] notuje niewiele z interesujących nas przymiotników, niekiedy pojawiają się u niego synonimy, np. na *energiczny*, przysł. *energicznie* i rzeczownik *energiczność* oddaje przez *chwatczi, chwatkò* i *chwatkòsc* bądź neologizmy, jak np. *teoria – dejitwa* i pochodny przymiotnik *teoretyczny – dejitiwny*; *teoretycznie – dejitiwno*, zapewne od *deja < idea.*

E. Gołąbek[6] ma znaczniej mniej interesujących nas formacji niż Trepczyk. Idąc śladem Trepczyka, znajdziemy u Gołąbka: *energiczny*, *logiczny, teologiczny, mitologiczny, reumaticzny,* **dodatkowo**: *archajiczny, alegoriczny*; przy dokładnym przeglądaniu może znalazłyby się jeszcze jakieś przykłady. Widać jednak, że Gołąbek nie stroni od formacji na *-iczny*; nie znalazłem u niego derywatów na *–owi*, odpowiadających polskiemu przyrostkowi *–iczny.* Szkoda, że swego *Słownika* nie zaopatrzył żadnym wstępem, gdzie mógł ujawnić swój stosunek do podawanych często przez Trepczyka formacji na *–owi.*

---

[4] B. **Sychta**, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I – VII, Wrocław 1967 – 1976. Szukałem głównie, opierając się na *Indeksie a tergo do* „Słownika gwar kaszubskich” Bernarda Sychty, opracowanym przez B. **Rocławskiego,** Wrocław 1991

[5] A. **Labuda**, *Słowôrz kaszëbsko-polsczi*, oprac. naukowe E. **Breza,** Gdańsk 1982 [poprawnie: 1981]; *Słownik polsko-kaszubski*, opracowanie naukowe J. **Treder,** Gdańsk 1981.

[6] E. **Gòłąbk**, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.

dlô nieznającëch negò jãzëka Kaszëbów je òn niemòtiwòwóny; *reumatyzm* bò je ju „za długą" pòdstawą.

3) Òstôwiô pòlsczé znankòwniczi (pòlonizmë): *archaiczny, graficzny* (w jegò systemie mia bë bëc *grafny*, òb. pùnkt 4), *magiczny, logiczny, chirurgiczny* (kòle *chirurgòwi*), *psychiczny* (kòle *psychologòwi*), *detaliczny* (mòżna zapëtac: dlôcze nié *detalowi*, jô sóm bë dôł *detalny*), *eticzny* (pòdług rozëmòwaniô Trepczika jô bë ùsadzył *etikòwi*).
4) Ùsôdzô òd miemiecczich pòdstawów przez òdrzucenié miem. sufiksu *–isch* (tzw. ùcãcé, dezjintegralnô deriwacjô) i dodanié pòlskò-kaszëbsczégò przërostka *–ny*, np. *teoretny* < miem. *theoretisch*, *geografny* (kòle *geografòwi*) < miem. *geographisch, biografny* (kòle *biografòwi*) < miem. *biographisch, bibliografny* (kòle *bibliografòwi*) < miem. *bibliographisch, leksykògrafny*, miem. *lexikographisch.* Są to pòlskò- czë kaszëbskò-miemieccé hibridë, jaczé nalôżają pòsobników westrzód Kaszëbów. Np. H. Makùrôt ùżëła fòrmów *òrtografné, teòretné, synchronné* w Acta Cassubiana X, 2008, s. 9 – 17. Jakòs më sã z nima òsłëchalë, czëcowò je akceptëjemë. Temù mòże przeprowadzëc tu taczé òbjasnienié na nowò i pòwiedzec: òd jistników białczégò ôrtu, zakùńczonëch na *–i̯ô <-ijô* ùsôdzómë znankòwniczi w wëniku dezintegralny deriwacji przez òpùszczenié zakùńczeniô *–i̯ô* i kùnôszka *–ô, np. geografny, pensny*: *pensjô, akacny*: *akacjô, òkazny*: *òkazjô.*

Znankòwniczi òmôwiónégò ôrtu włôscëwé są dlô nôùkòwégò jãzëka, nôczãscy szpecjalisticzny słowiznë, daleczé są òd lëdowi słowiznë, temù w *Słowniku*[4] Zëchtë wnetka jich ni ma. A. Labùda[5] notëje mało z zajimającëch nas znankòwników, czasã pòjôwiają sã kòl niegò synonimë, np. na *energiczny*, przëcz. *energicznie* i jistnik *energiczność* òddôwô przez *chwatczi, chwatkò* i *chwatkòsc* abò neologizmë, jak np. *teoria – dejitwa* i pòchòdny znankòwnik *teoretyczny – dejitiwny*; *teoretycznie – dejitiwno*, na gwës òd *deja < idea.*

E. Gòłąbk[6] mô wiele mni zajimającëch naju fòrmacji niżle Trepczik. Jidącë szlachã Trepczika, mòżemë kòl Gòłąbka nalezc: *energiczny*, *logiczny, teologiczny, mitologiczny, reumaticzny,* do te jesz: *archajiczny, alegoriczny*; żlë bë wicy przëzdrzec, mòże bë sã jesz nalazłë jaczé przikładë. Równak widzec je, że Gòłąbk nie ùcékô òd fòrmacji zakùńczonëch na *-iczny*; nie nalôzł jem kòl niegò deriwatów na *–owi*, jaczé òdpòwiôdają pòlsczémù przirostkòwi *–iczny.* Żôl, że do swòjégò *Słownika* nie napisôł żódnégò przedesłowiô, dze bë mógł ùkazac swój pòzdrzatk do pòdôwónëch czãsto przez Trepczika fòrmacji na *–owi.*

---

[4] B. **Zëchta**, *Słowôrz kaszëbsczich gwarów na tle lëdowi kùlturë*, t. I – VII, Wrocłôw 1967 – 1976. Szëkôł jem przede wszëtczim, òpiérającë sã na *Spisënkù a tergo do* „Słowôrza kaszëbsczich gwarów" Bernata Zëchtë, zrëchtowónym bez B. **Rocławskiego,** Wrocłôw 1991

[5] A. **Labùda**, *Kaszëbskò-pòlsczi słowôrz*, nôùkòwé òpracowanié É. **Bréza,** Gduńsk 1982 [pòprawno: 1981]; *Pòlskò-kaszëbsczi słowôrz*, nôùkòwé òpracowanié J. **Tréder,** Gduńsk 1981.

[6] E. **Gòłąbk**, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.

W sumie więc powiemy, że odpowiednikami kaszubskimi polskich przymiotników zakończonych sufiksem *–iczny* mogą być fonetycznie i ortograficznie skaszubione formy polskie, rzadko formacje na *–owi* i neologizmy powstałe dezintegralnie typu *fotografny, teoretny.*

II. Pisownia *ò*, *ù*

Wiadomo, że w większości dialektów kaszubskich samogłoski *o* i *u* wymawia się dyftongicznie ‘dwugłoskowo’ jako *uo/ue* oraz *uu*; proces ten nazywa się także **labializacją** od (ostatecznie) łac. rzeczownika *labium, -ii* ‘warga’, polega bowiem na zaokrągleniu warg w czasie ich wymawiania. Opisane zjawisko fonetyczne następuje w kaszubszczyźnie w trzech pozycjach: 1) w nagłosie, tzn. na początku wyrazu, a więc można powiedzieć mnemotechnicznie *uokuo/uekue* ‘oko’, *uuchuo/uuchue* ‘ucho’; 2) po spółgłoskach dwuwargowych *p b m* i wargowo-zębowych *v f* twardych i 3) po spółgłoskach tylnojęzykowych *k g ch.* W dziejach ortografii kaszubskiej albo zapisywano to zjawisko, np. u F. Ceynowy (w jednym ze sposobów), u zrzeszyńców, A. Majkowskiego, albo nie zapisywano, jak w propozycjach prof. K. Nitscha, L. Roppla, pisowni (nazwijmy w uproszczeniu) Brezy-Tredera, informując jedynie, że w opisanych wyżej warunkach należy samogłoski *o* i *u* wymawiać dyftongicznie. Uzupełnienie do ortografii Brezy-Tredera z 13 V 1996 r. pozostawiło sprawę uznaniu piszących. Wytworzył się jednak zwyczaj zaznaczania labializacji przez kreseczkę prowadzoną z lewa w prawo. Zapis ułatwił rozwój techniki, wprowadzenie do prawie powszechnego użytku zapisów komputerowych. RJK podjęła stosowną uchwałę, ale nie rozważyła do końca wszystkich okoliczności z zapisem wymienionych samogłosek.

Co rusz nauczyciele i piszący częściej po kaszubsku zgłaszają zastrzeżenia, że znakowanie *u* w dyftongach *au, eu* prowadzi do nienaturalnej wymowy typu *Euugeniusz, euuglena, auuto, Auuguust* na podstawie zapisu *Eùgeniusz*, *Aùgùst.* Kiedy szerzej rozejrzymy się w materiale językowym, to okaże się, że sprawa jest bardziej złożona, niż się pierwotnie wydawało. Wspomniane dyftongi pojawiają się nie tylko na początku wyrazów i w imionach, ale także w środku wyrazów, np. *klauzula*, *pauza, trauma, Kaukaz, neumy*; w imionach *Klaudiusz, Klaudia, Paulina*; połączeniach samogłoska + samogłoska, co zdarza się regularnie w sylabie *geo-*, pochodnej z gr. *ge* lub *gáia* ‘ziemia’, np. *geografia, geometria, georginia*; *neo-* z gr. *néos* ‘nowy’, np. *neonazizm, neoplatonizm, neoromantyzm*, *reo- z* gr. *rhéos* ‘potok’, np. *reobaza, reofilia, reofobia*; tu należy także *aureola* i *areola* zapożyczone z łaciny; *teo-* z gr. *theós* ‘bóg’ *i Theós* ‘Bóg’, np. *teologia, teolog, teofania, Teodor*; *hipo-* z gr. *hýpo* ‘pod’, np. *hipoteza, hipochondria*; też *hipodrom, hipoterapia* z gr. *híppos* ‘koń’; *neuro-*, np. *neurologia, neurolog, neurastenia*; *oo-* z gr. *oon* ‘jajo’, np. *oocyt, oogeneza, ooplazma, ooskop*; *opto-* z gr. *optós* ‘widziany’, np. *optyk, optyka*; *orto-* z gr. *orthós* ‘prosty’, np. *ortografia, ortofonia, ortodoks*, *ortodoncja*; *oro-* z gr. *óros* ‘góra’, np. *oronimia, oready* ‘nimfy żyjące w górach’, *oronimia* ‘nauka o nazwach własnych gór, nazewnictwo górskie’;

Bierzącë do grëpë, tej rzeczemë, że kaszëbsczima pasownikama pòlsczich znankòwników zakùńczonëch sufiksã *–iczny* mògą bëc fòneticzno i pisënkòwò skaszëbioné pòlsczé fòrmë, rzôdkò fòrmacje zakùńczoné na *–owi* i neologizmë apartno pòwstóné ôrtu *fotografny, teoretny.*

II. Pisënk *ò*, *ù*

Wiedzec je, że w wikszoscë kaszëbsczich dialektów samòzwãczi *o* i *u* wëmôwiô sã diftongiczno ‘dwùzwãkòwò’ jakò *uo/ue* ë *uu*; nen proces nazéwô sã **labializacją** òd (òstateczno) łac. jistnika *labium, -ii* ‘lëpa’, bò pòlégô na zaòkrãglenim lëpów òbczas jich wëmôwianiô. Òpisóné fòneticzné zjawiszcze nastãpùje w kaszëbiznie w trzech pòzycjach: 1) w nagłosu, tzn. na zôczątkù słowa, to je mòżna rzec mnemòtechniczno *uokuo/uekue* ‘oko’, *uuchuo/uuchue* ‘ucho’; 2) pò dwùlëpnëch spółzwãkach *p b m* i lëpno-zãbòwëch *v f* cwiardëch i 3) pò slédnojãzëkòwëch spółzwãkach *k g ch.* W dzejach kaszëbsczégò pisënkù abò no zjawiszcze bëło zapisywóné, np. kòl F. Cenôwë (w jednym z ôrtów), kòl zrzeszińców, A. Majkòwsczégò, abò nie zapisywóné, jak w bédënkach prof. K. Nitscha, L. Roppla, pisënkù (chcemë pòzwac w ùproszczenim) Brézë-Trédra, leno dôwającë do wiédzë, że we wëżi òpisónëch warënkach nót je samòzwãczi *o* i *u* wëmawiac diftongiczno. Dofùlowanié do pisënkù Brézë-Trédra z 13 V 1996 r. òstawiło sprawã ùznaniu piszącëch. Równak wëtwòrził sã zwëk céchòwaniô labializacji przez sztriszk prowadzony z lewa w prawò. Zôpis zletcził pòkrok techniczi, wprowadzenié do wnetka pòwszechnégò ùżiwaniô kòmpùtrowëch zapisów. RKJ rozsądzëła pasowny ùchwôlënk, ale nie rozważëła do kùńca wszëtczich leżnoscy z zapisã wëmienionëch samòzwãków.

Co sztót szkólny i piszący czãscy pò kaszëbskù zgłôszają zastrzédżi, że céchòwanié *u* w diftongach *au, eu* prowadzy do nienôtërny wëmòwë ôrtu *Euugeniusz, euuglena, auuto, Auuguust* na spòdlim zapisu *Eùgeniusz*, *Aùgùst.* Czedë szerzi rozezdrzimë sã w jãzëkòwim materiale, to òkôże sã, że sprawa je barżi złożonô, niż sã piérwi wëdôwało. Wspòmnióné diftondżi pòjôwiają sã ni le na zôczątkù słowów i w mionach, ale téż we westrzódkù słowów, np. *klauzula*, *pauza, trauma, Kaukaz, neumë*; w mionach *Klaudiusz, Klaudia, Paulina*; sparłãczeniach samòzwãk+samòzwãk, co regularno zdôrzô sã w szlabizy *geo-*, pòchòdny z gr. *ge* abò *gáia* ‘zemiô’, np. *geografia, geometria, georginia*; *neo-* z gr. *néos* ‘nowi’, np. *neonazizm, neoplatonizm, neoromantyzm, reo- z* gr. *rhéos* ‘strëga’, np. *reobaza, reofilia, reofobia*; tu słëchô téż *aureola* i *areola* zapòżëczoné z łacëznë; *teo-* z gr. *theós* ‘bóg’ *i Theós* ‘Bóg’, np. *teologia, teolog, teofania, Teodor*; *hipo-* z gr. *hýpo* ‘pod’, np. *hipoteza, hipochondria*; téż *hipodrom, hipoterapia* z gr. *híppos* ‘kóń’; *neuro-*, np. *neurologia, neurolog, neurastenia*; *oo-* z gr. *oon* ‘jajo’, np. *oocyt, oogeneza, ooplazma, ooskop*; *opto-* z gr. *optós* ‘widzóny’, np. *optyk, optyka*; *orto-* z gr. *orthós* ‘prosti’, np. *ortografia, ortofonia, ortodoks*, *ortodoncja*; *oro-* z gr. *óros* ‘góra’, np. *oronimia, oready* ‘nimfë’, jaczé żëją w górach’, *oronimia* ‘nôùka ò włôsnëch pòzwach gór, górsczé pòzwaniô’; nagłosowé, tj. zôczątkòwé szlabizë *ko-*,

nagłosowe, tj. początkowe sylaby *ko-*, np. *korelacja* i wyrazy pokrewne, *korepetycje, korespondencja, komunia* i wariantowe *kon-/kom-*, np. *konduktor, konstrukcja, komunikacja*, *kompozycja, komputer* pochodnych z łac. *cum* ‘razem, wspólnie, łącznie’, obocznie *kon-/kom-;* homonimiczne *ko-* z gr. *kósmos* ‘piękny’, a więc *Kosmos* ‘Wszechświat’, *kosmetyki* ‘środki upiększające’ i wyrazy pokrewne; także w wyrazie *orbita* i jego pochodnych. Początkowe z greki wywodzące się *eo-* w nazwie mitycznego władcy wiatrów, *Eola* i stąd pochodząca *harfa eolska*; bogini poranku *Eos* i od niej pochodzący człon *eo-*, np. *eocen, eofityczny, eolity* oznaczający wczesność zjawisk; *eony*, tj. duchy pośredniczące między Bogiem a stworzeniem *w gnostycyzmie* (z gr. *aion* ‘wiek’). Wiele wyrazów obcych, zaczynających się od samogłoski *o-*, np. *ocean, oficjał, oficyna, oflag, omnibus orchidea*, *opera, operetka, operacja, opozycja, orkiestra*, por. jednak *Guolec Uorkestra, opus, optować* i wiele, wiele innych. Z łaciny pochodzące *au-* < *avis* ‘ptak’ w wyrazach *augur* ‘kapłan wróżący z lotu ptaków’, tkwiący także w wyrazie *inauguracja*, człon *audio-* < łac. *audio, -ire, -ivi, -itum* ‘słuchać’, np. *audiograf, audiometr, audiologia, audiowizualny* i inne. Niektórych innych wyrazach zapożyczonych z łaciny, jak np. *atribut* < łac. *attributum* ‘przymiot’, *punkt* < łac. *punctum* dosłownie ‘ukłucie’ (od *pungo, -ere, punxi* lub *pupugi, punctum* ‘kłuć’).

W zakres rozważań winny wejść także imiona z połączeniem *–eo-*: *Kleofas, Kleopatra*; *-eusz*, np. *Ireneusz, Machabeusz, Mateusz, Orfeusz, Tadeusz*; nazwiska *Beus, Deus (z), Dreus (z), Meus, Teus (z)*, które opracowałem do t. IV „Nazwisk Pomorzan”.

Po tym dość obszernym materiale można przejść do uogólniających wniosków. Po pierwsze widać, że rzecz sprowadza się do wyrazów rodzimych i obcych. Wiadomo, że przeciętny użytkownik języka nie ma do końca świadomości, który wyraz jest rodzimy, a który zapożyczony, zagadnienie co do niektórych dyskutują także etymolodzy. Ogólnie można powiedzieć, że do rozpoznawania wyrazów rodzimych i obcych potrzebna jest znajomość wielu języków obcych i wiedza językoznawcza. Wśród wyrazów obcych zapożyczonych mamy wyrazy przyswojone i nieprzyswojone. Te przyswojone należałoby pisać z kreseczką, np. *òrganë* i pochodne *òrganista, òrganistówka*, też całą rodzinę od *òrganizowac*, co wszystko ostatecznie od gr. *órganon* ‘narzędzie’; podobnie *kòlór*. Daje się także słyszeć *òracjô* ‘przemowa’ z łac. *oratio, -onis.*

Przeciwko znakowaniu omówionych tu wyrazów protestują nauczyciele i – moim zdaniem – słusznie, bo jeśli nauczyciel powie uczniowi, że kreska nad literami *o* i *u* prowadzona z lewa w prawo oznacza labializację, to uczeń będzie wymawiał dyftongicznie (dwugłoskowo) podane wyżej wyrazy wbrew powszechnemu uzusowi (zwyczajowi), praktykowanemu u Kaszubów. Z kolei wymowa taka prowadzić może do błędnych zapisów typu *ałutobus, Eługenia, Tadełusz.* Przypomnieć w tym momencie trzeba, że w poprawkach do ortografii Brezy-Tredera sprawę kreskowania *o, u* pozostawiono decyzji czy wyborowi piszących. Praktyka pokazała, że piszący Kaszubi zwykli kreskować te litery i to nawet w tych wyrazach (obcych, zapożyczonych i nieprzyswojonych), gdzie wymawiają oznaczone nimi głoski jednogłoskowo (bez labializacji). Dla dorosłych mogłoby tak pozostać, jednak na potrzeby szkoły trzeba zasadę przyjętą przez

np. *korelacja* i pòkrewné słowa, *korepetycje, korespondencja, komunia* i wariantowé *kon-/kom-*, np. *konduktor, konstrukcja, komunikacja*, *kompozycja, komputer* pòchòdnëch z łac. *cum* ‘razã, wespólno, łączno’, wëmiénno *kon-/kom-;* hòmònimiczné *ko-* z gr. *kósmos* ‘piãkny’, a wiãc *Kosmos* ‘Wszechswiat’, *kosmetyki* ‘środki upiększające’ i pòkréwné słowa; téż w słowie *orbita* i jegò pòchòdnëch. Zôczątkòwé z greczi wëwòdzącé sã *eo-* w pòzwie miticznégò władcë, *Eola* i stądka pòchòdzącô *harfa eolska*; bòżena pòrénkù *Eos* i òd ni pòchôdający dzél *eo-*, np. *eocen, eofityczny, eolity* òznacziwający wczasnosc zjawiszczów; *eony*, tj. duchë, jaczé pòstrzedniczą midzë Bògã a stwòrzenim *w gnostycyzmie* (z gr. *aion* ‘wiek’). Wiele cëzëch słowów, jaczé zaczinają sã òd samòzwãkù *o-*, np. *ocean, oficjał, oficyna, oflag, omnibus, orchidea*, *opera, operetka, operacja, opozycja, orkiestra*, równak pòr. *Guolec Uorkestra, opus, optować* i wiele, wiele jinëch. Pòchôdającé z łacëznë *au-* < *avis* ‘ptôch’ w słowach *augur* ‘kapłan, jaczi wróżi z lotu ptôchów’, sedzący téż w słowie *inauguracja*, człón *audio-* < łac. *audio, -ire, -ivi, -itum* ‘słëchac’, np. *audiograf, audiometr, audiologia, audiowizualny* i jiné. Niechtërnëch jinëch słowów zapòżëczonëch z łacëznë, jak np. *atribut* < łac. *attributum* ‘przëmiot’, *punkt* < łac. *punctum* dosłowno ‘ùkłucé’ (òd *pungo, -ere, punxi* abò *pupugi, punctum* ‘kłuc’).

W òbjim rozwôżaniów mùszałëbë wenc téż miona ze sparłãczenim *–eo-*: *Kleofas, Kleopatra*; *-eusz*, np. *Ireneusz, Machabeusz, Mateusz, Orfeusz, Tadeusz*; nôzwëska *Beus, Deus (z), Dreus (z), Meus, Teus (z)*, jaczé jem òpracowôł do t. IV „Nazwisk Pomorzan”.

Pò tim dosc szeroczim materiale mòżna przenc do ùòglowniającëch wniosków. Pò pierszé widzec je, że rzecz sprowôdzô sã do domôcëch i cëzëch słowów. Wiedzec je, że strzédny brëkòwnik jãzëka ni mô do kùnca swiądë, jaczé słowò je domôcé, a jaczé zapòżëczoné, sprawã co do niechtërnëch diskùtëją téż etimòlodzë. Òglowò mòże rzec, że do rozpoznôwaniô domôcëch i cëzëch słowów nót je znac wiele cëzëch jãzëków i miec jãzëkòznôwczą wiédzã. Westrzód cëzëch słowów zapòżëczonëch mómë słowa przëswòjoné i nieprzëswòjoné. Te przëswòjoné nót bë bëło pisac ze sztriszkã, np. *òrganë* i pòchòdné *òrganista, òrganistówka*, téż całą rodzëznã òd *òrganizowac*, co wszëtkò òstateczno òd gr. *órganon* ‘narzãdło’; jistno *kòlór*. Dôwò sã téż czëc *òracjô* ‘przemòwa’ z łac. *oratio, -onis.*

Procëm céchòwaniu òbgôdónëch tu słowów stają szkólny i – wedle mie – słëszno, bò jeżlë szkólny pòwié ùczniowi, że sztriszk nad lëtrama *o* i *u* prowadzony z lewa w prawò òznôcziwô labializacją, to ùczéń mdze wëmôwiôł diftongiczno (dwùzwãkòwò) pòdóné wëżi słowa procëm òglowémù ùzusowi (zwëkòwi), jaczi je praktikòwóny ù Kaszëbów. Zôs takô wëmòwa prowadzëc mòże do lëchich zapisów ôrtu *ałutobus, Eługenia, Tadełusz.* W nym môlu przëbaczëc mùszi, że w pòprôwkach do pisënkù Brézë-Trédra sprawa sztriszkòwaniô *o, u* bëła òstôwiónô decyzji czë wëbòrowi piszącëch. Praktika pòkôzała, że piszący Kaszëbi bëlë nôłożny céchòwac lëtrë i to nawetka w nëch słowach (cëzëch, zapòżëczonëch i nieprzëswòjónëch), dze wëmôwiają òznaczoné nima zwãczi jednozwãkòwò (bez labializacji). Dlô starszich tak bë mògło òstac, równak

RJP zmodyfikować i powiedzieć: Samogłoski *o* oraz *u* na początku wyrazów, po spółgłoskach dwuwargowych oraz wargowo-zębowych *p b m v f* twardych i po spółgłoskach tylnojęzykowych twardych *k g x* wymawiamy dwugłoskowo (labializujemy) i dlatego litery je oznaczające kreskujemy z lewa w prawo. Nie dotyczy to: 1) dwugłosek (dyftongów) *au, eu,* najczęściej pochodzenia greckiego i łacińskiego (w wypadku *au*); 2) członów *geo-, hipo-, ko-/kon-/kom-, neo-, oo-, opto-, oro-, orto-, reo-, teo-*; 3) wielu wyrazów zapożyczonych i nieprzyswojonych przez Kaszubów, jak np. *abulia, atribut, empora, hiperbola, opus, orbita, punkt.* Do tego przywołać można fakt, że na południu Kaszub, na Zaborzu labializacja nie występuje, mówi się jak po polsku, *oko, ucho, boso, pole, mowa, fóra, woda, kosa, koza, choroba*. Fakt ten może wspierać niekreskowanie *o* oraz *u* w omówionych wyżej pozycjach.

Rozstrzygnięcia takie znajdują analogie w językach wszystkich cywilizowanych narodów, niektóre używane w nich wyrazy są wręcz internacjonalizmami, jak np. *jury, harakiri, sinus, kosinus, tournée, résumé, emploi, foulé, foyer* i wiele innych. Skoro kaszubszczyzna staje się językiem literackim, musi obsługiwać wiele dziedzin życia, często obcych kulturze ludowej.

na pòtrzebë szkòłë nót nã reglã przëjãtą bez RKJ zmienic i rzeknąc: Samòzwãczi *o* ë *u* na zôczątkù słowów, pò dwùlëpnëch spółzwãkach ë lëpno-zãbòwëch *p b m v f* cwiardëch i pò slédnojãzëkòwëch spółzwãkach cwiardëch *k g x* wëmôwiómë dwùzwãkòwò (labializëjemë) i temù lëtrë, jaczé je òznôcziwają, céchùjemë sztriszkã z lewa w prawò. Nie tikô sã to: 1) dwùzwãków (diftongów) *au, eu,* nôczãscy nëch, co pòchôdają z greczi i łacëznë (w przëtrôfkù *au*); 2) dzélów *geo-, hipo-, ko-/kon-/kom-, neo-, oo-, opto-, oro-, orto-, reo-, teo-*; 3) wiele słowów zapòżëczonëch i nieprzëswòjónëch przez Kaszëbów, jak np. *abulia, atribut, empora, hiperbola, opus, orbita, punkt.* Do te przëwòłac można fakt, że na pôłnim Kaszub, na Zabòrach labializacji ni ma, gôdô sã jak pò pòlskù, *oko, ucho, boso, pole, mowa, fóra, woda, kosa, koza, choroba*. Fakt ten mòże wspierac niesztrikòwóné *o* a téż *u* w òmówionëch wëżi pòzycjach.

Taczé rozsądzeniô nałôżają przërównania w jãzëkach wszëtczich cywilizowónëch nôrodów, niechtërné ùżiwóné w nich słowa są prosto jinternacjonalizmama, jak np. *jury, harakiri, sinus, kosinus, tournée, résumé, emploi, foulé, foyer* i wiele jinëch. Żle kaszëbizna stôwô sã lëteracczim jãzëkã, mùszi òbsługiwac wiele pòlów żëcégò, czãsto cëzëch lëdowi kùlturze.

Roman Drzeżdżon

„Kaszubskie nuty”
– pamiątka z Kaszub z błędami[1]

Jedną z najbardziej znanych kaszubskich piosenek są *Kaszubskie nuty*, inaczej zwane *Kaszubskim alfabetem*. Zapisano ją tzw. *hieroglifami*, tj. obrazkami, dlatego producenci kaszubskich pamiątek bardzo chętnie wykorzystują ją, widząc w niej oryginalny turystyczny produkt, który dobrze się sprzedaje. *Kaszubskie nuty* umieszczane są na kubkach, pocztówkach, naklejkach, smyczach do telefonów komórkowych, koszulkach czy też na internetowych stronach i folderach.

Nie ma problemu, kiedy wydrukowane są tylko *hieroglify*, problem zaczyna się z poprawnym zapisem tekstu. Często już tytuł jest z błędami, np. *kaszebści nute*, *kaszebszczy nute.* Z tekstem piosenki bywa jeszcze gorzej: *dłùdżi, kaszëbska stoleca, krótczi, redel, Kaszëbã, sã, wozny, prosti, krzëwi* itd. Diakrytycznych znaków nie ma wcale albo są źle umieszczone, a niektóre słowa użyte w złej formie gramatycznej. Niejednokrotnie można znaleźć kilkanaście błędów.

Wariantów *Kaszubskich nut*, które śpiewane są na tę samą melodię, a różnią się tekstem, jest wiele. Poniżej podaję wersję obecnie najbardziej rozpowszechnioną:

KASZËBSCZÉ NÓTË
(podstawowa wersja bez powtórzeń, poniżej tłumaczenie na język polski)

To je krótczé, to je dłudżé, to kaszëbskô stolëca,
to są basë, to są skrzëpczi, to òznôczô Kaszëba.
To je ridel, to je ticz, to są chòjnë, widłë gnojné.
To je prosté, to je krzëwé, to je slédné kòło wòzné.
To są hôczi, to są ptôczi, to są prësczé półtorôczi.
To je klëka, to je wół, to je całé, a to pół.
To je môłé, a to wiôldżé, to są jinstrumenta wszelczé.

---

[1] Celem artykuły nie jest zbadanie powstania i pochodzenia *Kaszubskich nut*, tylko podanie poprawnego pod względem pisowni wzoru tym, którzy je wykorzystują w marketingu, promocji, zespołach ludowych, turystyce itd.

Róman Drzéżdżón

Kaszëbsczé nótë – pamiątka z Kaszub z felama[1]

Jedną z nôbarżi znónëch kaszëbsczich frantówków są *Kaszëbsczé nótë*, jinaczi zwóné *Kaszëbsczim alfabétã*. Zapisóno jã tzw. *heroglifama* tj. òbrôzkama, temù téż ti, co robią kaszëbsczé pamiątczi baro rôd ją wëzwëskiwùją widzącë w ni bëlny, òsoblëwi a apartny turisticzny produkt, chtëren dobrze sã sprzedôwô. *Kaszëbsczé nótë* mòże nalezc na taskach, pòcztowëch kôrtkach, nalémkach, tédrach do mòbilków, kòszulkach czë téż na jinternetowëch starnach ë fòlderach.

Ni ma jiwru, czej wëdrëkòwóné są le *heroglifë*, problem zaczinô sã z bëlnym pisënkã tekstu. Czãsto ju titël je zapisóny z felama, np. *kaszebści nute*, *kaszebszczy nute.* Z tekstã piesni je jesz gòrzi: *dłùdżi, kaszëbska stoleca, krótczi, redel, Kaszëbã, sã, wozny, prosti, krzëwi* ëtd. Diakriticznëch znaków ni ma wcale abò są lëchò pòstawioné, a niejedné słowa ùżëté są w niebëlny gramaticzny fòrmie. W niechtërnëch przëtrôfkach mòże nalezc czilenôsce felów.

Wariantów *Kaszëbsczich nótów*, jaczé są spiéwóné na nã samą melodiã, le apartnią sã kąsk tekstã je wiele. Niżi pòdôwóm wersjã dzydnia nôbarzi znóną:

KASZËBSCZÉ NÓTË
(spòdlëcznô wersjô bez pòwtórzeniów, niżi dolmaczënk na pòlsczi jãzëk)

To je krótczé, to je dłudżé, to kaszëbskô stolëca,
to są basë, to są skrzëpczi, to òznôczô Kaszëba.
To je ridel, to je ticz, to są chòjnë, widłë gnojné.
To je prosté, to je krzëwé, to je slédné kòło wòzné.
To są hôczi, to są ptôczi, to są prësczé półtorôczi.
To je klëka, to je wół, to je całé, a to pół.
To je môłé, a to wiôldżé, to są jinstrumenta wszelczé.

---

[1] Célã negò artikla nie je zbadérowanié pòwstaniô ani pòchôdaniô *Kaszëbsczich nót*, leno dónié pòprawnégò pisënkòwégò mòdła tima, co wëzwëskùją je w marketingù, promòcje, lëdowych karnach, turistice ëtd.

KASZUBSKIE NUTY

To jest krótkie, to jest długie, to kaszubska stolica,
to są basy, to są skrzypce, to oznacza Kaszuba.
To jest łopata, to jest tyczka, to są sosny, widły do gnoju.
To jest proste, to jest krzywe, to jest tylne koło od wozu.
To są motyki, to są ptaki, to są pruskie półtoraki.
To jest jarzmo, to jest wół, to jest całe, a to pół.
To jest małe, to jest wielkie, to są instrumenty wszelkie.

KASZËBSCZÉ NÓTË

(pełna wersja z powtórzeniami)

To je krótczé, to je dłudżé, to kaszëbskô stolëca
to są basë, to są skrzëpczi, to òznôczô Kaszëba.
Òznôczô Kaszëba, basë, skrzëpczi,
krótczé, dłudżé, to kaszëbskô stolëca.

To je ridel, to je ticz, to są chòjnë, widłë gnojné.
Chòjnë, widłë gnojné, ridel, ticz,
òznôczô Kaszëba, basë, skrzëpczi,
krótczé, dłudżé, to kaszëbskô stolëca.

To je prosté, to je krzëwé, to je slédné kòło wòzné.
Slédné kòło wòzné, prosté, krzëwé,
chòjnë, widłë gnojné, ridel, ticz,
òznôczô Kaszëba, basë, skrzëpczi,
krótczé, dłudżé, to kaszëbskô stolëca.

To są hôczi, to są ptôczi, to są prësczé półtorôczi.
Hôk, ptôk, półtorôk,
slédné kòło wòzné, prosté, krzëwé,
chòjnë, widłë gnojné, ridel, ticz,
òznôczô Kaszëba, basë, skrzëpczi,
krótczé, dłudżé, to kaszëbskô stolëca.

To je klëka, to je wół, to je całé, a to pół.
Całé, pół, klëka, wół,
hôk, ptôk, półtorôk,
slédné kòło wòzné, prosté, krzëwé,
chòjnë, widłë gnojné, ridel, ticz,
òznôczô Kaszëba, basë, skrzëpczi,
krótczé, dłudżé, to kaszëbskô stolëca.

To je môłé, a to wiôldżé, to są jinstrumenta wszelczé.

KASZUBSKIE NUTY

To jest krótkie, to jest długie, to kaszubska stolica,
to są basy, to są skrzypce, to oznacza Kaszuba.
To jest łopata, to jest tyczka, to są sosny, widły do gnoju.
To jest proste, to jest krzywe, to je tylne koło od wozu.
To są motyki, to są ptaki, to są pruskie półtrojaki.
To jest jarzmo, to jest wół, to jest całe, a to pół.
To jest małe, to jest wielkie, to są instrumenty wszelkie.

KASZËBSCZÉ NÓTË

(fùlnô wersëjô z pòwtórzeniama)

To je krótczé, to je dłudżé, to kaszëbskô stolëca
to są basë, to są skrzëpczi, to òznôczô Kaszëba.
Òznôczô Kaszëba, basë, skrzëpczi,
krótczé, dłudżé, to kaszëbskô stolëca.

To je ridel, to je ticz, to są chòjnë, widłë gnojné.
Chòjnë, widłë gnojné, ridel, ticz,
òznôczô Kaszëba, basë, skrzëpczi,
krótczé, dłudżé, to kaszëbskô stolëca.

To je prosté, to je krzëwé, to je slédné kòło wòzné.
Slédné kòło wòzné, prosté, krzëwé,
chòjnë, widłë gnojné, ridel, ticz,
òznôczô Kaszëba, basë, skrzëpczi,
krótczé, dłudżé, to kaszëbskô stolëca.

To są hôczi, to są ptôczi, to są prësczé półtorôczi.
Hôk, ptôk, półtorôk,
slédné kòło wòzné, prosté, krzëwé,
chòjnë, widłë gnojné, ridel, ticz,
òznôczô Kaszëba, basë, skrzëpczi,
krótczé, dłudżé, to kaszëbskô stolëca.

To je klëka, to je wół, to je całé, a to pół.
Całé, pół, klëka, wół,
hôk, ptôk, półtorôk,
slédné kòło wòzné, prosté, krzëwé,
chòjnë, widłë gnojné, ridel, ticz,
òznôczô Kaszëba, basë, skrzëpczi,
krótczé, dłudżé, to kaszëbskô stolëca.

To je môłé, a to wiôldżé, to są jinstrumenta wszelczé.

W niektórych regionach Kaszub zamiast *kaszëbskô stolëca* śpiewa się *cesarza stolëca*; zamiast *skrzëpczi* jest: *skrzëpce*; zamiast *Kaszëba* jest: *szlachcëca* albo *rëbôka*; zamiast *ridel* jest: *ridla*; zamiast *slédné kòło wòzné* jest: *tilné kòło wòzné* albo *lózné kòło wòzné*; zamiast *półtorôczi* jest: *półtrojôczi*[2]. Na Bytowszczyźnie znana jest wersja, w której dwa ostatnie wersy brzmią tak:

To je całé, to je pół, to je òseł, a to wół,
To są bùlwë, to są wrëczi, to je nasza biôłô marchew[3].

Oczywistym jest, że odmiany lokalne mogą być też wykorzystywane.
W wielu dzisiejszych wersjach słowo *ticz* (pol. tyczka) jest zapisywane jako *tëcz*. W *Słowniku* B. Sychty (t. V, s. 348) pojawia się słowo *ticz*, podobnie w *Słowniku* E. Gòłąbka. W *Słowniku* S. Ramułta (wydanie z pisownią znormalizowaną przez J. Tredera) jest *tëcz*. Proponuję pisownię *ticz*, zgodną z zapisem Sychty, zapisami w artykule pt. *Pieśni i opowiadania z pow. bytowskiego* [w:] *Literatura Ludowa*, Warszawa 1959 czy [w:] *Kaszuby. Polska pieśń i muzyka ludowa*, t. III, s. 178-181., gdzie we wszystkich podanych wersjach (Kartuzy z 1950 r., Bytów z 1953 r., Luzino z 1964 r.) jest właśnie *ticz*.

W związku z tym, że piosenka ta jest bardzo popularna i często wykorzystuje się ją do promocji, warto podać jej poprawną wersję, która musi być rozpowszechniona wśród producentów pamiątek, w zespołach muzycznych i wydawnictwach.

Bibliografia

Bielawski L., Mioduchowska A., *Kaszuby. Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały,* Warszawa 1998.
Gòłąbk E., *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.
Literatura Ludowa, Warszawa 1959.
Ramułt St., *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder, Gdańsk 2003.
Sychta B., *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III i V, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1969-72.

---

[2] Półtorôk (półtorak) – niemiecka moneta o wartości 5 fenigów, [w:] SGK IV s. 129. Ta forma, nie *półtrojôczi*, powinna być uznana za poprawną.

[3] *Kaszuby. Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały*, Warszawa 1998, t. III, s. 179; *Pieśni i opowiadania z pow. bytowskiego* [w:] Literatura ludowa, Warszawa 1959, s. 84.

W niechtërnëch môlach na Kaszëbach miast *kaszëbskô stolëca* spiéwô sã *cesarza stolëca*; miast *skrzëpczi* je: *skrzëpce*; miast *Kaszëba* je: *szlachcëca* abò *rëbôka*; miast *ridel* je: *ridla*; miast *slédné kòło wòzné* je: *tilné kòło wòzné* abò *lózné kòło wòzné*; miast *półtrojôczi* je: *półtorôczi*[2]. W bëtowsczi òbéńdze znónô je wersjô, w jaczi dwa slédné wersë brzëmią tak:

To je całé, to je pół, to je òseł, a to wół,
To są bùlwë, to są wrëczi, to je nasza biôłô marchew[3].

Rozmieje sã, że ne kąsk jinaczącé sã, òbéńdowé wariantë mògą bëc téż wëzwëskiwóné. W wielu dzysdniowëch wersjach słowò *ticz* (pòl. tyczka), je pisóné *tëcz*. W słowarzu Zëchtë (t. V, s. 348) nalezc mòże *ticz*, jistno w słowarzu E. Gòłąbka. W słowarzu Ramùłta (wëdanié z pisënkã znormalizowónym bez J. Trédra) je *tëcz*. Bédëjã pisënk *ticz*, jaczi je zgódny z zapisã B. Zëchtë i zapisama w artiklu pt. *Pieśni i opowiadania z pow. bytowskiego* [w:] Literatura Ludowa, Warszawa 1959, czë *Kaszuby. Polska pieśń i muzyka ludowa*, t. III, s. 178-181., dze tã we wszëtczich pòdónëch wersjach (Kartuzë z 1950 r., Bëtowò z 1953 r., Lëzëno z 1964 r.) je prawie *ticz*.

Temù, że na piesniô je baro pòpùlarnô a czãsto wëzwëskiwónô do promòcje, wôrt je pòdac ji pòprôwną wersjã, chtërnã mùsz je rozkòscerzëc westrzód nëch co robią pamiątczi, w mùzycznëch karnach ë wëdôwiznach.

Bibliografiô

Bielawski L., Mioduchowska A., *Kaszëbë. Pòlskô lëdowô piesń i mùzyka. Zdrzódła i materiałë,* Warszawa 1998
Gòłąbk E., *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gduńsk 2005
Literatura Ludowa, Warszawa 1959
Ramùłt St., *Słowôrz pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò jãzëka*, scalëł i znormalizowôł J. Tréder, Gduńsk
Zëchta B., *Słowôrz kaszëbsczich gwarów na tle lëdowi kùlturë*, t. III i V, Wrocłôw-Warszawa-Kraków-Gduńsk, 1969-72

---

[2] Półtorôk – miemieckô mònéta wôrtnô 5 fenigów, [w:] SGK IV s. 129. Na wersjô, nié *półtrojôk*, bë mia bëc ùznónô za pòprawną.

[3] *Kaszëbë. Pòlskô lëdowô piesń i mùzyka. Zdrzódła i materiałë*, Warszawa 1998, t. III, s. 179; *Piesni i òpòwiescë z bëtowsczégò pòwiatu* [w:] Lëdowô lëteratura, Warszawa 1959, s. 84.

2010

Biuletin
Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

Biuletyn
Rady Języka Kaszubskiego

Biuletyn
Rady Języka Kaszubskiego
2010

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

ZKP

ZRZESZENIE
KASZUBSKO-POMORSKIE

Gdańsk 2010

Biuletin
Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka
2010

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ
ZRZESZENIÉ

Gduńsk 2010

Redaktor naukowy:
Edward Breza

Redaktor tomu:
Róża Wosiak-Śliwa

Korekta tekstów polskich:
Róża Wosiak-Śliwa

Korekta tekstów kaszubskich:
Marek Cybulski

Tłumaczyli na język kaszubski:
Roman Drzeżdżon

© *copyright by* Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Gdańsk 2010

ISSN 1899-4326

Wydawca:
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20–23
80-837 Gdańsk
tel. 58 301-27-31, fax. 58 346-26-13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Projekt został zrealizowany
dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Nôùkòwi redaktór:
Édwôrd Bréza

Redaktór tomù:
Róża Wòszôk-Slëwa

Sprawdzenié pòlsczich tekstów:
Róża Wòszôk-Slëwa

Sprawdzenié kaszëbsczich tekstów:
Mark Cëbùlsczi

Dolmaczënk na kaszëbsczi jãzëk:
Róman Drzéżdżón

© *copyright by* Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
Gduńsk 2010

ISSN 1899-4326

Wëdôwca:
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20–23
80-837 Gduńsk
tel. 58 301-27-31, fax. 58 346-26-13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka dëtkóm
Minystra Bënowëch Sprawów ë Administracji

SPIS TREŚCI

Wstęp 10

UCHWAŁY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 14

Uchwała Nr 1/RJK/10 z dnia 26-02-2010 r. w sprawie stosowania
kaszubskich terminów i pojęć gramatycznych. 1. Fonetyka 16

Uchwała Nr 2/RJK/10 z dnia 19-03-2010 r. w sprawie stosowania
kaszubskich terminów i pojęć gramatycznych. 2. Słowotwórstwo, cz. 1. 24

Uchwała Nr 3/RJK/10 z dnia 07-05-2010 r. w sprawie stosowania
kaszubskich terminów i pojęć gramatycznych. 3. Słowotwórstwo, cz. 2. 30

Uchwała Nr 4/RJK/10 z dnia 07-05-2010 r. w sprawie stosowania
kaszubskich pojęć i terminów leksykalnych 32

Uchwała Nr 5/RJK/10 z dn. 18-06-2010 r.
w sprawie kaszubskich nazw muzeów na Kaszubach 44

Uchwała Nr 6/RJK/10 z dn. 06-07-2010 r.
w sprawie stosowania kaszubskich nazw miast i wsi gminnych i sołeckich 54

Uchwała Nr 7/RJK/10 z dnia 06-07-2010 r.
w sprawie szyku kaszubskiego abecadła 114

REFERATY 118

Ewa Rogowska-Cybulska
Formy i funkcje odwołań do elementów roku obrzędowego
w „Kaszëbsczim abecadle” 120

Marek Cybulski
Kaszubskie słownictwo związane z rokiem obrzędowym
– problemy poprawnościowe 134

Róża Wosiak-Śliwa
Nazwy potraw odbiciem roku obrzędowego na Kaszubach 148

Edward Breza
Słownictwo związane z okresem wielkanocnym 164

Eugeniusz Pryczkowski
Rok obrzędowy na Kaszubach – stan aktualny. Próba rekapitulacji 178

Justyna Pomierska
Rok obrzędowy w przysłowiach kaszubskich 198

SPISËNK ZAMKŁOSCË

Przedsłów 11

ÙCHWÔLENCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 15

Ùchwôlënk Nr 1/RKJ/10 z dnia 26-02-2010 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich gramaticznëch terminów i pòjãców. 1. Fònetika 17

Ùchwôlënk Nr 2/RKJ/10 z dnia 19-03-2010 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich gramaticznëch terminów i pòjãców. 2. Słowòtwórzba, dzél 1 25

Ùchwôlënk Nr 3/RKJ/10 z dnia 07-05-2010 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich gramaticznëch terminów i pòjãców. 3. Słowòtwórzba, dzél 2 31

Ùchwôlënk Nr 4/RKJ/10 z dnia 07-05-2010 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich leksykalnëch terminów i pòjãców 33

Ùchwôlënk Nr 5/RKJ/10 z dn. 18-06-2010 r. w sprawie kaszëbsczich pòzwów mùzeów na Kaszëbach 45

Ùchwôlënk Nr 6/RKJ/10 z dn. 6-01-2010 r. w sprawie stosowaniô kaszëbsczich pòzwów gardów, gminowëch i sołecczich wsów 55

Ùchwôlënk nr 7/RKJ/10 z dnia 06-07-2010 r. w sprawie szëkù kaszëbsczégò abécadła 115

REFERATË 119

Éwa Rogòwskô-Cëbùlskô
Fòrmë i fùnkcje òdwòłaniów do elemeńtów òbrzãdowégò rokù w „Kaszëbsczim abecadle” 121

Marek Cëbùlsczi
Kaszëbsczé jistniczi zrzeszoné z òbrzãdowim rokã – pòprawnoscowé problemë 135

Róża Wòszôk-Slëwa
Pòzwë pòtrawów òdbicym òbrzãdowégò rokù na Kaszëbach 149

Édwôrd Bréza
Słowizna zrzeszonô z jastrama 165

Eugeniusz Prëczkòwsczi
Òbrzãdowi rok na Kaszëbach – dzysdnia. Próba pòdsëmòwaniô 179

Justina Pòmierskô
Òbrzãdowi rok w kaszëbsczich przësłowiach 199

Karolina Serkowska
Legendy a obrzędy ludowe na Kaszubach 220
Tomasz Fopke
Rola zwierząt w kaszubskim roku obrzędowym... 232
Leszek Selin
Rośliny a rok obrzędowy.
Uwagi o funkcjach nazw roślin w powieściach kaszubskich 242
Eugeniusz Pryczkowski
Najnowsza twórczość muzyczna w oparciu o rok obrzędowy na Kaszubach.................. 262
Lucyna Sorn
Znaczenie ścinania kani na Kaszubach.. 282
Tadeusz Linkner
Sobótkowe ścinanie kani w „Remusie”.. 288
Elżbieta Bugajna
„Pusta noc” w poezji kaszubskiej 302
Róża Wosiak-Śliwa
Drobiazgi gramatyczne, czyli… co gnębi piszących Kaszubów
(Pogadanek popularnych o języku kaszubskim cz. 2.) 316
Małgorzata Milewska-Stawiany
Kaszubskie nazwy osób związane z jedzeniem 320

Karolëna Serkòwskô
Legeñdë a lëdowô òbrządkòwòsc na Kaszëbach 221
Tomôsz Fópka
R*olô zwierzãt w kaszëbsczim òbrzãdowim rokù* 233
Leszk Selin
Roscënë a òbrzãdowi rok.
Ùwôdżi ò fùnkcjach pòzwów roscënów w kaszëbsczich pòwiescach 243
Eugeniusz Prëczkòwsczi
Kaszëbsczé òbrzãdë a zwëczi w nônowszim ùtwórstwie mùzycznym 263
Lucyna Sorn
Znaczenié scynaniô kani na Kaszëbach 283
Tadeùsz Linkner
Sobótkòwé scynanié kani w „Remùsu” 289
Elżbiéta Bùgajnô
Pùstô noc w kaszëbsczi pòezji 303
Róża Wòszôk-Slëwa
Gramaticzné drobnotë, to je… jaczé jiwrë mają piszący Kaszëbi
(Pòpùlarnëch gôdków ò kaszëbsczim jãzëkù dzél 2.) 317
Małgòrzata Milewskô-Stawiany
Kaszëbsczé pòzwë lëdzy zrzeszoné z jedzenim 321

WSTĘP

Układ *Biuletynu* Rady Języka Kaszubskiego (dalej RJK) za rok 2010 podobny jest do wcześniejszych, dzieli się bowiem zasadniczo na dwie nierówne części: 1. administracyjno-prawną i 2. referatową. W I części znalazły się uchwały z obrad nad różnymi zagadnieniami normatywno-poprawnościowymi. W minionym roku Komisje, zwłaszcza Komisja Standaryzacji i Normalizacji Języka Kaszubskiego, a w ślad za posiedzeniami Komisji cała Rada zajmowały się terminologią gramatyczną, dotyczącą systemowych działów języka: fonetyki i fonologii, morfologii, składni oraz terminologią onomastyczną. Opracowano także terminologię z zakresu ortografii i interpunkcji. Sporo czasu zajmowały roztrząsania nad poprawną kaszubską formą nazw miejscowości w kilku gminach Kaszub w związku z wprowadzaniem podwójnych zapisów: polskich i kaszubskich na tablicach przed miejscowościami. W tym samym kręgu tematycznym mieszczą się dyskusje i uchwały dotyczące poprawnych form i zapisów kaszubskich nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych do planowanej mapy Kaszub na różne potrzeby. Nadto, jak w poprzednich latach, Rada odpowiadała na pytania kierowane do niej przez instytucje i osoby prywatne. Wiele z udzielonych odpowiedzi i opracowanych problemów nie znajduje śladu w niniejszym *Biuletynie*. Wspomnieć tu trzeba np. o konsultatywnym zaangażowaniu autora tego tekstu w część kaszubską „Słownika przysłów języków zachodniosłowiańskich”, tj. czeskiego, słowackiego, górno- i dolnołużyckiego, polskiego i kaszubskiego, jaki wychodzi w Czechach.

Rada pracowała w uszczuplonym składzie, nowe obowiązki bowiem nie pozwoliły na obecność i aktywną pracę drowi Tomaszowi Wicherkiewiczowi z UAM w Poznaniu i dr Małgorzacie Klinkosz z Uniwersytetu Gdańskiego.

Część II, referatowa zawiera wygłoszone na sesji naukowej naocznej w Starbieninie 14 referatów, których problematyka skupiała się na *roku obrzędowym na Kaszubach*. Metodologia badań okazała się tu złożona: literacko-folklorystyczna u T. Linknera, L. Selina i L. Sorn, ściśle językoznawcza u M. Cybulskiego: formy poprawnościowe w słownictwie dotyczącym roku obrzędowego i R. Wosiak-Śliwy (zagadnienia pisowni kaszubskiej), językoznawczo-teologiczna u E. Brezy (słownictwo i terminologia, dotyczące okresu wielkanocnego), językoznawczo-folklorystyczna u J. Pomierskiej w przysłowiach kaszubskich i u R. Wosiak-Śliwy w zmienności kaszubskiego menu w zależności od roku liturgicznego i obrzędowego; dziennikarsko-medialno-dokumentacyjna u E. Pryczkowskiego z doświadczeń redaktorskich w magazynie kaszubskim *Rodnô Zemia*, ukazująca, co z rejestrowanych w literaturze zwyczajów ludowych dziś

PRZEDSŁÓW

Ùkłôd *Biuletinu* Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka (dali RKJ) za 2010 rok szlachùje za wczasniészima, bò òglowò dzeli sã na dwa nierówné dzéle: 1. administracëjno-prawny i 2. referatowi. W I dzélu są ùchwôlënczi z òbradów nad rozmajitima normatiwno-pòprawnoscowima zagadnieniama. W ùszłim rokù Kòmisëje, òsoblëwò Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji RKJ, a szlachã pòsedzeniów ti Kòmisëji całô Radzëzna zajimałë sã gramaticzną terminologią, tikającą sã systemòwëch dzélów jãzëka: fòneticzi i fònologii, mòrfòlogii, składni ë ònomasticzną terminologią. Òpracowóno téż terminologiã z òbrëmieniô pisënkù i jinterpùnkcji. Wiele czasu zajimałë kôrbiónczi nad pòprôwną kaszëbską fòrmą miestnëch pòzwów w czile gminach Kaszub, co parłãczi sã z wprowadzanim dëbeltnëch zapisów: pòlsczich i kaszëbsczich na tôflach przed nyma môlama. W tim samim témòwim òbrëmienim mieszczą sã kôrbiónczi i ùchwôlënczi tikającé sã bëlnëch fòrmów i zapisów kaszëbsczich miestnëch pòzwów i fizjograficznëch òbiektów do planowóny kôrtë Kaszub na rozmajité pòtrzebë. Co wicy, jak w ùszłëch latach, Radzëzna òdpòwiôdała na pëtania czerowóné do ni bez jinstitucje i lëdzy. Wiele z òdpòwiescy i òpracowónëch problemów nie òstało zamieszczonëch w nym *Biuletinie*. Nadczidnąc tu mùszi np. ò kònsultatiwnym zaangażowanim autora negò tekstu w kaszëbsczi dzél „Słowarza przësłowiów zapôdnosłowiańsczich jãzëków”, tj. czesczégò, słowacczégò, górno- i dolnołużëcczégò, pòlsczégò i kaszëbsczégò, jaczi wëchôdô w Czechach.

Radzëzna robia w miészim składze, bò nowé òbòwiązczi nie pòzwòlëłë na bëtnosc i aktiwną robòtã drowi Tomaszowi Wicherkewiczowi z ÙAM w Pòznaniu i dr Małgòrzace Klinkòsz z Gduńsczégò Ùniwersytetu.

W II dzélu, referatowim, je 14 wëgłoszonëch na nôukòwi sesji nôòczny w Starbieninie referatów, jaczich problematika skùpia sã na *òbrzãdowim rokù na Kaszëbach*. Metodologiô badérowaniów òkôzała sã tu złożonô: lëterackò-fòlkloristicznô kòl T. Linknera, L. Selina i L. Sorn, dokładno jãzëkòznôwczô kòl M. Cëbùlsczégò: pòprawnoscowé fòrmë w słowiznie tikający sã òbrzãdowégò rokù; i R. Wòszôk-Slëwë (zagadnieniô kaszëbsczégò pisënkù), jãzëkòznôwczo-teologicznô É. Brézë (słowizna i terminologiô, tikającé sã jastrowégò czãdu), jãzëkòznôwczo-fòlkloristicznô kòl J. Pòmiersczi w kaszëbsczich przësłowiach i kòl R. Wòszôk-Slëwë w zmiennoscë kaszëbsczégò menu w zanôleżnoscë òd liturgicznégò i òbrzãdowégò rokù; gazétniczo-medialno-dokùmentacyjnô kòl E. Prëczkòwsczégò z redaktorsczich doswiôdczeniów w kaszëbsczim magazynie *Rodnô Zemia*, pòkazëjącô, co z rejestrowónëch w lëteraturze

żywe na Kaszubach; tenże autor ukazał także najnowsze utwory muzyczne nawiązujące do obrzędów kaszubskich. W kaszubskim roku obrzędowym wystąpiły zwierzęta (T. Fopke), rośliny (L. Selin), z obrzędów zajmowano się głównie *ścinaniem kani* (T. Linkner, L. Sorn) i tzw. *pustą nocą* (E. Bugajna). Związkiem legend z kaszubskimi obrzędami ludowymi w konwencji folklorystycznej zajęła się K. Serkowska, a E. Rogowska-Cybulska rolą odwołań do elementów roku obrzędowego w „Kaszubskim abecadle" W. Bobrowskiego i K. Kwiatkowskiej. Daje się zauważyć, że PT. Autorzy-Referenci rzadko nawiązywali do opracowania E. Ferenc-Szydłowskiej, *Rok kościelny a polskie tradycje*, Poznań 1988, KSW.

W prezentowanym numerze znalazł się też artykuł M. Milewskiej-Stawiany, którego nie udało się umieścić w *Biuletynie* za rok 2009.

Również w odniesieniu do tego numeru *Biuletynu* i do pracy całej RJK prosimy PT Czytelników zgłaszać swoje uwagi i dezyderaty do Biura Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

Edward Breza
Listopad 2010 r.

lëdowëch zwëków dzysdnia je żëwé na Kaszëbach; nen autór pòkôzôł téż nônowszé mùzyczné dokôzë nawlékający do kaszëbsczich òbrzãdów. W kaszëbsczim òbrzãdowim rokù wëstąpiłë zwierzãta (T. Fópka), roscënë (L. Selin), z òbrzãdów zajimano sã òglowò *scynanim kani* (T. Linkner, L. Sorn) i tzw. *pùstą nocą* (E. Bùgajnô). Łączbą legeñdów z kaszëbsczima lëdowima òbrzãdama w fòlkloristiczny kònwencji zajimã sã K. Serkòwskô, a E. Rogòwskô-Cëbùlskô – rolą òdwòłaniów do elemeñtów òbrzãdowégò rokù w „Kaszëbsczim abecadle" W. Bòbrowsczégò i K. Kwiatkòwsczi. Zmërkac jidze, że Tczëwôrtny Autorowie-Referencë rzôdkò nawlékelë do òpracowaniô E. Ferenc-Szëdłowsczi *Rok kościelny a polskie tradycje*, Pòznań 1988, KSW.

W prezentowónym numrze nalôzł sã téż artikel M. Milewsczi-Stawiany, jaczégò nie ùdało sã zamieszczëc w *Biuletinie* za 2009 rok.

Żlë jidze ò nen numer *Biuletinu* i robòtã całi RKJ prosymë Tczëwôrtnëch Czëtińców, bë zgłosziwelë swòje ùwôdżi ë dezyderatë do bióra Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô.

Édwôrd Bréza
Lëstopadnik 2010 r.

Uchwały
Rady
Języka
Kaszubskiego

Pòstanowienia Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

UCHWAŁA NR 1/RJK/10 Z DNIA 26-02-2010 R. W SPRAWIE STOSOWANIA KASZUBSKICH TERMINÓW I POJĘĆ GRAMATYCZNYCH.
1. FONETYKA

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące terminy i pojęcia gramatyczne z fonetyki:

A
abécadło ‘abecadło’
alfabét ‘alfabet’
alternacjô ‘alternacja’
artikùlacjô ‘artykulacja’

B
bezrësznyy ‘nieruchomy’
bezzwãcznota ‘bezdźwięczność’
bezzwãczny spółzwãk ‘spółgłoska bezdźwięczna’
bëlaczenié ‘bylaczenie’
bënësłowné ùpòdobnienié || **bënësłownô asymilacjô** ‘upodobnienie wewnątrzwyrazowe, asymilacja wewnątrzwyrazowa’

C
całowné ùpòdobnienié || **całownô asymilacjô** ‘upodobnienie całkowite, asymilacja całkowita’
copné ùpòdobnienié || **copnô asymilacjô** ‘upodobnienie wsteczne, asymilacja wsteczna’
cwiardi spółzwãk ‘spółgłoska twarda’
czësti zwãk ‘głoska czysta’

D
dąsłowi zwãk ‘głoska dziąsłowa’
diakriticzny znak ‘znak diakrytyczny’
dialekt ‘dialekt’
dłudżi samòzwãk ‘samogłoska długa’
dwaznak || **disem** ‘dwuznak’
dwalëpny spółzwãk || **bilabialny spółzwãk** ‘spółgłoska dwuwargowa’
dwazwãk || **diftong** ‘dyftong’
dzél ‘część’

ÙCHWÔLËNK NR 1/RKJ/10 Z DNIA 26-02-2010 R. W SPRAWIE BRËKÒWANIÔ KASZËBSCZICH GRAMATICZNËCH TERMINÓW I PÒJÃCÓW.

1. FÒNETIKA

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpné gramaticzné terminë i pòjãcô z fòneticzi:

A

abécadło	‘abecadło’
alfabét	‘alfabet’
alternacjô	‘alternacja’
artikùlacjô	‘artykulacja’

B

bezrëszny	‘nieruchomy’
bezzwãcznota	‘bezdźwięczność’
bezzwãczny spółzwãk	‘spółgłoska bezdźwięczna’
bëlaczenié	‘bylaczenie’
bënësłowné ùpòdobnienié || **bënësłownô asymilacjô**	‘upodobnienie wewnątrzwyrazowe, asymilacja wewnątrzwyrazowa’

C

całowné ùpòdobnienié || **całownô asymilacjô**	‘upodobnienie całkowite, asymilacja całkowita’
copné ùpòdobnienié || **copnô asymilacjô**	‘upodobnienie wsteczne, asymilacja wsteczna’
cwiardi spółzwãk	‘spółgłoska twarda’
czësti zwãk	‘głoska czysta’

D

dąsłowi zwãk	‘głoska dziąsłowa’
diakriticzny znak	‘znak diakrytyczny’
dialekt	‘dialekt’
dłudżi samòzwãk	‘samogłoska długa’
dwaznak || **disem**	‘dwuznak’
dwalëpny spółzwãk || **bilabialny spółzwãk**	‘spółgłoska dwuwargowa’
dwazwãk || **diftong**	‘dyftong’
dzél	‘część’

dzélëk ‘cząstka’
dzélowé ùpòdobnienié || **dzélowô asymilacjô** ‘upodobnienie częściowe, asymilacja częściowa’

E
enklitika ‘enklityka’

F
farwa ‘barwa’
fònem ‘fonem’
fònetika ‘fonetyka’
fònologiô ‘fonologia’
fùnkcjonalnô wëmiana ‘wymiana funkcjonalna’

G
gãbny zwãk ‘głoska ustna’
głosowniô ‘głosownia’

J
jãzëk || **mòwa** ‘język, mowa’
jednoszlabizowé słowò ‘wyraz jednosylabowy’
jinicjalny przezwãk || **jinicjalny akceńt** ‘akcent inicjalny’
jintonacjô ‘intonacja’
jotacjô || **jotowanié** ‘jotacja’

K
kaszëbienié ‘kaszubienie’
kategòriô ‘kategoria’
kòlumnowi przezwãk || **szpaltowi przezwãk** || **kòlumnowi akceńt** || **szpaltowi akceńt** ‘akcent kolumnowy’
krótczi samòzwãk ‘samogłoska krótka’
kwalitatiwnô wëmiana ‘wymiana jakościowa’
kwantita ‘iloczas’
kwantitatiwnô wëmiana ‘wymiana ilościowa’

L
lëpno-zãbny spółzwãk ‘spółgłoska wargowo-zębowa’
lëpny zwãk ‘głoska wargowa’
lëtra ‘litera’

M
melodiô ‘melodia’

dzélëk ‘cząstka’
dzélowé ùpòdobnienié || **dzélowô asymilacjô** ‘upodobnienie częściowe, asymilacja częściowa’

E
enklitika ‘enklityka’

F
farwa ‘barwa’
fònem ‘fonem’
fònetika ‘fonetyka’
fònologiô ‘fonologia’
fùnkcjonalnô wëmiana ‘wymiana funkcjonalna’

G
gãbny zwãk ‘głoska ustna’
głosowniô ‘głosownia’

J
jãzëk || **mòwa** ‘język, mowa’
jednoszlabizowé słowò ‘wyraz jednosylabowy’
jinicjalny przezwãk || **jinicjalny akceńt** ‘akcent inicjalny’
jintonacjô ‘intonacja’
jotacjô || **jotowanié** ‘jotacja’

K
kaszëbienié ‘kaszubienie’
kategòriô ‘kategoria’
kòlumnowi przezwãk || **szpaltowi przezwãk** || **kòlumnowi akceńt** || **szpaltowi akceńt** **‘**akcent kolumnowy’
krótczi samòzwãk ‘samogłoska krótka’
kwalitatiwnô wëmiana ‘wymiana jakościowa’
kwantita ‘iloczas’
kwantitatiwnô wëmiana ‘wymiana ilościowa’

L
lëpno-zãbny spółzwãk ‘spółgłoska wargowo-zębowa’
lëpny zwãk ‘głoska wargowa’
lëtra ‘litera’

M
melodiô ‘melodia’

midzësłowné ùpòdobnienié || **midzësłownô asymilacjô** ‘upodobnienie międzywyrazowe, asymilacja międzywyrazowa’
mitczi spółzwãk || **palatalny spółzwãk** ‘spółgłoska miękka, spółgłoska palatalna’
mòc || **napiãcé** ‘natężenie’
mòcny zwãk ‘głoska mocna’
mòwa || **gôdka** ‘mowa’

N
nieszlabizowòùrobny zwãk ‘głoska niezgłoskotwórcza’
nosowi zwãk || **nosówka** ‘głoska nosowa, nosówka’

Ò
òbòcznosc ‘oboczność’
òdnosowienié || **denazalizacjô** ‘odnosowienie, denazalizacja’
òdpòdobnienié || **disymilacjô** ‘odpodobnienie, dysymilacja’
òksytoniczny przezwãk || **òksytoniczny akceńt** ‘akcent oksytoniczny’
òtemkłi samòzwãk ‘samogłoska otwarta’

P
paroksytoniczny przezwãk || **paroksytoniczny akceńt** ‘akcent paroksytoniczny’
pauza ‘pauza’
pismò ‘pismo’
pòchilony zwãk ‘głoska pochylona’
pòdniebieniowi zwãk ‘głoska podniebienna’
pòkroczné ùpòdobnienié || **pòkrocznô asymilacjô** ‘upodobnienie postępowe, asymilacja postępowa’
półòtemkłi zwãk ‘głoska półotwarta’
półsamòzwãk ‘półsamogłoska’
proklitika ‘proklityka’
prozodiô ‘prozodia’
przegłos ‘przegłos’
przezwãk || **akceńt** ‘akcent’
przédnojãzëkòwi spółzwãk ‘spółgłoska przedniojęzykowa’
przédnojãzëkòwò-dąsłowi spółzwãk ‘spółgłoska przedniojęzykowo-dziąsłowa’
przédnojãzëkòwò-zãbòwi spółzwãk ‘spółgłoska przedniojęzykowo-zębowa’
przëdech ‘przydech’
przëswòjiwac || **asymilowac** ‘asymilować’
przëwtór ‘przyśpiew’

R
réga ‘szereg’

midzësłowné ùpòdobnienié || **midzësłownô asymilacjô** ‘upodobnienie międzywyrazowe, asymilacja międzywyrazowa’
mitczi spółzwãk || **palatalny spółzwãk** ‘spółgłoska miękka, spółgłoska palatalna’
mòc || **napiãcé** ‘natężenie’
mòcny zwãk ‘głoska mocna’
mòwa || **gôdka** ‘mowa’

N
nieszlabizowòùrobny zwãk ‘głoska niezgłoskotwórcza’
nosowi zwãk || **nosówka** ‘głoska nosowa, nosówka’

Ò
òbòcznosc ‘oboczność’
òdnosowienié || **denazalizacjô** ‘odnosowienie, denazalizacja’
òdpòdobnienié || **disymilacjô** ‘odpodobnienie, dysymilacja’
òksytoniczny przezwãk || **òksytoniczny akceńt** ‘akcent oksytoniczny’
òtemkłi samòzwãk ‘samogłoska otwarta’

P
paroksytoniczny przezwãk || **paroksytoniczny akceńt** ‘akcent paroksytoniczny’
pauza ‘pauza’
pismò ‘pismo’
pòchilony zwãk ‘głoska pochylona’
pòdniebieniowi zwãk ‘głoska podniebienna’
pòkroczné ùpòdobnienié || **pòkrocznô asymilacjô** ‘upodobnienie postępowe, asymilacja postępowa’
półòtemkłi zwãk ‘głoska półotwarta’
półsamòzwãk ‘półsamogłoska’
proklitika ‘proklityka’
prozodiô ‘prozodia’
przegłos ‘przegłos’
przezwãk || **akceńt** ‘akcent’
przédnojãzëkòwi spółzwãk ‘spółgłoska przedniojęzykowa’
przédnojãzëkòwò-dąsłowi spółzwãk ‘spółgłoska przedniojęzykowo-dziąsłowa’
przédnojãzëkòwò-zãbòwi spółzwãk ‘spółgłoska przedniojęzykowo-zębowa’
przëdech ‘przydech’
przëswòjiwac || **asymilowac** ‘asymilować’
przëwtór ‘przyśpiew’

R
réga ‘szereg’

rësënowi spółzwãk ‘spółgłoska szczelinowa’
rëszné e ‘e ruchome’
rëszny przezwãk || rëszny akceńt ‘akcent ruchomy’
ritm ‘rytm’
rozpòdobnienié || disymilacjô ‘rozpodobnienie, dysymilacja’

S

samòzwãk || wòkal ‘samogłoska’
słabi zwãk ‘głoska słaba’
słowny ‘wyrazowy’
słowò ‘słowo, wyraz’
sonorny spółzwãk ‘spółgłoska sonorna’
sparłãczenié spółzwãków ‘grupa spółgłoskowa’
spółzwãk || kònsonant ‘spółgłoska’
strzédnojãzëkòwi spółzwãk ‘spółgłoska środkowojęzykowa’
szlabiza ‘sylaba, zgłoska’
szlabizowi ‘sylabiczny’
szlabizowòùrobny zwãk ‘głoska zgłoskotwórcza’
sztabilny przezwãk || sztabilny akceńt ‘akcent stały’
szum, szëmù ‘szmer’
szwa (dzecny ôrt) ‘szwa’

T

tilnojãzëkòwi spółzwãk ‘spółgłoska tylnojęzykowa’
tón ‘ton’
tóniczny ‘toniczny’

Ù

ùbezzwãcznienié ‘ubezdźwięcznienie’
ùlëpòwienié || labializacjô ‘labializacja’
ùnosowienié || nazalizacjô ‘nazalizacja’
ùpòdobnienié || asymilacjô ‘upodobnienie, asymilacja’
ùproszczenié ‘uproszczenie’
ùzwãcznienié ‘udźwięcznienie’

W

wdich, wdëchù ‘wdech’
wëdich, wëdëchù ‘wydech’
wëmiana ‘wymiana’
wieleszlabizowi ‘wielosylabowy’
wiżawa ‘wysokość’

rësënowi spółzwãk ‘spółgłoska szczelinowa’
rëszné e ‘e ruchome’
rëszny przezwãk || **rëszny akceńt** ‘akcent ruchomy’
ritm ‘rytm’
rozpòdobnienié || **disymilacjô** ‘rozpodobnienie, dysymilacja’

S
samòzwãk || **wòkal** ‘samogłoska’
słabi zwãk ‘głoska słaba’
słowny ‘wyrazowy’
słowò ‘słowo, wyraz’
sonorny spółzwãk ‘spółgłoska sonorna’
sparłãczenié spółzwãków ‘grupa spółgłoskowa’
spółzwãk || **kònsonant** ‘spółgłoska’
strzédnojãzëkòwi spółzwãk ‘spółgłoska środkowojęzykowa’
szlabiza ‘sylaba, zgłoska’
szlabizowi ‘sylabiczny’
szlabizowòùrobny zwãk ‘głoska zgłoskotwórcza’
sztabilny przezwãk || **sztabilny akceńt** ‘akcent stały’
szum, szëmù ‘szmer’
szwa (dzecny ôrt) ‘szwa’

T
tilnojãzëkòwi spółzwãk ‘spółgłoska tylnojęzykowa’
tón ‘ton’
tóniczny ‘toniczny’

Ù
ùbezzwãcznienié ‘ubezdźwięcznienie’
ùlëpòwienié || **labializacjô** ‘labializacja’
ùnosowienié || **nazalizacjô** ‘nazalizacja’
ùpòdobnienié || **asymilacjô** ‘upodobnienie, asymilacja’
ùproszczenié ‘uproszczenie’
ùzwãcznienié ‘udźwięcznienie’

W
wdich, wdëchù ‘wdech’
wëdich, wëdëchù ‘wydech’
wëmiana ‘wymiana’
wieleszlabizowi ‘wielosylabowy’
wiżawa ‘wysokość’

wòkalizm ‘wokalizm’
wòlny przezwãk || **wòlny akceńt** ‘akcent swobodny’

Z
zamkłi zwãk ‘głoska zamknięta’
zastãpòwné zdłużenié ‘wzdłużenie zastępcze’
zãbòwi spółzwãk ‘spółgłoska zębowa’
zdaniowi ‘zdaniowy’
zdłużenié ‘wzdłużenie’
zmitczenié || **palatalizacjô** ‘zmiękczenie, palatalizacja’
zmitczony zwãk || **spalatalizowóny zwãk** ‘głoska zmiękczona, głoska spalatalizowana’
znak ‘znak’
zwãczny spółzwãk ‘spółgłoska dźwięczna’
zwãk ‘głoska, dźwięk’
zwiarti zwãk ‘głoska zwarta’
zwiarto-rësënowi zwãk ‘głoska zwarto-szczelinowa’

UCHWAŁA NR 2/RJK/10 Z DNIA 19-03-2010 R. W SPRAWIE STOSOWANIA KASZUBSKICH TERMINÓW I POJĘĆ GRAMATYCZNYCH.

2. SŁOWOTWÓRSTWO, CZ. 1.

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące terminy i pojęcia gramatyczne ze słowotwórstwa:

A
adaptacjô ‘adaptacja’
afiksowi fòrmańt ‘formant afiksalny’
afiksowô deriwacjô ‘derywacja afiksalna’
alternacjowi fòrmańt ‘formant alternacyjny’
alternacjowô deriwacjô ‘derywacja alternacyjna’
antónim ‘antonim’

B
bezafiksowô deriwacjô ‘derywacja bezafiksalna’

wòkalizm ‘wokalizm’
wòlny przezwãk || wòlny akceńt ‘akcent swobodny’

Z
zamkłi zwãk ‘głoska zamknięta’
zastãpòwné zdłużenié ‘wzdłużenie zastępcze’
zãbòwi spółzwãk ‘spółgłoska zębowa’
zdaniowi ‘zdaniowy’
zdłużenié ‘wzdłużenie’
zmitczenié || palatalizacjô ‘zmiękczenie, palatalizacja’
zmitczony zwãk || spalatalizowóny zwãk ‘głoska zmiękczona, głoska spalatalizowana’
znak ‘znak’
zwãczny spółzwãk ‘spółgłoska dźwięczna’
zwãk ‘głoska, dźwięk’
zwiarti zwãk ‘głoska zwarta’
zwiarto-rësënowi zwãk ‘głoska zwarto-szczelinowa’

ÙCHWÔLËNK NR 2/RKJ/10 Z DNIA 19-03-2010 R. W SPRAWIE BRËKÒWANIÔ KASZËBSCZICH GRAMATICZNËCH TERMINÓW I PÒJÃCÓW. 2. SŁOWÒTWÓRZBA, DZÉL 1.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpné gramaticzné terminë i pòjãcô ze słowòtwórzbë:

A
adaptacjô ‘adaptacja’
afiksowi fòrmańt ‘formant afiksalny’
afiksowô deriwacjô ‘derywacja afiksalna’
alternacjowi fòrmańt ‘formant alternacyjny’
alternacjowô deriwacjô ‘derywacja alternacyjna’
antónim ‘antonim’

B
bezafiksowô deriwacjô ‘derywacja bezafiksalna’

C
copnô deriwacjô ‘derywacja wsteczna’

D
deriwat || **òdprowôdné słowò** || **słowòtwórzbnô fòrmacjô** ‘derywat’, ‘wyraz pochodny’, ‘formacja słowotwórcza’
dezjintegralnô deriwacjô ‘derywacja dezintegralna’
diachronowô słowòtwórzba ‘słowotwórstwo diachroniczne’
drżéń ‘rdzeń’

F
fùńdacjô ‘fundacja’

J
jinterfiks || **midzërostk** ‘interfiks’, ‘międzyrostek’

K
kòmpòzycjô ‘kompozycja’
kònektiw ‘konektyw’
kònwersjô ‘konwersja’
krewné słowò ‘wyraz pokrewny’

M
mòrfem ‘morfem’
mòrfòlogiô ‘morfologia’
mòrfòlogòwô słowòtwórzba || **afiksowô deriwacjô** ‘słowotwórstwo morfologiczne’, ‘derywacja afiksalna’
mòtiwòwóné słowò ‘wyraz motywowany’, ‘derywat’

N
neòlogizm ‘neologizm’
niemòtiwòwóné słowò ‘wyraz niemotywowany’, ‘baza’
nieproduktiwny fòrmańt ‘formant nieproduktywny’

Ò
òbòczny drżéń ‘rdzeń oboczny’
òdprowôdné słowò || **pòchódné słowò** ‘wyraz pochodny’

P
paradigmatowô deriwacjô ‘derywacja paradygmatyczna’
paradigmatowô słowòtwórzba ‘słowotwórstwo paradygmatyczne’

C
copnô deriwacjô ‘derywacja wsteczna’

D
deriwat || òdprowôdné słowò || słowòtwórzbnô fòrmacjô ‘derywat’, ‘wyraz pochodny’, ‘formacja słowotwórcza’
dezjintegralnô deriwacjô ‘derywacja dezintegralna’
diachronowô słowòtwórzba ‘słowotwórstwo diachroniczne’
drżéń ‘rdzeń’

F
fùńdacjô ‘fundacja’

J
jinterfiks || midzërostk ‘interfiks’, ‘międzyrostek’

K
kòmpòzycjô ‘kompozycja’
kònektiw ‘konektyw’
kònwersjô ‘konwersja’
krewné słowò ‘wyraz pokrewny’

M
mòrfem ‘morfem’
mòrfòlogiô ‘morfologia’
mòrfòlogòwô słowòtwórzba || afiksowô deriwacjô ‘słowotwórstwo morfologiczne’, ‘derywacja afiksalna’
mòtiwòwóné słowò ‘wyraz motywowany’, ‘derywat’

N
neòlogizm ‘neologizm’
niemòtiwòwóné słowò ‘wyraz niemotywowany’, ‘baza’
nieproduktiwny fòrmańt ‘formant nieproduktywny’

Ò
òbòczny drżéń ‘rdzeń oboczny’
òdprowôdné słowò || pòchódné słowò ‘wyraz pochodny’

P
paradigmatowô deriwacjô ‘derywacja paradygmatyczna’
paradigmatowô słowòtwórzba ‘słowotwórstwo paradygmatyczne’

pòstfiks	‘postfiks’
pòżëczné słowò	‘zapożyczenie’
produktiwny fòrmańt	‘formant produktywny’
prozodowi fòrmańt	‘formant prozodyczny’
prôwdzëwé złożenié	‘złożenie właściwe’
prôwdzëwô deriwacjô	‘derywacja właściwa’
przedrostk || prefiks	‘przedrostek’, ‘prefiks’
przërostk || sufiks	‘przyrostek’, ‘sufiks’

R

rodzëzna słów	‘rodzina wyrazów’

S

słowòtwórzba || deriwacjô	‘słowotwórstwo’, ‘derywacja’
słowòtwórzbné gniôzdo	‘gniazdo słowotwórcze’
słowòtwórzbné spòdlé || mòtiwùjącé słowò || baza	‘podstawa słowotwórcza’, ‘wyraz motywujący’, ‘wyraz fundujący’, ‘baza’
słowòtwórzbnô analiza	‘analiza słowotwórcza’
słowòtwórzbnô kategòriô	‘kategoria słowotwórcza’
słowòtwórzbnô mòtiwacjô	‘motywacja słowotwórcza’
słowòtwórzbnô parafraza || słowòtwórzbnô definicjô	‘parafraza słowotwórcza’, ‘definicja słowotwórcza’
słowòtwórzbnô perifraza (òmówienié)	‘peryfraza słowotwórcza’ (omówienie)
słowòtwórzbnô téma	‘temat słowotwórczy’
słowòtwórzbny fòrmańt	‘formant słowotwórczy’
słowòtwórzbny tip	‘typ słowotwórczy’
spieszczenié || hipòkòristik	‘spieszczenie’
spòdlowé słowò	‘wyraz podstawowy’
synchronowô słowòtwórzba	‘słowotwórstwo synchroniczne’
syntaksowô słowòtwórzba	‘słowotwórstwo syntaktyczne’

W

wrostk || jinfiks	‘wrostek’, ‘infiks’

Z

zdrobnienié	‘zdrobnienie’
zestawienié	‘zestawienie’
zérowi fòrmańt	‘formant zerowy’
zérowô deriwacjô	‘derywacja zerowa’
zgrëbienié	‘zgrubienie’
złożoné słowò	‘wyraz złożony’

pòstfiks ‘postfiks’
pòżëczné słowò ‘zapożyczenie’
produktiwny fòrmańt ‘formant produktywny’
prozodowi fòrmańt ‘formant prozodyczny’
prôwdzëwé złożenié ‘złożenie właściwe’
prôwdzëwô deriwacjô ‘derywacja właściwa’
przedrostk || prefiks ‘przedrostek’, ‘prefiks’
przërostk || sufiks ‘przyrostek’, ‘sufiks’

R

rodzëzna słów ‘rodzina wyrazów’

S

słowòtwórzba || deriwacjô ‘słowotwórstwo’, ‘derywacja’
słowòtwórzbné gniôzdo ‘gniazdo słowotwórcze’
słowòtwórzbné spòdlé || mòtiwùjącé słowò || baza ‘podstawa słowotwórcza’, ‘wyraz motywujący’, ‘wyraz fundujący’, ‘baza’
słowòtwórzbnô analiza ‘analiza słowotwórcza’
słowòtwórzbnô kategòriô ‘kategoria słowotwórcza’
słowòtwórzbnô mòtiwacjô ‘motywacja słowotwórcza’
słowòtwórzbnô parafraza || słowòtwórzbnô definicjô ‘parafraza słowotwórcza’, ‘definicja słowotwórcza’
słowòtwórzbnô perifraza (òmówienié) ‘peryfraza słowotwórcza’ (omówienie)
słowòtwórzbnô téma ‘temat słowotwórczy’
słowòtwórzbny fòrmańt ‘formant słowotwórczy’
słowòtwórzbny tip ‘typ słowotwórczy’
spieszczenié || hipòkòristik ‘spieszczenie’
spòdlowé słowò ‘wyraz podstawowy’
synchronowô słowòtwórzba ‘słowotwórstwo synchroniczne’
syntaksowô słowòtwórzba ‘słowotwórstwo syntaktyczne’

W

wrostk || jinfiks ‘wrostek’, ‘infiks’

Z

zdrobnienié ‘zdrobnienie’
zestawienié ‘zestawienie’
zérowi fòrmańt ‘formant zerowy’
zérowô deriwacjô ‘derywacja zerowa’
zgrëbienié ‘zgrubienie’
złożoné słowò ‘wyraz złożony’

złożony fòrmańt ‘formant złożony’
znaczenié ‘znaczenie’
zrost ‘zrost’
zrostk || **afiks** ‘zrostek’, ‘afiks’

UCHWAŁA NR 3/RJK/10 Z DNIA 07-05-2010 R. W SPRAWIE STOSOWANIA KASZUBSKICH TERMINÓW I POJĘĆ GRAMATYCZNYCH.

3. SŁOWOTWÓRSTWO, CZ. 2.

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące terminy i pojęcia gramatyczne ze słowotwórstwa:

A
augmentatiwné pòzwë || **zgrëbienia** ‘nazwy augmentatywne’, ‘zgrubienia’

B
białczé pòzwë || **białczëné pòzwë** || **białgłowsczé pòzwë** ‘nazwy żeńskie’

D
deminutiwné pòzwë ‘nazwy deminutywne’ (zdrobnienia)

E
ekspresywné pòzwë ‘nazwy ekspresywne’

L
lëterówc ‘literowiec’

M
mòdifikacjowi deriwat ‘derywat modyfikacyjny’
mùtacjowi deriwat ‘derywat mutacyjny’

Ò
òdjimnô deriwacjô ‘derywacja ujemna’

P
pòzwë abstraktnëch znanków ‘nazwy abstrakcyjnych cech’, ‘nomina essendi’

złożony fòrmańt ‘formant złożony’
znaczenié ‘znaczenie’
zrost ‘zrost’
zrostk || **afiks** ‘zrostek’, ‘afiks’

ÙCHWÔLËNK NR 3/RKJ/10 Z DNIA 07-05-2010 R. W SPRAWIE BRËKÒWANIÔ KASZËBSCZICH GRAMATICZNËCH TERMINÓW I PÒJÃCÓW.

3. SŁOWÒTWÓRZBA, DZÉL 2.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpné gramaticzné terminë i pòjãcô ze słowòtwórzbë:

A
augmentatiwné pòzwë || **zgrëbienia** ‘nazwy augmentatywne’, ‘zgrubienia’

B
białczé pòzwë || **białczëné pòzwë** || **białgłowsczé pòzwë** ‘nazwy żeńskie’

D
deminutiwné pòzwë ‘nazwy deminutywne’ (zdrobnienia)

E
ekspresywné pòzwë ‘nazwy ekspresywne’

L
lëterówc ‘literowiec’

M
mòdifikacjowi deriwat ‘derywat modyfikacyjny’
mùtacjowi deriwat ‘derywat mutacyjny’

Ò
òdjimnô deriwacjô ‘derywacja ujemna’

P
pòzwë abstraktnëch znanków ‘nazwy abstrakcyjnych cech’, ‘nomina essendi’

pòzwë dzejaniów ‘nazwy czynności’, ‘nomina agentis’
pòzwë dzejarza, pòzwë dzejarzów ‘nazwy działacza’, ‘nomina agentis’, ‘nazwy wykonawców czynności’
pòzwë krewnotë ‘nazwy pokrewieństw’
pòzwë mieszkańców ‘nazwy mieszkańców’
pòzwë młodëch jistotów ‘nazwy istot młodych’
pòzwë môlów ‘nazwy miejsc’, ‘nomina loci’
pòzwë noszącëch znanczi ‘nazwy nosicieli cech’, ‘nomina attributiva’
pòzwë nôrzãdzów ‘nazwy narzędzi’, ‘nomina instrumenti’
pòzwë wërobinów (skùtków) i òbiektów dzejaniów || dzejaniégò ‘nazwy wytworów’ (rezultatów) i obiektów czynności’, ‘nomina patientis’
pòzwë zbiérów ‘nazwy zbiorów’, ‘nomina collectiva’
prozodiowô deriwacjô ‘derywacja prozodyczna’

S
skrótówc ‘skrótowiec’
szlabizówc ‘sylabowiec’

T
transpòzycjowi deriwat ‘derywat transpozycyjny’

Z
zgrëbienia || augmentatiwné pòzwë ‘zgrubienia’, ‘nazwy augmentatywne’
zwãkówc ‘głoskowiec’

UCHWAŁA NR 4/RJK/10 Z DNIA 07-05-2010 R. W SPRAWIE STOSOWANIA KASZUBSKICH POJĘĆ I TERMINÓW LEKSYKALNYCH

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące terminy i pojęcia gramatyczne odnoszące się do leksyki:

A
absorpcjô ‘absorpcja’
adideacjô ‘adideacja’
aglutinacjowô pòzwa ‘nazwa aglutynacyjna’

pòzwë dzejaniów ‘nazwy czynności’, ‘nomina agentis’
pòzwë dzejarza, pòzwë dzejarzów ‘nazwy działacza’, ‘nomina agentis’, ‘nazwy wykonawców czynności’
pòzwë krewnotë ‘nazwy pokrewieństw’
pòzwë mieszkańców ‘nazwy mieszkańców’
pòzwë młodëch jistotów ‘nazwy istot młodych’
pòzwë môlów ‘nazwy miejsc’, ‘nomina loci’
pòzwë noszącëch znanczi ‘nazwy nosicieli cech’, ‘nomina attributiva’
pòzwë nôrzãdzów ‘nazwy narzędzi’, ‘nomina instrumenti’
pòzwë wërobinów (skùtków) i òbiektów dzejaniów || dzejaniégò ‘nazwy wytworów’ (rezultatów) i obiektów czynności’, ‘nomina patientis’
pòzwë zbiérów ‘nazwy zbiorów’, ‘nomina collectiva’
prozodiowô deriwacjô ‘derywacja prozodyczna’

S
skrótówc ‘skrótowiec’
szlabizówc ‘sylabowiec’

T
transpòzycjowi deriwat ‘derywat transpozycyjny’

Z
zgrëbienia || augmentatiwné pòzwë ‘zgrubienia’, ‘nazwy augmentatywne’
zwãkówc ‘głoskowiec’

ÙCHWÔLËNK NR 4/RKJ/10 Z DNIA 07-05-2010 R. W SPRAWIE BRËKÒWANIÔ KASZËBSCZICH LEKSYKALNËCH TERMINÓW I PÒJÃCÓW

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpné gramaticzné terminë i pòjãcô tikającé sã leksyczi:

A
absorpcjô ‘absorpcja’
adideacjô ‘adideacja’
aglutinacjowô pòzwa ‘nazwa aglutynacyjna’

akcjonim ‘akcjonim’ (nazwa wydarzenia historyczn.)
aktonim ‘aktonim’ (nazwa umowy i porozumienia dyplomat.)
ameliorizm ‘amelioryzm’ (wyraz o dodatnim znaczeniu)
amerikanizm ‘amerykanizm’
ampùtacjowô pòzwa ‘nazwa amputacyjna’
anemonim ‘anemonim’ (nazwa wiatru)
anglicyzm || **anielcyzm** ‘anglicyzm’
animizacjô || **òżëwienié** ‘animizacja’, ‘ożywienie’
anojkonim ‘anojkonim’ (nazwa obiektu niezamieszkałego)
antonim ‘antonim’
antroponim ‘antroponim’ (nazwa osobowa)
apelatiw ‘apelatyw’ (wyraz pospolity)
apotropejiczné miono ‘imię apotropeiczne’
aramajizm ‘aramaizm’
archajizacjô ‘archaizacja’
archajizm ‘archaizm’
augmentatiw || **zgrëbienié** ‘augmentatyw’, ‘zgrubienie’
augmentatiwnô pòzwa ‘nazwa augmentatywna’
awonimik ‘awonimik’ (forma po dziadku)

B

barbarizm || **zapòżëczenié** ‘barbaryzm’, ‘zapożyczenie’ (wyraz zapożyczony)
biblizm ‘biblizm’
bionim ‘bionim’ (nazwa istoty żywej)
biôłorutenizm ‘białorutenizm’
bòhemizm ‘bohemizm’ ob. ‘czechizm’

C

choronim ‘choronim’ (nazwa państwa lub krainy)
chrematonim ‘chrematonim’ (nazwa kulturowa)
czechizm ‘czechizm’

D

dejifikacjô || **ùbóstwienié** ‘deifikacja’, ‘ubóstwienie’
deleksykalizacjô ‘deleksykalizacja’
deminutiw ‘deminutyw’
deminutiwnô pòzwa || **zdrobniałô pòzwa** ‘nazwa deminutywna’, ‘nazwa zdrobniała’
dendronim ‘dendronim’ (nazwa drzewa)
deteriorizm ‘deterioryzm’ (wyraz o ujemnym znaczeniu)
dialekt ‘dialekt’

akcjonim ‘akcjonim’ (pòzwa historicznégò wëdarzeniô)
aktonim ‘aktonim’ (pòzwa ùmòwë i diplomaticznégò dogadënkù)
ameliorizm ‘amelioryzm’ (słowò ò dodatnim znaczenim)
amerikanizm ‘amerykanizm’
ampùtacjowô pòzwa ‘nazwa amputacyjna’
anemonim ‘anemonim’ (nazwa wiatru)
anglicyzm || **anielcyzm** ‘anglicyzm’
animizacjô || **òżëwienié** ‘animizacja’, ‘ożywienie’
anojkonim ‘anojkonim’ (pòzwa niezamieszkałégò òbiektu)
antonim ‘antonim’
antroponim ‘antroponim’ (personowô pòzwa)
apelatiw ‘apelatyw’ (pòspòlité słowò)
apotropejiczné miono ‘imię apotropeiczne’
aramajizm ‘aramaizm’
archajizacjô ‘archaizacja’
archajizm ‘archaizm’
augmentatiw || **zgrëbienié** ‘augmentatyw’, ‘zgrubienie’
augmentatiwnô pòzwa ‘nazwa augmentatywna’
awonimik ‘awonimik’ (fòrma pò dzadekù)

B

barbarizm || **zapòżëczenié** ‘barbaryzm’, ‘zapożyczenie’ (zapòżëczoné słowò)
biblizm ‘biblizm’
bionim ‘bionim’ (pòzwa żëwi jistotë)
biôłorutenizm ‘białorutenizm’
bòhemizm ‘bohemizm’ òb. ‘czechizm’

C

choronim ‘choronim’ (pòzwa państwa abò krôjnë)
chrematonim ‘chrematonim’ (kùlturowô pòzwa)
czechizm ‘czechizm’

D

dejifikacjô || **ùbóstwienié** ‘deifikacja’, ‘ubóstwienie’
deleksykalizacjô ‘deleksykalizacja’
deminutiw ‘deminutyw’
deminutiwnô pòzwa || **zdrobniałô pòzwa** ‘nazwa deminutywna’, ‘nazwa zdrobniała’
dendronim ‘dendronim’ (pòzwa drzéwiãca)
deteriorizm ‘deterioryzm’ (słowò ò ùjemnym znaczenim)
dialekt ‘dialekt’

dialektizacjô ‘dialektyzacja’
dikcjonôrz ‘dykcjonarz’

E

ekspresywizm ‘ekspresywizm’
emocjonalizm ‘emocjonalizm’
etimologiczné znaczenié || sztrukturalné znaczenié ‘znaczenie etymologiczne’, ‘znaczenie strukturalne’
etnicznô pòzwa ‘nazwa etniczna’
eufemizm ‘eufemizm’

F

faleronim ‘faleronim’ (nazwa odznaczenia, orderu)
fitonim ‘fitonim’ (nazwa rośliny)
fraza ‘fraza’
frazem ‘frazem’
frazeologiô ‘frazeologia’
frazeologizm ‘frazeologizm’

G

galicyzm ‘galicyzm’
germanizm ‘germanizm’
głoskówc ‘głoskowiec’
grafem ‘grafem’
grecyzm ‘grecyzm’
gwara || gôdka ‘gwara’

H

hagionim ‘hagionim’ (nazwa obiektu sakralnego)
haplologiô ‘haplologia’
hebrajizm ‘hebraizm’
heortonim ‘heortonim’ (nazwa święta)
hibrida ‘hybryda’
hibridalnô pòzwa ‘nazwa hybrydalna’
hidronim ‘hydronim’ (nazwa wodna)
hodonim ‘hodonim’ (nazwa traktu komunikacyjnego)
homofón ‘homofon’
homograf ‘homograf’
homonim ‘homonim’

J

jiberizm ‘iberyzm’

dialektizacjô ‘dialektyzacja’
dikcjonôrz ‘dykcjonarz’

E
ekspresywizm ‘ekspresywizm’
emocjonalizm ‘emocjonalizm’
etimologiczné znaczenié || sztrukturalné znaczenié ‘znaczenie etymologiczne’, ‘znaczenie strukturalne’
etnicznô pòzwa ‘nazwa etniczna’
eufemizm ‘eufemizm’

F
faleronim ‘faleronim’ (pòzwa òdznaczeniô, òrderu)
fitonim ‘fitonim’ (pòzwa roscënë)
fraza ‘fraza’
frazem ‘frazem’
frazeologiô ‘frazeologia’
frazeologizm ‘frazeologizm’

G
galicyzm ‘galicyzm’
germanizm ‘germanizm’
głoskówc ‘głoskowiec’
grafem ‘grafem’
grecyzm ‘grecyzm’
gwara || gôdka ‘gwara’

H
hagionim ‘hagionim’ (pòzwa sakralnégò òbiektu)
haplologiô ‘haplologia’
hebrajizm ‘hebraizm’
heortonim ‘heortonim’ (pòzwa swiãta)
hibrida ‘hybryda’
hibridalnô pòzwa ‘nazwa hybrydalna’
hidronim ‘hydronim’ (wòdnô pòzwa)
hodonim ‘hodonim’ (pòzwa kòmùnikacjowégò traktu)
homofón ‘homofon’
homograf ‘homograf’
homonim ‘homonim’

J
jiberizm ‘iberyzm’

jideonim ‘ideonim’ (nazwa kierunku ideowego i artystycznego)
jidióm, jidiomatizm ‘idiom’, ‘idiomatyzm’
jindiwidualizm ‘indywidualizm’
jinstitucjonizm ‘instytucjonizm’ (nazwa instytucji)
jinternacjonalizm ‘internacjonalizm’

K

kalãdarzowé miono, swiãté miono ‘imię kalendarzowe’, imię święte’
kalka ‘kalka’
kalkòwanié ‘kalkowanie’
kampanonim ‘kampanonim’ (nazwa dzwonu)
kaszëbienié ‘kaszubienie’
kaszëbizm ‘kaszubizm’
kategòriô ‘kategoria’
komponowónô pòzwa || złożonô pòzwa ‘nazwa komponowana’, ‘ nazwa złożona’
kontaminacjô ‘kontaminacja’, ‘skrzyżowanie’
konwersjô ‘konwersja’
kosmonim ‘kosmonim’
kosmonimiô ‘kosmonimia’
krótkòznaczënk || synonim ‘bliskoznacznik’, ‘synonim’
kùlturowô pòzwa ‘nazwa kulturowa’

L

latinizm ‘latynizm’
leksem ‘leksem’
leksyka ‘leksyka’ zob. słowizna
leksykalizacjô ‘leksykalizacja’
leksykògrafiô ‘leksykografia’
leksykòlogiô ‘leksykologia’
leksykón ‘leksykon’
lëteracczé miono ‘imię literackie’
lëterówc ‘literowiec’

M

madżarizm ‘hungaryzm’
makaronizm ‘makaronizm’
makaronizowanié ‘makaronizowanie’
makrotopònim ‘makrotoponim’ (nazwa większego obiektu geograf.)
maksyma ‘maksyma’
maritonimik ‘marytonimik’ (forma nazwiska po mężu)
mazurzenié ‘mazurzenie’

jideonim ‘ideonim’ (pòzwa dejowégò i artistnégò czerënkù)
jidióm, jidiomatizm ‘idiom’, ‘idiomatyzm’
jindiwidualizm ‘indywidualizm’
jinstitucjonizm ‘instytucjonizm’ (pòzwa jinstitucji)
jinternacjonalizm ‘internacjonalizm’

K
kalãdarzowé miono, swiãté miono ‘imię kalendarzowe’, imię święte’
kalka ‘kalka’
kalkòwanié ‘kalkowanie’
kampanonim ‘kampanonim’ (pòzwa zwònu)
kaszëbienié ‘kaszubienie’
kaszëbizm ‘kaszubizm’
kategòriô ‘kategoria’
komponowónô pòzwa || złożonô pòzwa ‘nazwa komponowana’, ‘ nazwa złożona’
kontaminacjô ‘kontaminacja’, ‘skrzyżowanie’
konwersjô ‘konwersja’
kosmonim ‘kosmonim’
kosmonimiô ‘kosmonimia’
krótkòznaczënk || synonim ‘bliskoznacznik’, ‘synonim’
kùlturowô pòzwa ‘nazwa kulturowa’

L
latinizm ‘latynizm’
leksem ‘leksem’
leksyka ‘leksyka’ zob. słowizna
leksykalizacjô ‘leksykalizacja’
leksykògrafiô ‘leksykografia’
leksykòlogiô ‘leksykologia’
leksykón ‘leksykon’
lëteracczé miono ‘imię literackie’
lëterówc ‘literowiec’

M
madżarizm ‘hungaryzm’
makaronizm ‘makaronizm’
makaronizowanié ‘makaronizowanie’
makrotopònim ‘makrotoponim’ (pòzwa wiãkszégò geògraficznégò òbiektu)
maksyma ‘maksyma’
maritonimik ‘marytonimik’ (fòrma nôzwëska pò chłopie)
mazurzenié ‘mazurzenie’

metafora ‘metafora’, ‘przenośnia’
metonimiô ‘metonimia’, ‘zamiennia’
mieszanié szeregów ‘mieszanie szeregów’
mikrotopònim ‘mikrotoponim’ (nazwa mniejszego obiektu geograf.)
mitonim ‘mitonim’ (nazwa obiektu mitologicznego)

N

neologizm || **nowisłów** ‘neologizm’, ‘nowotwór’
niekalãdarzowé miono, nieswiãté miono ‘imię niekalendarzowe’, ‘imię nieświęte’

O

ojkonim ‘ojkonim’ (nazwa obiektu zamieszkałego)
oronim ‘oronim’ (nazwa górska)

Ò

òmówienié || **perifraza** ‘omówienie’, ‘peryfraza’
ònomatopeja ‘onomatopeja’
òrientalizm ‘orientalizm’
òżëwienié || **animizacjô** ‘ożywienie’, ‘animizacja’

P

patronimicznô pòzwa ‘nazwa patronimiczna’
patronimik ‘patronimik’
pejoratiwny ‘pejoratywny’
perifraza || **òmówienié** ‘peryfraza’, ‘omówienie’
personifikacjô || **ùpersonowanié** ‘personifikacja’, ‘uosobienie’
plateonim ‘plateonim’ (nazwa ulicy)
polisem ‘polisem’
polisemiô ‘polisemia’
porejonim ‘porejonim’ (nazwa środka transportu)
potocyzm ‘potocyzm’
pòétizm ‘poetyzm’
pòlonizm ‘polonizm’
pòsesywnô pòzwa ‘nazwa posesywna, ‘nazwa dzierżawcza’
pòzwë lëdzy, topònimów, miesczé, kosmiczné, zwierzãt ‘nazewnictwo antroponimiczne, toponimiczne, miejskie, kosmiczne, zwierząt’
primarnô pòzwa ‘nazwa prymarna’
prowincjonalizm ‘prowincjonalizm’
prôwdzëwé złożenié ‘złożenie właściwe’
przësłowié ‘przysłowie’

metafora ‘metafora’, ‘przenośnia’
metonimiô ‘metonimia’, ‘zamiennia’
mieszanié szeregów ‘mieszanie szeregów’
mikrotopònim ‘mikrotoponim’ (pòzwa miészégò geògraficznégò òbiektu)
mitonim ‘mitonim’ (pòzwa mitologicznégò òbiektu)

N

neologizm || **nowisłów** ‘neologizm’, ‘nowotwór’
niekalãdarzowé miono, nieswiãté miono ‘imię niekalendarzowe’, ‘imię nieświęte’

O

ojkonim ‘ojkonim’ (pòzwa zamieszkałégò òbiektu)
oronim ‘oronim’ (górskô pòzwa)

Ò

òmówienié || **perifraza** ‘omówienie’, ‘peryfraza’
ònomatopeja ‘onomatopeja’
òrientalizm ‘orientalizm’
òżëwienié || **animizacjô** ‘ożywienie’, ‘animizacja’

P

patronimicznô pòzwa ‘nazwa patronimiczna’
patronimik ‘patronimik’
pejoratiwny ‘pejoratywny’
perifraza || **òmówienié** ‘peryfraza’, ‘omówienie’
personifikacjô || **ùpersonowanié** ‘personifikacja’, ‘uosobienie’
plateonim ‘plateonim’ (pòzwa szaséju)
polisem ‘polisem’
polisemiô ‘polisemia’
porejonim ‘porejonim’ (pòzwa strzódka transpòrtu)
potocyzm ‘potocyzm’
pòétizm ‘poetyzm’
pòlonizm ‘polonizm’
pòsesywnô pòzwa ‘nazwa posesywna, ‘nazwa dzierżawcza’
pòzwë lëdzy, topònimów, miesczé, kosmiczné, zwierzãt ‘nazewnictwo antroponimiczne, toponimiczne, miejskie, kosmiczne, zwierząt’
primarnô pòzwa ‘nazwa prymarna’
prowincjonalizm ‘prowincjonalizm’
prôwdzëwé złożenié ‘złożenie właściwe’
przësłowié ‘przysłowie’

pseudonim ‘pseudonim’
purizm ‘puryzm’

R
realné znaczenié ‘znaczenie realne’
regionalizm ‘regionalizm’
rodowô pòzwa ‘nazwa rodowa’
rusycyzm || **rutenizm** ‘rusycyzm’, ‘rutenizm’
rzeklëna ‘powiedzenie’

S
sekundarnô pòzwa ‘nazwa sekundarna’
semantika ‘semantyka’
semen ‘semen’
sentencjô ‘sentencja’
słowacyzm ‘słowacyzm’
słowarzowé hasło ‘hasło słownikowe’
słowizna ‘słownictwo’
słowôrz ‘słownik’
służebnô pòzwa ‘nazwa służebna’
stilizacjô ‘stylizacja’
substitucjowô pòzwa ‘nazwa substytucyjna’
synonim, krótkòznaczënk ‘synonim’, ‘bliskoznacznik’
szlabizówc ‘sylabowiec’
szpëtnô mòwa || **wulgarizm** ‘wulgaryzm’
sztrukturalné znaczenié || **etimologiczné znaczenié** ‘znaczenie strukturalne’, ‘znaczenie etymologiczne’

T
teonim ‘teonim’ (nazwa bóstwa, Boga)
tezaurus ‘tezaurus’
tironim ‘tyronim’ (nazwa gatunku sera)
topònim ‘toponim’ (nazwa geograficzna)
topònimiô ‘toponimia’
topògraficznô pòzwa ‘nazwa topograficzna’
tërcyzm ‘turcyzm’

U
uniwerbizacjô ‘uniwerbizacja’

Ù
ùbóstwienié || **dejifikacjô** ‘ ubóstwienie’, ‘deifikacja’

pseudonim	‘pseudonim’
purizm	‘puryzm’

R

realné znaczenié	‘znaczenie realne’
regionalizm	‘regionalizm’
rodowô pòzwa	‘nazwa rodowa’
rusycyzm || **rutenizm**	‘rusycyzm’, ‘rutenizm’
rzeklëna	‘powiedzenie’

S

sekundarnô pòzwa	‘nazwa sekundarna’
semantika	‘semantyka’
semen	‘semen’
sentencjô	‘sentencja’
słowacyzm	‘słowacyzm’
słowarzowé hasło	‘hasło słownikowe’
słowizna	‘słownictwo’
słowôrz	‘słownik’
służebnô pòzwa	‘nazwa służebna’
stilizacjô	‘stylizacja’
substitucjowô pòzwa	‘nazwa substytucyjna’
synonim, krótkòznaczënk	‘synonim’, ‘bliskoznacznik’
szlabizówc	‘sylabowiec’
szpëtnô mòwa || **wulgarizm**	‘wulgaryzm’
sztrukturalné znaczenié || **etimologiczné znaczenié**	‘znaczenie strukturalne’, ‘znaczenie etymologiczne’

T

teonim	‘teonim’ (pòzwa bóstwa, Bòga)
tezaurus	‘tezaurus’
tironim	‘tyronim’ (pòzwa gatënkù sera)
topònim	‘toponim’ (geògraficznô pòzwa)
topònimiô	‘toponimia’
topògraficznô pòzwa	‘nazwa topograficzna’
tërcyzm	‘turcyzm’

U

uniwerbizacjô	‘uniwerbizacja’

Ù

ùbóstwienié || **dejifikacjô**	‘ ubóstwienie’, ‘deifikacja’

ùkrajinizm ‘ukrainizm’
ùrbònim ‘urbonim’ (nazwa ulicy, por. ‘plateonim’)
ùpersonowanié || personifikacjô ‘uosobienie’, ‘personifikacja’

W
wërażenié ‘wyrażenie’
wiech ‘wiech’
wulgarizm || szpëtnô mòwa ‘wulgaryzm’

Z
zapòżëczenié || barbarizm ‘zapożyczenie’ (wyraz zapożyczony), ‘barbaryzm’
zdrobniałô pòzwa || deminutiwnô pòzwa ‘nazwa zdrobniała’, ‘nazwa deminutywna’
zdrobnienié ‘zdrobnienie’
zestawienié ‘zestawienie’
zgrëbienié || augmentatiw ‘zgrubienie’, ‘augmentatyw’
złożonô pòzwa || komponowónô pòzwa ‘nazwa złożona’, ‘nazwa komponowana’
zoonim ‘zoonim’ (nazwa zwierzęcia)

Ż
żargònizm ‘żargonizm’
żargón ‘żargon’

UCHWAŁA NR 5/RJK/10 Z DN. 18-06-2010 R. W SPRAWIE KASZUBSKICH NAZW MUZEÓW NA KASZUBACH

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie nazwy muzeów na Kaszubach:

B
(Bëtowò ‘Bytów’)
Zôpadno-Kaszëbsczé Mùzeum w Bëtowie
‘Muzeum Zachodnio-Kaszubskie w Bytowie’
    partë ‘oddziały’
    (Bëtowò ‘Bytów’)
    Part Historii Gardu Zôpadno-Kaszëbsczégò Mùzeum
    ‘Oddział Historii Miasta Muzeum Zachodnio-Kaszubskiego’

ùkrajinizm ‘ukrainizm’
ùrbònim ‘urbonim’ (pòzwa szasé, pòr. ‘plateonim’)
ùpersonowanié || personifikacjô ‘uosobienie’, ‘personifikacja’

W
wërażenié ‘wyrażenie’
wiech ‘wiech’
wulgarizm || szpëtnô mòwa ‘wulgaryzm’

Z
zapòżëczenié || barbarizm ‘zapożyczenie’ (zapòżëczoné słowò), ‘barbaryzm’
zdrobniałô pòzwa || deminutiwnô pòzwa ‘nazwa zdrobniała’, ‘nazwa deminutywna’
zdrobnienié ‘zdrobnienie’
zestawienié ‘zestawienie’
zgrëbienié || augmentatiw ‘zgrubienie’, ‘augmentatyw’
złożonô pòzwa || komponowónô pòzwa ‘nazwa złożona’, ‘nazwa komponowana’
zoonim ‘zoonim’ (zwierzãcô pòzwa)

Ż
żargònizm ‘żargonizm’
żargón ‘żargon’

ÙCHWÔLËNK NR 5/RKJ/10 Z DN. 18-06-2010 R. W SPRAWIE KASZËBSCZICH PÒZWÓW MÙZEÓW NA KASZËBACH

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpné kaszëbsczé pòzwë mùzeów na Kaszëbach:

B
(Bëtowò ‘Bytów’)
Zôpadno-Kaszëbsczé Mùzeum w Bëtowie
‘Muzeum Zachodnio-Kaszubskie w Bytowie’
partë ‘oddziały’
(Bëtowò ‘Bytów’)
Part Historii Gardu Zôpadno-Kaszëbsczégò Mùzeum
‘Oddział Historii Miasta Muzeum Zachodnio-Kaszubskiego’

(Wiôldżé Płótowò ‘Płotowo’)
Mùzeum Pòlsczi Szkòłë we Wiôldżim Płótowie
‘Muzeum Szkoły Polskiej w Płotowie’

C
(Chmielno ‘Chmielno’)
Mùzeum Kaszëbsczi Ceramiczi Neclów w Chmielnie
‘Muzeum Kaszubskiej Ceramiki Neclów w Chmielnie’

(Chònice ‘Chojnice’)
Historëczno-Etnografné Mùzeum w Chònicach
‘Muzeum Historyczno-Etnograficzne w Chojnicach’

(Człëchòwò ‘Człuchów’)
Regionalné Mùzeum w Człëchòwie
‘Muzeum Regionalne w Człuchowie’

G
(Gduńsk ‘Gdańsk’)
Centralné Mòrscé Mùzeum we Gduńskù
‘Centralne Muzeum Morskie w Gdańsku’
partë ‘oddziały’
(Gduńsk ‘Gdańsk’)
Òkrãt-mùzeum Sołdek ‘Statek-muzeum Sołdek’
Klausznik ‘Żuraw’
„Dôr Pòmòrzégò ’„Dar Pomorza’
(Hél ‘Hel’)
Mùzeum Rëbaczeniô ‘Muzeum Rybołówstwa’
(Dërszewò ‘Tczew’)
Mùzeum Wisłë ‘Muzeum Wisły’
(Rëbacczé Kątë ‘Kąty Rybackie’)
Mùzeum Wiselnégò Zôloju ‘Muzeum Zalewu Wiślanego’
Blizë: Rozewié, Stilo, Hél, Mòrskô Krinica
‘Latarnie Morskie: Rozewie, Stilo, Hel, Krynica Morska’

Archeologòwé Mùzeum we Gduńskù ‘Muzeum Archeologiczne w Gdańsku’
partë ‘oddziały’
(Gduńsk ‘Gdańsk’)
Centrum Archeologòwi Edukacji *Mòdri Lew*
‘Centrum Edukacji Archeologicznej *Błękitny Lew*’

(Wiôldżé Płótowò ‘Płotowo’)
Mùzeum Pòlsczi Szkòłë we Wiôldżim Płótowie
‘Muzeum Szkoły Polskiej w Płotowie’

C
(Chmielno ‘Chmielno’)
Mùzeum Kaszëbsczi Ceramiczi Neclów w Chmielnie
‘Muzeum Kaszubskiej Ceramiki Neclów w Chmielnie’

(Chònice ‘Chojnice’)
Historëczno-Etnografné Mùzeum w Chònicach
‘Muzeum Historyczno-Etnograficzne w Chojnicach’

(Człëchòwò ‘Człuchów’)
Regionalné Mùzeum w Człëchòwie
‘Muzeum Regionalne w Człuchowie’

G
(Gduńsk ‘Gdańsk’)
Centralné Mòrsczé Mùzeum we Gduńskù
‘Centralne Muzeum Morskie w Gdańsku’
partë ‘oddziały’
(Gduńsk ‘Gdańsk’)
Òkrãt-mùzeum Sołdek ‘Statek-muzeum Sołdek’
Klausznik ‘Żuraw’
„Dôr Pòmòrzégò ’„Dar Pomorza’
(Hél ‘Hel’)
Mùzeum Rëbaczeniô ‘Muzeum Rybołówstwa’
(Dërszewò ‘Tczew’)
Mùzeum Wisłë ‘Muzeum Wisły’
(Rëbacczé Kątë ‘Kąty Rybackie’)
Mùzeum Wiselnégò Zôloju ‘Muzeum Zalewu Wiślanego’
Blizë: Rozewié, Stilo, Hél, Mòrskô Krinica
‘Latarnie Morskie: Rozewie, Stilo, Hel, Krynica Morska’

Archeologòwé Mùzeum we Gduńskù ‘Muzeum Archeologiczne w Gdańsku’
partë ‘oddziały’
(Gduńsk ‘Gdańsk’)
Centrum Archeologòwi Edukacji *Mòdri Lew*
‘Centrum Edukacji Archeologicznej *Błękitny Lew*’

(Gniéw ‘Gniew’)
Part w Gniewie – Zómk ‘Oddział w Gniewie – Zamek’
(Sopòt ‘Sopot’)
Archeologòwi skansen *Zómkòwiszcze w Sopòce*
‘Skansen archeologiczny *Grodzisko w Sopocie*’

Historëczné Mùzeum Gardu Gduńsk
‘Muzeum Historyczne Miasta Gdańska’
partë ‘oddziały’:
Radnica Przédnégò Gardu ‘Ratusz Głównego Miasta’
Dwór Artusa ‘Dwór Artusa’
Bùdink Ùphagena ‘Dom Uphagena’
Mùzeum Jantaru ‘Muzeum Bursztynu’
Mùzeum Wieżowëch Zégrów ‘Muzeum Zegarów Wieżowych’
Mùzeum Pòlsczi Pòcztë ‘Muzeum Poczty Polskiej’
Festinga Ùscé Wisłë ‘Twierdza Wisłoujście’
Wachtowniô Nr 1 na Westerplatte ‘Wartownia Nr 1 na Westerplatte’

Nôrodné Mùzeum we Gduńskù
‘Muzeum Narodowe w Gdańsku’
partë ‘oddziały’:
(Gduńsk ‘Gdańsk’)
Part Dôwnégò Kùńsztu ‘Oddział Sztuki Dawnej’
Part Terôczasnégò Kùńsztu – Pałac Òpatów
‘Oddział Sztuki Nowoczesnej – Pałac Opatów’
Part Etnografii – Òpacczi Spikrz ‘Oddział Etnografii – Spichlerz Opacki’
Part Zelonô Bróma ‘Oddział Zielona Brama’
Gduńskô Galeriô Fòtografii ‘Gdańska Galeria Fotografii’
(Bãdomino ‘Będomin’)
Mùzeum Nôrodnégò Himnu w Bãdominie
‘Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie’
(Wiôldżé Waplewò ‘Waplewo Wielkie’)
Mùzeum Szlachecczi Tradicji w Wiôldżim Waplewie
‘Muzeum Tradycji Szlacheckiej w Waplewie Wielkim’

Mùzeum II Swiatowi Wòjnë ‘Muzeum II Wojny Światowej’

(Gdiniô ‘Gdynia’)
Mùzeum Gardu Gdini ‘Muzeum Miasta Gdyni’
partë ‘oddziały’:
Chëcz Ôbrama ‘Domek Abrahama’

(Gniéw ‘Gniew’)
Part w Gniewie – Zómk ‘Oddział w Gniewie – Zamek’
(Sopòt ‘Sopot’)
Archeologòwi skansen *Zómkòwiszcze w Sopòce*
‘Skansen archeologiczny *Grodzisko w Sopocie*’

Historëczné Mùzeum Gardu Gduńsk
‘Muzeum Historyczne Miasta Gdańska’
partë ‘oddziały’:
Radnica Przédnégò Gardu ‘Ratusz Głównego Miasta’
Dwór Artusa ‘Dwór Artusa’
Bùdink Ùphagena ‘Dom Uphagena’
Mùzeum Jantaru ‘Muzeum Bursztynu’
Mùzeum Wieżowëch Zégrów ‘Muzeum Zegarów Wieżowych’
Mùzeum Pòlsczi Pòcztë ‘Muzeum Poczty Polskiej’
Festinga Ùscé Wisłë ‘Twierdza Wisłoujście’
Wachtowniô Nr 1 na Westerplatte ‘Wartownia Nr 1 na Westerplatte’

Nôrodné Mùzeum we Gduńskù
‘Muzeum Narodowe w Gdańsku’
partë ‘oddziały’:
(Gduńsk ‘Gdańsk’)
Part Dôwnégò Kùńsztu ‘Oddział Sztuki Dawnej’
Part Terôczasnégò Kùńsztu – Pałac Òpatów
‘Oddział Sztuki Nowoczesnej – Pałac Opatów’
Part Etnografii – Òpacczi Spikrz ‘Oddział Etnografii – Spichlerz Opacki’
Part Zelonô Bróma ‘Oddział Zielona Brama’
Gduńskô Galeriô Fòtografii ‘Gdańska Galeria Fotografii’
(Bãdomino ‘Będomin’)
Mùzeum Nôrodnégò Himnu w Bãdominie
‘Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie’
(Wiôldżé Waplewò ‘Waplewo Wielkie’)
Mùzeum Szlachecczi Tradicji w Wiôldżim Waplewie
‘Muzeum Tradycji Szlacheckiej w Waplewie Wielkim’

Mùzeum II Swiatowi Wòjnë ‘Muzeum II Wojny Światowej’

(Gdiniô ‘Gdynia’)
Mùzeum Gardu Gdini ‘Muzeum Miasta Gdyni’
partë ‘oddziały’:
Chëcz Ôbrama ‘Domek Abrahama’

Mùzeum Wòjnowi Marinarczi w Gdini
‘Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni’
partë ‘oddziały’:
Òkrãt-mùzeum ORP BŁYSKAWICA ‘Okręt-muzeum ORP BŁYSKAWICA’

H
(Hél ‘Hel’)
Mùzeum Òbrónë Ùbrzeżégò ‘Muzeum Obrony Wybrzeża’

J
(Jastarniô ‘Jastarnia’)
Rëbacczé Mùzeum „Pòd Ùstrzechą’ w Jastarni
‘Muzeum Rybackie „Pod Strzechą’ w Jastarni’
Rëbackô Chëcz ‘Chata Rybacka’

K
(Kartuze ‘Kartuzy’)
Kaszëbsczé Mùzeum miona Frãcëszka Trédra
‘Muzeum Kaszubskie im. Franciszka Tredera’

(Kòscérzna ‘Kościerzyna’)
Mùzeum Kòscersczi Zemi ‘Muzeum Ziemi Kościerskiej’

(Krokòwò ‘Krokowa’)
Regionalné Mùzeum w Krokowie ‘Muzeum Regionalne w Krokowej’

L
(Lãbórg ‘Lębork’)
Mùzeum w Lãbòrgù ‘Muzeum w Lęborku’

P
(Przedkòwò ‘Przodkowo’)
Mùzeum Ògniowiznë w Przedkòwie ‘Muzeum Pożarnictwa w Przodkowie’

(Pùck ‘Puck’)
Mùzeum Pùcczi Zemi miona Floriana Cenôwë
‘Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy’
partë ‘oddziały’:
(Pùck ‘Puck’)
Etnografny Part *Szpëtôlëk* ‘Odział Etnograficzny *Szpitalik*’
Historëczno-Archeologòwi Part *Mieszczańsczi Bùdink*
‘Oddział Historyczno-Archeologiczny K*amienica Mieszczańska*’

Mùzeum Wòjnowi Marinarczi w Gdini
‘Muzeum Marynarki Wojennej w Gdyni’
  partë ‘oddziały’:
  Òkrãt-mùzeum ORP BŁYSKAWICA ‘Okręt-muzeum ORP BŁYSKAWICA’

H
(Hél ‘Hel’)
Mùzeum Òbrónë Ùbrzeżégò ‘Muzeum Obrony Wybrzeża’

J
(Jastarniô ‘Jastarnia’)
Rëbacczé Mùzeum „Pòd Ùstrzechą’ w Jastarni
‘Muzeum Rybackie „Pod Strzechą’ w Jastarni’
Rëbackô Chëcz ‘Chata Rybacka’

K
(Kartuze ‘Kartuzy’)
Kaszëbsczé Mùzeum miona Frãcëszka Trédra
‘Muzeum Kaszubskie im. Franciszka Tredera’

(Kòscérzna ‘Kościerzyna’)
Mùzeum Kòscersczi Zemi ‘Muzeum Ziemi Kościerskiej’

(Krokòwò ‘Krokowa’)
Regionalné Mùzeum w Krokowie ‘Muzeum Regionalne w Krokowej’

L
(Lãbórg ‘Lębork’)
Mùzeum w Lãbòrgù ‘Muzeum w Lęborku’

P
(Przedkòwò ‘Przodkowo’)
Mùzeum Ògniowiznë w Przedkòwie ‘Muzeum Pożarnictwa w Przodkowie’

(Pùck ‘Puck’)
Mùzeum Pùcczi Zemi miona Floriana Cenôwë
‘Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy’
  partë ‘oddziały’:
  (Pùck ‘Puck’)
  Etnografny Part *Szpëtôlëk* ‘Odział Etnograficzny *Szpitalik*’
  Historëczno-Archeologòwi Part *Mieszczańsczi Bùdink*
  ‘Oddział Historyczno-Archeologiczny K*amienica Mieszczańska*’

(Nôdolé ‘Nadole’)
Gbùrskô ë Rëbackô Zôgroda w Nôdolim ‘Zagroda Gburska i Rybacka w Nadolu’
(Òstrowò ‘Ostrowo’)
Pszczolarsczé Mùzeum w Òstrowie ‘Muzeum Pszczelarstwa w Ostrowie’

S
(Słëpsk ‘Słupsk’)
Mùzeum Westrzédnégò Pòmòrzégò w Słëpskù
‘Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku’
partë ‘oddziały’:
(Klëczi ‘Kluki’)
Mùzeum Słowińsczi Wsë w Klëkach ‘Muzeum Wsi Słowińskiej w Klukach’
(Swòłowò ‘Swołowo’)
Mùzealnô Zôgroda w Swòłowie ‘Muzealna Zagroda w Swołowie’

(Smôłdzëno ‘Smołdzino’)
Mùzeum Rodë w Smôłdzënie ‘Muzeum Przyrodnicze w Smołdzinie’

(Sztutowò ‘Sztutowo’)
Mùzeum „Stutthof’ w Sztutowie ‘Muzeum „Stutthof’ w Sztutowie’

T
(Toruń ‘Toruń’)
Etnografné Mùzeum miona Marii Znamierowsczi – Prufferowi w Toruniu
‘Muzeum Etnograficzne im. Marii Znamierowskiej-Prufferowej w Toruniu’

W
(Wdzydze ‘Wdzydze Kiszewskie’)
Mùzeum – Kaszëbsczi Etnografny Park miona Tédorë i Jizydora Gùlgòwsczich we Wdzydzach ‘Muzeum – Kaszubski Park Etnograficzny im. Teodory i Izydora Gulgowskich we Wdzydzach Kiszewskich’

(Wejrowò ‘Wejherowo’)
Mùzeum Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë ë Mùzyczi we Wejrowie
‘Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie’

(Wielé ‘Wiele’)
Mùzeum Zôbòrsczi Zemi Galeriô Terôczasnégò Lëdowégò Kùńsztu miona L. Brzezyńsczégò ‘Muzeum Ziemi Zaborskiej Galeria Współczesnej Sztuki Ludowej im. L. Brzezińskiego’

(Wiôlgô Wies ‘Władysławowo’)
Centrum Pamiãcë Józefa Hallera ‘Centrum Pamięci Józefa Hallera’

(Nôdolé ‘Nadole’)
Gbùrskô ë Rëbackô Zôgroda w Nôdolim ‘Zagroda Gburska i Rybacka w Nadolu’
(Òstrowò ‘Ostrowo’)
Pszczolarsczé Mùzeum w Òstrowie ‘Muzeum Pszczelarstwa w Ostrowie’

S
(Słëpsk ‘Słupsk’)
Mùzeum Westrzédnégò Pòmòrzégò w Słëpskù
‘Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku’
partë ‘oddziały’:
(Klëczi ‘Kluki’)
Mùzeum Słowińsczi Wsë w Klëkach ‘Muzeum Wsi Słowińskiej w Klukach’
(Swòłowò ‘Swołowo’)
Mùzealnô Zôgroda w Swòłowie ‘Muzealna Zagroda w Swołowie’

(Smôłdzëno ‘Smołdzino’)
Mùzeum Rodë w Smôłdzënie ‘Muzeum Przyrodnicze w Smołdzinie’

(Sztutowò ‘Sztutowo’)
Mùzeum „Stutthof’ w Sztutowie ‘Muzeum „Stutthof’ w Sztutowie’

T
(Toruń ‘Toruń’)
Etnografné Mùzeum miona Marii Znamierowsczi – Prufferowi w Toruniu
‘Muzeum Etnograficzne im. Marii Znamierowskiej-Prufferowej w Toruniu’

W
(Wdzydze ‘Wdzydze Kiszewskie’)
Mùzeum – Kaszëbsczi Etnografny Park miona Tédorë i Jizydora Gùlgòwsczich we Wdzydzach ‘Muzeum – Kaszubski Park Etnograficzny im. Teodory i Izydora Gulgowskich we Wdzydzach Kiszewskich’

(Wejrowò ‘Wejherowo’)
Mùzeum Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë ë Mùzyczi we Wejrowie
‘Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie’

(Wielé ‘Wiele’)
Mùzeum Zôbòrsczi Zemi Galeriô Terôczasnégò Lëdowégò Kùńsztu miona L. Brzezyńsczégò ‘Muzeum Ziemi Zaborskiej Galeria Współczesnej Sztuki Ludowej im. L. Brzezińskiego’

(Wiôlgô Wies ‘Władysławowo’)
Centrum Pamiãcë Józefa Hallera ‘Centrum Pamięci Józefa Hallera’

UCHWAŁA NR 6/RJK/10 Z DN. 6-01-2010 R. W SPRAWIE STOSOWANIA KASZUBSKICH NAZW MIAST I WSI GMINNYCH I SOŁECKICH

Rada Języka Kaszubskiego zaleca stosowanie następujących kaszubskich nazw miast i wsi gminnych i sołeckich:

BËTOWSCZI KRÉZ	**POWIAT BYTOWSKI**
Bëtowò	Bytów
Miastkò	Miastko
GMINA BÒRZËTËCHÓMIÉ	GMINA BORZYTUCHOM
Bòrzëtëchómié	Borzytuchom
Chòtkòwò	Chotkowo
Dąbrówka	Dąbrówka
Jutrzénka	Jutrzenka
Krosnowò	Krosnowo
Niedarzëno	Niedarzyno
Òseczi	Osieki
Strëszewò	Struszewo
GMINA BËTOWÒ	GMINA BYTÓW
Dąbié	Dąbie
Gòstkòwò	Gostkowo
Grzëmiéńc	Grzmiąca
Mądrzechòwò	Mądrzechowo
Mòkrzëno	Mokrzyn
Niezabëszewò	Niezabyszewo
Wiôldżé Płótowò	Płotowo
Môłi Pòmësk	Pomysk Mały
Wiôldżi Pòmësk	Pomysk Wielki
Rekòwò	Rekowo
Rzepnica	Rzepnica
Sérzno	Sierzno
Swiątkòwò	Świątkowo
Ùdorp	Udorpie
Ząbienica	Ząbinowice

ÙCHWÔLËNK NR 6/RKJ/10 Z DN. 6-01-2010 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZICH PÒZWÓW GARDÓW, GMINOWËCH I SOŁECCZICH WSÓW

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka zalécô brëkòwaniô pòstãpnëch kaszëbsczich pòzwów gardów, gminowëch i sołeccczich wsów:

BËTOWSCZI KRÉZ	**POWIAT BYTOWSKI**
Bëtowò	Bytów
Miastkò	Miastko
GMINA BÒRZËTËCHÓMIÉ	GMINA BORZYTUCHOM
Bòrzëtëchómié	Borzytuchom
Chòtkòwò	Chotkowo
Dąbrówka	Dąbrówka
Jutrzénka	Jutrzenka
Krosnowò	Krosnowo
Niedarzëno	Niedarzyno
Òseczi	Osieki
Strëszewò	Struszewo
GMINA BËTOWÒ	GMINA BYTÓW
Dąbié	Dąbie
Gòstkòwò	Gostkowo
Grzëmiéńc	Grzmiąca
Mądrzechòwò	Mądrzechowo
Mòkrzëno	Mokrzyn
Niezabëszewò	Niezabyszewo
Wiôldżé Płótowò	Płotowo
Môłi Pòmësk	Pomysk Mały
Wiôldżi Pòmësk	Pomysk Wielki
Rekòwò	Rekowo
Rzepnica	Rzepnica
Sérzno	Sierzno
Swiątkòwò	Świątkowo
Ùdorp	Udorpie
Ząbienica	Ząbinowice

GMINA CZÔRNÔ DĄBRÓWKA	GMINA CZARNA DĄBRÓWKA
Bòchòwò	Bochowo
Czôrnô Dąbrówka	Czarna Dąbrówka
Jaséń	Jasień
Jerzkòjce	Jerzkowice
Kartkòwò	Kartkowo
Karwno	Karwno
Kleszczińc	Kleszczyniec
Kłosë	Kłosy
Kòtuszewò	Kotuszewo
Kòzë	Kozy
Mikrowò	Mikorowo
Mëdlëta (Bùkòlt)	Mydlita
Nożënkò	Nożynko
Nożëno	Nożyno
Òtnoga	Otnoga
Roczicënë	Rokiciny
Môłé Roczitczi	Rokitki
Wiôldżé Roczitczi	Rokity
Ùnichòwò	Unichowo
Wargòwò	Wargowo

GMINA KÔŁCZËGŁOWË	GMINA KOŁCZYGŁOWY
Barkòcëno	Barkocin
Barnówc	Barnowiec
Barnowò	Barnowo
Darżkòwò	Darżkowo
Wiôlgô Gałązniô	Gałąźnia Wielka
Jezerzé	Jezierze
Kôłczëgłowë	Kołczygłowy
Kôłczëgłówczi	Kołczygłówki
Łobzowò	Łobzowo
Łubno	Łubno
Pòdgòrzé	Podgórze
Redusz	Radusz
Wądół	Wądół
Wierszëno	Wierszyno
Witónowò	Witanowo

GMINA LËPIŃCE	GMINA LIPNICA
Bòrowi Młin	Borowy Młyn

GMINA CZÔRNÔ DĄBRÓWKA	GMINA CZARNA DĄBRÓWKA
Bòchòwò	Bochowo
Czôrnô Dąbrówka	Czarna Dąbrówka
Jaséń	Jasień
Jerzkòjce	Jerzkowice
Kartkòwò	Kartkowo
Karwno	Karwno
Kleszczińc	Kleszczyniec
Kłosë	Kłosy
Kòtuszewò	Kotuszewo
Kòzë	Kozy
Mikrowò	Mikorowo
Mëdlëta (Bùkòlt)	Mydlita
Nożënkò	Nożynko
Nożëno	Nożyno
Òtnoga	Otnoga
Roczicënë	Rokiciny
Môłé Roczitczi	Rokitki
Wiôldżé Roczitczi	Rokity
Ùnichòwò	Unichowo
Wargòwò	Wargowo

GMINA KÔŁCZËGŁOWË	GMINA KOŁCZYGŁOWY
Barkòcëno	Barkocin
Barnówc	Barnowiec
Barnowò	Barnowo
Darżkòwò	Darżkowo
Wiôlgô Gałązniô	Gałąźnia Wielka
Jezerzé	Jezierze
Kôłczëgłowë	Kołczygłowy
Kôłczëgłówczi	Kołczygłówki
Łobzowò	Łobzowo
Łubno	Łubno
Pòdgòrzé	Podgórze
Redusz	Radusz
Wądół	Wądół
Wierszëno	Wierszyno
Witónowò	Witanowo

GMINA LËPIŃCE	GMINA LIPNICA
Bòrowi Młin	Borowy Młyn

Bòrzëszczi	Borzyszkowy
Brzézno	Brzeźno Szlacheckie
Brzozowò	Brzozowo
Glësno	Gliśno Wielkie
Czedrejce	Kiedrowice
Lëpińce	Lipnica
Lëbóń	Luboń
Łączé	Łąkie
Mielno	Mielno
Òstrowité	Ostrowite
Òsësznica	Osusznica
Prądzonô	Prądzona
Wòjsk	Wojsk
Zôpcéń	Zapceń

GMINA MIASTKÒ	GMINA MIASTKO
Biôłô	Biała
Bòbiãcëno	Bobięcino
Chlebòwò	Chlebowo
Czôrnica	Czarnica
Dólskò	Dolsko
Dretink	Dretynek
Dretiń	Dretyń
Głodowò	Głodowo
Kamnica	Kamnica
Kôwczé	Kawcze
Kòwôlejce	Kowalewice
Kwisno	Kwisno
Lëbkòwò	Lubkowo
Miłocëce	Miłocice
Òkònino	Okunino
Paséka	Pasieka
Piôszczëna	Piaszczyna
Pòpòjce	Popowice
Przãsëno	Przęsin
Role	Role
Słoszënkò	Słosinko
Szëdlëce	Szydlice
Swierzenkò	Świerzenko
Swierzno	Świerzno
Swieszëno	Świeszyno

Bòrzëszczi	Borzyszkowy
Brzézno	Brzeźno Szlacheckie
Brzozowò	Brzozowo
Glësno	Gliśno Wielkie
Czedrejce	Kiedrowice
Lëpińce	Lipnica
Lëbóń	Luboń
Łączé	Łąkie
Mielno	Mielno
Òstrowité	Ostrowite
Òsësznica	Osusznica
Prądzonô	Prądzona
Wòjsk	Wojsk
Zôpcéń	Zapceń
GMINA MIASTKÒ	GMINA MIASTKO
Biôłô	Biała
Bòbiãcëno	Bobięcino
Chlebòwò	Chlebowo
Czôrnica	Czarnica
Dólskò	Dolsko
Dretink	Dretynek
Dretiń	Dretyń
Głodowò	Głodowo
Kamnica	Kamnica
Kôwczé	Kawcze
Kòwôlejce	Kowalewice
Kwisno	Kwisno
Lëbkòwò	Lubkowo
Miłocëce	Miłocice
Òkònino	Okunino
Paséka	Pasieka
Piôszczëna	Piaszczyna
Pòpòjce	Popowice
Przãsëno	Przęsin
Role	Role
Słoszënkò	Słosinko
Szëdlëce	Szydlice
Swierzenkò	Świerzenko
Swierzno	Świerzno
Swieszëno	Świeszyno

Trzcëno	Trzcinno
Turowò	Turowo
Wałdowò	Wałdowo
Wãgòrzënkò	Węgorzynko
Môłô Wôłczô	Wołcza Mała
Wiôlgô Wôłczô	Wołcza Wielka
Żôbno	Żabno
GMINA PARCHÒWÒ	GMINA PARCHOWO
Chòsznica	Chośnica
Gôłcewò	Gołczewo
Grabòwò	Grabowo Parchowskie
Jómno	Jamno
Jeléńcz	Jeleńcz
Nôklô	Nakla
Nowô Wies	Nowa Wieś
Parchòwò	Parchowo
Soszëca	Soszyca
Sélczno	Sylczno
Żukówkò	Żukówko
GMINA STËDZÉŃCE	GMINA STUDZIENICE
Czôrnô Dąbrowa	Czarna Dąbrowa
Kłączno	Kłączno
Łączé	Łąkie
Òsława Dąbrowa	Osława Dąbrowa
Półczno	Półczno
Przewóz	Przewóz
Rabacëno	Rabacino
Skwiérawë	Skwierawy
Sominë	Sominy
Stëdzéńce	Studzienice
Ùgòszcz	Ugoszcz
GMINA TRZEBIELËNO	GMINA TRZEBIELINO
Bòżónka	Bożanka
Cetiń	Cetyń
Dólno	Dolno
Gùmiéńc	Gumieniec
Miszewò	Miszewo
Òbjezerzé	Objezierze

Trzcëno	Trzcinno
Turowò	Turowo
Wałdowò	Wałdowo
Wãgòrzënkò	Węgorzynko
Môłô Wôłczô	Wołcza Mała
Wiôlgô Wôłczô	Wołcza Wielka
Żôbno	Żabno

GMINA PARCHÒWÒ	GMINA PARCHOWO
Chòsznica	Chośnica
Gôłcewò	Gołczewo
Grabòwò	Grabowo Parchowskie
Jómno	Jamno
Jeléńcz	Jeleńcz
Nôklô	Nakla
Nowô Wies	Nowa Wieś
Parchòwò	Parchowo
Soszëca	Soszyca
Sélczno	Sylczno
Żukówkò	Żukówko

GMINA STËDZÉŃCE	GMINA STUDZIENICE
Czôrnô Dąbrowa	Czarna Dąbrowa
Kłączno	Kłączno
Łączé	Łąkie
Òsława Dąbrowa	Osława Dąbrowa
Półczno	Półczno
Przewóz	Przewóz
Rabacëno	Rabacino
Skwiérawë	Skwierawy
Sominë	Sominy
Stëdzéńce	Studzienice
Ùgòszcz	Ugoszcz

GMINA TRZEBIELËNO	GMINA TRZEBIELINO
Bòżónka	Bożanka
Cetiń	Cetyń
Dólno	Dolno
Gùmiéńc	Gumieniec
Miszewò	Miszewo
Òbjezerzé	Objezierze

Pòbòrowò	Poborowo
Starkòwò	Starkowo
Sëchòrzé	Suchorze
Trzebielëno	Trzebielino
Zélno	Zielin

GMINA TËCHÓMIÉ	GMINA TUCHOMIE
Cemno	Ciemno
Kramarzënë	Kramarzyny
Wiôldżé Masłojce	Masłowice Trzebiatkowskie
Masłojce	Masłowice Tuchomskie
Môłé Masłojce	Masłowiczki
Mòdrzewò	Modrzejewo
Nowé Hëtë	Nowe Huty
Piôszno	Piaszno
Tãgòmié	Tągowie
Trzebiôtczi	Trzebiatkowa
Tëchómié	Tuchomie
Tëchómkò	Tuchomko
Zôgònë	Zagony

CHÒNICCZI KRÉZ	**POWIAT CHOJNICKI**

Brusë	Brusy
Chònice	Chojnice
Czersk	Czersk

GMINA BRUSË	GMINA BRUSY
Czôpiewice	Czapiewice
Czôrnéż	Czarniż
Côrnowò	Czarnowo
Czëczkòwë	Czyczkowy
Gacnik	Gacnik
Główczëce	Główczewice
Hëta	Huta
Czinice	Kinice
Kòsobùdë	Kosobudy
Lesno	Leśno
Lubniô	Lubnia
Môłé Chełmë	Małe Chełmy
Glësno	Małe Gliśno

Pòbòrowò	Poborowo
Starkòwò	Starkowo
Sëchòrzé	Suchorze
Trzebielëno	Trzebielino
Zélno	Zielin

GMINA TËCHÓMIÉ	GMINA TUCHOMIE
Cemno	Ciemno
Kramarzënë	Kramarzyny
Wiôldżé Masłojce	Masłowice Trzebiatkowskie
Masłojce	Masłowice Tuchomskie
Môłé Masłojce	Masłowiczki
Mòdrzewò	Modrzejewo
Nowé Hëtë	Nowe Huty
Piôszno	Piaszno
Tãgòmié	Tągowie
Trzebiôtczi	Trzebiatkowa
Tëchómié	Tuchomie
Tëchómkò	Tuchomko
Zôgònë	Zagony

CHÒNICCZI KRÉZ	**POWIAT CHOJNICKI**
Brusë	Brusy
Chònice	Chojnice
Czersk	Czersk

GMINA BRUSË	GMINA BRUSY
Czôpiewice	Czapiewice
Czôrnéż	Czarniż
Côrnowò	Czarnowo
Czëczkòwë	Czyczkowy
Gacnik	Gacnik
Główczëce	Główczewice
Hëta	Huta
Czinice	Kinice
Kòsobùdë	Kosobudy
Lesno	Leśno
Lubniô	Lubnia
Môłé Chełmë	Małe Chełmy
Glësno	Małe Gliśno

Mãczëkôł	Męcikał
Òrlik	Orlik
Przëmùszewò	Przymuszewo
Rólbiék	Rolbik
Skòszewò	Skoszewo
Dużé Chełmë	Wielkie Chełmy
Zôles	Zalesie
Żôbno	Żabno
GMINA CHÒNICE	GMINA CHOJNICE
Angòjce	Angowice
Charzëkòwë	Charzykowy
Chòjnatë	Chojnaty
Chòniczczi	Chojniczki
Cechòcëno	Ciechocin
Cołdanczi	Cołdanki
Czôrtołómié	Czartołomie
Dôrãgòjce	Doręgowice
Gòckòjce	Gockowice
Grónowò	Granowo
Jercewò	Jarcewo
Klôwkòwò	Klawkowo
Kłódawa	Kłodawa
Kòpernica	Kopernica
Krojantë	Krojanty
Krëszka	Kruszka
Lëchnowë	Lichnowy
Lotiń	Lotyń
Mòszczenica	Moszczenica
Nieżëchòjce	Nieżychowice
Nowô Cerkwiô	Nowa Cerkiew
Nowé Òstrowité	Nowe Ostrowite
Nowi Dwór	Nowy Dwór
Òbjezerzé	Objezierze
Ògòrzélënë	Ogorzeliny
Òstrowité	Ostrowite
Pawłowò	Pawłowo
Pawłówkò	Pawłówko
Pòwałczi	Powałki
Recławczi	Racławki
Selno	Silno

Mãczëkôł	Męcikał
Òrlik	Orlik
Przëmùszewò	Przymuszewo
Rólbiék	Rolbik
Skòszewò	Skoszewo
Dużé Chełmë	Wielkie Chełmy
Zôles	Zalesie
Żôbno	Żabno
GMINA CHÒNICE	GMINA CHOJNICE
Angòjce	Angowice
Charzëkòwë	Charzykowy
Chòjnatë	Chojnaty
Chòniczczi	Chojniczki
Cechòcëno	Ciechocin
Cołdanczi	Cołdanki
Czôrtołómié	Czartołomie
Dôrãgòjce	Doręgowice
Gòckòjce	Gockowice
Grónowò	Granowo
Jercewò	Jarcewo
Klôwkòwò	Klawkowo
Kłódawa	Kłodawa
Kòpernica	Kopernica
Krojantë	Krojanty
Krëszka	Kruszka
Lëchnowë	Lichnowy
Lotiń	Lotyń
Mòszczenica	Moszczenica
Nieżëchòjce	Nieżychowice
Nowô Cerkwiô	Nowa Cerkiew
Nowé Òstrowité	Nowe Ostrowite
Nowi Dwór	Nowy Dwór
Òbjezerzé	Objezierze
Ògòrzélënë	Ogorzeliny
Òstrowité	Ostrowite
Pawłowò	Pawłowo
Pawłówkò	Pawłówko
Pòwałczi	Powałki
Recławczi	Racławki
Selno	Silno

Sławãcëno	Sławęcin
Swòrë	Swornegacie
Topòle	Topole
Zbéninë	Zbeniny
GMINA CZERSK	GMINA CZERSK
Bãdzmierejce	Będźmierowice
Gòtelp	Gotelp
Gùtówc	Gutowiec
Klôskòwò	Klaskawa
Krziż	Krzyż
Kùrczé	Kurcze
Lëpczi	Lipki
Łąg	Łąg
Łubnô	Łubna
Malachëno	Malachin
Mòkré	Mokre
Òdrë	Odry
Ritel	Rytel
Wieckò	Wieck
Zôpãdowò	Zapędowo
Złotowò	Złotowo
GMINA KÒNÔRZËNË	GMINA KONARZYNY
Cechòlewë	Ciecholewy
Kôłpino	Kiełpin
Kònôrzënë	Konarzyny
Zelonô Chòcëna	Zielona Chocina
Zelonô Hëta	Zielona Huta
Żëchce	Żychce
CZŁËCHÒWSCZI KRÉZ	**POWIAT CZŁUCHOWSKI**
Czôrné (Hamersztëno)	Czarne
Człëchòwò	Człuchów
Debrzno (Prësczi Frédląd)	Debrzno
GMINA CZŁËCHÒWÒ	GMINA CZŁUCHÓW
Barkòwò	Barkowo
Biskùpnica	Biskupnica
Brzézno	Brzeźno

Sławãcëno	Sławęcin
Swòrë	Swornegacie
Topòle	Topole
Zbéninë	Zbeniny

GMINA CZERSK	GMINA CZERSK
Bãdzmierejce	Będźmierowice
Gòtelp	Gotelp
Gùtówc	Gutowiec
Klôskòwò	Klaskawa
Krziż	Krzyż
Kùrczé	Kurcze
Lëpczi	Lipki
Łąg	Łąg
Łubnô	Łubna
Malachëno	Malachin
Mòkré	Mokre
Òdrë	Odry
Ritel	Rytel
Wieckò	Wieck
Zôpãdowò	Zapędowo
Złotowò	Złotowo

GMINA KÒNÔRZËNË	GMINA KONARZYNY
Cechòlewë	Ciecholewy
Kôłpino	Kiełpin
Kònôrzënë	Konarzyny
Zelonô Chòcëna	Zielona Chocina
Zelonô Hëta	Zielona Huta
Żëchce	Żychce

CZŁËCHÒWSCZI KRÉZ	**POWIAT CZŁUCHOWSKI**

Czôrné (Hamersztëno)	Czarne
Człëchòwò	Człuchów
Debrzno (Prësczi Frédląd)	Debrzno

GMINA CZŁËCHÒWÒ	GMINA CZŁUCHÓW
Barkòwò	Barkowo
Biskùpnica	Biskupnica
Brzézno	Brzeźno

Bùkòwò	Bukowo
Chrząstowò	Chrząstowo
Czôrnoszëce	Czarnoszyce
Dãbnica	Dębnica
Dobòjewò	Dobojewo
Glãdowò	Ględowo
Jeromiérz	Jaromierz
Dużé Jãczniczi	Jęczniki Wielkie
Kòłdowò	Kołdowo
Krãpsk	Krępsk
Mòsënë	Mosiny
Nieżëwiãc	Nieżywięć
Pólnica	Polnica
Rëchnowë	Rychnowy
Seroczëno	Sieroczyn
Skarszewò	Skarszewo
Stołczno	Stołczno
Wiérzchòwò	Wierzchowo
GMINA CZÔRNÉ	GMINA CZARNE
Bernatka	Biernatka
Bińczé	Bińcze
Domisłôw	Domisław
Czijno	Kijno
Krzemieniewò	Krzemieniewo
Nôdzejewò	Nadziejewo
Recëniewò	Raciniewo
Serpòwò	Sierpowo
Sokòlé	Sokole
Wiczechë	Wyczechy
GMINA DEBRZNO (PRËSCZI FRÉDLĄD)	GMINA DEBRZNO
Bòbòszewò	Boboszewo
Bùchòwò	Buchowo
Bùka	Buka
Cérznié	Cierznie
Drozdowò	Drozdowo
Grzëmisłôw	Grzymisław
Mëslëgòszcz	Myśligoszcz
Nowé Grónowò	Nowe Gronowo

Bùkòwò	Bukowo
Chrząstowò	Chrząstowo
Czôrnoszëce	Czarnoszyce
Dãbnica	Dębnica
Dobòjewò	Dobojewo
Glãdowò	Ględowo
Jeromiérz	Jaromierz
Dużé Jãczniczi	Jęczniki Wielkie
Kòłdowò	Kołdowo
Krãpsk	Krępsk
Mòsënë	Mosiny
Nieżëwiãc	Nieżywięć
Pólnica	Polnica
Rëchnowë	Rychnowy
Seroczëno	Sieroczyn
Skarszewò	Skarszewo
Stołczno	Stołczno
Wiérzchòwò	Wierzchowo
GMINA CZÔRNÉ	GMINA CZARNE
Bernatka	Biernatka
Bińczé	Bińcze
Domisłôw	Domisław
Czijno	Kijno
Krzemieniewò	Krzemieniewo
Nôdzejewò	Nadziejewo
Recëniewò	Raciniewo
Serpòwò	Sierpowo
Sokòlé	Sokole
Wiczechë	Wyczechy
GMINA DEBRZNO (PRËSCZI FRÉDLĄD)	GMINA DEBRZNO
Bòbòszewò	Boboszewo
Bùchòwò	Buchowo
Bùka	Buka
Cérznié	Cierznie
Drozdowò	Drozdowo
Grzëmisłôw	Grzymisław
Mëslëgòszcz	Myśligoszcz
Nowé Grónowò	Nowe Gronowo

Prësënowò	Prusinowo
Rozwòrë	Rozwory
Skòwarnczi	Skowarnki
Stołpa	Słupia
Stôré Grónowò	Stare Gronowo
Strzeczóna	Strzeczona
Ùniechòwò	Uniechów
Ùniechówk	Uniechówek
GMINA KÒCZAŁA	GMINA KOCZAŁA
Biélskò	Bielsko
Kòczała	Koczała
Łãcziniô	Łękinia
Wiôldżé Pietrzëkòwò	Pietrzykowo
Starzno	Starzno
Trzińc	Trzyniec
Zôłãżé	Załęże
GMINA PRZECHLEWÒ	GMINA PRZECHLEWO
Dąbrowa	Dąbrowa Człuchowska
Nowi Dwór	Garbek
Lësewò	Lisewo
Łubianka	Łubianka
Nowô Wies	Nowa Wieś Człuchowska
Pakòtulskò	Pakotulsko
Pawłówkò	Pawłówko
Płaszczëca	Płaszczyca
Przechlewkò	Przechlewko
Przechlewò	Przechlewo
Rudniczi	Rudniki
Sąpólno	Sąpolno
Szczëtno	Szczytno
Żółna	Żołna
GMINA RZECZENICA	GMINA RZECZENICA
Bréńsk	Breńsk
Brzezé	Brzezie
Gwiôzdzëno	Gwieździn
Miedzëbórz	Międzybórz
Òlszónowò	Olszanowo
Pieniãżnica	Pieniężnica
Rzeczenica	Rzeczenica

Prësënowò	Prusinowo
Rozwòrë	Rozwory
Skòwarnczi	Skowarnki
Stołpa	Słupia
Stôré Grónowò	Stare Gronowo
Strzeczóna	Strzeczona
Ùniechòwò	Uniechów
Ùniechówk	Uniechówek

GMINA KÒCZAŁA	GMINA KOCZAŁA
Biélskò	Bielsko
Kòczała	Koczała
Łãcziniô	Łękinia
Wiôldżé Pietrzëkòwò	Pietrzykowo
Starzno	Starzno
Trzińc	Trzyniec
Zôłãżé	Załęże

GMINA PRZECHLEWÒ	GMINA PRZECHLEWO
Dąbrowa	Dąbrowa Człuchowska
Nowi Dwór	Garbek
Lësewò	Lisewo
Łubianka	Łubianka
Nowô Wies	Nowa Wieś Człuchowska
Pakòtulskò	Pakotulsko
Pawłówkò	Pawłówko
Płaszczëca	Płaszczyca
Przechlewkò	Przechlewko
Przechlewò	Przechlewo
Rudniczi	Rudniki
Sąpólno	Sąpolno
Szczëtno	Szczytno
Żółna	Żołna

GMINA RZECZENICA	GMINA RZECZENICA
Bréńsk	Breńsk
Brzezé	Brzezie
Gwiôzdzëno	Gwieździn
Miedzëbórz	Międzybórz
Òlszónowò	Olszanowo
Pieniãżnica	Pieniężnica
Rzeczenica	Rzeczenica

GDUŃSCZI KRÉZ	**POWIAT GDAŃSKI**
GMINA KÔLBÙDË	GMINA KOLBUDY
Babidół	Babidół
Bąkòwò	Bąkowo
Biélkòwò	Bielkowo
Biélkówkò	Bielkówko
Górné Bùszkòwë	Buszkowy Górne
Czapélskò	Czapielsk
Jankòwò	Jankowo Gdańskie
Kôlbùdë	Kolbudy
Kòwôle	Kowale
Lëséwc	Lisewiec
Lëblewò	Lublewo Gdańskie
Łôpino	Łapino
Òstróżczi	Ostróżki
Òtominkò	Otomin
Prãgòwò	Pręgowo
GMINA PRZËWIDZ	GMINA PRZYWIDZ
Baruta	Borowina
Wòłowé Głowë	Częstocin
Dólnô Hëta	Huta Dolna
Sztãgwôłd	Jodłowno
Czerzkòwò	Kierzkowo
Kòzô Góra	Kozia Góra
Marszewskô Góra	Marszewska Góra
Marszewskô Kòloniô	Marszewska Kolonia
Michalskô Hëta	Michalin
Miłowò	Miłowo
Nowô Wies	Nowa Wieś Przywidzka
Òlszónka	Olszanka
Górné Piekło	Piekło Górne
Pòmlewò	Pomlewo
Przëwidz	Przywidz
Stôrô Hëta	Stara Huta
Sëchô Hëta	Sucha Huta
Trzepòwò	Trzepowo
KARTËSCZI KRÉZ	**POWIAT KARTUSKI**
Kartuzë	Kartuzy
Żukòwò	Żukowo

GDUŃSCZI KRÉZ	**POWIAT GDAŃSKI**
GMINA KÔLBÙDË	GMINA KOLBUDY
Babidół	Babidół
Bąkòwò	Bąkowo
Biélkòwò	Bielkowo
Biélkówkò	Bielkówko
Górné Bùszkòwë	Buszkowy Górne
Czapélskò	Czapielsk
Jankòwò	Jankowo Gdańskie
Kôlbùdë	Kolbudy
Kòwôle	Kowale
Lëséwc	Lisewiec
Lëblewò	Lublewo Gdańskie
Łôpino	Łapino
Òstróżczi	Ostróżki
Òtominkò	Otomin
Prãgòwò	Pręgowo
GMINA PRZËWIDZ	GMINA PRZYWIDZ
Baruta	Borowina
Wòłowé Głowë	Częstocin
Dólnô Hëta	Huta Dolna
Sztãgwôłd	Jodłowno
Czerzkòwò	Kierzkowo
Kòzô Góra	Kozia Góra
Marszewskô Góra	Marszewska Góra
Marszewskô Kòloniô	Marszewska Kolonia
Michalskô Hëta	Michalin
Miłowò	Miłowo
Nowô Wies	Nowa Wieś Przywidzka
Òlszónka	Olszanka
Górné Piekło	Piekło Górne
Pòmlewò	Pomlewo
Przëwidz	Przywidz
Stôrô Hëta	Stara Huta
Sëchô Hëta	Sucha Huta
Trzepòwò	Trzepowo

KARTËSCZI KRÉZ	**POWIAT KARTUSKI**
Kartuzë	Kartuzy
Żukòwò	Żukowo

GMINA CHMIELNO	GMINA CHMIELNO
Bòrzestowò	Borzestowo
Bòrzestowskô Hëta	Borzestowska Huta
Chmielno	Chmielno
Ceszenié	Cieszenie
Gôrcz	Garcz
Kòżëczkòwò	Kożyczkowo
Miechùcëno	Miechucino
Przewóz	Przewóz
Réskòwò	Reskowo
Zôwòrë	Zawory

GMINA KARTUZË	GMINA KARTUZY
Bącz	Bącz
Bòrowò	Borowo
Dólnô Brodnica	Brodnica Dolna
Górnô Brodnica	Brodnica Górna
Dzerzążno	Dzierżążno
Głëszëno (Głusëno)	Głusino
Grzëbno	Grzybno
Kalëska	Kaliska
Kôłpino	Kiełpino
Kòloniô	Kolonia
Kòsë	Kosy
Łapalëce	Łapalice
Mézowò	Mezowo
Mirochòwò	Mirachowo
Nowô Hëta	Nowa Huta
Pòmieczińskô Hëta	Pomieczyńska Huta
Prokòwò	Prokowo
Rãbòszewò	Ręboszewo
Swiónowò	Sianowo
Swiónowskô Hëta	Sianowska Huta
Sëtno	Sitno
Smãtowò	Smętowo Chmieleńskie
Stajszewò	Staniszewo
Stôrô Hëta	Stara Huta

GMINA PRZEDKÒWÒ	GMINA PRZODKOWO
Czeczewò	Czeczewo
Hopë	Hopy

GMINA CHMIELNO	GMINA CHMIELNO
Bòrzestowò	Borzestowo
Bòrzestowskô Hëta	Borzestowska Huta
Chmielno	Chmielno
Ceszenié	Cieszenie
Gôrcz	Garcz
Kòżëczkòwò	Kożyczkowo
Miechùcëno	Miechucino
Przewóz	Przewóz
Réskòwò	Reskowo
Zôwòrë	Zawory
GMINA KARTUZË	GMINA KARTUZY
Bącz	Bącz
Bòrowò	Borowo
Dólnô Brodnica	Brodnica Dolna
Górnô Brodnica	Brodnica Górna
Dzerzążno	Dzierżążno
Głëszëno (Głusëno)	Głusino
Grzëbno	Grzybno
Kalëska	Kaliska
Kôłpino	Kiełpino
Kòloniô	Kolonia
Kòsë	Kosy
Łapalëce	Łapalice
Mézowò	Mezowo
Mirochòwò	Mirachowo
Nowô Hëta	Nowa Huta
Pòmieczińskô Hëta	Pomieczyńska Huta
Prokòwò	Prokowo
Rãbòszewò	Ręboszewo
Swiónowò	Sianowo
Swiónowskô Hëta	Sianowska Huta
Sëtno	Sitno
Smãtowò	Smętowo Chmieleńskie
Stajszewò	Staniszewo
Stôrô Hëta	Stara Huta
GMINA PRZEDKÒWÒ	GMINA PRZODKOWO
Czeczewò	Czeczewo
Hopë	Hopy

Kczewò	Kczewo
Kłosowò	Kłosowo
Kòbùsewò	Kobysewo
Kòsowò	Kosowo
Pòmieczëno	Pomieczyno
Przedkòwò	Przodkowo
Rąb	Rąb
Smôłdzëno	Smołdzino
Szarlota	Szarłata
Tokarë	Tokary
Wôrzenkò	Warzenko
Zôłãżé	Załęże

GMINA SERAKÒJCE	GMINA SIERAKOWICE
Bąckô Hëta	Bącka Huta
Bòrowi Las	Borowy Las
Bùkòwò	Bukowo
Dłudżi Czerz	Długi Kierz
Gòwidlëno	Gowidlino
Królewskô Kamiéńca	Kamienica Królewska
Karczéwkò	Karczewko
Kòwôle	Kowale
Leszczinczi	Leszczynki
Łësniewò	Łyśniewo Sierakowickie
Mòjsz	Mojusz
Mrozë	Mrozy
Nowô Amerika	Nowa Ameryka
Paczewò	Paczewo
Pałëbice	Pałubice
Pùzdrowò	Puzdrowo
Serakòjce	Sierakowice
Serakòwskô Hëta	Sierakowska Huta
Smólniczi	Smolniki
Stôrô Hëta	Stara Huta
Szklanô	Szklana
Tëchlëno	Tuchlino
Załôkòwò	Załakowo

GMINA SOMÒNINO	GMINA SOMONINO
Bórcz	Borcz
Egertowò	Egiertowo

Kczewò	Kczewo
Kłosowò	Kłosowo
Kòbùsewò	Kobysewo
Kòsowò	Kosowo
Pòmieczëno	Pomieczyno
Przedkòwò	Przodkowo
Rąb	Rąb
Smôłdzëno	Smołdzino
Szarlota	Szarłata
Tokarë	Tokary
Wôrzenkò	Warzenko
Zôłãżé	Załęże

GMINA SERAKÒJCE	GMINA SIERAKOWICE
Bąckô Hëta	Bącka Huta
Bòrowi Las	Borowy Las
Bùkòwò	Bukowo
Dłudżi Czerz	Długi Kierz
Gòwidlëno	Gowidlino
Królewskô Kamiéńca	Kamienica Królewska
Karczéwkò	Karczewko
Kòwôle	Kowale
Leszczinczi	Leszczynki
Łësniewò	Łyśniewo Sierakowickie
Mòjsz	Mojusz
Mrozë	Mrozy
Nowô Amerika	Nowa Ameryka
Paczewò	Paczewo
Pałëbice	Pałubice
Pùzdrowò	Puzdrowo
Serakòjce	Sierakowice
Serakòwskô Hëta	Sierakowska Huta
Smólniczi	Smolniki
Stôrô Hëta	Stara Huta
Szklanô	Szklana
Tëchlëno	Tuchlino
Załôkòwò	Załakowo

GMINA SOMÒNINO	GMINA SOMONINO
Bórcz	Borcz
Egertowò	Egiertowo

Gòrãczëno	Goręczyno
Hopòwò	Hopowo
Kaméla	Kamela
Kaplëca	Kaplica
Òstrzëce	Ostrzyce
Piotrowò (Fùsthëta)	Piotrowo
Pòłączëno	Połęczyno
Ramleje	Ramleje
Rątë	Rąty
Rëbackô Hëta	Rybaki
Słôwczi	Sławki
Somònino	Somonino
Starkòwô Hëta	Starkowa Huta
Wëczkòwò	Wyczechowo

GMINA STÃŻËCA	GMINA STĘŻYCA
Bòrëcëno	Borucino
Gapòwò	Gapowo
Gòlëbie	Gołubie
Szlachetnô Kamiéńca	Kamienica Szlachecka
Klëkòwô Hëta	Klukowa Huta
Łątczëno	Łączyno
Łoséńce	Łosienice
Niesołejce	Niesiołowice
Nowô Wies	Nowa Wieś
Nowé Czaple	Nowe Czaple
Pierszczewò	Pierszczewo
Pòtułë	Potuły
Sëkòrzëno	Sikorzyno
Stãżëca	Stężyca
Stãżëckô Hëta	Stężycka Huta
Szimbark	Szymbark
Zgòrzałé	Zgorzałe
Żëromino	Żuromino

GMINA SËLËCZËNO	GMINA SULĘCZYNO
Bórk	Borek
Czistowò	Kistowo
Mcëszejce	Mściszewice
Pòdjazë	Podjazy
Sëchô	Sucha

Gòrãczëno	Goręczyno
Hopòwò	Hopowo
Kaméla	Kamela
Kaplëca	Kaplica
Òstrzëce	Ostrzyce
Piotrowò (Fùsthëta)	Piotrowo
Pòłączëno	Połęczyno
Ramleje	Ramleje
Rątë	Rąty
Rëbackô Hëta	Rybaki
Słôwczi	Sławki
Somònino	Somonino
Starkòwô Hëta	Starkowa Huta
Wëczkòwò	Wyczechowo

GMINA STÃŻËCA	GMINA STĘŻYCA
Bòrëcëno	Borucino
Gapòwò	Gapowo
Gòlëbie	Gołubie
Szlachetnô Kamiéńca	Kamienica Szlachecka
Klëkòwô Hëta	Klukowa Huta
Łątczëno	Łączyno
Łoséńce	Łosienice
Niesołejce	Niesiołowice
Nowô Wies	Nowa Wieś
Nowé Czaple	Nowe Czaple
Pierszczewò	Pierszczewo
Pòtułë	Potuły
Sëkòrzëno	Sikorzyno
Stãżëca	Stężyca
Stãżëckô Hëta	Stężycka Huta
Szimbark	Szymbark
Zgòrzałé	Zgorzałe
Żëromino	Żuromino

GMINA SËLËCZËNO	GMINA SULĘCZYNO
Bórk	Borek
Czistowò	Kistowo
Mcëszejce	Mściszewice
Pòdjazë	Podjazy
Sëchô	Sucha

Sëlëczëno	Sulęczyno
Wãsorë	Węsiory
Zdënejce	Zdunowice
Żôkòwò	Żakowo
GMINA ŻUKÒWÒ	GMINA ŻUKOWO
Banino	Banino
Bòrkòwò	Borkowo
Chwaszczëno	Chwaszczyno
Glińcz	Glincz
Lezno	Leźno
Łôpino	Łapino Kartuskie
Môłkòwò	Małkowo
Miszewò	Miszewo
Niestãpòwò	Niestępowo
Òtomino	Otomino
Pãpòwò	Pępowo
Przëjazniô	Przyjaźń
Rãbiechòwò	Rębiechowo
Rutczi	Rutki
Skrzeszewò	Skrzeszewo Żukowskie
Sulmino	Sulmin
Tëchómié	Tuchom
Widlëno	Widlino
KÒSCERSCZI KRÉZ	**POWIAT KOŚCIERSKI**
Kòscérzna	Kościerzyna
GMINA DZEMIÓNË	GMINA DZIEMIANY
Dzemiónë	Dziemiany
Jastrzãbié	Jastrzębie Dziemiańskie
Kalisz	Kalisz
Piechóce	Piechowice
Płãsë	Płęsy
Reduń	Raduń
Schódno	Schodno
Trzebùń	Trzebuń
GMINA KÔRSËNO	GMINA KARSIN
Bąk	Bąk

Sëlëczëno	Sulęczyno
Wãsorë	Węsiory
Zdënejce	Zdunowice
Żôkòwò	Żakowo

GMINA ŻUKÒWÒ	GMINA ŻUKOWO
Banino	Banino
Bòrkòwò	Borkowo
Chwaszczëno	Chwaszczyno
Glińcz	Glincz
Lezno	Leźno
Łôpino	Łapino Kartuskie
Môłkòwò	Małkowo
Miszewò	Miszewo
Niestãpòwò	Niestępowo
Òtomino	Otomino
Pãpòwò	Pępowo
Przëjazniô	Przyjaźń
Rãbiechòwò	Rębiechowo
Rutczi	Rutki
Skrzeszewò	Skrzeszewo Żukowskie
Sulmino	Sulmin
Tëchómié	Tuchom
Widlëno	Widlino

KÒSCERSCZI KRÉZ	**POWIAT KOŚCIERSKI**
Kòscérzna	Kościerzyna

GMINA DZEMIÓNË	GMINA DZIEMIANY
Dzemiónë	Dziemiany
Jastrzãbié	Jastrzębie Dziemiańskie
Kalisz	Kalisz
Piechóce	Piechowice
Płãsë	Płęsy
Reduń	Raduń
Schódno	Schodno
Trzebùń	Trzebuń

GMINA KÔRSËNO	GMINA KARSIN
Bąk	Bąk

Bòrsk	Borsk
Cësewié	Cisewie
Dąbrowa	Dąbrowa
Górczi	Górki
Kôrsëno	Karsin
Òsowò	Osowo
Przëtarniô	Przytarnia
Rëbôczi	Wdzydze Tucholskie
Wielé	Wiele
Zamòsc	Zamość

GMINA KÒSCÉRZNA	GMINA KOŚCIERZYNA
Czôrlëna	Czarlina
Czãstkòwò	Częstkowo
Dãbògòrë	Dębogóry
Dobrogòszcz	Dobrogoszcz
Gòstómié	Gostomie
Grzëbòwò	Grzybowo
Juszczi	Juszki
Kalëska	Kaliska Kościerskie
Kłobùczëno	Kłobuczyno
Kòrné	Korne
Kòscerskô Hëta	Kościerska Huta
Lórińc	Loryniec
Łubianô	Łubiana
Môłé Stawiska	Małe Stawiska
Môłi Klińcz	Mały Klincz
Môłi Pòdles	Mały Podleś
Jadamòwé	Niedamowo
Nowô Cziszewa	Nowa Kiszewa
Nowô Wies	Nowa Wieś Kościerska
Nowi Klińcz	Nowy Klincz
Nowi Pòdles	Nowy Podleś
Pùc	Puc
Rotenbark	Rotembark
Sarnowë	Sarnowy
Skòrzewò	Skorzewo
Stawiska	Stawiska
Zëcowô Hëta	Sycowa Huta
Szarlota	Szarlota
Wąglëkòjce	Wąglikowice

Bòrsk	Borsk
Cësewié	Cisewie
Dąbrowa	Dąbrowa
Górczi	Górki
Kôrsëno	Karsin
Òsowò	Osowo
Przëtarniô	Przytarnia
Rëbôczi	Wdzydze Tucholskie
Wielé	Wiele
Zamòsc	Zamość

GMINA KÒSCÉRZNA	GMINA KOŚCIERZYNA
Czôrlëna	Czarlina
Czãstkòwò	Częstkowo
Dãbògòrë	Dębogóry
Dobrogòszcz	Dobrogoszcz
Gòstómié	Gostomie
Grzëbòwò	Grzybowo
Juszczi	Juszki
Kalëska	Kaliska Kościerskie
Kłobùczëno	Kłobuczyno
Kòrné	Korne
Kòscerskô Hëta	Kościerska Huta
Lórińc	Loryniec
Łubianô	Łubiana
Môłé Stawiska	Małe Stawiska
Môłi Klińcz	Mały Klincz
Môłi Pòdles	Mały Podleś
Jadamòwé	Niedamowo
Nowô Cziszewa	Nowa Kiszewa
Nowô Wies	Nowa Wieś Kościerska
Nowi Klińcz	Nowy Klincz
Nowi Pòdles	Nowy Podleś
Pùc	Puc
Rotenbark	Rotembark
Sarnowë	Sarnowy
Skòrzewò	Skorzewo
Stawiska	Stawiska
Zëcowô Hëta	Sycowa Huta
Szarlota	Szarlota
Wąglëkòjce	Wąglikowice

Wdzydze	Wdzydze Kiszewskie
Wiôldżi Klińcz	Wielki Klincz
Wiôldżi Pòdles	Wielki Podleś
Wieprznica (Biebrznica)	Wieprznica
Zeleniô	Zielenin
GMINA LËNIEWÒ	GMINA LINIEWO
Wësyńsczé Chróstë	Chrósty Wysińskie
Chrztowò	Chrztowo
Deka	Deka
Gôrczëno	Garczyn
Głodowò	Głodowo
Jiłownica	Iłownica
Lëniewò	Liniewo
Lëniewsczé Górë	Liniewskie Góry
Lëbieszëno	Lubieszyn
Lëbieszink	Lubieszynek
Milonczi	Milonki
Òrlé	Orle
Płachtë	Płachty
Sobącz	Sobącz
Stôri Wiec	Stary Wiec
Wësëno	Wysin
GMINA LËPÙSZ	GMINA LIPUSZ
Bałachë	Bałachy
Gòstómkò	Gostomko
Lëpùskô Hëta	Lipuska Huta
Lëpùsz	Lipusz
Płoczëce	Płocice
Fabrika	Szklana Huta
Slëżô	Śluza
Tuszkòwë	Tuszkowy
GMINA NOWÔ KARCZMA	GMINA NOWA KARCZMA
Bãdomino	Będomin
Grabòwò	Grabowo Kościerskie
Grabòwskô Hëta	Grabowska Huta
Grabówkò	Grabówko
Jaszowô Hëta	Jasiowa Huta
Lëniéwkò	Liniewko Kościerskie

Wdzydze	Wdzydze Kiszewskie
Wiôldżi Klińcz	Wielki Klincz
Wiôldżi Pòdles	Wielki Podleś
Wieprznica (Biebrznica)	Wieprznica
Zeleniô	Zielenin

GMINA LËNIEWÒ	GMINA LINIEWO
Wësyńsczé Chróstë	Chrósty Wysińskie
Chrztowò	Chrztowo
Deka	Deka
Gôrczëno	Garczyn
Głodowò	Głodowo
Jiłownica	Iłownica
Lëniewò	Liniewo
Lëniewsczé Górë	Liniewskie Góry
Lëbieszëno	Lubieszyn
Lëbieszink	Lubieszynek
Milonczi	Milonki
Òrlé	Orle
Płachtë	Płachty
Sobącz	Sobącz
Stôri Wiec	Stary Wiec
Wësëno	Wysin

GMINA LËPÙSZ	GMINA LIPUSZ
Bałachë	Bałachy
Gòstómkò	Gostomko
Lëpùskô Hëta	Lipuska Huta
Lëpùsz	Lipusz
Płoczëce	Płocice
Fabrika	Szklana Huta
Slëżô	Śluza
Tuszkòwë	Tuszkowy

GMINA NOWÔ KARCZMA	GMINA NOWA KARCZMA
Bãdomino	Będomin
Grabòwò	Grabowo Kościerskie
Grabòwskô Hëta	Grabowska Huta
Grabówkò	Grabówko
Jaszowô Hëta	Jasiowa Huta
Lëniéwkò	Liniewko Kościerskie

Lubań	Lubań
Nowô Karczma	Nowa Karczma
Nowé Barkòczëno	Nowy Barkoczyn
Rekòwnica	Rekownica
Skrzëdłowò	Skrzydłowo
Stôré Barkòczëno	Stary Barkoczyn
Szatarpë	Szatarpy
Szpón	Szpon
Sztofrowô Hëta	Sztofrowa Huta
Królewsczi Szumles	Szumleś Królewski
Szlachetny Szumles	Szumleś Szlachecki
GMINA STÔRÔ CZISZEWA	GMINA STARA KISZEWA
Bartoszilas	Bartoszylas
Chwôrzenkò	Chwarzenko
Chwôrzno	Chwarzno
Czerniczi	Czerniki
Fòshëta	Foshuta
Góra	Góra
Górné Maliczi	Górne Maliki
Kòbëlé	Kobyle
Kònôrzënë	Konarzyny
Lëpë	Lipy
Nowé Pòlaszczi	Nowe Polaszki
Nowi Bùkówc	Nowy Bukowiec
Òlpùch	Olpuch
Pałëbino	Pałubin
Stôrô Cziszewa	Stara Kiszewa
Stôré Pòlaszczi	Stare Polaszki
Stôri Bùkówc	Stary Bukowiec
Wôłczé Błota	Wilcze Błota Kościerskie
Wëgònino	Wygonin
Cziszewsczi Zómk	Zamek Kiszewski
LÃBÒRSCZI KRÉZ	**POWIAT LĘBORSKI**
Lãbórg	Lębork
Łeba	Łeba
GMINA CEWICE	GMINA CEWICE
Bùkòwina	Bukowina

Lubań	Lubań
Nowô Karczma	Nowa Karczma
Nowé Barkòczëno	Nowy Barkoczyn
Rekòwnica	Rekownica
Skrzëdłowò	Skrzydłowo
Stôré Barkòczëno	Stary Barkoczyn
Szatarpë	Szatarpy
Szpón	Szpon
Sztofrowô Hëta	Sztofrowa Huta
Królewsczi Szumles	Szumleś Królewski
Szlachetny Szumles	Szumleś Szlachecki
GMINA STÔRÔ CZISZEWA	GMINA STARA KISZEWA
Bartoszilas	Bartoszylas
Chwôrzenkò	Chwarzenko
Chwôrzno	Chwarzno
Czerniczi	Czerniki
Fòshëta	Foshuta
Góra	Góra
Górné Maliczi	Górne Maliki
Kòbëlé	Kobyle
Kònôrzënë	Konarzyny
Lëpë	Lipy
Nowé Pòlaszczi	Nowe Polaszki
Nowi Bùkówc	Nowy Bukowiec
Òlpùch	Olpuch
Pałëbino	Pałubin
Stôrô Cziszewa	Stara Kiszewa
Stôré Pòlaszczi	Stare Polaszki
Stôri Bùkówc	Stary Bukowiec
Wôłczé Błota	Wilcze Błota Kościerskie
Wëgònino	Wygonin
Cziszewsczi Zómk	Zamek Kiszewski
LÃBÒRSCZI KRÉZ	**POWIAT LĘBORSKI**
Lãbórg	Lębork
Łeba	Łeba
GMINA CEWICE	GMINA CEWICE
Bùkòwina	Bukowina

Cewice	Cewice
Karwica	Karwica
Łebùniô	Łebunia
Maszewò	Maszewo Lęborskie
Òskòwò	Oskowo
Òsowò	Osowo Lęborskie
Piesczi	Pieski
Pòpòwò	Popowo
Szemrejce	Siemirowice
Ùnieszëno	Unieszyno
GMINA NOWÔ WIES	GMINA NOWA WIEŚ
Chòcelééwkò	Chocielewko
Czôrnówkò	Czarnówko
Darżewò	Darżewo
Dzechlëno	Dziechlino
Garczegòrzé	Garczegorze
Janowiczczi	Janowiczki
Kôrlëkòwò	Karlikowo Lęborskie
Kãbłowò	Kębłowo Nowowiejskie
Krãpa	Krępa Kaszubska
Lëbòwidz	Lubowidz
Łebiéń	Łebień
Mòstë	Mosty
Nowô Wies	Nowa Wieś Lęborska
Òblëwice	Obliwice
Pògòrzélce	Pogorzelice
Redkòjce	Redkowice
Tawãcëno	Tawęcino
Wôłkòwò	Wilkowo Nowowiejskie
GMINA WICKÒ	GMINA WICKO
Biôłogarda	Białogarda
Charbrowò	Charbrowo
Gãs	Gęś
Łebiéńc	Łebieniec
Maszéwkò	Maszewko
Nowãcëno	Nowęcin
Sôrbsk	Sarbsk
Szczenurzé	Szczenurze
Wickò	Wicko

Cewice	Cewice
Karwica	Karwica
Łebùniô	Łebunia
Maszewò	Maszewo Lęborskie
Òskòwò	Oskowo
Òsowò	Osowo Lęborskie
Piesczi	Pieski
Pòpòwò	Popowo
Szemrejce	Siemirowice
Ùnieszëno	Unieszyno

GMINA NOWÔ WIES	GMINA NOWA WIEŚ
Chòceléwkò	Chocielewko
Czôrnówkò	Czarnówko
Darżewò	Darżewo
Dzechlëno	Dziechlino
Garczegòrzé	Garczegorze
Janowiczczi	Janowiczki
Kôrlëkòwò	Karlikowo Lęborskie
Kãbłowò	Kębłowo Nowowiejskie
Krãpa	Krępa Kaszubska
Lëbòwidz	Lubowidz
Łebiéń	Łebień
Mòstë	Mosty
Nowô Wies	Nowa Wieś Lęborska
Òblëwice	Obliwice
Pògòrzélce	Pogorzelice
Redkòjce	Redkowice
Tawãcëno	Tawęcino
Wôłkòwò	Wilkowo Nowowiejskie

GMINA WICKÒ	GMINA WICKO
Biôłogarda	Białogarda
Charbrowò	Charbrowo
Gãs	Gęś
Łebiéńc	Łebieniec
Maszéwkò	Maszewko
Nowãcëno	Nowęcin
Sôrbsk	Sarbsk
Szczenurzé	Szczenurze
Wickò	Wicko

Wòjcechòwò	Wojciechowo
Wrzescé	Wrzeście
Żarnowskô	Żarnowska
PÙCCZI KRÉZ	**POWIAT PUCKI**
Hél	Hel
Jastarniô	Jastarnia
Pùck	Puck
Wiôlgô Wies	Władysławowo
GMINA JASTARNIÔ	GMINA JASTARNIA
Jurata	Jurata
Kùsfeld	Kuźnica
GMINA KÒSÔKÒWÒ	GMINA KOSAKOWO
Dãbògòrzé	Dębogórze
Kadzëmiérz	Kazimierz
Kòsôkòwò	Kosakowo
Mechelinga	Mechelinki
Mòstë	Mosty
Pierwòszëno	Pierwoszyno
Pògòrzé	Pogórze
Réwa	Rewa
Sëchi Dwór	Suchy Dwór
GMINA KROKÒWÒ	GMINA KROKOWA
Biôłô Góra	Białogóra
Brzëno	Brzyno
Dãbeczi	Dębki
Gòszczëno	Goszczyno
Jeldzëno	Jeldzino
Kôrlëkòwò	Karlikowo
Karwińscé Błota I (Pierszô Réga)	Karwieńskie Błota I
Karwińscé Błota II (Drëgô Réga)	Karwieńskie Błota II
Kłanino	Kłanino
Krokòwò	Krokowa
Lësewò	Lisewo
Lëbkòwò	Lubkowo

Wòjcechòwò	Wojciechowo
Wrzescé	Wrzeście
Żarnowskô	Żarnowska
PÙCCZI KRÉZ	**POWIAT PUCKI**
Hél	Hel
Jastarniô	Jastarnia
Pùck	Puck
Wiôlgô Wies	Władysławowo
GMINA JASTARNIÔ	GMINA JASTARNIA
Jurata	Jurata
Kùsfeld	Kuźnica
GMINA KÒSÔKÒWÒ	GMINA KOSAKOWO
Dãbògòrzé	Dębogórze
Kadzëmiérz	Kazimierz
Kòsôkòwò	Kosakowo
Mechelinga	Mechelinki
Mòstë	Mosty
Pierwòszëno	Pierwoszyno
Pògòrzé	Pogórze
Réwa	Rewa
Sëchi Dwór	Suchy Dwór
GMINA KROKÒWÒ	GMINA KROKOWA
Biôłô Góra	Białogóra
Brzëno	Brzyno
Dãbeczi	Dębki
Gòszczëno	Goszczyno
Jeldzëno	Jeldzino
Kôrlëkòwò	Karlikowo
Karwińscze Błota I (Pierszô Réga)	Karwieńskie Błota I
Karwińscze Błota II (Drëgô Réga)	Karwieńskie Błota II
Kłanino	Kłanino
Krokòwò	Krokowa
Lësewò	Lisewo
Lëbkòwò	Lubkowo

Lëbòcëno	Lubocino
Minkòjce	Minkowice
Òdargòwò	Odargowo
Parszczëce	Parszczyce
Pôłchówkò	Połchówko
Prësewò	Prusewo
Sławòszëno	Sławoszyno
Słëchòwò	Słuchowo
Sobieńczëce	Sobieńczyce
Sëlëcëce	Sulicice
Swiecëno	Świecino
Tëłowò	Tyłowo
Wiérzchùcëno	Wierzchucino
Żarnówc	Żarnowiec
GMINA PÙCK	GMINA PUCK
Błądzëkòwò	Błądzikowo
Brudzewò	Brudzewo
Celbòwò	Celbowo
Darżlëbié	Darzlubie
Domôtowò	Domatowo
Domôtówkò	Domatówko
Gniéżdżewò	Gnieżdżewo
Lesniewò	Leśniewo
Łebcz	Łebcz
Mechòwò	Mechowo
Mierëszëno	Mieroszyno
Mrzeżëno	Mrzezino
Òsłónino	Osłonino
Pôłchòwò	Połchowo
Pôłczëno	Połczyno
Redëszewò	Radoszewo
Górné Rekòwò	Rekowo Górne
Rzucewò	Rzucewo
Sławùtowò	Sławutowo
Smólno	Smolno
Starzëno	Starzyno
Starzińsczi Dwór	Starzyński Dwór
Strzelno	Strzelno
Swôrzewò	Swarzewo
Wôrblëniô	Werblinia

Lëbòcëno	Lubocino
Minkòjce	Minkowice
Òdargòwò	Odargowo
Parszczëce	Parszczyce
Pôłchówkò	Połchówko
Prësewò	Prusewo
Sławòszëno	Sławoszyno
Słëchòwò	Słuchowo
Sobieńczëce	Sobieńczyce
Sëlëcëce	Sulicice
Swiecëno	Świecino
Tëłowò	Tyłowo
Wiérzchùcëno	Wierzchucino
Żarnówc	Żarnowiec

GMINA PÙCK	GMINA PUCK
Błądzëkòwò	Błądzikowo
Brudzewò	Brudzewo
Celbòwò	Celbowo
Darżlëbié	Darzlubie
Domôtowò	Domatowo
Domôtówkò	Domatówko
Gniéżdżewò	Gnieżdżewo
Lesniewò	Leśniewo
Łebcz	Łebcz
Mechòwò	Mechowo
Mierëszëno	Mieroszyno
Mrzeżëno	Mrzezino
Òsłónino	Osłonino
Pôłchòwò	Połchowo
Pôłczëno	Połczyno
Redëszewò	Radoszewo
Górné Rekòwò	Rekowo Górne
Rzucewò	Rzucewo
Sławùtowò	Sławutowo
Smólno	Smolno
Starzëno	Starzyno
Starzińsczi Dwór	Starzyński Dwór
Strzelno	Strzelno
Swôrzewò	Swarzewo
Wôrblëniô	Werblinia

Zdrada	Zdrada
Żelëstrzewò	Żelistrzewo
GMINA WIÔLGÔ WIES	GMINA WŁADYSŁAWOWO
Chałëpë	Chałupy
Chłapòwò	Chłapowo
Pilëcë	Jastrzębia Góra
Karwiô	Karwia
Òstrowò	Ostrowo
Rozewié	Rozewie
Tëpadłë	Tupadły
STOŁPSCZI KRÉZ	**POWIAT SŁUPSKI**
Kãpice	Kępice
Ùszcz	Ustka
GMINA DAMNICA	GMINA DAMNICA
Bicëno	Bięcino
Bòbrowniczi	Bobrowniki
Damnica	Damnica
Damno	Damno
Dąbrówka	Dąbrówka
Domarôdz	Domaradz
Niemieckô Karznica	Karżniczka
Łebiéń	Łebień
Łojewò	Łojewo
Miónejce	Mianowice
Sąbòrzé	Sąborze
Stôrô Dąbrowa	Stara Dąbrowa
Strzëżëno	Strzyżyno
Swiecëchòwò	Święcichowo
Switałë	Świtały
Wieległowë	Wielogłowy
Zôgòrzëca	Zagórzyca
GMINA DÃBNICA	GMINA DĘBNICA KASZUBSKA
Bòrzãcënkò	Borzęcinko
Brzezyńc	Brzeziniec
Bùdowò	Budowo
Dãbnica	Dębnica Kaszubska

Zdrada	Zdrada
Żelëstrzewò	Żelistrzewo
GMINA WIÔLGÔ WIES	GMINA WŁADYSŁAWOWO
Chałëpë	Chałupy
Chłapòwò	Chłapowo
Pilëcë	Jastrzębia Góra
Karwiô	Karwia
Òstrowò	Ostrowo
Rozewié	Rozewie
Tëpadłë	Tupadły
STOŁPSCZI KRÉZ	**POWIAT SŁUPSKI**
Kãpice	Kępice
Ùszcz	Ustka
GMINA DAMNICA	GMINA DAMNICA
Bicëno	Bięcino
Bòbrowniczi	Bobrowniki
Damnica	Damnica
Damno	Damno
Dąbrówka	Dąbrówka
Domarôdz	Domaradz
Niemieckô Karznica	Karżniczka
Łebiéń	Łebień
Łojewò	Łojewo
Miónejce	Mianowice
Sąbòrzé	Sąborze
Stôrô Dąbrowa	Stara Dąbrowa
Strzëżëno	Strzyżyno
Swiecëchòwò	Święcichowo
Switałë	Świtały
Wieległowë	Wielogłowy
Zôgòrzëca	Zagórzyca
GMINA DÃBNICA	GMINA DĘBNICA KASZUBSKA
Bòrzãcënkò	Borzęcinko
Brzezyńc	Brzeziniec
Bùdowò	Budowo
Dãbnica	Dębnica Kaszubska

Dobieszewò	Dobieszewo
Dobrô	Dobra
Gałãzowò	Gałęzów
Gògòléwkò	Gogolewko
Gògòlewò	Gogolewo
Jawòrë	Jawory
Kòtowò	Kotowo
Krzëwóń	Krzywań
Łabiszewò	Łabiszewo
Mielno	Mielno
Mòtarzëno	Motarzyno
Niepòglãdzé	Niepoględzie
Môłé Pòdolé	Podole Małe
Pòdwilczëno	Podwilczyn
Skarszewò	Skarszów Górny
Starnice	Starnice
Troszczi	Troszki
Żarkòwò	Żarkowo

GMINA GŁÓWCZËCE	GMINA GŁÓWCZYCE
Bãzechòwò	Będziechowo
Cecenowò	Cecenowo
Chòcmirówkò	Choćmirówko
Cemino	Ciemino
Dargòléza	Dargoleza
Drzeżewò	Drzeżewo
Główczëce	Główczyce
Gòrzësłôw	Gorzysław
Górzëno	Górzyno
Jizbica	Izbica
Klëcëno	Klęcino
Pòbłocé	Pobłocie
Wiôldżé Pòdolé	Podole Wielkie
Rëmskò	Rumsko
Rzuszcze	Rzuszcze
Sodłónie	Siodłonie
Skòrzëno	Skórzyno
Stowicëno	Stowięcino
Szczëpkòjce	Szczypkowice
Szelewò	Szelewo
Warblëno	Warblino

Dobieszewò	Dobieszewo
Dobrô	Dobra
Gałãzowò	Gałęzów
Gògòléwkò	Gogolewko
Gògòlewò	Gogolewo
Jawòrë	Jawory
Kòtowò	Kotowo
Krzëwóń	Krzywań
Łabiszewò	Łabiszewo
Mielno	Mielno
Mòtarzëno	Motarzyno
Niepòglãdzé	Niepoględzie
Môłé Pòdolé	Podole Małe
Pòdwilczëno	Podwilczyn
Skarszewò	Skarszów Górny
Starnice	Starnice
Troszczi	Troszki
Żarkòwò	Żarkowo
GMINA GŁÓWCZËCE	GMINA GŁÓWCZYCE
Bãzechòwò	Będziechowo
Cecenowò	Cecenowo
Chòcmirówkò	Choćmirówko
Cemino	Ciemino
Dargòléza	Dargoleza
Drzeżewò	Drzeżewo
Główczëce	Główczyce
Gòrzësłôw	Gorzysław
Górzëno	Górzyno
Jizbica	Izbica
Klëcëno	Klęcino
Pòbłocé	Pobłocie
Wiôldżé Pòdolé	Podole Wielkie
Rëmskò	Rumsko
Rzuszcze	Rzuszcze
Sodłónie	Siodłonie
Skòrzëno	Skórzyno
Stowicëno	Stowięcino
Szczëpkòjce	Szczypkowice
Szelewò	Szelewo
Warblëno	Warblino

Wiôlgô Wies	Wielka Wieś
Wòlëniô	Wolinia
Wëkòsewò	Wykosowo
Żelkòwò	Żelkowo
Żorëchòwò	Żoruchowo

GMINA KÃPICE	GMINA KĘPICE
Barcëno	Barcino
Barwino	Barwino
Biésojce	Biesowice
Brónowò	Bronowo
Darnowò	Darnowo
Kòrzëbié	Korzybie
Mzdowò	Mzdowo
Òbłãżé	Obłęże
Òsowò	Osowo
Płockò	Płocko
Pòdgórë	Podgóry
Przëtockò	Przytocko
Pùstowò	Pustowo
Warcëno	Warcino
Żelëce	Żelice

GMINA KÒBËLNICA	GMINA KOBYLNICA
Bòlesławice	Bolesławice
Bzowò	Bzowo
Kòbëlnica	Kobylnica
Kòmiłowò	Komiłowo
Kòmórczëno	Komorczyn
Kùńczewò	Kończewo
Krëszëna	Kruszyna
Kùleszewò	Kuleszewo
Kwakòwò	Kwakowo
Lëbùń	Lubuń
Lulemino	Lulemino
Łosëno	Łosino
Płaszewò	Płaszewo
Reblëno	Reblino
Rënowò	Runowo Sławieńskie
Serôkòwò	Sierakowo Słupskie
Słónojce	Słonowice

Wiôlgô Wies	Wielka Wieś
Wòlëniô	Wolinia
Wëkòsewò	Wykosowo
Żelkòwò	Żelkowo
Żorëchòwò	Żoruchowo

GMINA KÃPICE	GMINA KĘPICE
Barcëno	Barcino
Barwino	Barwino
Biésojce	Biesowice
Brónowò	Bronowo
Darnowò	Darnowo
Kòrzëbié	Korzybie
Mzdowò	Mzdowo
Òbłãżé	Obłęże
Òsowò	Osowo
Płockò	Płocko
Pòdgórë	Podgóry
Przëtockò	Przytocko
Pùstowò	Pustowo
Warcëno	Warcino
Żelëce	Żelice

GMINA KÒBËLNICA	GMINA KOBYLNICA
Bòlesławice	Bolesławice
Bzowò	Bzowo
Kòbëlnica	Kobylnica
Kòmiłowò	Komiłowo
Kòmórczëno	Komorczyn
Kùńczewò	Kończewo
Krëszëna	Kruszyna
Kùleszewò	Kuleszewo
Kwakòwò	Kwakowo
Lëbùń	Lubuń
Lulemino	Lulemino
Łosëno	Łosino
Płaszewò	Płaszewo
Reblëno	Reblino
Rënowò	Runowo Sławieńskie
Serôkòwò	Sierakowo Słupskie
Słónojce	Słonowice

Słónowiczczi	Słonowiczki
Sëcewice	Sycewice
Scëgnica	Ściegnica
Widzëno	Widzino
Wrzącô	Wrząca
Zôgórczi	Zagórki
Zãbòwò	Zębowo
Żelkówkò	Żelkówko

GMINA PÒTÃGÒWÒ	GMINA POTĘGOWO
Chléwnica	Chlewnica
Czerwińc	Czerwieniec
Darżënkò	Darżynko
Darżëno	Darżyno
Dąbrówno	Dąbrówno
Môłé Głëszëno	Głuszynko
Wiôldżé Głëszëno	Głuszyno
Grôpice	Grapice
Grąbkòwò	Grąbkowo
Kaszëbskô Karznica	Karznica
Łëpawa	Łupawa
Malczkòwò	Malczkowo
Nieckòwò	Nieckowo
Nowô Dąbrowa	Nowa Dąbrowa
Nowé Skórowò	Nowe Skórowo
Pòtãgòwò	Potęgowo
Redosłôw	Radosław
Rënowò	Runowo
Rzechcëno	Rzechcino
Skórowò	Skórowo
Warcëmino	Warcimino
Wielëszewò	Wieliszewo
Żochòwò	Żochowo
Żëchlëno	Żychlin

GMINA STOŁPSKÒ	GMINA SŁUPSK
Biérkòwò	Bierkowo
Môłé Brëskòwò	Bruskowo Małe
Wiôldżé Brëskòwò	Bruskowo Wielkie
Bùkówka	Bukówka
Bëdlëno	Bydlino

Słónowiczczi	Słonowiczki
Sëcewice	Sycewice
Scëgnica	Ściegnica
Widzëno	Widzino
Wrzącô	Wrząca
Zôgórczi	Zagórki
Zãbòwò	Zębowo
Żelkówkò	Żelkówko
GMINA PÒTÃGÒWÒ	GMINA POTĘGOWO
Chléwnica	Chlewnica
Czerwińc	Czerwieniec
Darżënkò	Darżynko
Darżëno	Darżyno
Dąbrówno	Dąbrówno
Môłé Głëszëno	Głuszynko
Wiôldżé Głëszëno	Głuszyno
Grôpice	Grapice
Grąbkòwò	Grąbkowo
Kaszëbskô Karznica	Karznica
Łëpawa	Łupawa
Malczkòwò	Malczkowo
Nieckòwò	Nieckowo
Nowô Dąbrowa	Nowa Dąbrowa
Nowé Skórowò	Nowe Skórowo
Pòtãgòwò	Potęgowo
Redosłôw	Radosław
Rënowò	Runowo
Rzechcëno	Rzechcino
Skórowò	Skórowo
Warcëmino	Warcimino
Wielëszewò	Wieliszewo
Żochòwò	Żochowo
Żëchlëno	Żychlin
GMINA STOŁPSKÒ	GMINA SŁUPSK
Biérkòwò	Bierkowo
Môłé Brëskòwò	Bruskowo Małe
Wiôldżé Brëskòwò	Bruskowo Wielkie
Bùkówka	Bukówka
Bëdlëno	Bydlino

Gac	Gać
Gałãzënowò	Gałęzinowo
Głobino	Głobino
Grãsëno	Grąsino
Jezérzëce	Jezierzyce
Karzcëno	Karzcino
Krãpa	Krępa Słupska
Krzemiéńca	Krzemienica
Kùkòwò	Kukowo
Kùsowò	Kusowo
Lëbùczewò	Lubuczewo
Redãcëno	Redęcin
Redzëkòwò	Redzikowo
Rogajca	Rogawica
Semiónice	Siemianice
Stóniãcëno	Staniętino
Strzelënkò	Strzelinko
Strzelëno	Strzelino
Zołowò	Swołowo
Warblewò	Warblewo
Wielëchòwò	Wielichowo
Wieszëno	Wieszyno
Wiklëno	Wiklino
Wlinkòwò	Włynkowo
Wlinkówkò	Włynkówko
Wrzescé	Wrzeście
GMINA SMÔŁDZËNO	GMINA SMOŁDZINO
Bùkòwô	Bukowa
Człëchë	Człuchy
Czëstô	Czysta
Môłô Garnô	Gardna Mała
Wiôlgô Garnô	Gardna Wielka
Klëczi	Kluki
Kòmnino	Komnino
Łokcewé	Łokciowe
Rótowò	Retowo
Séce	Siecie
Smôłdzëno	Smołdzino
Smôłdzyńsczi Las	Smołdziński Las
Stojcëno	Stojcino

Gac	Gać
Gałãzënowò	Gałęzinowo
Głobino	Głobino
Grãsëno	Grąsino
Jezérzëce	Jezierzyce
Karzcëno	Karzcino
Krãpa	Krępa Słupska
Krzemiéńca	Krzemienica
Kùkòwò	Kukowo
Kùsowò	Kusowo
Lëbùczewò	Lubuczewo
Redãcëno	Redęcin
Redzëkòwò	Redzikowo
Rogajca	Rogawica
Semiónice	Siemianice
Stóniãcëno	Stanięcino
Strzelënkò	Strzelinko
Strzelëno	Strzelino
Zołowò	Swołowo
Warblewò	Warblewo
Wielëchòwò	Wielichowo
Wieszëno	Wieszyno
Wiklëno	Wiklino
Wlinkòwò	Włynkowo
Wlinkówkò	Włynkówko
Wrzescé	Wrzeście

GMINA SMÔŁDZËNO	GMINA SMOŁDZINO
Bùkòwô	Bukowa
Człëchë	Człuchy
Czëstô	Czysta
Môłô Garnô	Gardna Mała
Wiôlgô Garnô	Gardna Wielka
Klëczi	Kluki
Kòmnino	Komnino
Łokcewé	Łokciowe
Rótowò	Retowo
Séce	Siecie
Smôłdzëno	Smołdzino
Smôłdzyńsczi Las	Smołdziński Las
Stojcëno	Stojcino

Wiérzchòcëno	Wierzchocino
Witkòwò	Witkowo
Żelazo	Żelazo
GMINA ÙSZCZ	GMINA USTKA
Charnowò	Charnowo
Dãbina	Dębina
Dëninowò	Duninowo
Gąbino	Gąbino
Grabno	Grabno
Lãdowò	Lędowo
Môłé Machòwino	Machowinko
Wiôldżé Machòwino	Machowino
Mòżdżónowò	Możdżanowo
Niestkòwò	Niestkowo
Òbjazda	Objazda
Pãplëno	Pęplino
Przewłoka	Przewłoka
Rowë	Rowy
Starkòwò	Starkowo
Wòdnica	Wodnica
Wëtowno	Wytowno
Żelesczé	Zaleskie
WEJROWSCZI KRÉZ	**POWIAT WEJHEROWSKI**
Réda	Reda
Rëmiô	Rumia
Wejrowò	Wejherowo
GMINA CHÒCZEWÒ	GMINA CHOCZEWO
Bòrkòwò	Borkowo Lęborskie
Chòczéwkò	Choczewko
Chòczewò	Choczewo
Cekòcëno	Ciekocino
Gòscëcëno	Gościęcino
Jackòwò	Jackowo
Czerzkòwò	Kierzkowo
Kòpalëno	Kopalino
Łãtowò	Łętowo
Sasëno	Sasino

Wiérzchòcëno	Wierzchocino
Witkòwò	Witkowo
Żelazo	Żelazo

GMINA ÙSZCZ	GMINA USTKA
Charnowò	Charnowo
Dãbina	Dębina
Dëninowò	Duninowo
Gąbino	Gąbino
Grabno	Grabno
Lãdowò	Lędowo
Môłé Machòwino	Machowinko
Wiôldżé Machòwino	Machowino
Mòżdżónowò	Możdżanowo
Niestkòwò	Niestkowo
Òbjazda	Objazda
Pãplëno	Pęplino
Przewłoka	Przewłoka
Rowë	Rowy
Starkòwò	Starkowo
Wòdnica	Wodnica
Wëtowno	Wytowno
Żelesczé	Zaleskie

WEJROWSCZI KRÉZ	**POWIAT WEJHEROWSKI**
Réda	Reda
Rëmiô	Rumia
Wejrowò	Wejherowo

GMINA CHÒCZEWÒ	GMINA CHOCZEWO
Bòrkòwò	Borkowo Lęborskie
Chòczéwkò	Choczewko
Chòczewò	Choczewo
Cekòcëno	Ciekocino
Gòscëcëno	Gościęcino
Jackòwò	Jackowo
Czerzkòwò	Kierzkowo
Kòpalëno	Kopalino
Łãtowò	Łętowo
Sasëno	Sasino

Słajkòwò	Słajkowo
Słajszewò	Słajszewo
Starbienino	Starbienino
Zwartówkò	Zwartówko
GMINA GNIEWINO	GMINA GNIEWINO
Bichòwò	Bychowo
Chinowié	Chynowie
Czëmónowò	Czymanowo
Gniewino	Gniewino
Kòstkòwò	Kostkowo
Lësewò	Lisewo
Mierzënkò	Mierzynko
Mierzëno	Mierzyno
Nôdolé	Nadole
Perlëno	Perlino
Ribno	Rybno
Tadzëno	Tadzino
GMINA LËNIÔ	GMINA LINIA
Kãtrzëno	Kętrzyno
Kòbëlôsz	Kobylasz
Lewinkò	Lewinko
Lewino	Lewino
Lëniô	Linia
Miłoszewò	Miłoszewo
Niepòczołejce	Niepoczołowice
Òsek	Osiek
Pòbłocé	Pobłocie
Pòtãgòwò	Potęgowo
Smażëno	Smażyno
Strzépcz	Strzepcz
Tłuczewò	Tłuczewo
Zakrzewò	Zakrzewo
GMINA LËZËNO	GMINA LUZINO
Barłomino	Barłomino
Dąbrówka	Dąbrówka
Kãbłowò	Kębłowo
Kòchanowò	Kochanowo
Lëzëno	Luzino

Słajkòwò	Słajkowo
Słajszewò	Słajszewo
Starbienino	Starbienino
Zwartówkò	Zwartówko

GMINA GNIEWINO	GMINA GNIEWINO
Bichòwò	Bychowo
Chinowié	Chynowie
Czëmónowò	Czymanowo
Gniewino	Gniewino
Kòstkòwò	Kostkowo
Lësewò	Lisewo
Mierzënkò	Mierzynko
Mierzëno	Mierzyno
Nôdolé	Nadole
Perlëno	Perlino
Ribno	Rybno
Tadzëno	Tadzino

GMINA LËNIÔ	GMINA LINIA
Kãtrzëno	Kętrzyno
Kòbëlôsz	Kobylasz
Lewinkò	Lewinko
Lewino	Lewino
Lëniô	Linia
Miłoszewò	Miłoszewo
Niepòczołejce	Niepoczołowice
Òsek	Osiek
Pòbłocé	Pobłocie
Pòtãgòwò	Potęgowo
Smażëno	Smażyno
Strzépcz	Strzepcz
Tłuczewò	Tłuczewo
Zakrzewò	Zakrzewo

GMINA LËZËNO	GMINA LUZINO
Barłomino	Barłomino
Dąbrówka	Dąbrówka
Kãbłowò	Kębłowo
Kòchanowò	Kochanowo
Lëzëno	Luzino

Milwino	Milwino
Robôkòwò	Robakowo
Sychòwò	Sychowo
Tãpcz	Tępcz
Wëszecëno	Wyszecino
Zélewò	Zelewo
Zélnowò	Zielnowo
GMINA ŁÃCZËCE	GMINA ŁĘCZYCE
Môłé Bòżé Pòle	Bożepole Małe
Wiôldżé Bòżé Pòle	Bożepole Wielkie
Brzézno	Brzeźno Lęborskie
Chmieléńc	Chmieleniec
Chrzónowò	Chrzanowo
Dzëcélcz	Dzięcielec
Kaczkòwò	Kaczkowo
Czisewò	Kisewo
Łãczëce	Łęczyce
Górné Łãczëno	Łęczyn Górny
Łówcz	Łówcz Górny
Nôwcz	Nawcz
Rozłazëno	Rozłazino
Strzebielëno	Strzebielino
Strzelëcëno	Strzelęcino
Swietlëno	Świetlino
Wësoczé	Wysokie
GMINA SZËMÔŁD	GMINA SZEMUD
Bãdargòwò	Będargowo
Bòjón	Bojano
Czãstkòwò	Częstkowo
Dobrzewino	Dobrzewino
Dolmiérz	Donimierz
Glôzëca	Głazica
Grabówc	Grabowiec
Jeléńskô Hëta	Jeleńska Huta
Kamiéń	Kamień
Karczemczi	Karczemki
Czelińskô Hëta	Kieleńska Huta
Czelno	Kielno
Kòleczkòwò	Koleczkowo

Milwino	Milwino
Robôkòwò	Robakowo
Sychòwò	Sychowo
Tãpcz	Tępcz
Wëszecëno	Wyszecino
Zélewò	Zelewo
Zélnowò	Zielnowo

GMINA ŁÃCZËCE	GMINA ŁĘCZYCE
Môłé Bòżé Pòle	Bożepole Małe
Wiôldżé Bòżé Pòle	Bożepole Wielkie
Brzézno	Brzeźno Lęborskie
Chmieléńc	Chmieleniec
Chrzónowò	Chrzanowo
Dzëcélcz	Dzięcielec
Kaczkòwò	Kaczkowo
Czisewò	Kisewo
Łãczëce	Łęczyce
Górné Łãczëno	Łęczyn Górny
Łówcz	Łówcz Górny
Nôwcz	Nawcz
Rozłazëno	Rozłazino
Strzebielëno	Strzebielino
Strzelëcëno	Strzelęcino
Swietlëno	Świetlino
Wësoczé	Wysokie

GMINA SZËMÔŁD	GMINA SZEMUD
Bãdargòwò	Będargowo
Bòjón	Bojano
Czãstkòwò	Częstkowo
Dobrzewino	Dobrzewino
Dolmiérz	Donimierz
Glôzëca	Głazica
Grabówc	Grabowiec
Jeléńskô Hëta	Jeleńska Huta
Kamiéń	Kamień
Karczemczi	Karczemki
Czelińskô Hëta	Kieleńska Huta
Czelno	Kielno
Kòleczkòwò	Koleczkowo

Kòwôlewò	Kowalewo
Lesno	Leśno
Łebińskô Hëta	Łebieńska Huta
Łebno	Łebno
Przetoczëno	Przetoczyno
Rãbiska	Rębiska
Szëmôłd	Szemud
Szëmôłdzkô Hëta	Szemudzka Huta
Wôrzno	Warzno
Ząblewò	Zęblewo

GMINA WEJROWÒ	GMINA WEJHEROWO
Bieszkòjce	Bieszkowice
Bólszewò	Bolszewo
Gniewòwò	Gniewowo
Gòscëcëno	Gościcino
Gòra	Góra
Kãpino	Kąpino
Kniewò	Kniewo
Łãżëce	Łężyce
Nowi Dwór	Nowy Dwór Wejherowski
Òrlé	Orle
Reszczi	Reszki
Sopieszëno	Sopieszyno
Ùstarbòwò	Ustarbowo
Warszkòwò	Warszkowo
Gòwino	Wielkie Gowino
Zbichòwò	Zbychowo

MIASTO GDUŃSK	**MIASTO GDAŃSK**
Gduńsk	Gdańsk

DZÉLE MIASTA	DZIELNICE
Janiółczi	Aniołki
Brãtowò	Brętowo
Brzézno	Brzeźno
Chołm ë Gduńsk Pôłnié	Chełm i Gdańsk Południe
Kòkòszczi	Kokoszki
Krakówc ë Zôpadné Górczi	Krakowiec i Górki Zachodnie
Latnica	Letnica

Kòwôlewò	Kowalewo
Lesno	Leśno
Łebińskô Hëta	Łebieńska Huta
Łebno	Łebno
Przetoczëno	Przetoczyno
Rãbiska	Rębiska
Szëmôłd	Szemud
Szëmôłdzkô Hëta	Szemudzka Huta
Wôrzno	Warzno
Ząblewò	Zęblewo

GMINA WEJROWÒ	GMINA WEJHEROWO
Bieszkòjce	Bieszkowice
Bólszewò	Bolszewo
Gniewòwò	Gniewowo
Gòscëcëno	Gościcino
Gòra	Góra
Kãpino	Kąpino
Kniewò	Kniewo
Łãżëce	Łężyce
Nowi Dwór	Nowy Dwór Wejherowski
Òrlé	Orle
Reszczi	Reszki
Sopieszëno	Sopieszyno
Ùstarbòwò	Ustarbowo
Warszkòwò	Warszkowo
Gòwino	Wielkie Gowino
Zbichòwò	Zbychowo

MIASTO GDUŃSK	**MIASTO GDAŃSK**
Gduńsk	Gdańsk

DZÉLE MIASTA	DZIELNICE
Janiółczi	Aniołki
Brãtowò	Brętowo
Brzézno	Brzeźno
Chołm ë Gduńsk Pôłnié	Chełm i Gdańsk Południe
Kòkòszczi	Kokoszki
Krakówc ë Zôpadné Górczi	Krakowiec i Górki Zachodnie
Latnica	Letnica

Matarniô	Matarnia
Młińska	Młyniska
Nowi Pòrt	Nowy Port
Òlëwa	Oliwa
Òlszinka	Olszynka
Òruniô-Sw. Wòjcech-Lëpicz	Orunia-Św. Wojciech-Lipce
Òsowô	Osowa
Piécczi-Mëgòwò	Piecki-Migowo
Môłé Przëmòrzé	Przymorze Małe
Wiôldżé Przëmòrzé	Przymorze Wielkie
Rudniczi	Rudniki
Szëdlëce	Siedlce
Hejbùdë z Przeróbką	Stogi z Przeróbką
Strzëżô	Strzyża
Cëgónczi	Suchanino
Westrzódgardzé	Śródmieście
VII Dwór	VII Dwór
Wrzészcz	Wrzeszcz
Sobieszewsczi Òstrów	Wyspa Sobieszowska
Nowé Ùjescëskò	Wzgórze Mickiewicza
Zaspa-Młińc	Zaspa-Młyniec
Zaspa-Rozchódnice	Zaspa-Rozstaje
Żôbiónka-Wejra-Jelëtkòwò-Tësąclatégò	Żabianka-Wejhera-Jelitkowo-Tysiąclecia
MIASTO GDINIÔ	**MIASTO GDYNIA**
Gdiniô	Gdynia
DZÉLE MIASTA	DZIELNICE
Babié Dołë	Babie Doły
Chwôrzno-Wiczlëno	Chwarzno-Wiczlino
Chiloniô	Chylonia
Cësowô	Cisowa
Dąbrowa	Dąbrowa
Lasowé Gruńtë	Działki Leśne
Grabówk	Grabówek
Kamiannô Góra	Kamienna Góra
Karwinë	Karwiny
Leszczinczi	Leszczynki
Môłi Kack	Mały Kack

Matarniô	Matarnia
Młińska	Młyniska
Nowi Pòrt	Nowy Port
Òlëwa	Oliwa
Òlszinka	Olszynka
Òruniô-Sw. Wòjcech-Lëpicz	Orunia-Św. Wojciech-Lipce
Òsowô	Osowa
Piécczi-Mëgòwò	Piecki-Migowo
Môłé Przëmòrzé	Przymorze Małe
Wiôldżé Przëmòrzé	Przymorze Wielkie
Rudniczi	Rudniki
Szëdlëce	Siedlce
Hejbùdë z Przeróbką	Stogi z Przeróbką
Strzëżô	Strzyża
Cëgónczi	Suchanino
Westrzódgardzé	Śródmieście
VII Dwór	VII Dwór
Wrzészcz	Wrzeszcz
Sobieszewsczi Òstrów	Wyspa Sobieszowska
Nowé Ùjescëskò	Wzgórze Mickiewicza
Zaspa-Młińc	Zaspa-Młyniec
Zaspa-Rozchódnice	Zaspa-Rozstaje
Żôbiónka-Wejra-Jelëtkòwò-Tësąclatégò	Żabianka-Wejhera-Jelitkowo-Tysiąclecia
MIASTO GDINIÔ	**MIASTO GDYNIA**
Gdiniô	Gdynia
DZÉLE MIASTA	DZIELNICE
Babié Dołë	Babie Doły
Chwôrzno-Wiczlëno	Chwarzno-Wiczlino
Chiloniô	Chylonia
Cësowô	Cisowa
Dąbrowa	Dąbrowa
Lasowé Gruńtë	Działki Leśne
Grabówk	Grabówek
Kamiannô Góra	Kamienna Góra
Karwinë	Karwiny
Leszczinczi	Leszczynki
Môłi Kack	Mały Kack

Òblëżé	Obłuże
Òksëwié	Oksywie
Òrłowò	Orłowo
Pògòrzé	Pogórze
Cësowsczé Pùstczi-Dãptowò	Pustki Cisowskie-Demptowo
Redłowò	Redłowo
Westrzódgardzé	Śródmieście
Wiôldżi Kack	Wielki Kack
Witomino-Lesyństwò	Witomino-Leśniczówka
Witomino-Radiostacjô	Witomino-Radiostacja
Wiżawa Sw.Maksymiliana	Wzgórze Św. Maksymiliana
MIASTO SOPÒT	**MIASTO SOPOT**
Sopòt	Sopot
DZÉLE MIASTA	DZIELNICE
Bródwino	Brodwino
Dólny Sopòt	Dolny Sopot
Górny Sopòt	Górny Sopot
Kamianny Pòtok	Kamienny Potok
Kôrlëkòwò	Karlikowo
Smirowò	Świemirowo
MIASTO STOŁPSKÒ	**MIASTO SŁUPSK**
Stołpskò (Słëpskò)	Słupsk

UCHWAŁA NR 7/RJK/10 Z DNIA 06-07-2010 R. W SPRAWIE SZYKU KASZUBSKIEGO ABECADŁA

1. Rada Języka Kaszubskiego ustala szyk kaszubskiego abecadła jako:
   A, Ą, Ã, B, C, D, E, É, Ë, F, G, H, I, J, K, L, Ł, M, N, Ń, O, Ò, Ó, Ô, P, R, S, T, U, Ù, W, Y, Z, Ż.
   W wyrazach, w których występują litery z obcych alfabetów (np. ü, ę, à), litery te są w szyku zrównywane z literą bez znaków diakrytycznych, choć same te znaki diakrytyczne są obowiązkowe.

Òblëżé	Obłuże
Òksëwié	Oksywie
Òrłowò	Orłowo
Pògòrzé	Pogórze
Cësowsczé Pùstczi-Dãptowò	Pustki Cisowskie-Demptowo
Redłowò	Redłowo
Westrzódgardzé	Śródmieście
Wiôldżi Kack	Wielki Kack
Witomino-Lesyństwò	Witomino-Leśniczówka
Witomino-Radiostacjô	Witomino-Radiostacja
Wiżawa Sw.Maksymiliana	Wzgórze Św. Maksymiliana
MIASTO SOPÒT	**MIASTO SOPOT**
Sopòt	Sopot
Dzéle miasta	**Dzielnice**
Bródwino	Brodwino
Dólny Sopòt	Dolny Sopot
Górny Sopòt	Górny Sopot
Kamianny Pòtok	Kamienny Potok
Kôrlëkòwò	Karlikowo
Smirowò	Świemirowo
MIASTO STOŁPSKÒ	**MIASTO SŁUPSK**
Stołpskò (Słëpskò)	Słupsk

ÙCHWÔLËNK NR 7/RKJ/10 Z DNIA 06-07-2010 R. W SPRAWIE SZËKÙ KASZËBSCZÉGÒ ABÉCADŁA

1. Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô szëk kaszëbsczégò abécadła jakno:
   A, Ą, Ã, B, C, D, E, É, Ë, F, G, H, I, J, K, L, Ł, M, N, Ń, O, Ò, Ó, Ô, P, R, S, T, U, Ù, W, Y, Z, Ż.
   W słowach, w chtërnëch wëstãpiwają lëtrë z cëzëch alfabetów (np. ü, ê, à), lëtrë te są w szëkù zrównywóné z lëtrą bez diakriticznëch znaków, chòc same te diakriticzné znaczi są òbrzeszkòwé.

2. Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie nazwy znaków abecadła:
   A /a/, Ã /ã/, Ą /ą/, B /bé/, C /cé/, D /dé/, E /e/, É /é /, Ë /szwa/,
   F /éf /, G /gé/, H /ha/, I /i/, J /jot/, K /ka/, L /él/, Ł /éł/, M /ém/,
   N /én/, Ń /éń/, O /o/, Ò /ò /, Ó /ó/, Ô /ô/, P /pé/, R /ér/, S /és/,
   T /té/, U /u/, Ù /ù /, W /wé/, Y /igrek/, Z /zet/, Ż /żet /

3. Wszystkie litery alfabetu kaszubskiego są rodzaju nijakiego.

2. Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpné kaszëbsczé pòzwë znaków abécadła:
   A /a/, Ã /ã/, Ą /ą/, B /bé/, C /cé/, D /dé/, E /e/, É /é /, Ë /szwa/,
   F /éf /, G /gé/, H /ha/, I /i/, J /jot/, K /ka/, L /él/, Ł /éł/, M /ém/,
   N /én/, Ń /éń/, O /o/, Ò /ò /, Ó /ó/, Ô /ô/, P /pé/, R /ér/, S /és/,
   T /té/, U /u/, Ù /ù /, W /wé/, Y /igrek/, Z /zet/, Ż /żet /

3. Wszëtczé lëtrë kaszëbsczégò abécadła są dzecnégò ôrtu.

Referaty

Referatë

Ewa Rogowska-Cybulska (Uniwersytet Gdański)

Formy i funkcje odwołań do elementów roku obrzędowego w „Kaszëbsczim abecadle”

Zainteresowanie licznych badaczy[1] książką Witolda Bobrowskiego i Katarzyny Kwiatkowskiej „Kaszëbsczé abecadło. Twój pierszi elemeńtôrz[2], funkcjonującej jako „książka pomocnicza zalecana do użytku szkolnego [...] i wpisana do wykazu podręczników szkolnych i książek pomocniczych przeznaczonych do kształcenia ogólnego dla mniejszości narodowych i grup etnicznych do nauczania języka kaszubskiego na I poziomie edukacyjnym”[3], wynika z faktu, że jest to „pierwszy elementarz do nauki języka

---

[1] J. Treder, rec. *Witołd Bobrowsczi, Katarzëna Kwiatkowskô,* Kaszëbsczé abecadło. Twój pierszi elemeńtôrz*, Gdańsk 2000*, „Rocznik Gdański”, r. 60, z. 2, Gdańsk 2001, s. 174–178; tegoż, *Kaszëbsczé abecadło. Twój pierszi elemeńtôrz*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, pod red. J. Tredera, Gdańsk 2006, s. 110–112; J. Kęcińska, *Elementarz kaszubski – jego rola kulturowa i dydaktyczna*, „Acta Cassubiana”, t. IV, Gdańsk – Wejherowo 2002, s. 339–346; E. Rzetelska-Feleszko, *Rola nazw własnych dla samoidentyfikacji mniejszości narodowych i etnicznych (na przykładzie Kaszub i Łużyc)*, [w:] *Języki mniejszości i języki regionalne*, pod red. E. Wrocławskiej i J. Zieniukowej, Warszawa 2003, s. 49–59, zwł. 54–56; Tambor J., *Kilka uwag o edukacji regionalnej. Na przykładzie Śląska i Kaszub*, [w:] *Śląskie studia lingwistyczne*, pod red. K. Kleszczowej i J. Sobczykowej, Katowice 2003, s. 288–294, zwł. 292–293; tejże, *Elementarna wiedza o elementarzach (elementarz a konstruowanie świadomości etnicznej)*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. II: *Tekst a gatunek*, pod red. D. Ostaszewskiej, Katowice 2004, s. 258–269. Por. też E. Rogowska-Cybulska, *Słownictwo religijne w kaszubskim elementarzu*, [w:] *Język – szkoła – religia I. Księga referatów z konferencji w Pelplinie 29–30 kwietnia 2005*, red. A. Lewińska i M. Chmiel, Pelplin 2006, s. 155–169; E. Rogowska-Cybulska, M. Cybulski, *Językowy obraz miasta i wsi w kaszubskim elementarzu*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, cz. IX, pod red. H. Sędziak, Łomża 2005, s. 71–86; tychże, *Nazwy własne w kaszubskim elementarzu*, „Acta Cassubiana” t. VII, Gdańsk 2005, s. 171–183; tychże, *Rola przysłów w kaszubskim elementarzu*, [w:] *W kręgu dialektów i folkloru. Prace ofiarowane Doktor Gołębiowskiej, Docent Wandzie Pomianowskiej i Doktor Zofii Stamirowskiej*, pod red. S. Cygana, Kielce 2007, s. 199–213; E. Rogowska-Cybulska, A. Lewińska, *Obraz szkoły w dwu elementarzach: górnołużyckim i kaszubskim*, [w:] *Leksikologiske přinoški. III. seminar serbskeje słowotwórby. III Seminarium Słowotwórstwa Łużyckiego, Uniwersytet Gdański / Serbski institut 22.–23.6.2007*, red. M. Milewska-Stawiany, S. Wölkowa, Bautzen / Budyšin 2008, s. 67–79; E. Rogowska-Cybulska, M. Cybulski, A. Lewińska, *Obraz przeszłości w dwu elementarzach mowy małych ojczyzn: kociewskim i kaszubskim*, [w:] *Polszczyzna regionalna*, cz. VI: *Polszczyzna północno-wschodniego Mazowsza*, pod red. H. Sędziak i D. Czyż, Ostrołęka 2010, s. 51-73.

[2] W. Bòbrowsczi i K. Kwiatkowskô, *Kaszëbsczé abecadło. Twój pierszi elemeńtôrz*, Gdańsk 2000.

[3] W. Bòbrowsczi, K. Kwiatkowskô, op. cit., s. 2.

Éwa Rogòwskô-Cëbùlskô (Gduńsczi Ùniwersytet)

Fòrmë i fùnkcje òdwòłaniów do elemeńtów òbrzãdowégò rokù w „Kaszëbsczim abecadle”

Zajinteresowanié wielnëch badérów[1] ksążką Witolda Bòbrowsczégò ë Katarzënë Kwiatkòwsczi „Kaszëbsczé abecadło. Twój pierszi elemeńtôrz”[2], fùnkcjonujący jakno „pòmòcowô ksążka bédowónô do szkòłowégò wëzwëskaniô [...] i wpisónô do spisënkù szkòłowëch ùczbòwników i pòmòcowëch ksążków namionionëch òglowémù sztôłceniu dlô nôrodnëch miészëznów i etnicznëch karnów do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka na I edukacjowim spòdlim”[3], wëchôdô z faktu, że je to „pierszi elemeńtôrz do nôùczi

---

[1] J. Treder, rec. *Witołd Bobrowsczi, Katarzëna Kwiatkowskô,* Kaszëbsczé abecadło. Twój pierszi elemeńtôrz*, Gdańsk 2000*, „Rocznik Gdański”, r. 60, z. 2, Gdańsk 2001, s. 174–178; tegòż, *Kaszëbsczé abecadło. Twój pierszi elemeńtôrz*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, pod red. J. Tredera, Gdańsk 2006, s. 110–112; J. Kęcińska, *Elementarz kaszubski – jego rola kulturowa i dydaktyczna*, „Acta Cassubiana”, t. IV, Gdańsk – Wejherowo 2002, s. 339–346; E. Rzetelska-Feleszko, *Rola nazw własnych dla samoidentyfikacji mniejszości narodowych i etnicznych (na przykładzie Kaszub i Łużyc)*, [w:] *Języki mniejszości i języki regionalne*, pod red. E. Wrocławskiej i J. Zieniukowej, Warszawa 2003, s. 49–59, òsoblëwò 54–56; Tambor J., *Kilka uwag o edukacji regionalnej. Na przykładzie Śląska i Kaszub*, [w:] *Śląskie studia lingwistyczne*, pod red. K. Kleszczowej i J. Sobczykowej, Katowice 2003, s. 288–294, òsoblëwò 292–293; ti, *Elementarna wiedza o elementarzach (elementarz a konstruowanie świadomości etnicznej)*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. II: *Tekst a gatunek*, pod red. D. Ostaszewskiej, Katowice 2004, s. 258–269. Pòr. téż E. Rogowska-Cybulska, *Słownictwo religijne w kaszubskim elementarzu*, [w:] *Język – szkoła – religia I. Księga referatów z konferencji w Pelplinie 29–30 kwietnia 2005*, red. A. Lewińska i M. Chmiel, Pelplin 2006, s. 155–169; E. Rogowska-Cybulska, M. Cybulski, *Językowy obraz miasta i wsi w kaszubskim elementarzu*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, cz. IX, pod red. H. Sędziak, Łomża 2005, s. 71–86; tëch, *Nazwy własne w kaszubskim elementarzu*, „Acta Cassubiana” t. VII, Gdańsk 2005, s. 171–183; tëch, *Rola przysłów w kaszubskim elementarzu*, [w:] *W kręgu dialektów i folkloru. Prace ofiarowane Doktor Gołębiowskiej, Docent Wandzie Pomianowskiej i Doktor Zofii Stamirowskiej*, pod red. S. Cygana, Kielce 2007, s. 199–213; E. Rogowska-Cybulska, A. Lewińska, *Obraz szkoły w dwu elementarzach: górnołużyckim i kaszubskim*, [w:] *Leksikologiske přinoški. III. seminar serbskeje słowotwórby. III Seminarium Słowotwórstwa Łużyckiego, Uniwersytet Gdański / Serbski institut 22.–23.6.2007*, red. M. Milewska-Stawiany, S. Wölkowa, Bautzen / Budyšin 2008, s. 67–79; E. Rogowska-Cybulska, M. Cybulski, A. Lewińska, *Obraz przeszłości w dwu elementarzach mowy małych ojczyzn: kociewskim i kaszubskim*, [w:] *Polszczyzna regionalna*, cz. VI: *Polszczyzna północno-wschodniego Mazowsza*, pod red. H. Sędziak i D. Czyż, Ostrołęka 2010, s. 51-73.

[2] W. Bòbrowsczi i K. Kwiatkowskô, *Kaszëbsczé abecadło. Twój pierszi elemeńtôrz*, Gdańsk 2000.

[3] W. Bòbrowsczi, K. Kwiatkowskô, op. cit., s. 2.

kaszubskiego”[4], ściślej: pierwszy elementarz „w dziejach języka kaszubskiego i edukacji (regionalnej) na Kaszubach”[5]. Na tle współczesnych polskich elementarzy jest to ponadto elementarz nietypowy, po pierwsze dlatego, że jest on elementarzem w dwojakim sensie tego słowa, wynikającym z dwu znaczeń tego wyrazu we współczesnej polszczyźnie, a więc i jako ‘podręcznik do początkowej nauki czytania i pisania’[6], i jako książka zawierająca ‘podstawowe wiadomości na jakiś temat’[7] – w tym wypadku oczywiście na temat Kaszub i Kaszubów, po drugie dlatego, że łączy w sobie cechy elementarzy (podręczników elementarnych) nowego i starego typu, XX- i XIX-wiecznych, zawiera bowiem i fragmenty przystosowane do nauki czytania, jak w elementarzach XX-wiecznych, i fragmenty, których głównym zadaniem jest przekazywanie elementarnej wiedzy o świecie, zwłaszcza o Kaszubach, oraz kształtowanie wartości ważnych dla wspólnoty, dla której jest przeznaczony, jak w elementarzach XIX-wiecznych. Zdaniem Jolanty Tambor „jego niespójność gatunkowa wynika z faktu, iż autorzy chcieli go zapewne uczynić książką wielofunkcyjną: jest to zatem trochę klasyczny elementarz, trochę podręcznik do nauki (a właściwie douczania) języka obcego, trochę wreszcie przewodnik po kulturze tego pięknego regionu”[8].

Istotny udział w przekazywaniu przez „Kaszëbsczé abecadło” wiedzy o kulturze kaszubskiej i kształtowaniu związanych z nią wartości biorą różnorodne nawiązania do elementów kaszubskiej kultury ludowej, zwłaszcza do obrzędów i obyczajów zakorzenionych w tej kulturze i z tą kulturą kojarzonych. Dostrzega to zresztą i badaczka elementarzy regionalnych, śląskiego i kaszubskiego, gdy diagnozę o obecności w strukturze gatunkowej kaszubskiego elementarza komponentu nazwanego „przewodnikiem po kulturze tego pięknego regionu” zamyka uwagą: „stąd wiersze, przysłowia, opisy obrzędów i obyczajów, tradycyjnych prac na terenach kaszubskich, legendy [...]”[9].

O roli przypisywanej przez autorów elementarza nawiązaniom do kaszubskiej obrzędowości świadczy przede wszystkim fakt, że uwzględniają oni oba wyodrębniane w polskiej etnografii typy obrzędów, ich „dwie podstawowe, wielkie grupy: 1) obrzędy doroczne (odprawiane w stałych terminach, powtarzane w cyklu rocznym, związane z kalendarzem; w tradycji polskiej i europejskiej głównie z kalendarzem tradycyjnym, zwyczajowym, wegetacyjno-rolniczym i kalendarzem chrześcijańskim świąt i uroczystości kościelnych); b) obrzędy rodzinne (związane z cyklem życia i najważniejszymi etapami tego cyklu: 1. narodzinami; 2. osiągnięciem dojrzałości biologicznej i społecznej, której wyrazem jest zawarcie małżeństwa i założenie rodziny; 3. śmiercią i pogrzebem)”[10].

---

[4] J. Treder, *Kaszëbsczé abecadło...*, op. cit., s. 99.

[5] J. Treder, rec. *Witołd Bobrowszczi, Katarzëna Kwiatkowskô...*, op. cit., s. 174.

[6] *Uniwersalny słownik języka polskiego*, pod red. S. Dubisza, t. I, s. 822, s.v. *elementarz*, znacz. 1.

[7] *Inny słownik języka polskiego*, pod red. M. Bańki, Warszawa 2000, t. 1, s. 378, s.v. *elementarz*, znacz. 2.

[8] J. Tambor, *Elementarna wiedza o elementarzach...*, op. cit., s. 266.

[9] J. Tambor, *Elementarna wiedza o elementarzach...*, op. cit., s. 266.

[10] B. Ogrodowska, *Zwyczaje, obrzędy i tradycje w Polsce. Mały słownik*, Warszawa 2001, wyd. II, s. 137.

kaszëbsczégò jãzëka[4], dokładni: pierszi elemeńtôrz „w dzejach kaszëbsczégò jãzëka i ùczbë (regionalny) na Kaszëbach”[5]. Zdrzącë na wespółczasné pòlsczé elemeńtarze na dodôwk je to nietipiczny elemeńtôrz, pò pierszé temù, że je òn elemeńtarzã w debëltnym znaczënkù negò słowa, wëchôdającym z dwùch znaczënków negò słowa we wespółczasny pòlaszëznie, a wiãc i jakò ‘ùczbòwnik do pòczątkòwi ùczbë czëtaniô i pisaniô’[6], i jakò ksążka, w jaczi je ‘spòdlowô wiédza na jakąs témã’[7] – w tim przëtrôfkù mô sã rozmiec na témã Kaszëb i Kaszëbów, pò drëdżé temù, że parłãczi w se céchë elemeńtarzów (elemeńtarnëch ùczbòwników) nowégò ë stôrégò ôrtu, XX- i XIX-stalatnëch, bò mô w se i fragmeńtë dopasowóné do nôùczi czëtaniô, jak w elemeńtarzach z XX stalatégò, i fragmeńtë, jaczich òglowim zadanim je przekôzywanié elemeńtarny wiédzë ò swiece, òsoblëwò ò Kaszëbach, a téż sztôłtowanié wôrtnoscy wôżnëch dlô wespólnotë, dlô jaczi je namieniony, jak w elemeńtarzach z XIX stalatégò. Wedle Jolantë Tambor „jegò gatënkòwô niespójnota wëchôdô z faktu, jiż autorowie gwës chcelë gò zrobic wielofùnkcëjną ksążką: temù je to kąsk klasyczny elemeńtôrz, kąsk ùczbòwnik do nôùczi (pò prôwdze doùczaniô) cëzégò jãzëka, kùreszce kąsk prowadnik pò kùlturze negò pësznégò regionu”[8].

Wôżny ùdzél w przekôzywanim bez „Kaszëbsczé abecadło” wiédzë ò kaszëbsczi kùlturze i sztôłtowanim zrzeszonëch z nią wôrtnoscy bierzą rozmajité nawiązania do elemeńtów kaszëbsczi lëdowi kùlturë, òsoblëwò do òbrzãdów ë òbëczajów zasedzałëch w ti kùlturze i z ną kùlturą kòjarzonëch. Kùreszce dozdrzewô to i badérka regionalnëch elemeńtarzów, sląsczégò i kaszëbsczégò, czej diagnozã ò bëtnoscë w gatënkòwi sztrukturze kaszëbsczégò elemeńtarza skłôdnika pòzwónégò „prowadnikã pò kùlturze negò pësznégò regionu” zamikô ùwògą: „stąd wiérztë, przësłowia, òpisënczi òbrzãdów ë òbëczajów, tradicyjnëch robòtów na kaszëbsczich terenach, legeńdë [...]”[9].

Ò rolë przëpisowóny bez autorów elemeńtarza nawiązaniòm do kaszëbsczi òbrzãdowòscë przede wszëtczim swiôdczi fakt, że bierzą òni dwa wëapartnioné w pòlsczi etnografii ôrtë òbrzãdów, jich „dwie spòdlowé, wiôldżé grëpë: 1) doroczné òbrzãdë (òdprôwióné w stałim czasu, pòwtôrzóné w rocznym cyklu, zrzeszoné z kalãdôrzã; w pòlsczi i europejsczi tradicje przede wszëtczim z tradicyjnym, zwëczajowim, wegetacyjno-gbùrsczim kalãdôrzã i chrzescyjańsczim kalãdôrzã swiãt i kòscelnëch ùroczëznów); b) rodzynné òbrzãdë (zrzeszóné z cyklã żëcégò i nôwôżniészima dzélama negò cyklu: 1. narodzënama; 2. duńscã do biologiczny i spòlëznowi dozdrzeniałoscë, jaczi wërazã je żeńba i założenié rodzënë; 3. smiercą ë pògrzebã)”[10]. Równak nawiązëjąc

---

[4] J. Treder, *Kaszëbsczé abecadło...*, op. cit., s. 99.

[5] J. Treder, rec. *Witołd Bobrowsczi, Katarzëna Kwiatkowskô...*, op. cit., s. 174.

[6] *Uniwersalny słownik języka polskiego*, pod red. S. Dubisza, t. I, s. 822, s.v. *elementarz*, znacz. 1.

[7] *Inny słownik języka polskiego*, pod red. M. Bańki, Warszawa 2000, t. 1, s. 378, s.v. *elementarz*, znacz. 2.

[8] J. Tambor, *Elementarna wiedza o elementarzach...*, op. cit., s. 266.

[9] J. Tambor, *Elementarna wiedza o elementarzach...*, op. cit., s. 266.

[10] B. Ogrodowska, *Zwyczaje, obrzędy i tradycje w Polsce. Mały słownik*, Warszawa 2001, wyd. II, s. 137.

W związku z tematyką obecnego spotkania Rady Języka Kaszubskiego – „Rok obrzędowy na Kaszubach" – przedmiotem niniejszego referatu będzie jednak tylko jedna z tych grup: obrzędy doroczne.

Formy i funkcje odwołań do elementów obrzędowości dorocznej w „Kaszëbsczim abecadle" wynikają w znacznym stopniu ze struktury tego podręcznika.

Makrostruktura kaszubskiego elementarza umożliwiła uczynienie roku obrzędowego jedną z osi kompozycyjnych tej książki, ponieważ poszczególne „jednostki metodyczne" (termin J. Tredera[11]), z których składa się „Twój pierszi eleměntôrz", koncentrują się wokół wspólnej tematyki, a „tematy jednostek metodycznych (np. szkoła, żniwa, porządek, wykopki itd.) i treść tekstów dostosowana została: a) do kalendarza, pory roku i jednocześnie okresu szkolnego; b) do lokalnych realiów kulturowo-cywilizacyjnych, c) do możliwości percepcyjnych dziecka"[12]. Nadrzędnym elementem organizującym układ treści całego elementarza jest tu – jak zwykle w podręcznikach szkolnych – cykl roku szkolnego, a cykl roku obrzędowego współorganizuje niektóre fragmenty tego układu i tematykę niektórych lekcji planowanych na ich podstawie, podczas gdy zawartość i kolejność pozostałych fragmentów podręcznika jest wyznaczana wydarzeniami innych kalendarzy: przyrodniczego, rolniczego, religijnego, patriotycznego, datami innych świąt (Dzień Babci, Dzień Dziadka) itp. Dzięki temu podręcznik ten odtwarza w zasadzie cały kaszubski rok obrzędowy. W odrębnych jednostkach metodycznych przywołane zostały następujące święta i uroczystości oraz związane z nimi zwyczaje: *òżniwinë* (s. 9), *Zôdëszny Dzéń* (s. 41), *na Katarzënë, na swiãtégò Andrzeja* (s. 53), *wilëjô Gòdów* (s. 69), *Gwiôzdka* (s. 77), *Palmòwô Niedzela* (s. 111), *Wiôlgô Sobòta*, *Jastrë* (s. 113), *Jastrowi Pòniedzôłk* (s. 115), *majewé* (s. 133), *òdpùst w Wejrowie* (s. 145), *scynanié kani*, *Sobòtka*, *wilëja swiãtégò Jana* (s. 157–159).

Mikrostruktura „Kaszëbsczégò abecadła" pozwoliła natomiast autorom zróżnicować i urozmaicić formalne sposoby nawiązań do elementów roku obrzędowego. W skład każdej z 43 numerowanych „jednostek metodycznych" (zazwyczaj 4-stronicowych) wchodzą bowiem różne mniejsze cząstki funkcjonalne, mające stałe miejsce na stronie[13]. Na stronie parzystej są to: 1) tytuł główny, 2) duża ilustracja albo kilka mniejszych, często z podpisem, 3) powiększona drukowana mała i duża litera kaszubskiego alfabetu lub dwie takie litery (do jednostki 21), 4) lista wybranych wyrazów zawierających tę literę; zaś na stronie nieparzystej: 1) czytanka, najczęściej autorstwa twórców elementarza, opatrzona własnym tytułem, 2) utwór wierszowany, też z własnym tytułem, umieszczony na żółtym polu, 3) metodyczny tekst sterujący, uwzględniający treść czytanki i utworu literackiego (zadania dla uczniów), 4) słowniczek obrazkowy lub synonimiczny, ponadto 5) nuty piosenki, gdy tekst literacki jest jej słowami (w 14 wypadkach), a oprócz opisanych wyżej cząstek drukowanych w kaszubskim elementarzu

---

[11] J. Treder, *Kaszëbsczé abecadło...*, op. cit., s. 110.

[12] J. Treder, rec. *Witołd Bobrowsczi, Katarzëna Kwiatkowskô...*, op. cit., s. 174.

[13] J. Treder, *Kaszëbsczé abecadło...*, op. cit., s. 110.

do témë negò zéńdzeniô Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka – „Òbrzãdowi rok na Kaszëbach” – przedmiotã negò referatu bãdze leno jedna z nëch grëp: doroczné òbrzãdë.

Fòrmë i fùnkcje òdwòłaniów do elemeńtów doroczny òbrzãdowòscë w „Kaszëbsczim abecadle” baro mòckò wëchôdają ze sztrukturë tegò ùczbòwnika.

Makrosztruktura kaszëbsczégò elemeńtarza dôwô mòżlëwòtã zrobieniô òbrzãdowégò rokù jedną z kòmpòzycyjnëch òsów ti ksążczi, a to temù, że apartné „metodiczné jednostczi” (termin J. Trédra[11]), z jaczich skłôdô sã „Twój pierszi elemeńtôrz”, skùpiają sã wkół wespólny tematiczi, a „témë metodicznëch jednostków (np. szkòła, żniwa, pòrządk, wëkòpczi itd.) i zamkłosc tekstów dostosowónô òstała: a) do kalãdôrza, cządu rokù i jednoczasno szkòłowégò cządu; b) do òbéńdowëch kùlturowò-cywilizacëjnëch realiów, c) do percepcyjnëch mòżlëwòtów dzecka”[12]. Nôdrzãdnym elemeńtã, jaczi òrganizëje ùkłôd zamkłoscy całégò elemeńtarza je tu – jak to biwô w szkòłowëch ùczbòwnikach – cykl szkòłowégò rokù, a cykl òbrzãdowégò rokù wespółòrganizëje niechtërné fragmeńtë tegò ùkładu i tematikã niechtërnëch lekcji planowónëch na jich spòdlim, pòdczas czedë zamkłosc i pòstãpnosc òstałëch fragmeńtów ùczbòwnika je wëznôczonô wëdarzeniama jinëch kalãdôrzów: rodë, gbùrsczégò, religijnégò, patrioticznégò, datama jinëch swiãt (Dzéń Starëszczi, Dzéń Starëszka) itp. Bez to nen ùczbòwnik tak pò prôwdze òdtwôrzô całi kaszëbsczi òbrzãdowi rok. W apartnëch metodicznëch jednostkach przëwòłóné òstałë pòstãpné swiãta i ùroczëznë a téż zrzeszoné z nima zwëczi: *òżniwinë* (s. 9), *Zôdëszny Dzéń* (s. 41), *na Katarzënë, na swiãtégò Andrzeja* (s. 53), *wilëjô Gòdów* (s. 69), *Gwiôzdka* (s. 77), *Palmòwô Niedzela* (s. 111), *Wiôlgô Sobòta*, *Jastrë* (s. 113), *Jastrowi Pòniedzôłk* (s. 115), *majewé* (s. 133), *òdpùst w Wejrowie* (s. 145), *scynanié kani*, *Sobòtka*, *wilëjô swiãtégò Jana* (s. 157–159).

Zôs mikrosztruktura „Kaszëbsczégò abecadła” pòzwòlëła autoróm zróżnicowac i ùrozmajicëc fòrmalné spòsobë nawiązaniów do elemeńtów òbrzãdowégò rokù. Bò w skłôd kòżdi z 43 numrowónëch „metodicznëch jednostków” (nôczãscy 4-stronicowëch) wchôdają rozmajité miészé fùnkcjonalné cząstczi, jaczé mają stałi môl na stronie[13]. Na parzisti stronie są to: 1) przédny titel, 2) wiôldżi malënk abò czile miészich, czãsto z pòdpisã, 3) pòwikszonô drëkòwónô môłô i wiôlgô lëtra kaszëbsczégò alfabétu abò dwie taczé lëtrë (do jednostczi 21), 4) spisënk wëbrónëch słowów, jaczé mają ną lëtrã; zôs na nieparzësti stronie: 1) czëtónka, nôczãscy autorstwa twórców elemeńtarza, nacéchòwónô gwôsnym titlã, 2) wiérztowóny dokôz, téż z gwôsnym titlã, ùmieszczony na żôłtim pòlu, 3) metodiczny tekst czerëjący, jaczi ùwzglãdniwô zamkłosc czëtónczi i lëteracczégò dokôzu (zadania dlô ùczniów), 4) òbrôzkòwi abò synonimiczny słowôrzk, do te 5) nótë piosenczi, czej lëteracczi tekst je ji słowama (w 14 przëtrôfkach), a òkróm òpisónëch wëżi cząstków drëkòwónëch w kaszëbsczim elemeńtarzu w pòzomim ùkładze, na farwnëch marginesach tak parzëstëch strón, jak i nieparzëstëch

---

[11] J. Treder, *Kaszëbsczé abecadło...*, op. cit., s. 110.

[12] J. Treder, rec. *Witołd Bobrowsczi, Katarzëna Kwiatkowskô...*, op. cit., s. 174.

[13] J. Treder, *Kaszëbsczé abecadło...*, op. cit., s. 110.

w układzie poziomym, na barwnych marginesach zarówno stron parzystych, jak i nieparzystych umieszczono w układzie pionowym kaszubskie przysłowia. Elementy nawiązań do kaszubskiego roku obrzędowego występują – choć w różnym natężeniu – w każdej z tych cząstek.

Dzięki temu użytkownicy kaszubskiego elementarza mogą poznawać kaszubską kulturę ludową zarówno poprzez lekturę tekstów opisujących czynności, formuły i akcesoria składające się na wybrane obrzędy (oraz oglądanie ilustracji przedstawiających ich charakterystyczne elementy), jak i poznając oryginalne teksty towarzyszące tym obrzędom (zwłaszcza formuły słowne i pieśni). Na przykład w odniesieniu do okresu bożonarodzeniowego pierwszy sposób wprowadzania młodych Kaszubów w świat obrzędów ich przodków został zastosowany w trzech czytankach autorskich: *Ùrada w szaruzni* (s. 61), *Dze je nen lim?* (s. 63), *Wilëjô Gòdów* (s. 69), w poleceniach do tych czytanek, w podpisach do cyklu ilustracji w rozdziale *Nasz téater* (s. 62), w kilku przysłowiach, np. *Gdze gwiôzdka chodzy, tam diôbeł nie zaszkodzy* (s. 68), drugi zaś – w tekstach jasełek pt. *Gwiôzdka z Głodnicë* (s. 61, 63, 65), w tekstach kolęd opatrzonych nutami (s. 67, 69) i we fragmencie oryginalnych życzeń Szandary, zacytowanych w czytance *Wilëjô Gòdów* (s. 69). Z kolei w odniesieniu do okresu Wielkiego Postu i Wielkanocy pierwszy sposób reprezentują m.in. autorskie czytanki *Jastrowi Pòniedzôłk* (s. 111) i *Dëgòwka* (s. 113), polecenia do tych czytanek, wiersz Aleksandra Labudy *Dëgùsë* (s. 115), podpis do jednej z głównych ilustracji w rozdziale *Klaprë* (s. 122), lista wyrazów towarzyszącym głównej ilustracji w rozdziale *Jastrowé żëczbë* (s. 114), słowniczek obrazkowy (s. 115), a także przysłowie *We Wstãpną Strzodã zapùscë brodã, a żurk pòstawi na mùrk!* (s. 101), a sposób drugi – fragment oryginalnego tekstu wykonywanego podczas *dëgowaniô*, zacytowany w czytance *Jastrowi Pòniedzôłk* (s. 111).

Jaką funkcję pełnią owe liczne i różnorodne wzmianki o kaszubskich obrzędach dorocznych w „Kaszëbsczim abecadle”? Wydaje się, że oczywista odpowiedź, że służą one „pielęgnowaniu kultury kaszubskiej”[14], polegającemu na możliwie pełnej prezentacji obrazu tradycyjnej kultury ludowej, nie wyczerpuje tej problematyki, we wzmiankach tych znalazło bowiem odbicie wiele innych zagadnień istotnych dla samoidentyfikacji Kaszubów jako mniejszości etnicznej. Wybierając elementy kaszubskiego roku obrzędowego warte zaprezentowania na kartach kaszubskiego elementarza i dobierając teksty, które by te elementy w podręczniku zaprezentowały, autorzy „Twòjégò pierszégò elemeńtôrza” musieli odpowiedzieć sobie na pytanie o miejsce tradycyjnej kultury ludowej w kulturze kaszubskiej grupy etnicznej u progu XXI wieku.

Rola opisania kaszubskiego roku obrzędowego wyłącznie w aspekcie etnograficznym przypada na kartach „Kaszëbsczégò abecadła” jedynie zbiorowi przysłów umieszczonych na marginesie. Te mikroteksty nie tylko sterują zachowaniami obrzędowymi poprzez skrótowy opis formalnej strony obrzędów, np. *Na swiãtégò Môrcëna dobrô*

---

[14] J. Tambor, *Elementarna wiedza o elementarzach...*, op. cit., s. 265.

ùmieszczoné òstałë w pionowim ùkładze kaszëbsczé przësłowia. Eleméńtë nawiązaniów do kaszëbsczégò òbrzãdowégò rokù są – chòc w rozmajitim natãżenim – w kòżdi z nëch cząstków.

Bez to brëkòwnicë kaszëbsczégò elemeńtarza mògą pòznawac kaszëbską lëdową kùlturã zarówno bez lechturã tekstów òpisëjącëch czënnoscë, fòrmùłë i akcesoria skłôdające sã na wëbróné òbrzãdë (a téż òglądanié malënków przedstawiającëch jich charakteristiczné elemeńtë), jak i pòznôwając òriginalné tekstë, jaczé towarzą tim òbrzãdóm (òsoblëwò słowné fòrmùłë i piesni). Na przëmiôr w òdniesenim do gòdowégò czasu pierszi spòsób wprowôdzaniô młodëch Kaszëbów w swiat òbrzãdów jich przódków òstôł wëzwëskóny w trzech autorsczich czëtónkach: *Ùrada w szaruzni* (s. 61), *Dze je nen lim?* (s. 63), *Wilëjô Gòdów* (s. 69), w pòlétach do nëch czëtónków, w pòdpisach do cyklu malënków w dzélu *Nasz téater* (s. 62), w czile przësłowiach, np. *Gdze gwiôzdka chodzy, tam diôbeł nie zaszkodzy* (s. 68), a drëdżi – w tekstach jasełków pt. *Gwiôzdka z Głodnicë* (s. 61, 63, 65), w tekstach kòlãdów òpatrzonëch nótama (s. 67, 69) i we fragmeńce òriginalnëch żëczbów Szandarë, zacytowónëch w czëtónce *Wilëjô Gòdów* (s. 69). Zôs w òdniesenim do cządu Wiôldżégò Pòstu i Jastrów pierszi sposób reprezentëją m.jin. autorsczé czëtónczi *Jastrowi Pòniedzôłk* (s. 111) i *Dëgòwka* (s. 113), pòlétë do tëch czëtónków, wiérzta Aleksandra Labùdë *Dëgùsë* (s. 115), pòdpis do jednégò z głównëch malënków w dzélu *Klaprë* (s. 122), spisënk słowów towarzącëch głównémù malënkòwi w dzélu *Jastrowé żëczbë* (s. 114), òbrôzkòwi słowôrzk (s. 115), a téż przësłowié *We Wstãpną Strzodã zapùscë brodã, a żurk pòstawi na mùrk!* (s. 101), a spòsób drëdżi – wëjimk òriginalnégò tekstu wëkònywónégò òbczas *dëgowaniô*, zacytowóny w czëtónce *Jastrowi Pòniedzôłk* (s. 111).

Jaką fùnkcjã pełnią ne wielné i rozmajité nadczidnieniô ò kaszëbsczich dorocznëch òbrzãdach w „Kaszëbsczim abecadle"? Wëdôwô sã, że pewnô òdpòwiésc, że służą one „dozéraniu kaszëbsczi kùlturë"[14], pòlégającémù na mòżlëwie fùlnym przedstôwienim òbrazu tradicyjny lëdowi kùlturë, nie wëczerpùje ti problematiczi, bò w nëch nadczidnieniach nalazło òdbicé wiele jinëch zagadnieniów wôżnëch dlô samòjidentifikacji Kaszëbów jakno etniczny miészëznë. Wëbiérając eleméńtë kaszëbsczégò òbrzãdowégò rokù wôrtné zaprezentowaniô na kôrtach kaszëbsczégò elemeńtarza i dobierając tekstë, jaczé bë ne eleméńtë w ùczbòwniku zaprezentowałë, autorowie „Twòjégò pierszégò elemeńtarza" mùszelë òdpòwiedzec so na pitanié ò môl tradicyjny lëdowi kùlturë w kaszëbsczi kùlturze etnicznégò karna na pargù XXI stalatégò.

Rola òpisaniô kaszëbsczégò òbrzãdowégò rokù leno w etnograficznym aspekce przëpôdô na kôrtach „Kaszëbsczégò abecadła" leno zbiérkòwi przësłowiów ùmieszczonëch na marginesu. Ne mikrotekstë nié le czerëją òbrzãdowima zachòwaniama bez skrótowi òpisënk fòrmalny stronë òbrzãdów, np. *Na swiãtégò Môrcëna dobrô bãdze gãsëna* (11 XI, s. 45), *Trzej Królowie wiatrë cyszą i krziżiczi na dwiérzach piszą*

---

[14] J. Tambor, *Elementarna wiedza o elementarzach...*, op. cit., s. 265.

bãdze gãsëna (11 XI, s. 45), *Trzej Królowie wiatrë cyszą i krziżiczi na dwiérzach piszą* (6 I, s. 75), *Na pôłnié zôpùstë, kùronk tłësti* (s. 97), *Na swiãti Jón – pùscmë na wòdã wión* (23 VI, s. 160), *We wilëją swiãtégò Jóna wiedno sobótka pôlonô* (23 VI, s. 161), nie tylko utrwalają związane z nimi przesądy, np. *Kto w swiãti Józef ùzdrzi bòcóna w loce, bez całi rok bãdze w robòce* (19 III, s. 108), lecz również przypominają o ich funkcji w tradycyjnej kulturze ludowej, np. *Gdze gwiôzdka chodzy, tam diôbeł nie zaszkòdzy* (s. 68), *Na Bożé Narodzenié wiesołé kòżdé stwòrzenié* (s. 69), i interpretują zawarte w nich pouczenia i wskazówki wypracowane w ramach ludowej etyki, np. *Drëszba mô swòje gùstë, tak przë Pòpielcu miłuj, jak w Zôpùstë* (s. 100).

Pozostałym odwołaniom do elementów kaszubskiego roku obrzędowego została na kartach „Kaszëbscégò abecadła” wyznaczona szczególna funkcja w takim doborze treści kulturowych, by „łączyły tradycję kulturową z dniem dzisiejszym, ze współczesnością”[15]. Szczególność tej funkcji w wypadku sposobu obecności elementów kaszubskiego roku obrzędowego w strukturze elementarza wynika z faktu, że właśnie ludowe obrzędy doroczne reprezentują tradycję w jej najczystszej formie. Autorzy kaszubskiego elementarza starają się zatem dowieść – i to na licznych przykładach – że nawet one nie należą dziś do przeszłości, że stanowią żywą tradycję, czyli że mimo korzeni w odległej przeszłości mają współczesne formy i pełnią współczesne funkcje. Udowodnieniu żywotności i ważności elementów kaszubskich obrzędów dorocznych we współczesnej kulturze kaszubskiej służą w „Twòjim pierszim eleméńtôrzu” liczne zabiegi.

O żywotności tych obrzędów świadczy nie tylko omówiona już liczba i różnorodność odwołań, lecz także rodzaj ich powiązań z bohaterami, czasoprzestrzenią i fabułą świata przedstawionego wykreowanego w elementarzowych czytankach. Szczególną rolę odgrywa powiązanie obrzędów dorocznych z dziecięcymi bohaterami elementarzowych czytanek, wśród których wyjątkowe miejsce zajmuje Remùsk, imiennik bohatera kaszubskiej epopei „Żëcé ë przigódë Remùsa” Aleksandra Majkowskiego. To właśnie ów przybysz *z bôjkòwi krôjinë* (s. 4) jest dla innych dziecięcych bohaterów czytanek głównym źródłem wiedzy o kaszubskich obyczajach, np. o *òżniwinach* (s. 9), andrzejkowych wróżbach s. 53) czy *klaprach* (s. 113), co w zamyśle autorów powinno czynić tę wiedzę bardziej interesującą, bo przekazywana jest w dialogu, i to dialogu rówieśniczym. Dziecięcym bohaterom przypisali jednak autorzy elementarza nie tylko bardzo bogatą – nawet nieco zbyt bogatą jak na ich możliwości rozwojowe – wiedzę o tradycyjnej kulturze ludowej i nie tylko chęć poszerzania tej wiedzy, lecz również aktywne w niej uczestnictwo. Różnorodne działania świadczące o czynnym pielęgnowaniu obrzędów dorocznych przydzielone zostały nie tylko Remuskowi, lecz także różnym „zwykłym” dziecięcym bohaterom, którzy nie szczędzą na te zajęcia czasu i trudu, dobrze się przy tym bawiąc, np. Barnim, Dark i Mark przygotowują kostiumy do *chodzeniô z gwiôzdką* (s. 61, 63), Sławina uczy się malować pisanki (s. 113), Dark

---

[15] J. Treder, rec. *Witołd Bobrowsczi, Katarzëna Kwiatkowskô...*, op. cit., s. 175.

(6 I, s. 75), *Na pôłnié zôpùstë, kùronk tłësti* (s. 97), *Na swiãti Jón – pùscmë na wòdã wión* (23 VI, s. 160), *We wilëją swiãtégò Jóna wiedno sobótka pôlonô* (23 VI, s. 161), nié le ùtrwaliwają zrzeszoné z nim przesądë, np. *Kto w swiãti Józef ùzdrzi bòcóna w loce, bez całi rok bãdze w robòce* (19 III, s. 108), le téż przëbôcziwają ò jich fùnkcji w tradicyjny lëdowi kùlturze, np. *Gdze gwiôzdka chodzy, tam diôbeł nie zaszkòdzy* (s. 68), *Na Bożé Narodzenié wiesołé kòżdé stwòrzenié* (s. 69), i jinterpretëją zawarté w nich pòùczenë i wskôzë wëpracowóné w ramach lëdowi eticzi, np. *Drëszba mô swòje gùstë, tak przë Pòpielcu miłuj, jak w Zôpùstë* (s. 100).

Reszce òdwòłaniόm do elemeńtów kaszëbsczégò òbrzãdowégò rokù òstała na kôrtach „Kaszëbsczégò abecadła” wëznôczonô òsoblëwô fùnkcjô w taczim wëbiérze kùlturowëch zamkłoscy, bë „parłãczëłë kùlturową tradicjã z dzysészim dniã, ze wespółczasnoscą”[15]. Òsoblëwòsc ti fùnkcje w przëtrôfkù spòsobù bëtnoscë elemeńtów kaszëbsczégò òbrzãdowégò rokù w sztrukturze elemeńtarza wëchôdô z faktu, że prawie lëdowé doroczné òbrzãdë reprezentëją tradicjã w ji nôczëstszi fòrmie. Tedë autorowie kaszëbsczégò elemeńtarza mają starã dowiesc – i to w wielnëch przëtrôfkach – że nawetka òne nie słëchają dzysô do ùszłotë, że są żëwą tradicją, to je że jich kòrzenie są w daleczi ùszłoscë, mają wespółczasné fòrmë i pełnią wespółczasné fùnkcje. Ùdowòdnienim żëwòtnoscë i wôżnoscë elemeńtów kaszëbsczich dorocznëch òbrzãdów w dzysôdniowi kaszëbsczi kùlturze służą w „Twòjim pierszim elemeńtôrzu” wielné strzodczi.

Ò żëwòtnoscë nëch òbrzãdów swiôdczi nié le òmôwiónô ju lëczba i rozmajitosc òdwòłaniów, ale téż ôrt jich pòwiązaniów z bòhatérama, czasorëmã i fabùłą swiata przedstawionégò wëkreowónégò w elemeńtarzowëch czëtónkach. Òsoblëwą rolã òdgriwô pòwiązanié dorocznëch òbrzãdów z dzecãcyma bòhatérama elemeńtarzowëch czëtónków, westrzód chtërnëch apartny môl zajimô Remùsk, jimiennik bòhatérë kaszëbsczi epòpeji „Żëcé ë przigòdë Remùsa” Aleksandra Majkòwsczégò. To prawie nen przëbësz *z bôjkòwi krôjinë* (s. 4) je dlô jinëch dzecãcëch bòhatérów czëtónków prédnym zdrzódłã wiédzë ò kaszëbsczich òbëczajach, np. ò *òżniwinach* (s. 9), andrzejkòwëch wróżbach s. 53) czë *klaprach* (s. 113), co mést wedle autorów bë mùszało czënic tã wiédzã barżi zajimającą, bò przekôzywónô je w dialogù, i to równiesniczim dialogù. Dzecãcym bòhatérom przëpisalë równak autorowie elemeńtarza nié leno baro bòkadną – nawetka kąsk za bòkadną jak na jich rozwòjowé mòżlëwòtë – wiédzã ò tradicyjny lëdowi kùlturze i nié blós chãc pòszérzeniô ti wiédzë, ale téż aktiwné w ni ùczãstnictwò. Rozmajitoôrtné dzejania swiôdczącé ò czënnym piastowanim dorocznëch òbrzãdów przëdzélоné òstałë nié le Remùskòwi, ale téż rozmajitim „zwëkłim” dzecãcym bòhatérom, jaczi nie skamżą na te zajmë czasu i trudu, dobrze sã kòl tegò bawiącë, np. Barnim, Dark i Mark rëchtëją kòstiumë do *chodzeniô z gwiôzdką* (s. 61, 63), Sławina ùczi sã malowac pisanczi (s. 113), Dark zapòwiôdô: *Bãdzemë z mëmą strojilë palmë*

---

[15] J. Treder, rec. *Witołd Bobrowsczi, Katarzëna Kwiatkowskô...*, op. cit., s. 175.

deklaruje: *Bãdzemë z mëmą strojilë palmë na swiãta* (s. 113), a na andrzejki *całô klasa zabôwiô sã we wróżków* (s. 53). Teksty czytanek pozwalają też czytelnikom podziwiać u małych bohaterów wzorowe opanowanie pamięciowe stosunkowo długich tekstów folklorystycznych i znajomość scenariuszy zachowań obrzędowych, np. podczas kaszubskiej gwiazdki chłopiec grający Szandarę „skłôdô żëczbë”: *Bóg zapłac wiele razy, waspanie, / za miłé w chëczach waji pòwitanié!* [...] *Wama i dzecóm, Bòże, dôj zdrowié* [...], *Niech całé te chëcze Bóg w swòji mô pieczë* (s. 69), a podczas dëgowaniô jałówcowima dëgõwkami chłopcy wołają: *Przëszlë më tu na dëgùsë. / zaspiewac* [sic!] *chcemë ò Christuse. / Ò Christusu, co z martwëch wstôł. / Alleluja! Alleluja! Alleluja!* (s. 115). Wiedza i umiejętności dziecięcych bohaterów elementarza powinny zaimponować czytelnikom i zachęcić ich do naśladownictwa. Autorzy „Kaszëbsczégò abecadła” podobną rolę w transmisji kaszubskiego dziedzictwa kulturowego wyznaczają zapewne jego dziecięcym czytelnikom, widząc w nich dziecięcych liderów, którzy dzięki zdobytej w różny sposób – m.in. z tej książki – wiedzy o kulturze kaszubskiej, w tym wiedzy o dawnych obrzędach, staną się w przyszłości członkami elity kaszubskiej.

O ważności elementów roku obrzędowego we współczesnej kulturze kaszubskiej świadczy natomiast ich wpisanie w system wartości kreowanych na kartach „Twòjégò pierszégò elemeńtôrza”.

Elementy kaszubskiego roku obrzędowego opisywane – mniej lub bardziej dokładnie – i/lub ilustrowane w tym podręczniku biorą tu przede wszystkim udział – razem z hymnem, godłem, nazwami własnymi[16], kaszubskimi utworami literackimi oraz innymi materialnymi i niematerialnymi nośnikami pamięci zbiorowej – w tworzeniu systemów symbolicznych, dzięki którym następuje integracja zbiorowości kaszubskiej[17]. Dzięki temu następuje podniesienie statusu tego, co ludowe, do tego, co etniczne. W związku z tą funkcją nawiązań do elementów kaszubskiego roku obrzędowego autorzy kaszubskiego elementarza przykładają szczególną wagę do opisu obrzędów kaszubskich odmiennych od ogólnopolskich, takich jak *scynanié kani* (s. 157–159) lub *dëgòwanié jałówcowima dëgõwkami* (s. 115), bardziej szczegółowego niż w wypadku tradycyjnych kaszubskich obrzędów dorocznych o formach wspólnych z innymi regionami Polski.

Wiele odniesień do obrzędów dorocznych, zwłaszcza cyklu bożonarodzeniowego i wielkanocnego, uczestniczy też w budowaniu w tekstach tego podręcznika wartości pozaetnicznych, zwłaszcza religijnych i rodzinnych, przy okazji uzyskując od nich aksjologiczne wsparcie.

Ważnym sposobem wykorzystania elementów kaszubskiego roku obrzędowego do kreowania tożsamości etnicznej jest też budowanie ich prestiżu i tym samym prestiżu tradycyjnej kultury ludowej. Ponieważ obrzędy ludowe są postrzegane jako jeden z podstawowych nośników kultury wiejskiej, wartościowanej w społecznym odbiorze na ogół niżej niż kultura miejska, podniesieniu ich prestiżu służy próba neutralizacji opozycji

---

[16] Por. E. Rogowska-Cybulska, M. Cybulski, *Nazwy własne...*, op. cit., s. 171–183.

[17] A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 1996, s. 36.

na swiãta (s. 113), a na andrzejczi *całô klasa zabôwiô sã we wróżków* (s. 53). Tekstë czëtónków pòzwôlają téż czëtińcóm pòdzëwiac ù môłëch bòhatérów wzorowé òpanowanié pamiãcowé dosc dłudżich fòlkloristicznëch tekstów i znajomòtã scenariuszów òbrzãdowëch zachòwaniów, np. òb czas kaszëbsczi gwiôzdczi knôp, jaczi graje Szandarã „skłôdô żëczbë”: *Bóg zapłac wiele razy, waspanie, / za miłé w chëczach waji pòwitanié!* [...] *Wama i dzecóm, Bòże, dôj zdrowié* [...], *Niech całé te chëcze Bóg w swòji mô pieczë* (s. 69), a òbczas dëgowaniô jałówcowima dëgówkama knôpi wòłają: *Przëszlë më tu na dëgùsë. / zaspiewac* [sic!] *chcemë ò Christuse. / Ò Christusu, co z martwëch wstôł. / Alleluja! Alleluja! Alleluja!* (s. 115). Wiédza i ùmiejãtnoscë dzecãcëch bòhatérów elemeńtarza bë mùszałë zajimpònowac czëtińcóm i zachãcëc jich do nasladownictwa. Autorowie „Kaszëbsczégò abecadła” jistną rolã w transmisje kaszëbsczégò kùlturowégò dzedzëctwa wëznacziwają pewno jegò dzecãcym czëtińcóm, widzącë w nich dzecãcëch przédników, chtërny bez zdobëtą na rozmajiti ôrt – m.jin. z ti ksążczi – wiédzã ò kaszëbsczi kùlturze, w tim wiédzã ò dôwnëch òbrzãdach, w przińdnoce stóną sã nôleżnikama kaszëbsczi elitë.

Zôs ò wôżnoscë elemeńtów òbrzãdowégò rokù we wespółczasny kaszëbsczi kùlturze swiôdczi jich wpisanié w systemã wôrtnotów kreowónëch na kôrtach „Twòjégò pierszégò elemeńtarza”.

Elemeńta kaszëbsczégò òbrzãdowégò rokù òpisowóné – mni abò barżi dokładno – i/abò jilustrowóné w tim ùczbòwniku bierzą tu przede wszëtczim ùdzél – razã z himnã, gòdłã, gwôsnyma pòzwama[16], kaszëbsczima lëteracczima dokôzama a téż jinyma materialnyma i niematerialnyma nosznikama zbiorowi pamiãcë – w ùsôdzanim symbòlicznëch systemów, bez jaczé nastãpùje jintegracjô kaszëbsczi zbiorowòscë[17]. Bez to nastãpùje pòdniesenié sztatusu tegò, co lëdowé, do te, co etniczné. W związkù z tą fùnkcją nawiązaniów do elemeńtów kaszëbsczégò òbrzãdowégò rokù autorowie elemeńtarza dôwają òsoblëwi bôczënk na òpisënk kaszëbsczich òbrzãdów jinëch òd òglowòpòlsczich, taczich jak *scynanié kani* (s. 157–159) abò *dëgowanié jałówcowima dëgówkama* (s. 115), barżi szczegółowégò jak w przëtrôfkù tradicëjnëch kaszëbsczich dorocznëch òbrzãdów ò formach wespólnëch z jinëma regionama Pòlsczi.

Wiele òdnieseniów do dorocznëch òbrzãdów, òsoblëwò gòdowégò ë jastrowégò cyklu, bierze ùdzél téż w bùdowanim w tekstach negò ùczbòwnika òkòmaetnicznëch wôrtnotów, òsoblëwò religijnëch i rodzynnych, przë leżnoscë dostôwając òd nich aksjologiczné wspiarcé.

Wôżnym spòsobã wëzwëskaniô elemeńtów kaszëbsczégò òbrzãdowégò rokù do ùsadzaniô etniczny juwernotë je téż bùdowanié jich prestiżu i tim samim prestiżu tradicyjny lëdowi kùlturë. Temù że lëdowé òbrzãdë są pòstrzegóné jakno jeden z pòdstawòwëch nosników wiesczi kùlturë, wôrtoscowóny w spòlëznowim òdbiérze òglowò niżi jak mieskô kùltura, pòdniesenim jich prestiżu służi próba neutralizacji òpòzycje

---

[16] Por. E. Rogowska-Cybulska, M. Cybulski, *Nazwy własne...*, op. cit., s. 171–183.

[17] A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 1996, s. 36.

miasto – wieś. Autorzy elementarzowych tekstów często wykorzystują w tym celu autorytet współczesnych instytucji kulturalnych, np. *òżniwinë* bohaterowie elementarza przeżywają w skansenie we Wdzydzach (s. 9, 11), nauka wykonywania atrybutów obrzędów wielkanocnych odbywa się podczas *warkòwnych zajimniãców* na *Lëdowim Ùniwersytece* (s. 112), zaś *stôri zwëk scynaniô kani* odtwarzany jest dzięki pracownikowi kartuskiego muzeum (s. 157). Podobnemu celowi służy też spójne połączenie przekazu rodzinnego i nauki szkolnej jako źródeł wiedzy o własnej kulturze i o jej wartościach.

Budowanie prestiżu obrzędów dorocznych jako elementów tradycyjnej kultury ludowej odbywa się też poprzez wpisanie czynności, formuł i akcesoriów składających się na te obrzędy w ciąg czynności, formuł i akcesoriów zapożyczonych z innych źródeł kulturowych i uczynienie ich jednym z równorzędnych elementów składowych współczesnej kultury kaszubskiej. Dzieje się tak w kaszubskim elementarzu w wyniku zestawienia tekstów i fragmentów zawierających odwołania do elementów kaszubskiego roku obrzędowego z tekstami i fragmentami odnoszącymi się do zjawisk kulturowych o innej proweniencji. Są to, po pierwsze, teksty poświęcone kaszubskim zwyczajom związanym z tymi samymi świętami, co przedstawiane kaszubskie obrzędy ludowe, ale o nowszej genezie, jak w wypadku cyklu tekstów dotyczących tradycji *chòdzeniô z gwiôzką* (s. 60–65), którym towarzyszą dwie czytanki na temat życzeń bożonarodzeniowych – wysyłanych pocztą tradycyjną (s. 65) i elektroniczną (s. 67). Po drugie, mogą to być fragmenty sytuujące opisywane obrzędy kaszubskie wśród pełniących tę samą funkcję tradycji innych narodów, jak w wypadku wypowiedzi Remuska na temat czczenia pamięci zmarłych: „Kòżdi nôród ùwôżô wdôr swòjëch ùmarłëch [...] le nié we wszëtczich krajach kładze sã na grobë kwiôtczi i pôli znitë. Na przëmiôr, są nôrodë, chtërné w môl kwiôtków kładą na grobë kamiszczi” (s. 41). Po trzecie, podobne wrażenie daje uczynienie tematem kolejnych tekstów zjawisk kulturowych o różnej funkcji i proweniencji, zwłaszcza swoiste przeplatanie czytanek poświęconych ludowym obrzędom dorocznym i czytanek dotyczących różnych uroczystości i tzw. *dni* przejętych z różnych kultur oraz tematyki kojarzącej się z tymi „świętami”, jak w wypadku powiązania motywu opieki nad zwierzętami z dniem św. Franciszka w rozdziale pt. *Chcemë kòchac zwiérzãta jak swiãti Francyszk* (s. 24–27) czy w wypadku zamieszczenia tekstu dotyczącego sprzątania podwórka w terminie zbliżonym do terminu Międzynarodowego Dnia Sprzątania Świata (s. 13). Dodatkowym efektem opisanych wyżej zestawień jest przedstawienie jako zjawisk kulturowych tego samego typu elementów partykularnej kaszubskiej kultury ludowej oraz uniwersalnej kultury chrześcijańskiej i równie uniwersalnej kultury popularnej (masowej).

Dzięki wykreowanemu na kartach „Kaszëbsczégò abecadła” opisanemu wyżej obrazowi kaszubskiego roku obrzędowego kaszubska kultura jawi się czytelnikom tego podręcznika jako kultura mająca własne korzenie, a zatem w pewien sposób odrębna, ale zarazem zróżnicowana i uniwersalna.

miasto – wies. Autorowie elemeńtarzowëch tekstów czãsto wëzwëskùją do tegò autoritet wespółczasnëch kùlturalnëch jinstitucjów, np. *òżniwinë* bòhatérowie elemeńtarza przeżiwają w skansenie we Wdzydzach (s. 9, 11), nôùka robieniô pòznaków jastrowëch òbrzãdów òdbiwô sã òb czas *warkòwnych zajimniãców* na *Lëdowim Ùniwersytece* (s. 112), zôs *stôri zwëk scynaniô kani* òdtwôrzóny je bez człowieka, jaczi robi w kartësczim mùzeum (s. 157). Juwerno do tegò służi téż spójné sparłãczenié rodzynnégò przekazu i szkòłowi nôùczi jakò zdrzódłów wiédzë ò gwôsny kùlturze i ò ji wôrtnoscë.

Bùdowanié prestiżu dorocznëch òbrzãdów jakò elemeńtów tradicyjny lëdowi kùlturë òdbiwô sã téż bez wpisanié czënnosców, fòrmùłów i akcesoriów, jaczé skłôdają sã na te òbrzãdë w cąg czënnosców, fòrmùłów i akcesoriów zapòżëczonëch z jinëch kùlturowëch zdrzódłów i zrobienié jich jednym z równorzãdnëch elemeńtów składowëch wespółczasny kaszëbsczi kùlturë. Dzeje sã tak w kaszëbsczim elemeńtarzu w wënikù zestawienia tekstów i fragmeńtów, jaczé mają w se òdwòłania elemeńtów kaszëbsczégò òbrzãdowégò rokù z tekstama i dzélëkama òdnôszającyma sã do kùlturowëch zjawiszczów ò jinym pòchòdzenim. Są to, pò pierszé, tekstë namienioné kaszëbsczim zwëkòm zrzeszonym z tima samima swiãtama, co przedstôwióné kaszëbsczé lëdowé òbrzãdë, ale ò nowszim pòchòdzenim, jak w przëtrôfkù cyklu tekstów tikającëch sã tradicji *chodzeniô z gwiôzdką* (s. 60–65), jaczim towarzą dwie czëtónczi na témã gòdowëch żëczbów – sélónëch tradicëjną (s. 65) i elektroniczną (s. 67) pòcztą. Pò drëdżé, mògą to bëc fragmeńtë ùmôlowiającé òpisywóné kaszëbsczé òbrzãdë westrzód pełniącëch nã samã fùnkcjã tradicjów jinëch nôrodów, jak w przëtrôfkù wëpòwiescy Remùska na témã tczeniô pamiãcë ùmarłëch: „Kòżdi nôród ùwôżô wdôr swòjëch ùmarłëch [...] le nié we wszëtczich krajach kładze sã na grobë kwiôtczi i pôli znicze. Na przëmiôr, są nôrodë, chtërne w môl kwiôtków kładą na grobë kamiszczi” (s. 41). Pò trzecé, szlachòwné wrażenié dôwô zrobienié témą pòstãpnëch kùlturowëch zjawiszczów ò rozmajiti fùnkcji i pòchòdzenim, òsoblëwò swójné przeplôtanié czëtónków namienionëch lëdowim dorocznym òbrzãdóm i czëtónków tikającëch sã rozmajitëch ùroczëznów i tzw. *dni* przejãtëch z rozmajitëch kùlturów a téż témów kòjarzącëch sã z nyma „swiãtama”, jak w przëtrôfkù sparłãczeniô mòtiwù òpieczi nad zwierzãtama z dniã sw. Frãcëszka w dzélu pt. *Chcemë kòchac zwiérzãta jak swiãti Francyszk* (s. 24–27) czë w przëtrôfkù zamieszczeniô tekstu tikajacégò sã sprzątaniô pòdwòrzô w czasu zbliżonym do czasu Midzënôrodnégò Dnia Sprzątaniô Swiata (s. 13). Dodôwkòwim efektã òpisónëch wëżi zestôwków je przedstawienié jakò kùlturowëch zjawiszczów tegò samégò ôrtu dzélów partikùlarny kaszëbsczi lëdowi kùlturë a téż ùniwersalny chrzescyjańsczi kùlturë i równo ùniwersalny pòpùlarny kùlturë (masowi).

Dzãka wëkreòwanémù na kôrtach „Kaszëbsczégò abecadła” wëżi òpisónémù òbrazowi kaszëbsczégò òbrzãdowégò rokù kaszëbskô kùltura przedstôwiô sã czëtińcóm negò ùczbòwnika jakò kùltura, chtërna mô gwôsné kòrzenie, ë temù w pewien spòsób apartnô, ale téż zróżnicowónô i ùniwersalnô.

Marek Cybulski (Uniwersytet Gdański)

Kaszubskie rzeczowniki związane z rokiem obrzędowym – problemy poprawnościowe

Wśród kaszubskich rzeczowników pojawiających się w opisie roku obrzędowego znajdujemy wyrazy, których odmiana może stanowić pewien problem albo w zakresie wyboru całego paradygmatu odmiany, albo w zakresie doboru końcówek fleksyjnych w poszczególnych przypadkach gramatycznych, albo w zakresie alternacji tematycznych. Problemy tego typu występują zwłaszcza wśród nazw świąt i dni świątecznych roku obrzędowego oraz wśród nazw obrzędów, zabaw i zwyczajów towarzyszących dniom i okresom roku obrzędowego. Niektóre z tych problemów mają charakter jednostkowy, ale większość dotyczy całych – mniej lub bardziej licznych – grup rzeczowników; w obrębie niektórych z tych grup nazwy świąt i obrzędów stanowią podgrupę marginalną, podczas gdy w innych znajdują się w centrum danej grupy. Ponieważ jednak nazwy świąt, obrzędów, zabaw i zwyczajów mają na ogół wysoką, wyższą niż rzeczowniki z innych pól semantycznych frekwencję w kaszubskojęzycznych tekstach drukowanych zamieszczanych w podręcznikach do nauki języka kaszubskiego i w kaszubskojęzycznych tekstach mówionych towarzyszących działaniom dydaktycznym na lekcjach języka kaszubskiego, problemy poprawnościowe związane ze stosowaniem tych rzeczowników mogą być dla celów dydaktycznych dobrym przykładem problemów związanych ze stosowaniem wszystkich rzeczowników o podobnej budowie. Rzeczowniki z pola semantycznego obejmującego kaszubski rok obrzędowy mogą więc stanowić niejako pretekst do ukazania problemu odmiany niektórych typów rzeczowników w kaszubszczyźnie. Ich wartość mnemotechniczna jako przykładowych wzorców odmiany wynika nie tylko z ich stosunkowo dużej frekwencji w tekstach kierowanych do uczniów, ale i z ich pozytywnego nacechowania swojskością, zapewniającego zaangażowanie emocjonalne uczących się kaszubszczyzny literackiej.

W celu przedstawienia problemów związanych z odmianą kaszubskich rzeczowników występujących m.in. wśród nazw świąt, obrzędów, zabaw, zwyczajów i okresów roku obrzędowego wybrałem kilkanaście rzeczowników należących do pola semantycznego obejmującego kaszubski rok obrzędowy, a następnie porównałem, jak odmianę tych wyrazów i/lub odmianę tego typu wyrazów traktują słowniki kaszubskiego języka literackiego.

Marek Cëbùlsczi (Gduńsczi Ùniwersytet)

Kaszëbscé jistniczi zrzeszoné z òbrzãdowim rokã – pòprawnoscowé problemë

Westrzód kaszëbsczich jistników, jaczé pòjôwiają sã w òpisënkù òbrzãdowégò rokù nalézemë słowa, jaczich òdmiana mòże bëc problemã abò w òbremienim wëbòru całégò paradigmatu òdmianë, abò w òbremienim dobiéru fleksyjnëch kùnôszków w apartnëch gramaticznëch przëtrôfkach, abò w òbremienim témòwëch alternacjów. Òsoblëwie problemë negò tipù wëstãpùją westrzód pòzwów swiąt i swiątecznëch dniów òbrzãdowégò rokù a téż westrzód pòzwów òbrzãdów, zabawów i zwëków, jaczé towarzą dnióm ë cządóm òbrzãdowégò rokù. Niechtërne z nëch problemów mają jednostkòwi charakter, ale wiãkszosc tikô sã całëch – mni abò wiãcy wielnëch – karnów jistników; w òbremienim niechtërnëch z nëch karnów pòzwë swiãt i òbrzãdów są marginalnym pòdkarnã, pòdczôs czedë w jinëch są w ceńtrum dónégò karna. Równak temù że pòzwë swiãt, òbrzãdów, zabawów i zwëków mają ògle wësoką, wëższą jak jistniczi z jinëch semanticznëch pòlów, frekwencjã w kaszëbskòjãzëkòwëch tekstach drëkòwónëch zamieszczónëch w ùczbòwnikach do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka i w kaszëbskòjãzëkòwëch tekstach gôdónëch towarzącëch pòùczeniowim dzejaniom na ùczbach kaszëbsczégò jãzëka, pòprawnoscowé problemë zrzeszoné z wëzwëskanim nëch jistników mògą bëc dlô pòùczeniowëch célów bëlnym przikładã problemów zrzeszonëch z wezwëskanim wszëtczich jistników ò pòdobny bùdacëji. Jistniczi z semanticznégò pòla, jaczé òbjimô kaszëbsczi òbrzãdowi rok, mògą wiãc stanowic jakbë pretekst do pòkôzaniô problemù òdmianë niechtërnëch tipów jistników w kaszëbiznie. Jejich mnemòtecnicznô wôrtnota jakno przikładowëch mòdłów òdmianë wëchôdô nié le z jich stosënkòwò wiôldżi frekwencji w tekstach czerowónëch do ùczniów, ale i z jejich bëlnégò nacéchòwaniô swòjszczëzną, jaczé zagwësniô emòcjonalné zaangażowanié ùczącëch sã lëteracczi kaszëbiznë.

Żebë przedstawic problemë zrzeszoné z òdmianą kaszëbsczich jistników, jaczé wëstãpùją m.jin. westrzód pòzwów swiãt, òbrzãdów, zabawów, zwëków i cządów òbrzãdowégò rokù, wëbrôł jem czilenôsce jistników słëchającëch do semanticznégò pòla, jaczé òbjimô kaszëbsczi òbrzãdowi rok, a tej pòrównôł jem, jak òdmianã nëch słowów i/abò òdmianã negò tipù słowów traktëją słowôrze kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka.

Uwzględniłem następujące słowniki kaszubszczyzny literackiej: *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta z 1893 r. i 1993 r.[1], *Słowôrz kaszëbsko-polsczi* Aleksandra Labudy z 1982 r.[2], *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* Eugeniusza Gołąbka z 2005 r.[3] oraz *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta scalony i znormalizowany przez Jerzego Tredera, z r. 2006[4]. Dla porównania rozstrzygnięć słowników kaszubszczyzny literackiej z sytuacją występującą w tym zakresie w kaszubszczyźnie gwarowej podaję również, jak deklinację danego rzeczownika opisuje w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* ksiądz Bernard Sychta[5].

Omawiane problemy fleksyjne dzielę na problemy dotyczące całego paradygmatu odmiany oraz problemy z doborem poszczególnych form gramatycznych.

I. Problemy w obrębie całego paradygmatu odmiany

1) Rzeczowniki rodzaju nijakiego
typu M. l.poj. *scynanié kani*, D. l.poj. *scynaniô kani*/*/scynaniégò kani*

Rzeczowniki odczasownikowe rodzaju nijakiego zakończone w mianowniku liczby pojedynczej na *é* mają w kaszubszczyźnie dwojaką odmianę: według paradygmatu rzeczownikowego i według paradygmatu przymiotnikowego. Do grupy tej należą też m.in. niektóre rzeczowniki nazywające święta doroczne, np. *Zmartwëchwstanié*, *Bòżé Narodzenié*, oraz związane z nimi zwyczaje, np. *dëgòwanié*, *scynanié kani*.

Rzeczowniki *Bòżé Narodzenié*, *Zmartwëchwstanié*, *scynanié kani*, *dëgòwanié* nie pojawiają się w uwzględnionych słownikach kaszubskich jako wyrazy hasłowe, można je jednak odnaleźć w obrębie innych haseł (np. w słowniku Gołąbka s.v. *jastrë* występuje wyrażenie *Swiãto Zmartwëchwstaniô*, s. 139), ponadto o tym, jak autorzy leksykonów odnoszą się do tych typów odmiany, wiemy z artykułów hasłowych poświęconych innym rzeczownikom o takiej samej strukturze. Informacji o przymiotnikowej odmianie tych rzeczowników brak w słowniku Ramułta[6], pojawia się ona jednak w leksykonie Gołąbka[7], na przykład w haśle *żëczenié* zostały podane dwie formy dopełniacza

---

[1] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Kraków 1893; tegoż, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, cz. II, oprac. i wstępem opatrzyła H. Horodyska, Kraków 1993.

[2] A. Labuda, *Słowôrz kaszëbsko-polsczi*, oprac. Edward Breza, Gdańsk 1982.

[3] E. Gołąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.

[4] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder według wydań Akademii Umiejętności z roku 1893 i Polskiej Akademii Umiejętności z roku 1993, Gdańsk 2006.

[5] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII, Wrocław 1967–1976.

[6] „Poza narzędnikiem i miejscownikiem l. p. (np. *żëcym*) nie ma ich tu wcale" – J. Treder, Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego *jako słownik... praktyczny*, [w:] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder według wydań Akademii Umiejętności z roku 1893 i Polskiej Akademii Umiejętności z roku 1993, Gdańsk 2003, s. 12.

[7] Por. też: „Rzeczowniczi pòj. l. tipù *pòlé* i òdczasnikòwé tipù *żëcé*, *jedzenié* mògą przëbierac kùnôszczi rzeczownikòwé abò przëdôwnikòwé" – E. Gòłąbk *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù*, Gduńsk 1997, s. 56.

Przëjimnął jem pòstãpné słowôrze lëteracczi kaszëbiznë: *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Sztefana Ramùłta z 1893 r. i 1993 r.[1], *Słowôrz kaszëbsko-polsczi* Aleksandra Labùdë z 1982 r.[2], *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* Eugeniusza Gòłąbka z 2005 r.[3] ë *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Sztefana Ramùłta scalony i znormalizowóny bez Jerzégò Trédra, z r. 2006[4]. Dlô pòrównaniô rozsądzeniów słowôrzów lëteracczi kaszëbiznë z sytuacją, jakô je w tim òbremienim w gwarowi kaszëbiznie dôwóm téż, jak deklinacjã dónégò jistnika òpisëje w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* ksądz Bernat Zëchta[5].

Òmôwióné fleksyjné problemë dzelã na problemë tikającé sã całégò paradigmatu òdmianë ë problemë z dobiérã apartnëch gramaticznëch fòrmów.

I. Problemë w òbremienim całégò paradigmatu òdmianë

1) Jistniczi dzecnégò tipù N. pòj.l. *scynanié kani*, R. pòj.l. *scynaniô kani//scynaniégò kani*

Òdczasnikòwé jistniczi dzecnégò ôrtu zakùńczoné w nazéwôczu pòjedinczi lëczbë na *é* mają w kaszëbiznie dwòjaką òdmianã: wedle jistnikòwégò paradigmatu i wedle znankòwnikòwégò paradigmatu. Do negò karna słëchają téż m.jin. niechtërne jistniczi pòzéwającé doroczné swiãta, np. *Zmartwëchwstanié*, *Bòżé Narodzenié*, a téż zrzeszoné z nima zwëczi, np. *dëgòwanié*, *scynanié kani*.

Jistniczi *Bòżé Narodzenié*, *Zmartwëchwstanié*, *scynanié kani*, *dëgòwanié* nie pòjôwiają sã w przëjimniãtëch kaszëbsczich słowôrzach jakò hasłowé słowa, równak mòże je nalezc w òbremienim jinëch hasłów (np. w słowôrzu Gòłąbka s.v. *jastrë* je wërażenié *Swiãto Zmartwëchwstaniô*, s. 139), co wicy ò tim, jak autorzë leksykònów òdnôszają sã do nëch tipów òdmianë, wiémë z hasłowëch artiklów namienionëch jinszim jistnikòm, co mają jistną sztrukturã. Wiadła ò znankòwnikòwi òdmianie nëch jistników felëje w słowôrzu Ramùłta[6], równak pòjôwiô sã òno w leksykònie Gòłąbka[7], na przëmiôr w hasle *żëczenié* òstałë pòdóné dwie fòrmë rodzôcza pòjedinczi lëczbë:

---

[1] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Kraków 1893; tegò, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, cz. II, oprac. i wstępem opatrzyła H. Horodyska, Kraków 1993.

[2] A. Labuda, *Słowôrz kaszëbsko-polsczi*, oprac. Edward Breza, Gdańsk 1982.

[3] E. Gołąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.

[4] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder według wydań Akademii Umiejętności z roku 1893 i Polskiej Akademii Umiejętności z roku 1993, Gdańsk 2006.

[5] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII, Wrocław 1967–1976.

[6] „Poza narzędnikiem i miejscownikiem l. p. (np. *żëcym*) nie ma ich tu wcale" – J. Treder, Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego *jako słownik... praktyczny*, [w:] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder według wydań Akademii Umiejętności z roku 1893 i Polskiej Akademii Umiejętności z roku 1993, Gdańsk 2003, s. 12.

[7] Pòr. téż: „Rzeczowniczi pòj. l. tipù *pòlé* i òdczasnikòwé tipù *żëcé*, *jedzenié* mògą przëbierac kùnôszczi rzeczownikòwé abò przëdôwnikòwé" – E. Gòłąbk *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù*, Gduńsk 1997, s. 56.

liczby pojedynczej: *żëczeniô//-niégò* (s. 679). Warto więc zwrócić uczniom uwagę na możliwość odmiany tych rzeczowników według dwu paradygmatów, np. M. *Zmartwëchwstanié*, D. *Zmartwëchwstaniô//Zmartwëchwstaniégò*.

2) Rzeczownik plurale tantum czy rzeczownik o pełnym paradygmacie liczbowym (singulare tantum?): *Jastrë//Jastra*

Są w kaszubszczyźnie rzeczowniki funkcjonujące częściej jako pluralia tantum, które tylko według niektórych słowników kaszubskiego języka literackiego przybierają formę liczby pojedynczej, rzadszą zresztą od formy liczby mnogiej. Spośród nazw świąt i zwyczajów dorocznych dotyczy to tylko rzeczownika *Jastrë//Jastra* ‘Wielkanoc’, a i ten rzeczownik nie sprawia w zasadzie problemów poprawnościowych. Zarówno w *Słowniku gwar kaszubskich* Bernarda Sychty (t. II, s. 85, 86), jak i w słownikach kaszubszczyzny literackiej Ramułta (t. I, s. 61), Ramułta-Tredera (s. 112) i Labudy (s. 46) zarejestrowana została wyłącznie forma liczby mnogiej *jastrë*. Tylko w słowniku Gołąbka wyraz hasłowy przybiera podwójną postać: „jastrë // jastra” i opatrzony jest dwiema definicjami: „1. Wiôlgô Noc, Swiãto Zmartwëchwstaniô np. *na Jastrë, do Jastrów.* 2. (môl.) ôrt roscënë: jaskrownik, pòl. jaskier ostry, np. *te jastrë, do tëch jastrów*” (s. 139). Wszystkie przykłady użycia tego rzeczownika, zarówno w odniesieniu do święta, jak i rośliny, występują w poświęconym mu artykule hasłowym w formie liczby mnogiej. Również przykłady użycia tego wyrazu jako nazwy święta przytaczone w obrębie innych artykułów hasłowych słownika Gołąbka mają formę liczby mnogiej: mianownika, por. *Jastrë bądą latos w łżëkwiace* (s.v. *łżëkwiat* ‘kwiecéń’, s. 221), dopełniacza, por. *Z leżnoscë Jastrów, żëczimë bëlnégò dëgùsa* (s.v. *leżnosc // jeleżnosc*, s. 208), i biernika, por. *Mòja stôrô sã na mie ùgrôżô, że mie latos na Jastrë wëdëgùje* (s.v. *ùgrażac sã // ùgrozëc sã* 2. ‘grozëc jaczims zamiarã’, s. 553). Natomiast w odniesieniu do rośliny, choć innego gatunku, poświadczona została w tym słowniku zbliżona fonetycznie do formy *jastra* forma liczby pojedynczej *astra*, por. „astra, colemało wiel. l.: astrë – ôrt kwiatów, co kwitną na jeséni [nié: jastra / -ë; co jinégò: òb. jastrë, w znacz. Wiôlgô Noc], np. *tëch astrów, w tëch astrach, z astrama.* Le jednã astrã òn przëniósł” (s. 13). Może zatem w intencji autora słownika również forma liczby pojedynczej *jastra* powinna się raczej odnosić do rośliny niż do świąt, jednak opis hasła takiego zróżnicowania nie sugeruje.

Warto też zwrócić uwagę na sytuację odwrotną, gdy rzeczownik funkcjonujący w kaszubszczyźnie gwarowej i literackiej jako singulare tantum wyjątkowo przybiera formę liczby mnogiej, zwłaszcza że taki przykład wystąpił w *Kaszëbsczim abecadle* Witolda Bobrowskiego i Katarzyny Kwiatkowskiej. W zanotowanym w tej książce przysłowiu kalendarzowym kaszubski ekwiwalent polskiej nazwy okresu roku liturgicznego *adwent* pojawił się w wyjątkowej dla tego wyrazu formie liczby mnogiej: *adwańta*, wymuszonej rymem, por. *W adwańta òdpòcziwô zemia swiãtô*[8]. Forma ta jest zresztą niestandardowa również pod względem fonetycznym, gdyż na przykład Eugeniusz

---

[8] W. Bòbrowsczi i K. Kwiatkowskô, *Kaszëbsczé abecadło. Twój pierszi elemeńtôrz*, Gdańsk 2000, s. 55.

żëczeniô//-niégò (s. 679). Temù téż wôrt je dac bôczënk ùczniόm na mòżlëwòsc òdmianë nëch jistników wedle dwùch paradigmatów, np. N. *Zmartwëchwstanié*, R. *Zmartwëchwstaniô//Zmartwëchwstaniégò*.

2) Jistnik plurale tantum czë jistnik ò fùlnym lëczbòwim paradigmace (singulare tantum?): *Jastrë//Jastra*

Są w kaszëbiznie jistniczi, jaczé czãscy fùnkcjonëją jakò pluralia tantum, chtërne leno wedle niechtërnëch słowôrzów kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka dostôwają fòrmã pòjedinczi lëczbë, zresztą rzôdszą òd fòrmë wielny lëczbë. Spòstrzód pòzwów dorocznëch swiãt i zwëków tikô to sã leno jistnika *Jastrë//Jastra* ‘Wiôlgônoc’, a i nen jistnik nie sprôwiô òglowò pòprawnoscowëch problemów. Tak w *Słowniku gwar kaszubskich* Bernata Zëchtë (t. II, s. 85, 86), jak téż i w słowôrzach lëteracczi kaszëbiznë Ramùłta (t. I, s. 61), Ramùłta-Trédra (s. 112) i Labùdë (s. 46) zapisónô òstała blós fòrma wielny lëczbë *jastrë*. Leno w słowôrzu Gòłąbka hasłowé słowò dostôwô dëbeltną pòstacjã: „jastrë // jastra” z dwòma definicjama: „1. Wiôlgô Noc, Swiãto Zmartwëchwstaniô np. *na Jastrë, do Jastrów.* 2. (môl.) ôrt roscënë: jaskrownik, pòl. jaskier ostry, np. *te jastrë, do tëch jastrów*” (s. 139). Wszëtczé przëtrôfczi ùżëcô negò jistnika, tak w òdniesenim do swiãta, jak téż i roscënë, wëstãpùją w namienionym mù hasłowim artiklu w fòrmie wielny lëczbë. Téż przikładë ùżëcô negò słowa jakò pòzwë swiãta przëpòdóné w òbremienim jinëch hasłowëch artiklów słowôrza Gòłąbka mają fòrmã wielny lëczbë: nazéwôcza, pòr. *Jastrë bądą latos w łżëkwiace* (s.v. *łżëkwiat* ‘kwiecéń’, s. 221), rodzôcza, pòr. *Z leżnoscë Jastrów, żëczimë bëlnégò dëgùsa* (s.v. *leżnosc // jeleżnosc*, s. 208), i dôwôcza, pòr. *Mòja stôrô sã na mie ùgrôżô, że mie latos na Jastrë wëdëgùje* (s.v. *ùgrażac sã // ùgrozëc sã* 2. ‘grozëc jaczims zamiarã’, s. 553). Zôs w òdniesenim do roscënë, chòc jinszégò zortu, pòswiôdczonô òstała w nym słowôrzu fòneticzno zbliżonô do fòrmë *jastra* fòrma pòjedinczi lëczbë *astra*, pòr. „astra, colemało wiel. l.: astrë – ôrt kwiatów, co kwitną na jeséni [nié: jastra / -ë; co jinégò: òb. jastrë, w znacz. Wiôlgô Noc], np. *tëch astrów, w tëch astrach, z astrama.* Le jednã astrã òn przëniósł” (s. 13). Tej mòże w jintencji autora słowôrza téż fòrma pòjedinczi lëczbë *jastra* mia bë sã barżi òdnaszac do roscënë jak do swiãt, równak òpisënk hasła taczégò zróżnicowaniô nie sugerëje.

Wôrt téż dac bôczënk na sytuacjã w drëgą stronã, bò jistnik, jaczi fùnkcjonëje w gwarowi ë lëteracczi kaszëbiznie jakò singulare tantum, nadzwëkòwò dostôwô fòrmã wielny lëczbë, òsoblëwò temù, że taczi przëtrôfk wëstąpił w *Kaszëbsczim abecadle* Witolda Bòbrowsczégò i Katarzënë Kwiatkòwsczi. W zapisónym w ti ksążce kalãdarzowim przësłowiu kaszëbskô równowôrtnota pòlsczi pòzwë czãdu liturgicznégò rokù *adwent* pòjawił sã w apartny dlô negò słowa fòrmie wielny lëczbë: *adwańta*, jakô òstała wëmùszonô rimã, pòr. *W adwańta òdpòcziwô zemia swiãtô*[8]. Zresztą na fòrma je niesztandardowô zdrzącë téż na fònetikã, bò na przëmiôr Eugeniusz Gòłąbk dopùszcziwô

---

[8] W. Bòbrowsczi i K. Kwiatkowskô, *Kaszëbsczé abecadło. Twój pierszi elemeńtôrz*, Gdańsk 2000, s. 55.

Gołąbek dopusza dla tego rzeczownika tylko wersje brzmieniowe *adwent* i *adweńt*, por. „adwent // eńt [nié: agwańt, jadwent, jagwańt itp.] (s. 9), choć Ramułt podaje dwie inne wersje: *agweńt* (t. II, s. 1) i *jadweńt* (t. I, s. 59).

3) Temat przypadków zależnych komponentu rzeczownikowego wyrażenia *Wiôldżi Tidzéń*

Wiôldżi Tidzéń to zestawienie frazeologiczne nazywające okres poprzedzający święta Wielkiej Nocy, zawierające komponent *tidzéń*, w wypadku którego problemy z odmianą dotyczą wystąpienia lub niewystąpienia alternacji tematycznej oraz jej typu.

W gwarach kaszubskich rzeczownik ten w świetle słownika Sychty (t. V, s. 350) ma odmianę zróżnicowaną terytorialnie. Na Kaszubach północnych i środkowych w temacie tego rzeczownika występuje alternacja samogłoskowa *é*: *e*, czyli dopełniacz liczby pojedynczej przybiera tu postać *tidzenia*, na Kaszubach południowych pojawia się znana również z literackiej polszczyzny ilościowa alternacja grupowa *Ø*: *gò*, czyli dopełniacz liczby pojedynczej brzmi tu *tigodnia*, ponadto na Helu spotyka się ilościową alternację samogłoskową *é*: Ø i alternacje spółgłoskowe *dz*: *d* i *ń*: *n*, a dopełniacz liczby pojedynczej ma formę *tidna*.

Również słowniki kaszubszczyzny literackiej proponują różne wersje odmiany tego wyrazu. Słownik Ramułta nie podaje dla form deklinacyjnych rzeczownika *tidzéń* (s. 214) żadnej alternacji – zapewne dlatego, że autor w ogóle ją w zakresie oboczności *é: e* zneutralizował[9]. Słownik Ramułta-Tredera (s. 370) proponuje zastosować alternację *é*: *e*, czyli preferuje formę z *é* w mianowniku liczby pojedynczej (*tidzéń*) wobec form z *e* w przypadkach zależnych (np. *tidzenia* w dopełniaczu liczby pojedynczej). Słownik Gołąbka pod hasłem *tidzéń* (s. 537) nie podaje odmiany z alternacją *é*: *e*. Pojawiają się tu natomiast formy z samogłoską *é* w całym paradygmacie, tj. *tidzénia* dla dopełniacza liczby pojedynczej, *w tim tidzéniu* dla miejscownika liczby pojedynczej, *dwa tidzénie* dla mianownika i biernika liczby mnogiej i *do trzech tidzéniów* dla dopełniacza liczby mnogiej. Obok zalecanej formy dopełniacza liczby pojedynczej bez alternacji: *tidzénia* podaje też Gołąbek – jako dopuszczalną? – formę z alternacją samogłoskową *é*: Ø, alternacją spółgłoskową *d*: *dz* oraz z nietypową ilościową alternacją grupową *Ø*: *gò*, czyli *tigòdnia*, którą opatruje kwalifikatorem *polasz*. Ostrzega natomiast Gołąbek przed formą wyłącznie z alternacjami *é*: *Ø* i *d*: *dz*, którą poprzedza partykułą *nié*, por. „*nié: tidna*” (s. 537). Mimo nieuwzględnienia w obrębie artykułu hasłowego poświęconego temu rzeczownikowi formy wyłącznie z alternacją *é*: *e* forma dopełniacza liczby pojedynczej *tidzenia* pojawia się w słowniku Gołąbka pod hasłem *zlegnąc*[10] (s. 661), a forma mianownika liczby mnogiej *tidzenie* pod hasłem *przińdny* (s. 425).

---

[9] J. Treder, Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego *jako słownik... praktyczny*, op. cit., s. 10.

[10] M. Cybulski, *Problematyka morfonologiczna w procesie kodyfikacji kaszubszczyzny na przykładzie samogłoskowych alternacji jakościowych przed końcówką zerową rzeczowników*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008, s. 307.

dlô negò jistnika leno brzëmieniowé wersje *adwent* i *adweńt*, pòr. „adwent // eńt [nié: agwańt, jadwent, jagwańt itp.] (s. 9), chòc Ramùłt dôwô dwie jinszé wersje: *agweńt* (t. II, s. 1) i *jadweńt* (t. I, s. 59).

3) Téma zależnëch przëpôdków kòmpònentu jistnikòwégò wërażeniô *Wiôldżi Tidzéń*

Wiôldżi Tidzéń to frazeòlogiczny zestôwk pòzéwający czas, jaczi je przed swiãtã Wiôldżi Nocë, mający w se kòmpònent *tidzéń*, w przëtrôfkù chtërnégò problemë z òdmianą tikają sã wëstąpieniô abò niewëstąpieniô témòwi alternacji a téż ji tipù.

W kaszëbsczich gwarach nen jistnik zdrzącë w *Słowôrz* Zëchtë (t. V, s. 350) mô òdmianã teritorialno zróżnicowóną. Na nordowëch ë westrzédnëch Kaszëbach w temace negò jistnika wëstãpùje samòzwãkòwô alternacja *é*: *e*, to je rodzôcz pòjedinczi lëczbë dostôwô tu pòstac *tidzenia*, na pôłniowëch Kaszëbach pòjôwiô sã znónô téż z lëteracczi pòlaszëznë jiloscowô grëpòwô alternacjô *Ø*: *gò*, to je rodzôcz pòjedinczi lëczbë brzëmi tu *tigodnia*, co wicy na Hélu spòtikô sã jiloscową samòzwãkòwą alternacjã *é*: Ø i wespółzwãkòwé alternacje *dz*: *d* i *ń*: *n*, a rodzôcz pòjedinczi lëczbë mô fòrmã *tidna*.

Téż słowôrze lëteracczi kaszëbiznë bédëją rozmajité wersje òdmianë negò słowa. Słowôrz Ramùłta nie dôwô dlô deklinacyjnëch fòrmów jistnika *tidzéń* (s. 214) niżódny alternacji – mést temù, że autor czësto jã w òbremienim òbòcznoscy *é: e* zneutralizowôł[9]. Słowôrz Ramùłta-Trédra (s. 370) bédëje wëzwëskac alternacjã *é*: *e*, to je na przódkù stôwiô fòrmã z *é* w nazéwôczu pòjedinczi lëczbë (*tidzéń*) procëm fòrmów z *e* w zależnëch przëtrôfkach (np. *tidzenia* w rodzôczu pòjedinczi lëczbë). Słowôrz Gòłąbka pòd hasłã *tidzéń* (s. 537) nie dôwô òdmianë z alternacją *é*: *e*. Zôs pòjôwiają sã tu fòrmë z samòzwãkã *é* w całim paradigmace, tj. *tidzénia* dlô rodzôcza pòjedinczi lëczbë, *w tim tidzéniu* dlô nazéwôcza pòjedinczi lëczbë, *dwa tidzénie* dlô nazéwôcza i dôwôcza wielny lëczbë i *do trzech tidzéniów* dlô rodzôcza wielny lëczbë. Kòl zalécóny fòrmë rodzôcza pòjedinczi lëczbë bez alternacji: *tidzénia* Gòłąbk dôwô téż – jakò dopùszczalną? – fòrmã z samòzwãkòwą alternacją *é*: Ø, spółzwãkòwą alternacją *d*: *dz* a téż z nietipiczną jiloscową alternacją grëpòwą *Ø*: *gò*, to je *tigòdnia*, jaką céchùje kwalifikatorã *polasz?*. Zôs Gòłąbk òstrzégô przed fòrmą leno z alternacjama *é*: *Ø* i *d*: *dz*, jaczé pòprzédzô partikùłą *nié*, pòr. „*nié: tidna*" (s. 537). Chòc nie òstała ùwzglãdnionô w òbremienim hasłowégò artikla namienionémù nemù jistnikòwi fòrma blós z alternacją *é*: *e* fòrma rodzôcza pòjedinczi lëczbë *tidzenia* pòjôwiô sã w słowôrzu Gòłąbka pòd hasłã *zlegnąc*[10] (s. 661), a fòrma nazéwôcza wielny lëczbë *tidzenie* pòd hasłã *przińdny* (s. 425).

---

[9] J. Treder, Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego *jako słownik... praktyczny*, op. cit., s. 10.

[10] M. Cybulski, *Problematyka morfonologiczna w procesie kodyfikacji kaszubszczyzny na przykładzie samogłoskowych alternacji jakościowych przed końcówką zerową rzeczowników*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008, s. 307.

Warto by chyba propagować odmianę z alternacją *tidzéń*: *tidzenia*, która poświadczona została również w *Słowniku gwar kaszubskich* Bernarda Sychty (choć tylko na obszarze Kaszub północnych i środkowych).

II. Problemy dotyczące form poszczególnych przypadków

1) Dopełniacz liczby mnogiej z końcówką *-ów* lub z końcówką zerową

We współczesnym kaszubskim języku literackim, podobnie jak w gwarach kaszubskich, w dopełniaczu liczby mnogiej wszystkich rodzajów może występować końcówka *-ów*, możliwa jest też jednak końcówka zerowa[11]. Często formie rzeczownika w dopełniaczu liczby mnogiej z końcówką zerową towarzyszą oboczności w temacie rzeczownika. Przykładem specyficznego użycia końcówki zerowej jest znane przysłowie, notowane m.in. przez Sychtę: *Rëbôcë żëją z rib, Lesôcë z grzib* (t. II, s. 333), w którym wystąpiły dwa rzeczowniki w dopełniaczu liczby mnogiej z końcówką zerową, choć w wypadku drugiego z nich forma dopełniacza liczby mnogiej jest identyczna z formą mianownika liczby pojedynczej. Jeśli chodzi o słowniki kaszubszczyzny literackiej, to końcówka zerowa często pojawia się w słowniku Ramułta, a zdecydowanie rzadziej w słowniku Gołąbka.

Wątpliwości co do wyboru jednej z dwu końcówek: zerowej lub *-ów* dotyczą m.in. nazw świąt dorocznych, gdyż ze względu na dużą frekwencję tekstową częściej niż inne wyrazy zachowują one formy archaiczne.

Gòdë – Gód//Gòdów

Sychta podaje tylko formę z końcówką zerową *gód*, zarówno w przyhasłowej informacji gramatycznej, jak i w cytatach ilustrujących użycie tego wyrazu, którymi są przysłowia: *Kòle Gód eltka jak miód* i *Do gód sétme pogód* (t. I s. 335). Również w słowniku Ramułta występuje wyłącznie forma *gód*, zarówno pod hasłem „gòdë, gód, *l.mn.*, 1. ‘gody’, 2. ‘święto Bożego Narodzenia’ ” (t. I, s. 43), jak i w obrębie trzech innych haseł: „gòwnice, -ic, *l.mn.*, ‘wychodki, gnojownia’ ” (t. II, s. 15), „heltka, -czi, *ż.*, ‘owoc dzikiej, polnej jabłoni, psiarka’ ” (t. I, s. 50) i „òkòło, *przyim.*, ‘około (pewnego miejsca lub czasu)’ ” (t. I, s. 225). Dwa pierwsze wyrazy hasłowe zostały przejęte przez Ramułta z zarejestrowanego przez Ceynowę przysłowia *Òkòło Gód heltka jak miód*, *a òkòło Gromic wëjimiesz jã z gòwnic*, objaśnionego w następujący sposób: ‘około świąt Bożego Narodzenia nawet psianka, tj. kwaśne jabłko z braku innych smakuje jak miód, a około Gromnic wyjmiesz ją nawet z wychodków [odchodów]’ (s.v. *gòwnice*), tylko pod hasłem *òkòło* podany został przykład niesfrazeologizowany, mianowicie wyrażenie przyimkowe *òkòło Gód*. Natomiast w słowniku Labudy wystąpiła tylko forma z końcówką *-ów*: *godów* (s. 39), a w słowniku Gołąbka, choć w obrębie artykułu hasłowego poświęconego wyrazowi *gòdë* ‘czas midzë Bòżim Narodzenim a Nowim Rokã’

---

[11] Por. E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk 1981, s. 112, 114.

Mést wôrt bë propagòwac òdmianã z alternacją *tidzéń*: *tidzenia*, jakô pòswiôdczonô òstała téż w *Słowniku gwar kaszubskich* Bernata Zëchtë (chòc leno na nordowëch ë westrzédnëch Kaszëbach).

II. Problemë tikającé sã fòrmów apartnëch przëtrôfków

1) Rodzôcz wielny lëczbë z kùnôszkã *-ów* abò z zerowim kùnôszkã

We wespółczasnym kaszëbsczim lëteracczim jãzëkù, pòdobno jak w kaszëbsczich gwarach, w rodzôczu wielny lëczbë wszëtczich ôrtów mòże wëstãpòwac kùnôszk *ów*, równak mòżlëwi je téż zerowi kùnôszk[11]. Czãsto fòrmie jistnika w rodzôczu wielny lëczbë z zerowim kùnôszkã towarzą òbòcznoscë w temace jistnika. Przikładã òsoblëwégò ùżëcô zerowégò kùnôszka je znóné przësłowié, zapisóné m.jin. bez Zëchtã: *Rëbôcë żëją z rib, Lesôcë z grzib* (t. II, s. 333), w jaczim wëstąpiłë dwa jistniczi w rodzôczu wielny lëczbë z zerowim kùnôszkã, chòc w przëtrôfkù drëdżégò z nich fòrma rodzôcza wielny lëczbë je jistnô jak fòrma nazéwôcza pòjedinczi lëczbë. Żlë jidze ò słowôrze lëteracczi kaszëbiznë, to zerowi kùnôszk czãsto pòjôwiô sã w słowôrzu Ramùłta, a zdecydowónie rzadzy w słowôrzu Gòłąbka.

Wątplëwòscë co do wëbiéru jednégò z dwùch kùnôszków: zerowégò abò *ów* tikają sã m.jin. pòzwów doroczněch swiãt, bò stądka, że mają wiôlgą tekstową frekwencjã czãscy jak jinszé słowa zachòwùją òne archajiczné fòrmë.

Gòdë – Gód//Gòdów

Zëchta dôwô le fòrmã z zerowim kùnôszkã *gód*, tak w kòlhasłowim gramaticznym wiadle, jak téż i w cytatach òbrazëjącëch ùżëcé negò słowa, jaczima są przësłowia: *Kòle Gód eltka jak miód* i *Do gód sétme pogód* (t. I s. 335). Téż w słowôrzu Ramùłta wëstãpùje leno fòrma *gód*, tak pòd hasłã „gòdë, gód, *l.mn.*, 1. ‘gody’, 2. ‘święto Bożego Narodzenia’ ” (t. I, s. 43), jak téż i w òbremienim trzech jinëch hasłów: „gòwnice, -ic, *l.mn.*, ‘wychodki, gnojownia’ ” (t. II, s. 15), „heltka, -czi, *ż.*, ‘owoc dzikiej, polnej jabłoni, psiarka’ ” (t. I, s. 50) i „òkòło, *przyim.*, ‘około (pewnego miejsca lub czasu)’ ” (t. I, s. 225). Dwa pierszé hasłowé słowa òstałë przëjãté bez Ramùłta z zapisónégò bez Cenôwã przësłowia *Òkòło Gód heltka jak miód, a òkòło Gromic wëjimiesz jã z gòwnic*, tak wëdolmaczonégò: ‘około świąt Bożego Narodzenia nawet psianka, tj. kwaśne jabłko z braku innych smakuje jak miód, a około Gromnic wyjmiesz ją nawet z wychodków [odchodów]’ (s.v. *gòwnice*), leno pòd hasłã *òkòło* òstôł pòdóny niesfrazeòlogizowóny przikłôd, jidze ò przëmiónkòwé wërażenié *òkòło Gód*. Zôs w słowôrzu Labùdë wëstąpiła le fòrma z kùnôszkã *ów*: *godów* (s. 39), a w słowôrzu Gòłąbka, chòc w òbremienim hasłowégò artikla namienionémù słowù *gòdë* ‘czas midzë Bòżim Narodzenim a Nowim Rokã’ (s. 119) fòrma rodzôcza nie òstała ùżëtô, to fòrma *gòdów* pòjôwiô sã w òbremienim dwùch jinszich

---

[11] Pòr. E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk 1981, s. 112, 114.

(s. 119) forma dopełniacza nie została użyta, to forma *gòdów* pojawiała się w obrębie dwu innych haseł związanych z okresem Bożego Narodzenia (s.v. *gòdny*, *gòdow*i, s. 119), podczas gdy forma *gód* w tym słowniku w ogóle nie została zarejestrowana.

Jastrë – Jastrów//Jaster//Jastr

Bernard Sychta w swoim słowniku dla dopełniacza nazwy *Jastrë* (t. II, s. 85) podał dwie formy: częstszą z końcówką *-ów*: *Jastrów* i rzadszą z końcówką zerową i alternacją *Ø* do *e*: *Jaster*[12]. Stefan Ramułt (t. I, s. 61), a za nim Jerzy Treder (s. 112), również dopuszczają dwie formy dopełniacza, ale z zapisu z użyciem nawiasu: *Jastrë*, *Jastr* (*ów*) wynika, że forma z końcówką zerową nie zawiera wstawnego *e* (*Jastr*); zapis ten nie mówi jednak nic o frekwencji obu form. W słowniku Labudy (s. 46) i Gołąbka[13] (s. 139) znajdziemy natomiast tylko formę *Jastrów*. Kaszubskie słowniki rejestrują więc trzy różne formy dopełniacza tej nazwy: *Jastrów*, *Jaster* i *Jastr*.

Zeloné Swiątczi – Zelonëch Swiątk //Zelonëch Swiątków

Bernard Sychta pod hasłem *Swiątczi* plt (t. V, s. 196) odsyłającym do *Zeloné Swiątczi* podaje tylko jedną postać dopełniacza, z końcówką zerową, czyli *Swiątk*, podobnie jak pod hasłem *przedswiątczi* ‘czas między Wniebowstąpieniem a Zielonymi Świętami’, oznaczonym jako forma archaiczna (t. IV, s. 182), poświadcza w tej funkcji tylko formę *przedswiątk*. Jedynie postać *swiątk* rejestruje również Stefan Ramułt (t. I, s. 206), a za nim Jerzy Treder (s. 357) dla wyrazu „swiątczi, ątk, *l.mn.*, ‘święta, dni świąteczne’„. Aleksander Labuda w ogóle nie notuje tego hasła. Jedynie Eugeniusz Gołąbek w haśle „swiątczi – Zeloné Swiątczi – swiãto Zesłaniô Dëcha Swiãtégò” dopuszcza dwie oboczne formy dopełniacza: *Do Zelonëch Swiątk//-tków* (s. 506).

Zôpùstë – zôpùst//zôpùsti//zôpùstów

Bernard Sychta w opisie gramatycznym dotyczącym hasła *zôpùstë* plt ‘ostatnie dni karnawału, począwszy od niedzieli do wtorku przed Środą Popielcową’ (t. VI, s. 185) informuje o trzech obocznych formach dopełniacza tego wyrazu: z końcówką zerową: *zôpùst*, z końcówką *i*: *zôpùsti* i z końcówką *ów*: *zôpùstów*. Słowniki kaszubszczyzny literackiej podają tylko jedną formę. Stefan Ramułt (t. II, s. 81), a za nim Jerzy Treder (s. 439) notują tylko formę z końcówką zerową: „zôpùstë, zôpùst, *l.mn.*”, natomiast Eugeniusz Gołąbek – tylko formę z końcówką *-ów*: „zôpùstë [akc. zô-], np. *do zôpùstów*” (s. 670).

---

[12] Por. tu również zanotowaną w słowniku Sychty formę dopełniacza liczby mnogiej rzeczownika *sostra* o postaci *soster*, co jest o tyle interesujące, że pojawia się tu wstawne *e*, którego brak w formach mianownika liczby pojedynczej rzeczowników męskich typu *domk*, *stółk* jest cechą specyficznie kaszubską.

[13] Warto chyba zwrócić uwagę na to, że Gołąbk preferuje tu formy z brakiem *e* ruchomego w dopełniaczu liczby mnogiej, a formy z rozpowszechnioną końcówką zerową stawia na drugim miejscu, por. np. pod hasłem *białka*: *do tëch białk // -ków* (s. 24), choć w innym miejscu przedkłada formę z końcówką *-ów* nad formę z końcówką zerową, która wymagałaby alternacji, por. np. *głos żabów* pod hasłem *skrzek* (s. 474).

hasłów zrzeszonëch z gòdowim cządã (s.v. *gòdny*, *gòdowi*, s. 119), a fòrma *gód* w nym słowôrzu nijak nie òstała zapisónô.

Jastrë – Jastrów//Jaster//Jastr

Bernat Zëchta w swòjim słowôrzu dlô rodzôcza pòzwë *Jastrë* (t. II, s. 85) dôł dwie fòrmë: czãstszą z kùnôszkã *ów*: *Jastrów* i rzôdszą z zerowim kùnôszkã i alternacją *Ø* do *e*: *Jaster*[12]. Sztefón Ramùłt (t. I, s. 61), a za nim Jerzi Tréder (s. 112), téż dopùszcziwają dwie fòrmë rodzôcza, ale z zapisu z ùżëcym nôwiôsu: *Jastrë*, *Jastr* (*ów*) wëchôdô, że fòrma z zerowim kùnôszkã nie zawiérô wstôwnégò *e* (*Jastr*); równak nen zapis nic nie gôdô ò frekwencji nëch dwùch fòrmów. W słowôrzu Labùdë (s. 46) i Gòłąbka[13] (s. 139) zôs nalézemë le fòrmã *Jastrów*. Kaszëbsczé słowôrze zapisëją wiãc trzë fòrmë rodzôcza ti pòzwë: *Jastrów*, *Jaster* i *Jastr*.

Zeloné Swiątczi – Zelonëch Swiątk //Zelonëch Swiątków

Bernat Zëchta pòd hasłã *Swiątczi* plt (t. V, s. 196), jaczé òdsélô do *Zeloné Swiątczi* dôwô le jednã pòstac rodzôcza, z zerowim kùnôszkã, to je *Swiątk*, pòdobno jak pòd hasłã *przedswiątczi* ‘czas między Wniebowstąpieniem a Zielonymi Świętami’, nacéchòwónym jakno archajicznô fòrma (t. IV, s. 182), pòswiôdczô w ti fùnkcji le fòrmã *przedswiątk*. Leno pòstac *swiątk* zapisëje téż Sztefón Ramùłt (t. I, s. 206), a za nim Jerzi Tréder (s. 357) dlô słowa „swiątczi, ątk, *l.mn.*, ‘święta, dni świąteczne’ ”. Aleksander Labùda nijak nie zapisëje negò hasła. Blós Eugeniusz Gòłąbk w hasle „swiątczi – Zeloné Swiątczi – swiãto Zesłaniô Dëcha Swiãtégò” dopùszcziwô dwie òbòczné fòrmë rodzôcza: *Do Zelonëch Swiątk//-tków* (s. 506).

Zôpùstë – zôpùst//zôpùsti//zôpùstów

Bernat Zëchta w gramaticznym òpisënkù tikającym sã hasła *zôpùstë* plt ‘ostatnie dni karnawału, począwszy od niedzieli do wtorku przed Środą Popielcową’ (t. VI, s. 185) dôwô wiadło ò trzech òbòcznëch fòrmach rodzôcza negò słowa: z zerowim kùnôszkã: *zôpùst*, z kùnôszkã *i*: *zôpùsti* i z kùnôszkã *ów*: *zôpùstów*. Słowôrze lëteracczi kaszëbiznë dôwają le jednã fòrmã. Sztefón Ramùłt (t. II, s. 81), a za nim Jerzi Tréder (s. 439) zapisëją le fòrmã z zerowim kùnôszkã: „zôpùstë, zôpùst, *l.mn.*”, zôs Eugeniusz Gòłąbek – leno fòrmã z kùnôszkã *ów*: „zôpùstë [akc. zô-], np. *do zôpùstów*” (s. 670).

---

[12] Pòr. tu téż zapisóną w słowôrzu Zëchtë fòrmã rodzôcza wielny lëczbë jistnika *sostra*, jakô mô pòstac *soster*, co je ò tëli zajimającé, że pòjôwiô sã tu wstôwné *e*, jaczégò felëje w fòrmach nazéwôcza pòjedinczi lëczbë chłopsczich jistników ôrtu *domk*, *stółk* i je znanką òsoblëwò kaszëbską.

[13] Mést wôrt dac bôczënk na to, że Gòłąbk na pierszim môlu stôwiô fòrmã z brakã rësznégò *e* w rodzôczu wielny lëczbë, a fòrmë z rozpòwszechnionym zerowim kùnôszkã stôwiô na drëdżim môlu, pòr. np. pòd hasłã *białka*: *do tëch białk // -ków* (s. 24), chòc w jinszim môlu przedkłôdô fòrmã z kùnôszkã *-ów* nad fòrmã z zerowim kùnôszkã, jaczi bë wëmôgôł alternacji, pòr. np. *głos żabów* pòd hasłã *skrzek* (s. 474).

2) Dopełniacz liczby mnogiej z końcówką zerową z alternacją lub bez alternacji

Brak wstawnego *e*: *Zelonëch Swiątk*

W rejestrowanej przez większość kaszubskich słowników formie dopełniacza z końcówką zerową wyrazu *Swiątczi*, wchodzącego w skład nazwy *Zeloné Swiątczi*, nie pojawia się wstawne *e* występujące w polskim ekwiwalencie tej nazwy.

Brak alternacji samogłoski nosowej: *swiãt*

Według *Słownika gwar kaszubskich* Bernarda Sychty w dopełniaczu liczby mnogiej rzeczownika *swiãto* (t. V, s. 196) nie zachodzi alternacja samogłoski nosowej *ã: ą* i rzeczownik ten przybiera postać *swiãt.* W słowniku Ramułta (t. I, s. 206), a zatem i Ramułta Tredera (s. 357) brak informacji o tej formie gramatycznej rzeczownika „swiãto, -a, *n*., święto”, zaś w słowniku Labudy w ogóle nie ma tego hasła. Natomiast słownik Gołąbka ostrzega przed obocznością *ã*: *ą* w wyrazie *swiãto*, por. zapis „*swiãt* (nie: *swiąt*)” (s. 507). Forma *swiãt* odnotowana jest też 7-krotnie w artykułach hasłowych innych wyrazów (s.v. *blëži*, s. 30; *gòdowi*, s. 119; *miesąc*, s. 233; *òbczas*, s. 294; *swiãti*, s. 506; *swiãto*, s. 507; *ùlubiony*, s. 556). Ponadto Eugeniusz Gołąbek kilkakrotnie przestrzega przed formą *swiąt* we *Wskôzach kaszëbsczégò pisënkù*: „W przërównanim z pòlsczim jãzëkã mómë tu nosówkã przédnią. Mówimë tej, np. *Wesołëch swiãt*!”[14].

Przy pisaniu kaszubskich tekstów, a także w pracy redakcyjnej i dydaktycznej warto, a nawet niekiedy trzeba zwracać uwagę na dobór właściwego paradygmatu odmiany lub wybór odpowiednich końcówek fleksyjnych (nie zapominając o tym, że niedopuszczone do języka literackiego paradygmaty i końcówki mogą się pojawić w tekstach gwarowych), ma to bowiem zasadnicze znaczenie przy kodyfikacji kaszubskiego języka literackiego: porządkuje ów język, prowadząc do wyzbycia się niepotrzebnych dubletów. Z drugiej strony owe dublety, jeśli dotyczą wyrazów kulturowo ważnych, a do takich należą nazwy świąt, obrzędów, zabaw, zwyczajów i okresów roku obrzędowego, mogą stanowić bogactwo języka, służące nie podtrzymaniu jego funkcji informacyjnej, lecz pełnieniu przez niego funkcji wyznacznika tożsamości etnicznej i/lub lokalnej poprzez odwołanie się do dziejów języka kaszubskiego, zarówno w jego różnych odmianach terytorialnych (tj. do kaszubszczyzny gwarowej), jak i na różnych etapach standaryzacji (tj. do kaszubszczyzny literackiej).

---

[14] E. Gòłąbk *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù...*, op. cit., s. 56. Por. też s. 53 i 55.

2) Rodzôcz wielny lëczbë z zerowim kùnôszkã z alternacją abò bez alternacji

Brak wstôwnégò *e*: *Zelonëch Swiątk*

W zapisóny bez wiãkszosc kaszëbsczich słowôrzów fòrmie rodzôcza z zerowim kùnôszkã słowa *Swiątczi*, wchôdającégò w skłôd pòzwë *Zeloné Swiątczi*, nie pòjôwiô sã wstôwné *e*, jaczé wëstãpùje w pòlsczim ekwiwalence ti pòzwë.

Brak alternacji nosowégò samòzwãkù: *swiãt*

Wedle *Słownika gwar kaszubskich* Bernata Zëchtë w rodzôczu wielny lëczbë jistnika *swiãto* (t. V, s. 196) nie zachôdô alternacja nosowégò samòzwãkù *ã: ą* i nen jistnik dostôwô pòstac *swiãt*. W słowôrzu Ramùłta (t. I, s. 206), temù téż i Ramùłta Trédra (s. 357) felëje wiadła ò ti gramaticzny fòrmie jistnika „swiãto, -a, *n*., święto”„ zôs w słowôrzu Labùdë ni ma nijak negò hasła. Zôs słowôrz Gòłąbka òstrzégô przed òbòcznoscą *ã*: *ą* w słowie *swiãto*, pòr. zapisënk „*swiãt* (nié: *swiąt*)” (s. 507). Fòrma *swiãt* òdnotowónô je téż 7 razy w hasłowëch artiklach jinëch słowów (s.v. *blëżi*, s. 30; *gòdowi*, s. 119; *miesąc*, s. 233; *òbczas*, s. 294; *swiãti*, s. 506; *swiãto*, s. 507; *ùlubiony*, s. 556). Co wicy, Eùgeniusz Gòłąbk czile razy przestrzégô przed fòrmą *swiąt* we *Wskôzach kaszëbsczégò pisënkù*: „W przërównanim z pòlsczim jãzëkã mómë tu nosówkã przédnią. Mówimë tej, np. *Wesołëch swiãt*!”[14].

Kòle pisaniô kaszëbsczich tekstów, a téż w redakcyjny i pòùczeniowi robòce wôrt, a nierôz nawetka je mùsz dac bôczënk na dobiér gwôscëwégò paradigmatu òdmianë abò wëbiér bëlnëch fleksyjnëch kùnôszków (nie zabiwającë ò tim, że niedopùszczoné do lëteracczégò jãzëka paradigmatë i kùnôszczi mògą pòjawiac sã w gwarowëch tekstach), bò mô to dërżéniowé znaczenié kòl kòdifikacje kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka: pòrządkùje nen jãzëk, prowadząc do wëzbëcô sã niebrëkòwnëch dubletów. Z drëdżi stronë ne dubletë, żlë tikają sã słowów kùlturowò wôżnëch, a do taczich słëchają pòzwë swiãt, òbrzãdów, zabawów, zwëków i cządów òbrzãdowégò rokù, mògą stanowic bòkadnosc jãzëka, służącë nié pòdtrzimanim jegò jinfòrmacyjny fùnkcje, ale pełnienim bez niegò fùnkcje wëznacznika etniczny i/abò òbéńdowi juwernotë bez òdwòłanié sã do dzejów kaszëbsczégò jãzëka, tak w jegò rozmajitëch teritorialnëch òdmianach (tj. do gwarowi kaszëbiznë), jak téż i na rozmajitëch etapach sztandarizacji (tj. do lëteracczi kaszëbiznë).

---

[14] E. Gòłąbk *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù...*, op. cit., s. 56. Pòr. téż s. 53 i 55.

Róża Wosiak-Śliwa (Uniwersytet Gdański)

Nazwy potraw odbiciem roku obrzędowego na Kaszubach

17 maja 2007 r. miałam możliwość wygłoszenia w Tule – stolicy rosyjskich samowarów, broni i pierników – referetu *Nazwy ciast odbiciem roku obrzędowego na Kaszubach*[1]. Do napisania powyższej pracy skłoniły mnie refleksje po kwerendzie kaszubskich słowników, artykułów i książek kucharskich[2]. Okazało się bowiem, że na Kaszubach przez wiele dziesiątków lat znana była tradycja pieczenia ciast wielkopostnych, wielkanocnych, dożynkowych, bożonarodzeniowych, noworocznych, pogrzebowych i innych.

Wśród ciast wielkopostnych na plan pierwszy wysuwał się *pòpielnik* ‘placek z reszty ciasta od pączków zapustnych pieczony w popiele we wtorek wieczorem przed Środą Popielcową’: „Ùpiec *pòpielnika*.” (Gochy, rzadziej Zabory) Sych IV 139; wielkanocnych: *krąg* ‘dawne ciasto obrzędowe w postaci wieńca, wypiekane na Wielki Czwartek, szczególnie w Pucku i Wejherowie’: „Na Wieldżi Czwiôrtk wszësce piekôrze le *krãgle* pieklë.” Sych II 243, *krãdżel* ‘dawne ciasto obrzędowe w postaci wieńca, wypiekane na Wielki Czwartek, szczególnie w Pucku i Wejherowie’ Sych II 243, Goł 183; dożynkowych: *przëplësnica* ‘dawne ciasto obrzędowe wypiekane z okazji dożynek ze świeżej mąki i wody’: „*Przëplësnica* wëzdrzała jak przëplësłô żaba.” (Kępa Żarnowiecka)

---

[1] R. Wosiak-Śliwa, *Nazwy ciast odbiciem roku obrzędowego na Kaszubach*, [w:] *Славянские языки и культура. Том II: Языковые средства и способы кодировки культурных знаний. Материалы Международной научной конференции*, Тула, 17-19 мая 2007 г. [ред. Г. В. Токарев]. Тула [Rosja], 2007, s. 125-128.

[2] Należy tu przywołać prace: W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. I-VI, Warszawa, 1995-2010; J. Ellwart, *Tradycyjna kuchnia kaszubska*, Gdynia, 2010; E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk, 2005; E. Gołąbk, *Rozmówki kaszubskie*, Gdynia, 1992; *Kuchnia pomorska*, red. B. Ditrich, D. Słubik, Gdańsk, 1998; *Kulinarny atlas Pomorza*, Gdańsk, 2009; A. Labuda, *Słowniczek kaszubski*, red. H. Popowska-Taborska, Z. Topolińska, Warszawa, 1960; A. Labuda, *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, Gdańsk, 1981; A. Labuda, *Słowôrz kaszubsko-polsczi*, red. E. Breza, Gdańsk, 1982; I. Mejer, *Babcine przepisy* „Pomerania”, 2006, nr 3, s. 12-13; T. Miazgowska, *Kuchnia kaszubska*, Warszawa, 2006; W. Niemiec, *Ò tim, jak przódë lat Kaszëbi warzëlë. Gawędy o dawnej kaszubskiej kuchni*, Władysławowo, 2004; W. Niemiec, *Tradycyjna kuchnia kaszubska*, Gdańsk, 2006; S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder, Gdańsk, 2003; B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I-VII, Wrocław, 1967-1976; J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, t. I-II, Gdańsk, 1994.

Róża Wòszôk-Slëwa (Gduńsczi Ùniwersytet)

Pòzwë pòtrawów òdbicym òbrzãdowégò rokù na Kaszëbach

17 maja 2007 r. mia jem leżnosc wëgłoszeniô referatu w Tule – stolëcë rusczich samòwarów, broni ë pieprzników – referatu *Nazwy ciast odbiciem roku obrzędowego na Kaszubach*[1]. Do napisaniô negò dokôzu pòdskacëłë mie przemëslënczi pò kwerendze kaszëbsczich słowôrzów, artiklów ë kùcharsczich ksążków[2]. Bò òkôzało sã, że na Kaszëbach bez wiele dzesątków lat znónô bëła tradicjô pieczeniô wiôlgòpòstnëch, jastrowëch, òżniwinowëch, gòdowëch, nowòrocznëch, pògrzebòwëch i jinszich kùchów.

Westrzód wiôlgòpòstnëch kùchów na pierszim môlu béł *pòpielnik* ‘kùch z néżczi casta òd zôpùstnëch pùrclów piekłi w pòpiele we wtórk przed Pòpielną Strzodą’: „Ùpiec *pòpielnika*.” (Gòchë, rzadzy Zabòrë) Sych IV 139; jastrowëch: *krąg* ‘dôwné òbrzãdowi kùch w pòstacëji wiéńca, piekłi na Wiôldżi Czwiôrtk, òsoblëwò w Pùckù i Wejrowie’: „Na Wieldżi Czwiôrtk wszëscë piekôrze le *krãgle* pieklë.” Sych II 243, *krãdżel* ‘dôwny òbrzãddowi kùch w pòstacëji wiéńca, piekłi na Wiôldżi Czwiôrtk, òsoblëwò w Pùckù i Wejrowie’ Sych II 243, Goł 183; òżniwinowëch: *przëplësnica* ‘dôwny òbrzãdowi kùch piekłi z leżnoscë òżniwinów ze swiéżi mączi i wòdë’: „*Przëplësnica* wëzdrzała jak przëplësłô żaba.” (Żarnowieckô Kãpa) Sych IV 200, Trep I 85, Goł 421,

---

[1] R. Wosiak-Śliwa, *Nazwy ciast odbiciem roku obrzędowego na Kaszubach*, [w:] *Славянские языки и культура. Том II: Языковые средства и способы кодировки культурных знаний. Материалы Международной научной конференции*, Тула, 17-19 мая 2007 г. [ред. Г. В. Токарев]. Тула [Rosja], 2007, s. 125-128.

[2] Nót je tuwò rzec ò dokôzach: W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. I-VI, Warszawa, 1995-2010; J. Ellwart, *Tradycyjna kuchnia kaszubska*, Gdynia, 2010; E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk, 2005; E. Gołąbk, *Rozmówki kaszubskie*, Gdynia, 1992; *Kuchnia pomorska*, red. B. Ditrich, D. Słubik, Gdańsk, 1998; *Kulinarny atlas Pomorza*, Gdańsk, 2009; A. Labuda, *Słowniczek kaszubski*, red. H. Popowska-Taborska, Z. Topolińska, Warszawa, 1960; A. Labuda, *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, Gdańsk, 1981; A. Labuda, *Słowôrz kaszubsko-polsczi*, red. E. Breza, Gdańsk, 1982; I. Mejer, *Babcine przepisy* „Pomerania”, 2006, nr 3, s. 12-13; T. Miazgowska, *Kuchnia kaszubska*, Warszawa, 2006; W. Niemiec, *Ò tim, jak przódë lat Kaszëbi warzëlë. Gawędy o dawnej kaszubskiej kuchni*, Władysławowo, 2004; W. Niemiec, *Tradycyjna kuchnia kaszubska*, Gdańsk, 2006; S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder, Gdańsk, 2003; B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I-VII, Wrocław, 1967-1976; J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, t. I-II, Gdańsk, 1994.

Sych IV 200, Trep I 85, Goł 421, *żabic* ‘obrzędowe pieczywo z mąki i wody, podawane niegdyś podczas dożynek, przypominające swym płaskim kształtem żabę’ (pn-zach) Sych VI 265; bożonarodzeniowych: *kramónk* ‘obrzędowe ciasto gwiazdkowe w postaci pierścienia wielkości przeciętego jabłka, pieczone z utartej marchwi, mąki i wody, z wierzchu lukrowane’: „*Kramónczi* wieszają na chòjinkã i wkładają dzecom na talérze.” (Kępa Żarnowiecka) Sych II 235, *òrzechë do ùcechë* ‘piernikowe orzechy gwiazdkowe’ Niem 104, *peparnut* ‘orzech gwiazdkowy upieczony z tartej marchwi i mąki z dodatkiem pieprzu i soli’: „Na gwiôzdkã nënka nam ùpiecze *peparnutów*.” (Puckie) Sych IV 55, *pepperkùszczi* ‘piernikowe orzechy gwiazdkowe’ Niem 104, *szczodrôk* ‘chleb kształtu rogala pieczony w wigilię Trzech Króli’ Ram 361; noworocznych: *latkò* ‘dawne noworoczne ciasto z pszennej mąki, wody i cukru, lecz bez jaj, pieczone na fajerkach, patelni lub w piecu; płaskie i okrągłe, krojone na cztery części, smarowane miodem’: „Më doma pieklë *latczi* na rënkach.” (pn, śr) Sych II 337; pogrzebowych: *pògrzebòwi kòłcz* ‘obrzędowe pieczywo z okazji pogrzebu w postaci bułeczki bez wcięcia w środku, przyrządzone z mąki, mleka, masła, cukru i jajek, podawane do stołu podczas *pustej nocy* i śniadania tuż przed wyruszeniem orszaku pogrzebowego z domu żałobnego’ Sych IV 113; innych: *Môrcyńscé klósczi* ‘kluski, jakimi na pożegnanie częstowano odchodzącą służbę w dzień św. Marcina’ Sych III 49.

Wśród technik tworzenia powyższych nazw ciast należy wyróżnić: derywację sufiksalną, a w niej strukturę odczasownikową *przëplësnica* (: *przëplësnąc* ‘spłaszczyć’, por. *przëplësłi* ‘płaski’ Sych IV 200 z suf. -*nica*); odprzymiotnikową: *szczodrôk* (: *szczodri* ‘szczodry’ Ram 361 z suf. -*ak*, kasz. -*ôk*); odrzeczownikowe: *krãdżel* (: *krąg* ‘obwód kształtu kulistego; koło’ Sych II 243 z suf. -*el*), *latkò* (: *lato* ‘lato’ z suf. -*ko*, kasz. –*kò*), *żabic* (: *żaba* ‘żaba, małż z gromady mięczaków, Mamellibranchiata’ Sych VI 262 z suf. -*ic*) oraz od obcej podstawy: *pepperkùszczi*[3] (: niem. *Pfefferkuchen* ‘piernik’ z suf. -*ki*, kasz. -*czi*). Ponadto istnieją derywaty o podwójnej motywacji: *pòpielnik* ‘ (uniwerbizacja: *pòpielny kùch* ‘ciasto pieczone w popiele’, por. Sych IV 139 lub: *pòpiół* ‘popiół’ z suf. -*nik* Sych IV 138), *kramónk* (: *kramòwac* ‘flirtować’ Sych VII 132 z suf. -*onek*, kasz. –*ónk* lub *kram* ‘ts.’ z suf. -*onek*, kasz. –*ónk*, etymologia nazwy do dzisiaj nie została całkowicie wyjaśniona, zapewne miała pierwotnie znaczenie kulturowe, jednak współcześnie ciasto to ma jedynie charakter ozdoby). Z kolei *krąg* zakwalifikować należy do nazw przeniesionych (: *krąg* ‘obwód kształtu kulistego; koło’ Sych II 243). Ponadto dwie nazwy są najbardziej produktywnymi kaszubskimi zestawieniami z członem określanym rzeczownikowym i określającym przymiotnikowym o typowym kaszubskim szyku przymiotnik + rzeczownik: *pògrzebòwi kòłcz* i *Môrcyńscé klósczi*. Jedna – niezwykle rzadkim wśród nazw kaszubskich potraw zestawieniem z członem określanym rzeczownikowym + *do* z rzeczownikiem w dopełniaczu[4] – *òrzechë do*

---

[3] Sądzę, że w nazwie tej zapożyczona geminata -*pp*- jest zbędna.

[4] Typ ten reprezentuje, oprócz nazwy *òrzechë do ùcechë*, jedynie *prażónka do maslónczi* ‘zapiekanka z ziemniaków’ Kp 127.

żabic ‘òbrzãdowé pieczëwò z mączi i wòdë, czedës pòdôwóné òbczas òżniwinów, jaczé przëbôcziwô swòjim plaskatim sztôłtã żabã’ (nor.-zôp.) Sych VI 265; gòdowëch: *kramónk* ‘òbrzãdowi kùch w pòstacëji piéstrzenia wiôłdżégò jak przecãté jabkò, piekłi ze starti marchwie, mączi i wòdë z wiérzchù lukrowóné’: „*Kramónczi* wieszają na chòjinkã i wkłôdają dzecom na talérze.” (Żarnowieckô Kãpa) Sych II 235, *òrzechë do ùcechë* ‘pieprznikòwé gwiôzdkòwé òrzechë’ Niem 104, *peparnut* ‘gwiôzdkòwi òrzech piekłi z tarti marchwie i mączi z dodôwkã pieprzu i solë’: „Na gwiôzdkã nënka nam ùpiecze *peparnutów*.” (Pùcczé) Sych IV 55, *pepperkùszczi* ‘pieprznikòwé gwiôzdkòwé òrzechë’ Niem 104, *szczodrôk* ‘chléb w sztôłce rogala piekłi na wilëjã Trzech Królów’ Ram 361; nowòrocznëch: *latkò* ‘dôwny nowòroczny kùch z pszeny mączi, wòdë i cëkrë, leno bez jôj, piekłi na rińkach, panëfce abò w piéckù: plaskati i òkrãgłi, krojony na sztërë dzéle, smarowóny miodã’: „Më doma pieklë *latczi* na rënkach.” (nor., westrz.) Sych II 337; pògrzebòwëch: *pògrzebòwi kòłcz* ‘òbrzãdowé pieczëwò z leżnoscë pògrzebù w pòstacëji kòłôcza bez wcãcô na westrzodkù, rëchtowóné z mączi, mléka, masła, cëkrë i jôj, stôwióné na stół òbczas *pusti nocy* i frisztëkù przed wińdzenim pògrzebòwégò òrszakù z żałobnégò dodomù’ Sych IV 113–114; jinëch: *Môrcyńsczé klósczi* ‘klósczi, jaczima na òddzëkòwanié czëstowónô bëła òdchòdzącô służba w dzéń sw. Môrcëna’ Sych III 49.

Westrzód technik ùsôdzaniô wëżi wëmienionëch pòzwów kùchów nót je wëapartnic: sufiksalną deriwacjã, a w ni òdczasnikòwą sztrukturã *przëplësnica* (: *przëplësnąc* ‘spłaszczëc’, pòr. *przëplësłi* ‘płaskati’ Sych IV 200 z suf. -*nica*); òdznankòwnikòwą: *szczodrôk* (: *szczodri* Ram 361 z suf. -*ak*, kasz. -*ôk*); òdjistnikòwé: *krãdżel* (: *krąg* ‘òbwód kùlistégò sztôłtu; kòło’ Sych II 243 z suf. -*el*), *latkò* (: *lato* z suf. -*ko*, kasz. -*kò*), *żabic* (: *żaba* ‘żaba, małż z gromadë miãczaków, Mamellibranchiata’ Sych VI 262 z suf. -*ic*) téż òd cëzégò spòdlô: *pepperkùszczi*[3] (: niem. *Pfefferkuchen* ‘pieprznik’ z suf. -*ki*, kasz. -*czi*). Do te są jesz deriwatë ò dëbeltny mòtiwacje: *pòpielnik* ‘ (ùniwerbizacjô: *pòpielny kùch* ‘kùch piekłi w pòpiele’, pòr. Sych IV 139 abò: *pòpiół* z suf. -*nik* Sych IV 138), *kramónk* (: *kramòwac* ‘flirtowac’ Sych VII 132 z suf. -*onek*, kasz. -*ónk* lub *kram* ‘ts.’ z suf. -*onek*, kasz. -*ónk*, etimòlogiô ny pòzwë do dzysô jesz nie òstała czësto wëjasnionô, pierwòszno gwësno miała kùlturowé znaczenié, równak wespółczasno nen kùch mô leno charakter òzdobë). Zôs *krąg* je nót zakwalifikòwac do przeniosłëch pòzwów (: *krąg* ‘òbwód kùlistégò sztôłtu; kòło’ Sych II 243). Co wicy dwie pòzwë są nôbarżi produktiwnëma kaszëbsczima zestôwieniama z człònã òkreszlanym jistnikòwim i òkreszlającym znankòwnikòwim ò tipiczno kaszëbsczim szëkù znankòwnik + jistnik: *pògrzebòwi kòłcz* i *Môrcyńsczé klósczi*. Jedna – z baro rzôdczim westrzód pòzwów kaszëbsczich pòtrawów zestanienim z człònã òkreszlónym jistnikòwim + *do* z jistnikã w rodzôczu[4] – *òrzechë do ùcechë*. Wôrt téż przëwòłac pòżëczkã z niemiecczégò

---

[3] Mëszlã, że w ti pòzwie pòżëczonô geminata -*pp*- nie je brëkòwnô.

[4] Nen tip reprezentëje, òkróm pòzwë *òrzechë do ùcechë*, blós *prażónka do maslónczi* ‘zapiekanka z ziemniaków’ Kp 127.

ùcechë. Warto też przywołać zapożyczenie niemieckie *peparnut* (: niem. *Pfeffer* ‘pieprz’, *Nuss* ‘orzech’ z wpływami dialektu dolnoniemieckiego).

Idąc tropem kaszubskich nazw ciast pieczonych jedynie w czasie konkretnych świąt, postanowiłam przypatrzyć się pod podobnym kątem pozostałym nazwom potraw.

Wiele z nich pojawiło się w książce kucharskiej *Kuchnia pomorska*[5]. W indeksie *Zestawy okolicznościowe* – oprócz potraw weselnych i przyrządzanych na przyjęcia okolicznościowe – wymienia się potrawy wigilijne i potrawy wielkanocne.

Wśród potraw wigilijnych na 23 nazwy potraw pomorskich znalazło się 6 kaszubskich, czyli: *zupa z suszonych owoców* Kp35, kasz. *brzadowô* Kp 35, *kluseczki z grzybów* Kp 94, kasz. *klóseczczi z grzëbów* Kp 94, *kapusta z grzybami* Kp 94, kasz. *kapùsta z grzëbama* Kp 94, *śledź w śmietanie* Kp 86, kasz. *slédz w smiotanie* Kp 86, *drożdżówka kaszubska* Kp 157, kasz. *kùch na młodzach abò młodzowi* Kp 157, *makowiec* Kp 160, kasz. *makówc* Kp 160.

Wśród potraw wielkanocnych na 27 nazw pomorskich potraw znalazło się również 6 kaszubskich. Są to: *czernina* Kp 19, kasz. *czarwina* Kp 19, *pieczeń wieprzowa* Kp 54, kasz. *szmùrowóné swinié miãso* Kp 54, *bigos kaszubski* Kp 137, kasz. *kaszëbskô kapùsta* Kp 137, *galaretka mięsna* Kp 43, kasz. *zylc* Kp 43, *dynia marynowana* Kp 112, kasz. *bania na kwasno* Kp 112, *buraczki* Kp 111, kasz. czwikła Kp 111.

W innych dwu pozycjach na temat kuchni kaszubskiej W. Niemiec, *Ò tim, jak przódë lat Kaszëbi warzëlë. Gawędy o dawnej kaszubskiej kuchni*[6] i W. Niemiec, *Tradycyjna kuchnia kaszubska*[7] przepisy na potrawy uzupełnia się opowieścią o cechach charakterystycznych kuchni kaszubkiej. Czytamy zatem m. in. na temat typowych potraw, które powinny pojawić się wręcz na kaszubskim stole podczas pewnych świąt.

Zawsze na święta Bożego Narodzenia, Wielkanoc, również wesela, chrzciny, komunie bito na Kaszubach gęsi, kaczki, zabijano też świnie. *W listopadzie zarzynano gęsi, jak mówi stare porzekadło, że „gęsi się zarzyna na Św. Marcina”, bo wtedy gąski, tzw. mòrcynniczczi są tłuściutkie, a mięso z nich smakowite*[8]. Tak na wsi kaszubskiej jest do dziś.

Dalej czytamy, że wszystkie wigilijne potrawy *(...) przygotowywane na stół świąteczny musiały składać się z ziaren zboża, maku, miodu, orzechów, grzybów, grochu, fasoli, bobu, suszonych owoców i oczywiście ryb. Węgorz zasolony, śledź, szproty stanowiły podstawę dań wigilijnych i świątecznych, zwłaszcza u rybaków. Przykładowymi potrawami szykowanymi na Wilëjã na Półwyspie Helskim były krëlczi, czyli kartofle w mundurkach z solonym węgorzem, zupa brzadowô z krëpama, czyli zupa z suszu*

---

[5] *Kuchnia pomorska*, red. B. Ditrich, D. Słubik, Gdańsk, 1998.

[6] W. Niemiec, *Ò tim, jak przódë lat Kaszëbi warzëlë. Gawędy o dawnej kaszubskiej kuchni*, Władysławowo, 2004.

[7] W. Niemiec, *Tradycyjna kuchnia kaszubska*, Gdańsk, 2006.

[8] W. Niemiec, *Ò tim, jak przódë lat Kaszëbi warzëlë. Gawędy o dawnej kaszubskiej kuchni*, Władysławowo, 2004, s. 43.

peparnut (: niem. *Pfeffer* ‘pieprz’, *Nuss* ‘òrzéch’ z wpłëwama dólnoniemiecczégò dialektu).

Jidącë szlachã kaszëbsczich pòzwów kùchów piekłëch leno òbczas kònkretnëch swiãt, ùdba jem so przëzdrzec pòzwóm pòòstałich pòtrawów z pòdóbnégò pòzdrzatkù.

Wiele z nich pòjawiło sã w kùcharsczi ksążce *Kuchnia pomorska*[5]. W jindeksu *Zestawy okolicznościowe* – òkróm wieselnëch pòtrawów i rëchtowónëch na leżnoscowé przëjãca – wëmieniwô sã wilëjné ë jastrowé pòtrawë.

Westrzód wilëjnëch pòtrawów na 23 pòzwë pòmòrsczich pòtrawów nalazło sã 6 kaszëbsczich, to je: *brzadowô zupa* Kp 35, *klóseczczi z grzëbów* Kp 94, *kapùsta z grzëbama* Kp 94, *slédz w smiotanie* Kp 86, *kùch na młodzach abò młodzowi* Kp 157, *makówc* Kp 160.

Westrzód jastrowëch pòtrawów na 27 pòmòrsczich pòzwów pòtrawów nalazło sã téż 6 kaszëbsczich. Są to: *czarwina* Kp 19, *szmùrowóné swinié miãso* Kp 54, *kaszëbskô kapùsta* Kp 137, *zylc* Kp 43, *bania na kwasno* Kp 112, *czwikła* Kp 111.

W jinëch dwùch pòzycjach na témã kaszëbsczi kùchni W. Niemc, *Ò tim, jak przódë lat Kaszëbi warzëlë. Gawędy o dawnej kaszubskiej kuchni*[6] i W. Niemc, *Tradycyjna kuchnia kaszubska*[7] receptë na pòtrawë dofùliwùje sã òpòwiescą ò òsoblëwëch znankach kaszëbsczi kùchni. Tedë czëtómë na témã tipicznëch pòtrawów, jaczé miałëbë pòjawic sã na kaszëbsczim stole òbczas gwësnëch swiãt.

Wiedno na Gòdë, Jastra, téż wiesela, chrzcënë, kòmùnie na Kaszëbach bëłë bité gãsë, kaczczi, ë swinie. *W lëstopadnikù bëłë zabijóné gãsë, jak gôdô stôrô rzeklëna, że „gãsë zarzinô sã na sw. Môrcëna”, bò wneczas gąsczi, tzw. môrcynnicczi są sëté, a miãso z nich fejn smakô*[8]. Tak na kaszëbsczi wsë je do dzysdnia.

Dali czëtómë, że wszëstczé wilëjné pòtrawë *(...) rëchtowóné na swiąteczny stół mùszałë składac sã z zôrnów zbòża, miodu, òrzéchów, grzëbów, grochù, fasolë, bòbù, brzadu i rozmieje sã rib. Solony wãgòrz, slédz, bretlińdżi bëłë spòdlim wilëjnégò i swiątecznégò zjestkù,òsoblëwie kòl rëbôków. Przikładowima pòtrawama rëchtowónyma na Wilëjã na Hélsczim Półòstrowie bëłë krëlczi, to je bùlwë w mùndurkach z solonym wãgòrzã, brzadowô zupa z klóskama abò krëpama, chléb z syropã, miodné deserë z grizu z sokã ë młodzowi kùch. W jinëch regionach Kaszëb biwałë téż slëwë z klóskama ë rozynama, wãgòrz w biôłi pòlewce ë bùlwë, a czasã, kù redocë dzecy, rëchtowóno cosz na pòdobnégò do pùrclów (...). W czasach nóm blëższich doszła jesz pòlewka ze swiéżëch rib*[9].

---

[5] *Kuchnia pomorska*, red. B. Ditrich, D. Słubik, Gdańsk, 1998.

[6] W. Niemiec, *Ò tim, jak przódë lat Kaszëbi warzëlë. Gawędy o dawnej kaszubskiej kuchni*, Władysławowo, 2004.

[7] W. Niemiec, *Tradycyjna kuchnia kaszubska*, Gdańsk, 2006.

[8] W. Niemiec, *Ò tim, jak przódë lat Kaszëbi warzëlë. Gawędy o dawnej kaszubskiej kuchni*, Władysławowo, 2004, s. 43.

[9] W. Niemiec, *Ò tim, jak przódë lat Kaszëbi warzëlë. Gawędy o dawnej kaszubskiej kuchni*, Władysławowo, 2004, s. 31.

owocowego z kluskami lub kaszą, chleb z syropem, słodkie desery z kaszki manny z sokiem i drożdżówka, tzw. młodzowi kùch. W innych regionach Kaszub bywały też szliwë[9] *z kluskama*[10] *ë rozynama (śliwki z kluskami i rodzynkami), węgorz w białej polewce i ziemniaki, a czasem, ku uciesze dzieciarni, szykowano coś w rodzaju pączków (...). W czasach nam bliższych doszła jeszcze polewka ze świeżych ryb*[11].

Na wigilijnym kaszubskim stole najczęściej gościła *zupa grzybowa*, kasz. *grzëbòwô* Niem 29, czasami zastępowana *zupą z owocowego suszu*, lanymi kluskami z mąki pszennej z dodatkiem jednego jaja lub makaronem, doprawioną śmietaną i cukrem, kasz. *brzadowô* Niem 33.

Nie mogło też zabraknąć *postnego bigosu*, kasz. *pòstny bigòs* Niem 61.

Jednym z wigilijnych deserów były *kluski z makiem*, kasz. *klusczi z makã*[12] Niem 108. Podawano je nie we wszystkich częściach Kaszub. Znano je na pewno w okolicach Wejherowa.

W święta Bożego Narodzenia z kolei jednym z rarytasów były wędzone w zimnym dymie z jałowca *gęsie piersi*, kasz. *piersniczi* Niem 54. Jedzono je z chlebem pokrojone w plasterki.

Z kolei na zapusty wypiekano i smażono różnorodne słodkości. Były więc *pączki*, kasz. *pùrcle* Niem 84, *naleśniki*, kasz. *plińce* Niem 84, *faworki*, kasz. *krëple* Niem 99, *ciasto drożdżowe*, kasz. *młodzowi kùch* Niem 99. Ciekawe jest to, że każdego dnia jedzono co innego. Różnorodność i wielość słodkości miała dawać nadzieję na pomyślność i zdrowie w Nowym Roku.

W czasie Wielkiego Postu jedną z najczęstszych potraw była *kwaśna postna zupa*, kasz. *kwasnô zupa pòstnô* Kp 23.

W okresie postu w Wielkim Tygodniu gotowano zupę *prażuchę* na bazie mąki żytniej, mleka, wody, cukru, soli, kasz. *rżané krëpë*, in. *brejka* Niem 39.

Z rozrzuconych strzępków informacji zawartych w kaszubskich książkach kucharskich na temat potraw przyrządzanych obowiązkowo w czasie różnorodnych świąt oraz dodatkowo w kaszubskich słownikach, gdzie czytamy o wielkanocnym *mazurku*, kasz. *kùch z mandlama* Trep I 312, wigilijnym *pierniku*, kasz. *pieprznik* Trep II 20, *pieprzny kùch* Trep II 20, *piérnik*: „Mëmka napiekła *piérników* na swiãta." Goł 346, *pierznik* Ram 241, a *ciasto drożdżowe* ma jeszcze inne kaszubskie nazwy, tzn. *drożdżowi kùch*: *Kùch drożdżowi*, to je to samò co młodzowi.", „Jô do kawë nômili jém *drożdżowégò kùcha*." Goł 94, *kùch z wrzodami* (pn) Sych II 288, *kùczerkùch*: „Ni ma to nad *kùczerkùcha*." Sych VII 140, *młodzané casto* Ram 174, *priszcz* figlarnie: „Wez le sobie jesz òd tegò *priszcza*." (Kępa Swarzewska, zwł. Łebcz, Strzelno) Sych IV 169; podobnie:

---

[9] Winno być: *slëwë*.

[10] Winno być: *klóskama*.

[11] W. Niemiec, *Ò tim, jak przódë lat Kaszëbi warzëlë. Gawędy o dawnej kaszubskiej kuchni*, Władysławowo, 2004, s. 31.

[12] Winno być: *klósczi z makã*.

Na wilëjnym kaszëbsczim stole nôczãscy gòscëła *grzëbòwô zupa* Niem 29, czasã zastãpòwónô *brzadową zupą*, lónyma kluskama z pszeny mączi z dodôwkã jednégò jaja abò nudlama, doprôwioną smiotaną ë cëkrã, Niem 33.

Ni mògło téż zafelowac *pòstnégò bigòsu* Niem 61.

Jednym z wilëjnëch deserów bëłë *klósczi z makã* Niem 108. Nie bëłë òne pòdôwóné we wszëtczich dzélach Kaszëbsczi. Na gwës znóné bëłë w òkòlim Wejrowa.

Zôs na Gòdë jednym z frikasów bëłë kùrzoné w zëmnym dëmie z jałówca *gãsé piersniczi* Niem 54. Bëłë òne jadłé z chlebã pòkrojoné w plôstrë.

Zôs na zôpùstë piekłé a smażoné bëłë rozmajité miodnoscë. Temù bëłë *pùrcle* Niem 84, *plińce* Niem 84, *krëple* Niem 99, *młodzowi kùch* Niem 99. Cekawé, że kòżdégò dnia bëło jadłé co jinégò. Rozmajitosc ë wielosc miodnoscy mia dawac nôdzejã na pòmëszlnosc ë zdrowié w Nowim Rokù.

Òbczas Wiôldżégò Pòstu jedną z nôczãstszich pòtrawów bëła *kwasnô zupa pòstnô* Kp 23.

Òbczas pòstu w Wiôldżim Tidzeniu warzonô bëła zupa *prażucha* na spòdlim żëtny mączi, mléka, wòdë, cëkrë, solë, krëpów. *rżané krëpë*, jin. *brejka* Niem 39.

Z rozdrzuconëch sztëczków wiadłów zawiartëch w kaszëbsczich kùcharsczich książkach na témã pòtrawów òbòwiązkòwò rëchtowónëch òbczas rozmajitëch swiãt a téż dodôwkòwò w kaszëbsczich słowôrzach, dze czëtómë ò jastrowim *kùchù z mandlama* Trep I 312, wilëjnym *pieprznikù* Trep II 20, *pieprzny kùch* Trep II 20, *piérnik*: „Mëmka napiekła *piérników* na swiãta.” Goł 346, *pierznik* Ram 241, a pòl. *ciasto drożdżowe* mô jesz jinszé kaszëbsczé pòzwë, tzn. *drożdżowi kùch*: *Kùch drożdżowi*, to je to samò co młodzowi.”, „Jô do kawë nômili jém *drożdżowégò kùcha*.” Goł 94, *kùch z wrzodami* (nor.) Sych II 288, *kùczerkùch*: „Ni ma to nad *kùczerkùcha*.” Sych VII 140, *młodzané casto* Ram 174, *priszcz* figuratiwno: „Wez le sobie jesz òd tegò *priszcza*.” (Swarzewskô Kãpa, òsoblëwie Łebcz, Strzelno) Sych IV 169; pòdobno: pòl. *pączek*, kasz. *pankùk*, *pańtuch* Ram 234, *pączk* Sych IV 158, Goł 338; pòl. *makowiec*, kasz. *kùch z makã*: „Më sobie na swiãta ùpieczemë *kùcha z makã*.” Sych VII 160, *makòwi*, adj. w jistnikòwim ùżëcym: „Òd tegò *makòwégò* bëm jesz rôd òszmakôł.” Sych VII 160, *makòwi kùch*: „Òd tegò *makòwégò kùcha* bëm jesz zjôdł, czej bë wa mie pòda.” Sych VII 160, *makòwnik* Trep I 303; *faworki*, kasz. *grochòwinczi* Trep I 159, *krãpelfòczczi* Niem 99, *radekùszczi* Niem 99; pòl. *zupa z suszonych owoców*, kasz. *brzadowô zupa*: „*Brzadowô zupa* je baro smacznô.” Sych I 75, Goł R 267, Kp 35, Trep II 53, 439, *òdgòtka* Trep II 439; pòl. *zupa grzybowa*, kasz. *grzëbiónka* (pd) Sych I 380, Trep I 193, Kp 27; pòl. *ziemniaki w mundurkach*, kasz. *pùlczi* Sych IV 222; pòl. *wędzone piersi gęsie*, kasz. *półgãsk* Goł 388; pòl. *pączek*, kasz. *pankùk*, *pańtuch* Ram 234, *pączk*: *W zôpùstë pieczą pączczi*. Sych IV 158, Goł 338; pòl. *czarnina*, kasz. *czarmùnia* (Swarzewskô Kãpa) Sych I 149, *czarnina*, *czôrnina*, *czôrlina* (pôł.) Sych I 149, Niem 27, *czôrlëna* Trep II 53, *czarwina*, *czôrwina*: „Bez *czarwinë* to nie bëło niżódno weselé.” (nor., westrz.) Sych I 149, *czarwina* Lab 2, 14, Lab 3, 22, Trep II 53, Kp 18, Goł 66; pòl. *pieczeń wieprzowa*, kasz. *szmùrówka* Niem 46; *bigos kaszubski*, kasz. *kaszëbsczi bigòs* Niem 61; pòl. *mięsna galareta*, kasz.

pączek, kasz. *pankùk*, *pańtuch* Ram 234, *pączk* Sych IV 158, Goł 338; *makowiec*, kasz. *kùch z makã*: „Më sobie na swiãta ùpieczemë *kùcha z makã*.” Sych VII 160, *makòwi*, adj. w użyciu rzeczownikowym: „Òd tegò *makòwégò* bëm jesz rôd òszmakôł.” Sych VII 160, *makòwi kùch*: „Òd tegò *makòwégò kùcha* bëm jesz zjôdł, czej bë wa mie pòda.” Sych VII 160, *makòwnik* Trep I 303; *faworki*, kasz. *grochòwinczi* Trep I 159, *krãpelfòczczi* Niem 99, *radekùszczi* Niem 99; *zupa z suszonych owoców*, kasz. *brzadowô zupa*: „*Brzadowô zupa* je baro smacznô.” Sych I 75, Goł R 267, Kp 35, Trep II 53, 439, *òdgòtka* Trep II 439; *zupa grzybowa*, kasz. *grzëbiónka* (pd) Sych I 380, Trep I 193, Kp 27; *ziemniaki w mundurkach*, kasz. *pùlczi* Sych IV 222; *wędzone piersi gęsie*, kasz. *półgãsk* Goł 388; *pączek*, kasz. *pankùk*, *pańtuch* Ram 234, *pączk*: *W zôpùstë pieczą pączczi*. Sych IV 158, Goł 338; *czarnina*, kasz. *czarmùnia* (Kępa Swarzewska) Sych I 149, *czarnina*, *czôrnina*, *czôrlina* (pd) Sych I 149, Niem 27, *czôrlëna* Trep II 53, *czarwina*, *czôrwina*: „Bez *czarwinë* to nie bëło niżódno weselé.” (pn, śr) Sych I 149, *czarwina* Lab 2, 14, Lab 3, 22, Trep II 53, Kp 18, Goł 66; *pieczeń wieprzowa*, kasz. *szmùrówka* Niem 46; *bigos kaszubski*, kasz. *kaszëbsczi bigòs* Niem 61*; mięsna galareta*, kasz. *fëszbina* Lab 2, 27, Lab 3, 36, *galareta* Goł 474; *galaréta* Trep I 169, *skrzek*: „Włóż rëbë w *skrzek*.” (Wejherowskie) Sych V 62, Lab 2, 27, Lab 3, 146, Goł 474, *trzãsk* „Jô tak lubiã *trzãsk*”. (pn) Sych V 400, Trep I 169, Goł 474, 676, *trzãsowiczé*: „Na wieselim pòdôwalë rëbë w *trzãsowiczim,* ale nôsmaczniésze bëło wãgòrzowé *trzãsowiczé*”. (Reda, Rekowo, Rumia) Sych V 400, Trep I 169, *trzãsówka*: „Chcesz miãsa w *trzãsówce*?” (Puckie) Sych V 400, Lab 2, 27, Trep I 169, *żelé* Trep I 169; *dynia marynowana*, kasz. *kwasnô bania* Niem 68; *naleśnik*, kasz. *kasper* Goł 155, *nadąsany plińc* (Bór) Sych IV 79, *napùchłi plińc* (Jastarnia) Sych IV 79, *natrzasélc* Goł 351, *patelniôk* Goł 351, *rozczëniony plińc* (śr) Sych IV 79, jawi się znacznych rozmiarów słownik kaszubskich nazw potraw niezbędnych w czasie pewnych świąt:

1. Wigilia:

a) **zupy**: *brzadowô*, in. *brzadowô zupa*, *òdgòtka* ‘zupa z suszonych owoców’, *grzëbòwô*, in. *grzëbiónka* ‘zupa grzybowa’, *brzadowô z krëpama* ‘zupa z suszu owocowego z kaszą’;

b) **potrawy z grzybów**: *klóseczczi z grzëbów* ‘kluseczki z grzybów’;

c) **potrawy z warzyw gorące**: *kapùsta* z *grzëbama*, in. *pòstny bigòs* ‘kapusta z grzybami’, *krëlczi*, in. *pùlczi* ‘ziemniaki w mundurkach’;

d) **przekąski z ryb**: *slédz w smiotanie* ‘*śledź w* śmietanie’;

e) **ciasta drożdżowe**: *kùch na młodzach abò młodzowi*, in. *drożdżowi kùch*, *kùch z wrzodami*, *kùczerkùch*, *młodzané casto*, *priszcz* ‘drożdżówka kaszubska’;

f) **ciasta ucierane**: *makówc*, in. *kùch z makã*, *makòwi*, *makòwi kùch*, *makòwnik* ‘makowiec’; *pieprznik*, in. *pieprzny kùch*, *piérnik*, *pierznik* ‘piernik’;

g) **potrawy słodkie i desery**: *griz z sokã* ‘kaszka manna z sokiem’, *klósczi z makã* ‘kluski z makiem’, *sliwë z klóskama ë rozynama* ‘śliwki z kluskami i rodzynkami’.

fëszbina Lab 2, 27, Lab 3, 36, *galareta* Goł 474; *galaréta* Trep I 169, *skrzek*: „Włóż rëbë w *skrzek*." (Wejrowsczé) Sych V 62, Lab 2, 27, Lab 3, 146, Goł 474, *trzãsk* „Jô tak lubiã *trzãsk*". (nor.) Sych V 400, Trep I 169, Goł 474, 676, *trzãsowiczé*: „Na wieselim pòdôwalë rëbë w *trzãsowiczim,* ale nôsmaczniésze bëło wãgòrzowé *trzãsowiczé*". (Réda, Rekòwò, Rëmiô) Sych V 400, Trep I 169, *trzãsówka*: „Chcesz miãsa w *trzãsówce*?" (Pùcczé) Sych V 400, Lab 2, 27, Trep I 169, *żelé* Trep I 169; pòl. *dynia marynowana*, kasz. *kwasnô bania* Niem 68; pòl. *naleśnik*, kasz. *kasper* Goł 155, *nadąsany plińc* (Bór) Sych IV 79, *napùchłi plińc* (Jastarniô) Sych IV 79, *natrzasélc* Goł 351, *patelniôk* Goł 351, *rozczëniony plińc* (westrz.) Sych IV 79, jawi sã dosc wiôldżi słowôrz kaszëbsczich pòzwów pòtrawów mùszebnëch òbczas gwësnëch swiãt:

1. Wilëjô:

a) **zupë**: *brzadowô*, jin. *brzadowô zupa*, *òdgòtka*, *grzëbòwô*, jin. *grzëbiónka*, *brzadowô z krëpama*;
b) **pòtrawë z grzëbów**: *klóseczczi z grzëbów*;
c) **pòtrawë z ògardowiznë gòrącé**: *kapùsta* z *grzëbama*, jin. *pòstny bigòs*, *krëlczi*, jin. *pùlczi* 'bùlwë niepùlowóné';
d) **przekąsczi z rëbów:** *slédz w smiotanie*;
e) **młodzowé kùchë**: *kùch na młodzach abò młodzowi*, jin. *drożdżowi kùch*, *kùch z wrzodami*, *kùczerkùch*, *młodzané casto*, *priszcz*;
f) **ùceróné kùchë**: *makówc*, jin. *kùch z makã*, *makòwi*, *makòwi kùch*, *makòwnik* 'makowiec'; *pieprznik*, jin. *pieprzny kùch*, *piérnik*, *pierznik*;
g) **miodné pòtrawë i deserë**: *griz z sokã*, *klósczi z makã*, *slëwë z klóskama ë rozynama*.

2. Gòdë:

a) **przekąsczi z miãsa ë drobiu**: *piersniczi*, jin. *półgãsk* 'kùrzoné gãsé piersë'.

3. Zôpùstë:

a) **młodzowé kùchë**: *pùrcel*, jin. *pankùk*, *pańtuch*, *pączk*; *kùch na młodzach abò młodzowi*, jin. *drożdżowi kùch*, *kùch z wrzodami*, *kùczerkùch*, *młodzané casto*, *priszcz*;
b) **jinszé kùchë**: *krëple*, jin. *grochòwinczi*, *krãpelfòczczi*, *radekùszczi*;
c) **pòtrawë z jôj, mléka i mączi**: *plińc*, jin. *kasper*, *nadąsany plińc*, *napùchłi plińc*, *natrzasélc*, *patelniôk*, *rozczëniony plińc*.

4. Wiôldżi Pòst:

a) **zupë**: *kwasnô pòstnô zupa*.

5. Wiôłdżi Tidzéń:

a) **zupë**: *rżané krëpë*, jin. *brejka* 'zupa na spòdlim żëtny mączi, mléka, wòdë, cëkru, solë'.

2. Święta Bożego Narodzenia:

a) **przekąski z mięsa i drobiu**: *piersniczi*, in. *półgãsk* ‘wędzone gęsie piersi’.

3. Zapusty:

a) **ciasta drożdżowe**: *pùrcel*, in. *pankùk*, *pańtuch*, *pączk* ‘pączek’; *kùch na młodzach abò młodzowi*, in. *drożdżowi kùch*, *kùch z wrzodami*, *kùczerkùch*, *młodzané casto*, *priszcz* ‘ciasto drożdżowe’;
b) **inne ciasta**: *krëple*, in. *grochòwinczi*, *krãpelfòczczi*, *radekùszczi* ‘faworki’;
c) **potrawy z jaj, mleka i mąki**: *plińc*, in. *kasper*, *nadąsany plińc*, *napùchłi plińc*, *natrzasélc*, *patelniôk*, *rozczëniony plińc*.

4. Wielki Post:

a) **zupy**: *kwasnô pòstnô zupa* ‘kwaśna postna zupa’.

5. Wielki Tydzień:

a) **zupy**: *rżané krëpë*, in. *brejka* ‘zupa na bazie mąki żytniej, mleka, wody, cukru, soli’.

6. Wielkanoc:

a) **zupy**: *czarwina*, in. *czarmùnia*, *czarnina*, *czôrnina*, *czôrlina*, *czôrlëna*, *czarwina*, *czôrwina* ‘czernina’;
b) **potrawy z wieprzowiny**: *szmùrowóné swinié miãso*, in. *szmùrówka* ‘pieczeń wieprzowa’;
c) **potrawy z warzyw gorące**: *kaszëbskô kapùsta*, in. *kaszëbsczi bigòs* ‘bigos kaszubski’;
d) **przekąski z mięsa i drobiu**: *zylc*, in. *fëszbina*, *galareta*, *galaréta*, *skrzek*, *trzãsowiczé*, *trzãsówka*, *żelé* ‘galaretka mięsna’;
e) **przetwory warzywne**: *bania na kwasno*, in. *kwasnô bania* ‘dynia marynowana’, *czwikła* ‘buraczki’;
f) **ciasta kruche**: *kùch z mandlama* ‘mazurek.

Omawiając techniki tworzenia powyższych nazw potraw, wśród struktur jednowyrazowych należy zwrócić uwagę na:

1) derywację sufiksalną:

a) **derywaty odczasownikowe**: *natrzasélc* z suf. -*elec*, kasz. *–élc* (: *natrzasnąc* ‘zrobić coś naprędce’ SEK III 308, Sych V 398), *òdgòtka* z suf. -*ka* (: *òdgòtowac* ‘odgotować’, por. Sych I 347), *pùlka*[13] z suf. -*ka* (: *pùlac* ‘obierać gotowane

---

[13] Prof. E. Breza zna w tym samym znaczeniu *pùlanka* z suf. -*anka*

6. Jastra:

a) **zupë**: *czarwina*, jin. *czarmùnia*, *czarnina*, *czôrnina*, *czôrlina*, *czôrlëna*, *czarwina*, *czôrwina*;
b) **pòtrawë ze swiniégò miãsa**: *szmùrowóné swinié miãso*, jin. *szmùrówka*;
c) **pòtrawë z ògardowiznë gòrącé**: *kaszëbskô kapùsta*, jin. *kaszëbsczi bigòs*;
d) **przekąsczi z miãsa ë drobiu**: *zylc*, jin. *fëszbina*, *galareta*, *galaréta*, *skrzek*, *trzãsowiczé*, *trzãsówka*, *żelé*;
e) **przetwòrë z ògardowiznë**: *bania na kwasno*, jin. *kwasnô bania*, *czwikła*;
f) **krëché kùchë**: *kùch z mandlama*.

Òmôwiajac techniczi ùsôdzaniô wëżi wëmienionëch pòzwów pòtrawów, westrzód jednosłowòwëch sztrukturów nót je dac bôczënk na:

1) **sufiksalną deriwacjã**:
   a) **òdczasnikòwé deriwatë**: *natrzasélc* z suf. -*elec*, kasz. -*élc* (: *natrzasnąc* ‘zrobic cos chùtkò’ SEK III 308, Sych V 398), *òdgòtka* z suf. -*ka* (: *òdgòtowac*, pòr. Sych I 347), *pùlka*[10] z suf. -*ka* (: *pùlac* ‘pùlowac warzoné bùlwë z łupinów’ Sych IV 222), *szmùrówka* z suf. -(*ów*) *ka* (: *szmùrowac* ‘smażëc, duszëc’ Goł 522), *trzãsówka* z suf. -(*ów*) *ka* (: *trzãsc* ‘trzisc’ Sych V 398), *grzëbiónka* z suf. -*ónka* (: *grzëbë* Sych I 379 abò ùniwerbizacjô), *trzãsowiczé* z suf. -*owicze*, kasz. -*owiczé* (: *trzisc* || *trząsc* Sych V 398);
   b) **òdznankòwnikòwé deriwatë**: makówc z suf. -*ec*, kasz. -*c* (: *makòwi* Sych VII 160), *pierznik*, *piérnik* z suf. -*ik* (: *pierzny*, *pierny* ‘pieprzny’);
   c) **òdjistnikòwé deriwatë**: *patelniôk* z suf. -*ak*, kasz. -*ôk* (: *patelnia* || *patelniô* ‘panëfka’ Sych IV 43), *czarnina*, *czôrnina*, *czôrlina*, *czôrlëna*, *czarwina*, *czôrwina* z suf. -*ina*, kasz. -*ina* || -*ëna* (: *czarny* || *czôrny* Sych I 149), *brejka* z suf. -*ka* (: *breja* ‘kalëga na drogach’ Sych I 67, pòr. niem. *Brei* ‘papka’), *grochòwinczi* z suf. -*ki*, kasz. -*czi* (pòr. kasz. *grochòwinë* ‘słoma z wëdraszowónégò grochù, grochòwinë’ Sych I 365), *makòwnik* z suf. -*ownik*, kasz. -*òwnik* (: *mak* Sych III 38), *pieprznik* z suf. -*nik* (: *pieprz* Sych IV 138 abò ùniwerbizacjô), *piersnik* z suf. -*nik* (: *piers* Sych IV 255);
   d) **deriwat òd cëzégò spòdlô**: *krëlka* z suf. -*ka* (: z dniem. *krel* (*tufle*), *krellen*, *krillen*, *kröllen* ‘warzëc’; pòr. téż: *krell (bulwe)* ‘bùlwa ùwarzonô w łupinie„(Hin 284); stądka, że je rdzenné -*ë*- w kaszëbsczim słowie barżi prôwdopòdobny związk z kasz. *grule*, *grële* ‘bùlwë’, *grélczi* ‘môłé bùlwë’ → pòżëczka z niem., mòże wtórno przesztôłconô pòd cëskã niem. *krellbulwe* SEK III 92);

---

[10] Prof. É. Bréza znaje w nyma samim znaczenim *pùlanka* z suf. -*anka*.

ziemniaki z łupin' Sych IV 222), *szmùrówka* z suf. -(*ów*) *ka* (: *szmórowac* 'smażyć, dusić' Goł 522), *trzãsówka* z suf. -(*ów*) *ka* (: *trzãsc* 'trzisc' Sych V 398), *grzëbiónka* z suf. *-ónka* (: *grzëbë* 'grzyby' Sych I 379 lub uniwerbizacja), *trzãsowiczé* z suf. *-owicze*, kasz. *-owiczé* (: *trzisc* || *trząsc* 'trząść' Sych V 398);

   b) **derywaty odprzymiotnikowe**: makówc z suf. *-ec*, kasz. *-c* (: *makòwi* 'makowy' Sych VII 160), *pierznik*, *piérnik* z suf. *-ik* (: *pierzny*, *pierny* 'pieprzny');
   c) **derywaty odrzeczownikowe**: *patelniôk* z suf. *-ak*, kasz. *-ôk* (: *patelnia* || *patelniô* 'patelnia' Sych IV 43), *czarnina*, *czôrnina*, *czôrlina*, *czôrlëna*, *czarwina*, *czôrwina* z suf. *-ina*, kasz. *-ina* || *-ëna* (: *czarny* || *czôrny* 'czarny' Sych I 149), *brejka* z suf. *-ka* (: *breja* 'błoto na drogach' Sych I 67, por. niem. *Brei* 'papka'), *grochòwinczi* z suf. *-ki*, kasz. *-czi* (por. kasz. *grochòwinë* 'słoma z wymłóconego grochu, grochowiny' Sych I 365), *makòwnik* z suf. *-ownik*, kasz. *-òwnik* (: *mak* 'mak' Sych III 38), *pieprznik* z suf. *-nik* (: *pieprz* 'pieprz' Sych IV 138 lub uniwerbizacja), *piersnik* z suf. *-nik* (: *piers* 'pierś' Sych IV 255);
   d) **derywat od obcej podstawy**: *krëlka* z suf. *-ka* (: z dniem. *krel* (*tufle*), *krellen*, *krillen*, *kröllen* 'gotować'; por. też: *krell (bulwe)* 'ziemniak ugotowany w łupinie„(Hin 284); ze względu na rdzenne *-ë-* w wyrazie kaszubskim bardziej prawdopodobny związek z kasz. *grule*, *grële* 'ziemniaki', *grélczi* 'małe ziemniaki' → pożyczka z niem., być może przekształcona wtórnie pod wpływem niem. *krellbulwe* SEK III 92);

2. **uniwerbizacje**: *grzëbiónka* z suf. -*(owi*) *ónka* (: *grzëbòwô zupa* 'zupa grzybowa', por. Goł. 127 lub: derywacja sufiksalna), *pieprznik* z suf. *-ik* (: *pieprzny kùch* 'piernik', por. Sych IV 255 lub derywacja sufiksalna);
3. **derywację wsteczną**, w której cechą różniącą wyraz pochodny od podstawy jest odrzucenie jakiegoś elementu: *skrzek* 'galareta' (: *żabi skrzek* 'jaja żab składane w wodzie' Sych V 62);
4. **substantywizacje przymiotnika**: *brzadowô*, *grzëbòwô, makòwi;*
5. **neosemantyzmy** łączone z nowymi znaczeniami desygnatów: *kasper* (por. kasz. *kasper* 'błazen' Sych II 143), *priszcz* (por. kasz. *priszcz* 'wyprysk' Sych IV 169);
6. **zapożyczenia**:
   a) **niemieckie**: *fëszbina* z niem. *Fischbein* 'rybia ość', *pankùk* || *pańtuch* z niem. *Pfannkuchen*, dniem. *Pannkoken* 'ts.', *plińc* || *plinc* z niem. *Plinse* 'naleśnik', *pùrcel* z niem. *purzeln* 'pokoziołkować, upadać, padać, spadać', *krëple* z niem. *Krüppel* 'kaleka', *zylc* z niem. *Sülze*, *Sulze* 'galareta, mięso w galarecie', *żelé* z niem. *Gelee* 'galareta';
   b) **polskie**: *czwikła* z pol. za pośrednictwem ruskim *ćwikła* 'ts.' < śrgr. *seÿtlon* (późniejsza postać *seÿtlon* z przestawką *syeklon*) 'burak', nazwa wraz z rośliną przejęta z Bizancjum, *galareta* || *galaréta* z pol. galareta 'ts.' < niem. *Gallerte* 'galareta', może łac. (caro) *galerita*;
7. **nazwy niejasne**: *krãpelfòczczi*, *radekùszczi*.

2. **ùniwerbizacje**: *grzëbiónka* z suf. *-(owi) ónka* (: *grzëbòwô zupa*, pòr. Goł. 127 abò: sufiksalnô deriwacjô), *pieprznik* z suf. *-ik* (: *pieprzny kùch*, pòr. Sych IV 255 abò sufiksalnô deriwacjô);
3. **dowslédną deriwacjã**, w jaczi pòmiónã apartniącym pòchòdné słowò òd spòdlô je òdrzucenié jaczégòs elemeńtu: *skrzek* ‘galaréta’ (: *żabi skrzek* ‘jaje żabów sklôdóné w wòdze’ Sych V 62);
4. **substantiwizacje znankòwnika**: *brzadowô*, *grzëbòwô, makòwi;*
5. **neosemantizmë** parłãczoné z nowima znaczeniama desygnatów: *kasper* (pòr. kasz. *kasper* ‘błazen’ Sych II 143), *priszcz* (pòr. kasz. *priszcz* Sych IV 169);
6. **pòżëczczi**:
   - a) **niemiecczé**: *fëszbina* z niem. *Fischbein* ‘rëbiô szczerzla’, *pankùk* || *pańtuch* z niem. *Pfannkuchen*, dniem. *Pannkoken* ‘ts.’, *plińc* || *plinc* z niem. *Plinse* ‘plińc’, *pùrcel* z niem. *purzeln* ‘pòkòzołkòwac, ùpadac, padac, spadac’, *krëple* z niem. *Krüppel* ‘kaléka’, *zylc* z niem. *Sülze*, *Sulze* ‘galaréta, miãso w galaréce’, *żelé* z niem. *Gelee* ‘galaréta’;
   - b) **pòlsczé**: *czwikła* z pòl. za rusczim pòstrzédnictwã *ćwikła* ‘ts.’ < śrgr. *seȳtlon* (pózdniészô pòstacëjô *seȳtlon* z przestôwką *syeklon*) ‘rąkla’, pòzwa razã z roscëną wzãta z Bizancjum, *galareta* || *galaréta* z pòl. galareta ‘ts.’ < niem. *Gallerte* ‘galaréta’, mòże łac. (caro) *galerita*;
7. **niejasné pòzwë**: *krãpelfòczczi*, *radekùszczi*.

Zôs westrzód dwù- i wiãcy słowòwëch sztrukturów są:

1) **zestôwczi**:
   - a) z człońã òkreszlónym jistnikòwim i òkreszlającym znankòwnikòwim ò szëkù znankòwnik + jistnik: *brzadowô zupa*, *drożdżowi kùch*, *kaszëbskô kapùsta*, *kaszëbsczi bigòs*, *kwasnô bania*, *makòwi kùch*, *młodzané casto*, *młodzowi kùch*, *pieprzny kùch*, *pòstny bigòs*, *rżané krëpë*;
   - b) z człońã òkreszlónym jistnikòwim i òkreszlającym mionoczasnikòwim ò szëkù mionoczasnik + jistnik: *nadąsany plińc*, *napùchłi plińc*, *rozczëniony plińc*;
   - c) z człońã òkreszlónym jistnikòwim i òkreszlającym w pòstacëji przëmiónkòwégò wërażeniô:
     - człón òkreszlóny jistnikòwi + *na* z jistnikã w môlnikù: *kùch na młodzach*;
     - człón òkreszlóny jistnikòwi + *na* z przëczasnikã: *bania na kwasno*;
     - człón òkreszlóny jistnikòwi + *w* z jistnikã w môlnikù: *slédz w smiotanie*;
     - człón òkreszlóny jistnikòwi + *z* z jistnikã w rodzôczu: *klóseczczi z grzëbów*;
     - człón òkreszlóny jistnikòwi + *z* z jistnikòwi w narzãdzôczu: *brzadowô z krëpama*, *griz z sokã*, *kapùsta z grzëbama*, *klósczi z makã*, *kùch z makã*, *kùch z mandlama*, *kùch z wrzodami*;

2) **rozwiniãté zestôwczi**:
   - z człońã òkreszlónym jistnikòwim i òkreszlającyma mionoczasnikòwim i znankòwnikòwim: *szmùrowóné swinié miãso*;

Z kolei wśród struktur dwu- i więcej wyrazowych występują:

1) **zestawienia**:
   a) z członem określanym rzeczownikowym i określającym przymiotnikowym o szyku przymiotnik + rzeczownik: *brzadowô zupa*, *drożdżowi kùch*, *kaszëbskô kapùsta*, *kaszëbsczi bigòs*, *kwasnô bania*, *makòwi kùch*, *młodzané casto*, *młodzowi kùch*, *pieprzny kùch*, *pòstny bigòs*, *rżané krëpë*;
   b) z członem określanym rzeczownikowym i określającym imiesłowowym o szyku imiesłów + rzeczownik: *nadąsany plińc*, *napùchłi plińc*, *rozczëniony plińc*;
   c) z członem określanym rzeczownikowym i określającym w postaci wyrażenia przyimkowego:
      - człon określany rzeczownikowy + *na* z rzeczownikiem w miejscowniku: *kùch na młodzach*;
      - człon określany rzeczownikowy + *na* z przysłówkiem: *bania na kwasno*;
      - człon określany rzeczownikowy + *w* z rzeczownikiem w miejscowniku: *slédz w smiotanie*;
      - człon określany rzeczownikowy + *z* z rzeczownikiem w dopełniaczu: *klóseczczi z grzëbów*;
      - człon określany rzeczownikowy + *z* z rzeczownikiem w narzędniku: *brzadowô z krëpama*, *griz z sokã*, *kapùsta* z *grzëbama*, *klósczi z makã*, *kùch z makã*, *kùch z mandlama*, *kùch z wrzodami*;

2) **zestawienia rozwinięte**:
   - z członem określanym rzeczownikowym i określającymi imiesłowowym i przymiotnikowym: *szmùrowóné swinié miãso*;
   - z członem określanym rzeczownikowym i określającymi przymiotnikowymi o szyku przymiotniki + rzeczownik: *kwasnô pòstnô zupa*;
   - z członem określanym rzeczownikowym + *z* z rzeczownikami w narzędniku połączonymi spójnikiem *ë*: *sliwë z klóskama ë rozynama*;

3) **zrosty**: *czarmùnia*, najprawdopodobniej II człon to żartobliwe nawiązanie do kasz. *mùnia* ‘usta, gęba człowieka’ Sych III 139, natomiast człon I od. ap. *czar*, *kùczerkùch*, I człon rzeczownikowy *kùczer* ‘woźnica, stangret’ Sych II 287, II człon por. niem. *Kuchen* ‘placek’, *półgãsk*, I człon liczebnik *pół*, człon II rzeczownik *gãs*, suf. *-k*.

Z praktyki wiem, że kaszubskie świąteczne stoły są znacznie bogatsze. Gdyby zapytać Kaszubów, co powinno znaleźć się wśród wigilijnych, wielkanocnych, także wielkopostnych potraw, w błyskawicznym tempie lista dań zapełniłaby się tym, co zawsze jadano na Kaszubach, również tym, co dana rodzina lubi, a może być spożywane w czasie konkretnego święta i także tym, co pojawia się na stołach innych narodów, np. Polaków. Niestety, o pozostałych świątecznych potrawach kaszubskie książki kucharskie i słowniki milczą[14].

---

[14] Artykuł ten omawia jedynie nazwy tych potraw świątecznych, które znajdują się w kaszubskich książkach kucharskich i słownikach. Patrz: Przypis 2.

- z człońã òkreszlónym jistnikòwim i òkreszlającyma znankòwnikòwima ò szëkù znankòwnik + jistnik: *kwasnô pòstnô zupa*;
- z człońã òkreszlónym jistnikòwim + *z* z jistnikama w narzãdzôczu sparłãczonyma wiążëną *ë*: *slëwë z klóskama ë rozynama*;

3) **zrostë**: *czarmùnia*, nôprawdowpòdobni II człón to żôrtoblëwé nawiązanié do kasz. *mùnia* ‘lëpë, gãba człowieka’ Sych III 139, zôs człón I òd. ap. *czar*, *kùczerkùch*, I człón jistnikòwi *kùczer* Sych II 287, II człón por. niem. *Kuchen* ‘kùch’, *półgãsk*, I człón wielnik *pół*, człón II jistnik *gãs*, suf. -*k*.

Z prakticzi wiém, że kaszëbsczé swiąteczné stołë są wiele bògatszé. Czejbë zapëtac Kaszëbów, co bë mia nalezc sã westrzód wilëjnëch, jastrowëch, czë téż wiôlgòpòstnëch pòtrawów, chùtkò lësta jestków zafùlowałabë sã tim, co wiedno bëło jadłé na Kaszëbach, téż tim, co pitónô rodzëna lubi, a mòże bëc jadłé òbczas kònkretnégò swiãta i téż tim, co pòjôwiô sã na stołach jinëch nôrodów, np. Pòlôchów. Szkòda, że ò jinëch swiątecznëch pòtrawach kaszëbsczé kùcharsczé ksążczi i słowôrze môłczą[11].

---

[11] Nen artikel òmôwiô le pòzwë nëch swiątecznëch pòtrawów, jaczé są w kaszëbsczich kùcharsczich ksążkach i słowôrzach. Wzerôj: przëpis 2.

Edward Breza (Sopot)

Słownictwo związane z okresem wielkanocnym

W heortologii katolickiej, ‘nauce o roku kościelnym’ najważniejszym był i jest okres wielkanocny. Wyznawcy Chrystusa dobrze pamiętali i pamiętają słowa św. Pawła: „Gdyby Chrystus nie zmartwychwstał, daremne byłoby przepowiadanie nasze, daremna byłaby także wiara nasza” (I Kor 15,14).

Chodzić tu więc będzie o wyrazy *karnawał, post, zapusty, rezurekcja, dyngus, pisanki,* oraz nazwy *Niedziela Starozapustna, Niedziela Mięsopustna, Niedziela Zapustna, Popielec, Niedziela Palmowa (Kwietna), Wielkanoc, Pascha, Niedziela Przewodnia (Antypascha), Niedziela Biała, Pięćdziesiątnica* lub *Zielone Świątki.*

Od strony realnoznaczeniowej *karnawał* to ‘okres od Trzech Króli do Środy Popielcowej’. Wyraz ma ustaloną etymologię u badaczy jako tzw. *opinio communis* ‘mniemanie wspólne, ogólnie przyjęte’, mniemanie odosobnione i opinia świadomie żartobliwa. Słowniki etymologiczne zgodnie odnoszą *karnawał* do włoskiego *carnevale*, złożonego w I członie od rzeczownika *carne* ‘mięso’, pochodnego z łac. *caro, carn-is* ‘ciało’ i w II członie od dawnego wykrzyknika *vale* „bywaj zdrów, żegnaj”, pochodnego od łacińskiego czasownika *vale* „bądź zdrów, żegnaj”, a więc całość oznaczała ‘pożegnanie mięsa’, dawne polskie ‘mięsopust’, czyli ‘odstawienie potraw mięsnych’ i odnosiło się do ostatnich dni przed Popielcem, zwanych dziś *zapustami, ostatkami* lub *śledzikiem.* Wyraz przeszedł do języków europejskich jako *Karnewale w* niem., *carnivale* w ang.; fr *carnaval,* ros. *karnawal*.. Niektórzy w II członie widzą wł. *levare* ‘usuwać’, czyli ‘usuwanie mięsa’ < łac.. *levare* „podnosić”. Niektórzy próbowali widzieć w tej nazwie łac. podstawę *carrus navalis* ‘wóz okrętowy, morski, marynarski’. Prof. H. Górnowicz pod pseudonimem Hermenegilga Latawiec objaśniał (świadomie humorystycznie) żartobliwie jako *kar nawał* ‘nawał kar’ za niekiedy niszczycielskie zbytki przed Wielkim Postem. Huczne zabawy znane były najpierw we Włoszech, potem rozpowszechniały się w krajach Europy i na nowym lądzie od w. XVI. *Ostatki* jako ‘ostatnie dni karnawału’ notowane w polszczyźnie od II połowy XVIII w. (B II 449); *śledzik* w tym znaczeniu nienotowany przez słowniki, używane środowiskowo albo nowsze przejęte z polszczyzny, gdzie *śledzik* to „zakąska śledziowa do wódki, nawet sama wódka”, albo kaszubskie zdrobnienie od *slédz*, którego według żartobliwych opowiadań dawniej w Środę Popielcową zawieszano u sufitu i każdy z domowników codziennie polizywał; po kaszubsku *zôpustë* (Sych VI 185 z bogatym materiałem folklorystycznym i frazeologicznym).

Édwôrd Bréza (Sopòt)

Słowizna zrzeszonô z jastrama

W katolëcczi heortologii, ‘nôùce ò kòscelnym rokù’ nôwôżniészé bëłë i są Jastra. Wëznawcowie Christusa dobrze pamiãtelë ë pamiãtają słowa sw. Pawła: „Czejbë Christus nie zmartwëchwstôł, próżné bë bëło nasze przepòwiôdanié, prôżnô bë bëła téż nasza wiara” (I Kòr 15,14).

Tak wiãc chòdzëc tu mdze ò słowa *karnawôł, pòst, zôpùstë, rezurekcjô, dëgùse, pisanczi,* a téż pòzwë *Stôrozôpùstnô Niedzela, Miãsopùstnô Niedzela, Zôpùstnô Niedzela, Pòpielc, Palmòwô Niedzela (Kwietnô), Jastra, Pascha, Przewòdniô Niedzela (Antipascha), Biôłô Niedzela, Piãcdzesątnica* abò *Zeloné Swiątczi.*

Zdrzącë òd realnoznaczënkòwi stronë *karnawôł* to ‘cząd òd Trzech Królów do Pòpielny Strzodë’. No słowò mô ùstaloną etimòlogiã ù badérów jakno tzw. *opinio communis* ‘wespólné zdanié, òglowò przëjãté’, òdòsobnioné zdanié i òpiniô ze swiądą żartoblëwô. Etimòlogiczné słowôrze zgódno òdnôszają *karnawôł* do jitalsczégò *carnevale*, złożonégò w I człónie òd jistnika *carne* ‘miãso’, pochòdnégò z łac. *caro, carn-is* ‘cało’ i w II człónie òd dôwnégò wëkrzëknika *vale* „biwôj zdrów, żegnôj”, pòchòdnégò òd łacyńsczégò czasnika *vale* „bãdzë zdrów, żegnôj”, a wiãc całosc òznacziwała ‘òddzëkòwanié miãsa’, dawné pòlsczé ‘mięsopust’, to je ‘òdstawienié miãsnëch zjestków’ i òdnôszało sã do slédnëch dniów przed Pòpielcã, zwónëch dzysô *zôpustami, ostatkami* abò *śledzikiem.* Słowò przeszło do europejsczich jãzëków jakno *Karnewale w* niem., *carnivale* w ang.; fr *carnaval,* rus. *karnawal.* Niechtërny w II człónie widzą wł. *levare* ‘ùsuwac’, to je ‘ùsuwanié miãsa’ < łac. *levare* „pòdnoszëc”. Niechtërny w ti pòzwie próbòwelë widzec łac. spòdlé *carrus navalis* ‘òkrãtowi wóz, mòrsczi, marinarsczi’. Prof. H. Górnowicz pòd przeswëstkã Hermenegilda Latawiec òbjasniwôł (ze swiądą hùmòristiczno) żartoblëwò jakno *kar nawał* ‘nawał kar’ za nieczedë niszczicelsczé zbëtczi przed Wiôldżim Pòstã. Hùczné zabawë nôprzód znóné bëłë w Jitalëji, pòtemù rozkòscérzałë sã w krajach Europë i na nowim lądze òd XVI stalatégò. *Ostatki* jakno ‘slédné dni karnawału’ zapisowóné w pòlaszëznie òd II pòłowë XVIII stalatégò (B II 449); *śledzik* w tim znaczënkù nienotowóny bez słowôrze, ùżiwóné strzodowiskòwò abò nowszé przejãté z pòlaszëznë, dze *śledzik* to „slédzowô przegrizka do wódczi, nawetka sama wódka”, abò kaszëbsczé zdrobnienié òd *slédz*, chtëren wedle żartoblëwëch òpòwiescy dôwni wieszóny béł w Pòpielną Strzodã pòd pòsową ë kòżden z domôcëch co dzéń jegò lizôł; pò kaszëbskù *zôpustë* (Sych VI 185 z bòkadnym fòlkloristicznym i frazeòlogicznym materiałã).

Wyraz *post* przejęli wszyscy Słowianie, w tym i Polacy oraz Kaszubi od Germanów, gdzie w staro-wysoko-niem. brzmi on *fasta*, a odpowiedni czasownik *fasten* ‘pościć’ (Boryś 468), por. współczesne niem. *Fasten* ‘post’ i *fasten* ‘pościc’ i ang. *fast* ‘post’ i *to fast* ‘pościć’, Wielki Post natomiast po angielsku nazywa się *Lent*_od wcześniejszego staroangielskiego *lent* ‘wiosna’, por. niem. poetycką nazwę wiosny *Lenz*. Wyraz *post* jest pięknym przykładem na to, że polszczyzna do XIV w. nie miała spółgłoski *f* i dlatego wyrazy zapożyczone z greki, łaciny czy niemieckiego z tą głoską realizowały ją jako *p*, por. gr. imię *Stéphanos* > polskie *Szczepan* (potem, gdy już *f* się pojawiło, *St6efan*), *bierzmować* z łac. *firmare* ‘umocnić’ lub *b*, jak np. polskie *berło* z łac. *ferula*.. Okres poprzedzający Wielkanoc nazywamy Wielkim Postem lub 40-dniowym postem, polegającym na ilościowym (*post ilościowy*) żywieniu, tj. raz na dzień do syta, dwa razy na dzień lekki posiłek w odróżnieniu od *abstynencji* (z łac. *abstinentia* ‘powstrzymanie się’, por. stoicką zasadę: *Abstine, sustine* ‘Powstrzymaj się, wytrzymaj’, czyli powstrzymania się od pokarmów mięsnych w piątek (w prawosławiu w środę i piątek) jako *post jakościowy*. Post 40-dniowy wprowadził Kościół na pamiątkę postu Chrystusa (Mt 4,2). Od łacińskiego liczebnika porządkowego (*dies*) *quadragesima* ‘czterdziesty (dzień) wobec liczebnika głównego *quadraginta* ‘czterdzieści’ nazywa się *Quadragesima.* Po polsku oddano ten termin religijny jako *czterdziestówka* lub *czterdziestnica.* Dawniej w różnych kościołach lokalnych post trwał albo nieco dłużej, albo krócej, bo z postu wyłączano niedziele.

Nadto okres ścisłego postu od Środy Popielcowej do dnia Zmartwychwstania Chrystusa poprzedzało tzw. *przedpoście*, złożone z trzech niedziel zwanych: *Niedziela Starozapustna* albo *Stary Zapust*, *Niedziela Mięsopustna* albo *Mięsopust* i *Niedziela Zapustna* albo *Zapust* (ostatnia niedziela przed Popielcem). Synonimiczne nazwy tych niedziel to *Siedemdziesiątnica, Sześćdziesiątnica* i *Pięćdziesiątnica.* Nazwy pochodzą od ilości dni poprzedzających Zmartwychwstanie. Są to tłumaczenia łacińskich nomenklatur: *Septuagesima* ‘siedemdziesiąty (dzień) przed Wielkanocą’; *Sexagesima* ‘sześćdziesiąty (dzień) i *Quinquagesima* ‘pięćdziesiąty (dzień) przed Wielkanocą’. Te nomenklatury łacińskie używane są w językach zachodnioeuropejskich.

Polacy więc dawniej przyzwyczajali się do postu już na 3 tygodnie wcześniej. Potem pościli (po staropolsku *zapuszczali*) dopiero od Popielca. Ciekawe jest tu świadectwo jezuity Kaspra Niesieckiego, autora Herbarza: „Polacy starym zwyczajem idąc, zaraz od starozapustnej niedieli post wielkanocny zaczynali; Innocenty IV zaś pozwolił, aby wzorem w innych krajach zagęszczonym, dopiero od dnia Popielca zapuszczali”. Z cytatu widać, że „zapuszczanie”, z czego rzeczownik *zapust*, w l. mnogiej *zapusty* oznaczało ‘poszczenie’, realnie jednak Polacy czas przed postem wyzyskiwali na obfite jadła, picie, zabawy, pohulanki. Dobrze to przedstawił J. Kitowicz (1728–1804) w „Opisie obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III”, a gdy o Kaszuby chodzi, to: *W zôpustë muszi bëc miaso,* a. *zôpusny tuńc – zdrowia kuńc* (Sych l.c.) – tańczono więc do upadłego. Znam z Kościerskiego zasadę: *W zôpustë co pies szczeknie, to plińc* (lub) *pączk na stole* czy *na stół.*

Słowò *pòst* wzãlë wszëtcë Słowianowie, w tim i Pòlôszë ë Kaszëbi òd Germanów, dze w stôro-wësok-niem. brzëmi òn *fasta*, a pasowny czasnik *fasten* ‘pòscëc’ (Boryś 468), pòr. dzysôdniowé niem. *Fasten* ‘pòst’ i *fasten* ‘pòscëc’ i an. *fast* ‘pòst’ i *to fast* ‘pòscëc’, zôs Wiôldżi Pòst pò anielskù zwie sã *Lent* òd wczasniészégò stôroanielsczégò *lent* ‘zymk’, pòr. niem. pòeticką pòzwã zymkù *Lenz.* Słowò *pòst* je pësznym przikładã na to, że pòlaszëzna do XIV stalatégò ni miała spółzwãkù *f* i słowa pòżëczoné z greczi, łacëznë czë niemiecczégò z nym zwãkã realizowałë gò jakno *p*, pòr. gr. miono *Stéphanos* > pòlsczé *Szczepan* (pòtemù, czej *f* ju sã pòjawiło, *Stefan*), *bierzmowac* z łac. *firmare* ‘ùmòcnic’ abò *b*, jak np. pòlsczé *berło* z łac. *ferula*. Cząd pòprzédzający Jastra pòzywómë Wiôldżim Pòstã abò 40-dniowim pòstã, jaczi pòlégô na jiloscowim (*jiloscowi pòst*) jedzenim, tj. rôz na dzéń do sëta, dwa razë na dzéń letczé jestkù w òdróżnienim òd *abstinencji* (z łac. *abstinentia* ‘pòwstrzimanié sã’, pòr. stojicką reglã: *Abstine, sustine* ‘Wstrzëmôj sã, strzëmôj’, to je pòstrzimòwaniô sã òd jedzeniô miãsa w piątk (w prawòsławim w strzodã i piątk) jakno *jakòscowi pòst*. 40-dniowi pòst wprowadził Kòscół na wdôr pòstu Christusa (Mt 4,2). Òd łacyńsczégò pòrządkòwégò wielnika (*dies*) *quadragesima* ‘sztërdzesti (dzéń) wòbec głównégò lëczebnika *quadraginta* ‘sztërdzesce’ zwie sã *Quadragesima.* Pò pòlskù òddelë nen religijny termin jakno *czterdziestówka* abò *czterdziestnica.* Dôwni w rozmajitëch òbéńdowëch Kòscołach pòst warôł abò kąsk dłëżi, abò krócy, bò z pòstu bëłë wëłącziwóné niedzele.

Co wicy cząd scysłégò pòstu òd Pòpielny Strzodë do dnia Zmartwëchwstaniô Christusa pòprzédzało tzw. *przedpòscé*, złożoné z trzech niedzelów zwónëch pò pòlskù: *Niedziela Starozapustna* abò *Stary Zapust*, *Niedziela Mięsopustna* albo *Mięsopust* i *Niedziela Zapustna* albo *Zapust* (slédnô niedzela przed Pòpielcã). Synonimiczné pòzwë nëch niedzelów to *Siedemdziesiątnica, Sześćdziesiątnica* i *Pięćdziesiątnica.* Ne pòzwë pòchôdają òd jiloscy dniów pòprzédzającëch Zmartwëchwstanié. Są to dolmaczënczi łacyńsczich nomenklatur: *Septuagesima* ‘sédmëdzesąti (dzéń) przed Wiôlgônocą’; *Sexagesima* ‘szescdzesiąti (dzéń) i *Quinquagesima* ‘piãcdzesąti (dzéń) przed Wiôlgônocą’. Ne łacyńsczé nomenklaturë ùżiwóné są w zôpadnoeuropejsczich jãzëkach.

Pòlôszë wiãc dôwni przëwëkalë do pòstu ju na 3 tidzenie rëchli. Pòtemù pòscëlë (w staropòlaszëznie *zapuszczali*) dopiérze òd Pòpielca. Czekawé je tu swiôdczëna jezujitë Kaspra Niesecczégò, autora Herbarza: „Pòlôszë stôrim zwëkã jidącë, zarô òd stôrozôpùstny niedzelë pòst wiôlgònocny zaczinalë; zôs Jinnocenti IV pòzwòlił, abë mòdłã w jinëch krajach zagãszczonym, dopiérze òd dnia Pòpielca zapùszczalë”. Z cytatu widzec je, że „zapùszczanié”, z czegò jistnik *zôpùst*, w wielny lëczbie *zôpùstë* òznôczało ‘pòszczenié’, realno równak Pòlôszë czas przed pòstã wëzwëskiwelë na bòkadné jedzenié, picé, zabawë, pòhùlanczi. Bëlno to przedstôwił J. Kitowicz (1728–1804) w „Opisie obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III”, a czej jidze ò Kaszëbë, to: *W zôpùstë mùszi bëc miãso,* a *zôpùsny tuńc – zdrowia kùńc* (Sych l.c.) – tuńcowóné bëło jaż do padnieniô. Znóm z Kòscérsczégò reglã: *W zôpùstë co pies szczeknie, to plińc* (abò) *pączk na stole* czë *na stół.*

Wielki Post zaczynał się i zaczyna w Środę Popielcową, która to nazwa wskutek tzw. uniwerbizacji (tj. przejścia struktury dwuwyrazowej w jednowyrazową od łacińskiej podstawy *unum verbum* ‘jedno sówo’) przeszła w postać *Popielec*, po łacinie *Dies Cinerum* (od rzeczowników *dies*, *diei* ‘dzień’ i *cinis, ciner-is* ‘popiół’).: Po niemiecku mówi się *Aschermittwoch* od *Asche* ‘popiół’ i *Mittwoch < Mitte der Woche* ‘środek tygodnia, tj.’ ‘środa’) i odpowiednio po ang. *Ash Wednesday* od rzeczowników *ash* ‘popiół’ (wyrazów indoeuropejskich, spokrewnionych z łac. *arere* ‘palić’ CHDE 55) i *Wednesday* ‘środa’, dzień poświęcony rzymskiemu bóstwu handlu Nerkuremu (por. fr. *Mercredi*’), którego odpowiednikiem w mitologii greckiej był Hermes, a w germańskiej Wodan, zatem ‘dzień Wodana’; po franc. *des Cendres* od rzeczownika *cendre* ‘popiól’, pochodnego od znanego nam już łac. *cinis* ‘popiół’, od czego także wł. *Cenere.* Z wyrażenia 70 dni, 60 dni, 50 dni powstały nazwy *Siedemdziesiątnica, Sześćdziesiątnica* i *Pięćdziesiątnica*. Zwyczaj posypywania głów popiołem na znak pokuty (głównie u Żydów) oraz żałoby i znikomości (głównie u starożytnych Greków i Rzymian) praktykowany był już w starożytnym Egipcie, w Kościele Rzymskokatolickim przyjął się od X w. Kapłan posypując pojedyncze głowy wiernych popiołem, wypowiadał jednocześnie słowa wypowiedziane przez Boga do Adama po upadku (Rdz 3,19) po łacinie: *Memento, homo, quia pulvis es et in pulverem reverteris*; dziś już tylko po polsku: ‘Pamiętaj, człowieku, że prochem jesteś i w proch się obrócisz’ lub wymiennie słowa Chrystusa: „Nawracajcie się i wierzcie Ewangelii” (*Convertimini et credite Euangelio* Mk1,15). W tymże Kościele pierwsza niedziela postu nazywała się *niedzielą wstępną*, jak podaje Słownik Lindego z początku XIX w., druga niedziela przed Wielkanocą to *Niedziela Męki Pańskiej* albo *Niedziela Czarna* (od zasłoniętych krzyży i figur), wyrażająca się m. in. w zasłanianiu krzyży w kościele na pamiątkę ukrycia się Chrystusa przed Żydami (J 8,59; 12,36), którzy chcieli Go obwołać królem, w Kościele Prawosławnym obchodzi się uroczyście św. Marii Egipskiej, pokutnicy znad Jordanu z V w. Ostatnia niedziela przed Wielkanocą to *Niedziela Palmowa*, obchodzona na cześć uroczystego wjazdu Chrystusa na osiołku do Jerozolimy, gdy tłumy rzucały Jezusowi pod stopy gałązki młodych roślin. W Kościele Prawosławnym nazywa się ona *Niedzielą Wierzbową* (*Wierbnoje Woskriesenije*) od rzucania gałązek wierzbiny, w niektórych dzielnicach Polski, zwłaszcza na wschodzie Polski, *Niedzielą Kwietną.* Pamiętamy, że A. Mickiewicz mówi w „Panu Tadeuszu” (ks. XI, w. 154): „Już wschodził uroczysty dzień Najświętszej Panny Kwietnej”, a z opisu obyczaju wynika, jakby to było Wniebowzięcie NMPanny (*Matki Boskiej Zielnej).* Może nazwa tej niedzieli na Wschodzie ma jakiś związek z tytułem Matki Bożej, który wprowadził Mickiewicz. Momenty z życia Chrystusa przejmowała też Jego Matka. Może więc Jej radość z tryumfalnego wjazdu do miasta świętego uczcił lud polski na Wschodzie. W polskiej tradycji ludowej Dzień Zwiastowania NMPannie *(Annuntiatio BMV*) nazywane bywa świętem Matki Boskiej *Roztwornej* (bo *roztwiera* się ziemia, por. np. kaszubskie powiedzenie *Na swiatégo Józwa* (19 III,) *bez pole brózda* (a tu 25 III) i etymologię ang. rzeczownika *spring* ‘źródło, tj. skacząca (woda)’ i z tego ‘wiosna, tj. czas, gdy topią się śniegi i lody’ (ChDE 1051–1052), niekiedy *Zagrzewnej,* też *Ożywiającej* bądź *Kwietnej.*

Wiôldżi Pòst zaczinôł sã i zaczinô w Pòpielną Strzodã, jakô to pòzwa na skùtk tzw. ùniwerbizacji (tj. przeńscô dwùsłowny sztrukturë w jednosłowną òd łacyńsczégò spòdlégò *unum verbum* ‘jedno słowò’) przeszła w pòstacëjã *Pòpielc*, w łacëznie *Dies Cinerum* (òd jistników *dies*, *diei* ‘dzéń’ i *cinis, ciner-is* ‘pòpiół’). Pò niemieckù gôdô sã *Aschermittwoch* òd *Asche* ‘pòpiół’ i *Mittwoch <Mitte der Woche* ‘westrzódk tidzenia, tj.’ ‘strzoda’) i pasowno pò anielskù *Ash Wednesday* òd jistników *ash* ‘pòpiół’ (jindoeuropejsczich słowów, spokréwnionëch z łac. *arere* ‘palëc’ CHDE 55) i *Wednesday* ‘strzoda’, dzéń pòswiãcony rzëmsczémù bóżkòwi handlu Merkùrémù (por. fr. *Mercredi*), jaczégò równoznacznika w grecczi mitologie béł Hermes, a w germańsczi Wodan, temù ‘dzéń Wodana’; pò franc. *des Cendres* òd jistników *cendre* ‘pòpiół’, pòchòdnégò òd znónégò nama ju łac. *cinis* ‘pòpiół’, òd czegò téż jit. *Cenere.* Z wërażeniô 70 dniów, 60 dniów, 50 dniów pòwstałë pòzwë *Sédmëdzesątnica, Szescdzesątnica* i *Piãcdzesątnica*. Zwëk sëpaniô głów pòpiołã na znak pòkùtë (przede wszëtczim kòle Żëdów) a téż żałobë ë znikòmòscë (przede wszëtczim kòle stôrożëtnëch Greków ë Rzëmianów) praktikòwóny béł ju w stôrożëtnym Egipce, w rzëmskòkatolëcczim Kòscele przëjął sã òd X stalatégò. Kapłón sëpiącë jedurné głowë wiernëch pòpiołã, równoczasno wëpòwiôdôł słowa wërzekłé przez Bòga do Adama pò ùpôdkù (Rdz 3,19) w łacëznie: *Memento, homo, quia pulvis es et in pulverem reverteris*; dzysô ju leno pò pòlskù: ‘Pamiętaj, człowieku, że prochem jesteś i w proch się obrócisz’ abò wëmienno słowa Christusa: „Nawracajcie się i wierzce Ewangelii” (*Convertimini et credite Euangelio* Mk1,15). W tim téż Kòscele pierszô niedzela pòstu zwała sã *wstãpną niedzelą*, jak pòdôwô słowôrz Lindégò z pòczątkù XIX stalatégò, drëgô niedzela przed Jastrama to *Niedzela Pańsczi Mãczi* abò *Czôrnô Niedzela* (òd zasłoniãtëch krziżów ë figùrów), wërażającô sã m. jin. w zasłanianim krziżów w Kòscele na pamiątkã ùkrëcô sã Christusa przed Żëdama (J 8,59; 12,36), jaczi chcelë Gò òbwòłac królã, w prawòsłôwnym Kòscele ùroczësto òbchôdô sã sw. Marii Egipsczi, pòkùtnicë znôd Jordanu z V stalatégò. Slédnô niedzela przed Jastrama to *Palmòwô Niedzela*, òbchòdzonô kù tczë ùroczëstégò wjazdu Christusa na òsołkù do Jerozolëmë, czej lëdzkô hùrma rzucała Jezësowi pòd nodżi wietwie młodëch roscënów. W prawòsłôwnym Kòscele pòzéwô sã òna *Wierzbną Niedzelą* (*Wierbnoje Woskriesenije*) òd szmërganiô wietwiów wierzbinë, w niechtërnëch dzélach Pòlsczi, òsoblëwie na wschòdze Pòlsczi, *Niedzielą Kwietną.* Pamiãtómë, że A. Mickewicz w „Panu Tadeuszu” mówi (ks. XI, w. 154): „Ju wschodzył ùroczësti dzéń Nôswiãtszi Pannë Kwietny, a z òpisënkù òbëczaju wënikô, jakbë to bëło Wniebowzãcé NMPannë (*Matczi Bòsczi Zelny).* Môże pòzwa ti niedzeli na Wschòdze mô jaczis związk z titlã Matczi Bòsczi, chtërny wprowadzył Mickewicz. Sztërczi z żëcégò Christusa przejmòwała téż Jegò Matka. Môże wiãc Ji redota z triumfalnégò wjazdu do swiãtégò miasta ùtcël pòlsczi lud na Wschòdze. W pòlsczi lëdowi tradycje Dzéń Zwiastowaniô NMPannie *(Annuntiatio BMV*) pòzéwóny biwô swiãtã Matczi Bòsczi *Roztworny* (bò *roztwierô* sã zemia, pòr. np. kaszëbską rzeklënã *Na swiatégo Józwa* (19 III,) *bez pòle brózda* (a tu 25 III) i etimòlogiã anielsczégò jistnika *spring* ‘zdrzódło, tj. skôczącô (wòda)’ i z tegò ‘zymk, tj. czas, czedë topią sã sniedżi ë lodë’ (ChDE 1051–1052), nieczedë *Zagrzewnej,* téż *Ożywiającej* abò *Kwietnej.*

Cały tydzień przed Wielkanocą to *Wielki Tydzień* z szczególnie uroczyście obchodzonym *Wielkim Czwartkiem, Wielkim Piątkiem* i *Wielką Sobotą*, gdy po kościołach odprawia się tzw. *Triduum Paschalne*; w Cerkwi Prawosławnej jest to *Tydzień Męki Pańskiej* (*Strastnaja Niediela*). *Wielki Tydzień* Niemcy nazywają *Karwoche* z I członem *Kar-*, wskazującym na 'kłopot, troskę' (Kluge 356 s.v. *Karfreitag*).

I wreszcie punkt kulminacyjny tego okresu i całego Kościoła chrześcijańskiego: *Zmartwychwstanie Chrystusa*, zwane po grecku *Anástasis,* po łacinie *Resurrectio*, u Polaków *Wielkanoc*, u Niemców *Ostern*, u Anglików *Easter*, w Cerkwi *Woskries'enije*. Fakt zmartwychwstania, po łacinie *resurrectio* przyjął się w Polsce w nazwie wczesnego nabożeństwa odprawianego wcześnie rano w I dzień Wielkiejnocy jako *rezurekcja*, wyraz notowany dopiero przez Słownik wileński z r.1861. Narodowe określenia tego święta nawiązują do różnych treści: polskie Wielkanoc, będące jeszcze w Słowniku Lindego (początek XIX w.) luźnym połączeniem, zestawieniem (nie zrostem, jak dziś) do ważności i jedyności powstaniu z grobu Chrystusa tej nocy; po kaszubsku zestawienie słowotwórcze *Wielgô Noc* lub zrost *Wielkanoc* (Sych VI 131); niem. *Ostern* od *Osten* 'wschód' do wczesnej gwiazdy Wenus, z której brzaskiem odbywały się uroczystości świąteczne; upamiętniające zmartwychwstanie Chrystusa; angielskie *Easter* od *east* 'wschód słońca' również do wcześnie rano sprawowanego nabożeństwa na pamiątkę zmartwychwstania Chrystusa (*rezurekcji*). Po kaszubsku jest to *Jastra* w l. poj. lub częściej *Jastrë* w l. mn. Dawniej przyjmowano, że to zapożyczenie z niem. *Ostern*, Łużyczanin, prof. Šewc (piszący się z niem. *Schuster*) objaśnia na sposób rodzimy. Wiąże również z wcześnie odbywanym nabożeństwem na cześć Zmartwychwstania, z brzaskiem dnia, jasnością od rdzenia *jas-* z dodanym przyrostkiem *–ny*, kiedy otrzymujemy wyraz *jasny,* z dodanym *–kry > jas- kra*, czyli 'bielmo na oczach', z dodanym *–try* właśnie **jastry*, żyjącym w kasz. *Jastra /Jastrë*[1]. U większości narodów to określenie żydowskie *Pascha*, jak obocznie u Polaków, Słowian wschodnich i w Kościele Prawosławnym; we włoskim przyswojone jako *Pasqua*, we francuskim *Paguez.* Słowo hebrajskie *Pascha* oznacza 'przejście', dawniej w Polsce też mówiono *przewód*, co jest tłumaczeniem nazwy hebrajskiej *Pascha.* W grece słowo to przełożono na *Phase*, w łacinie na *Transitus* 'przejście' (co przypomina nam już współczesny *tranzyt*). Była żydowskim świętem obchodzonym na pamiątkę cudownego ocalenia w Egipcie (anioł *przeszedł* i oznaczył drzwi krwią baranka) i cudownego *przejścia* przez Morze Czerwone. Zbiegło się ono z cudownym zmartwychwstaniem Chrystusa. Dlatego Paschę obchodzili i żydzi, i chrześcijanie, wkładając w nią różne treści.

Pierwsza niedziela po Passze to *Niedziela Biała* (po łacinie *Dominica in albis*), w nią składali bowiem białe szaty (*albae*) nowo ochrzczeni w Wielką Sobotę, chodzili w nich 8 dni. W tradycji polskiej nazywa się także *Niedzielą Przewodnią* od *przewodu*, czyli przejścia, tj. Paschy, a więc jakby jej przedłużenia; w Kościele wschodnim

---

[1] Przeciwstawia się tej etymologii W. Boryś, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. II, s. 335–336, uznając wyraz za pożyczkę z anglosaskiego *eastron* 'Wielkanoc', spokrewnionego z ang. *Easter.*

Całi tidzéń przed Jastrama to *Wiôldżi Tidzéń* z òsoblëwò ùroczësto òbchòdzonym *Wiôldżim Czwiôrtkã, Wiôldżim Piątkã* i *Wiôlgą Sobòtą*, czej pò kòscołach òdprôwiô sã tzw. *Triduum Paschalne*; w Prawòsłôwny Cerkwie je to *Tidzéń Pańsczi Mãczi* (*Strastnaja Niediela*). *Wiôldżi Tidzéń* Niemcowie pòzéwają *Karwoche* z I członą *Kar-*, jaczi wskôzywô na ‘kłopòt, zajiscenié’ (Kluge 356 s.v. *Karfreitag*).

I w kùńcu kùlminacyjny pùnkt tegò cządu i całégò chrzescyjańsczégò Kòscoła: *Zmartwëchwstanié Christusa*, pò greckù zwóné *Anástasis,* w łacëznie *Resurrectio*, ù Pôlôchów *Wielkanoc*, ù Niemców *Ostern*, ù Anielczików *Easter*, w Cerkwie *Woskries'enije*. Fakt zmartwëchwstaniô, pò łacëznie *resurrectio* przëjął sã w Pòlsce w pòzwie wczasnégò nôbòżeństwa òdprawiónégò wczas reno w I dzéń Wiôldżinocë jakno *rezurekcja*, słowò zapisóné bëłó dopiérze bez tak pòzwóny Słowôrz wileńsczi z 1861 r. Nôrodné òkreslenió negò swiãta nawiązëje do rozmajitëch tresców: pòlscz*é* *Wielkanoc*, mdącé jesz w słowôrzu Lindégò (zôczątk XIX stalatégò) lóznym sparłãczenim, zestawienim (nié zrostã, jak dzysô) do wôżnoscy i jedurnoscy pòwstaniô z grobù Christusa ti nocë; pò kaszëbskù słowòtwórzbné zestawienié *Wiélgô Noc* abò zrosnienié *Wiélgônoc* (Sych VI 131); niem. *Ostern* od *Osten* ‘wschód’ do wczasny gwiôzdë Wenus, z jaczi pòrenicą òdbiwałë sã swiąteczné ùroczëznë; na wdôr zmartwëchwstaniô Christusa; anielscz*é* *Easter* òd *east* ‘wschód słuńca’ téż do wczas reno sprawòwónégò nôbòżeństwa na wdôr zmartwëchwstaniô Christusa (*rezurekcji*). Pò kaszëbskù są to *Jastra* w pòj. l. abò czãscy *Jastrë* w w. l. Dôwni przëjmòwalë, że to zapòżëczenié z niemiecczégò *Ostern*, Łużiczanin, prof. Šewc (piszący sã z niemiecka *Schuster*) òbjasniwô na rodny ôrt. Wiąże téż z wczas òdbiwónym nabòżeństwã kù tczë Zmartwëchwstaniô, z pòrenicą dnia, jasnoscą òd drżénia *jas-* z dodónym przërostkã *-ny*, czedë dostôwómë słowò *jasny,* z dodónym *-kry* > *jas- kra*, to je ‘bielmò na òczach’, z dodónym *-try* prawie **jastry*, żëjącym w kasz. *Jastra /Jastrë*[1]. Kòle wiãkszoscy nôrodów to żëdowscz*é* òkreslenié *Pascha*, jak òbòczno ù Pòlôchów, wschódnëch Słowianów i w prawòsłôwnym Kòscele; we włosczim przëswòjoné jakno *Pasqua*, we francësczim *Paguez.* Hebrajscz*é* słowò *Pascha* òznôcziwô ‘przeńscé’, dôwni w Pòlsce téż sã gôdało *przewód*, co je tłómaczenim hebrajsczi pòzwë *Pascha.* W grecczim słowò to przedolmaczoné òstało na *Phase*, w łacëznie na *Transitus* ‘przeńscé’ (co przëbôcziwô nama ju wespółczasny *tranzyt*). Bëła żëdowsczim swiãtã òbchòdzónym na wdôr cëdownégò òcaleniô w Egipcie (aniół *przeszedł* i nacéchòwôł dwiérze krwią barónka) i cëdownégò *przeńscô* bez Czerwòné Mòrze. Zbiegło sã òno z cëdownym zmartwëchwstanim Christusa. Temù Paschã òbchòdzëlë i żëdzë, i chrzescyjanowie, wkłôdając w nią rozmajité trescë.

Pierszô niedzela pò Passze to *Biôłô Niedzela* (w łacëznie *Dominica in albis*), bò w nią skłôdelë biôłé ruchna (*albae*) nowò òchrzceni w Wiôlgą Sobòtã, chòdzëlë w nich 8 dni. W pòlsczi tradicji pòzéwô sã téż *Niedzielą Przewodnią* òd *przewodu*, to je przeńscô, tj. Paschë, a wiãc jakbë ji przedłużeniô; we wschòdnym Kòscele

---

[1] Ti etimòlogie procëmstôwiô sã W. Bòris, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. II, s. 335–336, ùznôwającë no słowò za pòżëczkã z anglosasczégò *eastron* ‘Wiôlgônoc’, jaczé je krewné z z an. *Easter.*

(prawosławnym) jest to *Antypascha*, tj. „święto zamiast, w miejsce Paschy", jakby 'przedłużenie Paschy', nazywane też drugim zmartwychwstaniem, bo Chrystus ukazał się św. Tomaszowi (*niewierny Tomasz*). Odczytanej tej niedzieli perykopie ewangelicznej o niewiernym Tomaszu (J 20, 24–29) zawdzięcza także nazwę *Tomaszowa Niedziela* (w Cerkwi *Fomino Woskries'enije).* W Cerkwi Prawosławnej każdy dzień po Passze aż do Niedzieli Przewodniej nazywa się *Świetlną Siódemką*, jeśli tak można przełożyć rosyjskie *Swietłaja S'edmica.*

Niektórzy dawni autorzy określenie (*Niedziela*) *Przewodnia* tłumaczyli tym, że katecheci *przywodzili* nawróconych z pogaństwa lub judaizmu nowym duszpasterzom. To chyba tzw. prawda kaznodziejska (*veritas concionatoria*), co innego bowiem *przewodzić, przewód* 'przejście', a co innego *przywodzić* 'przyprowadzać'.

Druga niedziela po Wielkiejnocy nazywa się *Niedzielą Dobrego Pasterza* od fragmentu Ewangelii według św. Jana (J 10,1-21) o Chrystusie Dobrym Pasterzu: *Ego eimí ho* ***poimen*** **(**z czego częste imię *Pimen* u biskupów prawosławnych), *ho* ***agathós*****,** po łacinie *Ego sum* ***pastor bonus*****,** *Ich bin ein* ***guter Hirt*** – po niemiecku; *I am the* ***good shepherd*** – po angielsku; *Ja jesm* ***pastyr dobryj*** – po rosyjsku; *Je suis le* ***bon berger*** – po francusku; *Jô jem* ***bëlny pastérz*** – po kaszubsku (J 10, 11). W dawnym Kościele niedziele bowiem często otrzymywały nazwy od czytanych perykop ewangelicznych lub jeszcze częściej od incypitów (początku) introitów mszalnych 'modlitw rozpoczynających mszę św.', tzw. modlitw na wejście).

W 40 dni po zmartwychwstaniu Chrystus **wstąpił do nieba** z Góry Oliwnej; święto to otrzymało takie właśnie czynnościowe określenie: *Wniebowstapienie Pańskie* (po łacinie *Ascensio* lub *Caelumascensio*), po niemiecku *Himmelfahrt*; po angielsku *Ascension Day*; *Ascension* we franc.; w prawosławiu *Woznies'enije Gospodn'e* jako kalka gr. *análepsis* (*tu Soteros*), po kaszubsku również *Wniebowstąpienié* (Sych nie notuje, ale ma *Wniebowzacé* VI 93). Po 10 dniach od tego faktu i święta następują *Zielone Święta* lub *Zielone Świątki*, po kaszubsku także *Zeloné Swiata* albo *Zeloné Swiątczi* (Sych nie odnotował), czyli *Zesłanie Ducha Świętego* tak nazwane po polsku ze względu na rozwiniętą już zieleń, w Cerkwi prawosławnej *Soszestwije Swiatogo Ducha* jako kalka gr. *katábasis* 'zejście, zstąpienie', łac. *descensio* (por. Lk 3,22.), ang. *Whitsuntide* lub *Pinkster*, po niemiecku *Pfingsten,* po włosku *Pasquarosa* z II członem *rosa* 'różowy', fr. *Pentecote*. W okresie PRL-u próbowano nazywać to święto *Zielonym Świętem* lub *Świętem Chłopa.* W Kościele Rzymskokatolickim jest to święto Zesłania Ducha Świętego, w Cerkwi Prawosławnej *Soszestwije Swiatogo Ducha*, a w obu kościołach *Pięćdziesiątnica*.

Pięćdziesiątnica była świętem żydowskim[2], obchodzonym w 50 dni po wyjściu z Egiptu i otrzymaniu dekalogu na górze Synaj, zwała się inaczej u Żydów *Świętem Tygodni*, z czego angielskie *Feast of Weeks*, lub *Świętem Zbiorów* bądź *Dniem Dziękczynuienia za Zbiory.* U chrześcijan Polaków *Pięćdziesiątnica*.tak nazwana przez ks.

---

[2] Por. E. Breza, *Pochodzenie i znaczenie nazwy* Pięćdziesiątnica *i podobnych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego. Seria: *Prace Językoznawcze 15*, 1989, s. 7–12.

(prawòsłôwnym) je to *Antipascha*, tj. „swiãto zamiast, w môl Paschë”, jakbë ‘przedłużenié Paschë’, pòzéwóné téż drëdżim zmartwëchwstanim, bò Christus ùkôzôł sã sw. Tomaszowi (*niewierny Tomôsz*). Òdczëtóny ti niedzelë ewanieliczny perikòpie ò niewiernym Tomaszu (J 20, 24–29) zawdzãcziwô téż pòzwã *Tomaszowô Niedzela* (w Cerkwie *Fomino Woskries'enije)*. W prawòsłôwny Cerkwie kòżden dzéń pò Passze jaż do Przewòdni Niedzelë zwie sã *Swietlną Sódemką*, żlë tak mòże przedolmaczëc rusczé *Swietłaja S'edmica.*

Niechtërny dôwni autorowie òkreslenié (*Niedzela*) *Przewòdniô* dolmaczëlë tim, że katechecë *przëwòdzëlë* nawróconëch z pògaństwa abò judajizmu nowim duszpasterzóm. To mést tzw. kaznodzejskô prôwda (*veritas concionatoria*), co jinégò bò *przewòdzëc przewód* ‘przeńscé’, a co jinégò *przëwòdzëc* ‘przëprowadzac’.

Drëgô niedzela pò Jastrach nazéwô sã *Niedzelą Dobrégò Pasterza* òd dzélu Ewanielëji wedle sw. Jana (J 10,1-21) ò Christusu Dobrim Pasterzu: *Ego eimí ho* ***poimen*** **(**z czegò czãsté miono *Pimen* kòl prawòsłôwnëch biskùpów), *ho* ***agathós*****,** w łacëznie *Ego sum* ***pastor bonus*****,** *Ich bin ein* ***guter Hirt*** – pò niemieckù; *I am the* ***good shepherd*** – pò anielskù; *Ja jesm* ***pastyr dobryj*** – **pò ruskù;** *Je suis le* ***bon berger*** – pò francëskù; *Jô jem* ***bëlny pastérz*** – pò kaszëbskù (J 10, 11). Bò w dôwnym Kòscele niedzele czãsto dostôwałë pòzwë òd czëtónëch ewanielicznëch perikòp abò jesz czãscy òd jincypitów (pòczątkù) mszalnëch jintrojitów ‘mòdlëtwów zaczinającëch mszą sw.’, tzw. mòdlëtwów na weńscé).

W 40 dniów pò zmartwëchwstanim Christus **wstąpił do nieba** z Òléwny Górë, swiãto to dostało taczé prawie czënnoscowé òkreszlenié: *Wniebòwstąpienié Pańsczé* (w łacëznie *Ascensio* abò *Caelumascensio*), pò niemieckù *Himmelfahrt*; pò anielskù *Ascension Day*; *Ascension* we franc.; w prawòsławim *Woznies'enije Gospodn'e* jakno kalka gr. *análepsis* (*tu Soteros*), pò kaszëbskù téż *Wniebowstąpienié* (Sych nie zapisëje, ale mô *Wniebowzãcé* VI 93). Po 10. dniach òd tegò faktu i swiãta nastãpùją *Zieloné Święta* abò *Zielone Świątki*, pò kaszëbskù téż *Zeloné Swiãta* abò *Zeloné Swiątczi* (Sych nie zapisôł), to je *Zesłanie Ducha Świętego* tak pòzwóné pò pòlskù stądka, że je ju rozwinionô zeléń, w prawòsławny Cerkwie *Soszestwije Swiatogo Ducha* jakno kalka grecczégò *katábasis* ‘zeńscé, zstąpienié’, łacyńsczé *descensio* (pòr. Lk 3,22.), anielsczé *Whitsuntide* lub *Pinkster*, pò niemieckù *Pfingsten,* pò włoskù *Pasquarosa* z II członą *rosa* ‘różewi’, francëszczé *Pentecote*. W czasu PRL-u próbòwóno pòzewac to swiãto pò pòlskù *Zielonym Świętem* abò *Świętem Chłopa.* W rzëmskòkatolëcczim Kòscele je to swiãto Zesłaniô Swiãtégò Dëcha, w prawòsłôwny Cerkwie *Soszestwije Swiatogo Ducha*, a w nëch dwùch Kòscołach *Piãcdzesątnica*.

Piãcdzesątnica bëła żëdowsczim swiãtã[2], òbchôdónym w 50 dni po wińscu z Egiptu i dostanym dekalogù na górze Synôj, zwała sã jinaczi kòl Żëdów *Swiãtã Tidzeniów*, z czegò anielsczé *Feast of Weeks*, abò *Swiãtã Zbiorów* czë *Dniã Dzëkczënieniô za Zbiorë.* Kòle chrzescyjanów Pòlôchów *Pięćdziesiątnica* tak pòzwónô bez ks. J. Wùjka

---

[2] Por. E. Breza, *Pochodzenie i znaczenie nazwy* Pięćdziesiątnica *i podobnych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego. Seriô: *Prace Językoznawcze 15*, 1989, s. 7–12.

J. Wujka w jego przekładzie N. Testamentu z r. 1593, obchodzona była dla upamiętnienia zesłania Ducha Świętego w 50 dni po Zmartwychwstaniu, czyli Passze. Po grecku nazywała się *Pentekostes* jako dop. l. poj. odmiany liczebnika porządkowego *pentekoste hemera* pięćdziesiąty (dzień) od liczebnika głównego *pentekonta* ‘pięćdziesiąt’. W tej formie greckiej przejęta została w łacinie jako *Pentecostes* i w zmodyfikowanej postaci fonetycznej bądź morfologicznej u narodów Europy, a więc po angielsku *Pentecost,* niem. *Pfingsten,* fr. *Pentecôte,* wł. *Pentecoste*, hiszp. *Pentecostés*, w Cerkwi *P'at'id'es'atnica.* Por. odpowiedni fragment z DzA 2,1: gr. *Kaí en to symplerústhai ten hemeran tes pentekostes*; łac. *Et cum complerentur dies Pentecostes*; fr. *Quand le jour de la Pentecôte arriva*; niem. *Am jüdischen Pfingsfest*; ang. *When the day of Pentecost came*; ros. *Pri nastupl'eniji dnia Piat'id'es'atnicy*; po polsku w przekładzie ks. J. Wujka: *Gdy się spełniały dni Pięćdziesiątnice*, w BT: *Kiedy nadszedł wreszcie dzień Pięćdziesiątnicy*; po kaszubsku w przekładzie E. Gołąbka: *Czej w kuńcu przeszedł dzéń Piacdzesątnicë.*

Dla uczczenia Wielkanocy powstały imiona *Anastazja*, męskie *Anastazy* od (ostatecznie) gr. rzeczownika *anástasis* ‘zmartwychwstanie’ i żeńskie *Anastazja*; *Paschalis* od łacińskiego przymiotnika *Paschalis* ‘wiązany z Paschą, odnoszący się do Paschy’, we francuskiej wersji *Pascal*, które szerzej opracowałem w IPU, bo zaświadczone zostały w imiennictwie polskim. Wśród chrześcijan w starożytnym Rzymie notowany był także przydomek (*cognomen*) *Paschasius* od omówionej nazwy *Pascha*, niepoświadczony jako imię w SIW, jednak używany dawniej u chrześcijańskich narodów Europy. KIS IV 517–519; imię nosili bowiem Paschazjusz, biskup Vienne z czasów Dioklecjana, wspominany 22 II; Paschazjusz, diakon rzymski z przełomu V/VI w., wspomniany 31 V; Paschazjusz „Hibernus” z V w., mnich i biskup z Monte Gargano, wspominany 22 III, Paschazjusz, opat z Monteveergine, mnich z początku XIII w., wspominany 13 XI oraz Paschazja z Dijon, zakonnica z I połowy VI w, wspominana 9 I. Był też znany. wśród chrześcijan w Rzymie przydomek *Quadragesima* (IC 135, 355) nadany ze względu na dzień urodzenia. Z Wielkim Piątkiem, u żydów dniem przygotowania do Szabatu, związane jest imię żeńskie *Parascewa* i warianty zbliżone, pochodne od gr. określenia *Paraskeue*, przyjętego w łacinie jako *Parasceve*, o którym szerzej pisałem gdzie indziej[3].

Z poniedziałkiem wielkanocnym związany jest zwyczaj smagania po nogach baziami brzozy lub wierzby, a miejscami, m. in. na Kaszubach, jałowcem.; ma on przypominać biczowanie Chrystusa. W całej Polsce znane oblewanie się wodą, przy czym na Kaszubach w poniedziałek chłopcy i mężczyźni smagają lub oblewają dziewczęta (kobiety), a we wtorek dziewczęta (kobiety) chłopców (mężczyzn). Nazywa się to *dyngusem* lub *śmigusem-dyngusem*, ten pierwszy człon od *śmigać* gałązkami brzozy, wierzby czy jałowca; II zapożyczony z niem. *Dingnus* ‘okup’. Malowane jajka nazywa się

---

[3] E. Breza, *Imię i nazwisko Paraskiewia i ich warianty*, Studia Slawistyczne, t. 3 pod red. Z. Abramowicz, Bialystok 2002, s. 97–100.

w jego przełożenkù Nowégò Testameńtu z r. 1593, òbchòdzónô bëła na wdôr zesłaniô Swiãtégò Dëcha w 50 dniów pò Zmartwëchwstanim, to je pò Passze. Pò greckù zwała sã *Pentekostes* jakò białczi ôrt pòj. lëczbë pòrządkòwégò wielnika *pentekoste hemera* piãcdzesąti (dzéń) òd głównégò wielnika *pentekonta* ‘piãcdzesąt’. W ti grecczi fòrmie przejãtô òstała w łacëznie jakno *Pentecostes* i w zmòdifikòwóny fòneticzny czë mòrfòlogiczny pòstacëji ù nôrodów Europë, a wiãc pò anielskù *Pentecost,* niemieckù *Pfingsten,* francëskù *Pentecôte,* jitalskù *Pentecoste*, szpanskù *Pentecostés*, w Cerkwie *P’at’id’es’atnica.* Pòr. pasowny fragmeńt z DzA 2,1: grecczi *Kaí en to symplerústhai ten hemeran tes* ***pentekostes***; łacyńsczi *Et cum complerentur dies* ***Pentecostes***; francësczi *Quand le jour de la* ***Pentecôte*** *arriva*; niemiecczi *Am jüdischen* ***Pfingsfest***; anielsczi *When the day of* ***Pentecost*** *came*; rusczi *Pri nastupl’eniji dnia* ***Piat’id’es’atnicy***; pò pòlskù w przełożënkù ks. J. Wujka: *Gdy się spełniały dni* ***Pięćdziesiątnice*****,** w BT: *Kiedy nadszedł wreszcie dzień* ***Pięćdziesiątnicy***; pò kaszëbskù w przełożënkù E. Gòłąbka**:** *Czej w kuńcu przeszedł dzéń* ***Piãcdzesątnicë.***

Dlô ùtczeniô Jastrów pòwstałë miona *Anastazjô*, chłopsczé *Anastazy* òd (òstateczno) grecczégò jistnika *anástasis* ‘zmartwëchwstanié’ i białczé *Anastazja*; *Paschalis* òd łacyńsczégò znankòwnika *Paschalis* ‘wiązóny z Paschą, òdnoszący sã do Paschë’, we francësczi wersji *Pascal*, chtërny szerzi jem òbrobił w IPU, bò zaswiôdczoné òstałë w pòlsczim jimiennictwie. Westrzód chrzescyjanów w stôrożëtnym Rzëmie notowóny béł téż przidómk (*cognomen*) *Paschasius* òd òmówiony pòzwë *Pascha*, niepòswiôdczony jakno miono w SIW, równak dôwni ùżiwóny ù chrzescyjańsczich nôrodów Europë. KIS IV 517–519; miono noszëlë jiże Paschazjusz, biskùp Vienne z czasów Dioklecjana, wspòminóny 22 II; Paschazjusz, rzimsczi diakón z przełómieniô V/VI stalatégò, wspòminóny 31 V; Paschazjusz „Hibernus” z V stalatégò, klôsztornik i biskùp z Mònte Gargano, wspòminóny 22 III, Paschazjusz, òpôt z Mòntevergine, klôsztornik z zôczątkù XIII stalatégò, wspòminóny 13 XI ë Paschazja z Dijon, klôsztornica z I pòłowë VI stalatégò, wspòminónô 9 I. Béło téż znóné westrzód chrzescyjanów w Rzëmie przëzwëstkò *Quadragesima* (IC 135, 355) nadóné tak òd dnia ùrodzeniô. Z Wiôldżim Piątkã, ù Żëdów dniã przërëchtowaniô do Szabatu, wiązóné je białczé miono *Parascewa* i blësczé wariantë, pòchòdné òd grecczégò òpisënkù *Paraskeue*, przëjãtégò w łacëznie jakno *Parasceve*, ò czim wicy jem pisôł dze jindze[3].

Z jastrowim pòniedzôłkã zrzeszony je zwëk bicô pò nogach baszkama brzozë abò wierzbë, a môlama, m. jin. na Kaszëbach, jałòwcã.; mô òn przëbaczëc biczowanié Christusa. W całi Pòlsce znóné je òbléwanié sã wòdą, ale na Kaszëbach w pòniedzôłk knôpi i chłopi dëgùją abò òbléwają dzéwczãta (białczi), a we wtórk dzéwczãta (białczi) knôpów (chłopów). Zwie sã to pò pòlskù *dyngusem* lub *śmigusem-dyngusem*, nen pierszi człón òd *śmigać* wietwiama brzozë, wierzbë czë jałówca; II zapòżiczony z niemiecczégò *Dingnus* ‘òkùp’. Malowóné jajka pòzéwô sã *pisankama*, jakno że

---

[3] E. Breza, *Imię i nazwisko Paraskiewia ë jich wariantë*, Studia Slawistyczne, t. 3 pod red. Z. Abramowicz, Białystok 2002, s. 97–100.

pisankami, jako że w dawnej polszczyźnie *pisać* oznaczało ‘rysować’ i ‘malować’. Potem dotworzono do tego wyrazu *malowanki.*

Święcenie potraw w Wielka Sobotę wzięło się stąd, że ludzie po wycieńczającym poście bali się zachorowań, przechodząc na normalne mięsne potrawy. W niektórych domach do dziś w I święto wielkanocne nie jada się mięsa z pobudek religijnych, które jednak wynikają z dawnego powolnego przyzwyczajania się do dawek mięsnych.

OBJAŚNIENIE SKRÓTÓW

B I, B II	A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, Warszawa 2000.
Boryś	W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
ChDE	*Chambers Dictionary of Etymology*, New York 2001.
IC	I. Cajanto, *The Latin Cognomina*, Helsinki 1965.
IPU	E. Breza*, Imiona w Polsce używane* (w opracowaniu).
KIS	H. Fros, F. Sowa, *Księga imion i świętych*, t. I-VI, Kraków 1997–2007.
Kluge	F. Kluge*, Etymologisches Worterbuch der deutschen Sprawche*, 22. Auflage, Berlin – New York 1989.
SIW	*Słownik imion współcześnie w Polsce używanych,* wyd. K. Rymut, Kraków 1995.
Sych	B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I-VII, Wrocław 1967–1978.

w dôwny pòlaszëznie *pisać* znaczëło ‘rysować’ i ‘malować’. Pòtemù dotwòrzoné do te òstało słowò *malowanki.*

Swiãcenié jedzeniô w Wiôlgą Sobòtã je stąd, że lëdze pò òsłabiajacym pòsce bòjelë sã zachòrzëc, przechôdajacë na normalné miãsné jestkù. W niechtërnëch dodomach do dzysô w I dzéń Jastrów nie jé sã miãsa z religijnëch przëczënów, jaczé równak wënikają z dôwnégò pòmalëcznégò przëzwëczajaniô sã do miãsa.

WËWIDNIENIÔ SKRÓCËNKÓW

B I, B II	A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, Warszawa 2000.
Boryś	W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
ChDE	*Chambers Dictionary of Etymology*, New York 2001.
IC	I. Cajanto, *The Latin Cognomina*, Helsinki 1965.
IPU	E. Breza*, Imiona w Polsce używane* (w òpracowanim).
KIS	H. Fros, F. Sowa, *Księga imion i świętych*, t. I-VI, Kraków 1997–2007.
Kluge	F. Kluge*, Etymologisches Worterbuch der deutschen Sprache*, 22. Auflage, Berlin – New York 1989.
SIW	*Słownik imion współcześnie w Polsce używanych,* wyd. K. Rymut, Kraków 1995.
Sych	B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I-VII, Wrocław 1967–1978

Eugeniusz Pryczkowski

Rok obrzędowy na Kaszubach – stan aktualny. Próba rekapitulacji.

O kaszubskich zwyczajach publicyści chętnie piszą w okresie bożonarodzeniowym i wielkanocnym. Najczęściej opierają się na książce profesora Odyńca „Rok obrzędowy na Kaszubach”[1], rzadziej na pracy Malickiego o podobnym tytule[2]. Współcześni publicyści najczęściej przepisują jeden od drugiego niewiele zmieniając, w tym – oczywiście zawsze – nazwisko autora[3]. Zupełnie nieznane jest publicystom prasy lokalnej i regionalnej znakomite przedwojenne dzieło trzech wybitnych autorów o tytule „Kaszubi. Kultura ludowa i język”, w którym jest obszerny rozdział o kaszubskiej obrzędowości[4]. Na tym dziele w dużym stopniu bazowali też dwa pierwsi autorzy.

Gdy jednak śledzimy współczesne produkcje z tej dziedziny, niemal zawsze traktują one o dawnej obrzędowości kaszubskiej. Nie znajdujemy w nich nawet prób konfrontacji z aktualnym stanem. A musimy być świadomi, że wiele z obrzędów, o których pisali jeszcze Odyniec i Malicki, zanikło. Inne zaś, o których nam się zdaje, że zaginęły, wciąż są żywe w świadomości i życiu Kaszubów. Zwłaszcza na te chcę zwrócić uwagę w niniejszym tekście. Wszystkie opisane zwyczaje są wynikiem obserwacji z ostatnich piętnastu lat, których miałem okazję dokonywać podczas realizacji programu „Rodnô Zemia”. Jako że obrzędy na Kaszubach są ściśle związane z rokiem kościelnym, ich opisu dokonuję zgodnie z tą chronologią.

Okres Bożego Narodzenia

W dobie telemanii, komputeryzacji i zabiegania trudniej znaleźć czas na refleksję, skupienie i głębokie przeżycie tego ważnego czasu. Rzadziej młodzi są chętni do pracy przy gwiazdkowych przebierańcach. Jest to spowodowane tym, że coraz mniej rodzin

---

[1] W. Odyniec, *Kaszubskie obrzędy i obyczaje*, Gdańsk 1985.

[2] L. Malicki, Rok obrzędowy na Kaszubach, Gdańsk 1986.

[3] Szczególny przypadek dziennikarskiej nieuczciwości miał miejsce na początku lat 90-tych ubiegłego stulecia, kiedy w wydaniach gazet ukazujących się pod wspólnym tytułem „Nasz Tygodnik” jeden z lokalnych redaktorów publikował pod swoim nazwiskiem niemal słowo w słowo *Kaszubskie obrzędy i obyczaje* prof. W. Odyńca.

[4] Fr. Lorentz, A. Fischer, T. Lehr-Spławiński, *Kaszubi. Kultura ludowa i język*, Instytut Bałtycki, Toruń 1934.

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Òbrzãdowi rok na Kaszëbach – dzysdnia. Próba pòdsëmòwaniô.

Ò kaszëbsczich zwëkach gazétnicë rôd piszą w gòdowim i jastrowim czasu. Nômili zazérają do ksążczi profesora Òdińca „Kaszubskie obrzędy i obyczaje”[1], mni do dokazu Malicczégò ò pòdobnym titule[2]. Dzysdniowi gazétnicë colemało przepisywają jeden òd drëdżégò, mało co zmieniwają, w tim – rzecz jasnô wiedno – nôzwëskò autora[3]. Nijak nie je znóné gazétnikóm z lokalnëch i regionalnëch cządników baro bëlné przedwòjnowé dzeło trzech wiôldżich autorów ò titule „Kaszubi. Kultura ludowa i język”, w jaczim je zachtny materiał ò kaszëbsczi codniowòscë[4]. Na tim dokazu w wiôldżim dzélu òpiérelë sã téż dwaji pierszi autorzë.

Czej równak przezérómë dzysdniowé produkcje w tim temace, tej wnet wiedno są òne ò dôwny kaszëbsczi òbrzãdowòscë. Ni ma w nich nawetka próbów przërównaniô z dzysdniowim czasã[5]. A mùszimë doch wiedzec, że wiele z òbrzãdów, ò jaczich piselë jesz Òdińc i Malicczi, zadżinãło. Zôs jinszé, ò jaczich nama sã zdôwô, że zadżinãłë, są dërch żëwé w swiądze i żëcym Kaszëbów. Prawie na te nôbarżi jô chcã przëcësnąc w tim teksce. Wszëtczé òpisóné zwëczi są rezultatã mòjégò zdrzeniô na to w òstatnëch piãtnôsce latach, do cze jô miôł leżnosc przë rëchtowanim programù „Rodnô Zemia”. Jaknoże òbrzãdë na Kaszëbach są dëchtowno sparłãczoné z kòscelnym rokã, tej òpisywóm je pòdług ti chronologii.

Agwańt

Dzys dnia agwańt mało co rózni sã na Kaszëbach òd kòżdégò jinszégò czasu w rokù. Mòże leno tim, że w krómòwëch òknach, a téż mediach, czëc je barżi swiąteczny cząd,

---

[1] Wacław Odyniec, *Kaszubskie obrzędy i obyczaje*, Gdańsk 1985.

[2] Longin Malicki, Rok obrzędowy na Kaszubach, Gdańsk 1986.

[3] Òsoblëwi przëtrôfk gazétny nieùtcëwòtë zaszedł na zôczątkù 90. lat ùszłégò stalatégò, czedë w gazétnëch wëdówkach, co wëchòdzëłë pòd pòspólnym titlã „Nasz Tygodnik” jeden z lokalnëch gazétników pisôł jesz rôz pòd swòjim mionã wnetka słowò w słowò Kaszubskie obrzędy i obyczaje prof. Wacława Odyńca.

[4] Friedrich Lorentz-Adam Fischer-Tadeusz Lehr-Spławiński, Kaszubi. Kultura ludowa i język, Instytut Bałtycki, Toruń 1934.

[5] Wëjimkã je tuwò artikel w „Forum Pomorskim” òpiarti na wëdowiédzë z autorã tuwò tu referatu z òdjimiãcama wëdarzeniów. Widzymë w tim gwësną próbã konfrontacëji zwëków znónëch z lëteraturë z prôwdzëwim stanã lëdowëch òbrządków na Kaszëbach; wzerôj: Antoni Filipkowski, Gòdë na Kaszëbach, „Forum Pomorskie”, grudzień 2008.

przyjmuje ich do swych domów. Jerzy Walkusz z Hopowa, który z przebierańcami wędrował blisko sześćdziesiąt razy, uważa: – *Ludzie stają się wygodni. Wolą wpatrywać się całymi dniami w marnej jakości programy telewizyjne, niż wziąć udział we wspólnym kultywowaniu i tworzeniu kultury. Poza tym przebierańcy mogliby nieco pobrudzić dywany lub wykładziny, dlatego nie chcą wpuszczać ich do mieszkań, co zupełnie kłóci się z istotą zwyczaju*[5].

Wciąż jednak żywa jest tradycja odwiedzania domów przez przebierańców zwanych najczęściej *gwiazdką* lub na północy Kaszub *panëszką*. Kolędnicy ci przychodzą w Wigilię. Na przedzie idzie policjant, który pyta gospodarzy: *Chceta wa przëjąc gwiôzdkã?*. Po otrzymaniu zgody cała grupa wchodzi do domu.

Wśród przebierańców jest kozioł, który goni dziewczęta, bocian je obszczypuje, kominiarz wymiata sadzę i smaruje nią domowników, koń rży i tańczy. Jest też cygan prowadzący groźnego niedźwiedzia, *strëch i baba* czyli dziadowie, muzykant i główna postać zwana *gwiôzdką*. Występom towarzyszy śmiech, pisk, krzyki i ogólny harmider. Ich obecność przede wszystkim powinny odczuć dziewczęta. To zwiastuje im szczęście w dojrzałym życiu.

Dawniej przebierańcy byli bardzo odważni. Po ich wizycie trzeba było kilkanaście minut poświęcić na dokładne sprzątanie. Kiedyś zbierano wiązki słomy i obwiązywano nimi owoce w celu zapewnienia dobrego urodzaju. Teraz są delikatni, czasami aż za bardzo. Wiąże się to z niezrozumieniem niektórych gospodarzy, którzy z powodu wygodnictwa nie chcą przyjmować ich w domu. Bywa też tak, że ludzie oczekują przebierańców i mogą być bardzo zawiedzeni, gdy nie przyjdą. Dotyczy to głównie terenów podtrójmiejskich zamieszkałych w dużym stopniu przez nowych osiedleńców spoza Kaszub. – *Gdy raz pominęliśmy jedno nowe obejście (wiedziałam, że gospodarze nie są Kaszubami), oni sami wyszli do nas. Czuli się urażeni. Zaprosili nas do środka. Przyjęli wspaniale* – wspomina Grażyna Bychowska z Banina[6].

Nieco inną formacją przebierańców są gwiżdże, którzy wędrują aż do święta Trzech Króli. Wyglądem zewnętrznym niewiele się różnią, natomiast ich występom towarzyszą śpiewy i recytacje wierszy o narodzeniu Chrystusa. Tę formę od kilkudziesięciu lat podtrzymują też klerycy z Pelplina i Oliwy, co roku odwiedzając pobliskie parafie z przedstawieniem. -*Jeździmy też do proboszczów, którzy są Kaszubami, ale też do księży nie-Kaszubów, którzy są zainteresowani kultywowaniem kaszubskiej tradycji. Bywamy nawet w samym centrum Gdańska. Często tamtejsi księża i wierni są bardzo zainteresowani kaszubskimi zwyczajami i chętnie wsłuchują się w brzmienie języka kaszubskiego* – mówił w 2001 roku kleryk Leszek Jażdżewski. W przedstawieniu jest też sporo pięknych kolęd kaszubskich[7].

---

[5] *Rodnô Zemia*, 28.11.1999 r.

[6] Pryczkowski E., *Święta Bożego Narodzenia na Kaszubach* [w:] *Czas Żukowa*, nr 16, grudzień 2002 r.; Pryczkowski E., *Zwyczaje, które przynoszą radość*, „Czas Żukowa”, nr 12/03, grudzień 2003 r.

[7] Bisewska M., Pryczkowski E., *Gwiżdże z seminarium w Baninie*, „Czas Żukowa”, nr 17, styczeń 2003 r.

nigle agwańtowi. Zaczinô sã pò sw. Andrzeju. Na Kaszëbach mało są znóné andrzejkòwé wróżbë. Dopiérze w òstatnëch latach òne sã rozkòscérzëłë. Chòc wzmiónka ò dzéwczëcëch wróżbach miłosnëch je ju w ksążce „Kaszubi. Kultura ludowa i język”. W agwańce më wspòminómë pierszé przińdzenié Christusa na zemiã, czerëjemë serca wiérnëch, cobë żdelë na Jegò drëdżé przińdzenié na kùńcu czasów. Je to tej czas pòbòżnégò i redosnégò żdaniô.

Przódë w tim czasu wszëtczé mùzyczné statczi bëłë sztël, przestrzégelë też pòstu. Przeważnie panewczi bëłë wëmëté pòwiészoné na stronie. Jedlë tej jaja, sledze, chléb z masłã abò szmôłtã, në i jesz jinszé chùdé jestkù. Òstri pòst béł we strzodë, piątczi i sobòtë: – *Przódë to nie bëłobë do pòmëszleniô, bë w agwańce słëchac mùzyczi* – gôdają jesz dzys nôstarszi mieszkańcë. Tam sam ten zwëk je do dzys pòdtrzimiwóny[6].

W dłudżé agwańtowé wieczorë sąsedzë sã zbiérelë na przãdzenim wełnë, skùbanim piórów, wëplôtanim kòszi. Spiéwelë przë tim agwańtowé piesnie i gôdelë pòwiôstczi. We wiele chëczach bëło téż òdmôwianié różańca. Przez to rodza sã lepszô pòspólnota i solëdarnosc midzë lëdzama. Młodzónkòwie rëchtowelë rzeczë do gwiôzdczi. Jedne trzeba bëło ùprawic, jinszé zrobic czësto òd nowa. Na Wilëją mùszało bëc wszëtkò fertich, żebë jic dali z tradicją dostóną òd starszich. Terô te dzélëczi òbrzãdowòscë czësto zadżinãłë.

Mało znóny zwëk – a przede wszëtczim do dzys żëwi – je rëchtowanié agwańtowégò wińca, jaczi je pòwiészony na żërandolu. Jô sã z tim zeszedł w chëczach Kòłecczich w Żukòwie. Na wińcu je dwanôsce bąbòlów, chtërne òznôczają dwanôsce miesãdzy. – *Tak wiedno bëło ù nas. W kòżdą niedzelã më zapôliwómë nastãpną swiéczkã. Ù mie doma to wiedno bëło robioné* – gôdô Agata Kòłeckô.

W agwańce niecerplëwie żdaje sã na snôżé gòdowé zwëczi. Jednym z tëch, jaczé mòcno sã rozwijają, są rozmajité ôrtë przezeblôkańców. Przë tim pòwstôwô wiele lëteracczich dokazów. Nôlepi to pòkôzywają przezérczi rëchtowóné òd dwadzesce lat w Serakòjcach[7].

Gòdowi cząd

W czasach telemanii, kòmpùterizacji i zanëkaniô czãżkò je nalezc czas na rozmëszlenié, skùpienié i głãbòczé przeżëcé tegò wôżnégò czasu. Młodi ju nie są tak chãtny do robòtë przë gwiôzdkach. Je tak temù, że corôz mni familiów przëjimô gwiôzdczi w chëczach. Jerzi Walkùsz z Hopòwa, chtëren z przezeblôkańcama wanożił kòle sédmëdzesąt razy, tak gôdô: – *Lëdze sã stôwaja wigódny. Wòlą ùzerac całima dniama w marné programë telewizyjné, niżle wząc sã za dozéranié i twòrzenié kùlturë. Do te przezeblôkańcë mòglëbë kąsk pòswinic tepichë abò wëscélôczi, temù nie chcą jich wpùszczac do chëczi, co czësto przékùje jistoce zwëkù*[8].

---

[6] *Rodnô Zemia*, 31.12.2000 r.

[7] Patrz np.: *Rodnô Zemia* z 21.01.1996 r., 26.01.1997 r., 25.01.1998 r.

[8] *Rodnô Zemia*, 28.11.1999 r.

Generalnie jednak słabnie nieco śpiewanie kolęd przy choince. Zwyczaj ten podtrzymują wprawdzie Trzej Królowie zwani też Herodami, którzy na Kaszubach chodzą od domu do domu w czasie między Bożym Narodzeniem i świętem Trzech Króli. Niestety, ten piękny element kaszubskiej kulturowości w ostatnich latach wyraźnie się zdewaluował. W Baninie, Miszewie, czy innych okolicznych wsiach dzieci wędrują już przed świętami. Kolędy są słabo opanowane, natomiast strój i atrybuty bardzo skromne i zrobione naprędce. Solidniejsza zaś jest tylko puszka. Zwyczaj piękny, jak najbardziej godny pielęgnowania. Trzeba jednak pilnować, by wszelkie jego elementy były należycie przestrzegane. Warto pomyśleć także, by dzieci uczyły się kaszubskich kolęd. Taki pozytywny zwiastun pojawił się w wykonaniu dzieci z Czeczewa, którzy od dwóch lat chodzą z szopką, mówiąc i śpiewając po kaszubsku[8].

Ciekawym, choć prawie nieznanym, zwyczajem są „brentopi". W przedwojennej literaturze spotykamy wszakże zapisy o „brentopach" lub „brumtopach", ale już z adnotacją: *zwyczaj zapomniany*. Tymczasem okazuje się, że zwyczaj jeszcze do niedawna był regularnie praktykowany, a ostatnio okazjonalnie w parafiach Hopowo, Kiełpino i Somonino. Osobiście spotkałem się z nim w rodzinie Elgertów z Borcza. Jest to szczególny rodzaj przebierańców. Grupa składa się z czterech mężczyzn. Chodzą w okresie między Wigilią a Sylwestrem śpiewając i składając życzenia. Tempo i rytm wygrywają na *brentopie*, czyli burczybasie, stąd nazwa grupy. Wszyscy są jednakowo ubrani. Zakładają czarne buty, rękawiczki, czarne spodnie z czerwonym lampasem i białą koszulę przepasaną skórzanym paskiem zwanym po kaszubsku *kopel*. Przez lewe ramię przerzucona jest czerwona wstążka, a u boku zwisa szabelka. Na głowie każdego z nich dumnie spoczywa korona ze zwisającymi do ramion kolorowymi paskami. W odróżnieniu od tradycyjnych przebierańców, brentopów przyjmowano w każdym domu[9].

W sylwestrowy dzień również chodzą przebierańcy, ale już tylko w Strzelnie koło Pucka i okolicy. Zwani są tam *niedźwiedziem*. Dawniej popularny były też psoty, które rzekomo pozostały po starym roku. Teraz ten wątpliwej jakości zwyczaj całkowicie zanikł.

Adwent

Dzisiejszy adwent niewiele już różni się na Kaszubach od każdego innego okresu w roku. Może jedynie tym, że w witrynach wystawowych, a także mediach, wyczuwa się raczej atmosferę świąteczną, aniżeli adwentową. Zaczyna się po św. Andrzeju. Na Kaszubach mało znane są wróżby andrzejkowe. Rozpowszechniły się głównie w ostatnich latach. Choć wzmianka o dziewczęcych wróżbach miłosnych znalazła się już

---

[8] W dużym stopniu jest to zasługa nauczycieli Jerzego Stachurskiego i Lucyny Reiter-Szczygieł, a zwłaszcza zdolnego ucznia Grzegorza Herrmanna – kilkakrotnego laureata konkursu „Rodnô Mòwa".

[9] *Rodnô Zemia*, 28.12.2003 r.

Dërch je równak znónô tradicjô òdwiédzaniô chëczi przez przezeblôkańców nazéwónëch colemało gwiôzdką abò barżi na nordze Kaszëb panëszką. Kòlãdnicë ti przëchôdają w Wilëją. Na przódkù jidze szandara, chtëren pitô gòspòdarzów: *Chceta wa przëjąc gwiôzdkã?*. Pò dostanim zgòdë całé karno wchôdô do chëczi.

Westrzód przezeblôkańców je kòzéł, chtëren gòni dzéwczãta, bòcón je szczipie, kòminôrz wëmiôtô szadzã i smarëje nią domôcëch, kón rżi i tańcëje. Je téż cëgón, co prowadzy groznégò miedwiedza, strëch i baba, a wic dżadzë, mùzykańt i nôpierszô pòstacjô zwónô *gwiôzdką*. Jich wëstãpóm towarzi smiéch, pisk, i òglowi wërwas. Nôbarżi mùszą jich òdczëc dzewùsë. To zwiastëje szczescé w dodrzeniałim żëcym.

Piérwi przezeblôkańcë bëlë baro òdwôżny. Jak òni przeszlë dërch, tej trzeba bëło czilenôsce minut sprzątac chëczë. Czedës zbiérelë pò nich stebła słomë i òbwiązywelë brzadowé drzewa, żebë zagwësnic dobri òbrodzôj. Terô òni są delikatny, nawetka jaż za baro. Je tak, bò gòspòdarze nie rozmieją tegò i dlô wigòdë nie chcą jich przëjimac w chëczach. Biwô téż tak, że lëdze żdają na przezeblôkańców i mògą bëc baro zawiodłi, czej nie przińdą. Doticzi to òsoblëwie kòlmiastowëch terenów, dze mieszkô wiele lëdzy przeszłëch spòza Kaszëb. – C*zej më rôz pòminãlë jedne nowé chëczë (jô wiedza, że gòspòdarze nie są Kaszëbama), tej òni sami wëszlë do nas. Bëlë ùrażony. Przërôczëlë nas do westrzódka. Wspaniale ùgòscëlë* – wspòminô Grażina Bichòwskô z Banina[9].

Kąsk jinszima przezeblôkańcama są gwiżdże, chrtërny wanożą jaż do Trzech Króli. Pò wiérzchù różnią sã prôwdac mało co, leno jich wëstãpë są ze spiéwama i recytowanim wiérztów ò narodzenim Christusa. Tã fòrmã òd cziledzesąt lat pòdtrzimiwają klericë z Pelplina i Òlëwë, chtërny co rokù òdwiédzają pòblisczé parafie z przedstôwkã. – *Më jezdzymë do probòszczów, chtërny są Kaszëbama, ale téż do ksãżi nié-Kaszëbów, co dbadzą ò kùltiwòwanié kaszëbsczi tradicji. Biwómë nawetka w samim centrum Gduńska. Tej sej tamtészi ksãża i wiérny są baro zajinteresowóny kaszëbsczima zwëkama i rôd słëchają naszi rodny mòwë* – gôdôł w 2001 rokù klerik Leszk Jażdżewsczi. W przedstôwkù je téż dosc tëli kaszëbsczich kòlãdów[10].

Òglowò równak corôz mni sã spiéwô kaszëbsczé kòlãdë przë dance. Zwëk ten prôwdac trzimają Trzeji Królowie czasã nazéwóny téż Herodama, jaczi na Kaszëbach chòdzą òd chëczi do chëczi w czasu òd Gòdów do Trzech Króli. Przikré je, że ten dzélëk kaszëbsczi kùlturowòscë sã òstatno zeszpacył. W Baninie, Miszewie, czë jinszich òkòlëcznëch wsach dzecë wanożą ju przed swiãtama. Kòlãdë słabò znają, zôs òblok i atribùtë są baro marné, zrobioné na sermater. Bëlniészô leno je biksa na dëtczi. Zwëk je snôżi, jak nôbarżi wôrtny pòdtrzimaniô. Trzeba równak pilowac, żebë wszelczé jegò dzélëczi bëlë prowadzoné, jak sã nôleżi. Wôrt pòmëslec, bë dzecë ùczëłë sã

---

[9] Pryczkowski E., *Święta Bożego Narodzenia na Kaszubach*, „Czas Żukowa", nr 16, grudzień 2002 r., Pryczkowski E., *Zwyczaje, które przynoszą radość*, „Czas Żukowa", nr 12/03, grudzień 2003 r.

[10] Bisewska M., Pryczkowski E., *Gwiżdże z seminarium w Baninie*, „Czas Żukowa", nr 17, styczeń 2003 r.

w publikacji „Kaszubi. Kultura ludowa i język". W adwencie wspominamy pierwsze przyjście Chrystusa na ziemię, kierujemy serca wiernych ku oczekiwaniu Jego powtórnego przyjścia u końca czasów. Jest to więc czas pobożnego i radosnego oczekiwania.

Dawniej w tym czasie cichły wszystkie instrumenty muzyczne oraz przestrzegano postu. Najczęściej patelnie były wymyte i odwieszone na bok. Jadano wówczas jajka, śledzie, chleb z masłem bądź smalcem oraz inne dietetyczne produkty. Ścisły post obowiązywał w środy, piątki i soboty. – *Przódë to nie bëłobë do pòmëszleniô, bë w agwańce słëchac mùzyczi* – mówią dziś najstarsi mieszkańcy. W niektórych rodzinach do dziś zwyczaj ten jest przestrzegany[10].

W długie adwentowe wieczory sąsiedzi zbierali się na przędzeniu wełny, skubaniu pierza, wyplataniu koszy. Śpiewali przy tym pieśni adwentowe i snuli długie opowieści. Powszechne było też codzienne odmawianie różańca. Rodziła się przez to większa wspólnota i solidarność międzyludzka. Młodzieńcy przygotowywali rekwizyty potrzebne do gwiazdki. Niektóre trzeba było naprawić, inne zrobić od nowa. Wszystko na Wigilię musiało być gotowe, aby kontynuować tradycję przekazaną z pokoleń. Obecnie te elementy obrzędowości zanikły całkowicie.

Mało znanym zwyczajem – a przede wszystkim praktykowanym do dziś – jest przygotowanie wieńca adwentowego, który zawieszony jest na żyrandolu. Spotkałem się z nim w domu Kołeckich w Żukowie. Na wieńcu jest dwanaście bombek, które oznaczają dwanaście miesięcy. – *Tak było u nas zawsze. Co niedzielę zapalamy kolejną świeczkę. W moim domu zawsze to praktykowano* – mówi Agata Kołecka.

W adwencie z niecierpliwością wyczekuje się przepięknych zwyczajów bożonarodzeniowych. Jednym z tych, które przeżywają rozkwit, są różne formy przebierańców. Sprzyja temu także rozwój form literackich. Najlepiej ukazują to przeglądy organizowane od dwudziestu lat w Sierakowicach[11].

Post i czas wielkanocny

Na swiãtégò Józwa bez pòle brózda – mówi znane przysłowie, które dawniej traktowano niemal jak przykazanie. – *Ciągle jeszcze żywy jest zwyczaj przeorywania pierwszej skiby* – przypomina Robert Bejer z Czeczewa, który, o ile aura pozwala, stara się każdego roku zadośćuczynić odwiecznej tradycji[12].

Zarówno ta parafia, jak i sąsiednie Pomieczyno i jeszcze wiele innych na Kaszubach za patrona ma właśnie św. Józefa. Imię to jest też bardzo popularne, zwłaszcza w średnim i starszym pokoleniu. Od kilku lat dzień ten stał się Świętem Jedności Kaszubów, jako wspomnienie pierwszej wzmianki o Kaszubach z roku 1238. Z tym związana jest współczesna tradycja zjazdów akordeonistów, która – choć bardzo sympatyczna – kłóci

---

[10] *Rodnô Zemia*, 31.12.2000 r.

[11] Patrz np.: *Rodnô Zemia* z 21.01.1996 r., 26.01.1997 r., 25.01.1998 r.

[12] Rodnô Zemia, 14.03.1999 r.

kaszëbsczich kòlãd. Taczi dobri zwiestnik pòjawił sã dzãka dzecóm z Czeczewa, chtërnë òd dwùch lat chòdzą z szopką, gôdają i spiéwają pò kaszëbskù[11].

Czekawim, chòc czësto mało znónym, zwëkã są „brentopi”. W przedwòjnowi lëteraturze mòże nalezc zapisczi ò „brentopach” abò „brumtopach”, ale ju z przëpiskã: *zwëk zabôczony*. Timczasã sã òkôzywô, że zwëk jesz do niedôwna béł dërch praktikòwóny, a òstatno tej sej w parafiach Hopòwò, Kôłpino i Somònino. Jô sóm spòtkôł sã z nim w familii Elgertów z Bórcza. Je to òsoblëwi ôrt przezeblôkańców. Karno skłôdô sã ze sztërzech chłopów. Chòdzą w czasu midzë Wilëją a Sylwestrã spiéwającë i skłôdającë żëczbë. Chùtkòsc i ritm wëgriwają na brentopie, stądka je nazwa karna. Wszëtcë są tak samò òblokłi. Mają czôrné bótë, rãkawice, czôrné bùksë z czerwònym lampasã i biôłą kòszëlã przepaszoną skórzanym pasã nazéwónym pò kaszëbskù *kopel*. Przez lewé remiã je przerzuconô czerwònô szléfa, a kòl bòkù wisô szabla. Na głowie kòżdégò z nich bùszno ùczëpłô je kòruna ze zwisajacyma do remión farwnyma pasykama. Procemkù tradicyjnym przezeblôkańcóm, brentopów przëjimelë w kòżdi chëczë[12].

W sylwestra téż chòdzą przezeblôkańcë, le że dzys blós w Strzelnie kòle Pùcka i òkòlim. Nazéwóny sa tam *miedwiedzã*. Przódë bëłë robioné w tim czasu téż psotë, jaczé miałë nibë òstac pò stôrim rokù. Terô ten kąsk wątplëwi jakòscë zwëk czësto zadżinął.

Pòst i jastrowi cząd

Na swiãtégò Józwa bez pòle brózda – gôdô stôré przësłowié, jaczé piérwi bëło jak przëkôzanié. – *Dërch jesz je żëwi zwëk przeòraniô pierszi sczibë* – przëbôcziwô Robert Bejer z Czeczewa, chtëren, żelë wiodro pòzwòliwô, mô starã rok w rok trzëmac stôrą tradicjã[13].

Ta parafiô, jak i sąsedné Pòmieczëno i jesz wiele jinszich na Kaszëbach mô prawie za patrona sw. Józwa. Wiele chłopów, òsoblëwie w strzédnym i starszim wiekù, nosy to miono. Òd czile lat nen dzéń stôł sã téż Swiãtã Jednotë Kaszëbów, na pamiątkã pierszi wzmiónczi ò Kaszëbach z rokù 1238. Z tim parłãczi sã dzysdniowô tradicjô zjazdów akòrdionistów, chtërna – chòc je baro sympaticznô – kąsk sã równak sztridëje z dôwnym przeżiwanim Wiôldzégò Pòstu, w chtërnym mùzyka tej bëła sztël. To szło ò przënôleżné przërëchtowanié sã na jastrowé swiãta. Jak tak bëło robioné, tej redota z nadińdzeniô swiãtów bëła wiele wikszô. Dzys dnia wiôlgòpòstné zwëczi ògrańcziwają sã głównie do chòdzeniô na piątkòwé stacje.

Czekawé je to, że jak dżiną jedne zwëczi, tej pòwstôwają jinszé. Dzãka rësznym szkólnym – regionalistóm dobrze rozwijô sã zwëk robieniô wiôldżich, czilemétrowëch,

---

[11] W tim je wiôlgô zasłëga szkólnëch Jerzégo Stachursczégò i Lucynë Reiter – Szczygieł, a òsoblëwò zdolnégò ucznia, Grzegòrza Herrmanna –czilenôsce razë nôdgrodnika kònkùrsu „Rodnô Mòwa”.

[12] *Rodnô Zemia*, 28.12. 2003 r.

[13] *Rodnô Zemia*, 14.03.1999 r.

się nieco z dawnym przeżywaniem Wielkiego Postu całkowicie pozbawionego muzyki. Chodziło o odpowiednie przygotowanie się na święta wielkanocne. W efekcie takiego postępowania radość z nadejścia świąt była znacznie większa. Obecnie wielkopostne zwyczaje ograniczają się głównie do uczęszczania na piątkowe nabożeństwa Drogi Krzyżowej.

Co ciekawe, zanik niektórych zwyczajów powoduje powstawanie innych. Dzięki aktywnym nauczycielom – regionalistom nieźle rozwija się zwyczaj robienia wielkich, kilkumetrowych, palm. Dzieło to rozpoczął Witold Bobrowski z Głodnicy. Co roku, w Niedzielę Palmową, odbywa się konkurs i poświęcenie palm w kościele w Strzepczu[13]. Podobnie jest już w Gniewinie i Brusach, gdzie palmy te biorą udział w procesji przez całe miasto. Duże zasługi mają w tym dziele twórcy ludowi. Od kilku lat Edmund Zieliński z Gdańska bierze udział w warsztatach, które wzbudzają zainteresowanie twórczością regionu wśród dzieci.

Oczywiście, święcenie palm jest praktykowane od bardzo dawna. Do tego stosuje się przede wszystkim bazie. Według wierzeń palmy chronią domostwo przed pożarem, wichurą lub sztormem. Podczas silnych burz palmę palono w domowym ognisku. Jeszcze dziś często domownicy zjadają po jednym pączku, wierząc, że chroni to przed chorobami gardła.

Dawniej znany był na Kaszubach zwyczaj odwiedzania sąsiadów w Niedzielę Palmową. Towarzyszyło temu symboliczne chłostanie poświęconą wierzbą. Uderzający mówił przy tym: *Wierzba bije, jô nie bijã. Za tidzéń wiôldżi dzéń, za nocë trzë a trzë są Jastrë*. Z tym zwyczajem już nigdzie się nie spotkałem, natomiast wręcz sensacyjne było dla mnie odkrycie podobnego zwyczaju uważanego za dawno już zaginiony. Friedrich Lorentz zanotował w 1934 roku, że w okolicy Strzepcza wczesnym rankiem w Wielki Piątek rodzice smagają dzieci, mówiąc *Płaczëta, dzys je Płaczëbòga*[14]. Strzepcz leży w gminie Linia. W poszukiwaniu śladów tego ciekawego zwyczaju udałem się w te strony, dokładnie na przeciwległy kraniec gminy do wsi Kętrzyno. Trafiłem do sędziwych Elżbiety i Jana Naczków, którzy powiedzieli: *Pón Jezës béł biti rózgama i trzcëną, tej lëdze téż mùszą dostac. Ù nas bëłë brzózczi, te téż cygną. Tej mëma zamòcza je wiedno w wòdze, żebë òne jesz barżi cygnãłë. Wiedno wczas reno w piątk to dało. Ù nas më to trzimómë dali. Terô syn wiedno to prowadzy*[15].

Do niedawna uważano też, że całkowicie zanikło obmywanie twarzy w niedzielny wielkanocny poranek. Okazuje się, że jest jeszcze sporo rodzin, które regularnie praktykują go[16], a – w efekcie przekazów medialnych – niektórzy wracają do jego

---

[13] *Rodnô Zemia*, 31.03.2002 r., 11.04. 2004 r., 18.03.2008 r.

[14] Fr. Lorentz, A. Fischer, T. Lehr-Spławiński, *Kaszubi. Kultura ludowa i język*, Instytut Bałtycki, Toruń 1934.

[15] *Rodnô Zemia*, 23.04.2000 r.

[16] Po raz pierwszy zetknąłem się z oryginalną wersją tego zwyczaju w rodzinie Gołąbków w Łebieńskiej Hucie, patrz: *Rodnô Zemia*, 07.04.1996 r.

palmów. Dzeło to zaczął Witold Bòbrowsczi z Głodnicë. W kòżdą Palmòwą Niedzelã òdbiwô sã kònkùrs i pòswiãcenié palmów w kòscele w Strzépczu[14]. Na nen ôrt je téż w Gniewinie i Brusach, dze te palmë jidą w procesji przez całé miasto. Wiele przë tim dobrégò robią lëdowi ùtwórcë. Òd czile lat Edmùnd Zelińsczi ze Gduńska je na warkòwniach, jaczé pòbùdzają zaczekawienié ùtwórstwã regionu westrzód dzecy.

Je wiedzec, że swiãcenié palmów bëło òd dôwien dôwna. Do te bierze sã colemało wierzbòwé pączczi. Pòdług wierzeniów palmë chronią domôctwò òd ògnia, wiatrów abò sztormù. W wiôldżich grzëmòtach palmë pôlelë w domòwim ògniu. Jesz dzys domôcy zjôdają pò jednym pączkù, żebë ùstrzéc sã przed chòrobama gardła.

Piérwi znóny béł na Kaszëbach zwëk òdwiédzaniô sąsadów w Palmòwą Niedzelã. Temù towarzëło symbòliczné gëldzenié pòswiãconą wierzbą. Ten, chto bił, gôdôł przë tim: *Wierzba bije, jô nie bijã. Za tidzéń wiôldżi dzéń, za nocë trzë a trzë są Jastrë*. Z tim zwëkã jô sã ju nigdze nie zeszedł, za to wnet sensacyjné bëło dlô mie òdkrëcé pòdobnégò zwëkù ùwôżónégò ju dôwno za zadżiniony. Friedrich Lorentz zanotowôł w 1934 rokù, że w òkòlim Strzépcza wczas reno w Wiôldżi Piątk starszi dëgùją dzecë i gôdają: *Płaczëta, dzys je Płaczëbòga*[15]. Strzépcz leżi w gminie Lëniô. Żebë trafic na szlachë tegò zwëkù jô rëgnął w te stronë, brewiter na drëdżi kùńc gminë, do wsë Kãtrzëno. Jô zajachôł do stôrëch ju Elżbiétë i Jana Naczków, chtërny rzeklë: *Pón Jezës bél biti rózgama i trzcëną, tej lëdze téż mùszą dostac. Ù nas bëłë brzózczi, te téż cygną. Tej mëma zamòcza je wiedno w wòdze, żebë òne jesz barżi cygnãłë. Wiedno wczas reno w piątk to dało. Ù nas më to trzimómë dali. Terô syn wiedno to prowadzy*[16].

Jesz do niedôwna mëslelë téż, że czësto zadzinãło òbmiwanié gãbë w niedzélny jastrowi pòrénk. A wejle, je jesz wiele familiów, co regùlar dozérają gò[17], a – w rezultace medialnëch przekazów – niechtërny wrôcają do jegò pòdtrzimiwaniô. Rôd je téż wëkòrzëstiwóny w szkòłowi ùczbie, co dërch gò na nowò dwigô[18].

Na przikładze jastrowëch swiãt mòżemë zmerkac, że jim blëżi Gduńska, ùznôwónégò za stolëcã Kaszëb, tim słabszé są kaszëbsczé zwëczi. W samim Gduńskù ni ma ju *dëgùsów*, to je prëczkòwaniô witkama jałówca abò brzózczi. Zwëk ten òstôł le w niechtërnëch trójmiejsczich chëczach. Mòże nawetka w niejednëch sã ùgwësnił w òstatnëch latach. Hildegarda Iwan z Sopòtu, Kaszëbka, jakô mieszkô tam òd dzectwa, do dzys dozérô zwëk *dëgòwaniô*, pòdobnie familie ji sënów. Wszãdze je za to niékaszëbsczé lanié wòdë. Jim równak dali òd wiôldżich miastów tim lepi sã trzimô zwëk *dëgòwaniô*.

---

[14] *Rodnô Zemia*, 31.03.2002, 11.04. 2004, 18.03.2008.

[15] F. Lorentz, A. Fischer, T. Lehr-Spławiński, *Kaszubi. Kultura ludowa i język*, Instytut Bałtycki, Toruń 1934.

[16] *Rodnô Zemia*, 23.04.2000r.

[17] Pierszi rôz jem sã pòtkôł z apartnym ùjimiãcym tegò zwëkù w rodzëznie Gòłąbków w Łebińsczi Hëce wzerôj: Rodnô Zemia, 07.04.1996.

[18] *Rodnô Zemia*, 11.04. 2004, 12.04.2009 r. Z prostą fòrmą jegò sporadicznégò ju praktikòwaniégò pòtkôł jem sã m.jin. w Łebieńsczi Hëce, Niepòczołejcach, Paczewie, Stajszewie, Stążkach.

kultywowania. Chętnie jest wykorzystywany w edukacji szkolnej, co przyczynia się do jego wskrzeszania[17].

Na przykładzie świąt wielkanocnych można stwierdzić, że im bliżej Gdańska, uważanego za stolicę Kaszub, słabsze są zwyczaje kaszubskie. W samym Gdańsku nie spotyka się na ulicach *dëgùsów*, czyli zwyczaju smagania rózgami jałowca lub witkami brzozy. Zwyczaj ten zachował się jedynie w niektórych trójmiejskich domach. Być może w niektórych się nawet ugruntował w ostatnich latach. Hildegarda Iwan z Sopotu, Kaszubka mieszkająca w tym mieście od dzieciństwa, do dziś pielęgnuje zwyczaj *dyngowania*, podobnie rodziny jej synów. Wszechobecne jest jednak niekaszubskie lanie wody. Im dalej jednak od wielkich skupisk miejskich tym lepiej trzyma się zwyczaj *dyngowania*. W Parchowie pod Bytowem trudno sobie wyobrazić drugi dzień Wielkanocy bez goniących pomiędzy domostwami dzieciaków z witkami oraz kawalerów penetrujących w dyngusem domy w poszukiwaniu panien[18]. Szansą na zachowanie zwyczaju jest coraz częstsze wykorzystywanie go w przedstawieniach przygotowywanych przez amatorskie grupy teatralne, na przykład w Kętrzynie, Miłoszewie, Kamienicy Szlacheckiej czy Paczewie[19].

Nabożeństwa majowe i Boże Ciało

Odprawianie nabożeństw majowych przy krzyżach (bożymękach) lub przy kapliczkach przydrożnych wciąż jest dosyć popularnym zwyczajem. Nie jest dziś niczym nadzwyczajnym obraz zgromadzonych przy krzyżu ludzi tuż obok ruchliwej drogi, na przykład w Kczewie czy Baninie. Oprócz wspólnej modlitwy, zwyczaj daje okazję do chwili zadumy oraz wspólnych rozmów. Stanowi przez to element kulturowy integrujący lokalną społeczność[20].

Podobnie jak majowe plenerowy charakter mają obchody Bożego Ciała. W pewnym sensie jego klimat przypomina odpusty, aczkolwiek bardziej w sferze theatrum niż sacrum. Ma ono przede wszystkim głęboki wymiar religijny, w którym świątynią staje się cała wieś, okolica, domostwa, a nawet ptactwo latające, czy – jak w przypadku Banina i Matarni – lądujące samoloty. W ujęciu eschatologicznym jest to uroczystość liturgiczna ku czci Najświętszego Sakramentu. Wierni szczególnie wspominają Ostatnią Wieczerzę i Przeistoczenie chleba i wina w Ciało i Krew Jezusa Chrystusa. W Polsce Boże Ciało obchodzi się w czwartek po oktawie Zesłania Ducha Świętego, a więc jest to święto ruchome wypadające zawsze sześćdziesiąt dni po Wielkanocy.

W przywoływanym dziele z 1934 roku czytamy: *Na Boże Ciało zdobią Kaszubi kościół, domu i ulice oraz ołtarze ustawione na dworze gałęziami brzozowymi i lipowymi.*

---

[17] *Rodnô Zemia*, 11.04. 2004 r., 12.04.2009 r. Z naturalną formą jego sporadycznego już praktykowania zetknąłem się m.in. w Łebieńskiej Hucie, Niepoczołowicach, Paczewie, Staniszewie, Stążkach.

[18] Informacja od Joanny Szroeder – nauczycielki języka kaszubskiego z Parchowa.

[19] *Rodnô Zemia*, 4.04.1999 r., 23.04.2000 r., 14.04.2002 r., 25.03.2008 r.

[20] *Rodnô Zemia*, 19.05.2002 r.

W Parchòwie kòle Bëtowa ni ma mòwë, żebë drëdżi dzéń Jastrów sã mógł òdbëc bez gòniącëch midzë chëczama dzôtków z witkama i brutkarzów zazérającëch z dëgówką do chëczi, w chtërnëch są dzewùsë[19]. Szansą na to, żebë nen zwëk òstôł, są corôz czãstszé przedstôwczi rëchtowóné przez amatorsczé karna teatralné, na przikłôd w Kãtrzënie, Miłoszewie, Szlachetny Kamińcë czë Paczewie[20].

Majewé nôbòżéństwa i Bòżé Cało

Òdprôwianié majewëch przë krziżach (bòżichmãkach) abò przë przëdrożnëch kaplëczkach przëdrożnëch dërch je dosc pòpùlarnym zwëkã. Nie je dzys nick dzywnégò karno zeszłëch przë krziżu kòle rëchlëwi drodżi, na przikłôd w Kczewie czë Baninie. Òkróm pòspólny mòdlëtwë, zwëk nen dôwô mòżnosc, bë sã przez sztërk rozmëslëc i pògadac so. Je przez to kùlturowim elemeńtã, co parłãczi lokalną spòlëznã[21].

Wnetka na nen sóm ôrt bùtnowi charakter mają òbchòdë Bòżégò Cała. W jaczims dzélu jegò klimat przëbôcziwô òdpùstë, chòc barżi mòże w sferze teatrum, jak sacrum. Przede wszëtczim mô òno głãbòczi religijny znaczënk, w chtërnym swiãtnicą stôwô sã całô wies, òkòlé, òbòrë, a nawetka lôtającé ptôchë, czë – jak w przëtrôfkù Banina i Matarni – lądëjącé flégrë. W teòlogicznym òbjimie je to ùroczëzna lëturgicznô kù tczë Nôswiãtszégò Sakrameńtu. Wiérny òsoblëwie wspòminają Òstatną Wieczerzã i Przemienienié chleba i wina w Cało i Krew Christusa. W Pòlsce Bòżé Cało fejrëje sã we czwiôrtk pò òktawie Zesłaniô Dëcha Swiãtégò, to je tej rëszné swiãto, jaczé trôfiô wiedno szescdzesąt dni pò Jastrach.

W przëwòłiwónym dokazu z 1934 rokù më czëtómë: *Na Boże Ciało zdobią Kaszubi kościół, domy i ulice oraz ołtarze ustawione na dworze gałęziami brzozowymi i lipowymi. Po procesji zbierają kobiety gałęzie i utykają je w ogrodach i na polach, aby powiększyć przez to urodzaj i uchronić rośliny przed gąsienicami. W oktawę Bożego Ciała święci się wianki z tymianku, rozchodnika i macierzanki, którym przypisuje się rozmaite cudowne właściwości: zawieszone w kuchni zapobiegają przedwczesnemu kwaśnieniu mleka. Podczas burzy zawiesza się je przed drzwiami dla uchronienia się od uderzeń pioruna. Kilka wyjętych z wianka kwiatków, włożonych w pierwszy snopek, chroni zwiezione plony przed zniszczeniem przez piorun czy przez myszy. Bydło okadzone wiankami jest niewrażliwe na czary, gąsięta przeciągnięte przez wianek nie chorują i nie podlegają urokowi*[22]. Mało co ju z tegò òstało, òkróm zwëkòwégò strojeniô chëczów i kòscoła. Lëdze téż rôd bierzą do chëczi pòswiãconé wietewczi brzózczi w nôdzeji, że mają òne bëlné znanczi.

---

[19] Informacjô òd Joannë Szroeder – szkólny kaszëbsczégò jãzëka z Parchowa.

[20] *Rodnô Zemia*, 4.04.1999, 23.04.2000, 14.04.2002, 25.03.2008 r.

[21] *Rodnô Zemia*, 19.05. 2002 r.

[22] F. Lorentz, A. Fischer, T. Lehr-Spławiński, *Kaszubi. Kultura ludowa i język*, Instytut Bałtycki, Toruń 1934.

Po procesji zbierają kobiety gałęzie i utykają je w ogrodach i na polach, aby powiększyć przez to urodzaj i uchronić rośliny przed gąsienicami. W oktawę Bożego Ciała święci się wianki z tymianku, rozchodnika i macierzanki, którym przypisuje się rozmaite cudowne właściwości: zawieszone w kuchni zapobiegają przedwczesnemu kwaśnieniu mleka. Podczas burzy zawiesza się je przed drzwiami dla uchronienia się od uderzeń pioruna. Kilka wyjętych z wianka kwiatków, włożonych w pierwszy snopek, chroni zwiezione plony przed zniszczeniem przez piorun czy przez myszy. Bydło okadzone wiankami jest niewrażliwe na czary, gąsięta przeciągnięte przez wianek nie chorują i nie podlegają urokowi[21]. Niewiele już z tego pozostało, oprócz zwyczajowego przystrajania domów i kościoła. Chętnie też ludzie biorą do domów poświęcone gałązki brzozy, ufając w ich pozytywne właściwości.

Sobótki i ścinanie kani

Dzień św. Jana miał zawsze wielkie znaczenie w tradycji kaszubskiej. Do tego stopnia, że nawet jedno z kaszubskich określeń czerwca brzmi *swiãtojańsczi*. Najpopularniejszy zwyczaj to wciąż sobótki wywodzące się z czasów pogańskich. Zwyczaj ten chętnie praktykowany jest na całych Kaszubach. Towarzyszą mu festyny, jarmarki, zabawy, występy przeróżnych zespołów etc. Niemal wszyscy, w mniej czy bardziej bezpośredni sposób, biorą w nim udział. Bodaj najbardziej widowiskowe sobótki odbywają się w Jastarni, gdzie zachował się prastary zwyczaj palenia smolnej beczki umocowanej na wysokim drągu[22].

Zdecydowanie mniej znane jest ścinanie kani – obrzęd niezwykle ciekawy, znany tylko na Kaszubach. Już przed wojną pisano o nim w czasie przeszłym: *We wsiach na Kępie Swarzewskiej i Puckiej obchodzono ten dzień dawniej jeszcze w inny sposób, mianowicie przedstawiając widowisko ludowe „Scynanié kanie". Treścią widowiska jest oskarżenie, zasądzenie, i ukaranie kani, której krzyk tłumaczy Kaszub jako „pic, pic" i którą czyni odpowiedzialną za zdarzającą się często przed św. Janem, niepożądaną dla rolnika suszę*[23]. W rzeczywistości obrzęd ten przetrwał w naturalnej postaci do czasów współczesnych w miejscowości Strzelno pod Puckiem[24]. Dzięki temu mógł odżyć w wielu miejscowościach regionu. Duże znaczenie mają tu dzieła literackie oparte na tradycji tego obrzędu Jana Karnowskiego, czy Pawła Szefki, a zwłaszcza niedokończona, wydana pośmiertnie, rozprawa doktorska Jana Rompskiego „Ścinanie kani"[25]. Sam obrzęd jest niezwykle widowiskowy. Biorą w nim udział: sołtys, sędzia, leśniczy,

---

[21] Fr. Lorentz, A. Fischer, T. Lehr-Spławiński, *Kaszubi. Kultura ludowa i język*, Instytut Bałtycki, Toruń 1934.

[22] *Rodnô Zemia*, 27.06.1999 r.

[23] Fr. Lorentz, A. Fischer, T. Lehr-Spławiński, *Kaszubi. Kultura ludowa i język*, Instytut Bałtycki, Toruń 1934.

[24] *Rodnô Zemia*, 4.10.1992 r., 30.06.1996 r.

[25] J. Rompski, *Ścinanie kani. Kaszubski zwyczaj ludowy*, Toruń 1973.

Sobótka i scynanié kani

Dzéń sw. Jana miôł wiedno wiôldżé znaczënk w kaszëbsczi tradicji. Do te stãpienia, że nawetka jedną z pòzwów czerwińca je *swiãtojańsczi*. Nôbarżi pòpùlarnym zwëkã są dërch sobótczi, co są òd pògańsczich czasów. Nen zwëk dërch rôd je dozéróny na Kaszëbach. Towarzą mù festinë, jôrmarczi, szrumë, wëstãpë rozmajitëch karnów, etc. Wnet wszëtcë, mni abò barżi bezpòstrzédno, bierzą w nim ùdzél. Bòdôj nôbarżi widzałé sobótczi są w Jastarni, dze zachòwôł sã baro stôri zwëk pôleniô smólny beczczi wësztramòwóny na wësoczim drągù[23].

Wiele mni znóné je scynanié kani – òbrzãd baro czekawi, znóny le na Kaszëbach. Ju przed wòjną piselë ò nim w ùszłim czasu: *We wsiach na Kępie Swarzewskiej i Puckiej obchodzono ten dzień dawniej jeszcze w inny sposób, mianowicie przedstawiając widowisko ludowe „Scynanié kanie". Treścią widowiska jest oskarżenie, zasądzenie, i ukaranie kani, której krzyk tłumaczy Kaszub jako „pic, pic" i którą czyni odpowiedzialną za zdarzającą się często przed św. Janem, niepożądaną dla rolnika suszę*[24]. Pò prôwdze òbrzãd nen òstôł, tak jak piérwi, do naszich czasów we wsë Strzelno kòle Pùcka[25]. Dzãka temù mógł òdżëc we wiele môlach regiónu. Wiôldżé znaczënk mają tu lëteracczé dokôzë òpiarté na tradicji tegò òbrzãdu Jana Karnowsczégò, czë Pawła Szefczi, a òsoblëwie nieskùńczonô, pò smiercë wëdónô, rozprawa doktorskô Jana Rómpsczégò, „Ścinanie kani"[26]. Sóm òbrzãd je baro widzałi. Bierzą w nim ùdzél: szôłtës, sãdza, lesny, jachtôrz, kat, rakôrz, sądowi szelin i òbskarżëcelë. Ti òstatny przëbôcziwają wszëtczé nieszczesca i lëché zdarzënczi we wsë. Na òstatkù sãdza pòdjimô wërok, jaczi nakôzywô scąc kaniã, to je specjalnie ùszëkòwóną pòstacją, co wëzdrzi, jak wiôldżi ptôch. Ju òd lat ne widzawiszcza są baro cepło przëjimóné, òsoblëwie przez turistów, w Chmielnie i Serakòjcach. Téż sztudérze z karna „Pòmòraniô" rok w rok rëchtëją przedstôwczi òpiarté na tim òbrzãdze w swòji latny chëczë w Łączińsczi Hëce. Pierszi rôz w 2005 rokù scynanié kani zrobiłë dzecë ze Spòdleczny Szkòłë w Niepòczołôjcach w gminie Lëniô[27]. Szkólny i ùtwórcë piszą nowé scenariusze mòcno òsadzoné w dzysdniowëch realiach. Ò przińdnotã tegò òbrzãdu mòże bëc spòkójnym, temù że wiedno jegò pòkôzk je wiôldżim i ùdónym wëdarzenim kùlturowim dlô całégò òkòlégò.

Żniwné zwëczi

W òstatnym wiertel wiekù nastąpiłë wiôldżé zmianë w strukturze wsë. Môłé gbùrstwa są lëkwidowóné. Pòwstôwają wiôldżé latifundia, na jaczich robi wiele mni lëdzy, jak

---

[23] *Rodnô Zemia*, 27.06.1999 r.

[24] F. Lorentz, A. Fischer, T. Lehr-Spławiński, *Kaszubi. Kultura ludowa i język*, Instytut Bałtycki, Toruń 1934.

[25] *Rodnô Zemia*, 4.10.1992, 30.06.1996.

[26] J. Rompski, *Ścinanie kani. Kaszubski zwyczaj ludowy*, Toruń 1973.

[27] *Rodnô Zemia*, 26.06. 2005 r.

myśliwy, kat, rakarz, woźny sądowy oraz oskarżyciele. Ci ostatni przypominają wszystkie nieszczęścia i złe wydarzenia we wsi. W efekcie sędzia podejmuje ostateczny werdykt, który nakazuje ściąć kanię, czyli specjalnie spreparowaną postać imitującą dużego ptaka. Już od wielu lat widowiska te cieszą się ogromnym zainteresowaniem, zwłaszcza turystów, w Chmielnie i Sierakowicach. Także studenci z klubu Pomorania co roku przygotowują spektakle oparte na tym obrzędzie w swojej letniej chëczy w Łączyńskiej Hucie. Po raz pierwszy w 2005 roku Ścinanie kani przygotowały dzieci ze Szkoły Podstawowej w Niepoczołowicach w gminie Linia[26]. Nauczyciele i twórcy piszą nowe scenariusze przeważnie silnie osadzone w aktualnych realiach. O przyszłość tego obrzędu można być raczej spokojnym, gdyż każdorazowa jego prezentacja jest dużym i zazwyczaj udanym wydarzeniem kulturowym dla całej okolicy.

Zwyczaje żniwne

W ciągu ostatniego ćwierćwiecza zaszły ogromne zmiany w strukturze wsi. Małe gospodarstwa rolne ulegają likwidacji. Powstają duże latyfundia, na których zatrudnionych jest znacznie mniej osób aniżeli było to dawniej. Wraz z odejściem od tradycyjnych zajęć rolniczych bezpowrotnie znikają różne zwyczaje. Jeszcze kilkanaście lat temu spotykałem się z różnymi formami uczczenia żniwnego bądź ziemniaczanego *bãksa*, czyli zakończenia żniw lub wykopków. W latach 90-tych ubiegłego wieku byłem świadkiem jeszcze oblewania wodą gospodarza przy zwózce ostatniej fury zboża czy szczególnego sposobu ucztowania po wykopkach, gdzie *plińce* były podstawowym daniem. Swoistym rytuałem wraz ze święceniem oraz układaniem pierwszych snopów w kształcie krzyża było składanie zboża w sąsieku lub w stogu. Te i wiele innych zwyczajów całkowicie wyparła technika. Oprócz jednego – mianowicie dożynek. Dziś niemal każda gmina na Kaszubach hucznie je organizuje. Przybierają wręcz formę festynu, na którym dzielony jest poświęcony chleb, prezentowane są wieńce dożynkowe[27]. Ponadto często dziś na dożynkach prezentowany jest specjalistyczny sprzęt rolny oraz odbywają się występy licznych zespołów, w tym niemal zawsze kaszubskich. Dożynki są świętem całej społeczności, mimo że około 80 jej procent nie ma już bezpośredniego związku z pracą na roli[28].

Kłosy zboża, kwiaty i wszelkie zioła święci się 15 sierpnia, w Dzień Wniebowzięcia Maryi Panny, zwany popularnie świętem Matki Boskiej Zielnej. We wielu kaszubskich parafiach tego dnia odbywają się odpusty parafialne[29].

---

[26] *Rodnô Zemia*, 26.06.2005 r.

[27] Ich wykonanie wymaga dziś specjalnych zabiegów, gdyż zboże koszą i jednocześnie młócą już niemal wyłącznie kombajny. Wieńce natomiast są wykonane z prawdziwych źdźbeł. Trzeba więc nieco zboża skosić bardziej tradycyjnym sposobem.

[28] Patrz np.: *Rodnô Zemia* z 14.09.2003 r., 26.09.2007 r.

[29] Między innymi w Żukowie, Kartuzach, Wygodzie, Mściszewicach, Władysławowie, Wąglikowicach, Białogórze, Łebie.

bëło to piérwi. Razã z òdchôdanim òd tradicyjnëch robòtów gbùrsczich czësto w zabëcé jidą rozmajité zwëczi. Jesz czilenosce lat temù jô sã spòtikôł z rozmajitima ôrtama ùtczeniô żniwnégò abò bùlwòwégò bãksa, to je zakùńczeniô żniw czë wëbiéraniô bùlew. W latach 90. ùszłégò wiekù jô widzôł jesz òbléwanié wòdą gbùra przë halenim òstatny fórë zbòżégò, czë òsoblëwégò spòsobù ùcztowaniô pò wëbiéranim, dze plińce bëłë nôpierszim jestkù. Òsoblëwim ceremoniałã razã ze swiãcenim i ùkłôdanim pierszich snopków w sztôłce krziża bëło skłôdanié zbòżégò w zôpòlë czë w stogù. Te i wiele jinszich zwëków czësto wëpiarła technika. Òkróm jednégò – to je òżniwinów. Dzys wnet kòżdô gmina na Kaszëbach głosno je rëchtëje. Òne mają wnetka fòrmã festinu, na jaczim je dzelony pòswiãcony chléb, pòkôzywóné są òżniwinowé wińce[28]. Nadto tej sej na òżniwinach je szpecjalny gbùrsczi sprzãt i są wielné wëstãpë karnów, w tim colemało wiedno kaszëbsczich. Òżniwinë są swiãtã całi spòlëznë, chòc 80 procent z ni ni mô ju związkù z robòtą na gbùrstwie[29].

Kłosë, zbòżé, kwiatë i wszelejaczé zelé swiãcy sã 15 zélnika, w Dzéń Wniebòwzãcô Marii Pannë, nazéwóny czãsto swiãtã Matczi Bòsczi Zélny. We wiele kaszëbsczich parafiach tegò dnia òdbiwają sã parafialné òdpùstë[30].

Pòdsëmòwanié

Je jesz wiele zwëków dëchtowno zrzeszonëch z òbrzãdã lëturgicznym Kòscoła, jak chòcle sprzątanié smãtôrzów i nôbòżéństwa sparłãczoné z 1 i 2 lëstopadnika.

Dërch wôżny je na Kaszëbach pòczątk Wiôldżégò Pòstu. Dzys dnia górã bierze òglowòpòlsczi tłësti czwiôrtk. Na Kaszëbach wiedno wôżniészé bëłë równak zôpùstë, to je òstatné trzë dni przed Pòpielcã. Sóm pòst nie je ju tak òstro przestrzégóny, jak piérwi, chòc je jesz dosc tëli familiów, chtërne nigdë w tim czasu nie jedzą miãsnégò w pòniédzôłczi, strzodë i piątczi.

Resztczi dôwnëch zwëków sparłãczonëch z Zelonyma Swiątkama òstałë le jesz w pamiãcë starszich Kaszëbów[31]. Wnet tak samò je z jednyma robòtama na gbùrstwie, jak wëwôżanié gnoju, czë kòpanié torfù. Z tegò òstatnégò òstała rozegracjô ò pòzwie „Czôrné wieselé” rëchtowónô wiedno w pierszich dniach maja w Mùzeum Słowińsczi Wsë w Klëkach. Jinszim baro czekawim zwëkã je *pùstô noc*. Je to òsoblëwé misterium przë ùmarłim, jaczé òdbiwô sã w òstatną noc przed pògrzebã. Ten kaszëbsczi zwëk stôł

---

[28] Jich wëkònanié brëkùje dzysô òsoblëwi starë, bò zbòżé seką i razã draszëją ju wnetka leno maszinë. Zôs wińce Wieńce są sprawioné z prôwdzëwëch stebłów. Temù mùszi brëkòwné zbòżé sesec stôrim spòsobã.

[29] Wzerôj np.: *Rodnô Zemia* z 14.09.2003 r., 26.09.2007 r.

[30] Midzë jinëma w Żukòwie, Kartuzach, Wigòdze, Mscëszejcach, Władisławòwie, Wąglëkòjcach, Biôłi Górze, Łebie.

[31] *Rodnô Zemia*, 04.06.1995. W ti programie lëdze z rodzëznë Szwabów z Gòrãczëna òpòwiôdalë ò niedawno zadżinionym zwëkù strojeniô chëczów wietewkama gałązkami brzózków, a téż ò robieniu weńców z pòdobnëch wietewków, co sã zakłôdało na głowë krów.

Podsumowanie

Istnieje jeszcze sporo zwyczajów ściśle związanych z obrządkiem liturgicznym Kościoła, jak choćby porządkowanie cmentarzy i nabożeństwa związane z obchodami 1 i 2 listopada.

Wciąż szczególne na Kaszubach jest rozpoczęcie Wielkiego Postu. Obecnie zaczyna dominować ogólnopolski tłusty czwartek. Na Kaszubach zawsze ważniejsze były jednak zapusty, czyli ostatnie trzy dni przed Popielcem. Sam post już nie jest tak rygorystycznie przestrzegany, jak dawniej, chociaż niemało jest jeszcze rodzin, które konsekwentnie w tym czasie nie spożywają potraw mięsnych w poniedziałki, środy i piątki. Ślady dawnych zwyczajów związanych z Zielonymi Świątkami pozostały już tylko w pamięci starszych Kaszubów.[30] Podobnie jest z niektórymi pracami na roli, jak wysiew zbóż, wywóz obornika czy kopanie torfu. Pozostałością tego ostatniego zajęcia jest impreza o nazwie „Czarne wesele” organizowana zawsze w pierwszych dniach maja w Skansenie Wsi Słowińskiej w Klukach.

Innym bardzo ciekawym zwyczajem jest *pusta noc*. Jest to swoiste misterium przy zmarłym, które odbywa się w ostatnią noc przed pogrzebem. Ten kaszubski zwyczaj stał się szczególnie znany w całym kraju za sprawą *pustej nocy* zorganizowanej w kościele sianowskim za papieża Jana Pawła II[31]. Do tego czasu *puste noce* odbywały się wyłącznie w domu zmarłego, niekoniecznie ciesząc się akceptacją miejscowych proboszczów. Niekiedy wręcz ich postawa – jak w przypadku przedwojennego proboszcza sanktuarium swarzewskiego, ks. Wojciecha Pronobisa – doprowadziła do likwidacji zwyczaju w okolicy Swarzewa i Pucka[32]. Bardzo silnie zakorzeniony jest jednak w okolicy sanktuarium Królowej Kaszub. Od śmierci Jana Pawła II publiczne *puste noce* odbyły się w Sianowie za zmarłego kustosza sanktuarium, ks. Waldemara Piepiórkę, prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego, zaś w Baninie – z udziałem sianowskich śpiewaków – za admirała Andrzeja Karwetę – dowódcę Polskiej Marynarki Wojennej[33]. W domach żałobnych *pustonocne* śpiewy i modły dawniej trwały przez całą noc, obecnie w zasadzie do północy. Znaczne zasługi w utrwaleniu zwyczaju położył ks. prof. Jan Perszon dzięki swej książce „Na brzegu życia i śmierci” oraz wyborze pieśni zatytułowanym „Pustô noc”. Na skutek dużych zmian cywilizacyjnych związanych z pogrzebem, zwyczaj jednak wyraźnie słabnie. Podobnie dzieje się w przypadku chrzcin, przyjęcia do I Komunii Świętej, wesel. W przypadku tego ostatniego wciąż żywy jest zwyczaj *strëcha i babë*, czyli odwiedzin uczestników wesela przez parę przebierańców, którzy poprzez

---

[30] *Rodnô Zemia*, 04.06.1995. W programie tym członkowie rodziny Szwabów z Goręczyna opowiadali o niedawno zaginionym zwyczaju strojenia domów gałązkami brzozy, a także robieniu wieńców z podobnych gałązek zakładanych na głowy krów.

[31] Patrz: *Rodnô Zemia*, 10.04.2005 r.

[32] *Rodnô Zemia*, 18.03.2008 r.

[33] *Rodnô Zemia*, 27.04.2010 r.

sã mòcënkò znóny w całim kraju za sprawą *pùsti nocë*, jakô bëła w swiónowsczim kòscele za papieża Jana Pawła II[32]. Do te czasu *pùsté noce* bëłë leno w chëczach ùmarłégò, czasã môlowi probòszczowie na nich nijak nie bëlë. Bëło nawetka tak, że jich pòstawa – jak w przëtrôfkù przedwòjnowégò probòszcza swôrzewsczégò sanktuarium, ks. Wòjcecha Pronobisa – doprowôdza do lëkwidacji zwëkù w òkòlim Swôrzewa i Pùcka[33]. Baro mòcno je równak zakòrzeniony nen zwëk w òkòlim sanktuarium Królewi Kaszëb. Òd smiercë Jana Pawła II pùbliczné *pùsté noce* bëłë w Swiónowie za ùmarłégò kùstosza sanktuarium ks. Waldemara Piepiórkã, prezydenta RP Lecha Kaczińsczégò, zôs w Baninie – z ùdzélã swiónowsczich spiewôków – za admirała Andrzeja Karwetã – dowódcã Pòlsczi Wòjnowi Marinarczi[34]. W żałobnëch chëczach *pùstonocné* spiéwë i mòdlëtwë przódë dérowałë bez całą noc, terô na ògle do dwanôsti w nocë. Wiele dobrégò kòle zachòwaniô zwëkù mô ks. prof. Jan Perszón dzãka swòji ksążce „Na brzegu życia i śmierci”, a téż dzãka wëbòrowi piesni ò titule „Pustô noc”. Jaknoże tak wiele sã zmieniwô kòle rëchtowaniô pògrzebù, zwëk ten wërazno dżinie. Dëcht tak wnetka je téż przë chrzcënach, przëjãcym do I Kòmónii Swiãti, wiesołach. W przëtrôfkù tegò òstatnégò dërch je żëwi zwëk *strëcha i babë*, to je òdwiédzaniô wiesélnëch gòscy przez pôrã przezeblôkańców, chtërny przez szportowné pòwiôstczi rozwieseliwają gòscy. Do òżëwieniô negò zwëkù mòcno sã przëczëniłë sostrë Labùddówné, córczi znónégò pisarza, Aleksandra Labùdë (Gùczowégò Macka), chtërne prowadzą corôz barżi znóny na Kaszëbach kabaret „Labud”.

Całô kaszëbskô òbrzãdowòsc je dzélã naszi kùlturë. Wiele z baro przódë pòpùlarnëch zwëków czësto zadżinãło, jinszé dżiną, jesz jinszich żëwòt je sztabil. Niejedne zmieniwają swój charakter (np. òżniwinë, swiãcenié palmów), jinszé prosto sã òdrôdzają (np. sobótczi). Żëwòtnosc zwëków mòcno zanôlégô òd zachòwaniô kaszëbsczi tożsamòscë. Rôd do tëch tematów zazérają na szkòłowëch ùczbach. Bãdą òne czekawé, żelë bãdą òsadzoné w dzysdniowëch realiach. Tej bãdą òne blësczé ùcznióm, chtërny przëjimną je za swòje. Më mùszimë wiedzec, że na Kaszëbach corôz wicy òsedliwô sã mieszkańców z jinszima kòrzeniama. To nijak nie znaczi, że òni sã nie czerëją za môlową òbrzãdowòscą. Znajemë przikładë żëwégò bëtnictwa młodzëznë ò niékaszëbsczim pòchòdzënkù, np. we wszelejaczich ôrtach fejrowaniô kòlãdowégò czasu. To wszëtkò je naszim kùlturowim bògactwã, mòcënkò téż wspiérającym ùtwórstwò lëteracczé i mùzyczné. I na òpak, wiele nowëch kòlãdów bierzą do swòjëch pòkôzków kòlãdowé karna, pòjôwiają sã òne téż na òdpùstowëch ùroczëznach. Przikładã je tu łońsczé „Oratorium sianowskie”, kaszëbsczé spiéwë na kalwarijsczich ùroczëznach w Wejrowie, czë tradicyjnô ju Kaszëbskô Droga Krziżewô w Swiónowie. Leno òd mądroscë Kaszëbów zanôlégô, na kùli më zachòwiemë rodné zwëczi, jak bãdzemë je rozmielë wpisac w dzysdniową jawernotã i na kùli z tegò bògactwa më bãdzemë mòglë czerpac dlô zachòwaniô i rozwiju kaszëbsczi tożsamòscë.

---

[32] Wzerôj: *Rodnô Zemia*, 10.04.2005 r.

[33] *Rodnô Zemia*, 18.03.2008 r.

[34] *Rodnô Zemia*, 27.04.2010 r.

humorystyczne opowieści rozbawiają weselników. Do ożywienia tego zwyczaju bardzo przyczyniają się siostry Labuddówny, córki znanego pisarza, Aleksandra Labudy (Guczowégò Macka), które prowadzą coraz bardziej znany na Kaszubach kabaret „Labud".

Cała obrzędowość kaszubska jest częścią naszej kultury. Wiele z dawniej popularnych zwyczajów bezpowrotnie zanikło, inne zanikają, jeszcze innych żywot jest stabilny. Niektóre zmieniają swój charakter (np. dożynki, święcenie palm), inne wręcz się odradzają (np. sobótki). Żywotność zwyczajów zależna jest w dużym stopniu od zachowania kaszubskiej tożsamości. Chętnie stają się tematem zajęć na lekcjach języka kaszubskiego. Będą atrakcyjne, o ile będą osadzone we współczesnych realiach. Wówczas będą bliskie uczniom, którzy chętnie przyjmą je za swoje. Musimy mieć świadomość, że na Kaszubach coraz więcej osiedla się mieszkańców z innymi korzeniami. Nie znaczy to wcale, że stronią oni od lokalnej obrzędowości. Znamy wiele przykładów aktywnego uczestnictwa młodzieży o niekaszubskim pochodzeniu, np. w przeróżnych formach obchodów czasu kolędowego. To wszystko jest naszym bogactwem kulturowym, również bardzo wspierającym twórczość literacką i muzyczną. I odwrotnie, liczne nowe kolędy są na przykład wykorzystywane przez grupy kolędników, pojawiają się także na uroczystościach odpustowych. Przykładem jest tu ubiegłoroczne „Oratorium sianowskie", kaszubskie pieśni na uroczystościach kalwaryjskich w Wejherowie czy tradycyjna już Kaszubska Droga Krzyżowa w Sianowie. Od mądrości Kaszubów zależy zatem, na ile zachowamy rodzime zwyczaje, jak będziemy je umieli wpisać we współczesną rzeczywistość i na ile z tego bogactwa będziemy czerpać dla zachowania i rozwoju kaszubskiej tożsamości.

Justyna Pomierska (Uniwersytet Gdański)

Rok obrzędowy w przysłowiach kaszubskich

> *Jak kwiaty są ozdobą ziemi i roślin, tak zwyczaje doroczne są krasą domowego życia narodów. Zwyczaje i obyczaje wypłynęły z warunków tego życia, z obrzędów religijnych i z pojęć wykołysanych przez serce i duszę ludzką w ciągu wielu wieków żywota społecznego.*
>
> Zygmunt Gloger[1]

> Obrzęd 'zespół uświęconych tradycją, często określonych przepisami, czynności i praktyk o znaczeniu symbolicznym, towarzyszących jakiejś uroczystości o charakterze religijnym, rodzinnym, społecznym lub politycznym; ceremonia'[2].

Przysłowie, pot. *porzekadło*, *powiedzonko*, w języku staropolskim *przypowieść*, w różnych dyscyplinach opisu naukowego występuje także *adagium*, *proverbium* (łac. *adagium* lub *proverbium*), *paremia* (gr. *parojmija*). Kaszubi używają też: *przësłowié*, ale lokalnie również *dochlebié*, *przemówka* (Sy), *gôdka* (Cey, Patock), *prôwda* (Derd), *rzeklëzna* (Labuda, Skwiercz), *przëpòwiôstka* (Lab), które to terminy akcentują oralny sposób istnienia paremii i jej byt uzależniony od pamięci, tradycji. Na użytek własnych badań przyjmuję, że przysłowie to najczęściej lapidarne zdanie lub jego odpowiednik, które posiada większość następujących cech: anonimowość, powszechność i trwałość, obrazowość, alegoryczność, zdolność do generalizowania i wartościowania, dydaktyzm. Zarysowująca się w tych atrybutach pewna samodzielność tekstowa przysłowia wyróżnia je – tak jak i bajki, zagadki, opowieści – spośród innych tekstów folkloru integralnie związanych z sytuacją wykonawczą, jak np. pieśni, przyśpiewki, gry i zabawy.

---

[1] Z. Gloger, *Rok polski w życiu, tradycji i pieśni*, Warszawa 1906, s. 1, cyt. za: A. Brencz, *Wielkopolski rok obrzędowy. Tradycja i zmiana*, Poznań 2006, s. 11.

[2] Cyt. za: *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Pojęć zwyczaj, obyczaj, obrzęd używa się często zamiennie, choć przyjmując podporządkowanie wszystkich tych działań umownym, racjonalnym lub nieracjonalnym normom społecznym, eksponuje się religijno-magiczne aspekty obrządków; każdy obrzęd należy do określonej dziedziny zwyczajów, nie każdy zwyczaj/ obyczaj jest obrzędem. Por. A. Brencz, op. cit., s.18-19.

Justina Pòmierskô (Gduńsczi Ùniwersytet)

Òbrzãdowi rok w kaszëbsczich przësłowiach

Jak kwiatë są òzdobą zemi ë roscënów, tak doroczné zwëczi są òbòną domòwégò żëcô nôrodów. Zwëczi ë òbëczaje wëpłënãłë z warënków negò żëcô, z religijnëch òbrzãdów i z ùbdów wëkòlibónëch bez serce i lëdzką dëszã òbczas wiele stalatów spòlëznowégò żëwòta.

Zygmùnt Gloger[1]

Òbrzãd ‘zespół ùswiãconëch tradicją, czãsto òkreszlonëch przepisama, czënnosców i praktików ò symbòlicznym znaczenim, towarzącëch jaczi ùroczëznie ò religijnym, rodzynnym, spòlëznowim abò pòliticznym charakterze; ceremóniô’[2].

Przësłowié, pòt. pò pòlskù *porzekadło*, *powiedzonko*, w stôropòlsczim jãzëkù *przypowieść*, w rozmajitëch discyplinach nôùkòwégò òpisënkù je téż *adagium*, *proverbium* (łac. *adagium* abò *proverbium*), *paremia* (gr. *parojmija*). Kaszëbi ùżiwają téż: *przësłowié*, ale stronama téż *dochlebié*, *przemówka* (Sy), *gôdka* (Cey, Patock), *prôwda* (Derd), *rzeklëzna* (Labùda, Skwiércz), *przëpòwiôstka* (Lab), jaczé to terminë akcentëją òralny spòsób jistnieniô paremii i ji bët ùzależniony òd pamiãcë, tradicji. Na ùżëtk gwôsnëch badérowaniów przëjimóm, że przësłowié to nôczãscy lapidarné zdanié abò jegò równoznaczëna, jaczé mô wiãkszosc pòstãpnëch céchów: anonimòwòsc, òglowòsc i trwałosc, òbrazowòsc, alegòrëcznosc, zdolnosc do generalizowaniô i wôrtnoscowaniô, pòùczëna. Zarisowùjąc sã w nëch pòznakach gwësnô tekstowô samòstójnota przësłowia wëróżniwô je – tak jak i bôjczi, wëzgódczi, òpòwiescë – spòstrzód jinëch tekstów fòlkloru jintegralno zreszonëch z sytuacją wëkònôwczą, jak np. piesnie, przëspiewczi, grë i zabawë.

---

[1] Z. Gloger, *Rok polski w życiu, tradycji i pieśni*, Warszawa 1906, s. 1, cyt. za: A. Brencz, *Wielkopolski rok obrzędowy. Tradycja i zmiana*, Poznań 2006, s. 11.

[2] Cyt. za: *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Pòjãców zwëk, òbëczôj, òbrzãd czãsto ùżiwô sã zamienno, chòc przëjimającë pòdpòrządkòwanié wszëtczich nëch dzejanów ùgôdënkòwim, racjonalnym abò nieracjonalnym spòlëznowim normòm, eksponëje sã religijno-magiczné aspektë òbrządków; kòżden òbrzãd słëchô do òkreszlony dzedzënë zwëków, nié kòżden zwëk/òbëczôj je òbrzãdã. Pòr. A. Brencz, op. cit., s.18–19.

Kaszuby mają dość długą tradycję paremiograficzną. K.C. Mrongowiusz już w 1828 r. zwrócił uwagę m.in. na potrzebę zebrania przysłów kaszubskich, czego podjął się Kaszuba F. Ceynowa, którego pierwszy zbiór opublikował A. Mosbach (CeyM), a nieco późniejszy zbiór 10 centurii[3] przysłów (CeyS) rozbudził ciekawość paremiograficzną innych Kaszubów i nie-Kaszubów. W 1897 r. emigranci kaszubscy w Ameryce otrzymali *Nórcyk kaszubśći* H. Derdowskiego, a zbiorki Maxa Pintusa i Jana Patocka do dziś pozostają w czasopismach[4].

Wiele przysłów zawierają słowniki jako egzemplifikacje użycia wyrazów, np. G. Pobłockiego (1887), L. Biskupskiego (1891), S. Ramułta (1893), F. Lorentza [1933]. Niewiele ich w pracach etnograficznych, np. dawnych J. Łęgowskiego[5] (1892) i współczesnych J. Perszona[6]. Warto wspomnieć 29 paremii słowińskich rozproszonych w pracy językoznawczej M. Rudnickiego *Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego*[7].

Druga połowa XX w. przyniosła marynistyczną „kolekcję" przysłów L. Roppla, ponadto korespondenta terenowego *Nowej księgi przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich* (NKP); dzięki niemu bogato – choć nie bez zastrzeżeń[8]– reprezentowany jest kaszubski materiał paremiograficzny w tym monumentalnym dziele. Najobszerniejszy zbiór przysłów – ok. 4 tysięcy – zawiera *Słownik* Bernarda Sychty, z niego pochodzi większość przykładów w niniejszym opracowaniu.

W sumie źródła paremiograficzne, leksykograficzne, etnograficzne, nadto literatura kaszubska zawierają ponad 7000 przysłów, nie licząc wariantów. Umożliwia to stosunkowo dobrą orientację w swoistej idiomatyce kaszubskiej i jej zestawienie z idiomatyką innych regionów Polski. To tło porównawcze dla opracowania zbioru paremiograficznego związanego poprzez leksykę lub alegorię z obrzędowością – ok. 40

---

[3] W myśl definicji przyjętej na początku badań ze zbioru Ceynowy wyekscerpowano ok. 660 przysłów, poza tą liczbą różne inne rymowanki, zagadki, zawołania czy frazeologizmy. Podobną weryfikację przeprowadzono wobec wszystkich materiałów źródłowych.

[4] Na wydanie czeka *Księga przysłów kaszubskich*, będąca integralną częścią dysertacji doktorskiej *Przysłowia kaszubskie. Studium z paremiografii i paremiologii* (Justyna Pomierska, Gdańsk 2009).

[5] *Kaszuby i Kociewie. Język, zwyczaje, przesądy, podania, zagadki i pieśni ludowe w północnej części Prus Zachodnich,* Poznań 1892. Adalberg, który po części krótko charakteryzował źródła, zaznacza, że zawiera ona na s. 150 kilka przysłów, ale nie zauważył, iż znajdują się one w tekście też w innych miejscach.

[6] Perszon J., *Na imię Bosczi. Zwyczaje i obrzędy agrarne na Ziemi Wejherowskiej. Studium etnograficzne,* Luzino, 1992, tenże, *Rëbôcczi godë. Zwyczaje i wierzenia w okresie adwentu i Bożego Narodzenia u Kaszubów Helskich. Studium etnograficzne*, Jastarnia, 1992, tenże, *Króluj nama wiedno. Wybrane zagadnienia z ludowej religijności maryjnej na Ziemi Wejherowskiej*, Luzino 1993, tenże *Na brzegu życia i śmierci. Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia pogrzebowe i zaduszkowe na Kaszubach*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999.

[7] M. Rudnicki, *Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego*, Materiały i Prace Komisji Językowej AU w Krakowie, t. VI, Kraków 1913, s. 1-245.

[8] Por. *Leon Roppel jako paremiograf*, [w:] *Klëka. Leon Roppel i wejherowska „Klëka*", Wejherowo, s. 21-35.

Kaszëbë mają dosc długą tradicjã paremiograficzną. K.C. Mrongòwiusz ju w 1828 r. dôł bôczënk m.in. na brëkòwnosc zebraniô kaszëbsczich przësłowiów, czim zajął sã Kaszëba F. Cenôwë, jaczégò pierszi zbiérk òpùblikòwôł A. Mòsbach (CeyM), a kąsk pózniészi zbiérk 10 centurii[3] przësłowiów (CeyS) rozbùdzył paremiograficzną czekawòsc jinëch Kaszëbów i nié-Kaszëbów. W 1897 r. kaszëbsczi emigrańcë w Americe dostelë *Nórcyk kaszubści* H. Derdowsczégò, a zbierczi Maxa Pintusa i Jana Patocka do dzys są le w cządnikach[4].

Wiele przësłowiów òbjimają słowôrze jakò przëtrôfczi ùżëcô słowów, np. G. Pòbłocczégò (1887), L. Biskùpsczégò (1891), S. Ramùłta (1893), F. Lorentza (1933). Nié za wiele jich w etnograficznëch dokôzach, np. dôwnëch J. Łãgòwsczégò[5] (1892) i dzysôdniowëch J. Perszona[6]. Wôrt nadczidnąc 29 słowińsczich paremii rozproszonëch w jãzëkòznôwczim dokôzu M. Rudnicczégò *Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego*[7].

Drëgô pòłowa XX stalatégò przëniosła marinisticzny „zbiérk" przësłowiów L. Roppla, chtëren béł téż terenowim kòrespòńdeńtã *Nowej księgi przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich* (NKP); dzãka niemù bòkadno – chòc nié bez zastrzégów[8] – reprezentowóny je kaszëbsczi paremiograficzny materiôł w tim widzałim dokôzu. Nôwikszi zbiér przësłowiów – kòle 4 tësące – je w *Słowôrzu* Bernarda Zëchtë, z niegò je wiãkszosc przikładów w nym tuwò òpracowanim.

Razã paremiograficzné, leksykograficzné, etnograficzné zdrzódła, nadto kaszëbskô lëteratura òbjimają wicy jak 7000 przësłowiów, nie rechùjącë wariantów. Ùmòżebniô to dosc dobrą òrientacjã w swòjisti kaszëbsczi jidiomatice i ji zestawienié z jidiomatiką jinëch regionów Pòlsczi. To pòrównawczé tło dlô zrëchtowaniô paremiograficznégò zbiérkù zrzeszonégò bez leksykã abò alegòriã z òbrzãdowòscą – kòl 40 przësłowiów

---

[3] W mëslã definicje przëjãti na zôczątkù badérowaniów ze zbiéru Cenôwë wëekscerpowała jem kòl 660 przësłowiów, òkòma ti lëczbë rozmajité jinszé rimòwónczi, wëzgódczi, zawòłania czë frazeologizmë. Szlachòwnô werifikacja przeprowadzonô òstała wòbec wszëtczich zdrzódłowëch materiałów.

[4] Na wëdanié żdaje *Księga przysłów kaszubskich*, mdącô jintegralnym dzélã doktorsczi dysertacji *Przysłowia kaszubskie. Studium z paremiografii i paremiologii* (Justyna Pomierska, Gdańsk 2009).

[5] *Kaszuby i Kociewie. Język, zwyczaje, przesądy, podania, zagadki i pieśni ludowe w północnej części Prus Zachodnich,* Poznań 1892. Adalberg, jaczi w dzélu krótkò charakterizowôł zdrzódła, zaznacziwô, że zawierô òna na s. 150 czile przësłowiów, ale nie zmërkôł, że są òne w teksce téż w jinëch môlach.

[6] Perszon J., *Na imię Bosczi. Zwyczaje i obrzędy agrarne na Ziemi Wejherowskiej. Studium etnograficzne,* Luzino, 1992, tenże, *Rëbôcczi godë. Zwyczaje i wierzenia w okresie adwentu i Bożego Narodzenia u Kaszubów Helskich. Studium etnograficzne*, Jastarnia, 1992, téż nen sóm, *Króluj nama wiedno. Wybrane zagadnienia z ludowej religijności maryjnej na Ziemi Wejherowskiej*, Luzino 1993, tenże *Na brzegu życia i śmierci. Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia pogrzebowe i zaduszkowe na Kaszubach*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1999.

[7] M. Rudnicki, *Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego*, Materiały i Prace Komisji Językowej AU w Krakowie, t. VI, Kraków 1913, s. 1-245.

[8] Pòr. *Leon Roppel jako paremiograf*, [w:] *Klëka. Leon Roppel i wejherowska „Klëka"*, Wejherowo, s. 21-35.

przysłów – jest nieodzowne, aby zaobserwować to, co Kaszuby z Polską łączy i to, co Kaszubi do bogactwa kultury polskiej wnoszą.

Trzeba nadto pamiętać, że przysłowie jest niejako tworem historycznym, że język utrwalił takie porównania, odwołania do przejawów kultury materialnej i duchowej, które przynależą do czasów minionych. Trudno badać obecność przysłów w żywej mowie ludu dziś[9], w dobie ogólnoświatowej unifikacji kulturowej, kiedy czas trwania okresu godów dla wielkiej rzeszy nie tylko Kaszubów i nie tylko Polaków wyznacza nie tradycja, nie Kościół, ale często hipermarkety. Najlepszym dowodem związku przysłów z czasem historycznym jest brak w zapisach Sychty faktów, które dotyczą prawa zwyczajowego, a znane są z Ceynowy:

Na swiãti Szczepón kòżdi sobie pón. CeyO 15, CeyS 9, NKP III 377 Szczepan św. 7a[10];
por. inne Sy II 79 *Na Jana czelôdz ju nie zmieniô pana.*
Na świętego Jana służby zmiana. (1946)

A ten sam rym także w: *Na sw. Jana krowa ju nie dostaje sana.*

Nadrzędną rolę rymu[11] potwierdzają zapisy:
Sw. Jón niese jagòdów zbón., *Na sw. Jóna bez pòle bróna.*
Pò Tomkù nic ni ma. CeyS 15 Przysłowie związane albo z kalamburem opartym na *potomku*, albo należy to wiązać ze św. Tomaszem (21 XII), gdy służba, wynajęta przed rokiem kończyła wszelkie prace (za: NKP III 577 tylko Cey).

A także warianty przysłów semantycznie nierównych:
Na swiãti Wawrzińc z kòsą w żëto przińc. CeyO, CeyS 2, CeyM, Ram, Derd
Wawrzińc kôże ze żëta wińc – ‘zakończyć sprzęt żyta’. Sy VI 59, por. *Wawrzińc kôże na bùlwë z kòszã przińc., Wawrzińc wije z òrzechów wińc*.

Utrwalone zwyczajowo przestrogi „prawa pracy” pokazują, jak przez te sto lat, które dzieli zapisy Ceynowy i Sychty, zwyczaje uległy zmianie. Ale i pozostały:

---

[9] Potrzebę badania i ustalenia minimum paremiologicznego postuluje m.in. G. Szpila, 2002 i 2003: 102-115. Dzisiejszą eksplorację terenową fałszuje globalizacja, dostępność mediów, raczej wtórna znajomość kaszubszczyzny – to coraz rzadziej język domowy respondentów.

[10] Notowane od 1835. Inne war. *W dzień świętego Szczepana sługa na wsi zmienia pana.*, *W dzień świętego Szczepana nie ma ni chłopa, ni pana.* Szerzej na ten temat: J. Krzyżanowski, *Mądrej głowie dość dwie słowie*, t. II, wyd. 3. rozsz., Warszawa 1975, s. 315

[11] Rym w **formule przysłowiowej** odgrywa niepoślednią funkcję. W przypadku literatury powstającej bez przekazu piśmiennego (albo takowy wtórny wobec przekazu z ust do ust) formuliczność jest cechą konstytutywną wypowiedzi; formuły charakteryzują poszczególne gatunki folkloru, bo twórcy-wykonawcy łączą i krzyżują niezmienne, utrwalone w społecznej świadomości szablony semantyczne, składniowe czy metryczne, które pozwalają z jednej strony na identyfikację funkcji wypowiedzi, z drugiej strony na reprodukcję i zabiegi innowacyjne.

– je mùszebné, bë dozdrzec to, co Kaszëbë z Pòlską parłãczi i to, co Kaszëbi do bòkadnoscë pòlsczi kùlturë wnôszają.

Co wicy, nót je pamiãtac, że przësłowié je jak czejbë historicznym dokôzã, że jãzëk ùtrwalił taczé pòrównania, òdwòłania do znanków materialny i dëchòwi kùlturë, jaczé słëchają do ùszłëch czasów. Cãżkò badérowac bëtnosc przësłowiów w żëwi mòwie lëdu dzysô[9], w czasu òglowòswiatowi kùlturowi ùnifikacji, czedë gòdowi czas dlô wiôldżi hùrmë nié le Kaszëbów i nié le Pòlôchów wëznacziwô nié tradicjô, nié Kòscół, ale czãsto hiperkrómë. Nôlepszim dowòdã związkù przësłowiów z historicznym czasã je brëk w zapisach Zëchtë faktów, jaczé tikają sã zwëczajowégò prawa, a znóné są z Cenôwë:

Na swiãti Szczepón kòżdi sobie pón. CeyO 15, CeyS 9, NKP III 377 Szczepón sw. 7a[10]; pòr. jiné Sy II 79 *Na Jana czelôdz ju nie zmieniô pana.*
Na świętego Jana służby zmiana. (1946)

A ten sóm rim téż w: *Na sw. Jana krowa ju nie dostaje sana.*

Nôdrzãdną rolã rimù[11] pòcwierdzywają zapisë:
Sw. Jón niese jagòdów zbón., *Na sw. Jóna bez pòle bróna.*
Pò Tomkù nic ni ma. CeyS 15 Przësłowié związane abò z kalamburã òpiartim na *potomku*, abò mùszi to wiãzac ze sw. Tomaszã (21 XII), czej służba, ùrzidzonô przed rokã kùńczëła wszëtką robòtã (za: NKP III 577 leno Cey).

A téż wariantë przësłowiów semanticzno nierównëch:
Na swiãti Wawrzińc z kòsą w żëto przińc. CeyO, CeyS 2, CeyM, Ram, Derd
Wawrzińc kôże ze żëta wińc – ‘zakùńczëc żniwienié żëta’. Sy VI 59, pòr. *Wawrzińc kôże na bùlwë z kòszã przińc., Wawrzińc wije z òrzechów wińc.*

Zwëczajowò ùtrwôlóné przestrzedżi „prawa robòtë” pòkazëją, jak bez ne sto lat, co dzeli zapisë Cenôwë i Zëchtë, zwëczi sã zmieniłë. Ale i òstałë:

---

[9] Brëkòwnosc badérowaniô i ùstaleniô paremiologicznégò minimùm pòstulëje m.jin. G. Szpila, 2002 i 2003: 102-115. Dzyszészé terenowé badérowania fałszëje globalizacjô, przistãpnosc mediów, rëchli wtórnô znajomòsc kaszëbiznë – to corôz rzadzy domôcy jãzëk respòńdentów.

[10] Notowóné òd 1835. Jinszé war. *W dzień świętego Szczepana sługa na wsi zmienia pana.*, *W dzień świętego Szczepana nie ma ni chłopa, ni pana.* Szerzi na nã témã: J. Krzyżanowski, *Mądrej głowie dość dwie słowie*, t. II, wëd. 3. rozsz., Warszawa 1975, s. 315

[11] Rim w **przësłowiowi fòrmùle** òdgriwô nieslédną fùnkcjã. W przëtrôfkù lëteraturë pòwstający bez pismiennégò przekazu (abò taczi je wtórny wedle przekazu z ùst do ùst) fòrmùlëcznosc je kònstitutiwną céchą wëpòwiescy; fòrmùłë charakterëzëją òsóbné òrtë fòlkloru, bò twórcë-wëkònôwcë parłãczą i krziżëją niezmienno, ùtrwaloné w spòlëznowi swiądze semanticzné, składniowé czë metriczné szablonë, chtërne pòzwôlają z jedny stronë na jidentifikacjã fùnkcji wëpòwiescë, z drëdżi stronë na reprodukcjã i jinowacyjné zabiedżi.

Sw. Michôł (29 IX) *wrota* *rozpichô*. CeyO 5, CeyS 2, CeyM 64, Ram 169, 325, Derd 16, Sy I 354, III 164, NKP II 445 Michał św. 32b (leksem wrota tylko w kaszubskim wariancie[12])
Sw. Michôł òtmikô *wrota*. Sy III 164
Sw. Michôł grańce rozpichô. NKP II 445 Michał św. 32d
[Po dniu św. Michała wolno było niegdyś paść poza granicami swego pola, bez zwracania uwagi na miedze własne i sąsiedzkie.]
Po sw. Michale wszãdze pôselë. Sy III 164

Môrcën (11 XI) *je bliskò, drżi nasze paniskò.*
Môrcën je blëze, pana kłopòt grëze.
Na Môrcëna wilëją na panu bùksë pëtlëją.
NKP *W święto Marcina znów dziesięcina*. (1568)
[Według ustnej tradycji szarwarkowi pracujący na majątkach nie byli *glebae adscripti*. Pan był zmuszony liczyć się z nimi, bo drugi pan na innym majątku obiecywał lepszą pracę i lepsze warunki. Umowa zawierana była od św. Marcina do św. Marcina.]

Niektóre paremie dotyczące prawa zwyczajowego zaadaptowały się w nowej rzeczywistości, np. *Chleba dzecóm*, *szarwark panu*, *a niedzelã Bògù* ‘tłumaczył się robotnik kaszubski odbywający szarwark, gdyby mu pan kazał poza tym robić w niedzielę’. Sy V 224 – współcześnie pracownik wielobranżowego sklepu może wykorzystać zawartą w mądrości ludowej opozycję dnia pracy i dnia odpoczynku, tego, co trzeba zrobić dla pracodawcy i tego, co się należy pracownikowi. O relacjach między pracodawcą a pracownikiem mówią także przysłowia: *Pańską łąkã sã czechli* (= kosi niedokładnie), *a swòją sã skrobie*. Sy I 164, *Pańsczé bëdło*, *pańsczé zbòże*, *niech sã żëwi*, *jak chto mòże*. Sy IV 21.

Powyższe przysłowia tematycznie związane z obyczajem należy odczytywać dosłownie, tak jak i typowe przysłowia kalendarzowe, gdzie wspomnienie świętego jest świadectwem właściwego dawnym czasom sposobu wskazania daty dziennej. Prognostyki kalendarzowe zapowiadają przebieg zjawisk atmosferycznych, czyli pełnią funkcję wskazówek praktycznych, choć mają wymowę artystyczno-życiową i dowodzą kunsztu ludowej sztuki słowa, np. alegoryczno-obrazowy charakter przysłów dotyczących Matki Boskiej Gromnicznej (2 lutego): *Gromnica – zimy połowicy*, por. kasz. *Na Gromiczną robôk przewrôcô sã w zemi na drëgą stronã*. – i inne: *Czej na Gromiczną z dakù cecze, zëma sã jesz długò pòwlecze*. – co odczytywać należy jak wróżbę: mróz miał zapowiadać wczesną wiosnę, ciepło zaś późną; *Czej w Gromiczną słuńce swiécy*, *miedwiédz bùdã rozwôlô*, *a czej je mróz*, *to òn jã pòprôwiô*. Sy I 82 (por. NKP *Na*

---

[12] Wyjaśnić jeszcze: Sw. Michôł wiechë ‘Wiepen’ spichô M 1,219, NKP II 445 Michał św. 32a: *Święty Michał* *wiechy* *pospychał*.

Sw. Michôł (29 IX) *wrota rozpichô*. CeyO 5, CeyS 2, CeyM 64, Ram 169, 325, Derd 16, Sy I 354, III 164, NKP II 445 Michôł sw. 32b (leksem wrota leno w kaszëbsczim wariance[12])
Sw. Michôł òtmikô wrota. Sy III 164
Sw. Michôł grańce rozpichô. NKP II 445 Michôł sw. 32d

[Pò dniu sw. Michała czedës wòlno bëło pasac za grańcama swòjégò pòla, bez dôwaniô bôczënkù na miedze swòje ë sąsedzczé.]

Po sw. Michale wszãdze pôselë. Sy III 164

Môrcën (11 XI) *je bliskò, drżi nasze paniskò.*
Môrcën je blëze, pana kłopòt grëze.
Na Môrcëna wilëją na panu bùksë pëtlëją.

NKP *W święto Marcina znów dziesięcina*. (1568)

[Wedle ùstny tradicje szarwarkòwi robiący na majątkach nie bëlë *glebae adscripti*. Pón béł zmùszony liczëc sã z nima, bò drëdżi pón na jinszim majątkù òbiecywôł lepszą robòtã i lepszé warënczi. Ògôdënk zawieróny béł òd sw. Môrcëna do sw. Môrcëna.]

Niechtërné paremie tikającé sã zwëczajowégò prawa zaadaptowałë sã w nowi jawernocë, np. *Chleba dzecóm, szarwark panu, a niedzelã Bògù* ‘tłómacził sã kaszëbsczi robòtnik, jaczi robił szarwark, czejbë pón kôzôł mù òkróm tegò robic w niedzelã’. Sy V 224 – wespółczasno nen chtëren robi w wielobranżowim krómie mòże wëzwëskac zawartą w lëdowi mądroscë procëmstawnosc dnia robòtë i dnia òdpòczinkù, tegò, co nót je zrobic dla pracodôwcë i tegò, co słëchô sã robòtnikòwi. Ò relacëjach midzë pracodôwcą a robòtnikã gôdają téż przësłowia: *Pańską łąkã sã czechli* (= niedokładno kòsy), *a swòją sã skrobie*. Sy I 164, *Pańsczé bëdło, pańsczé zbòże, niech sã żëwi, jak chto mòże*. Sy IV 21.

Wëżi wëpisóné przësłowia tematiczno zrzeszoné z òbëczajã nót je dosłowno òdczëtëwac, tak jak i tipiczné kalãdarzowé przësłowia, dze wspòmnienié swiãtégò je swiôdectwã gwôscëwégò dôwnym czasom spòsobù wskôzania dniowi datë. Kalãdarzowé prognosticzi zapòwiôdają przebiég atmòsfericznëch zjawiszczów, to je pełnią fùnkcjã praktickznëch wskôzów, chòc mają artisticzno-żëcową wëmòwã i dokôzëją kùńsztu lëdowi sztëczi słowa, np. alegòriczno-òbrazowi charakter przësłowiów tikającëch sã Matczi Bòsczi Gromiczny (2 lutego): *Gromnica – zimy połowicy*, pòr. kasz. *Na Gromiczną robôk przewrôcô sã w zemi na drëgą stronã.* – i jinszé: *Czej na Gromiczną z dakù cecze, zëma sã jesz długò pòwlecze.* – co òdczëtëwac mùszi jakno wróżbã: mróz miôł zapòwiadac rëchłi zymk, zôs cepło pózdni; *Czej w Gromiczną słuńce swiécy, miedwiédz bùdã rozwôlô, a czej je mróz, to òn jã pòprôwiô*. Sy I 82 (pòr. NKP *Na*

---

[12] Wëjasnic jesz: Sw. Michôł wiechë ‘Wiepen’ spichô M 1,219, NKP II 445 Michôł sw. 32a: *Święty Michał wiechy pospychał.*

Gromniczną Maryją niedźwiedź budę rozwali lub poprawi ją.), *Òwczôrz wòlôłbë na Gromiczną widzec wilka westrzód òwc w òwczarni jak słuńce*. Sy I 366 (por. NKP *W Gromnicę milszym w owczarni wilk jak słońce*. ‘wg ludowego mniemania, słońce na Gromniczną jest zapowiedzią zarazy na owce’) – dwa ostatnie są zrozumiałe, gdy się zna obyczaje niedźwiedzi i wie, że głodne wilki były niegdyś istną plagą w styczniu i lutym.

Jednak wyżej wymienione paremie dotyczą zwyczaju; raczej poza zbiorem związanym z rokiem obrzędowym, poza takim zbiorem także przysłowia związane z wierzeniami, np.

Barbara swiãtô ò rëbôkach pamiãtô.,
por. NKP *Barbara święta o górnikach pamięta.* (1894)
Żëdzë bierzą niedobré dzécë w miech. CeyO, CeyS, Ram;
por. Maj 24 *Pòżdôj le, przińdze Remùs i weznie cã w miech*!
W zëmie spi zemia, *bò jã ùspił Grzenia* (= uosobienie snu). Sy I 378.
Dze ksãżô rają abò zarãcziwają, tam slëbù nie dôwają.
war. *Dze babë rają, tam diôblë spiéwają, a ksãżô nie zdôwają.*
Ùmarłi mùszi miec robòtã, *tej òn nie wstónie*[13]. Sy III 331.

W kilku przysłowiach występuje nieokreślona bliżej postać *smãtka*, będąca zapewne przeżytkiem wierzeń pogańskich, ale zepchnięta do roli diabła, por.

Dostac le sã Smãtkòwi w szczépë!, por. *Dostac sã le diôbłu w szczépë* Cey, Pob
Co sã robi chiże, *to Smãtk zliże.*, por. *Jak sã człowiek spieszi*, *to sã diôbéł ceszi.*
Smãtk sã nie czami (= nie męczy się), *czej na dëszã jachtëje.*

Jedno przysłowie w żartobliwym kontekście różnicuje postać diabła i *smãtka*:
Do Pòdjôz (= wieś Podjazy) *diôbéł na szterzech lôzł*, *do Bórkù na wiórkù*, *baba pò drodze*, *a smãtk na jedny nodze.*

Inne proverbium pod postacią *Smãtka* widzi uosobienie wszelkiego zła, co potwierdzają jego warianty:

Eszcze rôz Smãtek trzasnie ò Bożą mãkã (= krzyż przydrożny)
Eszcze rôz Hitler trzasnie ò Bożą mãkã.
I Smãtk rôz trzasnie ò Bòżą mãkã – tak téż bëło z kùlturkampfã. Kar

Ograniczony zasięg znajomości i zastosowania faktów oryginalnych należących do tzw. wierzeń, prawa zwyczajowego i roku kalendarzowego poczytywany być może jako

---

[13] Aluzja do upiora i przypomina dawny zwyczaj dawania podejrzanemu zmarłemu, rybakowi w trumnie sieci do rozwiązania, rzucano mu także mak lub garść ziemi pod brodę do przegryzienia.

Gromniczną Maryją niedźwiedź budę rozwali lub poprawi ją.), *Òwczôrz wòlôłbë na Gromiczną widzec wilka westrzód òwc w òwczarni jak słuńce.* Sy I 366 (pòr. NKP *W Gromnicę milszym w owczarni wilk jak słońce.* 'wg lëdowi dbë, słuńce na Gromiczną je zapòwiescą chërë na òwce') – dwa slédné są zrozmiałé, czej znaje sã òbëczaje miedzwiedzów i wié sã, że głodné wilczi czedës w stëcznikù ë gromicznikù bëłë jistną ùcemiãgą.

Równak wëżi wëmienioné paremie tikają sã zwëkù; rëchli òkòma zbiéru zrzeszonégò z òbrzãdowim rokã, òkòma taczégò zbiéru téż przësłowia zrzeszoné z wierzeniama, np.

Barbara swiãtô ò rëbôkach pamiãtô.,
 pòr. NKP *Barbara święta o górnikach pamięta.* (1894)
Żëdzë bierzą niedobré dzécë w miech. CeyO, CeyS, Ram;
 pòr. Maj 24 *Pòżdôj le, przińdze Remùs i weznie cã w miech*!
W zëmie spi zemia, bò jã ùspił Grzenia (= ùosobienié snu). Sy I 378.
Dze ksãżô rają abò zarãcziwają, tam slëbù nie dôwają.
 war. *Dze babë rają, tam diôblë spiéwają, a ksãżô nie zdôwają.*
Ùmarłi mùszi miec robòtã, tej òn nie wstónie[13]. Sy III 331.

W czile przësłowiach je blëżi nieòkreslonô pòstacëjô *smãtka*, jakô pewno je przeżitkã pògańsczich wierzeniów, ale zepchłô do rolë diôbła, pòr.

Dostac le sã Smãtkòwi w szczépë!, pòr. *Dostac sã le diôbłu w szczépë* Cey, Pòb
Co sã robi chiże, to Smãtk zliże., pòr. *Jak sã człowiek spieszi, to sã diôbeł ceszi.*
Smãtk sã nie czami (= nie mãczi sã), *czej na dëszã jachtëje.*

Jedno przësłowié w żartoblëwim kònteksce różnicëje pòstacëjã diôbła i *smãtka*:
Do Pòdjôz (= wies Pòdjazë) *diôbéł na szterzech lôzł, do Bórkù na wiórkù, baba pò drodze, a smãtk na jedny nodze.*

Jinszé proverbium pòd pòstacëją *Smãtka* widzy ùòsobienié wszelczégò zła, co pòcwierdzywają jegò wariantë:

Eszcze rôz Smãtek trzasnie ò Bożą mãkã (= kòldrogòwi krziż)
Eszcze rôz Hitler trzasnie ò Bożą mãkã.
I Smãtk rôz trzasnie ò Bòżą mãkã – tak téż bëło z kùlturkampfã. Kar

Ògrańczony zasyg znajomòscë i wëzwëskaniô òriginalnëch faktów słëchającëch do tzw. wierzeniów, zwëczajowégò prawa i kalãdarzowégò rokù môże bëc pòczëtiwóny

---

[13] Aluzjô do wieszczégò i przëbôcziwô dôwny zwëk dôwaniô pòdejrzanémù zmarłémù, rëbôkòwi w zark secy do rozpëzgleniô, sëpóny béł mù téż mak abò grósc zemi pòd brodã do przegrizeniô.

językowy obraz świata danej społeczności, który podobnie jak tradycyjne obrzędy współtworzy bogactwo kulturowe regionu. Podobieństwo opisu zjawisk wynikające z zestawienia znanych w różnych regionach Polski przepowiedni dowodzi pewnej powszechności w swoich czasach i przekazu, który sam w sobie niedydaktyczny był nauką przekazywaną z pokolenia na pokolenie, naturalnym sposobem orientowania się w stosunkach społecznych i zjawiskach przyrodniczych niepiśmiennego ludu[14].

Rok obrzędowy na Kaszubach nie odbiegał od kalendarza ogólnopolskiego[15]. Poza nielicznymi przejawami folkloru, jak np. ścinanie kani, wiele obrzędów, zwyczajów, a nawet rytuałów ma swoje odpowiedniki w całej Polsce. Ale jest wiele przysłów, które o danych obrzędach mówią w sposób oryginalny, to fakty notowane tylko w źródłach kaszubskich. Niżej dokonane zestawienie oparto na *Słowniku* Sychty, inne wcześniej cytowane źródła nie notują tych przysłów. Dostawione odpowiedniki z NKP pokazują aspekt oryginalności paremii: sposób obrazowania, przypisanie danej czynności odnośnemu świętu albo sposób działania formuły przysłowiowej (rym).

Adwent – Boże Narodzenie

W jagwańce skrzëpczi są zamkłé. Sy II 69
por. *W adwenta same posty i święta*. (1890)
[W jednym z podań wielkopolsko-kujawskich o wędrujących muzykach występuje postać wędrującego skrzypka, o którym wiadomo: „Wysoko na stole obok potężnego komina siedział skrzypek, który poza Adwentem i Postem prowadził wędrowne życie i wszędzie tam, gdzie nadarzała się okazja, grał jak mógł najlepiej swoje ludowe tańce.”[16]]

---

[14] Dziedzic, aby zapobiec wzajemnemu podbieraniu płodów ziemi, wilkierzem nakazywał, żeby wszyscy w jednakowym czasie wychodzili do pracy. Stąd też mógł wziąć początek gburski kalendarz, a w nim nakazy:
Na sw. Józwa (19 III) *przez pòle bruzda*.
Na Jana (24 VI) *zabierz sã do sana*.
Na sw. Krziż (3 V), *òwce strziż*.
Pò sw. Wòjcechù (23 IV) *trzëm, chłopie, jôrkã w miechù*.
Bartosz (= Bartłomiej, 24 VIII) *kôże jaja składac w kòsz*.
Pò sw. Teklë (23 X) *bãdzemë kapùstã seklë*.

[15] Polski kalendarz obrzędowy powstał jako rezultat długotrwałego procesu przejmowania różnych wierzeń i tradycji (A. Brencz, op. cit,, s. 37), z dominacją wpływu kościoła katolickiego, który zaadoptował pogańskie terminy dla swoich świąt, a w tych przypadkach, kiedy ludność odprawiała swoje obrzędy poza kalendarzem kościelnym, tworzono odpowiednie uroczystości kościelne, które wchłaniały stare zwyczaje, nadając im nową treść religijną (Kamocki, Kubiena 2008: 9). Opisy roku obrzędowego najczęściej zaczyna się od adwentu, by wyeksponować Boże Narodzenie, zapusty, post i Wielkanoc, potem wiosenne Zielone Świątki i przesilenie letnie (św. Jan), by wrócić ku jesieni, do Zaduszek i czasu wróżb (św. Katarzyna i Andrzej). To także pokrywa się z rytmem roku liturgicznego w kościele.

[16] J. W. Szulewski, *Pieśń bez końca, zbiór tekstów folklorystyczno-etnograficznych*, red. W. Łysiak, Poznań 1996, s. 142, cyt. za: A. Brencz, op. cit, s. 38.

jakno jãzëkòwi òbrôz swiata dóny spòlëznë, jaczi szlachòwno jak tradicëjné òbrzãdë wespółùsôdzałë kùlturowé bògactwò regionu. Szchlachòwnota òpisënkù zjawiszczów wëchôdającô z zestôwków znónëch w rozmajitëch regionach Pòlsczi przepòwiedniów dokôzëje gwësny pòwszechnoscë w swòjich czasach i przekazu, jaczi sóm w se niepòùczeniowi béł nôùką przekôzywóną z pòkòleniô na pòkòlenié, nôtërnym spòsobã òrientowaniô sã w spòlëznowëch stosënkach i zjawiszczach rodë niepismiennégò lëdu[14].

Òbrzãdowi rok na Kaszëbach nie apartnił sã òd òglowòpòlsczégò kalãdôrza[15]. Òkòma niewielnëch znanków fòlkloru, jak np. scynanié kani, wiele òbrzãdów, zwëków, a nawetka ritułów mô swòje równoznaczënczi w całi Pòlsce. Ale je wiele przësłowiów, chtërne ò dónëch òbrzãdach gôdają w òriginalny spòsób, to faktë zapisowóné le w kaszëbsczich zdrzódłach. Niżi dokònóny zestôwk òpiarti òstôł na *Słowôrzu* Zëchtë, jiné rëchli cytowóné zdrzódła nie zapisëją nëch przësłowiów. Dostôwioné równoznaczënczi z NKP pòkazëją aspekt òriginalnoscë paremii: ôrt òbrazowaniô, przëpisanié dóny czënnoscë òdnosnémù swiãtu abò ôrt dzejaniô przësłowiowi fòrmùłë (rim).

Jagweńt– Gòdë

W jagwańce skrzëpczi są zamkłé. Sy II 69

pòr. *W adwenta same posty i święta.* (1890)

[W jednym z wiôlgòpòlskò-kùjawsczich pòdaniów ò wãdrëjącëch mùzykańtach je pòstacëjô wãdrëjącégò skrzëpka, ò jaczim je wiedzec: „Wësok na stole kòle wiôldżégò kòmina sedzôł skrzëpk, chtëren òkróm jagwańtu i pòstu prowadzył wãdrowné żëcé ë wszãdze tam, dze bëła takô leżnosc, grôł jak nôlepi mógł swòje tuńce."[16]]

---

[14] Dzedzëc, abë zapòbiec pòdbiéranim brzadów zemi jeden drëdżémù, wilkerzã nôkôzywôł, żebë wszëtcë w jednym czasu szlë do robòtë. Stąd téż mógł wzyc swój pòczątk gbùrsczi kalãdôrz, a w nim nôkazë:

Na sw. Józwa (19 III) *przez pòle bruzda.*
Na Jana (24 VI) *zabierz sã do sana.*
Na sw. Krziż (3 V), *òwce strziż.*
Pò sw. Wòjcechù (23 IV) *trzëm, chłopie, jôrkã w miechù.*
Bartosz (= Bartłomiéj, 24 VIII) *kôże jaja składac w kòsz.*
Pò sw. Teklë (23 X) *bãdzemë kapùstã seklë.*

[15] Pòlsczi òbrzãdowi kalãdôrz pòwstôł jakno rezultat długòwarającégò procesu przejimaniô rozmajitëch wierzeniów i tradicjów (A. Brencz, op. cit,, s. 37), z dominacją cëskù katolëcczégò Kòscoła, jaczi zaadaptowôł pògańscé terminë dlô swòjich swiãt, a w nëch przëtrôfkach, czedë lud òdprôwiôł swòje òbrzãdë òkòma kòscelnégò kalãdôrza, twòrzoné bëłë szlachòwné kòscelné ùroczëznë, jaczé wchłóniałë stôré zwëczi, nadôwającë jima nową religijną zamkłosc (Kamòcczi, Kùbiena 2008: 9). Òpisënczi òbrzãdowégò rokù nôczãscy zaczinô sã òd jagwańtu, bë wëekspònowac Gòdë, zôpùstë, pòst i Jastrë, tej Zeloné Swiątczi i letnié przesylenié (sw. Jón), bë wrócëc do jeseni, do zôdëszków i czasu wrózeniô (sw. Katarzëna i Andrzéj). To téż pokriwô sã z ritmã lëturgicznégò rokù w Kòscele.

[16] J. W. Szulewski, *Pieśń bez końca, zbiór tekstów folklorystyczno-etnograficznych*, red. W. Łysiak, Poznań 1996, s. 142, cyt. za: A. Brencz, op. cit, s. 38.

Chto sã zarãczi w jadwéńce, ten òstónie na kwińce. Sy II 69.
por. *W adwencie same zięcie, a w karnawale nie ma wcale*. (1956)
[Tzn. ‘nie wstępują w związki małżeńskie’]

Na sw. Tomasza (21 XII) *ùczi sã pôcerza Kasza*. Sy V 366 (pn.)
por. rym *Na świętego Tomasza gotuje się w garnku kasza*. (1894)
[Przysłowie kaszubskie zawiera aluzję do głównej postaci zespołu maszkarowego, która egzaminuje dzieci z pacierza.]

Na Jadama (24 XII) *straszą dzecë gwiôzdkama*. Sy I 396 (Puzdrowo)
Dze gwiôzdka chòdzy, tam diôbeł nie szkòdzy. Sy I 392 (Borowiec)
Szesnôstczi bòją sã gwiôzdczi. Sy I 396 (Karłowo)
por. *We Wiliją dzieci biją, we święta dziewczęta*. (1888)

Na Bòżé Narodzenié ceszi sã wszëtkò stwòrzenié. Sy I 51
Na Boże Narodzenie weseli się wszystko stworzenie. (Wielkopolska)
[W folklorze wielu regionów Polski występuje pochód przebierańców z muzykantami, który odwiedzał kolejnych gospodarzy, aby wywróżyć im pomyślność i urodzaj na przyszły rok. Wśród maszkar znajdowały się przedziwne postacie śmierci, niedźwiedzia, bociana, kozy, chłopa na koniu, baby z koszem; porywały one domowników do szaleńczego korowodu i włączały w improwizowane przedstawienie. Ten ludowy obyczaj opisano w literaturze szczegółowo[17], a przysłowia przechowały relikty obyczaju.]

Zapusty – Post

Zôpùstny tuńc, zdrowia kùńc. Sy VI 185
por. *Jak ostatki tak ostatki*, *niech się trzynsóm babski zadki*. (Śląsk) albo *Mięsopustne tańce – zdrowia targańce* (Cieszyńskie)
[„Chłopi kaszubscy spędzają zapusty szczególnie na zabawach tanecznych, które miały niegdyś za cel wywołać urodzaj, szczególnie lnu i zboża.” Sy]
W zôpùstë mùszi bëc miãso, bò chto w zôpùstë nie jé miãsa,
tegò mëdżi òb lato zjedzą.
por. *W zapusty jedz barszcz tłusty*. (Małopolska)
[„Dawniej nawet najuboższy chałupnik nie obywał się w zapusty bez mięsa, nie oszczędzając ostatniej kury.” Sy]
Kùp całą kòszałkã swiéżëch sledzy, to sã zjé, pòst je dłudżi – rzekł chłop do białczi. Sy II 215

---

[17] Pierwszy opis Ceynowy, który w 1943 r. opublikował w roczniku niemieckim artykuł o germanizacji Kaszubów i w „Jutrzence” trójjęzyczne (rosyjsko-polsko-kaszubskie) opisy kaszubskich obrzędów pt. *Wiléjá Noweho Roku* i *Szczodráki.*

Chto sã zarãczi w jadwéńce, ten òstónie na kwińce. Sy II 69.
pòr. *W adwencie same zięcie, a w karnawale nie ma wcale*. (1956)
[Tzn. ‘nie żenią sã]

Na sw. Tomasza (21 XII) *ùczi sã pôcerza Kasza*. Sy V 366 (nor.)
pòr. rim *Na świętego Tomasza gotuje się w garnku kasza*. (1894)
[W kaszëbsczim przësłowim je aluzjô do główny pòstacëji karna maszkarów, jakô robi dzecóm egzamin z pôcerza.]

Na Jadama (24 XII) *straszą dzecë gwiôzdkama*. Sy I 396 (Pùzdrowò)
Dze gwiôzdka chòdzy, tam diôbeł nie szkòdzy. Sy I 392 (Bòrówc)
Szesnôstczi bòją sã gwiôzdczi. Sy I 396 (Karłowò)
pòr. *We Wiliją dzieci biją, we święta dziewczęta*. (1888)

Na Bòżé Narodzenié ceszi sã wszëtkò stwòrzenié. Sy I 51
Na Boże Narodzenie weseli się wszystko stworzenie. (Wiôlgôpòlskô)
[W fòlklorze wielu regionów Pòlsczi mòże nalezc pòchód przezeblokłëch z mùzykańtama, jaczi òdwiedzôł pòstãpnëch gòspòdarzów, abë wëwróżëc jima pòmëszlnosc i bògaté żniwò na przińdny rok. W karnie maszkarów bëłë dzywné pòstacëje smiercë, miedzwiedza, bòcóna, kòzë, chłopa na kòniu, babë z czipą; pòriwałë òne domôcëch do szalonégò pòchòdu i włącziwałë w jimprowizowóné przedstawienié. Nen lëdowi òbëczôj z drobnotama òpisóny béł w lëteraturze[17], a przësłowia przechòwałë reliktë òbëczaju.]

Zapùstë – Pòst

Zôpùstny tuńc, zdrowia kùńc. Sy VI 185
pòr. *Jak ostatki tak ostatki*, *niech się trzynsóm babski zadki*. (Szląsk) abò *Mięsopustne tańce – zdrowia targańce* (Ceszińsczé)
[„Kaszëbsczi chłopi spãdzają zôpùstë òsoblëwò na tuńcach, jaczé miałë czedës za cél wëwòłac bògaté żniwò, òsoblëwie lnu ë zbòżégò.” Sy]
W zôpùstë mùszi bëc miãso, bò chto w zôpùstë nie jé miãsa,
tegò mëdżi òb lato zjedzą.
pòr. *W zapusty jedz barszcz tłusty*. (Małopòlskô)
[„Dôwni nawetka nôbiédniészi chałupnik nie òbiwôł sã w zôpùstë bez miãsa, nie òszczãdzającë òstatny kùrë.” Sy]
Kùp całą kòszałkã swiéżëch sledzy, to sã zjé, pòst je dłudżi – rzekł chłop do białczi. Sy II 215

---

[17] Pierszi òpisënk Cenôwë, chtëren w 1843 r. òpùblikòwôł w niemiecczim rocznikù artikel ò germanizacje Kaszëbów i w „Jutrzence” trzëjãzëkòwé (ruskò-pòlskò-kaszëbsczé) òpisënczi kaszëbsczich òbrzãdów pt. *Wiléjá Noweho Roku* i *Szczodráki.*

por. frazeologizm: *Długi jak post wielkanocny*. (1894)

Żur i slédz to są dwaj pòstny bracô. Sy VI 317 (śr)

Msza nie zmùdzy, pòst nie schùdzy. Sy III 131, IV 146,

por. Rop *Kościół nie zmudzi ani nie schudzi.* NKP II 545 msza 4e

Msza nie zmudzi, *post nie schudzi*. (1894)

Pò pòsce przińdze swiãto. Sy IV 146

por. obrazowanie zmiany *Po zapustach post*. (1892)

W pòsce beczka sledzy, a w żniwa beczka piwa. Sy VI 308

Czasã marc dostónie miãsa w zãbë. Sy III 47

[Aluzja do Wielkanocy, nieraz pod koniec marca, stanowiącej zarazem zakończenie postu. Sy]

Na sw. Jur (24 IV) *kùńczi sã żur.* Sy II 112

por. rym *Na świętego Jura schowa się w życie kura*. (1832)

Na sw. Jopa (19 III) *gdowë i dzéwczãta proszą ò dobrégò chłopa.* Sy II 109 (Połczyno)

Por. Rop *Do sw. Jopa mòdlë sã ò dobrégò chłopa, do sw. Elżbiétë ò dobrą kòbiétã.* NKP I 784 Hiob 3

por. *Św*. *Józef Oblubieniec*, *która panna*, *przypnij wieniec*. (Mazowsze)

Roztwòrnô (25 III) to je taczé swiãto, że nawet ptôch nie wije gniôzda. Sy III 58 (pd)

por. ogólnie o zakazie pracy w święta: *Robiąc w święto nie przysporzysz*, *a piekło sobie otworzysz*. (1894)

Wielkanoc

Chto sã nie daje rózgama w Jastrë bic, ten nie mdze téż miôł ze zdrowia nic. Sy IV 348 (pn., zwłaszcza Puckie)

por. ogólnie o „rózgach": *Rózga bije*, *nie zabije*, *kości nie przetrąci*. (1681)

[Panny na wydaniu oczekują dyngusa z niecierpliwością, gdyż widzą w nim zwiastuna rychłego zamążpójścia, o czym mawiały między sobą: „Niechle Jastrë przińdą! Jô sã dóm tak wëdëgowac, że jô caletinkô mòdrô bãdã" (SyHan 81).]

Zielone Świątki

Na Zeloné Swiątczi dobré ë òtrąbczi. Sy I 274, III 347

Na Zielone Świątki – dobre i otrąbki. (1903)

[„Chleba pieczono niegdyś niewiele. Był to chleb przede wszystkim *razowi*, tj. z mąki niepytlowanej. Jedynie na większe święta pozwalano sobie na wypiek *bélszôgo chleba*. Nie zawsze starczyło mąki na *miałczi* chleb." Sy]

Szczególnie ciekawe oryginalne paremie, które wykorzystują metaforykę trzech świąt (magiczna funkcja liczby „3"!):

pòr. frazeologizm: *Długi jak post wielkanocny*. (1894)

Żur i slédz to są dwaj pòstny bracô. Sy VI 317 (śr)

Msza nie zmùdzy, pòst nie schùdzy. Sy III 131, IV 146,

pòr. Rop *Kościół nie zmudzi ani nie schudzi.* NKP II 545 msza 4e

Msza nie zmudzi, *post nie schudzi*. (1894)

Pò pòsce przińdze swiãto. Sy IV 146

pòr. òbrazowanié zmianë *Po zapustach post*. (1892)

W pòsce beczka sledzy, a w żniwa beczka piwa. Sy VI 308

Czasã marc dostónie miãsa w zãbë. Sy III 47

[Aluzjô do Jastrów, nierôz pòd kùńc strëmiannika, chtërne kùńczëłë czas pòstu. Sy]

Na sw. Jur (24 IV) *kùńczi sã żur.* Sy II 112

pòr. rim *Na świętego Jura schowa się w życie kura*. (1832)

Na sw. Jopa (19 III) *gdowë i dzéwczãta proszą ò dobrégò chłopa.* Sy II 109 (Pôłczëno)

Pòr. Rop *Do sw. Jopa mòdlë sã ò dobrégò chłopa, do sw. Elżbiétë ò dobrą kòbiétã.* NKP I 784 Hiob 3

pòr. *Św*. *Józef Oblubieniec*, *która panna*, *przypnij wieniec*. (Mazowszé)

Roztwòrnô (25 III) *to je taczé swiãto, że nawet ptôch nie wije gniôzda.* Sy III 58 (pôł.)

pòr. òglowò ò zôkazu robòtë w swiãta: *Robiąc w święto nie przysporzysz*, *a piekło sobie otworzysz*. (1894)

Jastrë

Chto sã nie daje rózgama w Jastrë bic, ten nie mdze téż miôł ze zdrowia nic. Sy IV 348 (nor., òsoblëwie Pùcczé)

pòr. òglowò ò „rózgach”: *Rózga bije*, *nie zabije*, *kości nie przetrąci*. (1681)

[Brutczi niecerplëwò żdają na dëgùsë, bò widzą w nich zôpòwiesc chùtczi żeńbë, ò czim rozprôwiałë midzë sobą: „Niechle Jastrë przińdą! Jô sã dóm tak wëdëgowac, że jô caletinkô mòdrô bãdã” (SyHan 81).]

Zeloné Swiątczi

Na Zeloné Swiątczi dobré ë òtrąbczi. Sy I 274, III 347

Na Zielone Świątki – dobre i otrąbki. (1903)

[„Czedës chleba nie bëło wiele piekłé. Béł to chléb przede wszëtczim *razowi*, tj. z niepëtlowóny mączi. Leno na wiãkszé swiãta pòzwòlóno so na pieczenié *biélszôgo chleba*. Nie wiedno sygło mąki na *miałczi* chléb.” Sy]

Òsoblëwò czekawé òriginalné paremie, jaczé wëzwëskùją metafòrikã trzech swiãt (magicznô fùnkcjô lëczbë „3”!):

Brzózka, wierzba i dana są w służbie ù niebiesczégò Pana. Sy I 80
[O roli brzozy, wierzby i choinki na Boże Ciało, Niedzielę Palmową i Gwiazdkę.]
Na gwiôzdkã riz, na Jastrë anis, a na swiątczi ju ni ma pamiątczi. Sy I 5 (Rybienko)
por. ogólnie o dostatku jedzenia w święta *Na świyntóm wilije każdy się najy i napije.* (Cieszyńskie)

Tradycyjne zakazy i nakazy przekazywane z pokolenia na pokolenie ułatwiały życie społeczne, gospodarskie i rodzinne, a poparte autorytetem *starków* dawały pewną, rzetelną, niepodważalna wiedzę o całym otaczającym Kaszubę świecie. Tradycja katolicka usuwała, ogólnie rzecz biorąc, zabobony, ale często też asymilowała zwyczaje i obrzędy, które praktykował lud. Dlatego w różnych legendach czy pieśniach ludowych świat religijny i świat pogański przenikają się tak naturalnie, że trudno oddzielić jeden od drugiego. A już zupełnie niemożliwe jest to w zwięzłych regułach postępowania utrwalonych w przysłowiach.

Ciekawy ślad zwyczajów pogańskich znajduje się w przysłowiu: *Wëbrojił, a terô sã bòji jak kania na sw. Jana.* 23 czerwca to wigilia urodzin Jana Chrzciciela, ale żadna z osób biorących udział w trwających do późnej nocy rozrywkach przy ognisku o tym nie pamięta. W tradycji ludowej ten najdłuższy dzień w roku uznawany jest za czas, w którym rośliny zyskują pełnię swoich mocy wegetacyjnych[18], stąd może nakaz rolny: *Na sw. Jóna bez pòle bróna.* W dniu sobótki następuje przesilenie słońca; noc świętojańska jest najkrótszą w roku. To czas panowania jasności nad ciemnością, jakby przesilenia dobra, symbolizowanego przez słońce. Refolkloryzowany zwyczaj ścinania kani to widowisko, podczas którego wybrany ze społeczności wiejskiej kat publicznie oskarża ptaka uosabiającego zło o różne występki, po czym wykonuje na nim egzekucję. Dlaczego na kani? Może za jej drapieżność, przed którą nie można było ustrzec kur, mimo nakazu: *Na kani spiéw zamikôjta chléw.* Znów tradycja chrześcijańska obarcza kanię grzechem lenistwa i pychy (Sy II 130). Ścinanie kani i cała obrzędowość sobótkowa mają pogański charakter.

Zdanie-przysłowie tym różni się od wszystkich innych zdań, że ma dwa znaczenia: dosłowne i przenośne (NKP I, s. VII). To właśnie alegorie, metonimie, synekdochy i inne rodzaje metafor pozwalają stosować przysłowie w wielu różnych kontekstach, one nadają wypowiedzi potocznej ekspresji, a odwołując się do skojarzeń bliskich użytkownikowi języka, pokazują – poprzez język – jemu właściwy sposób interpretowania świata. Metafory stanowią istotną cechę wielu przysłów, pozwalają uogólnić zjawisko jednostkowe i wyrazić je jako stałą prawidłowość życiową. Przysłowie tym sposobem otwiera pewien proces myślowy, w odróżnieniu od maksymy, która jest jego zwieńczeniem. Ciekawe są realizacje nawiązujące do roku obrzędowego:

Prãdzy nie spiéwôj aleluja, jaż bãdą Jastrë. Sy V 137 (NKP, jednostkowe1898)

---

[18] J. Perszon, *Na imię Bosczi. Zwyczaje i obrzędy agrarne na Ziemi Wejherowskiej…*, s. 14.

Brzózka, wierzba i dana są w służbie? niebiescz? g? Pana. Sy I 80
[Ò roli brzozë, wierzbë i danczi na Bòżé Cało, Palmòwą Niedzelã i Gwiôzdkã.]

Na gwiôzdkã riz, na Jastrë anis, a na swiątczi ju ni ma pamiątczi. Sy I 5 (Rybienko)
pòr. òglowò ò bòkadoscë jedzeniô w swiãta *Na świyntóm wilije każdy się najy i napije.* (Ceszińsczé)

Tradicyjné zôkazë i nôkazë przekôzywóné z pòkòleniô na pòkòlenié zletczałë spòlëznowé, gòspòdarsczé i rodzinne żëcé, a pòpiarté autoritetã *starków* dôwałë pewną, rzetelną, niepòdwôżalną wiédzã ò całim òtaczającym Kaszëbã swiece. Katolëckô tradicjô ùsuwała, òglowò zdrzącë, zabòbónë, ale téż czãsto asymilowała zwëczi i òbrzãdë, jaczé praktikòwôł lud. Temù téż w rozmajitëch legeńdach czë lëdowëch piesniach religijny swiat i pògańsczi swiat przenikają sã tak nôtëralno, że cãżkò òddzelëc jeden òd drëdżégò. A ju czësto niemòżebné je to w zwiãzłëch regùłach pòstãpòwaniô ùtrwalonëch w przësłowiach.

Czekawi szlach pògańsczich zwëków je w przësłowim: *Wëbrojił, a terô sã bòji jak kania na sw. Jana.* 23 czerwińca to wilëjô ùrodzënów Jana Chrzcëcela, ale niżóden z lëdzy, jaczi bierze ùdzél w warającëch do pózny nocë rozriwkach kòl ògniszcza ò tim nie pamiãtô. W lëdowi tradicje nen nôdłëgszi dzéń w rokù ùznôwóny je za czas, w jaczim roscënë dostôwają pełniã swòjëch wegetacyjnëch mòcy[18], mòże stąd rolny nôkôz: *Na sw. Jóna bez pòle bróna.* W sobótkã nastãpùje przesylenié słuńca; swiãtojańskô noc je nôkrótszą w rokù. To czas panowaniô jasnoscë nad cemnoscą, jakbë przesyleniô dobra, symbòlizowónégò bez słuńce. Refòlklorizowóny zwëk scynaniô kani to widzawiszcze, czedë wëbróny z wiejsczi spòlëznë kat pùbliczno òskarżô ptôcha, jaczi je symbòlã zła, ò rozmajité wëstãpczi, a tej wëkònëje na nim egzekùcjã. Czemùż na kani? Mòże za ji drapieżnotã, przed chtërną ni mòżna bëło ùstrzec kùr, mimò nôkazu: *Na kani spiéw zamikôjta chléw.* Znôwù chrzescyjańskô tradicjô òbarczô kaniã grzéchã zgnilstwa ë bùchë (Sy II 130). Scynanié kani ë całô sobótkòwô òbrzãdowòsc mają pògańsczi charakter.

Zdanié-przësłowié tim apartni sã òd wszëtczich jinëch zdań, że ma dwa znaczënczi: dosłowné ë przenosné (NKP I, s. VII). To prawie alegorie, metonimie, synekdochë i jiné ôrtë metafòrów pòzwôlają wëzwëskac przësłowié w wielu rozmajitëch kòntekstach, òné nadôwają wëpòwiescy pòtoczny ekspresji, a òdwòłującë sã do skòjarzeniów blësczich ùżitkòwnikòwi jãzëka, pòkazëją – przez jãzëk – jemù gwôscëwi spòsób jinterpretowaniô swiata. Metaforë stanowią jistotną cechã wielu przësłowiów, pòzwôlają ùògólnic jednostkòwé zjawiszcze ë wërazëc je jakò stałą żëcową prawidłowòsc. Tak przësłowié òtmikô pewien mëslowi proces, w òdróżnienim òd maksymë, chtërna je jegò zwieńczenim. Czekawé są realizacje nawiązëjącé do òbrzãdowégò rokù:

Prãdzy nie spiéwôj aleluja, jaż bãdą Jastrë. Sy V 137 (NKP, jednostkòwé1898)

---

[18] J. Perszon, *Na imię Bosczi. Zwyczaje i obrzędy agrarne na Ziemi Wejherowskiej…*, s. 14.

On bë chcôł miec na zemi gwiôzdkòwé gloria, a wiôlgônocné aleluja, a ò zemsczich piątkach òn zabéł. Sy I 394 (Odargowo), NKP br.
Gwiôzdka przëchôdô i òdchôdô, a më òdchôdómë, a nigdë nie przëchôdómë nazôd. Sy I 390 (Potęgowo), NKP br.

Inne oryginalne kasz.:
Nie gadôj ò żurze, bò są ju Jastrë. Sy Vi 317
[to, o czym mówisz jest już nieaktualne]

Jak gwiôzdka (= Boże Narodzenie) *mdze w maju.*
Jak na sw. Jana mdze lód.
[‘nigdy’]

Złotô gwiôzdka (= Wigilia) *a pòwiôstka.*
[‘obiecanki cacanki’. Sy]

To jemù tak jidze, jak na Jadwidze.
[‘źle idzie’]

Jur (= św. Jerzy) *je mòcniészi òd jurka* (= diabła).
[dobro zwycięża zło]

Zgromadzone tu przykłady potwierdzają, że Kaszubi dla wyrażenia prawd moralnych i etycznych posługują się naturalnymi metodami tworzenia alegorii, wzbogacając je środkami artystycznymi zaczerpniętymi z mowy potocznej i doświadczeń życia codziennego. Każde przysłowie to mikroprzypowieść o życiu codziennym Kaszubów, ale zebrane razem przynoszą sporą wiedzę o człowieku i jego życiu religijnym, rodzinnym, społecznym i towarzyskim. Gromadzą zakazy, życzenia, nauki z doświadczeń wielu pokoleń, a i dziś w wielu przypadkach, oprócz swej nadrzędnej stylistycznej i estetycznej wartości, uczą i wychowują, radzą i przestrzegają. Tkwiące w nich prawidła, sądy, oceny, prognozy nie składają się w spójny system filozoficzny, ale nie o to przecież chodzi.

Trzeba pamiętać jednak, że paremiografia obejmuje tylko źródła pisane, czyli przedmiotem badań czyni nie konkretny wariant wykonawczy przysłowia, ale teksty spisane, czyli wpisane w wirtualną sytuację, a nawet w ich wielość. A przysłowie w swej naturze jest wytworem mowy żywej, języka potocznego, nadto związane jest silnie z kontekstem sytuacyjnym, np. rok kalendarzowy, obrzędowy warunkuje tematykę, a funkcja wypowiedzi strukturę tekstu; dotyczy to szczególnie widowisk zwyczajowych i zabaw (np. ścinanie kani, chodzenie z gwiazdką), obrzędów rodzinnych (wesele, pogrzeb), pieśni, zaklęć, zamówień itp. Synkretyzm okoliczności i słowa wymienionych przejawów kultury ludowej uzmysławia, że w ustnej twórczości słownej istnieją gatunki, które charakteryzują się swoim praktyczno-życiowym przeznaczeniem. Ta konstatacja uzasadnia potrzebę antropologiczno-kulturowej koncepcji badań folklorystycznych.

On bë chcôł miec na zemi gwiôzdkòwé gloria, a wiôlgônocné aleluja, a ò zemsczich piątkach òn zabéł. Sy I 394 (Òdargòwò), NKP br.
Gwiôzdka przëchôdô i òdchôdô, a më òdchôdómë, a nigdë nie przëchôdómë nazôd. Sy I 390 (Pòtãgòwò), NKP br.

Jinszé òriginalné.:
Nie gadôj ò żurze, bò są ju Jastrë. Sy Vi 317
[to, ò czim gôdôsz, je ju nieaktualné]

Jak gwiôzdka (= Bòżé Narodzenié) *mdze w maju.*
Jak na sw. Jana mdze lód.
[‘nigdë’]

Złotô gwiôzdka (= Wilëjô) *a pòwiôstka.*
[‘òbiecónczi cacónczi’. Sy]

To jemù tak jidze, jak na Jadwidze.
[‘lëchò jidze’]

Jur (= sw. Jerzi) *je mòcniészi òd jurka* (= diôbła).
[dobro dobiwô nad złã]

Zebróné tu przëtrôfczi pòcwierdzywają, że Kaszëbi dlô wërażeniô mòralnëch ë eticznëch prôwd pòsługùją sã nôtëralnyma metodama twòrzeniô alegoriów, wzbògacającë je artisticznëma strzódkama wzãtima z codniowi mòwë i doswiôdczeniów codniowégò żëcô. Kòżdé przësłowié to mikroprzëpòwiesc ò codniowim żëcu Kaszëbów, ale razã zebróné niosą dosc wiôlgą wiédzã ò człowiekù ë jegò religijnym, rodzynnym, spòlëznowim i towarzësczim żëcu. Zbiérają zôkazë, żëczbë, nôùczi z doswiôdczeniów wielu pòkòleniów, a i dzys w wielu przëtrôfkach, òkróm swòji nôdrzãdny sztilisticzny i esteticzny wôrtnoscë, ùczą i wëchòwùją, radzą i przestrzégają. Tkwiącé w nich prawidła, sądë, òcenë, prognozë nie skłôdają sã w spójny filozoficzny system, ale tec nié ò to jidze.

Równak nót je pamiãtac, że paremiografia òbjimô leno pisóné zdrzódła, to je przedmiotã badérowaniów czëni nié kòńkretny wariant wëkònôwczi przësłowiô, le spisóné tekstë, to je wpisóné w wirtualną sytuacjã, a nawetka w jich wielosc. A przësłowié w swi nôtërze je dokôzã żëwi mòwë, codniowégò jãzëka, co wicy mòckò zrzeszoné je z sytuacyjnym kòńtekstã, np. kalãdarzowi rok, òbrzãdowi warënkùje tematikã, a fùnkcja wëpòwiescë – sztrukturã tekstu; òsoblëwie tikô sã to zwëczajowëch widzawiszczów i zabawów (np. scynanié kani, chòdzenié z gwiôzdką), rodzynnëch òbrzãdów (wieselé, pògrzéb), piesni, zôklãców, zamówieniów itp. Synkretizm leżnosców i słowa wëmienionëch znanków lëdowi kùlturë przedstôwiô, że w ùstny twórczoscë są ôrtë, chtërne charakterëzëją sã swòjim prakticzno-żëcowim namienienim. Na kònstatacjô ùdokôzywô brëkòwnosc antropòlogiczno-kùlturowi kòncepcje fòlkloristicznëch badérowaniów.

WYKAZ ŹRÓDEŁ I ROZWIĄZANIE SKRÓTÓW

CeyO – Ceynowa F., 1852, Florian Ceynowa, *Przesłovjo kaszebskie*, w: *Образцы кашебскаго наречія. Памятники и образцы народнаго языка и словесности* (Изданіе II-го Отделенія Императорской Академіи наукъ), Тетрадь 1, листъ VI, с. 93–112, Санкт Петерсбург.

CeyM – Ceynowa F., 1847, *Przysłowia,* w: J. Treder, *Ceynowy i Mosbacha „Wiadomość o Kaszubach" z połowy XIX w. A. Mosbach „Wiadomość o Kaszubach"*, Gdynia 2006, s. 63–68.

CeyS – Ceynowa Florian, 1866, *Pjrszi tésąc kaszébsko-słovjnskjch gôdk*, [w:] *Skôrb kaszébsko-słovjnskjè mòwé*, z. I-XIII, Świecie.

Derd – Derdowski Jarosz, 2001, *Nórcyk kaszëbsczi abò kòrëszk i jedna maca jãdrny prôwdë.* Pòzbiérôł Méjster òd piesni *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò secë jachôł*. Drëkòwôł Jarosz Derdowsczi we Winonie w Nórtowi Americe 1897, ùrëchtowôł i pòsłowié napisôł Jerzi Tréder, Gduńsk.

Lor – Lorentz Friedrich, 1968–1983, *Pomoranisches Wörterbuch*, Bd. I A-P, Berlin 1958; Bd II-V oprac. F. Hinze, Berlin.

NKP – *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, 1969–1978, W oparciu o dzieło Samuela Adalberga oprac. zespół redakcyjny pod kier. J. Krzyżanowskiego,, t. I-IV, Warszawa, PIW.

Pob – Pobłocki Gustaw, 1887, *Słownik kaszubski z dodatkiem idyotyzmów chełmińskich i kociewskich*, Chełmno.

Ram – Ramułt Stefan, 2003, *Słownik języka pomorskiego*, *czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder według wydań Akademii Umiejętności z roku 1893 i Polskiej Akademii Umiejętności z roku 1993, Gdańsk.

Rop – Leon Roppel, *Przysłowia kaszubskie*, rps z 1955 r., Archiwum NKP.

Sy – Sychta Bernard, 1967–1976, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I-VII, Wrocław.

SyDz – Sychta B., 1938, *Dzéwczę i miedza. Dramat kaszubski w pięciu aktach*, Wejherowo.

BIBLIOGRAFIA

A. Brencz, *Wielkopolski rok obrzędowy. Tradycja i zmiana*, Poznań 2006

J. Kamocki, J. Kubiena, *Polski rok obrzędowy*, Kraków 2008.

L. Malicki, *Rok obrzędowy na Kaszubach*, Wojewódzki Ośrodek Kultury, Gdańsk 1986.

W. Odyniec, *Kaszubskie obrzędy i obyczaje. Wstęp do etnografii historycznej Kaszub w XVI-XVII wieku*, Gdańsk 1985.

J. Pomierska, *Leon Roppel jako paremiograf*, [w:] *Klëka. Leon Roppel i wejherowska „Klëka"*, Wejherowo 2008, s. 21–35.

J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje* (*na tle porównawczym*), Wejherowo1989.

SPISËNK ZDRZÓDŁÓW Ë ROZWIĄZANIÉ SKRÓCËNKÓW

CeyO – Ceynowa F., 1852, Florian Ceynowa, *Przesłovjo kaszebskie*, w: *Образцы кашебскаго наречія. Памятники и образцы народнаго языка и словесности* (Изданіе II-го Отделенія Императорской Академіи наукъ), Тетрадь 1, листъ VI, с. 93–112, Санкт Петерсбург.

CeyM – Ceynowa F., 1847, *Przysłowia,* w: J. Treder, *Ceynowy i Mosbacha „Wiadomość o Kaszubach" z połowy XIX w. A. Mosbach „Wiadomość o Kaszubach"*, Gdynia 2006, s. 63–68.

CeyS – Ceynowa Florian, 1866, *Pjrszi tésąc kaszébsko-słovjnskjch gôdk*, [w:] *Skôrb kaszébsko-słovjnskjè mòwé*, z. I–XIII, Świecie.

Derd – Derdowski Jarosz, 2001, *Nórcyk kaszëbsczi abò kòrëszk i jedna maca jãdrny prôwdë.* Pòzbiérôł Méjster òd piesni *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò secë jachôł*. Drëkòwôł Jarosz Derdowsczi we Winonie w Nórtowi Americe 1897, ùrëchtowôł i pòsłowié napisôł Jerzi Tréder, Gduńsk.

Lor –Lorentz Friedrich, 1968–1983, *Pomoranisches Wörterbuch*, Bd. I A-P, Berlin 1958; Bd II-V oprac. F. Hinze, Berlin.

NKP – *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, 1969–1978, W oparciu o dzieło Samuela Adalberga oprac. zespół redakcyjny pod kier. J. Krzyżanowskiego,, t. I-IV, Warszawa, PIW.

Pob – Pobłocki Gustaw, 1887, *Słownik kaszubski z dodatkiem idyotyzmów chełmińskich i kociewskich*, Chełmno.

Ram – Ramułt Stefan, 2003, *Słownik języka pomorskiego*, *czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder według wydań Akademii Umiejętności z roku 1893 i Polskiej Akademii Umiejętności z roku 1993, Gdańsk.

Rop – Leon Roppel, *Przysłowia kaszubskie*, rps z 1955 r., Archiwum NKP.

Sy – Sychta Bernard, 1967–1976, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I-VII, Wrocław.

SyDz –Sychta B., 1938, *Dzéwczę i miedza. Dramat kaszubski w pięciu aktach*, Wejherowo.

BIBLIOGRAFIÔ

A. Brencz, *Wielkopolski rok obrzędowy. Tradycja i zmiana*, Poznań 2006

J. Kamocki, J. Kubiena, *Polski rok obrzędowy*, Kraków 2008.

L. Malicki, *Rok obrzędowy na Kaszubach*, Wojewódzki Ośrodek Kultury, Gdańsk 1986.

W. Odyniec, *Kaszubskie obrzędy i obyczaje. Wstęp do etnografii historycznej Kaszub w XVI-XVII wieku*, Gdańsk 1985.

J. Pomierska, *Leon Roppel jako paremiograf*, [w:] *Klëka. Leon Roppel i wejherowska „Klëka"*, Wejherowo 2008, s. 21–35.

J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje* (*na tle porównawczym*), Wejherowo 1989.

Karolina Serkowska

Legendy a obrzędy ludowe na Kaszubach

Kaszubi mają bardzo bogatą obrzędowość. W każdej porze roku na ziemi tej odbywają się przeróżne święta, ukazujące wyjątkowość regionu. Ludzie zajmowali sobie czas pracą, po której przychodziło wytchnienie w postaci wspólnych zabaw. Często wiązały się z nimi wierzenia ludu o tajemniczych, niezwykłych, a nawet cudownych wydarzeniach sprzed wielu lat. Warto zatem prześledzić w kolejności pór roku poszczególne kaszubskie obrzędy i związane z nimi legendy.

Najważniejszym wiosennym wydarzeniem jest Wielkanoc. Do święta tego odnosi się wiele do dziś praktykowanych zwyczajów. Profesor Jerzy Samp przytacza spostrzeżenie profesora językoznawcy Jerzego Tredera o tym, że od podstawy „jaster" wzięła się nazwa święta wiosennego. Dlatego „jastry" oznaczać miały Wielkanoc. Jerzy Samp przywołuje mit na temat bogini Isztar, która była oblubienicą młodego pasterza. Jej ukochany umierał każdego roku. Gdy schodził do krainy śmierci, Isztar rozpaczała. Chodziła za nim, aby znowu wyprowadzić go na światło. Jednak podczas gdy jej nie było na ziemi, przyroda obumierała i wyjaławiała się. Stanowiło to jakby odzwierciedlenie pór roku. Z cyklu życia i śmierci wyłoniła się uniwersalna symbolika. Każdy powrót bogini na ziemię i zaślubiny boskiej pary obchodzony był właśnie na wiosnę.

Z wyczekiwaniem na budzenie się przyrody do życia związana jest opowieść traktująca „O Długim Zymku", którą ze słownika Bernarda Sychty wynotował kaszubski poeta, Grzegorz Schramke. Pewien chłop przyszedł do kaszubskiej gospodyni i poprosił ją o okrasę. Kobieta odpowiedziała, że mąż zabronił jej częstować gości okrasą, ponieważ przyjść ma długi zymk. Chłop odrzekł, że to on jest Długim Zymkiem i dostał upragniony posiłek. Kiedy mąż gospodyni wrócił z pola, pochwaliła się mężowi, że dała cały garnek jedzenia Długiemu Zymkowi, który do nich zawitał. Mąż na to powiedział: – *Ja ci, babo, pokażę Długi Zymk!*[1] Naiwna żona za swój czyn została potem srogo ukarana batem przez swojego męża.

Tuż przed rozpoczęciem szkolnych wakacji, a więc w okresie letnim na Kaszubach obchodzona była Sobótka, zwana też dniem świętego Jana. Podczas tej uroczystości dziewczęta puszczały wianki, paliło się ogniska, nad którymi skakali młodzieńcy. Młode dziewczyny szukały także kwiatu paproci, bo ten wróżyć im miał powodzenie

---

[1] *O Długim Zymku* [w:] *W wieczornej mgle. Niesamowite opowieści z Kaszub ze słownika Sychty*, oprac. kaszubskie i adapt. w j. polskim G. J. Schramke, Region, Gdynia 2008, s. 133.

Karolëna Serkòwskô

Legeńdë a lëdowô òbrządkòwòsc na Kaszëbach

Kaszëbi mają baro bògatą òbrządkòwòsc. W kòżdim dzélu rokù na zemi ti òdbiwają sã rozmajité swiãta, pòkazëjącé òsoblëwòsc regionu. Lëdze zajmòwelë so czas robòtą, pò chtërny przëchôdało òdpòcznienié w pòspólnëch zôbawach. Czãsto parłãczëłë sã z nima wierzenia lëdzy ò krëjamnëch, apartnëch, a nawetka cëdownëch zdarzënkach sprzed wiele lat. Tej wôrt je przeszlachòwac w réżnocë cządów rokù wszëtczé kaszëbsczé ceremónie i zrzeszoné z nima legeńdë.

Nôwôżniészim zymkòwim zdarzënkã są Jastrë. Ze swiãtã tim parłãczi sã wiele do dzys praktikòwónëch zwëków. Profesór Jerzi Samp przëpòdôwô zmerkanié profesora jãzëkòznawcë Jerzégò Trédra ò tim, że òd spòdlégò „jaster” wzãła sã przezwa zymkòwégò swiãta. Dlôte „jastrë” òznaczac miałë Wiôlgą Noc. Jerzi Samp zawòłùje mit na témã bòdżinë Isztar, chtërna bëła lubnicą młodégò pasturza. Ji ùkòchóny ùmiérôł kòżdégò rokù. Czej schôdôł do krôjnë smiercë, Isztar trëchlała. Chòdzëła za nim, żebë znôwù wëprowadzëc gò na wid. Równak czej ji nie bëło na zemi, nôtëra òbùmiera i wëjałôwia sã. Bëło to jakbë òdszpéglowanié cządów rokù. Z cykla żëcégò i smiercë pòwsta òglowô symbòlika. Kòżdé nazôdné przińdzenié bòdżinë na zemiã i żeńbã bòsczi pôrë òbchòdzonô bëła na zymk.

Ze żdónim na bùdzenié sã nôtërë do żëcégò sparłãczonô je kôrbiónka trzimónô „Ò Dłudżim Zymkù”, chtërną ze słowôrza Bernarda Zëchtë wëpisôł kaszëbsczi pòéta, Grégór Schramke. Gwësny chłop przëszedł do kaszëbsczi gòspòdini i pòprosył jã ò òbònã. Białka òdpòwiédza, że chłop zakôzôł ji czestowac gòscy òbòną, bò przińc mô dłudżi zymk. Ten òdrzekł, że to òn je Dłudżim Zymkã i dostôł wëpragłé jestkù. Czedë chłop gòspòdini przëszedł z pòla, pòchwôlëła sã jemù, że dała całi gark jedzeniégò Dłudżémù Zymkòwi, chtëren sã do nich zjawił. Chłop na to pòwiedzôł: – *Jô ce pòkôżã, babò, Dłudżi Zymk!*[1] Letkòwiérnô białka za swój ùczink òsta pòtem mòckò ùkôrónô batëgã bez swòjégò chłopa.

Zarô przed zôczãcym szkòlnëch ferii, to je w letnim czasu, na Kaszëbach òbchôdónô bëła Sobótka, zwónô téż dniã swiãtégò Jana. Òb czas ti ùroczëznë dzéwczãta pùszczałë wiónczi, pôlëło sã ògniszcza, nad chtërnyma skôkelë knôpi. Młodé dzewùsë szukałë téż kwiat parpocë, bò ten wróżëc jima miôł pòbiér w miłocë. Baro téż òchòtno przërëch-

---

[1] *Ò Dłudżim Zymkù* [w:] *W wieczórny dôce. Niestwòrzoné òpôwiôstczi z Kaszëbsczi ze Słowôrzaa Zëchtë*, kaszëbsczé òprac. i adapt. w pòlsczim j. G. J. Schramke, Region, Gdinia 2008, s. 133.

w miłości. Bardzo też hucznie przygotowywano obrzęd ścinania kani. Choć dziś wiele czynności związanych z Sobótką nie jest już kultywowanych, wciąż istnieją one w pamięci najstarszych Kaszubów. W swoich „Legendach rybackich" Grzegorz Schramke oraz Ryszard Struck wyjaśniają tragiczne przyczyny zrzucania winy za wszelkie zło na tego rzadkiego ptaka. Legenda głosi, że *jeszcze do niedawna lud kaszubski wierzył, że ten skrzydlaty łowca odgrywał w życiu człowieka jakąś tajemniczą i niepospolitą rolę*[2]. Ludzie we wsiach opowiadali sobie nawzajem różne historie o ptaku, który ciągle chciał pić. Mieszkańcy Łebcza zapamiętali taką opowieść: Dawno temu żył sobie bardzo bogaty człowiek, którego nazywano czarnoksiężnikiem. Ponoć widziano błyski, pioruny i płomienie wydobywające się z wieży jego zamku. Zamek ów stał na porośniętym ciemnym lasem wzgórzu. Człowiek ten ubrany chodził na czarno z mieczem u pasa i medalionem na szyi. Miał czarne włosy i przenikliwe spojrzenie, a dodatkowo mówiono, że posiada księgi, pomagające czerpać tajemną wiedzę, która zmierzała do szkodzenia i niszczenia. Uważano, że to ten mężczyzna winien jest śmierci bydła i braku deszczu potrzebnego zasiewom. Którejś nocy ludzie słyszeli ogromne huki, trzaski i widzieli dziwne światła, jakby pioruny wydobywające się z zamczyska, aż nagle wszystko ucichło. Po trzech dniach dwóch chłopców zakradło się na wzgórze, by poznać przyczynę hałasów. Wracali w biegu krzycząc, że cały zamek jest zburzony, a czeladź oraz inwentarz leżą martwe. Co stało się z gospodarzem, nie potrafili wyjaśnić. Pół wioski postanowiło podejść pod górę, żeby zobaczyć zniszczenia. Zatrzymał ich oparty o pień drzewa chłopak ze wsi, który służył od kilku lat na zamku. Był ranny. Chciano udzielić mu pomocy, on jednak rzekł, że to niepotrzebne, ponieważ i tak zaraz umrze. Zastrzegł, żeby nikt nie szedł do zamku, bo tam jest śmierć. Twierdził, że widział jak z tajemniczym mężczyzną walczyła dobra moc, będąca silniejsza od niego. Gdy zwyciężyła, mężczyznę zamieniła w ptaka. Od tej pory do końca świata ma być potępiony i wołać „pić", bo wciąż będzie chciał wody, a napić się będzie mógł tylko z wyżłobionego kamienia. Ma to być dla niego kara za wstrzymywanie deszczu. Chłopiec powtórzył, aby nikt nie szedł w stronę zamku i skonał. Ludzie wrócili z martwym sługą do wsi, lecz wśród nich byli też młodzieńcy, którzy pierwsi wybrali się na zwiady. Nie chcieli wracać, więc wspięli się na górę. Po kilku dniach znaleziono ich martwe ciała. Głowy powykręcane mieli do tyłu, a twarze wyglądały jak zastygłe z przerażenia maski. Każdy śmiałek, który jeszcze potem próbował dostać się do ruin zamku, znaleziony był w takich samych okolicznościach, co poprzednicy. Kania po dziś dzień krąży po niebie chcąc się napoić. Jeśli latem jest upał, zatacza ogromne kręgi w powietrzu i kwili „pić! pić!". Milknie zaś dopiero, kiedy spadają pierwsze krople deszczu. O złośliwym charakterze kani pisze się także w zbiorze podań, legend, bajek i baśni „W wieczornej mgle"[3] Profesor Jerzy Samp

---

[2] *Kania chce pić* [w:] G. J. Schramke, R. Struck, *Legendy rybackie*, Region, Gdynia 2001, s. 64.

[3] Zob. *Trzy powiastki o kani, której wciąż chce się pić* [w:] *W wieczornej mgle..., ibidem,* s. 26. W utworach tych traktuje się o wierzeniach na temat kani z trzech różnych miejscowości – Puzdrowa, Strzelna i północy Kaszub. W Puzdrowie mówiono o tak dużej suszy na Kaszubach jednego roku, że powysychały

towëwóny béł òbrządk scynaniégò kani. Chòc dzysô wiele rësznotów zrzeszonëch z Sobótką nie je ju kùltiwòwónëch, wcyg są òne w pamiãcë nôstarszich Kaszëbów. W swòjich „Rëbacczich legeńdach” Grégòr Schramke i Riszard Struck wëjasniwają tragiczné przëczënë zrzucaniégò winë za wszëtczé zło na tegò tejsejnégò ptôcha. Legeńda głosy, że *jesz do niedôwna kaszëbsczi lud wierził, że ten skrzidlati łowiôrz òdgriwôł w żëcym człowieka jakąs krëjamną i niezwëczajną rolã*[2]. Lëdze we wsach òpòwiôdelë so rozmajité historie ò ptôchù, chtëren wcyg chcôł pic. Mieszkańcë Łebcza zapamiãtelë taką òpòwiôstkã: Dôwno temù żił so baro bògati człowiek, chtëren nazéwóny béł czarownikã. Bòdôj lëdze widzelë łisczi, grzmòtë i płomë wëdobiwające sã z wieżi jegò zómkù. Zómk nen stôł na pòrosłi cemnym lasã rzmie. Człowiek ten nosył czôrny òblëczënk, miecz na pasu i medalión na szëji. Miôł czôrné włosë i przeczidłé wezdrzenié, a na dodôwk gôdało sã, że mô knédżi, pòmôgającë nabierac tajemną wiédzã, chtërna pòmôga w szkòdzenim i niszczenim. Lëdze bëlë dbë, że to ten chłop winien je smiercë bëdła i felë deszczu brëkòwnégò zôsewóm. Jedny nocë lëdze czëlë wiôldżé grzëmë, trzôsczi i widzelë dzywné widë, jakbë grzmòtë wëdostôwającé sã z zómczëszcza, jaż narôz wszëtkò ùcëchłò. Pò trzech dniach dwóch knôpów zakradło sã na rzmã, żebë pòznac przëczënã rëmórów. Nëkelë nazôd wrzeszczącë, że całi zómk je zrénowóny, a czelôdz i jinweńtôrz leżą ùmarłi. Co stało sã z gòspòdôrzã, ni mòglë wëjasnic. Pół wsë ùdbało so pòdéńc pòd górã, żebë òbaczëc zniszczenia. Zatrzimôł jich òpiarti ò pień drzéwa knôp ze wsë, chtëren służił òd pôrã lat na zómkù. Béł reniony. Lëdze chcelë jemù pòmòc, òn równak rzekł, że to nie je brëkòwné, bò i tak zarô ùmrze. Zastrzégł, żebë nicht nie szedł do zómkù, bò tam je smierc. Gôdôł, że widzôł, jak z krëjamnym chłopã biôtkòwa sã dobrô mòc, a béła sylniészô òd niegò. Czej dobëła, chłopa zamieniła w ptôcha. Òd tegò czasu do kùńca swiata mô bëc pòtãpiony i wòłac „pic”, bò wcyg bãdze chcôł wòdë, a napic sã bãdze mógł blós z wëdłëbanégò kamienia. Mô to bëc dlô niegò kôra za zatrzimiwanié deszczu. Knôp pòwtórził, żebë nicht nie szedł w starnã zómkù i ùmarł. Lëdze przëszlë nazôd z nieżëwim słëgą do wsë, le westrzód nich bëlë téż młodi lëdze, chtërny pierszi wëbrelë sã na przeszpiedżi. Nie chcelë przińc nazôd, temù wtrekelë sã na górã. Pò pôrã dniach nalezoné òstałë jich nieżëwé cała. Głowë pòwëkrãcóné mielë do tëłu, a skarnie wëzdrzałë jak zastëdłé z wëlãkłoscë masczi. Kòżdi dzyrznik, chtëren jesz pòtem próbòwôł dostac sã do rëjnów zómkù nalezony béł w taczich samich lëżnoscach, co ùszłi lëdze. Kania do dzysô krąży pò niebie chcącë sã napòjic. Żlë òb lato je ceplëzna, zakùlëwô wiôldżé kòła i piszczi „pic! pic!”. Cëchnie dopiérze, czedë spôdają piersze krople deszczu. Ò złostnym charakterze kani pisze sã téż w zbiérze pòwiôdaków, legeńdów, bôjków i pòwiôstków „W wieczórny dôce”[3]. Profesór Jerzi Samp, òkróm rozmajitich pòwiôdaków na témã kani pisze téż,

---

[2] *Kania chce pic* [w:] G. J. Schramke, R. Struck, Rëbacczé *legeńdë*, Region, Gdinia 2001, s. 64.

[3] Òb. *Trzë pòwiôstczi ò kani, chtërny wcyg pic sã chce* [w:] *W wieczórny dôce..., ibidem,* s. 26. W dokôzach tich pisze sã ò wierzeniach na témã kani z trzech rozmajitich môłów – Pùzdrowa, Strzelna i nordë Kaszëb. W Pùzdrowie gôdało sã ò tak wiôldżi suszë na Kaszëbach jednégò rokù, że pòwisëchałë

natomiast, oprócz różnych podań na temat kani pisze też, że zarzucano jej prowokowanie dziewcząt do niemoralnego prowadzenia się, albo że kania była czarownicą czy nawet czarodziejem, który chce opanować świat[4].

Latem odbywa się też oktawa Bożego Ciała, kiedy święci się uplecione wianki oraz sypie świeżo zerwane kwiaty podczas procesji. Kaszubi przywiązują bardzo dużą wagę do religii, toteż podczas upalnych letnich dni odbywa się wiele pielgrzymek do miejsc szczególnego kultu. Jedną z takich miejscowości jest Sianowo, gdzie znajduje się Sanktuarium Matki Boskiej Sianowskiej. Pielgrzymowanie w to miejsce zwykle odbywa się w drugiej połowie lipca. Ze świątynią oraz cudowną figurką Matki Boskiej Sianowskiej związana jest legenda odnotowana przez Romana Apolinarego Reglińskiego. Autor pisze, że w Mirachowie na jeziorze, gdzie zostały spuszczone wody w celu osuszenia łąk, pojawiła się drewniana figurka Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Znalazła ją córka bardzo religijnego gospodarza z Mirachowa. Zaniosła figurkę do swojej wsi, gdzie ustawiona została w starej kaplicy. Następnego dnia wizerunku Matki Bożej nie było w tym samym miejscu. Znajdował się w Sianowie w krzaku dziko rosnącej róży. Odniesiono ją na miejsce, a drugiego i trzeciego ranka sytuacja się powtórzyła. Tymczasem we wiosce Nowa Huta mieszkała niewidoma kobieta, której przyśniła się cała ta sytuacja z przenoszeniem się figurki. Następnej nocy sen się powtórzył, a kolejnej przez sen ukazała się jej Matka Boska, która mówiła, że życzeniem Boga jest, aby figurka została w Sianowie i jeśli jeszcze raz zostanie ustawiona w Mirachowie, to na zawsze opuści kraj Kaszubów. Staruszka opowiedziała wójtowi oraz starszyźnie gminy w Sianowie o woli Bożej, która przekazana jej została przez sen. Postanowiono wybudować kościół w Sianowie i umieścić Matkę Boską z Dzieciątkiem, nazywaną Matką Boską Sianowską, Królową Kaszub oraz opiekunką małżeństw. Podczas wspomnianych pielgrzymek kaszubski lud śpiewa jej jedną z najsłynniejszych religijnych pieśni: *Kaszëbskô Królewô! Bòżi, snôżi kwiat! * Panëjesz ju nama hewò òd stalat*[5]. O odmiennej historii pochodzenia figurki Matki Boskiej Sianowskiej pisał także dużo wcześniej Józef Ceynowa w książce „Dobro zwycięża"[6].

---

wszystkie jeziora, stawy, rzeki, strumienie, a nawet morze. Bóg polecił wtedy ptakom oczyszczenie sobie studni i zapewnił je, że będą miały wodę. Ptaki zaczęły kopać, ale kania stwierdziła, że nie będzie tego robić, ponieważ nie chce ubrudzić sobie nóg. Od tego czasu ptak ów nie może pić wody z żadnego innego miejsca, jak tylko z kamienia, w którego zagłębieniu jest deszczówka, bo tylko tam może nie ubrudzić sobie nóg. Strzelno oraz północ Kaszub zachowały opowieść o tym, że Pan Jezus ze Świętym Piotrem zawitali jednym razem do pewnej kobiety z prośbą o wodę do picia. Gospodyni odmówiła pomocy i za karę zamieniona została w kanię. Dlatego właśnie kania wciąż woła „pić, pić!", a nie może napić się innej wody oprócz tej z wydrążonego kamienia. Najbardziej jednak spragniona jest podczas deszczu.

[4] Zob. J. Samp, *Misterium ptaka ofiarnego* [w:] Pomerania. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Rok XIII, nr 2 (67), Gdańsk 1976, s. 34. Ponadto autor przywołuje opowieść o kani wabiącej dzieci swoim uśmiechem, potem je porywa i ulatuje.

[5] J. Trepczyk, *Kaszëbskô Królewô*, [w:] tenże, *Odecknienié*, Gdańsk 1977, s. 77.

[6] Zob. *Wszystko się spaliło, a figurka nie* [w:] J. Ceynowa, *Dobro zwycięża. Legendy z Kaszub i Pomorza*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 1985, s. 77–78. Według tej legendy

że zarzucalë ji pòdskôcanié dzéwczëców do nieòbëczajnégò prowadzeniégò sã, abò że kania bëła czarownicą czë nawetka czarownikã, chtëren chce òpanowac swiat.[4]

Òb lato òdbiwô sã téż òktawa Bòżégò Cała, czedë swiãcy sã ùplecóné wiónczi i sëpie swiéżo zerwóné kwiatë na procesji. Kaszëbi przërzesziwają baro wiôlgą wôgã do religii, tej òbczas gòrącëch letnich dniów òdbiwô sã wiele pielgrzimków do môlów òsoblëwégò ùczestnieniégò. Jednym z taczich môlów je Swiónowò, gdze je Sanktuarium Matczi Bòsczi Swiónowsczi. Pielgrzimòwanié do tegò placa colemało òdbiwô sã w drëdżi pòłowie lëpińca. Ze swiątnicą, a téż cëdowną figùrką Matczi Bòsczi Swiónowsczi wiąże sã legeńda òdnotowónô bez Romana Apòlinarégò Reglińsczégò. Aùtór pisze, że w Mirochòwie na jezorze, gdze òstałë spùszczoné wòdë w célu òbsuszeniégò łąków, pòjawiła sã drewnianô figùrka Matczi Bòsczi z Dzecątkã. Nalazła jã córka baro nôbòżnégò gbùra z Mirochòwa. Zaniosła figùrkã do swòji wsë, gdze ùstawionô òsta w stôri kaplëcë. Drëdżégò dnia szlachòtë Matczi Bòżi nie bëło w tim samim môlu. Bëła w Swiónowie w zelëstrzu dzëkò roscący różë. Òdniesonô òsta na swój plac, a drëdżégò i trzecégò renka stojizna sã pòwtórzëła. Timczasã we wsë Nowô Hëta mieszka niewidzącô białka, chtërny przësniła sã całô ta sprawa z przenôszenim sã figùrczi. Przińdny nocë spik sã pòwtórził, a pòtemù bez snienié ùkôza sã ji Matka Bòskô, chtërna gôda, że żëczbą Bòga je, żebë figùrka òsta w Swiónowie i żlë jesz rôz ùstôwionô mdze w Mirochòwie, to na wiedno òpùscy krôj Kaszëbów. Starëszka òpòwiédza wòjtowi i starsziznie gminë w Swiónowie ò Bòżi wòlë, chtërna przekôzónô ji òsta bez spik. Rozsądzoné òstało ò wëbùdowanim kòscoła w Swiónowie i ùmieszczenim Matczi Bòsczi z Dziecątkã, nazéwóną Matką Bòską Swiónowską, Królewą Kaszëb i òpiekùnką żeniałëch. Òbczas przëbôczonëch pielgrzimków kaszëbsczi lud spiéwô ji jednã z nôbarżi znónëch religijnëch piesniów: *Kaszëbskô Królewô! Bòżi, snôżi kwiat! * Panëjesz ju nama hewò òd stalat*[5]. Ò jiny historii pòchòdzeniégò figùrczi Matczi Bòsczi Swiónowsczi pisôł téż przódë Józef Ceynowa w ksążce „Dobro dobiwô”[6].

---

wszëtczé jezora, stawë, rzéczi, strudżi, a nawetka mòrze. Bóg kôzôł tedë ptôchóm òczëszczëc so stëdniã i zagwësnił je, że bãdą miałë wòdã. Ptôchë zaczãłë kòpac, le kania skònstatowa, że nie bãdze tegò robic, bò nie chce pòbrudzëc so nóg. Òd tegò czasu ptôch nen ni mòże pic wòdë z niżódnégò jinégò placu, jak blós z kamienia, w chtërnégò wgłãbienim je deszczanô wòda, bò blós tam mòże nie pòbrudzëc so nóg. Strzelno i norda Kaszëb zatrzimałë òpòwiesc ò tim, że Pón Jezus ze swiãtim Piotrã przëszlë jednym razã do jaczisz białczi z prosbą ò wòdã do picô. Gòspòdini òdmówiła pòmòcë i za kôrã zamienionô òsta w kaniã. Dlôte kania wcyg wòłô „pic, pic!”, a ni mòże napic sã jiny wòdë òkróm ti z wëdłëbònégò kamienia. Nôbarżi równak spragłô je, jak je deszcz.

[4] Òb. J. Samp, *Misterium òfiarnégò ptôcha* [w:] Pòmeraniô. Kaszëbkò-Pòmòrsczé Zrzeszenié Przédnictwò, Rok XIII, nr 2 (67), Gduńsk 1976, s. 34. Òkróm tegò aùtór zawòłëwô òpòwiesc ò kani trôpiący dzecë swòjim usmiéchã, pòtemù je ùprowôdzô i ùlatëje.

[5] J. Trepczyk, *Kaszëbskô Królewô*, [w:] tenże, *Odecknienié*, Gduńsk 1977, s. 77.

[6] Òb. *Wszëtkò sã spôlëło, a figùrka nié* [w:] J. Ceynowa, *Dobro dobiwô. Legeńdë z Kaszëb i Pòmòrzégò*, Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié Przédnictwo, Gduńsk 1985, s. 77–78. Pòdług ti legeńdë figùrka Matczi Bòsczi Swiónowsczi nalezonô òsta bez młodé dzewùsë w parpacë òbczas zbiéraniégò grzëbów, jagòdów i bòrówków w lese. Zaniosłë jã do wsë, a lëdze rozsądzëlë, żebë zbùdowac dlô ni kaplëczkã. Pò latach zbùdowóny òstôł dlô figùrczi drewniany kòscół. Jaczégòs dnia w swiątnicë wëbùchł òdżin.

Jesień to dla Kaszubów okres wzmożonej pracy na polu. Znane mieszkańcom tego regionu są wykopki ziemniaków, sianokosy, na zwieńczenie których odbywają się dożynki. Na tę okazję robi się okazałe dożynkowe wieńce. Mówi się, że w dzień sianokosów zawsze pada deszcz. Dlaczego tak się dzieje, wyjaśnia kartuska opowieść spisana ze słownika Bernarda Sychty: *Pewnego razu święty Piotr postanowił wziąć sobie urlop*[7]. Powiedział więc prorokowi Eliaszowi, że ten ma teraz rządzić aż do momentu powrotu świętego Piotra. Przypomniał, żeby prorok dał dobrą pogodę kosiarzom, którzy pójdą siec łąkę. Przygłuchy Eliasz zrozumiał, że ma im dać dużą wodę, zamiast dobrą pogodę. Dał więc deszcze. A że w tym okresie święty Piotr zawsze ma urlop, każdego roku w sianokosy leje deszcz.

Jesienią przypada także święto Zaduszek, kiedy Kaszubi oddają cześć zmarłym. Aby duchy mogły się ogrzać, pali się w piecach. Nie wolno w tym czasie wylewać wody na podwórze ani spuszczać psów z łańcuchów, ponieważ mogłoby to rozgniewać nieboszczyków. Obowiązywał zakaz przędzenia, szycia i zamiatania ze względu na dusze krążące wokół ludzi. Zakazywano także śpiewu i tańca w tym dniu. Kaszubi wierzyli, że wtedy właśnie można wybawić najwięcej potępionych dusz. Wiara w przybywanie duchów z zaświatów znajdowała wyraz w klechdzie opowiadającej o „Cierpieniach po śmierci”. Po trzech dniach od swojej śmierci pewien mężczyzna z Czystej wyszedł z grobu i straszył we własnym domu małżonkę oraz dzieci. Rodzina chłopa przez kilka nocy znosiła te niedogodności, aż któregoś dnia poprosiła jednego człowieka o pomoc. Ten zabronił nieboszczykowi przychodzić i straszyć rodzinę. Zmarły buntował się. Nie chciał też wyjawić sekretu, dla którego zjawia się w rodzinnym domu. Zdradził jedynie, że jest *w rękach złych*[8]. Dodał też, że zapisał swoją duszę diabłu, więc nie ma spokoju. Polecił człowiekowi, aby poprosił rodzinę o wystawienie przy grobowcu nieboszczyka strażników, którzy czuwać będą przy nim przez trzy dni i trzy noce. Po trzech dniach na miejsce spoczynku głowy rodziny, przyszła do niego żona wraz z dziećmi. Otworzyła trumnę, w której na wznak leżał jej mąż. Gdy go dotknęła, zaczął się poruszać. Powiedział, że nie ma się bać. Dzieci były przerażone i płakały, a on odparł: – *Nie*

---

figurka Matki Boskiej Sianowskiej znaleziona została przez młode dziewczęta w paproci podczas zbierania grzybów, jagód i borówek w lesie. Zaniosły ją do wsi, a ludzie postanowili zbudować dla niej kapliczkę. Po latach zbudowano dla figurki drewniany kościół. Któregoś dnia w świątyni wybuchł pożar. Spłonęło wszystko oprócz podobizny Matki Boskiej. Mieszkańcy zanieśli cudowną figurkę do kapliczki za wsią. Następnego dnia zobaczyli ją na tym samym miejscu, skąd ją wzięli. Dlatego wybudowali dla niej nowy kościół z drewna, który po latach znowu spotkał przykry los – uderzył w niego piorun. Budowla znowu spłonęła, ale figurka została bez uszczerbku. Na czas odbudowania kościoła przeniesiona została do świątyni w Strzepczu. Po ukończeniu budowy, wróciła na swoje wybrane miejsce. Kiedy do wsi przyszedł nowy proboszcz, chciał zamienić ją na inną, ponieważ ta mu się nie podobała. Jednak jak ludzie opowiedzieli księdzu o wyjątkowości figurki, zaprzestał swoich planów. I tak figurka Matki Boskiej Sianowskiej stoi w kaszubskiej świątyni do dziś.

[7] *Dlaczego w sianokosy zawsze pada* [w:] *W wieczornej mgle..., ibidem,* s. 41.

[8] *Cierpienia po śmierci* [w:] *Klechdy kaszubskie*, wyb. i tłum. S. Janke, Oficyna Czec, Gdynia-Gdańsk 1996, s. 72.

Jeseń to dlô Kaszëbów czas zwiãkszony robòtë na pòlu. Znóné mieszkańcom tegò regionu są wëkòpczi, sanokòsë, na skùńczenié chtërnëch òdbiwają sã òżniwinë. Na tã lëżnotã robi sã òkôzałé òżniwinowé wińce. Gôdô sã, że w dzéń sanowich żniwów wiedno pôdô deszcz. Dlôcze tak sã dzeje, wëjasniwô kartëskô òpòwiesc spisónô ze słowôrza Bernarda Zëchtë: *Jednégò razu swiãti Pioter rozsądzył ò wzãcym so ùrlopù*[7]. Tej pòwiedzôł prorokòwi Eliaszowi, że ten mô terô rzãdzëc jaż do czasu nazôdnégò przińdzeniégò swiãtégò Piotra. Przëbôcził, żebë prorok dôł dobrą pògòdã kòsarzóm, chtërny pùdą séc łąkã. Przëgłuchi Eliasz zrozmiôł, że mô jima dac wiôlgą wòdã, miast dobrą pògòdã. Dôł deszcze. A że w tim czasu swiãti Pioter wiedno mô ùrlop kòżdégò rokù, w sanowé żniwa leje deszcz.

Jesenią przëpôdô téż swiãto Zadëszków, czedë Kaszëbi òddôwają czesc ùmarłim. Żebë dëchë mògłë sã ògrzac, pôli sã w piecach. Nie wòlno w tim czasu wëlewac wòdë na pòdwórze ani spùszczëwac szczërzów z lińcuchów, bò mògłobë to rozgòrzëc niebòszczëków. Bél téż zôkôz prãdzeniégò, szëcô i zamiataniégò z pòzdrzatkù na dësze krążącé wkół lëdzy. Ni mòżna bëło w tim dniu spiewac i tuńcowac. Kaszëbi wierzëlë, że tedë mòżna wëbawic nôwiãcy pòtãpionëch dëszów. Wiara w przëchòdzenié dëchów z zaswiatów miała swòje wërażenié w bôjce òpòwiôdający ò „Cerpieniach pò smiercë”. Pò trzech dniach òd swòji smiercë jaczisz chłop z Czësti wëszedł z kùlë i strasził w swòji chëczë białkã i dzecë. Familiô chłopa bez pôrã nocy znosëła te niepasownotë, jaż jaczégòs dnia pòprosëła jednégò człowieka ò pòmòc. Ten zbronił niebòszczëkòwi przëchadac i straszëc familiã. Ùmarłi bùńtowôł sã. Nie chcôł téż pòwiedzec, dlôcze ùkôzëje sã w familiowim dodomù. Zdradzył blós, że je *w rãkach złich*[8]. Dodôł téż, że zapisôł swòjã dëszã diôbłu, tej ni mô pòkù. Kôzôł człowiekòwi pòprosëc rodzëznã ò wëstawienié kòl grobnicë niebòszczëka starżników, chtërny wachòwac mdą kòl niegò bez trzë dnie i trzë noce. Pò trzech dniach na plac wiecznégò spikù głowë familii, przëszła do niegò białka razã z dzecama. Òtëmkła kùlã, gdze na wznak leżôł ji chłop. Czej gò dotknãła, zaczął sã pòrëszac. Pòwiedzôł, że ni mô sã bòjec. Dzecë bëłë ùrzasłë i płakałë, a òn rzekł: – *Nie płaczta, złé dëchë straszëłë was mòjim całã, le ju stracëłë nade mną mòc. A terô jidz niasto, jidzta dzôtczi z Bògã. Ju wiãcy do mie nie przëchôdajta. Jem dostôł pòkój na wieczi wieków*[9].

Pôlëło sã wszëtkò òkróm pòdobiznë Matczi Bòsczi. Mieszkańcë zanieslë cëdowną figùrkã do kaplëczczi za wsą. Nôstãpnégò dnia òbôczëlë jã na tim samim placu, skądka jã wzãlë. Tej wëbùdowelë dlô ni nowi kòscół z drewna, chtëren pò latach znôwù pòtkôł przikri kawel – ùderził w niegò grzmòt. Bùdowla znôwù sã spôlëła, le figùrka òsta nie zniszczonô. Na czas òdbùdowaniégò kòscoła przeniesonô òsta do swiątnicë w Strzepczu. Pò skùńczenim bùdowë, przëszła nazôd na swój wëbróny plac. Czedë do wsë przëszedł nowi probòszcz, chcôł zamienic jã na jinã, bò ta jemù sã nie widza. Równak jak lëdze òpòwiedzelë ksãdzu ò òsoblëwòscë figùrczi, zaprzestôł swòjich planów. I tak figùrka Matczi Bòsczi Swiónowsczi stoji w kaszëbsczi swiątnicë do dzys.

[7] *Czemù to w sanowé żniwa wiedno padô* [w:] *W wieczórny dôce..., ibidem,* s. 41.

[8] *Cerpienia pò smiercë* [w:] *Kaszëbsczé pòwiôstczi*, wëb. i tłum. S. Janke, Òficyna Czec, Gdinia-Gduńsk 1996, s. 72.

[9] *Ibidem.*

płaczcie, złe duchy straszyły was moim ciałem, ale już straciły nade mną moc. A teraz idź niewiasto, idźcie dziateczki z Bogiem. Już więcej do mnie nie przychodźcie. Otrzymałem spokój na wieki wieków[9].

Zimą w wigilijny wieczór chodziły gwiżdże i kolędnicy. Na sylwestra zaś młodzież mogła płatać figle, na które nie należało się gniewać. Starzy Kaszubi opowiadali sobie nieraz nieco humorystyczne opowieści związane z Gwiazdką. Ze słownika Bernarda Sychty Grzegorz Schramke wyszukał podanie „O tym, jak ludzcy kolędnicy diabelskich spotkali.” Na tuchlińskich wybudowaniach w pewnym jarze spotkały się dwie grupy kolędników. Jedna z nich nie była prawdziwa, bo były to przebrane diabły. Druga grupa o tym nie wiedziała, więc kiedy dowiedziała się, że tamci chcą na nich uderzyć, postanowiła z nimi walczyć. Jednak zaraz potem jeden z chłopców zobaczył spod szat nieprawdziwych kolędników diabelskie kopyta i kurze stopy, a na głowie jednego z nich widać było rogi. Chłopak zaczął głośno śpiewać „Kto się w opiekę”, po czym przyłączyli się do niego współtowarzysze i zaśpiewali jednym głosem. Diabły zaczęły uciekać, aż się za nimi kurzyło. Kiedy były już dość daleko w lesie, rozrechotały się tak mocno, że aż las się zatrząsł.

Po spożytej wigilijnej wieczerzy Kaszubi resztki jedzenia oddawali zwierzętom, które ponoć tego dnia przemawiają ludzkim głosem, ale nie można ich podsłuchiwać, ponieważ to mogłoby przynieść Kaszubom nieszczęście. Dbano również o przyrodę. Ukazuje to opowieść Sychty „O gruszce, która w Wigilię kwitła”. Na miedzy dzielącej pola mieszkańców Tuchlina rosła stara grusza. Co roku w Wigilię ludzie szli ją obwiązywać powrósłem ze słomy, aby miała dobre obrodzenie owocami w przyszłym roku. Ona wtedy się zazieleniała i wypuszczała przepiękne kwiaty. Nad ranem liście i kwiaty leżały na ziemi. Ludzie, których pola oddzielała, zaczęli się o tę miedzę kłócić. Kiedy ciągnęli się po sądach, grusza zaczęła usychać. Obecnie już jej tam nie ma. Autor legendy kończy swoje wspomnienie słowami: *Tak to na Boże Narodzenie cieszy się każde stworzenie*[10].

Niektóre z przytoczonych zwyczajów i związanych z nimi wierzeń kultywowane są do dziś. Jednak często wiele z nich idzie już w zapomnienie. Tymczasem Przemysław Łagosz podkreśla, że *uczestnictwo całych rodzin i lokalnych społeczności w obrzędowości świąt jest czynnikiem niezwykle integrującym i wzmacniającym ludność Kaszub na tle innych grup regionalnych*[11]. Warto zatem starać się o zachowanie tradycji, która stanowi o kaszubskiej tożsamości.

BIBLIOGRAFIA

Ceynowa J., *Dobro zwycięża. Legendy z Kaszub i Pomorza*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 1985.

---

[9] *Ibidem.*

[10] *O gruszce, która w Wigilię kwitła* [w:] *W wieczornej mgle..., ibidem,* s. 154.

[11] Wstęp [w:] P. Łagosz, *Boże Narodzenie w tradycji kaszubskiej*, Szopa 2008, s. 9.

Zëmą w wiliowi wieczór chòdzëłë gwiżdże i kòlãdnicë. A na sylwestra młodzezna mògła robic psotë, na chtërne ni mòżna sã bëło gòrzëc. Stôri Kaszëbi òpòwiôdelë so nierôz përznã szpòrtowné òpòwiôstczi sparłãczoné z Gwiôzdką. Ze słowôrza Bernarda Zëchtë Grégòr Schramke wëszukôł pòwiôdakã „Ò tim jak lëdzkô gwiôzdka diôbelską pòtkała.” Na tëchlińsczich pùstkach w jednym rowie pòtkałë sã dwie gwiôzdczi. Jedna z nich nie bëła prôwdzëwô, bò bëłë to przebróné biése. Drëdżé karno ò tim nie wiedzało, tej czedë dowiedzało sã, że tamti chcą na nich ùderzëc, téż chcało z nima sã biôtkòwac. Równak zarô pòtem jeden z knôpów òbôcził spòd ruchnów nieprôwdzëwi gwiôzdczi diabelsczé kònsczé i kùrzé nodżi, a na głowie jednégò z nich widzec bëło rodżi. Knôp zaczął głosno spiewac „Chto sã w òpiekã”, pò czim przëłączëlë sã do niegò drëchòwie i zaspiéwelë jednym głosã. Diôbłë zaczãlë ùcekac, jaż sã za nima kùrzëło. Czedë bëlë ju dosc dalek w lese, rzechòtełë sã tak mòckò, że jaż las sã zatrzisł.

Pò zjedzony wiliowi wieczerzi Kaszëbi òstatczi z jedzeniégò òddôwelë zwierzãtóm, chtërne pòdług wierzeniów tegò dnia przemôwiają lëdzczim głosã, le ni mòżna jich pòdsłëchòwac, bò to mògłobë przëniesc Kaszëbóm nieszczescé. Lëdze mielë téż starã ò nôtërã. Pòkazëje to òpòwiesc Zechtë „Ò krëszce, co w Wilëjã kwitła”. Na miedzë dzelący pòla mieszkańców Tëchlëna rosła stôrô krëszka. Kòżdégò rokù w Wilëjã lëdze szlë jã òbwiązëwac słomą, żebë mia wiele brzadu w przińdnym rokù. Òna tedë sã zazeleniała i wëpùsca przepiãkné kwiatë. Nad renã lëstë i kwiatë bëłë z ni òpadłé. Lëdze, chtërnëch pòla òddzelała, zaczãlë sã ò tã miedzã kłócëc. Czedë cygnãlë sã pò sądach, krëszka ùsycha. Terô ju ji tam ni ma. Aùtór legeńdë kùńczi swój wspòmink słowama: *Tak to wéj na Bòże Narodzenié ceszi sã wszëtkò stwòrzenié*[10].

Niëchtërne z òpisónëch zwëków i zrzeszonëch z nima wierzeniów kùltiwòwóné są do dzys. Równak czãsto wiele z nich jidze ju w zabôczenié. Timczasã Przemisłôw Łagòsz pòdczorchiwô, że nôleżnictwò *całich familiów i môlowich spòleznów w òbrządkòwòscë swiãtów je rësznikã baro parłãczącym i zmòcniwającym Kaszëbów na spòdlim jinych regionalnych karnów*[11]. Tej wôrt je miec starã ò ùtrzimanié tradicji, chtërna znaczi kaszëbską juwernotã.

BIBLIOGRAFIÔ:

Ceynowa J., *Dobro dobiwô. Legeńdë z Kaszëb i Pòmòrzégò*, Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié Przédnictwò. Gduńsk 1985.

Jinternetowé starnë:

http://www.rastko.net/rastko-ka/content/view/273/32/

http://szkola.interklasa.pl/f019/strona/pol/jesien.html

Kaszëbsczé pòwiôstczi, wëb. i tłum. S. Janke, Òficyna Czec, Gdinia-Gduńsk 1996.

Książeczka do nôbòżéństwa, òprac. E. Prëczkòwsczi, Bernardinum, Pelplin.

Łagòsz P., *Bòże Narodzenié w kaszëbsczi tradicji*, Region, Szopa 2008.

---

[10] *Ò krëszce, co w Wilëjã kwitła* [w:] *W wieczórny dôce..., ibidem,* s. 154.

[11] Wstãp [w:] P. Łagòsz, *Bòże Narodzenié w kaszëbsczi tradicji,* Szopa 2008, s. 9.

Klechdy kaszubskie, wyb. i tłum. S. Janke, Oficyna Czec, Gdynia-Gdańsk 1996.
Książeczka do nôbòżéństwa, oprac. E. Pryczkowski, Bernardinum, Pelplin.
Łagosz P., *Boże Narodzenie w tradycji kaszubskiej*, Region, Szopa 2008.
Regliński R. A., *Legendy Ziemi Kartuskiej*, Region, Gdynia 2000.
Samp J., *Misterium ptaka ofiarnego* [w:] Pomerania. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Rok XIII, nr 2 (67), Gdańsk 1976.
Schramke G. J., R. Struck, *Legendy rybackie*, Region, Gdynia 2001.
Strony internetowe:
http://www.rastko.net/rastko-ka/content/view/273/32/.
http://szkola.interklasa.pl/f019/strona/pol/jesien.html.
W wieczornej mgle. Niesamowite opowieści z Kaszub ze słownika Sychty, oprac. kaszubskie i adapt. w j. polskim G. J. Schramke, Region, Gdynia 2008.

Reglińsczi R. A., *Legeńdë Kartësczi Zemi*, Region, Gdinia 2000.

Samp J., *Misterium òfiarnégò ptôcha* [w:] Pòmeraniô. Kaszëbkò-Pòmòrsczé Zrzeszenié Przédnictwò, Rok XIII, nr 2 (67), Gduńsk 1976.

Schramke G. J., R. Struck, *Rëbacczé legeńdë*, Region, Gdinia 2001.

W wieczórny dôce. Niestwòrzoné òpòwiôstczi z Kaszëbsczi ze Słowôrza Zëchtë, kaszëbsczé òprac. i adapt. w pòlsczim j. G. J. Schramke, Region, Gdinia 2008.

Tomasz Fopke

Rola zwierząt w kaszubskim roku obrzędowym

Opracowanie niniejsze stanowi próbę zebrania i przyporządkowania poszczególnym wydarzeniom kaszubskiego roku obrzędowego związanych z nimi zwierząt wraz z określeniem ich funkcji i symboliki. Porządek pracy oparłem na kalendarzu liturgicznym. Na końcu przywołałem tematykę pogrzebową i weselną.

Wraz ze świętami Bożego Narodzenia zwierzęta gospodarskie przemawiają ludzkim głosem[1], a w skład gwiazdki, czyli grupy bożonarodzeniowych kolędników wchodzą m.in.: baran, bocian i koza[2]. „Z gwiôzdką colemało chòdzy kóń”[3].

W kaszubski wieczór sylwestrowy wygania się stary rok. Czyni się to za pomocą instrumentarium perkusyjnego w postaci kołatek, grzechotek i dzwonków. Używając ich, woła się m.in.: „jãdrzné jabka, jãdrzné krëszczi” oraz wymienia się wszystkie zwierzęta obecne w gospodarstwie: jãdrzné gąsątka, kaczątka, cełątka, jagniątka...[4]. W Łebczu tego dnia ruszał pochód z koniem[5].

Świnia występuje na Kaszubach w wigilię Trzech Króli (właściwie jej konsumowalna część). W zwyczaju „chòdzeniô pò Szczodrôkach” pasterze obchodzący domostwa gospodarzy śpiewali:

„Dobri wieczór, szczodri wieczór!
Nóm pòwiôdają, że tu rogôle pieczą;
A jeżlë nié rogôla, to tej chleba gléń;
Wasza dësza mdze szczodroblëwi miała dzéń!
A jeżelë nié chleba gléń, to kòrszczôk masła –
Wasza dësza mdze sã dobrze w niebie pasła...
A nié kòrszczôk masła, to swiniégò cała –
Wasza dësza mdze sã dobrze w niebie miała!”[6]

---

[1] R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, Gdańsk, 1978, s. 124.

[2] R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, Gdańsk, 1978, s. 145.

[3] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 197.

[4] R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, Gdańsk, 1978, s. 413.

[5] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 198.

[6] R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, Gdańsk, 1978, s. 415.

Tomôsz Fópka

Rolô zwierzãt w kaszëbsczim òbrzãdowim rokù

Hewòtné òpracowanié je próbą zebraniô i przëpòrządkòwaniô posobnyma wëdarzenioma kaszëbsczégò òbrzãdowégò rokù zrzeszonych z nima zwierzãt razã z òkreslenim jich fùnkcje i symbòliczi. Sztur prôcë òpiarti je na lëturgicznym kalãdôrzu. Na kùńcu jem przëwòłôł tematikã pògrzebòwą i wieselną.

Razã z Gòdama chòwa przemôwiô lëdzczim głosã[1], a w skłôd gwiôzdczi, to je karna gòdowëch kòlãdowników, wchòdzą m.jin. baran, bòcón i kòza[2]. „Z gwiôzdką colemało chòdzy kóń”[3].

W kaszëbsczi sylwestrowi wieczór wëgòniwô sã stôri rok. Czëni sã to za pòmòcą perkùsyjnégò jinstrumentarium w postacjach: klekòtków, grochòrków i zwònków. Ùżiwającë jich wòłô sã m.jin. „jãdrzné jabka, jãdrzné krëszczi” a wëmieniwô sã wszëtczé zwierzãta z gbùrstwa: jãdrzné gąsątka, kaczątka, celątka, jagniątka...[4]. W Łebczu tego dnia rëszôł pòchód z kòniã[5].

Swinia, dokładno to, co dô sã z ni zjesc, wëstãpiwô na Kaszëbach w wiliją Trzech Królów. W zwëkù „chòdzeniô pò Szczodrôkach” pasturze òbchòdzący chëczë gbùrów spiéwelë:

„Dobri wieczór, szczodri wieczór!
Nóm pòwiôdają, że tu rogôle pieczą;
A jeżlë nié rogôla, to tej chleba gléń;
Wasza dësza mdze szczodroblëwi miała dzéń!
A jeżelë nié chleba gléń, to kòrszczôk masła –
Wasza dësza mdze sã dobrze w niebie pasła...
A nié kòrszczôk masła, to swiniégò cała –
Wasza dësza mdze sã dobrze w niebie miała!”[6].

---

[1] R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, Gdańsk, 1978, s. 124.

[2] R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, Gdańsk, 1978, s. 145.

[3] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 197.

[4] R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, Gdańsk, 1978, s. 413.

[5] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 198.

[6] R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, Gdańsk, 1978, s. 415.

U schyłku XIX wieku w sobotę przed zapustami na zabawach wiejskich pojawiał się tzw. „zôpùstny kóń”[7].

Krowa za to łączy w przysłowiu kilka świąt: „Do Gromiczny mùszi krowie starczëc słomë jiczny, a na Jastrë, czej Pan Jezës zmartwichwstaje, tej òna ju pléw dostaje. A czej ju môj swòjim deszczã daje zemi pic, tej dlô krówczi w chléwie ni ma nic. Na swiãtégò Jana krowa ju nie dostaje sana.”[8].

Na Wielkanoc, w poniedziałek pojawia się wielkanocny zajączek, „który w sadzie czy w drewutni podrzuca dzieciom kolorowe jajeczka – cukierki”[9]. Wcześniej, w Wielką Sobotę święcono potrawy, m.in. z ryb. Na Święta Zmartwychwstania Pańskiego (również na Boże Narodzenie czy też wesela) pieczono ciastka w postaci ryb, którymi dzielono się jak opłatkiem[10].

Stosunkowo wiele miejsca w literaturze poświęca się obrzędowi „ścinania kani”- ptaka z rodziny jastrzębiowatych. Pisali o nim m.in. Florian Ceynowa, Jan Karnowski, Jan Patok, Jan Rompski, Bolesław Fac czy współcześni, np. Jerzy Samp. Ścinanie kani odbywało się w przeddzień św. Jana (23 czerwca). Za co karano biedne stworzenie? Za to, za co krzyżuje się dziś wciąż na nowo Jezusa z Nazaretu. Ludzie łakną rozlewu krwi, jeśli nie rzeczywistego – to wyimaginowanego. Powodem uśmiercania ptaka była legenda, według której kania była kiedyś kobietą, która... odmówiła podania wody Jezusowi i św. Piotrowi, gdy jeszcze obaj panowie wędrowali po świecie. Mówiło się też, że pod piórami kani kryje się zła czarownica, która czyni szkodę domowemu ptactwu i... ma zły wpływ na dziewczęta... Należało więc ją ukarać. Na Kępie Oksywskiej zanotowano przysłowie: „Nabroił, a teraz boi się jak kania na świętego Jana”. Na polanie, placu wznoszącym się nad wsią, przywiązywano kanię do żerdzi. Wnoszono ją ceremonialnie na oczach mieszkańców wsi. Mówca- oskarżyciel odczytywał listę win, sędzia wydawał wyrok a kat czynił swoją powinność. Po wszystkim ludzie z ulgą i radością pogrążali się w zabawie. Katalog win był co roku aktualizowany i zawierał przewinienia członków miejscowej społeczności. Ważna w tym obrzędzie była czerwień. Najpierw była to krew kani, którą później zastępowano kurą, wroną bądź glinianą figurką. We Władysławowie zamiast kani służyła czerwona piwonia[11]. Dawniej ścinanie kani stanowiło także rodzaj inicjacji, wejścia nowego w krąg grupy pasterzy. Tak było w Strzelnie. Czterech przystępujących dzieliło się rolami: króla, kata, sędziego i sołtysa. Po ścięciu rozbrzmiewała orkiestra, a chłopcy

---

[7] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 198.

[8] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 262.

[9] R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, Gdańsk, 1978, s. 168.

[10] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 305.

[11] R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, Gdańsk, 1978, s. 425-426.

Pòd kùńc XIX stalatégò w sobòtã przed zôpùstama na mùzykach – wiejsczich zabawach – pojôwiôł sã tzw. „zôpùstny kóń”[7].

Krowa za to łączi w przësłowiu czile swiãt: „Do Gromiczny mùszi krowie starczëc słomë jiczny, a na Jastrë czej Pan Jezës zmartwichwstaje, tej òna ju pléw dostaje. A czej ju môj swòjim deszczã daje zemi pic, tej dlô krówczi w chléwie ni ma nic. Na swiãtégò Jana krowa ju nie dostaje sana.”[8].

Na Jastrë, w pòniedzôłk pòjôwiô sã jastrowi zajck, „który w sadzie czy w drewutni podrzuca dzieciom kolorowe jajeczka-cukierki”[9]. Chùtczi, w Wiôlgą Sobòtã swiãconô bëła m.jin. jôda z rëbów. Na Jastrë (téż na Gòdë czë téż na wiesela) bëłë piekłé kùszczi w pòstacji rëbów, jaczima bëło dzeloné jak òpłôtkã[10].

Dosc tëli placu w lëteraturze pòswiãcywô sã òbrzãdowi „scynaniô kanie”– ptôcha z familie jastrzëbòwatëch. Piselë ò nim m.jin. Florian Ceynowa, Jan Karnowsczi, Jan Patok, Jan Rómpsczi, Bòlesław Fac, czë terôczasni, np. Jerzi Samp. Scynanié kanie òdbiwało sã w przeddzéń sw. Jana (23 czerwińca). Za co biédné stwòrzenié bëło kôróné? Za to, za co krziżëje sã dzys wcyg na nowò Jezësa z Nazaretu. Lëdze chcą rozlewù krwi, żelë nié jawernégò – to ùrojonégò. Pòwòdã usmiercywaniô ptôcha bëła legeńda, pòdług jaczi kania bëła czedës białką, jakô... òdmówiła pòdaniô wòdë Jezësowi i sw. Piotrowi, czej jesz obaji chłopi wanożëlë pò swiece. Mówiło sã téż, że pòd piórama kanie krëje sã złô czarownica, co czëni szkòdã ptôszi chòwie i... mô złi wpłiw na dzéwczãta... Przënôlégało tej jã ùkarac. Na Òksëwsczi Kãpie zapisóné òstało przësłowié: „Nabrojił, a terô boji sã jak kania na swiãtégò Jana”. Na łące, placu wznôsziwającym sã nade wsą kania bëła przëwiązywónô do szacha. Bëła ceremónialno wnosziwóno na oczach mieszkańców wsë. Mówca-obskôzëcél òdczëtiwôł lëstã przewinów, sãdza wëdôwôł wërok a kat czënił swojã pòwinnosc. Pò wszëtczim lëdze z ùlgą i redoscą pògrążiwelë sã w zabawie. Spisënk przewinów béł co rokù aktualizowóny i miôł w se przewinienia nôleżników môlowi spòlëznë. Wôżnô w tim òbrzãdze bëła czerwiéń. Nôpierwi bëła to krew kani, chtërnã pózni zastãpilë kùrą, wroną abò glënianą figùrką. We Wiôldzi Wsë za kaniã służił czerwiony bùjón[11]. Dôwni scynanié kanie bëło téz mòdłã jinicjacje, wejscô nowégò w krąg karna pasturzów. Tak bëło w Strzelnie. Sztërzech przëstãpiwającëch dzielëło sã rolama: króla, kata, sãdzégò i szôłtësa. Po scãcym rozbrzmiéwała òrkestra a knôpi pòdôwalë dzéwczãtoma swòje mùce, jaczé òne stroiłë wstążkama. Brak wstążczi òznôczôł dlô kawalera całowieczórné tuńcowé solo[12].

---

[7] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 198.

[8] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 262.

[9] R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, Gdańsk, 1978, s. 168.

[10] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 305.

[11] R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, Gdańsk, 1978, s. 425–426.

[12] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 30.

podawali dziewczętom swoje czapki, które one stroiły wstążkami. Brak wstążki oznaczał dla kawalera całowieczorne solo taneczne[12].

Pies związany jest z pogrzebem. Wierzono, że pies widzi duszę umierającego. Człowiek może ją także ujrzeć, patrząc psu w ucho lub między uszy. Według wierzeń ogólnosłowiańskich dusze ludzi, zwłaszcza te pokutujące, mogą przybrać postać zwierzęcia, w tym psa[13]. Postać ptaka przyjmuje dusza wylatująca z ciała umierającego oraz dusza dziecka nieochrzczonego[14]. Za wróżbę śmierci przyjmuje się piejącą kurę, zwłaszcza w południe. Dla zapobieżenia ewentualnemu nieszczęściu należy kurze natychmiast uciąć łeb[15]. Drogę w zaświaty zna koń. Jego grzebanie nogą symbolizuje kopanie grobu. Sen o karych koniach wieszczy żałobę[16].

Wesele. Kaszubska kobieta zanim wyjdzie za mąż, posiąść musi szereg umiejętności. Należy do nich hodowla gęsi: „Dzéwczã, co nie pòtrafi ùchòwac gãsy, nie je zdatné do żeńbë"[17]. „Swinim gównã pùszczac" odnosiło się zaś do zalecania się[18]. Rychłe zamążpójście gwarantowało kaszubskim dziewczętom ugryzienie przez psa, a kawalerom przez... sukę[19]. Ze zmianą stanu małżeńskiego skojarzyć można także kozę, pchłę, sarnę i kurę. Dziewczę, któremu nie powiodło się zamążpójście, będzie po śmierci pasać kozy przed bramami piekieł[20]. Starym kawalerom przypada w udziale zaś pasienie pcheł. Podczas zaręczyn „goniono sarnę", czyli narzeczony musiał rozpoznawać narzeczoną okrytą płachtą pośród innych dziewcząt okrytych podobnie[21]. Jeśli podczas zaręczyn obrączka spadła na ziemię, to wtenczas „kùrë rozdrapałë wieselé"[22], czyli wesele nie dochodziło do skutku. Dlatego też kura nie wchodzi w skład wyprawy

---

[12] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 30.

[13] J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*, Wejherowo, 1989, s. 27.

[14] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. IV, s. 214.

[15] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 301.

[16] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 197.

[17] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 309.

[18] J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*, Wejherowo, 1989, s. 164.

[19] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. IV, s. 262.

[20] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 222.

[21] J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*, Wejherowo, 1989, s. 165.

[22] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. I, s. 235.

Pies zrzeszony je z pògrzebã. Bëło wierzoné, że pies widzy dëszã ùmierającégò. Człowiek mòże jã téż ùzdrzec zdrzącë psu w ùchò abò midzë ùszë. Pòdług òglowòsłowiańsczich wierzeniów dësze lëdzy, w całoscë te pòkùtującé, mògą przëbrac pòstacją zwierzãca, w tim psa[13]. Postacją ptôcha przëjimô dësza wëlatiwającô z cała ùmiérającégò a dësza dzecka nieòchrzconégò[14]. Za wróżbã smiercë przëjimô sã piejącą kùrã, w całoscë na pôłnié. Cobë òdnëkac, nieszczescé mùszi kùrze natëchstopach ùcąc łeb[15]. Drogã na nen swiat znô kóń. Jegò grzebanié szpérą symbòlizëje kòpanié grobù. Sen o czôrnëch koniach (fóksach) wróżi żałobã[16].

Wieselé. Kaszëbskô białka niglë sã òżeni mùszi rozmiôc robic przë gbùrstwie. Nôleżi do te chòwanié gãsów: „Dzéwczã, co nie pòtrafi ùchòwac gãsy, nie je zdatné do żeńbë”[17]. „Swinim gównã pùszczac” òdnoszëło sã do wrëjowaniô[18]. Chiżi òżenk zagwësniwało kaszëbsczima dzéwczãtoma kąsenié przez psa, a kawaleroma przez... sëkã[19]. Ze zmianą małżeńsczégò stanu skòjarzëc jidze téż kòzã, pchłã, sarnã i kùrã. Dzéwczã, chtërnémù nie wëszedł òżenk, bãdze pò smiercy pasac kòzë przed pórtoma piekłów[20]. Stôrima kawaleróma przëpôdô w ùdzélu pôsanié pchłów. Òbczas zrãkòwin miéwelë bëlë „gònioné sarnã”, to je kawalér mùszôł rozpoznawac brutkã òbkrëtą płôchtą pòstrzód jinëch dzéwczãt òbkrëtëch pòdobno[21]. Żelë òbczas zrãkòwinów òbrączka spadła na zemiã, to tedë „kùrë rozdrapałë wieselé”[22], to je wieselé nie dochòdzëło do skùtkù. Dlôtegò téż kùra nie nôleżi do spòsobù, „bò mògła bë młodim rozgrzebac szczescé”[23]. W òpisënkù skrómnoscë pòsagu ùżiwelë konia: „kùlawégò kònia dostac”[24] czë wspòminóny

---

[13] J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*, Wejherowo, 1989, s. 27.

[14] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. IV, s. 214.

[15] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 301.

[16] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 197.

[17] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 309.

[18] J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*, Wejherowo, 1989, s. 164.

[19] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. IV, s. 262.

[20] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 222.

[21] J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*, Wejherowo, 1989, s. 165.

[22] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. I, s. 235.

[23] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 301.

[24] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 295.

weselnej, „bò mògłabë młodim rozgrzebac szczescé”[23]. Skromność posagu określano z użyciem konia: „kùlawégò kònia dostac”[24] czy wspomnianej kozy: „dostac kòzã i pôl”[25]. Drużba zapraszający gości na wesele przemieszczał się konno. Podczas zabawy weselnej pojawiały się różne maszkary, symbolizujące ludowy świat magii. Jedną z nich był odnotowany w Chwaszczynie „wieselny bùla”- byk, który swym przeraźliwym rykiem wzbudzał strach panny młodej i druhen. Tamże występował również „wieselny kóń”, którego w milczeniu wprowadzano na salę po głównym posiłku. Towarzystwo dopełniała „wieselnô kòza”, która wszystkich bodła[26]. Wśród „zwierzęcych” tańców weselnych należy wymienić „kùrzi tuńc”, podczas którego przedstawiano gosposię wśród kur. Działo się to do taktu na 2/4[27]. Na weselnym stole nie mogło zabraknąć ryb. Przede wszystkim były to: węgorz, łosoś, flądra i śledzik. Pierwszeństwo w ich spożyciu mieli nowożeńcy[28]. Naturalną koleją rzeczy po ślubie i weselu pojawiały się w stadle małżeńskim dzieci. Zanim to nastąpiło, ukąszenie przez pszczołę we śnie oznaczało deflorację[29], a samą ciążę zwiastowały także pszczoły – „pszczołë jã pògrëzłë”, trzmiel- „brzmiôl jã kąsył”, bocian- „bòcón jã wëklepôł” lub „bòcón jã w kòlano szczipnął”, koza- „kòza jã pòbòdła”, węgorz- „wãgòrz jã kąsył”, żmija- „żnija jã kąsëła” (podobnie „slëmiéń”, czyli padalec). Za ciążę odpowiadały także pospołu bocian i żmija- „bòcón żmnijã spùscył na klin a òna jã schwëcëła”[30]. Poród kojarzony jest z pszczołami: „Ù nich sã pszczołë dzys roją”[31].

Ciekawy zabieg magiczny związany jest z ożenkiem wdowca. „Czej gdówc sã żeni, a ta jegò nowô białka przenosy sã do niegò, to òna pòwinna nôprzód czôrnégò kòta wpùscëc bez òkno a tej sama bez òkno wlezc, żebë òszëkac to złé, co co jã miało spòtkac”[32]. Powątpiewanie, zwłaszcza w wypadku wychodzącej za mąż panny

---

[23] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 301.

[24] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 295.

[25] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. III, s. 40.

[26] J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*, Wejherowo, 1989, s. 173.

[27] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 302.

[28] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. IV, s. 305.

[29] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. V, s. 34.

[30] J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*, Wejherowo, 1989, s. 167.

[31] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. IV, s. 211.

[32] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 219.

kòzë: „dostac kòzã i pôl”[25]. Drużba rôczący gòscy na wieselé jachôł na kòniu. Òbczas wieselô pòjôwiałë sã różné strôszczi, symbòlizëjącé lëdowi swiat magie. Jednym z nich béł zapisóny w Chwaszczënie „wieselny bùla” – bik, jaczi swim przerazlëwim rëkã wzbùdzywôł strach młodi pannë i przëdónków. Tam wëstãpòwôł téż „wieselny kóń”, co gò w milczenim bëło wprowôdzóné na salã pò głównym môltëchù. Towarzëstwò dopełniwała „wieselnô kòza”, jakô wszëtczich bòdła[26]. Strzód „zwierzãcëch” wieselnëch tuńców przënôlégò wëmienic „kùrzi tuńc”, w jaczim przedstôwiônô bëła gòspòdëni pòstrzód kùrów. Dzejało się to do taktu na 2/4[27]. Na wieselnym stole ni mògło zabraknąc rëbów. Przede wszëtczim bëłë to: wãgòrz, łosos, bańtka i slédzk. Pierszéństwo w ich zjedzenim mielë naòżeni[28]. Naturalnym turã pò slëbie i wieselim pòjôwiałë sã dzecë. Niglë do te doszło, ùżarcé przez pszczołã w spikù òznôczało defloracją[29] a samą cążã zwiastowałë: téż pszczołë – „pszczołë jã pògrëzłë”; przmiel – „brzmiôl jã kąsył”; bòcón – „bòcón jã wëklepôł” abò „bòcón jã w kòlano szczipnął”; kòza – „kòza jã pòbòdła”; wãgòrz – „wãgòrz jã kąsył”; żnija – „żnija jã kąsëła” (pòdobno „slëmiéń”, to je padalc). Za cążã òdpòwiôdałë téż do grëpë wzãté bòcón i żnija – „bòcón żmnijã spùscył na klin a òna jã schwëcëła”[30]. Poród parłãczony je z pszczołama: „Ù nich sã pszczołë dzys roją”[31].

Czekawi magiczny zabiég związóny je z òżenkã gdówca. „Czej gdówc sã żeni, a ta jegò nowô białka przenosy sã do niegò, to òna pòwinna nôprzód czôrnégò kòta wpùscëc bez òkno a tej sama bez òkno wlezc, żebë òszëkac to złé, co co jã miało spòtkac”[32]. Pòwątpiéwanié, w całoscë w przëtrôfkù żeniacy sã stôri pannë wërôżiwóné bëło tak: „Òna sã mdze żeniła. Z kim? Chòba z kòtã”[33].

Zakùńczã „psym” akceńtã. Móm nôdzejã, że to co wëżi napisóné nie mdze „psu na bùdã” i że nie bãdze tak, że „pies z kùlawą nogą” nie pòfatigùje sã, żebë to przëczëtac. Tfù! Na psa ùrok!

---

[25] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. III, s. 40.

[26] J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*, Wejherowo, 1989, s. 173.

[27] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 302.

[28] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. IV, s. 305.

[29] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. V, s. 34.

[30] J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*, Wejherowo, 1989, s. 167.

[31] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, str. 211

[32] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968, t. II, s. 219.

[33] tamże

w starszym wieku, wyrażano następująco: „Òna sã mdze żeniła. Z kim? Chòba z kòtã”[33].

Zakończę „psim” akcentem. Tuszę, że materiał powyższy nie okaże się być „psu na bùdã” i że nie będzie tak, że „pies z kùlawą nogą” nie pofatyguje się, aby go przeczytać. Tfu! Na psa urok!

---

[33] tamże

Leszek Selin

Rośliny a rok obrzędowy. Uwagi o funkcjach nazw roślin w powieściach kaszubskich

Rośliny, zarówno rosnące, jak i w postaci różnego rodzaju wyrobów z tzw. żywych roślin, ale też z roślin suszonych i utrwalanych w inny sposób, pełnią istotne znaczenie w kulturze poszczególnych narodów i grup etnicznych. Ze względu na łatwą do zaobserwowania cykliczność ich rozwoju szczególnie często wiązane są z rokiem obrzędowym[1] oraz z towarzyszącymi mu zwyczajami i tradycjami. Związek ten często bywa odzwierciedlany w literaturze, w tym oczywiście w literaturze kaszubskiej.

Przedmiotem mego artykułu są powiązane z kaszubskim rokiem obrzędowym nazwy roślin występujące w powieściach kaszubskich. Poddałem analizie świat botaniczny odwzorowany w trzech powieściach napisanych w języku kaszubskim (tyle ich napisano dotychczas): „Żëcym i przigòdach Remùsa” Aleksandra Majkowskiego[2], „Łiskawicë” Stanisława Jankego[3] (1988–1989) i „Twarzy Smętka” Jana Drzeżdżona[4].

W powieściach tych w użyciach w różny sposób powiązanych z rokiem obrzędowym wystąpiło łącznie 9 nazw botanicznych (reprezentowanych przez rzeczowniki podstawowe i/lub ich derywaty słowotwórcze) odnoszących się w swych podstawowych znaczeniach do trzech rodzajów motywów roślinnych: gatunków roślin, ogólnych rodzajów roślin i zbiorowisk roślinnych. Na owych 9 nazw związanych z rokiem obrzędowym składa się 5 nazw gatunków roślin (*bes*, *chòjinka*, *danka*, *paproc*//*paprocën* i *sliwka*[5]), 3 nazwy ogólne roślin (*drzewo*//*drzéwko*, *grzib* i *kwiat*//*kwiôtk*) i 1 nazwa zbiorowiska roślinnego (*bór*). Wszystkich dotyczących roku obrzędowego wystąpień tych nazw w trzech analizowanych utworach jest 26. Szczegółowe dane statystyczne na ten temat zawiera poniższa tabela.

---

[1] Por. A. Kardaś, *Rośliny i ich symbolika w polskich obrzędach i obyczajach religijno-ludowych*, [w:] *Symbolika roślin. Heraldyka i symbolika chrześcijańska*, pod. red. J. Mareckiego i L. Rotter, Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, Kraków 2007.

[2] A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa. Zvjercadło kaszubskji*, Toruń 1938.

[3] S. Janke, *Łiskawica*, Gdańsk 1989.

[4] J. Drzeżdżon, *Twarz Smętka*, Gdańsk 1993.

[5] Kaszubskie nazwy roślin podaję w pisowni znormalizowanej, natomiast cytaty z ich użyciem przytaczam w pisowni oryginalnej, za źródłami, z którego korzystam.

Leszk Selin

Roscënë a òbrzãdowi rok. Uwôdżi ò fùnkcjach pòzwów roscënów w kaszëbsczich pòwiescach

Roscënë, tak ne roscącé, jak ë ne w pòstacëji rozmajitégò ôrtu wërobów z tzw. żëwëch roscënów, ale téż z sëszonëch roscënów i ùtrwaliwónëch w jinszi spòsób, mają wiôldżé znaczenié w kùlturze apartnëch nôrodów i etnicznëch karnów. Zdrzącë na prostą do dozdrzeniô cyklicznosc jich rozwiju òsoblëwie czãsto rzeszoné są z òbrzãdowim rokã[1] ë z towarzącyma mù zwëkama i tradicjama. Na łączba czãsto biwô pòkôzónô w lëteraturze, w tim, rozmieje sã, w kaszëbsczi lëteraturze.

Przedmiotã mòjégò artikla są zrzeszoné z kaszëbsczim òbrzãdowim rokã pòzwë roscënów, jaczé mòże nalezc w kaszëbsczich pòwiescach. Zanalizowôł jem bòtaniczny swiat òdwzorowóny w trzech pòwiescach napisónëch pò kaszëbskù (donëchczas tëlé òstało jich napisóné): „Żëcym i przigòdach Remùsa” Aleksandra Majkòwsczégò[2], „Łiskawicë” Stanisława Jankegò[3] (1988–1989) i „Twarzy Smętka” Jana Drzéżdżona[4].

W nëch pòwiescach w ùżëcach na rozmajiti ôrt zrzeszonëch z òbrzãdowim rokã razã wëstąpiło 9 bòtanicznëch pòzwów (reprezentowónëch bez spòdlowé jistniczi i/abò jich słowòtwórzbné deriwatë) òdnôszającëch sã w swòjich pòdstawòwëch znaczeniach do trzech ôrtów roscënowëch mòtiwów: gatënków roscënów, òglowëch ôrtów roscënów i roscënowëch zbiorowiszczów. Na nëch 9 pòzwów zrzeszonëch z òbrzãdowim rokã skłôdô sã 5 pòzwów gatënków roscënów (*bes*, *chòjinka*, *danka*, *paproc*//*paprocën* i *sliwka*[5]), 3 òglowé pòzwë roscënów (*drzewo*//*drzéwko*, *grzib* i *kwiat*//*kwiôtk*) i 1 pòzwa roscënowégò zbiorowiszcza (*bór*). Wszëtczich tikającëch sã òbrzãdowégò rokù wëstąpieniów nëch pòzwów w trzech analizowónëch dokôzach je 26. Szczegółowé statisticzné dóné na ną témã są w niżi ùmieszczony tabelë.

---

[1] Pòr. A. Kardaś, *Rośliny i ich symbolika w polskich obrzędach i obyczajach religijno-ludowych*, [w:] *Symbolika roślin. Heraldyka i symbolika chrześcijańska*, pod. red. J. Mareckiego i L. Rotter, Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, Kraków 2007.

[2] A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa. Zvjercadło kaszubskji*, Toruń 1938.

[3] S. Janke, *Łiskawica*, Gdańsk 1989.

[4] J. Drzeżdżon, *Twarz Smętka*, Gdańsk 1993.

[5] Kaszëbsczé pòzwë roscënów pòdôwóm w znormalizowónym pisënkù, zôs cytatë z jejich wëzwëskanim dôwajã w òriginalnym pisënkù, za zdrzódłama, z jaczégò kòrzistóm.

Nazwa kaszubska	**Ekwiwalent polski**	**Liczba użyć tekstowych danej nazwy**			
		Majkowski	Janke	Drzeżdżon	**Razem**
bes	bez	1	1		2
bór	bór	1			1
chòjinka	sosna			1	1
danka	świerk		2	1	3
drzewo//drzewko	drzewo	2			2
grzib	grzyb	1			1
paproc//paprocën	paproć//paprociowy	7			7
kwiat//kwiôtk	kwiat//kwiatek	8	3		11
sliwka	śliwka	1			1
	Razem	21	6	2	**29**

Nie jest to liczba imponująca, zwłaszcza w wypadku liczby użyć tekstowych. Łączna liczba wystąpień nazw roślin, czyli ich nazw ogólnych, nazw gatunkowych i nazw zbiorowisk roślinnych, w trzech badanych powieściach kaszubskich przekracza 1600, a więc jakiś związek z rokiem obrzędowym ma tylko około 1,8% tych wystąpień.

Mimo niewielkiego statystycznie udziału wśród powieściowych użyć nazw roślin takich ich użyć, które są jakoś powiązane z rokiem obrzędowym, sytuacja ta przedstawia się nieco odmiennie w każdej z trzech powieści kaszubskich. Wynika to z odmiennej struktury świata roślin odzwierciedlanego w tych utworach. Zgodnie z ogólnym poglądem, że „umiłowanie wszystkiego, co swojskie, miejscowe, kaszubskie najpełniejszy swój wyraz znalazło w powieści Majkowskiego «Żëcé i przigòdë Remùsa»[6]", wszechstronnej charakterystyce poddana została tu również rola roślin w przyrodzie i kulturze Kaszub. Artyzm Majkowskiego przejawia się w wierności oddawania rodzimej flory i fauny oraz w umiejętności naszkicowania zarysu danej rośliny za pomocą niewielu słów. Pisarz zdołał nie tylko wiernie „odmalować pewne charakterystyczne cechy poszczególnych roślin, drzew, zespołów leśnych, zwierząt"[7], lecz również ich funkcję kulturową. Zdaniem Ewy Rogowskiej świat roślinny kaszubskiej epopei „Żëcé i przigòdë Remùsa" Aleksandra Majkowskiego „jest niezwykle bogaty zarówno od

---

[6] A.K. Hirsz, *Przyroda na tle kultury ludowej w „Remusie" Majkowskiego*, „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego" 1968, nr 6 (27), s. 31.

[7] Tamże, s. 34.

Kaszëbskô pòzwa	**Pòlskô pòzwa**	**Lëczba tekstowëch ùżëców dóny pòzwë**			
		Majkòwsczi	Janke	Drzéżdżón	**Razã**
bes	bez	1	1		2
bór	bór	1			1
chòjinka	sosna			1	1
danka	świerk		2	1	3
drzewo//drzewko	drzewo	2			2
grzib	grzyb	1			1
paproc//paprocën	paproć//paprociowy	7			7
kwiat//kwiôtk	kwiat//kwiatek	8	3		11
sliwka	śliwka	1			1
	Razã	21	6	2	**29**

Nie je to zadzëwòwnô lëczba, òsoblëwie w przëtrôfkù lëczbë tekstowëch ùżëców. Łącznô lëczba wëstąpieniów pòzwów roscënów, to je jich òglowëch pòzwów, gatënkòwëch pòzwów i pòzwów roscënowëch zbiorowiszczów, w trzech badérowónëch kaszëbsczich pòwiescach je wikszô jak 1600, temù jakąs łaczbã z òbrzãdowim rokã mô leno kòle 1,8% nëch wëstąpieniów.

Nimò statisticzno niewiôldżégò ùdzélu westrzód pòwiescowëch ùżëców pòzwów roscënów taczich jich ùżëców, jaczé jakòs są z òbrzãdowim rokã zrzeszóné, na sytuacjô przedstôwiô sã kąsk jinaczi w kòżdi z trzech kaszëbsczich pòwiescy. Wëchôdô to z jiny sztrukturë swiata roscënów òdzwiercedlónégò w nëch dokôzach. Zgódno z òglowim pòzdrzatkã, że „ùmiłowanié wszëtczégò, co swójsczé, môlowé, kaszëbsczé swój nôfùlniészi òbrôz nalazło w pòwiescë Majkòwsczégò «Żëcé i przigòdë Remùsa»[6]”, wszechstrónny charakteristice pòddónô òstała tu téż rola roscënów w rodze ë kùlturze Kaszëb. Artizm Majkòwsczégò widzec je w wiérnoscë òddôwaniô rodny florë i faunë a téż w ùmiejãtnoscë nacéchòwaniô zarësu dóny roscënë za pòmòcą niewielu słowów. Pisôrz rozmiôł nié le wiérno „òdmalowac gwësné òsoblëwé znanczi òsóbnëch roscënów, drzéwiãtów, lesnëch karnów, zwierzãtów”[7], le téż jich kùlturową fùnkcjã. Wedle Éwë Rogòwsczi roscënowi swiat kaszëbsczi epòpeji „Żëcé i przigòdë Remùsa” Aleksandra

---

[6] A.K. Hirsz, *Przyroda na tle kultury ludowej w „Remusie” Majkowskiego*, „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego” 1968, nr 6 (27), s. 31.

[7] Tamże, s. 34.

strony ilościowej, jak i funkcjonalno-semantycznej”[8]. W powieści tej można znaleźć aż 113 nazw roślin (89 nazw gatunków roślin, 6 ogólnych nazw roślinnych i 10 nazw zbiorowisk roślinnych), a łączna liczba ich użyć wynosi około 1000. Do różnych okresów roku obrzędowego nawiązują w tym utworze wystąpienia 7 z tych 113 nazw, czyli wystąpienia 6,2% nazw, a użyć tych jest 21, co w stosunku do wszystkich użyć nazw roślin w tym utworze stanowi około 2%.

W powieści Stanisława Jankego „Łiskawica” świat botaniczny jest znacznie uboższy ilościowo niż w powieści Majkowskiego, ale stosunkowo zróżnicowany, a więc dość bogaty jakościowo. W tekście tym pojawiają się 44 nazwy roślin (33 nazwy gatunków, 8 nazw ogólnych i 3 nazwy zbiorowisk), a liczba ich użyć wynosi 128. Związek z różnymi elementami roku obrzędowego mają 3 z tych 44 nazw, czyli 6,8% nazw, a gdy policzymy nie nazwy, lecz ich użycia – 6 ze 128 użyć, czyli 4,7%. Mimo że odsetek nazw roślin stosowanych w odniesieniu do roku obrzędowego jest w tej powieści najniższy spośród trzech kaszubskich powieści, to odsetek ich użyć jest spośród tych powieści najwyższy.

Trzecia kaszubska powieść, „Twarz Smętka” Jana Drzeżdżona, zawiera tylko 29 nazw roślin (23 nazwy gatunków roślin, 3 nazwy ogólne, 3 nazwy zbiorowisk roślinnych), użytych tu około 500 razy. Świat roślinny tego utworu jest więc ilościowo znacznie bogatszy niż świat roślinny „Łiskawicë”, lecz uboższy od niego jakościowo, znacznie mniej urozmaicony. Tylko 2 nazwy roślin mają w tym utworze użycia, które wiążą się z kaszubskim rokiem obrzędowym, i są to użycia pojedyncze, co sprawia, że nazwy te stanowią 6,9% wszystkich nazw, a użycia – zaledwie 0,4% wszystkich użyć.

Z wyjątkiem wyrazów *bes* i *kwiat*, które w kontekstach związanych z rokiem obrzędowym zostały użyte w dwu powieściach: Majkowskiego i Jankego, oraz wyrazu *danka*, który wystąpił w powieściach Jankego i Drzeżdżona, pozostałe 6 nazw pojawia się w takich kontekstach tylko w jednej powieści. W powieści Majkowskiego są to oprócz nazwy ogólnej *kwiat* i nazwy gatunkowej *bes* nazwy gatunkowe *paproc*//*paprocën* i *sliwka*, nazwy ogólne *drzewò*//*drzéwkò* i *grzib* oraz nazwa zbiorowiska *bór*. W powieści Stanisława Jankego „Łiskawica” w kontekście wydarzeń roku obrzędowego występują tylko nazwa ogólna *kwiat* i nazwy gatunkowe *bes* i *danka*. W utworze Drzeżdżona oprócz nazwy gatunkowej *danka* z rokiem obrzędowym związana jest nazwa gatunkowa *chòjinka*. Powieści kaszubskie odwołują się zatem do różnych stereotypowych motywów roślinnych powiązanych z obrzędami dorocznymi.

Frekwencja nazw roślin w kontekstach związanych z rokiem obrzędowym jest w tych powieściach niewielka. Spośród 9 motywów botanicznych nazywanych wyrazami należącymi do nazw ogólnych, nazw gatunkowych lub nazw zbiorowisk roślinnych tylko 5 występuje więcej niż jednokrotnie. Są to: nazwy *kwiat*//*kwiôtk*, użyte w dwu powieściach 11 razy: 8 razy w powieści Majkowskiego i 3 razy w powieści Jankego; dwa

---

[8] E. Rogowska, *Nazwy roślin u Majkowskiego*, [w] *„Życie i przygody Remusa” Aleksandra Majkowskiego. Powieść regionalna czy arcydzieło europejskie*, pod red. T. Linknera, Słupsk 1999, s. 137.

Majkòwsczégò „je baro bòkadny, tak zdrzącë òd jiloscowi stronë, jak i fùnkcjonalno-semantyczny”[8]. W ti pòwiescë nalezc mòże jaż 113 pòzwów roscënów (89 pòzwów gatënków roscënów, 6 òglowëch roscënowëch pòzwów i 10 pòzwów roscënowëch zbiorowiszczów), a łączna lëczba jich ùżëców wënôszô kòle 1000. Do rozmajitëch cządów òbrzãdowégò rokù nawlékają w nym dokôzu wëstąpieniô 7 z nëch 113 pòzwów, to je wëstąpieniô 6,2% pòzwów, a ùżëców nëch je 21, co w stosënkù do wszëtczich ùżëców pòzwów roscënów w nym dokôzu stanowi kòle 2%.

W pòwiescë Stanisława Jankegò „Łiskawica” bòtaniczny swiat jiloscowò je dosc wiele biédniészi jak w pòwiescë Majkòwsczégò, ale dosc zróżnicowóny, a wiãc dosc jakòscowò bòkadny. W nym teksce pòjôwiają sã 44 pòzwë roscënów (33 pòzwów gatënków, 8 òglowëch pòzwów i 3 pòzwë zbiorowiszczów), a lëczba jich ùżëców to 128. Łączbã z rozmajitima elementama òbrzãdowégò rokù mają 3 z nëch 44 pòzwów, to je 6,8% pòzwów, a czej zrechùjemë nié pòzwë, le jich ùżëcô – 6 ze 128 ùżëców, to je 4,7%. Chòc òdsetk pòzwów roscënów stosowónëch w òdniesenim do òbrzãdowégò rokù je w ti pòwiescë nôniższi spòstrzód trzech kaszëbsczich pòwiescy, to òdsetk jich ùżëców je spòstrzód nëch pòwiescy nôwëższi.

W trzecy kaszëbsczi pòwiescë, „Twarz Smętka” Jana Drzéżdżona, je leno 29 pòzwów roscënów (23 pòzwë gatënków roscënów, 3 òglowé pòzwë, 3 pòzwë roscënowëch zbiorowiszczów), ùżëtëch tu kòle 500 razy. Temù téż roscënowi swiat negò dokôzu je jiloscowò wiele bòkadnészi jak roscënowi swiat „Łiskawicë”, ale biédniészi òd niegò jakòscowò, wiele mni ùrozmajicony. Leno 2 pòzwë roscënów mają w nym dokôzu ùżëcô, jaczé parłãczą sã z kaszëbsczim òbrzãdowim rokã, i są to pòjedinczé ùżëcô, co sprôwiô, że ne pòzwë stanowią 6,9% wszëtczich pòzwów, a ùżëcô – leno 0,4% wszëtczich ùżëców.

Z wëjątkã słów *bes* i *kwiat*, jaczé w kòntekstach zrzeszonëch z òbrzãdowim rokã òstałë ùżëté w dwùch pòwiescach: Majkòwsczégò i Jankegò, a téż słowa *danka*, jaczé wëstąpiło w pòwiescach Jankegò i Drzéżdżona, reszta z 6 pòzwów pòjôwiô sã w taczich kòntekstach leno w jedny pòwiescë. W pòwiescë Majkòwsczégò są to òkróm òglowi pòzwë *kwiat* i gatënkòwi pòzwë *bes* gatënkòwé pòzwë *paproc*//*paprocën* i *sliwka*, òglowé pòzwë *drzewò*//*drzéwkò* i *grzib* ë pòzwa zbiorowiszcza *bór*. W pòwiescë Stanisława Jankegò „Łiskawica” w kònteksce wëdarzeniów òbrzãdowégò rokù wëstãpùją leno òglowô pòzwa *kwiat* i gatënkòwé pòzwë *bes* i *danka*. W dokôzu Drzéżdżona òkróm gatënkòwi pòzwë *danka* z òbrzãdowim rokã zrzeszonô je gatënkòwô pòzwa *chòjinka*. Tej kaszëbsczé pòwiescë òdwòłiwają sã do rozmajitëch stereotipòwëch roscënowëch mòtiwów sparłãczonëch z corocznëma òbrzãdama.

Frekwencjô pòzwów roscënów w kòntekstach zrzeszonëch z òbrzãdowim rokã je w nëch pòwiescach niewiôlgô. Spòstrzód 9 bòtanicznëch mòtiwów pòzéwónëch słowama słëchającyma do òglowëch pòzwów, gatënkòwëch pòzwów abò pòzwów

---

[8] E. Rogowska, *Nazwy roślin u Majkowskiego*, [w] *„Życie i przygody Remusa” Aleksandra Majkowskiego. Powieść regionalna czy arcydzieło europejskie*, pod red. T. Linknera, Słupsk 1999, s. 137.

wyrazy występujące tylko w powieści Majkowskiego: *paproc*, użyta 7 razy, i *drzewò//drzéwkò*, użyte 2 razy; a także *danka*, zastosowana dwukrotnie przez Jankego i jednokrotnie przez Drzeżdżona, oraz *bes*, mający pojedyncze użycia w powieściach Majkowskiego i Jankego. Nazwy roślin związanych z obrzędami dorocznymi nie należą więc – może z wyjątkiem wyrazu *kwiat* – do statystycznych słów kluczy tych utworów.

Wśród 29 użyć nazw roślin ponad 2/3 – 20 użyć – to ich użycia w znaczeniach podstawowych, odnoszących się do całych roślin, ale w 9 wystąpieniach dwie z tych nazw pojawiają się w powieści Majkowskiego w znaczeniu metonimicznym, odnoszącym się do części rośliny. W znaczeniach partytywnych występuje w powieściach Majkowskiego i Jankego nazwa *kwiat//kwiôtk*, odnosząca się tu nie do rośliny kwitnącej, lecz do kwitnącej części tej rośliny, a w powieści Majkowskiego ponadto wyraz *sliwka*, nazywający nie drzewo, lecz jego owoc.

Nazwy omówionych roślin pojawiają się w powiązaniu z różnej długości i różnej dla treści trzech analizowanych utworu wagi wzmiankami o sześciu dniach lub okresach roku obrzędowego. Jedno z wydarzeń roku obrzędowego – Boże Narodzenie – jest zestawione z motywami roślinnymi w dwu różnych utworach: w powieściach Majkowskiego i Drzeżdżona, pozostałe powiązania pomiędzy roślinami a obrzędami dorocznymi mają w analizowanych powieściach charakter niepowtarzalny. Najwięcej takich powiązań przedstawia powieść Majkowskiego, gdyż motywy roślinne pojawiają się w niej w kontekście pięciu wydarzeń roku obrzędowego: adwentu, Godów, dni krzyżowych, nocy świętojańskiej i dnia świętej Anny. W powieści Jankego nazwy roślin zostały wymienione w kontekście uroczystości Bożego Ciała. W „Twarzy Smętka" nazwy roślin występują tylko w kontekście Bożego Narodzenia.

Mimo stosunkowo niskiej frekwencji w kontekstach wydarzeń roku obrzędowego sposób wykorzystania tych nazw oraz ich funkcje są urozmaicone i ważne dla problematyki oraz struktury tych utworów. Funkcje te opiszę, odwołując się do klasyfikacji funkcji motywów roślinnych w utworach literackich opracowanej przez literaturoznawcę Andrzeja Stoffa[9]. Badacz ten wyróżnił sześć następujących funkcji motywów roślinnych:

- funkcję metaforyczną, która „występuje w przypadku użycia nazwy obiektu botanicznego lub jakiegokolwiek innego określenia odnoszącego się wprost do roślin jako «przedmiotu pomocniczego» w metaforze"[10];
- funkcję mimetyczną, która „jest konsekwencją postawy naśladowania rzeczywistości, intencjonalnego dostosowania tego, co literackie, do tego, co poznawalne"[11];
- funkcję przedmiotową, gdy rośliny będące elementem świata przedstawionego utworu „są obiektem oddziaływania, troski i wykorzystania"[12] przez człowieka;

---

[9] A. Stoff, *Problematyka teoretyczna funkcjonowania motywów roślinnych w utworach literackich*, [w:] *Literacka symbolika roślin*, pod. red. A. Martuszewskiej, Gdańsk 1997, s. 20–21.

[10] Tamże, s. 18.

[11] Tamże, s. 19.

[12] Tamże, s. 20.

roscënowëch zbiorowiszczów leno 5 wëstãpùje wicy jak jeden rôz. Są to: pòzwë *kwiat//kwiôtk*, ùżëté w dwùch pòwiescach 11 razy: 8 razy w pòwiescë Majkòwsczégò i 3 razë w pòwiescë Jankegò; dwa słowa wëstãpùjącé leno w pòwiescë Majkòwsczégò: *paproc*, ùżëté 7 razy, i *drzewò//drzéwkò*, ùżëté 2 razy; a téż *danka*, wëzwëskónô dwa razë bez Jankegò i rôz bez Drzéżdżona, a téż *bes*, jaczi mô pòjedińczé ùżëcé w pòwiescach Majkòwsczégò i Jankegò. Pòzwë roscënów sparłãczonëch z coroczënëma òbrzãdama nie słëchają wiãc – mòże z wëjątkã słowa *kwiat* – do statisticznëch słowów kluczów nëch dokôzów.

Westrzód 29 ùżëców pòzwów roscënów wicy jak 2/3 – 20 ùżëców – to jich ùżëcô w pòdstawòwëch znaczeniach, òdnôszjącëch sã do całëch roscënów, ale w 9 wëstąpieniach dwie z nëch pòzwów pòjôwiają sã w pòwiescë Majkòwsczégò w metonimicznym znaczenim, òdôszającym sã do dzélu roscënë. W partitiwnëch znaczeniach wëstãpùje w pòwiescach Majkòwsczégò i Jankegò pòzwa *kwiat//kwiôtk*, òdnôszającô sã tu nié do kwitnący roscënë, le do kwitnącégò dzélu ti roscënë, a w pòwiescë Majkòwsczégò pònadto słowò *sliwka*, pòzéwającô nié drzéwiã, leno jegò brzôd.

Pòzwë òbgôdónëch roscënów pòjôwiają sã w sparłãczenim z rozmajiti dłëgòscë i rozmajiti dlô zamkłoscë trzech analizowónëch dokôzów wôżnoscë wzmiónkama ò szescu dniach abò cządach òbrzãdowégò rokù. Jedno z wëdarzeniów òbrzãdowégò rokù – Gòdë – je zestawioné z roscënowima mòtiwama w dwùch rozmajitëch dokôzach: w pòwiescach Majkòwsczégò i Drzéżdżona, reszta zrzeszeniów pòmidzë roscënama a coroczënëma òbrzãdama mô w analizowónëch pòwiescach niepòwtôrzalny charakter. Nôwicy taczich zrzeszeniów przedstôwiô pòwiesc Majkòwsczégò, bò roscënowé mòtiwë pòjôwiają sã w ni w kòntekscе piãcu wëdarzeniów òbrzãdowégò rokù: jagwańtu, Gòdów, krziżowëch dniów, swiãtojańsczi nocë i dnia swiãti Anë. W pòwiescë Jankegò pòzwë roscënów òstałë wëmienioné w kòntekscе ùroczëznë Bòżégò Cała. W „Twarzy Smętka" pòzwë roscënów są le w kòntekscе Gòdów.

Nimò dosc nisczi frekwencji w kòntekstach wëdarzeniów òbrzãdowégò rokù spòsób wëzwëskaniô nëch pòzwów a téż jich fùnkcje są ùrozmajiconé i wôżné dlô problematiczi ë sztrukturë nëch dokôzów. Ne fùnkcje òpiszã, òdwòłującë sã do klasyfikacji fùnkcji roscënowëch mòtiwów w lëteracczich dokôzach zrëchtowóny bez lëteraturoznôjarza Andrzeja Stoffa[9]. Nen badéra wëapartnił szesc pòstãpnëch fùnkcji roscënowëch mòtiwów:

– metaforiczną fùnkcjã, jakô „je w przëtrôfkach ùżëcô pòzwë bòtanicznégò òbiektu abò jaczégò le jinszégò òkreszleniô òdnôszającégò sã prosto do roscënów jakno« pòmòcniczégò przedmiotu» w metafòrze"[10];
– mimeticzną fùnkcjã, chtërna „je kònsekwencją pòstawë nasladowaniô juwernotë, jintencjonalnégò dopasowaniô tegò, co lëteracczé, do te, co pòznôwalné"[11];

---

[9] A. Stoff, *Problematyka teoretyczna funkcjonowania motywów roślinnych w utworach literackich*, [w:] *Literacka symbolika roślin*, pod. red. A. Matuszewskiej, Gdańsk 1997, s. 20–21.

[10] Tamże, s. 18.

[11] Tamże, s. 19.

- funkcję symboliczną, która „angażuje motywy botaniczne w konstytuowanie najgłębszych pokładów semantycznych”[13]; pełnią je zindywidualizowane przedstawienia, ujęcia skonwencjonalizowane i zakrzepłe znaki kulturowe[14];
- funkcję ekspresywną, polegającą na tym, że obiekty botaniczne pełniące tę funkcję zachowują swoją tożsamość materialną, która jest warunkiem emocjonalnego nacechowania[15];
- funkcję dekoracyjną, którą pełnią elementy kompozycyjne, które nie są w utworze niezbędne, a „ich obecność ma często charakter popisowy, erudycyjny bądź stylistyczny”[16].

Analizowane motywy roślinne towarzyszące wydarzeniom roku obrzędowego wystąpiły w powieściach kaszubskich w czterech spośród wyżej wymienionych funkcji: metaforycznej, mimetycznej, przedmiotowej i symbolicznej.

Zacznę od opisu użyć tych motywów w funkcji metaforycznej, która zdaniem Andrzeja Stoffa „według stopnia złożoności i istotności”[17] zajmuje ostatnie, najmniej istotne miejsce spośród wyróżnionych przez niego funkcji. W funkcji metaforycznej pojawia się też w analizowanych utworach najwięcej nazw roślin: 5 spośród 9, choć liczbą użyć (a jest ich również 5, gdyż każda nazwa rośliny w funkcji metaforycznej występuje jeden raz) przewyższa ją funkcja symboliczna. Ponadto funkcja metaforyczna jako jedyna obejmuje wszystkie trzy omawiane powieści.

Nazwy roślin użyte w funkcji metaforycznej najczęściej pojawiają się w tych powieściach w kontekście nazw wydarzeń roku obrzędowego również użytych metaforycznie, gdy zarówno motywy roślinne, jak i wydarzenia roku obrzędowego nie stanowią składników świata przedstawionego, lecz oba są wyłącznie składnikami obrazu metaforycznego.

Cały taki – mniej lub bardziej rozbudowany – obraz metaforyczny najczęściej nawiązuje do wiedzy potencjalnych czytelników na temat sposobu wykorzystania roślin lub ich części w obrzędach dorocznych.

W taki sposób zostało w „Twarzy Smętka” zbudowane porównanie sosenki obwieszonej spodniami do choinki ustrojonej na Boże Narodzenie: *Té, kòl wjeczora calô chòjinka bëla òbwjeszonô chlopszczëmë spôdnëmë bùksamë, a wëzdrza dëcht* ***jak ùstrojónô na gwjôzdkę danka*** („Twarz Smętka”, s. 84). Porównanie to eksponuje podobieństwo niezwykłego efektu wydarzenia stanowiącego fragment powieściowej fabuły – obwieszenia rosnącego drzewka spodniami – do efektu wydarzenia głęboko zakorzenionego w kulturze obrzędowej: ubierania choinki. Taki opis wpływa na plastyczność przedstawienia oraz rodzi efekt humorystyczny.

---

[13] Tamże, s. 21.

[14] Tamże, s. 22.

[15] Tamże, s. 21.

[16] Tamże, s. 18–19.

[17] Tamże, s. 18.

- przedmiotową fùnkcjã, czej roscënë mdącë elemeńtã swiata przedstawionégò dokôzu „są òbiektã òddzałiwaniô, jadłobë i wëkòrzëstaniô”[12] bez człowieka;
- symbòliczną fùnkcjã, jakô „angażëje bòtaniczné mòtiwë w kònstituowanié nôgłãbszich semanticznëch pòkładów”[13]; pełnią je zjindiwidualizowóné przedstawieniô, skònwencjonalizowóné ùjãcô i zastãgłé kùlturowé céchë[14];
- ekspresywną fùnkcjã, jakô pòlégô na tim, że bòtaniczné òbiektë pełniącé nã fùnkcjã zachòwùją swòjã materialną juwernotã, jakô je warënkã emòcjonalnégò nacéchòwaniô[15];
- dekòracyjną fùnkcjã, jaką pełnią kòmpòzycyjné elemeńtë, chtërne nie są w dokôzu niebrëkòwné, a „jich bëtnosc mô czãsto pòpisowi, erudicyjny abò sztilistny charakter”[16].

Analizowóné roscënowé mòtiwë towarzącé wëdarzeniom òbrzãdowégò rokù wëstąpiłë w kaszëbsczich pòwiescach w sztërzech spòstrzód wëżi wëmienionëch fùnkcjów: metafòriczny, mimeticzny, przedmiotowi i symbòliczny.

Zacznã òd òpisënkù ùżëców nëch mòtiwów w metafòriczny fùnkcji, jakô zdanim Andrzeja Stoffa „wedle stãpnia złożonoscë i wôżnoscë”[17] zajimô slédny, nômni wôżny môl spòstrzód wëapartnionëch bez niegò fùnkcji. W metafòriczny fùnkcji pòjôwiô sã téż w analizowónëch dokôzach nôwicy pòzwów roscënów: 5 spòstrzód 9, chòc lëczbą ùżëców (a je jich téż 5, bò kòżdô pòzwa roscënë w metafòriczny fùnkcji wëstãpùje jeden rôz) przewiższô jã symbòlicznô fùnkcjô. Co wicy metafòricznô fùnkcjô jakò jedurnô òbjimô wszëtczé trzë òbgôdiwóné pòwiescë.

Pòzwë roscënów ùżëté w metafòriczny fùnkcji nôczãscy pòjôwiają sã w nëch pòwiescach w kònteksce pòzwów wëdarzeniów òbrzãdowégò rokù téż ùżëtëch metafòriczno, czej zarówno roscënowé mòtiwë, jak i wëdarzeniô òbrzãdowégò rokù nie stanowią skłôdników przedstawionégò swiata, le òba są blós skłôdnikama metafòricznégò òbrazu.

Całi taczi – mni abò barżi rozbùdowóny – metafòriczny òbrôz nôczãscy nawlékô do wiédzë pòtencjalnëch czëtińców na témã spòsobù ùżëcô roscënów abò jich dzélów w corocznëch òbrzãdach.

Na taczi ôrt w „Twarzy Smętka” zbùdowóné przërównanié chójeczczi òbwieszony bùksama do danczi òbstrojony na Gòdë: *Té, kòl wjeczora calô chòjinka bëla òbwjeszonô chlopszczëmë spôdnëmë bùksamë, a wëzdrza dëcht* ***jak ùstrojónô na gwjôzdkę danka*** („Twarz Smętka”, s. 84). No pòrównanié ekspònëje szlachòwnotã niezwëczajnégò efektu wëdarzeniô, jaczi stanowi dzélëk pòwiescowi fabùłë – òbwieszeniô roscącégò drzéwiã bùksama – do efektu wëdarzeniô głãbòk zasedzałégò w òbrzãdowi

---

[12] Tamże, s. 20.
[13] Tamże, s. 21.
[14] Tamże, s. 22.
[15] Tamże, s. 21.
[16] Tamże, s. 18–19.
[17] Tamże, s. 18.

Poprzez odwołanie do wiedzy czytelników na temat roli roślin w obrzędach dorocznych została też wzbogacona metaforyka „Łiskawicë”. Jej dziecięcemu bohaterowi, który wyobraża sobie swą koleżankę-siostrę ubraną na biało, przychodzą na myśl dziewczęta sypiące kwiatki podczas procesji Bożego Ciała: *Jem w ti chwilë pomëslôł, że je tak samo oblokłô jak dzewczęta, co* ***na procesji*** *sëpią ksędzu* ***kwiôtczi*** *pod nodżi* („Łiskawica”, s. 65). Utrwalony w kulturze chrześcijańskiej obraz kwiatów i procesji Bożego Ciała ma charakter radosny, zdaniem Bernarda Sychty kwiaty „za największe szczęście poczytują sobie, jeśli mogą towarzyszyć Matce Bożej na ołtarzu lub w kapliczce przydrożnej, tudzież brać udział podczas procesji Bożego Ciała”[18]. Dzięki odniesieniu do wyobrażeń uroczystej procesji pochwała wyglądu wyobrażonej dziewczynki zyskuje w „Łiskawicë” oryginalny charakter i metafizyczny wymiar.

Inną motywację ma zestawienie w powieści Majkowskiego w ramach tego samego obrazu metaforycznego z jednej strony śliwek i drzewa, z drugiej – święta Godów. Szukanie śliwek na drzewie po Bożym Narodzeniu jest metaforycznym dowodem naiwności bohatera: *Vjera i tak będze, bo chtuż ze zdrovim rozumem szukołbe* ***slivk*** *na* ***drzevje*** *po Godach*? („Żëcé i przigòdë Remùsa”, s. 53). Wyraz *Gòdë*, będący nazwą okresu roku obrzędowego, wystąpił w tym porównaniu bez swych konotacji obrzędowych, jako konwencjonalna miara czasu. Ten rodzaj użyć nazw okresów roku obrzędowego, choć nie odsyła do konkretnych wyobrażeń związanych z obchodzeniem tych świąt, świadczy o ich silnym zakorzenieniu w kulturze kaszubskiej. Użycia takie stanowią zatem element charakterystyki kultury kaszubskiej jako kultury czerpiącej z tradycji chrześcijańskiej.

Od sytuacji, gdy zarówno nazwa okresu roku obrzędowego, jak i nazwa rośliny pełnią funkcję metaforyczną, rzadsza jest w powieściach kaszubskich sytuacja, gdy funkcję metaforyczną pełni tylko nazwa rośliny, a nazwa czasu jest osadzona w świecie przedstawionym powieści. Tak jest w wypadku związku łączącego grzyb i adwent w powieści Majkowskiego. Autor porównał w niej słomiany dach chałupy, widziany w adwentowym śniegu, do „zapomnianego grzyba”: *A v Advańce, kjej słomjanni dach jego chałupë z małim woknem vëzeroł ze smjegu, jak zaboczoni* ***grzib****, tej jô do njego zachodzeł, bo mje tich pjesnji ze svoji dużi ksęgji wuczeł* („Żëcé i przigòdë Remùsa”, s. 77). Czas adwentu został tu scharakteryzowany nie ze względu na swą treść teologiczną czy liturgiczną, lecz w związku z kalendarzem przyrodniczym jako okres przejściowy między aurą jesienną a zimową. Nawiązując do faktu, że czasem w tym okresie można jeszcze spotkać w lesie niezebrane grzyby, autor do takiego grzyba przyrównał przypominający go kształtem słomiany dach. Grzyb występujący u progu zimy ewokuje ponadto myśl o zapomnieniu i smutku, dzięki czemu czas adwentu i przypisane mu czynności bohatera zostały ukazane jako pełne zadumy i skupienia, a przez to ważne.

---

[18] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich*, Gdańsk, 1968, t. II, s. 314.

kùlturze: òblokanié danczi. Taczi òpisënk mô cësk na plasticznosc przedstawieniô ë dôwô hùmòrosticzny efekt.

Òbez òdwòłanié do wiédzë czëtińców na témã rolë roscënów w corocznëch òbrzãdach òstała téż ùbògaconô metafòrika „Łiskawicë”. Ji dzecãcémù bòhatérze, jaczi roji so swòjã drëszkã-sostrã na biôło òblokłą, przëchôdają na mëslã dzéwczãta sëpiącé kwiôtczi òbczas procesji Bòżégò Cała: *Jem w ti chwilë pomëslôł, że je tak samo oblokłô jak dzewczęta, co* ***na procesji*** *sëpią ksędzu* ***kwiôtczi*** *pod nodżi* („Łiskawica”, s. 65). Ùtrwalóny w chrzescyjańsczi kùlturze òbrôz kwiatów i procesji Bòżégò Cała mô redostny charakter, wedle Bernata Zëchtë kwiatë „wedle nich nôwikszim szczescym [kwiatów] je to, żlë mògą towarzëc Matce Bòżi na wôłtôrzu abò w kòldrogòwi kaplëcë, czë téż jic w procesji Bòżégò Cała”[18]. Òbez no òdniesenié do rojenów ùroczësti procesji chwalba wëzdrzatkù wëòbrażonégò dzéwczątka dostôwô w „Łiskawicë” òriginalny charakter i metafizyczny wëmiôr.

Jinszą mòtiwacjã mô zestawienié w pòwiescë Majkòwsczégò w òbrëmienim negò samégò metafòricznégò òbrazu z jedny stronë slëwów i drzéwiãca, z drëdżi – swiãta Gòdów. Szëkanié slëwów na drzéwie pò Gòdach je metafòricznym dowòdã letkòwiernotë bòhatérë: *Vjera i tak będze, bo chtuż ze zdrovim rozumem szukołbe* ***slivk*** *na* ***drzevje*** *po Godach*? („Żëcé i przigòdë Remùsa”, s. 53). Słowò *Gòdë*, mdące pòzwą czãdu òbrzãdowégò rokù, wëstąpiło w tim pòrównanim bez swòjich òbrzãdowëch kònotacjów, jakno kònwencjonalnô miara czasu. Nen ôrt ùżëców pòzwów czãdów òbrzãdowégò rokù, chòc nie òdsélô do kònkretnëch rojeniów zrzeszonëch z òbchòdzenim nëch swiãt, swiôdczi ò jich mòcnym zasedzenim w kaszëbsczi kùlturze. Tak tej taczé ùżëca stanowią element charakteristiczi kaszëbsczi kùlturë jakno kùlturë, chtërnô bierze z chrzescyjańsczi tradicji.

Òd sytuacji, czej zarówno pòzwa czãdu òbrzãdowégò rokù, jak i pòzwa roscënë pełnią metafòriczną fùnkcjã, rzôdszô je w kaszëbsczich pòwiescach sytuacjô, czej metafòriczną fùnkcjã pełni leno pòzwa roscënë, a pòzwa czasu òsadzonô je w przedstawionym swiece pòwiescë. Tak je w przëtrôfkù związkù parłãczącégò grzib i jagwant w pòwiescë Majkòwsczégò. Autór pòrównał w ni słomiany dak chëczi, widzóny w jagwantowim sniegù, do „zabëtégò grzëba”: *A v Advańce, kjej słomjanni dach jego chałupë z małim woknem vëzerol ze smjegu, jak zaboczoni* ***grzib****, tej jô do njego zachodzeł, bo mje tich pjesnji ze svoji duži ksęgji wuczeł* („Żëcé i przigòdë Remùsa”, s. 77). Czas jagwantu òstôł tu scharakterizowóny nié temù, że mô swòjã teologòwą czë lëturgiczną zamkłosc, le wespół z kalãdarzã rodë, jakno przeńscowi czãd miãdzë jesénną a zëmòwą aurą. Nawlékający do faktu, że czasã w nym czãdze mòże jesz nalezc w lese niezebróné grzëbë, autór do taczégò grzëba przërównôł przëbôcziwający gò sztôłtã słomiany dak. Co wicy grzib wëstãpùjący na zôczątkù zëmë ewòkùje mëslã ò zabëcym i smùtkù, dzãka czemù czas jagwantu i przëpisóné mù dzejaniô bòhatérë òstałë ùkôzóné jakno fùlné zamëslenió i skùpieniô, a bez to wôżné.

---

[18] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich,* t. II, Gdańsk 1968, s. 314.

Nazwy roślin występujące w kontekście motywów roślinnych w funkcji metaforycznej pozwalają więc bardziej plastycznie przedstawiać powieściowe osoby i wydarzenia, dokładniej je charakteryzować, a także współtworzą nastrój poszczególnych fragmentów powieści (humorystyczny lub pełen zadumy). Stanowią one również element charakterystyki kultury kaszubskiej, gdyż nawiązują do obrazów głęboko w tej kulturze utrwalonych.

Kolejną zdaniem Andrzeja Stoffa „według stopnia złożoności i istotności”[19] funkcją motywów roślinnych, w tym wypadku motywów roślinnych powiązanych z rokiem obrzędowym, jest ich funkcja mimetyczna. Wystąpienia nazw roślin w tej funkcji dotyczą „faktu obecności przyrody jako naturalnego tła poczynań człowieka w danym miejscu i czasie”[20] w świecie przedstawionym utworu literackiego. W analizowanych powieściach kaszubskich w funkcji mimetycznej w kontekście wydarzeń roku obrzędowego występuje nazwa gatunkowa *bes* oraz nazwa zbiorowiska roślinnego *bór*. W obu wypadkach nazwy wydarzeń roku obrzędowego posłużyły autorom do określenia czasu wydarzeń fabularnych osadzonych w przestrzeni przyrody.

W świecie przedstawionym powieści Jankego bzy rosnące na terenie, na którym bawią się bohater i jego koleżanka Anulka, kwitną w czasie opisanym poprzez odniesienie do dnia Bożego Ciała, por. *Przeważnie më sę bawilë w zarosłëch* ***besę*** *Szadëch Krzach, jaczi przed Bożim Całę zmienilë sę w wiôldżi biôli ogród* („Łiskawica”, s. 39).

W powieści Majkowskiego bory wejherowskie zostały ukazane jako przestrzeń pogoni za Remusem w okresie mierzonym dwoma wydarzeniami roku obrzędowego: od krzyżowych dni (okres ten to trzy dni przed Wniebowstąpieniem Pańskim) aż do świętego Jana, por. *Wod krzizovich dnji jaż do svjętigo Jana vanożę jô po Puckji Kępje i po Vejherovskjich* ***borach*** *i ve vszekjich rëbackjich i gburskjich vsach pitom, czë tu nje przechodzeł takji długji, jak litanjijô, chłop ve foliszovim vampsu i mucą barankovą na głovje, vjezący karę przed sobą* („Żëcé i przigòdë Remùsa”, s. 429). Mimetyczne przedstawienie borów wejherowskich stanowi element opisu krajobrazu przyrodniczego Kaszub, gdyż – jak pisze Wacław Odyniec – „krajobrazu Kaszub nie można sobie wyobrazić w minionych wiekach bez lasów. Las zamykał horyzont linią prostą lub pofałdowaną, zawsze ciemną, zwartą, nawet tajemniczą. Był obecny wszędzie, wdzierał się w pola uprawne, anektował łąki, otaczał jeziora, ocieniał rzeki”[21]. Jak stwierdza Tadeusz Linkner: „W *Remusie* mówi się często o większych kompleksach leśnych – Lesie Mirachowskim, Borach Wejherowskich, Puszczy Darżlubskiej, lasach lipuskich, wdzydzkich, ruszkowskich i parchowskich. Najwięcej Majkowski powie o Lesie Mirachowskim, gdzie zwierzyna i dzikie ptactwo mają swój raj”[22]. Przywołanie tych borów

---

[19] A. Stoff, dz. cyt., s. 18.

[20] Tamże.

[21] W. Odyniec, *Kaszubskie obrzędy i obyczaje*, Gdańsk 1985, s. 13-14.

[22] T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996, s. 187

Pòzwë roscënów wëstãpùjącé w kònteksce roscënowëch mòtiwów w metafòriczny fùnkcji pòzwôlają wiãc barżi plasticzno przedstawiac pòwiescowé persónë i wëdarzenia, dokładni je charakterizowac, a téż wespółùsôdzają nastrój òsóbnëch dzélëków pòwiescë (hùmòristiczny abò fùl zamësleniô). Stanowią òne téż element charakteristiczi kaszëbsczi kùlturë, bò nawlékają do òbrazów głãbòk w ti kùlturze ùtrwalonëch.

Pòstãpną zdanim Andrzeja Stoffa „wedle stãpnia złożonoscë i wôżnoscë”[19] fùnkcją roscënowëch mòtiwów, w tim przëtrôfkù roscënowëch mòtiwów zrzeszonëch z òbrzãdowim rokã, je jich mimeticznô fùnkcjô. Wëstąpieniô pòzwów roscënów w ti fùnkcji tikają sã „faktu bëtnoscë rodë jakno nôtërnégò tła pòczënaniów człowieka w dónym môlu ë czasu”[20] w swiece przedstawionym lëteracczim dokôzu. W analizowónëch kaszëbsczich pòwiescach w mimeticzny fùnkcji w kònteksce wëdarzeniów òbrzãdowégò rokù wëstãpùje gatënkòwô pòzwa *bes* ë pòzwa roscënnégò zbiorowiszcza *bór*. W nëch dwùch przëtrôfkach pòzwë wëdarzeniów òbrzãdowégò rokù pòsłużëłë autoróm do òkresleniô czasu fabùlarnëch wëdarzeniów òsadzonëch w rëmie rodë.

W swiece przedstawionym pòwiescë Jankegò bzë roscącé na môlu, dze bawi sã bòhatéra i jegò drëszka Anulka, kwitną w òpisónym czasu bez òdniesenié do dnia Bòżégò Cała, pòr. *Przeważnie më sę bawilë w zarosłëch* ***besę*** *Szadëch Krzach, jaczi przed Bożim Całę zmienilë sę w wiôldżi biôłi ogród* („Łiskawica”, s. 39).

W pòwiescë Majkòwsczégò wejrowsczé lasë òstałë pòkôzóné jakno rum nëkbë za Remùsã w cządze mierzonym dwùma wëdarzeniama òbrzãdowégò rokù: òd krziżowëch dniów (nen cząd to trzë dni przed Pańsczim Wniebòwstąpienim) jaż do swiãtégò Jana, pòr. *Wod krzizovich dnji jaż do svjętigo Jana vanożę jô po Puckji Kępje i po Vejherovskjich* ***borach*** *i ve vszekjich rëbackjich i gburskjich vsach pitom, czë tu nje przechodzeł takji długji, jak litanjijô, chłop ve foliszovim vampsu i mucą barankovą na głovje, vjezący karę przed sobą* („Żëcé i przigòdë Remùsa”, s. 429). Mimeticzné przedstawienié wejrowsczich lasów stanowi dzélëk òpisënkù krôjòbrazu rodë Kaszëbsczi, bò – jak pisze Wacłôw Òdiniec – „krôjòbrazu Kaszëb ni mòże so wëòbrazëc w ùszłëch stalatach bez lasów. Las zamikôł widnik prostą abò pògùbòwóną lënią, wiedno cemną, zwartą, nawetka krëjamną. Béł wszãdze, wdzérôł sã w pòla, zajimôł łączi, òtaczôł jezora, òcéniôł rzéczi”[21]. Jak stwierdzywô Tadeùsz Linkner: „W *Remùsu* czãsto gôdô sã ò wiãkszich lesnëch kòmpleksach – Mirochòwsczim Lese, Wejrowsczich Lasach, Darżlëbsczim Lese, lëpùsczich, wdzëdzczich, tuszkòwsczich i parchòwsczich lasach. Nôwicy Majkòwsczi rzecze ò Mirochòwsczim Lese, dze zwierzëna i dzëwé ptôchë mają swój rôj”[22]. Przëwòłanié nëch lasów w kònteksce wëdarzeniów òbrzãdowégò rokù pełniącëch fùnkcjã kalãdarza, jaczi regùlëje codniowé żëcé Kaszëbów pòzwôlô autorowi

---

[19] A. Stoff, d. cët., s. 18.

[20] Tamże.

[21] W. Odyniec, *Kaszubskie obrzędy i obyczaje*, Gdańsk 1985, s. 13-14.

[22] T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996, s. 187

w kontekście wydarzeń roku obrzędowego pełniących funkcję kalendarza regulującego codzienne życie Kaszubów pozwala autorowi podkreślić ważną rolę przyrody w życiu Kaszubów. A.K. Hirsz określił las występujący w epopei jako miejsce, które „kryje wiele tajemniczych jezior, pagórków, trzęsawisk, łąk, mogił stolemów, zamkowisk, z lasem tym wiąże się sporo powiastek i bajek ludowych. Granice lasu zostały ściśle określone, sam zaś opis jest piękny i wierny, nawet w szczegółach”[23].

Zupełnie wyjątkowo nazwa rośliny występująca w analizowanych utworach w kontekście roku obrzędowego pełni także funkcję przedmiotową. Funkcja ta jest zdaniem Andrzeja Stoffa najmniej literacką z wyodrębnionych przez niego funkcji motywów roślinnych, a dotyczy „wykorzystywania poszczególnych obiektów botanicznych zgodnie z ich naturą i przeznaczeniem”[24]. Sytuacja taka zachodzi we wspomnianym już fragmencie powieści Jana Drzeżdżona dotyczącym obwieszonej spodniami sosenki porównanej do bożonarodzeniowej choinki: *Té, kòl wjeczora calô* ***chòjinka*** *bëla òbwjeszonô chlopszczëmë spôdnëmë bùksamë, a wëzdrza dëcht jak ùstrojónô na gwjôzdkę danka* („Twarz Smętka”, s. 84). Przedstawiony tu sposób wykorzystania przez bohaterów sosenki jest nietypowy: ukryci w koronie drzewa żołnierze zdejmują swoje ubrania, dając je do prania wspierającym je kobietom, w rezultacie czego cała sosenka zostaje obwieszona spodniami. Dzięki zastosowaniu niekonwencjonalnego porównania do bożonarodzeniowego drzewka opisana sytuacja wydaje się bardziej plastyczna i w związku z tym bardziej interesująca dla czytelników.

Najczęstszą spośród funkcji motywów roślinnych związanych z rokiem obrzędowym jest w powieściach kaszubskich ostatnia z wyróżnionych przez Andrzeja Stoffa funkcji – funkcja symboliczna. Użycia o funkcji symbolicznej występują w epopei Majkowskiego i w powieści Jankego. W funkcji tej w utworze Majkowskiego pojawiają się 4 nazwy roślin, a liczba ich użyć wynosi 17. W utworze Jankego funkcję symboliczną pełnią 3-krotnie 2 nazwy roślin. Zdaniem Andrzeja Stoffa „funkcję symboliczną pełnią nie tylko zindywidualizowane przedstawienia, ale i ujęcia skonwencjonalizowane, zakrzepłe znaki kulturowe”[25] i z taką właśnie sytuacją mamy do czynienia w literaturze kaszubskiej.

W utworze Majkowskiego spośród nazw roślin związanych z rokiem obrzędowym funkcję symboliczną pełni przede wszystkim nazwa gatunkowa *paproc* i jej derywat *paprocën* (4 użycia) oraz nazwa ogólna *kwiat* i jej derywat *kwiôtk* (8 użyć) – te ostatnie zastosowane w znaczeniu metonimicznym ‘część rośliny’. *Kwiat paprocë* ma charakter legendarny. Roślina ta miała zakwitać w wigilię św. Jana, a zerwanie jej cudownego kwiatu miało przynosić wielkie szczęście i dostatek. Jak pisze Wacław Odyniec w książce o kaszubskich obrzędach: „O północy znowu bazuny ogłaszały czas poszukiwania

---

[23] A.K. Hirsz, *Przyroda na tle kultury ludowej w „Remusie” Majkowskiego*, „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego”; 1969, nr 1 (28), s. 41-42.

[24] A. Stoff, dz. cyt., s. 20.

[25] Tamże, s. 21.

pòdsztréchnąc wiôldżi znaczënk rodë w żëcym Kaszëbów. A.K. Hirsz pòzwôł las wëstãpùjący w epòpeji jakò môl, chtërny „krëje wiele krëjamnëch jezór, grzëpów, bagniszczów, łąków, mòdżił stolemów, zómkòwiszczów, z nym lasã parłãczi sã wiele pòwiastków i lëdowëch bajków. Grańce lasu òstałë dokładno òkreslóné, zôs sóm òpisënk je pëszny i wiérny, nawetka w drobnotach”[23].

Czësto wëjątkòwò pòzwa roscënë jakô je w analizowónëch dokôzach w kònteksce òbrzãdowégò rokù pełni téż przedmiotową fùnkcjã. Na fùnkcjô je wedle Andrzeja Stoffa nômni lëteracką z wëapartnionëch bez niegò fùnkcji roscënowëch mòtiwów, a tikô sã „wëzwëskiwaniô òsóbnëch bòtanicznëch òbiektów zgódno z jejich nôtërą i namienienim”[24]. Takô sytuacjô zachôdô w nadczidnionym ju fragmeńce pòwiescë Jana Drzéżdżona tikającym sã òbwieszony bùksama chójczi pòrównóny do gòdowi danczi: *Té, kòl wjeczora calô* ***chòjinka*** *bëla òbwjeszonô chlopszczëmë spôdnëmë bùksamë, a wëzdrza dëcht jak ùstrojónô na gwjôzdkę danka* („Twarz Smętka”, s. 84). Przedstawiony tu spòsób wëzwëskaniô chójczi bez bòhatérów je nietipiczny: skrëti w kòrunie drzéwiã żôłniérze scygają ruchna, dającë je do praniô wspiérającym jejich białkóm, bez co całô chójeczka òstôwô òbwieszonô bùksama. Dzãka wëzwëskanim nietipicznégò pòrównaniô do gòdowégò drzéwka òpisónô sytuacja wëdôwô sã barżi plasticznô i temù barżi zajimającô dlô czëtińców.

Nôczãstszą spòstrzód fùnkcji roscënowëch mòtiwów zrzeszonëch z òbrzãdowim rokã je w kaszëbsczich pòwiescach slédnô z wëapartnionëch bez Andrzeja Stoffa fùnkcji – symbòlicznô fùnkcjô. Ùżëcô ò symbòliczny fùnkcji są w epòpeji Majkòwsczégò i w pòwiescë Jankegò. W ti fùnkcji w dokôzu Majkòwsczégò pòjôwiają sã 4 pòzwë roscënów, a lëczba jich ùżëców je 17. W dokôzu Jankegò symbòliczną fùnkcjã pełnią 3 razë 2 pòzwë roscënów. Wedle Andrzeja Stoffa „symbòliczną fùnkcjã pełnią nié le zjindiwidualizowóné przedstawieniô, ale i skònwencjonalizowóné ùjãcô, zastãgłé kùlturowé znaczi”[25] i prawie z taką sytuacją mómë do czënieniô w kaszëbsczi lëteraturze.

W dokôzu Majkòwsczégò spòstrzód pòzwów roscënów zrzeszonëch z òbrzãdowim rokã symbòliczną fùnkcjã przede wszëtczim pełni gatënkòwô pòzwa *paproc* i ji deriwôt *paprocën* (4 ùżëców) ë òglowô pòzwa *kwiat* i ji deriwôt *kwiôtk* (8 ùżëców) – ne slédné zastosowóné w metonimicznym znaczenim ‘dzél roscënë’. *Kwiat paprocë* mô legeńdarny charakter. Na roscëna wëkwitnąc miała na wilëją sw. Jana, a zerwanié ji cëdownégò kwiata miało dawac wiôldżé szczescé i bòkadosc. Jak pisze Wacłôw Òdiniec w ksążce ò kaszëbsczich òbrzãdach: „Ò północë znôwù bazunë ògłôszałë szëkbã kwiatu parpacë. Szukałë gò dzéwczãta. Kwiat mògło nalezc leno gòłé dzéwczã, jaczé króm tegò ani razu ni mògło òbezdrzec sã dowslôdë. Temù że cekawòsc abò strach òbczas szëkbë zmùszałë je do rozzéraniô sã, niżódna nigdë nie nalazła cëdownégò

---

[23] A.K. Hirsz, *Przyroda na tle kultury ludowej w „Remusie” Majkowskiego*, „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego”; 1969, nr 1 (28), s. 41-42.

[24] A. Stoff, dz. cët., s. 20.

[25] Tamże, s. 21.

kwiatu paproci. Szukały go dziewczęta. Znaleźć kwiat mogła tylko naga dziewczyna, która w dodatku ani razu nie mogła obejrzeć się za siebie. Ponieważ ciekawość lub strach w trakcie poszukiwań zmuszały je do rozglądania się wokół, żadna nie odnalazła nigdy cudownego kwiatu. Chłopcy w tym czasie także nie próżnowali i udawali się na poszukiwanie dziewcząt. A który parobek zakochał się w dziewczęciu podczas sobótki i ożenił się z nią, był w małżeństwie szczęśliwy przez całe życie. Zwyczaje sobótkowe był tak zakorzenione, że Kościół nie sprzeciwiał się im i tolerował je"[26]. A.K. Hirsz dodaje: „Z wierzeniami związanymi z kwiatem paproci łączy się zwyczaj palenia sobótek, którego pogłosów nie tak trudno doszukać się w literaturze nie tylko ludowej. Należą tu przede wszystkim różne pieśni, spory zasób przysłowi etc."[27].

Obecność *kwiatu paprocë* w epopei Aleksandra Majkowskiego związana jest z tradycyjnymi obchodami nocy świętojańskiej, por.: *Dziso v nocë* ***paproc*** *mô żevi vęgjel przë korzenju a peszni* ***kvjat*** *na vjerzchu. A szedłbes të dzis szukac vęgla i* ***kvjatu paprocenigo****?* („Żëcé i przigòdë Remùsa", s. 124); *V dziseszi nocë* ***paproc*** *mjała zakvitnąc v głębokjim lese cudovnim* ***kvjatem*** („Żëcé i przigòdë Remùsa", s. 549). Z powieści można się dowiedzieć o kaszubskich wierzeniach dotyczących tego kwiatu: *Chto mô serce wodvożné, jidze tam v noc Svjętigo Jana wudobéc* ***kvjatu paprocë*** *i vęgla wod ji korzenja. Povjadelë na pustkovju wo takjich, chternim przë szukanju vęgla i* ***kvjatu*** *njico Strasznigo głovę v teł licami na plece vëkrąveło* („Żëcé i przigòdë Remùsa", s. 38). Czytając o cudownym kwiecie paproci, czytelnik skupia się na wierzeniach ludowych i na charakterze nocy świętojańskiej. Już sama częstość użycia tej nazwy w utworze wskazuje na niezwykłe znaczenie tego motywu. To właśnie w noc świętojańską ma zostać spełniona misja Remusa, co stanowi punkt kulminacyjny utworu. W epopei Majkowskiego kwiat paproci występuje jako szczęściodajny symbol ważny w strukturze ideowej utworu: *Chteren njese szczescé svjatu – / I* ***paprocë kvjatu****..." / Pokąd trunk nen v duchóv mocë, / Pokąd nje zakvjitł* ***paprocë*** */ Szczescodajni* ***kvjat****!"* („Żëcé i przigòdë Remùsa", s. 552). Roślina ta ma przynieść głównemu bohaterowi – Remusowi – powodzenie w spełnieniu powierzonej mu misji i błogosławieństwo w walce ze złym duchem Smętkiem: *A żeli Bog cë namjenjił i będzesz mjoł v duszë, co trzeba, tej cudovnigo vjidu* ***kvjat*** *vëkvjitnje z* ***paprocë*** *v tvojim ręku* („Żëcé i przigòdë Remùsa", s. 553).

Innym motywem roślinnym występującym w epopei Majkowskiego w funkcji symbolicznej jest drzewko bzu. Chory bohater zostaje lipcową porą, w dniu świętej Anny, zaprowadzony pod krzaki bzu: *Na svjętą Annę pozvolilë mje vstac, zaprovadzilë przede dvjerze na słuńce, chdze dva* ***drzevka besu*** *stojałë, cobe mje vjater wovjoł i słuńce wogrzało* („Żëcé i przigòdë Remùsa", s. 130). Jak pisze Tadeusz Linkner: „Miało go nie tylko wygrzać słońce i owiać wiatr, ale także, z czego już nie zdawali sobie sprawy ludzie na pustkowiu, miał mu pomóc bez; jeżeli był to oczywiście bez czarny, czego Majkowski nie mówi. Bez ozdobny, nie zaś czarny (Sambucus nigra), symbolicznie

---

[26] W. Odyniec, dz. cyt., s. 47.
[27] A.K. Hirsz, dz. cyt., 1968, nr 6 (27), s. 36-37.

kwiata. W tim samim czasu bëńlowie téż nie bëlë zgniłi a szlë szëkac dzéwczãta. A jaczi paróbk zakòchôł sã w dzéwce òbczas sobótczi i òżenił sã z nią, bez całé żëcé béł szczestlëwi w żeńbie. Sobótkòwé zwëczi bëłë tak zasedzałé, że Kòscół nie béł jima procëm i tolerowôł je”[26]. A.K. Hirsz dodôwô: „Z wierzeniama zrzeszonyma z kwiatã parpacë parłãczi sã zwëk pôleniô sobótków, jaczégò pòmionów nié tak drãgò doszëkac sã w lëteraturze nié le lëdowi. Słëchają tu przede wszëtczim rozmajité piesnie, dosc wiôldżi zbiér przësłowiów etc.”[27].

Bëtnosc *kwiatu paprocë* w epòpeji Aleksandra Majkòwsczégò zrzeszonô je z tradicyjnyma òbchòdama swiãtojańsczi nocë, pòr.: *Dziso v nocë* ***paproc*** *mô żevi vęgjel przë korzenju a peszni* ***kvjat*** *na vjerzchu. A szedłbes të dzis szukac vęgla i* ***kvjatu paprocenigo****?* („Żëcé i przigòdë Remùsa”, s. 124); *V dziseszi nocë* ***paproc*** *mjała zakvitnąc v głębokjim lese cudovnim* ***kvjatem*** („Żëcé i przigòdë Remùsa”, s. 549). Z pòwiescë mòże dowiedzec sã ò kaszëbsczich wierzeniach tikającëch sã negò kwiata: *Chto mô serce wodvożné, jidze tam v noc Svjętigo Jana wudobéc* ***kvjatu paprocë*** *i vęgla wod ji korzenja. Povjadelë na pustkovju wo takjich, chternim przë szukanju vęgla i* ***kvjatu*** *njico Strasznigo głovę v teł licami na plece vëkrąveło* („Żëcé i przigòdë Remùsa”, s. 38). Czëtającë ò cëdownym kwiace parpacë, czëtińc skùpiô sã na lëdowëch wierzeniach i na charakterze swiãtojansczi nocë. Ju sama czãstosc ùżëcô ti pòzwë dôwô wskôzã na niezwëczajné znaczenié tegò mòtiwù. To prawie w swiãtojańską noc mô òstac spełnionô misjô Remùsa, co je kùlminacjowim pùnktã dokôzu. W epòpeji Majkòwsczégò kwiat parpacy wëstãpùje jakno szczescodôwający symbòl wôżny w dejowi sztrukturze dokôzu: *Chteren njese szczescé svjatu – / I* ***paprocë kvjatu****...” / Pokąd trunk nen v duchóv mocë, / Pokąd nje zakvjitił* ***paprocë*** */ Szczescodajni* ***kvjat****!”* („Żëcé i przigòdë Remùsa”, s. 552). Na roscëna mô dac przédnémù bòhatérze – Remùsowi – zwënégã w spełnienim pòwierzony mù misji ë błogòsławieństwò w biôtce ze złim dëchã Smãtkã: *A żeli Bog cë namjenjił i będzesz mjoł v duszë, co trzeba, tej cudovnigo vjidu* ***kvjat*** *vëkvjitnje z* ***paprocë*** *v tvojim ręku* („Żëcé i przigòdë Remùsa”, s. 553).

Jinszim roscënowim mòtiwã jaczi je w epòpeji Majkòwsczégò w symbòliczny fùnkcji je drzéwkò besu. Chòri bòhatéra je w lëpińcowim czasu, w dniu sw. Anë, zaprowôdzony pòd krzã besu: *Na svjętą Annę pozvolilë mje vstac, zaprovadzilë przede dvjerze na słuńce, chdze dva* ***drzevka besu*** *stojałë, cobe mje vjater wovjoł i słuńce wogrzało* („Żëcé i przigòdë Remùsa”, s. 130). Jak pisze Tadeùsz Linkner: „Miało gò nié leno wëgrzôc słuńce i òwiôc wiater, ale téż, z czegò ju nie zdôwelë so sprawë lëdze na pùstkòwim, miôł mù pòmòc bes; żlë béł to, rozmieje sã, czôrny bes, czegò Majkòwsczi nie gôdô. Òzdóbny bes nié czôrny (Sambucus nigra), symbòliczno kòjarzony béł z nôdzeją w majewim czasu òdradzający sã rodë. Temù w Młodi Pòlsce towarził òn òdradzający sã miłocë. Równak w pòwiescë Majkòwsczégò je na òpak. Rekònwalescencjô pòd besã kùńczi prawie terapiã bòhatérë z miłosnëch zapałów. Tej mòże béł to krzôk

---

[26] W. Odyniec, dz. cyt., s. 47.

[27] A.K. Hirsz, dz. cyt., 1968, nr 6 (27), s. 36-37.

kojarzono z nadzieją w majowym czasie odradzającej się przyrody. Dlatego w Młodej Polsce towarzyszył on odradzającej się miłości. W powieści Majkowskiego jest jednak odwrotnie. Rekonwalescencja pod bzem kończy właśnie terapię bohatera z miłosnych zapałów. Więc może był to krzew czarnego bzu? Działo się to wszak w dniu św. Anny, kiedy ozdobny bez już nie kwitnie”[28]. Symbolika czarnego bzu w tradycjach kaszubskich odnosi się do cudownego uzdrawiania z chorób. Pisze o tym m.in. Bernard Sychta: „Pod bez zanosi matka chore dziecko i mówi «Òstańta tu suchotë jaż jô zrobiã trzë robòtë, jak jô skuńczã trzë robòtë przińdã pò suchòtë». Matka rozpoczyna trzy roboty, lecz żadnej z nich nie kończy, poczym zabiera dziecko do izby”[29].

W „Łiskawicë” Jankego funkcję symboliczną powiązaną z rokiem obrzędowym pełnią dwie nazwy roślin, o których mowa w kontekście wigilii Bożego Narodzenia: *danka* i *kwiat*. Zainicjowane przez ciotkę z Gdyni ubranie choinki zostało ukazane jako wydarzenie wigilijne wyjątkowe w ubogim domu narratora, choć znane mu już wcześniej ze słyszenia, por. *Wuja Ambrożi przëjachôł dopiérze w Wigilijã Bożégo Narodzeniô. Ale jem postrzegł, że cotka wcôle sę z tego nie ceszëła, równak wieczerzę przëszëkowa baro wëstawną, a jesz obstrojiła* ***dankę*** *i wkół ni rozłożëła podarënczi. Niejedny nierôz mie gôdalë, jak takô wëstrojonô* ***danka*** *wëzdrzi, ale cziéj jem ję uzdrzôł, to wszëtczié opisë se nie umëwałë do ji snażotë.* („Łiskawica”, s. 58–59). Natomiast wiara w rozkwitanie w wieczór wigilijny pod śniegiem kwiatów to motyw występujący w opowieści babki narratora: *Dzysô je cëdowny wieczór* [...] *Zwiérzęta dostają taką moc, że rozmieją gôdac jak lëdze, a woda w zdrojach i stëdniach mieniô sę w wino. I jesz* ***kwiatë*** *pod sniegę kwitną, jo, po prôwdze* („Łiskawica”, s. 59).

Omówione wyżej motywy roślinne występujące w powieściach kaszubskich w powiązaniu z rokiem obrzędowym uczestniczą w kreowaniu na kartach tych powieści zarówno obrazu przyrody ziemi kaszubskiej, jak i obrazu kultury ludu kaszubskiego. Literacki świat roślin oglądany w perspektywie roku obrzędowego, czego przejawem jest zwłaszcza pojawianie się roślin w ceremoniałach kulturowych i nazw roślin w języku stosowanym do opisywania zjawisk kulturowych, stanowi świadectwo tradycji ludu Pomorza – tradycji dowodzącej, jak bardzo i jak wielorako człowiek jest związany z przyrodą.

---

[28] T. Linkner, dz. cyt., s. 204.

[29] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich*, t. I, Gdańsk 1967, s. 35. W tekście kaszubskim zastosowano uproszczoną pisownię.

czôrnégò besu? Kò dzejało sã to w dniu sw. Anë, czedë òzdóbny bes ju nie wëkwitô”[28]. Symbòlika czôrnégò besu w kaszëbsczich tradicjach òdnôszô sã do cëdownégò ùzdrôwianiô z chòroscy. Pisze ò tim m.jin. Bernat Zëchta: „Pòd bes zanôszô matka chòré dzeckò i gôdô «Òstańta tu suchotë jaż jô zrobiã trzë robòtë, jak jô skuńczã trzë robòtë przińdã pò suchòtë». Matka zaczinô trzë robòtë, le niżódny nie kùńczi, a tej zabiérô dzeckò w jizbã”[29].

W „Łiskawicë” Jankegò symbòliczną fùnkcjã zrzeszoną z òbrzãdowim rokã pełnią dwie pòzwë roscënów, ò jaczich gôdka w kònteksce wilëji Gòdów: *danka* i *kwiat*. Zajinicjowóné bez cotkã z Gdini strojenié danczi pòkôzóné òstało jakno wilëjné wëdarzenié wëjątkòwé w biédnym dodomie narratora, chòc czuł ju ò nim rëchli, pòr. *Wuja Ambrożi przëjachôł dopiérze w Wigiliją Bożégo Narodzeniô. Ale jem postrzegł, że cotka wcôle sę z tego nie ceszëła, równak wieczerzę przëszëkowa baro wëstawną, a jesz obstrojiła* ***dankę*** *i wkół ni rozłożëła podarënczi. Niejedny nierôz mie gôdalë, jak takô wëstrojonô* ***danka*** *wëzdrzi, ale cziéj jem ję uzdrzôł, to wszëtczié opisë se nie umëwałë do ji snażotë.* („Łiskawica”, s. 58–59). Zôs wiara w rozkwitanié w wilëjny wieczór pòd sniegã kwiatów to mòtiw, jaczi wëstãpùje w òpòwiescë ómczi narratora: *Dzysô je cëdowny wieczór* [...] *Zwiérzęta dostają taką moc, że rozmieją gôdac jak lëdze, a woda w zdrojach i stëdniach mieniô sę w wino. I jesz* ***kwiatë*** *pod sniegę kwitną, jo, po prôwdze* („Łiskawica”, s. 59).

Wëżi òbgôdóné roscënowé mòtiwë, jaczé są w kaszëbsczich pòwiescach w zrzeszbie z òbrzãdowim rokã ùczãstniczą w ùsôdzanim na kôrtach nëch pòwiesców tak òbrazu rodë kaszëbsczi zemi, jak i òbrazu kùlturë kaszëbsczégò lëdu. Lëteracczi swiat roscënów òbzéróny w perspektiwie òbrzãdowégò rokù, czegò znanką je òsoblëwie pòjawienié sã roscënów w kùlturowëch ceremóniach i pòzwów roscënów w jãzëkù wëzwëskiwónym do òpisowania kùlturowëch zjawiszczów, stanowi swiôdectwò tradicji lëdu Pòmòrzégò – tradycji dokôzywô, jak baro i jak wielorakò człowiek je zrzeszóny z rodą.

---

[28] T. Linkner, dz. cyt., s. 204.

[29] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich*, t. I, Gdańsk 1967, s. 35. W kaszëbsczim teksce wëzwëskół jem ùproszczony pisënk.

Eugeniusz Pryczkowski

Kaszubskie obrzędy i zwyczaje w najnowszej twórczości muzycznej

Zwyczaje i obrzędowość kaszubska zawsze pasjonowały twórców piosenek. Odniesienia takie znajdujemy już w najstarszych ludowych utworach. W niemal już nieznanym śpiewniczku z 1936 roku znajdują się pieśni bożonarodzeniowe: „Królowie jadą” i „Witôj Jezulu”. Z tej drugiej dowiadujemy się, jak dobrze przyjęliby Kaszubi Jezuska – zgodnie ze zwyczajem – gdyby Ten narodził się na Kaszubach[1]. W innej przedwojennej książeczce natrafiamy na przyśpiewki ludowe napisane z okazji dożynek, w których mowa jest o zwyczaju *bãksa* (zakończenia żniw) oraz zabawach, które wówczas się odbywają[2]. Warto w tym miejscu przypomnieć słowa zapomnianej dziś piosenki o tytule „Bãks”: *1. Chłopi seką żëto / dzéwczi slôdë grabią / jak zeseką całi sztëk / tej sobie zabawią. 2. Kòsa scynô żëto, / W snopë grable pchają. / Ju sã kùńczi całi sztëk, / Młodi ju spiéwają. 3. Jesz je nórcëk żëta, / są le dwa półkòsczi, / Tóna zesekł ten òstatk, / Grabią bãks – chtos wrzeszczi. 4. Ju je bãks zgrabiony, / Żniwa ju skùńczoné, / Snopë na wóz pakùją, / Z bãksã dodóm jadą*[3]. Zarówno *bãks* oraz *ożniwinë*, sobótka i ścinanie kani, jak i wiele innych zwyczajów są wdzięcznym tematem ludowych przyśpiewek, w które obfituje trzytomowe dzieło „Kaszuby. Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały”. Jest ich tak dużo, że cały pierwszy z trzech tomów poświęcony jest właśnie pieśniom obrzędowym[4]. Ta tematyka jest też często obecna w powojennym zbiorze Władysława Kirsteina i Leona Roppla „Pieśni z Kaszub”, chociaż ten bardzo szeroki zbiór pieśni ludowych ukazuje, że najchętniej Kaszubi śpiewają jednak o miłości, w drugiej kolejności o pracy, dalej o małej ojczyźnie, tęsknocie i ogólnie życiu[5].

---

[1] *Kaszuby*. Bibljoteczka pieśni regjonalnych nr 3, pod red. K. Hławiczki, Katowice. W tomiku brak roku wydania. Wiadomo jednak, że seria ta wydana została w latach 1935-1938; patrz: M. Dziadek, *Karol Hławiczka (1894-1976)*, „De Musica”, Warszawa – Poznań. Vol. IX, 2004. Na 1936 rok precyzują wydanie tomiku Władysław Kirstein i Leon Roppel w swoich „Pieśniach z Kaszub”. Kopię śpiewnika przekazałem na potrzeby Wejherowskiej Biblioteki Cyfrowej prowadzonej przez Bibliotekę im. A. Majkowskiego w Wejherowie.

[2] J. K. Kotłowski, *Dożynki kaszubskie*, Luzino 1936.

[3] J. K. Kotłowski, *Dożynki kaszubskie*, Luzino 1936.

[4] *Kaszuby. Polska pieśń i muzyka ludowa – Źródła i materiały*, red. L. Bielawski, A. Mioduchowska, Instytut Sztuki PAN, 3 tomy, Warszawa 1998.

[5] W. Kirstein, L. Roppel, *Pieśni z Kaszub*, Gdańsk 1958.

Eugeniusz Prëczkòwsczi

Kaszëbsczé òbrzãdë a zwëczi w nônowszim mùzycznym ùtwórstwie

Zwëczi a kaszëbskô òbrzãdowòsc wiedno rôd bëłë pòrësziwóné przez ùtwórców piesni. Ju w nôstarszich lëdowëch piesniczkach nalôżómë taczé òdniesenia. W dëcht czësto mało znónym spiéwnikù wëdónym w 1936 rokù są gòdowé piesnie „Królowie jadą" i „Witôj Jezulu". W ti drëdżi dowiadiwómë sã, jak bëlno achtnãlëbë Jezëska Kaszëbi – pòdług zwëków – czejbë Nen tu sã ùrodzył[1]. W jinszi przedwòjnowi ksążeczce mòżemë trafic na lëdowé przëspiéwczi z leżnoscë òżniwinów, chtërne gôdają ò zwëkù bãksa i zabawach-szrumach, jaczé colemało tej sã òdprôwiają[2]. Wôrt tu przëbaczëc słowa zabôczony dzys spiéwë ò titule „Bãks": *1. Chłopi seką żëto / dzéwczi slôdë grabią / jak zeseką całi sztëk / tej sobie zabawią. 2. Kòsa scynô żëto, / W snopë grable pchają. / Ju sã kùńczi całi sztëk, / Młodi ju spiéwają. 3. Jesz je nórcëk żëta, / są le dwa półkòsczi, / Tóna zesekł ten òstatk, / Grabią bãks – chtos wrzeszczi. 4. Ju je bãks zgrabiony, / Żniwa ju skùńczoné, / Snopë na wóz pakùją, / Z bãksã dodóm jadą*[3]. I bãks, i òżniwinë, sobótka i scynanié kani, i wiele jinszich zwëków są tematama lëdowëch przëspiéwków, jaczich bòkadosc je w trzëtomòwim dokôzu „Kaszuby. Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały". Je jich tëli, że całi pierszi z trzech tomów je pòswiãcony prawie piesnióm òbrzãdowim[4]. Tã tematikã téż mòże tej sej nalezc w pòwòjnowim zbiorze Władisława Kirsteina i Leòna Roppla „Pieśni z Kaszub", chòc nen, baro szeroczi zbiérk lëdowëch piesni, ùdokazniwô, że nômili Kaszëbi spiéwają równak ò miłoce, dali ò robòce, tej swòji tatczëznie, teskniączce, a żëcym[5].

---

[1] *Kaszuby*. Bibljoteczka pieśni regjonalnych nr 3, pod red. Karola Hławiczki, Katowice. W książeczce ni ma roku wëdóniégò.Równak je wiedzec, że seria ta wëdónô òsta w latach 1935-1938; wzerôj: Magdalena Dziadek, Karol Hławiczka (1894-1976), „De Musica", Warszawa – Poznań. Vol. IX, 2004. Ó rokù 1936 jakno rokù wëdóniegò ksążeczczi piszą Władysław Kirstein i Leon Roppel w swòjich „Pieśniach z Kaszub". Kopiją piesnika òddôł jem na ùżiwk Wejrowsczi Cyfrowi Bibloteczi, prowadzony przez Biblotekã mionã A. Majkowsczégò we Wejrowie.

[2] Jan K. Kotłowski, *Dożynki kaszubskie*, Luzino 1936.

[3] Jan K. Kotłowski, *Dożynki kaszubskie*, Luzino 1936.

[4] Kaszuby. *Polska pieśń i muzyka ludowa – Źródła i materiały*, red. Ludwik Bielawski, Aurelia Mioduchowska, Instytut Sztuki PAN, 3 tomy, Warszawa 1998.

[5] Władysław Kirstein, Leon Roppel, *Pieśni z Kaszub*, Gdańsk 1958.

Tematykę obrzędowości poruszali też późniejsi twórcy. Można ją łatwo dostrzec w zbiorach Jana Trepczyka, ks. Antoniego Peplińskiego, Aleksandra Tomaczkowskiego, czy Korneliusza Tredera[6]. Każdy czerpie z rodzimej tradycji, jako wartości, którą należy pielęgnować. Dla przykładu w pieśni Tredera znajdujemy: *Przed Wejrowã, na Lesôkach, / Lud spòkójny żëje. / Stôré zwëczi pòdtrzimùje, / Mòwã pielãgnëje*[7]. Znowuż Trepczyk w podziękowaniu Mistrzowi Aleksandrowi Majkowskiemu wyznaje: *Cë przësygómë, nasz Kniezu, z bëna naji serc, / Że òd wëtchłégò so célu – òderwie le smierc. // Cë przësygómë, nasz Kniezu, barnic rodną chëcz, / Bracynów i soster naji, gôdkã, spiéw i zwëcz*[8]. Trudno jednak stwierdzić, żeby zwyczaje same w sobie były pretekstem do napisania jakiejkolwiek piosenki przez tychże autorów. To samo można stwierdzić po analizie czterech mało już dziś znanych zbiorków wydanych przez Wojewódzki Ośrodek Kultury w Gdańsku w czasach, w których ten ośrodek nieco bardziej dbał o kaszubską kulturę[9]. Te cztery tomiki przynoszą nam debiuty nowych kaszubskich twórców, do dziś bardzo aktywnych: Jerzego Stachurskiego i Jerzego Łyska[10]. Tomiki te zamknęły pewną część twórczości muzycznej, w której prym wiodły ludowe utwory, aczkolwiek już wówczas pojawiały się utwory tworzone przez profesjonalnych autorów. Typowymi przedstawicielami nurtu ludowego byli: ks. Antoni Pepliński i Aleksander Tomaczkowski.

Dopiero lata 90-te ubiegłego wieku przynoszą wyraźne ożywienie i zmianę stosunku do kaszubskiej muzyki. Na początku pojawiają się kasety z piosenkami napisanymi dawniej, w większości jeszcze ludowymi. Szczególna wdzięczność należy się tu księżom Janowi Perszonowi i Zbigniewowi Kulwikowskiemu[11]. W 1992 wychodzi pierwszy śpiewnik kościelny „Tobie Boże chwała”, w którym jest kilka nowych utworów. W drugiej połowie lat 90-tych na pole kaszubskiej twórczości muzycznej wkracza nowe pokolenie. Owocem tego są nowe piosenki w licznych programach telewizyjnych i radiowych. Dopiero w XXI wieku piosenki te ukazują się w całej serii śpiewników. Przede wszystkim są to zbiory: „Piesnie Rodny Zemi”, „Dlô Was Panie” i „Nótë kaszëbsczé”[12]. Tym dziełom należy poświęcić nieco więcej uwagi pod kątem tematyki obrzędowej. Do nich należy zaliczyć również długą półkę z płytkami kompaktowymi: zespołu

---

[6] J. Trepczyk, *Lecë choranko, Pieśni kaszubskie*, Wejherowo 1997; A. Pepliński, *Kaszëbë wołają nas*, Gdańsk 1988; A. Tomaczkowski, *Wybór pieśni*, WOK Gdańsk 1983; K. Treder, *Z piesnią do Cebie*, Chór Kaszubia, Szemud 2004.

[7] Patrz: K. Treder, *Z piesnią do Cebie*, Chór Kaszubia, Szemud 2004, s. 20.

[8] J. Trepczyk, *Òdecknienié,* Gdańsk 1977, s. 19.

[9] *Jidze pòzymk. Piosenki kaszubskie*, Gdańsk 1992; *Na kaszëbsczi ôrt. Piosenki kaszubskie*, Gdańsk 1981; *Lëdze gôdają. Piosenki kaszubskie*, Gdańsk 1980; *Dalecznosc. Piosenki kaszubskie*, Gdańsk 1986.

[10] Obaj twórcy zostali przyjęci do Związku Autorów i Kompozytorów Scenicznych. Stachurski jest dziś członkiem Związku, a Łysk po kilku latach musiał zrezygnować. Trzeba wiedzieć, że jeszcze w tych latach kaszubszczyzna pojawiała się w mediach bardzo rzadko.

[11] Wyszła wtedy seria dziesięciu kaset. Do większości były dołączone śpiewniki.

[12] Obok tych trzech ukazały się dwa śpiewniki autorskie: K. Treder, *Z piesnią do Cebie*, *Chór Kaszubia*, Szemud 004 i W. Kirkowski, *Z Tobą bëc. Kaszëbsczé spiéwë*, Sianowo-Banino 2007. Pieśni Tredera

Te tematë rôd pòrësziwelë pózniészi ùtwórcë. Mòże je letkò dozdrzec w autorsczich zbiérkach Jana Trepczika, ks. Antoniégò Peplinsczégò, Aleksandra Tomaczkòwsczégò, czë Kòrneliusza Trédra[6]. Kòżdi z nich sygô do rodny tradicji, jakno wôrtoscë, chtërnã przënôlégô dozerac. Dlô przikładu w piesni Trédra mómë: *Przed Wejrowã, na Lesôkach, / Lud spòkójny żëje. / Stôré zwëczi pòdtrzimùje, / Mòwã pielãgnëje*[7]. Trepczik zôs w òddzãkòwanim Méstrowi Aleksandrowi Majkòwsczémù wëznôwô: *Cë przësygómë, nasz Kniezu, z bëna naji serc, / Że òd wëtchłégò so célu – òderwie le smierc. // Cë przësygómë, nasz Kniezu, barnic rodną chëcz, / Bracynów i soster naji, gôdkã, spiéw i zwëcz*[8]. Nie dô sã równak rzec, żebë zwëczi same w se bëłë òrãdzą do napisaniô jaczikòlwiek piesni przez tëch autorów. To samò mùszimë scwierdzëc pò przezdrzenim sztërzech mało znónëch zbiérków, jaczé wëdóné bëłë przez Wòjewódzczi Òstrzódk Kùlturë we Gduńskù, w czasach czej nen òstrzódk kąsk barżi ò kaszëbską kùlturã dbôł[9]. Te sztërë tomiczi przëniosłë nowëch kaszëbsczich ùtwórców, do dzys baro aktiwnëch: Jerzégò Stachùrsczégò i Jerzégò Łiska[10]. Tomiczi zamkłë równak cząd mùzycznégò ùtwórstwa, w jaczim – chòc sã ju pòjôwiało corôz wicy warkòwëch dokôzów mùzycznëch – górã miało jesz dërch lëdowé ùtwórstwò, chtërnégò tipòwima przedstôwcama bëlë ks. Antoni Peplińsczi czë Aleksander Tomaczkòwsczi.

Dopiérze lata 90. łońsczégò wiekù przënôszają wërazné òżëwienié i zmianã w zdrzenim na kaszëbską mùzykã. Na pòczątkù pòjôwiają sã kasétë z piesniama rëchli napisónyma, w wikszim dzélu jesz lëdowima. Òsoblëwô zawdzãka nôleżi sã tu ksãdzóm Janowi Perszonowi i Zbigniewòwi Kùlwikòwsczémù[11]. W 1992 rokù wëchôdô pierszi kòscelny spiéwnik „Tobie Bòże chwała”, w chtërnym je ju czile nowëch piesniów. W drëdżi pòłowie lat 90. do kaszëbsczégò ùtwórstwa mùzycznégò wkrôczô nowé pòkòlenié. Brzadã tegò są nowé spiéwë w wielnëch programach telewizyjnëch i radiowëch. W spiéwnikach te piesnie ùkôzywają sã dopiérze w XXI wiekù, czej pòjôwiô sã jich całô réga. Przede wszëtczim są to zbiorë: „Piesnie Rodny Zemi”, „Dlô Was Panie” i „Nótë kaszëbsczé”[12]. Jima chcã sã kąsk przëzdrzec pòd kątã òbrzãdowi tematiczi. Do te je téż zachtnô pòlëca z kómpaktowima platkama: karna „Prôwda” z Lëzëna

---

[6] Jan Trepczyk, *Lecë choranko, Pieśni kaszubskie*, Wejherowo 1997; Antoni Pepliński, *Kaszëbë wołają nas*, Gdańsk 1988; Aleksander Tomaczkowski, *Wybór pieśni*, WOK Gdańsk 1983; Korneliusz Treder, *Z piesnią do Cebie*, Chór Kaszubia, Szemud 2004.

[7] Patrz: Korneliusz Treder, *Z piesnią do Cebie*, Chór Kaszubia, Szemud 2004, s. 20.

[8] Jan Trepczyk, *Òdecknienié,* Gdańsk 1977, s. 19.

[9] *Jidze pòzymk*. Piosenki kaszubskie, Gdańsk 1992; *Na kaszëbsczi ôrt*. Piosenki kaszubskie, Gdańsk 1981; *Lëdze gôdają*. Piosenki kaszubskie, Gdańsk 1980; *Dalecznosc*. Piosenki kaszubskie, Gdańsk 1986.

[10] Òbaji ùtwórcë przëjãti òstelë do Związkù Autorów i Kòmpòzytórów Binowëch. Stachùrsczi je dzys zwëczajnym nôleżnikã związkù, a Łisk pò czile latach mùszôł zrezëgnowac. Trzeba wiedzec, że jesz w tëch latach kaszëbizna w mediach bëła baro rzôdkò.

[11] Wëszła tej całô seria jaż dzesãc kasétów. Do wikszoscë bëłë dołączoné spiéwniczczi.

[12] Òkróm tëch trzech ùkôzałë sã dwa autorsczé spiéwniczi: Korneliusz Treder, *Z piesnią do Cebie*, Chór Kaszubia, Szemud 2004 i Wacław Kirkowski, *Z Tobą bëc*. Kaszëbsczé spiéwë, Sianowo-Banino 2007. Piesnie Trédra pòwstôwałë równak wiele rëchli i mają czësto lëdowi charakter, zôs Kirkòwsczi

„Prôwda” z Luzina „Më jesmë młodi” i „Le żëcé biegô”, zespołu „Spiéwné kwiôtczi” „Òd se cos dac”, chóru „Lutnia” z Luzina „Bògù spiewac chcã” i „Wecmanim” zrealizowaną wspólnie (wecmanim) z „Piãclënią” z Lini, „Lëgòtka na szkòłã” chóru „Batuta” z Szemuda, dwie płytki „Kaszëbë na Gòdë dołączone do „Dziennika Bałtyckiego, następnie „Oratorium Sianowskie”, „Wiwat Biesada”, „A jô so spiéwiã pò kaszëbskù”, „Na wiedno” Weroniki Korthals, dwie płytki z finałów Kaszubskiego Idola, czy całkiem świeże „Piãkné Kaszëbë” zespołu „Koleczkowianie”, na której większość utworów jest zupełnie nowa oraz „Cél daleczi” „Spiéwnëch kwiôtków”[13].

Rozpoczynając od wspomnianych już żniw i bãksa, mamy tu takie oto dzieła; jeden o tytule „Bãks” Tomasza Fopki, którego ostatnie słowa tak brzmią: *Dzys jesz rôz, jak starcë òd stalat / Stanã jô, tatk mój, mëma, brat / A tej wszëtcë wzniesmë w niebò głosny zwãk: / Òżniwinë – latosy bãks*[14]. Inna piosenka „Plón” do słów Eugeniusza Pryczkowskiego wyzyskuje motyw bãksa, żniw i dożynkowego wieńca (*Bò je robòtë kùńc / Nót strojic w sercach wińc / Bë chwila szczescô ta / So na swiat szerok szła*), żeby ukazać ludzki trud, przede wszystkim życie, w którym trzeba: *Dobré semiã zôs / W kòżdëchny môlëk wsôc, / Bë kòżdi zemsczi gón / Wëdôwôł bëlny plón*. Jeśli takie będzie postępowanie, wówczas można być pewnym, że wszystko będzie w porządku, stąd: *Niech nôdzeja jidze wszãdze, / – Kò tak bëło, je i bãdze – / Że ùtcëwi prôcë trud / Dô rôz czedës bëlny brzôd*[15].

Ten „bëlny brzôd” może już pojawić się na tym świecie, ale zapewne ważniejsze jest, jeśli będzie na drugim. O to trzeba się dużo modlić. Kaszubi bardzo wierzą w obcowanie zmarłych, dlatego gorliwie modlą się za nich. I to od dzieciństwa, jak w „Mòdlëtwie za starków”: *Jô za starków mòjëch proszã / Bòże Panie, miéj jich kòl se / Niech sã jima w nocë przesni / chùr janiółków w biôłëch kòszlach // Jô za wszëtczich proszã równo / Mëmã, tatka, sostrã, brata / Panie Bòże trzëm jich kòl se / Wiedno – jaż do kùńca swiata*[16]. Żeby dzieci modliły się za zmarłych trzeba je porządnie wychować, w czym rola rodziców i dziadków jest decydująca, jak w utworze: *A jim barżi nót wcyg znowa / Serca, lubkòscë i słowa. / Wôrt je procem dogôdzaniô / Stawic bëlné wëchòwanié*[17]. Jednym

---

powstawały o wiele szybciej i mają czysto ludowy charakter, natomiast Kirkowski pisze tylko muzykę do tekstów innych autorów, dlatego też te dwa śpiewniki pomijam w tych rozważaniach. Ponadto ukazał się też śpiewnik *Biesiada Kaszubska, Śpiewnik. Pieśni, przyśpiewki i gawędy z gminy Szemud*, Szemud 2004. Jest to zbiór zebranych na terenie tej gminy pieśni ludowych powstałych dawno temu.

[13] Przedstawiam tylko płyty, na których występują nowe utwory. Na tym polu pojawiają się trzy amatorsko zrobione płyty zespołu dziecięcego „Stegna” z Borkowa, na których znajdują się specjalnie dla tego zespołu napisane pieśni przez zawodowych twórców. Swoje płyty wydały też takie zespoły, jak: „The Rozmish”, „Kómpanijô wãdzëbôków” czy „Chëcz”. Występują na nich albo utwory ludowe, albo napisane wiele lat temu..

[14] T. Fópka, E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Piesnie Rodny Zemi*, Banino 2003 (dalej będę używał skrótu: PRZ), s. 146.

[15] Śpiewnik do płyty kompaktowej „Òd se cos dac” zespołu „Spiéwné kwiôtczi”, Banino 2008.

[16] T. Fopke, *Mòdlëtwa za starków* [w:] PRZ, s. 24.

[17] E. Pryczkowski, *Dzecny dzéń* [w:] PRZ, s. 18.

„Më jesmë młodi” i „Le żëcé biegô”, karna „Spiéwné kwiôtczé” „Òd se cos dac”, chùru „Lutnia” z Lëzëna „Bògù spiewac chcã” i „Wecmanim” zrobioną wespół (wecmanim) z „Piãclënią” z Lëni, „Lëgòtka na szkòłã” chùru „Batuta” z Szemùda, dwie platczi „Kaszëbë na Gòdë”, „Òratorium Swiónowsczé”, „Wiwat Biesada”, „A jô so spiéwiã pò kaszëbskù”, „Na wiedno” Wercniczi Kòrthals, dwie platczi z finałów Kaszëbsczégò Idola, czë dëcht swiéżô „Piãkné Kaszëbë” karna „Kòleczkòwianie”, na jaczi wikszosc je nowëch dokôzów[13].

Jeżlë bë zacząc òd wspòmniónëch ju żniw a bãksa, tej mómë taczé hewò dokôzë; jeden ò titule „Bãks” Tómasza Fópczi, chtërnégò òstatné słowa tak brzëmią: *Dzys jesz rôz, jak starcë òd stalat / Stanã jô, tatk mój, mëma, brat / A tej wszëtcë wzniesmë w niebò głosny zwãk: / Òżniwinë – latosy bãks*[14]. Jinszô spiéwa „Plón” do słów Eugeniusza Prëczkòwsczégò wëzwëskiwô mòtiw bãksa, żniw i żniwnégò wińca (*Bò je robòtë kùńc / Nót strojic w sercach wińc / Bë chwila szczescô ta / So na swiat szerok szła*), żebë pòkazac lëdzką maraszbã, a òsoblëwie żëcé, w jaczim trzeba: *Dobré semiã zôs / W kòżdëchny môlëk wsôc, / Bë kòżdi zemsczi gón / Wëdôwôł bëlny plón*. Czej wszëtkò mdze tak robioné, tej colemało człowiek mòże bëc gwës, że pùdze dobrze. Temù téż: *Niech nôdzeja jidze wszãdze, / – Kò tak bëło, je i bãdze – / Że ùtcëwi prôcë trud / Dô rôz czedës bëlny brzôd*[15].

Nen „bëlny brzôd” mòże przińc na tim swiece, ale wierã wôżniészé je, żebë béł na drëdżim. Ò to trzeba sã wiele mòdlëc. Kaszëbi mòcno wierzą w przëstôwanié ùmarłëch, tej téż mòcno sã za nich i do nich mòdlą. I to òd małoscë, jak w „Mòdlëtwie za starków”: *Jô za starków mòjëch proszã / Bòże Panie, miéj jich kòl se / Niech sã jima w nocë przesni / chùr janiółków w biôłëch kòszlach // Jô za wszëtczich proszã równo / Mëmã, tatka, sostrã, brata / Panie Bòże trzëm jich kòl se / Wiedno – jaż do kùńca swiata*[16]. Żebë dzôtczi prosëłë za ùmarłëch trzeba jich dobrze wëchòwac, w czim rola starszich je a starków biwô baro wiôlgô, jak w piesni: *A jim barżi nót wcyg znowa / Serca, lubkòscë i słowa. / Wôrt je procem dogôdzaniô / Stawic bëlné wëchòwanié*[17]. Jednym z elementów tegò są pòspólné mòdłë kòle krziża czë przëdrożny kaplëczczi na majewëch nôbòżeństwach: *Bò pòkórné jich mòdlenié / Mòc dëbeltną mô, / W dobroc mieni*

---

pisze leno mùzykã do tekstów jinszich autorów, temù te dwa piesniôczi pòmijóm w tëch tu rozwôżaniach. Nadto ùkôzôł sã téż spiéwnik *Biesiada Kaszubska, Śpiewnik.Piesni, przyśpiewki i gawędy z gminy Szemud*, Szemud 2004. Je to zbiérk zebrónëch na terenie ti gminë piesni lëdowëch pòwstałëch dôwno temù.

[13] Pòdôwóm leno te platczi, na chtërnëch są nowò pisóné sztëczczi. Na ti pòlëcë są téż trzë amatorskò zrobioné platczi dzecnégò karna „Stegna” z Bórkówa, dze równak są czësto nowò dlô nich napisóné piesnie przez warkòwëch ùtwórców. Platczi swòje wëdałë téż taczé karna, jak „The Rozmish”, „Kómpanijô wãdzëbôków” czë „Chëcz”. Są równak na nich sztëczczi abò lëdowé, abò napisóné ju wiele lat temù.

[14] Tomasz Fópka, Eugeniusz Prëczkòwsczi, Jerzi Stachursczi, *Piesnie Rodny Zemi*, Banino 2003 (dali bądã ùżiwôł skrócënkù: PRZ), s. 146.

[15] Spiéwnik do platczi kómpaktowòi „Òd se cos dac” karna „Spiéwné kwiôtczi”, Banino 2008.

[16] Fopke T., *Mòdlëtwa za starków* [w:] PRZ, s. 24.

[17] Pryczkowski E., *Dzecny dzéń* [w:] PRZ, s. 18.

z ważnych tego elementów są wspólne modlitwy przy krzyżu lub kapliczce przydrożnej na nabożeństwach majowych: *Bò pòkórné jich mòdlenié / Mòc dëbeltną mô, / W dobroc mieni zło, / Chwat zwątpiałim dô. // A wiôldżi Pón rôd czëje tón, / Co dôwô mòdlëtewny krąg / To dobri wzór dlô knôpów, cór. / Ti mdą nen zwëk trzëmac wcąg*[18]. Zupełnie tak samo jest w ciągu całego roku, tyle że w domach, dlatego – zwłaszcza przed snem – rodzice powinni zwrócić uwagę i wręcz przykazać: *Dzéń ju znowa zdążił ùcec! / Do pôcórka chùtkò klëkac, / Zebléc bótë, ruchna zdrzucëc / Czas pòd gãsé górë nëkac! // Leno nôpierw wiedno wstec / Wskòczëc w kąpnicã je mùsz, / Gąbkã przetrzec, ząbczi mëc, / Włosë czosac, w zdrzadło zdrzec, / W wërë czësti sobie legnąc môsz*[19].

A jeśli już dziecko zachowuje się należycie, wówczas w czasie świąt może otrzymać prezent. Zwłaszcza okres bożonarodzeniowy obfituje w zwyczaje, a prze to także w pieśni, które poruszają tę tematykę. Galimatias z prezentami rozpoczyna się już 6 grudnia, w dzień Mikołaja. Dzisiaj – w odróżnieniu od przeszłości – tego dnia prezenty otrzymują niemal wszystkie dzieci, czego też potwierdzenie znajdujemy w piosenkach: *Cëż za szpôs! Do nas wlôzł / Pón Mikòłôj, człowiek zacht. / Miôł òn miech, jak na trzech. / Sóm gò dwigôł. Co za chwat?! // Bëne chłop miôł w nim lop / Smaczków, kùszków – centnar wnet. / Do te jesz dobri kòsz / Krëszków, jabków, slëwów mët. // Chto le chcôł, cos z te miôł, / Jeden bómka, jinszi drops. / A fejn dzéwczã òczka blészcza, / Dlô nie wëjął ekstra cos. // Alaże, cëż to je?! / Ksążka – rodny w ni pisënk. / Zdrzelë w niã, dzëwiąc sã / Jaczi snôżi to darënk*[20]. Dłuższa tradycja dawania prezentów związana jest z bożonarodzeniowym czasem. Najpierw Kaszubi obdarzają Nowonarodzonego, co Jerzy Stachurski ujął następująco: *Do Betlejem darë nieslë / Leòn, Tóna, Franc / Przëwitac chcą Sëna cesle / Spiewac mają chãc. // Do Betlejem Leòn niese / W wiôldżim miechù gãsë dwie / W Tónë miechù swinia drze sã / Dzysô téż chce bëc kòl Ce*[21]. Przed snem trzeba zaś zapewnić Jezuskowi ciepło: *Wez Jezëskù, wez na nodżi / Żoczi z wełnë dwie / Bãdze Tobie, bãdze cepło / Jak je w sercu mie*[22]. Po tak spełnionym obowiązku można liczyć na nagrodę dla siebie, ponieważ: *Przińdze gwiôzdór, dô darënczi grzecznym dzecóm / Czasã kòrbacz je w robòce ù nipòcëch… / Gòdné drzéwkò w nórce swiécy swòjim blôskã, / Chtëren òdżin w lëdzczich sercach mô zniéconé*[23]. Albo też: *Gwiôzda wësok je na niebie / Do wieczerzë sadac czas / Wszëtczich wòłô flot do sebie / Żebë w karnie bëc ten rôz. // Wtim sã czëc ju dałë zwónczi / „Niech mdze Christa chwała tu”. / Dzecë z ùrzasu na miónczi / Wszëtczé w nórtach bëłë ju. // A to gwiôzdor prawie wparził / Dzecë pôcerz miałë rzec! / Te, co mògłë, rôd òbdarził, / Jinszich leno chlëch béł czëc!*[24]

---

[18] E. Pryczkowski, *Majewé* [w:] PRZ, s. 35.
[19] E. Pryczkowski, *Kąpnica*, [w:] PRZ, s. 19.
[20] E. Pryczkowski., *Jaczi snôżi to darënk*, PRZ, s. 26.
[21] J. Stachurski, *Do Betlejem darë nieslë*, PRZ, s. 84.
[22] J. Stachurski, *Kòlibiónka dlô Jezëska*, PRZ, s. 86.
[23] T. Fopke, *Serce wilijny nocë*, PRZ, s. 74.
[24] E. Pryczkowski, *Wilijny wieczór*, platka CD „Kaszëbi na Gòdë” II, Gdańsk 2005.

zło, / Chwat zwątpiałim dô. // A wiôldżi Pón rôd czëje tón, / Co dôwô mòdlëtewny krąg / To dobri wzór dlô knôpów, cór. / Ti mdą nen zwëk trzëmac wcąg[18]. Dëcht tak samò je òbczas całégò rokù, le w chëczach, temù – òsoblëwie przed spikã – starszi mùszą kąsk òpasowac i przëkazac: *Dzéń ju znowa zdążił ùcec! / Do pôcórka chùtkò klëkac, / Zebléc bótë, ruchna zdrzucëc / Czas pòd gãsé górë nëkac! // Leno nôpierw wiedno wstec / Wskòczëc w kąpnicã je mùsz, / Gąbkã przetrzec, ząbczi mëc, / Włosë czosac, w zdrzadło zdrzec, / W wërë czësti sobie legnąc môsz*[19].

A skòrno sã chto dobrze sprôwiô, tej w swiãta mòże dostac darënk. Òsoblëwie gòdowi czas bògati je w zwëczi, në i przez to je bògati w spiéwë, co pòrësziwają nen temat. Pò prôwdze szermëcél z darënkama zaczinô sã ju 6 gòdnika, w dzéń Mikòłaja. Przódë nié, ale dzysô w nen dzéń darënczi dostôwają colemało wszëtczé dzecë, tej téż i w spiéwach je tegò pòcwierdzenié: *Cëż za szpôs! Do nas wlôzł / Pón Mikòłôj, człowiek zacht. / Miôł òn miech, jak na trzech. / Sóm gò dwigôł. Co za chwat?! // Bëne chłop miôł w nim lop / Smaczków, kùszków – centnar wnet. / Do te jesz dobri kòsz / Krëszków, jabków, slëwów mët. // Chto le chcôł, cos z te miôł, / Jeden bómka, jinszi drops. / A fejn dzéwczã òczka blészcza, / Dlô nie wëjął ekstra cos. // Alaże, cëż to je?! / Ksążka – rodny w ni pisënk. / Zdrzelë w niã, dzëwiąc sã / Jaczi snôżi to darënk*[20].

Dłëgszô tradicjô dôwaniô darënków zrzeszonô je z gwiôzdką. Nôpierwi Kaszëbi zanôszają cos Nowònarodzonémù, co Jerzi Stachùrsczi tak przedstôwiô: *Do Betlejem darë nieslë / Leòn, Tóna, Franc / Przëwitac chcą Sëna cesle / Spiewac mają chãc. // Do Betlejem Leòn niese / W wiôldżim miechù gãsë dwie / W Tónë miechù swinia drze sã / Dzysô téż chce bëc kòl Ce*[21]. A do spikù dobrze je Jezëska zazychrowac, żebë nie bëło zëmno: *Wez Jezëskù, wez na nodżi / Żoczi z wełnë dwie / Bãdze Tobie, bãdze cepło / Jak je w sercu mie*[22]. Pò tak zjisconym òbòwiązkù mòżna rechòwac na darënczi dlô se, bò: *Przińdze gwiôzdór, dô darënczi grzecznym dzecóm / Czasã kòrbacz je w robòce ù nipòcëch… / Gòdné drzéwkò w nórce swiécy swòjim blôskã, / Chtëren òdżin w lëdzczich sercach mô zniéconé*[23]. Abò téż: *Gwiôzda wësok je na niebie / Do wieczerzë sadac czas / Wszëtczich wòłô flot do sebie / Żebë w karnie bëc ten rôz. // Wtim sã czëc ju dałë zwónczi / „Niech mdze Christa chwała tu”. / Dzecë z ùrzasu na miónczi / Wszëtczé w nórtach bëlë ju. // A to gwiôzdor prawie wparził / Dzecë pôcerz miałë rzec! / Te, co mògłë, rôd òbdarził, / Jinszich leno chlëch béł czëc!*[24]

---

[18] Pryczkowski E., *Majewé* [w:] PRZ, s. 35.

[19] Pryczkowski W., *Kąpnica*, [w:] PRZ, s. 19.

[20] Pryczkowski E*., Jaczi snôżi to darënk*, PRZ, s. 26.

[21] Stachurski J., *Do Betlejem darë nieslë*, PRZ, s. 84.

[22] Stachurski J., *Kòlibiónka dlô Jezëska*, PRZ, s. 86.

[23] Fopke T., *Serce wilijny nocë*, PRZ, s. 74.

[24] Pryczkowski E., *Wilijny wieczór*, platka CD „Kaszëbi na Gòdë” II, Gdańsk 2005.

Z otrzymywaniem prezentów wiąże się zwyczaj ubierania choinki, o czym wspomina pieśń: *Pòjta w jizbã drawò dzôtczi / Dankã strojëc je ju czas. / Wezta kùgle, lińcuch, swiéczczi! / To mdze ceszba dlô nas*. Bardzo ciekawa jest druga zwrotka tego utworu, która też mówi o zwyczajach, lecz negatywnych, ogólnoludzkich: *Ach, jak wësok je jaż w czëpie! / Trzeba sobie stółk wëszëkac. / Le chto w górã rwie sã slepò, / Mòże chùtkò znëkac*[25]. Gdy choinka jest już ubrana, a prezenty rozdane, wówczas mogą pojawić się przebierańcy, jak w piosence: *Biôjże mie pùrtkù të, / Na nic szãtolenié, / Wërgle nót szmërgnąc w nórt / Kùńc je twégò smieniô! // Bò wej przëszedł Bòżi Syn / Przëniósł jinszé prawò / Niech sã bòji sprôwca win / I zmieniwô drawò. // Drësze hej chcemë tej / Spòtkac sã na stegnie / Głosëc wiesc, òddac czesc, Gwiôzda z nama rëgnie*[26]. Po przebierańcach, zwanych również panëszkami, następuje śpiewanie kolęd, do czego zachęca najczęściej ojciec lub matka: *Mòji kòchany przińdzta blëżi tu pòd dankã / Chcemë wspòminac so ò gwiôzdce / I téż dôwno minionëch swiãtach. // Tëch, co tak piãkné, naszi starcë wiedno mielë / Czedë biwelë tu rôd gòsce / Co so ùsmiéch do se wcyg swelë. // Chcemë spiewac wespół dëcht tak jak òni / Niech ùbëtk téż dzysô kòżdi baro ceni*[27]. Ciekawe, że śpiew bywa nieco inny w każdej okolicy. Być może w różnych stronach znają i lubią inne pieśni bożonarodzeniowe: *Zazérô do òkna mróz wiôldżi jak bùczi. / Nie szkòdzy janiołóm përznã nôùczi. / Jinaczi mùszą spiewac w Wejrowie. / Jinaczi, jinaczi hewò w Przedkòwie. // Ju przëszła Wilëjô i stôł sã cud, / Co w kòscele zebrôł przedkòwsczi lud. / Tej zaspiéwelë w kaszëbsczi mòwie / Na sztërë głosë tak janiołowie*[28]. Tak czy inaczej najpiękniej śpiew rozbrzmiewa na pasterce, na którą dawniej szło się pieszo lub jechało sankami, jak w pieśni: *Nëkô wasąg, nëkô wasąg / Na pasterkã we dwa kònie, / Żebë Dzeckù òddac pòkłón / – Rôczą snôżo kòscła zwònë*[29]. Chodzenie na pasterkę jest wciąż tak samo ważne, chociaż rodzaj transportu uległ całkowitej zmianie: *Józk òd krzëwi danë / Wsôdł na starka sanie / Kòniόm spòd nóg jidą skrë / Chòc je sniegù wiele / Jedze Franc na kòle / Za nim jegò sostrë trzë. // Jedze Gùst co miôł wieselé / Sprzedôł żëto kùpił celã. / Jadą téż szkòłowé dzecë / Przed kùmk kòżdi lecy. // Jedze z pùstków Tóna / Grac na saksefónach / Wieze Leòn trąbë dwie / Władk syreną bieżi / Bãben westrzód leżi / Jezëskòwi grac téż chce*[30]. Z innej kolędy Stachurskiego wiemy ponadto, że w czasie pasterki, zwierzęta domowe mówią ludzkim głosem: *Swiécy gwiôzda, swiécy na niebie / Żebë nalezc drogã do Cebie / Ju gôdają zwierzãta, / Noc zaczinô sã swiãtô*[31]. Ale wiemy również, że nie można ich podsłuchiwać, chociaż jest faktem, że zwierzęta mogłyby nam dużo powiedzieć, na przykład:

---

[25] E. Pryczkowski, *Gòdné drzewkò*, PRZ, s. 25.

[26] E. Pryczkowski, *Pòjmë z gwiôzdą*, platka CD „Òd se cos dac", Banino 2008.

[27] E. Pryczkowski, *Kòlãda ùbëtkù*, PRZ, s.90.

[28] E. Stachurski, *Anielskô spiéwa*, PRZ, s. 79.

[29] E. Pryczkowski, *Na pasterkã we dwa kònie*, PRZ, s.93.

[30] E. Stachurski, *Na pasterkã jadą*, PRZ, s. 88.

[31] E. Stachurski, *Grôjta kòlãd zwónczi*, [w:] *Nótë kaszëbsczé*, s. 172.

Z dostôwanim darënków parłãczą sã zwëczi strojeniô danczi, ò czim gôdô spiéwa: *Pòjta w jizbã drawò dzôtczi / Dankã strojëc je ju czas. / Wezta kùgle, lińcuch, swiéczczi! / To mdze ceszba dlô nas*. Dëcht czekawô je drëgô sztrofka, chtërna téż gôdô ò zwëkach, le negatiwnëch, òglowòlëdzczich: *Ach, jak wësok je jaż w czëpie! / Trzeba sobie stółk wëszëkac. / Le chto w górã rwie sã slepò, / Mòże chùtkò znëkac*[25]. Czej danka je wëstrojonô, a darënczi dostóné, tej mògą czasã przińc gwiôzdczi, jak w piesniczcze: *Biôjże mie pùrtkù të, / Na nic szãtolenié, / Wërgle nót szmërgnąc w nórt / Kùńc je twégò smieniô! // Bò wej przëszedł Bòżi Syn / Przëniósł jinszé prawò / Niech sã bòji sprôwca win / I zmieniwô drawò. // Drësze hej chcemë tej / Spòtkac sã na stegnie / Głosëc wiesc, òddac czesc, Gwiôzda z nama rëgnie*[26]. Pò gwiôzdkach, zwónëch téż panëszkama, je spiéwanié kòlãdów, do czegò colemało przërôcziwô tatk abò mëmka: *Mòji kòchany przińdzta blëżi tu pòd dankã / Chcemë wspòminac so ò gwiôzdce / I téż dôwno minionëch swiãtach. // Tëch, co tak piãkné, naszi starcë wiedno mielë / Czedë biwelë tu rôd gòsce / Co so ùsmiéch do se wcyg swelë. // Chcemë spiewac wespół dëcht tak jak òni / Niech ùbëtk téż dzysô kòżdi baro ceni*[27]. Czekawi, że nen spiéw biwô różny w rozmajitëch stronach. Wierã tam sam znają abò lubią jinszé gòdowé spiéwë: *Zazérô do òkna mróz wiôldżi jak bùczi. / Nie szkòdzy janiołóm përznã nôùczi. / Jinaczi mùszą spiewac w Wejrowie. / Jinaczi, jinaczi hewò w Przedkòwie. // Ju przëszła Wilëjô i stôł sã cud, / Co w kòscele zebrôł przedkòwsczi lud. / Tej zaspiéwelë w kaszëbsczi mòwie / Na sztërë głosë tak janiołowie*[28]. Przede wszëtczim nen spiéw nôpiãkniészi mô klãk na pasterce, na jaką przódë szlë piechti abò jachelë wasążkama, jak w spiéwie: *Nëkô wasąg, nëkô wasąg / Na pasterkã we dwa kònie, / Żebë Dzeckù òddac pòkłón / – Rôczą snôżo kòscła zwònë*[29]. Chòdzenié na pasterkã je wiedno tak samò wôżné, chòc spòsób jachaniô zmienił sã mòcënkò: *Józk òd krzëwi danë / Wsôdł na starka sanie / Kònióm spòd nóg jidą skrë / Chòc je sniegù wiele / Jedze Franc na kòle / Za nim jegò sostrë trzë. // Jedze Gùst co miôł wieselé / Sprzedôł żëto kùpił celã. / Jadą téż szkòłowé dzecë / Przed kùmk kòżdi lecy. // Jedze z pùstków Tóna / Grac na saksefónach / Wieze Leòn trąbë dwie / Władk syreną bieżi / Bãben westrzód leżi / Jezëskòwi grac téż chce*[30]. Wiémë chòcle z gòdowi spiéwë Stachùrsczégò, że czej w kòscele je pasterka, tej chòwa gôdô lëdzczim głosã: *Swiécy gwiôzda, swiécy na niebie / Żebë nalezc drogã do Cebie / Ju gôdają zwierzãta, / Noc zaczinô sã swiãtô*[31]. Le wiémë téż, że ni mòżna jich pòdsłëchëwac, chòc zwierzãta wiele bë nóm mògłë pòwiedzec, przikładowò: *Jagniã smùli sã w chléwikù, / Gôdô: – Nënkò, dobrze mie. / Jezësk téż tak miôł w kùmikù, – Tuwò wszëtczim dobrze je. // Le*

---

[25] Pryczkowski E., *Gòdné drzewkò*, PRZ, s. 25.

[26] Pryczkowski E., *Pòjmë z gwiôzdą*, platka CD „Òd se cos dac", Banino 2008.

[27] Pryczkowski E., *Kòlãda ùbëtkù*, PRZ, s. 90.

[28] Stachurski E., *Anielskô spiéwa*, PRZ, s. 79.

[29] Pryczkowski E., *Na pasterkã we dwa kònie*, PRZ, s.93.

[30] Stachurski E., *Na pasterkã jadą*, PRZ, s. 88.

[31] Stachurski E., *Grôjta kòlãd zwónczi*, [w:] *Nótë kaszëbsczé*, s. 172.

Jagniã smùli sã w chléwikù, / Gôdô: – Nënkò, dobrze mie. / Jezësk téż tak miôł w kùmikù, – Tuwò wszëtczim dobrze je. // Le sã lëdzóm cos nie widzy, / Chòcô w piãknëch jizbach są. / Jima dërch za mało sygô! / – Rësza òwca głową swą[32].

W tym czasie wszyscy chętnie składają sobie życzenia. Istnieje kilka tekstów, które zarejestrowane są na płytach w wykonaniu zespołów, a których teksty świetnie nadają się na kartki pocztowe. Często zresztą wykorzystują je samorządowcy, na przykład: *Jô żëczã tobie bëlno wcyg, / Bë smùtk wiedno mijôł w mig / Niech żale wszedné sã mienią w redosc / Dzéń kòżdi niese łask bòkadosc*[33]. Albo taki oto fragment pieśni: *Wezta do se żëczbë szczescô, / Zdrowié niech Wóm służi lata. / W kòżdim dobroc niech zagòscy, / Na wcyg lepszą przińdnosc swiata*[34]*,* czy jeszcze inny według tekstu Stanisława Bartelika z Kielc: *Niech na snôżi zemi naszi / Lëszt na dobro wcyg dobiwô; / Nicht nikògò niech nie straszi, / A wróg w bratã sã zmieniwô. // Ze stajenczi Jezësk małi / Wszëtczim lëdzóm błogòsławi; / Chto Gò rôczi w żëcé całé / Ten szczestlëwi – Nim sã zbawi*[35].

Podobnie życzenia pojawiają się również przed Wielkanocą, do których przygotowujemy się poprzez post i pieśni z nim związane. Jeszcze kilkanaście lat temu nie było żadnej postnej pieśni kaszubskiej. Obecnie jest inaczej. Pieśni te poruszają głównie mękę i śmierć Chrystusa. Są w nich odniesienia do kaszubskich kalwarii we Wielu i Wejherowie (np.: *Jidą w Górë turã Bòsczim / w kòżdim wiôldżim pòsce, / pò Jeruzalem Kaszëbsczim / w Wejra swiãtim miesce*[36]), mówią o przeżywaniu stacji Drogi Krzyżowej[37], tak by należycie być przygotowanym do Wielkanocy, która w kaszubskim rozumieniu zaczyna się od rezurekcji, jak to ujmuje tekst Joskowskiego: *Wstôjô reno jasné słuńce, / Roznëkiwô cemné blónë, / Bò mãk Jezësowëch kùńc je, / Pón do żëcô je pòwstóny!*[38]*,* albo też inny tekst: *Zwònë biją, spiéw rozlégô / Chwała Bògù wszãdze brzëmi / Dobéł Christus mòcë złégò / Z martwëch przëszedł Pón ti zemi*[39]. Podobnie jak w przypadku postnych pieśni, także wielkanocne należą do nowych utworów, powstałych po 1990 roku. Dziś mamy ich około dziesięciu[40]. Do nich należy też „Jastrowô

---

[32] E. Pryczkowski, *Noc wilijnô*, PRZ, s.96.

[33] E. Pryczkowski, *Wilijné żëczbë*, platka CD „Kaszëbi na Gòdë" II, Gdańsk 2005.

[34] E. Pryczkowski, *Niech dobroc zagòscy*, [w:] *Nótë kaszëbsczé*, s. 176.

[35] S.Bartelik, [w:] W. Kirkowski, *Z Tobą bëc. Kaszëbsczé spiéwë*, Sianowo – Banino 2007, s. 38.

[36] E. Pryczkowski, *Na Kalwariã*, PRZ, s.153.

[37] Tytuły pieśni wielkopostnych to: *Matkò Bòlesnô, Na górze krziż, Cëchną zwònë, Na smierc krziżewą, Na Kalwariã, Krziżewô droga, Drzewò żëcégò, Mój Të Panie, Zbôwca, Hewò skònôł na krziżu Bóg, Kòlibiónka dlô Jezësa, Jezë jidze nocka, Christus tam stanął.* Ich autorami są: Bernard Sychta, Alojzy Nagiel, Jerzy Brzóskowski, Jerzy Stachurski, Eugeniusz Pryczkowski, Ida Czaja, Brygida Bulczak, Bożena Szymańska, Tomasz Fopke, Zbigniew Joskowski.

[38] Z. Joskowski, *Pòrénk zmartwëchwstaniô* [w:] *Dlô Was Panie*, Gdańsk 2006, s. 70.

[39] E. Pryczkowski, *Zwònë biją [w:] Dlô Was Panie*, Gdańsk 2006, s.72.

[40] Są to: *Jastrë, Zwònë biją, Zwãczą zwònë, Jezës je żiw, Na Twóje Zmartwëchwstanié, Pòrénk Zmartwëchwstaniô, Zmartwëchwstôł Pón, Cud zbawieniô, Bògù chwała, Redosnô nowizna*. Autorami tekstów są: Henryk Hewelt, Jerzy Stachurski, Eugeniusz Pryczkowski, Zbigniew Joskowski, Kazimierz Jastrzębski.

sã lëdzóm cos nie widzy, / Chòcô w piãknëch jizbach są. / Jima dërch za mało sygô! / – Rësza òwca głową swą[32].

W tim czasu wszëtcë rôd skłôdają so żëczbë. Mómë czile nowëch tesktów, jaczé spiéwają karna na platkach, a jaczé mògą bëc czësto dobré na wësélóné kôrtczi. Tej sej zresztą widzymë je wëdrëkòwóné na kôrtkach òd samòrządowców, na przikłôd: *Jô żëczã tobie bëlno wcyg, / Bë smùtk wiedno mijôł w mig / Niech żale wszedné sã mienią w redosc / Dzéń kòżdi niese łask bòkadosc*[33]. Abò wëjimk z tekstu taczi spiéwë: *Wezta do se żëczbë szczescô, / Zdrowié niech Wóm służi lata. / W kòżdim dobroc niech zagòscy, / Na wcyg lepszą przińdnosc swiata*[34], czë jesz jinszi pòdług tekstu Stanisława Bartélëka z Kielc: *Niech na snôżi zemi naszi / Lëszt na dobro wcyg dobiwô; / Nicht nikògò niech nie straszi, / A wróg w bratã sã zmieniwô. // Ze stajenczi Jezësk małi / Wszëtczim lëdzóm błogòsławi; / Chto Gò rôczi w żëcé całé / Ten szczestlëwi – Nim sã zbawi*[35].

Te i jinszé żëczbë pònôwiómë òbczas Jastrów, do jaczich rëchtuje nas wiôldżi pòst ze swòjima spiéwama. Jesz czilenôsce lat temù w tim czãdze më ni mielë co pò kaszëbskù spiewac. Dzys je jinaczi. Piesnie te pòrësziwają przede wszëtczim mãkã i smierc Christusa. Są w nich òdniesenia do kaszëbsczich kalwariów w Wielu i Wejrowie (np. *Jidą w Górë turã Bòsczim / w kòżdim wiôldżim pòsce, / pò Jeruzalem Kaszëbsczim / w Wejra swiãtim miesce*[36]), gôdają ò naszim przeżiwanim stacjów Drodżi Krziżewi[37], tak bë bëlno przërëchtowac sã do Jastrów, jaczi w kaszëbsczim rozmienim zaczinają sã òd rezurekcji, tak jak w teksce Joskòwsczégò: *Wstôjô reno jasné słuńce, / Roznëkiwô cemné blónë, / Bò mãk Jezësowëch kùńc je, / Pón do żëcô je pòwstóny!*[38], abò w jinszim teksce: *Zwònë biją, spiéw rozlégô / Chwała Bògù wszãdze brzëmi / Dobéł Christus mòcë złégò / Z martwëch przëszedł Pón ti zemi*[39]. Tak jak w przëtrôfkù wiôlgòpòstnëch, jastrowé spiéwë nôleżą téż do nowëch pòwstałëch pò 1990 rokù. Dzys mómë jich kòle dzesãc[40]. Do tegò dzéla przënôlégô téż „Jastrowô wòda”, spiéwa,

---

[32] Pryczkowski E., *Noc wilijnô*, PRZ, s.96.

[33] Pryczkowski E., *Wilijné żëczbë*, platka CD „Kaszëbi na Gòdë” II, Gdańsk 2005.

[34] Pryczkowski E., *Niech dobroc zagòscy*, [w:] *Nótë kaszëbsczé*, s. 176.

[35] Bartelik S., [w:] Wacław Kirkowski, *Z Tobą bëc. Kaszëbsczé spiéwë*, Sianowo – Banino 2007, s. 38.

[36] Pryczkowski E., *Na Kalwariã*, PRZ, s.153.

[37] Titułë wiôlgòpòstnëch spiéwów to: *Matkò Bòlesnô, Na górze krziż, Cëchną zwònë, Na smierc krziżewą, Na Kalwariã, Krziżewô droga, Drzewò żëcégò, Mój Të Panie, Zbôwca, Hewò skònôł na krziżu Bóg, Kòlibiónka dlô Jezësa, Jezë jidze nocka, Christus tam stanął*. Jich autorama są: Bernad Sëchta, Alojzy Nôdżel, Jerzi Brzóskòwsczi, Jerzi Stachùrsczi, Eugeniusz Prëczkòwsczi, Ida Czaja, Brigida Bùlczôk, Bòżena Szimańskô, Tomôsz Fópka, Zbigniew Joskòwsczi.

[38] Joskowski Z., *Pòrénk zmartwëchwstaniô* [w:] *Dlô Was Panie*, Gdańsk 2006, s. 70.

[39] Pryczkowski E., *Zwònë biją [w:] Dlô Was Panie*, Gdańsk 2006, s.72.

[40] Są to: *Jastrë, Zwònë biją, Zwãczą zwònë, Jezës je żiw, Na Twóje Zmartwëchwstanié, Pòrénk Zmartwëchwstaniô, Zmartwëchwstôł Pón, Cud zbawieniô, Bògù chwała, Redosnô nowizna*. Autorama tekstów są: Henrik Héwelt, Jerzi Stachursczi, Eugeniusz Prëczkòwsczi, Zbigniew Joskòwsczi, Kazmiérz Jastrzãbsczi.

wòda”, która opisuje piękny i nieco zapomniany zwyczaj kaszubski rannego obmywania się wodą z pierwszy dzień Wielkanocy. Wygląda to następująco: *Z chëczi wëszedł knôp pò cëchù, / Kòl nie dzéwczã jidze snôżé. / Ni ma gôdczi ani smiéchù. / W strëdze wòda chwatkò bieżi. // Dzéwczã mëje rãczczi, skarniã / Wòda zwãczno w strëmién spłiwô / Gnô w nôkòlé, wrzinô w dzarnã. / Renô dôka ląd òdkriwô*[41].

O wiele bardziej znany zwyczaj wielkanocny – aczkolwiek poniedziałkowy – omawia inna pieśń, która spodobała się nie tylko dzieciom. Mówi ona: *Mech je trzeba, sano mët / Nót je gniôzdkò zrobic wnet / Bò na zajca dzôtczi żdają, / Tak cos Jastrë w zwëkù mają. // Ale zajc mądrzela wié / Chto je grzeczny, a chto nié. / Dobrim smaczków bòrdã wpùscy / Lëchëch gniôzdkò òstnie pùsté*[42]. Jeszcze szerzej ten wielkanocny zwyczaj prezentują słowa pieśni: *Jastrë są przëszłé – snôżé swiãta / Ceszą sã knôpi i dzéwczãta, / W gón jidą zwëczi, dëgòwné nëczi / I zajców nômni trzech. / Tatink darënk swim dzôtkóm sprôwiô / Synk swòji matce tczã òddôwô / Wszëtcë bë chcelë żëczbów dac wiele / W tëch dniach chòc całi miech*[43].

Wielkanoc, a zwłaszcza Boże Narodzenie, ukształtowały mnóstwo zwyczajów. Dają też najwięcej artystycznych inspiracji. Łatwo można zauważyć, że te utwory związane z rokiem obrzędowym, wiążą się najczęściej także z rokiem kościelnym. Istnieje jeszcze kilka świąt popularnych na Kaszubach, z którymi także związane są pewne zwyczaje, jak Zielone Świątki, czy Wniebowzięcie 15 sierpnia. Nie ma jednak żadnych pieśni ściśle odnoszących się do tych świąt. Zapewne niebawem to nastąpi, tak jak stało się to już w przypadku Wniebowstąpienia, czy dnia Świętej Trójcy. W tym roku po raz pierwszy połączone chóry zaśpiewały w Wejherowie nowe kaszubskie pieśni kościelne: „Wiôldżi Pón” i „Swiãtô Trójco”[44]. Powstały one z myślą o tysiącach pielgrzymów, którzy przychodzą na kalwaryjskie góry. Ruch pielgrzymkowy jest na Kaszubach bardzo stary i bardzo rozwinięty. W rzeczywistości on nieustannie się rozwija. W ostatnich dziesiątkach lat najlepiej ruch ten rozwija się w Sianowie. Najlepszym tego odzwierciedleniem muzycznym jest „Oratorium Sianowskie” z pieśniami, które mówią o historii tego miejsca, kulcie, ale też o wierzeniach (np. motyw paproci), zwyczajach (sobótki, miłość narzeczonych, modlitwy wokół ołtarza), no i o samym ruchu pielgrzymkowym, który jest już lokalną tradycją i nabiera cech zwyczaju, co dobrze wyrażają słowa: *Tej pòjmë wespół wszëtcë tam / Za rãce dzyrskò schwôcmë sã / Niech bije mòdłów wiôldżi zwón / Z serc naszich prosto w Bòsczi dóm. // Niechże téż jidą do Cebie / Redoscë nasze i smùtk, / Chcemë je złożëc, żebë rôz w niebie / Dobri nóm dałë*

---

[41] E. Pryczkowski, *Jastrowô wòda*, PRZ, s.111.

[42] E. Pryczkowski, *Jastrowi zajc*, PRZ, s.32.

[43] E. Pryczkowski, *Jastrë są przëszłé* [w:] W. Kirkowski, *Z Tobą bëc. Kaszëbsczé spiéwë*, Sianowo – Banino 2007, s. 42.

[44] Pieśni powstały na prośbę franciszkanów – opiekunów kalwaryjskiego sanktuarium w Wejherowie i chórzystów. Autorem słów jest E. Pryczkowski, a muzyki T. Fopke. Oba prawykonania zawdzięczamy połączonej „Lutni” z Luzina z „Pięciolinią” z Lini. Premiera „Wiôldżégò Pana” odbyła się 16 maja 2010 r., a „Swiãti Trójcë” – 30 maja.

chtërna òpisywô snôżi i kąsk zabôcziwóny kaszëbsczi zwëk renégò òbmiwaniô sã wòdą w pierszi dzéń Jastrów. Wëzdrzi to tak: *Z chëczi wëszedł knôp pò cëchù, / Kòl nie dzéwczã jidze snôżé. / Ni ma gôdczi ani smiéchù. / W strëdze wòda chwatkò bieżi. // Dzéwczã mëje rãczczi, skarniã / Wòda zwãczno w strëmiéń spłiwô / Gnô w nôkòlé, wrzinô w dzarnã. / Renô dôka ląd òdkriwô*[41].

Dëcht wiele głosniészi zwëk jastrowi – le pòniedzôłkòwi – òpisywô jinszô spiéwa, chtërna baro sã ùwidza nié blós dzôtkóm, a gôdô òna: *Mech je trzeba, sano mët / Nót je gniôzdkò zrobic wnet / Bò na zajca dzôtczi żdają, / Tak cos Jastrë w zwëkù mają. // Ale zajc mądrzela wié / Chto je grzeczny, a chto nié. / Dobrim smaczków bòrdã wpùscy / Lëchëch gniôzdkò òstnie pùsté*[42]. Jesz szerzi nen jastrowi dzéń przedstôwiają słowa taczi spiéwë: *Jastrë są przëszłé – snôżé swiãta / Ceszą sã knôpi i dzéwczãta, / W gón jidą zwëczi, dëgòwné nëczi / I zajców nômni trzech. / Tatink darënk swim dzôtkóm sprôwiô / Synk swòji matce tczã òddôwô / Wszëtcë bë chcelë żëczbów dac wiele / W tëch dniach chòc całi miech*[43].

Jastrë, a òsoblëwie Gòdë ùsztôłtowałë nôwicy zwëków. Dôwają téż ùtwórcóm nôwicy artisticznëch ùdbów. Tak tej letkò je merkac, że piesnie, jaczi dotikają òbrzãdowégò rokù, colemało wiążą sã téż z rokã religijnym. Je jesz czile swiãtów, chtërne są na Kaszëbach pòpùlarné, a téż mają swòje zwëczi, jak Zeloné Swiątczi, czë Wniebòwzãcé 15 zélnika, na jaczé jesz nicht nie napisôł specjalny spiéwë. Wierã wnet to nastąpi, tak jak stało to sã ju w przëtrôfkù Wniebòwstąpieniô, czë dnia Swiãti Trójcë. Latos pierszi rôz sparłãczoné chùrë zaspiéwałë w Wejrowie nowé kaszëbsczé piesnié kòscelné: „Wiôldżi Pón” i „Swiãtô Trójco”[44]. Piesnie te pòwstałë z mëslą ò tësącach pielgrzimów, co jidą na kalwarijszé górë. Pielgrzimkòwô rësznota je na Kaszëbach baro stôrô i baro mòcno rozwiniãtô. Pò prôwdze òna jesz dërch rosce. Kò w òstatnëch dzesątkach lat rësznota ta òsoblëwie sã rozkòscérza w Swiónowie. Nôlepszim mùzycznym tegò wërazã je platka „Òratorium Swiónowsczé” z piesniama, jaczé gôdają ò dzejach tegò môla i kùltu, ale téż ò wierzeniach (np. mòtiw parpacë), zwëkach (sobótczi, miłota naòżéńców, mòdłë wkół wôłtôrza), në i ò pielgrzimkòwi rësznoce, chtërna stôwô sã lokalną tradicją i nabiérô mòc zwëkù, co dobrze wërôżają słowa: *Tej pòjmë wespół wszëtcë tam / Za rãce dzyrskò schwôcmë sã / Niech bije mòdłów wiôldżi zwón / Z serc naszich prosto w Bòsczi dóm. // Niechże téż jidą do Cebie / Redoscë nasze i smùtk, / Chcemë je złożëc, żebë rôz w niebie / Dobri nóm dałë skùtk*[45]. A taczim nadzwëczôj

---

[41] Pryczkowski E., *Jastrowô wòda*, PRZ, s.111.

[42] Pryczkowski E., *Jastrowi zajc*, PRZ, s.32.

[43] Pryczkowski E., *Jastrë są przëszłé* [w:] Wacław Kirkowski, *Z Tobą bëc. Kaszëbsczé spiéwë*, Sianowo – Banino 2007, s. 42.

[44] Piesnie pòwstałë na prosbã francyszkanów – òpiekùnów kalwarijsczégò sanktuarium w Wejrowie i chùrzistów. Autorã słów je E.Prëczkòwsczi, a mùzyczi T. Fópka. Òba prawëkònania zawdzãcziwómë pòłączonym „Lutni” z Lëzëna i „Piãclëni” z Lëni. Premiera „Wiôldżégò Pana” bëła 16 maja 2010r., a „Swiãti Trójcë” 30 maja.

[45] Pryczkowski E., *Mòdłów zwón* [w:] *Nótë kaszëbsczé*, Banino 2008, s. 149.

skùtk[45]. Nadzwyczaj pięknym zwyczajem są pielgrzymki rybackie z Półwyspu Helskiego do Pucka i z Nadola do Żarnowca, które stanowią już podstawą pieśni: *Do wiatru wprzódk żôgle na maszt, / Z farë wzéwô zwònienié nas / Rëbôcë jadą na kùtrach / Na mòdło swiãtégò Piotra. // Na jimiã Bòsczé, Na jimiã Bòsczé bôtë ju jidą, / Przez Môłé Mòrze, / Wcyg le za régą. / Swôrzewskô Nënka / Bezpiek przënôszô. / I krziż drzéwiany wałë rozprôszô*[46].

Zwrot „Na jimiã Bòsczé” zalicza się do bogactwa językowego kaszubszczyzny. Jest niejako błogosławieństwem na każdą podróż. Podobnie jest ze zwrotem „Bòże pòmagôj”, który jest wybitnie kaszubskim pozdrowieniem przy pracy. Znał go także Ojciec Święty Jan Paweł II, który po kaszubsku wpisał go nam wszystkim do modlitewnika o równie znamiennym tytule „Më trzimómë z Bògã”. Zwrot „Bòże pòmagôj” stał się osią pieśni Stanisława Bartelika o takim właśnie tytule. Autor mówi do nas: *Bòże pòmagôj w szczescym ë redoscë. / Bòże pòmagôj w żëcym ë miłoscë. / Bòże pòmagôj w kòżdi dnia gòdzënie. / Bòże pòmagôj kòżdi rodzënie*. Można do tego tylko dodać: Boże pomagaj twórcom w ich dziele zachowania kaszubszczyzny przez pisanie pieśni i generalnie w rozwoju rodzimej literatury.

---

[45] E. Pryczkowski, *Mòdłów zwón* [w:] *Nótë kaszëbsczé*, Banino 2008, s.149.

[46] E. Pryczkowski, *Bôtë ju jidą*, PRZ, s.119.

piãknym przikładã są rëbacczé pielgrzimczi z Hélsczi Kòsë do Pùcka i z Nadola do Żarnówca, chtërne stałë sã ju pòspòdlim słów*: Do wiatru wprzódk żôgle na maszt, / Z farë wzéwô zwònienié nas / Rëbôcë jadą na kùtrach / Na mòdło swiãtégò Piotra. // Na jimiã Bòscze, Na jimiã Bòscze bôtë ju jidą, / Przez Môłé Mòrze, / Wcyg le za régą. / Swôrzewskô Nënka / Bezpiek przënôszô. / I krziż drzéwiany wałë rozprôszô*[46].

Zwrot „Na jimiã Bòscze" nôleżi do jãzëkòwégò bògactwa kaszëbiznë. Je jak żegnanié na kòżdą drogã. Jistno je ze zwrotã „Bòże pòmagôj". Je to baro kaszëbsczé pòwiedzenié przë robòce. Znôł je téż Òjc Swiãti Jan Paweł II, chtëren pò kaszëbskù wpisôł je nama wszëtczima do mòdlëtewnika, ò téż baro wiele znaczącym dlô nas titule, „Më trzimómë z Bògã". Zwrot „Bòże pòmagôj" stôł sã drżéniã piesni Stanisława Bartélëka ò titule „Bòże pòmagôj". Autor gôdô nama: *Bòże pòmagôj w szczescym ë redoscë. / Bòże pòmagôj w żëcym ë miłoscë. / Bòże pòmagôj w kòżdi dnia gòdzënie. / Bòże pòmagôj kòżdi rodzënie*. Do te le nôleżi tuwò dodac: Bòże pòmagôj ùtwórcóm w jich ùdbie zachòwaniô kaszëbiznë przez pisanié piesniów i w całoscë rozkòscérzanié rodny lëteraturë.

---

[46] Pryczkowski E., *Bôtë ju jidą*, PRZ, s. 119.

Lucyna Sorn

Znaczenie ścinania kani na Kaszubach

Od wieków czas przesilenia letniego jest czasem magicznym. Do dziś obfituje on w różnego typu obrzędy i zwyczaje. Tak było i jest na Kaszubach. Znajdziemy tutaj całe bogactwo zwyczajów: zatykanie gałązek klonu w drzwiach i oknach domów, zbiór ziół, poszukiwanie kwiatu paproci, palenie ognisk, puszczanie wianków.

Podobnie jak w przypadku innych charakterystycznych dat w kalendarzu, aby w pełni zrozumieć istotę obrzędów świętojańskich, warto cofnąć się do czasów przedchrześcijańskich. Noc Świętojańska od wieków łączyła się z kultem słońca, ognia i wody. To także dzień wyjątkowo hucznej zabawy i rozpusty. U słowiańskich przodków istniał pogląd, że podczas nocy świętojańskiej każdy ma wręcz obowiązek upicia się do nieprzytomności, aby doznać tchnienia boskiego. Porównując współczesne zwyczaje kultywowane tego dnia możemy zauważyć, że mają one zdecydowanie łagodniejszy przebieg niż w dawnych czasach. Część pogańskich obrzędów nocy świętojańskiej przetrwała do dziś, jednak sporo z biegiem lat uległo schrystianizowaniu. Kościół katolicki związał ten dzień ze św. Janem, który jako chrzciciel Chrystusa jest niejako mocno związany z kultem wody.

Śledząc obrzędy nocy świętojańskiej, możemy zauważyć, że według Kaszubów ten czas od dawna postrzegany był jako szczególny termin walki dobra i zła. Ślad tego znajdziemy w literaturze kaszubskiej. W utworze Pawła Szefki – *Sobótka*, pochodzącym z 1958 roku, czytamy takie słowa: *to je noc, gdze dzéń z nocą sã mòcëją, gdze zło z dobrim, łża z prôwdą i łaska z grzéchem wiélgą òdbiwają bitwã* (to jest noc, gdzie dzień z nocą się mocują, gdzie zło z dobrym, gdzie kłamstwo z prawdą i łaska z grzechem wielką odbywają bitwę).

O walce dobra i zła podczas nocy świętojańskiej możemy przeczytać również w arcydziele literatury kaszubskiej *Życie i przygody Remusa*, autorstwa Aleksandra Majkowskiego. Jego główny bohater, Remus, toczy w tym czasie decydującą bitwę ze złem, którą z powodu braku wiary przegrywa.

Istotą nocy świętojańskiej była ochrona ludzi i zwierząt przed następstwami działań *złego*. Zwyczaje i obrzędy podporządkowane były tej funkcji. Tak jak woda i ogień oczyszczały ze złych mocy, tak *ścięcie kani* pozbawiało ludzi grzechów i sprawiało, że wszyscy mieszkańcy wybaczali sobie ubiegłoroczne przewinienia. Ten najbardziej oryginalny dla północnych Kaszub zwyczaj nie jest do końca wyjaśniony.

Lucyna Sorn

Znaczenié scynaniô kani na Kaszëbach

Òd wiele wieków czas swiãtojańsczi nocë je zaczarzonym czasã. Do dzys dnia òbfitëje w rozmajitégò ôrtu zwëczi i òbrzãdë. Tak bëło przódë i je dzys na Kaszëbach. Mòżna nalezc tuwò bògatosc zwëków: zatikanié witków klónu w dwiérze i òkna chëczów, zbiéranié zelégò, szukanié kwiatë parpacë, pôlenié ògniszczów, pùszczanié winôszków.

Tak jak w przëpôdkù jinszich charakteristicznëch dniów w kalãdarzu, bë do kùńca zrozmiec sprawã swiãtojańsczich òbrzãdów wôrt je copnąc sã do przedchrzescëjańsczich czasów. Swiãtojańskô noc òd wiele wieków bëła złączonô z kùltã słuńca, ògnia i wòdë. To téż dzéń apartno òchòtny zabawë i rozpùstë. Kòl słowiańsczich starków béł pòzdrzatk, że òbczas swiãtojańsczi nocë kòżden mô prawie òbòwiązk ùpicô sã, bë doznac bòsczégò dëcha. Chcącë przërównac terôczasné zwëczi kùltiwòwóné tegò dnia, mòżna dozdrzec, że mają òne dërno lżészi rozwij niżlë w dôwnëch czasach. Czãsc pògańsczich òbrzãdów swiãtojańsczi nocë przetrwa do dzys dnia, równak wiele z czasã pòdda sã chrzescëjanizmòwi. Katolëcczi Kòscół zrzesził nen dzéń ze swiãtim Janã, chtëren jakno chrzcëcél Christusa je jakbë mòcno zrzeszony z kùltã wòdë.

Sledzącë òbrzãdë swiãtojańsczi nocë mòże dozdrzec, że wedle Kaszëbów nen czas òd dôwna pòstrzegóny béł jakno òsoblëwé pòjãcé biôtczi dobrégò ze złim. Znak tegò nalézemë w kaszëbsczi lëteraturze. W dokôzu Pawła Szefczi – *Sobótka*, z 1958 rokù, czëtómë taczé słowa: *to je noc, gdze dzéń z nocą sã mòcëją, gdze zło z dobrim, łża z prôwdą i łaska z grzéchem wiôlgą òdbiwają bitwã*.

Ò biôtce dobrégò ze złim òbczas swiãtojańsczi nocë mòże téż przeczëtac w mésternym dokôzu kaszëbsczi lëteraturë *Żëcé i przigòdë Remùsa*, autorstwa Aleksandra Majkòwsczégò. Jegò przédny heroja, Remùs, prowadzy w nym czasu òstatną biôtkã ze złim, chtërną z winë felënkù wiarë tracy.

Znanką swiãtojańsczi nocë bëła òchrona lëdzy i zwierzãt przed skùtkama robòtë *złégò*. Zwëczi i òbrzãdë pòdpòrządkòwóné bëłë ti fùnkcji. Tak jak wòda i òdżin òczëszczałë ze złëch mòcy, tak s*cynanié kani* pòzbawiało lëdzy grzéchów i sprôwiało, że wszësczi mieszkańcë wëbacziwelë so ùszłé winë. Nen nôbarżi apartny dlô nordowëch Kaszëb zwëk nie je do kùńca wëjasniony. Gwës mòże gò zarechòwac do òczëszczającégo zwëkù. Wedle Floriana Cenôwë, chtëren – mòże rzec – ùretôł zwëk, ùwieczniającë gò w dwùch artiklach òpùblikòwónëch w 1851 rokù w „*Nadwiślaninie*”, przédnyma aktorama widzawiszcza bëlë pasturcë. Ksądz Bernat Zëchta w swòjim

Na pewno możemy go zaliczyć do zwyczaju oczyszczającego. Według Floriana Ceynowy, który – można powiedzieć – uratował zwyczaj, uwieczniając go w dwóch artykułach opublikowanych w 1851 roku w „Nadwiślaninie”, głównymi aktorami widowiska byli pastuchowie. Ksiądz Bernard Sychta w swoim słowniku dodał, że – *według relacji ze Strzelna* – widowisko to było rodzajem wkupywania się młodych pasterzy do grona pasterzy pełnoletnich, mogących uczestniczyć w wiejskich zabawach. Fenomenem jest to, że przedstawienie znane było tylko na kępach – Oksywskiej, Puckiej i Swarzewskiej. Na grunt pozostałej części Kaszub zostało przeszczepione w latach 70. XX wieku.

Kania to duży ptak drapieżny z rodziny jastrzębiowatych; grzbiet ciemnobrunatny, może robić wrażenie czarnego; spód nieco jaśniejszy; głowa jaśniejsza od tułowia; ogon nieznacznie wcięty; dziób żółty z czarną końcówką, nogi żółte. W locie kania trzyma skrzydła płasko rozłożone i stale porusza ogonem na boki. Zamieszkuje lasy w pobliżu bagien i otwartych wód. Jej gniazdo zawsze znajduje się w pobliżu wody, gdyż kania uważana jest za ptaka przepowiadającego suszę W przysłowiach kaszubskich czytamy – *pragnie jak kania deszczu; wzdicha jak kania za deszczã (pragnie jak kania deszczu; wzdycha jak kania za deszczem)*. Na Kaszubach ptak ten naprzykrzał się miejscowej ludności, pożerając młody drób. Jego głos wydawany podczas lotu kojarzył się ludziom ze słowami – pjic, pjic ‘pić, pić’ Ksiądz Bernard Sychta podaje inną wersję dotyczącą korzeni tego zwyczaju w postaci legendy. Według tego podania w dawnych czasach kaszubską ziemię dotknęła szczególnie silna susza. Wszystkie jeziora i rzeki wyschły. Ptaki umierały z pragnienia. Wtedy Bóg ulitował się nad ptactwem i nakazał mu kopać studnie. Kiedy wszystkie ptaki zabrały się do pracy, jedna tylko kania odmówiła pomocy, gdyż nie chciała ubrudzić sobie nóg. Spotkała ją za ten czyn zasłużona kara. Nie miała dostępu do studni i mogła pić tylko krople wody wyłącznie ze szczelin kamieni.

Na północnych Kaszubach łączono kanię z postacią kobiety. Według wspomnianej legendy, gdy Chrystus wędrował ze św. Piotrem po ziemi, wstąpił do jednego z domostw, aby napić się wody. Chciwa kobieta pożałowała spragnionemu Jezusowi szklanki wody, za co została przemieniona w kanię. Jednym słowem kania stała się kozłem ofiarnym wykorzystanym na Kaszubach do rytuału sobótkowego. Kania prawdopodobnie czuje zawiść do ludzi i dlatego namawia ich do występków, niewierności i złych czynów.

Obyczaj ścinania kani spełniał ważną rolę wychowawczą. Wszyscy mieszkańcy wsi na czele z katem formowali pochód i udawali się na wytyczony plac, na którym wbijano pal i przywiązywano kanię. Leśniczy zbierając mieszkańców, głosił:

Spraszamy na tego szkodnego ptaszka
Już wam więcej szkody nie będzie robił,
Bo my mu dziś tym mieczem głowę zetniemy
i życie weźmiemy.

słowôrzu dodôł, że – *wedle jinformacji ze Strzelna* – widzawiszcze to bëło jakbë wkùpianim sã młodëch pasturków do grëpë pełnolatnëch, chtërny mògą bëwac na wiesczich zabawach. Òsoblëwé je to, że widzawiszcze bëło znóné leno na Òksëwsczi, Pùcczi i Swôrzewsczi Kãpie. Na grunt zaòstónégò dzélu Kaszëb òstało przeszczépióné w latach 70. XX stalatégò.

Kania to wiôldżi, rabùszny ptôch z rodzëznë jastrzãbiów; chrzebt cemnobruny, mòże sã zdawac, że je czôrny; w dole përznã jasniészi; głowa jasniészô òd srąbù; ògón kąsk wcãti; dzób żôłti z czôrnym kùnôszkã; żôłté nodżi. W lôtanim kania mô plaskato rozłożoné skrzidła i wiedno rëszô ògònã na bòczi. Zamieszkiwô lasë kòl bagnów i òtemkłich wòdów. Ji gniôzdo je wiedno kòl wòdë, bò kania je ùwôżónô za ptôcha, chtëren przepòwiôdô suszã. W kaszëbsczich przësłowiach czëtómë – *pragnie jak kania deszczu; wzdichô jak kania za deszczã.* Na Kaszëbach nen ptôch naprzikrzôł sã lëdzóm, bò zżérôł młodą ptôszą chòwã. Jegò głos wëdôwóny òbczas lôtaniô parłãcził sã ze słowama – *pjic, pjic*. Ksądz Bernat Zëchta pòdôwô jinszą wersjã pòchôdaniô tegò zwëkù pòd pòstacëją legeńdë. Wedle ni w dôwnëch czasach kaszëbską zemiã dotknãła wiôlgô suszô. Wszësczé jezora i rzéczi wëschłë. Ptôchë ùmiérałë z pragnieniô. Tedë Bóg ùlitowôł sã nad ptôchama i kôzôł jima kòpac stëdniã. Czedë wszëstczé ptôchë zabrałë sã do robòtë, jedna leno kania nie chca pòmòc, bò nie chca zeswinic so nóg. Spòtka jã za to zasłużonô kara. Ni miała przistãpù do stëdni i mògła pic leno krople wòdë z rësënów kamieni.

Na nordowëch Kaszëbach parłãczono kaniã z pòstacëją białczi. Wedle wspòminónégò B. Zëchtë, czej Christus wãdrowôł ze sw. Piotrã pò zemi, wstąpił do jedny chëczë, żebë napic sã wòdë. Chcëwô białka pòżałowa Jezësowi wòdë i za to òsta przemienionô w kaniã. Kania stała sã òfiarnym kòzłã, chtëren je wëkòrzistiwóny na Kaszëbach do sobótkòwégò zwëkù. Kania bòdôj czëje zôzdrosc do lëdzy i temù namôwiô jich do niewiernoscë, pòmstwë i złëch ùczinków.

Zwëk scynaniô kani spełniwôł wôżną, wëchòwną rolã. Wszësczi mieszkańcë wsë z katã na przódkù w paradnym marszu szlë na wskôzóny plachc, gdze wbijalë kólc i przërzeszalë kaniã. Lesny zbiérôł mieszkańców i głosył:

Sprôszómë na tegò szkòdnégò ptôcha
Ju wama wicy szkòdë nie mdze robił,
Bò më mù dzys tim mieczã głowã ùtniemë
i żëcé wezmiemë.

Pierwi béł to żëwi ptôch, pózni zamieniony na glëniany, drzewiany abò ze słomë. Czãsto kaniã zastãpòwełë warnë, kùrë abò czerwioné kwiatë tëlpónów. Òbrzésznyma pòstacëjama widzawiszcza bëlë: Szôłtës, Przësãżny, Kat, Lesny i Rakôrz. W niechtërnëch môlach béł jesz Król, Ksądz, Sãdza, a nawetka Żid. Na plachcu widzawiszcza òskarżëcele przedstôwialë kritikã jaczégòs przëtrôfkù abò òsobë ze swòji wsë. Szôłtës wëpòwiôdôł kritikã w fòrmie wiérztë, a złé ùczinczi przedstôwiôł znankama. Czej we wsë bëłë

Pierwotnie był to żywy ptak, później jednak zamieniony na gliniany, drewniany lub słomiany. Często kanię zastępowały wrony, kury albo czerwony kwiat piwonii. Obowiązkowymi postaciami przedstawienia byli: Sołtys, Przysięgły, Kat, Leśniczy i Rakarz. W niektórych miejscowościach był jeszcze Król, Ksiądz, Sędzia, a nawet Żyd. Na miejscu widowiska oskarżyciele przedstawiali krytykę jakiegoś wydarzenia lub osoby ze swojej wsi. Krytyka wypowiadana była przez sołtysa w formie wiersza, a złe uczynki przedstawiane symbolicznie. Gdy we wsi były plotkary, to przedstawiano je jako stado gęgających gęsi, gdy chodziło o wyniosłą dziewczynę, która gardziła chłopcami, przebierała w nich, wówczas pokazywano ją w pięknej karecie zaprzężonej w wieprze. Wszystkie winy próbowano zrzucić na kanię, która rzekomo do takiego postępowania miała namawiać. Jeśli ktoś nadużywał alkoholu albo tytoniu, albo kradł – tymi winami również obarczano kanię, która musiała w sposób rytualny zostać ścięta. Obwiniano gosposie za kiepskie zmywanie naczyń, korpulentne kobiety za przejadanie się, panie lekkich obyczajów za cudzołożenie itp. Sołtys wydawał wyrok:

Oj, kanio, ty kanio, jakieś ty wołała,
Kiedyś na zielonym dębie siadywała,
A głosu twojego dziewczyny słuchały,
Bo niektóre jeszcze coś przed ślubem miały.
Tyś chciała, by same chłopcy się rodzili
I wiernie Ojczyźnie we wojsku służyli,
Lecz na takie prawo pozwolić nie możem
I głowę twą zaraz u nóg swych położem.

Wierzono, że ujawnienie wszelkiego zła spowoduje jego ucieczkę, a ścięcie kani odstraszy mieszkańców od czynienia zła. Po oskarżeniach występował kat, który lamentował nad nieszczęśliwą kanią i groził jej karą. Kiedy sołtys pozwolił na wykonanie wyroku, kat podjeżdżał na koniu i okrążając trzykrotnie kanię, ścinał jej głowę, wołając:

Jak ta szabla sã swiécy, tak ti kani głowa zlecy!
(Jak ta szabla się świeci, tak tej kani głowa zleci!).

Rakarz brał łopatę i w wykopanym wcześniej dole zagrzebywał kanię. Teraz następowała radosna chwila. Wszyscy mieszkańcy oczyszczeni z brudów i grzechów zaczynali sobótkową zabawę. Każdy aktor zabierał swoją dziewczynę do karczmy lub większej chałupy, gdzie przy kołaczach, piwie, wódce i muzyce bawili się do nocy.

Do dziś nie wyjaśniono ostatecznie istoty widowiska. Być może to swoista obrona i zrzucenie swych win na sądzonego ptaka. Istnieje przecież przysłowie – *wëbrojił, a terô sã bòji jak kania na swiãtégò Jana (broił, a teraz się boi jak kania na świętego Jana).* Profesor Tadeusz Linkner podaje dwie hipotezy odnoszące się do przedstawionego obrzędu. Według pierwszej, obrzęd miał pełnić funkcję dydaktyczno-moralizatorską.

klapétnicë, bëlë przedstôwióné jakno karno gãgòlącëch gãsy, czej chòdzëło ò bùszné dzéwczã, chtërno nie zgara na knôpów, zortowa jich, tedë bëła pòkòzóné w snôżi karece zaprzëgłi we wieprze. Wszësczé winë chce zrzëcëc na kaniã, chtërna bòdôj do taczégò pòstãpòwaniô mia namawiac. Jeżlë chtos nadùżiwôl wódczi abò tobaczi, abò krôdł – tima winama téż zawalano kaniã, chtërna mùszała bëc scãtô w òbrzãdze. Òskarżalë gòspòdinie za leché zmëwanié statków, grëbé białczi za òbjadanié sã, przëlegnicë za niewiérnotã… Szôłtës wëdôwôł òbsąd:

Oj, kanio, ty kanio, jakieś ty wołała,
Kiedyś na zielonym dębie siadywała,
A głosu twojego dziewczyny słuchały,
Bo niektóre jeszcze coś przed ślubem miały.
Tyś chciała, by same chłopcy się rodzili
I wiernie Ojczyźnie we wojsku służyli,
Lecz na takie prawo pozwolić nie możem
I głowę twą zaraz u nóg swych położem.

Lëdze wierzëlë, że wëjawienié wszelejaczégò zła sprawi jegò ùcék a scãcé kanie òdstraszi lëdzy òd złëch ùczinków. Pò òskarżeniach wëstãpòwôł kat, chtëren jiwrowôł nad nieszczãslëwą kanią i grozył ji karą. Czedë szôłtës pòzwòlił na wëkònanié wërokù, kat pòdjéżdżôł na kòniu, trzë razë òkrążił kaniã i scynôł ji głowã, wòłającë:

Jak ta szabla sã swiécy, tak ti kanie głowa zlécy!

Rakôrz brôł szëplã i w wëkòpónym chùtczi dole grzebôł kaniã. Terô nastôwała redosnô chwila. Wszëtcë mieszkańcë òczëszczony z lëchégò i grzéchów zaczinelë sobótkòwą zabawã. Kòżdi aktór zabiérôł swòje dzéwczã do gòspòdë abò wikszi chëczë, gdze przë kòłôczach, piwie, wódce i mùzyce bawilë sã do nocë.

Jak dzys wëjasniwô sã widzawiszcze scynaniô kani? Mòże to swójnô òbrona i zdrzucenié swòjëch win na òskarżonégò ptôcha. Je doch przësłowié: *wëbrojił, a terô sã bòji jak kania na swiãtégò Jana*. Profesor Tadeusz Linkner pòdôwô dwie hipòtézë òdnoszącé sã do przedstôwiónégò òbrzãdu. Wedle pierszi, òbrząd miôł spełniac didakticzno-mòralizatorską rolã. Wedle drëdżi, mòże òstôł zapòczątkòwóny przez dëchòwnëch, co rozkòscérzelë nową wiarã abò stwòrzony przez pògańsczi lud, co òstôwiô swòje dôwné tradicje. Profesór Édwôrd Bréza scynaną kaniã przërównywô do żëdowsczégò *òfiarnégò kòzła*. W parce z òbrzãdama Dnia Przeprosënów cygnelë kawle na dwa kòzłë; jeden bél skłôdóny na òfiarã Bògù, drëdżi – złémù dëchòwi Azazelowi; pierszi bél zabiti za grzéchë lëdu, drëdżi, na chtërnégò arcëkapłan skłôdôł wszësczé winë, wëgnóny na pùstiniã. Z historii Rzëmù znóny je òbrzãd pòwszechnégò òcziszczeniô w òstatnym miesącu rzëmsczégò kalãdôrza, zwónym februarius, „nasz gromicznik”, òd pòwszechnégò òcziszczeniô, zwónégò februalia, i téż bóstwò zwóné Februus, mògło miec

Według drugiej, być może został zainicjowany przez duchownych krzewiących nową wiarę lub stworzony przez lud pogański, porzucający swe dawne tradycje. Profesor Edward Breza ścinaną kanię porównuje do żydowskiego *kozła ofiarnego.* W związku z obrzędami Dnia Przebłagania losowano dwa kozły: jeden był składany w ofierze Bogu, drugi złemu duchowi Azazelowi; pierwszy był zabijany za grzechy ludu, drugi, na którego arcykapłan składał wszystkie przewinienia, wypędzany na pustynię. Z historii Rzymu znany obrzęd powszechnego oczyszczenia w ostatnim miesiącu kalendarza rzymskiego, zwanym *Februarius* 'nasz luty' od powszechnego oczyszczenia, zwanego *Februa, -orum* i ofiary, składanej za spokój zmarłych, zwane *Februalia* oraz bóstwo zwane *Februus*, mogło mieć także wpływ na kształtowanie się kaszubskiego obrzędu. Profesor Breza tłumaczy obrzęd ścinania kani jako przełożenie win na zwierzę, które traci życie, znane już z mitologii i kultur innych narodów. A i w chrześcijaństwie winy całej ludzkości spadają na niewinnego Chrystusa, który za nią umiera.

Etnografom nie udało się do tej pory **jednoznacznie** wyjaśnić pochodzenia ani znaczenia tego makabrycznego obrzędu.

Cała ta ceremonia miała być prawdopodobnie przestrogą dla ludzi, którzy swym grzesznym zachowaniem mogą dostąpić równie srogiej kary, jak Bogu ducha winna kania.

Obrzęd ścinania kani znalazł swe stałe miejsce w literaturze kaszubsko-pomorskiej. Pisali o nim Florian Ceynowa, Jan Karnowski, Bolesław Fac, Jan Piepka, Marta Byströń, Józef Klebba, a według niego – Jan Rompski, Paweł Szefka i Jan Patock.

Poniżej wiersz Bolesława Faca nawiązujący do obrzędu ścinania kani, który warto propagować na całych Kaszubach, pamiętając jednak o jego północnych korzeniach.

Stary sposób na kanię

Kania – milvus ptak z sokoła
Ptak drapieżny z dziobem zgiętym
Na bezchmurnym niebie woła
Tocząc swe pragnienia pieśni
A jej susza
skrzydła rusza
A jej śpiew –
w lesie śmierć
Siada kania w swym strapieniu
Szuka wody na kamieniu
Na kamieniu suchym siada –
Mocna sieć na skrzydła spada
Bo jej pazur
ptaki raził
Święty Janie!
Zetną kanię

cësk na ùrôbianié kaszëbsczégò òbrzãdu. Profesór Bréza dolmaczi òbrzãd scynaniô kani jakò przełożenié win na zwiérzã, chtërno tracy żëcé, znóné ju z mitologii i kùltur jinszich nôrodów. A w chrzescëjaniznie winë całégò lëdztwa spôdają na niedowinnégò Christusa, chtëren za lëdzy ùmiérô.

Nie ùdało sã do dzys równoznaczno wëjasnic pòchòdzeniô, ani znaczeniô tegò makabricznégò òbrzãdu.

Całô ceremónijô miała bëc gwës òstrzégą dlô lëdzy, chtërny swòjim grzesznym prowadzenim sã, mògą dostãpic òstri karë, tak jak Bògù dëcha winnô kania.

Òbrzãd scynaniô kani nalôzł swój mòcny môl w kaszëbskò-pòmòrsczi lëteraturze. Piselë ò nim: Florión Cenôwa, Jón Karnowsczi, Bòlesłôw Fac, Jón Piepka, Marta Bistroń, Józef Klebba, a wedle niegò – Jón Rómpsczi, Paweł Szefka i Jón Patock.

Niżi je wiérzta Bòlesława Faca, co nawiązëje do òbrzãdu scynaniégò kani, chtëren wôrt je rozkòscerzac na całëch Kaszëbach, mającë bôczenié na jegò nordowi pòchòdzënk, a co më czëlë, òn je ju òdrodzony przez rozmajité karna dzecy i młodzëznë.

Stôri spòsób na kaniã

Kania – milvus ptôch z sokòła
Ptôch rabùszny z zdżãtim dzobã
Na bezchmùrnym niebie wòłô
Tocząc swòje lëgòtczi piesnie
A ji suszô
skrzidła rëszô
A ji spiéw –
w lese smierc
Sôdô kania w swim strapieniu
Szukô wòdë na kamieniu
Na kamieniu sëchim sôdô –
Mòcnô séc na skrzidła spôdô
Bò ji drapc
ptôchë kłuł
Swiãti Janie!
Zetną kaniã
Pastérz – królã, pastérz – sãdzą
Pastérz katã wnet tu bãdze
kania żëwô
kania z glënë –
Ceszą sã na sąd dzéwczãta
I tak z nôkazu króla
Pastérz jã sądzy z òdrazą
Kat ju scynô mak czerwiony

Pasterz – królem, pasterz – sędzią
Pasterz katem wnet tu będzie
kania żywa
kania z gliny-
Cieszą się na sąd dziewczyny
Tak więc z króla nakazu
Pasterz ją sądzi z odrazą
Kat już ścina mak czerwony
Lub piwonię z gwoździa brony
O, jak krwawo świeci szabla
kiedy głowa kani spadła!
A przy drzewie świeżo ściętym
kwitnie paproć w noc dziewczętom.

BIBLIOGRAFIA:
Biblia, *Księga Kapłańska16, 7– 0.*
T. Krzysztof, *Józef Klebba. Działacz niepodległościowy z Kosakowa*, Rewa 2003.
A. Majkowski, *Życie i przygody Remusa*, t.3, Gdańsk 1995.
L. Malicki, *Rok obrzędowy na Kaszubach*, Gdańsk 1986.
W. Odyniec, *Kaszubskie obrzędy i obyczaje*, Gdańsk 1985.
J. Perszon, *Sobótka w Jastarni*, Lublin – Jastarnia 1993.
red. K. Braun, *Zapisane w pamięci. Opowieści o polskiej kulturze ludowej.*
Praktyczny słownik biblijny, pod red. A. Grabner-Haidera, Warszawa 1994.
B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t.2., Wrocław 1968.
P. Szefka, *Sobótka*, Gdańsk 1958.
S. Tarnowski, *Ścinanie kani*, Toruń 1933.
oraz
film Alicji Szczypty pt.: *Ścinanie kani* w wykonaniu Teatru Regionalnego ze Strzelna

Abò bùjôn z gwòzdza brónë
Ò, jak krwawò swiécy szabla
czedë głowa kanie spadła!
A przë drzéwie swiéżo scãtim
kwitnie parpac w noc dzéwczãtóm.

BIBLIOGRAFIA:
Biblia, *Księga Kapłańska16, 7–10.*
T. Krzysztof, *Józef Klebba. Działacz niepodległościowy z Kosakowa*, Rewa 2003.
A. Majkowski, *Życie i przygody Remusa*, t.3, Gdańsk 1995.
L. Malicki, *Rok obrzędowy na Kaszubach*, Gdańsk 1986.
W. Odyniec, *Kaszubskie obrzędy i obyczaje*, Gdańsk 1985.
J. Perszon, *Sobótka w Jastarni*, Lublin – Jastarnia 1993.
red. K. Braun, *Zapisane w pamięci. Opowieści o polskiej kulturze ludowej.*
Praktyczny słownik biblijny pod red. A. Grabner-Haidera, Warszawa 1994.
B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 2, Wrocław 1968.
P. Szefka, *Sobótka*, Gdańsk 1958.
S. Tarnowski, *Ścinanie kani*, Toruń 1933.
oraz
film Alicji Szczypty pt. *Ścinanie kani* w wykonaniu Teatru Regionalnego ze Strzelna.

Tadeusz Linkner (Uniwersytet Gdański)

Sobótkowe ścinanie kani w „Remusie”

O kaszubskim „ścinaniu kani” pisałem w „Heroicznej biografii Remusa” (1996)[1], od opowieści na ten temat Aleksandra Majkowskiego w „Życiu i przygodach” poczynając, a potem mówiąc o tym kaszubskim obrzędowym widowisku m. in. wedle Jerzego Sampa i wskazując na relację Jana Rompskiego[2]. Ten ostatni nazywał ścinanie kani obrzędem, zwyczajem, widowiskiem czy nawet dramatem. Obecnie trzeba raczej mówić o zwyczaju, jak słusznie uznał Rompski, kiedy dawniej był to najpewniej obrzęd o słowiańskich prowieniencjach. Jeżeli natomiast zyskuje ten zwyczaj charakter widowiska, jak zaobserwował to Rompski w 1964 roku w Strzelnie, i można by zwać to nawet dramatem, to powinno zachować się pewną dozę ostrożności, podobną do obcowania z jego dramatami, mającymi niejedno oblicze. Niemniej widowisko ma zawsze więcej elementów ludycznych, które w dramacie, myśląc oczywiście o formie scenicznej, tyle nie znaczą. Rompski zdawał sobie z tego sprawę i dlatego o „ścinaniu kani”, chociażby widzianym w Strzelnie, jako widowisku jeszcze powiedział, natomiast sprawę dramatu przemilczał. Zresztą, sam był autorem „Ścinania kani” jako dramatu, którego jednak w pierwszym wydaniu jego tekstów nie dano[3].

Zastanawiając się jednak nad dramaturgiczną formułą „ścinania kani”, można by się w tym miejscu zapytać, czy w ogóle ludowy zwyczaj czy obrzęd na scenie może spełniać wszelkie wymogi rzeczywistego dramatu. Prezentację jego na scenie w popularnym tego słowa znaczeniu można oczywiście tak zwać, ale czystego dramatu jako teatralnego gatunku nie uda się w pełni z ludowego widowiska uzyskać. Wszak zawsze będzie więcej znaczył w nim zwyczaj czy obrzęd niż dramaturgiczna fabuła. Można ją oczywiście w ten czy inny ludowy zwyczaj lub obrzęd wpleść, ale nigdy nie zyska ona formuły nadrzędnej. Jeżeli natomiast by się tak stało, to znowuż może to zaszkodzić prezentacji ludowego zwyczaju i obrzędu, bo wtenczas nie uda się ich wyeksponować. Aby więc był czytelny, kwestia widowiskowości w takim dramacie musi zajmować naczelne miejsce, natomiast inne wątki mogą być tylko przydatkami. Wobec tego Rompskiego

---

[1] Potem mówi o tym film „Ścinanie kani”.

[2] J. Rompski, *Ścinanie kani* (praca doktorska), oprac. Teresa Karwicka, Wejherowo.

[3] Por. J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, Opracowanie, wstęp i przypisy: A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo-Gdańsk 2009.

Tadeùsz Linkner (Gduńsczi Ùniwersytet)

Sobótkòwé scynanié kani w „Remùsu”

Ò kaszëbsczim „scynaniu kani” pisôł jem w „Heroicznej biografii Remusa” (1996)[1], òd òpòwiescë na nã témã Aleksandra Majkòwsczégò w „Żëcu i przigòdach” zaczinającë, a pòtemù gôdającë ò nym kaszëbsczim òbrzãdowim widzawiszczu m.jin. wedle Jerzégò Sampa i wskazëjącë na relacjã Jana Rómpsczégò[2]. Nen slédny pòzywôł scynanié kani òbrzãdã, zwëkã, widzawiszczã czë nawetka dramą. Terôczas nót je barżi gadac ò zwëkù, jak dobrze ùznôł Rómpsczi, czedë dôwni béł to nôpewni òbrzãd ò słowiańsczim pòchôdanim. Zôs żlë dostôwô nen zwëk charakter widzawiszcza, jak dozdrzôł to Rómpsczi w 1964 rokù w Strzelnie, i mòże bë zwac to nawetka dramą, to mùszôłbë bëc kąsk òstróżnym, jak w przëtrôfkù òbcowaniô z jegò dramama, chtërné mają niejedno òblicze. Kòżdą razą widzawiszcze mô wiedno wiãcy ludicznëch elemeńtów, chtërné w dramie, rozmieje sã, mëszlącë ò binowi fòrmie, tëli nie znaczą. Rómpsczi zdôwôł so z tegò sprawã, temù ò „scynaniu kani”, chòcbë nym widzónym w Strzelnie, jakò widzawiszczu jesz rzekł, zôs sprawã dramë przemôłczôł. Zresztą, sóm béł autorã „Ścinania kani” jakò dramë, jaczi równak w pierszim wëdanim jegò dokôzów nie wedrëkòwalë[3].

Równak rozmëszlającë nad dramòwą fòrmùłą „scynaniô kani”, mòże w tim môlu sã spëtac, czë w ògóle lëdowi zwëk czë òbrzãd na binie mòże spełniwac wszelczé wëmòdżi jawerny dramë. Prezentacjã jegò na binie w pòpùlarnym negò słowa znaczenim mòże, mô sã rozmiôc, tak zwac, ale czësti dramë jakno téatralnégò ôrtu nie ùdô sã w całoscë z lëdowégò widzawiszcza ùdostac. Tec wiedno bãdze w nim wiãcy znacził zwëk czë òbrzãd jak dramòwô fabùła. Kò pewno, że mòże w ten czë nen lëdowi zwëk abò òbrzãd wplesc, ale nigdë nie zyskô òna nôdrzãdny fòrmùłë. Zôs jeżlë bë sã tak stało, tej znôwù mòże to zaszkòdzëc prezentacje lëdowégò zwëkù i òbrzãdu, bò wnenczas nie ùdô sã jich wëekspònowac. Wiãc abë béł zrozmiałi, kwestiô widzawiszczowòscë w taczi dramie mùszi zajimac przéńdny môl, zôs jinszé wątczi mògą bëc le dodôwkama. Temù téż Rómpsczégò „Ścinanie kani” mòże zwac „òbrzãdowò-lëdową” dramą[4],

---

[1] Pòtemù gôdô ò tim film „Ścinanie kani”.

[2] J. Rompski, *Ścinanie kani* (doktorsczi dokôz), òbrobienié Teresa Karwicka, Wejherowo.

[3] Pòr. J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, Opracowanie, wstęp i przypisy: A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo-Gdańsk 2009.

[4] Pòr. D. Kalinowski, *Dramaty Jana Rompskiego*, w: J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, s. 38.

„Ścinanie kani" można zwać dramatem „obrzędowo-ludowym"[4], bo ludowy zwyczaj i jego obrzędowa widowiskowość są tam widoczne najlepiej i mają żywy charakter, wszak „Rompski dbał również w tym dramacie o atrakcyjność wizualną i choreograficzną"[5]. Jeżeli natomiast, jak czytamy we wprowadzeniu do „Dramatów kaszubskich" J. Rompskiego, w jego treści „Pojawiają się sekwencje obrazów z tańcami: wabienia, wykonanym przez młodych mężczyzn (Zieleńców), dziękczynienia (Czarodziej-Guślarz), rytuały mocy stron świata, obrzędy ognia odwołujące się do pradawnej wiary w moc żywiołu, zwroty pochwalne ku słońcu i księżycowi, wreszcie taniec ukazujący pochwycenie dziewczyny-kani"[6], to przy tym wszystkim „Widać w tym dramacie dostosowanie obrzędu do nadrzędnego celu estetycznego, jakim było ukazanie żywotności dawnych kaszubskich rytuałów i ich symboliczno-antropologicznej zgodności z najdawniejszymi kultami magicznymi pierwotnych kultur"[7]. Jak bowiem powiedziano, ludowy charakter dramaturgicznego widowiska „ścinania kani" będzie zawsze widoczny, bo takim przede wszystkim ono jest, i jego dramaturgia zawsze będzie kierowała uwagę widza na ten właśnie zwyczaj podany jako widowisko, natomiast jego mityczne treści zawsze zaistnieją na drugim planie i zostaną zauważone nie przez wszystkich czytelników czy widzów, ale przez niewielu, przygotowanych do ich odbioru, będąc ponadto dla szerokiego gremium wcale nie najważniejszymi, bowiem zawsze pierwsze i najważniejsze będzie jakby nie było widowisko ścinania kani!

Kiedy jednak Majkowski w „Remusie" opowiedział w sobótkową noc „ścinanie kani", nie krył, że poza tym widowiskiem, które z racji szczególnego znaczenia tej sceny potraktowane zostało tu przez niego jako obrzęd, najwięcej miało tam znaczyć zachowanie Remusa, a konkretnie symbolika jego gestu. Kiedy jednak tego gestu zabrakło, słusznie zinterpretowano to jako tragedię Remusa, zwyciężonego przez Smętka. Wszystko byłoby dobrze, gdyby jej tak bardzo nie uogólniono i wręcz nie zuniwersalizowano, z czym Majkowski zapewne nie bardzo by się zgodził. Uznaje się bowiem, podobnie jak Rompski, że „W tej przepięknej, poetyckiej wizji zwyczaju ścinania kani Majkowski stworzył misterium ideowych zmagań ludu, w którym walczą rozbite siły porządku i prawa z dziejowym złem, bezprawiem, niewolą"[8]. Z tym oczywiście trzeba się zgodzić, ale kiedy Rompski powiada dalej, że „Remus, symbol tej tragicznej walki i wizerunek poniewieranego w niewoli kaszubskiego ludu, podejmuje walkę z dziejowym złem, ale w godzinie czynu to zło odbiera mu wiarę we własne siły, w sens swego posłannictwa"[9], ostatnie słowa, które specjalnie zostały tutaj przez piszącego te słowa wytłuszczone, okazują się nadto ogólne i zupełnie pomijają rzeczywistą przyczynę przegranej Remusa. Dlaczego Rompski tak bardzo to uogólnił, nie będziemy już tego

---

[4] Por. D. Kalinowski, *Dramaty Jana Rompskiego* [w:] J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, s. 38.
[5] Tamże, s. 40.
[6] Tamże, s. 40-41.
[7] Tamże, s. 41.
[8] J. Rompski, *Ścinanie kani* (praca doktorska), s. 25.
[9] Tamże, s. 26.

bò lëdowi zwëk i jegò òbrzãdowô widzawiszczowòsc są tam nôlepi widzec i mają żëwi charakter, kò „Rómpsczi w ti dramie miôł téż starã ò wizualną ë chòreograficzną atrakcyjnosc”[5]. Żlë zôs, jak czëtómë we wstãpie do „Dramatów kaszubskich” J. Rómpsczégò, w jegò zamkłoscë „Pòjôwiają sã sekwencje òbrazów z tuńcama: przënãcaniô, wëkònónym bez młodëch chłopów (Zeleńców), dzëkczënieniô (Czarodzéj-Gùslôrz), rituałë mòcë strón swiata, òbrzãdë ògnia, jaczé òdwòłują sã do pradôwny wiarë w mòc żëwiołu, pòchwôlné zwrotë do słuńca ë miesądza, kùreszce tuńc ùkazëjący schwôcënié dzéwczëca-kani”[6], to kòl tegò wszëtczégò „Widzec je w ti dramie dostosowanié òbrzãdu do nôdrzãdnégò esteticznégò célu, jaczim bëło ùkôzanié żëwòtnoscë dôwnëch kaszëbsczich rituałów ë jejich symbòliczo-antropòlogòwi zgódnoscë z nôdôwniészima magicznyma kùltama pierwòsznëch kùlturów”[7]. Jak bëło ju rzekłé, lëdowi charakter dramòwégò widzawiszcza „scynaniô kani” bãdze wiedno widzec, bò taczim przede wszëtczim òno je, i jegò dramaturgiô wiedno bãdze czerowała bôczënk òbzérnika na nen prawie zwëk pòdóny jakno widzawiszcze, zôs jegò miticzné zamkłoscë wiedno zajistnieją na drëdżim planie i òstóną dozdrzóné nié bez wszëtczich czëtińców czë òbzérników, ale bez niewielnëch, przërëchtowónëch do jich òdbiéru, co wiãcy mdącë dlô szeroczégò gremium wcale nié nôwôżniészima, bò wiedno pierszé i nôwôżniészé bãdze, jakbë nie bëło, widzawiszcze scynaniô kani!

Równak czedë Majkòwsczi w „Remùsu” òpòwiédzôł w sobótkòwą noc „scynanié kani”, nie krił, że pòza tim widzawiszczã, chtërne temù że mô na scena òsoblëwi charakter, pòtraktowóné òstało tu bez niegò jakno òbrzãd, nôwiãcy miało tam znaczëc zachòwanié Remùsa, a kònkretno symbòlika jegò gestu. Równak czedë negò gestu zafelowało, bëlno zjinterpretowóné to òstało jakno tragediô Remùsa, nad czim dobéł Smãtk. Wszëstkò bë bëło dobrze, czejbë ji tak baro nie ùòglowilë i prawie nie zùniwersalizowalë, z czim Majkòwsczi gwës nie baro bë sã zgòdzył. Bò ùznôwô sã, pòdóbno jak Rómpsczi, że „W ti przepiãkny, pòeticczi wizje zwëkù scynaniô kani Majkòwsczi stwòrził misterium dejowëch biôtków lëdu, w jaczim mòcë pòrządkù i prawa walczą z dzejowim złã, bezprawim, niewòlą”[8]. Rozmieje sã, że z tim mùszi sã zgòdzëc, ale czedë Rómpsczi pòwiôdô dali, że „Remùs, symbòl ti tragiczny biôtczi i wizerënk pòniewierónégò w niewòlë kaszëbsczégò lëdu, bierze sã za biôtkã z dzejowim złã, ale w gòdzënie czënu no zło òdbiérô mù wiarã w gwôsną mòc, w sens swòji misje”[9], slédné słowa, jaczé specjalno tu òstałë bez piszącégò ne słowa pògrëbioné, òkazëją sã nadto òglowé i czësto pòmijają prôwdzëwą przëczënã przegróny Remùsa. Czemùż Rómpsczi tak baro to ùòglowił, nie mdzemë ju tegò dochadac, bò wôżniészé je òbgôdanié bezpòstrzédni i jawerny przëczënë przegróny Remùsa.

---

[5] Henë, s. 40.
[6] Henë, s. 40-41.
[7] Henë, s. 41.
[8] J. Rompski, *Ścinanie kani* (doktorsczi dokôz), s. 25.
[9] Henë, s. 26.

dochodzić, bowiem ważniejsze jest omówienie bezpośredniej i rzeczywistej przyczyny przegranej Remusa.

W „Heroicznej biografii Remusa”, konkretnie w ostatnim rozdziale ją omawiającym, bo druga część tej pracy każe widzieć powieść Majkowskiego „W zwierciadle kaszubskich wierzeń”[10], zajmując się ostatnim etapem ewolucji tytułowego bohatera podczas kreacji na solarnego herosa, zwróciłem uwagę, że Remus się w tej funkcji nie sprawdził, „ponieważ blask ognia wywołał mu z pamięci obraz rozstania z Klementyną pod Bożą męką”[11]. Wskazałem przy tym na słowa Czernika o tychże dwóch mitycznych prządkach, jak to „Komu duszę złamał grzech/ Tego razi prządek śmiech”, a stąd na grzech spowodowany złamaniem szóstego przykazania, zwracając jednak głównie uwagę na „siłę tradycji”[12], której Remus nie wziął wtenczas pod uwagę, i pomijając podczas kolejnego odpoznawania kreacji tego rycerza słońca, który był przecież „rycerzem kaszubskim”, mitycznie nieważną sprawę, chociaż tutaj pierwszą w tymże całym mitycznym uniwersum – jego grzech cudzołóstwa[13].

Pamięć o chlubnej przeszłości Kaszubów była rzeczywiście ważniejsza, ale zakochany Remus jeszcze wtedy jej nie tyle niespecjalnie rozumiał, co nie brał wobec swego uczucia tak pod uwagę, chociaż dostał na Zaborach solidną lekcję historii od brata gospodarza. Ale ponieważ zbyt ogólnie odczytuje się podczas sobótkowego ścinania kani intencję Majkowskiego, trzeba wrócić do tego pierwszego zdarzenia. Remus wziął sobie do serca słowa starej Julki i udał się na Łyskę, by otrzymać w wigilię św. Jana, kiedy zapłoną podczas sobótkowej nocy ogniska na kaszubskich górach, „miecz i światło” pozwalające mu wyruszyć na krucjatę „wybawienia zaklętego zamku”[14]. Aby to uczynić, trzeba mu było wiary, musiał w swoją moc uwierzyć. Lecz tego stara Julka nie mogła mu już dać, wiarę musiał wykrzesać z siebie, ze swego jestestwa. A miało się to stać właśnie w tę sobótkową noc, konkretnie podczas dziejącego się u stóp Łyski, więc u jego stóp, kiedy stał na jej szczycie, widowiska ścinania kani mające mieć wobec tak ważnego zdarzenia charakter rzeczywistego pradawnego obrzędu.

Towarzysząca Remusowi podczas tego widowiska Julka, niczym mistrz ceremonii, najpierw zwróci swemu uczniowi uwagę na szczególne znaczenie tego pradawnego zwyczaju, który, jak już powiedziano, ale nie zaszkodzi dla dobra sprawy powtórzyć, niby to prezentowany w tej powieści jako widowisko zyskuje w tym momencie charakter i przede wszystkim energię oraz moc sakralnego obrzędu, jak to właśnie w dawnych przedchrześcijańskich czasach bywało, a następnie poda, co ma czynić, aby jego posłannictwo się spełniło, oczywiście jeżeli Remus okaże się tego godnym! Bo jeżeli

---

[10] Por. T. Linkner, *W zwierciadle kaszubskich wierzeń*, w: *Heroiczna biografia Remusa*, Gdańsk 1996, s. 115.

[11] Tamże, s. 105.

[12] Tamże, s. 108.

[13] Tamże, s. 108.

[14] A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa. Życie i przygody Remusa*, przekład Lecha Badkowskiego, cz. III, s. 241.

W „Heroicznej biografii Remusa”, kònkretno w slédnym dzélu, jaczi jã òmôwiô, bò drëdżi dzél negò dokôzu kôże widzec pòwiesc Majkòwsczégò „W zwierciadle kaszubskich wierzeń”[10], zajimając sã slédnym etapã ewòlucji titlowégò bòhatérë òbczas kreacji na solarnégò herosa, dôł jem bôczënk, że Remùs sã w ti fùnkcji nie sprawdzył, „bò blôsk ògnia wëwòłôł mù z pamiãcy òbrôz rozestaniô z Klementiną kòle Bòżi mãczi”[11]. Kòl tegò wskôzôł jem na słowa Czernika ò nëch dwùch miticznëch prządkach, jak to „Kòmù dëszã złómôł grzéch/ Tegò razy prządków smiéch”, a stąd na grzéch spòwòdowóny złómanim szóstégò przëkazaniô, równak dôwającë bôczënk na „mòc tradicje”[12], ò jaczi Remùs wnenczas, nie pòmëslôł, ë pòmijającë òbczas pòstãpnégò òdpòznôwaniô kreacji negò ricerza słuńca, jaczi béł doch „kaszëbsczim ricerzã”, miticzno niewôżną sprawã, chòc tuwò pierszą w tim tu całim miticznym ùniwersum – jegò grzéch cëzołóstwa[13].

Pamiãc ò bùszny ùszłoce Kaszëbów pò prôwdze bëła wôżniészô, ale zakòchóny Remùs tedë jesz ji, nié to, że niespecjalno jã rozmiôł, co nie brôł wòbec swòjégò ùczëcô tak pòd ùwôgã, chòc dostôł na Zabòrach bëlną ùczbã historii òd brata gòspòdôrza. Ale temù, że za baro òglowò òdczëtëje sã òbczas sobótkòwégò scynaniô kani jintencjã Majkòwsczégò, nót je wrócëc do negò pierszégò zdarzeniô. Remùs wzął so do serca słowa stôri Julczi i szedł na Łiskã, bë dostac w wilëją sw. Jana, czedë zapôlą sã òbczas sobótkòwi nocë ògniszcza na kaszëbsczich górach, „miecz i wid” pòzwalającë mù jic na krucjatã „wëbawieniô zaklãtégò zómkù”[14]. Abë to zrobic, nót mù bëło wiarë, mùszôł w swòjã mòc ùwierzëc. Le tegò stôrô Julka ni mògła mù ju dac, wiarã mùszôł wëkrzesac z se, ze swòjégò jestestwa. A miało sã to stac prawie w tã sobòtkòwą noc, kònkretno òbczas dzejącégò sã pòd Łiską, wiãc pòd jegò nogama, czedë stojôł na ji czëpie, widzawiszcza scynaniô kani, mającé miec wòbec tak wôżnégò zdarzeniô charakter jawernégò pradôwnégò òbrzãdu.

Towarzącô Remùsowi òbczas negò widzawiszcza Julka, jak czejbë méster ceremònii, nôprzód dô mù bôczënk na òsoblëwé znaczenié negò pradôwnégò zwëkù, chtëren, jak ju bëło rzekłé, ale nie zaszkòdzy dlô dobra sprawë rzec jesz rôz, nibë to prezentowóny w ti pòwiescë jakno widzawiszcze dostôwô w tim sztóce charakter i przede wszëtczim energiã ë mòc sakralnégò òbrzãdu, jak to prawie w dôwnëch przedchrzescyjańsczich czasach biwało, a pòtemù pòdô, co mô robic, bë jegò misjô sã spełniła, rozmieje sã, żelë Remùs òkôże sã tegò wôrt! Bò jeżlë to widzawiszcze stôwô sã z wòlë stôri Julczi òbrzãdã, jinicjëjąc sobótkã, chtërna téż bëła czedës òbrzãdã, ta zdwòjonô energiô dwùch òbrzãdów mô, rozmieje sã, pòsłużëc i pòmòc przemiónie Remùsa. Kò nie

---

[10] Pòr. T. Linkner, *W zwierciadle kaszubskich wierzeń*, w: *Heroiczna biografia Remusa*, Gdańsk 1996, s. 115.

[11] Henë, s. 105.

[12] Henë, s. 108.

[13] Henë, s. 108.

[14] A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa*, pisënk ùrëchtowôł i jãzëk znormalizowôł J. Tréder, s. 399.

to widowisko staje się z woli starej Julki obrzędem, inicjując sobótkę, która też była niegdyś obrzędem, ta podwojona energia dwóch obrzędów ma oczywiście posłużyć i pomóc metamorfozie Remusa. Bowiem nie przypadkiem to kaszubskie ścinanie kani dzieje się właśnie podczas sobótki, kiedy to dawniej wierzono, że trzeba pomóc tracącemu w tę noc słońcu energię blaskiem ognisk, aby nie przytłumiły tej solarnej energii tak rychło ciemności nocy, aby dobra nie zwyciężyło absolutne zło i aby na czas tracącego solarną moc słońca ostała się w ludziach nadzieja na lepszą przyszłość. Majkowski wszak tak powie:

> *– To, co widzisz, jest starodawny obraz, z którego barwy spłukał deszcz i wypaliło słońce. Przed wielu wiekami ten obraz jaśniał w pełnym blasku wielkiego i świętego obrzędu i rozstrzygały się na nim wielkie sprawy. Teraz oni tam w dole będą sądzić swoje małe sprawy, a za swoje grzechy zetną kanię. I kiedy głowa kani spadnie pod katowskim mieczem, wtedy najżwawszy chłopiec wyskoczy tu na górę, zapali beczkę i łańcuchem wyciągnie ja na pal. Po chwili zobaczysz, że na wszystkich górach wokoło zapalą się światła jak gwiazdy, które zeszły z nieba na naszą ziemię kaszubską. I wtedy masz czekać cudu. Weź tę paproć, którą ci daję, i kiedy wokół rozbłysną ognie, zawołaj na tych w dole: „Do mnie!...” W którym z nich jest jeszcze kropla krwi stolemów, ten stanie przy tobie. Potem wysoko podniesiesz tę paproć. Jeśli Bóg cię przeznaczył i nosisz w duszy to, co powinieneś, wtedy w twoim ręku z paproci wykwitnie kwiat cudownej jasności. I wtenczas nie tylko żywi z tej doliny garnąć się do ciebie będą, lecz także zza jeziora, z miejsca gdzie stało święte miasto, ruszą się wielkie głazy czekające od tysiąca lat i jak duchy uroczystym korowodem przyjdą do ciebie na tę górę, by ustawić się kręgiem wokół ciebie i skamienieć na znak, żeś ty wodzem i królem tej ziemi*[15].

Jeżeli bowiem ten dawny zwyczaj, który niegdyś odprawiano jako obrzęd, ostał się w pamięci ludu i dzieje się nawet jako widowisko, to ma swoje znaczenie, bo przecież każdy z uczestniczących w tym ludowym misterium staje się jego potencjalnym obrońcą, a niektórzy okażą się rzeczywiście aktywnymi w swoim działaniu, jeżeli znajdzie się odpowiedni przewodnik, który zagrzeje ich do czynu. Rolę stanicy, chorągwi towarzyszącej zawsze słowiańskim wojom w walce, Majkowski słowami Julki przyda tu owej paproci, która najwięcej znaczyła podczas sobótki, kiedy to jej kwiatu szukali śmiałkowie w ciemnościach nocy w leśnej głuszy. Jeżeli Remus okaże się godnym, by przewodniczyć wielkiej sprawie, nie będzie musiał szukać w sobótkową noc kwiatu paproci, ponieważ on sam rozkwitnie w jego rękach, w tej paproci przez niego podniesionej nad

---

[15] A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa. Życie i przygody Remusa*, przekład Lecha Bądkowskiego, cz. III, s. 247.

bez przëtrôfk no kaszëbsczé scynanié kani dzeje sã prawie òbczas sobótczi, czedë do dôwni bëło wierzoné, że nót pòmóc tracącémù w ną noc słuńcu mòc blôskã ògniszczów, abë nie zadëszëłë ti solarny energii tak chùtkò cemnoscë nocë, abë nad dobrã nie dobëło absolutné zło i abë na czas tracącégò solarną mòc słuńca òstała w lëdzach nôdzeja na lepszą przińdnotã. Tec Majkòwsczi tak rzecze:

> *– Co të tam widzysz, to jak stôrodôwny òbrôz, z chtërnégò krôsë spławił deszcz i wëpiło słuńce. Przed wiele wiekami ten òbrôz szklił w całi krôsë wieldżégò i swiãtégò òbrządkù i rozprôwiałë sã na nim wieldżé sprawë. Bãdą òni terô tam w dole sądzëc swòje môłé sprawë wiesczé a za swòje grzéchë zetną kaniã. Ale jak spadnie głowa kani pòd katowsczim mieczã, tej nôchwatszi chłopôk wëskòczi tu w górã, zapôli beczkã i wëcygnie jã na lińcuchù w górã. Chwila, a ùzdrzisz, jak na wszësczich górach wkół zapôlą sã widë, jak gwiôzdë pôlącé, co zeszłë z nieba na tã naszą zemiã kaszëbską. To ta chwila, w chtërny môsz żdac cëdu. Wez tã paproc, chtërnã cë dajã, a jak załisną ògnie wkół, tej krzikni na tëch w dole: „Do mie!.” W chtërnym z nich jesz kropla krëwi stolemów, ten do cebie sã garnąc bãdze. Tej pòdniesesz tã paproc w górã. A żelë Bóg cë namienił i bãdzesz miôł w dëszë, co trzeba, tej cëdownégò widu kwiat wëkwitniez z paprocë w twòjim rãkù. Tej nié tëlé ny żëwi z dołu do cebie sã garnąc bãdą, ale tam zeza jezora, z môlu, chdze stojało swiãté miasto, rëszą sã wieldżé kamienie, żdającé òd tësący lat i ùroczëstim kòrowòdã pòwãdrëją chiże jak dëchë do cebie na tã górã, bë sã ùstawic w krãgù wkół cebie i znowù skamieniec na znak, żes të wódz i król ti zemi.*[15]

Bò jeżlë nen dôwny zwëk, chtëren czedës béł òdprôwióny jakno òbrzãd, òstôł w pamiãcy lëdu i dzeje sã nawetka jakno widzawiszcze, to mô swòjé znaczenié, bò doch kòżden z ùczãstniczącëch w tim lëdowim misterium stôwô sã jegò pòtencjalnym òbróńcą, a niechtërny pò prôwdze òkôżą sã aktiwnyma w swòjim dzejanim, jeżlë naléze sã pasowny prowadnik, chtëren pòdskacy jejich do dzejaniô. Rolã stanicë towarzący wiedno słowiańsczim wòjarzóm w biôtce, Majkòwsczi słowama Julczi dodô tu ny parpacy, chtërna nôwicy znaczëła òbczas sobótczi, czedë to ji kwiatu szukelë smiałkòwie w cemnoscach lesny pùtawë. Żlë Remùs òkôże sã wôrtnym, bë przédnikòwac wiôldżi sprawie, nie mdze mùszôł szëkac w sobótkòwą noc kwiatu parpacy, bò òn sóm rozkwitnie w jegò rãkach, w ti parpacy bez niegò pòdniosłi nad głową, bë wszëtcë nen kwiat parpacy dozdrzelë i ùznelë Remùsa za tegò, chtëren pòprowadzy jejich do dobëcô w wiôldżi sprawie. Pradôwné ë bôjkòwé zamkłoscë mieszają sã tu z nowima, stôrô wiara z nową, żlë nié ò dôwnëch bògach tu sã gôdô, ale ò chrzescyjańsczim Bògù. Rozmieje sã,

---

[15] A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa*, pisënk ùrëchtowôł i jãzëk znormalizowôł J. Tréder, s. 402.

głową, by wszyscy ów kwiat paproci ujrzeli i uznali Remusa za tego, który poprowadzi ich ku zwycięstwu w wielkiej sprawie. Pradawne i baśniowe treści mieszają się tu z nowymi, stara wiara z nową, jeżeli nie o dawnych bogach się tu mówi, ale o Bogu chrześcijańskim. Oczywiście, ma to swój sens i znaczenie, bo przeddziejowa energia ma być przecież zarzewiem energii kaszubskiego ludu w tym nowym czasie. Majkowski niczym Kochanowski tytułem „Pieśni świętojańskiej o sobótce" dawnego od nowego nie rozdziela, ale ze sobą łączy i kojarzy, pamiętając o znaczącej roli tradycji nie tylko w jego, ale każdej teraźniejszości.

Gdyby Remus posłuchał Julki, wszystko stałoby się wedle jej i Boskiej woli, ale zadziałał inny, najbardziej życiowy chciałoby się powiedzieć, ludzki czynnik. Blask płonących wokół świętojańskich ognisk obudził u Remusa skojarzenie z płonącym na Glonku jesionem i przypomniało mu się rozstanie z Klementyną, które nie pozwoliło mu wykonać zadania. Tak więc, osobista tragedia odegrała w tym niespełnieniu się Remusa w swojej przywódczej roli najbardziej znaczącą, najważniejszą rolę. Może więc gdyby nie tylko obserwował widowisko ścinania kani, ale w nim uczestniczył, byłoby inaczej. Co prawda, pamiętałby o swoim nieszczęściu, ale pozbawiony podczas ścinania kani ciężaru i poczucia swoich grzechów, jak symbolicznie miało to znaczyć, tu nade wszystko tego grzechu najważniejszego – cudzołóstwa, wykonałby powierzone mu przez Julkę zadanie i nie zwyciężyłby go Smętek. Takiego rozwiązania jednak Majkowski nawet nie zasugerował, ponieważ myślał zwrócić uwagę na tę pierwszą przyczynę niepowodzenia Remusa, która wiąże się z jego spotkaniem na Glonku z Klementyną i ich tragicznym rozstaniem.

Oczywiście, nie można tu myśleć tylko o tamtej szczęśliwej i potem nieszczęśliwej miłości Remusa, ale trzeba się zastanowić, dlaczego tak się stało i powiedzieć o tym wszystkim, co zdarzyło się wcześniej. Bowiem gdyby nie to, o czym powie się za chwilę, Remus nie uznałby spotkania z Klementyną na Glonku za kłócące się z szóstym przykazaniem i wtenczas nigdy by nie powiedziałby, że „Grzech popełniony przeze mnie na modrych wodach wdzydzkich, odebrał mi moc dokonania cudu"[16]. Można mówić, że Remusowi zabrakło w noc świętojańską na Łysce wiary, można mówić, że przegrał ze Smętkiem, ale nie można powiedzieć słowami Rompskiego, że „to zło odbiera mu wiarę we własne siły"[17], jeżeli nie poprzedzi się tego podaniem konkretnej przyczyny, która doprowadziła do takiej sytuacji. Oskarżając tylko „zło", sprowadza się pojmowanie tej kluczowej kaszubskiej powieści do tak ogólnej kwestii, że od tego już tylko krok do zatracenia wszystkiego w uniwersalizmie i uogólnieniu, co obecnie grozi jednostce w tym tak bardzo obecnie uznanym, by nie mówić, że wprost bezmyślnie reklamowanym światowym globalizmie.

Zresztą, przypadek a może lepiej syndrom Remusa pozwala nie tylko to zrozumieć. Ponieważ odnosi się do konkretnej społeczności, oddaje głownie jej zachowania

---

[16] Tamże, t. III, s. 253.
[17] Por. J. Rompski, *Ścinanie kani* (praca doktorska), s. 26.

że mô to swój sens i znaczenié, bò przeddzejowô energiô doch mô bëc zarzewiã energii kaszëbsczégò lëdu w tim nowim czasu. Majkòwsczi jak Kòchanowsczi titlã „Pieśni świętojańskiej o sobótce” dôwnégò òd nowégò nie rozdzeliwô, ale ze sobą łączi i kòjarzi, pamiãtającë ò bëlny rolë tradicje nié le w jegò ale kòżdi terôczasnoce.

Czejbë Remùs pòsłuchôł Julczi, wszëstkò stałobë sã wedle ji i Bòsczi wòlë, ale zadzejôł jinszi, nôbarżi żëcowi chcałobë sã rzec, lëdzczi czënnik. Blôsk pôlącëch sã wkół swiãtojańsczich ògniszczów òbùdzył w Remùsu skòjarzenié z pôlącym sã na Glónkù jasonã i przëbôczëło mù sã rozéńdzenié z Klementiną, jaczé nie pòzwòlëło mù wëkònac zadaniô. Temù, òsobistô tragediô òdegrała w tim niespełnienim sã Remùsa w swòji prédniczi rolë nôbarżi znôczącą, nôwôżniészą rolã. Temù téż, czejbë òn nié le òbserwòwôł widzawiszcze scynaniô kani, ale wzął w nim ùdzél, mòże bëłobë jinaczi. Prôwdac, pamiãtôłbë ò swòjim nieszczescym, ale wëzbëti òbczas scynaniô kani cãżaru i pòczëcô swòjich grzéchów, jak symbòliczno miało to znaczëc, tu przede wszëtczim negò nôwôżniészégò grzéchù – cëzołóstwa, zrobiłbë zdóné mù bez Julkã zadanié i nie dobéłbë nad nim Smãtk. Równak taczégò rozwiązaniô Majkòwsczi nawetka nie zasugerowôł, temù że mëslôł dac bôczënk na tã pierszą przëczënã niepòwòdzeniô Remùsa, jakô parłãczi sã z jegò zéńdzenim na Glónkù z Klementiną ë jejich tragicznym rozestanim.

Rozmieje sã, ni mòże tu mëszlec le ò tamti szczestlëwi i pòtemù nieszczestlëwi miłoce Remùsa, ale nót je rozmëszlëc, czemùż tak sã stało i rzec ò tim wszëtczim, co stało sã rëchli. Bò czejbë nié to, ò czim rzecze sã za sztót, Remùs nie ùznôłbë zéńdzeniô z Klementiną na Glónkù za sprzéczné z szóstim przëkôzanim i wtenczas nigdë nie rzekł bë, że „Mój grzéch na mòdrich wòdach Wdzydzczich zabrôł mie mòc cëdu”[16]. Mòże gadac, że Remùsowi zafelowało w swiãtojańską noc na Łisce wiarë, mòże gadac, że przegrôł ze Smãtkã, ale ni mòże rzec słowama Rómpsczégò, że „to zło òdbiérô mù wiarã w gwôsną mòc”[17], żlë nie pòprzedzy negò pòdanim kònkretny przëczënë, jakô doprowadzëła do taczi sytuacje. Òskarżającë leno „zło”, sprowôdzô sã rozmienié ti nôwôżniészi kaszëbsczi pòwiescë do tak òglowi kwestii, że òd tegò ju le krok do zatraceniô wszëtczégò w ùniwersalizmie i ùòglowienim, co terô grozy jednostce w tim tak baro ùznónym, bë nie gadac, że wprost bezmëslno reklamòwónym swiatowim globalizmie.

Kùreszce, przëtrôfk a mòże lepi syndróm Remùsa pòzwôlô nié leno to zrozmiec. Temù że tikô sã to kònkretny spòlëznë, przede wszëtczim òddôwô ji zachòwania i mentalnosc. Ale do sprawë! Remùs nie winiłbë sã tak baro za to, co stało sã na Glónkù, i na Łisce ògnie sobótków nie òbùdzëłëbë w nim żódnégò skòjarzeniô, ani co wicy bùrza nie zniszczëłabë òstrowù, dze bëło mù dóné przeżëc z Klemeńtiną tak wzniosłé misterium miłotnégò aktu, i nie spôliłbë sã téż jasón, czejbë nie jeden wczasnészi fakt, chtëren mùszi ùznac za sprawczą mòc tegò wszëtczégò. Temù, czej nôprzód pòwiémë, że Smãtk dobéł nad Remùsã, bò doch nasz bòhatéra nie pòdniósł ny witczi parpacë, bë òbùdzëc

---

[16] Henë, t. III, s. 406.

[17] Pòr. J. Rompski, *Ścinanie kani* (doktorsczi dokôz), s. 26.

i mentalność. Ale do rzeczy! Remus nie obarczyłby się ani tak bardzo winą za to, co zdarzyło się na Glonku, i na Łysce ognie sobótek nie obudziłyby w nim żadnego skojarzenia, ani tym bardziej burza nie zniszczyłaby wyspy, gdzie było mu dane przeżyć z Klementyna tak wzniosłe misterium miłosnego aktu, i nie spłonąłby także jesion, gdyby nie pewien wcześniejszy fakt, który trzeba uznać za sprawczą siłę tego wszystkiego. Otóż, zanim powiemy, że Smętek zwyciężył Remusa, bo przecież nasz bohater nie podniósł owej wici paproci, by obudzić w kaszubskim ludzie wolę walki z tymże „dziejowym złem"[18], trzeba wpierw zastanowić się nad tym, dlaczego do tego doszło.

Zanim przyjdzie nam oskarżać Remusa i wszelkie inne Zło, pisane nawet wielką literą, Majkowski każe swoim rodakom rozejrzeć się najpierw po własnym podwórku. Wszak łatwo zrzucać winę na innych, nie widząc własnej. Jeżeli to zrozumiemy, wtenczas nawet lepiej pojmiemy Czernika, który przecież nie zawsze jest widziany przez Majkowskiego tak absolutnie źle. Otóż, najpierw Remusa podstępnie ożeniono z Trąbiną, ponieważ wioska nie chciała łożyć pieniędzy na utrzymanie wdowy. A przygotowano to precyzyjnie i perfidnie. Kiedy Remus wpadł do rzeki, co nie było żadnym przypadkiem, aby nie zachorował, rozgrzano go wódką, a potem umieszczono w domu jego przyjaciela, gdzie Trąbina nim się zaopiekowała. Rozeszła się wtenczas po wiosce plotka, że Remus trafił do jej łóżka. Znalazł się więc spreparowany powód, aby go z wdową ożenić, co wkrótce się stało. Niewiele zorientowany w tym wszystkim ksiądz, udzielił im ślubu i tak niczego nie pojmujący Remus został mężem żony zmarłego niedawno Trąby, który nieraz go przed swą żona ostrzegał. Ostatecznie się z tym pogodził, ale, poza przekazywanymi na utrzymanie pieniędzmi, ze swoją urzędowo-kościelną żoną nie myślał się ani spotykać, ani do jej domu zaglądać. Kiedy więc los pozwolił mu spotkać się z Klementyną, do której żywił już od dawna nieśmiałe uczucie, musiało się stać, co się stało. Ich szczęście nie mogło jednak trwać długo, i to zarówno z jego własnej perspektywy, jak i Boskiej. Jak bowiem można było takie postępowanie pochwalać u wiernego tak bardzo katolickim zasadom Kaszuby i jak mógł to ścierpieć sam Remus, który tak bardzo wierny katolickiej wierze zawsze starał się być wierny kościelnej przysiędze. I właśnie to myślał uświadomić odbiorcy Majkowski – zło czające się nie tylko w jego rodakach, w kaszubskim ludzie, ale także w innych, przestrzegających tak bezgranicznie, by nie powiedzieć, że bezmyślnie dekalogu, bo przecież właśnie to przyczyniło się bezpośrednio do przegranej batalii Remusa ze Smętkiem.

Oczywiście, powinno się to rozumieć nie tak bezpośrednio i bezkrytycznie. Przede wszystkim trzeba w tym widzieć ślepe oddanie naszego bohatera wszelkim zasadom własnej wiary. Chociaż to nie to było pierwszą przyczyną jego tragedii. Doprowadziło do niej egoistyczne wykorzystanie jej reguł przez tych innych. Na to jednak nie chce się

---

[18] Tamże, s. 26.

w kaszëbsczim lëdze wòlã biôtczi z tim „dzejowim złã"[18], nót je pierwi rozmëszlëc nad tim, czemùż do tegò przëszło.

Jesz czedë przińdze nama òskarżac Remùsa i wszelczé jinszé Zło, pisóné nawetka wiôlgą lëtrą, Majkòwsczi kôże swòjim domôcym rozezdrzec sã nôprzód pò swòji òbéńdze. Kò prosto je winic jinszich, nie widzącë swòji gwôsny winë. Żlë to zrozmiemë, wtenczas nawetka lepi pòznómë Czernika, chtëren doch wiedno je widzóny bez Majkòwsczégò tak absolutno zle. Hewò, nôprzód Remùsa pòdstãpno òżenilë z Trąbiną, bò wioska nie chca dawac pieniądzy na ùtrzimanié gdowë. A przërëchtowóné to bëło dokładno i òchëbno. Czedë Remùs wpôdł w rzékã, co nie bëło niżódnym przëtrôfkã, abë nie zachòrzôł, rozgrzóny òstôł wódką, a pòtemù pòłożóny béł w dodomie jegò drëcha, dze zajimãła sã nim Trąbinô. Wnenczas pòszłë pò wsë klapë, że Remùs trafił do ji łóżka. Nalôzł sã wiãc spreparowóny pòwód, abë gò z gdową òżenic, co wnetk sã stało. Mało wiedzący ò tim wszëtczim ksądz, zdôł jich i tak nick nie rozmiejący Remùs òstôł slëbnym białczi niedôwno ùmarłégò Trąbë, chtëren nieròz gò przed swòją slëbną òstrzégôł. Òstateczno sã z tim pògòdzył, ale, òkróm dôwónëch na ùtrzimanié pieniądzy, ze swòją ùrzãdowò-kòscelną białką ni mëslôł ani sã pòtëkac, ani w ji dodóm zazerac. Czedë wiãc kawel pòzwòlił mù pòtkac sã z Klementiną, do jaczi zëwił ju òd dôwna niesmiałé ùczëcé, mùszało stac sã to, co sã stało. Równak jejich szczescé ni mògło warac długò, tak z jegò gwôsny, jak ë Bòsczi perspektiwë. Bò jakùż mòżna bëło taczé pòstãpòwanié pòchwalac ù wiérnégò tak baro katolicczim zasadóm Kaszëbë i jak mógł to zlëdac sóm Remùs, chtëren tak baro wiérny katolicczi wierze wiedno miôł starã bëc wiérnym kòscelny przësydze. I prawie to mëslôł dac do swiądë òdbiércowi Majkòwsczi – zło tacącé sã nié le w jegò swòjôkach, w kaszëbsczim lëdze, ale téż w jinëch, tak bezgrańcowò przestrzegającëch, bë nie rzec, że bezmëslno dekalogù, bò doch prawie to bëło bezpòstrzédną przëczëną przegróny biôtczi Remùsa ze Smãtkã.

Rozmieje sã, że miôłbë to rozmiec nié tak bezpòstrzédno i bezkriticzno. Przede wszëtczim mùszi w tim widzec slepé òddanié naszégò bòhatérë wszelczim zasadóm gwôsny wiarë. Chòc to nie bëło pierszą przëczëną jegò tragedii. Doprowadzëło do ni sómné wëzwëskanié ji reglów bez nëch jinëch. Równak na to nie chce dawac apartnégò bôczënkù. Lepi widzec w òstateczny przegróny Remùsa leno dobiwającë nad nim zło i nad tim rozmëszlëc, jak czerowac bôczënk na kònkretną i jawerną tegò przëczënã. Tim barżi żlë nicht specjalno ò nią nie pitô i nie kôże nad nią namëszlac.

Równak, żlë ju sã tim zajimómë, wôrt jesz dac bôczënk na religijnosc Remùsa. Żlë kòl tegò, co sã stało, pòrównac jã z religijnoscą tamti wiesczi gromadë, jegò wiara òkazëje sã bez felë. Równak nie òznacziwô to wcale, że miałabë bëc gódnô przikładu. Prôwdac nie pòzwiemë ji fanaticzną, ale wëzbëtą równo jaczégò kriticëzmù. Prawie taczé bezkriticzné pòddónié sã ji zasadóm, doprowadzëło Remùsa do nieszczescô i w kònsekwencji tegò do wëgróny Smãtkã. Co wicy, zafelowało Remùsowi pòczëcô

---

[18] Henë, s. 26.

zwracać specjalnej uwagi. Lepiej widzieć w ostatecznej przegranej Remusa tylko zwyciężające go zło i nad tym się zastanawiać, aniżeli kierować uwagę na konkretną i rzeczywistą tego przyczynę. Tym bardziej, jeżeli o nią nikt specjalnie nie pyta i nie każe się nad nią zastanawiać.

Jeżeli jednak już tym się zajmujemy, warto jeszcze zwrócić uwagę na religijność Remusa. Jeżeli przy tym, co się stało, porównać ją z religijnością tamtej wiejskiej gromady, jego wiara okazuje się nieskazitelna. Nie oznacza to jednak wcale, że powinna być godna przykładu. Nie nazwiemy jej co prawda fanatyczną, ale pozbawioną jakiegokolwiek krytycyzmu. Takie właśnie bezkrytyczne poddanie się jej zasadom, doprowadziło Remusa do nieszczęścia i w konsekwencji tego do wygranej Smętka. Ponadto zabrakło Remusowi poczucia pewnej hierarchii w działaniu. Wszak tamto, co zdarzyło mu się z Klementyną, powinno być nie tak ważne, jak pamięć o zmaganiach z Czernikiem i uwaga skierowana przede wszystkim na jego zwycięstwo jako rycerza słońca nad rycerzem ciemności. Można wszak powiedzieć, że Remusa za ślepe oddanie szóstemu przykazaniu spotkała kara. Że z perspektywy Boskiej była ona słuszna, świadczy najlepiej ostateczny akt, kiedy to Bóg, który miał uznać, czy Remus nadaje się na przewodnika rozpoznanego przez lud, okazał wobec jego niespełnionego czynu swą absolutną bierność. A przecież gdyby było inaczej, gdyby uznał jego ślepe oddanie chrześcijańskiej wierze za niesprawiedliwe, pozwoliłby mu nie tylko zwyciężyć, ale i obroniłby go na ostatek przed tragiczną śmiercią.

Wobec takiego biegu rzeczy, można powiedzieć, że Remus w tym miejscu i momencie – na szczycie Łyski – dotarł w swoim działaniu do kresu możliwości. Bo gdyby nie jego bezkrytyczna religijność, zapewne by zwyciężył. Ale w takiej sytuacji ten etap walki ze Smętkiem musiał się właśnie tak zakończyć. Następny przeznaczył zapewne Majkowski synowi Remusa, który wychowany przez bezpruderyjną Klementynę, w przyszłości ani nie pozwoli się oszukać własnej gromadzie, ani nie podda się tak bezwolnie jak Remus religijnym dogmatom – i oczywiście w batalii ze Smętkiem zwycięży. To oczywiście zrozumiałe, bo licząc wiek Remusa, dla jego syna pora działania dla dobra Kaszub powinna już przyjść w Polsce wolnej. Że tak się stanie i rzeczywiście stało, można bez jakiejkolwiek obawy mówić, jeżeli przecież Majkowski nie pisał „Remusa” pod pruskim zaborem, ale już w Polsce niepodległej. Wobec tego logicznie biorąc, chociaż literacka fikcja nie zawsze logice musi być poddana, Remus batalię ze Smętkiem musiał przegrać, natomiast jego syn, mający zaistnieć w tej samej przestrzeni, ale już w innym, lepszym czasie, musiałby ją wygrać i dlatego nie było już żadnej potrzeby, aby o nim pisać. To oczywiście o Majkowskim, bo dzisiaj mamy tyle okazji, by znowuż ten wątek podjąć. Wracając natomiast raz jeszcze do Remusa, trzeba w tym miejscu powiedzieć, że na koniec doskonale zrozumiał, aby głównie dzieciom opowiadać o królewiance i zaklętym zamku. Wszak tylko one, podobnie jak jego syn uwolnią się spod władzy smoka i odczarują zaklęty zamek.

gwësny herarchie w dzejanim. Kò tamto, co zdarzëło mù sã z Klementiną, miałobë bëc nié tak wôżné, jak pamiãc ò biôtkach z Czernikã i ùwôga sczerowónô przede wszëtczim na jegò dobëcé jakno ricerza słuńca nad ricerzã cemnoscë. Mòże doch rzec, że Remùsa za slepé òddónié szóstémù przëkôzaniu spòtkała kara. Że z Bòsczi perspektiwë bëła òna sprawiedlëwô, nôlepi swiôdczi òstateczny akt, czedë to Bóg, chtëren miôł ùznac, czë Remùs nadôwô sã na prowadnika rozpòznónégò bez lud, òkôzôł wòbec jegò niespełnionégò czënù swą absolutną biernosc. Doch czejbë bëło jinaczi, czejbë ùznôł jegò slepé òddónié chrzescyjańsczi wierze za niesprawiedlëwé, pòzwòliłbë mù nié le dobëwac, ale i òbróniłbë gò na kùńc przed tragiczną smiercą.

Wedle taczégò biegù rzeczi, mòże rzec, że Remùs w tim môlu i sztóce – na czëpie Łisczi – doszedł w swòjim dzejanim do zberkù mòżlëwòscy. Bò czejbë nié na jegò bezkriticznô religijnosc, na gwës bë dobéł. Ale w taczi sytuacji nen etap biôtczi ze Smãtkã prawie tak mùszôł sã zakùńczëc. Gwësno pòstãpny namienił Majkòwsczi sënowi Remùsa, jaczi wëchòwóny bez bezpruderijną Klementinã, w przińdnoscë ani nie pòzwòli sã òszëkac gwôsny gromadze, ani tak bezwòlno nie pòddô sã jak Remùs religijnym dogmatóm – i rozmieje sã w biôtce ze Smãtkã dobądze. Rozmieje sã, że je to zrozmiałé, bò rechùjącë wiek Remùsa, dlô jegò sëna czas dzejaniô dlô dobra Kaszëbsczi miôłbë ju przińc w wòlny Pòlsce. Że tak sã stónie i pò prôwdze stało, mòże bez niżódnégò strachù gadac, żle doch Majkòwsczi nie pisôł „Remùsa” pòd prësczim zabòrã, ale ju w samòstójny Pòlsce. Temù téż logiczno mëszlącë, chòc lëterackô fikcjô nié wiedno mùszi bëc pòddónô logice, Remùs biôtkã ze Smãtkã mùszôł przegrac, zôs jegò syn, jaczi miôł zajistniec w tim samim rëmie, ale ju w jinym, lepszim czasu, mùszôłbë jã dobëc i temù nie bëło ju niżodny pòtrzebë, abë ò nim pisac. Rozmieje sã, że to ò Majkòwsczim, bò dzysô mómë tëli leżnoscy, bë zôs nen wątk pòdjic. Zôs wrôcającë jesz rôz do Remùsa, nót je w nym môlu rzeknąc, że na kùńc bëlno zrozmiôł, abë przede wszëtczim dzecóm òpòwiadac ò królewiónce i zaklãtim zómkù. Kò leno òne, pòdobno jak jegò syn ùwòlnią sã spòd władzë smòka i òdczarzą zaklãti zómk.

Elżbieta Bugajna

Pusta noc w poezji kaszubskiej

Śmierć zawsze stanowiła tajemnicę. Co staje się z człowiekiem po śmierci? Dokąd trafia i co się z nim dzieje po zakończeniu ziemskiego żywota? Wiarę w życie pozagrobowe spotykamy w najdawniejszych kulturach, mitach i religiach. Skoro życie człowieka nie kończy się wraz ze śmiercią, należy go w sposób godny pożegnać i odpowiednio zaopatrzyć na dalszą drogę. Z tego względu od pradawnych czasów pochówkom towarzyszyły różne wierzenia i obrzędy. Najstarsze kultury pozostawiły po sobie ślady obrzędów pochówkowych[1]. Przejście ze świata żywych do świata cieni, świata zmarłych wymagało specyficznych zabiegów, umożliwiających osobie zmarłej godne bytowanie po śmierci.

Rozważania na temat zwyczaju pustej nocy w poezji kaszubskiej zostały podzielone na dwie części. Pierwsza część dotyczy zwyczaju pustej nocy, natomiast druga część referatu stanowi próbę analizy pojęcia pusta noc w poezji kaszubskiej.

1. Pusta noc jako jeden ze zwyczajów związanych ze śmiercią człowieka

Na Kaszubach jednym z obyczajów związanych ze śmiercią jest tzw. pusta noc. Nie jest to zwyczaj tylko kaszubski, gdyż spotyka się go również w Lubawskiem, na Mazowszu[2] i w innych rejonach Polski. Zwyczaj czuwania przy zwłokach znany jest w wielu kulturach[3]. W średniowieczu Kościół walczył z pogańskimi wigiliami, podczas których tańczono, ucztowano i śpiewano „carmina diabolica”[4]. W XVII i XVIII wieku wydano nawet zalecenia dyscyplinujące z powodu popełnianych podczas pustej nocy nadużyć[5]. Praktykowane obecnie pustonocne nabożeństwo otrzymało swój pełny kształt

---

[1] J. Perszon, *Na brzegu życia i śmierci. Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia pogrzebowe i zaduszkowe na Kaszubach*, Pelplin 1999, s. 7.

[2] Podaję za: E. Breza, informacje od studentów filologii polskiej Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Ciechanowie, Wydziału Humanistycznego w Mławie.

[3] Prof. E. Breza wskazuje na prawosławny zwyczaj całonocnego czuwania przed świętami i przy zwłokach zmarłych, zwany *panichidą* (*Pan* ‘wszystek, cały’ i *nyks, nykt-ós* ‘noc’), dziś o znaczeniu ‘pogrzeb’, po rosyjsku *całonosznoje bdienije*.

[4] Por. J. Perszon, dz. cyt., s. 197–198.

[5] Prof. E. Breza wskazuje na zakaz wizytatorów diecezji chełmińskiej dotyczący urządzania pustych nocy ze względu na nadużycia alkoholu, co znalazł w wizytacjach duszpasterskich bpa Szaniawskiego z r. 1710 – kopie tych wizytacji znajdują się archiwum parafii św. Michała Archanioła w Lipuszu.

Elżbiéta Bùgajnô

Pùstô noc w kaszëbsczi pòezji

Smierc wiedno bëła krëjamnotą. Co dzeje sã z człowiekã pò jegò smiercë? Dokądka jidze i co sã z nim dzeje pò zakùńczenim zemsczi drodżi? Wiarã w żëcé pò smiercë spòtikómë w nôdawniészich kùlturach, mitach i religiach. Jeżlë żëcé człowieka nie kùńczi sã razã ze smierca, nót je sã z nim ze tczą òddzãkòwac i przënôleżno òpatrzëc na dalszą drogã. Dlôte òd pradôwnëch wieków grzebaniémù ùmarłëch towarzëłë rozmajité wierzenia i òbrzãdë. Nôstarszé kùlturë òstawiłë pò se turë pòchówkòwëch òbrzãdów[1]. Przechôdzenié ze swiata żëwëch do swiata céni, do swiata ùmarłëch wëmôgało apartnëch starów, chtërne dôwałë zmarłémù człowiekowi wôrtné bëtowanié pò smiercë.

Rozwôżania na témã zwëkù pùsti nocë w kaszëbsczi pòezji òstałë pòdzeloné na dwie czãscë. Pierszô czãsc òpisëje zwëk pùsti nocë, zato drëgô czãsc referatu stanowi próbã analizë pòchwôtu *pùstô noc* w kaszëbsczi pòézji.

1. Pùstô noc jakno jeden ze zwëków związónëch ze smiercą człowieka

Na Kaszëbach jednym z òbëczajów związónëch ze smiercą je tzw. pùstô noc. Nie je to zwëk blós kaszëbsczi, bò mòżna gò spòtkac téż w Lubawsczem, na Mazowszu[2] a i w jinëch rejonach Pòlsczi. Zwëk dozdrzeniégò przë ùmarłim znóny je w wiele kùlturach[3]. W strzédnëch wiekach Kòscół biôtkòwôł z pògańsczima wigiliama, obczas jaczich tuńcowalë, jedlë i spiéwalë „carmina diabolica”[4]. W XVII i XVIII stalatim bëłë wëdóné nawetka discyplinującé zastrzedżi z ti òrãdze, że obczas pusti nocë dochôdało do wiele nadùżëców[5]. Praktikòwóné dzys pùstonocné nôbòżéństwò dostało swój

---

[1] J. Perszón, *Na sztradze żëcégò i smiercë. Pògrzebòwé i zaduszkòwé zwëczi, òbrzãdë i wierzenia na Kaszëbach*, Pelplin 1999, s. 7.

[2] Pòdôwóm za: E. Bréza, jinfòrmcje òd sztudérów pòlsczi filologii Państwòwi Wëższi Warkòwi Szkòłë w Cechanowie, Humanisticznégò Wëdzalu w Mławie.

[3] Prof. E. Bréza wskazywô na prawosławny zwëk dozdrzeniégò bez całą noc przed swiãtama i przë ùmarłëch, zwónym *panichida* (*Pan* ‘wszëstek, całi’ i *nyks, nykt-ós* ‘noc’), dzys w znaczenim ‘pògrzéb’, pò ruskù *całonosznoje bdienije*.

[4] Pòr.: J. Perszón, dok. cyt., s. 197-198.

[5] Prof. E. Bréza wskazëje na zakôz wizytatorów chełmińsczi diecezji co do òdprôwianiô pùstëch nocёw z prziczinë picégò sznapsu, ò czim wiadło nalôzł w dëszpastersczich wizytacjach bpa Szaniawsczégò z r. 1710 – kopie tich wizytacjów są w archiwùm parafii sw. Michała Archanioła w Lëpùszu.

prawdopodobnie w wieku XVIII lub w pierwszej połowie XIX wieku[6]. Dawniej na Kaszubach czuwanie przy zwłokach odbywało się dwie lub trzy noce z rzędu. Obecnie przeważnie odbywa się w ostatnią noc przed pogrzebem. Zwyczaj ten, wypełniany modlitwami, śpiewaniem pieśni religijnych, a nawet wspólnym posiłkiem, jest głęboko wpisany w tradycję kaszubską. Emigranci kaszubscy przenieśli ten zwyczaj do Kanady[7].

Modlitewne czuwanie przed pogrzebem uznawane jest za jeden z najważniejszych elementów godnego, katolickiego pogrzebu. Wraz z następującymi później ceremoniami kościelnymi tworzy on kulminacyjną fazę obrządku pogrzebowego[8]. Odnowione po Soborze Watykańskim II obrzędy pogrzebowe zalecają podtrzymywać miejscowe zwyczaje, wśród których wymienia się czuwanie w domu zmarłego. Jest to dla rodziny ostatnia okazja, aby pobyć ze zmarłym, powspominać go, utrwalić jego obraz w pamięci i sercu[9]. To pełne wiary i chrześcijańskiej miłości uroczyste pożegnanie zmarłego ukazuje wielką godność człowieka oraz prawdę o Kościele, który jest wspólnotą dzieci Bożych. Tajemnica przejścia człowieka do życia wiecznego domaga się zatem poważnej, pełnej pietyzmu i ciszy społecznej celebracji, jaką jest pusta noc[10].

Rytuał pustej nocy ukazuje śmierć jako integralną część ludzkiego losu, daje nadzieję na wieczność, uczy szacunku dla doświadczeń zmarłego, scala przeszłość z teraźniejszością i jednoczy wspólnotę[11]. Bliski kontakt ze zmarłym, duchowa łączność i pozostawanie z nim we wspólnocie wskazują na niezwykle ludzki wymiar całego wydarzenia. Bywa ono nazywane „weselim ùmarłégò”. Stanowi osobliwe święto ludzkiej godności. Przymiotnik „pùsti”, oznaczający w kaszubszczyźnie zarówno „niczym nienapełniony”, jak i „bezludny” oraz „jałowy”, w wyrażeniu „pùstô noc” jest czasem żałoby, ale paradoksalnie wypełnionym wieloma bardzo ludzkimi uczuciami[12].

Czuwanie połączone jest z modlitwą recytowaną i śpiewaną. Szczególnie ten ostatni rodzaj modlitwy w świadomości Kaszubów uważany jest za lepszy, zgodnie ze słowami św. Augustyna: „Kto śpiewa, dwa razy się modli”. W niektórych wioskach istnieją tzw. grupy „spiéwôków”, liczące około 10-20 śpiewaków. Niektórzy korzystają przy tym ze specjalnych śpiewników. Pieśni żałobne są bardzo długie, liczą nieraz po kilkanaście zwrotek. Większość z nich była wykonywana z pamięci (umożliwiała to technika memoryzacji). Nocne czuwanie rozpoczyna się zwykle pieśnią *Ty któraś pięknie dni*

---

[6] Por. J. Perszon, dz. cyt., s. 198.

[7] Ostatni przykład odprawienia pustej nocy u rodziny Szulistów w r. 1965. Por. E. Breza, *Kaszubszczyzna/Kaszëbizna*, Opole 2001, s. 320-321.

[8] Por. J. Perszon, dz. cyt., s. 192.

[9] S. Hołodok, *Pogrzeb chrześcijański* (V), http://www.bialystok.opoka.org.pl/czas/nr145/art.php?artykul=

[10] *Pustô noc*, oprac. J. Perszon, Kartuzy 2000, s. 24.

[11] W. Wencel, *Pusta noc*, http://kultura.wiara.pl/doc/452882.Pusta-noc

[12] Por. S. Janke, *Poezja kaszubska. Inspiracje i motywy*, http://www.rastko.net/rastko-ka/content/view/217/1/

pełen sztôłt bòdôj w XVIII stalatim abò w pierszi pòłowie XIX stalatégò[6]. Przódë na Kaszëbach czuwanié przë ùmarłim dérowało bez dwie abò trzë noce. Dzysô colemało òdbiwô sã w òstatną noc przed pòchówkã. Nen zwëk, nafùlowóny mòdlëtwama, spiéwaniém nôbòżnëch piesniów a nawetka pòspólnym jedzeniém, je baro głãbòk wpisóny w kaszëbską tradicjã. Kaszëbsczi emigrancë przenieslë nen òbëczôj do Kanadë[7].

Mòdlëtewné czuwanié przed pògrzebã je ùznôwóné za jeden z nôwôżniészich elemeńtów pòczestnégò, katolëccczégò pògrzebù. Razã z nôslédnyma kòscélnyma cerémóniama ùsôdzô òno kùlminacjową fazã pògrzebòwégò òbrządkù[8]. Òdnowioné pò II Watikańsczim Sobòrze pògrzebòwé òbrzãdë zalécają pòdtrzëmòwac môlowé zwëczi, westrzód jaczich wëmieniwô sã czuwanié w chëczë ùmarłégò. Je to dlô rodzënów òstatnô leżnota, bë pòbëc ze zmarłim, pòwspòminac gò, zachòwac jegò òbrôz w pamiãcë i w sercu[9]. To fùl wiarë i chrzescëjóńsczi miłotë ùroczëstë òddzãkòwanié ze zmarłim ùkazywô wiôlgą tczëwôrtnotã człowieka i téż prôwdã ò Kòscele, chtëren je pòspólnotą Bòżich dzecy. Krëjamnota przéńdzeniégò człowieka do wiecznégò żëcô domôgô sã wic òstateczny, fùl ùwôżaniégò i cëchòtë spòlëznowi celebracji, jaką je pùstô noc[10].

Rituał pùsti nocë ùkazywô smierc jakno jintegralny dzél lëdzczégò namienieniô, dôwô nôdzejã na wiecznotã, ùczi pòczestnotë dlô doswiôdczeniów zmarłégò, łączi ùszłotã z terëczasnotą i parłãczi pòspólnotã[11]. Blësczi kontakt z ùmarłim, dëchòwô łączba i ostôwanié z nim w zrzesznicë wskazywają na apartno lëdzczi wëmiôr całégò wëdarzeniô. Biwô òno nazéwóné „wieselim ùmarłégò”. Je apartnym swiãtã lëdzczi tczëwôrtnotë. Znankòwnik „pùsti”, chtëren òznacziwô w kaszëbiznie równo „niczin nienafùlowóny” jak i „bez lëdzy”, i téż „jałowi”, w wërażenim „pùstô noc” je czasã żałobë, ale paradoksalno nafùlowónym baro lëdzczima wseczëcama[12].

Czuwanié sparłãczoné je z recytowóną i spiéwóną mòdlëtwą. Òsoblëwie nen slôdny ôrt mòdlëtwë w swiądze Kaszëbów ùznôwóny je za lepszi, jak ò tim pisze sw. Augùstin: „Chto spiéwô, dwa razë sã mòdli”. W niechtërnëch wioskach dzejają tzw. karna „spiéwôków”, w jaczich je kòl 10-20 spiéwôków. Niejedny zwëskiwają do te specjalné ksążczi z piesniama. Żałobné piesnie są baro dłudżé, rechùją nierôz czilenôsce zwrotków. Wikszosc z nich bëła spiéwónô z pamiãcë (co ùmòżliwia technika memòrizacji). Nocné dozdrzenié zaczinô sã colemało òd piesni *Të chtërnas piãkno dnie swòje skùńczëła.*

---

[6] Pòr.: J. Perszón, dok. cyt., s. 198.

[7] Òstatny przikłôd òdprôwieniô pùsti nocë béł ù rodzënë Szulistów w r. 1965. Pòr.: E. Bréza, *Kaszubszczyzna/Kaszëbizna*, Òpòlé 2001, s. 320-321.

[8] Pòr.: J. Perszón, dok. cyt., s. 192.

[9] S. Hołodok, *Chrzescëjóńsczi pògrzéb* (V), http://www.bialystok.opoka.org.pl/czas/nr145/art.php?artykul=

[10] *Pùstô noc*, òprac. J. Perszón, Kartuzë 2000, s. 24.

[11] W. Wencel, *Pùstô noc*, http://kultura.wiara.pl/doc/452882.Pusta-noc

[12] Pòr. S. Janke, *Kaszëbskô pòézja. Jinspiracje i mòtiwë*, http//www.rastko.net/rastko-ka/kontent/view/217/1/

swoje skończyła. Przed północą tradycyjnie wykonuje się *Żegnam cię mój świecie wesoły*. Na repertuar składają się pieśni pokutne, psalmy, pieśni o męce Pańskiej, kantyki żałobne i pieśni ku czci świętych.

Odprawianiu pustej nocy towarzyszy odpowiednia scenografia. Trumnę (po kaszubsku *zark*) ze zmarłym ustawia się w gościnnym pokoju, w tzw. „pańskiej izbie”, na przygotowanych ławkach lub stojakach. Wieko trumny z widocznym na niej znakiem krzyża stoi w kącie izby. Obok podwyższenia z trumną znajduje się na stoliku ołtarzyk z krucyfiksem, figurką Matki Boskiej i świecami. Stawia się także kwiaty. Między ołtarzykiem a trumną zostawia się wolne miejsce, aby dusza zmarłego mogła swobodnie chodzić i stać u wezgłowia. Miejsce to jest zazwyczaj na tyle wąskie, aby nikt z żywych nie mógł się tamtędy przedostać. Zwyczaj ten świadczy o powszechnej wierze w obecność zmarłego wśród żywych przed pogrzebem.

Zmarły leży na wznak, z rękami splecionymi w geście modlitwy. W rękach trzyma obrazek ze świętym i różaniec. Różaniec uważa się za rodzaj „przepustki” do nieba. Czasami wkładano do trumny modlitewnik, z którego zmarły modlił się za życia. Jak podaje ks. J. Perszon, zwyczaj ten walnie przyczynił się do eliminacji z użytku wielu starych kancjonałów i książeczek do nabożeństwa[13]. Oprócz przedmiotów religijnych do trumny wkłada się też przedmioty, które zmarły lubił za życia i które chciałby mieć przy sobie. Mogą to być: rożek i paczka tabaki, papierosy, buteleczka z alkoholem, talia kart, drobne pieniądze, chusteczka do nosa, okulary, zegarek. Jeśli ktoś używał za życia laski (po kaszubsku *palëca*, *czij* albo *krëczew)*, także wkładano mu ją do trumny. Zwyczaj obdarowywania zmarłych różnymi przedmiotami ma charakter uniwersalny. Może wiązać się z przedchrześcijańskim wyobrażeniem życia za grobem, które było podobne do warunków ziemskich. W ten sposób usiłowano też prawdopodobnie zapobiec niebezpiecznym powrotom ducha[14].

Czuwanie przy trumnie zmarłego trwało początkowo przez całą noc. W późniejszych czasach zaczęto skracać ten obyczaj do godz. 24.00, a nawet do 22.00. W trakcie śpiewania czyniono przerwę na poczęstunek.

2. Motyw pustej nocy w poezji kaszubskiej

Motyw pustej nocy występuje w literaturze kaszubskiej, w tym w poezji kaszubskiej, ale nie pojawia się zbyt często. W swoich rozważaniach oprę się na trzech tekstach poetyckich: dwóch lirykach Jana Karnowskiego: „Pùstô noc” i „Jô bëm leno chcôł” oraz wierszu „Nie spiewôj pùsti nocë” Alojzego Nagla.

Pierwodruki obu przytoczonych niżej wierszy J. Karnowskiego ukazały się w zbiorze „Nowotné spiéwë (wiersze kaszubskie)”. Autor wydał je pod pseudonimem Wôs Budzysz w Poznaniu w 1910 roku. Tomik poezji bruskiego poety, wówczas studenta

---

[13] Por. J. Perszon, dz. cyt., s. 194-195.
[14] Dz. cyt., s. 197.

Przed pôłnocą tradicyjno spiéwô sã *Żegnajã cã mój wiesołi swiece*. Na repertuar skłôdają sã pòkùtné piesnie, psalmë, piesnie ò mãce Pańsczi, żałobné kanticzi i piesnie kù tczë swiãtëch.

Odprôwianiémù pùsti nocë je dodónô przënôleżnô scenografiô. Trëma (jinaczi pò kaszëbskù *zark*) z ùmrzikã ùstôwiónô je w jizbie dlô gòscy, w tzw. „pańsczi jizbie", na przëszëkòwónëch ławach abò stojidłach. Wiérzk trëmë z widzawnym na nim znakã krziża stoji w nórce jizbë. Kòl pòdwëższeniégò z zarkã je pòstawiony na stółkù môłi wôłtôrz z figùrką Matczi Bòsczi i swiécama. Stôwiô sã téż kwiatë. Midzë wôłtôrzëkã a trëmą òstôwiô sã pùsti plac, abë dësza ùmarłégò mògła swòbódno chòdzëc i stojec kòl wezgłowiô. Môl ten je colemało tak wąsczi, cobë nicht z żëjącëch ni mógł sã stadkã przedostac. Zwëk ten zaswiôdcziwô ò òglowi wierze w bëtnotã ùmarłégò westrzód żëwëch przed pògrzebã.

Zmarłi leżi na wznak, z rãkama splotłima jak do mòdlëtwë. W rãkach trzimô òbrôzk ze swiãtim patrónã i różańc. Kòrónka je ùwôżónô jakno ôrt „przepùstczi" do nieba. Czasã do trëmë bëła wkłôdónô ksążeczka do nôbòżéństwa, z jaczi zmarłi mòdlił sã za żëcô. Jak pòdôwô ks. J. Perszón, zwëk nen w wikszoscë sprawił, że wiele stôrëch kancjonałów i ksążeczków do nôbòzéństwa òstało zniszczonëch[13]. Króm religiowëch przibòrów do trëmë wkłôdô sã téż rzeczë, jaczé zmarłi lubiôł za żëcô i chtërnë chcôłbë miec przë se. Mògą to bëc: różk i tuta tobaczi, cygarëtë, sklóneczka ze szpritã„ kôrtë do grë, drobné dëtczi, sznëpelduk, òkùlôrë, zégark. Jeżlë chtos za żëcégò chòdzył ò cziju (jinaczi pò kaszëbskù *palëca*, abò *krëczew*), tédë miôł włożony gò do trëmë. Zwëk wkłôdaniô zmarłim do trëmë rozmajitëch darënków mô ùniwersalny charakter. Mòże parłãczëc sã z przódëchrzescëjańsczim wëòbrażenim żëcô za grobã, chtërno bëło pòdobné do zemsczich warënków. Tim spòsobã bòdôj prôbòwóno przeszkòdzëc przińdzeniémù nazôd dëcha[14].

Czuwanié przë trëmie zmarłégò dérowało z pòczątkù bez całą noc. W pózniészich czasach skrócywalë nen zwëk do 24..00 gòdzënë, a nawetka do 22.00. Òbczas spiéwaniégò bëła robionô przerwa na jedzenié.

2. Motiw pùsti nocë w kaszëbsczi pòézji

Mòtiw pùsti nocë wëstãpiwô w kaszëbsczi lëteraturze, w tim w kaszëbsczi pòézji, ale nie pòjôwiô sã wiele razë. W swòjich rozwôżaniach wëkòrzistóm trzë pòeticczé tekstë: dwa liriczi Jana Karnowsczégò: „Pùstô noc" i „Jô bëm leno chcôł" a téż wiérztã „Nie spiewôj pùsti nocë" Alojzégò Nôgla.

Pierwòdrëczi dwóch przëdstôwionëch niżi wiérztów J. Karnowsczégò ùkôzałë sã w zbiérkù „Nowotné spiéwë (kaszëbsczé wiérztë)". Autór wëdôł je pòd pseudonimã Wôs Budzysz w Pòznaniu w r. 1910. Zbiérk pòezjów brusczégò pòétë, wnenczas sztudérë

---

[13] Pòr., J. Perszón, dok. cyt., s. 194-195.
[14] Dok. cyt., s. 197.

Seminarium Duchownego w Pelplinie, został przyjęty bardzo przychylnie, zwłaszcza przez cenionego przez autora Aleksandra Majkowskiego.

Pùstô noc[15]

Smùtno jak czej na smãtôrzu,
Tam gdze pierwi bëło gwësnie –
Dôwno òni pòchòwali
Naszé spiéwë, naszé piesnie!

Miesąc w czôrnëch brodzy chmùrach,
Nocë płaczą gòrzczé rosë,
Leno jałówc szumi w bòrze,
Leno kwitną szaré wrzosë.

Skòwrónk skrzidła swòje wtulëł,
Bòcón wcôle nie klekòce,
Lëdzóm płaczczé w òczach stoją
Dëcht, jak czedë w „pùsti nocë!”

Za to żesta pòchòwali
Naszé piesnie, naszé spiéwë,
Za to kwitną wama wrzosë,
Za to wiãdną wama séwë!
Za to Pón Bóg waju kôrze
Wszãdze: w pòlu, łące, bòrze!

Stanisław Janke stwierdza, że metaforyczna nazwa tego przedpogrzebowego spotkania stała się po prostu trafnym określeniem sytuacji kaszubszczyzny, przeważnie rozpaczliwej i tragicznej. Jan Karnowski za śmierć rodzimej mowy i kultury wini swoich pobratymców, których Bóg za to zaniedbanie ukarał jałową, nieurodzajną ziemią[16]. Motyw kary współgra z nastrojem i wymową całego utworu, który przybiera formę lamentacji.

W kolejnym wierszu „Jô bëm leno chcôł”[17] ten sam poeta pisze:

---

[15] Tekst utworu pochodzi ze zbioru Jana Karnowskiego *Nowotné spiéwë i wiersze*, Gdynia 1958, s.27. W referacie przyjęto pisownię zastosowaną w opracowaniu: S. Janke *Poezja kaszubska. Inspiracje i motywy,* dz. cyt.

[16] Por. S. Janke, dz. cyt.

[17] Tekst utworu według: *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990 r.),* przër. R. Drzéżdżón, G. J. Schramke, Gdiniô 2004, s.73

Dëchòwnégò Seminarium w Pelplinie, òstôł przëjãti baro przichilno, òsoblëwò bez cenionégò bez autora Aleksandra Majkòwsczégò.

Pùstô noc[15]

Smùtno jak czej na smãtôrzu,
Tam gdze pierwi bëło gwësnie –
Dôwno òni pòchòwali
Naszé spiéwë, naszé piesnie!

Miesąc w czôrnëch brodzy chmùrach,
Nocë płaczą gòrzczé rosë,
Leno jałówc szumi w bòrze,
Leno kwitną szaré wrzosë.

Skòwrónk skrzidła swòje wtulëł,
Bòcón wcôle nie klekòce,
Lëdzóm płaczczé w òczach stoją
Dëcht, jak czedë w „pùsti nocë!”

Za to żesta pòchòwali
Naszé piesnie, naszé spiéwë,
Za to kwitną wama wrzosë,
Za to wiãdną wama séwë!
Za to Pón Bóg waju kôrze
Wszãdze: w pòlu, łące, bòrze!

Stanisłôw Janke scwierdzywô, że metafòricznô pòzwa tegò przedpògrzebòwégò pòtkaniô stała sã bëlno trôfionym òkreslenim sytuacji kaszëbiznë, z wiksza rozpaczlëwi i tragiczny. Jón Karnowsczi za śmierc rodny mòwë òbwiniwô swòjich pòbratimców, chtërnëch Bóg za to zaniedbanié ùkôrôł jałową, nieòbrodzajną zemią[16]. Mòtiw karë wespółgrô z nastrojã i wëmòwą całégò ùsôdzkù, chtëren dostôwô fòrmã lameńtacji.

W pòstãpny wiérzce „Jô bëm leno chcôł”[17] ten sóm pòéta pisze:

---

[15] Tekst wiérztë pòchôdô ze zbiérkù Jana Karnowsczégò *Nowotné spiéwë i wiersze*, Gdiniô 1958, s.27. W referace przëjãto pisënk zastosowóny w òpracowanim S. Jankégò *Kaszëbskô pòézjô. Jinspiracje i mòtiwë,* dok. cyt.

[16] Pòr. S. Janke, dok. cyt.

[17] Tekst dokôzu wedle: *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990r.),* przër. R. Drzéżdżón, G. J. Schramke, Gdiniô 2004, s. 73.

Jô bëm leno chcôł,
Żebë twòji mòwë,
Co ją Pón Bóg dôł,
Nie przëkrëłë grobë –
Żebë zawdë précz,
Tësąc lôt esz żëła,
Nigdë twòjô chëcz,
Dlô ni klôtką bëła –
[...]
Żebës mòwã jak czej żonã
Całé żëcé miôł,
Ji twé mëslë, ji twé żôle,
Całą dëszã dôł...

Dôwno bë sã rozwidniła
Smùtnô „pùstô noc”,
Dalek bë sã òdzéwała
Twòji piesni mòc.

Poeta porównuje sytuację języka kaszubskiego do smutnej pustej nocy. Śpiewa jej pieśń, jak w czasie pustej nocy śpiewacy modlą się przy trumnie zmarłego. Nie jest to do końca zgodne z tradycją pustej nocy, gdyż mowa kaszubska żyje jeszcze w domach prostych ludzi. W przeciwieństwie do poprzedniego utworu Karnowski nie poprzestaje na skardze i żalu; wyraża nadzieję na rozkwit rodzimej mowy, wierzy w jej moc i siłę. Jest to mowa dana od Boga, dlatego należy jej się cześć.

Ponad pół wieku później Alojzy Nagel niczym nieugięty rycerz wciąż jeszcze broni piękna starej mowy słowiańskiej, która bynajmniej nie umarła i co więcej, na pewno doczeka się lepszych dni[18]. Pierwodruk tego utworu ukazał się w zbiorze „Procem nocë” w 1970 roku w Gdańsku, potem był przedrukowywany w pozostałych zbiorach wierszy Nagla i różnych antologiach poezji. Znamienne jest, że tytuł „Nie spiewôj pùsti nocë” znalazł się w tytule zbioru liryków wydanych w 1997 roku.

Nie spiewôj pùsti nocë [19]

Nie spiewôj pùsti nocë
Z dôleka mërgô wid

---

[18] Por. S. Janke, dz. cyt.

[19] Tekst według: *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990 r.),* przër. R. Drzéżdżón, G. J. Schramke, Gdiniô 2004s.73; ostatnia zwrotka w pisowni współczesnej (E.B). W trzeciej zwrotce wiersza w antologii *Dzëczé gãsë* wers trzeci występuje w postaci: *„To dzérzkô stoji dąb”,* co w żaden sposób nie oddaje pierwowzoru.

Jô bëm leno chcôł,
Żebë twòji mòwë,
Co ją Pón Bóg dôł,
Nie przëkrëłë grobë –

Żebë zawdë précz,
Tësąc lôt esz żëła,
Nigdë twòjô chëcz,
Dlô ni klôtką bëła –
[...]
Żebës mòwã jak czej żonã
Całé żëcé miôł,
Ji twé mëslë, ji twé żôle,
Całą dëszã dôł...

Dôwno bë sã rozwidniła
Smùtnô „pùstô noc”,
Dalek bë sã òdzéwała
Twòji piesni mòc.

Pòéta pòrównywô sytuacjã kaszëbsczégò jãzëka do smùtny pùsti nocë. Spiéwô dlô ni piesniã, jak òbczas pùsti nocë spiéwôcë mòdlą sã przë trëmie zmarłégò. Nie je to do kùńca zgódné z tradicją pùsti nocë, bò kaszëbskô mòwa żëje jesz w chëczach prostëch lëdzy. Procëmno do wczasniészégò dokôzu Karnowsczi nie pòprzestôwô na skardze i żalu; mô nôdzejã na òdrodzenié rodny mòwë, wierzi w ji mòc i sëłã. Je to mòwa dónô òd Bòga, dlôte nôleżi ji sã tcza.

Wëżi pòłowã wiekù pózni Alojzy Nôdżel jak nieùdżãti wòjôrz wcyg jesz bróni piãkna stôri słowiańsczi mòwë, chtërna bënômni nie ùmarła, a co wiãcy, na gwës dożdô lepszich dni[18]. Pierwòdrëk negò dokôzu ùkôzôł sã w zbiérkù „Procëm nocë” w rokù 1970 we Gduńskù, pòtemù béł przedrëkòwóny w zaòstałëch zbiérkach wiérztów Nôgla i rozmajitëch antologiach pòézji. Znamienné je, że titel „Nie spiewôj pùsti nocë” nalôzł sã w titule zbiérkù lirików wëdónëch w 1997 rokù.

Nie spiewôj pùsti nocë[19]

Nie spiewôj pùsti nocë
Z dôleka mërgô wid

---

[18] Pòr. S. Janke, dok. cyt.

[19] Tekst wedle: *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990r.),* przër. R. Drzéżdżón, G. J. Schramke, Gdiniô 2004 s.73; òstatnô zwrotka w terëczasnym pisënkù (E.B). W trzecy zwrotce wiérztë w antologii *Dzëczé gãsë* trzecô réżka wëstãpiwô w pòstaceji: *„To dzérzkô stoji dąb”,* co w niżóden spòsób nie òddôwô praùsôdzkù.

Kaszëbskô mòwa snôżô
Jesz lepszych dożdô dni.

Jak wòjôrz stojã z barnią
Przez dłudżi, dłudżi cząd
I barniã wiôldżi karna
Słowiańsczich stôrëch słów.

Kaszëbskô mòwa nasza
Je pësznô tak jak zymk
Ju dzys sã nie ùrzasnã
Że stracã snôżosc ji.

Chòc krzëkwë dmią i chaje
Na dzérzkô je jak dąb
Chòc szor żałobno graje
Nie ùzdrzi gdze ji grób.

Jô wzéróm na Warszawã
Dze sã dozérô ją
Czë wikszi dopnie sławë
Czekawi baro żdżã.

Pierwsza zwrotka wiersza A. Nagla nawiązuje do zwyczaju śpiewania pustej nocy dla kogoś, kto odchodzi na zawsze z tego świata. Utwór zawiera przestrogę przed możliwością odbycia tego rytuału w intencji mowy kaszubskiej, która jawi się poecie w perspektywie śmiertelnego zagrożenia[20]. Jednak nastrój tego utworu zdecydowanie różni się od nastroju wiersza Jana Karnowskiego. Autor wierzy, że mowa kaszubska nie zaginie, ale doczeka lepszych dni. Poeta broni starych słowiańskich słów, aby nie zanikły z użycia. Język kaszubski jest bardzo piękny, piękny jak wiosna. Nic mu nie przeszkodzi, będzie wieczny, nie zaginie. Autor daje wyraźnie do zrozumienia, że stanie się to nie za sprawą samych Kaszubów, ale władz centralnych w Warszawie, które jakoby miałyby się o nią troszczyć[21].

S. Janke stwierdza, że każdego z poetów po trochu zawiodła intuicja. Kaszubszczyzna nie jest okazem zdrowia, ale przecież jeszcze nie umarła. Żyje, bo przyszli jej z pomocą sami Kaszubi, a nie jacyś anonimowi politycy czy urzędnicy ze stolicy[22]. Patrząc na rozkwit języka kaszubskiej i jego nobilitację w szeroko pojętej kulturze, pozostaje zgodzić się z tym zdaniem.

---

[20] J. Samp, *Poezja rodnej mowy*, Gdańsk 1985, s. 49.
[21] Por. S. Janke, dz. cyt.
[22] J.w.

Kaszëbskô mòwa snôżô
Jesz lepszich dożdô dni.

Jak wòjôrz stojã z barnią
Przez dłudżi, dłudżi cząd
I barniã wiôldżi karna
Słowiańsczich stôrëch słów.

Kaszëbskô mòwa nasza
Je pëszno tak jak zymk
Ju dzys sã nie ùrzasnã
Że stracã snôżosc ji.

Chòc krzëkwë dmią i chaje
Na dzérzkô je jak dąb
Chòc szor żałobno graje
Nie ùzdrzi gdze ji grób.

Jô wzéróm na Warszawã
Dze sã dozérô jã
Czë wikszi dopnie sławë
Czekawi baro żdżã.

Pierszô sztrofka wiérztë A. Nôgla nawlékô do zwëkù spiéwaniô pùsti nocë dlô kògòs, chto òdchôdô na wiedno z tegò swiata. Dokôz òbjimô przestrogã przed mòżlëwòtą òdprawieniô tegò rituału w jintencji kaszëbsczi mòwë, chtërna pòjôwiô sã przed pòétą w perspektiwie smiertelny zagróżbë[20]. Mimò tegò nastrój negò dokôzu dërno jinaczi sã òd nastroju wiérztë Jana Karnowsczégò. Autór wierzi, że kaszëbskô mòwa nie zadżinie, ale dożdô lepszich dni. Pòéta bróni stôrëch słowiańsczich słów, bë nie zdżinãłë z ùżëcô. Kaszëbsczi jãzëk je baro piãkny, piãkny jak zymk. Nick mù nie przeszkòdzy, bãdze dérowôł wieczno, nie zadżinie. Autór dôwô wërazno do zrozmieniô, że stónie sã to nié za sprawą sómëch Kaszëbów, leno centralny władzë z Warszawë, chtërna miałabë miec ò niã starã[21].

S. Janke scwierdzywô, że kòżdégò z pòétów kąsk òcëganiła jintujicjô. Kaszëbizna nie je òkazã zdrowiô, ale doch jesz nie ùmarła. Żëje, bò przëszlë ji na pòmòc sami Kaszëbi, a nié jaczis nieznóny pòliticë czë ùrzãdnicë ze stolicë[22]. Zdrzącë na rozwij kaszëbsczégò jãzëka i jegò nobilitacjã w szerok pojąti kùlturze, zaòstôwô zgòdzëc sã z tim zdanim.

---

[20] J. Samp, *Pòézja rodny mòwë,* Gduńsk, 1985, s. 49.
[21] Pòr. S. Janke, dok. cyt.
[22] J. w.

Reasumując, temat pustej nocy w poezji kaszubskiej jest nieodłącznie związany z motywem mowy kaszubskiej. To dla niej śpiewa się pustą noc. Język kaszubski, mimo profetycznych zapowiedzi o jego wyginięciu, nie zaginął. Wręcz przeciwnie, kwitnie w szkołach, urzędach, kościele, na uniwersytetach. Nie jest to może taki stopień znajomości, jaki marzy się działaczom i miłośnikom kaszubszczyzny, nie można jednak śpiewać mu pustej nocy.

Reasëmùjącë, téma pùsti nocë w kaszëbsczi pòézji je nieòdstójno związónô z mòtiwã kaszëbsczi mòwë. To dlô ni spiéwô sã pùstą noc. Kaszëbsczi jãzëk, mimò profeticznëch zapòwiôdaniów ò jegò zadżiniãcym, nie zadżinął. Prawie na òpak, rozkòscérzô sã w szkòłach, ùrzãdach, kòscele, na ùniwersytetach. Nie je to mòże taczi stãpiéń znajemnotë, ò jaczim marzą dzejarze i lubòtnicë kaszëbiznë, ni mòżna równak spiewac mù pùsti nocë.

Róża Wosiak-Śliwa (Uniwersytet Gdański)

Drobiazgi gramatyczne, czyli … co gnębi piszących Kaszubów (Pogadanek popularnych o języku kaszubskim cz. 2.)

W ubiegłym roku zapoczątkowałam serię omawiającą **w sposób popularny** problemy gramatyczne, z jakimi borykają się na co dzień piszący Kaszubi: literaci, dziennikarze, nauczyciele – prawie wszyscy znający mowę kaszubską z rodzinnych domów, przelewający na papier to, co stworzą, powiedzą czy usłyszą, a nie znający podstaw gramatycznych swojego pierwszego języka. Odpowiedziałam wtedy na dwa pytania: *Skąd wzięły się w języku kaszubskim osobliwe samogłoski é, ó, ô?* oraz *Dlaczego w odmianie wielu kaszubskich wyrazów występują oboczności e : é, o : ó, a : ô?*

Dziś postaram się wyjaśnić ***Skąd wzięła się w języku kaszubskim głoska ë***?

Wrócę tu do poprzedniego mojego artykułu[1], gdzie mówiłam, że język kaszubski, polski, czeski, rosyjski i wszystkie pozostałe języki słowiańskie miały wspólnego przodka – język prasłowiański (ps.). Język prasłowiański dysponował swoistym słownictwem (leksyką) i systemem gramatycznym nim rządzącym. Jeśli chodzi np. o fonetykę, to m. in. istniały wtedy tzw. samogłoski długie i krótkie. Zjawisko to nazywa się iloczasem[2]. Była więc np. samogłoska długa *i* (zapisywana jak *ii* lub *ī*) i krótka *i* (zapisywana jak *i*, *ĭ*). Podobnie: długie *y* (zapisywane jak *yy* lub *ȳ*) i krótkie *y* (zapisywane jak *y* lub *y̆*), długie *u* (zapisywane jak *uu* lub *ū*) i krótkie *u* (zapisywane jak *u* lub *ŭ*). Proces ten dotyczy również pozostałych samogłosek.

Język starokaszubski odziedziczył długie i krótkie samogłoski. Często mówi się wręcz o tzw. ***dziedzictwie prasłowiańskim****, czyli przejęciu przez kaszubszczyznę z ps. iloczasu*[3].

Na przełomie XV/XVI w. różnica iloczasu przeszła w różnicę barwy, co oznaczało zanik opozycji samogłoska długa: samogłoska krótka i tym samym pojawienie się w miejsce samogłosek długich i krótkich, dźwięków jakościowo różnych.

---

[1] Por. R. Wosiak-Śliwa, *Drobiazgi gramatyczne, czyli... co gnębi piszących Kaszubów. (*Pogadanek popularnych o języku kaszubskim cz. 1.), [w:] *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego 2009*, Gdańsk 2009, s. 253–259.

[2] Inaczej: czasem wymawiania (artykulacji) danej samogłoski.

[3] R. Wosiak-Śliwa, *Drobiazgi gramatyczne, czyli... co gnębi piszących Kaszubów. (*Pogadanek popularnych o języku kaszubskim cz. 1.), [w:] *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego 2009*, Gdańsk 2009, s. 253.

Róża Wòszôk-Slëwa (Gduńsczi Ùniwersytet)

Gramaticzné drobnotë, to je… jaczé jiwrë mają piszący Kaszëbi (Pòpùlarnëch gôdków ò kaszëbsczim jãzëkù dzél 2.)

W ùszłim rokù zaczã jô seriã òmôwiającą **na pòpùlarny ôrt gramaticzné sprawë**, z jaczima na co dzéń mają jiwer piszący Kaszëbi: pisarzowie, gazétnicë, szkólny – wnetka wszëtcë, co znają kaszëbską gôdkã z rodzynnëch dodomów, przeléwający na papiór, co ùsadzą, rzeką czë ùczëją, a nie znają gramaticznégò spòdlégò swòjégò pierszégò jãzëka. Wtenczas òdpòwiedzała jem na dwa pitania: *Skąd wzãłë sã w kaszëbsczim jãzëkù òsoblëwé samòzwãczi é, ó, ô?* a téż *Czemù w òdmianie wiele kaszëbsczich słów widzec są òbòcznoscë e : é, o : ó, a : ô?*

Dzysô mdã miała starã wëdolmaczëc ***Skąd wzął sã w kaszëbsczim jãzëkù zwãk ë***?

Wrócã tu do mòjégò pòprzédnégò artikla[1], dze gôda jem, że kaszëbsczi, pòlsczi, czesczi, rusczi jãzëk ë wszëtczé jinszé słowiańsczé jãzëczi miałë wespólnégò przódka – prasłowiańsczi jãzëk (ps.). Prasłowiańsczi jãzëk dispònowôł swójną słowizną (leksyką) i gramaticzną systemą nią rządzącą. Żlë jidze np. ò fònetikã, to m.jin. bëłë wnenczas tzw. dłudżé i krótczé samòzwãczi. No zjawiszcze nazéwô sã jiloczasã[2]. Tak tej béł np. dłudżi samòzwãk *i* (zapisowóny jak *ii* abò *ī*) i krótczi *i* (zapisowóny jak *i*, *ĭ*). Jistno: dłudżé *y* (zapisowóné jak *yy* abò *ȳ*) i krótczé *y* (zapisowóné jak *y* abò *y̆*), dłudżé *u* (zapisowóné jak *uu* abò *ū*) i krótczé *u* (zapisowóné jak *u* abò *ŭ*). Nen proces tikô sã téż zaòstałëch samòzwãków.

Stôrokaszëbsczi jãzëk erbòwôł dłudżé i krótczé samòzwãczi. Czãsto prosto gôdô sã ò tzw. ***prasłowiańsczim dzedzëctwie****, to je wzãcym bez kaszëbiznã z ps. jiloczasu*[3].

Na przełómienim XV/XVI sta. różnica jiloczasu przeszła w różnicã farwë, co òznôczało zanik òpòzycji dłudżi samòzwãk: krótczi samòzwãk i temù przëszło pòjawienié sã w môl dłudżich i krótczich samòzwãków, zwãków jakòscowò apartnëch.

---

[1] Pòr. R. Wòszôk-Slëwa, *Gramaticzné drobnotë, to je… jaczé jiwrë mają piszący Kaszëbi (Pòpùlarnëch gôdków ò kaszëbsczim jãzëkù dzél 1.)*, [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka 2009*, Gduńsk 2009, s. 253–259.

[2] Jinaczi: czasã wëmôwianiô (artikùlacji) dónégò samòzwãkù.

[3] R. Wòszôk-Slëwa, *Gramaticzné drobnotë, to je… jaczé jiwrë mają piszący Kaszëbi (Pòpùlarnëch gôdków ò kaszëbsczim jãzëkù dzél 1.)*, [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka* 2009, Gduńsk 2009, s. 254.

Interesująca nas kaszubska samogłoska *ë* powstała na obszarze całych Kaszub z dawnych samogłosek krótkich *ĭ* (*y̆*), por. kasz. *bòrdolëc* sã ‘ubierać się przesadnie ciepło’ Sych I 60, *czadzëc* sã ‘dymić się, kopcić się, kurzyć się’ Sych I 144, *gòlëc* sã ‘golić się’ Sych I 338, *gòscëc sã* ‘gościć się’ Sych I 345, *lëstowiczé* ‘listowie’ Sych II 359, *proscëc* ‘czynić prostym’ Sych IV 174; *bële* ‘byle’ Sych I 33, *kmòtrowinë* ‘obchód chrztu, chrzciny’ Sych II 176, *mëszka* ‘myszka’ Sych III 78.

Warto też wiedzieć, że *ĭ* (*y̆*) nie przeszło w *ë* po spółgłoskach miękkich, np.: *drëdżich*, *tónich*.

Z kolei *ŭ* przeszło w *ë* na Kaszubach środkowych i północnych; na południu natomiast realizowane jest jak *u*, np.: *dëszno* ‘parno, duszno’ Sych I 208, *drëkarniô* ‘drukarnia’ Sych I 238, *Kaszëbka* (pn, śr) || *Kaszubka* (pd) Sych II 145.

Dodatkowo *ŭ* nie przeszło w *ë* po spółgłoskach tylnojęzykowych i wargowych.

Ë na Kaszubach brzmi różnie[4]. Północ i środkowe Kaszuby to realizacja podakcentowanego *ë* pośrednia między *ae* oraz *å* artykułowana bez zaokrąglenia warg. Jej odpowiednikiem w pozycji nieakcentowanej jest dźwięk bliski lub równy *e*. W kaszubszczyźnie południowo-zachodniej jedną z najczęstszych realizacji *ë* jest dźwięk o barwie *e*. Pd.-wsch. *ë* powstałe z *i* (*y*) w swej podstawowej postaci jest samogłoską co do pozycji języka pośrednią między *y* i *ó*, artykułowaną z zaokrągleniem warg.

Wreszcie trzeba też wspomnieć o tym, że na przełomie XIV/XV w. doszło do typowo kaszubskiej zmiany **ę* w *i*, z czego *i* przeszło w *ë*, np. kasz. *zëc* ‘zięć’, *klëczec* ‘klęczeć’.

---

[4] Por. *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk, 2006, s. 225.

Zajimający nas kaszëbsczi samòzwãk *ë* pòwstôł na òbéńdze całëch Kaszëb z dôwnëch krótczich samòzwãków *ĭ* (*y̆*), pòr. kasz. *bòrdolëc* sã ‘òblokac sã przesadno cepło’ Sych I 60, *czadzëc* sã ‘dëmic sã, kùrzëc sã’ Sych I 144, *gòlëc* sã Sych I 338, *gòscëc sã* Sych I 345, *lëstowiczé* Sych II 359, *proscëc* Sych IV 174; *bële* Sych I 33, *kmòtrowinë* ‘chrzcënë’ Sych II 176, *mëszka* Sych III 78.

Wôrt téż wiedzec, że *ĭ* (*y̆*) nie przeszło w *ë* pò mitczich samòzwãkach, np.: *drëdżich*, *tónich*.

Znôwù *ŭ* przeszło w *ë* na westrzédnëch i nordowëch Kaszëbach; zôs na pôłnim realizowóné je jak *u*, np.: *dëszno* Sych I 208, *drëkarniô* Sych I 238, *Kaszëbka* (nor., westrz.) || *Kaszubka* (pôł) Sych II 145.

Do te *ŭ* nie przeszło w *ë* pò slédnojãzëkòwëch i lëpnëch spółzwãkach.

Ë na Kaszëbach brzëmi rozmajice[4]. Norda i westrzédné Kaszëbë to realizacjô pòdakcentowónégò *ë* pòstrzédnô midzë *ae* ë *å* artikùłowónô bez zaòkrãgleniô lëpów. Ji òdpòwiednikã w nieakcentowóny pòzycji je zwãk blisczi abò równy *e*. W pôłniowò-zapôdny kaszëbiznie jedną z nôczãstszich realizacjów *ë* je zwãk ò farwie *e*. Pôł.-wsch. *ë* pòwstałé z *i* (*y*) w swi pòdstawòwi pòstacji je samòzwãkã co do pòzycji jãzëka pòstrzédnim midzë *y* i *ó*, artikùłowónym z zaòkrãglenim lëpów.

Kù reszce nót je nadczidnąc ò tim, że na przełómienim XIV/XV sta. doszło do tipiczno kaszëbsczi zmianë **ę* w *i*, z czegò *i* przeszło w *ë*, np. kasz. *zëc* ‘zãc’, *klëczec* ‘klãczëc’.

---

[4] Pòr. *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk, 2006, s. 225.

Małgorzata Milewska-Stawiany (Uniwersytet Gdański)

Kaszubskie nazwy osób związane z jedzeniem

Modele odżywiania się społeczeństwa uwarunkowane są sytuacją społeczno-gospodarczą, a także innymi czynnikami: tradycją, produkcją żywnościową, techniką przetwarzania surowców, poziomem świadomości higieny odżywiania itd. Dawna kuchnia kaszubska ma przede wszystkim charakter rybacko-chłopski, a cechuje ją prostota, skromność oraz pewne ubóstwo[1]. Zapachy tradycyjnych potraw kaszubskich – bazujących na płodach rolnych, darach lasów, jezior, rzek i morza – przypominają dawne czasy, kiedy cała rodzina zasiadała do stołu po dniu ciężkiej pracy[2].

Kaszubskie nazwy osób utworzone ze względu na jedzenie – pojmowane jako czynność, a także to, co się spożywa – pokazują, że wśród jedzących byli i są smakosze, miłośnicy określonych potraw, ludzie mający duży apetyt, także grymaszący przy jedzeniu, ale przede wszystkim łakomczuchy i obżartuchy. Ważne w nominacji okazują się tu też sposób oraz tempo jedzenia, które wskazują na pewne reguły rządzące zachowaniem się podczas spożywania posiłku.

Celem pracy jest analiza semantyczna i językowa kaszubskich nazw osób związanych z jedzeniem, czyli motywowanych czynnością, sposobem, obiektem jedzenia, a także cechą osoby ze względu na jej stosunek do jedzenia. Ekscerpcją objęto najważniejsze źródło materiałowe kaszubszczyzny autorstwa Bernarda Sychty[3]. Analizowaną leksykę zilustrowano cytatami zarejestrowanymi przez Sychtę.

I Analiza semantyczna

W słownictwie określającym osoby ze względu na jedzenie można wyodrębnić następujące klasy semantyczne: człowiek łakomy, dużo jedzący, stale głodny, żarłok; człowiek jedzący powoli, żujący, mlaskający; człowiek mający upodobanie do potraw,

---

[1] R. Wosiak-Śliwa, *Kaszubskie nazwy przekąsek zimnych i gorących*, [w:] *Dzieje wsi pomorskiej. VI Międzynarodowa Konferencja Naukowa*, red. A. Chludziński, R. Gaziński, Dygowo-Szczecin, Pruszcz Gdański 2007, s. 285.

[2] W. Niemiec, *Tradycyjna kuchnia kaszubska*, Gdańsk 2006, s. 3-4.

[3] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I-VII, Gdańsk 1967-1973, 1976.

Małgòrzata Milewskô-Stawiany (Gduńsczi Ùniwersytet)

Kaszëbsczé pòzwë lëdzy zrzeszoné z jedzenim

Mòdele żëwieniégò sã spòlëznë są ùwarënkòwóné spòlëznowò-gòspòdarczą leżnosca, a téż jinyma czënnikama: tradicją, produkcją żëwnoscë, techniką przetwôrzaniô sërowinë, niwizną swiądë higenë jedzeniô itd. Dôwnô kaszëbskô kùchniô przede wszëstczim mô rëbackò-chłopsczi charakter, a jegò znankama są prostota, òbëczajnota a téż pewnô ùbògòsc[1]. Pôchë tradicyjny kaszëbsczi jôdë – jaczi spòdlim są gbùrsczé brzadë, darë lasów, jezorów, rzéków i mòrzégò – przëbôcziwają dôwné czasë, czedë całô rodzëna sedzała kòle stołu pò całim dniu cãżczi robòtë[2].

Kaszëbsczé pòzwë lëdzy ùsadzoné z pòzdrzatkù na jedzenié – rozmióné jakò czinnosc, a téż to, co sã jé – pòkazëją, że westrzód jedzącëch bëlë i są smaczkôsze, lubòtnicë wëbróny jôdë, lëdze jaczi mają wiôldżi aptit, téż taczi, co wëmëszlają kòl jedzeniégò, ale przede wszëtczim łaszczëwnicë i òbżartélcowie. Wôżné w pòzywanim òkazëją sã tu téż spòsób ë chùtkòsc jedzeniô, chtërne wskazëją na gwësné reglë rządzącé zachòwanim sã kòle jedzeniô.

Célã negò dokôzu je semanticznô i jãzëkòwô analiza kaszëbsczich pòzwów lëdzy zrzeszónëch z jedzenim, to je mòtiwòwónëch czënnoscą, spòsobã, òbiektã jedzeniô, a téż znanką òsobë z pòzdrzatkù na ji stosënk do jedzeniô. Ekscerpcją òbjãła jem nôwôżniészé materiałowé zdrzódło kaszëbiznë autorstwa Bernata Zëchtë[3]. Analizowónô leksyka, òsta zjilustrowónô cytatama zapisónyma bez Zëchtã.

I Semanticznô analiza

W słowiznie pòzywający lëdzy z pòzdrzatkù na jedzenié mòże wëapartnic pòstãpné semanticzné klasë: człowiek łaszczëwi, jaczi wiele jé, wcyg głodny, żërôk; człowiek, jaczi pòmalë jé, żwiący, czablotający; człowiek, chtëren lubi jôdã, w jaczi je ùlubiony

---

[1] R. Wosiak-Śliwa, *Kaszubskie nazwy przekąsek zimnych i gorących*, [w:] *Dzieje wsi pomorskiej. VI Międzynarodowa Konferencja Naukowa*, red. A. Chudziński, R. Gaziński, Dygowo-Szczecin, Pruszcz Gdański 2007, s. 285.

[2] W. Niemiec, *Tradycyjna kuchnia kaszubska*, Gdańsk 2006, s. 3-4.

[3] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I-VII, Gdańsk 1967-1973, 1976.

w których występuje ulubiony przez niego składnik pożywienia; człowiek grymaszący, wybredzający w jedzeniu; człowiek dogadzający sobie w jedzeniu, smakosz; człowiek mający dobry apetyt; dziecko brudzące się podczas jedzenia.

1. Człowiek łakomy, dużo jedzący, stale głodny, żarłok (46):
   beron człowiek łakomy: *Beron nie je nigdë najadłi* (śr.); †***dëgòla*** żarłok: *Ten dëgùla zjôdłbë kònia* (Puzdrowo, Potęgowo, Niepoczołowice); ***déża*** żarłok: Przysł. *Déża nigdë nie wié, czej mô dosc* (Rąb, Otalżyno, Łebińska Huta); ***głodniuch*** człowiek łakomy: *Ten głodniuch le sã rôz w rokù najé, jak òn swiniã bije* (Podjazy, Sulęczyno); ***głodnis*** człowiek stale głodny: *Nasz głodnis ju cygnie do chëczi* (pn); ***chartôcz*** łakomiec, chciwiec: *To je taczi chartôcz, ten bë chòc z wôłtôrza zeżarł* (Jeleńska Huta); ***jôdôcz*** ten, który dużo je: *Taczich trzech jôdôczów ùżëwic nie je letkò*; ***jôdôczka*** ta, która dużo je: *Ta jôdôczka pò niczim tak grëbô nie je*; ***jôdajk***, zob. *jôdôcz*; ***jôdajka*** forma żeńska od *jôdajk*; ***jôdôrz***, zob. *jôdôcz*: *To je ale jôdôrz*; ***jôdôrka*** forma żeńska od *jôdôrz*; ***nienajadłi*** łakomczuch: *Nienajadłi je wiedno głodny, òn mô żôłądk bez dna*; ***nienażartélc*** człowiek nienasycony, chciwy, łakomy: *Jô ce pònëknã, nienażartélcu, ju zôs të mie wszëstkò wëżarł* (pn); ***nienażartoch*** obżartuch, żarłok, łakomczuch: *Tak jôdł, jak le nienażartochòwie pòtrafią* (Parchowo, Nakla, Jamno); ***nienażerlôk*** łakomczuch, żarłok: *Jaż mie sã lëchò robi, czej jô wzérajã na tegò nienażerlôka, jak òn jé* (pn); ***nienażérca*** obżartuch, żarłok: *Ja, lëdze, wa bë nie ùwierzëła, co to je za nienażérca* (pd); † ***nienażartôla***, zob. *nienażérca*: *Të, nienażartôlo, tak długò mdzesz jôdł, jaż z cebie nazôd pùdze* (śr); ***nieòbòdnik*** obżartuch, łakomczuch: *Ta sobie wzãła chłopa: pijôka, nieòbòdnika, kartownika* (Rąb, Pomieczyno, Jeleńska Huta); ***nieòbòdnica*** kobieta objadająca się nad miarę: *Co nieòbòdnica, ùgòspòdarzi, to òna zjé* (Rąb, Pomieczyno, Jeleńska Huta); ***òbłëdnik*** żarłok: *Ten bë wilka zjôdł, taczi to je òbłëdnik* (Kępa Oksywska); ***òbłëdnica*** kobieta żarłoczna, łakoma: *Nie wiém, że mòżeta taką òbłëdnicã ùżëwic* (Kępa Oksywska); ***òbżartélc*** żarłok: *Tegò òbżartélca ni ma co prosëc na wieselé, bò nas wszëtczich òbeżre* (pn); ***òbżartuch*** żarłok: *Ten òbżartuch wama tak chiże nie wstanie òd stołu* (pd); ***òbżartucha*** kobieta objadająca się nad miarę: *Na darmò ta òbżartucha nie je tak grëbô* (pd); ***òbżarłok*** żarłok: *Taczégò òbżarłoka ùżëwic nie je letkò* (pd); ***òbżérca*** żarłok: *Òbżérca kamienie mòże jesc, temù sã nic nie stanie* (pd); ***papùżnik*** żarłok: *Rôdbëm gò zaprosył, czej bë to taczi papùżnik nie bél* (pd); ***pòlizk*** łakomczuch: *Të pòlizkù, wëlézesz të mie z ti szafë* (Hel); ***pòżara*** żarłok: *Tegò pòżarë më ne ùżëwimë* (Bor); † ***szrotownik*** człowiek mogący wiele zjeść: *Tegò szrotownika je lepi przëòdzewac, jak żëwic*; ***tłomica*** kobieta mogąca wiele zjeść: *Të jes takô tłomica, że cebie bëło bë lepi przëòdzewac, jak żëwic* (Puckie); ***tłomca*** żarłok: *Chto to mòże taczégò tłomcã ùżëwic?!* (Puckie); ***tłomczoch*** żarłok: *Tłomczoch gôdô, że nic nie jé, to je prôwda, bò òn nie jé, le rże* (Puckie); ***tłomôl*** żarłok: *Më ni mòżemë temù tłomôlowi nastarczëc jedzeniô (Wejherowskie)*; ***tłomôla***, zob. *tłomôl*; ***wielożérca*** człowiek jadający dużo, żarłok: *Më ni mòżemë dostarczëc jemù jedzeniégò, taczi to je wielożérca* (Kujaty, Żukowo, Otalżyno, Matarnia);

przez niegò skłôdnik; człowiek wëmiszlający w jedzenim; człowiek, jaczi dogôdzô so w jedzenim, smaczkôrz; człowiek, chtëren mô dobri aptit; dzeckò, co brudzy sã kòle jedzeniô.

1. Człowiek łaszczëwi, jaczi wiele jé, wcyg głodny, żérôk (46):
beron człowiek łakomy: *Beron nie je nigdë najadłi* (śr.); †***dëgòla*** żarłok: *Ten dëgùla zjôdłbë kònia* (Puzdrowo, Potęgowo, Niepoczołowice); ***déża*** żarłok: Przysł. *Déża nigdë nie wié, czej mô dosc* (Rąb, Otalżyno, Łebińska Huta); ***głodniuch*** człowiek łakomy: *Ten głodniuch le sã rôz w rokù najé, jak òn swiniã bije* (Podjazy, Sulęczyno); ***głodnis*** człowiek stale głodny: *Nasz głodnis ju cygnie do chëczi* (pn); ***chartôcz*** łakomiec, chciwiec: *To je taczi chartôcz, ten bë chòc z wôłtôrza zeżarł* (Jeleńska Huta); ***jôdôcz*** ten, który dużo je: *Taczich trzech jôdôczów ùżëwic nie je letkò*; ***jôdôczka*** ta, która dużo je: *Ta jôdôczka pò niczim tak grëbô nie je*; ***jôdajk***, zob. *jôdôcz*; ***jôdajka*** forma żeńska od *jôdajk*; ***jôdôrz***, zob. *jôdôcz*: *To je ale jôdôrz*; ***jôdôrka*** forma żeńska od *jôdôrz*; ***nienajadłi*** łakomczuch: *Nienajadłi je wiedno głodny, òn mô żôłądk bez dna*; ***nienażartélc*** człowiek nienasycony, chciwy, łakomy: *Jô ce pònëknã, nienażartélcu, ju zôs të mie wszëstkò wëżarł* (pn); ***nienażartoch*** obżartuch, żarłok, łakomczuch: *Tak jôdł, jak le nienażartochòwie pòtrafią* (Parchowo, Nakla, Jamno); ***nienażerlôk*** łakomczuch, żarłok: *Jaż mie sã lëchò robi, czej jô wzérajã na tegò nienażerlôka, jak òn jé* (pn); ***nienażérca*** obżartuch, żarłok: *Ja, lëdze, wa bë nie ùwierzëła, co to je za nienażérca* (pd); † ***nienażartôla***, zob. *nienażérca*: *Të, nienażartôlo, tak długò mdzesz jôdł, jaż z cebie nazôd pùdze* (śr); ***nieòbòdnik*** obżartuch, łakomczuch: *Ta sobie wzãła chłopa: pijôka, nieòbòdnika, kartownika* (Rąb, Pomieczyno, Jeleńska Huta); ***nieòbòdnica*** kobieta objadająca się nad miarę: *Co nieòbòdnica, ùgòspòdarzi, to òna zjé* (Rąb, Pomieczyno, Jeleńska Huta); ***òbłëdnik*** żarłok: *Ten bë wilka zjôdł, taczi to je òbłëdnik* (Kępa Oksywska); ***òbłëdnica*** kobieta żarłoczna, łakoma: *Nie wiém, że mòżeta taką òbłëdnicã ùżëwic* (Kępa Oksywska); ***òbżartélc*** żarłok: *Tegò òbżartélca ni ma co prosëc na wieselé, bò nas wszëtczich òbeżre* (pn); ***òbżartuch*** żarłok: *Ten òbżartuch wama tak chiże nie wstanie òd stołu* (pd); ***òbżartucha*** kobieta objadająca się nad miarę: *Na darmò ta òbżartucha nie je tak grëbô* (pd); ***òbżarłok*** żarłok: *Taczégò òbżarłoka ùżëwic nie je letkò* (pd); ***òbżérca*** żarłok: *Òbżérca kamienie mòże jesc, temù sã nic nie stanie* (pd); ***papùżnik*** żarłok: *Rôdbëm gò zaprosył, czej bë to taczi papùżnik nie béł* (pd); ***pòlizk*** łakomczuch: *Të pòlizkù, wëlézesz të mie z ti szafë* (Hel); ***pòżara*** żarłok: *Tegò pòżarë më ne ùżëwimë* (Bor); † ***szrotownik*** człowiek mogący wiele zjeść: *Tegò szrotownika je lepi przëòdzewac, jak żëwic*; ***tłomica*** kobieta mogąca wiele zjeść: *Të jes takô tłomica, że cebie bëło bë lepi przëòdzewac, jak żëwic* (Puckie); ***tłomca*** żarłok: *Chto to mòże taczégò tłomcã ùżëwic?!* (Puckie); ***tłomczoch*** żarłok: *Tłomczoch gôdô, że nic nie jé, to je prôwda, bò òn nie jé, le rże* (Puckie); ***tłomôl*** żarłok: *Më ni mòżemë temù tłomôlowi nastarczëc jedzeniô (Wejherowskie)*; ***tłomôla***, zob. *tłomôl*; ***wielożérca*** człowiek jadający dużo, żarłok: *Më ni mòżemë dostarczëc jemù jedzeniégò, taczi to je wielożérca* (Kujaty, Żukowo, Otalżyno, Matarnia);

zżertuch człowiek żarłoczny: *Zżertuch, chòc wiele jé, wiedno je głodny* (pn); ***żerôk*** żarłok: *Tëlé, co ten żerôk jé, a eszcze wiedno je chùdi* (Zabory); ***żarłoch*** żarłok: *Ten żarłoch zjôdłbë krowã z rogamë i nogamë* (pn-wsch); ***żarłok*** żarłok: *Më bë gò zaprosëłë, ale to je żarłok, ten bë sóm wszëtkò zeżarł, a tej òn jesz nas òklapie, że òn głodny òstôł*; ***żarłoka*** żarłok: *Żarłoka òczami jé* (Sławoszyno, Żarnowiec, Odargowo, Karlikowo); ***żarłoczka*** forma żeńska od *żarłoka*; ***żarłocznik*** żarłok: *Nie zaproszã tegò żarłocznika wiãcy* (Przodkowo, Kielno, Żukowo, Pomieczyno, Szemud); ***żarłocznica*** forma żeńska od żarłocznik: *Nie wiém, dze ta żarłocznica to wszëtkò pchô*; ***żéroch*** żarłok: *Taczi żérochòwie më nie jesmë, żebësmë to wszëtkò mnielë zjesc* (Zabory).

2. Człowiek jedzący powoli, żujący, mlaskający (42):

   czablot, ***czablota*** mężczyzna, który czabloce: *Të czabloce, môsz skòpicą rzëc i temù të tak czablocesz* (pn, śr.); ***czablotka*** forma żeńska od *czablot*; ***czawa***, ***czawoch***, ***czawôk***, ***czawińc***, ***czawon*** osoba, co czawi: *Z tim czawińcã człowiek sã brzidzy jesc* (pn); ***gùmżôk*** ten, co gùmżô: *Cëż jes za gùmżôk, jiny ju dôwno są kòle robòtë, a të jesz gùmżôsz ë gùmżôsz!* (Puckie); ***gùmżôla*** (Sławoszyno), zob. *gùmżôk*; ***klãsała*** ten, który kląsô: *Brzidzã sã jesc z tim klãsalą, jaż mie sã lëchò robi* (Hel); ***klãsalëna*** forma żeńska od kląsała (Jastarnia); ***klãsnik***, zob. *klãsała*: *Jaż w drëdżi jizbie tegò klãsnika je czëc* (Kępa Żarnowiecka, Hel); ***klãsnica*** forma żeńska od *klãsnik*; ***kląszczoch*** ten, który kląszczi (pd-zach); ***klãsk*** ten, który kląskô: *Mój chłop to je taczi klãsk, jaż mie je wstid z nim jesc przë lëdzach* (pn); ***klãskôcz***, zob. *klãsk*; ***klãskôczka*** forma żeńska od kląskôcz (pn); ***klãskała***, zob. *klãsk*, *kluskała* (pn); ***klãskùlc***, zob. *klãsk* (pn); ***kluska*** człowiek, który kluskô: *Nie dzyw, że wa z taczim kluskã ni mòżeta* ùsedzec (Zabory); ***kluskała***, zob. kląskała (Zabory); ***mągwic*** ten, co powoli je: *Mągwic jé pòmału, żebë mù sã dobrze w brzëchù ùłożëło* (pd); ***mągwica*** ta, co powoli je: *Nim ta mągwica sã najé, më ju bãdzemë na pòlu* (pd); ***mùmlôcz*** ten, co mùmli: *Të mùmlôczu, mùmlisz i mùmlisz* (Pelplin, Brzeźno, pow. Starogard Gdański, Klonówka); ***mùmlëca*** ta, co mùmlô: *Żebës ju rôz òprzestała mùmlac, mùmlëco* (Pelplin, Brzeźno, pow. Starogard Gdański, Klonówka); ***mùmlajk***, zob. *mùmlôcz* (śr); ***mùmlajka*** forma żeńska od *mùmlajk*; ***smòkòt*** mężczyzna mlaskający w czasie jedzenia: *Brzidzã sã jesc z tim smòkòtem* (Zabory); ***smòkòtka*** forma żeńska od *smòkòt*; ***srupa*** człowiek, co srupie: *Të srupò, ni mòżesz të jinaczi jesc, le przez zãbë srupac* (pn-zach); ***srupôcz*** mężczyzna siorbiący: *Të srupôczu, chtëż przë tobie mòże wëtrzëmac*?! (pn-zach); ***srupnik***, zob. *srupôcz* (Puckie); ***srupnica*** kobieta siorbiąca: *Srupnica nie pòtrafi jesc jak lëdze, le srupie jak prosã* (Puckie); ***srupczela***, zob. *srupa*: *Të srupczelo, co tak srupczisz* (pn-zach); ***srupòla*** mężczyzna siorbiący (Kępa Swarzewska, Hel); ***srupòlënô*** forma żeńska od srupòla; ***surbala*** mężczyzna, który siorbie: *Ni ma nic gòrszégò jak jesc razem ze surbalą* (Kępa Swarzewska, Hel); ***surbalënô*** forma żeńska od *surbala*; ***żumlôcz*** ten, co żumli: *Nim ten żumlôcz sã najé, bãdze ju wieczór* (pd); ***żumlôczka*** forma żeńska od *żumlôcz*: *Nie nôjadła të sã jesz, żumlôczkò?* (pd).

zżertuch człowiek żarłoczny: *Zżertuch, chòc wiele jé, wiedno je głodny* (pn); ***żerôk*** żarłok: *Tëlé, co ten żerôk jé, a eszcze wiedno je chùdi* (Zabory); ***żarłoch*** żarłok: *Ten żarłoch zjôdłbë krowã z rogamë i nogamë* (pn-wsch); ***żarłok*** żarłok: *Më bë gò zaprosëłë, ale to je żarłok, ten bë sóm wszëtkò zeżarł, a tej òn jesz nas òklapie, że òn głodny òstôł*; ***żarłoka*** żarłok: *Żarłoka òczami jé* (Sławoszyno, Żarnowiec, Odargowo, Karlikowo); ***żarłoczka*** forma żeńska od *żarłoka*; ***żarłocznik*** żarłok: *Nie zaproszã tegò żarłocznika wiãcy* (Przodkowo, Kielno, Żukowo, Pomieczyno, Szemud); ***żarłocznica*** forma żeńska od żarłocznik: *Nie wiém, dze ta żarłocznica to wszëtkò pchô*; ***żéroch*** żarłok: *Taczi żérochòwie më nie jesmë, żebësmë to wszëtkò mnielë zjesc* (Zabory).

2. Człowiek, jaczi pòmalni jé, żwie, czablotający (42):

   czablot, ***czablota*** mężczyzna, który czabloce: *Të czabloce, môsz skòpicą rzëc i temù të tak czablocesz* (pn, śr.); ***czablotka*** forma żeńska od *czablot*; ***czawa***, ***czawoch***, ***czawôk***, ***czawińc***, ***czawon*** osoba, co czawi: *Z tim czawińcã człowiek sã brzidzy jesc* (pn); ***gùmżôk*** ten, co gùmżô: *Cëż jes za gùmżôk, jiny ju dôwno są kòle robòtë, a të jesz gùmżôsz ë gùmżôsz!* (Puckie); ***gùmżôla*** (Sławoszyno), zob. *gùmżôk*; ***klãsała*** ten, który kląsô: *Brzidzã sã jesc z tim klãsalą, jaż mie sã lëchò robi* (Hel); ***klãsalëna*** forma żeńska od kląsała (Jastarnia); ***klãsnik***, zob. *klãsała*: *Jaż w drëdżi jizbie tegò klãsnika je czëc* (Kępa Żarnowiecka, Hel); ***klãsnica*** forma żeńska od *klãsnik*; ***kląszczoch*** ten, który kląszczi (pd-zach); ***klãsk*** ten, który kląskô: *Mój chłop to je taczi klãsk, jaż mie je wstid z nim jesc przë lëdzach* (pn); ***klãskôcz***, zob. *klãsk*; ***klãskôczka*** forma żeńska od kląskôcz (pn); ***klãskała***, zob. *klãsk*, *kluskała* (pn); ***klãskùlc***, zob. *klãsk* (pn); ***kluska*** człowiek, który kluskô: *Nie dzyw, że wa z taczim kluskã ni mòżeta* ùsedzec (Zabory); ***kluskała***, zob. kląskała (Zabory); ***mągwic*** ten, co powoli je: *Mągwic jé pòmału, żebë mù sã dobrze w brzëchù ùłożëło* (pd); ***mągwica*** ta, co powoli je: *Nim ta mągwica sã najé, më ju bãdzemë na pòlu* (pd); ***mùmlôcz*** ten, co mùmli: *Të mùmlôczu, mùmlisz i mùmlisz* (Pelplin, Brzeźno, pow. Starogard Gdański, Klonówka); ***mùmlëca*** ta, co mùmlô: *Żebës ju rôz òprzestała mùmlac, mùmlëco* (Pelplin, Brzeźno, pow. Starogard Gdański, Klonówka); ***mùmlajk***, zob. *mùmlôcz* (śr); ***mùmlajka*** forma żeńska od *mùmlajk*; ***smòkòt*** mężczyzna mlaskający w czasie jedzenia: *Brzidzã sã jesc z tim smòkòtem* (Zabory); ***smòkòtka*** forma żeńska od *smòkòt*; ***srupa*** człowiek, co srupie: *Të srupò, ni mòżesz të jinaczi jesc, le przez zãbë srupac* (pn-zach); ***srupôcz*** mężczyzna siorbiący: *Të srupôczu, chtëż przë tobie mòże wëtrzëmac*?! (pn-zach); ***srupnik***, zob. *srupôcz* (Puckie); ***srupnica*** kobieta siorbiąca: *Srupnica nie pòtrafi jesc jak lëdze, le srupie jak prosã* (Puckie); ***srupczela***, zob. *srupa*: *Të srupczelo, co tak srupczisz* (pn-zach); ***srupòla*** mężczyzna siorbiący (Kępa Swarzewska, Hel); ***srupòlënô*** forma żeńska od srupòla; ***surbala*** mężczyzna, który siorbie: *Ni ma nic gòrszégò jak jesc razem ze surbalą* (Kępa Swarzewska, Hel); ***surbalënô*** forma żeńska od *surbala*; ***żumlôcz*** ten, co żumli: *Nim ten żumlôcz sã najé, bãdze ju wieczór* (pd); ***żumlôczka*** forma żeńska od *żumlôcz*: *Nie nôjadła të sã jesz, żumlôczkò?* (pd).

3. Człowiek mający upodobanie do potraw, w których występuje ulubiony przez niego składnik pożywienia (17):
   bòbòwnik lubiący jeść bób: *Jô jem taczi bòbòwnik, jak jô sã nabòbùjã, tej jô całi dzéń strzimòm* (pn-zach); ***bùlwôrz*** ten, co lubi jeść ziemniaki: *Nasz tata to je bùlwôrz*, też człowiek lubiący jeść dużo ziemniaków: *U nas są wszëscë bùlwôrze* (pd); ***bùlewka*** człowiek lubiący jeść wiele ziemniaków: *ùskrob wiele bùlew, bò nasz tatk je bùlewka*; ***bùlewnik***, ***bùlewniôk*** człowiek lubiący jadać ziemniaki (pd); ***bùlewnica*** forma żeńska od *bùlewnik*: *Jô jem bùlewnica, bò jém wiele bùlew* (pd); ***bùlwiôrka*** forma żeńska od *bùlwiôrz*: *Bùlwiôrka òstawi wszëstkò jiné, le żebë mògła jak nôwiãcy bùlew zjesc*; †***kòrpëcza*** człowiek lubiący jeść kluski: *Tej le przińdz, kòrpëczo, na klósczi* (Puzdrowo, Potęgowo, Mojusz); †***kòrpëczk*** człowiek lubiący jeść kluski: *Nasz tatk to je kòrpëczk, ten sóm wëjé dwie misczi klósk* (Puzdrowo, Mojusz, Potęgowo); ***miãsôrz*** mężczyzna spożywający dużo mięsa: *To je taki miãsôrz że òn je chòri, czej òn rôz miãsa nie dostónie w garsc*; ***miãsôrka*** forma żeńska od *miãsôrz*: *Jô jem miãsôrka, mój chłop je miãsôrz i dzecë są miãsarze*; ***òctowi***, ***òctowô*** człowiek lubiący potrawy mocno zaprawione octem: *To je takô òctowô* (pn); ***rëbòwnik*** mężczyzna przepadający za rybami: *Rëbòwnik nie dbô ò miãso, òn je szczeslëwi, czej òn le mô rëbë* (pn, sporad. gdzie indziej); ***rëbòwnica*** forma żeńska od *rëbòwnik*: *Jô nie jem rëbòwnica, jô zjém rëbã, ale mògã sã bez ni òbéńc chòc przez całi rok* (pn, sporadycznie gdzie indziej); †***tufelnik*** mężczyzna lubiący jeść dużo ziemniaków: *Wikszégò ni ma tufelnika òd mòjégò tatë* (Kartoszyno); †***tufelnica*** forma żeńska od *tufelnik*: *Mój chłop je tufelnik, jô jem tufelnica, nasze dzecë są tufelnikamë* (Kartoszyno).

4. Człowiek grymaszący, wybredzający w jedzeniu (8):
   brodzka człowiek grymaszący w jedzeniu: *brodzëc* wybredzać w jedzeniu: *Ten brodzka nigdë nie ùtëje* (pd); ***féfrot*** wybredniś w jedzeniu: *Mój chłop to je féfrot w jedzeniu* (Gochy); ***féfrotka*** forma żeńska od *féfrot*; ***ksén*** człowiek wybredny w jedzeniu: *To je ksén, temù tak zarô nic nie szmakô* (Bytowskie); ***wëbrednik*** mężczyzna wybredny w jedzeniu: *Nic temù wëbrednikòwi nie szmakô* (Hel); ***wëbrednica*** forma żeńska od *wëbrednik*; ***wëmëszlińc*** (Hel), zob. *wëmiszlajk*; ***wëmiszlajk*** człowiek wybredny w jedzeniu: *Nie wém, co jô tobie, wëmiszlajkù, móm gòtowac.*

5. Człowiek dogadzający sobie w jedzeniu, smakosz (5):
   †***przëpùrta*** człowiek, który lubi dogadzać sobie w jedzeniu, smakosz: *Przëpùrta lubi dobrze zjesc* (Kępa Żarnowiecka); †***przëpùrtnik***, zob. *przëpùrta*: *Przëpùrtnik bëleczégò nie jé* (Puckie); †***przëpùrtnica*** forma żeńska od *przëpùrtnik*: *Przëpùrtnica znaje sã na nôlepszim jedzeniu* (Puckie); ***szmakòwc*** smakosz: *Szmakòwc bëleczegò nie jé* (Hel); ***szmakòzder***, zob. *szmakòwc*: *Cëż të sobie ùwarzil, szmakòzdrze?* (Jastarnia).

3. Człowiek, jaczémù sã widzy jôda,
   w jaczi je ùlubiony przez niegò skłôdnik jôdë (17):
   bòbòwnik lubiący jeść bób: *Jô jem taczi bòbòwnik, jak jô sã nabòbùjã, tej jô całi dzéń strzimòm* (pn-zach); ***bùlwôrz*** ten, co lubi jeść ziemniaki: *Nasz tata to je bùlwôrz*, też człowiek lubiący jeść dużo ziemniaków: *Ù nas są wszëscë bùlwôrze* (pd); ***bùlewka*** człowiek lubiący jeść wiele ziemniaków: *ùskrob wiele bùlew, bò nasz tatk je bùlewka*; ***bùlewnik***, ***bùlewniôk*** człowiek lubiący jadać ziemniaki (pd); ***bùlewnica*** forma żeńska od *bùlewnik*: *Jô jem bùlewnica, bò jém wiele bùlew* (pd); ***bùlwiôrka*** forma żeńska od *bùlwiôrz*: *Bùlwiôrka òstawi wszëstkò jiné, le żebë mògła jak nôwiãcy bùlew zjesc*; †***kòrpëcza*** człowiek lubiący jeść kluski: *Tej le przińdz, kòrpëczo, na klósczi* (Puzdrowo, Potęgowo, Mojusz); †***kòrpëczk*** człowiek lubiący jeść kluski: *Nasz tatk to je kòrpëczk, ten sóm wëjé dwie misczi klósk* (Puzdrowo, Mojusz, Potęgowo); ***miãsôrz*** mężczyzna spożywający dużo mięsa: *To je taki miãsôrz że òn je chòri, czej òn rôz miãsa nie dostónie w garsc*; ***miãsôrka*** forma żeńska od *miãsôrz*: *Jô jem miãsôrka, mój chłop je miãsôrz i dzecë są miãsarze*; ***òctowi***, ***òctowô*** człowiek lubiący potrawy mocno zaprawione octem: *To je takô òctowô* (pn); ***rëbòwnik*** mężczyzna przepadający za rybami: *Rëbòwnik nie dbô ò miãso, òn je szczeslëwi, czej òn le mô rëbë* (pn, sporad. gdzie indziej); ***rëbòwnica*** forma żeńska od *rëbòwnik*: *Jô nie jem rëbòwnica, jô zjém rëbã, ale mògã sã bez ni òbéńc chòc przez całi rok* (pn, sporadycznie gdzie indziej); †***tufelnik*** mężczyzna lubiący jeść dużo ziemniaków: *Wikszégò ni ma tufelnika òd mòjégò tatë* (Kartoszyno); †***tufelnica*** forma żeńska od *tufelnik*: *Mój chłop je tufelnik, jô jem tufelnica, nasze dzecë są tufelnikamë* (Kartoszyno).

4. Człowiek wëmëslny w jedzenim (8):
   brodzka człowiek grymaszący w jedzeniu: *brodzëc* wybredzać w jedzeniu: *Ten brodzka nigdë nie ùtëje* (pd); ***féfrot*** wybredniś w jedzeniu: *Mój chłop to je féfrot w jedzeniu* (Gochy); ***féfrotka*** forma żeńska od *féfrot*; ***ksén*** człowiek wybredny w jedzeniu: *To je ksén, temù tak zarô nic nie szmakô* (Bytowskie); ***wëbrednik*** mężczyzna wybredny w jedzeniu: *Nic temù wëbrednikòwi nie szmakô* (Hel); ***wëbrednica*** forma żeńska od *wëbrednik*; ***wëmëszlińc*** (Hel), zob. *wëmiszlajk*; ***wëmiszlajk*** człowiek wybredny w jedzeniu: *Nie wém, co jô tobie, wëmiszlajkù, móm gòtowac*.

5. Człowiek, jaczi dogôdzô so w jedzenim, smaczkôrz (5):
   †***przëpùrta*** człowiek, który lubi dogadzać sobie w jedzeniu, smakosz: *Przëpùrta lubi dobrze zjesc* (Kępa Żarnowiecka); †***przëpùrtnik***, zob. *przëpùrta*: *Przëpùrtnik bëleczégò nie jé* (Puckie); †***przëpùrtnica*** forma żeńska od *przëpùrtnik*: *Przëpùrtnica znaje sã na nôlepszim jedzeniu* (Puckie); ***szmakòwc*** smakosz: *Szmakòwc bëleczegò nie jé* (Hel); ***szmakòzder***, zob. *szmakòwc*: *Cëż të sobie ùwarzil, szmakòzdrze*? (Jastarnia).

6. Człowiek mający dobry apetyt (3):
   wczidôk człowiek mający dobry apetyt: *Pòstaw le mù wiãcy, bò to je wczidôk jak chłop przë kòse*; ***wpùrgôcz***. człowiek, któremu dopisuje apetyt: *Jaż jim sã ùszë trzãsłë, tak naszi wpùrgôcze jedlë* (sporad. Kartuskie); †***zjôdnik*** mężczyzna obdarzony apetytem: *Wez le ùgòtuj dzys përznã wiãcy zôcérczi, bò bãdze Michôł na wieczerzi, a to je zjôdnik* (śr).

7. Dziecko brudzące się podczas jedzenia (2):
   kaczka fig. dziecko łatwo brudzące się podczas jedzenia: *Të małi kaczka, przëzdrzë le sã, jak të jész, że jes całi òchlapòny*; ***kaczuszka***, fig. zob. *kaczka*: *Wejle, kaczuszkò, jak të sã òbla*.

II Analiza językowa

Najwięcej nazw osób utworzonych ze względu na jedzenie powstało w wyniku derywacji: afiksalnej i paradygmatycznej. Słowotwórcze typy analizowanych nazw osób należą do trzech kategorii słowotwórczych: nazw nosicieli cech, nazw wykonawców czynności i nazw żeńskich. Wyodrębnione w drodze synchronicznej analizy słowotwórczej wykładniki formalne są liczne i różnorodne. W tworzeniu derywatów nie ma w zasadzie ścisłych reguł warunkujących dobór formantów[4]. Często ta sama podstawa łączy się z kilkoma wykładnikami. Niektóre nazwy to neosemantyzmy oraz urzeczownikowione przymiotniki i imiesłowy.

1. Leksemy powstałe w wyniku derywacji afiksalnej (70):
   a) rzeczowniki r.m. z form. -*ôcz* (7): ***chartôcz*** [5] (: *chartati*, *chartowati* łakomy, chciwy); ***jôdôcz*** (: *jadac* często albo czasami jeść, stołować się, jadać); ***klãskôcz*** (: *klãskac* mlaskać podczas jedzenia); ***mùmlôcz*** (: *mùmlac* żuć, powoli jeść); ***srupôcz*** (: *srupac* pić głośno płyn lub jeść rzadką potrawę); ***wpùrgôcz*** (: *wpùrgnąc* dużo zjeść); ***żumlôcz*** (: *żumlëc* żuć, powoli jeść);
   b) rzeczowniki r.m. z form. -*ôk* (5): ***czawôk*** (: *czawic* powoli jeść, żuć, mlaskać językiem podczas jedzenia); ***gùmżôk*** (: *gùmżac* powoli jeść, żuć); ***nienażerlôk*** (: *nie nażarł sã* 3 os. czasu przeszłego); ***wczidôk*** (: *wczidac* wiele jeść); ***żerôk*** (: *żréc* wulg. lub także żartobl. o człowieku: żreć, jeść łapczywie);
   c) rzeczowniki r.m. z form. -*ik* (5): ***nieòbòdnik*** (: *nieòbòdny* nienasycony w jedzeniu, łakomy); ***òbłëdnik*** (: *òbłëdny* łakomy, żarłoczny); ***wëbrednik*** (: **wëbredny*[6]

---

[4] Zob. E. Masłowska, *Słowotwórcze typy pejoratywnych nazw osób w dialekcie kaszubskim*, Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej 19, 1980, s. 42.

[5] Występowanie sufiksu -*ôcz* w funkcji atrybutywnej w formacjach odprzymiotnikowych jest osobliwością w kaszubszczyźnie, zob. E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska*, s. 99.

[6] Gwiazdką zaznaczono formę zrekonstruowaną, której brak u Sychty.

6. Człowiek, jaczi mô dobri aptit (3):
   wczidôk człowiek mający dobry apetyt: *Pòstaw le mù wiãcy, bò to je wczidôk jak chłop przë kòse*; ***wpùrgôcz***. człowiek, któremu dopisuje apetyt: *Jaż jim sã ùszë trzãsłë, tak naszi wpùrgôcze jedlë* (sporad. Kartuskie); †***zjôdnik*** mężczyzna obdarzony apetytem: *Wez le ùgòtuj dzys përznã wiãcy zôcérczi, bò bãdze Michôł na wieczerzi, a to je zjôdnik* (śr).

7. Dzeckò, co brudzy sã kòl jedzeniô (2):
   kaczka fig. dziecko łatwo brudzące się podczas jedzenia: *Të małi kaczka, przëzdrzë le sã, jak të jész, że jes całi òchlapòny*; ***kaczuszka***, fig. zob. *kaczka*: *Wejle, kaczuszkò, jak të sã òbla*.

II Jãzëkòwô analiza

Nôwicy pòzwów lëdzy ùsadzonëch z pòzdrzatkù na jedzenié pòwstało bez afiksalną i paradigmaticzną deriwacjã. Słowotwórczé ôrtë analizowónëch pòzwów lëdzy słëchają do trzech słowòtwórczich kategoriów: pòzwów nosycelów znanków, pòzwów wëkònôwców czinnoscy i białogłowsczich pòzwów. Wëapartnioné w drodze synchroniczny słowòtwórczi analize fôrmalné wëkłôdniczi są wielné i różnorodné. W ùsôdzanim deriwatów ni ma pò prôwdze scësłëch reglów, jaczé warënkùją dobranié fòrmantów[4]. Czãsto no samo spòdlé parłãczi sã z cziloma wëkłôdnikama. Niechtërné pòzwë to neosemantizmë ë ùjistnikòwióné znankòwniczi i mionoczasniczi.

1. Leksemë, jaczé pòwstałë w wënikù afiksalny deriwacji (70):
   a) jistniczi chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*åč* (7): ***chartôcz*** [5] (: *chartati*, *chartowati* ‘chãsebnik, chcëwi’); ***jôdôcz*** (: *jadac* ‘czãsto abò czasã jesc, stołowac sã, jadac’); ***kląskôcz*** (: *kląskac* ‘czablotac kòle jedzeniô’); ***mùmlôcz*** (: *mùmlac* ‘żwac, pòmalinkù jesc’); ***srupôcz*** (: *srupac* ‘głosno pic abò jesc srupnistą jôdã’); ***wpùrgôcz*** (: *wpùrgnąc* ‘wiele zjesc’); ***żumlôcz*** (: *żumlëc* ‘żwac, pòmali jesc’);
   b) jistniczi chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*ôk* (5): ***czawôk*** (: *czawic* ‘pòmali jesc, żwac, czablotac jãzëkã kòle jedzeniô’); ***gùmżôk*** (: *gùmżôc* ‘pòmali jesc, żwac’); ***nienażerlôk*** (: *nie nażarł sã* 3 per. ùszłégò czasu); ***wkidôk*** (: *wkidac* ‘wiele jesc’); ***żerôk*** (: *żrec* wùlg. abò téż żart. ò człowieku ‘zgrzéc, łaszczëwò jesc’);
   c) jistniczi chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*ik* (5): ***nieòbòdnik*** (: *nieòbòdny* ‘nienajadłi w jedzeniu, łaszczëwi’); ***òbłëdnik*** (: *òbłëdny* ‘łaszczëwny, nienażarti’); ***wëbrednik*** (: **wëbredny*[6] ‘wëmëslny’); ***zjôdnik*** (: *zjadac* ‘zjadać’); ***żarłoczńik*** (: *żarłoczny* ‘chcywc na jedzenié, taczi co wiele i łaszczëwò jé’);

---

[4] Òb. E. Masłowska, *Słowotwórcze typy pejoratywnych nazw osób w dialekcie kaszubskim*, Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej 19, 1980, s. 42.

[5] Wëstãpòwanié sufiksu -*åč* w atribùtiwny fùnkcji w òdznankòwnikòwëch fòrmacjach je w kaszëbiznie òsoblëwòscą, òb. E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska*, s. 99.

[6] Gwiôzdką òsta zaznaczonô zrekònstruòwónô fòrma, jaczi ni mô kòl Zëchtë.

wybredny); ***zjôdnik*** (: *zjadac* zjadać); ***żarłocznik*** (: *żarłoczni* chciwy na jedzenie, jadający dużo i łapczywie);

d) rzeczowniki r.m. z form. -*nik* (5): ***klãsnik*** (: *klãsac* mlaskać podczas jedzeniu); ***papùżnik*** (: *papùza* nadęte policzki, człowiek z nadętymi policzkami), zob. *napapùżëc sã* najeść się do syta; ***przëpùrtnik*** (: **przëpùrtac*, zob. *przëpùrtnąc* dobrze okrasić, posmarować chleb); ***srupnik*** (: *srupac* pić głośno płyn lub jeść rzadką potrawę); ***tufelnik*** (: *tufla* kartofel, ziemniak);

e) rzeczowniki r.m. z form. -*och* (5): ***czawoch*** (: *czawic* powoli jeść, żuć, mlaskać językiem podczas jedzenia); ***kląszczoch*** (: *klãszczec* mlaskać podczas jedzenia); ***nienażartoch*** (: *nienażarti*); ***żarłoch*** (: *żarł* 3 os. czasu przeszłego); ***żéroch*** (: *żréc*);

f) rzeczowniki r.m. z form. -*ca* (3): ***nienażérca*** (: *nienażarti*); ***òbżérca*** (: *òbeżréc sã* obeżreć się, objeść się); ***wełożérca*** (: *wele żréc*) + form. -*o*-; rzeczownik r.m. i r.ż (1): ***tłomca*** (: *tłomic* wiele jeść, być żarłocznym);

g) rzeczowniki r.m. z form. -*ajk*[7] (3): ***jôdajk*** (: *jadac*); ***mùmlajk*** (: *mùmlac* żuć, powoli jeść); ***wëmiszlajk*** (: *wëmëszlac* wymyślać);

h) rzeczowniki r.m. z form. -*ôla* (3): ***gùmżôla*** (: *gùmżac* powoli jeść, żuć); ***nienażartôla*** (: *nienażarti*); ***tłomôla*** (: *tłomic* wiele jeść, być żarłocznym);

i) rzeczowniki r.m. z form. -*ała* (2): ***klãsała*** (: *klãsac* mlaskać podczas jedzeniu); ***klãskała*** (: *klãskac* mlaskać podczas jedzenia); rzeczownik r.m. i r.ż. (1): ***kluskała*** (: *kluskac* mlaskać podczas jedzenia);

j) rzeczowniki r.m. z form. -*ôrz* (3): ***bùlwiôrz*** (: *bùlwa* ziemniak), zob. *bùlwowac*[8] jeść ziemniaki; ***jôdôrz*** (: *jadac*); ***miãsôrz*** (: *miãso* mięso), zob. *miãsowac* jadać mięso, przym. *miãsowi* lubiący jeść mięso;

k) rzeczowniki r.m. z form. -*uch* (3): ***głodniuch*** (: *głodni*); ***òbżartuch*** (: *òbżarti* żarłoczny, nienasycony); ***zżertuch*** (: **zżarti*);

l) rzeczowniki r.m. z form. -*élc* (2): ***nienażartélc*** (: *nienażarti* nienasycony, stale głodny, chciwy, łakomy); ***òbżartélc*** (: *òbżarti* żarłoczny, nienasycony);

ł) rzeczowniki r.m. z form. -*ińc* (2): ***czawinc*** (: *czawic* powoli jeść, żuć, mlaskać językiem podczas jedzenia); ***wëmëszlińc*** (: *wëmëszlac* wymyślać);

m) rzeczowniki r.m. z form. -*ok* (2): ***òbżarłok*** (: *òbżarł sã*); ***żarłok*** (: *żarł*);

n) rzeczowniki r.m. z form. -*ola* (2): ***dëgòla*** (: *dëgac* wiele jeść), por. koc. *dãgòla*; ***srupòla*** mężczyzna siorbiący (: *srupòlëc* pić głośno płyn lub jeść rzadką potrawę);

o) rzeczowniki r.m. z form. -*on* (2): ***beron*** (: *berowac* wiele jeść, żreć); ***czawon*** (: *czawic* powoli jeść, żuć, mlaskać językiem podczas jedzenia);

---

[7] Zob. H. Popowska-Taborska, *Kaszubskie formacje z suf.* -aj (e) k*,* -ajka *na szerszym tle gwarowym*, Studia z Filologii Polskiej i słowiańskiej 15, 1974, s. 85-92.

[8] Zob. E. Zielińska, *Kociewskie czasowniki typu* ***bulwować***, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś* 6, red. R. Wosiak-Śliwa, Gdańsk 2006, s. 181-186.

d) jistniczi chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*nik* (5): ***kląsnik*** (: *kląsac* ‘czablotac kòle jedzeniô’); ***papùżnik*** (: *papùza* ‘nadité półgãbczi’, ‘człowiek z naditëma półgãbkama’), òb. *napapùżëc sã* ‘najesc sã’; ***przëpùrtnik*** (: **przëpùrtac*, òb. *przëpùrtnąc* ‘dobrze òbònic, pòsmarowac chléb’); ***srupnik*** (: *srupac* ‘głosno pic abò jesc srupnistą jôdã); ***tufelnik*** (: *tufla* ‘bùlwa’);

e) jistniczi chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*ox* (5): ***czawoch*** (: *čavic* ‘pòmali jesc, żwac, czablotac jãzëkã kòle jedzeniô’); ***kląszczoch*** (: *kląszczec* ‘czablotac kòle jedzeniô’); ***nienażartox*** (: *nienażarti*); ***żarłoch*** (: *żarł* 3 per. ùszłégò czasu); ***żéroch*** (: *żréc*);

f) jistniczi chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*ca* (3): ***nienażérca*** (: *nienażarti*); ***òbżérca*** (: *òbeżréc sã* ‘òbeżréc sã, òbjesc sã’); ***welożérca*** (: *wele żréc*) + fòrm. -*o*-; jistnik chłopsczégò ôrtu i białogłowsczégò ôrtu (1): ***tłomca*** (: *tłomic* ‘wiele jesc, bëc nienażartim’);

g) jistniczi chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*ajk*[7] (3): ***jôdajk*** (: *jadac*); ***mùmlajk*** (: *mùmlac* ‘żwac, pòmali jesc); ***wëmiszlajk*** (: *wëmëszlac* ‘wëmëslac’);

h) jistniczi chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*ôla* (3): ***gùmżôla*** (: *gùmżôc* ‘pòmali jesc, żwac’); ***ninażartôla*** (: *nienażarti*); ***tłomôla*** (: *tłomic* ‘wiele jesc, bëc nienażartim’);

i) jistniczi chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*ała* (2): ***kląsała*** (: *kląsac* ‘czablotac kòle jedzeniô’); ***kląskała*** (: *kląskac* ‘czablotac kòle jedzeniô’); jistnik chłopsczégò ôrtu i białogłowsczégò ôrtu (1): ***kluskała*** (: *kluskac* ‘czablotac kòle jedzeniô’);

j) jistniczi chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*ôrz* (3): ***bùlwôrz*** (: *bùlwa* ‘bùlwa’), òb. *bùlwòwac*[8] ‘jesc bùlwë’; ***jôdôrz*** (: *jadac*); ***miãsôrz*** (: *miãso* ‘miãso’), òb. *miãsowac* ‘jadac miãso’, przym. *miãsowi* ‘nen, co lubi jesc miãso’;

k) jistniczi chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*ux* (3): ***głodniux*** (: *głodny*); ***òbżartuch*** (: *òbżarti* ‘nienażarti, nienajadłi’); ***zżertuch*** (: **zżarti*);

l) jistniczi chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*élc* (2): ***nienażartélc*** (: *nienażarti* ‘nienajadłi, dërch głodni, chcëwi, łaszczëwi’); ***òbżartélc*** (: *òbżarti* ‘nienażarti, nienajadłi’);

ł) jistniczi chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*ińc* (2): ***czawińnc*** (: *czawic* ‘pòmali jesc, żwac, czablotac jãzëkã kòle jedzeniô’); ***wëmëszlińc*** (: *wëmëszlac* ‘wëmëszlac’);

m) jistniczi chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*ok* (2): ***òbżarłok*** (: *òbżarł sã*); ***żarłok*** (: *żarł*);

n) jistniczi chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*ola* (2): ***dëgòla*** (: *dëgac* ‘wiele jesc’), por. koc. *dągola*; ***srupòla*** ‘chłop, jaczi srupô’ (: *srupòlëc* ‘głosno pic abò jesc srupnistą jôdã’);

o) jistniczi chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*on* (2): ***beron*** (: *bérowac* ‘wiele jesc, zgrzéc’); ***czawon*** (: *czawic* ‘pòmali jesc, żwac, czablotac jãzëkã kòle jedzeniô’);

---

[7] Òb. H. Popowska-Taborska, *Kaszubskie formacje z suf. -aj (e) k, -ajka na szerszym tle gwarowym*, Studia z Filologii Polskiej i słowiańskiej 15, 1974, s. 85-92.

[8] Òb. E. Zielińska, *Kociewskie czasowniki typu* ***bulvovać***, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś* 6, red. R. Wosiak-Śliwa, Gdańsk 2006, s. 181-186.

p) rzeczownik r.m. z form. -*ala* (1): ***surbala*** (: *surbac* pić głośno płyn lub jeść rzadką potrawę, siorbać, chlipać, chłeptać);
q) rzeczownik r.m. z form. -*ôl* (1): ***tłomôl*** (: *tłomic* wiele jeść, być żarłocznym);
r) rzeczownik r.ż z form. -*ëca* (1): ***mùmlëca*** (: *mùmlac* żuć, powoli jeść);
s) rzeczownik r.m. i r.ż. z form. -*ela* (1): ***srupczela*** (: *srupczëc* pić głośno płyn lub jeść rzadką potrawę);
ś) rzeczownik r.m. z form. -*ic* (1): ***mągwic*** (: *mągwic* żuć, powoli jeść, mamlać);
t) rzeczownik r.m. z form. -*is* (1): ***głodnis*** (: *głodny*);
u) rzeczownik r.m. z form. -*k* (1): ***pòlizk*** (: **pòlëzac* polizać);
w) rzeczownik r.m. i r.ż. z form. -*ka* (1): ***brodzka*** (: *brodzëc* wybredzać w jedzeniu);
z) rzeczownik r.m. z form. -*owc* (1): ***szmakòwc*** (: *szmak* smak);
ź) rzeczownik r.m. z form. -*ulc* (1): ***klãskùlc*** (: *klãskac* mlaskać podczas jedzenia);
ż) rzeczowniki r.m. dwumotywacyjne (4): ***bòbòwnik*** (: *bòb* bób) z form. -*ownik* lub (: *bòbòwac* jeść bób) z form. -*nik*, ***rëbòwnik*** (: *rëba* ryba) z form. -*ownik* lub (: *rëbòwi* lubiący ryby) z form. -*nik*; ***szrotownik*** (: *szrot* śruta) z form. -*ownik* lub (: *szrotowac* fig. jeść wiele) z form. -*nik*; ***tłomczoch*** (: *tłomca* żarłok) z form. -*och* lub (: *tłomic* wiele jeść, być żarłocznym) z form. -*czoch*.

2. Leksemy powstałe w wyniku derywacji paradygmatycznej (12):
   a) rzeczowniki r.m. z form. zerowym (5): ***czablot*** (: *czablotac* mlaskać); ***féfrot*** (: *féfrotac* o człowieku wybrednym w jedzeniu: mieszać w strawie); ***klãsk*** (: *klãskac* mlaskać podczas jedzenia); ***kòrpëczk*** (: *kòrpëczka* kluska); ***smòkòt*** (: *smòkòtac* głośno jeść, mlaskać);
   b) rzeczownik r.m. z form. -*a* (1): ***czablota*** (: *czablotac* mlaskać); rzeczowniki r.m. i r.ż.(6): ***czawa*** (: *czawic* powoli jeść, żuć, mlaskać językiem podczas jedzenia); ***glëmda*** (: *glëmdac* jeść powoli); ***kluska*** (: *kluskac* mlaskać podczas jedzenia); ***pòżara*** (: *pòżréc* pożreć); ***przëpùrta*** (: *przëpùrtnąc* dobrze okrasić, posmarować chleb); ***srupa*** (: *srupac* pić głośno płyn lub jeść rzadką potrawę).

3. Leksemy powstałe w wyniku derywacji afiksalnej lub paradygmatycznej (1): rzeczownik r.m. i r.ż. ***żarłok***a (: *żarł*) z form. -*oka* lub derywacja paradygmatyczna (: *żarłok*) z form. -*a*.

4. Nazwy żeńskie powstałe w wyniku derywacji afiksalnej z form. -*ka* (10): ***bùlwiôrka*** (: *bùlwiôrz*); ***czablotka*** (: *czablot*); ***féfrotk***a (: *féfrot*); ***jôdôczka*** (: *jôdôcz*); ***jôdôrka*** (: *jôdôrz*); ***klãskôczka*** (: *klãskôcz*); ***miãsôrka*** (: *miãsôrz*); ***smòkòtk***a (: *smòkòt*); ***żarłoczka*** (: *żarłoka*); ***żumlôczka*** (: *żumlôcz*); z form. -*ëna* (3): ***klãsalëna*** (: *klãsała*); ***surbalënô*** (: *surbala*); ***srupòlënô*** (: *srupòla*); powstałe w wyniku derywacji paradygmatycznej z form. -*a* (13): ***bùlewnica*** (: *bùlewnik*); ***jôdajka*** (: *jôdajk*); ***klãsnica*** (: *klãsnik*); ***mągwica*** (: *mągwic*); ***mùmlajka*** (: *mùmlajk*); ***nieobòdnica*** (: *nieobòdnik*); ***òbłëdnica*** (: *òbłëdnik*); ***òbżartucha*** (: *òbżartuch*); ***przëpùrtnica***

p) jistnik chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*ala* (1): ***surbala*** (: *surbac* ‘głosno pic abò jesc srupnistą jôdã, srupac, sôrbac, chlapac’);
q) jistnik chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*ôl* (1): ***tłomôl*** (: *tłomic* ‘wiele jesc, bëc nienażartim’);
r) jistnik białogłowsczégò ôrtu z fòrm. -*ëca* (1): ***mùmlëca*** (: *mùmlac* ‘żwac, pòmali jesc’);
s) jistnik chłopsczégò ôrtu i białogłowsczégò ôrtu z fòrm. -*ela* (1): ***srupczela*** (: *srupczëc* ‘głosno pic abò jesc srupnistą jôdã’);
t) jistnik chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*ic* (1): ***mągwic*** (: *mągwic* ‘żwac, pòmali jesc, mùmlac’);
u) jistnik chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*is* (1): ***głodniis*** (: *głodny*);
w) jistnik chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*k* (1): ***pòlizk*** (: **pòlizac* ‘pòlizac’);
x) jistnik chłopsczégò ôrtu i białogłowsczégò ôrtu z fòrm. -*ka* (1): ***brodzka*** (: *brodzëc* ‘wëmëszlac w jedzenim’);
y) jistnik chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*owc* (1): ***szmakowc*** (: *szmak* ‘szmak’);
z) jistnik chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*ulc* (1): ***kląskulc*** (: *kląskac* ‘czablotac kòle jedzeniô’);
ż) jistniczi chłopsczégò ôrtu dwùmòtiwacyjné (4): ***bòbòwńik*** (: *bób* ‘bób’) z fòrm. -*owniik* abò (: *bòbòvac* ‘jesc bób’) z fòrm. -*nik*, ***rëbòwnik*** (: *rëba* ‘rëba’) z fòrm. -*ownik* abò (: *rëbòwi* ‘nen, co lubi rëbë’) z fòrm. -*nik*; ***szrotownik*** (: *szrot* ‘szróta’) z fòrm. -*ownik* abò (: *szrotowac* fig. ‘wiele jesc’) z fòrm. -*nik*; ***tłomczoch*** (: *tłomca* ‘żérôk’) z fòrm. -*och* abò (: *tłomic* ‘wiele jesc, bëc nienażartim’) z fòrm. -*czoch*;

2. Leksemë, jaczé pòwstałë w wënikù paradigmaticzny deriwacji (12):
   a) jistniczi chłopsczégò ôrtu z zerowim fòrm. (5): ***czablot*** (: *czablotac* ‘czawic’); ***féfrot*** (: *féfrotac* ò człowiekù, jaczi wëmiszlô kòle jedzeniô: ‘miészac w jôdze’); ***kląsk*** (: *kląskac* ‘czablotac kòle jedzeniô’); ***kòrpëczk*** (: *kòrpëczka* ‘kluska’); ***smòkòt*** (: *smòkòtac* ‘głosno jesc, czablotac’);
   b) jistnik chłopsczégò ôrtu z fòrm. -*a* (1): ***czablota*** (: *czablotac* ‘czawic’); jistniczi chłopsczégò ôrtu i białogłowsczégò ôrtu (6): ***czawa*** (: *czawic* ‘pòmali jesc, żwac, czablotac jãzëkã kòle jedzeniô’); ***glëmda*** (: *glëmdac* ‘pòmali jesc’); ***kluska*** (: *kluskac* ‘czablotac kòle jedzeniô’); ***pòżara*** (: *pòżréc* ‘pożreć’); ***przëpùrta*** (: *przëpùrtnąc* ‘dobrze òbònic, pòsmarowac chléb’); ***srupa*** (: *srupac* ‘głosno pic abò jesc srupnistą jôdã’).

3. Leksemë, jaczé pòwstałë w wvnikù afiksalny abò paradigmaticzny deriwacji (1): jistnik chłopsczégò ôrtu i białogłowsczégò ôrtu ***żarłok****a* (: *żarł*) z fòrm. -*oka* abò paradigmatycznô deriwacjô (: *żarłok*) z fòrm. -*a*;

4. Białogłowsczé pòzwë, jaczw pòwstałë w wvnikù afiksalny deriwacji z fòrm. -*ka* (10): ***bùlwôrka*** (: *bùlwôrz*); ***czablotka*** (: *czablot*); ***féfrotk****a* (: *féfrot*); ***jôdôczka*** (: *jôdôcz*); ***jôdôrka*** (: *jôdôř*); ***kląskôczka*** (: *kląskôcz*); ***miãsôrka*** (: *miãsôrz*); ***smòkòtk****a*

(: *przëpùrtnik*); ***rëbòwnica*** (: *rëbòwnik*); ***srupnica*** (: *srupnik*); ***tufelnica*** (: *tufelnik*); ***żarłocznica*** (: *żarłocznik*).

5. Neosemantyzmy (przekształcenia na podstawie metonimii – polegające na zastąpieniu leksemu jakimś innym pozostającym z nim w związku): rzeczowniki r.m.(3): ***déża*** (: *déża* duża gliniana miska, dzieża); ***kòrpëcza*** (: **kòrpëcza* augm. od *kòrpëczka* kluska z ucięciem -*k*-); ***ksén*** (: *ksén* żołądek); rzeczowniki r.m. i r.ż. (2): ***kaczka*** (: *kaczka* kaczka); ***kaczuszka*** (: *kaczuszka* dem. od *kaczusza* młoda kaczka).

6. Substantywizowane przymiotniki i imiesłowy: rzeczowniki r.m. (2): ***nienajadłi*** (: *nienajadłi* nienasycony, łakomy); ***òctowi***, (przym. od *òct* ocet); rzeczownik r.ż. (1): ***òctowô***.

7. Niejednoznaczne (4): neosemantyzm od ***bùlewka*** (: *bùlewka* dem. od *bùlwa* ziemniak) lub derywat sufiksalny (: *bùlwa*) z form. -*ka*; ***bùlewnik***, ***bùlewńôk*** neosemantyzmy (: *bùlewnik*, *bùlewniôk* placek ziemniaczany pieczony na patelni) lub derywaty sufiksalne z form. -*nik*, *niôk*; ***tłomica*** neosemantyzm (: *tłomica* krowa żarłoczna) lub derywat afiksalny (: *tłomic* wiele jeść, być żarłocznym) z form. -*ica*, zob. *tłom* głód, apetyt, *tłomny* żarłoczny.

8. Niejasne (1): ***szmakòzder*** (zob. *szmak* smak, *szmakòwc* smakosz, niem. *Feinschmecker* smakosz).

Przy ocenie wartości językowej kaszubskich nazw osobowych związanych z jedzeniem należy pamiętać o ich użyciu stylistycznym, często pejoratywnym i żartobliwym, a także o ich funkcjonalności lokalnej, służącej umacnianiu tożsamości regionalnej.

(: *smòkòt*); ***żarłoczka*** (: *żarłoka*); ***żumlôczka*** (: *żumlôcz*); z fòrm. -*ëna* (3): ***kląsalëna*** (: *kląsała*); ***surbalënô***(: *surbala*); ***srupòlënô***(: *srupòla*); jaczé pòwstałë w wënikù paradigmaticzny deriwacji z fòrm. -*a* (13): ***bùlewnica*** (: *bùlewnik*); ***jôdajka*** (: *jôdajk*); ***kląsnica*** (: *kląsnik*); ***mągwica*** (: *miągwic*); ***mùmlajka*** (: *mùmlajk*); ***nieòbòdnica*** (: *nieòbòdnik*); ***òbłëdnica*** (: *òbłëdnik*); ***òbżartuxa*** (: *òbżartux*); ***przëpùrtnica*** (: *przëpùrtnik*); ***rëbòwnica*** (: *rëbòwnik*); ***srupnica*** (: *srupnik*); ***tufelnica*** (: *tufelnik*); ***żarłocznica*** (: *żarłoczńik*);

5. Neosemantizmë (przesztôłceniô na spòdlim metonimii – jaczé pòlégają na zastąpienim leksemù jaczims jinym òstôwającym z nim z zrzeszbie): jistniczi chłopsczégò ôrtu (3): ***déża*** (: *déża* ‘wielgô glinanô miska, pòl. dzieża’); ***kòrpëcza*** (: **kòrpëcza* augm. òd *kòrpëczka* ‘klóska’z ùcãcym -*k*-); ***kséń*** (: *kséń* ‘żôłądk’); jistniczi chłopsczégò ôrtu i białogłowsczégò ôrtu (2): ***kaczka*** (: *kačka* ‘kaczka’); ***kaczuszka*** (: *kaczuszka* dem. òd *kaczusza* ‘młodô kaczka’).

6. Substantiwizowóné znankòwniczi i mionoczasniczi: jistniczi chłopsczégò ôrtu (2): ***nienajadłi*** (: *nienajadłi* ‘nienajadłi, łaszczëwi’); ***òctowi***, (znank. od *òct* ‘òct’); jistnik białogłowsczégò ôrtu (1): ***òctowô***.

7. Niejednoznaczënkòwé (4): neosemantizm òd ***bùlewka*** (: *bùlewka* dem. òd *bùlwa* ‘bùlwa’) abò sufiksalny deriwat (: *bùlwa*) z fòrm. -*ka*; ***bùlewnik***, ***bùlewniôk*** neosemantizmë (: *bùlewnik*, *bùlewniôk* ‘plińc piekłi na panewce’) abò sufiksalné deriwatë z fòrm. -*nik*, -*niôk*; ***tłomica*** neosemantizm (: *tłomica* ‘żarłocznô krowa’) abò afiksalny deriwat (: *tłomic* ‘wiele jesc, bëc nienażartim’) z fòrm. -*ica*, òb. *tłom* ‘głód, aptit’, *tłomny* ‘nienażarti’.

8. Niejasné (1): ***szmakòzder*** (òb. *szmak* ‘szmak’, *szmakowc* ‘smaczkôrz’, niem. *Feinschmecker* ‘smaczkôrz’).

Kòl òbtaksowaniô jãzëkòwi wôrtnotë kaszëbsczich òsobòwëch pòzwów zrzëszónëch z jedzenim, nót je pamiãtac ò jich sztilisticznym ùżëcym, czãsto pejoratiwnym i żartoblëwim, a téż ò jich môlowi fùkcjonalnoscë, służący ùmacniwaniu regionalny juwernotë.

2011

Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

ZKP
ZRZESZENIE
KASZUBSKO-POMORSKIE

Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

2011

Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego

2011

Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

ZKP
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ
ZRZESZENIÉ
Gduńsk 2011

Nôùkòwi redaktor:
Édward Breza

Redaktor tomù:
Bòżena Ùgòwskô

Kòrekta pòlsczich tekstów:
Bòżena Ùgòwskô

Kòrekta kaszëbsczich tekstów:
Danuta Pioch
Eugeniusz Prëczkòwsczi

Copyright by Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
Gduńsk 2011

ISSN 1899-4318

Wëdôwca:
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20–23, 80–837 Gduńsk
tel. 58 301 27 31, fax 58 346 26 13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka dëtkóm Minystra Bënowëch Sprawów i Administracji

---

Redaktor naukowy:
Edward Breza

Redaktor tomu:
Bożena Ugowska

Korekta tekstów polskich:
Bożena Ugowska

Korekta tekstów kaszubskich:
Danuta Pioch
Eugeniusz Pryczkowski

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Gdańsk 2011

ISSN 1899-4326

Wydawca:
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20–23
80–837 Gdańsk
tel. 58 301 27 31, fax 58 346 26 13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

SPISËNK ZAMKŁOSCË

Édward Breza
PRZEDSŁÓW 9

Edward Breza
WSTĘP 11

PÒSTANOWIENIA RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 15

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/2011 Z DNIA 05.01.2011 r. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZICH
PÒJÃCÓW I TERMINÓW GRAMATICZNËCH. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z LASÃ I WÒDĄ.
Uchwała Nr 1/RJK/11 z dnia 05.01.2011 r. w sprawie stosowania kaszubskich pojęć
i terminów gramatycznych. Słownictwo związane z lasem i wodą. 16

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/2011 Z DNIA 29.08.2011 r. W SPRAWIE FÙNKCJONOWANIÔ
NIECHTËRNËCH PÒLSCZICH ÒRTOGRAFICZNËCH REGLÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ
Uchwała Nr 2/RJK/11 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie funkcjonowania niektórych
polskich reguł ortograficznych w języku kaszubskim. 21

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/2011 Z DNIA 29.08.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ
KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ JÃZËKA.
1. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z CZASÃ GÒDÓW.
Uchwała Nr 3/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego
i obyczajowego. 1. Słownictwo związane z okresem Bożego Narodzenia. 23

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/2011 Z DNIA 29.08.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ
KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ JÃZËKA.
2. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z CZASÃ JASTRÓW.
Uchwała Nr 4/RJK/11 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego
i obyczajowego. 2. Słownictwo związane z okresem wielkanocnym. 26

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/2011 Z DNIA 29.08.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ
KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ JÃZËKA.
3. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ ZE ZWIKŁIM CZASÃ.
Uchwała Nr 4/RJK/11 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego
i obyczajowego. 3. Słownictwo związane z okresem zwykłym. 29

ÙCHWÔLËNK NR 6/RJK/2011 Z DNIA 29.08.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ
KASZËBSCZÉGÒ RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ JÃZËKA.
4. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ ZE SWIÃTIMA SAKRAMENTAMA (GENERALIA).
Uchwała Nr 6/RJK/11 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego
i obyczajowego. 4. Słownictwo związane z sakramentami świętymi (generalia). 31

ÙCHWÔLËNK NR 7/RJK/2011 Z DNIA 30.09.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ
KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ JÃZËKA.
5. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z SAKRAMENTÃ I ÒBRZÃDÃ CHRZTU.
Uchwała Nr 7/RJK/11 z dnia 30.09.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego
i obyczajowego. 5. Słownictwo związane z sakramentem i obrzędem chrztu. 33

ÙCHWÔLËNK NR 8/RJK/2011 Z DNIA 30.09.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZI ÒGLOWI MEDIALNY TERMINOLOGII
Uchwała Nr 8/RJK/11 z dnia 30.09.2011 r. w sprawie stosowania kaszubskiej podstawowej terminologii medialnej 36

ÙCHWÔLËNK NR 9/RJK/2011 Z DNIA 07.11.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ JÃZËKA.
6. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z SAKRAMENTÃ BIERZMÒWANIÔ, PÒKÙTË I NAMASZCZENIÔ CHÒRËCH.
Uchwała Nr 9/RJK/11 z dnia 07.11.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego.
6. Słownictwo związane z sakramentem bierzmowania, pokuty i namaszczenia chorych. 39

ÙCHWÔLËNK NR 10/RJK/2011 Z DNIA 07.11.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ JÃZËKA.
6. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z SAKRAMENTÃ KAPŁAŃSTWA.
Uchwała Nr 10/RJK/11 z dnia 07.11.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. 6. Słownictwo związane z sakramentem kapłaństwa. 42

ÙCHWÔLËNK NR 11/RJK/2011 Z DNIA 07.11.2011 R. W SPRAWIE NAZÉWNICTWA ÒGLOWËCH ZNAKÓW INTERPÙNKCYJNËCH W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ.
DODÔWK DO ÙCHWÔLËNKÙ NR 2/RJK/2011 Z DNIA 29.08.2011
Uchwała Nr 10/RJK/11 z dnia 07.11.2011 r. w sprawie nazewnictwa podstawowych znaków interpunkcyjnych w języku kaszubskim. Uzupełnienie uchwały nr 2/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r....... 51

STANOWISZCZE RJK Z DNIA 30.09.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZI SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z FÙNKCJONOWANIM CHIRURGICZNÉGÒ ÒDDZÉLU PÒWIATOWÉGÒ CENTRUM ZDROWIÉGÒ W KARTUZACH
Stanowisko RJK Z DNIA 30.09.2011 r. w sprawie kaszubskiego słownictwa związanego z funkcjonowaniem Oddziału Chirurgicznego Powiatowego Centrum Zdrowia w Kartuzach 52

REFERATË 55

Édward Breza
GATËNCZI GAZÉTNY WËPÒWIESCË 56

Bòżena Ùgòwskô
TŁÓMACZENIA – PROBLEMATIKA PRZEŁOŻENIÔ TEKSTU I WËZWËSKIWANIÔ WE WSPÓŁCZESNËCH MEDIACH 72

Daniel Kalinowsczi
KASZËBSKÔ LËTERATURA W JINTERNECE. WËDÔWIZNË, KARNA, ÙTWÓRCOWIE. 84

Tadeùsz Linkner
JÃZËK KASZËBÓW Z ÒKÒLÉGÒ KÒSCÉRZËNË – II PÒŁ. XIX STALATA 94

Dariusz Majkòwsczi
„PRÔWDZËWI KASZËBI SĄ W KARTUZACH”, TO JE PÔRÃ SŁÓW Ò REAKCJI NA KASZËBSCZÉ TEKSTË W KÒSCÉRSCZI GAZÉCE. 104

Karolëna Serkòwskô
KASZËBSCZI JÃZËK W MIESÃCZNIKÙ „PÒMERANIA” W LATACH 1963–2011 106

Pioter Dzekanowsczi
CHCEMË ÒDJINACZËC KLËCZI 114

Danuta Pioch
KASZËBSKÒJÃZËKÒWI BÉDËNK W CSB TV 120

Eugeniusz Prëczkòwsczi
FÙNKCJONOWANIÉ I KÙŃC TELEWIZYJNÉGÒ MAGAZYNU „RODNÔ ZEMIA” (1990–2010) 126

Danuta Stanulewicz (Gduńsczi Ùniwersytet)
KASZËBSCZÉ TERMINË SPARŁÃCZONÉ Z FÙNKCJONOWANIM JINTERNETOWËCH STARNÓW 136

Adela Kùik-Kalinowskô
JINTERNETOWÉ STARNË KASZËBSCZÉGÒ JINSTITUTU
I KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉGÒ ZRZESZENIÔ 142

Eugeniusz Prëczkòwsczi
NEÒLOGIZMË ROZKÒSCÉRZONÉ W MEDIACH KASZËBSCZICH W LATACH 1990–2010 148

Danuta Stanulewicz (Gduńsczi Ùniwersytet)
ZAJINTERESOWANIÉ MŁODZËZNË KASZËBSCZIMA MEDIAMA
(PILOTAŻOWÉ BADÉROWANIA) 154

Dušan-Vladislav Paždjerski
ROBÒTA NAD PIERSZIM KASZËBSKÒ-SERBSCZIM SŁOWÔRZÃ 169

Elżbiéta Bùgajnô
WËBRÓNÉ TEÒLOGÒWÉ PROBLEMË W KASZËBSCZI PÒEZJI 185

REFERATY 191

Edward Breza
GATUNKI WYPOWIEDZI DZIENNIKARSKIEJ 192

Bożena Ugowska
TŁUMACZENIA - PROBLEMATYKA PRZEKŁADU I ZASTOSOWANIE
WE WSPÓŁCZESNYCH MEDIACH. 208

Daniel Kalinowski
LITERATURA KASZUBSKA W INTERNECIE. WYDAWNICTWA, UGRUPOWANIA, TWÓRCY 220

Tadeusz Linkner
JĘZYK KASZUBÓW Z OKOLIC KOŚCIERZYNY – II POŁ. XIX W. 230

Dariusz Majkowski
„PRÔWDZËWI KASZËBI SĄ W KARTUZACH”, CZYLI KILKA SŁÓW O REAKCJI
NA KASZUBSKIE TEKSTY W GAZECIE KOŚCIERSKIEJ 240

Karolina Serkowska
JĘZYK KASZUBSKI W MIESIĘCZNIKU „POMERANIA” W LATACH 1963–2011 242

Piotr Dziekanowski
CHCIEJMY ZMIENIĆ WIADOMOŚCI 250

Danuta Pioch
KASZUBSKOJĘZYCZNA OFERTA W CSB TV 257

Eugeniusz Pryczkowski
FUNKCJONOWANIE I KRES TELEWIZYJNEGO MAGAZYNU KASZUBSKIEGO
„RODNÔ ZEMIA" (1990–2010) 264

Danuta Stanulewicz (Uniwersytet Gdański)
KASZUBSKIE TERMINY ZWIĄZANE Z FUNKCJONOWANIEM STRON INTERNETOWYCH 274

Adela Kuik-Kalinowska
STRONY INTERNETOWE INSTYTUTU KASZUBSKIEGO
I ZRZESZENIA KASZUBSKO-POMORSKIEGO 280

Eugeniusz Pryczkowski
NEOLOGIZMY SPOPULARYZOWANE W MEDIACH KASZUBSKICH W LATACH 1990–2010 286

Danuta Stanulewicz (Uniwersytet Gdański)
ZAINTERESOWANIE MŁODZIEŻY KASZUBSKIMI MEDIAMI
(BADANIA PILOTAŻOWE) 292

Dušan-Vladislav Paždjerski
PRACA NAD PIERWSZYM SŁOWNIKIEM KASZUBSKO-SERBSKIM 306

Elżbieta Bugajna
WYBRANE ZAGADNIENIA TEOLOGICZNE W POEZJI KASZUBSKIEJ 323

PRZEDSŁÓW

Édward Breza

W rokù 2011 z leżnoscë tegò, że sama Radzëzna, ji Prezydium i Kòmisje dzejają w nowim składze – kò razã z wëbiérã nowégò Zarządu K-PZ i jegò Naczelny Radë nastãpùje téż wëbiér nowëch nôleżników Radzëznë, a pòsobicą jidze welowanié i ùkònstituòwanié sã statutowëch gremiów Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka – meritoriczné zadania bëłë pòdjãté dosc pózno. Równak Kòmisjô Standarizacji i Normalizacji Kaszëbsczégò Jãzëka òrganizowała zéńdzenia dosc czãsto, a na nich przediskùtowóny i przedstawiony całi Radzëznie òstôł znaczący dzél tematiczny leksyczi.

Wskôzónô leksyka tikała sã przede wszëtczim religijny słowiznë ùsystematizowóny wedle ùkładu lëturgicznégò rokù rzimskòkatolëcczégò Kòscoła i sakramentalnégô żëcégò tegòż Kòscoła. Nadto nazôd pòdjãtô òsta gramaticzno – òrtograficznô i interpùnkcyjnô tematika. Midzë jinszima doszło do ùstaleniô kaszëbsczich równoznaczënów na graficzné znaczi, znóné we wiãkszoscë europejsczich jãzëków. Nadto, jakno pòchòdną wiodącégò tematu Radzëznë w latosym rokù, to je: kaszëbsczi jãzëk w mediach, òstała òpracowónô słowizna medialnô. Na zgłoszoną brëkòwnotã Pòwiatowégò Centrum Zdrowiégò – szpitala w Kartuzach doszło do òpracowaniô słowiznë nazéwający szpitalowé pòmieszczenia. Pòczënioné w tim przedmioce ùstalenia zacwierdzoné są w pòstacje òdpòwiednëch ùchwôlënków, pòprzédnionëch ùchwôlënkama przedstôwiającyma *expressis verbis* regle przestrzégóné w pòwszédny prakticë prôców Radzëznë i òrganów K-PZ.

Przédny latosy temat: „Kaszëbizna w mediach” béł rozwijóny òb czas dwùdniowi naòczny sesji we Wieżëcë. Wëgłoszonëch òstało 15 referatów, wszëtczé òstałë zamieszczoné w hewòtnym numrze Biuletinu. Òdnôszają sã òne do gatënków dzénnikarsczi wëpòwiescë

(É. Breza), przestrogów dlô przełóżcë (B. Ùgòwskô), kaszëbsczi lëteraturë w internece (D. Kalinowsczi); „kaszëbskòjãzëczny òfertë CSB TV" (D. Pioch), kaszëbsczich neòlogizmów w mediach i w gãbnym przekazu, òsoblëwò w nowi spòdleczno-pòliticzny jawernoce (E. Prëczkòwsczi), ten sóm autor przekôzôł bëtnikóm wiadło ò smùtnym kawlu telewizyjno-radiowëch programów w kaszëbsczim jãzëkù. K. Serkòwskô przeanalizowa kaszëbskòjãzëczné tekstë w miesãcznikù Pòmeraniô. To, jak fùnkcjonëją kaszëbsczé terminë internetowé i jak licealnô młodzëzna interesëje sã kaszëbizną w mediach badérowa D. Stanulewicz. Internetowé starnë K-PZ i Kaszëbsczégò Institutu przedstawiła A. Kùik-Kalinowskô. Kaszëbiznã lëstów z kùńca XIX w. (w pòmniészim dzélu pòliticzno-spòdleczné problemë swòji wsë) inteligentnégò Kaszëbë z Lubania, w kòscérsczim pòwiôce, òmówił T. Linkner. P. Dzekanowsczi i D. Majkòwsczi zainteresowelë słëchińców fùnkcjonowanim kaszëbsczégò jãzëka w môlecznëch gazétach Bëtowa i Kòscérznë. Jiwrë, z jaczima stikô sã autor kaszëbskò-serbsczégò słowarza, wjimno przedstawił Dušan-Vladislav Paždjerski. I kù reszce – *last but no least* – E. Bùgajnô zreferowa ùdbóné teòlogòwé problemë we wëbrónëch kaszëbsczich wiérztach.

Zestôwk zamkłoscë Biuletinu je wiãc drżéniowò taczi, jak w latach 2008-2010; równak wedle żëczeniégò wiãkszoscë nôleżników Radzëznë wersjô pòlskô jidze pòsobicą pò wersji kaszëbsczi, a wëżi wspòmnióné roczniczi zrëchtowóné bëłë w symùltlnym szëkù: pòlskò-kaszëbsczim.

W przedkłôdóny edicji nie nalazłë sã zapitania òd indiwidualnëch czëtińców i institucjów czerowóné do Radzëznë i do ji nôleżników òsóbno, jak téż ùdzeliwóné przez wskôzóné pòdmiotë òdpòwiescë.

Wszelejaczé bôczenia, za chtërne z górë skłôdómë pòdzãkòwania, prosymë czerowac do Biura K-PZ.

Lëstopadnik 2011 r.

WSTĘP

Edward Breza

W r. 2011 ze względu na to, że sama Rada, jej Prezydium i Komisje w nowym składzie – wszak z wyborem nowego Prezydium ZKP i jego Rady Głównej następuje wybór nowych członków Rady, a w ślad za tym wybory i ukonstytuowanie się gremiów statutowych RJK – podjęły merytoryczne działania stosunkowo późno. Jednak Komisja Standaryzacji i Normalizacji Języka Kaszubskiego odbywała raczej częste spotkania, na których przedyskutowano i zaproponowano całej Radzie sporą porcję leksyki tematycznej.

Leksyka ta dotyczyła głównie słownictwa religijnego w układzie roku liturgicznego Kościoła rzymskokatolickiego i życia sakramentalnego tego Kościoła. Wrócono także do tematyki gramatyczno-ortograficznej i interpunkcyjnej. Ustalono mianowicie odpowiedniki kaszubskie na znaki graficzne, znane we większości języków europejskich. Nadto opracowano słownictwo medialne jako pochodną głównego tematu Rady w bieżącym roku kalendarzowym, mianowicie: język kaszubski w mediach. Na potrzeby szpitala Miejskiego i Powiatowego w Kartuzach opracowano słownictwo nazywające pomieszczenia szpitalne. Postanowienia w tym przedmiocie stanowią odpowiednie uchwały, poprzedzone uchwałami wyrażającymi *expressis verbis* reguły przestrzegane w powszechnej praktyce pracy Rady i ogniw ZK-P.

Główny temat tegoroczny: **Kaszubszczyzna w mediach** rozwijany był na dwudniowej sesji naocznej we Wieżycy. Wygłoszono tam 15 referatów, zamieszczonych w niniejszym numerze Biuletynu. Dotyczyły one nazw gatunków wypowiedzi dziennikarskiej (E. Breza), przestróg dla tłumacza (B. Ugowska), literatury kaszubskiej w internecie (D. Kalinowski); „kaszubskojęzycznej oferty w CSB TV” (D. Pioch), kaszubskich neologizmów w mediach i w ustnym przekazie, zwłaszcza w nowej rzeczywistości społeczno-politycznej (E. Pryczkowski);

tenże autor poinformował także obecnych o smutnym losie programów telewizyjno-radiowych w języku kaszubskim. K. Serkowska omówiła teksty kaszubskojęzyczne w miesięczniku Pomerania. Jak funkcjonują kaszubskie terminy internetowe i jak młodzież licealna interesuje się kaszubszczyzną w mediach, przedstawiła D. Stanulewicz. Strony internetowe ZK-P i Instytutu Kaszubskiego omówiła A. Kuik-Kalinowska. Kaszubszczyznę listów z końca XIX w. (w mniejszym stopniu problemy polityczno-społeczne swojej wsi) inteligentnego Kaszuby z Lubania, w pow. kościerskim omówił T. Linkner. P. Dziekanowski i D. Majkowski zainteresowali słuchaczy funkcjonowaniem języka kaszubskiego w lokalnych gazetach Bytowa i Kościerzyny. Problemy, na jakie natrafia autor słownika kaszubsko-serbskiego, przedstawił wnikliwie Dušan-Vladislav Paždjerski. I wreszczie – *last but no least* – E. Bugajna omówiła wybrane problemy teologiczne w wybranych wierszach kaszubskich.

Układ treści Biuletynu jest zatem w zasadzie taki, jak w latach 2008 – 2010; jednak na życzenie większości członków Rady po wersji kaszubskiej następuje wersja polska, wspomniane wyżej roczniki miały bowiem układ symultanny: polsko-kaszubski. W edycji nie znalazły się pytania czytelników indywidualnych i instytucji kierowane do Rady jako ciała kolegialnego i do poszczególnych jej członków oraz udzielone przez wskazane podmioty odpowiedzi.

Wszelkie uwagi, za które z góry dziękujemy, prosimy kierować do Biura ZK-P.

Listopad 2011 r.

Załącznik nr 13 do protokołu nr 2/2011 z posiedzenia Rady Naczelnej Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego z dnia 19 marca 2011 r.

ZKP
ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
RADA NACZELNA

Uchwała nr 9/2011
Rady Naczelnej
Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
z dnia 19 marca 2011 roku

w sprawie: *powołania członków Rady Języka Kaszubskiego*

Na podstawie § 28 ust. 2 i 4 Statutu Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w związku z §5 Regulaminu Rady Języka Kaszubskiego oraz *Strategią ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej* uchwala się co następuje:

§ 1.

Rada Naczelna Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego powołuje w skład Rady Języka Kaszubskiego następujące osoby:

1. Adela Kuik-Kalinowska
2. Daniel Kalinowski
3. Marek Cybulski
4. Małgorzata Klinkosz
5. Róża Wosiak-Śliwa
6. Danuta Stanilewicz-Skrzypiec
7. Dusan Pazdjerski
8. Tadeusz Kobiela
9. Andrzej Lemańczyk
10. Łukasz Jabłoński
11. Piotr Dziekanowski
12. Eugeniusz Pryczkowski
13. Dariusz Majkowski
14. Roman Drzeżdżon

§ 2.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący posiedzenia
Łukasz Jabłoński

Prezes Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
Łukasz Grzędzicki

Załącznik nr 21 do protokołu nr 3/2011 z posiedzenia Rady Naczelnej Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego z dnia 11 czerwca 2011 r.

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE

RADA NACZELNA

Uchwała nr 17/2011
Rady Naczelnej
Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
z dnia 11 czerwca 2011 roku

w sprawie: ***powołania członków Rady Języka Kaszubskiego***

Na podstawie § 29 ust. 2 i 4 Statutu Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w związku z § Regulaminu Rady Języka Kaszubskiego oraz *Strategią ochrony i rozwoju języka i kultur kaszubskiej* uchwala się co następuje:

§ 1.

Rada Naczelna Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego powołuje w skład Rady Języka Kaszubskiego następujące osoby:

1. Felicja Baska-Borzyszkowska
2. Danuta Pioch
3. Elżbieta Bugaja
4. Ewa Świątek-Brzezińska
5. Wanda Lew Kiedrowska
6. Bożena Ugowska
7. Karolina Serkowska
8. Edward Breza
9. Karol Rhode
10. Hanna Popowska-Taborska
11. Jadwiga Zieniukowa

§ 2.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący posiedzenia
Krzysztof Korda

Prezes Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
Łukasz Grzędzicki

PÒSTANOWIENIA RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/2011

Z DNIA 05.01.2011 r. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZICH PÒJÃCÓW I TERMINÓW RAMATICZNËCH. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z LASÃ I WÒDĄ.

Uchwała Nr 1/RJK/11 z dnia 05.01.2011 r. w sprawie stosowania kaszubskich pojęć i terminów gramatycznych. Słownictwo związane z lasem i wodą.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną z lasã i wòdą.
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z lasem i wodą:

Słowizna sparłãczonô z lasã
Słownictwo związane z lasem:

bòrówczi ‘borówki’
brzozôk ‘brzozak’
brzózka ‘brzoza’
bùk ‘buk’

chójka ‘sosna’
chrząszcz ‘chrząszcz’

dana ‘świerk’
daniél, daniela ‘daniel’
dąb, dãba ‘dąb’
dzëdzół, dzëdzoła / **dzãcół**, dzãcoła / **dzëdzón**, dzëdzóna ‘dzięcioł’
dzëk / dzëkô swinia ‘dzik’
drzewò,drzewa, drzéw / drzewów ‘drzewo’

gajewizna ‘podszyt’
gniôzdo ‘gniazdo'
gromadnik ‘opieńka’
grzib, grzëbë ‘grzyb’

jagòda, jagòdë, jagód / jagòdów ‘jagoda’
jałówc, jałówca ‘jałowiec’
jasón, jasóna ‘jesion’
jeléń, jelenia ‘jeleń’
jéż, jeża ‘jeż’
jôpsc ‘borsuk’

kania ‘kania’
kasztón, kasztana ‘kasztanowiec’
klón, klóna ‘klon’
kòrunë drzéwiãt ‘korony drzew’
krze 'krzewy'; **czerz, krza** ‘krzew’
kùna ‘kuna’

lasëzna / **brzid,** brzëdu ‘runo leśne’
leszczëna ‘leszczyna’
lës, lësa ‘lis’

łos ‘łoś’

mëga ‘komar’
mësz ‘mysz’
mòtil, mòtëla ‘motyl’
mrówka ‘mrówka’

òrzeł, òrzła ‘orzeł’

pajiczëna ‘pajęczyna’
pajk ‘pająk’
pãpk ‘maślak’
peperlëszka ‘kurka’
pòdscelënk ‘ściółka’
pòtrus ‘muchomor’
pôsnik ‘paśnik’
prôwdzywk ‘borowik’
ptôszi dómk / **ptôszô bùdka** ‘budka lęgowa’

rëda, zemiô ‘gleba’
ridzk ‘rydz’

sarna ‘sarna’
skòczk ‘konik polny’
smôrszcz / slëmiéń, slëmienia / **smólsz**, smólsza ‘ślimak’
sokół, sokòła / **jastrzëbôk** ‘sokół’
sowa / slépnica ‘sowa’
sykórka ‘sikorka’

wãdzëbôk ‘dżdżownica’
wieszczówka, wiewiórka ‘wiewiórka’
wilk ‘wilk’

zajc (**zajck** w znaczeniu młody zając; też **zôjk**) ‘zając’

żaba ‘żaba’
żuber, żubra ‘żubr’

Słowizna sparłãczonô z wòdą
Słownictwo związane z wodą:

czijónka ‘kijanka’

kaczka ‘kaczka’
kalmùs ‘tatarak’
karus ‘karaś’
kôłp, kôłpia ‘łabędź’

òkùnk ‘okoń’

perkóz, perkòza ‘perkoz’
planktón, planktona ‘plankton’
płotka ‘płoć’

rek ‘rak’

stôw, stawù ‘staw’
strzëna ‘trzcina’
swórka ‘małż’

szczëka ‘szczupak’
wòda ‘woda’
wòdnô rzãsa ‘rzęsa wodna’
wòdny pajk ‘pająk wodny’
wôżka ‘ważka’

żaba ‘żaba’

Jinô słowizna
Słownictwo inne:

kònsumeńt ‘konsument’
produceńt ‘producent’
reduceńt ‘reducent’

dwadzesce gradów cepła ‘20°C’
grôd, grada / **stãpiéń**, stãpienia, stãpieniów ‘stopień’
òsmënôsce gradów cepła ‘18°C’
sétmë gradów cepła ‘7°C’
sztërë gradë cepła ‘4°C’

baro môłô ‘bardzo mała’
głãbiô / głãbòkòsc ‘głębokość’
miészô ‘mniejsza’
rozłożenié cepłotë ‘rozkład temperatury’
strefa pòdwòdnëch i pławnëch roscënów ‘strefa roślinności zanurzonej i pływającej’
strefa pòdwòdnëch roscënów z pławnyma lëstama ‘strefa roślinności zanurzonej o liściach pływających’
ùbrzegòwé roscënë ‘roślinność przybrzeżna’
wielota tlenu ‘zawartość tlenu’
wiôlgô ‘duża’
wòdné zdrzadło ‘lustro wody’
żëcé w wòdze ‘życie w wodzie’

dzesãc minut do jednôsti ‘10.50’
piãc pò czwiôrti ‘4.05’
piãtnôsce pò ósmi / wiertel pò ósmi ‘8.15’
pół szósti ‘5.30’
za piãc ósmô ‘7.55’

za piãc pół czwiôrti / dwadzesce piãc pò trzecy ‘3.25’
za piãtnôsce dzesątô / wiertel do dzesąti ‘9.45’
zédżer, zégra ‘zegar’

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/2011

Z DNIA 29.08.2011 r. W SPRAWIE FÙNKCJONOWANIÔ NIECHTËRNËCH PÒLSCZICH ÒRTOGRAFICZNËCH REGLÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Uchwała Nr 2/RJK/11 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie funkcjonowania niektórych polskich reguł ortograficznych w języku kaszubskim.

W kaszëbsczim jãzëkù fùnkcjonëją niechtërne pòlsczé òrtograficzné regle.

1. **Wiôlgą i môłą lëtrã w kaszëbsczim jãzëkù stosëjemë tak samò jak w pòlsczim jãzëkù.**
2. **W kaszëbsczim jãzëkù jistnieją pòstãpné główné interpùnkcyjné znaczi:**

W języku kaszubskim funkcjonują niektóre polskie reguły ortograficzne:

1. Wielką i małą literę w języku kaszubskim stosujemy tak jak w języku polskim.
2. W języku kaszubskim istnieją następujące główne znaki interpunkcyjne:

. – kropka;
, – przecinek;
- – kreska;
: – dwukropek;
( ) – nawias;
„ ” – cudzysłów;
? – znak zapytania;
! – wykrzyknik;
; – średnik.

Ne znaczi w kaszëbsczim jãzëkù są ùżiwóné jistno jak w pòlsczim jãzëkù.
Znaków tych w języku kaszubskim używa się tak samo jak w języku polskim.

Kaszëbsczé pòzwë interpùnkcyjnëch znaków zamieszczoné są w ùchwôlënkù NR 11/RJK/2011
Kaszubskie nazwy znaków interpunkcyjnych zostały zamieszczone w uchwale nr 11/RJK/2011

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/2011

Z DNIA 29.08.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ JÃZËKA.

1. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z CZASÃ GÒDÓW.

Uchwała Nr 3/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego.

1. Słownictwo związane z okresem Bożego Narodzenia.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną z czasã Gòdów:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z okresem Bożego Narodzenia:

adwent ‘adwent’
andrzejczi ‘andrzejki’

Bògùrodzëca ‘Bogurodzica’
brilańtowé gòdë ‘brylantowe gody’
brzózka ‘brzoza’

dana ‘świerk’
diamańtowé gòdë ‘diamentowe gody’
dwanôstnica ‘dwunastnica’

Epifaniô, **Òbjawienié**, **Trzech Królów** ‘Epifania, Objawienie, Trzech Króli’
eulogie ‘eulogie’

Gòdë, **Bòżé Narodzenié** ‘Boże Narodzenie’
gòdë w Galilesczi Kanie ‘gody w Kanie Galilejskiej’

gòdné ‘godne’
gòdnik, **gòdan** ‘grudzień’
gòdzynczi ‘godzinki’
Gromica, **Gromice** ‘Gromnica, Gromnice’
gromicznik ‘luty’
gwiôzdczi, **gwiżdże** ‘przebierańcy bożonarodzeniowi’
Gwiôzdka ‘Gwiazdka’

heortologiô ‘heortologia’
heortonimiô ‘heortonimia’
herodë ‘herody’

inkarnacjô ‘inkarnacja’

jasełka ‘jasełka’

Kalenda ‘Kalenda’
kòlãda ‘kolęda’
kòlãdnicë ‘kolędnicy’

Matczi Bòsczi Gromiczny ‘Matki Boskiej Gromnicznej’
Matczi Bòsczi Sniéżny ‘Matki Boskiej Śnieżnej’
mszô anielskô, **królewskô**, **pasterskô** (**pasterka**) ‘msza anielska, królewska, pasterska (pasterka)’

na nen Rok ‘Do siego Roku’
Niepòkalané Pòczãcé NMPannë, **Matka Bòskô Adwentowô** ‘Niepokalane Poczęcie NMPanny’
Niepòkalanégò Serca NMPannë ‘Niepokalanego Serca NMPanny’
Nowé Lato, **Nowé Latkò** ‘Nowe Lato, Nowe Latko’
Nowi Rok ‘Nowi Rok’

Òfiarowanié Pana Jezësa w Swiãtnicë ‘Ofiarowanie Pana Jezusa w Świątyni’
òpłôtk ‘opłatek’
òtrąbiwanié adwentu ‘otrąbywanie adwentu’

panëszka ‘przodownik przebierańców’
panichida ‘panichida’
pasterka ‘pasterka’
pastorałka ‘pastorałka’
perłowé gòdë, **wieselé** ‘gody perłowe’

pierwòrodny syn ‘syn pierworodny’
pòdłazniczka ‘podłaźniczka’
pòłożnô, grótka ‘położna’
pòłóg, **szestnica** ‘połóg’
pòstnik ‘postnik’
pôcorowé gòdë, **wieselé** ‘gody koralowe’
pùstô noc ‘pusta noc’

rórotka ‘roratka’
rôrotë ‘roraty’
rubinowé gòdë, **wieselé** ‘gody rubinowe’

srébrné gòdë, wieselé ‘srebrne gody’
swiãti młodëchny, **niewiniątka** ‘święci młodziankowie, niewiniątka’
Swiãto Òczëszczeniô NMPannë ‘Święto Oczyszczenia NMPanny’
Swiãto Swiatłów ‘Święto Świateł’
Swiãto Zetkaniów ‘Święto Spotkań’
Szczodrôczi ‘Szczodraki’

Trzech Króli, **Epifaniô**, **Òbjawienié** ‘Trzech Króli, Epifania, Objawienie’
turóń ‘turoń’

wiérzba, jeżbina ‘wierzba’
wieselné gòdë ‘gody weselne’
Wigiliô,Wilëjô ‘Wigilia, Wilia’

zległô ‘położnica’
złoté gòdë, **wieselé** ‘złote gody’

żelazné gòdë, **wieselé** ‘żelazne gody’

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/2011

Z DNIA 29.08.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ JÃZËKA. 2. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z CZASÃ JASTRÓW.

Uchwała Nr 4/RJK/11 z dnia 29.08.2011 r.
w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego.
2. Słownictwo związane z okresem wielkanocnym.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną z czasã Jastrów:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z okresem wielkanocnym:

abstinencjô, -i ‘abstynencja’
abstinent ‘abstynent’
abstinentka ‘abstynentka’
Antipascha ‘Antypascha’

biôłô niedzela ‘niedziela biała’

dëgòwac, **dëgòwanié** ‘dyngować, dyngowanie’
dëgùsë ‘dyngus’
dzéń dzëkczënieniô za plónë ‘dzień dziękczynienia za zbiory’
dzéń Zwiastowaniô NMPannë ‘dzień Zwiastowania NMP (25 III)’

jakòscowi pòst ‘post jakościowy’
Jastra, **Jastrë**, **Wiôlgônoc** ‘Wielkanoc’
jiloscowi pòst ‘post ilościowy’

karnawôł ‘karnawał’

kòjincydencjô ‘koincydencja’

malowónczi ‘malowanki’
Matczi Bòsczi Kwietny, **Òżiwiający**, **Roztwòrny** ‘Matki Boskiej Kwietnej, Ożywiającej, Roztwornej’
miãsopùstnô niedzela ‘niedziela mięsopustna’

Nawiedzenié NMPannë ‘Nawiedzenie NMPanny’
niedzela czôrnô, **niedzela Pańsczi Mãczi** ‘niedziela czarna, niedziela Męki Pańskiej’
niedzela Dobrégò Pasturza ‘niedziela Dobrego Pasterza’
niedzela Miłoserdzô ‘niedziela Miłosierdzia’
Niedzela Palmòwô, **kwietnô**, **wiérzbòwô** ‘Niedziela Palmowa, kwietna, wierzbowa’

òbléwanié ‘oblewanie’
òstatczi ‘ostatki’
Òstatnô Wieczerzô ‘Ostatnia Wieczerza’

Pańsczé Wniebòwstąpienié ‘Wniebowstąpienie Pańskie’
Pascha ‘Pascha’
paschôł, paschału ‘paschał’
Piãcdzesątnica, **Pincdzesątnica** ‘Pięćdziesiątnica’
pisónczi ‘pisanki’
Pòpielc, **strzoda pòpielcowô** ‘Popielec, środa popielcowa’
przedpòscé ‘przedpoście’
przeńdzenié ‘przewód’
przewòdniô niedzela ‘niedziela przewodnia’

rezurekcjô ‘rezurekcja’

Sédemdzesątnica ‘Siedemdziesiątnica’
slédzëk ‘śledzik’
starozôpùstnô niedzela, **stôri zôpùst** ‘niedziela starozapustna, stary zapust’
swiãcenié jastrowëch strawów ‘święcenie pokarmów’
swiãconé jastrowé strawë ‘święcone’
Swiãto Celtów, **Kùczczi**, **Swiãto Kùczków**, **Scenopegiô** ‘Święto Namiotów, Kuczki, Święto Kuczek, Scenopegia’
Swiãto miona Jezës ‘Święto imienia Jezus’
Swiãto Òberznieniô Pana Jezësa ‘Święto Obrzezania Pana Jezusa’
Swiãto Plónów ‘Święto Zbiorów’
Swiãto Tidzeniów ‘Święto Tygodni’
Swiãtô Rodzëna ‘Święta Rodzina’

sw. Szczepana ‘św. Szczepana’ (26 XII)
Szescdzesątnica ‘Sześćdziesiątnica’
szopka ‘szopka’
sztërdzescëdniowi pòst, **sztërdzestodniowi pòst** ‘czterdziestodniowy post’
sztërdzestnica, **sztërdzestówka** ‘czterdziestnica, czterdziestówka’

Wiôldżi Czwiôrtk ‘Wielki Czwartek’
Wiôldżi Piątk ‘Wielki Piątek’
Wiôldżi Pòst ‘Wielki Post’
Wiôlgô Sobòta ‘Wielka Sobota’

Zeloné Swiãta, **Zeloné Swiątczi**, **Zesłanié Swiãtégò Dëcha**, **Piãcdzesątnica** ‘Zielone Święta, Zielone Świątki, Zesłanie Ducha Świętego, Pięćdziesiątnica’
zôpùstë ‘zapusty’
zôpùstnô niedzela ‘niedziela zapustna’
Zwiastowanié NMPannë, **Matka Bòskô Roztwòrnô || Matka Bòskô Strómnô || Matka Bòskô Strumiannô** ‘Zwiastowanie NMPanny’

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/2011

Z DNIA 29.08.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ JÃZËKA.
3. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ ZE ZWIKŁIM CZASÃ.

Uchwała Nr 4/RJK/11 z dnia 29.08.2011 r.
w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego.
3. Słownictwo związane z okresem zwykłym.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną ze zwikłim czasã:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z okresem zwykłym:

Barbôrka ‘Barbórka’
błażejczi ‘błażejki’
Bòżé Całо ‘Boże Ciało’

Christusa Króla Wszechswiata ‘Chrystusa Króla Wszechświata’

Dżadë ‘Dziady’

gregóriónczi ‘gregorianki’
gùslôrz, **gùslarza** ‘guślarz’

Halloween ‘Halloween’
Hestia ‘Hestia’

kampanonimiô ‘kampanonimia’
katarzinczi ‘katarzynki’
kazuczi ‘kaziuki’

Matczi Bòsczi Bòlesny ‘Matki Boskiej Bolesnej’
Matczi Bòsczi Królewi Kòscoła ‘Matki Boskiej Królowej Kościoła’
Matczi Bòsczi Łaskawi ‘Matki Boskiej Łaskawej’
Matczi Bòsczi Majewi || Matczi Bòsczi Kwiatowi ‘Matki Boskiej Królowej Polski’
Matczi Bòsczi Pòceszny || Matczi Bòsczi Pòceszeniô ‘Matki Boskiej Pocieszenia’
Matczi Bòsczi Różańcowi || Matczi Bòsczi Wãgòrny ‘Matki Boskiej Różańcowej’
Matczi Bòsczi Séwny ‘Matki Boskiej Siewnej’
Matczi Bòsczi Szkaplérzny || Matczi Bòsczi Jagòdowi ‘Matki Boskiej Szkaplerznej’
Matczi Bòsczi Wëkùpny ‘Matki Boskiej od Wykupu Niewolników’
Matczi Bòsczi Zélny ‘Matki Boskiej Zielnej’
mercedëscë ‘mercedyści’
môrcynczi ‘marcinki’

Narodzeniô NMPannë ‘Narodzenia NMPanny’

Pantokrator ‘Pantokrator’
Pańsczé Przemienienié ‘Przemienienie Pańskie’
parafiada ‘parafiada’
pawełczi ‘pawełki’

stëpa ‘stypa’
Swiãto Dzãkòwnotë / Swiãto Dzãkòwaniô ‘Święto Dziękczynienia’

trënitôrz, **trënitarze** ‘trynitarz, trynitarze’
trëzna ‘tryzna’

walentinczi ‘walentynki’
Westa ‘ Westa’
westalka ‘westalka’
Wniebòwzãcô NMPannë ‘Wniebowzięcia NMPanny’
Wszëtczich Swiãtëch ‘Wszystkich Świętych’
Wszëtkòmògący ‘Wszechmogący’

Zasniãcé NMPannë ‘Zaśnięcie NMPanny’
Zôdëszczi, **Zôdëszny Dzéń** ‘Zaduszki, Dzień Zaduszny’

ÙCHWÔLËNK NR 6/RJK/2011

Z DNIA 29.08.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ JÃZËKA. 4. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ ZE SWIÃTIMA SAKRAMENTAMA (GENERALIA).

Uchwała Nr 6/RJK/11 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. 4. Słownictwo związane z sakramentami świętymi (generalia).

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną ze swiãtima sakramentama *(generalia)*:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z sakramentami świętymi *(generalia)*:

ameliorizacjô, **-**i ‘amelioryzacja’
apòstata ‘apostata’
apòstazjô, **-**i ‘apostazja’
aretologiô, **-**ii ‘aretologia’

bigamiô, -ii ‘bigamia’
bòsczé, **teologiczné**, **wlóné cnotë** ‘cnoty boskie, teologiczne, wlane’

charakter ‘charakter’
charitologiô, -ii ‘charytologia’
charizma ‘charyzma’
charizmat ‘charyzmat’
cnota ‘cnota’

dewòcjonalia, **-ów** ‘dewocjonalia’
dzyrskòsc ‘męstwo’

kardinalné, **głôwné cnotë** ‘cnoty kardynalne, główne’
ksãga chrztów ‘księga chrztów’
ksãga slëbów || zdënków ‘księga zaślubionych’
ksãga ùmarłëch ‘księga zmarłych, zgonów’

miłota ‘miłość’
mòralné, **zwëkòwé cnotë** ‘cnoty moralne, obyczajowe’

naszińsczé cnotë ‘cnoty obywatelskie’
Ne temere łac. Ne temere ‘bez zwłoki’
niestwòrzonô łaska ‘łaska niestworzona’
nôdzeja ‘nadzieja’

òbmëslnota ‘roztropność’

pierwòrodny grzéch ‘grzech pierworodny’
pòligamiô, -ii ‘poligamia’

rekóncyliacjô, -ii ‘rekoncyliacja’
rozdôwôcz ‘szafarz’
Rzimsczi Sakramentôrz, **Rzimsczégô Sakramentarza** ‘Sakramentarz Rzymski, Sakramentarza Rzymskiego’

sakrament ‘sakrament’
sakrament ùmarłëch ‘sakrament umarłych’
sakrament żëwëch ‘sakrament żywych’
sakramentalia, -ów ‘sakramentalia’
sprawiedlëwòta ‘sprawiedliwość’
stwòrzonô łaska ‘łaska stworzona’

temperancjô, -i, strzëmòwnota -ë ‘umiarkowanie’

ùczinkòwô łaska ‘łaska uczynkowa’
ùprzedzającô łaska ‘łaska uprzedzająca’
ùswiãcającô łaska ‘łaska uświęcająca’

wada ‘wada’
wespółdzejającô łaska ‘łaska współdziałająca’
wiara ‘wiara’

żegnanié, -ô ‘żegnanie’

ÙCHWÔLËNK NR 7/RJK/2011

Z DNIA 30.09.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ JÃZËKA.
5. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z SAKRAMENTÃ I ÒBRZÃDÃ CHRZTU.

Uchwała Nr 7/RJK/11 z dnia 30.09.2011 r.
w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego.
5. Słownictwo związane z sakramentem i obrzędem chrztu.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną z sakramentã chrztu:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z sakramentem i obrzędem chrztu:

abiuracjô, -i ‘abiuracja’
anabaptista ‘anabaptysta’
anatéma ‘anatema’

baptista ‘baptysta’
baptisterium ‘baptysterium’
biôłé ruchno ‘biała szata’

chrzcelnica -ë, chrzestnica -ë ‘chrzcielnica’
chrzcónka ‘chrzcionka’
chrzesniôczka ‘chrześniaczka’
chrzesniôk ‘chrześniak’
chrzest, **chrztu** ‘chrzest’
chrzest krwi ‘chrzest krwi’
chrzest pragniączczi ‘chrzest pragnienia’

chrzestné miono ‘imię chrzestne’
chrzestnô matka ‘matka chrzestna’
chrzestny ‘rodzice chrzestni’
chrzestny òjc ‘ojciec chrzestny’

dëchòwi òjc ‘duchowy ojciec’
dëchòwô matka ‘duchowa matka’

ekskòmùnika, **wëłączenié z Kòscoła** ‘ekskomunika’
embòlizm ‘embolizm’

generalny || **òglowi** ‘generalny’

heretik ‘heretyk’
herezjarcha ‘herezjarcha’
herezjô, -i ‘herezja’

immùnitet ‘immunitet’
indult ‘indult’
interdikt ‘interdykt’

katecheta, **szkólny òd religii** ‘katecheta’
katechùmenat ‘katechumenat’
katechùmeni ‘katechumeni’
katézmùs ‘katechizm’
kmòter ‘staropòlsczé: kmotr, ojciec chrzestny’
kmòtra ‘staropòlsczé: kmotra, matka chrzestna’
kùm ‘kum’
kùma ‘kuma’
kùs miru ‘pocałunek pokoju’

môlowi ‘lokalny’

neòfita ‘neofita’
nowòòchrzcéńc, **nowòòchrzcony** ‘nowoochrzceniec’

òrtodoks ‘ortodoks’
òrtodoksjô, -i ‘ortodoksja’

partikùlarny ‘partykularny’
persónowi ‘osobowy’

pòléwanié ‘polewanie’
pònurzenié ‘ponurzenie’
prefekt ‘prefekt’
przedawnienié, **zasedzenié** ‘przedawnienie, zasiedzenie’
przëwiléj, **przëwileju** ‘przywilej’

rëchcëcél, **rëchcëcela** ‘chrzciciel’
rëchcënë, -ów ‘chrzciny’

schizma ‘schizma’
schizmatik ‘schizmatyk’
sekcôrz, **sekcarza** ‘sekciarz’
sekta ‘sekta’

wiérny, **Bòżi lud**, **Bożégò lëdu** ‘wierni, lud Boży’
wiôldżi, dużi (**pôlc**) ‘kciuk’

zanurzanié ‘zanurzanie’

ÙCHWÔLËNK NR 8/RJK/2011

Z DNIA 30.09.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZI ÒGLOWI MEDIALNY TERMINOLOGII

Uchwała Nr 8/RJK/11 z dnia 30.09.2011 r. w sprawie stosowania kaszubskiej podstawowej terminologii medialnej

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną ze spòdleczną terminologią medialną:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z podstawową terminologią medialną

akapit, **łac. *a linea*** ‘akapit, łac. *a linea*’
atlas ‘atlas’

biografiô, **żëcopis** ‘biografia’
biuletin ‘biuletyn’
blog ‘blog’

czat ‘czat’
cządnik ‘czasopismo’

debata ‘debata’
depesza ‘depesza’
diskùsjô, -sji ‘dyskusja’
dniowi zôpisnik || dniownik ‘diariusz’
dniownik ‘dziennik’
dniownik wanodżi ‘dziennik z podróży’
dwamiesãcznik ‘dwumiesięcznik’
dwatidzénik ‘dwutygodnik’

fabùlarny repòrtôż ‘reportaż fabularny’
felietón ‘felieton’
filmòwi repòrtôż ‘reportaż filmowy’
fòtorepòrtôż, -ażu ‘fotoreportaż’

gazétné gatënczi, ôrtë ‘gatunki dziennikarskie’
geògrafnô kôrta, **mapa** ‘mapa’
główka ‘główka’

hipertekst ‘hipertekst’

jinfògrafika ‘infografika’
jinfògrafiô ‘infografia’
jinfòrmacjô, -cji ‘informacja’
jinfòrmacyjné gatënczi, ôrtë ‘gatunki informacyjne’
jintimny dniownik ‘dziennik intymny’

kòmentôrz, **dopòwiesc** ‘komentarz’
kòrespòndencjô, -cji ‘korespondencja’

lead, **lid** ‘lead, lid’
lëst do redakcji ‘list do redakcji’
lëteracczé gatënczi, ôrtë ‘gatunki literackie’

łisk ‘flash, flesz’

media, -ów ‘media’
medialny ‘medialny’
miesãcznik ‘miesięcznik’

nekrolog ‘nekrolog’
nadczidka 1. ‘notatka’, 2. ‘wzmianka’

òtemkłi || òdemkłi lëst ‘list otwarty’

pamiãtnik ‘pamiętnik’
pisarsczi ‘pisarski’
pisôrz, **runita** ‘pisarz’
pògraniczné gatënczi, ôrtë ‘gatunki pograniczne’
pòrtret ‘portret’
pòstacjô, -cji ‘sylwetka, postać’

pòwiesc, roman w dzélach ‘powieść w odcinkach’
półrocznik ‘półrocznik’
problemòwi repòrtôż ‘problemowy reportaż’
przezér || przezérk gazétnictwa ‘przegląd prasy’
pùblicysta ‘publicysta’
pùblicystika ‘publicystyka’
pùblicystka ‘publicystka’
pùblicystné gatënczi, ôrtë ‘gatunki publicystyczne’

radiowi repòrtôż ‘radiowy reportaż’
rapòrt ‘raport’
raptulôrz ‘raptularz’
relacjô, -cji ‘relacja’
repòrtéra ‘reporter’
repòrtérka ‘reporterka’
repòrtôż ‘reportaż’
rocznik ‘rocznik’

sprawòzdënk, sprawòzdanié ‘sprawozdanie’
sztambùch ‘szkic’

tabela ‘tabela’
telewizyjny repòrtôż ‘telewizyjny reportaż’
tidzeniowô kronika ‘kronika tygodniowa’

ùkazywanié sã ‘ukazywanie się’
ùsôdzca esejów ‘eseista’
ùsôdzk, **articzel, tekst** ‘artykuł’

wdôr ‘wspomnienie’
wëdowiédzô ‘wywiad’
wstãpny ùsôdzk, **articzel** ‘artykuł wstępny’

zamkłosc ‘treść, zawartość’
zôpòwiesc ‘zapowiedź’

żëcopis, **łac. *curriculum vitae, c.v.***, **biografiô** ‘życiorys, łac. *curriculum vitae, c.v.*’

ÙCHWÔLËNK NR 9/RJK/2011

Z DNIA 07.11.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ JÃZËKA. 6. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z SAKRAMENTÃ BIERZMÒWANIÔ, PÒKÙTË I NAMASZCZENIÔ CHÒRËCH.

Uchwała Nr 9/RJK/11 z dnia 07.11.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. 6. Słownictwo związane z sakramentem bierzmowania, pokuty i namaszczenia chorych.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną z sakramentã bierzmòwaniô, pòkùtë i namaszczeniô chòrëch:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z sakramentem bierzmowania, pokuty i namaszczenia chorych:

absolucjô, -cji ‘absolucja’

bicé sã w piersë ‘bicie się w piersi’
bierzmò ‘bierzmo’
bierzmòwanié ‘bierzmowanie’

chód ‘chód’

dotëk, zmësł dotëkù ‘dotyk, zmysł dotyku’

epitimijô, -ji ‘epitimija’

grzéch ‘grzech’
czãżczi, smiertelny grzéch ‘grzech ciężki, śmiertelny’
letczi, pòwszédny grzéch ‘grzech lekki, powszedni ‘
òsobisté grzéchë ‘grzechy osobiste’
pierwòrodny grzéch ‘grzech pierworodny’
grzéchë procëm nôtërze ‘grzechy przeciwko naturze’
grzésznica ‘grzesznica’
grzésznik ‘grzesznik’

jawny grzésznik ‘notoryczny grzesznik’

kònfesjonôł, spòwiednica ‘konfesjonał’
kònfirmacjô, -cji ‘konfirmacja’
krziżmò’krzyżmo
krziżmòwanié ‘krzyżmowanie’

łësëna ‘czoło’

mòcné pòstanowienié pòprawë ‘mocne postanowienie poprawy’

òdpùszczenié grzéchów ‘odpuszczenie grzechów’
òdpùst ‘odpust’
dzélowi òdpùst ‘częściowy’
òdpùst pòrcjunkùlë ‘odpust porcjunkuli’
całowny òdpùst ‘odpust zupełny’
òdpòkùtowanié za grzéchë’odpokutowanie za grzechy ‘
òstatné namaszczenié’ ostatnie namaszczenie ‘

patrón biérzmòwaniô ‘patron bierzmowania’
pòkôjanié ‘pokajanie’
pòkùsa ‘pokusa’
pòkùszenié ‘pokuszenie’
pòkùta ‘pokuta’
pòkùtnicë ‘pokutnicy’
klãczący ‘klęczący’
płaczący ‘płaczący’
słëchający słuchający ‘’
stojący stojący ‘’
pòłożenié rãków ‘położenie rąk’

rechùnk sëmieniô ‘rachunek sumienia’
rozgrzészenié’rozgrzeszenie ‘

sakrament namaszczeniô chòrëch ‘sakrament namaszczenia chorych’
słëch, zmësł słëchù ‘słuch, zmysł słuchu’
sobòrowanié ‘soborowanie’
spòwiednica ‘spowiednica’
spòwiednik ‘spowiednik’
spòwiédz ‘spowiedź’
  jastrowô spòwiédz ‘spowiedź wielkanocna’
spòwiédz przez pòstrzédnika ‘spowiedź przez pośrednika’
spòwiôdanié sã ‘spowiadanie się’
swiôdk bierzmòwaniô ‘świadek bierzmowania’
szczerô spòwiédz ‘szczera spowiedź’
szmak, zmësł szmakù ‘smak, zmysł smaku’

toties quoties „wiele razy, tëli razy”, pòr. òdpùst pòrcjunkùlë ‘łac. (odpust) toties quoties ‘ile razy, tyle razy’, por. odpust porcjunkuli’

ùwiedzenié, ùwòdzenié, skùszenié, kùszenié ‘uwiedzenie, uwodzenie’

warënczi dobri spòwiedzë ‘warunki dobrej spowiedzi’
wãch, zmësł wãchù ‘powonienie, zmysł powonienia’
wënadgrodzenié za krziwdë ‘zadośćuczynienie’
wëznanié grzéchów ‘wyznanie grzechów’

zdrok, zmësł zdrokù ‘zrok, zmysł wzroku ‘

żôl za grzéchë ‘żal za grzechy’

ÙCHWÔLËNK NR 10/RJK/2011

Z DNIA 07.11.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ JÃZËKA.
6. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z SAKRAMENTÃ KAPŁAŃSTWA.

Uchwała Nr 10/RJK/11 z dnia 07.11.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego.
6. Słownictwo związane z sakramentem kapłaństwa.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną z sakramentã kapłaństwa:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z sakramentem kapłaństwa:

adhòrtacjô, -cji ‘adhortacja’
akòlita ‘akolita’
alba, ksãżé zgło ‘alba’
allokùcjô, -cji ‘allokucja’
Alma mater ‘Alma mater’
alumn ‘alumn’
anachòreta, pùstelnik ‘anachoreta’
anachòretizm, żëcé w pùstelni, na òdòsobnienim ‘anachoretyzm’
aniwersôrz, roczëzna ‘aniwersarz, rocznica’
apòsztolscé kònstitucje ‘konstytucje apostolskie’
apòsztolsczi nuncjusz ‘nuncjusz apostolski’
arcëbiskùp ‘arcybiskup’
(arcë)biskùpiô, (arcë)diecezjalnô kùriô ‘kuria (arcy)biskupia (arcy)diecezjalna’
archidiakon ‘archidiakon’

archimandrita ‘archimandryta’
aspirant ‘aspirant’
aspirantka ‘aspirantka’
aspirantura ‘aspirantura’

berło ‘berło’
biret ‘biret’
biskùp ‘biskup’
  titëlarny biskùp ‘biskup tytularny’
biskupiô sakra ‘sakra biskupia’
bracyszk, brat ‘braciszek, brat’
brewe ‘brewe’
bùlla ‘bulla’

celebret ‘celebret’
cenobitizm, żëcé we wespòlëznie ‘cenobityzm’
cenzór ‘cenzor’
ceremóniô // ùroczëstosc // ùroczëzna, òbrzãd ‘ceremonia’
ceremóniôrz, méster ceremóniów, òbrzãdów ‘ceremoniarz, mistrz ceremonii’
cezaropapizm ‘cezaropapizm’
chrzest zwònów ‘chrzest dzwonów’
czëstosc ‘czystość’

dalmatika ‘dalmatyka’
dekret ‘dekret’
  chwôlący dekret ‘dekret pochwalny’
dëchòwny ‘duchowny’
dëchòwny stón ‘stan duchowny’
dëszpasturz ‘duszpasterz’
diakón ‘diakon’
diecezjô ‘diecezja’
dispensa // zwòlnienié òd: pòstu, slëbù, wiekù ‘dyspensa’
dormitorium ‘dormitorium’
doskònałota ‘doskonałość’
dzekón ‘dziekan’

egzegeza, kritika tekstu ‘egzegeza, krytyka tekstu’
egzempcjô, -cji ‘egzempcja’
egzorcysta ‘egzorcysta’
egzorcyzm ‘egzorcyzm’

ekskardinacjô, -cji ‘ekskardynacja’
Ekùmena ‘Ekumena’
elekt ‘elekt’
encyklika ‘encyklika’
erem, Erem‘erem’
eremita ‘eremita’
eremitka ‘eremitka’
eremitizm ‘eremityzm’
ewanieliczné radë ‘rady ewangeliczne’
Ewanieliô ‘Ewangelia’

fanón // papieskô chùsta ‘fanon’
fara ‘fara’
fùrta ‘furta’
fùrtión ‘furtian’
fùrtiónka ‘furtianka’

gwardión ‘gwardian’

Henotikòn ‘Henotikon’
Hestia ‘Hestia’
hierarchicznota ‘hierarchiczność’
hierarchiczny ‘hierarchiczny’
hierarchiô, -ii ‘hierarchia’
hùmerôł ‘humerał’

Imprimatur, dopùscenié do drëkù ‘łac. Imprimatur ‘Niech się drukuje, tj. wolno drukować’
infirmer ‘infirmer’
infirmeriô ‘infirmeria’
infirmerka ‘infirmerka’
infùła ‘infuła’
infùłat ‘infułat’
ingres ‘ingres’
inkardinacjô, -cji ‘inkardynacja’
instalacjô, -cji ‘instalacja’
introdukcjô, -cji ‘introdukcja’
inwestitura ‘inwestytura’

jubilat ‘jubilat’
jubilatka ‘jubilatka’

- **jubileùsz** ‘jubileusz’
- **kanoniczné, kòscelné prawò** ‘prawo kanoniczne, kościelne’
- **kanón** ‘kanon’
- **kanónik** ‘kanonik’
    - **czestny kanónik** ‘kanonik honorowy’
    - **kapitulny, jawerny kanónik** ‘kanonik kapitulny, rzeczywisty’
- **kanóniô** ‘kanonia’
- **kapa** ‘kapa’
- **kapelón** ‘kapelan’
- **kapitulôrz** ‘kapitularz’
- **kapituła** ‘kapituła’
    - **katedralnô kapituła** ‘katedralna’
    - **kòlegiackô kapituła** ‘kolegiacka’
    - **òglowô, generalnô kapituła** ‘generalna’
    - **prowincjalnô kapituła** ‘prowincjalna’
    - **zôkònnô kapituła** ‘zakonna’
- **kapłaństwò, ksãżestwò** ‘kapłaństwo’
- **kardinalsczi kapelusz** ‘kapelusz kardynalski’
- **kardinôł** ‘kardynał’
- **katecheta, szkólny òd religii** ‘katecheta’
- **katechetka, szkólnô òd religii** ‘katechetka’
- **katechista** ‘katechista’
- **katechistka** ‘katechistka’
- **katedra** ‘katedra’
- **kaznodzeja, predich (ù ewangelików**) ‘kaznodzieja’
- **klauzura** ‘klauzura’
- **klecha** ‘klecha’
- **klerik** ‘kleryk’
- **klôsztorné pannë** ‘klasztorne panny’
- **klôsztornô jizba, cela** ‘cela’
- **klôsztór** ‘klasztor’
    - **pòdwójné, miészóné klôsztorë** ‘klasztory podwójne, mieszane’
- **kòadiutor** ‘koadiutor’
- **kòlegiata** ‘kolegiata’
- **kòloratka** ‘koloratka’
- **kòmeżka, kòmżô** ‘komża’
- **kònferencjô, -cji** ‘konferencja’
- **kònklawe** ‘konklawe’
- **kònkòrdat** ‘konkordat’
- **kònsekracjô, -cji** ‘konsekracja’
- **kònsekrator** ‘konsekrator’

kònsystôrz ‘konsystorz’
kòrnet ‘kornet’
kòscelny ‘kościelny’
kòscół katedralny, biskùpi ‘kościół katedralny’
Kòsmòs ‘Kosmos’
kôrbnica ‘rozmównica’
ksądz ‘kapłan, ksiądz’

laik ‘laik’
legat, papiesczi pòseł || pòsélca ‘legat’
  legat nuncjusz ‘legat nuncjusz’
lektor ‘lektor’
lektorium ‘lektorium’
liturgiczné ruchna ‘szaty liturgiczne’

mandat, zlécënk ‘mandat’
manipùlôrz ‘manipularz’
mantolet ‘mantolet’
metropòlita ‘metropolita’
ministrant, służka ‘ministrant’
mitra ‘mitra’
mnich, zôkònnik ‘mnich’
mniszka, zôkònnica ‘mniszka’
motu proprio, ôrt papiesczégò dekretu ‘motu proprio’
mònach ‘monach’
mònachina ‘monachina’
mszalné Credo // Wierzã w Bòga ‘Credo mszalne’

nadùżëcé władzë ‘nadużycie władzy’
nadzwëczajny rozdôwôcz ‘szafarz nadzwyczajny’
nakôz, nakazu ‘nakaz’
natchnienié, inspiracjô ‘natchnienie, inspiracja’
nawikùlariusz ‘nawikulariusz’
Nihil obstat ‘Nicht nie je procëm łac. ‘Nihil obstat ‘Nic nie sprzeciwia się’
niższé swiãcenia (minorczi) ‘święcenia niższe (minorki)’
nominat ‘nominat’
nowicjat ‘nowicjat’
nowicjusz ‘nowicjusz’
nowicjuszka ‘nowicjuszka’
nuncjusz ‘nuncjusz’
  apòsztolsczi nuncjusz ‘nuncjusz apostolski’

òbleczënë ‘obłóczyny’
òficjôł ‘oficjał’
òpat ‘opat’
òpatka, kseni, pòdwëższô klôsztorniców ‘opacicha, ksieni’
òrdinacjô, -cji ‘ordynacja’
òrdinand ‘ordynand’
òrdinariusz ‘ordynariusz’
òrdinator ‘ordynator’
òrganista ‘organista’
òrnôt ‘ornat’
òstiariusz ‘ostiariusz’

paliusz ‘paliusz’
papiéż ‘papież’
parafiô, -ii ‘parafia’
parlatorium ‘parlatorium’
paroch ‘paroch’
pastorôł, biskùpiô palëca ‘pastorał’
pastór ‘pastor’
pasturz ‘pasterz’
patrijarcha ‘patriarcha’
pektorôł, napiersny krziż ‘pektorał’
pelerina ‘peleryna’
piestrzéń (rëbôka) ‘pierścień (rybaka)’
piuska, czôpùszk ‘piuska’
plankt, planktus, żałobnô piesnia || żôlnô piesnia ‘plankt, planktus’
plebaniô, -ii ‘plebania’
plenarium ‘plenarium’
pòddóny ‘poddani’
pòdwëższi, pòdwëższô ‘przełożony, przełożona’
pòkòra ‘pokora’
pòp ‘pop’
pòsłësznota, słëchanié ‘posłuszeństwo’
pòstulant ‘postulant’
pòstulantka ‘postulantka’
pòstulat ‘postulat’
pòwòłanié ‘powołanie’
pôsk, pasyk ‘pasek’
prałat ‘prałat’
precedencjô, -cji ‘precedencja’
prefekt ‘prefekt’

prekònizacjô, -cji ‘prekonizacja’
primas ‘prymas’
probacjô, -cji ‘probacja’
probòstwò ‘probostwo’
probòszcz ‘proboszcz’
probòszczowsczi egzamin, e. na probòszcza ‘egzamin proboszczowski’
profes ‘profes’
profesjô, -sji, złożenié klôsztornëch slëbów ‘profesja’
profeska ‘profeska’
promùlgacjô, -cji ‘promulgacja’
przeòr, prior, pòdwëższi klôsztorników ‘przeor, prior’
przeòrësza, pòdwëższô klôsztorniców ‘przeorysza’
przeszkòda ‘przeszkoda’
pùstelnica ‘pustelnica’
pùstelnictwò ‘pustelnictwo’
pùstelnik ‘pustelnik’
pùstelniô ‘pustelnia’

racjonôł ‘racjonał’
rãkawiczczi ‘rękawiczki’
refektôrz ‘refektarz’
rekluz ‘rekluz’
rekluza ‘rekluza’
renuncjacjô, -cji, zrzeczenié sã ùrzãdu ‘renuncjacja’
reskript ‘reskrypt’
rewerenda, ksãżi òbleczënk ‘rewerenda’
rezydent ‘rezydent’
roketa, prałackô abò kanonicznô kòmżô, kòmeżka ‘rokieta’

sekretôrz ‘sekretarz’
skriptorium ‘skryptorium’
słëpnik ‘słupnik’
słëpnictwò ‘słupnictwo’
sobòrowi òjcowie ‘ojcowie soborowi’
sobór ‘sobór’
sodalëska ‘sodaliska’
sodalicjô, -cji ‘sodalicja’
sodalis ‘sodalis’
sostra, sostrziczka, sosterka ‘siostra, siostrzyczka’
stalle ‘stalle’
stauropigiô, -ii ‘stauropigia’

stëlita ‘stylita’
stëlitizm ‘stylityzm’
stréfle, l. poj. stréfla ‘pończochy’
stuła ‘stuła’
subdiakón ‘subdiakon’
sufragan ‘sufragan’
sukcesjô-sji, nôslédnictwò ‘sukcesja’
sukcesor, nôslédnik ‘sukcesor’
supremacjô, -cji ‘supremacja’
sutanna, rewerenda ‘sutanna’
Swiãti Òjc ‘Ojciec Święty’
synagòga, bóżnica ‘synagoga’
synod ‘synod’

tercjarka, tercjariuszka, z trzecégò zôkònu ‘tercjarka, tercjariuszka’
tercjôrz ‘tercjarz,tercjariusz’
tiara ‘tiara’

tonzura, plech ‘tonsura’
towarzëstwò ‘towarzystwo’
trzecy zôkón ‘trzeci zakon’
tunicela ‘tunicela’
turiferariusz, ministrant kadzëdła, służka kadzëdła ‘turyferariusz’

ùbòdżëzna ‘ubóstwo’
Ùniversum ‘Universum’
ùprowadzenié dzéwczëca łac. raptus puellae ‘porwanie dziewczyny, panny’
ùrząd ‘urząd’

wakans ‘wakans’
wakat ‘wakat’
Waszô, Jegò Swiãtoblëwòsc ‘Wasza, Jego Świątobliwość’
welón, szlejer ‘welon’
Westa ‘Westa’
westalka ‘westalka’
wëższé swiãcenia ‘święcenia wyższe’
wiceòficjôł ‘wiceoficjał’
wikari ‘wikary’
wikariusz ‘wikariusz’
wikariuszowsczi egzamin, e. na wikarégò ‘egzamin wikariuszowski’
wiridôrz ‘wirydarz’

władika ‘władyka’
wspólny stół ‘wspólny stół’
Wszechswiat ‘Wszechświat’

zandale, l. p. zandala ‘sandały’
zbór ‘zbór’
zelator ‘zelator’
zgromadzenié ‘zgromadzenie’
zôkònné kònstitucje ‘konstytucje zakonne’
zôkònné slëbë ‘śluby zakonne’
  czasowé ‘czasowe’
  prosté ‘zwykłe’
  ùroczësté ‘uroczyste’
  wieczësté ‘wieczyste’
zôkònné żëcé ‘życie zakonne’
zôkònnica, klôsztornica, klôsztornô panna ‘zakonnica’
zôkònnik, klôsztornik ‘zakonnik’
zôkònnô regla / regùła ‘reguła zakonna’
zôkón ‘zakon’
  proszącé, klëczné zôkònë, mendikancë ‘zakony żebrzące, jałmużnicze, mendykanci’
zôkrëstión ‘zakrystian’
zwònnica ‘dzwonnica’
zwònnik ‘dzwonnik’

ÙCHWÔLËNK NR 11/RJK/2011

Z DNIA 07.11.2011 R. W SPRAWIE NAZÉWNICTWA ÒGLOWËCH ZNAKÓW INTERPÙNKCYJNËCH W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ. DODÔWK DO ÙCHWÔLËNKÙ NR 2/RJK/2011 Z DNIA 29.08.2011

Uchwała Nr 10/RJK/11 z dnia 07.11.2011 r. w sprawie nazewnictwa podstawowych znaków interpunkcyjnych w języku kaszubskim. Uzupełnienie uchwały nr 2/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną z nazéwnictwã òglowech znaków interpùnkcyjnëch w kaszëbsczim jãzëkù:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z nazewnictwem podstawowych znaków interpunkcyjnych w języku kaszubskim:

’ – apòstrof ‘apostrof’
„ ” – cëzysłów, cëznik ‘cudzysłów’
‘’ – definicyjny || pòjedinczi cëzysłów (pòtoczno: łapczi) ‘cudzysłów definicyjny (pot. łapki)’
: – dwapùnkt ‘dwukropek’
( ) – klamra, parentezô, -ë ‘nawias’
, – kòma ‘przecinek’
- – pauza, mëslëna ‘myślnik, kreska’
? – pëtownik ‘znak zapytania, pytajnik’
. – pùnkt ‘kropka’
; – strzédnik ‘średnik’
/ – szréjnik ‘ukośnik’
! – wëkrzëknik ‘wykrzyknik’
... – wielepùnkt ‘wielokropek’

STANOWISZCZE RJK

Z DNIA 30.09.2011 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZI SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z FÙNKCJONOWANIM CHIRURGICZNÉGÒ ÒDDZÉLU PÒWIATOWÉGÒ CENTRUM ZDROWIÉGÒ W KARTUZACH

Stanowisko RJK Z DNIA 30.09.2011 r. w sprawie kaszubskiego słownictwa związanego z funkcjonowaniem Oddziału Chirurgicznego Powiatowego Centrum Zdrowia w Kartuzach

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną z fùnkcjonowanim Chirurgicznégò Òddzéla kartësczégò szpitala:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z funkcjonowaniem Oddziału Chirurgicznego kartuskiego szpitala:

Białczën wichódk ‘Toaleta żeńska’

Chłopsczi wichódk ‘Toaleta męska’

Jintensywny Lékarsczi Dozér ‘Intensywny Nadzór Medyczny’
Jinterwencyjnô jizba ‘Pokój zabiegowy’
Jizba doktorów ‘Pokój lekarski’
Jizba dozérniców ‘Pokój pielęgniarek’
Jizba òbwiców ‘Sala opatrunkowa’
Jizba prédnika chirurgii ‘Pokój ordynatora chirurgii’
Jizba prédny dozérnicë chirurgii ‘Pokój oddziałowej chirurgii’

Kąpnica ‘Łazienka’
Kùchniô ‘Kuchnia’

Òddzél Òglowi Chirurgii miona dr. Édmùnda Mroczkewicza ‘Oddział Chirurgii Ogólnej im. dr. Edmunda Mroczkiewicza’
Òperacyjny blok ‘Blok Operacyjny’

Pòòperacyjnô jizba ‘Sala pooperacyjna’
Przédnik òddzéla ‘Ordynator’
Przédnô dozérnica chirurgicznégò òddzéla ‘Oddziałowa chirurgii’

Rësznota chòrëch ‘Ruch chorych’

Sekretariat ‘Sekretariat’
Separatnô jizba ‘Separatka’
Skłôd do praniégò / **praniô** ‘brudownik’

Wichódk dlô niefùlsprawnëch ‘Toaleta dla niepełnosprawnych’
Wstãp zakôzóny ‘Wstęp wzbroniony’

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

REFERATË

GATËNCZI GAZÉTNY WËPÒWIESCË

Édward Breza

Gazétną wëpòwiesc mòżna pòdzelëc pòdług rozmajitëch kriteriów: nôprostszégò z pòzdrzatkù na I. **czãstosc ùkazywaniô sã**: *dniownik, tidzénik, dwatidzénik, miesãcznik, dwamiesãcznik, półrocznik, rocznik* i jiné czãstotlëwòtë; **pisarską fòrmã i trescową zamkłosc**, to je II. **pùblicystné ôrtë**; mòże dałobë sã nalezc jesz jiné kriteria pòdzélu.

A tej: I z pòzdrzatkù na czãstosc ùkazywaniô sã, mòżemë wëapartnic wëżi wëmienioné: *dniownik, tidzénik, dwatidzénik, miesãcznik, dwamiesãcznik, półrocznik, rocznik* i jiné czãstotlëwòtë. Wespół ze spòlëznowò-pòliticznyma zmianama 1989–90 r. dochôdô w Pòlsce do òżëwieniô w pòwstôwaniu *strzodków spòlëznowégò przekazënkù,* to je *mediów* (òd łac. *medium* ò spòdlecznym znaczënkù „strzodek”), czãdniczi pòkazywają sã w kòżdim gardze, wikszich wsach, parafie wëdôwają swòje biuletinë itd., wëchôdają teoreticzné òbrobienia dlô gazétnëch sztudiów, corôz wicy pòwòłiwónëch na państwòwëch i priwatnëch ùczbòwniach.

Westrzód tëch òbrobieniów za nôpòwôżniészé ùznôwóm GD (wëtłómaczenié skrócënków zdrzë na kùńcu artikla), chtërne òkróm teoreticznëch rozdzélów: I, dze òbgadiwô sã spòdleczné pòjãca i problemë tikającé sã gazétnëch ôrtów i gatënków, a téż V, w jaczim òbgôdóné òstałë gazétné gatënczi w redakcëjny praktice i VI, w chtërnym òbgadiwô sã jãzëk gazétnëch gatënków, òpisywają w rozdz. II A. **jinfòrmacyjné gatënczi:** *zmiónka* (flash, pisóné ju *flesz* ù Jaros 78, news), *nadczidka* (jinfòrmacjô), infotainment), *jinfògrafiô, jinfògrafika* (kartë, tabele, nacéchùnczi), *zôpòwiesc,* òbòczno *zajawka* u MW35 i Jaros 81, fait divers, *sprawòzdënk, relacjô, rapòrt, kòrespòndencjô, żëcopis* (sylwetka, pòrtret, pòstacjô, główka), *przezérk prasë, fabùlarny* *repòrtôż* (pùblicystny), *felietón, kòmentôrz, recenzjô, esej, dniownik, pòwiesc w dzélach, nekrolog;* w rozdz. IV C **pògraniczné gatënczi:** *wëwiôd, diskùsjô, debata, lëst do redakcji, òdpòwiesc na lëst do redakcji, hipertekst, czat.* Zafelowało tu *biuletinu.*

W nym òbrobieniu òbgôdóm te fòrmë w nôbarżi pasownym alfabetnym pòrządkù.

Artikel, niem. *Artikel* abò domôcé *Ausfatz*, an. i fr. *article,* rus. *stat`ja*; pòdług SJP I 211 to ‘niewiôldżi pùblicystny, lëteracczi abò nôùkòwi dokôz, wëdóny w cządnikù, encyklopedii, słowarzu itd.’, przejimniãté z łacëznowégò *articulus*, zdrobnienié òd *artus, -us* I) ‘dzél cała człowieka’; II) ‘dzéle nieòżëwionëch przedmiotów, np. drzéw’: 1. ‘zdżiblëna w cele człowieka abò zwierzãca’; 2) ‘kòlankò roscënów’; 3) ‘pùnkt, chwila, mòment’; 4) ‘dzél zdania, wiérztë’ (w stilistice); 5) ‘rozdzél’ (Plezia I 265, 267). STL 44 pòdôwô taką definicjã ‘Pùblicystnô wëpòwiesc na aktualné w dónym sztóce pòliticzné, spòlëznowé, kùlturalné i jiné temë, w chtërny wëwód je pòdpòrządkòwóny wërazno sfòrmùłowónym tezóm’. Dali gôdô, że gatënkòwé znanczi nie są dokładno sprecyzowóné, dlôte téż artiklã zwie sã *eseje*, kriticzné abò nôùkòwé *rozprawë,* fòrmą, jakô sã wëapartniwô, je *wstãpny artikel,* an. *editorial, leader, leading article*, fr. *de fond*, niem. *Leiartikel*, rus. *pieriedowaja stat’ja*. Fras 85 ùznôwô *wstãpny artikel* za ôrt *kòmentarza*, napisónégò przez przédnégò redaktora abò redaktora, jaczi prowadzy dóné pismiono abò magazyn. GD 87 mają *artikel* za nôwôżniészi, ale i nôcãższi do definiowaniô, wëstãpiwô leno w pisónëch mediach, bò w elektronicznëch mediach mòże bëc òdczëtóny abò zacytowóny. *Artikel, esej i recenzjô* mają straconé grańce midzë nôùkòwim i pùblicystnym tekstã. Pòchôdô z pòliticznëch pismionów i z lëstów, jak H. Kòłłątaja, *Do Stanisława Małachowskiego... Anonima listów kilka.*

Biuletin, nienotowóny w STL, definiowóny w SJP I 534 jakò ‘urzãdowi kòmùnikat, sprawòzdënk ò aktualnëch wëdarzeniach, chtërne jinteresëją na ògle lëdzy, pòzwa rozmajitëch periodicznëch i nieperiodicznëch jinfòrmacyjnëch wëdôwiznów’, notowóny w SWi1 I 83, pisóny przez dëbeltné *–ll-*: *biulletin* i òpisóny tak ‘dniowé wiadło, dniowi rozkôz’, zapòżëczoné z fr. *bulletin*, a tu z jit. *bolletino/bulletino*, zdrobnienié od *bulletta* ‘môłô kùgla, bala’, kùńc kùńców z papiesczi *bullë* ‘sztãpla’ (CHDE 124), niem. *Bulletin*, rus. *bjullet’eń.*

Czat z an. *chat* ‘kôrbiónka, kôrbic, gadac’, skróconé z dôwnégò *chatter* (CHDE 161–162), to gôdka pôrã (a nawetka pôrãnôsce) lëdzy, jaczi òstôwają ze sobą w elektronicznym kòntakce, chtërny mògą w jistamańtnym czasu wëmieniwac pòzdrzatczi na dóną temã’ (GD 125). Gôdkã tã kòntrolëje mòderator, jaczi nie dopùscywô przédno wùlgarnëch zamkłosców, kòmasëje pitania i czerëje kôrbiónką. Ze słowarzów nônowszi pòlaszëznë òdnotowôł leno Dub I w òriginalnym pisënkù *chat* i spòlaszałi *czat.*

Debata, ze stôrofr. *débat* ‘sztrid’ òd czasnika *débattre* ‘sztridowac sã przez zwrôcanié argùmeńtów procëmnika’, z tegò an. *debate*, niem. *Debatte*; kùńc kùńców z łac. *debattuere* ‘zbijac’ (ù Petroniusza *aleg.* ‘ò defloracji dzéwiców’ B I 255): *battuere* ‘bic, ùderzac’. W polaszëznie zapisóny dopiérze w SWil I 212 (w 1861 r.) w wielny lëczbie *debaty* ze znaczënkã ‘sztridë, przemówienia, òbradë’; SJP II 39 *debata,* colemało w wielny lëczbie *debaty* ‘òbgadiwanié, rozsądzywanié sprawów i problemów (colemało na zéńdzenim, w parlameńce itd.) diskusjô, dispùta, òbradowanié, radzenié, rozprawa’. GD 120 wëapartniwają taczé òdmianë debatë: a) **perswazyjną**, czedë jidze ò przekònanié słëchińców i czëtińców do jaczichs stanowiszczów; b) **problemòwą,** czedë jidze ò kòżdostarnowé rozwidnienié jaczégòs problemù, tikającégò sã wszëtczich, chtëren bãdze brëkòwôł spòlëznowëch decyzji, akceptacji; c) **analiticzną** z ùdzélã znajôrzów, ekspertów; d) **zbògaconą** ò filmë, wëwiadë, plansze.

Depesza, nie notëje STL, zmiónkòwónô w GD 38 (s.v. *zmiónka*), MW 35, an. *dispatch*, fr. *dépêche*, z czegò pòl. *depesza*, niem. *Depesche*, rus. *d’ep’esza*, przër. B I 263–264, wëraz notowóny w pòlaszëznie od 1861 r. (SWil I 217) w znaczënkù: 1) ‘pismò w rzeczach, jaczé tikają sã krajewëch sprôw’; 2) ‘wôżny lëst priwatny, jaczi brëkùje chùtczégò wrãczeniô’ (nazéwóny ju w XIX w. *telegramã*, jak zeswiôdcziwô SWil II 1699, chtëren dolmaczi ‘wiadło dostóné za pòstrzédnictwã telegrafù, telegraficznô depesza’). *Telegram* je sztucznym neòlogizmã, zbùdowónym na gr. jistnikù *télos* ‘ùbrzég, kùńc, cél’ i *gramma* ‘zôpis’. SJP II 86 w medialnym znaczënkù òbjasniwô jakno ‘prasowé telegraficzné wiadło’, òkróm te synonimiczné w òdniesenim do *telegram* i 3) ‘dôwni – ùrzãdowé wiadło, pòspiéwny lëst, tikający sã państwòwëch sprôw’.

Diskusjô, an. i fr. *discussion*, niem. *diskussion*, rus. *diskussija* z łac. *discussio, -onis* ‘rozsądzanié’ – jistnik od czasnika *discutere* ‘rozsądzac, rozwôliwac, nikwic’; w polaszëznie notowóny pierszi rôz w SWil II 274 (z r. 1861) i wëtłómaczony ‘rozbiér, dochòdzënk, rozsądzanié w drobnotach, słowné wëjasnienié, rozprôwa’. Pòdług SJP II 516 *diskusjô* to ‘gãbnô abò pisemnô (colemało pùblicznô) wëmiana zdaniów na jakąs temã, pòspólné rozsądzywanié jaczis sprawë na zéńdzenim abò w prase; dispùta; nawzôjnô wëmiana zdaniów, gôdka’. Wspominónô *dispùta* z fr. *dispute*, a to z łac. *disputatio, -onis* ‘rozwôżanié, badérowanié’, 2) ‘rechòwanié, rechùnk, rechùba’ i jiné òd czasnika *disputo, -are, -ai, -atum* ‘rozrechòwac sã, pòrechòwac’ (Plezia II 201–202), z tegò dôwné pòlsczé *dysputacyja* (B I 319). Cyceronowé *Disputationes Tusculanae* przekłôdô sã na pòlsczé ‘Rozmowy tuskulańskie”.

Dniownik, fr. *journal,* niem. *Tagebuch*, rus. *dniewnik*, pò an. *diary*, co z łac. *diarium*, 1) ‘dniowô zjôdnô pòrcjô’, 2) ‘dniowô zôpłata’, 3) ‘dniownik, zôpisczi, nadczidczi robioné dzéń w dzéń’ (Plezia II 140), w kòscelny łacëznie téż ‘codniowô gazéta, wdôrnik'; pòtemù (*liber*) *diarius* pòlsczé *diariusz* z gr. *ephēmerida*, L I 606 pòdôwô *ephemeris* i definiuje 'register abò knédżi, w chtërne kòżdi dzéń sã wpisywô sprawë', a pózni pòdôwô, że dniowniczi są ôrtã periodicznëch pismów; „ùczałé dniowniczi pòdôwają do wiédzë pisma nowò wëszłé, wënalôzczi, tak w nôùkach, jak i w kùńsztach" i òdsélô do hasła *pamiãtnik.* Mòżemë sã téż doznac, że G. Knapiusz notowôł *dniownik* w znaczënkù 'mòdlëtewnik, w jaczim nalôżają sã mòdlëtwë na kòżdi dzéń'. Znóné Lindémù téż: 1) *kapłańsczi dniownik*, to je *diurnał* z łac. *diurnalis*; 2) *dniownik*, z gr. *ephemera* to téż 'ôrt òwada, chtëren, pò wińdzenim z larwë, jistnégò dnia ùmiérô'. SJP II 576 1) 'gazéta, jakô wëchòdzy dzéń w dzéń (abò pôrã razy na tidzéń); cządnik'; 2) 'knéga ò ùrzãdowim charakterze, w jaczi robi sã zanôleżno òd namienieniô, pasowné, prowadzoné co dzéń, zôpisë'; 3) 'nadczidczi ò òsobistim charakterze, prowadzoné co dzéń, pamiãtnik'. SF I 205 podôwô do znacz. 'cządnik': pòreny, wieczórny, radiowi, telewizyjny, szportowny, spòlëznowi, pòliticzny.

SJP II 576 òpisywô krótkò 'gazéta, jakô wëchòdzy dzéń w dzéń (abò pôrã razy na tidzéń); cządnik' (zdrzë wëżi) i znacz. 3 'nadczidczi ò òsobistim charakterze, prowadzoné co dzéń, pamiãtnik', òkróm te słowò òznacziwô 'knégã ò ùrzãdowim charakterze, w jaczi robi sã zanôleżno òd namienieniô, pasownëch, prowadzonëch co dzéń, zôpisów'. Wëraz tej wieleznaczny, polisemiczny. Dlô STL 108 to 'karno prowadzonëch z dnia na dzéń zôpisów, òd czësto dokùmeńtacyjnëch, chtërnëch zadanim je ùwdôrzenié aktualnëch wëdarzeniów (tu òdesłanié do hasła *diariusz*) do taczich, chtërne zblëżają sã do lëteracczich wëdarzeniów. Dali pòdôwô, że ò ùkładze dniownika rozsądzô biég wëpòdków i że niejedne dniowniczi są ùznôwóné za bëlné lëteracczé dokazë. Dô sã wëapartnic dwa ôrtë dniownika, hewòtno: 1) **intimny dniownik,** an. *intimate diary,* fr. *journal intime,* niem. *intimer Tagebuch*, rus. *intimnyj dniewnik* i dniownik **wanodżi.** Pierszi, **intimny** dniownik zaczął sztôłtowac sã na przełómanim XVIII/XIX w., a jegò kònstitucyjną znanką je chronologiczny ùkłôd zôpisów, pierwòszno pisóny béł bez chãcë pùblikòwaniô za żëcô autora, òd XX w. ùkazywają sã drëkã, w pòlsczi lëteraturze nôbarżi znóné są *Dniowniczi* S. Żeromsczégò, Z. Nałkòwsczi i W. Gòmbrowicza. Drëdżi, tj. dniownik **wanodżi** an. *travel diary*, fr. *journal de voyage*, niem. *Reisetagebuch*, rus. *put'ewoj dniewnik*; znankòwny je dlô lëteraturë òswieceniô i romantizmù, a przikładã mòże bëc *Dziennik podróży do Tatrów* S. Gòszczińsczégò.

Z pojãcã dniownika parłãczą sã pojãca *diariusza, raptularza i sztambùcha*. Pòdług SJP II 30 *diariusz* to jistnik *przestarz.* i òznacziwający 'chronologiczny òpisënk codniowëch dzejaniów; knéga, w jaczi nalôżô sã ten òpisënk; dniownik'; a dlô STL 92 *diariusz* to 'dniownik, w chtërnym zapisywóné są na swiéżo wëdarzenia z priwatnégò abò pùblicznégò żëcô', dali gôdô, że: 1) prowadzony je bez starë ò lëteracką fòrmã przekazu; 2) w Pòlsce ùprôwióny béł òd 2. pòłowë XVI w.; 3) znóné *domôcé dniowniczi*, registrëjącé familiowé, sąsedzczé wëdarzenia; 4) są dniowniczi wòjnowëch kampaniów, rézów, zjazdów, sejmòwé dniowniczi. **Raptulôrz,** z póznołac. *raptularius* òd *raptus, -us* ‘pòrwanié’, przër. *raptus puellae* ‘pòrwanié dzéwczëca’, SJP VII 825 kwalifikùje jakò wëraz *przestarz.* i òbjasniwô ‘heft, brulión, knéga do òdrãcznégò spisywaniô rozmajitëch wiadłów, zdarzeniów; zbiér nadczidków’, a STL 422 ‘w dôwny Pòlsce: gòspòdarskô knéga, w chtërny tej-sej bëłë zapisywóné familiowé i domôcé wëdarzenia, sąsedzczé klaprë, towarzësczé ùroczëznë, szportë, anegdotë, wëdôwczi, prizë towarów itd. Dobré to zdrzódło do badérowaniô stôropòlsczi kùlturë. **Sztambùch** kùreszce, z niem. *Stammbuch* ‘knéga pòchòdzënkù, rózdżi’, pò an. i fr. *albùm*, rus. *albom* to pòdług SJP VIII 1171 słowò *przestarz.* ò znaczenim ‘albùm namieniony do wpisywaniô w nim przez znajomëch i drëchów wiérztów, afòrizmów, wkłôdaniégò céchùnków itd.’. Módny w XIX w. Dodóm, że w strzédny szkòle jesmë nazéwelë taczi dokùmeńt *pamiãtnikã.* Tak téż STL 513 pisze ‘ôrt albùmù, ksążka-pamiãtnik służącô do wpisywaniô drëszněch żëczbów, wiérztów, tpzw. *sztambùchòwëch wiérztów* abò sentencjów. Synonimã je **mionnik,** chtërnémù nie pòswiãcywô òsóbnégò hasłowégò artikla, a SJP III 170, 173 kwalifikùje jakò *przestarz.* i fòrmã *imionnik* i *imiennik*, do chtërny òdsélô ze znaczenim ‘do wpisywaniô wiérztów, afòrizmów, céchòwaniô malënków na wdôr itd.’.

Esej, an. *essay,* fr. *essai*, niem. *Essay*, rus. *oczerk*; pòzwa pòchòdzy kùńc kùńców òd dokazu fr. humanistë i pisarza Michela Montaigne’a (1533–1592), chtëren w 1580 r. òpùblikòwôł dokôz *Essais*, w prosti lënii òd dokazu Fr. Bacona *Essays* z 1597 r.; dokôz Montaigne’a przetłómaczony òstôł na pòlsczé „Próby”, pòchòdzy kùńcowò ze strzédnofranc. *essai* ‘próba’ (ChDE 343–344), rus. *oczerk* tłómaczi sã na 1) ‘nacéchùnk’, 2) ’szkic’ i 3) ‘òpisënk, przedstawienié’. Realnoznaczeniowô definicjô z SJP II 754 ‘krótczi lëterackò-nôùkòwi dokôz, jaczi nie wënégiwô zamkłoscë temë, w letczim stilu; lëteracczi szkic’ z cytatama òd 1935 r. z „Lëteracczégò Rocznika” (wëraz chùdzy nienotowóny w pòlsczi leksykògrafii); pògłãbionô definicjô w STL 129–130 ‘Filozoficzny, nôùkòwi, pùblicystny abò kriticzny szkic, colemało pisóny prozą, pòjużno rozwijający jinterpretacjã jaczégòs zjawiszcza abò wmaklëwanié problemù, pòkazywô pòdmiotowi pùnkt widzeniô, a téż starã ò piãkny i òriginalny ôrt przekazu’ i dalszô rozbùdowónô charakteristika z kùńcowim wërechòwanim pismów i dokazów, chtërne mòżna ùznôwac za eseje, m.jin. Aristotelesa, Platona, Plutarcha, *Moralia*, Seneczi *Epistulae morales* ‘Mòralné lëstë’, westrzód chtërnëch F. Bacon òstôł ùznóny za prawòdôwôcza nowòżëtnégò eseju. GD 105 prezentëją barżi terôczasné rozmienié terminu: ‘Esej òznôczô próbã, lëteracczi szkic, nôùkòwi szkic, kriticzny szkic, chtëren pòjużno rozwijô, jinterpretëje jaczés zjawiszcze (òsoblëwie intelektualné) abò mô starã wmaklëwac problem, ekspònëjącë pòdmiotowi pùnkt widzeniô, a téż majacy starã ò òriginalny, artisticzny ôrt przekazu’. Charakteristiczną znanką eseju je ekspònowanié przez gôdającą òsobã swòjégò pòzdrzatkù. Westrzód tipòlogicznëch znanków wëmieniwają m.jin.: wprowadzenié fikcji, jãzëk përznã erudicyjny, kąsk codniowi, digresyjnosc (s. 107).

Felietón, czãsté téż w II pòłowie XIX w. *fejleton* z fr. *feuilleton* òd *feuillet* ‘kôrtka ksążczi, gazétë złożonô na czwioro’, nôprzódka ò dzélu pòwiescë w gazéce, pò an. *feuilleton,* niem. *Feuilleton*, rus. *fiel’eton*, w pòlaszëznie ùżëté pierszi rôz w 1849 r. (B I 363). SJP II 838 notëje fòrmë *fejleton* i òd niegò pòchôdającé (ze zdrobnienim *felietonik*), *fejletonista*, a téż *fejletonowy* jakò *przestarz.* za SW i òdsélô do *felieton*, chtëren òpisywô tak: ‘artikel, gazétny dokôz ò beletristicznym abò òglowònôùkòwim charakterze, nalôżający sã colemało w dniownikach, cządnikach itd.; dzél w dniownikù, cządnikù itd. namieniony na taczé artikle’. SWil I 310 pòdôwô *feljeton* w znaczënkù ‘przëdôwk do pisma (periodicznégò), dzél, ùlatowné pismiono’, *feljetonista* to ‘chtëren pisze felietonë’, a téż *feljetować* ‘przewrôcac starnë ksążczi abò rãkòpisu, przezérającë je, le nié czëtającë’, to je krótkò gôdającë ‘kôrtkòwac.’ STL 139 òpisywô jakno ‘jeden z ôrtów pùblicysticzi, pòjużny w charakterze, chtëren czãsto pòsłëgiwô sã lëteracczima strzodkama ekspresji’. Jinfòrmùje dali, że dôwni felietón òznôcziwôł ‘dólny, òdcãti lënią dzél kòlumnë dniownika, dze bëłë zamkłé materiałë ò lëteracczim i kriticznym charakterze’, to je *dzél*, przër. *pòwiesc w dzélach.* Felietón je òbjimno mniészi òd eseju, do te pòrësziwô aktualną tematikã. Wësztôłcył sã w XVIII w. Bëlnyma pòlsczima felietonistama bëlë m.jin. B. Prus, A. Słonimsczi, T. Bòy-Żeleńsczi, St. Wiechecczi (Wiech), S. Kiszelewsczi (Kiszel), K. T. Toeplitz, D. Passent, L. Stomma. Felietonista miôłbë znankòwac sã talentã, a felietonë afòrizmama, paradoksama, pointama, przezérnym stilã, codniowim i òstrim jãzëkã (E. Chudzińsczi, GD 90–91). Felietón wëprzédniô sã niewiôldżim òbjimã, subiektiwizmã, elemeńtama ironii, satirë, paszkwilu i grotesczi, digresyjnoscą; narrator wëstãpiwô w I òsobie. Dzysdnia pòtikómë gò w radiu i w telewizji (ib. 92). Jednym z ôrtów felietonu je *tidzeniowô kronika* (zdrzë).

Hipertekst to ‘deja parłãczeniô òbiektów i pòrëszaniô sã w jich òbrëmienim i midzë nima pòdług wskôzów rozszczépiającëch sã stegnów, za pòmòcą tpzw. linków ‘parłãczów’ (wëraz pòchôdający z an. wieleznacznégò *link* m.jin. ‘element, knąpka’ i zakłôdków, szerzi zdrzë GD 121–124). Dub I 1146 kwalifikùje jakò jinfòrmaticzny termin ò znaczënkù ‘tekst trzimóny w kòmpùtrze, mający elektroniczną pòstac, zagwësniwający mòżlëwòtã kòntekstowégò, nielëniowégò pòrëszaniégò sã w nim’.

Jinfògrafiô je ‘jinfòrmacją ilustrowóną fòtografią’. Tekst je dotëgòwanim fòtografii (GD 41). W słowarzach pòlsczégò jãzëka jesz nieòdnotowónô.

Jinfògrafika: kartë, tabele, nacéchùnczi, i te materiałë jakò òsóbny ôrt nie òstałë òdnotowóné w słowarzach pòlsczégò jãzëka. Są to ôrtë towarzącé wikszi całownoce; tej-sej wëstãpiwają samòstójno, np. kùrsë dëtka, stojizna na gełdze, prognoza wiodra (GD 41). Nienotowóné w słowarzach pòlsczégò jãzëka.

Jinfòrmacjô, wëapartnionô przez MW 29 synonimiczno z **wiadomòscą.** Ta synonimicznosc ni mòże dzëwòwac, czej dómë bôczenié na to, że prof. Waleri Pisarek mô scwierdzoné: „ni ma pòwszechno ùznôwónégò registra gazétnëch ôrtów, a grańce midzë nima są rëszné' (za WD 29). Termin *jinfòrmacjô* biwô òdnôszóny do prasowëch, radiowëch i telewizyjnëch, a tej medialnëch pùblikacji.

Kòmentôrz, an. *commentary*, fr. *commentaire,* niem. *Kommentar*, rus. *kommentarij* z łac. *commentarius, -ii* abò *commentarium, -ii* I. 'zbiér zôpisków, brulion, szkic, sądowi protokół, ùrzãdowi sprawòzdënk, òpisënk, pamiãtnik' i przër. do tegò J. Cezara *Commentarii de bello Gallico*, tłómaczoné colemało jakò 'Pamiãtniczi'; II. 'rozprawa czësto nôùkòwô, nieòbrobionô lëterackò', III. 'kòmentôrz, òbjasnienia'(Plezia I 596); wieleznaczny wëraz, dlôte w wëzwëskiwónëch òbrobieniach tłómaczony czãsto jakno 'notatnik' STL. SJP III 856 'pisemné òbjasnienié' z realnoznaczënkòwą definicją 'przëpisë òbjasniwającé ò historicznym, jãzëkòwim itd. charakterze dodôwóné przez autora czë wëdôwcã do lëteracczégò dokazu; ùwôdżi (nié leno pisemné), chtërne dolmaczą, jinterpretëją jaczis tekst abò wëdarzenié', a STL 229 'karno òbjasnieniów tikającëch sã môlów tekstu lëteracczégò dokazu (cãżczich do zrozmieniô dlô òdbiércë); je jednym z elementów wëkùstrzeniô edicji dokazu'; wëapartniwô *autorsczi kòmentôrz*, znankòwny dlô tendencyjny pòwiescë. GD 97 jinfòrmùją, że pòkôzôł sã w drëdżi pòłowie XIX w., a wëkristalizowôł sã na zôczątkù XX w.; wëwòłała gò *jinfòrmacjô*, „chtërna brëkòwa òkróm pòdaniô faktów, téż òdnieseniô sã do nich czë rozmëszlaniô nad nima', przër. łac. *commento, -ari, -atus sum* ò spòdlecznym znaczënkù 'namëszlac sã nad czim, rozsądzającë cos, robic nad jaczims problemã, robic nadczidczi na jakąs temã' (Plezia I 597). GD 97 dôwają wskôzã, żebë kòmentarze piselë rozmajiti autorowie, òbeznóny w rozmajitëch òbrëmieniach, do tegò samégò autora, chtëren wëpòwiôdô sã na rozmajité temë, tracą dowiérnotã. Kòmentatorã ni mùszi bëc gazétnik; dobrze, żelë to bãdze znajôrz z dónégò òbrëmieniô.

Nôbarżi szerok kòmentôrz òbgadiwô MW (166–201), wëapartniwającë *autonomiczny i nieautonomiczny kòmentôrz* z pòzdrzatkù na jegò òdniesenia z jinfòrmacyjnyma tekstama i sztatus wëpòwiescë, a z pòzdrzatkù na charakter dbë: *stonowóny, satiriczny, jironiczny, szportowny kòmentôrz.*

Kòrespòndencjô (STL 240 gôdô ò *kòrespòndencji kùńsztów*), SJP III 1010 òkróm òglowégò pòjãcô 'lëstowé dogadiwanié sã (mni za pòmòcą jinégò strzodka jak lëstë), pisanié lëstów, lëstë, zbiér lëstów' notëje medialny znaczënk 'artikel w fòrmie lëstu nadesłónégò do gazétë, jaczi mô w se jinfòrmacje z terenu repòrtersczi robòtë kòrespòndenta' i *przestarz.* frazeòlogiczné wërażenié *tramwajowô, banowô kòrespòndencjô* 'sparłãczenié jedny kòmùnikacyjny lënii z drëgą, chtërne mòże wëzwëskac òb czas rézë pasażér, jaczi mô pasowny biliet'. Wëraz mô òdnotowóné Linde II 445 'lëstów zmiana, lëstownô spòlëzna' z niem. równoznaczëną *Briefwechsel* 'wëmiana lëstów'.

Tidzéniowô kronika, pò an. *weekly essay*, fr. *chronique hebdomadaire*, niem. *Wochenchronik*, rus. *jeżeniedz'elnaja chronika* to jedna z òdmianów felietonu, pùblikòwónô w tidzeniu abò w dniownikù, pòdjimającô aktualné pòliticzné, spòlëznowé, òbëczajowé problemë ùjimniãté satiriczno abò szportowno. Westrzód klasyków tegò ôrtu wëpòwiescë są B. Prus i A. Słonimsczi (STL 241). SJP III 1152 òpisywô w znaczënkù 2 *kronikã* jakò 'stójny przezérk wiadomòscë czë aktualnëch wëdarzeniów w prase, filmie, radiu itd.', a westrzód frazeòlogicznëch (lózëch) wërażeniów wëmieniwô *òbëczajową i kriminalną kronikã*; *filmòwą kronikã*; *môlową, zagrańcową i prowincjonalną kronikã.*

Lead, lid z an. *lead* 'prowadzëc', przër. zapòżëczoné *leader, lider* 'prowadnik, przédny miónkôrz', a tej etimòlogiczno 'wprowôdzający tekst', zwóny pò pòlskù *główką*; w gazétach wëprzédniony tłëstim abò pòchilonym drëkã. Fras 62–66 òbgadiwô w sparłãczenim z *akapitã*, chtëren pòdług ni mòże bëc *wstãpny* (*lid)*, *tranzytiwny* i *kùńcowi*, a *lid*: *zesôdzający, pòjedinczi, dramaticzny, lid-cytat, òpisënkòwi, prognozëjący, pitający, pòjedinczi* abò *hasłowi, anegdoticzny.* Akapit z łac. *a capite* 'òd (nowégò) rozdzélu, ùriwkù', bò łac. *caput, -itis* to téż 'rozdzél', przër. rus. *gława* ze stôro-cerkewno-słow. *gława*, co je tłómaczenim gr. *kephálaion* 'rozdzél' òd gr. *kephalē* 'głowa'. Synonimiczno ùżiwô sã łac. *a linea* 'òd (nowi) lënijczi' abò pò szkòłowémù *òd nowi réżczi.*

Lëst do redakcji to 'pùblikòwóny w prase tekst autorstwa òsobë (òsób) niesparłãczony (-ëch) z gazétą, a chcący (-ëch) sã pòdzelëc swòjima ùdbama na pòliticzné, kùlturalné, spòlëznowé abò gòspòdarczé temë'. Lëst ten je czãsto anonimòwi, personalia òsoba òstôwiô do wiédzë redakcji, chtërna jinfòrmùje ò tim czëtińców. Lëst taczi colemało je zwerifikòwóny i òpùblikòwóny w fòrmie ùznóny za pasowną przez redakcjã. Za lëst autor nie dostôwô hònorarium. Lëst do redakcji szlachùje za òtemkłim lëstã (zdrzë).

Òtemkłi lëst, an. *open letter*, fr. *lettre ouverte,* niem. *offener Brief*, rus. *otkrytoje pis'mo* to 'ôrt lëstu sczerowónégò przez jindiwidualnégò abò zbiérnégò nadôwcã do pùblicznëch òsobów abò jinstitucji z równoczasnym namienienim do rozkòscérzaniô w szeroczich krãgach czëtińców' STL 257. Taczi lëst òdnôszô sã do dërżéniowëch sprôw spòlëznowégò, pòliticznégò abò kùlturalnégò żëcô i mô jakò zadanié dac na te sprawë òglowé bôczenié na alarmòwi ôrt.

Nekrolog, pò an. *abituary* z póznołac. *abituarium* 'danié do wiédzë ò smiercë', przër. *abito, -are, -avi, -atum* 'òdchôdac, ùmierac' i *abitus, -us* 'òdéńdzenié, òddalenié sã', znónëch kòscelny łacëznie; fr. *nécrologie*, niem. *Nekrolog*, rus. *niekrołog* òd gr. spòdlégò *nekrós* 'ùmarłi, niebòszczëk' i *lógos* 'słowò'. SJP IV 1295 òpisywô jakò 1. 'òbznôjmienié ò smiercë pòdóné do òglowi wiédzë, w jaczim nalôżają sã jinfòrmacje tikającé sã pògrzebù ùmarłégò, a téż krótczé, zwëkłé dóné ò jegò żëcym i dzejanim; téż pòsmiertny'; 2. *dôw.* 'w kòscołach i klôsztorach: spisënk ùmarłëch, przédno dobrzińców klôsztoru, kòscoła itd.'. Nôrëchli notowôł tpzw. Słowôrz wileńsczi (t. I 753) z 1861 r. jakò 'danié do wiédzë ò kògòs smiercë, pismò, chtërno donosy ò smiercë, pòwszédno z krótczim żëcopisã ùmarłégò'. STL 309 definieje tak 'artikel, jaczi òbgadiwô żëcé i dokôz ùmarłégò, pùblikòwóny colemało krótkò pò jegò smiercë; téż ògłoszoné w prase òbznôjmienié ò ùmercym'. I dali charakterizëje: „Nekrolog mô fòrmã abò òsobistégò wspòminkù, abò nôùkòwi rozprawë pòddôwający analize ùróbk ùmarłégò'. GD 111 ùżiwają synonimiczno *wspòmink* i *òddzãkòwanié* i dorzucywają wiele dërżéniowëch kònstatacjów: 1) krótkô jinfòrmacjô ò ùmercym dónégò człowieka biwô dôwónô w ramce w gazéce w òbjimie òd jednégò mòdułu do czile mòdułów; 2) zamikô w se dóné ò wiekù ùmarłégò, tej-sej przëczënã skònu, môl i gòdzënã òdprôwióny mszë swiãti, môl pòchòwaniô, wërażenié wseczëca żalu; 3) ùjawnienié òsobë abò jinstitucji, jakô dôwô òbznôjmienié; 4) czãsto szlachòwny za kòndolencjama w pòstacë mòdułowóny ramczi; 5) wspòmink ò ùmarłi òsobie; 6) colemało towarzi mù òdjimk.

Nadczidka, nieòdnotowónô w STL, pòdług SJP V 368 to 'krótczi tekst zapisóny w célu zapamiãtaniô czegò, pòdaniô czegò do wiédzë; krótkô zmiónka w prase; w wielny lëczbie: 'zanotowónô, zapisónô (colemało w skrócënkù, w wëjimkach) zamkłosc wëkładu' i 'kôrtka z nadczidką (nadczidkama)'; *dôw.* notatnik, notes'. Wëraz òdnotowôł Linde (III 357) z synonimicznym pasownym słowã *adnotacja*, tj. 'adnotacjô' i niem. *Aufmerkung*, *Anmerkung* i rus. *zapiska, razmietka.* GD 38–41 jinfòrmùją, że *nadczidka,* nazéwónô synonimiczno *zmiónką*, je téż ôrtã, jaczi òbznajmiwô ò zdarzenim, ale zbògaconym (w òdniesenim do zmiónczi) ò dodôwkòwé, pòbòczné, ale równoczasno dokładné faktë, pòdôwóné staticzno. Nadczidka mòże miec titel, mòże przëpòmnąc niejedne sprawë z ùszłotë, nie òbòwiązywô pòsobica faktów. Mògą bëc, jak zmiónka, tipizowóné na lokalné, krajewé i zagrańcowé, a z pòzdrzatkù na zdrzódło, z chtërnégò pòchòdzą, mògą bëc gwôsné, to je napisóné przez swòjëch etatowëch gazétników, agencyjné abò przedrëkòwóné za jinyma redakcjama.

Òsoblëwim ôrtã nadczidczi je **infòtainment**, tj. 'sparłãczenié jinfòrmacji z rozegracją', a tej wëraz pòwstałi przez kòntaminacjã słów an. *information* 'jinfòrmacjô' z *entertainment* 'rozegracjô', dlôte pòjôwiô sã pòlsczé wërażenié *info-rozrywka*.

Nadczidka, chtërna mô w se jinfòrmacje ò nadzwëkòwim splecenim, nazéwô sã z anielska **fait divers** (nienotowóné w słowarzach polaszëznë); zanôlégô òna na zaskòczenim òdbiércë, chtëren próbùje wëzgòdnąc przëczënã hewòtnégò zdarzeniô (GD 43); wërażenié nienotowóné jesz w słowarzach pòlsczégò jãzëka.

Pamiãtnik, an. *memoir* abò *autobiography*, fr. *mémoiren,* rus. *m'emuary*', pòżëczka ze stôrofr. *memoire*, a kùńc kùńców z łac. *memoria* 'pamiãc' (ChDE 650), przër.

téż *przestarz.* pòlsczé *memuar* ‘pamiãtnik’ SJP IV 564; pòdług STL 339 pamiãtnik to ‘prozatorskô relacjô ò zdarzeniach, w chtërnëch autor brôł ùdzél abò béł òcznym swiôdkã’. Dali pòdôwô, że jinteresowac mòże w trojaczim zdrzenim: a) jakò zdrzódło historiczny wiédzë i w tim ùjimniãcym bãdze przedmiotã zajinteresowaniô historika i słëchac jegò òtaksowaniu; b) jakò òsobisti dokùmeńt jinteresowac bãdze socjologów, c) jakò swójnô fòrma pismieniznë i jakno takô jinteresowac bãdze badérów lëteraturë, òpòwiôdô wej ò zdarzeniach z gwësnégò czasowégò distansu (jinaczi jak dniownik). Pamiãtniczi mògą bëc **wspòminkama**, żlë mają pòjużną bùdowã i nie są wiôldżé. SJP VI 59 òpisywô *pamiãtnik* jakò 1) ‘lëteracczi dokôz, chtëren òbjimô òpisënczi wëdarzeniów òpiarté na bezpòstrzédnym òbzérkù autora, jegò wspòminkach i przeżëcach’; 2) ‘wspòminczi pisóné bez chãcë jich wëdôwkù’ i 3) ‘zesziwk òprawny do wpisywaniô wiérztów, afòrizmów, céchòwaniô malënków na wdôr; albùm, sztambùch’ 4. znaczënk *dôw.* a) ‘człowiek, chtëren cos pamiãtô’; b)‘pamiątka, pòmnik’. Przër. do tegò A. Pùszkina wiérzta *Pam’atnik*, dlô jaczégò mòdłã bëła òda Hòracégò *Exegi monument (um).*

Pòwiesc w dzélach, an. *serialized novel*, fr. *roman-feuilleton,* niem. *Forsetzungsroman,* rus. *roman s prodołżenijem*; SJP VI 1260 nie notëje, pòdôwô *radiową pòwiesc*; sóm wëraz *pòwiesc* notowóny ju przez Lindégò (L IV 423), ale w znaczënkù ‘òpòwiesc, òpòwiôdanié, gôdanié’. Hewòtny *dzél* to ‘dólny part gazétë, òddzelony, to je òdcãti lënią òd całégò tekstu’ GD 110. Pòdług STL 388 to ‘pòwiesc pùblikòwónô w pòsobnëch numrach czãdnika (òsoblëwie dniownika)’ i dali jinfòrmacjô, że pierszi rôz pòjôwiô sã pòd kùńc trzëdzestëch lat XIX w. we francësczi prase, w XIX w. pùblikòwóné bëłë w prase m.jin. dokazë E. Zolë, z Pòlôchów B. Prusa i H. Senkewicza. Bëło to pòpùlarné ùtwórstwò. Charakterizëje sã lózoscą kòmpòzycji, zgrôwô do te, żebë kòżdi dzél kùńcził sã wôżnym fabùlarnym wëdarzenim. Wësztôłcył sã téż ôrt barżi szeroczi, namieniony dlô tidzeników i miesãczników. Dôwô téż jinfòrmacjã, że béł baro zawòłóny w czãdze pòzytiwizmù, Młodi Pòlsczi, midzëwòjnowégò dwadzescelecô i pò drëdżi swiatowi wòjnie; wëpiarła jã telewizjô i radiowé słëchòwiszcza. **Przezérk gazétów,** GD 53 piszą, że to ‘seria cytatów z nôbarżi cekawëch pùblicystnëch i jinfòrmacyjnëch materiałów, zamkłëch w jinëch gazétach i czãdnikach.’ Pòstãpno jidze charakteristika czãdników, w chtërnëch nalôżają sã wikszé abò mniészé fragmeńtë z jinëch szpaltów, jak „Angòra”, rubrika „Oto słowo czarne [Hewò czôrné słowò]” w „Nié”; „Autorsczi przezérk prasë” M. Ribińsczégò w sobòtno-niedzelnym wëdôwkù „Rzeczëpòspòliti”.

Pùblicystika, pò an. *journalism, publicism*, fr. *journalisme,* niem. *Publizistik*, rus. *publicistika* (kùńc kùńców z łac. *publicus* ‘pòwszédny, spòlëznowi’) to pòdług STL 416 ‘wëpòwiescë na aktualné w dónym sztóce pùbliczné, spòlëznowé, kùlturalné itd. temë’. Wëpòwiescë te „pòsługòwają sã perswazyjnyma strzodkama i zgrôwają do dzejnégò cëskù na pùbliczné ògle”. Apartni sã òd jinfòrmacji tim, że nie przekazywô leno w òbiektiwny fòrmie wiadłów ò faktach, ale je rozwidniwô z przëjimniãtégò pòzdrzatkù, kòmentëje i tłómaczi. Pùblicystika ùfòrmòwa sã razã z rozwijã prasë; przed pòwstanim prasë pùblicystiką bëłë pòliticzné traktatë, ji eleméńtë przechôdałë do kôzaniów. Dzysdnia òkróm prasowi pùblicysticzi rozwijô sã radiowô, telewizyjnô i filmòwô pùblicystika (tam). SJP VII 706 pòdôwô taką definicjã: ‘pismienizna, jakô òbgadiwô aktualné spòlëznowé, pòliticzné, gòspòdarczé, kùlturalné, nôùkòwé sprawë; òbjimô môłé fòrmë, jak artikle, felietónë, repòrtaże, kòrespòndencje, szkice, broszurë’. Zdrzë téż rozmëszlania MW 29–30.

Rapòrt, nienotowóny w STL, pòdług SJP to ‘gãbny abò pisemny sprawòzdënk, doniesenié ò czim, nôczãscy pòdwëższémù, nôleżny jinstitucji itd.; relacjô, meldënk pòdrzãdnégò’ z frazeòlogicznyma wërażeniama *kasowi rapòrt* albo *rapòrt kasë*, *karny rapòrt* i rzeczeniama *pòdac kògò do rapòrtu*, *pisac rapòrt na kògò*; *stanąc do rapòrtu*, zapòżëczoné z fr. *rapport*, òdnotowóné nôprzód w SW V 477 *rapòrt*, gwarowò *rapurt* ‘sprawòzdënk, gãbné abò pisemné doniesenié, skłôdóné pòdwëższémù’. SJP pòdôwô téż specjalisticzny znaczënk *włóknowi.* GD 47 òpisywają *rapòrt* jakò ‘òdmianã sprawòzdënkù, w chtërny dominëje chronologiczné przëwòłiwanié faktów, zestôwianié jich w célu wëwòłaniô lepszégò kòntrastu; dlô jich ùpòrządkòwaniô są òne prezentowóné dodôwkòwò w fòrmie statisticznëch tôflów na *apli.* **Apla** to ‘zadrëkòwónô farwą wiéchrzëzna, służącô jakò pòdkłôd pòd tekst dlô jegò òsoblëwégò wëprzédnieniô, pòdsztrichniãcô’ (GD 47). W rapòrce dopùszczëwô sã zdôwną charakteristikã pòstacë, cytowanié mionów i nôzwësków, fùnkcji. Szerzi zdrzë GD 47–48.

Recenzjô, niem. *Rezension*, an. *review*, fr. *critique*, *compte rendu,* rus. *r’ecenzyja* w ùjimniãcym SJP VII 858 to ‘wëpòwiesc (colemało pisemnô), w jaczi nalôżô sã kriticzné òtaksowanié lëteracczégò abò nôùkòwégò dokazu, przedstawieniô na binã, filmù, kòncertu itd.’, zapòżëczenié z łac., dze wëraz *recensio, -onis* òznôcziwôł ‘przezérk, spisënk (lëdztwa), òbrechòwanié (spòsobù)’ òd czasnika *recenseo, -ere, -ui, -itum/-censum* ‘przezerac, (pò) rechòwac’ (Plezia IV 458–459). STL 424 dodôwô westrzód òbgôdiwónëch dokazów ‘telewizyjné szpëtôkle, wëstôwczi’, dodac mòżna ‘balet’ i to, że tekst ‘pùblikòwóny w prase òblôkô sã w rozmajité fòrmë: òd sëchi pôrãzdaniowi jinfòrmacji ò dónym kùlturalnym wëdarzenim do pòjużnégò felietónu’. GD 99–104 dodôwô, że recenzji pòddôwô sã pòjedinczi dokôz, a nié sëmã dokazów, dlôte nie recenzëje sã festiwalu, wëstôwków, meczów, wieców, przemówieniów, zjazdów partii. Recenzëje sã òglowònôùkòwé pùblikacje, jak prowadniczi, kòmpùtrowé programë, mùltimedialné pùblikacje. Do czësta pòdpisywóm sã pòd scwierdzenim, że „recenzjô ni mòże bëc paszkwilã ani reklamą” (s. 100). Mòji praktice òdpòwiôdô téż doradzenié, żebë nôprzódka pòdczorchnąc dodôwné znanczi òbgadiwónégò dokazu, pózni wskôzac na zmiłczi, fele i mankamentë. Gazétnô recenzjô je sczerowónô na czëtińca, nié autora, jak nôùkòwô recenzjô, w chtërny wôrt równak zôchãcëc do lekturë abò przeczëtaniô czëtińca, a dac òstrzegã przed studium nietrafionégò abò słabégò dokazu. Przed recenzją stôwiają 4 céle: 1) jinfòrmòwanié ò nowëch dokazach i prezentowanié jich; 2) taksowanié, 3) sztôłtowanié pòstawów òdbiérców, 4) kriticznô refleksjô. W nôùkòwim swiece wëprzédniô sã òbgôdania i recenzje; te pierszé tikają sã przédno cëzojãzëkòwëch dokazów i baro specjalisticznëch, a téż wëdónëch w mało znónëch wëdôwiznach.

Relacjô, nienotowónô w STL, wëraz przejimniãti z łac. *relatio, -onis* ‘przedstawienié czegò’, przër. łac. wërażenié *relata refero* ‘Co jem czuł, pòwtôrzóm’; SJP VII 911 definiuje jakò 1) ‘òpòwiôdanié ò rozwicym jaczégòs wëpôdkù; zdanié, zdôwanié sprawë z czegò’; 2) *dôw.* a) ‘sparłãczenié, łączba’; b) ‘sądowé zeznanié, pùbliczny protest, skarżenié, zażalenié wniosłé do sądu’ (wëapartniony filozoficzny znaczënk ni mô tuwò ùżëcô). Pòdług GD 45 *relacjô* to ‘ôrt tikający zdarzeniów, chtërne jesz sã nie skùńczëłë’. Autor relacji je nieròz zwóny sprawòzdôwcą abò kòmentatorã. Westrzód nôbëlniészich przedstôwców ôrtu je Jón Cyszewsczi (1932–1982), a dzysdnia za méstra je ùznôwóny Bòhdan Tomaszewsczi. Relacjô prowadzonô je na żëwò, dopùszcziwô sã w wëpowiescë gwësné stilisticzné fele.

Repòrtôż, an. i fr. *reportage*, niem. *Reportage*, rus. *oczerg*, zapòżëczony z fr., a kùńc kùńców z łac. *reporto, -are, -avi, -atum* ‘òdnôszac, przënôszac nazôd‘ CHDE 912, wëraz òdnotowóny pierszi rôz w SJP VII 929 i zdefiniowóny ‘ôrt pùblicystny prozë; żëwi òpisënk zdarzeniów, znónëch autorowi z bezpòstrzédnégò òbzéraniô’ z wërażeniama *artisticzny repòrtôż, beletrizowóny* ‘repòrtôż szlachùjący za nowelą, chtërnégò autor nie òprzestôwô na relacjonowanim autenticznëch faktów’; *zwãkòwi repòrtôż* ‘sprawòzdënk z rozwicô jaczis ùroczëznë, spòrtowi jimprezë itd., nadôwóny przez radio’. Òpisënk rézë nosy fachòwé, z greczi (òd gr. *periegētēs* ‘òprowôdzający, prowadnik’) *periegeza* (przër. łac. *itinerarium*). STL 431 wëmieniwô òdmianë repòrtażu: *radiową, filmòwą, telewizyjną* i *fòtorepòrtôż*, a definicjô je ju pògłãbionô: ‘pùblicystno-lëteracczi ôrt òbjimający dokazë ò charakterze sprawòzdënków z wëdarzeniów, chtërnëch autor béł bezpòstrzédnym swiôdkã abò ùczãstnikã’. I dali jinfòrmacjô, że wësztôłcył sã w 2. pòłowie XIX w. na skùtk dinamicznégò rozwiju prasë i że sparłãczony je z òpisënkã rézë, lëstã, diariuszã, pamiãtnikã. Wëprzédniô do te *spòlëznowò-òbëczajowi*, *rézowi, wòjnowi, sądowi, spòrtowi repòrtôż*. Nôwicy wiadłów ò repòrtażu przënôszają GD 53–70. Nôprzód pòwòłanié sã na M. Wańkòwicza, pòdług jaczégò „repòrtôż to nié leno nôstarszi gazétny ôrt, ale téż „òjc lëteraturë”. Pòdług tegò autora starkama nowòczasnëch repòrtażów są: nôwikszi historik stôrożëtnoscë Tukidides (kòl 460 –396 przed Chr.) i J. Cezar (100––44 przed Chr.), nié leno pisôrz, ale przédno prowadnik wòjsk i państwòwnik. Za prekùrsorów dzysdniowëch repòrtérów ùznôwô pôrã jitalsczich pisarzów z XVI w. i najégò kronikarza Wincentégò Kadłubka, a téż historika Jana Długòsza. Repòrtôż jakò samòstójny ôrt pòchôdô z lëteraturë, w Pòlsce jidze tu ò „Flis” (z 1595 r.)

S. Klonowica, „Morska nawigacja do Lubeka [Mòrskô nawigacjô do Lubeka]" (z 1651 r.) M. Bòrzëmòwsczégò i wiele jinëch (s. 54–55). Za pierszi w pòlsczi prase repòrtôż òstała ùznónô „Pracownia Suchodolskiego [Warkòwniô Sëchòdolsczégò]" J. I. Kraszewsczégò (1838 r.), a za pierszi nowòczasny repòrtôż w pòlsczi pismieniznie je przëjimónô „Pielgrzimka do Jasny Górë" (1895 r.) W. Reymònta, napisónô w setną roczëznã kòscëszkòwsczi insurekcji.

Westrzód klasyków nowòczasnégò swiatowégò repòrtażu nalôzł sã téż Kaszëba Aleksander Janta-Pòłczińsczi (1908–1978), dzãka dokazóm „Patrzę na Moskwę [Zdrzã na Mòskwã]" (1933), „Pamiętnik indyjski [Indijsczi pamiãtnik]" (1970), „Nowe odkrycie Ameryki [Nowé òdkrëcé Americzi]" (1973). W GD 58–65 mómë teòreticzné dëwagacje rozmajitëch autorów ò dërżéniu repòrtażu, pò czim wëprzédnienié **pisónégò, radiowégò, filmòwégò repòrtażu** jakò dokùmentalnégò filmù, **telewizyjnégò, fòtorepòrtażu.** Òsóbny plac pòswiãcywają **pictorialowi,** tj. òdjimkóm ò eroticzny farwie, jak w *Playboyu* czë *CKM*, daleczim równak òd pòrnografii, bò ùkazywô białczëne aktë jakò dokazë kùńsztu. Pòchòdzy z artisticzny fòtografii kùńca XIX i pòczątkù XX w. Béł to pòdzél z pòzdrzatkù na môl i ôrt pùblikòwaniô, a z pòzdrzatkù na sztrukturã wëprzédniô sã za K. Wòlnym-Zmòrzińsczim **fabùlarny** i **problemòwi** repòrtôż. Wspòmnióny **pictorial** (s. 64 i p.) pòchòdzy z an. i òznôczô ‘jilustrowóné pismò’, jakò znankòwnik ‘òbrôzkòwi, jilustrowóny, malarsczi’, zapòżëczony z łac. *pictorialis* òd *pictor, -oris* ‘malôrz’ (òd czasnika *pingo, pingere, pinxi, pictum* ‘malowac’ (zob. CHDE 792). Jesz dzysô niedopasowóny do nôrodnëch pisënków, pòdôwóny w anielsczi grafii, gwës wnetka pisënk òstónie „ùnôrodowiony".

Repòrtérowim szkicã je **feature,** pòchòdzy òd ang. jistnika *feature* ò spòdlecznym znaczenim ‘nôwôżniészô znanka’, òd realnoznaczënkòwi stronë pòzwóny w GD 79 jakò ‘relacjô zebrónô na spòdlecznëch faktach: autor wëcygô z gôrzcë faktów nôwôżniészi aspekt sprawë i na nim sã kòncentrëje’. Pòchòdzy kùńc kùńców z łac. *factura, -ae* ‘zrobienié czegòs, òbrobienié’, metafòriczno téż ‘bùtnowi wëzdrzatk’ (Plezia II 494, ChDE 373). Faktë ùjimóné są z chronologicznym jich rozwicym. „Sprawòzdôwnosc i lapidarnosc òpisënków sprôwiają, że òdbiérca ni mô nawetka pòmëszleniô, że pòkôzywóné zdarzenia mògą bëc fikcyjné" (s. 81). „Feature i repòrtér to pò prostu apartné fòrmë widzeniô swiata. Repòrtér prowadzy głãbòką analizã, wëwòłiwô czëca, dzejô na òdbiércã [...] – a w feature nôwôżniészô je tema i ji wôga" (s.82).

Z repòrtażã sparłãczoné są **repòrtérowé blodżi** (GD 84–85), chcemë pòdac na zôczątk, że *blog* to wëraz, jaczi pòchòdzy z an.: òd skróconégò *we**b*** ‘séc’ i wieleznacznégò *log* ò znaczënkù ‘dniowniczi’, a tej ‘sécowi dniownik’, w chtërnym kòżdi brëkòwnik mòże zapisac swòje wrażenia z dónégò wëdarzenia. Blodżi mòżna przërównac do programów *reality – show,* jak np. *Big Brother.* W jinternece òbòwiązywô takô definicjô *blogu* ‘priwatnô strona (...) prowadzonô przez autora (jednégò abò pôrã), zajimającô sã temama, chtërne tëch jinteresëją’. Równak w praktice *blodżi* to priwatné pamiãtniczi, zbiérë lózëch mëslów, sentencjów, cytatów, to ôrt *Hyde Parkù* czë strzédnopòlsczich *Silva rerum.*

Sprawòzdënk, STL nie notëje, SJP VIII 629 definieje jakò ‘gãbny abò pisemny òpisënk rozwicô jaczichs wëpôdków, zdarzeniów; zdanié sprawë z czegò; rapòrt’ z frazeologicznyma wërażeniama *gòspòdarczégò, rechùnkòwégò, rocznégò, miesãcznégò sprawozdënkù.* Notowôł SWil II 1347 ‘zdanié sprawë, rechùnkù, lëczbë, rapòrt’. GD 44 piszą: „charakteristiczną znanką sprawòzdënkù je przedstôwianié faktów na dinamiczny ôrt, w czasowim pòrządkù, mòżlëwie wiérno, z ùchòwanim òbòwiązkòwò chronologiczny pòsobicë zdarzeniów, jaczi ni mòżna zmieniwac, chòc dlô wikszi atrakcyjnoscë tekstu i zaczekawieniô òdbiercë tej-sej òdchôdô sã òd ti wskôzë i na zôczątkù pòkazywô sã jednã z kùńcowëch drobnotów”. Nie charakterizëje sã lëdzy, jaczi są ùczãstnikama wëdarzeniô. Czãsto je bróny za jedno z tpzw. *gwôsną jinfòrmacją,* mòże bëc pòdpisóny mionã i nôzwëskã gazétnika abò kriptonimã. Gazétnik sprawòzdôwca stwòrzô ù òdbiércë wrażenié bëtnoscë przë relacjonowónym zdarzenim.

Szkic, an. *sketch*, fr. *étude* i *esquisse*, niem. *Skizze*, rus. *eskiz,* téż *oczerg*; STL 511 ‘rozkòscérzający sã òstatno pòzwa eseju abò kriticznolëteracczégò artikla’. Jinfòrmùje dali, że szkic tikac sã mòże wëbrónégò problemù, ùtwórstwa jednégò pisarza abò apartnégò dokazu, w tim przëtrôfkù je barżi òbjimny òd recenzji i céchùje szerszé tematiczné zdrzenié.

Wëwiôd, an. *interview*, ChDE 539 òpisywô jakò ‘zéńdzenié òsób twarzą w twôrz dlô wëznaczonégò célu’, zapòżëczoné ze strzédnofr. *entrevue*, a kùńc kùńców z łac. *inter* ‘midzë’ i *videre* ‘widzec’; tej fr. terôczasné téż *interview,* niem. *Interview*, rus. *interwju*. SJP X 315 *wëwiôd* ‘gôdka przeprowadzonô dlô ùdostaniô jinfòrmacji’: a) ‘gôdka przedstôwcë prasë, radia abò telewizji z kògùms bëlnym, znónym, z przedstôwcą wëszëznów; òpùblikòwóny tekst taczi gôdczi’; b) *med.* ‘gôdka przeprowadzonô z chòrim przez dochtora, tikający sã rozwicô chòroscë i wszelejaczich dónëch tikającëch sã pacjenta’; 2) czãscy w wielny lëczbie ‘zbiéranié, zebranié wiadłów, dónëch w jaczims òbrëmienim; zbadérowanié, wëszlachòwanié czegò’; *wòjsk.* ‘przeszpiedżi, lëdze wësłóny na wëdowiédze’; 3) *pòlit. wòjsk.* ’jeden z ôrtów strategicznégò rozwiju, zanôlégający na zbiéranim wiadłów za grańcą ò dónym kraju; jinstitucjô, jakô zbiérô te wiadomòscë; lëdze robiący w ti jinstitucji’. Notowôł Linde (VI 642) *wëwiôd, wëwiadë, wëwiadczi* ‘wëwiadiwanié sã, dochôdanié, stara ò to, żebë sã wëwiedzec, bë òdkrëc, wëszlachòwac, badérowanié. STL 581 definiuje ‘gôdka ze znóną òsobą, pòdónô do pùbliczny wiédzë za pòmòcą drëkù, radia abò telewizji’ i dali jinfòrmacjô, że wëwiôd kòncentrëje sã colemało wkół jedny temë i że na jegò tekst skłôdają sã pitania i òdpòwiescë, a téż, że wëwiadë z pisarzama pùblikòwóné biwają jakò apartné ksążczi, np. „Kôrbiónczi z Claude Lévi-Straussã”, „Kôrbiónczi z Gòmbrowiczã”.

GD 112 przëbôcziwają, że wëwiôd rozwinął sã z dialogu i sygô stôrożëtnoscë, chtërna wëdała dialodżi: *sokratejsczi* z przëkładama „Dialogów” Platona; *aristotelesowsczi* i *lukianowsczi.* Wôrt wspòminkù je tu téż: scwierdzenié Z. Saloniégò, że wëwiôd nie je dokładnym zôpisã gôdczi, le wërazno przestilizowónym. Téż GD 115 wëapartniwają: a) prasowi wëwiôd i b) telewizyjny wëwiôd, w chtërnym za pòdôrt ùznôwają *talk-shows*, zbògacony artisticznyma wëstãpama i spiéwama. W tim òstatnym pòdczorchniãti òstôł prowadzący.

Zmiónka, pòdług SJP X 366–367 to ‘krótczé nadczidniãcé ò czim abò ò kim, ùwôga w pôrã słowach; krótkô nadczidka, jinfòrmacjô, wiadło ò czim w czãdnikù abò ksążce’; òdnotowôł téż zdrobnienié *zmióneczka* i pòjinfòrmòwôł, że hasło *zmiónka* zapisôł Linde i pò prôwdze w t. VI 675 pòdôwô ten wëraz w òdmiankach: spòdleczny *zmiónka*, wëstãpùjący ù Knapiusza w Tezaurusu z 1621 r. z łac. równoznaczëną *mentio alicuius rei* ‘wspòmink jaczis rzeczë’ i òbòcznëch: *wzminka* z „Pòstilë” M. Reja i Leòpòlitë z Lëstu sw. Pawła do Rzimianów 1,9, a téż „Historii wszego świata [Historii wszednégò swiata]” M. Bielsczégò i *wzmienka* a *zminka* nieùdokùmeńtowónëch z synonimiczną definicją ‘wspòmink czegò’ z niem. pasownym słowã *Erwähnung*; STL nie notëje. GD 37 dôwô pasowny an. *flash* ò spòdlecznym znaczënkù ‘łisk’ i *news* ‘wiadomòscë’, dosłowno ‘nowiznë’, chòc przełożënkòwé słowarze pòdôwają *mention* z łac. *mentio, -onis*. Je to nômniészi jinfòrmacyjny ôrt, jaczi òdpòwiôdô leno na 3 pitania: *chto?, co?, dze?* GD 38 pòdôwają, że do niedôwna *zmiónka* bëła pòzéwónô terminã **depesza,** szerzi zdrzë *ibid*.

Zôpòwiesc, zwónô téż rusycysticzno *zajawka* (pò ruskù ‘zgłoszenié, zôpòwiedzenié’, wôrt je òd te òdchadac jak òd żëwégò rusycyzmù[1], nie notëje tego jistnika SJP i jiné słowarze dzysdniowi pòlaszëznë; terminu *zôpòwiesc* nie registrëje STL, pòdług SJP X 708 to 1) ‘ògłoszenié, òbznôjmienié czegòs, co mô przińc abò òbòwiązëwac’, 2) ‘jinfòrmacjô tikającô numra abò numrów programù widzawiszcza, audicji pòdôwónô przez spikera, kònferansjera’; 3) ‘pùbliczné ògłoszenié w kòscele ò chãcë òżenieniô dónëch lëdzy (dlô ùgwësnieniô, że nick temù nie zawôdzô)’; 4) ‘znak czegòs, co mô przińc; wróżba, symptomat’; 5) *dôw.* a) ‘wëzwanié’; b) ‘zakôz, zawieszenié w dzejanim; wëklãcé’, notowôł Linde VI 859 w pôrã znaczënkach: 1) ‘zapòwiôdanié, zapòwiedzenié i to, co zapòwiôdają, ògłosziwają, zwiastëją, òbznajmiwają’; 2) ‘zôpòwiesc òżenieniô’; 3) ‘wëzwanié na pòjedink’; 4) ‘òbjawiony rozkôz, nôkôz, przëkôz’; 5) ‘zakôzanié, zakôz, zbrónienié, òdmówienié, nieprzëzwòlenié’; 6) ‘areszt’. Pòdług GD 42 zôpòwiesc to ‘jinfòrmacjô zamkłô na pierszich abò slédnëch starnach gazétów abò czãdników, zôchãcywającô òdbierców do przeczëtaniô dónëch artiklów, pùblikòwónëch w swiéżim abò nôblëższim wëdanim'; pòjôwiô sã téż czãsto w elektroniczněch mediach. Nalôżô sã w ni colemało dzél pùblikacji abò kògòs wëpòwiesc.

---

[1] HZ XLVIII (z 2004 r.), s. 104 dopùszcziwô pòlsczi pòchòdzënk òd spòdlégò *za-* i *jawić się*.

Żëcopis, zwóny jinaczi przez GD 50 i p. *sylwetką, pòrtretã, pòstacją, główką*, zafelało równak dzysô pòwszédno służbòwò òbòwiązëjącégò *c.v.* (z łac. *curriculum vitae* 'biég żëcô', notowóny w Dub I, skrócënkòwò *c.v.* abò *cv* kwalifikòwóny jakno *książkòwé* 'żëcopis, òsoblëwie napisóny pòdług ùstanowionégò mòdła, skłôdóny przez człowieka, jaczi mô starã ò robòtã') z przikłôdama z czãdu PRL-u i czasu przemianów pò 1989 r., nieòdnotowóny w STL, definiowóny przez SJP X 1467 1) 'òpisënk kògòs żëcô i dzejaniégò, biografiô', i 2) *rzôdczé* 'biég żëcô, żëcé', wëraz notowôł Linde VI 1202, ale jakò *życiopismo, żywotopisarstwo* wëtłómaczoné jakò 'biografiô'.

Wëjasnienié ùżiwónëch skrócënków

B	A. **Bańkòwsczi**, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, Warszawa 2000.
ChDE	*Chambers Dictionary of Etymology*, New York 2001.
GD	K. **Wòlny-Zmòrzińsczi,** A. **Kaliszewsczi**, W. **Fùrman**, *Gatunki dziennikarskie.* Teoria, praktyka, język, wëd. II, Warszawa 2009.
Dub	*Uniwersalny słownik języka polskiego* pòd red. S. **Dubisza,** t. I–IV**,** Warszawa 2003.
Jaros	J. **Jaros,** *Dziennikarski warsztat językowy*, Wrocław 1999.
Linde	B.S. **Linde**, *Słownik języka polskiego*, t. I–VI, Warszawa 1951.
MW	M. **Wòjtôk,** *Gatunki prasowe*, Lublin 2004.
Plezia	*Słownik łacińsko-polski*, t. I–V, red. M. **Plezia,** Warszawa 1959–1979.
SD	*Słownik współczesnego języka polskiego* pòd red. B. **Dunaja**, Warszawa 1999.
SF	**S. Skòrupka,** *Słownik frazeologiczny języka polskiego,* Warszawa 1967.
SJP	*Słownik języka polskiego*, t. I–XI, red. W. **Doroszewsczi,** Warszawa 1958–1969.
STL	M. **Głowińsczi,** T. **Kòstkewiczowô**, A. **Òkòpień-Sławińskô**, J. **Sławińsczi**, *Słownik terminów literackich* pòd red. J. **Sławińsczégò**, Wrocław 1988.
SW	**J. Karłowicz, A. A. Krińsczi, W. Niedzwiedzczi**, *Słownik języka polskiego*, t. I–VIII, Warszawa 1900–1927.
SWil	*Słownik języka polskiego*, red. **Òrgelbrand,** t. I–II, Wilno 1861.
HZ	*Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* pòd red. H. **Zgółkòwi,** *Pòznań* 1994–2004.

TŁÓMACZENIA – PROBLEMATIKA PRZEŁOŻENIÔ TEKSTU I WËZWËSKIWANIÔ WE WSPÓŁCZESNËCH MEDIACH

Bòżena Ùgòwskô

Ùstôw z dnia 6 stëcznika 2005 r. ò nôrodnëch i etnicznëch miészëznach a regionalnym jãzëkù (Dz. U. z 2005 r. Nr 17, pòz. 141 z pózn. zm.) òtemkł przed Kaszëbama mòżlëwòtë, jaczich jesz donëchczôs nie bëło, i to nié le w swòbòdze stosowaniô i rozwiju rodnégò jãzëka i nôrodowi swiądë czë pòdtrzimiwaniô tradicji, ale téż dëtkòwnégò wspiéraniô inicjatiwów tak zrzeszonëch z pòùczëną jak i szerok òbjimóną wëmianą infòrmacjów.

Zdrzącë na stronach MSBiA na zestôwk rozdzélu dotacjów, widzec je, że Kaszëbi mają wielną, a do te i skùteczną kònkùrencjã. Nadto, le w całoscë kaszëbskòjãzëczné dzejanié, pòpiarté wësoczi jakòscë projektã, dôwô nôdzejã na nalézenié sã w karnie dobiwców. Równak to sprôwiô, że wëdôwiznë mùszą rëchli pòdrobicą zaplanowac pùblikacje i òpracowac je w kaszëbsczim jãzëkù czë w dwajãzëkòwim wëdanim, jak na ten przikłôd stosowóné je w miesãcznikù „Pòmeraniô”, abë aplikòwóné dëtczi òtrzëmac. Nie zdrzącë równak na sprawë techniczné, nôwôżniészô w tim je strona lingwisticznô. To prawie je òsoblëwé wëzwanié, tëkającé sã tak warstwë tekstu, jak i przełóżcë.

Kaszëbskô lëteratura dożda sã pôrã ùznónëch dokazów tłómaczonëch abò skaszëbionëch (pòd tim pòjãcym zawiérają sã wszelejaczé przekładë z jãzëków nie bãdącëch jãzëkã òriginału, nôczãscy z pòlsczégò jãzëka): taczé jak: wëdania Biblii i Ewanieliów (ks. F. Grëcza, E. Gòłąbk, ò. Adam Sykòra), „Krimsczé sonetë”, „Pón Tadeùsz” (St. Janke),

„Rzimsczi Triptik” (Z. Jankòwsczi). Dejade wcyg nad zwëk żôrotno wëzdrzą ksãgarsczé i bibloteczné pòlëce, jeżlë jidze ò wielënã ùsôdzków rodny i swiatowi lëteraturë w kaszëbskòjãzëkòwi wersji. Gwësno bierze sã to nié leno z felënkù przełóżców, ale i z brëkòwnotë lëteraturë tegò ôrtu, chòc mògłabë bëc dlô dzecy i młodzëznë czekawim ùrozmajicenim tekstów i tematiczi ùczbów z kaszëbsczégò jãzëka.

Kònstanti Gebert pisze, że przełożënk to bëtnosc jednégò jãzëka w drëdżim, jedny kùlturë w drëdżi. Dôwô bôczënk, że tegò ôrtu „Kòsmòpòlitizm nie je antitezą nôrodowi kùlturë, ale ji ùwieńczenim. Blós mòcné, dozdrzelałé i rozwijającé sã kùlturë pòtrafią bëc kòsmòpòliticzné, kò òne wiedzą, że na mienianim sã mògą leno skòrzëstac, a nié stracëc”[1]. Gebert wzérô na kòsmòpòlitizm jakno na òtemknienié sã na jinszą kùlturã, nawetka jeżlë do kùńca nie dô sã ji przełożëc abò i zadżinie przë tłómaczenim wiele rzeczi, jednak nie òtemknienié sã je wiedno wëcélowóné procëm włôsny kùlturze, a brac sã mòże z lëchégò mëszleniô, że je słabô, zacopónô i przegrô w zetknienim z wiôldżim swiatã.

Wôrtnota tłómaczeniów w ùjimniãcym midzënôrodowi kùlturë

Karl Dedecius króm aspektu wôrtnotë kùlturë dôwô téż bôczënk na ji cëchégò kreatora – przełóżcã: „Ùniwersalnô kùltura włącziwô w se wielejãzëcznosc. Nad tim marachùją sã niezmòrdowóno, czãsto jak òmaniony, przeważno bezzwëskòwno, za to wiedno lëchò òpłôcóny i niedoceniwóny – tłómacze. Zbiwóny są widzałima *epitheta ornans*: „wëstôwcowie mòstów pòmidzë nôrodama”. Słowama Friedricha Rückerta: „ambasadorowie «swiatowégò pòjednaniô»“. Ambasadorowie kùlturów. Snôżé nowé przërównanié, *epitheton ornans*, jô nalôzł ù kògòż bë jinégò, jak nié ù Goethégò”. Czëtómë ù niegò, że przekłôdanié to je jakbë òżiwianié na nowò. Mileczné, wdzãczné pòkłónienié sã kùńsztowi tłómaczeniô”[2].

Pòsłużã sã jesz jednym wëjimkã wëpòwiescë tegò niezmòrdowónégò przełóżcë dokazów słowiańsczi lëteraturë, òsoblëwò pòlsczi (przë czim wôrt je pamiãtac, że czas jegò nôwiãkszi lëteracczi aktiwnoscë przëpôdôł na nieletczé pòwòjnowé lata, na czas niezgarë do niemiecczégò nôrodu, nie zdrzącë ju nijak na doswiôdczenia pisôrza z niewòlë w sowiecczim łagrze): „Chcejmë pamiãtac, że jeżlë cos robimë dlô cëzégò jãzëka, tej robimë to w pierszi rédze dlô najégò włôsnégò jãzëka. Smiało mògã scwierdzëc, że niemiecczi jãzëk i kùltura zwëskałë wiele dzãka wielejãzëcznoscë ji autorów, kò jich pisanié to jednoczasowò mëszlenié we wiele jãzëkach i swiatach;

---

[1] K. Gebert, *Żid wieczny tłómacz*, [w:] Przekłôdającë nieprzekłôdalné..., red. W. Kùbińsczi, Ò. Kùbińskô, T. Wolańsczi, Wëdôwizna Gdańsczégò Ùniwersytetu, Gdańsk 2000.

[2] K. Dedecius, *Tłómaczenié jakno òżëwienié na nowò*. Leżnoscowi wëkłôd, www.bosch-stiftung.de

taczim spòsobã nasze znaczeniowé pòla, dzélëczi zdaniów, systemë jich bùdowaniô stôwają sã barżi rozmajitima, a rozmajitosc to bòkadnota (...). Wôrt bë bëło pòdrobicą zbadérowac, jak wiele jãzëk Günthera Grassa zawdzãcziwô kaszëbsczémù jãzëkòwi, jãzëk Siegfrieda Lenza i Johannesa Bòbrowsczégò – prësczémù, jãzëk Horsta Bienka – sląsczémù z pòlskò-niemiecczégò przëgrańcza, a wëzwëskùjącémù bòkadosc òbëdwùch nëch jãzëków, jãzëk Paula Celana – rumùńsczémù, rusczémù, talmùdicznémù”.[3]

Bez wątpieniô zasłużoné są wszëtczé słowa ùwôżaniégò i pòczestnotë, jaczé czerëje sã do tłómaczów, òsoblëwie w zestawienim z warkòwą drãgòtą pòdjimónëch zadaniów. Jãzëkòznôwcowie, lëteracczi kriticë, a téż i sami przełóżcë wiele razy wskôzywelë wielné jiwrë parłãczącé sã z rozmajitima wëmiarama tłómaczonégò tekstu, nimò bëlny znajomòscë jãzëka i nadzwëkòwëch ùmiejãtnosców. Z leżnotë wieloscë nëch zagadnieniów, zwrócã bôczënk leno na te, chtërne wedle mie, mògą bëc wôżné dlô kaszëbsczégò przełóżcë, bò nawetka, czej pòlskòjãzëczny tekst ùswòjiwô, czekô gò niemało z niżi wskôzónëch jiwrów, z jaczima mùszi so pòradzëc.

Na pierszim placu, a co sã z tim parłãczi – pierszą drãgòtą, je dobranié pasowny strategii przełożënkù. Ùmberto Ecò pisôł, że „tłómacz nie przekłôdô tekstu na spòdlim słowarza, ale na spòdlim historii òbëdwùch lëteraturów”. Nie dô sã nie zgòdzëc ze słowama italsczégò filozofa i pisôrza, wskôzëjącégò, że ekwiwalencjô przekładu nie òznôczô dosłownotë tłómaczeniégò. Wedle niegò „przekłôd nie parłãczi sã leno z lingwisticznyma ùmiejãtnoscama, ale téż z intertekstualnyma, psychòlogicznyma i narracyjnyma kòmpetencjama. Bez to tłómacz je wcyg przëmùsziwóny do wëchôdaniô z krãgù lingwisticznëch ùmiejãtnosców do sferë kùlturowi. W kùńcowim efekce przełożenia nie są pòrównanim pòmidzë dwùma jãzëkama, ale zinterpretowanim tekstów w dwùch różnëch jãzëkach”[4].

Ewa Kalinowskô dopòwiôdô: „prôca tłumacza wiedno bãdze sã òpiéra na szukanim ekwiwalentów dozwôlającëch òsygnąc jak nôwiãkszą zgódnosc tekstu przełożonégò z tekstã pòczątkòwim. Kùńcã jegò wëszukiwaniów bãdze wëbiér ekwiwalentów, westrzód tëch, co ju jistnieją abò téż zabédowanié neòlogizmù.”[5]

Strategie tłómaczeniô tekstu

Mónika Rodkewicz, tłómaczka niemiecczégò jãzëka, na swòji jinternetowi stronie przedstôwiô pôrãnôsce translacyjnëch strategiów, wôżnëch z pòzdrzatkù ekwiwalencji tekstów.

---

[3] Tamże

[4] http//mLingua.pl – *Problem z dinamiczną ekwiwalencją w tłómaczeniach,* Fatima Ibrahim Ahmed Al Menoufy tłum.: Joanna Wołyńska

[5] E. Kalinowskô, *Tłumaczenia*, http://www.ceco-fipf.eu/IMG/pdf/SKRYPT_Traductions-Ewa_KALINOWSKA.pdf.

Drãgòtë z dokładnym przełożënkã dokazu mògą sã brac z kùlturowëch, semanticznëch czë gramaticznëch różniców. Dôwającë w przekładze bôczënk na te różnice wiedno mòżemë scwierdzëc ùtratã infòrmacji (òpùscenié), dodôwną infòrmacjã (dopòwiedzenié) abò ji substitucjã.

Dopòwiedzenié tedë sã wëzwëskùje, czej je òno brëkòwné dlô bezzmiłkòwégò rozmieniô tekstu bez czëtińców. Nôczãscy przełóżca dopòwiôdô jaczés infòrmacje, chtërne parłączą sã z kùlturą czë historią, a bez chtërnëch tłómaczony tekst ni miôłbë tegò samégò znaczeniô. Dodôwną infòrmacjã mòże òn zamiescëc w teksce abò w òdsélôczu.

Pòstãpną strategią je òpùszczenié, stanowiącé procëmnotã dopòwiedzeniów. Pòminienié jaczégòs słowa ni mòże równak wpłënąc na jakòsc przełożënkù. Òpùscenié mô tedë zastosowanié, czej wiérné przetłómaczenié kòżdégò słowa wprowadzëłobë wieleznacznosc i nieskładnosc tekstu. Nôczãscy to sã tëczi ntp. pòminieniô dosebnëch zamionów, chtërne ùżëté za wiele razy mògłëbë zmierzëc pòlsczégò czëtińca.

Gramaticzné, leksykalné, strukturalné, składniowé jinaczenié sã jãzëków wëmôgô stosowaniô substytucji, wedle wskôzów fùnkcjonalny ekwiwalencji. Czãsto jakno przëkłôd pòdôwô sã zamieniwanié lëczbë abò òsobë, wezmë na to – w pòlsczim jãzëkù gôdómë: *Czy może Pan?* – ùżiwómë tej 3 òsobë pòjedinczny lëczbë. W przełożenim na anielsczi jãzëk òtrzimùjemë zdanié w 2 òs. pòjedinczny lëczbë *Sir, can you?* Juwernô sytuacjô je w kaszëbiznie, chòcbë w fòrmach *pluralis maiestaticus*. Wëzwëskanié teorii ekwiwalencji przełożënkù je baro wôżné, bò pòzwôlô czëtińcóm na pòznanié „dalecznégò swiata” jinëch kùlturów. Na kùńc jesz rôz dôjmë głos Eco, chtëren napisôł, że tłómaczenié, jeżlë mô zajistniec w żëcym, „mùszi doprowadzëc do te samégò efektu co originał”.[6]

Jiwrë sparłãczoné z tłómaczenim

Przëstãpùjącë do tłómaczeniô òkróm wëbiéru pasowny strategii translacji, nôwiãcy jiwru sprôwiô sóm tekst rozmióny jakno jednota jãzëka i zamkłoscë. Ewa Tabakòwskô dôwô jesz bôczënk, przëwòłującë teorie Langackera, na spòdlé òpisënkù jãzëka, w jaczim „gramaticznô struktura ze swégò nôgłãbszégò znaczeniô i ze swòji nôtërë je symbòlicznô”, co dôwô cësk nié tëli na pisóną, co òdczuwóną atmòsferã lëteracczégò tekstu, jaką tłumacz téż mùszi òddac w przekładze.[7]

Ewa Kalinowskô przedstôwiô pòùkłôdóny zestôwk nôczãstszich jiwrów lëdzy zajimającëch sã tłómaczenim, chtërne mògą pózni skùtkòwac felama w przekładze. Do nich należą m. jin.:

---

[6] http://tlumacz-krakow.eu

[7] E. Tabakòwskô, *Struktura wëdarzeniô w lëteracczim teksce narracyjnym jakno problem przełożënkù*, [w:] Przekłôdającë nieprzekłôdalné..., red. W. Kùbińsczi, Ò. Kùbińskô, T. Wòlańsczi, Wëdôwizna Gdańsczégò Ùniwersytetu, Gduńsk 2000.

a. **interferencjô** – cësk jednégò jãzëka na drëdżi = bùtnowô interferencjô
  - pòlégô na ùżëcym w kòmùnikace, w teksce przërëchtowiwónym jãzëkòwi fòrmë pasowny le w jãzëkù pòczątkòwim; mòże bëc ôrtu fòneticznégò (tzw. „cëzy akcent” w gãbnëch wëpòwiescach), leksykalny, mòrfòlogiczny, składniowi, sztélistny (òdtwòrzenié kòlokacji jednégò jãzëka w drëdżim) abò drëkarsczi (np. w główce lëstu pisze sã wëkrziknik abò kòmã, zanôleżno òd jãzëka); – interferencjã anielsczégò jãzëka nazéwô sã anglicyzmã, niemiecczégò – germanizmã, francësczégò – galicyzmã itd.

b. **kalka** – pòlégô na òdtwòrzenim w przërëchtowiwónym teksce semanticzny strukturë i/abò fòrmalny czãscë pòczątkòwégò jãzëka, np. *White House = Biôłi Dodóm;*
  - w môłim dzélu (jak we wëżi pòkôzónym przëkładze) kalczi są kòniecznym i mòżebnym do przëjãcô zjawiszczã, równak ju òdtwòrzenié strukturów, składni pòczątkòwégò jãzëka w jãzëkù przekładu, nôczãscy òkôzywô sã felą;

c. **falszëwi drëszë –** słowò, co w jednym jãzëkù, z pòzdrzatkù mòrfòlogii i òrtografii w wëzdrzatkù abò brzëmienim szlachùje za słowã w drëdżim jãzëkù, równak leksykalno znaczi czësto co jinégò; mògą to bëc hòmògrafë: *dom* (niem. i pòl.) abò dzélowé hòmògrafë: *ewentualnie* (pòl.) i *eventually – ‘òstateczno’* (ang.), w kaszëbiznie i w j. pòlsczim mómë ntp. słowa *sklep* i *góra;*
  - „falszëwi drëszë” są pòwszechno jistniejącym i baro złożonym zjawiszczã, niemòżebnym òkôzało sã próbòwanié zrëchtowaniô jich „zestôwków”: przełóżca mùszi tej z wiôlgą ùwôżnotą, òstróżnotą i niedowiérnotą pòdchadac do swòjëch kùńsztów, a téż wërobic so zwëk sprôwdzaniô w słowarzach abò/i jinëch zdrzódłach nawetka nôzwëklészich wërazów (nawetka taczich, chtërne zdôwają sã nama baro dobrze znóné).

d. **kòlokacje**[8] – stałé wërazowé związczi, kòmpòzycje dwùch abò pôrã słowów, zestawioné wedle reglów łączlëwòscë, apartnëch dlô kòżdégò jãzëka;
  - łączlëwòsc pòjedincznëch dzélów je dosc mòcnô, a ùżëtkòwnicë jãzëka są òbrzeszony do jich stosowaniô np. *paczkã* abò *lëst sã nadôwô, armią sã dowòdzy, firmą sã czerëje, pòdanié sã skłôdô;*
    - jãzëkòwô norma nakłôdô kòniecznosc stosowaniô kòlokacjów w òkreslonëch leżnoscach; òdnôszô sã do taczich wërażeniów i ùtrwalonëch rzeczeniów, jaczé sã ùżiwô automaticzno;
    - fele pòlégają na przekłôdanim pòjedincznëch dzélëków kòlokacji, a nié ji całownotë; to mòże doprowadzëc do tzw. kòlokacyjnégò szokù – dosłowno

---

[8] Historiczno termin **kòlokacje** ùżiwóny béł w dwùch jinszich znaczeniach: 1. jakno wëłączny związk frazeòlogiczny; 2 w tradicyjnym słowòtwórstwie zjawiszcze to je nazéwóné *słowòtwórczim zestawienim*, np. *dzëkô róża, maszina do pisaniô,* a we frazeòlogii *stałima frazeòlogicznyma związkama,* np. w pòl. jãzëkù wërażenié *wyjść za mąż* òznôczô tëli, co òżenic sã, ale w òdniesenim do białczi.

przełożonô kòlokacja brzëmi apartno nienaturalno, a czãsto bezrozëmno, abò nawet, chòc bez swiadomégò ùmëslënkù, smiészno.

e. **idiomë** – przëjãtô jãzëkòwô kònstrukcja, apartnô dla kòżdégò jãzëka, jakô ni mô dosłownégò przekładnika w jinym jãzëkù;
  - tłumaczenié idiomów – je szukanim równoznaczënë dlô tegò idiomù, idiomaticznégò ekwiwalentu w jãzëkù przekładu; to ni mòże bëc, w żódnym przëtrôfkù, substitucjô pòjedincznëch dzélów pòczątkòwégò tekstu – **idiomë stanowią ekwiwalentë jakno całownota**;

f. **archaizmë**[9] – tekst archaiczny – pòwstôł przed pôrã wiekama; przez słowiznã, składniã i pisënk je przez domôcégò ùżëtkòwnika jãzëka dorazu rozpòznôwalny jakno dôwny;
  - tekst archaizowóny – „ùdôwô” leno, że je dôwnym tekstã (wezmë na to dokazë Senkewicza, tłómaczenia Bòya z francësczi strzédnowieczny lëteraturë)
  - przełóżca mùszi zadecydowac: czë archaiczny tekst przë tłómaczenim nôleżi mòdernizowac czë archaizowac – na to nijak ni ma prosti, a jednoznaczny òdpòwiescë: przëjãté przez przełóżcã rozstrzëgnienié miałobë zanôlégac òd ôrtu tekstu i adresata – rzeczowé i pierwòtné tekstë (w jaczich przewôżô znaczenié nad archaiczną pòstacją) òstróżno mòżna mòdernizowac;
  - dlô przełóżcë drãgòtą je rozpòznanié archaizmów i jich kategòrizowanié; rzôdkò sã przëtrôfiô, żebë dwa jãzëczi pòsôdałë pasëjącé do se archaizmë (rozmajité jãzëczi starzeją sã w òsóbnëch môlach systemù);
  - dodatkòwą drãgòtą je „òdnalézenié sã” w dôwnym jãzëkù, nawetka òjczëstim – przë bëlny znajomòscë jãzëka/jãzëków przełóżca rozmieje dôwną leksykã i składniã, ale nôczãscy taczégò jãzëkã nie rozmieje swòbódno i nôtëralno ùżëwac;
  - tak przë przełożënkach archaicznëch jak i archaizowónëch tekstów nót je nie stosowac **anachronicznëch pòjãców** – to je taczich, chtërne nie jistniałë w czasu pòwstôwaniô tekstu (abò w czasach, na jaczé je „sztélizowóny” kònkretny tekst);
  - zgódno z zasadą kòmpensacji, archaizmë bezwarënkòwò ni mùszą stojec w tëch samëch dzélach òbëdwùch tekstów.

g. **neòlogizmë** – nowò stwòrzony abò niedôwo przejãti wëraz, termin, rzeczenié;
  - neòlogizmë zwëkòwò twòrzi sã przë ùżëcym słowòtwórczich nôrzãdzów, apartnëch dlô kònkretnégò jãzëkòwégò systemù, wezmë na to: *wieżówc, szalikówc, dresnik* òstałë złożoné zgódno ze wskôzama pòlsczégò słowòtwórstwa;

---

[9] **Archaizmë** to wszelejaczé wërazë, składniowé kònstrukcje abò wërazowé związczi, chtërne ju wëszłë z ùżëcégò. Archaizmama zwiemë téż wërazë w przestarzałi fòrmie, a chòc są jesz ùżiwóné, to pòstrzégô sã je jakno dôwné. Zdrzącë na jich fùnkcjã, a. dzeli sã na: fòneticzné, fleksyjné, słowòtwórczé, leksykalné, znaczeniowé, frazeòlogiczné, składniowé.

francëskòjãzëkòwé: *clavardage*, *courriel* czy *pourriel*, wëmëszloné w Quebecu zaswiôdczają, że nawetka tak zanglicyzowóné òbrëmié jak infòrmatika mòże ùtwòrzëc swòje apartné rzeczenia i słowa w kòżdim jãzëkù;

- system kòżdégò jãzëka pòsôdô niewëzwëskóné mòżlëwòtë, co dôwô leżnosc do twòrzeniô neòlogizmów, wezmë na to dlôcze nie pòwiedzec *chlujny i mrawy* (razã z *niechlujny i niemrawy*)? abò *babyga* (razã z *dziadyga*)? – mòże to téż bëc nowé znaczenié dlô ju jistniejącégò rzeczeniô (neòsemantizacjô), np. w j. pòl. *burak* = chtos sprosny, nie rozmiejący sã zachòwac;
- znóné je téż pòjãcé **absolutny neòlogizm** = ùsôdzk z pòzdrzatkù w całoscë òderwóny òd systemù; òderwanié je pòzdrzatkòwé, bò nawetka absolutné neòlogizmë wskazëją na jaczés znaczenié (pòprzez sparłãczenia rzeszącé sã z pòstacją tekstu) (zdrzë: – Lem, Tuwim w pòlsczi lëteraturze)
- pòjãcé neòlogizmù nieòdstójno rzeszi sã ze zjawiszczã **kreatiwnoscë** przë przëstãpòwanim do tłómaczeniô; tłómacz stôwô się tu nié leno òdtwórcą, ale i wespółtwórcą.

h. swójné nazwë

- òdnôszają sã do lëdzy (historicznëch pòstacjów, zawòłónëch lëdzy i zwëczajnëch smiertelników, lëteracczich bòhaterów), zwierzãtów (domòwëch, zwierzãcëch bòhaterów ksążkòwëch i filmòwëch), môlów (państwów, miastów, rzéków itp., a do te „włôsnëch" môlów, z chtërnyma sã je wseczëcama zrzeszomym), rzeczi (dodomów, autów, bawidłów, artisticznëch dokazów);
- mògą to téż bëc nazwë pòliticznëch partiów, titułë ksążków, filmów itp.
- **reglą je nieprzekłôdanié nazwów / swójnëch mionów i przenôszanié jich prosto do tekstu przekładu;**
- wëjimk: niejedne nazwë mają swòje równoznaczënë w różnëch jãzëkach, np. *Paris – Pariż, Marseille – Marsyliô, Descartes – Kartezjusz*;
- baro wiôldżim problemã jest zidentifikòwanié włôsnëch znaczącëch (intencjonalnëch) nazwów i prôbòwanié tłómaczeniô / przekłôdaniô jich znaczeniô (sparłãczeniów jaczé wëwòłiwają) czëtińcóm tekstu przekłôdónégò, np. biznesmen noszący nôzwëskò *Szczuka (Szczipôk*)*, pluszewé bawidło nazwóné przez dzeckò *Pusio (Pùszk*)* czë téż chirurg ò nôzwëskù *Boucher (flészer*)*[10].

i. òbscena, wùlgarizmë

- tłómaczenié wùlgarizmów, przekleństwów, rągadłów brëkùje wmiklënowégò wëczëcô, òsoblëwò przë òkresliwanim cãżaru wùlgarnotë kònkretnégò terminu czë rzeklënë; nôczãscy ùżiwóné wùlgarizmë òdnôszają sã do sferë fizjologiczny, seksualny abò fekalny, np. w pòlaszëznie czë francëzëznie, wiãcy bãdze przëkładów ze sferë seksualny, a w niemczëznie – fekalny;
- cãżkòsc wùlgarnotë pòdobnëch òkresleniów mòże bëc różnô w rozmajitëch jãzëkach, np. pòlsczé *gówno* je barżi wùlgarné jak francësczé *merde;*

---

[10] słowa òznaczoné gwiôzdką (*) – tłómaczenié włôsné

- tłómacz mùszi rozeznac òkreslony termin jakno wùlgarizm, przënôleżno gò skategòrizowac i wëbrac pasowné słowò w jãzëkù przekładu – przë tim nôleżi òpasowac bë nie wëbrac równoznaczënë ani barżi wùlgarny jak w originale, ani za letczi;
- nót je jesz pamiãtac ò tim, że wùlgarizmë i òbscena są zmieniwné kùlturowò, pòkòleniowò i pòdług strzodowiszcza, np. terô ùznôwóné za wùlgarné *fuck* (ang.) czë *foutre* (fr.) bëłë czësto neutralnyma słowama przënômni do XVI./XVII. wiekù;[11]

Kalinowskô na przëkładze swégò doswiôdczeniô z tłómaczeniama z francëzëznë wskôzywô apartné problemë, sparłãczoné z przekłôdanim tekstów na pòlsczi jãzëk, m. jin.:

- deklinacjô w pòlaszëznie wëmôgô dopasowaniô przënôleżnëch **przëmiónków** (abò nie pisanié jich), we francësczim jãzëkù; drãgą sprawą są kònstrukcje czasników – wëmôgającëch **blëższégò abò dalszégò dopełnieniô**;
- òbrzészk stosowaniô we francësczich zdaniach **òsobòwëch fòrmów czasników**, przodzy mùszebno trzeba ùżëc **òsobòwé zamiono**; we francësczim zdanim wiedno mùszi stojec pòdmiot – chòcbë tzw. gramaticzny (w pòlsczim mòżebné i pòprawné są zdania bezpòdmiotowé; tak samò je téż w kaszëbiznie – dopisënk autorsczi), np. *lubisz jeździć do Francji (rôd jezdzysz do Francji) –* ***tu*** *aimes voyager en France*, *tu można palić (tuwò wòlno pôlëc)– ici* ***on*** *peut fumer;*
- **wielniczi** główné i pòrządkòwé jinaczi są ùżiwóné w pòlsczim jãzëkù, a jinaczi we francësczim: wielniczi pòrządkòwé ò wiele czãscy pòjôwiają sã w pòlsczich wërażeniach, zdaniach – np. *druga strona, page deux (drëgô strona); Henryk IV (czwarty) – Henri IV (quatre) (Henrik IV «czwiôrti»)*;
- **czasnikòwé kònstrukcje** przedstôwiającé przińdné abò ùszłé dzejania– *pojedzie wkrótce za granicę / właśnie wyszedł z biura (wnetka wëjedze za grańcã / prawie co wëszedł z bióra)* – tłómaczącë je na francësczi zastosëjemë kònstrukcjã futur proche, passé récent z pòminiãcym òkòliczników czasu, wëstãpùjącëch w zdaniach pòlsczich – *il va aller à l'étranger / il vient de quitter le bureau;*
- **zwrotné czasniczi** (abò niezwrotné): czasniczi ò blisczim (równym) znaczenim w pòlsczim i francësczim jãzëkù czãsto bãdą sã różniłë w tim wzglãdze, np. *wstawać (wstôjac) – se lever, palić się (pôlëc sã) – brûler, ruszać się (rëszac sã) – bouger;*
- **òsoblëwé użëcé spòsobów i czasów** w pòlsczim i francësczim jãzëkù: we francësczim są stosowóné tzw. „zaprzeszłé" czasë (passé antérieur, futur antérieur), jaczich ni ma w pòlsczim; mùszebnym je akùratné zrozmienié jinoscë ùżëcégò

---

[11] E. Kalinowskô, *Tłómaczenia Traductions*, http://www.ceco-fipf.eu/IMG/pdf/SKRYPT_Traductions-Ewa_KALINOWSKA.pdf.

dwùch fòrmów ùszłégò dokònónégò czasu we francësczim (passé composé, a téż passé simple); apartny bôczënk trzeba miec na kònstrukcje i rzeklënë, dlô chtërnëch we francësczim bãdze kòniecznym stosowanié spòsobù subjonctif, jaczi ni mô żódnégò pasownégò òdniesenió w pòlsczim; zastrzegòwi spòsób / conditionnel je kąsk jinaczi ùżiwóny w jãzëkù pòlsczim i francësczim;
- **pòrządk zdania**: dosc swòbódny w pòlsczim jãzëkù, za to wedle reglów gwësny francësczi składni baro sztiwny, np. pò pòlskù mòżemë rzec *Walizki kontroluje celnik (Kòfrë kòntrolëje cłownik)* – we francësczim brzëmienim tegò zdania, na pierszim placu mùszi bëc pòstawiony pòdmiot, pózni òrzeczenié, na samim kùńcu – dopełnienié: *Le douanier contrôle les valises* (nigdë jinaczi);
- wiele jinëch problemów „mniészégò zortu”, jak np. w pòlaszëznie òsoblëwé nadùżiwanié znankòwnikòwëch zamionów wskôzywającëch (*en problem, ta sprawa*), kònstrukcje mionoczasnikòwé (wiele czãscy wëstãpùjącé w pòlsczim jak we francësczim), kategòriô przechòdnoscë czasników / nieprzechòdnosc, kategòriô dokònóny i niedokònóny czinnoscë wësłôwióné jinaczi w pòlsczim i francësczim (...) [12]

Wikipediô pòd hasłã *tłómaczenié (przekłôd)* wëmieniwô w krótczim zestôwkù wielné jiwrë parłãczącé sã z prôcą nad tłómaczeniama, w rozdzelenim na: jiwrë z tekstã pòdstawòwim, jiwrë jãzëkòwé i jiné. Niejedne òstałë ju wëmienioné w dokazach wëżi przëwòłónëch autorów, równak dlô pòùkłôdanió i skategòrizowanió òmôwiónëch problemów, przedstawiã je w bédowónym rozdzelenim:

Problemë z tekstã pòczątkòwim

- Tekstë nieczëtelné abò drãdżé do czëtanió;
- tekstë lëchò wëdrëkòwóné czë pisóné z òrtograficznyma błãdama;
- zjinaczenia wprowôdzóné do tekstu w czasu, czej je tłómaczony;
- tekstë nieskùńczoné;
- tekstë napisóné z felama (wieleznaczné abò niezrozmiałé);
- felënk òdnieseniów w teksce (np. tłómacz mùszi przełożëc pòdpisë do felëjącëch òbrôzków);
- tekst pòczątkòwi òbjimô tłumaczenié cytatu, jaczi béł z pòczątkù napisóny w òriginalnym jãzëkù, a czej tekst òriginalny nie je dostãpny, tej tłumaczenié je prawie że niemòżebné;
- jawerné niedokładnoscë w pòczątkòwim teksce (np. „prehistoriczné bùddijsczé rëjinë”, skòrno wiadomé je, że w prehistoricznëch czasach bùddizm nie béł znóny).

Jãzëkòwé problemë

- Dialektë i neòlogizmë;
- nieprzekłôdalné akronimë i skrodzenia;

---

[12] E. Kalinowskô, op. cit.

- włôsné nazwë lëdzy, òrganizacjów, placów, itd. (czãsto równak je tak, że ju pòwstałë òficjalné tłumaczenia w jãzëkù przekładu, żlë jednak nie są ùmôlnioné w tłumaczonym teksce, mòże bëc cãżkò je nalezc);
- niezrozumiałi żargòn;
- nieznóné idiomë;
- gwara;
- sztélistné jinaczenié sã, taczé jak rzeklënë jistniejącé w pòczątkòwim teksce, chtërne ni mają równoznaczënów w teksce przekładu;
- zjinaczenia midzë dwùma jãzëkama òdnôszającé sã do interpùnkcyjnëch znaków;
- jãzëkòwô interferencjô, co òznôczô pòdswiądné zmiłczi na spòdlim pòdobów znanków jednégò jãzëka z drëdżim (òglowim przëkłôdã mòże bëc to, że anielsczé słowò „eventually” mô czësto procëmstawné znaczenié jak pòlsczé słowò; „ewentualnie”)
- jãzëkòwé fele (òrtograficzné, gramaticzné) w pòczątkòwim teksce – tłumacz mùszi rozsądzëc czë są ùmëslną ùdbą autora òriginalnégò tekstu (np. wëpòwiescë niewësztôłconégò bòhatera romanu), czë téż jegò zmiłką, i w drëdżim przëtrôfkù przekładac tekst, jakbë jich nie bëło, za to w pierszim starac sã wëkazac je w jãzëkù przekładu.

Jinszé

- Rimë, kalambùrë i pòeticczé tempò;
- subtelné, ale wôżné jãzëkòwé òsoblëwòtë jak eufòniô abò disharmòniô;
- baro apartné kùlturalné òdniesenia;
- szpôsowanié;
- słowa, jaczé colemało są ùżiwóné w jedny kùlturze, ale nie są znóné przez kògòs nieòbeznónégò w jiny kùlturze, np. w chińsczim 芬多精 (fen1 duo1 jing1) òznôczô „pyretrum” (nôtëralnô trëcëzna z chrizantemów procem plëskwiów) – nen wëraz wiedno mdze wëmôgôł dodatkòwégò òbjasnieniô;
- ùżiwanié fachòwi terminologii (np. mediczny, techniczny);
- problemë parłãczącé sã z nazwama wiôldżich lëczbów (np. 10^9 w anielsczim jãzëkù to ‘billion’, a w pòlsczim ‘miliard’, zôs 10^{12} to òdpòwiedno ‘trillion’ i ‘bilión’), sposobã zapisywaniô datów (zapisanié 11/1/1972 w USA òznôczô „1 lëstopadnika 1972 r.”, a we Wiôldżi Britanii „11 stëcznika 1972 r.”, ale czasã téż „1 lëstopadnika 1972 r.”) etc.;
- nieznanié kòntekstu zastosowaniô jaczégòs słowa w òriginalnym teksce – np. we francësczim jãzëkù słowò ‘defile’ òznôczô „zwãżënã”, „wiłoz” i „jar”; w 1808 r. przë tłómaczenim z francësczégò òpisënkù biôtczi pòd Somòsierrą ùżëté òstało słowò „wiłoz” zamiast „zwãżëna”, chtërno ò wiele trafni bë òpisywało ùsztôłcenié terenu biôtczi, równak tłumacz gwësno gò nie widzôł.[13]

---

[13] pl.wikipedia.org/wiki/Tłumaczenie_(przekład)

Krëjamnotë nieprzetłumaczalnoscë

Ò jesz jednym problemòwim aspekce translatoriczi w artiklu „Nieprzetłómaczalnosc swiatów: indiańsczé i europejsczé òpisë jawernotë” wëpòwiôdô sã prof. Danuta Stanulewicz, pòsłëgùjącë sã baro wëraznym przëkłôdã, pòwstałi w procesu czësto jiny jak europejskô etnogenezë, kùlturë indiańsczi. Na spòdlim badérowaniów jakno przëczënë nawzôjny nieprzełożonoscë swiata europejsczégò i indiańsczégò autorka wskôzëje: apartné pòjmòwanié czasu (w niejednëch plemionach dobrze są znóné pòjãca taczé jak dzéń miesąc i rok, ale ni ma tidzéniów, gòdzënów czë sekùndów, bò nie wëstãpùją òne w nôtërze) i przestrzeni (czësto jiné pòjmòwanié ùszłotë, ternoscë i przińdnotë), apartnoscë w użiwanim czasników i jistników (jistniczi służą le do nazwaniô kònkretnëch rzeczi, wszëtczé abstrakcyjné pòjãca, atmòsfericzné zjawiszcza, wseczëca, relacje midzë lëdzama, a nawetka nôblëższô rodzëna je wërôżónô czasnikama abò czasnikòwima fòrmama np. białka to ta, co dbô ò twòje serce), a nadto jinszi pòzdrzatk na nadprzërodzoné mòce i jãzëkòwé jich wërôżanié (indiańsczé òkreslenia Bòga są fòrmama czasnikòwima). Nadto indiańsczé jãzëczi są lepi przëstosowóné do òpisywaniô fizycznëch zjawiszczów (dzãka bòkadoscë czasnikòwégò òpisywaniô zjawiszczów czë procesów fizycznëch, paradoksalno anielsczi jãzëk, pòsôdający wiãcy fòrmów jistnikòwëch, falszëje òpisënk tëch zjawiszczów i fizycznëch stanów). Baro inspirëjącym je téż scwierdzenié, że nie dô sã bëlno przełożëc indiańsczégò môłczeniô, bò wëstãpùje przë jinëch leżnoscach, nôczãscy w niegwësnëch i nieùbëtnëch sytuacjach, abò co jinégò òznôczô. Nadto je traktowóné jakno znanka doskònałotë i wewnãtrzny równowôdżi[14].

W baro pòdobny spòsób do òmôwióny tematiczi pòdchôdają A. Pisarskô i T. Tomaszkewicz, chtërne scwierdzywają, że „problem nieprzekłôdalnoscë pòlégô na jistnienim abò nié w kùlturze docelowi wëjimkù juwernotë, do jaczi to słowo czë pòjãcé òdnôszô sã w zdrojowim jãzëkù”[15].

H. Lebiedzyńsczi przëjimô zôs stanowiszcze, że „nieprzetłumacziwalné biwają nié słowa, ale behawioralnô, sensoricznô jawernota człowieka”, pòjmòwónô jakno bòkadosc mentalnotë wëbróny zbiorowòscë abò jakno sama zbiorowòsc.[16]

Za to Ò. Wòjtasewicz spòstrzégô, że „nieprzekłôdalnosc mòże sã òdnôszac leno do jaczichs apartnëch przëpôdków, mòże nawetka dosc wielnëch, ale dôwającëch sã òbjasnic jakno wëjimczi òd òglowi regle przekłôdalnoscë z jednégò jãzëka na drëdżi”[17].

---

[14] D. Stanulewicz, *Nieprzetłumaczalnosc swiatów: indiańsczé i europejsczé òpisë jawernotë* [w:] Przekłôdającë nieprzekłôdalné..., op. cit.

[15] A. Pisarskô, T. Tomaszkewicz, *Współczesné tendencje przekładoznawczé*, Pòznań 1996, UAM.

[16] H. Lebiedzyńsczi, *Elementë òglowégò przekładoznawstwa*, Warszawa 1981, PWN.

[17] Ò. Wòjtasewicz, *Przedsłów do teòrii tłumaczeniô*, Warszawa 1992, TEPIS.

Badérowie tegò tematu są colemało zgódny, jeżlë jidze ò pòdstawòwé ôrtë nieprzełożonoscë, òsoblëwò:

- wseczëcowé elementë, òpiérającé sã na skòjarzeniach, òsadzoné w rodny kùlturze,
- kùlturowé pòjãca, nazwë i wërażenia sparłãczoné z òrganizacją żëcégò w kraju kùlturë wëchòdny zwëczi i przënãcenia, nawiązania do kùlturë, lëteraturë i historii kraju bãdącégò spòdlim,
- słowné grë, rimòwanczi, jãzëkòwé szpôsë,
- przësłowia – w jich przëtrôfkù nôczãscy szukô sã ekwiwalentu w jãzëkù przekładu.

Wëżi przedstawioné jiwrë wskôzëją na kòniecznosc wësoczich jãzëkòwëch kòmpetencjów, emòcjonalny ùwôżnotë, szeroczi òglowi ùczałoscë ò swiece, a òsoblëwò ò kùlturze i historii kraju jãzëka pòczątkòwégò i przekładu.

Przezérającë ùwôżno zamkłosc zawiartą w kaszëbsczich tekstach przekłôdónëch dlô miesãcznika „Pòmeraniô" jak téż prezentowónëch na antenie Radia Kaszëbë czë Radia Gduńsk, mòże sã doszukac wielnëch semanticznëch, kònstrukcyjnëch, gramaticznëch itp. felów, chtërne bierzą sã z wszëtczich wëżi wëmieniwónëch problemów z przekładã. Zasadniczą sprawą są téż jãzëkòwé kòmpetencje i przënôleżnô fònemòwô wëmòwa radiowëch czë telewizyjnëch zapòwiôdôczów.

Zdôwac bë sã mògło, że skòrno dlô wiãkszoscë tłumaczonëch tekstów, jaczé są pùblikòwóné w pismionach czë płëną z òdbiorników RTV, pòczątkòwim jãzëkã je òjczëstô mòwa, tej z przełożënkã bë ni miało bëc jiwru. Równak kaszëbizna, nimò juwernëch pòdobów, we wiele jãzëkòwëch sprawach znacząco sã jinaczi. Skùtkã nierozeznôwnotë abò nieùznôwaniô nëch zjinaków je kritika jãzëka przełożënków, jak téż szerok pòjmòwónëch kaszëbskòjãzëkòwëch mediów.

Przënôlégô jesz dac bôczënk na fakt, że nôwiãcy tłumaczonëch tekstów nie pòchòdzy nijak z gazétów, radia, zdrzélnika, czë pòsobnëch ksążkòwëch wëdôwiznów, ale z internetu. Króm pòrtalów, pòjedincznëch abò téż promòcyjnëch priwatnëch stronów, blogów, mómë jesz programë, jak chòcbë kaszëbską klawiaturã i òperacyjné systemë np. Linux. I chòc słowa pùblicysticzi letkò jidze òbsądzëc, wëkazac kòniecznó przejinaczenia i pòprôwczi, a bez to ùlepszenia, to równak nad słowama ùmôlnionyma w internece ni ma niżódnégò dozéru, nôczãscy jich autor je sóm dlô se tak redaktorã jak i kòrektorã, a do Czëtińca nie dochôdają żódne wiadła ò jich ùtwórcë.

Zamiast kùńcowégò zesëmòwaniô, jô chcałabë pòdzelëc sã jedną rojitwą, hewò chca jô bëm, cobë ksãgarniané pòlëce w Pòmòrsce zastawioné bëłë bënômni w pòłowie kaszëbskòjãzëkòwima wëdôwiznama, a wielëna i wôrtosc pùblikacjów czë audicjów w rodny mòwie bëła tëli wësokô, że przełóżcë ze zagrańcë trójno sã mielë ò mòżlëwòsc przekłôdaniô jich dlô mieszkańców swòjich òjczëznów.

KASZËBSKÔ LËTERATURA W JINTERNECE. WËDÔWIZNË, KARNA, ÙTWÓRCOWIE

Daniel Kalinowsczi

Kaszëbskô lëteratura òd pôrã lat je przëtomnô w nônowszim kòmùnikacyjnym medium – jinternece. Pòd zéwiszczã „kaszëbskô lëteratura" rozmiejã tuwò przédno artisticzné tekstë napisóné pò kaszëbskù, a téż kriticzno-lëteracczé abò nôùkòwò-badérné wëpòwiescë, jaczé zajimają sã taksowanim tegò ôrtu ùtwórstwa. W òbjim jinteresëjącégò mie materiału nie wchôdô tej kaszëbskòjãzëkòwô prasa czë ùżëtkòwé tekstë.

W przërównanim z tradicyjnyma fòrmama zamkłëch wëdôwiznów i periodików jinternetowé reprezentacje kaszëbsczi lëteraturë nie są òsoblëwie wielné. Z pòzdrzatkù równak na technikã ôrtu ùprzëstãpnianiô materiałów wcale nie brëkùjemë, żebë dzejający witrinë béł mùsz wcyg dofùlowiwac nowima. To barżi òd wizualny i zamkłoscowi atrakcyjnotë dzejający ju jinternetowi starnë, a téż techniczny przëstãpnotë, zanôlégô òdbiér czëtińców.

Ò zamkłoscowim dzélu problematiczi bãdze niżi, a terô dlô zasygnalizowaniô problemù, mùsz je pòdczorchnąc, że technologicznô sprawa w przistãpie do kaszëbsczi lëteraturë nie sprowôdzô sã leno do parametrów przesélowégò kanalu czë wielënë kòmpùtrów z przistãpã do jinternetu. Mëszlã wej tuwò ò zestôwkù zjawiszczów, na chtërne mòżna wzerac abò z pòzdrzatkù socjologii lëteraturë[1], a téż pòeticzi òdbiéru[2]. Nie wchôdającë terô głãbi w te sprawë, wôrt dozdrzec rozapartnienié ùżëtkòwników cyfrowégò medium i parłãczący sã z tim òsoblëwi òdbiér lëteraturë. Pierszi skùtk taczi stojiznë zanôlégô na generacyjnym rozapartnienim czëtińców. Jidze tuwò ò to, że òdbiérca strzédnégò i starszégò pòkòleniô przë percepcji kaszëbsczich tekstów sygô barżi do tradicyjnëch fòrmów pùblikacji, zato młodi òdbiérca wërazno barżi chãtno pòznôwô lëteraturã przez jinternetowé fòrmë i prawie chtos taczi stôwô sã ji panownym kreatorã i kònsumentã[3]. Drëdżi skùtk to stojizna percepcji lëteracczégò dokazu pùblikòwónégò w jinternece. Je òna dlô lëteraturë ò tëli òsoblëwô, że dôwô pòzytiwną mòtiwacjã do òdbiéru lëteracczich fòrmów krótczich i „letczich”, żlë jidze ò zamkłosc, a nie przëstoji òdbiérowi fòrmów rozbùdowónëch kòmpòzycyjno i cãżczich w czëtanim. Na skùtk tegò barżi pòjużno w jinternetowim medium pòkazywô sã lirika abò krótczé epicczé fòrmë, a mni dramaturgiô czë wielewątkòwé pisanié pòwiesców[4].

---

[1] *W kręgu socjologii literatury* [W òkrãżim socjologii lëteraturë], red. A. Mencwel, Warszawa 1980, t. 1: np. L. Goldmann, *Socjologia literatury: stan obecny i zagadnienia metodologiczne* [Socjologiô lëteraturë: dzysdniowô stojizna i metodologiczné

Chcemë òstawic jesz terô kòmùnikacyjné i medioznôwczé sprawë, a wrócëc do bëtnoscë kaszëbsczi lëteraturë w jinternece. Mòżna tej pisac ò „cyfrowi” bëtnoscë kaszëbsczi lëteraturë, dzelącë fòrmë ji wëstãpòwaniô z pòzdrzatkù na status nadôwcë, chtëren jã ùprzëstãpniô. Taczi pòdzél dôwô mòżlëwòtã wëapartnieniô internetowëch starnów edukacyjno-jinfòrmacyjnëch jinicjatiwów, wëdôwiznowëch òficynów, lëteracczich karnów, a téż òsóbnëch autorów, co piszą pò kaszëbskù. Ne sztërë ôrtë manifestowaniô sã kaszëbsczégò ùtwórstwa z rozmajitą mòcą przënôszają ze sobą fùlné abò skróconé wersje tekstów czë kòmentarze do nich.

Westrzód internetowëch edukacyjno-jinfòrmacyjnëch jinicjatiwów

W pierszi z wëdzelonëch karnów kaszëbskô lëteratura pojôwiô sã wërazno jakò jeden z partów wikszégò jinternetowégò projektu. Mëszlã tuwò ò taczich pòrtalach

---

problemë], a téż np. w t. 2: R. Escarpit, *Sukces i przetrwanie w literaturze* [Dobëcé i przetrwanié w lëteraturze]; J. Sławińsczi, *Teksty i teksty* [Tekstë i tekstë], Warszawa 1990.

[2] M. Głowińsczi, *Style odbioru. Szkice o komunikacji literackiej* [Ôrtë òdbiéru. Szkice ò lëteracczi kòmùnikacji], Kraków 1977; E. Balcerzan, *Poezja polska w latach 1939–1965. Część I. Strategie liryczne* [Pòlskô pòezjô w latach 1939–1965. Dzél I. Liriczné sztrategie], Warszawa 1982; Tegò, *Poezja polska w latach 1939–1965. Część II. Ideologie artystyczne* [Pòlskô pòezjô w latach 1939–1965. Dzél II. Artisticzné dejologie], Warszawa 1988.

[3] Robioné tuwò ùwôdżi zestôwióné z nôùkòwim, socjologicznym pòzdrzatkã ni mògą bëc mòcnym badérownym dzejnikã. Òpisywóm je tej jintuicją socjologa lëteraturë. Nie òpisywóm tej òbmòcnionëch nôùkòwim pòstãpòwanim (anketë, wëwiadë, statisticzné dóné) pòcwierdzonëch faktów, a barżi pòkazywóm zgrôwë i czerënczi rozwiju czëtnictwa w jinternece.

[4] W tim môlu zôs pòdczorchiwóm, że òpisywóm kòmpòzycyjny i gatënkòwi zgrôw, a nié òglową wskôzã òbjimającą wszëtczé przikładë kaszëbsczi lëteraturë. Mòżna doch w jinternece nalezc pùblikacjã bëlny wiôlgòscë epiczi.

jak: kaszëbskô równoznaczëna Wikipedii (csb.wikipedia.org), Wirtualnô Bibloteka Pòlsczi Lëteraturë, Kaszëbskô Wëdowiédnô Starna (kaszubia.com), czetnica.org, skarbnicakaszubska.pl czë jinternetowô starna Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô abò Mùzeùm Pismieniznë i Kaszëbskò-Pòmòrsczi Mùzyczi w Wejrowie.

Nôbarżi wërazné, jaczé mają za cél bezùstôwny rozwij to: kaszubi.pl, kaszubia.com, czetnica.org oraz skarbnicakaszubska.pl. Pierszi z pòrtalów kaszubi.pl sparłãczony je z Òglowim Zarządã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô i jakò taczi przedstôwiô rozmajité dzejanié kaszëbsczégò òkrãżô. Żlë jidze ò jinteresëjącą mie tematikã kaszëbsczi lëteraturë, nôwôżniészą załóżką tegò pòrtalu je dzél sparłãczony z „Pòmeranią”[5]. To tuwò mòżna òbezdrzec zamkłosc nôwôżniészégò cządnika wiązónégò z Pòmòrzim i Kaszëbama i pòznac lëteracczé ùtwórstwò czë òbgôdania abò recenzje. Jak dotądka òstałë zeskanowóné wszëtczé numrë periodikù òd 1965 do 1978 rokù, a téż òd 1985 do 1987 rokù. Òd pôrã lat leno w zôpòwiescë je jinfòrmacjô, że pòstãpné numrë „Pòmeranii” bãdą przëstãpné w jinternece. Wôrt bë bëło kùreszce spełnic tã deklaracjã, bò dałobë to brëkòwnikóm sécë szeroczi przistãp do kaszëbsczi lëteraturë pùblikòwóny z òdpòwiedzalnotą i namëszlenim.

Pò pòrtalu dzejającym dzãka finansowémù i òrganizycyjnémù spòdlémù wiôldżi spòlëznowi òrganizacji, wôrt dozdrzec i achtnąc priwatné pòdskacënczi. Mëszlã tuwò ò starnie kaszubia.com, jakô pòwsta w pòłowie 2001 rokù dzãka robòce Marka Kwidzyńsczégò, chtëren sóm przedstawił w 2008 rokù przëczënë pòwòłaniô tegò medium[6]. Pòrtal na zôczątkù béł prowadzony w pòlsczim i w dzélu niemiecczim jãzëkù, òd 2005 rokù pòkôzała sã kaszëbskô wersjô, a òd 2008 rokù anielskô dzãka tłómaczeniôm Jerzégò Hinza.

Kaszubia.com pòwstôł jakò priwatny jinfòrmacyjny projekt, chtëren mô dac brëkòwnikòwi jinternetowi sécë mòżlëwòtã òbzéraniô kùlturowi tradicji Kaszëb. Materiałë w rozmajitëch jãzëkòwëch wersjach pòrtalu apartnią sã òd se, nômni rozwiniãtô je dzysô niemieckòjãzëkòwô starna. Za to na pòlsczi i kaszëbsczi wersji zamkłosc szlachùje za sobą, chòc np. krótczich biogramów autorów kaszëbsczi lëteraturë je wicy w wersji kaszëbsczi jak pòlsczi. W pòlsczi wersji nôbarżi całowno wëzdrzą za to nôùkòwé òbrobienia tikającé sã historii kaszëbsczégò jãzëka. Pòjôwiô sã tuwò wieledzélowô biblografiô tikającô sã kaszëbsczégò jãzëka, fragmeńtë jãzëkòznôwczich òbrobieniów Friedricha Lorentza i Sztefana Ramùłta. Graficzno starna nie czarzi specjalnyma efektama, za to nawigacjô je letkô i przezérnô, pòzytiwno je téż mùsz òbtaksowac mòżlëwòtã kòmùnikacji tegò pòrtalu z jinyma starnama ò kaszëbsczi tematice, a òsoblëwie z pòdstronama kaszëbsczich lëteratów.

Chronologiczno drëgą chronologiczno i nôbògatszą jinternetową starną z kaszëbską lëteraturą je czetnica.org, chtërna òsta ùrësznionô w 2002 rokù dzãka robòce Marka Kwidzyńsczégò. Na zôczątkù bëła pòddomeną kaszubia.com i skłôdała sã z fragmeńtów kaszëbsczi lëteraturë i dodónëch do ni krótczich jinfòrmacji ò autorach. W robòce załóżcë pòrtalu pòmôgelë wnenczas Róman Drzéżdżón i Tomôsz Uhlenberg. W 2007 rokù Michôł Òstrowsczi, wspiérającë dzejania Kwidzyńsczégò, wprowadzył rozszerzwienié tematicznégò òbjimù starnë i pòd nowim adresã www.czetnica.org pùblikòwôł kaszëbskòjãzëkòwé tłómaczenia z dokazów pòwszechny lëteraturë. W łżëkwiace 2007 rokù doszło do sparłãczeniô starnów Michała Òstrowsczégò i Marka Kwidzyńsczégò. Tak bòkadnosc tłómaczeniów kaszubia.com i czetnica.org zaczãła bëc przistãpnô pòd jednym adresã. Je mùsz tuwò pòdczorchnąc, że czetnica.org je starną do czësta kaszëbskòjãzëkòwą, w chtërny nalôżają sã dokazë kaszëbsczich ùtwórców, kaszëbscé tłómaczenia dokazów z cëzëch jãzëków, a nawetka sygnalno je zjiscywóny dzél kòmiksów. Czëtnica wcyg wespółrobi z wiele dzysdniowima lëteratama piszącyma pò kaszëbskù, m.jin. Tomaszã Fópką, Haną Makùrôt czë Rómanã Drzéżdżonã. Jak przeczëtómë w samòdeklaracji ùtwórców pòrtalu, mô òn słożëc rozwijowi gwôsny słowiznë, chce téż reagòwac na aktualné lëteracczé zjawiszcza.

---

[5] Zdrzë: http://www.kaszubi.pl/o/pomerania/?p=page&page_id=493, przistãp 29.09.2011

[6] Zdrzë: http://pl.kaszubia.com/o-tych-stronach, przistãp 28.09.2011

Czëtnica mô w zamëszlënkù bëc serwisã pòswiãconym lëteraturzë, ti kaszëbsczi i téż dolmaczënkóm swiatowi lëteraturë na kaszëbsczi jãzëk. Dzãka czëtaniu pò kaszëbskù, czëtińc mô téż mòżlëwòtã **rozwiju/ùczbë** swòjégò jãzëka i rozszérzaniô krézu słowiznë, co téż je misją negò serwisu. […]

Czëtnica mô zgrôw téż ùprzëstãpniwac wiadła ze swiata szerok rozmióny lëteraturë, z cëskã na to, co dzejô sã na kaszëbsczim pòlu. Chòc kąsk niezgódno z témą serwisu, chcemë téż dawac tej-sej wiadła tikającé sã wszëtczich òtmianów kùńsztu. Tak bë nic co czekawégò nie bëło zabëté![7]

Z zamëszlonëch dzejaniów czëtnicë ùprzistãpnianié kaszëbsczi lëteraturë dzeje sã na jinteresëjący i dosc bòkadny ôrt. Mómë tuwò biogramë i przikładë dokazów piãtnôsce autorów, z chtërnëch bògato òstôł zaprezentowóny Florión Cenôwa, Aleksander Majkòwsczi, Aleksander Labùda i Jón Trepczik. Wërazno jistnieją w czëtnicë dzysdniowi kaszëbsczi autorzë (Róman Drzéżdżón, Hana Makùrôt, Tómasz Fópka, Sławòmir Jón Klasa, Jerzi Łisk). To młodé pòkòlenié je pò prôwdze barżi zaprezentowóné jak Hieronim Derdowsczi reprezentowóny w czëtnicë leno *Marszã Kaszëbsczim* i trzëzdaniowim biogramã. Drëdżim jistno rozbùdowónym dzélã czëtnicë je part „Dolmaczënczi”, w chtërnym na kaszëbsczi jãzëk òstałë przetłómaczoné przikładë ùtwórstwa dzewiãtnôsce autorów anielsczégò, niemiecczégò, rusczégò, szpańsczégò, czesczégò i jinëch. Cãżkò nalezc jasną wskôzã mòtiwùjącą wëbiér dónégò autora czë autorczi pòwszechny lëteraturë do tłómaczeniô. Zdôwô sã, że z jedny stronë bëła chãc zaprezentowaniô pòwszechno znónëch ùtwórców (A. Christie, A. Pùszkin, A. Achmatowa, Ch. Dickens, G. Grass, J. Haszek), z drëdżi równak stronë doszłë esteticzné preferencje dolmaczérów i stądka przekładë dokazów Charlesa Bùkòwsczégò, Eduarda Mendozë, Rolanda Topòra, chtërne mają gwësną tematiczną pòspólnotã (alkòhòlowò-groteskòwé widzenia) abò Kira Bùłiczowa czë Terence'a Pranchetta (twòrzącëch w dzélu nôùkòwi fantasticzi).

---

[7] Zdrzë: http://www.czetnica.org/o_starnie/, przistãp 28.09.2011

Trzecy z edukacyjnëch pòrtalów, w chtërnym nalézemë wielną prizã kaszëbsczi lëteraturë, to skarbnicakaszubska.pl. Ta starna czerowónô je do szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka. Ùprzistãpniô sã na ni pòmòcniczé materiałë do realizacji szkòłowëch zajimniãców, bibliografie, lëteracczé tekstë i słowarze. Dlôte, że pòrtôl mô donądka krótczé żëcé, wôrt je achtnąc jinicjatiwã jegò pòwstaniô i dozdrzec ambitny plan stwòrzeniô zbiérkù wiédzë ò kaszëbiznie letkò przistãpny dlô brëkòwników i zrzeszający w jednym môlu wiele aspektów kaszëbsczi kùlturë. W dzysdniowi wersji animatorzë kaszëbsczi skôrbnicë mùszą sã biôtkòwac ze sprawą autorsczich prawów i finansowima ògrańczeniama parłãczącyma sã z rozbùdową starnë, a przez to gòdzëc sã na mało widzałą, żlë jidze ò wielënã, reprezentacjã aktualny kaszëbsczi lëteraturë (np. w dzélu lëteratura za przikłôd kaszëbsczi liriczi mómë pòdóné blós pòezjã Hanë Makùrôt), mało bòkadno wëzdrzi téż wëkôz òbrobieniów tikającëch sã ti tematiczi (np. w bibliografii sparłãczony z historią i teorią kaszëbsczi lëteraturë są leno trzë bédënczi, w tim dwie sprzed drëdżi swiatowi wòjnë!)[8].

Baro wëbiérno prezentowónô je kaszëbskô lëteratura w nôbarżi pòpùlarnym zdrzódle wiédzë w jinternece: Wikipedii[9]. Nalézemë w ni spòdleczné historiczné jinfòrmacje, czile òdsélôczów do biografii ùtwórców, spisënk titlów dokazów, baro rzôdczi link z zamkłoscą dokazu. Mùsz je przë tim dozdrzec, że w Wikipedii panëje specyficznô disprepòrcjô midzë kaszëbskòjãzëkòwima a pòlskòjãzëkòwima materiałama ò kaszëbsczi lëteraturze. Hewò na pòlsczi wersji starnë nie nalézemë westrzód kaszëbsczich lëteratów biografii Szimona Krofeya, Frãcyszka Sãdzycczégò czë Stanisława Pestczi, za to nadzwëkòwé akùratné bãdą biografie Floriana Cenôwë czë Zrzeszińców. Co do dokładnotë tëch charakteristików mùsz je równak pòdczorchnąc, że sztótama stôwają sã òne za baro drobiznowé abò nawetka na nieprzëmëszlony ôrt jironiczné. Tak chëba mùszimë skòmentowac np. fragment biografii Cenôwë[10], w jaczim doznôwómë sã, że „dzewiãclatny program szkòłë zrobił w lat jednôsce (1830––41), mòże na skùtk òbcążeniô nôùką". Stil docyganiów ùtrzimôł bezmionowi autor hasła w Wikipedii téż i dali, czej czëtómë ò tim jak Cenôwa: „mieszkôł na pôrã stancjach i bëc mòże téż w tpzw. kònwikce." Ùdzywnioną zdaniową kònstrukcjã pòtikómë téż kąsk pózni, czedë je referowóny financowi sztatus młodégò Cenôwë: „dostôwôł sztipendium pòznańsczégò Towarzëstwa Nôùkòwi Pòmòcë, ale tej-sej miôł financowé problemë." Z jinëch, corôz barżi kùriozalnëch stilisticznëch znanków artikla w Wikipedii mòżna tuwò wspòmnąc ò swójnym skamrôcenim sã autora biogramù z bòhaterã, ò jaczim pisze. Mô to plac we fraze: „[Cenôwa] chùtkò zdrësził sã ze swòjim princypałã, a pózni – téż chùtkò – pòsztridowôł” abò „Do pòmòcë w gòspòdarstwie zgòdzył Rozaliã Tarnowską (1834–1917), z chtërną miôł czwioro dzecy.” Nadzwëkòwò nieszëkòwno i w dëchù szkòłowégò jãzëka wëzdrzi zdanié, jaczé syntetizëje dzejanié dozdrzeniałégò Cenôwë, czedë autor hasła w Wikipedii pisze: „[Cenôwa] próbòwôł sómno zakłôdac jaczés szerszé òrganizacje, co równak nie wëpôlëło”. Z pòzdrzatkù dzysdniowëch badérowaniów – a i nawetka w widze dôwnégò òbrobieniô Jana Karnowsczégò – taczé zdania są nie do przëjimniãcô. Za to ju na kaszëbskòjãzëkòwi wersji Wikipedii, biogramów mómë ju wërazno wicy, tak pò prôwdze kòżdi kaszëbsczi ùtwórca òstôł skòmentowóny przez pasowny artikelk, le nie wiedzec czemù… załóżca nôùkòwégò òbzéraniô kaszëbiznë – Floríón Cenôwa ni mô swòji pòdstarnë i dzysdniowi czëtińc zwrôcô sã do biogramù napisónégò pò pòlskù, le w òbgôdónym przed chwilą stilu.

---

[8] Zdrzë: http://www.skarbnicakaszubska.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=162&Itemid=179#Literatura – teoria, historia, przistãp 3.10.2011

[9] Zdrzë: http://csb.wikipedia.org/wiki/Kasz%C3%ABbsk%C3%B4_l%C3%ABteratura, przistãp 29.09.2011

[10] Zdrzë: http://pl.wikipedia.org/wiki/Florian_Ceynowa, przistãp 30.09.2011

Czekawą promòcyjno-edukacyjną jinicjatiwą je Akademiô Kaszëbsczi Bôjczi[11]. Dzãka ni jinternetowi czëtińc i słëchińc mòże zapòznac sã z pôrãnôsce dokazama klasyczi kaszëbsczi lëteraturë dlô dzecy, czëtónyma przez znónëch przedstôwców pùblicznégò żëcô. W dzysészi jinternetowi fòrmie je to przédno dokùmentacyjné forum pò dzejaniach, jaczé miałë plac w pierszi pòłowie 2011 rokù, stądka pòdstarnë z galerią òdjimków czë fòtorepòrtażã z promòcyjnëch akcjów. Mòżna so równak przedstôwic dalszé dzejanié ti starnë, dofùlowóny przez kònsekwentné wprowôdzanié nowich bôjków, chtërne mògą bëc òdczëtiwóné przez pòstãpnëch znónëch lëdzy Kaszëb.

Z jinëch pòrtalów, na chtërnëch mómë kaszëbską lëteraturã, mùsz je wspòmnąc ò Wirtualny Biblotece Pòlsczi Lëteraturë[12], w chtërny tej-sej nalézemë kaszëbskòjãzëkòwé tekstë, na przódkù z nôwôżniészim przëkładã, to je pòwiescą *Żëcé i przigòdë Remùsa*. Bòkadni w prezentowanim kaszëbsczi lëteraturë wëzdrzi jinternetowi pòrtal Mùzeum Pismieniznë i Kaszëbskò-Pòmòrsczi Mùzyczi w Wejrowie, na jaczim nalézemë wielną prizã tegò ùtwórstwa. Stojizna tak bòkadnégò pòkazywaniô hewòtny lëteraturë ni miałabë równak za baro zadowòlniwac, żelë dómë bôczenié, że stolemné mùzealné zbiorë są jesz niezdigitalizowóné abò òstało to zrobioné, a ni ma jich na starnie. Timczasã przed biblotekama czë mùzeama je nacéchòwónô w widze ùnijnëch abò państwòwich programów digitalizacji, czekawô perspektiwa rozwiju. Chcemë dozdrzec, że taczé môle jak Bôłtowô Cyfrowô Bibloteka czë Wejrowskô Cyfrowô Bibloteka prezentëją nowé mòżlëwòtë pùblikòwaniô tekstów kaszëbsczi lëteraturë. Jeżlë òsóbné regionalné cyfrowé platfòrmë, i to nié leno pòmòrsczé, ale i z jinëch dzélów Pòlsczi, równo mòcno dzejałëbë w òbrëmienim Federacji Cyfrowëch Biblotek ów, tej bësmë mòglë miec wnetka przistãp do bëlny wikszoscë dokazów kaszëbsczi lëteraturë. Żebë z nich kòrzëstac sygnie leno pasowny program do òbsłëgiwaniô lópków cyfrowi bibloteczi i w jedny chwilë mómë przistãp do pierwòdrëków, periodików i lëteracczich tomików twòrzonëch w kaszëbsczim jãzëkù.

---

[11] Zdrzë: http://www.akademiabajkikaszubskiej.pl/index.php?a=bajania&b=o_kampanii, przistãp 29.09.2011

[12] Zdrzë: http://literat.ug.edu.pl/remus/index.htm, przistãp 3.10.2011

Westrzód wschòdzącëch edukacyjnëch i jinfòrmacyjnëch jinicjatiwów sparłãczonëch z kaszëbską lëteraturą mùsz je napisac ò zjawiszczach czësto procëmnëch. Jidze tuwò ò Projekt Rastko Kaszuby [www.rastko.net], w chtërnym mòżna bëło nalezc przikładë kaszëbsczi lëteraturë i materiałë, jaczé jã òbgadiwałë. Pò pôrã latach jistnieniô ten założony i mòderowóny przez Duszana Pażdzersczégò pòrtal òprzestôł sã rozwijac z przëczënów – jak sã zdôwô – logisticzno-finansowëch. Je to swójnégò ôrtu kùlturowi stracënk, bò pòrtal, chtëren béł projektã przédno slawisticznym, pòkazywôł kaszëbiznã na szeroczim planie jãzëków dzysdniowi Europë i dôwôł wiôlgą mòżlëwòtã zapòznaniégò sã z kaszëbską tematiką. Szkòda, że w tim przëtrôfkù pasja jednégò człowieka nie sygła, żebë ùtrzëmac przë żëcym tak ambitno założoną jinternetową starnã.

Jistno stało sã z dwùma periodikama, chtërne miałë swòjã jinternetową wersjã, a terô felô cygnieniô dali. Mëszlã tu ò „Òdrodze” przistãpny w sécë jesz z dwa lata temù, a terô jistniejący blós w jinternetowim adresu[13]. Mést felënk fùńduszów mô sprawioné, że nie òstôł zrobiony òpłacënk za wëzwëskiwanié domenë i serwera, przez co òstôwô nama dzysô sëgac do te periodika leno w tradicyjny wersji, żebë duńc do czile téj-séj rzôdczich aktów artisticzny kaszëbsczi lëteraturë. W lepszi stojiznie są „Naji Gòchë”, chtërne trzimią swòje bëcé w jinternece, chòc òd rokù nie robią aktualizacji zamkłoscë jinternetowi starnë[14]. W przëtrôfkù tegò pismiona je widzec jak mòckò wëdôwanié periodika je sparłãczoné z ùdostôwanim bùtnowëch financowich strzodków. Redaktor magazynu – Zbigniéw Talewsczi – chòc nie promòwôł za baro kaszëbsczi lëteraturë w swòjim pismionie, a barżi zajimôł sã jinfòrmacyjnym gazétnictwã, z drãgòtą nalôżôł materialné wspiarcé do twòrzeniô i kòlportowaniô titla.

Wëdôwiznowé òficynë

Promòwanié kaszëbsczi lëteraturë w jinternece przez wëdôwiznowé òficynë je kònsekwentné, chòc cãżkò rzeknąc, że mòże zadowòlnic. Z wëdôwiznów, chtërne pùblikùją taczé ùtwórstwò, mùsz je wëmienic przédno Wëdôwiznã Region Jarosława Éllwarta, a téż Wëdôwiznã Rost Eugeniusza Prëczkòwsczégò. Wëdôwizna Region, jakô jistnieje òd 1992 rokù, w òbrëmienim swòjégò meritoricznégò dzejaniô wëdôwô téż kaszëbską lëteraturã we wszëtczich tak pò prôwdze ôrtach i fòrmach[15]. Przez swojã jinternetową ksãgarniã wcyg przedôwô pôrãdzesąt titlów autorów przédno dzysdniowëch, chòc nié wszëtczé z bédënków pòwstałë jakno dokôz Wëdôwiznë Region, le są kòlpòrtowóné dzãka niemù na prawach kòmisu. Zdrzący z blëska na drëczi całowno pòchôdający z ti òficynë, wôrt je wëmienic dokazë na binã Alekségò Peplińsczégò, liriczi Alojzégò Nôgla, Tomasza Fópczi, Hanë Makùrôt i òsoblëwie wôżné dlô dzysdniowégò czëtińca antologie kaszëbsczi pòezji[16]. Z autorów, jaczi nie pùblikòwelë w gdińsczi òficynie, a jich dokazë są przistãpné w Ksãgarni Regionu mòżna wëmienic chòcle dokazë na binã Anë Łajming i prozã Jana Natrzecégò. Westrzód tak szerok reprezentowóny kaszëbsczi lëteraturë mòżna miec żôl, że mòderatorzë pòrtalu nie delë produktóm wicy jinfòrmacjów ò autorze abò lëteracczi specyfikacji. Chòc pòmëslelë òni ò mòżlëwòce pisaniô recenzji tëch pòzycjów, je widzec, że brëkòwnicë pòrtalu mało czedë z tegò kòrzistają. Môłą wënôdgrodą za to są relacje z promòcjów ksążków òficynë zamkłé westrzód aktualnotów przédny starnë Wëdôwiznë Region.

---

[13] Starna dzejała pòd adresã http://odroda.zk-p.pl/

[14] Zdrzë: http://www.najigoche.kaszuby.pl/, przistãp 30.09.2011

[15] Zdrzë: http://wydawnictworegion.pl/historia-firmy.html, przistãp 29.09.2011

W jistnym dëchù prezentacji kùlturowégò produktu, chòc z mniészim òrganizatorsczim môchã, dzejô jinternetowô starna Wëdôwiznë Rost. Òficyna, jakô dzejô pòd tą pòzwą òd 1998 rokù, kònsekwentno wëdôwô drëkã kaszëbską lëteraturã[17]. Gwësnym dejowim wëbòrã miéwcë wëdôwiznë je pùblikòwanié materiałów sparłãczonëch z religijnym żëcym Kaszëbów i stądka téż pòchôdają rozmajité spiéwniczi abò ksążeczczi do nôbòżeństwa czë lekcjonarze. Òkróm tegò wëdôwiznowégò profila Rost wëdôwô pòeticczé tomiczi autorów wchôdającëch dopiérze do lëteracczégò dzejaniô (debiutowelë w ti òficynie: Bòżena Szëmańskô, Robert Żmùda-Trzebiatowsczi, Michôł Piéper, Stanisłôw Bartélëk, Henrik Mùsa, Jerzi Barthelke, Maria Bòszke, Leòn Gòłąbk, br. Zbigniéw Joskòwsczi). Z szlachùjącą do ti stojizną mómë do ùczinkù w przëtrôfkù kaszëbskòjãzëkòwi prozë (Rost òpùblikòwôł: Sztefana Fikùsa, Mariana Majkòwsczégò, Stanisława Bartelëka). Òficyna Prëczkòwsczégò pùblikùje téż dokazë sparłãczoné z kaszëbsczim lëteracczim żëcym: ò ùtwórstwie ks. Frãcyszka Grëczë czë biografiô Aleksandra Majkòwsczégò napisónô przez Augùstina K. Hërsza. Gwësną nowizną w òdniesenim do Wëdôwiznë Region je to, że pùblikòwóné są tuwò dzéle wëdôwónëch pòzycjów, co mòże przekònac (abò zniechãcëc) czëtińca do kùpieniô ksążczi dónégò autora. Mòżna bë miec nôdzejã, że ùdba z przedstôwienim próbczi stilu dónégò dokazu abò tomikù bãdze rozwijónô w przińdnoce, dzãka czemù dóny dokôz zacznie jistniec nié leno jakò produkt przedôwaniô, ale téż jakno przikłôd kaszëbskòjãzëkòwi lëteraturë.

---

[16] *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990 r.)*, przërëcht. R. Drzéżdżón, G. J. Schramke, Gdiniô 2004; *Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji. 1991–2008*, przërëcht. G. J. Schramke, Gdiniô 2010.

[17] Zdrzë: http://www.pryczkowski.com.pl/rost/index.php?option=com_content&task=view&id=45&Itemid=39, przistãp 29.09.2011.

W mniészim dzélu, tak pò prôwdze leno jinfòrmacyjno, pòkazywają artisticzną kaszëbską lëteraturã na swòjëch pòrtalach taczé jinstitucje, jak Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié[18] i Kaszëbsczi Jinstitut[19]. Do czësta nieprzëtomnô w gwôsny jinternetowi fòrmie bëła Òficyna Czëc Wòjcecha Czedrowsczégò, tak wôżnô doch dlô rozwiju kaszëbsczi lëteraturë i mającô nôwikszi kaszëbskòjãzëkòwi materiał. W nônowszim jinfòrmaticznym medium wëdôwizna ta nie nalazła metodë na wëkòrzistanié lëteracczich materiałów, chtërne miała, chòcbë w nôprostszich promòcyjnëch fòrmach, nie gôdającë ò apartno dzejającym pòrtalu òficynë[20].

Lëteracczé karna i ùtwórcowie

Z kaszëbskòjãzëkòwëch lëteracczich karnów do krótczi analizë pasowné je leno òkrãżé Zymkù. To niefòrmalné karno ùtwórców, jaczé pòwstało 10 lat temù, òd zôczątkù jistnieniô rozmiało achtnąc cyfrowé strzodczi przekazywaniô tak, żelë jidze ò kòmùnikacjã z czëtińcã, jak i w lëteracczi tematice[21]. Pòwstanié jinternetowi starnë i kònsekwentné ji aktualizowanié stało sã pòzytywną znanką bëtnoscë młodi kaszëbsczi lëteraturë w sécë, chòc i tuwò je widzec felënk kònsekwentnégò aktualizowaniô zamkłoscë. Pòrtal mô w se pôrã dzélów, z chtërnëch nôwôżniészi to panel z biogramama i dokazama sztërnôsce nôlëżników Zymkù. Niejedné z biogramów są pisóné na pòwôżno, a niejedné szpòrtowno, nôwôżniészô je równak sprawa przistãpnoscë jich tekstów, chtërne òtmikają sã chùtkò i bez jiwrów. Je widzec, że wëbòrë dokazów òstałë zrobioné z namëszlenim i mają bëc znankòwné dlô profilu ùtwórstwa. Mòżna bë zwikszëc wielënã przikładów tegò ùtwórstwa, le z drëdżi stronë ni ma taczégò mùszu, skòrno niejedny z ùtwórców mają swòje priwatné starnë. Òsoblëwie wôżnym partã pòrtalu Zymkù je Fòrum, chtërno pòkôzywô diskùsje tak ò òrganizacyjno-towarzësczi tematice (sprawë pòtkaniów czë promòcji), jak i lëterackò-jãzëkòwi (np. problem zapòżëczeniów z cëzëch jãzëków, labializacjô jãzëkòwëch fòrmów). Òsoblëwie w tim drëdżim dzélu autorowie Zymkù pòkazywają sã jakno wmaklewny, czasã ferticzny diskùtańtowie i lëteracë. Baro to dobrze swiôdczi ò bezùstôwny starze ò swój artisticzny jãzëk i fòrmã kòmùnikacji. Z jinternetowi starnë Zymkù mòżna téż darmôk scygnąc zamkłosc apartnëch numrów almanacha karna, co pòzwòliwô achtnąc jintegracyjny wëmiar taczi wëdôwiznë.

---

[18] http://www.kaszubi.pl/?p=page&page_id=1078, przistãp 3.10.2011

[19] http://www.instytutkaszubski.pl/oferta_00.html, przistãp 3.10.2011

[20] Na dzysô wikszosc nowò wëdónëch pòzycjów Òficynë Czëc nalôżô sã w jinternetowi ksãgarni Wëdôwiznë Region, co je jedurną fòrmą promòcji òpùblikòwónëch dokazów.

[21] Zdrzë: http://www.zymk.net/zymk-o-co-tuwo-jidze; G. J. Schramke, *„Zymk” – wspòmink ò zôczątkach*, „Stegna” 2011, nr 1, s. 11–14; D. Kalinowsczi, *Zymk wcyg òdnôwióny – kaszëbsczé lëteracczé òkrãżé „Zymk”*, przeł. D. Majkòwsczi, „Stegna” 2011, nr 1, s. 2–8.

Nônowszô kaszëbskô lëteratura je téż przëtomnô na kaszëbskòjãzëkòwëch starnach autorów. Nié wszëtczé z tëch starnów są òsoblëwie bòkadné w tekstë, le kòżdô z nich wërazno prezentëje lëteracczé dobëca w jinternetowim medium. Nôbarżi fùlno prezentëją sã pòrtale Rómana Drzéżdżona, Tomasza Fópczi i Janusza Mamelsczégò. Ù pierszégò z nich nalézemë nié leno artisticzné ùtwórstwò (liriczi, fragmentë prozë), ale i pùblicysticzné tekstë tak w szpòrtownëch òdmianach, jak i barżi jinfòrmacyjno-ùżëtkòwëch. Je to ò tëli wôżné, że w jednym môlu mòżna zbadérowac bòkadną lëteracką aktiwnotã Drzéżdżona jakno felietonistë, pòetë, prozajika, esejistë czë dzejarza kùlturë. Starna, zdrzącë na grafikã, je zbùdowónô przezérno, z wiele pòwrózkama do jinëch zdrzódłów jinfòrmacji ò Kaszëbach, zaprojektowónô bë przekònac do kaszëbsczi tradicji tak kaszëbskòjãzëkòwégò, jak i pòlsczégò czëtińca[22]. Pòrtal Tomasza Fópczi to drëdżé z bòkadnëch zdrzódłów kaszëbsczi lëteraturë. Mòże nawetka lepi bëłobë tuwò pòzwac gò zdrzódłã mùzyczi i lëteraturë, bò òkróm tekstowëch lopków, nalézemë na starnie bëlny zestôwk mùzycznëch dokazów, chtërne zjiscywają metodã ùczbë kaszëbsczégò jãzëka przez spiéw[23]. Nawigacjô pò starnie Fópczi je letkô, zamkłosc òtmikô sã bez jiwrów, a całownota robi wrażenié starnë baro „dialogòwi" i òtemkłi na terôczasnégò brëkòwnika.

Wzglãdno bòkadno wëzdrzi pòrtôl Janusza Mamelsczégò, ùtwórcë përznã starszégò òd wëżi wspòmniónëch, chtëren na swòji starnie pùblikùje pòezje, prozã, tłómaczënczi i wiérztë dlô dzecy[24]. Minusã ti starnë je ùcãżiwającô swòją agresywnotą reklama, jakô zawôdzô w kòmfòrtowim czëtanim dokazów. Prostszą technologiczno pòstacją i mni wielną w dokazë zamkłosc mają jinternetowé starnë Hanë Makùrôt (http://meta-fizyka.blogspot.com/), Alicji Sczibë (http://ala.kaszubia.com/category/oglowo) i Adama Hébla (http://szadi.kaszubia.com/), Tomasza Ùrbańsczégò http://tomk.kaszubia.com/ i Matéùsza Titusa Meyera (http://tites.kaszubia.com/). Ne pòrtale w dzélu wëzwëskiwają fòrmã bloga, a w dzélu òstôwają przë tipicznym ùkładze załóżków z tematicznyma pòdstronama. Wôrt w tim placu dac bôczenié na niebanalną grafikã starnów piszącëch Kaszëbków, chtërne mają starã nié leno ò tekst, ale znaczeniowi òbrôz.

---

[22] Zdrzë: http://www.belok.kaszubia.com/, przistãp 5.10.2011

[23] Zdrzë: http://www.fopke.pl/, przistãp 5.10.2011

[24] Zdrzë: http://mamelski.yoyo.pl, przistãp 5.10.2011

JÃZËK KASZËBÓW Z ÒKÒLÉGÒ KÒSCÉRZËNË – II PÒŁ. XIX STALATA

Tadeùsz Linkner

Znóné są nama tekstë mòwë Kaszëbów z XIX stalatégò z pôłniô negò regionu, zapisóné bez badérów i lëdzy, co zajimelë sã pisanim, ale wôrt téż dac bôczënk na pisemné wëpòwiescë kòrespòńdentów pòmòrsczich gazétów, do jaczich mòże zarechòwac chòcbë Andrzeja Landowsczégò, chtëren w latach 1881–82 pisôł do toruńsczégò „Przyjaciela”. Pòmijóm ju wszelczé zdarzenia dôwóné w jegò lëstach, jaczé pòdpisowôł nôprzód „Jedroch Fein. Kaszeba”[1], nie zdrzącë kòl tegò na jinterpùnkcjã, bò rôz dzelącë ne słowa kòmą, jiną razą łącząc mëslnikã. Jakno, że nie jem jãzëkòznajôrzã to nie mdã na mòc tegò rozwôżôł, leno mdã miôł starã pòdac ne znaczącé, z racji zawiartëch w nich zamkłosców wëpòwiescë negò autora. Mòże jesz tu dodac, że Jãdroch napisôł do „Przyjaciela” leno szesc lëstów, z chtërnëch pierszé sztërë bëłë pò kaszëbskù, a dwa slédné pò pòlskù.

Pierszi, a tej dopiérze piąti lëst, zaczął òd pòzdrowieniô, jak no wnenczas zaczinało sã wnetka kòżdą epistołã, to je chwôląc Bòga. Równak tuwò nie je to tak wôżné, jak w nym pierszim lësce zarôzka pòtemù no dolmaczenié, że dlôte donąd do „Majsterka”, to je przédnégò redaktora „Przyjaciela”, Jignacégò Danielewsczégò nie pisôł, bò wzbróniôł sã jakno Kaszëba pòlaszëc. Do te dodô tu so jakno Kaszëbie epitet „urodlewy”, co nié tëli miało znaczëc pò pòlskù „urodziwy”, co barżi „rzeczywisty”, „prawdziwy”. Chòc znającë nen epitet „fejn” z pseudonimã Jãdrocha, mògło to z nim jakòs wespółbrzëmiec, bò „fejn” i „urodlewy”, to synonimë.

---

[1] Wszëtczé wëjimczi i cytatë przëtoczoné są w òriginalnym zôpisu zastosowónym w badérowónëch lëstach.

Tej prowadzącë dali no òbgôdanié, Jãdroch równak sã òbdô, i to wedle przësłowiowi rzeklënë, że nen mack, co lepi robi jak mòże, i wësle z pòdkòscérsczégò Lubania swòjã pierszą kòrenspòndencjã do Majsterka, a òbgôdónô tu ji zapòwiesc, wedle XIX-stalatny gôdczi, tak bãdze brzëmiała:

> „Niech będze pochwolony Jezus Chrystus! Kochany Panie Mejsterku! Ju od porę niedzel webierąm sę, abe co do Wos napisac, ale beło mnie tak jakos, że to jo jako urodlewy Kaszeba tak decht ni mogę poloszec, le godąm, jak mnie nanka nauczeła. Ale nareszce umeslełem so tak, że ciep ten, co lepi robi jak może, i piszę”[2].

Czedë kùreszce rozsądzy, że napisze pòstãpny lëst, przëznô sã, że długò sã do te brôł. Pò prôwdze! Żebë napisac pierszi, biôtkòwôł sã ze sobą pôrã tidzeniów (niedzel), a tej òd drëkù pierszégò do drëdżégò minãło wiãcy jak dwa miesące. Żlë nawetka rzecze, że miôł wiele robòtë w pòlu, bò prawie sadzył bùlwë, to pierszé dolmaczenié nié le to mògłobë znaczëc, ale téż jiscënczi, jaczé miôł z napisanim lëstu do gazétë. Pamiãtającë zôs ò kaszëbsczi słowiznie, do tamtégò pierszégò wërażeniô, jaczé jinaczi dolmacził Sztefón Ramùłt w „Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego”, mòże dopisac „bulwe”, „perzynka” i „muca”, co są w nym słowarzu a jaczé znaczą nadczidłé ju tuwò „ziemniaki”, „troszeczkę” i „czapka”.

> „Ju dosc długo sę webierąm, znowu co do Przejocela napisac, ale to le tak nie jidze, jak be to chto chcoł. Me tu tero bele w nowiększy roboce, bosme sadzele bulwe, chtórne u naju ubodziech ledzy są gruńtem wsześciego pożewienio. Ale tero, Bogu dzęka, uprzątnęnisme sę z nimi i znowu perzenkę węcy je czasu, o strawę duchową sę starac. Noprzód tede zdijmąm moją mucę i odzewąm sę słowy naszech ojców: Niech będze pochwalony Jezus Chrystus!”[3].

Òkróm tegò z pierszégò lëstu Jãdrocha nót je pòdac i taczé sekwencje, jaczé dozwôlają pòznac jiné kaszëbsczé òkreslenia, chtërne fùnkcjonowałë w jãzëkù nenczasnëch pòdkòscérsczich i na gwës téż jinëch Kaszëbów. Tak z pòdónégò w „Przyjacielu” wiadła ò pòbicym w Grabówkù żëdowsczégò hańdlarza, chtërno òkôzało sã leno klapama, mòże za Jãdrochã pòdac, że czej lëdze ò tim czëtelë, „tej meslele, że to le samni mordorze mieszkają w nym Grabówku”, kò „mordorz” to „morderca”.

Gôdającë ò emigracji lëdzy z òkòlégò do Americzi, béł rôd, że z jegò wsë wëjéżdżô le jedna pòlskô familiô. Rozmieje sã „pòlskô” mùszi tu rozmiec, że kaszëbskô. Pòdôwającë przëczënã nëch wëjazdów za òcean, równak wërzeknie taczé zdanié, chtërno nieletkò je dzysô zrozmiôc. Kò nie nalézemë słowa „luszyne” w słowarzu Ramùłta, chtërnym jakno nôblëższim, zdrząũcë na czas wëdaniô, mòże sã tu pòsługiwac. Nie nalézemë jegò téż w pòdónym na kùńcu lëstu słowarzkù, co gò za sztócëk pòznómë. Temù pamiãtającë ò tim „luszyne”, jak tedë to zrozmiec?

---

[2] Listy do „Przyjaciela”, „Przyjaciel” 1881, nr 13, s. 3.

[3] Listy do „Przyjaciela”, „Przyjaciel” 1881, nr 23, s. 3.

> „Nowięcy cy ledze skarzą sę na panów, ze wjedno luszyne im dowają, a potym im cężko mniesce sobie wenalezc”[4].

Pòtemù zamkłosc lëstu nie je tak drãgô. Jãdroch pisze doch ò tim, jak jeden pòlsczi pón chcôł sprzedac fòlwark w Lubieszënie jaczims „innoplemnińcąm”, i bãdze na to rozgòrzony. Temù że z pisanim i czëtanim dobrze bãdze so radzył, wiãc gwësnô żëjącô w jegò wsë białka przëniosła mù lëst òd sëna, bë ji przeczëtôł. I tedë òkôzało sã, że wëjachôł òn do Americzi (gwës z òjcã) „małym knopiciem”, czedë to jesz nie chòdzył do szkòłë, ale czile lat pózni swòji rodny mòwë nie zabéł, bò „Tero pisoł z Ameryci ju jako taci kąsk podrosły benjel dosc dobrze po polsku”[5]. Znôwù czej spòtkôł we wsë cziledzesąt „andwersburszów”, to pòzwie jich nôprzód pò pòlskù „obieżyświatami”, pòtemù naléze barżi swójsczé na nich miono „oblecyswiatów”, zdrôdzającë, jak Kaszëbi radzëlë so z cëzym słowã. Le czedë dzecë bãdą pò zëmie chòrzëc na difterit, mdze ną chòrosc pòzéwôł wnetka tak samò – „dypterytus”. Co prôwda dzãka słowarzkòwi, ò chtërnym ju bëło a jaczi za sztërk pòznómë, taczé zdanié: „Lechą też tu mąme pastwę; żebe le sę zdzebło cepli zrobiło, to zaro naju kwek wykaszerujema na buten”[6], òkôże sã zrozmiałé, ale nié we wszëtczim, bò jak z ną „pastwą”, co miało znaczëc na „wypas” abò na „pastwisko”. Przë leżnoscë dowiémë sã, że Jãdroch temù tak gòrlëwie czëtôł „Przyjaciela”, bò rëchli znôł „Przyjaciela Ludu”, jaczégò Jignacy Danielewsczi pòtemù przeniósł z Chełmna do Tornia, krócy gò pòzywającë i òd 1875 rokù dali wëdôwającë. Kùńcził zôs Jãdroch swój pierszi lëst do „Przyjaciela” taczim słowã, jak to czedës bëło w lëstach pisóné:

> „Pozdrawiąm pana Majsterka z białka i decami jako i wszescich, co prze Przejocelu pomagają. Kusząm rączcie i ostaje z gwesnym szacanciem żeczliwym druch (h) em”[7].

Żebë dlô kòżdégò czëtińca torùńsczégò „Przyjaciela” zamkłosc pisónégò pò kaszëbskù lëstu Jãdrocha bëła zrozmiałô, Redakcjô dała na kùńc przëpis, w jaczim dolmaczëła drãdżé słowa. Jak ju rëchli tu bëło rzekłé, nie bëłë to wszëtczé nieznóné słowa, bò jak më sã ju doznelë, jesz jiné mògłë bëc dlô nenczasnégò niekaszëbsczégò czëtińca niezrozmiałé, ale dzãka temù chùtkò zredagòwónémù słowarzkòwi zamkłosc lëstu mòżna bëło ju jakòs zrozmiec. Òkróm tegò taczi przëpis béł mądrze wëmëszlony, bò nawetka „Słownika języka pomorskiego czyli kaszubskiego" Sztefana Ramùłta jesz nie bëło. Zôs chto wzął sã w Redakcji „Przyjaciela" za jich dolmaczenié, ni mòże bëlno rzeknąc, chòc to bë mógł bëc Hieronim Derdowsczi, chtëren wnenczas w Torniu mieszkôł i z „Przyjacielem" jak téż z „Gazetą Toruńską" miôł blësczi kòntakt, w ny slédny mdące redachtorã òdpòwiedzalnym. Temù chtëż bë mógł lepi znac w Redakcji „Przyjaciela" kaszëbsczi, jak nié Derdowsczi! Mòże tej rzec na gwës, że chòc pòdpisała sã pòd nym dolmaczënkã Redakcjô, to prawie Derdowsczi wzął sã za zapòwiesc i dolmaczënk nëch niechtërnëch kaszëbsczich dialektizmów. Kò gôdô ò tim pòwòłanié sã na „kaszorek", tec leno na Kaszëbach tak pòzéwóny béł nen rëbacczi atribùt.

---

[4] Listy do „Przyjaciela”, „Przyjaciel” 1881, nr 13, s. 3.

[5] Tamże.

[6] Tam.

[7] Tam.

> „(Wyjaśniamy niektóre wyrazy z powyższej korespondencji, które nie wszystkim będą zrozumiałe – *Perzynkę*: troszeczkę; *knopik*: chłopczyk; *benjel*: (niemieckie bengel) łobuz; *kwek*: chudoba, bydło; *na buten*: na dwór, na pole; *wekaszerowac*: (właściwie wyrzucić ryby z kaszorka) wypędzić; *białka*: białogłowa, młoda kobieta, żona; *gwesny*: prawdziwy. – Redakcja)"[8].

Tak mòże òbgadëwac kòżden pòstãpny z szesc lëstów Jãdrocha, chtëren żił w kaszëbsczim Lubaniu abò dzes kòle niegò. Temù że nôwôżniészô je jegò wëpòwiesc, tej niech gôdô. Niech tak gôdô, jak miôł starã zapisac swój głos w lëstach do „Przyjaciela".

Tak pòwiôdôł, czedë w Liniewkù swiãconô bëła Bòżô Mãka:

> „Ksążek bardzo ładniuszko prawił, jak to krzyż z wizerąnciem Pana Jezusa mąme mniec w poszanowanio i nojgweszniejszego mniesca międze obrazame na scanie mu ustępowac. Wiele ledzy słuchało ny piękny nouci, a strzeche i biołcie a nawet beńłowie miele łze w oczach"[9].

Jakno wierzący, ni mógł bëc cëchò, czedë lëdze robilë w swiãto:

> „W Boże Cało, co jednak je duże święto, doł w naju kreisu jeden żydzci pąn strzydz owce. Swoim mniemieccim ledzom to le nakozoł, żebe do tego przeszle i przyszle. Polscim ledzom to mowił, że cze chcą, to niech przyńdą też. I przeszła większa częsc polscich kobiet w Boże Cało strzydz żydzcie owce, a żedzesko ich nie odegnalo".

---

[8] Tam.

[9] Listy do „Przyjaciela", „Przyjaciel" 1881, nr 29, s. 3.

Lëchò òceniwôł rozmajiti pisënk nôzwësków:

> „Co to tu u naju je za galamatyjasz z pisownią imion, to we ju wierę ani niebędzece chceli wierzec. Polście imię Studziński widzołem na włosne ocze pisane: Studinski, Studinsky, Studynski, Studynsky, Studczynski, Stodczynski, Stodczynske i nareszcie Studziński. Imię Breska: Breske, Bräske, Breski, Bresky, Brzeske, Brzeska. Imię Sierocki: Sirocky, Syrocki, Cirotzke, Cyrotzky, Cerocke, Cherocke i Sierocki. Nieskończył bem, zebem Chcoł wszescie mi znane odmiane imion Wąm podac. Najgorsze przetem je to, że ci ledze sami przeciw taci krętaninie swoich imion sę niebronią”[10].

Òpòwiôdôł, co komù w òkòlim sã zdarzëło, np. chto béł òkradłi. I rozmiôł to szpòrtowno òpòwiedzec:

> „W Nowy Karczmie zakrod sę niedowno nocą do kremu goscinnego Szleimera taci biedny wędrowny i począn so tam gospodarzec po swojemu. Weszukoł so tam ibercyn latowy pana goscinnego, cygarów, sera, kołocza, wina itd., a bełbe i kasę wyprożnił, ale pąn Szleimer przebudzony nym trzasciem, przybieg w koszuli do kromu ze swiatłem i uzdrzoł swego nieproszonego gosca, ale przetem tak sę werzas, ze doł złodzejowi w swoi obecności z całym ladąnciem odyńc. Mioł pomesilenie na jednego łobuza w modnych okulorach, co za dnia u niego sę bawił i pisoł o nym przypodku kuncwoccim do Koscerzny do swoi matci, a ta na trzeci dzen pokozała więcy odwodzi, niż ji syn, bo nego złodzeja na strase w miesce poznała i z pomocą przechodniów przetrzemała, poczęstowawszy go przetem tak a la Kantorowicz porę zausznicami”[11].

Widzôł sã jemù spòsób na kradélca:

> „Panu z Małego Będomina ukradle też tero niedowno 14 korcy żeta ze spichrza. Złodzeje bele zajechani po no zboże w jednego konia, ale trafiele na swojego. W nym żece trofioł sę óws. Nen pąn rozesłoł zaro do wsześciech okolicznech młenów zawiadomienie z prosbą, żebe, skorno tacie a tacie żeto sę do mlenio naleze, mu dale znac. I nie brukowoł długo czekac, a złodzeja ju mnioł. Pąn mejster od branio uzdrzy sę pewnie wnet w komorce, gdze słuńce i mniesądz nie srodze przeswiecają”[12].

Ò nëch co wëjéżdżają za robòtą do Americzi napisze jesz rôz w czwiôrtim lësce. Leno ną razą ju jinaczi, temù że emigrańcë mdą Kaszëbama z kartësczégò pòwiatu.

---

[10] Tam.

[11] Tam.

[12] Listy do „Przyjaciela”, „Przyjaciel” 1881, nr 23, s. 3.

> „Bełem nie tak downo w jedny koscelny wse w krejsu kartuścim. Webierało sę tam z tądka prawie szesc polściech famnilijów do ty nieszcesny Ameryci. Rozmowiołem z nimi, to mi powiodale, że ju maja tam krewnech i że cy im dobrze piszą, więc sę niczego nie boja. Bele to ledze werobni, ale bele i ogrodnice. Ciejm ich pytoł, cze ich będze tęskno za naju pioszczestemi polami i za senym raduńscim jezorem, to se le smniele. Staro matka jedny młody białci, chtórno też wejeżdzała, barzeczko płakała. Ale na (ta) młodo na nią jesz wadzeła, że ni mo so to brac do głowe, że choc sę może ju nie oboczą, to Pąn Bóg je wszęde ten sąm a gwes i koscołe. Całe branie tech ledzy wcole nie robiło wrażenio, jak be le z lekkomeslnosce w tak daleką drogę sę puszczale. Cóż za żorota, tak patrzec, że naju ledze tak swoje sedzebe opuszczają, a nienaszy w ich mniesce prawie gwołtem sę cesną![13]”

Zadzëwòwóny tim, że nie je jima żôl rodny zemi, nie pòchwôli jich za to i skònstatëje to dwùma wersama z „Psalmu miłości”, chtëren nalezc mòże, chòc jinaczi pòdóny[14], w „Psalmach przyszłości” Zygmùnta Krasyńsczégò:

> „Niczym Syber, niczym knute, niczym utropienio mól,
> Le Narodu duch zatruty, to dopiero bólów ból”[15].

Znôwù w pòstãpnym akapice, nié tëli co bez szacënkù co nawetka pògardlëwie, rzecze ò gwësnym „panciu”, jaczi bë chcôł, żebë na Kaszëbach dzecë w szkòle nie spòtikałë sã z pòlsczima tekstama, jaczé baro szkòdzą jich ùczbie niemiecczégò jãzëka. Wedle Jãdrocha nôlepi bë bëło, czejbë w szkòle ùczonëch bëło jesz wiãcy jinëch jãzëków, ale nôpierwi òne bë miałë bëlno pòznac swòjã òjczëstą gôdkã. Ùznac, że mëslôł tu ò rodny kaszëbsczi gôdce, bëłobë jinterpretacyjnym nadùżëcym, jeżlë tak czãsto w swòjëch lëstach gôdôł ò pòlskòscë, a na kùńc negò dzélu ò czëtanim pòlsczich gazétów, chtërne są lepszé òd niemiecczich pismionów.

> „Godołęm też w nym krejsu z jednym panciem, co mo polście przezwisko, ale ciej godac zacznie, to jak jaci nieprzejocel polściego narodu. Godalesme o naju szkołach, to mowił, że naju kaszebścim szkołąm srodze jesz szkodzą polście pisma, nibe w mniemczeniu dzecy. Lada polście pisemko – mądrowoł dalej nen pąnk – co nie je wortne, żebe je w gołą rękę wząn, cheba bez rękawicę, znęco sę nad szkolnymi że po mniemniecku uczą, a kożdy Kaszeba, chtóren do Majsterka co napisze, to samo. Joc mu zaro na to odpowiedzoł,

---

[13] Listy do „Przyjaciela”, „Przyjaciel” 1881, nr 51, s. 2.

[14] Bëlno bë miało brzëmiec: „Niczym Sybir – niczym knuty/ I cielesnych tortur król!/ Lecz narodu duch otruty -/ To dopiero bólów ból! –”.

[15] Tam.

> ale ty zorce ledzy to trzeba bez przestanku to samo powiodac, jako że mają, co to się taciech rzeczy tyczy, barzo zaboczną głowę. Dlo tego powiodom mu, co ju tysąc razy inszy powiedzele i jesz sto mnilijąnów razy ciej będze trzeba powiedzą, że nąm je nawet srodze mniło, że naju dzece po niemiecku sę uczą, tak jak też jesz mnilijbe nąm beło, żebe panowie szkólni i po fręcuzku, po andzielsku, po włosku, po łacenie i t. d. nasze dzece uczele, ciej le to może bec; boc be to im wszetko le na pożetk weszło, ale żebe przedewsześcim nopierw ne dzotcie naszy mowe sę nauczełe, jak me godąme...”[16].

Temù że òkôże sã jemù blëskô sprawa wëbòrów, tej prawie ò nich w pòstãpnym akapice rzecze. Tuwò bë mógł wszëtkò zrozmiec, czejbë nié te „weląnki”, jaczich nie nalézemë ù Ramùłta.

> „Że nama z weląnkami dobrze poszło, to we wiece, ale jednak i tu muszę cos dodac. W naju wiosce cilku nie beło zapisanych do liste wyborczy i dlo tego muszele od stołka weląnkowego czele urne, jak we to tam z wesoka wierę nazewoce, bec oddaloni”[17].

Przë leżnoscë mòże tu słowã Jãdrocha rzeknąc, jak to niechtërny panowie zmùsziwelë Kaszëbów do welowaniô na Niemców.

> „We wse Dużym Liniewie też chłope wiele głosów oddałe na Kalksteina z Klonówci, a to z ty przyczyne, że ju sę swego p. B., chtóren krótko przed wyborami zamer, nie bojele. Bo poci nen pąn B. żeł, to choc beł katoleciem, wewieròł na swoje polście chłopstwo nocesk, że muszało za mniemniecką stroną głosowac”[18].

Jak zachòwiwelë sã òb czas wëbòrów Żëdzë, téż mùszi tuwò napisac. Tim barżi, że Jãdroch nie czerëje sã żódnyma ùprzedzeniama i òpisëje sytuacjã i zdarzenia, jak wié i widzy; rozmieje sã, pòmijającë zdecydowóny agresywny tón sczerowóny do zabòrcë. Dolmaczi to w jaczis spòsób relacje Derdowsczégò ò Żëdach w „Czorlińskim”, ale to leno tak przë leżnoscë. Nie zdrzącë na to, tuwò z Żëdama, chtërnyma nawetka temù, że mają taczé proniemieccé zachòwanié wespółczëje, bëło tak:

> „Naju Żede, co przed tym wiedno nama przyrzekali, choc ich nich o to nie prosèł, że z nama głosowac będą, zdradzele jak zawde i głosowale z Mniemcami. A jednego chłopa, co polście kartcie roznoseł, to wezewoł jeden Żyd

---

[16] Listy do „Przyjaciela”, „Przyjaciel” 1881, nr 51, s. 3.

[17] Tam.

[18] Tam.

> „szweinigel”. Możec on jesz i ten szachrajści ludek sę nawrocy, ale tym czasem u naju nowięcy kożdy Żyd trzyma sę mniemczyzne jak pijany płota, a ani sąm hep! hep! slepi im nie otworzeł”[19].

Że napòmnienia Jãdrocha dałë jaczis brzôd, co nawetka mòże ùznac za efekt jegò òbiektiwnégò jinfòrmòwaniô czëtińców „Przyjaciela”, mògło chòcbë ùdokazniwac wiadło ną razą ò Pòlôchach:

> „Ten pąnk, co przed swoje przezwisko w polskim języku wszędze *von* pisywał, ju sę poprawieł i opuszczo nen przydatk; ale nen wieldzi pąn, ten na zgorszenie świata wstecz do swego krawca Polokana pocztowy Karce po mniemniecku pisywa. Jak Majsterek meszli, nie beł be to czas w nen kobeli łeb zazwonic?”[20]

Na tim bë mógł skùńczëc cytacje z lëstów Jãdrocha, sélónëch bez niegò z Lubania w latach 1881–1882 do torunsczégò „Przyjaciela”, bò dôwają òne bëlny òbrôz nenczasnégò jãzëka mieszkańców pôłniowëch Kaszëb, kònkretno Kaszëbów z òkòlégò Kòscérzënë. Kò Jãdroch òkróm jednégò przëpôdkù, czedë zmilił sã i pòdpisze sã gwôsnym mionã i nôzwëskã przëznôwô sã wcyg, że je Kaszëbą. A to, że ò mieszkańcach swòji wsë, jak téż ò nëch z òkòlégò, gôdô, że są Pòlôchama, to zrozmiałé, żlë czëlë sã Kaszëbama i Pòlôchama. Zresztą Jãdroch pòdôwô to baro rozëmno, pòdóbno dobrze, jak radzy so z redagòwanim lëstów. Kò prôwda, że nie znómë jegò wësztôłceniô, ale ni mùszało òno bëc leno spòdleczné. A zdrôdzô to nié le pòchwôtné i biegłé epistolarné słowò czë ùdałé wëzwëskanié przësłowiów, ale téż znajomòsc epòpeji Derdowsczégò i naszi romanticzny lëteraturë, ò czim swiôdczi rozëmné wpisowanié w narracyjną wëpòwiesc pòeticczich cytatów.

Dlôte, żebë òbgôdanié epistołów Jãdrocha bëło fùlniészé, wôrt je jesz pòdac jegò przësłowia, ne wërzekłé pò kaszëbskù jak i ne pò pòlskù, a téż zdrzódła cytacjów. W lëstach Jãdrocha trôfiómë na taczé przësłowia i lëdowé rzeklënë, jak:

> „ciep ten, co lepi robi jak może”,
> „a tu mosz Kuba jaje”,
> „żebe leleka z mniechem gonił”,
> „ciej Gode czorne, to Wielkanoc bioło i znowu odwrotnie”,
> „uczę (yć) księdza pocerza”,
> „ztąd wierę ani Salomonnic nie wedobędze”
> „jak be celok ludzcim głosem do mnie przemówił”,
> „taka pogoda, że podła wnika na dwór żal człowiekowi wynękać”
> „śnieg tak sypie, jakby wszystkie żydowskie bebechy się rozdarły”,

---

[19] Tam.

[20] Tam.

„co w zapusty pies szczeknie, to trzeba jeden (pańtuch) zjeść”,
„plotę kipki opałki, trzy po trzy, sęk pałek, trzy plapy, sześć nóg”,
„Prędzej zginą rzeki, góry, niźli Polska i Mazury”,
„drudzy zaś to do pióra tak skorzy, jak nie przymierzając Niemiec do postu”,
„jak chleb z masłem jeść”,
„(słuchali) jak niemieckiego kazania”,
„lunął deszcz jak z cebra”,
„dozwolił Pan Bóg urość, dozwoli i zebrać”.

Zôs z cytatów mómë tuwò z Kòchanowsczégò „Pieśni świętojańskiej o sobótce”:

„Święta przedtem ludzie czcili,
A przecie wszystko zrobili”;

„Boga, dzieci, Boga trzeba,
Kto chce syt być swego chleba”;

z satirë Adama Naruszewicza „Głupstwo”:

„Miedzy głupimi żyjem, głupich znajdziem wszedzie,
Kto z cudzych głupstw nie mędrszy, głupcem większym będzie”;

z Zygmùnta Krasyńsczégò „Psalmów przyszłości” (nié za baro dokładno, bò z jinszim drëdżim wersã i z kaszëbsczim słowã „mól” a téż miast „lecz” – „le”):

„Niczym Sybir, niczym knuty,
niczym utrapienia mól,
Le Narodu duch zatruty,
to dopiero bólów ból”,

téż z „Ziemiaństwa polskiego” Kajetana Kòzmióna:

„Ty sam zaprzęgaj woły póki pora sprzyja,
Niechaj się wóz za wozem szybkim pędem mija,
Szarpkim rzutem napełnij snopami zapole,
To twoje, coś uchronił przed słota w stodole,
A gdy radosnie piesni pod niebo się wzbiją,
I dłonie pracowite wieniec ci uwiją.
Gotuj ucztę”[21],

---

[21] Listy do „Przyjaciela”, „Przyjaciel” 1882, nr 36, s. 3.

a nawetka dwa wersë z felietonu Henrika Senkewicza „Chwila obecna”, jaczi nen pisôrz òd 1875 rokù dôwôł do warszawsczi „Gazety Polskiej”:

> „A jednak dzisiaj na dobrach szlachcica
> Przeważnie ciążą te listy zastawne”,

dze pierszi wers Jãdroch zmienił:

> „Ale też zato na dworze szlachcica”,

dodôwającë òd se i kòl tegò ùdokazniwającë swój pisarsczi kùńszt:

> „Czeli, mowme prosto, jak na Kaszubę przystoi, dłudzie”[22].

Òkróm tegò znôł Jãdroch epòpejã Derdowsczégò, czëtającë ji sztëczczi nié le dzélama w „Przyjacielu”, dze bëła drëkòwónô òd 1879 òd nr 51 do nr 13 w 1880 rokù pòd titlã „O reboku Czorlińścim co do Pucka po sece jachoł”, ale przede wszëtczim mającë dostãp do ji całégò tekstu, jaczi ùkôzôł sã w 1880 rokù w Toruniu.

Tej co jesz mòże rzec ò kaszëbsczich lëstach nieznónégò nama Andrzeja Landowsczégò vel Jãdrocha? Mést to, że jich zamkłosc zdradzywô mądrégò a òczëtónégò autora, chtëren, czejbë nié jegò nieszczãsny kawel, miôł szanse stac sã dobrim kaszëbsczim pisarzã. Bò ùdokaznił, że mô talent i ùdało rozmieje władac mëslą i słowã.

---

[22] Tam, 1881, nr 29, s. 3.

„PRÔWDZËWI KASZËBI SĄ W KARTUZACH”, TO JE PÔRÃ SŁÓW Ò REAKCJI NA KASZËBSCZÉ TEKSTË W KÒSCÉRSCZI GAZÉCE

Dariusz Majkòwsczi

Ôrt kaszëbsczégò jãzëka, jaczégò ùżiwają mieszkańcowie kòscérsczégò krézu, dosc mòckò apartni sã òd lëteracczi kaszëbiznë. Nôbarżi znankòwné apartnoscë to felënk labializacji i jinicjalny przëzwãk. Chcemë dodac, że w sami Kòscérznie lëdzy, co gôdają pò kaszëbskù, ju wnetka ni ma czëc. Na szczescé w wikszim dzélu wsów kaszëbizna je wcyg żëwô i zdôwô sã (chòcle na przikładze mòjich domôcëch Wąglikòwic), że sã nie copie, ale nawetka kąsk rozwijô. Wiele mòjich drëszków i drëchów ze spòdleczny szkòłë, chtërny w szkòłowëch latach nie gôdelë ze sobą pò kaszëbskù, dzysô na codzéń kôrbią w pôłniowi òdmianie rodny mòwë (np. z mòji klasë, do jaczi chòdzëło 20 sztëk dzecy, tikô to sã 6 lëdzy). Szkòda leno, że nie je to przenôszóné na gôdkã z dzecama – tuwò, jistno jak na całëch Kaszëbach, stojizna je baro lëchô.

Mëslącë ò wprowôdzenim kaszëbskòjãzëkòwëch tekstów do prowadzony przeze mie Kòscérsczi Gazétë bòjôł jem sã tej, że dlô lëdzy wëchòwónëch na gôdce, jakô baro apartni sã òd lëteracczi, pòtkóm sã z protestama, chtërne są czãsté òsoblëwie na nordze. Tam wiele razy mòżna czëc słowa: To nie je nasza kaszëbizna. Pisztа pò najémù.

Timczasã òkôzało sã, że taczi reakcji do czësta ni ma. Czedë na brëkòwnotë tegò tekstu zrobił jem môłą anketã (westrzód 40 lëdzy, co gôdają na codzéń pò kaszëbskù w Wąglikòwicach, Juszkach, Wielu i Lëpùszu), czuł jem, że tak prawie je mùsz robic, bò „ten nasz kaszëbsczi, to nie je tak richtich. Prôwdzëwi Kaszëbi są w Kartuzach". Chëba nigdze ni ma w tim wzglãdze tak wiôldżich kòmpleksów, jak na pôłnim Kaszëb. Lëdze sromają sã swòji gôdczi nié leno przed Pòlôchama, ale i przed jinyma Kaszëbama, chtërny czãsto wëszczérzają sã z nich, że nie gôdają pò kaszëbskù, ale „pò kòscérskù".

Z drëdżi stronë, wszëtczim anketowónym, jaczi znelë Kòscérską Gazétã, widzało sã drëkòwanié kaszëbsczich tekstów i nawetka wëgôdiwelë mie, że je jich wërazno za mało. Z taczima pòzdrzatkama pòtikôł jem sã ju chùdzy i to òsoblëwie òd lëdzy, jaczi ju dzysô nie mieszkają w kòscérsczim krézu. Colemało òb lato dostôwôł jem wiele majlów i telefonów òd czëtińców, co mieszkają na codzéń w Pòlsce abò Miemcach, i pitelë, dlôcze tak mało je kaszëbiznë w naji gazéce.

Òdpòwiescą na te bédënczi je drëkòwanié w dzélach kriminału Jana Natrzecégò „Kòmùda". Donëchczôs ùkôzało sã pôrãnôsce dzélów, a ju doszło do mie pôrãdzesąt głosów Czëtińców, z zagwësnienim, że òd te czasu zaczãlë regùlarno kùpiac gazétã. Je jesz za chùtkò na jaczés dalek jidący wniosczi, ale w pierszim miesącu drëkòwaniô „Kòmùdë" mómë rost przedôwaniô ò wnetka 10%. Mòżlëwé, że cësk na to miało wiele jinëch sprôw, ale wierzã, że swój ùdzél mô w tim téż „kaszëbsczi kriminał". Mòże to je prawie droga do szerszégò dochôdaniô do Czëtińców z kaszëbsczima tekstama. Gwës lżi je jima przeczëtac ksążkã w gazéce, jaką tak a tak kùpiwają tidzéń w tidzéń, niżle jic za nią do ksążnicë. A żelë wëdôwcë gazétów doznają sã, że mô to cësk na wikszé przedôwanié, gwës rôd mdą drëkòwac kaszëbsczé tekstë. A je sã ò co biôtkòwac. Sóm „Kurier Bytowski", jaczégò prédnym redaktorã je Pioter Dzekanowsczi, dochôdô do 15–18 tës. lëdzy. Je wiedzec, że nié wszëtcë bãdą próbòwelë czëtac pò kaszëbskù, ale wiôldżi dzél Czëtińców lokalnëch gazétów „zjôdô je" òd pierszi do òstatny starnë. I przë leżnoscë mómë rozrzeszony jeden z nôwikszich dzysdniowëch jiwrów kaszëbsczi lëteraturë, to je felënk profesjonalnégò kòlpòrtażu.

W ùchwôlënkù pòdjimniãtim przez Radzëznã Kaszëbsczégò Jãzëka 13.03.2009 r. je widzec starã ò ùchòwanié môlowëch òtmianów kaszëbiznë. W kòścérsczim krézu pôłniowòkaszëbskô gwara mô sã dosc dobrze w gôdce, ale zdôwô sã, że jeżlë jidze ò pisóny jãzëk, mieszkańcowie żdają na bëlną lëteracką kaszëbiznã.

Na kùńc chcã jesz dodac, że w tim dzélu Kaszëb je widzec nadzwëkòwi brzôd wprowadzeniô rodny mòwë do szkòłów, a ju òsoblëwie ji prestiż mô dwigniãté ùczba kaszëbsczégò w kòscérsczim I LO. Tam téż pòwstôwô òkrãżé, chtërno ju terô „cygnie" kaszëbską sprawã wprzódk, a taczé nôzwëska jak Tomôsz Ùrbańsczi czë Paweł Ruszkòwsczi gwës bãdą wnetka znóné nié leno w Kòscérznie. Dlô nich téż lokalné gazétë są mòżlëwòtą zajistnieniô i pòkôzaniô, że dzãka kaszëbiznie mòżna sã wëpromòwac.

KASZËBSCZI JÃZËK W MIESÃCZNIKÙ „PÒMERANIA” W LATACH 1963–2011

Karolëna Serkòwskô

Kaszëbsczi jãzëk sã zmieniwô. Przódë nie bëło taczich nôrzãdzy jak dzys, chtërne pòmôgałëbë w sprawnym pòsługiwanim sã nim. Terô pòmòcnô je w tim chòcbële Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka. Terô widzec je wiãkszą starã ò barżi lëteracczi charakter kaszëbiznë. Wiele lat chùdzy zdrzódłã wiédzë ò kaszëbiznie béł colemało familiowi dodóm, terô z kòleji dzecë ùczą sã jãzëka czãscy w szkòle jak doma. Dzãka regionalnym zajãcóm corôz wiãcy młodzëznë mô mòżlëwòtã pòznaniégò jãzëka starków nié blós w gôdce, le téż w pismionie. Wiôlgą pòmòcą do ti ùczbë stôł sã spòlëznowò – kùlturalny miesãcznik „Pòmerania”. Je òn przëmiarã na to, że żebë kaszëbizna żëła, mùszi całi czas przedstôwiac tekstë nié blós pòeticczé i prozatorsczé, le téż te tikającé sã sprawów terôczasnëch, wôżnëch dlô dzysdniowi kaszëbsczi rësznotë.

Òb lata pòkrok w rozwiju kaszëbsczégò jãzëka w „Pòmeranii” stôł sã dokładno widoczny. Zaczinającë òd wielënë kaszëbsczich tekstów zamieszczónëch w miesãcznikù, pò jich jãzëkòwą jakòsc. Razã z próbama normalizacji kaszëbsczégò jãzëka wôżné sprawë tikającé sã gramaticznëch wskôzów zaczãłë sã kristalizowac i pòrządkòwac. Wcyg równak są wątplëwòscë, nad chtërnyma je mùsz robic. Nen referat ò kaszëbsczim jãzëkù w miesãcznikù „Pòmerania”, to ledwò przëczink do szeroczich badaniów, jaczé wôrt bë bëło przeprowadzëc w célu ùkôzaniégò tegò zjawiszcza w jak nôszerszim aspekce.

W pierszich latach fùnkcjonowaniégò cządnika, wnet pół wiekù temù, widzec w nim bëło stôrokaszëbską fòrmã tegò jãzëka. Gramaticzné wskôzë nie bëłë równoznaczno ùregùlowóné, tim barżi, że tedë jesz kaszëbizna bëła ùznôwónô za gwarã. Nié blós, z dzysészégò pòzdrzatkù, fela jãzëkòwi pòprawnoscë bëła przeszkòdą, le téż wielezortowòsc i niekònsekwencjô w zapisënkù kaszëbsczich słów. Na przëmiôr, wôrt je wspòmniec, że nôzwëska lëdzy piszącëch kaszëbsczé tekstë na zôczątkù zapisywóné bëłë w pòlsczim jãzëkù, pòtemù w dzélu pò kaszëbskù, jaż w kùńcu i tekstë i jich nôzwëska zaczãłë bëc zapisywóné w całoscë pò kaszëbskù. Wszëtczé zmianë i rozwij jãzëka mòżlëwé bëłë dzãka przëjãtim wskôzóm kaszëbsczégò pisënkù z 13 maja 1996 rokù. Òd tegò téż czasu zaczãła sã zwiãkszëwac jãzëkòwô wiżawa kaszëbiznë w pismie. W 2005 rokù z kòleji ùstanowiony òstôł prawny status kaszëbsczégò jãzëka w Pòlsce, chtërën regùlëje Ùstawa ò nôrodnëch i etnicznëch miészëznach, a téż ò regionalnym jãzëkù, òznôczającë gò jakno regionalny jãzëk. Òd tegò czasu Kaszëbi zwëskelë pòcwierdzenié na to, że kaszëbizna nie je blós gwarą pòlsczégò jãzëka. Wiôldżi znaczënk miało téż pòwòłanié w 2006 rokù Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, chtërna normalizëje dzysczasny kaszëbsczi jãzëk.

Nimò wiele ùdogòdnieniów, wcyg je jiwer z tim, żebë pisënk kaszëbskòjãzëcznëch tekstów béł jednoôrtny ù kòżdégò piszącégò. Brëkòwnota ta dała ò sobie znac òsoblëwie òb czas pòjawieniégò sã dwajãzëczny „Pòmeranii” òd 2011 rokù. Przekładë artiklów pòkazëjącëch sã w miesãcznikù ùkôzałë rozmajitoscë w pòdéńdzenim do wiele jãzëkòwëch sprawów ù dolmaczérów, chòc niechtërny są dbë, że prawie w rozmajitoscë chòwie sã apartnosc. Nimò tegò skùtczi robòtë Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, pùblikòwóné w zorce ùchwôlënków w biuletinach, są baro przëdatné dlô dzysdniowëch dolmaczérów w pisanim zgódno z mòdłową normą. Le òrganizacjô jistniejącô òd 2006 rokù nie je w sztãdze zrobic całi kaszëbsczi, terôczasny słowiznë òb czas pôrã lat. Tej żebë jãzëk miôł parłãczną dlô wszëtczich Kaszëbów fòrmã, je mùsz jesz długò pòżdac.

Pierszi numer miesãcznika ùkôzôł sã midzë stëcznikã a gromicznikã 1963 rokù. Tedë jesz nosył pòzwã „Biuletinu Kaszëbsczégò Zrzeszeniô”, a w 1971 rokù nazwa òsta zmienionô na: „Pòmerania. Biuletin Prédnictwa Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô”. W pierszim numrze pisma we wstãpie òd redakcji czëtómë:

> „Chcemë, żebë Biuletin ùkôzywôł sã co miesąc. Czë tak mdze – rozsądzą wszëtcë, do rãk chtërnëch gò slemë. Bez pòmòcë, bez wespółrobòtë waszi, drëchòwie z wszëtczich partów, nie zafùlëjemë strón Biuletinu materiałama cekawima, dysdniowima, zwëskòwnyma dlô nas. Òd rësznégò nastawieniégò wszëtczich òdbiérców Biuletinu, òd tegò, czë dostawac bãdzemë òd was jinfòrmacyjné i artiklowé materiałë, czë pòdejmòwóné bãdą na łamach Biuletinu òbgôdczi – zanôleżi téż w przińdnocë jegò wëzdrzatk.
>
> Przede wszëtczim chcemë, żebë Biuletin stôł sã tribùną dlô òbgôdczi, w chtërny wôrtny bãdze głos kòżdégò kògò cekawią dzysészé jiwrë Kaszëb,

> dzysészi sztôłt kaszëbsczégò regionalizmù. Brzadnô wëmiana mëslów, zdaniów, je nama brëkòwnô, a w roznëkanim, w jaczim jesmë, ùmòżlëwic jã mòże blós pisóné słowò". (...)[1]

W „Pòmeranii" przez lata wërobioné òstałë stałé wskôzë ji ùłożënkù, a téż zawiartoscë i pò jaczims czasu ùdało sã doprowadzëc do tegò, żebë wëdôwónô bëła co miesąc, a słowa tikającé sã sztôłtu pismiona i jegò przińdnotë zdôwają sã tak samò terôczasné dzys, jak i sztërdzescë òsem lat przódë. Blós òd tegò, chto, na jaczi ôrt i z jak wiôlgą starą dbac mdze ò wielënã i jakòsc kaszëbiznë, zanôlégô wëżawa całégò miesãcznika.

W wiôldżim dzélu wiżawa kaszëbsczégò jãzëka zanôleżec mdze òd lëdzy, jaczi twòrzą pismiono. Òd lat bëlë to w wiãkszoscë lubòtnicë kaszëbiznë. W „Pòmeranii" nalazło sã baro wiele trescy pòpùlarizëjącëch jãzëk, kùlturã, a téż apartnosc Kaszëb. Bëłë to tekstë i pòlsczé i kaszëbsczé. Analiza ta skùpiwô sã blós na tekstach i autorach kaszëbskòjãzëcznëch.[2] Jakno pierszi w 1963 rokù swòje kaszëbsczé tekstë òpùblikòwelë: Jón Trepczik (wiérzta *Rëbôk*), *Piãtów Tóna* (wiérztë i przësłowia *Ò mòrsczich wiatrach*), Ana Łajming (pòlsczi prozatorsczi tekst z kaszëbsczima dialogama pòd titlã *Kret i kùrón*), a téż *Staszków Jón* (parodiô *W cëchi wòdze*). W nastãpnëch numrach miesãcznika pòjôwiałë sã tekstë autorów, chtërny jesz pózni przez wiele lat dzelëlë sã z czëtińcama swòjima lëteracczima ùdbama. Lëdze ti czãsto wëznôczelë stegnë kaszëbsczi pismieniznë, bëlë pisarzama, pòetama, pùblicystama, wëdôwającyma ksążczi i pòeticczé tomë ze swòjim ùtwórstwã. To prawie w archiwalnëch wëdaniach „Pòmeranii" nalezc jidze szlachë zôczątków dzejnotë i rozwiju tëch autoritetów kaszëbiznë. Nôleżelë do nich przëbôczony ju Jón Trepczik, Ana Łajming, Jón Piepka piszący pòd tacewnym mionã *Staszków Jón*, Alojzy Nôdżel, prezentëjący w pismionie wiele prozë i pòezji, Józef Cenôwa. Përznã mni pòjôwiało sã dokazów: Stanisława Rejtera, Bòlesława Faca, Agnieszczi Browarczik, Frãcëszka Gòwita i Klémãsa Derca. Zamieszczané bëłë téż wëbróné tekstë nieżëjącëch autorów, taczich jak Jón Karnowsczi, Hieronim Derdowsczi, Léón Heyke, Francëszk Sãdzëcczi, Florión Cenôwa, Sztefón Bieszk, Alojzy Bùdzysz, Aleksander Majkòwsczi, Agùstin Dominik.

Òd 1970 rokù pòznôwac lëteracką kaszëbiznã mòżna bëło téż dzãka Sztefanowi Fikùsowi (*Stachòwi z Lãbòrga*) Stanisławòwi Pestce, piszącémù pòd swòjim nôzwëskã abò artisticznym pseudonimã *Jón Zbrzëca*, Zygmùntowi Narsczémù, Janowi Rómpsczémù, Léònowi Ropplowi, Antoniémù Peplińsczémù, Józefòwi Brusczémù, Jerzémù Sampòwi, *Piętów Tónie*, Antoniémù Piéperowi, Féliksowi Maraczkòwi, Jerzémù Stachùrsczémù, Janowi Walkùszowi i Jaromirze Labùdze.

---

[1] Od redakcji, [w:] *Biuletyn Zrzeszenia Kaszubskiego*, styczeń-luty 1963 r., Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubskiego w Gdańsku, Gdańsk 1963, s. 3.

[2] W badérowaniach tich mògłë òstac pòminiãté niechtërné nôzwëska, jaczich kaszëbsczé tekstë pòjawiłë sã w miesãczniku blós leżnoscowò.

Do 1981 rokù czãsto czëtac szło szpòrtowné tekstë Aleksandra Labùdë jakno *Gùczów Macka*, Eugeniusza Gòłąbka, a téż dokazë Mariana Jelińsczégò, Janinë Kùpałë, Féliksa Marszałkòwsczégò, *Andrysów Gùsta*, Dagòmirë Labùddë, Stanisława Jankégò, Augùstina Chrabkòwsczégò, Pawła Szefczi. Òkróm tegò w pismionie pòjôwiałë sã kaszëbskòjãzëczné dodôwczi namienioné dlô dzecy, pòd pòzwą: „Pòmeranii" – „ùkłôdk dlô dzôtk". Jaż do 1989 rokù wcyg pùblikòwelë w terôczasnym miesãcznikù swòje kaszëbsczé tekstë rëchlészi autorzë, jak i nowi: Jón Lippke, Henrik Héwelt, *Krëban z Milachòwa*, Józef Roszman, Jón Szutenberg, Zbigórz Jankòwsczi, Jerzi Łisk, Wòjcech Cenôwa, Ùrszula Mączka, Bògùsława Labùdda, Jerzi Sztencel, Benedikt Karczewsczi, Bòlesłôw Bòrk, *Macątkò*, Zbigórz Talewsczi, Jolańta Tréder i Mirella Wenta, Jack Dorawa, Édmùnd Kamińsczi, Pioter Staroń, a téż Róman Skwiercz. Bëłë téż w tim czasu tekstë nieżëjącégò ju Wincãta Rogalë, a téż Pawła Miotka.

Pò 1990 rokù pòkôzëje sã dosc tëlé debiutëjącëch autorów, chtërny pisarsczim ùtwórstwã zajmùją sã do dzys. Òkróm tegò dôwóné do „Pòmeranii" bëłë tekstë Aleksa Peplińsczégò, *Hërszów Gùsta*, Bruna Sënaka, Édwarda Brezë, Bòlesława Jażdżewsczégò, *Naczków Władka*, Bernata Hinza, Béjatë Grabòwsczi, Jiwónë Krefft-Wrotkòwsczi, Zygmùnta Szultczi, Danutë Charland, Anë Reglińsczi, Marii Sykòrë, Witolda Szmëdtczi, Aleksandra Klempa, Jerzégò Dąbrowë-Januszewsczégò, Elżbiétë Radtke, Roberta Żmùdë-Trzebiatowsczégò, Jerzégò Trédra, Adama Bigùsa, Riszarda Cemińsczégò, Witolda Bòbrowsczégò, Michała Piépera, Sabinë Drëwë, Jerzégò Zómka-Gliszczińsczégò, Mariana Selina, *Szredrów Bena*, Krësztofa Wirkùsa, Artura Jabłońsczégò, Halinë Wrezë, Brigitë Bùlczôk, Łukasza Starzaka, Andrzeja Lemańczika, Féliksa Kùpca, Józefa Klebbë, *Wanożnika Remùsa,* Marii Mach, Bògùsławë Labùddë, Alinë Pipczi, Léòna Gòłąbka, *Damroczi*, Édmùnda Kamińsczégò, ksãdza Jana Perszona, Maceja Doraua i Łukasza Jabłońsczégò.

Do pùblikùjącëch w latach 90. XX stalata w „Pòmeranii" dzysdniowëch i wcyg rësznëch autorów, zarechòwac mòżna chòcbë Eugeniusza Prëczkòwsczégò, Bòżenã Ùgòwską (Szëmańską), Jidã Czajiną, Grégòra Jarosława Schramkégò, Rómana Drzéżdżóna, Dorotã Wilczewską (Ùlenberg), Jiwónã Makùrôt (Mejer). W nastãpnëch latach, òkróm wëżi wëmienionëch, piselë do „Pòmeranii" Stanisłôw Bartelëk, Alicjô Szczëpta, Zbigórz Jóskòwsczi, Wòjcech Kreft, Éwa Warmòwskô, Jadwiga Héwelt, Titus Kamil Rolsczi, Wòjcech Makùrôt, Michôł Roschek, Regina Szczupaczińskô, Tomôsz Fópka i Jarosłôw Kroplewsczi. Òd 2007 r. lëteracką kaszëbiznã prezentowelë téż midzë jinszima Elżbiéta Bùgajnô, Hana Makùrôt, Karól Róda, Agata Klas, Krësztof Jãdroch Plater, Felicjô Baska-Bòrzëszkòwskô, Sławòmir Klas, Jerzi Hòppe i Pioter Dzekanowsczi.

Rok 2011 przëniósł „Pòmeranii" wiele zmianów. Razã z wiãkszą wielëną kaszëbsczégò jãzëka w miesãcznikù, przëbëło lëdzy wespółrobiącëch z pismionã na rzecz kaszëbiznë. Są to rozmajiti kaszëbskò-pòmòrsczi dzejarze, równak przédno gazétnicë i szkólny. Są westrzód nich lëdze cali czas abò leżnoscowò wespółrobiący z miesãcznikã. Wëmienic tu mòżna midzë jinszima Bògùmiłã Cërocką, chtërna do „Pòmeranii" pisa ò wiele chùdzy, le òd 2011 rokù téż pò kaszëbskù, Tomasza Fópkã, Danutã Pioch, Ludmiłã Gòłąbk, Sławòmira Klasa, Karola Ródã i Hanã Makùrôt.

Dokazë pùblikòwóné w „Pòmeranii" òd 1963 rokù w spisënkù rzeczi wëprzédnioné bëłë òsóbnym rozdzélã. W pierszim numrze kòl „Artiklów" * „Pòlemików" * „Òbgôdków"; „Przëczinków" * „Materiałów" „Recenzjów" * „Notów", bëłë „Pòezjô" * „Proza", chtërne i w pierszim, i w pòstãpnëch numrach przërëchtowiwóné bëłë w wiãkszoscë abò blós w kaszëbsczim jãzëkù. Tej mòżna scwierdzëc, że kaszëbsczi jãzëk wiedno béł nieòdrzesznym elementã pismiona, bò pòjawił sã ju na samim zôczątkù jegò fùnkcjonowaniégò. Pòdzelenié rozdzélów z wëprzédnienim kaszëbsczich tekstów wcyg sã zmieniwało, np. na „Pòezjã" * „Felietón" * „Prozã", a òd 1975 rokù nie bëło ju dokładnégò wëprzédnieniégò tëch dokazów, a wstôwióné bëłë w rozmajitëch môlach midzë artiklama w pòlsczim jãzëkù.

Westrzód lëteracczich tekstów nalezc mòglësmë w miesãcznikù pòlsczé recenzje kaszëbsczich dokazów, na przëmiôr Eugeniusza Gòłąbka (…) *wezdrzenié na „Pòłudnicã".* Cykliczno téż mòżna bëło pòznawac dzéle sédmëtomòwégò „Słowarza kaszëbsczich gwar na spòdlim lëdowi kùlturë" Bernata Zëchtë za sprawą cyklu „Słowôrz Bernata Zëchtë ùczi", gdze wëpisywóné bëłë: znaczënk, przësłowia, wëzgódczi, zestawienia, przesądczi i zwrotë sparłãczoné z dónym wërazã. W jinym czasu Jerzi Tréder wëbiérôł z dokazu Zëchtë midzë jinszima wëzgódczi i tãgódczi, a Eugeniusz Gòłąbk prezentowôł jesz jiné cekawòscë *Ze skôrbca Bernarta Zëchtë*. Kaszëbizna badérowónô bëła téż w jinszich jãzëkòwëch aspektach, na przëmiôr przez Aleksandra Labùdã, jaczi przedstôwiôł *Ùroczëznë w cządze rokù* czë Féliksa Marszałkòwsczégò, szukającégò *Religijnëch elementów w pismionach Jana Karnowsczégò*. Aleksander Labùda badérowôł z kòleji témã kaszëbsczich dëchów. Lëdowòsc je wôżnym elementã kaszëbsczi kùlturë i téż ten ji aspekt cekawił notejszich pisarzów. Wiédza ò wierzeniach i zwëkach zwëskiwónô bëła na przëmiôr na spòdlim fòlkloristicznëch materiałów Floriana Cenôwë. Kaszëbsczé legendë i pòwiôstczi pòkazywôł téż midzë jinszima Jerzi Samp, a kaszëbsczé gôdczi Jón Liepke i Józef Roszman. Jerzi Stachùrsczi z kòleji prezentowôł w „Pòmeranii" mùzyczné dokazë, taczé jak kòlãdë i piesnie. Òbzéranié kaszëbiznë, ò jaczi mòżna bëło dowiedzec sã z cządnika, òpiarté bëło na gôdónym i pisónym jãzëkù. Tej nie felało taczich tekstów, jak na przëmiôr *Rozmëslania ò lëteraturze* Jana Trepczika. W zakresu rozmajitoôrtnoscë prozë, ùkazëjący sã w pierszich latach fùnkcjonowaniégò „Pòmeranii", wëmienic mòżemë pòemat Bòlesława Faca, dramat Jana Rómpsczégò, parodiã *Staszków Jana* czë wiele felietonów rozmajitëch ùtwórców. Wôrt téż wspòmnąc ò lëteracczim dodôwkù z kaszëbsczima tekstama dlô dzecy („Pòmeranii" – „ùkłôdk dlô dzôtk"), chtëren wëdóny òstôł pôrã razy w latach 70. XX stalata.

Przez dłëdżé lata w kaszëbsczim jãzëkù prezentowóné bëłë na łamach „Pomeranii" wnetka blós lëteracczé tekstë, òkróm pôrã nielëcznëch artiklów sparłãczonëch z dzysczasnym zdarzenim, jak na przëmiôr *Jana Zbrzëcë* tekst *Na Roczëznã Lecha Bądkòwsczégò*. Mòże ju tedë zaczinałë sã próbë wińdzeniégò z kaszëbizną do codniowégò żëcô, bë dac bôczënk na terôczasné zdarzënczi. Mòże ju chùdzy chcelë, żebë kaszëbsczé pismò i mòwa nie sprowôdzałë sã blós do deklamòwaniégò na kònkùrsach. Òd 2002 rokù miesãcznik zwënégòwôł wiele kaszëbsczich tekstów zwëskòwnëch midzë jinszima szkólnym regionalëstóm w zorce edukacyjnégò dodôwkù „Najô Ùczba", chtërna do dzysô zajmùje wôżny plac w „Pòmeranii". Jiną sprawą, jakô przëczëniła sã do zrobieniégò wiôldżégò krokù w starnã lepszégò zapòznaniégò sã czëtińców z kaszëbsczim jãzëka, bëło pùblikòwanié pò 2000 rokù artiklów i wëwiadów w całoscë napisónëch pò kaszëbskù. Za przëmiôr pòsłużëc mògą Pawła Szczëptë wëwiôd z profesorã Trédrã w 2004 rokù, a téż Jiwónë Mejer articzel ò *Maturze z kaszëbsczégò jãzëka*. Wôrtnota kaszëbiznë w miesãcznikù szła w górã téż òd 2006 rokù dzãka kaszëbskòjãzëcznémù lëteracczémù dodôwkòwi do „Pòmeranii" ò pòzwie „Stegna", wëdôwónémù co trzë miesące. Swòje artisticzné ùdbë pòkazëją w ni dzysdniowi kaszëbsczi pisarze, chtërny swiéżim òkã wzérają na sztôłt lëteraturë i równoczasno jã rozwijają. W „Stegnie" je proza i pòezjô napisónô blós pò kaszëbskù.

Òd 2007 kaszëbizna zaczinô nieròz pòjôwiac sã w dzélach nastawionëch na bieżącé sprawë: w „Lëstach", „Klëce", „Z żëcô Zrzeszeniégò". Coròz wiãcy zaczął bëc téż analizowóny sóm jãzëk. Widzec je to na przëmiarze Krësztofa Jarocha Plater-Zalewsczégò – *Pisënk a wëmòwa w kaszëbiznie*. Bëłë téż zôstné, pòjedinczé wëwiadë w tim jãzëkù, taczé jak na przëmiôr Jerzégò Hoppégò i Piotra Dzekanowsczégò: *Z Jôrkã Szroederã gôdómë ò stôri kaszëbsczi mùzyce*. Òd 2011 rokù wiele strón „Pòmeranii" przërëchtowiwónëch je w całoscë w kaszëbsczim jãzëkù. Òkróm wspòmnióny ju „Naji Ùczbë", je téż mòżlëwòsc nôùczi kaszëbsczégò òd spòdlégò dlô dozdrzeniałëch. Ùczbë te zamieszcziwóné są w miesãcznikù òd maja 2011 rokù. W „Pòmeranii" òkróm tegò nalézemë partë z kaszëbsczima wiérztama, fòtorepòrtaże, „Lżészą starnã", a téż rubrikã „Z drëdżi rãczi". Starnë te czãsto parłãczą pòlsczi jãzëk z kaszëbsczim. W pismionie pòjôwiają sã téż tekstë pisóné w całoscë w rodny mòwie Kaszëbów i starna pòd titlã „Naszô klasa", ùmòżebniającô sztôłcenié pióra licealistóm zaczinającym nôùkã kaszëbsczégò jãzëka. Miesãcznik w pierszich latach swòjégò jistnieniô w wiãkszoscë pùblikòwôł kaszëbsczé lëteracczé tekstë, chtërne i terô są w nim widoczné, le w miészim zakresu. Òstałë òne jakbë „przeniosłé" do „Stegnë". Terô „Pòmeraniô" kładze wiôldżi cësk na dzysczasné témë. Mô starã ò ùchwëcënk sprôw kaszëbiznë dzejącëch sã tu i terô i zapisywanié jich w jãzëkù przodków.

Cekawim zjawiszczã tikającym sã cządnika, chtëren w slédnym czasu baro sã zwiãksził, je przełożënk pòlsczich tekstów na kaszëbsczi jãzëk. Dolmaczënkù pòdjãlë sã wespółrobòtnicë „Pòmeranii" ju w 1979 rokù. Bëła to wiérzta Janinë Kùpałë przełożonô przez Alojzégò Nôgla. W pòstãpnëch latach nalezc mòżna bëło przedolmaczoną przez Jana Trepczika wiérztã Jeana-Jacques Furera. Pòtemù przełożënkù dokazów Bòlesława Lesmiana pòdjãła sã Jida Czajinô w 2004 rokù Stanisłôw Janke z kòleji w 2010 rokù przedolmacził *Pana Tadeùsza* Adama Mickewicza i jegò dzél òpùblikòwôł w miesãcznikù. Przełożënczi w miesãcznikù tikałë sã równak blós lëteraturë i bëłë to rzôdczé przëpôdczi. Wszëtkò zmieniło sã w 2011 rokù. Całkòwną nowòscą stało sã dolmaczenié òd tegò czasu napisónëch artiklów z pòlsczégò jãzëka na kaszëbsczi. Przëczënã mùszebnotë zastosowaniégò taczégò zabiegù, chtëren mô téż pôrã pòzytiwnëch skùtków, rozwidnił terôczasny przédny redaktór pismiona, Édmùnd Szczesôk w stëcznikù 2011 rokù: „W rokù, jaczi minął, pierszi rôz òd lat jesmë nie dostelë na „Pòmeraniã" ani grosza z Minysterstwa Kùlturë i Nôrodny Spôdkòwiznë. Bùdżet resortu òstôł bòdôj pòwôżno òbcãti, no i dlô nas nie sygło. (…) jem wëmëslił spòsób na dalszé wëdôwanié „Pòmeranii". (…) dodôwczi w kaszëbsczim jãzëkù dotëje Minysterstwò Bënowëch Sprôw i Administracji, chtërno mô w swòjim bùdżece fùndusze na pòmôganié cządnikóm nôrodnëch miészëznów i w regionalnym jãzëkù (…). Ùdba pòlégą na tim, żebë téż w przińdny „Pòmeranii" wprowadzëc wiãcy starnów w kaszëbsczim jãzëkù. Skùtk je taczi, że nôblëższi rok przetrwómë. I gwësno nastãpné lata téż. Ten numer je ju ùsztôłtowóny pòdług nowëch wskôzów. Nie dokònała sã niżódnô wiôlgô rewòlucjô, le zmianë, je wiedzec, są. Nôwôżniészô to ta, że niechtërne tekstë ùkôzywają sã w dwùch jãzëkòwëch wersjach. Tej w dzélu „Pòmeranii" pòwtôrzają sã te same rzeczë, le za to zwiãkszëła sã wielëna starnów".[3]

Na skùtk tegò do miesãcznika dołączëło karno dolmaczérów z pòlsczégò jãzëka na kaszëbsczi, chtërno wcyg robi nad dwajãzëcznoscą dzéla artiklów zamieszcziwónëch w „Pòmeranii". Przédné zwësczi ze zmianë, jaką je wprowadzenié dolmaczënkù, mògą jic w starnã jindiwidualnégò pòszérzaniégò znajomòscë kaszëbsczégò jãzëka. „Pòmeraniô" téż w wiãkszim dzélu je zdrzódłã materiałów do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka w szkòłach i pòkazëje pòkroczi w ùjednolicanim kaszëbiznë. Pismiono ùznac mòżna za wôrtoscowé zdrzódło wiédzë na témã zmianów kaszëbsczégò jãzëka òb czas wnet piãcdzesąt lat. Mô òno wiele zwëskòwnëch jinfòrmacjów ò apartnëch mëslëcelach, pòkazëjącëch swòjim czëtińcóm jãzëk mòwë òjców. Dzãka niemù zwëskac mòżemë wiédzã ò regionalny tradicji, a téż terôczasny kaszëbsczi rësznoce.

Dôwni kaszëbizna nie zajmòwa jaż pòłowë numra „Pòmeranii", co widzec je terô. Tej mòżna scwierdzëc, że „mùszebnota" przëczëniła sã do tegò, że kaszëbsczi jãzëk zwëskôł na znaczenim. Bò doch nie jidze blós ò to, żebë ò Kaszëbach gadac, le bë pòsłëgiwac sã tim jãzëkã na co dzéń w mòwie i pismie, a dzãka taczémù miesãcznikòwi, jak „Pòmeraniô" stôwô sã to mòżlëwé dlô wiãkszi grëpë òdbiérców.

Nie wiémë, jakô mdze przińdnota „Pòmeranii". W chtërną starnã mdze jic, do jaczégò etapù duńdze? Czë dzysészô móda na kaszëbsczi jãzëk nie przeminie? Czë nigdë nie zafelëje kaszëbskòjãzëcznëch gazétników, pisarzów, szkólnëch, profesorów zrzeszonëch wkół pismiona, chcącëch ùtrzëmac czë môże nawetka pòdniesc jegò wiżawã? Czë nie zafelëje tëch, chtërny gôdają pò kaszëbskù doma, na sztrasë. Czë w kùńcu ten jãzëk nie stónie sã jãzëkã karna pasjonatów i jãzëkòznôwców? Z òdpòwiedzą na zadóné pitania przińdze nama pòżdac gwësno jesz przez nastãpnëch piãcdzesąt lat.

---

[3] E. Szczesiak, Od redaktora, [w:] *Miesięcznik społeczno-kulturalny Pomerania*, nr 1, Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Gdańsk 2011, s. 2.

CHCEMË ÒDJINACZËC KLËCZI

Pioter Dzekanowsczi

Ò kaszëbsczich wiadłach radiowëch mòżna rzec wiele dobrégò, równak bez wiôldżégò sznëkrowaniô nalézemë téż fele. Niejedne przedstawiã w tim teksce.

Nie je to gruńtownô analiza, leno czile ùdbów, jaczé sã wëklëłë z wësłëchaniô pôrãnôsce klëków. Te miałë wëemitowóné na kùńc zélnika i zôczątkù séwnika negò rokù dwie pòpùlarné stacje – Radio Gduńsk i Radio Kaszëbë. Tu nadczidnã, że przezérôł jem leno gôdkã lektorów, a nié „gòsców”, chtërny téż wëpòwiôdelë sã we wiadłach. Te lektorsczé dzélëczi, jak to sã robi radiowim szëkã, piérwi mielë zrëchtowóné na papiorze, a tej nagriwelë. Temù bëła lëżnosc bëlno je sprawdzëc, a nawetka pòprawic ju pò pierszim nagranim. A czej tak, to òsoblëwie wedle nich jesmë w sztãdze doznac sã cos ò rodny mòwie radiówców, przédno ò kùlturze jich jãzëka.

Lëterackò-pòlsczim szëkã

Pierszé, co je mòckò widzec, to mòdło wedle jaczégò bùdëje sã zdania, a całé wëpòwiescë. Prôwdac słowa w wiãkszoscë kaszëbsczé, a tej-sej trafimë nawetka mało znóné neòlogizmë, tec szëk nôwiãcy jidze wedle lëteracczi pòlaszëznë (pòchilonym drëkã je zôpis z òdsłëchaniô):

Rëbôcë zablokùją witro na trzë gòdzënë krajową drogã nr 6 w Lesnicë pòd Lãbòrgã. Òd 11.00 przed pôłniã bdą chòdzëlë pò pasach. Na nen ôrt chcą zaprotestowac procëm kôranim jich za łowienié pòmùchla òb czas zakazë w 2007 r. Europejskô

Kòmisja zakôza pòlsczim rëbôkóm łowieniô, bò skùńcził sã limit rëbów na wschòdnym Bôłce. Ta decyzja, wedle rëbôków bëła wëdónô na pòdstawie nieprôwdzëwëch wiadłów ticzącëch sã zasobów pòmùchla. Pò protestach rëbôków sprawą zajął sã Tribùnał Kònstitucyjny jaczi ùznôł, że ni mòżna karac armatorów za przekroczenié limitów pòłowòwëch. Timczasã minysterstwò gbùrzëznë nie chce te ùznac.(12.09.)

Chcejmë sã przëzdrzec na pòlsczi dolmaczënk:

Rybacy zablokują jutro na trzy godziny krajową drogę nr 6 w Leśnicy pod Lęborkiem. Od 11.00 przed południem będą chodzili po pasach. W ten sposób chcą zaprotestowaæ przeciw karaniu ich za łowienie dorsza w czasie zakazu w 2007 r. Europejska komisja zakazała polskim rybakom łowienia, bo skoñczył się limit ryb na wschodnim Bałtyku. Ta decyzja, według rybaków, została wydana na podstawie nieprawdziwych informacji dotyczących zasobów dorsza. Po protestach rybaków sprawą zajął się Trybunal Konstytucyjny, który uznał, że nie można karać armatorów za przekroczenie limitów połowowych. Tymczasem Ministerstwo Rolnictwa nie chce tego uznać.

abò jiny przëkłôd

Miasto Gdinia wëdô wnetka 6 mln złotëch na zlepszenié miesczi kòmùnikacji. Ò dodôwné dëtczi òd dłëgszégò czasu proszą zarządë PKM, PKA i PKT. Mòżlëwé je, że ju pòd kùńc rokù we wszëtczich gdińsczich autobùsach i trolejbusach skùńczi sã zakłôdanié kamerów i jinëch zlepszeniów, chtërne pòprawią bezpiek i widzałosc rézë. Apartno dlô nifùlsprawnëch ledzy. Połowa dëtków pùdze na spłacenié kòsztów benzynë. Ji wësoczé prizë są ùcemiãgą dlô kòmùnikacyjnëch firmów.... Póczi co, kòmùnikacyjné wëcmaniznë żdają na rozsądzënk wëszëznów miasta. Jeżlë bãdze òn dobri to zmianë zaczną sã latos, abò na zôczątkù 2012 r. (22.08.)

Chcejmë sã przëzdrzec na pòlsczi dolmaczënk:

Miasto Gdynia wyda prawie 6 mln zł na polepszenie miejskiej komunikacji. O dodatkowe pieniądze od dłuższego czasu proszą zarządy PKM, PKA i PKT. Możliwe jest, że już pod koniec roku we wszystkich gdyńskich autobusach i trolejbusach skończy się zakładanie kamer i innych ulepszeń, które poprawią bezpieczeństwo i jakość podróżowania, zwłaszcza dla niepełnosprawnych ludzi. Połowa pieniędzy pójdzie na spłacenie kosztów benzyny. Jej wysokie ceny są prawdziwym utrapieniem dla firm komunikacyjnych... Póki co, komunikacyjne przedsiębiorstwa czekają na rozstrzygnięie władz miasta. Jeżeli będzie dobre to zmiany zaczną się w tym roku, albo na początku 2012 r.

Przërównanié je prosté. Wnet sygnie pòmieniac słowa, krótczé frazë i fertich. Je widzec, że spòdlim bëłë pòlsczé zdania.

Jãzëkòwô żôrota

Kò nié le zdaniowò-wëpòwiescowé mòdło chlaszcze ùchò radiowëch słëchińców. Czëjemë téż żôrotną słowiznã. Në tej chcejmë òd stronë:

W jednym radiu zabëlë, że kaszëbsczi mô wiãcy, a nié le jedno, słowò na pòlsczi „jednak" – równak, tec, doch, kò, jednakò, në kò. Równo je z „czile" – zabelë ò jegò synonimie „pôrã". Je téż jiwer ze żniwama. Jedną razą to „seczenie zbòża", drëgą „plónë". Tak jakbë w kaszëbiznie felowało rozmajitëch jinëch słowów a frazów na taczi ôrt jak, np. seczenié zbòża, sëpanié zôrna, pòla wëdałë wiele/mało zôrna, itd. W drëdżim radiu, chòc mni, téż trafimë taką żôrotã. Tam na przëmiôr taczim słowã je ùczba (w znaczenim „nauka" abò „lekcje"), jaczé jidze doch zastąpic: nôùką, rodnomòwnyma zajmama (zajmë rodny mòwë), naùczanim.

> *Blós* ***czile*** *dni òstało do kùńca òżniwinów. Czejbë nié lëché wiodro to wszëtczé* ***żniwa*** *nalazłëbë sã ju w zbòżownicach.* ***Równak*** *latos* ***żniwa*** *pòdzeloné bëłë na dwa dzéle. Problemã je téż wiôlgô rozmajitosc w* ***żniwach****. Òżiniwinë zaczãłë sã latos kąsk chùdzy jak wiedno, bò ju w slédnym tidzéniu lëpińca. Maszinë równak zjachałë z pòlów bez wiôldżé deszcze, a* ***żniwa*** *bëłë na dobré zaczãté dopiérze pò* ***czile*** *dniach. Terô są blëżi kùńca. Strzédnô wielëna* ***żniwów*** *je dosc dobrô, juwernô do ti z łońsczégò rokù.* ***Równak żniwa*** *nie są równé ù wszëtczich gbùrów, rozmajitosc je baro wiôlgô. Dobré plónë nawetka do 8 tonów pszénicë z hektara mają gbùrzë, chtërny apartno mielë starã ò swòjé zbiorë. Ù gbùrów, chtërny mielë mni szczescô co do wiodra* ***żniwa*** *są nawetka* ***czile*** *razy mniészé.(26.08.)*

> *200 sztëk dzôtków rëgnie* ***ùczbã*** *kaszëbsczégò jãzëka w wejrowsczich szkòłach. Pò akcji Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô nalezlë sã chãtny do* ***ùczbë,*** *jednakò jak sã òkôzywô dërchem felëje szkólnëch. Szukómë kògòs, chto mógłbë pòprowadzëc* ***ùczbã*** *w jesz dwùch szkòłach....(31.08)*

Taczich słowów nalézemë wiãcy. Në kò, jãzëkòwą żôrotã dozdrzimë téż w czasnikach. Naszi radiówcë òsoblëwie piastëją „bëc", mni „miec" abò „jic".

> *Akademia Wòjnowi Marinë w Gdini w nôblëższich latach mòże ju òprzestac* ***bëc*** *wëższą szkòłą. Tak wëchôdô z planów minysterstwa nôrodowi òbarnë sparłãczonëch z ùczenim òficérów. Równak do zmianów jesz dalek, a przedstôwcowie szkòłë nie chcą za wiele gadac ò ti sprawie. Gdińskô AMW* ***je***

> *jedurną szkòłą w kraju, chtërna ùczi òficérów pòlsczi wòjnowi marinë. Jeżlë **bãdą** zmianë to **bãdze** zrobionô jedna szkòła, chtërna **mdze** sztôłcëc òficérów wszëtczich lądowëch, lëftnëch a téż mòrsczich sëłów. Tedë szkòłë w Gdini, Dãblënie a Wrocławiu nie **mdą** ju dłëżi na prawach wëższi szkòłë. Miast tegò miałëbë òne stac sã òstrzódkama szkòleniów dlô rozmajitëch òddzélów armii. Absolwencë cywilnëch szkòłów mòglëbë dostawac tam òficérsczi patentë. Pòczi co są to blós ùdbë, jeżlë zaczną miec mòc, nót **bãdze** trzëmac sã nowégò prawa.(22.08.)*

abò

> *Pòmòrsczé lasë òd przińdnégò rokù **bãdze** sprôwdzywôł szpecjalny fliger bez òbsadë. Nowé rozrzeszenia mają przedë wszëtczim pòmagac, żebë chùtkò nalezc òdżin w nôbarżi zagrożonëch môlach. Taczi fliger **je** pòspólną pòdjimizną môlowi direkcje lasów państwòwëch we Gdańskù i Pòmòrsczi Akademii w Stôłpskù. Nôwiãkszé ògniowé zagrôżbë w lasach w pòmòrsczim wòjewództwie **są** w nôblëższim òkòlim Trójgardu. W lasach wkół Gdańska, Sopòtu, Gdini dzéń w dzéń **je** wiele mieszkańców òkòlégò, a téż letników. I to gwësno w tëch môlach pôli sã nôwiãcy ògnia. Jak cwierdzą przedstôwcowie państwòwëch lasów taczé fligrë mògłëbë baro chùtkò pòmagac dôwającë wiadła ò zagróżbach... Fliger **bãdze** wëkùstrzony bez wëdzél bënowégò bezpiekù Akademi w Stôłpskù. Nót **je** jesz dodac, że nen rok **je** nôbarżi bezpiecznym òd czilenôsce lat na placu, chtëren sprôwiô gdańskô direkcja do pòłowë zélnika òdżin pòlił sã 45 razy. Łońsczégò rokù w tim samim czasu òdżin **béł** wicy jak 90 razy.(23.08.)*

Słowiznowé fele

Radiówcë wstôwiają téż lëché słowa, co do znaczeniô. Westrzód tegò karna nalézemë: „òżniwinë” jakno „żniwa”, a to doch „dożynki”; „lesnik” miôłbë bëc „lesnym”, a „lesnictwò”, „lesyństwã”; „apartno” – to nié „szczególnie, zwłaszcza”, w nen plac nót je wstawic – „òsoblëwie”; „rëgnąc”, żebë znaczëc „zaczënac” mùszi jesz dostac „z”, tej brzëmi „rëgnąc z”; „marina” to „marynarz”, a nié „marinarka”, prôwdac J. Trepczik w swòjim słowarzù bédëje „òficér marinë”, ale dlô „marinarczi” wstawił leno słowa: „mòrinizna” abò „òkrãcëzna”.

Dozdrzijmë téż słowiznã abò frazë niepasowné, òsoblëwie dlô pùbliczny kaszëbiznë: „szauer telefón” miast „mòbilczi” abò prosto „telefóna”; „100 sztëk lëdzy”, a miałobë bëc „100 lëdzy”; „zwëskac” nié wiedno znaczi „skòrzëstac”, a ju nigdë jakno „wząc ùdzél”; „marina” to „marynarz”, a nié „marinarka”; rozmajité „òddzéle armii” – tu barżi „dzél, ôrt wòjska”, bò „òddzél” to „oddział” a nié „rodzaj sił zbrojnych”; „lasë bãdze sprôwdzôł szpecjalny fliger” – tu jidze barżi ò „dozéranié” jak „sprôwdzanié”, temù barżi pasownym bëłobë dac: „dozérôł, pilowôł”; „widzałosc rézë” – tuwò pewno miało bëc jakno „pësznota”czë „snôżota”, wedle tegò lepi pòwiedzec: „jakòsc”, a miast rézë: „jachanié”.

Na kùńc

Nen krótczi przezérk dôwô leżnosc do scwierdzeniô, że naszi radiówcë mùszą jesz dorobic swòjã kaszëbiznã. Dolmaczënk z pòlsczégò cygnie pòlsczi szëk. To jesz pół biédë, tec wiele pò kaszëbskù jidze tim mòdła wëpòwiedzec. Në kò żôrotã rodzy sã téż òd zabëcô òglowòjãzëkòwëch prawidłów wedle jaczich sztelëje sã tekstë – za wiele pòwtôrzaniô nëch samëch słowów abò, co wôżné, we wiadłach, lëchô klarownosc. Czej w naddôwkù felëje słowiznë, frazeòlogii i jinëch rodnomòwnëch òsoblëwòsców, w eterze czëjemë jãzëkòwé wëstwôrzanié.

Chcejmë równak przëzdrzec sã téż òd jiny stronë. Ni mómë doch za wiele dobrëch mòdłów pùblicznégò jãzëka, ani tekstów, wedle jaczich młodi rëchtowelëbë klëczi, wiadła ò wiodrze, pòlitice, gòspòdarce itd. Do te to nôbòkadniészé zdrzódło tradicyjny kaszëbiznë, bëlné spòdlé do ùsôdzaniô ti pùbliczny – słowôrz ks. Bernata Sëchtë, nié do dostaniô. Temù nie je dzywno, że radiówcë òstawiony w rodnomòwnym sómstwie nie nabëlë chwatu w jãzëkù. Mëszlã, że wôrt jich sã spëtac z czim mają ùczink, czegò żdają òd jinëch, jaczi je jich pòzdrzatk.

Jiné wësłëchóné klëczi:

100 sztëk lëdzy pòstãpny rôz ùdokazni, że Zatokã Pùcką jidze przeńc piechti. Zrobi to w niedzelã. Wërëszi z Kùsfeldë do Rewë. Razã 12 km. Mòżlëwé je to dzãka Rewie Méw, wiôldżi mielëznie na zatoce. Gôdô ùdbòdôwca marszë... Òrganizatorzë mają òstawioné 10 placów dlô chãtnëch, jaczi zgłoszą sã w dzéń marszë. Sledze mają ùdbóné wlezc do wòdë ò pół dzesąti reno. Marsz mô sã skùńczëc ò czwiôrti pò pôłnim w Rewie.

Przed nama pòsobny weekend wakacjów. Na Kaszëbach, jak wiedno, nie zafelëje placów, dze nót je bëc. W Òstrzëcach Trzecy Festiwal Mùzycznëch Przëjemnosców. Dzysô zagrają midzë jinyma Krësztof Kiliańsczi a Edita Geppert, a jitro Renata Przemik i Grzégòrz Turnau. Dzysô we Wdzydzach téż zaczinają sã Dni z Bazuną, a jitro w Lëzakach w gminie Kòscérzna òdsłoniãtô mdze tôblëca ùpamiãtniającô smierc Trąbë z Żëcô a Przigòdów Remùsa. Swòjã rozegracjã bãdą téż mielë mieszkańcë Glińcza w gminie Kòscérzna. Na festin rôczi szôłtëska...
W weekend je nót téż słëchac” (19.08.)

Dlôcze bańtka tak dzywno wëzdrzi, skądka bòcón mô czerwiony dzób, a jak pòwstôł klôsztór w Żôrnówcu – taczé a jiné bôjczi czëtóné bez Kaszëbów znónëch, a taczich jaczich wôrt je pòznac mdze mòżna ùczëc na platce, jakô je efektã spòlëznowi kampanii „Kaszëbsczé bajania”. Akcja rëchtowónô je bez Kaszëbskò-Pòmòrscze Zrzeszenié a Radio Gduńsk. „Kaszëbscze Bajania” to kampaniô mającô zachãcëc do czëtaniô w rodny mòwie w dodomach. Co bë przënãcëc do głosnégò czëtaniô pò kaszëbskù nôlepi dac Kaszëbóm dobri przikłôd. Dlôte w kampanii ùdzél wzãlë profesjonaliscë, a téż taczi lëdze, jaczi ze studijnym mikrofónã nie są jesz òbeznóny. (5.09.)

Dzéń w dzéń dzecë dostają brzôd i ògardowiznã w tim jabka, krëszczi, a téż marszew, miodną paprikã i radisczi. Łońsczégò szkòłowégò rokù z programë zwëskało 64 tës. dzecy z Pòmòrzô, to 98% szkòłów, chtërne miałë taczé prawò... Dzejanié programù sprôwdzô Institut Żëwnotë i Żëwieniégò. Pierszi wëszłoscë bãdzemë znac za czile miesãcy. (24.08.)

Wiodro je dobré, dlôtë latos chùdzy jak wiedno zaczãło sã zbiéranié grzëbów. Czile lëdzy w rozmajitëch môlach Pòlsczi ju zgùbiło sã òbczas wéńdzeniô do lasu. W najim òkòlim na szczescé donëchczôs nie bëło taczégò przëtrôfkù. Mùszimë równak pamiãtac ò przédnëch wskôzach bezpiekù. Jak òstrzégają lesnicë nôlepi bëłobë nie jic do lasa òsóbno, a nawetka jeżlë jidzemë w karnie, dôwac bôczenié czë nie òdchôdómë za dalek. Czej równak ju zgùbimë sã przede wszëtczim mùszimë bëc spòkójnym. Nôlepi jic lesną dargą do kamiannégò, tak pòzwónégò łączbòwégò stołpka. Jeżlë pòwiémë bez telefón lesnikòwi abò szandaróm pòzwã nadlesnictwa i numer jaczi mòżna nalezc na taczim stołpkù tej bãdze mòżna dokładno nalezc môl, w chtërnym jesmë. Dlôte wôrt je miec ze sobą szauertelefón. (25.08.)

KASZËBSKÒJÃZËKÒWI BÉDËNK W CSB TV[1]

Danuta Pioch

Kaszëbi są spòlëzną, co ùżiwô swòjégò jãzëka, ùznónégò wedle prawa za regionalny jãzëk. Wedle szacënków wëchôdô, że w 550 tësãczny wëcmaniznie kòl pòłowë tëch lëdzy gôdô pò kaszëbskù. Dlô taczi wielënë zwëskùjącëch wôrt je mëslec ò jeleżnëch medialnëch bédënkach. Dzejało to sã téż i w czãdze PRL, czej mni łaskawim òkã sã zdrzało na regionalné spòlëznë. Na zôczątkù bëłë to pismiona: „Zrzesz Kaszëbskô”, „Kaszëbë”, pózni „Biuletin Kaszëbsczégò Zrzeszeniô” (dzysdniowô „Pòmeraniô”). Dzys mòże pòdac wiele czãdników, jaczé jimają sã kaszëbsczich tématów, colemało w kaszëbsczim jãzëkù.

Z elektronicznëch mediów wôrt je wspòmnąc pòwòłóny w 1990 rokù, jakno wëszłosc dzejaniégò Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô a téż pòsła Antona Fùrtaka, prowadzony z pòczątkù przez Jizabelã Trojanowską, a òd 1995 rokù przez Eugeniusza Prëczkòwsczégò (przez pierszé trzë lata wespół z Arturã Jabłońsczim), magazyn „Rodnô Zemia” nadôwóny w TV Gduńsk. Dérëjącô na zaczątkù 25 minut audicjô bëła pòkazywónô rôz w tidzeniu, w czãdze lat 2005–2008 bëło to nawetka tidzeniowò 30 minut. W zélnikù 2008 rokù program òstôł zawiészony (telewizjô tłómacza to niesëgą dëtków), równak pò òprzéczkach strzodowiszcza przëszło do jegò znowieniô pòd kùńc séwnika 2008 rokù, za to ju pò miesącu – na pòczątkù smùtana – òstôł skrodzony do 10 minut. Pòwstôł téż pòstãpny 10-minutowi program „Tedë jo”. W gromiczniků 2010 rokù „Rodnô Zemia” òsta skrodzonô do dwadzesce minut na miesąc, a pòd kùńc tegò rokù czësto zjãtô z antenë.

---

[1] Przëszëkòwóné na spòdlim jinternetowëch starnów Media Kaszëbë, promòcyjnëch materiałów wëcmaniznë, pùblikacjów w gazétach, gôdków z robòtnikama CSB TV.

W swiat kaszëbsczich mediów wpisało sã téż pùbliczné Radio Gduńsk. Nadôwô òno w niedzelã 55 minutowi program „Na bôtach i w bòrach” i codniowi wëdowiédny program „Klëka” (chtëren w ostatnym czasu béł òdsëniãti z tzw. dobrégò antenowégò czãdu). Tuwò dobrze zapisało sã téż Radio Kòszalën, prowadzącë kaszëbsczé audicje.

W gòdnikù 2004 rokù zaczãło nadawac Radio Kaszëbë. Jegò miéwcë bëlë dbë, że zôkrãżé stacji òbjãło terôzka 800 tësãcy mieszkańców pòwiatów: pùcczégò, wejrowsczégò, kartësczégò, kòscérsczégò; dzélu pòwiatów: bëtowsczégò, chònicczégò i lãbòrsczégò, razã z Trójgardã. Tak tej òd rozpòczãcô do dzysdnia ùdzél stacji w òbeńdowim radiowim rënkù zwielił sã ò 164%.

Òd 1 zélnika 2010 r. zaczãła nadawac pierszô satelitarnô telewizjô CSB TV, jaką prowadzy, razã z Radiã Kaszëbë, spółka z o.o. „Media Kaszëbë”. Skrodzëna csb (òd łacëznowégò słowa Cassubia) je wzãtô z midzënôrodny klasyfikacji jãzëków, w jaczi, wedle normë ISO 639-2, je zapisóny kaszëbsczi jãzëk. W 2001 r. taką skrodzëną bëłë téż òznaczoné kaszëbsczé zbiérë w biblotece Kòngresu Zjednónëch Krajów Americzi.

Przed włączenim sygnału dlô pierszi w dzejach kaszëbsczi telewizji Artur Jabłońsczi – jeden z wespółmiéwców – gôdôł, że szëkòwanié do startu dérowało bez rok. W kùńcu maja òstôł złożony wniosk do KRRiT ò przëdzelenié kòncesji. W lëpińcu przëszło zezwòlenié dlô CSB TV, zgódno z ùchwôlënkã z dnia 20.07.2010r. Całi lëpińc 2010 rokù ekipa szëkòwa włôsné programë i 30 lëpińca kanał wëpùscył próbną emisjã. Dokładno 1 zélnika nôbarżi znóny w Pòlsce satelita Hot Bird 13E zaczął słac sygnał na wielerazowiznie 11,320 GHz (niekòdowóny przesél – Free to Air), a ùsôdzcë pòdjimiznë robilë nad mòżlëwòtą włożeniô jich programù do bédënkù cyfrowëch platfòrmów, co dało sã zrobic (Cyfrowi Pòlsat – kanał 143, Cyfra + kanał 143, Platfòrma N – kanał 155, Platfòrma Orange – kanał 123), jak i niechtërnëch kablowëch telewizjów (Vectra we Wejrowie, TVK w Pùckù, Pòlaris w Hélu, Kablowô Telewizjô w Strzebielënie), czë Telewizji na Kartã. Pò òbrechòwanim òglowëch wôrtosców wëszło, że dało to przistãp do 6,8 milionów telewzérôczów (33% òbsygù w całi Pòlsce).

Artur Jabłońsczi, chtëren w sztóce rëszaniô z telewizją béł przédnikã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, na zôczątkù miôł dejã prowadzeniô ji pòspòłu z przédną zdrëszëną Kaszëbów. Pò złożenim Przédny Radze KPZ bédënkù wespółrobòtë w projekce nie ùdało sã dogadac i telewizjô rësza jakno priwatnô, prôwdã rzekłszë rodzynnô wëcmanizna, chtërna baro bliskò wespółrobiła z dzejającym ju szesc lat radiã. Òba media miałë sã wzôjno wspòmagac, a na zôczątkù telewizjô wërazno zwëskiwa z mòdłów stwòrzonëch przez radio. Do robòtë przë twòrzenim programów, jich prowadzeniô i òbsługiwaniô nôrzãdów òbmësliwelë nając 50 techników i redaktorów. Wedle szacënków telewizjô mia w kùńcowim czãdze zwëskac dwa milionë wzérôczów z Pòmòrzégò. Takô prognoza wëchôda stądka, że wikszosc òdbiérôczów z òbeńdë ni mia przistãpù do kablowi telewizji i dlôte zwëskiwa z satelitarnëch antenów. Na zapëtania w sprawie òpłacalnoscë môlowi telewizji miéwcë òdpòwiôdelë, że ni mają ò to strachù – liczą przë tim na kùpiającëch reklamë jak téż na dëtczi MSWiA (chtërne są przënôleżné miészëznóm i regionalnémù jãzëkòwi w pòlsczi ùstôwiznie). Wiôlgą zôchãcbą béł téż dobiwk dzejający ju dwa lata sląsczi Telewizji Silesia. Przédnictwa tëch dwùch telewizjów wëmieniłë sã doznôwkama, a nawetka ùjednãłë sã co do wespółrobòtë w przińdoce.

Na zôczątkù telewizjô bédowa piãc gòdzyn ùsôdzkòwëch programów na dzéń. Dzél z pòréńcznëch gòdzyn béł lżészi miazdrë (doradë, kôrbë) i béł prowadzony colemało na żëwò, zôs drëdżi, midzë piątą a sódmą wieczór, dôwôł w bédënkù wiadła i pùblicystikã. Òd razu bëło wiedzec, że te programë nie bãdą nadôwóné blós pò kaszëbskù. Ùsôdzcë tłómaczëlë, że szło jim ò pòkôzanié dwajãzëkòwòscë i wielekùlturowòscë Kaszëbów, ale wôżnô w tim całim dzejanim bëła téż chãc zwëskaniô szeroczégò krãgù òdbiérôczów, dlô jaczich regionalny jãzëk bë béł gwësno przeszkòdą. W programach z przërôczonyma gòscama bëło tak, że jak prowadzący i gòsc bãdą znelë kaszësczi jãzëk, tej w nim bãdze prowadzonô gôdka. Żelë równak gòsc bãdze pòsługòwôł sã pòlsczim jãzëkã, tej prowadzący téż na nen jãzëk przeńdze.

Òglowò ùdbë sparłãczoné z programòwima bédënkama bëłë na zôczątkù dosc ambitné: miałë bëc bënômni dwie filmòwé premierë na tidzéń, bôjczi z kaszëbską stegną głosową, programë dlô rozegracji, wiele wiadłów i môlowëch repòrtażów, a téż, jakno przédny bédënk, mòrskô tematika: ji dôwné tradicje i terôczasné czerënczi.

Z włôsnëch programów nôwôżniészé bédënczi stanowiłë:

- *Ò tim a nym/ O tym i owym*, pierszi z przëszëkòwónëch programów, nadôwóny òd pòniedzôłkù do piątkù przed pôłnim, ùdbóny wedle mòdła pòkrzésnikòwi telewizji, dze królowałë felietónë, doradë, wiadła szëkòwóné w lżészi fòrmùle. W nym bédënkù béł plac na przezérk môlowëch cządników, jinternetowëch starnów i wioderné przepòwiescë. Z gòscama prowadzëlë kôrbë òsoblëwie redaktorzë „Radia Kaszëbë”, pò pòlskù i pò kaszëbskù (zanôleżno òd te, jaczégò jãzëkã ùżiwôł gòsc).
- *Swiat wkół naji / Świat wokół nas*, nadôwóny co dzéń w tzw. „dobrëch gòdzënach wzéraniô”, tj. midzë piątą a sódmą wieczór. Program sparłãczony z przekazywanim wiadłów, pùblicystiką, pòlitiką, spòlëznowima i gòspòdarczima sprawama, prowadzony z ùdzélã rôczonëch do nie gòscy. Wiele czasu szło w nim na diskùsje i kòmentowanié nôwôżniészich zdarzeniów dnia w Pòmòrsce. Na zôczątkù program béł szëkòwóny pò pòlskù (wikszosc materiału). Ò szósti wieczór òtmikało gò kaszëbskòjãzëkòwé skrodzenié wiadłów (*Wiadła*). Cekawim kaszëbskòjãzëkòwim bédënkã w tim cygù bëła téż *Klëka* (jinfòrmacyjny bédënk ze szpòrtowima wiadłama i wiodernyma przepòwiescama). Na kùńcu tegò jinformacyjno-

-pùblicysticznégò pasma pòjôwiałë sã gòspòdarczé magazynë (*Pòmòrskô kronika biznesu*), gbùrsczé audicje (*Wiesczi témat*) i jinterwencyjné programë (*Kóntakt*).

- *Bùten szëkù / Poza normą* – nowé produkcje pòjôwiałë sã w kòżdi wtórk w pòpôłniowim blokù. Program ò wôżnëch sprawach mieszkańców regionu w jich strzodowiszczu. Repòrterzë òdwiédzelë môłowé spòlëznë i próbòwelë pòkazywac to, co ceszi abò je nieùbëtné. Kòżdą razą pòkazywóny béł jiny môl w Pòmòrsce, co bezògôdkòwò przëcygało nowëch wzérôczów. Program dwajãzëkòwi.
- *Kóntakt* – magazyn repòrterów pòkazywóny w kòżdi piątk pò pôłnim, rozpòwiôdający ò wôżnëch dlô strzodowiszcza sprawach, jaczé nierôz biwałë problematiczné. Przë wspiarcym ekspertów próbòwelë je rozrzeszëc, dac dobré radë, pòkazac spòsobë radzeniô sobie z nima. Szëkòwóny w pòlsczim jãzëkù.
- *Wiodro / Pogoda* – wëdôwónô sztërë razë na dzéń. Szëkòwónô na swiéżo na pòspòdlim òdczëtënków z satelitarnëch kartów.

Na antenie pòjôwiałë sã téż produkcje w jaczims dzélu bróné òd jinszich. Nôwôżniészé z nich bëłë:

- *Reduktor* – wëpùszczóny we wtórczi i czwiôrtczi, pózno òb wieczór, mòtorizacyjny program. W całoscë pòlskòjãzëkòwi.
- *Mòrze mòżnosców / Morze możliwości* – do òbzéraniô w niedzele przed pôłnim, magazyn ò mòrsczi tematice, dze gôdało sã ò sprawach zrzeszonëch z mòrzã i mòżlëwòtama regionu, jaczé rodzą sã z taczégò pòłożeniô. Òmôwióné tematë to: gòspòdarka, szpòrt, turistika, rozegracje i szerok pòjãtô mòrskô spôdkòwizna. Swòjskô produkcjô z wëzwëskanim materiałów z bùtna, szëkòwónô w pòlsczim jãzëkù.

Programòwé bédënczi pòszérzałë sã. W planach bëłë pòstãpné:

- *Destined Hearts / Skazani na miłość* – azjacczi serial, pòkazywóny piãc dni w tidzeniu, z kaszëbską stegną głosową i pòdpisama w pòlsczim jãzëkù.
- *Grifné Bôjczi / Bajki Gryfka* – w kùńcu nie przëszło do zrobieniô tegò bédënkù, chtëren miôł bëc pòwiôstką dlô dzecy pòkazywóną rôz na tidzéń, dze pierszi môl mia zajimac pacynka grifa, jak téż pòstacjô z kaszëbsczi demònologii (Bòrowô Cotka) i troje dzecy. Program òglowò miôł bëc pò kaszëbskù, z wëzwëskanim cëzëch materiałów (przédno filmów).
- *Kaszëbi / Kaszubi* – program emitowóny rôz w miesącu, szëkòwóny na sztôłt debatë, przed chtërną nôprzódka szedł dokùmentalny film sparłãczony ze sprawama etnicznoscë Kaszëbów. Ùżiwónym tuwò jãzëkã bëła òsoblëwie kaszëbizna. Całosc bëła colemało dospòrządzonô materiałama z bùtna, òsoblëwie filmã.

- *Rządzymë sã sami / Rządzimy się sami* – pòkazywóny rôz w tidzeniu program pòswiãcony samòrządzënóm, jich dzejaniémù w òbrëmii rozwiju Pòmòrzégò. Przédnô dejô zjiscënkù to ùkôzanié spraw zajimającëch władze òd gminnégò do wòjewódzczégò stãpienia. Prowadzony pò kaszëbskù.
- *Krôsniã Dawid / Krasnoludek Dawid* – emitowónô dwa razë w tidzeniu serialowô pòwiôstka ò krôsniãcu, co ùczi żëcégò w zgòdze z rodą. Bôjka z kaszëbską stegną głosową, dze jigrë parłãczëłë sã z nôùką.
- *Szpòrtowé Wiadła / Informacje sportowe* – program szëkòwóny nôprzódka rôz w tidzeniu, pózni trzë razë, zrzeszony ze szpòrtowima wëdarzeniama z Pòmòrzégò. Prowadzony pò pòlskù.
- *Farwë kùchni / Kolory kuchni* – wszëtkò dlô rozlubionëch w kùchniowëch eksperimentach, program pòkazywóny piãc razy w tidzeniu, przë bëtnictwie méstra kùchni i wëbrónégò gòsca. Przë tim pòkôzk kùchniów swiata, regionalnégò jestkù i domôcëch eksperimentów, prowadzony pò pòlskù i kaszëbskù.
- *Wszëtczégò nôbëlniészégò/ Wszystkiego najlepszego* – program na sztôłt kòncertu żëczbów, z mòżlëwòtą sélaniô żëczbów òd wzérôczów w pisóny fòrmie. Dwajãzëkòwé prowadzenié, przeplôtóné mùzyką.

Na stëkù łżëkwiata i maja 2011 r. (latnô ramówka) w bédënkach pòkôzałë sã:

- *Domôcëzna* – kaszëbskòjãzëkòwi program pòswiãcony prezentacji regionalnëch zwëków i kùlturë.
- *Gbùrsczi magazyn* / *Magazyn rolniczy* – program pòlskòjãzëkòwi, sparłãczony z gbùrską tematiką.
- *Na swòjim / Na swoim* – program szëkòwóny w terenie, przedstôwiający cekawszé môle wôrtné szerszi ùwôdżi, kaszëbskòjãzëkòwô produkcjô.
- *Familiowé granié / Rodzinne muzykowanie* – jegò zadanim je przedstôwianié ùróbkù wielnëch w Pòmòrsce mùzykującëch familiów. Szëkòwóny we wikszoscë po kaszëbskù.
- *Zakrący w tuńcu / Zakręcony w tańcu* – wedle dbë miôł prezentowac fòlkloristiczné karna i kaszëbsczé tuńce. Prowadzony w dwùch jãzëkach: pòlsczim i kaszëbsczim.
- *Tak sã bawią / Tak się bawią* – pòkôzczi letczi mùzyczi nagróny òb czas rozmajitëch rozegracjów w terenie. Prowadzenié pò kaszëbskù i pò pòlskù.
- *Hitë Radia Kaszëbë / Hity Radia Kaszëbë* – program, w chtërnym są gróné wëbróné i chãtno słëchóné mùzyczné dokazë.
- *Karczma Radia Kaszëbë / Gospoda Radia Kaszëbë* – program z rozegracjama i udzélã widowni. Mùzyka z regionu, tuńce. Prowadzącyma są redaktorzë radia i telewizji. Rôz w miesącu program na żëwò.
- *Kaszëbskô mùzyka / Muzyka kaszubska* – prezentowanié przë rozmajitëch leżnoscach teledisków kaszëbsczich ùsôdzców i dzecnëch karnów.
- *Dzejało sã /Działo się* – mërgówczi i òbrôzczi z Kaszëb, bez kòmentérowaniô.

Resztã antenowégo czasu fùlëją włôsne produkcje, m. jin. dokùmentë Video Studio Gduńsk, reklamë promùjącé stacje, a téż zbiér teledisków, cykel repòrtażów bez kòmentérowaniô i zbiér prezentëjący dejã telekùpianiô.

Westrzód célów, jaczé nalazlë sã w misji CSB TV, są taczé:

- zbùdowanié regionalnëch parłãczów westrzód mieszkańców wielekùlturowégò Pòmòrzégò;
- pòdwëższanié mòrsczi spôdkòwiznë regionu w Pòlsce;
- rozwijanié etnicznoscë Kaszëbów i jich chrónionégò prawã jãzëka;
- pòdwżëszanié ùróbkù jinëch regionalnëch spòlëznów.

Dlô kaszëbsczi spòlëznë bezògôdkòwò nôwôżniészim béł trzecy cél, tegò gwësno òd telewizji z pòzwą CSB spòdzéwa sã òsoblëwie, żda téż na wielënã kaszëbsczégò jãzëka, co chùtkò bëło zwerifikòwóné ògłoszenim, że „Program telewizji mô òglowi charakter, równak òsoblëwie je sczerowóny do kòl 2,5-milionowi spòlëznë Kaszëbów i mieszkańców Pòmòrzégò, jich pòtómków rozsónëch òd Zôpadny Europë do Nordowi Americzi, jak téż mieszkańców jinëch regionów Pòlsczi, chcącëch wiédzë ò Pòmorzim i mòrsczi tematice”. Z taczim nastawienim nie nôleżało sã spòdzewac wëprzédnianiô kaszëbsczégò jãzëka w bédënkù. Na zôczątku programë bëłë we wikszoscë szëkòwóné jakno pòlskòjãzëkòwé bédënczi (do maja 2011r.). Razã z przëszëkòwóną latną ramówką na antenie pòjawiłë sã przédno kaszëbskòjãzëkòwé programë, co dało zrównanié procentowégò ùdzélu pòlskò i kaszëbskòjãzëkòwëch programów prawie pò pòłowie.

Leno w telewizji bëło corôz gòrzi z dëtkama, biédza sã i dragò ji bëło je pòkònac. Zaczãlë tej zmiészëwac etatë (do lëpińca kòl trzëdzescë, na kùńcu zélnika pòstãpnëch jednôsce). W parłãczë z tim zaniechóny òstôł dzél programów, a w jich môl pòjôwiałë sã materiałë z TVS i pòwtórzenia. Całi czas trwają òbgôdënczi, w jaczich szukô sã jinwestorów z bùtna, żelë to sã ùdô, to gwësno stacja nie ùtrzimie swòjégò regionalnégò charakteru i stónie sã òglowòpòlskô, co bãdze wiôlgą stratą dlô kaszëbskòpòmòrsczi rësznotë, bò sã nie ùdô chùtkò, mòże ju nigdë, do te samégò copnąc.

FÙNKCJONOWANIÉ I KÙŃC TELEWIZYJNÉGÒ MAGAZYNU „RODNÔ ZEMIA” (1990–2010)

Eugeniusz Prëczkòwsczi

Pierszi rôz kaszëbsczi magazyn „Rodnô Zemia” nadóny béł 21 lëpińca 1990 rokù. Bëło to mòżebné dzãka zmianie ùstroju w Pòlsce. Do te czasu w telewizji mòżna bëło le pòkazëwac kaszëbsczi fòlklor. Do dzys westrzód jesz niejednëch je taczé mëszlenié, że Kaszëbów znankùje colemało lëdowi spiéw i tuńc, në a téż òsoblëwi wësziwk.

Program sã ùkôzywôł co dwie niedzele. Ò to, żebë nastôł, starã miało Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié. Na redaktora KPZ namieniło Jizabelã Trojanowską, doswiôdczoną gazétniczkã „Głosu Wëbrzeżégò” i „Bôłtécczégò Dzénnika”. Trojanowskô rëchli ni mia wiele do ùczinkù z telewizyjnym dzénnikarstwã, żlë bë nie rechòwac czile wëstãpów, w jaczich gôda w miono swòji òrganizacji. Równak bëlno znała region i lëdzy, co w nim mieszkelë. Dzãka temù ùdało ji sã ùrëchtowac program ò dosc szeroczim tematicznym òbjimie. W kòżdim dzélëkù bëłë relacje ze swiéżich wëdarzeniów, përznã historii, kaszëbskô wiérzta i pòkôzk dëcht le wëdónëch ksążk. Tej-sej prowadzëła wëwiadë z ùczałima i kaszëbsczima dzejarzama. Titel magazynu wzãła z wiérztë bëlnégò kaszëbsczégò pòetë, Jana Trepczika. Òznôczô òn rodzynną, domôcą zemiã.

Pierszi etniczny program

Pò trzech dzélëkach „Rodny Zemi” redaktor miesãcznika „Pòmeraniô”, Paweł Dzanisz, pisôł: Je jesz w jednym szczególe eksperimentã:

kò to je pierszi etniczny magazyn w kraju. Tej doswiôdczalné pòle i zdrzódło doswiôdczeniów, i droga do òptimalnégò – przez wzgląd na zgrôwã – meritoricznégò ùczerënkòwaniô.[1] Prawie ten elemeńt nôbarżi wëróżniwôł magazyn òb czas całégò swòjégò bëcô. Z etnicznoscą, do jaczi przódë Kaszëbama nie dôwelë prawa, sã parłãczi pòdstawòwi wëróżnik programù – jãzëk przekazu. Dëcht na zôczątkù 90-tëch lat pòlsczi jãzëkòwi badérowie zaczãlë gadac, że kaszëbsczi etnolekt je jãzëkã.[2]

Pòdług badérowaniów ùczałëch, Kaszëbów je kòle pół milióna.[3] Jesz w 1990 rokù wicy jak pòłowa na co dzéń ùżiwa kaszëbsczégò jãzëka. Temù Jizabelë Trojanowsczi zanôlégało baro, żebë chòcle w dzélu magazyn béł prowadzony w etniczny mòwie, në i żebë pòd kùńc kòżdégò dzélëka prowadzëc ùczbã kaszëbsczégò jãzëka. Sama wszëtkò rozmia, ale nie gôda w nim. Zabédowa tej wespółrobòtã sztudéróm zrzeszonym w sztudérsczim karnie „Pòmòraniô”. Ju w pierszą niedzelã lëstopadnika 1990 rokù ùkôzôł sã pierszi dzélëk ùczbów. Òd tegò czasu przez szesnôsce lat bëłë òne stałim sztëczkã audicji, chtëren jakbë spinôł nen program ùlégający rozmajitim przemianóm przez dwadzesce lat. Same ùczbë wëzdrzałë kòżdégò rokù jinaczi. Wëstąpiło w nich czilenôsce dzysdniowëch absolwentów wëższich ùczebniów, z jaczich czile zajimô sã warkòwò gazétnictwã. Pózni bëłë w ùczbach dzôtczi. Dzãka ùczbóm teleòbzérnik pòznôwôł bògatą słowiznã, neòlogizmë i gramaticzné jãzëkòwé pëzglënë, ale téż kaszëbską lëteraturã, biogramë ùtwórców ti lëteraturë, czekawé môle regionu, nônowszé dobëca na mùzyczny niwie Kaszëb.

---

[1] Paweł Dzianisz, *Rodnô Zemia*, „Pomerania”, rujan 1990, nr 10, s. 42. Articzel Dzanisza béł pierszą próbą òbszacowaniô programù.

[2] Baro chùtkò znajôrze docenilë znaczenié pòjawieniô sã programù dlô regionalny rësznotë i jãzëkòwégò statusu kaszëbiznë. Ju w 1992 rokù czëtómë: *Nowa sytuacja społeczno – polityczna stworzyła lepsze szanse na rozwój ruchu regionalnego, w tym też ruchu kaszubskiego. Wyrazem nowych osiągnięć i zamierzeń jest m.in.: 1) emitowanie programu „Rodnô Zemia” w programie II Telewizji Polskiej, a w nim lekcji „Gôdómë po kaszëbsku”, przygotowanych przez M. Cybulskiego i E. Gołąbka w wykonaniu studentów Kaszubów, skupionych w klubie Pomorania […]*. Dali òd numra 2. za régą je jesz wëliczónka jaż òsmë rozmajitëch wôżnëch zjawiszczów w kaszëbiznie np. lektorat na UB, pòwstanie KLO w Brusach, etc. Zdrzë: Edward Breza, *Przedmowa* [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny*. Materiały z sesji popularnonaukowej 17 X 1991, red. Edward Breza, Gdańsk 1992, s. 3. W dokôzach ò KPZ, òsoblëwie Józefa Bòrzëszkòwsczégò i Cezarégò Òbracht-Prondzyńsczégò ju òd czasów Jizabelë Trojanowsczi kónsekwentno „Rodną Zemiã” pòmijô sã w bùdowanim rësznotë regionalny, żlë ti autorzë piszą ò ni, tej leno kriticzno. Nôczekawszi przikłôd nalôżómë w: Józef Borzyszkowski, *Ruch kaszubsko-pomorski a rozwój literatury kaszubskiej* [w:] *Literatura kaszubska w nauce – edukacji – życiu publicznym*, red. Zbigniew Zielonka, Gdańsk 2007, s.103–121. Dopiérze w dokazu B. Synaka, wëdónégò w kùńcu jistnieniô programù, „Rodnô Zemia” pòstawionô je zôs na pierszim môlu westrzód tëch wszëtczich zjawiszczów w kaszëbiznie òstatnëch 20 lat, dzãka chtërnym kaszëbizna jesz je żëwô. Zdrzë: Brunon Synak, *Moja stegna kaszubska*, Pelplin 2010.

[3] Zdrzë: Kaszubi. Monografia socjologiczna, red. Marek Latoszek, Rzeszów 1990; Mordawski Jan, Statystyka Ludności Kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku, Gdańsk 2005; Brunon Synak, Kaszubska tożsamość, Gdańsk 1998.

21 łżëkwiata 1995 r. ùmarła Trojanowskô. Program przejãlë ji wëchòwankòwie: Artur Jabłońsczi i Eugeniusz Prëczkòwsczi. Òbaji na co dzéń gôdelë pò kaszëbskù. W tim czasu „Rodnô Zemia” chòdzëła ju na antenie co tidzéń przez dwadzesce minut. Autorzë bëlë baro aktiwno wprzëgłi w regionalné dzejanié, chcelë jak nôbarżi ùmòcnic etniczną jawernotã autochtoniczny ludnoscë Pòmòrzégò, jakô – jakbë procëm cëskòwi niemczëznë i pòlaszëznë – zachòwa przez wieczi kùlturową samòstójnosc, chtërna òbjôwia sã przede wszëtczim w tradicji, mòwie, piesni i mùzyce, mitologii, zwëkach i òbrzãdowòscë. Te znanczi są wiôlgą wôrtnotą òglowònôrodną. Kaszëbë, jak pisôł znóny leksykògraf ks. dr Bernat Sëchta, „nie przënôlégają do Pòlsczi – òne są Pòlską”. Pòd kùńc 1998 rokù Artur Jabłońsczi niechôł dzénnikarsczé dzejanié i szedł w samòrządnosc. W stëcznikù 1999 rokù òstôł starostą pùccczégò krézu. Òd te czasu program prowadzył Eugeniusz Prëczkòwsczi wespół z białką, Elżbiétą i dosc zachtnym karnã wëspółrobiącëch lëdzy.[4]

„Rodnô Zemia” z kąsk refleksyjny audicji z pòczątkù lat 90-tëch, przerodza sã w program, co òdzdrzódliwôł żëcé regionu. Pòkôzywa wôżné wëdarzenia kùlturalné Kaszëb, jak teatralné pòkôzczi, jôrmarczi, festiwale piesni czë baro wiôldżé ùroczëznë parłãczącé spòlëznã regionu, a jaczé są téż wiôlgą turisticzną atrakcją. Rejestrowa dzejania, co gòspòdarczo pòbùdzałë region, kùreszcze pòkazywa wëjątkòwą snôżotã i òsoblëwie czekawé môle. W programie nalazło téż swòj plac dokùmentowanié tradicyjnëch zajmów Kaszëbów, bògatégò kùńsztu lëdowégò i rzemiosła, przikładowò nieznónégò dze jindze wërobù tobaczérów z bidlëch rogów. Równak nôwôżniészą rolą magazynu bëła bez gôdczi edukacjô. Òkróm wspòmniónëch ùczbów kaszëbsczégò, tej-sej bëłë pòkôzywóné szkòłë, jaczé w swòjëch programach mają regionalną ùczbã. Òd pòczątkù „Rodnô Zemia” wiedno towarza ti sprawie, pòcząwszë òd pòmôganiô Witoldowi Bòbrowsczémù, chtëren zaczął ùczbã na Głodnicë. Przedstôwia wnetka wszëtczé szkòłë, co wprzigałë sã w to dzejanié, a téż wszelejaczé kroczi zrzeszoné z rozkòscérzanim ùczbë kaszëbsczégò. Terôzka kòle 10 tësący dzecy sã ùczi rodny mòwë.[5] Zôs w stach szkòłów są elemeńtë historii i geògrafii regionu, a na ùczbach pòlsczégò – kaszëbsczi lëteraturë. W kòżdim przëtrôfkù program béł wôżnym katalizatorã tëch dzejaniów. Ùkôzywôł nen proces i dorazu pòrësziwôł mni rëszné dzéle Kaszëb do pòdobny aktiwnoscë.[6]

Jinaczi téż nie bëło, żlë chòdzy ò pòwstôwanié nowëch dokôzów lëteracczich. Òne bëc mùszą, żebë szerzi wprowadzac regionalną ùczbã.[7] Temù program włącziwôł sã w promòwanié młodëch zdatnëch pòetów i pisarzów, w rëchtowanié lëteracczich kònkùrsów i wszelejaczégò ôrtu pòrësziwanié lokalny spòlëznë do dzejaniô na kaszëbsczi niwie, przikładowò béł òn kòle pòwstôwaniô klubów i partów Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Czile z nich pòwstało prosto z pòbùdzënkù redakcji programù.[8] Wszëtkò to wzbògôcało paczét doswiôdczeniów redaktora programù pòdpiartëch trzëlatnym cyklã dzénnikarsczich szkòleniów zakùńczonëch zdobëcym repòrtérsczi i ekranowi kôrtë. Szkòlenia dofùlowiwóné bëłë tidzeniowima studijnyma rézama do Krakòwa (dwa razë), Warszawë i Pùłtuska. Òstatné szkòlenié bëło w 2002 rokù w Parižu. Zôs Elżbiéta Prëczkòwskô bëła na pòdobnëch ùczbach w Biôłimstokù.

---

[4] Artikle, co òpisywają dzeje programù, mòże nalezc np. w: Fópka T., Prëczkòwsczi E., Stachùrsczi J., *Piesnie Rodny Zemi*, Banino 2003; *Rodnô Zemia*, „Wizja publiczna”, wrzesień 1998; Stanisław Janke, *Swojsko w kadrze*, „Pomerania”, rujan 2000, s. 17 i wiele jinëch rozsónëch w czązdnikach, nôwicy wierã w „Gazéce Kartësczi”.

[5] Strona internetowô KPZ: http://www.kaszubi.pl/.

[6] Wszëtczé kònspektë programù „Rodnô Zemia” są ù mie. Na jich pòspòdlim mòże brewiter zbadérowac zawartosc programów.

[7] W „Rodny Zemi” wiele razy bëłë pòkôzywóné lëteracczé wëdarzenia, òsoblëwie promòcje debiutancczich tomików prozë i pòezji, np. Idë Czaji, Stanisława Bartélëka, Eugeniusza Prëczkòwsczégò,

Swòj program

Kaszëbi, chtërny przódë nie bëlë nôłożen bëc na antenie TV, „Rodną Zemiã” ùwôżelë jakno swój program. W ni bëło òdbicé żëcégò spòleczno-kùlturalnégò regionu. Baro wôżné bëło to, że gôdkòwô łączba midzë redaktorama a rozmówcama bëła w kaszëbsczim jãzëkù i to nié leno za pòstrzédnictwã szklanégò òczenka, ale téż òb czas mòżlëwie czãstëch bezpòstrzédnëch kòntaktów w miastach i kaszëbsczich wsach. Bëło to znac przez wielné lëstë przësełóné do redakcji.[9] Na wiele z nich teleòbzérnicë przësełelë pòzdrówczi, abò prosto wërôżelë swòje òdniesenié do programù czë regionalnëch sprôw. Przikładowò Ùrszula Stolc z Gdini pisze tak m.jin. *Më jesmë Kaszëbama. Nasz jãzëk kładze na nas òbrzészk, bë ùżëwac nazwów tipòwò kaszëbsczich. Je to nasza spôdkòwizna pò starkach*. Zôs Édmùnd Hébel z Rédë domôgô sã zwikszeniô antenowégò czasu dlô regionalnëch programów. *W naszi nibë TV ni ma czëc pòlsczich karnów* – pisze Hébel – *a nawetka tëch ekspòrtowëch, jak Mazowszé, Sląsk, czë znasze Kaszëbë z Kartuz. W pòlsczich warënkach nym mòtorã rozwiju regionalnëch kùlturów bë mia bëc telewizjô. Gduńskô TV mia bë richtich nadawac pò kaszëbskù dzéń w dzéń nômni gòdzënã, co procëmkù lëczbë mieszkańców nie je nijak za wiele. A na niedzelã òstawic „Rodną Zemiã”, jakno nôwôżniészé, swiąteczné pòdsëmòwanié*.[10]

Henrika Héwelta, Michała Piépera, Roberta Żmùdë-Trzebiatowsczégò, Benedikta Karczewsczégò, Bòżenë Szëmańsczi, Agùstina Klémensa Hërsza, Henrika Mùsë, Tomasza Fópczi, Br. Zbigòrza Joskòwsczégò, Marii Bòszke, Agùstina Chrabkòwsczégò, Elżbiétë Bùgajnë, Dorotë Wilczewsczi i jinszich; zdrzë: Kònspektë programù telewizyjnégò „Rodnô Zemia”.

[8] Nôlepszima przikładama są Partë w Swiónowie (1994, reaktiwacjô 2001), Baninie (2002, 2004) i Chwaszczënie (2002). Do te w dzélu z pòbùdzënkù redakcji programù „Rodnô Zemia” pòwstałë partë Kòlbùdach, Kònarzënach (reaktiwacjô), Lëni, Przedkòwie, Sopòce, Łãczëcach (reaktiwacjô), Łubianie i klub w Gduńskù Òsowi.

[9] Ne lëstë mògą bëc zdrzódłã czekawëch ùdbów i analiz na temat kaszëbiznë. Dzél pòdpòwiesców na bieżąco béł realizowóny w miarã mòżnosców. Gwësno lëstë te są wôrtnym materiałã gòdnym ùwôżnégò przezdrzeniô i òbrobieniô.

[10] Wicy przikładów mòże nalezc w: Elżbiéta i Eugeniusz Prëczkòwscë, *Niech jidą midzë lëdzy* [w:] Fópka T., Prëczkòwsczi E., Stachùrsczi J., *Piesnie Rodny Zemi*, Banino 2003.

Kaszëbsczi kòd jãzëkòwi stôł sã pòspòdlim wespółdzejaniô z Kaszëbama z Kanadë. W programie wiele razy bëła pòrësziwónô ta tematika. Bëłë ùkôzóné brzadë rézów badérów: ks. Władisława Szulësta, Édwarda Brézë, Jerzégò Sampa, Tadeùsza Linknera, Józefa Bòrzëszkòwsczégò i jinszich. Wiôldżé òżëwienié ti łączbë rozpòczãło sã w 2007 rokù dzãka serii repòrtażów wëemitowónëch prawie w „Rodny Zemi". Nôwôżniészim tegò dzélã bëło fejrowanié 150-lecégò pierszi emigracji do Kanadë.[11] Program téż stojôł kòle pòczątków wiele òglowòregionalnëch dzejaniów, jak założenié Klubù Sztudérów „Tatczëzna"[12], bùdowë Kaszëbsczi Drodżi Krziżewi w Swiónowie, Pùsti Nocë dlô Òjca Swiãtégò i Òratorium Swiónowsczégò, Kaszëbsczégò Festiwalu Humoru „Szport mùszi bëc", Wòjewódzczégò Kònkùrsu Multimedialnégò, Wòjewódzczégò Kònkùrsu Spiéwów miona Jana Trepczika w Miszewie, czë nawetka „Kaszëbsczich Spiéwów' w Lëzënie.

Rozwij dzysdniowi kaszëbsczi mùzyczi

Rozwij mùzyczny wiedno bél òsoblëwie wôżny dlô lëdzy zrzeszonëch z programã. Dërch wespółrobił z nim pòeta i kòmpòzytor Jerzi Stachùrsczi, a pòtemù téż Tomôsz Fópka, Tadeùsz Dargacz, Jerzi Łisk i jinszi. To dzejanié łómało stereòtipòwé mëszlenié ò kùlturze kaszëbsczi, jakno blós lëdowi kùlturze. Rezultatã tegò są wielné pùblikacje, chtërne ùkôzywają nen dzysdniowi doróbk. Są to tomiczi prozë i kaszëbsczi pòezji, kómpaktowé platczi, jak téż spiéwniczi, z jaczich nôzachtniészi zbiór je w „Piesniach Rodny Zemi". Je w nim kòle 150 nowëch piesni, co pòwstałë nôpierwi dlô programù, a terô są szerok wëzwëskiwóné w szkòłowi ùczbie, mediach i mùzyczny rësznoce regionalny.[13]

Spiéwnik bél wëdóny w 2003 rokù. W tim czasu, w latach 2000–2006 program cesził sã nôwëższą pòpùlarnoscą. Badérowania òbzéraniô dërch wnenczas prowadzoné przez TV Gduńsk wëkazywałë widowniã, co syga 100 tësący òbzérników, a w jednym czasu nawetka 150 tësący. Wiele razy zajimôł òn pierszi môl westrzód wszëtczich programów TVG.[14] Nôwëższô niwizna òbzéraniô ùjawnia sã òb czas sztërzech baro ùdónëch kòncertów „Rodny Zemi" zrëchtowónëch z leżnoscë XV-lecégò programù. Kòżdi jeden zbrzątwił bez trzëstaòsobòwą widowniã w gdańsczim Teatrze „Miniatura”.[15]

---

[11] Zdrzë np.: E. Pryczkowski, *Siła Żukowa*, Żukowo – Banino 2009.

[12] *Głos Tatczëznë*, „Norda", 4 czerwińca 2004r.

[13] Są téż przikładë jidzeniô nëch piesni w daleczi swiat. Wezmë na to, òb czas fejrowaniô 150-lecô bëcô Kaszëbów w Kanadze, wiôldżi chór pòlonijny z Hamilton zaspiéwôł piesniã „Mòdłów zwón". Jinszą marijną spiéwã „Bôtë ju jidą" spiéwie Chór Akademii Mòrsczi ze Szczecëna. Dobéł nią pierszi môl w XXII Midzënôrodnym Festiwalu Piesni Religijny miona Ks. Stanisława Òrmińsczégò w Rëmi, zdrzë: http://www.youtube.com/watch?v=sa5DUlJDxQ0. Òba sztëczczi miałë swòje premierë w Rodny Zemi w ùczbach kaszëbsczégò jãzëka.

[14] Tôflë z wënikama òbzéraniô programów TVG są ù mie.

Skòrno taczé bëło dzejanié, tej pòjawiłë sã nôdgrodë dlô redakcji. W gromicznikù 1998r. „Rodnô Zemia” dosta pòdzãkã òd Minysterstwa Nôrodny Edukacji za propagòwanié regionalny ùczbë, w czerwińcu tegò rokù program òstôł ùtczony medalã 75-lecégò miasta Kartuzë, a përznã pózni redaktorzë òstelë laureatama nôdgrodë Polcul Foundation. W pierszi dekadze XXI wiekù redaktor programù dostôł całą régã wëróżnieniów òd kaszëbsczich gmin, m.ji.: Gdańska, Wejrowa, Kòsôkòwa, Lëzëna, Kartuz, Somònina, Serakòjc, Chmielna, Lëni, Szëmôłda. Bëłë téż wielné pòdzãczi ze szkòłów i jinszich institucji za wspiéranié regionalnëch pòdjimnotów.

Niewëgódnô pòpùlarnosc

Nie bëło tej dzywno, że tak wôżné medium stało sã wnet célã ataków. Pò dzélu bëło to zrozmiałé. Mòc dzejaniô na lëdzy programù bëła baro atrakcyjnym czinnikã, na chtëren wiele chcało miec wpłiw. Nie je krëjamnotą, że niechtërnym – òsoblëwie to sã tikało pòlitików i lëdzy młodëch, co szukelë letczi drodżi warkòwi karierë – baro zanôlégało na czãstim wëstãpòwanim w „Rodny Zemi”. To je kòżdémù doch wiedzec, że tak cos nie bëło mòżebné. Midzë jinszima temù równak stelë sã procëmnikama programù. Taką mòżnosc dôł jima pòrtôl „Nasze Kaszuby”, co sã wnenczas rozwijôł i chùtkò sã westrzégł, że na kritice nôpòpùlarniészégò kaszëbsczégò programù, mòże sóm chiże zwëskac pòpùlarnosc.[16] Paradoksalno ne ataczi z piersza przënôszałë jesz wikszą pòpùlarnosc programòwi, a jegò autoróm – òkróm donëchczôs nieznónëch przikroscy – zachtné zdrzódło ùtwórczich ùdbów. Szlachë tegò są òbecné nôwicy w piesniach. Niechtërne z nich stôwałë sã wnetka zarô przebòjama karna „Prôwda” z Lëzëna, pòtemù Radia „Kaszëbë”.[17] Jiwer dopiérze pòjawił sã tej, czej ne ataczi stałë sã argùmeńtama w rãkach rządców telewizji, chtërny tej doszlë prawie do władzë, a dlô jaczich pòpùlarnosc programù stôwa sã niewigódnô. Tej zaczãlë przenaszac argùmeńtë z pòrtalu na kòlegia programòwé Telewizji Gduńsk, pò to, żebë òstateczno je wëzwëskac do òsłabieniô pòzycji programù. W tim samim czasu zaczãlë mòcno czechlëc dëtczi za robienié programù. W zélnikù 2008 pòdjãlë pierszą próbã likwidacji „Rodny Zemi”. Wëkònôwcą tegò planu béł nowi wicedirektor TV Gduńsk, Henrik Wielechòwsczi. Tak òstri krok tej napòtkôł na mòcné spòdleczné ùprocëmnienié, tak że półtora miesądza pózni program przëszedł nazôd.[18] Wnenczasny nôleżnicë zarządu TV Gduńsk ni mòglë przeżëc tegò, że sã nie ùdało jima zlëkwidowac „Rodny Zemi”, òbmëslëlë jã pòdzelëc i stwòrzëc dwa dzesãcminutowé magazynë. Tak pòwstało „Tedë jo” rëchtowóné przez Annã Cupã. Pòsobnym krokã bëło zerwanié ùmòwë z redaktorã programù, co zrobilë bez pòdaniô niżódnëch przëczënów. Pismiono pòdpisa 29 stëcznika 2009 r. direktor Joanna Strzemiecznô-Rozen czile dni przed ji òdwòłanim ze stanowiszcza. Wielechòwsczi wnet téż szedł wek. Jedną z pierszich decyzjów nowégò direktora Piotra Òstrowsczégò bëło wëmazanié decyzji pòprzédcë, chtërna to òsta dëcht czekawim pismionã w zachtnym archiwùm doticzącym biôtczi ò program „Rodnô Zemia”. Ju le ju bezpiek dérowôł równak baro krótkò. 25 stëcznika 2010 rokù przëszła nastãpnô decyzjô ò redukcji do dwùch dzesãcminutowëch dzélëków w miesądzu, tak że z 30 minut na tidzéń sprzed trzech lat doprowadzëlë do 20 minut magazynu na miesądz. Na wiéchrz co sztót zmieniwelë pòrã emisji programù, co wprowôdzało jistny wërwas ù teleòbzérników.

---

[15] Kòncertë òdbëłë sã 3.10.2004r., 23.01.2005r., 1.05.2005r., i 24.07.2005r. Pò nich ùkôzywałë sã baro cepłé artikle, òsoblëwie w „Pòmeranii” i „Nordze”, np. Jiwóna Mejer, *„Rodnô Zemia” mô 15 lat*, Norda, 8 rujana 2004r. W jednym z nich Jiwóna Joc napisa m.in.: *To był ostatni koncert z okazji jubileuszu 15 lat istnienia telewizyjnego magazynu kaszubskiego „Rodnô Zemia”. I najbardziej udany. Sala główna Teatru Miniatura w Gdańsku Wrzeszczu w ubiegły niedzielny wieczór wypełniona była do ostatniego miejsca*. […]. To je czekawé, że wnetka autorka nego cepłégò artikla dlô programù „Rodnô Zemia” sta sã jednym z ji nôbarżi zawzãtëch procëmników. Zdrzë: Iwona Joć, *Piętnastka na karku*, Norda, 29 lëpińca 2005r., a pòtemù internetowé wpisë.

[16] Na pòrtalu sã wëpòwiôdało môłé karno lëdzy, zrzeszoné bezpòstrzédno abò pòstrzédno z „Pòmòranią”. Nôbarżi wrodżé kòmentarze pòdpisywóné bëłë pseudonimama. Jich nôzwëska są znóné redaktorowi programù. Mòderatorã tëch wëpòwiescy béł miéwca pòrtalu Stanisłôw Geppert. Czekawé, że w tim prawie czasu pierszich zwiartëch ataków na program, Pòmòrańcë wrãczëlë mù Medal Stolema. Zdrzë: Elżbieta Pryczkowska, *Wiele do zrobieniô*, Norda, 13 maja 2005r. Czej skùńcza sã „Rodnô Zemia” i nie bëło co atakòwac, diskùsje na pòrtalu zadżinãłë, a sóm pòrtal przejął jinszi włôscëcél.

Timczasã do rządów w Kaszëbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim dochôdało nowé pòkòlenié, jesz niedôwno aktiwno wespółdzejający z pòrtalã „Nasze Kaszuby”.

---

[17] Brewiter przikładã je spiéwa „Më jesmë młodi”, chtërna z mùzyką Jerzégò Stachùrsczégò sta sã kaszëbsczim hitã, a pòtemù téż titlowim dokazã platczi karna „Prôwda. W trescë czësto nawiązywô do pòstawë internetowëch kritikantów. Ji refren brzmi tak: *Kò më blós prôwdã mómë wiedno / Chòcbë nóm chto wskôzywôł jinak / Wôżné że terô jesmë jedno / Më staniemë na swòjim i tak. // A rëcht spòkójno szedł procëmną drogą / Bò czuł z bòkù mëslã wrogą. / Robic mòżna doch na wszelczi ôrt, / Le prócz gôdczi, słëchac przë tim wôrt. (Toż tylko my mamy zawsze rację / Choćby nam ktoś co innego sugerował / Ważne że w tej chwili jesteśmy zgodni / I na swoim postawimy i tak. / Tymczasem prawda spokojnie szła w przeciwnym kierunku / Bo czuła wrogą myśl. / Przecież robić można na wszelkie sposoby / Lecz oprócz gadania trzeba też umieć słuchać).*

[18] Midzë jinszima głos w ti sprawie wzãlë marszôłk wòjewództwa pòmòrsczégò Jón Kòzłowsczi, chtëren rzekł: *Ostatnio z gdańskiego ośrodka dochodzą nas wieści o różnych dziwnych decyzjach, a informacja, którą od was słyszę jest kolejną, która może niepokoić. „Rodna Zemia” jest bardzo dobrym programem, kierowanym do Kaszubów, żyjących na Pomorzu. Jeżeli program zniknie z anteny, sejmik zajmie w tej sprawie stanowisko*. Zdrzë: Dorota Abramowicz, Marek Adamkowicz, „Dziennik Bałtycki”, 31 lipca 2008r. Pòdobnie w ti sprawie wëpòwiedzôł sã przédnik Sejmikù Pòmòrsczégò, Bruno Synak, a téż przédnik Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, Artur Jabłońsczi. KPZ pòdjãło ùchwałã z wëraznym żądanim przëwrócenió programù.

Prédnictwò TVG baro chùtkò to zmerkało. Wnenczasny wiceprzédnik, a dzys przédnik KPZ, tej-sej pòdsztrichiwôł swòje kriticzné stanowiszcze pòdług programù. Midzë jinszima na zéńdzenim Zarządu Òglowégò KPZ gôdôł, że nie je zadowòlony z òbrazu Kaszëbów, jaczi ùtrwaliwóny je w mediach i prosto bédowôł rozpisac kònkùrs òfertów na robienié „Rodny Zemi”.[19]

Kùńc programù

Przińdnota programù stôwa sã dlô redaktora corôz barżi wiadomô. Temù pòdjął òn decyzjã ò wëstartowanim w samòrządowëch wëbòrach. Równak chùtczi dostôł zagwësnienié òd nowégò direktora TVG, Zbigòrza Jasyńscz égò, że pò welacji, równo jakbë wëszło, dali bãdze mógł prowadzëc „Rodną Zemiã”.[20] No słowò, na prosbã redaktora, bëło dóné na papiórze.[21] Timczasã pò welacji telewizjô òdstąpia òd dónégò słowa i czësto zjãła program z antenë.[22] Tą razą KPZ nick nie rzekło, dało bez to cëché przëzwòlenié na taczé dzejanié. Prôwdac bëło jaczés zéńdzenié nowégò przédnika KPZ z direkcją TVG, na chtërnym wëmienilë sã na ògle znónyma wiadłama. Nawetka rzeklë przédnikòwi, że mòżna wznowic „Rodną Zemiã”, le KPZ bë mùszało nalezc na emisjã kòżdégò dzélëka kòl 8000 złotëch (sic).[23] Szkòda, że do ti gôdczi nie zaprosëlë redaktora. Miôłbë òn tej mòżnosc wëjasnic, jaczé są prôwdzëwé kòszta jednégò dzélëka programù, chtërne nie przekrôczają tësąca zł.[24] Prawie bédënk taczich kòsztów złożił òn w sekretariace TVG w czerwińcu 2011r. na robienié kaszëbskòjãzëcznégò programù ò titule „Wòjnowi Kaszëbi”. Dzélëk miôł miec 15 minut, to je 5 minut wicy, jak „Rodnô Zemia” w òstatnëch miesądzach realizacji. TVG wëraza zgòdã na emisjã pòd warënkã, że nen gòtowi program òstónie dóny za darmò.[25] Tej w pismionie z 21 czerwińca 2011r. przekôzóny béł przédnikòwi KPZ dokładny kònspekt bédowónégò programù razã z òdpòwiescą TVG. Zadóné bëłë téż taczé pitania: *Czë ZG KPZ je zajinteresowóné òbecnoscą programù prowadzonégò w jãzëkù kaszëbsczim na antenie Telewizji pùbliczny? Czë ZG KPZ je w sztãdze nalezc dëtczi na realizacjã taczégò programù? Chcã nadczidnąc, że przed i pò programie, mòże bëc dóné wiadło ò rolë KPZ w produkcji programù*. Òdpòwiésc nie òstôwia ju żódnëch wątplëwòscy. Cytëjã: *KPZ, chtërno je pòzarządową òrganizacją òpiartą przede wszëtczim na spòleczny robòce nôleżników w ti chwilë ni mô żódnëch dëtków, jaczé mògłëbë sfinansowac cykl audicji tikający tak wôżné i cekawé zagadnienia dzejów Pòmòrzégò*.[26] Béł to òstatny akt biôtczi ò kaszëbskòjãzëczny program w Telewizji Pùbliczny. Wôrt dodac, że na pierszé pitanié ò òbecnosc jãzëka w TVG, KPZ nick nie rzekło.

---

[19] Protokół nr 6/ZG/08 z zéńdzeniô Zarządu Òglowégò KPZ z dnia 28 maja 2008.

[20] Mecenas TVG napisôł w specjalnym pismionie baro kònkretno: *Jeżeli Eugeniusz Pryczkowski zostanie wybrany na radnego powiatu to ze strony Telewizji nie będzie żadnych przeszkód w prowadzeniu programu*. Pismiono je ù mie.

[21] Wôrt je przëtoczëc lëst redaktora Prëczkòwsczégò sczerowóny 28.10.2010r. do sekretariatu TVG, pani Różë Malcher: *Dyrektor mnie zapewnił w rozmowie, że po wyborach, niezależnie od ich wyników dla mnie, będę mógł bez żadnych przeszkód nadal prowadzić swój magazyn. Przy mnie dzwonił do prawnika, który taką wykładnię przedstawił. Poprosiłem, żeby tenże mecenas wyłożył ją na piśmie. Dyrektor zapewnił, że jutro (czyli już dziś – piątek 29 października) takie pismo będzie gotowe. Proszę Cię o dopilnowanie tego i przesłanie mi kopii mailem. Chcę mieć stuprocentową pewność, że nic mi nie „grozi” po wyborach. W przeciwnym wypadku jestem skłonny zrezygnować z tego kandydowania. „Rodnej Zemi” poświęciłem tyle lat, że nawet jeśli otrzymuję za nią grosze, nie chciałbym jej zostawić z takiego powodu*.

[22] To wiadło dała mie przez telefón red. Dorota Hebel, chtërna – jak sama pòwiedza – wespół z red. Mirosławã Nowakã tak zdecydowa.

[23] Lëst e-mail Łukasza Grzãdzëcczégò do Eugeniusza Prëczkowsczégò z 17 gòdnika 2010r.

[24] Trzeba dodac, że TVG całi czas pòdsztrichiwa, że lëkwidacje programów (nié blós programù „Rodnô Zemia”) są bez problemë finansowé firmë. Żlë chòdzy ò „Rodną Zemiã”, chòc téż tak pòdôwelë, nen argùmeńt nie wchôdôł w grã. Kò firma Danmar za reklamã, chtërna bëła przë programie na wërazną żëczbã miéwcë firmë, płacëła w 2008 rokù TVG 4 tësące złotëch na miesądz. Gwës pòdobno mùszało bëc w przëtrôfkù drëdżi reklamùjący sã firmë ò nazwie Roltop. Z tegò wëchôdô, że òbie firmë płacëłë TVG wicy jak wëchôdôł realny –pòdsztrichiwóm słowò „realny” – miesãczny kòszt robieniô programù.

Minął rok òd wëemitowaniô slédnégò dzélëka „Rodny Zemi”. Tak sã prawie złożëło, że béł nim dzélëk z 24 rujana 2010 rokù w całoscë pòswiãcony dwùm ùmarłim wëbitnym Kaszëbóm, Honorowim Nôleżnikóm Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, Geratowi Labùdze i Sztefanowi Fikùsowi. W tim czasu téż ògrańczëlë emisjã programù „Tedë jo” do jednégò dzesãcminutowégò dzélëka w miesądzu. Program terô je prowadzony bez nié-Kaszëbkã, Karolënã Raszejã. Kaszëbiznë w TVG je dzys tëli, co bëło przed 1990 rokã. Je téż wiedzec, że dramaticzny je finansowi stón CSB TV. Redaktor „Rodny Zemi” béł zmùszony nalezc so jinszé pòla ùtwórczégò dzejaniô. Co sztót òdbiérô równak sygnałë òd wiérnëch òbzérników z prosbą ò òdnowienié programù. Tak a tak ni ma ju wątpieniô, że sprawa krok pò krokù gasnie. Dzys mòże ju gwësno ùznac historiã nôstarszégò programù w TVG za zamkłą.

Béł przez 20 lat. Pòwstało wnetka 1000 dzélëków, co dôwô kòl 350 gòdzyn kaszëbskòjãzëcznégò programù telewizyjnégò. Wzãło w nim ùdzél czilenôsce tësący rozmówców, wiele razy lëdzy wëbitnëch. Je to inteligencjô kaszëbskò-pòmòrsczi zemi. Wiele z nich ju nie żëje. Nen zbiór je dzys nôwikszim archiwùm kaszëbsczégò jãzëka i wiédzë ò naszim regionie, chtëren je tam brewiter pòkôzóny na tësąc blewiązkach i kasétach. Są kònspektë wszëtczich programów, je téż grëbé archiwùm, w jaczim są rozmajité pismiona, dokùmeńtë, lëstë, artikle. Całosc bë brëkòwa dëchtownégò òbrobieniô i wëdaniô w książce abò książkach.[27] Jesz wôrtniészé bë bëło òdbicé wszëtczich dzélëków na platczi dvd i danié przëstãpù do nich mieszkańcóm naszégò regionu i pòtencjalnym badéróm w rodzącym sã Salónie Filmòteczi Kaszëbsczi. Pòczątk je ju wëkònóny. Je nim I Festiwal Filmów Kaszëbsczich w Môłkòwie – dëcht nowô ùdba, jakô wëpłënã z te samégò personalnégò zdrzódła, co chùtczi wëmienioné, le pòza ju tą nôszlachetniészą i nôbarżi zasłużoną institucją, jaczi miono bëło „Rodnô Zemia”.

---

[25] Pismiono òd direktora TVG, Zbigòrza Jasewicza do red. Eugeniusza Prëczkòwsczégò z dn. 16.06.2011r.

[26] Pismiono òd Łukasza Grzãdzëcczégò do Eugeniusza Prëczkòwsczégò z 9.08.2011r. Z pismiona wëchôdô, że Òglowi Zarząd KPZ nawetka nie rozważił mòżlëwòscë nalézeniô dëtków òd dobrzińców, co bëłobë – czej zważimë na chùtczészé doswiôdczenia programù i na tak nisczi jegò kòszt – sprawą dëcht prostą.

---

[27] Wëdanié samëch kònspektów programù bë zajãło nômni 300 stron fòrmatu A-5.

KASZËBSCZÉ TERMINË SPARŁÃCZONÉ Z FÙNKCJONOWANIM JINTERNETOWËCH STARNÓW

Danuta Stanulewicz (Gduńsczi Ùniwersytet)

1. Wstãp

W 2009 rokù w „Biuletinie Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" ùkôzôł sã ùchwôlënk tikający sã kaszëbsczich jinfòrmaticznëch terminów[1]. W tim ùchwôlënkù nalazłë sã wielné terminë tikające sã strukturë i ùżiwaniô internetowëch starnów, dôwające mòżlëwòtã brëkòwnikóm pòchwôtné rëchanié sã pò nich, a téż òdsélające abò służące do przedstôwianiô jinfòrmacji. Taczé terminë są ùżiwóné niezanôleżno òd zamkłosców przekazywónëch przez apartné jinternetowé starnë. Mòjim célã bëło sprawdzenié, czë terminë te są ùżiwóné przez autorów kaszëbskòjãzëkòwëch jinternetowëch starnów, a téż chtërnëch terminów czãsto ùżiwónëch w jinternece felëje na lësce zabédowóny w ùchwôlënkù – z pòdrzatkù zwëczajnégò strzédnégò brëkòwnika jinternetu (nié administratora abò projektanta starnów WWW). Dodôwkòwò, wôrt bëło sprôwdzëc, czë autorowie starnów nie stwòrzëlë swòjich kaszëbsczich terminów.

Na zôczątkù chcałabë jem téż wëjasnic, że mòjim célã nie je kritika wspòmniónégò ùchwôlënkù. Felënk niejednëch terminów w spisënkù mòże bëc sparłãczony z małą pòpùlarnotą niejednëch z nich òb czas rëchtowaniô ùchwôlënkù – gwësné terminë zaczãłë bëc ùżiwóné czãscy pò ji wëdrëkòwanim abò téż pòkôzałë sã nowé (np. termin *wersja na komórkę* wszedł w żëcé przëmiérzno niedôwno).

---

[1] *Uchwała nr 6/RKJ//09 z dnia 2-10-2009 r. w sprawie stosowania kaszubskich terminów i pojęć informatycznych / Ùchwôlënk nr 6/RKJ/09 z dnia 2-10-2009 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich jinfòrmaticznëch terminów a pòjãców*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2009, s. 56–110.

2. Terminë zabédowóné w ùchwôlënkù z 2009 rokù

W ùchwôlënkù z 2009 rokù nalazłë sã zapòżëczoné terminë, chtërne przeszłë fònologiczną, graficzną i mòrfologiczną adaptacjã, np.

administratór, *adresa*, *archiwum*, *blog*, *e-mail*, *emòtikón*, *FAQ*, *fòrum*, *host*, *hosting*, *katalóg*, *klik*, *klikac*, *klikanié*, *konto*, *logòwanié*, *menu*, *online*, *pòrtôl*, *serwer*, *webmail*, *webméster*, *wëlogòwanié*[2], *wòrtôl*.

Wiele z tëch terminów, zapòżëczonëch z anielsczégò jãzëka[3], to tpzw. jinternacjonalizmë[4], nie dzëwùje tej jich bëtnosc w bédënkù zamkłim w ùchwôlënkù. Òkróm wëżi wëmienionëch zapòżëczeniów, Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka zabédowała w ùchwôlënkù wielné „kalczi” i terminë domôcy prowieniencji[5] (w tim neòsemantizmë), np.:

czësto darmôk[6] ‘public domain’, *darmôk* ‘freeware’, *diskùsëjné karno* ‘grupa dyskusyjna’, *dodóm* ‘home’, *domôcô starna* ‘strona domowa’, *dotëżnik jinternetowi zamkłoscë* ‘dostawca treści internetowych’, *jizba përpòtów* ‘pokój rozmów’, *karnôl* ‘kanał’, *kôrta* ‘zakładka’, *ksãga gòscy* ‘księga gości’,

---

[2] Mòże dobrze bë bëło kònsekwentno pòdawac skrewnioné terminë, jaczé reprezentëją rozmajité partë mòwë. Ùchwôlënk pòdôwô *klik*, *klikac*, *klikanié*, ale leno *logòwanié* i *wëlogòwanié*.

[3] Ò zapòżëczeniach z anielsczégò jãzëka pisze m.jin. E. Mańczak-Wohlfeld, w dokazach *Starsze i nowsze zapożyczenia angielskie w mówionej oraz pisanej odmianie języka polskiego* [Starszé i nowszé anielsczé zapòżëczenia w gôdóny i pisóny òdmianie pòlsczégò jãzëka], „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 2004, nr LX, s. 109–115; *Czas w procesie zapożyczania* [Czas w procesu zapòżëczaniô], [w:] *W kręgu koloru, przestrzeni i czasu*, red. E. Kòmòrowskô, Szczecëno 2010, s. 181–187 i wiele jinëch. Zdrzë téż *Angielski w informatyce i internecie. Przewodnik* [Anielsczi w jinfòrmatice i jinternece. Prowadnik], dolm. J. Adamsczi, Warszawa 2001.

[4] Internacjonalizmama zajimają sã m.jin. J. Maczkewicz [pòl. Maćkiewicz] (*Co to są internacjonalizmy?* „Język Polski” 1984, nr LXIV z. 3, s. 176–184) i W. Kubińsczi (*Do so called internationalisms merit serious academic consideration?* [w:] *Papers in English Literature and Linguistics*, red. R. Kalisz, Gduńsk 1998, s. 21–25).

[5] Chòc wôrt tu dodac, że w tim karnie terminów mòżna pòtkac wërazë chùdzy zapòżëczoné z pòlsczégò abò jinëch jãzëków.

[6] Mòżna sã namëszlac czë bédowóny w ùchwôlënkù termin *czësti darmôk* je pasowny, bò òdnôszô sã wërazno blós do jednégò dzéla dobrów kùlturë, chtërne wchôdają do *public domain*.

lopk ‘plik’, *łączba* ‘link’, *nëk* ‘napęd’, *nôczãscy zadôwóné pitania* ‘najczęściej zadawane pytania’, *òdswiéżenié* ‘aktualizacja, upgrade’, *pòzwa brëkòwnika* ‘identyfikator użytkownika, nazwa użytkownika’, *pòzwa (do kòmùnikacji)* ‘nick’, *pòzwa (do przistãpù)* ‘login’, *przédniô starna* ‘strona główna’, *wëzdrzatk* ‘design’, *wiadło* ‘post’, *wladënk* ‘upload’, *załóżka* ‘zakładka’, *zladënk* ‘download’.

3. Felëjącé terminë

Westrzód zabédowónëch w ùchwôlënkù z 2009 rokù nie nalazłë sã terminë, chtërnëch pòlsczima równoznaczënama bëłëbë taczé hewò słowa i wërażenia/rzeczenia ùżiwóné na pòlskòjãzëkòwëch jinternetowëch starnach[7]:

do góry (*strony*), *czytaj dalej*, *dalej*, *drukuj*, *e-kartka*, *galeria zdjęć*, *gość* / *odwiedzający*[8], *gra online* / *gra internetowa*[9], *kategoria*, *komentarz* / *opinia*, *kontakt*, *mapa serwisu*, *mapa strony*, *licznik wizyt*, *najczęściej czytane*, *następne*, *nawigacja*, *newsletter*, *polityka antyspamowa*, *polityka prywatności*[10], *pomoc*, *poprzednie*, *powered by*, *powrót* / *wstecz*, *regulamin*, *rejestracja*[11], *szybki dostęp*, *wersja do druku*, *wersja na komórkę*, *wersja tekstowa*, *więcej*, *wpis*, *wyszukiwanie*[12], *wyszukiwanie proste*, *wyszukiwanie zaawansowane*, *wyślij stronę*, *zgłoś błąd*[13], *źródło*.

---

[7] Terminë te ùżiwóné są na wiele internetowëch starnach, jaczé ùkazywają sã w pòlsczim jãzëkù, m.jin. na pòpùlarnëch pòrtalach, np. „Interia” (http://www.interia.pl), „Onet” (http://www.onet.pl), „Wirtualna Polska” (http://www.wp.pl) i „Trójmiasto.pl – Gdańsk, Gdynia, Sopot” (www.trojmiasto.pl), a téż na jinëch rozmajitich starnach, chtërne òstałë przeanalizowóné na brëkòwnotë tegò badérowaniô, np. starnë Gdańsczégò Ùniwersytetu (http://www.univ.gda.pl), Szczecyńsczégò Ùniwersytetu (http://www.us.szc.pl), gardu Gdini (http://www.gdynia.pl), gardu Gdańska (http://www.gdansk.pl), gardu Wrocławia (http://www.wroclaw.pl), wëszukiwarczi Google (http://www.google.pl), pòlsczi Wikipedii (http://pl.wikipedia.org/), Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô (http://www.kaszubi.pl/), Pòmòrsczi Jinternetowi Ksãgarni „Pod Gryfem” ((http://podgryfem.eu), Pòlsczi Państwòwi Banë (http://www.pkp.pl), a téż pisarczi Małgòrzatë Mùsierowicz (http://www.musierowicz.com.pl). Mùsz je tu dodac, że starnë te òstałë wëbróné kawlama. Przistãp do wëmienionëch starnów: 15 séwnika 2011 r.

[8] Wôrt tu òdnotowac, że w spisënkù terminów bédowónëch w ùchwôlënkù nalézemë hasło *ksãga gòscy* ‘księga gości’.

[9] Ùchwôlënk dôwô bôczenié na rozmajité jiné terminë tikającé sã jigrów, np. *szëchtowô jigra* ‘gra platformowa’, *ùdôwnô jigra* ‘gra symulacyjna’.

[10] Ùchwôlënk pòdôwô termin *swòjnosc* ‘prywatność’.

[11] W ùchwôlënkù nalôżô sã leno hasło *rejestracjô domenë*.

[12] W ùchwôlënkù nalézemë hasło *szëkôcz* ‘wyszukiwarka, szperacz’.

[13] Ùchwôlënk pòdôwô termin *kòmùnikat felë* ‘komunikat błędu’.

Westrzód wëżi wëmienionëch terminów nalôżają sã wërazë w niespòdlecznëch fòrmach, np. czasniczi w rozkazownym ôrce ùżëté w nakôzach (np. *czytaj dalej*, *zgłoś błąd*), znankòwniczi w dzecnym ôrce pòjedinczi lëczbë abò niéchłopskòpersónowim wielny lëczbë, chtërne mògą fąksnérowac jakno jistniczi (*następne*, *poprzednie* – jidze tuwò ò pòstãpny i pòprzédny òdjimk w galerii abò pòstãpné i pòprzédné karno wiadłów). Je wiedzec, że w spisënkù terminów mòżna téż pòdac spòdleczné fòrmë (infinitiwë, znankòwniczi w chłopsczim ôrce itd.), równak zdôwô sã rozëmné zapisanié taczich fòrmów, jaczé wëstãpiwają na internetowëch starnach. Mòżna tu przëbôczëc, że ùchwôlënk zajimô sã rzeczeniama, chtërne fùnkcjonëją nié leno jakò nôkazë, ale téż jakò pòzwë abò jich dzéle, np. *włączë i ùżiwôj* ‘włącz i używaj, Plug and Play’.

4. Terminë użiwóné przez autorów kaszëbskòjãzëkòwëch jinternetowëch starnów

Pò przezdrzenim terminów zabédowónëch przez ùchwôlënk i zrëchtowaniu spisënkù felëjącëch terminów, pòstãpnym krokã bëło sprôwdzenié, czë autorzë kaszëbskòjãzëkòwëch starnów ùżiwają terminów zabédowónëch przez ùchwôlënk z 2009 rokù, a téż czë sami nie dofùlowelë felëjącëch terminów.

Bôczënk òstôł dóny na hewòtné kaszëbskòjãzëkòwé jinternetowé starnë, prowadzoné przez jinstitucje i priwatnëch lëdzy: „Czëtnica” (http://www.czetnica.org), starna pò kaszëbskù na starnach prowadzonëch przez wëszëznë Gdańska (http://www.kaszebe.gdansk.gda.pl), „Kaszëbskô Wëdowiédnô Starna” (http://kaszubia.com), „Kaszëbskô Wikipedijô” (http://csb.wikipedia.org), starna lëteracczégò czãdnika „Zymk” (http://zymk.net), „Projekt Rastko Kaszuby” (http://www.rastko.net/rastko-ka), „Formae formarum” (http://hana.kaszubia.com), „Róman Drzéżdżón | Roman Drzeżdzon: Bëlôk – czôrno na biôłim”[14] (http://belok.kaszubia.com), „Szadi.kaszubia.com” (http://szadi.kaszubia.com), a téż „Titësowô szëflôda” (http://tites.kaszubia.com)[15].

Przezérk tëch starnów pòcwierdzywô ùżiwanié internacjonalizmów, westrzód chtërnëch nalazłë sã taczé terminë: *adresa e-mail*, *fòrum*, *main page*, *menu*. Ùżiwóné są téż „kalczi” i domôcé terminë, np. *przédniô starna* ‘strona główna’, *wëzdrzatk* ‘design’, *zladënk* ‘download’.

---

[14] W dalszim dzélu artikla ùżiwóny bãdze leno part titla ti starnë: „Bëlôk – czôrno na biôłim”.

[15] Przistãp do wëmienionëch starnów: 15 séwnika 2011 r. Je wiedzec, to nié fùlnô lësta kaszëbsczich jinternetowëch starnów. Wezmë na to, nie są bróné pòd bôczënk m.jin. kaszëbsczé słowarze przistãpné w sécë, ò chtërnëch pisze W. Makurat / W. Makùrôt, *Kaszubskie słowniki internetowe* / *Kaszëbsczé jinternetowé słowarze*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2008, s. 126–139. W przińdnëch planowónëch badérowaniach, zanalizowónô òstónie terminologiô ùżiwónô téż na jinëch kaszëbskòjãzëkòwëch jinternetowëch starnach.

Niejedné bédowóné w ùchwôlënkù terminë wërazno nie nalazłë ùwôżaniô westrzód autorów kaszëbskòjãzëkòwëch starnów. Termin *wiadło*, chtëren pòdług ùchwôlënkù mô znaczënk ‘post’, ùżiwóny je w szerszim znaczënkù ‘wiadomość’, colemało w wielny lëczbie (np. („Bëlôk – czôrno na biôłim”). Za to w znaczënkù ‘post’ wëstãpiwô *wpisënk* (przër. pòl. *wpis*), w wielny lëczbie *wpisënczi* („Czëtnica”, „Formae formarum”, „Szadi.kaszubia.com”). Jinym przikładã je termin *łączba* ‘link’, ùżiwóny na jedny z analizowónëch starnów („Kaszëbskô Wëdowiédnô Starna”). W plac bédowónégò przez ùchwôlënk terminu ùżiwô sã zapòżëczeniô *lënk*, a w wielny lëczbie *lënczi* („Projekt Rastko Kaszuby”). *Lënk* wëstãpiwô téż w jednym deriwace i jednym zestawienim: w zbiérnym jistnikù *lënkòwniô* ‘linki’ („Formae formarum”, „Szadi.kaszubia.com”, „Titësowô szëflôda”) i zestawienim *lënkùjącé starnë* ‘strony linkujące’ („Kaszëbskô Wikipedijô”). Do jinëch starnów mògą òdselac *pòwrózczi* (pòj.l. *pòwrózk*) („Bëlôk – czôrno na biôłim”, „Formae formarum”, „Kaszëbskô Wëdowiédnô Starna”, „Zymk”). Jesz jinym przikładã je termin *swòjnosc* ‘prywatność’, w plac chtërnégò „Kaszëbskô Wikipedijô” ùżiwô słowa *priwatnosc* (w wërażenim *òchrona priwatnoscë*). Òkróm te, w môlu bédowónégò w ùchwôlënkù terminu *wątk* ‘wątek’, na starnie „Bëlôk – czôrno na biôłim” òstôł ùżëti termin *szlach*.

Chcemë wrócëc do felëjącëch w ùchwôlënkù terminów. Zanôleżno òd brëkòwnotów prowadzonëch przez sebie starnów, autorzë ùżiwają nowëch terminów. Niżi przedstawionô je jich lësta (òriginalny pisënk):

- *do góry* (*strony*) *– nazôd na górã* („Bëlôk – czôrno na biôłim”, „Titësowô szëflôda”);
- *czytaj dalej* / *więcej – czëtôj wicy* („Bëlôk – czôrno na biôłim”);
- *kategoria – kategòrëjô* („Bëlôk – czôrno na biôłim”, „Formae formarum”, „Kaszëbskô Wëdowiédnô Starna”), *dzél*[16] („Czëtnica”);
- *komentarz* / *opinia – dopòwiesc* („Bëlôk – czôrno na biôłim”, „Formae formarum”, „Szadi.kaszubia.com”, „Titësowô szëflôda”);
- *kontakt – kòntakt* („Czëtnica”, „Formae formarum”);
- *nawigacja – nawigacëjô* („Kaszëbskô Wikipedijô”);
- *pomoc – pòmòc* („Kaszëbskô Wikipedijô”);
- *powered by – nëkã starnów je* („Bëlôk – czôrno na biôłim”, „Czëtnica”, „Formae formarum”, „Szadi.kaszubia.com”, „Titësowô szëflôda”);
- *wersja do druku – wersëjô do drëkù* („Kaszëbskô Wikipedijô”);
- *wyszukiwanie – szëkba* („Bëlôk – czôrno na biôłim”, „Czëtnica”, „Kaszëbskô Wëdowiédnô Starna”, „Kaszëbskô Wikipedijô”, „Projekt Rastko Kaszuby”, „Zymk”);
- *źródło – zdrój* („Kaszëbskô Wëdowiédnô Starna”).

---

[16] Ùchwôlënk pòdôwô jeden znaczënk terminu *dzél* – ‘partycja’.

Na lësta gwës je niepełnô, nie dôwô bôczeniô na wszëtczé terminë; òkróm te, jak ju chùdzy bëło pòdczorchniãté, analizowóné są tu leno wëbróné kaszëbskòjãzëkòwé jinternetowé starnë.

Mòżna bë téż bëło namëslec sã nad ùdałoscą niejednëch terminów bédowónëch w ùchwôlënkù. Jak ju wëżi bëło rzekłé, jinternaucë wòlą *lënk* òd *łączbë*, *wpisënk* òd *wiadła* (w znaczenim ‘post’). Gwësné wątplëwòtë mòże téż bùdzëc zabédowóny w ùchwôlënkù ekwiwalent terminu *czat* – *kôrbiónka*, chtëren téż je wëtłómaczony jakò ‘komunikator internetowy’[17]. Jem dbë, że bédowóny termin nie przëjimnie sã, m.jin. na skùtk ùżëcô w pòlaszëznie zapòżëczeniô *czat* i jegò wiôldżi pòpùlarnoce. Zdôwô sã, że kaszëbskòjãzëkòwi jinternaucë ùżiwają téż tegò terminu.

5. Wniosczi

Przedstawiony w nym artiklu jãzëkòwi materiał pòkazywô na mùsz dofùlowaniô lëstë terminów sparłãczonëch z ùżëtkòwanim jinternetu. Wiele z zaòstałëch felëjącëch terminów ni miałobë zrobic niżódnëch jiwrów Kòmisji Sztandarizacji i Normalizacji Jãzëka przë Radzëznie Kaszëbsczégò Jãzëka (np. *gra internetowa*, *rejestracja*). Òkróm te, mòżna pòmëslec, czë wszëtczé z pòdónëch tu felëjącëch terminów je wôrt ùjimnąc w spisënkù terminów sparłãczonëch z jinternetã. Mùsz je téż – jak ju chùdzy bëło to rzekłé – zrobic przezérk wikszi wielënë kaszëbskòjãzëkòwëch jinternetowëch starnów, przeanalizowac ùżiwóną przez jich autorów słowiznã i zestawic jã z ùchwôlënkã z 2009 rokù.

---

[17] Przëpisanié wërazowi *kôrbiónka* znaczënkù ‘komunikator internetowy’ téż nie wëdôwô sã trafioną decyzją.

JINTERNETOWÉ STARNË KASZËBSCZÉGÒ JINSTITUTU I KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉGÒ ZRZESZENIÔ

Adela Kùik-Kalinowskô

Zaczinającë òd òbgôdënkù ë spòsobù przejawianiô sã jinternetowëch starnów dwùch òsoblëwie wôżnëch òrganizacjów, jaczé rozkòscérzają kùlturã Kaszëb i Pòmòrzégò w òbéńdowim òbrëmienim, a szerzi zdrzącë na òglowòpòlsczi czë nawetka swiatowi arenie, wôżné je, abë pòdsztrichnąc fakt, że są to òrganizacje dzejającé dlô dobra i pùblicznégò pòżëtkù. Ne jinstitucje apartnią sã òd se, bò jinaczi rozmieją swòjã edukacyjną misjã (w Kaszëbsczim Jinstituce cësk kładłi je na nôukòwé dzejanié[1] a w Kaszëbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim na jintegracyjno-spòlëznowé dzejanié[2]), a téż czerëją swòjã aktiwnotã do jinszich òdbiérców (Kaszëbsczi Jinstitut swòjã robòtã czerëje w stronã elitarnégò, wëspecjalizowónégò w swòjich badérsczich dzedzënach òdbiércë, zôs Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié czerëje sã do szeroczégò krãgù adresatów, co bezpòstrzédno parłãczi sã z ùjednolicającym charakterã òrganizacji). Kòżdô z nëch jinstitucjów òkróm starë ò swòjégò òdbiércã, równoczasno próbùje dotrzéc do nowégò, co w czasach globalnégò rozwiju cyfrowëch séców mùszi dac brzôd w bùdowanim gwôsnégò medialnégò wëzdrzatkù. Nen òbrôz dóny jinstitucje widzec je w tradicyjnym gazétowim abò ksążkòwim medium, jak i nônowszich kòmùnikacyjnëch strzódkach jinternetowëch starnów. To, co je dostãpné w krótczim, òbrôzkòwim pòstrzéganim, co òbjôwiô sã w teksce zwartim, kòmùnikatiwnym, co wëwòłuje pòzytiwné skòjarzenia i wëdôwô sã bëlné tikô sã téż kaszëbsczich sprawów. Tak téż i jinternetowé pòrtale Kaszëbsczégò Jinstitutu i Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô miałë bë rozëmno przekònac do swòjich racjów. Chcemë krótkò zając sã òbgôdanim kòżdégò z nich.

---

[1] C. Obracht-Prondzyński, *Dziesięć lat pracy Kaszëbsczégò Jinstitutu (1996–2006)*, Gdańsk 2006; D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Biblioteka Pisarzy Kaszubskich. Projekty, cele i pierwsze książki serii*, „Literatura Ludowa” 2008, nr 6, s. 55–60; D. Kalinowski, *Kaszuboznawstwo w medium czasopiśmienniczym*, „Literatura Ludowa” 2009, nr 6, s. 59–62.

[2] T. Bolduan, *Nie dali się złamać. Spojrzenie na ruch kaszubski 1939–1995*, Gdańsk 1996; C. Obracht-Prondzyński, *Zjednoczeni w idei. Pięćdziesiąt lat działalności Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô (1956–2006)*, Gdańsk 2006.

Kaszëbsczi Jinstitut we Gduńskù

Jinternetowô starna Kaszëbsczégò Jinstitutu mô prostą, jednoznaczną pòzwã: www.instytutkaszubski.pl. Zbùdowónô je klôr, kò skłôdô sã z trzech dzélów: **Aktualnoscë**, **Wiadła ò Jinstituce** i **Wëdôwiznowi bédënk**. W kòżdim z nich są apartné pòdstarnë, chtërne dofùliwają òglowé wiadła. Na przédny starnie je pòzwa nôukòwi jinstitucje wëapartnionô drëkòwónyma lëtrama razã z logò Kaszëbsczégò Jinstitutu we Gduńskù, jaczim je grafika grifa w òkrãgłi òbwòluce. Starnã wëróżniwô grafika, chtërny autorã je Riszard Strijc. Twòrzi òna kòmpòzycyjną i artisticzną całosc.

W dzélu **Aktualnoscë** są spòdlowé wiadła, jaczé tikają sã strukturë i zadaniów, chtërne na òrganizacjô wëznaczëła swòjim nôleżnikóm i lubòtnikóm. Òkróm tegò są na ni òdsylôcze do wiadłów ò pòwstanim Kaszëbsczégò Jinstitutu, zakłôdcach ti quasi jednostczi nôukòwi, célach dzejaniô Jinstitutu i jegò władzach. Òkróm tegò, ti co òdwiédzają ną jinternetową starnã nalézą aktualné wiadła, jaczé tikają nôukòwégò żëcô, a téż towarzącëch jimprezów, do chtërnëch nôleżą kònferencje, seminaria i sympòzja, wëstawë i dzejanié ò charakterze ùpamiãtniwającym wôżné historiczné wëdarzenia, a téż lëdzy wôżnëch dlô rozwiju kùlturë Kaszëb i Pòmòrzégò. W nym dzélu pòwstałë téż pòwrózczi, jaczé dôwają wiadło ò strukturze Jinstitutu i jegò dzejaniô za grańcama kraju. Nôleżą do nich: Naju partnerzë, Dobrzińcowie Kaszëbsczégò Jinstitutu, Kaszëbsczi Stipendialny Fùndusz (òd 2002 rokù je zawiészony bez brak fùnduszów), Nôleżnicë Kaszëbsczégò Jinstitutu, Hònorowi Nôleżnicë ë Statut Kaszëbsczégò Jinstitutu. W nym dzélu są téż baro wôżné dlô ti òrganizacje wiadła, jaczé tikają sã Biblioteczi, chtërny zalążkã stôł sã ksãgòzbiér pò dôwny Mòrsczi Wëdôwiznie, darowizna mdącô spùscëzną priwatnëch bibliotecznëch zbiérów Profesora Andrzeja Bùkòwsczégò. Twòrzi jã téż ksãgòzbiér mdący priwatną jinicjatiwą darczińców, miãdzë jinyma òczarzonégò Gduńskã i Kaszëbama grafika i fòtografika Gerharda Jeske z Hambùrga, a téż jinëch priwatnëch darczińców i nôukòwëch, òswiatowëch i mùzealnëch jinstitucjów. Nen dzél je òficjalno-jinfòrmacyjny. Pòkazëje fùlny òbrôz Kaszëbsczégò Jinstitutu razã z jegò strukturalną hierarchią, célã i òbrëmienim robòtów, jaczima sã zajimô.

Pòstãpnym dzélã, jaczi je na jinternetowi starnie Kaszëbsczégò Jinstitutu są „Aktualnoscë”. Nalezc w nim mòże wiadła ò nôwôżniészich bieżącëch pòdjimiznach i zéńdzeniach, chtërné rëchtowóné są w sedzbie Kaszëbsczégò Jinstitutu, a téż w Kaszëbsczi Tawernie „Mestwin” na szaséju Straganiarsczim 20/22. Westrzód nôczãscy rëchtowónëch w Jinstituce nôukòwò-kùlturalnëch jimprezów słëchają promòcje nowëch pùblikacjów, zéńdzenia, chtërne nierôz mają charakter pùblicznëch gôdków i diskùsjów ò promòwóny ksążce w szeroczim karnie znajôrzów i lubòtników kaszëbskò-pòmòrsczi kùlturë. W séwnikù 2011 rokù promòwóną ksążką béł zbiérk prozatorsczich dokazów Anë Łajming *Czterolistna koniczyna* (*The four leafed clover*) w dolamczeniu na anielsczi jãzëk Blanche Krbechek i Stanisława Frimarka ze wstãpã Józefa Bòrzëszkòwsczégò. Kòle wiadłów ò promòcji ksążczi czëtińc jinternetowi starnë Jinstitutu naléze farwny òdjimk titlowi starnë òpòwiadaniów Łajming. Ùsôdzcowie jinternetowi starnë kònsekwentno stosëją sã do wskôzów czësto jinfòrmacyjnégò pòdôwaniô zamkłoscë, jakno fòrmë zachãcbë do wzãcô ùdzélu w wëdarzenim.

W dzélu „Aktualnosców” je téż czekawi bédënk sezonowi, latowi òbniżczi prizu ksążków, w jaczim kòl kùpianiô wëbrónëch ekzemplérów pòstãpnô ksążka je darmôkã. Niżi wëapartnionégò farwą wiadła ò latowi òbniżce òstôł ùmieszczony spisënk pùblikacjów razã z jejich prizownikã, jaczé mòżlëwi czëtińc mòże kùpic w wëdôwiznowim bédënkù Jinstitutu. Terô mómë tuwò dwadzesce dzewiãc pòzycjów z rozmajitëch dzedzënów nôuczi. Westrzód nich są pùblikacje z òbrëmieniô historie, socjologie, lëteraturë a téż historiczno-lëteracczé òpracowania, wspòmnienia, dokazë ò lëdowim kùńszce na Kaszëbach i ksążczi namienioné gazétnictwù i mùzealnictwù w kaszëbskò-pòmòrsczi òbéńdze razã z jejich prizama. W tim bédënkù są téż pòzycje cëzojãzëkòwëch autorów, np. Else-Elżbiety Pintus *Moje prawdziwe przeżycia* czë téż anielsczi dolmaczënk pòwiescë Aleksandra Majkòwsczégò *Żëcé i przigòdë Remùsa* (*Life and adventures of Remus*). W nym panelu je téż wiadło tikającé sã tegò, co wnetka mdze wëdóné starą Kaszëbsczégò Jinstitutu. Są to dwie pùblikacje: *Z dziejów kultury Pomorza*, t. IV, a téż jubileùszowé wëdanié *Zbigniew Zielonka. Pisarz, naukowiec i przyjaciel*.

Do òbgôdaniô je le trzecy i slédny dzél jinternetowi starnë Kaszëbsczégò Jinstitutu to je „Wëdôwiznowi bédënk”. W nym panelu są wiadła, jak mòże kùpic pùblikacjã, a téż wëapartnioné dzéle wëdaniô ksążków. Nôleżą do nich: „Historiô i kùltura Pòmòrzégò” – nôbòkadniészi dzél. Dali są ksążczi z serie „Pro memoria”, chtërne kùltiwùją pamiãc ò znaczenim wëbitnëch lëdzy dlô rozwiju kùlturë i tradicje Kaszëb i Pòmòrzégò. Tej są „Pòkònferencyjné materiałë”, „Wspòmnienia, dniowniczi, pamiãtniczi”, „Biografie”, „Piãknô lëteratura”, a téż zbiér roczników „Acta Cassubiana” a dzél zatitlowóny „Varia”. Kòl kòżdégò z dzélów są òdsylôcze z hasłã „wiãcy”, w chtërnëch nalezc mòże òdjimczi titlowëch starnów ksążczi (autor, môl i rok wëdaniô, ji òbjãtosc i prizownik), a téż krótczi przezérk dóny pòzycje. Na ti starnie mòże nalezc fòrmùlôrz dlô zamôwiającégò pùblikacjã, zôs na graficznym panelu są wskôzë jak zamówic pùblikacjã (lëstowno, bez elektroniczną pòcztã a téż za pòcztowim pòbranim). Kòle nônowszich pùblikacjów je notka „nowizna”.

Na jinternetowi starnie Kaszëbsczégò Jinstitutu, zdrząc ë na mòżlëwégò òdbiércã, do jaczégò je òna sczerowónô, z drobnotama pòdóny je spòsób prezentacji òbrëmieniô dzejaniów ti nôukòwò-badérsczi jinstitucji. Sposób prezentacji materiału, żlë jidze ò graficzny òbstrój i wizualné chwëtë reklamùjącé starnã, są przejrzëstim bédënkã, ò ùpòrządkòwónym charakterze.

Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié

Pòzarządową òrganizacją, jedną z nôwiãkszich w Pòlsce, chtërny przédnym célã je rozkòscérzanié a téż promòwanié materialny i dëchòwi kùlturë gwôsnégò regionu je Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié z przédną sedzbą we Gduńskù. Je to òrganizacjô, jakô z jedny stronë chróni kaszëbskò-pòmòrską tradicjã, a z drëdżi sczerowónô je w stronã dzysdniowi, nowòmódny spòlëznë i sczerowónô je kù przińdnoscë. Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié przedstôwiô sã jakno òrganizacjô dinamicznô, w czim mô ùcwierdzëwac dzysdniowégò ùczãstnika masowi kùlturë wëzdrzatk i charakter jinternetowi starnë, jakô mô adresã: www.kaszubi.pl

Zrzeszenié to òrganizacjô do jaczi nôleżą przedstôwcowie wiele pòkòleniów ò rozmajitim wësztôłcenim. Równak autorowie jinternetowi starnë Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô pòstawilë na młodégò òdbiércã, stąd stara ò to, bë przëcygnąc ùwôgã ji czëtińca. Pòrtôl je fùl żëwëch farwów, mô czekawą grafikã, je tuwò wiele farwnëch zachãcbów, dôwô wiadło ò baro aktiwnym kùlturalnym żëcym i wiele europejsczich pòdjimiznach, jaczé terôczas mają môl na Kaszëbach i Pòmòrzim. Zgromadzenié nëch farwnëch zakłôdków i zachãcbów firmów, jaczé dëtkòwò wspiérają kùlturalno-òswiatowé pòdjimiznë, w kònsekwencji dôwô doznanié dinamicznoscë. Òkróm tegò starna prowadzonô je w dwùch jãzëkach: pòlsczim i kaszëbsczim. Pòdsztrëchiwô to znaczenié kaszëbsczégò jãzëka tak w jegò pragmaticznym, jak i prestiżowim ùżëcym. Na titlowi starnie pòrtalu je logò i pòzwa òrganizacji napisónô pò kaszëbskù. Pòd nią wëpisóné są w alfabeticznym pòrządkù pò kaszëbskù pòzwë môlëznów wchôdającëch w skłôd geògrafie Kaszëb i Pòmòrzégò. Z lewi stronë w kòlumnie je menu z pòstãpnyma òdsylôczama: Ò Zrzeszenim, Òrganë KPZ, Dokùmeńta, Zjazdë Kaszëbów, Pùbliczné zamówienia, Partë, Klubë, Miesãcznik Pòmeraniô, Partnerzë, Wëdawniczô òferta, Òdjimczi, Archiwùm, Projektë, Linczi, Pòdiplomòwé Studia, Stipendium Trojanowsczi, a téż ÒPP (darowizna dlô òrganizacji pùblicznégò pòżëtkù). W zakłôdce: Zrzeszenié mòże nalezc paczét wiadłów ò òrganizacji, ji célach, charakterze i strukturze a téż aktualnoscë z òswiatowò-kùlturalnégò òbrëmieniô i archiwalné galerie. Przédnô starna Zrzeszeniégò prezentëje sã farwno, ji òdbiérca mòże nalezc wiele wiadłów ò aktualnëch jimprezach i kùlturalno-òswiatowëch dzejaniach. Na przëmiôr na starnie je farwno wëapartnionô titlowô zakłôdka internetowi lekturë kaszëbsczich bôjków, namienionëch do słëchaniô i czëtaniô w internece. Dodôwkòwim atutã, jaczi przëcygô mòżlëwégò òdbiércã je bëlno pòmëszlonô grafika, chtërna zachãcywô nômłodszégò adresata – dzeckò do skòrzëstaniô z artisticznégò bédënkù. Na ti starnie je téż plakat teatralno-mùzyczny jimprezë, jakô bãdze pòd kùńc séwnika w Bëtowie. Bëtowsczi festiwal je jimprezą (ò tim téż dowiadëje sã czëtińc jinternetowi starnë Zrzeszeniégò) namienioną teatrowi, mùzyce i artisticznym zéńdzeniòm czerowónym do szeroczi pùblicznoscë.

Redaktorowie jinternetowi starnë Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô mają òsoblëwą starã ò swòjich dobrzińców. W marketingòwëch dzejaniach ùwzglãdnioné òstałë ne firmë, co wspiérają dzejanié òrganizacji. Na przédny starnie są jejich farwné loga. Pòczta, Energa, Lotos, Bank Pòlsczi, Wòjewódzczi Fùńdusz Òchronë Strzodowiszcza i Wòdny Gòspòdarczi we Gduńskù – to przédny partnerowie Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, chtërny dôwają wspiarcé jegò dzejanim. Bëlną ùdbą na ti starnie je szukôrka, bez jaką zajinteresowóny wëbrónym faktã abò dzejanim jinternauta dosc chùtkò naléze to, czegò szukô.

Na jinternetowim pòrtalu Zrzeszeniégò widzec je jak wiele jimprezów, jaczé mają kùlturalno-òswiatowi charakter, dzeje sã na Kaszëbach. Chcemë dac bôczënk jak wiele materiałów bëło ùmieszczonëch w slédnym miesącu na jinternetowi starnie Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Hewò je w dzélu „Aktualnoscë" nadczidłi ju „Bytoffsky festiwal" teatralnëch wëdarzeniów, mùzycznëch i artisticznëch zéńdzeniów, „Hònór i òjczëzna" – W 80. Roczëznã pòwstaniô Mòrsczégò Baònu w Wejrowie, XX-lecé partu KPZ w Hélu, X lecé jistnieniô Partu Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô w Pilëcach, ùroczëzna na wdôr tragicznégò kawla Kaszëbów w Klókòwie, fejrowanié XX-lecô Kaszëbsczégò Òglowòsztôłcącégò Liceum w Brusach, reklama „Nordë", IV Festiwal Kaszëbsczégò Zjestkù „Kaszëbsczé Jestkù", Pòmòrzé: czëtôj bôjczi pò kaszëbskù!, „Gminowé òżniwinë", Kaszëbskô Mszô sw. w Dzemiónach, „Kòżden mòże pòmòc", Kaszëbsczi festin charitatiwny, nônowszé pùblikacje: C. Òbracht-Prondzyńsczégò i T. Wicherkewicza „The Cashubs: Past and Present", a téż „Seven senses of Cashubia 2011" – młodzëznowé seminarium (wielekùlturowô jimpreza), z jaczi na jinternetowi starnie Zrzeszeniégò mòże nalezc galeriã òdjimków. Wëapartnioné wëdarzenia, rozmieje sã, to leno niechtërne z baro bòkadnégò bédënkù aktualnosców, jaczé mòże nalezc na starnie Zrzeszeniégò. Òne nié tëli co swiôdczą ò jintensywnoscë kaszëbsczégò kùlturalnégò żëcô, co i ò trudnoscë òpanowaniô jinfòrmacyjnégò żëwiołu na pòrtalu.

***

Pòwëższé charakteristiczi pòkazëją jak jinternetowé starnë Kaszëbsczégò Jinstitutu i Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô przekònëją do pòdskôcaniô i rozkòscérzaniô kaszëbsczi kùlturë. Ne dwie òrganizacje sygają do chùtkò rozwijającëch sã jinfòrmaticznëch mediów. Projektancë jinternetowi starnë Kaszëbsczégò Jinstitutu wëbrelë ùpòrządkòwóną, klôr kòmpòzycjã. Zôs ùsôdzcowie starnë Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô zdecydowelë sã na pòlifònicznosc wiadłów, chtërna pòdsztrëchiwô dinamikã wiele dzejaniów na Kaszëbach.

W pòdsëmòwanim mòże sã òdważëc na pòstawienié tezë, że w czasach òglowi globalizacji, czedë „môłé” i „lokalné” skôzóné biwô na dominacjã żëwiołu „wiãkszégò” i „globalnégò” kaszëbsczé jinternetowé pòrtale stôwiają òpór ùnifikacji i szukają corôz bëlniészich spòsobów na promowanié swòji apartnoscë.

NEÒLOGIZMË ROZKÒSCÉRZONÉ W MEDIACH KASZËBSCZICH W LATACH 1990–2010

Eugeniusz Prëczkòwsczi

Czej w 1990 rokù nastałë: telewizyjny program kaszëbsczi „Rodnô Zemia” i radiowi „Na bôtach i w bòrach” dzénnikarze stanãlë przed wiele rozmajitima jãzëkòwima problemama.[1] Jednym z nich bëła pòtrzeba nowëch słów kòniecznëch w medialnym przekazu. Pòmòcą służëłë słowarze. Ale kò wnenczas mało jich bëło. Dokôz Ramùłta sprzed 100 lat béł czësto nieprzëdatny.[2] Zresztą chtëż gò mógł dostac. Do ùżëtkù béł leno sédmëtomòwi słowôrz ks. Sëchtë[3]. Równak ju wnenczas béł òn mało dostãpny. Òkróm tegò ùżëtk jegò béł ògrańczony, bò je to słowôrz kaszëbskò-pòlsczi. Pòdôwôł òn pòlsczé znaczenia kaszëbsczich słów leno donëchczôs w kaszëbiznie ùżiwónëch. Zôs dzénnikarzóm bëłë nót kaszëbsczé òdpòwiedniczi pòlsczich słów, jaczich przódë kaszëbizna nie znała. Wierã nôwicy redaktorzë kòrzistelë tej ze słowarza Labùdë.[4] Nen béł w miarã dostãpny i prakticzny, chòc kąsk ùbòdżi w słowiznã. Òsobisce egzemplérë negò słowarza, nabëté w antikwariace w Gduńskù – Wrzeszczu, jô przekôzôł dzénnikarzóm Leszkòwi Szmidtke i Arturowi Jabłońsczémù. Swój egzemplér jô móm do dzys z dedikacją òd ks. Frãcëszka Grëczë.

---

[1] W TV wierã nôtrudniészi tôczel béł z pisënkã. Òd pòczątkù bëłë w „Rodny Zemi” ùczbë kaszëbsczégò jãzëka, do jaczich bëłë robioné tôfle z nôpisama. Béł to czas wiôldżi diskùsji nad òrtografią. Przez pierszé lata pisóné bëło zgódno z wnenczasnyma zasadama. Pòtemù, òd 1996 rokù, pisënk òstôł dopasowóny do dzysészich wëmògów.

[2] Stefan Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Kraków 1893. W tëch latach dr Halina Horodyska zwrócëła bôczënk na drëdżi dzél słowarza, chtëren òstôł wëdóny w 1993r. Wzerôj: Stefan Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego – część II*, Kraków 1993. Dzesãc lat pózni wëdónô bëła całosc, jakno: Stefan Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli Kaszubskiego*, Oficyna Czëc, Gdańsk 2003r.

[3] Bernard Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław – Warszawa – Kraków, 1967–1976.

Samò pòlsczé słowò *dziennikarz* bëło ju problemã dlô redaktorów. Znóné je słowò *gazétnik*. Notëjeją je słowarze Labùdë i Sëchtë w znaczenim ‘redaktor, dziennikarz’.[5] Ale czë mòżna ùżëc te słowa na òkreslenié telewizyjnégò czë radiowégò dzénnikarza? To nie sztëmùje. Na pòlsczi *dziennik* przëjãło sã pò kaszëbskù gadac ‘dniownik’. Tej mòże *dniownikôrz*? Za baro to równak nie pasëje. Tej wierã nôlepi je òstawic *dzénnikôrz* z pòchilonym *e*. Kò pòlsczi *dzień*, to je kaszëbsczi ‘dzéń’. Mòżna jesz rozważëc czë nie òdrzucëc jednégò *n* (jak w słowach *Anna* – ‘Ana’, *rynna* – ‘rëna’, *inny* – ‘jiny’, etc.) i òstac przë fòrmie *dzénikôrz*. Jô równak bédëjã òstawic *dzénnikôrz*, chòcle temù, że mómë téż słowò *dzénny* – pòl. ‘dzienny’.[6]

Wiôldżim ùlżenim w gazétnikòwi – dzénnikarsczi robòce bëło wëdanié w 1994 rokù pòlskò – kaszëbsczégò słowarza Trepczika.[7] Je w nim wiele neòlogizmów.[8] Niechtërne są ùdóné, jinszé mni. Wiele brëkòwnëch słów jesz felëje. Równak wierã nôwicy i tak nowëch słów ùżiwónëch w mediach prawie z niegò je brónëch. Je téż czile pózniészich neòlogizmów, chtërne pòwstałë ju przë medialny robòce. Niżi chcã sã przëzdrzec czile z nôbarżi pòpùlarnëch.

- *Zdrzélnik*, pòl. ‘telewizor’, téż kasz. ‘telewizór’. No słowò sã przëjãło. Pòdôwô je ju słowôrz Sëchtë, [9] z dopisënkã, że je to słowò rzôdkò ùżiwóné na nordze Kaszëb. Niechtërny z jinszich strón dërch ni mògą gò achtnąc, równak je baro ùdóny i corôz barżi rôd ùżiwóny. Baro dobrze sã wpisywô w kaszëbsczi system jãzëkòwi.
- *Teleòbzérnik*, pòl ‘telewidz’. To słowò pòwstało w 1990 rokù razã z pòwstanim „Rodny Zemi”. Chùtkò sã przëjãło. Czãsto je nawetka milnie ùżiwóné w znaczenim

---

[4] Aleksander Labùda, *Słownik polsko-kaszubski. Słowôrz kaszëbsko-polsczi*, Gdańsk 1981–1982.

[5] S, t. I, s. 308. Słowôrz pòdôwô przikłôd: *Nasz strij béł dłudżé lata za gazétnika we Gduńskù.*

[6] S, t. I, s. 263.

[7] Jan Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, Gdańsk 1994.

[8] Samò słowò *neòlogizm* sprôwiô ju përznã tôklu. Trepczik bédowôł w swòjim słowarzu *neòlogizna*. Przëbôcził je téż Gòłąbk, chòc na pierszim môlu stôwiô *neòlogizm*. Më – jakno Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka – òdrzucëlë ju czësto *neòlogiznã*, a òstelë przë pòlsczim *neòlogizmie* (Wzerôj: *Ùchwôlënk nr 2/RJK/10 z dnia 19.03.2010r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich gramaticznëch terminów i pòjãców. 2. Słowòtwórzba, dzél 1* [w:] „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, Gduńsk 2010, s. 26). Zôs w jinszim môlu te samégò biuletinu bédëjemë alternatiwno *neòlogizm* i *nowisłów* (Wzerôj: *Ùchwôlënk nr 4/RJK/10 z dnia 7.05.2010r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich leksykalnëch terminów i pòjãców* [w:] „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, Gduńsk 2010, s. 40.). W tim teksce jô kònsekwentno ùżiwóm *neòlogizm*, chòc *nowisłów* mie nawetka barżi sã widzy, bò lepi brzëmi pò kaszëbskù.

[9] S, t. VI, s. 206.

zdrzélnik. Nie je jesz òdnotowóné przez żóden ze słowarzów. Równak żëje w mediach i gwës je wôrt promòwaniô. Analogiczno *òbzérnik* znaczi ‘widz’.

- *Słëchińc*, pòl. ‘słuchacz’. To słowò je ju ù Trepczika i Gòłąbka[10]. Ùżiwóné je ju na gwës òd 1990 rokù. Niechtërny błãdno gôdają *słëchôcz* òd pòlsczégò ‘słuchacz’. Wôrt równak wiedzec, że *słëchôcz* pò kaszëbskù znaczi to samò co pòmùchel, to je pòl. ‘dorsz’.[11]
- *Podjimizna*, pòl. ‘przedsiębiorstwo’ i wszëtczé pòkrewné: *pòdjimôrz* – ‘przedsiębiorca’, *pòdjimnota* – ‘przedsiębiorczość’, *pòdjimny* – ‘przedsiębiorczy’, *pòdjimôrka* – ‘przedsiębiorczyni’. Są to neòlogizmë ùtwòrzoné i òdnotowóné przez Trepczika. Wszëtczé sã bierzą òd znónégò słowa *pòdjąc*, *pòdjëmac*. Są òne znóné téż pòlaszëznie: ‘podjąć, podejmować’. Ne słowa chãtno ùżiwają w programie „Na bôtach i w bòrach”. Nie są òne równak tak achtniãté, jak wszëtczé rëchlészé. Gòłąbk w swòjim słowarzu bédëje ùżëwac *przedsãwzãcé*. Kò ‘przed sã’ i ‘wząc’ to są jak nôbarżi kaszëbsczé słowa. Pòdôwô òn równak téż synonim *pòdjimnota*. Chòc w „Rodny Zemi” jem nie ùżiwôł słów *pòdjimizna*, ani *pòdjimnota*, mëszlã, że mòżna pòdjąc, że są òne przëjãté i wôrtné promòwaniô.
- Z pòprzédnyma słowama baro parłãczi sã nastãpné: *bismón*, pòl. ‘biznesmen’, a tak pò prôwdze anielsczi ‘businessman’. Nen *bismón* pòchòdzy òd negò anielsczégò słowa. Pòwstôł czësto nôtëralno. Ùczuł jem to słowò w mòwie zwëczajnëch lëdzy, w òkòlim Swiónowa i Stajszewa. Je tam dzys dosc pòpùlarné. Przeniósł jem je do radiowëch felietónów i „Rodny Zemi, a téż do gazétów. Dzys je òno ju dosc mòcno rozkòscérzoné. Jegò wôrtnotą je stwòrzenié przez lud, a przez to mô snôżé kaszëbsczé brzëmienié, bëlno wpisóné w nasz system jãzëkòwi, jak dlô przëkładu: *tëlpón* – ‘piwonia’, *drużbón* – ‘wysłaniec zapraszający na wesele’, *dołemón* – ‘niedołęga’, czë *cebrón* – ‘nieuk, dyletant’. Czekawé, że prawie tegò słowa dobrze mie znónégò w mòwie òd dzecnëch lat, w żódnym jem słowôrzu nie nalôzł.[12]
- W tim samim krãgù ùczuł jem jinszé słowò baro pòtrzébné w dzénnikarsczi robòce – *fòtofista* – pòl. ‘fotograf, fotoreporter’. To słowò wiele razy bëło ju ùżëté w telewizji i radiu. Téż dobrze – chòc mòże nié jaż tak, jak *bismón* – wpisywô sã w dëcha kaszëbiznë. Je òno znóné i ùżiwóné w parafii swiónowsczi, mòże téż kąsk dali. Mòżna bë gò jak nôbarżi bédowac do szeroczégò medialnégò ùżëtkù, chòc trzeba miec téż wiédzã, że je jinszé piãkné słowò òdnotowóné przez Sëchtã – *òdjimnik*. Słowôrz pòdôwô nawetka przikłôd: *Stôri Grénka z Minkòwic to bél baro dobri òdjimnik*.[13] Òstateczno òba mògą wëstãpòwac jakno synonimë, z tim

---

[10] Eugeniusz Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.

[11] S, t. V, s. 81.

[12] Taczich słów z kùnôszkã ‘ón’ je baro wiele w kaszëbiznie. Wzerôj: *Indeks a tergo do słownika gwar kaszubskich Bernarda Sychty*, opracował Bronisław Rocławski, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991.

[13] S, t. VII, s. 203.

że w znaczënkù *fòtograf* barżi bëm bédowôł ‘fòtofista’, zôs *òdjimnik* lepi pasëje do ‘fòtorepòrtérë’. Z tim òstatnym dëchtowno parłãczi sã pòsobné słowò:

- *Òdjimk* – pòl. ‘zdjęcie fotograficzne’. Bëło òno ju znóné Sëchce, chtëren òdnotowôł przë nim zdanié: *Të tu dobrze wëzdrzisz na tim òdjimkù.*[14] No słowò, chtërno bierze sã òd czasnika *òdjąc* baro dobrze sedzy w kaszëbiznie i je baro pòtrzébné w dzénnikarsczim warkù. Jak nôbarżi wôrt je promòwac. Trzeba rzec, że przëjãło sã baro dobrze. Tej sej je ùżiwóné we wszëtczich kaszëbsczich magazynach.
- I òdjimczi, i kòżdi ôrt robòtë je robiony na rozmajiti *niwiznie*, pòl. ‘poziomie’. To słowò pòwstało czësto niedôwno, na pòczątkù XXI wiekù. Je tej sej pòtrzébné. Kò wszelejaczé są niwiznë dzejaniô, różné są téż niwiznë rozmòwë, referatów, kùreszce niwizna je wôżnô w spòrce i wszelczich rozegracjach. Słowò to zdążił òdnotowac Gòłąbk w swòjim słowarzu.[15] Trepczik próbòwôł je òddac przez *równiô*. To równak w wiele kóntekstach, òsoblëwie tëch, chtërne są w mediach stosowóné, nijak nie pasëje. Tej téż słowò *niwizna*, jaczé nawiązëje do kaszëbsczi i pòlsczi *niwë*, a téż do francësczégò *niveau* – ‘poziom’, baro chùtkò sã przëjãło. Dzys mòżna je czãsto ùczëc, òsoblëwie w radiu. Baro piãkno leżi téż w systemie kaszëbsczégò jãzëka.
- Na wësoczi niwiznie gwës bë mia bëc *pòùczëna* w znaczenim ‘oświata’. Bòdôj nôwicy je òno stosowóné w nazwie *Minyster – minysterstwò pòùczënë*. Prôwdac më niłoni przëjãlë, że nen òrgan mô sã zwac *minysterstwò nôrodny edukacji*[16], równak tej-sej w mediach – òsoblëwie radiu – mòże ùczëc no słowò *pòùczëna*. Je to neòlogizm Trepczika, ùtwòrzony dëcht prosto òd słowa *pòùczëc*. Nie je za baro ùdóny, bò mëszlenié nasze czerëje na słowò *pòùczac*, a tegò wierã nicht nie lëdô. Lepszim gwës bë bëło słowò *ùczëna*, zamiast *pòùczëna*. I tak bëm bédowôł je stosowac, òkróm synonimów: *edukacjô* i *òswiata* w dzélu mët.
- Żebë *ùczëna* sã dwiga, je dobrze wiedzec, że trzeba miec dëtczi, trzeba jã *ùdëtkòwic*. Nen neòlogizm pòjawił sã w XXI wiekù, colemało w znaczenim ‘dofinansować’, ‘dëtkòwic – finansować’. Trepczik mô *financowac*, òd franc. *finance* – pòl. ‘finanse’[17] To wierã nikòmù nie przëpasowało, kò nôwicy wierã gôdô sã z pòlsczégò *finanse*, *finansowac*. *Dëtkòwic*, a nôwicy *ùdëtkòwic* ùżiwô czãsto Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, jakno pòzarządowô òrganizacjô, chtërna dostôwô *ùdëtkòwienié* do wielnëch projektów, jaczé realizëje, np. projekt Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka. Pòchòdzenié nëch słów je baro prosté, òd *dëtczi* – pòl. ‘pieniądze’. Dobrze sedzą w kaszëbiznie, temù niech *dëtkòwienié* i *ùdëtkòwianié* dërchają jak nôdłëżi.

---

[14] S, t. VII, s.202.

[15] G, s. 186.

[16] Wzerôj: „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, Gduńsk 2009, s. 16.

[17] T, t.I, s. 162. Czekawé, że je to tak samò, jak w anielsczim jãzëkù, le je jinszô wëmòwa.

- Wiele wicy mòżna zdzejac czej sã mô dëtków *lop*. To słowò je baro dobrze znóné, notowóné we wszëtczich słowarzach, colemało w znaczenim ‘naręcze, większa ilość siana, słomy’, etc.[18] Òd te mómë *lopk*, téż òd dôwna znóny. Le w òstatnëch latach dodóné mù òstało nowé znaczenié *plik komputerowy*. W tim przëtrôfkù barżi trzeba gadac ò neòsemantizmie. Widzy mie sã, że nick nie je na przeszkòdze, żebë tak je ùżëwac, tim barżi, że *lopczi* na gbùrstwie dżiną z ùżëtkù, bò wszëtkò zastãpùją ju maszinë.[19]
- Z miłosnym szëkã parłãczi sã nama słowò *lubkò*, pòl. ‘przyjemnie, czule’.[20] Felowało kaszëbsczégò słowa ò znaczenim *czułość*. Tak pòwsta *lubkòsc*. To słowò je colemało ùżiwóné w pòezji, kò takô je jegò znanka. Skòrno w wiérztach, tej i w nowëch piesniach, a te biwają czasã pùszcziwóné w radiu.[21]
- W nëch radiach są téż neòlogizmòwé zjawiszcza, chtërnëch bë ni mógł za baro promòwac. Jednym z nich je zapòwiôdanié wiodra, w jaczim stronë swiata nazéwóné są *norda* – pòl. ‘północ’, co je przëjãté i dobré, ale *óst*, *west* i *zud* są czëstima germanizmama i téż są czësto niepòtrzébné, skòrno mómë kaszëbsczé: *wschód*, abò *wzénik* – pòl. ‘wschód’, *zôchód*, ew. *zôpôd* – pòl. ‘zachód’ i *pôłnié* – ‘południe’.
- Dzys dnia wiodro pòdôwóné je w zdrzélnikù, bez radio, a wierã ju nôwicy sprôwdzómë je w jinternéce przez kòmpùter, a téż bez telefón, terô ju przeważno kòmórkòwi. Te nazwë i wiele jinszich z tëch dzélów naszégò bëcégò przëjimómë colemało z pòlaszëznë, a pò prôwdze z anielsczégò jãzëkã. Jaczims wëjątkã je nen mòbilny telefón, nazéwóny czasã w mediach *szauertelefón*.[22] Nie je to nick jinszégò le kalka jãzëkòwô. *Szauer* to germanizm, pòl. ‘pomieszczenie gospodarcze, komora’. Stąd pòl. *komórka* próbùje sã prawie nazwac ‘szaurtelefón’. Je w tim równak fela. Kò *komórka* jakno nazwa telefónu ni mô nick pòspólnégò z *kòmórką*, dze mòżna chòwac przikładowò grable, czë karã, a to prawie je nen

---

[18] Wzerôj: S. t. II, s. 373.

[19] Pòdobnie sã dzeje w przëtrôfkù słowa *pòsôd*, pòl. ‘warstwa zboża ułożona do młócki cepami’. To słowò je dzys ùżiwóné w znaczenim *warstwa*, np. w nowi piesni ò titule „Smùg” spiéwóny przez karno „Prôwda” z Lëzëna, dze w trzecy sztrofce mómë taczé słowa: *Tak dwòje spiãti w miłosnym szëkù / nibë w pòsadze niebnym na rzmie. / Niech le na kòchba tegò sztócëkù / przez całé żëcé wcyg z nima je*. W tim nowim znaczënkù słowò to òdnotowôł ju Gòłąbk, s. 379.

[20] S. t. II, s. 374.

[21] Na marginesu trzeba dopòwiedzec, że i Radio Kaszëbë, i Radio Gduńsk baro pò swòjémù traktëje dzysdniową kaszëbską mùzykã. Wiele barżi są tam achtnioné dokazë pisóné i spiéwóné w straszlëwie pògwańdóny kaszëbiznie, niżlë te, chtërne rëchtowóné są z przënôleżną starą. To sprawiło midzë jinszima, że kaszëbsczi artiscë, m.jin. Tadeusz Dargacz, Wacław Kirkòwsczi, Edmund Lewańczik i Jerzi Stachùrsczi, wëstosowelë protest do radia w ti sprawie. Czas pòkôzôł, że mało co to zmieniło, a radia dali promùją baro słabé òd stronë jãzëkòwi i lëteracczi dokazë.

[22] To słowò je ju pòdóné w dwùch leżnoscowëch słowarzkach wëdónëch jakno dodôwczi do „Dzénnika Bôłtëcczégò”. Wzerôj: Drzeżdżon – Schramke, *Słowniczek polsko – kaszubski*, Gdynia 2004 i Drzeżdżon – Schramke, prof. Józef Kąś, *Słowniczek polsko – kaszubsko – góralski*, Gdańsk 2006.

szauer. Tak tej *komórka* w znaczenim ‘telefón kòmórkòwi’ wierã nôlepi pò kaszëbskù nazwac téż *kòmórką,* ewentualnie *mòbilką* òd anielszczégò *mobile phone*. Nen termin *mòbilka* téż móm ju czëté w mediach.[23] Równak wiémë, że nônãta je drëgą nôtërą. Skòrno *szauertelefón* sã szerzi przëjimnie, tej trzeba bądze gò achtnąc.

- Na kùńc chcôłbëm rzec czile słów ò zwroce *do ùzdrzeniô*. Prôwdac nie je to neòlogizm, co pòwstôł w òstatnëch dwadzesce latach. Kò notëje gò Sëchta pòd zéwiszczã *ùzdrzenié*.[24] Pòdôwô téż przikładë: *Pòdała mù rãkã i rzekła: do ùzdrzeniégò. Tak béł złi, że ani „z Bògã”, ani do „ùzdrzeniô” nie pòwiedzôł*. Sëchta pisze, że nen zwrot ùżiwô sã rzôdkò. Czej w 1990 rokù pòjawił sã w „Rodny Zemi” wiele lëdzy ùwôżało gò za nowé słowò. Z piersza bëlë òstróżny, ale pòtemù wszëtcë gò achtnãlë. Dzys nawetka je na lëpach tëch, co na co dzéń nie gôdają pò kaszëbskù. Je to wierã jedno z nôlepi znónëch i ùżiwónëch òriginalnëch zwrotów kaszëbsczich. Nawetka jeden z dzejarzów KPZ czedës rzekł, że z westrzód wiele brzadów programù „Rodnô Zemia”, je to słowò, jaczé bądze baro trwałé. Nen pòzytiwny przikłôd achtniãcô negò zwrotu i jegò pòwszechné ùżiwanié dôwô nôdzejã i gwësnotã, że nasza rodnô mòwa je wiôlgą i piãkną wôrtoscą. Në kò tej: do ùzdrzeniô!

---

[23] Kò rzeczemë przikładowò *samòrządowô kòmórka*, czë *lokalnô kòmórka*, co mało mô z *szaurã* pòspólnégò, a taczé prawie je pòchòdzenié negò *telefóna kòmórkòwégò*, jakno rzeczë, co dôwô mòżnosc gôdkòwi łączbë z jakąs kònkretną *kòmórką*, w jaczi fùnkcjonëje człowiek.

[24] S. t. VI, s. 42.

ZAJINTERESOWANIÉ MŁODZËZNË KASZËBSCZIMA MEDIAMA (PILOTAŻOWÉ BADÉROWANIA)

Danuta Stanulewicz (Gduńsczi Ùniwersytet)

1. Wstãp

W tim artiklu òstóną przedstawioné rezultatë dzélu anketë, chtërny célã bëło pòznanié òdnieseniów młodzëznë wedle kaszëbsczégò jãzëka i kùlturë. Badérowanié miało pilotażowé znanczi, bò òstało zrobioné blós w jedny szkòle – I Òglowòsztôłcącym Liceum miona Króla Jana III Sobiesczégò w Wejrowie. Anketã wëfùlowało 264 ùczniów w séwnikù 2010 rokù i czerwińcu 2011 rokù. Anketa mia 40 pùnktów, òbgôdóné tuwò òstóną òdpòwiescë dóné przez młodzëznã na pitania sparłãczoné z mediama – prasą, telewizją i jinternetã[1].

---

[1] Òdpòwiescë na jiné pitania anketë òstałë òbgôdóné w hewòtnëch dokazach: D. Stanulewicz i Ò. Aleksandrowskô, *Postawy młodzieży wobec języka i kultury kaszubskiej (badania pilotażowe)* [Òdniesenia młodzëznë wedle kaszëbsczégò jãzëka i kùlturë (pilotażowé badérowania)], w drëku w pòkònferencyjnym, Òglowòpòlskô Nôùkòwô Kònferencjô „Regionalnosc i etnicznosc w parłãczący sã Europie”, Wejrowò 2010; D. Stanulewicz, *The use of the Kashubian language from the perspective of young people aged 16–19: Settings and participants*, [w:] *Neue linguistische Perspektiven: Festschrift für Abraham P. ten Cate*, red. W. Kürschner, R. Rapp, J. Strässler, M. Vliegen i H. Weber, Frankfurt am Main 2011, s. 191–203; D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny i jej użycie (badania wstępne)* [Jak dwajãzëkòwò młodzëzna òceniwô swòjã znajemnotã kaszëbiznë i ji ùżëcé (wstãpné badérowania), referat, Òglowòpòlskô Kònferencjô „Jãzëkòwi, lëteracczi i kùlturowi òbrôz Pòmòrza dôwni i dzys”, Gduńsk 2011.

Na zôczątkù pôrã słów wëtłómaczeniô, co je rozmióné przez termin *kaszëbsczé media,* chtëren je gwësnym mëslowim skrócënkã. Mòżna przëjimnąc, że òznôczô òn nié leno kaszëbskòjãzëkòwé media, ale téż pòlskòjãzëkòwé strzodczi masowégò przekazënkù, jaczé zajimają sã rozmajitima dzélama regionu Kaszëbë – np. Szerok rozmióną kùlturą, historią czë pòlitiką.

Ò kaszëbsczich mediach bëło pisóné wiele razy. Na przikłôd, Cezari Òbracht-Prondzyńsczi w swòji monografii *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*[2], òmôwiô kaszëbskòjãzëkòwą prasã – m.jin. taczé title jak „Pòmerania" (wëdôwónô przez Òglowi Zarząd Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô), „Lesôk" (wëdôwóny w Szëmôłdze przez part Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô) i „Norda" (dodôwk do „Bôłtëcczégò Dzennika"), jak téż nadôwóny do 2010 rokù program Telewizji Gduńsk „Rodnô Zemia". Kaszëbsczima mediama zajimają sã téż jiny badérowie, np. Kadzmiérz Kleina[3], Dariusz Majkòwsczi[4] i Eugeniusz Prëczkòwsczi[5].

Òkróm wspòmnióny wëżi Telewizji Gduńsk, mùsz je òdnotowac dzejanié przëmiérzno młodëch stacjów CSBTV i TTM. Kaszëbsczi jãzëk i sprawë sparłãczoné z regionã są przëtomné w jinëch mediach – w radiu i jinternece[6]. Wôrt je tu wëmienic m.jin. Radio Kaszëbë, a téż Radio Gduńsk, jaczé nadôwô audicje pòswiãconé sprawóm regionu, a téż kaszëbskòjãzëkòwi program „Na bôtach ë w bòrach" i jinternetowé starnë taczé jak: „Czëtnica" (http://www.czetnica.org), „Kaszëbskô Wëdowiédnô Starna" (http://kaszubia.com), „Kaszëbskô Wikipedijô" (http://csb.wikipedia.org), „Nasze Kaszuby – Zasoby Kaszubsko-Pomorskie" (http://www.naszekaszuby.pl),

---

[2] C. Òbracht-Prondzyńsczi, *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością* [Kaszëbi. Midzë diskriminacją a regionalną pòdmiotowòscą], Gduńsk 2002, s. 412–421, téż s. 775–776, zamikający spisënk prasowëch titlów (*Prasa, czasopisma biuletyny*). Zdrzë. téż m.jin. W. Peplińsczi, *Prasa lokalna na Pomorzu w dwudziestoleciu międzywojennym i po 1989 roku* [Lokalnô prasa na Pòmòrzim w midzëwòjnowim dwadzescelecym i pò 1989 rokù], „Pomerania" 2006, nr 6, s. 10–15.

[3] K. Kleina, *Etniczność w mediach elektronicznych* [Etnicznosc w elektronycznëch mediach], „Pomerania" 2006, nr 6, s. 8–9.

[4] D. Majkowski / D. Majkòwsczi, *W niewoli słuchaczy, czyli jak mówić po kaszubsku w radiu* / W *niewòlë słëchińców, to je jak gadac pò kaszëbskù w radiu*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2008, s. 140–147.

[5] E. Prëczkòwsczi, *Język kaszubski w działalności publicznej i obrocie prawnym, a zwłaszcza reklamie, prasie, radiu i telewizji oraz administracji*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2007, s.73–82 / E. Prëczkòwsczi, *Kaszëbsczi jãzëk w pùblicznym dzejanim ë prawnym òbroce, òsoblëwie w reklamie, gazétnictwie, radio i telewizje, a téż w administracje*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" 2007, s. 73–81.

[6] Zdrzë téż m.jin. *Informować i uświadamiać* [Jinfòrmòwac i ùswiądniac] (diskùsjô), „Pomerania" 2006, nr 6, s. 16–20. Jinfòmacje ò Radio Kaszëbë i CSBTV nalôżają sã m.jin. na jinternetowi starnie http://www.radiokaszebe.pl, a téż na stronach prasë, np. *CSBTV powiększa zasięg* [CSBTV zwikszô òbjim], „Pomerania" 2011, nr 3, s.65; *Małe ojczyzny w CSBTV* [Małé òjczëznë w CSBTV], „Pomerania" 2011, nr 5, s. 68; *Wakacje z CSBTV*, „Pomerania" 2011, nr 7–8, s. 92.

„Projekt Rastko Kaszuby” (http://www.rastko.net/rastko-ka), starna Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô (http://www.kaszubi.pl) i starna lëteracczégò czãdnika „Zymk” (http://zymk.net)[7].

2. Respòndentowie

Jak wëżi òstało wspòmnióné, anketã wëfùlowelë ùczniowie I Òglowòsztôłcącégò Liceum w Wejrowie, jaczi mielë òd 16 do 19 lat. W ankece nalazłë sã trzë pitania, chtërne tikałë sã znajemnotë kaszëbsczégò jãzëka[8] westrzód ùczãstników anketë i jich familiów:

- Czë kòl Ce doma gôdô sã pò kaszëbskù?
- Czë Të gôdôsz pò kaszëbskù?
- Czë czedës w Twòji rodzëznie béł ùżiwóny kaszëbsczi jãzëk? (pitanié to bëło sczerowóné do lëdzy, co nie gôdelë pò kaszëbskù)

Òdpòwiescë dóné na te trzë pitania pòzwòlëłë na wëapartnienié sztërzech karnów respòndentów:

- karno I: respòndentowie i nôlëżnicë familii, chtërny z nima mieszkają, gôdają pò kaszëbskù; do te karna wchôdają téż respòndentowie gôdający pò kaszëbskù, a nôlëżnicë familii, jaczi z nima mieszkają, nie ùżiwają tegò jãzëka;

---

[7] Są to wëbróné kaszëbsczé starnë. Òkróm starnów prowadzonëch przez jinstitucje, w jinternece dzejają kaszëbskòjãzëkòwé starnë i pòswiãcóné kaszëbsczi kùlturze, prowadzoné przez priwatnëch lëdzy, np. „Formae formarum” (http://hana.kaszubia.com), „Kaszuby Nowości, Aktualności, Muzyka, Teksty utworów, Kultura, Melodie, Zdjęcia” (http://www.fopke.pl), „Róman Drzéżdżón | Roman Drzeżdzon: Bëlôk – czôrno na biôłim” (http://belok.kaszubia.com), „Szadi.kaszubia.com” (http://szadi.kaszubia.com), „Titësowô szëflôda” (http://tites.kaszubia.com), „W tã a nazôd” (http://ala.kaszubia.com). Przëstãp do wëmienionëch starnów: 15 séwnika 2011 r.

[8] D. Stanulewicz i Ò. Aleksandrowskô, *Postawy młodzieży wobec języka i kultury kaszubskiej…*; D. Stanulewicz, *The use of the Kashubian language from the perspective of young people…*; D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny…*. Mùsz je tu przëpòmnąc, że znajomnotã kaszëbsczégò jãzëka westrzód mieszkańców Kaszëb badérowelë òstatno – pòd kùńc XX i na zôczątkù XXI w. – m.jin. M. Latoszek, *Portret zbiorowy Kaszubów – przyczynek do tematu* [Zbiérny pòrtret Kaszëbów – dokłôdk do temë], „Pomerania” 1992, nr 11, s. 2–4; B. Sënôk, *The Kashubes’ ethnic identity: Continuity and change*, [w:] *The Ethnic Identities of European Minorities: Theory and Case Studies*, red. B. Sënôk, Gduńsk 1995, s. 155–166; J. Mòrdawsczi, *Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku* [Statistika kaszëbsczégò lëdztwa. Kaszëbi na progù XXI wiekù], Gduńsk 2005; M. Pòrãbskô, *Das Kaschubische: Sprachtod oder Revitalisierung? Empirische Studien zur ethnolinguistischen Vitalität einer Sprachminderheit in Polen*, München 2006; M. Mazurek, *Język kaszubski w komunikowaniu się i opiniach Kaszubów (świadectwa badań socjologicznych)* [Kaszëbsczi jãzëk w kòmùnikòwanim sã i ùdbach Kaszëbów (swiôdectwa socjologicznëch badérowaniów)], [w:] *Literatura kaszubska w nauce – edukacji – życiu publicznym*, red. Z. Zielonka, Gduńsk 2007, s. 87–101.

- karno II: respòndentowie nie gôdają pò kaszëbskù, ale nôlëżnicë rodzëznë, chtërny z nima mieszkają, ùżiwają tegò jãzëka doma;
- karno III: ani respòndentowie, ani nôlëżnicë jich familiów, chtërny z nima mieszkają, nie gôdają pò kaszëbskù, równak w ùszłoce w rodzëznach ten jãzëk béł ùżiwóny;
- karno IV: ani respòndentowie, ani nôlëżnicë familiów, jaczi z nima mieszkają, nie gôdają pò kaszëbskù, w ùszłoce w rodzëznach téż ten jãzëk nie béł ùżiwóny; abò respòndentowie nick ò tim nie wiedzą (abò nie delë na to pitanié niżódny òdpòwiescë).

W badérowanim òstało przëjimniãtëch pò 40 wëbrónëch kawlama lëdzy, przedstôwców wëmienionëch wëżi sztërzech karnów westrzód 264 ùczniów, jaczi wëfùlowelë anketã. Tabela 1 prezentëje rozdzél wôrtnotów w apartnëch karnach, z danim bôczeniégò na pëłc respòndentów. We wszëtczich sztërzech karnach wiele wicy je respòndentów białczënégò szlachù – apartnoscë te są òdbicym dispropòrcji midzë wielëną dzéwczãtów a knôpów ùczącëch sã w òglowòsztôłcącëch liceach.

Je téż mùsz wëtłómaczëc, że młodzëzna z karna I colemało ni mô wësok òtaksowóné swòji znajemnotë kaszëbsczégò jãzëka, wëstôwiającë so strzédno notã kòl dostateczny [sygający][9].

Tabela 1
Znajemnota kaszëbsczégò jãzëka westrzód respòndentów i jich familiów

Pëłc	Karno I	Karno II	Karno III	Karno IV	Σ
	– jo abò nié, respòndent – jo, doma kaszëbsczi	– jo respòndent – nié, doma kaszëbsczi	respòndent – nié, czedëś familiô – jo, doma kaszëbsczi – nié	respòndent – nié, czedës familiô – nié, doma kaszëbsczi – nié	
Białczi	27	33	28	30	118
Chłopi	13	7	12	10	42
Σ	40	40	40	40	160

---

[9] D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny…*

3. Pitania anketë tikającé sã mediów

Respòndentowie òstelë pòproszony ò danié òdpòwiescë na hewòtné pitania, chtërnëch célã bëło zbadérowanié czãstotë kòrzëstaniô z kaszëbsczich mediów[10]:

1. Czë òbzérôsz telewizyjné programë pò kaszëbskù abò ò kaszëbsczi tematice?
2. Czë słëchôsz Radia Kaszëbë (abò jiny stacji, jakô nadôwô programë pò kaszëbskù abò ò kaszëbsczi tematice)?
3. Czë zazérôsz na kaszëbsczé jinternetowé starnë?
4. Czë czëtôsz prasã (czãdniczi, dodôwczi do gazétów) wëdôwóną w kaszëbsczim jãzëkù abò pòswiãconą kaszëbsczi tematice wëdôwóną pò pòlskù?

Do wëbòru ùczniowie mielë sztërë mòżlëwé òdpòwiescë: *jo, czãsto; jo, téj-séj; jo, rzôdkò; nié, nigdë*. Òkróm te, òstelë pòproszony ò pòdanié titlów czëtónëch czãdników i gazétów, słëchónëch audicjów i òbzérónëch programów, a téż nawiedzónëch jinternetowëch starnów.

Mòżna miec tuwò zastrzedżi do kontinuum *czãsto – téj-séj – rzôdkò – nigdë*, bò pòjãca *czãsto, téj-séj i rzôdkò* są rozmajice jinterpretowóné przez respòndentów. Gwës nôbarżi autoritetną òdpòwiescą – z pòzdrzatkù na równoznacznosc – je w tim przëtrôfkù *nigdë*.

Òkróm tëch sztërzech pitaniów, w ankece nalazłë sã dwa jiné tikającé sã kaszëbsczich mediów:

5. Czë jes dbë, że kaszëbsczi kùlturë i jãzëka w mediach je

☐ za wiele? ☐ tëli, co miałobë bëc? ☐ za mało? ☐ ni móm dbë

6. Jeżlë w pòprzédnym pitanim jes wëbrôł/wëbrała òdpòwiesc „za mało”, czegò pòdług Ce felëje w mediach (np. jaczich felëje programów/artiklów)?

4. Rezultatë badérowaniô – pòpularnota mediów

W tim dzélu òstóną przedstawióné òdpòwiescë na pitania, dóné przez sztërë karna respòndentów.

4.1. Pòpularnota mediów w apartnëch karnach

W karnie I, jaczé deklarëje znajEmnotã kaszëbsczégò jãzëka, nôbarżi pòpùlarnym strzodkã masowégò przekazënkù je radio, chtërnégò nigdë nie słëchô leno 15%

---

[10] Pitania są w aneksu.

respòndentów, wikszi dzél (40%) słëchô rzôdkò, a pò 22,5% czãsto abò téj-séj. Drëdżi plac zajimô telewizjô, jaką òbzérô téj-séj 32,5% badérowónëch, 42,5% rzôdkò, a 22,5% – nigdë. Prasa je mni pòpùlarnô: 20% czëtô jã téj-séj, 27,5% rzôdkò. Nômni pòpùlarnym medium je internet – wikszosc respòndentów (75%) nigdë nie nawiédzô kaszëbsczich internetowëch starnów, a 27,5% robi to rzôdkò. Rozdzél òdpòwiesców ùdostónëch w karnie I je przedstawiony w tabelë 2.

W karnie II, do chtërnégò wchôdają ùczniowie, co nie gôdają pò kaszëbskù, ù chtërnëch doma ùżiwô sã tegò jãzëka, radio téż je nôbarżi pòpùlarnym kaszëbsczim strzodkã masowégò przekazënkù: 40% słëchô radiowëch audicjów czãsto abò tej-sej, 35% – rzôdkò, a 25% nigdë tegò nie robi. Telewizjô téż je sã na drëdżim placu – 25% òbzérô jã czãsto abò téj-séj. Trzecy môl mô prasa – 67,5% nigdë nie czëtô tekstów w kaszëbsczim jãzëkù abò ò Kaszëbach, jaczé sã w ni nalôżają, a czwiôrti plac to kaszëbsczé starnë w internece, chtërnëch nigdë nie nawiédzô 85% respòndentów z tegò karna. Rozdzél òdpòwiesców dónëch przez karno II przedstawiony je w tabele 3.

W karnie lëdzy, chtërny mają kaszëbsczi pòchòdzënk, le nie gôdają pò kaszëbskù i ni mają kòntaktu z tim jãzëkã doma, mni lëdzy jinteresëje sã kaszëbsczima mediama (zdrzë tabela 4), równak zôs nôbarżi pòpùlarnym medium je radio, a nômni pòpùlarnym – jinternet. 57,5% słëchô radia, colemało rzôdkò; 50% òbzérô kaszëbsczé programë w telewizji chòcle rzôdkò; 20% rzôdkò czëtô kaszëbską prasã.

Tabela 2
Karno I (respòndentowie gôdają pò kaszëbskù)
– rozdzél òdpòwiesców na pitania tikającé sã czãstotë kòrzëstaniô
z kaszëbsczich mediów (n = 40)

Medium	Czãsto	Téj-séj	Rzôdkò	Nigdë	Σ
Telewizjô	1 2,5%	13 32,5%	17 42,5%	9 22,5%	40 100%
Radio	9 22,5%	9 22,5%	16 40%	6 15%	40 100%
Jinternet	0 0%	1 2,5%	9 22,5%	30 75%	40 100%
Prasa	0 0%	8 20%	11 27,5%	21 52,5%	40 100%

W IV karnie, w jaczim nalezlë sã ùczniowie, chtërny nie znają kaszëbiznë i ni mają kaszëbsczégò pòchòdzënkù, zajinteresowanié kaszëbsczima mediama je nômniészé: 72,5% nie słëchô kaszëbsczich audicjów w radiu, 75% nie òbzérô kaszëbsczi telewizji, 85% nie czëtô kaszëbsczi prasë i 90% nie zazérô na kaszëbsczé jinternetowé starnë (zdrzë tabela 5).

W drëdżim dzélu òbgadiwónëch pitaniów ùczniowie bëlë proszony ò pòdanié radiowëch i telewizyjnëch stacjów i programów, a téż prasowëch titlów i internetowich starnów. Wiele respòndentów nie dało niżódny òdpòwiescë, wiele òdpòwiedzało baro òglowò, np. CSBTV (bez pòdaniô kònkretnëch programów).

W òdpòwiescë na pitanié, jaczich programów słëchają, respòndentowie piselë, że słëchają audicji Radia Kaszëbë i Radia Gduńsk. Przikładowé òdpòwiescë brzëmiałë tak: „wszëtczé programë", „tegò, co prawie lecy", „jak włączã, to słëchóm wszëtczégò", „mùzyczné programë", „wiadła, prognoza wiodra". Pôrã lëdzy pòdało nadôwóny w Radio Kaszëbë program „Gòspòda pòd Żubrã". Niejedny respòndentowie pòdôwelë wëjasnienia, dlôcze słëchają radiowëch audicjów, np. „Radio Kaszëbë, bò mëma lubi", „Radio Kaszëbë, mùszebno". Żlë jidze ò telewizjã, ùczniowie wëmieniwelë CSBTV i TTM, a téż nienadôwóny ju program Telewizji Gduńsk „Rodnô Zemia". Westrzód nôwicy wëmieniwónëch przez młodzëznã prasowëch titlów nalazłë sã „Norda" (dodôwk do „Bôłtëcczégò Dzennika"), „Lesôk" (wëdôwóny

Tabela 3

Karno II (respòndentowie nie gôdają pò kaszëbskù, ale doma ten jãzëk je ùżiwóny przez jinëch nôlëżników rodzëznë)
– rozdzél òdpòwiesców na pitania tikającé sã czãstotë kòrzëstaniô z kaszëbsczich mediów (n = 40)

Medium	Czãsto	Téj-séj	Rzôdkò	Nigdë	Σ
Telewizjô	2 5%	8 20%	13 32,5%	17 42,5%	40 100%
Radio	3 7,5%	13 32,5%	14 35%	10 25%	40 100%
Jinternet	0 0%	0 0%	6 15%	34 85%	40 100%
Prasa	0 0%	6 15%	7 17,5%	27 67,5%	40 100%

Tabela 4

Karno III (ani respòndentowie, ani mieszkającé z nima familie nie gôdają pò kaszëbskù, ale w ùszłoce ten jãzëk béł w rodzëznie ùżiwóny) – rozdzél òdpòwiesców na pitania tikającé sã czãstotë kòrzëstaniô z kaszëbsczich mediów (n = 40)

Medium	Czãsto	Téj-séj	Rzôdkò	Nigdë	Σ
Telewizjô	0 0%	3 7,5%	17 42,5%	20 50%	40 100%
Radio	2 5%	4 10%	17 42,5%	17 42,5%	40 100%
Jinternet	0 0%	0 0%	1 2,5%	39 97,5%	40 100%
Prasa	0 0%	0 0%	8 20%	32 80%	40 100%

Tabela 5

Karno IV (respòndentowie nie gôdają pò kaszëbskù, mieszkającé z nima familie téż nié, w ùszłoce jãzëk ten nie béł w familie ùżiwóny) – rozdzél òdpòwiesców na pitania tikającé sã czãstotë kòrzëstaniô z kaszëbsczich mediów (n = 40)

Medium	Czãsto	Téj-séj	Rzôdkò	Nigdë	Σ
Telewizjô	1 2,5%	2 5%	7 17,5%	30 75%	40 100%
Radio	1 2,5%	2 5%	8 20%	29 72,5%	40 100%
Jinternet	1 2,5%	1 2,5%	2 5%	36 90%	40 100%
Prasa	0 0%	1 2,5%	5 12,5%	34 85%	40 100%

w Szëmôłdze), „Pomerania” i „Zymk” (lëteracczi cząǳnik), a téż parafialné gazétczi. Jedna z respòndentków z karna I dała taką òdpòwiesc: „Parafialnô gazétka (na òstatny starnie są szpòrtë pò kaszëbskù)”, co wërazno sugerëje, że szpòrt pò kaszëbskù je atrakcyjny. Żlë jidze ò nawiédzanié kaszëbsczich starnów w internece, wiele kònkretnëch starnów młodi lëdze nie pòdelë, òdnotowóné òstałë taczé òdpòwiescë jak „starna Radia Kaszëbë”, „starna kaszëbsczi pielgrzimczi”, „ò Aleksandrze Majkòwsczim, jegò lëteraturze”. Béł téż jeden znankòwny kòmentôrz tikający sã kaszëbsczich internetowich starnów: „A są taczé?”

4.2. Pòpùlarnota apartnëch mediów

Chcemë terô przëjimnąc jiny pòzdrzatk na wëżi przedstawioné lëczbòwé dóné, co pòzwòli nama przërównac pòpùlarnotã mediów w sztërzech karnach respòndentów i ùdostac całowné zdrzenié na òbgadiwóné zjawiszcza. Tabele 6–9 przedstôwiają pòpùlarnosc apartnëch mediów westrzód badérowónëch karnów młodzëznë.

Jak mòżna sã bëło spòdzewac, znajemnòta kaszëbsczégò jãzëka i kaszëbsczi pòchòdzënk mają cësk na pòpùlarnotã kaszëbsczich mediów. Nimò to równak, westrzód młodëch mieszkańców nordë Kaszëb, jaczi ni mają kaszëbsczich kòrzeniów, téż je widzec zajinteresowanié kaszëbsczima strzodkama masowégò przekazënkù.

Tabela 6
Rozdzél òdpòwiesców na pitanié tikającé sã czãstotë òbzéraniô kaszëbsczich programów w telewizji

Òdpòwiesc	Karno I	Karno II	Karno III	Karno IV	Σ
Czãsto	1 2,5%	2 5%	0 0%	1 2,5%	4 2,5%
Téj-séj	13 32,5%	8 20%	3 7,5%	2 5%	26 16,25%
Rzôdkò	17 42,5%	13 32,5%	17 42,5%	7 17,5%	54 33,75%
Nigdë	9 22,5%	17 42,5%	20 50%	30 75%	76 47,5%
Σ	40 100%	40 100%	40 100%	40 100%	160 100%

Tabela 7

Rozdzél òdpòwiesców na pitanié tikającé sã czãstotë słëchaniô kaszëbsczich radiowich programów

Òdpòwiesc	Karno I	Karno II	Karno III	Karno IV	Σ
Czãsto	9 22,5%	3 7,55%	2 5%	1 2,5%	15 9,375%
Téj-séj	9 22,5%	13 32,5%	4 10%	2 5%	28 17,5%
Rzôdkò	16 40%	14 35%	17 42,5%	8 20%	55 34,375%
Nigdë	6 15%	10 25%	17 42.5%	29 72.5%	62 38,75%
Σ	40 100%	40 100%	40 100%	40 100%	160 100%

Tabela 8

Rozdzél òdpòwiesców na pitanié tikającé sã czãstotë czëtaniô kaszëbsczi prasë

Òdpòwiesc	Karno I	Karno II	Karno III	Karno IV	Σ
Czãsto	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%
Téj-séj	8 20%	6 15%	0 0%	1 2,5%	15 9,375%
Rzôdkò	11 27,5%	7 17,5%	8 20%	5 12,5%	31 19,375%
Nigdë	21 52,5%	27 67,5%	32 80%	34 85%	114 71,25%
Σ	40 100%	40 100%	40 100%	40 100%	160 100%

Tabela 9
Rozdzél òdpòwiesców na pitanié tikającé sã czãstotë nawiédzaniô kaszëbsczich internetowëch starnów.

Òdpòwiesc	Karno I	Karno II	Karno III	Karno IV	Σ
Czãsto	0 0%	0 0%	0 0%	1 2,5%	1 0,625%
Téj-séj	1 2,5%	0 0%	0 0%	1 2,5%	2 1,25%
Rzôdkò	9 22,5%	6 15%	1 2,5%	2 5%	18 11,25%
Nigdë	30 75%	34 85%	39 97,5%	36 90%	139 86,875%
Σ	40 100%	40 100%	40 100%	40 100%	160 100%

Żlë dómë bôczenié na nôbarżi autoritetną òdpòwiésc – *nigdë*, rankingòwô lësta zôs pòcwierdzywô nôwikszą pòpùlarnosc kaszëbsczich radiowëch programów westrzód wszëtczich 160 badérowónëch ùczniów (tabela 10).

Mòżna bë bëło mëslec nad przëczënama pierszégò môla radia na rankingòwi lësce. Jedną z przëczënów taczi stojiznë mògą bëc atrakcyjné dlô młodzëznë programë (np. mùzyczné i satiriczné). Jinym dzejnikã mòże bëc téż nieréwnomiarowé rozwicé jãzëkòwëch spòsobnosców – młodzëzna, jakô znaje kaszëbsczi jãzëk, nôwëżi ù se òceniwô spòsobnosc słëchaniô (pózni za régą: czëtaniô, gôdaniô i pisaniô)[11]. Kòrzëstanié z radia i telewizji brëkùje rozmieniégò pisónégò tekstu, za to kòrzëstanié z prasë i internetu – rozmieniô pisónégò tekstu. Lëdze, jaczi nie gôdają pò kaszëbskù, czãsto deklarëją, że rozmieją ten jãzëk w codniowëch kôrbiónkach, dlôte téż słëchanié radia czë òbzéranié telewizji nie robi jima wikszégò jiwru. Jeżlë jidze ò mùzyczné audicje, czãsto pòdôwóné przez respòndentów, spiéwów mòżna z lubkòscą słëchac bez rozmieniégò jich tekstów. Òkróm te, kąsk mniészô pòpùlarnota telewizji mòże bëc skùtkã tegò, że mni lëdzy mô przistãp do kaszëbsczi telewizji jak do radia (CSBTV je przistãpnô w sécach kablowi telewizji[12]). Dodôwkòwò, żelë doma je jeden zdrzélnik, młodi lëdze

---

[11] D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny…*

[12] Zdrzë m.jin. *Telewizja z Pomorza CSBTV dla widzów sieci kablowej Vectra!* [Telewizjô z Pòmòrzô CSBTV dlô òbzérników kablowi sécë Vectra!] „Pomerania" 2011, nr 7–8, s. 92.

Tabela 10
Rankingòwô lësta pòpùlarnotë kaszëbsczich mediów westrzód wszëtczich ùczãstników badérowaniô (n = 160)

Môl w rankingu	Medium	Wielëna i proceńt òdpòwiesców *nigdë*
1	Radio	62 38,75%
2	Telewizjô	76 47,5%
3	Prasa	114 71,25%
4	Jinternet	139 86,875%

mògą miec małi cësk na wëbór òbzéróněch programów – decyzje są czãsto w rãkach mëmczi czë tatka abò jinëch starszich lëdzy (np. bracynów abò sostrów)[13].

5. Òtaksowanié bëtnoscë kaszëbsczégò jãzëka i kùlturë w mediach

Dwa òstatné òbgadiwóné tu pitania anketë tikałë sã òcenë bëtnoscë kaszëbsczégò jãzëka i kùlturë w mediach. Młodzëzna òsta pòproszonô ò danié òdpòwiescë na pitanié, czë jãzëka i kùlturë je w mediach za wiele, tëli, co miałobë bëc, czë za mało. Tabela 11 przedstôwiô rozdzél òdpòwiesców na to pitanié.

Jak pòkazywają dóné w tabelë 11, òtaksowanié bëtnoscë kaszëbiznë i kaszëbsczi kùlturë w mediach je sparłãczoné ze znajemnotą jãzëka i pòchòdzënkã – nicht z karna I nie je dbë, że ti bëtnoscë je za wiele, za to òdpòwiesc tã mô pòdczorchniãté 20% respòndentów z karna IV. Przez pòłowa (52,5%) ùczniów z karna I wëbrała òdpòwiesc *za mało,* za chtërną bëło 7,5% z karna IV. Do te, w tim karnie 60% ni mô dbë, co je znanką felënkù zajinteresowaniô kaszëbsczima mediama.

Lëdze, jaczi wëbrelë òdpòwiesc *za mało,* òstelë pòproszony w pòstãpnym pitaniu ò pòdanié, czegò felëje w mediach – jaczich artiklów w prase, programów w radiu i telewizji. Równak, jistno jak w przëtrôfkù chùdzy òbgadiwónëch pitaniów, wiele respòndentów nie dało niżódny òdpòwiescë na to pitanié. Ti, co òdpòwiedzelë, piselë òglowò ò felënkù wiadłów w kaszëbsczim jãzëkù, a téż tekstów i programów

---

[13] Za zmerkanié tegò sertno dzãkùjã Wasce Piotrowi Dzekanowsczémù.

Tabela 11
Rozdzél òdpòwiesców na pitanié tikającé sã òcenë bëtnoscë kaszëbsczégò jãzëka i kùlturë w mediach

Òdpòwiesc	Karno I	Karno II	Karno III	Karno IV	Σ
Za wiele	0 0%	1 2,5%	3 7,5%	8 20%	12 7,5%
Tëli, co miałobë bëc	11 27,5%	11 27,5%	16 40%	5 12,5%	43 26,875%
Za mało	21 52,5%	15 37,5%	5 12,5%	3 7,5%	44 27,5%
Ni móm dbë	8 20%	13 32,5%	16 49%	24 60%	61 38,125%
Σ	40 100%	40 100%	40 100%	40 100%	160 100%

tikającëch sã kùlturë, jãzëka i turisticznëch wôrtnotów regionu. Jeden człowiek z karna I mô pòdsztrichniãté felënk programu „Rodnô Zemia” w telewizji. Hewò przikładowé òdpòwiescë (pisënk je òriginalny): „Brakuje ‘Wiadomości’ w wersji kaszubskiej, programów muzycznych z muzyką kaszubską w telewizji ogólnodostępnej”, „Ogólnodostępnych wiadomości w języku kaszubskim”, „O tradycji”, „Humoru”, „hmm może jakichś konkursów, programów promujących krajobraz i kulturę, w CSBTV za mało tego jest”, „programów dotyczących Kaszubów i ich kultury (o wiele więcej słyszy się o góralach, ślązakach)”, „są te, które powinny być, ale nadawane są zbyt rzadko”.

6. Wniosczi

Westrzód kaszëbsczich mediów – jak pòkazywają rezultatë badérowaniów zrobionëch westrzód młodzëznë, chtërna ùczi sã w I Òglowòsztôłcącym Liceum w Wejrowie – nôwikszą pòpùlarnotã mô radio, a òsoblëwie stacjô Radio Kaszëbë. Na drëdżim môlu nalôżô sã telewizjô, na trzecym prasa, a jinternet zajimô slédny, czwiôrti plac. Jak ju wëżi òstało zabédowóné, przëczënów pòpùlarnotë kaszëbsczich radiowich audicjów mòżna szëkac w jich atrakcyjnoce, przistãpnoscë i rozmienim gôdóny kaszëbiznë.

Kaszëbsczich radiowëch audicjów słëchô – czãsto, tej-sej abò rzôdkò – 85% młodzëznë, jakô znaje kaszëbsczi jãzëk i 27,5% młodzëznë bez kaszëbsczégò pòchòdzënkù. 25% z tegò òstatnégò karna òbzérô (rzôdkò, ale równak òbzérô) kaszëbsczé programë w telewizji, 15% sygô pò kaszëbską prasã. Rezultatë te mògą pòkazywac na zajinteresowanié tëch lëdzy nimùszebno kaszëbsczim jãzëkã, ale mòże kùlturą i gwës sprawama regionu, w jaczim mieszkają.

W pòdrechòwanim je mùsz scwierdzëc, że badérowania pòkazywają, że kaszëbsczé media – tak kaszëbskòjãzëkòwé, jak i pòlskòjãzëkòwé, chtërne zajimają sã regionã Kaszëbë – służą nié leno lëdzóm znającym kaszëbsczi jãzëk. Zdôwô sã, że kluczã do zwikszeniô pòpùlarnotë mediów je atrakcyjnota telewizyjnëch/radiowëch programów i prasowëch tekstów, tak żelë jidze ò zamkłosc, jak i fòrmã. Atrakcyjnota bédënkù mediów mòże miec cësk na zdrzenié na kaszëbsczi jãzëk i kùlturã jakno zjawiszcza czekawé i pòczestné, wôrt piastowaniô i rozwijaniô.

Pòdzãkòwania

Chcałabë jem nôsertni pòdzãkòwac Wastnie mgr Bòżenie Conradi, Direktor I Òglowòsztôłcącégò Liceum miona Króla Jana III Sobiesczégò w Wejrowie za żëcznosc, a téż szkólnym ti szkòłë za zrobienié anketë w swòjich klasach: Wastnie mgr Aleksandrze Kani, Wastnie mgr Justinie Makòwsczi-Bedinek, Wastnie mgr Éwie Miziarsczi, Wastnie mgr Dominice Serowi, a téż Wastnie mgr Béjace Staszak. Jem téż baro wdzãcznô Wastnie Òldze Aleksandrowsczi z Jinstitutu Anielszczëznë Gduńsczégò Ùniwersytetu za wespółrobòtã w zrobienim anketë i Wastnie dr Béace Jackòwsczi z Katedrë Sztatisticzi Gduńsczégò Ùniwersytetu za nadzwëkòwò wôrtné ùwôdżi.

Aneks
Pitania anketë tikającé sã mediów

1. Czë òbzérôsz telewizyjné programë pò kaszëbskù abò ò kaszëbsczi tematice?

   ☐ jo, czãsto ☐ jo, tej-sej ☐ jo, rzôdkò ☐ nié, nigdë

   Jeżlë jo, jaczé?

   ....
   ....

2. Czë słëchôsz Radia Kaszëbë (abò jiny stacji, chtërna nadôwô programë pò kaszëbskù abò ò kaszëbsczi tematice)?

   ☐ jo, czãsto ☐ jo, tej-sej ☐ jo, rzôdkò ☐ nié, nigdë

   Jeżlë jo, jaczich programów słëchôsz?

   ....
   ....

3. Czë zazérôsz na kaszëbsczé internetowé starnë?

   ☐ jo, czãsto ☐ jo, tej-sej ☐ jo, rzôdkò ☐ nié, nigdë

   Jeżlë jo, jaczé?

   ....
   ....

4. Czë czëtôsz prasã (cządniczi, dodôwczi do gazétów) wëdôwóną w kaszëbsczim jãzëkù abò pòswiãconą kaszëbsczi tematice wëdôwóną pò pòlskù?

   ☐ jo, czãsto ☐ jo, tej-sej ☐ jo, rzôdkò ☐ nié, nigdë

   Jeżlë jo, jaczé cządniczi, gazétë czëtôsz?

   ....
   ....

5. Czë jes dbë, że kaszëbsczi kùlturë i jãzëka w mediach je

   ☐ za wiele? ☐ tëli, co miałobë bëc? ☐ za mało? ☐ ni móm dbë

6. Jeżlë w pòprzédnym pitanim jes wëbrôł/wëbrała òdpòwiesc „za mało”, czegò pòdług Ce felëje w mediach (np. jaczich felëje programów/artiklów)?

   ....
   ....

ROBÒTA NAD PIERSZIM KASZËBSKÒ-SERBSCZIM SŁOWÔRZÃ

Dušan-Vladislav Paždjerski

0. Wprowadzenié

W nym dokazu przedstôwióm ùdbã kaszëbskò-serbsczégò słowarza (spòdlowi słowôrz w jaczim je kòl 15 000 hasłów), jak téż problemë, chtërne pòjôwiają sã òb czas ùsôdzaniô taczégò słowarza. Żlë jidze ò dwùjãzëkòwą kaszëbską leksykògrafiã, mëszlã, że nen słowôrz bãdze wiôldżim pòkrokã, temù że w jegò przërëchtowanim mdą wëzwëskóné gwësné zabiedżi, jaczé donąd w ti leksykògrafie nie bëłë wëzwëskóné. Rechùjã, że bëlniészé òbtaksowanié pòcwierdzy nã tezã, ale ju terô mòże ùznac, że òpùblikòwanié samégò słowarza dô wëmierné kòrzëscë w ùsôdzanim dwajãzëkòwëch słowarzów, w jaczich jednym z elementów je kaszëbsczi jãzëk.

1. Kaszëbsczé dwajãzëkòwé słowarze

1.1. Historiczny przezérk

Jak do terô ò kaszëbsczich słowarzach nôwicy pisała H. Pòpòwskô-Tabòrskô[1].

---

[1] W Lëteraturze òstałë zacytowóné leno nôwôżniészé pùblikacje: Popowska-Taborska 1994: 15–25 Popowska-Taborska 1996: 11–16 Popowska-Taborska 2001: 243–255 Popowska-Taborska 2002: 122–129 Popowska-Taborska 2006: 141–150 ëtd.

Pierszi kaszëbsczi dwajãzëkòwi słowôrz to môłi niemieckò-kaszëbsczi słowôrz pastora G. L. Lorka, jaczi pòwstôł w rãkòpisu ë chtëren pewno pòwstôł miãdzë 1843 i 1850 r. Pierszi drëkòwóny (kaszëbskò-rusczi) słowôrz béł òpùblikòwóny jakno dzél wiãkszégò studium: *Остатк иСл авян на южном берегу Бал тійск аго моря*, pióra znónégò rusczégò slawistë A. Hilferdinga (rus. A. Гильфердинг, Hilferding 1862: 169–191). Môłi kaszëbskò-pòlsczi słowôrz (230 hasłów) pierszi rôz béł òpùblikòwóny jakno dzél pòémë H. Derdowsczégò *O panu Czorlińscim co do Pucka po sece jachoł* (Derdowski 1990: 143–146). Pierszé samòdzelné wëdanié dwajãzëkòwégò słowarza (tak pò prôwdze kaszëbskò-pòlsczégò chòc autór pòdôwô pòlsczi òpisënk kòżdégò kaszëbsczégò hasła, a nié jegò pòlską równoznaczënã) pùblikùje G. Pòbłocczi w 1887 r. pt. *Słownik kaszubski z dodatkiem idyotyzmów chełmińskich i kociewskich* (Pobłocki 1887).

Wëżi wëpisóną lëstã, jak téż czile pùblikacjów, ò jaczich nie bëło nadczidnioné, mùsz je traktowac jakno gwësny ôrt przedhistorii kaszëbsczi dwajãzëkòwi leksykògrafii. Prôwdzëwô historiô zaczinô sã razã z pùblikacją słowarza S. Ramùłta (*Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Ramùłt 2003), chtëren béł wëdóny bez Pòlską Akademiã Nôùków i Ùmiejãtnosców z Krakòwa w 1893 r. Słowôrz béł baro dobrze òbtaksowóny w wëdôwiznowëch recenzjach, a w jedny béł nawetka pòrównóny do słowarza refòrmatora serbsczégò jãzëka Vuka Stefanovicia Karadżicia (!):

> Żlë jidze ò dokładnosc ë gruntownosc mòże pòrównac dokôz Wastë Ramùłta leno ze słowarzã Vuka Karadżicia, ò jaczégò zalétach tak jô, jakno i jinszi ùczałi tak pòlsczi jak i zagraniczny wëpòwiedzelë jedno zdanié – jak nôwiãkszégò ùznaniô.[2]

Donëchczôs dwajãzëkòwé kaszëbsczé słowarze wëdôwóné bëłë leno jakò diferencyjné, tj. zapisywóné w nich bëłë leno ne hasła, jaczé w wiôldżim dzélu (etimòlogiczno abò znaczënkòwò) apartniłë sã òd pòlsczégò jãzëka (temù, że wnenczas, ùznôwelë że kaszëbizna to dialekt pòlsczégò jãzëka); S. Ramùłt pierszi rôz w samòdzelno wëdónym słowarzu zaczął kaszëbiznã traktowac jakno apartny jãzëk (co pòstrzédno pòcwierdzëła téż Krakòwskô Akademiô, wëdôwającë słowôrz). Wëdanié słowarza tak ùłożonégò dało wiele spiérków, przede wszëtczim w Pòlsce, a pòtemù téż w słowiańsczi i swiatowi slawistice (na diskùsjô, w gwësnym dzélu warô nawetka do dzysô miãdzë warszawsczim kaszëbòlogicznym strzodowiszczã – jaczé wcyg je dbë, że kaszëbsczi jãzëk to dialekt pòlsczégò jãzëka – i gduńsczim kaszëbòlogicznym òstrzódkã[3]), co doprowadzëło do pòwstaniô tzw. kaszëbsczi sprawë[4] i kùńc kùńców zacwierdzëło status kaszëbsczégò jãzëka westrzód słowiańsczich jãzëków, a równoczasno miało cësk na wiãksze zajinteresowanié nym zagadnienim westrzód samëch Kaszëbów (Treder 1995$_2$) i, kùreszcze doprowadzëło do wzmòcnieniô kaszëbsczi nôrodny swiądë.[5]

---

[2] Dzél recenzji krakòwsczégò profesora A. Kalinë (Horodyska 1993: XXII).

[3] Przëstójnicë teorii, że kaszëbsczi jãzëk to dialekt są pò dzys dzéń baro aktiwny. Jejich òstrzódk to Pòlskô Akademiô Nôùków, jakô prawie niedôwno skùńczëła wëdawac (2010) szesctomòwi *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* (Warszawa 1994–2010, t. 1–6). Jejich szlachã, w dzélu, jidze Serbskô Akademiô Nôùków i Ùmiejãtnosców w swòjim słowarzu pt. *Етимолошк и речник српског језик а*, w jaczim kaszëbsczé słowa są leno tedë, czej apartnią sã òd pòlsczich słowów, co nie tikô sã jinszich słowiańsczich jãzëków (Paždjerski 2009: 39).

Copającë sã do czasów, czedë S. Ramùłt ùsôdzôł swój słowôrz, ni mòże gadac ò kaszëbsczi òrtograficzny abò òglowòjãzëkòwi normie. S. Ramùłt ùsôdzô swòjã gwôsną òrtograficzną normã, w jaczi chce zmiescëc całą bòkadnosc kaszëbsczi fònetiсzi, co dolmaczi we wstãpie (Ramułt 2003: 475/XXIII-480/XXVIII). Słowôrz S. Ramùłta nie je diferencyjny i wnetka kòl kòżdégò kaszëbsczégò słowa pòdôwô czile pòlsczich równoznaczënów, a na kùńcu dôwô chòc jedno przikładowé zdanié, ale nie pòdôwô zdrzódłów.

Mòże rzec, że dzysdniowé wëdania słowarza S. Ramùłta (pòcząwszë òd 2003 r.), w kaszëbsczim jãzëkù pòstrzédno spełniwają rolã normatiwnégò ùczbòwnika, bò fachòwé ùdzysdniowienié słowarza wedle wskôzów dzysdniowégò kaszëbsczégò pisënkù, zrëchtowóné bez J. Trédra, doprowadzëło do te, że słowôrz je wcyg ùżiwóny, przedstôwiającë leno kąsk barżi archajiczny jãzëkòwi materiał (wiãcy jak 18 000 hasłów).

1.2. Nônowszé słowarze

Wëmieniwającë specjalisticzné nôùkòwé pùblikacje w fòrmie słowarzów (Lorentz 1908–1912, Lorentz 1958–1983, Stieber/Popowska-Taborska 1964–1978, Sychta 1967–1976), mùsz je nadczidnąc ò czile nowëch wëdaniach, jaczé chcałëbë wniesc pewną normatiwnosc do kaszëbsczégò jãzëka i jegò pisënkù. Gôdka tuwò, chronologiczno zdrzącë, w pierszi rédze, ò *Słowniczku kaszubskim* (Labuda 1960), a pòtemù *Polsko-kaszubskim* i *Kaszubsko-polskim słowniku* A. Labùdë (Labuda 1981 i Labuda 1982). Pierszi, diferencyjny, béł namieniony przede wszëtczim jakno fachòwô pòmòc dlô szkólnëch, jaczi nie bëlë Kaszëbama, a robilë w kaszëbsczim strzodowiszczu. Dwa drëdżé przede wszëtczim miałë za zadanié, bë stac sã dlô kaszëbsczich jintelektualistów pò rôz pierszi nôrzãdłã, jaczé bë pòmògło jima w pisóny fòrmie wërażac to, czegò w lëteraturze wëmôgô dzysdniowé żëcé (do te czas pùblikacje w kaszëbsczim jãzëkù rzôdkò bëłë wëdôwóné i w wiôldżim dzélu bëłë to dokazë lëdowi lëteraturë abò zajinspirowóné ną lëteraturą). Z ti przëczënë w nëch dwùch słowarzach je dosc wiele neòlogizmów, co lëchò òbsądzają przedstôwcowie teorii (jak téż jinszi kaszëbòlodzë), że kaszëbizna je dialektã pòlsczégò jãzëka (Popowska-Taborska 1996: 51).

---

[4] Pòmión nëch pòlemików (tam téż zdrzódła) mòże nalezc w: Horodyska 1984, Treder 1992, Horodyska 1993, Horodyska 1995, Treder 19951, Treder 19952, Roppel 1995, Urbańczyk 1995.

[5] Jinspiracji w słowarzu Ramùłta szukelë (i nalôżelë) téż kaszëbsczi dzejarze nôrodnégò rëchù. Òb.: Labuda 1986: 213–214.

Na gwës jednym z wôżniészich kaszëbsczich dwajãzëkòwëch słowarzów, jaczi je mùszebnym nôrzãdłã w robòce z kaszëbsczim jãzëkã, je *Słownik polsko-kaszubski* J. Trepczika (Trepczyk 1994). Nen dwatomòwi słowôrz, w jaczim je kòle 60 000 hasłów, mô bëc (i ną fùnkcjã pełni do dzysô) przédną pòmòcą w dolmaczënkù słowów z codniowégò żëcô z pòlsczégò jãzëka (jaczi panëje w kòmùnikacje Kaszëbów), chtërnëch w kaszëbsczim jãzëkù nie bëło. Nadto autor, pòdobno jak jegò pòprzédca, A. Labùda, jesz wiãcy, próbòwôł miec cësk na jãzëkòwą pòlitikã bez swòjistą „depòlonizacjã" kaszëbsczi leksyczi, jaką zjiscył, bédëjącë na pierszim môlu pòmiãdzë kaszëbsczima synonimama neòlogizmë, archajizmë abò regionalizmë, a dopiérze pòtemù pòlonizmë (abò słowa co szlachùją fòrmą, a nawetka są jistné jak w pòlsczim jãzëkù), czãsto nawetka je òpùszczającë[6]. Równak słowôrz nen je prôwdzëwą skarbnicą kaszëbsczégò jãzëka, jakô kòrespòndëje ze swòjima pòlsczima równoznaczënama.

Na kùńc negò zarësu nadczidnąc mùszi ò nônowszim «dzeckù» kaszëbsczi leksykògrafie, słowarzu *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*[7], znónégò kaszëbsczégò dolmaczérë, normatiwistë ë znajôrza kaszëbsczégò jãzëka E. Gòłąbka (Gòłąbk 2005). I chòc w òbgôdiwónym słowarzu, w wiãkszoscë przëtrôfków, autór kaszëbsczé hasła rozsądzywô za pòmòcą kaszëbsczich synonimów abò òpisënków, równak wiôldżi dzél hasłów òstôł òpisóny z pòmòcą pòlsczich równoznaczënów abò z pòmòcą fòrmùłë „tak samo jak w polskim" (Paždjerski 20071: 70), temù téż ë nen słowôrz mòże ùznac w dzélu za dwajãzëkòwi.

2. Problemë, jaczé są z ùsôdzanim kaszëbskò-serbsczégò słowarza

2.1. Słowôrzowi dzél

2.1.1. Zwãkòwô systema kaszëbsczégò jãzëka

Kaszëbsczé abecadło mô pòstãpné znaczi: a, ą, ã, b, c, d, e, é, f, g, h, i, j, k, l, ł, m, n, ń, o, ò, ó, ô, p, r, s, t, u, ù, w, z, ż (Ramułt 2003: 20), a system głosek posiada nastépujące elementy: a [a], ą [uŋ/uɱ], ã [aŋ/aɱ], b [b], c [c], ch [h], cz [č́], d [d], dz [ʒ], dż [ǯ́], e [e], é [é], ë [ə], f [f], g [g], h [h], i [i/'i/j], j [j], k [k], l [l], ł [u̯], m [m], n [n], ń [ń], o [o], ò [u̯e], ó [u], ô [å], p [p], r [r], rz [ž́], s [s], sz [š́], t [t], u [ü], ù [u̯ü], w [v], z [z], ż [ž́].

Bôczënk mùszi dac na znaczi niecharakteristiczné dlô np. pòlsczégò jãzëka, a téż dlô jinszich słowiańsczich jãzëków: ã, é, ë, ò, ô, ù. Na ã, é, ë, ô zaczinô sã baro mało słowów (p. np. Gòłąbk 2006: 14, 104, 330) – na 'u' żódné (ale na 'ù') – zôs 'o' w jinicjalny pòzycje, wedle niechtërnëch zdrzódłów, pòjôwiô sã w gwësny lëczbie pòżëczków (np. oaza, oficéra; Gòłąbk 2006: 293, 314) i wëkrzëkników (och, ocho; Gòłąbk 2006: 304). W Ramùłt 2003 taczégò zjawiszcza ni ma (‘ò’ i ‘ù’ są wariantama ‘o’ i ‘u’ i systematiczno je zastãpùją w jinicjalny pòzycje i pò ‘b’, ‘ch’, ‘g’, ‘h’, ‘k’, ‘m’, ‘p’ i ‘w’). Tuwò téż pòjôwiô sã sprawa wëbiéru pòprawnégò zdrzódła.

---

[6] Np. jakno równoznaczënë pòlsczégò słowa 'styczność', autór pòdôwô za régą: 'zôłącz', 'łączba', 'stik', 'związk', 'zetkniącé', a w słowôrzu S. Ramùłta mómë leno 'związk'.

[7] Ò nim wiãcy jem pisôł w: Paždjerski 20071, Paždjerski 20072.

Do tegò problemã są téż słowa ekscerpòwóné ze słowarzów pisónëch z pòmòcą jednégò ze starszich pisënków[8] kaszëbsczégò jãzëka (np. Trepczyk 1994: 4), bò wedle nich zlabializowóné ‘ò’ i ‘ù’ nie bëłë céchòwóné.

Na kùńc, pòjedinczé zdrzódła (np. Gòłąbk 2006) traktëją jakno jeden element alfabeticznégò pòrządkù (!), wiãc słowa, chtërne zaczinają sã na jeden abò drëdżi znak kaszëbsczégò alfabétu prezentëją w spòsób miészóny (np. w. pòsobica hasłów: ‘òdżin’, ‘oferowac’, ‘oferta’, ‘òfiara’ itd., Gòłąbk 2006: 314).

W kaszëbskò-serbsczim słowarzu òstała przëjãtô panëjącô kòncepcjô, jaką regùlëje nônowszi pisënk z 1996 r., a słowa z wczasniészich pùblikacjów, jaczé ni mają wszëtczich diakriticznëch znaków (a są wëekscerpòwóné z nëch zdrzódłów), òstałë dostosowóné do nônowszi òrtograficzny normë. W przëtrôfkù słowów jaczé zaczinają sã na znaczi ‘ò’ i ‘o’ ne òstałë rozdzeloné i pòdóné w pasowny pòsobicë (jakno hasła chtërne zaczinają sã na ‘o’ a pòtemù ‘ò’), jak to je òsoblëwé téż dlô jich jinszich pòzycjów (bënë abò pòd kùńc słowa). Przikłôd z maszënopisu słowarza:

O
och EG JT ох!
oficéra [oficéra] EG JT официр
opera EG JT опера
(...)

Ò
ò [ṷe] RA EB JT 1. за време, в. òb, ò drogã оп уту, за времеп ута, ò dzéń за дана EB 2. о! RA JT

---

[8] W drëdżi pòłowie XX stalata bëłë trzë refòrmë pisënkù kaszëbsczégò jãzëka: w 1952, w 1974 i slédnô w 1996 r. (Bolduan 1997: 280–281). Czekawé, że niżódnô z nich nie bëła programòwò zrealizowónô w jaczims z normatiwnëch ùczbòwników (pisënk, słowôrz, gramatika), le nôprzód rozsądzoné bëło ò zmianach na zéńdzeniach fachówców, a dopiérze pòtemù bëłë realizowóné w pòjedinczich wëdôwiznach kaszëbsczich pùblikacjów (w przëtrôfkù slédny refòrmë spòdlową wëkładniã pisënkù pòdôł w autorsczim wëdanim E. Gòłąbk – Gòłąbk 1997 – rozprôcowùjącë jã z drobnotama wedle gwôsny wizji.

Kąsk jinaczi wëzdrzała robòta kòl refòrmòwaniô pisënkù np. slédno w serbsczim jãzëkù. Panëjącô dzysô wersjô serbsczégò pisënkù òstateczno bëła wëprôcowónô i zaprezentowónô bez karno autorów w òrtograficznym ùczbòwnikù w 1994 r., a równoczasno òstałë zabédowóné jesz dwa jinëch autorów (np. w 1993). Òstateczno rozsądzający głos miało serbsczé Minysterstwò Edukacji òznacziwającë jakno òficjalny pisënk wëdóny w 1994 r.

> **òb** [u̯̭ep] RA EG JT CW за време, у ток у,кроз, òb носпреко ноћи, обноћ, òb czas за време, у времену, док, òb dzéń за дана, у ток у дана, òb jeséńпреко јесени, òb latoпреко л ета, òb zëmãпреко зиме, òb rézã за времеп ута,п утовања, òb wieczór током вечери, òb zymk за времепролећа RA (...)

Jak je widzec na przikładze, w słowarzu mòże nalezc téż wëmòwã kaszëbsczich słowów, czegò donëchczôs w dwajãzëkòwëch kaszëbsczich słowarzach nie bëło. Prôwdac, wielné słowarze kaszëbsczégò jãzëka ju z pòmòcą zapisu hasłów próbòwałë rozsądzëc téż sprawã wëmòwë[9], ale żóden z nich nie zajimôł sã tim problemã w òrtograficzno zestandarizowóny wersji wespółczasnégò słowarza. Wëmòwã w nadczidłim kaszëbskò-serbsczim słowarzu chcã òstateczno zdefiniowac pò kònsultacjach z fachówcama, jaczi gôdają pò kaszëbskù, jak téż z dialektologama z Gduńsczégò Ùniwersytetu i bãdze òna pòdónô w nôbarżi ùniwersalny fòrmie, co równoczasno bãdze pierszą próbą pòdaniô jedny ùgòdowi fòrmë (z mòżlëwima nacéchòwónyma wëjątkama) òrtoepiczny dlô wszëtczich dialektalnëch apartnosców, z równoległim pòdôwanim kònkretnëch przikładów kaszëbsczi leksyczi[10]. W słowarzu bãdze nacéchòwónô leno òsoblëwô, kaszëbskô wëmòwa.

2.1.2. Frekwencjô słowów w kaszëbsczim jãzëkù

Ni ma frekwencyjnëch ùczbòwników, jaczé zajimają sã czãstotlëwòscą pòjôwianiô sã słowów w kaszëbsczim jãzëkù w jaczimbądz aspekce. Dlô pòtrzebów słowarza, w dzedzënie frekwencji, jakno autór, wëzwëskôł jem doswiôdczenié, jaczé jô dobéł òb czas 11 lat badérowaniô kaszëbsczégò jãzëka. Rozmieje sã, że nie traktowôł jem negò doswiôdczeniô w absolutnym sensu, a dokładno, nie òpiérôł jem swòjégò wëbiéru hasłów leno na nim. Òstało òno wëzwëskóné jakno gwësny ôrt kòntrolny wiédzë i dodôwkòwò narzãdłów w wëbiérze kaszëbsczi leksyczi.

Lëczba hasłów nie òstała z górë dokładno òkreslonô, ale kòncepcjô wëbiéru òpiérała sã na pragnienim, żebë serbsczi i slawisticzny pùblicznoscë zaprezeńtowac pòdstawòwi zasób leksykalny negò, westrzód Słowianów mało znónégò, jãzëka. Wëbiér òpiérôł jem na krziżowanim cytowónégò materiału w słowarzach, jaczé w wiôldżim dzélu mają tendencjã do bëcégò (chòc szkòda, że nié w całoscë) normatiwnyma. Przede wszëtczim jidze ò miészé słowarze: *Twój pierszi słowôrz* K. Kwiatkòwsczi i B. Bòbrowsczégò (Kwiatkòwskô/Bòbrowsczi 2003), słowôrz na kùńcu ùczbòwnika (a téż pòd kòżdą ùczbą) *Ùczimë sã pò kaszëbskù* M. Cëbùlsczégò i R. Wòsôk-Slëwë (Cybulski/Wosiak-Śliwa 1992: 91–100), dali słowôrz jaczi je w ùczbòwnikù D. Pioch, *Kaszëbë.*

---

[9] Nadczidnã le ne nôwôżniészé: Sychta 1967–1976, Ramułt 2003 (jidze mie ò pierszé wëdanié z 1893 r.), wczasné dokôzë Cenôwë, słowarze Lorentza, Hilferding 1862, jak téż niedôwno dokùńczony Boryś/Popowska-Taborska 1994–2010.

[10] Donëchczôs bëłë abò pòdôwóné kaszëbsczé przikładë (hasła) blós w jaczis z wersji fòneticznégò zôpisu (jakô apartniła sã òd słowarza do słowarza) bez wëmòwë abò reglë sfòrmùłowóné bëłë w ùczbòwnikach jinszégò ôrtu: np. Tréder 2009: 45–47, Gòłąbk 1992: 273–275 ëtd.

Zemia i lëdze (Pioch 2001: 116–120), słowôrz i wielné słowa rozproszoné w *Rozmówkach kaszubskich* E. Gòłąbka (Gòłąbk 1992: 81–116) i ju nadczidłi *Słowniczek kaszubski* A. Labùdë i jegò dwa jinszé słowarze. Materiał wëekscerpòwóny (na spòdlim òbtaksowaniô autora) z nëch, w gwësnym sensu pòdstawòwëch słowarzów, òstôł skrziżowóny z wiãkszima słowarzama, ò jaczich bëło w dzélu 1.2.: E. Gòłąbka, J. Trepczika i S. Ramùłta. W wëbiérze pòdstawòwi słowiznë baro mie pòmògłë téż niechtërne pòlsczé ùczbòwniczi, np. *Słownik minimum języka polskiego* Z. Kùrzowi i H. Zgółkòwi (Kurzowa/Zgółkowa 1992) i *Obrazkowy słownik języka polskiego* A. Seretny (Seretny 1993) ëtd.

Krziżowanié negò ôrtu bëło brëkòwné, temù że w kaszëbsczich słowarzach panëje wiôlgô nierównomiernota w prezentowanim leksykalnégò materiału i ni ma normatiwnégò słowarza w fùlnym negò słowa znaczenim (normatiwnosc *Słowarza normatiwnégò* E. Gòłąbka stoji w wiele dzedzënach pòd znakã zapitaniô, ò czim wiãcy jem pisôł w np. Paždjerski 2007). Metoda ekscerpcji òpiérała sã na zôczątkòwim wëbiéranim słowów, chtërne pòtemù bëłë sprôwdzóné w trzech wiãkszich nadczidłëch słowarzach. Żlë òstałë pòcwierdzoné téż w słowarzu S. Ramùłta abò E. Gòłąbka (słowôrz J. Trepczika béł ùżiwóny jakno kòntrolny, bò do jegò òbiektiwnoscë są zastrzedżi bez za wiôlgą tendencjã do neòlogizowaniô), bëłë wëzwëskiwóné w kaszëbskò-serbsczim słowarzu. Wëjątkòwò bëła dodôwónô słowizna, jakô nie òstała pòcwierdzonô w niżódnym z nadczidłëch słowarzów abò je leno w słowarzu J. Trepczika, a jaczich wëbiér wënikôł z jãzëkòwégò doswiôdczeniô autora.

Wszëtczé pòcwierdzoné zdrzódła są nacéchòwóné za pòmòcą systemë skrócënków (np. JT – J. Trepczik, RA – słowôrz A. Ramùłta, EB – *Twój pierszi słowôrz* itd., grëbim sztrichã), wiôldżima lëtrama, bezpòstrzédno pò hasłowim słowie (w. pòprzédny przikłôd w dzélu 2.1.). Brëkòwnota cytowaniô wëchôdała z pewny rozmajitoscë (w chtërny nie dozdrzóno òsoblëwi systemë) fòrmów, jaczé mòże pòtkac w badérowónëch słowôrzowëch zdrzódłach. Równak, ùmëslënkã autora bëło, żebë pòdôwanim zdrzódłów za baro nie òbcążëwac słowarza, le blós nacéchòwac òdpòwiedzalnosc zdrzódłów za przikłôd dlô tegò brëkòwnika, chtëren bë chcôł dóną sprawã lepi pòznac. Òznaczenia zdrzódłów nie tikają sã leno wëekscerpòwónëch słowów le téż znaczeniów, jaczé rozmajité słowarze pòdôwają jinaczi. W taczim przëtrôfkù, òznaczenia zdrzódłów òstałë pòdóné zwëkłim drëkã za kònkretnym znaczenim abò przed wiãkszą grëpą znaczeniów (dwa abò wiãcy) chtërne òstałë zawarté w jednym zdrzódle (przikłôd z 2.1.3. pùnkt A1).

2.1.3. Jãzëkòwô norma w kaszëbsczim jãzëkù[11]

Nen problem òbjimô, òkróm ju nadczidłëch trudnosców zrzeszonëch z òrtografią a tikającëch sã kaszëbsczich znaków: **A.** Niezrozmiałoscë wkół pisënkù w związkù z: **1.** zapisã słowów w kaszëbsczim jãzëkù, **2.** adaptacją cëzëch włôsnëch mionów,

---

[11] Kaszëbską jãzëkòwą normã krótkò przedstôwiôł jem w pùblikacji: Paždjerski 2006.

3. adaptacją kaszëbsczich włôsnëch mionów (przede wszëtczim nôzwësków), **B.** Niezrozmiałoscë wkół gramaticzny normë, **C.** Niezrozmiałoscë wkół leksyczi, **D.** Niezrozmiałoscë wkół lëteracczi normë.

A1. W ùkłôdanim kaszëbskò-serbsczégò słowarza nôwicy jiwrów bëło z trudnoscama w pùnkce A1. (pùnktë A2. i A3. bãdą òbgôdiwóné w dzélu 2.1.4.). Kò, w rozmajitëch zdrzódłach, taczé same słowa pòdôwóné bëłë w rozmajitëch òrtograficznëch fòrmach. Òsoblëwie bëło to widzec w gwësny òpòzycje pòmiãdzë słowarzã J. Trepczika z jedny, w jaczim panëje òrtograficznô norma z 1974 r. i słowarzã E. Gòłąbka i S. Ramùłta z drëdżi stronë, jaczé òstałë zredagòwóné na spòdlim òrtograficzny normë z 1996 r. Rozmieje sã, że w kaszëbskò-serbsczim słowarzu òstałë wëzwëskóné wskôzë slédnégò kaszëbsczégò pisënkù, chòc òn téż w gwësnëch przëtrôfkach nie je do kùńca zdefiniowóny.

Przede wszëtczim, nót je pòdsztrichnąc, że nosówka ‘ã’ w pisënkù z 1974 r. bëła pisónô jakno ‘ę’ (je to òstałosc nenczasny dbë, żebë òsoblëwé kaszëbsczé znaczi – zwãczi – bëłë jak nôblëższé pòlsczi òrtograficzny normie)[12], co czasã dôwało zmianë w pòsobicë pisaniô pòjedinczich słowów, przede wszëtczim nëch, jaczé mają nosówkã na drëdżim placu: np. (Labuda 1982) **gęba** za **gëldzëc**, w nowim kaszëbskò-serbsczim słowarzu **gãba** za **gazétnik** ëtd.

Dali, słowôrz J. Trepczika (Trepczyk 1994 I: 237) np. pòd pòl. **kierunek** dôwô òdpòwiednik ‘czierënk’, w czasu czedë E. Gòłąbk, w zgòdze z òbòwiązëjącą normą pòdôwô leno **czerënk** (to tikô sã wszëtczich słowów, jaczé zaczinają sã na czie-: cze-, a chtërne pòwstałë z palatalizowónégò k). To doprowôdzô do niewiôldżégò przesuwaniô hasłów w nowim słowarzu w stosënkù do nëch wëdónëch wedle stôri normë (nen problem je rzadzy òbecny téż bënë słowów).

Pòstãpną sprawą są różnice w adaptacji słowów z łacëznë na -cëjô/-cjô (w pòlsczim jãzëkù -cja), co pò dzys dzéń wëwùłuje pòlemiczi (Ùchwôlënk 2007: 31). Òstała na sprawa rosądzonô cytowanim nëch dwùch fòrmów w hasłowim pòlu.

Na kùńcu, gwësné problemë bëłë z rozmajitima fòrmama w zdrzódłach wëdôwónëch na spòdlim rozmajitëch òrtograficznëch zdrzódłów, na jaczé ne różnice miałë cësk leno w pewnym dzélu (chòc czãsto mòżna bëło je wrechòwac do karna niezrozmiałosców wëwòłónëch nieùregùlowóną òglową jãzëkòwą normą – pùnkt C). W taczich przëtrôfkach pòdôwónëch bëło (jakno hasłowé słowò) czile fòrmów, jaczé pòjôwiałë sã w nôwiãkszi lëczbie nôbarżi kòmpetentnëch zdrzódłów (cytëjącë ne zdrzódła), wiãc dochôdało do nietipiczny sytuacji, że hasło mô czile równoległëch hasłowëch słowów. Przikładë z maszënopisu:

---

[12] Spòsób zapisowaniô znaków wedle òrtograficzny normë z 1974 r. òstôł wëdolmaczony w hëfce Zasady 1975: 14–15, jakô swòją pòzwą (*Zasady pisowni kaszubskiej*) mòże mòżlëwégò brëkòwnika zmilëc, bò nie je to klasyczny òrtograficzny ùczbòwnik (np. w pòrównanim do taczich pòdobnëch pôłniowòsłowiańsczich ùczbòwników), bò (z dzedzënë òrtografie) òkróm spòsobù pisaniô znaków, zajimô sã jesz leno bëlnym zapisã diskùsyjnëch fòrmów w leksyce, słowòtwórstwie i rozsądzô bëlné pisanié miészi lëczbë dubletów.

> **gbursczi** [gbu̯̭ürš́č́i] RA EG gbùrzczi [gbu̯̭ürš́č́i/gbu̯̭üš́č́i?] JT 1. RA EG сељачк и, сеоск и 2.пољопривредни JT (...)
>
> **hewò** [hevu̯̭e] **EG JT hewòle, hewò le** [hevu̯̭ele] **EG** ево; ту JT, JT hewò tu ту itd.

B. W Tréder 2009: 19 je napisóné:

> Ni mómë jesz dzysô do kùńca ùsztôłtowóny normatiwny kaszëbiznë i donądka téż nie pòwstała kaszëbskô gramatika w całoscë normatiwnô. Tec za taką ni mòże bëc ùznôwónô *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny* E. Breza, J. Treder (1981). Nôbarżi z samégò założeniô normatiwné są dzysô E. Gòłąbka *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù* (...), chtërne nimò titla nie òpisëją le samégò pisënkù (Gòłąbk 1997).

Temù, òglowô problema normë w kaszëbsczim jãzëkù òbjimô téż sprawã normatiwny gramaticzi, a w związkù z tim téż zagadnienié normalizowaniô kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka[13]. Rozmieje sã, że nen problem mô cësk téż na ùkłôdanié kaszëbskò-serbsczégò słowarza (wëbiér „standarizowónëch” hasłowëch słowów zgódno z gramaticzną normą), przede wszëtczim, bò rozmajité zdrzódła pòdôwają rozmajité przikładë zgódné z „gwôsną” gramaticzną ë lëteracką normą. Taczi stón je wiôldżim wëzwanim w związkù z pisanim wprowôdzającégò Gramaticznégò szkicu, jaczi bãdze mùszôł òpierac sã na gwësnégò ôrtu sparłãczenim leno w dzélu normatiwnëch i fragmentaricznëch gramatików[14].

Nen problem òstôł rozsądzony bez równoległé pòdôwanié (pòdobno jak to òstało òpisóné w pùnkce A1) hasłowëch słowów wëekscerpòwónëch z nôbarżi kòmpetentnëch słowarzów, przë sprawdzenim jejich (żlë bëło to mòżlëwé) we wspòmniónëch gramaticznëch ùczbòwnikach. Przikładë:

> **gwës** [gvəs] RA EG JT DP CW EB gwësnie [gvəsńe] RA gwësno [gvəsno] RA EG JT CW сигурно/сигуран (gwës), несумњиво, наравно; JT (kò) gwësnoп a (...)

---

[13] Ò ti sprawie wiãcy mòże przeczëtac w Treder 2005 jakô, pòmijającë titel, przede wszëtczim analizëje wëjątkòwé (i baro jindiwidualné) lëteracczé jãzëczi (bédënk czerënków w jaczim kaszëbskô lëterackô norma bë mògła jic) barżi znaczącëch pòstacjów kaszëbsczi pismieniznë: F. Cenôwë, A. Majkòwsczégò i „Młodokaszëbów”.

[14] Òkróm nadczidłégò Gòłąbk 1997 i Breza/Treder 1981, pòstrzédno ną sprawą zajimô sã téż Cybulski/Wosiak-Śliwa 2001, Cybulski 1992, Gòłąbk 1997, jak téż w czile artiklach Breza 2001 ëtd.

jabłónka [jabu̯ünka] **EG jabłóń** [jabu̯üń] **EG jabłóniô** [jabu̯üńå] **RA jabónka** [jabunka] **EG JT** *бот.* јабук а (врста)
(...)

kòżderny [ku̯ež́derni] **JT kòżdërny** [ku̯ež́dərni] **EG kòżden** [ku̯ež́den] **EG kòżdi** [ku̯ež́di] **RA EG** свак и

C. Pòdobno jak w pòprzédnym pùnkce, brak ùjednolicony leksyczi, w wiôldżim dzélu ùtrudniwô ekscerpcjã hasłowëch słowów do nowégò kaszëbskò-serbsczégò słowarza. Ani Gòłąbk 2005 bez niezrozmiałi i nieùjednolicony wëbiér leksyczi (Paždjerski 2007: 70–71), ani Trepczik 1994 bez za wiôlgą neòlogizacjã, jak téż Ramùłt 2003 bez swòjã archajicznosc nie są gwësnym zdrzódłã wëbiéru do ekscerpcje.

Nen problem òstôł rozsądzony ju bez nadczidłé krziżowanié zdrzódłów i, w wiôldżim dzélu, arbitralno, na spòdlim doswiôdczeniô autora.

D. Dlô negò pùnktu charakteristiczné je ju zacytowóné zdanié z Tréder 2009: „Ni mómë jesz dzys ùsztôłcony do kùńca normatiwny kaszëbiznë (...).” Téż dzysô niegwësny je kawel kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka[15]. Tim barżi, z chãcë ùsadzeniô nôbarżi reprezentatiwnégò wëbiéru, w kaszëbskò-serbsczim słowarzu znôwù òstała wëzwëskónô metoda krziżowaniô zdrzódłów i, żlë bëło to brëkòwné, pòdôwanié równoległëch hasłowëch słowów. I chòc kaszëbsczé słowarze czãsto pòdôwają, jaczé słowa są charakteristiczné dlô pòjedinczich kaszëbsczich dialektów, w kaszëbskò-serbsczim słowarzu taczi zabiég béł rzôdczim przëpôdkã z wëjątkã baro bòkadnégò słowińsczégò dialektu.

2.1.4. Adaptacjô włôsnëch mionów w kaszëbsczim jãzëkù

Adaptacjô włôsnëch mionów w kaszëbsczim jãzëkù òbjimô: **A.** problem adaptacji cëzëch włôsnëch mionów *słowiańsczich i niesłowiańsczich*, **B.** problem prezentacji kaszëbsczich *toponimów* zaadaptowónëch w pòlsczim jãzëkù, **C.** problem readaptacji kaszëbsczich włôsnëch mionów (przede wszëtczim *nôzwësków*) z pòlsczégò na kaszëbsczi (i jich ùżëcé) i problem adaptacji kaszëbskò kaszëbsczich (miono z zestawieniégò miono + nôzwëskò).

---

[15] Nôbarżi kaszëbsczi lëteracczi jãzëk badérowôł J. Tréder. Równak, òn w swòjich dokazach (Treder 2001: 216–218, Treder 2005 i Treder 2006: 113–114) wërazno nie gôdô jaczi je (abò jaczi bë miôł bëc) lëteracczi jãzëk Kaszëbów le (nôbarżi dokładno w Treder 2005 i, mòże nôbarżi dokładnô w Treder 2009: 42 i dali) òpisëje jaczé to „lëteracczé jãzëczi” pòjôwiałë sã ù nôbarżi znónëch kaszëbsczich pisarzów. Rozmieje sã, że jidze baro czãsto ò przedstôwców rozmajitëch kaszëbsczich dialektalnëch karnów, a pòtemù téż ò pisarzów chtërny próbòwelë ùsadzëc ùniwersalny jãzëk miészanim znanków z rozmajitëch dialektów. Baro zajimający je ùchwôlënk Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka (Ùchwôlënk 2008: 72, 73), dze je rzekłé, że Radzëzna bédëje ùżiwanié dwùch ôrtów kaszëbsczégò jãzëka: „wzorcowégò” („standardowégò”?) i „regionalnégò”. „Wzorcowi” mielë bë, miãdzë jinszima ùżëwac pisarzowie, a „regionalny” pisarzowie w przëtrôfkù czedë chcą dokònac dialektalny stilizacji (bënë kaszëbsczégò jãzëka). Problemã je le fakt, że nie òstało napisóné jak definiowac ne dwie fòrmë kaszëbsczégò jãzëka.

Nôwôżniészô sprawa wszëtczich pitaniów tikającëch sã adaptacji włôsnëch mionów w kaszëbsczim jãzëkù to równoczasno sprawa stosënkù kaszëbsczégò jãzëka do pòlsczégò. Kò, bez czileset lat, brëkòwnicë kaszëbsczégò jãzëka spòdlowé wiadła ò „swiece wkół" dostôwelë (i przëjimelë) z nôblëższégò jãzëka – pòlsczégò jãzëka.

Adaptacją włôsnëch mionów w kaszëbsczim jãzëkù zajimałë sã rzôdkò i niesystematiczno (bez to, że nie bëło normë) ju nadczidłé słowarze (pòdôwającë, z wëbiéru autora, gwësną wielënã włôsnëch mionów). Pò ùtwòrzenim Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka (2006), ju w pierszim Biuletinie Radzëznë òstała w dzélu òpracowónô adaptacjô pòjedinczich geograficznëch pòzwów (pòjedinczich krajów i miasta Jerozolëmë) i czile mionów ë nôzwësków (Ùchwôlënk 6 2007: 41–43). W pòstãpnym 2008 r. Radzëzna na pierszim placu ùdbała so standarizacjã jak nôwikszi lëczbë mionów (miono z zestawieniégò miono + nôzwëskò), co òstało ùstaloné pierszi rôz (Ùchwôlënk 4, 5, 6, 8 2008: 29–33, 35–41, 43–71, 75–77). Kaszëbską topònimiã zrëchtowôł rëchli F. Lorentz w 1923 r. (przedrëk w: Lorentz 2006) i zapisôł (włôsną) fòneticzną òrtografią, dlô pòtrzebów stôwianiô dwajãzëkòwëch tôflów w môlëznach na Kaszëbach òstôł wëdóny, téż w 2006 r., *Polsko-kaszubski słownik nazw miejscowych i fizjograficznych* (Chludziński 2006).

Nen rozmajiti materiał stôł sã spòdlim do zrëchtowaniô adaptacji w kaszëbskò-serbsczim słowarzu. Równak przédnym problemã bëła adaptacjô kaszëbsczich słowów na serbsczi jãzëk i cyriliczny pisënk. Dzedzënë, w jaczich taczi zabiég béł mùszebny, przede wszëtczim bëłë kaszëbsczé miona, pòzwë krajów i gardów (kaszëbsczich, pòlsczich i cëzëch) i, czasama, pòzwë niekaszëbsczich i niepòlsczich mionów. Ùłożony materiał mdze zaprezentowóny w słowôrzowim dzélu, a téż, w drobnotach w Jindeksu włôsnëch mionów w kaszëbsczim jãzëkù.

Przikłôd (geograficzné pòzwë):

- **Chwaszczëno** [hvaš́č́əno] Хвашчено с. G Хвашчена I Хвашченом
- **Chwôrzno** [hvåž́no] Хважно чг. G Хважна I Хважном
- **Chiloniô** [hilońjå] Хилоњија чг. G Хилоњије I Хилоњијом
- **Chilońsczé Pùstczi** [hilońš́č́é pu̯üstč́i/püš́č́i] Хилоњшчи Пуишчи чг. G Хилоњшчих Пуишчи I **Хилоњшчим** Пуишчима
- **Chilónka** Хил унк а р. G Хил унк е I Хил унком
- **Cësowô** [cəsovå] Цесова чг. G Цесове I Цесовом
- **Czelno** [č́elno] Челно с. G Челна I Челном
- **Czersk** [č́ersk] Черск г. G Черска I Черском
- **Człëchòwò** [č́u̯əhu̯evu̯e] Чл ехуево* г. G Чл ехуева I Чл ехуевом
- **Czôrnô Dąbrówka** [č́årnå duŋbrufka] Чарна Думбрувка о. G Чарне Думбрувке I Чарном Думбрувком

- **Damnica** Дамњица о. G Дамњице I Дамњицом
- **Darłowò** [daru̯ovu̯e] Дарлово* г. G Дарлова I Дарловом
- **Darżlëbié** [darž́ləbjé] Даржлеби с. G Даржлебија I Даржлебијем
- **Darżlëbsczé Lasë** [darž́ləbš́č́é lasə] Даржлепскапрашума ш. G Даржлепскепрашуме I Даржлепскомпрашумом
- **Dãbczi** [daɱpč́i] Дамп чи с. G Дамп чија I Дамп чима
- **Dãbnica** [daɱpńica] Дамп њица о. G Дамп њице I Дамп њицом
- **Dãbniczka** [daɱpńiczka] Дамп њичк а о. G Дамп њичк е I Дамп њичком
- **Dãbògòrzé** [daɱbu̯egu̯ež́é] Дамбуегуежи с. G Дамбуегуежија I Дамбуегуежијем

Òsoblëwé elemeńtë kaszëbsczi wëmòwë bëłë òddóné tak, że w pisënkù pòdôwóné bëłë znaczi (abò karno znaków) serbsczi cyrilicë, jaczé nôbarżi òddôwają kaszëbską wëmòwã: *ą* [ун/ум], *ã* [ан/ам], *ch* [х], *cz* [ч], *dz* [дз], *dż* [џ], *é* [и], *ë* [е], *i* [и/ј], *ł* [л], *ń* [њ], *ò* [уе], *ó* [у], *ô* [а], *rz* [ж], *sz* [ш], *u* [и], *ù* [уи], *w* [в], *ż* [ж]. Nôwiãkszi problem béł z wielnyma kaszëbsczima fòneticznyma ùproszczeniama, co czãsto dôwało taczi skùtk, że w serbsczim jãzëkù np. traconé bëło pòczëcé gramaticzny lëczbë (np. **Dãbczi** [daɱpč́i] ser. Дамп чи, Dop. lp. Дамп чија Narz. lp. Дамп чима – w kaszëbsczim jãz. wielnô lëczba.). W przëtrôfkach, czedë drëdżé słowò złożonégò geograficznégò pòjãcô stanowił rodzôj fizjonimù (wies, las, rzéka, pùszcza itd.), no słowò nie òstało zaadaptowóné, a w słowach pòprzédzającëch òstôł zaadaptowóny leno rdzéń (np. **Darżlëbsczé Lasë** [darž́ləbš́č́é lasə] Даржлепскапрашума). Òsoblëwi kaszëbsczi sufiks -wò [czët. -vu̯e], jaczi òdpòwiôdô serbsczémù -во, z pòwòdu spòsobù wëmôwianiô, chtëren nie òdpòwiôdô gramaticzny fòrmie, jaką prezentëje w serbsczim jãzëkù (jistnik dzecnégò ôrtu na -o) i jegò fleksjô nie wëzdrza bë za baro nôtërno (Mian. *-вуе: Dop. -ва itd.), òstôł pòdóny jakno -во (a sóm rdzéń słowa w fòrmie pòdobny do wëmòwë). To le czile z drãdżich wëzwaniów òb czas adaptacji zawiti kaszëbsczi fòneticzi na serbsczi jãzëk.

Żlë jidze ò adaptacjã cëzëch włôsnëch mionów na kaszëbsczi jãzëk (pùnkt **A.** w tim dzélu), wëdôwô sã, że w kaszëbsczich krãgach normalizacyjnëch nie dozdrzeniała jesz ùdba w jaczi spòsób taką adaptacjã miało bë zrobic. Ò tim swiôdczëc mòże fakt, że kaszëbsczé nôzwëska nie są jednakò zaadaptowóné (czë traktowóné są jakno cëzé?[16]), jak téż słowiańsczé (chòc, mùszi rzec, że gwësnô metoda je, ale nie je òna òkreslonô jakno normatiwnô)[17]. Mùszi przëznac, że to co tuwò òstało zaprezentowóné tikô sã niewiôldżi lëczbë kaszëbsczich (przede wszëtczim nôùkòwëch) pùblikacjów, pòdczas czedë jich wiãkszosc wëchôdô abò w pòlsczim jãzëkù abò (w piãkny pismieniznie) pòdlégô w wiôldżim dzélu jindiwidualnym normóm samëch pisarzów.

---

[16] Np. w Tréder 2009: 18 mómë i „Topòlińskô” i „Meinartowicz” (chòc wiãkszosc pòlsczich nôzwësków w ti pùblikacje òstało skaszëbionëch, a miona – nié).

[17] Jistno (Tréder 2009: 18) mómë: „Duliczenkò”, „Mikkòla”, ale: „Pazdziersczi” i „Paždjerski” (Biuletyn 2007: 148, 64).

Na kùńc, żlë jidze ò sóm kaszëbskò-serbsczi słowôrz, przede wszëtczim bãdą w nim prezentowóné kaszëbsczé miona, kaszëbsczé pòzwë òglowò znónëch geograficznëch pòjãców i kaszëbsczé topònimë. Kaszëbsczé miona (w słowôrzowim dzélu) bãdą pòdôwóné na spòdlim bédënków Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka (Ùchwôlënk 4, 5, 6, 8 2008), kaszëbsczé topònimë na spòdlim Chludziński 2006, a midzënôrodné geograficzné pòjãca na spòdlim skrziżowaniów ze słowarzów S. Ramùłta, J. Trepczika i E. Gòłąbka.

3. Ùłożënk słowarza

3.1. Wëzdrzatk słowôrzowégò hasła

Standardowé hasło w kaszëbskò-serbsczim słowarzu bãdze miało taczi wëzdrzatk (przikłôd w 2.1.3. B):

> **hasłowé słowò** [wëmòwa w zmòdifikòwónym fòneticznym zapisu] **SKRÓCËNK ZDRZÓDŁA** 1. SKRÓCËNK ZDRZÓDŁÓW ÒDNÔSZAJĄCY SÃ DO ÒBÙ PÒKREWNËCH FÒRMÓW [nie je òbrzészkòwi] serbsczé òkreslenié; pòkrewné òkreszlenié 2. drëdżé òkreslenié SKRÓCËNK ZDRZÓDŁÓW ÒDNÔSZAJĄCY SÃ LENO DO ÒKRESLENIÔ ZA JACZIM STOJI [nie je òbrzészkòwi], wërażenié [żlë je] dolmaczenié jidiomù na serbsczi jãzëk

Leno w wëjątkòwëch przëtrôfkach w hasłowim blokù bãdą zawiarté téż gwësné skrócënczi pòdóné kùrsywą. Miãdzë nima nôczãstszé gwës bãdą ‘зоол.’ i ‘бот.’ do òznaczeniô ôrtów roscënów ë zwierzãtów, a òstałé bãdą ùżiwóné niesystemòwò le tedë, czej mùsz mdze wëjasnic gwësné wątplëwòscë, np. ‘**członk** [č́u̯unk] **RA EG JT** 1. анат. чл анак 2.прав. чл ан RA 3. анат. уд;полни уд JT’ itd.

3.2. Dodôwkòwé nôrzãdła

3.2.1. Gramaticzny szkic

Jak bëło ju rëchli nadczidłé (2.1.3. B) niezrozmiałi gramaticzny status normë w kaszëbsczim jãzëkù, w wiôldżim dzélu ùtrudniwô ùłożenié krótczégò gramaticznégò przezérkù kaszëbsczégò jãzëka. W przëtrôfkù kaszëbskò-serbsczégò słowarza bãdze òna òpiérała sã na pòdobnëch gramaticznëch przezérkach òpùblikòwónëch w Cybulski 1992 i Cybulski/Wosiak-Śliwa 2001, dze autorowie mielë pòdobną sytuacjã (nót bëło zabédowac gramatikã lëteracczégò jãzëka bez zdefiniowóny lëteracczi normë), abò téż je pòprôwiającë z pòmòcą Gòłąbk 1997, chtërną znóny kaszëbista J. Tréder òznacziwô jakno zalążk normatiwny gramaticzi (Tréder 2009: 43).

Temù, że jidze ò pòdstawòwi słowôrz, szkic téż ni mòże bëc za wiôldżi. Òkróm pòdstawòwëch fòneticznëch wiadłów, jaczé mają ùmòżebnic òpanowanié kaszëbsczi grafii i spòsobù czëtaniô pòjedinczich zwãków, w szkicu bãdą wiadła ò fleksji słowów òdmiennëch w kaszëbsczim jãzëkù, żebë czëtińc mógł słowa zaprezentowóné w słowôrzowim dzélu doprowadzëc w pasowny kòntekst w zdanim.

3.2.2. Jindeks geograficznëch pòzwów

Jak ju rëchli bëło napisóné (2.1.4., tam téż przikłôd), Jindeks geograficznëch pòzwów w kaszëbsczim jãzëkù dô wëbiér nôbarżi znónëch kaszëbsczich topònimów.

Wëzdrzatk hasła w Jindeksu:

> **Hasłowé słowò w kaszëbsczim jãzëkù** [wëmòwa w mòdifikòwónym fòneticznym zapisu] serbskô adaptacjô topònimù w nazéwôczu [,] skrócënk w serbsczim jãzëkù òznacziwający ôrt topònimù G [òznôka rodzôcza] serbskô adaptacjô topònimu w rodzôczu I [òznaka nôrzãdzôcza] serbskô adaptacjô topònimù w nôrzãdzôczu.

3.2.3. Serbskò-kaszëbsczi jindeks

Zdrząc ë na to, że mało wëdôwô sã ksążków pò kaszëbskù, jak téż jejich môłą dostãpnosc i pòwszechnosc, kaszëbskò-serbsczi słowôrz przede wszëtczim mô fùnkcjã jinfòrmacyjną, mô za zadanié zapòznac mòżlëwégò brëkòwnika z jedną mało znóną słowiańską leksyką i ji stosënkama a leksykama w jinëch słowiańsczich jãzëkach. Zôs serbskò-kaszëbsczi jindeks, ùmòżebni brëkòwnikòwi aktiwné ùżiwanié słowarza i dô mòżlëwòsc wëszukaniô kaszëbsczich słowów pòtrzébnëch brëkòwnikòwi, òpiérającë sã na materiale ju òpùblikòwónym w słowarzu, a ùłożonym w procëmnym czerënkù. Bãdze miôł prosti ùkłôd:

> hasłowé słowò w serbsczim jãzëkù · *równoznaczëna w kaszëbsczim jãzëkù*

a wszëtczé jiné bãdze mógł nalezc w słowôrzowim dzélu.

Cytowónô lëteratura

Bolduan 1997: T. Bolduan, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 1997.

Boryś/Popowska-Taborska 1994–2010: *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. I–VI, red. W. Boryś, H. Popowska-Taborska, Warszawa 1994–2010.

Breza 2001: *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, red. E. Breza, Opole 2001.

Breza/Treder 1981: E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk 1981.

Bréza 2007: *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007*, red. É. Bréza, Gdunsk 2007.

Chludziński 2006: *Polsko-kaszubski słownik nazw miejscowych i fizjograficznych. Pòlskò-kaszëbsczi słowôrz miestnëch ë fizjografnëch mión*, red. A. Chludziński, Gdańsk 2006.

Cybulski 1992: M. Cybulski, *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka kaszubskiego*, w: E. Gołąbk, *Rozmówki kaszubskie*, Gdynia 1992, s. 276–289.

Cybulski/Wosiak-Śliwa 2001: M. Cybulski, R. Wosiak-Śliwa, *Ùczimë sã pò kaszëbskù. Książka pomocnicza dla klas starszych*, Gdańsk 2001.

Derdowski 1990: H. J. Derdowski, *Słowniczek*, w: *O panu Czorlińscim co do Pucka po sece jachoł. Zełgoł dlo swojech druchów kaszubściech Jarosz Derdowski* [przedruk], Gdańsk 1990 (Toruń 1880).

Hilferding 1862: [*Słownik*], w:. Гильфердингъ, *Остатки славянъ на южномъ берегу Балтийскаго моря*,Санктпетербургъ 1862, s. 169–191 [przedruk wydawnictwa bibliard.ru, ez roku wydania, zakupione w 2010 r.].

Gołąbk 1992: E. Gołąbk, *Rozmówki kaszubskie*, Gdynia 1992.

Gòłąbk 1997: E. Gòłąbk, *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù*, Gduńsk 1997.

Gòłąbk 2005: E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.

Horodyska 1984: H. Horodyska, *Przyczyny niepublikowania „Nowych materiałów do słownika pomorskiego czyli kaszubskiego" Stefana Ramułta*, w: „Pomerania", 9/1984, s. 8–11.

Horodyska 1993: H. Horodyska, *Wstęp*, w: S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego. Cz. II*, Kraków 1993, s. VI–XXIX.

Horodyska 1995: H. Horodyska, *O Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego Stefana Ramułta*, w: *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Warszawa 25 kwietnia 1994*, red. H. Horodyska, s. 1995.

Kurzowa/Zgółkowa 1992: Z. Kurzowa, H. Zgółkowa, *Słownik minimum języka polskiego*, Poznań 1992.

Kwiatkòwskô/Bòbrowsczi 2003: K. Kwiatkòwskô, W. Bòbrowsczi, *Twój pierszi słowôrz. Słowôrz kaszëbskò-pòlsczi*, Gdańsk 2003.

Labuda 1960: A. Labuda, *Słowniczek kaszubski*, Warszawa 1960.

Labuda 1981: A. Labuda, *Słownik polsko-kaszubski*, red. nauk. J. Treder, Gdańsk 1981.

Labuda 1982: A. Labuda, *Słowôrz kaszëbsko-polsczi*, red. nauk. E. Breza, Gdańsk 1982.

Labuda 1986: A. Labuda, *Moja droga kaszubska*, w: J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986, s. 208–226.

Lorentz 1908–1912: F. Lorentz, *Slovintzisches Wörterbuch*, t. I–II, St. Petersburg 1908–1912.

Lorentz 1958–1983: F. Lorentz, *Pomoranisches Wörterbuch*, t. I–V, red. F. Hinze, Berlin 1958–1983.

Lorentz 2006: F. Lorentz, *Polskie i kaszubskie nazwy miejscowości na Pomorzu kaszubskim*, Gdynia 2006 [przedruk].

Paždjerski 2006: Д. В. Пажђерски, *Кашупска језичка норма – историја, тренутно стање иперспективе развоја*, w: *110 годинаполонистике уСрбији. Зборник радова. 110 lat polonistyki w Serbii. Praca zbiorowa*, red. П. Буњак, Београд 2006, s. 101–109.

Paždjerski 2007: D. V. Paždjerski, „Kaszëbsczi słowôrz normatiwny" Eugeniusza Gòłąbka – metodologòwi warstat, w: Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007, red. É. Bréza, Gduńsk 2007, s. 64–72.

Paždjerski 2007: D. V. Paždjerski, „Kaszëbsczi słowôrz normatiwny" Eugeniusza Gòłąbka – warsztat metodologiczny, w: Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. Rok 2007, red. E. Breza, Gdańsk 2007, s. 64–72.

Paždjerski 2009: D. V. Paždjerski, *Kaszubskie wątki w Słowniku etymologicznym jezyka serbskiego*, „Acta Cassubiana" XI/2009, s. 37–56.

Pioch 2001: D. Pioch, Kaszëbë. Zemia i lëdze. Podręcznik języka kaszubskiego z ćwiczeniami, Gdańsk 2001.

Pobłocki 1887: S. Pobłocki, Słownik kaszubski z dodatkiem idyotyzmów chełmińskich i kociewskich, Chełmno 1887.

Popowska-Taborska 1994: H. Popowska-Taborska, *Wstęp*, w: W. Boryś, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. I: A–Č, red. H. Popowska-Taborska, Warszawa 1994, s. 7–29.

Popowska-Taborska 1996: H. Popowska-Taborska, *Dzieje kaszubskiej leksykografii*, w: H. Popowska-Taborska, W. Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa 1996, s. 11–66.

Popowska-Taborska 2001: H. Popowska-Taborska, *Leksykografia kaszubska*, w: *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, red. E. Breza, Opole 2001, s. 243–253.

Popowska-Taborska 2002: H. Popowska-Taborska, *Leksykografia*, w: *Język kaszubski. Poradnik Encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2002, s. 122–129.

Popowska-Taborska 2006: H. Popowska-Taborska, *Leksykografia*, w: *Język kaszubski. Poradnik Encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 141–150.

Ramułt 2003: S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego. Scalił i znormalizował J. Treder*, Gdańsk 2003 (Kraków 1893).

Roppel 1995: L. Roppel, *Stefan Ramułt. Szkic biograficzny – w 25-lecie zgonu*, w: *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Warszawa 25 kwietnia 1994*, red. H. Horodyska, s. 87–104.

Seretny 1993: A. Seretny, *A co to takiego? Obrazkowy słownik języka polskiego*, Kraków 1993.

Stieber/Popowska-Taborska 1964–1978: *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, t. I–XV, red. Z. Stieber, H. Popowska Taborska, Wrocław 1964–1978.

Sychta 1967–1976: B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII, Wrocław 1967–1976.

Treder 1992: J. Treder, *Materiały słowińskie w słownikach Stefana Ramułta*, w: *Materiały II konferencji słowińskiej. Łeba 11–13. 05. 1992*, red. J. Treder, s. 145–161.

Treder 1995: J. Treder, *Słownik kaszubski Ramułta po stu latach*, „Gdańskie Studia Językoznawcze", VI/1995, s. 7–55.

Treder 1995: J. Treder, *Wpływ „Słownika" Ramułta na postawy elit kaszubskich*, w: *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Warszawa 25 kwietnia 1994*, red. H. Horodyska, s. 143–153.

Treder 2005: J. Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005.

Tréder 2009: J. Tréder, *Spòdlowô wiédza ò kaszëbiznie*, Gdańsk 2009

Trepczyk 1994: J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, t. I–II, Gdańsk 1994.

Urbańczyk 1995: S. Urbańczyk, *Dramat Stefana Ramułta*, w: *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Warszawa 25 kwietnia 1994*, red. H. Horodyska, s. 45–55.

Ùchwôlënk 3 2007: *Ùchwôlënk Nr 3/RKJ/07 z dnia 26-06-2007 r.*, w: *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007*, red. É. Bréza, Gduńsk 2007, s. 31.

Ùchwôlënk 6 2007: *Ùchwôlënk Nr 6/RKJ/07 z dnia 8-12-2007 r...*, w: *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007*, red. É. Bréza, Gduńsk 2007, s. 41–43.

Ùchwôlënk 4 2008: *Ùchwôlënk Nr 4/RKJ/08 z dn. 18.04.2008 r...*, w: *2008. Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, red. É. Bréza, Gduńsk//Gdańsk 2008, s. 29–33.

Ùchwôlënk 5 2008: *Ùchwôlënk Nr 5/RKJ/08 z dn. 13.06.2008 r...*, w:: *2008. Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, red. É. Bréza, Gduńsk//Gdańsk 2008, s. 35–41.

Ùchwôlënk 6 2008: *Ùchwôlënk Nr 6/RKJ/08 z dn. 17.10.2008 r...*, w: 2008. Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, red. É. Bréza, Gduńsk/Gdańsk 2008, s. 43–71.

Ùchwôlënk 8 2008: *Ùchwôlënk Nr 8/RKJ/08...*, w: *2008. Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, red. É. Bréza, Gduńsk/Gdańsk 2008, s. 75–77.

Zasady 1975: *Zasady pisowni kaszubskiej*, Gdańsk 1975.

WËBRÓNÉ TEÒLOGÒWÉ PROBLEMË W KASZËBSCZI PÒEZJI

Elżbiéta Bùgajnô

Swiatë teòlogii i lëteraturë, dwa jinaczącé sã pòchilënczi nad człowiekã, nimò spòdzéwaniô sã mają ze sobą przënômni dwa pòspólné pùnktë: słowò (w tim Słowò) i człowieka[1]. Jak pisze M. Gogacz, człowiekòwi brëkòwné je Słowò, to slédno wëbróné, nalazłé, ùmiłowóné, Słowò, chtërno je Bògã[2]. Lëteratura, nôbarżi bòdôj pòezjô, przekazywô wizerënk Bòga zapisóny w swiądze Bòżégò człowieka, w swiądze kòżdégò człowieka. Mòże to bëc wizerënk zgódny z katolëcką nôùką abò wizerënk niefùlowny, fragmentariowi, czasama nié do kùńca wërzekłi, czasama òpisywóny w niedozwòlony spòsób, tej-sej nieprôwdzëwi. Na jaczi ôrt kaszëbsczi pòetowie ùdzejają wizerënk Bòga? Do analizë weznie sã wëbróné wëjimczi pòeticczich dokazów, chtërne nawlékają w swòji zamkłoscë do Bòga Stwórcë. Interpretowac bãdze sã zagadnienié stwórzbë swiata i téż dzejanié Bòga jakno Stwòrzëcela.

Lëteratura tikającô sã stwòrzeniô Kaszëb je baro bòkadnô. Wiele w ni legeńdów i basni. Nôbarżi znónô westrzód nich je wierszowónô historiô Jana Karnowsczégò *Jadamòwi rôj*. Òdwòłiwô sã òna do stereòtipnëch pòzdrzatków związónëch z aktã stwórzbë, wiarą we wszechmòc Bòga; widzec je w nich nawetka aniołë, a z òstatecznëch sprawów niebò.

---

[1] E. Bugajnô, Literatura kaszubska a teologia, w: Z. Zielonka (red.), Literatura kaszubska w nauce – edukacji – życiu publicznym, Gdańsk 2007, s. 189.

[2] Pòdôwóm za: J. S. Pasierb, *Skrzyżowanie dróg*, Pelplin 2002, s. 222.

Czedë Pón Bóg zemiã stwòrził
I ju kwiatë rosłë na ni,
Tedë rãce swòje złożił,
Patrzôł z nieba cëchò na nie.

Patrzôł na to, co òn zrobił
I sã w sercu swòjim cesził,
Kòżdi anioł tedë spiesził,
Wszechmòcnégò głosno sławił.

Bez òbgôdczi, jakno òglowò przëjimónô prôwda w katolëcczi teòlogii, òstôwô fakt stwòrzeniégò swiata przez Bòga. Bóg i Stwòrzëcél to dwa pòchwatë, chtërne òstôwają ze sobą w nierozparłãczny zdrëszënie, juwerné w mëslënkù zwëczajnégò chrzescëjóna[3]. Pòeta nawlékô tuwò do òpisënkù stwòrzeniégò swiata z Ksãdżi Pòczątków 1, 1–26, przede wszëtczim 1,1: *Na początku Bóg stwòrził niebo i zemiã*. Ne słowa mòże òdnalezc w nôstarszich symbòlach wiarë, w Apòsztolsczim Symbòlu: *Wierzã w Bòga Òjca wszëtkòmògącégò, Stwórcã nieba i zemi* jak i w Nicejskò-Konstantinopòlitańsczim Symbòlu: *Wierzã w jedurnégò Bòga, Òjca wszëtkòmògącégò, Stwórcã nieba i zemi, wszëtczich rzeczi widzalnëch i niewidzalnëch.* Jinteresującô nas problema: „Stwórcë nieba i zemi” czerëje nają ùwôgã w stronã aktu stwórzbë. W pierszich słowach Swiãtëch Pismionów nalazłë sã trzë scwierdzenia: wieczny Bóg dôł pòczątk wszëtczémù, co jistnieje poza Nim, leno Òn je Stwórcą[4]. Bóg je wieczny to znaczi, że béł Òn przed stwòrzenim swiata – wchôdómë tuwò w sprawë związóné z pòwstanim czasu; Bóg stwòrził wszëtkò, stwòrził sóm – to znaczi, że nie bëło jinégò stwôrzającegò pòdmiotu.

Katecheza ò stwòrzenim, jak pòdôwô Katechizm Katolëcczégò Kòscoła, mô pierszorégòwé znaczenié[5]. Dôwô òdpòwiésc na spòdlowé zapëtania, zapëtania ò egzystencjowim charakterze, jaczé stôwiele sobie lëdze, pitającë sã ò swój môl na swiece: Jaczi je naj pòczątk? Skąd sã wszëtkò wzãło? Za czim më żëjemë? Jaczi je naj cél? Westrzód pòdónëch zapëtaniów bòdôj nôwôżniészé są ne, co òdnôszają sã do pòczątków i célu. Rozsądzywają òne ò cwëkù żëcégò człowieka, jegò bëcym westrzód jinëch stwòrzeniów.

Słowa: stwòrzenié – twòrzenié (stwórzba – twórzba abò ùsôdztwò – ùsôdzanié) mają swòjã równoznaczënã w łacyńsczim jãzëkù *creare, producere, condere, facere*, zôs w grecczim *δημιούργειν, κτίειν, ποίειν*, a w hebrajsczim: *bara*[6]. Czasnik *bara* mô wiedno jakò pòdmiot Bòga. Prôwda ò stwòrzenim nalazła swòje òdniesenié w Sobòrach: Lateraneńsczim IV (1215) i Watikańsczim I (1869–1870). Scwierdzywają òne dwie prôwdë: je prôwdą dóną przez Bòga, że: 1. Całi wszechswiat òstôł stwòrzony przez Bòga; 2. Wszechswiat òstôł stwòrzony z „niczegò" wedle teòlogicznégò pòchwatu[7]. Dwa pòchwatë zapisóné w Rdz 1,1 „niebo" i „zemia" w bibliowim jãzëkù òznôczają całą stwòrzoną jawernotã. Bóg, temù że je Stwórcą, Ù̀sôdzcą, warôł jesz przed stwòrzenim.

---

[3] Òb. J. Buxakowski, *Stwórca i stworzenie*, Pelplin 1998, s. 15.

[4] Katechizm Katolëcczégò Kòscoła 290, Poznań 1994.

[5] Katechizm Katolëcczégò Kòscoła 282, Poznań 1994.

[6] Pòdôwóm za: J. Buxakowski, *Stwórca i stworzenie*, Pelplin 1998, s. 43.

Pòsobnym nieseniowim aspektã teòlogòwim je jedna ze swòjinów Bòga: wszechmòc. Ju w stôrodôwnëch symbòlach wiarë wszechmòc Bòżô je wëmieniwónô jakno jedurnô swòjizna: *w Bòga Òjca wszëtkòmògącýcégò*. Cëż to òznôczô, że Bóg je wszechmògący? Pòlskô etimòlogiô wskazywô na dwie spòdlënë: wszëtkò mògący. Mòże sã tu òdwòłac do faktu stwòrzeniégò swiata z niczegò (creatio ex nihilo), jak i pòstãpnégò jingerowaniô w żëcé stwòrzeniów. Wszechmòcny Bóg mô chwat òbsadzeniô z niebëcégò, z niejistnieniô do jistnieniô[8]. Wszechmòc Bòżô je widzec w pòwòłiwanim z nicotë do jistnieniô wszëtczich stwòrzeniów i pòdtrzëmòwanim nëch stwòrzeniów w jistnienim[9].

Abë wëłożëc pòdóny pòchwôt, nôleżi rzec, że Pana Bòga nazéwómë Wszechmògącym, bò może robic wszëtkò, co leno chce. Bóg, chtëren mô jistnienié sóm ze se, dôł pòczątk wszelejaczémù jistnieniu jakno wszechmòcny. Znaczi to, że wszëtkò, co robi, robi włôsną dôgą, tak w sobie jak i króm sebie. Co wcale nie òznôczô, że może Òn zjiscëwac wszelczé naje zachcéwczi i żëczbë. Bóg je Wszechmògący, to znaczi, że mòże zdzejac wszëtkò, co nie bëłobë przékòwné do rozmieniémù i nie bëłobë procëmné jegò nôtërze. Pòdóné rozmienié słowa Wszechmògący je rozszérzóné blós w Zôpadnym Kòscele. W wëznaniach wiarë Pòrénkòwégò Kòscoła w môlu łacyńsczi pòzwë *Omnipotens* – Wszechmògący je widzec grecką pòzwã Wszechwładający.

Napòtikóné ògrańczenia wszechmòcë Bòga prowadzą do pòstawieniô zapëtania: czë Bóg je pò prôwdze wszechmòcny? Wëjasnieniô nót je szëkac w rozmienim pòchwatu wòlnotë. Wòlnotë ni mòże jinterpretowac jakno mòżlëwòtë robieniô co le sã chce, a òsoblëwò negò, co dlô dónégò bëtu je lëché abò procëmné nôtërze. Bóg nie zrobi nick, co bëłobë lëché dlô jegò stwòrzeniów.

Pòstãpnô teòlogòwô tema, chtërna wëstąpiła w òbgadiwónym chùdzy teksce Jana Karnowsczégò, tikô sã jistnieniô aniołów. Wëpòwiôdôł sã w ti temie Sobór Watikańsczi IV: Bóg „równoczasno òd początku czasu stwòrził z nicëznë jeden i drëdżi ôrt stwòrzeniów, dëchòwé i rzeczowé stwòrzenia, to znaczi aniołów i zemsczi swiat, a na kùńcu człowieka, chtëren zesadzony z dëszë i cała parłãczi w se dëchòwi i rzeczowi swiat"[10].

---

[7] ABC teologii dogmatycznej. Notatki z wykładów ks. prof. R. E. Rogowskiego, Wrocław 2010, s. 26.

[8] Czë je cos, co bëłobë niemòżebné dlô Pana? – czëtómë w Rdz 18,14.

[9] Jan Paweł II, Wierzymy w Boga Ojca Stworzyciela [w] Nauka Kościoła o Bogu Ojcu. Wybór dokumentów, Gniezno 1999, s. 132.

[10] Katechizm Katolëcczégò Kòscoła 327, Poznań 1994.

Aniołë są dëchòwima jistotama, to znaczi bezcałownyma. Jejich bëtnota je prôwdą dóną do wierzeniô, zapisóną w Swiãtëch Pismionach. Aniołowie są słëgama i wësłańcama Bòga. Apartną znanką jich pòsłëdżi je pòsélstwò. Mają do wëpełnieniò przënôleżné, kònkretné misje, np. ùpòmnienié, pòmòc w nawrócenim, wspiarcé w wëkònanim zadania. Mają òne môg i wòlną wòlã. Są persónowima i niesmiertelnyma stwòrzeniama. Przebiérają sprawnotą, lepszëzną wszëtczé widzalné stwòrzenia.

W kaszëbsczi pòezji wëstãpiwają dokazë, chtërne są parafrazą prôwdë ò stwòrzenim swiata i człowieka. Jedną z taczich zjinak na temã stwòrzeniô nót je wskazac jeden z wczasnëch dokazów Jaromirë Labuddë pòd titlã *Stwórzba*. Nachôdô òn sã w pòeticczim zbiérkù *Kôrba cëchòtë*, wëdónym w 1986 rokù[11]. Tekst nen bél recytowóny òb czas wizytë Jana Pawła II w Gdinie w 1986 rokù:

Stwórzba

na zôczątkù bëło mòrze
chtërno stwòrzëło lud
na swój òbrôz i pòdobã
a pònemù tchnãło w naji swòje żëcé
dlôte w mòdlëtwie czësti jak bùrsztin
rôczimë z nôwiarą w zmartwëchwstanié
żebë w codzénnym żëcym
zachòwac przëkôzania zemi

Titel wiérztë *Stwórzba* wprowôdzô w swiat ùcemiãdżi i robòtë. Pòetka wëbra pòstacją jistnika *stwòrzenié* z sufiksã *-ba*: *stwórzba*. Spòtikóny je òn w taczich fòrmach jak *rôczba* (zaproszenié), *żëczba* (żëczenié). Co sã tikô zamkłoscë dokazu, apartno dërżéniowi je sóm zôczątk wiérztë: *na zôczątkù – na początku*. Je to nawleczenié do pierszi réżczi Ksãdżi Pòczątków: *Na zôczątkù Bóg stwòrził niebò i zemiã* (Rdz 1,1). Słowò „na zôczątkù" (òd hebr. *bereszith* – przódk, głowa) wskazywô dokładno zaznaczenié całownégò pòczątkù wszechrzeczi[12]. W wiérzce J. Labuddë widzec je całowną rejinterpretacjã biblijnégò pramòdła: na zôczątkù bëło mòrze a nié Bóg. Mòrze mô przëpisóné swòjiznë ùsôdzającégò subiektu, stwórcë. Jeżlë më bë chcelë skùsëc sã na wëjasnienié ny ùdbë, wôrt bë bëło jic w czerënkù symbòliczi i sparłãczëc mòrze, a dokładno Bôłt, z lëdzama zamieszkónyma na jegò pôłniowi grańcë, Kaszëbama. Mòrze dôwô jima żëcé, jakbë jich stwôrzô, bò dôwô jima szerok rozmióną robòtã, żëwi jich, je spòdlim jich bòkadoscë. W swi wiérzce pòetka parłãczi w jednã biblijową całotã prôwdã ò stwòrzenim swiata z elementama chrzescëjańsczi wiarë: wiara w zmartwëchwstanié, mòdlëtwa, przëkôzania[13].

---

[11] J. Labudda, *Kôrba cëchòtë*, Gdańsk 1986.

[12] J. Buxakowski, *Stwórca i stworzenie*, Pelplin 1998, s. 23.

[13] L. Gołąbek, *Wątki biblijne w poezji kaszubskiej*, www.skarbicakaszubska.pl

Jinym cekawim pòmëslënkã wiązónym z dzejama tikającyma sã zôczątkù stwórzbë, a dokładno stwòrzeniégò człowieka i swiata aniołów, są dokazë Jidë Czajinë, chtërne nalazłë sã w zbiérkù *Przechlastłô idila*[14]. Ùsôdzczëni dokònywô swójny rejinterpretacji òdniesenió w spòtikónëch midzë aniołama, robi antropòmòrfizacjã, dodôwające jima lëdzczé wseczëca, chòc pò prôwdze më nie jesmë w sztãdze tegò sprawdzëc. Wôrt je baczëc na dwa wëjimczi:

A zemia bëła brzadowô
Czej jã dôł Jadamòwi
I dôł mù wszëtkò co stwòrził
I dôł to, co jesz miôł stwòrzëc

[I przeklãtô òsta zemia]

Pón Bóg, Ùsôdzca swiata, stwòrził òbjimający człowieka swiat, stwòrził zemiã, chtërna brzadowała we wszelejaczé bògactwa. Zrobił człowieka òdpòwiedzalnym za wszëtkò, co na ni je: swiat zwierzãtów i roscënów, bòkadosc nôtërë, rëdã, wòdã i lëft.

Cëż, że rôz w żëcym
Pòłącził kawel
Anioła z diôbłã
Miłotą wstec

Wërwasë anioła

Czë je mòżebnô miłota midzë aniołã a diôbłã? Wedle katolëcczi nôùczi diôchéł, zwóny szatanã, to je aniół, chtëren òdwrócył sã òd Bòga. Niewiérny aniołowie żëją w wiekùjisti niezgarze w ùprocëmnienim do Bòga i jegò stwòrzeniów. Jich pòchôdanié nie je za jasné. Na spòdlim dwùch wëjimków Swiãtëch Pismionów[15] nót je scwierdzëc, że aniołowie szatana bëlë czedës aniołama Bòga, chtërny za grzéch bùchë stracëlë dôwné łasczi. W tradicji jistnienié i dzejanié szatanów nie bëłë prékòwóné. Na prôwda je dogmatã wiarë z òglowégò nôùczaniô. Pònemù że niechtërny terôczasny teòlogòwie próbòwelë jinterpretowac bibliowé wëpòwiescë ò szatanie w symbòlicznym znaczenim, prôwdã ò jistnienim szatanów przëbôcził papiéż

---

[14] I. Czaja, *Przechlastłô idila*, Gdańsk 1999.

[15] 2P 2,4: Bò wej jeżlë Bóg aniołóm, chtërny zgrzészëlë, nie òdpùscył, leno wërzucył jich do pòdzemny sôdzë Tartaru, abë bëlë zachòwóny na sąd; Jud 6: i aniołów, nëch, chtërny nie zachòwelë swòji pòczestnotë, leno òpùscëlë swòje mieszkanié, spãtónëch wiekùjistima kłódkama zatrzimôł w cemnicë na sąd wiôldżégò dnia.

Paweł VI w przemówienim z 29 VI i 15 IX 1972, a na dodôwk z pòlétu Kongregacji Doktrinë Wiarë wëdóné bëło specjalné òpracowanié *Chrzescëjańskô wiara i demònologiô*[16].

Wzérającë na pòeticczi dokôz Jidë Czajinë, mòżemë scwierdzëc, że pòezjô rządzy sã swòjima prawama. Òbrzészkòwô je zasada wòlnotë stwórcë. Przédnym mòtiwã wëapartniwającym pòezjã Jidë Czajinë je miłota midzë chłopa a białką, pòkôzywónô z pòzdrzatkù białczi[17]. Òdwòłanié do mòtiwu anioła i diôbła wskôzywô na zjinaczi midzë òbùma pëłcama, pòdsztrëchiwô zjinakã, chtërna wëdôwô sã nié do zgòdë. Jednakò miłota nie widzy niżódnëch procëmnotów. Czë miłota Bòga, jego miłoserdzé je w sztãdze wëdwignąc z ùpôdkù anioła?

Òd stalatów pòetowie kòrzëstelë z bibliowi tematiczi, nôwikszim dzélã z tematiczi związóny z pòwstanim swiata, z zôczątkama stwòrzeniô. Bibliô dôwała jinspiracjã, dotëgòwała gòtowé mòdła, dôwała mòtiwë. Tak samò rozwijającô sã pònad 150 lat kaszëbskô lëteratura jidze wëprôbòwónyma szlachama. Spòsób pòkôzënkù Bòga w kaszëbsczi pòezji nie ùcékô òd ùmòcnionëch mòdłów. Lëteratura piãknô w rozmajiti spòsób ùkôzywô wizerënk Bòga: mòże to bëc wizerënk zgódny z nôùką Kòscoła, z czëcym wiarë Bòżégò lëdu (łac. *sensus fidei*), z ùcartima pòzdrzatkama i ùmëslënkama, mòże jednakò ùcekac, na nowò jinterpretowac znóné mòtiwë. Lëteracczé parafrazë rozsądzywają ò bòkadoscë kòżdégò nôrodu, pòcwierdzywają żëcé dejów zamieszczonëch w kartach Swiãtëch Pismionów, chtërne są Ksãgą Żëcô, są słowã Bòga sczerowónym do człowieka.

---

[16] Pòr. ABC teologii dogmatycznej. Notatki z wykładów ks. prof. R. E. Rogowskiego, Wrocław 2010, s. 38.

[17] L. Gołąbek, *Wątki biblijne w poezji kaszubskiej*, www.skarbnicakaszubska.pl

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

REFERATY

GATUNKI WYPOWIEDZI DZIENNIKARSKIEJ

Edward Breza

Wypowiedź dziennikarską można podzielić według różnych kryteriów: I. ze względu na **częstość ukazywania się** (najprostszego); II. ze względu na **formę pisarską i zawartość treściową**, czyli **gatunki publicystyczne**; może znalazłyby się jeszcze inne kryteria podziału.

A zatem ze względu na częstość ukazywania się wyodrębniamy następujące: *dziennik, tygodnik, dwutygodnik, miesięcznik, dwumiesięcznik, półrocznik, rocznik* i inne częstotliwości. Wraz ze zmianami społeczno-politycznymi r. 1989–90 następuje w Polsce ożywienie w powstawaniu *środków społecznego przekazu*, czyli *mediów* (od łac. *medium* o podstawowym znaczeniu ‘środek’), czasopisma pojawiają się w każdym mieście, większych wsiach, parafie wydają swoje biuletyny itd., pojawiają się opracowania teoretyczne na potrzeby studiów dziennikarskich, coraz częściej powoływanych na uczelniach państwowych i prywatnych.

Spośród tych opracowań za najpoważniejsze uznaję GD (objaśnienie skrótów zob. na końcu artykułu), które poza rozdziałami teoretycznymi: I, gdzie omawia się podstawowe pojęcia i problemy dotyczące rodzajów i gatunków dziennikarskich oraz V, w którym omówione zostały gatunki dziennikarskie w praktyce redakcyjnej i VI, w którym omawia się język gatunków dziennikarskich, omawiają w rozdz. II A. **gatunki informacyjne:** *wzmiankę* (flash, pisane już *flesz* u Jaros 78, news), *notatkę* (informację), infotainment), *infografię, infografikę* (mapy, tabele, wykresy), *zapowiedź*, obocznie *zajawka* u MW35 i Jaros 81, fait divers, *sprawozdanie*, *relację, raport, korespondencję, życiorys* (sylwetka, portret, postać, główka), *przegląd prasy, reportaż fabularny*;

w rozdz. III B. **gatunki publicystyczne**: *artykuł, artykuł wstępny, reportaż problemowy (*publicystyczny),*felieton, komentarz, recenzję, esej, dziennik, powieść w odcinkach, nekrolog*; w rozdz. IV C **gatunki pograniczne:** *wywiad, dyskusję, debatę, list do redakcji, odpowiedź na list do redakcji, hipertekst, czat.* Zabrakło tu *biuletynu.*

W tym opracowaniu omówię te formy w najdogodniejszym porządku alfabetycznym. A zatem:

Artykuł, niem. *Artikel* lub rodzime *Aufsatz*, ang. i fr. *article,* ros. *stat'ja*; według SJP I 211 to 'niewielka praca publicystyczna, literacka lub naukowa, umieszczona w czasopiśmie, encyklopedii, słowniku itp.', przejęte z łacińskiego *articulus*, zdrobnienie od *artus, -us* I) 'członek ciała człowieka'; II) 'części przedmiotów nieożywionych, np. drzew': 1. 'staw w ciele człowieka lub zwierzęcia'; 2) 'kolanko roślin'; 3) 'punkt, chwila, moment'; 4) 'człon, część zdania, wiersza' (w stylistyce); 5) 'rozdział' (Plezia I 265, 267). STL 44 definiuje jako 'Wypowiedź publicystyczna na aktualne w danym momencie tematy polityczne, społeczne, kulturalne itp., w której wywód podporządkowany jest wyraźnie sformułowanym tezom'. Dalej mówi, że cechy gatunkowe nie są ściśle sprecyzowane, dlatego też artykułem nazywa się *eseje, rozprawy* krytyczne lub naukowe, wyodrębniającą się formą jest *artykuł wstępny*, ang. *editorial, leader, leading article*, fr. *article de fond*, niem. *Leiartikel*, ros. *pieriedowaja stat'ja*. Fras 85 uznaje *artykuł wstępny* za rodzaj *komentarza*, napisanego przez redaktora naczelnego lub redaktora prowadzącego danego pisma lub magazynu. GD 87 uważają *artykuł* za gatunek najważniejszy, ale i najtrudniejszy do zdefiniowania, występuje tylko w mediach pisanych, bo w mediach elektronicznych może być odczytany lub zacytowany. *Artykuł, esej* i *recenzja* utraciły granice między tekstem naukowym i publicystycznym. Wywodzi się z pism politycznych i z listów, jak H. Kołłątaja, *Do Stanisława Małachowskiego... Anonima listów kilka.*

Biuletyn, nienotowany w STL, definiowany w SJP I 534 jako 'urzędowy komunikat, sprawozdanie o wydarzeniach bieżących obchodzących ogół, nazwa różnego rodzaju periodycznych i nieperiodycznych wydawnictw informacyjnych', notowany w SWil I 83, pisany przez podwójne *–ll-*: *biulletyn* i objaśniony 'wiadomość dzienna, rozkaz dzienny', zapożyczone z fr. *bulletin*, a tu z wł. *bolletino/bulletino*, zdrobnienie od *bulletta* 'mała kula, piłka', ostatecznie z papieskiej *bulli* 'pieczęci' (CHDE 124), niem. *Bulletin*, ros. *bjullet'eń.*

Czat z ang. *chat* 'pogawędka', gawędzić, gadać', skrócone z dawnego *chatter* (CHDE 161–162) to rozmowa kilku (a nawet kilkunastu) osób, pozostających ze sobą w kontakcie elektronicznym, które mogą w czasie rzeczywistym wymieniać poglądy na dany temat' (GD 125). Rozmowę tę kontroluje moderator, który nie dopuszcza głównie treści wulgarnych, komasuje pytania i kieruje rozmową. Ze słowników najnowszej polszczyzny odnotował tylko Dub I w pisowni oryginalnej *chat* i spolszczonej *czat.*

Debata, ze starofr. *débat* ‘spór’ od czasownika *débattre* ‘spierać się, zbijając argumenty przeciwnika’, z tego ang. *debate*, niem. *Debatte*; ostatecznie z łac. *debattuere* ‘zbijać’ (u Petroniusza *przen.* ‘o defloracji dziewic’ B I 255): *battuere* ‘bić, uderzać’. W polszczyźnie zapisany dopiero w SWil I 212 (w r. 1861) w l. mn. *debaty* ze znaczeniem ‘spory, przemówienia, obrady’; SJP II 39 *debata,* zwykle w l. mn. *debaty* ‘omawianie, roztrząsanie zagadnień, problemów (zwykle na zebraniu, posiedzeniu, w parlamencie itp.) dyskusja, dysputa, obradowanie, radzenie, rozprawa’. GD 120 wyróżniają następujące odmiany debaty: a) **perswazyjną**, gdy chodzi o przekonanie słuchaczy i czytelników do jakichś stanowisk; b) **problemową,** gdy idzie o wszechstronne naświetlenie jakiegoś zagadnienia, które dotyczy wszystkich i będzie wymagało społecznych decyzji, akceptacji; c) **analityczną** z udziałem fachowców, ekspertów; d) **wzbogaconą** o filmy, wywiady, plansze.

Depesza, nie notuje STL, wzmiankowana w GD 38 (s. v. *wzmianka*), MW 35, ang. *dispatch*, fr. *dépêche*, z czego pol. *depesza*, niem. *Depesche*, ros. *d’ep’esza*, por. B I 263–264, wyraz notowany w polszczyźnie od r. 1861 (SWil I 217) w znaczeniu: 1) ‘pismo w rzeczach tyczących się spraw krajowych’; 2) ‘ważny list prywatny, wymagający pospiesznego wręczenia’ (nazywany już w XIX w. *telegramem*, jak zaświadcza SWil II 1699, który objaśnia ‘wiadomość otrzymana za pośrednictwem telegrafu, depesza telegraficzna’). *Telegram* jest neologizmem sztucznym, zbudowanym na gr. rzeczowniku *télos* ‘kraniec, kres, cel’ i *gramma* ‘zapis’. SJP II 86 w znaczeniu medialnym objaśnia jako ‘prasowa wiadomość telegraficzna’, nadto synonimiczne wobec *telegram* i 3) ‘dawniej – urzędowa wiadomość, list pilny, dotyczący spraw państwowych’.

Dyskusja, ang. i fr. *discussion*, niem. *Diskussion*, ros. *diskussija* z łac. *discussio, -onis* ‘roztrząsanie’ – rzeczownik od czasownika *discutere* ‘roztrząsać, rozwalać, burzyć’; w polszczyźnie notowany po raz pierwszy w SWil II 274 (z r. 1861) i objaśniony ‘rozbiór, dochodzenie, roztrząsanie szczegółowe, wyjaśnienie słowne, rozprawa’. Według SJP II 516 *dyskusja* to ‘ustna lub pisemna (przeważnie publiczna) wymiana zdań na jakiś temat, wspólne rozpatrywanie jakiegoś zagadnienia na zebraniu lub w prasie; dysputa; wzajemna wymiana zdań, rozmowa’. Wspomniana *dysputa* z fr. *dispute*, a to z łac. *disputatio, -onis* ‘rozważanie, badanie’, 2) ‘obliczanie rachunek, rachuba’ i inne od czasownika *disputo, -are, -ai, -atum* ‘rozliczyć się, obliczyć’ (Plezia II 201–202), z tego dawne polskie *dysputacyja* (B I 319). Cyceronowe *Disputationes Tusculanae* przekłada się na polskie ‘Rozmowy tuskulańskie”.

Dziennik, fr. *journal,* niem. *Tagebuch*, ros. *dniewnik*, po ang. *diary*, co z łac. *diarium*, 1) ‘dzienna racja żywnościowa’, 2) ‘dzienna zapłata’, 3) ‘dziennik, zapiski, notatki robione codziennie’ (Plezia II 140), w łacinie kościelnej też ‘gazeta codzienna, pamiętnik’; potem (*liber*) *diarius* polskie *diariusz* z gr. *ephēmerida*, L I 606 podaje *ephemeris* i definiuje ‘rejestr albo księgi, w które się wpisuje każdego dnia sprawy’, a następnie informuje, że dzienniki są gatunkiem pism periodycznych; „dzienniki uczone podają do wiadomości pisma nowo wyszłe, wynalazki, tak w naukach, jako i w kunsztach” i odsyła do hasła *pamiętnik.* Dowiadujemy się także, że G. Knapiusz notował *dziennik* w znaczeniu ‘modlitewnik, zawierający modlitwy na każdy dzień’. Znane Lindemu także: 1) *dziennik kapłański*, czyli *diurnał* z łac. *diurnalis*; 2) *dziennik*, z gr. *ephemera* to także ‘rodzaj owadu, który, po wyjściu z poczwarki, tego samego dnia umiera’. SJP II 576 1) ‘gazeta wychodząca codziennie (lub parę razy w tygodniu); czasopismo’; 2) ‘księga o charakterze urzędowym, w której dokonuje się, zależnie od przeznaczenia, odpowiednich, prowadzonych codziennie, zapisów’; 3) ‘notatki o charakterze osobistym, prowadzone codziennie, pamiętnik’. SF I 205 podaje do znacz. ‘czasopismo’: dziennik poranny, wieczorny, radiowy, telewizyjny, humorystyczny, społeczny, polityczny.

SJP II 576 określa krótko ‘gazeta wychodząca codziennie (lub parę razy w tygodniu), czasopismo’ (zob. wyżej) i znacz. 3 ‘notatki o charakterze osobistym, prowadzone codziennie, pamiętnik’, nadto wyraz oznacza ‘księgę o charakterze urzędowym, w której dokonuje się, zależnie od przeznaczenia, odpowiednich, prowadzonych codziennie zapisów’. Wyraz zatem wieloznaczny, polisemiczny. Dla STL 108 to ‘zespół prowadzonych z dnia na dzień zapisów, od ściśle dokumentacyjnych, których zadaniem jest utrwalenie bieżących wydarzeń (tu odesłanie do hasła *diariusz*) do takich, które zbliżają do wypowiedzi literackich. Dalej informuje, że o układzie dziennika decyduje bieg wypadków i że niektóre dzienniki uznawane są za wybitne utwory literackie. Wyróżnia dwie odmiany dziennika, mianowicie: 1) dziennik **intymny,** ang. *intimate diary,* fr. *journal intime,* niem. *intimer Tagebuch*, ros. *intimnyj dniewnik* i dziennik **podróży.** Pierwszy, dziennik **intymny** zaczął kształtować się na przełomie XVIII/XIX w., a jego cechą konstytucyjną jest chronologiczny układ zapisów, pierwotnie pisany był bez zamiaru publikowania za życia autora, od XX w. ukazują się drukiem, w literaturze polskiej najbardziej znane są *Dzienniki* S. Żeromskiego, Z. Nałkowskiej i W. Gombrowicza. Drugi, tj. dziennik **podróży** ang. *travel diary*, fr. *journal de voyage*, niem. *Reisetagebuch*, ros. *put’ewoj dniewnik*; charakterystyczny jest dla literatury oświecenia i romantyzmu, a przykładem może być *Dziennik podróży do Tatrów* S. Goszczyńskiego.

Z pojęciem dziennika łączą się pojęcia *diariusza, raptularza i sztambuchu*. Według SJP II 30 *diariusz* to rzeczownik *przestarz.* i oznaczający ‘chronologiczny opis codziennych czynności; księga zawierająca ten opis; dziennik’; z kolei dla STL 92 *diariusz* to ‘dziennik, w którym zapisywane są na bieżąco wydarzenia z życia prywatnego lub publicznego’, dalej mówi, że: 1) prowadzony jest bez starań o literacką formę przekazu; 2) w Polsce uprawiany był od 2. połowy XVI w.; 3) znane *dzienniki domowe*, rejestrujące wydarzenia rodzinne, sąsiedzkie; 4) są dzienniki kampanii wojennych, podróży, zjazdów, dzienniki sejmowe. **Raptularz,** z późnołac. *raptularius* od *raptus, -us* ‘porwanie’, por. *raptus puellae* ‘porwanie panny’, SJP VII 825 kwalifikuje jako wyraz *przestarz.* i objaśnia ‘zeszyt, brulion, księga do odręcznego spisywania różnych wiadomości, zdarzeń; zbiór notatek’, z kolei STL 422 ‘w dawnej Polsce: księga gospodarska, w której przygodnie zapisywano wydarzenia rodzinne i domowe, plotki sąsiedzkie, uroczystości towarzyskie, dowcipy, anegdoty, wydatki, ceny towarów itp. Dobre to źródło do badania kultury staropolskiej. **Sztambuch** wreszcie, z niem. *Stammbuch* ‘księga pochodzenia, rodowodu’, po ang. i fr. *album*, ros. *albom* to według SJP VIII 1171 słowo *przestarz.* o znaczeniu ‘album przeznaczony do wpisywania w nim przez znajomych i przyjaciół wierszy, aforyzmów, umieszczania rysunków itp’.; modny w XIX w. Dodam, że w szkole średniej nazywaliśmy taki dokument *pamiętnikiem.* Tak też STL 513 pisze ‘rodzaj albumu, książka-pamiętnik służąca do wpisywania przyjaznych życzeń, wierszy, tzw. *wierszy sztambuchowych* lub sentencji. Synonimem jest **imionnik,** któremu nie poświęca osobnego artykułu hasłowego, zaś SJP III 170, 173 kwalifikuje jako *przestarz.* i formę *imionnik* i *imiennik*, do której odsyła ze znaczeniem ‘do wpisywania wierszy, aforyzmów, kreślenia rysunków na pamiątkę itp’.

Esej, ang. *essay,* fr. *essai*, niem. *Essay*, ros. *oczerk*; nazwa pochodzi ostatecznie od dzieła fr. humanisty i pisarza Michela Montaigne’a (1533–1592), który w r. 1580 opublikował dzieło *Essais*, bezpośrednio od dzieła Fr. Bacona *Essays* z r. 1597; dzieło Montaigne’a przełożone zostało na polskie „Próby”, pochodzi ostatecznie ze średniofranc. *essai* ‘próba’ (ChDE 343–344), ros. *oczerk* tłumaczy się na 1) ‘zarys’, 2) ’szkic’ i 3) ‘opis, przedstawienie’. Definicja realnoznaczeniowa z SJP II 754 ‘krótki utwór literacko-naukowy niewyczerpujący treści tematu, w stylu lekkim; szkic literacki’ z cytatami od r. 1935 z „Rocznika Literackiego” (wyraz wcześniej nienotowany w leksykografii polskiej); pogłębiona definicja w STL 129 –130 ‘Szkic filozoficzny, naukowy, publicystyczny lub krytyczny, zazwyczaj pisany prozą, swobodnie rozwijający interpretację jakiegoś zjawiska lub dociekanie problemu, eksponujący podmiotowy punkt widzenia oraz dbałość o piękny i oryginalny sposób przekazu’ i dalsza rozbudowana charakterystyka z końcowym wyliczeniem pism i dzieł, które traktować można jako eseje, m. in. Arystotelesa, Platona, Plutarcha, *Moralia*, Seneki *Epistulae morales* ‘Listy moralne’, wśród których F. Bacon uznany został za prawodawcę nowożytnego eseju. GD 105 prezentują bardziej współczesne rozumienie terminu: ‘Esej oznacza próbę, szkic literacki, szkic naukowy, szkic krytyczny, swobodnie rozwijający, interpretujący jakieś zjawisko (zwłaszcza intelektualne) lub dociekający problemu, eksponując przy tym podmiotowy punkt widzenia oraz dbający o oryginalny, artystyczny sposób przekazu’. Cechą charakterystyczną eseju jest eksponowanie przez osobę mówiącą swego punktu widzenia.

Wśród cech typologicznych wyliczają m. in.: wprowadzenie fikcji, język trochę erudycyjny, trochę potoczny, dygresyjność (s. 107).

Felieton, częste także w II połowie XIX w. *fejleton* z fr. *feuilleton* od *feuillet* ‘kartka książki, gazety złożona na czworo’, najpierw o odcinku powieści w gazecie, po ang. *feuilleton,* niem. *Feuilleton*, ros. *fiel’eton*, w polszczyźnie użyte po raz pierwszy w r. 1849 (B I 363). SJP II 838 notuje formy *fejleton* i pochodne (ze zdrobnieniem *felietonik*), *fejletonista* oraz *fejletonowy* jako *przestarz.* za SW i odsyła do *felieton*, który definiuje następująco: ‘artykuł, utwór dziennikarski o charakterze beletrystycznym lub popularnonaukowym, zamieszczany zwykle w dziennikach, czasopismach itp.; dział w dzienniku, czasopiśmie itp. przeznaczony na takie artykuły’. SWil I 310 podaje *feljeton* w znaczeniu ‘przydatek do pisma (perjodycznego), odcinek, ulotne pisemko’, *feljetonista* to ‘który pisze feljetony’ oraz *feljetować* ‘przewracać stronice książki lub rękopisu, przezierając je, lecz nie czytając’, czyli krótko mówiąc ‘kartkować.’ STL 139 definiuje jako ‘jeden z gatunków publicystyki, swobodny w charakterze, często posługujący się literackimi środkami ekspresji’. Informuje dalej, że dawniej felieton oznaczał ‘dolną, odciętą linią część kolumny dziennika, gdzie zamieszczano materiały o charakterze literackim i krytycznym’, czyli *odcinek*, por. *powieść w odcinkach.* Felieton jest mniejszy objętościowo od eseju, nadto porusza aktualną tematykę. Ukształtował się w XVIII w. Wybitnymi felietonistami polskimi byli m. in. B. Prus, A. Słonimski, T. Boy-Żeleński, St. Wiechecki (Wiech), S. Kisielewski (Kisiel), K. T. Toeplitz, D. Passent, L. Stomma. Felietonista powinien się odznaczać talentem, a felietony aforyzmami, paradoksami, pointami, przejrzystym stylem, potocznością i dosadnością (E. Chudziński, GD 90–91). Felieton odznacza się niewielkimi rozmiarami, subiektywizmem, elementami ironii, satyry, paszkwilu i groteski, dygresyjnością; narrator występuje w I osobie. Obecnie spotykamy go w radiu i w telewizji (ib. 92). Jedną z odmian felietonu jest *kronika tygodniowa* (zob.).

Hipertekst to ‘pomysł łączenia obiektów i poruszania się w ich obrębie i między nimi na zasadzie rozwidlających się ścieżek, za pomocą tzw. linków ‘łączy’ (wyraz pochodzący z ang. wieloznacznego *link* m.in. ‘ogniwo, spinka’ i zakładek, szerzej zob. GD 121–124). Dub I 1146 kwalifikuje jako termin informatyczny o znaczeniu ‘tekst przechowywany w komputerze, mający postać elektroniczną, zapewniający możliwość kontekstowego, nieliniowego przemieszczania się w nim’.

Infografia jest ‘informacją ilustrowaną fotografią’. Tekst jest uzupełnieniem fotografii (GD 41). W słownikach języka polskiego jeszcze nieodnotowana.

Infografika: mapy, tabele, wykresy, i te materiały jako osobny gatunek nie zostały odnotowane w słownikach jęz. polskiego. Są to gatunki towarzyszące większej całości; niekiedy jednak występują one samodzielnie, np. kursy walut, sytuacja na giełdzie, prognoza pogody (GD 41). Nienotowane w słownikach jęz. polskiego.

Informacja, wyodrębniona przez MW 29 synonimicznie z **wiadomością.** Ta synonimiczność nie może dziwić, gdy zważymy na okoliczność, że prof. Walery Pisarek stwierdził: „nie ma powszechnie uznawanego rejestru gatunków dziennikarskich, a granice między nimi są płynne' (za WD 29). Termin *informacja* odnoszony bywa do publikacji prasowych, radiowych i telewizyjnych, a więc medialnych.

Komentarz, ang. *commentary*, fr. *commentaire,*, niem. *Kommentar*, ros. *kommentarij* z łac. *commentarius, -ii* lub *commentarium, -ii* I. ‘zbiór zapisków, brulion, szkic, protokół sądowy, urzędowe sprawozdanie, opis, pamiętnik' i por. do tego J. Cezara *Commentarii de bello Gallico*, tłumaczone najczęściej jako ‘Pamiętniki'; II. ‘rozprawa ściśle naukowa, nieopracowana literacko', III. ‘komentarz, objaśnienia'(Plezia I 596); wyraz wieloznaczny, dlatego w wyzyskiwanych opracowaniach tłumaczony często jako ‘notatnik' STL, SJP III 856 ‘pisemne objaśnienie' z definicją realnoznaczeniową ‘przypisy objaśniające o charakterze historycznym, językowym itp. dodawane przez autora czy wydawcę do dzieła literackiego; uwagi (nie tylko pisemne) objaśniające, interpretujące jakiś tekst lub wydarzenie', a STL 229 ‘zespół objaśnień dotyczących miejsc tekstu dzieła literackiego (trudnych do zrozumienia dla odbiorcy; stanowi jeden z elementów wyposażenia edycji dzieła'; wyróżnia *komentarz autorski*, charakterystyczny dla powieści tendencyjnej. GD 97 informują, że pojawił się w drugiej połowie XIX w., a wykrystalizował się na początku w. XX; wywołała go *informacja*, „która wymagała oprócz podania faktów, także ustosunkowania się do nich czy rozmyślania nad nimi', por. łac. *commento, -ari, -atus sum* o podstawowym znaczeniu ‘zastanawiać się nad czym, rozważając coś, pracować nad jakimś zagadnieniem, robić notatki na jakiś temat' (Plezia I 597). GD 97 dają wskazówkę, by komentarze pisali różni autorzy, obeznani w różnych dziedzinach, do tego samego autora, wypowiadającego się na różne tematy tracą zaufanie. Komentatorem nie musi być dziennikarz; dobrze, jeśli to będzie specjalista z danej dziedziny.

Najobszerniej komentarz omawia MW (166–201), wyróżniając *komentarz autonomiczny* i *k. nieautonomiczny* ze względu na jego relacje z tekstami informacyjnymi i status wypowiedzi, a ze względu na charakter opinii: *k. stonowany, k. satyryczny, k. ironiczny, k. żartobliwy.*

Korespondencja (STL 240 mówi o *korespondencji sztuk*), SJP III 1010 oprócz ogólnego pojęcia ‘porozumiewanie się listowe (rzadziej za pomocą innego środka niż listy), pisanie listów; listy, zbiór listów' odnotowuje znaczenie medialne ‘artykuł w formie listu nadesłanego do gazety zawierający informacje z terenu pracy reporterskiej korespondenta’ i *przestarz.* wyrażenie frazeologiczne *korerspondencja tramwajowa, kolejowa* ‘połączenie jednej linii komunikacyjnej z drugą, które może wyzyskać w podróży pasażer mający odpowiedni bilet’. Wyraz odnotował Linde II 445 ‘listów zmiana, listowne społeczeństwo’ z niem. odpowiednikiem *Briefwechsel* ‘wymiana listów’.

Kronika tygodniowa, po ang. *weekly essay*, fr. *chronique hebdomadaire*, niem. *Wochenchronik*, ros. *jeżeniedz’elnaja chronika* to jedna z odmian felietonu, publikowana w tygodniku bądź w dzienniku, podejmująca aktualne problemy polityczne, społeczne, obyczajowe, ujmowane zazwyczaj w sposób satyryczny lub humorystyczny. Za klasyków tego gatunku wypowiedzi uznaje się B. Prusa i A. Słonimskiego (STL 241). SJP III 1152 definiuje w znacz. 2 *kronikę* jako ‘stały przegląd wiadomości czy wydarzeń bieżących w prasie, filmie, radiu itp.’, a wśród wyrażeń frazeologicznych (luźnych) wymienia *kronikę obyczajową* i *kryminalną*; *kronikę filmową*; *kronikę miejscową, zagraniczną* i *prowincjonalną.*

Lead, lid z ang. *lead* ‘prowadzić’, por. zapożyczone *leader, lider* ‘przywódca, przodujący zawodnik’, a więc etymologicznie ‘tekst wprowadzający’, zwany po polsku *główką*; w gazetach wyróżniony tłustym lub pochyłym drukiem. Fras 62–66 omawia w związku z *akapitem*, który jej zdaniem może być *wstępny* (*lid)*, *tranzytywny* i *końcowy*, *lid* zaś: *streszczający, pojedynczy, dramatyczny, lid-cytat, opisowy, prognozujący, pytający, pojedynczy* lub *hasłowy, anegdotyczny.* Akapit z łac. *a capite* ‘od (nowego) rozdziału, ustępu’, bo łac. *caput, -itis* to także ‘rozdział’, por. ros. *gława* ze staro-cerkiewno-słow. *gława*, co tłumaczeniem gr. *kephálaion* ‘rozdział’ od gr. *kephalē* ‘głowa’. Synonimicznie używa się łac. *a linea* ‘od (nowej) linijki’ albo po szkolnemu *od nowego wiersza.*

List do redakcji to ‘publikowany w prasie tekst autorstwa osoby (osób) niezwiązanej (-ych) z gazetą, a chcącej (-ych) się podzielić swymi opiniami na tematy polityczne, kulturalne, społeczne bądź gospodarcze’. List ten bywa często anonimowy, personalia osoba pozostawia do wiedzy redakcji, która powiadamia o tym fakcie czytelników. List taki z reguły poddany zostaje weryfikacji i opublikowany w formie uznanej za właściwą przez redakcję. Za list autor nie otrzymuje honorarium. List do redakcji zbliżony jest do *listu otwartego* (zob.).

List otwarty, ang. *open letter*, fr. *lettre ouverte,* niem. *offener Brief*, ros. *otkrytoje pis’mo* to ‘rodzaj listu skierowanego przez nadawcę indywidualnego lub zbiorowego do osób publicznych lub instytucji z jednoczesnym przeznaczeniem do rozpowszechniania w szerokich kręgach czytelników’ STL 257. List taki odnosi się do istotnych kwestii życia społecznego, politycznego lub kulturalnego i ma za zadanie zwrócić uwagę na nie ogólną uwagę w trybie alarmującym.

Nekrolog, po ang. *abituary* z późnołac. *abituarium* ‘zawiadomienie o śmierci’, por. *abito, -are, -avi, -atum* ‘odchodzić, umierać’ i *abitus, -us* ‘odejście, oddalenie się’, znanych łacinie kościelnej; fr. *nécrologie*, niem. *Nekrolog*, ros. *niekrołog* od gr. podstaw *nekrós* ‘zmarły, nieboszczyk’ i *lógos* ‘słowo’. SJP IV 1295 określa jako 1. ‘zawiadomienie o śmierci podane do ogólnej wiadomości, zawierające informacje dotyczące pogrzebu zmarłego oraz krótkie, zwykłe dane o jego życiu i działalności; także wspomnienie pośmiertne’; 2. *daw.* ‘w kościołach i klasztorach: spis zmarłych, głównie dobrodziejów klasztoru, kościoła itp.’. Najwcześniej notował tzw. Słownik wileński (t. I 753) z r. 1861 jako ‘zawiadomienie o czyjej śmierci, pismo donoszące o śmierci, pospolicie z krótkim życiorysem zmarłego’. STL 309 definiuje tak ‘artykuł omawiający życie i dzieło osoby zmarłej, publikowany zazwyczaj niebawem po jej śmierci; także ogłoszone w prasie zawiadomienie o zgonie’. I dalej charakteryzuje: „Nekrolog ma formę bądź osobistego wspomnienia, bądź rozprawy naukowej poddającej analizie dorobek zmarłego’. GD 111 używają synonimicznie *wspomnienie* i *pożegnanie* i dorzucają wiele istotnych konstatacji: 1) zwięzła informacja o zgonie danej osoby umieszczana bywa w ramce w gazecie w objętości od jednego modułu do kilku modułów; 2) zawiera dane o wieku osoby zmarłej, niekiedy przyczynę zgonu, miejsce i godzinę odprawianej mszy św., miejsce pochówku, wyrażenie uczucia żalu; 3) ujawnienie osoby lub instytucji zawiadamiającej; 4) często podobny do kondolencji w postaci modułowanej ramki; 5) wspomnienie o zmarłej osobie; 6) zwykle opatrzony zostaje fotografią.

Notatka, nieodnotowana w STL, według SJP V 368 to ‘krótki tekst zapisany w celu zapamiętania czego, podania czego do wiadomości; krótka wzmianka w prasie; w l. mn., ‘zanotowana, zapisana (zwykle w skrócie, w wyjątkach) treść wykładu’ i ‘kartka z notatką (notatkami)’; *daw.* ‘notatnik, notes’. Wyraz odnotował Linde (III 357) z synonimicznym odpowiednikiem *anotacja*, tj. ‘adnotacja’ i niem. *Aufmerkung*, *Anmerkung* i ros. *zapiska, razmietka.* GD 38–41 informują, że *notatka,* nazywana synonimicznie *wzmianką*, jest także gatunkiem powiadamiającym o zdarzeniu, ale wzbogaconym (w stosunku do wzmianki) o dodatkowe, poboczne, ale jednocześnie szczegółowe fakty, podawane statycznie. Notatka miewa tytuł, może przypomnieć pewne kwestie z przeszłości, nie obowiązuje kolejność faktów. Mogą być, jak wzmianka, typizowane na lokalne, krajowe i zagraniczne, a ze względu na źródło, z którego pochodzą, mogą być własne, tj. napisane przez własnych etatowych dziennikarzy, agencyjne bądź przedrukowane za innymi redakcjami.

Specjalnym typem notatki jest **infotainment**, tj. ‘połączenie informacji z rozrywką’, a więc wyraz powstały przez kontaminację słów ang. *information* ‘informacja’ z *entertainment* ‘rozrywka’, dlatego pojawia się polskie określenie *info-rozrywka*.

Notatka, która zawiera informacje o niezwykłym splocie, nazywa się z angielska **fait divers (**nienotowane w słownikach polszczyzny); polega ona na zaskoczeniu odbiorcy, który próbuje odgadnąć przyczynę owego zdarzenia (GD 43); wyrażenie nienotowane jeszcze w słownikach jęz. polskiego.

Pamiętnik, ang. *memoir* lub *autobiography*, fr. *mémoiren,* ros. *m'emuary*', pożyczka ze starofr. *memoire*, a ostatecznie z łac. *memoria* 'pamięć' (ChDE 650), por. także *przestarz.* polskie *memuar* 'pamiętnik' SJP IV 564; według STL 339 pamiętnik to 'relacja prozatorska o zdarzeniach, których autor był uczestnikiem bądź naocznym świadkiem'. Dalej informuje, że interesować może w trojakiej perspektywie: a) jako źródło wiedzy historycznej i w tym ujęciu stanowić będzie przedmiot zainteresowania historyka i podlegać jego ocenie; b) jako dokument osobisty interesować będzie socjologów, c) jako swoista forma piśmiennictwa i jako taki interesować będzie badaczy literatury, opowiada bowiem o zdarzeniach z pewnego dystansu czasowego (w przeciwieństwie do dziennika). Pamiętniki mogą być **wspomnieniami**, jeśli mają swobodną budowę i są niewielkich rozmiarów. SJP VI 59 określa *pamiętnik* jako 1) 'utwór literacki obejmujący opisy wydarzeń oparte na bezpośredniej obserwacji autora, jego wspomnieniach i przeżyciach'; 2) 'wspomnienia pisane bez zamiaru ich wydania' i 3) 'zeszyt oprawny do wpisywania wierszy, aforyzmów, kreślenia rysunków na pamiątkę; album, sztambuch' 4. znaczenie *daw.* a) 'człowiek, który coś pamięta'; b) 'pamiątka, pomnik'. Por. do tego A. Puszkina wiersz *Pam'atnik*, wzorowany na odzie Horacego *Exegi monument (um).*

Powieść w odcinkach, ang. *serialized novel,* fr. *roman-feuilleton,* niem. *Forsetzungsroman,* ros. *roman s prodołżenijem*; SJP VI 1260 nie odnotowuje, zamieszcza *powieść radiową*; sam wyraz *powieść* notowany już przez Lindego (L IV 423), ale w znaczeniu 'opowieść, opowiadanie, gadanie'. Ów *odcinek* to 'dolna część gazety, oddzielona, czyli odcięta linijką od całego tekstu' GD 110. Według STL 388 to 'powieść publikowana w kolejnych numerach czasopisma (zwłaszcza dziennika)' i dalej informacja, że po raz pierwszy pojawia się pod koniec lat trzydziestych XIX w. w prasie francuskiej, w XIX w. publikowane były w prasie m. in. dzieła E. Zoli, z Polaków B. Prusa i H. Sienkiewicza. Była to twórczość popularna. Charakteryzuje się luźnością kompozycji, dąży do tego, by każdy odcinek kończył się istotnym wydarzeniem fabularnym. Ukształtował się także typ rozleglejszy, przeznaczony dla tygodników i miesięczników. Informuje także, że cieszyła się wielką popularnością w okresie pozytywizmu, Młodej Polski, dwudziestolecia międzywojennego i po drugiej wojnie światowej; wyparła ją telewizja i słuchowiska radiowe.

Przegląd prasy, GD 53 piszą to 'seria cytatów z najciekawszych materiałów publicystycznych i informacyjnych, zamieszczonych w innych gazetach i czasopismach.' Następuje charakterystyka czasopism, które zamieszczają większe lub mniejsze fragmenty z innych łamów, jak „Angora", rubryka „Oto słowo czarne" w „Nie”; „Autorski przegląd prasy” M. Rybińskiego w sobotnio-niedzielnym wydaniu „Rzeczypospolitej”.

Publicystyka, po ang. *journalism, publicism*, fr. *journalisme,* niem. *Publizistik*, ros. *publicistika* (ostatecznie z łac. *publicus* ‘powszechny, społeczny’) to według STL 416 ‘wypowiedzi na aktualne w danym momencie tematy publiczne, społeczne, kulturalne itp.’ Wypowiedzi te „posługują się środkami perswazyjnymi i zmierzają do czynnego oddziałania na opinię publiczną”. Różni się od informacji tym, że nie przekazuje tylko w obiektywnej formie wiadomości o faktach, ale je naświetla z przyjętego punktu widzenia, komentuje i wyjaśnia. Publicystyka uformowała się wraz z rozwojem prasy; przed powstaniem prasy publicystykę stanowiły traktaty polityczne, jej elementy przenikały do kazań. Współcześnie obok publicystyki prasowej rozwija się publicystyka radiowa, telewizyjna i filmowa (tamże). SJP VII 706 definiuje następująco: ‘piśmiennictwo omawiające aktualne sprawy społeczne, polityczne, gospodarcze, kulturalne, naukowe; obejmuje małe formy, jak artykuły, felietony, recenzje, reportaże, korespondencje, szkice, broszury’. Por. tez roztrząsania MW 29–30.

Raport, nienotowany w STL, według SJP to ‘ustne lub pisemne sprawozdanie, doniesienie o czym, zwykle zwierzchnikowi, instytucji nadrzędnej itp.; relacja, meldunek podwładnego’ z wyrażeniami frazeologicznymi *raport kasowy* albo *raport kasy*, *raport karny* i zwrotami *podać kogo do raportu*, *pisać raport na kogo*; *stanąć do raportu*, zapożyczone z fr. *rapport*, odnotowane w najpierw w SW V 477 *raport*, gwarowo *rapurt* ‘sprawozdanie, doniesienie ustne lub pisemne, składane zwierzchnikowi, przełożonemu’. SJP podaje także specjalistyczne znaczenie *włókiennicze.* GD 47 określają *raport* jako ‘odmianę sprawozdania, w której dominuje chronologiczne przywoływanie faktów, zestawianie ich w celu wywołania lepszego kontrastu; dla ich uporządkowania są one prezentowane dodatkowo w formie tabel statystycznych na *apli.* **Apla** to ‘zadrukowana farbą płaszczyzna, służąca jako podkład pod tekst w celu jego szczególnego wyróżnienia, podkreślenia’ (GD 47). W raporcie dopuszcza się zdawkową charakterystykę postaci, cytowanie imion i nazwisk, funkcji. Szerzej zob. GD 47–48.

Recenzja, niem. *Rezension*, ang. *review*, fr. *critique*, *compte rendu,* ros. *r’ecenzyja* w ujęciu SJP VII 858 to ‘wypowiedź (najczęściej pisemna), zawierająca krytyczną ocenę utworu literackiego, dzieła naukowego, przedstawienia teatralnego, filmu, koncertu itp.’, zapożyczenie z jęz. łac., gdzie wyraz *recensio*, *-onis* oznaczał ‘przegląd, spis (ludności), szacowanie (majątku)’ od czasownika *recenseo, -ere, -ui, -itum/-censum* ‘przeglądać, (po) liczyć’ (Plezia IV 458–459). STL 424 dodaje wśród omawianych prac ‘spektakle telewizyjne, wystawy’, dodać można ‘balet’ i to, że tekst ‘publikowany w prasie przybiera różne formy: od suchej parozdaniowej informacji o danym wydarzeniu kulturalnym do swobodnego felietonu’. GD 99–104 dodaje, że recenzji poddaje się pojedyncze dzieło, a nie sumę dzieł, dlatego nie recenzuje się festiwalu, wystawy, meczów, wieców, przemówień, zjazdów partii. Recenzuje się publikacje popularnonaukowe, jak przewodniki, mapy, poradniki, programy komputerowe, publikacje multimedialne. Całkowicie podpisuję się pod stwierdzeniem, że „recenzja nie może być paszkwilem ani reklamą" (s. 100). Mojej praktyce odpowiada także zalecenie, by najpierw uwypuklić dodatnie cechy omawianej pracy, potem wskazać na uchybienia, niedostatki i mankamenty. Recenzja dziennikarska nakierowana jest na czytelnika, nie autora, jak recenzja naukowa, w której jednak warto zachęcić czytelnika do lektury lub przeczytania, a przestrzec przed studium pracy chybionej czy słabej. Recenzji wytyczają 4 cele: 1) informowanie o nowych dziełach i prezentowanie ich; 2) ocenianie, 3) kształtowanie postaw odbiorców, 4) refleksja krytyczna. W świecie naukowym wyróżnia się *omówienia* i *recenzje*; te pierwsze dotyczą głównie prac obcojęzycznych i bardzo specjalistycznych oraz wydanych wydawnictwach mało znanych.

Relacja, nienotowana w STL, wyraz przejęty z łac. *relatio, -onis* ‘przedstawienie czego', por. łac. wyrażenie *relata refero* ‘Com usłyszał, powtarzam'; SJP VII 911 definiuje jako 1) ‘opowiadanie o przebiegu jakiegoś wypadku; zdanie, zdawanie sprawy z czego'; 2) *daw.* a) ‘związek, styczność'; b) ‘zeznanie sądowe, protest publiczny, skarga, zażalenie wniesione do sądu' (wyszczególnione znaczenie filoz. nie ma tu zastosowania). Według GD 45 *relacja* to ‘gatunek dotyczący zdarzeń, które jeszcze się nie zakończyły'. Autor relacji nazywany bywa sprawozdawcą lub komentatorem. Za najwybitniejszych przedstawicieli gatunku uznany został Jan Ciszewski (1932–1982), a obecnie za mistrza uważa się Bohdana Tomaszewskiego. Relacja prowadzona jest na żywo, dopuszcza się w wypowiedzi pewne potknięcia stylistyczne.

Reportaż, ang. i fr. *reportage*, niem. *Reportage*, ros. *oczerg*, zapożyczony z fr., a ostatecznie z łac. *reporto, -are, -avi, -atum* ‘odnosić, przynosić z powrotem' CHDE 912, wyraz odnotowany po raz pierwszy w SJP VII 929 i zdefiniowany ‘gatunek prozy publicystycznej; żywy opis zdarzeń, znanych autorowi z bezpośredniej obserwacji' z wyrażeniami *reportaż artystyczny, beletryzowany* ‘reportaż zbliżony do noweli, którego autor nie poprzestaje na relacjonowaniu autentycznych faktów'; *reportaż dźwiękowy* ‘sprawozdanie z przebiegu jakiejś uroczystości, imprezy sportowej itp., nadawane przez radio'. Opis podróży nosi fachowe, z greki (od gr. *periegētēs* ‘oprowadzający, przewodnik') *periegeza* (por. łac. *itinerarium*). STL 431 wylicza odmiany reportażu: *radiową, filmową, telewizyjną* i *fotoreportaż*, a definicja jest już pogłębiona: ‘gatunek publicystyczno-literacki obejmujący utwory o charakterze sprawozdań z wydarzeń, których autor był bezpośrednim świadkiem lub uczestnikiem'. I dalej informacja, że ukształtował się w 2. połowie XIX w. w związku z dynamicznym rozwojem prasy i że związany jest z opisem podróży, listem, diariuszem, pamiętnikiem. Wyróżnia nadto *reportaż społeczno-obyczajowy*, *podróżniczy, wojenny,* *sądowy, sportowy.* Najwięcej wiadomości o reportażu przynoszą GD 53–70. Najpierw powołanie się na M. Wańkowicza, według którego „reportaż to nie tylko najstarszy gatunek dziennikarski, ale także «ojciec literatury». Według tego autora przodkami nowoczesnych reporterów są: największy historyk starożytności Tukidydes (ok. 460–396 przed Chr.) i J. Cezar (100–44 przed Chr.), nie tylko pisarz, ale głównie wódz i mąż stanu. Za prekursorów współczesnych reporterów uznaje kilku pisarzy włoskich z XVI w. i naszego kronikarza Wincentego Kadłubka oraz historyka Jana Długosza. Reportaż jako samodzielny gatunek wyłonił się z literatury, w Polsce chodzić tu będzie o „Flis" (z r. 1595) S. Klonowica, „Morską nawigację do Lubeka" (z r. 1651) M. Borzymowskiego i wielu innych (s. 54–55). Za pierwszy w prasie polskiej reportaż uznana została „Pracownia Suchodolskiego" J. I. Kraszewskiego (r. 1838), natomiast za pierwszy nowoczesny reportaż w piśmiennictwie polskim przyjęto traktować „Pielgrzymkę do Jasnej Góry" (r. 1895) W. Reymonta, napisaną w setną rocznicę insurekcji kościuszkowskiej.

Wśród klasyków nowoczesnego reportażu światowego znalazł się także Kaszuba Aleksander Janta-Połczyński (1908–1978), dzięki pracom „Patrzę na Moskwę" (1933), „Pamiętnik indyjski" (1970), „Nowe odkrycie Ameryki" (1973). W GD 58––65 następują dywagacje teoretyczne różnych autorów o istocie reportażu, po czym wyróżnienie **reportażu pisanego, radiowego, filmowego** jako filmu dokumentalnego, **telewizyjnego, fotoreportażu.** Osobne miejsce poświęcają **pictorialowi,** tj. fotografiom o zabarwieniu erotycznym, jak w *Playboyu* czy *CKM*, dalekim jednak od pornografii, bo ukazuje akty kobiece jako dzieła sztuki. Wywodzi się on z fotografii artystycznej końca XIX i początku XX w. Był to podział ze względu na miejsce i sposób publikowania, natomiast ze względu na strukturę wyróżnia się za K. Wolnym-Zmorzyńskim reportaż **fabularny** i **problemowy**. Wspomniany **pictorial** (s. 64 i n.) wywodzi się z jęz. ang. i oznacza 'pismo ilustrowane', jako przymiotnik 'obrazkowy, ilustrowany, malarski', zapożyczony z łac. *pictorialis* od *pictor, -oris* 'malarz' (od czasownika *pingo, pingere, pinxi, pictum* 'malować' (zob. CHDE 792). Na razie niedostosowany do pisowni narodowych, podawany w ortografii angielskiej, na pewno wnet pisownia zostanie „unarodowiona".

Szkicem reportażowym jest **feature,** pochodzenia ang. od rzeczownika *feature* o podstawowym znaczeniu 'cecha najistotniejsza', od strony realnoznaczeniowej określony w GD 79 jako 'relacja skupiona na podstawowych faktach: autor wychwytuje z garści faktów najistotniejszy aspekt sprawy i na nim się skupia'. Wywodzi się ostatecznie z łac. *factura, -ae* 'wykonanie czegoś, obróbka', w przenośni także 'wygląd zewnętrzny' (Plezia II 494, ChDE 373). Fakty ujmowane są z chronologicznym ich przebiegiem. „Sprawozdawczość i lapidarność określeń sprawiają, że odbiorca nie ma nawet podejrzenia, że ukazywane zdarzenia mogą być fikcyjne" (s. 81). „Feature i reportaż to po prostu odmienne formy widzenia świata.Reportaż prowadzi dogłębną analizę, wywołuje nastroje, oddziałuje na odbiorcę [...] – w feature natomiast najważniejszy jest temat i jego waga" (s. 82).

Z reportażem związane są **błogi reportażowe** (GD 84–85), podajmy na początek, że *błog* to wyraz pochodznie ang.: od skróconego *we**b*** ‘sieć’ i wieloznaczego *log* o znaczeniu ‘dzienniki’, a więc ‘dziennik sieciowy’, w którym każdy użytkownik może zapisać swoje wrażenia z danego wydarzenia. Blogi można porównać do programów *reality – show,* jak np. *Big Brother.* W internecie obowiązuje następująca definicja *blogu* ‘prywatna strona (...) prowadzona przez autora (jednego lub paru), zajmująca się tematami, które tych interesują’. Jednak w praktyce *blogi* to prywatne pamiętniki, zbiory luźnych myśli, sentencji, cytatów, to rodzaj *Hyde Parku* czy średniopolskich *Silva rerum.*

Sprawozdanie, STL nie notuje, SJP VIII 629 definiuje jako ‘ustny lub pisemny opis przebiegu jakichś wypadków, zdarzeń; zdanie sprawy z czego; raport’ z wyrażeniami frazeologicznymi *sprawozdanie gospodarcze, rachunkowe, roczne, miesięczne.* Notował SWil II 1347 ‘zdanie sprawy, rachunku, liczby, raport’. GD 44 piszą: „Cechą charakterystyczną sprawozdania jest przedstawianie faktów w sposób dynamiczny, w porządku czasowym, możliwie wiernie, zachowując obowiązkowo chronologiczne następstwo zdarzeń, którego zmieniać nie wolno, chociaż dla uatrakcyjnienia tekstu i zaciekawienia odbiorcy czasami odstępuje się od tej reguły i na początku ujawnia się jeden z finalnych szczegółów”. Nie charakteryzuje się osób, biorących udział w wydarzeniu. Utożsamiane bywa często z tzw. *informacją własną,* może być podpisane imieniem i nazwiskiem dziennikarza lub kryptonimem. Dziennikarz sprawozdawca stwarza u odbiorcy wrażenie obecności przy relacjonowanym zdarzeniu.

Szkic, ang. *sketch*, fr. *étude* i *esquisse*, niem. *Skizze*, ros. *eskiz,* też *oczerg*; STL 511 ‘rozpowszechniająca się ostatnio nazwa eseju bądź artykułu krytycznoliterackiego’. Informuje dalej, że szkic dotyczyć może wybranego problemu, twórczości jednego pisarza bądź poszczególnego utworu, w tym wypadku jest obszerniejszy od recenzji i kreśli szerszą perspektywę tematyczną.

Wywiad, ang. *interview*, ChDE 539 określa jako ‘spotkanie osób twarzą w twarz dla określonego celu’, zapożyczone ze średniofr. *entrevue*, a ostatecznie z łac. *inter* ‘między’ i *videre* ‘widzieć’; zatem fr. współczesne również *interview,* niem. *Interview*, ros. *interwju*. SJP X 315 *wywiad* ‘rozmowa przeprowadzona dla uzyskania informacji’: a) ‘rozmowa przedstawiciela prasy, radia lub telewizji z kimś wybitnym, znanym, z przedstawicielem władzy; opublikowany tekst takiej rozmowy’; b) *med.* ‘rozmowa przeprowadzona z chorym przez lekarza, dotycząca przebiegu choroby i wszelkich danych dotyczących pacjenta’; 2) częściej w l. mn. ‘zbieranie, zebranie wiadomości, danych w jakiejś dziedzinie; zbadanie, wyśledzenie czego’; *wojsk.* ‘zwiady, ludzie wysłani na zwiady’; 3) *polit. wojsk.* ’jeden ze sposobów rozpoznania strategicznego, polegający na zbieraniu wiadomości za granicą o danym kraju; instytucja zbierająca te wiadomości; ludzie pracujący w tej instytucji’. Notował Linde

(VI 642) *wywiad, wywiady, wywiadki* ‘wywiadywanie się, dochodzenie, staranie się wywiedzieć, by odkryć, wyśledzić, śledztwo. STL 581 definiuje ‘rozmowa ze znaną osobistością, podana do wiadomości publicznej za pomocą druku, radia bądź telewizji’ i dalej informacja, że wywiad koncentruje się zazwyczaj wokół jednego tematu i że na jego tekst składają się pytania i odpowiedzi oraz że wywiady z pisarzami publikowane bywają jako osobne książki, np. „Rozmowy z Claude Lévi-Straussem”, „Rozmowy z Gombrowiczem”. GD 112 przypominają, że wywiad rozwinął się z dialogu i sięga starożytności, która wydała dialogi: *sokratejski* z przykładami „Dialogów” Platona; *arystotelesowski* i *lukianowski.* Godne przypomnienia tu także: stwierdzenie Z. Saloniego, że wywiad nie jest dokładnym zapisem rozmowy, lecz wyraźnie przestylizowanym. Też GD 115 wyróżniają: a) wywiad prasowy i b) wywiad telewizyjny, w którym za podtyp uznaje *talk-shows*, wzbogacony występami artystycznymi i piosenkami. W tym ostatnim wyeksponowana została osoba prowadząca.

Wzmianka, według SJP X 366–367 to ‘krótkie napomknięcie o czym lub o kim, uwaga w kilku słowach; krótka notatka, informacja, wiadomość o czym w czasopiśmie lub książce’; odnotował także zdrobnienie *wzmianeczka* oraz poinformował, że hasło *wzmianka* zamieścił Linde i istotnie w t. VI 675 notuje ten wyraz w odmiankach: podstawowej *wzmianka*, występującej u Knapiusza w Tezaurusie z r. 1621 z łacińskim odpowiednikiem *mentio alicuius rei* ‘wspomnienie jakiejś rzeczy’ i obocznych: *wzminka* z „Postyli„ M. Reja oraz Leopolity z Listu św. Pawła do Rzymian 1,9 i „Historii wszego świata” M. Bielskiego oraz *wzmienka* i *zminka* nieudokumentowanych z synonimiczną definicją ‘wspomnienie czego’ z niem. odpowiednikiem *Erwähnung*; STL nie notuje. GD 37 daje odpowiednik ang. *flash* o podstawowym znaczeniu ‘błysk’ i *news* ‘wiadomości’, dosłownie ‘nowości’, choć słowniki przekładowe podają *mention* z łac. *mentio, -onis*. Jest to najmniejszy gatunek informacyjny, odpowiadający tylko na 3 pytania: *kto?, co?, gdzie?* GD 38 podają, że do niedawna *wzmiankę* określano terminem **depesza,** szerzej zob. tamże.

Zapowiedź, nazywana też rusycystycznie *zajawka* (po rosyjsku ‘zgłoszenie, zapowiedzenie’, należy unikać jako żywego rusycyzmu[1], nie notuje tego rzeczownika SJP i inne języki współczesnego jęz. polskiego; terminu *zapowiedź* nie rejestruje STL, według SJP X 708 to: 1) ‘ogłoszenie, oznajmienie czegoś, co ma nastąpić lub obowiązywać’; 2) ‘informacja dotycząca numeru lub numerów programu widowiska, audycji podawana przez spikera, konferansjera’; 3) ‘ogłoszenie publiczne w kościele o zamiarze wstąpienia określonych osób w związek małżeński (dla upewnienia się, że nic nie stoi temu na przeszkodzie)’; 4) ‘oznaka czegoś, co ma nastąpić; wróżba, symptomat’; 5) *daw.* a) ‘wyzwanie’; b) ‘zakaz, zawieszenie w działalności; klątwa’, notował Linde VI 859 w kilku znaczeniach: 1) ‘zapowiadanie, zapowiedzenie i to, co zapowiadają, ogłaszają, zwiastują, oznajmują'; 2) 'zapowiedź małżeństwa'; 3) 'wyzwanie na pojedynek'; 4) 'objawiony rozkaz, nakaz, przykaz'; 5) 'zakazanie, zakaz, zabronienie, odmówienie, niedozwolenie'; 6) 'areszt'. Według GD 42 zapowiedź to 'informacja zamieszczana na pierwszych lub ostatnich stronach gazet lub czasopism, zachęcająca odbiorców do przeczytania danych artykułów, publikowanych w bieżącym lub najbliższym wydaniu'; pojawia się także często w mediach elektronicznych. Znajduje się w niej najczęściej fragment publikacji lub czyjaś wypowiedź.

---

[1] HZ XLVIII (z r. 2004), s. 104 dopuszcza rodzime pochodzenie od podstawy *za-* i *jawić* się.

Życiorys, zwany inaczej przez GD 50 i n. *sylwetką, portretem, postacią, główką*, zabrakło jednak dziś powszechnie służbowo obowiązującego *c. v.* (z łac. *curriculum vitae* 'bieg życia', notowany w Dub I, skrótowo *c. v.* lub *cv* kwalifikowany jako *książkowe* 'życiorys, zwłaszcza napisany według ustalonego schematu, składany przez osobę ubiegającą się o pracę') z przykładami z okresu PRL-u i okresu przemian po r. 1989, nieodnotowany w STL, definiowany przez SJP X 1467 1) 'opis czyjego życia i działalności, biografia', i 2) *rzadkie* 'bieg życia, życie', wyraz notował Linde VI 1202, ale jako *życiopismo, żywotopisarstwo* objaśnione jako 'biografia'.

Objaśnienie stosowanych skrótów

B	A. **Bańkowski**, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, Warszawa 2000.
ChDE	*Chambers Dictionary of Etymology*, New York 2001.
GD	K. **Wolny-Zmorzyński,** A. **Kaliszewski**, W. **Furman**, *Gatunki dziennikarskie.* Teoria, praktyka, język, wyd. II, Warszawa 2009.
Dub	*Uniwersalny słownik języka polskiego* pod red. S. **Dubisza,** t. I–IV**,** Warszawa 2003.
Jaros	J. **Jaros,** *Dziennikarski warsztat językowy*, Wrocław 1999.
Linde	B. S. **Linde**, *Słownik języka polskiego*, t. I–VI, Warszawa 1951.
MW	M. **Wojtak,** *Gatunki prasowe*, Lublin 2004.
Plezia	*Słownik łacińsko-polski*, t. I–V, red. M. **Plezia,** Warszawa 1959–1979.
SD	*Słownik współczesnego języka polskiego* pod red. B. **Dunaja**, Warszawa 1999.
SF	**S. Skorupka,** *Słownik frazeologiczny języka polskiego,* Warszawa 1967.
SJP	*Słownik języka polskiego*, t. I–XI, red. W. **Doroszewski,** Warszawa 1958–1969.
STL	M. **Głowiński,** T. **Kostkiewiczowa**, A. **Okopień-Słowińska**, J. **Sławiński**, *Słownik terminów literackich* pod red. J. **Sławińskiego**, Wrocław 1988.
SW	**J. Karłowicz, A. A. Kryński, W. Niedź**wiedzki, *Słownik języka polskiego*, t. I–VIII, Warszawa 1900–1927.
SWil	*Słownik języka polskiego*, red. **Orgelbrand,** t. I – II, Wilno 1861.
HZ	*Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* pod red. H. **Zgółkowej,** *Poznań* 1994–2004.

TŁUMACZENIA – PROBLEMATYKA PRZEKŁADU I ZASTOSOWANIE WE WSPÓŁCZESNYCH MEDIACH

Bożena Ugowska

Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym (Dz. U. z 2005 r. Nr 17, poz. 141 z pózn. zm.) otworzyła przed Kaszubami niespotykane dotąd możliwości, nie tylko swobodnego używania i rozwijania własnego języka i tożsamości narodowej, kultywowania tradycji, ale również finansowego wspierania inicjatyw zarówno związanych z edukacją, jak i szeroko rozumianą wymianą informacji.

Patrząc na podział dotacji na stronach MSWiA Kaszubi mają liczną, a do tego skuteczną, konkurencję. Ponadto jedynie w pełni kaszubskojęzyczna działalność, poparta odpowiedniej klasy projektem, ma szanse w rankingu beneficjentów. Stawia to przed wydawnictwami konieczność szczegółowego planowania publikacji i opracowania ich w języku kaszubskim tudzież w dwujęzycznej wersji, jak np. stosuje miesięcznik „Pomerania”, by owe środki otrzymać. Pomijając kwestie techniczne, niezwykle istotna jest lingwistyczna strona przedsięwzięcia. Jest to przede wszystkim swoiste wyzwanie dotyczące zarówno sfery tekstu, jak też tłumacza.

Literatura kaszubska doczekała się kilku znaczących dzieł tłumaczonych bądź skaszubionych (tym terminem określam wszelkie przekłady z języków nie będących językiem oryginału, a więc najczęściej z j. polskiego) jak choćby: wydania Biblii i Ewangelii (ks. F. Grucza, E. Gołąbek, o. Adam Sikora) „Sonety Krymskie”, „Pan Tadeusz” (St.

Janke), Tryptyk Rzymski (Z. Jankowski). Niemniej nadal niezwykle ubogo przedstawiają się półki księgarskie i biblioteczne pod względem ilości dzieł literatury rodzimej i światowej w wersji kaszubskojęzycznej. Z pewnością na ten stan rzeczy wpływa nie tylko brak tłumaczy, ale również ogólne zapotrzebowanie na literaturę, choć z pewnością stanowiłaby urozmaicenie tekstów i treści prezentowanych dzieciom i młodzieży na lekcjach języka kaszubskiego.

Jak pisze Konstanty Gebert, przekład jest obecnością jednego języka w drugim, jednej kultury w drugiej. Zwraca uwagę, że taki „kosmopolityzm nie jest antytezą kultury narodowej, ale jej zwieńczeniem. Tylko kultury mocne, dojrzałe i płodne potrafią być kosmopolityczne, bo wiedzą, że na wymianie mogą tylko skorzystać, a nie stracić”[1]. Gebert postrzega kosmopolityzm jako otwarcie się na inną kulturę, nawet jeśli nie będzie ona w pełni przekładalna bądź wiele rzeczy w przekładzie zginie, niemniej brak owego otwarcia zawsze jest wymierzony przeciw własnej kulturze, a wynikać może z obawy, że jest słaba, zaściankowa i przegra na arenie międzynarodowej.

Wartość tłumaczeń w aspekcie kultury międzynarodowej

Karl Dedecius oprócz aspektu wartości kultury zwraca uwagę na jej cichego kreatora – tłumacza: „Kultura uniwersalna zakłada wielojęzyczność. Nad tym pracują niezmordowanie, często jak nawiedzeni, przeważnie bezinteresownie, zawsze źle opłacani i niedocenieni – tłumacze. Zbywa się ich pięknymi epitheta ornans: „budowniczowie mostów pomiędzy narodami“. Słowami Friedricha Rückerta: „ambasadorowie «światowego pojednania»“. Ambasadorowie kultur. Piękne nowe porównanie, epitheton ornans, znalazłem u kogóżby innego jak nie u Goethego. Czytamy u niego, że „tłumaczenie jest niby ożywienie na nowo. Grzeczny, wdzięczny ukłon wobec sztuki tłumaczenia”[2].

Jeszcze jednym fragmentem wypowiedzi owego niezmordowanego tłumacza dzieł literatury słowiańskiej, w szczególności polskiej się posłużę (a czas jego największej aktywności literackiej przypadał na niełatwe lata powojenne, czas wrogości wobec narodu niemieckiego, nie wspominając nawet o jego osobistych doświadczeniach z niewoli w sowieckim obozie): „Nie zapomnijmy, że jeśli robimy coś dla obcego języka, to czynimy przede wszystkim coś dla naszego własnego języka. Śmiem twierdzić, że język i literatura niemiecka czerpie wiele z wielojęzyczności jej autorów, gdyż ich pisanie to jednocześnie myślenie w wielu językach i światach;

---

[1] K. Gebert, Żyd wieczny tłumacz, [w:] Przekładając nieprzekładalne..., red. W. Kubiński, O. Kubińska, T. Wolański, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2000.

[2] K. Dedecius, Tłumaczenie jako ożywienie na nowo. Wykład okolicznościowy, www.bosch-stiftung.de

w ten sposób nasze pola znaczeniowe, składniki zdań, systemy ich budowy stają się bardziej różnorodne, a różnorodność to bogactwo (...). Na dokładne badanie zasługuje kwestia, ile język Günthera Grassa zawdzięcza językowi kaszubskiemu, język Siegfrieda Lenza i Johannesa Bobrowskiego – pruskiemu, język Horsta Bienka – śląskiemu z pogranicza polsko-niemieckiego czerpiącemu z obu języków, język Paula Celana – rumuńskiemu, rosyjskiemu, talmudycznemu”.[3]

Niewątpliwie słuszne są wszelkie wyrazy uznania i szacunku kierowane pod adresem tłumaczy zważywszy jak trudnych zadań w zakresie warsztatu pracy się podejmują. Językoznawcy, krytycy literaccy, a i sami tłumacze wielokrotnie zwracają uwagę na liczne problemy związane z różnymi aspektami tłumaczonego tekstu, niezależne od doskonałej znajomości języka i wysokich kompetencji. Z uwagi na wielość zagadnień przybliżę tylko niektóre z nich, istotne jednak moim zdaniem dla tłumacza kaszubskiego, gdyż nawet jeśli pochyla się nad tekstem polskojęzycznym, musi zmierzyć się z wieloma spośród poniższych trudności.

Pierwszym zadaniem i związaną z nim trudnością jest wybór odpowiedniej strategii tłumaczenia. Umberto Eco pisał, iż „tłumacz nie tłumaczy tekstu na podstawie słownika, lecz na podstawie historii obu literatur”. Trudno nie zgodzić się ze słowami włoskiego filozofa i pisarza, który zwraca uwagę, że ekwiwalencja przekładu nie jest równoznaczna z dosłownym tłumaczeniem. Uważa on, że „przekład nie jest związany wyłącznie z kompetencją lingwistyczną, lecz również z kompetencjami intertekstualnymi, psychologicznymi i narracyjnymi. Stąd też tłumacz jest ciągle zmuszany do wychodzenia poza kompetencje lingwistyczne do spektrum kulturowego. Wskutek tego przekłady nie stanowią porównania między dwoma językami, lecz interpretację tekstów w dwóch różnych językach”[4].

Ewa Kalinowska dodaje: „praca tłumacza będzie zawsze poszukiwaniem ekwiwalentów w celu osiągnięcia jak największej zgodności tekstu docelowego z tekstem wyjściowym. Wynikiem poszukiwań będzie wybór ekwiwalentów już istniejących lub też zaproponowanie neologizmu.”[5]

Strategie tłumaczenia tekstu

Monika Rodkiewicz, tłumacz j. niemieckiego, na swojej stronie internetowej przedstawia kilka strategii translacyjnych ważnych w kontekście ekwiwalencji tekstu.

Problemy z dokładnym przełożeniem dzieła mogą występować w związku z różnicami kulturowymi, semantycznymi oraz gramatycznymi. Uwzględniając owe różnice w przekładzie zawsze możemy mówić o utracie informacji (opuszczeniu), dodaniu informacji (uzupełnieniu), lub też o jej substytucji.

---

[3] tamże

[4] http//mLingua.pl – *Problem z dynamiczną ekwiwalencją w tłumaczeniach,* Fatima Ibrahim Ahmed Al Menoufy tłum.: Joanna Wołyńska

[5] E. Kalinowska, Tłumaczenia, http://www.ceco-fipf.eu/IMG/pdf/SKRYPT_Traductions-Ewa_KALINOWSKA.pdf.

Uzupełnienie stosuje się wówczas, gdy jest ono konieczne dla poprawnego zrozumienia tekstu przez czytelników. Najczęściej tłumacz dopowiada pewne informacje, które związane są z kulturą bądź historią, a bez których tekst przetłumaczony nie jest jednoznaczny. Dodatkową informację może on umieścić w tekście, bądź w przypisach.

Kolejną strategią jest opuszczenie, które stanowi „odwrotność" uzupełnień. Pominięcie jakiegoś słowa nie powinno wpływać na jakość przekładu. Opuszczenie stosuje się w sytuacjach, gdy wierne przetłumaczenie wszystkich słów wprowadziłoby niejednoznaczność i nieskładność tekstu. Do najczęstszych przypadków pominięcia zalicza się np. opuszczanie zaimków osobowych, które przywoływane zbyt często mogłyby doprowadzić polskiego czytelnika do irytacji.

Różnice gramatyczne, leksykalne, strukturalne, składniowe wymagają od tłumacza zastosowania substytucji, w oparciu o zasadę ekwiwalencji funkcjonalnej. Często przywołuje się tutaj przykład zamiany liczby lub osoby np. w języku polskim mówimy: *Czy może Pan?* – używamy więc 3 osoby liczby pojedynczej. Przekładając to na j. angielski otrzymujemy zwrot w 2 os. liczby poj. *Sir, can you?* Podobna sytuacja występuje w j. kaszubskim, choćby w formach pluralis maiestaticus.

Teoria ekwiwalencji przekładu jest niezwykle istotna, gdyż pozwala czytelnikom poznawać „odległy świat" innych kultur. Na koniec jeszcze raz oddajmy głos Eco, który napisał, że warunkiem wcielenia w życie tłumaczenia jest to, iż „musi ono wywołać ten sam efekt co oryginał".[6]

Problemy związane z tłumaczeniem

W procesie tłumaczenia oprócz wyboru odpowiedniej strategii translacji, najwięcej problemów stwarza sam tekst jako jedność języka i treści. Ewa Tabakowska zwraca jeszcze uwagę, powołując się na teorie Langackera na podstawowe założenie opisu języka, w którym „struktura gramatyczna z samej swojej najgłębszej istoty i natury jest symboliczna", co wpływa na nie tyle pisaną, co odczuwalną „atmosferę" tekstu literackiego, którą tłumacz musi również oddać w przekładzie.[7]

Usystematyzowane zestawienie najczęstszych trudności tłumaczy, których następstwem mogą być błędy w przekładzie, przedstawia Ewa Kalinowska. Należą do nich m. in.:

---

[6] http://tlumacz-krakow.eu

[7] E. Tabakowska, Struktura wydarzenia w literackim tekście narracyjnym jako problem przekładu, [w:] Przekładając nieprzekładalne..., red. W. Kubiński, O. Kubińska, T. Wolański, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2000.

a. **interferencja** – czyli wpływ jednego języka na drugi = interferencja zewnętrzna;
- polega na zastosowaniu w komunikacie, tekście docelowym formy językowej charakterystycznej dla języka wyjściowego; może mieć charakter fonetyczny (tzw. „obcy akcent" przy wypowiedziach ustnych), leksykalny, morfologiczny, składniowy, stylistyczny (odwzorowywanie kolokacji jednego języka w drugim) lub typograficzny (np. w nagłówkach listów stosuje się, w zależności od języka, wykrzyknik lub przecinek); – interferencję j. angielskiego nazywa się anglicyzmem, niemieckiego – germanizmem, francuskiego – galicyzmem, itd.

b. **kalka** – polega na odwzorowaniu w tekście docelowym struktury semantycznej i/lub formalnej jednostki języka wyjściowego; np. *White House = Biały Dom*;
- w ograniczonym zakresie (jak w powyższych przykładach), kalki są zjawiskiem koniecznym i możliwym do zaakceptowania; jednak już odwzorowywanie struktur, składni języka wyjściowego przy tłumaczeniu na język docelowy, okazuje się najczęściej błędem;

c. **fałszywi przyjaciele** – słowo w danym języku, które z punktu widzenia morfologii i ortografii wygląda lub brzmi podobnie jak słowo w innym języku, ale jego znaczenie leksykalne jest zupełnie inne; mogą to być homografy: *dom* (niem. i pl.) lub częściowe homografy: *ewentualnie* (pl) i *eventually – ostatecznie* (ang.), w j. kaszubskim i polskim mamy np. słowa: *sklep i góra*;
- „fałszywi przyjaciele" są zjawiskiem wszechobecnym i wielopostaciowym, próby sporządzenia „inwentarzy" okazały się niemożliwe: jedynym wyjściem dla tłumacza jest zachowanie maksymalnej czujności, ostrożności, nieufności co do własnych umiejętności, jak też wyrobienie nawyku sprawdzania w słownikach lub/i innych źródłach nawet najprostszych wyrazów (co do których wydaje się, że nie ma żadnych wątpliwości);

d. **kolokacje**[8] – stałe związki wyrazowe, kompozycje dwóch lub kilku słów, zbudowane wg reguł łączliwości, właściwych dla danego języka;
- łączliwość poszczególnych składników jest dość silna, a dla użytkowników języka niemal obligatoryjna np. *paczkę* lub *list się nadaje, armią się dowodzi, przedsiębiorstwem się kieruje, podanie się składa;*
  - norma językowa wymaga stosowania kolokacji w określonych sytuacjach; chodzi zatem o wyrażenia i zwroty stereotypowe, które stosuje się automatycznie;

---

[8] Historycznie termin **kolokacje** był używany w dwu innych znaczeniach: 1. jako wyłączny związek frazeologiczny; 2 w tradycyjnym słowotwórstwie zjawisko to je nazywane *słowotwórczym zestawieniem*, np. *dzika róża, maszyna do pisania,* a we frazeologii *stałymi frazeologicznymi związkami,* np. w języku polskim wyrażenie *wyjść za mąż* oznacza tyle, co *zawrzeć związek małżeński*, ale w odniesieniu do kobiety.

  - błędy polegają na tłumaczeniu poszczególnych składników kolokacji, a nie jej całości; może tu dojść do tzw. szoku kolokacyjnego – kolokacja przetłumaczona dosłownie będzie na pewno brzmiała nienaturalnie, a często absurdalnie lub, w sposób niezamierzony, śmiesznie;

e. **idiomy** – ustalona konstrukcja językowa, charakterystyczna dla danego języka, nie mająca dosłownego odpowiednika w innym języku;

  - tłumaczenie idiomów – to poszukiwanie dla danego idiomu odpowiednika, ekwiwalentu idiomatycznego w języku docelowym; nie może to być, w żadnym razie, substytucja poszczególnych elementów tekstu wyjściowego –idiomy stanowią ekwiwalenty jako całość;

f. **archaizmy**[9] – tekst archaiczny – powstał przed kilkoma wiekami; przez słownictwo, składnię i pisownię, jest natychmiast rozpoznawalny jako dawny przez rodzimego użytkownika języka; – tekst archaizowany – „udaje”, że jest tekstem dawnym (np. Sienkiewicz, przekłady Boya z francuskiej literatury średniowiecznej);

  - tłumacz musi zadecydować: czy tekst archaiczny należy przy tłumaczeniu modernizować, czy archaizować – odpowiedź nie jest wcale prosta i jednoznaczna: decyzja tłumacza powinna zależeć od rodzaju tekstu i adresata; teksty rzeczowe i źródłowe (gdzie treść dominuje nad archaiczną formą) można ostrożnie modernizować;
  - dla tłumacza trudność stanowi rozpoznanie archaizmów oraz ich kwalifikacja; rzadko zdarza się, aby dwa języki dysponowały odpowiadającymi sobie archaizmami (różne języki starzeją się w różnych miejscach systemu);
  - dodatkową trudnością jest „poruszanie się” w języku dawnym, nawet ojczystym – przy dobrej znajomości języka/języków tłumacz rozumie dawną leksykę i składnię, lecz najczęściej nie potrafi posługiwać się takim językiem swobodnie i w sposób naturalny
  - zarówno przy tłumaczeniu tekstów archaicznych, jak i archaizowanych, należy unikać stosowania **pojęć anachronicznych** – tzn. takich, które nie istniały, wtedy gdy powstawał tekst (lub w okresie, na jaki dany tekst jest „stylizowany”);
  - zgodnie z zasadą kompensacji, archaizmy nie muszą konieczne występować w tych samych miejscach obu tekstów;

g. **neologizmy** – nowo utworzony lub niedawno zapożyczony wyraz, termin, wyrażenie;

  - neologizmy tworzy się zazwyczaj za pomocą środków słowotwórczych typowych dla danego systemu językowego, np. *wieżowiec, szalikowiec, dresiarz* zostały utworzone zgodnie z zasadami słowotwórstwa polskiego;

---

[9] **Archaizmy** to wszelkie wyrazy, konstrukcje składniowe bądź związki wyrazowe, które już wyszły z użycia.. Archaizmami zwiemy również wyrazy w przestarzałej formie, a choć są jeszcze używane, to postrzega się je jako dawne. Ze względu na funkcję, a. dzieli się na: fonetyczne, fleksyjne, słowotwórcze, leksykalne, znaczeniowe, frazeologiczne, składniowe.

- system każdego języka dysponuje niewykorzystanymi możliwościami, co daje szansę na tworzenie neologizmów, np. dlaczego nie powiedzieć *chlujny i mrawy* (obok *niechlujny i niemrawy*)? lub *babyga* (obok *dziadyga*)?;
- może to być także nowe znaczenie już istniejącego wyrazu (patrz – neosemantyzacja), np. *burak* = ktoś nieokrzesany, nie umiejący się zachować;
- znane jest także pojęcie **neologizm absolutny** = twór całkowicie (pozornie) oderwany od systemu; oderwanie jest pozorne, bo nawet neologizmy absolutne sugerują jakieś znaczenie (poprzez skojarzenia związane z postacią tekstu np. – Lem, Tuwim w literaturze polskiej)
- pojęcie neologizmu łączy się nierozerwalnie ze zjawiskiem **kreatywności** w procesie tłumaczenia; tłumacz staje się tutaj nie odtwórcą, lecz współtwórcą;

h. nazwy własne

- odnoszą się do ludzi (postaci historycznych, osób znanych i zwykłych śmiertelników, postaci literackich), zwierząt (domowych, zwierzęcych bohaterów książek i filmów), miejsc (państw, miast, rzek itd., oraz miejsc „własnych”, z którymi jest się związanym sentymentalnie), przedmiotów (domów, samochodów, zabawek, dzieł sztuki);
- mogą to być także nazwy partii politycznych, tytuły książek, filmów itp.;
- **regułą jest nietłumaczenie nazw / imion własnych i przenoszenie ich bezpośrednio do tekstu docelowego;**
- wyjątek: niektóre nazwy mają swoje odpowiedniki w obu językach, np. *Paris – Paryż, Marseille – Marsylia, Descartes – Kartezjusz*;
- bardzo trudnym problemem jest zidentyfikowanie nazw własnych znaczących (intencjonalnych) oraz próba tłumaczenia/przekazania ich znaczenia (skojarzenia jakie wywołują) odbiorcom tekstu docelowego, np. biznesmen noszący nazwisko *Szczuka*, maskotka nazywana przez dziecko *Pusio,* czy też chirurg o nazwisku *Boucher*;

i. obscena, wulgaryzmy

- tłumaczenie wulgaryzmów, przekleństw, wyzwisk wymaga wielkiego wyczucia, głównie przy określaniu stopnia wulgarności danego terminu czy wyrażenia; najczęściej stosowane wulgaryzmy odnoszą się do sfery fizjologicznej, seksualnej lub fekalnej, np. w polskim czy francuskim, częściej będzie chodziło o sferę seksualną, w niemieckim – fekalną;
- stopień wulgarności podobnych określeń może być różny w różnych językach, np. polskie *gówno* jest bardziej wulgarne niż francuskie *merde;*
- tłumacz musi rozpoznać dany termin jako wulgaryzm, odpowiednio go zaszeregować i wybrać odpowiednik w języku docelowym – unikając z jednej strony odpowiednika bardziej wulgarnego niż oryginał, lub zbyt łagodnego, z drugiej strony;
- należy również pamiętać o tym, że wulgaryzmy i obscena są zmienne kulturowo, środowiskowo i pokoleniowo, np. uważane obecnie za wulgarne

> *fuck* (ang.) lub *foutre* (fr.) były słowami całkowicie neutralnymi co najmniej do XVI./XVII. wieku.[10]

Kalinowska wskazuje również na problemy specyficzne, związane z tłumaczeniem, wynikające z doświadczenia w tłumaczeniu tekstów francuskich na j. polski, m. in.:

- deklinacja w języku polskim wymaga swego odpowiednika w postaci **przyimków** (lub ich braku) w języku francuskim; trudną kwestią jest konstrukcja czasowników – wymagających **dopełnienia bliższego lub dalszego**;
- konieczność umieszczania w zdaniach francuskich **form osobowych czasowników**, poprzedzanych obowiązkowo przez **zaimek osobowy**; we francuskim zdaniu zawsze musi znaleźć się podmiot – choćby tzw. gramatyczny (podczas gdy w polskim możliwe i poprawne są zdania bezpodmiotowe), np. *lubisz jeździć do Francji –* ***tu*** *aimes voyager en France, tu można palić – ici* ***on*** *peut fumer;*
- **liczebniki** główne i porządkowe są używane inaczej w języku polskim, inaczej we francuskim: liczebniki porządkowe pojawiają się dużo częściej w polskich wyrażeniach, zdaniach – np. *druga strona, page deux; Henryk IV (czwarty) – Henri IV (quatre*);
- **konstrukcje czasownikowe** wyrażające czynność przyszłą lub przeszłą – *pojedzie wkrótce za granicę / właśnie wyszedł z biura* – tłumacząc je na francuski użyjemy konstrukcji futur proche, passé récent pomijając okoliczniki czasu, obecne w zdanaich polskich *– il va aller à l'étranger / il vient de quitter le bureau;*
- **czasowniki zwrotne** (lub niezwrotne): czasowniki o bliskim (jednakowym) znaczeniu w języku polskim i francuskim będą się często różniły pod tym względem, np. *wstawać – se lever, palić się – brûler, ruszać się – bouger;*
- **specyficzne użycie trybów i czasów** w języku polskim i francuskim: we francuskim są używane tzw. czasy „uprzednie" (passé antérieur, futur antérieur), nie istniejące w polskim; konieczne jest dokładne zrozumienie różnicy użycia dwóch form czasu przeszłego dokonanego we francuskim (passé composé oraz passé simple); szczególną uwagę należy zwrócić na konstrukcje i wyrażenia, które we francuskim będą wymagały użycia trybu subjonctif, nie mającego żadnego odpowiednika w polskim; tryb warunkowy / conditionnel jest nieco inaczej używany w języku polskim i francuskim;
- **szyk zdania**: dość luźny w języku polskim, natomiast sztywny wg typowej składni francuskiej, np. po polsku możemy powiedzieć *Walizki kontroluje celnik* – we francuskiej wersji tego zdania, na pierwszym miejscu musi znaleźć się podmiot, potem orzeczenie, na końcu – dopełnienie: *Le douanier contrôle les valises* (nigdy inaczej);

---

[10] E. Kalinowska, Tłumaczenia Traductions, http://www.ceco-fipf.eu/IMG/pdf/SKRYPT_Traductions-Ewa_KALINOWSKA.pdf.

- wiele innych problemów „pomniejszych”, jak np. swoiste nadużywanie w języku polskim zaimków przymiotnych wskazujących (*ten problem, ta sprawa*), konstrukcje imiesłowowe (dużo częściej występujące w polskim niż we francuskim), aspekt przechodniość czasowników/nieprzechodniość, aspekt czynności dokonanej i niedokonanej wyrażane inaczej w polskim i francuskim (...) [11]

Wikipedia pod hasłem *tłumaczenie (przekład)* wymienia w skrócie liczne trudności związane z procesem tłumaczenia w podziale na: problemy z tekstem źródłowym, problemy językowe oraz inne. Niektóre zostały już wymienione w pracach autorów cytowanych powyżej, niemniej dla usystematyzowania i skategoryzowania omawianych zagadnień, przedstawię je w proponowanym podziale:

Problemy z tekstem źródłowym:

- teksty nieczytelne lub trudne do czytania;
- teksty źle wydrukowane bądź zawierające błędy ortograficzne;
- zmiany wprowadzane do tekstu podczas procesu tłumaczenia;
- teksty niedokończone;
- teksty źle napisane (wieloznaczne lub niezrozumiałe);
- brak odnośników w tekście (np. tłumacz musi przetłumaczyć podpisy do brakujących obrazków);
- tekst źródłowy zawiera tłumaczenie cytatu, który na początku był napisany w języku oryginalnym, a tekst oryginalny jest niedostępny, co sprawia, że tłumaczenie jest prawie niemożliwe;
- oczywiste nieścisłości w tekście źródłowym (np. „prehistoryczne ruiny buddyjskie”, podczas gdy buddyzm nie był znany w czasach prehistorycznych).

Problemy językowe:

- dialekty i neologizmy;
- niewytłumaczone akronimy i skróty;
- nazwy własne ludzi, organizacji, miejsc, itd. (często jest jednak tak, że istnieją już oficjalne tłumaczenia w języku docelowym, ale jeśli nie są zamieszczone w tekście źródłowym, mogą być trudne do znalezienia);
- niezrozumiały żargon;
- nieznane idiomy;
- gwara;
- różnice stylistyczne takie jak zwroty istniejące w tekście źródłowym, których odpowiedników brakuje w tekście docelowym;
- różnice pomiędzy dwoma językami dotyczące znaków przestankowych;

---

[11] E. Kalinowska, op. cit.

- interferencja językowa, czyli podświadome mylenie cech jednego języka z drugim (klasyczny przykład: angielskie słowo „eventually” ma znaczenie przeciwstawne w stosunku do polskiego słowa „ewentualnie”);
- błędy językowe (ortograficzne, gramatyczne) w tekście źródłowym – tłumacz musi rozstrzygnąć, czy są celowym zamiarem autora tekstu źródłowego (np. wypowiedzi niewykształconego bohatera powieści), czy też jego błędem, i w drugim przypadku tłumaczyć tekst, jakby ich nie popełniono, a w pierwszym starać się je oddać w języku docelowym.

Inne:

- rymy, kalambury i tempo poetyckie;
- subtelne, ale ważne własności językowe jak eufonia lub dysharmonia;
- bardzo specyficzne odnośniki kulturalne;
- humor;
- słowa, które są zwykle używane w jednej kulturze, ale nie są znane przez kogoś niewykwalifikowanego w innej kulturze, np. w chińskim 芬多精 (fen1 duo1 jing1) oznacza ‘pyretrum’ (naturalny środek owadobójczy) – wyraz ten zwykle wymaga dodatkowego wyjaśnienia;
- stosowanie terminologii fachowej (np. medycznej, technicznej);
- problemy związane z nazwami wielkich liczb (np. 10^9 w języku angielskim to ‘billion’, a w polskim ‘miliard’, a z kolei 10^{12} to odpowiednio ‘trillion’ i ‘bilion’), sposobem zapisu dat (zapis 11/1/1972 w USA oznacza ‘1 listopada 1972 r.’, a w Wielkiej Brytanii ‘11 stycznia 1972 r.’, a czasem także ‘1 listopada 1972 r.’) etc.;
- nieznajomość kontekstu użycia danego słowa w tekście oryginalnym – np. w języku francuskim słowo *defile* oznacza ‘cieśninę’, ‘wąwóz’, ‘parów’ i ‘jar’; w 1808 przy tłumaczeniu z francuskiego opisu bitwy pod Somosierrą użyto słowa ‘wąwóz’ zamiast ‘ciaśnina’, które o wiele lepiej opisywało ukształtowanie terenu bitwy, którego jednak tłumacz nie widział.[12]

Tajemnice nieprzetłumaczalności

Na jeszcze jeden aspekt problemowy translatoryki zwraca uwagę dr Danuta Stanulewicz w artykule „Nieprzetłumaczalność światów: indiańskie i europejskie opisy rzeczywistości”, posługując się bardzo wyrazistym przykładem, powstałej w procesie innej niż europejska etnogenezy, kultury indiańskiej. Na podstawie badań, jako przyczyny wzajemnej nieprzetłumaczalności świata europejskiego i indiańskiego autorka wskazuje: odmienne pojmowanie czasu (w niektórych plemionach dobrze są znane takie pojęcia jak *dzień, miesiąc* i *rok*, ale nie ma tygodni, godzin czy sekund, gdyż nie występują one w naturze) i przestrzeni (całkowicie inne pojmowanie przeszłości, teraźniejszości i przyszłości), różnice w używaniu czasowników i rzeczowników (rzeczowniki służą tylko do nazywania konkretnych rzeczy, wszystkie abstrakcyjne pojęcia, zjawiska atmosferyczne, emocje, relacje między ludźmi, a nawet najbliższa rodzina jest wyrażana czasownikami lub formami czasownikowymi np. żona to ta, która dba o twoje serce), a także odmienną wizję sił nadprzyrodzonych i ich wyrażanie w języku (indiańskie określenia Boga są formami czasownikowymi).. Ponadto języki indiańskie są lepiej przystosowane do opisywania zjawisk fizycznych[13] (dzięki bogactwu czasownikowego opisywania zjawisk czy procesów fizycznych, paradoksalnie język angielski jako język posiadający więcej form rzeczownikowych fałszuje opis zjawisk i stanów fizycznych). Bardzo inspirującym jest również stwierdzenie, że nie da się prawidłowo przetłumaczyć indiańskiego milczenia, bo występuje podczas innych okoliczności, najczęściej w sytuacjach niepewnych i niepokojących albo co innego oznacza. Ponadto traktuje się je jako oznakę doskonałości i wewnętrznej równowagi[14].

---

[12] pl.wikipedia.org/wiki/Tłumaczenie_(przekład)

Podobne podejście prezentują A. Pisarska, T. Tomaszkiewicz stwierdzające, iż „problem nieprzekładalności polega na istnieniu lub nie w kulturze docelowej fragmentu rzeczywistości, do której to słowo czy pojęcie odsyła w języku źródła”[15].

Z kolei Lebiedziński stoi na stanowisku, że „nieprzetłumaczalne bywają nie słowa, ale behawioralna, sensoryczna rzeczywistość człowieka”, rozumiana jako okaz mentalności określonej zbiorowości lub jako sama zbiorowość.[16]

Z kolei O. Wojtasiewicz zauważa, iż „nieprzekładalność może dotyczyć jedynie pewnych wypadków szczególnych, może nawet bardzo licznych, ale dających się zinterpretować jako wyjątki od ogólnej zasady przekładalności z jednego języka na drugi”[17].

Badacze zjawiska raczej zgodni są co do typowych rodzajów nieprzekładalności, mianowicie wskazują:

- elementy emocjonalne, opierające się na skojarzeniach, osadzone w rodzimej kulturze;
- elementy kulturowe, nazwy i zwroty związane z organizacją życia w kraju kultury wyjściowej, obyczaje i przyzwyczajenia, aluzje do kultury, literatury i historii kraju wyjściowego;
- gry słowne, rymowanki, żarty językowe;

---

[13] D. Stanulewicz, Nieprzetłumaczalność światów: indiańskie i europejskie opisy rzeczywistości [w:] Przekładając nieprzekładalne..., op. cit.

[14] tamże.

[15] A. Pisarska, T. Tomaszkiewicz, Współczesne tendencje przekładoznawcze, Poznań 1996, UAM.

[16] H. Lebiedziński, Elementy przekładoznawstwa ogólnego, Warszawa 1981, PWN.

[17] O. Wojtasiewicz, Wstęp do teorii tłumaczenia, Warszawa 1992, TEPIS.

- przysłowia – w ich przypadku najczęściej doszukuje się ekwiwalentu w języku docelowym;

Powyższe problemy wskazują na konieczność wysokich kompetencji językowych, wrażliwości emocjonalnej, szerokiej wiedzy ogólnej o świecie, a w szczególności o kulturze i historii kraju języka wyjściowego i docelowego.

Analizując treści zawarte w tekstach kaszubskich tłumaczonych w miesięczniku „Pomerania" oraz prezentowane na antenie Radia Kaszëbë czy Radia Gdańsk, można się doszukać licznych błędów semantycznych, konstrukcyjnych, znaczeniowych, gramatycznych itp., wynikających z niemal wszystkich powyżej wymienionych trudności z przekładem. Kwestią zasadniczą są również kompetencje językowe oraz prawidłowa wymowa fonemowa prezenterów radiowych czy telewizyjnych.

Wydawałoby się, że większość tłumaczonych tekstów zamieszczanych w prasie bądź płynących z odbiorników RTV, których językiem wyjściowym jest mowa ojczysta, nie powinna nastręczać trudności. Jednakże kaszubszczyzna, mimo oczywistych podobieństw, w wielu kwestiach językowych różni się znacząco. Efektem nieznajomości lub nieuwzględniania owych różnic jest krytyka języka tłumaczeń czy też języka szeroko pojętych mediów kaszubskojęzycznych.

Należy przy tym pamiętać, że najwięcej tekstów tłumaczonych wcale nie występuje w prasie, radiu, telewizji czy kolejnych pozycjach książkowych, ale w internecie. Oprócz portali, pojedynczych stron prywatnych czy też promocyjnych, blogów, mamy również programy, jak choćby klawiaturę kaszubską oraz systemy operacyjne np. Linux. O ile słowo publicystyki łatwe jest do poddania ocenie, wskazania koniecznych zmian i poprawek, a poprzez to udoskonalania, o tyle nad treściami zamieszczanymi w internecie nie ma żadnego nadzoru, częstokroć ich autor jest sam sobie zarówno redaktorem jak i korektorem, zaś czytelnik nie ma żadnej wiedzy o ich twórcy.

Zamiast podsumowania pragnę podzielić się pewnym marzeniem, mianowicie, by księgarskie półki na Pomorzu zapełnione były co najmniej w połowie kaszubskojęzycznymi wydawnictwami, zaś ilość i wartość publikacji czy audycji w rodnej mowie na tyle wysoka, by tłumacze z zagranicy tłumnie starali się o możliwość przybliżenia ich mieszkańcom swoich ojczyzn.

LITERATURA KASZUBSKA W INTERNECIE. WYDAWNICTWA, UGRUPOWANIA, TWÓRCY

Daniel Kalinowski

Literatura kaszubska od kilku lat obecna jest w najnowszym medium komunikacyjnym – internecie. Pod terminem „literatura kaszubska" rozumiem tutaj przede wszystkim teksty artystyczne napisane po kaszubsku oraz wypowiedzi krytyczno-literackie albo naukowo-badawcze dokonujące ocen tego rodzaju twórczości. W krąg interesującego mnie materiału nie wchodzi zatem kaszubskojęzyczna prasa czy teksty użytkowe.

W porównaniu z tradycyjnymi formami wydawnictw zwartych i periodyków internetowe reprezentacje literatury kaszubskiej nie są szczególnie liczne. Ze względu jednak na technikę sposobu udostępniania materiałów wcale nie ma potrzeby, aby istniejące witryny należało ciągle uzupełnić nowymi. To raczej od wizualnej i treściowej atrakcyjności strony internetowej już istniejącej oraz technicznej dostępności do niej zależy czytelniczy odbiór.

O treściowym aspekcie problematyki będzie poniżej, teraz zaś na zasadzie zasygnalizowania problemu, trzeba podkreślić, iż kwestia technologiczna w dostępie do literatury kaszubskiej nie sprowadza się tylko do parametrów kanału przesyłowego czy liczebności komputerów z dostępem do internetu. Myślę bowiem tutaj o zestawie zjawisk, które można rozpatrywać albo z punktu widzenia socjologii literatury[1] oraz poetyki odbioru[2]. Nie wchodząc obecnie głębiej w te kwestie, warto zauważyć zróżnicowanie użytkowników medium cyfrowego i wiążący się z tym specyficzny odbiór literatury. Pierwsza konsekwencja takiego stanu rzeczy polega na generacyjnym zróżnicowaniu czytelników. Chodzi tutaj o to, że odbiorca pokolenia średniego i starszego przy percepcji tekstów kaszubskich sięga raczej ku tradycyjnym formom publikacji, natomiast odbiorca młody zdecydowanie chętniej poznaje literaturę poprzez formy internetowe i właśnie ktoś taki staje się jej dominującym kreatorem i konsumentem[3]. Konsekwencja druga to sytuacja percepcji dzieła literackiego publikowanego w internecie. Jest ona dla literatury o tyle specyficzna, że pozytywnie motywuje do odbioru form literackich krótkich i „łatwych" treściowo, zaś nie sprzyja odbiorowi form kompozycyjnie rozbudowanych i trudnych w czytaniu. Stąd w konsekwencji swobodniej w medium internetowym ujawnia się liryka lub krótkie formy epickie, zaś rzadziej dramaturgia czy wielowątkowe powieściopisarstwo[4].

---

[1] *W kręgu socjologii literatury*, red. A. Mencwel, Warszawa 1980, t. 1: np. L. Goldmann, *Socjologia literatury: stan obecny i zagadnienia metodologiczne* oraz np. w t. 2: R. Escarpit, *Sukces i przetrwanie w literaturze*; J. Sławiński, *Rzut oka na ewolucję poezji polskiej w latach 1956–1980*. W: tegoż, *Teksty i teksty,* Warszawa 1990.

Pozostawiając na razie kwestie komunikacyjne i medioznawcze, wróćmy do obecności literatury kaszubskiej w internecie. Można więc pisać o „cyfrowej" obecności literatury kaszubskiej, dzieląc formy jej występowania ze względu na status nadawcy, który ją udostępnia. Dzięki takiemu podziałowi wyszczególnić można strony internetowe inicjatyw edukacyjnych-informacyjnych, oficyn wydawniczych, ugrupowań literackich oraz poszczególnych autorów piszących po kaszubsku. Owe cztery typy manifestowania się twórczości kaszubskiej w różnym nasileniu przynoszą ze sobą pełne, bądź skrócone wersje tekstów lub komentarze do nich.

Wśród internetowych inicjatyw edukacyjno-informacyjnych

W pierwszej z wydzielonych grup literatura kaszubska pojawia się wyraziście jako jeden z elementów większego projektu internetowego. Myślę tutaj o takich portalach jak: kaszubski odpowiednik Wikipedii (csb.wikipedia.org), Wirtualna Biblioteka Literatury Polskiej, Kaszëbskô Wëdowiédnô Starna (kaszubia.com), czetnica.org, skarbnicakaszubska.pl czy strona internetowa Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego lub Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.

---

[2] M. Głowiński, *Style odbioru. Szkice o komunikacji literackiej*, Kraków 1977; E. Balcerzan, *Poezja polska w latach 1939–1965. Część I. Strategie liryczne*, Warszawa 1982; Tegoż, *Poezja polska w latach 1939–1965. Część II. Ideologie artystyczne*, Warszawa 1988.

[3] Czynione tutaj uwagi konfrontowane z naukowym, socjologicznym punktem widzenia nie mogą być silnym czynnikiem badawczym. Określam je zatem intuicją socjologa literatury. Nie opisuję obwarowanych postępowaniem naukowym (ankiety, wywiady, dane statystyczne) potwierdzonych faktów, a raczej wskazuję na tendencje i kierunki rozwoju czytelnictwa w internecie.

[4] W tym miejscu ponownie zaznaczam, iż opisuję tendencję kompozycyjną i gatunkową, lecz nie generalną zasadę obejmującą wszystkie przykłady literatury kaszubskiej. Można przecież w internecie odnaleźć publikację pokaźnych rozmiarów epiki.

Najwyrazistsze i mające na celu stały rozwój to: kaszubi.pl, kaszubia.com, czetnica.org oraz skarbnicakaszubska.pl. Pierwszy z portali kaszubi.pl związany jest z Zarządem Głównym Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i jako taki przedstawia wieloaspektową działalność środowiska kaszubskiego. W zakresie interesującej mnie tematyki literatury kaszubskiej najważniejszą zakładką tego portalu jest dział związany z „Pomeranią”[5]. To tutaj można mieć wgląd w zawartość najważniejszego czasopisma związanego z Pomorzem i Kaszubami i zapoznać się tak z twórczością literacką, jak i omówieniami czy recenzjami. Jak dotąd, zeskanowano wszystkie numery periodyku od 1965 do 1978 roku oraz od 1985 do 1987 roku. Od kilku lat jedynie w zapowiedzi istnieje na stronie informacja, iż dalsze numery „Pomeranii” będą dostępne w internecie. Warto byłoby wreszcie spełnić ową deklarację, gdyż dałoby to użytkownikom sieci szeroki dostęp do literatury kaszubskiej publikowanej z odpowiedzialnością i namysłem.

Po portalu istniejącym dzięki finansowemu i organizacyjnemu zapleczu dużej organizacji społecznej, warto zauważyć i docenić inicjatywy prywatne. Myślę tutaj o stronie kaszubia.com powstałym w połowie 2001 roku dzięki pracy Marka Kwidzińskiego, który sam zresztą przedstawił w 2008 roku powody powołania tego medium[6]. Portal początkowo był prowadzony w języku polskim i częściowo niemieckim, od 2005 roku pojawiła się wersja kaszubska, zaś od 2008 roku wersja angielska dzięki tłumaczeniom Jerzego Hinza. Kaszubia.com powstał jako prywatny projekt informacyjny, mający dać użytkownikowi sieci internetowej wgląd w tradycje kulturowe Kaszub. Materiały w różnych wersjach językowych portalu różnią się między sobą, najskromniej zaś wygląda dzisiaj strona niemieckojęzyczna. Natomiast na wersji polskiej i kaszubskiej treści są zbliżone, choć np. krótkich biogramów autorów literatury kaszubskiej jest więcej w wersji kaszubskiej aniżeli w polskiej. Z kolei w wersji polskiej najpełniej wyglądają naukowe opracowania dotyczące historii języka kaszubskiego. Pojawiają się tutaj: wieloczęściowa bibliografia dotycząca języka kaszubskiego, fragmenty opracowań językoznawczych Friedricha Lorenza oraz Stefana Ramułta. Graficznie strona nie ujmuje specjalnymi efektami, za to nawigacja jest łatwa i przejrzysta, pozytywnie należy też ocenić możliwość komunikacji tego portalu z innymi stronami o tematyce kaszubskiej, a zwłaszcza z podstronami literatów kaszubskich.

Drugą chronologicznie i najbogatszą stroną internetową z literaturą kaszubską jest czetnica.org, która została uruchomiona w 2002 roku dzięki pracy Marka Kwidzińskiego. Początkowo była poddomeną kaszubia.com i składała się z fragmentów literatury kaszubskiej i dołączonych do nich krótkich informacji o autorach. W pracy założycieli portalu pomagali wówczas Roman Drzeżdżon i Tomasz Uhlenberg. W 2007 roku Michał Ostrowski, wspierając działania Kwidzińskiego, wprowadził rozszerzenie zakresu tematycznego strony i pod nowym adresem www.czetnica.org publikował kaszubskojęzyczne tłumaczenia z dzieł literatury powszechnej. W kwietniu 2007 roku doszło do połączenia stron Michała Ostrowskiego i Marka Kwidzińskiego. W ten sposób zasób tłumaczeń kaszubia.com oraz czetnica.org zaczęły być dostępne pod jednym adresem. Trzeba tutaj podkreślić, że czetnica.org jest stroną wyłącznie kaszubskojęzyczną, która zawiera utwory twórców kaszubskich, kaszubskie tłumaczenia utworów z języków obcych a nawet sygnalizacyjnie realizowany dział komiksów. Czetnica stale współpracuje z wieloma współczesnymi literatami piszącymi po kaszubsku, m.in. Tomaszem Fopkem, Hanną Makurat czy Romanem Drzeżdżonem. Jak przeczytamy w samodeklaracji twórców portalu, ma on służyć rozwojowi własnego słownictwa, zamierza również reagować na aktualne zjawiska literackie:

---

[5] Patrz: http://www.kaszubi.pl/o/pomerania/?p=page&page_id=493, dostęp 29.09.2011

[6] Patrz: http://pl.kaszubia.com/o-tych-stronach, dostęp 28.09.2011 r.

> Czëtnica mô w zamëszlënkù bëc serwisã pòswiãconym lëteraturzë, ti kaszëbsczi ë téż dolmaczënkóm swiatowi lëteraturë na kaszëbsczi jãzëk. Dzãka czëtaniu pò kaszëbskù, czëtińc mô téż mòżlëwòtã **rozwiju/ùczbë** swòjégò jãzëka ë rozszérzaniô krézu słowiznë, co téż je misëją negò serwisa. […]
>
> Czëtnica mô zgrôw téż ùprzëstãpniwac wiadła ze swiata szerok rozmióny lëteraturë, z cëskã na to co dzejô sã na kaszëbsczim pòlu. Chòc kąsk niezgódno z témą serwisu, chcemë téż dawac tej-sej wiadła tikającé sã wszëtczich òtmianów kùńsztu. Tak bë nic co czekawégò nie bëło zabëté![7]

Z zamierzonych działań czetnicy udostępnianie literatury kaszubskiej dokonuje się interesująco i stosunkowo bogato. Mamy tutaj biogramy i przykłady utworów piętnastu autorów, z których bogato zaprezentowany został Florian Ceynowa, Aleksander Majkowski, Aleksander Labuda i Jan Trepczyk. Wyraziście istnieją w czetnicy współcześni autorzy kaszubscy (R. Drzeżdżon, H. Makurat, T. Fopke, Sławomir Jan Klasa, Jerzy Łysk). Owo młode pokolenie jest zresztą wyraźniej reprezentowane aniżeli Hieronim Derdowski reprezentowany w czetnicy zaledwie *Marszem Kaszëbsczim* i trzyzdaniowym biogramem. Drugą równie rozbudowaną częścią czetnicy jest dział „Dolmaczënczi", w którym na język kaszubski przetłumaczono przykłady twórczości dziewiętnastu autorów języka angielskiego, niemieckiego, rosyjskiego, hiszpańskiego, czeskiego i innych. Trudno znaleźć jasną zasadę motywującą wybór danego autora czy autorki literatury powszechnej do tłumaczenia. Wydaje się, że z jednej strony chciano tutaj zaprezentować powszechnie znanych twórców (A. Christie, A. Puszkin, A. Achmatowa, Ch. Dickens, G. Grass, J. Haszek), z drugiej jednak do głosu doszły preferencje estetyczne tłumaczy i stąd przekłady utworów Charlesa Bukowskiego, Eduarda Mendozy, Rolanda Topora, które mają pewną wspólnotę tematyczną (alkoholowo-groteskowe wizje) lub Kira Bułyczowa czy Terence'a Pranchetta (tworzących w nurcie fantastyki naukowej).

---

[7] Patrz: http://www.czetnica.org/o_starnie/, dostęp 28.09.2011

Trzecim z portali edukacyjnych, w którym odnajdziemy sporą dawkę literatury kaszubskiej, jest skarbnicakaszubska.pl. Ta strona kierowana jest do nauczycieli języka kaszubskiego. Udostępnia się na niej materiały pomocnicze do realizacji zajęć szkolnych, bibliografie, teksty literackie oraz słowniki. Ponieważ portal ów ma na razie krótki żywot, należy docenić inicjatywę jego powstania i dostrzec ambitny plan stworzenia zasobu wiedzy o kaszubszczyźnie łatwo dostępnej dla użytkowników i skupiającej w jednym miejscu wiele aspektów kaszubskiej kultury. W wersji dzisiejszej animatorzy skarbnicy kaszubskiej muszą się zmagać z kwestią praw autorskich oraz ograniczeniami finansowymi wiążącymi się z rozbudową strony, a tym samym godzić się na skromnie liczbowo wyglądającą reprezentację aktualnej literatury kaszubskiej (np. w dziale literatura za przykład kaszubskiej liryki podawana jest jedynie poezja Hanny Makurat), nie za bogato również wygląda wykaz opracowań dotyczących tej tematyki (np. w bibliografii związanej z historią i teorią literatury kaszubskiej widnieją tylko trzy pozycje, w tym dwie sprzed drugiej wojny światowej!)[8].

Bardzo wybiórczo prezentowana jest literatura kaszubska w najpopularniejszym źródle wiedzy w internecie: Wikipedii[9]. Odnajdziemy w niej podstawowe informacje historyczne, garść odsyłaczy do biografii twórców, spis tytułów dzieł, bardzo rzadko link z treścią utworu. Należy przy tym zauważyć, że w Wikipedii panuje specyficzna dysproporcja między kaszubskojęzycznymi a polskojęzycznymi materiałami o literaturze kaszubskiej. Oto na polskiej wersji strony nie odnajdziemy wśród literatów kaszubskich biografii Szymona Krofeja, Franciszka Sędzickiego czy Stanisława Pestki, za to bardzo szczególnie skrupulatne będą biografie Floriana Ceynowy czy Zrzeszeńców. Co do dokładności owych charakterystyk trzeba jednak zaznaczyć, iż momentami stają się one nadmiernie drobiazgowe lub wręcz w nieprzemyślany sposób ironiczne. Tak chyba należy skomentować np. fragmenty biografii Ceynowy[10], w którym dowiadujemy się, iż: „dziewięcioletni program szkoły zrobił w lat jedenaście (1830–41), być może z powodu obciążenia nauką". Styl przypuszczeń utrzymał bezimienny autor hasła w Wikipedii także i dalej, gdy czytamy o tym, jak Ceynowa: „mieszkał na kilku stancjach i być może również w tzw. konwikcie." Udziwnioną konstrukcję zdaniową napotkamy trochę później, kiedy referuje się status finansowy młodego Ceynowy: „otrzymywał stypendium poznańskiego Towarzystwa Naukowej Pomocy, acz miewał problemy finansowe." Z innych, coraz bardziej kuriozalnych cech stylistycznych artykułu w Wikipedii, można tutaj wspomnieć o swoistym spoufaleniu się autora biogramu z bohaterem, o którym pisze. Ma to miejsce we frazie: „[Ceynowa] szybko zaprzyjaźnił się ze swym pryncypałem, a potem – też prędko – poróżnił.” lub „Do pomocy w gospodarstwie najął Rozalię Tarnowską (1834–1917), z którą miał czworo dzieci.” Wyjątkowo niezręczne i w duchu języka szkolnego wygląda zdanie syntetyzujące działalność dojrzałego Ceynowy, kiedy autor hasła w Wikipedii pisze: „[Ceynowa] próbował samotnie zakładać jakieś szersze organizacje, co jednak nie wypaliło.” Z perspektywy współczesnych badań – a i nawet w świetle dawnego opracowania Jana Karnowskiego, który miałby swoiste prawo „spoufalić się” z obiektem opisu – tego typu zdania są nie do przyjęcia. Z kolei na kaszubskojęzycznej wersji Wikipedii biogramów mamy już zdecydowanie więcej, każdy właściwie twórca kaszubski został skomentowany przez odpowiedni artykulik, lecz nie wiedzieć czemu… założyciel naukowego oglądu kaszubszczyzny – Florian Ceynowa nie ma swojej podstrony i dzisiejszy czytelnik zwraca się do biogramu napisanego po polsku, lecz w omówionym przed chwilą stylu.

---

[8] Patrz: http://www.skarbnicakaszubska.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=162&Itemid=179#Literatura – teoria, historia, dostęp 3.10.2011

[9] Patrz: http://csb.wikipedia.org/wiki/Kasz%C3%ABbsk%C3%B4_l%C3%ABteratura, dostęp 29.09.2011

[10] Patrz: http://pl.wikipedia.org/wiki/Florian_Ceynowa, dostęp 30.09.2011

Ciekawą inicjatywą promocyjno-edukacyjną jest Akademia Bajki Kaszubskiej[11]. Dzięki niej internetowy czytelnik i słuchacz może zapoznać się z kilkunastoma utworami klasyki kaszubskiej literatury dla dzieci, czytanymi przez znane osobowości życia publicznego. W obecnej formie internetowej jest to przede wszystkim forum dokumentacyjne po działaniach rozgrywających się w pierwszej połowie 2011 roku, stąd podstrony z galerią fotografii czy fotoreportażem z akcji promocyjnych. Można sobie jednak wyobrazić dalsze istnienie tej strony, zasilanej przez konsekwentne wprowadzanie nowych bajek, które mogą być odczytywane przez kolejnych znanych ludzi Kaszub.

Z innych portali, na których odnajdziemy literaturę kaszubską, należy wspomnieć o Wirtualnej Bibliotece Literatury Polskiej[12], w której sporadycznie odnajdziemy teksty kaszubskojęzyczne na czele z najważniejszym przykładem, czyli powieścią *Życie i przygodami Remusa* Aleksandra Majkowskiego. Bogaciej w prezentowaniu literatury kaszubskiej wygląda portal internetowy Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, na którym odnajdziemy sporą dawkę tej twórczości. Sytuacja tak bogatego ukazywania owej literatury nie powinna jednak zbytnio zadowalać, zważywszy, że potężne zbiory muzealne są jeszcze niezdygitalizowane albo uczyniono to, lecz wciąż nie umieszczono na stronie. Tymczasem przed bibliotekami czy muzeami rysuje się w świetle unijnych lub państwowych programów digitalizacji archiwów ciekawa perspektywa rozwoju. Zauważmy, że takie jednostki jak Bałtycka Biblioteka Cyfrowa czy Wejherowska Biblioteka Cyfrowa prezentują nowe możliwości publikowania tekstów literatury kaszubskiej. Jeśli poszczególne regionalne platformy cyfrowe, nie tylko zresztą pomorskie, ale i z innych części Polski, jednakowo intensywnie działałyby w ramach Federacji Bibliotek Cyfrowych, moglibyśmy wkrótce mieć dostęp do znakomitej większości utworów literatury kaszubskiej. Aby z nich korzystać, wystarczy tylko odpowiedni program do obsługi plików biblioteki cyfrowej i momentalnie otrzymujemy dostęp do pierwodruków, periodyków i tomików literackich tworzonych w języku kaszubskim.

---

[11] Patrz: http://www.akademiabajkikaszubskiej.pl/index.php?a=bajania&b=o_kampanii, dostęp 29.09.2011

[12] Patrz: http://literat.ug.edu.pl/remus/index.htm, dostęp 3.10.2011

Wśród wschodzących inicjatyw edukacyjnych i informacyjnych powiązanych z literaturą kaszubską trzeba też odnotować zjawiska odwrotne. Chodzi tutaj o Projekt Rastko Kaszuby [www.rastko.net], w którym można było odnaleźć przykłady literatury kaszubskiej i materiały ją omawiające. Po kilku latach istnienia ten założony i moderowany przez Duszana Paździerskiego portal przestał się rozwijać z powodów – jak się wydaje – logistyczno-finansowych. Odbywa się to z pewnego typu stratą kulturową, ponieważ portal będąc projektem przede wszystkim slawistycznym, ukazywał kaszubszczyznę na szerokim planie języków współczesnej Europy i dawał dużą możliwość zaznajomienia się z tematyką kaszubską. Niestety, w tym przypadku pasja jednego człowieka nie wystarczyła, aby utrzymać przy życiu tak ambitnie założoną stronę internetową.

Podobnie się stało z dwoma periodykami, które miały swoją wersję internetową a teraz nie znajdują kontynuacji. Myślę tutaj o „Òdrodzie” dostępnej w sieci jeszcze z dwa lata temu, teraz zaś istniejącej jedynie w adresie internetowym[13]. Prawdopodobnie brak funduszy sprawił, iż nie dokonano opłaty za użytkowanie domeny i serwera, przez co pozostaje nam dzisiaj sięgać do tego periodyku jedynie w wersji tradycyjnej, aby dotrzeć do kilku niekiedy rzadkich aktów artystycznej literatury kaszubskiej. W lepszej sytuacji są „Naji Gòchë”, które utrzymują swoją obecność w Internecie, choć od roku nie aktualizują zawartości strony internetowej[14]. W przypadku owego pisma widać, jak mocno wydawanie periodyku związane jest z pozyskiwaniem zewnętrznych środków finansowym. Redaktor magazynu – Zbigniew Talewski – choć nie promował zbytnio literatury kaszubskiej na łamach swego pisma, a raczej zajmował się dziennikarstwem informacyjnym, z trudnością znajdował materialne wsparcie do tworzenia i kolportowania tytułu.

Oficyny wydawnicze

Promowanie literatury kaszubskiej w internecie przez oficyny wydawnicze odbywa się konsekwentnie, choć trudno powiedzieć, że zadowalająco. Z wydawnictw publikujących tego typu twórczość należy wymienić przede wszystkim Wydawnictwo

---

[13] Strona działała pod adresem: http://odroda.zk-p.pl/

[14] Patrz: http://www.najigoche.kaszuby.pl/, dostęp 30.09.2011. W tradycyjnej, drukowanej na papierze formie „Naji Gòchë” nie wychodzą od kilku lat. W zamian za to pojawiały się w formie płyt CD oraz aktualizowanej co kilka tygodni strony internetowej.

Region Jarosława Ellwarta oraz Wydawnictwo Rost Eugeniusza Pryczkowskiego. Wydawnictwo Region istniejące od 1992 roku w ramach swojej działalności merytorycznej wydaje również literaturą kaszubską we wszystkich właściwie gatunkach i formach podawczych[15]. Poprzez swoją księgarnię internetową stale sprzedaje kilkadziesiąt tytułów autorów przede wszystkim współczesnych, choć nie wszystkie z propozycji powstały jako produkt Wydawnictwa Region, lecz są kolportowane dzięki niemu na zasadzie komisu. Bliżej przypatrując się drukom ściśle pochodzącym z tej oficyny, należy tutaj wymienić dramaty Aleksego Peplińskiego, liryki Alojzego Nagla, Tomasza Fopkego, Hanny Makurat i szczególnie ważne dla współczesnego czytelnika antologie poezji kaszubskiej[16]. Z autorów, którzy nie publikowali w gdyńskiej oficynie, lecz których prace dostępne są w Księgarni Regionu można wymienić choćby dramaty Anny Łajming i prozę Jana Natrzecego. Wśród tak szeroko reprezentowanej literatury kaszubskiej żałować należy, że moderatorzy portalu nie zaopatrzyli produktów w większą dawkę informacji o autorze lub specyfice literackiej ich utworów. Choć przewidzieli oni możliwość pisania recenzji owych pozycji, widać, iż użytkownicy portalu bardzo rzadko z nich korzystają. Wynagradzają nieco ten dyskomfort relacje z promocji książek oficyny zawarte wśród aktualności głównej strony Wydawnictwa Region.

W podobnym duchu prezentacji produktu kulturowego, choć z mniejszym impetem organizatorskim, działa strona internetowa Wydawnictwa Rost. Oficyna działająca pod tą nazwą od 1998 roku konsekwentnie wydaje drukiem literaturę kaszubską[17]. Pewnym wyborem ideowym właściciela wydawnictwa jest publikowanie materiałów związanych z życiem religijnym Kaszubów i stąd też wywodzą się różnego typu śpiewniki lub książeczki do nabożeństwa czy lekcjonarze. Oprócz tego profilu wydawniczego Rost wydaje tomiki poetyckie autorów wstępujących dopiero na niwę literacką (debiutowali w tej oficynie: Bożena Szymańska, Robert Żmuda – Trzebiatowski, Michał Pieper, Stanisław Bartelik, Henryk Musa, Jerzy Barthelke, Maria Boszke, Leon Gołąbek, br. Zbigniew Joskowski). Ze zbliżoną sytuacją mamy do czynienia w przypadku publikacji kaszubskojęzycznej prozy (Rost opublikował: Stefana Fikusa, Mariana Majkowskiego, Stanisława Bartelika). Oficyna Pryczkowskiego publikuje również prace związane z kaszubskim życiem literackim: o twórczości ks. Franciszka Gruczy czy biografia Aleksandra Majkowskiego pióra Augustyna K. Hirsza. Pewną innowacyjnością w stosunku do Wydawnictwa Region jest to, że publikowane są tutaj fragmenty wydawanych pozycji, co może przekonać (bądź zniechęcić) czytelnika do zakupu książki danego autora. Można by oczekiwać, że pomysł z przedstawieniem próbki stylu danego dzieła lub tomiku będzie rozwijany w przyszłości, dzięki czemu dany utwór zacznie istnieć nie tylko jako produkt sprzedaży, ale również jako przykład kaszubskojęzycznej literatury.

---

[15] Patrz: http://wydawnictworegion.pl/historia-firmy.html, dostęp 29.09.2011

[16] *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990 r.)*, przërëcht. R. Drzeżdżon, G. J. Schramke, Gdiniô 2004; *Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji. 1991–2008*, przërëcht. G. J. Schramke, Gdiniô 2010.

[17] Patrz: http://www.pryczkowski.com.pl/rost/index.php?option=com_content&task=view&id=45&Itemid=39, dostęp 29.09.2011.

W mniejszym stopniu, właściwie tylko informacyjnie, ukazują artystyczną literaturę kaszubską na swoich portalach takie instytucje, jak Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie[18] oraz Instytut Kaszubski[19]. Zupełnie nieobecna we własnej formie internetowej była Oficyna Czec Wojciecha Kiedrowskiego, tak ważna przecież dla rozwoju literatury kaszubskiej i dysponująca największym materiałem kaszubskojęzycznym. W najnowszym medium informatycznym wydawnictwo to nie znalazło sposobu na wykorzystanie posiadanych materiałów literackich choćby w najprostszych formach promocyjnych, nie wspominając o osobno działającym portalu oficyny.[20]

Grupy literackie i twórcy

Z kaszubskojęzycznych grup literackich do krótkiej analizy kwalifikuje się tylko środowisko Zymku. Ten nieformalny krąg twórców, powstały przed dziesięciu laty, od początku istnienia doceniał cyfrowe środki przekazu zarówno w sferze komunikacji z czytelnikiem, jak i w sferze tematyki literackiej[21]. Powstanie strony internetowej i konsekwentne jej aktualizowanie stało się pozytywnym wyróżnikiem obecności młodej literatury kaszubskiej w sieci, choć i tutaj widać brak konsekwentnego aktualizowania treści. Portal zawiera kilka działów, z których najważniejszy to panel z biogramami i utworami czternastu członków Zymku. Niektóre z biografii pisane są w tonie serio, niektóre zaś z dawką żartu, najważniejsza jest jednak kwestia dostępności ich tekstów, które otwierają się błyskawicznie i bez problemów. Widać, iż wybory utworów zostały dokonane z rozmysłem i mają być reprezentatywne dla profilu twórczości. Można by zwiększyć ilość przykładów tej twórczości, lecz z drugiej strony nie ma takiej konieczności, skoro niektórzy z twórców mają swoje strony prywatne. Szczególnie ważną częścią portalu Zymku jest Forum, które ukazuje dyskusje zarówno o tematyce organizacyjno-towarzyskiej (kwestie spotkań czy promocji), jak i literacko-językowej (np. problem zapożyczeń z języków obcych, labializacja form językowych). Szczególnie w tej drugiej sferze autorzy Zymku ukazują się jako wnikliwi, czasami „fertyczni" dyskutanci i literaci. Bardzo to dobrze świadczy o stałej dbałości o własny język artystyczny i formę komunikacji. Ze strony internetowej Zymku można również darmowo pobrać zawartość poszczególnych numerów almanachu grupy, co pozwala docenić integracyjny wymiar tego typu wydawnictwa.

---

[18] http://www.kaszubi.pl/?p=page&page_id=1078, dostęp 3.10.2011

[19] http://www.instytutkaszubski.pl/oferta_00.html, dostęp 3.10.2011

[20] Na dzisiaj większość osobno wydanych pozycji Oficyny Czec znajduje się w księgarni internetowej Wydawnictwo Region, co jest jedyną formą promocji opublikowanych prac.

[21] Patrz: http://www.zymk.net/zymk-o-co-tuwo-jidze; G. J. Schramke, *„Zymk" – wspòmink ò zôczątkach*, „Stegna" 2011, nr 1, s. 11–14; D. Kalinowsczi, *Zymk wcyg òdnôwióny – kaszëbsczé lëteracczé òkrãżé „Zymk"*, przeł. D. Majkowski, „Stegna" 2011, nr 1, s. 2–8.

Najnowsza literatura kaszubska pojawia się również na kaszubskojęzycznych stronach autorów. Nie wszystkie z owych stron są szczególnie bogate w teksty, lecz każda z nich wyraziście prezentuje dokonania literackie w medium internetowym. Najpełniej prezentują się portale Romana Drzeżdżona, Tomasza Fopkego oraz Janusza Mamelskiego. U pierwszego z nich znajdziemy nie tylko twórczość artystyczną (liryki, fragmenty prozy), ale i teksty publicystyczne tak w odmianach humorystycznych, jak i bardziej informacyjno-użytkowych. Jest to tym ważniejsze, że w jednym miejscu można prześledzić bogatą aktywność literacką Drzeżdżona jako felietonisty, poety, prozaika, eseisty czy działacza kultury. Strona w sensie graficznym zbudowana jest przejrzyście, z wieloma odnośnikami do innych źródeł informacji o Kaszubach, zaprojektowana, by przekonać do tradycji kaszubskiej tak kaszubskojęzycznego, jak i polskiego czytelnika[22]. Portal Tomasza Fopkego to drugi z bogatych źródeł literatury kaszubskiej. Może nawet lepiej byłoby tutaj nazwać go mianem źródła muzyki i literatury, gdyż poza plikami tekstowymi, odnajdziemy na stronie imponujący zestaw utworów muzycznych, które realizują metodę nauczania języka kaszubskiego przez śpiew[23]. Nawigacja po stronie internetowej Fopkego jest łatwa, zawartość otwiera się bezproblemowo, zaś całość sprawia wrażenie strony bardzo „dialogowej" i otwartej na współczesnego użytkownika. Stosunkowo bogato wygląda portal Janusza Mamelskiego, twórcy nieco starszego od powyżej wspomnianych, który na swojej stronie publikuje poezje, prozę, przekłady i wiersze dla dzieci[24]. Mankamentem tej strony jest utrudniająca swą agresywnością reklama, zakłócająca komfort czytania utworów. Skromniejszą postać technologiczną i mniej liczną w utwory zawartość mają strony internetowe Hanny Makurat (http://meta-fizyka.blogspot.com/), Alicji Skiby (http://ala.kaszubia.com/category/oglowo) oraz Adama Hebla (http://szadi.kaszubia.com/), Tomasza Urbańskiego http://tomk.kaszubia.com/ i Mateusza Tytusa Meyera (http://tites.kaszubia.com/). Owe portale częściowo wykorzystują formę bloga, częściowo zaś pozostają przy typowej zasadzie układu zakładek z podstronami tematycznymi. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na niebanalną grafikę stron piszących Kaszubek, które zadbały nie tylko o tekst, ale znaczący obraz.

---

[22] Patrz: http://www.belok.kaszubia.com/, dostęp 5.10.2011

[23] Patrz: http://www.fopke.pl/, dostęp 5.10.2011

[24] Patrz: http://mamelski.yoyo.pl, dostęp 5.10.2011

JĘZYK KASZUBÓW Z OKOLIC KOŚCIERZYNY – II POŁ. XIX W.

Tadeusz Linkner

Znane są nam XIX-wieczne teksty mowy Kaszubów z południa tego regionu, zapisane przez badaczy i parających się piórem, ale godne uwagi mogą być również pisemne wypowiedzi korespondentów pomorskich gazet, jakim był chociażby Andrzej Landowski piszący w latach 1881–82 do toruńskiego „Przyjaciela". Pomijam już wszelkie zdarzenia dawane w jego listach, które podpisywał najpierw „Jedroch Fein. Kaszeba"[1], nie bacząc przy tym na interpunkcję, bo raz dzieląc te słowa przecinkiem, a innym razem łącząc myślnikiem. Jako niejęzykoznawca nie będę się silił na tego rodzaju rozważania, a postaram się jedynie podać co bardziej znaczące z racji zawartych w nich treści wypowiedzi tego autora. Można tu jeszcze dodać, że Jędroch napisał do „Przyjaciela" tylko sześć listów, z których pierwsze cztery były po kaszubsku, a dwa ostatnie po polsku.

Pierwszy i potem dopiero piąty list rozpoczął formułą, którą wtenczas inicjowano niemal zawsze każdą epistołę, czyli chwaląc Boga. Nie to jest tu jednak tak ważne, jak w tym pierwszym liście dane zaraz potem wyjaśnienie, że dlatego dotąd do „Majsterka", czyli głównego redaktora „Przyjaciela", Ignacego Danielewskiego nie pisał, ponieważ wzbraniał się jako Kaszuba polaszyć. Przy czym przyda tu sobie jako Kaszubie epitet „urodlewy", co nie tyle miało znaczyć „urodziwy", co raczej „rzeczywisty", „prawdziwy". Chociaż znając ów epitet „fejn" z pseudo Jedrocha, mogło to z nim jakoś współbrzmieć, bo „fejn" i „urodlëwi", to synonimy.

---

[1] Wszystkie zamieszczone fragmenty i cytaty przytoczane są w oryginalnym zapisie badanych listów.

Prowadząc zaś dalej to omówienie, Jedroch jednak się przezwycięży, i to wedle przysłowiowego powiedzenia, że kiep ten, co lepiej robi niż może, i wyśle z podkościerskiego Lubania swoją pierwszą korespondencję do Majsterka, a omówiona tu jej zapowiedź, wedle tamtejszej w XIX-wiecznym czasie mowy, będzie tak brzmiała:

> „Niech będze pochwolony Jezus Chrystus! Kochany Panie Mejsterku! Ju od porę niedzel webierąm sę, abe co do Wos napisac, ale beło mnie tak jakos, że to jo jako urodlewy Kaszeba tak decht ni mogę poloszec, le godąm, jak mnie nanka nauczeła. Ale nareszce umeslełem so tak, że ciep ten, co lepi robi jak może, i piszę”[2].

Kiedy zdecyduje się napisać następny list, przyzna się, że długo się do tego zabierał. Rzeczywiście! Aby napisać pierwszy, zmagał się ze sobą parę tygodni (niedziel), a potem od publikacji pierwszego do drugiego minęło ponad dwa miesiące. Jeżeli nawet powie, że miał wiele pracy na polu, bo akurat sadził ziemniaki, to pierwsze wyjaśnienie nie tylko to mogłoby znaczyć, ale także kłopoty, jakie sprawiało mu pisanie listu do gazety. Pamiętając zaś o kaszubskim słownictwie, do tamtego pierwszego wyrażenia, które inaczej tłumaczył Stefan Ramułt w „Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego, można dopisać „bulwe”, „perzynka” i „muca”, istniejące w tym słowniku i znaczące wspomniane już tu „ziemniaki”, „troszeczkę” i „czapka”.

> „Ju dosc długo sę webierąm, znowu co do Przejocela napisac, ale to le tak nie jidze, jak be to chto chcoł. Me tu tero bele w nowiększy roboce, bosme sadzele bulwe, chtórne u naju ubodziech ledzy są gruńtem wsześciego pożewienio. Ale tero, Bogu dzęka, uprzątnęnisme sę z nimi i znowu perzenkę więcy je czasu, o strawę duchową sę starac. Noprzód tede zdijmąm moją mucę i odzewąm sę słowy naszech ojców: Niech będze pochwalony Jezus Chrystus!”[3].

Ponadto z pierwszego listu Jędrocha należy podać i takie sekwencje, które pozwalają poznać inne kaszubskie określenia, funkcjonujące w języku ówczesnych podkościerskich i najpewniej innych Kaszubów. Tak z podanej w „Przyjacielu” informacji o pobiciu w Grabówku żydowskiego handlarza, która okazała się tylko plotką, można za Jędrochem podać, że gdy ludzie o tym czytali, „tej meslele, że to le samni mordorze mieszkają w nym Grabówku”, bowiem „mordorz” to „morderca”.

---

[2] Listy do „Przyjaciela”, „Przyjaciel” 1881, nr 13, s. 3.

[3] Listy do „Przyjaciela”, „Przyjaciel” 1881, nr 23, s. 3.

Mówiąc o emigracji okolicznej ludności do Ameryki, ucieszy się, że z jego wsi wyjeżdża tylko jedna polska rodzina. Oczywiście „polska" trzeba tu rozumieć, że kaszubska. Podając przyczynę wyjazdów za ocean, wypowie jednak takie zdanie, które niełatwo dzisiaj zrozumieć. Wszak nie znajdziemy wyrazu „luszyne" w słowniku Ramułta, którym jako najbliższym z racji czasu swego ukazania się można się tu posługiwać. Nie znajdziemy go także w podanym na końcu tego listu słowniczku, który za chwilę poznamy. Pamiętając więc o tym „luszyne", jak wobec tego to rozumieć?

> „Nowięcy cy ledze skarzą sę na panów, ze wjedno luszyne im dowają, a potym im cężko mniesce sobie wenalezc"[4].

Potem treść listu nie sprawia już kłopotów. Jędroch pisze wszak o tym, jak pewien polski pan chciał sprzedać folwark w Lubieszynie jakimś „innoplemnińcąm", i będzie tym oburzony. Ponieważ z pisaniem i czytaniem dobrze sobie radził, więc pewna mieszkająca w jego wsi kobieta przyniosła mu list od syna, by jej przeczytał. I wtenczas się okazało, że wyjechał on do Ameryki (z ojcem zapewne) „małym knopiciem", kiedy to jeszcze nie chodził do szkoły, ale po kilku latach swojej rodnej mowy nie zapomniał, bo „Tero pisoł z Ameryci ju jako taci kąsk podrosły benjel dosc dobrze po polsku"[5]. Natomiast gdy spotkał we wsi kilkudziesięciu „andwersburszów", to nazwie ich najpierw po polsku „obieżyświatami", znajdując potem bardziej swojskie na nich miano „oblecyswiatów", zdradzając zarazem, jak Kaszubi radzili sobie z obcym słowem. Lecz kiedy dzieci będą po zimie chorować na dyfteryt, będzie zwał tę chorobę niemal tak samo – „dypterytus". Co prawda dzięki wspomnianemu słowniczkowi, który poznamy za chwilę, takie zdanie: „Lechą też tu mąme pastwę; żebe le sę zdzebło cepli zrobiło, to zaro naju kwek wykaszerujema na buten"[6], okaże się zrozumiałe, ale nie we wszystkim, bo jak z tą „pastwą", co miało znaczyć na „wypas" lub na „pastwisko". Przy okazji dowiemy się, że Jędroch dlatego tak gorliwie czytał „Przyjaciela", ponieważ wcześniej znał „Przyjaciela Ludu", którego Ignacy Danielewski przeniósł potem z Chełmna do Torunia, zwąc krócej i od roku 1875 dalej wydając. Kończył zaś Jędroch swój pierwszy list do „Przyjaciela" takim słowem, jak czyniono to niegdyś w listach:

> „Pozdrawiąm pana Majsterka z białka i decami jako i wszescich, co prze Przejocelu pomagają. Kusząm rączcie i ostaje z gwesnym szacanciem żeczliwym druch (h) em"[7].

---

[4] Listy do „Przyjaciela", „Przyjaciel" 1881, nr 13, s. 3.

[5] Tamże.

[6] Tamże.

[7] Tamże.

By natomiast każdemu z czytelników toruńskiego „Przyjaciela" treść pisanego po kaszubsku listu Jędrocha była wiadoma, Redakcja dała na koniec przypis, wyjaśniający trudniejsze wyrazy. Jak wcześniej tu już powiedziano, nie były to wszystkie niewiadome słowa, bo jak już się przekonaliśmy, jeszcze inne mogły być ówczesnemu niekaszubskiemu czytelnikowi niezrozumiałe, ale dzięki temu naprędce zredagowanemu słowniczkowi tekst listu można było już jakoś pojąć. Poza tym taki przypis był tym słuszniej pomyślany, bo nawet „Słownika języka pomorskiego czyli kaszubskiego" Stefana Ramułta jeszcze nie było. Kto natomiast podjął się w Redakcji „Przyjaciela" ich wyjaśnienia, nie można zdecydowanie powiedzieć, chociaż mógł to być Hieronim Derdowski, który wtenczas w Toruniu przebywał i zarówno z „Przyjacielem" jak z „Gazetą Toruńską" miał bliski kontakt, pełniąc w tej ostatniej funkcję redaktora odpowiedzialnego. Wobec tego kto mógł znać lepiej w Redakcji „Przyjaciela" kaszubski, jak nie Derdowski! Można wiec być przekonanym, że chociaż podpisała się pod tą translacją Redakcja, to właśnie Derdowski podjął się zapowiedzi i przetłumaczenia tych niektórych kaszubskich dialektyzmów. Przemawia zresztą za tym to powołanie się na „kaszorek", wszak tylko na Kaszubach tak nazywano ten rybacki atrybut.

> „(Wyjaśniamy niektóre wyrazy z powyższej korespondencji, które nie wszystkim będą zrozumiałe – *Perzynkę*: troszeczkę; *knopik*: chłopczyk; *benjel*: (niemieckie bengel) łobuz; *kwek*: chudoba, bydło; *na buten*: na dwór, na pole; *wekaszerowac*: (właściwie wyrzucić ryby z kaszorka) wypędzić; *białka*: białogłowa, młoda kobieta, żona; *gwesny*: prawdziwy. – Redakcja)"[8].

Tak można by omawiać każdy następny z sześciu listów Jędrocha, żyjącego w kaszubskim Lubania lub gdzieś w pobliżu. Ponieważ najważniejsza jest jego wypowiedź, więc niechaj mówi. Niechaj tak mówi, jak starał się swój głos zapisać w korespondencji słanej do „Przyjaciela".

Tak powiadał, kiedy w Liniewku wyświęcano Bożą Mękę:

> „Ksążek bardzo ładniuszko prawił, jak to krzyż z wizerąnciem Pana Jezusa mąme mniec w poszanowanio i nojgweszniejszego mniesca międze obrazame na scanie mu ustępowac. Wiele ledzy słuchało ny piękny nouci, a strzeche i biołcie a nawet beńłowie miele łze w oczach"[9].

Jako wierzący, nie mógł milczeć, kiedy pracowano w święto:

> „W Boże Cało, co jednak je duże święto, doł w naju kreisu jeden żydzci pąn strzydz owce. Swoim mniemieccim ledzom to le nakozoł, żebe do tego

---

[8] Tamże.

[9] Listy do „Przyjaciela", „Przyjaciel" 1881, nr 29, s. 3.

> przeszle i przyszle. Polscim ledzom to mowił, że cze chcą, to niech przyńdą też. I przeszła większa częsc polscich kobiet w Boże Cało strzydz żydzcie owce, a żedzesko ich nie odegnalo”.

Negatywnie oceniał różną pisownię nazwisk:

> „Co to tu u naju je za galamatyjasz z pisownią imion, to we ju wierę ani niebędzece chceli wierzec. Polście imię Studziński widzołem na włosne ocze pisane: Studinski, Studinsky, Studynski, Studynsky, Studczynski, Stodczynski, Stodczynske i nareszcie Studziński. Imię Breska: Breske, Bräske, Breski, Bresky, Brzeske, Brzeska. Imię Sierocki: Sirocky, Syrocki, Cirotzke, Cyrotzky, Cerocke, Cherocke i Sierocki. Nieskończył bem, zebem Chcoł wszescie mi znane odmiane imion Wąm podac. Najgorsze przetem je to, że ci ledze sami przeciw taci krętaninie swoich imion sę niebronią”[10].

Opowiadał, co komu w okolicy się przydarzyło, np. kogo okradziono. I umiał to opowiedzieć z humorem:

> „W Nowy Karczmie zakrod sę niedowno nocą do kremu goscinnego Szleimera taci biedny wędrowny i począn so tam gospodarzec po swojemu. Weszukoł so tam ibercyn latowy pana goscinnego, cygarów, sera, kołocza, wina i t. d., a bełbe i kasę wyprożnił, ale pąn Szleimer przebudzony nym trzasciem, przybieg w koszuli do kromu ze swiatłem i uzdrzoł swego nieproszonego gosca, ale przetem tak sę werzas, ze doł złodzejowi w swoi obecności z całym ladąnciem odyńc. Mioł pomesilenie na jednego łobuza w modnych okulorach, co za dnia u niego sę bawił i pisoł o nym przypodku kuncwoccim do Koscerzny do swoi matci, a ta na trzeci dzen pokozała więcy odwodzi, niż ji syn, bo nego złodzeja na strase w miesce poznała i z pomocą przechodniów przetrzemała, poczęstowawszy go przetem tak a la Kantorowicz porę zausznicami”[11].

Podobał mu się sposób na złodzieja:

> „Panu z Małego Będomina ukradle też tero niedowno 14 korcy żeta ze spichrza. Złodzeje bele zajechani po no zboże w jednego konia, ale trafiele na swojego. W nym żece trofioł sę óws. Nen pąn rozesłoł zaro do wsześciech okolicznech młenów zawiadomienie z prosbą, żebe, skorno tacie a tacie żeto sę do mlenio naleze, mu dale znac. I nie brukowoł długo czekac, a złodzeja

---

[10] Tamże.

[11] Tamże.

> ju mnioł. Pąn mejster od branio uzdrzy sę pewnie wnet w komorce, gdze słuńce i mniesądz nie srodze przeswiecają”[12].

O wyjeżdżających za pracą do Ameryki napisze jeszcze raz w czwartym liście. Tylko tym razem już inaczej, ponieważ emigrującymi okażą się Kaszubi z kartuskiego powiatu.

> „Bełem nie tak downo w jedny koscelny wse w krejsu kartuścim. Webierało sę tam z tądka prawie szesc polściech famnilijów do ty nieszcesny Ameryci. Rozmowiołem z nimi, to mi powiodale, że ju maja tam krewnech i że cy im dobrze piszą, więc sę niczego nie boja. Bele to ledze werobni, ale bele i ogrodnice. Ciejm ich pytoł, cze ich będze tęskno za naju pioszczestemi polami i za senym raduńscim jezorem, to se le smniele. Staro matka jedny młody białci, chtórno też wejeżdzała, barzeczko płakała. Ale na (ta) młodo na nią jesz wadzeła, że ni mo so to brac do głowe, że choc sę może ju nie oboczą, to Pąn Bóg je wszęde ten sąm a gwes i koscołe. Całe branie tech ledzy wcole nie robiło wrażenio, jak be le z lekkomeslnosce w tak daleką drogę sę puszczale. Cóż za żorota, tak patrzec, że naju ledze tak swoje sedzebe opuszczają, a nienaszy w ich mniesce prawie gwołtem sę cesną![13]”

Zdziwiony, że nie żal im rodzimej ziemi, nie pochwali ich za to i skonstatuje to dwoma wersami z „Psalmu miłości”, który można znaleźć, chociaż niezupełnie tak podany[14], w „Psalmach przyszłości” Zygmunta Krasińskiego:

> „Niczym Syber, niczym knute, niczym utropienio mól,
> Le Narodu duch zatruty, to dopiero bólów ból”[15].

Zaś w następnym akapicie nie tyle lekceważąco co wprost pogardliwie powie o pewnym „panciu”, który chciałby, aby na Kaszubach dzieci nie spotykały się w szkole z polskimi tekstami, szkodzącymi wielce ich nauce języka niemieckiego. Wedle Jędrocha najlepiej byłoby, gdyby uczono w szkole jeszcze wielu innych języków, ale najpierw powinny dobrze poznać swoją ojczystą mowę. Uznać, że myślał tu o rodnej mowie kaszubskiej, byłoby interpretacyjnym nadużyciem, jeżeli tak często w swoich listach mówił o polskości, a na koniec tej sekwencji o czytelnictwie polskich gazet, które są lepsze od pism niemieckich.

---

[12] Listy do „Przyjaciela”, „Przyjaciel” 1881, nr 23, s. 3.

[13] Listy do „Przyjaciela”, Przyjaciel” 1881, nr 51, s. 2.

[14] Poprawnie powinno to brzmieć: „Niczym Sybir – niczym knuty/ I cielesnych tortur król!/ Lecz narodu duch otruty -/ To dopiero bólów ból! –”.

[15] Tamże.

> „Godołęm też w nym krejsu z jednym panciem, co mo polście przezwisko, ale ciej godac zacznie, to jak jaci nieprzejocel polściego norodu. Godalesme o naju szkołach, to mowił, że naju kaszebścim szkołąm srodze jesz szkodzą polście pisma, nibe w mniemczeniu dzecy. Lada polście pisemko – mądrowoł dalej nen pąnk – co nie je wortne, żebe je w gołą rękę wząn, cheba bez rękawicę, znęco sę nad szkolnymi że po mniemniecku uczą, a kożdy Kaszeba, chtóren do Majsterka co napisze, to samo. Joc mu zaro na to odpowiedzoł, ale ty zorce ledzy to trzeba bez przestanku to samo powiodac, jako że mają, co to sę taciech rzeczy tyczy, barzo zaboczną głowę. Dlo tego powiodom mu, co ju tysąc razy inszy powiedzele i jesz sto mnilijąnów razy ciej będze trzeba powiedzą, że nąm je nawet srodze mniło, że naju dzece po niemiecku sę uczą, tak jak też jesz mnilijbe nąm beło, żebe panowie szkólni i po fręcuzku, po andzielsku, po włosku, po łacenie i t. d. nasze dzece uczele, ciej le to może bec; boc be to im wszetko le na pożetk weszło, ale żebe przedewsześcim nopierw ne dzotcie naszy mowe sę nauczełe, jak me godąme...”[16].

Ponieważ okaże się temu bliska sprawa wyborów, więc właśnie o nich w następnym akapicie powie. Tu można by wszystko zrozumieć, gdyby nie te „weląnki”, których nie znajdziemy u Ramułta.

> „Że nama z weląnkami dobrze poszło, to we wiece, ale jednak i tu muszę cos dodac. W naju wiosce cilku nie beło zapisanych do liste wyborczy i dlo tego muszele od stołka weląnkowego czele urne, jak we to tam z wesoka wierę nazewoce, bec oddaloni”[17].

Przy okazji można tu słowem Jędrocha powiedzieć, jak to niektórzy ziemianie zmuszali Kaszubów do głosowania na Niemców.

> „We wse Dużym Liniewie też chłope wiele głosów oddałe na Kalksteina z Klonówci, a to z ty przyczyne, że ju sę swego p. B., chtóren krótko przed wyborami zamer, nie bojele. Bo poci nen pąn B. żeł, to choc beł katoleciem, wewierół na swoje polście chłopstwo nocesk, że muszało za mniemniecką stroną głosowac”[18].

Jak zachowywali się podczas wyborów Żydzi, też trzeba tutaj podać. Tym bardziej że Jędroch nie kieruje się żadnymi uprzedzeniami i opisuje sytuację i zdarzenia, jak wie i widzi; oczywiście, pomijając zdecydowany agresywny ton wobec zaborcy.

---

[16] Listy do „Przyjaciela”, „Przyjaciel” 1881, nr 51, s. 3.

[17] Tamże.

[18] Tamże.

Tłumaczy to w jakiś sposób relacje Derdowskiego o Żydach w „Czorlińskim", ale to tylko na marginesie. W każdym razie tutaj z Żydami, którym nawet z racji takiego proniemieckiego zachowania współczuje, było tak:

> „Naju Żede, co przed tym wiedno nama przyrzekali, choc ich nich o to nie proseł, że z nama głosowac będą, zdradzele jak zawde i głosowale z Mniemcami. A jednego chłopa, co polście kartcie roznoseł, to wezewoł jeden Żyd „szweinigel". Możec on jesz i ten szachrajści ludek sę nawrocy, ale tym czasem u naju nowięcy kożdy Żyd trzyma sę mniemczyzne jak pijany płota, a ani sąm hep! hep! slepi im nie otworzeł"[19].

Że napomnienia Jedrocha odnosiły pewien skutek, co można nawet uznać za efekt jego obiektywnego informowania czytelników „Przyjaciela", mogła chociażby dowodzić informacja tym razem o Polakach:

> „Ten pąnk, co przed swoje przezwisko w polskim języku wszędze *von* pisywał, ju sę poprawieł i opuszczo nen przydatk; ale nen wieldzi pąn, ten na zgorszenie świata wstecz do swego krawca Polokana pocztowy Karce po mniemniecku pisywa. Jak Majsterek meszli, nie beł be to czas w nen kobeli łeb zazwonic?"[20]

Na tym można by skończyć cytacje z listów Jędrocha, słanych przez niego z Lubania w latach 1881–1882 do toruńskiego „Przyjaciela", ponieważ dają one znaczny obraz ówczesnego języka mieszkańców południowych Kaszub, konkretnie zaś Kaszubów spod Kościerzyny. Wszak Jędroch poza jednym przypadkiem, kiedy pomyli się i podpisze własnym imieniem i nazwiskiem przyznaje się stale, że jest Kaszubą. Że natomiast o mieszkańcach swojej i okolicznych wsi mówi, że są Polakami, to zrozumiałe, jeżeli czuli się Kaszubami i Polakami. Zresztą Jedroch podaje to bardzo umiejętnie, podobnie dobrze, jak radzi sobie z redagowaniem listów. Co prawda nie znamy jego wykształcenia, ale nie musiało być ono tylko podstawowe. A zdradza to nie tylko sprawne i biegłe epistolarne słowo czy trafne korzystanie z przysłów, ale także znajomość epopei Derdowskiego i naszej renesansowej oraz romantycznej literatury, o czym świadczy umiejętne wpisywanie w narracyjną wypowiedź poetyckich cytatów.

Aby wobec tego omówienie epistoł Jędrocha było pełniejsze, warto jeszcze podać jego przysłowia, i to zarówno powiedziane po kaszubsku jak po polsku, oraz źródła cytacji. W listach Jedrocha trafiamy na takie przysłowia i ludowe powiedzenia, jak:

> „ciep ten, co lepi robi jak może",
> „a tu mosz Kuba jaje",

---

[19] Tamże.

[20] Tamże.

„żebe leleka z mniechem gonił”,
„ciej Gode czorne, to Wielkanoc bioło i znowu odwrotnie”,
„uczę (yć) księdza pocerza”,
„ztąd wierę ani Salomonnic nie wedobędze”
„jak be celok ludzcim głosem do mnie przemówił”,
„taka pogoda, że podła wnika na dwór żal człowiekowi wynękać”
„śnieg tak sypie, jakby wszystkie żydowskie bebechy się rozdarły”,
„co w zapusty pies szczeknie, to trzeba jeden (pańtuch) zjeść”,
„plotę kipki opałki, trzy po trzy, sęk pałek, trzy plapy, sześć nóg”,
„Prędzej zginą rzeki, góry, niźli Polska i Mazury”,
„drudzy zaś to do pióra tak skorzy, jak nie przymierzając Niemiec do postu”,
„jak chleb z masłem jeść”,
„(słuchali) jak niemieckiego kazania”,
„lunął deszcz jak z cebra”,
„dozwolił Pan Bóg urość, dozwoli i zebrać”.

Zaś z cytatów mamy tu z Kochanowskiego „Pieśni świętojańskiej o sobótce”:

„Święta przedtem ludzie czcili,
A przecie wszystko zrobili”;

„Boga, dzieci, Boga trzeba,
Kto chce syt być swego chleba”;

z satyry Adama Naruszewicza „Głupstwo”:

„Miedzy głupimi żyjem, głupich znajdziem wszedzie,
Kto z cudzych głupstw nie mędrszy, głupcem większym będzie”;

z Zygmunta Krasińskiego „Psalmów przyszłości” (niezbyt dokładnie, bo z innym drugim wersem i z kaszubskim słowem „mól” oraz zamiast „lecz” – „le”):

„Niczym Sybir, niczym knuty,
niczym utrapienia mól,
Le Narodu duch zatruty,
to dopiero bólów ból”;

także z „Ziemiaństwa polskiego” Kajetana Koźmiana:

„Ty sam zaprzęgaj woły póki pora sprzyja,
Niechaj się wóz za wozem szybkim pędem mija,

Szarpkim rzutem napełnij snopami zapole,
To twoje, coś uchronił przed słota w stodole,
A gdy radosnie piesni pod niebo się wzbiją,
I dłonie pracowite wieniec ci uwiją.
Gotuj ucztę”[21];

a nawet dwa wersy z felietonu Henryka Sienkiewicza „Chwila obecna”, który pisarz od 1875 roku dawał do warszawskiej „Gazety Polskiej”:

„A jednak dzisiaj na dobrach szlachcica
Przeważnie ciążą te listy zastawne”,

gdzie pierwszy wers Jedroch zmienił:

„Ale też zato na dworze szlachcica”,

dodając od siebie i dowodzac przy tym swoich pisarskich umiejętności:

„Czeli, mowme prosto, jak na Kaszubę przystoi, dłudzie”[22].

Ponadto znał Jedroch epopeję Derdowskiego, czytając jej fragmenty nie tylko odcinkami w „Przyjacielu”, gdzie poczęła ukazywać się w roku 1879 od nr 51 do nr 13 w roku 1880 pod tytułem „O reboku Czorlińścim co do Pucka po sece jachoł”, ale mając przede wszystkim dostęp do jej całego tekstu, który ukazał się w Toruniu w roku 1880.

Wobec tego co więc można jeszcze powiedzieć o kaszubskich listach nieznanego nam Andrzeja Landowskiego vel Jedrocha? Chyba to, że ich treść zdradza inteligentnego i oczytanego autora, który, gdyby nie jego nieszczęsny los, miał wszelkie szanse stać się dobrym kaszubskim pisarzem. Dowiódł bowiem swego talentu i sprawnego władania myślą i słowem.

---

[21] Listy do „Przyjaciela”, „Przyjaciel” 1882, nr 36, s. 3.

[22] Tamże, 1881, nr 29, s. 3.

„PRÔWDZËWI KASZËBI SĄ W KARTUZACH”, CZYLI KILKA SŁÓW O REAKCJI NA KASZUBSKIE TEKSTY W GAZECIE KOŚCIERSKIEJ

Dariusz Majkowski

Odmiana języka kaszubskiego, jaką posługują się mieszkańcy powiatu kościerskiego, dość mocno różni się od literackiej kaszubszczyzny. Najbardziej charakterystyczne różnice to brak labializacji i dość konsekwentny akcent inicjalny. Dodajmy, że w samej Kościerzynie ludzi mówiących po kaszubsku prawie już nie słychać. Na szczęście w większości wiosek jest ona nadal żywa i zdaje się (choćby na przykładzie moich rodzinnych Wąglikowic), że nie tylko się nie cofa, ale nawet rozwija. Wiele z moich kolegów i koleżanek ze szkoły podstawowej, którzy w latach szkolnych rozmawiali ze sobą po polsku, dzisiaj na co dzień mówi w południowej odmianie języka kaszubskiego (np. z mojej 20-osobowej klasy dotyczy to 6 osób). Niestety nie przekłada się to na rozmowy z dziećmi – tu podobnie jak na całych Kaszubach sytuacja jest dramatyczna.

Myśląc o wprowadzeniu tekstów kaszubskojęzycznych do prowadzonej przeze mnie Gazety Kościerskiej bałem się zatem, że dla osób wychowanych na mowie bardzo różniącej się od literackiej, spotkam się z protestami, które są częste zwłaszcza na północy: To nie je nasza kaszëbizna! Pisztа pò najémù.

Tymczasem okazało się, że tego typu reakcji w ogóle nie ma. Kiedy na potrzeby tego tekstu przeprowadziłem małą ankietę (wśród 40 osób mówiących na co dzień po kaszubsku w Wąglikowicach, Juszkach, Wielu i Lipuszu), usłyszałem, że tak właśnie trzeba robić, bo „ten nasz kaszëbsczi to nie je tak richtich. Prôwdzëwi Kaszëbi są w Kartuzach". Chyba nigdzie nie ma tak dużych kompleksów pod tym względem, jak na południu Kaszub. Ludzie wstydzą się swojej mowy nie tylko przed Polakami, ale i przed innymi Kaszubami, którzy często śmieją się z nich, że to nie jest język kaszubski tylko „koscerski".

Z drugiej strony, wszystkim ankietowanym, którzy zetknęli się z Gazetą Kościerską, podobało się drukowanie tekstów kaszubskich i wypominali mi nawet, że jest ich zdecydowanie za mało. Z takimi uwagami spotykałem się zresztą wcześniej i co ciekawe przede wszystkim od osób, które dzisiaj nie mieszkają już na co dzień w powiecie kościerskim. Zwłaszcza w sezonie letnim otrzymywałem sporo maili i telefonów od osób przebywających na stałe w Polsce lub nawet w Niemczech z pytaniami, dlaczego tak mało jest kaszubszczyzny w naszej gazecie.

Odpowiedzią na te sugestie jest drukowanie w odcinkach kryminału Jana Natrzeciego „Kòmùda". Do tej pory ukazało się kilkanaście odcinków, a już dotarło do mnie kilkadziesiąt opinii Czytelników, zapewniających, że od tego momentu zaczęli kupować gazetę. Jest oczywiście za wcześnie na jakieś śmiałe wnioski, ale w ciągu tych tygodni odnotowaliśmy wzrost sprzedaży o prawie 10%. Być może wpływ na to miało wiele innych czynników (np. koniec wakacji, kilka ciekawych artykułów itp.), ale wierzę, że swój udział miała w tym też „Kòmùda". Być może jest to właśnie droga do szerszego docierania do Czytelnika z kaszubskimi tekstami. Na pewno łatwiej jest im przeczytać książkę w gazecie, którą i tak kupują co tydzień, niż pójść kupić ją w księgarni. A jeśli wydawcy gazet przekonają się, że ma to wpływ na większą sprzedaż, z pewnością dadzą się przekonać, że warto coś kaszubskiego zaproponować Czytelnikom. Jest o co walczyć, bo drukując kaszubską literaturą w samym choćby Kurierze Bytowskim, którego redaktorem naczelnym jest Piotr Dziekanowski, możemy dotrzeć do 15–18 tys. osób. Oczywiście, nie wszyscy oni spróbują czytać po kaszubsku, ale spory procent Czytelników gazet lokalnych „pożera je" od deski do deski. I przy okazji rozwiązujemy jeden z największych dzisiejszych problemów kaszubskiej literatury, czyli brak profesjonalnego kolportażu.

W uchwale podjętej przez RJK 13.03.2009 r. daliśmy wyraz trosce o zachowanie lokalnych odmian kaszubszczyzny. W powiecie kościerskim gwara południowokaszubska ma się dosyć dobrze w mowie, ale wydaje się, że jeśli chodzi o język pisany mieszkańcy oczekują po prostu dobrej literackiej kaszubszczyzny.

Na zakończenie dodam, że w tej części Kaszub widać niesamowite efekty wprowadzenia naszego języka do szkół, a już szczególnie jego prestiż podniosła nauka kaszubskiego w kościerskim ogólniaku, uważanym w całym powiecie za szkołę elitarną. Tam też zresztą tworzy się środowisko, które już teraz „pcha" sprawę kaszubską do przodu, a takie nazwiska jak Tomasz Urbański czy Paweł Ruszkowski na pewno będą wkrótce znane nie tylko w Kościerzynie. Dla nich też lokalne gazety są szansą zaistnienia i pokazania, że dzięki kaszubszczyźnie można się wypromować.

JĘZYK KASZUBSKI W MIESIĘCZNIKU „POMERANIA” W LATACH 1963–2011

Karolina Serkowska

Język kaszubski się zmienia. Dawniej nie było takich narzędzi jak dziś, umożliwiających sprawne posługiwanie się nim. Teraz pomaga w tym choćby Rada Języka Kaszubskiego. Obecnie zauważyć można większą dbałość o bardziej literacki charakter kaszubszczyzny. Wiele lat temu źródłem wiedzy o kaszubszczyźnie był zazwyczaj dom rodzinny, teraz z kolei dzieci uczą się języka częściej w szkole niż w domu. Dzięki zajęciom regionalnym coraz więcej młodzieży ma możliwość poznania języka przodków nie tylko w mowie, ale i w piśmie. Dużą pomocą do owej nauki stał się miesięcznik społeczno-kulturalny „Pomerania”. Jest on przykładem na to, że aby kaszubszczyzna żyła, musi na bieżąco prezentować teksty nie tylko poetyckie i prozatorskie, ale także te dotyczące spraw aktualnych, ważnych dla współczesnego ruchu kaszubskiego.

Na przestrzeni lat postępy w rozwoju języka kaszubskiego w „Pomeranii” stały się wyraźnie widoczne. Począwszy od ilości kaszubskich tekstów zamieszczanych w miesięczniku, po ich jakość językową. Wraz z próbami normalizacji języka kaszubskiego ważne kwestie dotyczące zasad gramatycznych zaczęły się krystalizować i porządkować. Wciąż jednak istnieją wątpliwości, nad którymi należy pracować. Referat ten, dotyczący języka kaszubskiego w miesięczniku „Pomerania”, to zaledwie przyczynek do szerokich badań, które warto byłoby przeprowadzić w celu ukazania tego zjawiska w jak najszerszym aspekcie.

W początkach funkcjonowania czasopisma, blisko pół wieku temu, widać w nim było starokaszubską formę tego języka. Zasady gramatyczne nie były jednoznacznie ustalone, tym bardziej, że wtedy jeszcze kaszubszczyzna była gwarą. Nie tylko, z dzisiejszego punktu widzenia, brak poprawności językowej był przeszkodą, ale też różnorodność i niekonsekwencja w zapisie kaszubskich słów. Dla przykładu, warto wspomnieć, że nazwiska osób piszących kaszubskie teksty z początku zapisywane były w języku polskim, następnie cząstkowo po kaszubsku, aż w końcu zarówno teksty, jak i ich nazwiska widnieć zaczęły całkowicie w języku kaszubskim. Wszystkie innowacje i rozwój języka możliwe były dzięki przyjętym zasadom pisowni kaszubskiej z 13 maja 1996 roku. Od tego też czasu zaczął wzrastać poziom językowy kaszubszczyzny w piśmie. W 2005 roku z kolei ustanowiony został status prawny języka kaszubskiego w Polsce, który reguluje Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, definiując go jako język regionalny. Od tego momentu Kaszubi uzyskali urzędowe potwierdzenie tego, że kaszubszczyzna nie jest wyłącznie gwarą języka polskiego. Duże znaczenie miało też powołanie w 2006 roku Rady Języka Kaszubskiego, która normalizuje współczesny język kaszubski.

Mimo wielu udogodnień, wciąż pojawia się problem z tym, żeby pisownia kaszubskojęzycznych tekstów była jednolita u każdego piszącego. Potrzeba ta dała o sobie znać zwłaszcza w momencie pojawienia się dwujęzycznej „Pomeranii" w 2011 roku. Przekłady artykułów pojawiających się w miesięczniku pokazały różnice w podejściu do wielu kwestii językowych u tłumaczy, choć istnieje także twierdzenie, że właśnie w różności tkwi wyjątkowość. Mimo to efekty pracy Rady Języka Kaszubskiego, publikowane w postaci uchwał w biuletynach, są bardzo przydatne dla obecnych tłumaczy przy przekładach zgodnie z wzorcową normą. Natomiast organizacja istniejąca od 2006 roku nie jest w stanie opracować całego kaszubskiego, współczesnego słownictwa w przeciągu kilku lat. Żeby więc język miał wspólną dla wszystkich Kaszubów formę, trzeba jeszcze długo poczekać.

Pierwsze wydanie miesięcznika ukazało się na przełomie stycznia i lutego 1963 roku. Wtedy jeszcze nosił on nazwę „Biuletynu Zrzeszenia Kaszubskiego", a w 1971 roku nazwa została zmieniona na: „Pomerania. Biuletyn Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego". W pierwszym numerze pisma w słowie od redakcji czytamy:

> „Chcemy, by Biuletyn ukazywał się co miesiąc. Czy tak będzie – zadecydują wszyscy, do rąk których go rozsyłamy. Bez pomocy, bez współpracy waszej, koledzy z poszczególnych oddziałów, nie zapełnimy stron Biuletynu materiałami interesującymi, aktualnymi, przydatnymi dla nas. Od aktywnego stosunku wszystkich odbiorców Biuletynu, od tego czy otrzymywać będziemy od was materiały informacyjne i artykułowe, czy podejmowane będą na łamach Biuletynu dyskusje – zależy również w przyszłości jego oblicze.
>
> Przede wszystkim chcemy aby Biuletyn stał się trybuną dla dyskusji, w których cenny będzie głos każdego kogo interesują współczesne problemy

> Kaszub, współczesne oblicze kaszubskiego regionalizmu. Twórcza wymiana myśli, zdań, jest nam potrzebna, w rozproszeniu zaś w jakim pozostajemy umożliwić ją może jedynie słowo pisane". (...)[1]

W „Pomeranii" przez lata wypracowane zostały stałe zasady jej układu oraz zawartości i po pewnym czasie udało się doprowadzić do tego, by wydawana była co miesiąc, zaś słowa dotyczące kształtu pisma i jego przyszłości wydają się tak samo aktualne dziś, jak i czterdzieści osiem lat temu. Tylko od tego, kto, w jaki sposób i z jak wielkim zaangażowaniem zabiegać będzie o ilość i jakość kaszubszczyzny, zależeć będzie poziom całego miesięcznika.

W dużej mierze poziom języka kaszubskiego zależeć będzie od osób, które tworzą pismo. Od lat byli to w większości miłośnicy kaszubszczyzny. W „Pomeranii" znalazło się bardzo dużo treści popularyzujących język, kulturę oraz specyfikę Kaszub. Były to teksty zarówno polskie, jak i kaszubskie. Analiza ta skupia się wyłącznie na tekstach oraz autorach kaszubskojęzycznych[2]. Jako pierwsi w 1963 roku swoje kaszubskie teksty opublikowali: Jan Trepczyk (wiersz *Rëbôk*), *Piętów Tóna* (wiersze oraz przysłowia *Ò morsciëch wiatrach*), Anna Łajming (polski tekst prozatorski z kaszubskimi dialogami pod tytułem *Kret i kogut*) oraz *Staszków Jan* (parodia *W cëchej wodze*). W następnych numerach miesięcznika pojawiały się teksty autorów, którzy jeszcze później przez wiele lat dzielili się z czytelnikami swoimi literackimi pomysłami. Osoby te często wyznaczały ścieżki kaszubskiego piśmiennictwa, były pisarzami, poetami, publicystami, wydawcami książek oraz tomików poetyckich. To właśnie w archiwalnych wydaniach „Pomeranii" znaleźć możemy ślady początków działalności i rozwoju późniejszych autorytetów kaszubszczyzny. Należeli do nich: wspomniany już Jan Trepczyk, Anna Łajming, poeta Jan Piepka piszący pod pseudonimem *Staszków Jón*, Alojzy Nagel, prezentujący w piśmie liczną prozę oraz poezję i Józef Ceynowa. Nieco rzadziej pojawiały się utwory: Stanisława Rejtera, Bolesława Faca, Agnieszki Browarczyk, Franciszka Gowita oraz Klemensa Derca. Zamieszczano także wybrane teksty autorów nieżyjących, takich jak Jan Karnowski, Hieronim Derdowski, Leon Heyke, Franciszek Sędzicki, Florian Ceynowa, Stefan Bieszk, Alojzy Budzisz, Aleksander Majkowski i Augustyn Dominik.

Od 1970 roku poznawać kaszubszczyznę literacką można było też dzięki Stefanowi Fikusowi (*Stachowi z Làboerka*), Stanisławowi Pestce, piszącemu pod swoim nazwiskiem lub artystycznym pseudonimem *Jan Zbrzyca*, Zygmuntowi Narskiemu, Janowi Rompskiemu, Leonowi Ropplowi, Antoniemu Peplińskiemu, Józefowi

---

[1] Od redakcji, [w:] *Biuletyn Zrzeszenia Kaszubskiego*, styczeń–luty 1963 r., Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubskiego w Gdańsku, Gdańsk 1963, s. 3.

[2] W badaniach tych mogły zostać pominięte niektóre nazwiska, których kaszubskie teksty pojawiły się w miesięczniku tylko okazjonalnie.

Bruskiemu, Jerzemu Sampowi, *Piętów Tónie*, Antoniemu Pieperowi, Feliksowi Maraczkowi, Jerzemu Stachurskiemu, Janowi Walkuszowi i Jaromirze Labudzie.

Do 1981 roku często czytać można było humorystyczne teksty Aleksandra Labudy jako *Guczów Macka*, Eugeniusza Gołąbka, a także utwory Mariana Jelińskiego, Janiny Kupały, Feliksa Marszałkowskiego, *Andrysów Gusta*, Dagomiry Labuddy, Stanisława Jankego, Augustyna Chrabkowskiego, Pawła Szefki. Ponadto w piśmie pojawiały się kaszubskojęzyczne dodatki przeznaczone dla dzieci, pod nazwą: „Pomeranii" – „ùkłôdk dlô dzôtk". Aż do 1989 roku wciąż publikowali w obecnym miesięczniku swoje kaszubskie teksty wcześniejsi autorzy, jak i nowi: Jan Lippke, Henryk Hewelt, *Kreban z Milachowa*, Józef Roszman, Jan Szutenberg, Zbigniew Jankowski, Jerzy Łysk, Urszula Mączka, Bogusława Labudda, Wojciech Ceynowa, Jerzy Stencel, Benedykt Karczewski, Bolesław Bork, *Macątko*, Zbigniew Talewski, Jolanta Treder, Mirella Wenta, Jacek Dorawa, Edmund Kamiński, Piotr Staroń oraz Roman Skwiercz. W tym okresie ukazywały się też teksty nieżyjącego już Wincentego Rogali oraz Pawła Miotka.

Po 1990 roku pojawia się znaczna ilość autorów debiutujących, którzy twórczością pisarską zajmują się do dziś. Oprócz tego zamieszczane były teksty Aleksego Peplińskiego, *Hërszów Gusta*, Brunona Synaka, Edwarda Brezy, Bolesława Jażdżewskiego, *Naczków Władka*, Bernarda Hinza, Beaty Grabowskiej, Iwony Krefft-Wrotkowskiej, Zygmunta Szultki, Danuty Charland, Anny Reglińskiej, Marii Sikory, Witolda Szmidtki, Aleksandra Klempa, Jerzego Dąbrowy-Januszewskiego, Elżbiety Radtke, Roberta Żmudy-Trzebiatowskiego, Jerzego Tredera, Adama Bigusa, Ryszarda Ciemińskiego, Witolda Bobrowskiego, Michała Piepera, Sabiny Drywy, Jerzego Zamka-Gliszczyńskiego, Mariana Selina, *Szredrów Bena*, Krzysztofa Wirkusa, Artura Jabłońskiego, Haliny Wrezy, Brygidy Bulczak, Łukasza Starzaka, Andrzeja Lemańczyka, Féliksa Kùpca, Józefa Klebby, *Wanożnika Remùsa*, Marii Mach, Bogusławy Labuddy, Aliny Pipki, Leona Gołąbka, *Damroki*, Edmunda Kamińskiego, ks. Jana Perszona, Macieja Doraua i Łukasza Jabłońskiego.

Do publikujących w latach 90. XX wieku współczesnych i wciąż aktywnych autorów, zaliczyć można choćby Eugeniusza Pryczkowskiego, Bożenę Ugowską (Szymańską), Idę Czaję, Grzegorza Jarosława Schramkego, Romana Drzeżdżona, Dorotę Wilczewską (Ulenberg) i Iwonę Makurat (Mejer). W latach następnych, oprócz wyżej wymienionych, pisali do „Pomeranii" Stanisław Bartelik, Alicja Szczypta, Zbigniew Joskowski, Wojciech Kreft, Ewa Warmowska, Jadwiga Hewelt, Tytus Kamil Rolski, Wojciech Makurat, Michał Roschek, Regina Szczupaczyńska, Tomasz Fopke i Jarosław Kroplewski. Od 2007 roku kaszubszczyznę literacką prezentowali też między innymi Elżbieta Bugajna, Hanna Makurat, Karol Rhode, Agata Klas, Krzysztof Jędroch Plater, Felicja Baska-Borzyszkowska, Sławomir Klas, Jerzy Hoppe i Piotr Dziekanowski.

Rok 2011 przyniósł „Pomeranii" wiele zmian. Wraz z większą ilością języka kaszubskiego w miesięczniku przybyło osób współpracujących z pismem na rzecz kaszubszczyzny. Są to różni działacze kaszubsko-pomorscy, w głównej jednak mierze dziennikarze oraz nauczyciele. Znajdziemy wśród nich osoby stale oraz cyklicznie współpracujące z miesięcznikiem. Wymienić tu można między innymi Bogumiłę Cirocką, która do „Pomeranii" pisała dużo wcześniej, ale od 2011 roku również po kaszubsku, Tomasza Fopke, Danutę Pioch, Ludmiłę Gołąbek, Sławomira Klasa, Karola Rhode i Hannę Makurat.

Utwory publikowane w „Pomeranii" od 1963 roku były wyróżnione w spisie treści osobnym rozdziałem. W pierwszym numerze obok „Artykułów" * „Polemik" * „Dyskusji"; „Przyczynków" * „Materiałów" * „Recenzji" * ”Not", znajdowały się „Poezja" * „Proza", która zarówno w pierwszym, jak i kolejnych numerach przygotowywane były w większości lub wyłącznie w języku kaszubskim. Można więc stwierdzić, że język kaszubski zawsze był nieodłącznym elementem pisma, bo pojawił się już na samym początku jego funkcjonowania. Podział rozdziałów z wyróżnieniem kaszubskich tekstów wciąż się przeobrażał, np. na „Poezję" * „Felieton" * „Prozę", zaś od 1975 roku zrezygnowano z wyraźnego wyszczególnienia owych utworów, umieszczając je w różnych miejscach pomiędzy artykułami w języku polskim.

Wśród tekstów literackich znaleźć mogliśmy w miesięczniku polskie recenzje kaszubskich utworów, na przykład Eugeniusza Gołąbka (…) *wezdrzeni na „Południcę".* Cyklicznie też można było poznawać fragmenty siedmiotomowego „Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej" Bernarda Sychty za sprawą cyklu „Słownik Bernarda Sychty uczy", gdzie wypisywano przysłowia, zagadki, porównania, przesądy oraz zwroty związane z danym wyrazem. Kiedy indziej Jerzy Treder wybierał z dzieła Sychty między innymi zagadki oraz łamigłówki, a Eugeniusz Gołąbek prezentował jeszcze inne ciekawostki *Ze skôrbca Bernarda Sychty*. Kaszubszczyzna badana była również w innych aspektach językowych, na przykład przez Aleksandra Labudę, który przedstawiał *Uroczëznë w cządze roku* czy Feliksa Marszałkowskiego, szukającego *Elementów religijnych w pismach Jana Karnowsczigo*. Aleksander Labuda badał z kolei temat duchów kaszubskich. Ludowość jest ważnym elementem kaszubskiej kultury i także ten jej aspekt interesował ówczesnych pisarzy. Wiedza na temat wierzeń i zwyczajów zdobywana była na przykład na podstawie materiałów folklorystycznych Floriana Ceynowy. Legendy, baśnie, bajki kaszubskie przedstawiał między innymi Jerzy Samp, a gadki kaszubskie Jan Liepke i Józef Roszman. Jerzy Stachurski z kolei prezentował w „Pomeranii" utwory muzyczne, takie jak kolędy i pieśni. Obserwacje kaszubszczyzny, o których można było dowiedzieć się z czasopisma, opierały się na języku mówionym oraz pisanym. Nie brakowało więc takich tekstów, jak na przykład *Rozważania o literaturze* Jana Trepczyka. W zakresie różnorodności prozy, ukazującej się w pierwszych latach funkcjonowania „Pomeranii", wymienić możemy poemat Bolesława Faca, dramat Jana Rompskiego, parodię *Staszków Jana* czy liczne felietony rozmaitych twórców. Warto też wspomnieć o dodatku literackim z kaszubskimi tekstami dla dzieci („Pomeranii" – „ùkłôdk dlô dzôtk"), który wydany został kilka razy w latach 70. XX wieku.

Przez długie lata w języku kaszubskim były prezentowane na łamach „Pomeranii” prawie wyłącznie teksty literackie, poza kilkoma nielicznymi artykułami związanymi z aktualnym wydarzeniem, jak na przykład *Jana Zbrzycy* tekst *Na Róczëznę Lecha Bądkowskiego*. Być może już wtedy zaczynały się próby wyjścia z kaszubszczyzną do codziennego życia, by zwrócić uwagę na wydarzenia aktualne. Może już wcześniej chciano, by pismo i mowa kaszubska nie sprowadzała się tylko do recytacji na konkursach. Od 2002 roku miesięcznik zyskał znaczącą ilość tekstów kaszubskich, przydatnych między innymi nauczycielom regionalistom, w postaci dodatku edukacyjnego „Najô Ùczba”, który do dnia dzisiejszego zajmuje istotne miejsce w „Pomeranii”. Inną sprawą, która przyczyniła się do dużego kroku w stronę przybliżania czytelnikom języka kaszubskiego, było publikowanie po 2000 roku artykułów oraz wywiadów w całości napisanych po kaszubsku. Za przykład posłużyć może wywiad Pawła Szczypty z profesorem Jerzym Trederem w 2004 roku, a także artykuł Iwony Mejer *O Maturze z kaszëbsczégò jãzëka*. Wartość kaszubszczyzny w miesięczniku wzrastała także od 2006 roku dzięki kaszubskojęzycznemu dodatkowi literackiemu „Stegna”, wydawanemu co trzy miesiące. Swoje artystyczne pomysły przedstawiają w niej współcześni pisarze kaszubscy, którzy świeżym okiem spoglądają na kształt literatury i jednocześnie ją rozwijają. „Stegna” zawiera prozę i poezję napisaną wyłącznie w języku kaszubskim.

Od 2007 roku język kaszubski zaczyna sporadycznie pojawiać się w działach nastawionych na sprawy bieżące: w „Listach”, „Klëce”, „Z życia Zrzeszenia”. Coraz więcej zaczęto też analizować sam język. Widać to na przykładzie Krzysztofa Jarocha Plater-Zalewskiego – *Pisownia a wymowa w kaszubszczyźnie*. Były też następne, pojedyncze wywiady w tym języku, takie jak na przykład Jerzego Hoppego i Piotra Dziekanowskiego: *Z Jôrkã Szroederã gôdómë ò stôri kaszëbsczi mùzyce*. Od 2011 roku wiele stron „Pomeranii” przygotowywanych jest wyłącznie w języku kaszubskim. Poza wspomnianą już „Nają Ùczbą”, istnieje również możliwość nauki kaszubskiego od podstaw dla dorosłych. Lekcje te zamieszczane są w miesięczniku od maja 2011 roku. W „Pomeranii” ponadto znajdziemy działy z kaszubskimi wierszami, fotoreportażami, „Lżejszą stroną” oraz rubrykę „Z drugiej ręki”. Strony te często łączą język polski z kaszubskim. W piśmie pojawiają się również teksty pisane w całości w rodnej mowie Kaszubów oraz strona pod tytułem „Nasza klasa”, umożliwiająca kształcenie pióra licealistom, zaczynającym naukę języka kaszubskiego. Miesięcznik w pierwszych latach swego istnienia w większości zawierał kaszubskie teksty literackie, które i teraz są w nim obecne, ale w mniejszym zakresie. Zostały one niejako „przeniesione” do „Stegny”. Obecnie „Pomerania” kładzie duży nacisk na tematy aktualne. Stara się uchwycić sprawy kaszubszczyzny dziejące się tu i teraz i zapisywać je w języku przodków.

Ciekawym zjawiskiem dotyczącym czasopisma, które w ostatnim czasie przybrało na sile, jest przekład polskich tekstów na język kaszubski. Tłumaczenia podjęto się na łamach „Pomeranii” już w 1979 roku. Był to wiersz Janiny Kupały przełożony przez Alojzego Nagla. W następnych latach znaleźć można było przetłumaczony przez Jana Trepczyka wiersz Jeana-Jacques Furera. Potem przekładu utworów Bolesława Leśmiana podjęła się Ida Czaja w 2004 roku. Stanisław Janke z kolei w 2010 roku przetłumaczył *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza i jego fragment opublikował w miesięczniku. Przekłady w miesięczniku dotyczyły jednak wyłącznie literatury i były to rzadkie przypadki. Wszystko zmieniło się w 2011 roku. Zupełną nowością stało się tłumaczenie od tego czasu artykułów z języka polskiego na kaszubski. Przyczynę konieczności zastosowania takiego zabiegu, który ma też kilka pozytywnych skutków, wyjaśniał obecny redaktor naczelny pisma, Edmund Szczesiak w styczniu 2011 roku: „W roku, który minął, po raz pierwszy od lat nie otrzymaliśmy na „Pomeranię” ani grosza z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Budżet resortu został ponoć poważnie okrojony, no i dla nas nie starczyło. (…) wymyśliłem sposób na kontynuowanie wydawania „Pomeranii”. (…) dodatki w języku kaszubskim dotuje Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, które ma w swym budżecie fundusze na wspieranie czasopism mniejszości narodowych i w języku regionalnym (…). Pomysł polegał na tym, żeby również w głównej „Pomeranii” wprowadzić większą liczbę stron w języku kaszubskim. Rezultat jest taki, że najbliższy rok przetrwamy. I pewnie następne lata również. Ten numer jest już ukształtowany wedle nowych zasad. Nie dokonała się żadna wielka rewolucja, ale zmiany, oczywiście, nastąpiły. Najważniejsza to ta, że niektóre teksty ukazują się w dwóch wersjach językowych. W części „Pomeranii” powtarzają się więc te same treści, ale za to wzrosła liczba stron”.[3]

Wskutek tego do miesięcznika dołączył sztab tłumaczy kaszubskich, który stale pracuje nad dwujęzycznością części artykułów zamieszczanych w „Pomeranii”. Główne pożytki z innowacji, jaką jest wprowadzenie tłumaczeń, mogą zmierzać do indywidualnego pogłębienia znajomości języka kaszubskiego. „Pomerania” również w jeszcze większym stopniu stanowi źródło materiałów do nauki języka kaszubskiego w szkołach i pokazuje postępy w ujednolicaniu języka. Pismo uznać można za wartościowe źródło wiedzy na temat przeobrażeń języka kaszubskiego w przeciągu prawie pięćdziesięciu lat. Zawiera ono wiele przydatnych informacji o wybitnych myślicielach, przybliżających swoim czytelnikom język mowy ojców. Dzięki niemu posiąść możemy wiedzę zarówno o regionalnej tradycji, jak i współczesnym ruchu kaszubskim.

Dawniej kaszubszczyzna nie zajmowała aż połowy numeru „Pomeranii”, co zachodzi w obecnym czasie. Można więc zaryzykować stwierdzeniem, że „konieczność” przyczyniła się do tego, iż język kaszubski zyskał na znaczeniu. Bo przecież nie chodzi tylko o to, żeby o Kaszubach mówić, ale by posługiwać się tym językiem na co dzień w mowie oraz piśmie, a dzięki takiemu miesięcznikowi, jak „Pomerania” staje się to możliwe dla szerszej rzeszy odbiorców.

---

[3] E. Szczesiak, Od redaktora, [w:] *Miesięcznik społeczno-kulturalny Pomerania*, nr 1, Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Gdańsk 2011, s. 2.

Nie wiemy, jaka będzie przyszłość „Pomeranii”. W którą stronę będzie zmierzać, do jakiego etapu dojdzie? Czy obecna moda na język kaszubski nie przeminie? Czy nigdy nie zabraknie kaszubskojęzycznych dziennikarzy, pisarzy, nauczycieli, profesorów skupionych wokół pisma, chcących utrzymać czy może nawet podnieść jego poziom? Czy nie zabraknie tych, którzy mówią po kaszubsku w domu, na ulicy? Czy ten język nie stanie się językiem grupy pasjonatów i językoznawców? Z odpowiedzią na zadane pytania przyjdzie nam poczekać zapewne jeszcze przez następnych pięćdziesiąt lat.

CHCIEJMY ZMIENIĆ WIADOMOŚCI

Piotr Dziekanowski

Tłumaczenie: Bożena Ugowska

Na temat kaszubskojęzycznych informacji radiowych można powiedzieć wiele dobrych słów, jednakże bez zbędnego doszukiwania się znajdziemy także liczne błędy. Niektóre spośród nich przedstawię w niniejszym artykule.

Nie jest to wnikliwa analiza, a jedynie kilka myśli, które zrodziły się na podstawie przesłuchania parunastu ramówek wiadomości. Zostały one wyemitowane pod koniec sierpnia i na początku września bieżącgo roku przez dwie popularne stacje – Radio Gdańsk i Radio Kaszëbë. Pragnę podkreślić, że ocenie poddałem jedynie język lektorów, nie zaś „gości", również wypowiadających się w programie. Fragmenty lektorskie, jak to zazwyczaj ma miejsce w przypadku audycji radiowych, wpierw zostały przygotowane w wersji papierowej, a następnie nagrane. Dlatego też była okazja, aby gruntownie je posprawdzać, a nawet poprawić tuż po pierwszym nagraniu. Natomiast my, na podstawie przedstawianych wiadomości, możemy się co nieco dowiedzieć o ùżytkowej mowie ojczystej dziennikarzy radiowych, a w szczególności o ich kulturze językowej.

Na sposób polsko–literacki

Pierwsze, co daje się zanalizować, to schemat budowania zdań i całych wypowiedzi. Co prawda, w większości słowa są kaszubskie, a nawet od czasu do czasu pojawiają się mało znane neologizmy, jednakże szyk zdania niemal całkowicie opiera się na literackiej polszczyźnie:

(poniżej kursywą zapis jednego z odsłuchań)

> *Rëbôcë zablokùją witro na trzë gòdzënë krajową drogã nr 6 w Lesnicë pòd Lãbòrgã. Òd 11.00 przed pôłniã bdą chòdzëlë pò pasach. Na nen ôrt chcą zaprotestowac procëm kôranim jich za łowienié pòmùchla òb czas zakazë w 2007 r. Eùropejskô kòmisja zakôza pòlsczim rëbôkóm łowieniô, bò skùńcził sã limit rëbów na wschòdnym Bôłce. Ta decyzja, wedle rëbôków bëła wëdónô na pòdstawie nieprôwdzëwëch wiadłów ticzącëch sã zasobów pòmùchla. Pò protestach rëbôków sprawą zajął sã Tribùnał Kònstitucyjny jaczi ùznôł, że ni mòżna karac armatorów za przekroczenié limitów pòłowòwëch. Timczasã minysterstwò gbùrzëznë nie chce te ùznac.(12.09.)*

Przyjrzyjmy się również, dla porównania, tłumaczeniu w języku polskim:

> *Rybacy zablokują jutro na trzy godziny krajową drogę nr 6 w Leśnicy pod Lęborkiem. Od 11.00 przed południem będą chodzili po pasach. W ten sposób chcą zaprotestowaæ przeciw karaniu ich za łowienie dorsza w czasie zakazu w 2007 r. Europejska komisja zakazała polskim rybakom łowienia, bo skończył się limit ryb na wschodnim Bałtyku. Ta decyzja, według rybaków, została wydana na podstawie nieprawdziwych informacji dotyczących zasobów dorsza. Po protestach rybaków sprawą zajął się Trybunal Konstytucyjny, który uznał, że nie można karać armatorów za przekroczenie limitów połowowych. Tymczasem Ministerstwo Rolnictwa nie chce tego uznać.*

Inny przykład:

> *Miasto Gdinia wëdô wnetka 6 mln złotëch na zlepszenié miesczi kòmùnikacji. Ò dodôwné dëtczi òd dłëgszégò czasu proszą zarządë PKM, PKA i PKT. Mòżlëwé je, że ju pòd kùńc rokù we wszëtczich gdińsczich autobùsach i trolejbùsach skùńczi sã zakłôdanié kamerów i jinëch zlepszeniów, chtërne pòprawią bezpiek i widzałosc rézë. Apartno dlô nifùlsprawnëch ledzy. Połowa dëtków pùdze na spłacenié kòsztów benzynë. Ji wësoczé prizë są ùcemiãgą dlô kòmùnikacyjnëch firmów.... Póczi co, kòmùnikacyjné wëcmaniznë żdają na rozsądzënk wëszëznów miasta. Jeżlë bãdze òn dobri to zmianë zaczną sã latos, abò na zôczątkù 2012 r. (22.08.)*

Spójrzmy również na wersję polską:

> *Miasto Gdynia wyda prawie 6 mln zł na polepszenie miejskiej komunikacji. O dodatkowe pieniądze od dłuższego czasu proszą zarządy PKM, PKA i PKT. Możliwe jest, że już pod koniec roku we wszystkich gdyńskich autobusach*

> *i trolejbusach skończy się zakładanie kamer i innych ulepszeń, które poprawią bezpieczeństwo i jakość podróżowania, zwłaszcza dla niepełnosprawnych ludzi. Połowa pieniędzy pójdzie na spłacenie kosztów benzyny. Jej wysokie ceny są prawdziwym utrapieniem dla firm komunikacyjnych... Póki co, komunikacyjne przedsiębiorstwa czekają na rozstrzygnięcie władz miasta. Jeżeli będzie dobre to zmiany zaczną się w tym roku, albo na początku 2012 r.*

Wynik jest prosty. Wystarczy zaledwie podstawić słowa, krótkie frazy i gotowe. Nie da się ukryć, że podłożem [redagowanych wiadomości – przyp. tłumacza] były zdania w wersji polskojęzycznej.

Ubóstwo językowe

Nie tylko zdaniowo – znaczeniowe schematy smagają uszy radiosłuchaczy. Razi również ubóstwo słowne. Zacznijmy od takiego przykładu.

W jednej ze stacji radiowych zapomniano, że kaszubszczyzna posiada więcej niż jedno określenie dla polskiego słowa „jednak”: równak, tec, doch, kò, jednakò, në kò. Podobnie sytuacja miała się ze słowem „czile” – zapomniano o jego synonimie „pôrã”. Kłopot sprawia również słowo „żniwa”. Używane jest zamiennie w dwojakim rozumieniu: raz jako „koszenie zboża”, drugi jako „plony”. To tak, jakby kaszubszczyźnie zabrakło różnych innych słów i wyrażeń opisujących zbiór roślin, np.: *seczenié zbòża, sëpanié zôrna, pòla wëdałë wiele/mało zôrna, itd. (koszenie zbóż, wydajność ziarna, z pól zebrano dużo/mało ziarna, itd.).* Inna rozgłośnia, choć w mniejszym nieco zakresie, też nie ustrzegła się językowej mierności. Tu na przykład [w jednej z audycji – przypis tłumacza] takim słowem była „ùczba” (w rozumieniu „nauka” bądź „lekcje”), a przecież tak łatwo je zastąpić pojęciami: nôùka, rodnomòwné zajmë (zajmë rodny mòwë), naùczanié.
Oto przykłady obrazujące powyższe rozważania:

> *Blós **czile** dni òstało do kùńca òżniwinów. Czejbë nié lëché wiodro to wszëtczé **żniwa** nalazłëbë sã ju w zbòżownicach. **Równak** latos **żniwa** pòdzeloné bëłë na dwa dzéle. Problemã je téż wiôlgô rozmajitosc w **żniwach**. Òżiniwinë zaczãłë sã latos kąsk chùdzy jak wiedno, bò ju w slédnym tidzéniu lëpińca. Maszinë równak zjachałë z pòlów bez wiôldżé deszcze, a **żniwa** bëłë na dobré zaczãté dopiérze pò **czile** dniach. Terô są blëżi kùńca. Strzédnô wielëna **żniwów** je dosc dobrô, juwernô do ti z łońsczégò rokù. **Równak żniwa** nie są równé ù wszëtczich gbùrów, rozmajitosc je baro wiôlgô. Dobré plónë nawetka do 8 tonów pszénicë z hektara mają gbùrzë, chtërny apartno mielë starã ò swòjé zbiorë. Ù gbùrów, chtërny mielë mni szczescô co do wiodra **żniwa** są nawetka **czile** razy mniészé.(26.08.)*

> *200 sztëk dzôtków rëgnie* ***ùczbã*** *kaszëbsczégò jãzëka w wejrowsczich szkòłach. Pò akcji Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô nalezlë sã chãtny do* ***ùczbë,*** *jednakò jak sã òkôzywô dërchem felëje szkólnëch. Szukómë kògòs, chto mógłbë pòprowadzëc* ***ùczbã*** *w jesz dwùch szkòłach....(31.08)*

Takich powtórzeń słownych znajdziemy znacznie więcej. Owe ubóstwo językowe odnajdziemy również analizując użycie form czasownikowych. Nasi radiowi prezenterzy ze szczególnym pietyzmem używają słów: „bëc” (być), nieco mniej „miec” (mieć) albo „jic” (iść). Poniżej przykład takiej wypowiedzi:

> *Akademia Wòjnowi Marinë w Gdini w nôblëższich latach mòże ju òprzestac* ***bëc*** *wëższą szkòłą. Tak wëchôdô z planów minysterstwa nôrodowi òbarnë sparłãczonëch z ùczenim òficérów. Równak do zmianów jesz dalek, a przëdstôwcowie szkòłë nie chcą za wiele gadac ò ti sprawie. Gdińskô AMW* ***je*** *jedurną szkòłą w kraju, chtërna ùczi òficérów pòlsczi wòjnowi marinë. Jeżlë* ***bãdą*** *zmianë to* ***bãdze*** *zrobionô jedna szkòła, chtërna* ***mdze*** *sztôłcëc òficérów wszëtczich lądowëch, lëftnëch a téż mòrsczich sëłów. Tedë szkòłë w Gdini, Dãblënie a Wrocławiu nie* ***mdą*** *ju dłëżi na prawach wëższi szkòłë. Miast tegò miałëbë òne stac sã òstrzódkama szkòleniów dlô rozmajitëch òddzélów armii. Absolwencë cywilnëch szkòłów mòglëbë dostawac tam òficérsczi patentë. Pòczi co są to blós ùdbë, jeżlë zaczną miec mòc, nót* ***bãdze*** *trzëmac sã nowégò prawa.(22.08.)*

Bądź też:

> *Pòmòrsczé lasë òd przińdnégò rokù* ***bãdze*** *sprôwdzywôł szpecjalny fliger bez òbsadë. Nowé rozrzeszenia mają przedë wszëtczim pòmagac, żebë chùtkò nalezc òdżin w nôbarżi zagrożonëch môlach. Taczi fliger* ***je*** *pòspólną pòdjimizną môlowi direkcje lasów państwòwëch we Gduńskù i Pòmòrsczi Akademii w Stołpskù. Nôwiãkszéògniowé zagrôżbë w lasach w pòmòrsczim wòjewództwie* ***są*** *w nôblëższim òkòlim Trójgardu. W lasach wkół Gduńska, Sopòtu, Gdini dzéń w dzéń* ***je*** *wiele mieszkańców òkòlégò, a téż letników. I to gwësno w tëch môlach pôli sã nôwiãcy ògnia. Jak cwierdzą przedstôwcowie państwòwëch lasów taczé fligrë mògłëbë baro chùtkò pòmagac dôwającë wiadła ò zagrôżbach... Fliger* ***bãdze*** *wëkùstrzony bez wëdzél bënowégò bezpiekù Akademii w Stołpskù. Nót* ***je*** *jesz dodac, że nen rok* ***je*** *nôbarżi bezpiecznym òd czilenôsce lat na placu, chtëren sprôwiô gduńskô direkcjô do pòłowë zélnika òdżin pòlił sã 45 razy. Łońsczégò rokù w tim samim czasu òdżin* ***béł*** *wicy jak 90 razy.(23.08.)*

Błędy językowe

Dziennikarze radiowi używają również słów w niepoprawnym znaczeniu. W tej grupie błędów znajdziemy: „òżniwinë” jako „żniwa”, a to przecież „dożynki”; „lesnik” (pracownik leśny) miałby być „lesnym” (leśniczym), zaś „lesnictwò” (leśnictwo), „lesyństwã” (leśniczówką); „apartno” – to nie „szczególnie, zwłaszcza”, tu w miejsce synonimu powinno się pojawić słowo – „òsoblëwò”; „rëgnąc”, żeby mogło znaczyć „zaczënac” (zaczynać) musi jeszcze otrzymać przyimek „z”, brzmi wówczas: „rëgnąc z”; „marina” to „marynarz”, a nie „marinarka”, co prawda J. Trepczik w swoim słowniku poleca: „òficér marinë”, ale na oskreślenie „marinarczi” (marynarki) podaje tylko„mòrinizna” abò „òkrãcëzna”.

Zważmy również na słowa i wyrażenia nieprzystające, zwłaszcza do kaszubszczyzny publicznej: „szauer telefón” (potoczna nazwa telefonu komórkowego; kalka słów „szauer” (komórka) i „telefón”) zamiast „mòbilczi” bądź zwyczajnie „telefóna”; „100 sztëk lëdzy”, podczas gdy formą poprawną jest „100 lëdzy”, „zwëskac” (zarobić, zyskać) nie zawsze oznacza „skòrzëstac” (skorzystać, wykorzystać, uzyskać), a już nigdy „wziąć udział”; „marina” (marynarz)”, nie może być użyte dla pojęcia „marinizna” (marynarka); poszczególne „òddzéle armii” (oddziały armii) – to bardziej „dzél”, „ôrt wòjska” (formacja, jednostka wojskowa), gdyż „òddzél” w polskim znaczeniu „oddział” to nie to samo, co "rodzaj sił zbrojnych”; lasy będzie „sprôwdzôł” specjalny samolot – tu jednak chodzi bardziej o doglądanie, dbanie” niż o sprôwdzanie, stąd też odpowiedniejszymi byłyby słowa: „dozérôł”, „pilowôł” (doglądał, strzegł); „widzałosc rézë” (wspaniałość podróży) – z pewnością chodziło tu o „pësznotã”, “snôżotã” (dumę, piękno), wobec tego poprawnie należałoby użyć słowa: „jakòsc” (jakość), zaś „rézã” (podróż) terminem „jachanié” (jazda).

Na zakończenie

Powyższy krótki przegląd problemowy daje podstawy do wysnucia wniosku, iż nasi prezenterzy radiowi muszą poprawić swoją kaszubszczyznę. Tłumaczenie z języka polskiego ciągnie za sobą szyk zdania właściwy polszczyźnie. Być może nie jest to najgorszy błąd, skoro można, stosując ten schemat, wypowiedzieć się po kaszubsku. Jednakże mierność rodzi się też z zapomnienia ogólnojęzykowych norm, wykorzystywanych przy tworzeniu tekstów – zbyt wiele powtórzeń danych słów lub, co dla wiadomości istotne, mała ich czytelność. Jeżeli w dodatku słownik jest ubogi, brakuje frazeologii i innych cech właściwych rodzimej mowie, w eterze słyszymy językową twórczość własną.

Spójrzmy jednak i z drugiej strony. Nie dopracowaliśmy się bogatego wachlarza wzorców języka publicznego czy tekstów, na podstawie których młodzi przygotowywaliby wiadomości, informacje meteorologiczne, polityczne, gospodarcze itd. Ponadto, najobszerniejsze źródło kaszubszczyzny tradycyjnej, a zarazem solidna podstawa do uprawiania tej publicystycznej – słownik ks. Bernarda Sychty, praktycznie jest nie do zdobycia. Stąd też nie powinno dziwić, że dziennikarze pozbawieni warsztatu używania rodnej mowy, nie posiadają polotu w posługiwaniu się językiem. Sądzę, że warto byłoby z nimi porozmawiać o ich zadaniach, oczekiwaniach stawianych przed nimi, ich poglądzie na sytuację.

Przykłady innych odsłuchanych wiadomości:

> *100 sztëk lëdzy pòstãpny rôz ùdokazni, że Zatokã Pùcką jidze przeńc piechti. Zrobi to w niedzelã. Wërëszi z Kùsfeldu do Rewë. Razã 12 km. Mòżlëwé je to dzãka Rewie Méw, wiôldżi mielëznie na zatoce. Gôdô ùdbòdôwca marszu... Òrganizatorzë mają òstawioné 10 placów dlô chãtnëch, jaczi zgłoszą sã w dzéń marszu. Sledze mają ùdbóné wlezc do wòdë ò pół dzesąti reno. Marsz mô sã skùńczëc ò czwiôrti pò pôłnim w Rewie.*
>
> *...*
>
> *Przed nama pòsobny weekend wakacjów. Na Kaszëbach, jak wiedno, nie zafelëje placów, dze nót je bëc. W Òstrzëcach Trzecy Festiwal Mùzycznëch Przëjemnosców. Dzysô zagrają midzë jinyma Krësztof Kiliańsczi a Edita Geppert, a jitro Renata Przemik i Grzégòrz Turnau. Dzysô we Wdzydzach téż zaczinają sã Dni z Bazuną, a jitro w Lëzakach w gminie Kòscérzna òdsłoniãtô mdze tôblëca ùpamiãtniającô smierc Trąbë z Żëcô a Przigòdów Remùsa. Swòjã rozegracjã bãdą téż mielë mieszkańcë Glińcza w gminie Żukòwo. Na festin rôczi szôłtëska...*
>
> *W weekend je nót téż słëchac" (19.08.)*

> *Dlôcze bańtka tak dzywno wëzdrzi, skądka bòcón mô czerwiony dzób, a jak pòwstôł klôsztór w Żôrnówcu – taczé a jiné bôjczi czëtóné bez Kaszëbów znónëch, a taczich jaczich wôrt je pòznac mdze mòżna ùczëc na platce, jakô je efektã spòlëznowi kampanii „Kaszëbsczé bajania". Akcja rëchtowónô je bez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié a Radio Gduńsk. „Kaszëbsczé Bajania" to kampaniô mającô zachãcëc do czëtaniô w rodny mòwie w dodomach. Co bë przënãcëc do głosnégò czëtaniô pò kaszëbskù nôlepi dac Kaszëbóm dobri przikłôd. Dlôte w kampanii ùdzél wzãlë profesjonaliscë, a téż taczi lëdze, jaczi ze studijnym mikrofónã nie są jesz òbeznóny. (5.09.)*

> *Dzéń w dzéń dzecë dostają brzôd i ògardowiznã w tim jabka, krëszczi, a téż marszew, miodną paprikã i radisczi. Łońsczégò szkòłowégò rokù z programë zwëskało 64 tës. dzecy z Pòmòrzô, to 98% szkòłów, chtërne miałë taczé prawò... Dzejanié programù sprôwdzô Institut Żëwnotë i Żëwieniégò. Pierszé wëszłoscë bãdzemë znac za czile miesãcy. (24.08.)*

Wiodro je dobré, dlôtë latos chùdzy jak wiedno zaczãło sã zbiéranié grzëbów. Czile lëdzy w rozmajitëch môlach Pòlsczi ju zgùbiło sã òb czas wéńdzeniô do lasu. W najim òkòlim na szczescé donëchczôs nie bëło taczégò przëtrôfkù. Mùszimë równak pamiãtac ò przédnëch wskôzach bezpiekù. Jak òstrzégają lesnicë nôlepi bëłobë nie jic do lasa òsóbno, a nawetka jeżlë jidzemë w karnie, dôwac bôczenié czë nie òdchôdómë za dalek. Czej jednak ju sã zgùbimë, przede wszëtczim mùszimë bëc spòkójnym. Nôlepi jic lesną dargą do kamiannégò, tak pòzwónégò łączbòwégò stołpka. Jeżlë pòwiémë bez telefón lesnikòwi abò szandaróm pòzwã nadlesnictwa i numer, jaczi mòżna nalezc na taczim stołpkù, tej bãdze mòżna dokładno nalezc môl, w chtërnym jesmë. Dlôte wôrt je miec ze sobą szauertelefón. (25.08.)

KASZUBSKOJĘZYCZNA OFERTA W CSB TV[1]

Danuta Pioch

Kaszubi stanowią społeczność posługującą się własnym językiem o statusie języka regionalnego. Szacuje się, że w 550 tysięcznej grupie około połowa posługuje się językiem kaszubskim. Dla takiej liczby odbiorców warto myśleć o stosownej ofercie medialnej. Działo się to zresztą i w czasach PRL, zdecydowanie mniej przychylnych regionalnym społecznościom. Początkowo były to pisma: Zrzesz Kaszëbskô, Kaszëbë, potem Biuletyn Zrzeszenia Kaszubskiego (obecna Pomerania). Dziś można wymienić wiele gazet, które podejmują tematykę kaszubską, często w języku kaszubskim.

Z mediów elektronicznych warto wspomnieć powołany w 1990 roku, w wyniku starań Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, a także posła Antoniego Furtaka, prowadzony przez Izabelę Trojanowską, a od 1995 r. przez Eugeniusza Pryczkowskiego (przez trzy pierwsze lata wspólnie z Arturem Jabłońskim) magazyn „Rodnô Zemia" nadawany w TV Gdańsk. Trwająca początkowo 25 minut audycja pokazywana była raz w tygodniu, w latach 2005–2008 było to nawet 30 minut tygodniowo. W sierpniu 2008 roku program zawieszono (telewizja tłumaczyla to brakiem finansów), jednak po protestach środowiska wrócił pod koniec września w 10-minutowym wymiarze, za to już po miesiącu, na początku listopada skrócono go do 10 minut. Powstał też kolejny 10-minutowy program Tede jo. W lutym 2010 roku Rodnô Zemia została zredukowana do dwudziestu minut miesięcznie, a pod koniec tegoż roku całkowicie zdjęta z anteny..

---

[1] Opracowano na podstawie stron internetowych Media Kaszëbë, materiałów promocyjnych spółki, publikacji w prasie, Internecie, rozmów z pracownikami CSBTV

W świat kaszubskich mediów wpisało się również publiczne Radio Gdańsk. Nadaje ono w niedzielę 55 min. program „Na bôtach i w bòrach” oraz codzienny program informacyjny „Klëka” (którego emisję w tzw. dobrym czasie antenowym ostatnio ograniczono). Na tym polu zapisało się również Radio Koszalin prowadząc audycje kaszubskie.

W grudniu 2004 roku rozpoczęło nadawanie Radio Kaszëbë. Właściciele szacują, że zasięg stacji objął już 800 tys. mieszkańców powiatów puckiego, wejherowskiego, kartuskiego, kościerskiego, części powiatów bytowskiego, chojnickiego i lęborskiego oraz Trójmiasta. Zatem od momentu uruchomienia do chwili obecnej udział stacji w regionalnym rynku radiowym wzrósł o 164%.

Od 1 sierpnia 2010 r. zaczęła nadawanie pierwsza satelitarna telewizja CSB TV, prowadzona, wraz z Radiem Kaszëbë, przez spółkę z o.o. „Media Kaszëbë”. Skrót csb (od łacińskiego słowa *Cassubia)* został wzięty z międzynarodowej klasyfikacji języków, w której, według normy ISO 639-2, został zapisany język kaszubski. W 2001 r. takim skrótem zostały też oznaczone kaszubskie zbiory w bibliotece Kongresu Stanów Zjednoczonych.

Przed włączeniem sygnału dla pierwszej w historii kaszubskiej telewizji Artur Jabłoński – jeden ze współwłaścicieli – mówił, iż przygotowania do startu trwały ponad rok. W końcówce maja został złożony wniosek do KRRiT o przyznanie koncesji. W lipcu przyznano koncesję dla CSB TV uchwałą z dnia 20.07.2010r. Cały lipiec 2010 roku ekipa przygotowywała własne programy i 30 lipca kanał zainaugurował emisję testową. Dokładnie 1 sierpnia najpopularniejszy w Polsce satelita Hot Bird 13E zaczął przekazywać sygnał na częstotliwości 11,320 GHz (przekaz niekodowany – Free To Air), a twórcy przedsięwzięcia pracowali nad możliwością umieszczenia ich programu w ofercie platform cyfrowych, co udało się osiągnąć (Cyfrowy Polsat – kanał 143, Cyfra + kanał 143, Platforma N – kanał 155, Platforma Orange – kanał 123), jak też niektórych telewizji kablowych (Vectra w Wejherowie, TVK w Pucku, Polaris w Helu, Telewizji Kablowej w Strzebielinie) czy Telewizji na Kartę. Po dokonaniu szacunkowych obliczeń ustalono, iż dało to dostęp do 6,8 milionów telewidzów (33% zasięgu w całej Polsce).

Artur Jabłoński, pełniący w momencie uruchamiania telewizji funkcję prezesa Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, zamierzał początkowo prowadzić telewizję przy współudziale naczelnej organizacji Kaszubów. Po złożeniu Radzie Naczelnej ZKP propozycji uczestnictwa w projekcie nie doszło jednak do porozumienia i telewizja ruszyła jako prywatna, w zasadzie rodzinna spółka, współpracująca ściśle z działającym już sześć lat radiem. Oba media miały się wzajemnie uzupełniać, a początkowo telewizja wyraźnie korzystała z wzorców wypracowanych przez radio. Do tworzenia programów, prowadzenia ich i obsługi urządzeń przewidziano 50 techników i dziennikarzy. Szacowano, że telewizja zyska docelowo dwa miliony widzów z Pomorza. Prognoza taka została oparta na fakcie, iż większość odbiorców z terenu nie ma dostępu do telewizji kablowych i korzysta raczej z anten satelitarnych.

Na pytania dotyczące rentowności lokalnej telewizji właściciele odpowiadali, iż podchodzą do sprawy bez obaw – licząc na reklamodawców oraz dotacje MSWiA (które są zagwarantowane dla mniejszości i języka regionalnego w polskim ustawodawstwie). Niemałą zachętę stanowił też sukces działającej już od dwóch lat śląskiej Telewizji Silesia. Dyrekcje obu telewizji wymieniły się doświadczeniami, a nawet podjęły uzgodnienia dotyczące współpracy w przyszłości.

Początkowo telewizja oferowała pięć godzin autorskich programów dziennie. Część w godzinach porannych miała lżejszą strukturę tematyczną (porady, rozmowy) i była prowadzona zwykle na żywo, druga zaś, pomiędzy godzinami 17,00 a 19,00, oferowała informacje i publicystykę. Z góry założono, że programy te nie będą nadawane tylko w języku kaszubskim. Twórcy tłumaczyli, iż chodziło o pokazanie dwujęzyczności i wielokulturowości Kaszubów, natomiast poważna przyczyna takiego stanu rzeczy tkwiła też w chęci pozyskania szerszej rzeszy odbiorców, dla których język regionalny stanowiłby niechybnie przeszkodę. W programach z udziałem gości założono, że w sytuacji gdy prowadzący i gość będą kaszubskojęzyczni, to w tym języku będzie odbywała się rozmowa. Jeśli natomiast gość będzie posługiwał się językiem polskim, to prowadzący również przejdzie na ten kod językowy.

Generalnie plany co do oferty programowej były na wstępie dość ambitne: zakładano realizację co najmniej dwu premier filmowych w tygodniu, bajki z dubbingiem kaszubskim, programy rozrywkowe, dużo informacji i lokalnych reportaży oraz, jako wizytówkę, tematykę morską: jej dawne tradycje i nowoczesne trendy. Z produkcji własnych najważniejszymi pozycjami programowymi w ofercie były:

- *Ò tim a nym / O tym i owym*, pierwszy z przygotowanych programów, emitowany od poniedziałku do piątku w godzinach przedpołudniowych, pomyślany w konwencji telewizji śniadaniowej, gdzie dominowały felietony, porady, wiadomości przekazywane w lżejszej formule. W ramach tej propozycji znajdowało się też miejsce na przegląd lokalnej prasy, stron internetowych oraz prognozę pogody. Rozmowy z gośćmi prowadzili głównie prezenterzy „Radia Kaszëbë” w języku polskim i kaszubskim (w zależności od tego jakim językiem posługiwał się gość);

- *Swiat wkół naji / Świat wokół nas*, emitowany codziennie w tzw. „dobrych godzinach oglądalności”, tj. pomiędzy 17,00 a 19,00. Program poświęcony przekazowi informacji, publicystyce, polityce, sprawom społecznym i gospodarczym, prowadzony przy udziale zapraszanych gości. Sporo czasu przeznaczano w nim na dyskusje i komentarze na temat najważniejszych wydarzeń danego dnia na Pomorzu. Program realizowany początkowo w języku polskim (większość materiału). O godzinie 18,00 otwierał go kaszubskojęzyczny flesz informacji *Wiadła.* Ciekawą kaszubskojęzyczną pozycją w tym bloku była również „Klëka” (serwis informacyjny z wiadomościami sportowymi i prognozą pogody). Końcówkę tegoż pasma informacyjno-publicystycznego stanowiły magazyny gospodarcze (*Pomorska kronika biznesu)*, rolnicze (*Temat wiejski*) i interwencyjne (*Kontakt*).

- *Bùten Szëku / Poza normą* – nowe produkcje pojawiały się w każdy wtorek w popołudniowym bloku. Program prezentujący ważne sprawy mieszkańców regionu w ich środowisku. Reporterzy odwiedzali lokalne społeczności i próbowali przedstawiać to, co cieszy bądź niepokoi. Każdorazowo prezentowana była inna miejscowość Pomorza, co przyciągało niewątpliwie nowych widzów. Program dwujęzyczny.

- *Kontakt* – to magazyn reporterów pojawiający się w każdy piątek w godzinach popołudniowych, traktujący o ważnych dla środowiska sprawach, które niejednokrotnie były problematycznymi. Przy pomocy ekspertów próbowano je rozwikłać, udzielić dobrych rad, wskazać sposoby radzenia sobie z nimi. Realizowany w języku polskim.

- *Wiodro / Pogoda* – emitowana cztery razy dziennie. Przygotowywana na bieżąco na podstawie odczytów map satelitarnych.

Wprowadzono też na antenę produkcje częściowo pochodzące z zewnątrz. Najważniejszymi z nich były:

- *Reduktor* – emitowany we wtorki i czwartki w późniejszych godzinach wieczornych program motoryzacyjny. Całkowicie polskojęzyczny.

- *Mòrze mòżnosców / Morze możliwości* – ukazujący się w niedzielne przedpołudnia magazyn marynistyczny, realizujący sprawy związane z morzem i możliwościami regionu wypływającymi z racji tej lokalizacji. Poruszane tematy to: gospodarka, sport, turystyka, rekreacja i szeroko pojęte dziedzictwo morskie. Produkcja własna z wykorzystaniem materiałów zewnętrznych, realizowana w języku polskim.

Propozycje programowe ulegały poszerzeniu. Zaplanowano kolejne:

- *Destined Hearts / Skazani na miłość* – serial azjatycki, emitowany pięć dni w tygodniu, z kaszubskim dubbingiem i polskojęzycznymi napisami.

- *Grifné Bôjczi / Bajki Gryfka* – ostatecznie nie doszło do realizacji tej pozycji, która miała być opowieścią dla dzieci emitowaną raz w tygodniu, gdzie przewodnią rolę miała sprawować pacynka gryfa, jak również postać z demonologii kaszubskiej (Bòrowô Cotka) oraz troje dzieci. Program z założenia miał być kaszubskojęzyczny, wykorzystujący materiały obce (głównie filmy).

- *Kaszëbi / Kaszubi* – program pojawiający się raz w miesiącu, przygotowany w formie debaty poprzedzanej emisją filmu dokumentalnego, poświęcony sprawom etniczności Kaszubów. Językiem przekazu był głównie j. kaszubski. Uzupełnieniem całości były zwykle materiały obce w postaci filmu.

- *Rządzymë sã sami / Rządzimy się sami* – ukazujący się raz w tygodniu program poświęcony samorządom, ich działaniom w dziedzinie rozwoju Pomorza. Idea przyświecająca realizacji to pokazywanie spraw zajmujących włodarzy od szczebla gminnego do wojewódzkiego. Prowadzony w języku kaszubskim.

- *Krôsniã Dawid / Krasnoludek Dawid* – emitowana dwa razy w tygodniu serialowa opowieść o krasnoludku, który uczy życia w zgodzie z przyrodą. Bajka z dubbingiem kaszubskim, łącząca zabawę z nauką.

- *Spòrtowé Wiadła / Informacje sportowe* – program emitowany raz w tygodniu, następnie trzy razy w tygodniu, poświęcony sportowym wydarzeniom Pomorza. Prowadzony w języku polskim.

- *Farwë kùchni / Kolory kuchni* – wszystko dla lubiących kuchenne eksperymenty, program emitowany pięć razy w tygodniu, z udziałem mistrza kuchni i wybranego gościa. Prezentacja kuchni świata, regionalnych potraw i domowych eksperymentów, prowadzona w języku polskim i kaszubskim.

- *Wszëtczégò nôbëlniészégò/ Wszystkiego najlepszego* – program w formie koncertu życzeń, z możliwością przesyłania życzeń od widzów w formie tekstowej. Dwujęzyczne prowadzenie, przeplatane muzyką.

Na przełomie kwietnia i maja 2011 r. (letnia ramówka) w ofercie pojawiły się:

- *Domôcëzna* – kaszubskojęzyczny program poświęcony prezentowaniu regionalnych zwyczajów i kultury.

- *Magazyn rolniczy* – program polskojęzyczny bazujący na tematyce okołorolniczej.

- *Na swòjim / Na swoim* – program realizowany w terenie, prezentujący ciekawsze miejsca warte zwrócenia na nie szerszej uwagi, produkcja kaszubskojęzyczna.

- *Familiowé granié / Rodzinne muzykowanie* – jego zadaniem było prezentować dorobek licznych na Pomorzu rodzin muzykujących. Realizowany głównie w języku kaszubskim.

- *Zakrącony w tuńcu / Zakręcony w tańcu* – zakładał prezentację zespołów folklorystycznych i kaszubskich tańców. Prowadzony w dwóch językach: polskim i kaszubskim.

- *Tak sã bawią / Tak się bawią* – prezentacja muzyki rozrywkowej nagranej podczas różnych imprez w terenie. Prowadzenie po kaszubsku i po polsku.

- *Hitë Radia Kaszëbë / Hity Radia Kaszëbë* – program prezentujący wybrane i chętnie słuchane utwory muzyczne.

- *Gospoda Radia Kaszëbë* – program rozrywkowy z udziałem widowni. Muzyka z regionu, tańce. Imprezę prowadzą prezenterzy radia oraz telewizji. Raz w miesiącu program na żywo.

- *Muzyka kaszubska* – prezentacja przy różnych okazjach teledysków twórców kaszubskich i zespołów dziecięcych.

- *Dzejało sã / Działo się* – migawki i obrazki z Kaszub, bez komentarza.

Resztę czasu antenowego wypełniają produkcje własne, m.in. dokumenty Video Studio Gdańsk, spoty promocyjne stacji, a także blok teledysków, cykl reportaży „Bez Komentarza" oraz bloki telezakupów.

Wśród celów, jakie założono w misji CSBTV, znalazły się następujące:

- zbudowanie regionalnych więzi wśród mieszkańców wielokulturowego Pomorza,
- propagowanie morskiego dziedzictwa regionu w Polsce,
- rozwijanie etniczności Kaszubów i ich chronionego prawem języka,
- promowanie dorobku innych wspólnot regionalnych.

Dla społeczności kaszubskiej niewątpliwie najważniejszym zdał się być cel trzeci, tego od telewizji z nazwą CSB oczekiwano w sposób szczególny, oczekiwano też sporych ilości języka kaszubskiego, co zostało szybko zweryfikowane oświadczeniem, iż „Program telewizji ma charakter uniwersalny, jednak w sposób szczególny jest skierowany do blisko 2,5-milionowej społeczności Kaszubów i mieszkańców Pomorza, ich potomków rozsianych od Europy Zachodniej po Amerykę Północną oraz mieszkańców innych regionów Polski zainteresowanych Pomorzem i tematyką morską". Wychodząc z takiego założenia nie należało się spodziewać dominanty języka kaszubskiego w ofercie. Początkowo programy były w większości realizowane jako polskojęzyczne propozycje (do maja 2011r.). Wraz z przygotowaną letnią ramówką w maju/czerwcu b.r. wkroczyły na antenę głównie programy kaszubskojęzyczne, co spowodowało wyrównanie udziału procentowego polsko- i kaszubskojęzycznych programów mniej więcej po połowie.

Niestety telewizja borykała się z problemami finansowymi, którym coraz trudniej było podołać. Zaczęto więc redukować etaty (do lipca około trzydzieści, z końcem sierpnia kolejnych jedenaście). Zrezygnowano w związku z powyższym z części pozycji programowych, uzupełniając je materiałami otrzymanymi od TVS i powtórkami. Cały czas trwają negocjacje mające doprowadzić do pozyskania inwestorów, jeśli się to uda, to pewnym jest, że stacja utraci swój regionalny charakter i stanie się pozycją ogólnopolską, co będzie niewątpliwą stratą dla ruchu pomorsko-kaszubskiego, nie uda się bowiem szybko, być może nigdy, do tej samej formuły powrócić.

FUNKCJONOWANIE I KRES TELEWIZYJNEGO MAGAZYNU KASZUBSKIEGO „RODNÔ ZEMIA" (1990–2010)

Eugeniusz Pryczkowski

Pierwsza emisja magazynu kaszubskiego „Rodnô Zemia" nastąpiła 21 lipca 1990 roku. Było to możliwe dzięki zmianie ustroju w Polsce. Do tego czasu w telewizji można było pokazywać wyłącznie kaszubski folklor. Do dziś wśród niektórych panuje przekonanie, że Kaszubów cechuje przede wszystkim ludowy śpiew i taniec oraz charakterystyczny haft.

Program ukazywał się co dwa tygodnie przez pół godziny. Został powołany w wyniku starań Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Na redaktora ZKP wskazało Izabellę Trojanowską, wieloletnią dziennikarkę „Głosu Wybrzeża" i „Dziennika Bałtyckiego". Trojanowska przedtem niewiele miała do czynienia z dziennikarstwem telewizyjnym, nie licząc kilku występów, w których reprezentowała swoją organizację. Dobrze jednak znała region i ludzi go zamieszkujących. Dzięki temu udało jej się stworzyć program o tematycznie dość szerokiej formule. W każdym odcinku były relacje z aktualnych wydarzeń, trochę historii, wiersz kaszubski i prezentacja świeżo wydanych książek. Często prowadziła wywiady z naukowcami i działaczami kaszubskimi. Tytuł magazynu zaczerpnięto z wiersza znanego poety kaszubskiego Jana Trepczyka. Oznacza on rodzinną (rodzimą) ziemię.

Pierwszy program etniczny

Po ukazaniu się trzech odcinków „Rodnej Zemi", redaktor miesięcznika „Pomerania", Paweł Dzianisz pisał: Jest w jeszcze jednym szczególe eksperymentem: pierwszy to w ogóle magazyn etniczny w kraju. A więc i pole doświadczalne, i źródło doświadczeń, i droga do optymalnego – z uwagi na cel – ukierunkowania merytorycznego.[1] Właśnie element etniczności najbardziej wyróżniał magazyn przez cały czas swego istnienia. Z etnicznością, do której dawniej nie dawano Kaszubom prawa, wiąże się podstawowy wyróżnik programu – język przekazu. Właśnie na początku lat 90-tych językoznawstwo polskie zaczęło określać etnolekt kaszubski mianem języka.[2]

Według badań uczonych, Kaszubów jest około pół miliona.[3] Jeszcze w 1990 roku ponad połowa czynnie posługiwała się językiem kaszubskim. Dlatego Izabelli Trojanowskiej bardzo zależało, żeby magazyn był przynajmniej częściowo prowadzony w języku etnicznym oraz żeby pod koniec każdego odcinka prowadzić nauczanie języka kaszubskiego. Sama biernie znała kaszubski. Zaproponowała więc współpracę studentom zrzeszonym w akademickim klubie kaszubskim „Pomorania". Już w pierwszą niedzielę listopada 1990 ukazał się pierwszy odcinek lekcji. Odtąd były one przez szesnaście lat stałym punktem audycji, będąc niejako zwornikiem programu ulegającego w ciągu dwudziestu lat różnym przeobrażeniom. Same lekcje każdego roku miały inny charakter. Brało w nim udział kilkunastu obecnych absolwentów szkół wyższych, z których kilku zawodowo zajmuje się dziennikarstwem. Później w lekcjach występowały dzieci. Widz dzięki lekcjom poznawał nie tylko bogatą leksykę, neologizmy i gramatyczne zawiłości językowe, ale również literaturę kaszubską, sylwetki twórców tej literatury, interesujące miejsca regionu, najnowsze dokonania na niwie muzycznej Kaszub.

---

[1] Paweł Dzianisz, *Rodnô Zemia*, „Pomerania", rujan 1990, nr 10, s. 42. Artykuł Dzianisza był pierwszą próbą oceny programu.

[2] Bardzo szybko znawcy tematu docenili znaczenie zaistnienia programu dla ruchu regionalnego i statusu językowego kaszubszczyzny. Już w 1992 roku czytamy: *Nowa sytuacja społeczno – polityczna stworzyła lepsze szanse na rozwój ruchu regionalnego, w tym też ruchu kaszubskiego. Wyrazem nowych osiągnięć i zamierzeń jest m.in.: 1) emitowanie programu „Rodnô Zemia" w programie II Telewizji Polskiej, a w nim lekcji „Gôdómë po kaszëbsku", przygotowanych przez M. Cybulskiego i E. Gołąbka w wykonaniu studentów Kaszubów, skupionych w klubie Pomorania […].* Później od numeru 2. następuje wyliczanka aż ośmiu różnych ważnych nowych zjawisk w kaszubszczyźnie np. lektorat na UB, powstanie KLO w Brusach, etc. Patrz: Edward Breza, *Przedmowa* [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny*. Materiały z sesji popularnonaukowej 17 X 1991, red. Edward Breza, Gdańsk 1992, s. 3. W pracach dotyczących ZKP, głównie Józefa Borzyszkowskiego i Cezarego Obracht – Prondzyńskiego już od czasów Izabelli Trojanowskiej konsekwentnie „Rodną Zemię" pomija się w dziele współtworzenia ruchu regionalnego, jeśli w ogóle autorzy piszą o programie, to wyłącznie krytycznie. Najciekawszy przykład znajdujemy w: Józef Borzyszkowski, *Ruch kaszubsko – pomorski a rozwój literatury kaszubskiej* [w:] *Literatura kaszubska w nauce – edukacji – życiu publicznym*, red. Zbigniew Zielonka, Gdańsk 2007, s.103–121. Dopiero w dziele B. Synaka, wydanym pod koniec istnienia programu, „Rodnô Zemia" wymieniona jest ponownie na pierwszym miejscu wśród wszystkich zjawisk zaistniałych w kaszubszczyźnie w ostatnich 20 latach, dzięki którym możemy dziś w ogóle mówić o żywej kaszubszczyźnie. Patrz: Brunon Synak, *Moja stegna kaszubska*, Pelplin 2010.

[3] Patrz: Kaszubi. Monografia socjologiczna, red. Marek Latoszek, Rzeszów 1990; Mordawski Jan, Statystyka Ludności Kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku, Gdańsk 2005; Brunon Synak, Kaszubska tożsamość, Gdańsk 1998.

21 kwietnia 1995r. zmarła Trojanowska. Program przejęli jej wychowankowie: Artur Jabłoński oraz Eugeniusz Pryczkowski. Obaj czynnie znający język kaszubski. W tym czasie „Rodnô Zemia" emitowana już była raz w tygodniu przez dwadzieścia minut. Autorzy, aktywnie związani z działalnością regionalną, pragnęli jak najskuteczniej utrwalić etniczną tożsamość autochtonicznej ludności Pomorza, która mimo silnych wpływów niemieckich i polskich zachowała na przestrzeni wieków odrębność kulturową przejawiającą się głównie w tradycji, języku, pieśni i muzyce, mitologii, zwyczajach i obrzędowości. Te cechy są wielką wartością dla kultury ogólnonarodowej. Kaszuby, jak pisał wybitny leksykograf ks. dr Bernard Sychta, „nie należą do Polski – one Polskę stanowią". Pod koniec 1998 roku Artur Jabłoński zrezygnował z działalności dziennikarskiej, oddając się karierze samorządowej. W styczniu 1999 roku został starostą powiatu puckiego. Od tego czasu program prowadził Eugeniusz Pryczkowski wraz z żoną Elżbietą oraz dość licznym gronem osób współpracujących.[4]

„Rodnô Zemia" z nieco refleksyjnej audycji z początku lat 90-tych, przerodziła się w program odzwierciedlający życie regionu. Relacjonowała ważne wydarzenia kulturalne Kaszub, jak: spektakle teatralne, jarmarki, festiwale pieśni czy gromadzące kilkudziesięciotysięczną widownię imprezy integrujące społeczność regionu, będące także wielką atrakcją turystyczną. Rejestrowała inicjatywy mające gospodarczo uaktywnić region, wreszcie pokazywała jego wyjątkową urodę i szczególnie atrakcyjne zakątki. W programie miejsce swe miała dokumentacja tradycyjnych zajęć Kaszubów, bogatej sztuki ludowej i rzemiosła, na przykład nieznanego gdzie indziej wyrobu tabakierek z bydlęcych rogów. Jednak najważniejszą rolą magazynu była bez wątpienia edukacja. Oprócz wspomnianych lekcji kaszubskiego, często prezentowano szkoły, które w swoich programach realizują ideę edukacji regionalnej. Program od początku stale towarzyszył temu procesowi, począwszy od wspierania Witolda Bobrowskiego, który zapoczątkował nauczanie na Głodnicy. Prezentowano w nim niemal wszystkie szkoły, które włączały się w ten proces, a także wszelkie działania związane z rozwojem nauki kaszubskiego. Aktualnie około 10 tysięcy dzieci objętych jest nauką naszego języka.[5] Z kolei w setkach szkół wprowadzono elementy historii i geografii regionu, a na lekcjach polskiego – literatury kaszubskiej. W każdym przypadku program był ważnym katalizatorem tych działań. Ukazywał ten proces i jednocześnie pobudzał mniej zaangażowane części Kaszub do podobnej aktywności.[6]

---

[4] Artykuły dotyczące historii programu można znaleźć np. w: Fópka T., Prëczkòwsczi E., Stachùrsczi J., *Piesnie Rodny Zemi*, Banino 2003; *Rodnô Zemia*, „Wizja publiczna", wrzesień 1998; Stanisław Janke, *Swojsko w kadrze*, „Pomerania", rujan 2000, s. 17 i wiele innych rozsianych w pismach, bodaj najwięcej w „Gazecie Kartuskiej".

[5] Strona internetowa ZKP: http://www.kaszubi.pl/.

Nie inaczej jest w przypadku powstawania nowych dzieł literackich. Są one konieczne dla szerszego wprowadzania nauczania regionalnego.[7] Dlatego program włączał się w promowanie młodych utalentowanych poetów i prozaików, w organizowanie konkursów literackich oraz wszelkiego rodzaju pobudzanie lokalnych społeczności do działania na niwie kaszubskiej, na przykład uczestniczył w powstawaniu klubów i oddziałów Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Kilka z nich powstało wprost z inicjatywy redakcji programu.[8] Wszystko to stanowiło rosnący bagaż nowych doświadczeń redaktora programu, podparty trzyletnim cyklem szkoleń dziennikarskich zakończonych zdobyciem karty reporterskiej i ekranowej. Szkolenia uzupełniane były tygodniowymi wyjazdami studyjnymi do Krakowa (dwukrotnie), Warszawy i Pułtuska. Ostatnie odbyło się w 2002 roku w Paryżu. Z kolei Elżbieta Pryczkowska odbyła podobne szkolenie w Białymstoku.

Swój program

Kaszubi, nieprzyzwyczajeni dawniej do obecności na antenie TV, „Rodną Ziemię" traktowali jako swój program. W niej odzwierciedlało się życie społeczno-kulturalne regionu. Bardzo ważne było to, że komunikacja między redaktorami i rozmówcami następowała w języku kaszubskim i to nie tylko za pośrednictwem szklanego okienka, ale także podczas możliwie częstych bezpośrednich kontaktów w miastach i wsiach kaszubskich. Wyrazem tego były liczne listy przysyłane do redakcji.[9] Na wielu z nich telewidzowie przesyłają pozdrowienia albo wprost wyrażają swój stosunek do programu lub zagadnień regionalnych. Dla przykładu Urszula Stolc z Gdyni tak pisze m.in.: *Jesteśmy Kaszubami. Nasz język zobowiązuje nas do używania nazw typowo kaszubskich. Jest to nasze dziedzictwo po dziadkach*. A Edmund Hebel z Redy postuluje w liście zwiększenie czasu antenowego dla programów regionalnych. *W naszej rzekomo TV zespołów polskich nie słychać* – pisze Hebel – *a nawet tych eksportowych jak Mazowsze, Śląsk czy nasze Kaszëbë z Kartuz. W polskich warunkach motorem rozwoju kultur regionalnych powinna być telewizja. Gdańska TV winna nadawać w języku kaszubskim codziennie przynajmniej godzinę, co w stosunku do liczby mieszkańców nie jest wygórowanym żądaniem. A na niedzielę zostawić „Rodną Ziemię", jako najważniejsze, świąteczne podsumowanie.*[10]

---

[6] Wszystkie konspekty programu „Rodnô Zemia" są w moim posiadaniu. Na ich podstawie można szczegółowo przebadać zawartość poszczególnych programów.

[7] W „Rodny Zemi" wielokrotnie relacjonowano wydarzenia literackie, zwłaszcza promocje debiutanckich tomików prozy i poezji, np. Idy Czai, Stanisława Bartelika, Eugeniusza Pryczkowskiego, Henryka Hewelta, Michała Piepera, Roberta Żmudy – Trzebiatowskiego, Benedykta Karczewskiego, Bożeny Szymańskiej, Augustyna Klemensa Hirsza, Henryka Musy, Tomasza Fopkego, Br. Zbigniewa Joskowskiego, Marii Boszke, Augustyna Chrabkowskiego, Elżbiety Bugajnej, Doroty Wilczewskiej i innych; patrz: Konspekty programu telewizyjnego „Rodnô Zemia".

[8] Ewidentnymi przykładami są Oddziały w Sianowie (1994, reaktywacja 2001), Baninie (2002, 2004) i Chwaszczynie (2002). Ponadto, częściowo z inspiracji redakcji programu „Rodnô Zemia" powstały oddziały w Kolbudach, Konarzynach (reaktywacja), Lini, Przodkowie, Sopocie, Łęczycach (reaktywacja), Łubianie oraz klub w Gdańsku Osowej.

[9] Korespondencja może być źródłem ciekawych pomysłów i analiz na temat kaszubszczyzny. Część z sugestii realizowano na bieżąco w miarę możliwości. Listy te na pewno są wartościowym materiałem godnym bardziej szczegółowego opracowania.

Kaszubski kod językowy stał się też płaszczyzną współpracy z Kaszubami z Kanady. W programie kilkakrotnie poruszano tę tematykę. Prezentowano plony wyjazdów badaczy: ks. Władysława Szulista, Edwarda Brezy, Jerzego Sampa, Tadeusza Linknera, Józefa Borzyszkowskiego i innych. Wielkie ożywienie tych kontaktów rozpoczęło się w 2007 roku dzięki serii reportaży wyemitowanych właśnie w „Rodny Zemi". Szczytowym tego elementem były obchody 150-lecia pierwszej emigracji do Kanady.[11] Program stał też u początków wielu działań ogólnoregionalnych, jak Zjazdów Twórców Literatury Kaszubskiej w Wejherowie, Dnia Kaszubskiego w Słupsku, tamże założenia Klubu Studenckiego „Tatczëzna"[12], budowy Kaszubskiej Drogi Krzyżowej w Sianowie, Pustej Nocy dla Ojca Świętego i Oratorium Sianowskiego, Kaszubskiego Festiwalu Humoru „Szport mùszi bëc", Wojewódzkiego Konkursu Multimedialnego, Wojewódzkiego Konkursu Pieśni im. Jana Trepczyka w Miszewie czy nawet „Kaszëbsczich Spiéwów" w Luzinie.

Rozwój współczesnej muzyki kaszubskiej

Ten temat zawsze stanowił szczególną troskę osób związanych z programem. Stałą współpracę podjął pisarz i kompozytor Jerzy Stachurski, a później także Tomasz Fopke, Tadeusz Dargacz, Jerzy Łysk i inni. Ta działalność łamała stereotypowe myślenie o kulturze kaszubskiej jako wyłącznie kulturze ludowej. Jej efektem są liczne publikacje, które prezentują ten współczesny dorobek. Są to zarówno tomiki prozy i poezji kaszubskiej, płyty kompaktowe, jak i śpiewniki, spośród których najbardziej obszerny zbiór obejmują „Piesnie Rodny Zemi". Zawiera około 150 nowych piosenek powstałych pierwotnie dla potrzeb programu, a obecnie szeroko wykorzystywanych w edukacji szkolnej, mediach i muzycznym ruchu regionalnym.[13]

---

[10] Więcej przykładów można znaleźć w: Elżbiéta i Eugeniusz Prëczkòwscë, *Niech jidą midzë lëdzy* [w:] Fópka T., Prëczkòwsczi E., Stachùrsczi J., *Piesnie Rodny Zemi*, Banino 2003.

[11] Patrz np.: E. Pryczkowski, *Siła Żukowa*, Żukowo – Banino 2009.

[12] *Głos Tatczëznë*, „Norda", 4 czerwińca 2004r.

[13] Są też przykłady wykonań tych pieśni w odległym świecie. Na przykład podczas obchodów 150-lecia obecności Kaszubów w Kanadzie, wielki chór polonijny z Hamilton zaśpiewał pieśń „Mòdłów

Śpiewnik wydano w 2003 roku. W tym czasie, w latach 2000-2006 program cieszył się najwyższą popularnością. Badania oglądalności regularnie wówczas prowadzone przez TV Gdańsk wykazywały widownię programu sięgającą 100 tysięcy, a w pewnym okresie nawet 150 tysięcy widzów. Wielokrotnie zajmował pierwszą pozycję wśród wszystkich programów TVG.[14] Szczytowy poziom oglądalności uzewnętrznił się w czterech bardzo udanych koncertach „Rodny Zemi" zorganizowanych z okazji XV-lecia programu. Każdy zgromadził ponad trzystuosobową widownię w gdańskim Teatrze „Miniatura".[15]

Wyrazem tej działalności były wyróżnienia dla redakcji. W lutym 1998r., „Rodnô Zemia" otrzymała podziękowanie od Ministerstwa Edukacji Narodowej za propagowanie edukacji regionalnej, w czerwcu tego roku uhonorowano program medalem 75-lecia miasta Kartuzy, a nieco później realizatorzy zostali laureatami nagrody Polcul Foundation. W pierwszej dekadzie XXI wieku redaktor programu otrzymał szereg wyróżnień od kaszubskich gmin, m.in.: Gdańska, Wejherowa, Kosakowa, Luzina, Kartuz, Somonina, Sierakowic, Chmielna, Lini, Szemuda. Były też liczne podziękowania ze szkół i innych instytucji za wspieranie inicjatyw regionalnych.

Niewygodna popularność

Nic zatem dziwnego, że tak ważne medium stało się niebawem celem ataków. Była to poniekąd rzecz zrozumiała. Siła oddziaływania programu była zbyt atrakcyjnym czynnikiem, na który wielu chciało mieć wpływ. Nie jest tajemnicą, że niektórym – zwłaszcza dotyczyło to polityków oraz ludzi młodych szukających łatwej drogi swej zawodowej kariery – bardzo zależało na częstym występowaniu w „Rodny Zemi". Z oczywistych względów było to niemożliwe. Między innymi z tego powodu stali się jego kontestatorami. Tę możliwość dał im rozwijający się wówczas portal „Nasze Kaszuby", który szybko się zorientował, że na krytyce najpopularniejszego

---

zwón". Inny maryjny utwór „Bôtë ju jidą" wykonuje Chór Akademii Morskiej ze Szczecina. Zwyciężył dzięki niej w XXII Międzynarodowym Festiwalu Pieśni Religijnej im. Ks. Stanisława Ormińskiego w Rumi, patrz: http://www.youtube.com/watch?v=sa5DUlJDxQ0. Oba utwory miały swe premiery w „Rodny Zemi" w lekcjach języka kaszubskiego.

[14] Tablice z wynikami oglądalności programów TVG w moim posiadaniu.

[15] Koncerty odbyły się 3.10.2004r., 23.01.2005r., 1.05.2005r., i 24.07.2005r. Po koncertach ukazywały się bardzo pochlebne artykuły, głównie w „Pomeranii" i „Nordzie", np. Jiwona Mejer, *„Rodnô Zemia" mô 15 lat*, Norda, 8 rujana 2004r. W jednym z nich Iwona Joć napisała m.in.: *To był ostatni koncert z okazji jubileuszu 15 lat istnienia telewizyjnego magazynu kaszubskiego „Rodnô Zemia". I najbardziej udany. Sala główna Teatru Miniatura w Gdańsku Wrzeszczu w ubiegły niedzielny wieczór wypełniona była do ostatniego miejsca*. […]. Ciekawe, że już niebawem autorka tego bardzo pochlebnego dla programu „Rodnô Zemia" artykułu stała się jednym z jego najbardziej zagorzałych przeciwników. Patrz: Iwona Joć, *Piętnastka na karku*, Norda, 29 lëpińca 2005r., a później posty internetowe.

programu kaszubskiego może szybko sam zyskać popularność.[16] Paradoksalnie ataki te przynosiły początkowo jeszcze większą popularność programowi, a jego autorom – obok nieznanych dotąd przykrości – spore źródło twórczych inspiracji. Ślady tego są zwłaszcza obecne w piosenkach. Niektóre z nich stawały się niemal natychmiastowo przebojami zespołu „Prôwda” z Luzina, a później Radia Kaszëbë.[17] Problem pojawił się dopiero w chwili, kiedy te ataki stały się argumentami w rękach rządców telewizji, którzy wówczas doszli do władzy, a dla których popularność programu stawała się niewygodna. Wówczas zaczęto przenosić argumenty z portalu na kolegia programowe Telewizji Gdańsk, ostatecznie wykorzystując je w celu osłabienia pozycji programu. Jednocześnie zaczęto drastycznie obcinać stawki za jego realizację.

W sierpniu 2008 roku podjęto próbę całkowitej likwidacji programu. Wykonawcą tego planu był nowy wicedyrektor TV Gdańsk, Henryk Wielechowski. Tak radykalny krok napotkał jednak na stanowczy sprzeciw społeczny, wskutek czego program przywrócono po półtoramiesięcznej przerwie.[18] Ówcześni członkowie zarządu TVP Gdańsk, nie mogąc jednak pogodzić się z fiaskiem planu likwidacji „Rodny Zemi”, postanowili podzielić ją i stworzyć dwa dziesięciominutowe magazyny. W ten sposób powstało „Tedë jo” realizowane przez Annę Cupę. Następnym krokiem było zerwanie umowy z redaktorem programu, co uczyniono bez podania żadnych przyczyn. Dokument podpisała 29 stycznia 2009 r. dyrektor Joanna Strzemieczna-

---

[16] Na portalu głos zabierała nieliczna grupa osób bezpośrednio lub pośrednio związana w klubem „Pomorania”. Najbardziej napastliwe komentarze podpisywane były różnymi pseudonimami. Ich nazwiska są znane redaktorowi programu. Moderatorem tychże wypowiedzi był właściciel portalu, Stanisław Geppert. Ciekawe, że właśnie w tym czasie pierwszych skomasowanych ataków na program, pomorańcy wręczyli mu Medal Stolema. Patrz: Elżbieta Pryczkowska, *Wiele do zrobieniô*, Norda, 13 maja 2005r. Gdy „Rodnô Zemia” przestała się ukazywać, dyskusje na portalu zanikły.

[17] Ewidentnym przykładem jest piosenka „Më jesmë młodi”, która z muzyką Jerzego Stachurskiego stała się kaszubskim przebojem, a później także tytułowym utworem płyty zespołu „Prôwda. W treści całkowicie nawiązuje do postawy internetowych krytykantów. Jej refren brzmi następująco: *Kò më blós prôwdã mómë wiedno / Chòcbë nóm chto wskôzywôł jinak / Wôżné że terô jesmë jedno / Më staniemë na swòjim i tak. / A rëcht spòkójno szedł procëmną drogą / Bò czuł z bòkù mëslã wrogą. / Robic mòżna doch na wszelczi ôrt, / Le prócz gôdczi, słëchac przë tim wôrt. (Toż tylko my mamy zawsze rację / Choćby nam ktoś co innego sugerował / Ważne że w tej chwili jesteśmy zgodni / I na swoim postawimy i tak. / Tymczasem prawda spokojnie szła w przeciwnym kierunku / Bo czuła wrogą myśl. / Przecież robić można na wszelkie sposoby / Lecz oprócz gadania trzeba też umieć słuchać).*

[18] Między innymi głos w tej sprawie zabrali marszałek województwa pomorskiego Jan Kozłowski, który stwierdził: Ostatnio z gdańskiego ośrodka dochodzą nas wieści o różnych dziwnych decyzjach, a informacja, którą od was słyszę jest kolejną, która może niepokoić. „Rodna Zemia” jest bardzo dobrym programem, kierowanym do Kaszubów, żyjących na Pomorzu. Jeżeli program zniknie z anteny, sejmik zajmie w tej sprawie stanowisko. Patrz: Dorota Abramowicz, Marek Adamkowicz, „Dziennik Bałtycki”, 31 lipca 2008r. Podobnie w tej sprawie wypowiedział się przewodniczący Sejmiku pomorskiego, Brunon Synak oraz prezes Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego, Artur Jabłoński. ZKP podjęło uchwałę zdecydowanie żądając przywrócenia programu.

-Rozen na kilka dni przed jej odwołaniem ze stanowiska. Wielechowski niebawem również podzielił jej los. Jedną z pierwszych decyzji nowego dyrektora Piotra Ostrowskiego było anulowanie decyzji poprzedniczki, która pozostała nader ciekawym dokumentem w opasłym archiwum dotyczącym walki o program „Rodnô Zemia".

Względny spokój trwał jednak bardzo krótko. 25 stycznia 2010 roku podjęto decyzję o kolejnej redukcji do dwóch dziesięciominutowych odcinków w miesiącu, tak że z 30 minut tygodniowo sprzed trzech lat doprowadzono do 20 minut magazynu na miesiąc. Na dodatek, co pewien czas zmieniano pory emisji programu, co wprowadzało kompletny zamęt u odbiorców.

Tymczasem do władz w Zrzeszeniu Kaszubsko – Pomorskim dochodziła nowa generacja, jeszcze niedawno aktywnie współpracująca z portalem „Nasze Kaszuby". Kierownictwo TVG bardzo szybko zorientowało się w tej sytuacji. Ówczesny wiceprezes, a obecny prezes ZKP niejednokrotnie podkreślał swoje krytyczne stanowisko wobec programu. Mówił między innymi na zebraniu Zarządu Głównego ZKP, że nie jest zadowolony z obrazu Kaszubów, jaki utrwalany jest w mediach, proponując wprost rozpisanie konkursu ofert na realizację programu Rodnô Zemia.[19]

Kres programu

Przyszłość programu stawała się dla jego redaktora coraz bardziej oczywista. W tej sytuacji podjął decyzję startu w wyborach samorządowych. Jednakże wcześniej otrzymał zapewnienie od nowego dyrektora TVG, Zbigniewa Jasińskiego, że po wyborach – niezależnie od ich wyniku – nadal będzie mógł prowadzić „Rodną Zemię".[20] Wykładnia ta, na prośbę redaktora, była przedstawiona na piśmie.[21] Tymczasem po wyborach odstąpiono od wcześniejszych zapewnień i całkowicie zdjęto program z anteny.[22] Tym razem ZKP nie zareagowało w żaden sposób dając niejako ciche przyzwolenie na zaistniały stan. Odbyło się wprawdzie spotkanie nowego prezesa ZKP z dyrekcją TVG, na którym w zasadzie tylko wymieniono się ogólnie już znanymi informacjami. Powiedziano ponadto prezesowi, że można wznowić „Rodną Zemię", ale ZKP musiałoby pozyskać na emisję każdego odcinka około 8000 złotych (sic!).[23] Szkoda, że do tej rozmowy nie zaproszono redaktora. Miałby wówczas możliwość wykazania rzeczywistych kosztów jednego odcinka programu, które nie przekraczają tysiąca zł.[24] Właśnie propozycję takich kosztów złożono w sekretariacie TVG w czerwcu 2011 r. na realizację całkowicie kaszubskojęzycznego programu o tytule „Wòjnowi Kaszëbi". Odcinek miał mieć 15 minut, czyli o 5 minut więcej niż „Rodnô Zemia" w ostatnich miesiącach realizacji. TVG wyraziła zgodę na emisję pod warunkiem, że wyprodukowany program zostanie przekazany nieodpłatnie.[25] Wówczas w piśmie z 21 czerwca 2011r. przekazano prezesowi ZKP szczegółowy konspekt proponowanego programu wraz z odpowiedzią TVG. Zadano też następujące pytania: *Czy ZG ZKP jest zainteresowane obecnością programu prowadzonego w języku kaszubskim na antenie Telewizji publicznej? Czy ZG ZKP jest w stanie znaleźć środki na realizację takiego programu? Zaznaczam, że zarówno przed, jak i po programie, może być umieszczona informacja o roli ZKP w produkcji programu*. Odpowiedź nie pozostawiała złudzeń. Cytuję: *ZKP będące organizacją pozarządową opartą przede wszystkim na pracy społecznej członków w tej chwili nie dysponuje środkami pieniężnymi, które mogłyby sfinansować cykl audycji poruszających tak niezwykle ważne i ciekawe zagadnienia z historii Pomorza*.[26] Był to ostatni akt batalii o kaszubskojęzyczny program w Telewizji Publicznej. Warto dodać, że na pierwsze pytanie o potrzebę obecności języka kaszubskiego w TVG, ZKP w ogóle nie odpowiedziało.

---

[19] Protokół nr 6/ZG/08 z zebrania Zarządu Głównego ZKP z dnia 28 maja 2008.

[20] Mecenas TVG napisał w specjalnym piśmie bardzo konkretnie: Jeżeli Eugeniusz Pryczkowski zostanie wybrany na radnego powiatu to ze strony Telewizji nie będzie żadnych przeszkód w prowadzeniu programu. Pismo jest w moim posiadaniu.

[21] Warto zacytować list redaktora Pryczkowskiego skierowany 28.10.2010r. do sekretariatu TVG, pani Róży Malcher: *Dyrektor mnie zapewnił w rozmowie, że po wyborach, niezależnie od ich wyników dla mnie, będę mógł bez żadnych przeszkód nadal prowadzić swój magazyn. Przy mnie dzwonił do prawnika, który taką wykładnię przedstawił. Poprosiłem, żeby tenże mecenas wyłożył ją na piśmie. Dyrektor zapewnił, że jutro (czyli już dziś – piątek 29 października) takie pismo będzie gotowe. Proszę Cię o dopilnowanie tego i przesłanie mi kopii mailem. Chcę mieć stuprocentową pewność, że nic mi nie "grozi" po wyborach. W przeciwnym wypadku jestem skłonny zrezygnować z tego kandydowania. "Rodnej Zemi" poświęciłem tyle lat, że nawet jeśli otrzymuję za nią grosze, nie chciałbym jej zostawić z takiego powodu.*

[22] Taką informację przekazała mi telefonicznie red. Dorota Hebel, która – jak sama podkreśliła – wspólnie z red. Mirosławem Nowakiem tak zdecydowała.

Minął rok od wyemitowania ostatniego odcinka „Rodny Zemi". Tak się złożyło, że był nim odcinek z 24 października 2010 roku w całości poświęcony zmarłym dwóm wybitnym Kaszubom, Honorowym Członkom Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego, Gerardowi Labudzie i Stefanowi Fikusowi. W tym czasie zredukowano także emisję programu „Tedë jo" do jednego dziesięciominutowego odcinka w miesiącu.

---

[23] List e-mail Łukasza Grzędzickiego do Eugeniusza Pryczkowskiego z 17 grudnia 2010.

[24] Trzeba dopowiedzieć, że TVG cały czas podkreślała, że powodem likwidacji programów (nie tylko programu „Rodnô Zemia") są problemy finansowe firmy. W odniesieniu do „Rodny Zemi", mimo że również tak twierdzono, ten argument absolutnie nie zachodził. Otóż firma Danmar za reklamę, która była przy programie na wyraźne życzenie właściciela firmy, płaciła w 2008 roku miesięcznie TVG 4 tysiące złotych. Podobnie na pewno musiało być w przypadku drugiej reklamującej się firmy o nazwie Roltop. Wynika z tego, że obie firmy płaciły TVG więcej niż wynosił realny – podkreślam słowo „realny" – miesięczny koszt produkcji programu.

[25] Pismo od dyrektora TVG, Zbigniewa Jasiewicza, do red. Eugeniusza Pryczkowskiego z dn. 16.06.2011r.

[26] Pismo od Łukasza Grzędzickiego do Eugeniusza Pryczkowskiego z 9.08.2011r. Z pisma wynika, że Zarząd Główny ZKP nawet nie rozważył możliwości poszukania środków u sponsorów, co byłoby – zważywszy na wcześniejsze doświadczenia programu i na tak niski jego koszt – sprawą dosyć łatwą.

Program obecnie prowadzi nie-Kaszubka Karolina Raszeja. Obecność kaszubszczyzny w TVG wróciła w zasadzie do stanu sprzed 1990 roku. Wiadomo także, że dramatyczna jest finansowa sytuacja telewizji CSB TV. Redaktor „Rodny Zemi" zmuszony był znaleźć sobie inne pola twórczego działania. Co chwilę odbiera jednak sygnały od wiernych widzów z prośbą o reaktywację audycji. Tak czy inaczej nie ulega wątpliwości, że cała sprawa konsekwentnie wygasa. Obecnie można już pewnie uznać historię najstarszego programu w TVG za zamkniętą.

Istniał ponad 20 lat. Powstało prawie 1000 odcinków, co daje około 350 godzin kaszubskojęzycznego programu telewizyjnego. Wzięło w nim udział kilkanaście tysięcy rozmówców, często ludzi wybitnych. Jest to inteligencja kaszubsko – pomorskiej ziemi. Wielu z nich już nie żyje. Zasoby te stanowią największe archiwum języka kaszubskiego i wiedzy o naszym regionie, który jest tam szczegółowo utrwalony na tysiącu taśmach i kasetach. Istnieją konspekty wszystkich programów, jest też opasłe archiwum zawierające przeróżne pisma, dokumenty, listy, artykuły. Całość wymagałaby gruntownego opracowania i wydania w książce lub nawet książkach.[27] Jeszcze cenniejsze byłoby skopiowanie wszystkich odcinków na nośniki dvd i udostępnienie ich mieszkańcom regionu oraz potencjalnym badaczom w rodzącym się Salonie Filmoteki Kaszubskiej. Początek został już wykonany. Jest nim I Festiwal Filmów Kaszubskich w Małkowie – całkiem nowa inicjatywa, która wypłynęła z tego samego personalnego źródła, co poprzednio wymienione, lecz już poza tą najszlachetniejszą i najbardziej zasłużoną instytucją, której imię brzmiało „Rodnô Zemia".

---

[27] Wydanie samych konspektów programu zajęłoby co najmniej 300 stronic formatu A-5.

KASZUBSKIE TERMINY ZWIĄZANE Z FUNKCJONOWANIEM STRON INTERNETOWYCH

Danuta Stanulewicz (Uniwersytet Gdański)

1. Wstęp

W 2009 roku w „Biuletynie Rady Języka Kaszubskiego” ukazała się uchwała dotycząca kaszubskich terminów informatycznych[1]. W uchwale tej znalazły się liczne terminy dotyczące struktury i używania stron internetowych, umożliwiające użytkownikom sprawne poruszanie się po nich, a także odsyłające bądź służące do przedstawienia informacji. Terminy takie używane są niezależnie od treści przekazywanych przez poszczególne strony internetowe. Moim celem było sprawdzenie, czy terminy te są używane przez autorów kaszubskojęzycznych stron internetowych a także których często używanych w internecie terminów brakuje na liście zaproponowanej w uchwale – z punktu widzenia przeciętnego użytkownika internetu (nie administratora bądź projektanta stron WWW). Ponadto, należało sprawdzić, czy autorzy stron nie utworzyli własnych kaszubskich terminów.

Na początku pragnęłabym też wyjaśnić, iż moim celem nie jest krytyka wspomnianej uchwały. Brak niektórych terminów w spisie może być związany z małą popularnością niektórych z nich w czasie przygotowywania uchwały – pewne terminy zaczęły być częściej stosowane po jej wydrukowaniu lub też pojawiły się nowe (np. termin *wersja na komórkę* stosunkowo niedawno wszedł w użycie).

---

[1] *Uchwała nr 6/RKJ//09 z dnia 2-10-2009 r. w sprawie stosowania kaszubskich terminów i pojęć informatycznych / Ùchwôlënk nr 6/RKJ/09 z dnia 2-10-2009 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich jinfòrmaticznëch terminów a pòjãnców*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2009, s. 56–110.

2. Terminy zaproponowane w uchwale z 2009 roku

W uchwale z 2009 roku znalazły się terminy zapożyczone, które przeszły adaptację fonologiczną, graficzną i morfologiczną, np.

> *administratór*, *adresa*, *archiwum*, *blog*, *e-mail*, *emòtikón*, *FAQ*, *fòrum*, *host*, *hosting*, *katalóg*, *klik*, *klikac*, *klikanié*, *konto*, *logòwanié*, *menu*, *online*, *pòrtôl*, *serwer*, *webmail*, *webméster*, *wëlogòwanié*[2], *wòrtôl*.

Wiele z tych terminów, zapożyczonych z języka angielskiego[3], należy do tzw. internacjonalizmów[4], nie dziwi zatem ich obecność w propozycji zawartej w uchwale. Oprócz wyżej wymienionych zapożyczeń, Rada Języka Kaszubskiego zaproponowała w uchwale liczne kalki oraz terminy rodzimej proweniencji[5] (w tym neosemantyzmy), np.

> *czësto darmôk*[6] ‘public domain’, *darmôk* ‘freeware’, *diskùsëjné karno* ‘grupa dyskusyjna’, *dodóm* ‘home’, *domôcô starna* ‘strona domowa’, *dotëżnik jinternetowi zamkłoscë* ‘dostawca treści internetowych’, *jizba përpòtów* ‘pokój rozmów’, *karnôl* ‘kanał’, *kôrta* ‘zakładka’, *ksãga gòscy* ‘księga gości’, *lopk* ‘plik’, *łączba* ‘link’, *nëk* ‘napęd’, *nôczãszczi zadôwóné pitania* ‘najczęściej zadawane pytania’, *òdswieżenié* ‘aktualizacja, upgrade’, *pòzwa brëkòwnika* ‘identyfikator użytkownika, nazwa użytkownika’, *pòzwa (do kòmùnikacji)* ‘nick’, *pòzwa (do przistãpù)* ‘login’, *przédnô starna* ‘strona główna’, *wëzdrzatk* ‘design’, *wiadło* ‘post’, *wladënk* ‘upload’, *załóżka* ‘zakładka’, *zladënk* ‘download’.

---

[2] Może dobrze byłoby konsekwentnie podawać spokrewnione terminy reprezentujące różne części mowy. Uchwała uwzględnia *klik*, *klikac*, *klikanié*, ale tylko *logòwanié* i *wëlogòwanié*.

[3] O zapożyczeniach z języka angielskiego pisze m.in. E. Mańczak-Wohlfeld, w pracach *Starsze i nowsze zapożyczenia angielskie w mówionej oraz pisanej odmianie języka polskiego*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 2004, nr LX, s. 109–115; *Czas w procesie zapożyczania*, [w:] *W kręgu koloru, przestrzeni i czasu*, red. E. Komorowska, Szczecin 2010, s. 181–187 i wielu innych. Zob. także *Angielski w informatyce i internecie. Przewodnik*, przekł. J. Adamski, Warszawa 2001.

[4] Internacjonalizmami zajmują się m.in. J. Maćkiewicz (*Co to są internacjonalizmy?* „Język Polski” 1984, nr LXIV z. 3, s. 176–184) i W. Kubiński (*Do so called internationalisms merit serious academic consideration?* [w:] *Papers in English Literature and Linguistics*, red. R. Kalisz, Gdańsk 1998, s. 21–25).

[5] Chociaż należy tu dodać, że w tej grupie terminów można napotkać wyrazy wcześniej zapożyczone z polskiego lub innych języków.

[6] Można się zastanawiać, czy proponowany w uchwale termin *czësti darmôk* jest trafny, ponieważ odnosi się wyraźnie tylko do jednego aspektu dóbr kultury, które należą do *public domain*.

3. Brakujące terminy

Wśród zaproponowanych w uchwale z 2009 roku nie znalazły się terminy, których polskimi odpowiednikami byłyby następujące słowa i wyrażenia/zwroty używane na polskojęzycznych stronach internetowych[7]:

> *do góry* (*strony*), *czytaj dalej*, *dalej*, *drukuj*, *e-kartka*, *galeria zdjęć*, *gość* / *odwiedzający*[8], *gra online* / *gra internetowa*[9], *kategoria*, *komentarz* / *opinia*, *kontakt*, *mapa serwisu*, *mapa strony*, *licznik wizyt*, *najczęściej czytane*, *następne*, *nawigacja*, *newsletter*, *polityka antyspamowa*, *polityka prywatności*[10], *pomoc*, *poprzednie*, *powered by*, *powrót* / *wstecz*, *regulamin*, *rejestracja*[11], *szybki dostęp*, *wersja do druku*, *wersja na komórkę*, *wersja tekstowa*, *więcej*, *wpis*, *wyszukiwanie*[12], *wyszukiwanie proste*, *wyszukiwanie zaawansowane*, *wyślij stronę*, *zgłoś błąd*[13], *źródło*.

Wśród wymienionych wyżej terminów znajdują się wyrazy w niepodstawowych formach, np. czasowniki w trybie rozkazującym użyte w poleceniach (np. *czytaj dalej*, *zgłoś błąd*), przymiotniki w rodzaju nijakim liczby pojedynczej lub niemęskoosobowym liczby mnogiej, które mogą funkcjonować jako rzeczowniki (*następne*, *poprzednie* – chodzi np. o następne i poprzednie zdjęcie w galerii lub następną i poprzednią grupę wiadomości). Oczywiście w spisie terminów można także podać formy podstawowe (bezokoliczniki, przymiotniki w rodzaju męskim itp.), jednak wydaje się zasadne uwzględnienie takich form, jakie występują na stronach internetowych. Można tu przypomnieć, że uchwała bierze pod uwagę zwroty, które funkcjonują nie tylko jako polecenia, ale też jako nazwy lub ich części, np. *włączë i ùżiwôj* ‘włącz i używaj, Plug and Play’.

---

[7] Terminy te używane są na wielu stronach internetowych ukazujących się w języku polskim, m.in. na popularnych portalach, np. „Interia” (http://www.interia.pl), „Onet” (http://www.onet.pl), „Wirtualna Polska” (http://www.wp.pl) oraz „Trójmiasto.pl – Gdańsk, Gdynia, Sopot” (www.trojmiasto.pl), a także na innych różnych stronach, które zostały przeanalizowane na potrzeby tego badania, np. strony Uniwersytetu Gdańskiego (http://www.univ.gda.pl), Uniwersytetu Szczecińskiego (http://www.us.szc.pl), miasta Gdyni (http://www.gdynia.pl), miasta Gdańska (http://www.gdansk.pl), miasta Wrocławia (http://www.wroclaw.pl), wyszukiwarki Google (http://www.google.pl), polskiej Wikipedii (http://pl.wikipedia.org/), Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (http://www.kaszubi.pl/), Pomorskiej Księgarni Internetowej Pod Gryfem ((http://podgryfem.eu), Polskich Kolei Państwowych (http://www.pkp.pl) oraz pisarki Małgorzaty Musierowicz (http://www.musierowicz.com.pl). Należy tu dodać, że strony te wybrane zostały losowo. Dostęp do wymienionych stron: 15 września 2011 r.

[8] Należy tu odnotować, iż w spisie terminów proponowanych w uchwale znajdziemy hasło *ksãga gòscy* ‘księga gości’.

[9] Uchwała uwzględnia różne inne terminy dotyczące gier, np. *szëchtowô jigra* ‘gra platformowa’, *ùdôwnô jigra* ‘gra symulacyjna’.

[10] Uchwała podaje termin *swòjnosc* ‘prywatność’. Wyraz ten także znaczy ‘rodzimość’.

[11] W uchwale znajduje się tylko hasło *rejestracjô domenë*.

[12] W uchwale znajdziemy hasło *szëkôcz* ‘wyszukiwarka, szperacz’.

[13] Uchwała podaje termin *kòmùnikat felë* ‘komunikat błędu’.

4. Terminy używane przez autorów kaszubskojęzycznych stron internetowych

Po przejrzeniu terminów zaproponowanych przez uchwałę i sporządzeniu spisu brakujących terminów, następnym krokiem było sprawdzenie, czy autorzy stron kaszubskojęzycznych używają terminów zaproponowanych w uchwale z 2009 roku, a także czy nie uzupełnili luk w terminologii we własnym zakresie.

Pod uwagę zostały wzięte następujące kaszubskojęzyczne strony internetowe, prowadzone przez instytucje i osoby prywatne: „Czëtnica” (http://www.czetnica.org), strona po kaszubsku na stronach prowadzonych przez władze Gdańska (http://www.kaszebe.gdansk.gda.pl), „Kaszëbskô Wëdowiédnô Starna” (http://kaszubia.com), „Kaszëbskô Wikipedijô” (http://csb.wikipedia.org), strona czasopisma literackiego „Zymk” (http://zymk.net), „Projekt Rastko Kaszuby” (http://www. rastko.net/rastko-ka), „Formae formarum” (http://hana.kaszubia.com), „Róman Drzéżdżón | Roman Drzeżdzon: Bëlôk – czôrno na biôłim”[14] (http://belok.kaszubia.com), „Szadi.kaszubia.com” (http://szadi.kaszubia.com) oraz „Titësowô szëflôda” (http://tites.kaszubia.com).[15]

Przegląd tych stron potwierdza stosowanie internacjonalizmów, wśród których znalazły się następujące terminy: *adresa e-mail*, *fòrum*, *main page*, *menu*. Używane są również kalki i terminy rodzime, np. *przédniô starna* ‘strona główna’, *wëzdrzatk* ‘design’, *zladënk* ‘download’.

Niektóre proponowane w uchwale terminy wyraźnie nie znalazły uznania wśród autorów kaszubskojęzycznych stron. Termin *wiadło*, który według uchwały ma znaczenie ‘post’, używany jest w szerszym znaczeniu ‘wiadomość’, przeważnie w liczbie mnogiej (np. („Bëlôk – czôrno na biôłim”). Natomiast w znaczeniu ‘post’ występuje *wpisënk* (por. pol. *wpis*), w liczbie mnogiej *wpisënczi* („Czëtnica”, „Formae formarum”, „Szadi. kaszubia.com”). Innym przykładem jest termin *łączba* ‘link’, używany na jednej z analizowanych stron („Kaszëbskô Wëdowiédnô Starna"). Zamiast proponowanego przez uchwałę terminu używa się zapożyczenia *lënk*, w liczbie mnogiej *lënczi* („Projekt Rastko Kaszuby"). *Lënk* występuje także w jednym derywacie i jednym zestawieniu: w rzeczowniku zbiorowym *lënkòwniô* 'linki' („Formae formarum", „Szadi. kaszubia.com", „Titësowô szëflôda") i zestawieniu *lënkùjącé starnë* 'strony linkujące' („Kaszëbskô Wikipedijô"). Jeszcze innym przykładem jest termin *swòjnosc* 'prywatność', zamiast którego „Kaszëbskô Wikipedijô" używa słowa *priwatnosc* (w wyrażeniu *òchrona priwatnoscë*). Ponadto, zamiast proponowanego w uchwale terminu *wątk* 'wątek', na stronie „Bëlôk – czôrno na biôłim" użyto terminu *szlach*.

---

[14] W dalszej części artykułu używana będzie tylko część tytułu tej strony: „Bëlôk – czôrno na biôłim”.

[15] Dostęp do wymienionych stron: 15 września 2011 r. Nie jest to oczywiście pełna lista kaszubskich stron internetowych. Przykładowo, nie brane są pod uwagę m.in. kaszubskie słowniki dostępne w sieci, o których pisze W. Makurat / W. Makùrôt, *Kaszubskie słowniki internetowe / Kaszëbsczé jinternetowé słowarze*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2008, s. 126–139. W przyszłych planowanych badaniach, zanalizowana zostanie terminologia używana również na innych kaszubskojęzycznych stronach internetowych.

Wróćmy do brakujących w uchwale terminów. W zależności od potrzeb prowadzonych przez siebie stron, autorzy używają nowych terminów. Poniżej przedstawiona jest ich lista (pisownia oryginalna):

- *do góry* (*strony*) – *nazôd na górã* („Bëlôk – czôrno na biôłim", „Titësowô szëflôda");
- *czytaj dalej* / *więcej* – *czëtôj wicy* („Bëlôk – czôrno na biôłim");
- *kategoria* – *kategòrëjô* („Bëlôk – czôrno na biôłim", „Formae formarum", „Kaszëbskô Wëdowiédnô Starna"), *dzél*[16] („Czëtnica");
- *komentarz* / *opinia* – *dopòwiesc* („Bëlôk – czôrno na biôłim", „Formae formarum", „Szadi.kaszubia.com", „Titësowô szëflôda");
- *kontakt* – *kòntakt* („Czëtnica", „Formae formarum");
- *nawigacja* – *nawigacëjô* („Kaszëbskô Wikipedijô");
- *pomoc* – *pòmòc* („Kaszëbskô Wikipedijô");
- *powered by* – *nëkã starnów je* („Bëlôk – czôrno na biôłim", „Czëtnica", „Formae formarum", „Szadi.kaszubia.com", „Titësowô szëflôda");
- *wersja do druku* – *wersëjô do drëkù* („Kaszëbskô Wikipedijô");
- *wyszukiwanie* – *szëkba* („Bëlôk – czôrno na biôłim", „Czëtnica", „Kaszëbskô Wëdowiédnô Starna", „Kaszëbskô Wikipedijô", „Projekt Rastko Kaszuby", „Zymk");
- *źródło* – *zdrój* („Kaszëbskô Wëdowiédnô Starna").

Powyższa lista z pewnością jest niepełna, nie uwzględnia wszystkich terminów; ponadto, jak już wcześniej zaznaczono, analizowane są tu tylko wybrane kaszubskojęzyczne strony internetowe.

Można byłoby także zastanowić się nad trafnością niektórych terminów proponowanych w uchwale. Jak już wyżej wspomniano, internauci wolą *lënk* od *łączby*, *wpisënk* od *wiadła* (w znaczeniu 'post'). Pewne wątpliwości może też budzić zaproponowany w uchwale ekwiwalent terminu *czat* – *kôrbiónka*, który również wyjaśniony jest jako ‘komunikator internetowy’[17]. Sądzę, że proponowany termin nie przyjmie się, m.in. ze względu na użycie w polszczyźnie zapożyczenia *czat* i jego dużej popularności.

---

[16] Uchwała podaje jedno znaczenie terminu *dzél* – 'partycja'.

5. Wnioski

Przedstawiony w tym artykule materiał językowy wskazuje na konieczność uzupełnienia listy terminów związanych z użytkowaniem internetu. Wiele z pozostałych brakujących terminów nie powinno sprawić najmniejszych trudności Komisji Standaryzacji i Normalizacji Języka przy Radzie Języka Kaszubskiego (np. *gra internetowa*, *rejestracja*). Ponadto, można się zastanowić, czy wszystkie z podanych tu brakujących terminów należy ująć w spisie terminów związanych z internetem. Należałoby również – jak już wcześniej zasygnalizowano – dokonać przeglądu większej liczby kaszubskojęzycznych stron internetowych, przeanalizować używane przez ich autorów słownictwo i skonfrontować je z uchwałą z 2009 roku.

---

[17] Przypisanie wyrazowi *kôrbiónka* znaczenia ‘komunikator internetowy’ także nie wydaje się trafną decyzją.

STRONY INTERNETOWE INSTYTUTU KASZUBSKIEGO I ZRZESZENIA KASZUBSKO-POMORSKIEGO

Adela Kuik-Kalinowska

Przystępując do charakterystyki i sposobu przejawiania się stron internetowych dwóch szczególnie ważnych organizacji promujących kulturę Kaszub i Pomorza na polu lokalnym, a w szerszym wymiarze na arenie ogólnopolskiej czy wręcz światowej, ważne jest, aby podkreślić fakt, iż są to organizacje działające dla dobra i pożytku publicznego. Instytucje te różnią się od siebie, bowiem inaczej rozumieją swoją misję edukacyjną (w Instytucie Kaszubskim akcent położony jest na działalność naukową[1] a w Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim na działalność integracyjno-społeczną[2]), a także kierują swoją aktywność ku różnemu kręgowi odbiorców (Instytut Kaszubski swoje prace adresuje w stronę elitarnego, wyspecjalizowanego w swoich dziedzinach badawczych odbiorcy, z kolei Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie zwraca się do szerokiego kręgu adresatów, co wiąże się bezpośrednio z ujednolicającym charakterem organizacji). Każda z instytucji oprócz dbania o swego odbiorcę, jednocześnie próbuje dotrzeć do nowego, co w czasach globalnego rozwoju sieci cyfrowych zaowocować musi budowaniem własnego medialnego wizerunku. Ów obraz danej instytucji istnieje zarówno w tradycyjnym modelu medium prasowego lub książkowego, jak i najnowszych środkach komunikacyjnych stron internetowych. To, co dostępne w krótkim, obrazkowym postrzeganiu, co objawia się w tekście zwartym, komunikatywnym, co wywołuje pozytywne skojarzenia i wydaje się atrakcyjne także dotyczy kwestii kaszubskich. Także i portale internetowe Instytutu Kaszubskiego i Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego powinny umiejętnie przekonać do swoich racji. Zajmijmy się pokrótce charakterystyką każdego z nich.

---

[1] C. Obracht-Prondzyński, *Dziesięć lat pracy Instytutu Kaszubskiego (1996–2006)*, Gdańsk 2006; D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Biblioteka Pisarzy Kaszubskich. Projekty, cele i pierwsze książki serii*, „Literatura Ludowa" 2008, nr 6, s. 55–60; D. Kalinowski, *Kaszuboznawstwo w medium czasopiśmienniczym*, „Literatura Ludowa" 2009, nr 6, s. 59–62.

[2] T. Bolduan, *Nie dali się złamać. Spojrzenie na ruch kaszubski 1939–1995*, Gdańsk 1996; C. Obracht-Prondzyński, *Zjednoczeni w idei. Pięćdziesiąt lat działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (1956–2006)*, Gdańsk 2006.

Instytut Kaszubski w Gdańsku

Strona internetowa Instytutu Kaszubskiego ma prostą, jednoznaczną nazwę: www.instytutkaszubski.pl. Zbudowana jest w przejrzysty sposób, bowiem tworzą ją trzy działy: **Aktualności**, **Informacje o Instytucie** oraz **Oferta wydawnicza**, a każda z nich zawiera osobne podstrony uzupełniające informacje ogólne. Na stronie głównej znajduje się nazwa instytucji naukowej wyszczególniona zapisem drukowanych liter wraz z logo Instytutu Kaszubskiego w Gdańsku, jakim jest grafika gryfa w okrągłej obwolucie. Stronę wyróżnia grafika autorstwa Ryszarda Stryjca, tworząca kompozycyjną i artystyczną całość.

W dziale **Aktualności** znajdują się podstawowe informacje dotyczące struktury i zadań, jakie organizacja ta wytyczyła przed swoimi członkami i sympatykami. Ponadto znajdują się na niej odsyłacze do informacji o powstaniu Instytutu Kaszubskiego, założycielach tej quasi jednostki naukowej, celach działania Instytutu i jego władzach. Ponadto odwiedzający stronę internetową znajdzie aktualne informacje dotyczące życia naukowego oraz imprez towarzyszących, do których należą konferencje, seminaria i sympozja, wystawy oraz działalność o charakterze upamiętniającym istotne wydarzenia historyczne jak również indywidualności ważne dla rozwoju kultury Kaszub i Pomorza. W dziale tym powstały także linki informujące o strukturze Instytutu oraz jego działalności poza granicami kraju. Należą do nich: Nasi partnerzy, Sponsorzy Instytutu Kaszubskiego, Kaszubski Fundusz Stypendialny (od 2002 roku został zawieszony z powodu braku funduszy), Członkowie Instytutu Kaszubskiego, Członkowie honorowi oraz Statut Instytutu Kaszubskiego. W dziale tym również znajdują się bardzo ważne dla tej organizacji informacje dotyczące Biblioteki, której zalążkiem stał się księgozbiór po dawnym Wydawnictwie Morskim, darowizna będąca spuścizną prywatnych zbiorów bibliotecznych Profesora Andrzeja Bukowskiego, a także tworzy ją księgozbiór stanowiący prywatną inicjatywę darczyńców, między innymi zafascynowanego Gdańskiem i Kaszubami grafika i fotografika Gerharda Jeske z Hamburga, jak też innych prywatnych darczyńców i instytucji naukowych, oświatowych i muzealnych. Dział ten ma charakter oficjalno-informacyjny i służy oddaniu pełnego obrazu Instytutu Kaszubskiego wraz z jego hierarchią strukturalną, celem i zakresem prac, jakich się podejmuje.

Kolejnym działem znajdującym się na stronie internetowej Instytutu Kaszubskiego są „Aktualności", informujące o najważniejszych bieżących przedsięwzięciach i spotkaniach, które mają miejsce w siedzibie Instytutu Kaszubskiego, a także w Tawernie Kaszubskiej „Mestwin" na ulicy Straganiarskiej 20/22. Do najczęstszych imprez naukowo-kulturalnych odbywających się w Instytucie należą promocje nowych publikacji, spotkania przyjmujące nierzadko charakter publicznych rozmów i dyskusji o promowanej książce w szerokim gremium specjalistów i sympatyków kultury kaszubsko-pomorskiej. W bieżącym miesiącu (wrzesień) promowaną książką był zbiór utworów prozatorskich Anny Łajming *Czterolistna koniczyna* (*The four leafed clover*) w tłumaczeniu na język angielski Blanche Krbechek i Stanisława Frymarka ze wstępem Józefa Borzyszkowskiego. Obok informacji o promocji książki czytelnik strony internetowej Instytutu znajdzie kolorową fotografię strony tytułowej opowiadań Łajming. Twórcy strony internetowej konsekwentnie stosują się do zasady czysto informacyjnego podawania treści, jako formy zachęty do wzięcia udziału w wydarzeniu.

W dziale „Aktualności" znajduje się również interesująca oferta sezonowej, letniej obniżki książek, w której przy zakupie wybranych egzemplarzy kolejny jest gratisowy. Obok wyróżnionej kolorem informacji o letniej obniżce poniżej zamieszczony został wykaz publikacji jakie potencjalny czytelnik może zakupić w ofercie wydawniczej Instytutu, wraz z ich cennikiem. W aktualnej ofercie mamy tutaj dwadzieścia dziewięć pozycji z różnych dziedzin nauki. Pośród nich są publikacje z zakresu historii, socjologii, literatury oraz opracowania historyczno-literackie, wspomnienia, prace dotyczące sztuki ludowej na Kaszubach oraz książki poświęcone czasopiśmiennictwu i muzealnictwu na obszarze kaszubsko-pomorskim wraz z ich cennikiem. W ofercie tej znajdują się również pozycje autorów obcojęzycznych, np. Else-Elżbiety Pintus *Moje prawdziwe przeżycia* czy też przekład w języku angielskim powieści Aleksandra Majkowskiego *Żëcé i przigodë Remusa* (*Life and adventures of Remus*). W panelu tym umieszczona jest również informacja dotycząca tego, co w najbliższym czasie zostanie wydane staraniem Instytutu Kaszubskiego. Są to dwie publikacje: *Z dziejów kultury Pomorza*, t. IV, a także jubileuszowe wydanie *Zbigniew Zielonka. Pisarz, naukowiec i przyjaciel.*

Pozostaje do omówienia trzeci i ostatni dział strony internetowej Instytutu Kaszubskiego to jest „Oferta wydawnicza". Ten panel zawiera informację o sposobie nabycia publikacji, a także wydzielone działy wydań książek. Należą do nich: „Historia i kultura Pomorza" – dział najbogatszy, następnie znajduje się cykl książek z serii „Pro memoria" kultywujący pamięć o znaczeniu wybitnych indywidualności dla rozwoju kultury i tradycji Kaszub i Pomorza, dalej znajdują się „Materiały pokonferencyjne", „Wspomnienia, dzienniki, pamiętniki", „Biografie", „Literatura piękna", a także zbiór roczników „Acta Cassubiana" oraz dział zatytułowany „Varia".

Przy każdym z działów znajdują się odsyłacze z hasłem „więcej”, które zawierają fotografię strony tytułowej książki (autora, miejsce i rok wydania, jej objętość i cennik), a także krótki przegląd tematyki danej pozycji. Na stronie tej umieszczony jest formularz dla zamawiającego publikację, z kolei na graficznym panelu znajdują się informacje o sposobach zamówień publikacji (drogą listową, pocztą elektroniczną oraz za pobraniem pocztowym). Przy publikacjach najnowszych zamieszczona jest adnotacja „nowość”.

Strona internetowa Instytutu Kaszubskiego, biorąc pod uwagę potencjalnego odbiorcę, do którego jest ona adresowana, zawiera bardzo uszczegółowiony sposób prezentacji zakresu działań tejże instytucji naukowo-badawczej. Sposób prezentacji materiału, jeśli chodzi o szatę graficzną i chwyty wizualne reklamujące stronę, są propozycją przejrzystą, o uporządkowanym charakterze.

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

Organizacją pozarządową, jedną z największych w Polsce, której podstawowym celem jest upowszechnianie oraz promowanie kultury materialnej i duchowej własnego regionu jest Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie z główną siedzibą w Gdańsku. Jest to organizacja, która z jednej strony chroni tradycję kaszubsko-pomorską, z drugiej zaś skierowana jest w stronę dzisiejszego, nowoczesnego społeczeństwa i zwrócona ku przyszłości. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie prezentuje się jako organizacja dynamiczna, w czym ma utwierdzać współczesnego uczestnika kultury masowej wygląd i charakter strony internetowej o adresie www.kaszubi.pl

Zrzeszenie to organizacja skupiająca w swoich szeregach przedstawicieli wielu pokoleń o zróżnicowanym profilu wykształcenia. Jednakże autorzy strony internetowej Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego postawili na odbiorcę młodego, stąd zabiegi przyciągające uwagę jej czytelnika. Portal jest pełen żywych kolorów, posiada interesujące rozwiązania graficzne, istnieje tutaj wiele barwnych reklamówek, informuje o bardzo aktywnym życiu kulturalnym i wielu europejskich inicjatywach odbywających się aktualnie na Kaszubach i Pomorzu. Nagromadzenie owych kolorowych zakładek oraz reklamówek firm sponsorujących kulturalno-oświatowe inicjatywy, w konsekwencji daje wrażenie dynamiczności. Ponadto strona ta jest prowadzona w dwóch językach: polskim i kaszubskim, co podkreśla znaczenie języka kaszubskiego zarówno w jego pragmatycznym, jak i prestiżowym użyciu. Na stronie tytułowej portalu znajduje się logo i nazwa organizacji napisana po kaszubsku, a pod nią mieszczą się wyszczególnione w porządku alfabetycznym i zapisane w języku kaszubskim nazwy miejscowości wchodzące w skład geografii Kaszub i Pomorza. Po lewej stronie w kolumnie mieści się menu, w skład którego wchodzą następujące odsyłacze: O Zrzeszeniu, Organy ZKP, Dokumenty, Zjazdy Kaszubów, Zamówienia publiczne, Oddziały, Kluby, Miesięcznik Pomerania, Partnerzy, Oferta wydawnicza, Zdjęcia, Archiwum, Projekty, Linki, Studia Podyplomowe, Stypendium Trojanowskiej, a także OPP (darowizna na rzecz organizacji użytku publicznego). Zakładka Zrzeszenia zawiera pakiet informacji o samej organizacji, jej celach, charakterze i strukturze oraz aktualności z pola oświatowo-kulturalnego i galerie archiwalne. Główna strona Zrzeszenia prezentuje się barwnie, jej odbiorca znajduje szereg informacji na temat aktualnych imprez i działań kulturalno-oświatowych. Dla przykładu na stronie tej znajduje się wyróżniona kolorem tytułowa zakładka internetowej lektury kaszubskich bajek, przeznaczonych do słuchania i czytania w Internecie. Dodatkowym atutem przyciągającym potencjalnego odbiorcę jest pomysłowa grafika, podkreślająca najmłodszego adresata-dziecko do skorzystania z oferty artystycznej. Na stronie tej również zamieszczony został plakat teatralno-muzycznej imprezy, która odbywać się będzie pod koniec września w Bytowie. Bytowski festiwal jest imprezą (o tym również dowiaduje się czytelnik strony internetowej Zrzeszenia) poświęconą teatrowi, muzyce i spotkaniom artystycznym kierowanym do szerokiej publiczności.

Redaktorzy strony internetowej Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego szczególną troską otaczają swych sponsorów. W działaniach marketingowych uwzględnione zostały poszczególne firmy wspierające działalność organizacji, na głównej stronie znajdują się ich kolorowe loga. Poczta, Energa, Lotos, Bank Polski, Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Gdańsku – oto główni partnerzy Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego wspierający jego działalność. Dogodnością tej strony jest wyszukiwarka, dzięki której zainteresowany wybranym faktem bądź działaniem internauta stosunkowo szybko osiągnie cel swoich poszukiwań.

Na portalu internetowym Zrzeszenia widać jak wiele zdarzeń o charakterze kulturalno-oświatowym dzieje się na Kaszubach. Zwróćmy uwagę jak wiele materiałów zostało umieszczonych w ostatnim miesiącu na witrynie internetowej Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Otóż znajduje się tutaj w dziale „Aktualności" wspomniany już „Bytoffsky festiwal" zdarzeń teatralnych, muzycznych i spotkań artystycznych, „Honor i ojczyzna" – W 80. Rocznicę powstania Baonu Morskiego w Wejherowie, XX-lecie oddziału ZKP w Helu, X-lecie istnienia Oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Jastrzębiej Górze, uroczystość upamiętniająca tragiczne losy Kaszubów w Klukowie, obchody XX-lecia Kaszubskiego Liceum Ogólnokształcącego w Brusach, reklama „Nordy", IV Festiwal Potraw Kaszubskich „Kaszëbsczé Jestkù", Pomorze: czytaj bajki po kaszubsku!, „Dożynki gminne", Kaszubska Msza św. w Dziemianach, „Każdy może pomóc", Kaszubski festyn charytatywny, najnowsze publikacje: C. Obracht-Prondzyńskiego i T. Wicherkiewicza „The Cashubs: Past and Present", a także „Seven senses of Cashubia 2011" – seminarium młodzieżowe (impreza wielokulturowa), z której na stronie internetowej Zrzeszenia znajduje się galeria fotografii. Wyodrębnione zdarzenia, to oczywiście tylko wybrane z bardzo bogatej oferty aktualności znajdujących się na stronie Zrzeszenia, które tyleż świadczą o intensywności kaszubskiego życia kulturalnego, co i o trudności opanowana żywiołu informacyjnego na portalu.

***

Powyższe charakterystyki pokazują jak strony internetowe Instytutu Kaszubskiego i Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego przekonują do podtrzymywania i krzewienia kultury kaszubskiej. Obydwie organizacje sięgają do dynamicznie rozwijających się mediów informatycznych. Projektanci strony Internetowej Instytutu Kaszubskiego postawili na uporządkowaną, klarowną kompozycję. Z kolei twórcy strony Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego zdecydowali się na polifoniczność informacji, podkreślającą dynamikę wielu działań na Kaszubach. W konkluzji można zaryzykować tezę, że w czasach powszechnej globalizacji, kiedy „małe" i „lokalne" skazane bywa na dominację żywiołu „większego" i „globalnego" kaszubskie portale internetowe stawiają opór unifikacji i szukają coraz lepszych sposobów na promowanie swojej odmienności.

NEOLOGIZMY SPOPULARYZOWANE W MEDIACH KASZUBSKICH W LATACH 1990–2010

Eugeniusz Pryczkowski

Kiedy w 1990 roku powstał magazyn kaszubski „Rodnô Zemia" i radiowy „Na bôtach i w bòrach" dziennikarze stanęli przed wieloma językowymi wyzwaniami.[1] Jednym z nich był brak nowych słów niezbędnych w medialnym przekazie. Pomocą służyły słowniki. Lecz było ich wtenczas mało. Słownik Ramułta sprzed stu lat był całkowicie nieprzydatny.[2] Mało kto go zresztą posiadał. Wykorzystywać można było jedynie siedmiotomowy słownik ks. Sychty.[3] Ale i ten był wówczas mało dostępny. Zresztą użyteczność jego była ograniczona, gdyż jest to słownik kaszubsko – polski. Podaje on polskie znaczenia kaszubskich słów używanych do tamtego czasu w kaszubszczyźnie. Dziennikarzom natomiast były potrzebne kaszubskie odpowiedniki polskich słów, których wcześniej kaszubszczyzna nie znała. Już sam polski termin *dziennikarz* stanowił problem dla redaktorów. Znane jest słowo *gazétnik*. Notuje je słownik Sychty w znaczeniu ‘redaktor, dziennikarz’.[4] Czy można jednak użyć tego słowa na określenie telewizyjnego czy radiowego dziennikarza? To nie pasuje. Na określenie polskiego *dziennika* przyjęło się używać ‘dniownik’. To w taki razie może *dniownikôrz*? To jednak również za bardzo nie pasuje. W takim razie najlepiej zostawić *dzénnikôrz* z pochylonym *e*, bo polski *dzień*, to kaszubski ‘dzéń’. Można jeszcze rozważyć, czy nie odrzucić jednego *n* (jak w słowach: *Anna* – ‘Ana’, *rynna* – ‘rëna’, *inny* – ‘jiny’, etc.) i zostać przy formie *dzénikôrz*. Ja jednak proponuję pozostać przy *dzénnikôrz*, choćby dlatego, że znamy słowo *dzénny* – pol. ‘dzienny’.[5]

---

[1] W TV bodaj największy problem stanowiła pisownia. Od początku istnienia „Rodny Zemi" były w niej lekcje języka kaszubskiego, do których sporządzano tablice z napisami. Był to czas wielkiej dyskusji nad ortografią. Przez pierwsze lata pisano zgodnie z wówczas obowiązującymi normami. Po 1996 roku pisownię dostosowano do współczesnych zasad.

[2] Stefan Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Kraków 1893. W tych latach dr Halina Horodyska zwróciła uwagę na drugi tom słownika, który został wydany w 1993 r. Patrz: Stefan Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego – część II*, Kraków 1993. Dziesięć lat później wydano całość w jednej księdze: Stefan Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Oficyna Czëc, Gdańsk 2003r

[3] Bernard Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław – Warszawa – Kraków, 1967–1976.

Znaczącą pomocą w dziennikarskim działaniu było wydanie w 1994 roku polsko – kaszubskiego słownika Trepczyka.[6] Zawiera on mnóstwo neologizmów.[7] Jedne są udane, inne mniej. Sporo potrzebnych słów wciąż brakuje. Jednakże i tak najwięcej nowych słów stosowanych w mediach pochodzi właśnie ze słownika Trepczyka. Mamy ponadto trochę później powstałych neologizmów, które zrodziły się w pracy dziennikarskiej. Poniżej chcę przyjrzeć się kilku z najbardziej popularnych. *Zdrzélnik*, pol. ‘telewizor’, też kasz. ‘telewizór’. Ten termin przyjął się. Podaje go już słownik Sychty,[8] z adnotacją, że jest to słowo rzadko używane na północy Kaszub. Widzom z innych stron regionu wciąż trudno je zaakceptować. Jednakże jest udane i coraz częściej stosowane. Bardzo dobrze wpisuje się też w kaszubski system językowy.

- *Teleòbzérnik*, pol ‘telewidz’. Ten termin powstał w 1990 roku wraz z powstaniem „Rodny Zemi”. Szybko został przyjęty. Czasami bywa nawet mylnie używany w znaczeniu *zdrzélnik*. Nie notuje go jeszcze żaden ze słowników. Jednakże funkcjonuje w mediach i zapewne jest godzien promocji. Analogicznie *òbzérnik* znaczy ‘widz’.

---

[4] S, t. I, s. 308. Słownik podaje przykład: *Nasz strij béł dłudżé lata za gazétnika we Gduńskù (Nasz stryj przez długie lata był w Gdańsku dziennikarzem)*.

[5] S, t. I, s. 263.

[6] Jan Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, Gdańsk 1994.

[7] Samo słowo *neòlogizm* sprawia już niemało kłopotu. Trepczyk zalecał w swoim słowniku termin *neòlogizna*. Przypomniał go Gołąbek, który jednak na pierwszym miejscu podaje *neòlogizm*. Jako Rada Języka Kaszubskiego odrzuciliśmy całkowicie *neòlogiznã*, a pozostaliśmy przy polskim *neòlogizmie* (Patrz: *Ùchwôlënk nr 2/RJK/10 z dnia 19.03.2010r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich gramaticznëch terminów i pòjãców. 2. Słowòtwórzba, dzél 1* [w:] „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, Gduńsk 2010, s. 26). Jednakże w innym miejscu tego samego biuletynu alternatywnie proponujemy *neòlogizm* i *nowisłów* (Patrz: *Ùchwôlënk nr 4/RJK/10 z dnia 7.05.2010r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich leksykalnëch terminów i pòjãców* [w:] „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, Gduńsk 2010, s. 40.). W niniejszym tekście konsekwentnie używam *neòlogizm*, aczkolwiek *nowisłów* podoba mi się nawet bardziej, gdyż ma bardziej kaszubskie brzmienie.

[8] S, t. VI, s. 206.

- *Słëchińc*, pol. ‘słuchacz’. Ten termin znajdujemy u Trepczyka i u Gołąbka[9]. Na pewno używany jest od co najmniej 1990 roku. Niektórzy niesłusznie mówią *słëchôcz* od polskiego ‘słuchacz’. Warto jednak pamiętać, że *słëchôcz* po kaszubsku oznacza to samo, co ‘pòmùchel’, a więc pol. ‘dorsz’.[10]
- *Podjimizna*, pol. ‘przedsiębiorstwo’ i wszystkie pokrewne: *pòdjimôrz* – ‘przedsiębiorca’, *pòdjimnota* – ‘przedsiębiorczość’, *pòdjimny* – ‘przedsiębiorczy’, *pòdjimôrka* – ‘przedsiębiorczyni’. Są to neologizmy utworzone i odnotowane przez Trepczyka. Wszystkie biorą się od znanego słowa *pòdjąc, pòdjëmac*. Są one znane także polszczyźnie: ‘podjąć, podejmować’. Te słowa często są używane w programie „Na bôtach i w bòrach”. Nie są jednak tak akceptowane, jak wszystkie poprzednie. Gołąbek w swoim słowniku proponuje stosować *przedsãwzãcé*. Przecież *przed sã* oraz *wząc* są jak najbardziej kaszubskie. Podaje jednak także synonim *pòdjimnota*. Mimo że w „Rodny Zemi” nie używałem terminów *pòdjimizna*, ani *pòdjimnota*, uważam, że można je przyjąć i są godne promowania.
- Z poprzednimi terminami ściśle wiąże się kolejny: *bismón*, pol. *biznesmen*, a właściwie angielski *businessman*. Tenże *bismón* pochodzi od tego angielskiego terminu. Zrodził się całkiem naturalnie. Usłyszałem to słowo w języku zwykłych ludzi w okolicy Sianowa i Staniszewa. Jest tam obecnie dosyć popularne. Przeniosłem je zatem do radiowych felietonów i „Rodny Zemi”, a także do prasy. Obecnie jest już dosyć rozpowszechnione. Jego zaletą jest stworzenie przez lud, a dzięki temu ma piękne kaszubskie brzmienie, dobrze wpisujące się w nasz system językowy, podobnie, jak *tëlpón* – ‘piwonia’, *drużbón* – ‘wysłaniec zapraszający na wesele’, *dołemón* – ‘niedołęga’, czy *cebrón* – ‘nieuk, dyletant’. Ciekawe, że tego ostatniego słowa, dobrze mi znanego od dziecięcych lat, w żadnym słowniku nie spotkałem.[11]
- W tym samym kręgu usłyszałem inne słowo niezbędne w dziennikarskiej pracy – *fòtofista* – pol. ‘fotograf, fotoreporter’. Wielokrotnie było ono już stosowane w radiu i telewizji. Również dobrze – choć może nie aż tak, jak *bismón* – wpisuje się w ducha kaszubszczyzny. Jest znane i używane w parafii sianowskiej, może troszkę szerzej. Jak najbardziej warto je zalecać do szerokiego użycia, choć warto wiedzieć, że istnieje też inne piękne słowo odnotowane przez Sychtę – *òdjimnik*. Słownik podaje nawet przykład: *Stôri Grénka z Minkòwic to bël baro dobri òdjimnik.*[12] Ostatecznie oba mogą występować równolegle, jako synonimy, z tym

---

[9] Eugeniusz Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.

[10] S, t. V, s. 81.

[11] Takich słów z zakończeniem *ón* jest bardzo dużo w kaszubszczyźnie. Patrz: *Indeks a tergo do słownika gwar kaszubskich Bernarda Sychty*, opracował Bronisław Rocławski, Wrocław – Warszawa – Kraków 1991.

[12] S, t. VII, s. 203.

że w znaczeniu *fotograf* zalecałbym ‘fòtofista’, natomiast *òdjimnik* lepiej pasuje do ‘fotoreportera’. Z tym ostatnim ściśle wiąże się kolejny termin:

- *Òdjimk* – pol. ‘zdjęcie fotograficzne’. Określenie to znane było Sychcie, który odnotował je w zdaniu: *Të tu dobrze wëzdrzisz na tim òdjimkù.*[13] Słowo to pochodzi od czasownika *odjąć*. Dobrze wpisuje się w kaszubski kod językowy i bardzo jest potrzebne w zawodzie dziennikarskim. Jak najbardziej warto je promować. Warto zauważyć, że bardzo dobrze się przyjęło. Często używane jest we wszystkich kaszubskich programach.
- Zarówno zdjęcia, jak i każde rzemiosło, wykonywane jest na różnej *niwiznie*, pol. ‘poziomie’. To słowo powstało całkiem niedawno, na początku XXI wieku. Jest często przydatne. Przecież różne są poziomy działania, różne są poziomy rozmów, referatów, wreszcie poziom jest ważny w uprawianiu sportu i wszelkich rozgrywkach. Słowo to zdążył odnotować Gołąbek w swym słowniku.[14] Trepczyk próbował je oddać przez *równiô*. Jednak ten termin w wielu kontekstach, zwłaszcza stosowanych w mediach, zupełnie nie pasuje. Dlatego tez słowo *niwizna*, które nawiązuje do kaszubskiej i polskiej *niwy*, jak również do francuskiego *niveau* – ‘poziom’, bardzo szybko się przyjęło. Obecnie można je usłyszeć najczęściej w radiu. Bardzo pięknie wpisuje się też w kaszubski kod językowy.
- Na wysokim poziomie na pewno powinna być *pòùczëna* w znaczeniu ‘oświata’. Bodaj najczęściej stosuje się ten termin w nazwie *minyster – minysterstwò pòùczënë*. Wprawdzie przed dwoma laty przyjęliśmy, że ten organ ma się nazywać *minysterstwò nôrodny edukacji*[15], jednak często można w mediach – zwłaszcza radiu – usłyszeć właśnie słowo *pòùczëna*. Jest to neologizm Trepczyka utworzony bezpośrednio od słowa *pòùczëc*. Nie jest zbytnio udany, gdyż nasze myśli kieruje na słowo *pòùczac*, a tego raczej nikt nie lubi. Zapewne lepsze byłoby określenie *ùczëna*, niż *pòùczëna*. I tak sugeruję je stosować, obok synonimów: *edukacjô* i *òswiata* w części również.
- Ażeby *ùczëna* podnosiła swój poziom, warto wiedzieć, że trzeba mieć na to pieniądze, trzeba ją *ùdëtkòwic*. Ten neologizm pojawił się w XXI wieku w znaczeniu ‘dofinansować’, *dëtkòwic* – ‘finansować’. Trepczyk podaje *financowac*, od franc. *finance* – pol. ‘finanse’.[16] To raczej nikomu nie przypadło do gustu, gdyż każdy używa słów *finanse, finansowac* zaczerpniętych z języka polskiego. *Dëtkòwic*, a zwłaszcza *ùdëtkòwic* często stosuje Zrzeszenie Kaszubsko – Pomorskie, jako organizacja pozarządowa, która otrzymuje *ùdëtkòwienié* do licznych projektów, które realizuje, np. Rada Języka Kaszubskiego. Pochodzenie tych

---

[13] S, t. VII, s.202.

[14] G, s. 186.

[15] Patrz: „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, Gduńsk 2009, s. 16.

[16] T, t.I, s. 162. Ciekawe, że w takim samym kształcie graficznym to słowo występuje w języku angielskim, tylko że jest tam inaczej wymawiane.

słów jest bardzo proste, od *dëtczi* – ‘pieniądze’. Udanie wpisują się w kaszubski kod, zatem niechaj *dëtkòwienié* i *ùdëtkòwianié* trwają nieustannie.

- O wiele więcej można zdziałać, gdy ma się pieniędzy *lop*. To słowo jest bardzo dobrze znane, notowane we wszystkich słownikach, najczęściej w znaczeniu ‘naręcze, większa ilość siana, słomy’, etc.[17] Od niego bierze się *lopk*, także znany od dawna. Tyle, że w ostatnich latach dodano mu nowe znaczenie ‘plik komputerowy’. W tym przypadku możemy raczej mówić o neosemantyzmie. Wydaje się, że nie ma przeszkód, by w takim znaczeniu je stosować, tym bardziej, że *lopczi* w rolnictwie wychodzą z użycia, gdyż wszystko zastępują maszyny.[18]
- Z miłosnym wdziękiem wiąże się słowo *lubkò*, pol. ‘przyjemnie, czule’.[19] Brakowało kaszubskiego odpowiednika słowa *czułość*. W taki sposób powstała *lubkòsc*. Ten termin najczęściej używany jest w poezji. Taka jest jego cecha. Jeśli zatem w wierszach, wówczas także w nowych piosenkach, a te bywają emitowane w radiu.[20]
- W tychże stacjach radiowych pojawiają się zjawiska, których nie można promować. Jednym z nich jest zapowiadanie pogody, w którym strony świata nazywane są: *norda* – pol. ‘północ’, co zostało przyjęte, ale *óst*, *west* i *zud* są czystymi germanizmami i całkowicie niepotrzebne, skoro mamy kaszubskie: *wschód*, abò *wzénik* – pol. ‘wschód’, *zôchód*, ew. *zôpôd* – pol. ‘zachód’ i *pôłnié* – ‘południe’.
- Obecnie pogodę zapowiadają w telewizji bądź w radiu, a pewnie już najczęściej sprawdzamy ją w internecie za pomocą komputera oraz telefonu, teraz już przeważnie komórkowego. Te nazwy i szereg innych obecnych w naszym codziennym funkcjonowaniu, czerpiemy z polszczyzny, a tak właściwie z języka angielskiego. Pewnym wyjątkiem jest tu mobilny telefon, nazywany nierzadko w mediach *szauertelefón*.[21] Nie jest to nic innego, jak językowa kalka. *Szauer* to germanizm, pol. ‘pomieszczenie gospodarcze, komora’. Stąd pol. *komórkę* próbuje

---

[17] Patrz: S. t. II, s. 373.

[18] Podobnie rzecz wygląda w przypadku słowa *pòsôd*, pòl. ‘warstwa zboża ułożona do młócki cepami’. To słowo jest obecnie stosowane w znaczeniu ‘warstwa’, np. w nowej pieśni o tytule „Smùg” śpiewanej przez zespół „Prôwda” z Luzina. W trzeciej zwrotce mamy takie słowa: *Tak dwòje spiãti w miłosnym szëkù / nibë w pòsadze niebnym na rzmie. / Niech le na kòchba tegò sztócëkù / przez całé żëcé wcyg z nima je*. W tym nowym znaczeniu słowo to odnotował już Gołąbek, s. 379.

[19] S. t. II, s. 374.

[20] Na marginesie trzeba dopowiedzieć, że i Radio Kaszëbë, i Radio Gdańsk bardzo wybiórczo traktują współczesną muzykę kaszubską. O wiele bardziej promowane są utwory pisane i śpiewane w fatalnej kaszubszczyźnie, aniżeli te, które przygotowywane są z odpowiednią dbałością. To między innymi sprawiło, że kaszubscy artyści, m.in. Tadeusz Dargacz, Wacław Kirkowski, Edmund Lewańczyk i Jerzy Stachurski, wystosowali w tej sprawie protest do radia. Czas pokazał, że niewiele to zmieniło, a radia nadal promują utwory słabe od językowej i literackiej strony.

[21] To słowo podają już dwa okolicznościowe słowniczki wydane, jako dodatki do „Dziennika Bałtyckiego”. Patrz: Drzeżdżon – Schramke, *Słowniczek polsko-kaszubski*, Gdynia 2004 i Drzeżdżon – Schramke, prof. Józef Kąś, *Słowniczek polsko-kaszubsko-góralski*, Gdańsk 2006.

się określać przez *szauertelefón*. Jest w tym jednak pewien błąd. Otóż *komórka* w znaczeniu telefon nie ma nic wspólnego z *komórką*, w której można np. trzymać grabie, bądź taczkę, a to właśnie jest ten *szaùer*. Zatem *komórkę* w znaczeniu ‘komórkòwi telefon’ najlepiej będzie po kaszubsku oddawać także przez *kòmórka*, względnie *mòbilka* od angielskiego *mobile phone*. To określenie *mòbilka* również pojawia się w mediach.[22] Wiemy jednak, że przyzwyczajenie jest drugą naturą. Skoro *szaurtelefón* się przyjmie trzeba będzie go zaakceptować.

■ Na koniec chciałbym się odnieść do zwrotu *do ùzdrzeniô*. Wprawdzie nie jest to neologizm, który powstał w ostatnich dwudziestu latach. Odnotował go Sychta pod hasłem *ùzdrzenié*.[23] Podaje też kilka przykładów: *Pòdała mù rãkã i rzekła: do ùzdrzeniégò. Tak béł złi, że ani „z Bògã”, ani do „ùzdrzeniô” nie pòwiedzôł.* Sychta pisze też, że zwrot ten używany jest rzadko. Gdy w 1990 roku pojawił się w „Rodny Zemi” większość widzów traktowało go, jako nowe słowo. Na początku ostrożnie, ale niebawem wszyscy go zaakceptowali. Obecnie nawet biernie znający kaszubski chętnie go używają w swoim języku. Jest to być może jedno z najbardziej znanych i używanych oryginalnych określeń kaszubskich. Swego czasu jeden z prominentnych działaczy kaszubskich powiedział, że wśród wielu owoców programu „Rodnô Zemia”, pozostanie to słowo, które będzie bardzo trwałe. Ten pozytywny przykład akceptacji zwrotu i jego powszechna obecność daje nadzieję i pewność, że nasza rodzima mowa jest wielką i piękną wartością. Zatem: do ùzdrzeniô!

---

[22] Powiemy na przykład: *samorządowa komórka*, czy *lokalna komórka*, co niewiele ma wspólnego z *szaurã*, a takie właśnie jest pochodzenie tego *telefonu komórkowego*, jako przedmiotu, który daje możliwość łączności werbalnej z jakąś konkretną *komórką*, w której funkcjonuje człowiek.

[23] S. t. VI, s. 42.

ZAINTERESOWANIE MŁODZIEŻY KASZUBSKIMI MEDIAMI (BADANIA PILOTAŻOWE)

Danuta Stanulewicz (Uniwersytet Gdański)

1. Wstęp

Celem tego referatu jest przedstawienie wstępnych wyników części ankiety, której celem było poznanie postaw młodzieży wobec języka i kultury kaszubskiej. Badanie miało charakter pilotażowy, ponieważ przeprowadzone zostało tylko w jednej szkole – I Liceum Ogólnokształcącym im. Króla Jana III Sobieskiego w Wejherowie. Ankietę wypełniło 264 uczniów we wrześniu 2010 roku i czerwcu 2011 roku. Ankieta składała się z 40 punktów, w referacie tym omówione zostaną odpowiedzi udzielone na pytania związane z mediami – prasą, radiem, telewizją i internetem[1].

Na początku kilka słów wyjaśnienia, co rozumie się przez termin *kaszubskie media*, który jest pewnym skrótem myślowym. Można przyjąć, że oznacza on nie tylko kaszubskojęzyczne media, ale również polskojęzyczne środki masowego przekazu zajmujące się różnymi aspektami regionu Kaszuby – np. szeroko pojmowaną kulturą, historią czy polityką.

---

[1] Odpowiedzi na inne pytania ankiety zostały omówione w następujących pracach: D. Stanulewicz i O. Aleksandrowska, *Postawy młodzieży wobec języka i kultury kaszubskiej (badania pilotażowe)*, w druku w tomie pokonferencyjnym, Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Regionalność i etniczność w jednoczącej się Europie", Wejherowo 2010; D. Stanulewicz, *The use of the Kashubian language from the perspective of young people aged 16–19: Settings and participants*, [w:] *Neue linguistische Perspektiven: Festschrift für Abraham P. ten Cate*, red. W. Kürschner, R. Rapp, J. Strässler, M. Vliegen i H. Weber, Frankfurt am Main 2011, s. 191–203; D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny i jej użycie (badania wstępne)*, referat, Ogólnopolska Konferencja „Językowy, literacki oraz kulturowy obraz Pomorza dawniej i dziś", Gdańsk 2011.

O kaszubskich mediach pisano niejednokrotnie. Przykładowo, Cezary Obracht-Prondzyński w swojej monografii *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*[2], omawia kaszubskojęzyczną prasę – m.in. tytuły takie jak „Pomerania", „Lesôk" i „Norda" (dodatek do „Dziennika Bałtyckiego"), jak również nadawany do 2010 roku program Telewizji Gdańsk „Rodnô Zemia".

Oprócz Telewizji Gdańsk trzeba odnotować działalność stosunkowo młodych stacji CSB TV i TTM. Język kaszubski i zagadnienia związane z regionem obecne są w innych mediach – w radiu i internecie[3]. Wymienić tu należy m.in. Radio Kaszëbë, a także Radio Gdańsk nadające audycje poświęcone sprawom regionu, jak również kaszubskojęzyczny program „Na bôtach ë w bòrach", oraz strony internetowe takie jak Czëtnica (http://www.czetnica.org), Kaszëbskô Wëdowiédnô Starna (http://kaszubia.com), Kaszëbskô Wikipedijô (http://csb.wikipedia.org), Nasze Kaszuby – Zasoby Kaszubsko-Pomorskie (http://www.naszekaszuby.pl), Projekt Rastko Kaszuby (http://www.rastko.net/rastko-ka), Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie (http://www.kaszubi.pl) i Zymk (http://zymk.net)[4].

2. Respondenci

Jak wyżej wspomniano, ankietę wypełnili uczniowie I Liceum Ogólnokształcącego w Wejherowie, w przedziale wiekowym 16–19 lat. W ankiecie znalazły się trzy pytania, które dotyczyły znajomości języka kaszubskiego[5] wśród uczestników ankiety i ich rodzin:

---

[2] C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*, Gdańsk 2002, s. 412–421, także s. 775–776, zawierające spis tytułów prasowych (*Prasa, czasopisma biuletyny*). Zob. także m.in. W. Pepliński, *Prasa lokalna na Pomorzu w dwudziestoleciu międzywojennym i po 1989 roku*, „Pomerania" 2006, nr 6, s. 10–15.

[3] Zob. m.in. K. Kleina, *Etniczność w mediach elektronicznych*, „Pomerania" 2006, nr 6, s. 8–9; D. Majkowski / D. Majkòwsczi, *W niewoli słuchaczy, czyli jak mówić po kaszubsku w radiu* / W *niewòlë słëchińców, to je jak gadac pò kaszubsku w radiu*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2008, s. 140–147; E. Pryczkowski, *Język kaszubski w działalności publicznej i obrocie prawnym, a zwłaszcza reklamie, prasie, radiu i telewizji oraz administracji*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2007, s. 73–82 / E. Prëczkòwsczi, *Kaszëbsczi jãzëk w pùblicznym dzejanim ë prawnym òbroce, òsoblëwie w reklamie, gazétnictwie, radio i telewizje, a téż w administracje*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka 2007, s. 73–81. Zob. także Informować i uświadamiać (dyskusja), „Pomerania" 2006, nr 6, s. 16–20. Informacje o Radio Kaszëbë i CSB TV m.in. na stronie internetowej http://www.radiokaszebe.pl, a także na łamach prasy, np. CSBTV powiększa zasięg, „Pomerania" 2011, nr 3, s. 65; *Małe ojczyzny w CSBTV*, „Pomerania" 2011, nr 5, s. 68; *Wakacje z CSBTV*, „Pomerania" 2011, nr 7–8, s. 92.

[4] Są to wybrane strony kaszubskie.

[5] Znajomość języka kaszubskiego wśród mieszkańców Kaszub badali ostatnio – pod koniec XX i na początku XXI wieku – m.in. M. Latoszek, *Portret zbiorowy Kaszubów – przyczynek do*

- Czy u Ciebie w domu mówi się po kaszubsku?
- Czy Ty mówisz po kaszubsku?
- Czy kiedyś w Twojej rodzinie używano języka kaszubskiego? (pytanie to skierowane było do osób niemówiących po kaszubsku)

Odpowiedzi udzielone na te trzy pytania pozwoliły na wyodrębnienie czterech grup respondentów:

- grupa I: respondenci i członkowie rodziny z nimi zamieszkujący mówią po kaszubsku; do tej grupy należą także respondenci mówiący po kaszubsku, natomiast członkowie rodziny z nimi zamieszkujący nie używają tego języka;
- grupa II: respondenci nie mówią po kaszubsku, ale członkowie rodziny z nimi zamieszkujący używają tego języka w domu;
- grupa III: ani respondenci, ani członkowie rodziny z nimi zamieszkujący nie mówią po kaszubsku, jednak w przeszłości w rodzinach używano tego języka;

Tabela 1

Znajomość języka kaszubskiego wśród respondentów i ich rodzin

Płeć	Grupa I	Grupa II	Grupa III	Grupa IV	Σ
	w domu kaszubski – tak lub nie, respondent – tak	w domu kaszubski – tak, respondent – nie	w domu kaszubski – nie kiedyś rodzina – tak, respondent – nie	w domu kaszubski – nie, kiedyś rodzina – nie, respondent – nie	
Kobiety	27	33	28	30	118
Mężczyźni	13	7	12	10	42
Σ	40	40	40	40	160

---

tematu, „Pomerania" 1992, nr 11, s. 2–4; B. Synak, *The Kashubes' ethnic identity: Continuity and change*, [w:] *The Ethnic Identities of European Minorities: Theory and Case Studies*, red. B. Synak, Gdańsk 1995, s. 155–166; J. Mordawski, *Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku*, Gdańsk 2005; M. Porębska, *Das Kaschubische: Sprachtod oder Revitalisierung? Empirische Studien zur ethnolinguistischen Vitalität einer Sprachminderheit in Polen*, München 2006; M. Mazurek, *Język kaszubski w komunikowaniu się i opiniach Kaszubów (świadectwa badań socjologicznych)*, [w:] *Literatura kaszubska w nauce – edukacji – życiu publicznym*, red. Z. Zielonka, Gdańsk 2007, s. 87–101.

- grupa IV: ani respondenci, ani członkowie ich rodzin z nimi zamieszkujący nie mówią po kaszubsku, w przeszłości w rodzinach także nie używano tego języka; albo respondentom nic o tym nie wiadomo (bądź nie udzielili żadnej odpowiedzi na to pytanie).

W badaniu uwzględniono po 40 losowo wybranych osób, reprezentujących wyróżnione powyżej cztery grupy, spośród 264 uczniów wypełniających ankietę. Tabela 1 przedstawia rozkład wartości w poszczególnych grupach, z uwzględnieniem płci respondentów. We wszystkich czterech grupach znacznie więcej jest respondentów płci żeńskiej – różnice te odzwierciedlają dysproporcje między liczbą dziewcząt a liczbą chłopców uczących się w liceach ogólnokształcących.

Należy też wyjaśnić, że młodzież z grupy I na ogół nie ocenia wysoko swojej znajomości języka kaszubskiego, wystawiając sobie w przybliżeniu średnią ocenę dostateczną[6].

3. Pytania ankiety dotyczące mediów

Respondenci zostali poproszeni o udzielenie odpowiedzi na następujące pytania, których celem było zbadanie częstotliwości korzystania z kaszubskich mediów[7]:

1. Czy oglądasz programy telewizyjne po kaszubsku lub o tematyce kaszubskiej?
2. Czy słuchasz Radia Kaszëbë (lub innej stacji nadającej programy po kaszubsku lub o tematyce kaszubskiej)?
3. Czy odwiedzasz kaszubskie strony internetowe?
4. Czy czytasz prasę (czasopisma, dodatki do gazet) wydawaną w języku kaszubskim lub poświęconą tematyce kaszubskiej wydawaną po polsku?

Do wyboru uczniowie mieli cztery możliwości odpowiedzi: *tak, często*; *tak, czasami*; *tak, rzadko*; *nie, nigdy*. Ponadto, zostali poproszeni o podanie tytułów czytanych czasopism i gazet, słuchanych audycji i oglądanych programów, a także odwiedzanych stron internetowych.

Można tutaj mieć zastrzeżenia do kontinuum *często – czasami – rzadko – nigdy*, ponieważ pojęcia *często*, *czasami* i *rzadko* są różnie interpretowane przez respondentów. Na pewno najbardziej miarodajną odpowiedzią – ze względu na jednoznaczność – jest w tym przypadku *nigdy*.

Oprócz tych czterech pytań, w ankiecie znalazły się dwa inne dotyczące kaszubskich mediów:

---

[6] D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny…*

[7] Pytania w formie oryginalnej zamieszczone są w aneksie.

5. Czy uważasz, że kaszubskiej kultury i języka w mediach jest
   ☐ za dużo? ☐ w sam raz? ☐ za mało? ☐ nie mam zdania
6. Jeżeli w poprzednim pytaniu wybrałaś/wybrałeś odpowiedź „za mało”, czego Twoim zdaniem brakuje w mediach (np. jakich brakuje programów/artykułów)?

4. Wyniki badania – popularność mediów

W tej części zaprezentowane zostaną odpowiedzi na pytania, udzielone przez cztery grupy respondentów.

4.1. Popularność mediów w poszczególnych grupach

W grupie I, deklarującej znajomość języka kaszubskiego, najpopularniejszym środkiem masowego przekazu jest radio, którego nigdy nie słucha tylko 15% respondentów, przeważająca część (40%) słucha rzadko, zaś po 22,5% – często lub czasami. Drugie miejsce zajmuje telewizja, którą ogląda czasami 32,5% badanych, 42,5% – rzadko, a 22,5% – nigdy. Prasa cieszy się mniejszą popularnością: 20% uczniów czyta ją czasami, 27,5% – rzadko. Najmniej popularnym medium jest internet – większość respondentów (75%) nigdy nie odwiedza kaszubskich stron internetowych, a 27,5% robi to rzadko. Rozkład odpowiedzi uzyskanych w grupie I przedstawiony jest w tabeli 2.

Tabela 2
Grupa I (respondenci mówią po kaszubsku) – rozkład odpowiedzi
na pytania dotyczące częstotliwości korzystania z mediów kaszubskich
(n = 40)

Medium	Często	Czasami	Rzadko	Nigdy	Σ
Telewizja	1 2,5%	13 32,5%	17 42,5%	9 22,5%	40 100%
Radio	9 22,5%	9 22,5%	16 40%	6 15%	40 100%
Internet	0 0%	1 2,5%	9 22,5%	30 75%	40 100%
Prasa	0 0%	8 20%	11 27,5%	21 52,5%	40 100%

W grupie II, do której należą uczniowie niemówiący po kaszubsku, u których w domach używa się tego języka, radio również jest najpopularniejszym kaszubskim środkiem masowego przekazu: 40% słucha audycji radiowych często lub czasami, 35% – rzadko, a 25% nigdy tego nie robi. Telewizja także plasuje się na drugim miejscu – 25% ogląda ją często lub czasami. Trzecią lokatę zajmuje prasa – 67,5% nigdy nie czyta tekstów w języku kaszubskim lub o Kaszubach w niej zamieszczanych, a czwartą kaszubskie strony w internecie, których nigdy nie odwiedza 85% respondentów z tej grupy. Rozkład odpowiedzi udzielonych przez grupę II przedstawiony jest w tabeli 3.

W grupie osób mających kaszubskie korzenie, lecz niemówiących po kaszubsku i niemających styczności z tym językiem w domu, mniej osób interesuje się kaszubskimi mediami (zob. tabela 4), jednak znowu najbardziej popularnym medium jest radio, a najmniej popularnym – internet. 57,5% słucha radia, przeważnie rzadko; 50% ogląda kaszubskie programy w telewizji przynajmniej rzadko; 20% rzadko czyta prasę kaszubską.

W grupie IV, w której znaleźli się uczniowie nieznający kaszubszczyzny i niemający kaszubskich korzeni, zainteresowanie kaszubskimi mediami jest najmniejsze: 72,5% nie słucha kaszubskich audycji w radiu, 75% nie ogląda kaszubskiej telewizji, 85% nie czyta kaszubskiej prasy i 90% nie odwiedza kaszubskich stron internetowych (zob. tabela 5).

Tabela 3

Grupa II (respondenci nie mówią po kaszubsku, ale w domu ten język jest używany przez innych członków rodziny) – rozkład odpowiedzi na pytania dotyczące częstotliwości korzystania z mediów kaszubskich (n = 40)

Medium	Często	Czasami	Rzadko	Nigdy	Σ
Telewizja	2 5%	8 20%	13 32,5%	17 42,5%	40 100%
Radio	3 7,5%	13 32,5%	14 35%	10 25%	40 100%
Internet	0 0%	0 0%	6 15%	34 85%	40 100%
Prasa	0 0%	6 15%	7 17,5%	27 67,5%	40 100%

Tabela 4

Grupa III (ani respondenci ani zamieszkujące z nimi rodziny nie mówią po kaszubsku, ale w przeszłości język ten był w rodzinie używany) – rozkład odpowiedzi na pytania dotyczące częstotliwości korzystania z mediów kaszubskich (n = 40)

Medium	Często	Czasami	Rzadko	Nigdy	Σ
Telewizja	0 0%	3 7,5%	17 42,5%	20 50%	40 100%
Radio	2 5%	4 10%	17 42,5%	17 42,5%	40 100%
Internet	0 0%	0 0%	1 2,5%	39 97,5%	40 100%
Prasa	0 0%	0 0%	8 20%	32 80%	40 100%

Tabela 5

Grupa IV (respondenci nie mówią po kaszubsku, zamieszkujące z nimi rodziny także nie, w przeszłości język ten nie był w rodzinie używany) – rozkład odpowiedzi na pytania dotyczące częstotliwości korzystania z mediów kaszubskich (n = 40)

Medium	Często	Czasami	Rzadko	Nigdy	Σ
Telewizja	1 2,5%	2 5%	7 17,5%	30 75%	40 100%
Radio	1 2,5%	2 5%	8 20%	29 72,5%	40 100%
Internet	1 2,5%	1 2,5%	2 5%	36 90%	40 100%
Prasa	0 0%	1 2,5%	5 12,5%	34 85%	40 100%

W drugiej części omawianych pytań uczniowie byli proszeni o podanie stacji radiowych i telewizyjnych oraz programów, a także tytułów prasowych i stron internetowych. Wielu respondentów nie udzieliło żadnej odpowiedzi, wielu też udzieliło odpowiedzi ogólnikowych, np. CSB TV (bez podania konkretnych programów).

W odpowiedzi na pytanie, jakich programów słuchają, respondenci pisali, że słuchają audycji Radia Kaszëbë i Radia Gdańsk. Przykładowe odpowiedzi brzmiały następująco: „wszystkie programy", „tego, co aktualnie leci", „jak włączę, to słucham wszystkiego", „programy muzyczne", „wiadomości, prognoza pogody". Kilka osób podało program „Gospoda pod Żubrem". Niektórzy respondenci podawali wyjaśnienia, dlaczego słuchają audycji radiowych, np. „Radio Kaszëbë, bo mama lubi", „Radio Kaszëbë, przymusowo". Jeżeli chodzi o telewizję, uczniowie wymieniali CSB TV i TTM, a także nienadawany już program Telewizji Gdańsk „Rodnô Zemia". Wśród najczęściej wymienianych przez młodzież tytułów prasowych znalazły się „Norda" (dodatek do „Dziennika Bałtyckiego"), „Lesôk" (wydawany w Szemudzie przez Oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego), „Pomerania" i „Zymk", a także gazetki parafialne. Jedna z respondentek z grupy I udzieliła następującej odpowiedzi: „Gazetka parafialna (na ostatniej stronie są kawały po kaszubsku)", co wyraźnie sugeruje, iż humor po kaszubsku jest atrakcyjny. Jeżeli chodzi o odwiedzanie kaszubskich stron w internecie, wielu konkretnych stron internetowych młodzi ludzie nie podali, odnotowano takie odpowiedzi jak „strona Radia Kaszëbë", „strona kaszubskiej pielgrzymki", „o Aleksandrze Majkowskim, jego literaturze". Był też jeden znamienny komentarz dotyczący kaszubskich stron internetowych: „A są takie?"

4.2. Popularność poszczególnych mediów

Przyjmijmy teraz inny punkt widzenia na powyżej przedstawione dane liczbowe, co pozwoli nam porównać popularność mediów w czterech grupach respondentów i uzyskać całościowe spojrzenie na omawiane zjawiska. Tabele 6–9 przedstawiają popularność poszczególnych mediów wśród badanych grup młodzieży.

Jak należało się spodziewać, znajomość języka kaszubskiego i kaszubskie korzenie wpływają na popularność mediów kaszubskich. Niemniej jednak, wśród młodych mieszkańców północy Kaszub nielegitymujących się kaszubskim pochodzeniem, także notuje się zainteresowanie kaszubskimi środkami masowego przekazu.

Jeżeli weźmiemy pod uwagę najbardziej miarodajną odpowiedź – *nigdy*, lista rankingowa znowu potwierdza największą popularność kaszubskich programów radiowych wśród wszystkich 160 badanych uczniów (tabela 10).

Tabela 6

Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące częstotliwości oglądania kaszubskich programów w telewizji

Odpowiedź	Grupa I	Grupa II	Grupa III	Grupa IV	Σ
Często	1 2,5%	2 5%	0 0%	1 2,5%	4 2,5%
Czasami	13 32,5%	8 20%	3 7,5%	2 5%	26 16,25%
Rzadko	17 42,5%	13 32,5%	17 42,5%	7 17,5%	54 33,75%
Nigdy	9 22,5%	17 42,5%	20 50%	30 75%	76 47,5%
Σ	40 100%	40 100%	40 100%	40 100%	160 100%

Tabela 7

Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące częstotliwości słuchania kaszubskich programów radiowych

Odpowiedź	Grupa I	Grupa II	Grupa III	Grupa IV	Σ
Często	9 22,5%	3 7,55%	2 5%	1 2,5%	15 9,375%
Czasami	9 22,5%	13 32,5%	4 10%	2 5%	28 17,5%
Rzadko	16 40%	14 35%	17 42,5%	8 20%	55 34,375%
Nigdy	6 15%	10 25%	17 42.5%	29 72.5%	62 38,75%
Σ	40 100%	40 100%	40 100%	40 100%	160 100%

Tabela 8

Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące częstotliwości czytania kaszubskiej prasy

Odpowiedź	Grupa I	Grupa II	Grupa III	Grupa IV	Σ
Często	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%
Czasami	8 20%	6 15%	0 0%	1 2,5%	15 9,375%
Rzadko	11 27,5%	7 17,5%	8 20%	5 12,5%	31 19,375%
Nigdy	21 52,5%	27 67,5%	32 80%	34 85%	114 71,25%
Σ	40 100%	40 100%	40 100%	40 100%	160 100%

Tabela 9

Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące częstotliwości odwiedzania kaszubskich stron internetowych

Odpowiedź	Grupa I	Grupa II	Grupa III	Grupa IV	Σ
Często	0 0%	0 0%	0 0%	1 2,5%	1 0,625%
Czasami	1 2,5%	0 0%	0 0%	1 2,5%	2 1,25%
Rzadko	9 22,5%	6 15%	1 2,5%	2 5%	18 11,25%
Nigdy	30 75%	34 85%	39 97,5%	36 90%	139 86,875%
Σ	40 100%	40 100%	40 100%	40 100%	160 100%

Tabela 10

Lista rankingowa popularności kaszubskich mediów wśród wszystkich uczestników badania (n = 160)

Miejsce w rankingu	Medium	Liczba i odsetek odpowiedzi *nigdy*
1	Radio	62 38,75%
2	Telewizja	76 47,5%
3	Prasa	114 71,25%
4	Internet	139 86,875%

Można byłoby zastanawiać się nad przyczynami pierwszego miejsca radia na liście rankingowej. Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy mogą być atrakcyjne dla młodzieży programy (np. muzyczne i satyryczne). Innym czynnikiem może być też nierównomierne rozwinięcie sprawności językowych – młodzież znająca język kaszubski najwyżej u siebie ocenia sprawność słuchania (potem w kolejności: czytania, mówienia i pisania)[8]. Korzystanie z radia i telewizji wymaga rozumienia tekstu mówionego, natomiast korzystanie z prasy i internetu – rozumienia tekstu pisanego. Osoby niemówiące po kaszubsku często deklarują, że rozumieją ten język w rozmowach codziennych, dlatego też słuchanie radia czy oglądanie telewizji nie sprawia im większych trudności. Jeżeli chodzi o audycje muzyczne, często podawane przez respondentów, piosenek można z przyjemnością słuchać bez rozumienia ich tekstów. Ponadto, nieco mniejsza popularność telewizji może wynikać z faktu, iż mniej osób ma dostęp do kaszubskiej telewizji niż do radia (CSB TV dostępna jest w sieciach telewizji kablowej[9]).

5. Ocena obecności języka kaszubskiego i kultury w mediach

Dwa ostatnie omawiane tu pytania ankiety dotyczyły oceny obecności języka i kultury kaszubskiej w mediach. Młodzież została poproszona o udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy języka i kultury jest w mediach za dużo, w sam raz czy za mało. Tabela 11 przedstawia rozkład odpowiedzi na to pytanie.

---

[8] D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny…*

[9] Zob. m.in. *Telewizja z Pomorza CSBTV dla widzów sieci kablowej Vectra!* „Pomerania” 2011, nr 7–8, s. 92.

Tabela 11
Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące oceny obecności języka i kultury kaszubskiej w mediach

Odpowiedź	Grupa I	Grupa II	Grupa III	Grupa IV	Σ
Za dużo	0 0%	1 2,5%	3 7,5%	8 20%	12 7,5%
W sam raz	11 27,5%	11 27,5%	16 40%	5 12,5%	43 26,875%
Za mało	21 52,5%	15 37,5%	5 12,5%	3 7,5%	44 27,5%
Nie mam zdania	8 20%	13 32,5%	16 49%	24 60%	61 38,125%
Σ	40 100%	40 100%	40 100%	40 100%	160 100%

Jak pokazują dane w tabeli 11, ocena obecności kaszubszczyzny i kultury kaszubskiej w mediach skorelowana jest ze znajomością języka i pochodzeniem – nikt z grupy I nie uważa, że tej obecności jest za dużo, natomiast odpowiedź tę zaznaczyło 20% respondentów z grupy IV. Ponad połowa (52,5%) uczniów z grupy I wybrała odpowiedź *za mało*, za którą optowało 7,5% z grupy IV. Ponadto, w grupie tej 60% nie ma zdania, co sugeruje brak zainteresowania kaszubskimi mediami.

Osoby, które zaznaczyły odpowiedź *za mało*, proszone były w następnym pytaniu o podanie, czego brakuje w mediach – jakich artykułów w prasie, programów w radiu i telewizji. Niestety, jak w przypadku wcześniej omawianych pytań, wielu respondentów nie udzieliło żadnej odpowiedzi na to pytanie. Ci, którzy jej udzielili, pisali ogólnie o braku wiadomości w języku kaszubskim, a także tekstów i programów dotyczących kultury, języka i walorów turystycznych regionu. Jedna osoba z grupy I odnotowała brak programu „Rodnô Zemia” w telewizji. Oto przykładowe odpowiedzi: „Brakuje „Wiadomości” w wersji kaszubskiej, programów muzycznych z muzyką kaszubską w telewizji ogólnodostępnej”, „Ogólnodostępnych wiadomości w języku kaszubskim”, „O tradycji”, „Humoru”, „hmm może jakichś konkursów, programów promujących krajobraz i kulturę, w CSBTV za mało tego jest”, „programów dotyczących Kaszubów i ich kultury (o wiele więcej słyszy się o góralach, Ślązakach[10])”, „są te, które powinny być, ale nadawane są zbyt rzadko”.

---

[10] Nazwa ta w ankiecie została błędnie napisana małą literą.

6. Wnioski

Wśród kaszubskich mediów – jak wskazują wyniki przeprowadzonych badań wśród młodzieży uczącej się I Liceum Ogólnokształcącym w Wejherowie – największą popularnością cieszy się radio, ze wskazaniem na stację Radio Kaszëbë. Na drugim miejscu plasuje się telewizja, na trzecim prasa, natomiast internet zajmuje ostatnią, czwartą lokatę. Jak już wyżej zasugerowano, przyczyn popularności kaszubskich audycji radiowych można upatrywać w ich atrakcyjności, dostępności i rozumieniu kaszubszczyzny mówionej.

Kaszubskich audycji radiowych słucha – często, czasami lub rzadko – 85% młodzieży znającej język kaszubski i 27,5% młodzieży niemającej kaszubskich korzeni. 25% z tej ostatniej grupy ogląda (rzadko, ale jednak ogląda) kaszubskie programy w telewizji, 15% sięga po kaszubską prasę. Wyniki te mogą wskazywać na zainteresowanie tych osób niekoniecznie językiem kaszubskim, ale może kulturą i z pewnością sprawami regionu, w którym mieszkają.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że badania wskazują, iż kaszubskie media – zarówno kaszubskojęzyczne jak i polskojęzyczne zajmujące się regionem Kaszuby – służą nie tylko osobom znającym język kaszubski. Wydaje się, że kluczem do zwiększenia popularności mediów jest atrakcyjność programów telewizyjnych/radiowych i tekstów prasowych, zarówno pod względem treści jak i formy. Atrakcyjność oferty mediów może wpłynąć na postrzeganie języka i kultury kaszubskiej jako zjawisk ciekawych i wartościowych, godnych pielęgnowania i rozwijania.

Podziękowania

Chciałabym najserdeczniej podziękować Pani mgr Bożenie Conradi, Dyrektor I Liceum Ogólnokształcącego im. Króla Jana III Sobieskiego w Wejherowie, za życzliwość, a także nauczycielom tej szkoły za przeprowadzenie ankiety w swoich klasach: Pani mgr Aleksandrze Kani, Pani mgr Justynie Makowskiej-Bedynek, Pani mgr Ewie Miziarskiej, Pani mgr Dominice Serowy oraz Pani mgr Beacie Staszak. Jestem również bardzo wdzięczna Pani mgr Oldze Aleksandrowskiej z Instytutu Anglistyki Uniwersytetu Gdańskiego za współpracę w przeprowadzeniu ankiety oraz Pani dr Beacie Jackowskiej z Katedry Statystyki Uniwersytetu Gdańskiego za niezwykle cenne uwagi.

Aneks
Pytania ankiety dotyczące mediów

1. Czy oglądasz programy telewizyjne po kaszubsku lub o tematyce kaszubskiej?

   ☐ tak, często ☐ tak, czasami ☐ tak, rzadko ☐ nie, nigdy

   Jeżeli tak, jakie?

   ....
   ....

2. Czy słuchasz Radia Kaszëbë (lub innej stacji nadającej programy po kaszubsku lub o tematyce kaszubskiej)?

   ☐ tak, często ☐ tak, czasami ☐ tak, rzadko ☐ nie, nigdy

   Jeżeli tak, jakich programów słuchasz?

   ....
   ....

3. Czy odwiedzasz kaszubskie strony internetowe?

   ☐ tak, często ☐ tak, czasami ☐ tak, rzadko ☐ nie, nigdy

   Jeżeli tak, jakie?

   ....
   ....

4. Czy czytasz prasę (czasopisma, dodatki do gazet) wydawaną w języku kaszubskim lub poświęconą tematyce kaszubskiej wydawaną po polsku?

   ☐ tak, często ☐ tak, czasami ☐ tak, rzadko ☐ nie, nigdy

   Jeżeli tak, jakie czasopisma, gazety czytasz?

   ....
   ....

5. Czy uważasz, że kaszubskiej kultury i języka w mediach jest

   ☐ za dużo? ☐ w sam raz? ☐ za mało? ☐ nie mam zdania

6. Jeżeli w poprzednim pytaniu wybrałaś/wybrałeś odpowiedź „za mało", czego Twoim zdaniem brakuje w mediach (np. jakich brakuje programów/artykułów)?

   ....
   ....

PRACA NAD PIERWSZYM SŁOWNIKIEM KASZUBSKO-SERBSKIM

Dušan-Vladislav Paždjerski

0. Wprowadzenie

W pracy przedstawiam projekt słownika kaszubsko-serbskiego (podstawowy słownik zawierający ok. 15 000 haseł), jak również problemy, które stoją na drodze do realizacji takiego słownika. Jeżeli chodzi o dwujęzyczną leksykografię kaszubską, wydaje mi się, że wspomniany słownik będzie stanowił znaczący krok naprzód, ponieważ w jego przygotowaniu zostaną zastosowane pewne zabiegi, których dotąd w tej leksykografii nie wykorzystywano. Liczę, że głębsza analiza potwierdzi tę tezę, ale już teraz można przypuszczać, że opublikowanie samego słownika przyniesie wymierne korzyści w tworzeniu dwujęzycznych słowników, w których jednym z elementów jest język kaszubski.

1. Kaszubskie słowniki dwujęzyczne

1.1. Przegląd historyczny

O słownikach kaszubskich dotychczas najwięcej pisała H. Popowska-Taborska[1].

---

[1] W Literaturze zostały zacytowane tylko najważniejsze publikacje: Popowska-Taborska 1994: 15–25 Popowska-Taborska 1996: 11–16 Popowska-Taborska 2001: 243–255 Popowska-Taborska 2002: 122–129 Popowska-Taborska 2006: 141–150 itd.

Pierwszy kaszubski słownik dwujęzyczny to mały niemiecko-kaszubski słownik pastora G. L. Lorka, który pozostał w rękopisie i który najprawdopodobniej powstał pomiędzy 1843 i 1850 r. Pierwszy drukowany (kaszubsko-rosyjski) słownik został opublikowany jako część szerszego studium: *Остатк иСл авян на южном берегу Бал тійск аго моря*, pióra znanego slawisty rosyjskiego A. Hilferdinga (ros. А. Гильфердинг, Hilferding 1862: 169–191). Mały słownik kaszubsko-polski (230 haseł) po raz pierwszy został opublikowany jako część poematu H. Derdowskiego *O panu Czorlińscim co do Pucka po sece jachoł* (Derdowski 1990: 143–146). Pierwsze samodzielne wydanie słownika dwujęzycznego (tak naprawdę kaszubsko-polskiego, chociaż autor podaje polski opis każdego kaszubskiego hasła, a nie jego polski odpowiednik) publikuje G. Pobłocki 1887 r. pt. *Słownik kaszubski z dodatkiem idyotyzmów chełmińskich i kociewskich* (Pobłocki 1887).

Powyższą listę, jak również kilka publikacji, które nie zostały wspomniane, należy traktować jako pewien rodzaj przedhistorii kaszubskiej leksykografii dwujęzycznej. Prawdziwa historia zaczyna się wraz z publikacją słownika S. Ramułta (*Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Ramułt 2003), wydanego przez Polską Akademię Nauk i Umiejętności z Krakowa w 1893 r. Słownik został bardzo dobrze oceniony w recenzjach wydawniczych, a w jednej nawet został porównany do słownika reformatora języka serbskiego Vuka Stefanovicia Karadżicia (!):

> Po względem ścisłości i gruntowności może iść w porównaniu z pracą Ramułta tylko słownik Vuka Karadżicia, o którego zaletach tak ja, jako też inni uczeni, tak polscy jako też zagraniczni, wypowiedzieli jedno zdanie – jak największego uznania.[2]

Do tego czasu dwujęzyczne słowniki kaszubskie były wydawane tylko jako dyferencyjne, tj. rejestrowane w nich były tylko te hasła, które w dużej mierze (etymologicznie lub znaczeniowo) odbiegały od języka polskiego (a to ze względu na ówczesną opinię, że kaszubszczyzna to dialekt języka polskiego); S. Ramułt pierwszy raz w wydanym przez siebie słowniku zaczął traktować kaszubszczyznę jako język samodzielny (co pośrednio potwierdziła również Akademia Krakowska, wydając słownik). Wydanie słownika skonstruowanego w ten sposób poruszyło lawinę polemik, przede wszystkim w Polsce, a potem również w słowiańskiej i światowej slawistyce (która to dyskusja jest, w pewnym stopniu obecna nawet dziś w podziale pomiędzy warszawskim środowiskiem kaszubologicznym – które nadal uważa, że język kaszubski to dialekt języka polskiego – i gdańskim ośrodkiem[3] kaszubologicznym), co doprowadziło do powstania tzw. kwestii kaszubskiej[4] i koniec końców zatwierdziło status języka kaszubskiego wśród języków słowiańskich, a równocześnie wpłynęło na wzrost zainteresowania tym zagadnieniem wśród samych Kaszubów (Treder 1995_2) i, w ostatecznym wyniku, doprowadziło do wzmocnienia kaszubskiej świadomości narodowej.[5]

---

[2] Fragment recenzji krakowskiego profesora A. Kaliny (Horodyska 1993: XXII).

[3] Zwolennicy teorii, że język kaszubski to dialekt są po dziś dzień bardzo aktywni. Ich ośrodek to Polska Akademia Nauk, która właśnie niedawno zakończyła wydawać (2010) sześciotomowy *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* (Warszawa 1994–2010, t. 1–6). W pewnym stopniu naśladuje ich Serbska

Odnosząc się do czasów, kiedy S. Ramułt przygotowywał swój słownik, nie można mówić o kaszubskiej normie ortograficznej lub ogólnojęzykowej. S. Ramułt tworzy swoją własną normę ortograficzną, w której chce zawrzeć całe bogactwo fonetyki kaszubskiej, co wyjaśnia w przedmowie (Ramułt 2003: 475/XXIII-480/XXVIII). Słownik S. Ramułta nie jest dyferencyjny i obok prawie każdego wyrazu kaszubskiego podaje kilka odpowiedników polskich, a na końcu ilustruje każdy wyraz przynajmniej jednym przykładem zdania z języka kaszubskiego, bez przytaczania źródeł.

Można powiedzieć, że współczesne wydania słownika S. Ramułta (począwszy od 2003 r.), w języku kaszubskim pełnią pośrednio rolę podręcznika normatywnego, ponieważ fachowe uwspółcześnienie słownika według zasad współczesnej ortografii kaszubskiej, dokonane przez J. Tredera, doprowadziło do tego, że słownik jest nadal w użyciu, przedstawiając jedynie nieco bardziej archaiczny materiał językowy (ponad 18 000 haseł).

1.2. Najnowsze słowniki

Wymieniając specjalistyczne publikacje naukowe w formie słowników (Lorentz 1908–1912, Lorentz 1958-1983, Stieber/Popowska-Taborska 1964-1978, Sychta 1967-1976), należy wspomnieć o kilku nowych wydaniach, które pretendowały do tego, by wnieść pewną normatywność do języka kaszubskiego i jego pisowni. Mowa, patrząc chronologicznie, w pierwszym rzędzie, o *Słowniczku kaszubskim* (Labuda 1960), a potem *Polsko-kaszubskim* i *Kaszubsko-polskim słowniku* A. Labudy (Labuda 1981 i Labuda 1982). Pierwszy, dyferencyjny, był przeznaczony przede wszystkim jako fachowa pomoc dla nauczycieli spoza Kaszub, którzy pracowali w środowisku kaszubskim. Drugie dwa miały przede wszystkim za zadanie, by stać się dla kaszubskich intelektualistów po raz pierwszy narzędziem, które pomogłoby im w pisanej formie wyrażać to, czego w literaturze wymaga życie współczesne (do tego czasu publikacje w języku kaszubskim były publikowane sporadycznie i sprowadzały się w dużej mierze do dzieł literatury ludowej lub zainspirowanych tą literaturą). Z tego powodu te dwa słowniki zawierają sporo neologizmów, co krytykują przed-

---

Akademia Nauk i Umiejętności w swoim słowniku pt. *Етимолошк и речник српског језик а*, który wyrazy kaszubskie przytacza tylko, jeżeli różnią się od wyrazów polskich, co nie dotyczy innych języków słowiańskich (Paždjerski 2009: 39).

[4] Echa tych polemik (tam również źródła) można znaleźć w: Horodyska 1984, Treder 1992, Horodyska 1993, Horodyska 1995, Treder 19951, Treder 19952, Roppel 1995, Urbańczyk 1995.

[5] Inspiracji w słowniku Ramułta szukali i odnajdywali ją również kaszubscy działacze ruchu narodowego. Zobacz: Labuda 1986: 213–214.

stawiciele teorii (jak również inni kaszubolodzy), że kaszubszczyzna stanowi dialekt języka polskiego (Popowska-Taborska 1996: 51).

Na pewno jednym z ważniejszych kaszubskich słowników dwujęzycznych, stanowiącym niezbędne narzędzie w pracy z językiem kaszubskim, jest *Słownik polsko-kaszubski* J. Trepczyka (Trepczyk 1994). Ten dwutomowy słownik, który zawiera około 60 000 haseł, oprócz tego, że ma za cel posłużyć (i tę funkcję pełni do dziś) jako podstawowa pomoc w tłumaczeniu z języka polskiego wyrazów z życia codziennego (który dominuje w komunikacji Kaszubów), których język kaszubski nie posiadał. Autor, podobnie jak jego poprzednik A. Labuda, tylko w jeszcze większym stopniu, próbował wpłynąć na politykę językową poprzez swoistą „depolonizację" leksyki kaszubskiej, której dokonał, proponując na pierwszym miejscu pomiędzy synonimami kaszubskimi neologizmy, archaizmy albo regionalizmy, a dopiero potem polonizmy (lub wyrazy o podobnej formie, a nawet identyczne jak w języku polskim), często nawet je opuszczając[6]. Jednak, słownik stanowi prawdziwą skarbnicę języka kaszubskiego, która koresponduje ze swoimi polskimi odpowiednikami.

Na końcu tego zarysu należy wspomnieć o najnowszym „dziecku" leksykografii kaszubskiej, słowniku *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*[7], znanego kaszubskiego tłumacza, normatywisty i znawcy języka kaszubskiego E. Gòłąbka (Gòłąbk 2005). I chociaż w omawianym słowniku, w większości przypadków, autor hasła kaszubskie rozstrzyga za pomocą synonimów kaszubskich lub opisów, duża część haseł jednak została opisana z pomocą odpowiedników polskich lub z pomocą formuły „tak samo jak w polskim" (Paždjerski 20071: 70), więc ten słownik też można uznać za częściowo dwujęzyczny.

2. Problemy występujące w tworzeniu kaszubsko-serbskiego słownika

2.1. Część słownikowa

2.1.1. System zgłoskowy języka kaszubskiego

Abecadło kaszubskie posiada następujące znaki: a, ą, ã, b, c, d, e, ë, f, g, h, i, j, k, l, ł, m, n, ń, o, ò, ó, ô, p, r, s, t, u, ù, w, z, ż (Ramułt 2003: 20), a system głosek posiada następujące elementy: a [a], ą [uŋ/uɱ], ã [aŋ/aɱ], b [b], c [c], ch [h], cz [č́], d [d], dz [ʒ], dż [ǯ́], e [e], é [é], ë [ə], f [f], g [g], h [h], i [i/'i/j], j [j], k [k], l [l], ł [ṷ], m [m], n [n], ń [ń], o [o], ò [ṷe], ó [u], ô [å], p [p], r [r], rz [ž́], s [s], sz [š́], t [t], u [ü], ù [ṷü], w [v], z [z], ż [ž́].

---

[6] Np. jako odpowiedniki polskiego wyrazu 'styczność', autor podaje jak następuje: 'zôłącz', 'łączba', 'stik', 'związk', 'zetkniącé', a w słowniku S. Ramułta mamy tylko 'związk'.

[7] O nim więcej pisałem w: Paždjerski 20071, Paždjerski 20072.

Uwagę zwracają znaki niecharakterystyczne dla np. języka polskiego, a także dla innych języków słowiańskich: ã, é, ë, ò, ô, ù. Na ã, é, ë, ô zaczyna się bardzo mała liczba wyrazów (p. np. Gòłąbk 2006: 14, 104, 330) – na ‘u’ żaden (lecz na ‘ù’) – natomiast ‘o’ w pozycji inicjalnej, według niektórych źródeł, pojawia się w pewnej liczbie zapożyczeń (np. oaza, oficéra; Gòłąbk 2006: 293, 314) i wykrzykników (och, ocho; Gòłąbk 2006: 304). W Ramułt 2003 takie zjawisko nie ma miejsca (‘ò’ i ‘ù’ stanowią warianty ‘o’ i ‘u’ i systematycznie je zastępują w pozycji inicjalnej i za ‘b’, ‘ch’, ‘g’, ‘h’, ‘k’, ‘m’, ‘p’ i ‘w’). Tutaj więc pojawia się kwestia doboru poprawnego źródła.

Dodatkowy problem stanowią wyrazy ekscerpowane ze słowników pisanych z pomocą jednej ze starszych pisowni[8] języka kaszubskiego (np. Trepczyk 1994: 4), bo według nich zlabializowane ‘ò’ i ‘ù’ nie były oznaczane.

Na końcu, pojedyńcze źródła (np. Gòłąbk 2006) traktują jako jeden element porządku alfabetycznego (!), więc wyrazy zaczynające się na jeden lub drugi znak alfabetu kaszubskiego prezentują w sposób mieszany (np. p. kolejność haseł: ‘òdżiń’, ‘oferowac’, ‘oferta’, ‘òfiara’ itd., Gòłąbk 2006: 314).

W słowniku kaszubsko-serbskim została przyjęta dominująca koncepcja, którą reguluje najnowsza pisownia z r. 1996, a wyrazy z wcześniejszych publikacji, które nie posiadają wszystkich znaków diakrytycznych (a są wyekscerpowane z tych źródeł), zostały dostosowane do najnowszej normy ortograficznej. W przypadku wyrazów, które zaczynają się na znaki ‘ò’ i ‘o’ one zostałe rozdzielone i podane w odpowiedniej kolejności (jako hasła które zaczynają się na ‘o’ a potem ‘ò’), jak to jest charakterystyczne również dla ich innych pozycji (w środku lub pod koniec wyrazu). Przykład z maszynopisu słownika:

O
och EG JT ох!
oficéra [oficéra] EG JT официр
opera EG JT опера
(...)

---

[8] W drugiej połowie XX wieku język kaszubski miał trzy reformy pisowni: w 1952, w 1974 i ostatnią w 1996 r. (Bolduan 1997: 280–281). Interesujące jest, że żadna z nich nie była zrealizowana programowo w którymś z podręczników normatywnych (pisownia, słownik, gramatyka), lecz najpierw decydowano o zmianach na zebranaich fachowców, a dopiero potem były realizowane w pojedyńczych wydaniach publikacji kaszubskich (w przypadku ostatniej reformy podstawową wykładnię pisowni podał w autorskim wydaniu E. Gòłąbk – Gòłąbk 1997 – rozpracowując je szczegółowo według własnej wizji.

Nieco inny przebieg prac miało reformowanie pisowni np. ostatnio w języku serbskim. Panująca dzisiaj wersja serbskiej pisowni została ostatecznie wypracowana i zaprezenotwana przez grupę autorów w podręczniku ortograficznym w r. 1994, a równolegle zaproponowano jeszcze dwie innych autorów (np. w 1993). Ostatecznie decydującą rolę odegrało serbskie Ministerstwo Edukacji oznaczając jako oficjalną pisownie tę wydaną w r. 1994.

Ò

ò [ṷe] RA EB JT 1. за време, в. òb, ò drogã оп уту, за времеп ута, ò dzéń за дана EB 2. o! RA JT

òb [ṷep] RA EG JT CW за време, у ток у,кроз, òb поспреко noћи, обноћ, òb czas за време, у времену, док, òb dzéń за дана, у ток у дана, òb jeséńпреко јесени, òb latoпреко л ета, òb zëmãпреко зиме, òb rézã за времеп ута,п утовања, òb wieczór током вечери, òb zymk за времепролећа RA

(...)

Jak widać z przykładu, słownik zawiera również wymowę wyrazów kaszubskich, co dotychczas nie miało miejsca w dwujęzycznych słownikach kaszubskich. Co prawda, liczne słowniki języka kaszubskiego już z pomocą zapisu haseł próbowały rozstrzygnąć również kwestię wymowy[9], ale żaden z nich nie zajmował się tym problemem w ortograficznie zestandaryzowanej wersji słownika współczesnego. Wymowę we wspomnianym słowniku kaszubsko-serbskim mam zamiar ostatecznie zdefiniować po konsultacjach z fachowcami mówiącymi po kaszubsku, jak również dialektologami z Uniwersytetu Gdańskiego i będzie ona podana w najbardziej uniwersalnej formie, co będzie stranowiło równocześnie pierwszą próbę podania jednej kompromisowej formy (z ewentualnymi zaznaczonymi wyjątkami) ortoepicznej dla wszystkich różnic dialektalnych, z równoległym podawaniem konkretnych przykładów leksyki kaszubskiej[10]. W słowniku będzie zaznaczona tylko specyficzna, kaszubska wymowa.

2.1.2. Frekwencja wyrazów w języku kaszubskim

Nie istnieją podręczniki frekwencyjne, które zajmują się częstotliwością pojawiania się wyrazów w języku kaszubskim w jakimkolwiek aspekcie. Dla potrzeb słownika, w dziedzinie frekwencji, jako autor, korzystałem również z doświadczenia, które zdobyłem podczas 11 lat badania języka kaszubskiego, Oczywiście nie traktowałem tego doświadczenia w sensie absolutnym, a dokładniej, nie bazowałem przy wyborze haseł tylko na nim. Zostało ono wykorzystane jako pewien rodzaj wiedzy kontrolnej i dodatkowe narzędzie w wyborze leksyki kaszubskiej.

Liczba haseł nie została z góry dokładne określona, ale koncepcja wyboru bazowała na pragnieniu, by serbskiej i slawistycznej publiczności zaprezentować podstawowy zasób leksykalny tego, wśród Słowian mało znanego, języka. Bazowałem na krzyżowaniu materiału cytowanego w słownikach, które w dużej mierze mają tendencję do bycia (chociaż nie w całości, niestety) normatywnymi. Przede wszystkim chodzi o słowniki mniejszej objętości: *Twój pierszi słowôrz* K. Kwiatkòwskiej i B. Bòbrowsczégò (Kwiatkòwskô/Bòbrowsczi 2003), słownik na końcu podręcznika (a także pod każdą lekcją) *Ùczimë sã pò kaszëbskù* M. Cybulskiego i R. Wosiak-Śliwy (Cybulski/Wosiak-Śliwa 1992: 91–100), następnie słownik zawarty w podręczniku D. Pioch, *Kaszëbë. Zemia i lëdze* (Pioch 2001: 116–120), słownik i liczne wyrazy rozproszone w *Rozmówkach kaszubskich* E. Gòłąbka (Gòłąbk 1992: 81–116) i już wspomniany *Słowniczek kaszubski* A. Labudy oraz jego pozostałe dwa słowniki. Materiał wyekscerpowany (na podstawie oceny autora) z tych, w pewnym sensie podstawowych słowników, został skrzyżowany z większymi objętościowo słownikami, wspomnianymi w dziale 1.2.: E. Gòłąbka, J. Trepczyka i S. Ramułta. W wyborze podstawowego słownictwa bardzo pomogły mi również niektóre polskie podręczniki, np. *Słownik minimum języka polskiego* Z. Kurzowej i H. Zgółkowej (Kurzowa/Zgółkowa 1992) i *Obrazkowy słownik języka polskiego* A. Seretny (Seretny 1993) itd.

---

[9] Wspomnę tylko te najważniejsze: Sychta 1967–1976, Ramułt 2003 (chodzi mi o pierwsze wydanie z 1893 r.), wczesne prace Ceynowy, słowniki Lorentza, Hilferding 1862, jak również niedawno dokończony Boryś/Popowska-Taborska 1994–2010.

[10] Dotychczas były albo podawane kaszubskie przykłady (hasła) wyłącznie w którejś z wersji zapisu fonetycznego (która różniła się od słownika do słownika), bez wymowy albo reguły były sformułowane w podręcznikach innego typu: np. Tréder 2009: 45–47, Gòłąbk 1992: 273–275 itd.

Krzyżowanie tego typu było niezbędne, ponieważ w słownikach kaszubskich panuje duża nierównomierność w prezentowaniu materiału leksykalnego i nie istnieje słownik normatywny w pełnym tego słowa znaczeniu (normatywność *Słowôrza normatiwnego* E. Gòłąbka stoi w wielu dziedzinach pod znakiem zapytania, o czym więcej pisałem w np. Paždjerski 2007_1). Metoda ekscerpcji bazowała na początkowym wyłanianiu wyrazów, które potem były sprawdzane w trzech większych wspomnianych słownikach. Jeżeli zostały potwierdzone również w słowniku S. Ramułta lub E. Gòłąbka (słownik J. Trepczyka był używany jako kontrolny, bo jego obiektywność nie była zawsze bez zastrzeżeń, ze względu na zbytnią tendencję do neologizowania), były wdrażane do słownika kaszubsko-serbskiego. Wyjątkowo dodawano wyrazy, które nie zostały potwierdzone w żadnym ze wspomnianych słowników lub tylko w słowniku J. Trepczyka, a których wybór wynikał z doświadczenia językowego autora.

Wszystkie potwierdzone źródła są oznaczane z pomocą systemu skrótów (np. JT – J. Trepczyk, RA – słownik A. Ramułta, EB – *Twój pierszi słowôrz* itd., pismem pogrubionym), dużymi literami, bezpośrednio po wyrazie hasłowym (p. poprzedni przykład w dziale 2.1.). Potrzeba cytowania wynikła z pewnej różnorodności (w której nie zauważono szczególnego systemu) form, które można spotkać w badanych źródłach słownikowych. Jednak zamierzeniem autora było, żeby podawaniem źródeł zbytnio nie obciążać słownika, lecz tylko zaznaczyć odpowiedzialność źródeł za przykład dla tego użytkownika, który chciałby daną kwestię pogłębić. Oznaczenia źródeł nie dotyczą tylko wyekscerpowanych wyrazów lecz również znaczeń, które różne słowniki podają inaczej. W takim przypadku, oznaczenia źródeł zostały podane zwykłym drukiem za konkretnym znaczeniem albo przed większa grupą znaczeń (dwa lub więcej), które zostały zawarte w jednym źródle (przykład z 2.1.3. punkt A1).

2.1.3. Norma językowa w języku kaszubskim[11]

Ten problem obejmuje, oprócz już wspomnianych trudności związanych z ortografią a dotyczących znaków kaszubskich: **A.** niejasności wokół pisowni w związku z: **1.** zapisem wyrazów w języku kaszubskim, **2.** adaptacją obcych imion własnych, **3.** adaptacją kaszubskich imion własnych (przede wszystkim nazwisk); **B.** niejasności wokół normy gramatycznej; **C.** niejasności wokół leksyki; **D.** niejasności wokół normy literackiej.

A1. W układaniu słownika kaszubsko-serbskiego największe trudności wywoływały trudności w punkcie A1. (punkty A2. i A3. będą omawiane w części 2.1.4.). Mianowicie, w różnych źródłach takie same wyrazy były podawane w różnych formach ortograficznych. To szczególnie było widoczne w pewnej opozycji pomiędzy słownikiem J. Trepczyka z jednej, w którym panuje norma ortograficzna z 1974 r. i słownikiem E. Gòłąbka i S. Ramułta z drugiej, które zostały zredagowane na podstawie normy ortograficznej z 1996 r. Oczywiście, w słowniku kaszubsko-serbskim zostały zastosowane osiągnięcia ostatniej pisowni kaszubskiej, chociaż ona też w pewnych przypadkach nie jest do końca zdefiniowana.

Przede wszystkim trzeba podkreślić, że nosówka ‘ã’ w pisowni z 1974 była pisana jako ‘ę’ (pozostałości ówczesnej tendencji, żeby specyficzne kaszubskie znaki – głoski – były jak najbliższe polskiej normie ortograficznej)[12], co czasami przynosiło zmiany w kolejności pisania pojedynczych wyrazów, przede wszystkim tych, które mają nosówkę na drugim miejscu: np. (Labuda 1982) **gęba** za **gëldzëc**, w nowym kaszubsko-serbskim słowniku **gãba** za **gazétnik** itd.

Dalej, słownik J. Trepczyka (Trepczyk 1994 I: 237) np. pod pol. **kierunek** daje odpowiednik ‘czierënk’, w czasie kiedy E. Gòłąbk, w zgodzie z obowiązującą normą podaje tylko **czerënk** (to dotyczy wszystkich wyrazów zaczynających się na czie-: cze-, a które powstały z palatalizowanego k). To doprowadza do nieznacznego przesuwania haseł w nowym słowniku w stosunku do tych wydanych według starej normy (ten problem jest rzadziej obecny również wewnątrz wyrazów).

Następną kwestię stanowią różnice w adaptacji wyrazów pochodzenia łacińskiego na -cëjô/-cjô (w języku polskim -cja), która po dziś dzień wywołuje polemiki (Ùchwôlënk 2007: 31), co rozstrzygnięto cytowaniem obu form w polu hasłowym.

---

[11] Kaszubską normę językową pokrótce przedstwiłem w publikacji: Paždjerski 2006.

[12] Sposób zapisywania znaków według normy ortograficznej z r. 1974 został wyjaśniony w broszurce Zasady 1975: 14–15, która swoją nazwą (*Zasady pisowni kaszubskiej*) może potencjalnego użytkownika wprowadzić w błąd, bo nie stanowi klasycznego podręcznika ortograficznego (np. w porównaniu do takich podobnych podręczników południowosłowiańskich), bo (z dziedziny ortografii) oprócz sposobu pisania znaków, zajmuje się jeszcze tylko prawidłowym zapisem dyskusyjnych form w leksyce, słowotwórstwem i roztrzyga prawidłowe pisanie mniejszej liczby dubletów.

Na końcu, pewne problemy stanowiły różne formy w źródłach wydawanych na podstawie różnych źródeł ortograficznych, na które te różnice wpływały tylko w pewnym stopniu (chociaż często można je było zaliczyć do grupy niejasności wywołanych nieuregulowaną ogólną normą językową – punkt C). W takich sytuacjach podawano (jako wyraz hasłowy) kilka form, które pojawiały się w największej liczbie najbardziej kompetentnych źródeł (cytując te źródła), więc zachodziła nietypowa sytuacja, że hasło posiada kilka równoległych wyrazów hasłowych. Przykłady z maszynopisu:

> **gbursczi** [gbu̯̭üřš́č́i] RA EG gbùrzczi [gbu̯̭üřš́č́i/gbu̯̭üš́č́i?] JT 1. RA EG сељачк и, сеоск и 2.пољопривредни JT
> (...)
>
> **hewò** [hevu̯̭e] **EG JT hewòle, hewò le** [hevu̯̭ele] **EG** ево; ту JT, JT hewò tu ту itd.

B. W Tréder 2009: 19 napisano:

> Ni mómë jesz dzys ùsztôłcony do kùńca normatiwny kaszëbiznë i dotądka téż nie pòwstała kaszëbskô gramatika w całoscë normtiwnô. Za taką dëcht ni mòże bëc ùwôżónô *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny* E. Brézë, J. Trédra (1981). Nôbarżi z samégò założeniô normatiwné są dzys E. Gòłąbka *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù* (...), chtërne nimò titla nie òpisëją le samégò pisënkù (Gòłąbk 1997).

Ogólny więc problem normy w języku kaszubskim obejmuje również kwestię gramatyki normatywnej, a w związku z tym również zagadnienie normalizowania kaszubskiego języka literackiego[13]. Ten problem oczywiście wpływa również na układanie słownika kaszubsko-serbskiego (wybór „standardyzowanych” wyrazów hasłowych w zgodzie z normą gramatyczną), przede wszystkim, bo różne źródła podają różne przykłady w zgodzie z „własną” normą gramatyczną i literacką. Taki stan rzeczy stanowi wielkie wyzwanie w związku z pisaniem wprowadzającego Szkicu gramatycznego, który będzie musiał bazować na pewnego rodzaju kompilacji tylko częściowo normatywnych i fragmentarycznych gramatyk[14].

---

[13] O tej kwestii więcej można przeczytać w Treder 2005, która, pomijając tytuł, analizuje przede wszystkim unikalne (i bardzo indywidualne) języki literackie (propozycję kierunków w jakim kaszubska norma literacka mogła by pójść) bardziej znaczących postaci literatury kaszubskiej: F. Ceynowy, A. Majkowskiego i „Młodokaszubów”.

[14] Oprócz wspomnianego Gòłąbk 1997 i Breza/Treder 1981, pośrednio tę kwestię podejmuje również Cybulski/Wosiak-Śliwa 2001, Cybulski 1992, Gòłąbk 1997, jak również kilka artykułów w Breza 2001 itd.

Problem został rozstrzygnięty poprzez równoległe podawanie (podobnie jak to zostało opisane w punkcie A1) wyrazów hasłowych wyekscerpowanych z najbardziej kompetentnych słowników, przy sprawdzeniu ich (jeżeli to było możliwe) we wspomnianych podręcznikach gramatycznych. Przykłady:

gwës [gvəs] RA EG JT DP CW EB gwësnie [gvəsńe] RA gwësno [gvəsno] RA EG JT CW сигурно/сигуран (gwës), несумњиво, наравно; JT (kò) gwësnoп а
(...)

jabłónka [jabu̯̭ünka] **EG jabłóń** [jabu̯̭üń] **EG jabłóniô** [jabu̯̭üńå] **RA jabónka** [jabunka] **EG JT** *бот.* јабук а (врста)
(...)

kòżderny [ku̯̭ež́derni] **JT kòżdërny** [ku̯̭ež́dərni] **EG kòżden** [ku̯̭ež́den] **EG kòżdi** [ku̯̭ež́di] **RA EG** свак и

C. Podobnie jak w poprzednim punkcie, brak ujednoliconej leksyki w dużej mierze utrudnia ekscerpcję wyrazów hasłowych do nowego słownika kaszubsko-serbskiego. Ani Gòłąbk 2005 przez niejasny i nieujednolicony wybór leksyki (Paždjerski 2007: 70–71), ani Trepczyk 1994 przez zbytnią neologizację, jak również Ramułt 2003 przez swoją archaiczność nie stanowią pewnego źródła wyboru do ekscerpcji.

Ten problem został rozstrzygnięty już poprzez wspomniane krzyżowanie źródeł i, w dużej mierze arbitralnie, na podstawie doświadczenia autora.

D. Dla tego punktu jest charakterystyczne już zacytowane zdanie z Tréder 2009: „Ni mómë jesz dzys ùsztôłcony do kùńca normatiwny kaszëbiznë (...).” Również dziś jest niepewny los kaszubskiego języka literackiego[15]. Tym bardziej, z chęci stworzenia najbardziej reprezentatywnego wyboru, w słowniku kaszubsko-serbskim znowu została zastosowana metoda krzyżowania źrodeł i, jeżeli to było potrzebne, podawanie równoległych wyrazów hasłowych. I chociaż słowniki kaszubskie często podają, które wyrazy są charakterystyczne dla pojedynczych kaszubskich dialektów, w słowniku kaszubsko-serbskim taki zabieg stanowił rzadki przypadek z wyjątkiem bardzo bogatego dialektu słowińskiego.

---

[15] Najbardziej kaszubski język literacki badał J. Treder. Jednak on w swoich pracach (Treder 2001: 216–218, Treder 2005 i Treder 2006: 113–114) wyraźnie nie mówi jaki jest (lub jaki mialby być) język literacki Kaszubów lecz (najbardziej szczegółowo w Treder 2005 i, może najbardziej precyzyjnie w Treder 2009: 42 i dalej) opisuje jakie to „języki literackie” pojawiały się u najbardziej znanych pisarzy kaszubskich. Chodzi oczywiście bardzo często o przedstawicieli różnych kaszubskich grup dialektalnych, a potem również o pisarzy, którzy próbowali stworzyć język uniwersalny mieszaniem cech z różnych dialektów. Bardzo jest interesująca uchwała Rady Języka Kaszubskiego (Uchwała/Ùchwôlënk 2008: 72, 73), gdzie jest powiedziane, że Rada proponuje używanie dwóch rodzajów języka kaszubskiego: „wzorcowego” („standardowego”?) i „regionalnego”. „Wzorcowego” powinni między innymi używać pisarze, a „regionalnego” pisarze w przypadku, kiedy chcą dokonać dialektalnej stylizacji (wewnątrz języka kaszubskiego). Problemem jest jedynie fakt, że nie zostało napisane jak definiować te dwie formy języka kaszubskiego.

2.1.4. Adaptacja imion własnych w języku kaszubskim

Adaptacja imion własnych w języku kaszubskim obejmuje: **A.** problem adaptacji obcych imion własnych *słowiańskich i niesłowiańskich*, **B.** problem prezentacji kaszubskich *toponimów* zaadaptowanych w języku polskim, **C.** problem readaptacji kaszubskich imion własnych (przede wszystkim *nazwisk*) z polskiego na kaszubski (i ich użycie) i problem adaptacji kaszubskich kaszubskich (imię z zestawienia imię + nazwisko).

Kluczowa kwestia wszystkich pytań dotyczących adaptacji imion własnych w języku kaszubskim to jednocześnie kwestia stosunku języka kaszubskiego do polskiego. Mianowicie, przez kilkaset lat użytkownicy języka kaszubskiego podstawowe informacje o „otaczającym świecie” dostawali (i przejmowali) z najbliższego języka – języka polskiego.

Adaptacją imion własnych w języku kaszubskim zajmowały się sporadycznie i niesystematycznie (przez fakt nieistnienia normy) już wspomniane słowniki (podając, z wyboru autora, pewną ilość imion własnych). Po utworzeniu Rady Języka Kaszubskiego (2006), już w pierwszym Biuletynie Rady została częściowo opracowana adaptacja pojedyńczych nazw geograficznych (pojedynczych krajów i miasta Jerozolimy) i kilku imion i nazwisk (Ùchwôlënk 6 2007: 41–43). W następnym 2008 r. Rada jako swój priorytet postawiła standaryzację jak największej liczby imion (imię z zestawienia imię + nazwisko), co zostało ustalone po raz pierwszy (Ùchwôlënk 4, 5, 6, 8 2008: 29–33, 35–41, 43–71, 75–77). Kaszubską toponimię opracował wcześniej F. Lorentz w 1923 r. (przedruk w: Lorentz 2006) i zapisał (własną) fonetyczną ortografią, a dla potrzeb stawiania tablic dwujęzycznych w miejscowościach na Kaszubach został wydany, także w 2006 r., *Polsko-kaszubski słownik nazw miejscowych i fizjograficznych* (Chludziński 2006).

Ten różnorodny materiał posłużył jako podstawa do opracowania adaptacji w kaszubsko-serbskim słowniku, a główny problem jednak stanowiła adaptacja wyrazów kaszubskich na język serbski i pismo cyrylickie. Dziedziny, w których taki zabieg był niezbędny, stanowiły przede wszystkim imiona kaszubskie, nazwy krajów i miast (kaszubskich, polskich i obcych) i, czasami, nazwy niekaszubskich i niepolskich imion. Ułożony materiał zostanie zaprezentowany w części słownikowej, a także, bardziej szczegółowo w Indeksie imion własnych w języku kaszubskim.

Przykład (nazwy geograficzne):

- **Chwaszczëno** [ħvaš́č́əno] Хвашчено с. G Хвашчена I Хвашченом
- **Chwôrzno** [ħvåž́no] Хважно чг. G Хважна I Хважном
- **Chiloniô** [ħilońjå] Хилоњија чг. G Хилоњије I Хилоњијом
- **Chilońsczé Pùstczi** [ħilońš́č́é pu̯üstč́i/püš́č́i] Хилоњшчи Пуишчи чг. G Хилоњшчих Пуишчи I **Хилоњшчим** Пуишчима
- **Chilónka** Хил унк а р. G Хил унк е I Хил унком
- **Cësowô** [cəsovå] Цесова чг. G Цесове I Цесовом
- **Czelno** [č́elno] Челно с. G Челна I Челном
- **Czersk** [č́ersk] Черск г. G Черска I Черском
- **Człëchòwò** [č́u̯əhu̯evu̯e] Чл ехуево* г. G Чл ехуева I Чл ехуевом
- **Czôrnô Dąbrówka** [č́årnå duɱbrufka] Чарна Думбрувка о. G Чарне Думбрувке I Чарном   Думбрувком
- **Damnica** Дамњица о. G Дамњице I Дамњицом
- **Darłowò** [daru̯ovu̯e] Дарлово* г. G Дарлова I Дарловом
- **Darżlëbié** [darž́ləbjé] Даржлеби с. G Даржлебија I Даржлебијем
- **Darżlëbsczé Lasë** [darž́ləbš́č́é lasə] Даржлепскапрашума ш. G Даржлепскепрашуме I Даржлепскомпрашумом
- **Dãbczi** [daɱpč́i] Дамп чи с. G Дамп чија I Дамп чима
- **Dãbnica** [daɱpńica] Дамп њица о. G Дамп њице I Дамп њицом
- **Dãbniczka** [daɱpńiczka] Дамп њичк а о. G Дамп њичк е I Дамп њичком
- **Dãbògòrzé** [daɱbu̯egu̯ež́é] Дамбуегуежи с. G Дамбуегуежија I Дамбуегуежијем

Specyficzne elementy kaszubskiej wymowy zostały oddane w ten sposób, że w piśmie podawano znaki (lub grupę znaków) serbskiej cyrylicy, które w największym stopniu oddają kaszubską wymowę: *ą* [ун/ум], *ã* [ан/ам], *ch* [х], *cz* [ч], *dz* [дз], *dż* [џ], *é* [и], *ë* [е], *i* [и/ј], *ł* [л], *ń* [њ], *ò* [уе], *ó* [у], *ô* [а], *rz* [ж], *sz* [ш], *u* [и], *ù* [уи], *w* [в], *ż* [ж]. Największy problem stanowiły liczne kaszubskie uproszczenia fonetyczne, które często miały taki skutek, że w języku serbskim np. tracono poczucie liczby gramatycznej (np. **Dãbczi** [daɱpč́i] ser. Дамп чи, Dop. lp. Дамп чија Narz. lp. Дамп чима – w jęz. kaszubskim l.mn.). W przypadkach, kiedy drugi wyraz złożonego pojęcia geograficznego stanowił rodzaj fizionimu (wioska, las, rzeka, puszcza itd.), ten wyraz nie został zaadaptowany, a w wyrazach poprzedzających został zaadaptowany tylko rdzeń (np. **Darżlëbsczé Lasë** [darž́ləbš́č́é lasə] Даржлепскапрашума). Charakterystyczny kaszubski sufiks -wò [czyt. -vu̯e], który odpowiada serbskiemu -во, z powodu sposobu wymawiania, jaki nie odpowiada formie gramatycznej, którą prezentuje w języku serbskim (rzecz. r. n. na -o) i jego fleksja wyglądała by zbyt nienaturalnie (Mian. *-вуе: Dop. -ва itd.), został podany jako -во (a sam rdzeń wyrazu w formie zbliżonej do wymowy). To tylko kilka większych wyzwań w procesie adaptacji skomplikowanej fonetyki kaszubskiej na język serbski.

Jeżeli chodzi o adaptację obcych imion własnych na język kaszubski (punkt **A.** w tym rozdziale), wydaje się, że w kaszubskich kręgach normalizacyjnych jeszcze nie dojrzał pomysł, w jaki sposób takiej adaptacji powinno się było dokonać. O tym może przemawiać fakt, że nazwiska kaszubskie są zaadaptowane niejednakowo (czy traktowane są jako obce?[16]), jak również słowiańskie (chociaż, trzeba przyznać, że pewna metoda istnieje, ale ona nie jest określona jako normatywna)[17]. Trzeba przyznać, że to co tutaj zostało przedstawione, odnosi się do niewielkiej liczby kaszubskich (przede wszystkim naukowych) publikacji, podczas gdy ich większość wychodzi albo w języku polskim albo (w literaturze pięknej) podlega w dużej mierze normom indywidualnym samych pisarzy.

Na końcu, jeżeli chodzi o sam kaszubsko-serbski słownik, w nim przede wszystkim będą prezentowane imiona kaszubskie, kaszubskie nazwy ogólnie znanych pojęć geograficznych i kaszubskie toponimy. Kaszubskie imina (w ramach części słownikowej) będą przytaczane na podstawie propozycji Rady Języka Kaszubskiego (Ùchwôlënk 4, 5, 6, 8 2008), kaszubskie toponimy na podstawie Chludziński 2006, a międzynarodowe pojęcia geograficzne na podstawie skrzyżowań ze słowników S. Ramułta, J. Trepczyka i E. Gòłąbka.

3. Struktura słownika

3.1. Wygląd hasła słownikowego

Standardowe hasło w kaszubsko-serbskim słowniku będzie miało następujący wygląd (przykład w 2.1.3. B):

> **wyraz hasłowy** [wymowa w zmodyfikowanym zapisie fonetycznym] **SKRÓT ŹRÓDŁA** 1. SKRÓT ŹRÓDEŁ ODNOSZĄCY SIĘ DO OBU POKREWNYCH FORM [nie jest obowiązkowy] serbskie określenie; pokrewne określenie 2. drugie określenie SKRÓT ŹRÓDEŁ ODNOSZĄCY SIĘ TYLKO DO OKREŚLENIA, ZA KTÓRYM STOI [nie jest obowiązkowy], wyrażenie [jeżeli istnieje] tłumaczenie idiomu na język serbski

Tylko w wyjątkowych przypadkach w bloku hasłowym będą zawarte również pewne skróty zapisane kursywą. Między nimi najczęstsze zapewne będą ‘зоол.’ i ‘бот.’ do oznaczenia gatunków roślin i zwierząt, a pozostałe będą używane niesystemowo lecz tylko, żeby rozwiać pewne wątpliwości, np. ‘**człónk** [ču̯unk] **RA EG JT** 1. анат. чл анак 2.прав. чл ан RA 3. анат. уд;полни уд JT’ itd.

---

[16] Np. w Tréder 2009: 18 mamy i „Topòlińskô” i „Meinartowicz” (chociaż większość polskich nazwisk w tej publikacji została skaszubiona, a imiona – nie).

[17] Tak samo (Tréder 2009: 18) mamy: „Dùliczenkò”, „Mikkòla”, ale: „Pazdziersczi” i „Paždjerski” (Biuletyn 2007: 148, 64).

3.2. Aparatura dodatkowa

3.2.1. Szkic gramatyczny

Jak już wcześniej wspomniano (2.1.3. B) niejasny status normy gramatycznej w języku kaszubskim w dużej mierze utrudnia ułożenie krótkiego gramatycznego przeglądu języka kaszubskiego. W przypadku słownika kaszubsko-serbskiego będzie ona bazować na podobnych przeglądach gramatycznych opublikowanych w Cybulski 1992 i Cybulski/Wosiak-Śliwa 2001, gdzie autorzy mieli podobną sytuację (trzeba było zaproponować gramatykę języka literackiego bez zdefiniowanej normy literackiej), ewentualnie je korygując z pomocą Gòłabk 1997, który znany kaszubista J. Treder oznacza jako zalążek gramatyki normatywnej (Tréder 2009: 43).

Ponieważ chodzi o podstawowy słownik, szkic również nie może mieć za dużej objętości. Oprócz podstawowych informacji fonetycznych, które mają umożliwić opanowanie grafii kaszubskiej i sposobu czytania pojedynczych głosek, szkic będzie zawierał informacje o fleksji wyrazów odmiennych w języku kaszubskim, żeby użytkownik mógł wyrazy zaprezentowane w części słownikowej doprowadzić w odpowiedni kontekst w zdaniu.

3.2.2. Indeks nazw geograficznych

Jak już wcześniej napisano (2.1.4., tam również przykłady), Indeks nazw geograficznych w języku kaszubskim przyniesie wybór najbardziej znanych kaszubskich toponimów.

Wygląd hasła w indeksie:

> **wyraz hasłowy w języku kaszubskim** [wymowa w modyfikowanym zapisie fonetycznym] serbska adaptacja toponimu w mianowniku [,] skrót w języku serbskim oznaczający rodzaj toponimu G [oznaka dopełniacza] serbska adaptacja toponimu w dopełniaczu I [oznaka narzędnika] serbska adaptacja toponimu w narzędniku.

3.2.3. Indeks serbsko-kaszubski

Mając na uwadze małą produkcję wydawniczą książek w języku kaszubskim, jak również ich małą dostępność i powszechność, słownik kaszubsko-serbski ma funkcję przede wszystkim informacyjną, ma za zadanie zapoznać potencjalnego użytkownika z jedną mało znaną leksyką słowiańską i jej stosunkami z leksykami w innych językach słowińskich. Serbsko-kaszubski indeks natomiast umożliwi użytkownikowi aktywne używanie słownika i da możliwość wyszukania wyrazów kaszubskich potrzebnych użytkownikowi, bazując na materiale już opublikowanym w słowniku, a ułożonym w przeciwnym kierunku. Bedzie miał prostą strukturę:

> wyraz hasłowy w języku serbskim · *odpowiednik w języku kaszubskim*

a wszystkie pozostałe dane będzie można znaleźć w ramach części słownikowej.

Cytowana literatura

Bolduan 1997: T. Bolduan, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 1997.

Boryś/Popowska-Taborska 1994–2010: *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. I–VI, red. W. Boryś, H. Popowska-Taborska, Warszawa 1994–2010.

Breza 2001: *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, red. E. Breza, Opole 2001.

Breza/Treder 1981: E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk 1981.

Bréza 2007: *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007*, red. É. Breza, Gduńsk 2007.

Chludziński 2006: *Polsko-kaszubski słownik nazw miejscowych i fizjograficznych. Pòlskò-kaszëbsczi słowôrz miestnëch ë fizjografnëch mión*, red. A. Chludziński, Gdańsk 2006.

Cybulski 1992: M. Cybulski, *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka kaszubskiego*, w: E. Gołąbk, *Rozmówki kaszubskie*, Gdynia 1992, s. 276–289.

Cybulski/Wosiak-Śliwa 2001: M. Cybulski, R. Wosiak-Śliwa, *Ùczimë sã pò kaszëbskù. Książka pomocnicza dla klas starszych*, Gdańsk 2001.

Derdowski 1990: H. J. Derdowski, *Słowniczek*, w: *O panu Czorlińscim co do Pucka po sece jachoł. Zełgoł dlo swojech druchów kaszubściech Jarosz Derdowski* [przedruk], Gdańsk 1990 (Toruń 1880).

Hilferding 1862: [*Słownik*], w:. Гильфердингъ, *Остатк и сл авянъ на южномъ берегу Бал тийск аго моря*,Санктпетербургъ 1862, s. 169–191 [przedruk wydawnictwa bibliard. ru, bez roku wydania, zakupione w 2010 r.].

Gołąbk 1992: E. Gołąbk, *Rozmówki kaszubskie*, Gdynia 1992.

Gòłąbk 1997: E. Gòłąbk, *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù*, Gduńsk 1997.

Gòłąbk 2005: E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.

Horodyska 1984: H. Horodyska, *Przyczyny niepublikowania „Nowych materiałów do słownika pomorskiego czyli kaszubskiego" Stefana Ramułta*, w: „Pomerania", 9/1984, s. 8–11.

Horodyska 1993: H. Horodyska, *Wstęp*, w: S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego. Cz. II*, Kraków 1993, s. VI–XXIX.

Horodyska 1995: H. Horodyska, *O Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego Stefana Ramułta*, w: *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Warszawa 25 kwietnia 1994*, red. H. Horodyska, s. 1995.

Kurzowa/Zgółkowa 1992: Z. Kurzowa, H. Zgółkowa, *Słownik minimum języka polskiego*, Poznań 1992.

Kwiatkòwskô/Bòbrowsczi 2003: K. Kwiatkòwskô, W. Bòbrowsczi, *Twój pierszi słowôrz. Słowôrz kaszëbskò-pòlsczi*, Gdańsk 2003.

Labuda 1960: A. Labuda, *Słowniczek kaszubski*, Warszawa 1960.

Labuda 1981: A. Labuda, *Słownik polsko-kaszubski*, red. nauk. J. Treder, Gdańsk 1981.

Labuda 1982: A. Labuda, *Słowôrz kaszëbsko-polsczi*, red. nauk. E. Breza, Gdańsk 1982.

Labuda 1986: A. Labuda, *Moja droga kaszubska*, w: J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986, s. 208–226.

Lorentz 1908–1912: F. Lorentz, *Slovintzisches Wörterbuch*, t. I–II, St. Petersburg 1908–1912.

Lorentz 1958–1983: F. Lorentz, *Pomoranisches Wörterbuch*, t. I–V, red. F. Hinze, Berlin 1958–1983.

Lorentz 2006: F. Lorentz, *Polskie i kaszubskie nazwy miejscowości na Pomorzu kaszubskim*, Gdynia 2006 [przedruk].

Paždjerski 2006: Д. В. Пажђерски, *Кашуп ск а језичк а норма – историја, тренутно стање иперспективе развоја*, w: *110 годинаполонистик е уСрбији. Зборник радова. 110 lat polonistyki w Serbii. Praca zbiorowa*, red. П. Буњак, Београд 2006, s. 101–109.

Paždjerski 2007$_1$: D. V. Paždjerski, *„Kaszëbsczi słowôrz normatiwny" Eùgeniusza Gòłąbka – metodologòwi warstat*, w: *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007*, red. É. Bréza, Gduńsk 2007, s. 64–72.

Paždjerski 2007$_2$: D. V. Paždjerski, *„Kaszëbsczi słowôrz normatiwny" Eùgeniusza Gòłąbka – warsztat metodologiczny*, w: *Biuletyn Rade Języka Kaszubskiego. Rok 2007*, red. E. Breza, Gdańsk 2007, s. 64–72.

Paždjerski 2009: D. V. Paždjerski, *Kaszubskie wątki w Słowniku etymologicznym jezyka serbskiego*, „Acta Cassubiana" XI/2009, s. 37–56.

Pioch 2001: D. Pioch, *Kaszëbë. Zemia i lëdze. Podręcznik języka kaszubskiego z ćwiczeniami*, Gdańsk 2001.

Pobłocki 1887: S. Pobłocki, *Słownik kaszubski z dodatkiem idyotyzmów chełmińskich i kociewskich*, Chełmno 1887.

Popowska-Taborska 1994: H. Popowska-Taborska, *Wstęp*, w: W. Boryś, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. I: A–Č, red. H. Popowska-Taborska, Warszawa 1994, s. 7–29.

Popowska-Taborska 1996: H. Popowska-Taborska, *Dzieje kaszubskiej leksykografii*, w: H. Popowska-Taborska, W. Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa 1996, s. 11–66.

Popowska-Taborska 2001: H. Popowska-Taborska, *Leksykografia kaszubska*, w: *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, red. E. Breza, Opole 2001, s. 243–253.

Popowska-Taborska 2002: H. Popowska-Taborska, *Leksykografia*, w: *Język kaszubski. Poradnik Encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2002, s. 122–129.

Popowska-Taborska 2006: H. Popowska-Taborska, *Leksykografia*, w: *Język kaszubski. Poradnik Encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 141–150.

Ramułt 2003: S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego. Scalił i znormalizował J. Treder*, Gdańsk 2003^2 (Kraków 1893^1).

Roppel 1995: L. Roppel, *Stefan Ramułt. Szkic biograficzny – w 25-lecie zgonu*, w: *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Warszawa 25 kwietnia 1994*, red. H. Horodyska, s. 87–104.

Seretny 1993: A. Seretny, *A co to takiego? Obrazkowy słownik języka polskiego*, Kraków 1993.

Stieber/Popowska-Taborska 1964–1978: *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, t. I–XV, red. Z. Stieber, H. Popowska-Taborska, Wrocław 1964–1978.

Sychta 1967–1976: B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII, Wrocław 1967–1976.

Treder 1992: J. Treder, *Materiały słowińskie w słownikach Stefana Ramułta*, w: *Materiały II konferencji słowińskiej. Łeba 11–13. 05. 1992*, red. J. Treder, s. 145–161.

Treder 1995$_1$: J. Treder, *Słownik kaszubski Ramułta po stu latach*, „Gdańskie Studia Językoznawcze", VI/1995, s. 7–55.

Treder 1995$_2$: J. Treder, *Wpływ „Słownika" Ramułta na postawy elit kaszubskich*, w: *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Warszawa 25 kwietnia 1994*, red. H. Horodyska, s. 143–153.

Treder 2005: J. Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005.

Tréder 2009: J. Tréder, *Spòdlowô wiédza ò kaszëbiznie*, Gdańsk 2009

Trepczyk 1994: J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, t. I–II, Gdańsk 1994.

Urbańczyk 1995: S. Urbańczyk, *Dramat Stefana Ramułta*, w: *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN. Warszawa 25 kwietnia 1994*, red. H. Horodyska, s. 45–55.

Ùchwôlënk 3 2007: *Ùchwôlënk Nr 3/RKJ/07 z dnia 26-06-2007 r...*, w: *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007*, red. É. Bréza, Gduńsk 2007, s. 31.

Ùchwôlënk 6 2007: *Ùchwôlënk Nr 6/RKJ/07 z dnia 8-12-2007 r...*, w: *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007*, red. É. Bréza, Gduńsk 2007, s. 41–43.

Ùchwôlënk 4 2008: *Ùchwôlënk Nr 4/RKJ/08 z dn. 18.04.2008 r...*, w: *2008. Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, red. É. Bréza, Gduńsk/Gdańsk 2008, s. 29–33.

Ùchwôlënk 5 2008: *Ùchwôlënk Nr 5/RKJ/08 z dn. 13.06.2008 r...*, w:: *2008. Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, red. É. Bréza, Gduńsk/Gdańsk 2008, s. 35–41.

Ùchwôlënk 6 2008: *Ùchwôlënk Nr 6/RKJ/08 z dn. 17.10.2008 r...*, w: 2008. Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, red. É. Bréza, Gduńsk/Gdańsk 2008, s. 43–71.

Ùchwôlënk 8 2008: *Ùchwôlënk Nr 8/RKJ/08...*, w: *2008. Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, red. É. Bréza, Gduńsk/Gdańsk 2008, s. 75–77.

Zasady 1975: *Zasady pisowni kaszubskiej*, Gdańsk 1975.

WYBRANE ZAGADNIENIA TEOLOGICZNE W POEZJI KASZUBSKIEJ

Elżbieta Bugajna

Światy teologii i literatury, dwa jakże odrębne sposoby pochylenia się nad człowiekiem, wbrew pozorom mają ze sobą przynajmniej dwa punkty styczne: słowo (w tym Słowo) i człowieka[1]. Jak pisze M. Gogacz, człowiekowi jest potrzebne Słowo, to ostatecznie wybrane, znalezione i ukochane, Słowo, które jest Bogiem[2]. Literatura, najbardziej bodaj poezja, przekazuje obraz Boga utrwalony w świadomości ludu Bożego, w świadomości każdego człowieka. Może to być obraz zgodny z nauką katolicką albo niepełny, fragmentaryczny, niekiedy niedopowiedziany, czasami dookreślony w sposób nieuprawniony, często nawet zafałszowany. W jaki sposób poeci kaszubscy kreują obraz Boga? Do analizy posłużą wybrane fragmenty utworów poetyckich nawiązujących w swej warstwie treściowej do Boga Stwórcy. Interpretacji podlegać będzie zagadnienie stworzenia świata oraz działania Boga jako Stworzyciela.

Literatura dotycząca stworzenia Kaszub jest niezwykle bogata. Obfituje w legendy i baśnie. Najbardziej znanym spośród nich jest wierszowana historia Jana Karnowskiego *Jadamòwi rôj*. Odwołuje się ona do stereotypowych wyobrażeń związanych z aktem stwórczym, wiarą we wszechmoc Boga; pojawiają się w niej nawet anioły, a z rzeczy ostatecznych niebo.

---

[1] E. Bugajna, *Literatura kaszubska a teologia*, w: Z. Zielonka (red.), *Literatura kaszubska w nauce – edukacji – życiu publicznym*, Gdańsk 2007, s. 189.

[2] Podaję za: J. S. Pasierb, *Skrzyżowanie dróg*, Pelplin 2002, s. 222.

Czedë Pón Bóg zemiã stwòrził
I ju kwiatë rosłe na ni,
Tedë rãce swòje złożił,
Patrzôł z nieba cëchò na nie.

Patrzôł na to, co òn zrobił
I sã w sercu swòjim cesził,
Kòżdi aniół tedë spiesził,
Wszechmòcnégò głosno sławił.

Bez dyskusji, jako powszechnie przyjmowana prawda w teologii katolickiej i nie tylko, pozostaje kwestia stworzenia świata przez Boga. Bóg i Stwórca to dwa pojęcia pozostające ze sobą w nierozdzielnym związku, utożsamiające się w mentalności przeciętnego chrześcijanina[3]. Poeta nawiązuje tu do opisu stworzenia świata z Księgi Rodzaju 1, 1–26, a zwłaszcza do 1,1: *Na początku Bóg stworzył niebo i ziemię.* Słowa te odnajdujemy w najstarszych symbolach wiary, w Symbolu Apostolskim: *Wierzę w Boga, Ojca Wszechmogącego, Stworzyciela nieba i ziemi* oraz w Symbolu Nicejsko-Konstantynopolitańskim: *Wierzę w jednego Boga, Ojca Wszechmogącego, Stworzyciela nieba i ziemi, wszystkich rzeczy widzialnych i niewidzialnych.* Interesująca nas kwestia: „Stworzyciela nieba i ziemi” kieruje naszą uwagę ku aktowi stwórczemu. W pierwszych słowach Pisma Świętego zostały zawarte trzy stwierdzenia: wieczny Bóg dał początek temu wszystkiemu, co istnieje poza Nim; tylko On jest Stwórcą[4]. Bóg jest wieczny, to znaczy istniał przed stworzeniem świata – wchodzimy tu w zagadnienia związane z powstaniem czasu; wszystko stworzył, stworzył sam – to znaczy nie było innego podmiotu stwarzającego.

Katecheza o stworzeniu, jak podaje Katechizm Kościoła Katolickiego, ma pierwszorzędne znaczenie[5]. Udziela odpowiedzi na podstawowe pytania, pytania o charakterze egzystencjalnym, jakie stawiali sobie ludzie, snując refleksję na temat swojego miejsca w świecie: Jaki jest nasz początek? Skąd się wszystko wzięło? Po co żyjemy? Jaki jest nasz cel? Spośród podanych pytań najważniejsze są pytania o początek i o cel. Decydują one o sensie życia człowieka, jego bytności wśród innych stworzeń.

Słowa: stworzenie – tworzenie mają swój odpowiednik w łacińskim *creare, producere, condere, facere*, zaś w greckim *δημιούργειν, κτίειν, ποίειν*, a w hebrajskim: *bara*[6]. Czasownik *bara* ma zawsze jako podmiot Boga. Prawda o stworzeniu znalazła swój wyraz w Soborach: Laterańskim IV (1215) i Watykańskim I (1869–1870).

---

[3] Zob. J. Buxakowski, *Stwórca i stworzenie*, Pelplin 1998, s. 15.

[4] Katechizm Kościoła Katolickiego 290, Poznań 1994.

[5] Katechizm Kościoła Katolickiego 282, Poznań 1994.

[6] Podaję za: J. Buxakowski, *Stwórca i stworzenie*, Pelplin 1998, s. 43.

Jest prawdą objawioną, że: 1. Cały wszechświat został stworzony przez Boga; 2. Wszechświat został stworzony z „niczego" w pojęciu teologicznym[7]. Dwa pojęcia użyte w Rdz 1,1 „niebo" i ziemia" w języku biblijnym oznaczają całą rzeczywistość stworzoną. Ponieważ Bóg jest Stwórcą, istniał on przed stworzeniem.

Kolejny nośny aspekt teologiczny stanowi jeden z przymiotów Boga: wszechmoc. Już w starożytnych symbolach wiary wszechmoc Boża jest wymieniana jako jedyny przymiot: „w Boga Ojca Wszechmogącego". Co to znaczy, że Bóg jest wszechmocny, wszechmogący? Źródłosłów polski wskazuje na dwie podstawy: wszystko mogący. Można tu wskazać zarówno sam fakt stworzenia świata z niczego (*creatio ex nihilo*), jak i dalsze ingerowanie w życie stworzeń. Wszechmocny Bóg ma moc powoływania z niebytu, z nicości do bytu[8]. Wszechmoc Boża objawia się w powołaniu z nicości do istnienia wszystkich stworzeń i podtrzymywania tychże stworzeń w istnieniu[9].

Wyjaśniając podany termin, mówimy, iż Pana Boga nazywamy Wszechmogącym, gdyż może uczynić wszystko, co zechce. Bóg, mający istnienie z siebie samego, dał początek wszelkiemu istnieniu jako wszechmocny. Znaczy to, że wszystko cokolwiek czyni, czyni własną mocą, tak w sobie jak i poza sobą. Nie znaczy to jednak, że może on spełniać wszystkie nasze zachcianki i życzenia. Bóg jest Wszechmogący, to jest wszystko może uczynić, co nie byłoby pojęciowo sprzeczne i co nie byłoby sprzeczne z jego naturą. Podana interpretacja słowa Wszechmogący jest rozpowszechniana tylko w Kościele Zachodnim. W wyznaniach wiary Kościoła Wschodniego w miejscu nazwy łacińskiej *Omnipotens* – Wszechmogący spotykamy nazwę grecką *Wszechwładny*.

Pojawiające się ograniczenia wszechmocy Boga prowadzą do postawienia pytania: czy Bóg jest naprawdę wszechmocny? Wyjaśnienia należy szukać w rozumieniu pojęcia wolności. Wolności nie należy interpretować jako potencjalnej możliwości czynienia czegokolwiek, a zwłaszcza tego, co dla danego bytu jest złe lub sprzeczne z naturą. Bóg nie uczyni niczego, co byłoby złe dla jego stworzenia.

Następny temat teologiczny, który wystąpił w omawianym wcześniej tekście Jana Karnowskiego, dotyczy istnienia aniołów. Wypowiadał się na ten temat Sobór Laterański IV: Bóg „równocześnie od początku czasu stworzył z nicości jeden i drugi rodzaj stworzeń, stworzenia duchowe i materialne, to znaczy aniołów i świat ziemski, a na końcu człowieka, który złożony z duszy i ciała łączy w sobie świat duchowy i materialny"[10].

---

[7] *ABC teologii dogmatycznej. Notatki z wykładów ks. prof. R. E. Rogowskiego*, Wrocław 2010, s. 26.

[8] Czy jest coś, co byłoby niemożliwe dla Pana? – czytamy w Rdz 18,14.

[9] Jan Paweł II, *Wierzymy w Boga Ojca Stworzyciela [w] Nauka Kościoła o Bogu Ojcu. Wybór dokumentów,* Gniezno 1999, s. 132.

[10] Katechizm Kościoła Katolickiego 327, Poznań 1994.

Aniołowie są istotami duchowymi, to znaczy niecielesnymi. Ich istnienie jest prawdą wiary, udokumentowaną w Piśmie Świętym. Aniołowie są sługami i wysłannikami Boga. Niezwykle istotną cechą ich posługi jest posłannictwo. Mają do spełnienia odpowiednie, konkretne misje, np. upomnienie, pomoc w nawróceniu, wsparcie w wykonaniu zadania. Posiadają rozum i wolę. Są stworzeniami osobowymi i nieśmiertelnymi. Przewyższają doskonałością wszystkie stworzenia widzialne.

W poezji kaszubskiej występują utwory stanowiące parafrazę prawdy o stworzeniu świata i człowieka. Za jedną z takich wariacji na temat stworzenia należy uznać jeden z wcześniejszych utworów Jaromiry Labuddy pod tytułem *Stwórzba*. Znajduje się on w tomiku poetyckim *Kôrba cëchòtë*, wydanym w 1986 roku[11]. Tekst ten recytowano w czasie wizyty Jana Pawła II w Gdyni w 1986 roku:

Stwórzba

na zôczątkù bëło mòrze
chtërno stwòrzëło lud
na swój òbrôz i pòdobã
a pònemù tchnãło w naji swòje żëcé
dlôte w mòdlëtwie czësti jak bùrsztin
rôczimë z nôwiarą w zmartwëchwstanié
żebë w codzennym żëcym
zachòwac przëkôzania zemi

Tytuł wiersza *Stwórzba* wprowadza w świat trudu i pracy. Poetka wybrała postać rzeczownika *stworzenie* z sufiksem –ba: *stwórzb*a. Spotykamy go np. w takich formach jak *rôczba* (zaproszenie), *żëczba* (życzenie). W warstwie treściowej niezwykle istotny jest początek utworu: *na zôczątkù – na początku.* Stanowi on nawiązanie do pierwszego wersetu Księgi Rodzaju: *Na początku Bóg stworzył niebo i ziemię* (Rdz 1,1). Wyraz „na początku" (od hebr. *bereszith* – przód, głowa) wskazuje wyraźne zaznaczenie absolutnego początku wszechrzeczy[12]. W utworze J. Labuddy nastąpiła całkowita reinterpretacja biblijnego pierwowzoru: na początku było morze, a nie Bóg. Morzu przypisane zostały właściwości podmiotu tworzącego, stwórcy. Gdybyśmy chcieli pokusić się o próbę wyjaśnienia tego pomysłu, należałoby pójść w kierunki symboliki i powiązać morze, a dokładnie Bałtyk z ludźmi osiadłymi na jego południowym krańcu, Kaszubami. Morze daje im życie, niejako stwarza ich, gdyż daje szeroko pojętą pracę, karmi, jest podstawą ich dobrobytu. W swym wierszu poetka łączy w całość biblijny mit o stworzeniu świata z elementami wiary chrześcijańskiej: wiara w zmartwychwstanie, modlitwa, przykazania[13].

---

[11] J. Labudda, *Kôrba cëchòtë*, Gdańsk 1986.

[12] J. Buxakowski, *Stwórca i stworzenie*, Pelplin 1998, s. 23.

[13] L. Gołąbek, *Wątki biblijne w poezji kaszubskiej*, www.skarbicakaszubska.pl

Innym ciekawym pomysłem opartym na początkach stworzenia, a dokładniej stworzenia człowieka i świata aniołów, są utwory Idy Czaja, zawarte w tomiku *Przechlastłô idila*[14]. Poetka dokonuje swoistej reinterpretacji stosunków panujących między aniołami, dokonuje antropomorfizacji, przypisując im uczucia ludzkie, choć tak naprawdę nie jesteśmy w stanie tego poznać. Warto zwrócić uwagę na dwa fragmenty:

A zemia bëła brzadowô
Czej jã dôł Jadamòwi
I dôł mù wszëtkò co stwòrził
I dôł to, co jesz miôł stwòrzëc

[I przeklãtô òsta zemia]

Bóg, Stwórca świata, stworzył otaczający człowieka świat, stworzył ziemię, która obfitowała we wszelkie bogactwa. Uczynił człowieka odpowiedzialnym za wszystko, co na niej się znajduje: świat zwierząt i roślin, glebę, zasoby naturalne, wodę i powietrze.

Cëż, że rôz w żëcym
Pòłącził kawel
Anioła z diôbłã
Miłotą wstec

Wërwasë anioła

Czy jest możliwe uczucie między aniołem i diabłem? Według nauki katolickiej diabeł, zwany szatanem, to anioł, który odwrócił się od Boga. Aniołowie niewierni istnieją w wiecznej wrogości wobec Boga i jego stworzeń. Ich pochodzenie nie jest zbyt jasne. Na podstawie dwóch fragmentów Pisma Świętego[15] możemy wnioskować, że aniołowie szatana byli niegdyś aniołami Boga, którzy za grzech pychy utracili dawne łaski. W tradycji istnienie i działalność szatanów nie były kwestionowane. Prawda ta jest dogmatem z powszechnego nauczania. Ponieważ niektórzy współcześni teologowie próbowali interpretować biblijne wypowiedzi o szatanie w sensie symbolicznym, prawdę o szatanie przypomniał papież Paweł VI w przemówieniach z 29 VI i 15 IX 1972, a ponadto z polecenia Kongregacji Doktryny Wiary opublikowano specjalne opracowanie *Wiara chrześcijańska i demonologia*[16].

---

[14] I. Czaja, *Przechlastłô idila*, Gdańsk 1999.

[15] 2P 2,4: *Jeżeli bowiem Bóg aniołom, którzy zgrzeszyli, nie odpuścił, ale wydał ich do ciemnych lochów Tartaru, aby byli zachowani na sąd;* Jud 6: *i aniołów, tych, którzy nie zachowali swojej godności, ale opuścili własne mieszkanie, spętanych wiekuistymi więzami zatrzymał w ciemnościach na sąd wielkiego dnia.*

Odwołując się do tekstu utworu poetyckiego Idy Czaja, możemy stwierdzić, że poezja rządzi się swoimi prawami. Obowiązuje zasada wolności twórczej. Głównym motywem charakteryzującym poezję Idy Czaja jest miłość między mężczyzną i kobietą, odsłaniana z perspektywy kobiety[17]. Odwołanie się do motywu anioła i diabła wskazuje na różnice między obu płciami, podkreśla odmienność, która wydaje się nie do pogodzenia. Jednak miłość nie zważa na żadne przeciwieństwa. Czy miłość Boża, miłosierdzie jest w stanie podnieść z upadku szatana?

Od wieków poeci czerpali z tematyki biblijnej, zwłaszcza z tematyki związanej z powstaniem świata, z początkiem stworzenia. Biblia dostarczała inspiracji, podawała gotowe wzory, dostarczała motywów. Również rozwijająca się od ponad 150 lat literatura kaszubska podąża utartymi szlakami. Sposób ukazania Boga w poezji kaszubskiej nie odbiega od utrwalonych wzorców. Literatura piękna w różny sposób ukazuje obraz Boga: może to być obraz zgodny z nauką Kościoła, ze zmysłem wiary ludu Bożego (*sensus fidei*), z utartymi poglądami i wyobrażeniami, może również odbiegać, reinterpretować znane motywy. Literackie parafrazy stanowią o bogactwie danego narodu, potwierdzają żywotność idei zawartych na kartach Pisma Świętego, które jest Księgą Życia, jest Słowem Boga skierowanym do człowieka.

---

[16] Por. *ABC teologii dogmatycznej. Notatki z wykładów ks. prof. R. E. Rogowskiego*, Wrocław 2010, s. 38.

[17] L. Gołąbek, *Wątki biblijne w poezji kaszubskiej*, www.skarbnicakaszubska.pl

2012

Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

ZKP
ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka
Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego
2012

Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2012

KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ
ZRZESZENIÉ
Gduńsk 2012

Nôùkòwi redaktor:
Édward Breza

Redaktor tomù:
Bòżena Ùgòwskô

Kòrekta pòlsczich tekstów:
Bòżena Ùgòwskô

Kòrekta kaszëbsczich tekstów:
Danuta Pioch, Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Graficzné òbrobienié i projekt òbkłôdczi:
Pioter Geisler

Copyright by Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
Gduńsk 2012

ISSN 1899-4318

Wëdôwca:

Kaszubi.pl

Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20–23, 80–837 Gduńsk
tel. 58 301 27 31, fax 58 346 26 13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka dëtkóm Minystra Administracji i Cyfrizacji

Ministerstwo
Administracji
i Cyfryzacji

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji

Redaktor naukowy:
Edward Breza

Redaktor tomu:
Bożena Ugowska

Korekta tekstów polskich:
Bożena Ugowska

Korekta tekstów kaszubskich:
Danuta Pioch, Eugeniusz Pryczkowski

Opracowanie graficzne i projekt okładki:
Piotr Geisler

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Gdańsk 2012

ISSN 1899-4326

Wydawca:

Kaszubi.pl

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20–23, 80–837 Gdańsk
tel. 58 301 27 31, fax 58 346 26 13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

SPISËNK ZAMKŁOSCË / SPIS TREŚCI

Edward Breza
WSTĘP 9

PÒSTANOWIENIA RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA
UCHWAŁY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 11

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/2012 Z DNIA 07.03.2012 r.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ.
1. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z SAKRAMENTÃ MAŁŻEŃSTWA
Uchwała Nr 1/RJK/12 z dnia 07.03.2012 r.
w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego.
1. Słownictwo związane z sakramentem małżeństwa 12

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/2012 Z DNIA 20.04.2012 r.
W SPRAWIE ZAZNACZIWANIÔ LABIALIZACJI W KASZËBSKÒJÃZËKÒWËCH TEKSTACH PISÓNËCH
Uchwała Nr 2/RJK/12 z dnia 20.04.2012 r.
w sprawie zaznaczania labializacji w kaszubskojęzykowych tekstach pisanych 16

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/2012 Z DNIA 20.04.2012 r.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ.
2. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z DODOMÃ KÙLTU
Uchwała Nr 3/RJK/12 z dnia 20.04.2012 r.
w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego.
2. Słownictwo związane z domem kultu 17

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/2012 Z DNIA 20.04.2012 r.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ.
3. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ ZE SWIÃTOWANIM, PÒSZCZENIM I RELIGIJNYM ŻËCYM
Uchwała Nr 4/RJK/12 z dnia 20.04.2012 r.
w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego.
3. Słownictwo związane ze świętowaniem, poszczeniem i życiem religijnym 23

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/2012 Z DNIA 29.06.2012 r.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ.
4. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z BÒŻIM ÒBJAWIENIM
Uchwała Nr 5/RJK/12 z dnia 29.06.2012 r.
w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego.
4. Słownictwo związane z objawieniem Bożym 29

ÙCHWÔLËNK NR 6/RJK/2012 Z DNIA 29.06.2012 r.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ.
5. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z TRADICYJNYMA PÒLSCZIMA ZWËKAMA I PRIWATNYMA ÙROCZËSTOSCAMA
Uchwała Nr 6/RJK/12 z dnia 29.06.2012 r.
w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego.
5. Słownictwo związane z tradycyjnymi zwyczajami polskimi i uroczystościami prywatnymi 34

ÙCHWÔLËNK NR 7/RJK/2012 Z DNIA 29.06.2012 r.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY
Z GRAMATICZNĄ TERMINOLOGIĄ – FLEKSJÔ
Uchwała Nr 7/RJK/12 z dnia 29.06.2012 r.
w sprawie stosowania słownictwa związanego z terminologią gramatyczną – fleksja 36

ÙCHWÔLËNK NR 8/RJK/2012 Z DNIA 04.10.2012 r.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY
Z GRAMATICZNĄ TERMINOLOGIĄ – SKŁADNIÔ
Uchwała Nr 8/RJK/12 z dnia 04.10.2012 r.
w sprawie stosowania słownictwa związanego z terminologią gramatyczną – składnia 40

ÙCHWÔLËNK NR 9/RJK/2012 Z DNIA 04.10.2012 r.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ JOTACJI W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ
Uchwała Nr 8/RJK/12 z dnia 04.10.2012 r.
w sprawie stosowania jotacji w języku kaszubskim 44

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ
SPARŁÃCZONÉ Z PROWADNYM TEMATÃ........................ 45

Édwôrd Bréza
KASZËBSCZÉ LËDOWÉ, LITURGICZNÉ I LËTERACCZÉ
PÒZWË (SWIÃTÓW) BÒŻI MATCZI........................ 46

Elżbiéta Bùgajnô
W SWIECE RELIGIJNY PÒEZJI........................ 67

Daniel Kalinowsczi
PÒEZJÔ KASZËBSCZICH DËCHÒWNËCH. MÒŻLËWÒTË I ÒGRAŃCZENIA 71

Adela Kùik-Kalinowskô
MIDZËRELIGIJNÉ RELACJE WE WSPÒMNIENIOWI PROZE ANNË ŁAJMING........................ 81

Wanda Lew-Czedrowskô
WIARA W ŻËCYM I PRZIGÒDACH REMÙSA 89

Dariusz Majkòwsczi
RELIGIJNÔ SŁOWIZNA W CZĄDNIKÙ *ZWÓNK KASZËBSCZI*........................ 97

Danuta Pioch
ÒDBICÉ RELIGIJNOTË KASZËBÓW W PRZËSŁOWIACH I FRAZEÒLOGIZNACH 102

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
KASZËBIZNA W KÒSCELE........................ 110

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
KÒSCELNÔ KÒMISJÔ KPZ (2004–2007)
W PROCESU WCHÔDANIÔ KASZËBIZNË DO LITURGII KÒSCOŁA........................ 116

Karolëna Serkòwskô
RELIGIJNOSC KASZËBÓW W LËDOWIM KÙŃSZCE........................ 122

Danuta Stanulewicz, Gduńsczi Ùniwersytet
KASZËBIZNA JAKNO JÃZËK RELIGII – PÒZDRZATCZI MŁODZËZNË 128

Bòżena Ùgòwskô
PÒBÒŻNOSC LËDOWÔ NA KASZËBACH 142

Jadwiga Zeniukòwô, Institut Slawisticzi PAN, Warszawa
KÔZANIA W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ I JICH ROLA
W BÙDOWANIM APARTNÉGÒ ÙWÔŻANIÔ KASZËBIZNË........................ 160

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ
NIE SPARŁÃCZONÉ Z PROWADNYM TEMATÃ 171

Duszan-Vladislav Paždjersczi
DALSZÔ ROBÒTA NAD KASZËBSKÒ-SERBSCZIM SŁOWARZÃ – WËBRÓNÉ PROBLEMË 172

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE
ZWIĄZANE Z TEMATEM PRZEWODNIM 181

Edward Breza
KASZUBSKIE LUDOWE, LITURGICZNE I LITERACKIE NAZWY (ŚWIĄT) MATKI BOŻEJ 182

Elżbieta Bugajna
W ŚWIECIE POEZJI RELIGIJNEJ 203

Daniel Kalinowski
POEZJA KASZUBSKICH DUCHOWNYCH. MOŻLIWOŚCI I OGRANICZENIA 207

Adela Kuik-Kalinowska
RELACJE MIĘDZYRELIGIJNE W PROZIE WSPOMNIENIOWEJ ANNY ŁAJMING 217

Wanda Lew-Kiedrowska
WIARA W „ŻYCIU I PRZYGODACH REMUSA" A. MAJKOWSKIEGO 225

Dariusz Majkowski
SŁOWNICTWO RELIGIJNE W CZASOPIŚMIE „ZWÓNK KASZËBSCZI" 233

Danuta Pioch
ODBICIE RELIGIJNOŚCI KASZUBÓW W PRZYSŁOWIACH I FRAZEOLOGIZMACH 238

Eugeniusz Pryczkowski
KASZUBSZCZYZNA W KOŚCIELE 247

Eugeniusz Pryczkowski
KOMISJA KOŚCIELNA ZKP (2004–2007)
W PROCESIE WCHODZENIA KASZUBSZCZYZNY DO LITURGII KOŚCIOŁA 254

Karolina Serkowska
RELIGIJNOŚĆ KASZUBÓW W SZTUCE LUDOWEJ 261

Danuta Stanulewicz, Uniwersytet Gdański
KASZUBSZCZYZNA JAKO JĘZYK RELIGII – OPINIE MŁODZIEŻY 267

Bożena Ugowska
RELIGIJNOŚĆ LUDOWA NA KASZUBACH 281

Jadwiga Zieniukowa, Instytut Slawistyki PAN, Warszawa
KAZANIA W JĘZYKU KASZUBSKIM I ICH ROLA W BUDOWANIU PRESTIŻU KASZUBSZCZYZNY 299

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE
NIEZWIĄZANE Z TEMATEM PRZEWODNIM 309

Edward Breza
POCHODZENIE NIEKTÓRYCH PRZYSŁÓW POLSKICH I KASZUBSKICH 310

Wiesława Cholewa, Uniwersytet Sorbona
KILKA REFLEKSJI NA TEMAT JĘZYKA KASZUBSKIEGO 325

Dušan-Vladislav Paždjerski
DALSZA PRACA NAD SŁOWNIKIEM KASZUBSKO-SERBSKIM – WYBRANE PROBLEMY..................... 335

Jerzy Treder
LABIALIZACJA W JĘZYKU KASZUBSKIM 343

WSTĘP

Edward Breza

Tempus fugit ‘Czas ucieka’– te słowa Wergiliusza często wypisywane bywają na zegarach, a przypomnieć warto, że z dodatkiem *Aeternitas manet* (dokładnie: ‘Wieczność pozostaje, trwa’, a dla rymu oraz semantycznie bogaciej ’Wieczność czeka’) wypisane zostały na kościele w Wadowicach i mobilizowały młodego Karola Wojtyłę do nauki, pracy i planów na przyszłość. W naszym wypadku pozwalają spojrzeć na przebyte 6 lat pracy Rady Języka Kaszubskiego (RJK), z których rok szósty poświęcony został życiu religijnemu Kaszubów.

W tej przewodniej tematyce znalazły się referaty, wygłoszone na sesji wyjazdowej w Wieżycy i dotyczące m. in. ludowych, liturgicznych i literackich nazw Matki Bożej i Jej świąt (E. Breza), religijności Kaszubów, ukazanej w utworach literatury kaszubskiej (A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, E. Bugajna, W. Kiedrowska), kaszubszczyzny w kazaniach (J. Zieniukowa), tematyki homiletycznej dotyczą także wystąpienia E. Pryczkowskiego na temat działalności Komisji Kościelnej i udziału kaszubszczyzny w Kościele rzymskokatolickim; o ludowej religijności Kaszubów mówi obszernie B. Ugowska, tematyki religijnej w przysłowiach i frazeologizmach dotyczy artykuł D. Pioch, z tą problematyką w parze idą ustalenia, dotyczące pochodzenia wielu przysłów polskich i kaszubskich E. Brezy; opinie młodzieży na temat używania jęz. kaszubskiego w liturgii prezentuje D. Stanulewicz. Znalazły się w tomie zagadnienia ściśle gramatyczne, jak roztrząsania J. Tredera o labializacji, D.-V. Paždjerskiego o Słowniku kaszubsko-serbskim, W. Cholewy o różnicy w fonetyce jęz. francuskiego i kaszubskiego. Teksty J. Tredera i E. Brezy o przysłowiach nie były wygłaszane na sesji w Wieżycy, jednak ściśle lub pośrednio związane są z problematyką prac RJK i mogą być materiałem pomocniczym dla nauczycieli.

W dziale Uchwał znalazły się postanowienia, kontynuujące rozważania z r. 2011, a więc dotyczące słownictwa religijnego i obyczajowego: sakramentu małżeństwa, domu kultu, świętowania, poszczenia, życia religijnego, objawienia Bożego, zwyczajów i uroczystości prywatnych. Z problematyki ściśle gramatycznej poddano uchwale terminologię składniową i powracające zagadnienie (pre) jotacji.

Nie zamieszczamy udzielonych porad jako instytucja i na pytania prywatnie kierowane do członków RJK. Podpisany może ujawnić, że kilkakrotnie odpowiadał tradycyjnie pocztą lub emailowo obywatelom Kanady, USA czy Niemiec, którzy czują swój związek z Kaszubami i Pomorzem, najczęściej na temat modnych zawsze tzw. korzeni; pytania z kraju dotyczyły różnych problemów naukowych.

Będziemy wdzięczni za opinie na temat działalności RJK i jej Biuletynu, prosimy je kierować na adres Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

W grudniu 2012 r.

PÒSTANOWIENIA RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

UCHWAŁY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/2012 Z DNIA 07.03.2012 r.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ
KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ.
1. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z SAKRAMENTÃ MAŁŻEŃSTWA

Uchwała Nr 1/RJK/12 z dnia 07.03.2012 r.
w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego.
1. Słownictwo związane z sakramentem małżeństwa

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną z sakramentã małżeństwa:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z sakramentem małżeństwa:

bòcznô liniô ‘linia boczna’
brutka ‘panna’
brutczi tuńc ‘taniec z młodą panią’
brutczi wieczór, wińczënë ‘panieński wieczór’

céle małżeństwa ‘cele małżeństwa’
czas nałożeniô, zarãczonô pôra, pò zrãkawinach ‘narzeczeństwo’

dobri mąż rajôrz, rôjca, dzewòsłãbca ‘swat’
drużba, wôbca, rôczk ‘drużba’

gòdë ‘gody’
- **diamantné, diamentowé gòdë** ‘diamentowe gody’
- **strzébrzné wieselé, gòdë** ‘srebne gody’
- **złoté wieselé, gòdë** ‘złote gody’

impòtencjô-cji, chłopskô nimòc ‘impotencja’
impòtent, nimòcnik ‘impotent’

kawalér, bëniel, mùlk, brutkôrz ‘kawaler’
kawalérsczi wieczór, pòlterabent, ògrabinë ‘kawalerski wieczór’
kòscelny slub, zdënk ‘ślub kościelny’

krewnosc ‘pokrewieństwo’
krewnô ‘krewna’
krewny ‘krewny’

małżeńsczi wãzeł ‘węzeł małżeński’
małżeńscżé przëmierzé ‘przymierze małżeńskie’
małżeńskô przësëga ‘przysięga małżeńska’
małżeńskô zdrada, przeniewiérnosc ‘zdrada małżeńska’
małżeństwò, żeniałi, slëbnicë ‘małżeństwo’
mërtowi wińc, wiónk ‘wianek mirtowy’
młodi pón, żeńbiôrz, naòżéńc ‘pan młody’
młodô pani, żeńbiôrka, naòżënô ‘pani młoda’
mòja białka, mòja slëbnô, żeniałô białka, ta mòja ‘małżonka’
mój chłop, żeniałi chłop, mój slëbny, ten mój ‘małżonek’
mùzyka ‘orkiestra’

narajenié ‘wyswatanie’

òczepinë ‘oczepiny’
ògrabinë, pòprawinë, pòwieselé, pòwiesółkò ‘poprawiny’
òżenic sã ‘wyjść za mąż’

Pawłowé apartné prawo ‘przywilej Pawłowy’
płec ‘płeć’
pòkładzënë ‘pokładziny’
pòkrewnienié, skrewnienié ‘powinowactwo’
pòkrewniony, skrewniony ‘powinowaty’
prostô liniô ‘linia prosta’
przenosënë, przeprowadzënë, òpùscënë ‘przenosiny’
przëdónka, wińcónka ‘druhna’

rajic ‘swatać’
roczëzna zdënkù, slëbù ‘rocznica ślubu’
rota ‘rota’
rozdënk, rozwód ‘rozwód’
rozdónô, rozlazłô, rozeszłô, rozwódka ‘rozwódka’
rozdóny, rozlazłi, rozwòdnik, rozeszłi ‘rozwodnik’
rozriwającé przeszkòdë ‘przeszkody rozrywające’
rôjbë, wrëje, wrëjarzenié ‘swaty’

separacjô, -cji ‘separacja’

slub, slëbu, zdënk ‘ślub’
żart. **òpartolënë, krzëwi, lewi, drewniany slub, drewniôk** ‘ślub cywilny’
stopień, stãpiéń ‘stopień’
swiôdk ‘świadek’

ùprocëmniającé przeszkòdë ‘przeszkody wzbraniające’

wieselé ‘wesele’
wiglãdë, wëpatrë, òglãdë, òbzórczi, òmówinë, zmówinë ‘omówiny, zmówiny’
wzajemnô pòmòc ‘wzajemna pomoc’

zdënk, slub, żeńba ‘ożenek’
zdôwanié sã, żenienié sã ‘zawieranie ślubu’
zôpòwiescë, zôpòwiedzë ‘zapowiedzi’
pierwszô, drëgô, trzecô zôpòwiesc / zôpòwiédz ‘zapowiedź pierwsza, druga, trzecia’
zlazłi ‘konkubent’
zlazłosc ‘konkubinat’
zlazłô ‘konkubina’
zrãkawinë, zarãczënë ‘zaręczyny’
zrãkòwinka, naòżenô, brutka ‘narzeczona’
zrãkôwc, naòżeny, bëniel ‘narzeczony’
zrodzenié, ùrodzenié ‘zrodzenie’
zrodzenié, ùrodzenié i wëchòwanié dzecy ‘zrodzenie i wychowanie dzieci’
żenic sã ‘żenić się, wychodzić za mąż’

W dniu 20 łżëkwiata 2012 rokù w Kaszëbsczim Lëdowim Ùniwersytece we Wieżëcë òdbëło sã zéńdzenié Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Radzëzna na wczasniészich pòsedzeniach, przëjimającë òbrëmié dzejaniô, a téż wsłëchùjącë sã w brëkòwnotë i ùwôdżi tak piszącëch pò kaszëbskù, szkólnych i ùczącëch sã jãzëka kaszëbsczégò, jak i badérów czë lingwistów, ùdba so doprôwadzac do systemòwëch rozstrzëgnieniów nôwôżniészich kwestii dlô jãzëka pisónégò. Jedną z nich, wiele razy diskùtowóną, rodzącą téż spòro jiwru brëkòwnikóm pisónégò słowa i wëwòłiwającą wiele zastrzegów i ùwôgów, je sprawa stosowaniô labializacji. Pragnącë miec szeroczé i wieleôrtné rozeznanié w ti sprawie, Radzëzna wëstąpiła do ekspertów - aùtoritetów jãzëkòznawstwa. Pò zapòznanim sã z jich stanowiszczama i przedłożonyma òpiniama i pò gòrący tematiczny diskùsji pòdjãti òstôł ùchwôlënk w sprawie kònsekwentnégò zaznacziwaniô labializowónëch zwãków o i u (ò i ù) w pisónëch tekstach kaszëbsczich. Ùchwôlënk ten regùlëje wszëtczé donëchczasowé spiérné aspektë sparłãczoné z labializacją i òbrzesziwô do stosowaniô sã do przëjãtëch rozstrzëgnieniów.

* * *

W dniu 20 kwietnia 2012 roku w siedzibie Kaszubskiego Uniwersytetu Ludowego w Wieżycy odbyło się posiedzenie Rady Języka Kaszubskiego. Rada podczas wcześniejszych spotkań, ustalając obszar działania, a także wsłuchując się w potrzeby i uwagi zarówno piszących po kaszubsku, nauczycieli i osób uczących się języka kaszubskiego, jak również badaczy czy lingwistów, postanowiła dążyć do systemowych rozstrzygnięć najważniejszych w języku pisanym kwestii. Jedną z nich, wielokrotnie podejmowaną w dyskusjach, sprawiającą sporo kłopotu użytkownikom słowa pisanego i wywołującą wiele zastrzeżeń oraz uwag, jest sprawa stosowania labializacji. Pragnąc rozeznać tę kwestię w sposób dogłębny i wieloaspektowy, Rada wystąpiła do ekspertów – autorytetów w dziedzinie językoznawstwa. Po zapoznaniu się z ich stanowiskiem i wydanymi opiniami oraz po gorącej dyskusji merytorycznej, została podjęta uchwała o konsekwentnym zaznaczaniu labializowanych głosek *o* i *u* (*ò* i *ù*) w kaszubskich tekstach pisanych. Podjęta uchwała reguluje wszystkie dotychczasowe kwestie sporne związane z labializacją i zobowiązuje do stosowania się do przyjętych rozstrzygnięć.

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/2012 Z DNIA 20.04.2012 r. W SPRAWIE ZAZNACZIWANIÔ LABIALIZACJI W KASZËBSKÒJÃZËKÒWËCH TEKSTACH PISÓNËCH

Uchwała Nr 2/RJK/12 z dnia 20.04.2012 r. w sprawie zaznaczania labializacji w kaszubskojęzykowych tekstach pisanych

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka przëjimô pòstãpné zasadë stosowaniô labializacji w kaszëbskòjãzëkòwëch tekstach pisónëch:

I. Labializacjã zaznacziwómë:

1. na pòczątkù wërazów i pò spółzwãkach dwùlëpnëch, jak téż lëpno-zãbòwëch cwiardëch: *p, b, m, w, f*, nadto pò spółzwãkach slédnojãzëkòwëch cwiardëch: *k, g, ch (h),*
2. w diftongach (dwùzwãkach) *aù, eù*,
3. pò samòzwãkach: *a, e, ë, o, ô, ò, ù*, np.
   aòrta, aùto, geòlogiô, geògrafiô, liceùm, mùzeùm, apògeùm, wëòbrazëc, wëùczëc, zoòlogiô, nôòbszcządniészi, nôùka, zôùsznik, kòòperacjô, pòùczëc, ùòglowic.

II. Bôczënk!
Labializacjô nie zanikô pò dodanim przedrostka do wërazu pòdstawòwégò np. wëòrac, wòrac, zòrac, zaòrac, pòòrac, pòdòrac, przeòrac, przëòrac, doòrac, ùòrac, nadòrac, òbòrac.

III. Tracą mòc donëchczasowé ùchwôlënczi w sprawie stosowaniô labializacji tj. Ùchwôlënk nr 7/RJK/07 z dn. 8.12.2007 r. i Ùchwôlënk nr 7/RJK/09 z dn. 10.10.2009 r.

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/2012 Z DNIA 20.04.2012 r. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ.
2. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z DODOMÃ KÙLTU

Uchwała Nr 3/RJK/12 z dnia 20.04.2012 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego.
2. Słownictwo związane z domem kultu

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną z dodomã kùltu:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z domem kultu:

Słownictwo związane z domem kultu 20.04.2012

adoracjô, -cji ‘adoracja’
akatist ‘akatyst’
aktë strzelësté strzelistczi, l. poj. strzelistka, ‘akty strzeliste’
ambóna, kôzalnica ‘ambona, kazalnica’
angelologiô,-ii ‘angelologia’
Aniele Bòżi ‘Aniele Boży’
Aniół Pańsczi ‘Anioł Pański’
Anielsczé pòzdrowienié ‘Pozdrowienie anielskie’
antepe(n)dium, ‘antepe(n)dium’
antifóna ‘antyfona’

babińc, krëchta ‘przedsionek’
balasczi, balustrada, kratczi, kòmónijny stół ‘balaski, balustrada, kratki’
baldach ‘baldachim’
baldaszk ‘baldaszek’
bazylika ‘bazylika’
bezczestnienié ‘zbezczeszczenie’
bicé sã w piersë ‘bicie się w piersi’
Bògùrodzëca ‘Bogurodzica’
Bòże, co jes Pòlskã ‘Boże, coś Polskę’
bóżnica bożnica

Cebie, Bòże, chwôlimë *‘Te Deum laudamus’*
cemnica ‘ciemnica’
cemnô witrzniô ‘ciemna jutrznia’
cerkwiô ‘cerkiew’
Ceszë sã, Matkò Pòlskò ‘Gaude, Mater Polonia’
Ceszmë sã ‘Gaudeamus igitur’
chróm ‘chram’
chrzcelnica, baptisterium ‘chrzcielnica, baptysterium’
chùr ‘chór’

deòntologiô, -ii ‘deontologia’
diptich, diptik, dwadzélowi òbrôz ‘dyptych, dyptyk’
dodóm Bòżi ‘dom Boży’
dodóm ùczestnieniô ‘dom kultu’
dzãkòwnota ‘dziękczynienie’

ekssekracjô, -cji ‘ekssekracja’
empòra ‘empora’

feretrón ‘feretron’

galeriô, -ii ‘galeria’
Gòdzynczi ò nieskalanym pòczãcym NMPannë ‘Godzinki o niepokalanym poczęciu NMPanny’
Gòlgòta ‘Golgota’
Gòrzczé żale ‘Gorzkie żale’

Himen ‘Hymen’
himnôrz ‘hymnarz’
himnograf ‘hymnograf’
himnologiô, -ii ‘hymnologia’

inkarnacjô,-cji, wcelenié ‘inkarnacja, wcielenie’

Kalwariô (w Palestinie), Kalwarie (w Wejrowie i Wielu), (Górczi), Górë ‘Kalwaria, Kalwarie’
kampanila ‘kampanila’
kancjónôł, -ału ‘kancjonał’
kandelaber ‘kandelabr’
kantór, -ora ‘kantor’
kanticzka ‘kantyczka’

kantik ‘kantyk’
kaplëca ‘kaplica’
kaplëca adoracji ‘kaplica adoracji’
kasztel ‘kasztel’
kasztelón ‘kasztelan’
kasztelónka ‘kasztelanka’
katédra ‘katedra’
katédratik ‘katedratyk’
kònfesjô: 1. grób swiãtégò, 2. wëznanié wiarë ‘konfesja’
kònfesjónôł, -ału, spòwiednica ‘konfesjonał, spowiednica’
kònkatédra ‘konkatedra’
kònopeùm ‘konopeum’
kònsekrowóny ‘konsekrowany’
kòntemplacjô, -cji ‘kontemplacja’
kòpùła ‘kopuła’
kòrunka ‘koronka’
Kòrunka do Bóżégò Miłosedzô ‘Koronka do Miłosierdzie Bożego’
kòscół ‘kościół’
  farny (fara) ‘farny (fara)’
  filialny ‘filialny’
  kapitulny (kapituła) ‘kapitulny (kapituła)’
  katédralny ‘katedralny’
  kòlegiacczi (kòlegiata) ‘kolegiacki (kolegiata)’
  parafialny ‘parafialny’
  rektorsczi ‘rektorski’
  szkòłowi ‘szkolny’
  zôkònny ‘zakonny’
kòscelny himn ‘hymn kościelny’
krëchta, babińc ‘kruchta’
krziżowé dni ‘dni krzyżowe’
Krziżowô/Krziżewô Droga ‘Droga Krzyżowa’
kùlt, ùczestnienié ‘kult

laùdes ‘laudes’
lëtaniô ‘litania’
liturgiczné nôbòżeństwa ‘nabożeństwa liturgiczne’
Loretańskô lëtaniô ‘Litania loretańska’

mandorla ‘mandorla’
matutinum ‘matutinum’
meditacjô,-cji, rozmëszlanié, mëslnô mòdlëtwa ‘medytacja’

minaret ‘minaret’
mòdlëtewnik, książeczka do nôbòżeństwa ‘modlitewnik’
mòdlëtwa ‘modlitwa’
  mëslnô mòdlëtwa ‘myślna’
  pòrénkòwô mòdlëtwa ‘poranna’
  słownô mòdlëtwa ‘ustna’
  wieczórnô mòdlëtwa ‘wieczorna’
  wstawienniczô mòdlëtwa ‘wstawiennicza’
  mòdlëtwa pò jedzenim ‘po jedzeniu’
  mòdlëtwa pò ùczbie ‘po nauce’
  mòdlëtwa przed jedzenim ‘przed jedzeniem’
  mòdlëtwa przed ùczbą ‘przed nauką’
mònoteizm ‘monoteizm’
mszalné Credo ‘Credo mszalne’

nawa ‘nawa’
bòcznô ‘boczna’
głównô, strzódkòwô ‘główna, środkowa’
przécznô (transept) ‘poprzeczna (transept)’
Nicejskò-kònstantinopòlsczi symbòl ‘Symbol nicejsko-konstantrynopolski’
nowenna ‘nowenna’
nokturn ‘nokturn’

òbraznik ‘feretronista’
òbraznica ‘feretronistka’
Òjcze nasz ‘Ojcze nasz’
òpłata ‘opłata’
òrant ‘orant’
òrantka ‘orantka’

paraliturgiczné nôbòżeństwa ‘nabożeństwa paraliturgiczne’
paschôł, -ału ‘paschał’
Pasjô, -sji ‘Pasja’
pastofòrium ‘pastoforium’
patrocinium, zawòłanié, patrón kòscoła ‘patrocinium’
pielgrzim ‘pielgrzym, pątnik’
pielgrzimka ‘pielgrzymka’
piesniô ‘pieśń’
Piotrów dëtk ‘świętopietrze’
plankt ‘plankt’

pòbòżné aktë ‘akty pobożne’
  wiarë ‘wiary’
  nôdzeji ‘nadziei’
  miłotë ‘miłości’
  żalu ‘żalu’
pòliptik, pòliptich, wieledzélowi òbrôz ‘poliptyk, poliptych’
pòliteizm ‘politeizm’
pòrtatil ‘portatyl’
pòrtôl, -alu ‘porta’
pòswiãcony ‘poświęcony’
pôcérz ‘pacierz’
pôcérzowé Credo Credo pacierzowe
pôcórk ‘paciorek’
predella ‘predella’
prezbiterium ‘prezbiterium’
procesjô, -sji ‘procesja’
profanacjô, -cji ‘profanacja’
prostracjô, -cji ‘prostracja’
prosba ‘prośba’
prosba za czims, pòstrzédnictwò ‘przyczyna’
przebłaganié ‘przebłaganie’
Przińdzë, Dëchù Stwòrzëcelu *‘Veni Creator Spiritus’*
psalm ‘psalm’
psalmista ‘psalmista’
psalmòdiô ‘psalmodia’
psałtérz, -erzu ‘psałterz’
pùlpit ‘pulpit’

refren ‘refren’
relikwiôrz, -arza ‘relikwiarz’
relikwie ‘relikwie’
retabùlum, wôłtôrzowô nastawa ‘retabulum, nastawa ołtarzowa’
rotuła ‘rotuła'
różańc ‘różaniec’

sakrarium ‘sakrarium’
sanktuarium ‘sanktuarium’
sarkòfag ‘sarkofag’
sedilia ‘sedilia’
sedzączka, sedzenié ‘postawa siedząca’
Skłôd apòstolsczi ‘Skład apostolski’

stalle ‘stalle’
stojączka, stojenié ‘postawa stojąca’
stoliczk, abak(ùs) ‘stolik, abak(us)’
suplikacje ‘suplikacje’
suppedaneùm ‘suppedaneum’
swiãtnica ‘świątynia’
Swiãtô Gòdzëna ‘Godzina święta’
swiéce ‘świece’
swiécznik ‘świecznik’
synagòga, bóżnica ‘synagoga’

tabernakùlum ‘tabernakulum’
triptik, triptich, trzëdzélowi òbrôz ‘tryptyk, tryptych’
tum ‘tum’
tumba ‘tumba’

ùwielbienié, ùczestnienié ‘uwielbienie’
Ùwielbienié Przenôswiãtszi Trójcë ‘Uwielbienie Trójcy Przenajświętszej’

wiecznô lampka ‘wieczna lampka’
Wieczny òdpòczink ‘Wieczny odpoczynek’
wieżô ‘wieża’
witrôż, tãgòwé òkno ‘witraż’
witrzniô ‘jutrznia’
wôłtôrz ‘ołtarz’
    przenosny ‘przenośny’
    ùprzëwilejowóny, apartnégò prawa ‘uprzywilejowany’
    zamòcowóny, sztabilny ‘stały’
wôłtôrzësta ‘altarzysta’
wôłtôrzowi stół, mensa ‘mensa’

zacheùszczi ‘zacheuszki’
zôkrëstiô ‘zakrystia’
złożenié rãków, skłôdanié rãków ‘złożenie rąk, składanie rąk’

żalm ‘żalm’
żôłtôrz, -arza ‘żołtarz’

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/2012 Z DNIA 20.04.2012 r. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ.
3. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ ZE SWIÃTOWANIM, PÒSZCZENIM I RELIGIJNYM ŻËCYM

Uchwała Nr 4/RJK/12 z dnia 20.04.2012 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego.
3. Słownictwo związane ze świętowaniem, poszczeniem i życiem religijnym

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną ze swiãtowanim, pòszczenim i religijnym żëcym:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane ze świętowaniem, poszczeniem i życiem religijnym:

Słownictwo związane ze świętowaniem, poszczeniem i życiem religijnym

Abba ‘Abba’
abiuracjô, -cji ‘abiuracja’
abnegacjô, -cji ‘abnegacja’
abnegat ‘abnegat’
abstinencjô, -cji ‘abstynencja’
abstinent ‘abstynent’
anglikanie ‘anglikanie’
anglikanka ‘anglikanka’
anglikón ‘anglikanin’
apòstazjô, -zji ‘apostazja’
apòsztół ‘apostoł’
apòteòza, deifikacjô, -cji, ùbóstwienié ‘apoteoza, deifikacja, ubóstwienie’
aretologiô, -ii ‘aretologia’
asceta ‘asceta’
ascetka ‘ascetka’
asceza ‘asceza’
astrolatriô, -ii, czczenié gwiôzd(ów) ‘astrolatria’
ateista, ateùsz, bezbòżnik ‘ateista, ateusz’
ateizacjô, -cji ‘ateizacja’

ateizm, bezbòżnictwò ‘ateizm’
atencjô, -cji ‘atencja’
aùreòla ‘aureola’
aùtokefaliczny ‘autokefaliczny’
aùtokefaliô, -ii ‘autokefalia’

badérowie Swiãtëch Pismionów ‘badacze Pisma Świętego’
Barka ‘Barka’
bóżk, idól ‘bałwan, idol’
idololatra, czestnik bóżków ‘bałwochwalca’
idololatriô, -ii, ùczestnienié, tczenié bóżków ‘bałwochwalstwo, idololatria’
biczowanié biczowanie
biczownik, flagelant biczownik, flagelant
bigòteriô, -ii bigoteria
Bòżô Òpatrznosc ‘Opatrzność Boża’

Christus ‘Chrystus’
chrzescëjón ‘chrześcijanin’
chrzescëjónka ‘chrześcijanka’
chrzescëjaństwò ‘chrześcijaństwo’
cnota, bëlnota ‘cnota’

deizm ‘deizm’
deista ‘deista’
dewòcjô, -cji ‘dewocja’
dewòt ‘dewot’
dewòtka ‘dewotka’
dëchòwné cwiczenczi ‘ćwiczenia duchowne’
dobré ùczinczi ‘dobre uczynki’
dogmat ‘dogmat’
doskònałota ‘doskonałość’
dzéwica ‘dziewica’

Ekùmena ‘Ekumena’
ekùmenicznô rësznota ‘ruch ekumeniczny’
episkòpalny kòscół ‘kościół episkopalny’
Ewanieliô, -ii ‘Ewangelia’

flagelantizm, biczownictwò ‘flagelantyzm, biczownictwo’

gdowa ‘wdowa’

henoteizm ‘henoteizm’
heòrtologiô, -ii ‘heortologia’
heòrtonimiô, -ii ‘heortonimia’
heretik ‘heretyk’

islam ‘islam’

Jezës ‘Jezus’
judaizm ‘judaizm’

kalwin ‘kalwin’
kalwinizm ‘kalwinizm’
kalwinka ‘kalwinka’
katolëcczi ‘katolicki’
katolëcëzm ‘katolicyzm’
katolëczka ‘katoliczka’
katolëk ‘katolik’
klëczenié ‘klęczenie’
kònwersjô, -sji ‘konwersja’
kònwertita ‘konwertyta’
kònwertitka ‘konwertytka’
Kòsmòs ‘Kosmos’
krziż ‘krzyż’
krzizowé / krzizewé wëprawë ‘wyprawy krzyżowe’
Krziżôcë ‘Krzyżacy’
krzizowcë ‘krzyżowcy’

laicyzacjô, -cji ‘laicyzacja’
lewirat, -atu ‘lewirat’
lëter ‘ewangelik, luteranin’
lëteranizm, lëtërstwò ‘luteranizm’
lëterka ‘ewangeliczka, luteranka’

Mahòmet ‘Mahomet’
mahòmetón ‘mahometanin’
mahòmetanizm ‘mahometanizm’
mahòmetónka ‘mahometanka’
mandorla ‘mandorla’
martirologium ‘martyrologium’
mãczelnica, mãczenica ‘męczennica’
mãczelnik, mãczenik ‘męczennik’

misje ‘misje’
misjologiô, -ii ‘misjologia’
misjónôrz, -arza ‘misjonarz’
misyjny kaznodzeje ‘kaznodzieje misyjni’
mònoteista ‘monoteista’
mònoteizm ‘monoteizm’
móżeszowé wëznanié ‘wyznanie mojżeszowe’
mùzułmón, -ana, mùzelmón, -ana ‘muzułmanin’
mùzułmónka, mùzelmónka ‘muzułmanka’

nadprzërodzonô adopcjô, -cji ‘adopcja nadprzyrodzona’
nakôzóné swiãta ‘święta nakazane’
  nierëszné swiãta ‘święta nieruchome’
  rëszné swiãta ‘święta ruchome’
nawrôcanié, nawrócenié ‘nawracanie, nawrócenie’
niedzela ‘niedziela’
nimb ‘nimb’
nôwôżniészé dobré ùczinczi: ‘przednie dobre uczynki:’
  klëczné ‘jałmużna’
  mòdlëtwa ‘modlitwa’
  pòst ‘post’

òbjawienié ‘objawienie’
òrder ‘order’
òrtodoks ‘ortodoks’
òrtodoksjô, -sji ‘ortodoksja’

Pankratór, -ora ‘Pankrator’
panteizm ‘panteizm’
parafialné misje ‘misje parafialne’
Paraklet ‘Paraklet’
pasjonôł, -łu ‘pasjonał’
patrijarcha ‘patriarcha’
perfekcjô, -cji ‘perfekcja’
pòbòżné żëcé ‘życie pobożne’
Pòceszëcél ‘Pocieszyciel’
pòkłón ‘pokłon’
pòliteista ‘politeista’
pòliteizm ‘politeizm’
pòst ‘post’

  jakòscowi pòst ‘jakościowy’
  jiloscowi pòst ‘ilościowy’
prawòsławié, prawòsławnô profesjô, wiara ‘prawosławie’
prawòsławnô, -y ‘prawosławna, -y’
prezbiterianizm ‘prezbiterianizm’
profesjô, -sji ‘profesja’
prorok ‘prorok’
prostracjô, -cji ‘prostracja’
prowidencjalizm ‘prowidencjalizm’
prowidencjonalista ‘prowidencjonalista’

rąganié ‘bluźnierstwo’
rągôcz, -acza ‘bluźnierca’
rekòlekcje ‘rekolekcje’
  dlô dzecy ‘dla dzieci’
  dlô białków ‘dla kobiet’
  dlô chłopów ‘dla mężczyzn’
  dlô pannów ‘dla panien’
  dlô młodzëznë ‘młodzieżowe’
  òtemkłé ‘otwarte’
  stónowé ‘stanowe’
  szkòłowé ‘szkolne’
  zamkłé ‘zamknięte’
rekòlekcyjny bùdink ‘dom rekolekcyjny’
rekòlektant ‘rekolektant’
rekòlektantka ‘rekolektantka’
rëba ‘ryba’
russeliscë ‘russeliści’
rzemiãsniczé robòtë ‘prace banauzyjne’

staùrologiô, -ii ‘staurologia’
Stwòrzëcél ‘Stworzyciel’
sëmienié ‘sumienie’
Swiôdkòwie Jehòwë, jehòwicë, ***pejor.*** **kòcô wiara** ‘Świadkowie Jehowy, jehowici’
swiãto ‘święto’
Swiãtô Trójca ‘Trójca Święta’

teista ‘teista’
teistka ‘teistka’
teizm ‘teizm’

teòlogùmenon ‘teologumenon’
teònomiô, -ii ‘teonomia’

ùmartwienié ‘umartwienie’
ùnita ‘unita’
ùnitka ‘unitka’
Ùniversum ‘Universum’

wëznôwca ‘wyznawca’
wiérny ‘wierni’

Zbôwca, Zbawicél ‘Zbawiciel’
zoòlatriô, -ii ‘zoolatria’

żid, żëda ‘żyd ‘wyznawca mojżeszowy’
żidka ‘żydówka’

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/2012 Z DNIA 29.06.2012 r. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ.

4. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z BÒŻIM ÒBJAWIENIM

Uchwała Nr 5/RJK/12 z dnia 29.06.2012 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego.

4. Słownictwo związane z objawieniem Bożym

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną z òbjawienim Bòżim:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z objawieniem Bożym:

agrapha ‘agrapha’
antropòpatizm ‘antropopatyzm’
Apòkalipsa sw. Jana ‘Apokalipsa św. Jana’
apòkrifë, apòkrif ‘apokryfy, l. poj. apokryf’
apòkrificzny ‘apokryficzny’

Biblëjô, -ii ‘Biblia’
Biblëjô paùperum ‘Biblia pauperum «Biblia ubogich»’
Biblëjô Szimóna Bùdnégò (protestanckô) Biblia Szymona Budnego (protestancka)
biblësta ‘biblista’
biblëstika ‘biblistyka’
Brzeskô, Radzëwiłłowskô Biblëjô ‘Biblia brzeska, Radziwiłłowska (protestancka)’

deùterokanoniczné ksãdżi ‘księgi deuterokanoniczne’
Dzeje Apòsztołów ‘Dzieje apostolskie’

egzegeta ‘egzegeta’
egzegetika ‘egzegetyka’
egzegeza ‘egzegeza’
Ewanielëje ‚Ewangelie’
Ewanielëjô ‘Ewangelia’
    wedle sw. Mateùsza ‘według św. Mateusza’

wedle sw. Marka ‘według św. Marka’
wedle sw. Łukasza ‘według św. Łukasza’
wedle sw. Jana ‘według św. Jana’

Gduńskô, kalwińskô Biblëjô ‘Biblia Gdańska, kalwińska’

hermeneùtika ‘hermeneutyka’

incypit ‘incypit’
inspiracjô, -cji, natchnienié ‘inspiracja, natchnienie’

jinowierczi ‘innowierczy’

kanon Swiãtëch Pismionów ‘kanon Pisma świętego’
katena ‘katena’
Katolëckô Biblëjô ks. J. Wujka ‘Katolicka Biblia ks. J. Wujka’
kòine ‘koine’
Kòran ‘Koran’
kònkatenacjô, -cji ‘konkatenacja’
kònkòrdancjô, -cji ‘konkordancja’
kritika tekstu ‘krytyka tekstu’

Lëstë Apòsztołów: ‘Listy apostolskie:’

1) **Lëst sw. Pawła do: ‘**List św. Pawła do:’

a) **niechtërnëch kòscołów:** ‘niektórych kościołów:’
Rzimianów ‘Rzymian’
I Lëst do Kòrintczików ‘I List do Koryntian’
II Lëst do Kòrintczików ‘II List do Koryntian’
Galatczików ‘Galatów’
Efezjanów ‘Efezjan’
Filëpianów ‘Filipian’
Kòlosanów ‘Kolosan’
I Lëst do Tesaloniczanów ‘I List do Tesaloniczan’
II Lëst do Tesaloniczanów ‘II List do Tesaloniczan’
Lëst do Hebrajczików ‘List do Hebrajczyków’

b) **Pastersczé Lëstë:** ‘listy pasterskie:’
I Lëst do Timòteùsza ‘I List do Tymoteusza’
II Lëst do Timòteùsza ‘II List do Tymoteusza’

Lëst do Titusa ‘List do Tytusa’
Lëst do Filemóna ‘List do Filemona’

2) Lëstë katolëcczé: ‘Listy katolickie:’
Lëst sw. Jakùba Apòsztoła ‘List św. Jakuba Apostoła’
I Lëst sw. Piotra Apòsztoła ‘I List św. Piotra Apostoła’
II Lëst sw. Piotra Apòsztoła ‘II List św. Piotra Apostoła’
I Lëst sw. Jana Apòsztoła ‘I List św. Jana Apostoła’
II Lëst sw. Jana Apòsztoła ‘II List św. Jana Apostoła’
III Lëst sw. Jana Apòsztoła ‘III List św. Jana Apostoła’
Lëst sw. Judë Apòsztoła ‘List św. Judy Apostoła’

I. Historiczné ksãdżi ‘Księgi historyczne’
Piãc Ksãgów Mòjżesza, Prawò (Tora) ‘Pięcioksiąg (Prawo) Mojżesza, Pentateuch, Prawo (Tora)’
Ksãga Pòczątków ‘Księga Rodzaju (Rdz)’
Ksãga Wińdzeniô ‘Księga Wyjścia (Wj)’
Kapłańskô Ksãga ‘Księga Kapłańska’
Ksãga Lëczbów ‘Księga Liczb (Lb)’
Ksãga Pòwtórzonégò Prawa ‘Księga Powtórzonego Prawa (Pwt)’
Ksãga Jozuégò ‘Księga Jozuego (Joz)’
Ksãga Sãdzów ‘Księga Sędziów (Sdz)’
Ksãga Rut ‘Księga Rut (Rt)’
Pierszô Ksãga Samùela ‘Pierwsza Księga Samuela (1 Sm)’
Drëgô Ksãga Samùela ‘Druga Księga Samuela (2 Sm)’
Pierszô Ksãga Królewskô ‘Pierwsza Księga Królewska (1 Krl)’
Drëgô Ksãga Królewskô ‘Druga Księga Królewska (2 Krl)’
Pierszô Ksãga Kroników ‘Pierwsza Księga Kronik (1 Krn)’
Drëgô Ksãga Kroników ‘Druga Księga Kronik (2 Krn)’
Ksãga Ezdrasza ‘Księga Ezdrasza (Ezd)’
Ksãga Nehemiasza ‘Księga Nehemiasza (Ne)’
Ksãga Tobiasza ‘Księga Tobiasza (Tb)’
Ksãga Juditë ‘Księga Judyty (Jdt)’
Ksãga Esterë ‘Księga Estery (Est)’
Pierszô Ksãga Machabejskô ‘Pierwsza Księga Machabejska (1 Mch)’
Drëgô Ksãga Machabejskô ‘Druga Księga Machabejska (2 Mch)’

II. Didakticzné ksãdżi ‘Księgi dydaktyczne’
Ksãga Hioba ‘Księga Hioba (Hi)’
Ksãga Psalmów ‘Księga Psalmów (Ps)’
Ksãga Przësłowiów ‘Księga Przysłów (Prz)’

Ksãga Kòheleta abò Eklezjastesa ‘Księga Koheleta, czyli Eklezjastesa (Koh)’
Piesniô nad Piesniama ‘Pieśń nad Pieśniami (Pnp)’
Ksãga Mądroscë ‘Księga Mądrości (Mdr)’
Mądrosc Syracha abò Eklezjastik ‘Mądrość Syracha, czyli Eklezjastyk (Syr)’

III. Ksãdżi proroków ‘Księgi prorockie’
Ksãga Izajasza ‘Księga Izajasza (Iz)’
Ksãga Jeremiasza ‘Księga Jeremiasza (Jr)’
Lameńtacje ‘Lamentacje (Lm)’
Ksãga Barëcha ‘Księga Barucha (Ba)’
Ksãga Ezechiela ‘Księga Ezechiela (Ez)’
Ksãga Daniela ‘Księga Daniela’
Ksãga Òzeasza ‘Księga Ozeasza (Oz)’
Ksãga Joela ‘Księga Joela (Jl)’
Ksãga Amòsa ‘Księga Amosa (Am)’
Ksãga Abdiasza ‘Księga Abdiasza (Ab)’
Ksãga Jónasza ‘Księga Jonasza (Jon)’
Ksãga Micheasza ‘Księga Micheasza (Mi)’
Ksãga Nahùma ‘Księga Nahùma (Na)’
Ksãga Habakùka ‘Księga Habakùka (Ha)’
Ksãga Sofòniasza ‘Księga Sofòniasza (So)’
Ksãga Aggeùsza ‘Księga Aggeusza (Ag)’
Ksãga Zachariasza ‘Księga Zachariasza (Za)’
Ksãga Malachiasza ‘Księga Malachiasza (Ml)’

midrasz ‘midrasz’

Neòlatinum ‘Neolatinum’
nieòmilnosc ‘nieomylność’
Nowi Testameńt, Nowé Przëmierzé ‘Nowy Testament, Nowe Przymierze’

òpòwiedniô, słowny przekôz ‘tradycja, ustne podanie’
òbjawienié ‘objawienie’

Pòznańskô Biblëjô ‘Biblia poznańska’
protokanoniczné ksãdżi ‘księgi protokanoniczne’

religie, wëznania Ksãdżi ‘religie, wyznania Księgi’
réżka ‘wiersz’

rozdzéle ‘rozdziały’

Septuaginta (LXX) ‘Septuaginta (LXX)’
Stôri Testament, Stôré Przimierzé ‘Stary Testament, Stare Przymierze’
Swiãté Pismiona ‘Pismo święte’

Talmùd ‘Talmud’
talmùdiczny ‘talmudyczny’
talmùdista ‘talmudysta’
Tinieckô, Tësąclecégò Biblëjô ‘Biblia Tyniecka, Tysiąclecia’

Wùlgata ‘Wulgata’

ÙCHWÔLËNK NR 6/RJK/2012 Z DNIA 29.06.2012 r.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA RELIGIJNÉGÒ I ÒBËCZAJOWÉGÒ.
5. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z TRADICYJNYMA PÒLSCZIMA ZWËKAMA I PRIWATNYMA ÙROCZËSTOSCAMA

Uchwała Nr 6/RJK/12 z dnia 29.06.2012 r.
w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego.
5. Słownictwo związane z tradycyjnymi zwyczajami polskimi i uroczystościami prywatnymi

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną z tradicyjnyma pòlsczima zwëkama i priwatnyma ùroczëstoscama:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z tradycyjnymi zwyczajami polskimi i uroczystościami prywatnymi:

biérzmòwinë ‘bierzmowiny’
bòsënë ‘bosiny’

Cerera ‘Cerera’

dekapitacjô, -cji ‘dekapitacja’

Februa (łac.) ‘dzéń òczëszczeniégò’ Februa łac. ‘dzień oczyszczenia’
Flora ‘Flora, rzymska bogini kwiatów’

gôjk - môjk ‘gaik – maik’

mionowi dzéń ‘imieniny’
mòra ‘zmora’

Noc Kùpałë, Sobótka ‘Noc Kupały’
nowòsedlënë, òsedlënë ‘nowosiedliny, osiedliny’

òpi ‘wampir’

òbstawinë ‘obstawiny’
òczepinë ‘oczepiny’
òdprowadzënë ‘odprowadziny’
òmówinë ‘omówiny’
òtrzãsënë ‘otrzęsiny’

pòkładzënë ‘pokładziny’
pòslëbinë ‘poślubiny’
przenosënë, przeprowadzënë ‘przenosiny, przeprowadziny’
przeprosënë ‘przeprosiny’
przëjãcé ‘przyjęciny’

rëchcënë, chrzcënë ‘chrzciny’
roczëzna, ùrodzënë, gebùrstag ‘urodziny’
rzimsczé swiãto kwiatów ‘floralia’
rozplecënë ‘rozpleciny’

scynanié kani ‘ścinanie kani’
sobótka ‘sobótka’

topienié marzannë ‘topienie marzanny’

wëbiéranié pszczołóm miodu ‘łaźbiny’
wënosënë ‘wynosiny’
wëprawinë ‘wyprawiny’
wëprosënë ‘wyprosiny’
wëzwòlënë ‘wyzwoliny’
wieszczi ‘wampir’
wniesenié ‘zamówiny’
wnosënë ‘wnosiny’
wrëje, rajenié ‘dziewosłębiny’

zapijanié ‘zapoiny’
zaproszenié ‘zaprosiny’
zdôwanié ‘zaślubiny’
zmówinë ‘zmówiny’
zrãkawinë, zarãczënë ‘zaręczyny’

ÙCHWÔLËNK NR 7/RJK/2012 Z DNIA 29.06.2012 r. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z GRAMATICZNĄ TERMINOLOGIĄ – FLEKSJÔ

Uchwała Nr 7/RJK/12 z dnia 29.06.2012 r. w sprawie stosowania słownictwa związanego z terminologią gramatyczną – fleksja

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną z gramaticzną terminologią tëczącą sã fleksji:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z terminologią gramatyczną dotyczącą fleksji:

- **analogiô, -ii** ‘analogia’

- **czas, tempus** ‘czas, tempus’
  - **dokònóny** ‘dokonany’
  - **niedokònóny** ‘niedokonany’
  - **przińdny, fùturum** ‘przyszły, futuru
  - **terny, prezens** ‘teraźniejszy, prezens’
  - **ùszłi, perfektum** ‘przeszły, pekfektum’
  - **zaùszłi, pluskwamperfektum** ‘zaprzeszły, pluskwamperfectum’
- **czasnik, werbùm** ‘czasownik, werbum’
  - **defektiwny** ‘defektywny’
  - **dokònóny** ‘dokonany’
  - **iteratiwny, zwielony** ‘iteratywny, wielokrotny’
  - **jednorazowi** ‘jednokrotny’
  - **niedokònóny** ‘niedokonany’
  - **nieprzechódny** ‘nieprzechodni’
  - **nôwrotny, dosebny** ‘zwrotny’
  - **przechódny** ‘przechodni’
  - **rësznotowi** ‘czynnościowy’
  - **stanowi** ‘stanowy’

- **dëbeltnô, dualnô lëczba** ‘podwójna, dualna
- **dôwôcz, datiw** ‘celownik, datyw’

dzéle mòwë ‘części mowy’

fleksjô, odmienniô, òtmiana ‘fleksja, odmiennia (dział gramatyki), odmiana (odmienianie wyrazu)’
analiticznô ‘analityczna’
bënowô ‘wewnętrzna’
bùtnowô ‘zewnętrzna’
czasnikòwô, werbalnô ‘werbalna’
mionowô, nominalnô ‘nominalna’
synteticznô ‘syntetyczna’

jistnik, substantiw ‘rzeczownik, substantyw’
abstrakcyjny ‘abstrakcyjny’
defektiwny ‘defektywny’
kòlektiwny, zbiorowi ‘kolektywny, zbiorowy’
kònkretny ‘konkretny’
niepersonowi ‘nieosobowy’
nieżëwòtny ‘nieżywotny’
òsoblëwi ‘osobliwy’
personowi ‘osobowy’
swójsczi ‘rodzimy’
włôsny ‘własny’
zapòżëczony ‘zapożyczony’
zwëczajny, pòspòlëti ‘pospolity’

kòniugacjô, -cji ‘koniugacja’
krziknik, interiekcjô ‘wykrzyknik, interjekcja’

mionoczasnik, particypium ‘imiesłów, partycypium
znankòwnikòwi ‘przymiotnikowy’
terny aktiwny ‘współczesny czynny’
ùszłi pasywny ‘przeszły bierny’
przëczasnikòwi ‘przysłówkowy’
terny ‘współczesny’
ùprzédny ‘uprzedni’
môlnik, lokatiw ‘miejscownik, lokatyw’
mòrfòlogiczny pòdzél jãzëków ‘morfologiczny podział językó
jãzëczi: ‘języki:’
aglutinacyjné ‘aglutynacyjne’
alternacyjné ‘alternacyjne’
fleksyjné ‘fleksyjne’

mòrfòlogiô, -ii ‘morfologia’

nazéwôcz, nominatiw ‘mianownik, nominatyw’
nieòznacznik, infinitiw, bezòkòlëcznik ‘bezokolicznik, infinityw’
nôrzãdzôcz, instrumental ‘narzędnik’

ôrt, genus ‘rodzaj, genus’
  białczi, białgłowsczi ‘żeński’
  białkòpersonowi, rzeczowi ‘niemęskoosobowy, żeńskoosobowy, rzeczowy’
  chłopsczi, maskùlinum ‘męski, maskulinum’
  chłopskòpersonowi ‘męskoosobowy’
  dzecny niegwësny, ‘nijaki’

ôrtnik ‘rodzajnik’

paradigmat ‘paradygmat’
  wërównanié w paradigmace ‘wyrównanie w paradygmacie’
partikla ‘partykuła’
plurale tantum (pòj.l.), pluralia tantum (wiel.l.) ‘plurale tantum (l.poj.), pluralia tantum (l.mn.)’
pòczestnô fòrma ‘pluralis maiestatis/maiestaticus, l. mnoga godnościowa’
pòjedinczô lëczba ‘liczba pojedyncza’
pòmiónk, pòstpòzëcjô ‘poimek, postpozycja’
przëdatné, wëpòmòżné słowò ‘słówko posiłkowe’
przëmiónk, prepòzëcjô ‘przyimek, prepozycja’
przëpôdk, kazus ‘przypadek, kazus’
  niezanôleżny ‘niezależny’
  zanôleżny ‘zależny’

rodzôcz, genetiw ‘dopełniacz, genetyw’

spòsób ‘tryb’
  òbznôjmny spòsób, òbznôjmnik, indikatiw, nôdżib ‘tryb oznajmujący, indykatyw’
  rozkazowi spòsób / nôdżib, rozkazownik, imperatiw ‘rozkazujący, imperatyw’
  zastrzegòwi spòsób / nôdżib, zastrzegòwnik, kòniunktiw ‘przypuszczający, koniunktyw’
stãpiéń ‘stopień’
  nôwëższi, superlatiw ‘stopień najwyższy, superlatyw’
  równy, pòzytiw ‘równy, pozytyw’

- **wëższi, kómparatiw** ‘wyższy, komparatyw’
- **stãpniowanié** ‘stopniowanie’
  - **nieregùlarné, supletiwné** ‘nieregularne, supletywne’
  - **òpisowné** ‘opisowe’
  - **regùlarné** ‘regularne’
- **stãpniowanié przëczasników** ‘stopniowanie przysłówków’
- **stãpniowanié znankòwników** ‘stopniowanie przymiotników’
- **syngùlare tantum, syngùlaria tantum** ‘singulare tantum (l. poj.), singularia tantum (l. mn.)’

- **ùstôw** ‘strona (czasowników)’
  - **aktiwny, dzejny, aktiwùm** ‘strona czynna’
  - **nôwrotny, dosebny, medium** ‘strona zwrotna, medium’
  - **pasywny, nasebny ùstôw, pasywum** ‘strona bierna, pasywùm’

- **wiąznik, kòniunkcjô, -cji** ‘spójnik, koniunkcja’
- **wielnik, lëczebnik, numerus** ‘liczebnik, numerus’
  - **główny** ‘główny’
  - **pòdzélowi** ‘podziałowy’
  - **pòrządkòwi** ‘porządkowy’
  - **ùłómkòwi** ‘ułamkowy’
- **wielnô lëczba** ‘liczba mnoga’
- **winowôcz, akùzatiw** ‘biernik, akuzatyw’

- **zamiono, pronomen** ‘zaimek, pronomen’
  - **dosebné, pôsesywné** ‘dzierżawczy, posesywny’
  - **jistnikòwé** ‘rzeczowny, rzeczownikowy’
  - **lëczbòwnikòwé, wielnikòwé** ‘liczebny’
  - **nôwrotné, dosebné** ‘zwrotny’
  - **personowé** ‘osobowy’
  - **pëtajné** ‘pytajny, pytający’
  - **przëczasnikòwé** ‘przysłowny, przysłówkowy’
  - **wskazëjącé, pòkazowné** ‘wskazujący’
  - **znankòwnikòwé** ‘przymiotny, przymiotnikowy’
- **znankownik, adiektiw** ‘przymiotnik, adiektyw’
  - **jakòscowi** ‘jakościowy’
  - **òdjistnikòwi** ‘odrzeczownikowy, relacyjny’

ÙCHWÔLËNK NR 8/RJK/2012 Z DNIA 04.10.2012 r. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z GRAMATICZNĄ TERMINOLOGIĄ – SKŁADNIÔ

Uchwała Nr 8/RJK/12 z dnia 04.10.2012 r. w sprawie stosowania słownictwa związanego z terminologią gramatyczną – składnia

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną z gramaticzną terminologią tëczącą sã składni:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z terminologią gramatyczną dotyczącą składni:

- **dodôwkòwé wëznaczniczi:** ‘dodatkowe wyznaczniki:’
  - **czerëjącé** ‘skierowujące’
  - **krzikôcze** ‘wołacze’
  - **nawlékającé** ‘nawiązujące’
- **drëgòrëżné dzéle zdaniô:** ‘drugorzędne części zdania:’
  - **dopełnienié, òbiekt:** ‘dopełnienie:’
    - **blëższé** ‘bliższe’
    - **dalszé** ‘dalsze’
    - **dôwôczowé, datiwòwé** ‘celownikowe’
    - **nôrzãdzôczowé, instrumentalowé** ‘narzędnikowe’
    - **orzékającé** ‘orzekające’
    - **rodzôczowé, genetiwòwé** ‘dopełniaczowe’
    - **pòmòcnégò faktora** ‘czynnika pomocniczego’
    - **przëmiónkòwé** ‘przyimkowe’
    - **przërównëjącé** ‘porównawcze’
    - **towarzësznégò faktora** ‘czynnika towarzyszącego’
    - **winowôczowé, akùzatiwòwé** ‘biernikowe’
  - **przëdôwk, atribùt:** ‘przydawka, atrybut:’
    - **charakterizëjący** ‘charakteryzująca’
    - **dofùlowùjący** ‘dopełniająca’
    - **jistnikòwi** ‘rzeczowna’
    - **leżnotowi**‘okolicznościowa’
    - **mionoczasnikòwi** ‘imiesłowowa’

nieprzënôleżnotowi, nieprzënôleżny ‘niewłaściwościowa’
òrzékający ‘orzekająca’
òsoblëwi ‘osobliwa’
przëmiónkòwi ‘przyimkowa’
przënôleżnotowi, przënôleżny ‘przynależnościowa, właściwościowa’
rodzôczowi ‘dopełniaczowa’
subiektowi ‘podmiotowa’
wëapartniający ‘wyodrębniająca’
wielotny ‘ilościowa’
znankòwnikòwi ‘przymiotna’
towarzësznik, òkòlëcznik ‘okolicznik:’
akcesorijny ‘akcesoryjny’
célu ‘celu’
czasu ‘czasu’
jistnikòwi ‘rzeczowny’
môlu ‘miejsca’
òrãdzë ‘względu’
òsoblëwi ‘osobliwy’
ôrtu ‘sposobu’
przëczasnikòwi ‘przysłowny’
przëczënë ‘przyczyny’
przëzwòleniô ‘przyzwolenia’
skùtkù ‘skutku’
stãpnia i miarë ‘stopnia i miary’
zastrzedżi ‘warunku’
dzélëk zdaniô ‘składnik’

główné dzéle zdaniô: ‘główne części zdania:’
łącznik ‘łącznik’
òrzeczenié, predikat ‘orzeczenie:’
czasnikòwé ‘czasownikowe’
mionowé ‘imienne’
pòdmiot, subiekt ‘podmiot:’
domëslny, ùkrëti ‘domyślny, ukryty’
gramaticzny ‘gramatyczny’
logiczny ‘logiczny’
logiczno-gramaticzny ‘logiczno-gramatyczny’

mòwa: ‘mowa:’
niezanôleżnô ‘niezależna’
zanôleżnô ‘zależna’

nôstãpnik ‘następnik’

òbznôjmienié ‘oznajmienie’
òrzecznik ‘orzecznik’

periód, periodu ‘okres, period’
pòprzédnik ‘poprzednik’
przestawiony szëk słów ‘szyk przestawny’

równowôżnik zdaniô: ‘równoważnik zdania:’
  mionoczasnikòwi równoważnik zdaniô ‘imiesłowowy równoważnik zdania’

słowa bùten zdaniô: ‘wyrazy poza zdaniem:’
  krziknik ‘wykrzyknik’
  wòłôcz, wòkatiw, krzikôcz ‘wołacz’

stosënk midzë dzélëkama zdaniô: ‘stosunek między składnikami zdania:’
  niewespółrzãdny: związk ‘niewspółrzędny: związek’
    głòwny, òrzékający ‘główny, orzekający’
    związczi òkréslające, pòbòczné: ‘związki określające, poboczne:’
    przënôleżnotë ‘przynależności’
    rządu ‘rządu’
    zgòdë ‘zgody’
  wespółrzãdny: réga ‘współrzędny: szereg’

ùsôdzba zdaniów, syntaksa ‘składnia, syntaksa’

wëpòwiedzenié ‘wypowiedzenie’
  ùłómkòwé ‘ułamkowe’
wërażenié: ‘wyrażenie:’
  przërównëjącé ‘porównawcze’
  przëmiónkòwé ‘przyimkowe’
wskôzywôcze sparłãczeniô ‘wskaźniki zespolenia:’
  wiązniczi ‘spójniki’

zamiona ‘zaimki’
zdanié: ‘zdanie:’
  bezwiąznikòwé ‘bezspójnikowe’
  dofùlowùjącé ‘uzupełniające’
  dopełnieniowé, dofùlowaniowé ‘dopełnieniowe’
  klamrowé ‘nawiasowe’

krziknikòwé ‘wykrzyknikowe’
nadczidniãté ‘wtrącone’
nadréżné ‘nadrzędne’
òbznôjmiającé ‘oznajmujące’
òrãdzë ‘względu’
òrãdzowé, zamiónkòwé ‘względne, zaimkowe’
òrzecznikòwé ‘orzecznikowe’
pëtajné ‘pytające’
pòjedinczé (zdanié): ‘pojedyncze (zdanie):’
  nierozwité ‘nierozwinięte’
  rozwité ‘rozwinięte’
  rozkazëjącé ‘rozkazujące’
  wiąznikòwé ‘spójnikowe’
przëdôwkòwé ‘przydawkowe’
rozwijającé, rozwijowé ‘rozwijające’
subiektowé, pòdmiotowé ‘podmiotowe’
towarzësznikòwé: ‘okolicznikowe:’
  czasu ‘czasu’
  môlu ‘miejsca’
  przëczënë ‘przyczyny’
  przëzwòleniô ‘przyzwolenia’
  ôrtu ‘sposobu’
  skùtkù ‘skutku’
  stãpnia i miarë ‘stopnia i miary’
  zastrzedżi ‘warunku’
  wiąznikòwé ‘spójnikowe’
wielerazowò złożoné ‘wielokrotnie złożone’
złożoné ‘złożone’
  dwarazowò, trzërazowò, sztërërazowò złożoné ‘dwukrotnie złożone, trzykrotnie, czterokrotnie’
  pòdréżné ‘podrzędne’
  wespółréżné: ‘współrzędne:’
   parłãczné, łączné ‘łączne’
   procëmstawné ‘przeciwstawne’
   rozparłãczné ‘rozłączne’
   włączné ‘włączne’
   wëszłoscowé, wënikòwé ‘wynikowe’

ÙCHWÔLĖNK NR 9/RJK/2012 Z DNIA 04.10.2012 r. W SPRAWIE STOSOWANIÔ JOTACJI W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Uchwała Nr 8/RJK/12 z dnia 04.10.2012 r. w sprawie stosowania jotacji w języku kaszubskim

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpné rozstrzëgnienié w sprawie jotacji w kaszëbsczim jãzëkù:
Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące rozwiązanie w sprawie jotacji w języku kaszubskim:

1. Jotujemy nagłosowe *i* - w wyrazach rodzimych.
2. Nie jotujemy spójnika „i”.
3. Nie jotujemy nagłosowego *i* - w wyrazach zapożyczonych.
4. Nie jotujemy także wyrazów pochodnych od wymienionych w punkcie 3. połączonych z różnymi przedrostkami, np. *zidiocëc*, *zainicjowac*, *doinwestowac*.
5. Nie jotujemy z zasady nazw własnych (rodzimych, a zwłaszcza obcych, np. *Italiô*, *Izrael*).
6. Dopuszcza się przypadki jotowania przed *a*, *e*, np. *Jadóm*, *Jewa*, *janiółk*.
7. Jotujemy wewnątrz wyrazów:
   a) w czasownikach pochodnych od rzeczowników typu *môj : majic*, *gôj : gajic*, *rój : rojic*, *gnój : gnojic*, też *rajic* ‘*swatać*’, i to w całym paradygmacie, a wiec np. *gajisz*, *gaji*, *gajimë*, *gajita*, *zagajił*, *zagajimë*;
   b) w połączeniach niesystemowych jak *rozmajiti*, *rozmajce*, *rozmajitosc*, *dwaji*, *Ùkrajina* (por. polskie *kraina*, ale choronim ‘nazwa krainy geograficznej’ *Krajna*).

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ SPARŁÃCZONÉ Z PROWADNYM TEMATÃ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

KASZËBSCZÉ LËDOWÉ, LITURGICZNÉ I LËTERACCZÉ PÒZWË (SWIÃTÓW) BÒŻI MATCZI

Édwôrd Bréza

I.

Kaszëbsczé lëdowé pòzwë swiãtów Bòżi Matczi pòdôł zbiérno ks. B. Sëchta w „Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej ”, t. III, Wrocłôw 1969, s. 58–59 (s. v. *Matka Bòskô*) i tej-sej w alfabeticznym pòrządkù w apartnëch tomach:

(**Matka Boska**) **Adwentowa**, kasz. **(Matka Bòskô) Adwentowô**: *adwent*, lit. Niepokalanego Poczęcia NMPanny, kasz. Nieskalónégò Pòczãcégò NMPannë, łac. *Conceptionis Immaculatae B. M. V.* 8 XII Sych I *2,* III 58., prôwdë ògłoszony jakò dogmat przez papieża Piusa IX 8 XII 1854 r. bùllą *Ineffabilis Deus* ‘Niewërzekłi Bóg’. EK XIII 1166-1185.

(**Matka Boska**) **Jagodowa**, kasz. (**Matka Bòskô**) **Jagòdowô**: czas zbiéraniô *jagód*, lit. Matczi Bòsczi Szkaplérzny 16 VII Sych III 58, kasz. **(Matka Bòskô**) **Szkaplérznô**, łac. *B. M. V. de Monte Carmelo.* Pòdług tradicji Matka Bòżô tu, na górze *Karmel* w 1257 r. òfiarowała sw. Szimònowi Stockòwi, pòdwëższémù (*generalnémù* òjcu, to je *generałowi*) karmelitów *szkaplérz* (od łac. *scapularium*: *scapulae* ‘łopatczi, plecë, chrzept’), wspòmnióny swiãti stôł sã apòsztołã tegò nôbòżéństwa. Chùdzy na Karmelu sw. Bertold ùmôlowôł pierszich pùstelników, chtërny delë pòczątk karmelitóm. W IX w. przed Chr. na górze Karmel prorok Eliôsz biôtkòwôł sã ò kùlt Jahwe (béł to wej môl kùltu Baala) i stądka – pòdług tradicji – miôł bëc wzãti do nieba. *Karmel* pò hebr. to ‘gôj, sôd’, bò do dzysô przëcygô òkò całorocznyma zelonyma gajama z bòkadnoscą piniów. Zwãkòwò szlachòwny *karmelek* pòchòdzy z franc. *caramel*, a to ze strzédnołacëznowégò *cannamella* ‘cëkrowô strzëna’.

(**Matka Boska**) **Kwiatowa**, kasz. (**Matka Bòskô**) **Kwiatowô**: *kwiatë*, lit. Matczi Bòsczi Królewi Pòlsczi, (**Matczi Bòsczi**) **Królewi Pòlsczi**, łac. *B. M. V. Reginae Poloniae* 3 V, zdrzë (Matka Boska) *Majowa.*

(**Matka Boska**) **Majowa**, przër. (**Matka Boska**) ***Kwiatowa***, kasz. (**Matka Bòskô**) **Majewô**: *môj*. Patronalné swiãto Pòlsczi, jak wiele jinëch państwów: Etiopii, Wãgrów, Francji, Pòrtugalii, Bawarii. Tegò dnia przëbôcziwómë slëbòwania, jaczé złożił 1 IV 1656 r. pòlsczi król Jón Kadzmiérz w lwòwsczi katedrze przed cëdownym òbrazã Matczi Bòsczi Łaskawi, a pózni z całą asystą wëbrôł sã do kòscoła òjców jezuitów i tam òb czas nôbòżéństwa òdprôwiónégò przez papiesczégò nuncjusza Vidoniégò proklamòwôł NMPannã Królewą Pòlsczi Kòrunë; nen papiesczi nuncjusz dodôł do Loretańsczi litanii wezwanié: *Królewò pòlsczi Kòrunë, mòdlë sã za nama*, chtërno zeszłi biskùpòwie i senatorowie pòwtórzëlë z wiôldżim entuzjazmã. Na to wezwanié w Loretańsczi litanii w Pòlsce dôł zgòdã papiéż Pius X dekretã z 29 XI 1908 r., a na swiãto w lwòwsczi diecezji. Pius XI w 1923 r. na prosbã pòlsczich biskùpów rozszerzwił swiãto na całą Pòlskã w dniu 3 V, to je na dzéń ùchwôleniô Kònstitucji 3 Maja. Do swiãta nawlékają jasnogórsczé slëbòwania, wëpòwiedzóné w miono pòlsczégò nôrodu przez kard. S. Wëszińsczégò, a terôczasno bùdëjącô sã swiãtnica Bòżi Òpatrznoscë w Warszawie.

(**Matka Boska**) **Roztworna**, kasz. (**Matka Bòskô**) ***Strómna***/**Roztwórnô**/ ***Strómn*ô**/ ***Strumianna/*** *Strumiannô/* ***Strëmiann*ô**/ ***Sztromn*ô**, lit. Zwiastowanié NMPannie, łac. *Annuntiationis B. M. V.* 25 III: *roztwierac*, *strëmianny* ‘marcowy’ <: *strëmiéń* ‘strumień’ Sych V 191. B. Grabka (Język Polski (JPXXXV, 2005, s. 53, dali BG) pòdôwô z pòlsczich gwarów téż: **Otwornej**: *otwierać (kasz. òtmëkac)*, **Ożywiającej**: *ożywiać (kasz. òżëwiac)*, **Zagrzewnej**: *zagrzewać (kasz. zagrzewac)*; **Żabicznej**: *żaby (kasz. żabë)* i **Wiosennej**: *wiosna (kasz. zymk).* Wiele z tëch pòzwów tłómaczi cytat pòdóny przez Sych III 58: Na *Roztwórną* zemia sã *roztwiérô i wëlôżają z ni robôczi*, a ***żabóm*** i *żnijóm òdmikają sã pësczi zarosłé òb zëmã, bùdzą sã pszczołë w kòszkach i wrôcają bòcónë.* Dodac mòżna, że to bicé wòdë w strëgach, zdrzódłach i górach òstało ùdokaznioné téż w jinëch jãzëkach, jak np. w anielsczim *spring* ‘skôkac’ (przër. niem. *springen* ‘skôkac’) to ‘zdrzódło’ i ‘czas, czedë zaczinają bic zdrzódła, a tej ‘zymk’. Swiãto Zwiastowaniô pòwstało mést w Szpanii; tam wej òd kùńca VII w. je òbchòdzëlë. Chwilã zwiastowaniô przëbôcziwają so wiérny w mòdlëtwie *Angelus Domini* ***nuntiavit*** *Mariae...* „Aniół Pańsczi ***zwiastowôł*** Pannie Mariji’, òdmôwióny pòspólno (òd Jana Pawła II) z papieżã; ze scenë zwiastowaniô wëszczérzôł sã Voltaire, natchnienim stała sã òna dlô malôrzów. Katolëcë, prawòsławny i ùnicë òddôwają Bògù tczã za wëbranié dzéwicë Mariji na Matkã Swòjégò Sëna, samą Marijã za danié zgòdë („niech mie sã stónie pòdług Twòjégò słowa”, *fiat mihi secundum verbum tuum*) na bòskò-lëdzką matczëznã; stała sã wej Matką Bòga-Człowieka, chtëren to titel gr. *Theotókos,* łac. *Deipara* abò *Deigenetrix/Genitrix,* niem. *Mutter Gottes,* an. *Our Lady*, pòlsczé *Bogurodzica* (dôwni téż *Bogarodzica, Bogorodzica*) przëznôł Ji efesczi sobór w 431 r.

(**Matka Boska**) **Siewna**, kasz. (**Matka Bòskô**) **Séwnô**: *séw*, lit. Narodzeniô NMPannë 8 IX, Narodzeniégò NMPannë, przër. Sych V 7, łac. *Nativitatis B. M. V.* Pòdług przekònaniô lëdu: *W ten dzéń Matka Bòskô chòdzy pò pòlu i błogòsławi* *tima, co ju **zaselë*** z infòrmacją, że nawetka ewanielicë, jaczi òdrzëcywają kùlt swiãtëch, zaczinelë séw 8 IX. Swiãto òbchòdzëlë ju w V w. w Jerozolëmie, w VII w. na całim Wschòdze i w Rzimie. Niejedny parłãczą z narodzenim NMPannë chłopsczé miono *Natalis* i białgłowsczé *Natalia.*

(**Matka Boska**) **Węgorna**/ **Węgorzowa**, lit. Matczi Bòsczi Różańcowi, kasz. (**Matka Bòskô**) **Różańcowa** 7 X, kasz. **Wãgòrnô/Wãgòrzowô** Sych VI 62: *wãgòrz.* Pòczątczi różańca przëpisywô sã ju sw. Dominikòwi, równak w dzysdniowi fòrmie stwòrził gò bł. Alan de la Roche (1428–1475), dominikón. Pò dobëcym nad Tërkama pòd Lepanto w 1571 r. papiéż Grzegórz XIII rok pózni ùstanowił to swiãto dlô całégò Kòscoła pòd pòzwą Matczi Bòsczi Dobëtny, òbchòdzoné w dniu hewòtnégò dobëcô, to je 7 X. Pòczątków różańca szukô sã w przetłómaczonym na łacëznã w IX w. himnie Wschòdnégò Kòscoła, jaczi wëchwôliwô dzéwictwò i matczëznã Mariji, spiéwónym stojącë *Akatisce* (gr. *Akáthistos* od *kathízō* ‘sedzã’ z przékùjącym (*a privativum*) *a-* (przër. *katedra* ‘môl sedzeniô’), z czegò cerkewné *akafist*). W strzédnëch wiekach różańc béł zwóny „Psałterzã Mariji” (*Psalterium **Beatae** Mariae*), bò òdmôwielë gò ti, co nie znelë łacëznë („Chto ni mòże spiewac, niech gôdô różańc” – òbòwiązywa takô regla; *sertum*, *-i* ‘krutka (kwiatów)’, przër. *równianka* w pòstãpnym zéwiszczu; *corona* ‘wińc’, *rosarium* ‘wińc różów’, z czegò dzysdniowé òkreslenia *kòrunka* i *różańc* (zùniwerbizowóné òd spòdlégò: *wińc z różów*), pò niemieckù *Rosenkranz* ‘wińc różów’ (KIS IV 148-150), pò szpańskù i italskù *rosario*, pò anielskù *rosary.*

(**Matka Boska**) **Zielna**, kasz. (**Matka Bòskô**) **Zélnô**: *zelé*, lit. Wniebòwzãcé NMPannë, łac. *Assumptionis B. M. V.* 15 VIII, zdrzë (**Matka Boska**) **Żniwna**, kasz. (**Matka Bòskô**) **Żniwnô**: *żniwa.* BG (l. c.) pòdôwô jesz z pòlsczich gwarów ***Zaśniętej*** **i** ***Równiankowej***. Ta òstatnô pòzwa pòchòdzy òd jistnika *równianka* ‘krutka z zelégò i zbòżów’: *równiać* ‘wërównëwac, robic równym’ (brzedżi ti krutczi), przër. łac. *sertum, -i* ‘krutka, winuszk’ pòd zéwiszczã (Matka Boska) *Węgorna*. Pòzwa **Zaśniętej** nawlékô do charakteru dôwnégò swiãta i wiarë w kùńc zemsczégò żëcô NMPannë: w pierwòsznym Kòscele, co òstało do dzysô w prawòsławim (pò ruskù to swiãto nazéwô sã *Uspiénije Prieswiatój Bogoródicy*) wierzëlë w zasniãcé Bòżi Matczi, co pòzéwelë pò greckù *koímēsis* ‘zasniãcé’ òd *koimáō* ‘spiã’ (z czegò dzysdniowé żargònowé pòlsczé *kimać* ‘pòsëpiac’ i *kimka* ‘noc, a tej czas, w chtërnym sã spi’); pò łacëznie ten stón béł pòzéwóny *dormitio, -onis* ‘zasniãcé’, wierzëlë równak, że NMPanna òsta wzãtô do nieba z całã i dëszą. Prôwdã ò wniebòwzãcym ògłosył jakò dogmat papiéż Pius XII w 1950 r. bùllą *Munificentissimus Deus* ‘Nôszczërszi Bóg’ z dnia 1 XI 1950 r.; jiné pòzwë tegò swiãta: łacëznowé: *Transitus*: *transitus* ‘przeńdzenié (z widzewnégò swiata do nieba)’; it. *Natale* òd *natale* ‘narodzenié (dlô nieba)’; gr. *Metástasis*: *metástasis* m. jin. 1. ‘przeńdzenié’, a tej słowò pasowné do łac. *Transitus*’, 2. ‘òdéńdzenié, skòn’.

Szpòrtoblëwie (**Matka Boska**) **Pieniężna** ‘dzéń wëpłatë’, kasz. Matka Bòskô **Pieniãżnô**.

II.

Liturgiczné òglowòpòlsczé i kaszëbsczé pòzwë (swiãtów) Bòżi Matczi

Czystości NMPanny 3. niedzela rujana J 409, p. 33, kasz. **Czëstoscë NMPannë**, łac. *Puritatis B. M. V.* Nawlékô do wezwaniô z Loretańsczi litanii (*Mater*) *purissima* ‘Matkò niepòkalónô’, a żlë jidze ò zamkłosc téż do pòstãpnégò *Mater castissima* ‘Matkò nôczëstszô’ datowónëch òd czasów strzédnëch wieków. Bòżi Matce słëchô titel *Dzéwica*, pò hebr. *Alma* (przër. Iz 7,2: Hewò *Panna* pòcznie), baro czãsto z dodôwkã *wiedno*, a tej gr. *Aeí Parthénos,* łac. *Semper Virgo,* niem. *Immer Jungfrau,* an. *Vergin for Ever*, cerkewné *Prisno Diewa.* Dogmat o dzéwictwie NMPannë ògłosył papiéż sw. Môrcën I (649–653) w 649 r.

Imienia Maryi WZ 17/ **Imienia NMP** 12 IX J 408, p 28, kasz. **Miona Mariji**/ MionaNMPannë. Òd swiãta *Miona* Mariji, pò łacëznie ***Nominis*** *B. M. V.*, òbchòdzonégò 12 IX nôprzódka w Szpanii w XVI w. Pò dobëtny pòbitwie pòlsczégò króla Jana III Sobiesczégò nad Tërkama pòd Widnã w 1683 r. papiéż bł. Innocenti XI rozszérzwił je na Aùstriã, Niemcë i Pòlskã. Król wej jakno przédny wódca zdrëszonëch aùstriacczich, bawarsczich i pòlsczich wòjsków szedł na biôtkã w Bòżé miono: strawestowôł rzeklënã Cezara: *Veni, vidi, vici* ‘jem przëbéł, ùzdrzôł, dobéł’ na *Veni, vidi et Deus vicit* ‘jem przëbéł, ùzdrzôł, a Bóg dobéł’ i Matczi Bòga-Człowieka.

Macierzyństwa NMPanny 11 X J 408, łac. *Maternitatis B. M. V*, kasz. Macerzińštwa NMPannë. Swiãto to wprowadzył Pius XI w 1931 r. dlô ùtczeniô 1500-ny roczëznë efesczégò sobòru, równoczasno robiącë ze swòjich strzódków renowacjã Kòscoła Matczi Bòsczi Wiãkszi w Rzimie, to je titla jedny z nôrëchlészich i nôbëlniészich swiãtniców, wëstawionëch na tczã NMPannë – Matczi Christusa Bòga--Człowieka, hewòtno (pò italskù) *Santa Maria Maggiore* ‘Nôsw. Marija Wiãkszô’. Je to bazylika wëstawionô przez papieża Sykstusa III (432–440) na dôwny Eskwilińsczi Grzëpie (*mons Esquilinus*) jakò wotum za bëlno skùńczony efesczi sobór (431 r.), gdze òstôł ògłoszony dogmat ò bòsczim macerzińštwie Mariji i przëznóny NMPannie titel (gr.) *Theotókos*, pò łacëznie *Deipara,* téż *Deigenetrix* abò *Deogenetrix,* to je pòl. *Bogorodzica,* też *Bogarodzica* i *Bogurodzica* (ten slédny wariant przedërchôł do dzys), w prawòsławim *Bogoródʼica*. Przër. (Matka Boska) *Śnieżna.*

Matki Boskiej Częstochowskiej 26 VIII, kasz. **Matczi Bòsczi Czãstochòwsczi**, łac. *B. M. V. Claromontana* òd *Jasnô Góra,* pò łacëznie *Clarus Mons* (chòc miałobë bëc w pòrządkù *Mons Clarus*) ‘NMPannë Jasnogórsczi’. Òbrôz Matczi Bòsczi sprowadzył na Jasną Górã ksążã Władisłôw Òpòlczik w 1382 r. Pòlsczi nôród òd wieków parłãcził titel Matczi Bòsczi Królewi Pòlsczi prawie z tim òbrazã i Jasną Górą w Czãstochòwie. W 1683 r. paùlinowie dostelë zgòdã òd Apòsztolsczi Stolëcë na òbchòdzenié swiãta „Przeniesenié òbrazu na Jasną Górã”. Papiéż sw. Pius X pòzwòlił 13 V 1904 r. na prosbã paùlinów i kùjawskò-kalisczégò biskùpa (Czãstochòwa słëchała wnenczas ti diecezji) òbchòdzëc swiãto Matczi Bòsczi Czãstochòwsczi w całi diecezji. Kùreszce papiéż Pius XI dekretã z dnia 23 XII 1931 r. rozszérzwił swiãto na całą Pòlskã. Òd 1969 r. Pòlôsze òbchòdzą ten dzéń jakò patronalné swiãto.

Matki Boskiej Dobrej Rady 26 IV J 408, łac. *De Bono Consilio*, kasz. **Matczi Bòsczi Dobri Radë**, òd 1727 r.; w r. 1779 przesëniãté na 26 IV, titla włączonégò przez papieża Léòna XIII w 1903 r. do Loretańsczi litanii: *Matkò dobri radë*, łac. *Mater Boni Consilii* KIS IV 133.

(**Matka Boska**) **Gromniczna**, dzys Òfiarowaniô Pańsczégò 2 II, kasz. (**Matka Bòskô**) **Gromicznô**,‘(swiãto) Òczëszczeniô NMPannë’ òbchòdzoné pòd tą pòzwą przed refòrmą liturgii i dzys 2 II, dzysdnia nazéwóné Òfiarowanié Pańsczé, w Pòlsce zwóné Matki Boskiej ***Gromnicznej***, dôwni na Wschòdze *Hipapante,* czegò tłómaczenim je cerkewné swiãto *Srietienije Gospodnie* ‘Spòtkanié Pańsczé’, òbchòdzoné 2 abò 15 II, na Zôpadze (*festum*) *Occursus* ‘(swiãto) Spòtkaniów’, jakò że w jerozolimsczi swiãtnicë pòtkelë sã NMPanna, sw. Józef i môłi Jezës, òfiarowóny w swiãtnicë, ze starëszkã Symeònã i prorokinią Anną; jinô pòzwa to pò greckù *Hē Hēortē tōn Lampadōn,* pò łacëznie (*festum) Luminarium* ‘(swiãto) *Widów*’, bò pòdług słów Symeòna Christus bãdze „Widã na òswiécenié pòganów”, *Lumen ad revelationem gentium* (Łk 2,25-32), pózni *Gromica, Gromice.* Pò łacëznie hewòtné swiãto nazéwało sã (*festum*) ***Purificationis B. M. V.***, w codniowi gôdce *B. M. V.* ***Purificata***. Ksãżóm, liturgistóm i służbie wôłtôrza znóné je słowò *pùrifikatérz* ‘rãczniczk do wëcéraniô czelëcha’ (z łac. *purificatorium*, *-ii*).

Matki Boskiej Królowej Pokoju 9 VII J 408, p. 18, łac. *Reginae Pacis*, kasz. **Matczi Bòsczi Królewi Miru**. Wezwanié z Loretańsczi litanii *Regina pacis*, wprowadzoné przez papieża Benedikta XV z mëslą ò chùtczim skùńczenim I swiatowi wòjnë.

Matki Boskiej Królowej Świata, łac. *B. M. V. Reginae* J 408 (**Matczi Bòsczi**) **Królewi Swiata**. Ùstanowił papiéż Pius XII w 1955 r. i òbchòdzoné 31 V, w nowim liturgicznym kalãdôrzu 22 VIII.

Matki Boskiej Łaskawej 9 VI, łac. *B. M. V. de Gratia* J 408, p. 13 **Matczi Bòsczi Łaskawi**.

Matki Bożej Miłosierdzia J 408, p. 11, łac. *B. M. V. de Misericordia,* kasz. **Matczi Bòsczi Miłoserdzégò**. Wôrt przëbôczëc, że Matka Bòskô Òstrobramskô òstała nazwónô *Matką Miłoserdzô* w kòrunacyjnym akce w 1927 r., w chtërnëch to ùroczëznach wzął téż ùdzél marszôłk J. Piłsudsczi KIS IV 144. Przër. téż antifònã *Salve Regina* ‘Witôj, Królewò’, gdze m. jin. *Mater Misericordiae* ‘Matka Miłoserdzô’ KIS IV 144.

Matki Bożej Nieustającej Pomocy 16 VI J 408 (pòdług KIS IV 143 27 VII), p. 14, kasz. **Matczi Bòsczi Bezùstónkòwi Pòmòcë**, łac. *De Perpetuo Succursu B. M. V.* Kùlt sparłãczony z òbrazã bizantińsczégò pòchòdzënkù, przechòwiwónym w Rzimie przez aùgùstianów, pózni redemptoristów, ò czim wiãcy w KIS IV 142-143.

(**Matka Boska**) ***Pocieszna*** 20 VI abò pò sw. Agùstinie’ (28 VIII), kasz. (**Matka Bòskô**) **Pòcesznô** (ù Sych ni ma), łac. *B. M. V. de Consolatione* J 208. W pòlsczi wersji mòdlëtwë „Pod Twoją obronę” mòdlimë sã m. jin.: „O Pani nasza, Orędowniczko nasza, *Pocieszycielko* nasza”, łac. *Consolatrix nostra* (ni ma tegò fragmentu w łacëznowi wersji „Sub tuum praesidium”), a w Loretańsczi lëtanii wzéwómë Matczi Bòsczi *Pòceszëcelczi ùjisconëch* (*Consolatrix afflictorum*), titla wprowadzonégò mést za pòntifikatu sw. Grégòra Wiôldżégò (590–604), czedë to za cëdowną interwencją NMPannë, jak wierzelë, skùńczëła sã w Rzimie chëra (Kùtnik 186–188). Òsoblëwą tczã mô òbrôz Matczi Bòsczi Pòceszëcelczi Ùjisconëch w òpactwie Fruttuaria pòd Turinã (òd XIII w.) i w Luksembùrgù, gdze w 1678 r. Matkã Bòską Pòceszeniô ògłosëlë patronką kraju; téż w Pòlsce je wiele môlëznów z kòrunowónym òbrazã Matczi Bòsczi Pòceszeniô: Szamòtułë, Lewiczin, Sokôl, Leżajsk, Wrocłôw, Nowi Sącz, na Kaszëbach we Wielu i jiné (KIS IV 146-147). (Dëch Swiãti je téż naszim *Pòceszëcelã*, to je *Parakletã* z łac. *Paraclytus* abò *Paraclitus,* co z gr. *paráklētos* abò *paraklētōr* ‘zastawnik, wspòmóżca’, ‘adwòkat’, ‘wezwóny na pòmòc’, przër. italsczé *Spirito Consolatore* ‘Dëch Swiãti Pòceszëcél’. Chcemë dodac, że w katolëcczi teòlogii gôdô sã ò *dëchòwim pòceszenim* (*consolatio spiritualis*), *nôtërnym pòceszenim* (*consolatio naturalis*) i ò *dëchòwi òbzëbłoscë* (*desolatio*).

Matka Boża Szkaplerzna 16 VII WZ 15/Matka Boska z Góry Karmel, kasz. (**Matka Bòskô**) **Szkaplérznô**/ Matka Bòżô z Górë Karmel. Pòzwa pòchòdzy òd swiãta Matczi Bòsczi z Górë *Karmel*, pò łacëznie (*festum*) *Beatae Mariae Virginis de Monte* ***Carmelo***, zwónégò kòl nas swiãtã Matczi Bòsczi *Szkaplérzny*, òbchòdzonégò jakò wspòmink téż w nowim liturgicznym kalãdôrzu 16 VII (w Pòlsce òbòwiązkòwé, *memoria obligatoria*, w jinëch krajach nadòbòwiązkòwé, *memoria non obligatoria*), dôwni (òd 1726 r. pòdług decyzji papieża Benedikta XIII òbòwiązkòwé w całim Kòscele), zdrzë WZ 15. Pòdług tradicji Matka Bòżô tu, na górze *Karmel* w 1257 r. òfiarowała sw. Szimònowi Stockòwi, pòdwëższémù (*generalnémù* òjcu, to je *generałowi*) karmelitów *szkaplérz* (od łac. *scapularium*: *scapulae* ‘łopatczi, plecë, chrzept’), wspòmniony swiãti stôł sã apòsztołã tegò nôbòżeństwa. Chùdzy na Karmelu sw. Bertold ùmôlowôł pierszich pùstelników, chtërny delë pòczątk karmelitóm.

W IX w. przed Chr. na górze Karmel prorok Eliôsz biôtkòwôł sã ò kùlt Jahwe (béł to wej môl kùltu Baala) i stądka – pòdług tradicji – miôł bëc wzãti do nieba. *Karmel* pò hebr. to ‘gôj, sad’, bò do dzysô przëcygô òkò całoroczna zelonyma gajama z bòkadnoscą piniów. Zwãkòwò szlachòwny *karmelek* pòchòdzy z franc. *caramel*, a to z strzédnołacëznowégò *cannamella* ‘cëkrowô strzëna’.

(**Matka Boska**) **Śnieżna** 5 VIII WZ 15, łac. *B. M. V. ad Nives*, kasz. (**Matka Bòskô**) **Sniegòwô**. Pò niem. *Mutter Gottes,* an. *Mother of God*, colemało *Our Lady* ‘Naszô Pani’. Titel Matczi Bòsczi Sniegòwi, pò łacëznie *B. M. V.*, to je *Beata Maria Virgo* ‘NMPanna’ *ad **Nives*** òd *nivis, -is* ‘sniég’, z czegò it. *neve*. Titel wzął sã stądka, że pòdług chrzescëjańsczi tradicji (legendë) sama Matka Bòskô wëbrała so ten plac na swiãtnicã przez to, że 5 VIII, czedë w Rzimie je nôwiãkszô hëc, na Eskwilińsczi Grzëpie pòjawił sã sniég. Pamiątkã kònsekracji kòscoła zaczãlë òbchòdzëc òd XIV w. w Rzimie, papiéż sw. Pius V rozszérzwił jã w 1568 r. na całi Kòscół, dzys je to dowòlny wpòmink (WZ 15, KIS IV 151). Przër. *Macierzyństwa NMPanny.*

Matki Boskiej Ucieczki Grzesznych 13 VIII J 408, łac. *B. M. V. Refugii Peccatorum*, kasz. **Matczi Bòsczi Ùceczczi Grzésznëch**. Titel nawlékô do 6 gardów ùceczczi ù Żëdów, do môla azylu ù Greków (gr. *ásylon* z przékùjącym *a-* od *syláō* ‘rabùjã, rabczã’) i chrzescëjónów: kòscołë, kaplëce, smãtôrze. Taczim môlã ùceczczi je Bóg i Jegò Matka, stądka òd niepamiãtnëch czasów w Loretańsczi litanii wezwanié *Refugium Peccatorum* ‘Ùceczkò [zastawnico] grzésznëch’ od *refugio, -ire, refugi, refugitum* ‘ùcékóm’.

Matki Boskiej z Lourdes 11 II J 407 (Matka Boska Lurdzka), łac. *Apparitionis B. M. V.*. kasz. **Matczi Bòsczi z Lourdes**. W Lourdes òd 11 gromicznika 1858 r. Matka Bòżô ùkazywała sã sw. Bernadece Soubirous, na pamiątkã tëch òbjawieniów papiéż Léón XIII w 1890 r. ùstanowił swiãto na 11 II – Matczi Bòsczi z Lourdes, pò łacëznie (*festum*) *Apparitionis Immaculatae B. M. V.*, chtërno sw. Pius X rozkòscérził w całim Kòscele, dzysdnia je to dowòlny wspòmink (WZ 14).

NMPanny, Gwiazdy (Nowej) Ewangelizacji wprowadzoné przez Jana Pawła II, kasz. **NMPannë**, **Gwiôzdë (Nowi) Ewangelizacji**. Telewizjô Trwam pòdała dnia 20 VI 2012 r. w „Informacjach Dnia” ò gòdz. 8.15 òb wieczór, że biskùp òrdinariusz toruńsczi diecezji Andrzéj Susczi pòswiãcył wãgłowi kam w Torniu pòd swiãtnicã Matczi Bòsczi, Gwiôzdë (Nowi) Ewangelizacji i bł. Jana Pawła.

NMPanny, **Matki Dobrego Pasterza** 3 IX J 409, p. 26, kasz. **NMPannë**, **Matczi Dobrégò Pasturza**, łac. *B. M. V. Pastoris Divini Matris.* Titel nawlékô do Christusowi przëpòwiôstczi ò dobrim *pasturzu* (J 10,11-21).

NMPanny, **Matki Kościoła,** łac. *B. M. V. Matris Eclesiae*, kasz. **NMPannë**, **Matczi Kòscoła**, wprowadzoné na prosbã biskùpów Pòlsczi przez papieża Pawła VI na zakùńczenié III sesji II Sobòru Watikańsczégò 21 XI 1964 r.

NMPanny od Wykupu Niewolników 24 IX J 409, p. 29, kasz. **NMPannë òd Wëkùpù Niewòlników**, łac. *B. M. V. de Mercede.* Pòzwa pòszła òd swiãta NMPannë, zwónégò pò łacëznie (*festum*) *de **Mercede** Captivorum,* pò kaszëbskù Matczi Bòsczi òd *Wëkùpù* (*Wëzwòleniô*) Niewòlników (Pòjmańczików), òd pòzwë tegò swiãta pòwstało szpańsczé miono *Mercedes*, chtërno bédëjã przejimnąc do Pòlsczi jakò *Merceda.*

(**Matka Boska**) **Różańcowa** 7 X, łac. *Sacratissimi Rosarii B. M. V.*, kasz. (**Matka Bòskô) Różańcowô**, lëdowò (Matka Bòskô) **Wãgòrnô/ Wãgòrzowô.** Swiãto Matczi Bòsczi **Różańcowi**, pò łacëznie (*festum*) *Sacratissimi **Rosarii** B. M. V.* (w codniowi gôdce *Beata Maria Virgo **Rosaria***), òbchòdzoné je (téż w nowim liturgicznym kalãdôrzu) 7 X; ùstanowił je w 1572 r. papiéż Grzegórz XIII na pamiątkã dobëcô nad Tërkama, jaczé miało plac pòd Lepanto dnia 7 X 1571 r. Mòdlëtwa różańcową przëpisywô sã sw. Dominikòwi, historiczno różańcowé nôbòżéństwò ùgruntowôł w terôczasny fòrmie bł. Alan de la Roche, chtëren żił w latach 1428–1475 (WZ 17). Pòczątków różańca szukô sã w przetłómaczonym na łacëznã w IX w. hymnie Wschòdnégò Kòscoła, jaczi wëchwôliwô dzéwczyństwò i matczëznã Mariji, spiéwónym stojącë *Akatisce* (gr. *Akáthistos* od *kathízō* ‘sedzã’ z przékùjącym (*a privativum*) *a-* (przër. *katedra* ‘môl sedzeniô’), z czegò cerkewné *akafist*). W strzédnëch wiekach różańc béł zwóny „Psałterzã Mariji” (*Psalterium **Beatae** Mariae*), bò òdmôwielë gò ti, co nie znelë łacëznë („Chto ni mòże spiewac, niech gôdô różańc” – takô regla òbòwiązywa; *sertum*, *-i* ‘krutka (kwiatów)’, przër. *równianka* w pòstãpnym zéwiszczu; *corona* ‘wińc’, *rosarium* ‘wińc różów’, z czegò dzysdniowé òkreslenia *kòrunka* i *różańc* (zuniwerbizowóné òd spòdlégò: *wińc z różów*), pò niemieckù *Rosenkranz* ‘wińc różów’ (KIS IV 148-150), pò szpańskù i italskù *rosario*, pò anielskù *rosary*. Przër. wëżi pòd zéwiszczã *(Matka Boska) Zielna*

Nawiedzenia NMPanny 31 V WZ 15, dôwni 2 VII, łac. *Visitationis B. M. V.* J 408, p. 17, kasz. **Nawiedzeniégò NMPannë**, pò refòrmie liturgicznégò kalãdôrza 31 V. Nôprzód swiãto bëło òbchòdzoné na Wschòdze, na Zôpôdze wprowadzëlë je frãcëszkanowie w 1263 r., w całim Kòscele przëjimnął je Bazylejsczi Sobór (1441 r.). Ò nawiedzenim sw. Elżbiétë przez NMPannã czëtómë w Ewanielii pòdług sw. Łukasza (Łk 1, 39-45). Chcemë dodac, że do nawiedzeniô NMPannë nawlékelë sw. Frãcëszk Salezy i sw. Joanna Frãcëszka de Chantal (ùm. 1641), zakłôdającë zôkón *wizytków* (łac. *Ordo de Visitatione B. M. V.*).

Objawienia NMPanny (w pòstacji swiãtëch medalików) 27 XI J 409, p. 37, łac. *Manifestationis B. M. V. a Sacro Numismate*, kasz. Òbjawieniégò NMPannë. Cëdowny

Medalik, pòswiãcony NMPannie Niepòkalóny, òbjawiony òstôł przez Niã św. Katarzënie Labouré (1806–1876) i za ji starą òstôł wëbiti 30 VI 1832 r. w Parižu, szerzi zdrzë Z. Pałubskô, EK XII 379-381.

Oczyszczenia NMPanny 2 II, łac. *Purificationis B. M. V.,* kasz. **Òczëszczeniégò NMPannë**, przër. *Matki Boskiej Gromnicznej*, dzys Òfiarowaniô Pańsczégò.

Ofiarowania NMPanny w Świątyni 21 XI WZ 17, 727, łac. *Praesentationis B. M. V.*, kasz. **Òfiarowaniégò NMPannë**. Swiãto òbchòdzoné tegò dnia w Jerozolëmie ju w VI w. Cesôrz Justinian (527–565) pòd tim wezwanim wëstawił w Jerozolëmie bëlną swiãtnicã. Swiãto òbchòdzëlë na Wschòdze òd VI w. 21 XI, na Zôpadze òd strzédnëch wieków tegò dnia (J 409), z rozmajitima dzejama swiãta (ò chtërnëch WZ 17–18), dzys (òd 1969 r.) w Pòlsce je to òbòwiązkòwi wspòmink z nową interpretacją (dôwni béł to wspòmink swiãtnicowi służbë w Jerozolëmie Mariji jakò dzecka). W Cerkwi je to jedno z 12 nôwiãkszich swiãtów, òbchòdzoné jakò *Wwiediénije wo Chram Prieswiatój Bogoródicy* 21 XI abò 4 XII.

Opieki NMPanny II niedzela lëstopadnika J 409, p. 35, kasz. **Òpieczi NMPannë**, łac. *Patrocinii B. M. V.* (w prawòsławim Pokrow' Prieswiatoj Bogarodicy). Swiãto mòże nawlékac do marijny mòdlëtwë „Pòd Twòjã òbronã", pò łacëznie „Sub tuum *praesidium*", jakò że łacëznowé *praesidium* to przede wszëtczim ‘pòmòc, òbrona, zastôwk', ù katolëków téż ‘Bòżô òpieka' (J 533), a *patrocinium* to téż ‘òbrona, stara', ‘zastawnictwò, wstawienié sã', téż ‘kòscelné swiãto òpieczi', òkróm òbgôdiwónégò téż *Patrocinium S. Josephi* ‘swiãto òpieczi sw. Józefa, òbchòdzoné dôwni w strzodã drëdżégò tidzenia pò Jastrach' (J 485). W ònomasticzny lëteraturze *patrocinium* to ‘wezwanié kòscoła, patron kòscoła'. Katolëcczé swiãto Òpieczi NMPannë mòże òdpòwiadac cerkewnémù swiãtu *Pokrów Prieswiatój Bogoródicy* ‘(swiãto) Òpieczi Bòżi Matczi', òbchòdzonémù w Cerkwi 1 abò 14 X. Je to téż ‘ôrt ikònë Bòżi Matczi", chtërna przedstôwiô Bòżą Matkã w òkrãżim aniołów, jak rozwijô przëkrëcé nad lëdzama i mòdli sã ò mir. Vas III 305 wëprowôdzô pòzwã òd *krow: kryt'* ‘dak, ùstrzecha', ‘dak nad głową, dodóm', ‘zastôwk' i infòrmùje, że swiãto wprowadzëła Cerkew w XII w. na pamiątkã òcaleniô Kònstantinopòla òd saracenów w pòłowie X wiekù. Ùretanié przëpisywô sã cëdowny interwencji Bòżi Matczi. Pòdług lëdowëch przekònaniów dobri to dzéń na zdënk: *priszeł pokrow diewkam gołowy kryt'*, przër. kasz. *Jic pòd hùwã* ‘żenic sã', gdze równak *hùwa* to ‘czôpk żeniałi białczi'.

Pokory NMPanny 17 VII J 208, p. 20, łac. *Humilitatis B. M. V.*, kasz. **Pòkòrë NMPannë**, Nôswiãtszô Matka wej w chwilë zwiastowaniô rzekła: „Hewò jô służebnô Pańskô", łac. *Ecce ancilla Domini*, chtërne to słowa wëpòwiôdómë w Mòdlëtwie „Anioł Pańsczi", a w akatisce „Magnificat": „Wezdrzôł na ùniżenié swòji Służebny”, łac. *Respexit* ***humilitatem*** *ancillae suae* (Łk 1,38; 48). Je téż białgłowsczé klôsztorné miono *Humilitas* i *Humiliana*, a wôrt dodac, że łacëznowi jistnik *humilitas* pòchòdzy òd znankòwnika *humilis*, jaczi wëprowôdzómë òd jistnika *humus, -i* ‘zemia’, tej etimòlogiczno je to ‘schilony w stronã zemi’. Przër. do tegò werset z akademicczégò himnu: *Post iucundam iuventutem, post molestam senectutem nos habebit* ***humus*** ‘Pò lubczi młodoscë, pò zgrzëbiałi staroscë, weznie naju zemia’.

Przeniesienia Świętego Domku Loretańskiego 10 XII, J 409, p. 39 łac. *Translationis Almae Domus Lauretanae B. M. V.*, kasz. **Przenieseniégò Dómkù Loretańsczégò**. Swiãto òbchòdzoné dôwni òd 1632 r. 10 XII. Pòdług chrzescëjańsczi tradicji dómk Nôswiãtszi Familii z Nazaretu (razã z cëdownym òbrazã Bòsczi Matczi), zwóny pò italskù *Santa Casa* z łac. *Sancta Casa* przeniosłi òstôł do Loreto (òkrãg Picenum pòd Ankòną) w 1204 r. z Trsatu w Dalmacji (Kùtnik 22–23).

Wstawiennictwa NMPanny niedzela òb czas òktawë Wszëtczich Swiãtëch, łac. *De Suffragio B. M. V.* J 409, p. 34, kasz. **Pòstrzédnictwa NMPannë**. Ò zastawnictwie, pòstrzédnictwie NMPannë i swiãtëch czãsto gôdô religijnô lëteratura i mòdlëtwë, czãsto je nazéwóné *przëczënienim* sã (wiele razy *przëczënianim* sã), pò łacëznie *intercessio*, w mòdlëtewnëch wezwaniach *intercede* (w pòj. l.) ‘przëczëni sã’ abò *intercedite* ‘przëczënita sã’ (we wielny l.), pòwtôrzóné w lëtanijnëch wezwaniach. SJP VII 50 òbjasniwô *dôwné przëczënic sã* jakò ‘wstawic sã za kògùm, pòprosëc ò co dlô kògò, przemówić za kim do kògò’, a jistnik *przëczëna* ‘wstawiennictwò, zastawnictwò’, przër. np. ze spiéwë „Serdecznô Matkò”: „Twòja Gò wiedno ùjimnie *przëczëna*”. Łacëznowi jistnik *suffragium* mô wiele znaczënków, spòdleczné to ‘welowanié’, a w kòscelny łacëznie téż ‘zastawnictwò, wstawienié sã, przëczënienié sã’ z wërażenim *per modum suffragii* ‘za pòmòcą prosbë, przez wstawienié sã’, we wielny l. *suffragia* to téż ‘dobré ùczinczi’ (J 657).

Zaślubin NMPanny (chcemë dodac sw. Józefòwi) 23 I J 407, łac. *Desponsationis BMV*, kasz. **Slëbinë NMPannë**, przër. łac. *sponsa* ‘naòżenô’, téż *sponsa Christi* ‘òblubienica Christusa’, chtërną bëła przédno NMPanna, wëbrónô na matkã Bòga-Człowieka, a chce òstac kòżdô zôkònnica. Słowò znóné kòżdémù doktorowi, chtëren skłôdôł slëbòwanié i akademicczé przërzeczenié, że bãdze szukôł leno prôwdë w fòrmùle: *Spondeo ac polliceor* ‘Òbiecywóm i przësygóm’. W liturgii mszô sw. za naòżenëch i nowòżeńców nazéwô sã pò łacëznie *missa pro sponso et sponsa.*

III

Lëteracczé pòzwë (czãsto przez lëteratów ùżiwóné) **Matczi Bòżi**. Tu nalézą sã nié leno òkreslenia stwòrzoné przez ùtwórców, ale téż znóné i ùżëté przez nich.

Barnica ‘Broniącô’ *Barnicą* mdzë naszą JT, „Kaszëbskô Królewô” s. 111; *Barnico* lëdztwa EPr, „Matinkò cëdnô” s. 129; EPr w przekładze „Serdeczna Matko” tłómaczi „Opiekunko ludzi” jakò *Barnicą* jes Pani DWP 93. JT w Słowarzu na *obrońcę* wprowôdzô równoznaczënã *barnim*, co – pòdług mie – nie je ùdałé, bò zapelatiwizowóné miono *Barnim*; mógłbë to bëc *barniec*.

Białka JW., „Patronka Rëbôków”: Jidze Kòbiéta *Białka* Nënka JP 50. Przër. pòlsczé pasowné słowò *Niewiasta*, ùżëté przez samégò Jezësa na wieselim w Galilejsczi Kanie (J2,4) i òb czas swòji mãczi na krziżu (J 19,26), i przez sw. Pawła w Lësce do Galatów (4,4): „Czedë równak przëszła pełniô czasu, zesłôł Bóg swòjégò Sëna, zrodzonégò z *niastë*”.

Chwaszczińskô Pani (titel i refren) K. Jastrzãbsczi, DWP 77.

Gbùrka Kaszëbskô, S. Bartelik, „Swiónowskô Pani” DWP 97. Mùszimë to chëba rozmiec jakò ‘Pani, łac. Domina’: titel *Pani* je ùżiwóny do NMPannë w bezùstôwnëch mòdlëtwach i tpzw. strzelistëch aktach, łac. *iaculatoria,* niem. *Stossgebete*.

Gwiôzda Pòrénôszkù: Gwiôzda pòrénôszkù, czëstô jak lëlijô HH 131, „Swiónowskô Madonna”. Mòże bëc tłómaczenim (òdbicym) pòlsczi spiéwë „Gwiazdo zaranna, śliczna jutrzenko”, co je przełożenim łac. *Stella matutina*. Przër. zéwiszcza *Pòrénica* i *Witrznica.*

Kaszëbskô Królewô, Bòżi, snôżi kwiat! (titel i incipit) JT 111; *Kaszëbskô Królewô* EPr,” Matinkò cëdnô” s. 129; *Kaszëbskô Królewô* HH, „Swiónowskô Madonna” s. 131. W kòscelnëch ùroczëznach Kaszëbów czãsto do wielnëch wezwaniów *Królewò*, dodôwómë téż *Królewò Kaszëbów.* Przër. zéwiszcze *Królewô Kaszub.*

Kaszëbskô Madonna FG, Sdd (tytuł i 1. strofa) 15: Ce *Madonną* nają *Kaszëbską* czestnimë z nają zemią wszëtką. Titel *Madonna* jesmë przejãlë z italsczégò, a kùńc kùńców z łac. *mea Domina* ‘mòja Pani’.

Kaszëbskô Nënka: *Kaszëbskô Nënk*ò (3 razë refren) MB 132.

Kaszëbskô Rodzyn Królewô (titel) EPr 80 DWP 80. Przër. sanktuarium Królewi Rodzyn kòl par. Trójcë Swiãti w Kòscérznie.

Kòbiéta JW., „Patronka Rëbôków”: Jidze *Kòbiéta* Białka Nënka JP 50. Przër. zéwiszcze *Białka.*

Kòscerskô Pani zdrzë. Pani Kòscerskô i Kaszëbskô Rodzyn Królewô (titel) EPr 80 DWP 80.

Królewô Kaszub (ù aùtorów: *Kaszëb*) D. Bùszta, EG, „Przez Cebie, Matkò” DWP 91.

Królewò Naszi Kaszëbsczi Zemi – incipit wiérztë „**Pani Swôrzewskô**” MB, PLM 26.

Królewô Mòrza MB, „**Swôrzewskô nasza Pani**” 132; Gdze mie nazéwają *Mòrza Królewą* BS „Kòlãda”, s. 144; Mòrza Królewò MB, „Pani Swôrzewskô” PLM 26.
Królewô Swiata EPr, „ Matinkò cëdnô” s. 129.

Lipùskô Pani, też **Pani Lipùskô**, pòsobica tëch słów je fakùltatiwnô téż w jinëch tegò ôrtu pòzwach; wëchôdô òna z kaszëbsczégò szëkù: przëdôwk + òkresliwóny jistnik i pòlsczégò jistnik + przëdôwk. Znajã z môlowi tradicji wprowadzony przez ks. Z. Jutrzenkã-Trzebiatowsczégò, pòwòjnowégò długò fùngùjącégò lëpùsczégò probòszcza.

Madonna: Chwaszczińskô Pani, nasza *Madonno* K. Jastrzãbsczi DWP 77. Przër. *Swiónowskô Madonna* i *Kaszëbskô Madonna.*

Majewé (titel i I strofa) AN, MW 200 to wôrtnô òpisaniô ùjistnikòwionô (substantiwizowónô) pòzwa nôbòżéństwa. Przër. *czerwcowe*, kasz. *czerwińcowé* nôbòżéństwò do Nôsw. Serca Pana Jezësa’ i rzôdczé *październikowe*, kasz. *rujanowé* ‘różańcowé nôbòżéństwo, òdprôwióné w rujanie’.

Marija; Glorija, Glorija pasturze spiéwają, Józef i *Marija* wdzãczno przëwtôrzają. H H, „Kòlãda na Gòdē”, s. 146; Marija LR 146; Zdrowas *Marijo* niech rozbrzmiéwô wszãdze HH, Chcejże, *Marijo*, (przëp 1) za nama stanąc. EPr, „Matinkò cëdnô”, s. 129; *Marija* Zastawnica EG, parafraza „Bądź pochwalon na wieki”, s. 143. Przër. *Zastawnica.* Nôswiãtszô Marija, raju pëszny brzôd! JT 111, Kaszëbskô Królewô, JT s. 111; Chcejże, *Marijo,* za nama stanąc EPr, Matinkò cëdnô” s. 129; Të bądz nóm ceszbą, *Marijo* AN 130; Zdrowas *Marija* niech rozbrzniéwô wszãdze HH, „Swiónowskô Madonna”, s. 131; Swiãtô Marijo JL 133 (titel i incipitë 4 strofów); Józef, *Marija* wdzãczno przëwtôrzają HH, „Kòlãda na Gòdë” 146; Ce Madonną nają *Kaszëbską* czestnimë z nają zemią wszëtką, *Marija* FG, „Kaszëbskô Madonna”, Sdd 15; Dôj nóm znądka niesc do chëczë czësté serca, swiãté zwëczi, *Marija* FG, Sdd 15; Wiater szosôł na wietwiach lëstë zeschłé juwerno mòdłóm do *Marije* – kòrónë – *Marije* Swiónowsczi, Niebiesczi Brómë, w raju *Marije*… Wëbaw, *Marija*, z żôrotnotë dëcha lud wiérny Tobie JR, „W święto”, Sdd 20; *Marija niech spiéw*ô LR, „Nad morzem (Kaszëbskô kòlãda)”, Sdd 47; Spiéwôjta, spiéwôjta piesniã Panu swémù w Betlejem z *Mariji* dzys narodzonémù KD, „Kòlãda swôrzewskô” Sdd 61; Pòwitôjmë Dzeckò Bòżé i Marijã Przënôswiãtszą (refren 3 razë ùżëti) KD,

„Zawitôł nóm dzéń łaskawi” Sdd 63; I *Mariji* téż wzniesem naj piesniã redosną KD, jw.; Józef z Nôswiãtszą Mariją zdrzą Jezëska òczka w kùmkù, jak spią AN, „Cëchô noc” Sdd 65; z *Mariją,* z Józefem chcema trzëmac straż LR, „Na Gòdë znad wòdë” Sdd 79; *Marija* Gò tuli LR, „Dzecątkò sã nóm narodzëło, Sdd 64; Dlô Józefa niosą krëpë, dlô *Mariji* nudle LR, „Spiéwta ptôszczi” Sdd 80; Do *Mariji* ë Jezuska mërgô Józef stôri LR, „Spiéwta, ptôszczi” Sdd 80; Jezus Christus narodzony z *Mariji* AP, „Nad stajenką” Sdd 86; *Marija* tim wszëtczim smùcono srodze JC, „Swôrzewskô legenda”Sdd 121; Wic *Marija* zëmné òpùszczëła mòrzé JC, „Swôrzewskô legenda” Sdd 121; Òdpùst *marijny* w Swôrzewie JC, „W Swôrzewie na òdpùsce” Sdd 122; Ceszi (karno zwònów) te stronë i sławi Marijã tamże. *Marija* Swiãtô i Niepòkalónô: D. Bùszta EG, „Przez Cebie, Matkò” DWP 91; Zwónë biją: Witôj, Marijo! AN, „Kómpanijô” (2 razë) MW 201; Swiãtô Marija JL 133; Swiãtô *Marijo* mòdlë sã za nama! D. Bùszta, EG, „Przez Cebie, Matkò” DWP 91.

Marija Swiónowskô: *Marije* Swiónowsczi JR, „W święto” Sdd 20. Pò kaszëbskù lepi bë sã słëchało *Swiónowskô Marija*, nie widzã téż, bë przëczëną bëłë ritmiczné i prozodiczné pòzdrzatczi.

Marija Panienka FG, „Witôjże, Jezë, naj Panie”: Co sã dzys rodzysz na sanie z *Mariji Panienczi* s. 122.

Marija Zastawnica EG, „Chwała Wóm” s. 143.‘Maryja Orędowniczka’, prawòsł. *Pokrow’*, łac. *intercedere* ‘wstôwiac sã za kims, zastawiac, pòstrzédniczëc, w religijnym jãzëkù *przëczëniac sã*, pòchòdny jistnik chłopsczégò ôrtu to *intercessor, -oris*, *intercessio, -onis* ‘wstawiennictwò, zastawnictwò, pòstrzédnictwò’, białgłowsczi fòrmë ni ma. Przër. *Zastawnica* i wëżi *Pośrednictwa NMPanny.*

Mateńka LR, Z piesnią do Cebie jidzema *Mateńkò* PM 5 (titel zbierkù i òstatnô strofa, ramòwô kònstrukcjô).

Matëchna Bòżô: Ò *Matuchnie* snij LR, „Bibi, bibi” s. 145; *Matëchno Bòżô* K. Jastrzãbsczi, „Chwaszczińskô Pani” (titel i refren), DWP 77.

Matinka: *Matinkò*, Të w sercu naje trosczi nosysz HH, „Swiónowskô Madonna” 131; Ò parmiéń łasczi *Matinczi* z nieba JW., „*Matinka* Sëna zrodzëła JT, „Bibi, bibi” Sdd 66; *Matinkò* kòchanô D. Bùszta, EG, „Przez Cebie, Matkò” DWP 91; Matinka cëdnô EPr (titel) 129; *Matinkò* naja HH, „Swiónowskô Madonna”131; Ò parmiéń łasczi *Matinczi* z nieba JW, „Tczëwôrtnô Matkò” s. 134; *Matinkò* Swiãtô, mdzë pòchwôlonô Z. Joskòwsczi, DWP 87; Wéj *Matinka* SB.

Matinka Bòżô AN 130 (titel).

Matinka Kaszëbów: *Wejrowskô Pani*, Matinka Kaszëbów M. Selin DWP 102.

Matinka Swiónowskô D. Bùszta, EG, „Przez Cebie, Matkò” DWP 91. Pòlsczi szëk gwës dlô rimù: minie kòżdô troska.

Matinka Swiãtô (refren) K. Jastrzãbsczi, „Chwaszczińskô Pani” DWP 77.

Matinka Bòlesnô: Mater Dolorosa BS 117, Matinka cëdnô EPr 129.

Matinka Naja HH, „Swiónowskô Madonna” 131.

Matinka z Nieba JW., „Tczëwôrtnô Matkò: ò parmiéń łasczi *Matinczi* z nieba 134.

Matka: Swiónowskô Madonna, *Matkò* wszëtczich lëdzy (incipit) HH 131; Tczëwôrtnô *Matkò* (titel i incipit) JW 134; *Matkò* serdecznô HH, „Swiónowskô Madonna”, s. 131; „*Matka* z cerpieniô òmglałô I. Cz „Hewò skònôł na krziżu Bóg”, s. 135; Òtemknij, *Matkò*, jesz rôz swòje serce HH, „Swiónowskô Madonna” 131 *Matk*ò, Të z nama wiedno doma bãdzë tamże; Przeżegnôj, *Matkò,* w miono B*òsczé* EPr, „Niebnô droga” 132; *Matka* łasczi Bòżi, przër. taczé wezwanié z Loretańsczi litanii, pò łacëznie *Mater divinae gratiae* JL, „Swiãtô Marijo JL 133: *Matkò* Christusowô, „Swiãtô Marijo” JL 133; *Matk*ò mòji nôdzeje… jidã wcąg… mający matczëné żegnanié (titel i zakùńczenié) JW., Sdd 11, ramòwô kònstrukcjô: tim samim kùńczi, czim zaczął; Witôjże nóm w swôrzewsczim kòscele, dze sã przed Twą *Matką* cëdów dzalo wiele KD, „Kòlãda swôrzewskô” Sdd 61; Të, Matkò, w biédze nas tu nie òstawisz D. Bùszta, EG, ”Przez Cebie, Matkò” DWP 91; ò Matkò serdecznô z wiôlgą nôdzeją jidzemë stateczno D. Bùszta, EG, „Przez Cebie, Matkò” DWP 91; Przez Cebie, *Matk*ò, Pón Bóg cëda sprôwiô DWP 91.

Matka Bòskô malowanô na szkle /Matka Bòskô Szklanô (titel)**:** *Matka Bòskô* malowanô na szkle JW., „Przed Matką Bòską Szklaną” JP 48.

Matka Bòżô, titel „*Matkò Bòżô*” (titel i incipit) JL 130; *Matkò Bòżô*, prowadzë nas, BB „Brzãczka” DWP 76.

Matka Swiónowskô: Matkò Swiónowskô, bróń òde złégò EPr, „Matinkò cëdnô” 129.

Matka Bòlesnô BS 117.

Matka Bòżô JL 130.

Matka Christusowô JL 133.

Matka Łasczi Bòżi JL 133, przër. lëtanijné wezwanié „Matkò Bòżi łasczi”, łac. *Mater divinae gratiae*.

Matka serdecznô HH 131, Serdecznô Matka EPr (tłóm.).

Matka Swiónowskô EPr 129.

Matka wszëtczich lëdzy HH 131.

Matuchna zdrzë *Matëchno Bòżô***.**

Mëma: W daleczim Betlejemie ùrodzył sã Knôpiczk, a Jegò Biédnô Mëma ni miała prawie nick AN, „W Betlejemie” MW 182. Notérëje Sych III 70 w znaczenim ‘matka’ i pieszczotl. ‘do białczi’.

Mëmka: Przëtulże, *Mëmk*ò, najã dёszã nãdzną HH, „Swiónowskô Madonna” 131; Probòszcz pòbòżny z probòstwa w kòmeżce bë przëszedł Cã a Twą *Mëmk*ã bez felë pòczãtą érowac AB, „Kaszëbskô piesniô gòdowô”, Sdd 56.

Miono: W naszim Swôrzewie lud prosti, lud swiãti czcył wiedno Ji (Mariji) *Miono* w pòlu i w bôce JC, „Swôrzewskô legenda” Sdd 121. Temù pòjãcu je pasowné swiãto Miona Mariji, pò łacëznie ***Nominis*** *B. M. V.*, w codniowi gôdce *B. M. V.* ***Nominata,*** òbchòdzoné 12 IX nôprzódka w Szpanii w XVI w.

Mòrskô Królewô BS (EPr) 116.

Mòrza Królewô BS 144.

Nasza Królewô Mòrza MB 132.

Nasza Pani: Ò *Nasza Pani* MB, „Pani Swôrzewskô” PLM 26. Por. *Madonna* < *Mater Domini*.

Nënka: Na sëna (sw. Jón Ewanielista) Nënce dóny IC, „Hewò skònôł na krziżu Bóg”, s. 135; *Nënka* môltëch ùszëkòwa JT „Szëmi mòrze”, s. 143; Nënka Swiãtô BS 117; Za to jich (Kaszëbów) Nënka tak baro lubi BS, „Kòlãda”, s. 144; Nad Nim ùwôżnô Nënczi twòrz JŁ, s. 146; gdze przëszła piechti *Nënka* òd samégò Bòga JW., „Odindzenié?” JP 22; JW., Kòbiéta, Białka, Nënka, „Patronka Rëbôków” JP 50.

Niebieska Brama: *Niebiesczi Brómë* JR, „W święto” Sdd 20. Przestôwiô régã zgódno z kaszëbską składnią – a chcemë przëbôczëc – to wezwanié z Loretańsczi lëtanii: pòl. *Bramo niebieska*, łac. *Ianua coeli.*

Niebieskô Córka EPr „Matinka cëdnô” (titel i incipit) 129.

Niebieskô Matka: poniżôł plestami *Niebieską Matk*ã JC, „Swôrzewskô legenda” Sdd 121., „Tczëwôrtnô Matkò” 134; *Niebieskô Mëma*, „Matinkò Bòżô” AN 130.

Niebnô Pani (titel i wezwanié): Niebnô Pani, w cnotã przëòdzałô Z. Joskòwsczi DWP 87.

Nôswiãtszô Marija EPr, AN 121.

Nôswiãtszô Matinka FG, „Witôjże, Jezë, naj Panie” s. 122.

Nôswiãtszô Pani EPr, „Matinkò cëdnô” s. 129.

Nôswiãtszô Panienka: Wzérôsz w òczë Józefowi ë *Nôswiãtszi Panience* KD, „Pòkòju dôj nóm, Jezu” Sdd 60; gòdzynczi ò pòcëszkù spiéwóné, bë nie zbùdzëc *Nôswiãtszi Panienczi* JW., „Cassubia semper fidelis” JP 8.

Pani Kòscérskô (3 razë refren) w spiéwie Kaszëbskô Rodzën Królewô EPr 80.

Pani Swôrzewskô MB (titel) PLM 26.

Panieneczka: Z Panieneczczi narodzony AP, „Nad stajenką” Sdd 86.

Panienka: Za dzecuszka ju Ce *Panienczi* głos tam w Swiónowie przëchłoscéł do Se JT, *Sacerdos Christi*, na 25-lecé kapłaństwa ks. F. Grëczë Sdd 24; Że jes sã rodzył onge wew cele z klina przeczësti *Panienczi* FG, „Jezu, Redemptor omnium” (‘Zbawicelu wszëtczich’ – EB) Sdd 44; Jezu, niechże Cë chwała wiecznô mdze za czësté z *Panienczi* narodzenié FG tamże; w stajence przë Starëszkù i *Panience* Dzeckò – Bòżi dôr LR, „Nad morzem (Kaszëbskô kòlãda)”, Sdd 47; Jidzmë wszëtcë do stajenczi do Jezuska i *Panienczi* AP, „Czë to môłniô je na niebie?”, Sdd 48; *Panienka*, pësznô zorza, radosno na nas zdrzi JC, „Rëbacczi bôt”, Sdd 59; KD „Pòkòju dôj nóm, Jezu”, Sdd 60; Kòlibiónka Nôswiãtszi Panienczi LR, „Bibi, Synkù, bi” Sdd 72; Bieglë wszëtcë do stajenczi… do Jezusa i *Panienczi* AP, „Hej, kòlãda, kòlãda” Sdd 89.

Panna Czëstô: *Panna Czëstô* nóm zrodzëła Boga Ojca – Sëna LR, „Dzecątkò sã nóm narodzëło, Sdd 64, PM 80; Z *Pannë Czësti* narodzoné AP, „Chłopiã, chłopiã narodzoné w szopie” AP, Sdd 91.

Panna Swiãtô, „Matkò Bòżô*, Panno* Swiãtô” JL 130; „*Panna* Swiãtô” Ce nóm porodzëła KD, „Pòkòju dôj nóm, Jezu”, Sdd 60. Przër. z inwòkacji do „Pana Tadéùsza” A. Mickewicza: „*Panno Święta*, co Jasnej bronisz Częstochowy”.

Patronka Rëbôków (titel) JW., JP 50.

Pòrénica HH: Piãknô *Pòrénico*, nasz kwiôtuszkù snôżi, „Swiónowskô Madonna" 131, przër. zéwiszcze *Gwiôzda pòrénôszkù*, w ti sami wiérzce.

Przeczëstô Marija: Narodzëła Sëna *Przeczëst*ô *Marija* LR, „Spiéwta ptôszczi" Sdd 80. Przër. w Loretańsczi lëtanii *Matkò nôczëstszô,* łac. *Mater castissima.*

Przeczëstô Panienka: Chwała w Trójcë Jedinémù, *Przeczësti Panience* LR, „Dzecątkò sã nóm narodzëło, Sdd 64; PM 81.

Snôżô Lëlijka: *Snôżô Lëlijkò,* mdzë pòchwôlonô Z. Joskòwsczi, DWP 87.

Snôżô Pôcórka EPr, „Matinkò cëdnô" s. 129.

Snôżô Witrznica 'Jutrzenka': *Snôżô Witrznico*, co swiécysz nóm Z. Joskòwsczi DWP 87. Przër. incipit spiéwë „Gwiazdo Zaranna, *śliczna Jutrzenko*".

Swiónowskô Cëdnô Kaszëbskô Matinka SB, „Ksądz Grëcza" Sdd 13, Wéj *Matinka* SB, tamże s. 13, przër. IPr *Matinka cëdn*ô**.**

Stolëca mądroscë JL 133, przër. wezwanié z Loretańsczi lëtanii „Stolëco mądroscë", łac. *Sedes Sapientiae*, przër. Kùtnik 137–139.

Swiónowskô Madonna: *Swiónowskô* Madonna, Matkò wszëtczich lëdzy (titel i incipit) HH 131.

Swiónowskô nasza Matinka (2 razë w refrenie) JT 111.

Swiónowskô Panienka: Swiónowskô Panienkò cëdnô FG, „Swiónowskô Madonna" Sdd 115.

Swôrzewskô nasza Pani (titel, incipit i przër. refren) MB 132.

Tczëwôrtnô Matka JW 134 (titel i incipit).

Tczëwôrtnô Panna EPr: Tczëwôrtnô Panno, błogòsław nas, „Niebnô droga" (refren ùżëti 4 razë) s. 132. Òdbicé pòlsczégò *czcigodna.*

Ùkòrunowónô: *Ùkòrunowónô,* tesknimë do Ce JT 111.

Ùzdrowienié chòrëch JL 133, przër. wezwanié z Loretańsczi lëtanii: „Ùzdrowienié chòrëch", łac. *Salus Infirmorum*, przër. Kùtnik 179–182.

Wejrowskô Pani (titel i refren): *Wejrowskô Pani*, Matinka Kaszëbów M. Selin DWP 102.

Zastawnica: *Marija* Zastawnica na pòmòc nóm stanie EG parafraza „Bądź pochwalon na wieki”, s. 143. Pasowné słowò do pòlsczégò *Orędowniczka*, przër. z „pod Twoją obronę”: O Pani nasza, *Orędowniczko* nasza. Sych VI 190 notérëje *zastawnica* jakò *przestarz.* (jeden krzĩżëk) słowò pasowné do chłopsczégò *zastawnik*, a *zastawca* i *zastawnik* to ‘ten, chto zastôwiô sã za kim’, téż neòsemantizm ‘adwòkat’; są to deriwatë òd *zastawiac sã*; w pòlaszëznie *zastawnik* to 1) *hist.*, dzys. *praw.* ‘ten, chtëren bierze cos w zastôw; chto dostôwô zastôw’; 2) *dôw.* ‘zôrãcznik’ SJP X 788; kasz. je równoznaczëną do łac. *intercessor, -oris* ‘pòstrzédnik’ òd *intercedere* ‘pòstrzédniczëc’, dôwni *przëczënic sã*, wiele razy *przëczëniac sã* ‘wstôwiac sã za kim’. Baro to ùdałô – pòdług mie – równoznaczëna. Przër. wëżi *Pośrednictwa NMPanny* i *Maryja Zastawnica.*

Ze Swôrzewa Pani EPr 116, kasz. ‘Pani ze Swarzewa’ BS.

Na kùńc chcemë jesz rozważëc:

A. Jaczé title Bòżi Matczi zebrôł ze Swiãtëch Pismionów, kòscelny Tradicji i **ùrzãdowégò nôùczaniô Kòscoła** S. Napiórkòwsczi i òpùblikòwôł w EK XII 109, pòdóm tu leno nowé, wëżi nie ùjimniãté: **Nôswiãtszô**, gr. *Panhagía*, łac. *Sanctissima*, do czegò przër. z kòscelnégò himnu ***O Sanctissima, o Piissima, Virgo Maria*** ‘Ò Nôswiãtszô, ò Nôpòbòżniészô, Dzéwico, Marija’ i ringraf abò òbrôzk Bòżi Matczi noszony na piersach przez prawòsławnëch biskùpów, *władików*, zwóny *panagia*; **Niepòkalónô**, **Nowô Éwa**, **Òblubienica Swiãtégò Dëcha**, **Przedstôwca Lëdztwa**; **Rodzëcélka Bòga**, **Tip Kòscoła**, **Swiãtnica Swiãtégò Dëcha**, **Swiãtô**, gr. **Hagía**, łac. **Sancta**, **Towarzëszka Christusa**, **Wniebòwzãtô**, **Wespółòdkùpicelka**, **Zasłëchónô i Wierzącô w Bòżé Słowò**;

B. Title i Miona Bòżi Matczi z **pòlsczi lëteraturë** zebróné przez prof. Mariana Kucałã z Krakòwa w artiklu „Od *Bogurodzicy* do *Madonny”* [w] „O języku religijnym”, red. M. Karpluk, J. Sambòr, Lublën 1988, s. 133–144, z chtërnëch prawie nôwczasniészim, filologiczno pòcwierdzonym je pòzwa *Bogurodzica* ze znóny spiéwë-himnu (tak nazwónégò przez J. Długòsza *carmen patrium* ‘òjczëznowô spiéwa’, to je ‘himn’) i ji wariantë *Bogorodzica, Bogarodzica*, pòstãpné sparłãczoné są z Christusã – Panã i Królã, a tej: *Pani, Królowa*, dôwné *Gospodza* (przër. *Gospodzin,* ò Christusu), wariantiwno *Gospoda* (w kòlãdze „przy onej górze”); do te w strzédnëch wiekach *Krolewna, Cesarzówna* (w. XV) i *Cesarkini,* a téż *Cesarzowa, Księżna*, pózni *Władczyni, Hetmanka*; nôpózniészim òkreslenim, przejimniãtim z it. jãzëka je *Madonna*, a tu z łac. *mea Domina* ‘mòja Pani’ nôprzódka ò figùrze abò òbrazu NMPannë, pòcwierdzoné filologiczno dopiérze w 1822 r., prosto adresatiwno do Bòżi Matczi dopiérze w piesniach, spiéwónëch przez sztudérów i òazową młodzëznã.

WNIOSCZI:

1) Nôbarżi kaszëbsczi w òkreslanim Bòsczich òsobów i swiãtëch je A. Nôdżel, mòżna bë rzeknąc: drëszi sã ze swiãtoscama. Równak w lëdowi kaszëbsczi kònwencji to nie zawôdzô. Òsobë te òstôwają achtnioné, téż w zôpisu przez ùżëcé wiôldżi lëtrë. Hewò jak to wëzdrzi ù pòétë: w Betlejem „ùrodzył sã Knôpiczk” (zdrzë sv. *Mëma*), nié *Dzecątkò* czë *Jezësk, Bòżi Syn* czë juwerno. W wiérzce *Jezës* (miałobë bëc *Jezus*, Sych II 102 pòdôwô òbëdwa wariantë, równak przikładë ùżëcô leno *Jezus*) „Chòdzył *Jezës, Bóg* ë *Wasta*” (MW 184). Do Swiãtégò Dëcha pòwié ju w titlu „P*ò*j, Swiãti Dëchù…”, a w incipice i w I strofie pòwtórzi: „P*ò*j, Swiãti Dëchù” i zwrócy sã do III Òsobë Swiãti Trójcë: „Nôlepszi Drëchù”, a pózni ju, inspirowóny tekstã Sekwencji na Zesłanié Swiãtégò Dëcha, pòwie: „Przënies z nieba wid” (MW 190), łac. *emitte coelitus lucis tuae radium*, tłómaczoné na pòlsczi jãzëk „Przyjdź, Duchu Święty, spuść z niebiosów wzięty światła Twego strumień”. W wiérzce „Niebò” Bóg òstôwô pòzwóny (bò je Òjcã) *Tatk*: Ë rzecze tej Syn Człowieczi: ”P*ò*jta, błogòsławiony, kòl mòjégò Tatka je mieszkań wiele” (J 14,2) MW 191. Sw. Wòjcech nazéwóny sw. Wòjkã (MW 197, 198). Biskùp Dominik „Taczi béł òn: Kaszëba, Biskup, Człowiek” (MW 199). W wiérzce „Zélnô” Christus nazwóny *Gbùrã*: „Jezë, Të nôlepszi Gbùr” (MW 202). Król Bòlesłôw Chrobri to „Bòles Chrobri” (MW 206). Mòdlëtwa Pańskô zaczinô sã òd słów: „Tatkù naj” (MW 211), ò bł. Janie Pawle II gôdô „Swiãti Tatkù”(MW 206), tak kùreszce téż M. Bòszke, „Òjc Swiãti Jan Paweł II”: Nasz *Tatk*ù kòchany PLM 34. Òdwôżné téż òkreslenié NMPannë Gbùrka Kaszëbskô przez S. Bartélëka.
2) Wësok òceniwóm strukturã Gwiôzda Pòrénôszkù jakò òdbicé pòlsczégò *Gwiazda Zaranna* i zùniwerbizowónô Pòrénica H. Héwelta, baro ùdałé – pòdług mie – są téż *Barnica* i *Zastawnica.*
3) BG (l. c.) pòdała leno lëdowé pòzwë dlô 2. swiãtów i atribùtów NMPannë (na 19 wëmieniwónëch przez liturgistów swiãtów NMPannë, a wiele mô charakter do czësta lokalny abò ograńczoné òstôwają do niejednëch zôkònów (łac. *ordines*) i zôkònnëch zgromadzeniów (łac. *congregationes* abò mni *societates* towarzëstwa’), jak jezuicë *Societas Iesu* ‘Towarzëstwò Jezësowé’), to je dlô Zwiastowaniô NMPannie (25 III) 4 synonimiczno: *Òżëwiającô, Zymkòwô, Zagrzéwnô, Żabicznô,* a téż 2: *Równiankòwô* i *Ùsnionô* dlô Wniebòwzãcô NMPannë.
4) Òbrobienié BG pòkazywô, jak bòkadné są òkreslenia swiãtów i nôwartów NMPannë ù Kaszëbów, a ùbòdżé kòl jinëch pòlsczich etnicznëch karnów.
5) Cãżkò sã zgòdzëc ze scwierdzenim, głoszonym przez niejednëch badérów, że lëdowé pòzwë swiãtów są przëczëną desakralizacji, zeswiecczeniô tëch swiãtów. Dlô lëdu liturgiczny kalãdôrz béł chronologicznym kalãdôrzã: robòtë na rolë i zòbòwiązania wedle sąsadów parłãcził z religijnyma swiãtama. Swiãta twòrziłë téż wiejsczi eticzny kòdeks. „Na Pòceszną rzëska muszą bëc pòòrané’; Séw zaczinómë w Séwną”; „Na Wszëtczich Swiãtëch bùlwë mùszą bëc wëkòpóné itd.

Wiele taczich normów zapisôł w swòjim Słowarzu ks. B. Sëchta, np. „sw. Michôł grance rozpichôł” ‘pò sw. Michale (29 IX) mòżna bëdło i gãsë pasc téż na pòlu i łące sąsôda’; „sw. Wawrzińc (10 VIII) kôże ze żëta wińc” ‘sprzątanié żëta miałobë bëc skùńczoné’.

6) Òd nazéwny i słowòùtwórczi stronë chcemë dozdrzec, że niejedné title są substantiwizowónyma, to je ùjistnikòwionyma mionoczasnikama, jak *Niepòkalónô, Wniebòwzãtô,* téż Trepczikòwô *Ùkòrunowónô.* Jidącë tim szlachã, jô twòrził (zdrzë Onomastica LIV, 2010, s. 139–178) òd łacëznowëch mionoczasników, particypiów, miona òd atribùtów i swiãtów NMPannë: *Desponzata, Manifestata, Nominata, Prezentata, Puryfikata, Translata* na mòdło jistniejącëch i ùżiwónëch *Beata, Honorata, Renata.*

ÙWÔDŻI:

1) Nôwiãcy pòzwów (òkresleniów) wëcygnôł jem ze spiéwów i wiérztów zamkłëch w „Më trzimómë z Bògã. Kòscelné modlëtwë i spiéwë”. Przełożëlë i przërëchtowelë E. **Gòłąbk** i E. P**rëczkòwsczi**, Gduńsk 1998. Cytatë z tegò dlô mie zdrzódła pòdôwóm leno (bez skrócënkù) przez wskôzanié stronë;
2**)** Interpùnkcjã pòdôwóm zgódno z òbòwiązëjącyma wskôzama, nié pòdług zôpisu w zdrzódle.
3) Z pòmòrsczich marijnëch sanktuariów wëzwëskóné òstałë Bòsczi Matczi ze Swiónowa dlô westrzédnëch i pôłniowëch Kaszëb, a téż Swôrzewa dlô nordowëch Kaszëb; dôwô do mësleniô, że niżóden z lëteratów nie zapùscył sã na Kòcewié do Matczi Bòsczi Piaseczińsczi.

Òbjasnienié skrócënków

AN	Alojzy Nôdżel
AP	ks. Antoni Peplińsczi
BB	Bernat Bieszk
B. M. V.	Beata Maria Virgo ‘NMPanna’
BS	Ks. dr B. Sëchta
DWP	Dlô Was, Panie. Kòscelny spiéwnik, przërëchtowôł E. Prëczkòwsczi, Gduńsk 2006.
EG	Eùgeniusz Gòłąbk
EK	Katolëckô Encyklopediô, Lublën òd r. 1985. Katolëcczi Lubelsczi Ùniwersytet
EPr	Eùgeniusz Prëczkòwsczi
FG	Ks. Frãcëszk Grëcza
HH	Henrik Héwelt
IC	Ida Czaja
JC	Józef Cenôwa

JL	Jaromira Labùdda
JŁ	Jerzi Łisk
J Ks.	A. Jougan, Słownik kościelny łacińsko-polski, wëd. III, Pòznań 1958. KSW
JP J.	Walkùsz, Jantarowi pôcérz, Gdiniô 1991.
JR	Jón Rómpsczi
JT	Jón Trepczik
JW	Ks. prof. dr hab. Jón Walkùsz
KIS	Księga imion i świętych, òbrobilë ks. H. Fros i F. Sowa, t. I–VI, Kraków 1997–2007. WAM.
KD	Klémãs Derc
Kùtnik	Ks. J. Kùtnik, Litania loretańska, Kraków 1983.
Lit.	liturgiczno
LR	Léón Roppel
MB	Maria Bòszke
MW	A. Nôdżel, Mòje wiérztë, Gdiniô 2010.
PLM	M. Bòszke, Piesń lëdzy mòrza, Banino-Jastarniô-Pelplën 2005.
PM	L. Roppel, Z piesnią do Cebie jidzema Mateńko, Gduńsk 1988.
Sdd	Swiãti dzél dëszë. Antologia kaszubskiej poezji religijnej. Zebrôł i przërëchtowôł do drëku razã z przedmòwą ks. Jón Walkùsz, Pelplën 1981.
SJP	*Słownik języka polskiego PAN* pòd red. W. Doroszewsczégò, t. I–XI, Warszawa 1958–1969.
SB	Sztefón Bieszk
Sych	B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII, Wrocłôw 1967–1976.
Vas	M. Fasmier, *Etimołogiczeskij słowar' russkogo języka*, t. I–IV, Mòskwa 1986–1987.
WZ	Ks. W. Zalesczi SDB, *Święci na każdy dzień*, Warszawa 1989.

W SWIECE RELIGIJNY PÒEZJI

Elżbiéta Bùgajnô

Widzenié Bòga przez człowieka, rozmienié Jegò bëtnotë, Jegò zbôwnégò dzejaniô przechôdô rozmajité fazë w historii, przëbiérô w ni czësto jiny sztôłt. Célã tego tekstu je òdniesenié sã do bòsczi jawernotë przez téòretné rozmëszlania na témat religijny pòezji na spòdlim kaszëbsczi pòezji religijny. Znankòwnik *kaszëbskô* wskôzywô blós na jãzëk, w chtërnym dokôz je zapisóny. Za to pòchwôt religijnô pòezjô, jaczi nalôzł sã w titule referatu, wëmôgô wiãkszégò òmówieniô.

Co sã krëje pòd tim pòchwôtã i co je jistotą ti pòezji? Nôlżi bë bëło zapisac definicjã religijny pòezji, le wej, taczi definicji ni mómë. W lëteracczich badérowaniach religijnô pòezjô nie ùdosta jesz statusu nôùkòwégò pòchwatu, to je pòjãcégò ò apartnym znaczenim, tedë kòżdi z badérów czë kritików je zmùszony pòdjimac dlô swòji robòtë znowa próbã jegò ùmësleniô[1]. Je gwësno wiele intuicyjnëch prób definiowaniô religijny pòezji, co je związóné z pòjôwianim sã w ni òpisónëch òdnieseniów do Bòga i sferë *sacrum*. Direktné òdniesenia, wëstãpiwanié w ni słowów òglowò ùznôwónëch jakno związóné z religią, mòtiwë czë òdniesenia do Biblii nie są do kùńca zgódné z pòchwôtã pòezji ùznôwóny za religijną. Filozóf i pòéta, J. Sochoń scwierdzywô, że decyzja ùznaniô lëteracczégò tekstu za religijny nie je prostô. Wskôzywô na nié wiedno ùswiądniwóną różnicã midzë religijnym dokôzã a taczim, co mô leno szlachë, turë *sacrum*[2]. Je wiele lëteracczich dokazów, w jaczich religijny (na pierszé wezdrzenié) pòjedinczné dzéle tématiczné fùnksnérëją w parareligijnym abò nawetka pseùdoreligijnym charakterze, a téż blós kùlturowim (np. patrioticznô pòezjô)[3]. Religijné dërżénie mògą pòkazëwac sã w lëteraturze na spòsób prosti, czedë widzóné są na strukturalno – mòrfòlogòwi wiżë, a téż spòsobã pòstrzédnym, pòdswiądowim. Tak samò czëtińc mô leżnosc wespółtwòrzëc téòlogòwi czë religijny szëk dokazu[4].

Wëdôwô sã, że mòże gadac ò religijny pòezji w szerszim i wãższim znaczenim. Pierszi znaczenié tikô sã dokazów, w jaczich òsoba lirycznô, subiekt liriczny wëpòwiescë mòże nazwac *homo religiosus*, to je człowiekã, mòże òglowò rzec, religijnym. Do przërodzonëch wëmiarów *homo religiosus* przënôlégô religijnota, bò człowiek je w swi nôtërzë jistotą religijną[5]. Pòjãcé *homo religiosus* jakno pierszi pòdôł Mircea Eliade, religioznajôrz i filozóf kùlturë. W wãższim znaczenim ò religijny pòezji mòże gadac tedë, czedë dominutiwną znanką lirycznégò dokazu je ùbùtnowienié relacji *homo religiosus* z *sacrum*, relacji rozmióny jakno głãbòkô drësznota. Relacjô takô mòże miec rozmajiti charakter: òd pełny afirmacji i kùltu do szukaniégò, wątplëwòtów a nawetka bùńtu. Relacjô takô je sparłãczonô z naszim wëòbrażenim Bòga. Czë bãdze to wëòbrażenié Bòga neùtralnégò, zëmnégò czë nieùdżibłégò w ùprocëmnienim do tegò, co dzeje sã w swiece? Czë równak Bòga, chtërnégò sprawë swiata pò prôwdze òbchôdają, niejakò tikają sã bezpòstrzédno?

---

[1] Maria Jasińska – Wojtkowska, *Uwagi o poezji religijnej*, "Zeszyty Naukowe KUL" 37, 1994 nr 3–4 (147–148), s. 119.

[2] Pòr. J. Sochoń, *Przedmowa* w: *Spalony raj. Antologia młodej poezji religijnej*, Warszawa 1986, s. 6.

[3] Òb. J. Sawicki, *Chrześcijańskie wartości poezji Norwida*, Lublin 1986, s. 6.

[4] Pòr. J. Sochoń, dz. cyt., s. 6n.

Pòstãpnym pòchwôtã, do jaczégò mùsz je sã òdniesc, je pòjãcé *sacrum*. Badérowania *sacrum* w lëteraturze dożdałë sã bòkadny lëteraturë przedmiotu. Słowò *sacrum*, a téż blëskòznaczënë *sanctum* lub *fanum* òznôczają separacjã, òddzelenié. Je to tłómaczenié wëstãpiwającëch w Biblii pòchwôtów *kadosz* i *hagios*. Ne wëznôczają jistnienié Bòga jakno jawernotë transcendentny i czësto jiny òd wszëtczégò, co w swiece mòże nalezc[6]. M. Jasyńskô i S. Sawicczi wëmieniwają piãc spòsobów rozmieniô pòjãcégò *sacrum*[7]:

- céch wëwòłiwny – wëznôczający kréz rozezdrzënkù – dlô wszëtczégò, co w lëteraturze pònadzwëkòwé, co parłãczi sã z religijną zasadłoscą, przechôdô widniczi najégò bezpòstrzédnégò doswiôdczeniô;
- to, co czestnimë, czegò sã bòjimë, co je „pònad", co je krëjamnotą (rozmienié tożsamé z bédënkama religiologii – R. Otto, M. Eliade);
- synonim swiãtoscë (w ùprocëmnienim do grzéchù, grzésznotë);
- sacrum òsobòwé, to je Bóg;
- wôrtnota, chtërna sã rodzy ze wzglãdu na drëdżégò człowieka, na no „të”, do jaczégò wszëtkò sã òdnôszô (w chrzescëjaństwie taczim wiôldżim Wë je Bóg.

Dërżéń pòchwôtu *sacrum* w chrzescëjańsczim ùchwôcenim wëznôczają pùnktë 3 i 5 wëżi pòdónégò zestôwkù. Lëteratura piãknô mòże òbjimac jistné elementë *sacrum* òdemkłégò na *Sacrum* (w rozmienim chrzescëjańsczim) i wespółbëcégò w nim. W taczim scwierdzenim je zataconô Justinowô deja „logos spermatikos”, semion (zôczątków) Logosu, widzawnëch w swiece[8].

---

[5] Henryk Ciereszko, *Homo religiosus – człowiek istotą religijną?,* http://ktk.uwb.edu.pl/wystapienia/6.htm. Aùtor scwierdzywô, że religijną jistotą człowiek stôwô sã tedë, czedë dońdze do pòznaniô Transcendentnégò Bëtu i nawiąże z Nim òsobòwi kòntakt. Lepi i bezzmiłkòwò je, zdanim aùtora, wëzwëskiwac zesadzenia: człowiek je ze swi nôtërë òdemkłi i sczerowóny kù transcendencji.

[6] Pòr. J. Sochoń, dz. cyt. s. 6n.

[7] Pòdôwóm za: J. Szymik, *W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus,* Katowice 1994, s. 131–132.

[8] Jak wëżi, s. 132n.

Badérowie religijny pòezji w swòji robòce wëchôdają òd gwësnëch môlów wëstãpiwaniô *sacrum*. Baro wôżné je, jak mòże badérowac *sacrum* w lëteraturze i wedle jaczich kriteriów òceniwac religijnotã czë dokładno gôdającë chrzescëjańskòsc pòdónégò dokazu lëteracczégò. Jidącë za badérama problemù mòże wskazac szesc môlów wëstãpiwaniô *sacrum* w lëteraturze[9]. Są to:

- môl tématiczny, interpretowóny „wiéchrzëzniano” (sakralny mòtiw, témat, wątk i fabùła);
- môl głãbszégò znaczeniô tématicznëch dzélëków (topòsë, archetipiczné i symbòliczne mòtiwé, tzw. *sacrum* kreòwóné) – to je bëtnota cwëków „głãbòczich” w òbrëmienim tématiczi;
- problematika dokazu (òglowô semanticznô wëmòwa, rozmienié i òceniwanié z pòzdrzatkù autora);
- òsoblëwé zagãstwienié sakralnotë problematiczi wëstãpiwô, czedë pòjôwiają sã céchë „teòlogòwé”, czë to w perspektiwie bënëtekstowi („lëterackô” teòlogiô), czë w widnikù interpretacyjnym (teòlogiô lëteraturë);
- môl pòwstôwający dzãka religijnémù widzeniu jawernotë – jidze ò òdaùtorską i bënëtekstową religijną perspektiwã, jakô twòrzi „sacro-sferã”, w chtërny dokôz „sã dzeje”, nié na przëmùsz związóny z sakralną tématiką czë problematiką;
- môl sakralnotë nôgłãbszi, nôbarżi dërżéniowi dlô fùnkcji lëteracczégò tekstu (dlô jistotë pòezji przede wszëtczim) – to je zadostôwanié do Krëjamnotë Sacrum (nié wiedno ze swiądą aùtora) przez wieleznaczënã analogii, antitezów, paradoksów, métafòrów, alegòriów, symbòlów, mitów.

Wëżi wëmienioné môle wëstãpiwaniô sacrum mògą sã wzôjno przeńdzëwac i dospòrządzac.

Religijnô tématika baro czãsto wëstãpiwô w kaszëbsczi pòezji. D. Kalinowsczi w artiklu „Rozskacony òdżin. Nônowszô kaszëbskô lirika” pòdsztrëchiwô nen fakt, scwierdzającë: „Niemirnym tematiczno – artisticznym zjawiszczã kaszëbsczi pòezji wërazno ùkôzywającym sã w ti antologii ((Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji, Gdynia 2010 – przëp. mój) je religijny mòtiw. Jak na taką wielënã aùtorów lirików, baro wiele z nich (niemirno wiele) pisze mòdlëtwë, himnë, lëtanie, suplikacje i przëpòwiescë”[10]. Nie je wiedzec, dlôcze recenzent wëzwëskôł òceniwającégò wërażeniô: „niemirno wiele”. Prôwdzëwie, w nadczidłi antologii zestawiony przez G. J. Schramkã wëstãpiwô baro wiele dokazów nawlékającëch w swi zamkłoscë do Bòga i religii, jednak czë je to niemirné zjawiszcze? Religijnô tématika je nierozdzélno związónô z żëcym człowieka jakno dëchòwą sferą. Może wskazëwac na tradicjã, przëwiązanié Kaszëbów do wôrtnotów wëniosłëch z rodzynnégò dodomù. Westrzód aùtorów ti pòezji są téż òsobë dëchòwnégò stónu (J. Walkùsz, Z. Joskòwsczi), co w jich przëtrôfkù nie dzëwùje). Wëdôwô sã, że nagromadzenié dokazów ò religijny tématice je zjawiszczã barżi szeroczim, wëchôdającym z kùlturowëch zastrzegów. Biblijnô inspiracjô je na rozmajité mòdło wëzwëskiwónô przez ùsôdzców, biblijné tématë bëłë przez lata zagòspòdarowóné przez wiôldżich ùtwórców kùlturë. Spôdkòwizna chrzescëjańsczi kùlturë da prawò do òglowégò òdwòłiwaniô sã do religijnëch mòtiwów, wpisała w swiądã òdbiérców i ùsôdzców lëteraturë gwësny kanón spòsobów przënôleżnëch do wszëtczich. Wczasniészé stalata pòòstawiłë stolemny arsenał tématów i wątków wzãtëch z Biblii, bòkadną chrzescëjańską topikã. Zamanówszë cytatë z jãzëka religii, symbòle i biblijné pòstacë nie òdséłają człowieka do sferë sakralny, leno są przëdatné w demaskòwanim hipòkrizji spòlëznowégò żëcô, falszëwòtë kùlturowëch módów i cëgaństwa w midzëlëdzczich relacjach. Bibliowô inspiracjô je apartno wërazno widzec w ùtwórstwie Idë Czajiny, chtërna w ùsôdzkòwi spòsób wëzwëskiwô biblijné mòtiwë i pòstacë, np. w dokôzu „Ballada ò apartny Diôbelnicë”[11].

---

[9] Za S. Sawickim J. Szymik, dz. cyt. s. 135.

[10] D. Kalinowski, *Rozniecony ogień. Najnowsza liryka kaszubska*, http://www.wydawnictworegion.pl/inni-o-nas/122-antologia-poezji-kaszubskiej.html.

W kaszëbsczi pòezji mòże nalezc przëmiérzno wiele dokazów pòswiãconëch afirmacji stwòrzeniô, pësznocë swiata stwòrzonégò przez Bòga. Jakno klasyczny przikłôd pòdóm wiérztã Z. Jóskòwsczégò „Przed Twòją Piãknoscą”, ùmieszczony w zbiérkù „W remionach Piãknoscë” (2007):

Bë òpisac Cebie, lëdzóm słów felëje,
Bò cëż znaczą słowa wedle Twi piãknoscë...
Dzysô òkò nie widzy, le serce czëje
I teskni, bë ùzdrzec Twą piãknosc w wiecznoscë...

Më mómë – jak zôrno – baro môłé serce,
Jak piôsczi pùstini wëpragłé miłoscë,
I renią nas dzysô dnia tesknotë kòlce...
Ale Të, Bòże, zgòjisz wszëtkò w wiecznoscë.

Całi swiat stwòrzony Twòją rãką, Bòże,
Przed Twòją piãknoscą klëknąc leno mòże...

Òsoba liricznô jawi sã tuwò jakno człowiek wierzący. Całi dokôz je chwalbą Bòga, chtërnégò pësznotë człowiek nie je w sztãdze òpisac ani òbaczëc. Stwòrzenié teskni za Bògã, swòjim Stwórcą. Wërazno widzec w drëdżi zwrotce wiarã związóną z nôdzeją na wieczne żëcé. Wnenczas wszëtczé zemsczé trosczé zdżiną, zdżiną renë terôczasnégò żëcégò.

---

[11] I. Czaja, *Ballada ò apartny Diôbelnicë* [w:] I. Czaja, *Przechlastłô idila*, Gduńsk 1999, s. 52.

PÒEZJÔ KASZËBSCZICH DËCHÒWNËCH. MÒŻLËWÒTË I ÒGRAŃCZENIA

Daniel Kalinowsczi

BËC KSÃDZÃ I PISAC...

Twòrzenié lëteraturë przez dëchòwnëch mòże òbzerac z rozmajitëch lëteraturoznôwczich pòzdrzatków, chtërne dôwają mòżlëwòtã wërazno pòznac ji artisticzną i dejową apartnotã. W nôwiãkszim ùproszczenim mòże to ùtwórstwò widzec òd czësto lëteracczi stronë, zdrzącë na wëstãpiwającą w nim pòetikã, mòtiwë i wôrtnotë, abò mòże jã òdbierac w òdniesenim do dejowò-kònfesyjny stronë, w jaczi nôwôżniészi bãdze dëszpastursczi status. W pierszim przëtrôfkù mielëbësmë òceniwac spòsobnosc òriginalnégò kreòwaniô swiata, wëbiér zajimnëch stilisticznëch strzódków, napiãcé midzë zastóną kònwencją a przesztôłceniama nowòscë. W drëdżim bësmë mielë rozezdrzec sã w spòlëznowëch warënkach, w chtërnëch dzejô dëchòwny-pòeta, pòmëslec, jak krótkò je òn teòlogicznëch prôwdów i religijnëch aspektów. Mùszimë tej rozsądzëc ò przëjimniãcym metodologii lëteraturoznôwczich immanentnëch abò socjologizëjącëch badérowaniów; abò zgrôwómë do òbgadiwaniô célów kùńsztu abò religii[1].

Òb czas taksowaniô pòezji ksãdzów kritik lëteraturë stoji w cãżczi badérny stojiznie. To pòzycjô midzë chãcą òbéńdzeniô sã z przikładama liriczi kapłanów jak z jesz jednym estetyczny aktã artistów, co pòchôdają z wëspecjalizowónégò zôkrãżégò ùtwórców ò gwësnëch estetycznëch szmakach i równoczasno achtniãcym tegò, że dëchòwny jakno człowiek, chtëren wëbiérô òsoblëwą drogã żëcô pòswiãceniô sã Bògù i lëdzóm równak decydëje sã jesz pisac. Jak w kòżdi mediacyjny pòzycji, téż i tuwò mòże miec plac pòdsztrëchiwanié jednégò z aspektów òcenë, przez co hewòtné dbë ò pòezji dëchòwnëch mògą sã zdôwac kąsk arbitralne[2].

Mòjim òpisënkã òbjimóm ùtwórstwò piãc aùtorów, widzącë w nich nié leno rozmajité ùtwórczé òsobòwòscë, ale i gwësné stanowiszcza wëchôdającé z szerszich kùlturowëch zjawiszczów Kaszëb. Jeżlë tej przëwòłiwóm Léòna Heykã, to mëszlã ò nim równo jakno ò bëlnym lirikù, jak i przedstôwcë lëteraturë Młodokaszëbów. Jeżlë sygóm do Frãcëszka Grëczë, to mëszlã ò praktické przełożenim religijny emòcji na pòeticczi kaszëbsczi jãzëk. Jeżlë zwrócywóm sã w stronã Antoniégò Peplińsczégò, to tak w rozmienim pòdskacywajacégò ùtwórcë kaszëbsczich spiéwów, jak i człowieka wëchòwónégò na etosu patriotizmù. Jeżlë kôrbiã ò pòezji Jana Walkùsza, to tak w òdniesenim do jegò statusu chrzescëjańsczégò intelektualistë, jak i do pòzycji rozkòscérzëcela subiektiwno òdczuwóny domôcy tatczëznë. Żlë kùreszce òpisywóm liriczi Zbigniewa Joskòwsczégò, to nié leno jakno piesniodzejë pòmòrsczi nôtërë w rodny mòwie, ale i jakò aùtora, chtëren biôtkùje sã z krizysã nazéwaniô dzysdniowégò sacrum. Kòżdégò z tëch pòetów analizëjã, pòkazëwającë leno jich kaszëbskòjãzëkòwé ùtwórstwò, z bòkù òstôwiającë jich pòlskòjãzëkòwé dobëca, chtërne móm za dotëgòwanié, jaczé je ilustracją do ju zrobiony interpretacji.

---

[1] Lëteraturoznôwczé rozwôżania tikającé sã òdnieseniów midzë religią a lëteraturą przëstãpné są w klasycznym dokazu Sztefana Sawicczégò, *Wartość – Sacrum – Norwid. Studia i szkice aksjologiczno literackie*, Lublën 1994, s. 75–132.

[2] Ò hewòtny òsoblëwi interpretatorsczi pòzycji dokładno pisze Bòżena Chrząstowskô, *„Wierzę wierszem”. O poezji kapłańskiej*, [w:] *Religijne aspekty literatury polskiej XX wieku*, red. M. Jasyńskô-Wòjtkòwskô, J. Swiãch, Lublën 1997, s. 217–302.

LIRICZNÔ MÒC – PRZËPÔDK LÉÒNA HEYCZI

Pòezjô Léòna Heyczi to jeden z nôbarżi wërazněch lëteracczich bédënków kaszëbsczi tradicji. Chòc w zestawienim z pòezją Aleksandra Majkòwsczégò i Jana Kôrnowsczégò zdôwô sã bëc nômni rozmajitô, to równak mô w se stilisticzną kònsekwencjã, jaczis dejowi program, a téż òsoblëwie dlô nas tuwò wôżny status aùtora-ksãdza. Nie zajimającë sã w tim môlu wielnyma kòntekstama dlô ùtwórstwa tegò młodokaszëbë[3], wôrt chòcle krótkò przedstawic so artisticzné i spòlëznowé dzyrzstwò Heyczi, chtëren w 1927 rokù wëdôł w Chònicach *Kaszëbsczé spiéwë*, a w nich trzë dzéle: *Spiéw zymkòwi*, *Spiéw miłosny* i *Spiéw dzejowi*. Pierszi dzél tómikù mòże ùznac za realizacjã znankòwny dlô przełómaniô wieków XIX i XX pòeticzi czëcowòscë i farwizmù[4], a trzecy dzél za gwôsny głos w dejowëch diskùsjach òdrodzywającëch sã etnosów i wôrtnotowëch przemianów wiejsczi kùlturë[5]. Òbëdwa dzéle nie stoją za baro w procëmnoscë do mòdelu dëchòwnégò, chtëren na wëòbrażenia pierszi pòłowë XX wiekù, a i chùdzy, tak pò prôwdze òd czasów romantizmù, mógł zajimac sã etnograficznyma badérowaniama abò pisac religijné pòeticczé tekstë. Wiele do mësleniô dôwô równak drëdżi dzél zbiérkù. *Spiéw miłosny* to doch rozpisónô na pòrãdzesąt lirików òpòwiesc ò swòji wrażlëwòce, emòcjach i miłoce, chtërna w swòji intensywnoce i sensualnoce nie je leno ôrtã idealny miłotë, jaką w tradicyjnym òdbiérze parłãczëc mòże z religijną pòezją. Prawie miłotny mòtiw, nadzwëkòwò farwno rozwijóny, zebróny na wërôżanim serdecznëch wseczëców do Aneczczi, rozcygający sã nié leno w relacji dwòje lëdzy, ale i rozbùdowóny na plan nôtërë i wnetka całégò kòsmòsu, je nôwiãkszim dobëcym Heyczi-lirika. Wôrt równak dozdrzec, że Aneczka, ò jaczi pisôł, ni mùszi bëc personalno rozmiónym òbiektã wseczëców, ale i téż metafòrą wësublimòwóny miłotë do Kaszëb i domôcy tatczëznë pòetë.

---

[3] Òmówienié wiãkszoscë z nich nalézemë w dokazu Stanisława Janke, *Poeta z kaszubskiej nocy. Życie i twórczość ks. dr. Leona Heykego (1885–1939)*, Gduńsk 1999, s. 44–82.

[4] H. Markiewicz, *Młoda Polska i „izmy,* [w:] *Z problemów literatury polskiej XX wieku*, t. I, Warszawa 1965.

[5] S. Bùrkòt, *Marchołt na Parnasie. Szkice literackie*, Warszawa 1980; E. Chùdzyńsczi, *W kręgu kultury i literatury chłopskiej 1928–1939*, Warszawa 1985.

Wëznania pòdmiotu wëpòwiôdóné są w lirikach Heyczi bez patosu, ze swójnym dërżenim, ale i dowiérnotą do òbiektu wseczëcô. Òbrazowónô miłota dzeje sã w òkòlim nôprostszich elementów nôtërë: na łące, w lese, westrzód pòlów. Nie pòjôwiô sã tuwò prosto pòdóny eroticzny témat, mómë leno daleczi pòmión: mòtiw kùszniãcô rãczi, teskniączczi za pòspólnym dodómã czë blisczégò bëcégò razã. Nimò tegò swójnégò niedostónkù celesnotë w pòezji Heyczi pòkazywają sã rozmajité òblicza pragniączczi, tesknotë i damieniô, pòdôwającë je w delikatnym wëznanim, prosbie czë melanchòlicznym westchnienim. To miłota, chtërny nawetka ni mùszimë pòzewac idealną, le taką, jakô piastëje w człowiekù subtelnosc, pòczestnosc i dëchòwòsc. Kaszëbsczi lirik specjalizëje sã tej w zôpisu nôdrobniészich wseczëców w nôprostszi fòrmie, chtërna mô nié tëli zadzëwòwac rzôdką metafòrą czë niecodniowim epitetã, co pòrëszëc célnym, archetipòwim òbrazã abò prostą i „gòłą” emòcją. Pólné kwiatë, przelatiwającé gãsë, domôcé òkrãżé òbjimniãté są krãgã blôskù i cepła. Wnetka do czësta felëje gwôłtownëch i nikwiącëch wseczëców. Nôgłosniészim je mést lirik *Brzemiã*, le nawetka i tuwò òstatné wersë rozpłiwają sã w damienim, a nié w tónie gòrzu czë agresji.

Heyka jakno pòeta-dëchòwny miôł w czasach, czedë twòrził pòezjã, òdniesenié do spòlëznowëch zachòwaniów ksãdzów, chtërny zajimelë sã lëteraturą[6]. Pòkazywô ten problem nalôżaniô sã ze swòją aktiwnotą ksãżi-animatorów kùlturë i ksãżi-lëteratów Jón Walkùsz[7] i Józef Bòrzëszkòwsczi[8]. Heyka mógł nawetka zdecydowac sã na tak bezùgòdową pòezjã i żëcową drogã, jak to zrobilë ksãża Édwôrd Miłkòwsczi[9] czë Antoni Szandlerowsczi[10]. Heyka òstôł równak przë pòwòłanim kapłańsczim. Nie szukôł òbëczajowi pògòrchë, dejowëch biôtków czë diskùsji z filozoficznyma pòzdrzatkama epòczi. Swòje lubòtné zajimniãcé zbiéracza, fòlkloristë, dramatopisarza i pòetë, nimò bezùstôwnëch kapłańsczich òbòwiązków, rozmiôł kònsekwentno zjiscëwac, dôwającë pierszëznã artisticznym célóm, a nié kònwenansóm i przedstawieniom terôczasnëch mù lëdzy.

---

[6] Zdrzë: H. Filipkòwskô, *Poezja religijna Młodej Polski*, [w:] *Polska liryka religijna*, red. S. Sawicczi, P. Nowaczińsczi, Lublën 1983, s. 38 i pòst.; T. Lewandowsczi, *Młodopolskie spotkania z modernizmem katolickim*, [w:] *Problematyka religijna w literaturze pozytywizmu i Młodej Polski. Świadectwa poszukiwań*, red. S. Fita, Lublën 1993, s. 197–252.

[7] J. Walkùsz, *Twórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX––XX wieku. 1848–1939*, Lublën 2002.

[8] J. Bòrzëszkòwsczi, *Kaszubsko-pomorscy duszpasterze – współtwórcy dziejów regionu*, Gduńsk-Pelplën 2002.

[9] Zdrzë: A. Knapczik, *Edward Miłkowski – ksiądz i poeta*, [w:] *Twórczość w godzinach nadliczbowych*. Między sztuką a biografią, red. D. Kalinowsczi, Słëpsk 2004, s. 95–112; E. Jakiel, *Edward Miłkowski. W poszukiwaniu modernistycznej tożsamości*, Gduńsk 2009.

[10] Zdrzë apartny dokôz ò tim: K. Bilińsczi, *Literackie przejawy modernizmu katolickiego w Polsce. O twórczości Franciszka Statecznego, Antoniego Szandlerowskiego i Izydora Wysłoucha*, Gduńsk 1994.

CHWÔLCA KASZËBSCZI WASTNË

Frãcëszk Grëcza to ksądz-lëterat, chtëren je parłãczony z zôkrãżim zrzeszińców (J. Trepczik, A. Labùda, J. Rómpsczi) i jich dzejaniama, jaczé promòwałë ùżiwanié kaszëbsczégò jãzëka w tëli kòmùnikacyjnëch stojiznach, kùli sã dô. Tak jak Rómpsczi wëprowôdzôł kaszëbiznã na wiżawë ùtwórstwa na binã, a Jón Trepczik liriczi, tak Grëcza zgrôwôł do ji bëtnoscë w dëchòwim i kòscelnym żëcym. Przez swòjã kònsekwencjã ùdało sã mù to dobëc, w czim mòże rozeznac tak jegò òsobistą zasłëgã, jak i dozdrzeniwanié kùlturowi stojiznë na Kaszëbach[11]. Jakno aùtor òpùblikòwôł prozã, dzéle dokazów na binã i – co nas nôbarżi w tim môlu zajimô – lirikã[12]. W òbrëmienim tegò slédnégò lëteraccżégò ôrtu napisôł leno piãc òsóbnëch dokazów i to jesz wërazno nierozmajitëch, żlë jidze ò tematikã i stil, religijnëch spiéwów.

Piesniô do Swiónowsczi Panienczi to dzesãcstrofôwi pòchwôlny dokôz, czerowóny do Matczi Bòsczi Swiónowsczi[13]. Co czekawé, spiéwa nie je równak rechòwanim bëlnëch znanków Mariji, le enumeracją kaszëbsczégò krôjmalënkù, chtëren zanimizowóny i zantropòmòrfizowóny bierze jakbë ùdzél w mòdlëtewnym wëchwôlanim. W dokazu pòjôwiô sã tej kaszëbsczi lud, bòrë, górë, zbòża, kwiatë, cządë rokù, słuńce i miesądz, chtërne kłóniają sã przed swiãtoscą. Wërażonô òstała téż prosba ò zachòwanié w mòwie i zwëkù rodnégò jãzëka, co mòże zinterpretowac jakno swójné, wnetka etniczné ùpùnktowienié prosbë czerowóny do Absolutu. Jistno je w spiéwie *Swiónowskô Panienka*, chtërną Grëcza zbùdowôł w przezérny fòrmalny kònstrukcji z ùżëcym skłôdniowëch i tematicznëch paralelizmów. Pòlégô to na zestawienim Matczi Bòsczi Swiónowsczi i ji niebiańsczégò wëmiaru ze swiónowsczim sanktuarium i Kaszëbama chcącyma tã swiãtosc przeniesc do swòjégò codniowégò żëcô. Na apartny ôrt sakralnosc Matczi Bòsczi dzejô w spiéwie na ùswiãcenié geògraficzny rëmnotë Kaszëb, dôwającë jakno brzôd czëcowi ùstôw równoczasnégò tczeniégò czegòs transcendentnégò bùten zemi i czegòs immanentnégò w wëmiarze przeżëcô swòji kùlturowi tradicji[14].

---

[11] *Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament IV Ewanjelje*, tłóm. F. Grëcza, Pòznań 1992. Nie bëło to tłómaczenié przëjimniãté bez kriticzi, zdrzë: É. Bréza, *Ewangelie po kaszubsku*, „Pomerania” 1993, nr 2, s. 30. W tim môlu mùszi wspòmnąc téż dokôz jinégò zrzeszińca Aleksandra Labùdë i jegò wiele chùdzy pòwstôwającą, jak wëdóną drëkã, *Ewanielskô spiéwa*, Wejrowò-Banino 2002.

[12] Nalôżają sã òne w dokazu Eùgeniusza Prëczkòwsczégò, *Kaszubski Kordecki. Życie i twórczość ks. Franciszka Gruczy*, Banino 2008, s. 106–152.

[13] Piszã o dzesãc strofach, chòc w përznã jinszi redakcji ti spiéwë *Do Swiónowsczi Panienczi a naj Wastny Kaszëbsczi* dokôz mô òsmë strofów. Zdrzë E. Prëczkòwsczi, *Kaszubski Kordecki*, s. 129–131.

[14] Ò sakralnëch rëmnotach Kaszëb pisała w apartnym rozdzélu swòji ksążczi A. Kùik-Kalinowskô, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gduńsk–Słëpsk 2011, s. 259–280.

Zaòstałé spiéwë ksãdza Frãcëszka Grëczë sparłãczoné są z kòscelnym kalãdôrzã (adwentã i Gòdama). *Adwańtny himn* i *Jezë Redemptor omnium* to tipòwé dewòcyjné dokazë nierozestôwno zrzeszoné z katolëcką teòlogią i liturgią. Jich spòdleczną wôrtnotą je to, że òstałë napisóné pò kaszëbskù, co dało kapłanowi-pòece mòżlëwòtã robòtë nad bòkadnoscą swòjégò artisticznégò jãzëka[15]. Wiele czekawszą z artisticznégò pòzdrzatkù je za to kòlãda *Witôjże, Jezë, naj Panie*, w chtërny zamkła sã tak nôùka Kòscoła, jak i pòetickô wseczëcowòsc. Żlë gôdómë ò ti drëdżi znance prostota wërazu, „spiéwnota" i dokładnosc rimów, kùreszce emòcjonalnô farwa kaszëbsczich frazów ôrtu: „w kùmkù ùbòdżim leżący" czë „w pielëchach parcanëch zzëbłi" dôwają dokazowi lirycznégò blôskù. Pòczestnota tématu pòtkała sã tuwò ze spòsobnym lëteracczim „ùrzãdzywanim".

WÒŁAJĄCÔ SPIÉWA – ANTONI PEPLIŃSCZI

Antoni Peplińsczi jakno pòeta-ksądz znóny je przédno ze swòjich spiéwów, chtërne dzãka prostim melodióm i przezérnémù tekstowi òsoblëwie letkò òstôwają w pamiãcë słëchińców. Jegò animatorskò-artisticzné dzejanié w òbrëmienim kaszëbiznë rozwijało sã w sensu zapisónëch tekstów òd pòłowë szescdzesątëch lat[16]. Chòc przez dzél kònserwatiwno ùprawionëch kòscelnëch hierarchów czë nawetka parafianów, bëła òna òbzérónô òstróżno i niedowiérno, baro chùtkò òkôzało sã, że są téż lëdze spragłi taczégò ôrtu dëszpastursczi starë. Sóm Antoni Peplińsczi pòdchôdôł do swòji robòtë ze swójną szpòrtoblëwòscą, ale równoczasno mëslôł ò ni pòwôżno, jakno ò mòżlëwòce wërôżaniô aùtenticznëch przemësleniów ò jawernoce i wseczëców w òdniesenim do blisczich mù sprawów. Czejbë analizowac jegò lirikã leno w lëterackò-tematicznym dzélu, béłbë mùsz pòkazac w ni trzë cónë: lëdowò-òbëczajową, sentimentalno-wspòminkòwą i nômni reprezentowóną herojiczno-patrioticzną. W pierszim żochù dochôdô do głosu lëdowé zdrzódło tegò ùtwórstwa, wielné fòrmë przëspiéwków, wërglów, szpòrtów i fifów. Stądka prawie pòchôdają prosté miłotné historie czë anegdotë z òbëczajowim spòdlim, chtërnëch przédnym zadanim je wëwòłac ludiczną atmòsferã przeżëcô[17]. Mùsz je tuwò wëmienic dokazë: *Agatka*, *Bëła sobie piãknô Zoszka*, *Deszcz jesénny*. W dëdżim ôrce pòezji Peplińsczégò pierszëznã mô zderzenié ùszłotë z terôczasnotą, przë czim ta pierszô wiedno pòjôwiô sã w òkrãżim emòcjonalnégò cepła, a ta drëgô w toniznie niespełnieniô i pòczëcô, że czegòs felô. W sentimentalno-wspòminkòwëch dokazach je widzec nostalgiã za ùtraconą młodoscą, szczestlëwima doswiôdczeniama dzectwa i pòczëcym sensu w tradicyjnëch wôrtnotach pòznónëch òd starszich i nôblëższégò òkrãżégò. W tim karnie reprezentatiwné są: *Nie je cë żôl?, Pòżegnanié, Żebë wrócył ten czas*.

---

[15] To, że religijné wseczëca nalôżają rozmajité stilisticzné ùjimniãca mógł sã doznac Grëcza (bëłë tam òpùblikòwóné dwa z jegò dokazów) na spòdlim antologii: *Swięti dzél dësze. Antologia kaszubskiej poezji religijnej*, òbr. J. Walkùsz, Pelplën 1981.

[16] A. Peplińsczi, *Niech szëmi las*, Gduńsk 1973; jegò, *Kaszëbë wołają nas. Kaszëbsczé piesniczczi* [na głos z tekstã i harmónicznyma fùnkcjama], Gduńsk 1988; *Antologia lëteracczich dokôzów. Antón i Aleks Peplińscë*, red. J. Tréder, Serakòjce 2009.

[17] Ò kaszëbsczi lëdowi spiéwie piselë òd stronë tematiczi i stilisticzi: L. Bielawsczi, A. Mioduchòwskô, *Kaszuby*, Dz. 1: Òbrzãdowé spiéwë = *Cassubia region*, P. 1: *Ritual songs*, Warszawa 1999; J. Szëmańskô, *Słowo śpiewane. Interpretacja tekstów folklorystycznych*, Warszawa 2001; A. Bracczi, *Językowy obraz świata w tekstach słowiańskich pieśni ludowych na materiale kaszubskim i ukraińskim*, Gduńsk 2009.

Slédnô grëpa pòezji Peplińsczégò to lëteratura òsoblëwie mòcno dzejającô na fòrmacyjną i juwernotową stronã. Jeżlë mòże ùdostac jaczis dejowi program z pôrã leno dokazów-spiéwów, to wëchôdô z nich miłota do òjczësti zemi, dozdrzenié piãkna w zdôwałobë sã nôprostszich i nôbarżi tipòwëch elementach nôtërë (*Gdze mòja wies? Rëbôcë*). Tej-sej pòjôwiô sã téż herojiczny mòtiw w wëchwôlanim bëlny ùszłotë, czedë przëszło brónic domôcy tatczëznë – Kaszëb i pòspólny òjczëznë – Pòlsczi (*Bëtowskô zemio, Kòchónô zemia*).

Lirika Antoniégò Peplińsczégò ni mòże bëc równak òbgôdiwónô leno w swòji lëteracczi wiôrszce. Bëłobë to dlô ni krziwdzącé i niezgódné z gatënkã, do jaczégò sygnął ùtwórca[18]. Spiéwa ze swòji definicji mùszi bëc doch krótczim dokazã, ò czëtelnym emòcjonalnym przekazënkù, òsoblëwie skómpònowónô, nacéchòwónô melicznoscą abò nawetka òbdarzonô bùtnowò stwòrzoną mùzyką[19]. Peplińsczi wëbrôł tã drëgą mòżlëwòtã i stądka mòżemë dzysô dzãka lëteracczémù i nótowémù zôpisowi słëchac, a téż spiewac tej-sej rowarzczé, czasã szpòrtowné, a w jesz jinëch stojiznach bùszno brzëmiącé dokazë stwòrzoné przez pòetã, mùzyka i ksãdza, chtëren ùdbôł so bëc wespół ze swòjima òdbiércama w swójnym kòmùnikacyjnym sparłãczenim, w swòji domôcy i niezapëzglony kaszëbiznie. Z kapłańsczi pòsłëdżi mòże ùdokaznic w spiéwach Peplińsczégò chãc zbùdowaniô pòspólnotë, szerszégò òkrãżégò, chtërno rozeznôwô sã w swòji apartnoscë, kùlturowëch znankach i mô starã ò swòjã samòswiądã.

W NÔDZEJI NA... PÒEZJA JANA WALKÙSZA

Czej gôdómë ò lirice Jana Walkùsza, wôrt miec swiądã, że zdrzącë pòkòleniowò je to aùtor, chtërnégò mòże ùmôlowac westrzód przedstôwców pòetów Nowi Priwatnoscë, a tej dokazów Bronisława Maja, Krësztofa Kùczkòwsczégò czë Dariusza Tomasza Lebiodë[20]. W nôwiãkszim skrócënkù òpisëwającë taczé kòntekstë, w pòezji

---

[18] Piszą o ti jednoce: J. Bòrzëszkòwsczi, *Ò familëji i kaszëbsczi stegnie ksãdza Antóna i szkólnégo Aleksëgò – bracynów Peplińsczich*, „Acta Cassubiana" 2005, t. VII, s. 52 i pòst.; J. Szroéder, *Żëcé piesnią pisóné. Spiéwôrz biograficzny ksãdza Antoniégò Peplińsczégò*, tłóm. B. Szëmańskô-Ùgòwskô, Bëtowò 2010.

[19] Zdrzë: T. Kòstkiewiczowô, *Piosenka*. W: M. Głowińsczi, T. Kòstkiewiczowô, A. Òkòpień-Sławińskô, J. Sławińsczi, *Słownik terminów literackich*, Wrocław 1988, s. 357.

[20] Ò pòetice dokazów Nowi Priwatnoscë piselë: P. Czaplińsczi, P. Sliwińsczi, *Literatura polska 1976–1998. Przewodnik po prozie i poezji*, Kraków 1999; A. Zawada, *Literackie półwiecze 1939–1989*, Wrocław 2001; P. Czaplińsczi, *Ślady przełomu: o prozie polskiej 1976–1996*, Kraków 1997.

Walkùsza dozdrzec mòże szlachùjącé do wëżi wëmienionëch aùtorów pòdéńdzenié do ôrtów òpisywaniô swiata. Dzeje sã to nié tëli przez spòlëznowé zaangażowanié lëteraturë, przez jaczis kùlturowi interwencjonizm, dejowé òtaksowanié abò mòralnoscowé sądë, a przez òsobistą wëpòwiesc, indiwidualną, ògłôsziwóną jakbë na swòjã òdpòwiedzalnosc. Pòezjô ùcékô tej òd pòùczaniô czë stôwianiô célów do realizacji, a barżi pòkazywô priwatny òbzér jawernotë przëstãpny pòdmiotowi, chtëren nie chce nikògò przekònëwac do swòjich pòzdrzatków.

Jón Walkùsz jaknò ksądz-pòeta stôwô przed wëbòrã zaangażowaniô sã abò òddaleniô òd czëtińca. Wëbiérô tã drëgą mòżlëwòtã i nie zgrôwającë za baro do zjisceniô religijnëch abò spòlëznowëch célów, wëpòwiôdô swòjã wrażlëwòtã, jakô je nié do pòwtórzeniô, stil mësleniô i pòstawë wedle lëdzy. Na òsoblëwé bôczenié zasłëgiwają w pòeticczich tomikach Walkùsza mòtiwë cëszë i swójny delikatnoscë przemôłczeniô. Z jedny stronë liriczné wëpòwiescë są czerowóné do jaczégòs lirycznégò „Të”, le z drëdżi stronë nie żdaje sã w nich na jakąs òsoblëwie mòcną reakcjã òd adresata. Nie je to tej ani tipòwô stojizna dialogù, ani téż mònologù. To barżi wëznania kù…, wzdichnienia do…, nôdzeja w… jinszi Jawernoce, Nadswiece i Transcendencji. Walkùsz w swòjim pierszim tomikù nie òpisywô se jakno misticyzëjącégò pòetã, je tuwò widzec taczé zòrganizowanié wëpòwiescë, w chtërny dopùszcziwô sã mëslenié ò niezrealizowóny gôdce zwëczajëch lëdzy (zakòchónëch) abò człowieka z Absolutã (z Matką Bòską czë Bògã)[21]. Wëstãpiwają tuwò równak wątczi panteisticznégò òpisënkù nôtërë, jakô przeswiécywającë i harmónizëjącë swiat pòdmiotu, wprowôdzô dëchòwi pòrządk. Pòstãpny pòeticczi tomik pòetë zmieniwô taczi stón i Walkùsz stôwô sã barżi religijnym czë wnetka dewòcyjnym aùtorã, co ùsztiwniwô i zascygô artizm jegò dokazów. Je to prôwdac płomnô mòdlëtwa (titlowi dlô tómikù pôcérz) do Nieba, le kąsk przejimniãtima przez katolëcką liturgiã słowama[22].

Nôbarżi czekawi artisticzno zdôwô sã Walkùsz wnenczas, czedë jakno ksądz-pòeta nié tëli ùczi jak sã mòdlëc i jak przeżëwac prôwdë wiarë, le pòkazywô ùlecënk lëdzczi egzystencji, chwilowòsc pòtkaniów, gôdków, nawetka wseczëców. W swòjim priwatnym wezdrzenim w głãbszi wëmiar żëcô Walkùsz rozmieje przemówic przez misterium codniowòscë, piãkno môłëch rzeczi, chtërne nie są pòdôwóné w òsoblëwim stãgnienim lëteracczich figùrów, ale barżi w symbòlicznëch i archetipicznëch òbrazach. Przëwòłiwającë dokazë pòetë z pierszégò tomikù, patrónką rëbôków je nié leno Matka Bòskô, ale i zwëkłô białka, matka i dzéwczã (*Patrónka rëbôków*), znakã mijającégò czasu je skażony zégar (*Mój stari zégar*), znakã żëcô nigdë nie bãdącô w bezrësznoce mòrskô wała (*Dënëga*). Chòc je pòetą priwatnoscë, nie ògłosziwô ji z pòczëcã, że je to cos nadzwëkòwégò i tim barżi nie chce bëc wódcą.

---

[21] Òdwòłiwóm sã tuwò do pierszégò pòeticczégò tomikù: J. Walkùsz, *Kańta nôdzeje*, Gduńsk 1981.

[22] Nawlékóm do: J. Walkùsz, *Jantarowy pacierz/Jantarowi pôcerz*, Gdynia 1991. Z jinëch dokazów ò artisticznym profilu wôrt wspòmnąc ò: *Sztrąda słowa*, 1996. Walkùsz je téż kòmpilatorã wspòmnióny wëżi antologii: *Swięti dzél dësze*.

W przedstôwianim swòjégò gwôsnégò swiata Walkùsz sã nie naprzikrzô, gôdô półgłosã, mòże je nawetka òsoblëwie wëcopóny w pòkazywanim wseczëców bùten. Wedle medium słowa je pòkórny, widzy swòje ògrańczenia, nazéwô elementë bëtu w wichlanim i pòczëcym niecałownoscë.

W REMIONACH MÒRALISTICZI. ÙTWÓRSTWÒ ZBIGÓRZA MARII JOSKÒWSCZÉGÒ

Pòezjô Zbigórza M. Joskòwsczégò to jeden z głosów młodégò pòkòleniô aùtorów piszącëch pò kaszëbskù[23]. Do razu wôrt rzeknąc, że to mòckò wëspecjalizowóny tón ùtwórstwa nacéchòwónégò chrzescëjańską tradicją. Joskòwsczi jakno dëchòwny-aùtor nie òddzeliwô swòji lëteraturë òd religijnégò kòntekstu i frãcyszkańsczégò pòwòłaniô, czegò skùtkã są równak gwësné kònsekwencje w pòdjimóny tematice dokazów, w przëwòłiwónëch fòrmach wërazu i całowny atmòsferze dokazów. Mòże w tim môlu przekórno zapëtac, czë to dobrze, że je w ti pòezji takô blëskòsc dëchòwnégò stónu z zamkłoscama wëpòwiôdónyma w lëteraturze? Z jedny stronë mòże pòdzëwiac kònsekwencjã aùtora, chtëren ùsôdzô lëtanie, suplikacje i kònfesje czerowóné do Matczi Bòsczi abò Christusa, z drëdżi równak mòże czëc nieùbëtk, zdrzącë na jich wielënã i gwësną stilisticzną pòwtórzeniowòsc. Joskòwsczi, zgrôwającë do òbjawieniô znanków esteticzno rozmióny snôżotë, parłãczi jã z mòdłama chrzescëjańsczégò kùńsztu, co nie je niczim lëchim, le nôtërnym i ùdokaznionym w widze jegò dëchòwi pòslëdżi. Mòże równak miec wątplëwòtë co do jakòscë ùżiwóny bòkadoscë metafòrów i pòeticczich strzódków, a òsoblëwie co do jich skùtkòwnoscë w òbrëmienim emòcji i dejów. Je wej widzec tuwò nié tëli òriginalnosc, co pòwtôrzalnotã zesadzeniów religijnégò jãzëka, chtëren òprzestôwô miec znanczi artisticznégò wërazu, a stôwô sã blós spòsobnoscą stwôrzaniô pateticznégò lëteracczégò czëcowégò ùstôwù[24].

Scygającë tã ùwôgã do wëbrónégò przikładu pòeticzi wiérztów Joskòwsczégò, je mùsz zareagòwac na jegò zgrôw do pisaniô przez liriczné „më” abò skòmentérowac wcyg stosowóną przez niegò figùrã ògłosziwaniô sentencjonalnëch przesłaniów. Pòeta zdôwô sã nie czëc, że tegò ôrtu fòrmë są dlô pòezji òsoblëwie niebezpieczné, bò nijak ni ma gwësnotë, czë czëtińc chce stwòrzëc z pòdmiotã jaczis dogôdënk, czë pò prôwdze dzeli ten sóm swiat wôrtnotów. Piszący przëjimô, że takô jednota wëznôwónëch wôrtnotów jawerno jistnieje, co wiãcy, przëjimô, że wëstãpiwają ùniwersalia nié do pòdwôżeniô, jaczé ùdokazniwają wëgłôszanié w pòezji didakticznëch abò mòralnëch wskôzów. Timczasã w widze dzysdniowégò swiata kùńsztu i swiata kùlturë bënômni tak sã nie òdczuwô. Je wiedzec, że mòże ùdokazniwac stałosc jistniejącëch swiatopòzdrzatkòwëch systemów, le takô pòstawa je żëczbòwim mëslenim, chtërno rozapartniwô lëteraturã òd terôczasny kòndicji człowieka. Òstôwô jesz jinô sprawa – chcemë jã pòzwac pòkòleniowò-biologicznym dzejnikã – chtërna kôże czëtińcowi òstróżno, a mòże nawetka z niechãcą reagòwac na głos trzëdzescelatka (Joskòwsczi to rocznik 1979) bez zajikniãcô pòùczającégò ò nôgłãbszich wôrtnotach, nôlepszich ôrtach żëcô i nôwôżniészich célach bëcégò człowiekã. Prôwdac wiek ni mùszi bëc dzejnikã, co rozsądzywô ò tim, czë chtos mô cos wôrtnégò do przekôzaniô, młodi człowiek téż mòże czegòs naùczëc starszich. Jiwer je w tim, że lëteracczé wëpòwiescë Joskòwsczégò nie swiôdczą ò tim, żebë miôł wôżné òdkrëca do przekôzaniô jinym. Chcemë tej wrócëc do pitania, czë wëznôwóny pòzdrzatk na swiat pò prôwdze dôwô pòece prawò do przãdzeniô tak apòdikticzno brzëmiącëch jak na pòezjã zamkłosców?[25]

---

[23] Z. Joskòwsczi, *W remionach Piãknoscë*, 2007. Jest téż aùtorã kaszëbskòjãzëkòwëch prozatorsczich rozwôżaniów *Przez Krziż do Bòga. Kaszëbskô Droga Krziżewô. Historia nôbòżéństwa i zbiérnik rozwôżaniów*, Banino 2004.

[24] Je to szerszé zjawiszcze tikającé sã nié leno pòetów-dëchòwnëch. Zdrzë: D. Kalinowsczi, *Zymk wcyg òdnôwióny – kaszëbsczé lëteracczé òkrãżé „Zymk”*, tłóm. D. Majkòwsczi, „Stegna” 2011, nr 1 (19), s. 2–8; T. Derlatka, *O najważniejszych zjawiskach w poezji kaszubskiej i serbołużyckiej po roku 1989: próba ujęcia konfrontatywnego,* „Acta Cassubiana”, t. XIII, 2011, s. 114–115.

Jinô z dôwającëch do mësleniô kòmùnikacyjnëch znanków dokazów Joskòwsczégò pòlégô na twòrzenim apartnégò krãgù czëtińców-drëchów. Samò w se bùdowanié taczich sparłãczeniów je tipòwé dlô kòżdégò lëteracczégò tekstu, jaczi chce dobëc swòjégò czëtińca czë drëcha do wësłëchaniô emòcjonalnégò przekazu. Le zdrzącë z jinégò pòzdrzatkù, wôrt widzec w tim nadôwczo-òdbiérczi strzódk jinstrumentalizacji, swójnégò teatralizowaniô abò reżiserowaniô stojiznë twòrzeniô pòezji. Hewò Joskòwsczi w swòjim pierszim pòeticczim tómikù bùdëje szeroczé karno lëdzy, jaczim dôwô pòeticką dedikacjã. Lëdze ti mògą bëc ùznóny za spòlëznowé aùtoritetë abò mają blisczé emòcjonalné związczi z aùtorã. Mòże w tim widzec strzódk ùdokazniony esteticzno, wëzwëskiwający razã przeżëté doswiôdczenia czë mający spòdlé w szlachùjącym za sobą òbzéranim swiata. Mòże równak miec dedikacyjné dzejania Joskòwsczégò za czësto nietrafioné, jakno twòrzącé le ùdôwné drëszné abò dejowé związczi. Czë pò prôwdze dzãka pòeticczim dedikacjóm twòrzoné je karno lëdzy jistno mëslącëch i czëjącëch? Czë to barżi zestôwk mni abò wiãcy przëpôdkòwëch lëdzy, chtërnëch pòjawienié sã w dedikacji mô imitowac jakąs pòspólnotã (Danuta Stenka i bracynowie Gòlcowie, ksądz Jón Perszon i papiéż Benedikt XVI)?

REGRES RELIGIJNY PÒEZJI?

Ze zrobionégò przezérkù ùtwórstwa kaszëbsczich pòetów-ksãżi wëchôdô kąsk pesymisticzny wniosk. Hewò, jeżlë jesz lirika Heyczi strzimiwô próbã czasu, spiéwë Peplińsczégò strzimiwają przërównanié z tekstama pòpùlarny mùzyczny kùlturë, to ju òd tomików Jana Walkùsza pòjôwiô sã problem petrifikacji kaszëbsczi religijny lëteraturë. Ni mòże sã dzëwòwac zainteresowaniu religijną tematiką westrzód ksãżi, le czë pò prôwdze nie widzą òni kònkùrencyjnëch systemów dëchòwòscë? Czë nie widzą swiatopòzdrzatkòwëch wichleniów młodégò pòkòleniô Kaszëbów? Nôbarżi prosto bëłobë scwierdzëc, że Kaszëbi bezògôdkòwò trzimają swòje pòzytiwné òdniesenié do chrzescëjańsczi tradicji, pòdług mëslë kùlturowégò stereòtipù Kaszëba-katolëk, na skùtk czegò ni ma pòtrzébnotë reagòwac na religijną apartnosc abò dejowi liberalizm. Mòże òstac w samòzadòwòlnienim i ùgwësniwac sã w pòczëcym niezmieniwnoscë dobëców kaszëbsczégò jãzëka w liturgii Kòscoła, co pò prôwdze bëło procesã warającym òd wiele lat i mającym swòje pùblikacyjné zwënédżi.[26]. Równak wëznaniowô deklaratiwnosc i swiatopòzdrzatkòwô pòstulatiwnosc nie je w sztãdze zatacëc tegò, że krizys religijnégò jãzëka kaszëbsczich pòetów-ksãżi je widzewny w felënkù dialogù z dzysdniowòscą.

---

[25] Negatiwné zjawiszcza òpisywónégò tuwò tomikù *W remionach Piãknoscë*, nalôżómë téż w nônowszim zbiérkù pòlsczich i kaszëbsczich lirików pòetë-dëchòwnégò z tomikù *Który odziewasz kwiaty / Chtëren òblôkôsz kwiatë,* Banino 2012, ò czim w recenzji: D. Kalinowsczi, *Kto wierzy, też błądzi?* „Pomerania” 2012, nr 9, s. 50–51.

Ni mómë tej ambitnëch kaszëbskòjãzëkòwëch bédënków w òbrëmienim diskùsji nad dzysdniowim tradicjonalizmã (kònserwatizmã) – tak zdôwałobë sã wôżnym dlô kaszëbsczich pòetów – bãdącëch krótkò dejowégò òkrãżégò pòezji Wòjcecha Wencla i krãgù „Frondë”[27]. Ni ma widzec chãcë diskùsji nad pòeticczim jãzëkã religijnégò doswiôdczeniô, chtërno wërażiwelë jiny niedôwno jesz ùsôdzający pòecë-dëchòwny jak Jón Twardowsczi czë Janusz Paserb[28]. Felëje nawetka pòeticczi reakcji, a doch lëteratura mô w ti rëmnoce prekùrsorsczé fùnkcje, na sacrum nowòczasnoscë, chtërno òbjimô szeroczé wiéchrzëznë dëchòwégò żëcô[29]. Òstôwô tej pòzycjô òsoblëwi „apartnoscë”, „samòòbstojeniô” kaszëbsczi religijny liriczi, co równak nie pòcygô za sobą tegò, że je òna żëwòtnô i atrakcyjnô dlô dzysdniowégò czëtińca.

---

[26] *Kaszëbsczié kolędë ë godowé spiéwë*, zebrôł i wstãpno òbr. W. Kirstein, Gduńsk 1982; *Swiętim turę starków. Zbiérk leżnoscowech kôzaniów*, Gduńsk 1991; *Më trzimómë z Bògã. Kòscelné mòdlëtwë i spiéwë,* tłóm. E. Prëczkòwsczi, òbr. E. Gòłąbk, E. Prëczkòwsczi, Gduńsk 1998; *Òjcze nasz. Kaszëbsczé spiéwë a mòdlëtwë*, òbr. E. Prëczkòwsczi, Banino–Gduńsk–Pelplën 2004; *Książeczka do nôbòżéństwa*, òbr. E. Prëczkòwsczi, Pelplën 2005; *To je słowò Bòże*, tłóm. E. Gòłąbk, Gduńsk 2007; *Ewanielie na kaszëbsczi tłomaczoné*, tłóm. ò. Adam Riszard Sykòra OFM, Gduńsk 2010.

[27] K. Swirskô, *Pęknięcie w kulturze, czyli o „Frondzie” bez afrontu*, Warszawa 2003; zdrzë téż esteticzno-swiatopòzdrzatkòwé wëpòwiescë Wòjcecha Wencla: *Zamieszkać w katedrze. Szkice o kulturze i literaturze*, Warszawa 1999; *Przepis na arcydzieło. Szkice literackie*, Kraków 2003; *Niebo w gębie. Felietony*, Kraków 2010.

[28] Hewò pôrã òbrobieniów ò pierszim z ùtwórców: *Jan Twardowski. Mistrz poezji religijnej*, red. K. Beliniôk, Warszawa 2007; *A to co na krótko może być na zawsze... Pokłosie spotkania poświęconego pamięci księdza Jana Twardowskiego,* red. E. Hòffmann-Piotrowskô i J. Pùzynina, Warszawa 2007; *Jan Twardowski. Kapłan-poeta*, òbr. W. Smaszcz, Biôłistok 2001; A. Sulikòwsczi, *Na początku był wiersz czyli 13 nowych odczytań poezji ks. Jana Twardowskiego*, Kraków 1998. I pôrã ò drëdżim: A. Pethe, *Poeta czasu otwartego. O wierszach ks. Janusza Stanisława Pasierba*, Katowice 2000; *Janusz St. Pasierb – poeta*, red. B. Kùczera-Chachùlskô, M. Łukaszuk, M. Prussak, Warszawa 2003; *Ksiądz Janusz Stanisław Pasierb. Kapłan, poeta, humanista. Materiały z sesji zorganizowanej w dziesiątą rocznicę śmierci*, przedm. J. B. Szlaga, Pelplën 2004.

[29] Wezmë chòcle klasyczné dzys òbrobienia: A. Bielik-Robson, *Inna nowoczesność. Pytania o współczesną formułę duchowości*, Kraków 2000; R. Nëcz, *Literatura jako trop rzeczywistości. Poetyka epifanii w nowoczesnej literaturze polskiej*, Kraków 2001.

MIDZËRELIGIJNÉ RELACJE WE WSPÒMNIENIOWI PROZE ANNË ŁAJMING[1]

Adela Kùik-Kalinowskô

PÒSPÓLNOTA... PRÔWDZËWÔ CZË BÉDOWÓNÔ?

Ùtwórstwò terôczasny pisarczi Annë Łajming wëapartniwô sã tematiką pògrańczną, dodôjmë pògrańcza kaszëbskò-niemiecczégò nordowi Pòlsczi pierszi pòłowë XX stalata. Òsoblëwie w pierszim dzélu aùtobiograficzny trilogii, to je w *Dzieciństwie*, ùkôzóny òstôł w panoramny perspektiwie òbrôz codniowégò żëcô Kaszëbów i jinëch mieszkańców tegò pògrańcza. Pòmòrzé w ùjãcym Annë Łajming jakùż jiné je òd stereòtipòwëch wëòbrażeniów, jaczé mòże wëniesc pò òglowim zapòznanim sã z materiałama dzewiãtnôstowiecznégò i dwadzestowiecznégò *kùlturkampfù*. Czej wspòmni sã tã spiérkã i przëwòłô pismiona np. Ernsta Tollera (pò niemiecczi starnie) i Antoniégò Bedersczégò (pò pòlsczi starnie), bë sã mògło òdniesc wrażenié, że Niemcë i Pòlôsze zażarto bilë sã ze sobą wnetka w kòżdim dzélëkù żëcégò. Ò spiérce ti czëtómë:

> Niemcy uważali się za pramieszkańców i prawych panów tej ziemi (północnych granic Wielkopolski – przyp. A. K-K). Polaków natomiast zaledwie tolerowali [...]. Niemcy i Polacy walczyli zaciekle o każdą piędź ziemi. Niemiec, który sprzedałby Polakowi grunt, uchodził za zdrajcę. My, dzieci, mówiliśmy o Polakach jako o „Polacken" i sądziliśmy, że są potomkami Kaina, który zabił Abla, za co został napiętnowany przez Boga.[2]

Antoni Bedersczi, òpisëjącë spiérka na jinym kąsk spòdlim, wspòminôł:

---

[1] Szkic je wejimkã mòjégò artikla: *Zachodnie kresy. Kaszubski świat w prozie Anny Łajming*, [w:] *Życie dawnych Pomorzan*. Materiały II Konferencji Naukowej, pod red. W. Łysiaka, Bytów–Słupsk 2003, s. 215–225.

[2] Ò realiach spiérczi przeczëtómë w ksążce E. Tollera, *Eine Jugend in Deutschland*, [w:] tegoż, *Gesammelte Werke*. München 1974, t. 4., s. 12. Cytat za: H. Orłowski, *Gertrud Chodziesner-Kolmar a pogranicze kultur*, [w]: *Opowieść o cynowym raju i kilka innych historii z XX wieku. Eseje i szkice*. Pod red. S. Sterny-Wachowiaka. Poznań 1993, s. 39.

> Schodziliśmy się zwykle w niedzielę po nabożeństwie na stancji jednego z kolegów i uczyliśmy się literatury i historii polskiej, pisaliśmy wypracowania [...]; przyciągaliśmy mało narodowo uświadomionych kolegów do siebie, przestrzegając ich, by nie wstępowali do pijackich niemieckich związków, gdzie się niemczyli, a po części i marnieli.[3]

Pògrańczé na Pòmòrzim w *Dzieciństwie* Łajming jistniało w jinym wëmiarze. Hewòtny lëdze pògrańczégò wëapartniwają sã òtemkłoscą, tolerancją i szacënkã dlô jinszosców. Bò wej w nôwôżniészim placu wëdarzeniów ksążczi, w Przëmùszewie,[4] midzë jinyma w dodomie Aùtorczi, zgódno kòl sebie, a pò prôwdze razã w ti sami chëczë, mieszkałë: kaszëbskô rodzëna katolëków – Pòlôchów Trzebiatowsczich i ewangelików – Niemców Heringów:

> Przed domem wiecznie krzątali się nasi sąsiedzi, Heringowie, Niemcy, z którymi mieszkaliśmy w jednym domu. Między sobą mówili gwarą niemiecką, a z nami po kaszubsku. Bardzo dobrze po kaszubsku mówił Hering; który pochodził z Gochów. Byli to ludzie już starsi. Z szesnaściorga ich dzieci żyło tylko osiem, w tym pięcioro dorosłych było jeszcze w domu. [...]
>
> W domu u sąsiadów Heringów były trzy dorosłe córki: Hulda, Ida i Marta oraz dwóch chłopców. Najstarszy Herman był niemową, najmłodszy Bernard pracował u barona jako drugi lokaj. Zajmowali północne skrzydło domu, my południowe. Po dziecięcemu skojarzyłam to sobie, że oni, jako ewangelicy, do kościoła wyjeżdżali na północ, do Somin, my zaś w stronę południa, do Leśna.[5]

Na przëkładze dwùch rodzënów, kaszëbsczi i niemiecczi, dokònywô Łajming przedstawieniégò codzénnégò żëcô, pòdczorchiwającë apartny codniowi ôrt ti egzystencji, wëpôłniony zwikłima òbòwiązkama, nieletką robòtą czë swiãtowanim. Òpòwiôdôczka tëch gôdków, a je nią pôrãlatné dzéwczã, z wiôlgą wrażlëwòtą òbzérô swiat, w jaczim przëszło ji przebëwac. Òpòwiescowé przezérania gôdków twòrzą fabùłã, skłôdającą sã jakbë z òdjimkòwëch régów òbrazów ùłożonëch w przezérną kòmpòzycyjną całosc. Bòhaterowie òpòwiesców Łajming, zachòwùjącë swòjã indiwidualnosc, jednoczasno są wpisóny w mòdelową sytuacjã. Aùtorka twòrzi egzystencjalny i miticzny wnetka òbrôz dôwnégò Pòmòrzô. Mòdło jaczé zrëchtowùje sã z „aùtobiograficznégò triptikù" Łajming (*Dzieciństwo, Młodość, Mój dom*) przedstôwiô òsoblëwą egzystencjã kaszëbskò-niemiecką w geògraficzno-spòdleczny jawernoce pôłniowégò Pòmòrzô zôczątkù XX stalata. Nié do kùńca je òna zgódnô z realiama tamtëch czasów, temù że te bëłë równak jinszé. Dô sã tej, a mòże nawetka trzeba traktowac òpòwiôdania Łajming jakno lëteracką jawernotã, wnenczas stosënczi pògrańczégò pòlskò-niemiecczégò zbiérają sã w kawlach kònkretnëch dwùch leno rodzënów, òpòwiôdóné są przez dzecnégò òpòwiôdacza, co w niescygniony spòsób prowadzy w swiat mitu i swiãtégò òbrëmia.

---

[3] Cytat za: A. Bukowski, *Pamiętnikarze pomorscy o epoce zaboru pruskiego*. Gdańsk 1980, s. 29.

[4] J. Borzyszkowski, *Anna Łajming ze Żmudów Trzebiatowska i jej pisarstwo*, [w:] A. Łajming, *Dzieciństwo. Wspomnienia*. Gdańsk 1997, s. VI.

[5] A. Łajming, *Dzieciństwo. Wspomnienia*. Gdańsk 1997, s. 3–6. Wszëtczé cytatë z tegò dokazu zapisëjã skrótã titułu ùtwòru i numrã starnë.

KATOLËCË I PROTESTANCË

Pierszi dzél aùtobiograficznégò triptikù Łajming w nôpełniészi spòsób przedstôwiô sytuacjã wzôjnégò cëskù dwùch karnów etnicznëch i wëznaniowëch. Nie są to równak spiérczi, a barżi wzôjné òkazywanié ùszónowaniô i tolerancji. Je to proces tak dalek zaszłi, że prowadzy do czãscowégò przejãcô mòdelu żëcô i wôrtnotów òd mdącëch w sąsedztwie mieszkańców. Nigdë jednak nie bãdze to sparłãczenié abò roztopienié sã w jinszi bôłdzë nôrodny czë kùlturowi. Nietkniãtą òstôwô òbëczajnô jinszosc, ò jaczi Édmùnd Pùzdrowsczi mô pisóné:

> obyczaj, doroczny i archaiczny; obyczaj podnoszący wartość wspólnoty i wykluczający z niej odstępców. Ten obyczaj archaiczny nazwać można także obyczajem samoswoim, nieskażonym. Istniały dziedziny życia, te najbardziej święte i skrycie rodzinne, gdzie obyczaje obce – pruski i luterski – nie miały dostępu.[6]

Anna Łajming pòdczorchiwô òsoblëwie religijną apartnosc òbëdwùch rodzënów, chtërny ni mô narëszoné żódna z nôrodnosców. Co wiãcy kòżdô z nich czëje pòwôżanié w ùprocëmnienim do wëznaniowi apartnoscë drëdżi. Je to sprawa w dzejach Pòmòrzégò baro wôżnô, czãsto drażlëwô, czej òd czasów refòrmacji, a nôbarżi òd dzewiãtnôstowiecznégò *kùlturkampfù* mieszkańcë pògrańczégò mùszelë òpòwiedzëc sã wedle hasła: „Pòlôch-katolëk, Niemc-protestant”. Jak wiôldżé wëwòłiwało to hasło emòcje niech starczi wspòmnąc wëjimk artikla Jana Kôrnowsczégò pòd znaczącym titlã *Wpływ polityki antypolskiej na psychikę ludności kaszubskiej*:

> Dwa przymioty cechują przeważnie ludność kaszubską: religijność i sprawiedliwość. (...) O te dwie strony duszy kaszubskiej tylko zadrasnąć, a nieprzyjaźń będzie wieczna! Ten efekt właśnie miała polityka antypolska rządu pruskiego. Aż do Kulturkampfu mniej więcej rząd pruski cieszył się wielkim zaufaniem u ludności kaszubskiej (...). Walka kulturna natomiast otworzyła jej oczy. „Kiedy żandarm się zjawił przed plebanią, lud już ujrzał zagrożone swe najświętsze dobra i od razu zajął krytyczne stanowisko wobec rządu.”[7]

---

[6] E. Puzdrowski, *Anna Łajming i Jej ojczyzna*, [w:] *Dom słowa Anny Łajming*, s. 33.

[7] Cytat za: J. Borzyszkowski, *Kaszubi i Pomorze w XIX i XX wieku*, [w:] *Pomorze – mała ojczyzna Kaszubów*. Pod red. J. Borzyszkowskiego, D. Albrecht. Gdańsk-Lubeka 2000, s. 333.

Nié wiedno bëłë szukóné stegnë dogôdaniô sã w ti sprawie. Z jedny starnë prëskô administracjô, wprowôdzającë nakôzë Bismarcka, tendencyjno prowadzëła lëdnoscowé registrë i restrikcyjno reagòwała na wszelejaczé znanczi pòzaniemiecczich kùlturowëch inicjatiwów. Z drëdżi za to starnë co barżi zapalczëwi katolëcczi ksãża, mający starã ò interesë pòlsczé i rzimskòkatolëcczé na Pòmòrzim, pòdtrzimiwelë w wiérnëch pòczëcé apartnotë w òdniesenim do Niemców i ùprocëmnianié sã prësczémù państwù. Òbëdwie starnë czãszczi stwôrzałë atmòsferã spiérczi, niżle jã strzëmiwałë; taczé òsobë jak np. ks. Agùstin Hildebrandt. Jinaczi je równak w *Dzieciństwie* Łajming, w chtërnym przeczëtómë:

> Potem nadszedł adwent i w długie wieczory śpiewaliśmy pieśni nabożne. Ojciec z mamą śpiewali na dwa głosy, a my, dzieci, wtórowaliśmy im. Pamiętam, że ojciec śpiewając, przymykał oczy jak słowik. [...] Heringowie, protestanci, również śpiewali wieczorami, a w niedziele, kiedy cały dom nie wyjeżdżał do kościoła, ojciec sięgał po swoją dużą, ilustrowaną księgę do nabożeństwa i głośno się modlił. [...]
>
> U Heringów modlono się także, z Biblii na głos. Gdy byłam u nich, Heringowa posadziła mnie sobie na kolanach i razem z nimi powtarzałam niemieckie słowa modlitwy. Dziwiłam się tylko, że wymawiając słowo „amen” nie żegnali się. Przeżegnałam się więc sama, ale na to oni nie zwrócili uwagi. (*Dz.*, 9)

Dosc wiele placu pòswiãcywô òpòwiôdôczka òpisowi przeżiwaniégò przez bòhaterów religijnëch swiãtów. Jich bëtnictwò w ritualnym, òsoblëwim swiãtnym czasu nadôwô widzałoscë codniowémù jistnienimù, nafùlowónémù żmùdną robòtą, cykliczno pòwtôrzónyma zadaniama. W sakralnym kalãdôrzu òpòwiesców Łajming gôdô sã ò Gòdach, dniu Wszëtczich Swiãtëch, Zôpùstach, Jastrach i Bòżim Cele. W dzélach dokazu tëczącëch òbrzãdowòscë òpòwiesc *Dzieciństwa* prowadzonô je dwatorowò. Òpòwiôdôczka przez zestôwk jednégò z drëdżim przëwòłiwô dwie religijné tradicje: katolëcką i protestancką:

> Nadszedł dzień Wszystkich Świętych. Rodzice pojechali na groby dziadków; mama do Lipusza, ojciec do Leśna i Brus. Wkrótce potem było ewangelickie święto zmarłych, tak zwany Busstag. Tak jak Heringowie czcili nasze katolickie święta, jak Boże Ciało i inne, tak my świętowaliśmy ich protestanckie i nie wolno było nam, dzieciom, choćby stuknąć młotkiem. Mama nie wzięła nawet drutów do ręki. W tym dniu Heringowie modlili się głośno. Słysząc ich, cicho weszłam do nich i oparłam się o Heringową, która siedziała na krześle i z okularami na nosie głośno czytała modlitwy z Biblii. Reszta domowników, ubrana po świątecznemu, słuchała z założonymi rękoma i rozważała słowa modlitwy. Niektóre wiersze już znałam i zdawało mi się, że przy niektórych zwrotach Heringowa dodawała swoje własne słowa. (*Dz.*, 56)

Òpis Łajmingòwi je tuwò baro strzëmòwny, braknie jãzëka òceniwającégò i interpretëjącégò. Kòżdô z rodzënów zachòwiwô swòjã włôsną apartnosc wëznaniową, przë czim nie ùprocëmniwô sã agresywno do „nieswòji" religii, nie dokònëje kriticzi czë reagùje zwiarto. Wëznôwcë jedny tradicji mają starã ò doskònalenié swòji, ale jednoczasno z tczą pòznôwają równak cëzą. Scena pòswiãconô Gòdóm wërazno òbrazëje ten drëszny dialog pòmidzë rodzënama różnowëznaniowima:

> W pierwsze święto o zmroku przyszli do nas na kawę sąsiedzi Heringowie. Rodzice zapalili choinkę i wszyscy razem odśpiewaliśmy kolędy: „Gdy się Chrystus rodzi", „W żłobie leży" i inne. Hulda, Ida i Marta mocno kaleczyły polskie słowa pieśni, których nauczyły się od nas ze słyszenia. (*Dz.*, 21)

Jeżlë pòjôwiają sã na wëznaniowim spòdlim jaczés niezgódnoscë, bierzą sã òne nié leno z winë Trzebiatowsczich czë Heringów, leno barżi z zestôwkù zwëków katolëcczégò abò protestancczégò dëchòwnégò:

> Jednego dnia do Heringów zajrzał ich ksiądz protestancki. Pastor wszedł także do nas i wszystkim nam podał rękę. Pomodlił się, życząc temu domowi pokoju i zgody, pogadał z mamą i na pożegnanie znowu nam podał rękę, aż do małego w kołysce. Nasz ksiądz Kitzermann z Leśna był z kolędą raz tylko. Zbyt wielka to była parafia, aby wszystkich parafian objechać. A kiedy był, zajrzał także do Heringów. Po jego wizycie Heringowie weszli do nas jakby wystraszeni i nieprzyjemnie zdziwieni tym, że nasz ksiądz nikomu z nich nie podał ręki. Mama wyjaśniła, że on nie ma tego zwyczaju i sąsiedzi uspokojeni wyszli. (*Dz.*, 29)

Mòże w tim placu spëtac ò historiczny aspekt òpòwiôdaniów Łajming. Nawetka jeżlë aùtobiografiô je tu prôwdzëwim przedstawienim stosënków panëjącëch w Przëmùszewie, to czë taczé sytuacje religijny tolerancji bëłë pòwszechné? Wëdôwô sã, że jednak nié. I tim razã jesz rôz wrôcómë do lëteracczi sytuacji mitu i widzeniégò òbrëmia pòwëżi nôtërnégò.

Czej sã przëzérô pòspólny egzystencji dwùch etniczno jinszich rodzënów twòrzonëch przez Łajming, je widzec jak mòcno żëją òne w apartnym tipie jistnieniégò razã. Pisôrka wskôzywô delikatno, że na zgódnosc mòże bëc wënikã pòsôdaniô môłëch majątków tëch rodzënów, materialny òbëczajnotë, a nawet biédë, sërowégò sztilu bëcégò, kùreszce wieledzectwa. Tej prawie òbëczajnota żëcégò i cwiardô nôtëra sztôłtëje jakòsc jich jistnieniégò i inspirëje taczé zachòwania, chtërne pòzwòlą na przetrwanié. To wzajemné wspòmôganié sã zmòcniwô w òbù grëpach chãc żëcégò.

Òbie rodzënë, kaszëbskô i niemieckô, zamieszkùjącë razã jeden dodóm, nie wëwëższiwającë swòji nôrodno-kùlturowi apartnoscë, mają w ùwôżanim swòjã kùlturową i religijną òsoblëwòsc. Wzôjnô tolerancjô, ùmòcniwónô pòspólnyma przeżëcama i prawie taczim samim pòzdrzatkã na swiat przemieniwô sã w ôrt przëjacelstwa i wczuwaniô sã. Wëmòwnô je kùńcowô scena *Dzieciństwa*, czedë Heringòwie dostôwają nakôz òpùszczeniégò Przëmùszewa. Zdarzenié to zjinacziwô sã w dramaticzną, fùlną emòcjonalnëch rozdwòjeniów dlô òbëdwùch rodzënów sytuacjã:

> W jeden wietrzysty dzień Heringowie załadowali ostatni wóz. Resztę gratów: łóżka, stoły, szafę i inne. [...] Ponieważ było nas jedenaście osób, a ich sześć, mama podzieliła kurę na siedemnaście kawałków. Rosół z sześcioma kawałkami mięsa zaniosła im i postawiła na ich pustej płycie kuchennej. Ja zaniosłam talerze z łyżkami i chleb. Posilali się, stojąc, jak kiedyś, jeszcze w Starym Testamencie, Izraelici przed ucieczką do Egiptu. (*Dz.*, 243–244)

Pòdobnëch òbrazów co zacytowóny wëżi nalézemë w ùtwórstwie Annë Łajming wiele. Wzôjnô tolerancjô bezmała bùdzy zadzëwòwanié, wòlné òd jaczi bądz niechãcë czë kriticzi. Òpiartô je na szacënkù i wzôjnym ùznanim, ò mòcë, chtërna mòże nawet dzëwòwac i spòtëkac sã z niedowiérzanim. Czej Trzebiatowsczich òdwiédzô białka nowégò nadlesnégò, wastnô Anderschòwô, Niemka nié baro dowiérzô Pòlôchóm, z zadzëwòwanim pitô sã ò spòsób żëcô òbù rodzënów. Je zdzëwionô zgódnyma òbëczajama panëjącyma pòmidzë nima i nie starô sã nawet tegò ùkrëwac:

> Jesteście Niemcami, a nie widzę na ścianie obrazu naszej pary cesarskiej? [...]
> – A jak długo mieszkacie z tymi Polakami razem?
> – Ju blisko dwadzesca lôt.
> – I nigdy nie było nieporozumień?
> – Nigdë! – odrzekł Hering. – Le rôz... A boło to w ten dzéń, jak ta kométa sę pokôzała...
> – Kometa? – Anderschowa zmarszczyła brwi. – Pytam dlatego, bo przeważnie rodziny mieszkające przez sień żyją w nieprzyjaźni, a tym bardziej że was dzielą różnice polityczne i wyznaniowe.
> Hering się wyprostował i odrzekł poważnie:
> – Człowiek człowiekowi muszi bëc bratém i żëc z nim po dobrocë, jeżlë pani dobrze słuchô, co mówi pastor. Môsz dobrégo sąsada, dubeltowo żëjesz! (*Dz.*, 118–119)

Prôwda pòtcëwégò Heringa pòjãtô i wërażonô w tak jednoznaczny spòsób òddôwô zasadë żëcégò w prostëch, wiejsczich zdrëszënach, dlô jaczich nie pòdlégającym wątplëwòscë aùtoritetã są religijné wôrtnotë.

Aùtorka miała starã ò zachòwanié realisticznégò céchù pòrtretowónëch pòstaców, a téż całégò sytuacyjnégò spòdlégò. Stąd proza ta nosy w se wiele znanków dokùmentu, aùtobiograficznégò zôpisu, w chtërnym pamiãc przëwòłónëch pòstacjów i zdarzeniów stôwô sã pòdstawòwim wëznacznikã wskrzesziwaniégò jawernotë. Pamiãc pisarczi je przë tim wëzbëtô dążnoscë do cząstkòwi twórczoscë. Łajming z taką samą dbałoscą òpisëje psychòlogiczné pòrtretë Kaszëbów jak i Niemców. Òstatny zôs òpis pòżegnaniô sã Heringów z przëmùszewsczim domôctwã òdpòwiôdô prawie lëteraturze Ernsta Tollera czë Gertrud Chodziesner-Kolmar, jaczi przed II Swiatową Wòjną przeżiwelë swòje òddalenié z „priwatną òjczëzną” pòłożoną w Szamòcënie czë Chòdzeżë.[8]

JÃZËKÒWÔ WIELËNA-JEDNOTA

W swiece òpòwiôdaniégò pòwiescë ta wielekùlturowòsc zôbòrskò-przëmùszewsczégò pògrańczégò òsoblëwie widzec je w sferze jãzëka. Nôwôżniészim jãzëkã òpòwiôdaniégò je pòlsczi, ale za to kôrbiónczi prowadzoné są w kaszëbsczim jãzëkù, tam-sam, wedle wskôzë pòjedinczich frazów przëwòłiwóny je niemiecczi jãzëk. Zdrząśë na fakticzno jistniejącé jãzëkòwé stosënczi na terenach pògrańczégò pòlskò-niemiecczégò na Pòmòrzim mùszi pòdczorchnąc, że Kaszëba – katolëk abò ewangelik mieszkający w XIX stolecym i na zôczątkù XX stolecégò gôdôł czile jãzëkama: mówił pôcérz pò pòlskù, w szkòle i żëcym pùblicznym ùżiwôł niemiecczégò jãzëka, w òbéńdze kòl chëczë kaszëbsczégò, zôs w łączbach z sąsadama Niemcama „Niederdeutsch” to je „Plattdeutsch”.[9]

W pòwiescë Łajming pòznôwómë nôbarżi rodzënã Trzebiatowsczich, ta zôs prawie leno pòsłëgiwô sã kaszëbsczim jãzëkã. Nie wiémë, jaczim jãzëkã gôdają Heringòwie doma, priwatno. Niemiecczi je gwësno jich jãzëk mòdlëtwë. Równak w kôrbiónkach z sąsadama bëlno gôdają pò kaszëbskù. Tak samò starszé jak téż młodszé pòkòlenié baro dobrze òpanowało znajomòsc kaszëbsczégò, chtëren stanowił całowny dzél żëcô w wiejsczi spòlëznie:

> Gospodarz nie młóci w jeden cep; ojciec chrzestny ma zapewniony zachówek u chrześniaka; katoliczka nie ślubuje z lutrem to tylko drobny rejestr niepisanych, czasem dosadnych zasad obowiązujących w tej lokalnej społeczności. O wiele bardziej wyrazisty wewnątrz grupy niż na zewnątrz, wobec obcych. Może dlatego, że tu nie tyle postawa decyduje, kodeks zachowań, co przede wszystkim język.[10]

Òsoblëwòta geògrafnégò pòłożeniô Przëmùszewa, òkòlégò Gòchów i Zôbòrów sprôwiała, że mòżna bëło na tich òbéńdach trafic na sytuacjã, w jaczi Niemcë stanowilë nôrodną miészëznã. Na prôwda parłãczëła sã ze skùtkama pòdpòrządkòwaniô sã wiãkszoscë, chtërna jistniała jakno mieszkańcë czësto kaszëbsczi. Ta sytuacjô jakbë wëmùszała charakter żëcô nôrodny miészëznë. Mòże prawie temù dlô przëstosowaniô sã do spòlëznowëch warënków Heringòwie tak dobrze òpanowelë ùmiejãtnosc dogôdaniô sã pò kaszëbskù. Jãzëkòwô wespòlëzna zmòcniwała wzôjną pòspólnotã. Pòmòrzé stało sã drëgą òjczëzną dlô Niemców, co prôwda w pòwiescë Łajming ta starna niemiecczi samòwiédzë nie je pòdjimónô. Fabùłã *Dzieciństwa* wëpełniwô codniowé żëcé dwùch rodzënów, chtërne mieszkałë razã w jednym dodomie, dzelą sã téż swòjim òbrëmim kùlturowò-òbrzãdowim, równak intimną rëmią. Na skùtk historicznëch zjinaczeniów w tim prawie placu i sztërkù czasowim wëpadło żëc lëdzóm ò rozmajiti nôrodny przënôleżnoscë. W znaczenim nôrodny samòwiédzë je to przënôleżnosc ju niepełnô, bò jeżlë ji wëznacznikã bãdze żëwòtnosc rodnégò jãzëka, to w dokazu gò nie nalézemë. Za to nôwiãkszé łączbë rodzënë Heringów z czëstą nôrodnoscą nômòcni je widzec na religijnym òbrëmim. Wëdôwô sã, że je to jediné òbrëmié parłãczącé jich z kùlturą i tradicją starszich.

---

[8] E. Toller w wiérzce *Lasy* (*Wälder*) pisôł: O wy lasy bukowe, katedry zniewolonych, o wy sosny, melodie stron ojczystych, pocieszcie zbolałych. Jakże tajemniczo tkałyście wokół uszczęśliwionego chłopca suknię cudowną dalekiego krajobrazu (...). Kiedy ponownie, w objęciach głębokich szumów, posłucham wysokich psalmów waszej duszy?” Cytat za H. Orłowski, *Gertrud Chodziesner-Kolmar a pogranicze kultur*, s. 39.

[9] Ò relacjach nôrodnëch i kùlturalnëch na òbéńdach blisczich òbrëmiòm rozgriwającym sã w aùtobiograficznym triptikù òbôcz w: K. Wirkus, Ziemia bytowska jako teren pogranicza. „Nasze Pomorze”. Rocznik Muzeum Zachodnio-Kaszubskiego w Bytowie 2000, nr 2, s. 140–158.

[10] E. Puzdrowski, *Anna Łajming i Jej ojczyzna*, [w:] *Dom słowa Anny Łajming*, s. 33.

Anna Łajming w twòrzenim swiata *Dzieciństwa* miała starã ò psychòlogiczną dogłãbnosc, ò prôwdã i realëznã dôwnégò, ùstãpùjącégò swiata. Relacje panëjącé pòmidzë dwùma rodzënama, ny Kaszëbi i Niemcë pòd wspólnym dakã pòchôdają ze swiata biografii pisarczi, ale mòc lëteraturë pòwòdëje, że zaczinają jistniec w òbrëmienim wëżijednostkòwim i miticznym. Bëc mòże nie je to ùjãcé zblëżającé sã do òbiektiwizacji swiata przedstawionégò, ale tëc nie stanowi czinnika fałszëjącégò kaszëbską rzeczëwistosc.[11] W ùtwórstwie Łajming są òpisywóné wôrtnotë wëżijednostkòwé, wëżinôrodné i wëżireligijné lëdzczich zachòwaniów, chtërne dążą do przéńdzeniégò zwëczajny pòstacjë, przjinacziwają sã w mòdelowé pòstawë, czasã heroiczné. Nie òznôczô to równak, że nen całi swiat je projekcją jaczégòs idealnégò wëmiaru. Nawetka mit òbjãti je biôtką dobrégò i lëchégò, miłotë i niezgarë, tolerancji i ksenofòbii. Òmówiony tu problem kùlturowi pòspólnotë w proze Łajming je mitã z przewagą elementów pòzytiwnëch. Jeżlë jednak wząc pòd ùwôgã całosc ji lëteracczégò ùróbkù òbjim problemów bãdze wiele szerszi i bënômni nié tak arkadijskò przedstôwióny jak w przëpôdkù zéńdzeniégò òbù rodzënów w Przëmùszewie. Cykle òpòwiôdaniégò ò sytuacji pògrańczégò céchùją z wiele barżi spëzglóną nôrodną i kùlturową złożonoscą swiat pòspólnégò żëcô czile nôrodnosców.

---

[11] Ò artisticzny òsoblëwòce ùtwórstwa A. Łajming òbôcz: Z. Zielonka, *Świat przedstawiony w pisarstwie Anny Łajming*, [w:] *Dom słowa Anny Łajming*, s. 75–81.

WIARA W ŻËCYM I PRZIGÒDACH REMÙSA

Wanda Lew-Czedrowskô

O nic nie błagaj, bo próżne marzenia,
By człowiek uszedł swego przeznaczenia.
Sofokles, *Antygona*

Chùtczé czëtanié *Żëcô i przigód Remùsa* Aleksandra Majkòwsczégò nie dozwôlô na scwierdzenié, że pòwiesc ta przemikłô je głãbòką wiarą w Bòga.

Kò przeczëtanié z nastawienim na szukanié Mòcë Sprawczi, Dejë, na szukanie wiarë, ùsprawiedlëwiô tezã, że kawlã lëdzy w ti epòpeji rządzy Bóg i wiara w Niegò.

Kòżdi rozdzél, czasã kòżdô kôrtka czë strona brzadëją w scwierdzenia przëwòłiwającé Bòga, wskôzëjącé na to, że bez Niegò nick w żëcym bòhaterów sã nie ùłożi, a z Nim wszëtkò sã pò jegò mëslë rozwiąże.

W pòwiescë je bòkadosc dobrëch i złëch dëchów, chtërne biôtkùją sã ze sobą ò wpływ na człowieka. Le nad wszëtczim i wszëtczima je namienienié.

Swòją òpòwiesc ò żëcym zaczinô narrator apòstrofą: „*W jimiã Òjca i Sëna, i Dëcha Swiãtégò bierzã to pióro do rãczi niezgrabny.(...) Chòba dëch tegò, co z progù drëdżégò swiata wësłôł mie midzë lëdzy, ùprosy mie łaskã ù Bòga, żebë to, co cë chcã òstawic na pismie, miało swój szëk òd pòczątkù do kùńca. (...) Jaką cë Pón Bóg mô drogã namienioną, bôczë, że dëch mój pò smiercë jak céniô za tobą chadac bãdze a w ti chwili, czej czëtôsz, patrzôł bãdze przez plecë twòje na to pismò.(...) Tës mie sã wërzasł przed lati, a nie dzywno mie, bò ùrodą mie Pón Bóg przëòblókł żadną – wié òn gwësno dlôczegò (...) Tec Pón Jezës téż i Jegò Apòstołowie biédno i bòso chòdzëlë pò zemi a roznosëlë nôùkã lëdzóm i zbawienié wieczné.*

W tak krótczim *wstãpie* pòjôwiô sã wierzącô w Bòga dësza Remùsa. Pòjôwiô sã tu przewòdny mòtiw całi brawãdë, że dlô kòżdégò *Pón Bóg mô drogã namienioną.*

A narrator òdaùtorsczi piszącë ò Remùsu, jakno bòhaterze i aùtorze wspòminków, pisze, że dzywnô to bëła dësza, chtërna *na zemi chòdzëła nieznónô, jak przëchòdnô westrzód cëzëch. A gwësno miała co do pòwiedzeniô, czej Pón Bóg jã na swiat zesłôł.*

Wszëtkò w *Żëcym i przigòdach Remùsa* je z namienieniô.

Môłi Remùs jednym razã zjawił sã na Lëpińsczich Pùstkach u Zôbłocczich. *Skąd òn sã wzął?... Nicht tegò nie wiedzôł. Nicht nie znôł jegò matczi, ani òjca, ani przëjacelstwa, ani chatë, w chtërny sã ùrodzył, ani wsë, co gò wëchòwała.* Tak zwëczajno, zjawił sã i òstôł. Czas – dłudżi czas, môl – òsoblëwi, zaczarzony môl i lëdze – apartny lëdze, sztôłtowelë dëszã tegò żadnégò człowieka, co miôł dëszã swòjégò czasu, dëszã tegò prawie môla, i dëszã skażoną wszëtczima lëdzama, chtërny przewijelë sã w wieczórnëch òpòwiescach Michała, Marcyjannë, ksãdza jegòmòsca Pawła, Straszka – Józwë i tëch, chtërny sã na Pùstkach pòjawilë.

Żle chòdzy ò sztôłtowanié swòjégò kawla, to człowiek w *Żëcym i przigòdach Remùsa* mô mało do pòwiedzeniô, bò wszëtkò je z namienieniô. A jak mdze to namienienié realizowôł, zanôlégô òd miazdrë jegò dëszë. Remùs miôł ùrodã żadną a dëszã dzywną. Żadnô ùroda Remùsa, jegò żôrotnosc, sromòta przed lëdzama, jich psotë nie ùstrzegłë gò przed namienienim, chtërno stôwiało przed nim drãdżé zadania. *Kaczka z òbòrë i kòbiéta z òrzłowégò gniôzda* nabëłë na niegò prawò i próżno òn przed tim namienienim ùcékôł, bò to doch bëła *mòc Bòskô.*

Dobrota Remùsa bëła tak wiôlgô, że nie gòrził sã na lëdzy, co mù robilë przékã jegò ùdbë. Żlë chto wzął towôr nie zapłacywszë gò, wierził, że *Bóg mù krziwdã wrócy,* a złé słowa i ùczinczi lëdzy nadgrôdzôł prosbą do Bòga, bë jich błogòsławił za żëcô, a pò smiercë dôł niebò wieczné.

Całé żëcé Remùsa i òn sóm bëłë czësté i niedowinné, a cãżôr grzéchów zanôszôł Remùs do kòscoła, do spòwiedzë, bò sëmienié czasã sã òdzéwało, abò kôzelë mù sã spòwiadac.

– Remùs! Złé mô przëstãp do cebie, bò dësza twòja jãczi pòd grzéchã smiertelnym. Biôj do spòwiedzë i wëlékùj dëszã, tej ò lékòwaniu cała jesz bãdze czas pògadac.

Òdszedł Michôł, a we mie sã sëmienié òdezwało:

– Cileż razy, të grzésznikù, nie bluznił jes w nen dzéń zdôwaniô w przëbëtkù Pana Bòga!

Na drëdżi dzéń mie gbùr pùscył do Lëpna, żebëm sã z grzéchów òczëszcził.

Czej òfiara sã skùńczëła, tej jem klãkł przë spòwiednicë.

Mòc Bòskô! Dësza mòja sã ùspòkòjiła jak ptôch w klôtce. Sedzała smùtnô, ale cëchô. A jô szedł dodóm znóną lëpińską drogą, bòm mòcną wòlą zamknął dwiérze, za chtërnyma na złotëch bótach chòdzëło mòje szczescé. Wiedzôł jem terô: Droga człowieka prowadzy wedle wiele dwiérzi, jaż przińdze do taczich, gdze dëch mù pòwié: Ùchwacë lecyrz i weńdz! Ale nieszczescé jegò, czej nié swòjã klamkã ùchwacy. Zazdrzi, ale dwiérze przed nim zatrzasną, a za tim, co widzôł, tesknic bãdze do smiercë. Ale swòjich dwiérzi nigdë nie naléze.

Bò namienienié bëło jinszé.

Remùs béł za knôpiczich lat jakno pasturk i parobk, pózni jakno wãdrowny jôrmarkòwi i òdpùstowi hańdlôrz nôbòżnyma ksążkama, szkaplérzama, gùzama i jinszim gwôłã, bezgrańcowò ùfający Bògù, *bò wszëtkò òd Bòga pòchòdô: i ùroda, i sprawiedlëwòta, i przińdnota; Pón Bóg mù òd urodzeniô dôł taką skazã jãzëka; Pón Bóg mù krziwdë wrócy; Pón Bóg przësle kùpiającëch; przed nôwiãkszim Panã nie chcôł sã pòkôzac bòso, bò wiedzôł, co sã słëchô,* na Pustkòwiu wszëtcë *bòjelë sã*

Bòga a kąsk i Marycjannë. W chëczë béł môl, gdze *samé le òkò Bòsczé tam wezdrzi.* Bicé òd pana òdmiérzôł Remùs długòscą „Òjcze Nasz”, „Zdrowas Marija” i dzélã „Wierzã w Bòga”.

W òczach kôrzącégò pana widzôł Remùs òczë ùkôzczi Trud, bo widzôł òn to, co jinszi nie widzelë. Remùs widzôł całą historiã Stôrégò Zôkònu ù se na Pùstkach. Jakże mùsza bëc cekawô nôùka do I Kòmónii, czej na całé żëcé zapamiãtôł Remùs wszëtkò, co stojało napisóné w jegò *pierszi ksążce z òbrôzkama*. Wedle ti *nôwôżniészi ksążczi* Remùs interpretowôł całi swiat jaczi znôł i wszëtkò mù wedle ti ksążczi pasowało. Òna téż dôwa leżnosc Remùsowi do kôrbiónczi z Bògã: *Niech mie Pón Bóg wëbôczi, że mie żëwi górz brôł na Jadóma (...) Pò cëż òn zgrizł jabkò, chtërno jemù Jewa pòdała? (...) Mòc Bòskô! Dzysô jô sã nie dzëwùjã, Jadamòwi, bò jem sã doznôł, że białka, bëlë chcała, z chłopã wszëtczégò dokôże.*

Ta *nôwôżniészô ksãga* dała Remùsowi leżnosc do biôtczi z Gòliatã, dobëcô nad nim i zdrzenié na Pùstkòwié jakno na Zemiã Òbiecóną, bò:

– rzéka w lese to Jordan, a jezoro to Genezaret, gdze swiãti Pioter béł rëbôkã;

– môl pòd kòrunowóną jarzãbiną to Betel, gdze Patriarcha Jakùb ùzdrzôł drabinã wësoką jaż do nieba;

– stëdniô przë trzech chòjnach: tam bracô Józwa przedelë do Egiptu;

– piekarnik w sadze, to piec, w chtëren kôzôł wrzëcëc na spôlenié trzech chłopôków król Nabùchòdonozor;

– wilczi wądół do jezora, gdze (...) wilk jagniã skrôdł, to kùla lwów, w chtërnã Daniela proroka wrzucëlë pògóni;

– pón – to Abraham, a jegò żona, to Zara. Czej *(...) pón bãdze miôł lat òsmëdzesąt, tej mù broda ùrosce jaż do pasa, a czej nasza pani bãdze miała òsmëdzesąt lat, (...) òna sëna dostónie;*

– tatk Martë, to je prorok Jermiôsz, bò òn wieczorama piesnie spiéwô;

– Marta, je Rebeką, bò z wãbòruszkã przë stëdni stoji;

– Môrcën, to je Absalón, bò mô szadą głowã, jesz na chójeczce ùtknie;

– Marcjanna to je Pùtifarzënô, bò Pùtifar téż béł kùcharzã;

– Jemùs je pasturkã Dawidã i òn zrobi pùszczówkã, jak òn, i zabije Gòliata!

Michałowi ta interpretacjô sã nie widza i kôzôł Remùsowi z tegò wëszczérzaniô sã wëspòwiadac. A kara na Remùsa przëszła chùtkò, bò Pùtifarzënie nie ùdôł sã chléb i za to dostôł trãpkã. Wiara w Bòga, w Jegò wszechmòc, wiara w mòc mòdlëtwë i religijny piesni w *Żëcym i przigòdach Remùsa* są baro mòcné.

Złé kùszącé Remùsa, bë sã pòwiésył, mùszi ùstąpic przed mòdlëtwą i nôbòżną piesnią. Remùs czëje przë swòjim łóżkù dzywné, diôbelné kùszenié:

Wez ten pas i zrobi z niegò sydło. Kùńcã ùrzeszë gò za nen gózdz, com cë gò pòkôzôł. Załóż sydło ò twòjã szëjã i spùscë sã na sedzączkã nad łóżkã twòjim. Ùsniesz i bãdze pò wszëtczim ùtrôpieniu. Bò i tak jes nidoczegò i ju nigdë nic z cebie nie bãdze!

Terô mie òd razu widno sã zrobiło: – Tec to sóm szatan z piekła mie kùsył!

Skrë gòrącé mie przeszłë òd piãt do głowë, jak jesz nigdë w żëcu nié. Włosë mie dãbã stanãłë na głowie. Przeżegnôł jem sã chiże krziżã swiãtim, wëskòkł jem z łóżka i krziknął:

– Karuj sã, dëchù przeklãti, w jimiã Òjca i Sëna, i Dëcha Swiãtégò!

Kònie przë kùmach strzëgłë ùszama, a czej jô sã jim przëzdrzôł dobrze, mòklëznã ùzdrzôł jem na nich. Pewnie i niemé bëdlãta pòczëłë nieprzëjôcela i zmòkłë òd ùrzasu.

A jô terô sôdł przéką łóżka i zaczął jem spiewac cëchim głosã:

– Chto sã w òpiekã podda Panu swemù,
A òsobliwie szczerze ùfa jemù,
Smiele rzec może: Mam obrońcę Boga,
Nie przińdze na mie żadna straszna trwoga...

Jak jem tak czile dalszich wierszi òdspiéwôł, dësza we mie sã ùspòkòjiła i wzãła mie drzémiączka.

Jesz czile razy nôbòżné piesnie retowac mdą Remùsa i jegò drëcha Trąbã: w młënie, przë rëchajacym sã stogù sana, w piekle, czej Trąba widzôł samégò lëcëpra, abò òb czas pielgrzimczi do Wejrowa. Wëbawienié widzôł Trąba w swòji kanónie, chtërny przëpisywôł mòc jerichóńsczich trąb.

Remùs niczégò sã nie lãkôł, przed niczim ni miôł strachù, leno Bòga sã bòjôł òbrazëc i robił wszëtkò, bë do te nigdë nie doszło. Biôtkòwôł sã z nôwiãkszim procëmnikã swòjim i Bòga – Czernikã, wëszczergą, miéwcą wëszczérzonëch i biôłëch zãbów, Smãtkã z Łësy Górë pòd Gòstomiã, pisôrzã sądowim, adwòkatã, malôrzã, zjawą na Łebsczich Błotach, Gòlijatã z dzecnëch lat.

Wiara Remùsa to ùczinczi, to dzejanié. Òn chòdzy do kòscoła, do spòwiedzë, znaje i kòmentëje Swiãté Pismiona, mòdli sã, chòwie ùmarłëch – Stôrą Julkã, pana Józwa i drëcha Trąbã. Mòdli sã za ùmarłëch ksążãtów kaszëbsczich w katédrze w Òliwie, dôwô za nich na msze. Znaje Remùs prawie na pamiãc Swiãté Pismiona i ksążkã ò sw. Genowefie. Je tak dobrim człowiekã, że kòchają go wszëtcë: Marta i Klementina, ùwôżô gò Król Jezora – Mùcha Zôbòrsczi, pón Jôzef, ks. Paweł i pón na Sôrbskù. Nawetka Czernik wié, że Remùs nie je letczim procëmnikã i bële czim gò sã nie złómie.

Króm Czernika, nikòmù nie robi na psotë, nie przecywiô sã. Przeklął le jednégò człowieka, co przedôł swòjã tatczëznã cëzym przëwãdróm, chtërnémù tak zaspiéwôł na pieczelnym lëtkùpie:

„Smãtk cã spãtôł, spãtôł Złi!
Miôł jes zemiã, ni môsz ji.
Miôł jes hònor, miôł jes czesc,

Hańbã bãdzesz jesc,
bòs të wòlôł złota trzos.
Takô klątwa na twój włos.
Za dwiérzama stoji kat!
Dëszãc pòrwie Czôrta brat!
Zemia wëplënie twój scyrz,
nim na grobie stanie krziż.
Złota wëschnie mãtny zdrój,
strëchã bãdze pòtómk twój.
Kark mdze w cëzé jarzmò dżąc
i mdze twòje jimiã klnąc.
Żëcé twòjich bëlnëch cór
bãdze jak czej letczi wiór.
A jich cnotã, nicpòtë,
zjedzą psë, zjedzą psë!

Taczégò nie znôł sebie nawetka sóm Remùs. Le za tim przeklãcym szłë za Remùsã złé żëczbë Czernika, co gò dopôdałë w rozmajitëch môlach i sztótach. Czôrny Duch biôtkòwôł sã z Ricerzã Słuńca, chtërnégò dobéł, le złégò dobiwcã pòkònôł Mòcôrz – Bóg. Wiara w Bòga i jesz jinszô *wiara*, chtërny jesz w nym sztóce nie rozmiôł pòzwac Remùs, òne bëłë jegò mòcą nié z ti zemi.

W *Żecym i przigòdach Remùsa* ni ma celebracji swiąt, ùroczëstëch Mszi Swiãtëch. Je za to nôwôżniészô dlô Kaszëbów pielgrzimka, pielgrzimka do Swiãtégò Wejrowa, na Kaszëbską Kalwarjã, chtërną kòżdi Kaszëba chòc rôz w żëcym òbéńc mùszi, bò jak nié, to pò smiercë mdze tam wanożił.

Trąba wiedzôł, że nôlepszô schòwa dlô niegò i Remùsa je w wiôldżim tłokù, dlôte pòwzął ùdbã wanożeniô z kómpaniją: *Jidą krziżowé dnie. Tej z całëch Kaszub zbiérają sã lëdze naszi w Kòscérznie na kómpaniã do Wejrowa.*

Pò ji òdbëcym, Remùs próbùje jã òpisac, le nie wié jak to zrobic, bò *mùszôłbë ùmiec wëmalowac w òbrazu te wësoczé Bòżé mãczi, co rozkrziżowałë remiona litoscëwie na grańcach i rozestajnëch drogach, a wkrąg nich gromôdczi klãczącëch lëdzy i swiãtą mgłã pôcerzi! I te biôłé figùrë, pòkrëté wiónkama z bestrëch malbrónków i zelonégò bòrowiczô! Mùszôłbëm bëc na òrganach méstrã nad méstrama, czejbëm chcôł wëgrac tã cãgłą nótã Bòsczi chwałë, chtërna brzëmieje z wòjskã tegò lëdu we dnie do mòdrégò nieba a kòlëbie gò na słomiany leżi w nocë – i ten marsz kalwarëjsczi, jaczim brzëmieje wiôldżi Mirochòwsczi Las! Ale ani krôsë, ani mùzëczi bë nie stało, czejbëm chcôł dac wëòbrażenié tegò, czegòm doznôł na Kalwarëjsczich Górach z jich kaplëcama, chtërnëch strzegą jak starże wësoczé jak wieże bùczi òd dłudżich set lat.*

Miłota rodny zemi, wiara w Bòga i niskô òcena samégò se nie dozwôlają Remùsowi na wëpòwiedzenié wszëtczégò wseczëcô i wiôldżi redoscë z bëcô tu i terô.

Kò Remùs widzôł jesz to, co jinszi w kómpanii nie widzelë, bò *za lëdã płënãła chmùra, ale w ti chmùrze rozeznôł jem ricerzi na wësoczich kòniach z piórama na szołmach i z lasã kòpij nad nima: tëch samëch znac, chtërnëch òczë proroczczi Julczi widzałë wëchòdzącëch z gardła Garecznicë. A za nima, jak dalek mòje òkò dozdrzało, bieżałë bladé sztôłtë ksążãt w królewsczich ruchnach, biskùpów, mnichów i ricerzi w pòrozbitëch zbrojach, a kùreszce szaré lëdztwò. Jedny szlë statecznie jak òbrazë swiãtëch, a jiny rãce załómiwelë i pòdnôszëlë do nieba, jakbë jich ùtrapił jaczi wiôldżi smùtk. A tak wiele nëch céni bëło, że ten żëwi lud procëmkò nich sã wëdôwôł jak gôrsc lëdzy procëm wiôldżégò wòjska.*

– Bòże wiôldżi! – rzekł jem do swòji dësze. – Tec to całi lud kaszëbsczi, ten dôwny i ten dzysészi jidze z nama na Kalwariã!

Skrë mie przeszłë i straszno mie sã zrobiło strzód tegò wiôldżégò grającégò lasu i tegò wòjska dëchów jak rëbôkòwi, chtëren sã naléze sóm jeden miedzë dzëczima dunama mòrsczima dalek òd lëdzy i strądu. Przeżegnôł jem sã i òdwrócył òczë w przódk na krziż niesony terô wësok przez negò chłopôka spòd figùrë przë Wigòdze, chtëren gò wzął z rãkù ùmãczonégò starka. Strach mie òminął, czej jem ùczuł słowa piesni:

Trębacze trąbią i w kotłi biją
Pójdzceż czem prędzej, chwalce Mariją,
Bo przez tę Pannę mamy zbawienie
Tylko oczyszczmy nasze sumienie...

Mirochòwsczi Lese! Przewãdrowôł jem cebie w latach mòjégò wanożeniô czile i czile razy. Pił jem z twòjich zdrojów, spôł nocama przë stolemòwëch grobach, czuł jem szczekanié psa na zómkòwiskù w pôłni nocë. Twòje jelenie i sarnë patrzëłë na mie bez strachù, bò miałë mie pewno za jaczégò dëcha lasu, swòjégò przëjôcela. Ale nigdë przenigdë nie zabôczã mòji pierszi pielgrzimczi na twòjich drogach przë graniu marsza kalwarëjsczégò.

Czë dzysô chto przeżiwô tak pielgrzimczi jak nen prosti na òkò Remùs? Na taczé przeżëca dozwôlô Ricerzowi Słuńca – Witosławòwi miłota Kaszëb i wiara w Bòga.

Skądka Remùs miôł taką wiarã? Przekôzelë mù jã Michôł, Marcyjanna i mądri ksądz na nôùce, a pózni pón Józef i ks. Paweł.

Marcyjanna ùczëła môłégò Remùsa pôcerza, môwiła z nim kòrunkã i lëtanie, òpòwiôda mù rozmajité bôjczi i tã jednã, òsoblëwą bôjkã ò Strôszkù.

Michôł ùcził Remùsa dobri robòtë, czasã wadzył i òpòwiôdôł ò królewiónce, zapadłim zómkù, dëchach, strôszkach, swiãtëch patronach i rozmajitëch zwëkach na Pùstkòwiu, razã spiéwelë nôbòżné piesnie, w Adwence trąbilë na kòzłowim rogù na zbłądzonégò, abò spiéwelë piesnie z „dużi ksãdżi”. Na Pùstkòwiu widzôł Remùs Gwiżdżów, co na strach dzecóm w Wilëją Bòżégò Narodzeniô nosëlë larwë.

Czas na Pùstkòwiu òdmiérzałë swiãta i swiãti zapisóny w kòscelnym kalãdôrzu. Na **Matkã Bòską Gromiczną** wszëtcë, króm Marcyjannë i Remùsa, szlë do kòscoła, pò **Gòdach** Remùs szukôł sliwk na drzewie, czasã cos sã wëdarzëło ***za Bòga Òjca***. Òd **Jaster** Remùs z Martą zaczãlë chòdzëc na nôùkã, a jak mùszôł sedzec *jakno Daniel w kùli lwów,* to dopiérze pò **sw. Michale** szedł znôw na nôùkã. Rôz **przed Gòdama** ùretelë òd mòkri wòdë Żëda Gabã i chòc minął **Pòpiélc** i przednówk, żóden gdówc nie przëszedł do Marcyjannë. ***Òb Swiãta jaż do Trzech Króli*** czëtôł Remùs z Martą ò Genowefie, na **Matkã Bòską Gromiczną** z Michałã zaczął òrac, na **Strëmianną** słunuszkò swiécëło jak latã, chòc w **Bònifacégò** kąsk chwëcëłë mrozë. *Minął pòst i nadeszłë* ***Jastrë****. Minãłë Jastrë a kanãłë* ***Zeloné Swiątczi****. W pierszą niedzelã pò Swiątkach to bëło, jak to (mie) Remùsa chwëcëło*, òstawił Marcyjannã doma, a sóm szedł na zómkòwiskò i dôł swój złoti miecz królewiónce. W **Wilëją Swiãtégò Jana** Marta strojiła scanë klónowima lëstama, a Michôł lékarził Remùsa drãdżima lékama, bë na **sw. Annã** mógł wstac z łóżka, a na **Matkã Bòską Séwną** ju chòdzył za płëgã. W **sw. Môrcëna** zëma naszła, wnet kanął **Adwańt** i Michôł gôdôł ò wòjnie, bò na **sw. Michała** słuńce wschòdzëło w wiôldżim ògniu. Jesz jinszé mądré gôdczi w adwentowi czas pòwiôdôł Michôł. Jak minãłë **Gòdë,** nadszedł dzéń **Nawrócéniô Swiãtégò Pawła,** tej pani òbchôda spiżarniã a pón spikrze i stodołã. Chòc minãłë **Trzë Króle**, knôp – pasturk bòjôł sã jesz wiedno Gwiôzdków. W **Gromiczną** béł kòmùdny dzéń i pò kòscele Remùs szedł wanożëc pò pòlach, a jak wrócył dodóm w Straszkòwi jizbie pôlił sã wid i sã dowiedzôł, że *Chdze wid zapôlą, ùcékô Straszk, a na pùstkòwiu smierc klepie kòsã.* Czej ùmarł pón Józef, bëła Pùstô Noc, a pò ni pògrzéb i zéńdzenié Remùsa na zómkòwi górze z òsobą nié z tegò swiata. **Pò Filëpie,** czej bùlwë bëłë zasadzoné, Remùs szedł z Pùstkòwiô w swiat.

Dali żëcé Remùsa òdmiérzałë te same swiãta, a òn z wiôlgą wiarą w Bòga i miłotą do Królewiónczi szedł kù swòjémù namienieniu.

Le mùszimë rzec, że w *Żëcym i przigòdach Remùsa* je jesz jiny ôrt *wiarë,* ò chtërny nie wiedzôł i chtërny nie znôł Remùs. Tã wiarã miôł Król Jezora – Mùcha Zôbòrsczi i kôrbił, *móm wiarã, że më przetrzimómë, jak to naju mądrô gôdka mówi, że naszi biédë mdze dłëżi, niże jich państwa.*

Pòdobno czëje Trąba, òn *wié, że nié tak rëchło zaspiéwają nóm Kaszëbóm na pùsti nocë. Nôdzeja w Bògù. (...)*

To je wiara – gwësnota w swòjã biôtkã ò dejã, wiara w swòje dzejanié, wiara w se. Próbòwa to pòwiedzec Remùsowi Stôrô Julka, czej òddôwa slédné tchnienié na Łisce pòd Gòstomiã, bò prawie tam Remùsowi zafelało ti òsoblëwi wiarë, wiarë w se. Remùs ùznôł to za swój *straszny ùpôdk,* le ùwierził w młodëch i napisôł dlô nich ksążkã, *napisôł swòje żëcé, żebë skra Òrmùzdowô sã na tëch kartach przechòwała, jak w zasëpónym ògniskù, dlô cebie i tëch, chtërny taczé skrë chòwią w dëszë.*

Gwësno Remùs zabéł, że jeden rôz ti wiarë mù nie zafelało, òna nawetka da mù taką mòc, że gôdka jegò sta sã wëraznô i zrozmiałô dlô wszëtczich. Béł to jegò spiéw na lëtkùpie w Zwadze:

Czôrny dëchù! Próżny strach!
Grozysz wòjskã w smólnëch skrach.
Wëprowadzą Bòsczé starże
Słuńce w wieczné kòłoważe.
A ten stolem z dwòje rzék,
co przëgniotłi w grobie légł,
jesz mù jutrzniô różowô
zmôrtwëchwstóné żëcé dô,
bë pòwstawszë z mòdżił grzãpë
wòjskò twòje rozbił w rzãpë.
Tej rozprisnie w smólnëch skrach
żadny wòjewòda Strach.
Próżny Czôrta górz i szor.
Pòżdôj! Jesz zapieje kùr!

Kùńcowé dobëcé nôleżi do … Bòga, chtëren na Czernika zesłôł *piorëna z jasnégò nieba*, a mòże téż do … Remùsa, chtëren dożdôł pòsobnika w sënie Klementinë.

Dzywné są drodżi i sądë Bòsczé!

A pòsobnicë Remùsa żëją, pani z Zôbór pòstawiła krziż na jegò grobie i razã z sënã dbadzą ò grób i *przëchòdzą sã mòdlëc na nim.*

A më …?

RELIGIJNÔ SŁOWIZNA W CZĄDNIKÙ *ZWÓNK KASZËBSCZI*

Dariusz Majkòwsczi

KRÓTKÔ HISTORIÔ

Jak napisôł ks. Anastazy Nadolny w ksążce *Më trzimómë z Bògã – Księga Jubileuszowa 100 lat Klubu Studentów Kaszubów w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie 1908–2008* (Pelplin 2008), „nôwiãkszą editorską i propagandową pòdjimizną w historii klubù bëło wëdanié swòjégò cządnika *Zwónk Kaszëbsczi*.

Pierszi jegò numer wëszedł w 1986 rokù, a ùdbòdôwôcą i przédnym redaktorã béł Zenon Pipka. W dzélu kòsztë wëdaniô wzął na se rektor ks. Jerzi Bùxakòwsczi. Na zôczątkù pismiono, w całoscë czôrno-biôłé, miało 8 strón, w wiãkszoscë bëło pò pòlskù, a pò kaszëbskù ùkazywałë sã leno przedrëkòwóné wiérztë, kòlãdë i krótczé zdania. Pismiono na zôczątkù bëło przëstãpné tak pò prôwdze leno westrzód klerików i jich drëchów (w 1988 rokù nakłôd doszedł do 120 ekzemplarów). W 90-tëch latach nen pierszi *Zwónk* ju nie wëchôdôł[1].

W swòjim artiklu chcã zajimnąc sã drëdżim cządã jistnieniô *Zwónka Kaszëbscégò*, to je czasã òd 30 stëcznika 2004. Òdnowiony wnenczas cządnik miôł ju 40 starnów i co wôżné w całoscë – z jednym wëjimkã (kôrbiónką z ks. biskùpã Janã Bernatã Szlagą w drëdżim numrze) – wëchòdzył pò kaszëbskù. Dlô jegò ùtwórców bëło to spòdleczné założenié i trzimelë sã tegò wiérno tak òni, jak i pózni jich pòsobnicë. Dokôzã je chòcle to, że pò wëdrëkòwanim wëdowiédzë z bpa Szlagą pò pòlskù czëlë sã òbrzeszony do ùsprawiedlëwieniô tegò Czëtińcóm[2].

Zwónk béł wëdôwóny w pelplińsczim Bernardinum, a bënë dało sã nalezc artikle przédno sparłãczoné z religijnym żëcym, chòc òsoblëwie w czasu, czej béł jem przédnym redaktorã (2004–2006), dosc wiele téż ò kaszëbsczi historii, tradicji i dzysdniowi stojiznie kaszëbiznë. Równak, jak czëtómë we wstãpie do pierszégò numra:

---

[1] Më trzimómë z Bògã… s. 40.

[2] W słowie wstãpnym do nr. 2/2004 *Zwónka kaszëbscégò* Dariusz Majkòwsczi tłómaczi to hewò tak: „Je to jedurny w najim pismionie tekst w jãzëkù pòlsczim, ale chcelë jesmë baro, żebë mòglë sã z nim òbeznac téż wszëtczi ksãża, jaczi robią na Kaszëbach, a nie rozmieją gadac i czëtac w rodny mòwie”. *Zwónk*… 2/2004 s. 1.

„pierszim dzélã chcelë jesmë stwòrzëc pismiono katolëcczé, jaczé mô pòkazëwac piãkno i głãbiã naji wiarë”[3]. Nick tej dzywnégò, że w *Zwónkù* nalézemë nadzwëkòwą bòkadnosc słów sparłãczonëch z religią, teòlogią, żëcym Kòscoła i mòdlëtwama.

Ò KASZËBIZNIE *ZWÓNKA ÒGLOWÒ*

Zdrzącë na pierszé numrë pismiona Klubù Sztudérów Kaszëbów, widzec je wiele felów w kaszëbsczim pisënkù. Słabòscą tegò cządnika bëło to, że na zôczątkù tak pò prôwdze wszëtczé tekstë òstałë skaszëbioné przeze mie. W pierszim numrze wëjimkã béł leno tekst Tómka Sëldatka „Jakô kaszëbizna”, chtëren do redakcji doszedł ju pò kaszëbskù, a pisënk òstôł przeprawiony przez Bòżenã Ùgòwską. W tim placu mùszã dodac, że tak pò prôwdze ji kòrektã przeszłë wnetka wszëtczé tekstë, chtërne ùkazywałë sã w pierszich *Zwónkach*, ale to przeprôwianié artiklów miało plac w klericczich jizbach, w przerwach midzë wëkładama z kaszëbsczégò jãzëka, jaczé wnenczas B. Ùgòwskô prowadzëła w Wëższim Dëchòwnym Seminarium w Pelplënie. Nie bëło tej czasu na bëlné sprawdzenié tekstów.

Jô w tim czasu dopiérze zaczinôł jem ùczbã kaszëbsczégò pisënkù i je to widzec na kòżdi stronie *Zwónka*. Dzysdnia òb czas lekturë cządnika bòli òsoblëwie wielëna felów w nazéwôczu znankòwników pòjedinczi lëczbë chłopsczégò i dzecnégò ôrtu. Mòże doprzińc do swiądë, że przed kòżdim wstawienim kùnôszka „i” abò „é” cygnął jem kawle, co wstawic.

Nôwiãkszim aùtoritetã, żlë jidze ò kaszëbiznã w *Zwónkù*, bëła ksążka *Historia, geògrafia, jãzëk i pismienizna Kaszëbów* napisónô przez Józefa Bòrzëszkòwsczégò, Jana Mòrdawsczégò i Jerzégò Trédra[4]. Je wiedzec równak, że wiãkszoscë brëkòwnëch słów nie ùdôwało sã w ni nalezc. Pisënkù ùcził jem sã ze *Wskôzów kaszëbsczégò pisënkù* Eùgeniusza Gòłąbka[5] (gwës, czëtającë *Zwónk* i zdrzącë na rozmajité fele wasta Gòłąbk nie je z tegò dzys bùszny).

Pózni stojizna sã kąsk zmieniła, bo dzél tekstów tłómaczëła ju Bòżena Ùgòwskô i Słôwk Fòrmella. Wiãcy artiklów dochôdało téż do redakcji napisónëch zarô pò kaszëbskù – pòjôwielë sã taczi aùtorzë, jak Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Grzegórz Schramke, Hana Makùrôt czë Stanisłôw Geppert. Miało to cësk na pòprawã kaszëbiznë w cządnikù.

RELIGIJNÔ SŁOWIZNA

W niżódnym donëchczasnym kaszëbsczim cządnikù nie bëło jesz tak wiele słów sparłãczonëch z religią, jak prawie w *Zwónkù kaszëbsczim*. Nigdze téż nie bëło słowarza ani jinégò zdrzódła, gdze dałobë sã nalezc wszëtczé brëkòwné słowa. Dlôte ùsôdzającë kaszëbsczé słowa béł mùsz zazéraniô do rozmajitëch ksążków.

---

[3] *Zwónk…* 1/2004 s. 1.

[4] Gduńsk 1999.

[5] Gduńsk 1997.

1. Wszelejaczé cytatë z Nowégò Testamentu òstałë przepisóné z tłómaczeniô Swiãtëch Pismionów Eùgeniusza Gòłąbka[6]. Z zestôwkù skrótów na zôczątkù tegò wëdaniô pòchôdają téż pòzwë i skrócënczi biblijnëch knégów tak Stôrégò, jak i Nowégò Testamentu (np. Knéga Pòczątków – Pò). Je wiedzec, że zgódno z refòrmą pisënkù z 1996 rokù, òstałë wstawioné w pasownëch môlach lëtrë: „ò”, „ù”, „ã” i zmieniony pisënk taczich słów: jak „czej” (E. G. „cziej”) czë „czedë” (E. G. „cziedë”).
2. Wszëtczé cytatë z Knédżi Psalmów téż pòchòdzą z dokazu Eùgeniusza Gòłąbka – Knéga Psalmów. Na pòdstawie *Biblii Tysiąclecia* skaszëbił Eùgeniusz Gòłąbk. Gdùńsk 1999.
3. Baro wôżnym zdrzódłã religijny słowiznë béł mòdlëtewnik *Më trzimómë z Bògã. Kòscelné mòdlëtwë i spiéwë*[7]. Ta ksążka miała w pierszim 10-lecym XXI wiekù stolemny znaczënk w żëcym Klubù Sztudérów Kaszëbów „Jutrzniô”, bò stądka młodi klericë ùczëlë sã tak pò prôwdze wszëtczich brëkòwnëch mòdlëtwów i religijnëch spiéwów do rozmajitëch nôbòżeństwów, chtërne miałë plac w seminarijnëch kaplëcach, abò òb czas jinëch zéńdzeniów. Przë ùsôdzanim *Zwónka* wôżnô bëła téż słowizna z lëtaniów, przëkôzaniów, Òsmë błogòsławieństwów, Nôpierszich prôwdów wiarë itd. Nawetka wstãpné słowò ks. abpa Tadeùsza Gòcłowsczégò (dwajãzëkòwé kaszëbskò-pòlsczé) i przedsłów ks. Jana Walkùsza bëłë bòkadnym zdrzódłã słowiznë brëkòwny przë tłómaczenim tekstów. W niejednëch placach całé dzélëczi tekstu òstałë prosto przepisóné z mòdlëtewnika: np. wstãp do stacjôw Krziżewi Drodżi: „Tobie kłóniómë sã Christe i błogòsławimë Cebie, bò przez swiãti krziż Twój môsz swiat òdkùpioné” abò pòzwë stacjów[8].
4. Wiãkszosc zaòstałëch słowów sparłãczonëch z religią pòchôdô ze Słowarza pòlskò-kaszëbsczégò Jana Trepczika (Gduńsk 1994). Tuwò, jistno jak w przëtrôfkù tłómaczeniô Swiãtëch Pismionów Eùgeniusza Gòłąbka, pisënk òstôł dopasowóny do refòrmë pisënkù z 1996 rokù.

APARTNÉ ZNANCZI PISËNKÙ

Zdrzącë na religijną słowiznã w „Zwónkù” letkò dozdrzimë bënômni 3 znanczi. Pò pierszé baro czãsté dłudżé kùnószczi: „ijô”, „ëjô”. Mómë tej Biblëjô, seminarëjô, misëje, rekòlekcëje itd. Pò drëdżé dosc kònsekwentnô labializacjô jistno jak w slédnym ùchwôlënkù Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka[9]. Pò trzecé kùreszce czãsté wstôwianié jistnika przed znankòwnikã, np. Sobór Watikańsczi, Mszô Swiãtô, Droga Krziżewô, co jak wiémë nie je zgódny z dzysdniowima bédënkama RKJ.

---

[6] Swiãté Pismiona Nowégò Testamentu, Gduńsk–Pelplin 1993.

[7] Przełożëlë i przërëchtowelë E. Gòłąbk, E. Prëczkòwsczi, Gduńsk 1998.

[8] *Zwónk*… 1/2004 s. 16–17.

[9] Ùchwôlënk nr 2/RKJ/12 z dnia 20.04.2012 r. w sprawie zaznacziwaniô labializacji w kaszëbskòjãzëkòwëch tekstach pisónëch.

A na kùńc pôrã przikładów religijny słowiznë w „Zwónkù kaszëbsczim” i dzélëczi z numra 2/2004, chtërne pòkazywają religijną kaszëbiznã w tim cządnikù.

Askéza – asceza
Bëlnota – cnota
Ewanielizacëjô – ewangelizacja
Jezë, móm w Tobie nôdzejã – Jezu, ufam Tobie (zawòłanié sw. Faùstinë)
Móżesz – Mojżesz
Piãcograma – pentagram
Pôcérznica – dewotka
Slédny Sąd – Sąd Ostateczny
Strzëmòwnosc – wstrzemięźliwość
Teòlogiô – teologia
Zôwzãti ùsôdzca – autor natchniony
Zrzesznica – wspólnota

Fragmentë tekstów ze „Zwónka kaszëbsczégò” (2/2004):

ŁUKÔSZ PIEROWICZ, *Ò ZNACZENIM SŁOWA „MISJE”*

1. misjã bënową, to je nawrôcanié heretików;
2. misjã bùtnową, to je nawrôcanié pòganów, zwónëch wnenczas Jindianama, i nawrôcanié żëdów;
3. misjã wschòdnią, to je nawrôcanié schizmatików, zwónëch wnenczas Grekama.

Jesz w XX st. w Eùropie „misje” bëłë rozmiané barżi jakno „katolëzacja”, a mni jak „christianizacja”. Słowò to òbjimało téż dzejanié westrzód protestantów (lëtrów), prawòsławnych i nawrôcanié katolëków przez misje lëdowé i parafialné.

DARIUSZ MAJKÒWSCZI, MICHÔŁ ROSCHEK, *JAK CZËTAC KNÉGÃ PÒCZĄTKÓW?*

Dlôcze zôwzãti ùsôdzca zamkł to òpòwiôdanié w Swiãtëch Pismionach? Zdôwô sã, że na taczé pëtanié mómë pôrã òdpòwiedzów:

- Chcôł przez to pòdsztrichnąc taką samą pòczestnotã pierszich lëdzy. Bò czë białka nie je brzadã dokôzu stwòrzeniégò, jistno jak chłop?
- Stwòrzenié niastë to stwòrzenié téż pëłcowòscë (seksualnotë). Je òna pòkôzónô jakno Bòżi dar, je czims, czegò chce Bóg.

- Ù spòdlégò òdnieseniów midzë chłopã a białką je Bóg, przez co òdniesenié to je ùswiãconé – stôwô sã sakramentã.

MARIUSZ WERNER, *REINKARNACËJÔ*

Dlô chrzescëjónów reinkarnacëjô nie je niczim nowim; pòtkelë sã z nią ju w pierszich stalatach. Wnenczas bëła òna baro rozszerzwionô i miała za sobą taczich lëdzy, jak Platon czë Pitagòras. Czekawą zeswiôdczënã mòżemë nalezc ù sw. Jireneùsza, mãczelnika za wiarã, chtëren w kùńcu II st. napisôł dokôz „Adversus haereses”. Pisze òn ò tim, że najô dësza nick nie pamiãtô z te, co mògła przeżëc we wczasniészim wcelenim. W dokôzach Platona nalazł dolmaczenié, że dësze przed przińdzenim nazôt na zemiã piją napitk zabôczeniégò. Taką ùdbą, pòdług Jireneùsza, Platon stôwiô jesz wiãkszą problemã przed sobą, bò czej je terô w cele, to skądka wié ò nym napitkù?

RAFAŁ GROT,
CHRISTUS FUŃDAMENTÃ KÒSCOŁA

Z bëcym Christusa w Kòscele nie je tak, jak z ùsôdzcą, jaczi pisze ksążczi, chtërne są czëtóné, nimò te, że jegò ju dôwno ni ma. Rola Christusa nie kùńczi sã na załóżenim i ùsztôłcenim Kòscoła. Christus je przëtomny – żëje i dzejô w Kòscele. To prawie w Kòscele są „niewidzewné kłódczi”, jaczé parłãczą wszëtczich òchrzconëch z Christusã, dlôte téż stôwô sã òn Całã samégò Christusa. Òn je głową i rozdzeliwô w swòjim Kòscele rozmajité darë. Òn w swòjim zbawnym dzejanim głosy słowò Bòżé, chrzcy, òdpùszcziwô grzéchë, je prôwdzëwim Kapłanã, jaczi òfiarowôł sã na drzewie Krziża i mòcą chtërnégò kòżdégò dnia przemieniô sã na wôłtôrzu chléb w Jegò Cało. Krëjamné bëcé Christusa w Kòscele mòcą Dëcha Swiãtégò przerôstô nieskùńczono lëdzczé ôrtë bëcégò.

ÒDBICÉ RELIGIJNOTË KASZËBÓW W PRZËSŁOWIACH I FRAZEÒLOGIZNACH

Danuta Pioch

Przësłowia i rzeklënë są wëdbą lëdzczi mëslë wspiarti wierzeniama, zwëkama i rozłożonym w czasu rozezdrzënkã. Są òne zarechòwóné do niematerialny kùlturë gwësnégò karna abò nôrodu. Wiele z nich próbùje ùłożëc òkòlny swiat wedle wôrtnotów, dôwô pòzwë dobrémù i złémù, pòkazywô na trafné wëbòrë abò prosto òstrzégô przed wątplëwégò zortu dzejaniama. Brëkòwóny w nich jãzëk czãsto zwëskùje z wôrtnotowégò pòkôzaniô spraw, dolmaczi jawernotã, ùstôwiô wedle wôżnotë, przëpisywô gwësné znanczi, je téż spòsobã na òbtaksowanié.

Jadwiga Pùzynina piszącë ò wôrtnotach ùmôlniwô je w szerok rozmióny tipòlogii. W dokònónym pòdzélënkù je widzec wiôlgą bòkadosc w zôkrãżim òbstójnëch wôrtnotów[1]. Do wiãkszoscë z nëch wôrtnotów pasëją procëmwôrtnotë, tej z dobrim parłãczi sã złé, z prôwdą – łeż, ze snôżotą – szpacëzna, z żëcym – smierc, ze szczescym – nieszczescé, itd.

Przësłowia żëłë i dali żëją westrzód lëdu. Wiedno bëłë cekawim dzélã kùlturë, jaczim zajimelë sã paremiologòwie. Ùdbë w ti sprawie miôł ju K. C. Mrongòwiusz, pòchôdający z Mazurów, ale prôcëjący we Gduńskù. Nen kaznodzeja i filolog ùdbôł so wprowadzëc program badérowaniô kaszëbiznë, w jaczim króm jinëch wôżnëch pòdjimiznów miôł sã też nalezc chòcle malinczi zbiérk przësłowiów. Równak negò zadaniô nie ùdało sã zrobic[2].

Jegò deje zjiscywôł dali Floríón Cenôwa, doktor rodã ze Sławòszëna, chtëren béł mòcno zainteresowóny kaszëbsczim fòlklorã, zbiérôł i zapisywôł wëdbë kaszëbsczi niematerialny kùlturë. Pùblikòwôł je w rozmajitëch wëdôwiznach, a pózni pòwtórził jakno *Pierszi tësąc kaszëbskò-słowińsczich gôdk* na zôczątkù pismiona *Skôrb kaszëbskò-słowińsczi mòwë*[3]. Nalazło tu môl kòle 600 przësłowiów, w tim niejedne przënôleżné blós òbéńdze Kaszëb.

S. Ramùlt, chtëren w przedsłowie do swòjégò *Słownika języka pomorskiego czyli kaszubskiego* scwierdzył, że „Gôdka Kaszëbów i Słowińców nie je bënômni dialektã pòlsczim, ale apartnym słowiańsczim jãzëkã”[4], dôwôł zôchãcbã wszëtczim, chtërnym nen jãzëk je miłi, do zajimaniô sã nim przez zbiéranié jegò skarbów, spisywanié zwrotów, wërażeniów, pòdaniów, piesniów, przësłowiów i wëzgódków, pòkądka jesz je na to czas, pòkądka są òne żëwé westrzód lëdu.

---

[1] J. Puzynina, Język wartości, Warszawa 1992.

[2] Żéwiszcze Mrongowiusz w: Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego, t. 3, s. 265–267.

[3] F. Ceynowa, Skôrb kaszëbsko-słowińsczi mòwë, Świecie 1866, fòtoòffsetowé wëdanié MPiMKP, Wejherowo 1985.

[4] S. Ramułt, Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego, Gdańsk 2003, s. 491.

Wiele dobrégò do prôców nad kaszëbsczim fòlklorã dodelë założëcë Kaszëbsczégò Towarzëstwa Lëdoznajemnégò – Friedrich Lorentz i Izydor Gùlgòwsczi. W pòòstałëch jakno brzôd jich robòtë òsmë zesziwkach nalazła òdbicé „jakno nôbarżi dërżéniowi dzél, wielëna fòlkloristicznëch materiałów w òbrobienim, do chtërnégò z nôùkòwégò pòzdrzatkù ni mòże miec nijaczich zastrzegów: lëdowé piesnie (z melodiama), pòwiôdôczi, przësłowia i rzeklënë prawie jakno przësłowia, wëzgódczi, satiriczné wiérztczi, gùsła, zwëczi i òbëczaje”[5].

Stolemnym zbiérã kaszëbsczich przësłowiów je sédmëtomòwi *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* ks. Bernata Sëchtë, wëdôwóny w latach 1967–1976[6]. Zebrónyma w nim przësłowiama zajął sã prof. Jerzi Tréder w òsóbny ksążce, dzelącë je na karna z pòzdrzatkù na tematikã i równoczasno szerok òmôwiającë[7]. Czësto jinégò charakteru nabëła pòstãpnô z nôùkòwëch prôców tegò aùtora, dlô jaczi słowôrz Sëchtë téż béł wôżnym zdrojã wiédzë, równak nié tëli zajimała sã przësłowiama, co zamkłima w nich frazeòlogiznama[8].

Przësłowiama zajął się Riszôrd Kùker w swòji prôcë pt. *Kaszubi bytowscy*[9]. Scwierdzył w ni równak, że „lëdowé przësłowia są terôczasno na bëtowsczich Kaszëbach leno tej-sej wëstãpùjącym spòsobã słownégò fòlkloru. W rozszlachò-wanim òd bôjków i pòwiôstków są leno baro drobnyma fòrmama lëteraturë, chùtczi pòddałë sã cëzym cëskóm, stądka leno niechtërne z nich przedërchałë do dzysdnia[10].

Wedle taksowaniô J. Trédra „we wszëtczich kaszëbsczich zdrzódłach je zapisónëch mòże kòl 7 tësący dosëznëch przësłowiów, tj. bez liczeniô wërażeniów, zwrotów czë przësłowiowëch frazów”.[11] Aùtor, czëniącë jich semanticzną analizã, dzeli je na: zamikającé w se wiédzã ò człowiekù i swiece, charakterizëjącé człowieka, pòkazëjącé nastawienié do wiarë i pòlskòscë, òdbijającé rodzynné i towarzëszné żëcé, òpisëjącé prôcã i ji brzôd, ùmòcniwającé zwëkòwé prawò.

Bòkadny przezérk nôzwësków badérów zajimającëch sã kaszëbską paremiografią dôwô Justina Pòmiérskô we wstãpie do swòji prôcë *Przësłowie samò sã rodzy w głowie*[12]. Wëmieniwô tu Hieronima Derdowsczégò i jegò *Nórcyk kaszubsczi*, wspòminô zbiérë J. Patocka i ks. L. Kùchtë, gôdô ò prôcë L. Roppla, G. Pòbłocczégò, L. Biskùpsczégò, S. Ramùłta, F. Lorentza i kùreszce B. Sëchtë, na pòspòdlim chtërnégò zdzejaniów, zapisónëch w 7-tomòwim słowarzu, sama wëbrała kòle 1140 òsoblëwëch kaszëbsczich przësłowiów (z 4 tësący zapisónëch przez Sëchtã). We wstãpie do zbiéru pisze: „Przësłowia ùczą i wëchòwùją, radzą i przestrzégają, gromadzą zakôzë, żëczbë, nôùczi z doswiôdczeniów wiele pòkòleniów”[13].

---

[5] F. Neureiter, Historia literatury kaszubskiej, Gdańsk 1982, s. 87.

[6] B. Sychta, Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1976.

[7] J. Treder, Kaszubi. Wierzenia i twórczość. Ze słownika Sychty, Gdańsk 2002.

[8] J. Treder, Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje (na tle porównawczym), Wejherowo 1989.

[9] R. Kukier, Kaszubi bytowscy, Gdynia 1968.

[10] R. Kukier, ibid., s. 326.

[11] J. Treder, Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny, Gdańsk 2002, s. 188.

[12] J. Pomierska, Przësłowie samò sã rodzy w głowie, Gdańsk 2002.

Przësłowia sparłãczoné z religijnotą, Bògã, sëmienim i kòscołã òstałë we wspòmniónym wëżi zbiérze włożoné w òbrëmienié rozdzélu zaczënającégò sã nôslédnym z nich *Më nie jesmë sami, Bóg je nad nami*, jaczé mô òd razu jasno wskazac pòrządk rzeczi na tim swiece, dokładno ùstawic hierarchiã wôżnotë, ùmôlnic człowieka w pasownym dlô niegò placu w rédze. To przësłowié pòkôzywô wiôlgą wiarã i dowiérnotã w Òpatrznosc. Z jedny stronë to je wskôzanié Kògòs, chto stoji nad tim swiatã, a z drëdżi jasny sygnał, że człowiek nie je òstawiony le sóm sobie, bò „Bóg mô nad nama wachtã”. Lëteracczi heroja pòwiescë Aleksandra Majkòwsczégò czãsto gôdiwôł *Co kòmù namienioné, to gò nie minie*, z czegò bë mógł wëcygnąc swiądã ò dosc pesymistnym nastawienim do żëcégò, ze wskôzanim na wiôlgą rolã fatum, namieniniô, jaczémù człowiek na żóden ôrt ni mòże sã procëmstawic ani òd niegò ùceknąc. Ti, co wątpilë, dostôwelë równak prawie przëmówienié sprawiedlëwégò zakùńczeniô zwadów, sztridów, rozrzeszeniô wszelejaczich jiscënków w przësłowim *Jesz stôri Bóg żëje*.

Dzél przësłowiów w zbiérze J. Pòmiérsczi je złożony z krótczich wëpòwiesców, colemało pòsługùjącëch się słowama *dobri, dobrze* – dlô pòdsztrëchniãcô idealnotë Bòsczi Jistnotë: *Co Bóg robi, dobrze robi*. Kòle nich zjôwiają sã òd raza jich procëmstawnotë, zwëskùjącé z prawidła kòntrastu, mającé w swòjim zestôwkù słowa *złi, zle*. Je wôrt dac bôczënk, że tematika sparłãczonô z religijnotą, wiarą w Bòga je dosc szerok przedstôwiónô nié leno w przësłowiach, ale téż w rzeklënach i frazeòlogòwëch zdrëszënach. Niejedne z nich ju tak wrosłë w codniowi jãzëk, że są wëzwëskiwóné jakno jegò stójné elementë, tak w wersji gôdóny jak téż pisóny. We wiele z nich mómë do ùczinkù z pòjãcym tzw. dobra transcendentnégò. Bóg pòstrzégóny je jakno jistnota ze spòdlégò dobrô, Jegò mionã witô sã wchôdającë do chëczi i żegnô wëchôdającë z ni (*pòchwalëc Pana Bòga*; *jic z Bògã* i *òstac z Bògã*). Dobrze je rozpòczënac wszëtkò z Bògã: *Chto z Bògã zaczinô, ten z Bògã kùńczi*. Czãsto brëkòwóné w przësłowiach pôrë zamionów: *chto – ten, co – to, kògò – tegò*, ùżiwónëch w zdaniach pòdrzãdno zesadzonëch, wërazno wskazywają na zanôleżnotë przëczënowò-skùtkòwé, dôwają do wiédzë, że kòżdé dzejanié pòcygnie za sobą jaczis skùtk. Chãtno wëzwëskiwónym ôrtã przëcyganiô ùwôdżi je téż ùżiwanié òdwòłaniów do swiata nôtërë, np. *Stwòrził Bóg le nié zajączka, ale zarô dlô niegò łączkã*; *Stwòrzenié chce bëc mądrzészé òd Bòga* – gdze w pòzwie *stwòrzenié* skrił sã nié leno człowiek, ale téż jiné stwòrzenia, co mô wërazno przëpòmnąc ò wôżnoce Stwórcë pòstawionégò nad swòjim stwòrzenim.

Dobrim spòsobã pòdczorchniãcô przënôleżnëch tresców je zwëskanié z kòntrastu, dlôte òkòma pòjãcégò dobra transcendentnégò pòjôwiô sã téż zło transcendentné, a jegò ùòsobienim je przédno szatan, w kasz. *pùrtk*, *diôbeł*, *złi*, *biés*, *czart*, *lëcëper*, *szatan*, *czôrny*, *gnojôrz*, *jańcoch*, *lëchò*, *mëtk*, *mëtôłk*, *niekara*, *pieczelnik*, *smãtk*,

---

[13] J. Pomierska, ibid., s. 12.

sermater, *szwernót*[14]. W kaszëbsczim jãzëkù fùnksnérëje zachtnô wielëna przësłowiów i frazeòlogiznów gôdającëch ò złim, równak wiãkszosc z nich je zrzeszonô z równoczasnym pòdczorchniãcym waraniô dobra i z namòwą do czerowaniô sã nim w żëcym: *bòjec sã czegò jak diôbeł swiãcony wòdë*; *Służë pùrtce, a stracysz wòlnosc*; *Diôbeł mòże nas kùsëc, ale ni mòże zmùsëc*; *Co sã z diôbła pòczãło, to do diôbła zdrzi*. Òglowò je wiedzec, że bùdowanié mòralnëch pòùczënów na spòdlim zestôwianiô ze sobą mòcno nacéchòwónëch wseczëcowò leksemów wzmòcniwô jich wëzwãk, lżi przemôwiô do wëòbrażeniów, czasã mô téż za zadanié przestraszëc (*Chto wierzi w gùsła, temù dupa ùschła*), jiszim razã dodac dëcha (*Chòcbës ju stojôł na pieczelnym progù, jeszcze ùfnoscë nie trac w Panu Bògù*).

Pòzytiwné nastawienié Bòga do człowieka i miłota jaką gò darzi nalazłë òdbicé w trójnëch przësłowiach: *Wszëtkò je w Bòsczich rãkach*; je to téż widzec w zwrotach: *sedzec jak ù Pana Bòga za piéckã*; *bezpiecznie jak ù Pana Bòga za piéckã*; chòc czasã ta miłota je trudnô do pòjãcô przez racjonalny lëdzczi rozëm: *Kògò Pón Bóg kòchô, na tegò krziżëczi wkłôdô*, *Kògò Pón Bóg miłuje, tegò i krziżuje*; *Bóg dopùscy, ale nie òpùscy*. Pòjôwiające sã tuwò mòcno skònkretizowóné pòjãca, np. *wszëtkò*, dali *nic*, mają za zadanié doòkreslëc zôkrãżé Bòsczégò panowaniô, a z drëdżi stronë pòkazac lëdzką nimòc w rozmajitëch sprawach. Cekawą ùdbą je téż zestôwianié ze sobą słów na òkò do se nie pasëjącëch: *miłuje – krziżuje*. Tim spòsobã òsta pòkôzónô mòżlëwòta zjôwianiô sã w żëcym negatiwnëch òdczëców, ale czasniczi z pòstãpnégò przësłowiô *dopùscy – nie òpùscy* z môla robią lżészim ùszłé. Cekawi je pierszi z czasników, chtëren wedle *Słowarza pòlsczégò jãzëka*[15] mô trzë znaczenia: *dopuścić* – dozwòlëc na przëblëżenié sã, dac przëstãp do kògòs, czegòs; zgòdzëc sã na cos, nie przeszkòdzëc czemùs, dozwòlëc, zezwòlëc; ùznawac cos za mòżlëwé, docëgac, spòdzewac sã. A pòwstałé òd niegò pòchòdné słowò *dopust* (zdarzenié, przede wszëtczim złé, rozmióné jakno dopùszczoné przez wëższé mòce, niezanôleżno òd wòlë człowieka; zrządzenié, òbsąd, wòlô) zwëskało w disertacjach ò wierze ùmòcniony status, żëje przédno w wërażenim *dopùst bòżi*. Frazeòlogiznë chãtno zwëskùją z przërównaniów. Ju dzél scwierdzeniô *sedzec jak ù Pana Bòga* brzëmi zachãcająco, kò wiara prawie na nym òbiécënkù je zbùdowónô. Jeżlë jesz do tegò dołożi sã słowa *za piéckã*, to zdrzącë na tej-sej sarcësté nasze wiodro i leżnoscë, jaczé ze sobą niese, człowiek zaczinô miec pòdwójné ùwôżanié dlô Bòżi łasczi, czedë mù gôdają, że dobrze mù jidze.

Za òkazywóną przez Bòga dobroc, zgódno ze wskôzama wiarë przënôlégô sã òd człowieka miłota Bòżégò dzecka do Òjca. Z przësłowiów wëchôdô, że w òczach Bòga wszëtcë jesmë jednaczi: *Przed Bògã chłop z panã robią razã amen*; *Przed Bògã jesmë wszëscë równy*. Chòc òd czasu do czasu *Bóg różnie daje, jednémù gãs, drëdżémù jaje*, ta miłota bë miała bëc bezgrańcznô, bez przékòwaniô. Pòkôzóné w pierszim przësłowim słowò *amen* stôwô sã tu wieleznaczné, je znanką pòdczorchniãcô wëszëznë Bòga nad lëdzczim ôrtã (chłop i pón ùznôwają Jegò wëszëznã i pòspólno sã do niegò mòdlą), zamikô téż w se znaczenié ‘kùńc’ – w cządze smiercë wszëtcë stôwają sã równy, bò ù Bòga ni ma pòdzélu na stanë. Cekawé frazeòlogiznë na spòdlim tegò słowa notérëje J. Tréder, wëliczô tuwò nôslédné: *terô je amen* ‘ju je kùńc’, *jesz nie je z kim amen*; *òstac jaż do amen* ‘òstac do kùńca; *z kims mdze wnet amen* ‘chtos wnetka ùmrze’, ‘chtos robi sã strëchã’; *przińc na amen* ‘spóznic sã; *wëzdrzec jak pôcérz bez amen* ‘ò nieskùńczony robòce’; *cos je pewné jak amen w kòscele* – nawlékającé do pierwòsznégò znaczeniô *amen* niech sã tak stónie[16].

---

[14] J. Treder, Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym, Wejherowo 1989, s. 113.

[15] Słownik języka polskiego, PWN, Warszawa 1978, t. I, s. 431.

Wôżnym elementã przësłowiów je pòkôzanié òdniesieniô do blëznëch, jakno jedny z wôżniészich prôwdów wiarë òmówiony w przëkôzanim miłotë Bòga i blëznégò. Nawòłiwają do tegò wielné przësłowia: *Chto na Cebie kamieniã, na tegò të chlebã*; *Nie sądz, a Cebie nie bãdą sądzëlë*; *Nie sądz nikògò, Pan Bóg òd tegò, co chto zasôł, to zbiérô*. W nëch przësłowiach dokładno je widzec przesëniãcé tresców do òdbiércë, ni ma ju fòrmów czasnika w 3 òs. – jak to miało môl, czej bëła gôdka ò Bògù, ale są wëzwëskiwóné czasniczi w 2 òs. i jakno dodôwkòwé zmòcnienié przesłaniô rozkôzowi nôdżib, np. *nie sądz.* Wëzwëskóné mòtiwë *kamienia* i *chleba* są téż baro niesnyma sygnałama w kùlturze, chãtno zwëskùje z nich lirika (A. Nagel, *Zôrno – Proszã Cebie Bòże mój, wszëtczim dôj chléb swój*), są w prozë (wielné brawãdë, pòwiôstczi, legeńdë, np. ò stolemach i pòchôdanim kamów na Kaszëbach), trójno jich w przësłowiach, frazeòlogòwëch zdrëszënach (tu *kam* je colemało ùżëti na pòkôzanié nié za baro pòzytiwnëch lëdzczich znanków i słabòtów: *cwiardi jak kam*, *głëchi jak kam*, *mô kam miast serca*, *zabëc w kam*, *spac jak kam*, *zaprzéc sã w kam*). To je pòcwierdzenim òsoblëwi znaczeniowi niesëznë òbëdwùch leksemów, tak ti dosłowny, jak i przédno ti przenosny. Przësłowié tikającé sã *seniégò* i *zbiéraniô* mô swòjã pòlską równoznaczënã *Kto sieje wiatr, zbiera burze.* Jinszé kaszëbsczé pòwiedzenié dlô niegò – *Chcesz miec pòkù, dôj pòkù.* Przësłowia nigdë nie niechają swòji wôżny fùnkcji pòùczny, są swójnym lëdowim zbiérã receptów, ùczą jak sã słëchô i nie nôleżi pòstãpòwac, pòkazëją jasno i wërazno, kòmù sã słëchô kùńcowé rozsądzanié ò winie i karze.

We widze nieprzékòwnëch znanków dobrocë Bòga dlô człowieka nôleżi żdac na bezgrańczné zawierzenié tegò drëdżégò Stwórcë: *Co Bóg robi, dobrze robi,* a téż *Bóg dôł żëcé, dô i radã.* Chòcbë człowiek, z lëdzczégò pòzdrzatkù, wëzbéł sã ju wiarë w sens swégò dzejaniô, to mùszi pamiãtac, że je nad nim Chtos, chto w kòżdi jeleżnoscë zesle szëk na dobëcé procëmnotów, *dô radã* – to je pòmòc. Równoczasno namôwiô do òdstąpieniô òd wëwtôrzaniô procëm Bòsczi wòlë, bò Bóg wszëtkò *dobrze robi.* Czasã pòd wieczkã wiarë w Bòską bezzmiłkòwòsc je schòwónô równoczasno próba tłómaczeniô rozmajitëch swòjich felów, np. *Jaczégòs mie, Bòże, stwòrził, taczégò mie môsz* czë *Pan Bóg wszëtczich równo stwòrził, ale jich równo nie pòmalowôł (òbsmùkôł, snôżił), jednégò pòmùjkôł a drëdżégò pòchlapôł*, w jaczim je widzec nawléczenia do robòtë malôrza czë mùlôrza. Taczé spòsobë mają przëkrodzëc człowiekòwi dokôz stwòrzeniô, zrobic gò barżi zrozmiałim, sparłãczonym z codniowima robòtama, prostim do pòjãcô – co z pòzdrzatkù na fùnkcjã, jaką mają zjiscëwac przësłowia mô jak nôbarżi rëcht.

---

[16] J. Treder, Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym, Wejherowo 1989, s. 142.

Wôżnym elementã parłãczë człowieka z Bògã i òdzdrzadlenim jegò nastawieniô do wiarë je wiôlgô dowiérnota. Pón Bóg sprôwiô dozér nad całim swiatã i wszëdnym stwòrzenim, wszëtkò jidze wedle Jegò wòlë, rozsądzeniów, je wińdzëną Bòsczégò dopùszczeniô: *Nad całim swiatã jeden Bóg panëje; Przecywkò wòli Bòżi nick sã stac ni mòże; Nic sã nie dzeje bez namienieniégò,* bò *Wszëtkò je w Bòsczich rãkach,* co tłómaczimë że ‘Bògù je nôleżnô dowiérnota’, ò tim samim je téż gôdka w zwroce *zdac sã na òpatrznosc Bòską*. Tu je wôrt na sztót sã przëscygnąc i zamëslec nad rolą *namienieniô* w przedstôwnoce lëdu. Jak wiôldżé to miało znaczenié mòże sã docëgac na spòdlim pòwiescë *Żëcé i przigòdë Remùsa*, w jaczi bòhater z lëdu wiele razy pòwtôrzô *Co kòmù namienioné, to gò nie minie*. Wôżną rolã spełniwają téż przékòwania czasników: *nic sã ni mòże stac, nic sã nie dzeje* – z dopòwiedzenim *bez wòli Bòżi*. To człowieka wierzącégò ùspòkòjiwô, òptimistno nastôwiô, nie doprowôdzô do daremnëch ùrzasów. Òpatrznosc mô starã ò swòje stwòrzenié, takô nôùka płënie z cytowónëch przësłowiów – ni miéj tej strachù człowiekù, rób swòje i liczë na òpiekã Stwórcë (równak je wiedzec, że nót je wëpełnic gwësné zastrzedżi, jaczé zamkłë sã w jinëch przësłowiach).

Colemało człowiek mô nôdzejã (westrzód Trzech Cnotów Bòsczich je òna wëliczónô na drëdżim placu). Tã nôdzejã człowiek wierzący mô przede wszëtczim w Bògù (ò czim we wspòminónym ju przësłowim *Jesz stôri Bóg żëje* ‘nie wëzbëwôjmë sã nôdzeji’), òna dôwô mù sëłë do żëcô (*Człowieczô rzecz ùpadnąc, diôblô w ùpôdkù trwac, anielskô z ùpôdkù wstac*), czasã doch drãdżégò, sztótama prawie nie do wëtrzimaniô, co prowadzy tej na barabónë – *Gdze Bóg nie błogòsławi, tam człowiek nic nie sprawi*. Nôdzeja je colemało naczerowónô na przińdnotã, mô za zadanié chrónic przed zwątpienim, dôwô rechòwac na szczescé, czasã ùdostôwné dopiérze pò smiercë – *Nôwiãkszé dzëwë swiata są niczim naprocëm cëdów nieba*. Wërażenié *Stôri Bóg* je na gwës nawléczenim do Pierszi Òsobë Bòsczi, pòkazywóny na òbrazach colemało jakno pòstac starëszka, w tim rzeczenim je schòwóné téż nawléczenié do warającégò òd wiedna jistnieniô Bòga, chtëren béł, je i bãdze, ni mô zôczątkù ani kùńca. Są téż w przësłowiach (wiãcy we frazeòlogiznach) òdwòłania do Drëdżi Òsobë (np. *bëc w Christusowëch latach*, *panna w Jezësowëch latkach*), ale ò wiele rzadzy; za to niewielné blós zwrotë òdnôszają sã do Trzecy Òsobë Bòsczi (np. *bëc dëchã swiãtim* ‘nie bëc w sztãdze wszëtczégò przewidzec’). W drëdżim z cytowónëch w tim akapice przësłowiów mómë próbã przënãceniô człowieka do jeleżnosców dlô niegò przikrëch. Dôwô sã do wiédzë, że *ùpôdanié* pòd cãżôrã grzéchów je wpisóné w lëdzczé bëcé, równak je nót rozmiôc sobie dawac z tim radë, dwigac sã pò kòżdim ùpôdkù, bò trëwanié w nim znaczi pòddanié sã złim mòcóm. Nen mòtiw je czãsto wëzwëskiwóny w lëteraturze, ale téż w jinëch wëdbach dëchòwi kùlturë.

Przësłowia i frazeòlogizmë zachãcywają do miłoserdzégò, jaczé je rësznym sztôłtã wespółczëcégò. W żëcym mô sã òno pòkazëwac przez maklewné dzejanié, zrzeszoné przede wszëtczim z niesenim pòmòcë. *Kòżdi człowiek mô swòjégò anioła*, ale téż *mòże bëc kòmùs aniołã*. W całoscë wôrt je prosëc Bòga i mòdlëc sã za przëczëną swiãtëch i włôsnégo anioła. Ùkòrunowanim żëcégò w wierze je cerplëwé zjiscywanié Bòsczi wòlë. Dlô fùlniészégò zjiscywaniô ti wòlë człowiekòwi są przëdóny na pòmòc swiãti i aniołowie. Kòżden bë miôł miec swòjégò anioła stróża i swòjégò swiãtégò patrona, temù pierwi mielë starã ò nadôwanié swiéżo ùrodzonym dzecóm swiãtëch mionów. Żelë równak człowiek je z miazdrë złi to i *swiãti Bòże nie pòmòże*.

Za dobré ùczinczi kòżdi dostónie czedës przënôleżną zôpłatã, bò *Pón Bóg niczegò òdłogã nie òstawi*. Bóg je tuwò pòkôzóny jakno dobri gòspòdôrz, chtëren rzetelno òbrôbiô swòjã rolã, równoczasno je to didakticznô wskôza dlô człowieka, chtëren juwerno pòrządno i rzetelno mô dzejac na „swòjim zôgónie”. Pòmòcë ùdzelony jinszim ni mòże żałowac ani tim barżi òdbierac darowónëch rzeczi – *Chto daje i òdbiérô, w piekle sã pòniewiérô*.

Człowiek wiarë mô w se mir, òsoblëwie nen dëchòwi. Je to widzec za sprawą zletczony cëszë w sercu, wszëtkò je na swòjim môlu. Taczi mir je jak dobré snicé na jawie. *Kògò Pón Bóg mô w òbronie, ten nawet na mòrzu nie ùtonie* gôdô doznôwno lëdowé przësłowié, ale *Chto mieczëje, tegò zamieczëją*. Nie je dobrze temù, chto ni mô starë ò dëchòwi ùbëtk – *Chto òd Bòga òdstąpi, temù pùrtk pòmòcë nie pòskąpi*, za to *Człowiek z czëstim sëmienim wëspi sã chòc na kamieniu*. Zôrãką ùbëtkù je np. spik, bò *W spikù człowiek nie grzészi*, za to na jawie *Diôbeł nie spi w kòmòrze, le kùsy kògò mòże*, równak człowiek mòcnégò dëcha ni mùszi sã gò lãkac.

Swiat wôrtnotów Bòsczégò stwòrzeniô ni mòże sã òbéńc bez mòdlëtwë. Mòdlëtwa je òtemkniãcym sã na Bòga, òsoblëwie ta òdmôwiónô pòspòłu – *Czim wiãcy nas, tim wiãcy òjczenasz*. Żelë wiara je głãbòkô – mòdlëtwa je szczërô i dobrô, równak biwô téż i procëmno, co je widzec w zwrotach: *klepac, mòtac pôcérz.* Niedalek òd nich nôleżi pòstawic przësłowié *Chto pôcérz mówi leżąco, tegò Pón Bóg słëchô spiąco*. Òb czas mòdlëtwë je nót pamiãtac ò gwësnëch òbrzészkach: *Pón Bóg dôł człowiekowi kòlana, żebë mógł klëknąc, a rãce, żebë mógł je złożëc, czej sã bãdze mòdlił.* Przed pòkùsą niechaniô mòdlëtwë przestrzégô przësłowié *Bez pôcerza nie chodzë we wérë, bò ce weznie kóńskô szpéra.* Òsoblëwim ôrtã mòdlëtwë je spiéw, bò *Chto spiéwô, dwa razë sã mòdli*. Òglowò mòdlëtwa i cnotlëwé żëcé są wrotama do wiecznégò żëcô, chto tegò nie dotrzimie, mùszi sã rechòwac z prôwdą zamkłą w przësłowim *Òn bë chcôł miec na zemi gwiôzdkòwé gloria, a wiôlgònocné alleluja, a ò zemsczich piątkach òn zabéł* – nie mdze mù szło dobrze.

Chto mô prôwdzëwą wiarã, ten rozmieje przebaczac, zdrzi na jinëch przez prizmã włôsnëch słabòtów (*Kòżdi mô swòjã wesz, co gò grëze; Kòżdi wié, dze gò bót cësnie*). Nawléczenié w tim przëtrôfkù do zgardzonégò robactwa mô za zadanié zmòcnic zadzëwienié nad machtnoscą felów, jaczima je na ògle przëgniotłi człowiek. Przédno dobrónô metafòra *wesz, co gò grëze* je znanką sëmieniégò, jaczé nie dôwô pòkù i nierôz pòtrafi niezle doskacëc (juwernô kùreszce zasada je wëzwëskónô w drëdżim z przësłowiów: sëmienié jakno za wąsczi i cësnący bót). Tedë tak jak sobie człowiek je w sztãdze wëbaczëc prawie wszëtkò (*Na włôsné grzéchë kòżdi je slepi*), miôłbë rozmiôc to téż zrobic wzglãdã jinëch. W całoscë żëcé mô bëc nieòprzestôwnym służenim Bògù i lëdzóm.

Przësłowia i frazeòlogiznë są wôżnym dzélã dëchòwi kùlturë kaszëbsczégò lëdu. Je w nich zamkłi baro bòkadny i cekawi materiał pòkazëjący mëszlenié ò Bògù, człowiekù, swiece i żëcym. Jak scwierdzywô K. Bòrkòwskô: „Proces zaznajemnieniô z wôrtnotama nôlepi dô sã widzec w jãzëkù, chtëren je pierszim nôrzãdzã òbgôdiwaniô jawernotë, régowaniô rzeczi w ni warającëch, przëpisywaniô jim gwësnëch znanków a téż subiektiwnëch òbsądów[17]", a przësłowia i frazeòlogiznë są zachtnym zestôwnym dzélã kòżdégò z jãzëków, kaszëbsczégò téż. „Òd króla Salomona (tj. biblijny *Ksãdżi przëpòwiesców*) przësłowia są mądroscą nôrodu. Òd niepamiãtnëch czasów jich pòùczny charakter wëzwëskiwelë kaznodzejowie i schòlarze. Jedny wspiérelë sã Biblią i pismama teòlogów, drëdżi dokazama klasyków, a słëchińcë jich nôùków pòwtôrzelë ju jakno bezmionowé mòralia, przestrzedżi czë wskôzë, zmieniającë òd czasu do czasu jich sztôłt czë brzëmienié. Zaczãlë tej te mądré mëslë gromadzëc[18]" i tak pòwstôwałë przësłowia. Wiôldżim jich dzélã są prawie przësłowia sparłãczoné z religią (colemało ò smiésznym zabarwienim), chtërne pòkôzóné bëłë wëżi[19].

Pòdczorchniãcym rozmiszlaniów nad òdzdrzadlenim religijnotë Kaszëbów w przësłowiach niech bãdą słowa J. Pòmiérsczi z cytowóny przed sztótã *Przedmòwë* do zbiéru przësłowiów:

„Kaszëbi pòd przëkrëcym wiesołoscë i dokôznotë skriwają swòje prôwdzëwé wseczëca: szczërą wiarã i prôwdzëwą pòbòżnotã. Religiô przechôdô w całé jich żëcé, czegò dokazëją wielné òdwòłania w przësłowiach, np. ò òchëbnikù: *W jedny rãce trzimô różańc, a w drëdżi nóż*, ò chcywcu: *Nawet swiãti mają rãce dosebné*, czë ò nieszczescym: *Bóg doswiôdczô, ale téż pòdaje rãkã*. Zadzëwiającô przëbëcznëch z głãbi lądu pòbòżnosc nadbôłtowégò lëdu mô téż swòje racjonalné wëtłómaczenié. W biôtkach z germanizacją Kòscół katolëcczi mógł bëc slédnym môlã, gdze gôdelë i spiéwelë pò pòlskù, a òdéńdzenié òd wiarë òjców mògło znaczëc zmianã nôrodnoscë, ò czim téż òstrzégało przësłowié: *Chto le sã nôprzód wëzbãdze swòji gwarë, wëzbãdze sã téż wnet swòji wiarë*"[20].

---

[17] K. Borkowska, Świat i język wartości w piosenkach religijnych dla dzieci, [w:] Język. Szkoła. Religia, red. A. Lewińska i M. Chmiel, Pelplin 2010, s. 32.

[18] J. Pomierska, Przësłowie samò sã rodzy w głowie. Przedmowa, Gdańsk 2002, s. 5.

[19] Wszëstczé cytowóné przësłowia są wzãté z nôslédnëch pùblikacjówi: B. Sychta, Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1976; F. Ceynowa, Skôrb kaszëbsko-słowińsczi mòwë, Świecie 1866, wydanie fotooffsetowe MPiMKP, Wejherowo 1985; J. Pomierska, Przësłowie samò sã rodzy w głowie, Gdańsk 2002; J. Treder, Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym, Wejherowo 1989; J. Treder, Kaszubi. Wierzenia i twórczość. Ze słownika Sychty, Gdańsk 2002.

[20] J. Pomierska, op. cit., s. 9.

KASZËBIZNA W KÒSCELE

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Pòdług Regionalnégò Infòrmatora, jaczi do pòłowë 2009 rokù kòżdi miesąc rëchtowôł Janusz Kòwalsczi i ògłôszôł w „Pòmeranii”, leno w dwadzesce dwùch parafiach na Kaszëbach[1] je rôz w miesącu òdprôwiónô mszô swiãtô z liturgią słowa w jãzëkù kaszëbsczim. We Wiôldżi Wsë takô mszô bëła co tidzéń, zôs w czilenôsce jinszich parafiach czile razy w rokù. Czej bëło to drëkòwóné, tej më wiedzelë dosc dobrze, jak sã przedstôwiô prôwdzëwi stón bëcégò kaszëbiznë w Kòscele na Kaszëbach. Kò to tak bë sã zdôwało, że corôz lepi bë miało bëc. Są doch liturgiczné ksãdżi, tej-sej je czëc ò spektakùlarnëch wëdarzeniach kaszëbsczich zrzeszonëch z Kòscołã, przikładowò historiczné pielgrzimczi do Swiãti Zemi czë Rzimù, abò chòcbële òdpùstë w wiôldżich kaszëbsczich sanktuariach w Swiónowie i Swôrzewie. Në ale je jinaczi. Jak leno sedzba Radia Kaszëbë przeniosłô òsta do Rëmi, niechóné òstałë kaszëbsczé msze[2] w Wiôldżi Wsë, pò kaszëbskù sã ju téż nie òdprôwiô na Wigòdze[3], Babich Dołach, Gniewinie, Kòstkòwie i Kòscérznie. Pò przecygù ks. Waldemara Naczka i smiercë ks. Stanisława Dëłôka je wiôldżi jiwer, żebë we Gduńskù i Sopòce ùtrzimóny bél donëchczasny stón. Dzãka pòmòcë ks. dr. Leszka Jażdżewsczégò ze Gduńska Zaspë ùdôwô sã jesz prowadzëc dali kaszëbsczé wespólnotë na Przëmòrzim, Mòrenie i przë kòscele sw. Jana we westrzódkù miasta. Pò kaszëbskù òdprôwiô sã téż w Matarni, dze jesz je wiele mieszkańców, co nôteralno gôdają w rodny mòwie.

Czej przezdrzimë geògrafiã celebracji kaszëbsczich mszów, tej dozdrzimë jednã dëcht czekawą normã. Jaż w dwanôsce (na dwadzesce dwa) przëtrôfkach msze te są rëchtowóné w Trójmiesce, colemało przez wespólnotë, co sã parłãczą kòle nich, dlô jaczich są òne nôpierszim łącznikã. To téż sã dotikô Partu KPZ w Sopòce, jaczi pòwstôł z ùdbë dzejarzów Partu KPZ we Gduńskù w òpiarcym ò nôleżników z Sopòtu mòcënkò wprzëgłëch w rëchtowanié mszów na Przëmòrzim, Gduńskù i Mòrenie, a pòtemù téż w Sopòce. Pòsobné sztërë cykliczné msze rëchtowoné są w nôblëższim òkòlim Trójmiasta, to je w parafiach: Chwaszczëno, Banino, Żukòwò i Prãgòwò. We wszëtczich przëtrôfkach òrganizatorama są dobrze ze sobą zdrëszoné môlowé partë KPZ. W malinkò jinszich môlach òrganizatorama bëlë abò są miłotnicë kaszëbiznë (Wigòda, Strzebielëno) abò ksãża, jaczi robią w tëch parafiach (Gòscëcëno, Wejrowò, Kòscérzna, Przedkòwò), a téż partë KPZ (Kartuzë, Przëwidz). Do te w rozmajitëch parafiach biwają msze z kaszëbską liturgią przë leżnoscë môlowëch ùroczëznów.

---

[1] Są to: Gduńsk (Głòwné Miasto, Matarniô, Mòrena, Òsowô, Przëmòrzé), Gdiniô (Babié Dołë, Czisowô, Òksëwié, Pògòrzé Górné, Strzódmiasto, Wiôldżi Kack), Banino, Gòscëcëno, Kartuzë (na zmianã w dwùch z trzech parafii), Kòleczkòwò, Kòscérzna (na zmianã w dwùch parafiach), Prãgòwò, Przedkòwò, Przëwidz, Sopòt, Wejrowò i Żukòwò.

[2] Termin „mszô kaszëbskô” je leno mëslowim skrócënkã. Pò prôwdze më tu rozmiejemë mszą w pòlsczim jãzëkù i sztëczkama liturgii pò kaszëbskù. Colemało są to: mszalné czëtania, kôzanié i mòdlëtwë wiérnëch, rzadzy Ewanieliô, a czësto mało psalm i Mòdlëtwa Pańskô. W rzôdczich przëtrôfkach, np. w Baninie, pò kaszëbskù są téż czëtóné: Akt pòkùtë, Chwała na wiżawach Bògù, Wëznanié wiarë i Swiãti, swiãti.

[3] W lëpińcu 2012 rokù na Wigòdã przëszedł ze Starogardu nowi wikari, ks. Mirosłôw Wãsersczi znóny rëchli z òdprôwianiô kaszëbsczich mszów w Kòstkòwie. Dôwô to w tim przëtrôfkù jakąs nôdzejã na zmianã na lepszé.

Z tegò pò wiérzkù przezdrzënkù wëchôdô, że felëje całowny strategii rozwiju bëtnoscë kaszëbiznë w Kòscele. Przódë brało to na se Kaszëbskò – Pòmòrsczé Zrzeszenié na przódkù z Òglowim Zarządã. Dzys colemało je to na chrzeptach môlowëch zdrëszënów, jaczé dzejają òd pòczątkù lat 90-tëch ùszłégò wiekù (np. Przëmòrzé, Gduńsk centrum, Mòrena, Wiôldżi Kack), czë w pierszi dekadze XXI wiekù (Òsowô, Matarniô, Czisowô). W dzeło to wprzëgłé są dërch te same òsobë, chtërne znają liturgiczné ksãdżi i rozmieją téż przërëchtowac mòdlëtwë wiérnëch. Przódë nie bëło letkò rëchtowac te msze, bò felowało przënôleżnëch knégów. Terô ni ma tegò jiwru nijak. Kaszëbskô rësznota, przez wiãcy jak półtora wiekù, w ti sprawie dokòna baro wiele. Nôwiãkszé dokazë ùkôzałë sã w òstatny dekadze XX i w pierszi XXI wiekù, chòc pòczątczi dolmaczënków natchnionëch ksãgów na kaszëbsczi bëłë ju w XVI i XVII wiekù.

Są to „Duchowne piesnie” z 1586 rokù przedolmaczoné przez Szimóna Krofeja[4]. Dokôz nen (a téż pòsobné tegò ôrtu wëdôwiznë, m. jin. Michała Pontanusa) ùdokazniwają, że lëtersczi ksãża, co służëlë na Kaszëbach, òdprôwielë w mòwie swòjëch wiérnëch, bez to twòrzëlë zarô spòdlé kaszëbsczégò jãzëka lëteracczégò. Nie bëło jesz tej kaszëbsczi òrtografii, tej zazérelë do terminologii i zôpisënkù pòlsczégò. Mòże bez to miec swiądã, że bëłë to dolmaczënczi na pòlsczi jãzëk. Je w nich równak wiele kaszëbsczich słów. Jich zwãk më mielë leżnosc czëc w przesnôżi, aktorsczi interpretacji Danutë Stenczi òb czas II czëtaniégò nôstarszich tekstów kòscelnëch w Wejrowie, w òbjimie cyklu „Verba sacra” w rokù 2005[5]. Stenka czëta téż wëjimczi „Perikòpów Smôłdzyńsczich” z I pòłowë XVIII wiekù, ò jaczich prof. Jadwiga Zeniukòwô napisa: *Mamy tu do czynienia z początkami procesu, który mógłby doprowadzić do powstania kaszubsko – słowińskiego języka literackiego. Wzięcie za podstawę podlegającego już pewnym normom (także pisanym) i mającego tradycję piśmienniczą polskiego języka literackiego i nasycenie go elementami potocznego języka Kaszubów i Słowińców dałoby z czasem nowy literacki język słowiański, gdyby*

---

[4] *Duchowne Piesnie D. Marcina Luthera y ynszich nabożnich mężów z niemieckiego w slawięsky język wiłożone przez Szymona Krofea, sługę słowa Bożego w Bytowie*, Gdańsk 1586.

[5] *Verba sacra Modlitwy katedr polskich. Biblia Kaszubska, Najstarsze kaszubskie teksty biblijne 1586-1850,* Wejrowò 2005.

proces ten nie został w zarodku zahamowany przez postępującą na Pomorzu akcję germanizacyjną[6].

Zôs pierszé dolmaczënczi na katolëcczim gruńce parłãczą sã bezpòstrzédno ze wzrostã etniczny i nôrodny swiądë w Europie. W tim czasu, nazéwónym „Zymkã lëdów", òbsadzoné są kòrzenié kaszëbsczi rësznotë, jaczi òjcã je Florión Cenôwa. Ju wnenczas òn rzekł, że drżéniã jawernotë i kùlturë Kaszëbów je jãzëk[7], jaczi sztôłtëje zbiérną i òsobistą wëòbrazniã, wëznôczô specyfikã òdbiéru rzeczëwistoscë, definiëje swiat wôrtnotów i dëchòwé żëcé[8].

Cenôwa napisôł wiele tekstów pò kaszëbskù, w tim zrobił dolmaczënczi Mòdlëtwë Pańsczi wëdrëkòwóny w jegò *„Xążeczce dlo Kaszebov"* z 1850 rokù. Przełożił téż „Dzesãc Bòsczich przëkôzaniów". Dzãka badérowaniom prof. Zygmùnda Szultczi më wiémë ò dolmaczënkach jinszich mòdlëtwów. Przëniosłë je nama wëdóné w 2004 rokù „Teksty więzienne" Floriana Cenôwë. Westrzód nich są mòdlëtwë: przed i pò jedzenim, renô i wieczórnô. Wszëtczé są baro pòdobné do tekstów znónëch nama z mòdlëtewnika „Më trzimómë z Bògã", chòc dolmacze negò dokôzu nie znelë tekstów Cenôwë sprzed półtora wiekù. Wôrt je zacytowac chòcle jednã z nich. Je to wieczórnô mòdlëtwa: *Dzëkùjã Tobie, mój Òjcze niebiesczi, przez Jezësa Christusa, twòjéhò ùkòchónéhò Sëna, że të jes mie tehò dnia łaskawie òbronił; ë proszã ce abë jes mie òdpùscył mòje wszëtczé grzéchë, dze jô jem co niesprawiedlëwie zrobił, ë miã ti nocë łaskawie òchronic racził. Bò jô sebie samého, mòje cało ë dëszã ë wszëtczé rzeczë w twòje rãce pòlécajã. Twój swiãti aniół stróż niech je ze mną, abë czart przeklãti ni miôł żódnéhò przëstãpù do mie. Amen.*

Pierszô pòłowa XX wiekù nie przëniosła nick machtnégò na ti niwie. Trzeba leno dozdrzec pòwstanié czile snôżich piesni ò religijny tematice, òsoblëwie Jana Trepczika. Nôpiãkniészô – czãsto dzys spiéwónô w kòscołach – to je piesniô ò wôżnym titule „Òjcze nasz" napisónô wespół z Aleksandrã Labùdą. Pierszi rôz bëła wëdrëkòwónô w spiéwnikù „Kaszëbsczi piesniôk" w rokù 1935. Òbaji przënôlégelë do generacji kaszëbsczich dzejarzów nazéwónëch Zrzeszińcama, jak téż ks. Frãcëszk Grëcza, chtëren zarô pò zakùńczenim wòjnë, na òdpùsce Matczi Bòsczi Séwny 8 séwnika 1945 rokù w Swiónowie prawił pò kaszëbskù kôzanié. Dzãkòwôł Matince za cud wòlnotë, gôdającë: *Błogòsławië mileczno Tatczëznie naji kaszëbsczi lubòtny, błogòsławië najim pòlóm a wòdóm, bë nóm dałë dosc żëwnotë. Błogosławië wsóm a miastóm, bë w nich dobrze sa dzejało, błogosławië najim chëczóm, bë szczeslëwòsc, spòkój w nich jasniałë. Błogosławië nama, najô Panienko, wiérnym swim dzecóm*[9].

---

[6] Zdrzë: tamże.

[7] Tamże, zdrzë téż: ks. prof. Jan Perszon, *Ocena teologiczna lekcjonarza „To je słowò Bòżé" w tłumaczeniu Eugeniusza Gołąbka*, gòdnik 2007.

[8] Ks. prof. Jan Perszon, *Ocena teologiczna lekcjonarza „To je słowò Bòżé" w tłumaczeniu Eugeniusza Gołąbka*, gòdnik 2007.

[9] J. Rompsczi, *Na M. B. Sevną v Svjonovie*, „Chëcz" dodôwk do „Zrzeszë Kaszëbsczi", Nr 2, 13 rujan 1945; E. Prëczkòwsczi, *Królowa Kaszub*, Banino–Sianowo, 2003.

Ks. Grëcza ju tej wiele razy ùżiwôł rodny mòwë we mszë, wiedno równak, czej w kôzanim gôdôł prosto do Kaszëbów. Jãzëkã biblijnëch tekstów bëła jesz dërch pòlaszëzna.

Pò wòjnie Zrzeszińcë bëlë mòcno represjonowóny bez kòmùnysticzny rząd. W chëczach Labùdë zrobilë rewizjã 2 gòdnika 1960 rokù. Trepczika przësłëchiwało UB z browingã na stole[10]. Westrzód zajãtëch rzeczi béł „Memòriôł karna inteligencji i kaszëbsczich pisarzów ò kùlturalnym pòłożënkù Kaszëb", a w nim jeden z pòstulatów, w jaczim Zrzeszińcë domôgają sã, cytëjã: „Dopùszczenié kaszëbsczégò jãzëka w ùczbie religii i w Kòscele"[11]. Ta tam władza te i jinszé pòstulatë widza jakno rewizjonisticzné dzejanié Kaszëbów, co skùńczëło sã wiele przikroscama dlô Zrzeszińców, òsoblëwie Labùdë i Trepczika. Timczasã szesc lat pózni prawie òni razã z ks. Grëczą – wszëtcë trzeji wiôldżi sënowie parafii Narodzeniô Nôswiãtszi Marii Pannë w Swiónowie – napiselë baro piãkné tekstë wëgłoszoné i zaspiéwóné na kòrunacji *Swiónowsczi Matinczi* na Królewą Kaszëb w 1966 rokù. To wëdarzenié jesz dërch nie je do kùńca zbadérowóné i òpisóné, a miało òno wiôldżé znaczenié w dzele wchôdaniô kaszëbiznë do Kòscoła. Tej pòwsta nôbarżi znónô dzys piesniô „Kaszëbskô Królewô" Jana Trepczika. Bëłë recytowóné nowé wiérztë, pò kaszëbskù dzãkòwóné bëło téż biskùpóm. Tak kaszëbsczi jãzëk, ùpichóny przez wszelajaczé władze, w pòspólnoce Kòscoła żił so pòjużno, chòc jegò bëcé w liturgii Kòscoła ògrańcziwało sã do nielëczněch przëtrôfków głoszeniô kôzaniów[12]. Nôpierszą òrãdzą béł felënk przënôleżnëch i przëjãtëch przez Kòscół dolmaczënków biblijnëch tekstów. Na to nót bëło jesz dożdac nastãpnëch dwadzesce i wiãcy lat.

Pierszô mszô w dzélu pò kaszëbskù bëła òdprawionô 20 rujana 1984 rokù na Wigòdze, w dzysdniowim dekanace stãżëcczim. Celebrowôł jã ks. prałat Frãcëszk Grëcza, chtëren sóm dolmacził lekcyjné perikòpë. Ju w 1986 rokù mszã w dzélu pò kaszëbskù òdprawił jinszi syn swiónowsczi parafii, ks. Marian Miotk[13]. Wiôldżé znaczenié miałë tu zôchãcbë czerowóné w tim czasu przez nôwiãkszé autoritetë. Czësto nôwôżniészé bëłë dwie gòscëtwë Òjca Swiãtégò w 1987 i 1999 rokù. Na pierszi Òjc Swiãti wërzekł słowa, jaczé sã stałë pòtemù wskôzą dlô Kaszëbów w wiele dzélach żëcégò: *Drodżi bracyni i sostrë Kaszëbi, strzeżta tëch wôrtnotów i ti spôdkòwiznë, jaczé stanowią ò waju juwernoce*. Ta zôchãcba przëbôczonô i rozszérzwionô òsta na sopòcczim hipòdromie, dze Òjc Swiãti dodôł baro wôżné zdanié ò jãzëkù:

---

[10] Jan Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945-1980*, Warszawa, 1986.

[11] Alicja Paczoska, *Oskarżeni o separatyzm. Działania tajnych służb PRL wobec działaczy kaszubskich w latach 1945-1970,* [w:] „Pamięć i sprawiedliwość", Warszawa 2004.

[12] Kôzania pò kaszëbskù głosył np. ks. Prałat Walãti Dąbrowsczi (1847–1931), wejrowsczi dzekón. Miôł na to ekstra przëzwòlenié Generalnégò Wikariatu w Pelplinie, patrz: Ks. Henryk Mross, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej w latach 1821–1920*, Pelplin 1995. Téż ks. Frãcëszk Grëcza wiele razy głosył kôzania w rodny mòwie, zdrzë: E. Prëczkòwsczi, *Kaszubski Kordecki. Życie i twórczość ks. prał. Franciszka Gruczy*, Banino 2008.

[13] Ks. Marian Miotk, *Swiętim turę starków*, Gdańsk 1991.

Pòzdrôwióm kaszëbsczi lud, òdwiecznëch gòspòdarzów ti pòmòrsczi zemi. Do waji jô przemôwiôł w Gdini w czerwińcu 1987 rokù. Jô pragnã jesz rôz zachãcëc waju, żebë wa dali dozéra swòji jawernotë przez pòdtrzëmiwanié rodzynny łączbë, pògłãbiwanié znajomòscë swòji mòwë i przekazywanié swòji bògati tradicji młodémù pòkòleniu. Trzëmôjta z Bògã wiedno![14]

Kòl kùńca żëcégò ks. prałat Frãcëszk Grëcza wzął sã za dolmaczënk Ewanielii na kaszëbsczi jãzëk, co sã zjiscëło jich wëdanim w 1992 rokù[15]. Pò rokù ùkôzałë sã „Swiętè Pismiona Nowégo Testamentu" w dolmaczënkù Eùgeniusza Gòłąbka. Na skùtk tëch dokazów, 17 lëstopadnika 1993 rokù, metropòlita gdańsczi wëdôł dëszpastersczé wskôzë, w jaczich dôwô zgòdã na ùżiwanié rodny mòwë w biblijnëch czëtaniach i mòdlëtwie wiérnëch. Zachãcywô téż, żebë na mszach swiãtëch, a mët w jinszich nôbòżéństwach dozerac spiéw religijnëch piesni w kaszëbsczim jãzëkù[16]. To wszëtkò miało stolemné znaczenié dlô statusu jãzëka i jegò bëtnoscë we mszë swiãti. Wiôldżim pòkrokã bëło téż wëdanié mòdlëtewnika „Më trzimómë z Bògã" w 1998 rokù[17]. Do drëdżégò wëdôwkù Òjc Swiãti Jón Paweł II dôł swój wpisënk: „Bòże pòmagôj, Jón Paweł II, 3 maj 1999". Z tegò mòdlëtewnika prawie je tekst Mòdlëtwë Pańsczi, chtëren nalôzł sã na tôflë w kòscele Pater Noster w Jeruzalem. W jubileùszowim 2000 rokù pòswiãcył gò gdańsczi metropòlita. Tadeùsz Gòcłowsczi, òb czas pamiãtny pielgrzimczi pół tësąca Kaszëbów do Swiãti Zemi[18]. Sztërë lata pózni Kaszëbi znôwù wërëszëlë, tą razą pòd przédnictwã òrdinariusza pelplińsczégò, ks. Bpa Jana Bernada Szlôdżi, do papieża Jana Pawła II z prosbą ò chùtką beatifikacjã Słëdżi Bòżégò, ks. Bpa Kònstantina Dominika, ò co cągłé mòdłë dérëją dërch na całëch Kaszëbach.

Dwa miesące pò pielgrzimce, z zamëslënkù przédnika KPZ Artura Jabłońsczégò, pòwsta Kòmisjô Kòscelnô Kaszëbskò – Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. To òna doprowadzëła do wëdaniô brëkòwnëch kòscelnëch ksãgów. Są to: „Książeczka do nôbòżéństwa" (Pelplin 2005), spiéwnik kòscelny „Dlô Was Panie" (Gdańsk 2006) i trzecô nôwôżniészô „To je słowò Bòżé". Czëtania mszalné i spiéwë midzëlekcyjné na niedzele i swiãta we wszëtczich czãdach liturgicznégò rokù na kaszëbsczi przełożił Eùgeniusz Gòłąbk" (Gdańsk 2007).

---

[14] Wëdarzenié z 1987 rokù pòdskacëło wikarégò kòscoła MB Różańcowi na gdańsczim Przëmòrzim, ks. Bògùsława Głodowsczégò, żebë zacząc regùlarno comiesãczné msze z kaszëbską liturgią słowa. Pierszô bëła w lëstopadnikù 1987 rokù. Msze te są òdprôwióné do dzys, chòc kaszëbizna ògrańcziwô sã na nich le do òdczëtaniô jedny lekcji pò kaszëbskù. Przez wiele lat òdprôwiôł je ks. Waldemar Naczk, dzys dnia probòszcz parafii Wòcławë na Żuławach.

[15] *4 Ewanjelje. Kaszëbskô Biblëjô*, tłóm. z łacëznë ks. Franciszek Grucza, Poznań, 1992.

[16] Abp dr Tadeusz Gocłowski, Metropolita Gdański, *Wskazania duszpasterskie w sprawie obecności języka kaszubskiego w liturgii i życiu Archidiecezji Gdańskiej*, Gdańsk – Oliwa, dnia 17.11.1993r.

[17] *Më trzimómë z Bògã*, przëłożëlë i przërëchtowelë Eugeniusz Gołąbek i Eugeniusz Pryczkowski, Gduńsk 1998.

[18] *Kaszubi w Ziemi Świętej*, oprac. Artur Jabłoński i Mariusz Szmidka, Gdynia 2000.

W wëgłoszonym referace na ùroczëstì promòcji dokazu, 8 gromicznika 2008 rokù w Żukòwie z ùdzélã arcëbiskùpa Gòcłowsczégò i biskùpa Szlôdżi, gôdóné bëło: *Na ksãga ùdokazniwô całą snôżotã kaszëbsczégò jãzëka. Słowa ne w kòscele przeczëniwają sã do noblilitacji jãzëka, ale téż szlachetnô kaszëbizna pòrësziwô nôbarżi delikatné dzéle lëdzczi pamiãcë i wëòbrazni, przez to pòdgëldzywô do głãbszégò – òsadzonégò w tradicji kaszëbsczi religijnoscë – przeżiwaniô natchnionëch trescy. Wązëchnô je stegna Kaszëbów i kaszëbiznë. Z jedny stronë jãzëk przëmiérô westrzód dzecy i młodzëznë, z drëdżi prawie òni są òbjãti jegò ùczbą w szkòłach. Wiele starszim, co gôdają pò kaszëbskù, dërch je jesz czãżkò wëzwòlëc sã ze stereòtipów, jaczé spichają kaszëbiznã le do chëczi, zôs dlô młodszich stôwô sã òna òznaką regionalny bùsznotë, jaczi równak ni mògą òni ju nôtëralno przekazac nastãpnym pòkòlenióm.*

Lekcjonôrz „To je słowò Bòżé” czësto zamkł tôczel z dolmaczënkã lekcyjnëch dzélëków przez amatorów, chtërny tej-sej robilë to dëcht przed nôbòżéństwã[19]. Nen dokôz béł bëlno òbszacowóny. Je terô ùżiwóny na wszëtczich mszach z kaszëbską liturgią. Dzãka temù lżi je nama przeżëwac Bòżé słowò i lepi je rozmiôc, nawetka jeżlë sóm jãzëk dokazu je ju dlô niechtërnëch mni zrozmiałi. Recenzent ksãdżi ks. prof. Jón Perszón tak to ùjął: *Tekstë z Nowégò Testamentu – wzãté z wëdaniégò z 1993 r. – òstałë w wiele môlach (òsoblëwie przez biblistów diskùtowónëch) – przez dolmacza pòprawioné. Psalmë (dopasowóné do wëdaniégò Lekcjonarza pallotinów) i czëtania ze Stôrégò Testamentu òstałë „przełożoné” w òpiarcym ò tak zwóną Biblëją Tësąclecégò. Wôrt je wiedzec, że wëdónô w 1999 r., a przedolmaczonô przez E. Gòłąbka „Knéga Psalmów”, mô zacwierdzenié Primasa Pòlsczi kard. J. Glempa. Dolmacz kòrzëstôł – w wiãkszim jak doną dzélu – z translatorsczich szëków jinszich przełożënków pòlsczich i cëzëmòwnëch. To wszëtkò sprôwiô, że mómë terô tekst przedolmaczony bëlno i starowno. Do te jesz je òn téż kòmùnikatiwny, bò ùnikô (tipòwëch dlô przełożënkù F. Grëczë) neòlogizmów i czãżkò zrozmiałëch archaizmów. Nacygniãcé do dzysdniowi kaszëbiznë nie jidze dëcht za dalek; zachòwónô òstała widzałota i sakralny charakter Bòżégò Słowa*[20].

---

[19] Są znóné przëtrôfczi czëtaniégò z wëzwëskanim pòlsczégò lekcjonarza. Jô sóm béł swiôdkã taczich dzejaniów. Tak cos leno ùgwësniwô òbòjãtnëch lëdzy, a nôbarżi negatiwnëch pòdług bëtnoscë kaszëbiznë w Kòscele, że kaszëbsczi je gwarą pòlsczégò i że bë ni miôł bëc ùżiwóny w Kòscele.

[20] Ks. prof. Jan Perszon, *Ocena teologiczna lekcjonarza „To je słowò Bòżé” w tłumaczeniu Eugeniusza Gołąbka*, gòdnik 2007.

KÒSCELNÔ KÒMISJÔ KPZ (2004–2007) W PROCESU WCHÔDANIÔ KASZËBIZNË DO LITURGII KÒSCOŁA[1]

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Kòscelnô Kòmisjô Kaszëbskò – Pòmòrsczégò Zrzeszeniô pòwsta 8 stëcznika 2005 rokù na pierszim zéńdzenim Radë Naczelny KPZ w kadencji 2004–07. Ju 27 gromicznika tegò rokù bëło ji pierszé zetkanié. Bëło to w Baninie pò mszë z kaszëbską liturgią słowa, na jaczi kôzanié pò kaszëbskù rzekł ks. Waldemar Naczk, a piesnie kaszëbsczé prowadzył chùr „Chòranka” z Banina. Na tim zéńdzenim béł wëbróny przédnik kòmisji, chtërnym òstôł Eùgeniusz Prëczkòwsczi, a jegò zastãpcą Teréza Hòppe z Gdini.

Kòmisjô pòdsëmòwa wszëtczé donëchczasné dobëca w òbjimie wprowôdzaniô kaszëbsczégò jãzëka do liturgii Kòscoła. Zestawioné òstałë z wnioskama karna ds. kòscelnëch, jaczé dzejało pòd przédnictwã ksãżi doktorów Jana Walkùsza i Jana Perszóna na II Kòngresu Kaszëbsczim w 1992 rokù. Ju tej bëło gôdóné ò pòtrzebie wëdaniô kòscelnégò spiéwnika, lekcjónarza, bédowóné bëłë téż szkòlenia dlô ksãżi. Òb czilenôsce lat dzél z tegò ùdało sã dokònac, jak wëdanié mòdlëtewnika „Më trzimómë z Bògã”. Jinszé ùjãté òstałë w program dzejaniô nowi Kòscelny Kòmisji. Wszëtkò to ùsadzoné bëło w specjalny ùchwale. Bëłë to: *1. Wydanie: a) lekcjonarza „To je słowò Bòżé”, b) zbioru kaszubskich pieśni religijnych, c) zbioru modlitw wiernych, d) wznowienia przekładu Pisma Świętego oraz e) zbioru perykop okolicznościowych na chrzty, śluby, pogrzeby oraz tekstów poświęceń; 2. Powołanie księdza koordynatora (metropolitalnego), który koordynowałby działania księży odprawiających msze z liturgią w języku kaszubskim. Należy zmierzać też do zorganizowania Rady Kapłańskiej w poszczególnych diecezjach: gdańskiej, pelplińskiej i koszalińsko-kołobrzeskiej; 3. Opracowanie terminarza ogólno-regionalnych uroczystości kościelnych o charakterze kaszubskim; 4. Stworzenie dokładnego spisu księży posługujących się językiem kaszubskim; 5. Wydanie broszury z podstawowymi informacjami dotyczącymi odprawiania nabożeństw w języku kaszubskim, która zostanie rozesłana do oddziałów ZKP; 5. Emitowanie w każdą niedzielę mszy z kaszubską liturgią w Radio Kaszëbë; 6. Informowanie o terminach nabożeństw w języku kaszubskim na stronach internetowych oraz w prasie katolickiej.*

---

[1] Referat je òpiarti ò protokòłë i pismiona Kòscelny Kòmisji z lat 2004-10, jaczé są w zbiorach aùtora.

Do te kòmisjô zwróca sã do lektorów, żebë mielë wiôlgą starã przë przekôzywanim natchnionëch tekstów, tak òd stronë interpretacji, jak i bëlnotë jãzëkòwi. Zachãcywa téż òrganistów, żebë sygelë do corôz bògatszich zbiérków kaszëbsczi piesni religijny i wëzwëskiwelë je òb czas nôbòżéństwów.

Dëcht òd pòczątkù wôżnô w dzejanim bëła wespółrobòta z mediama. Z wiôlgą starą rëchtowóné bëłë kòmùnikatë i artikle, a téż wielné lëstë òsoblëwie do ksãżi – Kaszëbów. Dzãka temù te wszëtczé wiadła flot nëkałë do zainteresowónëch, chtërny brelë z tegò dlô se w regionalnym dzejanim. Chùtuszkò téż przëszłë głosë aprobatë, deklaracje wespółdzejaniô i bédënczi pòspólny robòtë. Òsoblëwie czekawi lëst nadeszedł z Czãstochòwë òd służącégò tam kaszëbsczégò ksãdza, Grégòra Ruchniewicza. Je w nim pòrëszony baro wôżny problem, temù wôrt przëtoczëc wëjimczi lëstu: *[…] Czëtôł jem pierszé ùstawë kòmisji – wedle mie to je dobri czerënk. Jedurnô sprawa, chtërną jô bë jesz dodôł to je rozwicé kaszëbsczi swiądë ù ksãdzów. Wëdôwô mie sã, że pòdczas, czedë swiecczi ju przënômni òd pôrã lat wzãlë so do serca kaszëbiznã (i nié blós kaszëbsczi jãzëk), abò mówiącë jesz mòcni – wzãlë do serca słowa Òjca Swiãtégò z 1987 ë 1999 r., ù ksãdzów to je wcyg jesz baro dalek! […] Le żlë w religii, w przekôzywanim Słowa Bòżégò, w katecheze, w mòdlëtwach… nie mdze kaszëbiznë, to nie mdze téż wiãkszi chãcë, żebë jãzëka ùżëwac w kòscele i w codniowim żëcym, a czëcô bùchë z bëcô Kaszëbą nie mdze na ògle! A tegò znôw bez ksãdzów nie ùdô sã zrobic! Dlôte jô bë dodôł pòstulat ùczbë kaszëbsczégò jãzëka ë historii w seminariach: we Gduńskù, Pelplinie, Słëpskù (dobrze bëłobë téż w Torniu). Mòżna na przikłôd dac do czëtaniô chòcle L. Bądkòwsczégò „Odwróconą kotwicę”. Wôżné: kriterium ni mòże bëc ilosc lëdzy gôdającëch pò kaszëbskù w diecezji, le stara ò zbiérną (!) spôdkòwiznã Kaszëbów ë Pòlôchów (przënômni òd czasów Mestwina II ë Władisława Łokietka) – ò Kaszëbiznã! Pòlskòsc je wôrtnotą dlô Kaszëbów! Dlôte, òbrotno, Kaszëbizna ni mòże bëc blós sprawą Kaszëbów – żëjemë w jednym kraju, ë kaszëbizna mùszi bëc widzónô jakno skôrb wszëtczich! […]*

Nôpierszim założenim kòmisji bëło pòdskôcanié jak nôwiãcy ksãżi i swiecczich zaczekawionëch rozwijã ùczbë kaszëbsczégò jãzëka do rëchtowaniô nôbòżéństwów w dzélu abò czësto pò kaszëbskù (np. Krziżewô Droga, różańc, lëtanie). Trzeba bëło ùszëkòwac dlô nich nôlepszé warënczi, òsoblëwie przënôleżné liturgiczné tekstë. Przëszła tej ùdba, żebë nôpierwi wëkònac pkt. 5 ùchwałë, to je wëdac hëft ze spòdlecznyma wiadłama pòtrzébnyma przë òdprôwianim nôbòżéństwów pò kaszëbskù. Do robòtë – òkróm przédnika karna – bëlë wprzëgłi téż ksãża: ks. prof. Jón Perszón, ks. prałat Bògùsłôw Głodowsczi i ks. dr Leszk Jażdżewsczi. Ksążeczka je òpiartô ò mòdlëtewnik „Më trzimómë z Bògã”, a téż na wielelatnëch doswiôdczeniach wëcygnionëch z rëchtowaniô mszów z kaszëbską liturgią słowa. Karno spòrządzëło téż zestôwk ksãżi Kaszëbów, co gôdają pò kaszëbskù (to je téż pierszi pùnkt ùstawë). Ten zestôwk ùjãti je w ksążeczce mët. Òstateczny sztôłt hëftu przëjãti béł na II zéńdzenim karna 7 rujana w Mòstach w gminie Kòsôkòwò. Całowny nakłôd ksążeczczi wëniósł 10000 egz. (dzesãc tësący!). Wnet wszëtczé sã rozeszłë. Pòdług zamëslënkù ksążeczczi miałë przede wszëtczim trafic do òrganizatorów mszów, to je partów KPZ. Szkòda, ale wiele z partów nijak to nie òbchòdzëło. W całoscë do partów szło mni jak 5000 egz., z tegò wiele tam, dze taczé msze ju rëchli bëłë robioné. Tam, pòdług wskôzów kòmisji, wiérny kòrzëstają z nich i są aktiwny òb czas liturgii. Wiele razy są to téż nié-Kaszëbi. W sprawòzdanim za 2007 rok stoji m. jin.: *Książeczka winna być rozkładana przed mszą na ławkach. W tych oddziałach, gdzie tak się dzieje, uczestnicy mszy czynnie uczestniczą w stałych fragmentach liturgii.*[2]

Ksążeczczi ne są wëzwëskiwóné òb czas òpłatkòwëch zéndzeniów i kòle jinszich kòscelnëch wëdarzeniów, a téż w domôcëch mòdłach. Nôwôżniészim skùtkã bëło wspòmòżenié – a nawetka tej-sej dwigniãcé lëczbë – comiesãcznëch mszów kaszëbsczich. W tim prawie czasu nastãpné parafie zaczãłë co miesąc òdprawiac msze w dzélu pò kaszëbskù z wëzwëskiwanim „Ksążeczczi do nôbòżéństwa”. Bëłë to: Lëzëno, Kartuzë, Prãgòwò, Kòsôkòwò, Wiôlgô Wies, Pierwòszëno, Rewa, Réda, Gdiniô – Òksëwié, Gdiniô – Pògórzé Górné, Swiónowò, Lëpùsz (òdnowienié), Gduńsk – Matarnia, Przëwidz. Do ne samégò rëchtowałë sã téż parafie w Gòrãczënie i czile jinszich môlach. Parafie, co rëchli ju rëchtowałë kaszëbsczé msze, zaczãłë z nich kòrzëstac mët. Bëłë to: Banino, Gduńsk (Strzódmiasto, Przëmòrzé, Òsowô i Piecczi – Mëgòwò), Gdiniô Babié – Dołë, Czisowô i Wiôldżi Kack), Kòscérzna, Miastkò, Rëmiô, Przedkòwò, Sopòt, Wejrowò, Wigòda i Żukòwò.

Dëcht nôwiãkszô stara bëła kòle rëchtowaniô i nôleżnégò ùtrzëmaniô mszów z kaszëbską liturgią słowa w Wiôldżi Wsë, chtërne transmitowóné bëłë przez Radio Kaszëbë. Temù pòswiãconé bëło III plenarné zéńdzenié kòmisji, jaczé bëło prawie w Wiôldżi Wsë, 5 strëmiannika 2006 rokù. Kòmisjô ùszëkòwa plan dzejaniô kòle mszów, przërëchtowa lëstã celebransów. Òdbëło sã téż wiele gôdków z ksãdzama – Kaszëbama. Czile razy bëłë téż zéńdzenia z arcëbiskùpã Gòcłowsczim, chtëren zachãcywôł ksãżi, żebë wprzëglë sã w dzeło radiowëch celebracji. Kùńc kùńców sã ùdało nalezc zacht karno ksãżi, chtërny jezdzëlë do Wiôldżi Wsë i òdprôwielë w rodny mòwie. Jedny (np. ks. Mirosłôw Bùżón, ks. Daniel Knapińsczi, ks. Grégòr Ruchniewicz, ks. Tomôsz Dunst, ks. Wòjcech Klawikòwsczi) robilë to pierszi rôz. Nót je dodac ò wiôldżim zaangażowanim dwùch nôleżników Kòmisji, Zygmùnta Òrzła i Dariusza Majkòwsczégò, chtërny dbelë ò sprawny i przënôleżny wëzdrzatk cotidzeniowëch mszów na żëwò nadôwónëch przez Radio Kaszëbë. Ten dobri cząd dérowôł do 2009 rokù. Tej, skòrno le radio przecygnãło z Wiôldżi Wsë do Rëmi i pòwsta telewizjô CSB, niechóné òstało nadôwanié, a z tim wëgasł spòlëznowi chwat i czësto znikwioné òstałë ne msze.

---

[2] Prôwda je takô, że kaszëbsczi dzejarze nawetka słabò znają „Òjcze nasz” w rodny mòwie. Widzec to bëło dobrze na mszë 1 gòdnika 2007 rokù, chtërna bëła przed XVII Zjazdã Delegatów KPZ. Tej głównym celebransã béł ks. abp. Tadeùsz Gòcłowsczi. Ò ti sytuacji czëtómë hewò tak: *Symptomatyczna była sytuacja w czasie ostatniej mszy zjazdowej w katedrze oliwskiej w grudniu ub.r., kiedy główny celebrans uroczystości sugestywnie zachęcił do odmówienia Modlitwy Pańskiej w rodnej mowie. Niestety, wielu działaczy nie znało na pamięć tekstu. Aczkolwiek trzeba stwierdzić, że w porównaniu z początkiem lat 90-tych ub.w. postęp jest znaczący.* Zdrzë: *Norbertańska siła Kaszub*, red. Andrzej Groth, Eugeniusz Pryczkowski, Banino 2011.

Kòscelnô Kòmisjô bëła téż pierszim òrganizatorã wôżnëch nôbòżéństwów zrzeszonëch z dzejanim KPZ, przikładowò mszë swiãti z ùdzélã arcëbiskùpa Tadeùsza Gòcłowsczégò i biskùpa Jana Bernada Szladżi ròzpòczinający Kaszëbsczi Rok. Bëła òna 14 stëcznika 2006 rokù. Robioné bëło téż kòle rozszérzwieniô filmù „Jezës" pò kaszëbskù. Wespół z Rësznotą Nowégò Żëcô zrëchtowóny béł dolmaczënk na kaszëbsczi wiôldżégò dokazu Josha McDowella „Wiãcy jak cesla". Przedolmacził to nôleżnik kòmisji Zbigniew Jankòwsczi. Ksążka sã ùkôza w 2006 rokù. Zôs pòd òkã wiceprzédniczczi kòmisji, Terézë Hòppe, prowadzonô bëła tak zwónô nowenna w intencji chùtczi beatifikacji Bòżégò Słëdżi Bpa Kònstantina Dominika. Miesąc w miesąc bëła mszô swiãtô rëchtowónô przez jinszi part KPZ.

Òsoblëwim zwëskã przërôczeniô ksãżi do òdprôwianiô mszów z kaszëbską liturgią bëła jich kaszëbskô ùczba i cągłé dwiganié sã lëczbë celebransów. Wiele z nich – na wniosk kòmisji – dostało specjalné diplomë i pòdzãczi 13 stëcznika 2007 rokù, na òpłatkòwim zéndzenim KPZ. Przed zéńdzenim bëła ùroczëstô mszô swiãtô zrëchtowónô pòd czerënkã kòmisji. Lekcje òdczëtelë młodi Kaszëbi, òfiarné darë złożëłë Klubë KPZ, westrzód darów béł nastãpny dokôz zdzejóny bez Kòscelną Kòmisjã, to je spiéwnik „Dlô Was Panie".

Szëkòwanié spiéwnika bëło wiôldżim zadanim. Nen projekt béł robiony pòd mańtlã Òglowégò Zarządu KPZ, na co ùdostôł òn dëtczi z minysterstwa. Òbrobienim ksążczi zajął sã przédnik kòmisji, a téż autor wiele kòscelnëch piesni. Wespódzejelë z nim nôleżnicë kòmisji: ks. prof. Jón Perszón. Tomôsz Fópka, Eùgeniusz Gòłąbk, a do te jesz spòza tegò karna: ks. prof. Jón Walkùsz, prof. Róman Grëcza, Jerzi Stachùrsczi i Witosława Frankòwskô, në i téż wiele autorów słów i mùzyczi do kòscelnëch piesni ùjãtëch w zbiérkù. Razã je tëch piesni 120, a do te jesz dodôwk z pòpùlarnyma spiéwama ò pielgrzimkòwim charakterze. Baro wôżné są słowa gdańsczégò metropòlitë we wstãpie do spiéwnika, chtërne dobrze òddôwają dzysdniowé – dërch jesz czãżczé – pòłożenié kaszëbsczégò jãzëka. Cytëjã: *Bogactwo naszej kultury jest wartością, którą trzeba chronić, Istnieje pewna tendencja, by tę religijność traktować, jako zabytek kulturowy. Ona nim jest, bo należy do skarbu narodowego. Ale religijność, jej elementy składowe – to nie historia. To codzienność. To życie człowieka. Co więcej jest ona jedną z istotnych cech tego życia zatopionego w Bogu. Kultura kaszubska napotyka na dodatkowe trudności. Ona zmagała się przez wieki z próbą eliminacji przez wrogów i to w różnych okresach naszej historii. Ale dodatkowa trudność polega i na tym, że niekiedy łączy się ją z jakimś folklorem, spychając ją do rodzinnych tradycji, prywatnego życia. Temu trzeba się przeciwstawić.*[3]

---

[3] *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, przërëchtowôł Eugeniusz Pryczkowski, Gdańsk 2006.

Pierszi pùbliczny pòkôzk spiéwnika béł prawie na nym òpłôtkòwim zéńdzenim, 13 stëcznika 2007 rokù. Wiãkszi dzél nakładu béł sczerowóny do partów KPZ. Ùkôzanié sã dokazu bëło nôpierszim tématã Wòjewódzczi Kònferencji Szkólnëch – Regionalistów, chtërna bëła 24 gromicznika 2007 rokù w Żukòwie. Referatë wëgłosëlë recenzencë knédżi, profesorowie: ks. Jón Perszón i Róman Grëcza. Głosë przërëchtowelë téż ùżëtkòwnicë spiéwnika, szkólny kaszëbsczégò jãzëka i katézmùsu: Bògùsława Gòłąbk (Chwaszczëno), Lucyna Sorn (Mòstë), Ewa Kòwnackô (Wiôlgô Wies), Maria Mach (Kòscérzna) i ks. dr Leszk Jażdżewsczi (Wejrowò).[4]

Pòsobné, V Planarné Zéńdzenié Kòmisji, bëło 6 maja 2007 rokù w Swôrzewie. Na nim òbgôdóné bëło fejrowanié XX roczëznë papiesczi mszë na gduńsczi Zaspie. Gòscã kòmisji béł ks. prof. Janusz Jasewicz z Òliwsczégò Seminarium Dëchòwnégò i przédnik KPZ, Artur Jabłońsczi. Na nym zéńdzenim zdecydowóné òstało, że òrganizacjô całô włączi sã w òbchòdë. Ùstaloné bëło, że Mariusz Szmëdka, chtëren dôwôł darënk Janowi Pawłowi II, téż bãdze skłôdôł dôr KPZ na rãce sekretérë Stanu Apòsztolsczi Stolëcë, kardinała Tarcisio Bertone – pierszégò celebransa ùroczëznë. Téż bëło ùdbóné, że wëstąpią sparłãczoné chùrë kaszëbsczé. Wszëtkò to zacwierdzëło zéńdzenié Òglowégò Zarządu KPZ. Ùroczëzna bëła 16 czerwińca. Kaszëbi férowelë sã na ni baro piãkno. Achtnął to gduńsczi metropòlita i prezydent Gduńska, chtërny wrãczëlë dzãkòwné medale dwùm kaszëbsczim dzejarzóm (Jabłońsczi, Prëczkòwsczi).

Jednym z tématów piątégò zéńdzeniô kòmisji bëło téż rozeznanié, jak dalek je zaszłô robòta kòle dolmaczënkù i wëdaniô liturgicznégò lekcjónarza „To je słowò Bòżé”. Dolmacził gò Eùgeniusz Gòłąbk. Teòlogicznym recenzentã òstôł ks. prof. Jón Perszón. Pò zebranim pòtrzébnégò materiału bëło pòsobné zéńdzenié przédnika kòmisji z ks. arcëbiskùpã i ks. infùłatã Wiesławã Laùerã. Brzadã nëch wszëtczich dzejaniów bëło – tak jak i przódë – ùdostanié imprimatur na wëdanié dokazu, jaczi ùkôzôł sã pòd kùńc 2007 rokù. We wstãpie ks. abp Gòcłowsczi napisôł: *Korzystano dotychczas z różnych czytań Pisma Świętego w czasie Mszy świętych. Obecnie wydanie Czytań usprawni sprawowanie liturgii i pogłębi naszą więź ze Słowem Bożym.* Na nen sóm ôrt wëpòwiedzôł sã ks. bp Jón Bernat Szlaga na ùroczëstë promòcji dokazu 8 gromicznika 2008 rokù w Żukòwie. No wëdarzenié bëło ùznóné przez hierarchów za historiczné dlô Kaszëb, nôbarżi żlë chòdzy ò żëcé kaszëbiznë w Kòscele. Zôs przedstôwca spòlëznë regionu rzekł tak: *Chcemë më, mieszkańcë ti zemi, wërazëc pòspólną redosc z jegò ùkôzaniô sã, a za jegò sprawą chcemë wielbic Bòga w rodny mòwie. Mòwie, chtërna je dlô Kaszëbów nôpierszą wôrtoscą. Tą wôrtoscą, jakô òbjimô całé bògactwò kùlturowé tegò lëdu, jakô pòrësziwô nôdelikatniészé strënë naszégò bëcô, naszi kaszëbsczi tożsamòscë, chtërna doch òd wiedna sparłãczonô bëła i je z głãbòką wiarą chrzescëjańską. Niech tej przez to kaszëbsczé słowò mdze nama jesz blëżi do Bòga, na całëch Kaszëbach, téż tam, dze nasza ùmiłowónô rodnô mòwa cëchnie.*

---

[4] Referatë są ùjãté w: *Norbertańska siła Kaszub*, red. Andrzej Groth, Eugeniusz Pryczkowski, Banino 2011.

Ale i tam lëdze wiedzą ò swòji kaszëbskòscë i na ji wspòmnienié, Bóg stôwô sã jima blëższi. Niech tej to kaszëbsczé słowò Bòżé jidze dalek i szerok, niech rozséwô dobré zôrno, pòcząwszë òd tegò ùroczëstégò nôbòżéństwa z ùdzélã Bòżich pasturzów kaszëbsczi krôjnë [...].

Ùkôzanié sã lekcjónarza „To je słowò Bòżé” bëło ùkòrunowanim dzejaniégò Kòscelny Kòmisji (2004–07). To je nôwôżniészô knéga mùszebnô przë òdprôwianim mszów pò kaszëbskù. Razã z dwùma rëchlészima dôwô òna całowną mòżnosc do òdprôwianiô nôbòżéństwów. Do ne wszëtczégò felëje le jesz „Knédżi Mòdlëtwów Wiérnëch”. Robòta nad nią szła w jedny rédze. Je ju òd czile lat parôt do drëkù. Ji wëdanié bëło òstawioné ju pòsobny kadencji władzów KPZ (2007–10). W ti kadencji téż zawiąza sã Kòscelnô Kòmisjô. Bëłë nawetka dwa zéńdzenia w Swiónowie pò Kaszëbsczi Drodze Krziżewi i w Baninie, na jaczich manowelë ò zazychrowanié dëtków na wëdanié knédżi mòdlëtwów. Tej równak Kaszëbskò – Pòmòrsczim Zrzeszenim rządzëlë ju prakticzno nowi i młodszi dzejarze, chtërny stôwelë sã barżi aktiwny w jinszich dzélach regionalnégò dzejaniô. W ti tu kadencji (2010–13) Kòmisjô Kòscelnô ju nie pòwstała.

Dzysdniowi stón bëtnoscë kaszëbsczégò jãzëka w liturgii Kòscoła ni mòże redowac. W leno kòl dwadzesce parafiach są co miesąc kaszëbsczé msze, a w wiele jinszich rëchtowóné są przë jaczi leżnoscë. Jich jakòsc – żlë chòdzy ò rodną mòwã – je téż baro rozmajitô. Przënôlégô cygnąc do wësztôłceniô zwiarti linii KPZ w sprawie rozwiju bëcégò kaszëbsczi mòwë w Kòscele. W tim célu nôleżi wznowic dzejanié Kòscelny Kòmisji[5], dokùńczëc wëdanié Knédżi Mòdlëtwów Wiérnëch, a mòże téż ksãgów z leżnoscowima czëtaniama na chrztë, zdënczi i pògrzebë. Do te miałëbë bëc wznowioné transmisje mszów swiãtëch, jaczé – przë wspòmòżce rësznégò partu KPZ w Rëmi – mògą bëc wzorowò rëchtowoné w tim miesce. Je téż trzeba szkòleniów dlô ksãżi i òrganistów. Bëtnosc kaszëbiznë w Kòscele mô stolemné znaczenié dwigającé naszã mòwã, ale téż pòdskôcającé do głãbszégò przeżiwaniô religijnëch tresców. Temù Kòscół – òkróm szkòłë – je dërch jedną z nôwôżniészich sztëców zachòwaniô i rozwiju rodny mòwë.

---

[5] Czile niedzél pò wëgłoszenim referatu w Wieżëcë zazwònia do mie Teresa Hoppe z Gdini i rzekła, że je przédniczką nowò zawiązóny Kòmisji Kòscelny. Dôwô to nôdzejã, że mòże cos na nowò mdze sã lepi dzejało w tëch sprawach.

RELIGIJNOSC KASZËBÓW W LËDOWIM KÙŃSZCE

Karolëna Serkòwskô

Człowiek òkróm pòsôdaniégò przedmiotów kònieczněch do żëcô, òdczuwô brëkòwnotã doznôwaniégò dëchòwëch i szëkòwnëch wrażeniów. Tak jak terô, tak i przódë lëdze szukelë môlów religijnégò kùltu, a téż lubilë òtaczac sã snôżima wërobama, tej zaczãlë je wëtwarzac. W ten spòsób narodzył sã lëdowi kùńszt, dzãka chtërnémù artiscë amatorzë bez plasticznégò wësztôłceniô zaczãlë wërażac swòje ùsôdzkòwé inspiracje.

Wôrt w tim placu przeanalizowac pòchwôt „lëdowi kùńszt”. Aleksander Jackòwsczi je dbë, że brak warsztatu prowadzëc mòże do szukaniégò nowëch rozwiązaniów. *Prawie w tim môlu parłãczi sã geniusz artistë z originalnoscą lëdowégò ùtwórcë*[1]. Ùsôdzca twòrzi swiądno, a dokôzca *nawetka nie domësliwô sã, że je òdkriwcą*[2]. Ni mô òn wiédzë brëkòwny do wërażeniégò sebie za pòmòcą kùńsztu, le mô szëk, chtëren wëpłiwô z jegò bëna. Lëdowòsc òznaczac w tim przëpôdkù mòże, że dokôz wërôbióny je z mëslą ò chłopsczim òdbiércë abò téż że dóny wërób òdznôczô sã fòrmą charakteristiczną dlô lëdowégò stilu. Tej znanką wëmienionëch zjawisczców bëłobë malarstwò namienioné dlô lëdu, a téż dzysdniowé malarstwò czerowóné do jegò miejscich òdbiérców[3]. Z tak rozmiónégò òkreslenia lëdowòscë mòże wëcygnąc wniosk, że je òna pònadczasowô, jiny stôwô sã blós ji cél i namienienié. Wanda Szkùlmòwskô zaùwôżô, że razã z przejinaczeniama òbiektiwnëch warënków żëcô chłopsczi spòlëznë, zmieniwac zaczãła sã całô lëdowô kùltura, a lëdowi kùńszt przestôł pełnic ju swòjã donëchczasną rolã. *Jeżlë w wiôldżim ùproszczenim mòże pòwiedzec za Józefã Grabòwsczim, że przez całé wieczi twòrzonô bëła „przez lud i dlô lëdu”, zaspòkôjała esteticzné pòtrzebë wiejsczi spòlëznë, a téż wërôżała ji pòzdrzatczi i ùrobną ekspresjã – to pózni, czej zmieniło sã spòdlé, z chtërnégò w zwëczajny spòsób wërôstała, zmienił sã téż ji charakter i fùnkcjô*[4]. Rãczné lëdowé dokazë nie bëłë ju twòrzoné blós dlô swòjégò, wiejscégò òtoczeniô, le téż dlô lëdzy mieszkającëch w gardach, zamôwiającëch dokazë do mùzeów, kòlekcjonérów, na jôrmarczi, kònkùrsë, kermasze, festinë, to znaczi téż na przedôż.

---

[1] A. Jackowski, *Obrazy ludowe, Folk Painting in Poland, Volksmalerei in Polen*, Wydawnictwo Krupski i S-ka, Lublin, s. 6.

[2] *Ibidem*.

[3] Òb. *ibidem*, s. 10.

[4] W. Szkulmowska, *Słowo wstępne*, [w:] *Sztuka ludowa Kaszubów. Przeszłość i teraźniejszość*, pod red. W. Szkulmowskiej, Kujawsko-Pomorskie Towarzystwo Kulturalne, Bydgoszcz 1995, s. 8.

Lëdowi kùńszt òbjimôł artisticzny, a téż ùżëtkòwi dzél lëdowi materialny kùlturë. Zawiérôł sã w dwùch rówiznach, to je w przedstôwiającym kùńszce i przëstrojiwanim[5]. Przedstôwiający kùńszt òdwòłiwôł sã do religijnoscë, gdze pòkazywóné bëłë przédno wizerënczi Bòga, Matczi Bòsczi, a téż swiãtëch patronów. *Przedstôwiający kùńszt zajimô w pòlsczi lëdowi tradicji wôżny plac z pòzdrzatkù na artisticzné wôrtnoscë, a czãsto przede wszëtczim na zamkłé w nim trescë. Dokazë dôwnégò lëdowégò kùńsztu (…) pełniłë przédno kùltowé fùnkcje, bëłë zortã pòstrzédnictwa midzë człowiekã a Bògã, Matką Bòską, swiãtima patronama*[6]. Przëstrojiwny kùńszt miôł za to dawac esteticzné doznania.

Lëdowi kùńszt òczarziwô swòją prostotą i apartnoscą. Na Kaszëbach reprezentowóny je przez wiele òbrëmiów. Wëmienic mòże tu malarstwò na szkle i lëdowé drzewòritë, żłobiznã w drewnie, òbrzãdowé rekwizytë, lëdowé mùzyczné instrumentë, tkactwò, kaszëbsczi òbleczënk, wësziwk, malarsczé òzdôbianié méblów, lëdową ceramikã, lëdowé bùrsztiniarstwò, plecónkarstwò, wërobë z rogù, lëdowé artisticzné kòwalstwò, zabôwczi[7].

Jednym z òbrëmiów lëdowégò kùńsztu Kaszëbów, chtëren parłãczi sã z jich religijnoscą je wësziwk, z pòczątkù wëzwëskiwóny blós do ùpiãksziwaniô ruchnów. Badérowie (…) pòdôwają, że *w dzewiãtnôscewiecznym òbleczënkù Kaszëbów jedinym wësziwónym elementã bél pòswiãtny białgłowsczi czepk zwóny „złotnicą”*[8]. Dopiérze pózni miôł nastąpic zwëk òzdôbianiégò farwnyma nitkama jinszich dzélów przëòdzéwkù. Docygô sã, że czepce wëkònywóné bëłë w klôsztorach norbertanków w Żukòwie i benediktinków w Żarnówcu. Swiôdczëc ò tim mògą dowòdë na to, że dlô dzewùsów bëła tam prowadzonô ùczba szëcô, tej pewno téż wësziwaniégò. Òkróm tegò mùstrë wëszëté na czepkach przëbôcziwają te, chtërne są na liturgicznëch paramentach. I to prawie w tim òbjimie wësziwk parłãcził sã z religią Kaszëbów nômòcni. Bò hewò z reglë wëkònywóny bél na swieccé brëkòwnotë i zawiérôł colemało kwiatowé wzorë, le miôł téż swój plac w kòscołach i kaplëcach, zdobiącë wôłtôrz, nakrëca na czelëch czë liturgiczné ruchna abò téż fanë.

Wësziwkã zajimałë sã i sostrë zôkònné i mëmczi, chtërne pòsobicą ùczëłë gò swòjich dzecy. Białczi przekazywałë nawetka pòcechóm swòje nacéchòwóné mùstrë. Równak wëdarzenia II swiatowi wòjnë sprawiłë zahamòwanié rozwiju ti specjalnoscë. Dôwni wërôbióné bëłë téż makatë na scanã, chtërne wiészóné nad łóżkã z wëszëtim wëzdrzatkã Anioła Stróża, chrónic miałë domôcëch przed nieszczescym.

---

[5] Òb. A. Mironiuk Nikolska, *Ocalić od zapomnienia. Polska sztuka ludowa*, Sport i Turystyka – MUZA SA, Warszawa 2012, s. 8.

[6] *Ibidem*.

[7] Pòdzél pòdług aùtorów ksążczi *Sztuka ludowa Kaszubów…*, *idem*.

[8] W. Szkulmowska, *Haft*, [w:] *ibidem*, s. 141.

Òsoblëwim zortã hafcarsczégò ùtwórstwa zajmòwała sã Zofia Fòrmela (1936–1991), chtërna (…) wëkònywała religijné òbrazë, a w spòdlim dôwała kwiatowé wzorë[9].

Pòdôwô sã, że nôstarszim, a téż nômòcni rozwiniãtim òbrëmim lëdowégò kùńsztu je żłobizna[10]. Sakralnô tematika baro dłëgò miała w ni wiãkszi dzél. Lëdowô żłobizna ùpiãksziwała pòlëce dodomów i swiãtniców. Aleksander Błachòwsczi wëprzédnił trzë ôrtë lëdowi żłobiznë w drewnie. Są nima *kòscelné procesyjné krziże i krucyfiksë wiészóné nad swiãconą wòdą w krëchce kòl weńdzeniô do nawë, krziże, kòldomòwé i kòldrożné kaplëczczi, „swiãté nórtczi” abò domòwé wôłtôrzëczi w chłopsczich jizbach, a téż pùpkòwé szopczi*[11]. Pòczątczi lëdowi żłobiznë zrzeszoné z kùltã etnograf przëpisywô zwëkòwi stôwianiégò krziżów i kòldrożnëch kaplëczków, chtërne znóné bëłë ju ze strzédnowieczégò. W taczich kaplëczkach stôwielë colemało figùrczi Christusa, Matczi Bòsczi i swiãtëch. Ùpamiãtniwałë òne niejeden rôz wôżné wëdarzenia z żëcô dóny familii, a téż zagwësniwałë nad nią òpiekã. W pózniészim czasu lëdowi dokôzcë zaczãlë żłobic téż jasełkòwé figùrczi, chtërne móntowóné bëłë pózni w gòdowëch szopkach.

W tradicyjnëch, kaszëbsczich chëczach do tegò czasu òbaczëc mòże wëkònóné z drewna, lëdowé figùrczi swiãtëch i patronów. W kòscołach, òkróm figùrków Matczi Bòżi, Christusa, swiãtëch czë płaskòżłobiznów, przedstôwiającëch midzë jinyma religijné scenczi, są téż drewniane stacje Drodżi Krziżewi. Dôwni żłobizna bëła na Kaszëbach blós malowónô różnofarwnyma farbama, dzys dnia lëdowi ùsôdzcë téż jã bejcëją.

Malarstwò na szkle ò tëli wëprzédniwô sã spòmidzë jinszich fòrmów lëdowégò kùńsztu, że twòrzoné bëło przédno z pòtrzebë strojeniô domôctwów, le òbjimało blós sakralné elementë. Historiô malarstwa na szkle parłãczi sã z rozkòscérzonym w drëdżi pòłowie XVII wiekù kùltã òbrazów, a téż swiãtëch môlów. W tim czasu rozwijôł sã téż zwëk pielgrzimòwaniô, chtëren apartné znaczenié miôł przédno na wsach[12]. Malarstwò na szkle tim różni sã òd jinëch techników malowaniô, że miast na jiné twòrzëwò, òlejowé farbë nakłôdô sã na szklaną platã. Spòsób wëkònywaniô òbrazu je procëmny òd tradicyjnëch metodów. Nôleżi nakładac farbë na bënowi wiéchrzëznie rutë, zaczinającë òd kònturów pòstacë i kwiatów, przez wëfùlowanié farwą, kùńczącë na zamalowanim całi platë szkła jasnym spòdlim. Lëdowé òbrazë na szkle charakterizëją sã prostą i òbszcządną kòmpòzycją, z widoczną symetrią. Òbòwiązkòwò mùszała bëc na nich pòstac swiãtégò w òtoczenim kaszëbsczich kwiatów, chtërne, żebë *ùatrakcyjnic òbrôz, bëłë ùmòwné, nigdë nôtërowé. Malarze mielë starã ò indiwidualné sztilizowanié kwiatów, ùznôwónëch za òzdobné, jak róża czë tëlpón, bë wzbògacëc jich strojné wôrtnotë*[13].

---

[9] *Ibidem*, s. 151.

[10] Òb. A. Mironiuk Nikolska, *Ocalić od zapomnienia…, idem,* s. 10.

[11] A. Błachowski, *Rzeźba w drewnie*, [w:] *idem,* s. 26.

[12] Òb. A. Jackowski, *Obrazy ludowe.., idem,* s. 6.

[13] A. Błachowski, *Malarstwo na szkle. Tradycje i współczesność polskiej sztuki ludowej*, tom I, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze – Oddział w Toruniu, Lublin–Toruń 2004, s. 19.

Wëzdrzatk nôtejszich òbrazów na szkle zanôleżny béł òd panëjącëch tedë warënków. Jizbë w wiesczich chëczach bëłë môłé, niewiele wëpòsażoné, a téż cemné. Tej mieszkańcowie òzdôbielë je òbrazama òdznôczającyma sã wërazną farwnotą, a téż kłedlë wiôldżé płôszczëznë farwnëch plamów. Bëlë hewòle swiądny, że w cemnym nórce dokładné òbcéchë skarni czë detale bãdą słabò widoczné. Tej twòrzëlë ùproszczoné nacéchùnczi sztaturów, zaznôczającë wiôldżé kòntrastë. Dzysdnia, òbzérającë w całownym widze nôstarszé òbrazë, mô sã wrażenié, że lëdowô farwnota bëła „barbarzińskò jaskrawô”[14]. Żebë rozjasnic chëczë, lëdze ùżiwelë w kaszëbsczich lëdowëch òbrazach na szkle blós jasné spòdlé. Òbrazë wiészóné bëłë pòtemù naprocëm dwiérzów, żebë pò jich òtemkniãcym, słoneczné parmienie òdbijałë sã na ruce i jesz barżi rozjôsniałë jizbã.

Z lëdowim malarstwã na szkle mòcno łączi sã nastãpny element lëdowégò kùńsztu, jaczim je drzewòritnictwò. Bò wej Kaszëbi czãsto miast wëmalowóny pòstacë, w westrzédnym placu òbrazu wstôwielë pòdlepiony drzewòrit. Zrobienié gò pòlégało na refabrikòwanim céchùnkù za pòmòcą drewnianégò déla, na jaczi nôpierw nanosëło sã céchùnk, wëcynało sã gò za pòmòcą specjalnëch nôrzãdzy, a nastãpno drëkarską farbą òdbijało na papiorze. Na rozwidnienié przëczënë pòdlepianiégò pòd rutã drzewòritu są dwa òbstojenia. Pierszé przedstôwiô Jizydór Gùlgòwsczi, chtëren béł dbë, że kaszëbsczi ùsôdzcë rzôdkò samòstójno malowelë swiãtëch z przëczënë felë spòsobnëch rozmiałosców. Drëdżi pùnkt widzeniô reprezentëje Bòżena Stelmachòwskô, pòdług chtërny przëczëna leżi w bògòbójnoscë Kaszëbów. Je òna dbë, że „òsoblëwô religijnosc” Kaszëbów nakôzywa ùżiwaniô blós fertich pòbòżnicczich òbrôzków z klôsztorów, bò *„człowiek grzészny nie béł gòdny wëkònywaniégò òblicza swiãtëch”*[15]. Bëło wejleno przeswiôdczenié, że taczé wëdrëkòwóné w gardze i pòswiãconé òbrôzczi mają wiãkszą wôrtnosc òd samòstójno zrobionëch céchùnków.

Mieszkańcowie kaszëbsczich chëczów wiészelë pò pôrãdzesąt malowónëch na szkle òbrazów, tej bëłë òne baro żądóné, bò pò pierszé pòsôdanié szklanëch òbrazów bëło baro módné, a pò drëdżé swiôdczëło to ò bògatoscë i religijnoscë gòspòdarzów. *Dodóm mógł bëc biédny, niczegò w nim nie bëło gòdnégò bôczeniô (...), le swiãti wizerënk, chòcbë nôprostszi wisôł na scanie. Chronił òd złégò, lëdze zwrôcelë sã do niegò z prosbama, łącził w mòdlëtwie z Bògã i swiãtima, za chtërnëch wstawiennictwã zwrôcelë sã do Nôwëższégò*[16]. W pózniészim czasu na szkle Kaszëbi zaczãlë téż malowac rodzajowé scenczi czë elementë charakterizëjącé ten region, taczé jak kaszëbscé chëcze czë krôjòbrazë, równak nie parłãczi sã to z lëdową tradicją Kaszëbów.

---

[14] Òb., *ibidem*, s. 18.

[15] Cyt. za A. Błachowski, *Malarstwo na szkle i drzeworyty ludowe*, [w:] *Sztuka ludowa Kaszubów...*, s. 30.

[16] Òb. A. Jackowski, *Obrazy ludowe.., idem,* s. 7.

Są téż òbrëmia lëdowégò rãcznégò dokazu, w chtërnëch dozdrzec mòżna pòjedinczné elementë religijnégò kùltu, abò taczé, co z religią w jaczims stãpniu bëłë zrzeszoné. W lëdowi ceramice wëstãpòwałë przédno przedmiotë codniowégò ùżëtkù. Z religijnym kùltã łączëło sã za to wërôbianié niewiôldżich krziżëków i kropielniczków móntowónëch przë wéńdzenim do chëczë. Przedstôwióné bëłë czãsto z wizerënkã anioła i ùpiãksziwóné wzorã serca z nôdpisã „IHS”. *Nôstarszé kropielniczczi mają nielëdowé pòchòdzenié i wëtwôrzóné bëłë w kòlklôsztornëch fabrikach, przédno w Kartuzach, pòtemù zaczãlë je robic lëdowi grónkarze*[17]. Jiną znanką kaszëbsczégò kùńsztu je lëdowé artisticzné kòwalstwò, w chtërnym przedmiotë sparłãczoné z kùltã reprezentëją przede wszëtczim rozmajitégò ôrtu krziże, òsoblëwie nagrobné. Jak pòdôwô Jerzi Kùniewsczi, *wiele kòwalsczich krziżów zdobi kòscołë i kaplëcë*[18]. I nimò, że na smãtôrzach nie zachòwało sã stôrëch, kùtëch krziżów za wiele, *to tradicjô jich wërôbianiégò na Kaszëbach je długô*[19]. Téż kwiatë z bibùłë miałë znaczenié w religijnym kùlce, bò baro czãsto strojiłë òne dodomòwé wôłtôrzëczi, chtërne bëłë nôbarżi òbstrojonym placã w chëcze, pòswiãconym Bògù.

Z lëdowim kùńsztã związóné są téż wszelejaczégò zortu òbrzãdowé rekwizytë. W swiątecznym czasu np. òb czas Gòdów, nie felało drewnianëch dodôwków, jaczé mielë przestrojińcowie òdwiédzający wiejsczé chëczë, zwóny Gwiżdżama abò Gwiôzdkama. Z kòleji *nôwôżniészim rekwizytã kòlãdniczégò karna, zwónégò „Trzej Królowie”, je gwiôzda, chtërna symbòlizëje gwiôzdã prowadzącą mãdrców do Betlejem*[20]. Kòlãdnicë przëchòdzelë do dodomów nôczãscy w pierszich dniach Nowégò Rokù, a w całkòwno jinszim czasu, pòd kùńc lata, kaszëbsczi lud pòtikôł sã na corocznym òżniwinowim swiãce, dzãkùjącë Bògù za skùńczenié żniwów i pòlowëch robòtów. Na tã leżnosc szëkòwelë òżniwinowé wińce, a téż zbòżowé wiązanczi. Wińce miałë sztôłt kòła, pò chtërnégò òbwòdze ùkłôdało sã zbòżé, zela, mak, jabka i zeloné witczi, symbòlizëjącé wegetacyjną cygłosc. Òżniwinowé *ùroczëstoscë* (…), *z zabawą dlô służbë i robòtników robiącëch przë żniwach, òrganizowelë dôwni majicele majątków i kaszëbsczi gbùrzë.* (…) *Skùńczenié żniwów ù bògatszich gòspòdarzów łączëło sã czedës z wiązanim slédnégò snopa, zwónégò „bãksã” „bãkartã” abò „bibą”*[21]. Wińc ten swiãcony béł òb czas Wniebòwzãcô Mariji Pannë, to je 15 zélnika, pòtemù lëdze nalôżelë dlô niegò pasowny plac do zawiészeniégò w chëczach. Biédny chłopi plotlë môłi wińc abò krutkã ze slédnëch zbrëkòwónëch na pòlu kłosów. Za to na òktawã Bòżégò Cała przënôszało sã do pòswiãceniô môłé wiónczi plotłé z pôchnącëch zelów. Całkòwno jinym, mòże barżi swiecczim òbrzãdã, równak pôjôwiającym sã w kòscelnëch ławach, je zwëk zażiwaniô tobaczi. Kaszëbi wërôbielë sami tobakã, a téż zajimelë sã rogarstwã, a wcyganié do nosa tegò brunawégò proszkù ùwôżóné bëło przódë jakno dobrô òbëczajnota, tim barżi, żlë czestowóny bëlë nim gòsce. Zażiwóné bëło na rozmajité ôrtë: *przed spanim, pò wëspanim, przed robòtą, pò robòce, a nawetka w kòscele*[22]. Ksãża òb czas nôbòżéństwa prosto z kôzalnicë zaczinelë rituał wcyganiégò tobaczi do nosa, pò czim tobaczérã przekazywelë jinszim chłopóm. Dëchòwny zaczął dali òdprawiac mszã dopiérze czej tobakã zażił òstatny wiérny.

---

[17] A. Kwaśniewska, *Ceramika ludowa*, [w:] *idem*, s. 184.

[18] J. Kuniewski, *Przedmioty związane z kultem*, [w:] *ibidem*, s. 218.

[19] *Ibidem*.

[20] K. Szałaśna, Rekwizyty obrzędowe, [w:] *ibidem*, s. 7.

[21] *Ibidem*, s. 79–80.

Lëdowi kùńszt je wiôldżim bògactwã kòżdi kùlturë. Swiôdczi ò pòczëcym juwernotë dokôzcë, jak i òdbiércë jegò dokazu. Òddôwô rozmienié swiata płënącé prosto w serca, nie skażoné narzuconym widzenim jistnotë. Władisłôw Skòczilas zmerkôł, że je òn *baro wôrtny nié blós dlôte, że je cekawi, dzywny, le dlôte, że są w nim czãsto te same artisticzné wôrtnoscë, chtërne pòdzywiómë w dokazach wiôldżich méstrów*[23].

Przez lata lëdowé ùtwórstwò przechòdzy rozmajitégò ôrtu przemianë. Żebë mògło przetrwac, niezatrzimné je dopasowiwónié gò do panëjącëch warënków dónégò czasu. Tej nie dzëwi fakt twòrzeniô nowëch, pamiątkarsczich kaszëbsczich rekwizytów, òpiartëch na lëdowi tradicji, dopasowiwónëch do brëkòwnotów dzysdniowégò turistë. Równak nie je wòlno za baro òd ti tradicji òdchadac, a dzysczasny lëdowi ùtwórca ni mòże twòrzëc w òderwanim od dôwnotë Kaszëbów. Ti, chtërny ò tim pamiãtają, winny rozdzelac dokazë lëdowégò kùńsztu òd jegò terôczasnëch nowaczëznów. Wôżné, żebë pòdjimający sã dzejnotë zrzeszony z lëdowim kùńsztã ùretelë gò *przed niebezpiekã stratë juwernotë, zéńdzeniô na drogã amatorstwa czë tónégò pamiątkarstwa. Lëdowi kùńszt je hewòle wësokwôrtną perłą w skôrbcu nôrodny kùlturë i wôrt gò nié blós pòdzëwiac, le téż dobrze pòznac i ùmiejãtno chrónic, żebë mógł wcyg wzrastac w przëjaznym klimace i ùbògacac tëch, chtërny przińdą pò nas*[24].

---

[22] J. Zając i E. Ziemermann, *Tabaka na Kaszubach i Kociewiu*, Studio Spartan, Gdynia 2006, s. 70.

[23] Cyt. za A. Jackowski, *Obrazy ludowe.., idem*, s. 5–6.

[24] W. Szkulmowska, *Słowo wstępne*, [w:] *Sztuka ludowa Kaszubów…, idem*, s. 9.

KASZËBIZNA JAKNO JÃZËK RELIGII – PÒZDRZATCZI MŁODZËZNË

Danuta Stanulewicz
Gduńsczi Ùniwersytet

1. WSTÃP

Célã ti prôcë, jak pòkazywô ji titel, je przedstawienié pòzdrzatków młodzëznë na témat fùnksnérowaniô kaszëbiznë jakò jãzëka religii. Pòzdrzatczi te òstałë ùdostóné w anketowim badérowanim, zrobionym w I Òglowòsztôłcącym Liceùm m. Króla Jana III Sobiesczégò w Wejrowie w séwnikù 2010 rokù i czerwińcu 2011 rokù. Anketa, chtërna miała na célu zbadérowanié pòstaw młodzëznë w òdniesenim do kaszëbsczégò jãzëka i kùlturë, skłôdała sã z 40 pùnktów. Niżi òstóną òmówioné òdpòwiescë ùdostóné leno na pitania sparłãczoné z interesëjącym nas tématã. Òdpòwiescë na wëbróné pitania anketë òstałë ju przedstawioné w pôrã jinëch dokazach[1].

We wstãpie je mùsz przëbôczëc, że religijnô kaszëbizna je nôstarszą ùdokaznioną òdmianą tegò jãzëka, ò czim wiele razy piselë rozmajiti badérowie, westrzód chtërnëch są m. jin. Hanna Pòpòwskô-Tabòrskô[2], Adam Riszard Sykòra[3] i Jerzi

---

[1] Ò. Aleksandrowskô i D. Stanulewicz, *Postawy młodzieży wobec języka i kultury kaszubskiej (badania pilotażowe)*, [w:] *W kierunku Europy regionów. Analiza socjologiczna*, red. J. Erenc i A. Szopny, Wejrowò 2011, s. 302–341; D. Stanulewicz, *The use of the Kashubian language from the perspective of young people aged 16–19: Settings and participants*, [w:] *Neue linguistische Perspektiven: Festschrift für Abraham P. ten Cate*, red. W. Kürschner, R. Rapp, J. Strässler, M. Vliegen i H. Weber, Frankfurt am Main 2011, s. 191–203; D. Stanulewicz, *Zajinteresowanié młodzëznë kaszëbsczima mediama* (*pilotażowé badérowania*) / *Zainteresowanie młodzieży kaszubskimi mediami* (*badania pilotażowe*), „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2011, s. 154–168, 292–305; D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny i jej użycie (badania wstępne)*, referat, Òglowòpòlskô Kònferencjô „Jãzëkòwi, lëteracczi i kùlturowi òbrôz Pòmòrzô dôwni i dzysô”, Gduńsk 2011; D. Stanulewicz, *Czy młodzież licealna chce się uczyć języka kaszubskiego? Badania pilotażowe*, referat, kònferencjô „Kaszëbskô edukacjô. Tradicje, aktualnota, perspektiwë”, Słëpsk 2012.

[2] H. Pòpòwskô-Tabòrskô, *Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego*, [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*, red. É. Bréza, Òpòlé 2001, s. 71–80; H. Pòpòwskô-Tabòrskô, *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera*, [w:] *Język kaszubski: Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk 2006, s. 51–52.

[3] A. R. Sykòra, *Teksty biblijne w najstarszych zabytkach piśmiennictwa kaszubskiego (XVI–XVIII w.)*, Pòznań 2009; zdrzë téż A. R. Sykòra, *Verba Sacra. Najstarsze kaszubskie teksty biblijne 1586–1850*, Rzim-Wejrowò 2005, http://www.verbasacra.pl/archiwum/_kaszubywej_2005.htm, przistãp: 2.08.2012.

Tréder[4]. W rokù 1586 pòkôzałë sã drëkã we Gduńskù *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera* w tłómaczenim Szimona Krofeja (*Duchowne Piesnie D. Marcina Luthera ÿ ÿnßich naboznich męzow Zniemieckiego w Slawięsky ięzik wilozone Przes Szymana Krofea, sluge slowa Bozego W Bytowie*). Je to nôstarszi znóny zabëtk kaszëbsczégò jãzëka. W rokù 1643 òstôł wëdóny *Mały katechizm Marcina Lutra* w przekładze Michała Pòntanusa (*Mały Catechism D Marciná Lutherá Niemiecko Wándalski abo Słowięski to jestá z Niemieckiego językà w Słowięski wystáwion y ná jawnosc wydan z Przydatkiem Siedm Psálmow Pokutnych krolá Dawida y inßych potrzebnych rzeczi: osobliwie Historiy Passiy nászego Páná Jezvsa wedlug Ewángelistá Matthævßá y niektorych Piesn duchownych*). Trzeba téż tu wspòmnąc ò zachòwónëch w rãkòpisach tpzw. *Perykopach smołdzińskich* z lat 1691–1701, ùwôżónëch za pierszé systematiczné tłómaczenié Biblii na kaszëbsczi jãzëk. Zajistnienié tëch religijnëch tekstów swiôdczi ò ùżiwanim przez protestantów kaszëbiznë do liturgicznëch célów (chòc je mùsz òdnotowac dominacjã niemiecczégò jãzëka[5]).

W 90-ëch latach XX wiekù zaczãła sã diskùsjô na témat kaszëbiznë jakno jãzëka liturgii w katolëcczim kòscele, zaczãtô artiklã Jana Scesyńsczégò[6] òpùblikòwónym w „Pielgrzymie" w 1993 rokù. W diskùsji ti brôł ùdzél m. jin. Édwôrd Bréza, chtëren scwierdzył, że „Kaszëbóm […], jak i jinym nôrodóm i etnicznym karnóm, przësługiwô bòsczé i nôtërné prawò tczeniô Bòga w jãzëkù erbòwónym òd starków, mają téż chãc ten jãzëk rozwijac, a przez bëtnosc w Kòscele achtnąc; żdają téż òd Kòscoła, że jich mòwã ùswiãcy"[7].

Dzysdnia kaszëbizna biwô ùżiwónô òb czas mszów w niejednëch kòscołach regionu[8]. Wiérny i ksãża mają przëstãp do wiele terôczasno wëdónëch religijnëch tekstów[9], westrzód chtërnëch mùszi wëmienic prédno biblijné tekstë – z kòscelnym imprimatur – w przekładze Frãcëszka Grëczë[10], Eùgeniusza Gòłąbka[11] i Adama Riszarda Sykòrë[12].

---

[4] J. Tréder, *Kaszubszczyzna dawnych przekładów biblijnych*. [w:] *Symbolae slavisticale. Dedykowane Pani Profesor Hannie Popowskiej-Taborskiej*, red. E. Rzetelskô-Feleszkò, Warszawa 1996, s. 309–315, przedrëk w: J. Tréder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gduńsk 2005, s. 60–70; J. Tréder, *Komentarz historyczno-filologiczny*, [w:] A. R. Sykòra, *Verba Sacra. Najstarsze kaszubskie teksty…*, s. 6–10.

[5] J. Tréder, *Komentarz historyczno-filologiczny*.

[6] J. Scesyńsczi, *Kaszubski w liturgii?*, „Pielgrzym" 1993, nr 16, s. 5.

[7] É. Bréza, *Czy kaszubszczyzna może być językiem liturgii katolickiej?*, „Pomerania" 1993, nr 12, s. 30.

[8] Zdrzë m. jin. *Duszpasterstwo Kaszubów*, http://www.diecezja.gda.pl/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=230, dostęp: 27.07.2012. Do niedôwna „Pomerania" w dzélu *Informator regionalny* dôwała rubrikã *Stałe kaszubskie msze święte*. Na przëmiôr, w numrze 4 z 2006 rokù (s. 67) dorechòwac sã mòże 39 parafii, w chtërnëch bëłë òdprôwióné msze w kaszëbsczim jãzëkù (z czãstotlëwòtą òd *rôz w miesiącu* do *sztërë abò trzë razë w rokù*).

[9] Badérowanim dzysdniowëch religijnëch tekstów zajimają sã m. jin. Édwôrd Bréza, Mark Cëbùlsczi, Kazmiérz Sroka i Jerzi Tréder. Zdrzë m. jin. É. Bréza, *Ewangelie po kaszubsku*, „Pomerania" 1993, nr 2, s. 30–34; É. Bréza, *Język przekładu Ewangelii na kaszubski ks. Franciszka Gruczy*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej" 1995, nr 32, s. 301–324; É. Bréza, *Biblia po kaszubsku*, [w:] *Język kaszubski: Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk 2006, s. 27–28; M. Cëbùlsczi, *Samogłoskowe alternacje morfonologiczne w kaszubskich tłumaczeniach Pisma Świętego*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia*

Ùkôzałë sã taczé pùblikacje jak lekcjonôrz[13], zbiér kòscelnëch spiéwów[14] i knéga psalmów[15], a téż jiné religijné tekstë. Do te, biblijné tekstë są czëtóné i kòmentérowóné pò kaszëbskù co tidzéń w programie *Kaszëbskô Ewanielëjô* w Twòji Telewizji Mòrsczi (TTM)[16]. Mùsz je tuwò téż nadczidnąc ò projekce Verba Sacra, chtërnégò edicje òdbiwają sã w Wejrowie òd 2004 rokù. Òb czas tëch pòtkaniów, kaszëbsczé biblijné tekstë są czëtóné przez aktorkã Danutã Stenkã[17]. Jak pòdczorchiwô Jadwiga Zeniukòwô, dzejania taczé jak pùblikacjô przekładów biblijnëch tekstów i ùżiwanié kaszëbiznë w liturgicznëch célach mają cësk na rost ùwôżaniô dlô tegò jãzëka[18].

Je wiedzec, że mùszimë tuwò rzeknąc, że w tim krótczim wstãpie nie òstałë wëmienioné wszëtczé pùblikacje i jiné pòdjimiznë sparłãczoné z ùżëcym kaszëbiznë w religijny òbéńdze.

2. RESPÒNDENTOWIE

Jak ju bëło wëżi rzekłé, ùczãstnikama anketowégò badérowaniô bëlë ùczniowie Òglowòsztôłcącégò Liceùm w Wejrowie, w wiekù 16–19, jaczi mieszkają w tim miesce i miészich môlëznach w òkòlim. Trzë pitania tikałë sã znajemnotë kaszëbsczégò

---

in Honorem Casimiri Andreae Sroka, red. D. Stanulewicz, R. Kalisz, W. Kürschner i C. Klaùs, Gduńsk 2005, s. 429–437; K. A. Sroka, *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, red. J. Tréder, Gduńsk 1995, s. 101–127; K. A. Sroka, *The Renaissance of Kashubian and Bible Translation*, [w:] *Kognitive Aspekte der Sprache: Akten des 30. Linguistischen Kolloquiums, Gdańsk 1995*, red. K. A. Sroka, Tübingen 1996, s. 233–242; J. Tréder, *Tłumaczenia Biblii na język kaszubski*, [w:] *Biblia w kulturze. Materiały sesji zorganizowanej przez Katedrę Filologii Polskiej WSP w Słupsku i Wyższe Seminarium Duchowne w Koszalinie*, red. S. Rzepczińsczi, Słëpsk 1996, s. 273–293, przedrëk w: J. Tréder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gduńsk 2005, s. 266–286; J. Tréder, *Translacja na kaszubski z greki (na podstawie Ewangelii św. Marka)*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji. Gniezno 15–17 IV 2002*, red. S. Mikòłajczik i T. Wãcławsczi, Pòznań 2004, s. 370–378, przedrëk w: J. Tréder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gduńsk 2005, s. 287–299; J. Tréder, *Frazeologia w kaszubskich translacjach Ewangelii*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. D. Stanulewicz, R. Kalisz, W. Kürschner i C. Klaùs, Gduńsk 2005, s. 483–488; J. Tréder, *Przekład kaszubski Ewangelii O. A. R. Sikory OFM*. W: *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné*, tłóm. A. R. Sykòra, Gduńsk 2010, s. 299–321.

[10] *Kaszëbskô Biblëjô: Nowi Testament – IV Ewanjelje*, tłóm. F. Grëcza, Pòznań 1992.

[11] *Swiãté Pismiona Nowégo Testamentu*, E. Gòłąbk, Gduńsk–Pelplin 1993.

[12] *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné*, tłom. A. R. Sykòra, Gduńsk 2010.

[13] *To je słowò Bòżé*, tłóm. E. Gòłąbk, Gduńsk 2007.

[14] E. Prëczkòwsczi, *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, Gduńsk 2006.

[15] *Knéga Psalmów*, tłóm. E. Gòłąbk, Gduńsk 1999.

[16] *Kaszëbskô Ewanielëjô*, Twòja Mòrskô Telewizjô, http://www.telewizjattm.pl/programy/48/kaszubska-ewangelia.html.

[17] *Verba Sacra*, www.verbasacra.pl.

[18] J. Zeniukòwô, *Ewolucja poglądów na status kaszubszczyzny*, [w:] *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*, red. É. Bréza, Òpòlé 2001, s. 67.

jãzëka[19] westrzód ùczãstników anketë i jich familiów: czë respòndentowie gôdają pò kaszëbskù, czë ù nich doma gôdô sã w tim jãzëkù i czë w ùszłoce w familii ùżiwelë kaszëbiznë (slédné z tëch pitaniów bëło sczerowóné do lëdzy, co nie gôdają pò kaszëbskù). Òdpòwiescë na te trzë pitania dałë mòżlëwòtã wëapartnieniô sztërzech karnów respòndentów, chtërne są przedstôwioné w I zestôwkù. Anketã wëfùlowało 264 ùczniów. W badérowanim òstało przëjimniãtëch pò 40 wëbrónëch kawlama lëdzy, przedstôwców wszëtczich sztërzech karnów. We wszëtczich grëpach nalazło sã wiãcy respòndentów białczëny pëłcë – apartnoscë te w wikszoscë pòkazywają dispropòrcje midzë wielëną dzéwczãtów a wielëną knôpów w òglowòsztôłcącëch liceach (zdrzë zestôwk 2)[20].

ZESTÔWK 1

Pòdzél respòndentów na sztërë karna

Pitanié	Karno I	Karno II	Karno III	Karno IV
Czë respòndent znaje kaszëbsczi jãzëk?	jo	nié	nié	nié
Czë doma ù respòndenta ùżiwô sã kaszëbsczégò jãzëka?	jo (abò nié)	jo	nié	nié
Czë czedës w familii respòndenta ùżiwelë kaszëbsczégò jãzëka?	jo (abò nié)	jo	jo	nié (abò nie je wiedzec)

---

[19] Znajemnota kaszëbsczégò jãzëka badérowëlë pòd kùńc XX i na pòczątkù XXI wiekù m. jin. M. Latoszek, *Portret zbiorowy Kaszubów – przyczynek do tematu*, „Pomerania" 1992, nr 11, s. 2–4; B. Sënôk, *The Kashubes' ethnic identity: Continuity and change*, [w:] *The Ethnic Identities of European Minorities: Theory and Case Studies*, red. B. Sënôk, Gduńsk 1995, s. 155–166; J. Mòrdawsczi, *Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku*, Gdańsk 2005; M. Porębska, *Das Kaschubische: Sprachtod oder Revitalisierung? Empirische Studien zur ethnolinguistischen Vitalität einer Sprachminderheit in Polen*, München 2006; M. Mazurek, *Język kaszubski w komunikowaniu się i opiniach Kaszubów (świadectwa badań socjologicznych)*, [w:] *Literatura kaszubska w nauce – edukacji – życiu publicznym*, red. Z. Zelónka, Gduńsk 2007, s. 87–101.

[20] Ti sami respòndentowie òstelë wzãti pòd bôczënk w badérowanim zainteresowaniô młodzëznë kaszëbsczima mediama (zdrzë D. Stanulewicz, *Zajinteresowanié młodzëznë…*), a téż w badérowanim ùdbów młodzëznë na témat ùczbë kaszëbsczégò jãzëka w szkòle (D. Stanulewicz, *Czy młodzież licealna chce się uczyć języka…*).

Zestôwk 2

Respòndentowie – pòdług pëłcë

Pëłc	Karno I	Karno II	Karno III	Karno IV	Σ
Białczi	27	33	28	30	118
Chłopi	13	7	12	10	42
Σ	40	40	40	40	160

Je mùsz téż rzeknąc, że respòndentowie z karna I colemało nie òceniwają swòji znajemnotë kaszëbsczégò jãzëka wësok, wëstôwiającë so strzédną òcenã dostateczną (sygającą)[21].

3. PITANIA TIKAJĄCÉ SÃ KASZËBIZNË JAKNO JÃZËKA RELIGII

Westrzód pitaniów anketë piãc tikało sã kaszëbiznë jakno jãzëka religii[22]. Jedno z nich, mającé na célu zbadérowanié, jak czãsto respòndentowie ùżiwają kaszëbiznë w kòscele, sczerowóné bëło leno do lëdzy, co gôdają pò kaszëbskù. Zaòstałé sztërë pitania namienioné òstałë dlô wszëtczich respòndentów, chtërny mielë za zadanié òpisac, jak czãsto czëc kaszëbiznã w jich môlëznach w kòscele, a téż pòdac swój pòzdrzatk, czë kaszëbiznë mòże skùtkòwno ùżëwac jakno jãzëka liturgii i jãzëka ceremónii (taczich jak chrzest dzecka, chrzest òkrãtu, zdënk itd.), a téż òpisac, czë interesëje jich czëtanié Biblii przez Danutã Stenkã w òbrëmienim projektu Verba Sacra.

Przë pierszich dwùch pitaniach ùczãstnicë badérowaniô mielë do wëbòru sztërë mòżlëwòtë òdpòwiescë: *czãsto*, *tej-sej*, *rzôdkò* i *nigdë*. Mòże miec tuwò jaczés wątplëwòtë, bò przësłówczi: *czãsto*, *tej-sej*, *rzôdkò* i *nigdë* mògą bëc rozmajice interpretowóné przez respòndentów – co dlô jednégò zdôwô sã miec môl *czãsto,* chtos jiny mòże òcenic jaknò *tej-sej*. Mùszimë tej przëjimnąc, że badérowóné są subiektiwné òdczëca tikającé sã òcenë czãstotlëwòtë ùżëcô i stosowaniô przez respòndentów kaszëbiznë w dóny stojiznie. Wôrt téż tuwò pòdac, że bez wątpieniô nôbarżi gwësną òdpòwiescą – z pòzdrzatkù na swòjã jednoznacznotã – je *nigdë*.

Żlë jidze ò pitanié sparłãczoné ze skùtkòwnoscą kaszëbiznë jakno jãzëka ceremónii, chrzest òkrãtu je swiecką ceremónią, zdënk mòże téż bëc leno cywilny, ale równak wëmienioné w pitanim ceremónie mają pòspólné znanczi, niezanôleżno òd jich kòscelnégò abò swiecczégò charakteru. Z jãzëkòwégò pòzdrzatkù, òb czas taczich ceremóniów je wëzwëskiwónô perfòrmatiwnô fùnkcjô mòwë, to je fùnkcjô „kòntrolë jawernotë” – przez wëpòwiôdanié wëznaczonëch tekstów w czësto wëznaczonëch stojiznach dochôdô do zmianë realiów. Fùnkcjã tã wëapartnił John Langshaw Austin, cwierdzącë, że dozdrzec jã mòże w wëpòwiedzenim *Jo* òb czas zdënkù czë téż w zdanim: *Dôwóm temù òkrãtowi miono „Królewô Elżbiéta”* gôdónémù w sztóce, czej bùdla szampana rozbijô sã ò dzób òkrãtu. Wëpòwiescë taczé są „prosto robienim czegòs”[23]. Jak pòdczorchiwô Eùgeniusz Grodzyńsczi, słowa mògą „bezpòstrzédno twòrzëc nową jawernotã w dëchòwi òbéńdze […], a przédno w òbrëmienim prawnëch òdniesenió w”[24].

---

[21] D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny…*

[22] Pitania w òriginalny fòrmie nalôżają sã w aneksu.

4. WËNICZI ANKETË – ÒDPÒWIESCË NA PITANIA SPARŁÃCZONÉ Z RELIGIĄ

Chcemë sã terô zając analizą òdpòwiesców ùczniów ùdzelonëch na przedstawioné w pòwëższim pùnkce pitania.

Jak wëchôdô z òdpòwiesców ùdostónëch òd ùczniów z karna I na pitanié: *Jak czãsto ùżiwôsz kaszëbiznë w kòscele, òb czas mszë?*, msze swiãté òdprôwióné w kaszëbsczim jãzëkù nie są westrzód młodzëznë pòpùlarné – 67,5% respòndentów z karna I nôwërazni nie bierze w nich ùdzélu, 22,5% robi to rzôdkò, a leno 5% – tej-sej (zdrzë zestôwk 3). Òdpòwiescë na to pitanié mògą pòstrzédno swiôdczëc téż ò tim, że w dóny môlëznie (wôrt tu przëbôczëc, że respòndentowie mieszkają nié leno w Wejrowie, téż w Rédze i môlëznach w òkòlim) msze nie są celebrowóné w kaszëbsczim jãzëkù. Mòże sã téż trafic, że respòndentowie nijak nie chòdzą do kòscoła – ani na msze w pòlsczim jãzëkù, ani w kaszëbsczim – anketa ti sprawë, to je religijnoscë młodzëznë nie badérowała.

W òdpòwiescë na pòstãpné pitanié, sczerowóné do wszëtczich karnów, respòndentowie òpisywelë, jak czãsto mòże czëc kaszëbsczi jãzëk w kòscele w jich môlach zamieszkaniô. Òkazywô sã, że mni jak 4% respòndentów z wszëtczich sztërzech karnów mô dozdrzóné, że kaszëbiznã czãsto czëc w kòscele w jich môlëznach, wnetka 22% je dbë, że tej-sej, a 40%, że rzôdkò. 52% respòndentów scwierdzëło, że w jich môlëznach w kòscele kaszëbsczégò ni ma czëc. Òdpòwiescë na to pitanié, z bôczenim na pòdzél na karna, są przedstawioné w zestôwkù 4.

---

[23] J. L. Austin, *Jak działać słowami*, [w:] J. L. Austin, Mówienie i poznawanie, tłóm. B. Chwedeńczuk, Warszawa 1993, s. 554–555, prwdr. J. L. Austin, *How to Do Things with Words*, Oxford 1962. Zdrzë téż m. jin. D. Crystal, *The Cambridge Encyclopedia of Language*, Cambridge 1987, s. 12.

[24] E. Grodzyńsczi, *Wypowiedzi performatywne. Z aktualnych zagadnień filozofii języka*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 13.

Zestôwk 3

Rozdzél òdpòwiesców na pitanié:
Jak czãsto ùżiwôsz kaszëbiznë w kòscele, òb czas mszë?
(respòndentowie – leno karno I)

Òdpòwiesc do wëbòru	Wielëna respòndentów	%
Czãsto	0	0
Tej-sej	2	5
Rzôdkò	9	22,5
Nigdë	27	67,5
Fela òdpòwiescë	2	5
Σ	40	100

Zestôwk 4

Rozdzél òdpòwiesców na pitanié:
Jak czãsto je czëc kaszëbiznã w kòscele w Twòji môlëznie?

Òdpòwiesc do wëbòru	Karno I	Karno II	Karno III	Karno IV	Σ
Czãsto	2	2	2	0	6
	5%	5%	5%		3,75%
Tej-sej	7	11	13	4	35
	17,5%	27,5%	32,5%	10%	21,875%
Rzôdkò	16	19	13	16	64
	40%	47,5%	32,5%	40%	40%
Nigdë	15	8	10	19	52
	37,5%	20%	25%	47,5%	32,5%
Fela òdpòwiescë	0	0	2	1	3
			5%	2,5%	1,875%
Σ	40	40	40	40	160
	100%	100%	100%	100%	100%

Zestôwk 5

Rankingòwô lësta ùłożonô na spòdlim òdpòwiesców na pitanié:
Jak czãsto je czëc kaszëbiznã w kòscele w Twòji môlëznie?

Pòzycjô w rankingù	Karno	Strzédnô czãstotlëwòta
1	II	1,2368
2	III	1,1583
3	I	0,9000
4	IV	0,6154

Zestôwk 6

Zestawienié òdpòwiesców ùdzelonëch przez respòndentów z karna I na pitania: *Jak czãsto ùżiwôsz kaszëbiznë w kòscele, òb czas mszë?* i *Jak czãsto je czëc kaszëbiznã w kòscele w Twòji môlëznie?*

Òdpòwiesc do wëbòru	Òdpòwiescë na pitanié: *Jak czãsto ùżiwôsz kaszëbiznë w kòscele, òb czas mszë?*	Òdpòwiescë na pitanié: *Jak czãsto je czëc kaszëbiznã w kòscele w Twòji môlëznie?*
Czãsto	0	2
		5%
Tej-sej	2	7
	5%	17,5%
Rzôdkò	9	16
	22,5%	40%
Nigdë	27	15
	67,5%	37,5%
Fela òdpòwiescë	2	0
	5%	
Σ	40	40
	100%	100%

Jeżlë założimë, że pòdóné w pitanim mòżlëwòtë do wëbòru – *czãsto, tej-sej, rzôdkò* i *nigdë* – są równo rozłożóné na skalë czãstotlëwòtë (to je dalekòscë midzë nima są równé) i przëpiszemë jima lëczbòwé wôrtnotë na taczi ôrt: czãsto – 3, tej-sej – 2, rzôdkò – 1, nigdë – 0, ùdostóné strzédné wôrtnotë pòzwòlą na zrëchtowanié rankingòwi lëstë (zdrzë zestôwk 5). Jak pòkazywają strzédné wôrtnotë, nôwiãcy czëją kaszëbiznã w kòscele respòndentowie z karnów II i III, nômni – jak sã mòże spòdzewac – ùczniowie z karna IV. Jistno jak w przëtrôfkù pòprzédnégò pitania, òdpòwiescë pòstrzédno mògą pòkazëwac na nieòdprôwianié mszów w kaszëbsczim jãzëkù w môlu zamieszkaniô respòndenta. Mést tak sã złożëło, że w môlëznach, gdze mieszkają ùczniowie, jaczi są przedstôwcama karna I, je mni parafii, w chtërnëch òb czas mszë ùżiwô sã tegò jãzëka.

Do te, jeżlë pòstawimë kòl se òdpòwiescë ùdzeloné przez respòndentów z karna I na dwa pierszé pitania, dozdrzimë, że wiele czãszczi mòże ùczëc kaszëbiznã w kòscele jak respòndentowie chòdzą na msze òdprôwióné w tim jãzëkù (zdrzë zestôwk 6), co zôs mòże swiôdczëc ò jich relatiwno môłi pòpùlarnoscë (abò ò tim, że nié wszëtcë respòndentowie chòdzą do kòscoła).

Pòstãpné pitanié tikało sã ùdbów młodzëznë na témat kaszëbiznë jakno jãzëka liturgii. Wiãcy jak pòłowa całoscë respòndentów (51,25%) dała pòzytiwną òdpòwiesc na pitanié, czë kaszëbiznë mòże skùtkòwno ùżëwac w tim òbrëmienim (zdrzë zestôwk 7). Mùsz je dac bôczenié na to, że znajemnota kaszëbiznë ù respòndenta i w jegò familii, a téż kaszëbsczé kòrzenie nôwërazni mają cësk na pòzdrzatk, czë kaszëbiznã mòże ùżëwac jakno jãzëk liturgii – òdpòwiesc *jo* dało 60% respòndentów z karna I, 55% z karna II, 52,5% z karna III – w przërównanim z 37,5% z karna IV.

Propòrcje òdpòwiesców na pòstãpné pitanié badérëjącé pòzdrzatczi młodzëznë na témat kaszëbiznë jakno jãzëka ceremónii, są òdwròconé – tuwò 51,25% całoscë respòndentów nie je dbë, żebë kaszëbsczi dobrze fùnksnérowôł w ti rolë (zdrzë zestôwk 8). Téż òdpòwiescë na to pitanié pòkazywają sparłãczenié znajomnotë jãzëka i pòchòdzeniô z pòzytiwną òceną kaszëbiznë jakno jãzëka ceremónii – 52,5%

Zestôwk 7

Rozdzél òdpòwiesców na pitanié:

Czë pòdług cebie kaszëbiznë mòże skùtkòwno ùżëwac jakno jãzëka liturgii?

Òdpòwiesc	Karno I	Karno II	Karno III	Karno IV	Σ
Jo	24	22	21	15	82
	60%	55%	52,5%	37,5%	51,25%
Nié	16	16	18	24	74
	40%	40%	45%	60%	46,25%
Fela òdpòwiescë	0	2	1	1	4
		5 %	2,5%	2,5%	2,5%
Σ	40	40	40	40	160
	100%	100%	100%	100%	100%

Zestôwk 8

Rozdzél òdpòwiesców na pitanié: *Czë pòdług cebie kaszëbiznë mòże skùtkòwno ùżëwac jakno jãzëka ceremónii, taczich jak chrzest dzecka, chrzest òkrãtu, zdënk itd.?*

Òdpòwiesc	Karno I	Karno II	Karno III	Karno IV	Σ
Jo	21	18	21	13	73
	52,5%	45%	52,5%	32,5%	45,625%
Nié	18	20	18	26	82
	45%	50%	45%	65%	51,25%
Fela òdpòwiescë	1	2	1	1	5
	2,5%	5 %	2,5%	2,5%	3,125%
Σ	40	40	40	40	160
	100%	100%	100%	100%	100%

respòndentów z karnów I i III, a téż 45% z karna II – w przërównanim z 32,5% respòndentów z karna IV.

Slédné pitanié anketë sparłãczoné z religią tikało sã projektu Verba Sacra. Kòl 28% całownotë respòndentów, niezanôleżno òd znajemnotë kaszëbsczégò jãzëka i kaszëbsczich kòrzeniów, zadeklarowało zainteresowanié słëchanim biblijnëch tekstów,

Zestôwk 9

Rozdzél òdpòwiesców na pitanié: *Czë interesëje Cebie czëtanié Biblii pò kaszëbskù z Danutą Stenką (Verba Sacra)?*

Òdpòwiesc	Karno I	Karno II	Karno III	Karno IV	Σ
Jo	12	11	11	11	45
	30%	27,5%	27,5%	27,5%	28,125%
Nié	28	27	29	28	112
	70%	67,5%	72,5%	70%	70%
Fela òdpòwiescë	0	2	0	1	3
		5 %		2,5%	1,875%
Σ	40	40	40	40	160
	100%	100%	100%	100%	100%

czëtónëch przez Danutã Stenkã (zdrzë zestôwk 9). Na równy rozdzél òdpòwiesców w karnach mògą miec cësk taczé dzejniczi jak chãc przestôwaniô z wësoką kùlturą, atrakcyjnotą projektu Verba Sacra (sparłãczonô m. jin. z ùdzélã znóny aktorczi), a téż religijnosc respòndentów.

5. ÙDBË MŁODZËZNË NA TÉMAT JINËCH WËBRÓNËCH ÙŻËCÓW KASZËBIZNË

W ankece nalôżałë sã téż pitania ò òtaksowanié skùtkòwnoscë kaszëbiznë jakno jãzëka, chtëren òpisywô jawernotã, jãzëka kòmùnikacji w codniowëch i fòrmalnëch stojiznach, jãzëka służącégò wërôżaniu wseczëców, jãzëka mësli, jãzëka piãkny lëteraturë i lëteraturë faktu, jãzëka pòpùlarny kùlturë (np. spiéwów), jãzëka zabawów dlô dzecy, jãzëka mediów, a téż wëkładowégò jãzëka w szkòle i na ùniwersytece, jãzëka nôùczi, a téż jãzëka, w chtërnym mòże gadac abò pisac ò jãzëkù kaszëbsczim abò jinym. Respòndentowie mają kaszëbiznã przédno za jãzëk kòmùnikacji z codniowëch stojiznach (z familią i drëchama)[25], jiné ùżëca kaszëbiznë nie zwëskùją wiele pòzytiwnëch ùdbów. Na przikłôd, wikszosc respòndentów ze wszëtczich sztërzech karnów – òd 70% do 90% – je dbë, że kaszëbsczi nie bëłbë skùtkòwny jakno wëkładowi jãzëk w szkòle i na ùczbòwni. Jistno, 73,75% całownotë badérowónëch młodëch lëdzy mësli, że nie sprawdzyłbë sã òn jakno jãzëk nôùczi. Metalingwisticzną fùnkcjã (to je fùnkcjã nôrzãdza, chtërnégò mòże ùżëwac do òpisënkù jãzëka – kaszëbsczégò abò jinszégò[26]) kaszëbiznë widzy wiãcy respòndentów – 70% lëdzy z karna I, 62,5% z karna II i 65% z karna III, a z karna IV le 37,5% je dbë, że kaszëbiznë mòże ùżëwac do òpisënkù jãzëka.

Żlë przërównómë wëniczi tikającé sã wëbrónëch ùżëców kaszëbiznë (nie zdrzącë na ji ùżëcé w priwatnëch stojiznach – z familią i drëchama), òkazywô sã, że pòzytiwné ùdbë ò kaszëbsczim jakno jãzëkù religii szlachùją za pòzdrzatkama na témat jegò metalingwisticzny fùnkcji.

---

[25] Ò. Aleksandrowskô i D. Stanulewicz, *op. cit.*; D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny…*

[26] Ò ti i jinëch fùnkcjach jãzëka pisze m. jin. R. Jakòbson, *Poetyka w świetle językoznawstwa*, [w:] R. Jakòbson, *W poszukiwaniu istoty języka*, t. 2, tłóm. K. Pòmòrskô, Warszawa 1989, s. 82–86 (titel òriginału: *Linguistics and poetics*, prwdr. w: *Style in Language*, red. T. Sebeok, Nowi Jork 1960, s. 350–377; prwdr. pòlsczi: „Pamiętnik Literacki” 1960, nr LI, z. 2, s. 431–473. Òkróm metalingwisticzny fùnkcji, Jakòbson wëapartniwô jiné fùnkcje jãzëka: fùnkcjã pòznôwczą (referencyjną) („nastawienié na òznôczanié, òrientacja na kòntekst”); fùnkcjã emòtiwną (ekspresywną) („bezpòstrzédné wërażenié pòstawë gôdającégò w òdniesenim do tegò, ò czim òn gôdô”); fùnkcjã kònatiwną („òrientacjô na òdbiércã”); fùnkcjã faticzną („nastawienié na kòntakt”); fùnkcjã metalingwisticzną (gôdanié „ò samim jãzëkù”); fùnkcjã pòeticką („nastawienié na sóm kòmùnikat, zebranié sã na kòmùnikace dlô niegò samégò”). Te fùnkcje, a téż jiné, zabédowóné przez jãzëkòznôwców, òstałë wzãté pòd ùwôgã w ankece (zdrzë Ò. Aleksandrowskô i D. Stanulewicz, *op. cit.*, s. 312–322).

6. WNIOSCZI

Chcemë przëbôczëc, że – jak pòkazywają przedstawioné wëniczi anketë – wiãcy jak pòłowa (51,25%) całownotë badérowónëch licealistów je dbë, że kaszëbizna mòże bëc skùtkòwno ùżiwónô jakno jãzëk liturgii. Pòzdrzatk ten je skòrelowóny ze znajemnotą tegò jãzëka i kaszëbsczima kòrzeniama. Za to zaczekawienié projektã Verba Sacra, wskôzóné przez mni jak 30% respòndentów, nie je zanôleżné òd znajemnotë jãzëka i pòchòdzeniô.

W widze przedstawiony w wiôldżim skrócënkù na pòczątkù tegò artikla historii kaszëbsczich religijnëch tekstów, a téż dzysdniowëch faktów, taczich jak òdprôwianié mszów i pùblikòwanié religijnëch tekstów (z kòscelnym imprimatur) w tim jãzëkù, dzëwòwac mòże, dlôcze leno pòłowa badérowónëch mô kaszëbiznã za jãzëk nadôwający sã do liturgicznëch célów. Mòżlëwé je, że młodi lëdze – nawetka ti znający ten jãzëk – nick nie wiedzą ò dzejach jegò religijny òdmianë. Do te, w zetkanim z faktama z historii lëteracczégò kaszëbsczégò jãzëka, rezultatë anketë pòkazywają na zwãżenié fùnkcji kaszëbiznë, na zredukòwanié ji do jãzëka priwatny rëmi – bënômni w mëslenim badérowónëch licealistów. Zdrzącë na kaszëbiznã jak na mòwã, chtërna je ùżiwónô leno doma w òbgôdkach z familią i w kòntaktach z blësczima znajemnyma, wiele respòndentów mést nie przedstôwiô so ji jinëch ùżëców, nié leno jakno jãzëka religii, ale téż jãzëka nôùczi i wëkładowégò jãzëka w szkòle, nie gôdającë ju ò ùżiwanim gò w ùrzãdze[27].

Chcemë wrócëc do sprawë ùwôżaniô dlô jãzëka. Roger Bell wëapartniwô sédmë kriteriów brëkòwnëch do jegò òpisaniô. Są to: standarizacjô (ùznanié jãzëka przez wëszëznë, jegò kòdifikacjô i ùżëcé w wôżnëch tekstach), witalnosc (czë jistnieje spòlëzna, dlô chtërny dóny jãzëk je pierszim, òjczëstim jãzëkã), historiczné waranié (òdczëca ùżëtkòwników, czë jãzëk béł „òd wiedna” ùżiwóny przez spòlëznã), aùtonomiô (czë ùżëtkòwnicë dónégò etnolektu są dbë, że je òn samòstójnym jãzëkã czë mòże dialektã jinégò jãzëka), redukcjô (czë dóny etnolekt mô wszëtczé fùnkcje czë leno wëbróné z nich), miészanié jãzëków (czë ùżëtkòwnicë mają dóny etnolekt za „czësti” samòstójny jãzëk czë téż mòże za miészónkã jãzëków) i normë *de facto* (niepisóné normë, chtërne dôwają mòżlëwòtã rozapartnic lëdzy, co dobrze znają jãzëk, òd tëch, co pòsłëgiwają sã nim słabò)[28]. Pùblikòwanié biblijnëch tekstów sklasyfikòwóné je jakno znanka standarizacji jãzëka, za to ùżiwanié jãzëka w rozmajitëch jegò fùnkcjach sparłãczoné je z kriterium zwónym redukcją. Cytëjącë wspòmnióną chùdzy ùdbã Jadwidżi Zeniukòwi tikającą sã sparłãczeniô nobilitacji jãzëka z pùblikacją biblijnëch tekstów i ùżiwanim gò do liturgicznëch célów (mómë tu do ùczinkù z kriterium standarizacji)[29], nie dô sã nie dozdrzec, że rost prestiżu jãzëka brëkùje téż zmianów w pòstawach spòlëznë (jiné kriteria téż są tuwò przëtómné, òsoblëwie witalnosc, aùtonomiô i redukcja). Prestiż kaszëbiznë mòcno pòszedłbë w górã, czejbë wiãcy młodëch mieszkańców Kaszëb widzało mòżlëwòtã skùtkòwnégò ùżëcô tegò jãzëka w jinëch stojiznach jak kòmùnikacjô w familii – m. jin. w kòscele, w szkòle i w ùrzãdze. Przë leżnoscë mòże téż dozdrzec, że w przëtrôfkù kaszëbiznë (i jinëch jãzëków) wërazno je widzec zrzesz midzë apartnyma kriteriama, chtërnyma badérowie òpisywają prestiż jãzëka – ùżëcé jãzëka w òbrëmienim liturgii (kriterium: redukcja) nie bëłobë mòżlëwé bez pùblikacji biblijnëch tekstów i jinëch tekstów ò religijnëch znankach (kriterium: standarizacjô).

---

[27] Ò. Aleksandrowskô i D. Stanulewicz, *op. cit.*

[28] R. Bell, *Sociolinguistics: Goals, Approaches and Problems*, London 1976, s. 147–157. Prestiżã kaszëbsczégò jãzëka, okróm J. Zeniukòwi, *op. cit.*, zajimałë sã téż Ò. Aleksandrowskô i D. Stanulewicz, *op. cit.* Zdrzë téż D. Stanulewicz, *Measuring the prestige of a language: The case of Kashubian*, [w:] *Grammatik – Praxis – Geschichte: Festschrift für Wilfried Kürschner*, red. A. P. ten Cate, R. Rapp, J. Strässler, M. Vliegen i H. Weber, Tübingen 2010, s. 359–366.

Wôrt téż na kùńc przëbôczëc, że anketa òsta przeprowadzonô blós w jedny szkòle, gdze ùczniowie nie ùczą sã kaszëbsczégò jãzëka. Badérowania mùszimë tej miec jakno pilotażowé. Do ùdostaniô fùlniészégò òbrazu zdrzeniô na rozmajité ùżëca kaszëbiznë, òstóną zrobioné badérowania westrzód licealistów w rozmajitëch môlëznach Kaszëb.

PODZÃKÒWANIA

Chcałabë jem nôsertni pòdzãkòwac Wastnie mgr Bòżenie Conradi, Direktor I Òglowòsztôłcącégò Liceùm miona Króla Jana III Sobiesczégò w Wejrowie za żëcznosc i danié zgòdë na badérowania w szkòle, a téż szkólnym ti szkòłë za zrobienié anketë w swòjich klasach: Wastnie mgr Aleksandrze Kani, Wastnie mgr Justinie Makòwsczi-Bedinek, Wastnie mgr Éwie Miziarsczi, Wastnie mgr Dominice Serowi, a téż Wastnie mgr Béace Staszak. Jem téż baro wdzãcznô Wastnie Òldze Aleksandrowsczi z Institutu Anielszczëznë Gdańsczégò Ùniwersytetu za wespółrobòtã w zrobienim anketë i Wastnie dr Béace Jackòwsczi z Katedrë Statisticzi Gdańsczégò Ùniwersytetu za wiele wôrtné ùwôdżi tikającé sã statisticznëch aspektów òpisónëch w tim artiklu badérowaniów.

---

[29] J. Zeniukòwô, *op. cit.*, s. 67.

ANEKS

PITANIA ANKETË TIKAJĄCÉ SÃ KASZËBIZNË JAKNO JÃZËKA RELIGII

1. [*pitanié do lëdzy, co gôdają pò kaszëbskù*]
W jaczich stojiznach i jak czãsto ùżiwôsz kaszëbsczégò jãzëka?
[…]
– w kòscele, òb czas mszë
☐ czãsto ☐ tej-sej ☐ rzôdkò ☐ nigdë
[…]

2. Czë i jak czãsto w Twòji môlëznie je czëc kaszëbiznã?
[…]
– w kòscołach
☐ czãsto ☐ tej-sej ☐ rzôdkò ☐ nigdë
[…]

3. Czë jes dbë, że kaszëbsczégò jãzëka mòże skùtkòwno ùżëwac jakno
[…]
– jãzëka liturgii?
☐ jo ☐ nié

– jãzëka ceremónii, taczich jak chrzest dzecka, chrzest òkrãtu, zdënk itd.?
☐ jo ☐ nié
[…]

4. Czë interesëją Cebie hewòtné kùlturalné wëdarzenia?
[…]
– czëtanié Biblii pò kaszëbskù z Danutą Stenką (Verba Sacra)
☐ jo ☐ nié
[…]

PÒBÒŻNOSC LËDOWÔ NA KASZËBACH[1]

Bòżena Ùgòwskô

Na pòczątkù òddóm głos *Katézmùsowi Kòscoła Katolëcczégò*, gdze w drëdżi czãscë drëdżégò dzału, rozdzél czwiôrti pt. *Jiné Liturgiczné Celebracje* mòże przeczëtac:

> „Lëdowô religijnosc je tak pò prôwdze zbiérã wôrtnotów, chtërne w dëchù chrzescëjańsczi mądroscë òdpòwiôdają na nôwôżniészé egzystencjalné pitania. Zdrów katolëcczi zmësł lëdu òdznôczô sã spòsobnoscą do twòrzeniô egzystencjalny syntezë. Nym spòsobã dochôdô do dokaznégò sparłãczeniô elementu Bòsczégò i lëdzczégò, Christusa i Mariji, dëcha i cała, spòlëznë i institucji, òsobë i karna, wiarë i òjczëznë, rozëmù i czëcégò. Ta mądrosc je ôrtã chrzescëjańsczégò hùmanizmù, jaczi (...) òdbùdowùje wzôjné braterstwò, ùczi zetkaniô z nôtërą i zrozmieniô, czim jest robòta, mòtiwùje do żëcégò w redoscë i dobrim nastawienim, nawetka òb czas drãgòtów żëcégò. Mądrosc ta dlô lëdu je spòdlim rozeznaniégò, ewanielicznym instinktã, dozwôlającym do razu sã doznac, czedë Ewanieliô zajimô w Koscele pierszi môl, a czedë ji słowò dżinie i je zagłësziwóné bez jiné sprawë”.[2]

Dali, w trzech artiklach, są òpisóné fòrmë lëdowi pòbòżnoscë (tczenié relikwiów, nawiédzanié sanktuariów, pielgrzimczi, procesje, Droga Krziżewô, religijné tuńce, różańc, medaliczi itp.), òtocziwającé liturgiã i żëcé sakramentalné człowieka, bãdącé jich kòntinuacją, równak nie dô sã nima liturgii i sakramentaliów Kòscoła zastąpic. Stądka wôżné je taczé jich ùpòrządkòwanié, bë wëpłiwałë z liturgii i do ni wiérnëch prowadzëłë. Zadanim ksãżi je wspierac, òczëszczëwac i pògłãbiwac religijnosc lëdową, bë prowadzëła do głãbszégò pòznôwaniô misterium Christusa.[3]

Na Kaszëbach bez lata wësztôłcëło sã wiele fòrmów lëdowi pòbòżnoscë.

---

[1] Bòkadnym i zbiérnym zdrojã wiadë ò rozmajitëch fòrmach tczë i celebrowónëch nôbòżeństwach je Katolëckô Encyklopediô. Bôcząc na òbgrańczeniowé ramë referatu i òbjim Biuletinu òdstąpiła jem òd kòrelowaniô òmôwiónëch zagadnieniów z KE. Zainteresowónëch pògłãbienim problematiczi òdsyłóm do dokazu *Ze studiów nad słownictwem religijnym* prof. E. Brezë (pùblikacjô w drëkù wëdôwiznë Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô).

[2] *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallottinum 1994, s. 396.

[3] KKK 1674, 1675, 1676, tamże, s. 395–396.

Ks. Jón Perszón pisze: „Kòżdô robòta gbùrskô wëmôgô wiôldżi mòcë i ùcemiãdżi, równak prakticzné efektë ùrobionëch żniwów i zbiérów zanôlégają przede wszëtczim òd wiodra i Bòżégò błogòsławieństwa. Pòczëcé głãbòczégò zanôléganiô òd Bòga, chtëren je Stwórcą i Panã swiata wëapartniwô òsoblëwie tëch mieszkańców wejrowsczi òbéńdë, chtërny ùtrzimùją sã leno z gòspòdarczi. Westrzód chłopò-robòtników, apartno młodëch, òdniesenié do zemi nie je ju tak głãbòczé, a za to nastawioné je na wzątczi. (...) Wiele z tradicyjnëch zwëków ùznôwónëch je za zbëteczné òbgrãdzenié abò gùsła. Zabôcziwô sã ò mòdlëtwach i starach wëkònywónëch przë òranim, senim zbòżów i jich zbiéranim. Znaczny cësk na dżinienié religijnëch zwëków i znaków (błogòsławieństwò, pòkropienié swiãconą wòdą, swiãcenié zôrna do seniô) (...) mô techniczny pòkrok. (...) Stądka kòntinuòwanié niechtërnëch zwëków wzął na se Kòscół, mający starã abë przez swòjã religijną misjã włączëc gbùrską robòtã w liturgiã. Doznac sã ò tim mòże chòcbë przez zwëk swiãceniô séwnégò zôrna (8 IX), dożinkòwé msze czë błogòsławienié zelégò na Wniebòwzãcé NMP”[4].

Słowa ks. Jana Perszona wërazno swiôdczą ò tim, że Kòscół nié leno dopùszcziwôł rozmajitégò ôrtu parareligijné lëdowé prakticzi, wëpłiwające z pòczątkù czasã nawetka z gùsłów i zabòbònów, co wiãcy, je ùznôwôł, a czej lëdze zaczãlë òd nich òdchadac, ùswiãcył je i terô jistnieją jakno òbrzãdë sprawòwóné òb czas òsoblëwëch abò leżnotowëch liturgiów czë téż jakno apartny òbrząd, nôczãszczi sparłãczony z tczenim Matczi Bòżi (stądka téż lëdowé pòzwë pòswiãconëch Ji swiãtów: Gromicznô, Strëmiannô [znónô téż jakno Roztwórnô, Kwietnô], Zélnô, Séwnô, Wãgòrzowô abò jinaczi Różańcowô, Adwentowô).

Z przedstawionëch wëżi wëjimków *Katézmùsa Katolëcczégò Kòscoła* i rozwôżaniów badérë religijnëch tradicjów na Kaszëbach, mòże sã doznac, że lëdową pòbòżnosc dô sã rozpatrëwac zanôleżno òd czãdów rokù, swiãtów liturgicznëch, tczeniô swiãtëch, wëdarzeniów nagłëch czë leżnoscowëch, (np. pògrzéb, slub), zwëków i gùsłów, i zakòrzeniony w codniowim żëcym religijnoscë, jak chòcbë zaczinanié i kùńczenié dnia przeżegnanim sã. Je to tak szeroczi i problematiczno złożony témat, że wëmôgôłbë szerszi rozprawë, niżlë przedstawioné przez mie leno ramòwé ùjãcé zagadnieniégò.

Bez wątpieniô je faktã, że wielewiekòwô tradicjô Kòscoła tak ùswòjiła wiele fòrmów pòbòżnoscë religijny, że dzysdniowémù człowiekòwi cãżkò bëłobë sã rozeznac, chtërne wënikają z lëdowi religijnoscë, a na chtërne wiãkszi cësk miała liturgia i ksãża.

Pòniżi òstóną przedstawioné niejedne z fòrmów i ôrtów lëdowi pòbòżnoscë, równak z leżnoscë na jich wielosc nie je spòsób wëmienic i òpisac wszëtczé dzysdnia jistniejącé prakticzi, tim barżi że ne nônowszé jesz sã za mòcno na Kaszëbach nie przëjãłë. Kriterium stanowiącym wëznacznik bëło pòjawienié sã dóny pòbòżnoscë przed II Watikańsczim Sobòrã i trwanié do naszich czasów. Z leżnotë na Òsobã tczë i czas mòże wëróżnic: nôbòżéństwa i mòdlëtwë do Matczi Bòsczi (prakticzno przez całi rok), nôbòżéństwa adwentowé, nôbòżéństwa pòstné, nôbòżéństwa i mòdlëtwë dlô ùtczeniô swiãtëch i jinszé, wërosłé z kaszëbsczi òbrzãdowòscë.

---

[4] J. Perszón, *Na imię Bosczi*, Lëzëno 1992, s. 47.

Jednyma z nôbarżi pòpùlarnëch fòrmów pòbòżnoscë, a do te wcyg ceszącyma sã wiôldżim ùwôżanim i wësoką frekwencją, są wszelczé ôrtë tczë òddôwóny Matce Bòsczi. Stąd òstóną òne nôprzód òpisóné, a pòsobicą wszëtczé wëbróné do hewòtnégò òprôcowaniô.

1. RÓŻAŃC

Nôbarżi rozkòscérzoną na całi swiat mòdlëtwą marijną je różańc. KKK w pùnkce 2678, przëwòłiwającë historiczné spòdlé różańcowi mòdlëtwë, pòdôwô, że „strzédnowiecznô pòbòżnosc na Zôpadze rozwinãła różańcową mòdlëtwã jakno lëdową fòrmã zastãpùjącą Liturgiã Gòdzënów”[5]. W maju i rujanie, miesącach òsoblëwi tczë i pamiãcë ò Niebiesczi Matce, lëdze gromadzą sã przë kaplëczkach abò w chëczach, i całima rodzënama mòdlą sã òdmôwiającë kòrunkã.

Różańc je téż nôwôżniészą mòdlëtwą òfiarowóną za spòkój dëszë ùmarłégò. Bez całi czas, òd dnia smiercë do dnia pògrzebù, rodzëna, krewny, sąsadowie wieczorama ò ùstalony przez nôblëższich gòdzënie zbiérają sã na mòdlëtwie różańcowi.

Na tak wiôlgą pòpùlarnosc różańca wiôldżi cësk mają jistniejącé w kòżdi parafii Różańcowé Róże, czãsto jediné aktiwné wspólnotë w môłëch, wiesczich parafiach.

Różańc je gwësno nôbarżi zakòrzenioną fòrmą pòbòżnoscë, co wedle ks. J. Perszona wëpłiwô z „przemòżny mòcë tradicji, chtërna inspirëje pòstãpné pòkòlenia do zachòwaniô dëchòwi kùlturë òjców w zmieniwającëch sã jeleżnoscach dzysdniowégò żëcégò”[6].

2. GÒDZYNCZI Ò NIEPÒKALANYM PÒCZÃCYM NÔSWIÃTSZI MARIJI PANNË

Niedzélné pòrénczi parłączą sã z òsoblëwim nôbòżéństwã dlô ùtczeniô Niepòkalanégò Pòczãcégò NMP – spiéwónyma przed pierszą mszą swiãtą *Gòdzynkama*.

Pòczątczi tegò znónégò katolëkóm w Pòlsce òd piãcset lat (tedë pò teòlogòwëch spiérkach dobëła prôwda ò Niepòkalónym Pòczãcym Mariji – w 1477 r. papiéż Sykstus IV ùstanowił w Rzimie swiãto Pòczãcégò Niepòkalany, a òd czasów Piusa V [†1572] zaczãło bëc òbchôdóné w całim Kòscele, nadto 8 gòdnika 1854 r. papiéż

---

[5] KKK 2678, op. cit., s. 603.

[6] J. Perszón, *Króluj nama wiedno*, Wëd. Ùrząd Gminë, Lëzëno 1993, s. 20.

Pius IX bùllą ògłosziwô Niepòkalané Pòczãcé Mariji dogmatã wiarë)[7], nôbòżéństwa marijnégò są wëprowôdzóné ze szpańsczich ricersczich zôkònów.

Fòrma nôbòżéństwa w pòstacje rozbùdowóny, na czãscë pòdzelony lëtanii, òsta stwòrzonô na spòdlim brewiarzowégò òficjum ò Niepòkalanym Pòczãcym (òd brewiarzowëch gòdzënów – czasu òdmôwianiô kòżdi czãscë – wzãła sã téż nazwa). Wespòlëznowé nôbòżéństwò chùtkò sã rozkòscérzëło. Pierszé pòlsczé tłómaczenié *Gòdzynków* ùkôzało sã drëkã w 1482 r., a za przełóżcã je ùwôżóny bł. Władisłôw z Gelniowa. Ùsôdzcą dzysdniowi wersji *Gòdzynków* je gwësno ks. Jakùb Wùjek. Tekst *Gòdzynków* przepełniony ùwielbienim, zawierzenim i błaganim je ùznôwóny za perłã katolëcczi mariologii[8].

3. NÔBÒŻÉŃSTWA MAJEWÉ

Môj na Kaszëbach je miesącã òddôwaniô òsoblëwi tczë Mariji. W tim miesącu w przedwieczórnëch gòdzënach lëdze zbiérają sã przë kaplëczkach i krziżach na mòdlëtwie zwóny nôbòżéństwã majewim. Je òno przeważnie prowadzoné przez starszą białkã abò chłopa, nôczãszczi zelatora róże różańcowi abò kògòs z rodzënë òpiekùjący sã figùrką. Je òdmôwiónô cząstka różańca, lëtaniô loretańskô (mdącô nôwôżniészim dzélã majewégò) i spiéwóné są marijné piesnie. W tim czasu pò wieczórnëch mszach swiãtëch w kòscołach téż òdprôwiô sã nôbòżéństwò majewé[9].

Pòczątk nôbòżéństwów majewëch w Pòlsce datëje sã na pòłowã XIX w. Pòd kùńc wiekù bëło òno ju szerok znóné w całim kraju. Równak jich kòlibką nie je nasza zemia, ju w V w. bëłë praktikòwóné na Wschòdze. W Kòscele na zôpadze dopiérkù na przełómie XIII i XIV w. zrodzëła sã ùdba, żebë miesąc môj pòswiãcëc Mariji. Bòdôj pierszim, chtëren taczi zamësł zgłosył, béł szpańsczi król Alfónks X (†1284). Sóm włôdca ùczestnił w tëch nôbòżéństwach i nakôzywôł swòjima pòddónyma, żebë wieczorama zbiérelë sã przë figùrkach Matczi Bòżi i sã mòdlëlë[10].

4. BRACTWA SZKAPLÉRZNÉ I NOSZENIÉ MEDALIKA

Dôwni, ò czim wspòminô téż ks. Jón Perszón, prawie kòżdô rodzëna przënôlégała do jaczégòs karna religijnégò, abò stowarzëszenia[11]. Jednym z nich bëło Bractwò Szkaplérzné. Bractwa Szkaplérzné mają w Pòlsce wielewiekòwą tradicjã, nastałë razã ze sprowadzenim na nasze zemie karmelitańsczich klôsztorów, m. jin. w 1642 r. do Gduńska[12].

---

[7] Zdrzódło: http://www.brewiarz.katolik.pl/czytelnia/swieci/12-08a.php3
[8] Zdrzódło: http://www.kolbe-janow.katowice.opoka.org.pl/patronowie.htm
[9] J. Perszón, *Króluj nama wiedno*, op. cit., s. 47.
[10] Zdrzódło: http://brewiarz.pl/czytelnia/maj.php3
[11] J. Perszón, *Króluj nama wiedno*, op. cit., s. 22.
[12] Zdrzódło: http://www.szkaplerz.pl/wspolnoty/

Historiô bractwa zaczinô sã òd zôkònu załóżonégò w XI w. na górze Karmel, chtërnégò nôleżnikama bëlë ricerze – ùczãstnicë krziżowëch wëprawów. Òni jakno pierszi w swòji pòzwie – Bracyni Eremitowie Nôswiãtszi Mariji Pannë z Górë Karmel – przëbrelë miono Mariji[13]. W pòłowie XII w. generałã ùpôdającégò zôkònu òstôł Szëmón Stock. Jemù w nocë z 15 na 16 lëpińca 1251 r. pòkôza sã Matka Bòżô w krãgù aniołów i trzimającë szkaplérz, jak przekazywają historiczné pòdôwczi, pòwiedzała: „Przëjimnij, sënie, nen szkaplérz, znakã Mòji òpieczi. Chto z nią ùmrze nie doznô płomów pieczelnégò ògnia"[14]. Nie je pòtrzébné wëjasniwac, że zôkón nié leno nie ùpôdł, ale w krótczim czasu pòwstało wiele nowëch zôkònów i prowincjów. Sóm szkaplérz stôł sã dzélã karmelitańsczégò òbleczënkù, wnetka przëswòjiłë gò sobie téż jiné klôsztorë i lëdze swiecczi.

Z noszenim szkaplérza, zachòwanim nôleżny kòżdémù stónowi czëstoscë i òdmôwianim mòdlëtwë brewiarzowi abò naznaczony przez ksãdza parłãczi sã tak zwóné apartné sobòtné prawò – przërzeczenié Mariji, że wëbawi zarô w pierszą sobòtã pò smiercë człowieka, co bãdze tak żił.

Słowò „szkaplérz" wëwòdzy sã z łacëznë òd słowa *scapulae* (plecë, barczi) i òznôczô ôrt òdzéwkù zakriwającégò plecë i piersë. Szkaplérz, chtëren w zôkònach je apartnym dzélã habitu, colemało skłôdô sã z dwùch sztërëkańtnëch sztëczków brunégò sëkna z naszëtima wizerënkama Matczi Bòsczi Szkaplérzny i Nôswiãtszégò Serca Pana Jezësa, złączonëch ze sobą blewiązką. W 1910 r. papiéż Pius X zezwòlił na zastąpienié szkaplérza szkaplérznym medalikã. Szkaplérz przënôlégô do tak pòzéwónëch sakramentaliów, co òznôczô, że je widzewnym i swiãtim znakã zacwierdzonym przez Kòscół[15].

Szkaplérzné Bractwò je ôrtã pòmòcë w rozwiju pòbòżnoscë przez nôbòżéństwò do Matczi Bòsczi. Za pierszi cél mô ùsztôłcenié we wierzącëch òddónégò Jezësowi serca na pòdobã Mariji przez jidzenié szlachã Ji cnotów, òsoblëwie czëstoscë, pòkòrë, prostotë i miłotë blëznégò[16].

5. RÔROTË

Rôrotë to Mszô swiãtô òdprôwiónô òb czas adwentu dlô ùtczeniô Mariji, chtërnã symbòlizëje biôłô swiéca z mòdrą blewiązką, ùstawionô krótkò wôłtôrza. Pòzwa Mszë swiãti rôrotny bierze sã z łacëznë òd słowów *rorate cœli desuper* ‘spùscëta niebiosa rosã'. Bez całi adwent, zgódno z tradicją, òdprôwióné są w codzéń reno.

Rôrotë ju dôwno temù wpisałë sã w pòlską tradicjã. Zdrzódła pòdôwają, że bëłë òdprôwióné ju w XIII w. Na rodny grunt przeszczepiła je bł. Kinga z Wãgrów. Na rôrotë chòdzëlë wszëtcë, bez znaczeniô na stón z jaczégò pòchòdzëlë. Z wëdóny w 1739 r. ksążczi jidze wëczëtac, że zanim rozpòczãłë sã rôrotë, do wôłtôrza bëłë przënôszóné zapôloné swiéce przez przedstôwców wszëtczich sédmë stónów, to je: króla, primasa, senatora, szlachcëca, żôłnérza, kùpca i gbùra. Wrãcziwelë je ksãdzu ze słowama: „Jô jem przërëchtowóny na Bòżi sąd”. Nen òbrząd miôł przëbôczëwac, że adwent to téż je wëczekiwanié na òstateczné przińdzenié Jezësa.[17]

---

[13] B. Belgraù OCD, *Szkaplerza się trzymajmy. Rozważania nowennowe o szkaplerzu karmelitańskim,* Wëd. Karmelitów Bòsëch, Kraków 2009, s. 5–6.

[14] Tamże, s. 7.

[15] Źródło: http://www.karmelici.info/grupy-duszpasterskie/bractwo-szkaplerzne

[16] Tamże.

6. NISZPÒRË

Mój òjc wiele razy z sentimentã wspòminôł, jak za czasów swòji młodoscë w niedzélné pòpôłnia chòdzëło sã drëdżi rôz – pierszi na mszą swiãtą – do kòscoła (4 km w jednã stronã), żebë ùczestniczëc w niszpòrach.

Niedzélné niszpòrë bëłë (terô le ju w co niechtërnëch parafiach, za to corôz wiãcy wierzącëch bierze do rãczi Brewiôrz i samémù abò razã z familią mòdli sã psalmama z pòsobnëch dzélów Liturgii Gòdzënów) òsóbnym nôbòżéństwã òdprôwiónym razã z wierzącyma. Na jãzëk pòlsczi Liturgia Gòdzënów òsta przełożonô przez Frãcëszka Karpińsczégò w XVIII w. Bëła òna sprawòwónô wedle przedsobòrowégò mòdła, co òznôczô, że „skłôda sã z piãc, a nié jak je terô, trzech psalmów, a himn béł òdspiéwóny dopiérkù pò czëtanim, wnenczas nazéwónym *kapitulum.* W òdnowiony pòsobòrowi liturgii niszpòrë dali bëłë òsóbnym nôbòżéństwã, jaczé gromadzëło wiérnëch na zbiérny mòdlëtwie Kòscoła”[18].

Niszpòrë, jakno przedòstatny dzél Liturgii Gòdzënów „òdprôwiô sã ò wieczórnym czasu jakno dzãkczënienié za przeżëti dzéń. Są òne wspòminkã Òstatny Wieczerzë i krëwawi òfiarë Jezësa na krziżu, bez jaką zjiscëło sã Òdkùpienié[19].

7. NAWIEDZANIÉ KASZËBSCZICH SANKTUARIÓW

Òd wiele ju wieków rozkòscérzô sã tcza, jaką lëdze òddôwają Matce Bòżi w môlach Ji cëdownëch òbjawieniów – w Swiónowie i Swôrzewie. Dzãka apartnémù wëbraniémù nëch dwùch malinczich kaszëbsczich wsów przez Bòżą Matkã, są òne terô szerok znóné.

Marijnô pòbòżnosc je nieòdłączną znanką Kaszëbów, rozcygô sã na jich codniowé żëcé i kùlturã (wezmë na to ùroczësto òbchôdóné marijné swiãta, kaszëbsczé pòzwë sztërzech miesąców, wielné kaplëczczi, nieròz nawetka wplotłé w architekturã chëczë, itp., a do te jesz zakòrzenioné przeswiôdczenié, że do Bòga to leno z Mariją i bez Marijã). W òbëdwùch sanktuariach Matka Bòżô je tczonô jakno Królewô: w Swôrzewie rëbôków, a w Swiónowie całëch Kaszëb. Jakno Matka „serdeczną òpiekã òbjimô nié leno nad lëdzama mòrza, ale téż nad żeniałima, rodzënama i wszëtczima wierzącyma, co sã do Ni òdnôszają. Tak tej marijné sanktuaria są òd wiele lat fùndamentã pòlskòscë i katolëcczi wiarë”[20]. Jak akùratno dostrzégô ks. Jón Perszón – znajôrz religijny apartnoscë regionu – „tcza òddôwónô Nôswiãtszi Matce je òkazywónô na wiele ôrtów òb czas rokù òbrzãdowégò i w rozmajitëch przëtrôfkach parłãczącëch sã z przełómnyma chwilama lëdzczégò jistnieniô”[21].

---

[17] Żródło: http://www.opoka.org.pl/varia/bn/adwent/804.1,Roraty.html

[18] Zdrzódło: http://www.wlodawa.paulini.pl/151,Nieszpory

[19] *Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa ludu bożego. Wydanie skrócone*, Pallottinum 1991, s 9.

Dlô Kaszëbów òsoblëwim sanktuarium je wejrowskô kalwariô. Ks. Jón Perszón dostrzégô, że „òno miało stolëmné znaczenié dlô nôrodnëch i religijnëch dzejów nié le blós Kaszëb, ale całégò Gdańsczégò Pòmòrzégò”[22]. Lëdze jidą na „górë”, jak pò swòjémù nazéwają Kalwariã, bë òdpòkùtowac za grzéchë, wëbłagac brëkòwóné łasczi i wësłużëc so niebò. A ò mùszu, a nawetka òbrzészkù nawiedzeniô kalwarijsczich kaplëczków niech swiôdczi przekazywóné przez lëdową tradicjã pòrzekadło: „Chto za żëcégò stacjów nie òbéńdze, ten pò smiercë pò nich chòdzëc bãdze”[23].

Kaszëbi wiedno trzimelë sã bliskò Matczi Zbôwcë, czëjącë sã z jedny stronë òsoblëwie przez Niã wëbrónyma, a z drëdżi pòsłëszny słowóm Christusa: „Sënie, to je Matka twòja” (J 19,25).

8. KAPLËCZCZI I KRZIŻE

Wizrama zakòscelnëch fòrmów religijnoscë są gãsto pò Kaszëbach rozsóné kaplëczczi i krziże, czãsto mdącé nié leno swiôdkama wiarë, pòbòżnotë, ale téż òfiarama na przebłaganié za lëché ùczinczi czë wòtama wdzãcznotë za ùbłagóné łasczi.

Na Kaszëbach, tak samò jak w jinëch stronach Pòlsczi, Marija je tczonô przë kaplëczkach i krziżach w miesącach Ji pòswiãconëch: maju i rujanie. Rëchli òdnôwiô sã stojącé przë drogach swiątczi, òbzdôbiô wińcama, blewiązkama i swiéżima kwiatama. Do dzysdnia, òsoblëwie na wsach lëdze spòtikają sã przë figùrkach i razã òdprôwiają nôbòżéństwò majewé czë różańcowé.

9. APÒSTOLSTWÒ DOBRI SMIERCË

Stowôra Matczi Bòsczi Patrónczi Dobri Smiercë, zwónô Apòstolstwã Dobri Smiercë je fòrmą zrzeszny fòrmacji, mòcno sparłãczony z tczenim Matczi Bòsczi. Do ji rozwiju przëczënił sã Zôkón Serwitów, pòwstałi w XIII wiekù. Dzysdniowi sztôłt òstôł zacwierdzony przez papiéża Piusa X – 22 lëpińca 1908 r. Papiéż òbdarowôł Stowôrã wielnyma przëwilejama i òdpùstama, a do te nadôł ùniwersalné znaczenié, rozcygającë ji dzejanié na całi Kòscół. W Pòlsce òpiekã nad nią mają Misjónôrze

---

[20] ks. W. Cëchòsz, L. Ùrbanowicz-Pluto, *Kaszubi i Królowa ich serc: Madonna Sianowska i Swarzewska,*[w:] red. A. Romejkò, „Studia Gdańskie”, 2010, t. XXVII, s. 127.

[21] S. Majkòwsczi, *Sanktuarium Maryjne Królowej Polskiego Morza w Swarzewie*, Gdańsk 2003, s. 42.

[22] J. Perszón, *Na Jastra*, op. cit., s. 53.

[23] Tamże, s. 54.

Swiãti Rodzënë z Górczi Klôsztorny. Stowôra je òddónô pòd òpiekã Matce Bòsczi òd Sédmë Bòlesców i sw. Józefòwi – Wiôldżim Patrónóm Dobri Smiercë[24].

Smierc, jakno bezspiérny kùńc lëdzczégò żëcégò, na Kaszëbach wiedno bëła pòstrzégónô na ôrt chrzescëjańsczi, równak jistnieje przekònanié, że na dobrą smierc, co òznôczô, że nié le blós letką, bez dłudżégò mãczeniô sã, ale nade wszëstkò pò zaòpatrzenim sakramentã namaszczeniô chòrëch i przëjãcym kòmónii swiãti, trzeba so zasłużëc, stądka dëchòwòsc Apòstolstwa, dôwającô zagwësnienié dobri i swiãti smiercë szerok przëjãła sã westrzód Kaszëbów.

10. ÙROCZËSTOSC NÔSWIÃTSZÉGÒ CAŁA I KRWI CHRISTUSA (BÒŻÉ CAŁO)

Sama w sobie ta ùroczëstosc nie je apartną fòrmą pòbòżnoscë, jakno, że je liturgicznym swiãtã, òbchôdónym w całim Kòscele, równak z leżnotë wielewiekòwi historii lëdowô tradicjô dorobiła swòje elementë, stąd téż nót je òsóbno je òmówic. Nôleżi do swiãtów rësznëch, zanôlégającëch kòżdoroczno òd terminu Jastrów. Przëpôdô wiedno we czwiôrtk pò niedzelë Przenôswiãtszi Trójcë i òbchôdóné je bez całą òktawã.

Pierszi rôz bëło wprowadzoné w 1246 r. z przëczënë bł. Juliannë[25], klôsztornicë z Cornillonu, chtërna w priwatnym òbjawienim òbôczëła skrëwawioną hòstiã[26]. Wnetka „papiéż Ùrban IV bùllą „Transiturus” z 11 zélnika 1264 rokù”[27] ùstanowił je swiãtã dlô całégò Kòscoła, a pòcwierdzywelë je pòstãpny papiéże[28].

Na grunt pòlsczi swiãto, w lëdowi tradicji zwóné Bòżim Całã, wprowadzył w 1320 r. krakòwsczi biskùp Nanker, równak ùroczëste procesje, mdącé terô òsoblëwie wôżnym dzélã liturgii, w praktice nastałë prawie sto lat pózni[29]. Ks. Perszón przërównëje je do triumfalnégò przemarszu króla[30] i dodôwô, że równoczasno są jesz jedną „leżnotą do sparłãczeniô prôcë gòspòdôrza z mòdlëtwą” (...), bò „procesja jidze westrzód pólów, domôctwów iògrodów”[31].

Na dzéń przed ùroczëstoscą w wëznaczonëch placach stôwióné są 4 wôłtôrze, ùstrojoné w eùcharisticzné symbòle, a całą drogã procesji òbsôdzô sã brzozowima drzéwkama. Kòżdi mieszkańc za òbrzeszk ùznôwô ùstrojenié jizbów i chëczów nié leno tam, kądka jidze procesjô, stąd prawie wszëtczé òknach òb czas òktawë Bòżégò Cała są przëstrojoné – widzy sã òbzdobë sztôłtu czelicha i hòstii, dali gòłąbczi wskôzëjącé na wespółbëcé Dëcha Swiãtégò, a téż òbrazë przedstôwiającé swiãtëch, czasã papieża bł. Jana Pawła II, a najczãscy òbrôz Serca Jezësowégò, jakno, że czas òktawë kùńczi sã swiãtã na Jegò tczã.

---

[24] Zdrzódło: www.parafia.pomorze.pl/apostolstwods.php

[25] J. Perszón, *Na Jastra*, op. cit. s. 60.

[26] M. Òllik, *Od Adwentu do Adwentu. Doroczne obrzędy i zwyczaje w Borach*, Wëd. Region, Gdiniô 2009, s. 65.

[27] J. Wierusz-Kòwalsczi, *Liturgika*, Warszawa 1956, [za:] J. Perszón, *Na Jastra*, op. cit. s. 60.

[28] Tamże.

[29] M. Òllik, op. cit., s. 65

[30] J. Perszón, *Na Jastra*, op. cit., s. 60.

[31] Tamże, s. 12.

Z Bòżim Całã sparłãczony je zwëk braniô ze sobą do dodomów brzozowëch gałązków z drzéwiãt, jaczima òbstrojoné są wôłtôrze (jakno ùswiãconëch bëtnoscą i błogòsławieństwã Nôjswiãtszégò Sakramentu) – przë tim je wôżné, żebë bëłë to wietewczi ze wszëtczich sztërzëch wôłtôrzów. Przódë, jak pisze ks. J. Perszón, bëłë wstôwióné do ògrodów i na pòla, żebë chroniłë przed złima mòcama i òd gradu[32]. Bëłë téż kładłé w stodołach w zôgrodë, gdze miałë chronic przed plagą mëszów[33].

Takô sama nadzwëkòwô mòc bëła przëpisywónô winôszkóm, plotłim z macerzónczi i pólnëch abò ògródkòwëch drobnëch kwiôtków, swiãconym na zakùńczenié òktawë: „wiónczi z òktawë są pòmòcné w ùchronienim sã òd ùderzeniégò grzëmòtu, temù sã je wiészô pòd dakã «pòd ùstrzechą». (...) Òglowò pòswiãconé zelé je ùżiwóné jakno lék dlô krowë pò òcelenim (...). Wiónczi są téż ùznôwóné jakno òbrona zbòżégò w stodole przed mëszama i ògniã, temù sã je kładze w zôgrodã przed pierwszą przëwiozłą z pòla fórą. (...) Czej chto w rodzënie zachòrzeje dôwô mù sã arbatã ze zelégò ùkrëszonégò z wiónka (...)”[34]. Ne wszëtczé wierzenia i zwëczi są naznaczoné głãbòką religijnoscą, bò pòkôzëją zawierzenié w całoscë Bòżi pòmòcë i òpiece.

Do jesz jedny znanczi ùroczëstoscë czerëją rozwôżania R Landowsczégò, chtëren wskôzëje, że ji symbòlã je chléb, Bòżi dôr, òd wiedno òtocziwóny òglowim ùszanowanim[35]. Aùtor òpisëje zwëczi sparłãczoné z òdnôszanim sã do chleba (nie je wòlno sã nim zabôwiac, rzucac, lepic kùlków abò figùrków), krajanim (brót béł naczinóny znakã krziża i dzãkòwną mòdlëtwą, krajóny w cenczé, równé sztëczczi, òstrim nożã, jednym pòcygnienim, żebë gò nie żôgòwac i nie krëszec) jedzenim chleba (nie je nót jesc nieùmëtima rãkama czë w czôpce na głowie) i òbchôdanim sã z òkrëszënama (bëłë spôliwóné abò rzucóné ptôchóm, bò òkrëszënë wërzuconé na zemiã pajk na dłudżi pajiczënie zanôszôł do nieba z òskargą na lëdzy, że niszczą Bòżé darë, a rozgòrzony Bóg mógł na jich gbùrstwò zesłac lëchi rok)[36]. Ze rodnégò dodomù móm w pamiãcë wëniosłé òbrôz, że jak kòmù przëpôdkã spôdł sztëk chleba, tej bél zarô pòdnôszóny, całowóny, a tej zjadłi.

11. NÔBÒŻEŃSTWA CZERWIŃCOWÉ I TCZENIÉ SERCA JEZËSOWÉGÒ.

Dlô Kaszëbów, tak samò jak i wszëtczich katolëków, miesąc czerwińc je czasã òsoblëwi tczë òddôwóny Jezësowémù Sercu, w fòrmie tzw. „nôbòżeństwów czerwińcowëch”. Nazwa wzãła sã òd ùroczëstoscë tczë Serca Jezësowégò, w tradicji Pòlsczi przëpôdający na pierszi piątk pò zakùńczenim òktawë Bòżégò Cała (przeważno przëpôdô na miesąc czerwińc). Ùroczëstosc òsta ùstanowionô zgódno z wòlą samégò Jezësa òbjawioną sw. Małgòrzace Marii Alacoque, francësczi wizytce z Paray-le-Monial, w dniu 19 czerwińca 1675 r. (jaczi przëpôdôł prawie w òktawie)[37]. Francësczé wizytczi jakno pierszé (w 1687 r.) ùdostałë òd papiéża Klémensa XIII zgodã na òdprôwianié mszów dlô ùtczeniô Serca Jezësowégò, a jakno drëdżé bëło Królestwò Pòlsczé (w 1765 r.), chtërnémù Kòngregacjô Òbrzãdów zezwòlëła òdpòwiôdając na memòriał pòlsczich biskùpów[38]. Dopiérkù w 1856 r. papiéż Pius IX ùstanowił Swięto Serca Pana Jezësa dlô całégò Kòscoła[39].

---

[32] Tamże, s. 62.

[33] Tamże.

[34] Tamże, s. 62–63.

[35] R. Landowsczi, *Dawnych obyczajów rok cały. Między wiarą, tradycją i obrzędem*, Wëd. Diecezji Pelplińsczi „Bernardinum”, Pelplëno 2000 s. 126.

[36] Tamże, s. 127–128.

Ks. J. St. Paserb malëje lëteracczi òpisënk nôbòżeństwa: „Jezës cëchi i łagódnégò serca chce nas w tim miesącu skrëszëc swòją miłotą i pòdpòwiôdô zacwardzałima, òmanionyma i zgòrzkniałima, nie wierzącyma ju w żódną miłotã: «Mòże òstało cë serce?»”[40].

Wôrtnotã i zbawné znaczenié nôbòżeństwa pòdsztrichnął papiéż bł. Jón Paweł II w, wiele jesz gwësnô mô to w pamiãcë, przemówienim w Elblągù (6 VI 1999 r.) òb czas pielgrzimczi do òjczëznë: „Dziãkùjã Bòżi Òpatrznoscë, że mògã razã z wama, tu bãdącyma, oddac tczã i ùwielbienié Nôswiãtszémù Sercu Jezësa, w chtërnym na nôdoskònalszi ôrt òbjawiła sã òjcowskô miłota Bòga. Ceszã sã, że ta pòbòżnô praktika, codzénnégò w miesącu czerwińcu òdmôwianiô abò spiéwaniô Lëtanii do Nôswiãtszégò Serca Pana Jezësa, je w Pòlsce tak żëwô i wcyg pòdtrzëmiwónô.”[41].

Tczenié Nôswiãtszégò Serca nie je przëpisóné leno do czerwińca. Pòdczas òbjawieniów Jezës przekôzôł sw. Małgòrzace 12 òbietniców dlô tczącëch Jegò Serca, zagwësniającë, że ùdzeli za to wszelejaczé łasczi, zgòdã i mir w jich rodzënach, pòcechã w jiscënkach, błogòsławieństwò dlô wszëtczich pòdjimiznów, nieskùńczoné miłoserdzé dlô grzészników, zwiãkszenié gòrlëwòtë dlô dëszów òbzëbłëch i wiãkszą doskònałotã gòrlëwëch, błogòsławieństwò dlô chëczi, w jaczich bãdzie zawieszony i tczony òbrôz Jegò Serca, dlô ksãżi mòc do krëszeniô nôbarżi zacwiardłëch serców, a tima, co rozgłôszac bãdą nôbòżeństwo Nôswiãtszégò Serca, że jich miona bãdą w nim zapisóné i na wiedno òstóną. Nôbarżi równak przemôwiô òstatnô òbietnica, zwónô téż Wiôlgą, Jezus przërzékô w ni: „w za bòkadnym miłoserdzym mòjégò Serca, wszechmòcnô mòja miłota sprawi, że wszëtcë, chtërny w pierwszé piątczi przez dzewiãc miesący za régą bãdą przëstãpiwelë do kòmùnii, òtrzimają łaskã òstateczny pòkùtë i nie umrzą w niełasce mòji ani bez sakramentów, i że Serce mòje stónie sã dlô nich bezpieczną schòwą w gòdzënie smiercë”[42].

---

[37] „Nasza Arka. Miesięcznik Rodzin Katolickich”, Nr 6/2001, s. 3.

[38] Tamże, s. 8.

[39] Tamże

[40] J. St. Paserb, *Czas otwarty*, Wëd. Diecezjalnô, Pelplin 1992, s. 137.

[41] *Jan Paweł II. Polska 1999. Przemówienia i homilie*, red. ks. Krzësztof Kùznik CSMA, KAI Michalineum, Marczi 1999, s. 32.

[42] *Mały Modlitewnik*, Wyd. Sw. Krziża, Òpòlé 1971, s. 40–41

To òstatné przërzeczenié zrodzëło òglowé, przódë przez wiele razy z rządu[43], praktikòwanié pòbòżnoscë zwóny „òdprawienim dzewiãc pierszich piątków”, co òznôczało przëstąpienié do sakramentu pòkùtë i przëjãcé kòmùnii na mszi sw., w intencji wstawieniô sã za grzésznikama i wënôdgrodzeniô Nôswiãtszémù Sercu za grzéchë i bezczestnienia. W ternëch czasach widzy sã, że òdpòwiedzalnotã za tã praktikã wzął na se Kòscół i w kòżdi parafii pierszokòmùnijné dzecë są òsóbno zachãcywóné do bëtnoscë na pierszopiątkòwim nôbòżeństwie.

12. III ZÔKÓN SWIÃTÉGÒ FRÃCËSZKA – FRÃCËSZKAŃSCZI ZÔKÓN SWIECCZICH

Za ùtwórcã Frãcëszkańsczégò Zôkònu Swiecczich ùznôwóny je sóm sw. Frãcëszk, bò chòc nie ùłożił niżódnëch regùłów ani nie naznacził òbrzészków, pòdskôcôł lëdzy do żëcô wskôzama Ewanielii, a jich samëch nazéwôł bracynama i sostrama òd pòkùtë.

Pierszé spòlëznë w Pòlsce pòjawiłë sã razã ze sprowadzenim do Wrocławia frãcëszkanów w 1237 r. i chùtkò sã rozkòscérzëłë, przëcygającë do se lëdzy różnëch stónów i zajimającë sã sprawama apòstolsczima. Czej nasta hitlerowskô òkùpacjô òstałë òne rozwiązóné, dzél z nich ùpôdł sóm. Pò II Watikańsczim Sobòrze przëszło òdrodzenié, a spòdlim bëła zacwierdzonô przez papiéża Pawła VI Regùła Frãcëszkańsczégò Zôkònu Swiecczich, jak òdnądka miôł sã zwac III Zôkón.

Frãcëszkanie swieccczi za nôwôżniészą dejã mają dochôdanié do chrzescëjańsczi doskònałoscë na pòdobã sw. Frãcëszka przez rozwij żëcégò sakramentalnégò.

Regùła apartny cësk kładze na apòstolat: przëkładu, słowa, dokònywaniô dzełów miłoserdzô, nadto bùdowaniô barżi bratersczégò i ewanielicznégò swiata[44].

W Pòlsce pòwstało 16 regionów, chtërne, wedle szacowaniô, zrzeszają 17 000 nôleżników twòrzącëch bliskò 600 karnów[45].

Gduńsczi region, òbjimający diecezjã gduńską, pelplińską i toruńską liczi 37 spòlëznów. 22 séwnika latoségò rokù òbchôdóny béł Jubileùsz 150-lecégò jistnieniô spòlëznë III Zôkònu sw. Frãcëszka przë klôsztorze OO. Frãcëszkanów we Wejrowie, a rëchli, 4 zélnika w kòscele Św. Trójcë w Kòscérznie swiãtowónô bëła 120 roczëzna jistnieniô III Zôkònu przë tameczny parafii[46].

13. GÒRZCZÉ ŻALE

Czej nadchôdô czas Wiôldżégò Pòstu Kaszëbi zbiérają sã w kòscołach przed mszama, abò na apartnëch nôbòżéństwach, sparłãczonëch czãsto z kôzanim pasyjnym, żebë spiewac piesnie òpòwiôdającé ò mãce Pańsczi. We wielnëch môlach na Kaszëbach „do dzysdnia żëwi je zwëk schôdaniô sã na spiéwanié w spòlëznie «gòrzczich żalów» (...). Tëczi sã to wsów leżącëch dalek òd parafialnégò kòscoła”[47]. Pòzwa tegò nôbòżéństwa wzãła sã òd pierszich słowów piesnie „Gòrzczé żale przëbiwôjta, naje serca przenikôjta”. „Gòrzczé Żale” bëłë ùłożoné, drëkã wëdóné i pierszi rôz òdprawioné w 1707 rokù przë staraniach, wnenczas dzejającégò przë parafialnym kòscele sw. Krziża we Warszawie, arcëbractwa sw. Rocha, a òsoblëwie protektora arcëbractwa ks. Wawrzińca Benika[48]. Snôżota himnów w prostëch słowach òddôwającëch dokładno całą mãkã i smierc Pana Jezësa sprawiła, że dzysô no nôbòżéństwò òdprôwiô sã we wszëtczich kòscołach w całim kraju.

---

[43] Mòja starka, tak samò jak i wiele lëdzy ze sąsedztwa, pòczi dôwa radã, bez całi rok praktikòwa pierszé piątczi miesąca, a do te prowadzëła do kòscoła i ùczëła ti prakticzi mie i mòje rodzeństwò.

[44] Zdrzódło: http://franciszkanie.pl/news.php?id=2572

[45] Zdrzódło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Franciszka%C5%84ski_Zakon_%C5%9Awieckich#Tercjarze_w_Polsce

[46] Zdrzódło: http://www.fzs.franciszkanie.pl/

14. DROGA KRZIŻEWÔ

Òsoblëwi charakter mają nôbòżéństwa Drodżi Krziżewi, òdprôwióny w kòscołach katolëcczich w kòżdi piątk Wiôldżégò Pòstu. Historiô tegò nôbòżéństwa cygnie sã ju bez pôrã wieków, a ji pòczątczi sygają wieków strzédnëch. Kòle 800–900 lat temù zaczãłë sã dokònëwac przemianë w pòbòżnoscë chrzescëjańsczi nôprzód w Zôpadny Eùropie, a pòtemù téż w Pòlsce. Rëchli prawiło sã ò pòtãdze Bòga, nawetka jeżlë béł Òn przedstôwióny na krziżu, to nie béł Bògã cerpiącym leno triumfùjącym. W tim bëła krëjamnô ùdba – znikwienié pògańsczich gùsłów. Pózni lëdze zaczãlë wchadac w jawernotã Christusowi Òfiarë[49]. „Zaczãła bëc dostrzégónô nade wszëstkò prôwdzëwòta człowieczeństwa Christusa (...). W nëch czasach lëdze zdrzelë na Christusa òczama przepełnionyma współczëcym i miłotą”[50]. Znaczący cësk wëwiarłë téż krziżowé wëprawë, chtërne dozwòlëłë na pòznanié môlów sparłãczonëch z Mãką Pańską. Dwie nowòpòwstałé zôkònné wespòlëznë – frãcëszkanowie i dominikanowie, zaczãłë wnenczas òrganizowac tzw. nôbòżéństwa ùpôdków Jezësa. Czej frãcëszkanowie, w I pòłowie XIV wiekù, òbjãlë swòjim dozérã jerozolëmsczé sanktuaria, rozwinãlë nôbòżéństwò „drogów”, to je Christusowégò przeńdzeniô òd pretorium Piłata, gdze béł skôzóny, jaż na Gòlgòtã, gdze òstôł ùkrziżowóny. Ze złączeniô tëch dwùch nôbòżéństwów pòwstałë stacje Drodżi Krziżewi[51].

Lëdze, chtërny pielgrzimòwelë do Zemi Swiãti, czej wrôcelë nazôd, chcelë w swòjich môlach stwòrzëc zastãpnik Jerozolëmë. Stądka ju òd pòczątkù XV wiekù w całi Eùropie zaczãłë pòwstawac bùdacje na pòdobã jerozolëmsczich, zwóné kalwariama. Przë nich bëłë òrganizowóné bùtnowé przedstôwczi mãczi Zbôwcë, na chtërne przëchôda rzma lëdztwa[52].

---

[47] J. Perszón, *Na Jastra*, op. cit., s. 11.
[48] Zdrzódło: www.diecezja.waw.pl/zielonka/38
[49] Zdrzódło: http://parafiapruszcz.x.pl/drogak/drogak20.html
[50] J. Perszón, *Na Jastra*, op. cit., s. 11.
[51] Zdrzódło: http://parafiapruszcz.x.pl/drogak/drogak20.html
[52] J. Perszón, *Na Jastra*, op. cit., s. 11.

Terczasnô Droga Krziżewô skłôdô sã ze 14 stacjów[53] i ùsztôłtowa sã w swòjim szëkù w XVIII wiekù[54].

Na Kaszëbach pòwstałë dwie kalwarie – zawòłóné „swiãté górë” wejrowsczé, jaczich założëcą béł Jakùb Wejher, w pòdzãce za ùretanié żëcégò òb czas wëprawë na Biôłorus, czej przë òbléganim òstôł w pòdkòpie zasëpóny[55] – i ò wiele młodszô – we Wielu. Ò ti drëdżi T. Lipsczi pisze: „Nieprzemijną pamiątkã òstawił pò se ks. Józef Szëdzëk, wielewsczi probòszcz w latach 1905–1024. Z jegò dëszpastursczi starë pòwsta hewòtnô kalwariô”[56].

15. ÒDPÙSTË

Òdpùstë, bãdącé patronalnyma swiãtama kòżdi parafii, òsoblëwie sparłãczoné ze swiãtama Matczi Bòsczi abò òdbiwającé sã na wejrowsczi kalwarii, wiedno ceszëłë sã wiôldżim ùwôżanim. Lëdze szlë piechti, nôczãszczi bòso, pòkònëjącë wiele kilométrów, bë sã mòdlëc na òdpùstowi sëmie. Przë tim nié leno pòbòżny dzél ùroczëstoscë, chòc do zwëskónëch òdpùstów przëkłôdónô bëła wiôlgô wôga, miôł znaczenié. Równo wôżnô bëła jarmarcznô rozegracjô towarzëszącô òdpùstóm i leżnosc do spòtkaniô sã z drëchama i znajemnyma, a nadto pògòszczeniô sã ù rodzënë mieszkający w ti parafii.

Równak pierszim célã ùczestniczeniô w ùroczëstoscach bëło dostąpienié òdpùstu za wszëtczé grzéchë.

W definicji KKK czëtómë: „Òdpùst je darowanim przed Bòga doczesny karë za grzéchë, zgładzoné ju w òdniesenim do winë. Dostąpiwô gò chrzescëjón, pasowno ùspòsobiony i pòd gwësnyma, ùstalonyma zanôleżnoscama, za pòstrzédniczenim Kòscoła, chtëren jakno szafôrz òdkùpieniô rozdôwô i prawòmòcno przëdzeliwô wënadgrodzenié ze skôrbca zasłëgów Christusa i swiãtëch. (...) Òdpùstë mògą bëc ùdzeliwóné żëjącym abò ùmarłim”[57].

Cekawą infòrmacjã òdczëtómë z òpisu przëbëcégò primasa Pòlsczi Sztefana Wëszińsczégò do Wejrowa: „W rokù 1974 Sztefón Kardinôł Wëszińsczi, Primas Pòlsczi, przëjéżdżô na wejrowsczé górë w òdpùstową niedzelã Wniebòwstąpieniégò Pańsczégò. (...) ze sto tësącama wiérnëch primas stôwô na wejrowsczi górze zbawieniô. I dopiérkù terô zaczinô przemawiac do kaszëbsczégò lëdu. W wëgłoszony hòmilii òdniósł sã do słowów kaszëbsczégò himnu, do deklaracji: «Më trzimómë z Bògã». Tima słowama tczëwôrtny gòsc béł téż przëwitóny przez ks. prałata Mariana Szczurkòwsczégò, prowadzącégò przesłôwną kòscérską kómpanijã, chtërna w tim prawie rokù swiãtowa swòje trzëstalecé pielgrzimstwa do Wejrowa”[58].

---

[53] Tamże.

[54] Zdrzódło: http://liturgia.wiara.pl/doc/418997.Historia-Drogi-Krzyzowej-W-drodze-z-cierpiacym-Zbawicielem

[55] *Kalwaria Wejherowska*, red. i kòrekta E. K. Jaskùlskô, T. Żmùda-Trzebiatowsczi, Gduńsk 2010, s. 3.

[56] T. Lipsczi, *W Wielu i nieco dalej.*., Wòjewódzczi Òstrzódk Kùlturë we Gduńskù, Gminny Òstrzódk Kùlturë we Wielu, Gduńsk 1990, s. 3.

[57] Katechizm ..., op. cit., s. 352.

16. PÙSTÔ NOC

Wcyg żëwô i praktikòwónô je na kaszëbsczich wsach tradicjô „Pùsti nocë” – ôrt mòdlëtewnégò przebiwaniô przë ùmarłim w òstatną noc przed pògrzebã. Ùznôwô sã, że dôwni „nen òbrząd cygnął sã bez dwie abò i trzë nocë pò smiercë”[59]. Zaczinô sã pò różańcu, òd dnia smiercë co dzéń òdmôwiónégò wieczór w dodomie ùmarłégò (abò terô ju corôz czãszczi w kòscele czë pògrzebòwi kaplëcë). Pò różańcu w żałobnym dodomie òstôwô rodzëna i tak zwóny „spiéwôcë”, to przeważno są chłopi, zaòpatrzony w ksążczi i mòdlëtewniczi. Dlô „spiéwôków” szëkùje sã òsóbną jizbã, pò sąsedzkù z jizbą, w jaczi stoji trëma z ùmarłim. Tam sôdają „przë stołach, abë przez spiéwanié pòkùtnëch psalmów, piesniów ò sądze i nieskùńczonym Bòżim miłoserdzym, czerowónëch do Mariji i swiãtëch Pańsczich, chwôlëc Bòga i błagac za ùmarłim”[60]. Jizba mô skrómny wëzdrzatk: na stole stoji krziż, stôwiô sã téż miseczczi z miãtowima bómkama, przódë na pôłniowëch Kaszëbach béł jesz kładłi chléb òbwiti w tôflôczk i różk z tobaką[61]. Dzysdnia Pùstô Noc kùńczi sã przeważno ò dwanôsti w nocë, równak dali, chòc ju nié tak czãsto, praktikòwóné je prowadzenié mòdlëtwów jaż do samégò rena. Całé nôbòżéństwò prowadzoné je wedle przëjãti kòlejnoscë. „Pò òdspiéwanim trzech piesniów prowadzący, to je «spiéwôk», mówi pôcérz za ùmarłégò. (...) Ò dwanôsti w nocë òdmôwiô sã *Aniół Pańsczi*” (...), a nad renã spiéwóné są *Gòdzynczi* dlô ùtczeniô Matczi Bòsczi[62].

Bëcé na Pùsti Nocë je przësłëgą dlô ùmarłégò, je dobrowòlné i wëpłiwô z mòralnégò òbrzészkù jak nôlepszégò przërëchtowaniô ùmarłégò na zéńdzenié z Bògã, a w tim ùproszeniô dlô niegò wiecznégò żëcégò, stądka spiéwôkóm sã nie płacy, stôwiô sã jima równak jedzenié: kòle jednôsti wieczór, a pózni ò trzecy w nocë rodzëna ùmarłégò dôwô do jedzeniô „chléb z masłã, kùch i «słodką kawã»”[63], jak pisałë w 1962 r. R. Òstrowskô i I. Trojanowskô. Dzysdnia wieczerze są ò wiele bòkadniészé. „Ùznôwô sã, że môltëch je stôwióny przez ùmarłégò”[64], temù téż nie gòdzy sã wëmawiac, bò samémù ùmarłémù bë sã wëmôwiało.

Trëma z ùmarłim je bez całi czas òtemkłô, wkół ni pôlą sã swiécë, a przë trëmie w mòdlëtewnym zamëszlenim przebiwô nôblëższô rodzëna – je to ôrt pòżegnaniô z ùmarłim i ùmarłégò ze swòjim rodnym dodomã. W chrzescëjaniznie je przekònanié, że „mòdlący sã przë ùmarłim, prawie jakbë pòwtôrzelë pògrzéb Christusa”[65]. Pùstô noc, mdącô ôrtã pògrzebòwi wilëji, wëprowôdzónô je z „wiarë we wieczné żëcé i skùtkòwnotã mòdlëtwë za wstawiennictwã (...). Nocnô wilëjô je (...) pòchwôtnym dëchòwim staranim, religijną dzejnotą i pòkùtnym cwiczënkã”[66].

---

[58] S. Klein, *Ks. Stefan Kardynał Wyszyński na Kalwarii Wejherowskiej. Rok 1953*, Wejrowò 1990, s. 3.
[59] *Bedeker kaszubski*, red. R. Òstrowskô, I. Trojanowskô, Wëdôwizna Mòrskô, Gduńsk 1962, s. 349.
[60] J. Perszón, *Pustô noc*, Lublin–Lëzëno 1993, s. 24.
[61] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, Wrocław 1969, s. 209.
[62] Tamże.
[63] *Bedeker kaszubski*, op. cit., s. 349.
[64] J. Perszón, *Na brzegu życia i śmierci*, Pelplëno 1999, s. 208.

17. ZÔDËSZNY DZÉŃ I PAMIÃC Ò ÙMARŁËCH

W pòlsczi tradicji pòczątk lëstopadnika je poswiãcony ùroczëstoscë Wszëtczich Swiãtëch (1 XI) i wspòminanimù ùmarłëch, òsoblëwie dëszów czisccowëch, żdającëch wëbawieniô, to je Wspòmnieniô Wszëtczich Wiérnëch Ùmarłëch, tzw. Zôdësznémù Dniowi (2XI). W dopòwiescë do wëznaczonëch na nen dzéń czëtaniów nalézemë rozwôżanié ò Kòscele, chtëren „pò ùroczëstim òbchôdanim wspòmnieniô swòjich dzecy, jaczé ju są szczestlëwé w niebie, z zajiscenim wspòminô wszëtczé swòje dzecë czekającé w cziscu na najã pòmòc, żebë mògłë wéńc do wiecznégò szczescégò. Ta tczëwôrtnô i nôbòżnô praktika wspòminaniô i mòdleniô sã za ùmarłëch òsta wprowadzonô w kôsztorze we francësczim Cluny przez òpata sw. Òdillo w 998 rokù”[67]. W Pòlsce pierszé znanczi ò „celebrowanim Dnia Zôdësznégò pòchòdzą z XII wiekù”[68]. Òpisywóny w pùnkce 16 zwëk Pùsti Nocë, dozwôlô sã doznac, że dlô Kaszëbów sprawa przërëchtowaniô ùmarłych do wiecznégò żëcégò mô baro wiôldżé znaczenié. Zdrzącë na smãtôrze, smiało mòże scwierdzëc, że grobë nôbléższich są òtocziwóné òpieką, a òni sami bezùstanną mòdlitwą. Nôwiãcy równak swiôdczi ò tim dzéń Wszëtczich Swiãtëch i òktawa, co sã pò nim zaczinô. Ju wiele dni przed tim wiele lëdzy chòdzy na smãtôrze, żebë zrobic pòrządczi na grobach i przëstrojic je kwiatama, wiónkama i znitama. Przódë kòżdô gòspòdëni sama robiła tzw. wińce zôdëszkòwé, a jich „kònstrukcją béł grëbò ùplotłi słomiany warkòcz. Na nim bëła mésterno ùtikónô gãstô szëchta strzébrnégò mechù, to je kani drzistë, przez lud zwóny *zôdësznikã.* Wińc béł strojony danką i kwiatama, westrzód jaczich nôwiãcy bëło sëchòkwiatów, zwónëch *niesmiertelnikama*”[69]. Nadto, jak przekònëje B. Bòrk, ùtrzimała sã wiara w to, „że dëchë dobré i lëché krącą sã pò zemi, straszą żëwëch, i dopòminają sã ò mòdlëtwã, a w Zôdëszny Dzéń zbiérają sã na smãtôrzach”[70]. Pocwierdzywają to òpracowania M. Òllick, J. Perszona i R. Landowsczégò[71]. Równak nôwôżniészi je religijné znaczenié tegò czasu, wiãcy lëdzy chòdzy na nôbòżeństwa do kòscoła, parłãczącé sã z mòdlëtwama za ùmarłëch i przez całą òktawã zachôdô na grobë swòjich blisczich, z czim łączi sã òsoblëwi przëwilej – kòżdim razã mòżna zwëskac całowny òdpùst dlô jedny dëszë. We wielnëch dodomach òdmôwiô sã jesz różańc za ùmarłych.

---

[65] Tamże, s. 201.

[66] Tamże, s. 210.

[67] *Mszalik niedzielny*, opr. ks. dr Władisłôw Nowak, WWD, Òlsztin 1993 r., s. 1048.

[68] J. Perszón, *Na brzegu życia...*, op. cit. s. 288.

[69] R. Landowsczi, *Dawnych obyczajów rok cały...*, op. cit. s. 190.

[70] B. Bòrk, *Na Lësôkach*, KPZ Part Szemùd, Bòjan 1995, s. 34.

[71] M. Òllick scwierdzywô, że ze „tczą ùmarłëch parłãczi sã òdwieczné wierzenié w to, że dëchë starków przëchôdają ze zaswiatów i òbchôdają wkół domòctwa, a nawetka do nich zachôdają, wleką sã

18. PROCESJE

Wielné liturgiczné ùroczëstoscë kùńczą sã pòdniosłą procesją, jakô mô służëc pùblicznémù swiôdczeniémù swòji wiarë, a nadto ùzmësłowieniémù lëdzóm, że wëznôwanié wiarë nie zamikô sã bënë kòscoła, ale wierzący człowiek mô mùsz ò tim swiôdczëc swòjim codniowim żëcym. Dlô tëch, co zajimają sã gbùrzenim, czims zwëczajnym je mòdlëtwa ò dobré plónë i błogòsławieństwò dlô swòjégò gòspòdarstwa. Stąd téż na zymkù, czedë zaczinają sã wszëtczé robòtë w pòlu, w ùroczëstosc sw. Marka i tzw. dnie krziżowé, to je dnie przëpôdającé przed ùroczëstoscą Wniebòwstąpieniégò Pańsczégò, „z kòżdégò parafialnégò kòscoła rëszô błagalnô procesjô do kaplëczków i krziżów leżącëch westrzód pòlów i chłopsczich domôctwów. Scenarnik ti procesji ùwarënkòwóny je liturgicznyma przepisama Kòscoła, òdmôwiô sã Lëtaniã do Wszëtczich Swiãtëch, spiéwóné są suplikacje, a czasã jesz przëgòdné piesnie. W Lëzënie przed 1939 rokã procesja kòżdégò dnia wëchôdała do jiny kaplëcë (...)[72].

---

pò pòlach i łąkach, błądzą na wiesczich drogach”. Dlôte, żebë jima nie pòdpadnąc ani jich nie rozgòrzëc nie je nót wëlewac bùten wòdë (co bëło òglowé w czasach, czedë na wsë nicht ni miôł doprowadzoné dodóm wòdë ani kanalizacji), spiewac, gwizdac, tuńcowac i spùszczac psë z lińcucha. [w:] M. Òllick, *Òd Adwentu do Adwentu, op. cit. s. 90.* Szlachòwno pisze R. Landowsczi i dodôwô, że lëdze mielë starã, żebë zemską bëtnosc wanożącym dëchóm „ùlżëc i ùprzëjemnic”, chocbë przez przësëniãcé ławów i stółków blëżi piécka, „żebë so mògłë sadnąc i sã ùgrzôc”. Nadczidô jesz, że terô ju niepraktikòwóny je zwëk wëkłôdaniô môłégò bróta chleb na òknownik, żebë dëchë mògłë sã najesc. [w:] R. Landowsczi, *Dôwnëch òbëczajów rok całi...*, op. cit., s. 190–191. (Ten òpis przëwòłuje zarô òbrazë z *Dżadów* A. Mickewicza.) Te same zwëczi wëkazywô na spòdlim swòjich badérowaniów ks. J. Perszón. Równak nade wszëtkò czerëje bôczenié na mòdlëtewny charakter przeżiwaniô pòczątkòwëch dni lëstopadnika i całi òktawë, przëbôcziwô ò skłôdónëch kartkach z wëpòminkama za ùmarłëch, mówionégò w rodzënach różańca w intencji dëszów czisccowëch, zachôdaniô na grobë, żebë zwëskac dlô dëszów ùmarłëch całowné òdpùszczenié grzéchów. Równak w lëdowi òbrzãdowòscë mòcné je przekònanié ò wespółbëcym w tim czasu czisccowëch dëszów na zemi, stądka wzãło sã przekònanié, że òne ò dwanôsti w nocë w wigiliã Dnia Zôdësznégò schôdają sã do môlecznégò kòscoła, gdze przez òstatnégò ùmarłégò ksãdza sprawòwónô je dlô nich „mszô dëchów”. Òb czas Swiãta Ùmarłëch i całi òktawë nie bëłë ùrządzywóné żódne rozegracje i zéńdzenia, bë nie bëło òrãdzë do wëchôdaniô z chëczów i nie przeszkôdzaniô wanożącym dëszóm, a czej ju to bëło kònieczné, tej nót bëło jic westrzódkã drodżi. Gwizdanié bëło czësto zakôzóné, bò „wëwòłiwô pùrtka”. Na stołach i szafał ni mòżna bëło òstawic żódnëch òstrëch nożów czë widelców, żebë nie przëszkôdzałë ùmarłima (mòja starka nadto cwierdzëła, że nick ni mòżna òstawiac na wiérzchù, bò w òstawionëch statkach ùmarłi bãdą jedlë i pilë – przëp. włôsny). W nym czasu gòspòdôrze pilowelë sã òd robòtów na pòlu, bò bëlë dbë, że „zemia sã jaż roji òd dëszów”. [w:] J. Perszón, *Na zberkù żëcégò i smiercë*, op. cit. s. 295–300.

[72] J. Perszón, *Na jimiã bòsczé*, op. cit., s. 10–11.

19. TUŃC ÒBRAZÓW

Baro interesëjący òpisënk negò zwëkù przedstôwiô ks. J. Perszón. „Do cekawëch mòmentów nôleżi sztót òddzãkòwaniô sã pielgrzimczi, co dokònëje sã przed wiôldżim wôłtôrzã. Dzéwczãta, co niesą òbrôz, wëstrojoné w kaszëbsczé ruchna, przë zwãkach grónégò przez òrkestrã na trąbach hejnału, wëkònywają chùtczé pòrëszenia òbrazã, wëwijającë nim na sztërë stronë i kòlibającë. Te bez mała akrobaticzné cwiczënczi i kòlibania wëmôgają wiôldżégò pòchwatu i mòcë, kò czasã òbrôz wôżi wiãcy jak 100 kila. Sóm ùkłôd negò ekspresyjnégò pòżegnaniô z sanktuarium je w kòżdi parafii kąsk jiny, a co wôżné, òd pòkòleniów je ùchòwóny w niezmieniwnym sztôłce”[73].

20. NOWENNA DO MATCZI BÒSCZI BEZÙSTÓNKÒWI (NIEÙSTAJĄCY) PÒMÒCË

Na Kaszëbach nie naléze sã kòscoła, w jaczim bë nie wisôł òbrôz Matczi Bòżi Nieùstający Pòmòcë. W strzodë wieczorama, przódë baro wiele, terô ju znacząco mni lëdzy[74], zbiérô sã przed tim òbrazã, przënôszającë swòje błagania, dzãkòwnotë i proszenia[75].

Òddôwónô MBNP tcza je mòcno sparłãczonô z nié za wiôldżim òbrazã, dzysô wiszącym w rzimsczim kòscele redemptoristów pòd wezwą sw. Alfónksa. Pòczątkã wiôldżi nabòżnotë bëło pò òdkrëcym òbrazu wprowadzenié gò do wspòmniónégò kòscoła przez papiéża Piusa IX (1866 r.) i prawie zarô kòrunowanié (1867 r.).

Do Pòlsczi docarł razã z misyjnym dzejanim òjców redemptoristów. Pierszô nowenna bëła òdprawionô w Tuchòwie w 1954 r. i chùtkò sã rozkòscérzëła na całi krôj[76].

21. SPIÉWANIÉ NÔBÒŻNËCH PIESNIÓW I ÒDMÔWIANIÉ MÒDLËTWË ANIÓŁ PAŃSCZI

Mògã so ùznôwac za szczescé to, że jem sã ùrodzëła w kaszëbsczi, wielepòkòleniowi rodzënie z seniorką starką (ùr. 1910 r.), chtërna przeżëła dwie swiatowé wòjnë, biédã i ùcemiãżenié tëch czasów, ale wiedno brała mòc z mòdlëtwë. Stądka òd rena pò dodomù roznôszôł sã spiéw, nôprzódka witała dzéń piesnią *Czedë rené wzéńdą zorze*, w pôłnié wiedno spiéwała, czasã òdmôwiała, mòdlëtwã *Anioł Pańsczi*, a wieczór kùńczëła dzéń piesnią *Cëchi wieczór ju nadchôdô*. Òb dzéń téż spiéwała rozmajité, wielesztrofkòwé piesnie, znającë je wszëtczé na pamiãc (spiéwë jinaczëłë sã zanôleżno òd czasu liturgicznégò: òb czas pòstu, bëłë to pasyjné piesnie, w Adwence tëczącé sã Bòżégò miłoserdzô dlô swiata i żdaniô na Zbôwcã, a czej nastôwałë Gòdë – kòlãdë). Taczi dëch mòdlëtwë panowôł wtenczas we wielnëch domôctwach na Kaszëbach.

---

[73] J. Perszón, *Na Jastra*, op. cit., s. 52.

[74] Wiele lëdzy na wsë je przeswiôdczonëch, że bëtnosc na nowennie i mszë, jakô bëła zarô pò ni òdprôwiónô, je òbrzészkã, stądka kòżdi, chto le ni miôł wôżnëch òbòwiązków, chòdzył na strzodowé nôbòżéństwò (przëp. włôsny).

[75] Pò wprowadzenim do nowennë, tzw. Mòdlëtwie rzimsczi, pòsobicą jidą trzë dzéle wezwaniów, skłôdającëch sã z razã zanôszónëch błaganiów, dzãkòwnotów i proszeniów (przëp. włôsny).

[76] Zdrzódło: http://www.redemptor.pl/nowenna.php

Mòdlëtwa *Anioł Pańsczi* do dzysô w swiądze Kaszëbów je ùznôwónô za mòdlëtwã òprzëpôłniową. Przeważno, czej kòscelné zwònë zaczinałë wëbijac gòdzënã dwanôstą, (pózni we wsach dalek leżącëch òd kòscoła nã fùnkcjã spełniwôł téż sygnał w pierszim programie pòlsczégò radia), tej bëło gôdóné: „Biją na Anioł Pańsczi”, co znaczëło, że w ti chwilë òdkłôdóné bëłë wszëtczé zajãca na czas òdmówieniô mòdlëtwë[78]. Mòdlëtwa ta mô swòjã długą historiã. Ju w XVI wiekù bëła òdmôwiónô w dzysdniowim sztôłce, a do tegò za ji pòbòżné òdmówienié przëpisónëch bëło 15 dni òdpùstu[79]. W rokù 1974 papiéż Paweł VI ògłosziwô Adhòrtacjã *Marialis Cultus*, co òznôczô *Apòsztolską Adhòrtacjã ò przënôleżnym sztôłtowanim i rozwiju tczeniô Nôswiãtszi Mariji Pannë*. Òrãdëje w ni, żebë „pòdtrzimiwóny béł zwëk òdmôwianiô ti mòdlëtwë (*Anioł Pańsczi* – przëpisk włôsny). (...) Pò tëli wiekach wcyg ji mòc i snôżota je takô sama, bò je złożonô prosto, a wëprowôdzô sã ze Swiãtégò Pismiona; historiczno ji pòczątk parłãczi sã z błaganim ò ùchòwanié miru. Nadto ji liturgiczné òdniesenié na swój ôrt ùswiãcywô różné dzéle dnia; a na òstatk czerëje do przëbôczeniô so paschalny krëjamnotë, bò bez pòznanié Wceleniô Bòżégò Sëna prosymë, cobë «bez Jegò mãkã i krziż më òstelë doprowadzony do chwalbë zmartwëchwstaniégò»”[80].

* * *

Wëżi òpisóné przëkładë òdnôszają sã do nôczãszczi spòtikónëch fòrmów i ôrtów pòbòżnoscë na Kaszëbach, w wikszoscë są òne tak pò prôwdze ùniwersalné i przëjãté nié leno na zemiach Pòlsczi czë Eùropë, ale i całégò swiata westrzód chrzescëjanów. Czë taczima òstóną, to pòkôżą pòsobné dekadë. Równak, w przëtrôfkù wiele z nich, zdrzącë na szerzącą sã w spòlëznie laicyzacjã, a nawetka ateizacjã, to mòże sã jiscëc ò jich dalszé trwanié. Tak samò zresztą rozerwanié wielepòkòleniowi strukturë familiów sprawiło, że dzecë i wnukòwie nie przëswòjiwają sobie dëchòwòscë i wielnëch znanków òkazywaniô wiarë przez swòje starczi i starków. Czasã téż ksãża szukającë nowëch cekawszich dlô parafianów wspólnotowëch karnów, nie ùtrwaliwają nôbòżéństwów i mòdlëtwów, jak téż przëjãtëch w różnëch stronach fòrmów religijny pòbòżnoscë, co mòże bëc òdczëtóné, że jich czas ju przeminął abò, że ni mają ju terô żódnégò znaczeniô.

---

[78] Takô bëła tradicjô w mòjim rodzynnym dodomie.

[79] Zdrzódło: http://www.voxdomini.com.pl/modlitwy/angelus.html

[80] Zdrzódło: http://www.niedziela.pl/artykul.php?id=11785156940300201900100

KÔZANIA W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ I JICH ROLA W BÙDOWANIM APARTNÉGÒ ÙWÔŻANIÔ KASZËBIZNË

Jadwiga Zeniukòwô
Institut Slawisticzi PAN, Warszawa

Òd dôwna pò terôczasné dzeje kaszëbsczi jãzëk i katolëckô wiara bëłë – kòl rodny zemi (zwóny pò kaszëbskù *tatczëzną*), zwëkù, tradicji – przédnyma czinnikama twòrzącyma juwernotã Kaszëbów[1]. Miałë òne symbòliczną wôrtnotã. Tej je wiedzec, że wzôjny związk nëch dwùch hùmanisticznëch wôrtnotów dôwôł òbrôz w kaszëbsczi lëteraturze, równak swiecczi jak sakralny, a téż w prakticznëch dzejaniach – w kùlturalny i jãzëkòwi pòlitice – wëpòwiôdającëch swój pòzdrzatk strzodowiszczów Kaszëbów, béł téż òbiektã nôukòwëch przëzéraniów sã.

Słowò „apartné ùwôżanié” mô aksjologiczny charakter, òznôczô ‘wësokô ranga, ùwôżanié, gòdnosc’ (czegòs abò kògòs). Òdnôszô sã téż do jãzëka jakno strzódka kòmùnikacji w spòlëznie na przëmiar etniczny. Są jãzëczi apartnégò i niéapartnégò ùwôżaniô, a sytuacjô nie je tu dlô dónégò jãzëka takô sama, ale mòże ju zmienic sã w czasu. Pòjãcé „jãzëk apartnégò ùwôżaniô” òznôczô wësoczi môl w spòlëznie dónégò zwëczajnégò jãzëka (etnolektu), tak samò w òdczëcym kòmùnikatiwny spòlëznë, dlô chtërny je òn “swòjim” jãzëkã, jak téż wedle òbszacowaniégò „jinëch”, tëch z bùtna, w tim òficjalnëch institucjów (m. jin. krajowi administracji), majacëch cësk na żëcé kònkretny jãzëkòwi spòlëznë. Bëcé jãzëkã apartnégò ùwôżaniô to wëraznô wôrtnota w céchùnkù jakòscowim dónégò jãzëka. Na apartné ùwôżanié jãzëka mô cësk jegò sztruktura, m. jin. òbjimnosc słowiznë, a téż socjolingwisticzny czinnik tj. òbrëmienié i dzél fùnksnérowaniô dónégò jãzëka w praktice. Je to baro wôżné w dwajãzëkòwëch spòlëznach (abò wielejãzëkòwëch), tej w warënkach wietwi jãzëków. Ò wësoczim stanowiszczu jãzëka swiôdczi mòżlëwòta twòrzeniô jãzëkòwëch kòmùnikatów wësoczégò ôrtu, fòrmùłowaniô wëpòwiedzów nié leno w òbrëmim codniowégò żëcô, ale téż w cządze kòmùnikacji w intelektualny sferze, m. jin. w ôrce artisticznym, religijnym, nôùkòwim, tej tzw. pòliwalencjô. Baro wôżné znaczenié mô jistnienié i rozwij pismieniznë w wëżidialektalny, znormalizowóny pòd wzglãdã gramaticznym i òrtograficznym, fòrmie dónégò jãzëka.

---

[1] Wëjątk stanowilë ewangelicczi Słowińcë, chtërnëch gwarë – stanowiącé nordowò-zôpadné òkòlé kaszëbsczich gwar – wëmarłë kòl pòłowë XX stalata.

Òd XIX stalata, czej kaszëbizna stała sã przibiorã nôùkòwëch zajinteresowaniów i na skùtk badérowaniów, jaczé rozwijałë sã w XX stalace i trwają do dzysô, wiémë, że bëła òna przez stalata strzodkã kòmùnikacji rodzynny i môlowi Kaszëbów, ùżiwónym na sztôłt wiôldżi wieloscë gwarów. Taczi stón béł jesz w pòłowie XX stalata, wiele Kaszëbów gôdało leno pò kaszëbskù, dzél – przede wszëtczim ti, co nie przeszlë przez pòlską szkòłã òb czas II Repùbliczi Pòlsczi abò pò II swiatowi wòjnie – jeżlë jakòs znała pòlsczi, to prãdzy słabò i biérno. Ùżëtkòwnicë kaszëbsczégò jãzëka (etnolektu) stojelë przë nim wiérno i przekazywelë gò z pòkòleniégò na pòkòlenié nimò baro cãżczich bùtnowëch warënków (ekòlogicznëch) jistnieniô negò jãzëka, jak np. mòcny germanizacyjny cësk w zôbòrach (1772–1918). Nie béł to równak jãzëk apartnégò ùwôżaniô, tak samò w òpinii samëch Kaszëbów, jak téż w òcenie bùtnowëch strzodowiszczów (państwòwëch). Kòmùnikacji na wëższi ôrt służił apartnégò ùwôżaniô (bënômni òd XVI stalata) pòlsczi jãzëk, ùżiwóny na Kaszëbach w Kòscele (kòl łacënë) i w pòùczënie. Kaszëbizna i pòlaszëzna fùnksjonalno długò sã dofùlowiwałë, mòże pòwiedzec, że sparłãcził je dôwni stosënk wespółjistnieniégò. W kaszëbsczim jãzëkù nie bëło kaznodzejsczi tradicji. Òd pòłowë XIX stalata pòwstôwała rozpòczãtô przez Floriana Cenôwã kaszëbskô pismienizna, jednak jegò jãzëk, nimò pòdjimónëch próbów normalizacji, przez czilenôsce dzesãcleców òstôwôł niejednoôrtny[2].

W drëdżi pòłowie XX stalata (mni wiãcy w latach 1960. i 1970.) zajistniało zjawiszcze wëcopiwaniô sã kaszëbiznë z ùzusu na rzecz przewëższiwającégò pòlsczégò jãzëka, znanką tegò bëło dżiniãcé midzëpòkòleniowégò przesélu kaszëbsczégò jãzëka.

Gdzes na przełómanim lat 1970. i 1980. pòjawiła sã procëmnô dążnosc, jãzëk nen pòmale zaczął sã òdradzac. Je to zôwdzãka kaszëbsczi inteligencji, chtërna pòdjimała sã i kònsekwentno prowadzy wiedno dzejania dlô retaniô i zlepsziwaniégò mdącégò w niebezpiekù jãzëka. Wôżną rolã òdegrałë tu òrganizacje i institucje taczé, jak Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié (KPZ), załóżony pózni (w 1997 r.) Kaszëbsczi Institut we Gduńskù, Gdùńsczi Ùniwersytet, mùzea i jiné òstrzódczi kùlturë a téż òswiatowé strzodowiszcza. Tak samò Kòscół – dokładno: Gduńskô Diecezjô, czej bëła czerowónô przez òtemkłégò na sprawë Kaszëbów abpa Tadeùsza Gòcłowsczégò, a téż Pelplińskô òbrëmim *sacrum*. Wiôldżé znaczenié dlô pòdwëższeniô apartnégò ùwôżaniô mszów abò za pòstrzédnictwã mediów – Papieża Pòlôcha pòdskôcającégò Kaszëbów do zachòwaniô taczich, pòsôdónëch przez nich wôrtnotów, jak domôcy kaszëbsczi jãzëk, kùltura, tradicjô i juwernota.

---

[2] Kaszëbsczé jãzëkòwé zabëtczi, tj. pòwstałé na Pòmòrzim religijné tekstë pisóné w pòlsczim jãzëkù, ale zawiérającé wërazno céchë kaszëbsczich gwarów, są mòcno wczasniészé, jistnieją òd XVI stalata. Ò historii kaszëbsczi pismieniznë òb. m.jin. H. Popowska-Taborska, *Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego,* [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, 2001, red. E. Breza, Opole, UOp (w serii: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, red. S. Gajda), s. 71–80; J. Treder, *Kaszubszczyzna literacka (Cechy, fazy i tendencje rozwojowe)*, [w:] tamże, s. 203–223; Treder 2005; *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2002, wyd. 2. poprawione i poszerzone 2006.

Baro wôżną znanką òdrôdzaniô sã kaszëbsczégò jãzëka stało sã twòrzenié w nim religijnëch tekstów, gôdónëch i pisónëch. Zaczãło sã to w latach 1980. òd spòsobnégò głoszeniô leżnoscowëch kôzaniów (hòmiliów) przez niejednëch ksãżi Kaszëbów. Pierszim (czë jednym z pierszich) kaznodzeją béł ks. Marión Miotk (ùrodzony w 1957 r.). Kôzania to krok na stegnie do zgôdzaniégò sã przez regionalną kòscelną władzã (òb. dali) na wprowadzenié liturgii słowa w kaszëbsczim jãzëkù w niechtërnëch kòscołach na Pòmòrzim, a przez to pòwstaniô nowégò i nadzwëczajnégò zjawiszcza w kaszëbsczi i pòlsczi kùlturze. Wnetka w tim samim czasu pòdjimóné bëłë robòtë nad przekładã Biblii na kaszëbsczi jãzëk. W latach 1992 i 1993 ùkôzałë sã dwa jiné dolmaczënczi Nowégò Testamentu (z niebiblijnëch jãzëków), jeden z nich (z 1993 r.) pòprzedzony wëdanim w latach 1980. broszurë z fragmentã przekładu Ewanielii sw. Mateùsza. Pòd kùńc XX stalata i na zôczątkù XXI stalata pòstãpno pùblikòwóné bëłë jinszé tekstë sakralné, slédné tłómaczenié Biblii (z grecczégò jãzëka) wëszło drëkã w 2010 rokù. (Òb. bibliografiã kaszëbsczich kôzaniów i dolmaczënków Biblii pòdóną na kùńcu negò artikla).

Chcemë sã zatrzëmac przë kôzaniach. Ten tip jãzëkòwégò kòmùnikatu, czerowónégò przez nadôwcã, tj. kapłana, do òdbiérców, tj. wiérnëch, zeszłëch òb czas liturgicznégò òbrządkù i twòrzącëch z kaznodzeją wëznaniową spòlëznã, mô z nôtërë gatënkù piérwòszno pòstac gãbną. Kaszëbsczé kôzania, ò chtërnëch tu bãdze gôdka, òstałë na szczescé w jaczims dzélu spisóné i òpùblikòwóné, wedle czegò ne tekstë nie òstałë znikwioné, jich ùgwësnienié w drëkù pòzwòlëło do nich sã copac, mògłë téż sã stac przedmiotã nôùkòwi analizë.

W 1991 r. staranim Kaszëbskò–Pòmòrsczégò Zrzeszeniô ùkôzôł sã niewiôldżi (75 starnów), tómik aùtorstwa pòchôdającégò ze strzédnëch Kaszëb ks. Mariana Miotka pt. *Swiętim turę starków. Zbiérk leżnoscowëch kôzaniów* („Świętym szlakiem przodków. Zbiór kazań okolicznościowych”), przërëchtowóny do drëkù przez jãzëkòznôwców Jerzégò Trédra i Justinã Tréder (pózniészą Pòmiérską), chtërna zaòpatrzëła gò w „Pòsłów”. Zawiérô òn 25 kôzaniów wëgłoszonëch w latach 1986–1989. Na skrómnô pòd wzglãdã tipògraficznym książeczka[3] je baro wôżnô z perspektiwë religii, jãzëka, kùlturë i juwernotë Kaszëbów. We „Wstãpie” ks. Miotk, przedstôwiającë rolã głoszeniégò kôzaniów w naùczanim wiarë, mô pisóné midzë jinszima: *Z Òbjawieniégò Bòsczi prôwdë wëpłiwô téż całé bògactwò kùlturë i dëchowi kaszëbsczi spôdkòwiznë, w chtërny żëjemë i za chtërną jesmë i mdzemë przed Bògã wiedno* ‘zawsze’ *òdpòwiedzalny* (s. 6). Je to baro mòcno pòdczorchniãté òdniesenié kaszëbsczich wôrtnotów etnicznëch do *sacrum.* W „Pòsłowiu” mómë czëtóné, że pò òdprawienim w latach òsmëdzesątëch (XX stalata) w wielnëch, wëmienionëch z pòzwë, wsach i miastach tzw. kaszëbsczich mszów [fakticzno z liturgią miészóną: pòlską i kaszëbską – J. Z.] ks. Miotk „jest już w pełni przekonany, że wykorzystanie języka kaszubskiego w liturgii kościelnej upewnia Kaszubów co do wartości ich rodzimej mowy” a téż że ne msze „cieszą się […] dużą popularnością nie tylko wśród rdzennej ludności kaszubskiej” (s. 73).

---

[3] Bëła wëszłô w cãżczim gòspòdarczo czasu, krótkò pò przełómanim ùstawù w Pòlsce.

Czile lat pózni (w 1996 r.) òstałë òpùblikòwóné kôzania jinégò ksãdza Kaszëbë, Jana Walkùsza. W jegò ksążce *Sztrądę słowa* („Brzegiem słowa”), mający lëteracczi charakter, nalazło sã czile leżnoscowëch kôzaniów, związónëch z òdbiwającym sã rokroczno kònkùrsã „Rodnô Mòwa”, napisónëch w kaszëbsczim jãzëkù[4]. I nen ùsôdzca kòle rozszérzwianiégò transcendentnëch wôrtnotów propagòwôł kaszëbskòsc (*kaszëbiznã*), òsoblëwie jãzëk, przekònywającë do starë „o naszą mowę” ùżił bëlny metafòrë ò religijnym nacéchòwanim: ***…****bò òna, prôwdzëwie kaszëbskô mòwa, to nôswiãtszi wôłtôrz* ‘ołtarz’. (s. 37). Na òbòwiązk Kaszëbów wedle tegò, co „swoje”, kaszëbsczé, kaznodzeja dôł bôczënk m. jin. w taczich – téż zawiérającëch metafòrã – zdaniach:

> – *…je jesz* ‘jeszcze’ *jinô* ***stanica*** ‘sztandar’, ***chtërnę dôł nóm sóm Bóg; to je stanica naj mowë i tę téż trzeba niesc wësok, bo to je bosczi znak naszi juwernotë*** ‘tożsamości’, *sztôłt naj deje* ‘idei’ *i prôwdë o nas. Nicht rozëmny […] nie mdze* ‘będzie’ *deptôł wôłtôrza naj przeszłotë dlô lepszégò witra* ‘jutra’, *bò tacziégò ni ma. […] A wierzę, baro wierzę, że Kaszëbi jesz są rozëmni.* (Walkusz, s. 62–63)[5].

Òbaji kaznodzejowie ekspònëją kaszëbsczé wôrtnotë etniczné przëwòłującë aùtoritet Bòga (religii). Przez taką sakralizacjã rodny mòwë i kùlturë Kaszëbów przëczëniwają sã do zwikszeniô apartnégò ùwôżaniégò jich jãzëka a téż jich spòlëznë. (Ò kôzaniach òbëdwùch ùsôdzców szerzi miałë pisóné Zeniukòwô i Pòmiérskô, òb. Bibliografiô na kùńcu negò artikla.)

Ksądz Marión Miotk w czilenôsce lat pò nadpòmkłim tómikù òpùblikòwôł (w 2008 r.) drëdżi zbiérk swòjich hòmiliów, dosc òbsyżną ksążkã (368 starnów) zatitlowóną *Séw Bòżégò Słowa na niwie kaszëbsczich serc*, wëdóną przez Kaszëbsczi Institut. Skłôdô sã òna z dwùch dzélów: pierszi stanowi òddrëk – w ùnowionym kaszëbsczim pisënkù – kôzaniów òpùblikòwónëch w 1991 r., drëdżi (dzéle II, III, IV), zatitlowóny *Kaszëbi wiérny Christusowi i Jegò nôùce,* òbjimô kôzania wëgłoszoné w latach 1990–2007, w rozmajitëch kaszëbsczich môlach i w òb czas pielgrzimków Kaszëbów do Rzimù i Zemi Swiãti, a téż òb czas mszów we Wiôldżi Wsë transmitowónëch przez Radio Kaszëbë. Ksążka w redakcjowim òbrobienim profesora Jerzégò Trédra, z „Przedmòwą” (w pòlsczim jãzëkù) pelplińsczégò biskùpa Jana Bernarda Szladżi, zawiérô téż òbsyżny pòsłów (s. 351–363) pióra Justinë Pòmiérsczi „O kaszubskości w kazaniach ks. Mariana Miotka”. Je to wôrtny articzel nôùkòwi, w chtërnym aùtorka przedstawiła znaczenié zawiartëch w tomie kôzaniów, jich aksjologiczny charakter i ùżëté w nich jãzëkòwé strzódczi prawieniô.

---

[4] Òrtografiã w ti ksążce zwerifikòwôł J. Tréder.

[5] Tu i dali graficzné wëapartnienia (pògrëbiony drëk, spacja) mòje – J.Z.

Kôzania ùjãté w òmówionëch wëżi tomach, w pierszi rédze kôzania ks. Miotka, bëłë tematã mòjich badérowaniów, jich wëniczi jô przedstawiła w pôrã pùblikacjach. Òdséłóm do nich dlô ùdostaniô szerszégò òbrazu – m. jin. przez pòznanié zawiartëch tam cytatów z kôzaniów – tegò, ò czim móm pisóné w tim artiklu. Mie czekawiła takô sprawa, jak sã mô związk *sacrum*, to je tekstu i szëkù hòmiliów, mdącëch przepòwiôdanim Bòżégò Słowa, z tim elementã sferë *profanum*, jaczim są etniczné sprawë, w tim przëpôdkù gôdanié przez kapłana (pò kaszëbskù!) nié leno ò tim, co je bezpòstrzédno związóné z Ewanielią, ale téż danié apartnégò bôczeniô – tak samò za pòmòcą argùmentów, jak i pòkôzaniégò emòcjów – na to, co dotëczi Kaszëbów, na pòdczorchniãcé wôrtnotów jich kùlturë i jãzëka. Zajimałë mie równak problemë retoriczi tëch tekstów kaznodzejsczich, jô mia analizowóné jãzëkòwé strzódczi nadôwaniô wôrtnotów i bùdowóny w òparcym ò nie starë przekònywaniégò, a téż spòsobë wërôżaniô wzajemnégò stosënkù, jaczi w tim apartnym akce kòmùnikacji òb czas zéńdzeniégò ò liturgicznym charakterze zachòdzy midzë nadôwcą tekstu (kaznodzeją) a jegò òdbiércą (zbiérã wiérnëch).

We Wprowadzenim do tomù *Séw Bòżégò Słowa na niwie kaszëbsczich serc* i wstãpach do apartnëch dzélów ti ksążczi ks. Miotk pòdôł wôżné infòrmacje dotëczącé célów liturgii słowa w kaszëbsczim jãzëkù i ji historii. Czëtómë tam, że jakno kaznodzeja kòl przédny misji głoszeniégò Bòżégò Słowa pòstawił sobie (w latach 1980.) zadanié dzejaniégò na rzecz òdrodzeniégò kaszëbskòscë przez wskazywanié Kaszëbóm – w jich rodnym, w nëch czasach przez jaczés strzodowiszcza niezgarónym, jãzëkù – wôrtnotë i bòkadosc jich dostóny w spòsobie pò przódkach kùlturë, bùdzenié pòczëcégò kaszëbsczi juwernotë i òdpòwiedzalnoscë „*za skôrb mòwë tatków, chtërnã òd Bòga dostelë*" (s. 11). Charakteristiczną céchą hòmiliów ks. Miotka, òsoblëwie tëch z wczasnégò czãdu, je wërôżanié dëbeltowi pòspólnotë bëtników kaszëbsczi mszë. Kòle przënôleżny liturgicznémù zéńdzeniu religijny pòspólnotë (tuwò wiarë katolëcczi) pòdczorchiwónô je etniczno-kùlturowô i jãzëkòwô spòlëzna, to je spòlëzna pòłączonô céchą kaszëbskòscë, z chtërną to spòlëzną kaznodzeja sã identifikùje, np. w adresatiwnëch fòrmùłach: *Bracyni i Sostrë, Kaszëbi!; Drësze* ‘druhowie’ *Kaszëbi!*; [do studencczi stowarë „Pomorania":] *Drësze Kaszëbi!* ***Młodô Inteligencjo, Nôdzejo dlô kaszëbiznë!*** (Wigòda, 14.12.1996, s. 102)[6].

Céchą kôzaniô jakno gatënkù mòwë je intensywné wëzwëskiwanié przekònywający fùnkcji jãzëka, ji przewôga nad fùnkcją infòrmacyjną, kò chòdzy ò naùczanié wiérnëch, nakłónianié jich do przëjãcégò bédowónëch pòstawów, zachãcywanié do robieniégò dobra, a téż przestrzéganié przed złim (colemało wskôzónym, kònkretnym). Dlô òsygniãcô ùmëszlonégò skutkù, nadôwca mùszi tak kònstruòwac tekst, żebë wéńc ze słëchińcama w dobri kòntakt, zwënégòwac jich żëcznotã. Ùsôdzca òbgôdónëch hòmiliów robi to ùżiwającë rozmajitëch, stosowónëch w pòrozmiéwanim sã z kaszëbską spòlëzną etniczną – z ùwzglãdnienim kriterium czasu i môla – stilisticznëch zabiegów, m. jin. adresatiwnëch fòrmùłów (np. *Miłi Bògù Kaszëbsczi Lëdu!;* òb. téż cytatë wëżi), czë przez zwrôcanié sã do słëchińców przë pòmòcë ùpòwszechniony w Pòlsce w pòsobòrowim kaznodzejstwie spòlëznowi – parłãczący kapłana i słëchińców – òsobòwi fòrmë sprowôdzający sã do MË (zamiast dôwniészégò, rozdzelającégò kapłana i wiérnëch, WA[7]), np.

---

[6] Pò dłëgszich cytatach pòdôwóm za òriginałã môl i datã wëgłoszeniô dónégò kôzania a téż numer starnë (z tomù *Séw Bòżégò Słowa...)*, z chtërny cytat pòchòdzy.

> – *Drësze Kaszëbi!* ***Bùszny*** ‘dumni’ ***jesmë*** *i dali* ***mdzemë*** ‘będziemy’ *z tegò, z czegò* ***wërôstómë****!* ***Żëczmë*** *so* ‘życzmy sobie’*, żebë* ***jesmë*** *swiãtim turã starków* ‘drogą przodków’ *wiedno* ‘zawsze’ ***szlë****! Tegò sóm Pón Bóg* ***òd naj*** ‘nas’ *òczekiwô.* (Lãbòrg, 1.02.1988, s. 27).

W kôzaniach ks. Miotka z lat 1980., czej wedle regresu kaszëbiznë bëłë pòdjimóné retënkòwé dzejania, przekònywanié je czãsto ùżiwóné dlô wskôzywaniô tradicyjnëch wôrtnotów tegò, co kaszëbsczé, dlô nawòłiwaniô Kaszëbów – m. jin. za pòmòcą taczégò strzódka stilisticznégò, jak wezwë – do dbałotë ò kaszëbskòsc, òsoblëwie kùlturã i jãzëk. Nã bëtnosc w teksce sakralnym etniczny sprawë niech pòkôzywają pòniższé cytatë:

> – *A lëdze ti zemi, co sã* ***Kaszëbama*** *zwią,* ***w kaszëbiznie*** *niech szukają swòji przëszłoscë.* ***Niech wińdą z kaszëbizną bùten*** ‘na zewnątrz’, ***bùszni*** ‘dumni’ ***pòczną z nią bëc****. W ni je całé piãkno, w ni je naj serce, w ni je to bògactwò,* ***co wënôszô Kaszëbë*** *nad jinszé regiónë Pòlsczi.* ***Niech mòwa òjców mdze*** ‘będzie’ ***dlô naj drogszô nad żëcé. Niech mòwa òjców mdze żëwô i niech jã ùczëją*** ‘usłyszą’ ***pòkòlenia, co przińdą pò nas.*** (Sominë, 2.08.1987; s. 22)

> – [Do młodych z klubu „Pomorania”:] *Ni miéjta strachù,* ***pòdjimôjta*** *chãtno to wszëtkò,* ***co mòże rozesławic kaszëbiznã.*** […] *Tak nama pòdpòwiôdô* ***kaszëbsczi dëch,*** *tak czëje* ***kaszëbsczé serce. Czej tak mdzemë robilë, tej to nas barżi zbliżi do Bòga.*** (Wigòda, 13.12.1986; s. 14).

Czãsté pòwtôrzanié wërazu *kaszëbsczi* (i pòkrewnëch), gôdanié ò kaszëbiznie w kònteksce pòzytiwnëch wôrtnotów (np. piãkno, bòkadosc), łączenié ji z metafòricznym sercã i dëchã (w znaczenim bëtnowi mòcë), z pòczëcym bùchë (znankòwnik *bùszny*) i z nôwëższą wôrtnotą, z Bògã – m. jin. przez wskôzywanié, że dzejania na rzecz kaszëbiznë zbliżają do niegò – wszëtkò to są przekònywającé strzódczi mającé pòdwëższëc apartné ùwôżanié *kaszëbiznë*. Jegò bùdacji służi téż wskôzywanié nisczégò wnenczas òbzéraniégò rodny kùlturë Kaszëbów i jich jãzëka sparłãczoné z lëchim òcenianim przez kaznodzejã ti pòstawë. Ùkôzywô to pòniższi wëjimk, w chtërnym ùsôdzca zwënégòwôł taczé przekònywającé strzódczi, jak procëmné zestôwczi (złé doznôwóné abò robioné wedle dobra, jaczim są etniczné wôrtnotë) a téż wezwë:

---

[7] Zapisóny tu wiôldżima lëtrama zamionowé fòrmë to symbòle reprezentëjącé rozmajité gramaticzné fòrmë zamionów òsobòwëch (jak pòlsczé: *my, nas, nam* itd.*; wy, was, wam…*) i dosebné zamiono (jak pòl.*, nasz, naszego…*, *wasz, waszego…*) a téż przënôleżné òsobòwé fòrmë czasników (jak pòl. *robimy, robicie* itp.).

> – *...**rodnô kùltura**, co sama w se je wôrtoscą, **biwała òsmiészónô**. W wiele kaszëbsczich rodzënach **stôré zwëczaje,** jaczich ùczëlë tatkòwie**, szłë przez to w zabëcé*** ‘zapomnienie’. *Skarbã je to, z czegò wërôstómë, całé bògactwò, jaczé skłôdô sã na kaszëbską kùlturã [...] ale przed wszëtczim jidze wiérnosc Bògù, wierze òjców, trzimanié z Kòscołã, [...]*; i dalej: *Drëszë Kaszëbi! Za mòcno **më dalë wëkòszlawic swòjã pòstawã** tim, co nowé, a przez to, [...] **pòdcãlë më te kòrzenie, co decydëją ò naj nôrodowi tożsamòscë**. Bãdzta wiérny temù, co przetrwało wieczi. Niech mòwa òjców mdze dali żëwô!* (Lesniewò, 8.11.1987, s. 25).

(Ò przekònywanim w hòmiliach ks. Miotka òb. téż Pòmiérskô 2007, 2008.)

Na przełómie XX i XXI stalata wskùtk aktiwny pòliticzi jãzëkòwi i kùlturowi Kaszëbów (prowadzony przez KPZ, Kaszëbsczi Institut i jiné karna) nad twòrzenim i zlepsziwanim kaszëbscz égò jãzëka lëteracczégò (standardowégò) i jegò ùpòwszechnianim, spòlëznowô sytuacjô kaszëbiznë pò përznie stała sã lepszô. W wëgłôszónëch w tim czasu kôzaniach ks. Miotka, zawiartëch w drëdżim dzélu tomù *Séw Bòżégò Słowa...*, przëwòłiwania kaszëbskòscë i wezwë ò ji zachòwanié są rzôdszé i nié tak rozpaczlëwé, jak w kôzaniach z lat 1980., ale téż sã pòjôwiają, np.

> – *Do wiarë òjców dochôdô jesz bògactwò dëchòwi kùlturë. **Rozmiłownié w kaszëbiznie**. **Na ti niwie môsz,** Brace i Sostro, téż **czegòs dobrégò dokònac. Żebë niczegò ze zwëków*** ‘zwyczajów’ ***òjców nie zatracëc**, wiãcy – trzeba je wzbgacëc sobą, całim swòjim żëcym**. Mòwa òjców je swiãtô. Pón Bóg cë*** ‘tobie’ ***ją dôł, niech mdze żëwò.** Drëchù! **Môsz bëc** swiôdkã Jezësa Christusa, Jegò apòstołã, **apòstołã Kòscoła i kaszëbsczich spraw**. **Môsz bëc bëlnym*** ‘porządnym, prawym’ ***Kaszëbą***. (Lãbòrg, 25.07.1998, s. 161).

Ksądz Miotk dali głosy kôzania w jãzëkù kaszëbsczim. W wëdónym przez KPZ w 2012 r. bëlnym albùmie aùtorstwa Arkadiusza Gòlińsczégò i ks. Mariana Miotka *Kaszubi w biblijnej krainie. Po dziesięciu latach w Pater Noster*, chtëren ùwieczniwô pielgrzimkã Kaszëbów do Swiãti Zemi i Jordanii w 2010 r., ùmôlnioné je pôrã pielgrzimkòwëch kôzaniów wëgłoszonëch przez tegò kapłana. Są tam téż gwësné kaszëbsczé akcentë. Tą razą są to dzãkòwné słowa, m. jin. za nowé tłómaczenié (ò. Sykòrë) sztërzech Ewanieliów na kaszëbsczi, słowa pòdczorchiwającé òsygniãca

Kaszëbów w dzejaniach na rzecz jich jãzëka i kùlturë. W hòmilii zatitlowóny *Wôrtnota mòdlëtwë* wëgłoszony w Jerozolimie na Górze Òliwny, gdze w kòscele Pater Noster 22 séwnika 2000 r. Kaszëbi wmùrowelë tôflã z tekstã „Ojcze nasz" w jãzëkù kaszëbsczim, czëtómë m. jin. taczé słowa:

> *Stôwómë dzys przed tôflą z mòdlëtwą Òjcze nasz pò kaszëbskù,* ***bë złożëc Bògù pòdzãkã, że przez te 10 lat,*** *òd 22 séwnika rokù wiôldżégò jubileùszu,* ***jãzëk kaszëbsczi òstôł ùwieczniony*** *strzód tëli jãzëków swiata. Bëła to* ***wiôlgô nobilitacjô najégò jãzëka.*** *[...] tu w Jerozolëmie* ***przëpòminô przed swiatã ò tim, co nôblëższé sercu, ò mòwie starków****.* (s. 64).

* * *

Głoszenié (òd pòłowë lat 1980.) kôzaniów w jãzëkù kaszëbsczim bëło wôżnym krokã na stegnie do wprowadzeniô za zgòdą kòscelny władzë liturgii słowa w tim jãzëkù do swiãtëch mszów w niechtërnëch kòscołach na Kaszëbach, a téż mszów òdprôwiónëch dlô Kaszëbów z leżnoscë rozmajitëch ùroczëznów (na przëmiôr Zjazdów Kaszëbów), czë òb czas jich tradicyjnëch pielgrzimków. Z czasã doprowadzëło to do ùpòwszechnieniô (òd 2006 r.) kaszëbsczich tekstów liturgicznëch przez aùdiowizualné media (radio i telewizjã), co pòwikszëło karno òdbiérców. Liturgiô słowa w kaszëbsczim jãzëkù – chòc na zôczątkù nié przez wszëtczé strzodowiszcza òstała przëjãtô ze zrozmienim (bò: „Czy można rozmawiać z Bogiem językiem prostym, domowym?")[8] – jistnieje ju wiãcy jak 20 lat. Dostała pòpiarcé aùtoritetu Kòscoła, czegò jawną znanką bëło wëdanié w 1993 r. przez abpa Tadeùsza Gòcłowsczégò dokùmentu „Wskazania Duszpasterskie w sprawie obecności języka kaszubskiego w liturgii i życiu archidiecezji gdańskiej"[9]. Bëło to nôpierszé zjinaczenié w statusu kaszëbsczégò jãzëka, fùnkcjonowanié w òbrëmim *sacrum* pòdnôszało jegò rangã i przëczëniło sã do pòdwëższeniégò spòlëznowégò môlu jegò ùżëtkòwników.

Kaszëbsczé hòmilie ksãżi Kaszëbów w swòji pierszi gãbny fòrmie przëbôcziwałë słëchińcóm gôdkã, chtërną znelë bëlno abò gòrzi – zanôleżno òd pòkòleniô, môlu i jinëch przëczënów – z domôcy i môlowi łączbë. Bëłë bëlnym strzódkã rzeszeniégò spòlëznë religijny i téż etniczny. Czëté z wôłtôrza słowa ò wësoczi wôrtnoce kaszëbsczi kùlturë i „*mòwë òjców*", pòùczający ò òbòwiązkù zatrzimaniô i rozwijaniô ti – jak mielë czëté – miłi Bògù spôdkòwiznë stanowiłë dlô tradicyjno religijnëch Kaszëbów zôchãcbã do refleksji nad swòją juwernotą. Pòpiarté aùtoritetã Kòscoła ùszlachetnienié kaszëbiznë dodôwało òdwôdżi ji ùżëtkòwnikóm (prôwdzëwim abò mòżlëwim).

---

[8] Bëło ò tim pisóné w pelplińsczim „Pielgrzymie" (1993 nr 16, s. 5, nr 25, s. 5; 1994 nr 3, s. 8–9;) a téż w „Pomeranii" (1993 nr 9, s. 26–28, nr 12, s. 26–30; 1996 nr 7–8, s. 64). Wiãcy nen problem jô przedstawiła w artiklu Zeniukòwô 2002.

[9] Òb. „Pomerania" 1994, nr 1, s. 21–22.

Nadanié kôzaniõm pisemny fòrmë stało sã jednym z elementów ògniwów przë lińcuchù skłôdającym sã na proces twòrzeniô i zlepsziwaniô kaszëbsczégò jãzëka lëteracczégò (pònaddialektalnégò, standardowégò), chtëren – jak sã zdôwô – mô gwësné mòżlëwòtë zastąpic w dzysészich młodëch i pòstãpnëch pòkòleniach Kaszëbów dżinącé dzysô rodné gwarë. Kôzania w kaszëbsczim jãzëkù – kòle jinëch terôczasnëch kaszëbsczich tekstów wësoczégò ôrtu: sakralnëch, lëteracczich, pùblicysticznëch, a téż nôùkòwëch – bùdowałë apartné ùwôżanié „mowy Kaszubów" i jich kùlturë. Tim samim twòrzëłë spòdlé do starów Kaszëbów ò òficjalny pòcwierdzenié randżi jich jãzëka, co òstało ùkòrunowóné zwënégą. Na mòcë ùstôwù z 2005 r. kaszëbizna mô prawny status regionalnégò jãzëka w Pòlsce.

BIBLIOGRAFIÔ (WËBIÉR)

Kôzania i tekstë Biblii w kaszëbsczim jãzëkù

[Gòłąbk, tłum.], 1989, *Nauczanié w przëpowiôstkach*, Wëjimk z Ewanielëji wedle św. Mateusza z „Biblii Tysiąclecia" (wydanie trzecie poprawione, 1982), skaszëbił Eugeniusz Gołąbk, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Redakcja „Pomeranii" [Wydanie I, 1982, wyd. II, 1987].

[Gòłąbk, tłum.], 1993, *Swiçté Pismiona Nowégo Testamentu.* Na podstawie Biblii Tysiąclecia (Wyd. III popr., 1982) skaszëbił Eugeniusz Gołąbk, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Zarząd Główny, Wydawnictwo Diecezjalne w Pelplinie, Gduńsk–Pelplin.

[Gòłąbk, tłum.], 1999, *Knéga Psalmów*, Na pòdstawie Biblii Tysiąclecia (Wyd. IV, 1989) skaszëbił Eugeniusz Gołąbk, Gdańsk: Oficyna Czec.

[Gołąbk, tłum.], 2007, *To je słowò Bòżé. Czëtania mszalné i spiéwë midzëlekcyjné na niedzele i swiãta we wszëtczich cządach liturgicznëch rokù*, na kaszëbsczi przełożił Eugeniusz Gòłąbk, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Zarząd Główny. [Książka cytowana też jako: Lekcjonarz.]

[Grëcza, ks., tłum.], 1992, *Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament. IV Ewanjelje.* Z łacëznë przełożił na kaszëbsczi jãzëk ks. Franciszek Grucza, Poznań: Hlondianum.

Miotk Marian, ks., 1991, *Swiętim turę starków. Zbiérk leżnoscowëch kôzaniów.* Kazania kaszubskie. Przygotowali do druku Jerzy i Justyna Treder, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Zarząd Główny.

Miotk Marian, ks., 2008, *Séw Bòżégò Słowa na niwie kaszëbsczich serc*, red. Jerzy Treder, Gdańsk: Instytut Kaszubski.

[Sykòra, tłum.], 2010, *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné*, z greczi przełożił na kaszëbsczi jãzëk ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gduńsk: Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. [W tłumaczeniu o. A. R. Sikory z języka greckiego zostały wcześniej (w latach 2001–2010) opublikowane w osobnych tomikach teksty czterech Ewangelii.]

Walkùsz Jón, ks., 1996, *Sztrądę słowa,* Lublin: „B&G". [W części II: *Wiertle* ('kwadranse' *wiarë, nôdzeje i miłotë* 5 kazań w języku kaszubskim.]

Ùsadzënczi

Breza Edward, 1994, *Przekład Ewangelii na kaszubskie ks. Franciszka Gruczy a tradycja polskich przekładów Pisma Św.* [w:] *Jan Jakub Wujek tłumacz Biblii na język polski,* red. Maria Kamińska, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, s. 171–186.

Breza Edward 1995, *Język przekładu Ewangelii na kaszubski ks. Franciszka Gruczy*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej" 32, s. 301–324.

Goliński Arkadiusz, Miotk Marian, ks., 2012, *Kaszubi w biblijnej krainie. Po dziesięciu latach w Pater Noster,* Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, DMK.

Pomierska Justyna, 2007, *Językowe środki perswazji w kazaniach księży Kaszubów*, [w:] *Język, szkoła, religia*, t. 2, red. A. Lewińska, M. Chmiel, Pelplin: „Bernardinum", s. 259–280.

Pomierska Justyna, 2008, *O kaszubskości w kazaniach ks. Mariana Miotka*, posłowie w: M. Miotk, *Séw Bòżégò Słowa na niwie kaszëbsczich serc*, Gdańsk: Instytut Kaszubski, s. 351–363.

Popowska-Taborska Hanna, 2006, *Refleksje na marginesie badań kaszubskich zabytków językowych*, „Acta Cassubiana" VIII, s. 101–109; przedruk w: H. Popowska-Taborska, *Z różnych szuflad. Prace wybrane, relacje, wspomnienia*, Warszawa, 2010, SOW, s. 191–201. [Zawiera bibliografię prac Autorki na temat kaszubskich zabytków językowych.]

Sikora Adam R., OFM, 2006, *Ewangelia według św. Jana na kaszubski tłumaczona. Przekłady z języków niebiblijnych a przekład z języka greckiego*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Wydział Teologiczny, [Na s. 491–536 przekład tej Ewangelii z języka greckiego na kaszubski autorstwa A. R. Sikory.].

Sikora Adam R., OFM, [2010], *„W początku było Słowo…". Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Kartuzy: Oficyna Czec. [Zawiera ważną bibliografię opracowań tematu.]

Sroka Kazimierz A., 1995, *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii,* [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś,* red. Jerzy Treder, Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, s. 101––125.

Treder Jerzy, 1996, *Tłumaczenia Biblii na język kaszubski,* [w:] *Biblia w kulturze,* red. Sławomir Rzepczyński, Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku, s. 273–293.

Treder Jerzy., 2005, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk: Uniwersytet Gdański.

Treder Jerzy, 2010, *Przekład kaszubski Ewangelii o. A. R. Sikory OFM*, w: Sikora Adam Ryszard, OFM, 2010, *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné,* […], s. 299–321.

Zieniukowa Jadwiga, 1998**,** *Cechy stylu retorycznego w pierwszych opublikowanych kazaniach kaszubskich*," „Slavia Occidentalis" t. 55, s. 145–152.

Zieniukowa Jadwiga, 1998a, *Nowe zjawisko w kulturze polskiej – liturgia słowa w języku kaszubskim*, [w:] *Funkcja słowa w ewangelizacji,* red. Maria Kamińska, Elżbieta Umińska--Tytoń, Łódź: AWŁ, s. 111–124.

Zieniukowa Jadwiga, 1998b**,** Sacrum *a etniczność. O współczesnych kazaniach w języku kaszubskim*, [w:] *Człowiek – dzieło – sacrum,* red. Stanisław Gajda, Helmut J. Sobeczko, Opole: Uniwersytet Opolski, s. 289–294.

Zieniukowa Jadwiga, 2002, *Tworzenie tekstów religijnych jako środek budowania prestiżu języka mniejszościowego. Na przykładzie kaszubszczyzny*, [w:] *O doskonałości*, red. Agnieszka Maliszewska, cz. I. Łódź: AWŁ, s. 413–427.

Zieniukowa Jadwiga, 2010, *O języku kazań kaszubskich. Środki wyrażania relacji nadawca–dbiorca w kazaniach ks. Mariana Miotka*, [w:] *Język doświadczenia religijnego*, t. III, red. Grzegorz Cyran, Elżbieta Skorupska-Raczyńska, Szczecin: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, s. 203–220.

Zieniukowa Jadwiga, 2011, *Religijność Kaszubów, ich wielojęzyczność, tożsamość, a język liturgii. Stan współczesny na tle historycznym*, [w:] *Naród. Religia. Język*. Materiały z konferencji 17–19 maja 2010, red. Anetta Ceglińska-Gajda, Łódź: AWŁ, s. 477–489.

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ NIE SPARŁÃCZONÉ Z PROWADNYM TEMATÃ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

DALSZÔ ROBÒTA NAD KASZËBSKÒ-SERBSCZIM SŁOWARZÃ – WËBRÓNÉ PROBLEMË

Duszan-Vladislav Pażdjersczi

Òpisënk w drobnotach metodologicznëch założeniów robòtë nad pierszim kaszëbskò-serbsczim słowarzã pòdôł jem w łońsczim Biuletinie Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka (Pażdjersczi 2011:169–184/306–322). Jakno że robòta kòl twòrzeniégò słowarza warô ju wiãcy jak rok, niejedne założenia sã zmieniłë, pòkôzałë sã nowé wëzwania i òtemkłë nowé zadania. Tuwò w skrócënkù chcã je przedstawic.

* * *

Słowôrz sã rozkòscérził do òbjimnotë wnetka 150 stronów i wëszi 6000 zéwiszczów, przëszedł tej czas na kùńcowi etap ekscerpcji materiału. Baro pòtrzébnym nôrzãdzã do ekscerpcji òkôzôł sã ùczbòwnik Gòłąbka *Rozmówki kaszubskie* (Gòłąbk 1992)[1].

Na pierszim môlu tã pùblikacjã mòże miec jakno gwësny słowôrz minimùm kaszëbsczégò jãzëka. Ùdba ksążczi zakłôdô òbgôdanié gwësnëch tipòwëch stojiznów z codniowégò żëcégò i przëbliżenié wërazów i wërażeniów z kaszëbsczégò jãzëka w taczich stojiznach. Na kùńcu kòżdégò rozdzélu aùtor dôł mòłé słowôrzczi zamikającé spòdleczné wërazë na dóny témat (ss. 80–116, 124–125, 142–143, 150–152, 158–160, 170–171, 178–179, 198–201, 208–211, 227–229, 235–237, 239–243, 256–259, 262–266, 269–272), a tématë są pò prôwdze rozmajité: np. *Pozdrowienia i zwroty*,

---

[1] Na latosym lëpińcowim pòdrechòwùjacym zéńdzeniu RKJ w Wieżëcë rozwina sã òbgôdka wkół zdatnoscë bédowónëch przeze mie *Rozmówek...* Gòłąbka do normòwaniô kaszëbsczégò jãzëka. Pòjawiłë sã téż argùmentë, że je to ksążeczka lëchò òceniwónô przez fachówców, jak téż, że rozmówczi jakò taczé ni mògą miec tak pòwôżny rolë w standarizacji jãzëka. Równak argùmentë, jak jem je òdbiérôł, nie bëłë kùńc kùńców przekònywającé. Nie òstała òdrzucónô mòja teòriô, że *Rozmówki...* Gòłąbka mògą bëc zdrzódłã wôrtnëch wskôzów do pòprawnégò akcentowaniô w kaszëbsczim jãzëkù – dlôte, że felô jinégò. Bëłë bédënczi, żebë jem do czësta nie zaznacziwôł akcentu abò robił to pòdług jiny kòncepcji – równak nie pòjawiłë sã propòzycje pasownégò (bòkadnégò w przikładë) zdrzódła. Nie pòtkôł jem sã ze stanowiszczã, żebë Gòłąbka dzysô nie ùznawac za aùtoritet w normalizacji kaszëbsczégò jãzëka, a z mòjich zmerkaniów wëchôdô, że sóm aùtor w *Rozmówkach...* za baro nie òdchôdô w leksykalny normalizacji òd swòjégò nônowszégò dobëcô – *Słowarza normatiwnégò*…, tej scwierdzywóm, że jegò rëchlészi dokôz, *Rozmówki kaszubskie*, mòże, dôwającë bôczenié na òsoblëwòscë w normalizacji znankòwny dlô tegò aùtora, téż ùżëwac dzysô, przede wszëtczim, jakno bòkadnégò zdrzódła przedstôwiającégò gwësną kòncepcjã ôrtu akcentowaniô w kaszëbsczim jãzëkù.

Prośby i życzenia, *Podziękowania*, *Protest, sprzeciw*, *Zdumienie, podziw* itd., co je brëkòwné téż w wëbiéranim wërazów, chtërne bãdą (abò są) zamkłé w kaszëbskò-serbsczim słowarzu.

Drëgą brëkòwną fùnkcją tegò ùczbòwnika je to, że aùtor z wiôlgą nôpiartoscą zaznacziwô akcent w kaszëbsczim jãzëkù i na ten ôrt dôwô swój całowny (téż òrtoepiczny) bédënk kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka. I chòc zaznôczanié, chtërnégò aùtor ùżiwô, je dosc mãczącé dlô zwëkłégò czëtińca, to dlô ùkłôdaniô słowarza je nadzwëkòwò przëdatné.

Przikładë:

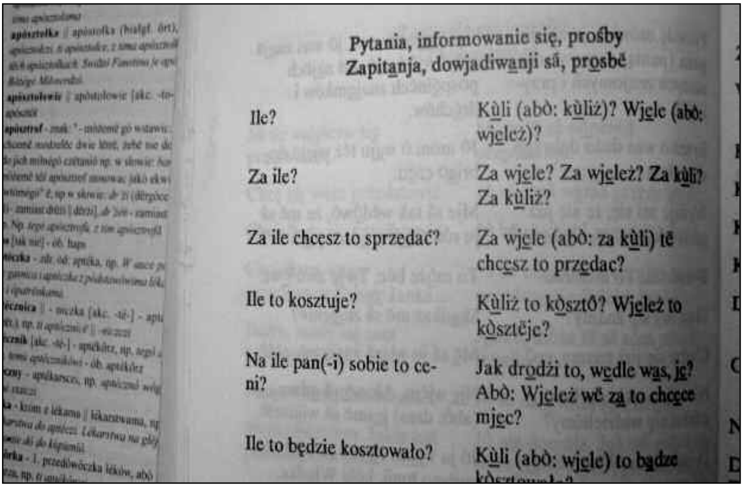

Pytania, informowanie się, prośby	Zapita̲nja, dowjadiwa̲nji sã, pro̲sbë
Ile?	Kù̲li (abò: kù̲liż)? Wje̲le (abò: wje̲leż)?
Za ile?	Za wje̲le? Za wje̲leż? Za kù̲li? Za kù̲liż?
Za ile chcesz to sprzedać?	Za wje̲le (abò: za kù̲li) të che̲sz to prze̲dac?
Ile to kosztuje?	Kù̲liż to kò̲sztô? Wje̲leż to kò̲sztëje?
Na ile pan(-i) sobie to ceni?	Jak dro̲dżi to, we̲dle wa̲s, je̲? Abò: Wje̲leż wë za̲ to chce̲ce mje̲c?
Ile to będzie kosztowało?	Kù̲li (abò: wje̲le) to bą̲dze

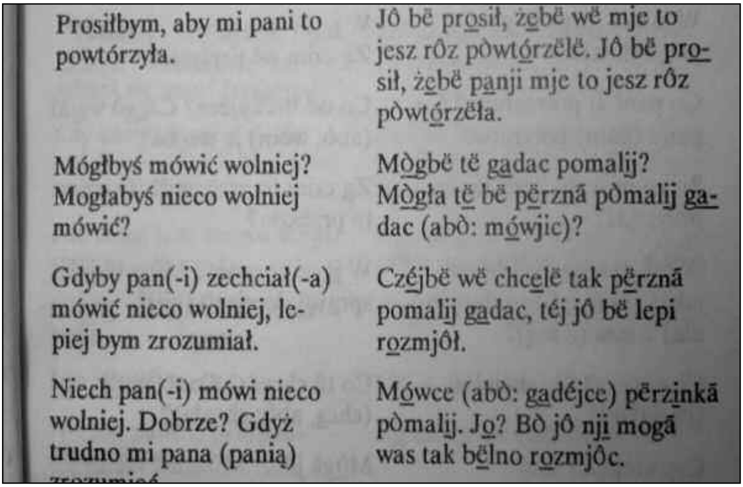

Prosiłbym, aby mi pani to powtórzyła.	Jô bë pro̲sił, że̲bë wë mje to jesz rôz pòwtó̲rzëlë. Jô bë pro̲sił, że̲bë pa̲nji mje to jesz rôz pòwtó̲rzëła.
Mógłbyś mówić wolniej? Mogłabyś nieco wolniej mówić?	Mò̲gbë të ga̲dac pomalij? Mò̲gła të̲ bë pë̲rznã pòmalij ga̲dac (abò: mó̲wjic)?
Gdyby pan(-i) zechciał(-a) mówić nieco wolniej, lepiej bym zrozumiał.	Czé̲jbë wë chce̲lë tak pë̲rznã pomalij ga̲dac, téj jô bë lepi ro̲zmjôł.
Niech pan(-i) mówi nieco wolniej. Dobrze? Gdyż trudno mi pana (panią)	Mó̲wce (abò: ga̲déjce) pë̲rzi̲nkã pòmalij. Jo̲? Bò jô nji̲ mogã was tak bë̲lno ro̲zmjôc.

Je widzec, że aùtor ùczbòwnika òznôczô akcent w samim teksce i na wërazach zamkłëch w słowôrzkach, czegò wëmôgô òsoblëwô kòncepcjô rozmówków, równak w dwajãzëkòwim słowarzu mòże to zrobic w pòmòcniczi hasłowi òbéńdze, gdze je zaznaczonô wëmòwa w kwadratnëch klamrach. Przikłôd:

arbata [arba̲ta] **RA EG JT RK** чај
arkùn [arkṷ̲ü̲n, arku̲n] **JT RK** ураган, оркан
artista [arti̲sta] **EG JT RK** уметник
artistka [arti̲stka] **JT RK** уметница
cëdowiszcze [cədov́iš́č́e] **JT RK** сензација
chãtny [ha̲ŋ̲tni] **RA EG JT RK** вољан, рад, жељан

Jeżlë jidze ò òznôczanié kaszëbsczégò akcentu, to je òno niemòżlëwé tak jak np. mô to plac w serbsczim jãzëkù: np. *изво̀ђа̄ч*, *jо̏ма*, *jу̀дēјскӣ*, *Јудéјац* itd., bò kaszëbsczi jãzëk mô za wiele diakriticznëch znaków nad samòzwãkama (serbsczi niżódnégò), chtërnëch przede wszëtczim tikô sã akcent. Dlôte metoda ùżëtô przez E. Gòłąbka to dobré rozrzeszenié, je wiedzec w pòmòcniczim pòlu tikający sã wëmòwë, żebë tekstu nie ùgrãdzëwac dodôwkòwima znakama. Problemã je nieòznôczanié akcentu przez jinszé zdrzódła wëzwëskiwóné w twòrzenim kaszëbskò-serbsczégò słowarza, bò nie béł jem w sztãdze, pò pierszé sprawdzëc wersji zabédowóny przez Gòłąbka, a pò drëdżé, żebë òznôczac akcent w wërazach, jaczich w ùczbòwnikù ni ma, bãdã mùszôł szëkac na jiny ôrt (w kònsultacjach), co kąsk wëchôdô bùten metodologicznégò òbjimù twòrzeniô dwajãzëkòwégò słowarza.

Trzecô fùnkcjô wspòmniónégò ùczbòwnika to fakt wëdaniô gò w starszi wersji kaszëbsczégò pisënkù, w chtërny òsoblëwie bëła òznôczónô mitkòsc spółzwãków, ale, co dlô prawie twòrzonégò przeze mie kaszëbskò-serbsczégò słowarza mô òsoblëwi znaczënk – mitkòsc niepalatalnëch spółzwãków: np. *p*, *b*, *m*, *w* itd.

Mitkòsc wspòmniónëch spółzwãków aùtor òznôczô pisanim lëtrë „j” za wëmienionyma głoskama: np. *mjéwómë*, *mòżlëwje*, *robjic, nje*, *pjic*, *pjóro* itd. Fela mitkòscë je òznôczónô pisanim leno „i” abò jaczégòs jinégò samòzwãkù, abò spółzwãkù (niepisanim niczegò) np. *wami*, *mi*, *wezta*, *znel*, *nowigò* itd. Z mòjégò chùtczégò òbzérkù wëchôdô, że problem wariantowòscë w związkù z mitkòscą (niepalatalnô głoska + samòzwãk przédny rédżi *i*, *é*) tikô sã przédno głosków *m* i *w* (nie nalôzł jem ù E. Gòłąbka jinëch przikładów), chtërne mògą nie bëc mitczé (przikładë wëżi), i że tikô sã to przédno pòzycji *w*, *m* + i (z mitkòscą abò bez ni). Pòdczorchiwóm, że nie jem fachówcã w tim òbrëmienim i że przëzéróm sã temù problemòwi leno z prakticznëch pòzdrzatków i pòtrzébnotów, chtërne pòjawiłë sã przë twòrzenim wspòmniónégò słowarza, a jem dbë, że nen jiwer wëmôgô dalszich ùgòdzeniów i scwierdzeniô, jak baro zjawiszcze to tikô sã kaszëbsczich dialektów, a jak baro lëteracczi normë (co mòże bëc téż tématã pòstãpnëch ùchwôlënków Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka w przińdnoce).

Przikładë:

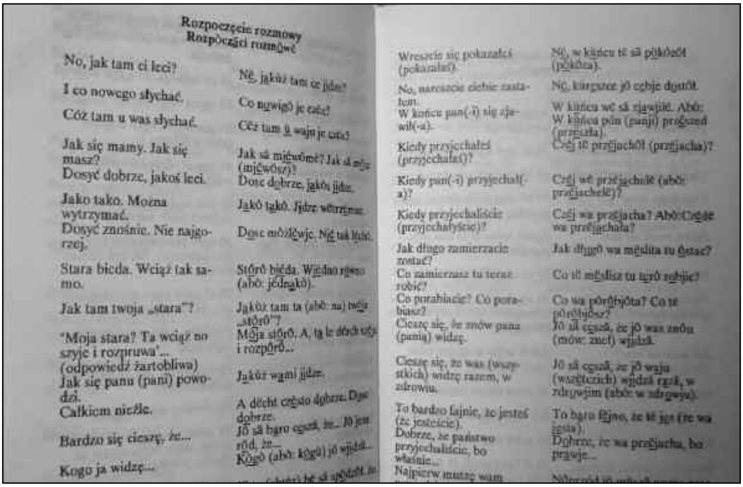

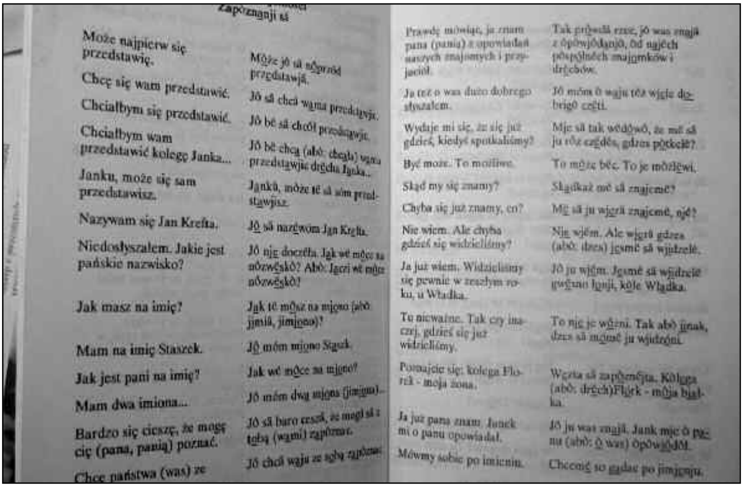

Pòstãpny jiwer je w tim, że jiné zdrzódła, chtërne jem wëzwëskiwôł, nie òznôczają mitkòscë, a òkazywô sã, że dokładny òpisënk tegò zjawiszcza je nieòbéńdny, bò jistnieją równak apartnoscë w òdniesenim do pòlsczégò jãzëka (na jaczégò rozrzeszeniach kaszëbsczi jãzëk – nawetka bez swiądë – czãsto sã òpiérô). Jistno je téż ze zwëkã pisaniégò znakù „y” w môlach, gdze dwajãzëkòwim Kaszëbóm wëmòwa mòże sã za baro parłãczëc z pòlską (np. *syn*, *zymkòwi* – w *Rozmówkach* kònsekwentno: *sin*, *zimkòwi* itd.). Takô stojizna mòcno ùcãżiwô pò pierszé sóm zôpis mitkòscë, bò nie je do kùńca wiedzec, w jaczich przëtrôfkach ni miałobë sã ji zapisëwac (taczi zôpis, jakno jedurné normatiwné zdrzódło, z chtërnëch jem zwëskiwôł, pòdôwają leno *Rozmówki...* Gòłąbka, co nie dôwô mòżlëwòtë sprôwdzeniô zjawiszcza). Kùreszce ni ma mòżlëwòtë òkresleniô mitkòscë w wërazach, jaczich *Rozmówki...* ni mają i zamkłé są w kaszëbskò-serbsczim słowarzu na spòdlim jinëch zdrzódłów.

Czwiôrtô znanka ùczbòwnika Gòłąbka, z chtërny bãdze mòżna kòrzëstac w pòstãpnym etapie twòrzeniô kaszëbskò-serbsczégò słowarza, to jeden z pierszich céchùnków normatiwny gramaticzi kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka, ùtwòrzony przez M. Cybùlsczégò (Cybùlsczi 1992: 276–291). Je wiedzec, że ta gramatika pòdónô w wiôldżim skrócënkù, jakno dodôwk do *Rozmówek...*, brëkùje przërównaniô i kònsultacjów z jinyma szlachùjącyma za nią tekstama.

Przikładë:

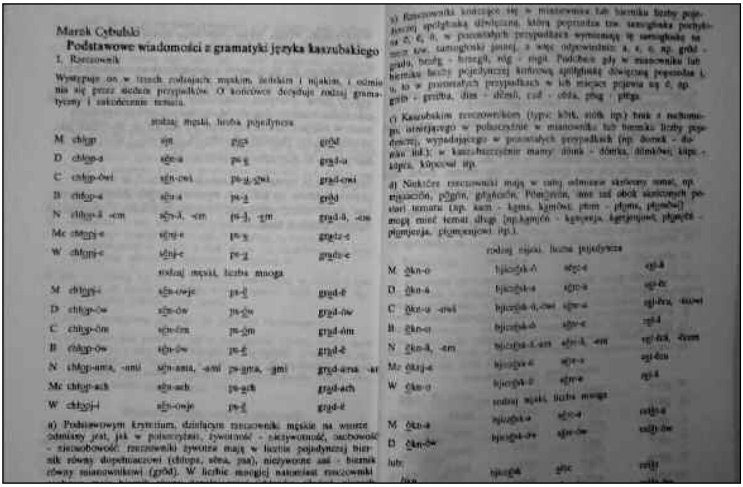

Marek Cybulski

Podstawowe wiadomości z gramatyki języka kaszubskiego

1. Rzeczownik

* * *

Òd czasu òpisaniô założeniów twòrzeniô kaszëbskò-serbsczégò słowarza, w pòprzédnym Biuletinie Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, sama Radzëzna przëszëkòwa ùchwôlënk, jaczi w wiôldżim stãpniu doprowadzy do ùprosceniô ùkłôdaniô niejednëch zéwiszczów.

Hewòtno, we wspòmniónym teksce jem pòdczorchnął problem pisaniô „nielabializowónëch” wërazów (co je gwësnym wëjimkã w òdniesenim do pisënkù kaszëbsczégò jãzëka, jaczi òbòwiązywô), przez niechtërnëch aùtorów (Pażdjersczi 2011: 173–174/310–311). Jem pòdôwôł przikładë wërazów na „O” i na „Ò”, chòc to sã tikô rozmajitëch jinëch stojiznów. Jô pòdczorchnął, że w *Słowarzu norma-*

tiwnym Gòłąbka (Gòłąbk 2005) labializacjô „ò” i „ù” i ji felënk je równoleżnym zjawiszczã, tej aùtor labializowóné i nielabializowóné samòzwãczi pòdôwô w jednym cygù:

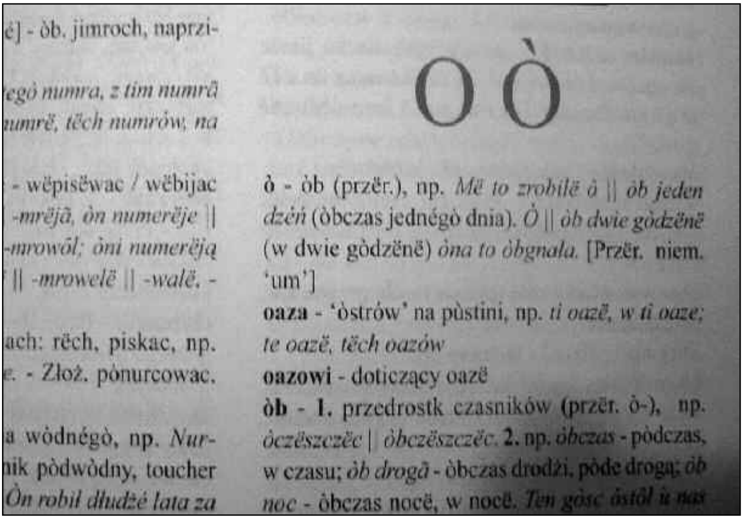

é] - òb. jimroch, naprzi-

égò numra, z tim numrã
numrë, tëch numrów, na

- wëpisëwac / wëbijac
-mrëjã, òn numerëje ||
-mrowôl; òni numerëją
|| *-mrowelë* || *-walë*. -

ach: rëch, piskac, np.
e. - Złoż. pònurcowac.

a wòdnégò, np. *Nur-*
nik pòdwòdny, toucher
Òn robił dłudżé lata za

O Ò

ò - òb (przër.), np. *Më to zrobilë ò* || *òb jeden dzéń* (òbczas jednégò dnia). *Ò* || *òb dwie gòdzënë* (w dwie gòdzënë) *òna to òbgnała.* [Przër. niem. ‘um’]
oaza - ‘òstrów’ na pùstini, np. *ti oazë, w ti oaze; te oazë, tëch oazów*
oazowi - doticzący oazë
òb - **1.** przedrostk czasników (przër. ò-), np. *òczëszczëc* | *òbczëszczëc.* **2.** np. *òbczas* - pòdczas, w czasu; *òb drogã* - òbczas drodżi, pòdc drogą; *òb noc* - òbczas nocë, w nocë. *Ten gòsc òstôł ù nas*

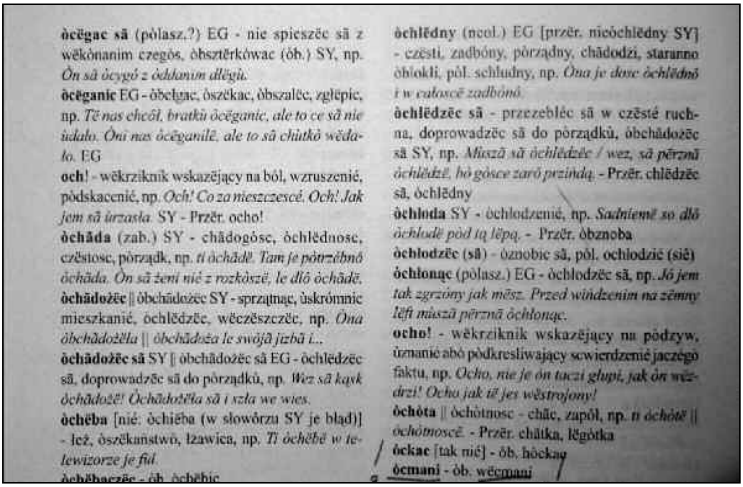

òcëgac sã (pòlasz.?) EG - nie spieszëc sã z wëkònanim czegòs, òhsztërkòwac (òb.) SY, np. *Òn sã òcygô z òddanim dłëgù.*
òcëganic EG - òbełgac, òszëkac, òbszalëc, zglëpic, np. *Të nas chcôł, bratkù òcëganic, ale to ce sã nie ùdało. Òni nas òcëganilë, ale to sã chùtkò wëdało.* EG
och! - wëkrziknik wskazëjący na ból, wzruszenié, pòdskacenié, np. *Och! Co za nieszczescé. Och! Jak jem sã ùrzasła.* SY - Przër. ocho!
òchãda (zab.) SY - chãdogòsc, òchlëdnosc, czëstosc, pòrządk, np. *ti òchãdë. Tam je pòtrzébnô òchãda. Òn sã żeni nié z rozkòszë, le dlô òchãdë.*
òchãdożëc || òbchãdożëc SY - sprzątnąc, ùskrómnic mieszkanié, òchlëdzëc, wëczëszczëc, np. *Òna òbchãdożëła* || *òbchãdoża le swòjã jizbã i...*
òchãdożëc sã SY || òbchãdożëc sã EG - òchlëdzëc sã, doprowadzëc sã do pòrządkù, np. *Wez sã kąsk òchãdożë! Òchãdożëła sã i szła we wies.*
òchëba [nié: òchiëba (w słowôrzu SY je błąd)] - łeż, òszëkaństwò, łżawica, np. *Ti òchëbë w telewizorze je fùl.*
òchëbaczëc - òb. òchëbic

òchlëdny (neol.) EG [przër. nieòchlëdny SY] - czësti, zadbóny, pòrządny, chãdodżi, starunno òblokłi, pòl. schludny, np. *Òna je dosc òchlëdnô i w całoscë zadbónô.*
òchlëdzëc sã - przezeblëc sã w czëstë ruchna, doprowadzëc sã do pòrządkù, òbchãdożëc sã SY, np. *Miszã sã òchlëdzëc / wez, sã përznã òchlëdzë, bò gòsce zarô przindą.* - Przër. chlëdzëc sã, òchlëdny
òchłoda SY - òchłodzenié, np. *Sadniemë so dlô òchłodë pòd tą lëpą.* - Przër. òbznoba
òchłodzëc (sã) - òznobic sã, pòl. ochłodzić (się)
òchłonąc (pòlasz.) EG - òchłodzëc sã, np. *Jô jem tak zgrzóny jak mësz. Przed wińdzenim na zëmny lëft miszã përznã òchłonąc.*
ocho! - wëkrziknik wskazëjący na pòdzyw, ùznanié abò pòdkresliwający scwierdzenié jaczégò faktu, np. *Ocho, nie je òn taczi głupi, jak òn wëzdrzi! Ocho jak të jes wëstrojony!*
òchòta || òchòtnosc - chãc, zapôł, np. *ti òchòtë* || *òchòtnoscë.* - Przër. chãtka, lëgòtka
òckac [tak nié] - òb. hòckac
òcmani - òb. wëcmani

Za to, w kaszëbskò-serbsczim słowarzu mòjégò aùtorstwa, pierwòszną ùdbą bëło, żebë je pòdawac pòdług nôtërny réżnotë (nôprzódka „o”, pózni „ò”; nôprzód „u”, pózni „ù” itd.), gdze są wszëtczé òdéńdzenia òd dzysdniowégò kaszëbsczégò pisënkù òznôczóné są gwiôzdką:

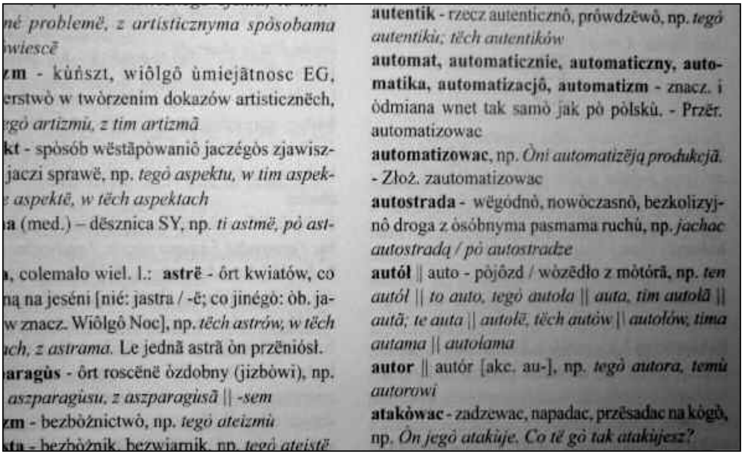

né problemë, z artisticznyma spòsobama
wiescë
zm - kùńszt, wiôlgô ùmiejãtnosc EG,
erstwò w twòrzenim dokazów artisticznëch,
gò artizmù, z tim artizmã
kt - spòsób wëstãpòwaniô jaczégòs zjawisz-
jaczi sprawë, np. *tegò aspektu, w tim aspek-*
aspektë, w tëch aspektach
a (med.) – dësznica SY, np. *ti astmë, pò ast-*

, colemalo wiel. l.: **astrë** - ôrt kwiatów, co
ną na jeséni [nié: jastra / -ë; co jinégò: òb. ja-
w znacz. Wiôlgô Noc], np. *tëch astrów, w tëch*
ch, z astrama. Le jednã astrã òn przëniósł.
aragùs - ôrt roscënë òzdobny (jizbòwi), np.
aszparagùsu, z aszparagùsã || *-sem*
zm - bezbòżnictwò, np. *tegò ateizmù*
ta - bezbòżnik, bezwiarnik, np. *tegò ateistë*

autentik - rzecz autenticznô, prôwdzëwò, np. *tegò autentikù; tëch autentików*
automat, automaticznie, automaticzny, automatika, automatizacjô, automatizm - znacz. i òdmiana wnet tak samò jak pò pòlskù. - Przër. automatizowac
automatizowac, np. *Òni automatizëją produkcjã.* - Złoż. zautomatizowac
autostrada - wëgòdnò, nowòczasnò, bezkolizyjnô droga z òsóbnyma pasmama ruchù, np. *jachac autostradą / pò autostradze*
autół || auto - pòjôzd / wòzëdło z mòtórã, np. *ten autół* || *to auto, tegò autoła* || *auta, tim autołã* || *autã; te auta* || *autołë, tëch autów* || *autołów, tima autama* || *autołama*
autor || autór [akc. au-], np. *tegò autora, temù autorowi*
atakòwac - zadzewac, napadac, przësadac na kògò, np. *Òn jegò atakùje. Co të gò tak atakùjesz?*

O

och* EG JT ох!

oficer* EG oficéra* [oficéra] **EG JT** официр

olimpiada* EG JT олимпијада

opera* EG JT опера

orbita* EG JT орбита

orkestra* EG оркестар

Ò

ò [u̯e] **ra jt eb** 1. за време, *в.* **òb**, *ò drogã* о путу, за време пута, *ò dzéń* за дана eb 2. o! ra jt

òb [u̯ep] **ra eg jt cw** за време, у току, кроз, *òb noc* преко ноћи, обноћ, *òb czas* за време, у времену, док, *òb dzéń* за дана, у току дана, *òb jeséń* преко јесени, *òb lato* преко лета, *òb zëmã* преко зиме, *òb rézã* за време пута, путовања, *òb wieczór* током вечери, *òb zymk* преко пролећа ra

òbaczëc [u̯ebačəc] **RA EG EB** видети

òbalëti [u̯ebaləti] **EG JT** огроман; велики, крупан

òbarchniałi [u̯ebarhńa̯u̯i] **eg jt rk** луд

òbchòdzëc [u̯ephu̯eʒəc] **RA JT** 1. обилазити JT 2. прослављати RA

òbchòdzëc sã [u̯ephu̯eʒəc saŋ] **JT** третирати, понашати се, односити се (према некоме)

[...]

augùst* JT RK август

autostrada* EG JT ауто-пут

auto* JT RK autoł* EB autół* EG RK ауто(мобил), JT *wôrné aùto* камион, JT *bolëcowé aùto* кола хитне помоћи

Kùńc kùńców, nônowszi ùchwôlënk Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka w sprawie labializacji, pòdôwô, że wszëtczé labializacje bãdą pisóné w môlu, gdze òbòwiązëją, a ôrt czëtaniô bãdze zanôlégôł òd przënãceniô samégò ùżëtkòwnika. To baro ùproscy ùkłôdanié zéwiszczów, jak téż zrobi niepòtrzébnym dodôwanié znaków, jaczé òznacziwają nadzwëkòwą stojiznã w kaszëbsczim pisënkù, a téż wëjasnienia tikającé sã taczi wëjątkòwòscë w zapisënkù zéwiszczów, a ùżëtkòwnikòwi dô mòżlëwòtã gwësnégò pòrëszaniô sã w graficznym zôpisu kaszëbsczich wërazów.

Na kùńcu, rozsądzył jem ò ùrównanim zôpisu, zgódno z ùchwôlënkã RKJ (Ùchwôlënk 2007: 31), wërazów łacëznowégò pòchòdzënkù na -cëjô/-cjô do -cjô.

BIBLIOGRAFIÔ

Cybùlsczi 1992: M. Cybùlsczi, *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka kaszubskiego*, [w:] Gòłąbk 1992: 276–291.

Gòłąbk 1992: E. Gòłąbk, *Rozmówki kaszubskie*, Gdiniô 1992.

Gòłąbk 2005: E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gduńsk 2005.

Pażdjersczi 2011: D. V. Pażdjersczi, *Robòta nad pierszim kaszëbskò-serbsczim słowarzã / Praca nad pierwszym słownikiem kaszubsko-serbskim*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, red. É. Bréza, Gduńsk 2011, s. 169–184/ /306–322.

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE ZWIĄZANE Z TEMATEM PRZEWODNIM

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

KASZUBSKIE LUDOWE, LITURGICZNE I LITERACKIE NAZWY (ŚWIĄT) MATKI BOŻEJ

Edward Breza

I.

Kaszubskie ludowe nazwy świąt Matki Bożej podał zbiorczo ks. B. Sychta w „Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej", t. III, Wrocław 1969, s. 58–59 (s.v. *Matka Bòskô*) i niekiedy w kolejności alfabetycznej w poszczególnych tomach:

(**Matka Boska**) **Adwentowa**, kasz. **(Matka Bòskô**) **Adwentowô**: *adwent*, lit. Niepokalanego Poczęcia NMPanny, kasz. Nieskalanégò Pòczãcégò NMPannë, łac. *Conceptionis Immaculatae B. M. V.* 8 XII Sych I *2,* III 58., prawdy ogłoszonej jako dogmat przez papieża Piusa IX 8 XII 1854 r. bullą *Ineffabilis Deus* ‘Niewypowiedziany Bóg'. EK XIII 1166 – 1185.

(Matka Boska) Jagodowa, kasz. (**Matka Bòskô**) **Jagòdowô**: pora zbierania *jagód*, lit. Matki Boskiej Szkaplerznej 16 VII Sych III 58, **(Matka Bòskô**) **Szkaplérznô**, łac. *B. M. V. de Monte Carmelo.* Według tradycji Matka Boża tu, na górze *Karmel* w r. 1257 ofiarowała św. Szymonowi Stockowi, przełożonemu (ojcu *generalnemu*, czyli *generałowi*) karmelitów *szkaplerz* (od łac. *scapularium*: *scapulae* ‘łopatki, plecy, grzbiet'), wspomniany święty stał się apostołem tego nabożeństwa. Wcześniej na Karmelu św. Bertold osadził pierwszych pustelników, którzy dali początek karmelitom. W IX w. przed Chr. na górze Karmel prorok Eliasz walczył o kult Jahwe (było to bowiem miejsce kultu Baala) i stąd – według tradycji – miał być wzięty do nieba. *Karmel* po hebr. to ‘gaj, sad', bo do dziś wabi oko całorocznymi zielonymi gajami z obfitością pinii. Dźwiękowo zbliżony *karmelek* pochodzi z franc. *caramel*, a to z średniołacińskiego *cannamella* ‘trzcina cukrowa'.

(**Matka Boska**) **Kwiatowa**, kasz. (**Matka Bòskô**) **Kwiatowô**: *kwiaty*, lit. Matki Boskiej Królowej Polski, (**Matczi Bòsczi**) **Królewi Pòlsczi**, łac. *B. M. V. Reginae Poloniae* 3 V, zob. (Matka Boska) *Majowa.*

(**Matka Boska**) **Majowa**, por. (**Matka Boska**) ***Kwiatowa*****,** kasz. (**Matka Bòskô) Majewô**: *maj*. Patronalne święto Polski, jak wielu innych państw: Etiopii, Węgier, Francji, Portugalii, Bawarii. Tego dnia przypominamy śluby, jakie złożyl 1 IV 1656 r. król polski Jan Kazimierz w katedrze lwowskiej przed cudownym obrazem Matki Boskiej Łaskawej, a potem z całą asystą udał się do kościoła ojców jezuitów i tam podczas nabożeństwa odprawianego przez nuncjusza papieskiego Vidoniego proklamował NMPannę Królową Korony Polskiej; tenże nuncjusz papieski dodał do Litanii loretańskiej wezwanie: *Królowo Korony polskiej, módl się za nami*, które zgromadzeni biskupi i senatorowie powtórzyli trzykrotnie z wielkim entuzjazmem. Na to wezwanie w Litanii loretańskiej w Polsce zezwolił papież św. Pius X dekretem z 29 XI 1908 r., a na święto w diecezji lwowskiej. Pius XI w r. 1923 na prośbę biskupów polskich rozszerzył święto na całą Polskę w dniu 3 V, a więc na dzień uchwalenia Konstytucji 3 Maja. Do święta nawiązują śluby jasnogórskie wypowiedziane w imieniu narodu polskiego przez kard. S. Wyszyńskiego, a współcześnie budująca się świątynia Opatrzności Bożej w Warszawie.

(**Matka Boska**) **Roztworna**, kasz. (**Matka Bòskô**) ***Strómna***/**Roztwórnô**/ ***Strómnô***/ ***Strumianna/Strumiannô/Strëmiannô***/ ***Sztromnô***, lit. Zwiastowanie NMPannie, łac. *Annuntiationis B. M. V.* 25 III: *roztwierać*, *strëmianny* ‘marcowy’ <: *strëmiéń* ‘strumień’ Sych V 191. B. Grabka (Język Polski (JPXXXV, 2005, s. 53, dalej BG) podaje z gwar polskich także **Otwornej**: *otwierać*, **Ożywiającej**: *ożywiać*, **Zagrzewnej**: *zagrzewać*; **Żabicznej**: *żaby* i **Wiosennej**: *wiosna.* Wiele z tych nazw tłumaczy cytat podany przez Sych III 58: Na *Roztwórną* zemia sã *roztwôrzô i wëlôżają z ni robôczi*, a ***żabóm*** i *żnijóm òdmikają sã pësczi zarosłé òb zëmã*, *bùdzą sã pszczołë w kòszkach i wrôcają bòcónë.* Dopowiedzieć można, że to bicie wody w strumieniach, źródłach i górach udokumentowane zostało także w innych językach, jak np. w angielskim *spring* ‘skakać’ (por. niem. *springen* ‘skakać’) to ‘źródło’ i ‘czas, kiedy zaczynają bić źródła, a więc ‘wiosna’. Święto Zwiastowania powstało najprawdopodobniej w Hiszpanii; tam bowiem od końca VII w. obchodzono je. Moment zwiastowania przypominają sobie wierni w modlitwie *Angelus Domini* ***nuntiavit*** *Mariae...* „Anioł Pański ***zwiastował*** Pannie Maryi’, odmawianej wspólnie (od Jana Pawła II) z papieżem; scenę zwiastowania wykpił Voltaire, natchnieniem stała się ona dla malarzy. Katolicy, prawosławni i unici uwielbiają Boga za wybór dziewicy Maryi na Matkę Swego Syna, samą Maryję za wyrażenie zgody („niech mi się stanie według słowa twego”, *fiat mihi secundum verbum tuum*) na bosko-ludzkie macierzyństwo; stała się bowiem Matką Boga-Człowieka, który to tytuł gr. *Theotókos,* łac. *Deipara* lub *Deigenetrix/Genitrix,* niem. *Mutter Gottes,* ang. *Our Lady*, polskie *Bogurodzica* (dawniej także *Bogarodzica, Bogorodzica*) przyznał Jej sobór efeski w r. 431 r.

(**Matka Boska**) **Siewna**, kasz. (**Matka Bòskô**) **Séwnô**: *siew*, lit. Narodzenia NMPanny 8 IX, Narodzéniégò NMPannë, por. u Sych V 7, łac. *Nativitatis B. M. V.* Według przekonania ludu: *W ten dzéń Matka Bòskô chòdzy pò pòlu i błogòsławi* *tima, co ju* ***zaselë*** z informacją, że nawet ewangelicy, odrzucający kult świętych, zaczynali wysiew 8 IX. Święto obchodzono już w V w. w Jerozolimie, w VII w. na całym Wschodzie i w Rzymie. Niektórzy wiążą z narodzeniem NMPanny imię męskie *Natalis* i żeńskie *Natalia.*

(**Matka Boska**) **Węgorna**/ **Węgorzowa**, lit. Matki Boskiej Różańcowej, kasz. (**Matka Bòskô**) **Różańcowa** 7 X, kasz. **Wãgòrnô**/ **Wãgòrnô/Wãgòrzowô Sych VI 62**: ***węgorz.*** Początki różannca przypisuje się św. Dominikowi, w dzisiejszej jednak formie stworzył je bł. Alan de la Roche (1428–1475), dominikanin. Po zwycięstwie nad Turkami pod Lepanto w r. 1571 papież Grzegorz XIII w rok później ustanowił to święto dla całego Kościoła pod nazwą Matki Boskiej Zwycięskiej, obchodzone w dniu odniesionego zwycięstwa, tj. 7 X. Początków różańca dopatruje się w przełożonym na łacinę w IX w. hymnie Kościoła Wschodniego, wychwalającym dziewictwo i macierzyństwo Maryi, śpiewanym na stojąco *Akatyście* (gr. *Akáthistos* od *kathízō* ‘siedzę’ z przeczącym (*a privativum*) *a-* (por. *katedra* ‘miejsce siedzenia’), z czego cerkiewne *akafist*). W średniowieczu różaniec nazywany był „Psałterzem Maryi” (*Psalterium* ***Beatae*** *Mariae*), bo odmawiany przez tych, co nie znali łaciny („Kto nie może śpiewać, niech mówi różaniec” – obowiązywała zasada); *sertum*, *-i* ‘wiązanka (kwiatów)’, por. *równianka* w następnym haśle; *corona* ‘wieniec’, *rosarium* ‘wieniec róż’, z czego dzisiejsze określenia *koronka* i *różaniec* (zuniwerbizowane od podstawy: *wieniec różany*), po niemiecku *Rosenkranz* ‘wieniec róż’ (KIS IV 148-150), po hiszpańsku i włosku *rosario*, po angielsku *rosary*.

(**Matka Boska**) **Zielna**, kasz. (**Matka Bòskô**) **Zélnô**: *ziele*, lit. Wniebowzięcie NMPanny, łac. *Assumptionis B. M. V.* 15 VIII, zob. (**Matka Boska**) **Żniwna**, (**Matka Boska**) **Żniwna** zob. Matka Boska Zielna, kasz. (**Matka Bòskô**) **Żniwnô**: *żniwa.* BG (l. c.) podaje nadto z gwar polskich ***Zaśniętej* i *Równiankowej***. Ta ostatnia nazwa pochodzi od rzeczownika *równianka* ‘wiązanka ziół i zbóż’: *równiać* ‘wyrównywać, czynić równym’ (brzegi tego bukietu}, por. łac. *sertum, -i* ‘wiązanka, wianuszek’ pod hasłem (Matka Boska) *Węgorna*. Nazwa **Zaśniętej** nawiązuje do charakteru dawnego święta i wiary w koniec ziemskiego bytowania NMPanny: w Kościele pierwotnym, co pozostało do dziś w prawosławiu (po rosyjsku święto nazywa się *Uspiénije Prieswiatój Bogoróďicy*) wierzono w zaśnięcie Matki Bożej, co nazywano po grecku *koímēsis* ‘zaśnięcie’ od *koimáō* ‘śpię’ (z czego współczesne żargonowe *kimać* ‘posypiać’ i *kimka* ‘noc, a więc czas, w którym się śpi’); po łacinie nazywano ten stan *dormitio, -onis* ‘zaśnięcie’, wierzono jednak, że NMPanna została wzięta do nieba z ciałem i duszą. Prawdę o wniebowzięciu ogłosił jako dogmat papież Pius XII w r. 1950 bullą *Munificentissimus Deus* ‘Najszczodrobliwszy Bóg’ z dnia 1 XI1950 r. Inne nazwy tego święta: łacińskie: *Transitus*: *transitus* ‘przejście (ze świata widzialnego do nieba)’; wł. *Natale* od *natale* ‘narodzenie (dla nieba)’; greckie *Metástasis*: *metástasis* m. in. 1. ‘przejście’, a więc odpowiednik łac. *Transitus*’, 2. ‘odejście, zgon’.

Żartobliwie:
(**Matka Boska**) **Pieniężna** ‘dzień wypłaty’, kasz. Matka Bòskô **Pieniãżnô**.

II.

Liturgiczne ogólnopolskie i kaszubskie nazwy (świąt) Matki Bożej

Czystości NMPanny 3. niedziela paźdz. J 409, p. 33, kasz. **Czëstoscë NMPannë**, ł**ac.** *Puritatis B. M. V.* Nawiązuje do wezwania z Litanii loretańskiej (*Mater*) *purissima* ‘Matko nieskalana’, a treściowo także do następnego *Mater castissima* ‘Matko najczystsza’ datowanych od czasów średniowiecznych. Matce Bożej przysługuje tytuł *Dziewica*, po hebr. *Alma* (por. Iz 7,2: Oto *Panna* pocznie), bardzo często z dodatkiem *zawsze*, a więc gr. *Aeí Parthénos,* łac. *Semper Virgo,* niem. *Immer Jungfrau,* ang. *Vergin for Ever*, cerkiewne *Prisno Diewa.* Dogmat o dziewictwie NMPanny ogłosił papież św. Marcin I (649–653) w r. 649.

Imienia Maryi WZ 17/ **Imienia NMP** 12 IX J 408, p 28, kasz. **Miona Mariji**/ MionaNMPannë. Od święta *Imienia* Maryi, po łacinie ***Nominis*** *B. M. V.*, obchodzonego 12 IX najpierw w Hiszpanii w XVI w. Po zwycięskiej bitwie króla polskiego Jana III Sobieskiego nad Turkami pod Wiedniem w r. 1683 papież bł. Innocenty XI rozszerzył je na Austrię, Niemcy i Polskę. Król bowiem jako głównodowodzący sprzymierzonych wojsk austriackich, bawarskich i polskich szedł do boju w imię Boże: strawestował powiedzenie Cezara: *Veni, vidi, vici* ‘Przybyłem, zobaczyłem, zwyciężyłem’ na *Veni, vidi et Deus vicit* ‘Przybyłem, zobaczyłem, a Bóg zwyciężył’ i Matki Boga-Człowieka.

Macierzyństwa NMPanny 11 X J 408, łac. *Maternitatis B. M. V*, kasz. Macerziństwa NMPannë. Święto to wprowadził Pius XI w r. 1931 dla uczczenia 1500-letniej rocznicy soboru efeskiego, dokonując jednocześnie z własnych środków renowacji Kościoła Matki Boskiej Większej w Rzymie, tj. tytułu jednej z najwcześniejszych i najwspanialszych świątyń, wystawionych na cześć NMPanny-Matki Chrystusa Boga-Człowieka, mianowicie (po włosku) *Santa Maria Maggiore* ‘Najśw. Maryja Większa’. Jest to bazylika wystawiona przez papieża Sykstusa III (432–440) na dawnym Wzgórzu Eskwilińskim (*mons Esquilinus*) jako wotum za pomyślnie zakończony sobór efeski (r. 431), gdzie ogłoszono dogmat o boskim macierzyństwie Maryi i przyznano NMPannie tytuł (gr.) *Theotókos*, po łacinie *Deipara,* też *Deigenetrix* lub *Deogenetrix,* tj. *Bogorodzica,* też *Bogarodzica* i *Bogurodzica* (ten ostatni wariant przetrwał do dziś), w prawosławiu *Bogoródľica*. Por. (Matka Boska) *Śnieżna.*

Matki Boskiej Częstochowskiej 26 VIII, kasz. **Matczi Bòsczi Czãstochòwsczi**, łac. *B. M. V. Claromontana* od *Jasna Góra,* po łacinie *Clarus Mons* (choć powinno być w szyku *Mons Clarus*) ‘NMPanny Jasnogórskiej’. Obraz Matki Boskiej sprowadził na Jasną Górę książę Władysław Opolczyk w r. 1382. Naród polski od wieków wiązał tytuł Matki Boskiej Królowej Polski właśnie z tym obrazem i Jasną Górą w Częstochowie. W r. 1638 paulini uzyskali zezwolenie od Stolicy Apostolskiej na obchodzenie święta „Przeniesienie obrazu na Jasną Górę’. Papież św. Pius X zezwolił 13 V 1904 na prośbę paulinów i biskupa kujawsko-kaliskiego (Częstochowa należała wówczas do tej diecezji) obchodzić święto Matki Boskiej Częstochowskiej w całej diecezji. Z kolei papież Pius XI dekretem z dnia 23 XII 1931 r. rozszrzył święto na całą Polskę. Od r. 1969 Polacy obchodzą ten dzień jako Święto patronalne.

Matki Boskiej Dobrej Rady 26 IV J 408, łac. *De Bono Consilio*, kasz. **Matczi Bòsczi Dobri Radë**, od 1727 r.; w r. 1779 przesunięte na 26 IV, tytułu włączonego przez papieża Leona XIII w r. 1903 do Litanii loretańskiej: *Matko dobrej rady*, łac. *Mater Boni Consilii* KIS IV 133.

(**Matka Boska**) **Gromniczna**, dziś Ofiarowania Pańskiego 2 II, kasz. (**Matka Bòskô**) **Gromicznô**,‘(święto) Oczyszczenia NMPanny’ obchodzone pod tą nazwą przed reformą liturgii i dziś 2 II, obecnie nazywane Ofiarowanie Pańskie, w Polsce zwane Matki Boskiej ***Gromnicznej***, dawniej na Wschodzie *Hipapante,* czego kalką (tłumaczeniem) jest cerkiewne święto *Srietienije Gospodnie* ‘Spotkanie Pańskie’, obchodzone 2 lub 15 II, na Zachodzie (*festum*) *Occursus* ‘(święto) Spotkań’, jako że w świątyni jerozolimskiej spotkali się NMPanna, św. Józef i mały Jezus, ofiarowany w świątyni ze starcem Symeonem i prorokinią Anną; inna nazwa to po grecku *Hē Hēortē tōn Lampadōn,* po łacinie (*festum) Luminarium* ‘(święto) *Świateł*’, bo według słów Symeona Chrystus będzie „Światłem na oświecenie pogan”, *Lumen ad revelationem gentium* (Łk 2,25-32), potem *Gromnica, Gromnice.* Po łacinie omawiane święto nazywało się (*festum*) ***Purificationis B. M. V.***, potocznie *B. M. V.* ***Purificata***. Księżom, liturgistom i służbie ołtarza znany jest wyraz *puryfikaterz* ‘ręczniczek do wycierania kielicha’ (z łac. *purificatorium, -ii*).

Matki Boskiej Królowej Pokoju 9 VII J 408, poz. 18, łac. *Reginae Pacis*, kasz. **Matczi Bòsczi Królewi Miru**. Wezwanie z Litanii loretańskiej *Regina pacis*, wprowadzone przez pap. Benedykta XV z myślą o szybkim zakończeniu I wojny światowej.

Matki Boskiej Królowej Świata, łac. *B. M. V. Reginae* J 408 (**Matczi Bòsczi**) **Królewi Swiata**. Ustanowił pap. Pius XII w r. 1955 i obchodzone 31 V, w nowym kalendarzu liturgicznym 22 VIII.

Matki Boskiej Łaskawej 9 VI, łac. *B. M. V. de Gratia* J 408, p. 13 **Matczi Bòsczi Łaskawi**.

Matki Bożej Miłosierdzia J 408, p. 11, łac. *B. M. V. de Misericordia,* kasz. **Matczi Bòsczi Miłoserdzégò**. Przypomnieć warto, że Matka Boska Ostrobramska została nazwana *Matką Mołosierdzia* w akcie koronacyjnym w r. 1927, w których to uroczystościach wziął udział także marszałek J. Piłsudski KIS IV 144. Por. także antyfonę *Salve Regina* 'Witaj, Królowo', gdzie m. In. *Mater Misericordiae* 'Matka Miłosierdzia' KIS IV 144.

Matki Bożej Nieustającej Pomocy 16 VI J 408 (według KIS IV 143 27 VII), p. 14, kasz. **Matczi Bòsczi Bezustónkòwi Pòmòcë**, łac. *De Perpetuo Succursu B. M. V.* Kult związany z obrazem pochodzenia bizantyjskiego, przechowywanym w Rzymie przez augustianów, potem redemptorystów, o czym szerzej w KIS IV 142-143.

(**Matka Boska**) ***Pocieszna*** 20 VI lub po św. Augustynie' (28 VIII), kasz. (**Matka Bòskô**) **Pòcesznô** (brak u Sych), łac. *B. M. V. de Consolatione* J 208. W polskiej wersji modlitwy „Pod Twoją obronę" modlimy się m. in.: „O Pani nasza, Orędowniczko nasza, *Pocieszycielko* nasza", łac. *Consolatrx nostra* (brak tego fragmentu w wersji łacińskiej „Sub tuum praesidium"), a w Litanii loretańskiej wzywamy Matki Boskiej *Pocieszycielki strapionych* (*Consolatrix afflictorum*), tytułu wprowadzonego najprawdopodobniej za pontyfikatu św. Grzegorza Wielkiego (590–604), kiedy to za cudowną interwencją NMPanny, jak wierzono, ustała w Rzymie zaraza (Kutnik 186–188). Szczególną czcią cieszy się obraz Matki Boskiej Pocieszycielki Strapionych w opactwie Fruttuaria pod Turynem (od XIII w.) i w Luksemburgu, gdzie w r. 1678 Matkę Boską Pocieszenia ogłoszono patronką kraju; także w Polsce jest wiele miejscowości z koronowanym obrazem Matki Boskiej Pocieszenia: Szamotuły, Lewiczyn, Sokal, Leżajsk, Wrocław, Nowy Sącz, na Kaszubach we Wielu i inne (KIS IV 146-147). (Duch Święty jest także naszym *Pocieszycielem*, tj. *Parakletem* z łac. *Paraclytus* lub *Paraclitus,* co z gr. *paráklētos* lub *paraklētōr* 'orędownik, wspomożyciel', 'adwokat', 'wezwany na pomoc', por. włoskie *Spirito Consolatore* 'Duch Święty Pocieszyciel'. Dodajmy, że w teologii katolickiej mówi sie o *pociesze duchowej* (*consolatio spiritualis*), *pociesze naturalnej* (*consolatio naturalis*) i o *oschłości duchowej* (*desolatio*).

Matka Boża Szkaplerzna 16 VII WZ 15/Matka Boska z Góry Karmel, kasz. (**Matka Bòskô**) **Szkaplérznô**/ Matka Bòżô z Górë Karmel. Nazwa pochodzi od święta Matki Boskiej z Góry *Karmel*, po łacinie (*festum*) *Beatae Mariae Virginis de Monte* ***Carmelo***, zwanego u nas świętem Matki Boskiej *Szkaplerznej*, obchodzonego jako wspomnienie także w nowym kalendarzu liturgicznym 16 VII (w Polsce obowiązkowe, *memoria obligatoria*, w innych krajach nadobowiązkowe, *memoria non obligatoria*), dawniej (od r. 1726 według decyzji papieża Benedykta XIII obowiązkowe w całym Kościele), zob. WZ 15. Według tradycji Matka Boża tu, na górze *Karmel* w r. 1257 ofiarowała św. Szymonowi Stockowi, przełożonemu (ojcu *generalnemu*, czyli *generałowi*) karmelitów *szkaplerz* (od łac. *scapularium*: *scapulae* ‘łopatki, plecy, grzbiet’), wspomniany święty stał się apostołem tego nabożeństwa. Wcześniej na Karmelu św. Bertold osadził pierwszych pustelników, którzy dali początek karmelitom. W IX w. przed Chr. na górze Karmel prorok Eliasz walczył o kult Jahwe (było to bowiem miejsce kultu Baala) i stąd – według tradycji – miał być wzięty do nieba. *Karmel* po hebr. to ‘gaj, sad’, bo do dziś wabi oko całorocznymi zielonymi gajami z obfitością pinii. Dźwiękowo zbliżony *karmelek* pochodzi z franc. *caramel*, a to z średniołacińskiego *cannamella* ‘trzcina cukrowa’.

(**Matka Boska**) **Śnieżna** 5 VIII WZ 15, łac. *B. M. V. ad Nives*, kasz. (**Matka Bòskô**) **Sniegòwô**. Nazwa święta pochodzi od tytułu jednej z najwcześniejszych i najwspanialszych świątyń, wystawionych na cześć NMPanny-Matki Chrystusa Boga-Człowieka, mianowicie (po włosku) *Santa Maria Maggiore* ‘Najśw. Maryja Większa’. Jest to bazylika wystawiona przez papieża Sykstusa III (432–440) na dawnym Wzgórzu Eskwilińskim (*mons Esquilinus*) jako wotum za pomyślnie zakończony sobór efeski (r. 431), gdzie ogłoszono dogmat o boskim macierzyństwie Maryi i przyznano NMPannie tytuł (gr.) *Theotókos*, po łacinie *Deipara,* też *Deigenetrix* lub *Deigenitrix* (forma żeńska od *genitor, -oris* ‘rodziciel’), tj. po polsku *Bogorodzica,* też *Bogarodzica* i *Bogurodzica* (ten ostatni wariant przetrwał do dziś), w prawosławiu *Bogoróďica*, po niem. *Mutter Gottes,* ang. *Mother of God*, najczęściej *Our Lady* ‘Nasza Pani’. Tytuł Matki Boskiej Śnieżnej, po łacinie *B. M. V.*, tj. *Beata Maria Virgo* ‘NMPanna’ *ad **Nives*** od *nivis, -is* ‘śnieg’, z czego wł. *neve*. Tytuł wziął się stąd, że według tradycji (legendy) chrześcijańskiej sama Matka Boska wybrała sobie to miejsce na świątynię przez to, że 5 VIII, kiedy w Rzymie największy upał, na Wzgórzu Eskwilińskim pojawił się śnieg. Pamiątkę konsekracji kościoła zaczęto obchodzić od XIV w. w Rzymie, papież św. Pius V rozszerzył ją w r. 1568 na cały Kościół, dziś jest to wspomnienie dowolne (WZ 15, KIS IV 151). Por. *Macierzyństwa NMPanny.*

Matki Boskiej Ucieczki Grzesznych 13 VIII J 408, łac. *B. M. V. Refugii Peccatorum*, kasz. **Matczi Bòsczi Ùceczczi Grzésznëch**. Tytuł nawiązuje do 6 miast ucieczki u Żydów, do miejsca azylu u Greków (gr. *ásylon* z przeczącym *a-* od *syláō* ‘grabię, łupię’) i chrześcijan: kościoły, kaplice, cmentarze. Takim miejscem ucieczki jest Bóg i Jego Matka, stąd od niepamiętnych czasów w Litanii loretańskiej wezwanie *Refugium Peccatorum* ’Ucieczko grzesznych’ od *refugio, -ire, refugi, refugitum* ‘uciekam’.

Matki Boskiej z Lourdes 11 II J 407 (Matka Boska Lurdzka), łac. *Apparitionis B. M. V.*, kasz. **Matczi Bòsczi z Lourdes**. W Lourdes od 11 lutego 1858 r. Matka Boża ukazywała się św. Bernadecie Soubirous, na pamiątkę tych objawień papież Leon XIII w r. 1890 ustanowił święto na 11 II – Matki Boskiej z Lourdes, po łacinie (*festum*) *Apparitionis Immaculatae B. M. V.*, które św. Pius X upowszechnił w całym Kościele, obecnie jest to wspomnienie dowolne (WZ 14).

NMPanny, Gwiazdy (Nowej) Ewangelizacji wprowadzone przez Jana Pawła II **NMPannë**, **Gwiôzdë (Nowi) Ewangelizacji**. Telewizja Trwam doniosła dn. 20 VI 2012 r. w „Informacjach Dnia" o godz. 20.15, że biskup ordynariusz diecezji toruńskiej Andrzej Suski poświęcił kamień węgielny w Toruniu pod świątynię Matki Boskiej, Gwiazdy (Nowej) Ewangelizacji i bł. Jana Pawła.

NMPanny, Matki Dobrego Pasterza 3 IX J 409, p. 26, **NMPannë, Matczi Dobrégò Pasturza**, łac. *B. M. V. Pastoris Divini Matris.* Tytuł nawiązuje do Chrystusowej przypowieści o dobrym *pasterzu* (J 10,11-21).

NMPanny, Matki Kościoła, łac. *B. M. V. Matris Eclesiae*, kasz. **NMPannë, Matczi Kòscoła**, wprowadzone na prośbę biskupów Polski przez pap. Pawła VI na zakończenie III sesji II Soboru Watykańskiego 21 XI 1964 r.

NMPanny od Wykupu Niewolników 24 IX J 409, p. 29, kasz. **NMPannë òd Wëkùpù Niewòlników**, łac. *B. M. V. de Mercede.* Nazwa poszła od święta NMPanny, zwanego po łacinie (*festum*) *de* ***Mercede*** *Captivorum,* po polsku Matki Boskiej od *Wykupu* (*Wyzwolenia*) Niewolników (Jeńców), od nazwy tego święta powstało hiszp. imię *Mercedes*, które proponuję przejąć do Polski jako *Merceda.*

(**Matka Boska**) **Różańcowa** 7 X, łac. *Sacratissimi Rosarii B. M. V.*, kasz. (**Matka Bòskô) Różańcowô**, ludowo (Matka Bòskô) **Wãgòrnô/ Wãgòrzowô**. Święto Matki Boskiej **Różańcowej**, po łacinie (*festum*) *Sacratissimi* ***Rosarii*** *B. M. V.* (potocznie *Beata Maria Virgo* ***Rosaria***), obchodzone jest (także w nowym kalendarzu liturgicznym) 7 X; ustanowił je w r. 1572 papież Grzegorz XIII na pamiątkę zwycięstwa nad Turkami, odniesionego pod Lepanto dnia 7 X 1571 r. Modlitwę różańcową przypisuje się św. Dominikowi, historycznie nabożeństwo różańcowe ugruntował w obecnej formie bł. Alan de la Roche, żyjący w latach 1428–1475 (WZ 17). Zaczątków różańca dopatruje się w przełożonym na łacinę w IX w. hymnie Kościoła Wschodniego, wychwalającym dziewictwo i macierzyństwo Maryi, śpiewanym na stojąco *Akatyście* (gr. *Akáthistos* od *kathízō* 'siedzę' z przeczącym (*a privativum*) *a-* (por. *katedra* 'miejsce siedzenia'), z czego cerkiewne *akafist*). W średniowieczu różaniec nazywany był „Psałterzem Maryi" (*Psalterium beatae Mariae*), bo odmawiany przez tych, co nie znali łaciny („Kto nie może śpiewać, niech mówi różaniec" – obowiązywała zasada); *sertum*, *-i* 'wiązanka (kwiatów)', *corona* 'wieniec', *rosarium* 'wieniec róż', z czego dzisiejsze określenia *koronka* i *różaniec* (zuniwerbizowane od podstawy: *wieniec różany*), po niemiecku *Rosenkranz* 'wieniec róż', po hiszpańsku i włosku *rosario,* po angielsku *rosary,* por. wyżej pod hasłem *(Matka Boska) Zielna*.

Nawiedzenia NMPanny 31 V WZ 15, dawniej 2 VII, łac *Visitationis B. M. V.* J 408, p. 17, kasz. **Nawiedzeniégò NMPannë**, po reformie kalendarza liturgicznego 31 V.

Najpierw święto obchodzono na Wschodzie, na Zachodzie wprowadzili je franciszkanie w r. 1263, w całym Kościele przyjął je Sobór Bazylejski (r. 1441). O fakcie nawiedzenia św. Elżbiety przez NMPannę czytamy w Ewangelii według św. Łukasza (Łk 1, 39-45). Dodajmy, że do nawiedzin NMPany nawiązali św. Franciszek Salezy i św. Joanna Franciszka de Chantal (zm. 1641), zakładając zakon *wizytek* (łac. *Ordo de Visitatione B. M. V.*).

Objawienia NMPanny (w postaci świętych medalików) 27 XI J 409, p. 37, łac. *Manifestationis B. M. V. a Sacro Numismate*, kasz. Objawieniégò NMPannë. Cudowny Medalik, poświęcony NMPannie Niepokalanej, objawiony został przez Nią św. Katarzynie Labouré (1806–1876) i za jej staraniem został wybity 30 VI 1832 r. w Paryżu, szerzej zob. Z. Pałubska, EK XII 379-381.

Oczyszczenia NMPanny 2 II, łac. *Purificationis B. M. V.,* kasz. **Oczëszczeniégò NMPannë**, por. *Matki Boskiej Gromnicznej*, dziś Ofiarowania Pańskiego.

Ofiarowania NMPanny w Świątyni 21 XI WZ 17, 727, łac. *Praesentationis B. M. V.*, kasz. **Ofiarowaniégò NMPannë**. Święto obchodzone tego dnia w Jerozolimie już w VI w., cesarz Justynian (527–565) pod tym wezwaniem wystawił w Jerozolimie wspaniałą świątynię. Święto obchodzono na Wschodzie od VI w. 21 XI, na Zachodzie od średniowiecza tego dnia (J 409), z różnymi losami święta (o których WZ 17-18), dziś (od r. 1969) w Polsce jest to wspomnienie obowiązkowe z nową interpretacją (dawniej było to wspomnienie służby świątynnej w Jerozolimie Maryi jako dziecka). W Cerkwi jest to jedno z 12 największych świąt, obchodzone jako *Wwiediénije wo Chram Prieswiatój Bogoródicy* 21 XI lub 4 XII.

Opieki NMPanny II niedziela listopada J 409, p. 35, kasz. **Opieczi NMPannë**, łac. *Patrocinii B. M. V.* (w prawosławiu Pokrow' Prieswiatoj Bogarodicy). Święto może nawiązywać do modlitwy maryjnej *„Pod Twoją obronę"*, po łacinie „Sub tuum *praesidium*", jako że łacińskie *praesidium* to przede wszystkim ‘pomoc, obrona, osłona’, u katolików też ‘opieka Boża’ (J 533), a *patrocinium* to również ‘obrona, piecza’, ‘pośrednictwo, wstawienie się’, także ‘kościelne święto opieki’, poza omawianym także *Patrocinium S. Josephi* ‘święto opieki sw. Józefa, obchodzone dawniej w środę drugiego tygodnia po Wielkanocy’ (J 485). W literaturze onomastycznej *patrocinium* to ‘wezwanie kościoła, patron kościoła’. Katolickie święto Opieki NMPanny może odpowiadać cerkiewnemu świętu *Pokrów Prieswiatój Bogoródicy* ‘(święto) Opieki Matki Bożej’, obchodzonemu w Cerkwi 1 lub 14 X. Jest to także ‘typ ikony Matki Bożej’, która przedstawia Matkę Bożą w otoczeniu aniołów, jak rozpościera narzutę (rodzaj okrycia) nad ludźmi i modli się o pokój. Vas III 305 wywodzi nazwę od *krow:* ‘*kryt’* ‘dach, strzecha’, ‘dach nad głową, dom’, ‘osłona’ i informuje, że święto wprowadziła Cerkiew w XII w. na pamiątkę ocalenia Konstantynopola od saracenów w połowie X wieku. Ocalenie przypisuje się cudownej interwencji Matki Bożej. Według przekonań ludowych dobry to dzień na ślub: *priszeł pokrow diewkam gołowy kryt'*, por. kasz. *Jic pod huwã*. 'wychodzić za mąż', gdzie jednak *huwa* to 'czepek kobiety zamężnej'.

Pokory NMPanny 17 VII J 208, p. 20, łac. *Humilitatis B. M. V.*, kasz. **Pòkòrë NMPannë**, Matka Najświętsza bowiem w chwili zwiastowania powiedziała: „Oto ja służebnica Pańska", łac. *Ecce ancilla Domini*, które to słowa wypowiadamy w Modlitwie „Anioł Pański", a w akatyście „Magnificat": „Wejrzał na uniżenie Służebnicy swojej", łac. *Respexit* ***humilitatem*** *ancillae suae* (Łk 1,38; 48). Istnieje żeńskie imię zakonne *Humilitas* i *Humiliana*, a dodać warto, że łaciński rzeczownik *humilitas* pochodzi od przymiotnika *humilis*, wywodzącego się od rzeczownika *humus, -i* 'ziemia', czyli etymologicznie jest to 'pochylony ku ziemi'. Por. do tego werset z hymnu akademickiego: *Post iucundam iuventutem, post molestam senectutem nos habebit* ***humus*** 'Po przyjemnej młodości, po zgrzbiałej starości posiądzie nas ziemia'.

Przeniesienia Świętego Domku Loretańskiego 10 XII, J 409, p. 39 łac. *Translationis Almae Domus Lauretanae B. M. V.*, kasz. **Przenieseniégò Dómku Loretańscégò**. Święto obchodzone dawniej od 1632 r. 10 XII. Według tradycji chrześcijańskiej domek Najświętszej Rodziny z Nazaretu (razem z cudownym obrazem Matki Boskiej), zwany po włosku *Santa Casa* z łac. *Sancta Casa* przeniesiony został do Loreto (okręg Picenum pod Ankoną) w r. 1204 z Trsatu w Dalmacji (Kutnik 22–23).

Wstawiennictwa NMPanny niedziela w czasie oktawy Wszystkich Świętych, łac. *De Suffragio B. M. V.* J 409, p. 34, kasz. **Pòstrzédnictwa NMPannë**. O wstawiennictwie, pośrednictwie NMPanny i świętych często mówi literatura religijna i modlitwy, często nazywane bywa *przyczynieniem* się (wielokrotnie *przyczynianiem* się), po łacinie *intercessio*, w wezwaniach modlitewnych *intercede* (w l. poj.) 'przyczyń się' lub *intercedite* 'przyczyńcie się' (w l. mn.), powtarzane w wezwaniach litanijnych. SJP VII 50 objaśnia *dawne przyczynić się* jako 'wstawić się za kim, poprosić o co dla kogo, przemówić za kim do kogo', a rzeczownik *przyczyna* 'wstawiennictwo, orędownictwo', por. np. z pieśni „Serdeczna Matko": „snadnie Go Twoja przejedna *przyczyna*". Łaciński rzeczownik *suffragium* ma wiele znaczeń, podstawowe to 'głosowanie', a w łacinie kościelnej także 'pośrednictwo, wstawienie się, przyczynienie się' z wyrażeniem *per modum suffragii* 'za pomocą prośby, przez wstawienie się', w l. mn. *suffragia* to także 'dobre uczynki' (J 657).

Zaślubin NMPanny (dodajmy św. Józefowi) 23 I J 407, łac. *Desponsationis BMV*, kasz. **Slëbinë NMPannë**, por. łac. *sponsa* 'narzeczona', też *sponsa Christi* 'oblubienica Chrystusa', którą była przede wszystkim NMPanna, wybrana na matkę Boga-Człowieka, a pragnie zostać każda zakonnica. Słowo znane każdemu doktorowi, który składał ślubowanie i przyrzeczenie akademickie, że będzie szukał tylko prawdy w formule: *Spondeo ac polliceor* ‘Obiecuję i przyrzekam’. W liturgii msza św. za narzeczonych i nowożeńców nazywa się po łacinie *missa pro sponso et sponsa.*

III.

Literackie nazwy (często przez literatów używane) **Matki** Bożej. Tu znajdą się nie tylko określenia stworzone przez twórców, ale także znane i użyte przez nich.

Barnica ‘Obrończyni’ *Barnicą* mdzë naszą JT, „Kaszëbskô Królewô” s. 111; *Barnico* lëdztwa EPr, „Matinkò cëdnô” s. 129; EPr w przekładzie „Serdeczna Matko” tłumaczy „Opiekunko ludzi” jakô *Barnicą* jes Pani DWP 93. JT w Słowniku na *obrońcę* wprowadza odpowiednik *barnim*, co – moim zdaniem – nieudane, bo zapelatywizowane imię *Barnim*; mógłby to być *barniec.*

Białka JW., „Patronka Rëbôków”: Jidze Kòbiéta *Białka* Nënka JP 50. Por. odpowiednik polski *Niewiasta*, użyty przez samego Jezusa na weselu w Kanie Galilejskiej (J2,4) i w czasie swej męki na krzyżu (J 19,26), i przez św. Pawła w Liście do Galatów (4,4): „Gdy jednak nadeszła pełnia czasu, zesłał Bóg Syna swego, zrodzonego z *niewiasty*”.

Chwaszczińskô Pani (tytuł i refren) K. Jastrzębski, DWP 77.

Gbùrka Kaszëbskô, S. Bartelik, „Swiónowskô Pani” DWP 97. Należy chyba rozumieć jako ‘Pani, łac. Domina’: tytuł *Pani* jest stosowany do NMPanny w modlitwach ciągłych i tzw. aktach strzelistych, łac. *iaculatoria,* niem. *Stossgebete*.

Gwiôzda Pòrénôszkù: Gwiôzda pòrénôszkù, czëstô jak lëlijô HH 131, „Swiónowskô Madonna”. Może być tłumaczeniem (kalką) polskiej pieśni „Gwiazdo zaranna, śliczna jutrzenko”, co z kolei przekładem łac. *Stella matutina*. Por. hasła *Pòrénica* i *Witrznica.*

Kaszëbskô Królewô, Bòżi, snôżi kwiat! (tytuł i incipit) JT 111; *Kaszëbskô Królewô* EPr, „Matinkò cëdnô” s. 129; *Kaszëbskô Królewô* HH, „Swiónowskô Madonna” s. 131. W kościelnych uroczystościach Kaszubów często do licznych wezwań *Królowo* dorzucamy także *Królowo Kaszubów.* Por. hasło *Królewô Kaszub.*

Kaszëbskô Madonna FG, Sdd (tytuł i 1. Strofa) 15: Ce *Madonną* nają *Kaszëbską* czestnimë z nają zemią wszëtką. Tytuł *Madonna* przejęliśmy z wł., a ostatecznie z łac. *mea Domina* ‘moja Pani’.

Kaszëbskô Nënka: *Kaszëbskô Nënk*ò (3 razy refren) MB 132.

Kaszëbskô Rodzyn Królewô (tytuł) EPr 80 DWP 80. Por. sanktuarium Królowej Rodzin przy par. Świętej Trójcy w Kościerzynie.

Kòbiéta JW., „Patronka Rëbôków”: Jidze *Kòbiéta* Białka Nënka JP 50. Por. hasło *Białka.*

Kòscerskô Pani zob. Pani Kòscerskô i Kaszëbskô Rodzyn Królewô (tytuł) EPr 80 DWP 80.

Królewô Kaszub (u autorów: *Kaszëb*) D. Buszta, EG, „Przez Cebie, Matkò” DWP 91.

Królewò Naszi Kaszëbsczi Zemi – incipit wiersza „**Pani Swôrzewsk**ô” MB, PLM 26.

Królewô Mòrza MB, **„Swôrzewskô nasza Pani”** 132; Gdze mie nazéwają *Mòrza Królewą* BS „Kòlãda”, s. 144; Mòrza Królewò MB, „Pani Swôrzewskô” PLM 26.

Królewô Swiata EPr, „ Matinkò cëdnô” s. 129.

Lipùskô Pani, też **Pani Lipùskô**, kolejność członów jest fakultatywna także w innych tego typu nazwach; wynika ona z szyku kaszubskiego: przydawka + okreslany rzeczownik i polskiego: rzeczownik + przydawka. Znam z miejscowej tradycji wprowadzonej przez ks. Z. Jutrzenkę-Trzebiatowskiego, powojennego długo fungującego proboszcza lipuskiego.

Madonna: Chwaszczińskô Pani, nasza *Madonno* K. Jastrzębski DWP 77. Por. *Swiónowskô Madonna* i *Kaszëbskô Madonna.*

Majewé (**tytuł i I strofa**) AN, MW 200 to godna odnotowania urzeczownikowiona (substantywizowana) nazwa nabożeństwa. Por. *czerwcowe*, kasz. *czërwcowé* ‘nabożeństwo do Najśw. Serca Pana Jezusa’ i rzadkie *październikowe*, kasz. *rujanowé* ‘nabożeństwo różańcowe, odprawiane w październiku’.

Marija; Glorija, Glorija pasturze spiéwają, Józej i *Marija* wdzãczno przëwtôrzają. H H, „Kòlãda na Gòdē”, s. 146; Marija LR 146; Zdrowas *Marijo* niech rozbrzmiéwô wszãdze HH, Chcejże, *Marijo*, (przyp 1) za nama stanąc. EPr, „Matinkò cëdnô”, s. 129; *Marija* Zastawnica EG, parafraza „Bądź pochwalon na wieki”, s. 143. Por. *Zastawnica.* Nôswiãtszô Marija, raju pëszny brzôd! JT 111, Kaszëbskô Królewô, JT s. 111; Chcejże, *Marijo,* za nama stanąc EPr, „Matinkò cëdnô” s. 129; Të bądz nóm ceszbą, *Marijo* AN 130; Zdrowas *Marija* niech rozbrzniéwô wszãdze HH, „Swiónowskô Madonna”, s. 131; Swiãtô Marijo JL 133 (tytuł i incipity 4 strof); Józef, *Marija* wdzãczno przëwtôrzają HH, „Kòlãda na Gòdë” 146; Ce Madonną nają *Kaszëbską* czestnimë z nają zemią wszytką, *Marija* FG, „Kaszëbskô Madonna”, Sdd 15; Dôj nóm znądka niesc do chëczë czësté serca, swiãté zwëczé, *Marija* FG, Sdd 15; Wiater szosôł na wietwiach lëstë zeschłé juwerno mòdłóm do *Marije* – kòrónë – *Marije* Swiónowsczi, Niebiesczi Brómë, w raju *Marije*… Wëbaw, *Marija*, z żôrotnotë dëcha lud wierny Tobie JR, „W święto”, Sdd 20; *Marija niech spiéw*ô LR, „Nad morzem (Kaszëbskô kòlãda)”, Sdd 47; Spiéwôjta, spiéwôjta piesniã Panu swémù w Betlejem z *Mariji* dzys narodzonemu KD, „Kòlãda swôrzewskô” Sdd 61; Pòwitôjmë Dzeckò Bòżé i Marijã Przënôswiãtszą (refren 3 razy użyty) KD, „Zawitôł nóm dzéń łaskawi” Sdd 63; I *Mariji* téz wzniosem naj piesniã redosną KD, jw.; Józef z Nôswiãtszą Mariją zdrzą Jezëska òczka w kùmkù, jak spią AN, „Cednô noc” Sdd 65; z *Mariją,* z Józefem chcema trzëmac straż LR, „Na Gòde znad wòdë” Sdd 79; *Marija* Gò tuli LR, „Dzecątkò sã nóm narodzëło, Sdd 64; Dlô Józefa niosą krëpë, dlô *Mariji* nudle LR, „Spiéwta ptôszczi” Sdd 80; Do *Mariji* ë Jezuska mërgô Józef stôri LR, „Spiéwta, ptôszczi” Sdd 80; Jezus Christus narodzony z *Mariji* AP, „Nad stajenką” Sdd 86; *Marija* tim wszëtczim smucono srodze JC, „Swôrzewskô legenda” Sdd 121; Wic *Marija* zëmné òpùszczła mòrzé JC, „Swôrzewskô legenda” Sdd 121; Odpùst *marijny* w Swôrzewie JC, „W Swôrzewie na òdpùsce” Sdd 122; Ceszi (karno zwonów) te stronë i sławi Marijã tamże. *Marija* Swiãtô i Niepòkalónô: D. Buszta EG, „Przez Cebie, Matkò” DWP 91; Zwónë biją: Witôj, Marijo! AN, „Kómpanijô” (2 razy) MW 201; Swiãtô Marija JL 133; Swiãtô *Marijo* mòdlë sã za nama! D. Buszta, EG, „Przez Cebie, Matkò” DWP 91.

Marija Swiónowskô: *Marije* Swiónowsczi JR, „W święto” Sdd 20. Po kaszubsku lepiej słuchałoby się *Swiónowskô Marija*, nie widzę także, by spowodowały to względy rytmiczne i prozodyczne.

Marija Panienka FG, „Witôjże, Jezë, naj Panie”: Co sã dzys rodzisz na sanie z *Mariji Panienczi* s. 122.

Marija Zastawnica EG, „Chwała Wóm” s. 143. ‘Maryja Orędowniczka’, prawosł. *Pokrow’*, łac. *intercedere* ‘wstawiać się za kimś, pośredniczyć, w języku religijnym *przyczyniać się*, pochodny rzeczownik rodz. męskiego to *intercessor, -oris*, *intercessio, -onis* ‘wstawiennictwo, pośrednictwo’, formy żeńskiej brak. Por. *Zastawnica* i wyżej *Pośrednictwa NMPanny.*

Mateńka LR, Z piesnią do Cebie jidzema *Mateńkò* PM 5 (tytuł zbiorku i ostatnia strofa, konstrukcja ramowa).

Matëchna Bòżô: O *Matuchnie* snij LR**,** „Bibi, bibi” s. 145**;** *Matëchno Bòżô* K. Jastrzębski, „Chwaszczińskô Pani” (tytuł i refren), DWP 77**.**

Matinka: *Matinkò*, Të w sercu naje trosczi nosysz HH, „Swiónowskô Madonna” 131; O parmiéń łasczi *Matinczi* z nieba JW., „*Matinka* Sëna zrodzëła” JT, „Bibi, bibi” Sdd 66; *Matinkò* kòchanô D. Buszta, EG, „Przez Cebie, Matkò” DWP 91; Matinka cëdnô EPr (tytuł) 129; *Matinkò* naja HH, „Swiónowskô Madonna”131; O parmiéń łasczi *Matinczi* z nieba JW, „Tczëwôrtnô Matkò” s. 134; *Matinkò* Swiãtô, mdzë pòchwôlonô Z. Jóskowski, DWP 87; Wéj *Matinka* SB.

Matinka Bòżô AN 130 (tytuł).

Matinka Kaszëbów: *Wejrowskô Pani*, Matinka Kaszëbów M. Selin DWP 102.

Matinka Swiónowskô D. Buszta, EG, „Przez Cebie, Matkò” DWP 91. Szyk polski zapewne dla rymu: minie kòzdô troska.

Matinka Swiãtô (refren) K. Jastrzębski, „Chwaszczińskô Pani” DWP 77.

Matinka Bòlesnô < Mater Dolorosa BS 117, Matinka cëdnô EPr 129.

Matinka Naja HH, „Swiónowskô Madonna” 131.

Matinka z Nieba JW., „Tczëwôrtnô Matkò: ò parmiéń łasczi *Matinczi* z nieba 134.

Matka: Swiónowskô Madonna, *Matkò* wszëtczich lëdzy (incipit) HH 131; Tczëwôrtnô *Matkò* (tytuł i incipit) JW 134; *Matkò* serdecznô HH, „Swiónowskô Madonna”, s. 131; „*Matka* z cerpieniô òmglałô” I. Cz „Hewò skònôł na krzyżu Bóg”, s. 135; Otemknij, *Matk*ò, jesz ròz swòje serce HH, „Swiónowskô Madonna” 131 *Matk*ò, Të z nama wiedno doma bãdzë tamże; Przeżegnôj, *Matkò,* w miono B*òsczé* EPr, „Niebnô droga” 132; *Matka* łasczi Bòżi, por. takie wezwanie z Litanii loretańskiej, po łacinie *Mater divinae gratia* JL, „Swiãtô Marijo JL 133: *Matkò* Christusowô, „Swiãtô Marijo” JL 133; *Matk*ò mòji nôdzeje… jidã wcąg… mający matczëné żegnanié (tytuł i zakończenie) JW., Sdd 11, konstrukcja ramowa: tym samym kończy, czym zaczął; Witôjże nóm w swôrzewsczim kòscele, dze sã przed Twą *Matką* cëdów dzalo wiele KD, „Kòlãda swôrzewskô” Sdd 61; Të, Matkò, w biédze nas tu nie òstawisz D. Buszta, EG, „Przez Cebie, Matkò” DWP 91; ò Matkò serdecznô z wiôlgą nôdzeją jidzemë stateczno D. Buszta, EG, „Przez Cebie, Matkò” DWP 91; Przez Cebie, *Matk*ò, Pón Bóg cëda sprôwiô DWP 91.

Matka Bòskô malowanô na szkle /**Matka Bòskô Szklanô** (tytuł)**:** *Matka Bòskô* malowanô na szkle JW., „Przed Matką Bòską Szklaną” JP 48.

Matka Bòżô, tytuł „*Matkò Bòżô*” **(**tytuł i incipit**)** JL 130; *Matkò Bòżô*, prowadź nas, BB „Brzãczka” DWP 76.

Matka Swiónowskô: Matkò Swiónowskô, bróń òde złégò EPr, „Matinkò cëdnô” 129.

Matka Bòlesnô BS 117

M**atka Bòżô** JL 130

Matka Christusowô JL 133

Matka Łasczi Bòżi JL 133, por. wezwanie litanijne „Matko łaski Bożej”, łac. *Mater divinae gratiae*.

Matka serdecznô HH 131, Serdecznô Matka EPr (tłum.)

Matka Swiónowskô EPr 129

Matka wszëtczich lëdzy HH 131

Matuchna zob. *Matëchno Bòżô*

Mëma: W daleczim Betlejemie ùrodzył sã Knôpiczk, a Jegò Biédnô Mëma ni miała prawie nick AN, „W Betlejemie” MW 182. Notuje Sych III 70 w znaczeniu ‘matka’ i pieszczotl. ‘do żony’.

Mëmka: Przëtulże, *Mëmk*ò, najã dëszã nãdzną HH, „Swiónowskô Madonna” 131; Probòszcz pòbòżny z probòstwa w kòmëszce bë przëszedł Cã a Twą *Mëmk*ã bez felë pòczãtą érowac AB, „Kaszëbskô piesniô gòdowô”, Sdd 56.

Miono: W naszim Swôrzewie lud prosti, lud swiãti czcył wiedno Ji (Mariji) *Miono* w pòlu i w bôce JC, „Swôrzewskô legenda” Sdd 121. Temu pojęciu odpowiada święto Imienia Maryi, po łacinie ***Nominis*** *B. M. V.*, potocznie *B. M. V.* ***Nominata,*** obchodzone 12 IX najpierw w Hiszpanii w XVI w.

Mòrskô Krolewô BS (EPr) 116

Mòrza Królewô BS 144

Nasza Królewô Mòrza MB 132

Nasza Pani: O *Nasza Pani* MB, „Pani Swôrzewskô” PLM 26. Por. *Madonna* < *Mater Domini*.

Nënka: Na sëna (św. Jan Ewangelista) Nënce dóny IC, „Hewò skònôł na krzyżu Bóg”, s. 135; *Nënka* môltëch ùszëkòwa JT „Szëmi mòrze”, s. 143; Nënka Swiãtô

BS 117; Za to jich (Kaszëbów) Nënka tak baro lubi BS, „Kòlãda”, s. 144; Nad Nim ùwôżnô Nënczi twôrz JŁ, s. 146; gdze przëszła piechti *Nënka* òd samégò Bòga JW., „Odińdzenié?” JP 22; JW., Kòbiéta, Białka, Nënka, „Patronka Rëbôków” JP 50.

Niebieska Brama: *Niebiesczi Brómë* JR, „W święto” Sdd 20. Przestawia kolejność zgodnie ze składnią kaszubską, a – przypomnijmy – to wezwanie z Litanii loretańskiej: *Bramo niebieska*, łac. *Ianua coeli.*

Niebieskô Córka JPr „Matinka cëdnô” (tytuł i incipit) 129.

Niebieskô Matka: poniżôł plestami *Niebieską Matk*ã JC, „Swôrzewskô legenda” Sdd 121., „Tczëwôrtnô Matkò” 134; *Niebieskô Mëma*, „Matinkò Bòżô” AN 130.

Niebnô **Pani** (tytuł i wezwanie): Niebnô Pani, w cnotã, w cnotã przëòdzałô Z. Jóskowski DWP 87.

Nôswiãtszô Marija EPr, AN 121.

Nôswiãtszô Matinka FG, „Witôjże, Jezë, naj Panie” s. 122.

Nôswiãtszô Pani EPr**,** „Matinkò cëdnô” s. 129.

Nôswiãtszô Panienka: Wzérôsz w òczë Józefowi ë *Nôswiãtszi Panience* KD, „Pòkòju dôj nóm, Jezu” Sdd 60; gòdzynczi ò pòcëszkù spiéwóné, bë nie zbùdzëc *Nôswiãtszi Panienczi* JW., „Cassubia semper Fidelis” JP 8.

Pani Kòscerskô (3 razy refren**)** w pieśni Kaszëbskô Rodzyn Królewô EPr 80.

Pani Swôrzewskô MB (tytuł) PLM 26.

Panieneczka: Z Panieneczczi narodzony AP, „Nad stajenką” Sdd 86.

Panienka: Za dzecuszka ju Ce *Panienczi* głos tam w Swiónowie przëchłoscył do Se JT, *Sacerdos Christi*, na 25 –lecie kapłaństwa ks. F. Gruczy Sdd 24; Że jes sã rodzył ònge wew cele z klina przeczësti *Panienczi* FG, „Jezu, Redemptor omnium” (‘Zbawicielu wszystkich’ – EB) Sdd 44; Jezu, niechże Cë chwała wiecznô mdze za czësté z *Panienczi* narodzenié FG tamże; w stajence przë Starëszkù i *Panience* Dzeckò – Bòżi dôr LR, „Nad morzem (Kaszëbskô kòlãda)”, Sdd 47; Jidzmë wszëtcë do stajenczi do Jezuska i *Panienczi* AP, „Czë to môłniô je na niebie?”, Sdd 48; *Panienka*, pësznô zorza, radosno na nas zdrzi JC, „Rëbacczi bót”, Sdd 59; KD „Pòkòju dôj nóm, Jezu”, Sdd 60**;** Kòlibiónka Nôswiãtszi Panienczi LR, „Bibi, Synkù, bi” Sdd 72; Bieglë wszëtcë do stajenczi… do Jezusa i *Panienczi* AP, „Hej, kòlãda, kòlãda” Sdd 89.

Panna Czëstô: *Panna Czëstô* nóm zrodzëła Boga Ojca – Sëna LR, „Dzecątkò sã nóm narodzëło, Sdd 64, PM 80; Z *Pannë Czësti* narodzoné AP, „Chłopiã, chłopiã narodzoné w szopie" AP, Sdd 91.

Panna Swiãtô, „Matkò Bòżô, *Panno* Swiãtô" JL 130; „*Panna* Swiãtô" Ce nóm porodzëła KD, „Pòkòju dôj nóm, Jezu", Sdd 60. Por. z inwokacji do „Pana Tadeusza" A. Mickiewicza: „*Panno Święta*, co Jasnej bronisz Częstochowy".

Patronka Rëbôków (tytuł) JW., JP 50.

Pòrénica HH: Piãknô *Pòrénico*, nasz kwiôtuszkù snôżi, „Swiónowskô Madonna" 131, por. hasło *Gwiôzda pòrénôszkù*, w tym samym wierszu.

Przeczëstô Marija: Narodzëła Sëna *Przeczëst*ô *Marija* LR, „Spiéwta ptôszczi" Sdd 80. Por. w Litanii loretańskiej *Matko najczystsza,* łac. *Mater castissima.*

Przeczëstã Panienka: Chwała w Trójcë Jedinémù, *Przeczësti Panience* LR, „Dzecątkò sã nóm narodzëło, Sdd 64; PM 81.

Snôżô Lelijka: *Snôżô Lelijkò,* mdzë pòchwôlonô Z. Jóskowski, DWP 87.

Snôżô Pôcórka EPr, „Matinkò cëdnô" s. 129.

Snôżô Witrznica 'Jutrzenka': *Snôżô Witrznico*, co swiécysz [!] nóm Z. Jóskowski DWP 87. Por. incipit pieśńi „Gwiazdo Zaranna, *śliczna Jutrzenko*".

Swiónowskô Cëdnô Kaszëbskô Matinka SB**,** „Ksądz Grëcza" Sdd 13, Wéj *Matinka* SB, tamże s. 13, por. IPr *Matinka cëdn*ô**.**

Stolëca mądroscë JL 133, por. wezwanie z Litanii loretańskiej „Stolico mądrości", łac. *Sedes Sapientiae*, por. Kutnik 137 – 139.

Swiónowskô Madonna: *Swiónowskô* Madonna, Matkò wszëtczich lëdzy (tytuł i incipit) HH 131.

Swiónowskô nasza Matinka (2 razy w refrenie) JT 111.

Swiónowskô Panienka: Swiónowskô Panienkò cëdnô FG, „Swiónowskô Madonna" Sdd 115.

Swôrzewskô nasza Pani (tytuł, incipit i por. refren) MB 132;

Tczëwôrtnô Matka JW 134 (tytuł i incipit).

Tczëwôrtnô Panna EPr: Tczëwôrtnô Panno, błogòsław nas, „Niebnô droga” (refren użyty 4 razy) s. 132. Kalka polskiego *czcigodna.*

Ùkòrunowónô: *Ùkòrunowónô,* tesknimë do Ce JT 111.

Ùzdrowienié chòrëch JL 133, por. wezwanie z Litanii loretańskiej: „Uzdrowienie chorych”, łac. *Salus Infirmorum*, por. Kutnik 179 – 182.

Wejrowskô Pani (tytuł i refren): *Wejrowskô Pani*, Matinka Kaszëbów M. Selin DWP 102.

Zastawnica: *Marija* Zastawnica na pòmòc nóm stanie EG parafraza „Bądź pochwalon na wieki”, s. 143. Odpowiednik polskiego *Orędowniczka*, por. z „pod Twoją obronę”: O Pani nasza, *Orędowniczko* nasza. Sych VI 190 notuje *zastawnica* jako *przestarz.* (jeden krzyżyk) odpowiednik męskiego *zastawnik*, a *zastawca* i *zastawnik* to ‘ten, kto zastawia się, ujmuje się za kim’, też neosemantyzm ‘adwokat’; są to derywaty od *zastawiac sã*; w polszczyźnie *zastawnik* to 1) *hist.*, dziś. *praw.* ‘ten, który bierze co w zastaw; kto otrzymuje zastaw’; 2) *daw.* ‘zakładnik’ SJP X 788; kasz. jest odpowiednikiem łac. *intercessor, -oris* ‘pośrednik’ od *intercedere* ‘pośredniczyć’, dawniej *przyczynić się*, wielokrotne *przyczyniać się* ‘wstawiać się za kim’. Bardzo to udany – moim zdaniem – odpowiednik. Por. wyżej *Pośrednictwa NMPanny* i *Maryja Zastawnica.*

Ze Swôrzewa Pani EPr 116, kasz. ‘Pani ze Swarzewa’ BS.

Na koniec rozważmy jeszcze:

A. Jakie tytuły matki Bożej zebrał z **Pisma Św**., **Tradycji** kościelnej i **urzędowego nauczania Kościoła** S. Napiórkowski i opublikował w EK XII 109, podam tu tylko nowe, wyżej nie ujęte: **Najświętsza**, gr. *Panhagía*, łac. *Sanctissima*, do czego por. z hymnu kościelnego ***O Sanctissima, o Piissima, Virgo Maria*** ‘O Najświętsza, o Najpobożniejsza, Dziewico, Maryja’ i ryngraf bądź obrazek Matki Bożej noszony na piersiach przez biskupów prawosławnych, *władyków*, zwany *panagia*; **Niepokalana**, **Nowa Ewa**, **Oblubienica Ducha Świętego**, **Reprezentantka Ludzkości**; **Rodzicielka Boga**, **Typ Kościoła**, **Świątynia Ducha Świętego**, **Święta**, gr. **Hagía**, łac. **Sancta**, **Towarzyszka Chrystusa**, **Wniebowzięta**, **Współodkupicielka**, **Zasłuchana i Wierząca w Słowo Boże**;

B. Tytuły i Imiona Matki Bożej z **literatury polskiej** zebrane przez prof. Marian Kucała z Krakowa w artykule „Od *Bogurodzicy* do *Madonny”* [w] „O języku religijnym”, red. M. Karpluk, J. Sambor, Lublin 1988, s. 133–144, z których właśnie najwcześniejszym, filologicznie potwierdzonym jest nazwa *Bogurodzica* ze znanej pieśni-hymnu (tak nazwanego przez J. Długosza *carmen patrium* ‘pieśń ojczyźniana’, czyli ‘hymn’) i jej warianty *Bogorodzica, Bogarodzica*, następne związane są z Chrystusem – Panem i Królem, a więc: *Pani, Królowa*, dawne *Gospodza* (por. *Gospodzin,* o Chrystusie), wariantywnie *Gospoda* (w kolędzie „przy onej górze”); nadto w średniowieczu *Krolewna, Cesarzówna* (w. XV) i *Cesarkini* oraz *Cesarzowa, Księżna*, potem *Władczyni, Hetmanka*; najpóźniejszym określeniem, przejętym z jęz. wł. jest *Madonna*, a tu z łac. *mea Domina* ‘moja Pani’ najpierw o figurze lub obrazie NMPanny, potwierdzone filologicznie dopiero w r. 1822, wprost adresatywnie do Matki Bożej dopiero w pieśniach, śpiewanych przez studentów i młodzież oazową.

WNIOSKI

1) Najbardziej kaszubski w określaniu osób Boskich i świętych jest A. Nagel, można by powiedzieć: spoufala się z świętościami. Jednak w ludowej konwencji kaszubskiej to nie razi, Osoby te zostają uszanowane, także w zapisie przez użycie dużej litery. Oto jak to wygląda u poety: w Betlejem „ùrodzył sã Knôpiczk” (zob. *sw. Mëma*), nie *Dzecątkò* czy *Jezësk, Bòżi Syn* czy podobnie. W wierszu *Jezës* (winno być *Jezus*, Sych II 102 podaje oba warianty, jednak przykłady użycia tylko *Jezus*) „Chodzył *Jezës, Bóg* ë *Wasta*” (MW 184). Do Ducha św. powie już w tytule „P*ò*j, Swiãti Dëchù…”, a w incipicie i w I strofie powtórzy: „P*ò*j, Swiãti Dëchù” i zwróci się do III Osoby Trójcy Świętej: „Nôlepszi Drëchù”, a potem już, inspirowany tekstem Sekwencji na Zesłanie Ducha Św., powie: „Przënies z nieba wid” (MW 190), łac. *emitte coelitus lucis tuae radium*, tłumaczone na jęz. polski „Przyjdź, Duchu Święty, spuść z niebiosów wzięty światła Twego strumień”. W wierszu „Niebò” Bóg zostaje nazwany (bo jest Ojcem) *Tatk*: E rzecze tej Syn Człowieczi: ”P*ò*jta, błogosławiony, kòl mòjégò Tatka je mieszkań wiele” (J 14,2) MW 191. Św. Wojciech nazywany sw. Wòjkem (MW 197, 198). Biskup Dominik „Taczi béł òn: Kaszëba, Biskup, Człowiek” (MW 199). W wierszu „Zélnô” Chrystus nazwany *Gbùrã*: „Jezë, Të nôlepszi Gbùr” (MW 202). Król Bolesław Chrobry to „Bòles Chrobri” (MW 206). Modlitwa Pańska zaczyna się od słów: „Tatkù naj” (MW 211), o bł. Janie Pawle II mówi „Swiãti Tatkù” (MW 206), tak zresztą także M. Boszke, „Ojc Swiãti Jan Paweł II”: Nasz *Tatk*ù kòchany PLM 34. Śmiałe także określenie NMPanny *Gbùrka Kaszëbskô* przez S. Bartelika.
2) Wysoko oceniam strukturę Gwiôzda Pòrénôszkù jako kalkę polskiego *Gwiazda Zaranna* i zuniwerbizowana Pòrénica H. Hewelta, bardzo udane – moim zdaniem – są także *Barnica* i *Zastawnica.*
3) BG (l. c.) podała tylko ludowe nazwy dla 2. świąt i atrybutów NMPanny (na 19 wyliczanych przez liturgistów świąt NMPanny, a wiele ma charakter całkiem lokalny albo ograniczonych zostaje do niektórych zakonów (łac. *ordines*) i zgromadzeń

zakonnych (łac. *congregationes* lub rzadziej *societates* ‘towarzystwa’), jak jezuici *Societas Iesu* ‘Towarzystwo Jezusowe’), tj. dla Zwiastowania NMPannie (25 III) 4 synonimiczne: *Ożywiająca, Wiosenna, Zagrzewna, Żabiczna* oraz 2: *Równiankowa* I *Zaśnięta* dla Wniebowzięcia NMPanny.

4) Opracowanie BG pokazuje, jak bogate są określenia świat i przymiotów NMPanny u Kaszubów, a ubogie u innych polskich grup etnicznych.
5) Trudno się zgodzić z tezą, głoszoną przez niektórych badaczy, że ludowe nazwy świąt powodują desakralizację, zeświecczenie tych świąt. Dla ludu kalendarz liturgiczny był kalendarzem chronologicznym: prace na roli i zobowiązania wobec sąsiadów kojarzył ze świętami religijnymi. Święta stanowiły także wiejski kodeks etyczny. „Na Pòceszną r’zyska muszą bëc pòòrané”; „Séw zaczinómë w Séwną”; „Na Wszëscych Swiãtëch bùlwë mùszą bëc wëkòpané” itd. Wiele takich norm odnotował w swoim Sowniku ks. B. Sychta, np. „sw. Michôł grance rozpuchł” ‘po św. Michale (29 IX) można trzodę chlewną wypasać także na polu i łące sąsiada’; „sw. Wawrzińc (10 VIII) kôże ze żeta wińc” ‘sprzątanie żyta winno być zakończone’.
6) Od strony nazewniczej i słowotwórczej zauważmy, że niektóre tytuły są substantywizowanymi, tj. urzeczownikowionymi imiesłowami, jak *Niepokalana, Wniebowzięta,* też Trepczykowa *Ukoronowana.* Tym tropem idąc, tworzyłem (zob. Onomastica LIV, 2010, s. 139–178) od łacińskich imiesłowów, partycypiów, imiona od atrybutów i świąt NMPanny: *Desponzata, Manifestata, Nominata, Prezentata, Puryfikata, Translata* na wzór istniejących i używanych *Beata, Honorata, Renata.*

UWAGI

1) Najwięcej nazw (określeń) wydobyłem z pieśni i wierszy zamieszczonych w „Më trzimómë z Bògã. Kòscelné modëtwë i spiéwë”. Przełożëlë i przërëchtowelë E. Gołąbk i E. Pryczkowski, Gduńsk 1998. Cytaty z tego dla mnie źródła podaję tylko (bez skrótu) przez wskazanie strony;
2) Interpunkcję podaję zgodnie z obowiązującymi zasadami, nie według zapisu w źródle.
3) Z pomorskich sanktuariów maryjnych wyzyskane zostały Matki Boskiej z Sianowa dla środkowych i południowych Kaszub oraz ze Swarzewa dla Kaszub północnych; zastanawia, że żaden z literatów nie zapuścił się na Kociewie do Matki Boskiej Piaseczyńskiej

Objaśnienie skrótów

AN	Alojzy Nagel
AP	ks. Antoni Pepliński
BB	Bernard Bieszk

B. M. V.	Beata Maria Virgo ‘NMPanna’
BS	Ks. dr B. Sychta
DWP	Dlô Was, Panie. Kòscelny spiéwnik, przërëchtowôł E. Pryczkowski, Gdańsk 2006.
EG	Eugeniusz Gołąbek
EK	Encyklopedia katolicka, Lublin od r. 1985. KUL.
EPr	Eugeniusz Pryczkowski
FG	Ks. Franciszek Grucza
HH	Henryk Hewelt
IC	Ida Czaja
JC	Józef Ceynowa
JL	Jaromira Labudda
JŁ	Jerzy Łysk
J	Ks. A. Jougan, Słownik kościelny łacińsko-polski, wyd. III, Poznań 1958. KSW
JP	J. Walkusz, Jantarowi pôcérz, Gdynia 1991.
JR	Jan Rompski
JT	Jan Trepczyk
JW	Ks. prof. dr hab. Jan Walkusz
KIS	Księga imion i świętych, opracowali ks. H. Fros i F. Sowa, t. I – VI, Kraków 1997 – 2007. WAM.
KD	Klemens Derc
Kutnik	Ks. J. Kutnik, Litania loretańska, Kraków 1983.
Lit.	liturgicznie
LR	Leon Roppel
MB	Maria Boszke
MW	A. Nagel, Mòje wiérztë, Gdynia 2010.
PLM	M. Boszke, Pieśń ludzi morza, Banino-Jastarnia-Pelplin 2005.
PM	L. Roppel,. Z piesnią do Cebie jidzema Mateńko, Gdańsk 1988.
Sdd	Swiãti dzél dëszë. Antologia kaszubskiej poezji religijnej. Zebrał i przygotował do druku wraz z przedmową ks. Jan Walkusz, Pelplin 1981.
SJP	*Słownik języka polskiego PAN* pod red. W. Doroszewskiego, t. I–XI, Warszawa 1958 – 1969.
SB	Stefan Bieszk
Sych	B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII, Wrocław 1967–1976.
Vas	M. Fasmier, *Etimołogiczeskij słowar' russkogo języka*, t. I–IV, Moskwa 1986–1987.
WZ	Ks. W. Zaleski SDB, *Święci na każdy dzień*, Warszawa 1989.

W ŚWIECIE POEZJI RELIGIJNEJ

Elżbieta Bugajna

Postrzeganie Boga przez człowieka, rozumienie Jego obecności, Jego zbawczego działania przechodzi przez różne fazy w historii, przybiera w niej różną postać. Celem tego referatu jest odniesienie się do rzeczywistości boskiej ukazanej w poezji kaszubskiej poprzez teoretyczne rozważania na temat poezji religijnej z uwzględnieniem kaszubskiej poezji religijnej. Przymiotnik kaszubska wskazuje jedynie na język, w którym zapisano utwór liryczny. Natomiast termin poezja religijna, który pojawił się w tytule referatu, wymaga szerszego omówienia.

Co się kryje pod tym pojęciem i co jest wyróżnikiem tej poezji? Najprościej byłoby podać definicję poezji religijnej, lecz niestety, takowej definicji nie mamy. W badaniach literackich poezja religijna nie uzyskała jeszcze statusu terminu naukowego, czyli pojęcia o określonym znaczeniu i w związku z tym każdy z badaczy i krytyków musi podejmować na nowo dla własnego użytku próbę jego zdefiniowania[1]. Istnieją oczywiście intuicyjne próby definiowania poezji religijnej, związane z występowaniem w niej określonych odniesień do Boga i sfery *sacrum*. Bezpośrednie odniesienia, werbalne pojawienie się słów powszechnie traktowanych jako związane z religią, motywika, odwołania do Biblii nie do końca odpowiadają pojęciu poezji uważanej za religijną. Filozof i poeta J. Sochoń stwierdza, że decyzja uznania tekstu literackiego za religijny nie jest prosta. Wskazuje na nie zawsze uświadamianą różnicę między utworem religijnym a zawierającym tylko ślady *sacrum*[2]. Istnieje wiele dzieł literackich, w których religijne (na pierwszy rzut oka) jednostki tematyczne funkcjonują w charakterze parareligijnym lub nawet pseudoreligijnym, wyłącznie kulturowym (np. poezja patriotyczna) [3]. Pierwiastki religijne mogą ujawniać się w literaturze w sposób bezpośredni, wówczas dostrzegane są na poziomie strukturalno – morfologicznym utworu, oraz pośredni, podświadomy. Również odbiorca może współtworzyć teologiczny czy religijny sens utworu[4].

Wydaje się, że można mówić o poezji religijnej w szerszym i węższym znaczeniu. Pierwsze znaczenie dotyczy utworów, w których podmiot liryczny, podmiot wypowiedzi poetyckiej możemy nazwać *homo religiosus*, czyli człowiekiem najogólniej mówiąc religijnym. Do niezbywalnych wymiarów natury *homo religiosus* należy religijność, gdyż człowiek jest ze swej natury istotą religijną[5]. Pojęcie *homo religiosus* jako pierwszy ukuł Mircea Eliade, religioznawca i filozof kultury. W węższym znaczeniu o poezji religijnej możemy mówić wówczas, gdy dominującą cechą utworu lirycznego jest uzewnętrznienie relacji *homo religiosus* z *sacrum,* relacji rozumianej jako głęboką zażyłość. Relacja ta może mieć różny charakter: od pełnej afirmacji i kultu do poszukiwań, wątpliwości, a nawet buntu. Relacja ta wiąże się z określoną wizją Boga. Czy jest to wizja Boga neutralnego, obojętnego czy niewzruszonego w stosunku do tego, co dzieje się w świecie? Czy raczej Boga, którego sprawy świata rzeczywiście obchodzą, dotyczą, niejako osobiście dotykają?

---

[1] Maria Jasińska – Wojtkowska, *Uwagi o poezji religijnej*, "Zeszyty Naukowe KUL" 37: 1994 nr 3–4 (147–148), s. 119.

[2] Por. J. Sochoń, *Przedmowa* w: *Spalony raj. Antologia młodej poezji religijnej*, Warszawa 1986, s. 6.

[3] Zob. J. Sawicki, *Chrześcijańskie wartości poezji Norwida*, Lublin 1986, s. 6.

[4] Por. J. Sochoń, dz. cyt., s. 6n.

Kolejnym terminem, do którego należy się odnieść, jest pojęcie *sacrum*. Badania *sacrum* w literaturze doczekały się bogatej literatury przedmiotu. Słowo *sacrum* oraz bliskoznaczne *sanctum* lub *fanum* oznacza separację, oddzielenie, jest tłumaczeniem występujących w Biblii terminów *kadosz* i *hagios*. Wyznacza istnienie Boga jako rzeczywistości transcendentnej i zupełnie innej od wszystkiego, co w świecie się znajduje[6]. M. Jasińska i S. Sawicki wymieniają pięć sposobów rozumienia pojęcia sacrum[7]:

- hasło wywoławcze – wyznaczające zakres obserwacji – dla wszystkiego, co w literaturze ponadnaturalne, co łączy się z postawą religijną, przekracza horyzonty naszego bezpośredniego doświadczenia;
- to, co czcimy, czego się lękamy, co jest „ponad", co jest tajemnicą (rozumienie zbieżne z propozycjami religiologii – R. Otto, M. Eliade);
- synonim świętości (w opozycji do grzechu, grzeszności);
- sacrum osobowe, czyli Bóg;
- wartość rodząca się ze względu na drugą osobę, na owo „ty", do którego się wszystko odnosi (w chrześcijaństwie tym wielkim Ty jest Bóg).

Istotę pojęcia *sacrum* w ujęciu chrześcijańskim wyznaczają punkty 3)–5) powyższego zestawienia. Literatura piękna może zawierać autentyczne elementy *sacrum* otwartego na *Sacrum* (w sensie chrześcijańskim) i partycypującego w nim. W tym stwierdzeniu kryje się Justynowa idea „logos spermatikos", nasion (zarodków) Logosu, obecnych w świecie[8].

---

[5] Henryk Ciereszko, *Homo religiosus – człowiek istotą religijną?,* http://ktk.uwb.edu.pl/wystapienia/6.htm. Autor stwierdza, że istotą religijną w pełnym tego słowa znaczeniu człowiek staje się wówczas, gdy dojdzie do poznania Bytu Transcendentnego i nawiąże z Nim osobowy kontakt. Lepiej i poprawniej jest, zdaniem autora, używać sformułowania: człowiek jest ze swej natury otwarty i ukierunkowany ku transcendencji.

[6] Por. J. Sochoń, dz. cyt. s. 6n.

[7] Podaję za: J. Szymik, *W poszukiwaniu teologicznej głębi literatury. Literatura piękna jako locus theologicus,* Katowice 1994, s. 131–132.

[8] Jak wyżej, s. 132n.

Badając poezję religijną, wychodzi się od określonych pól występowania *sacrum*. Niezwykle istotne jest bowiem, jak badać sacrum w literaturze i według jakich kryteriów oceniać religijność czy w węższym znaczeniu chrześcijańskość danego utworu literackiego. Za badaczami zagadnienia można wskazać sześć pól występowania *sacrum* w literaturze[9]. Są to:

- pole tematyczne, interpretowane „powierzchniowo" (motyw sakralny, temat, wątek, fabuła);
- pole głębszego znaczenia jednostek tematycznych (toposy, motywy archetypiczne i symboliczne, tzw. *sacrum* kreowane) – czyli obecność sensów „głębokich" w zakresie tematyki;
- problematyka utworu (ogólna semantyczna wymowa, postawa rozumienia i oceny z pozycji „autora");
- szczególne zagęszczenie sakralności problematyki następuje w przypadku pojawienia się sygnałów „teologicznych", czy to w perspektywie wewnątrztekstowej (teologia „literacka"), czy w horyzoncie interpretacyjnym (teologia literatury);
- pole powstające dzięki religijnemu widzeniu rzeczywistości – chodzi o odautorską i wewnątrztekstową perspektywę religijną, tworzącą „sacro – sferę", w której utwór „się dzieje", niekoniecznie związana z sakralną tematyką czy problematyką;
- pole sakralności najgłębszej, najbardziej istotnej dla funkcji tekstu literackiego (dla istoty poezji zwłaszcza) – czyli docieranie do Tajemnicy Sacrum (nie zawsze „autorsko" świadome) poprzez wieloznaczność analogii, antytez, paradoksów, metafory, alegorii, symboli, mitów.

Wyżej wymienione pola występowania sacrum mogą się wzajemnie przenikać i uzupełniać.

Tematyka religijna bardzo często występuje w poezji kaszubskiej. D. Kalinowski w artykule „Rozniecony ogień. Najnowsza liryka kaszubska" podkreśla ten fakt, stwierdzając: „Niepokojącym zjawiskiem tematyczno – artystycznym poezji kaszubskiej wyraźnie ukazującym się w tej antologii (*Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji*, Gdynia 2010 – przyp. własny) jest motyw religijny. Jak na tak wielu autorów liryków, bardzo dużo z nich (niepokojąco dużo) pisze modlitwy, hymny, litanie, suplikacje i przypowieści"[10]. Nie wiadomo, dlaczego recenzent użył określenia oceniającego: niepokojącym zjawiskiem. Rzeczywiście, we wspomnianej antologii ułożonej przez G. J. Schramkego występuje bardzo dużo utworów nawiązujących w swej treści do Boga i religii, ale czy jest to zjawisko niepokojące? Tematyka religijna jest nierozdzielnie związana z życiem człowieka jako sfera duchowa. Można wskazywać na tradycję, przywiązanie Kaszubów do wartości wyniesionych z domu rodzinnego. Wśród autorów tej poezji są również osoby stanu duchownego (J. Walkusz, Z. Joskowski), co w ich przypadku nie dziwi. Wydaje się, że nagromadzenie utworów o tematyce religijnej jest zjawiskiem szerszym, wynikającym z uwarunkowań kulturowych. Inspiracja biblijna bywa w różny sposób wykorzystywana przez twórców, tematy biblijne od lat były zagospodarowane przez wielkich twórców kultury. Dziedzictwo kultury chrześcijańskiej uprawomocniło powszechne odwoływania się do motywów religijnych, wpisało w świadomość odbiorców i twórców literatury pewien określony kanon środków będących wspólną własnością. Poprzednie wieki pozostawiły ogromny arsenał tematów i wątków zaczerpniętych z Biblii, bogatą topikę chrześcijańską. Często cytaty z języka religii symbole i postacie biblijne nie odsyłają czytelnika ku sferze sakralnej, lecz służą demaskowaniu hipokryzji życia społecznego, fałszu kulturowych mód i zakłamania w relacjach międzyludzkich. Inspiracja biblijna jest niezwykle wyraźnie widoczna w twórczości kaszubskiej poetki Idy Czaja, która w twórczy sposób wykorzystuje motywy i postacie biblijne, np. w utworze „Ballada ò apartny Diôbelnicë”[11].

---

[9] Za S. Sawickim J. Szymik, dz. cyt. s. 135.

[10] D. Kalinowski, *Rozniecony ogień. Najnowsza liryka kaszubska*, http://www.wydawnictworegion.pl/inni-o-nas/122-antologia-poezji-kaszubskiej.html.

W poezji kaszubskiej pojawia się stosunkowo dużo utworów poświęconych afirmacji stworzenia, piękności świata stworzonego przez Boga. Jako klasyczny przykład przytoczę wiersz Z. Joskowskiego „Przed Twòją piãknoscą”, zawarty w tomiku „W remionach Piãknoscë” (2007):

Bë òpisac Cebie, lëdzóm słów felëje,
Bò cëż znaczą słowa wedle Twi piãknoscë...
Dzysô òkò nie widzy, le serce czëje
I teskni, bë ùzdrzec Twą piãknosc w wiecznoscë...

Më mómë – jak zôrno – baro môłé serce,
Jak piôsczi pùstini wëpragłé miłoscë,
I renią nas dzysô dnia tesknotë kòlce...
Ale Të, Bòże, zgòjisz wszëtkò w wiecznoscë.

Całi swiat stwòrzony Twòją rãką, Bòże,
Przed Twòją piãknoscą klëknąc leno mòże...

Podmiot liryczny jawi się tutaj jako człowiek wierzący. Cały utwór stanowi pochwałę Boga, którego piękności człowiek nie jest w stanie opisać ani zobaczyć. Stworzenie tęskni za Bogiem, swym Stwórcą. Wyraźnie widać w drugiej zwrotce wiarę związaną z nadzieją na życie wieczne. Wówczas wszystkie ziemskie troski znikną, znikną rany życia doczesnego.

---

[11] I. Czaja, *Ballada ò apartny Diôbelnicë* w: I. Czaja, *Przechlastłô idila*, Gduńsk 1999, s. 52.

POEZJA KASZUBSKICH DUCHOWNYCH. MOŻLIWOŚCI I OGRANICZENIA

Daniel Kalinowski

BYĆ KSIĘDZEM I PISAĆ…

Tworzenie literatury przez duchownych można traktować z różnych perspektyw literaturoznawczych, które pozwalają wyraźnie ujrzeć jej artystyczną i ideową specyfikę. W największym uproszczeniu można tę twórczość widzieć od strony czysto literackiej, pod kątem występującej w niej poetyki, motywów i wartości, albo można ją odbierać w odniesieniu do strony ideowo-konfesyjnej, w której najważniejszy będzie status duszpasterski. W pierwszym przypadku winniśmy oceniać umiejętności oryginalnego kreowania świata, dobór frapujących środków stylistycznych, napięcie pomiędzy zastaną konwencją a przekształceniami nowości. W drugim powinniśmy rozpatrzeć warunki społeczne, w jakich działa duchowny-poeta, zastanowić się na ile jest bliski prawdom teologicznym i aspektom religijnym. Stoimy zatem przed decyzją przyjęcia metodologii literaturoznawczych badań immamentnych lub socjologizujących; albo dążymy do omawiania celów sztuki albo religii[1].

Przy ocenie poezji księży krytyk literatury stoi w trudnej sytuacji badawczej. To pozycja pomiędzy chęcią potraktowania przykładów liryki kapłanów jako jeszcze jednego aktu estetycznego artystów wywodzących się z wyspecjalizowanego środowiska twórców o określonych gustach estetycznych i jednocześnie docenienia faktu, iż duchowny jako człowiek wybierający specyficzną drogę życia poświęcenia się Bogu i ludziom jednak decyduje się jeszcze pisać. Jak w każdej pozycji mediacyjnej, także i tutaj może dojść do podkreślania jednego z aspektów oceny, przez co niniejsze opinie o poezji duchownych mogą się wydawać nieco arbitralne[2].

Za przedmiot opisu biorę sobie twórczość pięciu autorów, widząc w nich nie tylko różne osobowości twórcze, ale i pewne postawy wynikające z szerszych zjawisk kulturowych Kaszub. Jeśli więc przywołuję Leona Heykego, to myślę o nim tyleż jako o świetnym liryku jak i o przedstawicielu literatury młodokaszubów. Jeśli sięgam do Franciszka Gruczy, to myślę o praktycznym przełożeniu emocji religijnej na poetycki język kaszubski. Jeśli zwracam się ku Antoniemu Peplińskiemu, to zarówno w rozumieniu inspirującego twórcy piosenek kaszubskich, co i człowieka wychowanego na etosie patriotyzmu. Jeśli omawiam poezje Jana Walkusza to w odniesieniu tak do jego statusu chrześcijańskiego intelektualisty, co i do pozycji krzewiciela subiektywnie odczuwanej domowej ojczyzny. Jeśli wreszcie opisuję liryki Zbigniewa Joskowskiego to nie tylko jako piewcę pomorskiej natury w rodnej mowie, co i jako autora zmagającego się z kryzysem nazywania współczesnego sacrum. Każdego z tych poetów analizuję, przywołując jedynie ich twórczość kaszubskojęzyczną, na marginesie pozostawiając ich dokonania polskojęzyczne, które traktuję jako uzupełnienie ilustrujące poczynioną już interpretację.

---

[1] Literaturoznawcze rozważania dotyczące relacji pomiędzy religią a literaturą dostępne są w klasycznej pracy Stefana Sawickiego, *Wartość – Sacrum – Norwid. Studia i szkice aksjologiczno literackie*, Lublin 1994, s. 75–132.

[2] O owej szczególnej pozycji interpretatorskiej wyczerpująco pisze Bożena Chrząstowska, *„Wierzę wierszem". O poezji kapłańskiej*. W: *Religijne aspekty literatury polskiej XX wieku*, red. M. Jasińska-Wojtkowska, J. Święch, Lublin 1997, s. 217–302.

LIRYCZNA MOC – PRZYPADEK LEONA HEYKEGO

Poezja Leona Heykego to jedna z najwyrazistszych propozycji literackich tradycji kaszubskiej. Choć w zestawieniach z poezją Aleksandra Majkowskiego i Jana Karnowskiego wydaje się być najmniej różnorodna, to jednak cechuje ją konsekwencja stylistyczna, pewien program ideowy oraz szczególnie nas tutaj interesujący status autora-księdza. Nie zajmując się w tym miejscu rozlicznymi kontekstami dla twórczości tego młodokaszuby[3], warto choćby pokrótce uzmysłowić sobie odwagę artystyczną i społeczną Heykego, który w 1927 roku wydał w Chojnicach *Kaszebscze spiewe*, a w nich trzy działy: *Spiew zymkowi*, *Spiew miłosny* oraz *Spiew dzejowi*. Pierwszą część tomiku można uznać za realizację typowej dla przełomu wieków XIX i XX poetyki nastrojowości i koloryzmu[4], zaś trzecią część za własny głos w dyskusjach ideowych odradzających się etnosów i przewartościowaniach kultury wiejskiej[5]. Obydwie z części nie stoją zbytnio w sprzeczności z modelem duchownego, który na wyobrażenia pierwszej połowy XX wieku a i wcześniej właściwie od czasów romantyzmu mógł zajmować się badaniami etnograficznymi lub pisać religijne teksty poetyckie. Zastanawiająca jest jednak część druga zbiorku. *Spiew miłosny* to przecież rozpisana na kilkadziesiąt liryków opowieść o własnej wrażliwości, emocjach i miłości, która w swej intensywności oraz sensualności bynajmniej nie jest wyłącznie typem miłości idealnej, którą w tradycyjnym odbiorze kojarzyć można z poezją religijną. Właśnie motyw miłosny, niezwykle barwnie rozwijany, zogniskowany na wyrażaniu serdecznych uczuć do Aneczki, rozciągający się nie tylko w relacji dwu osób, ale i rozbudowany na plan natury i niemal całego kosmosu, stanowi najwyższe osiągnięcie Heykego-liryka. Warto wszakże zauważyć, że wspomniana tutaj Aneczka nie musi być personalnie pojmowanym obiektem uczuć, lecz i również metaforą wysublimowanej miłości do Kaszub i domowej ojczyzny poety.

---

[3] Omówienie większości z nich odnajdziemy w pracy Stanisława Jankego, *Poeta z kaszubskiej nocy. Życie i twórczość ks. dr. Leona Heykego (1885–1939)*, Gdańsk 1999, s. 44–82.

[4] H. Markiewicz, *Młoda Polska i „izmy”*. W: *Z problemów literatury polskiej XX wieku*, t. I, Warszawa 1965.

[5] S. Burkot, *Marchołt na Parnasie. Szkice literackie*, Warszawa 1980; E. Chudziński, *W kręgu kultury i literatury chłopskiej 1928–1939*, Warszawa 1985.

Wyznania podmiotu wypowiadane są w lirykach Heykego bez patosu, ze swoistym drżeniem, ale i ufnością ku obiektowi uczucia. Obrazowana miłość rozgrywa się w otoczeniu najprostszych elementów natury: na łące, w lesie, wśród pól. Nie pojawia się tutaj wprost podany temat erotyczny, mamy jedynie dalekie echa: motyw ucałowania ręki, tęsknoty za wspólnym domem czy bliskiego przebywania razem. Mimo tego swoistego niedostatku cielesności w poezji Heykego ukazuje się rozmaite oblicza pragnienia, tęsknoty i marzenia, podając je w delikatnym wyznaniu, prośbie czy melancholicznym westchnieniu. To miłość, którą nawet nie koniecznie należy nazwać idealną, lecz taką, która pielęgnuje w człowieku subtelność, wzniosłość i duchowość. Kaszubski lirnik specjalizuje się więc w zapisie najdrobniejszych uczuć w najprostszej formie, która ma nie tyle zadziwić rzadką metaforą czy niecodziennym epitetem, co poruszyć trafnym, archetypowym obrazem lub prostą, „nagą" i prostą emocją. Polne kwiaty, przelatujące gęsi, domowe otoczenie objęte są nimbem blasku i ciepła. Niemal zupełnie brakuje uczuć gwałtownych i destrukcyjnych. Najgłośniejszym głosem jest chyba liryk *Brzemiã*, lecz nawet i tutaj ostatnie wersy rozpływają się w marzeniu, nie zaś w gniewnym czy agresywnym tonie.

Heyke jako poeta-duchowny miał w czasach, kiedy tworzył poezję, odniesienie do zachowań społecznych księży, którzy zajmowali się literaturą[6]. Ukazuje ten problem odnajdywania się ze swoją aktywnością księży-animatorów kultury i księży-literatów Jan Walkusz[7] i Józef Borzyszkowski[8]. Heyke mógł nawet zdecydować się na tak bezkompromisową poezję i drogę życiową, jak to uczynili młodopolscy księża Edward Miłkowski[9] czy Antoni Szandlerowski[10]. Heyke pozostał jednak przy wyborze (powołaniu?) kapłańskim. Nie szukał skandalu obyczajowego, walk ideologicznych czy dyskusji z poglądami filozoficznymi epoki. Swoją pasję zbieracza, folklorysty, dramatopisarza i poety, mimo nieustannych obowiązków kapłańskich, potrafił realizować konsekwentnie, przedkładając cele artystyczne nad konwenanse oraz wyobrażenia ludzi jemu współczesnych.

---

[6] Patrz: H. Filipkowska, *Poezja religijna Młodej Polski*. W: *Polska liryka religijna*, red. S. Sawicki, P. Nowaczyński, Lublin 1983, s. 38- i nast.; T. Lewandowski, *Młodopolskie spotkania z modernizmem katolickim*. W: *Problematyka religijna w literaturze pozytywizmu i Młodej Polski. Świadectwa poszukiwań*, red. S. Fita, Lublin 1993, s. 197–252.

[7] J. Walkusz, *Twórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX–XX wieku. 1848–1939*, Lublin 2002.

[8] J. Borzyszkowski, *Kaszubsko-pomorscy duszpasterze – współtwórcy dziejów regionu*, Gdańsk–Pelplin 2002.

[9] Patrz: A. Knapczyk, *Edward Miłkowski – ksiądz i poeta*. W: *Twórczość w godzinach nadliczbowych*. Między sztuką a biografią, red. D. Kalinowski, Słupsk 2004, s. 95–112; E. Jakiel, *Edward Miłkowski. W poszukiwaniu modernistycznej tożsamości*, Gdańsk 2009.

[10] Patrz osobna praca o tym: K. Biliński, *Literackie przejawy modernizmu katolickiego w Polsce. O twórczości Franciszka Statecznego, Antoniego Szandlerowskiego i Izydora Wysłoucha*, Gdańsk 1994.

CHWALCA WASTNI KASZËBSCZEJ

Franciszek Grucza to kapłan-literat, którego wiąże się ze środowiskiem zrzeszeńców (J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski) i ich działaniami promującymi używanie języka kaszubskiego w możliwie wielu sytuacjach komunikacyjnych. Tak jak Jan Rompski wyprowadzał kaszubszczyznę na wyżyny dramaturgii, a Jan Trepczyk liryki, tak Grucza dążył do jej obecności w życiu duchowym i kościelnym. Przez swą konsekwencję udało mu się tego dokonać, w czym rozpoznać można tak jego osobistą zasługę, jak i dojrzewanie sytuacji kulturowej na Kaszubach[11]. Jako autor opublikował prozę, fragmenty dramaturgiczne i – co nas najbardziej w tym miejscu zajmuje – lirykę[12]. W ramach tego ostatniego rodzaju literackiego napisał jedynie pięć osobnych utworów i to jeszcze zdecydowanie jednolitych pod względem tematycznym i stylistycznym pieśni religijnych.

Piesniô do Swiónowsczi Panienczi to dziesięciozwrotkowy utwór pochwalny, kierowany do Matki Boskiej Sianowskiej[13]. Co ciekawe pieśń nie jest jednak wyliczaniem przymiotów Maryi Panny, lecz enumeracją kaszubskiego krajobrazu, który zanimizowany i zantropomorfizowany uczestniczy niejako w modlitewnej chwalbie. W utworze pojawia się zatem lud kaszubski, bory, góry, zboża, kwiaty, pory roku, słońce, księżyc i gwiazdy składające pokłon przed świętością. Wyrażona została też prośba o zachowanie w mowie i zwyczaju rodzimego języka, co można zinterpretować jako swoiste, niemal etniczne, upunktowienie prośby kierowanej do Absolutu. Z podobną sytuacją mamy do czynienia w pieśni *Swiónowsko Panienka*, którą zbudował Grucza w przejrzystej konstrukcji formalnej z użyciem paralelizmów składniowych i tematycznych. Ów zabieg polega tutaj na zestawianiu Matki Boskiej Sianowskiej i jej niebiańskiego wymiaru z sanktuarium sianowskim i Kaszubami chcącymi świętość tę przenieść do swojego codziennego życia. W specyficzny sposób sakralność Matki Boskiej oddziałuje w pieśni na uświęcenie przestrzeni geograficznej Kaszub, przynosząc w efekcie nastrój jednoczesnego wielbienia czegoś transcendentnego poza ziemią i czegoś immamentnego w wymiarze przeżycia własnej tradycji kulturowej[14].

---

[11] *Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament IV Ewanjelje*, przeł. F. Grucza, Poznań 1992. Nie było to tłumaczenie przyjęte bezkrytycznie, patrz: E. Breza*, Ewangelie po kaszubsku*, „Pomerania” 1993, nr 2, s. 30. Należy w tym miejscu wspomnieć także pracę innego zrzeszeńca Aleksandra Labudy i jego dużo wcześniej powstającą aniżeli wydaną drukiem *Ewanielskô spiéwa*, Wejherowo–Banino 2002.

[12] Znajdują się one w pracy Eugeniusza Pryczkowskiego, *Kaszubski Kordecki. Życie i twórczość ks. Franciszka Gruczy*, Banino 2008, s. 106–152.

[13] Piszę o dziesięciu strofach, choć w nieco innej redakcji tej pieśni *Do Swiónowsczi Panienczi a naj Wastny Kaszëbsczi* utwór ma osiem strof. Patrz E. Pryczkowski, *Kaszubski Kordecki*, s. 129–131.

[14] O sakralnych przestrzeniach Kaszub pisała w osobnym rozdziale swej książki A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011, s. 259–280.

Pozostałe pieśni księdza Franciszka Gruczy związane są z kalendarzem kościelnym (adwentem oraz Bożym Narodzeniem). *Adwańtny himn* i *Jezë Redemptor omnium* to typowe utwory dewocyjne nieodłącznie związane z teologią i liturgią katolicką. Ich podstawowym walorem jest fakt, że napisane zostały po kaszubsku, co pozwoliło pracować kapłanowi-poecie nad bogactwem swojego języka artystycznego[15]. Dużo ciekawszą artystycznie jest natomiast kolęda *Witôjże, Jezë, naj Panie*, w której zawarła się zarówno nauka Kościoła jak i uczuciowość poetycka. Co do tej drugiej cechy prostota wyrazu, „śpiewność” i dokładność rymów, wreszcie emocjonalna barwa kaszubskich fraz typu „w kùmkù ùbòdżim leżący” czy „w pielëchach pôrcanëch zzëbłi” nadają utworowi lirycznego blasku. Dostojność tematu spotkała się tutaj z umiejętnym „zaaranżowaniem” literackim.

WOŁAJĄCA PIOSENKA – ANTONI PEPLIŃSKI

Antoni Pepliński jako poeta-kapłan znany jest nade wszystko ze swoich piosenek, które dzięki prostym melodiom i przejrzystemu tekstowi szczególnie łatwo pozostają w pamięci słuchaczy. Jego działalność animatorsko-artystyczna w zakresie kaszubszczyzny rozwijała się w sensie zapisanych tekstów od połowy lat sześćdziesiątych[16]. Choć przez część konserwatywnie nastawionych hierarchów kościelnych czy nawet parafian była ona traktowana podejrzliwie, bardzo szybko okazało się, że są też ludzie spragnieni tego typu sprawowania opieki duszpasterskiej. Sam Antoni Pepliński traktował swoją pracę ze swoistym żartobliwym dystansem, ale jednocześnie myślał o niej serio, jako możliwości wyrażania autentycznych przemyśleń o rzeczywistości i uczuć wobec bliskich mu spraw. Gdyby analizować jego lirykę wyłącznie w aspekcie literacko-tematycznym, należałoby wyznaczyć w niej trzy sfery: ludowo-obyczajową, sentymentalno-wspomnieniową i najskromniej reprezentowaną heroiczno-patriotyczną. W pierwszym nurcie dochodzi do głosu ludowe źródło tej twórczości, rozliczne formy przyśpiewek, facecji, żartów i dowcipów. Stąd właśnie wywodzą się proste historie miłosne czy anegdoty z obyczajowym tłem, których głównym zadaniem jest wywołać ludyczną atmosferę przeżycia[17]. Wymienić tutaj trzeba utwory: *Agatka*, *Bëła sobie piãknô Zoszka*, *Deszcz jesénny*. W drugiej sferze poezji Peplińskiego prym wiedzie zderzenie przeszłości z teraźniejszością, przy czym ta pierwsza zawsze pojawia się w aurze emocjonalnego ciepła, zaś ta druga w tonacji niespełnienia oraz poczucia braku. Z utworów sentymentalno-wspomnieniowych wyziera nostalgia za utraconą młodością, szczęśliwymi doświadczeniami dzieciństwa oraz poczuciem sensu w tradycyjnych wartościach poznanych od rodziców i najbliższego otoczenia. W tej grupie reprezentatywne są: *Nie je cë żôl?, Pòżegnanié, Żebë wrócył ten czas*. Ostatnia z grup poezji Peplińskiego to literatura szczególnie silnie działająca na stronę formacyjną i tożsamościową. Jeśli można wyznaczyć jakiś program ideowy z kilku zaledwie utworów-piosenek wyłania się z nich umiłowanie ziemi ojczystej, dostrzeżenie piękna w wydawałoby się najprostszych i najbardziej typowych elementach przyrody (*Gdze mòja wies? Rëbôcë*). Czasami pojawia się również motyw heroiczny w opiewaniu chwalebnej przeszłości, w której przyszło bronić ojczyzny domowej – Kaszub i ojczyzny wspólnej – Polski (*Bëtowskô zemio, Kòchónô zemia*).

---

[15] To, że uczucia religijne znajdują różne ujęcia stylistyczne mógł się przekonać Grucza (były tam opublikowane dwa z jego utworów) na podstawie antologii: *Swięti dzél dësze. Antologia kaszubskiej poezji religijnej*, oprac. J. Walkusz, Pelplin 1981.

[16] A. Pepliński, *Niech szëmi las*, Gdańsk 1973; tegoż, *Kaszëbë wołają nas. Kaszëbsczié piesniczczi* [na głos z tekstem oraz funkcjami harmonicznymi], Gdańsk 1988; *Antologia lëteracczich dokôzów. Antón i Aleks Peplińsce*, red. J. Tréder, Sierakowice 2009.

[17] O kaszubskiej pieśni ludowej pisali od strony tematyki i stylistyki: L. Bielawski, A. Mioduchowska, *Kaszuby*, Cz. 1: Pieśni obrzędowe = *Cassubia region*, P. 1: *Ritual songs*, Warszawa 1999; J. Szymańska, *Słowo śpiewane. Iinterpretacja tekstów folklorystycznych*, Warszawa 2001; A. Bracki, *Językowy obraz świata w tekstach słowiańskich pieśni ludowych na materiale kaszubskim i ukraińskim*, Gdańsk 2009.

Liryka Antoniego Peplińskiego nie może być jednak omawiana jedynie w swej warstwie literackiej. Byłoby to dla niej krzywdzące i sprzeczne z gatunkiem, do jakiego sięgnął twórca[18]. Piosenka ze swej definicji musi wszak być utworem krótkim, o czytelnym przekazie emocjonalnym, specyficznie skomponowana, naznaczona melicznością lub wręcz obdarzona zewnętrznie stworzoną muzyką[19]. Pepliński wybrał tę drugą możliwość i stąd możemy dziś dzięki zapisowi literackiemu i nutowemu słuchać oraz śpiewać czasami frywolnych, czasami zabawnych, a w jeszcze innych sytuacjach dumnie brzmiących utworów stworzonych przez poetę, muzyka i kapłana, który postanowił być wraz ze swoimi odbiorcami w swoistej łączności komunikacyjnej, w swojej domowej i nieskomplikowanej kaszubszczyźnie. Z kapłańskiej posługi można wywodzić w piosenkach Peplińskiego chęć zbudowania wspólnoty, szerszego środowiska, które rozpoznaje się w swej odmienności, wyróżnikach kulturowych i dba o swoją samoświadomość.

W NADZIEI NA... POEZJA JANA WALKUSZA

Przywołując lirykę Jana Walkusza, warto mieć świadomość, że w sensie pokoleniowym jest to autor, którego można umieścić wśród przedstawicieli poetów Nowej Prywatności, a więc utworów Bronisława Maja, Krzysztofa Kuczkowskiego czy Dariusza Tomasza Lebiody[20]. W największym skrócie ujmując tego typu konteksty, w poezji Walkusza zauważyć można zbliżone jak u wymienionych wyżej autorów podejście do sposobów opisywania świata. Odbywa się to nie tyle przez społeczne zaangażowanie literatury, przez jakiś kulturowy interwencjonizm, ideową ocenę lub moralnościowe sądy, a przez wypowiedź osobistą, indywidualną, ogłaszaną niejako na własną odpowiedzialność. Poezja unika zatem pouczania czy stawiania celów do realizacji, a raczej pokazuje prywatny ogląd rzeczywistości dostępnej podmiotowi, który nie zamierza zbytnio nikogo przekonywać do swoich racji.

---

[18] Piszą o tej jedności: J. Borzyszkowski, *Ò familëji i kaszësczi stegnie ksãdza Antóna i szkólnégo Alekségò – bracynów Peplińsczich*, „Acta Cassubiana” 2005, t. VII, s. 52 i nast.; J. Szroéder**,** *Żëcé piesnią pisóné. Spiéwôrz biograficzny ksãdza Antoniégò Peplińsczégò*, przeł. B. Szymańska-Ugowska, Bytów 2010.

[19] Patrz: T. Kostkiewiczowa, *Piosenka*. W: M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, *Słownik terminów literackich*, Wrocław 1988, s. 357.

[20] O poetyce utworów Nowej Prywatności pisali: P. Czapliński, P. Śliwiński, *Literatura polska 1976–1998. Przewodnik po prozie i poezji*, Kraków 1999; A. Zawada, *Literackie półwiecze 1939–1989*, Wrocław 2001; P. Czapliński, *Ślady przełomu: o prozie polskiej 1976–1996*, Kraków 1997.

Jan Walkusz jako ksiądz-poeta staje przed wyborem zaangażowania się lub zdystansowania wobec czytelnika. Wybiera tę drugą możliwość i nie dążąc zbytnio do realizacji celów religijnych lub społecznych, wyraża swoją niepowtarzalną w istocie wrażliwość, styl myślenia i postawy wobec ludzi. Na szczególną uwagę zasługują w tomikach poetyckich Walkusza motywy ciszy oraz swoistej delikatności przemilczenia. Z jednej strony liryczne wypowiedzi są kierowane do jakiegoś lirycznego „Ty”, lecz z drugiej strony nie oczekuje się w nich od adresata jakiejś szczególnie intensywnej reakcji. Nie jest to zatem ani typowa sytuacja dialogu, ani też monologu. To raczej wyznania ku..., westchnienia do..., nadzieja w... odmiennej Rzeczywistości, Nadświecie oraz Transcendencji. Walkusz w swoim pierwszym tomiku nie określa się jako poeta mistycyzujący, znać tutaj takie zorganizowanie wypowiedzi, w której dopuszczalne jest myślenie o niezrealizowanej rozmowie zwykłych ludzi (zakochanych) lub człowieka z Absolutem (z Matką Boską czy Bogiem)[21]. Występują tutaj jednak wątki panteistycznego opisu natury, która prześwietlając i harmonizując świat podmiotu, wprowadza duchowy ład. Kolejny tomik poetycki poety zmienia taki stan rzeczy i Walkusz staje się bardziej autorem religijnym czy niemal dewocyjnym, co usztywnia i blokuje artyzm jego utworów. Jest to co prawda żarliwa modlitwa (tytułowy dla tomiku pacierz) do Nieba, lecz nieco zawłaszczonymi przez liturgię katolicką słowami[22].

Najciekawszy artystycznie wydaje się Walkusz wówczas, kiedy jako ksiądz-poeta nie tyle uczy jak się modlić i jak przeżywać prawdy wiary, lecz wskazuje na ulotność ludzkiej egzystencji, na chwilowość spotkań, rozmów, nawet uczuć. W swoim prywatnym wejrzeniu w głębszy wymiar życia Walkusz potrafi przemówić poprzez misterium codzienności, piękno rzeczy małych, które nie są podawane w szczególnym nasyceniu figur literackich, co raczej w symbolicznych i archetypicznych obrazach. Przywołując utwory poety z pierwszego tomiku, patronką rybaków jest nie tylko Matka Boska ale i zwykła kobieta, matka i dziewczyna (*Patrónka rëbôków*), znakiem upływającego czasu jest zepsuty zegar (*Mój stari zégar*), znakiem życia nigdy nie spoczywająca w bezruchu morska fala (*Dënëga*). Choć jest poetą prywatności, nie ogłasza jej z poczuciem rewelatorstwa i tym bardziej nie pragnie być przywódcą. W przedstawianiu swego własnego świata jest Walkusz nienachalny, mówiący półgłosem, może nawet specyficznie wycofany w uzewnętrznianiu uczuć. Wobec medium słowa jest pokorny, dostrzegający własne ograniczenia, nazywający elementy bytu w wahaniu i poczuciu niezupełności.

---

[21] Odwołuję się tutaj do pierwszego tomiku poetyckiego: J. Walkusz, *Kańta nôdzejë*, Gdańsk 1981.

[22] Nawiązuję do: J. Walkusz, *Jantarowy pacierz/Jantarowi pôcerz*, Gdynia 1991. Z innych prac o artystycznym profilu warto wspomnieć o: tenże, *Sztrąda słowa*, 1996. Walkusz jest także kompilatorem wspomniane powyżej antologii: *Swięti dzél dësze*.

W RAMIONACH MORALISTYKI. TWÓRCZOŚĆ ZBIGNIEWA MARII JOSKOWSKIEGO

Poezja Zbigniewa M. Joskowskiego to jeden z głosów młodego pokolenia autorów piszących po kaszubsku[23]. Od razu należy zaznaczyć, że to ściśle wyspecjalizowany ton twórczości naznaczonej tradycją chrześcijańską. Joskowski jako duchowny-autor nie oddziela swej literatury od kontekstu religijnego i powołania franciszkańskiego, co wywołuje jednak określone konsekwencje w podejmowanej tematyce utworów, w przywoływanych formach wyrazu i całościowej atmosferze utworów. Można w tym miejscu przekornie zapytać czy to dobrze, że istnieje w tej poezji taka bliskość duchownego stanu z treściami wypowiadanymi w literaturze? Z jednej strony można podziwiać konsekwencję autora, formułującego litanie, suplikacje i konfesje kierowane do Matki Boskiej lub Chrystusa, z drugiej jednak można być zaniepokojonym ich ilością i pewnego typu stylistyczną powtarzalnością. Joskowski dążąc do objawienia znamion estetycznie pojmowanej piękności, wiąże ją z kanonami sztuki chrześcijańskiej, co oczywiście nie jest niczym zdrożnym, lecz naturalnym i uzasadnionym w świetle jego duchowej posługi. Można jednak mieć wątpliwości co do jakości używanego zasobu metafor i środków poetyckich a zwłaszcza co do ich nośności w zakresie emocji i idei. Widać bowiem tutaj nie tyle oryginalność, co powtarzalność sformułowań języka religijnego, który przestaje mieć znamiona wyrazu artystycznego, a staje się jedynie umiejętnością stwarzania patetycznego nastroju literackiego[24].

Ogniskując tę uwagę na wybranym przykładzie poetyki wierszy Joskowskiego trzeba zareagować na jego manierę pisania przez liryczne „my" albo skomentować stale stosowaną przez niego figurę ogłaszania sentencjonalnych przesłań. Poeta zdaje się nie odczuwać faktu, że tego typu formy są dla poezji szczególnie niebezpieczne, ponieważ wcale nie ma pewności czy czytelnik chce stworzyć z podmiotem rodzaj porozumienia, czy rzeczywiście podziela ten sam świat wartości. Piszący zakłada, że taka jedność wyznawanych wartości rzeczywiście istnieje, co więcej przyjmuje, iż występują niepodważalne uniwersalia uzasadniające wygłaszanie w poezji dydaktycznych lub moralnych wskazówek. Tymczasem w świetle współczesnego świata sztuki i świata kultury bynajmniej tak się nie odczuwa. Można oczywiście uzasadniać stałość istniejących systemów światopoglądowych, lecz taka postawa ma postać myślenia życzeniowego, które odseparowuje literaturę od współczesnej kondycji człowieka. Pozostaje jeszcze inna kwestia – nazwijmy ją czynnikiem pokoleniowo-biologicznym – która każe czytelnikowi z ostrożnością, a może nawet z niechęcią reagować na głos trzydziestolatka (Joskowski to rocznik 1979) bez zająknięcia pouczającego o najgłębszych wartościach, najlepszych sposobach życia i najważniejszych celach człowieczeństwa. Oczywiście wiek nie może być czynnikiem przesądzającym o tym czy ktoś ma coś wartościowego do przekazania, młody człowiek także może czegoś nauczyć starszych. Rzecz w tym, ze wypowiedzi literackie Joskowskiego nie świadczą o tym, aby miał ważne odkrycia do przekazania innym. Powracamy zatem do pytania czy wyznawany światopogląd rzeczywiście uprawnia poetę do snucia tak apodyktycznie brzmiących jak na poezję treści?[25]

---

[23] Z. Joskòwsczi, *W remionach Piãknoscë*, 2007. Jest również autorem kaszubskojęzycznych prozatorskich rozważań *Przez Krziż do Bòga. Kaszëbskô Droga Krziżewô. Historia nôbòżéństwa i zbiérnik rozwôżaniów*, Banino 2004.

[24] Jest to szersze zjawisko dotyczące nie tylko poetów-duchownych. Patrz: D. Kalinowski, *Zymk wcyg òdnôwióny – kaszëbsczé lëteracczé òkrãżé „Zymk"*, przeł. D. Majkowski, „Stegna" 2011, nr 1 (19), s. 2–8; T. Derlatka, *O najważniejszych zjawiskach w poezji kaszubskiej i serbołużyckiej po roku 1989: próba ujęcia konfrontatywnego,* „Acta Cassubiana", t. XIII, 2011, s. 114–115.

Inna z zastanawiających cech komunikacyjnych utworów Joskowskiego polega na tworzeniu specyficznego kręgu czytelników-przyjaciół. Samo w sobie budowanie takich związków jest typowe dla każdego tekstu literackiego, który chce zdobyć swego czytelnika czy towarzysza do wysłuchania emocjonalnego przekazu. Lecz z innej perspektywy patrząc, warto widzieć w tym zabieg nadawczo-odbiorczo instrumentalizacji, swoistego teatralizowania lub reżyserowania sytuacji tworzenia poezji. Oto Joskowski w swym pierwszym tomiku poetyckim buduje szerokie gremium osób obdarzonych dedykacją poetycką, którzy mogą być uznani za społeczne autorytety lub mają bliskie emocjonalne związki z autorem. Można w tym widzieć tyleż zabieg estetycznie zasadny, wykorzystujący razem przeżyte doświadczenia czy bazujący na zbliżonym oglądzie świata. Można jednak traktować zabiegi dedykacyjne Joskowskiego za całkowicie chybione, jako tworzące tylko pozorne związki przyjacielskie lub ideowe. Czy rzeczywiście dzięki poetyckim dedykacjom tworzona jest grupa ludzi podobnie myślących i odczuwających? Czy to raczej zestaw mniej lub bardziej przypadkowych osób, których pojawienie się w dedykacji ma imitować jakąś wspólnotę (Dorota Stenka i bracia Golcowie, ksiądz Jan Perszon i papież Benedykt XVI)?

REGRES POEZJI RELIGIJNEJ?

Z dokonanego przeglądu twórczości kaszubskich poetów-księży wynika nieco pesymistyczna konstatacja. Otóż o ile liryka Heykego wytrzymuje próbę czasu, piosenki Peplińskiego wytrzymują porównanie z tekstami popularnej kultury muzycznej, o tyle od tomików Jana Walkusza pojawia się problem petryfikacji kaszubskiej literatury religijnej. Nie można się dziwić zainteresowaniu tematyką religijną u kapłanów, lecz czy rzeczywiście nie widzą oni konkurencyjnych systemów duchowości? Czy nie zauważają wahań światopoglądowych młodego pokolenia Kaszubów? Najprościej byłoby stwierdzić, iż Kaszubi bezapelacyjnie utrzymują swój pozytywny stosunek do tradycji chrześcijańskiej, w myśl stereotypu kulturowego Kaszuba-katolik, w związku z czym nie ma potrzeby reagować na religijną odmienność lub ideowy liberalizm. Można spocząć na samozadowoleniu i upewniać się w poczuciu trwałości osiągnięć języka kaszubskiego w liturgii Kościoła, co rzeczywiście było procesem trwającym od wielu lat i mającym swe publikacyjne osiągnięcia[26]. Jednakże deklaratywność wyznaniowa i postulatywność światopoglądowa nie jest w stanie ukryć faktu, iż kryzys języka religijnego kaszubskich poetów-kapłanów jest dostrzegalny w braku dialogu ze współczesnością.

---

[25] Negatywne zjawiska omawianego tutaj tomiku *W remionach Piăknoscë*, znajdują swą kontynuację w najnowszym zbiorze polskich i kaszubskich liryków poety-duchownego z tomiku *Który odziewasz kwiaty / Chtëren òblôkôsz kwiatë,* Banino 2012, o czym w recenzji: D. Kalinowski, *Kto wierzy, też błądzi?* „Pomerania” 2012, nr 9.

Nie mamy więc ambitnych propozycji kaszubskojęzycznych w zakresie dyskusji nad współczesnym tradycjonalizmem (konserwatyzmem) – tak wydawałoby się ważnym dla poetów kaszubskich – zbliżonych do otoczenia ideologicznego poezji Wojciecha Wencla i kręgu „Frondy”[27]. Nie widać ani chęci dyskusji nad językiem poetyckim doświadczenia religijnego, które wyrażali inni niedawno jeszcze działający poeci-duchowni jak Jan Twardowski czy Janusz Pasierb[28]. Brak nawet reakcji poetyckiej, a przecież literatura spełnia w tym zakresie funkcje prekursorskie, na sacrum nowoczesności, które obejmuje rozległe przestrzenie życia duchowego[29]. Pozostaje więc pozycja specyficznej „osobności”, „samowystarczalności” kaszubskiej liryki religijnej, co jednak nie powoduje, aby była ona żywotna i atrakcyjna dla dzisiejszego czytelnika.

---

[26] *Kaszëbsczié kolędë ë godowé spiéwë*, zebrał i wstępnie oprac. W. Kirstein, Gdańsk 1982; *Swiętim turę starków. Zbiérk leżnoscowech kôzaniów*, Gdańsk 1991; *Më trzimómë z Bogã. Kòscelné mòdlëtwë i spiéwë,* przeł. E. Pryczkowski, oprac. E. Gołąbk, E. Pryczkowski, Gduńsk 1998; *Òjcze nasz. Kaszëbsczé spiéwë a mòdlëtwë*, oprac. E. Pryczkowski, Banino–Gduńsk–Pelplin 2004; *Książeczka do nôbòżéństwa*, oprac. E. Pryczkowski, Pelplin 2005; *To je słowò Bòże*, przeł. E. Gołąbek, Gdańsk 2007; *Ewangelie na kaszëbsczi tłomaczoné*, przeł. o. Adam Ryszard Sikora OFM, Gdańsk 2010.

[27] K. Świrska, *Pęknięcie w kulturze, czyli o „Frondzie” bez afrontu*, Warszawa 2003; Patrz także estetyczno-światopoglądowe wypowiedzi Wojciecha Wencla: *Zamieszkać w katedrze. Szkice o kulturze i literaturze*, Warszawa 1999; *Przepis na arcydzieło. Szkice literackie*, Kraków 2003; *Niebo w gębie. Felietony*, Kraków 2010.

[28] Oto kilka opracowań o pierwszym z twórców: *Jan Twardowski. Mistrz poezji religijnej*, red. K. Beliniak, Warszawa 2007; *A to co na krótko może być na zawsze... Pokłosie spotkania poświęconego pamięci księdza Jana Twardowskiego,* red. E. Hoffmann-Piotrowska i J. Puzynina, Warszawa 2007; *Jan Twardowski. Kapłan-poeta*, oprac. W. Smaszcz, Białystok 2001; A. Sulikowski, *Na początku był wiersz czyli 13 nowych odczytań poezji ks. Jana Twardowskiego*, Kraków 1998. I kilka o drugim: A. Pethe, *Poeta czasu otwartego. O wierszach ks. Janusza Stanisława Pasierba*, Katowice 2000; *Janusz St. Pasierb – poeta*, red. B. Kuczera-Chachulska, M. Łukaszuk, M. Prussak, Warszawa 2003; *Ksiądz Janusz Stanisław Pasierb. Kapłan, poeta, humanista. Materiały z sesji zorganizowanej w dziesiątą rocznicę śmierci*, przedm. J. B. Szlaga, Pelplin 2004.

[29] Weźmy choćby klasyczne dziś opracowania: A. Bielik-Robson, *Inna nowoczesność. Pytania o współczesną formułę duchowości*, Kraków 2000; R. Nycz, *Literatura jako trop rzeczywistości. Poetyka epifanii w nowoczesnej literaturze polskiej*, Kraków 2001.

RELACJE MIĘDZYRELIGIJNE W PROZIE WSPOMNIENIOWEJ ANNY ŁAJMING[1]

Adela Kuik-Kalinowska

WSPÓLNOTA... REALNA CZY POSTULOWANA?

Twórczość współczesnej pisarki Anny Łajming wyróżnia się tematyką pogranicza, dodajmy pogranicza kaszubsko-niemieckiego północnej Polski pierwszej połowy XX wieku. Szczególnie w pierwszej części autobiograficznej trylogii, to jest w *Dzieciństwie*, ukazany został w panoramicznej perspektywie obraz życia codziennego Kaszubów i innych mieszkańców tego pogranicza. Pomorze w ujęciu Anny Łajming jakże inne jest od stereotypowych wyobrażeń, jakie można wynieść po pobieżnym zapoznaniu się z materiałami dziewiętnastowieczno i dwudziestowiecznego *kulturkampfu*. Wspominając ten konflikt i przytaczając pisma np. Ernsta Tollera (po niemieckiej stronie) i Antoniego Bederskiego (po polskiej stronie) można by odnieść wrażenie, że Niemcy i Polacy zaciekle walczyli ze sobą w każdym niemal przejawie życia. O konflikcie tym czytamy:

> Niemcy uważali się za pramieszkańców i prawych panów tej ziemi (północnych granic wielkopolski – przyp. A. K-K). Polaków natomiast zaledwie tolerowali [...]. Niemcy i Polacy walczyli zaciekle o każdą piędź ziemi. Niemiec, który sprzedałby Polakowi grunt, uchodził za zdrajcę. My, dzieci, mówiliśmy o Polakach jako o „Polacken" i sądziliśmy, że są potomkami Kaina, który zabił Abla, za co został napiętnowany przez Boga[2].

Antoni Bederski, opisując konflikt na innym nieco podłożu, wspominał:

---

[1] Szkic jest fragmentem mojego artykułu: *Zachodnie kresy. Kaszubski świat w prozie Anny Łajming*. W: *Życie dawnych Pomorzan*. Materiały II Konferencji Naukowej, pod red. W. Łysiaka, Bytów––Słupsk 2003, s. 215–225.

[2] O realiach konfliktu przeczytamy w książce E. Tollera, *Eine Jugend in Deutschland*. W: tegoż, *Gesammelte Werke*. München 1974, t. 4., s. 12. Cytat za: H. Orłowski, *Gertrud Chodziesner-Kolmar a pogranicze kultur*. W: *Opowieść o cynowym raju i kilka innych historii z XX wieku. Eseje i szkice*. Pod red. S. Sterny-Wachowiaka. Poznań 1993, s. 39.

> Schodziliśmy się zwykle w niedzielę po nabożeństwie na stancji jednego z kolegów i uczyliśmy się literatury i historii polskiej, pisaliśmy wypracowania [...]; przyciągaliśmy mało narodowo uświadomionych kolegów do siebie, przestrzegając ich, by nie wstępowali do pijackich niemieckich związków, gdzie się niemczyli, a po części i marnieli[3].

Pogranicze na Pomorzu w *Dzieciństwie* Łajming istniało w innym wymiarze. Tutejsi ludzie pogranicza wyróżniają się otwartością, tolerancją i szacunkiem dla inności. Oto bowiem w głównym miejscu wydarzeń książki, w Przymuszewie[4], między innymi w domu Autorki, zgodnie obok siebie, a właściwie razem w tym samym domu, mieszkały kaszubska rodzina katolików – Polaków Trzebiatowskich i ewangelików – Niemców Heringów:

> Przed domem wiecznie krzątali się nasi sąsiedzi, Heringowie, Niemcy, z którymi mieszkaliśmy w jednym domu. Między sobą mówili gwarą niemiecką, a z nami po kaszubsku. Bardzo dobrze po kaszubsku mówił Hering; który pochodził z Gochów. Byli to ludzie już starsi. Z szesnaściorga ich dzieci żyło tylko osiem, w tym pięcioro dorosłych było jeszcze w domu. [...]
>
> W domu u sąsiadów Heringów były trzy dorosłe córki: Hulda, Ida i Marta oraz dwóch chłopców. Najstarszy Herman był niemową, najmłodszy Bernard pracował u barona jako drugi lokaj. Zajmowali północne skrzydło domu, my południowe. Po dziecięcemu skojarzyłam to sobie, że oni, jako ewangelicy, do kościoła wyjeżdżali na północ, do Somin, my zaś w stronę południa, do Leśna[5].

Na przykładzie dwu rodzin, kaszubskiej i niemieckiej, dokonuje Łajming prezentacji życia codziennego, podkreślając zwłaszcza stronę codzienną tej egzystencji, wypełnioną zwykłymi obowiązkami, mozolną pracą czy świętowaniem. Narratorka tych opowieści, a jest nią paroletnia dziewczynka z dużą wrażliwością obserwuje świat, w którym przyszło jej uczestniczyć. Narratorskie obserwacje powieści tworzą fabułę, składającą się niejako z fotograficznych sekwencji obrazów ułożonych w przejrzystą kompozycyjną całość. Bohaterowie opowieści Łajming, zachowując swą indywidualność, jednocześnie wpisywani są w sytuację modelową. Autorka tworzy egzystencjalny i mityczny niemal obraz dawnego Pomorza. Model jaki zarysowuje się z „tryptyku autobiograficznego" Łajming (*Dzieciństwo, Młodość, Mój dom*) przedstawia szczególną egzystencję kaszubsko-niemiecką w geograficzno-społecznej rzeczywistości południowego Pomorza początku XX wieku. Nie do końca jest ona zgodna z realiami tamtych czasów, gdyż te były jednak odmienne. Można natomiast, a może nawet trzeba traktować opowiadania Łajming jako rzeczywistość literacką, wówczas stosunki pogranicza polsko-niemieckiego skupiają się w losach konkretnych dwu tylko rodzin, opowiadane są zaś przez dziecięcego narratora, co w nieuniknionу sposób prowadzi w świat mitu i przestrzeń świętą.

---

[3] Cytat za: A. Bukowski, *Pamiętnikarze pomorscy o epoce zaboru pruskiego*. Gdańsk 1980, s. 29.

[4] J. Borzyszkowski, *Anna Łajming ze Żmudów Trzebiatowska i jej pisarstwo*. W: A. Łajming, *Dzieciństwo. Wspomnienia*. Gdańsk 1997, s. VI.

[5] A. Łajming, *Dzieciństwo. Wspomnienia*. Gdańsk 1997, s. 3–6. Wszystkie cytaty z tego utworu zapisuję skrótem tytułu dzieła i numerem strony.

KATOLICY I PROTESTANCI

Pierwsza część tryptyku autobiograficznego Łajming w najpełniejszy sposób przedstawia sytuację wzajemnych interakcji dwóch grup etnicznych i wyznaniowych. Nie są to jednak konflikty, a raczej wzajemne okazywanie szacunku i tolerancji. Jest to proces tak daleko posunięty, że prowadzi do częściowego przejęcia modelu życia i wartości od sąsiadujących ze sobą mieszkańców. Nigdy jednak nie będzie to unifikacja lub roztopienie się w odmiennym żywiole narodowym czy kulturowym. Nietkniętą pozostaje odmienność obyczajowa, o której Edmund Puzdrowski pisze:

> obyczaj, doroczny i archaiczny; obyczaj podnoszący wartość wspólnoty i wykluczający z niej odstępców. Ten obyczaj archaiczny nazwać można także obyczajem samoswoim, nieskażonym. Istniały dziedziny życia, te najbardziej święte i skrycie rodzinne, gdzie obyczaje obce – pruski i luterski – nie miały dostępu[6].

Anna Łajming podkreśla szczególnie odrębność religijną obu rodzin, której nie narusza żadna z nacji. Co więcej każda z nich odczuwa estymę w stosunku do odrębności wyznaniowej. Jest to sprawa w losach Pomorza bardzo ważna, często drażliwa, gdyż od czasów reformacji, a zwłaszcza od dziewiętnastowiecznego *kulturkampfu* mieszkańcy pogranicza musieli się określić wobec hasła: „Polak-katolik, Niemiec-protestant". Jak wielkie wywoływało to hasło emocje niech wystarczy wspomnieć fragment artykułu Jana Karnowskiego pod znaczącym tytułem *Wpływ polityki antypolskiej na psychikę ludności kaszubskiej*:

> Dwa przymioty cechują przeważnie ludność kaszubską: religijność i sprawiedliwość. (...) O te dwie strony duszy kaszubskiej tylko zadrasnąć, a nieprzyjaźń będzie wieczna! Ten efekt właśnie miała polityka antypolska rządu pruskiego. Aż do Kulturkampfu mniej więcej rząd pruski cieszył się wielkim zaufaniem u ludności kaszubskiej (...). Walka kulturna natomiast otworzyła jej oczy. „Kiedy żandarm się zjawił przed plebanią, lud już ujrzał zagrożone swe najświętsze dobra i od razu zajął krytyczne stanowisko wobec rządu"[7].

---

[6] E. Puzdrowski, *Anna Łajming i Jej ojczyzna*. W: *Dom słowa Anny Łajming*, s. 33.

[7] Cytat za: J. Borzyszkowski, *Kaszubi i Pomorze w XIX i XX wieku*. W: *Pomorze – mała ojczyzna Kaszubów*. Pod red. J. Borzyszkowskiego, D. Albrecht. Gdańsk–Lubeka 2000, s. 333.

Nie zawsze szukano dróg porozumienia w tej kwestii. Z jednej strony administracja pruska, wprowadzając polecenia Bismarcka, tendencyjnie prowadziła rejestry ludności i restrykcyjnie reagowała na wszelkie przejawy pozaniemieckich inicjatyw kulturowych. Z drugiej natomiast strony co bardziej krewcy kapłani katoliccy, dbający o interesy polskie i rzymskokatolickie na Pomorzu, podtrzymywali w wiernych poczucie odrębności wobec Niemców i sprzeciw wobec państwa pruskiego. Obydwie strony częściej stwarzały atmosferę konfliktu, aniżeli ją hamowały; takie osoby jak np. ks. Augustyn Hildebrand. Inaczej jest jednak w *Dzieciństwie* Łajming, w którym przeczytamy:

> Potem nadszedł adwent i w długie wieczory śpiewaliśmy pieśni nabożne. Ojciec z mamą śpiewali na dwa głosy, a my, dzieci, wtórowaliśmy im. Pamiętam, że ojciec śpiewając, przymykał oczy jak słowik. [...] Heringowie, protestanci, również śpiewali wieczorami, a w niedziele, kiedy cały dom nie wyjeżdżał do kościoła, ojciec sięgał po swoją dużą, ilustrowaną księgę do nabożeństwa i głośno się modlił. [...]
>
> U Heringów modlono się także, z Biblii na głos. Gdy byłam u nich, Heringowa posadziła mnie sobie na kolanach i razem z nimi powtarzałam niemieckie słowa modlitwy. Dziwiłam się tylko, że wymawiając słowo „amen” nie żegnali się. Przeżegnałam się więc sama, ale na to oni nie zwrócili uwagi. (*Dz., 9*)

Sporo miejsca poświęca narratorka opisowi przeżywania przez bohaterów świąt religijnych. Ich uczestnictwo w rytualnym, wyjątkowym czasie świątecznym przydaje blasku codziennej egzystncji, wypełnionej żmudną pracą, cyklicznie powtarzanymi czynnościami. W kalendarzu sakralnym opowieści Łajming mówi się o Bożym Narodzeniu, dniu Wszystkich Świętych, Zapustach, Świętach Wielkiej Nocy i Bożym Ciele. W partiach utworu dotyczących obrzędowości narracja *Dzieciństwa* prowadzona jest dwutorowo. Narratorka poprzez paralelne zestawienie przywołuje dwie tradycje religijne: katolicką i protestancką:

> Nadszedł dzień Wszystkich Świętych. Rodzice pojechali na groby dziadków; mama do Lipusza, ojciec do Leśna i Brus. Wkrótce potem było ewangelickie święto zmarłych, tak zwany Busstag. Tak jak Heringowie czcili nasze katolickie święta, jak Boże Ciało i inne, tak my świętowaliśmy ich protestanckie i nie wolno było nam, dzieciom, choćby stuknąć młotkiem. Mama nie wzięła nawet drutów do ręki. W tym dniu Heringowie modlili się głośno. Słysząc ich, cicho weszłam do nich i oparłam się o Heringową, która siedziała na krześle i z okularami na nosie głośno czytała modlitwy z Biblii. Reszta domowników, ubrana po świątecznemu, słuchała z założonymi rękoma i rozważała słowa modlitwy. Niektóre wiersze już znałam i zdawało mi się, że przy niektórych zwrotach Heringowa dodawała swoje własne słowa. (*Dz., 56*)

Opis Łajmingowej jest tutaj bardzo stonowany, brak języka wartościującego i komentującego. Każda z rodzin zachowuje swoją własną odrębność wyznaniową, przy czym nie ustosunkowuje się agresywnie do religii „nieswojej”, nie dokonuje krytyki czy reaguje wrogo. Wyznawcy jednej tradycji dbają o doskonalenie własnej, lecz jednocześnie z szacunkiem poznają również obcą. Scena poświęcona Świętom Bożego Narodzenia wymownie obrazuje ten przyjazny dialog pomiędzy rodzinami różnowyznaniowymi:

> W pierwsze święto o zmroku przyszli do nas na kawę sąsiedzi Heringowie. Rodzice zapalili choinkę i wszyscy razem odśpiewaliśmy kolędy: „Gdy się Chrystus rodzi”, „W żłobie leży” i inne. Hulda, Ida i Marta mocno kaleczyły polskie słowa pieśni, których nauczyły się od nas ze słyszenia. (*Dz., 21*)

Jeśli pojawiają się na tle wyznaniowym jakieś rozdźwięki, biorą się one nie tyle z winy Trzebiatowskich czy Heringów, co raczej z zestawienia zwyczajów katolickiego lub protestanckiego duchownego:

> Jednego dnia do Heringów zajrzał ich ksiądz protestancki. Pastor wszedł także do nas i wszystkim nam podał rękę. Pomodlił się, życząc temu domowi pokoju i zgody, pogadał z mamą i na pożegnanie znowu nam podał rękę, aż do małego w kołysce. Nasz ksiądz Kitzermann z Leśna był z kolędą raz tylko. Zbyt wielka to była parafia, aby wszystkich parafian objechać. A kiedy był, zajrzał także do Heringów. Po jego wizycie Heringowie weszli do nas jakby wystraszeni i nieprzyjemnie zdziwieni tym, że nasz ksiądz nikomu z nich nie podał ręki. Mama wyjaśniła, że on nie ma tego zwyczaju i sąsiedzi uspokojeni wyszli. (*Dz., 29*)

Można w tym miejscu zapytać o historyczny aspekt opowiadań Łajming. Nawet jeśli autobiografia jest tu rzeczywistym przedstawieniem stosunków panujących w Przymuszewie, to czy takie sytuacje religijnej tolerancji były powszechne? Wydaje się, że jednak nie. I tym razem ponownie wracamy do literackiej sytuacji mitu i wizji przestrzeni ponadnaturalnej.

Obserwując wspólną egzystencję dwu różnoetnicznych rodzin kreowanych przez Łajming, widać jak mocno żyją one w szczególnego typu symbiozie. Pisarka sugeruje delikatnie, iż owa zgodność może być wynikiem posiadania małych majątków tych rodzin, skromności materialnej, a nawet biedy, surowego stylu bycia, wreszcie wielodzietniości. To właśnie surowość życia i twarda natura kształtuje jakość ich bytowania i inspiruje takie zachowania, które pozwolą na przetrwanie. To wzajemne wspieranie się wzmacnia w obu grupach wolę życia.

Obie rodziny, kaszubska i niemiecka, zamieszkując wspólnie jeden dom, nie wywyższając własnej narodowo-kulturowej odrębności, respektują swą odmienność kulturowa i religijną. Wzajemna tolerancja, gruntowana wspólnymi przeżyciami i zbliżonym podejściem do świata przemienia się w rodzaj przyjaźni i współodczuwania. Wymowna jest końcowa scena *Dzieciństwa*, kiedy Heringowie otrzymują nakaz opuszczenia Przymuszewa. Zdarzenie to przeradza się w dramatyczną, pełną emocjonalnych rozdarć dla obu rodzin sytuację:

> W jeden wietrzysty dzień Heringowie załadowali ostatni wóz. Resztę gratów: łóżka, stoły, szafę i inne. […] Ponieważ było nas jedenaście osób, a ich sześć, mama podzieliła kurę na siedemnaście kawałków. Rosół z sześcioma kawałkami mięsa zaniosła im i postawiła na ich pustej płycie kuchennej. Ja zaniosłam talerze z łyżkami i chleb. Posilali się, stojąc, jak kiedyś, jeszcze w Starym Testamencie, Izraelici przed ucieczką do Egiptu. (*Dz., 243–244*)

Podobnych obrazów, co zacytowany powyżej, znajdziemy w pisarstwie Anny Łajming wiele. Wzajemna tolerancja jest niemal zdumiewająca, wolna od jakiejkolwiek niechęci czy krytyki. Oparta jest na szacunku i wzajemnej aprobacie, o sile, która może nawet dziwić i spotykać się z niedowierzaniem. Kiedy Trzebiatowskich odwiedza żona nowego nadleśniczego, pani Anderschowa, Niemka niezbyt ufnie nastawiona do Polaków, ze zdumieniem pyta o sposób życia obu rodzin. Jest zdumiona zgodnymi obyczajami panującymi pomiędzy nimi i nie stara się nawet tego ukrywać:

> Jesteście Niemcami, a nie widzę na ścianie obrazu naszej pary cesarskiej? […]
> – A jak długo mieszkacie z tymi Polakami razem?
> – Ju blisko dwadzesca lôt.
> – I nigdy nie było nieporozumień?
> – Nigdë! – odrzekł Hering. – Le rôz... A boło to w ten dzéń, jak ta kométa sę pokôzała...
> – Kometa? – Anderschowa zmarszczyła brwi. – Pytam dlatego, bo przeważnie rodziny mieszkające przez sień żyją w nieprzyjaźni, a tym bardziej że was dzielą różnice polityczne i wyznaniowe.
> Hering się wyprostował i odrzekł poważnie:
> – Człowiek człowiekowi muszi bëc bratém i zëc z nim po dobrocë, jeżlë pani dobrze słuchô, co mówi pastor. Môsz dobrégo sąsada, dubeltowo żëjesz! (Dz., 118–119)

Prawda poczciwego Heringa, pojęta i wyrażona w tak jednoznaczny sposób, odzwierciedla zasady życia w prostych, wiejskich zbiorowościach, dla których niepodważalnym autorytetem są wartości religijne.

Autorka stara się zachować realistyczny rys portretowanych postaci, a także całego tła sytuacyjnego. Stąd proza ta nosi w sobie wiele cech dokumentu, zapisu autobiograficznego, w którym pamięć przywoływanych i postaci, i zdarzeń staje się podstawowym wyznacznikiem wskrzeszanej rzeczywistości. Pamięć pisarki jest przy tym pozbawiona tendencji do wybiórczej kreacyjności. Łajming z równą pieczołowitością opisuje psychologiczne portrety Kaszubów jak i Niemców. Ostatni zaś opis pożegnania się Heringów z przumuszewską zagrodą koresponduje niemal z literaturą Ernsta Tollera czy Gertrud Chodziesner-Kolmar, którzy przed II Wojną Światową przeżywali swoje oddalenie z „prywatną ojczyzną" położoną w Szamocinie czy Chodzieży[8].

WIELOŚĆ-JEDNOŚĆ JĘZYKOWA

W świecie narracji powieści owa wielokulturowość zaborsko-przymuszewskiego pogranicza szczególnie widoczna jest w sferze języka. Dominującym językiem narracji jest polski, natomiast dialogi prowadzone są w języku kaszubskim, sporadycznie, na zasadzie pojedynczych fraz przywoływany jest język niemiecki. Patrząc na faktycznie istniejące stosunki językowe na terenach pogranicza polsko-niemieckiego na Pomorzu trzeba podkreślić, iż Kaszuba katolik bądź ewangelik mieszkający w XIX wieku i na początku XX wieku władał kilkoma językami: modlił się po polsku, w szkole i życiu publicznym używał języka niemieckiego, w obejściu domowym kaszubskiego, zaś w kontaktach z sąsiadami Niemcami „Niederdeutsch" czyli „Plattdeutsch"[9].

W powieści Łajming poznajemy głównie rodzinę Trzebiatowskich, ta zaś niemal wyłącznie posługuje się językiem kaszubskim. Nie wiemy, jakim językiem posługują się Heringowie w domu, prywatnie. Niemiecki to z pewnością ich język modlitwy. Natomiast w rozmowach z sąsiadami świetnie operują kaszubszczyzną. Zarówno starsze jak też młodsze pokolenie bardzo dobrze opanowało znajomość kaszubskiego, który stanowił integralną część życia w wiejskiej społeczności:

> Gospodarz nie młóci w jeden cep; ojciec chrzestny ma zapewniony zachówek u chrześniaka; katoliczka nie ślubuje z lutrem to tylko drobny rejestr niepisanych, czasem dosadnych zasad obowiązujących w tej lokalnej społeczności. O wiele bardziej wyrazisty wewnątrz grupy niż na zewnątrz, wobec obcych. Może dlatego, że tu nie tylko postawa decyduje, kodeks zachowań, co przede wszystkim język[10].

---

[8] E. Toller w wierszu *Lasy* (*Wälder*) pisał: O wy lasy bukowe, katedry zniewolonych, o wy sosny, melodie stron ojczystych, pocieszcie zbolałych. Jakże tajemniczo tkałyście wokół uszczęśliwionego chłopca suknię cudowną dalekiego krajobrazu (...). Kiedy ponownie, w objęciach głębokich szumów, posłucham wysokich psalmów waszej duszy?" Cytat za H. Orłowski, *Gertrud Chodziesner-Kolmar a pogranicze kultur*, s. 39.

[9] O relacjach narodowych i kulturalnych na terenach bliskich przestrzeni rozgrywającej się w tryptyku autobiograficznym patrz w: K. Wirkus, Ziemia bytowska jako teren pogranicza. „Nasze Pomorze". Rocznik Muzeum Zachodnio-Kaszubskiego w Bytowie 2000, nr 2, s. 140–158.

[10] E. Puzdrowski, *Anna Łajming i Jej ojczyzna*. W: *Dom słowa Anny Łajming*, s. 33.

Specyfika położenia geograficznego Przymuszewa, okolic Gochów i Zaborów powodowała, że można było na tych obszarach zastać sytuację, w której Niemcy stanowili mniejszość narodową. Fakt ten wiązał się z konsekwencjami podporządkowania się większości, którą stanowiła ludność rdzennie kaszubska. Ta sytuacja niejako wymuszała charakter życia mniejszości narodowej. Być może dlatego w celu przystosowania się do warunków społecznych Heringowie tak dobrze opanowali umiejętność porozumiewania się kaszubszczyzną. Wspólnota językowa umacniała wspólnotę społeczną. Pomorze stało się drugą ojczyzną dla Niemców, aczkolwiek w powieści Łajming ta strona samoświadomości niemieckiej nie jest poruszana. Fabułę *Dzieciństwa* wypełnia życie codzienne dwóch rodzin, które dzieląc ze sobą jeden dom, dzielą się również swoją przestrzenią kulturowo-obrzędową, również przestrzenią intymną. W wyniku zmian historycznych w tym właśnie miejscu i momencie czasowym wypadło żyć ludziom o różnej przynależności narodowej. W sensie samoświadomości narodowej jest to przynależność już niepełna, gdyż jeśli jej wyznacznikiem będzie żywotność języka rodzimego, to w utworze go nie odnajdujemy. Natomiast najsilniejsze związki rodziny Heringów z rdzenną narodowością najmocniej zarysowują się na płaszczyźnie religijnej. Wydaje się, że jest to jedyna płaszczyzna łącząca ich z kulturą i tradycją ojców.

Anna Łajming w kreowaniu świata *Dzieciństwa* dbała o wnikliwość psychologiczną, o prawdę i swoisty realizm dawnego, ustępującego świata. Relacje panujące pomiędzy dwiema rodzinami, owi Kaszubi i Niemcy pod wspólnym dachem wywodzą się ze świata biografii pisarki, lecz moc literatury powoduje, że zaczynają egzystować w przestrzeni ponadjednostkowej i mitycznej. Być może nie jest to ujęcie zmierzające do obiektywizacji świata przedstawionego, lecz przecież nie stanowi czynnika fałszującego kaszubską rzeczywistość[11]. W pisarstwie Łajming opisującej wartości ponadjednostkowe, ponadnarodowe i ponadreligijne ludzkie zachowania dążą do przekroczenia przeciętnej postaci, przekształcają się w postawy modelowe, czasami heroiczne. Nie znaczy to jednak, że cały ów świat jest projekcją jakiegoś idealnego wymiaru. Nawet mit objęty jest walką dobra i zła, miłości i nienawiści, toleracji i ksenofobii. Omówiony tu problem wspólnoty kulturowej w prozie Łajming jest mitem z przewagą elementów pozytywnych. Jeśli jednak wziąć pod uwagę całość jej dokonań literackich zasięg problemów będzie o wiele szerszy i bynajmniej nie tak arkadyjsko przedstawiony jak w przypadku spotkania się obu rodzin w Przymuszewie. Zwłaszcza cykle opowiadań sytuację pogranicza, kreślą z o wiele bardziej skomplikowaną złożonością narodową i kulturową świat wspólnego życia kilku nacji narodowych.

---

[11] O specyfice artystycznej pisarstwa A. Łajming patrz: Z. Zielonka*, Świat przedstawiony w pisarstwie Anny Łajming*. W: *Dom słowa Anny Łajming*, s. 75–81.

WIARA W „ŻYCIU I PRZYGODACH REMUSA" A. MAJKOWSKIEGO

Wanda Lew-Kiedrowska

Szybkie czytanie „Życia i przygód Remusa" A. Majkowskiego nie pozwala na stwierdzenie, że powieść ta przesiąknięta jest głęboką wiarą w Boga.

Jednak przeczytanie powieści z nastawieniem na szukanie Mocy Sprawczej, Idei, na szukanie wiary, usprawiedliwia tezę, że losem ludzi w tej epopei rządzi Bóg i wiara w Niego.

Każdy rozdział, niekiedy każda kartka czy strona obfitują w stwierdzenia, przywołujące Boga, wskazujące na to, że bez Niego nic w życiu bohaterów się nie ułoży, a z Nim wszystko się po Jego myśli rozwiąże.

W powieści występuje wiele postaci dobrych, ale są i złe, które nawzajem na siebie oddziaływują. Jednak nad wszystkim i wszystkimi jest przeznaczenie.

Swoją opowieść o życiu zaczyna narrator apostrofą: „*W jimiã Òjca i Sëna, i Dëcha Swiãtégò bierzã to pióro do rãczi niezgrabny.(...) Chòba dëch tegò, co z progù drëdżégò swiata wësłôł mie midzë lëdzy, ùprosy mie łaskã ù Bóga, żebë to, co cë chcã òstawic na pismie, miało swój szëk òd pòczątkù do kùńca. (...) Jaką cë Pón Bóg mô drogã namienioną, bôczë, że dëch mój pò smiercë jak céniô za tobą chadzac bãdze a w ti chwili, czej czëtôsz, patrzôł bãdze przez plecë twòje na to pismò.(...) Tës mie sã wërzasł przed lati, a nie dzywno mie, bò ùrodą mie Pón Bóg przëòblókł żadną – wié òn gwësno dlôczegò (...) Tec Pón Jezës téż i Jegò Apòstołowie biédno i bòso chòdzëlë pò zemi, a roznosëlë nôùkã lëdzóm i zbawienié wieczné.*

W tak krótkim wstępie pojawia się wierząca w Boga dusza Remusa. Pojawia się tu przewodni motyw całej powieści *przeznaczenie*, bo każdemu Bóg wyznaczył drogę, po której iść musi.

Natomiast narrator odautorski pisząc o Remusie, jak o bohaterze i autorze wspomnień, podkreśla, że dziwna to była dusza, która *na zemi chòdzëła nieznónô, jak przëchòdnô westrzód cëzëch. A gwësno miała co do pòwiedzeniô, czej Pón Bóg jã na swiat zesłôł".*

Wszystko w „Życiu i przygodach Remusa" jest przeznaczeniem.

Mały Remus nagle pojawia się na Lipińskich Pustkach u Zabłockich. *Skąd òn sã wzął?... Nicht tegò nie wiedzôł. Nicht nie znôł jegò matczi, ani òjca, ani przëjacelstwa, ani chatë, w chtërny sã ùrodzył, ani wsë, co gò wëchòwała.* Tak po prostu, zjawił się i został. Czas – długi czas, miejsce – szczególne, zaczarowane miejsce i ludzie

– też szczególni, kształtowali osobowość tego nieurodziwego człowieka, który miał duszę swojego czasu, duszę tego właśnie miejsca, duszę skażoną wszystkimi ludźmi, którzy przewijali się w wieczornych opowieściach Michała, Marcjanny, księdza Pawła, czy *straszka z poddasza* -pana Józefa.

Jeśli chodzi o kształtowanie swojego losu przez bohaterów „Życia i przygód Remusa”, to nie mają oni nic do powiedzenia, bo wszystko jest w ich życiu przeznaczeniem. A jak będą to przeznaczenie realizować, zależy od wrażliwości ich duszy. Remus nie był urodziwy a duszę miał dziwną. Odrażająca uroda Remusa, nędzny wygląd, wstyd przed ludźmi, ich dokuczanie nie ustrzegły go przed przeznaczeniem, które stawiało przed nim trudne zadania. „*Kaczka z òbòrë i kòbiéta z òrzłowégò gniôzda*” miały do niego prawo i na próżno on przed tym przeznaczeniem uciekał, tak przecież chciała Moc Boska.

Poczciwość Remusa była tak wielka, że nie złościł się na ludzi, którzy mu się sprzeciwiali. Jeżeli ktoś wziął towar i nie zapłacił, wierzył, że Bóg mu krzywdę wyrówna, a złe słowa i uczynki ludzi, nagradzał prośbą do Boga, by im błogosławił w życiu, a po śmieci dał życie wieczne.

Całe życie Remusa było czyste i niewinne, a ciężar grzechów zanosił Remus do kościoła, do spowiedzi, bo sumienie czasem się odzywało, albo ktoś kazał mu się spowiadać. – *Remùs! Złé mô przëstãp do cebòe, bò dësza twòja jãczi pòd grzéchã smiertelnym. Biôj do spòwiedzë i wëlékùj dëszã, tej ò lékòwaniu cała jesz bãdze czas pògadac.*

Òdszedł Michôł, a we mie sã sëmienié òdezwało:

– Cileż razy, të grzésznikù, nie bluznił jes w nen dzéń zdôwaniô w przëbëtkù Pana Bòga!

Na drëdżi dzéń mie gbùr pùscył do Lëpna, żebëm sã z grzéchów òczëszcził.

Czej òfiara sã skùńczëła, tej jem klãkł przë spòwiednicë.

Mòc Bòskô! Dësza mòja sã ùspòkòjiła jak ptôch w klôtce. Sedzała smùtnô, ale cëchô. A jô szedł dodóm znóną lëpińską drogą, bòm mòcną wòlą zamknął dwiérze, za chtërnyma na złotëch bótach chòdzëło mòje szczescé. Wiedzôł jem terô: Droga człowieka prowadzy wedle wiele dwiérzi, jaż przińdze do taczich, gdze dëch mù pòwié: Ùchwacë lecyrz i weńdz! Ale nieszczescé jegò, czej nié swòjã klamkã ùchwacy. Zazdrzi, ale dwiérze przed nim zatrzasną, a za tim, co widzôł, tesknic bãdze do smiercë. Ale swòjich dwiérzi nigdë nie naléze. Bo przeznaczenie chciało inaczej.

Remus, kiedy był chłopcem, pracował jako pastuszek i parobek, później jako wędrowny jarmarkowy i odpustowy handlarz pobożnymi książkami, szkaplerzami, guzikami i innym drobiazgiem, bezgranicznie ufający Bogu *bò wszëtkò òd Bòga pòchòdô: i ùroda, i sprawiedlëwòta, i przińdnota: Pón Bóg mù òd urodzeniô dôł taką skôzã jãzëka; Pón Bóg mù krziwdë wrócy; Pón Bóg przësle kùpającëch; przed nôwikszim Panã nie chcôł sã pòkôzac bòso, bò wiedzôł, co sã słëchô,* na Pustkòwiu wszëtcë *bòjelë sã Bòga a kąsk i Marcyjannë.* W chacie było miejsce, gdzie *samé le òkò Bòsczé tam wezdrzi.* Karę od pana odmierzał Remus długością „Ojcze nasz”, „Zdrowaś Mario” i częścią „Wierzę w Boga”.

W oczach wymierzającego karę pana, widział Remus spojrzenie zjawy Trud, bo widział on to, czego inni nie widzieli. Remus widział całą historię Starego Testamentu u siebie na Pustkowiu. Jakże musiało być ciekawe przygotowanie do I Komunii, jeżeli na całe życie zapamiętał Remus wszystko, co było napisane w jego „pierwszej książce z obrazkami". Zgodnie z tą „najważniejszą książką" Remus interpretował cały świat, jaki znał i wszystko mu według tej książki pasowało. Ona też dawała Remusowi okazję do rozmowy z Bogiem: *Niech mie Pón Bóg wëbôczi, że mie żëwi górz brôł na Jadóma (...) Pò cëż òn zgrizł jabkò, chtërno jemù Jewa pòdała?* (…) *Mòc Bòskô! Dzysô jô sã nie dzëwùjã, Jadamòwi, bò jem sã doznôł, że białka, bëlë chcała, z chłopã wszëtczégò dokôże.*

Ta „najważniejsza księga" dała Remusowi okazję do walki z Goliatem, pokonania go i patrzenia na Pustkowie jak na Ziemię Obiecaną, bo:

– rzéka w lese to Jordan, a jezoro to Genezaret, gdze swiãti Pioter béł rëbôkã;
– môl pòd kòrunowóną jarzãbòną to Betel, gdze Patriarcha Jakùb ùzdrzôł drabinã wësoką jaż do nieba;
– stëdniô przë trzech chòjnach: tam bracô Józwa przedelë do Egiptu;
– piekarnik w sadze, to piec, w chtëren kôzôł wrzëcëc na spôlenié trzech chłopôków król Nabùchòdonozor;
– wilczi wądół do jezora, gdze (...) wilk jagniã skrôdł, to kùla lwów, w chtërnã Daniela proroka wrzucëlë pògoni;
– pón – to Abraham, a jegò żona, to Zara. Czej *(...) pón bãdze miôł lat òsmëdzesąt, tej mù broda ùrosce jaż do pasa, a czej nasza pani bãdze miała òsmëdzesąt lat, (...) òna sëna dostanie;*
– tatk Martë, to je prorok Jeremiôsz, bò òn wieczorama piesnie spiéwô!;
– Marta, je Rebeką, bò z wãbòruszkã przë stëdni stoji;
– Môrcën, to je Absalón, bò mô szadą głowã, jesz na chójeczce ùtknie.
– Marcyjanna to je Pùtifarzënô, bò Pùtifar téż béł kùcharzã;
– Jemùs je pasturkã Dawidã i òn zrobi pùszczówkã, jak òn, i zabòje Gòliata!

Michałowi ta interpretacja się nie podobała i kazał Remusowi z tego nabijania się wyspowiadać. A kara na Remusa spadła szybko, bo Marcjannie – Putifarzynie nie udał się chleb i za to oberwał tłuczkiem.

Wiara w Boga, w Jego wszechmoc, wiara w moc modlitwy i religijnej pieśni w „Życiu i przygodach Remusa" są bardzo mocne.

Złe, kuszące Remusa, by się powiesił, musi ustąpić przed modlitwą i pobożną pieśnią. Remus słyszy przy swoim łóżku dziwne i diabelne kuszenie:

Wez ten pas i zrobi z niegò sydło. Kùńcã ùrzeszë gò za nen gózdz, com cë gò pòkôzôł. Załóż sydło ò twòjã szëjã i spùscë sã na sedzączkã nad łóżkã twòjim. Ùsniesz i bãdze pò wszëtczim ùtrôpieniu. Bò i tak jes nidoczegò i ju nigdë nic z cebòe nie bãdze!

Terô mie òd razu widno sã zrobiło: – Tec to sóm szatan z piekła mie kùsył!

Skrë gòrącé mie przeszłë òd piãt do głowë, jak jesz nigdë w żëcu nié. Włosë mie dãbã stanãłë na głowie. Przeżegnôł jem sã chiże krziżã swiãtim, wëskòkł jem z łóżka i krziknął:

– Karuj sã, dëchù przeklãti, w jimiã Òjca i Sëna, i Dëcha Swiãtégò!

(...) Kònie przë kùmach strzëgłë ùszama, a czej jô sã jim przëzdrzôł dobrze, mòklëznã ùzdrzôł jem na nich. Pewnie i niemé bëdlãta pòczëłë nieprzëjôcela i zmòkłë òd ùrzasu.

A jô terô sôdł przéką łóżka i zaczął jem spiewac cëchim głosã:

– Chto sã w òpiekã podda Panu swemù,
A òsobliwie szczerze ùfa jemù,
Smiele rzec może: Mam obrońcę Boga,
Nie przińdze na mie żadna straszna trwoga...

Jak jem tak czile dalszich wierszi òdspiéwôł, dësza we mie sã ùspòkòjiła i wzãła mie drzémiączka.

Jeszcze kilka razy pobożne pieśni ratować będą Remusa i jego przyjaciela Trąbę: we młynie, przy ruszającym się stogu siana, w piekle, kiedy widział samego lucypera, albo w czasie pielgrzymki do Wejherowa. Wybawienie widział Trąba w swojej armacie – trąbie, której przypisywał moc *jerychońskich trąb*.

Remus niczego się nie lękał, przed niczym nie miał strachu, tylko Boga bał się obrazić i robił wszystko, by do tego nigdy nie doszło. Walczył z największym wrogiem swoim i Boga – Czernikiem, prześmiewcą, właścicielem wyszczerzonych i białych zębów, Smętkiem z Łysej Góry pod Gostomiem, pisarzem sądowym, adwokatem, malarzem, zjawą z Łebskich Błot, Goliatem z dzieciństwa. Wiara Remusa to uczynki, to działalność. On chodzi do kościoła, do spowiedzi, zna i komentuje Pismo Święte, modli się, grzebie umarłych – Starą Julkę, pana Józefa i przyjaciela Trąbę. Modli się za umarłych książąt kaszubskich w katedrze w Oliwie, daje pieniądze na Maszę Świętą za ich dusze. Zna na pamięć fragmenty Pisma Świętego i książkę o świętej Genowefie. Jest tak dobrym człowiekiem, że kochają go wszyscy: Marta i Klementyna, szanuje go król Jeziora – Mucha Zabłocki, pan Józef, ks. Paweł i pan na Sarbsku. Nawet Czernik wie, że Remus nie jest łatwym przeciwnikiem i byle czym się go nie złamie.

Oprócz Czernika, nikomu nie robi na złość, nie sprzeciwia się. Przeklął tylko jednego człowieka, tego, który sprzedał swoją ojcowiznę obcym i tak mu zaśpiewał na piekielnej uczcie kończącej transakcję:

„Smãtk cã spãtôł, spãtôł Złi!
Miôł jes zemiã, ni môsz ji.
Miôł jes hònor, miôł jes czesc,

Hańbã bãdzesz jesc,
bòs të wòlôł złota trzos.
Takô klątwa na twój włos.
Za dwiérzama stoji kat!
Dëszãc pòrwie Czôrta brat!
Zemia wëplënie twój scyrz,
nim na grobie stanie krziż.
Złota wëschnie mãtny zdrój,
strëchã bãdze pòtómk twój.
Kark mdze w cëzé jarzmò dżąc
i mdze twòje jimiã klnąc.
Żëcé twòjich bëlnëch cór
bãdze jak czej letczi wiór.
A jich cnotã, nicpòtë,
zjedzą psë, zjedzą psë!

Takiego nie znał siebie nawet sam Remus. Tylko za tym przekleństwem szły za Remusem złe życzenia Czernika, które dopadały go w rozmaitych miejscach i różnym czasie. Czarny Duch walczył z rycerzem słońca, którego pokonał, ale złego zwycięzcę pokonał Mocarz – Bóg. Wiara w Boga i jeszcze inna „wiara", której jeszcze w tym momencie nie umiał nazwać Remus, one były jego mocą nie z tej ziemi.

W „Życiu i przygodach Remusa" nie ma celebracji świąt, uroczystych Mszy Świętych. Jest natomiast najważniejsza dla Kaszubów pielgrzymka, pielgrzymka do Świętego Wejherowa, na Kaszubską Kalwarię, którą każdy Kaszuba chociaż raz w życiu obejść musi, bo jeśli tego nie uczyni, to będzie tam wędrował po śmierci.

Trąba wiedział, że najlepszą kryjówką dla niego i Remusa jest wielki tłok, dlatego powziął myśl wędrówki z pielgrzymką *Jidą krziżowé dnie. Tej z całëch Kaszub zbiérają sã lëdze naszi w Kòscérznie na kómpaniã do Wejrowa.*

Po jej odbyciu, Remus próbuje ją opisać, ale nie wie jak to zrobić *mùszôłbë ùmiec wëmalowac w òbrazu te wësoczé Bòżé mãczi, co rozkrziżowałë remiona litoscëwie na grańcach i rozestajnëch drogach, a wkrąg nich gromôdczi klãczącëch lëdzy i swiãtą mgłã pôcerzi! I te biôłé figùrë, pòkrëté wiónkama z bestrëch malbrónków i zelonégò bòrowiczô! Mùszôłbëm bëc na òrganach méstrã nad méstrama, czejbëm chcôł wëgrac tã cãgłą nótã Bòsczi chwałë, chtërna brzëmieje z wòjskã tegò lëdu we dnie do mòdrégò nieba a kòlëbie gò na słomiany leżi w nocë – i ten marsz kalwarëjsczi, jaczim brzëmieje wiôldżi Mirochòwsczi Las! Ale ani krôsë, ani mùzëczi bë nie stało, czejbëm chcôł dac wëòbrażenié tegò, czegòm doznôł na Kalwarëjsczich Górach z jich kaplëcama, chtërnëch strzegą jak starże wësoczé jak wieże bùczi òd dłudżich set lat.*

Miłość do rodzinnej ziemi, wiara w Boga i niska ocena samego siebie nie pozwalają Remusowi na wypowiedzenie wszystkich swych uczuć i wielkiej radości z bycia tu i teraz. Przecież Remus widział to, czego inni w pielgrzymce nie widzieli bò *za lëdã płënãła chmùra, ale w ti chmùrze rozeznôł jem ricerzi na wësoczich kòniach z piórama na szołmach i z lasã kòpij nad nima: tëch samëch znac, chtërnëch òczë proroczczi Julczi widzałë wëchòdzącëch z gardła Garecznicë. A za nima, jak dalek mòje òkò dozdrzało, bieżałë bladé sztôłtë ksążãt w królewsczich ruchnach, biskùpów, mnichów i ricerzi w pòrozbitëch zbrojach, a kùreszcze szaré lëdztwò. Jedny szlë statecznie jak òbrazë swiãtëch, a jiny rãce załómiwelë i pòdnôszelë do nieba, jakbë jich ùtrapił jaczi wiôldżi smùtk. A tak wiele nëch céni bëło, że ten żëwi lud procëmkò nich sã wëdôwôł jak gôrsc lëdzy procëm wiôldżégò wòjska.*

– Bòże wiôldżi! – rzekł jem do swòji dësze. – Tec to cali lud kaszëbsczi, ten dôwny i ten dzysészi jidze z nama na Kalwariã!

Skrë mie przeszłë i straszno mie sã zrobiło strzód tegò wiôldżégò grającégò lasu i tegò wòjska dëchów jak rëbôkòwi, chtëren sã naléze sóm jeden miedzë dzëczima dunama mòrsczima dalek òd lëdzy i strądu. Przeżegnôł jem sã i òdwrócył òczë w przódk na krziż niesony terô wësok przez negò chłopôka spòd figùrë przë Wigòdze, chtëren gò wzął z rãkù ùmãczonégò starka. Strach mie òminął, czej jem ùczuł słowa piesni:

Trębacze trąbią i w kotłi biją
Pojdzcież czem prędzej, chwalce Mariją,
Bo przez tę Pannę mamy zbawienie
Tylko oczyszczmy nasze sumienie...

Mirochòwsczi Lese! Przewãdrowôł jem cebie w latach mòjégò wanożeniô czile i czile razy. Pił jem z twòjich zdrojów, spôł nocama przë stolemòwëch grobach, czuł jem szczekanié psa na zómkòwiskù w pôłni nocë. Twòje jelenie i sarnë patrzëłë na mie bez strachù, bò miałë mie pewno za jaczégò dëcha lasu, swòjégò przëjôcela. Ale nigdë przenigdë nie zabôczã mòji pierszi pielgrzimczi na twòjich drogach przë graniu marsza kalwarëjsczégò.

Czy dzisiaj ktoś przeżywa tak pielgrzymki, jak ten prosty na pierwsze wejrzenie Remus? Na takie przeżycia pozwala Rycerzowi Słońca – Witosławowi miłość do Kaszub i wara w Boga. Skąd Remus miał taką wiarę? Przekazali mu ją Michał, Marcjanna i mądry ksiądz na przygotowawczych spotkaniach do I Komunii, a później pan Józef i ks. Paweł.

Marcjanna uczyła małego Remusa pacierza. Mówiła z nim różaniec i litanie, opowiadała mu rożne bajki i tę jedną, szczególną bajkę – o Straszku.

Michał uczył Remusa solidnej pracy, czasami karcił, ale opowiadał o królewiance i zapadłym zamku, duchach, strachu, świętych i rożnych zwyczajach obowiązujących na Pustkowiu, razem śpiewali pobożne pieśni, w Adwencie trąbili na kozłowym rogu na człowieka, który zgubił drogę, albo śpiewali pieśni z dużej księgi. Na Pustkowiu widział Remus Gwiżdży, którzy ku przerażeniu dzieci nosili maski.

Czas na Pustkowiu odmierzały święta i święci zapisani w kalendarzu kościelnym. Na **Matkę Boską Gromniczną**, wszyscy, oprócz Marcjanny i Remusa, szli do kościoła, po **Świętach Bożego Narodzenia** szukał śliwek na drzewie, czasem coś się wydarzyło *za Boga Ojca.* Od **Wielkanocy** Remus z Martą zaczęli chodzić na naukę przygotowawczą do I Komunii, a kiedy musiał siedzieć jak Daniel w dole lwów, to dopiero **po św. Michale** poszedł znowu na naukę. Pewnego razu **przed Bożym Narodzeniem** uratowali żyda Gabę przed utonięciem i chociaż **minął Popielec** i przednówek, żaden wdowiec nie przyszedł do Marcjanny. Przez **Święta Bożego Narodzenia aż do Trzech Króli** czytał Remus z Martą o św. Genowefie, **na Matkę Boską Gromniczną** z Michałem zaczęli orkę, **na Strumianną** słoneczko świeciło jak latem, chociaż **w Bonifacego** trochę ścisnęły mrozy. *Minął pòst i* ***nadeszłë Jastrë. Minãłë Jastrë*** *a kanãłë* ***Zeloné Swiątczi***. *W pierszą niedzelã pò Swiątkach to bëło, jak to (mie) Remùsa chwëcëło*, zostawił Marcjannę w domu, a sam poszedł na zamkowisko i dał swój złoty miecz królewiance..

W **wigilię Świętego Jana** Marta stroiła ściany liśćmi od klonu, a Michał leczył Remusa bardzo „ciężkimi lekarstwami”, by na **św. Annę** mógł wstać z łóżka, a na **Matkę Boską Siewną** już chodził za pługiem. W **św. Marcina** zima przyszła, wkrótce nadszedł **Adwent** i Michał napomykał o wojnie, bo **na św. Michała** słońce wschodziło w wielkim ogniu. Jeszcze inne mądrości przekazywał w adwentowy czas mądry Michał. Jak nadszedł **dzień Nawrócenia Świętego Piotra i Pawła,** wtedy pani obchodziła spiżarnię, a pan spichlerze i stodołę. Chociaż **minęło Trzech Króli**, chłopak – pasterz bał się ciągle Gwiazdki. **W Gromniczną** był mglisty dzień i po Mszy św. Remus wyruszył na wędrówkę po polach, a jak wrócił do domu w Straszkowym pokoju paliło się światło i dowiedział się, że *Czede wid zapôlą, ùcékô Straszk, a na Pùstkòwiu śmierć klepie kòsã.* Kiedy umarł pan Józef, była Pusta Noc, po niej pogrzeb i spotkanie Remusa na zamkowej górze z osobą nie z tego świata. **Po Filipie**, kiedy ziemniaki były posadzone, Remus wyruszył z Pustkowia w świat.

Dalej życie Remusa odmierzały te same święta, a on z wielką wiarą w Boga i miłością do Królewianki, szedł ku swojemu przeznaczeniu.

Jednak należy nadmienić, że w „Życiu i przygodach Remusa” jest jeszcze inny rodzaj wiary, o której nie wiedział i której nie znał Remus. Tę wiarę miał król jeziora – Mucha Zabłocki i mówił *móm wiarã, że më przetrzimómë, jak to naju mądrô gôdka mówi, że naszi biédë mdze dłëżi, niże jich państwa.*

Podobnie przeczuwa Trąba, òn *wié, że nié tak rëchło zaspiéwają nóm Kaszëbóm na pùsti nocë. Nôdzeja w Bògù (...)*

To jest wiara – pewność w swoją walkę o ideę, wiara w swoje czyny, wiara w siebie... – próbowała to powiedzieć Remusowi Stara Julka, kiedy oddawała ostatnie tchnienie na Łysej Górze pod Gostomiem, bo akurat tam Remusowi zabrakło tej szczególnej wiary, wiary w siebie. Remus uznał to za swoją straszną klęskę, ale uwierzył w młodych i napisał dla nich książkę, *napisôł swòje żëcé, żebë skra Òrmùzdowô sã na tëch kartach przechòwała, jak w zasëpónym ògniskù, dlô cebie i tëch, chtërny taczé skrë chòwią w dëszë.*

Z pewnością jeden raz Remusowi tej wiary nie zabrakło, ona nawet dała mu taką moc, że jego mowa była wyraźna i zrozumiała dla wszystkich. Był to jego śpiew podczas sprzedaży majątku w Zwadzie:

Czôrny dëchù! Próżny strach!
Grozysz wòjskã w smólnëch skrach.
Wëprowadzą Bòsczé starże
Słuńce w wieczné kòłoważe.
A ten stolem z dwòje rzék,
co przëgniotłi w grobie légł,
jesz mù jutrzniô różowô
zmôrtwëchwstóné żëcé dô,
bë pòwstawszë z mòdżił grzãpë
wòjskò twòje rozbił w rzãpë.
Tej rozprisnie w smólnëch skrach
żadny wòjewòda Strach.
Próżny Czôrta górz i szor.
Pòżdôj! Jesz zapieje kùr!

Końcowe zwycięstwo należy do… Boga, który zesłał na Czernika pioruna z jasnego nieba, a może też do Remusa, który doczekał następcy w synu Klementyny.

Dzywné są drodżi i sądë Bòsczé!

A następcy Remusa żyją, pani z Zabór postawiła krzyż na jego grobie i razem z synem dbają o grób i przychodzą modlić się na nim.

A my …?

SŁOWNICTWO RELIGIJNE W CZASOPIŚMIE „ZWÓNK KASZËBSCZI”

Dariusz Majkowski

KRÓTKA HISTORIA

Jak napisał ks. Anastazy Nadolny w książce „Më trzimómë z Bògã – Księga Jubileuszowa 100 lat Klubu Studentów Kaszubów w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie 1908–2008” (Pelplin 2008), „największym edytorskim i propagandowym przedsięwzięciem w historii klubu było wydanie swojego czasopisma „Zwónk Kaszëbsczi”.

Pierwszy jego numer wyszedł w 1986 roku, a pomysłodawcą i naczelnym redaktorem był Zenon Pipka. Częściowo koszty wydania wziął na siebie ówczesny rektor ks. Jerzy Buxakowski. Na początku pismo, w całości czarno-białe, miało 8 stron, w większości po polsku, a po kaszubsku ukazywały się tylko przepisane wiersze, kolędy i krótkie zdania. Gazeta na początku była dostępna tak naprawdę tylko dla kleryków i ich kolegów (w 1988 roku nakład zwiększył się do 120 egzemplarzy). W latach 90-tych ten pierwszy „Zwónk” już nie wychodził[1].

W swoim artykule chcę zająć się drugim etapem istnienia „Zwónka Kaszëbsczégò”, czyli czasem od 30 stycznia 2004 roku. Odnowione wówczas czasopismo miało już 40 stron i co ważne w całości – z jednym wyjątkiem (wywiad z ks. Biskupem Janem Bernardem Szlagą w drugim numerze) – wydawane było po kaszubsku. Dla jego twórców było to podstawowym założeniem i trzymali się go wiernie tak oni, jak i późniejsi ich następcy. Dowodem jest choćby to, że po wydrukowaniu wywiadu z Biskupem Szlagą w języku polskim czuli się zobowiązani do usprawiedliwienia tego wobec Czytelników[2].

„Zwónk” był wydawany w pelplińskim Bernardinum, a pojawiały się w nim artykuły związane przede wszystkim z życiem religijnym, choć m.in. wówczas, gdy byłem redaktorem naczelnym (2004–2006), dużo pisano o kaszubskiej historii, tradycji i aktualnych problemach kaszubszczyzny. Jak można przeczytać we wstępie do pierwszego numeru: „chcemy stworzyć przede wszystkim pismo katolickie, jakie ma pokazywać piękno i głębię naszej wiary”[3]. Nie dziwi też, że w „Zwónkù” znajdziemy szczególne bogactwo słów związanych z religią, teologią, życiem Kościoła i modlitwą.

---

[1] Më trzimómë z Bògã… s. 40.

[2] W Słowie wstępnym do nr 2/2004 „Zwónka kaszëbsczégò” Dariusz Majkowski tłumaczy to tak: „Je to jedurny w najim pismionie tekst w jãzëkù pòlsczim, ale chcelë jesmë baro, żebë mòglë sã z nim òbeznac téż wszëtczé ksãża, jaczi robią na Kaszëbach, a nie rozmieją gadac i czëtac w rodny mòwie”. Zwónk… 2/2004 s. 1.

O KASZUBSZCZYŹNIE „ZWÓNKA" OGÓLNIE

Patrząc na pierwsze numery pisma Klubu Studentów Kaszubów, dostrzeżemy wiele błędów w pisowni kaszubskiej. Najsłabszą stroną tego pisma było to, że na początku wszystkie teksty były tłumaczone na język kaszubski przeze mnie. W pierwszym numerze wyjątkiem był tylko tekst Tomasza Syldatka „Jakô kaszëbizna”, który do redakcji dotarł już po kaszubsku, a pisownia została sprawdzona przez Bożenę Ugowską. W tym miejscu muszę dodać, że tak naprawdę prawie wszystkie teksty, które ukazywały się w pierwszych „Zwónkach”, przeszły jej korektę, ale poprawianie artykułów miało miejsce w pokojach kleryków, w przerwach między wykładami z języka kaszubskiego, które wówczas w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie prowadziła właśnie Bożena Ugowska. Nie było więc czasu na dokładne sprawdzanie tekstów.

Ja w tym czasie dopiero uczyłem się pisać w języku kaszubskim i widać to na każdej stronie „Zwónka”. Dzisiaj podczas lektury pisma razi wiele błędów w mianowniku liczby pojedynczej rodzaju męskiego i nijakiego przymiotników. Można odnieść wrażenie, że przed każdym wstawieniem końcówki „i” lub „é” losowałem, co wstawić.

Największym autorytetem, jeśli chodzi o kaszubszczyznę w „Zwónkù”, była książka: „Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów” napisana przez Józefa Borzyszkowskiego, Jana Mordawskigo i Jerzego Tredera[4]. Oczywiście, większości potrzebnych słów nie udało się w niej znaleźć. Zasad pisowni uczyłem się z „Wskôzów kaszëbsczégò pisënkù” Eugeniusza Gołąbka[5] (pewnie, czytając „Zwónka” i widząc różne błędy pan Gołąbek nie jest dzisiaj z tego dumny).

Później sytuacja się trochę zmieniła, bo część tekstów tłumaczyli: Bozena Ugowska i Sławomir Formella. Więcej artykułów przychodziło do redakcji napisanych od razu po kaszubsku – pojawili się tacy autorzy jak Eugeniusz Pryczkowski, Grzegorz Schramke, Hanna Makurat czy Stanisław Geppert. Miało to wpływ na poprawę kaszubszczyzny w czasopiśmie.

SŁOWNICTWO RELIGIJNE

W żadnym dotychczasowym kaszubskim czasopiśmie nie pojawiało się tak wiele słów związanych z religią, jak w „Zwónkù kaszëbsczim”. Nigdzie też nie było słownika ani innego źródła, gdzie dałoby sie znaleźć wszystkie potrzebne słowa. Dlatego „tworząc” kaszubskie słowa, trzeba było szukać w różnych książkach.

---

[3] Zwónk… 1/2004 s. 1.

[4] Gdańsk 1999.

[5] Gdańsk 1997.

1. Cytaty z Nowego Testamentu pochodzą z tłumaczenia Pisma Świętego Eugeniusza Gołąbka[6]. Z wykazu skrótów zamieszczonego na początku tego wydania pochodzą też nazwy i skróty biblijnych ksiąg tak Starego, jak i Nowego Testamentu (np. Knéga Pòczątków – Pò). Oczywiście, zgodnie z reformą pisowni z 1996 roku, zostały wstawione w odpowiednich miejscach: „ò”, „ù”, „ã” i zmieniono pisownię takich słów: jak „czej” (E. G. „cziej”) czy „czedë” (E. G. „cziedë”).
2. Wszystkie cytaty z Księgi Psalmów pochodzą z książki – Knéga Psalmów. Na podstawie Biblii Tyiąclecia przetłumaczył na kaszubski Eugeniusz Gołąbek. Gdańsk 1999.
3. Bardzo ważnym źródłem religijnego słownictwa był modlitewnik „Më trzimómë z Bògã. Kòscelné mòdlëtwë i spiéwë”[7]. Ta książka miała w pierwszym 10-leciu XXI wieku ogromne znaczenie w życiu Klubu Studentów Kaszubów „Jutrzniô”, bo z niej młodzi klerycy uczyli się tak naprawdę wszystkich modlitw i pieśni religijnych potrzebnych do różnych nabożeństw, które miały miejsce w seminaryjnych kaplicach, albo podczas spotkań. Przy tworzeniu „Zwónka” ważne było też słownictwo z litanii, przykazań, ośmiu błogosławieństw, najważniejszych prawd wiary itd. Nawet słowo wstępne ks. Abpa Tadeusza Gocłowskiego (dwujęzyczne kaszubsko-polskie) i „przedesłów” ks. Jana Walkusza były bogatym źródłem słów potrzebnych przy tłumaczeniu. W niektórych miejscach całe fragmenty tekstu zostały wprost przepisane z modlitewnika, np. wstęp do stacji drogi krzyżowej: „Tobie kłóniómë sã Christe i błogòsławimë Cebie, bò przez swiãti krziż Twój môsz swiat òdkùpiony” albo nazwy stacji[8].
4. Większość pozostałych słów związanych z religią pochodziło ze Słownika polsko-kaszubskiego Jana Trepczyka (Gdańsk 1994). Tutaj, tak samo jak w przypadku tłumaczenia Pisma Swiętego Eugeniusza Gołąbka, pisownia została dopasowana do zasad zreformowanych w 1996 r.

SZCZEGÓLNE CECHY PISOWNI

Patrząc na religijne słownictwo w „Zwónkù”, łatwo dostrzeżemy przynajmniej 3 cechy. Po pierwsze, bardzo częste długie końcówki typu: „ijô”, „ëjô”. Mamy więc: Biblëjô, seminarëjô, misëje, rekòlekcëje itd. Po drugie, dosc konsekwentna labializacja, jak w ostatniej uchwale Rady Języka Kaszubskiego na ten temat[9]. Wreszcie, po trzecie, częste wstawianie rzeczownika przed przymiotnikiem, np. Sobór Watikańsczi, Mszô Swiãtô, Droga Krziżewô, co jak wiemy, nie jest zgodne z dzisiejszymi propozycjami RJK.

---

[6] Swiãté Pismiona Nowégò Testameńtu, Gdańsk–Pelplin 1993.

[7] Przełożyli i przygotowali: E. Gołąbek, E. Pryczkowski, Gdańsk 1998.

[8] Zwónk… 1/2004 s. 16–17.

[9] Uchwała nr 2/RKJ/12 z dnia 20.04.2012 r. w sprawie zaznaczania labializacji w kaszubskojęzycznych tekstach pisanych.

Na zakończenie kilka przykładów religijnego słownictwa w „Zwónkù kaszëbsczim” i fragmenty z numeru 2/2004, które prezentują kaszubszczyznę religijną w tym czasopiśmie.

Askéza – asceza
Bëlnota – cnota
Ewanielizacëjô – ewangelizacja
Jezë, móm w Tobie nôdzejã – Jezu, ufam Tobie (zawołanie św. Faustyny)
Móżesz – Mojżesz
Piãcograma – pentagram
Pôcérznica – dewotka
Slédny Sąd – Sąd Ostateczny
Strzëmòwnosc – wstrzemięźliwość
Teòlogiô – teologia
Zôwzãti ùsôdzca – autor natchniony
Zrzesznica – wspólnota

Fragmenty tekstów ze „Zwónka kaszëbsczégò” (2/2004):

ŁUKÔSZ PIEROWICZ, *Ò ZNACZENIM SŁOWA „MISJE”*

1. misjã bënową, to je nawrôcanié heretików;
2. misjã bùtnową, to je nawrôcanié pòganów, zwónëch wnenczas Jindianama, i nawrôcanié żëdów;
3. misjã wschòdnią, to je nawrôcanié schizmatików, zwónëch wnenczas Grekama.

Jesz w XX st. w Eùropie „misje” bëłë rozmiané barżi jakno „katolëzacja”, a mni jak „christianizacja”. Słowò to òbjimało téż dzejanié westrzód protestantów (lëtrów), prawòsławnych i nawrôcanié katolëków przez misje lëdowé i parafialné.

DARIUSZ MAJKÒWSCZI, MICHÔŁ ROSCHEK, *JAK CZËTAC KNÉGÃ PÒCZĄTKÓW?*

Dlôcze zôwzãti ùsôdzca zamkł to òpòwiôdanié w Swiãtëch Pismionach? Zdôwô sã, że na taczé pëtanié mómë pôrã òdpòwiedzë:

- Chcôł przez to pòdsztrichnąc taką samą pòczestnotã pierszëch lëdzy. Bò czë białka nie je brzadã dokôzu stwòrzeniégò, jistno jak chłop?

- Stwòrzenié niastë to stwòrzenié téż pëłcowòscë (seksualnotë). Je òna pòkôzónô jakno Bòżi dar, je czims, czegò chce Bóg.
- Ù spòdlégò òdnieseniów midzë chłopã a białką je Bóg, przez co òdniesenié to je ùswiãconé – stôwô sã sakrameńtã.

MARIUSZ WERNER, *REINKARNACËJÔ*

Dlô chrzescëjónów reinkarnacëjô nie je niczim nowim; pòtkelë sã z nią ju w pierszich stalatach. Wnenczas bëła òna baro rozszerzwionô i miała za sobą taczich lëdzy, jak Platon czë Pitagòras. Czekawą zeswiôdczënã mòżemë nalezc ù sw. Jireneùsza, mãczelnika za wiarã, chtëren w kùńcu II st. napisôł dokôz „Adversus haereses”. Pisze òn ò tim, że najô dësza nick nie pamiãtô z te, co mògła przeżëc we wczasniészim wcelenim. W dokôzach Platona nalazł dolmaczenié, że dësze przed przińdzenim nazôt na zemiã piją napitk zabôczeniégò. Taką ùdbą, pòdług Jireneùsza, Platon stôwiô jesz wiãkszą problemã przed sobą, bò czej je terô w cele, to skąd ka wié ò nym napitkù?

RAFAŁ GROT, *CHRISTUS FUŃDAMENTÃ KÒSCOŁA*

Z bëcym Christusa w Kòscele nie je tak, jak z ùsôdzcą, jaczi pisze ksążczi, chtërne są czëtóné, nimò te, że jegò ju dôwno ni ma. Rola Christusa nie kùńczi sã na założenim i ùsztôłcenim Kòscoła. Christus je przëtomny – żëje i dzejô w Kòscele. To prawie w Kòscele są „niewidzewné kłódczi”, jaczé parłãczą wszëtczich òchrzconëch z Christusã, dlôte téż stôwô sã òn Całã samégò Christusa. Òn je głową i rozdzeliwô w swòjim Kòscele rozmajité darë. Òn w swòjim zbawnym dzejanim głosy słowò Bòżé, chrzcy, òdpùszczについては grzéchë, je prôwdzëwim Kapłanã, jaczi òfiarowôł sã na drzewie Krziża i mòcą chtërnégò kòżdégò dnia przemieniô sã na wôłtôrzu chléb w Jegò Cało. Krëjamné bëcé Christusa w Kòscele mòcą Dëcha Swiãtégò przerôstô nieskùńczono lëdzczé ôrtë bëcégò.

ODBICIE RELIGIJNOŚCI KASZUBÓW W PRZYSŁOWIACH I FRAZEOLOGIZMACH

Danuta Pioch

Przysłowia i powiedzenia są wytworem myśli ludzkiej opartym na wierzeniach, zwyczajach, długotrwałych obserwacjach. Przypisuje się je do kultury niematerialnej danej grupy, względnie narodu. Wiele z nich wartościuje otaczający świat, nazywa dobro i zło, wskazuje pożądane wybory lub wręcz przestrzega przed wątpliwej jakości poczynaniami. Zastosowany w nich język często wartościuje, interpretuje rzeczywistość, klasyfikuje, przypisuje pewne cechy, jest też źródłem oceniania.

Jadwiga Puzynina pisząc o wartościach lokuje je w szeroko zakrojonej typologii. W dokonanym podziale widać ogromne bogactwo w zakresie istniejących wartości[1]. Większości wartości odpowiadają antywartości, zatem z dobrem kojarzy się zło, z prawdą – kłamstwo, z pięknem – brzydota, z życiem – śmierć, ze szczęściem – nieszczęście, itd.

Przysłowia żyły i żyją nadal wśród ludu. Zawsze były ciekawym elementem kultury, którym zajmowali się paremiolodzy. Plany w tym względzie miał już K. C. Mrongowiusz, pochodzący z Mazur, ale pracujący w Gdańsku. Ten kaznodzieja i filolog postanowił wdrożyć program badań nad kaszubszczyzną, w którym oprócz innych ambitnych przedsięwzięć miał się również znaleźć maleńki choć zbiorek przysłów. Niestety zadanie to nie zostało wykonane[2].

Jego zamiary realizował dalej Florian Ceynowa, lekarz rodem ze Sławoszyna, który żywo interesował się folklorem kaszubskim, zbierał i zapisywał wytwory kaszubskiej kultury niematerialnej. Publikował je w różnych wydawnictwach, a potem powtórzył jako *Pierszi tësąc kaszëbskò-słowińsczich gôdk* na początku pisma *Skôrb kaszëbskò-słowińsczi mòwë*[3]. Znalazło tu miejsce około 600 przysłów, w tym niektóre właściwe tylko obszarowi Kaszub.

S. Ramułt, który w przedmowie do swojego *Słownika języka pomorskiego czyli kaszubskiego* stwierdził, iż „Mowa Kaszubów i Słowińców nie jest bynajmniej narzeczem polskim, ale odrębnym językiem słowiańskim”[4], nawoływał wszystkich, którym ten język jest miły, do zajęcia się nim poprzez gromadzenie jego skarbów, spisywanie zwrotów, wyrażeń, podań, pieśni, przysłów i zagadek, póki jest jeszcze na to czas, póki są one wśród ludu żywe.

---

[1] J. Puzynina, Język wartości, Warszawa 1992.

[2] [2] Hasło Mrongowiusz [w]: Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego, t. 3, s. 265–267.

[3] F. Ceynowa, Skôrb kaszëbsko-słowińsczi mòwë, Świecie 1866, wydanie fotooffsetowe MPiMKP, Wejherowo 1985.

Dużo dobrego do prac nad folklorem kaszubskim wnieśli założyciele Kaszubskiego Towarzystwa Ludoznawczego – Friedrich Lorentz i Izydor Gulgowski. W pozostawionych jako plon pracy ośmiu zeszytach znalazło odbicie „jako element najistotniejszy, mnóstwo materiałów folklorystycznych w opracowaniu nie budzącym żadnych zastrzeżeń z naukowego punktu widzenia: pieśni ludowe (z melodiami), podania, przysłowia i powiedzenia o charakterze przysłów, zagadki, wierszyki satyryczne, przesądy, zwyczaje i obyczaje”[5].

Ogromnym zbiorem kaszubskich przysłów jest siedmiotomowy *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* ks. Bernarda Sychty, wydawany w latach 1967–1976[6]. Przysłowiami w nim zawartymi zajął się prof. Jerzy Treder w oddzielnej pozycji książkowej, grupując je odpowiednio ze względu na tematykę i jednocześnie szeroko omawiając[7]. Innego zgoła charakteru nabrała kolejna z prac naukowych tegoż autora, dla której słownik Sychty również był ważnym źródłem informacji, jednakże nie tyle skupiała się na przysłowiach, co na zawartych w nich frazeologizmach[8].

Przysłowiami zajął się Ryszard Kukier w swojej pracy pt. *Kaszubi bytowscy*[9]. Stwierdził w niej jednakże, iż „przysłowia ludowe są obecnie na Kaszubach bytowskich rzadko występującą formą folkloru słownego. W odróżnieniu od bajek i opowiadań, stanowią bardzo drobne formy literatury, szybciej uległy obcym wpływom, stąd też niektóre tylko zachowały się do obecnych czasów”[10].

Według szacunków J. Tredera „we wszystkich źródłach kaszubskich zapisano może około 7 tysięcy przysłów właściwych, tj. pomijając wyrażenia, zwroty i frazy przysłowiowe”[11]. Autor, dokonując analizy semantycznej tychże, klasyfikuje je na: zawierające wiedzę o człowieku i świecie, charakteryzujące człowieka, ukazujące stosunek do wiary i polskości, odbijające życie rodzinne i towarzyskie, opisujące pracę i jej owoce, utrwalające prawo zwyczajowe.

Bogaty przegląd nazwisk badaczy zajmujących się paremiografią kaszubską daje Justyna Pomierska we wstępie do swojej pracy *Przësłowie samò sã rodzy w głowie*[12]. Wymienia tu Hieronima Derdowskiego i jego *Nórcyk kaszubsczi*, wspomina zbiory J. Patocka i ks. L. Kuchty, mówi o pracy L. Roppla, G. Pobłockiego, L. Biskupskiego, S. Ramułta, F. Lorentza i wreszcie B. Sychty, na podstawie którego dokonań, zapisanych w 7-tomowym słowniku, sama zgromadziła ok. 1140 osobliwszych przysłów kaszubskich (z 4 tysięcy zanotowanych przez Sychtę). We wstępie do zbioru pisze: „Przysłowia uczą i wychowują, radzą i przestrzegają, gromadzą zakazy, życzenia, nauki z doświadczeń wielu pokoleń”[13].

---

[4] S. Ramułt, Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego, Gdańsk 2003, s. 491.

[5] F. Neureiter, Historia literatury kaszubskiej, Gdańsk 1982, s. 87.

[6] B. Sychta, Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1976.

[7] J. Treder, Kaszubi. Wierzenia i twórczość. Ze słownika Sychty, Gdańsk 2002.

[8] J. Treder, Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje (na tle porównawczym), Wejherowo 1989.

[9] R. Kukier, Kaszubi bytowscy, Gdynia 1968.

[10] R. Kukier, ibid., s. 326.

[11] J. Treder, Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny, Gdańsk 2002, s. 188.

[12] J. Pomierska, Przësłowie samò sã rodzy w głowie, Gdańsk 2002.

Przysłowia związane z religijnością, Bogiem, sumieniem i kościołem zostały w wymienianym wyżej zbiorze umieszczone w obrębie rozdziału zaczynającego się następującym z nich *Më nie jesmë sami, Bóg je nad nami*, które ma od razu jasno pokazać porządek rzeczy na tym świecie, doprecyzować hierarchię ważności, ustawić człowieka w odpowiednim dla niego miejscu w szeregu. Przysłowie to pokazuje ogromną wiarę i ufność w Opatrzność. Z jednej strony jest to wskazanie Kogoś, kto stoi nad tym światem, z drugiej zaś jasny sygnał, że człowiek nie jest pozostawiony sam sobie, bo „Bóg czuwa nad nami”. Literacki bohater powieści Aleksandra Majkowskiego często mawiał *Co kòmù namienioné, to gò nie minie*, z czego mogłoby wypływać dość pesymistyczne nastawienie do życia, pokazujące ogromną rolę fatum, przeznaczenia, któremu człowiek w żaden sposób nie może się oprzeć ani od niego uciec. Wątpiącym składano zatem niemal obietnicę sprawiedliwego zakończenia waśni, sporów, rozwiązania wszelkich problemów, mówiąc *Jesz stôri Bóg żëje*.

Część przysłów w zbiorze J. Pomierskiej składa się z krótkich wypowiedzeń, często posługujących się słowem *dobry, dobrze* – dla podkreślenia idealności Istoty Boskiej: *Co Bóg robi, dobrze robi*. Obok nich pojawiają się od razu ich przeciwstawienia, wykorzystujące zasadę kontrastu, zawierające w swym składzie słowa *zły, źle*. Warto zauważyć, że tematyka związana z religijnością, wiarą w Boga jest dość szeroko reprezentowana nie tylko w przysłowiach, ale też w powiedzeniach i związkach frazeologicznych. Niektóre z nich już tak wrosły w potoczny język, że są stosowane jako jego stałe elementy, zarówno w wersji mówionej jak i pisanej. W wielu z nich pojawia się pojęcie tzw. dobra transcendentnego. Bóg postrzegany jest jako istota z gruntu dobra, Jego imieniem wita się wchodząc do domu i żegna wychodząc z niego (*pòchwalëc Pana Bòga*; *jic z Bògã* i *òstac z Bògã*). Dobrze jest zaczynać wszystko z Bogiem: *Chto z Bògã zaczinô, ten z Bògã kùńczi*. Często używane w przysłowiach pary zaimków: *chto – ten, co – to, kògò – tegò*, ulokowanych w zdaniach złożonych podrzędnie, wskazują dobitnie na zależności przyczynowo-skutkowe, sugerują, że każde działanie pociągnie za sobą jakąś konsekwencję. Chętnie wykorzystywanym sposobem przykucia uwagi jest też stosowanie odwołań do świata przyrody, np. *Stwòrził Bóg le nié zajączka, ale zarô dlô niegò łączkã*; *Stwòrzenié chce bëc mądrzészé òd Bòga* – gdzie pod nazwą *stworzenie* skrył się nie tylko człowiek, ale również inne stworzenia, co ma dobitnie przypomnieć o ważności Stwórcy postawionego nad swoim stworzeniem.

---

[13] J. Pomierska, ibid., s. 12.

Dobrym sposobem podkreślania odpowiednich treści jest stosowanie kontrastu, dlatego obok pojęcia dobra transcendentnego pojawia się też zło transcendentne, a jego uosobieniem jest głównie szatan, w kasz. *pùrtk*, *diôbeł*, *złi*, *biés*, *czart*, *lëcëper*, *szatan*, *czôrny*, *gnojôrz*, *jańcoch*, *lëchò*, *mëtk*, *mëtôłk*, *niekara*, *pieczelnik*, *smãtk*, *sermater*, *szwernót*[14]. W języku kaszubskim funkcjonuje ogromna ilość przysłów i frazeologizmów traktujących o złu, większość z nich jednak powiązana jest z jednoczesnym podkreśleniem istnienia dobra i z namową do kierowania się nim w życiu: *bòjec sã czegò jak diôbeł swiący wòdë*; *Służë pùrtce, a stracysz wòlnosc*; *Diôbeł mòże nas kùsëc, ale ni mòże zmùsëc*; *Co sã z diôbła pòczãło, to do diôbła zdrzi*. Powszechnie wiadomo, iż budowanie pouczeń moralnych na zasadzie zestawiania ze sobą silnie nacechowanych emocjonalnie leksemów wzmacnia ich wydźwięk, łatwiej przemawia do wyobraźni, niekiedy ma za zadania postraszyć (*Chto wierzi w gùsła, temù dupa ùschła*), innym razem dodać otuchy (*Chòcbës ju stojôł na pieczelnym progù, eszczë ùfnosc nie trac w Panu Bògù*).

Pozytywny stosunek Boga do człowieka i miłości jaką go obdarza znalazł odzwierciedlenie w licznych przysłowiach: *Wszëtkò je w Bòsczich rãkach*; widać to też w zwrotach: *sedzec jak ù Pana Bòga za piéckã*; *bezpiecznie jak ù Pana Bòga za piéckã*; choć czasami ta miłość jest trudna do pojęcia przez racjonalny ludzki umysł: *Kògò Pón Bóg kòchô, na tegò krziżëczi wkłôdô*, *Kògò Pón Bóg miłuje, tegò i krziżuje*; *Bóg dopùscy, ale nie òpùscy*. Pojawiające się silnie skonkretyzowane pojęcia, np. *wszëtkò*, dalej *nic*, mają za zadanie dookreślić zakres Bożej władzy, a z drugiej strony pokazać ludzką niemoc w różnych sprawach. Ciekawym zabiegiem jest też zestawianie ze sobą wyrazów na pozór do siebie nie pasujących: *miłuje – krziżuje*. W ten sposób zostaje zasygnalizowana możliwość pojawiania się w życiu negatywnych doznań, ale czasowniki z kolejnego przysłowia *dopùscy – nie òpùscy* od razu łagodzą poprzednie. Ciekawy jest pierwszy z czasowników, który wg *Słownika języka polskiego*[15] ma trzy znaczenia: *dopuścić* – pozwolić zbliżyć się, dać przystęp do kogoś, czegoś; przystać na coś, nie przeszkodzić czemuś, pozwolić, zezwolić; uznawać coś za możliwe, przypuszczać, przewidywać. A utworzony od niego wyraz pochodny *dopust* (zdarzenie, głównie złe, rozumiane jako dopuszczone przez siłę wyższą, niezależnie od woli człowieka; zrządzenie, wyrok, wola) zyskał w rozprawach o wierze ugruntowany status, funkcjonuje głównie w wyrażeniu *dopust boży*. Frazeologizmy chętnie posługują się porównaniami. Już część stwierdzenia *sedzec jak ù Pana Bòga* brzmi obiecująco, przecież wiara właśnie na tej obietnicy jest zbudowana. Jeśli jeszcze do tego doda się słowa *za piéckã*, to biorąc pod uwagę czasami srogi nasz klimat i warunki, jakie ze sobą niesie, człowiek w dwójnasób zaczyna doceniać Boże łaski, kiedy mu mówią, że dobrze mu się powodzi.

---

[14] J. Treder, Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym, Wejherowo 1989, s. 113.

[15] Słownik języka polskiego, PWN, Warszawa 1978, t. I, s. 431.

Za okazywaną przez Boga dobroć, zgodnie ze wskazaniami wiary należy się ze strony człowieka miłość dziecka Bożego do Ojca. Z przysłów wynika, iż w oczach Boga wszyscy są jednakowi: *Przed Bògã chłop z panã robią razã amen*; *Przed Bògã jesmë wszëscë równy*. Choć czasami *Bóg różnie daje, jednémù gãs, drëdżémù jaje*, ta miłość powinna być bezgraniczna, niekwestionowana. Pojawiające się w pierwszym przysłowiu słowo *amen* nabiera tu cech wieloznaczności, oznacza akcentowanie wyższości Boga nad rodzajem ludzkim (chłop i pan uznają Jego wyższość i wspólnie się do niego modlą), zawiera też w sobie znaczenie ‘koniec’ – w obliczu śmierci następuje zrównanie wszystkich, bo u Boga nie ma podziału na stany. Ciekawe frazeologizmy na bazie tego słowa notuje J. Treder, wymienia tu nastepujące: *terô je amen* ‘już koniec’, *jesz nie je z kim amen*; *òstac jaż do amen* ‘zostać do końca; *z kims mdze wnet amen* ‘ktoś wkrótce umrze’, ‘ ktoś schodzi na dziady’; *przińc na amen* ‘spóźnić się; *wëzdrzec jak pôcérz bez amen* ‘o robocie niedokończonej’; *cos je pewné jak amen w kòscele* – nawiązujące do pierwotnego znaczenia *amen* niech się tak stanie[16].

Ważnym elementem przysłów jest ukazanie stosunku do bliźnich, jako jednej z ważniejszych prawd wiary omówionej w przykazaniu miłości Boga i bliźniego. Nawołują do tego liczne przysłowia: *Chto na Cebie kamieniã, na tegò të chlebã*; *Nie sądz, a Cebie nie bãdą sądzëlë*; *Nie sądz nikògò, Pan Bóg òd tegò*; *Co chto zasôł, to zbiérô*. W tych przysłowiach wyraźnie widać przesunięcie treści ku odbiorcy, nie są stosowane formy czasownikowe w 3 os. – jak to miało miejsce, kiedy była mowa o Bogu, ale wykorzystuje się czasowniki w 2 os. i jako dodatkowe wzmocnienie przekazu tryb rozkazujący, np. *nie sądz.* Wykorzystane motywy *kamienia* i *chleba* są również bardzo nośnymi sygnałami w kulturze, chętnie wykorzystuje je liryka (A. Nagel, *Zôrno – Proszã Cebie Bòże mój, wszëtczim dôj chléb swój*), pojawiają się w prozie (rozliczne baśnie, opowiadania, legendy, np. o stolemach i pochodzeniu kamieni na Kaszubach), sporo ich w przysłowiach, związkach frazeologicznych (tu kamień jest zwykle użyty dla zobrazowania niezbyt pozytywnych ludzkich cech i przypadłości: *cwiardi jak kam*, *głëchi jak kam*, *mô kam miast serca*, *zabëc w kam*, *spac jak kam*, *zaprzéc sã w kam*). To dowodzi niezwykłej nośności znaczeniowej obu leksemów, zarówno tej dosłownej, jak i w szczególności tej przenośnej. Przysłowie traktujące o *sianiu* i *zbieraniu* ma swój polski odpowiednik *Kto sieje wiatr, zbiera burze.* Inne kaszubskie powiedzenie dla niego *Chcesz miec pòkù, dôj pòkù.* Przysłowia nigdy nie rezygnują ze swej ważnej funkcji moralizatorskiej, są swoistym ludowym zbiorem przepisów, uczą jak należy i nie należy postępować, wskazują jasno i dobitnie, do kogo należy ostateczne rozsądzanie o winie i karze.

W obliczu niekwestionowanych aktów dobroci Boga względem człowieka winno jawić się bezgraniczne zawierzenie tego drugiego Stwórcy: *Co Bóg robi, dobrze robi* a także *Bóg dôł żëcé, dô i radã*. Choćby człowiek, po ludzku sadząc, stracił już wiarę w sens swego działania, to powinien pamiętać, że jest nad nim Ktoś, kto w każdej sytuacji ześle sposób na pokonanie przeciwności, *dô radã* czyli pomoc. Jednocześnie sugeruje się odstąpienie od wyrzekania przeciwko woli Bożej, bo Bóg wszystko *dobrze robi*. Czasami pod przykrywką wiary w Boską nieomylność kryje się jednocześnie próba tłumaczenia różnych własnych usterek, np. *Jaczégòs mie, Bòże, stwòrził, taczégò mie môsz* czy *Pan Bóg wszëtczich równo stwòrził, ale jich równo nie pòmalowôł (òbsmùkôł, snôżił), jednégò pòmùjkôł a drëdżégò pòchlapôł*, w którym widoczne są nawiązania do pracy malarza czy murarza. Takie zabiegi mają przybliżyć człowiekowi dzieło stworzenia, uczynić je bardziej zrozumiałym, związanym z codziennymi czynnościami, prostszym do pojęcia – co z racji funkcji, jaką mają pełnić przysłowia jest jak najbardziej na miejscu.

---

[16] J. Treder, Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym, Wejherowo 1989, s. 142.

Ważnym elementem kontaktów człowieka z Bogiem i odbiciem jego nastawienia do wiary jest ogromne zaufanie. Pan Bóg zawiaduje światem i wszelkim stworzeniem, wszystko toczy się zgodnie z Jego wolą, wyrokami, jest efektem zrządzenia Boskiego: *Nad całim swiatã jeden Bóg panëje; Przecywkò wòli Bòżi nick sã stac ni mòże; Nic sã nie dzeje bez namienieniégò,* bo *Wszëtkò je w Bòsczich rãkach,* co tłumaczymy iż ‘należy Bogu zaufać’, o tym samym mowa też w zwrocie *zdac sã na òpatrznosc Bòską*. Tu warto na chwilę zatrzymać się nad rolą *przeznaczenia* w wyobrażeniach ludu. Jak wielkie miało ono znaczenie można się domyślać na podstawie powieści *Żëcé i przigòdë Remùsa*, w której bohater z ludu wielokrotnie powtarza *Co kòmù namienioné, to gò nie minie*. Ważną rolę pełnią także zaprzeczenia czasowników: *nic sã ni mòże stac, nic sã nie dzeje* – z dopowiedzeniem *bez wòli Bòżi*. To człowieka wierzącego uspokaja, nastraja optymistycznie, nie wywołuje niepotrzebnych stanów lękowych. Opatrzność czuwa nad swoim stworzeniem, taka nauka zda się wypływać z cytowanych przysłów – nie lękaj się zatem człowiecze, rób swoje i licz na opiekę Stwórcy (oczywiście są pewne warunki do spełnienia, które zawarły się w innych przysłowiach).

Człowiek ma zwykle nadzieję (pośród Trzech Cnót Boskich jest ona wymieniana na drugim miejscu). Tę nadzieję człowiek wierzący pokłada przede wszystkim w Bogu (o czym we wspominanym już przysłowiu *Jesz stôri Bóg żëje* ‘ nie traćmy nadziei’), ona czyni go zdolnym do życia (*Człowieczô rzecz ùpadnąc, diôblô w ùpôdkù trwac, anielskô z ùpôdkù wstac*), czasami przecież trudnego, momentami niemal nie do zniesienia, prowadzącego wtedy na manowce – *Gdze Bóg nie błogòsławi, tam człowiek nic nie sprawi*. Nadzieja jest zwykle nakierowana na przyszłość, ma za zadanie chronić przed zwątpieniem, obiecuje szczęście, czasami osiągalne dopiero po śmierci – *Nôwiãkszé dzëwë swiata są niczim naprocëm cëdów nieba*. Wyrażenie *Stôri Bóg* jest na pewno nawiązaniem do Pierwszej Osoby Boskiej, ukazywanej na obrazach zwykle jako postać staruszka, w tym sformułowaniu kryje się także nawiązanie do odwiecznego istnienia Boga, który był, jest i będzie, nie ma początku ani końca. Są też w przysłowiach (częściej we frazeologizmach) odniesienia do Drugiej Osoby (np. *bëc w Christusowëch latach*, *panna w Jezësowëch latkach*), ale znacznie rzadziej; natomiast nieliczne tylko zwroty traktują o Trzeciej Osobie Boskiej (np. *bëc dëchã swiãtim* ‘nie być w stanie wszystkiego przewidzieć’). W drugim z cytowanych w tym akapicie przysłów mamy próbę oswojenia człowieka z sytuacjami dla niego nieprzyjemnymi. Sugeruje się, że *upadanie* pod ciężarem grzechów jest wpisane w ludzką egzystencję, trzeba jednak umieć sobie z tym radzić, dźwigać się po każdym upadku, bo trwanie w nim oznacza poddanie się złym mocom. Ten motyw jest często wykorzystywany w literaturze, ale także w innych wytworach kultury duchowej.

Przysłowia i frazeologizmy nawołują do miłosierdzia, będącego aktywną formą współczucia. W życiu ma się ono przejawiać konkretnym działaniem, polegającym przede wszystkim na niesieniu pomocy. *Kòżdi człowiek mô swòjégò anioła*, ale też *mòże bëc kòmùs aniołã*. W ogóle warto prosić Boga i modlić się za wstawiennictwem świętych i własnego anioła. Ukoronowaniem życia w wierze jest cierpliwe wypełnianie woli Bożej. Dla pełniejszego wypełniania tej woli człowiekowi są przydani na pomoc święci, anioły. Każdy powinien mieć swojego anioła stróża i swojego świętego patrona, stąd w dawniejszych czasach starannie przestrzegano nadawania nowonarodzonym dzieciom imion świętych. Jeśli jednak człowiek jest z gruntu zły to i *swiãti Bòże nie pòmòże.*

Za dobre uczynki każdy otrzyma kiedyś odpowiednią zapłatę, bo *Pan Bóg niczegò òdłogã nie òstawi*. Bóg pokazany tutaj jako dobry rolnik, który sumiennie obrabia swoją rolę, jest jednocześnie dydaktyczną wskazówką dla człowieka, który równie solidnie i sumiennie powinien działać „na swoim zagonie”. Udzielonej innym pomocy nie należy żałować, a tym bardziej odbierać darowanych rzeczy – *Chto daje i òdbiérô, w piekle sã pòniewiérô.*

Człowiek wierzący ma w sobie pokój, szczególnie ten duchowy. Wyraża się to kojącą ciszą w sercu, wszystko jest na swoim miejscu. Taki pokój jest jak dobry sen na jawie. *Kògò Pan Bóg mô w òbronie, ten nawet na mòrzu nie ùtonie* mówi przekonująco ludowe przysłowie, ale *Chto mieczëje, tegò zamieczëją*. Nie czuje się dobrze ten, kto nie dba o pokój duchowy – *Chto òd Bòga òdstąpi, temù pùrtk pòmòcë nie pòskąpi*, za to *Człowiek z czëstim sëmienim wëspi sã chòc na kamieniu*. Gwarantem spokoju jest np. sen, bo *W spikù człowiek nie grzészi*, natomiast na jawie *Diôbeł nie spi w kòmòrze, le kùsy kògò mòże*, jednak człowiek silny duchowo nie musi się go obawiać.

Świat wartości Boskiego stworzenia nie może istnieć bez modlitwy. Modlitwa jest otwarciem na Boga, szczególnie odmawiana wspólnie – *Czim wiãcy nas, tim wiãcy òjczenasz*. Jeśli wiara jest głęboka – modlitwa jest szczera i dobra, bywa też niestety przeciwnie, co obrazują zwroty: *klepac, mòtac pôcérz.* Blisko nich lokuje się też przysłowie *Chto pôcérz mówi leżąco, tegò Pan Bóg słëchô spiąco*. Podczas modlitwy obowiązują pewne wymagania: *Pón Bóg dôł człowiekowi kòlana, żebë mógł klëknąc, a rãce, żebë mógł je złożëc, czej sã bãdze mòdlił.* Przed pokusą rezygnacji z modlitwy ostrzega przysłowie *Bez pôcerza nie chodzë we wérë, bò ce weznie kóńskô* *szpéra*. Szczególnym rodzajem modlitwy jest śpiew, bo *Chto spiéwô, dwa razë sã mòdli*. Generalnie modlitwa i cnotliwe życie są przepustką do życia wiecznego, kto tego nie zachowa, musi się liczyć z prawdą zawartą w przysłowiu *Òn bë chcôł miec na zemi gwiôzdkòwé gloria, a wiôlgònocné aleluja, a ò zemsczich piątkach òn zabéł* – nie będzie mu się szczęściło.

Kto prawdziwie wierzy, ten umie przebaczać, patrzy na innych przez pryzmat własnych słabości (*Kòżdi mô swòjã wesz, co gò grëze; Kòżdi wié, dze gò bót cësnie*). Nawiązanie w tym przypadku do wzgardzonego insekta ma tylko spotęgować wrażenie ogromu wad, jakimi przytłoczony jest zwykle człowiek. Doskonale dobrana metafora *wesz, co gò grëze* jest symbolem sumienia, które nie daje spokoju i potrafi nieźle dokuczyć (ta sama zresztą zasada wykorzystana w drugim z przysłów: sumienie jako ciasny, uwierający but). Zatem tak jak sobie człowiek wybacza niemal wszystko (*Na włôsné grzéchë kòżdi je slepi*), powinien umieć to też czynić wobec innych. W ogóle życie powinno być nieustanną służbą Bogu i ludziom.

Przysłowia i frazeologizmy są ważną częścią kultury duchowej ludu kaszubskiego. Zawiera się w nich niezwykle rozległy i ciekawy materiał obrazujący myślenie o Bogu, człowieku, świecie i życiu. Jak stwierdza K. Borkowska: „Proces zapoznawania z wartościami uwidacznia się najpełniej w języku, który jest podstawowym narzędziem interpretowania rzeczywistości, klasyfikowania obiektów w niej istniejących, przypisywania im pewnych cech oraz subiektywnych ocen”[17], a przysłowia i frazeologizmy stanowią pokaźną część składową każdego z języków, kaszubskiego także. „Od króla Salomona (tj. biblijnej *Księgi przypowieści*) przysłowia są mądrością narodu. Od niepamiętnych czasów ich dydaktyczny charakter wyzyskiwali kaznodzieje i scholarze. Jedni posiłkowali się Biblią i pismami teologów, drudzy dziełami klasyków, a słuchacze ich naukę powtarzali już jako bezimienne moralia, przestrogi czy wskazówki, zmieniając czasem ich kształt czy brzmienie. Zaczęto zatem te mądre myśli gromadzić”[18] i tak powstawały przysłowia. Sporą ich część stanowią właśnie przysłowia związane z religią, często o humorystycznym zabarwieniu, które zaprezentowano powyżej[19].

Podsumowaniem rozważań na temat odbicia religijności Kaszubów w przysłowiach niech będą słowa J. Pomierskiej z cytowanej przed chwilą Przedmowy do zbioru przysłów: „Kaszubi pod płaszczykiem humoru i dosadności kryją swoje prawdziwe uczucia: szczerą wiarę i nieudawaną pobożność. Religia przenika całe ich życie, o czym świadczą liczne w przysłowiach odwołania, np. o obłudniku: *W jedny rãce trzimô różańc, a w drëdżi nóż*, o chciwym: *Nawet swiãti mają rãce dosebné*, czy o nieszczęściu: *Bóg doswiôdczô, ale téż pòdaje rãkã*. Zadziwiająca przybyszów z głębi lądu pobożność ludu nadbałtyckiego ma też swoje racjonalne wytłumaczenie. W walce z germanizacją Kościół katolicki mógł być ostatnim miejscem, gdzie mówiono i śpiewano po polsku, a odejście od wiary ojców oznaczać mogło zmianę narodowości, o czym także ostrzegało przysłowie: *Chto le sã nôprzód wëzbãdze swòji gwarë, wëzbãdze sã téż wnet swòji wiarë*"[20].

---

[17] K. Borkowska, Świat i język wartości w piosenkach religijnych dla dzieci, [w:] Język. Szkoła. Religia, red. A. Lewińska i M. Chmiel, Pelplin 2010, s. 32.

[18] J. Pomierska, Przësłowie samò sã rodzy w głowie. Przedmowa, Gdańsk 2002, s. 5.

[19] Wszystkie cytowane przysłowia zostały zaczerpnięte z następujących publikacji: B. Sychta, Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1976; F. Ceynowa, Skôrb kaszëbsko-słowińsczi mòwë, Świecie 1866, wydanie fotooffsetowe MPiMKP, Wejherowo 1985; J. Pomierska, Przësłowie samò sã rodzy w głowie, Gdańsk 2002; J. Treder, Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym, Wejherowo 1989; J. Treder, Kaszubi. Wierzenia i twórczość. Ze słownika Sychty, Gdańsk 2002.

---

[20] J. Pomierska, op. cit., s. 9.

KASZUBSZCZYZNA W KOŚCIELE

Eugeniusz Pryczkowski

Według Informatora Regionalnego, który do połowy 2009 roku co miesiąc przygotowywał Janusz Kowalski i publikował w „Pomeranii, zaledwie w dwudziestu dwóch parafiach na Kaszubach[1] co miesiąc odprawiana jest msza święta z liturgią w języku kaszubskim. We Władysławowie taka msza była co tydzień, zaś w kilkunastu innych parafiach kilka razy w roku. Dopóki informacje te były ogłaszane, dopóty znaliśmy w miarę rzeczywisty stan obecności kaszubszczyzny w Kościele na Kaszubach. Zdawałoby się, że ta obecność powinna rosnąć. Przecież istnieją księgi liturgiczne, od czasu do czasu słychać o spektakularnych wydarzeniach kaszubskich związanych z Kościołem, na przykład historyczne pielgrzymki do Ziemi Świętej czy Rzymu lub choćby odpusty w znanych sanktuariach w Sianowie i Swarzewie. Niestety, jest inaczej. Z chwilą przeniesienia siedziby Radia Kaszëbë do Rumi zaniechano celebracji mszy kaszubskich[2] we Władysławowie, po kaszubsku nie odprawia się już w Wygodzie[3], Babich Dołach, Gniewinie, Kostkowie i Kościerzynie. Po przeniesieniu ks. Waldemara Naczka i śmierci ks. Stanisława Dułaka jest sporo problemów z zachowaniem dotychczasowego stanu w Gdańsku i Sopocie. Dzięki pomocy ks. dra Leszka Jażdżewskiego z Gdańska Zaspy udaje się kontynuować działalność kaszubskich wspólnot na Przymorzu, Morenie i przy kościele św. Jana w centrum miasta. Po kaszubsku odprawia się także w Matarni, gdzie jeszcze sporo mieszkańców w sposób naturalny posługuje się kaszubszczyzną.

---

[1] Są to: Gdańsk (Główne Miasto, Matarnia, Morena, Osowa, Przymorze), Gdynia (Babie Doły, Cisowa, Oksywie, Pogórze Górne, Śródmieście, Wielki Kack), Banino, Gościcino, Kartuzy (na przemian w dwóch z trzech parafii), Koleczkowo, Kościerzyna (na przemian w dwóch parafiach), Pręgowo, Przodkowo, Przywidz, Sopot, Wejherowo i Żukowo.

[2] Termin „msza kaszubska" jest tylko Matarnia, Morena, Osowa, Przymorze), Gdynia (Babie Doły, Cisowa, Oksywie, Pogórze Górne, Śródmieście, Wielki Kack), Banino, Gościcino, Kartuzy (na przemian w dwóch z trzech parafii), Koleczkowo, Kościerzyna (na przemian w dwóch parafiach), Pręgowo, Przodkowo, Przywidz, Sopot, Wejherowo i Żukowo. skrótem myślowym. W istocie pod tym terminem rozumiemy mszę w języku polskim z elementami liturgii w języku kaszubskim. Są to najczęściej: czytania mszalne, homilia i modlitwy wiernych, rzadziej ewangelia, a sporadycznie psalm i Modlitwa Pańska. W rzadkich wypadkach, np. w Baninie po kaszubsku czytane są też: Akt pokuty, Chwała na wysokości Bogu, Wyznanie wiary i Święty, święty.

[3] W lipcu 2012 roku do Wygody ze Starogardu przybył w charakterze wikariusza ks. Mirosław Węsierski znany wcześniej z celebracji kaszubskich mszy w Kostkowie. Daje to pewną nadzieję na pozytywne zmiany w tej kwestii.

Analizując geografię celebracji comiesięcznych mszy kaszubskich zauważamy pewną zaskakującą prawidłowość. Aż w dwunastu (na dwadzieścia dwa) przypadkach msze te organizowane są w Trójmieście, najczęściej przez wspólnoty gromadzące się wokół nich, dla których są one podstawowych łącznikiem. Również dotyczy to Oddziału ZKP w Sopocie, który powstał z inicjatywy działaczy Oddziału ZKP w Gdańsku w oparciu o członków z Sopotu zaangażowanych w organizowanie mszy na Przymorzu, Gdańsku i Morenie, a później w Sopocie. Kolejne cztery cykliczne msze odprawiane są w bezpośrednim sąsiedztwie Trójmiasta, czyli w parafiach: Chwaszczyno, Banino, Żukowo i Pręgowo. We wszystkich przypadkach organizatorami są współpracujące z sobą lokalne oddziały ZKP. W niewielu pozostałych miejscowościach organizatorami byli lub są miłośnicy kaszubszczyzny (Wygoda, Strzebielino) lub księża pracujący w tychże parafiach (Gościcino, Wejherowo, Kościerzyna, Przodkowo) oraz oddziały ZKP (Kartuzy, Przywidz). Ponadto w różnych parafiach odbywają się msze z kaszubską liturgią przy okazji lokalnych uroczystości.

Z tej pobieżnej analizy wynika, że brakuje całościowej strategii rozwoju obecności kaszubszczyzny w Kościele. Dawniej ciężar działania w tym zakresie podejmowało Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie na czele z Zarządem Głównym. Obecnie spoczywa to w głównej mierze na lokalnych wspólnotach kaszubskich, których funkcjonowanie rozpoczęło się w latach 90-tych ubiegłego wieku (np. Przymorze, Gdańsk centrum, Morena, Wielki Kack) czy w pierwszej dekadzie XXI wieku (Osowa, Matarnia, Cisowa). W dzieło zaangażowane są od lat te same osoby, które znają kaszubskie księgi liturgiczne i umieją także przygotować modlitwy wiernych. Dawniej organizowanie kaszubskich mszy było utrudnione za względu na brak odpowiednich ksiąg. Obecnie, problem ten praktycznie nie istnieje. Ruch kaszubski, przez z górą półtora wieku, wykreował w tej arcyważnej przestrzeni życia Kaszubów, dzieła wielkie. Największe z nich ukazały się w ostatniej dekadzie XX i w pierwszej XXI wieku, choć początków tłumaczeń ksiąg natchnionych na kaszubski należy upatrywać już w XVI i XVII wieku.

Były to „Duchowne piesnie” z 1586 roku przetłumaczone przez Szymona Krofeja[4]. Dzieło to (a także kolejne tego typu wydawnictwa, m.in. Michała Pontanusa) dowodzą, iż działający na Kaszubach duchowni protestanccy sprawowali Służbę Bożą w języku swoich wiernych, równocześnie tworząc zręby kaszubskiego języka literackiego. Nie było wówczas ortografii kaszubskiej, więc posiłkowano się zapisem i terminologią polską, stąd można odnieść wrażenie, że były one tłumaczone na język polski. Zawierają jednak sporo słów kaszubskich. Ich brzmienie mieliśmy okazję usłyszeć w przepięknej, aktorskiej interpretacji Danuty Stenki podczas II czytania najstarszych kaszubskich tekstów kościelnych w Wejherowie, w ramach cyklu

---

[4] *Duchowne Piesnie D. Marcina Luthera y ynszich nabożnich mężów z niemieckiego w slawięsky język wiłożone przez Szymona Krofea, sługę słowa Bożego w Bytowie*, Gdańsk 1586.

„Verba sacra" w roku 2005[5]. Stenka czytała także fragmenty tak zwanych „Perykop Smołdzińskich" z I połowy XVIII wieku, o których prof. Jadwiga Zieniukowa napisała: *Mamy tu do czynienia z początkami procesu, który mógłby doprowadzić do powstania kaszubsko – słowińskiego języka literackiego. Wzięcie za podstawę podlegającego już pewnym normom (także pisanym) i mającego tradycję piśmienniczą polskiego języka literackiego i nasycenie go elementami potocznego języka Kaszubów i Słowińców dałoby z czasem nowy literacki język słowiański, gdyby proces ten nie został w zarodku zahamowany przez postępującą na Pomorzu akcję germanizacyjną*[6].

Natomiast pierwsze tłumaczenia na gruncie katolickim wiążą się bezpośrednio ze wzrostem świadomości etnicznej i narodowej w Europie. W tym czasie, zwanym „Wiosną ludów", tkwią korzenie regionalizmu kaszubskiego, którego ojcem jest Florian Ceynowa. Już wówczas stwierdził on, że rdzeniem tożsamości i kultury Kaszubów jest język[7], który kształtuje wyobraźnię zbiorową i osobistą, określa specyfikę percepcji rzeczywistości, definiuje świat wartości oraz życie duchowe[8].

Ceynowa jest autorem wielu tekstów kaszubskojęzycznych, w tym tłumaczenia *Modlitwy Pańskiej*, opublikowanego w jego *„Xążeczce dlo Kaszebov"* z 1850 roku. Przełożył także „Dziesięć przykazań Bożych". Dzięki badaniom prof. Zygmunta Szultki dowiadujemy się również o przekładach innych modlitw. Przyniosły je nam wydane w 2004 roku „Teksty więzienne" Floriana Ceynowy. Wśród nich są modlitwy: przed i po jedzeniu, poranna i wieczorna. Wszystkie one są bardzo zbliżone do tekstów ujętych w znanym nam modlitewniku „Më trzimómë z Bògã", mimo że autorzy tego dzieła nie znali przywołanych tekstów Ceynowy sprzed półtora wieku. Warto zacytować treść jednej z nich. Jest to modlitwa wieczorna: *Dzëkùjã Tobie, mój Òjcze niebiesczi, przez Jezësa Christusa, twòjéhò ùkòchónéhò Sëna, że të jes mie tehò dnia łaskawie òbronił; ë proszã ce abë jes mie òdpùscył mòje wszëtczé grzéchë, dze jô jem co niesprawiedlëwie zrobił, ë miã ti nocë łaskawie òchronic racził. Bò jô sebie samého, mòje cało ë dëszã ë wszëtczé rzeczë w twòje rãce pòlécajã. Twój swiãti aniół stróż niech je ze mną, abë czart przeklãti ni miôł żódnéhò przëstãpù do mie. Amen*.

Pierwsza połowa XX-wieku nie przyniosła znaczących dokonań na tej niwie. Jednakże trzeba zauważyć powstanie kilku pięknych pieśni o tematyce religijnej, zwłaszcza Jana Trepczyka. Najpiękniejsza – śpiewana często dziś w kościołach – to pieśń także o znamiennym tytule „Òjcze nasz" stworzona wspólnie z Aleksandrem Labudą. Pieśń opublikowano po raz pierwszy w śpiewniku „Kaszëbsczi piesniôk" w roku 1935. Obaj należeli do pokolenia działaczy kaszubskich zwanych Zrzeszińcami, podobnie jak ks. Franciszek Grucza, który tuż po zakończeniu działań wojennych, na odpuście Matki Boskiej Siewnej 8 września 1945 roku w Sianowie wygłaszał po kaszubsku homilię. Dziękował on Mateńce za cud wolności, mówiąc: *Błogòsławië mileczno Tatczëznie naji kaszëbsczi lubòtny, błogòsławië najim pòlóm a wòdóm, bë nóm dałë dosc żëwnotë. Błogosławië wsóm a miastóm, bë w nich dobrze sa dzejało, błogosławië najim chëczóm, bë szczeslëwòsc, spòkój w nich jasniałë. Błogosławië nama, najô Panienko, wiérnym swim dzecóm*[9]. Ks. Grucza już wówczas wielokrotnie używał rodzimego języka w czasie mszy, zawsze jednak, gdy zwracał się w homilii bezpośrednio do Kaszubów. Językiem tekstów biblijnych pozostawała polszczyzna.

---

[5] *Verba sacra Modlitwy katedr polskich. Biblia Kaszubska, Najstarsze kaszubskie teksty biblijne 1586–1850,* Wejherowo 2005.

[6] Patrz: tamże.

[7] Tamże, patrz też: ks. prof. Jan Perszon, *Ocena teologiczna lekcjonarza „To je słowò Bòżé" w tłumaczeniu Eugeniusza Gołąbka*, grudzień 2007.

[8] Ks. prof. Jan Perszon, *Ocena teologiczna lekcjonarza „To je słowò Bòżé" w tłumaczeniu Eugeniusza Gołąbka*, grudzień 2007.

W okresie powojennym Zrzeszińcy byli poddawani szczególnym represjom ze strony władz komunistycznych. W mieszkaniu Labudy dokonano rewizji 2 grudnia 1960 roku. Trepczyka zaś przesłuchiwano UB z rewolwerem na stole[10]. Wśród zarekwirowanych materiałów był „Memoriał grupy inteligencji i pisarzy kaszubskich o położeniu kulturalnym Kaszub", a w nim jeden z postulatów, w którym Zrzeszińcy upominają się o, cytuję: „Dopuszczenie języka kaszubskiego w nauce religii i w Kościele"[11]. Dla ówczesnej władzy te i inne postulaty były świadectwem rewizjonistycznej działalności Kaszubów, co skończyło się wieloma przykrymi następstwami dla Zrzeszińców, zwłaszcza Labudy i Trepczyka. Tymczasem sześć lat później właśnie oni wraz z księdzem Gruczą – wszyscy trzej wielcy synowie parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Sianowie – byli autorami przepięknych tekstów kaszubskich wygłoszonych i zaśpiewanych podczas koronacji *Swiónowsczi Matinczi* na Królową Kaszub w 1966 roku. To wydarzenie, wciąż nie w pełni zbadane i opisane, miało duże znaczenie w dziele wchodzenia kaszubszczyzny do liturgii Kościoła. Wówczas powstała najsłynniejsza z pieśni „Kaszëbskô Królewô" Jana Trepczyka. Recytowano nowe wiersze, po kaszubsku dziękowano też biskupom. W ten sposób język kaszubski, dyskryminowany przez władze wszelkich szczebli, we wspólnocie Kościoła swobodnie egzystował, aczkolwiek jego obecność w liturgii Kościoła ograniczała się do sporadycznych przypadków głoszenia kazań[12]. Podstawową przyczyną był brak odpowiednich i zatwierdzonych przez Kościół tłumaczeń tekstów biblijnych. Na to trzeba było poczekać jeszcze kolejnych dwadzieścia i więcej lat.

---

[9] J. Rompski, *Na M. B. Sevną v Svjonovie*, „Chëcz" dodôwk do „Zrzeszë Kaszëbsczi", Nr 2, 13 rujan 1945; E. Pryczkowski, *Królowa Kaszub*, Banino–Sianowo, 2003.

[10] Jan Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa, 1986.

[11] Alicja Paczoska, *Oskarżeni o separatyzm. Działania tajnych służb PRL wobec działaczy kaszubskich w latach 1945–1970* w: „Pamięć i sprawiedliwość", Warszawa 2004.

[12] Kazania w języku kaszubskim wygłaszał np. ks. prałat Walenty Dąbrowski (1847–1931), dziekan wejherowski. Miał na to specjalne pozwolenie Generalnego Wikariatu w Pelplinie, patrz: Ks. Henryk Mross, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej w latach 1821–1920*, Pelplin 1995. Również ks. Franciszek Grucza wielokrotnie głosił kazania po kaszubsku, patrz: E. Pryczkowski, *Kaszubski Kordecki. Życie i twórczość ks. prał. Franciszka Gruczy*, Banino 2008.

Pierwsza msza częściowo w języku kaszubskim odprawiona została 20 października 1984 roku w Wygodzie, w obecnym dekanacie stężyckim. Odprawił ją ks. prałat Franciszek Grucza, który sam tłumaczył perykopy lekcyjne. Już w 1986 roku częściowo kaszubską mszę odprawił inny syn sianowskiej parafii, ks. Marian Miotk[13]. Ogromne znaczenie miały tu zachęty kierowane w tym czasie do Kaszubów przez najwyższe autorytety. Przełomowe były dwie wizyty Ojca Świętego w 1987 i 1999 roku. Podczas pierwszej papież wypowiedział słowa, które stały się wskazówką działań Kaszubów w wielu dziedzinach życia: *Drodzy bracia i siostry Kaszubi, strzeżcie tych wartości i tego dziedzictwa, które stanowią o waszej tożsamości.* Ta zachęta została przypomniana i poszerzona na sopockim hipodromie, gdzie Ojciec Święty dodał bardzo ważny passus o języku: *Pozdrawiam lud kaszubski, odwiecznych gospodarzy tej pomorskiej ziemi. Do was przemawiałem w Gdyni w czerwcu 1987 roku. Pragnę raz jeszcze zachęcić was byście nadal strzegli swojej tożsamości poprzez podtrzymywanie więzów rodzinnych, pogłębianie znajomości swojego języka i przekazywanie swojej bogatej tradycji młodemu pokoleniu. Trzymajcie z Bogiem zawsze!*”[14].

Pod koniec życia ks. prałat Franciszek Grucza podjął się tłumaczenia Ewangelii na język kaszubski, co uwieńczone zostało ich wydaniem w 1992 roku[15]. Rok później ukazały się „Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu” w tłumaczeniu Eugeniusza Gołąbka. W następstwie tych wydarzeń, 17 listopada 1993 roku, metropolita gdański wydał wskazania duszpasterskie, w których wyraża zgodę na używanie języka kaszubskiego w czytaniach biblijnych oraz w modlitwie wiernych. Zachęca też, by w czasie Mszy Świętych, a także w innych nabożeństwach kultywować śpiew pieśni religijnych w języku kaszubskim[16].

To wszystko miało epokowe znaczenie dla statusu języka i jego udziału w liturgii mszy świętej. Znaczącym wydarzeniem było też ukazanie się modlitewnika „Më trzimómë z Bògã” w 1998 roku[17]. Do drugiego wydania z 1999 roku Ojciec Święty Jan Paweł II przekazał dedykację w języku kaszubskim o treści: „Bòże pòmagôj, Jan Paweł II, 3 maj 1999”. Tekst Modlitwy Pańskiej z tego modlitewnika umieszczono na tablicy w kościele Pater Noster w Jerozolimie. W jubileuszowym 2000 roku poświęcił go metropolita gdański, Tadeusz Gocłowski, podczas pamiętnej pielgrzymki półtysięcznej rzeszy Kaszubów do Ziemi Świętej[18]. Cztery lata później Kaszubi znów wyruszyli, tym razem pod duchowym przywództwem ordynariusza pelplińskiego, ks. biskupa Jana Bernarda Szlagi, do Papieża Jana Pawła II z prośbą o rychłą beatyfikację Sługi Bożego, ks. biskupa Konstantyna Dominika, o co nieustanne modły w rodnej mowie trwają wciąż na całych Kaszubach.

---

[13] Ks. Marian Miotk, *Swiętim turę starków*, Gdańśk 1991.

[14] Wydarzenie z 1987 roku zainspirowało wikariusza kościoła MB Różańcowej na gdańskim Przymorzu, ks. Bogusława Głodowskiego, żeby rozpocząć regularne comiesięczne msze z kaszubską liturgią słowa. Pierwsza odbyła się w listopadzie 1987 roku. Msze te są odprawiane do dziś, choć kaszubszczyzna ogranicza się na nich do odczytania jednej perykopy po kaszubsku. Przez wiele lat celebrował je ks. Waldemar Naczk, obecny proboszcz parafii Wocławy na Żuławach.

[15] *4 Ewanjelje. Kaszëbskô Biblëjô*, tłum. z łacëznë ks. Franciszek Grucza, Poznań, 1992.

[16] Abp dr Tadeusz Gocłowski, Metropolita Gdański, *Wskazania duszpasterskie w sprawie obecności języka kaszubskiego w liturgii i życiu Archidiecezji Gdańskiej*, Gdańsk–Oliwa, dnia 17.11.1993r.

[17] *Më trzimómë z Bògã*, przëłożëlë i przërëchtowelë Eugeniusz Gołąbk i Eugeniusz Pryczkowski, Gduńsk 1998.

Dwa miesiące po tej pielgrzymce, z inicjatywy prezesa ZKP, Artura Jabłońskiego, powstała Komisja Kościelna Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego. To ona doprowadziła do wydania niezbędnych ksiąg kościelnych. Są to: „Książeczka do nôbòżéństwa" (Pelplin 2005), śpiewnik kościelny „Dlô Was Panie" (Gdańsk 2006) oraz trzecia i najważniejsza „To je słowò Bòżé. Czëtania mszalné i spiéwë midzëlekcyjné na niedzele i swiãta we wszëtczich czãdach lëturgicznégò rokù na kaszëbsczi przełożił Eugeniusz Gòłąbk" (Gdańsk 2007).

W referacie wygłoszonym na uroczystej proklamacji dzieła, 8 lutego 2008 roku w Żukowie z udziałem arcybiskupa Gocłowskiego i biskupa Szlagi, mówiono: *Księga ta ukazuje całe piękno języka kaszubskiego, bogatą leksykę i jej bogactwo znaczeniowe. Słowa te w kościele przyczyniają się do nobilitacji języka, ale jednocześnie nobliwa kaszubszczyzna porusza najbardziej delikatne pokłady ludzkiej pamięci i wyobraźni pobudzając do głębszego – osadzonego w tradycji kaszubskiej religijności – przeżywania treści natchnionych. Wąska jest droga Kaszubów i kaszubszczyzny. Z jednej strony język przymiera wśród dzieci i młodzieży, z drugiej właśnie oni objęci są jego nauką w szkołach. Wielu starszym, którzy posługują się kaszubskim, wciąż trudno wyzwolić się ze stereotypów sytuujących kaszubszczyznę w domowych pieleszach, dla młodszych staje się ona oznaką regionalnej dumy, której jednak nie mogą już w sposób naturalny przekazać następnemu pokoleniu.*

Lekcjonarz „To je słowò Bòżé" definitywnie zakończył problem z przekładaniem perykop lekcyjnych przez amatorów, którzy często czynili to tuż przed nabożeństwem[19]. Dzieło to zyskało pochlebne recenzje. Obecnie jest używane na wszystkich mszach z kaszubską liturgią. Dzięki temu ułatwia nam przeżywanie słowa Bożego i jego pełniejsze zrozumienie, nawet jeśli dla niektórych sam język dzieła jest już mniej zrozumiały. Recenzent księgi ks. prof. Jan Perszon bowiem tak stwierdza: *Teksty z Nowego Testamentu – zaczerpnięte z wydania z 1993 r. – zostały w wielu miejscach (szczególnie przez biblistów dyskutowanych) – przez tłumacza poprawione. Psalmy (dostosowane do wydania Lekcjonarza pallotynów) i czytania ze Starego Testamentu zostały „przełożone" w oparciu o tzw. Biblię Tysiąclecia. Warto pamiętać, iż wydana w 1999 r., a przełożona przez E. Gołąbka „Księga Psalmów" posiada zatwierdzenie*

---

[18] *Kaszubi w Ziemi Świętej*, oprac. Artur Jabłoński i Mariusz Szmidka, Gdynia 2000.

[19] Znane są przykłady czytania po kaszubsku z wykorzystaniem lekcjonarza polskiego. Osobiście byłem świadkiem takich działań. Tego rodzaju praktyki utwierdzały ludzi obojętnych, a zwłaszcza negatywnie ustosunkowanych wobec procesu wchodzenia kaszubszczyzny do Kościoła, że kaszubski jest gwarą polskiego i że nie powinien być używany w Kościele.

Prymasa Polski kard. J. Glempa. Tłumacz korzystał – w znacznie większej niż wcześniej mierze – z rozwiązań translatorskich innych przekładów polskich i obcojęzycznych. Wszystko to sprawia, iż otrzymujemy tekst przełożony poprawnie i starannie. Co więcej, jest on równocześnie komunikatywny, ponieważ unika (typowych dla przekładu ks. F. Gruczy) neologizmów i trudno zrozumiałych archaizmów. Przystosowanie do używanej współcześnie kaszubszczyzny nie idzie jednak za daleko; zachowane zostało dostojeństwo i sakralny charakter Bożego Słowa[20].

---

[20] Ks. prof. Jan Perszon, *Ocena teologiczna lekcjonarza „To je słowò Bòżé" w tłumaczeniu Eugeniusza Gołąbka*, grudzień 2007.

KOMISJA KOŚCIELNA ZKP (2004–2007) W PROCESIE WCHODZENIA KASZUBSZCZYZNY DO LITURGII KOŚCIOŁA[1]

Eugeniusz Pryczkowski

Komisję Kościelną Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego powołano 8 stycznia 2005 roku na pierwszym posiedzeniu Rady Naczelnej ZKP w kadencji 2004–07. Już 27 lutego tegoż roku odbyło się inauguracyjne spotkanie. Było to w Baninie po mszy z kaszubską liturgią słowa, podczas której homilię w języku kaszubskim wygłosił ks. Waldemar Naczk, a pieśni kaszubskie prowadził chór „Chòranka" z Banina. Na tymże zebraniu wybrano przewodniczącego komisji, którym został Eugeniusz Pryczkowski, zaś jego zastępcą Teresa Hoppe z Gdyni.

Komisja dokonała podsumowania dotychczasowych osiągnięć w zakresie wprowadzania języka kaszubskiego do liturgii Kościoła. Skonfrontowano je z wnioskami zespołu ds. kościelnych działającego pod przewodnictwem księży doktorów Jana Walkusza i Jana Perszona na II Kongresie Kaszubskim w 1992 roku. Już wtedy postulowano potrzebę wydania śpiewnika kościelnego, lekcjonarza, zalecono też szkolenia dla księży. W ciągu kilkunastu lat niektóre z postulatów udało się zrealizować, jak wydanie modlitewnika „Më trzimómë z Bògã". Inne ujęto do programu działania nowo powstałej Komisji Kościelnej. Wszystkie te punkty przyjęto w specjalnej uchwale. Były to: *1. Wydanie: a) lekcjonarza „To je słowò Bòżé", b) zbioru kaszubskich pieśni religijnych, c) zbioru modlitw wiernych, d) wznowienia przekładu Pisma Świętego oraz e) zbioru perykop okolicznościowych na chrzty, śluby, pogrzeby oraz tekstów poświęceń; 2. Powołanie księdza koordynatora (metropolitalnego), który koordynowałby działania księży odprawiających msze z liturgią w języku kaszubskim. Należy zmierzać też do zorganizowania Rady Kapłańskiej w poszczególnych diecezjach: gdańskiej, pelplińskiej i koszalińsko-kołobrzeskiej; 3. Opracowanie terminarza ogólno-regionalnych uroczystości kościelnych o charakterze kaszubskim; 4. Stworzenie dokładnego spisu księży posługujących się językiem kaszubskim; 5. Wydanie broszury z podstawowymi informacjami dotyczącymi odprawiania nabożeństw w języku kaszubskim, która zostanie rozesłana do oddziałów ZKP;*

---

[1] Referat oparty jest o protokoły i dokumentację Komisji Kościelnej z lat 2004–2010, które są w posiadaniu autora.

5. Emitowanie w każdą niedzielę mszy z kaszubską liturgią w Radio Kaszëbë; 6. Informowanie o terminach nabożeństw w języku kaszubskim na stronach internetowych oraz w prasie katolickiej. Ponadto komisja zwróciła się z prośbą do lektorów, by wykazywali szczególną dbałość przy przekazywaniu treści natchnionych, zarówno od strony interpretacji, jak i poprawności językowej. Zachęcała także organistów, by sięgali do coraz bogatszych zasobów kaszubskiej pieśni religijnej i wykorzystywali je podczas nabożeństw.

Od początku ważnym elementem działania była współpraca z mediami. Ze szczególną dbałością przygotowywano komunikaty oraz artykuły, a także liczne listy zwłaszcza do księży – Kaszubów. Dzięki temu informacje te szybko docierały do zainteresowanych, którzy korzystali z nich w regionalnym działaniu. Szybko też pojawiły się głosy aprobaty, deklaracje współpracy oraz sugestie działań. Szczególnie ciekawy list nadszedł z Częstochowy od posługującego tam kaszubskiego kapłana, Grzegorza Ruchniewicza. Porusza niezwykle istotny problem, dlatego warto przytoczyć jego fragmenty: *(...) Czëtôł jem pierszé ùstawë kòmisji – wedle mie to je dobri czerënk. Jedurnô sprawa, chtërną jô bë jesz dodôł to je rozwicé kaszëbsczi swiądë ù ksãdzów. Wëdôwô mie sã, że pòdczas, czedë swiecczi ju przënômni òd pôrã lat wzãlë so do serca kaszëbiznã (i nie blós kaszëbsczi jãzëk), abò mówiąc jesz mòcni – wzãlë do serca słowa Òjca Swiãtégò z 1987 ë 1999 r., ù ksãdzów to je wcyg jesz baro dalek! (...) Le żlë w religii, w przekôzywanim Słowa Bòżégò, w katechezë, w mòdlëtwach... nie mdze kaszëbiznë, to nie mdze téż wiãkszi chãcë, żebë jãzëka ùżëwac w kòscele i w codniowim żëcym, a czëcô bùchë z bëcô Kaszëbą nie mdze w ògle! A tegò znôw bez ksãdzów nie ùdô sã zrobic! Dlôte jô bë dodôł pòstulat ùczbë kaszëbsczégò jãzëka ë historii w seminariach: we Gduńskù, Pelplinie, Słëpskù (dobrze bëłobë téż w Torniu). Mòżna na przikłôd dac do czëtaniô chòcle L. Bądkòwsczégò „Odwróconą kotwicę”. Wôżné: kriterium ni mòże bëc ilosc lëdzów gôdającëch pò kaszëbskù w diecezji, le stara ò zbiérną (!) spôdkòwiznã Kaszëbów ë Pòlôchów (przënômni òd czasów Mestwina II ë Władisława Łokietka) – ò Kaszëbiznã! Pòlskòsc je wôrtnotą dlô Kaszëbów! Dlôte, òbrotno, Kaszëbizna ni mòże bëc blós sprawą Kaszëbów – żëjemë w jednym kraju, ë kaszëbizna mùszi bëc widzónô jakno skôrb wszëtczich! (...)*

Podstawowym założeniem Komisji było inspirowanie jak największej liczby kapłanów oraz świeckich zainteresowanych rozwojem języka kaszubskiego do inicjowania nabożeństw częściowo lub całkowicie (np. Droga Krzyżowa, różaniec, litanie) w języku kaszubskim. Trzeba było zorganizować dla nich jak najlepsze warunki, zwłaszcza odpowiednie teksty liturgiczne. Postanowiono więc najpierw poddać do realizacji pkt. 5 uchwały, czyli wydać broszurę z podstawowymi informacjami dotyczącymi odprawiania nabożeństw w języku kaszubskim. W prace przygotowawcze – oprócz przewodniczącego zespołu – włączeni byli przede wszystkim księża: ks. prof. Jan Perszon, ks. prałat Bogusław Głodowski oraz ks. dr Leszek Jażdżewski. Zawartość książeczki oparta jest na modlitewniku „Më trzimómë z Boga” oraz na wieloletnich doświadczeniach wypływających z organizowania mszy z kaszubską liturgią słowa. Zespół sporządził także rejestr księży Kaszubów mówiących w języku kaszubskim (również jeden z punktów ustawy). Tenże rejestr także zamieszczono w książeczce. Ostateczną zawartość przyjęto na II posiedzeniu Zespołu 7 października w Mostach w gminie Kosakowo. Ogólny nakład książeczki wyniósł 10000 egz. (dziesięć tysięcy!). Prawie wszystkie się rozeszły. Zgodnie z założeniem książeczki miały głównie trafić do organizatorów mszy, czyli oddziałów ZKP. Niestety, sporo oddziałów nie wykazało zainteresowania sprawą. W sumie do partów trafiło niespełna 5000 egz., z tego znaczna część tam, gdzie msze takie wcześniej już organizowano. Tam, zgodnie z zaleceniem komisji, wierni – niekoniecznie Kaszubi – korzystają z nich i biorą aktywny udział w liturgii. W sprawozdaniu komisji za rok 2007 napisano m. in.: *Książeczka winna być rozkładana przed mszą na ławkach. W tych oddziałach, gdzie tak się dzieje, uczestnicy mszy czynnie uczestniczą w stałych fragmentach liturgii*[2].

Książeczki są wykorzystywane także podczas spotkań opłatkowych i przy innych wydarzeniach kościelnych oraz w modlitwach domowych. Najważniejszym efektem było wsparcie – a niekiedy wręcz wzrost liczby – comiesięcznych mszy kaszubskich. W tym właśnie czasie kolejne parafie zaczęły odprawiać msze częściowo w języku kaszubskim z wykorzystaniem „Ksążeczczi do nôbòżeństwa". Były to: Luzino, Kartuzy, Pręgowo, Kosakowo, Władysławowo, Pierwoszyno, Rewa, Reda, Gdynia – Oksywie, Gdynia – Pogórze Górne, Sianowo, Lipusz (reaktywacja), Gdańsk – Matarnia, Przywidz. Przygotowania do zainicjowania podobnych mszy podejmowano w Goręczynie i w kilku innych parafiach. Parafie, które wcześniej organizowały kaszubskie msze, zaczęły także z nich korzystać. Były to: Banino, Gdańsk (Śródmieście, Przymorze, Osowa i Piecki-Migowo), Gdynia (Babie Doły, Cisowa, Wielki Kack), Kościerzyna, Miastko, Rumia, Przodkowo, Sopot, Wejherowo, Wygoda i Żukowo.

Szczególnie wytężone wysiłki skoncentrowano nad organizowaniem i godnym utrzymaniem mszy z kaszubską liturgią słowa we Władysławowie, które transmitowane były przez Radio Kaszëbë. Tej sprawie poświęcono III zebranie plenarne Komisji, które odbyło się właśnie we Władysławowie, 5 marca 2006 roku. Komisja opracowała plan działań wokół mszy, przygotowała grafik celebransów. Odbyły się dziesiątki rozmów z księżmi – Kaszubami. Kilkakrotnie spotykano się także z arcybiskupem Gocłowskim, który zachęcał kapłanów, by włączyli się w dzieło radiowych celebracji. Ostatecznie udało się ustalić sporą grupę kapłanów, którzy jeździli do Władysławowa i sprawowali kaszubską liturgię. Niektórzy (np. ks. Mirosław Bużan, ks. Daniel Knapiński, ks. Grzegorz Ruchniewicz, ks. Tomasz Dunst, ks. Wojciech Klawikowski) czynili to po raz pierwszy. Należy podkreślić ogromne zaangażowanie dwóch członków Komisji, Zygmunta Orła i Dariusza Majkowskiego, którzy czuwali nad sprawnym i godnym przebiegiem cotygodniowych mszy transmitowanych na żywo przez Radio Kaszëbë. Ten dobry stan trwał do 2009 roku. Niestety, z chwilą przeniesienia siedziby radia z Władysławowa do Rumi i powstania telewizji CSB, zaniechano transmisji, co spowodowało wygaśnięcie społecznego animuszu i w konsekwencji zaniechanie celebracji cotygodniowych mszy.

---

[2] Jest prawdą, że kaszubscy działacze słabo znają nawet „Ojcze nasz" w języku kaszubskim. Okazało się zwłaszcza po mszy św. 1 grudnia 2007 roku, która odbyła się tuż przed XVII Zjazdem Delegatów ZKP. Głównym celebransem był ks. abp. Tadeusz Gocłowski. O tej sytacji czytamy następująco: *Symptomatyczna była sytuacja w czasie ostatniej mszy zjazdowej w katedrze oliwskiej w grudniu ubr., kiedy główny celebrans uroczystości sugestywnie zachęcił do odmówienia Modlitwy Pańskiej w rodnej mowie. Niestety, wielu działaczy nie znało na pamięć tekstu. Aczkolwiek trzeba stwierdzić, że w porównaniu z początkiem lat 90-tych ub. w. postęp jest znaczący.* Patrz: *Norbertańska siła Kaszub*, red. Andrzej Groth, Eugeniusz Pryczkowski, Banino 2011.

Komisja Kościelna była też głównym organizatorem ważnych nabożeństw związanych z działalnością ZKP, na przykład mszy świętej z udziałem arcybiskupa Tadeusza Gocłowskiego i bpa Jana Bernarda Szlagi inaugurującej Rok Kaszubski. Odbyła się 14 stycznia 2006 roku. Angażowano się także w rozpowszechnienie filmu „Jezës” w wersji kaszubskiej. W kooperacji z Ruchem Nowego Życia przygotowywano tłumaczenie na język kaszubski znakomitego dzieła Josha McDowella „Wicy jak cesla”. Tłumaczem był członek komisji Zbigniew Jankowski. Książka ukazała się w 2006 roku. Natomiast pod okiem wiceprzewodniczącej komisji, Teresy Hoppe, odbywała się tak zwana nowenna w intencji rychłej beatyfikacji Sługi Bożego Bpa Konstantyna Dominika. Każdego miesiąca odprawiana była msza święta organizowana przez inny oddział ZKP.

Szczególnym walorem włączania księży do celebracji mszy z kaszubską liturgią była ich edukacja kaszubska oraz ciągły wzrost liczby celebransów. Wielu z nich – na wniosek komisji – otrzymało specjalne dyplomy i podziękowania 13 stycznia 2007 roku, na spotkaniu opłatkowym ZKP. Spotkanie poprzedzone było uroczystą mszą świętą zorganizowaną pod kierunkiem komisji. Lekcje odczytali młodzi Kaszubi, dary ofiarne przekazały kluby ZKP, wśród darów było kolejne dzieło zrealizowane pod kierunkiem Komisji Kościelnej, czyli śpiewnik „Dlô Was Panie”.

Przygotowanie śpiewnika było wielkim wyzwaniem. Był to projekt realizowany pod egidą ZG ZKP, na który pozyskano środki ministerialne. Opracowaniem książki zajął się przewodniczący komisji, jednocześnie autor wielu pieśni kościelnych. Współpracowali z nim członkowie komisji: ks. prof. Jan Perszon, Tomasz Fopke, Eugeniusz Gołąbek oraz spoza tego grona: ks. prof. Jan Walkusz, prof. Roman Grucza, Jerzy Stachurski i Witosława Frankowska, a także wielu autorów słów i muzyki do pieśni kościelnych ujętych w zbiorze. Razem jest ich 120, do tego aneks z popularnymi pieśniami o charakterze pielgrzymkowych. Znamienne są słowa metropolity gdańskiego we wstępie do śpiewnika, które trafnie oddają współczesne – wciąż trudne – położenie języka kaszubskiego. Cytuję: *Bogactwo naszej kultury jest wartością, którą trzeba chronić, Istnieje pewna tendencja, by tę religijność traktować,* *jako zabytek kulturowy. Ona nim jest, bo należy do skarbu narodowego. Ale religijność, jej elementy składowe – to nie historia. To codzienność. To życie człowieka. Co więcej jest ona jedną z istotnych cech tego życia zatopionego w Bogu. Kultura kaszubska napotyka na dodatkowe trudności. Ona zmagała się przez wieki z próbą eliminacji przez wrogów i to w różnych okresach naszej historii. Ale dodatkowa trudność polega i na tym, że niekiedy łączy się ją z jakimś folklorem, spychając ją do rodzinnych tradycji, prywatnego życia. Temu trzeba się przeciwstawić*[3].

Pierwsza promocja śpiewnika odbyła się na wspomnianym spotkaniu opłatkowym, 13 stycznia 2007 roku. Znaczną część nakładu skierowano do oddziałów ZKP. Ukazanie dzieła stało się głównym tematem Wojewódzkiej Konferencji Nauczycieli – Regionalistów, która odbyła się 24 lutego 2007 roku w Żukowie. Referaty przedstawili recenzenci księgi, profesorowie: ks. Jan Perszon i Roman Grucza. Głosy przygotowali też użytkownicy śpiewnika, nauczyciele języka kaszubskiego i katechezy: Bogusława Gołąbek (Chwaszczyno), Lucyna Sorn (Mosty), Ewa Kownacka (Władysławowo), Maria Mach (Kościerzyna) i ks. dr Leszek Jażdżewski (Wejherowo)[4].

Kolejne, V już Zebranie Plenarne Komisji, odbyło się 6 maja 2007 roku w Swarzewie. Poświęcone było głównie obchodom XX-lecia mszy papieskiej na gdańskiej Zaspie. Gościem komisji był ks. prof. Janusz Jasiewicz z Oliwskiego Seminarium Duchownego oraz prezes ZKP, Artur Jabłoński. Na tym zebraniu podjęto decyzję o włączeniu się całej organizacji w obchody. Ustalono między innymi, że Mariusz Szmidka, który składał dar Janowi Pawłowi II, również będzie składał dar ZKP na ręce sekretarza Stanu Stolicy Apostolskiej, kardynała Tarcisio Bertone – głównego celebransa uroczystości. Postanowiono także o udziale połączonych chórów kaszubskich. Założenia te zatwierdzono na zebraniu Zarządu Głównego ZKP. Uroczystości odbyły się 16 czerwca. Udział Kaszubów był bardzo udany. Docenił to metropolita gdański i prezydent Gdańska, którzy wręczając medale w ramach podziękowań, przyznali także dwa medale kaszubskim działaczom (Jabłoński, Pryczkowski).

Jednym z tematów piątego posiedzenia komisji była też analiza stanu zaawansowania prac nad translacją i wydaniem lekcjonarza liturgicznego „To je słowò Bòżé". Tłumaczenie przygotował Eugeniusz Gołąbek. Recenzentem teologicznym został ks. prof. Jan Perszon. Po zgromadzeniu kompletnej dokumentacji odbyło się kolejne spotkanie przewodniczącego komisji z ks. arcybiskupem oraz ks. infułatem Wiesławem Lauerem. Owocem tych wszystkich działań było – podobnie jak w przypadku poprzednich dzieł – uzyskanie imprimatur na wydanie dzieła, które ukazało się pod koniec 2007 roku. We wstępie ks. abp Gocłowski napisał: *Korzystano dotychczas*

---

[3] *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, przërëchtowôł Eugeniusz Pryczkowski, Gdańsk 2006.

[4] Referaty zamieszczone są w: *Norbertańska siła Kaszub*, red. Andrzej Groth, Eugeniusz Pryczkowski, Banino 2011.

z różnych czytań Pisma Świętego w czasie Mszy świętych. Obecnie wydanie Czytań usprawni sprawowanie liturgii i pogłębi naszą więź ze Słowem Bożym. W podobnym duchu wypowiedział się ordynariusz pelpliński ks. bp Jan Bernard Szlaga podczas uroczystej proklamacji dzieła 8 lutego 2008 roku w Żukowie. Wydarzenie to zostało uznane przez hierarchów za historyczne dla Kaszub, zwłaszcza obecności języka kaszubskiego w liturgii mszy świętej. Zaś przedstawiciel społeczności regionu mówił: *Chcemë më, mieszkańcë ti zemi, wërazëc pòspólną redosc z jegò ùkôzaniô sã, a za jegò sprawą chcemë wielbic Bòga w rodny mòwie. Mòwie, chtërna je dlô Kaszëbów nôpierszą wôrtoscą. Tą wôrtoscą, jakô òbjimô całé bògactwò kulturowé tegò lëdu, jakô pòrësziwô nôdelikatniészé strënë naszégò bëcô, naszi kaszëbsczi tożsamòscë, chtërna doch òd wiedna sparłãczonô bëła i je z głãbòką wiarą chrzescëjańską. Niech tej przez to kaszëbsczé słowò mdze nama jesz blëżi do Bòga, na całëch Kaszëbach, téż tam, dze nasza ùmiłowónô rodnô mòwa cëchnie. Ale i tam lëdze wiedzą ò swòji kaszëbskòscë i na ji wspòmnienié, Bóg stôwô sã jima blëższi. Niech tej to kaszëbsczé słowò Bòżé jidze dalek i szerok, niech rozséwô dobré zôrno, pòcząwszë òd tegò ùroczëstégò nôbòżéństwa z ùdzélã Bòżich pasturzów kaszëbsczi krôjnë* (…).

Ukazanie się lekcjonarza „To je słowò Bòżé” było ukoronowaniem działalności Komisji Kościelnej (2004–07). Jest to najważniejsza księga niezbędna do celebracji mszy świętych po kaszubsku. Wraz z dwiema poprzednimi pozwala na komfortowe celebrowanie nabożeństw. Do kompletu potrzebna jest jeszcze „Księga Modlitw Wiernych”. Prace nad nią trwały równolegle. Jest od kilku lat gotowa do druku. Jej wydanie pozostawiono już kolejnej kadencji władz ZKP (2007–10). W tej kadencji również zawiązała się Komisja Kościelna. Odbyły się nawet dwa spotkania w Sianowie po Kaszubskiej Drodze Krzyżowej i w Baninie, na których postulowano o zarezerwowanie funduszy na wydanie księgi modlitw. Wówczas jednak Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim rządzili już praktycznie nowi i młodsi działacze uaktywniający się bardziej w innych przestrzeniach działalności regionalnej. W obecnej kadencji (2010–13) nie powołano już Komisji Kościelnej.

Aktualny stan obecności języka kaszubskiego w liturgii Kościoła nie napawa optymizmem. W zaledwie około dwudziestu parafiach odbywają się comiesięczne msze kaszubskie, zaś w wielu innych organizowane są okazjonalnie. Ich jakość – jeśli chodzi o obecność rodnej mowy – jest również bardzo różna. Należy dążyć do wypracowania spójnej strategii ZKP w sprawie rozwoju obecności języka kaszubskiego w Kościele. W tym celu warto by wskrzesić działalność Komisji Kościelnej[5], dokończyć edycję Księgi Modlitw Wiernych, być może także ksiąg z perykopami okolicznościowymi na chrzty, śluby i pogrzeby. Również należy wznowić transmisje mszy świętych, które – przy udziale aktywnego oddziału ZKP w Rumi – mogą być przykładnie organizowane w tym mieście. Potrzebne są dalsze szkolenia dla księży oraz organistów. Obecność kaszubszczyzny w Kościele ma ogromne znaczenie nobilitujące nasz język, ale także pobudzające do głębszego przeżywania treści religijnych. Dlatego Kościół – obok edukacji – jest nadal jednym z najważniejszych filarów zachowania i rozwoju rodnej mowy.

---

[5] Kilka tygodni po wygłoszeniu referatu w Wieżycy otrzymałem telefon od Teresy Hoppe z Gdyni, która oznajmiła mi, że jest przewodniczącą nowo powołanej Komisji Kościelnej. Daje to pewną nadzieję na uzdrowienie niezadowalającej sytuacji.

RELIGIJNOŚĆ KASZUBÓW W SZTUCE LUDOWEJ

Karolina Serkowska

Człowiek oprócz posiadania przedmiotów niezbędnych do życia, odczuwa potrzebę doznawania wrażeń duchowych i estetycznych. Tak jak teraz, tak i dawniej szukano miejsc religijnego kultu oraz lubiano otaczać się ładnymi wyrobami, toteż zaczęto je wytwarzać.

W ten sposób narodziła się sztuka ludowa, dzięki której artyści amatorzy bez wykształcenia plastycznego zaczęli wyrażać swoje twórcze inspiracje.

Warto w tym miejscu przeanalizować termin „sztuka ludowa". Aleksander Jackowski uważa, że brak warsztatu prowadzić może do poszukiwania nowych rozwiązań. *Właśnie w tym miejscu łączy się geniusz artysty z oryginalnością ludowego twórcy*[1]. Artysta tworzy świadomie, zaś twórca *nawet nie przypuszcza, że jest odkrywcą*[2]. Nie posiada on wiedzy potrzebnej do wyrażenia siebie za pomocą sztuki, ale ma ku temu zdolności, które wypływają z jego wnętrza. Ludowość oznaczać w tym przypadku może, że dzieło wykonywane jest z myślą o odbiorcy chłopskim, bądź też, że dany wytwór odznacza się formą charakterystyczną dla stylu ludowego. Przejawem wymienionych zjawisk byłoby więc malarstwo przeznaczone dla ludu, a także malarstwo współczesne kierowane do jego miejskich odbiorców[3]. Z tak rozumianego pojęcia ludowości można wysnuć wniosek, że jest ona ponadczasowa, inny staje się jedynie jej cel i przeznaczenie. Wanda Szkulmowska zauważa, że wraz z przeobrażeniami obiektywnych warunków życia społeczności chłopskiej, zmianom ulegać zaczęła cała kultura ludowa, zaś sztuka ludowa przestała pełnić już swoją dotychczasową rolę. *O ile w dużym uproszczeniu można powiedzieć za Józefem Grabowskim, że przez całe wieki tworzona była „przez lud i dla ludu", zaspokajała potrzeby estetyczne społeczności wiejskiej oraz wyrażała jej poglądy i ekspresję twórczą – o tyle później, gdy zmieniło się podłoże, z którego w sposób naturalny wyrastała, zmienił się także jej charakter i funkcja*[4]. Rękodzieło ludowe nie było już tworzone wyłącznie dla własnego, wiejskiego otoczenia, lecz także dla osób mieszkających w miastach, zamawiających dzieła do muzeów, kolekcjonerów, na jarmarki, konkursy, kiermasze, festyny, czyli także na sprzedaż.

---

[1] A. Jackowski, *Obrazy ludowe, Folk Painting in Poland, Volksmalerei in Polen*, Wydawnictwo Krupski i S-ka, Lublin, s. 6.

[2] *Ibidem*.

[3] Zob. *ibidem*, s. 10.

[4] W. Szkulmowska, *Słowo wstępne*, [w:] *Sztuka ludowa Kaszubów. Przeszłość i teraźniejszość*, pod red. W. Szkulmowskiej, Kujawsko-Pomorskie Towarzystwo Kulturalne, Bydgoszcz 1995, s. 8.

Sztuka ludowa obejmowała zarówno artystyczną, jak i użytkową część ludowej kultury materialnej. Zawierała się w dwóch płaszczyznach, czyli w sztuce przedstawiającej i zdobnictwie[5]. Sztuka przedstawiająca odwoływała się do religijności, gdzie pokazywane były głównie wizerunki Boga, Matki Boskiej oraz świętych patronów. *Sztuka przedstawiająca zajmuje w polskiej tradycji ludowej ważne miejsce ze względu na wartości artystyczne, a często przede wszystkim na zawarte w niej treści. Dzieła dawnej sztuki ludowej* (…) *pełniły głównie funkcje kultowe, były rodzajem pośrednictwa między człowiekiem a Bogiem, Matką Boską, świętymi patronami*[6]. Sztuka zdobnicza miała natomiast dostarczać wrażeń estetycznych.

Sztuka ludowa zachwyca swoją prostotą i oryginalnością. Na Kaszubach reprezentowana jest przez wiele dziedzin. Wymienić można tu malarstwo na szkle i drzeworyty ludowe, rzeźbę w drewnie, rekwizyty obrzędowe, ludowe instrumenty muzyczne, tkactwo, strój kaszubski, haft, malarskie dekoracje mebli, ceramikę ludową, bursztyniarstwo ludowe, plecionkarstwo, wyroby z rogu, ludowe kowalstwo artystyczne, zabawki[7].

Jedną z dziedzin sztuki ludowej Kaszubów, która łączyła się z ich religijnością był haft, początkowo wykorzystywany tylko do zdobienia strojów. Badacze (…) podają, że *w dziewiętnastowiecznym stroju Kaszubów jedynym elementem haftowanym był odświętny czepek kobiecy zwany „złotnicą"*[8]. Dopiero później miał nastąpić zwyczaj dekorowania kolorowymi nićmi pozostałych części garderoby. Domniemywa się, iż czepce wykonywane były w klasztorach norbertanek w Żukowie i benedyktynek w Żarnowcu. Świadczyć o tym mogą dowody na to, że dla dziewcząt była tam prowadzona nauka szycia, a więc pewnie także wyszywania. Ponadto wzory wyszyte na czepkach przypominają te, które znajdują się na paramentach liturgicznych. I to właśnie w tym zakresie haft wiązał się z religią Kaszubów najsilniej. Bowiem z reguły wykonywany był na potrzeby świeckie i zawierał zwykle motywy kwiatowe, ale znajdował też swoje miejsce w kościołach i kaplicach, zdobiąc ołtarz, nakrycia na kielich czy szaty liturgiczne, bądź też flagi.

Haftem zajmowały się zarówno siostry zakonne, jak i matki, które z kolei uczyły go swoich dzieci. Kobiety przekazywały nawet pociechom własne, odrysowane wzory. Jednak wydarzenia II wojny światowej spowodowały zahamowanie rozwoju tej dziedziny. Dawniej wytwarzane były również makaty ścienne, które wieszane nad łóżkiem z wyszytym wizerunkiem Anioła Stróża, chronić miały domowników przed nieszczęściem. *Szczególny rodzaj twórczości hafciarskiej uprawiała Zofia Formela (1936–1991), która* (…) *wykonywała obrazy religijne, a w tle umieszczała motywy kwiatowe*[9].

---

[5] Zob. A. Mironiuk Nikolska, *Ocalić od zapomnienia. Polska sztuka ludowa*, Sport i Turystyka – MUZA SA, Warszawa 2012, s. 8.

[6] *Ibidem*.

[7] Podział według autorów książki *Sztuka ludowa Kaszubów…*, *ibidem*.

[8] W. Szkulmowska, *Haft*, [w:] *ibidem*, s. 141.

Podaje się, że najstarszą, a także najsilniej rozwiniętą dziedziną sztuki ludowej jest rzeźba[10]. Tematyka sakralna bardzo długo była w niej przeważająca. Ludowa rzeźba zdobiła półki zarówno domostw, jak i świątyń. Aleksander Błachowski wyróżnił trzy rodzaje ludowej rzeźby w drewnie. Są nimi *kościelne krzyże procesyjne i krucyfiksy wieszane nad wodą święconą w kruchcie obok wejścia do nawy, krzyże i kapliczki przydomowe i przydrożne, „święte kąciki" lub ołtarzyki domowe w izbach chłopskich oraz szopki kukiełkowe*[11]. Początki ludowej rzeźby związanej z kultem etnograf przypisuje zwyczajowi stawiania krzyży i kapliczek przydrożnych, które znane były już ze średniowiecza. W takich „Bożych Mękach" umieszczane były zazwyczaj figurki Chrystusa, Matki Boskiej oraz świętych. Upamiętniały one niejednokrotnie istotne wydarzenia z życia danej rodziny, a także zapewniały nad nią opiekę. W późniejszym czasie ludowi artyści zaczęli rzeźbić także figurki jasełkowe, które instalowane były następnie w szopkach bożonarodzeniowych.

W tradycyjnych, kaszubskich chatach do tej pory zobaczyć można wykonane z drewna, ludowe figurki świętych i patronów. W kościołach, oprócz figurek Matki Bożej, Chrystusa, świętych czy płaskorzeźb, przedstawiających między innymi scenki religijne, znajdują się też drewniane stacje Drogi Krzyżowej. Dawniej rzeźba była na Kaszubach wyłącznie malowana różnobarwnymi farbami, obecnie ludowi artyści także ją bejcują.

Malarstwo na szkle o tyle wyróżnia się spośród pozostałych form sztuki ludowej, że tworzone było głównie z potrzeby dekorowania domostw, ale zawierało wyłącznie elementy sakralne. Historia malarstwa na szkle wiąże się z rozpowszechnionym w drugiej połowie XVII wieku kultem obrazów oraz miejsc świętych. W tym czasie rozwijał się również zwyczaj pielgrzymowania, który wyjątkową rolę odegrał głównie na wsiach[12]. Malarstwo na szkle tym różni się od innych technik malowania, że zamiast na inne tworzywo, olejne farby nakłada się na szklaną taflę. Sposób wykonywania obrazu jest odwrotny od tradycyjnych metod. Należy nakładać farby na wewnętrznej powierzchni szyby, zaczynając od konturów postaci i kwiatów, poprzez wypełnianie kolorem, kończąc na zamalowaniu całej tafli szkła jasnym tłem. Ludowe obrazy na szkle charakteryzują się prostą i oszczędną kompozycją, z widoczną symetrią. Obowiązkowo musiała być na nich postać świętego w otoczeniu kaszubskich kwiatów, które, *aby uatrakcyjnić obraz, były umowne, nigdy naturalistyczne.*

---

[9] *Ibidem*, s. 151.

[10] Zob. A. Mironiuk Nikolska, *Ocalić od zapomnienia…, idem,* s. 10.

[11] A. Błachowski, *Rzeźba w drewnie*, [w:] *idem,* s. 26.

[12] Zob. A. Jackowski, *Obrazy ludowe.., idem,* s. 6.

Malarze starali się indywidualnie stylizować kwiaty, uznawane za ozdobne, jak róża czy tulipan, by wzbogacić ich dekoracyjne walory[13]. Wygląd ówczesnych obrazów na szkle uzależniony był od panujących wówczas warunków. Izby w wiejskich chatach były małe, nieznacznie wyposażone, a także ciemne. Mieszkańcy ozdabiali je więc obrazami odznaczającymi się wyrazistą kolorystyką, a także kładli duże płaszczyzny kolorowych plam. Byli bowiem świadomi, że w ciemnym pomieszczeniu dokładne kontury twarzy czy detale będą słabo widoczne. Tworzyli więc uproszczone zarysy sylwetek, zaznaczając duże kontrasty. Obecnie, oglądając w pełnym świetle najstarsze obrazy, ma się wrażenie, że ludowa kolorystyka była „barbarzyńsko jaskrawa"[14]. W celu rozjaśnienia chat, używane było w kaszubskich ludowych obrazach na szkle wyłącznie jasne tło. Obrazy wieszano potem na przeciwko drzwi, aby po ich otwarciu, promienie słoneczne odbijały się na szybie i jeszcze bardziej rozjaśniały pomieszczenie.

Z ludowym malarstwem na szkle ściśle wiąże się kolejny element sztuki ludowej, jakim jest drzeworytnictwo. Kaszubi bowiem często zamiast wymalowanej postaci, w centralnym miejscu obrazu umieszczali podklejony drzeworyt. Wykonanie go polegało na reprodukowaniu rysunku za pomocą drewnianej deski, na którą najpierw nanosiło się owy rysunek, wycinało się go specjalnymi narzędziami, a następnie farbą drukarską odbijało na papierze. Na wyjaśnienie przyczyny podklejania pod szybę drzeworytu są dwa twierdzenia. Pierwsze przedstawia Izydor Gulgowski, który twierdził, że kaszubscy artyści rzadko samodzielnie malowali świętych z powodu braku odpowiednich umiejętności. Drugie stanowisko reprezentuje Bożena Stelmachowska, według której przyczyna leży w bogobojności Kaszubów. Uważała bowiem, że „niezwykła religijność" Kaszubów nakazywała posiłkowania się wyłącznie gotowymi obrazkami dewocyjnymi z klasztorów, ponieważ *„człowiek grzeszny nie był godzien wykonywania oblicza świętych*"[15]. Sądzono bowiem, że takie wydrukowane w mieście i poświęcone obrazki mają większą wartość od samodzielnie wykonanych rysunków.

Mieszkańcy kaszubskich chat wieszali po kilkadziesiąt malowanych na szkle obrazów, były one więc bardzo pożądane, bo po pierwsze posiadanie szklanych obrazów było bardzo modne, a po drugie świadczyło to o zamożności, ale również religijności gospodarzy. *Dom mógł być biedny, niczego w nim nie było godnego uwagi (...), ale wizerunek święty, choćby najskromniejszy wisiał na ścianie. Chronił od złego, zwracano się doń z prośbami, łączył w modlitwie z Bogiem i świętymi, za których wstawiennictwem zwracano się ku Najwyższemu*[16]. W późniejszym czasie na szkle zaczęto również malować scenki rodzajowe czy elementy charakteryzujące ten region, takie jak chaty kaszubskie czy krajobrazy, jednak nie ma to związku z ludową tradycją Kaszubów.

---

[13] A. Błachowski, *Malarstwo na szkle. Tradycje i współczesność polskiej sztuki ludowej*, tom I, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze – Oddział w Toruniu, Lublin–Toruń 2004, s. 19.

[14] Zob., *ibidem*, s. 18.

[15] Cyt. za A. Błachowski, *Malarstwo na szkle i drzeworyty ludowe*, [w:] *Sztuka ludowa Kaszubów...*, s. 30.

[16] Zob. A. Jackowski, *Obrazy ludowe.., idem,* s. 7.

Istnieją także dziedziny ludowego rękodzieła, w których dostrzec można pojedyncze elementy religijnego kultu, bądź takie, które z religią w pewnym stopniu były związane. W ceramice ludowej występowały głównie przedmioty codziennego użytku. Z religijnym kultem wiązało się natomiast wytwarzanie niewielkich krzyżyków i kropielniczek instalowanych przy wejściu do domu. Przedstawiane były często z wizerunkiem anioła i zdobione motywem serca z napisem „IHS”. *Najstarsze kropielniczki mają proweniencję nieludową i wytwarzane były w wytwórniach przyklasztornych, głównie w Kartuzach, potem zaczęli je produkować garncarze ludowi*[17]. Innym przejawem kaszubskiej sztuki jest ludowe kowalstwo artystyczne, w którym przedmioty związane z kultem reprezentują przede wszystkim różnego rodzaju krzyże, szczególnie nagrobne. Jak podaje Jerzy Kuniewski, *wiele kowalskich krzyży wieńczy kościoły i kaplice*[18]. I mimo że na cmentarzach nie zachowało się starych, kutych krzyży zbyt wiele, *to tradycja ich wykonywania na Kaszubach jest długa*[19]. Również kwiaty z bibuły były znaczące w zakresie religijnego kultu, ponieważ bardzo często zdobiły one domowe ołtarzyki, będące najbardziej udekorowanym miejscem w chacie, poświęconym Bogu.

Ze sztuką ludową wiążą się również wszelkiego rodzaju rekwizyty obrzędowe. W okresach świątecznych np. w Boże Narodzenie, nie brakowało drewnianych dodatków, w które zaopatrzeni byli przebierańcy odwiedzający wiejskie chaty, zwani Gwiżdżami lub Gwiazdkami. Z kolei *najważniejszym rekwizytem grupy kolędniczej, zwanej „Trzej Królowie”, jest gwiazda, która symbolizuje gwiazdę wiodącą mędrców do Betlejem*[20]. Kolędnicy odwiedzali domy zazwyczaj w pierwszych dniach Nowego Roku, natomiast w zupełnie innym czasie, pod koniec lata, lud kaszubski spotykał się na dorocznym święcie dożynkowym, dziękując Bogu za ukończenie żniw i prac polowych. Na tę okazję szykowali dożynkowe wieńce oraz wiązanki zbożowe. Wieńce miały kształt koła, po którego obwodzie układało się zboże, zioła, mak, jabłka i zielone witki, symbolizujące ciągłość wegetacyjną. *Uroczystości dożynkowe* (…), *z zabawą dla służby i robotników pracujących przy żniwach, organizowali dawniej właściciele majątków i „gburzy” kaszubscy.* (…) *Zakończenie żniw u zamożniejszych gospodarzy łączyło się dawniej z wiązaniem ostatniego snopa, zwanego „bęksem”, „bękartem” lub „bibą”*[21]. Wieniec ten święcony był podczas Wniebowstąpienia Maryi Panny, to jest 15 sierpnia, potem znajdowano dla niego odpowiednie miejsce do zawieszenia w domu. Niezamożni chłopi pletli mały wieniec albo bukiecik z ostatnich zżętych na polu kłosów. Natomiast na oktawę Bożego Ciała przynosiło się do poświęcenia małe wianki plecione z wonnych ziół.

---

[17] A. Kwaśniewska, *Ceramika ludowa*, [w:] *idem*, s. 184.

[18] J. Kuniewski, *Przedmioty związane z kultem*, [w:] *ibidem*, s. 218.

[19] *Ibidem*.

[20] K. Szałaśna, Rekwizyty obrzędowe, [w:] *ibidem*, s. 7.

[21] *Ibidem*, s. 79–80.

Zupełnie innym, może bardziej świeckim obrzędem, jednak pojawiającym się w kościelnych ławach, jest zwyczaj zażywania tabaki. Kaszubi wytwarzali sami tabakę oraz zajmowali się rogarstwem, a wciąganie do nosa tego brązowego proszku traktowane było niegdyś jako dobry ton, tym bardziej, jeśli częstowało się nim gości. Zażywano go na różne okazje: *przed spaniem, po wyspaniu, przed pracą, po pracy a nawet w kościele*[22]. Księża podczas nabożeństwa prosto z ambony rozpoczynali rytuał wciągania tabaki do nosa, po czym tabakierę przekazywali kolejnym mężczyznom. Duchowny kontynuował mszę dopiero gdy tabakę zażył ostatni wierny.

Sztuka ludowa jest ogromnym bogactwem każdej kultury. Świadczy o poczuciu tożsamości twórcy, jak i odbiorcy jego dzieła. Odzwierciedla pojmowanie świata płynące prosto w serca, nie skażone narzuconą wizją rzeczywistości. Władysław Skoczylas zauważył, że jest ona *bardzo wartościowa nie tylko dlatego, że jest ciekawa, dziwna i interesująca, ale dlatego, że tkwią w niej niejednokrotnie te same walory artystyczne, które podziwiamy w dziełach wielkich mistrzów*[23].

Na przestrzeni lat twórczość ludowa przechodzi pewne przeobrażenia. Aby mogła przetrwać, nieuniknione jest dostosowywanie jej do panujących warunków danego czasu. Nie dziwi zatem fakt tworzenia nowych, pamiątkarskich rekwizytów kaszubskich, opartych na ludowej tradycji, dostosowywanych do potrzeb współczesnego turysty. Nie należy jednak zbytnio od tej tradycji odchodzić, a współczesny twórca ludowy nie może tworzyć w oderwaniu od przeszłości Kaszubów. Ci, którzy o tym pamiętają, winni odróżniać dzieła sztuki ludowej od jej współczesnych innowacji. Ważne, aby podejmujący się działalności związanej ze sztuką ludową ocalili ją *przed niebezpieczeństwem utraty tożsamości, zejścia na drogę amatorstwa czy taniego pamiątkarstwa. Sztuka ludowa jest bowiem drogocenną perłą w skarbcu narodowej kultury i warto ją nie tylko podziwiać, ale też dobrze poznać i umiejętnie chronić, aby mogła nadal wzrastać w przyjaznym klimacie i ubogacać tych, którzy przyjdą po nas*[24].

---

[22] J. Zając i E. Ziemermann, *Tabaka na Kaszubach i Kociewiu*, Studio Spartan, Gdynia 2006, s. 70.

[23] Cyt. za A. Jackowski, *Obrazy ludowe.., idem*, s. 5-6.

[24] W. Szkulmowska, *Słowo wstępne*, [w:] *Sztuka ludowa Kaszubów…, idem*, s. 9.

KASZUBSZCZYZNA JAKO JĘZYK RELIGII – OPINIE MŁODZIEŻY

Danuta Stanulewicz
Uniwersytet Gdański

1. WSTĘP

Celem tej pracy, jak wskazuje jej tytuł, jest przedstawienie opinii młodzieży na temat funkcjonowania kaszubszczyzny jako języka religii. Opinie te zostały pozyskane w badaniu ankietowym, przeprowadzonym w I Liceum Ogólnokształcącym im. Króla Jana III Sobieskiego w Wejherowie we wrześniu 2010 roku i czerwcu 2011 roku. Ankieta, która miała na celu zbadanie postaw młodzieży wobec języka i kultury kaszubskiej, składała się z 40 punktów. Poniżej omówione zostaną odpowiedzi udzielone wyłącznie na pytania związane z interesującym nas zagadnieniem. Odpowiedzi na wybrane pytania ankiety zostały już przedstawione w kilku innych pracach[1].

W wstępie należy przypomnieć, że kaszubszczyzna religijna jest najstarszą udokumentowaną odmianą tego języka, o czym niejednokrotnie pisali liczni badacze, do których należą m.in. Hanna Popowska-Taborska[2], Adam Ryszard Sikora[3] i Jerzy

---

[1] O. Aleksandrowska i D. Stanulewicz, *Postawy młodzieży wobec języka i kultury kaszubskiej (badania pilotażowe)*, [w:] *W kierunku Europy regionów. Analiza socjologiczna*, red. J. Erenc i A. Szopny, Wejherowo 2011, s. 302–341; D. Stanulewicz, *The use of the Kashubian language from the perspective of young people aged 16–19: Settings and participants*, [w:] *Neue linguistische Perspektiven: Festschrift für Abraham P. ten Cate*, red. W. Kürschner, R. Rapp, J. Strässler, M. Vliegen i H. Weber, Frankfurt am Main 2011, s. 191–203; D. Stanulewicz, *Zajinteresowanié młodzëznë kaszëbsczima mediama* (*pilotażowé badérowania*) / *Zainteresowanie młodzieży kaszubskimi mediami* (*badania pilotażowe*), „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2011, s. 154–168, 292–305; D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny i jej użycie (badania wstępne)*, referat, Ogólnopolska Konferencja „Językowy, literacki oraz kulturowy obraz Pomorza dawniej i dziś", Gdańsk 2011; D. Stanulewicz, *Czy młodzież licealna chce się uczyć języka kaszubskiego? Badania pilotażowe*, referat, konferencja „Edukacja kaszubska. Tradycje, aktualność, perspektywy", Słupsk 2012.

[2] H. Popowska-Taborska, *Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego*, [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*, red. E. Breza, Opole 2001, s. 71–80; H. Popowska-Taborska, *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera*, [w:] *Język kaszubski: Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 51–52.

[3] A. R. Sikora, *Teksty biblijne w najstarszych zabytkach piśmiennictwa kaszubskiego (XVI–XVIII w.)*, Poznań 2009; zob. także A. R. Sikora, *Verba Sacra. Najstarsze kaszubskie teksty biblijne 1586–1850*, Rzym – Wejherowo 2005, http://www. verbasacra. pl/archiwum/_kaszubywej_2005. htm, dostęp: 2.08.2012.

Treder[4]. W roku 1586 ukazały się drukiem w Gdańsku *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera* w tłumaczeniu Szymona Krofeja (*Duchowne Piesnie D. Marcina Luthera ÿ ÿnßich naboznich męzow Zniemieckiego w Slawięsky ięzik wilozone Przes Szymana Krofea, sluge slowa Bozego W Bytowie*). Jest to najstarszy znany zabytek języka kaszubskiego. W roku 1643 wydano *Mały katechizm Marcina Lutra* w przekładzie Michała Pontanusa (*Mały Catechism D Marciná Lutherá Niemiecko Wándalski abo Słowięski to jestá z Niemieckiego językiá w Słowięski wystáwion y ná jawnosc wydan z Przydatkiem Siedm Psálmow Pokutnych krolá Dawida y inßych potrzebnych rzeczi: osobliwie Historiy Passiy nászego Pánà Jezvsa wedlug Ewángelistá Matthævßá y niektorych Piesn duchownych*). Trzeba też tu wspomnieć o zachowanych w rękopisach tzw. *Perykopach smołdzińskich* z lat 1691–1701, uważanych za pierwsze systematyczne tłumaczenie Biblii na język kaszubski. Zaistnienie tych tekstów religijnych świadczy o używaniu przez protestantów kaszubszczyzny do celów liturgicznych (chociaż należy tu odnotować dominację języka niemieckiego[5]).

W latach 90-ych XX wieku wywiązała się dyskusja na temat kaszubszczyzny jako języka liturgii w kościele katolickim, zapoczątkowana artykułem Jana Ściesińskiego[6] zamieszczonym w „Pielgrzymie” w 1993 roku. W dyskusji tej uczestniczył m.in. Edward Breza, który stwierdził, że „Kaszubom [...], jak i innym narodom i grupom etnicznym, przysługuje boskie i naturalne prawo czczenia Boga w języku odziedziczonym od przodków, pragną też ten język rozwijać, a przez obecność w Kościele nobilitować; oczekują także od Kościoła, że ich mowę uświęci”[7].

Obecnie kaszubszczyzna bywa używana podczas mszy w niektórych kościołach regionu[8]. Wierni i księża mają do dyspozycji wiele współcześnie wydanych tekstów religijnych[9], wśród których wymienić należy przede wszystkim teksty biblijne – z kościelnym imprimatur – w przekładzie Franciszka Gruczy[10], Eugeniusza Gołąbka[11] i Adama Ryszarda Sikory[12]. Ukazały się takie publikacje jak lekcjonarz[13], zbiór pieśni kościelnych[14] i księga psalmów[15], a także inne teksty religijne. Ponadto, teksty biblijne są czytane i komentowane w języku kaszubskim w cotygodniowym programie *Kaszëbskô Ewanielëjô* w Twojej Telewizji Morskiej (TTM)[16]. Należy tu również odnotować projekt Verba Sacra, którego edycje odbywają się w Wejherowie od 2004 roku. Podczas tych spotkań, kaszubskie teksty biblijne odczytywane są przez aktorkę Danutę Stenkę[17]. Jak zauważa Jadwiga Zieniukowa, działania takie jak publikacja przekładów tekstów biblijnych oraz używanie kaszubszczyzny w celach liturgicznych przyczyniają się do wzrostu prestiżu tego języka[18].

---

[4] J. Treder, *Kaszubszczyzna dawnych przekładów biblijnych*, [w:] *Symbolae slavisticale. Dedykowane Pani Profesor Hannie Popowskiej-Taborskiej*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa 1996, s. 309–315, przedruk w: J. Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005, s. 60–70; J. Treder, *Komentarz historyczno-filologiczny*, [w:] A. R. Sikora, *Verba Sacra. Najstarsze kaszubskie teksty ...*, s. 6–10.

[5] J. Treder, *Komentarz historyczno-filologiczny*.

[6] J. Ściesiński, *Kaszubski w liturgii?*, „Pielgrzym” 1993, nr 16, s. 5.

[7] E. Breza, *Czy kaszubszczyzna może być językiem liturgii katolickiej?*, „Pomerania” 1993, nr 12, s. 30.

[8] Zob. m.in. *Duszpasterstwo Kaszubów*, http://www. diecezja. gda. pl/modules. php? name=Content&pa=showpage&pid=230, dostęp: 27.07.2012. Do niedawna „Pomerania” w dziale *Informator regionalny* zamieszczała rubrykę *Stałe kaszubskie msze święte*. Przykładowo, w numerze 4 z 2006 roku (s. 67) doliczyć się można 39 parafii, w których odprawiano msze w języku kaszubskim (z częstotliwością od *raz w miesiącu* do *cztery lub trzy razy w roku*).

[9] Badaniem współczesnych tekstów religijnych zajmują się m.in. Edward Breza, Marek Cybulski, Kazimierz Sroka i Jerzy Treder. Zob. m.in. E. Breza, *Ewangelie po kaszubsku*, „Pomerania” 1993, nr 2, s. 30–34; E. Breza, *Język przekładu Ewangelii na kaszubski ks. Franciszka Gruczy*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 1995, nr 32, s. 301–324; E. Breza, *Biblia po kaszubsku*, [w:] *Język kaszubski: Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 27–28; M. Cybulski, *Samogłoskowe alternacje morfonologiczne w kaszubskich tłumaczeniach Pisma Świętego*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in*

Oczywiście należy tu zaznaczyć, że w tym krótkim wstępie nie zostały wymienione wszystkie publikacje i inne inicjatywy związane z użyciem kaszubszczyzny w sferze religijnej.

2. RESPONDENCI

Jak już wyżej wspomniano, uczestnikami badania ankietowego byli uczniowie I Liceum Ogólnokształcącego w Wejherowie, w wieku 16–19, mieszkający w tym mieście oraz okolicznych mniejszych miejscowościach. Trzy pytania dotyczyły znajomości

---

Honorem Casimiri Andreae Sroka, red. D. Stanulewicz, R. Kalisz, W. Kürschner i C. Klaus, Gdańsk 2005, s. 429–437; K. A. Sroka, *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, red. J. Treder, Gdańsk 1995, s. 101–127; K. A. Sroka, *The Renaissance of Kashubian and Bible Translation*, [w:] *Kognitive Aspekte der Sprache: Akten des 30. Linguistischen Kolloquiums, Gdańsk 1995*, red. K. A. Sroka, Tübingen 1996, s. 233–242; J. Treder, *Tłumaczenia Biblii na język kaszubski*, [w:] *Biblia w kulturze. Materiały sesji zorganizowanej przez Katedrę Filologii Polskiej WSP w Słupsku i Wyższe Seminarium Duchowne w Koszalinie*, red. S. Rzepczyński, Słupsk 1996, s. 273–293, przedruk w: J. Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005, s. 266–286; J. Treder, *Translacja na kaszubski z greki (na podstawie Ewangelii św. Marka)*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji. Gniezno 15–17 IV 2002*, red. S. Mikołajczyk i T. Węcławski, Poznań 2004, s. 370–378, przedruk w: J. Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005, s. 287–299; J. Treder, *Frazeologia w kaszubskich translacjach Ewangelii*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. D. Stanulewicz, R. Kalisz, W. Kürschner i C. Klaus, Gdańsk 2005, s. 483–488; J. Treder, *Przekład kaszubski Ewangelii O. A. R. Sikory OFM*, [w:] *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné*, przekł. A. R. Sikora, Gdańsk 2010, s. 299–321.

[10] *Kaszëbskô Biblëjô: Nowi Testament – IV Ewanjelje*, przekł. F. Grucza, Poznań 1992.

[11] *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu*, E. Gółąbk, Gdańsk–Pelplin 1993.

[12] *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné*, przekł. A. R. Sikora, Gdańsk 2010.

[13] *To je słowò Bòżé*, przekł. E. Gołąbek, Gdańsk 2007.

[14] E. Pryczkowski, *Dlô Was Panie. Koscelny spiéwnik*, Gdańsk 2006.

[15] *Knéga Psalmów*, przekł. E. Gołąbek, Gdańsk 1999.

[16] *Kaszëbskô Ewanielëjô*, Twoja Telewizja Morska, http://www. telewizjattm. pl/programy/48/kaszubska-ewangelia. html.

[17] *Verba Sacra*, www. verbasacra. pl.

[18] J. Zieniukowa, *Ewolucja poglądów na status kaszubszczyzny*, [w:] *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*, red. E. Breza, Opole 2001, s. 67.

języka kaszubskiego[19] wśród uczestników ankiety i ich rodzin: czy respondenci mówią po kaszubsku, czy u nich w domu mówi się w tym języku i czy w przeszłości w rodzinie używano języka kaszubskiego (ostatnie z tych pytań skierowane było do osób niemówiących po kaszubsku). Odpowiedzi na te trzy pytania umożliwiły wyróżnienie czterech grup respondentów, które przedstawione są w tabeli 1. Ankietę wypełniło 264 uczniów. W badaniu uwzględniono po 40 losowo wybranych osób, reprezentujących wyróżnione cztery grupy. We wszystkich grupach znalazło się więcej respondentów płci żeńskiej – różnice te z grubsza odzwierciedlają dysproporcje między liczbą dziewcząt a liczbą chłopców w liceach ogólnokształcących (zob. tabela 2)[20].

Należy też odnotować, że respondenci z grupy I na ogół nie oceniają swojej znajomości języka kaszubskiego wysoko, wystawiając sobie średnią ocenę dostateczną[21].

Tabela 1

Podział respondentów na cztery grupy

Pytanie	Grupa I	Grupa II	Grupa III	Grupa IV
Czy respondent zna język kaszubski?	tak	nie	nie	nie
Czy w domu respondenta używa się języka kaszubskiego?	tak (lub nie)	tak	nie	nie
Czy kiedyś w rodzinie respondenta używano języka kaszubskiego?	tak (lub nie)	tak	tak	nie (lub nie wiadomo)

---

[19] Znajomość języka kaszubskiego badali pod koniec XX i na początku XXI wieku m.in. M. Latoszek, *Portret zbiorowy Kaszubów – przyczynek do tematu*, „Pomerania" 1992, nr 11, s. 2–4; B. Synak, *The Kashubes' ethnic identity: Continuity and change*, [w:] *The Ethnic Identities of European Minorities: Theory and Case Studies*, red. B. Synak, Gdańsk 1995, s. 155–166; J. Mordawski, *Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku*, Gdańsk 2005; M. Porębska, *Das Kaschubische: Sprachtod oder Revitalisierung? Empirische Studien zur ethnolinguistischen Vitalität einer Sprachminderheit in Polen*, München 2006; M. Mazurek, *Język kaszubski w komunikowaniu się i opiniach Kaszubów (świadectwa badań socjologicznych)*, [w:] *Literatura kaszubska w nauce – edukacji – życiu publicznym*, red. Z. Zielonka, Gdańsk 2007, s. 87–101.

[20] Ci sami respondenci zostali uwzględnieni w badaniu zainteresowania młodzieży kaszubskimi mediami (zob. D. Stanulewicz, *Zajinteresowanié młodzëznë…*), a także w badaniu opinii młodzieży na temat nauczania języka kaszubskiego w szkole (D. Stanulewicz, *Czy młodzież licealna chce się uczyć języka…*).

[21] D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny…*

Tabela 2

Respondenci – według płci

Płeć	Grupa I	Grupa II	Grupa III	Grupa IV	Σ
Kobiety	27	33	28	30	118
Mężczyźni	13	7	12	10	42
Σ	40	40	40	40	160

3. PYTANIA DOTYCZĄCE KASZUBSZCZYZNY JAKO JĘZYKA RELIGII

Wśród pytań ankiety pięć dotyczyło kaszubszczyzny jako języka religii[22]. Jedno z nich, mające na celu zbadanie, jak często respondenci używają kaszubszczyzny w kościele, skierowane było wyłącznie do osób mówiących po kaszubsku. Pozostałe cztery pytania przeznaczone zostały dla wszystkich respondentów, którzy mieli za zadanie określić, jak często słychać kaszubszczyznę w ich miejscowościach w kościele, a także podać swoją opinię, czy kaszubszczyzny można efektywnie używać jako języka liturgii i języka ceremonii (takich jak chrzest dziecka, chrzest, statku, ślub itp.), oraz określić, czy interesuje ich czytanie Biblii przez Danutę Stenkę w ramach projektu Verba Sacra.

Przy pierwszych dwóch pytaniach uczestnicy badania mieli do wyboru cztery możliwości odpowiedzi: *często*, *czasami*, *rzadko* i *nigdy*. Można mieć tutaj pewne wątpliwości, ponieważ przysłówki *często*, *czasami* i *rzadko* mogą być różnie interpretowane przez respondentów – co dla jednej osoby wydaje się mieć miejsce *często*, inna osoba może ocenić tylko jako *czasami*. Przyjąć należy zatem, że badane są subiektywne odczucia dotyczące oceny częstotliwości użycia oraz stosowania przez respondentów kaszubszczyzny w danej sytuacji. Należy także tutaj zaznaczyć, że z pewnością najbardziej miarodajną odpowiedzią – ze względu na swoją jednoznaczność – jest *nigdy*.

Jeżeli chodzi o pytanie związane z efektywnością kaszubszczyzny jako języka ceremonii, chrzest statku jest ceremonią świecką, ślub może również być tylko cywilny, jednak wymienione w pytaniu ceremonie mają cechy wspólne, niezależnie od ich kościelnego lub świeckiego charakteru. Z językowego punktu widzenia, podczas takich ceremonii wykorzystywana jest performatywna funkcja mowy, czyli funkcja „kontroli rzeczywistości" – poprzez wypowiadanie określonych tekstów w ściśle określonych sytuacjach dokonuje się zmiana realiów. Funkcję tę wyodrębnił John Langshaw Austin, twierdząc, że dopatrywać jej się należy w wypowiedzeniu *Tak* podczas ślubu czy też w zdaniu: *Nadaję temu statkowi imię „Królowa Elżbieta"* wypowiedzianemu w chwili, gdy butelka szampana rozbija się o dziób statku. Wypowiedzi takie są „po prostu robieniem czegoś"[23]. Jak zauważa Eugeniusz Grodziński, słowa mogą „bezpośrednio tworzyć nową rzeczywistość w sferze duchowej […], a przede wszystkim w sferze stosunków prawnych"[24].

---

[22] Pytania w formie oryginalnej zamieszczone są w aneksie.

4. WYNIKI ANKIETY
– ODPOWIEDZI NA PYTANIA ZWIĄZANE Z RELIGIĄ

Zajmijmy się teraz analizą odpowiedzi uczniów udzielonych na przedstawione w powyższym punkcie pytania.

Jak wynika z odpowiedzi uzyskanych od uczniów z grupy I na pytanie: *Jak często używasz kaszubszczyzny w kościele, podczas mszy?*, msze święte odprawiane w języku kaszubskim nie cieszą się wśród młodzieży popularnością – 67,5% responden-

Tabela 3

Rozkład odpowiedzi na pytanie:

Jak często używasz kaszubszczyzny w kościele, podczas mszy?

(respondenci – tylko grupa I)

Odpowiedź do wyboru	Liczba respondentów	%
Często	0	0
Czasami	2	5
Rzadko	9	22,5
Nigdy	27	67,5
Brak odpowiedzi	2	5
Σ	40	100

---

[23] J. L. Austin, *Jak działać słowami*, [w:] J. L. Austin, Mówienie i poznawanie, przekł. B. Chwedeńczuk, Warszawa 1993, s. 554–555, prwdr. J. L. Austin, *How to Do Things with Words*, Oxford 1962. Zob. także m.in. D. Crystal, *The Cambridge Encyclopedia of Language*, Cambridge 1987, s. 12.

[24] E. Grodziński, *Wypowiedzi performatywne. Z aktualnych zagadnień filozofii języka*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 13.

Tabela 4
Rozkład odpowiedzi na pytanie:
Jak często słychać kaszubszczyznę w kościele w Twojej miejscowości?

Odpowiedź do wyboru	Grupa I	Grupa II	Grupa III	Grupa IV	Σ
Często	2	2	2	0	6
	5%	5%	5%		3,75%
Czasami	7	11	13	4	35
	17,5%	27,5%	32,5%	10%	21,875%
Rzadko	16	19	13	16	64
	40%	47,5%	32,5%	40%	40%
Nigdy	15	8	10	19	52
	37,5%	20%	25%	47,5%	32,5%
Brak odpowiedzi	0	0	2	1	3
			5%	2,5%	1,875%
Σ	40	40	40	40	160
	100%	100%	100%	100%	100%

tów z grupy I najwyraźniej nie bierze w nich udziału, a 22,5% to robi rzadko, a tylko 5% – czasami (zob. tabela 3). Odpowiedzi na to pytanie mogą pośrednio świadczyć też o tym, że w danej miejscowości (przypomnieć tu należy o tym, że respondenci mieszkają nie tylko w Wejherowie, także w Redzie i okolicznych innych miejscowościach) msze nie są celebrowane w języku kaszubskim. Również może się zdarzyć, że respondenci w ogóle nie uczęszczają do kościoła – ani na msze w języku polskim ani w kaszubskim – ankieta tego aspektu, czyli religijności młodzieży, nie badała.

W odpowiedzi na następne pytanie, skierowane do wszystkich grup, respondenci określali, jak często można usłyszeć język kaszubski w kościele w ich miejscach zamieszkania. Okazuje się, że niecałe 4% respondentów ze wszystkich czterech grup zauważa, że kaszubszczyznę często słychać w kościele w ich miejscowościach, prawie 22% sądzi, że czasami, a 40% – że rzadko. 52% respondentów stwierdziło, że w ich miejscowościach w kościele kaszubskiego nie słychać. Odpowiedzi na to pytanie, z uwzględnieniem podziału na grupy, przedstawione są w tabeli 4.

Jeżeli założymy, że podane w pytaniu możliwości do wyboru – *często*, *czasami*, *rzadko* i *nigdy* – są równo rozłożone na skali częstotliwości (tzn. odległości między nimi są równe) i przypiszemy im wartości liczbowe następująco: *często* – 3, *czasami*

Tabela 5

Lista rankingowa ułożona na podstawie odpowiedzi na pytanie:
Jak często słychać kaszubszczyznę w Twojej miejscowości w kościele?

Pozycja w rankingu	Grupa	Średnia częstotliwość
1	II	1,2368
2	III	1,1583
3	I	0,9000
4	IV	0,6154

Tabela 6

Zestawienie odpowiedzi udzielonych przez respondentów z grupy I
na pytania: *Jak często używasz kaszubszczyzny w kościele, podczas mszy?*
i Jak często słychać kaszubszczyznę w kościele w Twojej miejscowości?

Odpowiedź do wyboru	Odpowiedzi na pytanie: *Jak często używasz kaszubszczyzny w kościele, podczas mszy?*	Odpowiedzi na pytanie: *Jak często słychać kaszubszczyznę w kościele w Twojej miejscowości?*
Często	0	2
		5%
Czasami	2	7
	5%	17,5%
Rzadko	9	16
	22,5%	40%
Nigdy	27	15
	67,5%	37,5%
Fela òdpòwiescë	2	0
	5%	
Σ	40	40
	100%	100%

– 2, *rzadko* – 1, *nigdy* – 0, uzyskane wartości średnie pozwolą na sporządzenie listy rankingowej (zob. tabela 5). Jak pokazują średnie wartości, najczęściej słyszą kaszubszczyznę w kościele respondenci z grup II i III, najrzadziej – jak się można spodziewać – uczniowie z grupy IV. Podobnie jak w przypadku poprzedniego pytania, odpowiedzi pośrednio mogą wskazywać na nieodprawianie mszy w języku kaszubskim w miejscu zamieszkania respondenta. Najprawdopodobniej tak się złożyło, że w miejscowościach, gdzie mieszkają uczniowie reprezentujący grupę I, jest mniej parafii, w których podczas mszy używa się tego języka.

Ponadto, jeżeli zestawimy ze sobą odpowiedzi udzielone przez respondentów z grupy I na dwa pierwsze pytania, zauważymy, że znacznie częściej można usłyszeć kaszubszczyznę w kościele niż respondenci uczęszczają na msze odprawiane w tym języku (zob. tabela 6), co znowu może świadczyć o ich relatywnie małej popularności (albo o tym, że nie wszyscy respondenci chodzą do kościoła).

Następne pytanie dotyczyło opinii młodzieży na temat kaszubszyzny jako języka liturgii. Ponad połowa ogółu respondentów (51,25%) udzieliła pozytywnej odpowiedzi na pytanie, czy kaszubszczyzny można efektywnie używać w tym zakresie (zob. tabela 7). Należy zwrócić uwagę na to, że znajomość kaszubszczyzny u respondenta i w jego rodzinie oraz kaszubskie korzenie najwyraźniej mają wpływ na opinię, czy kaszubszczyzny można używać jako języka liturgii – odpowiedzi *tak* udzieliło 60% respondentów z grupy 1, 55% z grupy II, 52,5% z grupy III – w porównaniu z 37,5% z grupy IV.

Proporcje odpowiedzi na następne pytanie badające opinie młodzieży na temat kaszubszczyzny jako języka ceremonii, są odwrócone – tutaj 51,25% ogółu respondentów nie sądzi, by kaszubski dobrze funkcjonował w tej roli (zob. tabela 8). Także odpowiedzi na to pytanie sugerują powiązanie znajomości języka i pochodzenia z przychylną oceną kaszubszczyzny jako języka ceremonii – 52,5% respondentów z grup I i III, a także 45% z grupy II – w porównaniu z 32,5% respondentów z grupy IV.

Tabela 7

Rozkład odpowiedzi na pytanie: *Czy uważasz, że kaszubszczyzny można efektywnie używać jako języka liturgii?*

Odpowiedź	Grupa I	Grupa II	Grupa III	Grupa IV	Σ
Tak	24	22	21	15	82
	60%	55%	52,5%	37,5%	51,25%
Nie	16	16	18	24	74
	40%	40%	45%	60%	46,25%
Brak odpowiedzi	0	2	1	1	4
		5 %	2,5%	2,5%	2,5%
Σ	40	40	40	40	160
	100%	100%	100%	100%	100%

Tabela 8

Rozkład odpowiedzi na pytanie: *Czy uważasz, że kaszubszczyzny można efektywnie używać jako języka ceremonii, takich jak chrzest dziecka, chrzest statku, ślub itp.?*

Odpowiedź	Grupa I	Grupa II	Grupa III	Grupa IV	Σ
Tak	21	18	21	13	73
	52,5%	45%	52,5%	32,5%	45,625%
Nie	18	20	18	26	82
	45%	50%	45%	65%	51,25%
Brak odpowiedzi	1	2	1	1	5
	2,5%	5 %	2,5%	2,5%	3,125%
Σ	40	40	40	40	160
	100%	100%	100%	100%	100%

Ostatnie pytanie ankiety związane z religią dotyczyło projektu Verba Sacra. Około 28% ogółu respondentów, niezależnie od znajomości języka kaszubskiego i kaszubskich korzeni, zadeklarowało zainteresowanie słuchaniem tekstów biblijnych, czytanych przez Danutę Stenkę (zob. tabela 9). Na równomierny rozkład odpowiedzi w grupach wpływ mogą mieć takie czynniki jak chęć obcowania z kulturą wysoką, atrakcyjność projektu Verba Sacra (związana m.in. z udziałem znanej aktorki), a także religijność respondentów.

Tabela 9

Rozkład odpowiedzi na pytanie: *Czy interesuje Ciebie czytanie Biblii po kaszubsku z Danutą Stenką (Verba Sacra)?*

Odpowiedź	Grupa I	Grupa II	Grupa III	Grupa IV	Σ
Tak	12	11	11	11	45
	30%	27,5%	27,5%	27,5%	28,125%
Nie	28	27	29	28	112
	70%	67,5%	72,5%	70%	70%
Brak odpowiedzi	0	2	0	1	3
		5 %		2,5%	1,875%
Σ	40	40	40	40	160
	100%	100%	100%	100%	100%

5. OPINIE MŁODZIEŻY O INNYCH WYBRANYCH ZASTOSOWANIACH KASZUBSZCZYZNY

Ankieta zawierała także pytania o ocenę efektywności kaszubszczyzny jako języka opisującego rzeczywistość, języka komunikacji w sytuacjach codziennych i formalnych, języka służącego wyrażaniu uczuć, języka myśli, języka literatury pięknej i literatury faktu, języka kultury popularnej (np. piosenek), języka zabaw dla dzieci, języka mediów, a także języka wykładowego w szkole i na uniwersytecie, języka nauki oraz języka, w którym można mówić lub pisać o języku kaszubskim lub innym. Respondenci uważają kaszubszczyznę głównie za język komunikacji w codziennych sytuacjach (z rodziną i przyjaciółmi)[25], inne zastosowania kaszubszczyzny nie zyskują wielu pozytywnych opinii. Na przykład, większość respondentów ze wszystkich czterech grup – od 70% do 90% – uważa, że kaszubski nie byłby efektywny jako język wykładowy w szkole i na uczelni. Podobnie, 73,75% ogółu badanych młodych ludzi sądzi, że nie sprawdziłby się on jako język nauki. Funkcję metalingwistyczną (czyli funkcję narzędzia, którego można używać do opisu języka – kaszubskiego lub innego[26]) kaszubszczyzny dostrzega więcej respondentów – 70% z grupy I, 62,5% z grupy II i 65% z grupy III, natomiast z grupy IV tylko 37,5% uważa, że kaszubszczyzny można używać do opisu języka.

Jeżeli porównamy wyniki dotyczące wybranych zastosowań kaszubszczyzny (pomijając jej użycie w sytuacjach prywatnych – z rodziną i przyjaciółmi), okazuje się, że pozytywne opinie o kaszubskim jako języku religii zbliżone są do opinii na temat jego funkcji metalingwistycznej.

6. WNIOSKI

Przypomnijmy, że – jak pokazują przedstawione wyniki ankiety – ponad połowa (51,25%) ogółu badanych licealistów uważa, że kaszubszczyzna może być efektywnie używana jako język liturgii. Opinia ta skorelowana jest ze znajomością tego języka i kaszubskimi korzeniami. Natomiast zainteresowanie projektem Verba Sacra, zadeklarowane przez niecałe 30% respondentów, niezależnie jest od znajomości języka i pochodzenia.

---

[25] O. Aleksandrowska i D. Stanulewicz, *op. cit.*; D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny…*

[26] O tej i innych funkcjach języka pisze m.in. R. Jakobson, *Poetyka w świetle językoznawstwa*, [w:] R. Jakobson, *W poszukiwaniu istoty języka*, t. 2, przekł. K. Pomorska, Warszawa 1989, s. 82–86 (tytuł oryginału: *Linguistics and poetics*, prwdr. [w:] *Style in Language*, red. T. Sebeok, Nowy Jork 1960, s. 350–377; prwdr. polski: „Pamiętnik Literacki" 1960, nr LI, z. 2, s. 431–473. Oprócz funkcji metalingwistycznej, Jakobson wyróżnia inne funkcje języka: funkcję poznawczą (referencyjną) („nastawienie na oznaczanie, orientacja na kontekst"); funkcję emotywną (ekspresywną) („bezpośrednie wyrażenie postawy mówiącego wobec tego, o czym on mówi"); funkcję konatywną („orientacja na odbiorcę"); funkcję fatyczną („nastawienie na kontakt"); funkcję metalingwistyczną (mówienie „o samym języku"); funkcję poetycką („nastawienie na sam komunikat, skupienie się na komunikacie dla niego samego"). Te funkcje, a także inne, zaproponowane przez językoznawców, zostały uwzględnione w ankiecie (zob. O. Aleksandrowska i D. Stanulewicz, *op. cit.*, s. 312–322).

W świetle przedstawionej w wielkim skrócie na początku tego artykułu historii kaszubskich tekstów religijnych, a także współczesnych faktów takich jak odprawianie mszy i publikowanie tekstów religijnych (z kościelnym imprimatur) w tym języku, dziwić może, dlaczego tylko połowa badanych uważa kaszubszczyznę za język nadający się do celów liturgicznych. Możliwe jest, że młodzi ludzie – nawet ci władający tym językiem – nic nie wiedzą o dziejach jego religijnej odmiany. Ponadto, w konfrontacji z faktami z historii literackiego języka kaszubskiego, wyniki ankiety wskazują na zawężenie funkcji kaszubszczyzny, na zredukowanie jej do języka sfery prywatnej – przynajmniej w opiniach badanych licealistów. Postrzegając kaszubszczyznę jako mowę, która używana jest tylko w domu w rozmowach z rodziną i w kontaktach z bliskimi znajomymi, wielu respondentów prawdopodobnie nie wyobraża sobie jej innych zastosowań, nie tylko jako języka religii, ale również języka nauki i języka wykładowego w szkole, nie wspominając już o używaniu go w urzędzie[27].

Powróćmy do kwestii prestiżu języka. Roger Bell wyróżnia siedem kryteriów służących do jego określenia. Są to: standaryzacja (uznanie języka przez władze, jego kodyfikacja i użycie w ważnych tekstach), witalność (czy istnieje społeczność, dla której dany język jest językiem pierwszym, ojczystym), ciągłość historyczna (odczucia użytkowników, czy język był „od zawsze" używany przez społeczność), autonomia (czy użytkownicy danego etnolektu uważają, że jest on samodzielnym językiem czy może dialektem innego języka), redukcja (czy dany etnolekt pełni wszystkie funkcje, czy tylko wybrane z nich), mieszanie języków (czy użytkownicy uważają dany etnolekt za „czysty", samodzielny język, czy też może za mieszankę języków) i normy *de facto* (niepisane normy pozwalając odróżnić osoby dobrze władające językiem od osób słabo nim się posługujących)[28]. Publikowanie tekstów biblijnych sklasyfikowane jest jako przejaw standaryzacji języka, natomiast używanie języka w różnych jego funkcjach związane jest z kryterium zwanym redukcją. Przywołując przytoczoną wcześniej opinię Jadwigi Zieniukowej dotyczącą związku nobilitacji języka z publikacją tekstów biblijnych i używaniem go do celów liturgicznych (mamy tu do czynienia z kryterium standaryzacja)[29], nie sposób nie zauważyć, że wzrost prestiżu języka wymaga również zmian w postawach społeczności (inne kryteria wchodzą tu w grę, głównie witalność, autonomia i redukcja). Prestiż kaszubszczyzny znacznie wzrósłby, gdyby więcej młodych mieszkańców Kaszub dostrzegało możliwość efektywnego użycia tego języka w innych sytuacjach niż komunikacja w rodzinie – m.in. w kościele, w szkole i w urzędzie. Przy okazji można też zauważyć, że w przypadku kaszubszczyzny (i innych języków) wyraźnie widać związek między poszczególnymi kryteriami, którymi badacze posługują się do określenia prestiżu języka – użycie języka w sferze liturgii (kryterium: redukcja) nie byłoby możliwe bez publikacji tekstów biblijnych i innych tekstów o charakterze religijnym (kryterium: standaryzacja).

---

[27] O. Aleksandrowska i D. Stanulewicz, *op. cit.*

[28] R. Bell, *Sociolinguistics: Goals, Approaches and Problems*, London 1976, s. 147–157. Prestiżem języka kaszubskiego, oprócz J. Zieniukowej, *op. cit.*, zajmowały się także O. Aleksandrowska i D. Stanulewicz, *op. cit.* Zob. także D. Stanulewicz, *Measuring the prestige of a language: The case of Kashubian*, [w:] *Grammatik – Praxis – Geschichte: Festschrift für Wilfried Kürschner*, red. A. P. ten Cate, R. Rapp, J. Strässler, M. Vliegen i H. Weber, Tübingen 2010, s. 359–366.

[29] J. Zieniukowa, *op. cit.*, s. 67.

Należy też na koniec przypomnieć, że ankieta została przeprowadzona tylko w jednej szkole, gdzie uczniowie nie uczą się języka kaszubskiego. Badania trzeba zatem traktować jako pilotażowe. W celu uzyskania pełniejszego obrazu postrzegania różnych zastosowań kaszubszczyzny, zostaną przeprowadzone badania wśród licealistów w różnych miejscowościach Kaszub.

PODZIĘKOWANIA

Chciałabym najserdeczniej podziękować Pani mgr Bożenie Conradi, Dyrektor I Liceum Ogólnokształcącego im. Króla Jana III Sobieskiego w Wejherowie, za życzliwość i udzielenie pozwolenia na badania w szkole, a także nauczycielom za przeprowadzenie ankiety w swoich klasach: Pani mgr Aleksandrze Kani, Pani mgr Justynie Makowskiej-Bedynek, Pani mgr Ewie Miziarskiej, Pani mgr Dominice Serowy oraz Pani mgr Beacie Staszak. Jestem również bardzo wdzięczna Pani mgr Oldze Aleksandrowskiej z Instytutu Anglistyki Uniwersytetu Gdańskiego za współpracę w przeprowadzeniu ankiety oraz Pani dr Beacie Jackowskiej z Katedry Statystyki Uniwersytetu Gdańskiego za cenne uwagi dotyczące aspektów statystycznych opisanych w tym artykule badań.

ANEKS

PYTANIA ANKIETY DOTYCZĄCE KASZUBSZCZYZNY JAKO JĘZYKA RELIGII

1. [*pytanie do osób mówiących po kaszubsku*]

W jakich sytuacjach i jak często używasz języka kaszubskiego?

[…]

– w kościele, podczas mszy

☐ często ☐ czasami ☐ rzadko ☐ nigdy

[…]

2. Czy i jak często w Twojej miejscowości słychać kaszubszczyznę?

[…]

– w kościołach

☐ często ☐ czasami ☐ rzadko ☐ nigdy

[…]

3. Czy uważasz, że języka kaszubskiego można efektywnie używać jako

[…]

– języka liturgii?

☐ tak ☐ nie

– języka ceremonii, takich jak chrzest dziecka, chrzest statku, ślub itp.?

☐ tak ☐ nie

[…]

4. Czy interesują Ciebie następujące wydarzenia kulturalne?

[…]

– czytanie Biblii po kaszubsku z Danutą Stenką (Verba Sacra)

☐ tak ☐ nie

[…]

RELIGIJNOŚĆ LUDOWA NA KASZUBACH[1]

Bożena Ugowska

Na początku niech przemówi *Katechizm Kościoła Katolickiego*, gdzie w drugiej części, dziale drugim, rozdział czwarty pt. *Inne celebracje liturgiczne* można przeczytać:

> „Religijność ludowa w swej istocie jest zbiorem wartości odpowiadających w duchu mądrości chrześcijańskiej na podstawowe pytania egzystencjalne. Zdrowy katolicki zmysł ludu odznacza się zdolnością tworzenia syntezy egzystencjalnej. W ten sposób dochodzi do twórczego połączenia elementu Boskiego i ludzkiego, Chrystusa i Maryi, ducha i ciała, wspólnoty i instytucji, osoby i społeczności, wiary i ojczyzny, rozumu i uczucia. Mądrość ta jest rodzajem humanizmu chrześcijańskiego, który (...) odbudowuje podstawowe braterstwo, uczy spotkania z naturą i zrozumienia, czym jest praca, daje motywacje życia w radości i pogodzie ducha, nawet wśród trudów życia. Mądrość ta jest dla ludu podstawą rozeznania, ewangelicznym instynktem, który pozwala spontanicznie ocenić, kiedy Ewangelia zajmuje w Kościele pierwsze miejsce, a kiedy zanika jej treść i zagłuszają ją inne sprawy”[2].

Następnie, w trzech punktach, opisane zostały formy ludowej pobożności (oddawanie czci relikwiom, nawiedzanie sanktuariów, pielgrzymki, procesje, droga krzyżowa, tańce religijne, różaniec, medaliki itp.), otaczające liturgię i życie sakramentalne człowieka, a zarazem będące ich kontynuacją, jednak nie można nimi zastąpić liturgii i sakramentaliów Kościoła. Toteż istotnym jest takie ich uporządkowanie, by wypływały z liturgii i do niej prowadziły wiernych. Natomiast zadaniem księży jest wspierać, oczyszczać i pogłębiać religijność ludową, by prowadziła do głębszego poznawania misterium Chrystusa[3].

---

[1] Bogatym i obszernym źródłem wiedzy na temat różnych form kultu i celebrowanych nabożeństw jest Encyklopedia Katolicka. Z uwagi na ograniczone ramy referatu i objętość Biuletynu zrezygnowano z korelacji omawianych treści z EK. Zainteresowanych pogłębieniem problematyki odsyłam do pozycji *Ze studiów nad słownictwem religijnym* prof. E. Brezy (publikacja w druku wydawnictwa Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego).

[2] *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallottinum 1994, s. 396

[3] KKK 1674, 1675, 1676, tamże, s. 395–396.

Na przestrzeni lat na Kaszubach wykształciło się wiele form pobożności ludowej.

Ks. Jan Perszon pisze: „Każda praca rolnika wymaga dużego wysiłku fizycznego, ale praktyczne efekty w postaci plonów w znacznej mierze zależą od pogody i błogosławieństwa bożego. Poczucie głębokiej zależności od Boga, który jest Stwórcą i Panem świata cechuje tych mieszkańców regionu wejherowskiego, których jedynym źródłem utrzymania jest gospodarstwo rolne. Wśród chłopo-robotników, zwłaszcza młodych, przeważa spłycone odniesienie do ziemi i nastawienie na maksymalny zysk. (...) Wiele z tradycyjnych zwyczajów uważa za zbędny balast albo zabobony. Odchodzą w niepamięć modlitwy i zabiegi stosowane przy orce, siewie zbóż i ich zbiorze. Istotny wpływ na zanik religijnych gestów i zwyczajów (błogosławieństwo, pokropienie wodą święconą, poświęcanie ziarna siewnego) (...) ma postęp techniczny. (...) Kontynuację niektórych zwyczajów wziął na siebie Kościół, który spełniając właściwą sobie misję religijną włącza pracę rolnika w liturgię. Widać to choćby w zwyczaju święcenia ziarna siewnego (8 IX), mszy dożynkowej czy błogosławieństwa ziół na Wniebowzięcie NMP”[4].

Słowa ks. J. Perszona świadczą dobitnie o tym, że Kościół nie tylko przyzwalał na różnego rodzaju ludowe praktyki parareligijne, pierwotnie wypływające niekiedy nawet z przesądów i zabobonów, co więcej uznawał je, a gdy ludność zaczęła od nich odchodzić, sam je uświęcił i obecnie trwają jako obrzędy dokonywane w czasie specjalnych lub okazjonalnych liturgii bądź jako dodatkowy obrzęd połączony najczęściej z czcią oddawaną Matce Bożej (stąd też ludowe określenia świąt Jej poświęconych: Gromiczna, Strumianna <określana również mianem Roztworna, Kwietna>, Zielna, Siewna, Węgorzowa czyli inaczej Różańcowa, Adwentowa).

Przytoczone powyżej treści z *Katechizmu Kościoła Katolickiego* i refleksje badacza tradycji religijnych na Kaszubach pozwalają zauważyć, że pobożność ludową można rozpatrywać w zależności od pór roku, świąt liturgicznych, kulcie świętych, wydarzeń nagłych bądź okolicznościowych (np. pogrzeb, ślub) zwyczajów i przesądów, a także religijności ugruntowanej w codziennym życiu, jak choćby rozpoczynanie i kończenie dnia znakiem krzyża. Jest to tak szeroki i problematycznie złożony temat, że wymagałby obszerniejszej rozprawy, aniżeli zaprezentowanego zaledwie ramowego ujęcia zagadnienia.

Bezsprzecznym jest fakt, że wielowiekowa tradycja Kościoła tak uswoiła wiele form religijnej pobożności, że współczesnemu człowiekowi trudno byłoby rozróżnić, które wynikają z ludowej religijności, a na jakie większy był wpływ liturgii i księży.

Poniżej zostaną omówione niektóre rodzaje i formy pobożności ludowej, jednakże z uwagi na ich ilość nie sposób wymienić i opisać wszystkie, istniejące obecnie w Kościele praktyki, tym bardziej, że najnowsze z nich jeszcze się za bardzo na Kaszubach nie zakorzeniły. Kryterium stanowiącym wyznacznik, było zaistnienie danej pobożności przed II Soborem Watykańskim i trwanie do czasów współczesnych.

---

[4] J. Perszon, *Na imię Boscz*i, Luzino 1992, s. 47

Biorąc pod uwagę Osobę czci i czas można wyróżnić: nabożeństwa i modlitwy do Matki Bożej (praktycznie przez cały rok), nabożeństwa adwentowe, nabożeństwa postne, nabożeństwa i modlitwy ku czci świętych i inne, będące efektem kaszubskiej obrzędowości.

Jednymi z najbardziej popularnych form pobożności, do tego wciąż cieszącymi się wielkim uznaniem i wysoką frekwencją są wszelkie rodzaje czci oddawanej Matce Boskiej.

1. RÓŻANIEC

Różaniec jest modlitwą maryjną najbardziej rozpowszechnioną na całym świecie. KKK w punkcie 2678, przywołując historyczne źródło modlitwy różańcowej podaje, że „pobożność średniowieczna na Zachodzie rozwinęła modlitwę różańcową, wprowadzając ją jako ludową formę zastępczą Modlitwy Godzin”[5]. W maju i październiku, miesiącach poświęconych szczególnej czci i pamięci o Niebieskiej Matce, ludzie gromadzą się przy kapliczkach, krzyżach bądź w domach i całymi rodzinami modlą się odmawiając różaniec.

Różaniec jest też najważniejszą modlitwą ofiarowaną za spokój duszy osoby zmarłej. W okresie od zgonu do dnia pogrzebu, rodzina, krewni, sąsiedzi wieczorami, o ustalonej przez krewnych zmarłego godzinie, zbierają się na modlitwie różańcowej.

Na tak wielką popularność różańca mają istniejące w każdej parafii Róże Różańcowe, będące często jedynymi aktywnymi wspólnotami w małych wiejskich parafiach.

Z pewnością różaniec jest najbardziej zakorzenioną formą pobożności, co zdaniem ks. J. Perszona wypływa z „przemożnej siły tradycji, która inspiruje kolejne pokolenia do zachowania duchowej kultury ojców w zmieniających się warunkach współczesnego życia”[6].

2. GODZINKI O NIEPOKALANYM POCZĘCIU NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY

Niedzielne poranki kojarzą się ze szczególnym nabożeństwem ku czci Niepokalanego Poczęcia NMP – *Godzinkami*, śpiewanymi w kościołach przed pierwszą mszą świętą.

Początków tego, znanego katolikom w Polsce od pięciuset lat (wówczas po sporach teologicznych zwyciężyła prawda o Niepokalanym Poczęciu Maryi – w 1477 r. papież Sykstus IV ustanowił w Rzymie święto Poczęcia Niepokalanej, a od czasów

---

[5] Katechizm, op. cit., s. 603.

[6] J. Perszon, *Króluj nama wiedno*, Wyd. Urząd Gminy, Luzino 1993, s. 20.

Piusa V (†1572 r.) zaczęto je obchodzić w całym Kościele, zaś 8 grudnia 1854 r. papież Piusa IX Niepokalane Poczęcie Maryi ogłasza bullą jako dogmat wiary)[7], nabożeństwa maryjnego, dopatruje się w hiszpańskich zakonach rycerskich.

Forma nabożeństwa w postaci rozbudowanej, podzielonej na części litanii wytworzyła się z oficjum brewiarzowego o Niepokalanym Poczęciu (od godzin brewiarzowych – pór odmawiania poszczególnych części – wywodzi się też nazwa). Wspólnotowe nabożeństwo szybko się rozpowszechniło. Pierwszy polski przekład *Godzinek* drukiem ukazał się w 1482 r., a ich autorstwo przypisuje się bł. Władysławowi z Gielniowa. Twórcą obecnego tekstu *Godzinek* prawdopodobnie był ks. Jakub Wujek. Pełen uwielbienia, zawierzenia i błagania tekst *Godzinek* uznawany jest za perłę katolickiej mariologii[8].

3. NABOŻEŃSTWA MAJOWE

Maj na Kaszubach jest miesiącem szczególnej czci oddawanej Maryję. W tym miesiącu w godzinach przedwieczornych ludzie gromadzą się przy kapliczkach i krzyżach na modlitwie zwanej nabożeństwem majowym, które prowadzi starsza kobieta lub mężczyzna, zazwyczaj zelator róży różańcowej lub z rodziny opiekującej się miejscem kultu. Odmawiana jest wówczas cząstka różańca, litania loretańska (będąca centrum nabożeństwa majowego) i śpiewane są pieśni maryjne. W tym okresie po wieczornych mszach świętych odprawiane jest również nabożeństwo majowe w kościele[9].

W Polsce początek nabożeństw majowych miał miejsce w połowie XIX wieku. Pod koniec wieku było ono już szeroko znane w całym kraju.Rodowodu tych nabożeństw należy jednak szukać znacznie wcześniej, gdyż już w V. w były praktykowane na Wschodzie. W Kościele zachodnim dopiero na przełomie XIII i XIV w. powstała myśl, aby miesiąc maj poświęcić Maryi. Ponoć pierwszym, który zgłosił ten zamysł, był król hiszpański Alfons X (†1284). Władca sam praktykował nabożeństwa majowe, a swoim poddanym zalecał gromadzenie się w porze wieczornej na modlitwy wokół figur Matki Bożej[10].

4. BRACTWA SZKAPLERZNE I NOSZENIE MEDALIKA

Dawniej, o czym wspomina również ks. Jan Perszon, niemal każda rodzina należała do jakiejś wspólnoty religijnej lub stowarzyszenia[11]. Jednym z nich było Bractwo

---

[7] Źródło: http://www.brewiarz.katolik.pl/czytelnia/swieci/12-08a.php3

[8] Źródło: http://www.kolbe-janow.katowice.opoka.org.pl/patronowie.htm

[9] J. Perszon, *Króluj nama wiedno*, op. cit., s. 47.

[10] Źródło: http://brewiarz.pl/czytelnia/maj.php3

[11] J. Perszon, *Króluj nama wiedno*, op. cit., s. 22.

Szkaplerzne. Bractwa Szkaplerzne mają w Polsce wielowiekową tradycję, powstały wraz ze sprowadzeniem na nasze ziemie karmelitańskich klasztorów, m.in. w 1642 r. do Gdańska[12].

Historia bractwa wywodzi się z zakonu założonego w XI w. na górze Karmel, utworzonego z rycerzy – uczestników wypraw krzyżowych, którzy jako pierwsi w swej nazwie – Bracia Eremici Najświętszej Maryi Panny z Góry Karmel – umieścili imię Maryi[13]. W połowie XIII w. generałem chylącego się ku upadkowi zakonu został Szymon Stock, któremu nocą z 15 na 16 lipca 1251 r. ukazała się Matka Boża otoczona aniołami i trzymając w ręku szkaplerz wypowiedziała, jak przekazują podania historyczne, takie słowa: „Przyjmij, synu, ten szkaplerz, znak Mej opieki. Kto w nim umrze, nie zazna płomieni ognia piekielnego”[14]. Nie trzeba dodawać, że zakon nie tylko nie upadł, ale w krótkim czasie powstało wiele nowych klasztorów i prowincji. Szkaplerz zaś stał się częścią ubioru karmelitańskiego, potem przyjęły go również inne klasztory i ludzie świeccy.

Z noszeniem szkaplerza, zachowaniem czystości stosownie do stanu i odmawianiem modlitwy brewiarzowej lub zaleconej przez księdza wiąże się tzw. przywilej sobotni – obietnica Maryi, że człowieka, który w taki sposób żyć będzie wybawi w pierwszą sobotę po śmierci.

Słowo „szkaplerz” pochodzi od łacińskiego słowa *scapulae* (plecy, barki), co oznacza szatę, która okrywa plecy i piersi. Szkaplerz, w zakonach jest częścią habitu, zazwyczaj jednak składa się z dwóch prostokątnych kawałków brązowego sukna z naszytymi wyobrażeniami Matki Bożej Szkaplerznej i Najświętszego Serca Pana Jezusa, połączonymi ze sobą tasiemkami. Papież Pius X, w 1910 r. zezwolił na zastąpienie szkaplerza medalikiem szkaplerznym. Szkaplerz należy do sakramentaliów, czyli jest widzialnym i świętym znakiem zatwierdzonym przez Kościół.[15] Bractwo Szkaplerzne jest formą pomocy w rozwijaniu pobożności poprzez nabożeństwo do Matki Bożej. Jego zasadniczym celem jest kształtowanie w osobie wierzącej serca oddanego Jezusowi na wzór Maryi poprzez naśladowanie Jej cnót, zwłaszcza czystości, pokory, prostoty i miłości bliźniego[16].

5. RORATY

Roraty to Msza święta odprawiana w okresie Adwentu ku czci Maryi, symbolizowanej przez postawioną w pobliżu ołtarza białą świecę z niebieską wstążką. Nazwa Mszy świętej roratniej wywodzi się od łacińskich słów: „*rorate cœli desuper*” ‘spuśćcie rosę niebiosa’. Odprawia się ją przez cały Adwent w dniach powszednich rano, zgodnie z tradycją.

---

[12] Źródło: http://www.szkaplerz.pl/wspolnoty/

[13] B. Belgrau OCD, *Szkaplerza się trzymajmy. Rozważania nowennowe o szkaplerzu karmelitańskim,* Wyd. Karmelitów Bosych, Kraków 2009, s. 5–6.

[14] Tamże, s. 7.

[15] Źródło: http://www.karmelici.info/grupy-duszpasterskie/bractwo-szkaplerzne

[16] Tamże.

Roraty od dawna wpisały się w polską tradycję. Źródła podają, że odprawiano je już w XIII w. Na rodzimym gruncie zaszczepiła je prawdopodobnie bł. Kinga z Węgier. W roratach brali udział wszyscy, bez względu na stan, z którego się wywodzili. Z książki wydanej w 1739 r. dowiadujemy się, iż przed rozpoczęciem rorat zapalone świece przynosili do ołtarza przedstawiciele wszystkich siedmiu stanów, a więc król, prymas, senator, szlachcic, żołnierz, kupiec i kmieć. Wręczali je kapłanowi, mówiąc: „Jestem gotowy na sąd Boży”. Obrzęd przypominał, że Adwent jest oczekiwaniem także na ostateczne przyjście Jezusa[17].

6. NIESZPORY

Mój ojciec często z rozrzewnieniem wspominał, jak w czasach jego młodości w niedzielne popołudnia chodziło się drugi raz – pierwszy raz na mszę świętą – do kościoła (4 km w jedną stronę), by uczestniczyć w nieszporach.

Niedzielne nieszpory były (obecnie tylko w nielicznych parafiach w Polsce, natomiast coraz liczniej świeccy korzystają z Brewiarza i sami bądź w gronie rodzinnym modlą się psalmami z poszczególnych części Liturgii Godzin) szczególnym nabożeństwem sprawowanym wspólnie z wiernymi. Polskiego przekładu Liturgii Godzin dokonał Franciszek Karpiński w XVIII w. Celebrowano je zgodnie z liturgią przedsoborową, co oznacza, że „składały się z pięciu, a nie jak obecnie, trzech psalmów, a hymn śpiewno dopiero po czytaniu zwanym wtedy *kapitulum*. W odnowionej liturgii posoborowej nieszpory pozostały nadal jako oddzielne nabożeństwo gromadzące wiernych na wspólnotową modlitwę Kościoła”[18].

Nieszpory, jako przedostatnią część Liturgii Godzin „odprawia się w porze wieczornej jako dziękczynienie za przeżyty dzień. Nieszpory są wspomnieniem Ostatniej Wieczerzy oraz krwawej ofiary Jezusa na krzyżu, przez którą dokonało się Odkupienie”[19].

7. NAWIEDZANIE KASZUBSKICH SANKTUARIÓW

Od wielu wieków rozwija się kult Matki Bożej czczonej w miejscach Jej cudownych objawień – w Sianowie i Swarzewie. Dzięki szczególnemu wybraniu tych dwóch niewielkich kaszubskich miejscowości przez Matkę Bożą, są one szeroko znane.

Pobożność Maryjna jest nieodłączną cechą Kaszubów wpływającą na ich życie codzienne i kulturę (jak choćby uroczyście obchodzone święta maryjne, kaszubskie nazwy czterech miesięcy, liczne kapliczki, niekiedy nawet wkomponowane w architekturę domu itp., a także zakorzenione przeświadczenie, że do Boga, to tylko z Maryją i przez Maryję). Matka Boża w obu sanktuariach określana jest jako Królowa: w Swarzewie rybaków, zaś w Sianowie całych Kaszub. Jako Matka „troskliwą opieką otacza nie tylko ludzi morza, ale także małżeństwa, rodziny i wszystkich zwracających się do Niej wiernych. Sanktuaria maryjne na Kaszubach są więc od wielu lat ostoją polskości i katolicyzmu”[20]. Jak słusznie zauważa ks. Jan Perszon – znawca specyfiki religijnej regionu – „cześć Matki Najświętszej wyraża się w bardzo wielu formach podczas roku obrzędowego i w różnych zdarzeniach związanych z przełomowymi chwilami ludzkiej egzystencji”[21].

---

[17] Źródło: http://www.opoka.org.pl/varia/bn/adwent/804.1,Roraty.html

[18] Źródło: http://www.wlodawa.paulini.pl/151,Nieszpory

[19] *Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa ludu bożego. Wydanie skrócone*, Pallottinum 1991, s 9.

Szczególnym sanktuarium dla Kaszubów jest kalwaria wejherowska. Jak pisze ks. Perszon „odegrało ono olbrzymią rolę w dziejach narodowych i religijnych nie tylko Kaszub, ale całego Pomorza Gdańskiego”[22]. Ludzie chodzą na „góry”, jak potocznie nazywają Kalwarię, by odpokutować za grzechy, wyprosić potrzebne łaski i wysłużyć sobie niebo. A o konieczności, wręcz obowiązku nawiedzania kalwaryjskich kapliczek, niech świadczy przekazywane w ludowej tradycji powiedzenie: „Kto za życia stacji nie obejdzie ten po śmierci będzie po nich chodził”[23].

Kaszubi zawsze byli przywiązani do Matki Zbawiciela, z jednej strony czując się przez Nią szczególnie wybrani, a z drugiej posłuszni słowom Chrystusa: „Synu, oto Matka twoja” (J 19,25).

8. KAPLICZKI I KRZYŻE

O pozakościelnych formach religijności świadczą licznie po Kaszubach rozsiane kapliczki i krzyże, często będące nie tylko świadkami wiary, pobożności, ale również ofiarami przeprosin za popełnione zło czy wotami wdzięczności za wybłagane łaski.

Na Kaszubach, podobnie jak w innych regionach Polski, Maryję czci się przy kapliczkach i krzyżach w poświęconych Jej miesiącach: w maju i październiku. Wcześniej odnawiane są przydrożne krzyże i kapliczki, ozdabiane wieńcami i wstęgami oraz świeżymi kwiatami. Nadal, szczególnie na terenach wiejskich, ludzie spotykają się przy figurkach na wspólnym odprawianiu nabożeństwa majowego czy różańcowego.

9. APOSTOLSTWO DOBREJ ŚMIERCI

Stowarzyszenie Matki Bożej Patronki Dobrej Śmierci, zwane Apostolstwem Dobrej Śmierci jest formą wspólnotowej formacji ściśle związanej z kultem Matki Bożej. Do jego rozkwitu przyczynił się w szczególny sposób Zakon Serwitów, założony w XIII wieku. W obecnej formie zostało zatwierdzone przez Papieża Piusa X – 22 lipca 1908 roku. Papież obdarzył Stowarzyszenie licznymi przywilejami i odpustami oraz nadał mu charakter uniwersalny, rozszerzając jego działalność na cały Kościół. W Polsce opiekunami Stowarzyszenia są Misjonarze Świętej Rodziny w Górce Klasztornej. Stowarzyszenie oddane jest pod opiekę Matki Bożej od Siedmiu Boleści i św. Józefa -Wielkim Patronom Dobrej Śmierci[24].

---

[20] ks. Wojciech Cichosz, Lucyna Urbanowicz-Pluto, *Kaszubi i Królowa ich serc: Madonna Sianowska i Swarzewska,*[w:] red. A. Romejko, „Studia Gdańskie”, 2010, t. XXVII, s. 127

[21] S. Majkowski, *Sanktuarium Maryjne Królowej Polskiego Morza w Swarzewie*, Gdańsk 2003, s. 42.

[22] J. Perszon, *Na Jastra*, op. cit., s. 53

[23] Tamże, s. 54

Śmierć, jako nieunikniony kres ludzkiego życia, zawsze była na Kaszubach postrzegana przez pryzmat wiary, jednakże panuje przekonanie, że na dobrą śmierć, czyli nie tylko lekką, bez długotrwałego cierpienia, ale przede wszystkim po przyjęciu sakramentu namaszczenia chorych i komunii świętej, należy sobie zasłużyć, stąd duchowość Apostolstwa, będącego najlepszą gwarancją dobrej i świętej śmierci szeroko przyjęła się wśród Kaszubów.

10. UROCZYSTOŚĆ NAJŚWIĘTSZEGO CIAŁA I KRWI CHRYSTUSA (BOŻE CIAŁO)

Uroczystość sama w sobie nie jest odrębną formą pobożności, jako że jest świętem liturgicznym obchodzonym w całym Kościele, jednak z uwagi na wielowiekową historię tradycja ludowa dołożyła dodatkowe elementy, stąd też wymaga oddzielnego omówienia.

Należy do świąt ruchomych, uwarunkowanych każdorocznie datą Zmartwychwstania Pańskiego. Przypada zawsze w czwartek po niedzieli Trójcy Przenajświętszej i trwa całą oktawę.

Po raz pierwszy obchodzone było w 1246 r. za sprawą bł. Julianny[25], zakonnicy z Cornillonu, której w prywatnym widzeniu ukazała się hostia splamiona krwią[26]. Wkrótce „papież Urban IV bullą „Transiturus” z 11 sierpnia 1264 roku”[27] ustanowił je świętem dla całego Kościoła, potwierdzanym przez kolejnych papieży[28].

W Polsce obchody święta, w tradycji ludowej zwanego Bożym Ciałem, wprowadził w 1320 r. krakowski biskup Nanker, zaś uroczyste procesje, będące najwymowniejszą częścią liturgii, zaczęto praktykować niemal sto lat później[29]. Ks. Perszon porównuje je do triumfalnego pochodu króla[30] i dodaje, że są jednocześnie kolejną „okazją do złączenia pracy rolnika z modlitwą” (...), gdyż „trasa przebiega wśród pól, zagród i ogrodów”[31].

---

[24] Źródło: www.parafia.pomorze.pl/apostolstwods.php

[25] J. Perszon, *Na Jastra*, op. cit. s. 60.

[26] M. Ollik, *Od Adwentu do Adwentu. Doroczne obrzędy i zwyczaje w Borach*, Wyd. Region, Gdynia 2009, s. 65.

[27] J. Wierusz-Kowalski, Liturgika, Warszawa 1956, [za:] J. Perszon, *Na Jastra*, op. cit. s. 60.

[28] Tamże.

[29] M. Ollik, op. cit., s. 65

[30] J. Perszon, Na Jastra, op. cit., s. 60.

[31] Tamże, s. 12.

W dzień poprzedzający uroczystość w ustalonych miejscach buduje się 4 ołtarze, udekorowane w symbole eucharystyczne, zaś trasę procesji obsadza się brzozowymi drzewkami. Gospodarze za obowiązek poczytują sobie ustrojenie mieszkań i domów nie tylko wzdłuż trasy procesji, stąd w niemal wszystkich oknach w okresie oktawy Bożego Ciała zauważymy dekoracje w postaci kielicha i hostii, następnie gołębie symbolizujące obecność Ducha Świętego, a także obrazy z wizerunkami świętych, niekiedy papieża bł. Jana Pawła II, a najczęściej obraz Serca Jezusowego, jako, że okres oktawy wieńczy święto ku Jego czci.

Ze świętem Bożego Ciała łączy się zwyczaj zabierania ze sobą do domów gałązek brzóz, dekorujących ołtarze (jako uświęconych obecnością i błogosławieństwem Najświętszego Sakramentu) – przy czym ważne, by były to gałązki z wszystkich czterech ołtarzy. Dawniej, jak podaje ks. J. Perszon, wstawiano je w ogrodach i na polach, jako ochronę przed złymi siłami i gradobiciem[32]. Zanoszono je również do stodół, gdzie kładzione w zagrody miały chronić przed inwazją myszy[33].

Podobnymi nadprzyrodzonymi właściwościami obdarzano wianki, uplecione z macierzanki i polnych bądź ogrodowych drobnych kwiatów, święcone na zakończenie oktawy: „wianki z oktawy skutecznie zabezpieczają przed uderzeniem gromu, dlatego wiesza się je pod dachem «pod ustrzech». (...) Powszechnie stosuje się poświęcone ziele jako lekarstwo dla krowy po wycieleniu (...). Używa się też wianków dla zabezpieczenia zboża w stodole przed myszami i pożarem, kładąc je w zagrodę przed pierwszą furą zwiezioną z pola. (...) Kiedy zachoruje ktoś z członków rodziny podaje mu się herbatę z ukruszonych z wianka ziół (...)”[34]. Wszystkie te wierzenia i zwyczaje mają głęboki wymiar religijny, gdyż odzwierciedlają całkowitą ufność w Bożą pomoc i opiekę.

Na jeszcze jeden wymiar uroczystości zwraca uwagę R Landowski, wskazując, że jej symbolem jest chleb, jako dar Boży, od zawsze otaczany powszechnym uszanowaniem[35]. Autor opisuje zwyczaje związane z odnoszeniem się do chleba (nie wolno go używać do zabawy, rzucania, lepienia kulek lub figurek), krojeniem (rozpoczynano bochen znakiem krzyża i modlitwa dziękczynną, krojono cienkie, równe skibki, ostrym nożem, jednym pociągnięciem, by uniknąć piłowania, a przez to kruszenia) spożywaniem chleba (nie wolno tego czynić nieumytymi rękoma, czy w nakryciu na głowie) i obchodzeniem się z okruchami (palono je lub wyrzucano dla ptaków, gdyż rzucone na ziemię okruchy pająk na pajęczynie zanosił do nieba, skarżąc ludzi za niszczenie Bożych darów, a zagniewany Bóg mógł zesłać na ludzi rok nieurodzaju)[36]. Z własnego domu wyniosłam w pamięci obraz, że gdy niechcący kromka chleba upadła, niezwłocznie była podnoszona i całowana, a następnie zjadana.

---

[32] Tamże, s. 62.

[33] Tamże.

[34] Tamże, s. 62–63.

[35] R. Landowski, Dawnych obyczajów rok cały. Między wiarą, tradycją i obrzędem, Wyd. Diecezji Pelplińskiej „Bernardinum”, Pelplin 2000 s. 126.

[36] Tamże, s. 127–128.

11. NABOŻEŃSTWA CZERWCOWE I KULT SERCA JEZUSOWEGO

Dla Kaszubów, podobnie jak wszystkich katolików, miesiąc czerwiec jest okresem szczególnego kultu Serca Jezusowego, wyrażanego w formie tzw. „nabożeństw czerwcowych”. Nazwa wywodzi się od uroczystości ku czci Serca Jezusowego, przypadającego w tradycji polskiej w pierwszy piątek po zakończeniu oktawy Bożego Ciała (zazwyczaj przypadającego w czerwcu). Uroczystość została ustanowiona zgodnie z wolą samego Jezusa, objawioną św. Małgorzacie Marii Alacoque, francuskiej wizytce z Paray-le-Monial, w dniu 19 czerwca 1675 r. (przypadającym w oktawie)[37]. Wizytki francuskie jako pierwsze (w 1687 r.) otrzymały od papieża Klemensa XIII zgodę na odprawianie mszy ku czci Serca Jezusowego, a następnie Królestwo Polskie (w 1765 r.), któremu Kongregacja Obrzędów udzieliła zgody w odpowiedzi na memoriał biskupów Polskich[38]. Dopiero w 1856 r. papież Pius IX ustanowił Święto Serca Pana Jezusa w całym kościele[39].

Ks. J. St. Pasierb maluje literacki opis nabożeństwa: „Jezus cichy i łagodnego serca chce nas w tym miesiącu wzruszyć swoją miłością i podpowiada zatwardziałym, zawiedzionym i zgorzkniałym, już nie wierzącym w żadną miłość: «Może zostało ci serce?»”[40].

Rangę i zbawcze znaczenie nabożeństwa podkreślił papież bł. Jan Paweł II w, dla wielu pamiętnym, przemówieniu w Elblągu (6 VI 1999 r.) podczas pielgrzymki do ojczyzny: „Dziękuję Bożej Opatrzności, że mogę wraz z wami, tu obecnymi, oddać cześć i uwielbienie Najświętszemu Sercu Jezusa, w którym ojcowska miłość Boga objawiła się w sposób najdoskonalszy. Cieszę się, że ta pobożna praktyka, aby codziennie w miesiącu czerwcu odmawiać albo śpiewać Litanię do Najświętszego Serca Pana Jezusa, jest w Polsce taka żywa i ciągle podtrzymywana.”[41].

Kult Najświętszego Serca nie ogranicza się tylko do czerwca. W trakcie objawień Jezus przekazał św. Małgorzacie 12 obietnic dla czcicieli Jego Serca, zapewniając w zamian o udzieleniu wszelkich łask, zgody i pokoju dla ich rodzin, pociechy w strapieniach, błogosławieństwa dla wszelkich przedsięwzięć, nieskończonego miłosierdzia dla grzeszników, wzrostu gorliwości dla dusz oziębłych i większej doskonałości gorliwych, błogosławieństwa dla domów, w których będzie umieszczony i czczony obraz Jego Serca, mocy dla kapłanów do kruszenia najzatwardzialszych serc, a tym, co szerzyć będą nabożeństwo Najświętszego Serca, że ich imiona będą w nim zapisane i pozostaną na zawsze. Najbardziej wymowną jest ostatnia obietnica, zwana również Wielką, w której Jezus przyrzeka, w nadmiarze miłosierdzia Serca mojego, że wszechmocna miłość moja udzieli tym wszystkim, którzy komunikować będą w pierwsze piątki przez dziewięć miesięcy z rzędu, łaskę pokuty ostatecznej, że nie umrą w stanie niełaski mojej ani bez sakramentów i że Serce moje stanie się dla nich bezpieczną ucieczką w godzinę śmierci”[42].

---

[37] „Nasza Arka. Miesięcznik Rodzin Katolickich”, Nr 6/2001, s. 3.

[38] Tamże, s. 8.

[39] Tamże

[40] J. St. Pasierb, *Czas otwarty*, Wyd. Diecezjalne, Pelplin 1992, s. 137.

[41] *Jan Paweł II. Polska 1999. Przemówienia i homilie*, red. ks. Krzysztof Kuźnik CSMA, KAI Michalineum, Marki 1999, s. 32.

Z tej ostatniej obietnicy wywodzi się powszechnie, dawniej wielokrotnie[43], praktykowana forma pobożności: tzw. „odprawienie dziewięciu pierwszych piątków”, czyli przystąpienie do sakramentu pokuty i przyjęcie podczas mszy św. komunii, z intencją wstawiennictwa za grzeszników i wynagrodzenia Najświętszemu Sercu za grzechy i zniewagi. Obecnie zauważam, że tę praktykę wziął na siebie Kościół i w każdej parafii dzieci pierwszokomunijne są szczególnie zachęcane do uczestnictwa w nabożeństwie pierszopiątkowym.

12. III ZAKON ŚWIĘTEGO FRANCISZKA – FRANCISZKAŃSKI ZAKON ŚWIECKICH

Za twórcę Franciszkańskiego Zakonu Świeckich uważany jest sam Św. Franciszek, który choć nie ułożył żadnych reguł i nie wyznaczył obowiązków, zachęcał ludzi do życia ideałami Ewangelii, a ich samych nazywał braćmi i siostrami od pokuty.

Pierwsze wspólnoty pojawiły się w Polsce wraz z przybyciem franciszkanów do Wrocławia w 1237 r. i szybko się rozprzestrzeniły, zrzeszając osoby różnych stanów i podejmując dzieła apostolskie. Wraz z okupacją hitlerowską zostały one zlikwidowane lub upadły. Odrodzenie nastąpiło po II Soborze Watykańskim na podstawie zatwierdzonej przez papieża Pawła VI Reguły Franciszkańskiego Zakonu Świeckich, tak odtąd miał się nazywać III Zakon.

Franciszkanie świeccy jako cel stawiają sobie dążenie na wzór św. Franciszka, do doskonałości chrześcijańskiej, rozwijając ducha modlitwy i życie sakramentalne.

Reguła kładzie szczególny nacisk na apostolat: przykładu, słowa, pełnienie dzieł miłosierdzia, oraz budowanie świata bardziej braterskiego i ewangelicznego[44].

Obecnie Polsce istnieje 16 regionów, w których około 17 000 członków skupionych jest w blisko 600 wspólnotach[45].

Region gdański, obejmujący diecezję gdańską, pelplińską i toruńską, liczy 37 wspólnot. 22 września br. świętował Jubileusz 150-lecia istnienia wspólnoty III Zakonu św. Franciszka przy klasztorze OO. Franciszkanów w Wejherowie, zaś wcześniej, 4 sierpnia w kościele św. Trójcy w Kościerzynie obchodzona była 120 rocznica powstania III Zakonu przy tamtejszej parafii[46].

---

[42] *Mały Modlitewnik*, Wyd. Św. Krzyża, Opole 1971, s. 40–41

[43] Moja babcia, podobnie jak wiele osób z sąsiedztwa, póki dopisywało zdrowie, przez cały rok praktykowała pierwsze piątki miesiąca, prowadząc do kościoła i ucząc tej praktyki mnie i moje rodzeństwo.

[44] Źródło: http://franciszkanie.pl/news.php?id=2572

[45] Źródło: http://pl.wikipedia.org/wiki/Franciszka%C5%84ski_Zakon_%C5%9Awieckich#Tercjarze_w_Polsce

13. GORZKIE ŻALE

W okresie Wielkiego Postu Kaszubi gromadzą się w kościołach przed mszami lub na specjalnych nabożeństwach, często połączonych z kazaniem pasyjnym, by śpiewać pieśni opowiadające o męce Pańskiej. W wielu miejscach na Kaszubach „do dziś żywy jest zwyczaj zbierania się na wspólne śpiewanie «gorzkich żalów» (...). Dotyczy to wiosek znacznie oddalonych od kościoła parafialnego”[47]. Nazwa tego nabożeństwa pochodzi od pierwszych słów pieśni: „Gorzkie żale przybywajcie, serca nasze przenikajcie”. „Gorzkie Żale” zostały ułożone, wydane drukiem i po raz pierwszy odprawione w r. 1707 za staraniem istniejącego wówczas przy kościele parafialnym św. Krzyża w Warszawie arcybractwa św. Rocha, a zwłaszcza protektora bractwa, ks. Wawrzyńca Benika[48]. Piękno hymnów opiewających w prostych słowach szczegóły męki i śmierci Pana Jezusa sprawiło, że nabożeństwo to odprawiane jest dziś we wszystkich polskich kościołach.

14. DROGA KRZYŻOWA

Szczególny charakter mają nabożeństwa Drogi Krzyżowej, odprawiane w kościołach katolickich w każdy piątek Wielkiego Postu. Historia tego nabożeństwa liczy już kilka wieków, a jej początki zrodziły się w średniowieczu. Około 800–900 lat temu wpierw na zachodzie Europy, a później również w Polsce, pobożność chrześcijan zaczęła się zmieniać. Dawniej mówiono o potędze Boga, nawet jeśli przedstawiano Go na krzyżu, to nie cierpiącego, lecz triumfującego. Miało to ukryty cel – wyrugowanie kultów pogańskich. Potem ludzie zaczęli zagłębiać się we właściwy wymiar Ofiary Chrystusa[49]. „W Chrystusie zaczęto dostrzegać przede wszystkim prawdziwość Jego człowieczeństwa (...). Ludzie tamtych czasów patrzyli na Jezusa oczami pełnymi współczucia i miłości”[50]. Niemały był tu również wpływ wypraw krzyżowych, które pozwalały na poznanie miejsc Męki Pańskiej. Dwa nowo utworzone zgromadzenia zakonnne – franciszkanie i dominikanie, zaczęły wówczas organizować tzw. nabożeństwa upadków Jezusa. Kiedy franciszkanie, w I połowie XIV wieku, przejęli opiekę nad sanktuariami jerozolimskimi rozwinął się kult „dróg”, czyli przejścia

---

[46] Źródło: http://www.fzs.franciszkanie.pl/

[47] J. Perszon, *Na Jastra*, op. cit., s. 11.

[48] Źródło: www.diecezja.waw.pl/zielonka/38

[49] Źródło: http://parafiapruszcz.x.pl/drogak/drogak20.html

[50] J. Perszon, *Na Jastra*, op. cit., s. 11.

Chrystusa z pretorium Piłata, gdzie zapadł wyrok, na Golgotę, gdzie został wykonany. Z połączenia tych dwóch nabożeństw powstały stacje Drogi Krzyżowej[51].

Pielgrzymi odwiedzający Ziemię Świętą po powrocie starali się o stworzenie namiastki Jerozolimy. Stąd od początku XV wieku w całej Europie powstawały budowle na wzór jerozolimskich, które nazwano kalwariami. Zaczęto na nich organizować inscenizacje męki Zbawiciela, gromadzące rzesze wiernych[52].

Dzisiejsza Droga Krzyżowa, składająca się z 14 stacji[53], została ukształtowana w XVIII wieku[54].

Na Kaszubach istnieją dwie kalwarie – słynne „święte góry” wejherowskie, ufundowane, jako dziękczynne wotum za uratowanie podczas wyprawy wojennej na Białoruś przez Jakuba Wejhera, który podczas oblężenia został zasypany w podkopie[55] – i znacznie młodszą – we Wielu. O tej drugiej T. Lipski pisze: „Najtrwalszą pamiątkę pozostawił po sobie ks. Józef Szydzik, proboszcz wielewski w latach 1905––1924. Z jego duszpasterskiej troski powstała tutejsza Kalwaria”[56].

15. ODPUSTY

Odpusty, będące patronalnymi świętami danej parafii, szczególnie te, które są związane z uroczystościami ku czci Matki Boskiej lub odbywające się na wejherowskiej kalwarii, zawsze cieszyły się wielkim uznaniem. Ludzie szli piechotą, nierzadko boso, pokonując wiele kilometrów, by modlić się na sumie odpustowej. Przy czym nie tylko religijny wymiar uroczystości miał znaczenie, choć do uzyskanych odpustów przykładano wielką wagę. Równie ważnym celem była jarmarczna zabawa, towarzysząca odpustom i okazja do spotkania się z przyjaciółmi i znajomymi, a ponadto gościny u rodziny mieszkającej na terenie danej parafii.

Najważniejszym jednak celem uczestniczenia w uroczystościach było dostąpienie odpustu zupełnego za grzechy.

W definicji KKK czytamy: „Odpust jest darowaniem przed Bogiem kary doczesnej za grzechy, zgładzone już co do winy. Dostępuje go chrześcijanin odpowiednio usposobiony i pod pewnymi określonymi warunkami, za pośrednictwem Kościoła, który jako szafarz owoców odkupienia rozdaje i prawomocnie udziela zadośćuczynienie ze skarbca zasług Chrystusa i świętych. (...) Odpusty mogą być udzielane żywym lub zmarłym”[57].

---

[51] Źródło: http://parafiapruszcz.x.pl/drogak/drogak20.html

[52] J. Perszon, *Na Jastra*, op. cit., s. 11.

[53] Tamże.

[54] Źródło: http://liturgia.wiara.pl/doc/418997.Historia-Drogi-Krzyzowej-W-drodze-z-cierpiacym--Zbawicielem

[55] *Kalwaria Wejherowska*, red. i korekta E. K. Jaskulska, T. Żmuda-Trzebiatowski, Gdańsk 2010, s. 3.

[56] T. Lipski, *W Wielu i nieco dalej..*, Wojewódzki Ośrodek Kultury w Gdańsku, Gminny Ośrodek Kultury w Wielu, Gdańsk 1990, s. 3.

[57] KKK, op. cit., s. 352.

Ciekawą informację znajdziemy w opisie przyjazdy prymasa Polski Stefana Wyszyńskiego do Wejherowa: „W roku 1974 Stefan Kardynał Wyszyński, Prymas Polski, przyjeżdża na wejherowskie góry w odpustową niedzielę Wniebowstąpienia Pańskiego. (...) ze stu tysiącami wiernych, prymas staje na wejherowskim wzgórzu zbawienia. I dopiero teraz skieruje słowa do kaszubskiego ludu. W wygłoszonej homilii nawiązał do słów kaszubskiego hymnu, do deklaracji: «My trzymamy z Bogiem». Tymi słowami też powitał dostojnego gościa ks. prałat Marian Szczurkowski, kapłan przezacnej kościerskiej kompanii, która właśnie tego roku święciła trzechsetlecie swego pielgrzymowania do Wejherowa”[58].

16. PUSTA NOC

Na Kaszubskich wioskach nadal żywa i praktykowana jest tradycja „Pustej nocy” – rodzaj modlitewnego czuwania przy zmarłym w ostatnią noc przed pogrzebem. Podobno dawniej „obrzęd ten rozciągał się na dwie, a nawet trzy noce po śmierci”[59]. Rozpoczyna się po różańcu, który od dnia śmierci jest odmawiany codziennie wieczorem w domu zmarłego lub obecnie coraz częściej w kościele lub kaplicy pogrzebowej. Po różańcu w domu żałoby pozostaje rodzina i tzw. „śpiewacy”, czyli zazwyczaj mężczyźni, wyposażeni w książki i modlitewniki. Dla „śpiewaków” przygotowuje się specjalny pokój, sąsiadujący z pomieszczeniem, w którym stoi trumna z ciałem osoby zmarłej, gdzie zasiadają „przy stołach, aby śpiewem psalmów pokutnych, pieśni o sądzie i nieskończonym miłosierdziu Bożym, skierowanych do Maryi i świętych Pańskich, chwalić Boga i błagać za zmarłego”[60]. Pokój jest skromnie wyposażony: na stole stoi krzyż, stawia się również salaterki z miętowymi cukierkami, dawniej na Kaszubach Południowych kładziono również owinięty w serwetę bochen chleba, a także róg z tabaką[61]. Obecnie modlitewne czuwanie zazwyczaj kończy się o północy, jednakże nadal, choć rzadziej, praktykowane jest prowadzenie modlitw do samego rana. Modlitwy i śpiewy prowadzone są w określonym układzie. „Po odśpiewaniu trzech pieśni, prowadzący, czyli «spiéwôk», odmawia pacierz za zmarłego. (...) O północy odmawia się *Anioł Pański*” (...), nad ranem śpiewa się *Godzinki* ku czci Matki Boskiej[62].

Uczestnictwo w Pustej nocy jest przysługą dla zmarłego, jest dobrowolne i wynika z obowiązku moralnego jak najlepszego przygotowania zmarłego na spotkanie z Bogiem, a zarazem uproszenie dla niego życia wiecznego, więc śpiewacy nie otrzymują wynagrodzenia, natomiast rodzina zmarłego podaje poczęstunek: około jedenastej wieczorem, a potem o trzeciej nad ranem rodzina zmarłego podaje poczęstunek;

---

[58] S. Klein, *Ks. Stefan Kardynał Wyszyński na Kalwarii Wejherowskiej. Rok 1953*, Wejherowo 1990, s. 3.

[59] *Bedeker kaszubski*, red. R. Ostrowska, I. Trojanowska, s. 349.

[60] J. Perszon, *Pustô noc*, Lublin – Luzino 1993, s. 24.

[61] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, Wrocław 1969, s. 209.

[62] Tamże;

chleb z masłem, placek i «słôdko kawa»"[63]. Obecnie wieczerze są znacznie wykwintniejsze. „Posiłek traktuje się jako poczęstunek fundowany przez osobę zmarłą"[64], w związku z czym nie można odmówić, bo odmówiłoby się samemu zmarłemu.

Trumna ze zmarłym jest przez cały czas otwarta, dookoła palą się świece, a na czuwaniu, będącym zarazem formą pożegnania ze zmarłym i zmarłego z domem rodzinnym, trwa najbliższa rodzina. Istnieje chrześcijańskie przekonanie, że „modląc się przy ciele zmarłego, naśladują po prostu pogrzeb Chrystusa"[65]. Pusta noc, czyli swoista wigilia pogrzebowa, jest inspirowana „wiarą w życie wieczne i skuteczność modlitwy wstawienniczej (...). Nocna wigilia jest (...) zbiorowym wysiłkiem duchowym, działaniem religijnym, ćwiczeniem pokutnym"[66].

17. ZADUSZKI I PAMIĘĆ O ZMARŁYCH

W tradycji polskiej początek listopada jest poświęcony uroczystości Wszystkich Świętych (1 XI) i pamięci o zmarłych, szczególnie duszach czyśćcowych, oczekujących zbawienia, czyli Wspomnieniu Wszystkich Wiernych Zmarłych, tzw. Zaduszkom (2XI). Komentarz do czytań na ten dzień niesie refleksję o Kościele, który „po uroczystym celebrowaniu wspomnienia swoich dzieci, które są już szczęśliwe w niebie, wspomina ze smutkiem wszystkie swoje dzieci, które oczekują w czyśćcu naszej pomocy, aby wejść do szczęścia wiecznego. Ta czcigodna i pobożna praktyka wspomnienia i modlitwy za zmarłych została wprowadzona (we Francji – przyp. własny) w klasztorze w Cluny w 998 roku"[67]. W Polsce pierwsze ślady „celebrowania Dnia Zadusznego pochodzą z XII wieku"[68]. Opisany w punkcie zwyczaj Pustej Nocy, pozwala dostrzec, że Kaszubi do kwestii przygotowania zmarłych do życia wiecznego przywiązują ogromną wagę. Patrząc na cmentarze można również wysnuć wniosek, że groby bliskich są otaczane opieką, a oni sami nieustającą modlitwą. Jednak najwymowniej o tym świadczy dzień Wszystkich Świętych i następująca po nim oktawa. W dniach poprzedzających licznie nawiedzane są cmentarze w celu uprzątnięcia mogił i udekorowania ich kwiatami, wiankami i zniczami. Dawniej gospodynie same wykonywały tzw. zaduszkowe wieńce, „a ich konstrukcją był grubo spleciony warkocz słomiany. Na nim misternie tkano gęstą warstwę srebrnego mchu, czyli chrobotka reniferowego, przez lud zwanego *zadusznikiem.* Wieniec dekorowano świerkiem i kwiatami, wśród których najpopularniejsze były jesienne suchokwiaty, zwane *nieśmiertelnikami*"[69]. Ponadto, jak dowodzi B. Bork, przetrwała wiara w to, „że duchy dobre i złe krążą po ziemi, straszą żywych, domagają się modlitwy, a w Zadëszny Dzéń gromadzą się na cmentarzach”[70]. Potwierdzają to opracowania M. Ollick, J. Perszona i R. Landowskiego[71]. Najważniejszy jest jednak religijny wymiar tego czasu, ludzie liczniej uczestniczą w nabożeństwach w kościele, połączonych z modlitwami za zmarłych oraz przez całą oktawę nawiedzają groby swoich bliskich, co łączy się ze szczególnym przywilejem – każdorazowego uzyskania odpustu zupełnego za jedną duszę, zaś w wielu domach odmawia się różaniec za zmarłych.

---

[63] Bedeker kaszubski, op. cit., s. 349.
[64] J. Perszon, *Na brzegu życia i śmierci*, Pelplin 1999, s. 208.
[65] Tamże, s. 201.
[66] Tamże, s. 210.
[67] *Mszalik niedzielny*, opr. ks. dr Władysław Nowak, WWD, Olsztyn 1993 r., s. 1048.
[68] J. Perszon, *Na brzegu życia...*, op. cit. s. 288.
[69] R. Landowski, *Dawnych obyczajów rok cały...*, op. cit. s. 190.

18. PROCESJE

Wiele uroczystości liturgicznych kończy się uroczystą procesją, mającą służyć też publicznemu wyrażeniu wiary, a także uzmysłowieniu ludziom, że wyznawanie wiary nie jest ograniczone do wnętrza świątyń, ale człowiek wierzący swym codziennym życiem powinien o tym świadczyć. Dla osób pracujących na roli zupełnie naturalna jest modlitwa o dobre zbiory i błogosławieństwo w gospodarstwie. Stąd też wiosną, gdy prace polowe rozpoczynają się na dobre w uroczystość św. Marka i tzw. dni krzyżowe, czyli dni przypadające przed uroczystością Wniebowstąpienia Pańskiego, „z każdego kościoła parafialnego wyrusza błagalna procesja do kaplic lub krzyży położonych wśród pól i zagród chłopskich. Scenariusz tej procesji jest ujednolicony przez liturgiczne przepisy Kościoła i zawiera Litanię do Wszystkich Świętych, suplikacje, czasem także śpiewa się pieśni przygodne. W Luzinie przed 1939 rokiem procesja każdego dnia wyruszała do innej kaplicy (...)[72].

---

[70] B. Bork, *Na Lësôkach*, ZK-P O/Szemud, Bojan 1995, s. 34.

[71] M. Ollick stwierdza, że ze „czcią zmarłych wiąże się odwieczna wiara w to, że duchy przodków powracają z zaświatów i krążą wokół domostw, a nawet je odwiedzają, snują się po polach i łąkach, błądzą po polnych drogach”. Stąd też, aby się im nie narazić, ani ich nie drażnić nie wolno wylewać na podwórka wody (co było powszechne w czasach, gdy na wsi nikt nie posiadał wodociągu i kanalizacji), śpiewanie, gwizdanie, tańczenie i spuszczanie psów z łańcucha. [w:] M. Ollick, *Od Adwentu, do Adwentu*, op. cit., s. 90. W podobnym duchu pisze Landowski, dodając, że starano się wędrującym duchom pobyt na ziemi „ułatwić i uprzyjemnić”, choćby poprzez przysunięcie ław i taboretów w pobliże pieca, „by mogły sobie przysiąść i się ogrzać”. Dodaje też, że niepraktykowanym obecnie zwyczajem, było wykładanie chlebków na parapety okien, by duchy mogły się posilić. [w:] R. Landowski, *Dawnych obyczajów rok cały...*, op. cit., s. 190–191. Te same zwyczaj wyłaniają się z badań przeprowadzonych przez Jana Perszona. Wskazuje on jednak przede wszystkim na modlitewny charakter przeżywania pierwszych dni listopada i całej oktawy, nawiązując do składania kartek z wypominkami za zmarłych, odmawianego w gronie rodzinnym różańca w intencji dusz czyśćcowych, nawiedzaniu cmentarzy w celu uzyskania odpustu za dusze zmarłych. Jednakże w obrzędowości ludowej istnieje przekonaniu o współbyciu w tym okresie na ziemi dusz czyśćcowych, stąd przekonanie, że one o północy w Dzień Zaduszny schodzą się do miejscowego kościoła i uczestniczą w „mszy duchów”, sprawowanej przez ostatniego zmarłego proboszcza. W okresie Święta Zmarłych i całej oktawy nie urządzano imprez i spotkań, by nie wychodzić z domu i nie przeszkadzać wędrującym duszom, a jeśli było to konieczne, należało iść środkiem drogi. Gwizdanie było surowo zakazane, gdyż „wywołuje purtka”, nie zostawia się również na stołach czy szafach ostrych noży i widelców, by nie przeszkadzały zmarłym (moja babcia uważała ponadto, że nie należy nic zostawiać, bo pozostawione na wierzchu sztućce, kubki i talerze będą używane przez zmarłych do posilania się – dopisek własny). Gospodarze unikali w tym okresie prac polowych uważając, że „ziemia aż roi się od dusz”. [w:] J. Perszon, *Na brzegu życia i śmierci*, op. cit. s. 295–300.

[72] J. Perszon, *Na imię bosczi*, op. cit., s. 10–11.

19. TANIEC OBRAZÓW

Bardzo interesujący opis tego zwyczaju przekazuje ks. J. Perszon. „Do ciekawych momentów należy chwila pożegnania pielgrzymki, które odbywa się przed głównym ołtarzem. Dziewczęta niosące feretron, strojne w regionalny kaszubski ubiór, przy dźwiękach trąbionego przez orkiestrę dętą hejnału, wykonują kilka szybkich ruchów feretronem, wywijając nim na cztery strony i kołysząc. Te ekwilibrystyczne niemal przewroty i kołysania wymagają niezwykłej zręczności i siły, feretron bowiem waży nieraz ponad 100 kg. Sam sposób tego pełnego dynamiki pożegnania z sanktuarium jest nieco inny w każdej parafii i co istotne, zachowywany od wielu pokoleń w niezmienionej formie”[73].

20. NOWENNA DO MATKI BOŻEJ NIEUSTAJĄCEJ POMOCY

Nie znajdziemy na Kaszubach kościoła, w którym nie byłoby wizerunku Matki Bożej Nieustającej Pomocy. W środowe wieczory, niegdyś bardzo licznie, obecnie już znacznie mniej ludzi[74] gromadzi się przed tym wizerunkiem, by zanosić błagania, podziękowania i prośby[75].

Kult MBNP jest ściśle związany z jej niewielkim obrazem, znajdującym się obecnie w rzymskim kościele redemptorystów pw. św. Alfonsa. Historia kultu rozpoczęła się, gdy po odkryciu obrazu papież Pius IX wprowadził go do wspomnianej świątyni (1866 r.), a następnie koronował (1867 r.).

W Polsce zapoczątkowali go poprzez działalność misyjną ojcowie redemptoryści. Pierwsza nowenna została odprawiona w 1954 r. w Tuchowie, szybko rozprzestrzeniając się na cały kraj[76].

21. ŚPIEWANIE NABOŻNYCH PIEŚNI I ODMAWIANIE MODLITWY ANIOŁ PAŃSKI

Za szczęście mogę sobie poczytać to, że urodziłam się w rodzinie kaszubskiej, wielopokoleniowej, z seniorką babcią (ur. 1910 r.), która przeżyła dwie światowe wojny, biedę i cierpienie tamtych czasów, ale zawsze znajdowała siłę w modlitwie. Stąd też od rana w domu brzmiał śpiew, wpierw witała dzień pieśnią *Kiedy ranne wstają*

---

[73] J. Perszon, *Na Jastra*, op. cit., s. 52.

[74] W przekonaniu wielu osób na wsi uczestnictwo w nowennie i mszy następującej po niej było niemal obowiązkiem, stąd każdy, komu nie kolidowały obowiązki, uczestniczył w środowym nabożeństwie (przyp. własny).

[75] Po wstępie do nowenny, tzw. Modlitwie rzymskiej, następują trzy części wezwań, na które składają się wspólne błagania, wspólne podziękowania i wspólne prośby (przyp. własny).

[76] Źródło: http://www.redemptor.pl/nowenna.php

zorze, w południe zazwyczaj śpiewała, rzadziej odmawiała, modlitwę *Anioł Pański*, zaś wieczorem kończyła dzień pieśnią *Cichy wieczór już zapada.* W ciągu dnia śpiewała różne, wielozwrotkowe pieśni, znając wszystkie na pamięć (rodzaj pieśni zmieniał się w zależności od okresu liturgicznego: w okresie postu były to pieśni pasyjne, w Adwencie dotyczące Bożego miłosierdzia dla świata i oczekiwania Zbawiciela, zaś w okresie Bożego Narodzenia – kolędy). Podobny duch modlitwy był obecny w wielu domach na Kaszubach.

Modlitwa *Anioł Pański* do dziś funkcjonuje w świadomości Kaszubów jako modlitwa południowa. Zazwyczaj, gdy kościelne dzwony lub w wioskach odległych od kościoła w programie pierwszym polskiego radia wybijany był sygnał oznajmujący godzinę dwunastą, mówiono: „Biją na Anioł Pański”, co zarazem oznaczało odłożenie wszelkich zajęć i prac i odmówienie modlitwy[77]. Modlitwa ta ma długą historię. Już w XVI wieku odmawiano ją w obecnej formie, a ponadto za jej pobożne odmawianie przypisanych było 15 dni odpustu[78]. W roku 1974 papież Paweł VI ogłasza Adhortację *Marialis Cultus,* czyli *Adhortację Apostolską o należytym kształtowaniu i rozwijaniu kultu Najświętszej Maryi Panny.* Zachęca w niej, by „podtrzymać zwyczaj odmawiania tej modlitwy (*Anioł Pański* – przyp. własny). (...) Po tylu bowiem wiekach trwa jej moc i piękno, gdyż budowa jej jest prosta i zapożyczona z Pisma św.; jej historyczny początek wiąże się z błaganiem o zachowanie pokoju. Nadto jej liturgiczny rytm w pewien sposób uświęca różne chwile dnia; wreszcie skłania ona do przypomnienia tajemnicy paschalnej, albowiem poznawszy Wcielenie Syna Bożego prosimy, byśmy «przez Jego Mękę i krzyż zostali doprowadzeni do chwały zmartwychwstania»”[79].

* * *

Powyższe rozważania dotyczą najczęściej spotykanych form i rodzajów pobożności występujących na Kaszubach, w większości są one jednak uniwersalne i wspólne dla chrześcijan nie tylko z terenu Polski czy Europy, ale i całego świata. Czy takimi pozostaną pokażą kolejne dziesięciolecia. Można jednak mieć obawy o przetrwanie wielu z nich, nie tylko z uwagi na postępującą laicyzację, a nawet ateizację społeczeństw. Również zachwianie wielopokoleniowej struktury rodziny powoduje, że dzieci i wnuki nie czerpią z duchowości i sposobów wyrażania wiary swoich babć i dziadków. Niekiedy również księża, poszukując nowych atrakcyjnych form wspólnotowych dla parafian, nie ugruntowują nabożeństw i modlitw oraz właściwych dla danego regionu form kultu religijnego, co może sugerować, że nie są one pożądane, lub mają mniejsze znaczenie.

---

[77] Z tradycji rodzinnego domu.

[78] Źródło: http://www.voxdomini.com.pl/modlitwy/angelus.html

[79] Źródło: http://www.niedziela.pl/artykul.php?id=117851569403002019001001

KAZANIA W JĘZYKU KASZUBSKIM I ICH ROLA W BUDOWANIU PRESTIŻU KASZUBSZCZYZNY

Jadwiga Zieniukowa
Instytut Slawistyki PAN, Warszawa

Od dawna po czasy współczesne język kaszubski i religia katolicka były – obok ziemi ojczystej (zwanej po kaszubsku *tatczëzna*), obyczaju, tradycji – głównymi czynnikami tworzącymi tożsamość Kaszubów[1]. Miały one wartość symboliczną. Jest więc zrozumiałe, że wzajemny związek tych dwu wartości humanistycznych znajdował wyraz w literaturze kaszubskiej, zarówno świeckiej jak sakralnej, oraz w działaniach praktycznych – w polityce kulturalnej i językowej – opiniotwórczych środowisk Kaszubów, był też przedmiotem obserwacji naukowych.

Wyraz „prestiż" (z franc. *prestige* 'urok', późnołac. *praestigium* 'omamienie') ma charakter aksjologiczny, znaczy 'wysoka ranga, poważanie, godność' (czegoś lub kogo). Odnosi się także do języka jako środka komunikacji we wspólnocie, na przykład etnicznej. Są języki prestiżowe i nieprestiżowe, a sytuacja nie jest tu dla danego języka stała, lecz może ulegać zmianie w czasie. Pojęcie „język prestiżowy" oznacza wysoką pozycję społeczną danego języka naturalnego (etnolektu), zarówno w odczuciu wspólnoty komunikatywnej, dla której jest on językiem „swoim", jak też w ocenie „innych", tych z zewnątrz, w tym instytucji oficjalnych (m. in. administracji państwowej), mających wpływ na życie danej wspólnoty językowej. Bycie językiem prestiżowym to znacząca wartość w charakterystyce jakościowej danego języka. Na prestiż języka wpływ ma jego struktura, m.in. zasób słownictwa, a również czynnik socjolingwistyczny tj. zakres i poziom funkcjonowania danego języka w praktyce. Jest to szczególnie ważne w społecznościach dwujęzycznych (lub wielojęzycznych), czyli w warunkach konkurencji języków. O wysokiej randze języka stanowi zdolność do tworzenia komunikatów językowych stylu wysokiego, do formułowania wypowiedzi nie tylko w zakresie życia codziennego, lecz także na poziomie komunikacji w sferze intelektualnej, m.in. w stylu artystycznym, religijnym, naukowym, czyli tzw. poliwalencja. Bardzo ważne znaczenie ma istnienie i rozwój piśmiennictwa w sferze ponaddialektalnej, znormalizowanej pod względem gramatycznym i naukowych i w wyniku badań, które rozwijały się w XX w. i trwają do dziś, wiemy, że była ona przez wieki środkiem komunikacji rodzinnej i lokalnej Kaszubów, używanym w postaci bardzo licznych gwar. Stan taki istniał jeszcze w połowie XX w., wielu Kaszubów mówiło tylko po kaszubsku, część – głównie ci, co nie przeszli przez szkołę polską w okresie II Rzeczypospolitej lub po II wojnie światowej – jeśli jakoś znała polski, to raczej słabo i biernie. Użytkownicy języka (etnolektu) kaszubskiego trwali przy nim wiernie i przekazywali go z pokolenia na pokolenie mimo bardzo trudnych warunków zewnętrznych (ekologicznych) istnienia tego języka, jak np. silne naciski germanizacyjne w okresie zaborów (1772–1918). Nie był to jednak język prestiżowy, zarówno w opinii samych Kaszubów, jak też w ocenie środowisk zewnętrznych (państwowych). Komunikacji w wyższym stylu służył prestiżowy (przynajmniej od XVI w.) język polski, używany na Kaszubach w Kościele (obok łaciny) i w oświacie. Kaszubszczyzna i polszczyzna funkcjonalnie długo się uzupełniały, można powiedzieć, że łączył je dawniej stosunek koegzystencji. Nie istniała tradycja kaznodziejska w języku kaszubskim. Od połowy XIX w. powstawało, zapoczątkowane przez Floriana Ceynowę, piśmiennictwo kaszubskie, jednak jego język, mimo podejmowanych prób normalizacji, przez kilkanaście dziesięcioleci pozostawał nieujednolicony[2].

---

[1] Wyjątek stanowili ewangeliccy Słowińcy, których gwary – stanowiące północno-zachodnią peryferię gwar kaszubskich – wymarły około połowy XX w.

W drugiej połowie XX w. (mniej więcej w latach 1960. i 1970.) zaistniało zjawisko wycofywania się kaszubszczyzny z uzusu na rzecz dominującego języka polskiego, przejawem tego było zanikanie międzypokoleniowej transmisji języka kaszubskiego.

Gdzieś na przełomie lat 1970. i 1980. pojawiła się tendencja przeciwna, język ten powoli zaczął się odradzać. Jest to zasługa inteligencji kaszubskiej, która podjęła i konsekwentnie prowadzi świadome działania dla ratowania i doskonalenia zagrożonego języka. Ważną rolę odegrały tu organizacje i instytucje takie, jak Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie (ZK-P), założony później (w 1997 r.) Instytut Kaszubski w Gdańsku, Uniwersytet Gdański, muzea i inne ośrodki kultury oraz środowiska oświatowe. Także Kościół – ściślej: Diecezja Gdańska, gdy była kierowana przez otwartego na sprawy Kaszubów abpa Tadeusza Gocłowskiego, oraz Diecezja Pelplińska – ma tu znaczące zasługi. Na korzystną zmianę sytuacji wpłynęła Konstytucja przyjęta przez Sobór Watykański II, która przez zastąpienie w liturgii łaciny językami etnicznymi (narodowymi) podniosła ich rangę na płaszczyźnie sacrum. Duże znaczenie dla podniesienia prestiżu tradycji kulturowej, w tym językowej, Kaszubów miał pontyfikat Jana Pawła II, a szczególnie dwie pielgrzymki Papieża na Pomorze (Gdynia 1987 r. i Sopot 1999 r.). Wtedy sami Kaszubi oraz ogromnie liczni Polacy usłyszeli – w miejscu mszy papieskich lub za pośrednictwem mediów – Papieża Polaka zachęcającego Kaszubów do zachowania takich, posiadanych przez nich wartości, jak rodzimy język kaszubski, kultura, tradycja i tożsamość.

---

[2] Zabytki językowe kaszubskie, tj. powstałe na Pomorzu teksty religijne pisane w języku polskim, ale zawierające wyraźne cechy gwar kaszubskich, są dużo wcześniejsze, istnieją od XVI w. O historii piśmiennictwa kaszubskiego zob. m.in. H. Popowska-Taborska, *Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego,* w: *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, 2001, red. E. Breza, Opole, UOp (w serii: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, red. S. Gajda), s. 71–80; J. Treder, *Kaszubszczyzna literacka (Cechy, fazy i tendencje rozwojowe)*, w: tamże, s. 203–223; Treder 2005; *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2002, wyd. 2. poprawione i poszerzone 2006.

Bardzo ważnym znamieniem odradzania się języka kaszubskiego stało się tworzenie w nim tekstów religijnych, mówionych i pisanych. Zaczęło się to w latach 1980. od okazjonalnego głoszenia okolicznościowych kazań (homilii) przez niektórych księży Kaszubów. Pierwszym (czy jednym z pierwszych) kaznodzieją był ks. Marian Miotk (urodzony w 1957 r.). Kazania to krok na drodze do usankcjonowanego przez regionalną władzę kościelną (zob. dalej) wprowadzenia liturgii słowa w języku kaszubskim w niektórych kościołach na Pomorzu, czyli do powstania nowego i niezwykłego zjawiska w kulturze kaszubskiej i polskiej. Niemal w tym samym czasie podejmowano prace nad translacją Biblii na język kaszubski. W latach 1992 i 1993 ukazały się dwa różne tłumaczenia Nowego Testamentu (z języków niebiblijnych), jedno z nich (z 1993 r.) poprzedzone wydaniem w latach 1980. broszury z fragmentem przekładu Ewangelii św. Mateusza. Pod koniec XX w. i w początku XXI w. sukcesywnie publikowano inne teksty sakralne, ostatnie tłumaczenie Biblii (z języka greckiego) wyszło drukiem w 2010 roku. (Zob. bibliografię kazań kaszubskich i tłumaczeń Biblii podaną na końcu tego artykułu.)

Zatrzymajmy się przy kazaniach. Ten typ komunikatu językowego, kierowanego przez nadawcę, tj. kapłana, do odbiorców, tj. wiernych zgromadzonych w czasie obrządku liturgicznego i tworzących z kaznodzieją wspólnotę wyznaniową, ma z natury gatunku pierwotnie postać ustną. Kazania kaszubskie, o których tu będzie mowa, zostały na szczęście w jakiejś części spisane i opublikowane, wobec czego teksty te nie pozostały ulotne, ich utrwalenie w druku pozwoliło do nich wracać, mogły też stać się przedmiotem analizy naukowej.

W 1991 r. staraniem Zrzeszenia Kaszubsko–Pomorskiego ukazał się niewielki (75 stron), tomik autorstwa pochodzącego ze środkowych Kaszub ks. Mariana Miotka pt. *Swiętim turę starków. Zbiérk leżnoscowëch kôzaniów* („Świętą drogą przodków. Zbiór kazań okolicznościowych"), przygotowany do druku przez językoznawców Jerzego Tredera i Justynę Treder (późniejszą Pomierską), która zaopatrzyła go w „Posłowie". Zawiera on 25 kazań wygłoszonych w latach 1986–1989. Ta skromna pod względem typograficznym książeczka[3] jest bardzo ważna z perspektywy religii, języka, kultury i tożsamości Kaszubów. We „Wstępie" ks. Miotk, przedstawiając rolę głoszenia kazań w nauczaniu wiary, pisze między innymi: *Z Objawieniégo Bosczi prôwdë wëpłiwô téż całé bogactwo kulturë i dëchowi kaszëbsczi spôdkowiznë, w chtërny żëjemë i za chtërną jesmë i mdzemë przed Bogę wiedno* ‘zawsze' *odpowiedzalni* (s. 6).

---

[3] Wyszła w trudnym gospodarczo czasie, niedługo po przełomie ustrojowym w Polsce.

Jest to bardzo mocno zaznaczone odniesienie kaszubskich wartości etnicznych do *sacrum.* W „Posłowiu" czytamy, że po odprawieniu w latach osiemdziesiątych (XX w.) w licznych, wymienionych z nazwy, miejscowościach tzw. mszy kaszubskich [faktycznie o liturgii mieszanej: polskiej i kaszubskiej – J. Z.], ks. Miotk „jest już w pełni przekonany, że wykorzystanie języka kaszubskiego w liturgii kościelnej upewnia Kaszubów co do wartości ich rodzimej mowy" oraz że te msze „cieszą się […] dużą popularnością nie tylko wśród rdzennej ludności kaszubskiej" (s. 73).

W kilka lat później (w 1996 r.) zostały opublikowane kazania innego księdza Kaszuby, Jana Walkusza. W jego książce *Sztrądę słowa* („Brzegiem słowa"), mającej charakter literacki, znalazło się kilka kazań okolicznościowych, związanych z odbywającym się cyklicznie konkursem „Rodnô Mowa", napisanych w języku kaszubskim[4]. I ten autor obok szerzenia wartości transcendentnych propagował kaszubskość (*kaszëbiznę*), zwłaszcza język, namawiając do troski „o naszą mowę" użył pięknej metafory o nacechowaniu religijnym: *...bo ona, prôwdzëwie kaszëbskô mowa, to nôswiętszi wôłtôrz* 'ołtarz'. (s. 37). Na powinności Kaszubów względem tego, co „swoje", kaszubskie, kaznodzieja zwrócił uwagę m.in. w takich – też zawierających metaforę – zdaniach:

> – *…je jesz* 'jeszcze' *jinô* ***stanica*** 'sztandar', ***chtërnę dôł nóm sóm Bóg; to je stanica naj mowë i tę téż trzeba niesc wësok, bo to je bosczi znak naszi juwernotë*** 'tożsamości', *sztôłt naj deje* 'idei' *i prôwdë o nas. Nicht rezëmny […] nie mdze* 'nie będzie' *deptôł wôłtôrza naj przeszłotë dlô lepszégo witra* 'jutra', *bo taczégo ni ma. […] A wierzę, baro wierzę, że Kaszëbi jesz są rozëmni.* (Walkusz, s. 62–63)[5].

Obaj kaznodzieje eksponują kaszubskie wartości etniczne przywołując autorytet Boga (religii). Przez taką sakralizację rodzimej mowy i kultury Kaszubów przyczyniają się do zwiększenia prestiżu ich języka oraz ich społeczności. (O kazaniach obu autorów szerzej pisały Zieniukowa i Pomierska, zob. Bibliografia na końcu tego artykułu.)

Ksiądz Marian Miotk w kilkanaście lat po wspomnianym tomiku opublikował (w 2008 r.) drugi zbiór swoich homilii, dość obszerną książkę (368 stron) zatytułowaną *Séw Bòżégò Słowa na niwie kaszëbsczich serc*, wydaną przez Instytut Kaszubski. Składa się ona z dwu części: pierwszą stanowi przedruk – w unowocześnionej pisowni kaszubskiej – kazań opublikowanych w 1991 r., druga (rozdziały II, III, IV), zatytułowana *Kaszëbi wiérny Christusowi i Jegò nôùce,* zawiera kazania wygłoszone w latach 1990–2007, w różnych miejscowościach kaszubskich oraz w trakcie pielgrzymek Kaszubów do Rzymu i Ziemi Świętej, a także podczas mszy we Władysławowie (kaszubska nazwa: *Wiôlgô Wies*) transmitowanych przez radio Kaszëbë. Książka w redakcyjnym opracowaniu profesora Jerzego Tredera, z „Przedmową” (w języku polskim) biskupa pelplińskiego Jana Bernarda Szlagi, zawiera też obszerne posłowie (s. 351–363) pióra Justyny Pomierskiej „O kaszubskości w kazaniach ks. Mariana Miotka”. Jest to wartościowy artykuł naukowy, w którym autorka przedstawiła wymowę ideową zawartych w tomie kazań, ich charakter aksjologiczny i zastosowane w nich językowe środki retoryki.

---

[4] Ortografię w tej książce zweryfikował J. Treder.

[5] Tu i dalej wyróżnienia graficzne (druk pogrubiony, spacja) moje – J. Z.

Kazania zawarte w omówionych wyżej tomach, w szczególności kazania ks. Miotka, były przedmiotem moich badań, ich wyniki przedstawiłam w kilku publikacjach. Odsyłam do nich dla uzyskania szerszego obrazu – m.in. przez poznanie zawartych tam cytatów z kazań – tego, o czym piszę w tym artykule. Interesowało mnie takie zagadnienie, jak powiązanie *sacrum*, czyli tekstu i sensu homilii, będących przepowiadaniem Słowa Bożego, z tym elementem sfery *profanum*, jakim są sprawy etniczne, w tym przypadku mówienie przez kapłana (po kaszubsku!) nie tylko o tym, co jest bezpośrednio związane z Ewangelią, lecz także szczególne zwracanie uwagi – zarówno za pomocą argumentów, jak i okazywania emocji – na to, co dotyczy Kaszubów, na podkreślanie wartości ich kultury i języka. Zajmowały mnie również zagadnienia retoryki tych tekstów kaznodziejskich, analizowałam językowe środki wartościowania i budowane w oparciu o nie zabiegi perswazyjne, a także sposoby wyrażania relacji, jaka w tym szczególnym akcie komunikacji podczas zgromadzenia o charakterze liturgicznym zachodzi między nadawcą tekstu (kaznodzieją) a jego odbiorcą (zbiorowością wiernych).

We Wprowadzeniu do tomu *Séw Bòżégò Słowa na niwie kaszëbsczich serc* i wstępach do poszczególnych części tej książki ks. Miotk podał ważne informacje dotyczące celów liturgii słowa w języku kaszubskim i jej historii. Czytamy tam, że jako kaznodzieja, obok naczelnej misji głoszenia słowa Bożego, postawił sobie (w latach 1980.) zadanie działania na rzecz odrodzenia kaszubskości przez wskazywanie Kaszubom – w ich rodzimym, wówczas przez pewne środowiska postponowanym, języku – wartości i bogactwa ich odziedziczonej po przodkach kultury, budzenie poczucia kaszubskiej tożsamości i odpowiedzialności „*za skôrb mòwë tatków, chtërnã òd Bòga dostelë*” (s. 11). Charakterystyczną cechą homilii ks. Miotka, zwłaszcza tych z wczesnego okresu, jest wyrażanie podwójnej wspólnotowości uczestników mszy kaszubskiej. Obok właściwej zgromadzeniu liturgicznemu wspólnoty konfesyjnej (tutaj wiary katolickiej), akcentowana jest wspólnota etniczno-kulturowa i językowa, czyli wspólnota związana cechą kaszubskości, z którą to wspólnotą kaznodzieja się utożsamia, np. w formułach adresatywnych: *Bracyni i Sostrë, Kaszëbi!; Drësze* ‘druhowie’ *Kaszëbi!*; [do stowarzyszenia studentów „Pomorania”:] *Drësze Kaszëbi!* ***Młodô Inteligencjô, Nôdzejô dlô kaszëbiznë!*** (Wigòda, 14.12.1996, s. 102)[6].

---

[6] Po dłuższych cytatach podaję za oryginałem miejsce i datę wygłoszenia danego kazania oraz numer strony (z tomu *Séw Bòżégò Słowa...)*, z której cytat pochodzi.

Właściwością kazania jako gatunku mowy jest intensywne wyzyskiwanie funkcji perswazyjnej języka, jej dominacja nad funkcją informacyjną, wszak chodzi o nauczanie wiernych, nakłanianie ich do przyjęcia zalecanych postaw, zachęcanie do czynienia dobra, a także przestrzeganie przed złem (zwykle wskazanym, konkretnym). Dla osiągnięcia zamierzonego skutku, nadawca powinien tak konstruować tekst, aby nawiązać ze słuchaczami dobry kontakt, zyskać ich przychylność. Autor omawianych homilii czyni to używając różnych, stosownych w komunikowaniu się z kaszubską społecznością etniczną – z uwzględnieniem kryterium czasu i miejsca – zabiegów stylistycznych, m.in. formuł adresatywnych (np. *Miłi Bògù Kaszëbsczi Lëdu!;* zob. też cytaty wyżej), czy przez zwracanie się do słuchaczy przy pomocy upowszechnianej w Polsce w posoborowym kaznodziejstwie wspólnotowej – jednoczącej kapłana i słuchaczy – formy osobowej sprowadzającej się do MY (zamiast dawniejszego, rozdzielającego kapłana i wiernych, WY[7]), np.

> – *Drësze Kaszëbi!* ***Bùszni*** \`dumni’ ***jesmë*** *i dali* ***mdzemë*** ‘będziemy’ *z tegò, z czegò* ***wërôstómë****!* ***Żëczmë*** *so* ‘życzmy sobie’*, żebë* ***jesmë*** *swiãtim turã starków* ‘drogą przodków’ *wiedno* ‘zawsze’ ***szlë****! Tegò sóm Pón Bóg* ***òd naj*** ‘nas’ *òczekiwô.* (Lãbórg, 1.02.1988, s. 27).

W kazaniach ks. Miotka z lat 1980., kiedy wobec regresu kaszubszczyzny podejmowano działania ratunkowe, perswazja jest często używana dla wskazywania tradycyjnych wartości tego, co kaszubskie, dla nawoływania Kaszubów – m.in. za pomocą takiego środka stylistycznego jak apele – do pielęgnowania kaszubskości, szczególnie kultury i języka. Tę obecność w tekście sakralnym kwestii etnicznej niech ilustrują poniższe cytaty:

> – *A lëdze ti zemi, co sã* ***Kaszëbama*** *zwią,* ***w kaszëbiznie*** *niech szukają swòji przëszłoscë.* ***Niech wińdą z kaszëbizną búten*** ‘na zewnątrz’, ***bùszni*** ‘dumni’ ***pòczną z nią bëc****. W ni je całé piãkno, w ni je naj serce, w ni je to bògactwò,* ***co wënôszô Kaszëbë*** *nad jinszé regiónë Pòlsczi.* ***Niech mòwa òjców mdze*** ‘będzie’ ***dlô naj drogszô nad żëcé. Niech mòwa òjców mdze żëwô i niech jã ùczëją*** \`usłyszą’ ***pòkòlenia, co przińdą pò nas.*** (Sominë, 2.08.1987; s. 22)

> – [Do młodych z klubu „Pomorania”:] *Ni miéjta strachù,* ***pòdjimôjta*** *chãtno to wszëtkò,* ***co mòże rozesławic kaszëbiznã.*** […] *Tak nama pòdpòwiôdô* ***kaszëbsczi dëch,*** *tak czëje* ***kaszëbsczé serce. Czej tak mdzemë robilë, tej to nas barżi zbliżi do Bòga.*** (Wigòda, 13.12.1986; s. 14).

---

[7] Zapisane tu dużymi literami formy zaimkowe to symbole reprezentujące różne formy gramatyczne zaimków osobowych (jak polskie: *my, nas, nam* itd.*; wy, was, wam…*) i zaimek dzierżawczy (jak pol.*, nasz, naszego…*, *wasz, waszego…*) oraz odpowiednie formy osobowe czasowników (jak pol. *robimy, robicie* itp.).

Częste powtarzanie wyrazu *kaszëbsczi* (i pokrewnych), mówienie o kaszubszczyźnie w kontekście wartości pozytywnych (np. piękno, bogactwo), łączenie jej z metaforycznym sercem i duchem (w sensie siły wewnętrznej), z poczuciem dumy (przymiotnik *bùszni*) i z wartością najwyższą, z Bogiem – m.in. przez wskazywanie, że działania na rzecz kaszubszczyzny zbliżają do niego – wszystko to są środki perswazyjne mające podnosić prestiż *kaszëbizny*. Jego budowaniu służy też wskazywanie niskiego wówczas wartościowania rodzimej kultury Kaszubów i ich języka połączone z negatywnym ocenianiem przez kaznodzieję tej postawy. Ukazuje to poniższy fragment, w którym autor zastosował takie środki perswazji, jak zestawienia kontrastowe (zło doznawane lub czynione wobec dobra, jakim są wartości etniczne) oraz apele:

> – *...**rodnô kùltura**, co sama w se je wôrtoscą, **biwała òsmiészónô**. W wiele kaszëbsczich rodzënach **stôré zwëczaje,** jaczich ùczëlë tatkòwie**, szłë przez to w zabëcé*** ‘zapomnienie’. *Skarbã je to, z czegò wërôstómë, całé bògactwò, jaczé skłôdô sã na kaszbską kùlturã [...], ale przed wszëdczim jidze wiérnosc Bògù, wierze òjców, trzimanié z Kòscołã, [...]*; i dalej: *Drëszë Kaszëbi! Za mòcno **më dalë wëkòszlawic swòjã pòstawã** tim, co nowé, a przez to, [...] **pòdcãlë më te kòrzenie, co decydëją ò naj nôrodowi tożsamòscë**. Bãdzta wiérny temù, co przetrwało wieczi. Niech mòwa òjców mdze dali żëwô!* (Lesniewò, 8.11.1987, s. 25).

(O perswazji w homiliach ks. Miotka zob. też Pomierska 2007, 2008.)

Na przełomie XX i XXI w. wskutek aktywnej polityki językowej i kulturowej Kaszubów (prowadzonej przez ZK–P, Instytut Kaszubski i inne gremia) nad tworzeniem i doskonaleniem kaszubskiego języka literackiego (standardowego) i jego upowszechnianiem, sytuacja społeczna kaszubszczyzny ulegała stopniowej poprawie. W wygłaszanych w tym czasie kazaniach ks. Miotka, zawartych w drugiej części tomu *Séw Bòżégò Słowa...*, przywoływania kaszubskości i apele o jej zachowanie są rzadsze i nie tak dramatyczne, jak w kazaniach z lat 1980., ale również się pojawiają, np.

> – *Do wiarë òjców dochôdô jesz bògactwò dëchòwi kùlturë. **Rozmiłownié w kaszëbiznie**. **Na ti niwie môsz,** Brace i Sostro, téż **czegòs dobrégò dokònac. Żebë niczegò ze zwëków*** ‘zwyczajów’ ***òjców nie zatracëc**, wicy – trzeba je wzbgacëc sobą, całim swòjim żëcym**. Mòwa òjców je swiãtô. Pón Bóg cë*** ‘tobie’ ***ją dôł, niech mdze żëwò.** Drëchù! **Môsz bëc** swiôdkã Jezësa Christusa, Jegò apòstołã, **apòstołã Kòscoła i kaszëbsczich spraw**. **Môsz bëc bëlnym*** ‘porządnym, prawym’ ***Kaszëbą***. (Lãbòrg, 25.07.1998, s. 161).

Ksiądz Miotk nadal głosi kazania w języku kaszubskim. W wydanym przez ZK-P w 2012 r. pięknym albumie autorstwa Arkadiusza Golińskiego i ks. Mariana Miotka

Kaszubi w biblijnej krainie. Po dziesięciu latach w Pater Noster, który upamiętnia pielgrzymkę Kaszubów do Ziemi Świętej i Jordanii w 2010 r., zamieszczono kilka kazań pielgrzymkowych wygłoszonych przez tego kapłana. Znajdują się tam pewne akcenty kaszubskie. Tym razem są to słowa dziękczynne, m.in. za nowe tłumaczenie (o. Sikory) czterech Ewangelii na kaszubski, słowa podkreślające osiągnięcia Kaszubów w działaniach na rzecz ich języka i kultury. W homilii zatytułowanej *Wôrtnota mòdlëtwë* wygłoszonej w Jerozolimie na Górze Oliwnej, gdzie w kościele Pater Noster 22 września 2000 r. Kaszubi wmurowali tablicę z tekstem „Ojcze nasz" w języku kaszubskim, czytamy m.in. takie słowa:

Stôwómë dzys przed tôflą z mòdlëtwą Òjcze nasz pò kaszëbskù, ***bë złożec Bògù pòdzãkã, że przez te 10 lat,*** *òd 22 séwnika rokù wiôldżégò jubileùszu,* ***jãzëk kaszëbsczi òstôł ùwieczniony*** *strzód tëli jãzëków swiata. Bëła to* ***wiôlgô nobilitacjô najégò jãzëka.*** *[...] tu w Jerozolëmie* ***przepòminô przed swiatã ò tim, co nôblëższé sercu, ò mòwie starków***. (s. 64).

* * *

Głoszenie (od połowy lat 1980.) kazań w języku kaszubskim było ważnym krokiem na drodze do wprowadzenia za zgodą władzy kościelnej liturgii słowa w tym języku do mszy świętych w niektórych kościołach na Kaszubach oraz mszy odprawianych dla Kaszubów z okazji różnych uroczystości (na przykład Zjazdów Kaszubów) czy w czasie ich tradycyjnych pielgrzymek. Z czasem doprowadziło to do upowszechniania (od 2006 r.) kaszubskich tekstów liturgicznych przez media audiowizualne (radio i telewizję), co poszerzyło krąg odbiorców. Liturgia słowa w języku kaszubskim – choć początkowo nie przez wszystkie środowiska przyjęta ze zrozumieniem (bo: „Czy można rozmawiać z Bogiem językiem prostym, domowym?")[8] – istnieje już ponad 20 lat. Uzyskała poparcie autorytetu Kościoła, czego widomym znakiem było wydanie w 1993 r. przez abpa Tadeusza Gocłowskiego dokumentu „Wskazania Duszpasterskie w sprawie obecności języka kaszubskiego w liturgii i życiu archidiecezji gdańskiej"[9]. Była to zasadnicza zmiana w statusie języka kaszubskiego, funkcjonowanie w sferze *sacrum* podnosiło jego rangę i przyczyniło się do podwyższenia społecznej pozycji jego użytkowników.

Kaszubskie homilie księży Kaszubów w swej pierwotnej ustnej formie przypominały słuchaczom mowę, którą znali dobrze lub słabiej – w zależności od pokolenia, miejsca i innych czynników – z komunikacji rodzinnej i lokalnej. Były dobrym środkiem cementowania wspólnoty religijnej i zarazem etnicznej. Płynące od ołtarza słowa o wysokiej wartości kaszubskiej kultury i „*mòwë òjców*", pouczające o obowiązku zachowania i rozwijania tego – jak słyszeli – miłego Bogu dziedzictwa stanowiły dla tradycyjnie religijnych Kaszubów zachętę do refleksji nad własną tożsamością. Poparte autorytetem Kościoła nobilitowanie kaszubszczyzny dodawało odwagi jej użytkownikom (faktycznym lub potencjalnym).

---

[8] Pisano o tym w pelplińskim „Pielgrzymie" (1993 nr 16, s. 5, nr 25, s. 5; 1994 nr 3, s. 8–9;) oraz w „Pomeranii" (1993 nr 9, s. 26–28, nr 12, s. 26–30; 1996 nr 7–8, s. 64). Szerzej ten problem przedstawiłam w artykule Zieniukowa 2002.

[9] Zob. „Pomerania" 1994, nr 1, s. 21–22.

Nadanie kazaniom formy pisemnej stało się jednym z elementów w łańcuchu ogniw składających się na proces tworzenia i doskonalenia kaszubskiego języka literackiego (ponaddialektalnego, standardowego), który – jak się zdaje – ma pewne szanse zastąpić w obecnych młodych i następnych pokoleniach Kaszubów zanikające dziś rodzime gwary. Kazania w języku kaszubskim – obok innych współczesnych kaszubskich tekstów stylu wysokiego: sakralnych, literackich, publicystycznych, a także naukowych – budowały prestiż „mowy Kaszubów" i ich kultury. Tym samym tworzyły podstawę do starań Kaszubów o oficjalne potwierdzenie rangi ich języka, co zostało uwieńczone powodzeniem. Na mocy ustawy z 2005 r. kaszubszczyzna ma status prawny języka regionalnego w Polsce.

BIBLIOGRAFIA (WYBÓR)

Kazania i teksty Biblii w języku kaszubskim

[Gołąbk, tłum.], 1989, *Nauczanié w przëpowiôstkach*, Wëjimk z Ewanielëji wedle św. Mateusza z „Biblii Tysiąclecia" (wydanie trzecie poprawione, 1982), skaszëbił Eugeniusz Gołąbk, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Redakcja „Pomeranii" [Wydanie I, 1982, wyd. II, 1987].

[Gołąbk, tłum.], 1993, *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu.* Na podstawie Biblii Tysiąclecia (Wyd. III popr., 1982) skaszëbił Eugeniusz Gołąbk, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Zarząd Główny, Wydawnictwo Diecezjalne w Pelplinie, Gduńsk–Pelplin.

[Gołąbk, tłum.], 1999, *Knéga Psalmów*, Na pòdstawie Biblii Tysiąclecia (Wyd. IV, 1989) skaszëbił Eugeniusz Gołąbk, Gdańsk: Oficyna Czec.

[Gołąbk, tłum.], 2007, *To je słowò Bòżé. Czëtania mszalné i spiéwë midzëlekcyjné na niedzele i swiãta we wszëtczich czãdach lëturgicznëch rokù*, na kaszëbsczi przełożił Eugeniusz Gòłąbk, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Zarząd Główny. [Książka cytowana też jako: Lekcjonarz.]

[Grucza, ks., tłum.], 1992, *Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament. IV Ewanjelje.* Z łacëznë przełożëł na kaszëbszczi jãzëk ks. Franciszek Grucza, Poznań: Hlondianum.

Miotk Marian, ks., 1991, *Swiętim turę starków. Zbiérk leżnoscowëch kôzaniów.* Kazania kaszubskie. Przygotowali do druku Jerzy i Justyna Treder, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Zarząd Główny.

Miotk Marian, ks., 2008, *Séw Bòżégò Słowa na niwie kaszëbsczich serc*, red. Jerzy Treder, Gdańsk: Instytut Kaszubski.

[Sikora, tłum.], 2010, *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné*, z greczi przełożił na kaszëbski jãzëk ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gduńsk: Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. [W tłumaczeniu o. A. R. Sikory z języka greckiego zostały wcześniej (w latach 2001–2010) opublikowane w osobnych tomikach teksty czterech Ewangelii.]

Walkusz Jan, ks., 1996, *Sztrądę słowa,* Lublin: „B&G". [W części II: *Wiertle* (`kwadranse' *wiarë, nôdzeje i miłotë*) 5 kazań w języku kaszubskim.]

Opracowania

Breza Edward, 1994, *Przekład Ewangelii na kaszubski ks. Franciszka Gruczy a tradycja polskich przekładów Pisma Św.* w: *Jan Jakub Wujek tłumacz Biblii na język polski,* red. Maria Kamińska, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, s. 171–186.

Breza Edward 1995, *Język przekładu Ewangelii na kaszubski ks. Franciszka Gruczy*, *„*Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej" 32, s. 301–324.

Goliński Arkadiusz, Miotk Marian, ks., 2012, *Kaszubi w biblijnej krainie. Po dziesięciu latach w Pater Noster,* Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, DMK.

Pomierska Justyna, 2007, *Językowe środki perswazji w kazaniach księży Kaszubów*, w: *Język, szkoła, religia*, t. 2, red. A. Lewińska, M. Chmiel, Pelplin: „Bernardinum", s. 259–280.

Pomierska Justyna, 2008, *O kaszubskości w kazaniach ks. Mariana Miotka*, [posłowie w:] M. Miotk, *Séw Bòżégò Słowa na niwie kaszëbsczich serc*, Gdańsk: Instytut Kaszubski, s. 351–363.

Popowska-Taborska Hanna, 2006, *Refleksje na marginesie badań kaszubskich zabytków językowych*, „Acta Cassubiana" VIII, s. 101–109; przedruk w: H. Popowska-Taborska, *Z różnych szuflad. Prace wybrane, relacje, wspomnienia*, Warszawa, 2010, SOW, s. 191–201. [Zawiera bibliografię prac Autorki na temat kaszubskich zabytków językowych.]

Sikora Adam R., OFM, 2006, *Ewangelia według św. Jana na kaszubski tłumaczona. Przekłady z języków niebiblijnych a przekład z języka greckiego*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Wydział Teologiczny, [Na s. 491–536 przekład tej Ewangelii z języka greckiego na kaszubski autorstwa A. R. Sikory.].

Sikora Adam R., OFM, [2010], *„W początku było Slowo…". Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Kartuzy: Oficyna Czec. [Zawiera ważną bibliografię opracowań tematu.]

Sroka Kazimierz A., 1995, *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii.* w: *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś,* red. Jerzy Treder, Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, s. 101–125.

Treder Jerzy, 1996, *Tłumaczenia Biblii na język kaszubski.* w: *Biblia w kulturze,* red. Sławomir Rzepczyński, Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku, s. 273–293.

Treder Jerzy, 2005, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk: Uniwersytet Gdański.

Treder Jerzy, 2010, *Przekład kaszubski Ewangelii o. A. R. Sikory OFM*, w: Sikora Adam Ryszard, OFM, 2010, *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné,* […], s. 299–321.

Zieniukowa Jadwiga, 1998**,** *Cechy stylu retorycznego w pierwszych opublikowanych kazaniach kaszubskich*," „Slavia Occidentalis" t. 55, s. 145–152.

Zieniukowa Jadwiga, 1998a, *Nowe zjawisko w kulturze polskiej – liturgia słowa w języku kaszubskim*, w: *Funkcja słowa w ewangelizacji,* red. Maria Kamińska, Elżbieta Umińska-Tytoń, Łódź: AWŁ, s. 111–124.

Zieniukowa Jadwiga, 1998b**,** Sacrum *a etniczność. O współczesnych kazaniach w języku kaszubskim*, w: *Człowiek – dzieło – sacrum,* red. Stanisław Gajda, Helmut J. Sobeczko, Opole: Uniwersytet Opolski, s. 289–294.

Zieniukowa Jadwiga, 2002, *Tworzenie tekstów religijnych jako środek budowania prestiżu języka mniejszościowego. Na przykładzie kaszubszczyzny*, w: *O doskonałości*, red. Agnieszka Maliszewska, cz. I. Łódź: AWŁ, s. 413–427.

Zieniukowa Jadwiga, 2010, *O języku kazań kaszubskich. Środki wyrażania relacji nadawca–dbiorca w kazaniach ks. Mariana Miotka*, w: *Język doświadczenia religijnego*, t. III, red. Grzegorz Cyran, Elżbieta Skorupska-Raczyńska, Szczecin: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, s. 203–220.

Zieniukowa Jadwiga, 2011, *Religijność Kaszubów, ich wielojęzyczność, tożsamość, a język liturgii. Stan współczesny na tle historycznym*, w: *Naród. Rreligia. Język*. Materiały z konferencji 17–19 maja 2010, red. Anetta Ceglińska-Gajda, Łódź: AWŁ, s. 477–489.

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE NIEZWIĄZANE Z TEMATEM PRZEWODNIM

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

POCHODZENIE NIEKTÓRYCH PRZYSŁÓW POLSKICH I KASZUBSKICH

Edward Breza

Do opracowania niniejszego tekstu skłoniła mnie okoliczność, że zostałem w październiku 2010 r. powołany przez Radę Języka Kaszubskiego na konsultanta w sprawie przysłów kaszubskich, gdy proponowany prof. M. Cybulski tej funkcji nie przyjął. Zespół autorów bowiem pod red. Ewy Mrhaczowej przygotował *Słownik przysłów w językach zachodniosłowiańskich*, tj. czeskim, słowackim, górno- i dolnołużyckim, polskim i kaszubskim; część polską opracował prof. Mieczysław Balowski, językoznawca z UAM w Poznaniu, a część kaszubską dr Justyna Pomierska[1], polonistka i kaszubolożka z Uniwersytetu Gdańskiego[2]. Zwracając głównie uwagę na część kaszubską i – w mniejszym stopniu – na część polską podawałem pochodzenie przysłów, sentencji czy maksym, głównie łacińskich i niemieckich, których brzmienie przyswajałem sobie w czasie studiów teologicznych i filologicznych oraz lektury dzieł szeroko pojętej humanistyki. Lokalizowałem też frazy mające proweniencję biblijną. Redaktorka i autorzy Słownika – ze względu na ograniczoną objętość, którą i tak przekroczyli – zrezygnowali z przytaczania źródła pochodzenia przysłów. Uznałem jednak, że nakład mojej pracy warto ogłosić, może on się przydać przyszłym badaczom czy użytkownikom wspomnianego Słownika. Może także być pomocą dla nauczycieli i uczniów w rozumieniu genezy często spotykanych przysłów i wyrażeń przysłowiowych. Uczniowie za pośrednictwem nauczycieli mogą także z tego materiału szukać złote myśli czy słowa (łac. *verba aurea*) bądź – jak kto woli – *skrzydlate słowa*, niem. *geflügelte Worte*, ros. *kryl'latyje słowa* do wpisów w pamiętniki czy sztambuchy. Korzystałem z różnych opracowań, w tym niemieckich oraz rosyjskich, głównie jednak z prac oznaczonych skrótami K oraz MR[3].

---

[1] J. Pomierska jest autorką pracy *Przësłowié samò sã rodzy w głowie. Kaszubskie przysłowia z polskimi odpowiednikami*, Gdańsk 2002; praca wykazana w omawianym Słowniku, wyd. II poszerzone, Gdańsk 2010. Autorka obroniła pracę doktorską na temat przysłów kaszubskich przed Radą Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Gdańskiego w lutym r. 2009. W II części, tj. Słowniku przysłów przedstawia historię i warianty danego przysłowia u różnych autorów. Jako jeden recenzentów omawianej rozprawy wnioskowałem o jej wyróżnienie i nagrodzenie.

[2] Eva Mrhačová a kolektiv: M. Balowski, A. Měškank, M. Hrabal, M. Pančiková, J. Pomierska, S. Wölke*, Západoslovanské paremiologické dědictví*, tj.. 'Paremiologiczne dziedzictwo zachodniosłowiańskie', Ostrawa 2010. Korpus książki stanowi 753 przysłów w wymienionych 6. językach, poprzedzony wstępem głównej autorki i redaktorki, zamyka dodatek celnych przysłów znanych tylko w jednym z podanych języków, czeski indeks tematyczny, podstawowa literatura i nota o autorach.

Najpierw więc przytoczę odnośne przysłowie (za wspomnianym Słownikiem) w brzmieniu podstawowym i wariantach w polszczyźnie i w kaszubszczyźnie, a potem kursywą przytoczę pierwowzór łaciński czy niemiecki bądź angielski czy rosyjski; nie przesądzam przy tym o pierwotnym źródle przysłowia; wskażę na lokalizację biblijną ogólnie przyjętymi skrótami biblijnych ksiąg kanonicznych za tzw. Katolicką Biblią Tysiąclecia (BT), wyd. IV, Poznań-Warszawa 1989, niekiedy tylko, gdy o Nowy Testament chodzi, wyzyskuję przekład ks. J. Wujka z r. 1593 (wydanie anastatyczne ze wstępem ks. W. Smereki), Kraków 1966. Dopowiem jeszcze tylko, że przysłowia podawane kursywą są tłumaczeniem przysłów czeskich, słowackich czy innych słowiańskich narodów zachodniosłowiańskich bądź Kaszubów jako polskiej grupy etnicznej, cytowane drukiem prostym, funkcjonują rzeczywiście u Polaków czy Kaszubów (taka zasada przyjęta została w omawianym Słowniku). Podaję także nr przysłowia w Słowniku. Drobne potknięcia – nie wiadomo, jakiej prowenienċji – w zapisie przysłów kaszubskich prostuję – jak jest w zwyczaju – w nawiasie kwadratowym [].

Mamy zatem:

P Błogosławieni ubodzy w duchu, albowiem do nich należy królestwo niebieskie.
K Błogòsławiony, co są ùbòdżi dëchã, bò jich je królestwò niebiesczé [*błogosławieństwo Chrystusowe*, por. Mt 5,3]. Nr 13.

P Komara przecedzacie, a wielbłąda pożeracie/połykacie.
K Cedzyta mëgã, a pòłikôta wielbąda [*Słynne „biada” Chrystusowe wobec obłudników,* Mt 23,24]. Nr 19.

P Co Bóg złączył, [niech] człowiek nie rozłączy (*u Wujka*; „nie rozłącza”, w Biblii Tysiąclecia: „nie rozdziela”.
K Co Bóg złącził, niech człowiek nie rozriwô!/rozdzélô. [*Słowa Chrystusa z* Mt 19,6, *przypominane nowożeńcom w chwili przysięgi małżeńskiej w Kościele rzymskokatolickim*]. Nr 26.

P Co masz na piśmie, to ci diabeł nie zliźnie. / Słowa ulatują, a pismo zostaje./ Słowo wiatr, karta grunt. [*Z łac.* „*Verba volant, scripta manent*” ‘*słowa ulatują,*

---

[3] Pomijając Słowniki wyrazów obcych, gdzie często cytowane bywają przysłowia, wydawnictwa popularyzujące w stylu Cz. Jędraszko, *Łacina na co dzień,* Warszawa 1970, korzystałem także z różnych wydawnictw obcojęzycznych, jak ros. N. T. Babiczew i J. M. Borowskij, *Słowar’ latinskich krylatych słow,* Moskwa 1982 i najnowszego jezuickiego „*Dicta.* Zbiór łacińskich sentencji, przysłów, zwrotów i powiedzeń z indeksem osobowym i tematycznym”, zebrał, opracował i zredagował Ch. Michalunio SJ, Kraków 2008. WAM.

pisma pozostają' – średniowieczna przeróbka z Horacego „Nescit vox missa reverti" 'Słowo wypowiedziane wrócić nie może'. K 514. Por. ros. Czto napisano pierom, nie wyrubisz toporom].

K Jak to cë zapiszą, tedë ju wząc ni mògą. Nr 34.

P Czas to pieniądz/złoto.

K Gôdają, że czas to pieniądz, ale czas je jesz droższi: człowiek pieniądz stracy, ale zdobãdze jinszi, a czas ju nie wrócy. [Por. ang.: *Time is money* (B. Franklin) MR 206, nr 48]. Nr 63.

P Kropla drąży/wydrąża skałę. / Kropla często kamień zdziurawi.

K Kropla pò kropli skałã drążi. [*Por. łac. przysłowie średniowieczne: „Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo*". K 199]. Nr 69.

P Czystemu wszystko czyste.

K Czëstémù wszëtkò czësté. *lit.* [*Z łac. „Castis omnia casta"*]. Nr 85.

P Człowiek człowiekowi Bogiem, człowiek człowiekowi wilkiem. [*Z łac. „Homo homini deus est"* Erazm z Rotterdamu, „Adagia". Trawestowane: u Plauta, *Homo homini lupus* 'Człowiek dla człowieka wilkiem', *Ośla komedia* K, u W. Hugo, *Pracownicy morza*: *Homo homini monstrum* 'Człowiek dla człowieka potworem']. Nr 209.

K *Człowiek dlô jinégò człowieka je gòrszi niżle wilk*. Człowiek człowiekòwi wilkã. [*Z łac.„Homo homini lupus"* – sparafrazowane z komedii Plauta *„Ośla komedia"* 2,4,88]. Nr 87.

P Nie wiemy ani dnia, ani godziny. / Człowiek nie zna dnia ani godziny.

K Człowiek nie znaje ani dnia, ani gòdzënë. [Mt 25, 13]. Nr 89

P Darowanemu koniowi nie patrzą/nie zagląda się w zęby.

K Darowónémù kòniowi nie zazérô sã do zãbów. [*Por. niem. „Einem geschengten Gaul guckt man nicht ins Maul" 'do pyska'*]. Nr 96.

P Dzieło mistrza chwali./ *Z dzieła poznaje się mistrza/człowieka.* [*Por. niem. „Das Werk soll den Meister loben.*" z wiersza *„Die Glocke" (,Dzwon' F. Schillera).]*

K Pò robòce pòznajesz rzemiãsnika. Nr 98.

P Dziś mnie, jutro tobie. / Co mnie dziś, tobie jutro.

K Dzys mie, witro ce. / Co mie dzys, to witro ce. [*Z łac.: „Hodie mihi, cras tibi", częste na grobach – parafraza z Madrości Syracha* 38,22, *Tibi heri, mihi hodie* 'Tobie wczoraj, mnie dziś']. Nr 103

P Dobre rachunki czynią dobrych przyjaciół. / Kochajmy się jak bracia, rachujmy się/liczmy się jak Żydzi.
K *Dobré rechùnczi robią drëchów*. / Czej le miészk je fùl, nalézą sã ë przëjacele. / Czej człowiek je bògati, mô przëjacół wiele, ale czej jegò miészk je òbdzarti jak łata, tej òn ni mô ani sostrë, ani brata. [*Owidiusz, Tristia* 1,9,5 *mówi: „Donec eris* ***felix****. multos numerabis amicos; tempora si fuerint nubila, solus eris” ‘Póki będziesz* ***szczęśliwy,*** *będziesz miał wielu przyjaciół, gdy nastaną czasy trudne, będziesz sam’*]. Nr 116.

P Początek dobry – połowa roboty.
K Dobri pòczątk to pòłowa robòtë. [*Z łac.„Dimidium facti, qui coepit, habet”. – Horacy w „Listach”, przysłowie greckie przypisywane Pitagorasowi. Por. niem. „Frisch gewagt, ist halb gewonnen”*]. Nr 123.

P W domu to w domu. [*Por. ang. „There's no place like home.”* i ros. *Doma i sołoma jedoma*].
K Doma le je doma. / Doma le je doma, chòcbë w łóżkù bëła le gòłô słoma. / Wszãdze dobrze, (ale) doma nôlepi. Nr 125.

P Nikt nie jest prorokiem we własnym kraju. [*Por.* Mt 13,57; Mk 6,4; Łk 4,24; J 4,44 *cytowane po łacinie, z Wulgaty jako „Nemo propheta in patria sua.”* ‘Nikt nie jest prorokiem w swojej ojczyźnie’].
K Nicht nie je prorokã w swoji tatczëznie. / Niżóden prorok nie je przëjãti w swòji tatczëznie. Nr 127.

P Wierz, ale wiedz, komu. [*Z łaciny: „Fide, sed cui, vide”, tłumaczone regularnie jako ‘Ufaj, lecz bacz, komu’ – pochodzenie nieznane*].
K Wësłëchôj zdaniô jinëch, a tej zrób, jak ce twój włôsny rozëm kôże. / Nicht nie ùwierzi, jaż sóm przëmierzi. Nr 129.

P Trudno dwóm panom służyć. [Mt 6,24; Łk 16,13]
K Dwùm panóm trudno służëc. Nr 131.

P Głód najlepszy kucharz. [*Z łac. „Fames optimus coquus/ condimentum/magister” ‘Głód najlepszym kucharzem/ przyprawą/ nauczycielem’ – przysłowie starożytne, które Cycero, De finibus bonorum et malorum 2,28, 90 wkłada w usta Sokratesa*].
K Głód je nôlepszi kùchôrz. / Głód je nôlepszą przëprawą (do jedzeniô). Nr 133

P Głos ludu – głos Boga.
K Nôród gôdô, Bóg gôdô. [*Z łaciny: „Vox populi, vox Dei” – słowa teologa Alkuina do Karola Wielkiego*]. Nr 136

P Góra porodziła/urodziła mysz. / Góra mysz porodziła. [*Od Horacego ze „Sztuki poetyckiej” w. 139: „Parturiunt montes, nascitur ridiculus mus” ‘Góry zlegną w połogu, zrodzi się śmieszna mysz’*].
K Płodzą górë a rodzy sã mësz. / Płodzą górë, a rodzy sã smiésznô mësz. Nr 142

P Jaką miarką mierzysz, taką ci odmierzą. [Mt 7,2; Mk 4,24; Łk 6,38]
K Wenerëjesz jinëch, jiny cebie ùwenerëją. [Jaką miarą mierzisz, taką cë òdmierzą.] Nr 168

P Jakie pytanie, taka odpowiedź. [*Por. niem.: „Wie die Frage, so die Antwort“*].
K *Jak sã zapitôsz, tak cë òdpòwiedzą.* Nr 171

P Jakie życie, taka śmierć. [*Por. łac. przysłowie średniowieczne: „Qualis vita, mors/finis (est) ita”*].
K Jaczé żëcé, takô smierc. Nr 181

P Jedna jaskółka nie czyni wiosny. [*Por. niem. „Eine Schwalbe macht nicht Frühling“*].
K Jedna jaskùleczka lata/sëroka gniôzda nie zbùdëje. / Zymk nie przëlecy na jedny jaskùleczce. Nr 189

P Inne czasy, inne obyczaje. [*Por. Cyceronowe: „O tempora, o mores”!*].
K Jiné czasë, jiné òbëczaje, jiné miasta, jiné dzéwczãta! Nr 197

P Każdemu, co mu się należy. / Każdemu według jego zasług, każdemu według jego potrzeb. [*Pierwszy człon ogólnoświatowy, pochodzi z Kodeksu Justyniana jako tzw. praeceptum iuris ‘nakaz prawa’: „Unicuique suum reddere”, naczelna zasada sprawiedliwości, tylekroć podkreślana w katolickiej etyce (teologii moralnej). Człon II to nam „wpałkowywano” w PRL-u jako zasadę komunizmu, choć było tam nie „zasług”, tylko „potrzeb”*].
K *Kòżdémù, co sã jemù nôleżi.* Nr 215

P Każdy ptak według swego nosa śpiewa. / Każdy ptak tak śpiewa, jak mu dziób wyrósł. [*Por. niem. „Jeder Vogel singt, wie ihm der Schnabel gewachsen ist”*].
K *Kòżdi ptôch spiéwô tak, jak mù dzëba ùrosła.* Nr 228

P Początek każdej rzeczy jest trudny. [*Por. łac. „Omne initium/ principium difficile”, niem. „Aller Anfang ist schwer”, ang. „All beginning is difficult”*].
K Kòżdi pòczątk je cãżczi/trudny. Nr 232

P Kto szuka, znajdzie. / Kto szuka, najdzie, kto prosi, otrzyma, a kołacącemu będzie otworzone. [Mt 7,8; 11,10]
K Chto szukô, ten naléze, chto pùkô, ten wléze. Nr 248

P Kto chce długo żyć, powinien tylko wodę pić. / Częste picie skraca życie. [*Por. Arystotelesowe „To hýdōr áriston*” ‘*Woda najlepsza’*].
K Zëmnô wòda ùcwiérdzô zdrowié. / Chto pije sznaps, tegò diôbéł czaps/łaps. [haps]. Nr 250

P Kto bez grzechu, niech (pierwszy) kamień rzuci. / Kto z was bez grzechu jest, niech pierwszy rzuci kamień. [J 8,7, *scena z jawnogrzesznicą*].
K Chto je bez grzéchù, niech pierszi rzucy kam. / Chto na cã kamieniã, na tegò të chlebã. Nr 256.

P Chciwemu nigdy dosyć. / Chciwego nie nasycisz. / Chciwemu i pół świata mało. [*Por. łac. „Avarus semper eget” ‘Chciwy zawsze potrzebuje’ i warianty*].
K Chcëwi nie je nigdë najadłi. / Chcywc chcôłbë wszëtczé rëbë zjesc i mòrze wëpic. / Chcywc, chòcbë mù kòrcama mierził, wiedno bãdze miôł za mało. / Chcëwemu [Chcëwémù] wszëtkò feluje. Nr 261

P Kto nie pracuje, ten nie je. / Kto nie robi, niech nie je.
K Pismò Swiãté tak pòwiôdô: Chto nie robi, niech nie jôdô [2 Tes 3,10]. / Chto nie chce robic, ten nie je wôrt, abë jôdł. Nr 271

P Kto na/w ciebie kamieniem, ty na/w niego chlebem. [*Trawestacja Mt 7,9: „Gdy którego z was syn prosi o chleb, czy jest taki, który poda mu kamień?”* (BT)]
K Chto na cã/cebie kamieniã, na tegò të/të na niegò chlebã. Nr 277

P Kto późno przychodzi, ten sam sobie szkodzi. / Dla późnych gości pozostają kości. [*Z łac. porzekadła: „Sero/Tarde venientibus ossa”*].
K Chto pòzdze/za pózno przëchódzy, sóm sobie szkòdzy. / Chto za pózno przëchòdzy, swòji dupie szkòdzy. / Chto przëchodzy pózno, ten òdchòdzy próżno. Nr 279

P Dwa razy daje, kto prędko daje. [*Z łac. zmodyfikowanej sentencji Publiusza Syrusa: „Bis dat, qui cito dat”*].
K Chto zarô daje, dëbelt daje. / Dwakrotnie daje, chto chùtinkò daje, a trzëkrotnie, chto z òchòtą. / Dwakrotnie daje, chto chùtkò daje. Nr 280

P Kto powiedział A, musi powiedzieć B. [*Por. niem. „Wer sagt A, muss auch B sagen”*].
K Chto mówi A, mùszi pòwiedzec B. Nr 281

P Kto się wywyższa, będzie poniżony, a kto się poniża, będzie wywyższony. [Mt 23,12].
K Chto samégò sebie wënôszô, bãdze ùniżony, a chto sã sóm ùniżô, bãdze wëwëższony. Nr 288

P Kto sieje wiatr, zbiera burzę. [*Jest u proroka Ozeasza (Oz 8,7: „Oni wiatr sieją, zbierać będą burzę" (BT)*].
K Chto wiat [e] r seje, nen zbiérô bùrzã. Nr 296

P Kłamcy nie wierzą, choć prawdę gada/mówi. / Jedno kłamstwo pociąga za sobą inne. [*Por. niem. „Wer einmal lügt, dem glaubt man nicht und wenn er auch die Wahrheit spricht"*].
K Chto dzys zełgôł, temù witro nie wierzą. / Chto sã rôz sprzeniewierzi, temù nicht nie ùwierzi. / Chto rôz zełgôł, temù (wicy) nie wierzą. Nr 300

P Gdybyś milczał, uchodziłbyś za mędrca. [*Z łaciny: „Si tacuisses, philosophus mansisses", Boetius, De consolatione philosophiae 2, 7 'Nie dowiedziałbyś się o swojej głupocie'*].
K Chto milczi, je mądri. Nr 308

P Gdy dwaj robią to samo, to nie jest to samo. [*Z łacińskiego wyrażenia: „Si duo faciunt idem, non est idem" z komedii Terencjusza „Bracia" 5,3,37*].
K Noga nodze nie je równô, temù rozmajité bótë mùszą bëc. Nr 311

P Jeśli ktoś zada ci cios w jeden policzek, nadstaw drugi. [Mt 5,39]
K Jak cã chto ùderzi w jedno lico, nastawi i drëdżé. Nr 325

P Kogo Pan Bóg miłuje, krzyżem go próbuje.[Może w nawiązaniu do Łk 9, 23: „Jeśli kto chce iść za Mną, niech się zaprze samego siebie, niech co dnia bierze krzyż swój i niech Mnie naśladuje". BT].
K Kògò Pón Bóg miłuje, tegò i krziżuje. / Kògò Pón Bóg kòchô, na tegò krziżëczi wkłôdô. Nr 328

P Koniec wieńczy dzieło. / Wszystko dobre, co się dobrze kończy. [*Z łac. „Finis coronat opus." Por. niem. Ende gut, alles gut* czy ang. *End's good, all good.* Owidiusz, Heroidy 2,85].
K Terô je wszëtczich kùńców kùńc. / Wszëtkò dobré, co sã dobrze kùńczi. Nr 336

P Kości zostały rzucone. / Kości rzucone. [*Z łac. słów Cezara po przekroczeniu rzeki Rubikon: „Alea iacta est". Por. Sztaudyngera: „Kości zostały rzucone" – rzekł mężczyzna, rzucając cudzą żonę*].
K *Ju jem rzekł*. [*Klamka zapadła*]. Nr 337

P Starzy ludzie dwa razy dziećmi. [*Tłumaczenie średniowiecznego przysłowia łac.: „Bis pueri senes”*].
K Stari lëdze a małé dzecë./ Człowiek bez zãbów sã rodzy i colemało bez zãbów ùmiérô. Nr 345

P Habit/Kaptur nie czyni mnicha. [*Tłumaczenie łac. przysłowia średniowiecznego: „Cucullus/Cuculla non facit monachum”/„Non habitus monachum reddit”. Synonimiczne wobec „Barba non facit philosophum” ‘Broda nie czyni filozofem/mędrcem’*].
K *Zôkònné ruchna nie robią jesz zôkònnika*. Nr 348

P Miłość stała cuda działa. / Miłość czyni cuda. [*Por. łacińskie: „Amor omnia vincit”, inspirowane św. Pawłem (1 Kor 13)*: *Miłość wszystko zwycięża*].
K *Miłosc wszëtczégò dokònô*. Nr 350

P Miłość jest ślepa/zaślepia. / Kto kocha, ten ślepy. / Zakochanemu i koza Diana. [*Przekład antycznego: gr. „Týphlos ho érōs”; łac. „Amor caecus”*].
K *Miłosc je slepô*. / Trzë dni przed zdënkã nawòżeny òslepnie. Nr 351

P Lekarzu, ulecz się sam/samego siebie.[*Lk 4,23, cytowane najczęściej za Wulgatą: „Medice, cura teipsum”*].
K Doktorze, ùzdrowi sã sóm. Nr 358

P Nie wie lewica, co czyni prawica. [*Mt 6,3 w przekładzie ks. J. Wujka, w BT „lewa ręka.”, ‘prawa ręka’*]
K Lewô nie wié, co prawô robi. Nr 368

P Kłamstwo ma krótkie nogi. [*Por. niem. „Lügen haben kurze Beine” i ang. „A ly has no legs ‘Kłamstwo nie ma nóg’*].
K Łeż mô krótczé nodżi. Nr 369

P Marność nad marnościami. / Wszystko na świecie marność.
K Marnosc nad marnoscama, pòwiôdô Kohelet, marnosc nad marnoscama, wszëtkò marnosc [*Koh 1,2, cytowane często z Wulgaty „Vanitas vanitatum et omnia vanitas”*]. Nr 378

P Mowa jest srebrem, a milczenie złotem. / Mowa srebro, milczenie złoto. [*Por. niem. „Reden ist Silber, Schweigen ist Gold”*].
K Pón Bóg nóm dôł dwòje ùszu, ale jednã gãbã. Nr 387

P Wiele powołanych, mało wybranych.[*Mt 22,14, cytowane często po łacinie: „Multi vocati, pauci electi”*].
K Wiele je zawezwónëch, ale niewiele je wëbrónëch. Nr 388

P W cudzym oku źdźbło, a w swoim belki nie widzi. [*Mt 7,3, jednak BT ma „drzazgę”, Wujek miał „trzaszczkę”, unowocześnienia Wujka wprowadziły ‘źdźbło’, tak ostatni chyba jeszcze ks. E. Dąbrowski, Wulgata ma festuca*].
K Widzysz drzôzgã w òkù twòjégò bracynë, a balczi w swòjim òkù nie dostrzégôsz. / Swòje wadë chòwiemë na spódk, a cëzé na wiérzch wëwlôkómë. / Cëzé wadë widzymë, a swòjich ni mòżemë ùdwignąc. Nr 396

P Mój dom, moja twierdza/mój zamek.
K [*Moje dodóm – mòje zómkòwiszcze*; z ang. *My home is my castle*]. Nr 398

P O wilku mowa, a wilk tu/pod drzwiami/w sieni. [*Łac. „Lupus in fabula” – z komedii Terencjusza „Bracia” 4,1, 21*].
K Ò wilkù (bëła) mòwa, a wilk za dwiérzama/je tu. Nr 400

P Błąd ludzka rzecz. */ Ludzka rzecz błądzić, diabelska w błędzie trwać. [Z łac. „Errare humanum est” – od św. Hieronima; u Cycerona (Filipiki 12,2): „Cuiusvis hominis est errare, nullius nisi insipientis in errore perseverare”*].
K Człowieczô rzecz ùpadnąc, diôblô w ùpôdkù trwac, anielskô z ùpôdkù wstac. / Lëdzkô to rzecz ùpadnąc, diôblô trwac w ùpôdkù, ale Bòskô z niegò pòwstac. Nr 401

P Nie czyń drugiemu, co tobie niemiło. *bibl.* [W księgach kanonicznych Biblii takiego cytatu wprost nie ma; myśl wyprowadzić można z Ks. Tobiasza 4,16; szerzej zob. roztrząsania MR I 62].
K Co tobie niemiło, nikòmù nie czëni! Nr 421

P Szkoda pereł przed świnie rzucać. [Mt 7,6]
K Nie rzucôjta perłów swinióm! Nr 424

P Nie samym chlebem człowiek żyje. [Mt 4,4; Łk 4,4]
K Człowiek nie bãdze żił ò samim chlebie, le kòżdim słowã, jaczé wëchôdô òd Bòga. Nr 429

P Nie sądź, a nie będziesz sądzony. [Mt 7,1; Łk 6,37]
K Nie pòsãdzôj, a nie bãdzesz pòsądzóny. Nr 457

P Nie masz pod słońcem/na świecie nic nowego. [*parafraza słów Koh 1,10 z Wulgaty: „Nihil novi sub sole”. Mój biblista, Kaszuba z Prokowa pod Kartuzami, ks. dr Feliks Szreder CR zawsze (na wykładach) przypisywał rabinowi Akibie (przelom I/IIw. po Chr.)*].
K Nic nowégò pòd słuńcã/na swiece. Nr 473

P O umarłych albo dobrze, albo wcale nie mówić. [*Z łac.: „De mortuis nisi bene/De mortuis aut bene, aut nihil – po łacinie wyrażona zasada greckiego mędrca Chilona, jednego z 7*].
K Ò ùmarłëch abò dobrze, abò wcale (nie gadac). Nr 481

P Odważnym/Śmiałym szczęście sprzyja. / Do odważnych świat należy. [*Z łac. „Audaces fortuna iuvat”*].
K *Cërzón mô wiedno szczescé.* Nr 487

P Oko za oko, ząb za ząb. [*Wj 21, 24; Kpł 24,20; Pwt 19,21 – z Kodeksu Hammurabiego, szerzej zob. MR I 59*].
K Òkò za òkò, ząb za ząb. Nr 490

P Powtarzanie jest matką wiedzy. [*Z łac. porzekadła uniwersyteckiego: „Repetitio est mater studiorum”; por. także „Bis repetita placent”*].
K Pòwtôrzanié je zdrzódłã mądroscë [matką wiédzë]. Nr 491

P Swój do swego lgnie/ciągnie. / Osłowie to z jednej łąki. [*Wyniosłem z łaciny gimnazjalnej jako „Similis simili gaudet” ‘Podobny podobnemu cieszy się’, K 455 podaje w l. mn. „Similibus enim similia gaudent” ‘Podobny bowiem z równym się cieszy” jako sentencję Makrobiusza z „Saturnaliów” 7,7,12*].
K Swój le do swòjégò cygnie. / Swój swòjémù rôd. / Swój swégò znaje! Nr 495

P *Pamiętaj o przyszłości.*[*Może też: „Patrz (aj) końca” z łac. „Respice finem” z dłuższej maksymy, przypisywanej Solonowi: „Quidquis agis, prudenter agas et respice finem”*].
K Wzérôj téż na slédné kòła, nié leno na przédné. Nr 501

P Bóg dał, Bóg wziął. [Hi 1,21]
K Bóg dôł, Bóg wzął. Nr 502

P Pieniądz nie śmierdzi. [*Słowa cesarza Wespazjana (9 – 79): „Pecunia non olet”*].
K Pieniądz nie smierdzy. Nr 513

P Pieniądz rządzi światem. [*Por. „Pecuniae oboediunt omnia” ‘Wszystko ulega pieniądzowi’ Koh 10,19 i „Pecuniae omnia parent” ‘Pieniądzom wszystko jest posłuszne’ Lucretius, De rerrum natura 5,1274*].
K Dëtk rządzy swiatã. Nr 514

P Po nas choćby potop. / Po (mojej) śmierci bodaj i potop. [*Słowa przypisywane królowi francuskiemu Ludwikowi XV: „Aprés nous le déluge”*].
K I pò nas bãdą selë i òrelë. [*Pò nas niech mdze ji pòtop*]. Nr 521

P Pomału, ale dobrze. [*Por. niem. „Langsam, aber sicher”*].
K Pòmale, ale gwësno/zycher. Nr 527

P Pomału dalej zajdz [i?] esz. / Śpiesz się powoli. / Kto wolniej jedzie, ten dalej zajedzie. [*Por. słowa Oktawiana Augusta (63 przed Chr. – 14 po Chr.): „Festina lente”, będące przekladem gr. „Speúde brádeos”*].
K Pòmału nôdali zańdzesz. / Chto pòmału jedze, na pewno dojedze. Nr 528

P Proch jesteś i w proch się obrócisz. Z prochu powstało, w proch się obróci.[*Z katolickiej liturgii Środy Popielcowej przy obrzędzie posypywania głów popiołem: „Memento homo, quia* ***pulvis es et in pulverem reverteris****”, zaczerpnięte ze słów Boga do Adama i Ewy (z Wulgaty}: „Pulvis es et in pulverem reverteris” ‘prochem jesteś i w proch się obnrócisz’ (Rdz 3,19)*].
K Proch jes i w proch sã òbrócysz. Nr 529

P O gusta nie warto się spierać. / O gustach dysputować się nie godzi. [*Z łacińskiej średniowiecznej sentencji: „De gustibus non est disputandum”*].
K *Grãdo tłómaczëc sã ze swòjich ùdbów*. Nr 554

P Na śmierć nie ma lekarstwa. [*Por. łacińskie przysłowie średniowieczne: „Contra vim mortis non est medicamentum i hortis”, spotykane na nagrobkach cmentarnych*].
K Na smierc ni ma lékarstwa. [Òd smiercë dochtora ni ma.] Nr 555

P Przeciwieństwa (zwykle/często) się przyciągają. / Ostateczności stykają się z sobą. [*Por. łac. „Contraria sunt complementa” ‘Przeciwieństwa wzajemnie się uzupełniają.’, ale także: „Contraria simul esse non possunt” ‘Przeciwieństwa nie mogą istnieć jednocześnie’*].
K *Procëmnoscë sã colemało przëcygają*. Nr 557

P Zgoda buduje, niezgoda rujnuje. [*Por. Sallustiusza, De bello Iugurtino 10,6: „Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dillabuntur”, wypisane m. in. na Złotej Bramie w Gdańsku*].
K Zgòda bùdëje, niezgòda rujnëje. Nr 563

P *Sprzyjaj innym, a będą i tobie sprzyjać.*
K Dawôjta, a wama bãdze dóné. [Łk 6,38] Nr 564

P Przykład lepszy niż nauka/słowo. [*Por. średniowieczne przysłowie: „Verba docent, exempla trahunt” ‘Słowa pouczają, przykłady pociągają’*].
K Dobri przëkłôd wicy wôrt jak nôlepszô rada. / Przëkłôd je głosniészi jak słowò. / Dobri przikłôd to je pół kôzaniégò. / Przikłôd cygnie barżi jak nôlepszé kôzanié. Nr 568

P Pycha przed upadkiem chodzi. / Pycha prowadzi do upadku. [*Może w nawiązaniu do Księgi przysłów (Prz 29,23: „Człowieka poniża jego pycha, pokorny zdobędzie zaufanie” BT, w Wulgacie „Superbum sequitur humilitas” ‘Za pysznym podąża pokora’, tłum. własne. Innych cytatów bliskich w księgach kanonicznych Pisma św. nie znajduję (za „Konkordancją” do BT ks. Jana Flisa, Warszawa 1991*].
K Bùcha przed kùńcã chòdzy. Nr 573

P Ranek jest mądrzejszy od wieczora. / Noc przynosi radę. [*Por. ros. Utro wieczera mudrieje*].
K Reno człowiek je mãdrzészi. Nr 582

P Ręka rękę myje. / Ręka rękę myje, noga nogę wspiera. [*Por. łacińskie „Manus manum lavat”, które ma być przekładem przysłowia greckiego*]. Nr 584
K Rãka rãkã mëje. / Rãka rãkã mëje, noga nogã wspór. / Rãka rãkã mëje, òbie mëją twôrz. / Jedna rãka drëgą mëje, òbie gãbã.

P Rzemiosło ma złote dno. / Rzemiosło ma skromny początek, ale złoty koniec. [*Por. niem. Handwerk hat goldenen Boden*].
K Rzemiosło mô na dnie złoto. / Rzemiãstwò mô skromny pòczątk, ale złoti kùńc. Nr 591

P Łatwiej jest wielbłądowi przejść przez ucho igielne niż bogatemu wejść do królestwa niebieskiego. [Mt 19,24; Mk 10,25.]
K Lżi je wielbłądowi przeńc przez jigłowé ùchò, jak bògatémù weńc do Bòżégò królestwa. Nr 618

P Czasy się odmieniają, z czasami i ludzie. [*Z łacinskiego przysłowia przypisywanego królowi Franków Lotarowi I (795 – 855): „Tempora mutantur et nos mutamur in illis”*].
K *Czasy sã zmieniô, z czasã i lëdze.* [*Czasë sã zmieniają, z czasama i lëdze*] / Swiat/Zemia sã krący, a lëdze na ni. Nr 640

P Suknia człowiekiem czyni. / Jak cię widzą, tak cię piszą. [*Por. łac. „Vestis virum reddit” ‘Szata zdobi męża’; por. także niem. „Kleider machen Leute”*].
K Jaczi òbleczënk, taczi czestënk. / Znac pana pò sëkni. Nr 645

P Szewcze, pilnuj kopyta. / Kiedyś szewc, pilnuj swego kopyta. / Szewc dratwy, krawiec igły powinien pilnować. [*Z łac. „Nec sutor ultra crepidam” ‘Niech szewc nie wychodzi poza kopyto/Szewcu, trzymaj się swego kopyta’*].
K Ksãdzu, do brewijôrza! [Szewcu, do kòpëta!] Nr 646

P Póty dzban wodę nosi, dopóki się ucho nie urwie. [*Por. niem. „Solange geht der Krug zum Wasser, bis er bricht”*].
K Tak długò sã grónkã wòda nosy, jaż sã ùchò ùrwie. Nr 654

P *Ciężko na poligonie, lekko na polu walki.* / Ćwiczenie czyni mistrza. [*Por. niem. „Übung macht den Meister”*].
K *Długò i drãgò sã ùczë, żebë pòtemù cë bëło lżi w żëcym*. Nr 656

P Trudno przeciwko/przeciw wodzie/prądowi pływać/płynąć. / Trudno pod prąd płynąć. / „Trudno wierzgać przeciwko ościeniowi” [– *Głos Boga do św. Pawła pod Damaszkiem*, DzA 26,14].
K Procëmkù wiatru chłop nie szczi. Nr 657

P Cicha woda brzegi rwie.
K Cëché wòdë brzedżi pòdriwają. [*Por. niem. „Stille Wasser haben tiefe Gründe”*]. Nr 658

P W czasie wojny milczą muzy. [*Z łac. „Inter arma silent Musae”*].
K *Czej je wòjna, tej ùstôwô twòrzenié*. Nr 668

P Jedność to siła. / Jednością silni. [*Por. Mickiewiczowskie: „Jednością silni, rozumni szałem”*, w składzie zakradł się przykry błąd: zamiast *szałem* jest *szedłem* – *„Oda do młodości”*].
K *Bëcé razã je sëłą*. [*Jednota to naji sëła.*] Nr 669

P Prawdziwych przyjaciół poznajemy w biedzie. [*Por. słowa Enniusza, Hecuba 210: „Amicus certus in re incerta cernitur” ‘Przyjaciela pewnego poznaje się w niepewnym położeniu’*].
K Przëjacela i kòtew pòznajesz w biédze. Nr 673

P Na ustach miód, a w sercu lód. / Na języku miód, a pod językiem lód. [*Por. łac. przysłowie średniowieczne: „Mel in ore, fel in corde” ‘Miód w ustach, żółć w sercu’*].
K Mô gãbã jak miód, a serce jak òct, ti le nie wierzta, co òna gôdô. / Z przódkù miód, a z tëłu smród. / Bùten miód, a bënë smród. Nr 674

P Prawda w winie (na dnie). [*Z łac.”In vino veritas”*].
K W winie prôwda, (a w sznapsu diôbeł). Nr 677

P W zdrowym ciele zdrowy duch. [*Z łac. „Mens/Animus sana (-us) in corpore sano” – aforyzm przypisywany Sokratesowi, stał się dewizą Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” na przełomie XIX/XX w. w Galicji*].

K W zdrowim cele zdrów je duch. [strywializowane: „W zdrowim cele zdrowé cele” ‘cielę’]. Nr 678

P Wielkie ryby pożerają mniejsze. / Wielkie ryby małe żrą. [*Por. żartobliwe: „Jakie ryby lubią księża”? – „Wielkie sumy.”(por. homonimiczne sumy: sum ‘ryba’, sumy: suma ‘spora ilość pieniędzy’*].
K Wiôldżé rëbë żëją z môłëch. Nr 679

P Wiara góry przenosi. / Wiara i góry ruszy. / *Wiara czyni cuda.*[*Por. św. Paweł, I Kor 13,2: „Fides, quae montes transferre potest” ‘Wiara, która może przenosić góry’*].
K Wiara czëni cëda. Nr 683

P Wilk z siebie sierść wymiecie, przecie obyczaju swego używa. / Liszki tylko sierść odmieniają, a nie obyczaje.[*Por. łac. „Coelum, non animum mutant, qui trans mare currunt”. ’Ci, co płyną za morze, zmieniają klimat, nie duszę’*].
K Diôbła nicht nie ùmëje, òn wiedno czôrny òstónie. / Cëgóna nie ùmëjesz. Nr 686

P Wszędzie dobrze, ale w domu najlepiej. [*Por. ang. „There's no place like home”*].
K Wszãdze dobrze, (ale) doma nôlepi. Nr 704

P Wyjątek potwierdza regułę. / Nie ma reguły bez wyjątku. [*Z łac. przysłowia średniowiecznego: „Nulla regula sine exceptione”*].
K Wëjimczi scwiérdzają ùstôw. / Ni ma ùstawù bez wëjimka. Nr 707

P Słówko raz wyrzeczone, nigdy nie przywrócone. [*Por. powiedzenie Horacego, De arte poetica w. 390: „Nescit vox missa reverti”*].
K Wërzekłé słowò ju sã nie wrócy nazôd do gãbë. Nr 708

P Z małej iskry duży/wielki pożar/ogień. / Malenka iskierka wielki pożar roznieci/wznieci. [*Por. Jk 3,5: „Oto mały ogień, a jak wielki las podpala”(o języku) BT*].
K Z môłi skrë wiôldżi òdżin. Nr 715

P Myśl cła nie płaci. [*Por. zasadę prawa rzymskiego: „Cogitationum poenam nemo luit” i niem. „Gedanken sind zollfrei”*].
K *Mëslô mita nie płacy*. Nr 723

P Zakazany owoc najlepiej smakuje. [*Por. Rdz 2,16: „Z wszelkiego drzewa tego ogrodu możesz spożywać według upodobania, ale z drzewa poznania dobra i zła nie wolno ci jeść, bo gdy z niego spożyjesz, niechybnie umrzesz”. BT*].
K Zakôzóny brzôd nôlepi szmakô. Nr 727

P Pozory mylą/łudzą. [*Por. niem. „Der Schein trügt*”].
K Pòzdrzatk mili. / Na òkò mòże sã milëc Nr 728

P Środek w każdej rzeczy najlepszy. / Środek najlepszy. / Złoty środek. [*Por. Horacego „Aurea mediocritas” z „De arte poetica” oraz zasadę filozoficzną z Arystotelesa i św. Tomasza z Akwinu: „In medio veritas, in medio virtus.” ‘Prawda i cnota pośrodku’*].
K *Nôlepszi rozwiązanié*. Nr 733

P Zwyczaj/Przyzwyczajenie jest drugą naturą. / Gorsze przyzwyczajenie niźli przyrodzenie.[*Z łac. „Consuetudo (est) altera natura”*].
K Nôłóg/Przëzwëczajenié je drëgô nôtëra. / Znãta je gòrszô jak przëroda/nôtëra. Nr 742

P Życie ludzkie jest ciągłą walką. [*z Hioba (Hi 7,1) „Militia est vita hominis super terram” ‘Bojowaniem jest życie człowieka na ziemi’ Wulgata; ‘Czyż nie do bojowania podobny jest byt człowieka’ BT*].
K *Lëdzczé żëcé je jedną biôtką*. Nr 752

Objaśnienie skrótów

K	*Thesaurus. Skarbiec łacińskich sentencji, przysłów i powiedzeń w literaturze polskiej*, zebrał i opracował M. **Korolko,** Warszawa 1997.
MR	H. **Markiewicz**, A. **Romanowski**, *Skrzydlate słowa*; *seria druga,* Warszawa 1990, 1998. PIW.

KILKA REFLEKSJI NA TEMAT JĘZYKA KASZUBSKIEGO

Wiesława Cholewa
Uniwersytet Sorbona

Język kaszubski z rodziny języków zachodniosłowiańskich jest ostatnim z grupy pomorkiej języków lechickich, który się zachował; gdyż język połabski jest uważany za martwy[1].

W 2005 roku uzyskał status języka regionalnego[2]. Już w 2003 roku Biblioteka Kongresu USA przydzieliła językowi kaszubskiemu trzyliterowy międzynarodowy kod CSB według normy ISO 639, który jest niezbędny do jednoznacznego reprezentowania nazw za pomocą krótkich dwu- trzy- lub czteroliterowych identyfikatorów. Kod alpha-3 (trzyliterowe kody państw, kod alpha-2 jest kodem dwuliterowym) pozwala na kodowanie 26^3 czyli 17576 języków. Fakt przydzielenia kodu ISO ma ogromne znaczenie nie tylko jako pomoc techniczna dla klasyfikacji dokumentów, publikacji, ale ułatwia on poszukiwanie i wymianę informacji dzięki jednolitej skróconej nazwie języka. Język kaszubski już wcześniej był wymieniony w normie ISO 639-2 i miał przydzielony kod SLA – „inne języki”. Dlatego otrzymanie niezależnego kodu, przydzielonego wyłącznie dla języka kaszubskiego, jest istotnym elementem prestiżowym podkreślającym status języka. Język kaszubski posiada własną klawiaturę, która pozwala zapisywać znaki kaszubskie: Windows, Mac OS X, Linux. Istnieją warianty polsko-kaszubskiej klawiatury, które dają możliwość swobodnego operowania znakami diakrytycznymi języka kaszubskiego i polskiego. System operacyjny Linux jest dostępny w języku kaszubskim.

Język kaszubski jest zaliczony do języków chronionych. Atlas Języków Zagrożonych[3] wydany i regularnie uaktualniany przez UNESCO podaje, iż język kaszubski jest na trzecim poziomie zagrożenia. Według klasyfikacji UNESCO istnieje 5 stopni zagrożenia od 0 do 5, a poziom 0 oznacza, że nie ma już żadnej osoby, która posługuje się danym językiem[4]. Od kilku lat aktywna rewitalizacja przyczyniła się do polepszenia poziomu znajomości teoretycznej i praktycznej języka kaszubskiego: gramatyka, słownictwo, konwersacje. Wzrosło zainteresowanie jego nauką: kursy dla dzieci i dorosłych, konkursy, dyktanda. Ponadto systematycznie zwiększa się ilość programów po kaszubsku i na temat języka, kultury, historii (radio, telewizja), portali wielojęzycznych (po kaszubsku, niemiecku, polsku, rosyjsku, angielsku), które umożliwiają dostęp do informacji nie tylko dla osób polsko i kaszubskojęzycznych.

---

[1] Język kaszubski. Poradnik Encyklopedyczny, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2006

[2] Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 roku http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20050170141

[3] http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/index.php

[4] Raport UNESCO, 2002, Kyoto, Japonia, *"Vitalité et disparition des langues"*

Nieocenioną pomocą dydaktyczną są teksty pisane, stare i nowe, publikacje naukowe, dostęp do bibliotek cyfrowych, jak na przykład Biblioteka Cyfrowa Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie oraz Kaszubski Portal Edukacyjny – Skarbnica Kaszubska. Nagrania a) stare, które znajdują się w archiwach Radio Gdańsk, lub w internecie: „Żëcé i przigodé Remusa” A. Majkowskiego czytany przez Z. Jankowskiego[5] b) lub współczesne, w wykonaniu Tomasza Fopke[6], oferują bogaty materiał badawczy i dydaktyczny. Rada Języka Kaszubskiego, powołana w 2006 roku, raz w roku publikuje uchwały w formie biuletynu dostępnego w Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim lub w internecie. Jej zadaniem jest tytaniczna praca normalizacyjna oraz rozpowszechnianie i promowanie wiedzy o języku kaszubskim.

W celach badawczych istotne jest zgromadzenie materiału z tzw. „pierwszej ręki”, czyli spisanie opowiadań, gawęd z jednoczesnym nagraniem osób, dla których kaszubski jest, albo językiem pierwszym, albo jego naukę rozpoczęły we wczesnym dzieciństwie i posługiwały się nim regularnie. Używają one najczęściej wariantu nieznormalizowanego. Często osoby te nie znają, lub niezbyt dobrze znają, normy gramatyczne języka. Kaszubofoni z młodszego pokolenia posługują się wariantem znormalizowanym (kaszubski język literacki)[7].

Metodologia prac terenowych wymaga przygotowania kwestionariusza, na który składa się:

a) korpus, czyli lista słów, wybrana według kontekstu fonemicznego. Słowa te są czytane 3 razy. Najlepiej, gdy słowa są jedno-, dwu- lub trzysylabowe, kiedy pary minimalne nie są możliwe. Z korpusu wykluczone zostały samogłoski nosowe, gdyż wymagają one innego podejścia metodologicznego i aktualnie nie stanowią obiektu moich badań. Problematyka ta zostanie włączona do przyszłych badań terenowych.
b) następnie informator układa proste zdania ze słowami z listy; słowa mogą być odmieniane. Zdania mogą być krótkie i niekonieczne jest poszukiwanie różnorodności semantycznej,

---

[5] http://literat.ug.edu.pl/remus/index.htm
[6] http://www.fopke.pl/
[7] Makurat H., *Stan i problemy dzisiejszego języka kaszubskiego*, Gdańsk.

c) tekst czytany: fragment tekstu *Snieżélc* A. Nagla i poezja[8]. Tekst oczywiście został wybrany ze względu na ilość samogłosek oralnych; szczególnie **ë** oraz **ô**,

d) reprezentacja różnych obszarów dialektalnych: północnych, środkowych, południowych; typ informatorów: kobiety i mężczyźni.

Następnym etapem są nagrania wykonane i zarejestrowane w formacie. wav, mono, 44 kHz. Potem należy opisać poszczególnych informatorów wg. ujednoliconego systemu CSBXX_YY_S (CSB = kod języka kaszubskiego, XX = numer informatora, YY = odnośnik do materiału, S = płeć). Ewentualne zakłócenia, przerwy, dodatkowe głosy i inne, należy wyciąć. Nagrania z punktu widzenia możliwości organizacyjnych nie mogą być dokonane w komorze bezodbiciowej. Kolejnym etapem jest etykietowanie z zaznaczeniem granic zdań, wyrazów, głosek.

Podczas artykulacji można zaobserwować ruchy narządów mowy w przechodzeniu z jednej głoski do drugiej. Efekt akustyczny towarzyszący temu procesowi nazywa się przejściem transjentowym. Zdarza się, że podczas artykulacji głoski, ruchy narządów mowy przypominają ruchy charakterystyczne dla głosek znajdujących się w sąsiedztwie. Sąsiadujące ze sobą głoski oddziałują i wpływają na siebie. Proces ten nazywa się koartykulacją. Może ona spowodować zniekształcenia w otrzymanym sygnale. Z tego powodu nie ma w korpusie samogłosek nosowych, nie ma też bliskiego kontekstu ze spółgłoską nosową. Te elementy nie są bez znaczenia, dlatego zrozumienie zagadnień fonetyki akustycznej jest bardzo ważne.

Klasyfikacja strukturalna z uwzględnieniem kryterium fonologiczno-fonetycznego pozwala na podział języków na spółgłoskowe i samogłoskowe. Podział ten zależny jest od proporcjonalnej ilości samogłosek i spółgłosek. Tak na przykład język francuski (45,5% samogłosek, 54,5% spółgłosek) jest zaliczany do samogłoskowych, co oznacza że, ilość fonemów samogłoskowych jest większa niż 30% w stosunku do fonemów spółgłoskowych. Zatem typ języków spółgłoskowych będzie posiadał więcej niż 70% fonemów spółgłoskowych w stosunku do samogłoskowych, jak np. języki kaukaskie (4,3% samogłosek i aż do 95,7% spółgłosek). Język polski jest uważany za umiarkowanie spółgłoskowy (15,4% samogłosek, 84,6% spółgłosek). Do tej klasyfikacji bierze się pod uwagę system prymarny, który jest sztucznie skonstruowany przez badaczy. Zawiera on zbiór 10 fonemów: 3 samogłoski: i, a, u, oraz 7 spółgłosek p, k, t, s, m, n, oraz l lub r[9].

Język kaszubski jest interesujący między innymi ze względu na system samogłoskowy. Alfabet kaszubski ma 34 litery, które można przedstawić w następującej kolejności: **a**, **ą**, **ã**, **b**, **c**, **d**, **e**, **é**, **ë**, **f**, **g**, **h**, **i**, **j**, **k**, **l**, **ł**, **m**, **n**, **ń**, **o**, **ò**, **ó**, **ô**, **p**, **r**, **s**, **t**, **u**, **ù**, **w**, **y**, **z**, **ż**[10]. Liter oznaczających samogłoski kaszubskie jest 13: **a**, **ą**, **ã**, **e**, **é**, **ë**, **i**, **o**, **ò**, **ó**, **ô**, **u**, **ù**.

---

[8] J. Labudda, *Słowa òbséwają zemiã,* Gdańsk, 1995

[9] Encyklopedia Językoznawstwa Ogólnego, Ossolineum, Wrocław 1999

[10] Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Uchwała numer 7, 2010

Litery reprezentujące:

a) samogłoski polskie: **a**, **ą**, **e**, **ę**, **i**, **o**, **ó**, **u**, **y**,
b) samogłoski francuskie: **a**, **à**, **â**, **ä**, **e**, **è**, **é**, **ê**, **ë**, **i**, **î**, **ï**, **o**, **ô**, **œ**, **u**, **ù**, **û**, **y**.

W języku francuskim nie ma znaków diakrytycznych (graficznych) oznaczających nosowość. Są 4 samogłoski nosowe [œ̃] [ɛ̃] [ɔ̃] [ɑ̃]. Jak można zauważyć, samogłoski zajmują bardzo istotne miejsce w systemie fonetyczno-fonologicznym języków kaszubskiego i francuskiego.

Pierwszy podział samogłosek został stworzony pod koniec XVIII wieku przez Hellwaga. Klasyfikacja ta nazywana jest trójkątem samogłoskowym. Dopiero później powstał bardziej dokładny system klasyfikacji samogłosek, w którym bierze się pod uwagę:

a) poziome ruchy języka
b) pionowe ruchy języka
c) stopień obniżenia dolnej szczęki
d) układ warg
e) położenie podniebienia miękkiego

Czym właściwie są samogłoski?

Samogłoska jest głoską, dla której jedynym źródłem dźwięku są (quasi-) periodyczne drgania wiązadeł głosowych. Głoski różnią się między sobą barwą, o której decydują: (a) miejsce artykulacji, (b) stopień zwężenia (c) stopień labializacji, (d) obecność nazalizacji. Podczas wymawiania samogłoski ustnej strumień powietrza przepływa zarówno przez jamę ustną jak i jamę nosową. Struktura akustyczna samogłosek charakteryzuje się głównie obecnością maksimów intensywności w pasmach częstotliwości wyższych niż częstotliwość podstawowa (F0). Masa energii widoczna na spektrogramie jest określana formantem dźwięku (F1, F2, F3, F4... F6) i na spektrogramie ukazuje się jako ciemne lub czarne pasmo mniej lub bardziej równoległe do osi czasu. Główna energia sygnału zawiera się w niskich częstotliwościach.

W języku polskim samogłoski nosowe realizowane są w formie dyftongicznej w przeciwieństwie do takich języków jak np. język francuski (synchroniczna nosowość). To oznacza, że otwarcie nosowe nie jest zsynchronizowane z otwarciem ustnym. Faza ustna jest pierwsza, a następnie jest przejście do artykulacji nosowej. Połączenie jamy ustnej z nosową poprzez obniżenie podniebienia miękkiego powoduje absorpcję energii akustycznej, co z kolei zmienia właściwości rezonansowe przewodu i wprowadza antyformanty. Częstotliwości, które dotykają antyformanty u samogłosek nosowych (obecnością antyformantów charakteryzują się też spółgłoski) są w pasie od 800 do 2000 Hz. Praktyczne jest przedstawienie samogłosek z punktu widzenia F1 i F2. Samogłoski „skrajne” **[i]** **[a]** **[u]** znajdują się na antypodach trójkąta (Ryc. 3), który przypomina trójkąt artykulacyjny.

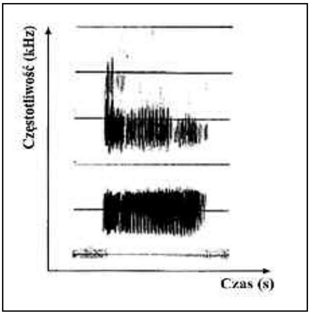

Rycina 1
Spektrogram samogłoski [a]

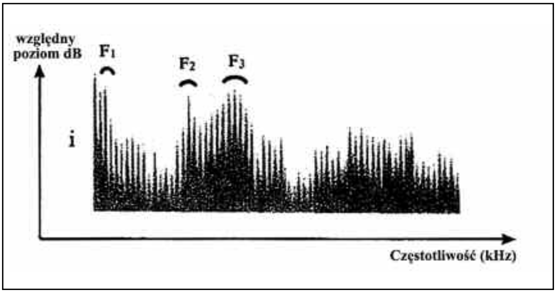

Rycina 2
Spektrogram samogłoski [a][11]

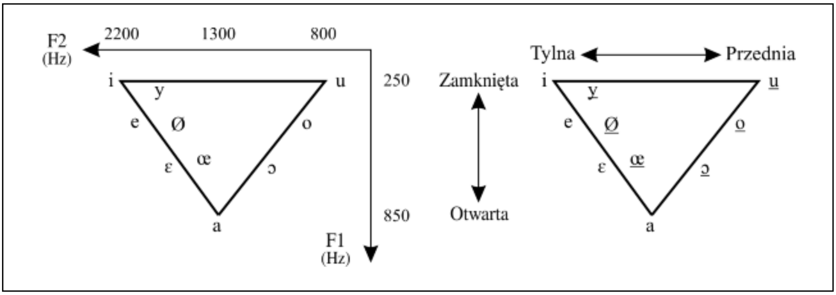
F2 (Hz)
2200
1300
800
250
850
F1 (Hz)
i
y
e
Ø
ε
œ
a
u
o
ɔ
Tylna
Przednia
Zamknięta
Otwarta
i
y
e
Ø
ε
œ
a
u
o
ɔ

Rycina 3
Samogłoski podkreślone są labializowane

---

[11] Calliope, *La parole et son traitement automatique*, Masson 1989

Trójkąt ten pokazuje bardzo ogólnie średnią pozycję języka w jamie ustnej według dwóch osi: przedniej-tylnej, otwartej-zamkniętej.

Tak na przykład [i] jest w pozycji przednio-zamkniętej. Masa języka znajduje się w pozycji wysoko-przedniej. Natomiast [a] jest w pozycji średnio-otwartej. W języku francuskim dwa rodzaje głosek [a] [ɑ] zajmują odpowiednio dwie pozycje: jedna jest przednio-otwarta, a druga tylno-otwarta (Ryc. 6). Schematy klasyfikacji samogłosek dla języków: kaszubskiego (Ryc. 5)[12], polskiego (Ryc. 4) i francuskiego (Ryc. 7)[13] przedstawiają się następująco:

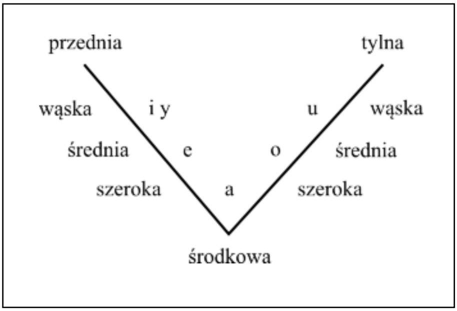

Rycina 4
Samogłoski polskie

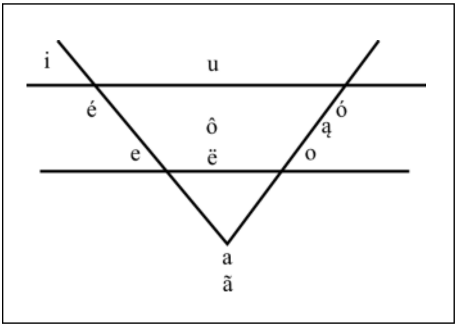

Rycina 5
Samogłoski kaszubskie

---

[12] Makurat H., *Kaszëbskò-pòlsczé fòneticzné interferencje na kaszëbsczi jãzëkòwi òbéńdze. Cësk kaszëbiznë na pòlaszëznã,* „Studia Slawistyczne" 7, Białystok 2008

[13] Simon Frazer Université Canada

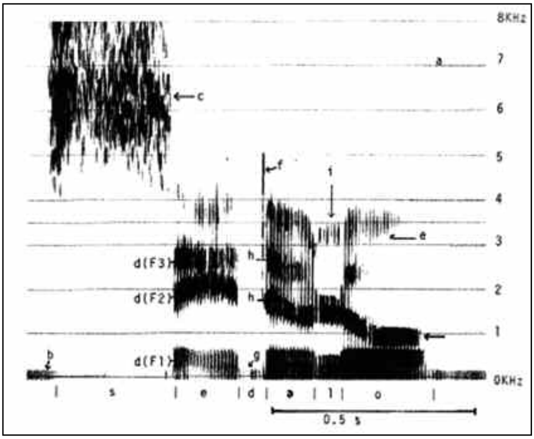

Rycina 6
Spektrogram zdania "c'est de l'eau"

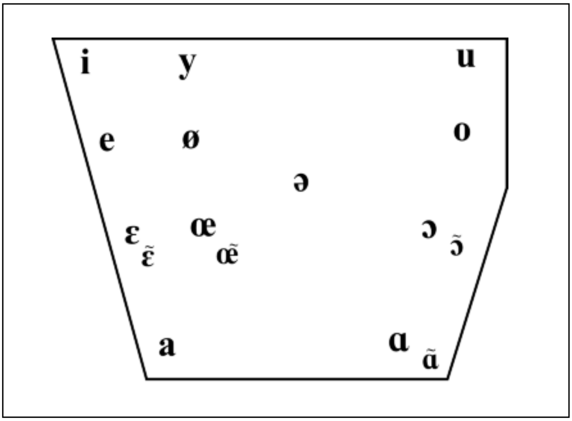

Rycina 7
Samogłoski francuskie

Samogłoski mają dosyć dobrze zarysowaną strukturę formantową. Identyfikacja maksimów intensywności pozwala rozpoznać poszczególne samogłoski i obserwację ewentualnych zmian trajektoriów formantycznych.

Powracając do systemu języka kaszubskiego zakładamy, że kaszubskie głoski **ë** i **ô** znajdujące się w środkowej części trójkąta wokalicznego powinny mieć podobne wartości akustyczne jak francuskie [ə] szwa[14]. Szwa (chwa) jest samogłoską neutralną, centralną, pochodzi z redukcji samogłosek długich[15]. W języku francuskim szwa jest nazywana "e" nieme[16]. Średnie wartości formantów dla szwa wynoszą F1 500 Hz, F2 1500 Hz, F3 2500 Hz. Zależą one od kontekstu fonemicznego oraz od typu aparatu: męskiego lub żeńskiego. Trakt głosowy człowieka (krtań, przestrzeń gardłową, język, jama ustna oraz otwór nosowy, przez który przepływa strumień powietrza generowany w płucach, wynosi u dorosłego mężczyzny ok. 17 cm na odcinku głośnia – jama ustna, oraz ok. 13 cm na odcinku miękkie podniebienie – otwór nosowy. Długość traktu głosowego u kobiety jest mniejsza, a jeszcze mniejsza u dziecka. Jedną z cech dystynktywnych jest położenie tzw. tonu krtaniowego, czyli częstotliwości podstawowej głosu (F0). F0 jest zależna od długości traktu, co oznacza, że F0 jest najniższa u mężczyzny. Kobiety mają częstotliwość podstawową wyższą niż mężczyzni, a najwyższa jest ona u dziecka. Należy wziąć pod uwagę różnicę wynikającą z odmiennych fizycznych właściwości strun głosowych obu płci. Pozostałe częstotliwości formantowe są skorelowane z F0. Sprawą oczywistą jest, że szablony głosów żeńskich i męskich różnią się (Ryc. 8).

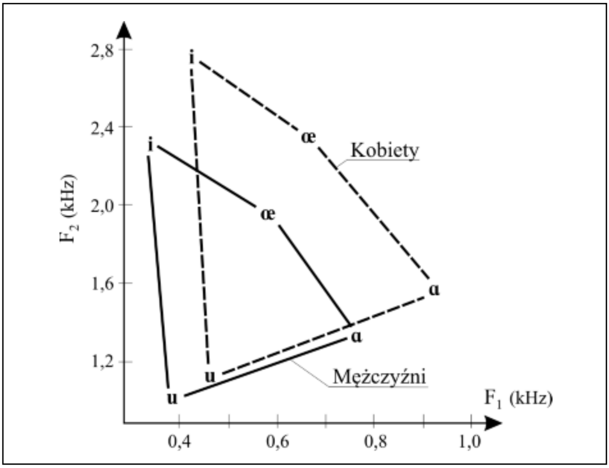

Rycina 8

Wartości F1 i F2 samogłosek ustnych dla kobiet i mężczyzn (Kent 1997)

---

[14] Léon P., *Phonétisme et prononciations du français,* Paryż, wyd. Fernand Nathan, Linguistique, 1992

[15] Kaszubskie szwa (ë) pochodzi z redukcji staropomorskich *ĭ, y̆, ŭ* krótkich. Nazwa wywodzi się z masory tyberiadzkiej Szwa wykryte zostało przez F. de Saussure w j. praindoeuropejskim. Pojawia się okazyjnie również w innych językach, np. niem. *Gabë* 'dar', ros. *Viktër,* ale w tych językjach nie jest fonemem, jak w j. kaszubskim. (Uzupełnienie – E. Breza)

[16] Szwa – "e" caduc, "e" nieme

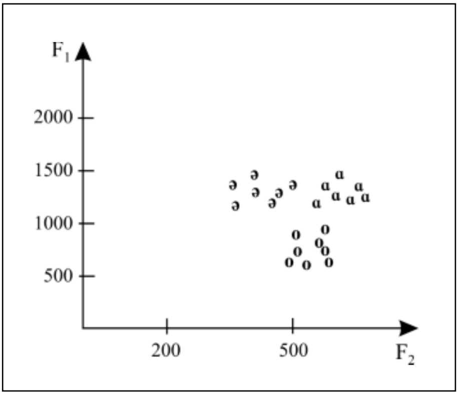

Rycina 9
Obszar F1 i F2 dla ə ɑ o

Opierając się na metodzie Rozpoznawania Wzorców (ograniczymy pole RW do problemu kategoryzacji Ryc. 9) wydzielone zostaną parametry F1 – F4 samogłosek ustnych dla każdego informatora. Na podstawie prawa wielkich liczb, jeżeli ilość wystąpień samogłosek ustnych w korpusie jest odpowiednio duża (ilość powtórzeń + zdania), to możemy się spodziewać wyznaczenia obszarów samogłoskowych dla informatorów. Tą samą metodą uzyskamy obszary samogłoskowe dla poszczególnych obszarów dialektalnych. Program o nazwie „PRAAT”[17] służy do przeprowadzenia analizy dźwięków. Jest bardzo dobrym, łatwym w obsłudze, narzędziem do analizy sygnałów mowy. Przykład słowa kaszubskiego **„gôdô”** dla informatorów: CSB11_01_F (głos żeński), CSB21_01_M (głos męski), Ryc. 10 i 11. Górna część rysunku zawiera oscylogram, dolna – spektrogram (zarejestrowany przy pomocy programu PRAAT – ryc. 10 i ryc. 11).

Na zakończenie, obliczenia średnich wartości częstotliwości formantów F1, F2, F3 i F4 (wartości średnie i odchylenia standardowe) zostaną wykorzystane do wyznaczenia czworoboku samogłoskowego, czyli zależności częstotliwości drugiego formantu F2 od częstotliwości pierwszego formantu F1 dla poszczególnych samogłosek. W ten sposób otrzymamy "mapkę głosek". Dopiero takie zobrazowanie pozwoli zorientować się we wzajemnych odległościach pomiędzy poszczególnymi głoskami w owych konwencjonalnych przestrzeniach dwuwymiarowych. Możliwe będzie skonfrontowanie klasyfikacji artykulacyjnej z akustyczną. Otrzymane wyniki zostaną porównane z wynikami uzyskanymi dla innych języków np. wspomnianych wyżej, języku francuskim i polskim.

---

[17] http://www.fon.hum.uva.nl/praat/

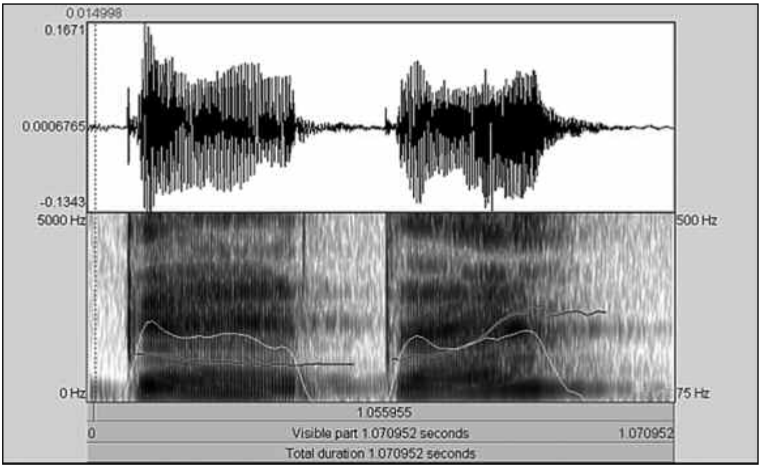
0.014998
0.1671
0.0006765
-0.1343
5000 Hz
0 Hz
500 Hz
75 Hz
1.055955
0
Visible part 1.070952 seconds
1.070952
Total duration 1.070952 seconds

Rycina 10
Informator CSB11_01_F: “gôdô”

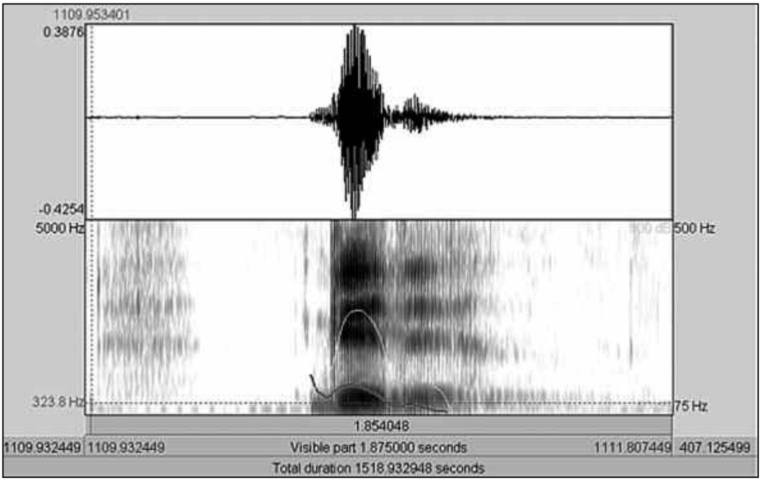
1109.953401
0.3876
-0.4254
5000 Hz
500 Hz
323.8 Hz
75 Hz
1.854048
1109.932449
1109.932449
Visible part 1.875000 seconds
1111.807449
407.125499
Total duration 1518.932948 seconds

Rycina 11
Informator CSB21_01_M: “gôdô”

DALSZA PRACA NAD SŁOWNIKIEM KASZUBSKO-SERBSKIM – WYBRANE PROBLEMY

Dušan-Vladislav Paždjerski

Szczegółowy opis założeń metodologicznych pracy nad pierwszym słownikiem kaszubsko-serbskim podałem w zeszłorocznym Biuletynie Rady Języka Kaszubskiego (Paždjerski 2011: 169–184/306–322). Ponieważ praca na tworzeniu słownika trwa już ponad rok, niektóre założenia zmieniły się, pojawiły się nowe wyzwania i otworzyły nowe zadania. Tutaj pokrótce chcę je przedstawić.

* * *

Słownik się rozrósł do objętości prawie 150 stron i ponad 6000 haseł i przyszła pora na końcową fazę ekscerpcji materiału. Jako bardzo przydatne narzędzie do ekscerpcji okazał się podręcznik E. Gòłąbka *Rozmówki kaszubskie* (Gòłąbk 1992)[1].

Na pierwszym miejscu ta publikacja może być traktowana jako pewien słownik minimum języka kaszubskiego. Koncepcja książki zakłada omawianie pewnych typowych sytuacji z życia codziennego i przybliżenie wyrazów i wyrażeń z języka kaszubskiego w takich sytuacjach. Na końcu każdego rozdziału autor umieścił małe słowniczki zawierające podstawowe wyrazy na dany temat (ss. 80–116, 124–125, 142–143, 150–152, 158–160, 170–171, 178–179, 198–201, 208–211, 227–229, 235–237, 239–243, 256–259, 262–266, 269–272), a tematy są naprawdę różne:

---

[1] Na tegorocznym lipcowym spotkaniu podsumowującym RJK w Wieżycy rozwinęła się polemika wokół przydatności proponowanych przeze mnie *Rozmówek...* E. Gòłąbka do normowania języka kaszubskiego. Padły też argumenty, że jest to książeczka źle oceniana przez fachowców, jak również, że rozmówki jako takie nie mogą mieć tak poważnej roli w standaryzacji języka. Jednak argumenty, jak je odbierałem, nie były w ostateczności przekonujące. Nie obalono mojej teorii, że *Rozmówki...* E. Gòłąbka mogą stanowić źródło cennych wskazówek do poprawnego akcentowania w języku kaszubskim – z braku innego. Proponowano, żebym w ogóle nie zaznaczał akcentu lub zaznaczał go według innej koncepcji – jednak nie proponując stosownego (bogatego w przykłady) źródła. Nie spotkałem się ze stanowiskiem, żeby E. Gòłąbka dzisiaj nie uznawano za autorytet w normalizacji języka kaszubskiego, a z moich spostrzeżeń wynika, że sam autor w *Rozmówkach...* zbyt nie odstępuje w normalizacji leksykalnej w stosunku do jego najnowszego osiągnięcia – *Słownika normatywnego...*, więc stwierdzam, że jego wcześniejsze dzieło, *Rozmówki kaszubskie*, można, zwracając uwagę na specyfikę w normalizacji charakterystycznej dla tego autora, również używać dzisiaj, przede wszystkim, jako bogatego źródła przedstawiającego pewną koncepcję sposobu akcentowania w języku kaszubskim.

np. *Pozdrowienia i zwroty*, *Prośby i życzenia*, *Podziękowania*, *Protest, sprzeciw*, *Zdumienie, podziw* itd., co przydaje się również w dokonywaniu wyboru wyrazów, które będą (lub są) zawarte w kaszubsko-serbskim słowniku.

Druga przydatna funkcja tego podręcznika to fakt, że autor z wielkim uporem zaznacza akcent w języku kaszubskim i w ten sposób daje swoją całościową (również ortoepiczną) propozycję kaszubskiego języka literackiego. I chociaż zaznaczanie, które autor stosuje, jest dosyć uciążliwe dla zwykłego użytkownika rozmówek, to dla układania słownika jest niezmiernie przydatne.

Przykłady:

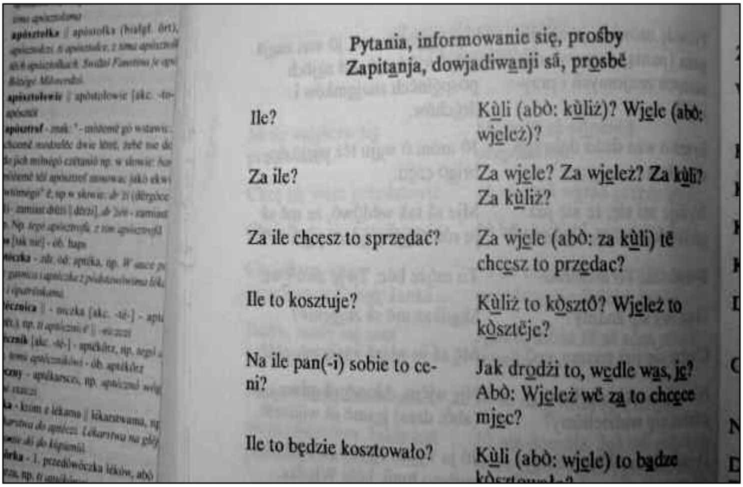

Pytania, informowanie się, prośby
Zapitanja, dowjadiwanji sã, prosbë

Ile?	Kùli (abò: kùliż)? Wjele (abò: wjeleż)?
Za ile?	Za wjele? Za wjeleż? Za kùli? Za kùliż?
Za ile chcesz to sprzedać?	Za wjele (abò: za kùli) të chcesz to przedac?
Ile to kosztuje?	Kùliż to kòsztô? Wjeleż to kòsztëje?
Na ile pan(-i) sobie to ceni?	Jak drodżi to, wedle was, je? Abò: Wjeleż wë za to chcece mjec?
Ile to będzie kosztowało?	Kùli (abò: wjele) to bãdze

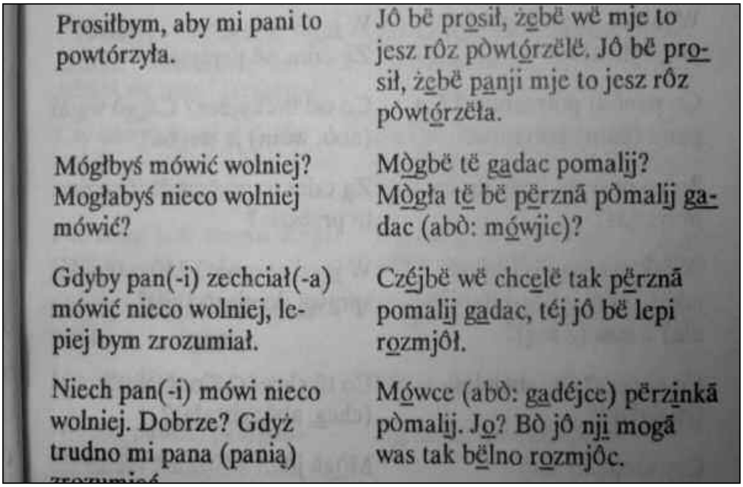

Prosiłbym, aby mi pani to powtórzyła.	Jô bë prosił, żebë wë mje to jesz rôz pòwtórzëlë. Jô bë prosił, żebë panji mje to jesz rôz pòwtórzëła.
Mógłbyś mówić wolniej? Mogłabyś nieco wolniej mówić?	Mògbë të gadac pomalij? Mògła të bë përznã pòmalij gadac (abò: mówjic)?
Gdyby pan(-i) zechciał(-a) mówić nieco wolniej, lepiej bym zrozumiał.	Czéjbë wë chcelë tak përznã pomalij gadac, téj jô bë lepi rozmjôł.
Niech pan(-i) mówi nieco wolniej. Dobrze? Gdyż trudno mi pana (panią)	Mówce (abò: gadéjce) përzinkã pòmalij. Jo? Bò jô nji mogã was tak bëlno rozmjôc.

Widoczne jest, że autor podręcznika oznacza akcent w samym tekście i w wyrazach zawartych w słowniczkach, czego wymaga specyficzna koncepcja rozmówek, jednak w dwujęzycznym słowniku można to zrobić w pomocniczym obszarze hasłowym, gdzie jest zaznaczona wymowa, w kwadratowych nawiasach. Przykład:

arbata [arba̱ta] **ra eg jt rk** чај
arkùn [arku̯̱ü̱n, arku̱n] **jt rk** ураган, оркан
artista [arti̱sta] **eg jt rk** уметник
artistka [arti̱stka] **jt rk** уметница
cëdowiszcze [cədov́iš́č́e] **jt rk** сензација
chãtny [ha̱ŋ̱tni] **ra eg jt rk** вољан, рад, жељан

Jeżeli chodzi o oznaczanie kaszubskiego akcentu, ono jest niemożliwe tak jak np. to ma miejsce w języku serbskim: np. *изво̀ђа̄ч*, *јо̏ма*, *ју̀де̄јскӣ*, *Јуде́јац* itd., bo język kaszubski posiada zbyt wiele znaków diakrytycznych nad samogłoskami (serbski żadnego), których akcent przede wszystkim dotyczy. Dlatego metoda zastosowana przez E. Gòłąbka stanowi dobre rozwiązanie, oczywiście w polu pomocniczym dotyczącym wymowy, żeby nie obciążać tekstu dodatkowymi znakami. Problem stanowi niezaznaczanie akcentu w innych źródłach wykorzystywanych do tworzenia kaszubsko-serbskiego słownika, bo nie byłem w stanie, po pierwsze, sprawdzić wersji zaproponowanej przez E. Gòłąbka a, po drugie, zaznaczania akcentu w wyrazach, których podręcznik nie obejmuje, będę musiał szukać w inny sposób (w konsultacjach), co po trosze wychodzi poza zakres metodologiczny tworzenia dwujęzycznego słownika.

Trzecia funkcja wspomnianego podręcznika to fakt wydania jej w starszej wersji pisowni kaszubskiej, w której w specyficzny sposób zaznaczano miękkość spółgłosek w ogóle, ale, co dla właśnie tworzonego przeze mnie słownika kaszubsko-serbskiego ma szczególne znaczenie – miękkość spółgłosek niepalatalnych: np. *p*, *b*, *m*, *w* itd.

Miękkość wspomnianych spółgłosek autor zaznacza pisaniem litery „j" za wspomnianymi głoskami: np. *mjéwómë*, *mòżlëwje*, *robjic, nje*, *pjic*, *pjóro* itd. Brak miękkości jest oznaczany pisaniem tylko „i" lub jakieś innej samogłoski albo spółgłoski (nie pisaniem niczego): np. *wami*, *mi*, *wezta*, *zneł*, *nowigò* itd. Z mojej pobieżnej obserwacji problem wariantowości w związku z miękkością (niepalatalna głoska + samogłoska przedniego szeregu *i*, *é*), dotyczy przede wszystkim głosek *m* i *w* (nie znalazłem u E. Gòłąbka innych przykładów), które mogą nie być miękkie (przykłady wyżej) i, że to głównie dotyczy pozycji *w*, *m* + i (z miękkością lub bez). Zaznaczam, że nie jestem fachowcem w tej dziedzinie i, że pochylam się nad tym problemem tylko ze względów praktycznych i potrzeb, które pojawiły się przy tworzeniu wspomnianego słownika, a sądze, że ten problem wymaga dalszych ustaleń i stwierdzenia, na ile zjawisko dotyczy dialektów kaszubskich, a na ile normy literackiej (co może stanowić również temat następnych uchwał Rady Języka Kaszubskiego w przyszłości).

Przykłady:

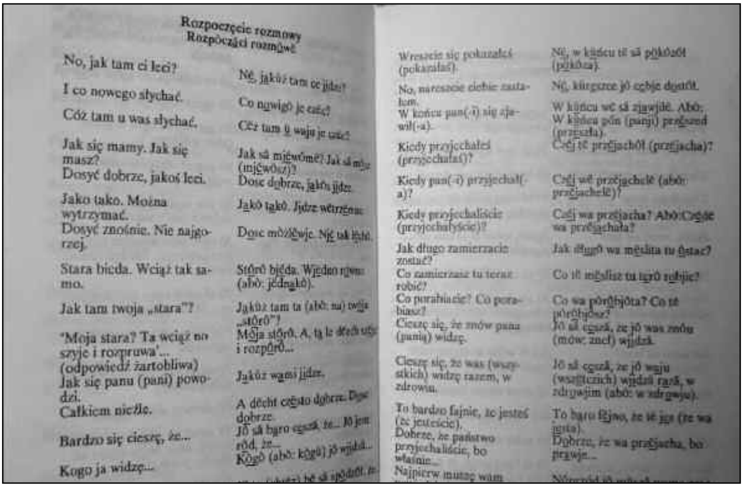

Rozpoczęcie rozmowy
Rozpòczãcé rozmòwë

No, jak tam ci leci?	Në, jakùż tam ce jidze?
I co nowego słychać.	Co nowégò je czëc?
Cóż tam u was słychać.	Cëż tam ù waju je czëc?
Jak się mamy. Jak się masz?	Jak sã mjéwòmë? Jak sã mjéwô (mjéwôsz)?
Dosyć dobrze, jakoś leci.	Dosc dobrze, jakòs jidze.
Jako tako. Można wytrzymać.	Jakò takò. Jidze wëtrzëmac.
Dosyć znośnie. Nie najgorzej.	Dosc mòżlëwie. Nié tak lëchò.
Stara bieda. Wciąż tak samo.	Stôrô bjéda. Wjedno równo (abò: jednakò).
Jak tam twoja „stara”?	Jakùż tam ta (abò: na) twòja „stôrô”?
‘Moja stara? Ta wciąż no szyje i rozpruwa’... (odpowiedź żartobliwa)	Mòja stôrô. A, tã le dërch szëje i rozpôrô...
Jak się panu (pani) powodzi.	Jakùż wama jidze.
Całkiem nieźle.	A dërch czësto dobrze. Dosc dobrze.
Bardzo się cieszę, że...	Jô sã baro cészã, że... Jô jem rôd, że...
Kogo ja widzę...	Kògò (abò: kògò) jô wjidzã...
Wreszcie się pokazałeś (pokazałaś).	Në, w kùńcu të sã pòkôzôł (pòkôza).
No, nareszcie ciebie zastałem.	Në, kùńczësz jô cebie dostôł.
W końcu pan(-i) się zjawił(-a).	W kùńcu wë sã zjawjilë. Abò: W kùńcu pón (panji) przëszedł (przëszła).
Kiedy przyjechałeś (przyjechałaś)?	Czedë të przëjachôł (przëjacha)?
Kiedy pan(-i) przyjechał(-a)?	Czedë wë przëjachelë (abò: przëjachelë)?
Kiedy przyjechaliście (przyjechałyście)?	Czedë wa przëjacha? Abò: Czedë wa przëjachała?
Jak długo zamierzacie zostać?	Jak długò wa mëslita tu òstac?
Co zamierzasz tu teraz robić?	Co të mëslisz tu terô robjic?
Co porabiacie? Co porabiasz?	Co wa pòrôbjôta? Co të pòrôbjôsz?
Cieszę się, że znów pana (panią) widzę.	Jô sã cészã, że jô was znôw (mów: znel) wjidzã.
Cieszę się, że was (wszystkich) widzę razem, w zdrowiu.	Jô sã cészã, że jô waju (wszëtczich) wjidzã razã, w zdrowjim (abò: w zdrowju).
To bardzo fajnie, że jesteś (że jesteście).	To baro fëjno, że të jes (że wa jesta).
Dobrze, że państwo przyjechaliście, bo właśnie...	Dobrze, że wa przëjacha, bo prawje...

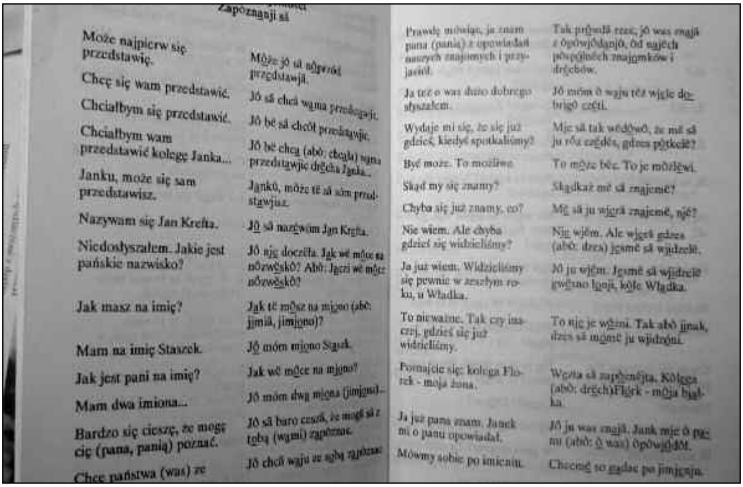

Zapoznanji sã

Może najpierw się przedstawię.	Mòże jô sã nôprzód przedstawjã.
Chcę się wam przedstawić.	Jô sã chcã wama przedstawjic.
Chciałbym się przedstawić.	Jô bë sã chcôł przedstawjic.
Chciałbym wam przedstawić kolegę Janka...	Jô bë chcôł (abò: chcała) wama przedstawjic drëcha Janka...
Janku, może się sam przedstawisz.	Jankù, mòże të sã sóm przedstawjisz.
Nazywam się Jan Krefta.	Jô sã nazéwóm Jan Krefta.
Niedosłyszałem. Jakie jest pańskie nazwisko?	Jô nie doczëła. Jak wë mòce na nôzwëskò? Abò: Jaczé wë mòce nôzwëskò?
Jak masz na imię?	Jak të mòsz na mjónó (abò: jjimjã, jjimjónó)?
Mam na imię Staszek.	Jô móm mjónó Stasëk.
Jak jest pani na imię?	Jak wë mòce na mjónó?
Mam dwa imiona...	Jô móm dwa mjona (jjimjona)...
Bardzo się cieszę, że mogę cię (pana, panią) poznać.	Jô sã baro cészã, że mògã sã z tobą (wama) zapòznac.
Prawdę mówiąc, ja znam pana (panią) z opowiadań naszych znajomych i przyjaciół.	Tak prôwdã rzec, jô was znajã z òpòwjôdanjô, òd najich pòspólnëch znajomków i drëchów.
Ja też o was dużo dobrego słyszałem.	Jô móm ò waju téż wjele dobrégò czëté.
Wydaje mi się, że się już gdzieś kiedyś spotkaliśmy?	Mje sã tak wëdôwô, że më sã ju rôz czedës, gdzes pòtkelë?
Być może. To możliwe.	To mòże bëc. To je mòżlëwi.
Skąd my się znamy?	Skądkaż më sã znajemë?
Chyba się już znamy, co?	Më sã ju wjérã znajemë, nié?
Nie wiem. Ale chyba gdzieś się widzieliśmy?	Nié wjém. Ale wjérã gdzes (abò: dzes) jesmë sã wjidzelë.
Ja już wiem. Widzieliśmy się pewnie w zeszłym roku, u Władka.	Jô ju wjém. Jesmë sã wjidzelë gwësno łoni, kòle Władka.
To nieważne. Tak czy inaczej, gdzieś się już widzieliśmy.	To nié je wôżné. Tak abò jinak, dzes sã mùszë ju wjidzelë.
Poznajcie się: kolega Florek - moja żona.	Wëzta sã zapòznôjta. Kòlega (abò: drëch) Flork - mòja białka.
Ja już pana znam. Janek mi o panu opowiadał.	Jô ju was znajã. Jank mje ò panu (abò: ò was) òpòwjôdôł.
Mówmy sobie po imieniu.	Chcemë so gadac pò jimjenju.

Następny problem tkwi w tym, że inne źródła, z których korzystałem, nie zaznaczają miękkości, a okazuje się, że precyzyjny opis tego zjawiska jest niezbędny, bo istnieją jednak różnice w stosunku do języka polskiego (na czyich rozwiązaniach się język kaszubski – nawet nieświadomie – często opiera), jak również zwyczaj pisania znaku „y” w miejscach, gdzie dwujęzycznym Kaszubom wymowa może się zbyt mocno kojarzyć z wymową polską (np. *syn*, *zymkòwi* – w *Rozmówkach* konsekwentnie: *sin*, *zimkòwi* itd.). Taka sytuacja o wiele utrudnia po pierwsze sam zapis miękkości, bo nie jest do końca jasne, w jakich wypadkach nie należy ich zapisywać (taki zapis podają tylko *Rozmówki...* E. Gòłąbka, jako jedyne źródło normatywne, z którego korzystałem, co nie umożliwia sprawdzenia zjawiska); na końcu nie ma możliwości określenia miękkości w wyrazach, których rozmówki nie zawierają i umieszczane są w słowniku kaszubsko-serbskim na podstawie innych źródeł.

Czwarta cecha podręcznika E. Gòłąbka, którą będzie można wykorzystać w dalszej fazie tworzenia słownika kaszubsko-serbskiego, to jeden z pierwszych szkiców normatywnej gramatyki kaszubskiego języka literackiego, utworzonego przez M. Cybulskiego (Cybulski 1992: 276–291). Oczywiście ta gramatyka podana w wielkim skrócie, jako dodatek do rozmówek, wymaga porównania i konsultacji z innymi podobnymi tekstami.

Przykłady:

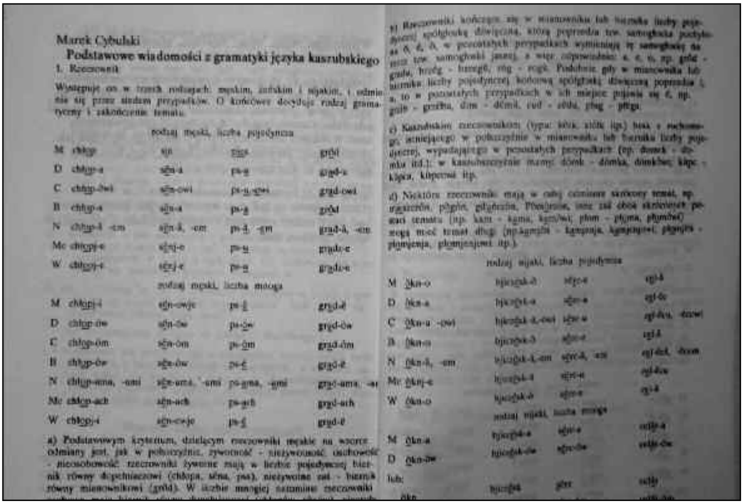

Marek Cybulski

Podstawowe wiadomości z gramatyki języka kaszubskiego

1. Rzeczownik

* * *

Od czasu opisania założeń tworzenia słownika kaszubsko-serbskiego, w poprzednim Biuletynie Rady Języka Kaszubskiego, sama Rada przygotowała uchwałę, która w dużej mierze doprowadzi do uproszczenia układania niektórych haseł.

Mianowicie, we wspomnianym tekście podkreśliłem problem pisania „nielabializowanych" wyrazów (co stanowi pewien wyjątek w stosunku do obowiązującej pisowni języka kaszubskiego), przez niektórych autorów (Paždjerski 2011: 173–174/310–311). Podawałem przykłady wyrazów na „O" i na „Ò", chociaż to dotyczy różnych innych sytuacji. Podkreśliłem, że w *Słowniku normatywnym* Gòłąbka (Gòłąbk 2005) labialializacja „o" i „u" i jej brak stanowi równoległe zjawisko, więc autor zlabializowane i niezlabializowane samogłoski podaje w jednym ciągu:

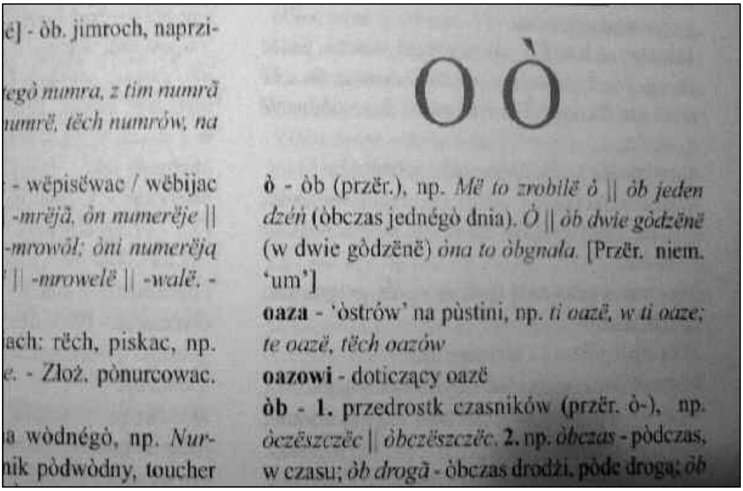

é] - òb. jimroch, naprzi-

egò numra, z tim numrã
numrë, tëch numrów, na

- wëpisëwac / wëbijac
-mrëjã, òn numerëje ||
-mrowôł; òni numerëją
|| *-mrowelë* || *-walë*. -

ach: rëch, piskac, np.
e. - Złoż. pònurcowac.

a wòdnégò, np. *Nur-*
nik pòdwòdny, toucher

O Ò

ò - òb (przër.), np. *Më to zrobilë ò* || *òb jeden dzéń* (òbczas jednégò dnia). *Ò* || *òb dwie gòdzënë* (w dwie gòdzënë) *òna to òbgnała*. [Przër. niem. ‘um’]
oaza - ‘òstrów’ na pùstini, np. *ti oazë, w ti oaze; te oazë, tëch oazów*
oazowi - doticzący oazë
òb - **1.** przedrostk czasników (przër. ò-), np. *òczëszczëc* || *òbczëszczëc*. **2.** np. *òbczas* - pòdczas, w czasu; *òb drogã* - òbczas drodżi, pòde droga; *òb*

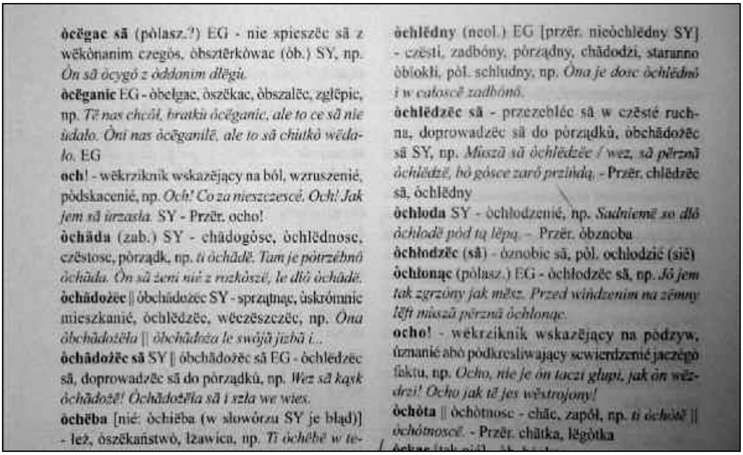

òcëgac sã (pòlasz.?) EG - nie spieszëc sã z wëkònanim czegòs, òbsztërkòwac (òb.) SY, np. *Òn sã òcygò z òddanim dlëgù.*
òcëganic EG - òbelgac, òszëkac, òbszalëc, zglëpic, np. *Të nas chcôł, bratkù òcëganic, ale to ce sã nie ùdało. Òni nas òcëganilë, ale to sã chùtkò wëdało.* EG
och! - wëkrziknik wskazëjący na ból, wzruszenié, pòdskacenié, np. *Och! Co za nieszczescé. Och! Jak jem sã ùrzasła.* SY - Przër. ocho!
òchãda (zab.) SY - chãdogòsc, òchlëdnosc, czëstosc, pòrządk, np. *ti òchãdë. Tam je pòtrzébnô òchãda. Òn sã żeni nié z rozkòszë, le dlô òchãdë.*
òchãdożëc || òbchãdożëc SY - sprzątnąc, ùskrómnic mieszkanié, òchlëdzëc, wëczëszczëc, np. *Òna òbchãdożëła* || *òbchãdożą le swòjã jizbã i...*
òchãdożëc sã SY || òbchãdożëc sã EG - òchlëdzëc sã, doprowadzëc sã do pòrządkù, np. *Wez sã kąsk òchãdożë! Òchãdożëła sã i szła we wies.*
òchëba [nié: òchiëba (w słowórzu SY je błąd)] - leż, òszëkaństwò, łżawica, np. *Ti òchëbë w te-*

òchlëdny (neol.) EG [przër. nieòchlëdny SY] - czësti, zadbóny, pòrządny, chãdodżi, staranno òblokli, pòl. schludny, np. *Òna je dosc òchlëdnô i w całoscë zadbónô.*
òchlëdzëc sã - przezebléc sã w czësté ruchna, doprowadzëc sã do pòrządkù, òbchãdożëc sã SY, np. *Muszã sã òchlëdzëc / wez, sã përznã òchlëdzë, bò gòsce zarô przińdą.* - Przër. chlëdzëc sã, òchlëdny
òchloda SY - òchlodzenié, np. *Sadniemë so dlô òchlodë pòd tą lëpą.* - Przër. òbznoba
òchłodzëc (sã) - òznobic sã, pòl. ochłodzić (się)
òchłonąc (pòlasz.) EG - òchłodzëc sã, np. *Jô jem tak zgrzóny jak mëcz. Przed wińdzenim na zëmny lëft muszã përznã òchłonąc.*
ocho! - wëkrziknik wskazëjący na pòdzyw, ùznanié abò pòdkresliwający scwierdzenié jaczégò faktu, np. *Ocho, nie je òn taczi głupi, jak òn wëzdrzi! Ocho jak të jes wëstrojony!*
òchòta || òchòtnosc - chãc, zapôł, np. *ti òchòtë* || *òchòtnoscë*. - Przër. chãtka, lëgòtka

natomiast, w słowniku kaszubsko-serbskim mojego autorstwa, pierwotny zamysł był, żeby je podawać według naturalnej kolejności (najpierw „o”, potem „ò”; najpierw „u”, potem „ù” itd.), gdzie są wszystkie odstępstwa od współczesnej pisowni kaszubskiej oznaczone gwiazdką:

O
och* EG JT ох!
oficer* EG oficéra* [oficéra] **EG JT** официр
olimpiada* EG JT олимпијада

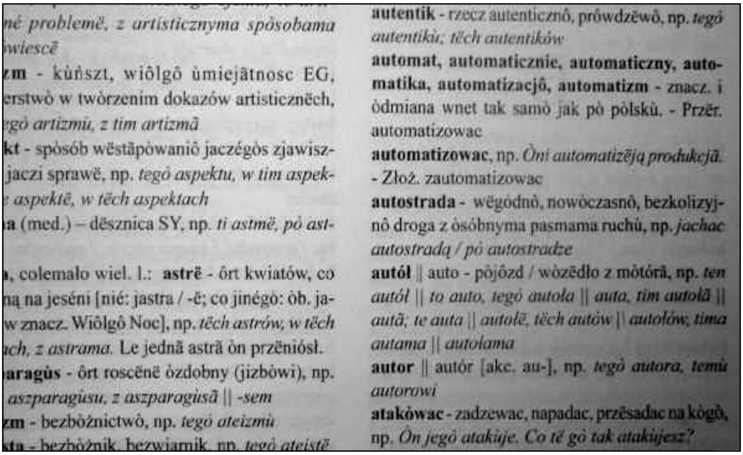

né problemë, z artisticznyma spòsobama
wiescë
zm - kùńszt, wiôlgô ùmiejãtnosc EG,
erstwò w twòrzenim dokazów artisticznëch,
gò artizmù, z tim artizmã
kt - spòsób wëstãpòwaniô jaczégòs zjawisz-
jaczi sprawë, np. *tegò aspektu, w tim aspek-*
aspektë, w tëch aspektach
a (med.) – dësznica SY, np. *ti astmë, pò ast-*

, colemało wiel. l.: **astrë** - ôrt kwiatów, co
ną na jeséni [nié: jastra / -ë; co jinégò: òb. ja-
w znacz. Wiôlgô Noc], np. *tëch astrów, w tëch*
ch, z astrama. Le jednã astrã òn przëniósł.
aragùs - ôrt roscënë òzdobny (jizbòwi), np.
aszparagùsu, z aszparagùsã || *-sem*
zm - bezbòżnictwò, np. *tegò ateizmù*
ta - bezbòżnik, bezwiarnik, np. *tegò ateistë*

autentik - rzecz autenticznô, prôwdzëwô, np. *tegò autentiku; tëch autentików*

automat, automaticznie, automaticzny, automatika, automatizacjô, automatizm - znacz. i òdmiana wnet tak samò jak pò pòlskù. - Przër. automatizowac

automatizowac, np. *Òni automatizëją produkcją.* - Złoż. zautomatizowac

autostrada - wëgòdnô, nowòczasnô, bezkolizyjnô droga z òsóbnyma pasmama ruchù, np. *jachac autostradą / pò autostradze*

autół || auto - pòjôzd / wòzëdło z mòtórã, np. *ten autół* || *to auto, tegò autoła* || *auta, tim autołã* || *autã; te auta* || *autołë, tëch autów* || *autołów, tima autama* || *autołama*

autor || autór [akc. au-], np. *tegò autora, temù autorowi*

atakòwac - zadzewac, napadac, przësadac na kògò, np. *Òn jegò atakùje. Co të gò tak atakùjesz?*

opera* EG JT опера

orbita* EG JT орбита

orkestra* EG оркестар

Ò

ò [u̯e] **ra jt eb** 1. за време, *в.* **òb**, *ò drogã* о путу, за време пута, *ò dzéń* за дана eb 2. o! ra jt

òb [u̯ep] **ra eg jt cw** за време, у току, кроз, *òb noc* преко ноћи, обноћ, *òb czas* за време, у времену, док, *òb dzéń* за дана, у току дана, *òb jeséń* преко јесени, *òb lato* преко лета, *òb zëmã* преко зиме, *òb rézã* за време пута, путовања, *òb wieczór* током вечери, *òb zymk* преко пролећа ra

òbaczëc [u̯ebačəc] **RA EG EB** видети

òbalëti [u̯ebaləti] **EG JT** огроман; велики, крупан

òbarchniałi [u̯ebarhńa̯u̯i] **eg jt rk** луд

òbchòdzëc [u̯ephu̯eʒəc] **RA JT** 1. обилазити JT 2. прослављати RA

òbchòdzëc sã [u̯ephu̯eʒəc saŋ] **JT** третирати, понашати се, односити се (према некоме)

[...]

augùst* jt rk август

autostrada* EG JT ауто-пут

auto* jt rk autoł* eb autół* eg rk ауто(мобил), jt *wôrné aùto* камион, jt *bolëcowé aùto* кола хитне помоћи

Ostatecznie, najnowsza, nieopublikowana jeszcze uchwała Rady Języka Kaszubskiego zakłada, że wszystkie labializacje będą pisane w pozycji, gdzie one obowiązują, a sposób czytania będzie zależeć od nawyku samego użytkownika. To w dużej mierze uprości układanie haseł, jak również uczyni zbędnym dodawanie znaków, które oznaczają wyjątkową sytuację w pisowni kaszubskiej, a także wyjaśnień dotyczących tej ewentualnej wyjątkowości w zapisie haseł, a użytkownikowi umożliwi pewne poruszanie się w zapisie graficznym kaszubskich wyrazów.

* * *

Na końcu, zdecydowałem się ujednolicić zapis, w zgodzie w uchwałą RJK (Ùchwôlënk 2007: 31), wyrazów pochodzenia łacińskiego na -cëjô/-cjô do -cjô.

BIBLIOGRAFIA

Cybulski 1992: M. Cybulski, *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka kaszubskiego*, [w:] E. Gòłąbk 1992: 276–291.
Gòłąbk 1992: E. Gòłąbk, *Rozmówki kaszubskie*, Gdynia 1992.
Gòłąbk 2005: E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.
Paždjerski 2011: D. V. Paždjerski, *Robòta nad pierszim kaszëbskò-serbsczim słowôrzã / Praca nad pierwszym słownikiem kaszubsko-serbskim*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, red. É. Breza, Gduńsk 2011, s. 169–184/306–322.

LABIALIZACJA
W JĘZYKU KASZUBSKIM

Jerzy Treder

Przekazałem RJK następujący projekt uchwały (przykłady można zmieniać i redukować):

Labializacja (od łac. *labia* ‘wargi’) oznacza większe zaokrąglenia warg – w formie zredukowanego niesylabicznego *u* (wym.: *ł*) – przy artykulacji samogłosek tylnych *o*, *ó*, *u*, w określonej pozycji w wyrazie. Samogłoski *o u* po twardych spółgłoskach wargowych *p b w f m* i tylnojęzykowych *k g ch* (też pis.: *h*) oraz w nagłosie – z zasady ulegają labializacji, a zatem należy je: a) zapisywać literami ***ò ù***, np. *pòle*, *bòk*, *wòda*, *fòka*, *mòwa*, *kòło*, *gòsc*, *chòwa*; *pùlka*, *bùcha*, *wùlkan*, *fùzja*, *mùcha*, *kùńc*, *gùz*, *chùsta*; *òkò*, *ùchò*; b) wymawiać: ***ò*** jako ^{ł}*e* w wyrazach rodzimych, np. *k*^{ł}*et* – lub jako ^{ł}*e* czy ^{ł}*o* w wyrazach zapożyczonych, np. *òaza*, *dekòder*, *kòlãda* (tj. ^{ł}*oaza*, *dek*^{ł}*oder*, *k*^{ł}*elãda*); ***ù*** jako ^{ł}*u*/ ^{ł}*ü*, np. *gùsła*, *mùca* (tj. *g*^{ł}*usła*/ *g*^{ł}*üsła*, *m*^{ł}*uca*/ *m*^{ł}*ica*) itd. Labializacja dotyczy zatem również wyrazów obcych, jednak w mniej przyswojonych może mieć nieco słabszy i inny wymawianiowy efekt, mianowicie typu *gòl*, *kònto*, *mòlo*, *pòntón*, *pòezjô*, *pòrt* (tj. *g*^{ł}*ol*, *k*^{ł}*onto*, *m*^{ł}*olo*, *p*^{ł}*ort*) itp.

Uwaga: Niejako podwójny zapis labializacji ujawniają wyrazy z nagłosowym *w*-, np. *wòda*, *wòjna*, *wòlô*, *wòłac*, *wùja*, *wùjowi*, a także w określonych pozycjach śródglosowych, np. *dzewùs* [dzeùs], *drawòwac*, *drawùje*, *dowòłac*, *wëwòłac*, *zawòłac*; por. też *hewò*, *tuwò*, *znôw/ znôù*. (Protetyczne *w*- stosowali: K. C. Mrongowiusz (1828) i za nim P. I. Prejs (np. *won*, *wucho*), F. Ceynowa (np. *wòna*, *wuzdrzec*) i za nim S. Ramułt, potem A. Majkowski, np. *won*, *wodpust*, *wuliczka*; następnie zrzeszeńcy...)

Labializacja dotyczy również *ò ù* jako drugiej samogłoski w połączeniu dwóch samogłosek:

1. w wyrazach rodzimych po przedrostkach: *do*-, *na*-, *nie*-, *nô*-, *pò*-, *prze*-, *przë*-, *ù*-, *wë*-, *z*-, *za*-, *zô*-, np. *doòrac*, *naòkòło*, *naòżeni*, *naùmëslny*, *nieùdałi*, *nôùka*, *pòòddac*, *pòòmijac*, *pòòrac*, *pòòstałi*, *pòówsny*, *pòùfałi*, *pòùkładac*, *przeòbrazëc*, *przeòczëc*, *przeògromny*, *przëòchlëc*, *przëòdzéwk*, *przëòzdobic*, *przëùczëc*, *ùòrac*, *ùòsobienié*, *wëòbrazëc*, *wëòchlëc*, *wëòzglëc*, *zaòdzôc*, *zaògnic*, *zaòpatrzëc*, *zaòstałi*, *zaùfac*, *zaùroczëc*, *zaùważëc*, *zôùsznik*;

2. w wyrazach rodzimych, np. onomatopeicznych *aù*, *aùkac*, *haù*, *heù* – i w wielu obcych, np. *aòrta*, *Eùtis* (jar pod Bącką Hutą), *Paòla*, *Rómeò*, z dwugłoskami (dyftongami) *aù*, *eù*, np. *aùdicjô*, *Aùgùst*, *aùto*, *eùforiô*, *eùro*, *heùreza*, *Paùlina*, a także z członami: *demò*-, *geò*-, *hipò*-, *hòmò*-, *kò*-/ *kòn*-/ *kòm*-, *neò*-, *òò*-, *òpto*-, *òro*-, *òrto*-, *reò*-, *teò*-, np. *demòdulacjô*, *demòkracjô*, *hipòdróm*, *hipòpòtam*, *hòmòlogacjô*, *kòmisjô*, *kòmitet*, *kòmóniô*, *kòmùna*, *kòmùnizm*, *kòncern*, *kòncesjô*, *kòndicjô*, *kòntakt*, *kòòperacjô*, *neòlogizm*, *neùtralny*, *neùtrón*, *teòlogiô*, *teòlogiczny*, *zoòlogiô*, *zoòlogiczny*. **Wyjątkowo** inaczej w członach *kòm-/kòn*-, gdy stanowią sylabę zamkniętą, tj. są przed inną spółgłoską, zawsze z jednak labializacją: a) jako *ó*: *kómbajn*, *kómbinowac*, *kómpaniô*, *kómpas*, *kómpel*, *kómpleks*, *kómplet*, *kómplowac*, *kómpòst*, *kómpres*, *kómpromis*, *kónszachtë*, *kóntent*, *kóntrast*; b) obocznie *ó*/ *ò*, np. *kómis*/ *kòmis*, *kómizm*/ *kòmizm*, *kómpòzycjô*/ *kòmpòzycjô*, *kómpùter*/ *kòmpùter*, *kóncert*/ *kòncert*, *kóntrola*/ *kòntrola*; por. także *Hóng-Kóng*, *ping-póng*.

Uwagi:

1. Labializacja pojawia się tylko pozornie po innych spółgłoskach, mianowicie po przedrostkach: *bez*-, *nad*-, *òb*-, *òd*-, *pòd*-, *przed*-, *w*-, *z*- (faktycznie *ò ù* zachowują się tu jak w nagłosie, jak dowodzi pominięcie przedrostka), np. *bezòsobòwi*, *bezùdbòwi*, *nadòknowi*, *nadùczbòwi*, *òbònic*, *òbòrac*, *òbùschnąc*, *òdòsobnic*, *òdùczëc*, *pòdòbiôd*, *pòdòczny* ‘trzonowy’, *pòdògònica* ‘rzemień pod ogonem konia’, *pòdòpieczny*, *pòdòrac*, *pòdùczëc*, *pòdùpadnąc*, *pòdùstrzech*, *przedòstatny*, *wòrac sã*, *zòchlëc*, *zòrac*, *zòrganizowac*, *zòrientowac sã*, *zùżëc*.
2. Z mniejszym natężeniem zachodzi również labializacja – jednak niezapisywana! – samogłoski *ó*, mianowicie:

    a) wyraźnej w nagłosie kilku wyrazów (wraz z pochodnymi), np. *óch* ‘och’, *óda*, *ójt* ‘w prawo’, *ólszka* ‘olcha’, *órczik*, *ósemka*, *ósmi*, *ósmôk*, *półósma*, *óws*, *ówsk*, *ówsniszcze*, *ówsónka*, *ówsny*, *pòówsny*. **Wyjątkami** są tu dawno przyswojone wyrazy obce bez labializacji: *óma*, *ópa*, *óst* ‘wschód’. Nie zachodzi też labializacji przed ó w zakończeniu -*óny* (z etymol. -*any*) w typie *chòwóny*, *jachóny*, *riwòwóny*, *zasztopóny*. **Uwaga** na wyrazy: *wódca* [łódca?], *wół* [^{ł}ół], ale *wòłów* [^{ł}ełów] ‘wołów’ i *òłów* [^{ł}ełów] ‘ołów’; *wóz*: *wòza* i *wòzyk*, *zwón* [z^{ł}ón], ale *zwònic* [z^{ł}enic]; *wòda* [^{ł}eda], ale *óda* [^{ł}óda], nie: *òda* [^{ł}eda]; *wódka* [wótka], ale *łódka* [łótka]; *wôłtôrz* [wełtorz] itp.

    b) osłabionej po spółgłoskach wargowych i tylnojęzykowych, np. *bómba*, *bómk*, *Fópka*, *ginekólog*, *harmónika*, *kómka*, *kóra*, *kórno*, *kórzkwia*, *kót*, *kózer*, *kózlã*, *kòmóda*, *móda*, *pómpa*, *pórtka*, *zgódnosc* (ale *zgòda*), też *fónkcjô*, *fónkcyjny*, *pónkt*, *pónktowi*, *pónktualny*; rzadziej też po samogłosce, a przed spółgłoską *n*, np. *faraón*, *kameléón*, *Léón*, *neón*.

Komentarz. Wcześniej podjęte zostały przez RJK dwie uchwały w sprawie zapisywania labializacji: a) z r. 2007 (BRJK za rok 2007, s. 44, punkt 3): „W piśmie po spółgłoskach tylnojęzykowych *k g h ch*, wargowych *p b m w f*, w pozycji po samogłosce i w nagłosie samogłoski *o u* ulegają labializacji…”; b) z r. 2009 (BRJK 2009, s. 112) informuje, że „uszczegóławia się punkt 3. Uchwały Nr 7/RJK/07 z dn. 8. 12. 2007 r.”: „Nie dotyczy to dwugłosek (dyftongów *au*, *eu*, najczęściej pochodzenia greckiego i łacińskiego (w wypadku *au*). Rada Języka Kaszubskiego dopuszcza labializację fakultatywną w: – członach *geo-*, *hipo-*, *ko-/kon-/kom-*, *neo-*, *oo-*, *opto-*, *oro-*, *orto-*, *reo-*, *teo-*; – pewnych wyrazach zapożyczonych i nieprzyswojonych przez Kaszubów, jak np. *abulia*, *dekoder*, *demodulacjô*, *homologacjô*, *kodek*”.

Pierwsza uchwała byłaby prawie dobra, gdyby przy definiowaniu istoty rzeczy dotyczącej wymowy: 1. nie użyto określenia: „w piśmie”, niewątpliwie tak tylko z powodu objęcia zasadą zapisywania labializacji po *h*, litery reprezentującej głoskę tożsamą w wymowie z *ch*; 2. nie pominięto całkowicie faktu labializacji – niezapisywanej[1] – samogłoski *ó*, mianowicie: a) wyraźnej w nagłosie kilku wyrazów (wraz z pochodnymi), np. *órczik*/ *órczëk*, *ósmi*, *ósmôk*, *óws*, *ówsk*, *ówsniszcze*, *ówsny*[2], też słabej np. *Ódra*, *ódrowi*; b) słabszej po spółgłoskach wargowych i tylnojęzykowych, np. *bómba*, *pómpa*, *pórtka*, *topórk*, też *bónker*, *fónkcjô*, *pónkt* (z pochodnymi).

W sformułowaniach drugiej uchwały dziwi postanowienie, że labializacja nie dotyczy *au* i *eu*! Jest to niewątpliwy „ukłon” w stronę E. Gołąbka. Jeśli Radzie chodziło tylko o sposób zapisu, to należało to wprost napisać, aby nie było cienia sugestii, że chodzić może też o sugerowanie wymowy bez labializacji. W mowie bowiem swoista forma labializacji z pewnością tu zachodzi, a nawet jest ona aż tak oczywista, że pojawia się pytanie, po co ją jeszcze zaznaczać, gdy wymawia się *aùto*, *eùro*, *paùza* (tj. *a*^{ł}*to*, *e*^{ł}*ro*, nie osobno: *a-u-to*, *e-u-ro*) itp., a więc podobnie jak w języku polskim, dzięki właśnie czemu mamy tu wymowę z labializacją nawet bez domagania się jej zapisywania.

Rada wszakże w tej uchwale sugeruje wymowę *a-u-to*, *e-u-ro* itp., gdy zaraz potem postanawia „dopuścić labializację **fakultatywną**” w pewnych członach wyrazów, np. *ko-*/ *kon-*/ *kom-*, *oo-*[3], *oro-*[4], *reo-*[5] – i w „pewnych wyrazach zapożyczonych”; przykłady wyżej. Postanowienie to „usprawiedliwia” stan rzeczy obserwowany w dużej mierze w E. Gołąbka *Kaszëbsczim słowarzu normatiwnym* (KSN). 2. Sugerowane tak wyrazy pojawić się mogą wyjątkowo w bardzo specjalistycznych publikacjach, a zatem nie warto się tu nawet chwili wahać przed zaleceniem stawiania w nich diakrytyka nad *o*, *u*, zgodnie z ogólną regułą.

---

[1] Ostatecznie można by się umówić, aby ją zapisywać znakiem *ŏ*, np. *ŏws…*

[2] Ceynowa i Ramułt sygnalizowali ją literą w-, np. *wósmi*, *wóws…*

[3] Chodzi o wyrazy obce typu *oogamia*, *oogeneza*, *oogonium*, *oolity*, *oologia*, *ooplazma*, *oosfera*, *oospora…*

[4] Chodzi o wyrazy obce typu *orogen*, *orogeneza*, *orogeniczny*, *orograf*, *orografia*, *orometria*; dodać by zapewne można wyrazy z cząstką or-, np. *oronim*, *oronimia*, *orseina*, *orsełka…*

[5] Chodzi o wyrazy obce typu *reobaza*, *reofile*, *reologia*, *reometr*, *reostat*, *reotaksja*; dodać by można wyrazy z cząstką *re-*, np. *reorganizowac*, *reorientowac* itp.

Najpewniej znowuż chodziło tylko o sam zapis *geo*- lub *geò*-, *hipo*-/ *hipò*- itd. Sam mówię – i najczęściej słyszę tak samo mówiących Kaszubów przywykłych do labializacji – *geòlogiô*, *hipòpòtam*, *kòmóniô*, *kòmpùter*, *kòncert*, *neòlogizm*, *òrtografiô*, *teòlogiô*, *zoòlogiô*, tj. *ge^{ł}ologiô*, *hip^{ł}op^{ł}otam*, *k^{ł}em^{ł}óniô*/ *k^{ł}om^{ł}óniô*, *k^{ł}omp^{ł}uter*/ *k^{ł}emp^{ł}uter*, *k^{ł}oncert*, *ne^{ł}ologizm*, *^{ł}ortografiô*, *te^{ł}ologiô*, *zo^{ł}ologiô*. Wymowę typu *ge-o-logiô*, *hip-o-p-o-tam* itd. oceniałbym wręcz jako polonizującą! Z całą pewnością mamy tu do czynienia z labializacją, choć niekoniecznie już z wymową *łe*/ *^{ł}e*! Ale ta wymowa jest przecież dalszą konsekwencją labializacji. Nie ma zresztą żadnych przeciwwskazań, aby mówić *hip^{ł}ep^{ł}etam*, jak mówi się już np. *k^{ł}em^{ł}óniô*, *k^{ł}emp^{ł}uter*, *k^{ł}encert* itp. Wymowę typu *pòle*, *hipòpòtam* (tj. *p^{ł}ole*, *hip^{ł}op^{ł}otam*) itd. ma częściowo południe Kaszub i taka mogła być szerzej wymowa w tym zakresie w XIX w. na południu, skąd pochodził Derdowski, choć w ogóle za czasów Ceynowy wymawiano już *łe*, a potem Lorentz w swej gramatyce stwierdza brzmienie *łe*, a więc jak mówię i słyszę także np. *k^{ł}em^{ł}óniô*, *k^{ł}emp^{ł}uter*. Jeśli tak było w dawnych czasach, to nie rozumiem, skąd wzięły się obiekcje przed wymową z labializacją typu *abùlia*, *dekòder*, *demòdulacjô*, *hòmòlogacjô*, *kòdek* (wym.: *ab^{ł}ulia*, *dek^{ł}oder*, *dem^{ł}odulacjô*, *h^{ł}om^{ł}ologacjô*, *k^{ł}odek*). Wymowa z *u* (*ł*) jest przecież w nich dość wyraźna, jeśli ktoś tych internacjonalizmów nie „cytuje” po polsku. Zapewne w podtekście wahań tkwi ów brak jeszcze często w wyrazach zapożyczonych wymowy typu *łe*/ *^{ł}e*. Nawiasem mówiąc, możliwość wystąpienia większości takich wyrazów w tekstach kaszubskich jest bliska zeru!

Wynika z powyższego wywodu, że **jestem za jak najszerszym zapisem labializacji**! Zalecałbym również naukę takiej wymowy w szkole, a więc nie tylko pisania *ò*, *ù*, ale przede wszystkim też w takim mówieniu, tj. przynajmniej typu *k^{ł}omp^{ł}uter*, *k^{ł}oncert*. Nie domagałbym się w mowie wszędzie labializacji z efektem pospolitym w wyrazach rodzimych typu *k^{ł}ewôl*, *k^{ł}enie*, a więc w wyrazach obcych nieprzyswojonych może ona być „niepełna”, niejako w swej historycznej fazie wstępnej, tj. bez towarzyszącego jej przesunięcia *o* w *e*, np. *b^{ł}oraks*, *k^{ł}ompùter*, *k^{ł}oncert*, *k^{ł}ontrola*, *k^{ł}ompromis*. I tak to już słyszałem wiele razy, m.in. w audycjach kaszubskich!

Postanowienie Rady z 2009 r. można by wykorzystać jako pretekst do zupełnego zaniechania i zapisu, i być może nawet wymowy z labializacją. Tymczasem jednak taka wymowa jest silna w wyrazach rodzimych i w wielu przyswojonych obcych, różniąc dość mocno kaszubszczyznę od ogólnej polszczyzny; miała ongiś wyróżniać języki lechickie. S. Bieszk pisał w latach 50. przy okazji omawiania trudności pisowni w obrębie wokalizmu m. in.: „W szczególności chodzi o zjawisko nagłosu i dyftongizacji samogłosek *o*, *u*. Oba te zjawiska, dające kaszubszczyźnie właściwość dźwiękową i koloryt, muszą znaleźć wyraz w pisowni mającej w przybliżeniu być kaszubską, zdaniem miarodajnych lingwistów”.

Przede wszystkim jednak uchwała z 2009 r. bardzo – i niepotrzebnie! – komplikuje naukę ortografii, wtórnie po części też pracę nad wymową. Krótko mówiąc, ostatecznie zakwestionować można jedno z dwu postanowień reformy pisowni z 1996 r. Poza tym wielu piszących już się przyzwyczaiło do określonego zapisu… W nauce pisowni stałość i ciągłość zasad oraz ich konsekwentne wdrażanie – nauka w szkole – jest rzeczą bardzo ważną! Nie można tego co chwilę wywracać, nie mając w dodatku **ostatecznych** argumentów! Norma wymawianiowa może być elastyczniejsza, większy rygoryzm obowiązuje w pisowni! Przez ortografię nie chcemy i raczej nie jesteśmy w stanie do końca wpłynąć na wymowę, ale czy pismo nie może wspomagać ustalanie się wymowy, m.in. w sprawie asymilacji zapożyczeń? Dlaczego te wyrazy – i inne, np. *gòl*, *kònto*, *mòlo*, *pòrt* (tj. *g*^{ł}*ol*, *k*^{ł}*onto*, *m*^{ł}*olo*, *p*^{ł}*ort*) itp. – nie miałyby się w kaszubszczyźnie asymilować i ortograficznie, i wymawianiowo?!

Za zapisem *aù*-, *eù*- przemawia oczywista wymowa i zapis zgodny z wymową samogłoski po innej samogłosce: a) w wyrazach obcych z członami *geò*-, *neò*-, *oò*-, *reò*-, *teò*-, *hipò*-, *kò-/kòn-/kòm*-, *òpto*-, *òro*-, *òrto*-, *zoòlogiô*, np. *kòòperant*, *neòlogizm*, *neùtralny*, *neùtron* (tak dwa ostatnie nawet w KSN). Wyjątkami są wyrazy, w których wymawia się [*ó*]: *bómba*, *bómk*, *kómbinowac*, *kómpaniô*, *kómpel*, *kómplet*, *ping-póng*, *Hóng-Kóng*, czasem obocznie: *kómpaniô*/ *kòmpaniô*, *kómpromis*/ *kòmpromis*, *kòmpùter*/ *kómpùter*, *kòncert*/ *kóncert*, *kòntrola*/ *kóntrola*. Uwaga: Wymowę typu *kómpaniô*, *kómpel* – w dawnych materiałach potwierdzają zapisy z „ą"/ „*Q*" [wym.: *Q*,, *óm*]: *kąnc* 'koniec' (Ceynowa), *kQdektera* 'geometra', *kQdel*, *kQdukt*, *kQpanijô*, *kQpas*, *kQtor*, *kQtrakt* (Ramułt); *k*^{ł}*ómpas*, *kómpanijô*, *kóntrol/ kontrol* (Lorentz); b) w innych wyrazach, np. *aòrta*, *aùdicjô*, *òaza*, *òazowi*, *Paòla*, *Paùlina*. *teòlogiô*, *teòlogiczny*, *zoòlogiô*, *zoòlogiczny*; c) w rodzimych wyrazach po przedrostkach: *do*-, *na*-, *nô*-, *pò*-, *prze*-, *przë*-, *ù*-, *wë*-, *z*-, *za*-, zô-, np. *doòpòwiedzec*, *doùdżąc*, *naòkòło*, *naòżeni*, *naùmëslny*, *nieùdżãti*, *nôòdwôżniészi*, *nôùka*, *pòòbdac sã*, *pòòmijac*, *pòòrac*, *pòòstałi*, *pòówsny*, *pòùfałi*, *pòùkładac*, *przeòbrazëc*, *przeòczëc*, *przeògromny*, *przëòchlëc*, *przëòdzéwk*, *przëòzdobic*, *przëówsny*, *przëùczëc*, *ùòrac*, *ùòsobienié*, *wëòbrazëc*, *wëòchlëc*, *wëòzglëc*, *zòrac*, *zòrientowac sã*, *zaòdzôc*, *zaògnic*, *zaòpatrzëc*, *zaòstałi*, *zaùfac*, *zaùroczëc*, *zaùważëc*, *zôùsznik*…

E. Gołąbek pisał do mnie niedawno: „Zôs co do słów zapòżëczonëch z *kom-, bom-, kon-, bon-* itp. to mëszlã, że tu jô jem blëższi prôwdë. Jidze mie ò to, że w przëpôdkù, czej pò *-m-* wëstãpùje spółzwãk, tej dochòdzy do pòchileniô na *-ó*, np. *bómba*, *kómpel*, *kómpaniô*. Rzadzy pò *-n*-, np. *kóntrakt/ kùń-, kóntra*[6]. Ten wzór jô chcã rozcygnąc na jinszé, mni przëswòjoné słowa, np. *kómpresjô*, *kómpùter, kóndensatór, kóncert*, *kónto*. Taczé fòrmë, z *kón*- jô mògã zlëdac…"

---

[6] Łatwo się przekonać, przeglądając w słowniku określone przykłady, że wymowa *ó* jest raczej sporadyczna nawet w obrębie sylaby zamkniętej spółgłoskami *m n* (które podwyższają wymowę też w rodzimych typu *gón*, *kóń*, nawet: *kùńc* i *tuńc*), ale na pewno taki zapis nie eliminuje samej labializacji; przed owym *ó* po *k* pojawia się element ^{ł}.

Uwagi historyczne. **Labializacja** (od łac. *labia* ‘wargi’, *labialis* ‘wargowy’) to proces większego zaokrąglenia warg przy artykulacji samogłosek tylnych (i zaokrąglonych) *o*, *ó*, *u*, zwłaszcza w sąsiedztwie spółgłosek wargowych, tylnojęzykowych i w nagłosie (początku) wyrazu; niektóre języki słowiańskie z prajęzyka kontynuują proces poprzedzania nagłosowych samogłosek *o*, *u* spółgłoską protetyczną, szczególnie *u* (*ł*), tj. niezgloskotwórczym *u*, w pisowni często literą *w* (daw. spółgłoską dwuwargową), np. ps. **ognь*, kasz. *òdżin* (daw. *wogjen*), głuż *woheń*, pol. *ogień* itp. Labializacji towarzyszy (ł) proces **dyftongizacji**, czyli przekształcania samogłosek w dwugłoski (dyftongi), z ewentualną dalszą zmianą pierwotnej samogłoski, np. pol. *bok*, *buk*, *ogon*, *ucho*, kasz. *bòk*, *bùk*, *ògón*, *ùchò* (wym.: *b*^{ł}*ok*/ *b*^{ł}*ek*; *b*^{ł}*uk*/ *b*^{ł}*ik*, ^{ł}*eg*^{ł}*ón*, ^{ł}*uch*^{ł}*e*). Dyftongizacja może różnicować wyrazy, np. *pòla* ‘pola’: *pôla* ‘palę’; *płot*: *p*^{u}*ot* ‘pot’.

Najsilniej labializacji podlega *o*, w mniejszym stopniu *ó*, *u*. W najstarszych tekstach, powstałych pod wpływem grafii polskiej, rzadko była zapisywana: u Krofeja (1586): nieliczne *o*-, np. *zwoicem*, *wWogrodze*, *zwostanie*, tylko raz *u*-: *wukazniamy*; u Pontanusa (1643) tylko raz: *od wochwiania*; *Perykopy* (rkps): tylko hiperyzmy *odowe* kruze ‘wodne stągwie’; *naozenia* ‘nowożeniec’. Kiedyś dochodziło do niej (np. u Słowińców i Kabatków) nie tylko po wargowych, tylnojęzykowych i w nagłosie, ale również po innych spółgloskach, co potwierdzają materiały zapisane w 1828 r. przez Mrongowiusza (i przejęte przez Prejsa w 1840 r.), np. *kruowa*[7], *kruopla*, *nuoc*, *nuort* ‘węgieł’, *pruosto*, *ruok*, *ruosa*, *ruosum*; nadto: *muorze*, *muorszczyna*, *muost*, *skuora*, *wuoda*, *won*, *woyc*, *wuobłok*, *wowov*, *wuoczy*, *wucho*, też *wewca*, *wet* ‘od’ i *wetpost* ‘odpuść’ (ostatni z „Ojcze nasz” ze Szczenurza). Dowodzą one też przemiany labializowanego *o* w *e*; por. zapisy np. *ôesoblewie*, *skoero*, *sw’oew’oelnech*, *złoenią*, ale *złónk* (1843).

Współcześnie mniej trudności w pisowni z tego powodu sprawia *u*, której labializowanie Ceynowa, a za nim Ramułt, zapisywał tylko w nagłosie przez *û*- (potem *wu*-), np. *ûjdze*, *ûproséc*, a do innych por. *gbura*, *kuchnie*, *muzékę*, *poetszurku* (1843). F. Ceynowa zapisywał zrazu labializację w rękopisach tzw. haczykiem czy przecinkiem (po literze), np. *po’le*, *wo’ct*, *wo’kno*, w drukach jako *ó*, potem jako *oe*, np. *skoero*, wreszcie *ò* („Skôrb”), a w nagłosie przez *ô*-, np. *ôet* ‘od’, niekiedy też niejako podwójnie, np. *wM’tczem* ‘ojczym’ (1851). O labializacji *u* poza nagłosem nigdzie nie pisał, podobnie jak później Hilferding i Ramułt. Wynika to z artykulacyjno-fizjologicznej natury wymowy połączeń spółgłoska wargowa i tylnojęzykowa i mocno zaokrąglonej tylnej samogłoski *u*.

W tekstach Ceynowy występuje labializacja nawet w rzadko zapisywanych wyrazach obcych, np. *kòmża*, *kònsistôrz*, *kòntrast*, jak też zapis *kónevka*, *kóntrakt*, ale inaczej *konjugacijô*, *konsekventni*. W „Skarbie” czytamy: „*ò*: pò krótkjm *o* czéje sę jesz krocéchné *e*”; por. do tego literę *œ* u Ramułta, który tak pisał o symbolizowanej nią głosce: „dwugłoska, w której słyszy się zarówno *o*, jak *e*, więcej jednak *e* niż *o*”, w szybkim mówieniu jak *we* = *ŭe*. Natomiast labializację *u* zdradzają u niego tylko zapisy typu *wu* ‘u’, *wuja* ‘wuj’.

---

[7] Nad *uo* zwykle łączący je tzw. łuczek, a wiec: $\overset{\frown}{uo}$.

W pismach Ceynowy wyrazów obcych występuje jeszcze niewiele; przykłady wyżej. Ramułt ma te same i nieco innych, np. *kœmąda*, *kœmąderovac*, *kœmądąt*, *kœmedéjô*, *kœmeta*, *kœméséjô*, *kœmunijô*, *kœmunikąt*, *kœmunikoevac*, *kœnev*, *kœnvjô*, a por. *kQpanijô*, *kQpas*, *kQtor*, *kQtrakt*. Oczywiście, w Lorentza *Pomoranisches Wörterbuch*, który szeroko uwzględnia materiały z literatury kaszubskiej po A. Labudę, pojawia się ich jeszcze więcej, np.: *kòmãdér*, *kòmedëjańt*, *kòm*^{ł}*ónijô*/ *kòm*^{ł}*unijô*/ *kòmąnijô*, *kompanijô*/ *kómpanijô*, *kontrakt*, *kontrol*/ *kóntrol*, *kornus*, *k*^{ł}*ómpas*, *k*^{ł}*ompletowac*, *k*^{ł}*omplement*, *k*^{ł}*omża*, *k*^{ł}*onfederacjô*, *k*^{ł}*onstitucjô*, *k*^{ł}*ontrakt*, *k*^{ł}*ontrola*/ *kóntrola*, *kòrnus*.

Słownik Sychty nie zaznacza labializacji w hasłach (nierzadko tak w tekstach), zapisując np. *komédjô*, *komeżka*, *komësnica*, *komij*, *komóda*, *kończëc*, *kómka*, *kónc*, a por. także *kQfôt* ‘duży kawał chleba’, *kQkol*, *kQpiel*, *kQtór*. Nowszych wyrazów obcych poza tym nie ma.

Z oczywistych względów KSN Gołąbka rejestruje moc nowych zapożyczeń, z których tutaj wybrano tylko wyrazy zawierające cząstkę nagłosową *kom-* i *kon-*, których zapis i wymowa budziły jego wątpliwości i dlatego obserwować można liczne niekonsekwencje, wręcz dowolności, dlatego „zawiesił” nawet układ wyrazów ściśle według alfabetu kaszubskiego, tj. przytacza wyrazy bez uwzględniania diakrytyków: *kombajn*, *kombinat*, *kombinézón*, *kòmenda*, *kòmentôrz*, *kòmeżka*, *kómédiant*, *kòmédiô*, *kòmësnik*, *kòmiczny*, *komis*, *komisjô*, *kómisz*, *komitet*, *komnata*, *kòmóda*, *kòmóniô*, *kompas*, *kompatibilny*, *kómpel*, *kompetencjô*, *kompleks*, *komplet*, *komplikacjô*, *kompost*, *kompot*, *kompres*, *kompromis*, *kompromitacjô*, *kompùter*, *koncentracjô*, *koncepcjô*, *koncern*, *koncert*, *koncesjô*, *kondensacjô*, *kondicjô*, *kondignacjô*, *kondolencje*, *konduktor*, *konfekcjô*, *konflikt*, *konkretny*, *konkùrencjô*, *konkùrs*, *konsekwencjô*, *konserwa*, *konserwacjô*, *konserwatista*, *konsorcjum*, *konspekt*, *konstrukcjô*, *konstitucjô*, *kontakt*, *kontekst*, *kontinent*, *kontigent*, *kontinuator*, *konto*, *kontra*, *kontrakt*, *kontrola*, *konwaliô*, *kònwùlsje*, *kómka*, *kómpaniô*, *kómpel*, *kómplowac*, *kóntent*…

Ponadto przytaczam tu z tego słownika jeszcze np.: *hobbi*, *Holandiô*/ *Hòlandiô*, *holowac*/ *hòlowac*, *hòlownik*/ *holownik*, *hòłd*, *hònorowi*, *hostiô*, *hotel*, *moment*, *monitor*, *monopol*, *monter*/ *mónktéra*, *monstrancjô*, *Mopi*, *morfologiô*, *mozdrëch*/ *mòzdôk*, *neologizm*, *neùtralny*, *neùtron*…

Większość trudności związanych z labializacją w ogóle, a następnie z jednoznacznym sformułowaniem reguł ich zapisywania jest konsekwencją ciągle niewielkiego i jednocześnie późnego normalizowania kaszubszczyzny, a jeszcze bardziej niewielkiego upowszechniania normy. Jednak trudności te dotyczą wyrazów zapożyczanych. Gdyby nie ich oczywista i niezbędna „inwazja” do kaszubszczyzny (litrackiej), nie byłoby z tym tylu trudności faktycznych, dodatkowo też stwarzanych przez normatywistów.

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka dётkóm
Minystra Administracji i Cyfrizacji

Projekt zrealizowany dzięki dotacji
Ministra Administracji i Cyfryzacji

ISSN 1899-4326
ISSN 1899-4318

2013

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

RJK

ZKP
ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2013

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2013

RADA JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

Gduńsk 2013

Nôùkòwi redaktor:
Édward Breza

Redaktor tomù:
Bòżena Ùgòwskô

Kòrekta pòlsczich tekstów:
Bòżena Ùgòwskô, Danuta Pioch

Kòrekta kaszëbsczich tekstów:
Bòżena Ùgòwskô, Danuta Pioch

Graficzné òbrobienié i projekt òbkłôdczi:
Pioter Geisler

Copyright by Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
Gdunsk 2013

ISSN 1899-4318

Wëdôwca:
Kaszubi.pl

Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20–23, 80–837 Gduńsk
tel. 58 301 27 31, fax 58 346 26 13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka dëtkóm Minystra Administracji i Cyfrizacji

Ministerstwo
Administracji
i Cyfryzacji

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji

Redaktor naukowy:
Edward Breza

Redaktor tomu:
Bożena Ugowska

Korekta tekstów polskich:
Bożena Ugowska, Danuta Pioch

Korekta tekstów kaszubskich:
Bożena Ugowska, Danuta Pioch

Opracowanie graficzne i projekt okładki:
Piotr Geisler

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Gdańsk 2013

ISSN 1899-4326

Wydawca:
Kaszubi.pl

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20–23, 80–837 Gdańsk
tel. 58 301 27 31, fax 58 346 26 13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Spisënk zamkłoscë / Spis treści

Édwôrd Bréza
Przedsłów 9

Edward Breza
Wstęp 11

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 13

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/2013 Z DNIA 17.05.2013 R.
W SPRAWIE TERMINOLOGII SPARŁÃCZONY ZE SŁOWIZNĄ MEDIALNĄ 14

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/2013 Z DNIA 17.05.2013 r.
W SPRAWIE TERMINOLOGII SPARŁÃCZONY ZE SŁOWIZNĄ ÒDNÔSZAJĄCĄ SÃ
DO CHÒWANIÔ ZWIERZÃTÓW 20

UCHWAŁA NR 3/RJK/13 Z DNIA 17.05.2013 R.
W SPRAWIE TERMINOLOGII SPARŁÃCZONY Z WËKÙSTRZENIM DODOMÙ 25

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/13 Z DNIA 29.06.2013 R.
W SPRAWIE TERMINOLOGII SPARŁÃCZONY ZE ZBIÉRACTWÃ 28

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/13 Z DNIA 29.06.2013 R.
W SPRAWIE TERMINOLOGII SPARŁÃCZONY Z GÒSPÒDARZENIM 33

ÙCHWÔLËNK NR 6/RJK/13 Z DNIA 18.09.2013 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA
W SŁOWIZNIE RELIGIJNY I ÒBËCZAJOWI
1. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z NAZWAMA BÒŻÉGÒ SËNA 40

ÙCHWÔLËNK NR 7/RJK/13 Z DNIA 18.09.2013 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA
W SŁOWIZNIE RELIGIJNY I ÒBËCZAJOWI
2. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z TEÒLOGICZNYMA
I LËTERACCZIMA ÒKRESLENIAMA DËCHA SWIÃTÉGÒ 44

ÙCHWÔLËNK NR 8/RJK/13 Z DNIA 18.09.2013 R.
W SPRAWIE TERMINOLOGII SPARŁÃCZONY Z LËDOWĄ MEDICYNĄ 46

UCHWAŁY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 53

UCHWAŁA NR 1/RJK/13 Z DNIA 17.05.2013 R.
W SPRAWIE TERMINOLOGII ZWIĄZANEJ ZE SŁOWNICTWEM MEDIALNYM 54

UCHWAŁA NR 2/RJK/13 Z DNIA 17.05.2013 R.
W SPRAWIE TERMINOLOGII ZWIĄZANEJ ZE SŁOWNICTWEM
ODNOSZĄCYM SIĘ DO HODOWLI ZWIERZĄT 60

UCHWAŁA NR 3/RJK/13 Z DNIA 17.05.2013 R.
W SPRAWIE TERMINOLOGII ZWIĄZANEJ Z WYPOSAŻENIEM DOMU 65

UCHWAŁA NR 4/RJK/13 Z DNIA 29.06.2013 R.
W SPRAWIE TERMINOLOGII ZWIĄZANEJ ZE ZBIERACTWEM 68

UCHWAŁA NR 5/RJK/13 Z DNIA 29.06.2013 R.
W SPRAWIE TERMINOLOGII ZWIĄZANEJ Z ROLNICTWEM 72

UCHWAŁA NR 6/RJK/13 Z DNIA 18.09.2013 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA KASZUBSKIEGO JĘZYKA
W SŁOWNICTWIE RELIGIJNYM I OBYCZAJOWYM
1. SŁOWNICTWO ZWIĄZANE Z NAZWAMI SYNA BOŻEGO 78

UCHWAŁA NR 7/RJK/13 Z DNIA 18.09.2013 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA KASZUBSKIEGO JĘZYKA
W SŁOWNICTWIE RELIGIJNYM I OBYCZAJOWYM
2. SŁOWNICTWO ZWIĄZANE Z TEOLOGICZNYMI
I LITERACKIMI OKREŚLENIAMI DUCHA ŚWIĘTEGO 82

UCHWAŁA NR 8/RJK/13 Z DNIA 18.09.2013 R.
W SPRAWIE TERMINOLOGII ZWIĄZANEJ Z MEDYCYNĄ LUDOWĄ 85

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ 91

Édwôrd Bréza
Persónowé miona, jaczé pòchôdają òd òkresleniów zwierzãtów 92

Elżbiéta Bùgajnô
Na stikù historii i kùlturë 112

Daniél Kalinowsczi
Snôżota z òddaleniô. Hieronim Derdowsczi,
Aleksander Majkòwsczi i Stanisłôw Pestka ò Kaszëbach 116

Aleksandra i Dariusz Majkòwscë
Cegłowi gòtik na Kaszëbach – przikładë 125

Dušan-Vladislav Paždjerski
Adaptacjô pòzwów gwôsnëch cëzégò pòchòdzënkù w kaszëbsczim jãzëkù
– dokłôdk do diskùsji 130

Danuta Pioch
Bëcé tematiczi sparłãczony z kùlturą w kaszëbsczi edukacji 138

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Terôzniészi rozwij kaszëbsczi kùlturë ù Kaszëbów w Kanadze 146

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Rozwij dzysdniowi mùzyczi kaszëbsczi na przëkładze
sétmë lat dzejaniégò karna „Spiéwné kwiôtczi” 157

Danuta Stanulewicz
Ò zaczekawienim młodzëznë kaszëbską kùlturą 164

Danuta Stanulewicz, Gduńsczi Ùniwersytet
Leksykalné pòle RUCHNA w Słowarzu jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò Sztefana Ramùłta 178

Bòżena Ùgòwskô
Midzë prôwdą, a legendą – w òpòwiescë zarzekłé pamiątczi materialny kùlturë Kaszëb 188

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 199

Edward Breza
Imiona osobowe pochodzące od określeń zwierząt 200

Elżbieta Bugajna
Na styku historii i kultury 220

Daniel Kalinowski
Piękno z oddalenia. Hieronim Derdowski, Aleksander Majkowski i Stanisław Pestka o Kaszubach 224

Aleksandra i Dariusz Majkowscy
Gotyk ceglany na Kaszubach – przykłady 234

Dušan-Vladislav Paždjerski
Adaptacja nazw własnych obcego pochodzenia w języku kaszubskim – przyczynek do dyskusji 239

Danuta Pioch
Obecność tematyki związanej z kulturą w edukacji kaszubskiej 247

Eugeniusz Pryczkowski
Aktualny rozwój kultury kaszubskiej u Kaszubów w Kanadzie 255

Eugeniusz Pryczkowski
Rozwój współczesnej muzyki kaszubskiej na przykładzie siedmioletniej działalności zespołu „Spiéwné kwiôtczi” 266

Danuta Stanulewicz, Uniwersytet Gdański
Pole leksykalne ODZIEŻ w Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego Stefana Ramułta 273

Danuta Stanulewicz, Uniwersytet Gdański
O zainteresowaniu młodzieży kulturą kaszubską 283

Bożena Ugowska
Między prawdą a legendą – w opowieści zaklęte pamiątki kultury materialnej Kaszub 297

Édward Bréza

Przedesłów

Na zawiartosc t. VIII „Biuletinu RJK”, jak sédemë slédnëch, ùkazywającëch sã od r. 2007, skłôdają sã **ùchwôlënczi i referatë** sparłãczoné z prowadnym tématã, jaczim w mijającym 2013 r. bëła baro szërok rozmiónô *Kaszëbskô kùltura.* Rozmiszlaniô nad samim pòjãcym kùlturë w rozmajitëch przejawach pòdjãłë sã w swòjich **referatach--artiklach** E. **Bùgajnô** i D. **Pioch**. É. **Bréza** (më przëjãlë alfabeticzną réżnotã ùkładu tekstów, cobë pòrządk ùmôlnieniô samëch artiklów nie dôwôł dbë ò jich wôrtnoce) òmówił wëbróné miona, wërazno pòchôdającé òd pòzwów zwierzãtów. E. Bùgajnô zaprezentowała parłãcz historii z szerok rozmióną kùlturą, wëapartniwającë w ni rëszné sprawë ùchwôlënków II Watikańsczégò Sobòru, w jaczich pòdsztrëchniony je cél wszelejaczi lëdzczi dzejnotë, sczerowóny na ùlepszenié świata i żëjącégò w tim świecie człowieka. D. **Kalinowsczi** zreferowôł pòzdrzatczi na Kaszëbë H. Derdowsczégò, A. Majkòwsczégò i S. Pestczi (czekawi trzëgłos). A. i D. **Majkowscë** pòdelë dërżéniowé znanczi *Ceglanégò gòtikù na Kaszëbach.* D.-V. **Paždjersczi** zajął sã spòsobama *adaptacji włôsnëch pòzwów cëzégò pòchòdzeniô w kaszëbsczim jãzëkù,* jakno przëczink do dalszi òbgôdczi. D. **Pioch,** wëchôdającë naprocëm nowi ùczbie *kùltura*, jakô weszła òd séwnika 2013 r. do wëbrónëch klasów spòdleczny szkòłë i gimnazjów, baro rëmno rozwôżô samò pòjãcé kùlturë i pòsobné prawné ùstôwë, prowadzącé do ùczeniô kaszëbsczégò jãzëka w pòlsczich szkòłach; ji tekst i E. Bùgajny są kòmplementarné, jak ju ò tim rëchli bëło nadczidłé. W dwùch pòstãpnëch referatach E. **Prëczkòwsczi** wëłożił rozwij kaszëbsczi kùlturë przez dzysdniowé pòkòlenié Kaszëbów w Kanadzie i rozkòscérzanié kaszëbsczi kùlturë mùzyczny przez karno dzôtków „Spiéwné Kwiôtczi” z Banina, w kartësczim pòwiôce òb czas 7-latnégò istnieniô. Dwa referatë na òglowi kònferencji w òstrzodkù Kaszëbsczégò Lëdowégò Ùniwersytetu w Starbieninie przedstawiła téż D. **Stanulewicz:** a) *Pòle leksykalné* ***ruchna*** *w* „Słowarzu pòmòrsczégò, to je kaszëbsczégò jãzëka” S. Ramùłta i b) *Zaczekawienié młodzëznë kaszëbską kùlturą* na przëkładze licealny młodzëznë Wejrowa na spòdlim przeprowadzonégò anketowégò badérowaniô. I òstatnô z referentków – *last, but not least* – B. **Ùgòwskô** zajãła sã rozpëzglenim tegò, co prôwdą, a co legendą w anonimòwim ùtwórstwie Kaszëbów.

Ùchwôlënczi òdnôszają sã – jakno pòstãpny cyg – do terminologii medialny, religijny i òbëczajowi w słowiznie Kaszëbów, tj. nazwaniów Sëna Bòżégò i Dëcha

Swiãtégò, a z nowi problematiczi, parłãczący sã z prowadnym tématã, tj. **kùlturą Kaszëb:** wëkùstrzeniô dodomù, chòwaniô zwierzãtów, gòspòdarzeniô, lëdowi medicynë, szerok pòjimónégò zbiéractwa: lasëznë, tj. grzëbów i rozmajitëch gatënków jagòdów, mùszelków i jantaru.

Jak wiedno, wszelejaczé ùwôdżi, òdnôszającé sã do dzejaniô RJK, jãzëkòwëch jiwrów, tématicznëch zaczekawieniów i òbgôdënków itp. prosymë czerowac na adres Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô.

Sopòt, gòdnik 2013 r.

Edward Breza

Wstęp

Zawartość t. VIII „Biuletynu RJK”, jak siedmiu poprzednich, ukazujących się od r. 2007, stanowią **uchwały** i **referaty** związane z podstawowym tematem, jakim w mijającym roku 2013 była *Kultura kaszubska*, rozumiana bardzo szeroko. Rozważenia samego pojęcia kultury w różnych aspektach podjęły się w swoich **referatach-artykułach** E. **Bugajna** i D. **Pioch**. E. **Breza** (przyjęliśmy alfabetyczną kolejność zamieszczenia tekstów, by nie wartościować porządkiem umieszczenia samych artykułów) omówił wybrane imiona, pochodzące ostatecznie od nazw zwierząt. E. Bugajna zaprezentowała związek historii z szeroko rozumianą kulturą, eksponując w nim aspekty uchwał II Soboru Watykańskiego, w których podkreśla się cel wszelakich działań człowieka, zmierzających do ulepszenia świata i żyjącego w tym świecie człowieka. D. **Kalinowski** zreferował opinie o Kaszubach H. Derdowskiego, A. Majkowskiego i S. Pestki (ciekawy trójgłos). A. i D. **Majkowscy** podali podstawowe cechy *Gotyku ceglanego na Kaszubach.* D.-V. **Paždjerski** zajął się sposobami *adaptacji nazw własnych obcego pochodzenia w jęz. kaszubskim* jako przyczynkiem do dyskusji. D. **Pioch,** wychodząc naprzeciw nowemu przedmiotowi *kultura*, który wszedł do wybranych klas szkół podstawowych, gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych od września 2013 r., omawia szerzej samo pojęcie kultury i kolejne akty prawne, zmierzające do nauczania jęz. kaszubskiego w szkołach polskich; jej tekst i E. Bugajnej są komplementarne, jak o tym już wzmiankowano wyżej. W kolejnych dwóch referatach E. **Pryczkowski** przedstawił rozwój kultury kaszubskiej przez żyjące obecnie pokolenie Kaszubów w Kanadzie i rozwój muzycznej kultury kaszubskiej przez dziecięcy zespół „Spiéwné Kwiôtczi” z Banina, pow. kartuski w ciągu 7 lat istnienia. Dwa referaty przedstawiła także na naocznej sesji w ośrodku Kaszubskiego Uniwersytetu Ludowego w Starbieninie D. **Stanulewicz:** a) *Pole leksykalne* **odzież** *w* „Słowniku języka pomorskiego, czyli kaszubskiego” S. Ramułta i b) *Zainteresowania młodzieży kulturą kaszubską* na przykładzie młodzieży licealnej Wejherowa na podstawie przeprowadzonej ankiety. I ostatnia z referentek – *last, but not least* – B. **Ugowska** zajęła się tym, co prawdą, a co legendą w anonimowej twórczości Kaszubów.

Uchwały dotyczą - jako kontynuacja - terminologii medialnej, słownictwa religijnego i obyczajowego Kaszubów, tj. określeń Syna Bożego i Ducha Świętego, a z problematyki nowej, związanej z głównym tematem, tj. **kulturą Kaszub:** wyposażenia domu, hodowli zwierząt, rolnictwa, medycyny ludowej, szeroko rozumianego zbieractwa: runa leśnego, tj. grzybów i jagód różnych gatunków, muszelek i bursztynu.

Jak zawsze, prosimy wszelkie uwagi, dotyczące pracy RJK, wątpliwości językowych, przedmiotu zainteresowań i obrad itp. kierować na adres Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

Sopot, grudzień 2013 r.

ÙCHWÔLËNCZI
RADZËZNË
KASZËBSCZÉGÒ
JÃZËKA

RJK

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/2013 Z DNIA 17.05.2013 R. W SPRAWIE TERMINOLOGII SPARŁÃCZONY ZE SŁOWIZNĄ MEDIALNĄ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną ze słowizną medialną:

adjustacjô ‘adjustacja’
adjustator ‘adjustator’
adjustowac ‘adjustować’
adres (adresa) redakcji (redakcje) ‘adres redakcji’
asystent / pòmòcnik fòtografa / òdjimnika / fòtografistë ‘asystent fotografa’
asystent / pòmòcnik redaktora ‘asystent redaktora’
aùtocenzura ‘autocenzura’
aùtor ‘autor’
aùtor felietónów, felietonista ‘felietonista’
aùtorka ‘autorka’
aùtorsczé prawò ‘prawo autorskie’

brukówc ‘brukowiec’
bùlwarówka, bùlwarowô gazéta ‘bulwarówka’

cenzor ‘cenzor’
cenzura ‘cenzura’
céchôrka; malôrka ‘rysowniczka’
céchôrz; malôrz ‘rysownik’
céchùnk; malënk ‘rysunek’
cykliczny ‘cykliczny’
cządnik ‘czasopismo’
  cządnik dlô dzecy ‘czasopismo dla dzieci’
  cządnik dlô kòbiét(ów), białk(ów) ‘czasopismo dla kobiet/kobiece’
  cządnik dlô chłopów ‘czasopismo dla mężczyzn’
  cządnik dlô młodzëznë ‘czasopismo dla młodzieży/młodzieżowe’
  fachòwi cządnik ‘czasopismo fachowe’
  ùczbòwi / nôùkòwi cządnik ‘czasopismo naukowe’

pòpùlarnoùczbòwi / pòpùlarnonôùkòwi czãdnik ‘czasopismo popularnonaukowe’
religijny czãdnik ‘czasopismo religijne’
specjalisticzny czãdnik ‘czasopismo specjalistyczne’
warkòwi czãdnik ‘czasopismo zawodowe’

darmòwi ‘bezpłatny’
darmôk ‘bezpłatny’
darmòwi czãdnik ‘bezpłatne czasopismo’
darmòwô gazéta ‘bezpłatna gazeta’
deadline ‘deadline’
diagram, nacéchùnk ‘wykres; diagram’
dodôwk / dodôtk (do gazétë, pismiona) ‘dodatek (do gazety, czasopisma)’
ekstra / òsóbny dodôwk (do gazétë) ‘dodatek nadzwyczajny’
nadzwëczajny / nadzwëkòwi dodôwk / dodôtk ‘dodatek nadzwyczajny’
céchùnkòwi szpôs / szpòrt / wic ‘dowcip rysunkowy’
dopisënk ‘przypis’
drëk ‘druk’
drëkòwac ‘drukować’
drëkarniô, drëkòwnica ‘drukarnia’
drëkòwóny tekst ‘tekst drukowany’
dzél ‘dział’

egzemplôrz ‘egzemplarz’
darmòwi / darmôk egzemplôrz ‘egzemplarz bezpłatny’

fanzin ‘fanzin’
fòtodrëk ‘fotodruk’
fòtoedicjô ‘fotoedycja’
fòtomóntôż ‘fotomontaż’
fòtografiô, ‘fotografia’
czôrno-biôłi òdjimk; czôrno-biôłô fòtografiô ‘fotografia czarno-biała’
farwny / kòlorowi òdjimk; farwnô / kòlorowô fòtografiô ‘fotografia kolorowa’
fòtorepòrtéra ‘fotoreporter’

gadżet ‘gadżet’
gazéta ‘gazeta’
gazétnica; redaktórka ‘dziennikarka’
gazétnictwò ‘prasa’
codniowé gazétnictwò, dzénniczi ‘prasa codzienna’

białgłowsczé / białczëné gazétnictwò ‘prasa kobieca’
farwné gazétnictwò ‘prasa kolorowa ‘’
gazétnik; redaktór ‘dziennikarz’
gazétny; prasowi ‘prasowy’
gazétné bióro ‘biuro prasowe’
gazétny rënk ‘rynek prasowy’
gôdka; kôrbiónka; rozmòwa ‘rozmowa’

hòroskòp ‘horoskop’
hùmòreska; szołobùłka ‘humoreska’
hùmòrista, aùtor hùmòresków ‘humorysta’
hùmòristka, aùtorka hùmòresków ‘humorystka’

ilustrator; céchòwnik; zòbrôzca, ‘ilustrator’
ilustrowac; céchòwac; zòbrazëwac; zòbrôzkòwac ‘ilustrować’
infòrmator; pòszétnik ‘informator’
infòrmatorka ‘informatorka’
infòrmatik ‘informatyk’
infòrmaticzka ‘informatyczka’

jedinosc ‘wyłączność’
rozmòwa; kôrbiónka; wëdowiédzô na jedinosc ‘rozmowa / wywiad na wyłączność’

klëka ‘wiadomość’
kòedicjô ‘koedycja’
kòlumna ‘kolumna’
kòmùnikat; ògłos, ògłosënk ‘komunikat’
kònkùrs ‘konkurs’
fòtograficzny kònkùrs; òdjimkòwi kònkùrs ‘konkurs fotograficzny’
kònkùrs na òpòwiôdanié / kôrbiónkã ‘konkurs na opowiadanie’
kònkùrs na nôdgrodã, kònkùrs ò nôdgrodã ‘konkurs o nagrodę’
pòeticczi kònkùrs ‘konkurs poetycki’
sms-owi kònkùrs ‘konkurs sms-owy’
kònkùrsowô nôdgroda ‘nagroda konkursowa’
sprôwdzanié; kòrekta ‘korekta’
pòprôwiac; przezerac; robic kòrektã ‘robić korektę’
kòrektór; przezérôcz ‘korektor’
kòrektorsczi ‘korektorski’

łómanié ‘łamanie’

magazyn; pismiono ‘magazyn’
magazyn dlô białk(ów) / kòbiét(ów) ‘magazyn dla kobiet’
ilustrowóné pismiono ‘magazyn ilustrowany’
magazyn módë ‘magazyn mody’
mùzyczny magazyn ‘magazyn muzyczny’
materiôł ‘materiał’
merk; logò; znak ‘logo’
miéwca gazétë / cząднika / pismiona ‘właściciel gazety / czasopisma’

nôdpis; nôgłówk; titel ‘nagłówek’
nôkłôd; wëdôwk ‘nakład’
nr ‘nr’
numer ‘numer’
jubileùszowi numer ‘numer jubileuszowy’
specjalny numer ‘numer specjalny’

òbkłôdka ‘okładka’
òbrôzk; malënk; céchùnk; ilustracjô; zòbrazëna ‘ilustracja’
òddrëk, òddrëkòwanié; przedrëk, przedrëkòwanié ‘przedruk’
òddrëkòwac, òddrëkiwac; przedrëkòwac ‘przedrukow(yw)ać’
òdj. ‘fot.’
òdjimk ‘zdjęcie’
òdjimk na òbkłôdce ‘zdjęcie na okładce’
òdjimnik; fòtograf (*lok.* fòtografista, fòtofista) ‘fotograf’
ògłoszenié, ògłos; klëka ‘ogłoszenie’
môłi ògłos, ògłoszenié ‘ogłoszenie drobne’
òpisënk; malënk; przedstôwizna; céchùnk; grafika ‘grafika’
òstateczny czas ‘deadline’

patronat ‘patronat’
medialny / prasowi patronat ‘medialny / prasowy patronat’
pòdtitel ‘podtytuł’
pòradnik ‘poradnik’
prasowi magnat ‘magnat prasowy’
prësa drëkarskô ‘prasa drukarska’
projekt; ùdba ‘projekt’
promòcjô ‘promocja’
propaganda ‘propaganda’
łżawô propaganda, łżawica propaganda kłamliwa’
przepisk; recepta ‘przepis kulinarny’
pseùdonim; tacewné miono ‘pseudonim’

rada, dorada, pòrada ‘porada’
radiowi program ‘radiowy program’
recenzjô; òbsądzëzna ‘recenzja’
redakcjowi ‘redakcyjny’
redakcjowô stopka ‘stopka redakcyjna’
redakcjô ‘redakcja’
redaktorsczi ‘redaktorski’
redaktorzëzna ‘redaktorstwo’
redaktór; prowadnik gazétë ‘redaktor’
  artisticzny redaktór ‘redaktor artystyczny’
  òdpòwiedzalny redaktór ‘redaktor odpowiedzialny’
  przédny / głôwny / pierszi redaktór ‘redaktor naczelny’
  techniczny redaktór ‘redaktor techniczny’
reklama ‘reklama’
repertuar ‘repertuar’
  kinowi repertuar ‘repertuar kin’
  teatrowi repertuar, teatrowi program ‘repertuar teatrów’
rozpòwiôdôcz ‘rozmówca’

samizdat ‘samizdat’
sekretéra redakcji ‘sekretarz redakcji’
skłôd ‘skład’
spisënk zamkłoscë ‘spis treści’
stilizacjô ‘stylizacja’
strzódtitel ‘śródtytuł’
szpôs; szpòrt; wic ‘dowcip’

tabloid ‘tabloid’
tabloidizacjô tabloidyzacja ‘’
tekst ‘tekst’
tematika ‘tematyka’
témat ‘temat’
tématny, tématowi ‘tematyczny’
tidzenik, tidnik ‘tygodnik’
titel ‘tytuł’

ùkłôd ‘layout’
ùsadzenié, ùsôdzk ‘opracowanie’
  graficzny ùsôdzk ‘opracowanie graficzne’
  redakcjowi ùsôdzk ‘opracowanie redakcyjne’

wespółrobic ‘współpracować’
wespółrobiôrka ‘współpracownica’
wespółrobiôrz ‘współpracownik’
wëdowiédzô ‘wywiad’
wëdôwizna, wëdôw ‘wydawnictwo’
wëdôwk ‘wydanie’
  jubileùszowi / roczëznowi wëdôwk ‘wydanie jubileuszowe’
  specjalny wëdôwk ‘wydanie specjalne’
wëdôwny ‘wydawniczy’
wëdôwny cykl /cykel, cząd ‘cykl wydawniczy’
wëdôwôcz, wëdôwôrz / wëdôwca ‘wydawca’
wiadło ‘doniesienie prasowe; wiadomość’
wiadło z pierszich stronów gazétów ‘wiadomości z pierwszych stron gazet’
wiérztówka ‘wierszówka’
wkłôdka ‘wkładka’
włôscëcel gazétë / cządnika / pismiona ‘właściciel gazety / czasopisma’
wòlnota gazétnictwa ‘wolność prasy’

zapisanié ‘prenumerata’
zapisowac ‘prenumerować’
zapisôrz ‘prenumerator’
zapisôrka ‘prenumeratorka’
zdrzélnikòwi program; program telewizji ‘program telewizyjny’
zsziwk ‘zeszyt’

żëwô pagina ‘żywa pagina’
żôłté stronë ‘żółte strony’

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/2013 Z DNIA 17.05.2013 r. W SPRAWIE TERMINOLOGII SPARŁÃCZONY ZE SŁOWIZNĄ ÒDNÔSZAJĄCĄ SÃ DO CHÒWANIÔ ZWIERZÃTÓW

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z chòwanim zwierzãtów:

bagnic sã, òbagnic sã ‘bagnić się’
baran ‘baran’
barani ‘barani’
barónk ‘baranek’
    jastrowi barónk ‘wielkanocny baranek’
bëdło ‘bydło’
biczk; biszk; bùlka / bùlôszk ‘byczek’
bidlã ‘bydlę’
bidli; bidlãcy / bidlëczi ‘bydlęcy’
bik; bùla ‘byk’
bikòwé; bùlewé ‘opłaty za pokrycie krowy’
bùlwë ‘ziemniaki’

celãczé / celëczé miãso; celëczëzna / celëczëna ‘cielęcina’
celëc sã, òcelëc sã ‘cielić się, ocielić się’
celnô; zaòstałô; zabùlowała ‘cielna; zaszła w ciążę (o krowie)’
chce do barana (kòzła); bùkòwac ‘przejawia popęd płciowy (o owcy / kozie)’
chce do bika / bùlë; bùlowac, zabùlowac, knagùje ‘przejawia popęd płciowy (o krowie)’
chce do czerdë; czerdëje; chce do knura / dżénë; dżénëje; knarzëje; knurëje; rézëje ‘przejawia popęd płciowy (o świni)’
chce do òdżera; ògrëje; kòniëje ‘przejawia popęd płciowy (o klaczy)’
chòwa ‘żywy inwentarz’
chòwac ‘hodować’
chòwanié ‘hodowla’

dżera ‘maciora’
dżéna ‘knur’

fùter ‘pasza; obrok’
fùtrowac, nafùtrowac ‘karmić, nakarmić’

gąsór ‘gąsior’
gã, gã, gã! (pògłosë wëdôwóné przez gãsë) ‘gę, gę, gę!’
gãs ‘gęś’
gãsé miãso ‘gęsina’
gòłąbk, gòłąbùszk ‘gołąbeczek, gołąb’
gòłãbnik ‘gołębnik’
groch ‘groch’
groszk ‘groszek’
grula; ruka ‘maciora’
gùlôcz, gùlôk; gùlôrz; gùlón ‘indyk’
gùł gùł gùł / gùl gùl gùl! **(krzikniczi przëwòłiwające gùłë)** ‘guł, guł, guł’
gùła ‘indyczka’
gùłka ‘mała indyczka’

jałowica, ***zdrobn.*** **jałowiczka** ‘jałowica’
jałówczã ‘młoda jałowica’
jałówka ‘jałówka’
jãczmiany, jiczny ‘jęczmienny’
jãczmiané / jiczné krëpë ‘kasza jęczmiena’
jãczmianô / jicznô słoma / jãczmiónka ‘słoma jęczmienna’
jãczmin, jãczmë / jiczmin, jiczmë ‘jęczmień’

kacz, kacz, kacz! **(krzikniczi przëwòłiwające kaczczi)** ‘kacz, kacz, kacz!’
kaczka ‘kaczka’
kaczusza, kaczuszka ‘mała kaczka’
kanink, kaninka ‘królik’
kapùsta ‘kapusta’
kastrowac ‘kastrować’
kiszonka; kwasónka; kwaszonka ‘kiszonka’
kléwer ‘koniczyna’
knarzewé; knurowé ‘opłaty za pokrycie świni’
knur; knôrz ‘knur’
kòb(ë)ła; klacz ‘klacz’
kòcëc sã ‘kocić się (o kozie, kotce)’

kòni (kùm) ‘koni’
kòniã, kòńczã ‘konię’
kònik, kòniczk; hiszk; zgrzébiã, zgrzébc ‘konik’
kòrëto, kòrto ‘koryto’
kòt ‘kot’
kòtk; pùjk ‘kotek’
kòtka ‘kotka’
kòtnô, sąkòtnô ‘kotna (ciężarna o kotce, kozie, króliczycy)’
kòza ‘koza’
kòzeł ‘kozioł’
kòzełk ‘koziołek’
kòzëna; kòzé / kòzlëczé miãso ‘kozina’
kòzlëc sã ‘koźlić się’
kóń ‘koń’
kóńsczi (chléw, gnój) ‘koński (chlew, gnój)’
kózlã ‘koźlę’
kôczã ‘kaczę’
kôczór, kôczor ‘kaczor’
krowa; knaga; krówczã ‘krowa’
króweczka ‘króweczka’
krówka ‘krówka’
krusza ‘*zdrobn.* młoda krowa’
kùm, *zdrob.* kùmk, kùmik; krëp ‘żłób’
kùr, kùrk ‘kogut’
kùra ‘kura’
kùrzã, kùrczã ‘kurczę’
kùrzëna; kùrzé miãso ‘kurzyna’
kwasëc ‘kisić’
kwasëdło ‘silos do kiszonki’

locha ‘maciora’

mack, mëtk ‘królik’
marchew ‘marchew’
mniszëc; wërzënac ‘trzebić’
mniszork, wërzinajk ‘kastrator’
mùża ‘*zdrobn.* młoda krowa’

òbrok ‘obrok’
òbsëp, òbsëpka, òbsëpańca ‘obrok’
òdżer ‘ogier’

òdżerk ‘ogierek’
ògrowé ‘opłaty za pokrycie klaczy’
òwczé miãso; skòpòwina ‘baranina’

óws ‘owies’
ówsné krëpë ‘owsianka’
ówsné żniwa ‘zbiór owsa’
ówsny (ówsnô słoma) ‘owsiany, (słoma owsiana)’
ówsónka ‘owsianka’

pasza ‘pasza z produkcji’
perlita, perlitka ‘perlica, perliczka’
pies; tusz, tusk ‘pies’
pòjic ‘poić’
prosã, parsã ‘prosię’
prosëc sã, òprosëc sã ‘prosić się’
prosëczi, prosãczi ‘prosięcy’
prosnica, òprosnica ‘maciora’
prosôk; prósc ‘prosiak’
prosnô, sąprosnô ‘prośna’
pruch ‘wieprz’
pruszk ‘wieprzek’
pszénica ‘pszenic’

rintowé / rintowné miãso, rintowina / rintowizna ‘wołowina’
rukô / rucze ‘przejawia popęd płciowy (o świni)’

sëczka ‘suczka’
sëka ‘suka’
skòp ‘skop’
skòpnica ‘owca niepłodna’
skòpòwina ‘skopowina’
swinié miãso ‘wieprzowina; świnina’
sylos ‘silos do kiszonki’
szczennô, sąszczennô ‘szczenna’
szrót ‘śruta’
szrótnik, szrótôk ‘śrutownik’
szrótowac ‘śrutować’
sztuczny bik; inseminator; pleniôcz ‘inseminator’

trus ‘królik’

truska ‘samica królika’
trusy ‘króliczy’
tusz, tusk ‘pies’

wałach ‘wałach’
wałaszëc ‘wałaszyć’
wieprz ‘wieprz’
wieprzk ‘wieprzek’
wòłowi ‘wołowy’
wół ‘wół’
wółk ‘wołek’

zbòżé ‘zboże’
zgrzebc ‘źrebiec’
zgrzébiã ‘źrebię’
zgrzébic sã ‘źrebić się’
zgrzébica ‘źrebica’
zgrzébiczi ‘źrebięcy’
zgrzébnô, sązgrzébnô ‘źrebna’

żercé ‘żarcie’
żér ‘żer’
żérny ‘żerny’
żëto ‘żyto’

UCHWAŁA NR 3/RJK/13 Z DNIA 17.05.2013 R. W SPRAWIE TERMINOLOGII SPARŁÃCZONY Z WËKÙSTRZENIM DODOMÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z wëkùstrzenim dodomù:

aptéczka ‘apteczka’

bòcznô lãpka ‘kinkiet’
bùdink ‘budynek’
bùdowac, bùdëje ‘budować’

chëcz, chëcze; dodóm ‘dom mieszkalny’
chlebòwi piec ‘piec chlebòwi’
czeliszk ‘kieliszek’

dodóm, dodómkù ‘do domu’
dóm ‘sień’

góra; przãter ‘strych’
grónk, bacher, krużⅼ ‘garnek’
grôp / grôpa, ***zdrobn*****. grôpk / grôpka** ‘garnek do gotowania’

jizba ‘izba’
jôdnica ‘jadalnia’

kąpnica ‘łazienka’
kłasc ‘kłaść’
kòlibka ‘kołyska’
kómpòtierka; kùmka ‘kompotierka’
kropic ‘kropić’
kropidło, kropòwidło ‘kropidło’
kropelnica ‘kropielnica’
krutop ‘doniczka’
krziż ‘krzyż’

kùchniô ‘kuchnia’
kwiat ‘kwiat’

lãpa ‘lampa’
lãpka ‘lampka’
    nocnô lãpka ‘nocna lampka’
legòwnica ‘leżanka’
lëchtôrz ‘lichtarz’

ława ‘ława’
łëszeczka ‘ łyżeczka’
łëszka ‘łyżka’
    kórzkwia, kórzczew; warząchew; chòchla ‘łyżka do nalewania’
łóżeczkò ‘łóżeczko’
łóżkò ‘łóżko’
    rozsuwné łóżkò ‘rozsuwane łóżko’

miseczka ‘miseczka’
miska ‘miska’

nalewac ‘nalewać’
nożik ‘nożyk’
nóż ‘nóż’

òbrôz, malënk ‘obraz’
òczennica, òczelnica ‘okiennica’

pańskô jizba; paradnica ‘pokój gościnny’
piéck ‘piec’
plata ‘płyta kuchenna’
półmisk ‘półmisek’
prëcza; leża; lôdżer ‘prycza’
przãter; góra ‘strych’

radio ‘radio’

sekańc ‘tasak’
sklep ‘piwnica’
skło, szklónka, glaska ‘szklanka’
sprzątac ‘sprzątać’
statczi ‘naczynia kuchenne’
stół ‘stół’

òkrãgłi stół ‘okrągły stół’
rozsuw(ó)ny stół / rozcygóny stół ‘rozsuwany stół’
stółk ‘krzesło’
stółuszk ‘krzesełko’
swiãconô wòda ‘woda święcona’
swiéca ‘świeca’
swiécznik ‘świecznik’
szafa ‘szafa’
ruchnowô szafa / klédowô szafa ‘szafa ubraniowa’
scanówka ‘szafa w ścianie’
sklanica ‘szafa oszklona do naczyń’
wertikół ‘szafa na bieliznę’
szelbiąg ‘kredens’
szémel ‘taboret z „leną”, tj. z oparciem, w którym wycięto otwór’
sztimer; beroch, ***zdrobn.*** **beroszk** ‘żelazny piec przenośny’
sztora; zawiészka ‘zasłona’

talérz ‘talerz’
głãbòczi talérz ‘głęboki talerz’
snôdczi talérz ‘płytki talerz’
talérzëk ‘talerzyk’
taska ‘filiżanka’
tepich; diwan ‘dywan’

wëscélôk ‘chodnik’
wińce ‘girlanda’

zbónk ‘dzbanek’
zdrzélnik ‘telewizor’
zesel ‘fotel’
zófa ‘sofa’
zófa do spaniô ‘tapczan’

widelca / widlëca; gafla ‘widelec’
wieszac ‘wieszać’
włączac ‘włączać’

zacemnienié; zôcémk ‘zaciemnienie’
zawiészka; sztora ‘zasłona’

żirandol; wiszący swiécznik ‘żyrandol’

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/13 Z DNIA 29.06.2013 R. W SPRAWIE TERMINOLOGII SPARŁÃCZONY ZE ZBIÉRACTWÃ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną ze zbiéractwã:

arnika; bòżé drzéwkò; kòscelnica; bòżôkrewka ‘dziurawiec’

ãgriska, ãgriz, agrest; krëzbùla; kòsmatka ‘agrest’

babié zelé; psy jãzëczk; przëdróżnik ‘babka’
babiô róża ‘malwa’
baszka; szëszka ‘szyszka’
berberis; słowiczëzna ‘berberys’
bòbk ‘bobrek trójlistny’
bòrówka ‘borówka’
bòżôkrewka; arnika; bòżé drzéwkò; kòscelnica ‘dziurawiec’
brëm; jurk, jërk ‘żarnowiec’
brzoza, brzózka ‘brzoza’
bùczëna, bùkòwina ‘buczyna’
bùjón; tëlpón ‘piwonia’
bùrsztin; jantar ‘bursztyn’

chmiél ‘chmiel’
chòszczka; hermùs; baba ‘skrzyp polny’
chójka ‘sosna’

czëszczëc ‘czyścić’
czosniôk, czosnik ‘czosnek’

dąb ‘dąb’
dzëwi mejrónk ‘lebiodka, oregano’
dzëwô mërta ‘rozchodnik’

gąska; gãsy grzib ‘gąska’
głëszka ‘jasnota biała’
grzib ‘grzyb’
  czerwiony grzib ‘grzyb czerwony’
  jôdny grzib ‘jadalny’
  pòtrus; dzëwi grzib; niejôdny grzib ‘grzyb niejadalny’

jabkò ‘jabłko’
jagòda ‘jagoda’
jałówc ‘jałowiec’
jantar ‘jantar’
jarzëbina / jarzãbina ‘jarzębina’
jeżëna ‘jeżyna’
jurk, jërk; brëm ‘żarnowiec’

kalmùs; bazunë ‘tatarak’
kamiń ‘kamień’
kamiszk ‘kamyczek’
kania; sowa ‘kania’
kasztan ‘kasztan’
kléwer; kòniczëna ‘koniczyna’
kluczëk; pierwùlc ‘pierwiosnek’
kłos ‘kłos’
kòbierzé, kòbiérc ‘łopian’
kòlãder; kònoprus; kòlender ‘kolendra’
kònople ‘konopie’
kòperk; dil ‘koper’
kòpëtnik; glënnik; płëcnik; pòdbiôtk ‘podbiał’
kòsmatka; ãgriska, ãgriz, agrest, krëzbùla ‘agrest’
kòzlôk ‘koźlak, koźlarz’
krëszka ‘gruszka’
krëzbùla; ãgriska, ãgriz; agrest; kòsmatka ‘agrest’
kùkùczczi chléb ‘ślaz’
kùkùridza; majs ‘kukurydza’
kùrzaj, kùrzajka; peperlëszka ‘kurka’

leszczëna ‘leszczyna’
lewańda ‘lawenda’
lëpa ‘lipa’
lilewnik; wrzos ‘wrzos’
lniané semiã ‘siemię lniane’

łapùcha ‘lebioda’
łëczk ‘szczypiorek’

macerzónka ‘macierzanka’
majs; kùkùridza ‘kukurydza’
mak ‘mak’
malëna ‘malina; truskawka’
matczé zelé; mëlëca; hôkbaba ‘melisa’
mejrónk / mejrón ‘majeranek’
mërta ‘mirt’
mòdrô knąpka; kòtka ‘nawłoć’
mòdrôk ‘bławatek, chaber’
mùchôcz, mùchôrz; mùszi pòtrus ‘muchomor’
mùrchel, mùrgel ‘smardz’
mùszla, mùszelka ‘muszla, muszelka’

nokce ‘kocanki’
nôczetk ‘nagietek’

òrzech ‘orzech’
òszôc; kòrzenica ‘perz’

palecznica ‘naparstnica’
panna bez płot ‘nasturcja’
papla ‘topola’
paprika ‘papryka’
pãpk; maslôk ‘maślak’
peperlëszka; kùrzaj / kùrzajka ‘kurka’
pieczarka, pólnica ‘pieczarka’
pigwa ‘pigwa’
piołun ‘piołun’
piotrëszka ‘pietruszka’
płókac ‘płukać’
pòdgrzibk ‘podgrzybek; siniak’
pòdpiéńka ‘gromadnik, opieniek’
pòkrãtnik ‘wrotycz’
pòkrzëwa ‘pokrzywa’
pòtrôwnica ‘poziomka’
pòtrôwnica; truskawka; malëna ‘truskawka’
pòwój; pòwika, pòwijôcz, pòwijôk ‘powój’

prôwdzywk ‘prawdziwek’
przedac, przedawac ‘sprzedać, sprzedawać’
przetok; waleriana ‘kozłek lekarski’
psy jãzëczk; przëdróżnik; babié zelé ‘babka’
pùrchówka ‘purchawka’

rabarber ‘rabarbar, rzewień’
rëmiónk ‘rumianek’
ridzk ‘rydz’
róża ‘róża’
ruta ‘ruta’
rzeszotk ‘sitarz’

sërojôdka ‘surojadka’
sëszëc ‘suszyć’
slëwa, sliwka ‘śliwka’
soja ‘soja’
sosna; chójka ‘sosna’
sromòtnik ‘sromotnik’
swiãtojanka; tipka ‘porzeczka’
  czôrnô swiãtojanka; smarlëna ‘czarna porzeczka’
szabel, szabelbón ‘fasola’
szafrón ‘szafran’
szałwiô; szôłwô ‘szałwia’
szatón ‘szatan’
szczawa, szczôw; kwasné zelé ‘szczaw’
szôlińc; blészczk ‘szalej’

tëlpón; bùjón ‘piwonia’
tëmión ‘tymianek’
trufla ‘trufla’
trząsc ‘trząść’
tutë; serduszka; mòtilczi ‘tasznik’

wilczô jagòda ‘pokrzyk’
wisznia ‘wiśnia’
wiszónka ‘wisienka’

zajączk ‘zajączek’
zaprawiac; wekòwac ‘konserwować’

zbierac ‘zbierać’
zbiéranié ‘zbieranie’

żëwòkòsc; kòstina; czôrny kòrzéń ‘żywokost’
żôłądz ‘żołądź’
żôrawina, żôrówka; kwasnica ‘żurawina’

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/13 Z DNIA 29.06.2013 R. W SPRAWIE TERMINOLOGII SPARŁÃCZONY Z GÒSPÒDARZENIM

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z gòspòdarzenim:

antonówka ‘antonówka’
atenka ‘skład (przy orce)’

ãgriska; krëzbùla ‘agrest’

bania ‘dynia’
bes ‘bez’
besowiczé ‘krzaki bzu’
bëka; mòtëka; haka, haczka ‘motyka, motyczka’
    bëkac; hakòwac, haczkòwac ‘pracować motyką’
bób ‘bób’
bróna ‘brona’
bróniôrz ‘broniarz’
brónowi gózdz ‘bronowy gwóźdź’
brónowi kóń ‘bronowy koń’
brónowinë ‘bronowiny’
brónowiszcze ‘bronowiszcze’
brónownik ‘bronownik’
brózda ‘bruzda’
brzadnictwò / brzadownictwò ‘sadownictwo’
brzadowac ‘owocować’
brzadowi ‘owocowy’
brzadówc ‘sad’
brzôd ‘owoc’
bùgra, bùgrawa ‘wialnia’
bùjón; tëlpón ‘piwonia’
bùkwita; lëtewka ‘gryka; tatarka’
bùlra ‘wialnia’

cążczi, cãdżi; klészcze ‘obcęgi’
cebùla ‘cebula’
cebùlka ‘cebulka’
chléw ‘chlew’
kóńsczi, krowi / karwi, òwczi, swini chléw ‘koński, krowi, owczy, świni chlew’
czëstota, czëstosc; chãdogòsc ‘higiena’
czidac ‘kidać’
czosnik, czosniôk ‘czosnek’
czwikła ‘burak ćwikłowy’

dél ‘deska’
délnica ‘deska na dole wozu’
dil; kòperk ‘koper’
diszelczi ‘dyszelki (podwójny dyszel przy zaprzęgu jednokonnym)’
diszla, ***zdrobn.*** **diszelka; cygło** ‘dyszel’
drôbka ‘drabina’
dzëkô jabłónka / jabłóń, krëszka, slëwa (drzewa) ‘dziczka’

gbùrstwò; gòspòdarstwò; môl ‘gospodarstwo rolne’
gbùrzenié; rólnictwò ‘rolnictwo’
gladióla ‘gladiola, mieczyk’
glëna ‘glina’
glëniastô rolô ‘gliniasta rola’
gnój; naniwnik ‘nawóz; gnój’
kóńsczi, krowi / karwi, kùrzi, òwczi, swini gnój ‘koński, krowi, kurzy, owczy, świni gnój’
gòzdzyk; granôtka; grądëk, grądka ‘goździk’
gón ‘zagon’
groszk ‘groszek’
gruńt ‘grunt’
gùrka ‘ogórek’
gùrkòwi ‘ogórkowy’

haczka ‘motyczka’
harfa ‘wialnia’

jabkò ‘jabłko’
jabkòwi ‘jabłeczny’
jabłecznik ‘jabłecznik’
jabłónka ‘jabłoń’

jaglany ‘jaglany’
    jaglané krëpë ‘kasza jaglana’
jagła ‘pszono’

kabaczk; ruskô bania ‘kabaczek’
kara ‘taczka’
klapra ‘wialnia’
klapsa ‘klapsa’
klepiskò ‘klepisko’
klészcze; cążczi, cãdżi ‘obcęgi’
kluczëk; pierwùlce ‘pierwiosnek’
kòcé nóżczi; nokce ‘kocanka piaskowa’
kònople ‘konopie’
kòpac ‘kopać’
kòparka ‘koparka’
kòsa ‘kosa’
kòsba ‘kośba’
kòsëskò, kòsëszcze ‘kosisko’
kòsnik, kòsôrz ‘kosiarz’
kòzogrësc ‘zawilec’
krëszka (drzewò i brzôd) ‘grusza (drzewo i owoc)’
    krëszkòwé żniwa ‘okres zbierania gruszek’
krëzbùla; ãgriska ‘agrest’
kraca, kracôk; kragla; kùltiwator, kùlter ‘kultywator’
kracowac; kraglowac; kùltiwatrowac; kùltrowac ‘kultywatorować’
krôj ‘kraj’
kùrnik ‘kurnik’
kwiatnik; kwiatowô kapùsta ‘kalafior’

lewkóniô ‘lewkonia’

łąka ‘łąka’

mak ‘mak’
marchew ‘marchew’
marchewka ‘marchewka’
marchewny ‘marchewny’
maszina do seczeniô ‘kosiarka’
mejrónk ‘majeranek’
mirabelka ‘mirabelka’
młot; paséczer ‘młot’

młoteczk, młotuszk ‘młoteczek’
młotk ‘młotek’
mùcha ‘mucha’

nawòzëc; nagnojic ‘nawozić
nikwa; niwëka ‘niedbały gospodarz / niedbała gospodyni’
niwa ‘niwa’
niwôka ‘marne, zaniedbane gospodarstwo’
nôczetk ‘nagietek
nôrzãdzé ‘narzędzie
nôséw ‘poplon (zbóż), brukwi’

òbróbk rolë ‘obróbka gleby’
ògrodnik ‘ogrodnik’
ògrodzëna / ògardzëna ‘ogrodnictwo’
ògrodzëzna, ògrodowizna, ògardowizna ‘jarzyny’
ògród ‘ogród’
òrkisz ‘orkisz’

panna bez płot, rãplôcz ‘nasturcja’
papierówka ‘papierówka’
piotrëszka ‘pietruszka’
piôsk ‘piasek’
plewionka ‘wialnia’
plón ‘plon’
pług ‘pług’
  dwasczibnik ‘dwuskibowiec’
  dwasczibny (pług) ‘dwuskibowy (pług)’
  jednosczibnik ‘jednoskibowiec’
  jednosczibny (pług) ‘jednoskibowy (pług)’
  wielesczibnik ‘wieloskibowiec’
  wielesczibny (pług) ‘wieloskibowy (pług)’
płużëc ‘płużyć’
płużk ‘płużek’
płużkòwac ‘płużkować’
płużnica ‘płużnica’
płużny ‘płużny’
pòganiac ‘poganiać’
pòkòsk ‘pokos’
pòle ‘pole’

pòmidora ‘pomidor’
pòra ‘por’
psënka ‘mała, drobna śliwka’
pszénica ‘pszenica’
pszénżëto ‘pszenżyto’

rabarber ‘rabarbar’
radela / **saradela** ‘seradela’
raps ‘rzepak’
  rapsowi òléj ‘olej rzepakowy’
rąkla; riba ‘burak pastewny’
redło ‘radło’
redlëca ‘redlica’
redłowac ‘radłować’
rëjina; daliô ‘dalia, georginia’
rolô ‘rola’
roslënowi wërócareb ‘produkcja roślinna’
rozsada ‘rozsada’
rozsadzëskò ‘rozsadzisko’
rozwerk ‘kierat’
rozwòra / **rozwórka** ‘rozwora’
rozwórznik; szpernôl, szpernôgel ‘sworzeń’
ruskô bania; kabaczk ‘kabaczek’

sadzëc ‘sadzić’
sano ‘siano’
seczera ‘siekiera’
seczérka ‘siekierka’
seczka ‘sieczka’
seczkarniô ‘sieczkarnia’
seler ‘seler’
serzp ‘sierp’
skłôd ‘skład (przy orce)’
skrãtë ‘spodnia, rozwidlona część wozu’
slëwa ‘śliwa (drzewo i owoc)’
slëwòwi ‘śliwkowy’
slëwòwica ‘śliwowica’
słonecznik, słuńcownik ‘słonecznik’
smarglëna ‘czeremcha’
snop ‘snop’

snopiskò, snopiszcze ‘snopisko’
snopk ‘snopek’
snopòrzeszónka ‘snopowiązałka’
sôd ‘sad’
stodoła ‘stodoła’
stóg ‘stóg’
swiãtojanka; tipka ‘porzeczka’
szabelbón, szabel ‘fasola’
szczebel ‘szczebel’
szczep ‘szczep’
szczepiac ‘szczepić’
szczepk / szczépka / szczepiónka ‘szczepek’
szczotka ‘szczotka’
szëdrownica ‘wialnia’
szëpelka, szëfelka ‘łopatka (narzędzie)’
szëpla, szëfla; szópa, szëpa ‘łopata’
    szëplowac, szëflowac ‘pracować łopatą’
szit ‘sztuczny nawóz’
szrópa ‘zgrzebło’
sztëga ‘kopka, snopki ustawione w dwu szeregach, oparte o siebie kłosami (zazwyczaj dwanaście sztuk)’

tëlpa ‘tulipan’
tëmrôt ‘deska na wozie’
topòrzëskò / topòrzëszcze ‘toporzysko’
topór ‘topór’
topórk ‘toporek’
trôwa ‘trawa’
trząsc / trzisc ‘trząść’
    natrząsc / natrzisc ‘natrząść’
    òbtrząsc / òbtrzisc ‘obtrząść’
    roztrząsac ‘roztrząsać’

wãgerka ‘węgierka’
widłë ‘widły’
wika ‘wyka’
wóz ‘wóz’
wrëk, *zdrobn.* wrëczk ‘brukiew’
wrëknica ‘maszyna do krojenia brukwi’
wrëkòwcëskò, wrëkòwiskò ‘pole po brukwi’
wrëkòwi ‘brukiewny’

zbòżé ‘zboże’
  jaré, jôrka ‘jare, jarka’
  òżmina / òżminë ‘ozime, ozimina’
zemia ‘ziemia’
zgrzebło / zgrzedło ‘zgrzebło’
zôgón ‘zagon’
zôpól ‘sąsiek’
zrëwac ‘zrywać’

ÙCHWÔLËNK NR 6/RJK/13 Z DNIA 18.09.2013 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA W SŁOWIZNIE RELIGIJNY I ÒBËCZAJOWI

1. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z NAZWAMA BÒŻÉGÒ SËNA

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z nazwama Bòżégò Sëna:

I. Biblijné ‘Biblijne’

Bëlny Pasturz ‘Dobry Pasterz’
Bòżé Słowò ‘Słowo Boże’
Bòżi Słëga ‘Sługa Boży’
Bòżi Syn ‘Syn Boży’
Bróma ‘Brama’

Chléb żëcégò, żëcô ‘Chleb życia’
Christus ‘Chrystus’
Człowieczi Syn ‘Syn Człowieczy’

Dawidów Syn ‘Syn Dawida’
Droga, Prôwda i Żëcé ‘Droga, Pawda i Życie’

Jasnota Swiata ‘Światłość Świata’
Jezës ‘Jezus’
Jô Jem ‘Jam Jest’

Mesjôsz ‘Mesjasz’

Nowi Adóm ‘Nowy Adam’

Òbrôz Bòga ‘Obraz Boga’
Òdkùpicél ‘Odkupiciel’

Pierwòrodny, Pierwòródk ‘Pierworodny’
Pòmazańc ‘Pomazaniec’
Pón ‘Pan’
Pón Chwałë ‘Pan Chwały’
Prorok; Profeta; Przepòwiôdôcz ‘Prorok’
Prôwdzëwi Winny Czerz ‘Prawdziwy Krzew Winny’

Sprawiedlëwi ‘Sprawiedliwy’
Sãdza Żëwëch i Ùmarłëch ‘Sędzia Żywych i Umarłych’
Swiãti ‘Święty’
Szkólny ‘Nauczyciel’

Zbawicél ‘Zbawiciel’
Zmartwëchwstanié i Żëcé ‘Zmartwychwstanie i Życie’

II. Patristiczné (òjców Kòscoła) ‘Patrystyczne (ojców Kościoła)’

(Nazwë znóné ju z Biblii nie są ùjimniãté) ‘(Nazwy znane już z Biblii pominięto)’

Artista ‘Artysta’

Bezgrańcowi ‘Bezgraniczny’
Bezgrzészny ‘Bezgrzeszny’
Bòżi Barank / Barónk ‘Baranek Boży’
Bòżô Mądrosc ‘Mądrość Boża’
Bòżô Mòc ‘Moc Boża’
Bóg z Bòga ‘Bóg z Boga’

Cerpiãtlëwi i Niecerpiãtlëwi ‘Cierpiętliwy i Niecierpiętliwy’
Człowiek ‘Człowiek’

Dobëtnik Smiercë, Piekła i Szatana ‘Zwycięzca Śmierci, Piekła i Szatana’
Dobri Wëchòwiwôcz ‘Dobry Wychowawca’
Dôwca / Dôwôcz Prawa ‘Dawca Prawa’
Drëdżi Adóm ‘Drugi Adam’
Dzeckò z Rodu Judë ‘Dziecię z Rodu Judy’
Dzecuszkò ‘Niemowlę’

Głowa Kòscoła ‘Głowa Kościoła’
Gwiôzda z Jakùba ‘Gwiazda z Jakuba’

Jednorodzony ‘Jednorodzony’
Jednorodzony Nôwëższégò Òjca ‘Jednorodzony Ojca Najwyższego’
Jedny z Òjcã Nôtërë ‘Jednej z Ojcem Natury’

Lékôrz ‘Lekarz’

Maklewny i Niemaklewny ‘Dotykalny i Niedotykalny’
Mòcny Bóg ‘Bóg Mocny’
Mòdło bez Skazë ‘Wzór bez Skazy’

Naj Brat ‘Nasz Brat’
Najô Pascha ‘Nasza Pascha’
Nieskalóny Barank / Barónk ‘Niepokalany Baranek’
Nôswiãtszi ‘Najświętszy’
Nôwëższi Bóg ‘Bóg Najwyższy’

Òdwieczny Bóg ‘Bóg Odwieczny’
Òjca Syn ‘Syn Ojca’

Pòceszającé Słowò ‘Słowo Pocieszające’
Pón Chwałë ‘Pan Chwały’
Pón Dawida ‘Pan Dawida’
Pón Nieba i Zemi ‘Pan Nieba i Ziemi’
Pón Wszechswiata ‘Pan Wszechświata’
Pón Wszelejaczich Mòców ‘Pan Wszelkich Mocy’
Pòtómk Adama ‘Potomek Adama’
Pòtómk Dzéwicë ‘Potomek Dziewicy’
Prowadnik Pòbòżnotë ‘Przewodnik Pobożności’
Prôwdzëwi Wid ‘Światło Prawdziwe’
Przebłagalnô Òfiara ‘Ofiara Przebłagalna’
Przédnik Wszëtczich ‘Wódz Wszystkich’

Równy Òjcu Syn ‘Równy Ojcu Syn’

Smiertelny i Niesmiertelny ‘Śmiertelny i Nieśmiertelny’
Snôżi Bóg ‘Piękny Bóg’
Stwórca Człowieka ‘Stwórca Człowieka’
Stwórca Widu ‘Stwórca Światła’
Stwórca Wszëtczégò ‘Stwórca Wszystkiego’
Swiata Bùdownik ‘Budowniczy Świata’
Swiãtnik ‘Kapłan’

Ùkrziżowóny ‘Ukrzyżowany’
Ùwielbiony Bóg ‘Bóg Uwielbiony’

Wceloné Słowò ‘Słowo Wcielone’
Wcelony i Niewcelony ‘Wcielony i Niewcielony’
Wespółwieczny z Òjcã ‘Współwieczny z Ojcem’
Wszëtkòmògący / Wszëtkòmòżny Bóg ‘Bóg Wszechmogący’

Zmartwëchwstóny ‘Zmartwychwstały’

Żdanié Nôrodów ‘Oczekiwanie Narodów’

ÙCHWÔLËNK NR 7/RJK/13 Z DNIA 18.09.2013 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA W SŁOWIZNIE RELIGIJNY I ÒBËCZAJOWI

2. SŁOWIZNA SPARŁÃCZONÔ Z TEÒLOGICZNYMA I LËTERACCZIMA ÒKRESLENIAMA DËCHA SWIÃTÉGÒ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z teòlogicznyma i lëteracczima òkresleniama Dëcha Swiãtégò:

Bòżi Dëch ‘Duch Boży’
Bòżi Wid; Bòżô Jasnota ‘Światło Boże’

Dech / Tchnienié Jich Òbù ‘Ich obu tchnienie’
Dëch całégò swiata ‘Duch wszechświata’
Dëch mòcë ‘Duch mocy’
Dëch ògnia ‘Duch ognia’
Dëch pòcechów ‘Duch pociech’
Dëch prôwdë ‘Duch prawdy’
Dëch Stwórca ‘Duch Stwórca’
Dôr Nôwëższégò Bòga ‘Najwyższego Boga dar’
Dôwôcz drodżich łasków ‘Dawca łask drogich’
Dôwôcz pòcechów ‘Dawca pociech’
Dzyrsczi prowadnik ‘Dzielny hetman’

Gołąbka Syjonu ‘Gołąbka Syjonu’
Gòłãbica ‘Gołębica’
Gòrąc miłotë ‘Żar miłości’
Gòrąc ògnia, Hëc ògnia ‘Żar ognia’
Gòsc dëszów ‘Gość dusz’

Jeden dech Dwùch, Jedno tchnienié Dwùch ‘Jedno tchnienie Dwóch’

Lubny Dëch ‘Błogi Duch’

Miłota ‘Miłość’

Namaszczenié dëszów ‘Namaszczenie dusz’
Namaszczeniô dëszów wòniô lubnô ‘Namaszczenia duszy woń błoga’
Nômilszi Gòsc ‘Najmilszy Gość’
Nôswiãtszi wid ‘Światłość najświętsza’
Nôswiãtszi Dëch ‘Duch Najświętszy’

Òdżiń ‘Ogień’
Òjc ùbòdżich ‘Ojciec ubogich’
Òpiekùn pòetów ‘Opiekun poetów’
Òswiécëcél ‘Oświeciciel’

Paraklét ‘Paraklet
Pełnota Jich chwałë; Całownota Jich chwałë ‘Pełnia Ich chwały’
Pòceszëcél ‘Pocieszyciel’
Pôlc Òjcowsczich Rãków ‘Palec Ojcowskich Rąk’
Pôlc przedwiekòwi Rãków Òjca ‘Palec Ojca rąk przedwiekowy
Prawi Dëch ‘Duch prawy’

Sétmëraczi w darach ‘Siedmioraki w darach’
Słodczé pòkrzesenié ‘Słodkie orzeźwienie’
Słodkô redota serców ‘Słodka radość serc’
Stwórca wszëtczégò ‘Stwórca wszechrzeczy’
Swiãti Dëch ‘Duch Święty’
Swiãti Dôr Nôwëższégò Bòga ‘Dar święty Najwyższego Boga’

Trzecô Bóstwa Jistnota ‘Trzecia Bóstwa Istota’

Ùspòkòjenié w płaczu ‘Utulenie w płaczu’
Ùswiãcëcél ‘Uświęciciel’

W gòrączce żëwô wòda ‘Żywa woda w skwarze’
Wid sëmieniów ‘Światłość sumień’
Włôdôcz granitowëch sztôłtów ‘Granitowych władca form’
Wspòmòżëcél ‘Wspomożyciel’

Zdrzódło żëcégò ‘Źródło życia’
Zelga w robòce ‘Ochłoda w pracy’

Żëwi Zdrój ‘Zdrój żywy; Krynica żywa”

ÙCHWÔLËNK NR 8/RJK/13 Z DNIA 18.09.2013 R. W SPRAWIE TERMINOLOGII SPARŁÃCZONY Z LËDOWĄ MEDICYNĄ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z lëdową medicyną:

agnusk ‘agnusek’
amùlet ‘amulet’
aptéka ‘apteka’
arszenik ‘arszenik’

babiewiérstwò ‘zabobony’
balbiérz; gòlëbroda; cyrolik ‘cyrulik’
bardówka ‘brodawka’
bąbel; pãchôrz ‘pęcherz’
bicé ‘bicie’
biegùnka; drzistówka; chilawica, ***lok.:*** **drzësta** ‘biegunka’
bik; bùla ‘byk’
błażejczi ‘błażejki’
bòlëca; szpital; ***rzad.*** **szpëtôl** ‘szpital
Bòżi dopùst / Bòżé dopùszczenié; namienienié ‘dopust Boży’
brzadowi liker; nalewka ‘nalewka’

ceczô; wëdzelënk ‘wydzielina’
  smôrkôl; stënka ‘wydzielina z nosa’
cësnąc na wòdã (np. kòszlã chòrégò) ‘rzucić na wodę (np. koszulę chorego)’
chëra; pòszëdło; pòtlëka; pòmór ‘zaraza’
chinina ‘chinina’
chirurg ‘chirurg’
chòrosc / chòroba; pòszëdło ‘choroba’
  chëra ‘choroba zakaźna’
czarë; gùsła ‘czary’
czarownik; czarzëcél; zadôwajk ‘czarownik’
czarownica; zadôwajka ‘czarownica’

czart / czôrt; biés; diôbéł ‘czart’

demón; złi dëch; smãtk ‘demon’
dieta ‘dieta’
diôbeł; biés; diwel ‘diabeł’

gãsô klóska ‘driakiew’
głëpienié ‘bałamuctwo’
gòlenié ‘golenie’
gòrączka ‘gorączka’
gòrzôłka ‘wódka’
górz ‘gniew’
grótk ‘akuszer’
grótka ‘akuszerka’
gùslôrka ‘guślarka’
gùslôrz ‘guślarz’
gùsła ‘zabobony’

jadłoba ‘smutek’
jagniã / jagniątkò; bagniã / bagniątkò ‘jagnię’
jarchòla ‘awanturnik’

kamiannô strzélka ‘strzałka kamienna’
kat ‘kat’
kąpanié ‘kąpiel’
kąpôcz; pòmòcnik / òbsłużnik przë kąpanim ‘łaziebnik’
klapë ‘obmowa’
kòprowô miska ‘miedziana miednica’
kòrnus z pieprzã ‘wódka z pieprzem’
kòrzéń, ***zdrobn.*** **kòrzónk** ‘korzeń’
kòńsczi gnój ‘koński gnój’
kòłtón; pikas ‘kołtun’
krople na zëmnicã ‘krople na zimnicę (malarię)’
krowińc / karwińc ‘krowieniec’
krukôcz; czijónka ‘kijanka’
kùsrôt ‘znachor’
kùsrôtka ‘znachorka’

leżący; cãżkò chòri ‘obłożnie chory’
leżenié ‘leżenie’
lëszéń ‘liszaj’

lék ‘lek’
lékarzenié ‘kuracja’

łosowi róg ‘róg łosiowy’

magiô; czarzëna ‘magia’
masc; gòjidło; smara ‘maść’
Matka Bòskô Zélnô ‘Matka Boska Zielna’
miészk ‘woreczek’
mòra ‘(z)mora’

nadùżëcé ‘nadużycie’
naléwka; brzadowi liker ‘nalewka’
nasłanié złégò dëcha ‘nasłanie złego ducha’
niepòsceloné łóżkò ‘niepościelone łóżko’
nimòc ‘niemoc’
nitka ‘nitka’

òbgadac ‘obmawiać’
òbkłôd(k); òbłożëna; òkładzëna ‘okład’
ò(b)kôdzanié trupim zãbã ‘okadzanie trupim zębem’
òbmawiac ‘obmawiać’
òbmiwanié ‘obmywanie’
òbmòwa ‘obmowa’
ò(b)wijanié ‘owijanie’
òczarzëc ‘oczarować’
òczarzoné, zaczarzoné ‘zaczarowane’
òdczarzëc ‘odczarować’
òdczënic ‘odczynić’
òdmrożenié ‘odmrożenie’
òdrôstanié kôłtóna ‘odrastanie kołtuna’
òdwôr; wëgòtówka ‘odwar’
ògrôżka ‘dreszcze’
òklapac ‘obmawiać’
òléj ‘olej’
òléjk ‘olejek’
òléjkôrz ‘olejkarz’
òparzenié ‘oparzenie’
òszukańc ‘oszust’
òwrzodzenié; òbara ‘owrzodzenie’

parch ‘parch’
pãchôrz; bąbel ‘pęcherz’
pchłë; lojzë ‘pchły’
piekłô marchew ‘pieczona marchew’
pikas; kôłtón ‘kołtun’
piorënowi / gromòwi kam / kamiéń ‘kamień piorunowy’
plôster ‘plaster’
pòłożnictwò ‘położnictwo’
pòmór; chëra ‘mór’
pòrodówka; pòłogòwô jizba ‘porodówka’
pôlenié licców ‘palenie lic’
priszcz ‘krosta’
proszk; pùlwer ‘proszek’
przeszczepic (chòrobã) ‘przeszczepić (chorobę)’
przechlastniãcé ‘przełamanie’
przeczëszczenié ‘przeczyszczenie’
przepłóczëna; przeczëszczenié ‘lewatywa’
przeznobienié ‘przeziębienie’
pszénica (pszéńca) w kòzym mlékù ‘pszenica w kozim mleku’
pùszczanié krwi ‘puszczanie krwi’

recepta ‘recepta’
rena; chòré ‘rana’
rzëgac ‘wymiotowac’
rzëgòwinë ‘wymiociny’
rzôdkô skóra ‘rzadka skóra’

serzp ‘sierp’
smara; mazëdło ‘smarowidło’
smãtk; demón; złi dëch ‘demon’
smiotana ‘śmietana’
smùtk ‘smutek’
sól sw. Agatë ‘sól św. Agaty’
spalëc chòrobã ‘spalić chorobę’
stôwianié / dôwanié szrëpów ‘stawianie baniek’
strzëżenié ‘strzyżenie’
suchòtë; dëra ‘gruźlica’
sugestiô ‘sugestia’
swôrb; swierzb ‘świerzb’
szarlatan ‘szarlatan’

szczënë; mòkrz ‘mocz’
szrëpa ‘bańka’

tamòwanié krwi ‘tamowanie krwi’
trëcëzna ‘trucizna’

ùdëszëc sã ‘udusić się’
ùdëszenié sã ‘uduszenie się’
ùroczony ‘być pod wpływem uroku’
ùrok; ùrzek ‘urok’

wëkrącenié ‘zwichnięcie’
wëpôlanié ‘wypalanie’
wëzwòlënë ‘wyzwoliny’
wiara ‘wiara’
wilczé wielorództwò ‘pomiot wilczy’
wilk ‘postrzał’
wino ‘wino’
wróżba ‘wróżba’
wrzos ‘wrzos’
wrzód ‘wrzód’
wszechmatczé zelé; krziżewé zelé; òberwas ‘mięta’

zabiéranié spikù ‘zabieranie snu’
zabòbón ‘zabobon; przesąd’
zabòbónë ‘zabobony’
zachërzenié ‘zapowietrzenie’
zadac (kòmù) ‘urok’
zajikac sã ‘zająkać się’
zajikanié sã ‘zająkanie się’
zaklãcé ‘zaklęcie’
zakòpac (włosë itp. chòrégò) ‘zakopać (włosy itp. chorego)’
zapiec (chòrobã) ‘zapiec (chorobę)’
zapùszczac kôłtón ‘zapuszczać kołtun’
zapùszczanié kôłtóna ‘zapuszczanie kołtuna’
zatrëti lëft ‘morowe powietrze’
zaznobic sã ‘zaziębić się’
zaznobienié sã ‘zaziębienie się’
zażegnac ‘zażegnać’
zażegnanié ‘zażegnanie’
zewac ‘ziewać’

zélnik; herbôrz; spis zelów, ksãga z zelama ‘herbarz, herbarium, zielnik’
zéwanié ‘ziewanie’
złómanié ‘złamanie’
zrenienié ‘obrażenie’
zyb trzãse; ògrôżka ‘trzęsie zimno; dreszcze’

żnija; wąż ‘wąż’
żnija / żmija ‘żmija’
żëwòkòsc ‘żywokost’

UCHWAŁY
RADY
JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

RJK

UCHWAŁA NR 1/RJK/13 Z DNIA 17.05.2013 R. W SPRAWIE TERMINOLOGII ZWIĄZANEJ ZE SŁOWNICTWEM MEDIALNYM

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane ze słownictwem medialnym:

adjustacja ‘adjustacjô’
adjustator ‘adjustator’
adjustować ‘adjustowac’
adres redakcji ‘adres / adresa redakcji / redakcje’
asystent fotografa ‘asystent / pòmòcnik fòtografa / òdjimnika / fòtografistë’
asystent redaktora ‘asystent / pòmòcnik redaktora’
autocenzura ‘aùtocenzura’
autor ‘aùtor’
autorka ‘aùtorka’

bezpłatny ‘darmòwi, darmôk’
  bezpłatna gazeta ‘darmòwô gazéta’
  bezpłatne czasopismo ‘darmòwi cządnik’
brukowiec ‘brukówc’
bulwarówka ‘bùlwarówka, bùlwarowô gazéta’

cenzor ‘cenzor’
cenzura ‘cenzura’
cykl wydawniczy ‘wëdowny cykl /cykel, cząd’
cykliczny ‘cykliczny’
czasopismo ‘cządnik’
  czasopismo dla dzieci ‘cządnik dlô dzecy’
  czasopismo dla kobiet/kobiece ‘cządnik dlô kòbiét(ów), białk(ów)’
  czasopismo dla mężczyzn ‘cządnik dlô chłopów’
  czasopismo dla młodzieży / młodzieżowe ‘cządnik dlô młodzëznë’
  czasopismo fachowe ‘fachòwi cządnik’
  czasopismo naukowe ‘ùczbòwi / nôùkòwi cządnik’

czasopismo popularnonaukowe ‘pòpùlarnoùczbòwi / pòpùlarnonôùkòwi cządnik’
czasopismo religijne ‘religijny cządnik’
czasopismo specjalistyczne ‘specjalisticzny cządnik’
czasopismo zawodowe ‘warkòwi cządnik’

deadline ‘òstateczny czas’
diagram ‘diagram’
dodatek (do gazety, czasopisma) ‘dodôwk; dodôtk (do gazétë, pismiona)’
dodatek nadzwyczajny ‘nadzwëczajny / nadzwëkòwi dodôwk / dodôtk, ekstra / òsóbny dodôwk (do gazétë)’
doniesienie prasowe ‘wiadło’
dowcip ‘szpôs; szpòrt; wic’
dowcip rysunkowy ‘céchùnkòwi szpôs / szpòrt / wic’
druk ‘drëk’
drukarnia ‘drëkarniô; drëkòwnica’
drukować ‘drëkòwac’
dział ‘dzél’
dziennikarka ‘gazétnica; redaktórka’
dziennikarz ‘gazétnik; redaktór’

egzemplarz ‘egzemplôrz, -arza’
egzemplarz bezpłatny ‘darmòwi / darmôk egzemplôrz’

fanzin ‘fanzin’
felietonista ‘aùtor felietónów, felietonista’
fot. ‘òdj.’
fotodruk ‘fòtodrëk’
fotoedycja ‘fòtoedicjô’
fotograf ‘òdjimnik; fòtograf, *lok.* fòtografista, fòtofista’
fotografia ‘òdjimk, -ù; fòtografiô, -ii’
fotografia czarno-biała ‘czôrno-biôłi òdjimk, czôrno-biôłô fòtografiô’
fotografia kolorowa ‘farwny / kòlorowi òdjimk, farwnô / kòlorowô fòtografiô’
fotomontaż ‘fòtomóntôż’
fotoreporter ‘fòtorepòrtéra’

gadżet ‘gadżet’
gazeta ‘gazéta’
grafika ‘òpisënk; malënk; przedstôwizna; céchùnk; grafika’

horoskop ‘hòroskòp’
humoreska ‘hùmòreska; szołobùłka’

humorysta ‘hùmòrista; aùtor hùmòresków’
humorystka ‘hùmòristka; aùtorka hùmòresków’

ilustracja ‘òbrôzk; malënk; céchùnk; ilustracjô; zòbrazëna’
ilustrator ‘ilustrator; céchòwnik; zòbrôzca; ilustratora’
ilustrować ‘ilustrowac; céchòwac; zòbrazëwac; zòbrôzkòwac’
informator ‘pòszétnik; infòrmator’
informatorka ‘infòrmatorka’
informatyk ‘infòrmatik’
informatyczka ‘infòrmaticzka’

koedycja ‘kòedicjô’
kolumna ‘kòlumna’
komunikat ‘ògłos; ògłosënk; kòmùnikat’
konkurs ‘kònkùrs’
  konkurs fotograficzny ‘fòtograficzny kònkùrs; òdjimkòwi kònkùrs’
  konkurs na opowiadanie ‘kònkùrs na òpòwiôdanié / kôrbiónkã’
  konkurs o nagrodę ‘kònkùrs na nôdgrodã / kònkùrs ò nôdgrodã’
  konkurs poetycki ‘pòeticczi kònkùrs’
  konkurs sms-owy ‘sms-owi kònkùrs’
korekta ‘sprôwdzanié; kòrekta’
  robić korektę ‘pòprôwiac; przezerac; robic kòrektã’
korektor ‘kòrektór; przezérôcz’
korektorski ‘kòrektorsczi’

layout ‘ùkłôd’
logo ‘merk; logò; znak’

łamanie ‘łómanié’

magazyn ‘magazyn; pismiono’
  magazyn dla kobiet ‘magazyn dlô białk(ów) / kòbiét(ów)’
  magazyn ilustrowany ‘ilustrowóné pismiono’
  magazyn mody ‘magazyn módë’
  magazyn muzyczny ‘mùzyczny magazyn’
magnat prasowy ‘prasowi magnat’
materiał ‘materiôł, -ału’

nagłówek ‘nôdpis; nôgłówk; titel’
nagroda konkursowa ‘kònkùrsowô nôdgroda’

nakład ‘nôkłôd, -adu, wëdôwk’
nr ‘nr’
numer ‘numer, (numra)’
  numer jubileuszowy ‘jubileùszowi numer’
  numer specjalny ‘specjalny numer’

ogłoszenie ‘ògłoszenié; ògłos; klëka’
  ogłoszenie drobne ‘môłi ògłos; môłé ògłoszenié’
okładka ‘òbkłôdka’
opracowanie ‘ùsadzenié; ùsôdzk’
  opracowanie graficzne ‘graficzny ùsôdzk’
  opracowanie redakcyjne ‘redakcjowi ùsôdzk’

patronat ‘patronat’
  patronat medialny, prasowy ‘medialny / prasowi patronat’
podtytuł ‘pòdtitel’
porada ‘rada; dorada; pòrada’
poradnik ‘pòradnik’
prasa ‘gazétnictwò’
  prasa codzienna ‘codniowé gazétnictwò; dzénniczi’
  prasa kobieca białgłowsczé / białczëné gazétnictwò’
  prasa kolorowa ‘farwné gazétnictwò’
prasa drukarska ‘prësa drëkarskô’
prasowy ‘gazétny, prasowi’
  biuro prasowe ‘gazétné bióro’
prawo autorskie ‘aùtorsczé prawò’
prenumerata ‘zapisanié’
prenumerator ‘zapisôrz, -arza’
prenumeratorka ‘zapisôrka’
prenumerować ‘zapisowac’
program radiowy ‘radiowi program’
program telewizyjny ‘zdrzélnikòwi program; program telewizji’
projekt ‘projekt; ùdba’
promocja ‘promòcjô’
propaganda ‘propaganda’
  propaganda kłamliwa ‘łżawô propaganda; łżawica’
przedruk ‘òddrëk; òddrëkòwanié; przedrëk; przedrëkòwanié’
przedrukow(yw)ać ‘òddrëkòwac; òddrëkiwac; przedrëkòwac’
przepis kulinarny ‘przepisk; recepta’
przypis ‘dopisënk’

pseudonim ‘pseùdonim; tacewné miono’
recenzja ‘recenzjô, òbsądzëzna’
redakcja ‘redakcjô’
redakcyjny ‘redakcjowi’
redaktor ‘redaktór; prowadnik gazétë’
    redaktor artystyczny ‘artisticzny redaktór’
    redaktor naczelny ‘przédny / głównу / pierszi redaktór’
    redaktor odpowiedzialny ‘òdpòwiedzalny redaktór’
    redaktor techniczny ‘techniczny redaktór’
redaktorski ‘redaktorsczi’
redaktorstwo ‘redaktorzëzna’
reklama ‘reklama
repertuar ‘repertuar’
    repertuar kin ‘kinowi repertuar’
    repertuar teatrów ‘teatrowi repertuar; teatrowi program’
rozmowa ‘gôdka; kôrbiónka; rozmòwa’
rozmówca ‘rozpòwiôdôcz’
rynek prasowy ‘gazétny rënk’
rysowniczka ‘céchôrka; malôrka’
rysownik ‘céchôrz; malôrz’
rysunek ‘céchùnk; malënk’

samizdat ‘samizdat’
sekretarz redakcji ‘sekretéra redakcji’
skład ‘skłôd’
spis treści ‘spisënk zamkłoscë’
stopka redakcyjna ‘redakcjowô stopka’
stylizacja ‘stilizacjô’

śródtytuł ‘strzódtitel (strzódtitla)’

tabloid ‘tabloid’
tabloidyzacja ‘tabloidizacjô’
tekst ‘tekst’
tekst drukowany ‘drëkòwóny tekst’
temat ‘témat’
tematyczny ‘tématny; tématowi’
tematyka ‘tematika’
tygodnik ‘tidnik; tidzenik’
tytuł ‘titel, titla’

wiadomość ‘wiadło; klëka’
wiadomości z pierwszych stron gazet ‘wiadło z pierszich stronów gazétów’
wierszówka ‘wiérztówka’
wkładka ‘wkłôdka’
właściciel gazety/czasopisma ‘miéwca / włôscëcel, -ela gazétë / cządnika / pismiona’
wolność prasy ‘wòlnota gazétnictwa’
współpracować ‘wespółrobic’
współpracownica ‘wespółrobiôrka’
współpracownik ‘wespółrobiôrz’
wydanie ‘wëdôwk’
wydanie jubileuszowe ‘jubileùszowi / roczëznowi wëdôwk’
wydanie specjalne ‘specjalny wëdôwk’
wydawca ‘wëdôwôcz; wëdôwôrz, -arza; wëdôwca’
wydawnictwo ‘wëdôwizna; wëdôw’
wydawniczy ‘wëdôwny’
wykres ‘diagram; nacéchùnk’
wyłączność ‘jedinosc’
rozmowa / wywiad na wyłączność ‘rozmòwa / kôrbiónka / wëdowiédzô na jedinosc’
wywiad ‘wëdowiédzô’

zdjęcie ‘òdjimk’
zdjęcie na okładce ‘òdjimk na òbkłôdce’
zeszyt ‘zsziwk’

żółte strony ‘żôłté stronë’
żywa pagina ‘żëwô pagina’

UCHWAŁA NR 2/RJK/13 Z DNIA 17.05.2013 R. W SPRAWIE TERMINOLOGII ZWIĄZANEJ ZE SŁOWNICTWEM ODNOSZĄCYM SIĘ DO HODOWLI ZWIERZĄT

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z hodowlą zwierząt:

bagnić się ‘bagnic sã; òbagnic sã’
baran ‘baran, -a’
baranek ‘barónk, -a’
  wielkanocny ‘jastrowi barónk’
barani ‘barani, -ô, -é’
baranina ‘òwczé miãso; skòpòwina, -ë’
byczek ‘biczk, -a; biszk, -a; bùlka, -czi; bùlôszk, -a’
bydlę ‘bidlã, -ëca / -ãca’
bydlęcy ‘bidli, -ô, -é; bidlãcy, -ô, -é / bidlëcy, -ô, -é’
bydło ‘bëdło, -a’
byk ‘bik, -a; bùla, -ë’

cielęcina ‘celãczé / celëczé miãso; celëczëzna, -ë; celëczëna, -ë’
cielić się, ocielić się ‘celëc sã, òcelëc sã’
cielna ‘celnô’

gąsior ‘gąsór, gąsora’
gę, gę, gę! (pogłos wydawany przez gęsi) ‘gã, gã, gã!’
gęsina ‘gãsé miãso’
gęś ‘gãs, -ë’
gołąb ‘gòłąbk,-a’
gołąbeczek ‘gòłąbùszk, -a’
gołębnik ‘gòłãbnik, -a’
groch ‘groch, -ù’
groszek ‘groszk, -ù’
guł, guł, guł (wykrzykniki wabiące indyki) ‘gùł gùł gùł / gùl gùl gùl!”

hodować ‘chòwac’
hodowla ‘chòwanié’

indyczka ‘gùła, -ë’
mała indyczka ‘gùłka, -czi’
indyk ‘gùlôcz, -a; gùlôk,-a; gùlôrz, -a; gùlón’-a’
inseminator ‘sztuczny bik; inseminator, -a; pleniôcz’

jałowica ‘jałowica, -ë, *zdrobn.* jałowiczka, -czi’
młoda jałowica ‘jałówczã, -ëca, -ãca’
jałówka ‘jałówka, -czi’
jęczmienny ‘jãczmiany; jiczny’
kasza jęczmiena ‘jãczmiané / jiczné krëpë’
słoma jęczmienna ‘jãczmianô / jicznô słoma / jãczmiónka, -czi’
jęczmień ‘jãczmin; jiczmin; jãczmë; jiczmë, -mienia’

kacz, kacz, kacz! (wykrzyknik przywołujący kaczki) ‘kacz, kacz, kacz!’
kaczka ‘kaczka, -czi’
mała kaczka ‘kaczusza / kaczuszka, -czi’
kaczę ‘kôczã, -ëca / -ãca’
kaczor ‘kôczór, kôczor –a’
kapusta ‘kapùsta, -ë’
karmić, nakarmić ‘fùtrowac; nafùtrowac, -ëje’
kastrator ‘mniszork, -a, wërzinajk’
kastrować ‘kastrowac’
kisić ‘kwasëc, -sy’
kiszonka ‘kiszonka; kwasónka, -czi; kwaszonka’
klacz ‘klacz, -ë; kòb(ë)ła’
knur ‘knur; knôrz’
kocić się (o kozie, kotce) ‘kòcëc sã’
koni ‘kòni (kùm)’
koniczyna ‘kléwer’
konię ‘kòniã, -ëca; kòńczã, -ëca / -ãca’
konik ‘kònik; kòniczk; hiszk; zgrzébiã; zgrzébc”
koń ‘kóń, kòni-a’
koński (chlew, gnój) ‘kóńsczi (chléw, gnój)’
kogut ‘kùr, kùrk’
koryto ‘kòrëto, kòrto, -a’
kot ‘kòt, -a’
kotek ‘kòtk, -a, pùjk’
kotka ‘kòtka, -czi’

kotna (ciężarna o kotce, kozie, króliczycy) ‘kòtnô, sąkòtnô’
koza ‘kòza, -ë’
kozina ‘kòzëna; kòzé / kòzlëczé miãso’
kozioł ‘kòzeł, kòzła’
koziołek ‘kòzełk, -a’
koźlę ‘kózlã, -ëca,-ãca’
koźlić się ‘kòzlëc sã, kòzli sã’
krowa ‘krowa, -ë; knaga; krówczã, -ëca / -ãca’
młoda krowa ‘*zdrobn.* krusza; mùża’
króliczy ‘trusy’
królik ‘kanink, -a; kaninka, -czi; mack, -a; mëtk, -a; trus, -a;
samica królika ‘truska, -czi’
króweczka ‘króweczka, -czi’
krówka ‘krówka, -czi’
kura ‘kùra, -ë’
kurczę ‘kùrzã; kùrczã, -ëca / -ãca’
kurzyna ‘kùrzëna, -ë; kùrzé miãso’

maciora ‘prosnica,-ë; òprosnica,-ë; dżera,-ë ; grula,-ë; ruka, -czi, locha’
marchew ‘marchew, marchw-i’

obrok ‘òbrok, -ù; òbsëp, -u; òbsëpka, -czi; òbsëpańc, -a; fùter, fùtru’
ogier ‘òdżer, -a (òdżera)’
ogierek ‘òdżerk, -a’
opłaty za pokrycie: klaczy ‘ògrowé, -égò’
krowy ‘bikòwé; bùlewé, -égò’
świni ‘knarzewé; knurowé, -égò’
owca niepłodna ‘skòpnica’
owies ‘óws, -a’
owsiany (słoma owsiana) ‘ówsny (ówsnô słoma)’
owsianka ‘I. ówsné krëpë; II. ówsónka, -czi (ówsnô słoma)’

pasza ‘fùter, fùtru’
pasza z produkcji ‘pasza’
perlica, perliczka ‘perlita, -ë; perlitka, -czi’
pies ‘pies, psa; tusz; tusk’
poić ‘pòjic, pòji’
przejawia popęd płciowy ‘chce do òdżera, kòniëje, ògrëje; chce do bika / bùlë, bùlowac, zabùlowac, knagùje, zabùlowała ‘zaszła w ciążę’ celnô, zaòstałô; bùkòwac, chce do barana, kòzła; swinia chce do czerdë, czerdëje, chce do knura, dżénë, dżénëje, knarzëje, knurëje, rézëje, rukô / rucze’

prosić się ‘prosëc sã, òprosëc sã ‘
prosię ‘prosã, prosãca / -ëca’
prosięcy ‘prosëczi, prosãczi, -ô. -é’
prosiak ‘prosôk, -a; prósc, -a’
prośna ‘prosnô; sąprosnô’
pszenica ‘pszénica, -ë’

silos do kiszonki ‘kwasëdło; -a, sylos’
skop ‘skòp, -a,
skopowina ‘skòpòwina, -ë’
suczka ‘sëczka, -czi’
suka ‘sëka, -czi’
szczenna ‘szczennô, sąszczennô’

śruta ‘szrót, -u’
śrutować ‘szrótowac, -ëje’
śrutownik ‘szrótnik, -a; szrótôk’
świnina, zob. wieprzowina ‘swinié miãso’

trzebić ‘mniszëc, -szi; wërzënac’

wałach ‘wałach, -a’
wałaszyć ‘wałaszëc’
wieprz ‘wieprz, -a; pruch’
wieprzek ‘wieprzk, -a, pruszk’
wieprzowina, zob. świnina ‘swinié miãso’
wołek ‘wółk, wòłk-a’
wołowina ‘rintowé / rintowné miāso, rintowina / rintowizna, -ë’
wołowy ‘wòłowi, -ô, -é’
wół ‘wół, wòł-a’

zbiór owsa ‘ówsné żniwa’
zboże ‘ zbòżé, -ô, -égò’
ziemniaki ‘bùlwë, bùlew’

źrebica ‘zgrzébica, -ë’
źrebić się ‘zgrzébic sã’
źrebiec ‘zgrzebc, -a’
źrebię ‘zgrzébiã, -ëca / -ãca’
źrebięcy ‘zgrzébiczi, -ô, -é’
źrebna ‘zgrzébnô, sązgrzébnô’

żarcie ‘żercé, -ô, -égò’
żer ‘żér, -u’
żerny ‘żérny, -ô, -é’
żłób ‘kùm, -ù, kùmk, -ù; *zdrobn.* kùmik, -a; krëp’
żyto ‘żëto, -a’
żywy inwentarz ‘chòwa, -ë’

UCHWAŁA NR 3/RJK/13 Z DNIA 17.05.2013 R. W SPRAWIE TERMINOLOGII ZWIĄZANEJ Z WYPOSAŻENIEM DOMU

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z wyposażeniem domu:

apteczka ‘aptéczka, -czi’

budować ‘bùdowac, bùdëje’
budynek ‘bùdink, -ù’

chodnik ‘wëscélôk, -a’

dom mieszkalny ‘chëcz, -ë / -i, chëcze, -i; dodóm, -ù’
  do domu ‘dodóm, dodómk-ù’
doniczka ‘krutop, -ù’
dywan ‘tepich; diwan’
dzbanek ‘zbónk, -a’

filiżanka ‘taska, tascz-i’
fotel ‘zesel, zesl-a’

garnek ‘grónk, -a; bacher, -a; kruż’
  duży garnek do gotowania ‘grôp, -ù, grôpa, -ë; *zdrobn*. grôpk, -a, grôpka, -czi’
girlanda ‘wińce, -ów’

izba ‘jizba, -ë’

jadalnia ‘jôdnica, -ë’

kieliszek ‘czeliszk, -a’
kinkiet ‘bòcznô lãpka, -y, -czi’
kłaść ‘kłasc, kładze’
kołyska ‘kòlibka, -czi’

kompotierka ‘kómpòtierka, -czi; kùmka, - czi’
kredens ‘szelbiąg, -a’
kropić ‘kropic, kropi’
kropidło ‘kropidło, -a; kropòwidło, -a’
kropielnica ‘kropielnica, -ë’
krzesło ‘stółk, -a’
krzesełko ‘stółuszk, -a’
krzyż ‘krziż, -a’
kuchnia ‘kùchniô, -i’
kwiat ‘kwiat, -u’
lampa ‘lãpa, -ë’
lampka ‘lãpka, -czi’
  nocna lampka ‘nocnô lãpka, -y, -czi’
lichtarz ‘lëchtôrz, -arza’
leżanka ‘legòwnica, -ë’

ława ‘ława, -ë’
łazienka ‘kąpnica, -ë’
łóżko ‘łóżkò, -a’
  rozsuwane łóżko ‘rozsuwné łóżkò, -égò, -a’
łóżeczko ‘łóżeczkò, -a’
łyżeczka ‘łëszeczka, -czi’
łyżka ‘łëszka, -czi’
  do nalewania ‘kórzkwia -i / kórzczew, -kwi; warząchew, -chwi; chòchla, -ë’

miseczka ‘miseczka, -czczi’
miska ‘miska, miscz-i’

naczynia kuchenne ‘statczi, statk-ów’
nalewać ‘nalewac, nalréwô’
nożyk ‘nożik, nożëka’
nóż ‘nóż, noż-a’

obraz ‘òbrôz, òbraz-u; malënk, -ù’
okiennica ‘òczennica, -ë, òczelnica, -ë’

piec ‘piéck, -a’
  piec chlebòwi ‘chlebòwi piec’
piwnica ‘sklep, -ù’
płyta kuchenna ‘plata, -ë’
pokój gościnny ‘pańskô jizba, paradnica, -ë’

półmisek ‘półmisk, -a’
prycza ‘prëcza, -ë; leża, -ë; lôdżer, -u’

radio ‘radio, -a’

sień ‘dóm, -ù’
sofa ‘zófa, -ë’
sprzątać ‘sprzątac, sprzątô’
stół ‘stół, stoł-u’
okrągły stół ‘okrãgłi stół,-égò, -u’
rozsuwany ‘rozsuw(ó)ny stół, -égò, -u; rozcygóny stół’
strych ‘góra, -ë, przãter’
szafa ‘szafa, -ë’
na bieliznę ‘wertikół’
oszklona do naczyń ‘sklanica, -ë’
ubraniowa ‘ruchnowô szafa / klédowô szafa, -i, -ë’
w ścianie ‘scanówka, -czi’
szklanka ‘skło, -a, szklónka, -czi; glaska, -czi’

świeca ‘swiéca, -ë’
świecznik ‘swiécznik, -a’

taboret z oparciem ‘szémel’
talerz ‘talérz, -a’
głęboki ‘głãbòczi talérz, -a’
płytki ‘snôdczi talérz, -a’
talerzyk ‘talérzëk, -a’
tapczan ‘zófa do spaniô, -ë’
tasak ‘sekańc, -a’
telewizor ‘zdrzélnik, -a’

widelec ‘widelca -ë / widlëca, -ë; gafla, -ë’
wieszać ‘wieszac, wiészô’
włączać ‘włączac, włączô’
woda święcona ‘swiãconô wòda, -y, -ë’

zaciemnienie ‘zacemnienié, -ô; zôcémk, -ù’
zasłona ‘zawiészka, -czi; sztora, -ë’

żelazny piec przenośny ‘sztimer; beroch, -a, *zdrobn.* beroszk, -a’
żyrandol ‘żirandol, -a; wiszący swiécznik, -égò, -a’

UCHWAŁA NR 4/RJK/13 Z DNIA 29.06.2013 R. W SPRAWIE TERMINOLOGII ZWIĄZANEJ ZE ZBIERACTWEM

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane ze zbieractwem:

agrest ‘krëzbùla, -ë; ãgriska, -czi, ãgriz, -ëzu; agrest –u; kòsmatka, -czi’

babka ‘psy jãzëczk, -égò -a; przëdróżnik, -a; babié zelé, -égò -égò (-a)’
berberys ‘berberis, -u, słowiczëzna, -ë’
bławatek ‘mòdrôk, -a’
bobrek trójlistny ‘bòbk, -a’
borówka ‘bòrówka, -czi’
brzoza ‘brzoza, -ë, brzózka, -czi’
buczyna ‘bùczëna, -ë; bùkòwina, -ë’
bursztyn ‘bùrsztin, -u; jantar, -u’

chaber ‘mòdrôk, -a’
chmiel ‘chmiél, -u’
czosnek ‘czosniôk; czosnik, -a’
czyścić ‘czëszczëc, czëszczi’

dąb ‘dąb, dãb-ù’
dziurawiec ‘arnika, -czi; bòżé drzéwkò, -égò, -a; kòscelnica, -ë; bòżôkrewka, bòżikrewczi’

fasola ‘szabel, -blu, szabelbón, -u’

gąska ‘gąska, -czi, gãsy grzib’
grzyb ‘grzib, grzëb-a’
  grzyb czerwony ‘czerwiony grzib, -égò grzëb-a’
  jadalny ‘jôdny grzib’
  niejadalny ‘pòtrus, -a; dzëwi grzib; niejôdny grzib, -égò grzëba’
gruszka ‘krëszka, -czi’

jabłko ‘jabkò, -a’
jagoda ‘jagòda, -ë’
jałowiec ‘jałówc, -a’
jantar ‘jantar, -u’
jarzębina ‘jarzëbina, -ë / jarzãbina, -ë’
jasnota biała ‘głëszka, -czi’
jeżyna ‘jeżëna, -ë’

kamień ‘kamiń, -a’
kamyczek ‘kamiszk, -a’
kania ‘kania, -i; sowa, -ë’
kasztan ‘kasztan, -a’
kłos ‘kłos, -a’
kocanki ‘nokce, -ów’
kolender, **kolendra** ‘kòlãder, -dra; kònoprus, -a’
koniczyna ‘kòniczëna, -ë; kléwer, -wru’
konopie ‘kònople, -ów’
konserwować ‘zaprawiac, zaprôwiô; wekòwac, -ùje’
koper ‘kòperk, -ù; dil, -u’
kozłek lekarski ‘przetok, -ù; waleriana, -ë’
koźlak, **koźlarz** ‘kòzlôk, -a’
kukurydza ‘kùkùridza, -ë; majs, -u’
kurka ‘peperlëszka, -czi; kùrzaj, -a / kùrzajka, -czi’

lawenda ‘lewańda, -ë’
lebioda ‘łapùcha, -ë’
lebiodka, oregano ‘dzëwi mejrónk’
leszczyna ‘leszczëna, -ë’
lipa ‘lëpa, -ë’

łopian ‘kòbierzé, -égò, -ô; kòbiérc, -a’

macierzanka ‘macerzónka, -czi’
majeranek ‘mejrónk, -ù’
mak ‘mak, -ù’
malina ‘malëna, -ë’
malwa ‘babiô róża’
maślak ‘pãpk, -a; maslôk, -a’
melisa ‘matczé zelé, -égò -égò, -a; mëlëca, -ë; hôkbaba, -ë’
mirt ‘mërta, -ë’

muchomór ‘mùchôcz, -a; mùchôrz, -a; mùszi pòtrus’
muszelka ‘mùszelka, -czi’
muszla ‘mùszla, -ë’

nagietek ‘nôczetk, -a’
naparstnica ‘palecznica, -ë’
nasturcja ‘panna bez płot’
nawłoć ‘kòtka, -czi; mòdrô knąpka, -i -czi’

opieniek ‘pòdpiéńka, -czi; gromadnik, -a’
orzech ‘òrzech, -a’

papryka ‘paprika, -czi’
perz ‘òszôc -ë; kòrzenica, -ë’
pieczarka ‘pieczarka, -czi; pólnica, -ë’
pierwiosnek ‘kluczëk, -a; pierwùlc, -a’
pietruszka ‘piotrëszka, -czi’
pigwa ‘pigwa, -ë’
piołun ‘piołun, -u’
piwonia ‘tëlpón, -a; bùjón, bùjan-a’
płukać ‘płókac, płócze’
podbiał ‘kòpëtnik, -a; glënnik, -a; płëcnik, -a; pòdbiôtk, -a’
podgrzybek ‘pòdgrzibk, -a’
pokrzyk ‘wilczô jagòda, -i -ë’
pokrzywa ‘pòkrzëwa, -ë’
porzeczka ‘swiãtojanka, -czi; tipka, -czi’
czarna porzeczka ‘czôrnô swiãtojanka, -y, -czi; smarlëna, -ë’
powój ‘pòwój, pòwòj-u; pòwika, -czi; pòwijôcz, -a; pòwijôk, -a’
poziomka ‘pòtrôwnica, -ë’
prawdziwek ‘prôwdzywk, -a’
purchawka ‘pùrchówka, -czi’

rozchodnik ‘dzëwô mërta, -i, -ë’
róża ‘róża,- ë’
rumianek ‘rëmiónk, -ù’
ruta ‘ruta, -ë’
rydz ‘ridzk, -a’
rzewień ‘rabarber, -u’

siemię lniane ‘lniané semiã, -égò, -enia’
siniak ‘pòdgrzibk, -a’

sitarz ‘rzeszotk, -a’
skrzyp polny ‘chòszczka, -czi; hermùs, -u; baba, -ë’
smardz ‘mùrchel / mùrgel, -a’
soja ‘soja, soj-i’
sosna ‘chójka, -czi’
sprzedać, **sprzedawać** ‘przedac, przedawac’
sromotnik ‘sromòtnik’
surojadka ‘sërojôdka, -czi’
suszyć ‘sëszëc, sëszi’
szafran ‘szafrón, -u’
szalej ‘szôlińc, -a; blészczk, -a’
szałwia ‘szałwiô, -i; szôłwô, -i’
szatan ‘szatón, -a’
szczaw ‘szczawa, -ë, szczôw, -awù; kwasné zelé, -égò -égò (-a)’
szczypiorek ‘łëczk, -ù’
szyszka ‘baszka, -czi; szëszka, -czi’

ślaz ‘kùkùczczi chléb, -égò -a’
śliwka ‘slëwa, -ë / sliwka, -czi’

tarnina ‘psënka, -czi’
tasznik ‘tutë, - ów; serduszka; mòtilczi’
tatarak ‘kalmùs, -u; bazunë, -ów’
topola ‘papla, -ë’
trufla ‘trufla, -ë’
truskawka ‘malëna, -ë; pòtrôwnica, -ë; truskawka, -czi’
trząść ‘trząsc, trzãse’
tymianek ‘tëmión, -a’

wisienka ‘wiszónka, -czi’
wiśnia ‘wisznia, -i’
wrotycz ‘pòkrãtnik, -a’
wrzos ‘lilewnik, -a; wrzos, -u’

zajączek ‘zajączk, -a’
zbierać ‘zbierac, zbiérô’
zbieranie ‘zbiéranié, -égò, -ô’
żarnowiec ‘brëm, -ù; jurk / jërk, -ù’
żołądź ‘żôłądz, -a, *wl.* żôłãdz –ë’
żurawina ‘żôrawina, -ë; żôrówka, -czi; kwasnica, -cë’
żywokost ‘żëwòkòsc, -ë; kòstina, -ë; czôrny kòrzéń, czôrnégò kòrzenia’

UCHWAŁA NR 5/RJK/13 Z DNIA 29.06.2013 R. W SPRAWIE TERMINOLOGII ZWIĄZANEJ Z ROLNICTWEM

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z rolnictwem:

agrest ‘ãgriska, -czi; krëzbula, -ë’
antonówka ‘antonówka, -czi’

bez ‘bes, bes-u’
  krzaki bzu ‘besowiczé, -égò’
bób ‘bób, bòb-ù’
brona ‘bróna, -ë’
broniarz ‘bróniôrz, -arza’
bronowiny ‘brónowinë, -ów’
bronowiszcze ‘brónowiszcze, -a’
bronownik ‘brónownik, -a’
bronowy gwóźdź ‘brónowi gózdz, -égò gózdza’
bronowy koń ‘brónowi kóń, –égò kònia’
brukiew ‘wrëk, -a, *zdrobn.* wrëczk, -a’
  maszyna do krojenia brukwi ‘wrëknica’
  pole po brukwi ‘wrëkòwcëskò, -a / wrëkòwiskò’
brukiewny ‘wrëkòwi, -ô, -é: wrëkòwi deszcz’
bruzda ‘brózda, -ë’
burak ćwikłowy ‘czwikła, -ë’
burak pastewny ‘rąkla, -ë; riba, -ë’

cebula ‘cëbùla, -ë’
cebulka ‘cëbùlka, -czi’
chlew ‘chléw’
  koński, krowi, owczy, świni chlew ‘kónsczi, krowi / karwi, òwczi, swini chléw’
czeremcha ‘smarglëna, -ë
czosnek ‘czosnik, -a, czosniôk’

dalia; georginia ‘rëjina, -ë; daliô, -i’
deska ‘dél, -a’
deska na dole wozu ‘délnica, -ë’
deska na wozie ‘tëmrôt, -a’
drabina ‘drôbka, -czi’
dziczka ‘dzëkô jabłónka, jabłóń, krëszka, slëwa (drzewa)’
dynia ‘bania, baniô, -i’
dyszel ‘diszla, -ë, *zdrobn.* diszelka, -czi, cygło, -a’
dyszelki (podwójny dyszel przy zaprzęgu jednokonnym) ‘diszelczi, -ków’

fasola ‘szabelbón, -u, szabel, -blu’

gladiola, mieczyk ‘gladióla, -ë’
glina ‘glëna, -ë’
gliniasta rola ‘glëniastô rolô, -i -ë’
gospodarstwo rolne ‘gbùrstwò, -a; gòspòdarstwò, -a; môl, -u’
goździk ‘gòzdzyk, -a; granôtka, -czi; grądëk, grądka’
grunt ‘gruńt, -u’
groszek ‘groszk, -ù’
grusza (drzewo i owoc) ‘krëszka, -czi (drzewò i brzôd)’
    okres zbierania gruszek ‘krëszkòwé żniwa’
gryka, tatarka ‘bùkwita, -ë; lëtewka, -czi’

higiena ‘czëstota, -ë / czëstosc, -ë; chãdogòsc, -ë’

jabłeczny ‘jabkòwi, -ô, -é’
jabłecznik ‘jabłecznik, -a’
jabłoń ‘jabłónka, -czi
jabłko ‘jabkò, -a’
jaglany ‘jaglany’
    kasza jaglana ‘jaglané krëpë, -ëch -ów’
jarzyny ‘ògrodzëzna, -ë, ògrodowizna, -ë, ògardowizna, -ë

kabaczek ‘kabaczk, -a; ruskô bania, -czi -i’
kalafior ‘kwiatnik, -a; kwiatowô kapùsta, -i -ë’
kidać ‘czidac, czidô’
kierat ‘rozwerk, -ù’
klapsa ‘klapsa, -ë’
klepisko ‘klepiskò, -a’
kocanka piaskowa ‘nokce, -ów; kòcé nóżczi, -ëch -ków’
kombajn ‘kómbajn, -u’

konopie ‘kònople, -ów’
kopać ‘kòpac, -pie’
koparka ‘kòparka, -czi’
koper ‘dil, -u, kòperk, -ù’
kopka, **mendel** ‘sztëga, sztëdżi’
kosa ‘kòsa, -ë’
kosiarka ‘maszina do seczeniô’
kosiarz ‘kòsnik, -a; kòsôrz, -a’
kosisko ‘kòsëskò, -a; kòsëszcze, -a’
kośba ‘kòsba,-ë’
kraj ‘krôj, kraj –u’
kultywator ‘kraca, -ë; kracôk, -a; kragla, -ë; kùltiwator, -a; kùlter, -tra’
kultywatorować ‘kracowac; kraglowac; kùltiwatrowac; kùltrowac, -ëje’
kurnik ‘kùrnik, -a’

lewkonia ‘lewkóniô, -i’

łąka ‘łąka, -czi’
łopata ‘szëpla, -ë; szëfla, -ë; szópa, -ë; szëpa, -ë’
pracować łopatą ‘szëplowac; szëflowac, -ëje’
łopatka (narzędzie) ‘szëpelka; szëfelka, -czi’

majeranek ‘mejrón, -u, mejrónk, -ù’
mak ‘mak, -ù’
marchew ‘marchew, -wi’
marchewka ‘marchewka, -czi’
marchewny ‘marchewny, -ô, -é’
marne, zaniedbane gospodarstwo ‘niwôka, -czi’
mirabelka ‘mirabelka, -czi’
młot ‘młot, -a; paséczer, pasékra’
młotek ‘młotk, -a’
młoteczek ‘młoteczk, -a; młotuszk, -a’
motyczka ‘haczka, -czi’
motyka ‘bëka, -czi; mòtëka, -czi; haka, -czi’
pracować motyką ‘bëkac, bëkô; hakòwac, haczkòwac, -ùje’
mucha ‘mùcha, -ë’

nagietek ‘nôczetk, -a’
narzędzie ‘nôrzãdzé, -ô, -égò
nasturcja ‘panna bez płot; rãplôcz, -a’
nawozić ‘nawòzëc, -y; nagnojic, -ji’

nawóz ‘gnój, gnoj-u; naniwnik -a’
  koński, krowi, kurzy, owczy, świni gnój ‘kóńsczi, krowi / karwi, kùrzi, òwczi, swini gnój’
  sztuczny nawóz ‘szit’
niedbały gospodarz, **gospodyni** ‘nikwa, -ë; niweka, -czi’
niwa ‘niwa, -ë’

obcęgi ‘cążczi, -ów; klészcze, -ów; cãdżi, cãg-ów’
obróbka gleby ‘òbróbk rolë’
ogórek ‘gùrka, -czi’
ogórkowy ‘gùrkòwi (gùrkòwi zôgón, gùrkòwô zupa, gùrkòwé pòle)’
ogrodnictwo ‘ògrodzëna, -ë; ògardzëna, -ë’
ogrodnik ‘ògrodnik, -a’
ogród ‘ògród, ògrod-u’
orkisz ‘òrkisz’
owoc ‘brzôd, brzad-u’
owocować ‘brzadowac, -ëje’
owocowy ‘brzadowi, -é drzewa, ògród, -ô zupa’

papierówka ‘papierówka, -czi’
piasek ‘piôsk, -ù’
pierwiosnek ‘kluczëk, -a; pierwùlce, -ów’
pietruszka ‘piotrëszka, -czi’
piwonia ‘bùjón, -a; tëlpón, -a’
plon ‘plón, plonu’
pług ‘pług, płëg-a’
  dwuskibowiec ‘dwasczibnik, -a’
  dwuskibowy (pług) ‘dwasczibny (pług)’
  jednoskibowiec ‘jednosczibnik, -a’
  jednoskibowy (**pług**) ‘jednosczibny (pług)’
  wieloskibowiec ‘wielesczibnik, -a’
  wieloskibowy (pług) ‘wielesczibny (pług)’
płużk ‘płużk, -a’
płużkować ‘płużkòwac, -uje’
płużnica ‘płużnica, -ë’
płużny ‘płużny, -ô, -é’
płużyć ‘płużëc, -i’
poganiać ‘pòganiac, pògóniô’
pokos ‘pòkòsk, -a’
pole ‘pòle, pòl-a’
pomidor ‘pòmidora, -ë’

poplon ‘nôséw, -ù’
por ‘pòra, -ë’
porzeczka ‘swiãtojanka, -czi / swiãtojanczi, -ków’
produkcja roślinna ‘roslënowi wëròb, wërob-ù’
pszenica ‘pszénica’
pszono ‘jagła, -ë’
pszenżyto ‘pszénżëto, -a’

rabarbar ‘rabarber, -u’
radło ‘redło, -a’
radłować ‘redłowac, -uje’
redlica ‘redlëca, -ë’
rola ‘rolô, -ë’
rolnictwo ‘gbùrzenié, -ô; rólnictwò, -a’
rozsada ‘rozsada, -ë’
rozsadzisko ‘rozsadzëskò, -a’
rozwora ‘rozwòra, -ë; rozwórka, -czi’
rzepak ‘raps, -u’
rzepakowy ‘rapsowi òléj, òlej-u’

sad ‘sôd, sad-u; brzadówc, -a’
sadownictwo ‘brzadnictwò, -a, brzadownictwò, -a’
sadzić ‘sadzëc, -y’
sąsiek ‘zôpól, zôpòl –ë’
seler ‘seler, -a’
seradela ‘radela, -ë, saradela, -ë’
siano ‘sano, -a’
sieczka ‘seczka, -czi’
sieczkarnia ‘seczkarniô, -i’
siekiera ‘seczera, -ë’
siekierka ‘seczérka, -czi’
sierp ‘serzp, -u’
skład (przy orce) ‘skłôd, skład-u, atenka, -czi, skrãtë, -ów (spódnô, rozwidlonô czãsc wòzu)’
słonecznik ‘słonecznik, -a; słuńcownik, -a’
snop ‘snop, -a’
snopek ‘snopk, -a’
snopisko ‘snopiskò, -a; snopiszcze, -a’
snopowiązałka ‘snopòrzeszónka, -czi’
stodoła ‘stodoła, -ë’
stóg ‘stóg, stog-ù’

sworzeń ‘rozwórznik, -a; szpernôl,-a; szpernôgel, -gla’
szczebel ‘szczebel, -bla’
szczep ‘szczep, -ù’
szczepek ‘szczepk, -a, *téż:* szczépka -czi, szczepiónka, -czi’
szczepić ‘szczepiac, szczépiô’
szczotka ‘szczotka, -czi’

śliwa (drzewo i owoc) ‘slëwa, -ë’
śliwka (mała, drobna, nieszczepiona) ‘psënka’
śliwkowy ‘slëwòwi, np. slëwòwô zupa; slëwòwnik, -a’
śliwowica ‘slëwòwica, -ë’

taczka ‘kara, -ë’
toporek ‘topórk, -a’
topór ‘topór, -òra’
toporzysko ‘topòrzëskò, -a; topòrzëszcze, -a’
trawa ‘trôwa, -ë’
trząść ‘trząsc / trzisc’
  natrząść ‘natrząsc / natrzisc’
  obtrząść ‘òbtrząsc / òbtrzisc’
  roztrząsać ‘roztrząsac’
tulipan ‘tëlpa, -ë’

węgierka ‘wãgerka, -czi’
wialnia ‘klapra, -ë; harfa, -ë (*téż:* harfa do bùlew); bùlra, -ë; bùgra, -ë, bùgrawa, -ë; plewionka, -czi; szëdrownica, -ë’
widły ‘widłë’
wóz ‘wóz, wòz-u’
wyka ‘wika, -czi’

zagon ‘zôgón, zôgòna, gón, gònu’
zawilec ‘kòzogrësc, -ë’
zboże ‘zbòżé, -égò, -ô’
  jare, jarka ‘ jaré, jôrka, -czi’
  ozime, ozimina ‘òżmina, -ë , częściej òżminë, -ów’
zgrzebło ‘szrópa, - ë; zgrzebło, -a; zgrzedło, -a’
ziemia ‘zemia, zem-i’
zrywać ‘zrëwac, zriwô’

UCHWAŁA NR 6/RJK/13 Z DNIA 18.09.2013 R. W SPRAWIE STOSOWANIA KASZUBSKIEGO JĘZYKA W SŁOWNICTWIE RELIGIJNYM I OBYCZAJOWYM

1. SŁOWNICTWO ZWIĄZANE Z NAZWAMI SYNA BOŻEGO

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z nazwami Syna Bożego:

I. **Biblijne** ‘Biblijné’

Brama ‘Bróma, -ë’

Chleb życia ‘Chléb, Chleb-a żëcégò, żëcô’
Chrystus ‘Christus, Christus-a’

Dobry Pasterz ‘Bëlny Pasturz, -égò -a’
Droga, Pawda i Życie ‘Droga, -dżi, Prôwda, -ë i Żëcé, -égò, -ô’

Jam Jest ‘Jô Jem’
Jezus ‘Jezës, -a’

Mesjasz ‘Mesjôsz, -asza, -ôsza’

Nauczyciel ‘Szkólny, -égò’
Nowy Adam ‘Nowi Adóm, -égò Adama’

Obraz Boga ‘Òbrôz Bòga, Òbraz-u’
Odkupiciel ‘Òdkùpicél, -ela’

Pan ‘Pón, Pan-a’
Pan Chwały ‘Pón Chwałë’
Pierworodny ‘Pierwòrodny; Pierwòródk’
Pomazaniec ‘Pòmazańc, -a’

Prawdziwy Krzew Winny ‘Prôwdzëwi Winny Czerz, -égò, -égò Krza’
Prorok ‘Prorok, -a; Profeta, -ë; Przepòwiôdôcz, -a’

Słowo Boże ‘Bòżé Słowò, -égò -a’
Sługa Boży ‘Bòżi Słëga, -égò -dżi’
Sprawiedliwy ‘Sprawiedlëwi, -égò’
Sędzia Żywych i Umarłych ‘Sãdza, -ë Żëwëch i Ùmarłëch’
Syn Boży ‘Bòżi Syn, -égò Sëna’
Syn Dawida ‘Dawidów Syn, -égò Sëna’
Syn Człowieczy ‘Człowiecz -i Syn, -égò Sëna’

Światłość Świata ‘Jasnota, -ë Swiata’
Święty ‘Swiãti, -égò’

Zbawiciel ‘Zbawicél, -cela’
Zmartwychwstanie i Życie ‘Zmartwëchwstanié, -égò, -ô i Żëcé, -égò, -ô’

II. Patrystyczne (ojców Kościoła) ‘Patristiczné (òjców Kòscoła)’

(Nazwy znane już z Biblii pominięto) ‘(Nazwë znóné ju z Biblii nie są ùjimniãté)’

Artysta ‘Artista, -ë’

Baranek Boży ‘Bòżi, -égò Barank / Barónk, Barank-a’
Bezgraniczny ‘Bezgrańcowi, -égò’
Bezgrzeszny ‘Bezgrzészny, -égò’
Bóg Mocny ‘Mòcny, -égò Bóg, Bòga’
Bóg Najwyższy ‘Nôwëższi, -égò Bóg, Bòga’
Bóg Odwieczny ‘Òdwieczny, -égò Bóg, Bòga’
Bóg Uwielbiony ‘Ùwielbiony, -égò Bóg, Bòga’
Bóg Wszechmogący ‘Wszëtkòmògący, -égò / Wszëtkòmòżny Bóg, -égò Bòga’
Bóg z Boga ‘Bóg z Bòga’
Budowniczy Świata ‘Swiata Bùdownik, -a’

Cierpiępliwy i Niecierpiętliwy ‘Cerpiãtlëwi i Niecerpiãtlëwi, -égò’
Człowiek ‘Człowiek, -a’

Dawca Prawa ‘Dôwca, -ë / Dôwôcz, -a Prawa’
Dobry Wychowawca ‘Dobri Wëchòwiwôcz, -égò -a’
Dotykalny i Niedotykalny ‘Maklewny i Niemaklewny, -égò’
Drugi Adam ‘Drëdżi Adóm, -égò Adama’

Dziecię z Rodu Judy ‘Dzeckò, -a z Rodu Judë’

Głowa Kościoła ‘Głowa, -ë Kòscoła’
Gwiazda z Jakuba ‘Gwiôzda, -ë z Jakùba’

Jednej z Ojcem Natury ‘Jedny z Òjcã Nôtërë’
Jednorodzony ‘Jednorodzony, -égò’
Jednorodzony Ojca Najwyższego ‘Jednorodzony, -égò Nôwëższégò Òjca’

Kapłan ‘Swiãtnik, -a’

Lekarz ‘Lékôrz, -arza’

Mądrość Boża ‘Bòżô Mądrosc, -i -ë’
Moc Boża ‘Bòżô Mòc, -i -ë’

Najświętszy ‘Nôswiãtszi, -égò’
Nasz Brat ‘Naj Brat, -a’
Nasza Pascha ‘Najô, -i Pascha, -ë’
Niemowlę ‘Dzecuszkò, -a’
Niepokalany Baranek ‘Nieskalóny, -égò Barank, -a / Barónk, Barank-a’

Oczekiwanie Narodów ‘Żdanié, -égò Nôrodów’
Ofiara Przebłagalna ‘Przebłagalnô, -y Òfiara, -ë’

Pan Chwały ‘Pón, Pan-a Chwałë’
Pan Dawida ‘Pón, Pan-a Dawida’
Pan Nieba i Ziemi ‘Pón, Pan-a Nieba i Zemi’
Pan Wszechświata ‘Pón, Pan-a Wszechswiata’
Pan Wszelkich Mocy ‘Pón, Pan-a Wszelejaczich Mòców’
Piękny Bóg ‘Snôżi, -égò Bóg, Bòg-a’
Potomek Adama ‘Pòtómk, -a Adama’
Potomek Dziewicy ‘Pòtómk, -a Dzéwicë’
Przewodnik Pobożności ‘Prowadnik, -a Pòbòżnotë’

Równy Ojcu Syn ‘Równy, -égò Òjcu Syn, Sën-a’

Słowo Pocieszające ‘Pòceszającé, -égò Słowò, -a’
Słowo Wcielone ‘Wceloné, -égò Słowò, -a’
Stwórca Człowieka ‘Stwórca, -ë Człowieka’
Stwórca Światła ‘Stwórca, -ë Widu’

Stwórca Wszystkiego ‘Stwórca, -ë Wszëtczégò’
Syn Ojca ‘Òjca Syn, Sën-a’

Śmiertelny i Nieśmiertelny ‘Smiertelny i Niesmiertelny, -égò’
Światło Prawdziwe ‘Prôwdzëwi Wid, -égò -u’

Ukrzyżowany ‘Ùkrziżowóny, -égò’

Wcielony i Niewcielony ‘Wcelony i Niewcelony, -égò’
Wódz Wszystkich ‘Przédnik, -a Wszëtczich’
Współwieczny z Ojcem ‘Wespółwieczny, -égò z Ojcã’
Wzór bez Skazy ‘Mòdło, -a bez Skazë’

Zmartwychwstały ‘Zmartwëchwstóny, **-**égò’
Zwycięzca Śmierci, Piekła i Szatana ‘Dobëtnik, -a Smiercë, Piekła i Szatana’

UCHWAŁA NR 7/RJK/13 Z DNIA 18.09.2013 R. W SPRAWIE STOSOWANIA KASZUBSKIEGO JĘZYKA W SŁOWNICTWIE RELIGIJNYM I OBYCZAJOWYM

2. SŁOWNICTWO ZWIĄZANE Z TEOLOGICZNYMI I LITERACKIMI OKREŚLENIAMI DUCHA ŚWIĘTEGO

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z teologicznymi i literackimi określeniami Ducha Świętego:

Błogi Duch ‘Lubny Dëch, -égò Dëch-a’

Dar święty Najwyższego Boga ‘Swiãti Dôr Nôwëższégò Bòga, -égò Dar-u’
Dawca łask drogich ‘Dôwôcz, -a drodżich łasków’
Dawca pociech ‘Dôwôcz, -a pòcechów’
Duch Boży ‘Bòżi Dëch, -égò Dëch-a’
Duch mocy ‘Dëch mòc-ë’
Duch Najświętszy ‘Nôswiãtszi Dëch, -égò Dëch-a’
Duch ognia ‘Dëch, Dëch-a ògnia’
Duch pociech ‘Dëch, Dëch-a pòcechów’
Duch prawdy ‘Dëch prôwdë’
Duch prawy ‘Prawi Dëch, -égò Dëch-a’
Duch Stwórca ‘Dëch Stwórca, Dëch-a, -ë’
Duch Święty ‘Swiãti Dëch, -égò Dëch-a’
Duch wszechświata ‘Dëch całégò swiata, Dëch-a’
Dzielny hetman ‘Dzyrsczi prowadnik, -égò, -a’

Gołąbka Syjonu ‘Gòłąbka Syjonu, -czi’
Gołębica ‘Gòłãbica, -ë’
Gość dusz ‘Gòsc dëszów, -a’
Granitowych władca form ‘Włôdôcz granitowëch sztôłtów, -a’

Ich obu tchnienie ‘Dech / Tchnienié Jich Òbù’

Jedno tchnienie Dwóch ‘Jeden dech Dwùch / Jedno tchnienié Dwùch’
Krynica żywa ‘Żëwi Zdrój, -égò Zdroj-u’

Miłość ‘Miłota, -ë’

Najmilszy Gość ‘Nômilszi Gòsc, -égò –a’
Najwyższego Boga dar ‘Dôr Nôwëższégò Bòga, Dar-u’
Namaszczenie dusz ‘Namaszczenié, -égò dëszów’
Namaszczenia duszy woń błoga ‘Namaszczeniô dëszë wòniô lubnô’

Ochłoda w pracy ‘Zelga, -dżi w robòce’
Ogień ‘Òdżiń, -gnia’
Ojciec ubogich ‘Òjc ùbòdżich, -a’
Opiekun poetów ‘Òpiekùn pòetów, -a’
Oświeciciel ‘Òswiécëcél, -a’

Palec Ojcowskich Rąk ‘Pôlc Òjcowsczich Rãków, -a’
Palec Ojca rąk przedwiekowy ‘Pôlc przedwiekòwi Rãków Òjca, -a’
Paraklet ‘Paraklét, -a’
Pełnia Ich chwały ‘Pełnota Jich chwałë, -ë, Całownota Jich chwałë’
Pocieszyciel ‘Pòceszëcél, -ela’

Siedmioraki w darach ‘Sétmëraczi w darach, -égò’
Słodka radość serc ‘Słodkô redota serców, -czi, -ë’
Słodkie orzeźwienie ‘Słodczé pòkrzesenié, -égò -ô’
Stwórca wszechrzeczy ‘Stwórca wszëtczégò’

Światło Boże ‘Bòżi Wid, -égò -u; Bòżô Jasnota, -i -ë’
Światłość najświętsza ‘Nôswiãtszi wid, -égò. -u’
Światłość sumień ‘Wid sëmieniów, -u’

Trzecia Bóstwa Istota ‘Trzecô Bóstwa Jistnota, -y, -ë’

Uświęciciel ‘Ùswiãcëcél, -ela’
Utulenie w płaczu ‘Ùspòkòjenié w płaczu, -égò’

Wspomożyciel ‘Wspòmòżëcél, -ela’

Zdrój żywy ‘Żëwi zdrój, -égò zdroj-u’

Źródło życia ‘Zdrzódło żëcégò, -a’

Żar miłości ‘Gòrąc miłotë, -ë’
Żar ognia ‘Gòrąc ògnia, Hëc ògnia, -ë’
Żywa woda w skwarze ‘W gòrączce żëwô wòda, -ë’

UCHWAŁA NR 8/RJK/13 Z DNIA 18.09.2013 R. W SPRAWIE TERMINOLOGII ZWIĄZANEJ Z MEDYCYNĄ LUDOWĄ

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo związane z medycyną ludową:

akuszer ‘grótk, -a’
akuszerka ‘grótka, -czi’
amulet ‘amùlet, -u’
agnusek ‘agnusk, -a’
apteka ‘aptéka, -czi’
arszenik ‘arszenik, -ù’
awanturnik ‘jarchòla, -ë’

bałamuctwo ‘głëpienié, -égò, -ô’
bańka ‘szrëpa, -ë’
bicie ‘bicé, -égò, -ô’
biegunka ‘biegùnka, -czi; drzistówka, -czi; chilawica, -ë, *lok.:* drzësta, -ë’
błażejki ‘błażejczi, -ków’
brodawka ‘bardówka, -czi’
byk ‘bik, -a; bùla, -ë’

chinina ‘chinina,- ë’
chirurg ‘chirurg, -a’
choroba ‘chòrosc, -ë / chòroba, -ë; pòszëdło, -a’
    zakaźna ‘chëra, -ë’
cyrulik ‘balbiérz, -erza; gòlëbroda, -ë; cyrolik, -a’
czarownica ‘czarownica, -ë; zadôwajka, -czi’
czarownik ‘czarownik, -a; czarzëcél, - ela; zadôwajk, -a’
czart ‘czart,-a / czôrt, -a; biés, -a; diôbéł, -bła’
czary ‘czarë, -ów, gùsła, -ów’

demon ‘demón, -a; złi dëch; smãtk, -a’
diabeł ‘diôbeł, diôb-ła; biés, -a; diwel, -a

dieta ‘dieta, -ë’
dopust Boży ‘Bòżi dopùst, -égò, -u / Bòżé dopùszczenié, -égò, -ô; namienienié, -égò, -ô’
dreszcze ‘ògrôżka, -czi’
driakiew ‘gãsô klóska, -y -czi’

gniew ‘górz, gòrz-u’
golenie ‘gòlenié, -égò, -ô’
gorączka ‘gòrączka, -czi’
gruźlica ‘suchòtë, -ów, dëra, -ë’
guślarka ‘gùslôrka, -czi’
guślarz ‘gùslôrz, -a’

herbarz, herbarium, zielnik ‘zélnik, -a; herbôrz, -arza; spis zelów; ksãga z zelama’

jagnię ‘jagniã, -ãca, -ëca / jagniątkò, -a; bagniã, -ãca, -ëca / bagniątkò, -a’

kamień piorunowy ‘piorënowi, -égò / gromòwi-égo kam, kama / kamienia’
kat ‘kat, -a’
kąpiel ‘kąpanié, -ô, -égò’
kijanka ‘krukôcz, -ë, czijónka, -czi’
kołtun ‘kôłtón, -a, pikas, -a’
koński gnój ‘kóńsczi gnój, -égò gnoj-u’
korzeń ‘kòrzéń, -enia, *zdrobn*. kòrzónk, -a’
krople na zimnicę (malarię) ‘krople na zëmnicã’
krosta ‘priszcz, -a’
krowieniec ‘krowińc, -a, karwińc, -a’
kuracja ‘lékarzenié, -égò, -ô’

lek ‘lék, -ù’
lewatywa ‘przeczëszczenié, -égò, -ô; przepłóczëna, -ë’
leżenie ‘leżenié, -égò ,-ô’
liszaj ‘lëszéń, -enia’

łaziebnik ‘kąpôcz, -a; pòmòcnik, -a; òbsłużnik, -a przë kąpanim, -u’

magia ‘magiô, -ii; czarzëna, -ë’
maść ‘masc, -ë; gòjidło, -a; smara, -ë’
Matka Boska Zielna ‘Matka Bòskô Zélnô, -czi -czi -y’
miedziana miednica ‘kòprowô miska, -i -czi’
mięta ‘wszechmatczé zelé, -égò -égò, -ô; krziżewé zelé, -égò -égò; òberwas, -u’

mocz ‘szczënë, -ów; mòkrz, -u’
(z)mora ‘mòra, -ë’
morowe powietrze ‘zatrëti lëft, -égò lëft-u’
mór ‘chëra, -ë; pòmór, pòmòr-u’

nadużycie ‘nadùżëcé, -égò, -ô’
nalewka ‘brzadowi liker, -égò, -u; naléwka, -czi’
nasłanie złego ducha ‘nasłanié złégò dëcha, -égò, -ô złégò dëcha’
niemoc ‘nimòc, -ë’
niepościelone łóżko ‘niepòsceloné łóżkò, -égò, -a’
nitka ‘nitka, -czi’

obłożnie chory ‘cãżkò chòri, -égò; leżący, -égò’
obmawiać ‘òbmawiac, òbmôwiô; òbgadac, òbgôdô; òklapac, òklapie’
obmowa ‘òbmòwa, -ë; klapë, -ów’
obmywanie ‘òbmiwanié, -égò, -ô’
obrażenie ‘zrenienié, -égò, -ô’
oczarować ‘òczarzëc, òczarzi’
odczarować ‘òdczarzëc, òdczarzi’
odczynić ‘òdczënic, -czëni’
odmrożenie ‘òdmrożenié, -égò / -ô’
odrastanie kołtuna ‘òdrôstanié kôłtóna, -égò, -ô’
odwar ‘òdwôr, òdwaru; wëgòtówka, -czi’
okadzanie trupim zębem ‘ò(b)kôdzanié, -égo, -ô trupim zãbã’
okład ‘òbkłôd(k), -ù; òbłożëna, -ë; òkładzëna, -ë’
olej ‘òléj, -eju’
olejek ‘òléjk, -ù’
olejkarz ‘òléjkôrz, -a’
oparzenie ‘òparzenié, -égò, -ô’
oszust ‘òszukańc, -a’
owijanie ‘ò(b)wijanié, -égò, -ô’
owrzodzenie ‘òwrzodzenié, -égò / -ô; òbara, -ë’

palenie lic ‘pôlenié liców’
parch ‘parch, -ù’
pchły ‘pchłë, -ów; lojzë, -ów’
pęcherz ‘bąbel, -bla; pãchôrz, -a’
pieczona marchew ‘piekłô marchew, -i marchwi’
plaster ‘plôster, -tra’
położnictwo ‘pòłożnictwò, -a’
pomiot wilczy ‘wilczé wielorództwò, -égò -a’

porodówka ‘pòrodówka, -czi; pòłogòwô jizba, -i -ë’
postrzał ‘wilk, -a’
proszek ‘proszk, -ù; pùlwer, -wru’
przeczyszczenie ‘przeczëszczenié, -égò, -ô’
przełamanie ‘przechlastniãcé, - égò, -ô’
przesąd ‘zabòbón, -ònu’
przeszczepić (chorobę) ‘przeszczepic (chòrobã)’
przeziębienie ‘przeznobienié, -égò, -ô’
pszenica w kozim mleku ‘pszénica, -ë, (pszéńca) w kòzym mlékù’
puszczanie krwi ‘pùszczanié krwi’

rana ‘rena, -ë; chòré, -égò’
recepta ‘recepta, -ë’
róg łosiowy ‘łosowi róg, -égò rogù’
rzadka skóra ‘rzôdkô skóra, -czi -ë’
rzucić na wodę (np. koszulę chorego) ‘cësnąc na wòdã (np. kòszlã chòrégò)’

sierp ‘serzp, -ù’
smarowidło ‘smara, -ë; mazëdło, -a’
smutek ‘jadłoba, - ë; smùtk, -ù’
sól św. Agaty ‘sól sw. Agatë, solë’
spalić chorobę ‘spalëc chòrobã’
stawianie baniek ‘stôwianié / dôwanié szrëpów, -égò, -ô’
strzałka kamienna ‘kamiannô strzélka, -y, -czi’
strzyżenie ‘strzëżenié, -égò, -ô’
sugestia ‘sugestiô, -ii’
szarlatan ‘szarlatan, -a’
szpital ‘bòlëca, -ë; szpital, -a; *rzad.* szpëtôl, -a’

śmietana ‘smiotana, -ë’
świerzb ‘swôrb, -arbù; swierzb, -ù’

tamowanie krwi ‘tamòwanié krwi’
trucizna ‘trëcëzna, -ë’
trzęsie zimno ‘zyb (nim) trzãse; ògrôżka, -czi’

udusić się ‘ùdëszëc sã’
uduszenie się ‘ùdëszenié sã’
urok ‘ùrok, -ù; ùrzek, -ù; zadac (kòmù)’
być pod wpływem uroku ‘ùroczony’

wąż ‘żnija, -i, -e; wąż, wãża’
wiara ‘wiara, -ë’
wino ‘wino, -a’
woreczek ‘miészk, -a’
wódka z pieprzem ‘gòrzôłka z pieprzã; kòrnus z pieprzã’
wróżba ‘wróżba, -ë
wrzos ‘wrzos, -u’
wrzód ‘wrzód, wrzod-u’
wydzielina ‘ceczô, -ë, wëdzelënk, -ù’
  z nosa ‘smôrkòl, - a, stënka, -czi’
wymiotować ‘rzëgac’
wymiociny ‘rzëgòwinë’
wypalanie ‘wëpôlanié, -égò, -ô’
wyzwoliny ‘wëzwòlënë, -ów’

zabieranie snu ‘zabiéranié spikù, -égò, -ô’
zabobon ‘zabòbón, -u’
zabobony ‘gùsła, -ów; zabòbónë, -ów; babiewiérstwò, -a’
zaczarowane ‘òczarzoné, zaczarzoné, -égò’
zająkać się ‘zajikac sã’
zająkanie się ‘zajikanié sã’
zaklęcie ‘zaklãcé, -égò, -ô’
zakopać (włosy itp. chorego) ‘zakòpac (włosë etc. chòrégò)’
zapiec (chorobę) ‘zapiec (chòrobã)’
zapowietrzenie ‘zachërzenié, -égò, -ô’
zapuszczać kołtun ‘zapùszczac kôłtón’
zapuszczanie kołtuna ‘zapuszczanié kôłtóna; -égò, -ô -a’
zaraza ‘chëra, -ë; pòszëdło, -a; pòtłëka, -czi; pòmór, pòmòr-u’
zaziębić się ‘zaznobic sã’
zaziębienie się ‘zaznobienié sã, -égò, -ô’
zażegnać ‘zażegnac, zażegnô’
zażegnanie ‘zażegnanié, -égò, -ô’
ziewać ‘zewac, zéwô’
ziewanie ‘zéwanié, -égò, -ô’
złamanie ‘złómanié, -égò, -ô’
znachor ‘kùsrôt, -a’
znachorka ‘kùsrôtka, -czi’
zwichnięcie ‘wëkrącenié, -égò, -ô’

żmija ‘żnija, -i, -e, żmija, żmij-i, -e’
żywokost ‘żëwòkòsc, -ë’

REFERATË
KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ

RJK

Édwôrd Bréza

Persónowé miona, jaczé pòchôdają òd òkresleniów zwierzãtów

Skòrno rozwôżómë szeroczé tématiczné karno „Bòkadnosc kùlturë Kaszëb”, w jaczim m.jin. zgłosył jem bédënk kaszëbsczich òkresleniów dlô zwierzãtów (zdrzë ùchwôlënk), jô pòmëslôł: mòże òbgadac niechtërné lëdzczé miona, pòchôdającé w rozmajitëch kùlturach i jãzëkach òd pòzwów zwierzãtów, ale ùżiwóné téż w pòlaszëznie i westrzód Kaszëbów. Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka òbrobiła jich kaszëbsczé fòrmë w òficjalny pòstacji i czãsto spòtikóny pieszczotlëwi w 2008 r. na swòjich trzech zéńdzeniach (zdrzë Biuletin RKJ za 2008 r., s. 28–72). Dôwóm tu tej gwësną reprezentacjã tëch mionów, òbrobienié całoscë to wej za wiele na mòżlëwòtë jednégò badérë, mòżlëwòtë przenôszaniô téż òkresleniów zwierzãtów w neùtralny, pieszczotlëwi abò pògrëbiony, przezwëskòwi pòstacji, ni mają grańców, jak to nama i dzys pòkazywô codniowi jãzëk, czedë czëjemë apòstrofë *kòteczkù, miszu, sôrenkò,* ale téż *baranie, bùlo, pse,* żebë òstac le na nôbarżi znónëch; a téż ùwôdżi pòdóné w zéwiszczu pòswiãconym mionu *Léón* i fòrmóm, co òd niegò pòchôdają. Tej chcemë sã przëzdrzec wëbrónym mionóm.

Agna, Agnela

SIW pòdôwô 3 lëdzy, co mają miono *Agna:* pò 1 w legnicczim[1], słëpsczim i tarnowsczim wòjewództwie – z łac. *agna,-ae* ‘òwca’, przër. *agnus, -i* ‘barónk’ i z katolëcczi liturgie: *Ecce Agnus Dei* ‘Hewò Bòżi Barónk’; w zôkònach ùżiwónô téż zdrobniałô fòrma òd *agna*, to je *agnella, -ae* ‘òwieczka’, jak na to mòże wskazëwac miono klôsztorny sostrë *Agnela* na Katolëcczim Smãtôrzu w Sopòce. Równak SI 11 notëje miono *Agnela*, pò łacëznie *Agnella*, pòdôwóné w ti fòrmie w niem. i wãg. jãzëkù, z ùproscenim dëbeltnégò etimòlogicznégò łac. *–ll-* do pòjedinczégò *–l-*: *Agnela* w nowògr. jãz.; je téż chłopskô fòrma *Agnellus* w an., niem. i nowògr. jãz.; *Agnel* we fr., *Agnello* w ital., *Agnelo* w pòrt., *Auell* w górnołuż., *Agnelis* w lit., *Agnels* w łot., *Agnell* w wãg., pòchôdającô òd łac. zdrobniałégò jistnika *agnellus, -i* ‘barónk’, pòchòdnégò òd spòdlecznégò jistnika *agnus, -i.*

---

[1] Refòrma administracyjnô ò pòdzélenim na 16 wòjewództwów òbòwiązywô òd 1999 r. Wiãkszosc dokazów, na spòdlim chtërnëch òstôł zrëchtowóny hewòtny referat, bëła wëdónô przed tą datą.

Akwila, Akwilin, Akwilina i szlachùjącé

SIW pòdôwô 2 białczi ò mionie *Akwila*: pò 1 w bielsczim i kalisczim wòj.; 1 *Akfilina* w elbinsczim wòj.; 1 *Akielina* w òlsztińsczim wòj.; 38 *Akulina* (są to mést Biôłorusónczi); 2 *Akila*: pò 1 w legnicczim i nowòsądecczim wòj.; 2 *Akwelina*: pò 1 w bëdgòsczim i wałbrzësczim wòj.; 2 *Akwilena* w katowicczim wòj.; 18 *Akwilina*; 1 *Akwalina* w chełmsczim wòj. (mést przez nawleczenié do łac. słowa *aqua*, *-ae* ‘wòda’); 1 chłopa z mionã *Akwilin*; 2 *Akil*: pò 1 w gduńsczim i krakòwsczim wòj.; 2 *Akilas* w wałbrzësczim wòj. (mést to Wãgrowie).

SI 13 notëje chłopsczé miono *Akwila* z pasownym łac. *Aquila*; *Aquila* wëstãpiwô w an., fr., szp., hòl., niem., pòrt. i ital.; *Akila* w biôłor., bùłg., mac., rus., ù Serbów, słwń.; *Akylas* w wãg.; *Akyla* w ùkr.; *Akilus* w est.; wariantiwno: *Akvilas, Akvilius* w lit.; *Achila, Akyla, Chilie* w rum.; białgłowskô fòrma wëstãpiwô jakno *Aquila* w szp. i hòl.; *Chilia* w rum. Tam téż *Akwilin* i *Akwilina* z pasownyma łac. *Aquiilinus* i *Aquilina*; *Aquilinus* w an. i niem. jãz.; *Aquilino* w szp.; *Akvilinas* w lit.; *Achilina* w rum.; wariantiwno: *Akulinos*, *Akilinos* w nor.; *Aquilino*, *Aquillino* w nowògr.; białgłowskô fòrma wëstãpiwô jakò *Akulina* w biôłor. jãz.; *Akilina* w bùłg., cz., mac., rus., słwń. i wãg.; *Aquilina* w szp., niem., nowògr. i ital.; wariantiwno: *Akvilina, Akuliina*, w fin.; *Akvilina*, *Akvilé* w lit.; *Akulina, Akilina* w nor.; *Kylyna, Kulyna, Akylyna* ù Serbów i w ùkr.

Są to miona łacëznowégò pòchòdzënkù, bierzą sã kùńc kùńców òd łac. jistnika *aquila*, *-ae* ‘òrzeł’, ptôcha pòswiãconégò w rzimsczi mitologie Jowiszowi: *Aquila* wëstãpòwało jakò miono (*praenomen*) i jakò przitómk (*cognomen*) IC 330, notowóné ù pòjmańczików i wëzwòleńców, w przedchrzescëjańsczich czasach i ù chrzescëjanów; téż w zgrecyzowóny fòrmie *Aquilas* i pòchòdnëch *Aquileus*, a téż patronimicznëch *Aquilinus* ù chłopów i *Aquilina* ù białków. *Akwileja* (*Aquileia* (*urbs, colonia*)) to téż pòzwa miasta i rzimsczi kòlonie nad nordowim Adriatikã. Znóny bëlë slëbny: Żid Akwila, pòchôdający z Pòntu, pózni przebiwający z białką Prëską abò Prëscyllą w Efezu i w Rzimie, zdrëszony ze sw. Pawłã, wspòminóny w 1) DzAp 18, 2,18,26; 2) Rz 16, 3) I Kòr XVI 19.

Delfin, Delfina

SIW notëje 7 chłopów ò mionie *Delfin*: 2 w jeléniogórsczim wòj., pò 1 w lubelsczim, łódzczim, òlsztińsczim, pòznańsczim i rzeszowsczim; 359 białków z mionã *Delfina*; 2 *Delphine*: pò 1 w biôłostocczim i kòszalińsczim wòj., 1 *Delwina* w kelecczim wòj. z òbòcznym zwãcznym spółzwãkã.

SI 68 pòdôwô chłopsczé miono *Delfin* i białczëné *Delfina* z łac. pasownyma *Delphinus* i *Delphina*; *Delfin* notowóné w cz. i szp.; *Delphin* w fin. i hòl.; *Delphinus* w niem. i szw.; *Delfinos* w nowògr.; *Dulfu* w rum.; òbòczno: *Delphin, Dauphin* we fr.; *Delfinas, Delfas* w lit.; *Delfina* wëstãpiwô w bùłg., cz., est., lit., słwń., wãg. i ital. jãz.; *Del'fina* w biôłor.; wariantiwno: *Delfine, Delfina, Delphina, Delphine* w an.; *Delfina, Delfine, Delhpina* w hòl.; *Dalfina, Delphina* w niem.

Letkò jidze docygnąc, że miono pòchôdô prosto òd pòzwë zwierza *delfin*, jaczégò pòzwã jesmë przejãlë z łac. *delphinus*, a Rzimianowie z gr. *delphís*, w rodzôczu. *delph-īnos*; a pòzwa zwierza z gr. *delfýs, -ýos* ‘rodzenica’ (znóné ju Hòmerowi). (Szło tu ò to, że – jak pòdôwô Kluge 133 – delfin to nié rëba, le mòrsczi cëcón z rodzenicą). Przeniesienié pòzwë zwierzãca na człowieka tłómaczi bëlno W. Kòpalińsczi: „Delfin, fr. *dauphin*, titel nôstarszégò sëna króla Francji òd 1349 do 1830. Rëchli delfin béł herbòwim zwierzã, a òd kòl 1150 przitómkã panowników Dólny Bùrgùndie (ze stolëcą w Vienne), nazéwóny òdtądka Delfinatã, łac. *Delphinatus*, fr. *Dauphiné*. Hùmbert II, 1313–59, slédny bezdzecny panownik Delfinatu, òddôł w 1349 swój krôj królowi Francji Karolowi Valois, pózniészémù Karolowi V, pòd warënkã, że òdtądka dlô ùwiecznieniô pòzwë pòsobnicë ławelnicë bãdą mielë titel delfina” (SMiTK 200). Przër. téż wërażenié *ad usum Delphini* ‘òcenzurowóny wëdôwk łacëznowëch klasyków dlô sëna Ludwika XIV’, ‘wëdôwizna przërëchtowónô dlô ùżëtkù młodzëznë’. Miono jesmë przejimnãlë tej z fr. jãzëka, znóné bëło òsoblëwie białczëné miono *Delfina* ù Delfinë Pòtocczi (1807–1877), drëszczi pòlsczich romantików: J. Słowacczégò i Z. Krasyńsczégò, a téż Chopina. Z lëteracczich bòhaterków miono to mô titlowô pòstacjô romana Germaine de Stael „Delfine” (1802) i w pòwiescë E. Jaraczewsczi „Zofia i Emilia” (1827), KNI 78–79.

W medicynie stosowónô je *delfinoterapiô* ‘lékarzenié niefùlsprawnëch przez kòntakt z delfinama’, przër. téż *hippòterapiã* ‘kòntakt z kòniama’ i *kënoterapiã* ‘kòntakt z psama’ (nié: *dogòterapiô*), pòdrzãdné dzélu *terioterapie.*[2]

Ks. H. Fros (KIS II 22-24) prezentëje sw. Delfina, bpa Bordeaux (ùmarłégò na pòczątkù V w.), wspòminónégò 24 XII i Delfinã de Signe (kòl 1282–1360), białkã sw. Eleazara, (òbëdwòje to frãcëszkanowie), tczoną jakò błogòsławioną ù frãcëszkanów 9 XII.

SNWPU pòdôwô 9 lëdzy ò nôzwëskù *Delfin* bùten Pòmòrzô, mògą òne równak zawdzãczëwac je pòzwie zwierza.

Filip, Filipa, Filipina

SIW pòdôwô 14 968 chłopów z mionã *Filip,* 3 *Filipas*: pò 1 w jeléniogórsczim, warszawsczim i wrocławsczim wòj.; 2 *Filipek*: pò 1 w bielsczim i bëdgòsczim wòj.; 4 *Filipos* (mést Grekòwie), 1 *Filippo* we warszawsczim wòj., 1 *Filippos* w gduńsczim wòj.; 41 *Philip,* 24 *Philipp*, 13 *Philippe*, 7 *Phillip*; białczëné fòrmë to: 10 *Filipa,* 1 *Filipe* w gduńsczim wòj., 1 *Filipena* we wałbrzësczim wòj., 3 *Filipia*: 2 w pòznańsczim wòj., 1 wałbrzësczim, 1 *Filipiana* w gòrzowsczim wòj.; 385 *Filipina.*

SI 100 notëje *Filip, Filipa, Filipina* z łac. pasownyma *Philippus, Philippa, Philippina*; *Filip* wëstãpiwô w bùłg., cz., dëń., òbëdwùch łuż., mac., nor., rum., słow., słwn. i szw.; *Filipp* w an. i rus.; *Philippe* we fr. i szp.; *Filips* w łot.; *Filippos* w nowògr.;

---

[2] Przër. É. Bréza, *Kynoterapia, nie: dogoterapia*, Język Polski LXXXIII, 2003, s. 337–338.

Pylyp w ùkr.; *Fülöp* w wãg.; wariantiwno *Filip* w biôłor.; *Hilip, Hilp, Filip, Viilep, Vilpo* w est.; *Vilppu, Filippu* w fin.; *Filippus, Filip, Philip, Philippus* w hòl.; *Pilypas, Pylipas* w lit.; *Felipe, Felippe, Filipe* pòr.; *Filippo, Filippino w* ital.; pasowné słowò w białczim ôrce wëzdrzi hewòtno w cëzëch jãzëkach: *Philippa* w an. jãz., *Filipa* w bùłg., cz., mac. i pòrt.; *Filippa* w dëń., nowògr., szw. i wãg.; *Pilipé* w lit.; *Philippa, Philippine* w niem.; *Lipa,* w rum. i biôłor.; *Filippija* w rus.; wariantiwno: *Filippa* w est.; *Hilppa, Filippa* w fin.; *Filippa, Philippa, Philippine* w hòl.; *Filipa,* w rum.; *Filipa, Filipina* w słow.; *Filippa, Filippina* w ital.

Z pòdónëch za SIW fòrmów *Filipas* je pòstacją lit., *Filip(p)os* nowògr.; *Filippo* ital.; òriginalny (etimòlogiczny) pisënk przez pòczątkòwé *Ph-* wëstãpiwô we wiele cëzëch jãzëkach.

W stôropòlaszëznie notowóné jakò *Filip* òd r. 1381 we wszëtczich dzélach Pòlsczi òkróm Pòmòrzô; *Felip* òd 1425 r. w Môłopòlsce i na Pôłniowò-Wschòdnëch Kresach; *Chwilip* w 1408 r. we Wiôlgòpòlsce; *Filip* abò *Pyłyp* w 1441 r. na Pôłniowò-Wschòdnëch Kresach; w łacëznowi pòstacji *Philippus* òd 1153 r. we wszëtczich dzélach Pòlsczi; *Pilippus* w 1337 r. w Môłopòlsce; *Filipek* abò *Filipko* w 1388 r. we Wiôlgòpòlsce i na Pôłniowò-Wschòdnëch Kresach; *Filipowiec* w 1489 r. na Nordowò-Wschòdnëch Kresach; *Pilipek* abò *Pilipko* w 1445 r. na Pôłniowò-Wschòdnëch Kresach; *Pilipko* abò *Pyłypko* w 1440 r. na Pôłniowò-Wschòdnëch Kresach; *Chwil* w 1442 r. na Pôłniowò-Wschòdnëch Kresach; *Fielek* w 1483 r. w Môłopòlsce; *Fil* w latach 1402–1407 na Pôłniowò-Wschòdnëch Kresach; *Filczyc* w 1413 r. na Mazowszu; *Filek* abò *Filko* w 1425 r. na Pôłniowò-Wschòdnëch Kresach; *Filiszewic* w 1408 r. we Wiôlgòpòlsce i tamże w 1408 r. białczënô fòrma *Filiszkowa*; w 1425 r. *Filko* na Pôłniowò-Wschòdnëch Kresach; *Filusz* w 1456 r. na Sląskù (Mal III 216).

Dwadzélowé grecczé miono: *Phílippos*: w I dzélu mómë jistnik *phílos* ‘lubòtnik, drëch’, w II *híppos* ‘kóń’; całé miono òznôczô ‘lubòtnik kòni’; łacëzna przejãła je regùlarno w pòstacji *Philippus.*

Hagiografiô znaje kòl 30 swiãtëch Filipów, w tim sw. Filipa, apòsztoła Christusa; sw. Filipa, diakòna (DzA (6, 1–6), sw. Filipa Benicjusza (1233 – 23 VIII 1285), m.jin. załóżcã zgromadzeniô serwitów i serwitków; sw. Filipa Neri, zwónégò czãscy Neriuszã abò Nereùszã (1515 – 19 X 1595)), załóżcã m.jin. zgromadzeniô ksãżi òratoriónów abò filipinów. Religijnégò kùltu doznôwô téż Filipa de Chantemilan (kòl 1412 – 15 X 1451) i sw. Filipina Duchesne (1769 – 12 V 1852, zdrzë KIS II 307–315). Znóny Filip II, macedońsczi król (383–336), òjc Aleksandra Wiôldżégò; w Pòlsce m.jin. Filip Nereùsz Gòlańsczi (1753–1824), pedagòg, teòretik lëteraturë, pijar; Filip Maùricy Môrcënkòwsczi (kòl 1785–1854), generôł, wòjôrz ò wòlnotã Pôłniowi Americzi (KNI 109). Miónowi dzéń Filipa 11 IV, 6 i 26 V; 6 VI, 10 VII, 23 VIII, 13 i 20 X;; Filipë 16 II, 24 IV, 1 i 26V; Filipinë 21 VIII, 18 IX.

SNWPU notëje 5846 lëdzy z nôzwëskã *Filip*; 1 *Filipa* w pilsczim wòj.; 201 *Filipak*; 5280 *Filipczak*; 1795 *Filipczuk*; 2141 *Filipczyk*; 9292 *Filipek*; 12207 *Filipiak*; 334 *Filipiec;* 8183 *Filipowicz* i wiele jinëch pòchòdnëch òd miona *Filip.*

Hipòlit, Hipòlita

SIW pòdôwô 1732 chłopów, chtërny mają miono *Hipolit*; 41 białków z mionã *Hipolita*.

SI 130 notëje chłopsczé miono *Hipolit* i białczëné *Hipolita* z łac. pasownyma *Hippolytus* i *Hippolyta*; *Hipolit* wëstãpiwô w słwń. jãz. i ù Chòrwatów; *Ipalit* w biôłor.; *Ipolit* w bùłg., mac. i rum.; *Hypolit* w cz. i słow.; *Ipolitas* w lit.; *Ippolit* w est. i rus.; *Ippolito* w ital.; *Hipolito* w szp.; *Hippolyte* we fr.; òbòczno: *Hippolyt, Hippolytus* w an.; *Hippolytus, Hypolytus, Hyppolytus* w hòl.; *Hipolit, Hippolyt* w òbëdwùch łuż.; *Hippolytus, Hippolyt, Hippolitus, Hypolitus* w niem.; *Ippolutos, Ippolitos* w nowògr.; *Hippolyte, Hippolitus* w szw.; *Ipoly, Hippolit* w wãg.; białczënô fòrma notowónô jakò *Hippolyta* w an., dëń., hòl., niem.; *Hipolita* w pòrt.; *Ippolita* w ital.; wariantiwno: *Ippoluta, Ippolita* w nowògr.; *Hippolita, Hippia* w wãg.

W staropòlaszëznie notowóné jakò (pò łacëznie) *Hippolytus* òd 1031 r. we Wiôlgòpòlsce i na Pòmòrzu; *Ipolit* òd 1434 r. na Mazowszu i w Môłopòlsce; *Ip(p)olytus* òd 1933 r. we Wiôlgòpòlsce i w Môłopòlsce, na Mazowszu i na Sląskù; zdrobniałô fòrma *Polit* w 1434 r. na Mazowszu i w Pòmòrsce, pò łacëznie *Polytus* òd 1434 r. na Mazowszu i na Pòmòrzu; *Politko* w 1487 r. we Wiôlgòpòlsce (Mal III 235).

Je to dwadzélowé grecczé miono: w I parce wëstãpiwô jistnik *híppos* ‘kóń’, bëlno znóny téż Pòlôchóm z wërazów *hipoterapia, hipodrom, hipika, hipiczny, hiparion* ‘ôrt kòpalnégò kònia’, *hiparch* ‘wódca jazdë w ateńsczim wòjskù’. Wëraz pòjôwiô sã we wiele grecczich mionach, np. *Filip* ‘lubòtnik kòni’. Z mitologicznëch pòstacji wôrt wëmienic *Hippalektriona*, dzywnégò pòtwòra z kóńsczim łbã i nogama na przódkù, a tilnyma nogama i ògònã kùrona, to je, jak to òkreslił A. Sandaùer – *Kùrokònia*; *Hippokamposa*, tj. mòrsczégò kònia z prédnym dzélã kóńsczégò cała, a tilnym rëbë. Nôleżi tu téż cëdowné zdrzódło *Hippokrénē,* jaczé wëpłënãło pò ùderzenim kòńsczégò kòpëta Pegaza, to je kònia ze skrzidłama, jinaczi rzekłszë ‘Kòńsczé Zdrzódło’. Z prôwdzëwëch pòstacjów mùsz je wëmienic prédno *Hipokratesa* (460–367), nôwiãkszégò doktora stôrożëtnëch czasów, chtëren głosył bëlną wskôzã (nié le mediczną): *Primum non nocere* ‘Przede wszëtczim nie szkòdzëc’) i chtërnégò miono żëje w przësëdze, jaką skłôdają doktorzë - przësëdze Hipòkratesa; ò jinëch pòstacjach zdrzë MEKSA I414-417. Drëdżi dzél miona *–lit* pòchòdzy òd gr. biérnégò mionoczasnika ùszłégò czasu (*part. perf. pass.*) *lýtos* czasnika *lýō* ò spòdlecznym znaczenim ‘rozrzesziwóm, ùwòlniwóm’ (Abram III 58-59). Całé tej miono *Hipolit* òznôczô ‘tegò, co miôł ùwòlnioné nëkające kònie’.

Chrzescëjańsczi swiat znaje sw. Hipòlita, rzimsczégò kapłana z przełómaniô II--III w., aùtora wielnëch dokazów pisónëch pò greckù, pierszégò antipapieża, chtëren wëstąpił procëm papieżowi Pòncjanowi. Równak na wënëkanim, na òstrowie Sardinie zgòdzył sã z nim i razã ùmerlë w 235 r. Bëło téż dwùch sw. Hipòlitów, rzimsczich mãczelników z III w., òkróm te bł. Hipòlit Galantini (1565 – 20 III 1619), florentczik, gòrlëwi katecheta, załóżca czile religijnëch bractwów (KIS III 85–87). W Pòlsce, w 1013 r. notowóny gnieznieńsczi arcybiskùp Hipòlit, chtëren przëjachôł mést z Italie. Miono to mielë téż m.jin. Hipòlit Cegelsczi (1815–1865), klasyczny filolog, pózni industrialësta i załóżca fabriczi w Pòznaniu, dzysô jegò miona; Hipòlit Klimaszewsczi (1802 –1874), pùblicysta i lëterat; Hipòlit Wawelberg (1834–1901), spòlëznowi dzejôrz i załóżca wëższi techniczny szkòłë, sparłãczony w 1951 r. z Warszawską Pòlitechniką. S. Żeromsczi w ksążce „Przedwiośnie" prezentëje Hipòlita Wielosławsczégò (KNI 137). W grecczi mitologie znóny Hipòlit, syn Tezeùsza, chtëren nie dôł sã skùsëc snôżoce macechë Fedrë, za co òstôł niedowinno òskarżony przed òjcã i zdżinął na ridwanie. Historiô przëbôcziwô scenã patriarchë Józefa i białczi Pùtifara (Pò 39,7-20). Mionowi dzéń 3 II i 13 VIII.

SNWPU notëje 15 lëdzy ò nôzwëskù *Hipolit*; 2214 *Polit*; 160 *Polito.*

Jidzy, Jidza, Egidiusz i szlachùjącé

SIW pòdôwô 1336 chłopów ò mionie *Idzi*, 1 *Idzi* w lubelsczim wòj., 1 *Idzigiusz* w zelonogórsczim wòj., 4 *Idzik*, 1 *Idzio* w bëdgòsczim wòj., 1 *Idzy* w biôłostocczim wòj.; 1 *Idżi* w pòznańsczim wòj.; 12 *Egidiusz*, 2 *Egidius*: pò 1 w pòznańsczim i wrocławsczim wòj., 1 *Gilles* w krakòwsczim wòj.; białczëné fòrmë: 16 *Idzia*, 1 *Idzimiera* w krakòwsczim wòj.; 3 *Egidia*: pò 1 w bielsczim, kònińsczim i òpòlsczim wòj.; 11 *Gilda,* 1 *Gila* we wrocławsczim wòj.

SI 133 notëje *Idzi* i *Egidiusz*, pò łacëznie *Aegidius, Egidius, Ägilius*; *Giles* w an.; *Egidius* w dëń.; *Ägidius* w fin.; *Egidij* w òbëdwùch łuż. i w rus.; *Jegidij* w ùkr.; *Egidiu* w rum.; *Egyed* w wãg.; *Egidio* w ital.; wariantiwno *Jadzij, Ėgidzij* w biôłor.; *Egidij, Igidi* w bùłg.; *Egidije, Egido* ù Chòrwatów; *Egid, Jilji* w cz.; *Ekidius* w est.; *Gilles, Gille, Gil, Ėgide* we fr.; *Gil, Egidio* w szp.; *Aegidius, Egidius, Gilles* w hòl.; *Egidijus, Egidas* w lit.; *Egidio, Igidio* w mac.; *Ägidius, Ägilius, Egidius, Ägid, Egid, Gid, Gil* w niem.; *Egidius, Gill* w nor.; *Aigidios, Ejidios* w nowògr.; *Egideo, Egidio, Gil* w pòrt.; *Igidije, Igido* ù Serbów; *Egidius, Egid* w słow.; *Egidij, Egid* w słwn; *Egidius, Ilian* w szw.; białczënô fòrma wëstãpiwô jakò *Egidia* w dëń.; *Gill* w nor.; *Egidiana* w szw.; wariantiwno *Aegidia, Egidia, Gilda* w hòl.; *Egidia, Gilda* w wãg.

W staropòlaszëznie bëło ùżiwóné w rozmajitëch pòstacjach, jaczé ze SSNO zbiérô M. Malec (Mal III 237): *Idzi* abò *Jidzi* (w zôpisënkù *Gydzy*) òd kòl 1400 r. w Môłopòlsce; *Gilge, Ilge, Jilge* òd 1385 r. w Môłopòlsce, latinizowóny *Ilius* w 1338 r. we Wiôlgòpòlsce, łacëznowi *Aegidius* òd 1259 r. we Wiôlgòpòlsce, Môłopòlsce, *Egidius* òd 1189 r. ze Sląska, Wiôlgòpòlsczi i Mazowsza, *Hegidius* w 1398 r. w Môłopòlsce; zdrobniałé fòrmë: *Edzik* 1392 r. z Môłopòlsczi, *Hedzik* 1395 w Môłopòlsce, *Hidzik* 1424 na Mazowszu, *Idzich, Jidzich* 1432 w Môłopòlsce, *Idziek, Jidziek* 1400 we Wiôlgòpòlsce, *Idzik, Jidzik* od 1224 w Môłopòlsce, na Sląskù, we Wiôlgòpòlsce i na Mazowszu, *Idzisz, Jidzisz* w Môłopòlsce, *Idźko, Jidźko* òd 1299 na Mazowszu i we Wiôlgòpòlsce; *Hilik* òd 1194 na Sląskù, *Ilik* òd 1161 na Sląskù, we Wiôlgòpòlsce i w Môłopòlsce, *Ilko* 1388 w Môłopòlsce; wtórné z kùnôszkã *–sław*, to je *Idzisław* òd 1212 na Pòmòrzu i na Sląskù, przër. wëżi *Idzimiera* z kùnôszkã *–mir.*

Miono kùńc kùńców pòchôdô òd gr. jistnika *aíks,* w rodz. pòj. l. *aigós* ‘kòza’, òd jaczégò pòwstôł jistnik *aigís, aigídos* ‘tarcza pòkrëtô kòzą skórą’, przëjãti do pòlaszëznë jakò *egida* (i przër. 2 białczi ò mionie *Egida* w łódzczim wòj.); òd *aigís* za to przë ùżëcym przërostka gr. *–ios* (przër. łac. *–ius*) pòwstôł przitómk Zeùsa *Aigídios* ‘Egidonóżca, to je ‘noszący tarczã’; przitómk ten przejimniãti do łacëznë dôwô fòrmã *Aegidius*, czëtóną jakò *ejidius*, z czegò we fr. *Gilles*, z fr. téż w an. *Gilles* i w niejednëch jinëch eùropejsczich jëzëkach (zdrzë wëżi); w polaszëznie pòczątkòwé *E-* (z łac. wëmôwianiowégò *E-*) dało *I-* abò barżi mòżlëwé, że *Idzi* pòchòdzy z *Gidi* pòprzez stadium *Jidi* (*G* realizowóné jakò *J*). Òd zaszczitnicë Zeùsa pòchòdzy pòlsczi frazeòlogiczny zwrot *pod egidą* ‘pòd prządnictwã’. Rozmajitosc fòrmów w jinëch jãzëkach bë brëkòwała apartnëch sztudiów. Przër. KIS III 112–115, gdze zaprezentowóny 1) sw. Jidzy pùstelnik i òpat z VII w. w miasteczkù Saint-Gilles (chtërnégò stôł sã epònimã), tczony 1 IX; 2) sw. Jidzy z Asyżu, towarzësz sw. Frãcëszka z Asyżu, ùmarłi w nocë z 22/23 IV 1262 r., wspòminóny 23 IV. Zdrzë dali Mal III 237, Knap 106, Majtan 47, KVNB 31, Kupis 124, KNI 141–142, gdze jinfòrmacjô, że kùlt sw. Jidzégò szerzwił sã w Pòlsce za Władisława Hermana, czegò znakã są fùndacje kòscołów pòd wezwanim sw. Jidzégò w Krakòwie, Wrocławiu, Inowłodzu.

SNWPU pòdôwô 1 człowieka ò nôzwëskù *Egidi* we warszawsczim wòj., *Egidiusz* 0, *Egid* 4: 3 we warszawsczim, 1 we wałbrzësczim wòj., 1 *Egyda* we wrocławsczim wòj., 3 *Egyed*: 2 w katowicczim, 1 warszawsczim wòj.; 603 *Idzi*, z tegò 6 w bëdgòsczim, 14 gduńsczim, 13 słëpsczim wòj., złożóné *Idzi-Jaromij* 4 w gduńsczim wòj.; pòchódné: 19 *Idziaczyk,* 3020 *Idziak*, z tegò 153 w bëdgòsczim, 7 elbinsczim, 61 gduńsczim, 17 słëpsczim wòj.; 26 *Idziek*; 2582 *Idzik*; 14 *Idziok* i wiele jinëch.

Karp

SIW pòdôwô 13 chłopów ò mionie *Karp*; SI 152 notëje *Karpus*; *Karp* wëstãpiwô w jãzëkach: biôłor., bùłg., ù Chòrwatów, mac., rus. i słwn.; *Kárp* w wãg.; *Carpus* w an. i fr.; *Karpus* w niem.; *Karpos* w nowògr.; *Karpa* w est.; *Carpo* w szp. i ital.; *Carp* w rum.; *Karpazij* w dólnołuż.; wariantiwno *Karpu, Karppi w* fin.; *Karpijus, Karpas* w lit.; *Karpijs, Karps* w łot.; *Karpasij, Karpazij* w górnołuż.; białczënô fòrma *Carpina* wëstãpiwô le w rum.

W staropòlaszëznie notowóné bëło jakò *Karp* w latach 1402–1407 na Pôłniowò-Wschòdnëch Kresach; *Karpa* 1405 r. tamże i w 1498 r. w Môłopòlsce; zdrobnioné *Karpacz* 1498 r. w Môłopòlsce; *Karpan* w 1441 r. na Pôłniowò-Wschòdnëch Kresach; *Karpic* i *Karpin* 1497 r. na Mazowszu; *Karpon* 1441, *Korpasz* i *Korposz* 1446 r. na Pôłniowò-Wschòdnëch Kresach; téż białczënô fòrma *Karpina* 1498 r. na wspòminónëch kresach (Mal III 258).

Miono pòchòdzy òd gr. pòspòlitégò jistnika *karpós* ò spòdlecznym znaczenim ‘brzôd’, òkróm te ‘plón’, ‘rezultat’, ‘zwësk’, téż ‘dzeckò’, jak np. w słowach sw. Elżbiétë *ho karpós tēs koilías sū*, łac. *fructus ventris tui* ‘brzôd żëwòta twòjégò’

(Łk 1,42), òdmôwiónëch w Anielsczim Pòzdrowienim. Znónô téż greckô gnoma *Kakón phérūsin karpón hoi kakoí phíloi* ‘Niedobri drësze przënôszają lëchi brzôd’. Je wiedzec, że niejedne historiczné i dzysdniowé zapisënczi mògą òddawac miono *Karp,* pòchòdné òd *Polikarp*, M. Malec (l.c.) pòdsztrëchiwô, że tej sej mògą òddawac prosto jistnik *karp* ‘ôrt rëbë’. Grecczé *Karpós* òstało przejimniãté do łacëznë w fòrmie *Carpus*, a z łacëznë do wiele eùropejsczich jãzëków (zdrzë wëżi), do pòlaszëznë przeszło regularno jakò *Karp* z pòminiãcym łacëznowégò kùnôszka *–us,* jak np. *Benedykt, Damian* z łac. *Benedictus, Damianus* (fòrma *Karpus* dlô pòlaszëznë z SI je niepòprawnô).

Hagiografiô znaje 3 swiãtëch ò mionie *Karp,* z chtërnëch ks. H. Fros (KIS III 439) prezentëje dwùch: 1) sw. Karpa, ùcznia sw. Pawła, wspòmniónégò jakò znajemnégò z Troadë (2 Tim 4,13), pòdôwónégò we Wschòdnym Kòscele jakò biskùpa Berei (w Tracji), tczonego 4 I, 26 III, 13 X KP 136; 2) sw. Karpa z Papilã i Apòtoniką, mãczelnikama z czasów Decjusza, wspòminónëch 13 IV i 13 X.

SNW pòdôwô 2125 lëdzy ò nôzwëskù *Karp*, ale tacą tu sã lëdze zawdzãczający to nôzwëskò téż mionu *Karp* <*Polikarp* i pòspòlitémù jistnikòwi *karp* ‘ôrt rëbë’; 368 *Karpa,* 319 *Karpacz,* 155 *Karpicz*, 14 *Karpin*, 1 *Karpon* w legnicczim wòj., 9 *Karpoń*, 4 *Karpoś*, *Karpocz* 0, a tej fòrmë notowóné w staropòlaszëznie i w mionie w niejednëch jãzëkach; 22 *Karpe*: pò 2 w gduńsczim, słëpsczim, toruńsczim i katowicczim wòj., 14 czãstochòwsczim, zniemczoné przez dodanié *–e*, jak *Guse, Sampe* òd *Guz, Samp.* Wiele fòrmów pòchòdnëch òpùszcziwóm, przër. NP III.

KIS III 439 pòdôwô gr. miono *Karpofor* òd gr. znankòwnika *karpophóros* ‘brzadny, òbrodny’ (òd znónégò nama ju *karpós* ‘brzôd’ i czasnika *pheréin* ‘przënaszac’), nienotowóné w SSNO i SIW (mô sã pòjôwiac ù „wëznôwców wschòdnégò Kòscoła”, nienotowóné równak w historicznëch òprôcowaniach E. Wòlnicz-Pawłowsczi i Ù. Szulowsczi, swiãti niewëmieniony w KP), prezentëje téż zbiorowëch mãczelników, westrzód chtërnëch nalazło sã jaż 5 (pòdług niejednëch nawetka 7) Karpòfòrów.

Kastor

SIW pòdôwô 2 chłopów ò mionie *Kastor*: pò 1 w òpòlsczim i słëpsczim wòj. SI 153 pòdôwô w fòrmie *Castor* w an., fr., szp., hòl. i pòrt. jãz.; *Castore* w ital.; *Kastor w* biôłor., bùłg., ù Chòrwatów, cz., fin., mac., rus., słow., słwn., szw. i ùkr.; *Kastoras* w lit.; wariantiwno *Kastór, Kastor* w nowògr.; *Castor, Hodā, Hode* w rum., *Kasztor, Hódos* w wãg.

Miono pòchòdzy òd gr. jistnika *kástōr* ‘bòber’, téż ‘bòbrowi òbleczënk’, ùżiwóny w medicynie, przër. łacëznową zoòlogiczną pòzwã *bòbra* – *Castor fiber* i pòlsczé *bobry* ‘bòbrowi kòżëch’ i 18 lëdzy ò nôzwëskù *Bóbr*, 7641 *Bober* (westrzód tëch òstatnëch nalôżają sã téż òd *bober* ‘bób’), do te 8 *Fiber* òd łac. *fiber* ‘bòber’ (ale mòżlëwé òd niem. *Fieber* ‘gòrączka’, przër. 44 lëdzy ò nôzwëskù *Fieber*) w SNW. KIS III 453 prezentëje 3 swiãtëch Kastorów: 1) blëżi nieznónégò sw. Kastora, mãczelnika z Tarsu (w Cylicji), wspòminónégò 28 III i 27 IV; 2) sw. Kastora z Karden nad Mòzelą, pùstelnika, ùmarłégò 13 II 389 r., 3) sw. Kastora, biskùpa z Apt w Prowansji, ùmarłégò w 419 r., wspòminónégò terô 25 IX. Znóny je òsoblëwie mitologiczny Kastor, bracyna Pòluksa (pò łacëznie *Pollux,* pò greckù *Polydeúkēs*), sënowie Ledë i Zeùsa (dlôte zwóny *Dioskurama*, òd gr. *Dioskóros* z II partã òd jońsczégò *kúros* ‘syn’, przër. hasło *Diodor*), z chtërnëch Kastor òbłaszcził kònie. Bracynowie pò smiercë za régą jeden dzéń przebiwelë w Hadesu, a pòstãpné spãdzywelë na niebie jakò gwiôzdë w kònstelacjë Blizniãtów (łac. *Gemini,* gr. *Dýzmoi*). Za wôrtnëch mielë jich żeglarze, stelë sã òni symbòlã wiérnotë i drëszbë nié do rozrzeszeniô. Stôrożëtnosc znała Kastora z Rodos, historika z I w. przed Chr. (MEKSA I 474–475), KNI 172 (gdze pòdelë mionowi dzéń 13 II, 28 III, 27 IV, 25 IX), Knap 111, Kupis 147, Majtan 63 (gdze zmiłkòwò òdnieslë do łac. *castor* ‘bòber’).

SNWPU pòdôwô 1 człowieka ò nôzwëskù *Kastori* w krakòwsczim wòj.; 3 *Kastoris* w tarnowsczim wòj,; 21 *Kastory*: 10 w krakòwsczim, 6 tarnowsczim, 5 we warszawsczim wòj.

Kòloman

SIW pòdôwô 2 chłopów ò mionie *Koloman*: pò 1 w jeléniogórsczim i krakòwsczim wòj., 15 *Kalman*. SI 157 notëje *Koloman, Kolman*, pò łacëznie *Colomannus, Colomanus, Colmanus*; jakò *Kalaman, Kaĺman* wãstãpiwô w biôłor., *Kalmanas* w lit., *Kálmán* w wãg.; òkróm tegò *Koloman (*czãscy), abò *Kolman* (mni).

Pòdług F. Sowë (KIS III 502) miono *Kolman* abò *Koloman* w irlandzczim jãz. òznôczô ‘pùstelnika’, zlatinizowóné òstało na *Columbanus,* spòlaszoné *Kolumban,* nienotowóné równak w SIW. Téż niemieczi ònomascë: M. Gottschald, R. Zoder i jiny wëprowôdzają niem. nôzwëska *Kollmann*, pisóné téż *Collmann* i *Kohlmann* òd wspomnióny bazë, przër. téż DF 385. Mùsz równak wspòmniec, że IC 107, 331 notëje chrzescëjóna ò mionie *Columbanus* (tam téż zdrobniałô fòrma *Columbula*), ùtwòrzonym òd *Columbus* za pòmòcą przërostka *-anus*, pasownégò dlô twòrzeniô mionów wëzwòleńców abò adoptowónëch. Wedle mie mòże tej interpretowac miono *Kolumban* jakò regùlarną łacëznową fòrmacjã, przejãtą regùlarno do pòlaszëznë jakò *Kolumban.* W zbiérze pòlsczich nôzwësków (pòdług SNWPU) 10 lëdzy mô nôzwëskò *Kollman,* 50 *Kollmann*, wëraznô wikszosc żëje na Gduńsczim Pòmòrzu (zdrzë NP IV). Je to nôrëchli ùdokùmentowóné, bò ju w krzëżacczich czasach to nôzwëskò je w Kòscérznie, dało òno pòczątk pòzwie łączi *Kùlmańskô*, pòzwa łączi weszła do dokazu A. Majkòwsczégò „Jak w Kòscérznie kòscelnégò òbrelë abò piãc kawalérów a jedna jedinô brutka”; „W Kulmańscy mnie kukôwka okukała”.

Miono *Kol(o)man* miało wiãcy jak 120 swiãtëch, ks. H. Fros, KIS III 502–503 prezentëje westrzód nich: 1) Kòlmana, biskùpa z Cloyne (w Irlandzczi), ùmarłégò kòl 600 r., wspòminónégò 24 XI; 2) Kòlomana, biskùpa Lindisfarne, ùmarłégò kòl 676 r. i wspòminónégò 18 II; 3) Kòlmana ze Stockeraù pòd Widnã, irlandzczégò mnicha, chtërnégò òb drogã do Palestinë wzãlë za szpiega i pòwiesëlë we wspòmniónym Stockeraù 17 VII 1012 r., tczonégò jakò patrona Aùstrie, przez lud wëbrónégò téż òpiekùnã òwców i zastawnikã òb czas chërë, gwësnym doradcą brutków, co szukają chłopa, jak na to pòkazywô dzél niem. mòdlëtwë: *O, heiliger Koloman, schenk mir einen schönen, guten Mann* ‘Swiãti Kòlomanie, òfiaruj mie snôżégò, dobrégò chłopa”.

Kòlumb, Kòlumba

SIW pòdôwô 2 chłopów ò mionie *Kolumb*: pò 1 w płocczim i warszawsczim wòj. (Kòlumban nienotowóné). SI 157 notëje *Kolumb* i białczëné *Kolumba*, pò łacëznie *Columbus* i *Columba* dlô òbëdwòje pëłców. W eùropejsczich nôrodnëch jãzëkach je baro wiele fòrmów; pòdóm leno te, co sã apartnią òd *Columba, Kolumba, Kolumb, Kolumbus*; a tej w an. *Columcille, Colmcille*; biôłor. *Kalamb, Kalumb*; bùłg. *Galab, Kolomb*; cz. *Kolumbin, Kolombin*; fr. *Colomb*; *Kolumbas* lit.; mac. *Galub*; *Koloumvos*, *Kolumvos* nowògr.; *Porumb, Porumboiu* rum.; *Golub* w s-ch.; *Kolumbin* słow.; *Kolumbusz* wãg.; *Colombo* ital.; białczënô fòrma to colemało *Columba,* jak w an. (òkróm *Columbine*), dëń., niem. (òkróm *Colomba*), szw. abò *Colomba*, jak ital. (òkróm *Colombina*). SIW notëje do te 4 chłopów ò mionie *Malkolm*: pò 1 w katowicczim, łódzczim, pilsczim i suwalsczim wòj.; 1 *Malcolm* w toruńsczim wòj., jaczé pòdług SI 158 je òbòczną fòrmą m. *Kolumban* w an. jãz.

Spòdleczné je tu miono *Kolumba* òd łacëznowégò jistnika *columba* ‘gòłąb, gòłąbka’, starop. ‘gołębica’; *Kolumb* pòwstôł wtórno z łacëznowi pòstacji *Columbus*, w jaczi regùlarno òstôł òdrzucony kùnôszk *–us*. Jiwer w tim, że łac. *columba* òznôczało i gatënk, i przedstôwcã gatënkù tak chłopsczégò, jak i białgłowsczégò ôrtu, przër. téż *ciconia* ‘bòcón’. Dlôte, że w hebr. jãz. pòzwa gòłãba, to je *ruach,* je białgłowsczégò ôrtu, pòlsczé przełożënczi Sw. Pismionów (przër. np. Pò 1,3, Łk 3,22) w òdniesenim do Bòżégò dëcha i Dëcha Sw. ùżiwają *gołębica,* chtëren to wëraz w dzysdniowim jãzëkù òznôczô ‘samnicã gòłãba’, jak *lwica, tigriska* samnice lwa i tigrisa. Dodac mòże, że A. Mickewicz stwòrził w „Kònradze Wallenrodze” fòrmã *Gołąbka Syjonu* na Dëcha Swiãtégò (i przër. lëdowe *gołąbeczka* chòcle ze sląsczi spiéwë ò starzëkù). Òd *Columba* w łacëznie stwòrzëlë pòchòdną fòrmã *Columbina* (w klasyczny łacëznie *columbinus, -a, -um* béł znankòwnikã ‘gòłãbi, -ô, -é’), chtërna dzys w wiele jãzëkach fąksnérëje jakò białczëné miono wedle *Kolumb.* Pòlôchòwi miono *Kolumb* parłãczi sã przédno ze Szpanijczikã, òdkriwcą Americzi – Krësztofã Kòlumbã (1451-1506), gdze fòrma ta wëstąpiła w fùnkcji nôzwëska.

KIS III 503 pòdczorchiwô, że miono *Kòlumba* nadôwelë w Szkòcji i Irlandzczi téż mnichóm, prezentëje òpata ò mionie Kòlumba z Hy (Iona), jednégò z 3 przédnëch patronów Irlandzczi, ùmarłégò 8 abò 9 VI 597 r. Z białków przedstôwiô Kòlumbã z Kòimbrë, historiczno krodzy nieòkresloną, tczoną 20 VII i bł. Kòlumbã z Rieti, mniszkã, ùmarłą 20 V 1501 r., beatifikòwóną w 1627 r. Znóny sw. Kòlumban (kòl 530 – 23 XI 615), irlandzczi mnich. SNW pòdôwô 1 człowieka ò nôzwëskù *Kolumbi* w gduńsczim wòj.; je to nôzwëskò rodzôczowégò ôrtu w łacëznowim jãzëkù, jak *Petri, Pauli, Conradi, Sculteti* (to òstatné òd *scultetus, -i* ‘szôłtës’) i *Kolumbius* 0; do te 16 *Colombo*: nôwiãcy pò 5 w pilsczim i pòznańsczim wòj.

Ksantipa, Ksantipi i szlachùjącé

SIW pòdôwô 1 białkã ò mionie *Ksantypa* w jeléniogórsczim wòj.; 2 *Ksantipi* (gwës to Greczinczi): pò 1 w szczecyńsczim i wrocławsczim wòj.; 1 *Xantipi* w tarnowsczim wòj. (mést Greczinka).

SI 162 pòdôwô białczëné miono *Ksantypa* z pasownyma łacëznowima *Xantippa, Xantippe*; *Xantippa* wëstãpiwô w an. jãz; *Xantippe* w dëń. i wãg.; *Xanthippe* w niem.; *Xantipa* w rum. i słow.; *Ksantipa* w bùłg., òbëdwùch łuż., mac. i słwn.; *Santippe* w ital.; *Ksantipé* w lit.; wariantiwno: *Ksantypa, Ksanfipa* w biôłor.; *Xanhtippe*, *Xantippe* we fr.; *Xantipa, Jantipa* w szp.; *Ksantipa, Ksanthippē, Ksanthippi* w nowògr.; *Ksanfippa, Ksantipa* w rus.; *Ksanfipa, Ksantypa* w ùkr.; chłopskô fòrma notowónô jakò *Xantipo, Jantipo* w szp.

Z historie je wiedzec, że miono Ksantipa mia (drëgô) białka Sokratesa, chtërna pòdług stôrożëtnëch zdrzódłów bëła chùtkô do sztridów (taczi ji òbrôz stwòrzëlë cynicë). Pòżëcé z nią dlô filozofa miało bëc szkòłą cerplëwòtë, ùrodzëła mù równak trzech sënów, chtërny w chwilë smiercë òjca bëlë môłoletny. Stała sã bòhatérką romana italsczégò pisarza Alfreda Panziniégò pt. „Santippe” (1914) i dokazu L. H. Morstina „Òbrona Ksantipë” (1937). Miono ji przeszło do rolë pòspòlitégò wërazu (zapelatiwizowało sã), tak że *ksantipa* òznôczô ‘jãdzã, żãdlëcã, sekwã, sekùtnicã’ (MEKSA I505, W. Kòpalińsczi, SMiTK 555). Je to grecczé miono złożoné *Xanthippe*: w I parce wëstãpiwô trzëôrtowi znankòwnik *ksanthós, -ē, ón* ‘żôłti’, ‘rudi, dërdzawi’ (Abram II 225–226), wëstãpùjący w chemicznëch terminach *ksantofile, ksantyna*; w II jistnik *híppos* ‘kóń’ (ib. II 508), widzawny np. w mionie *Filip* (zdrzë) i w wërazach *hippika* ‘kòniowé miónczi’, *hippoterapia* ‘lékarzenié niefùlsprawnëch dzecy przez kòntakt z kòniama’; całé tej przezwëskòwé miono dô sã przełożëc ‘rudô kòbëła’ (tak tłómacził mie téż szkólny łacëznë w strzédny szkòle). Żlë nimò pòdóny semanticzi chtos zdecydëje sã dac córce miono *Ksantipa*, miôłbë je pòdac prawie w hewòtny fòrmie, Grecë z pòlsczim mògą je zapisac *Ksantipi* czë na jiny ôrt przëjãti w jich kraju (fòrma ta pòkazywô rozwij klasycznégò *ē* (etha) w *i* w nowògrecczim). Chcemë dodac, że miona z òbëdwùma dërżéniama wëstãpùjącyma w nym mionie bëłë w grece dosc czãsté: òjc Periklesa np. nazéwôł sã *Ksanthippos*, *Ksanthós* to czãsté geògraficzné pòzwë (zdrzë MEKSA I l.c., Kr 979). Do òbgadiwóny bazë mùsz je téż òdniesc białczëné miona*:* *Ksanti* 1 we wrocławsczim wòj. i *Xsanthi* 1 we warszawsczim wòj., zapisóné pò pòlskù *Ksanty* 2: pò 1 w we wałbrzësczim i wrocławsczim wòj., a tej w pòstacje nowògr. jistnika *xant(h)i* ‘rudô’; *Ksantula* 1 w katowicczim wòj. jakno zdrobniałô fòrma òd *Ksanthē/Ksanti* (Brend S. 273), *Ksantyna* 2 we włocławsczim wòj.

SNWPU notëje 1 człowieka ò nôzwëskù *Ksantos* we wrocławsczim wòj. (gwës to Grek).

Larisa, Łarisa

SIW pòdôwô 722 białczi ò mionie *Larysa,* 32 *Laryssa,* 1 *Laryza* w tarnobrzesczim wòj., 4 chłopów *Larys*; 34 *Łarisa*, 130 *Łarysa*, 2 *Łaryssa;* SI 165 pòdôwô *Larysa* (bez pòstacji latinizowóny), tak téż w biôłor. i ùkr. jãz.; *Larisa* w bùłg., cz., lit., łot., mac., nowògr., rum., ù Serbów, słow. i słwn.; *Larissa* w an., est., fin., fr., (téż *Lara)*, szp.; *Larisza* w wãg., wariantiwno *Larisa* i *Larissa* w szw.

Donëchczasny badérowie nie są zgódny w wëjasniwanim tegò miona. Colemało wskôzywô sã na dwa spòdla: 1) gr. jistnik *larís,* w rodz. pòj. l. *larídos* ‘méwa’ KP 146, wëmieniwający sw. Łarisã, chtërny pamiãcë Cerkew òddôwô tczã 26 III, Majtan 66 (w tim przëtrôfkù wskôzóné òstało leno to „ptôchòwé” spòdlé, 2) Knap 241 i KVNB wskôzywają dodôwkòwò na grecczé miasto, ò jaczim krodzy pisze Kupis 158: Larissa Pelasgia – dôwny òstrzódk Pelazgów w Tesalie, Kr 474 gôdô krótkò *Lārisa* abò *Lārissa* – miasto w Tesalie. Kupis (l.c.) nie parłãczi z jistnikã gr. *larís*, wskôzywô za to na dwa jiné òdmionowé spòdla: 1) białczënô fòrma przesztôłconégò m. *Hilari,* 2) przesztôłcenié białczëny fòrmë m. *Laùrencjusz – Laùrencja*; mionowi dzéń pòdôwô 21 VII i 10 VIII. J. Bùbak (KNI 189) 5 IX, gdze mést nôbarżi rozëmno wëprowadzoné je òd pòzwë miasta *Larissa,* a pòzwã miasta òd gr. jistnika *láros* ‘méwa’. Òd m. *Hilari* téż baro mòżlëwé, Mal III 234 notëje wej zdrobnioné fòrmë òd m. *Hilari*, hewòtno *Larysz* z 1339 r. z Môłopòlsczi i *Lerysz* z 1434 r. ze Sląska, w an. jãz. wëstãpiwô pòstacjô *Lary* jakò zdrobnienié òd *Hilari* (òbezdrzóné w Kanadze w 1998 r.). Co do gr. *larís* przër. téż gr. *láros* ‘méwa’, téż w łacëznie *larus, -i* ‘méwa’.

KIS nie notëje, SN 96 pòdôwô mãczelnicã sw. Łarisã, chtërny wdôr òbchòdzy sã 26 III abò 8 IV (zanôleżno òd sztilu, to je juliańsczégò abò gregòriańsczégò kalãdôrza).

SNWPU notëje wiele nôzwësków, jak *Laris* 3: 2 w piotrkòwsczim wòj., 1 cechanowsczim; 92 *Larisch*: 61 w katowicczim wòj., 7 bielsczim, 5 gduńsczim; 113 *Larisz*: 66 katowicczim, 43 òpòlsczim, 4 wrocławsczim; *Lariś* 0; 1 *Larissa* we warszawsczim wòj., *Lariss* 0; 17 *Larys:* 6 w kelecczim, 3 we warszawsczim wòj.; 1 *Larysch* w katowicczim wòj.; 1 *Laryssa* we warszawsczim wòj.; 834 *Larysz*: 557 w katowicczim wòj., 142 òpòlsczim, 19 jeléniogórsczim, 14 bielsczim; 75 *Laryś*: 22 w kalisczim, 21 przemësczim, 8 gduńsczim; 74 *Larus* 47 w pòznańsczim, 9 gduńsczim, 7 katowicczim, pò 3 w szczecyńsczim i zelonogórsczim wòj.; 1 *Larusz* w katowicczim wòj. Nôzwëska te mòżemë òdniesc abò do òbgadiwónégò m. *Larisa,* na co wskazëwac bë mògłë wariantë *Larus* i *Larusz* òd jistnika *larus* ‘méwa’, abò do zdrobnieniô òd m. *Hilari.* Bez wëraznëch filologicznëch kòntekstów drãgò jednoznaczno rozsądzëc, je mùsz sã rechòwac z òbëdwùma mòżlëwòtama.

Westrzód notowónëch wariantów białczënégò miona wôrt zabédowac Pòlôszkóm fòrmã *Larysa,* na wschòdze Pòlsczi i w prawòsławim *Łarysa*; *-i-* pò *–r-* i dëbeltné *–ss-*: *Laris(s)a* mòżlëwé ù cëzynków.

Lea, Lija, Lee i szlachùjącé

SIW pòdôwô 25 białków ò mionie *Lea*, 74 *Lija*, 7 *Lia,* 5 *Lee,* 1 *Lijanna* w kalisczim wòj., 1 *Lja* w biôłostocczim wòj., 2 *Li*: pò 1 w krakòwsczim i pòznańsczim wòj.; 1 chłopa ò mionie *Le* we wrocławsczim wòj. Dzysdniowé an. miono *Lee* noszą chłopi.

SI notëje *Lea, Lia* z pasownyma łacëznowima *Lea, Lia*; *Lea* wëstãpiwô w jãz. dëń., hòl., górnołuż., słow. i szw.; *Léja* w lit.; *Lija* ù Chòrwatów; wariantiwno *Lea* i *Lia* w cz., est., szp., niem., wãg. i ital.; *Lija* w biôłor. i ù Serbów; *Leja* i *Lija* w bùłg., mac., rus., słwn. i ùkr.; *Leah, Lea* w an.; *Lea, Leea* w fin.; *Léa*, *Lœta, Lée, Lia* we fr.; *Lēia, Lija* w nowògr.; chłopsczi wariant *Léjas* le w lit.

Miono *Lea* je semicczégò pòchòdzënkù, pòchòdzy ze starohebr. *le`ah* ‘krowa’ (KIS III 578), KVNB 143 wëprowôdzô z hebr. ò znaczenim ‘dzëkô krowa, antilopa’, jistno KNI 190, gdze téż sugestiô ò mòżlëwòce z łac. *leo, leonis* ‘lew’ jakò białczëny fòrmë miona *Léón.* Kupis nie òmôwiô. Jistno Knap 242, Majtan 66 téż jakò skrócënk m. *Leokádia, Leontina.* Pòzdrzatk ò łacëznowim pòchòdzenim òd *leo* ‘lew’ nié do przëjãcô, bò miono znóné ze St. Testamentu: nosëła je córka Labana, starszô sostra Rachelë, rëchlészô białka Jakùba. Laban dôł jã òchëbno Jakùbòwi za białkã, chtëren zakòchôł sã w Rachelë (Lea mia wej zapôloné [pòl. kaprawe] ‘cekącé’ òczë, jak w jezujicczich tłómaczeniach, BT ‘zgaszoné’ Pò 29, 16 i p.; w BP: „Lea bëła chòrô na òczë” z przëpisową: „Hebr. *rakkot* mòże òznôczac chòré (òczë), le téż bladé, matowé, przëcemnioné itd.”, w Wùlgace je „Lia erat *lippis oculis*”, w LXX (Septuagince) *ophtalmoí Leias asthenéis* ‘chòrowité, słabé’. B I 627 tłómaczi, że *kaprawy* wprowadził do pòlaszëznë Linde na niem. mòdło *triefäugig* ‘cerpiący na chòroblëwé cekniãcé łizów’; wzãté z môłopòlsczich gwarów, a tam, trafiło ze słowacczégò *kapravý* ‘szlachùjący za òkã karpia’, za òbie białczi służił starkòwi pò 7 lat. Ks. H. Fros (KIS III 579) prezentëje rzimską gdowã, Leã, ùczniôczkã i dobrzińczkã sw. Hieronima.

Biblijné przekazënczi tłómaczą nama téż sztôłt òbgadiwónégò miona: z hebr. *Lea* (tak téż w BT i BP), dokładno transkribòwóné w an. *Leah,* z grecczégò *Leja* (przër. w nowògr. *Lēia*), z łacëznowégò *Lia*, pisóné téż *Lja, Lija*; widzec z tegò, że fòrmą wôrtną zabédowaniô Pòlôchóm je *Lea.* Wariant *Lijanna* je analogiczny do mionów ôrtu *Marianna, Julianna*; *Lee* pòwstôł na skùtk anielsczégò zapisënkù (miono ùżiwóné westrzód niższich wiôrztów, przër. J. Insley, Brend 165). Mionowi dzéń 22 IV.

SNWPU pòdôwô 2266 lëdzy ò nôzwëskù *Leja*, z tegò pò 13 w bëdgòsczim i słëpczim, 2 elbinsczim, 33 gduńsczim wòj., chtërne równak mùsz òdniesc do staropòlsczégò i strzédnopòlsczégò *lejać* ‘lôc’ (NP 242).

Léón, Léóna, Leò, Lew i szlachùjącé

SIW pòdôwô 46 754 chłopów ò mionie *Leon*, 18 *Leo,* 64 *Lew,* 2 *Lewan*: pò 1 w biôłostocczim i łódzczim wòj., 1 *Lewko* w słëpsczim wòj., 1 *Lewek* we warszawsczim wòj.; 3 *Lewon*: pò 1 w rzeszowsczim, sedlecczim i wałbrzësczim wòj.; 789 białków *Leona*, 2 *Leonata*: pò 1 w pòznańsczim i skerniewicczim wòj., 3 *Leonatyna*, 1 *Leonka* w krakòwsczim wòj., 1 *Leonna* w katowicczim wòj., 1 *Lewa* w łódzczim wòj.

SI 167 notëje *Leon, Leona* z pasownyma łacëznowima *Leo*, białczënym *Leonis* (ale czë dobrze ùtwòrzonym?, skòrno łac. białczënô fòrma òd *leo, leonis* ‘lew’ je *lea* abò z gr. *léaina leaena*); *Leon* wëstãpiwô w jãz. bùłg., szp. i rum.; *Léon* we fr.; *Leo* w est. i niem.; *Leonas* w lit.; *Leão* w pòrt.; *Leōn* w nowògr.; *Leone* ù Chòrwatów; *Laon* w s-ch.; *Ljavon* w biôłor.; wariantiwno *Lionel, Leo* w an.; *Leo, Leon, Leoš* w cz.; *Leo, Leon* w dëń., hòl., nor.; *Leons, Levs* w łot., *Leon, Laon* w mac.; *Leon, Lev* w rus., szw. i ùkr.; *Leó, Arszlán* w wãg.; *Leone, Leonello, Lionello* w ital.; białczënô fòrma wëstãpiwô w an. wariantiwno jakò *Lyonelle, Leonelle, Leona, Leone*; *Ljavonija* w biôłor.; *Leona, Lenka* w s.-chòr.; *Lionella, Leona, Leonella* w ital.; *Leona* w bùłg., cz., mac., niem., rum., słwn.; *Léone* we fr.; *Leoné* w lit., *Leonija* w ùkr.

W staropolaszëznie notowóné jakò *Leo* òd kòl 1265 r. na Sląskù, w XV w. w Môłopòlsce, na Mazowszu, Nordowò-Wschòdnëch Kresach (na Pôłniowò-Wschòdnëch òd 1443 r. w pòstacji *Leon)*, w Wiôlgòpòlsce i na Pòmòrzu, jakò *Len* abò *Leń* òd 1445 r. na Pôłniowò-Wschòdnëch Kresach; tam téż jakò *Lew*, to je przełożënk gr. *līs* abò *léōn,* w rodz. pòl. l. *léontos* ‘lew’; na tëch kresach téż we wschòdnosłowiańsczi pòstacji *Lewa* 1486 r., *Lewka* 1441 r.; *Lewko* 1430 r., *Lewik* 1438 r. (MAL III 270).

Miono parłãczi sã znającym klasyczny grecczi jãzëk z jistnikã *léōn*, w rodzôczu pòj. l. *léontos* ‘lew’ (w rëchlészi grece *līs*, w winowôczu pòj. l. *līn*), samnica lwa nazéwała sã pò greckù *léaina*, z czegò téż pò łacëznie *leaena* (òkróm czãstszi fòrmë *lea, leae* ‘lwica’, ale przër. dali miono hebr. *Lea*). Pòzwë zwierzãtów w dzejach lëdztwa przenôszóné bëłë na lëdzy, przër. np. hebrajsczé miona *Debora, Lea* òd pòspòlitëch jistników *deborah* ‘pszczoła’ (mést dlô robòcoscë), *leah* ‘dzëkô krowa, antilopa’ (zdrzë hasła), łac. *Ursus*: *ursus* ‘miedwiédz’, *Titus*, przejãté jakò *Tytus* do polaszëznë òd jistnika *titus* ‘dzëczi gòłąb’ i wiele jinëch, nie gôdającë ju ò nôzwëskach òdzwierzãcëch ôrtu *Wół, Byk, Odyniec, Wróbel, Sroka* itd. F. Sowa (KIS III 588 – 589), a za nim J. Bùbak (KNI 191) są dbë, że miono *Leon* je grecczim skrócënkã mionów złożonëch ôrtu *Leō-chárēs, Panta-léōn*, taczé skrócënczi trôfiają sã, np. *Andrzej* òd gr. *Andróbūlos, Andrómachos, Antypas* òd *Antipátros* (zdrzë hasła). Jiwrã je téż, czë Rzimianowie przejãlë òd Greków miono *Leo(n)*, czë stwòrzëlë je niezanôleżno òd nich òd swòjégò *leo*, w rodz. pòj. l. *leon-is* ‘lew’ (w pòstacji tematiczny; przédny, spòdleczny témat wëstãpiwô wej w indoeùropejsczich jãzëkach w rodz. pòj. l., chtëren dlôte nazwóny òstôł przez grecczich gramatików *(ptōsis) genetikē*, co przetłómaczoné òstało na łacëznowé *(casus) genetivus* ‘przëpôdk rodzący’, jak w rusczim jãz. i w pòlsczim do czasów ks. Ò. Kòpczińsczégò. Taczé wątplëwòtë rodzą sã wkół wiele mionów, np. czë pòlsczé *Bogumił* je przełożënkã gr. *Teofil* (zdrzë), *Bogdan* łacëznowégò *Adeodatus*: *a Deo datus* ‘dóny przez Bòga’, a to gr. *Teodor* itd. Dosc, że ù Greków jistniało chłopsczé miono *Léōn* i białczëné *Léajna*, jistno jak ù Rzimianów przitómczi: chłopsczi *Leo* i białczën *Lea* (przër. hasło *Leonia*). Miono w grece parłãczoné bëło czãsto ze spòdlim *lāós* òsoblëwie w jońsczi wersji *lēós* abò atticczi *leōs* ‘nôród, lud’, bãdącą np. w mionie *Mikołaj*, òsoblëwie *Leander*; a cëzojãzëkòwé wariantë miona z elementã *–w-* (ôrtu *Lewan, Lewon*) òdnoszoné bëłë do hebr. m. *Lewi*, jaczé nosył m.jin. w St. Testamence Lewi, syn Jakùba i Lei (Pò 29, 34), chtëren dôł pòczątk kapłańsczémù pòkòleniémù lewitów, a w Nowim Testamence człownik ò mionie Matéùsz (Mt 9, 9), bibliscë òbjasniwają je jakò ‘przëwiązanié, wiérnota’ (PrST 647), téż ‘wëapartniony’ w sensu kònsekracji BNOT 175. SIW pòdôwô 3 chłopów ò mionie *Lewi* (mòże pò 1 białce *Lewina* we wrocławsczim wòj. i *Lewinia* w szczecyńsczim wòj. są fòrmama pòchòdnyma òd niegò). Miono *Lew, Lewek, Lewko, Lewon* rôd nosëlë Żëdzë, widzącë w nich prawie swòje patriarchalné miono *Lewi.*

Na wschòdnëch zemiach dôwny Rzeczëpòspòliti tłómaczëlë miono *Leon* na *Lew* (przër. staropòlsczé zeswiôdczenia). Do historie pòd tim mionã przeszlë m.jin. Lew Sapieha (1557–1633), litewsczi hetmón, doradca Zygmùnta III Wazë; wiôldżi rusczi pisôrz Lew Tołstoj (1828–1910), Lew Kaltenbergh (1901–1989), pisôrz.

Westrzód swiãtëch KIS III 589–598 dorechòwała sã przez 30, z chtërnëch m.jin. blëżi òmôwiô sw. Léòna Wiôldżégò, òbróńcã wiarë przed mònofizytizmã ‘nibë jedny nôtërze w Christusu’, òbróńcã Rzimù przed Wandalama, wiôldżégò mówcã i pisarza, doktora Kòscoła, ùmarłégò 10 XI 461 r. (dzys tczonégò tegò dnia, dôwni 11 IV i 28 VI w Zôpadnym Kòscele, 12 XI we Wschòdnym), swiãtima òstelë ògłoszony jesz papieże: Léón II (VII w.), Léón III (IX w.), Léón IV (IX w.), Léón IX (XI w.), razã miono *Léón* nosëło 13 papieżów, bizantijsczi césarzowie, bëło lubòtnym mionã ù Habsbùrgów. Westrzód swiãtëch nalezlë sã téż sw. Léón Cëdotwórca (Taùmaturg), ùmarł 20 II 685 r., sw. Léón Jignac Mangin, ùr. w 1857r. - i jegò towarzësze, mãczelnicë w Chinach, pòmòrdowóny pòd kùńc XIX w. Z bëlnëch lëdzy nieswiãtëch KNI 192 wëmieniwô: Léòna Bòrowsczégò (1784–1846), filologa i historika lëteraturë, profesora Ùniwersytetu St. Batorégò w Wilnie; Léòna Sapiehã (1803–1873), galicyjsczégò pòlitycznégò i gòspòdarczégò dzejarza; Léòna Wëczółkòwsczégò (1852–1936), malarza, profesora ASP w Krakòwie; Léòna Chwistka (1884–1944), matematika, filozofa i malarza; Léòna Schillera (1887–1954), reżisera i pedagòga; Léòna Kruczkòwsczégò (1900–1962), pisarza i pòlitycznégò dzejarza. Pòlskô lëteratura przekôzała nama Léòna z książczi „Sen srebrny Salomei” J. Słowacczégò. Skòrno tëli swiãtëch, to i czãsto mionowi dzéń: 20 II, 14 III, 11, 19 i 22 IV, 12 i 28 VI, 3, 17 i 20 VII, 10 i 16 XI.

SNWPU notéje m.jin. nôzwëska *Leon* ù 19 lëdzy, 73 *Leo*, z tegò 10 w gdùńsczim wòj.; 2 *Leonek,* 641 *Leoniak,* 1 *Leonic* w lubelsczim wòj., 145 *Leoniec*, z tegò 9 w bëdgòsczim wòj., 5 elbinsczim, 12 gduńsczim, 23 w słëpsczim, 17 *Leonienko* w bielskòpòdlasczim wòj., 285 *Leonik*, z tegò 7 w bëdgòsczim, 5 w słëpsczim wòj.; 598 *Leoniuk*, z tegò 3 w bëdgòsczim, 8 gduńsczim, 13 w słëpskim wòj.; 1 *Leonke* we wałbrzësczim wòj., pòwstało przez òdwrócenié pòlsczégò przërostka *–ek* na dolnoniem. *–ke*; 78 *Leonkiewicz*; 19 *Leonko*, 73 *Leonow*, 935 *Leonowicz*: 6 w bëdgòsczim, 57 elbinsczim, 62 gduńsczim, 8 w słëpsczim wòj., 4 *Leonów*; 43 *Leoński*, z tegò 13 w gduńsczim, 1 w słëpsczim wòj.; 115 *Leosz*; 57 *Leoszko,* z tegò 6 w bëdgòsczim wòj.; 20 *Leoś*; 53 *Leowski,* z tegò 1 w bëdgòsczim wòj.; 810 *Lew*, z tegò 17 w elbinsczim wòj.; 194 *Lewa,* z tegò 16 w bëdgòsczim, 5 w gduńsczim wòj., 713 *Lewek*, z tegò 5 w elbinsczim, 31 gduńsczim, 4 słëpsczim wòj., 111 *Lewik*; wiele noszącëch zawdzãcziwô je pòzwie zwierzãca lew; 18 *Lewi*, z tegò 1 w gduńsczim, 2 w słëpsczim wòj.; wiele pòchódnëch nie òpisywóm.

Léónidas, Léónides, Léónid, Léónida i szlachùjącé

SIW pòdôwô 93 chłopów ò mionie *Leonidas*, 1 *Leonides* z òlsztińsczégò wòj., 1 *Leonidos* ze szczecyńsczégò wòj., 329 *Leonid*; 2 *Leonit*: pò 1 w òpòlsczim i szczecyńsczim wòj., zapisónégò fòneticzno przez *t*; białczëné fòrmë *Leonit(t)a* móm za pòchódné òd m. *Leonia* (zob.), ùtwòrzoné za pòmòcą przërostka *–ita*; 209 białków *Leonida*.

SI 168 notëje *Leonid, Leonidas, Leonides* z pasownym łacëznowim *Leonides* i białczënô *Leonida*; *Leonid* wëstãpiwô w cz., rus., s.-ch., *Lėanid* w biôłor., *Leoniida* w est.; *Leonīds* w łot.; wariantiwno *Leonid, Laonid* w bùłg.; *Léonidas, Léonide, Léonid* we fr.; *Leonidas, Leonides* w szp.; *Leonid, Laonid* w mac.; *Leonidas, Leonides*, *Leonid* w niem.; *Leōnidas, Leonidas* w nowògr.; *Leōnidas, Leonido* w pòrt.; *Leonida, Leonid* w rum.; *Leonídas, Leonid* w słow.; *Leonid, Leonidas* w szw.; *Leonida, Leonide* w ital.; białczënô fòrma *Leonida* wëstãpiwô w bùłg., mac., rus., s.-ch., słwń. i ùkr.; *Lėanida* w biôłor., *Niida* w est.; *Leonidė* w lit., *Leonide* w ital.

W staropòlaszëznie òsta òdnotowónô patronimicznô fòrma *Lenidowic(z)* na Pôłniowò-Wschòdnëch Kresach w 1489 r. (Mal III 270).

Miona *Léónidas* i *Léónides* są patronimicznyma fòrmama, co pòchôdają òd m. *Léón* (zdrzë), gr. *Léōn,* w rodz. pòj. l. *Léont-os,* równak łacëznowé *Leo,* w rodz. *Leon-is.* Do tématu *Leon-*, nalôżający sã w łacëznowi fòrmie (mòże téż nieregùlarny grecczi, przër. fòrmã dôw. wielny l. *leíūsi* ‘lwóm’) dodelë gr. patronimiczny przërostk *–idēs* (òbòczno *–idās*) i tak pòwstałë miona *Leōnídās, Leōnídēs*. Chcemë dac bôczenié, że òbgadiwóny grecczi sufiks *–idēs* fąksnérëje we wiele persónowëch pòzwach: w całi Eùropie znóné je nôzwëskò *Simonides* (w Pòlsce pòdług SN-WPU nosy je 57 lëdzy, 19 w spòlaszałi pòstacji *Symonides*), a tej greckô fòrma patronimicznô òd *Simōn* ‘Szimón’, twòrził òn téż pòzwë dinastie, jak *Achemenidzë* (550–330 przed Chr. w Persji) òd gr. *Achaimenídos* òd protoplastë *Achemenesa*, gr. *Achaiménēs,* ópë Cyrusa, *Seleùcydzë* (w Syrie 314–64 przed Chr.), gr. *Seleukídos* òd *Seleùkòsa,* gr. *Séleukos.* Do łacëznë òstôł òn przejãti jakò *–ida* (òkróm grecczégò *–ides*); twòrził za jegò pòmòcą patronimiczné fòrmë ôrtu *Mesconides, Boleslaides*, to je ‘syn Mieszka, syn Bòlesława’ i òd warkòwëch pòzwów ôrtu *ensiferida, iudicida* ‘syn miecznika, syn sãdzë’ òd *ensifer* ‘miecznik’, *iudex, iudicis* ‘sãdza’ (Wincenti Kadłubk), do eùropejsczich jãzëków przejãti òstôł jakò *–id,* np. w an. czë pòlsczim w znaczenim ‘na sztôłt, na ôrt’, np. an. *amarillid, plasmid* ‘na sztôłt amarilka, plazmë’ czë pòlsczé *formantoid* ‘na ôrt fòrmantu’ (taczim fòrmantojidã je np. *–ina* w jistnikù *malina*, bò pò jegò òddzelenim part *mal-* nick nie òznôczô). Pò òdrzucenim kùnôszków grecczich *-es, -as* dostôwómë chłopsczé miono *Leonid* i białczëné *Leonida* (*Leonidos* mô w se kùnôszk gr. *-os*).

Miono *Leonidas* nosył król Spartë (w. V przed Chr.), dzyrżczi òbrońca Termòpilów przed Persama, ùwieczniony przez J. Słowacczégò w „Grobie Agamemnona”, z Pòlôchów nosył je Leonid Teliga (1917–1970), żeglôrz, chtëren sómno òbjachôł zemską kùglã na jachce „Opty”. Mãczelnictwò za wiarã (przez scãcé mieczã) pòniósł Leonidas, aleksandrijsczi retor, òjc sédmë sënów, w tim nôstarszégò Òrigenesa, wczasnochrzescëjańsczégò apòlogetë i kòscelnégò pisarza z przełómaniégò II/III w., wpisóny do rzimsczégò Martirologium pòd 22 IV; znóny téż Leonidas z Kòrintu, chtëren razã z sédmë pannama zdżinął w mòrzu, wspòminóny 16 VI (KIS III 605–606). Miono *Leonides* nosëlë szkólny bëlnëch lëdzy, jak Leonides, szkólny Aleksandra Wiôldżégò, grecczi gramatik z Elidë, i Leonides, szkólny Cycerona w Atenach (MEKSA I 529).

SNWPU notëje 7 lëdzy ò nôzwëskù *Leonidow* i 3 złożoné *Leonidow*-Pipowska z òstrołãcczégò wòj.

Titus, Titusa, Ticjón, Ticjana i szlachùjącé

SIW pòdôwô 751 chłopów ò mionie *Tytus*; 1 *Titus* we warszawsczim wòj.; 159 *Tycjan*; 2 *Tiziano* (mést Italczicë); 6 białków mô na miono *Tytusa*: 2 w tarnobrzesczim, pò 1 w jeléniogórsczim, òpòlsczim, skerniewicczim i warszawsczim wòj.; 9 *Cita* (mést Biôłorusónczi); 1 *Titi* w rzeszowsczim wòj.; 11 *Tycjana.*

SI notëje chłopsczé miono *Tytus* z pasownyma łacëznowima *Titus*; *Titus* wëstãpiwô w an., cz., dëń., hòl., górnołuż., niem., słow. i szw. jãz.; *Tit* w òbëdwùch łuż. i rus.; *Tyt* w ùkr.; *Tiitus* w fin.; *Tito* w szp., pòrt. i ital.; *Titas* w lit.; *Tits* w łot.; *Titos* w nowògr.; *Titusz* w wãg.; òbòczno: *Cit, Tit*; *Tituš, Tito* w biôłor.; *Tiit, Tiitus* w est.; *Tite, Titus* we fr.; *Tit, Titoš* w mac.; *Titu, Tit* ù Serbów; *Tit, Tito, Tituš* w słwn.; białczënô fòrma notowónô w pòstacji *Tita* w an. jãz. i òbòczno *Tita* abò *Titta* w ital.

W staropòlaszëznie notowóné jakò *Titus* òd 1453 r. na Nordowò-Wschòdnëch Kresach i na Pòmòrzu w łacëznowi fòrmie *Titus*, co mòże czëtac *Tytus* abò *Tytusz* (Mal III 336). W tłómaczenim Nowégò Testamentu ks. Jakùba Wùjka z 1593 r., Lëst do Titusa wëstãpiwô fòrma bez łacëznowégò kùnôszka *–us*, a tej pòstacjô *Tyt.*

Nôbarżi prosto je wëprowadzëc òbgadiwóné miono òd łac. pòspòlitégò wërazu *titus*, *-i* ‘dzëczi gòłąb’, ùżiwónégò w przenosni na òznaczenié chłopskòscë. Òd tegò miona za pòmòcą przërostka *-ius, -a, -um*, jaczi wërażiwô przënôleżnotã, òsta ùtwòrzonô fòrma *Titius* (Kr 881), a òd ti pòstacji przë ùżëcym przërostka *–anus*, wskazywającégò na wëzwòleńca abò adoptowónégò, *Titianus*, z chtërny to fòrmë rozwinãła sã w pòlaszëznie przez òdrzucenié łacëznowégò kùnôszka *–us*) regùlarnô pòstacjô *Tycjan.* Nié wszëtcë równak zgôdzają sã z tim pòzdrzatkã, KVNB 93 pòdôwô np. ze znakã zapëtaniô z łac. *geehrt* ‘ùwôżóny’; wspomnióny wëżi *titus* ‘dzëczi gòłąb’ béł gwës rzôdczim wërazã, skòrno nie notëją gò łacëznowé słowarze, np. Plezia, Kr, Jougan i jiné.

Hagiografiô znaje 6 swiãtëch abò błogòsławionëch Titusów, m.jin. sw. Titusa, ùcznia sw. Pawła, chtërnégò wspòminôł we wiele lëstach i napisôł do niegò òsóbny lëst, pòdług tradicji bpa Kretë, wspòminónégò w nowim kalãdôrzu lëturgicznym razã ze sw. Timòteùszã 26 I; Titusa Taùmaturga, to je Cëdotwórcã, ihùmena ‘przeòra klôsztoru’ we Wschòdnym Kòscele (mòże w samim Kònstantinopòlu), wspòminónégò 2 IV; bł. Titusa Brandsma (1881 – 26 VII 1942), karmelitã, wëkładowcã i ùniwersytecczégò profesora, zamãczonégò przez nazystów (KIS V 586–590). Pòd mionã *Tycjan* KIS V 569–570 pòdôwô 3 swiãtëch biskùpów. Z bëlnëch Pòlôchów miono *Tytus* nosëlë m.jin. Titus Adam Dzałińsczi (1796–1861), załóżca Biblioteczi w Kórnikù; Titus Chałubińsczi (1820–1889), doktór i nôtërnik, twórca taternictwa, òdkriwca turisticznëch i lékarzącëch spòsobnosców Zakòpanégò; Titus Benni (1877–1935), jãzëkòznajôrz fònetik; Titus Cziżewsczi (1880–1945, malôrz, pòéta i kritik kùńsztu (KNI 304). Miono *Tycjan* parłãczi sã kòżdémù wësztôłconémù człowiekòwi z renesansowim malôrzã Tiziano Vecellio.

SNWPU pòdôwô 76 lëdzy ò nôzwëskù *Tytus*; 11*Tytusz*; *Tiet* 0; 3 *Tito* i wiele pòchódnëch fòrmów.

Wôrt na zakùńczenié rzeknąc, że w ònomastice je pòjãcé apòtropeicznëch mionów, to je – z grecczégò – ‘òdstrôszającëch’, jaczé bëłë dôwóné lëdzóm m.jin. òd pòzwów groznëch zwierzãtów, żebë wërzasnąc procëmnika, do chtërnégò noszący miono jakbë gôdô: nie pòdchadôj, bò pòtkôsz tu *wilka, lwa, miedwiedza*, stądka òmówioné miono *Lew, Wilk* – nosy – pòdług SIW - 1 chłop w katowicczim wòj., w pòstacji niem. *Wolf* 49, przër. czãsté ù Niemców miono *Wolfgang* ‘chód wilka’ noszoné przez 756 pòlsczich òbëwatelów.

Òbjasnienié skrócënków

(Nie objasniwô sã skrócënków biblijnëch knégów i skrócënków jãzëków z SI)

Abram	*Słownik grecko-polski* pòd red. Z. **Abramòwiczównë**, t. I–IV, Warszawa 1958–1965.
B.	**A. Bańkòwsczi,** *Etymologiczny* słownik *języka polskiego*, t. I–II, Warszawa 2000.
BNOT	**A. Tronina, P. Walewsczi,** *Biblijne nazwy osobowe i topograficzne. Słownik etymologiczny*, Czãstochòwa 2009.
BP	*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu,* òprôc. karno pòd red. ks. M. **Petera** (StT) i ks. M. **Wòlniewicza** (NT), wëd. III, Pòznań 1991–1994.
BT	*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu,* òprôc. Karno pòlsczich biblistów (tpzw. Bibliô Tinieckô abò Bibliô Tësąclecô), wëd. IV, Pòznań – Warszawa 1989.
Brend	Europäische Personennamensysteme. *Ein Handbuch von Arabisch bis Zentralladinisch*, hersg. v. Andrea **Brendler** u. Silvio **Brendler,** Hambùrg 2007. baar.
ChDE	*Chambers Dictionary of Etymology*, New York 2001.
DF	**R., V. Kòhlheim,** *Familiennamen. Herkunft und Bedeutung*, Mannheim 2000.
EK	*Encyklopedia katolicka*, Lublin òd 1985 r. Nôùkòwé Towarzëstwò KÙL.
Go	**M. Gòttschald,** *Deutsche Namenkunde*, 3. Auflage, Berlin 1954.
IC	**I. Cajanto,** *The Latin Cognomina,* Helsinczi 1965.

IPU	**É. Bréza,** *Imiona w Polsce używane* (w przërëchtowanim).
Jougan	**Ks. A. Jougan**, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, wëd. III. Pòznań 1958.
JP	**Język Polski,** Kraków òd 1913 r.
KKN	Kòmisjô Kùlturë Jãzëka Kòmitetu Jãzëkòznajôrstwa PAN.
KIS	**H. Fros, F. Sowa,** *Księga imion i świętych*, t. I-VI, Kraków 1997–2007.
Kluge	F. **Kluge**, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 22. Auflage, Berlin-New York 1989.
Knap	**M. Knappová,** *Jak se bude jmenovat?*, Praha 1978.
KNI	**J. Bubak,** *Księga naszych imion*, Wrocłôw 1993.
KP	*Kalendarz prawosławny 2002***,** Suprasl.
Kr	*Słownik łacińsko-polski do użytku szkół średnich*, red. **B. Kruczkiewicz,** Lwów-Warszawa 1925.
Kupis	**B. Kùpis,** *Nasze imiona*, Warszawa 1991.
KVNB	**Naumann, G. Schlimpert, J. Schultheis,** *Das kleine Vornamenbuch,* 3. Auflage, Leipzig 1980.
Majtan	**M. Majtán, M. Považaj,** *Meno pre naše dieťa*, Bratislava 1985.
Mal I	**M. Malec,** *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych,* Wrocłôw 1971.
Mal III	**M. Malec,** *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce,* Kraków 1994.
MEKSA	*Mała encyklopedia kultury świata antycznego*, t. I–II, Warszawa 1958–1962.
NMPG	*Nazwy miast Pomorza Gdańskiego*, red. H. **Górnowicz i Z. Brocczi,** Gduńsk 1978, wyd. II, red. É. **Bréza** i J. **Tréder,** Gduńsk 1999.
NP	**É. Bréza,** *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*, Gduńsk 2000–2004 (t. IV w przërëchtowanim).
Pelp	*Diecezja pelplińska. Zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin 1928.
Plezia	*Słownik łacińsko-polski*, t. I–V, red. M. **Plezia,** Warszawa 1959–1979.
Przyd	**É. Bréza**, *Pochodzenie przydomków szlachty Pomorza Gdańskiego*, Gduńsk 1978.
SEMot	*Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, cz. I–VII, red. **A. Ceslikòwô, M. Malec, K. Rëmùt,** Kraków 1995–2002.
PrSB	*Praktyczny słownik biblijny*, zbiorowé òprôc. [...]red. A. **Grabner-Haider,** Warszawa 1994.
SI	**W. Janowòwô, A. Skarbek, B. Zbijowskô, J. Zbiniowskô,** *Slownik imion*, wëd. 2, Wrocłôw 1991.
SIW	*Słownik imion współcześnie w Polsce używanych,* wëd. **K. Rëmùt,** Kraków 1995.
SMGiR	**P. Grimal,** *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, Wrocłôw 1987.
SN	*Święte niewiasty. Mały leksykon hagiograficzny*, zebrôł i òprôc. J. **Charkewicz,** Hajnówka 2001.

SNW	*Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, wëdanié na platce CD, Kraków 2001.
SNWPU	*Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, t. I–X, wëd. **K. Rëmùt,** Kraków 1990 – 1992.
SSNO	*Słownik staropolskich nazw osobowych*, red. **W. Taszicczi** i **M. Malec,** t. I-VII, Wrocłôw 1965–1987.
WSO	**PWN** *Wielki słownik ortograficzny PWN,* pòd red. E. **Pòlańsczégò**, Warszawa 2003.
Wyk	**J. Bùbak**, *Wykaz imion używanych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Język Polski LXIII, 1983, nr 1–2, s. 72–84.
WZ	Ks. W. Zalesczi, *Święci na każdy dzień*, Warszawa 1989.

Symbòl 0 kòl nôzwësków òznôczô fòrmã z rozmajitëch przëczënów niegwësną.

Elżbiéta Bùgajnô

Na stikù historii i kùlturë

Célã negò tekstu je ùkôzanié sparłãczeniów midzë historią a kùlturą z pòzdrzatkù nowégò przedmiotu w szkòłowi ùczbie, chtëren nazéwô sã „gwôsnô historiô i kùltura”. Òstôł òn wprowadzony do szkòłów òd séwnika 2013 rokù. Wprowadzenié nowégò przedmiotu je związóné z przepisama prawa, chtërne òpisëją zadania związóné z pòdtrzëmiwanim nôrodny, etniczny i jãzëkòwi juwernotë ùczniów przënôlégającëch do nôrodnëch i etnicznëch miészëznów, a téż do spòlëznë gôdający w regionalnym jãzëkù[1]. Dlô Kaszëbów nen przedmiot rodzy nowé wëzwanié.

Zajãca ùczbë gwôsny historii i kùlturë są wliczoné do dodôwkòwëch zajãców edukacyjnëch. Stãpién z nëch zajãców je liczony do strzédny i wpisywóny na szkòłowim cedlu w môlu na stãpnie z dodôwkòwëch zajãców edukacyjnëch, nie stanowi zôs ò promòcji ùcznia i ùkùńczenim bez niegò szkòłë. Minimalnô lëczba gòdzënów ùczbë gwôsny historii i kùltùrë to je 30 gòdzyn na II, III i IV edukacjowim etapie. Ùczba negò przedmiotu je przewidzónô w V klase spòdleczny szkòłë, II klase gimnazjum i klasach II strzédny szkòłë.

Hewòtny dokôz nie je w sztãdze òbjąc całégò zagadnieniô, w ùdbie aùtorczi mô bëc leno dokłôdkã w kòntekscе òglowëch zamëszlënków na témat dwùch pòchwatów, chtërne twòrzą pòzwã gwôsnô historiô i kùltura.

Zaczinającë rozwôżania nad kùlturą i historią, nót je przeanalizowac pòchwatë, jaczé nalazłë sã w titlu referatu. Rozmienié, òbjasnianié nëch pòchwatów stanowic bãdze ò zakresu tresców wchôdającëch do nowégò przedmiotu. W pòzwie przedmiotu na pierszim môlu nalazła sã historiô, chòc le wiążëna „i” wskazywô domëslno na równoznaczënã dwùch dzélëków. Przed szkólnyma, aùtorama ùczbòwników stôwô wic zadanié, jak pòdzelëc gòdzënë na te dwa dzéle materiału. Czë dac wiãcy gòdzënów blós na jeden z wëmienionëch partów materiału, czë pò równo? Analiza pòchwatów dô wiédzã, bë doznac sã jich znaczeniów.

Kùltura to wieleznaczeniowi pòchwôt. W „Słowarzu pòlscégò jãzëka” PWN pòd red. Mieczisława Szimczaka kùltura definiowónô je w pierszim znaczenim jakno „całownota materiałowégò i dëchòwégò ùróbkù lëdztwa zbiérónô, zachòwónô i ùbògaconô przez stalata, przekazywónô z pòkòleniów na pòkòlenia”[2]. No słowò pòchôdô z łacyńsczégò jãzëka: *colo, colere, colui, cultum* – ‘dozerac, chòwac’, chtërno bëło związóné z òbrôbianim rolë: *cultus agri*. Na pòczątkù wic kùltura bëła związónô z gbùrstwã, òznôczała staranié człowieka, chtëren dozérôł swòje pòle.

---

[1] Rozpòrządzenié Minystra Nôrodny Edukacji z dnia 4 łżëkwiata 2012 r. zmieniającé rozpòrządzenié w sprawie warënków i spòsobù wëkònywaniô przez przedszkòla, szkòłë i pùbliczné placówczi zadaniów związónëch z pòdtrzëmiwanim nôrodny, etniczny i jãzëkòwi juwernotë ùczniów przënôlégającëch do nôrodnëch i etnicznëch miészëznów, a téż do spòlëznë gôdający w regionalnym jãzëkù (Dz.U. 2012 nr 0 poz. 393).

Cycerón zôs zastosowôł słowò kùltura w zdrëszenim słów *cultura animi* (dozér môgù, rozëmù), dlôte téż pòchwôt kùltura òstôł sparłãczony z wszelejaką filozoficzną dzejnotą lëdzką, chtërna mia swój cél w dozéranim, ùrôbianim i doskònalenim[3].

W pismionach Kòscoła wedle *Duszpastersczi kònstitucji ò Kòscele w terôczasnym swiece* kùltura òznôczô wszëtkò „to, czim człowiek zlepszô i rozwijô rozmajité pòjãtnoscë swégò dëcha i cała; mô starã swòjim pòznanim i robòtą ùdostac całi swiat pòd swòje panowanié; sprôwiô, bë spòleznowé żëcé bëło barżi lëdzczé tak w rodzënach, jak i w całi spòlëznie państwa przez rozwij zwëków i jinstitucji; kùreszce w dokònaniach swòjich przez stalata wëpòwiôdô, przekazywô i ùtrzëmiwô wiôldżi doróbk dëchòwi i dążnotã pò to, abë służëło to rozwijowi wielnëch, a nawetka całémù lëdztwù”[4].

Nie je to dokładnô definicja kùlturë, w kòscelnym dokùmeńce są pòdóné ji spòdlowé elemeńtë. W *Katolëcczi encyklopedii* czëtómë, że kùltura to „całownota materiałowégò (cëwilizacjô) i dëchòwégò ùróbkù lëdztwa (procëmstawióny nôtërze), wińdzëna wërobnégò dzejaniégò człowieka, a téż zbiér wôrtnotów, normów i wskôzów òbrzészkòwëch dlô ti spòlëznë” [5]. Pòchwôt kùltura zamanówszë je ùżiwóny w môl, a nawetka procëm pòjãcégò cywilizacjô, tedë żebë lëchò nie bëc rozmiónym (bë nie bëło semanticznégò niepòrządkù), nót je òne rozróżniwac. Òbrëmienié pòchwatu kùltura òbjimô nôùkã, kùńszt, filozofiã, òbëczajnotã, tradicjã i dëchòwòtã. Òba pòchwatë: kùltura i cywilizacjô wzôjno sã dopełniwają i przechôdają[6].

W codniowim zato rozmienim òbgadiwónégò pòchwatu kùltura zamanówszë szlachùje za rozmajitima fòrmama kùńsztu: téatrã, òperą, kòncertama, mùzeùm. Je to scësnienié tegò pòchwatu, chtëren mô wiele znaczeniów. Znankòwnik „kùlturalny” fąksnérëje w rzeszny swiądze jakno: a) òdnôszający sã do kùlturë, bãdący elementã kùlturë, związóny z kùlturą; b) taczi, co mô wiôlgą kùlturã, ùczałi, bëlno wëchòwóny, biwałi; c) fąksnérëje téż w gbùrstwie: òbrôbióny z ùżëcym pasownëch agrotechnikòwëch starów; nadôwający sã do òbróbczi abò pòd zasewë. Znankòwnik „kùlturowi" znaczi związóny z kùlturą, òdnôszający sã do całownotë materialnégò i dëchòwégò dorobkù lëdztwa"[7].

---

[2] Słowôrz pòlsczégò jãzëka, red. M. Szymczak, PWN, Warszawa 1996, t. I, s. 1015.

[3] Cyceron w dokazu *Tusculanae disputationes* zapisôł słowa *cultura animi* (dozér môgù, rozëmù), abë nazwac pierszą w kùlturze kòncepcjã filozofii: Cultura animi philosophia est”. Dali czëtómë: „Czim bez cebie bëlëbësmë nié blós më, ale jaczim bë bëło na ògle lëdzczé żëcé? Të jes zbùdowa gardë, të z pòrozdzelonëch òsóbno lëdzy zrobiła pòspólnotã, të jes sparłãczëła jich midzë sobą nôprzód bez pòspólné sedlëszcza, pózni bez żeńbã, a kùreszce bez pòspólną gôdkã i pisënk. Të jes ùsôdzcą praw, szkólną dobrëch zwëków i pòrządkù”. Òd negò czasu pòchwôt „kùltura” béł wiązóny z dzejanim ledzy, chtërno miało za cél doskònalenié, dozéranié czé sztôłcenié.

[4] *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, 53, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje. Tekst polski*, Poznań 1967.

[5] *Katolëckô encyklopediô*, t. X, TN KUL Lublin 2004, s. 188.

[6] Por. dz. cyt., s. 189.

Kùltura je dokazã człowieka – żóden jiny ôrt, chtëren żëje na zemi, nie rozmiôł ùsadzëc taczi systemë, jakô regùlëje wiele aspektów jegò żëcô. Sygnie przëbôczëc wskôzã „nie zabijôj", chtërna fąksnérëje w trójnëch równowôrtnëch kùlturach, a jaczi ni mòżemë òbaczëc w òkrãżim zwierzãtów, gdze ni ma wskôzë òbarnë żëcégò apartnëch jednostków, przënôlégającëch do taczi spòlëznë. Mieczisłôw A. Krąpiec dôwô definicjã kùlturë jakno dzejaniégò i dokazu człowieka, chtëren je persónowim bëcym, to je rozëmnym i samòstójnym[8].

Historiô za to wedle cytowónégò wëżi „Słowarza pòlsczégò jãzëka" òznôczô „dzeje, prawò rozwiju wespòłowégò żëcô abò rodë, rozwicé wëdarzeniów, nôùkã ò dzejach"[9]. Historiô nie je wërobiną mëslë człowieka, chtëren w historii rozmióny jakno dzeje bierze ùdzél, słëchô ji wskôzóm. Lëdztwò wchôdô w historiã rozmióną jakno dzeje: historiã swiata, nôrodu, rodzënë; historiã zbiérną i pòjedinczną. Pòsobné znaczenié pòchwatu historiô to „nôùka ò dzejach (nôrodu, nôrodów), téż jakno szkòłowi przedmiot; dokôz ò dzejach". W prosti swiądze historiô pòkazywô sã jakno dzejowi proces, jaczémù słëchô człowiek.

Semanticzné pòla òbù pòchwatów: historiô i kùltura nie są taczé same, juwerné, leno stikają sã. Pòspólnym dërżëniã dwùch òbrëmiów je człowiek. Człowiek je ùsôdzcą kùlturë, ale je pòddóny prawóm historii. W szkòłowi praktice historiô òznaczac bãdze nôùkã ò dzejach. Znankòwnik „gwësnô" w òdniesenim do Kaszëbów stôwiô wiele pëtaniów. Żele zestawienié „gwôsnô kùltura" nie stôwiô żódnëch wątplëwòtów, bò badérowania nad kùlturą Kaszëbów są szerok rozbùdowóné, to gwôsnô historiô, to je historiô Kaszëbów, rodzy rozmajité wątplëwòtë. Czë historiô Kaszëbów to równoczasno historiô Pòlsczi? Wôżny dokôz prof. Gerata Labùdë *Historiô Kaszëbów w dzejach Pòlsczi t. I Strzédnowiekòwé czasë* (Gduńsk 2006) stôwiô historiã Kaszëbów jakno dzél historii Pòmòrzanów i Pòmòrzégò, a te pòsobicą jakno dzél historii plemionów pòlsczégò nôrodu i historii pòlsczégò państwa. Wedle tegò ùznónégò badérë Pòmòrzanie i Kaszëbi mają swojã gwôsną historiã jakno jedno z plemionów pòlsczégò nôrodu. Nã historiã twòrzą dzeje nôrodów nié leno pòlsczich, ale téż germańsczich (niemiecczich, hòlendersczich, duńsczich, szwédzczich) i bôłtijsczich (nôpierwi prësczich).

Pierszą syntezą historii Kaszëbów je zestôwk niemiecczégò badérë F. Lorentza *Geschichte der Kasschuben* (1926), pòstãpną zôs Aleksandra Majkòwsczégò H*istoriô Kaszëbów* (1938). Zasłëgą òbù badérów je wëdobëcé z niepamiãcë gwôsny historii Kaszëb i Kaszëbów[10]. Leżnosc do systematnëch badérowaniów nad historią i kùlturą Kaszëbów pòwsta pò rokù 1945. Ò Kaszëbch je gôdka w dwùch tomiszczach *Historii Pòmòrzégò* (I – 1969, II – 1976) pòd red. G. Labùdë. Nôùkòwi zestôwk jich historii òstôł zesadzony w dokazu *Pòmòrzé – môłô Òjczëzna Kaszëbów. Historiô i terôczasnota* pòd red. Józwë Bòrzëszkòwsczégò i Dietmara Albrechta (Gduńsk – Lubeka 2000). Slédny zestôwk to wëmieniony wëżi dokôz G. Labùdë *Historiô Kaszëbów w dzejach Pòmòrzégò* (Gduńsk 2006). Analizëjącë title wëmienionëch zestôwków, badérowie stôwiają dzeje Kaszëb i Kaszëbów w grańcach Pòmòrzégò. Leno title dokazów przedwòjnowëch òpisëją dzeje samëch Kaszëbów.

---

[7] Por. *Słowôrz pòlsczégò jãzëka*, red. M. Szymczak, PWN, Warszawa 1996, t. I, s. 1015.

[8] Por. M. A. Krąpiec, *Kultura*, w: http://www.kul.pl/files/57/wydzial/biblioteka/kultura.pdf .

[9] *Słowôrz pòlsczégò jãzëka*, red. M. Szymczak, PWN, Warszawa 1996, t. I, s. 700.

Historiô jakno nôùka ò dzejach zapisëje wszëtczé znanczi materialny i dëchòwi aktiwnotë człowieka. Zrozmiałé je wic, że historiczné dokazë òpisëją téż dzeje kaszëbsczi kùlturë. Czim je kaszëbskô kùltura? Juwerno jak w przëtrôfkù kùlturów jinëch nôrodów i spòlëznów mòże wskazac dwa ji spòdlowé składniczi:

a) kùltura materialnô: wszëtczé wërobinë człowieka, technika, prakticzné dzejania;
b) kùltura dëchòwô: wierzenia, wiédza, lëteratura i wszelaczégò ôrtu pismienizna, kùńsztë, w tim: plastika, téater, mùzyka, film, móda, a téż wszëtkò, co przënôlégô do wërobinë rozëmù, na przëmiôr filozofiô.

Z pòzdrzatkù na wielënã cywilizacjowégò ùróbkù jaczis spòlëznë kłopòt mòże sprawic wëapartnienié tématów wëznaczonëch do nôùczi w nowim przedmioce gwôsnô kùltura. Jich wëcygnienié zanôlégac bãdze òd rozmajitëch eleméntów: a) ze stronë ùcznia: dozdrzeniałoscë ùcznia (klasë i edukacjowégò cykla), jegò percepcjowëch mòżlëwòtów (psychòlogicznô dozdrzeniałosc), b) ze stronë zamkłoscë materiału: wôżnota, znaczënk problemów, rozmajitoôrtné przedstawienié zòbrazowaniô ny kùlturë.

Zestôwiającë, wprowadzenié przedmiotu: „gwôsnô historiô i kùltura” do szkòłowi ùczbë stôwiô przed szkólnyma i aùtorama ùczbòwników wëzwania związóné z òpracowanim pasownégò programù, wëbiéru zamkłoscë naùczaniégò. Ùkôzóné w hewòtnym dokazu rozmiszlania na témat sparłãczeniów midzë historią i kùlturą w zamëszlenim aùtorczi są leno wstãpã, dokłôdkã do negò zadaniô. Przed Radą Kaszëbsczégò Jãzëka stoji zadanié przëszëkòwaniô, ùstanowieniô pasowny słowiznë.

---

[10] Nót je bëc òstróżnym, òpasowac, czëtającë òba tekstë. F. Lorentz béł historikã-jãzëkòznajôrzã, zôs A. Majkòwsczi historikã-amatorã.

Daniél Kalinowsczi

Snôżota z òddaleniô. Hieronim Derdowsczi, Aleksander Majkòwsczi i Stanisłôw Pestka ò Kaszëbach

Snôżota kaszëbsczi zemi je dlô mieszkańców ti kùlturowi rëmi czims nôtërnym. Równak ta codniowòsc czë pòwszédnosc doswiôdczaniô rozmajitégò krôjòbrôzkù lasów, jezorów, mòrza i pòlów mòże tej-sej do czësta nie sprawic ù pòdmiotu juwernotowégò namëszleniô, swiôdczącë ò swójny mentalny biérnoce. Wnenczas dopiérze niespòdzajné kawlowé abò egzystencjalné namienienié, np. mùsz wëjachaniô czë dëtkòwô emigracjô, brzadëje ju w cëzëch starnach pòczëcym głabòczégò, emòcjonalnégò sparłãczeniô midzë pòdmiotã a domôcą i rodną zemią. Dlô lëteraturoznajôrza i antropòloga lëteraturë je nadzwëkòwò czekawé dozdrzec, jak sztôłtëje sã kùlturowô juwernota człowieka i jak wiele do taczégò procesu wnosy namerkóny emòcjama wspòmink krôjnë, jaką sã stracëło, abò chòc na jaczis czas zerwało blisczi kòntakt w codniowim egzystencjalnym doswiôdczenim[1]. Tekstë pisóné przez aùtorów, chtërny przeżiwają fizyczné òddalenié òd rodny zemi, kąsk paradoksalno dôwają jima zrozmiec kim pò prôwdze są, jaczé wôrtnotë wëznôwają i jaczé je jich zdrzenié na przińdnotã. Tej-sej dopiérze prôwdzëwô teritorialnô dôl dôwô jim mòżlëwòtã ùbënowieniô tatczëznowégò krajòbrazu w swòji swiądze, pòmôgô w nazwanim kategòrie swòji spòlëznowi abò nôrodny przënôleżnotë. Wnenczas tej, z òddaleniô, zaczinają głãbi rozmiôc, co pò prôwdze kòchają, za czim z całą mòcą tesknią i w jaczim czerënkù chcą rozwijac swòje człowiectwò. Juwernotowé samòrozmienié aùtorów taczich wëpòwiesców mòże bëc pòdskacënkã dlô szeroczégò òkrãżô czëtińców, mòże zôchãcywac do swòjich identifikacyjnëch sztudiów, chtërne w nôdalszi perspektiwie mògą miec znaczënk dlô fòrmacje i pòzdrzatkù na swiat.

Analizowóny tuwò trzeji przedstôwcowie kaszëbsczi lëteraturë, to je Hieronim Derdowsczi, Aleksander Majkòwsczi i Stanisłôw Pestka, są leno przikładama problematiczi òdkriwaniô abò pòcwierdzaniô swòji kaszëbskòscë. Szlachùjącé za nima tożsamòscowé procesë mòże òdczëtac chòcle w *Mòji drodze kaszëbsczi* Jana Karnowsczégò, kaszëbsczich sonetach Stefana Bieszka czë w aùtobiograficzny ksążce Jana Drzéżdżona *Karamoro*. Wszãdze w nëch lëteracczich zapisënkach je widzec kristalizowanié sã elementów jestë aùtorów, do czegò dochòdzy dzãka spòsobnoscë wezdrzeniô na sebie i na swòjã domôcą tatczëznã z òddaleniô, swójnégò czasowégò abò teritorialnégò distansu.

---

[1] Pòjôwiô sã tuwò kòntekst psychòlogie ùtwórstwa òbgôdóny wiele razy w lëteraturze przedmiotu. Np.: *Literatura i/a tożsamość w XX wieku*, red. A. Gleń, I. Jokiel, M. Szladowski, Òpòle 2007; *Etniczność, tożsamość, literatura. Zbiór studiów*, red. P. Bukowiec, D. Siwor, Kraków 2010; *Tożsamość i transgresja w literaturze*, red. W. Nowicki, A. Orłowska, W. Pyczek, Zamòsc 2011. W antropòlogicznym aspekce perspektiwã kaszëbsczi lëteraturë nôbarżi całowno przedstawiła A. Kùik-Kalinowskô, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszëb*, Gduńsk-Słëpsk 2011.

Kaszëbë a swójszczëzna. Teskniączka Derdowsczégò

Hieronim Derdowsczi, czedë wëjéżdżôł w 1885 rokù do USA, béł jednym z wiele tësący mieszkańców Eùropë, co szukelë za Atlanticczim Òceanã wikszi szansë na ùlepszenié swòji ekònomiczny stojiznë. Jakò gazétnik i pisôrz za sprawą jistniejącëch mentalnotowëch i pòliticznëch pòrządków ni mógł w domôcym òkrãżim rozwijac swòjich warkòwëch spòsobnosców czë dobëc lepszégò spòlëznowégò statusu[2]. Pò nalézenim sã na cëzy zemi, szukôł kòntaktu z òkrãżim domôków, widzącë swòjã warkòwą szansã w dalszim prowadzenim gazétny robòtë, tëli że w zmieniony kùlturowi atmòsferze za „wiôlgą wòdą”. Stwòrził tej „Wiarusa”, a pózni wëdôwôł pismionka dlô lëdu, żebë zjiscywac swòje lëteracczé legòtczi, a równoczasno zagwësnic sobie i familie bëlné ùtrzimanié, czegò ni mógł dobëc w swòji tatczëznie[3].

W swòjim lëteracczim dzejanim realizowónym jesz przed 1885 rokã Derdowsczi wiele razy dôwôł przikładë emòcjonalnégò sparłãczeniô z Kaszëbama, rzeszącë to z rozkòscérzanim pòlsczégò patrioticznégò stanowiszcza. W stojiznie zôróbkòwi emigracji w Americe jegò patriotizm òstôł przefòrmùłowóny i pòzmienił sã z interwencjonizmù i bezpòstrzédny kriticzi pòliticznëch dzejaniów zabòrców na ùtrzëmiwanié nôrodnégò pòczëcô na cëzënie i swójnégò wëchwôlaniô dobroctwów pòlskòscë (rozmióny téż i jakò kaszëbskòsc). W taczi to biograficzno-dejowi stojiznie pòjôwiają sã jegò *Lëstë z rézë*, relacje z nawiôdënów karnów pòlonie rozcygniãtëch wkół Wiôldżich Jezorów, tekstë, chtërne z jedny starnë miałë dac nowëch abònentów tidzenikòwi „Wiarus”, a z drëdżi òdswiéżëc tematikã tekstów pismiona.

Nie òdrzucywającë wspòmniónëch interpretacyjnëch dzejników, wôrt téż analizowac *Lëstë z rézë* jakò sygnal emòcjonalny teskniączczi za straconą tatczëzną i przikłôd namerkaniô pamiãcą ò domôcym kraju, jakô co sztót dôwała ò se znac w stojiznach egzystencje westrzód bùtnowi cëzoscë kraju, jãzëka i zwëkù. Ju w pierszim z lëstów tegò ôrtu sygnal teskniączczi zjôwiô sã dzãka wprowadzeniémù pôrã zdaniów o Eùropie westrzód dzélów òpisywającëch amerikańską jawernotã.

---

[2] Ò dzejnikach wëjachaniô kaszëbsczégò lëterata do Nordowi Americzi pisôł Andrzéj Bùkòwsczi w broszurce: *Działalność literacka i społeczna Hieronima Derdowskiego w Ameryce (1885–1902)*, Gdùńsk 1961, s. 12.

[3] Szerzi ò dokazach aùtora *Pana Czorlińsczégò* pisze Jerzi Samp, *Hieronim Derdowski w Ameryce*. W: *Kaszubszczyzna w świecie*, red. J. Samp, Wejrowò 1994, s. 32–46 i Stanisłôw Janke, *Derdowski*, Gdùńsk 2002, s. 94–140.

Eùropa – jak fejn gëldzy to słowò ùchò pòlsczégò gazétnika; gãsé pióro jegò chcałobë pòlecec jaż na strzébrzësté wałë Wisłë, jaż nad zesëwiałé chrzeptë pòlsczich Karpatów, le w tim sztóce rëmòt amerikańsczégò *hacka*, jaczi przëjéżdżô pò rézowé kòfrë, przëbôcziwô mù cwiardą minesocką jawernotã[4].

Dôwnô òjczëzna òsta nacéchòwónô w tim krótczim wspòminkù Derdowsczégò z szëkã sentimentalnégò wzdëchnieniô, przerwónégò jãdrznoscą amerikańsczégò „tu i terô”. Ale nawetka ta cwiardô amerikańskòsc nie òdriwô òpisywającégò wëdarzenia repòrtera ze swiądë, że eùropejsczé nôrodnoscowé sztridë midzë Germanama a Słowianama są cygnioné dali w krôjnie Wiôldżich Jezorów. Hewò jak szpòrtoblëwò, ale i ze swójnym pòliticznym namerkanim, dolmaczi jednã z pòzwów amerikańsczi môlëznë naji rézownik-sprawòzdôwôcz: „Wisconsyńsczi Berlin leżi nad rzéką Fox River, na jaczi jadą berlinczi do Oshkosh i mést tim berlinkóm miasto zawdzãcziwô swòjã pòzwã, jistno jak stolëca niemiecczégò césarstwa słowiańsczim berlinkóm na rzéce Szpreji”[5].

Nié leno spiérczi midzë nôrodama są przenoszoné za òcean. Téż jesz z dôwny Pòlsczi wëcygła do USA niezgòda i sztridownosc mieszkańców apartnëch dzélów straconégò pòlsczégò państwa. Derdowsczi nie ùbëlniwô w tim sztóce dôwny òjczëznë, a barżi z integracyjnégò i sanacyjnégò pòzdrzatkù kritikùje negatiwné òbëwatelsczé zachòwania, bédëjącë wprowadzenié nowëch pòrządków:

> *W slédnym równak czasu, dzãka Bògù, miało plac gwësné zbliżenié sã do se pòsztridowónëch starnów, co je bëlną zôpòwiescą, a mòże kùńc kùńców doprowadzy do całowny zgòdë. Pòlsczé białczi pòmale ùprôwiają, co lëchi dëch skazył. Pòznańsczi młodzëznie zaczinają sã widzec kaszëbsczé brutczi z bùrima òczama, chtërnëch wezdrzenié jak strzéla przechôdô przez serca bëńlów, jaczi chòc nié lëdóny przez òjców, krëjamno wchôdają pòd kaszëbsczé strzechë na mileczné kôrbiónczi*[6].

Wëpòwiescë *Lëstów z rézë* napisónëch w taczim dëchù swiôdczą ò tim, że Derdowsczi wcyg mëslôł ò ùlepszenim żëcowi stojiznë swòjich domôków i w kòżdi chwilë zgrôwôł do zmòcnieniô nôrodnégò dëcha i solidarnoscë bënë swòjégò òkrãżô. Ju jakno dozdrzeniałi człowiek mógł terô bédowac rozrzeszenia i rozkòscérzac niejedne zachòwania, bãdącë baro òtemkłim na spòlëznowé i strzodowiszczowé dobro. Przikładã taczi zgrôwë mòże bëc dzél lëstu Derdowsczégò z òkòlégò Menasha, gdze skritikòwôł architektoniczno-òrganizacyjny ùkłôd amerikańsczich òsedlów, a òsoblëwie wëstãpòwanié pùstków òddalonëch òd se ò setczi métrów i felowanié zamkłi bùdowë wsë. Taczi ôrt bùdowaniô, jak pòdczorchiwôł rézownik, pasowôł mòże Miemcóm, le gwës nié Pòlôchóm:

---

[4] H. Derdowszczi, *Listy z podróży*. W: A. Bùkòwsczi, *Działalność literacka i społeczna Hieronima Derdowskiego w Ameryce*, s. 68.

[5] Tam, s. 71.

[6] Tam, s. 72.

> *Le pòlsczi gbùrzë, chtërnëch i wkół Berlina je dosc wiôlgô lëczba, przënãcëlë sã do wiesołégò ùbëtnégò żëcégò w wikszim karnie, przikrzi sã jima na jich pùstkach i żelë czedë pòjôwią sã w miesce, gdze są pòlsczé salónë i kùpcowé hańdle, i pòlsczé dodómczi jeden kòl drëdżégò, to cãżkò sã jima rozestac z domôkama z miasta i jak nôdłëżi sedzą midzë nima, nawiédzającë znajemnëch i swòbódno z nima gôdającë przë „pajnce" jiczmianégò sokù*[7].

Przedstawienié pòlsczégò zwëkù je w lësce rézownika-Derdowsczégò ôrtã przëbôczeniô warënków żëcô w stôrim kraju i wastującëch tam zwëków, tak drãdżich do ùchòwaniô w Americe. Przez sygniãcé do ùszłotë gazétnik pòkazywô pòzytiwné mòdło spòlëznowégò żëcô, pòstrzédno zôchãcywającë do te, żebë taczé òdniesenia piastowac w jawernoce amerikańsczégò bëcô. Przë òpisënkù pòmòrsczich emigrantów robiącëch w Minesoce nawetka niejedne z fizycznëch znanków abò lëchëch starnów stôwają sã tim, co dozwôlô ùchòwac pòlską swójszczëznã:

> *Chłopi wej mòcny, zdrów i wiesołi, jak na Żuławach pòd Malbòrgã. W stôrim kraju òni gwës tak dobrze ni mielë, bò chòc téż pòchôdają z malbòrsczi zemi, mielë tam swòje sedzbë pòd Trzcanã, wsë dosc dalek leżący òd Żuławów.*
>
> *Że spòd Trzcana pòchôdają pòlsczi kòloniscë w Mensaha, mòże sã letkò docygnąc, gôdającë z tamecznyma białkama. Trzcëniónczi w stôrim kraju są znóné z klaprowaniô i plestaniô, a midzë pòlsczima matrónama w Mensaha mést wiele taczich, co nie ùpadłë na gãbã*[8].

Lëstë z rézë Hieronima Derdowsczégò dzãka òpisënkóm sedlëszczów i môlëznów, w jaczich mieszkają Pòlôsze i Kaszëbi, a téż przez pòdôwanié jich nôzwësków i warków w pierszi rédze stôwają sã dokôzã na żëcową rozëmnosc i adaptacyjné spòsobnoscë lëdzy, co zwënégòwelë tuwò ekònomiczné dobëcé[9]. Pò drëdżé równak relacje redaktora „Wiarusa" mają stwòrzëc atmòsferã emòcjonalnégò cepła, co przewòliwô stôrą tatczëznã i môlëznë, z jaczich pòchôdają emigrantowie. Dlô niegò samégò mòże to bëc swójny òbrôz pamiãcë stracony kaszëbsczi rëmi, a emigrantóm dozwòliwô ùchòwac swòje pòczëcé jinoscë wedle zaòstałëch mieszkańców sedlëszczów i miastów[10].

---

[7] Tam, s. 73.

[8] Tam, s. 75.

[9] Tam, s. 77 abò 79.

[10] W szpòrtownym widzënkù òpòwiôstczi przëczënë wëjachaniô do „Hameryci" przedstôwiôł Derdowsczi w dokazu *Jasiek z Kniei i Szymek z Wiela w podróży do Ameryki*. W: A. Bùkòwsczi, *Działalność literacka i społeczna Hieronima Derdowskiego w Ameryce*, s. 64–66.

Kaszëbë òdkriwóné za Òdrą. Przëtrôfk Majkòwsczégò

W bùdowanim kaszëbsczi juwernotë Aleksandra Majkòwsczégò wôżnym aktã jegò intelektualno-dëchòwégò żëcô bëło rozsądzenié ò wëjachanim na sztudia realizowóné bùten rodnëch stronów. Bëła to leżnosc na rozszerzwienié intelektualnëch grańców, mòżlëwòta doswiôdczeniô cëzëch jãzëków i kùlturów. Majkòwsczi zaczął ne edukacyjné rézë do Berlina, pózni trafił do Grifie, dali do Mònachium, kùreszce skùńcził je doktoratã w Zurichù. Co to òznôczô bëc Pòlôchã na cëzënie pòznôł baro chùtkò, bò ju w Berlinie, biorącë ùdzél w pòliticznëch zéńdzeniach ksãca Ferdinanda Radzywiłła (kònserwatiwné karno) i krôwca Władisława Berkana (demòkraticzné karno). Na nowim ùniwersytece chùtkò pòkôzelë mù, jaczé są skùtczi zajimaniô sã pòlitiką i spòlëznowim żëcym Pòlôchów. Jak sóm przëznôwôł:

> *Skùtkã tegò zaczãlë procëm mie dyscyplinarną sprawã, òbwiniającë mie, jakno czerownika pùblicznégò zéńdzeniô ò zachòwanié jidącé przék célowi bëtnoscë na ùniwersytece, dali ùsadzenié towarzëstwa, jaczé mô znanczi „agitacyjno-pòlsczé, służącégò sparłãczeniémù pòlskòscë w niemiecczich krajach*”[11].

Majkòwsczi béł ju wnenczas człowiekã ò wërazněch, afektowónëch i sztridownëch pòliticznëch pòzdrzatkach, stôwającë sã téż corôz barżi swiądnym kùlturowi spôdkòwiznë starków. Jesz na filozoficznym wëdzélu berlińsczégò ùniwersytetu bél doch słëchińcã wëkładów prof. Aleksandra Brücknera, wnenczas aùtora ju pôrã dokazów ò historie i wierzeniach Słowianów[12]. Chòdzył tam téż na wëkładë prof. Rudolfa Virchowa, chtëren zajimôł sã nié le mediczną antropòlogią, ale i hùmanistiką, a kònkretno problematiką słowiańsczich mitów[13]. To na cëzënie zaczął tej rozbùdowiwac historiczné dzéle swòji etniczny tożsamòscë.

Czedë Majkòwsczi pò zdanim pierszich egzaminów wëcygôł z Berlina, ùdbôł so wëbrac na òstrzódk dalszi edukacji Grifiã/Greifswald, jakò môl òsoblëwie czekawiący gò pòmòrską historią. We *Wspòminkach* notowôł òn:

> *Chłoscëła mie do Grifie nié le ta nibë swójszczëzna ùniwersytetu, ale i jegò dzeje. Wiedzôł jem, dzãka pòznaniémù historie, że ùniwersytet ten òstôł ùsadzony*

---

[11] A. Majkòwsczi, *Wspomnienia moje*, „Teka Pomorska” 1938, nr 5-6, s. 153.

[12] Zamkłoscë tëch wëkładów nalazłë sã pózni w dokazach: A. Brückner, *Mitologja słowiańska*, Kraków 1918; *Polska pogańska i słowiańska*, Kraków 1923 i *Starożytności słowiańskie*, Lwów 1926.

[13] Brzôd jegò òbzéraniów znóny je téż w pòlsczim tłómaczenim pt. *Pierwotne ludy Europy*, tłóm. K., Warszawa 1875.

> *przez pòmòrsczégò ksãca Wartisława i miôł w biôtce z Brandenbùrczikama głabszą rolã. Grifia mia, je wiedzec, bùtnowò charakter nadbôłtowëch miastów, w jaczich sã miésza pòmòrszczëzna z niemczëzną, a barżi z prësaczëzną, co sã baro òd se apartni*[14].

Grifia widzała sã młodémù sztudérze dzãka architektoniczny snôżoce môla, òsoblëwie swòji strzédnowiekòwi tradicji, jakô przëbôcziwa mù słowiańską ùszłotã tëch zemiów, zakrëtą przejimającą wszelejaką jinosc prëską kùlturą. Słowiańskòsc Prédnégò Pòmòrzô òstónie baro chùtkò sprowadzonô do kaszëbskòscë, co je swójnym wôżnym dlô Majkòwsczégò mentalnoscowim òdkrëcym. To w tim prowincjonalnym wnenczas miesce òsobisto pòtikô sã z pamiątkama historie. Hewò wej:

> *Wiôldżé wrażenié zrobiło na mie pierszé nawiedzenié krużganków stôrégò ùniwersytetu: w scanie bëło widzec tam medalionë ò strzédnicë 1 métra z wizerënkama pòmòrsczich ksążãtów, w kamie wëkùmóné. Ni mògã òpisac mòcë wrażeniô, jaczé na mie zrobiłë nôdpisë na tëch medalionach, w jaczich sã czãsto pòwtôrzôł tekst: dux Pomeranorum et Cassuborum – abò – et Cassubiae. Zdôwô mie sã, że z tëch nôdpisów „ksążã Kaszëbów” strzéliła pierszô skra, co zbùdzëła mie do robòtë na pòliticznym plónie*[15].

Bëcé w tim ùniwersytecczim miesce miało dlô aùtora esejisticznëch *Pòmòrzónów* i mitizowóny *Historie Kaszëbów* wiôldżi znaczënk, bò prawie tuwò zaczãłë pòkazëwac sã i pògłãbiwac historiczné, pòliticzné, socjologiczné i juwernotowé deje tikającé sã Kaszëbów. Ju wnetka miałë zacząc brzadowac w lëteracczi i redaktorsczi robòce w „Grifie” i „Gduńsczi Gazéce”, a téż w pòstãpnëch wersjach *Żëcégò i przigòdów Remùsa*. Jak sóm zapisôł w swòjich wspòminkach kaszëbskòsc i pòlskòsc zesadzëłë sã w nim wnenczas nierozdzélno: „Pòmniczi kaszëbsczich ksążãtów w Grifie i brązowi pòmnik Adama stałë sã znitama, òd jaczich pòwstôł mój rozskôcënk w pòstãpnëch latach do robòtë na nôrodnym plónie. Midzë tima dwùma pùnktama òbrôcało sã mòje dzejanié w pòstãpnym czasu”[16].

Jak Berlin wprowadzył młodégò sztudérã w akademicczi i artisticzny swiat, tak Grifia òtemkła przed nim kôrtë słowiańsczi historie Pòmòrzô i Kaszëb. Równak dopiérze w Mònachium mógł rozszmakac sã do kùńca w nôlepszim kùńszce przełómaniô XIX i XX w., a w Zurichù skùńczëc swòjã mediczną edukacjã. Jak pisôł Tadéùsz Linkner, Berlin bùdzył ù Majkòwsczégò irracjonalizm, a Grifia naùczëła gò racjonalnégò historizmù[17]. I w jednym, i w drëdżim przëtrôfkù wezdrzenié na Kaszëbë z teritorialnégò òddaleniô dało mòżlëwòtã zrozmieniô tegò, co blisczé[18].

---

[14] Tam, s. 151. Tuwò mùszi pòdsztrichnąc zmiłkã Majkòwsczégò w pòdanim miona Wartësława jakò założëcë grifijsczégò ùniwersytetu i prowadnika biôtków z Brandenbùrgią. Miast niegò miôłbë sã pòjawic Warcysłôw IX.

[15] Tam.

[16] Tam, s. 151-152.

Kaszëbë dôwają merk Americe. Przëtrôfk Pestczi

Nônowszô ksążka Stanisława Pestczi to intelektualnô wanoga do Sparłãczonëch Stanów Nordowi Americzi. Ksążka òsta pòdzelonô na sztërë partë, z jaczich nôwielniészi i nôwôżniészi to zestôwk artiklów pòspólno zatitlowónëch *Manhattan*. Zaòstałé rozdzéle tikającé sã zderzeniô islamsczi i amerikańsczi kùlturë, milenijnëch i newage`owëch rësznotów, kùreszce mitów amerikańsczi kùlturë są mni rozbùdowóné, chòc dôwają mòżlëwòtã ùzdrzeniô ti problematiczi w szerszim pòznaniowim widzënkù. Żlë jidze ò pòdjimóną tematikã, ni miôł Pestka pòprzédców w kaszëbsczi lëteraturze. Mòże prôwdac w dosc daleczim szëkù szëkac jaczégòs témòwégò mòdła dlô zbiérkù w amerikańsczim gazétnictwie Hieronima Derdowsczégò, le mdze to parantela nié do kùńca pasownô z pòzdrzatkù na wërazną pragmaticznosc gazétnictwa dzewiãtnôscewiecznégò kaszëbsczégò dzejôrza, jaką mùszimë przërównac do artisticznëch wôrtnotów bédënkù dzysdniowégò pòétë i esejistë.

Dlô kaszëbsczi lëteraturë tomik Pestczi je tej baro wiôldżim artisticznym dobëcym. Céchùnczi z kaszëbsczégò zbiérkù wëapartniwają sã dejową wôgą pòrësziwónëch spòlëznowëch, religijnëch czë pòliticznëch témów. Przekònywają trzimającym distans do problematiczi pùnktã widzeniô, przë równoczasny spòsobnoscë empaticznégò òpisënkù jawernotë. Kùreszce bùdzą pòdzyw zjinaczonym, chcemë rzeknąc wëszukónym, ùżëcym kaszëbiznë, jaczé tej-sej òbjôwiô sã w prosti mòwie, a sztótama – tuwò są nôczekawszé – precyzyjno wërażiwają emòcje, jak i przemëslenia aùtora.

W dokazu *W stolëcë chmùrników* Stanisłôw Pestka pòdjimô amerikańską tématikã, jakô je dobrze rozeznónô w pòlsczi lëteraturze. Pò wiele aùtorach pòdjimającëch sã pisac na repòrtażowi ôrt ò Sparłãczonëch Stanach (òb czas slédnëch dzesãcleców m.jin.: Édwôrd Redlińsczi, Waldemar Łësôk. Max Kòlonkò) je drãgò przedstawic Amerikã òd jaczis dzëwùjący, nieznóny chùdzy starnë. Zestôwk „akwarelów” Pestczi ni mô równak za cél szëkac sensacji, a barżi pòkazac wieleôrtową jawernosc Americzi zestëdłi pò atakach 11 séwnika. Żebë tã wieleznaczną rëmiã jesz pògłãbic, pòjôwiają sã tu dodôwkòwé historiczné czë socjologiczné mòtiwë, jaczé zdobioné są tej-sej erudicyjnyma abò artisticznyma òrnamentama, co w ksążce Pestczi-pòétë dodôwô jim jesz atrakcyjnotë i fachòwòscë.

Jedną z nôczekawszich òperacjów, jakô pòjôwiô sã w zbiérkù esejów je swójné „kaszëbienié” elementów bùtnowégò krôjòbrôzkù Americzi. Jidze tuwò ò to, że òb czas charakteristiczi jaczégòs amerikańsczégò òbrazu pòkazëje sã nen element razã z taczim, jaczi aùtor znaje z terenu Kaszëb. Tak sã prawie dzeje przë òpisanim chrzescëjańsczi swiãtnicë nalôżający sã midzë chmùrnikama Manhattanu:

---

[17] T. Linkner, *Aleksandra Majkowskiego młodopolskie peregrynacje i twórcze fascynacje*. W: *Życie i twórczość Aleksandra Majkowskiego*, red. J. Bòrzëszkòwsczi, Wejrowò 1997, s. 70.

[18] Nôszerszé rozwôżania tikającé sã żëcô Majkòwsczégò nalézemë w mònumentalnym dokazu Józefa Bòrzëszkòwsczégò, *Aleksander Majkowski (1876–1936). Biografia historyczna*, Gdańsk–Wejrowò 2002.

> *Nôblëższé mòjémù doswiôdczeniu bëłëbë òbrazë z rodnëch stronów, chòcbë ze Gduńska, Kartuzów, Kòscérznë. Przëwëkniãcé je wierã drëgą nôtërą człowieka. Generacje sã zmieniłë, zôs maklewné zwëczi jistniałë prawie nienarëszoné. Ò jednym z tëch zwëków nôwiãcy mògą òbznajmic kòscelné bùdacje, bùszniącé sã widzałoscą wieżów*[19].

W nowòjorsczich warënkach òkazëje sã równak, że nawetka nôbëlniészé czë nôstarszé kòscołë ni mògą sã przebic przez stolemną wiôlgòsc chmùrników. Dëchòwô swiãtnica wiedno òstôwô w céni swiecczégò bùdinkù. Takô stojizna w architekturze nowòczasnégò miasta dôwô òrądz kaszëbsczémù rézownikòwi do kriticzi cywilizacji, jakô nié kòscół, nié dëchòwé i bòsczé sprawë stôwiô na pierszim môlu, ale dëtczi, laicczi znaczënk i indiwidualną bùchã.

Stanisłôw Pestka jakò esejista i aùtor ksążczi czëje sã bënë amerikańsczi cywilizacji cëzo i sómno. Chòc doceniwô zwënédżi techniczi, to równak baro mù sã nie widzy anonimòwòsc, chùtkòsc żëcégò i trzôsk, jaczé wastëją w wiôldżim miesce Zôpadu. Czedë nalôżô drëcha, Strumiana – przëjócela jesz z młodëch lat, razã wspòminają czas redagòwaniô „Kaszëb” i dôwnëch drëchów[20]. Nen czas ùszłotë to rum bezpiekù, znajemny to lëdze, co twòrzą wëbëtné drëszstwa, a Kaszëbë z wszãdzebëtną i swójską nôterą stôwają sã pùnktã òdnieseniô dlô zagòspòdarzony na kòżdim métrze amerikańsczi metropòlie. Bùdzenié pamiãcë ò Kaszëbach mô dlô Pestczi i jegò drëcha wnetka magiczną mòc, jakô ùzdrôwiô:

> *Ùznóny za pòkrewną dëszã mòże bë dostôł òd jaczégòs indiańsczégò szamana stebłuszkò czarzbë, dôżny w sekùndze zdmùchnąc celska chmùrników, a kaléczny òstrów òdzwëskôłbë ùtraconé, pierwòszné piãkno*[21].

Pestka przë òpisywanim elementów nowòjorsczégò rëmù z òsoblëwim pòzytiwnym òżëwienim nawlékô do te, co przëbôcziwô mù Pòmòrzé i Kaszëbë. Nowòjorsczé mòstë, a ju do czësta Brooklińsczi Mòst parłãczi mù sã z mòstã nad Wisłą w Tczewie, a czedë céchùje dëchòwą niestabilnosc nowòjorczików i jich letkòwiérnosc w rozmajitégò ôrtu proroctwa, wëwôłiwô to w nim mëslã ò kaszëbsczich òpòwiescach z Sybillą w przédny rolë. Kùreszce òb czas nawiedzaniô nowòjorsczégò historicznégò mùzeùm òsoblëwé zaczekawienié bùdzy ù Aùtora pòmòrsczi grif, jakò symbòl tak bëlno mù znóny z kaszëbsczégò doswiôdczeniô.

---

[19] S. Pestka, *W stolëcë chmùrników*, Gduńsk 2011, s. 18.

[20] „Kaszëbe” béł to cządnik (dwatidzenik) wëdôwóny we Gduńskù w latach 1957–61 z remienia Òglowégò Zarządu Kaszëbsczégò Zrzeszeniô. Przédnym redaktorã béł Tadéùsz Bòlduan. Z pismionã wespółrobilë: J. Czedrowsczi, I. Piotrowskô, Z. Heith, S. Dzadoń i prawie Stanisłôw Pestka.

[21] Tam, s. 34.

Jinym przejawã docenieniô jinszoscë Kaszëb, jakô brzadëje wôrtnoscowanim amerikańsczi jawernotë, je òsedleniowô stabilnosc mieszkańców tegò dzélu Eùropë, blós względnô jich rësznosc, nawetka niechãc do szukaniô nowëch môlów zamieszkaniô. Pestka tej, òpisywającë nëk Eùropejczików do Nowégò Swiata, wëmieniwającë nôwôżniészich przedstôwców nôrodów, co zamieszkelë w Americe, w swójnym pòdrechòwanim scwierdzô, że Kaszëbi mi mielë taczich pòtrzébnotów, bò czëlë sã egzystencjalno spełniony w domôcym kraju:

> *Mòja rodnô zemia dwigô nié leno zmësłowé piãkno, ale i to wiesczé, zatopioné w historiã. Z môla jakbë w spikù, jakbë w lunaticznym nawiedzenim zapisowóm z daleczëznë płënącé słowa: wrosłë w tã zemiã drżéniama swòjégò bëtu. Òna je wôrtnô pòchwôleniô, chòc tak wiele gromadzy pólnëch kamów, kòrzenicë, beznôdzeje. [...] Ten chto seje zôrno, mô swój dzél w bòsczim dzejanim i przez to sóm spòrzi sã zakòrzeniwô*[22].

W ksążce Stanisława Pestczi przërównanié cëzégò ze swójsczim dozwòliwô zmiészëc pòczëcé cëzoscë, robi dóną rzecz abò zjawiszcze prostszim w òdebranim. Dzãka temù w òbzéranim jinoscë zmiésziwô sã negatiwnô swòja projekcjô i słabszi stôwô sã zôwadzający przesąd piszącégò. Wnenczas to kaszëbskòsc pòstrzédno walorizëje amerikańskòsc, przez co prizmat czegòs „rodnégò” dôwô farwã widzónémù i cëzémù swiatu. Kąsk w taczi narracji teskniączczi za tatczëzną, përznã téż bùchë z kaszëbsczégò pòchòdzënkù, jaczi nie robi z Aùtora pòjmańczika prôcë czë tracącégò swòjã tożsamòsc mieszkańca miasta-mòlocha. Dëchòwé przëwòłiwanié tatczëznë nie zawôdzô kaszëbsczémù esejisce ùzdrzec abò nawetka bëc òczarzonym swiatã za „wiôlgą wòdą”, a równoczasno wcyg ùswiądniwô jemù (a pòstrzédno i czëtińcowi), z jaczégò kùlturowégò òkrãżégò pòchòdzy.

* * *

Snôżota Kaszëb widzónô z teritorialnégò i mentalnégò òddaleniô przez Derdowsczégò, Majkòwsczégò i Pestczi dostôwô swòji mòcë prawie na skùtk distansu. Perspektiwa, z jaczi to, co nôblëższé, stało sã czims łakòtnym i żdónym, wëwòłała swójné zdrzenié na jawernotã, tej-sej nawetka jã zmieniwającë. Wińdzenié z bënowégò krãgù w starnã bùtnowi rëmi, a pózni wrócenié ze swiata cëzëch do swòjińców, pòzwòliwô aùtoróm na przewôrtnienié swòji juwernotë i pògłãbienié elementów kaszëbskòscë. To bez wątpieniô dinamiczny proces, nié skùńczony jednym leno wëjachanim czë kùlturowim zdarzenim, a wiele aktama swiądnëch wëbòrów.

---

[22] Tam, s. 45.

Aleksandra i Dariusz Majkòwscë

Cegłowi gòtik na Kaszëbach – przikładë

Cegłowi gòtik

Gòtik béł midzënôrodnym stilã, jaczi òbjimôł całą Eùropã. Nimò te, architektura w rozmajitëch regionach miała swój znankòwny stil. W Nordowi Eùropie wastowa cegłowô architektura, chtërna rozwijała sã òd XIII w. w Niderlandach, nordowëch Niemcach, np. w Lubece i w Brandenbùrsczi Marchie, na Pòmòrzim, w nadbôłtowëch państwach, w Szwédzczi i w Finlandie (za pòstrzédnictwã Niderlandów).

Sakralné òbiektë cegłowégò gòtikù znankùje halowi ôrt bùdowni bez bùtnowëch szkarpów (rzôdkò pòtikô sã téż bazyliczi) i czãsté midzëszkarpòwé kaplëce (np. kòscołë NMP i sw. Piotra w Lubece, kòscół NMP we Gduńskù, kòscół sw. Jakùba w Toruniu). Wczasné bùdownie są mònumentalné. W póznym gòtikù stosowelë tipiczné gòticczé òzdobné mòtiwë przetwòrzoné w cegle, to je maswerczi, rozetowé òkna, sterczënë, czôłganczi, baldachë, kwiatonë, głowice, wimperdżi. Mùrë òstałë zasadłé, daleczé òd mòdłów zôpadnoeùropejsczégò klasycznégò gòtikù. Przëstrojoné bëłë blendama pòkrëtima biôłim tinkã (np. kòscół NMP we Gduńskù) i lizenë. Pòjôwiają sã téż sklepienia ò bòkadnym gwiôzdowim céchùnkù, jaczé stosowelë ju òd XIII w.

Mariacczi Kòscół we Gduńskù

Gwës nôbarżi znankòwną sakralną bùdownią na Kaszëbach je bùdowóny w XIV w. Mariacczi Kòscół. Dzysdniowi halowi sztôłt tegò òbiektu òstôł zwënégòwóny w XV w. W latach 1484-1498 przebùdowelë pierwòszny bazylikòwi srąb na halowi. Sklepienia założił w latach 1498–1502 Henrik Hetzel. W wielelatnëch bùdowlanëch etapach pòwstôł nôwiãkszi gòticczi kòscół na Pòmòrzim. Stolemnô, równoczasno prostô i skùbizowónô brëła bëlno pasëje do òkòlégò. Czekawò prezentëje sã wiôldżé bënë z wielnyma, wësoczima, òsmëbòcznyma filarama, na jaczich są rozpiãté sklepienia ò zbògaconym céchùnkù gwiôzdów, a w bòcznëch nawach kriształowé.

Cysterscé kòscołë

Cysterscé kòscołë òstawiłë wërazny sztãpel swòją bëtnoscą na najich zemiach. Regùła zôkònu kładła cësk na ewanieliczną prostotã i ùbògòsc. Zôkònnicë òdżegnywelë sã òd wszelejaczégò bògactwa i jich architektura mia to pòkazëwac. Cysterscé klôsztorë na Kaszëbach miałë sztôłt czwòrobòkù. Do nordowégò bòkù colemało béł przëlgłi kòscół. Zaòstałé trzë wëpełniwałë klôsztorné bùdinczi: kapitulôrz, refektarze, dormitorium, fraterniô. Ne môle i kòscół bëłë sparłãczoné krużgankã z môłim wiridarzã. Do nôczekawszich cysterscich założeniów na Pòmòrzim mòże gwës rechòwac klôsztorë w Òliwie i Pelplënie. Nen pierszi òstôł zbùdowóny dlô kònwentu, jaczi docarł tuwò z Kòłbacza w 1186 r. W pòłowie XIV w. bùdacjô bëła rozbùdowónô w zôpadnym i wschòdnym czerënkù.

W tim czasu pòwstała òriginalnô zôpadnô fasada z dwiema wielebòcznyma wieżama przëlgłima do scanë. Barokòwi prédny pòrtal pòwstôł w 1688 r. Centralny dzél fasadë téż pòwstôł òb czas barokù. Òd wschòdu prezbiterium ùdostało wielebòczny ambit. Pòszerzonô òsta nordowô nawa i na taczi ôrt pòwstôł bazylikòwi rum. Kòscół òliwsczich cystersów je tej bazyliką z transeptã i wielebòczno zamkłim wschòdnym chùrã z ambitã. Kònstrukcjã scanów zmòcniwają bùtnowé przëpòrë. Nad przecãcym nawów nalôżô sã sygnaturka, tipiczny element cysterscczi bùdowiznë.

Òliwskô katedra mô przede wszëtczim dokazë z nowòżëtnégò czãdu, równak mòże nalezc tu téż gòticczé drobnotë. Remiã transeptu, na nordowi scanie, mô òstrołãkòwé òkno z maswerkã, a òd zôpadu mùru je gòticczi arkadowi friz. Pòjôwiają sã téż sztërëlëstë, dekòracje tipiczné dlô gòtikù.

Brëła kòscoła je òkrëtô rozmajitima sklepieniama. W prédny nawie co drëdżi filar mô półkòlumnã, jakô na szczice scanë zbiérô parłãcz służków, co twòrzą kryształowé sklepienié.

Òstałë téż wëzwëskóné kònstrukcje gwiôzdowégò sklepieniô, w nordowi nawie i transepce. Nad òbéńdzenim nalôżô sã prosté trzëdzélné sklepienié.

Baro czekawim gòticczim òbiektã je téż żôrnowiecczi kòscół czedës cysterków, a terô benediktinków. Pòwstôł wierã w latach 1289–1350. Je to prostô, cegłowô bùdowniô, bez wëapartnionégò prezbiterium, jednonawòwò. Òd zôpadu pòstawilë sztërëbòczną wieżã, a òd wschòdu prostą scanã wëkùńczëlë trzënórtowim szczitã z pinaklama. Dwaspadowi dak je pòkrëti ceramiczną dakówką z sygnaturką tipiczną dlô cysterscczi bùdowiznë. Òd nordë do kòscoła je przëlgłô klôsztornô zabùdowa. Bënë je widno. Nawa i prezbiterialny part przesklepioné są gwiôzdowim sklepienim. Òkna twòrzą sugestiã rësznotë w górã, w starnã gwiôzdów, co òzdôbiają klucze sklepieniów, i rzezbionym XIV-wiekòwim wspiérnikóm. Z nëch wspiérników zdrzą na lëdzy białczëné i chłopscé główczi, tej-sej wplotłé w roscënë, a téż szaturczi, jaczé przedstôwiają aniołów. Kòl trzecégò przãsła sklepieniô, rechùjącë òd wschòdu, miast wspiérników nalôżają sã figùrë Madonnë z Dzecątkã i sw. Katarzënë

Mãczelniczczi, chtërna je na wspiérnikù w sztôłce głowë klôsztornicë. Z pierwòsznégò gòticczégò wëkùstrzeniô, òkróm wspiérników, òstała jesz rzezba Pietë z kòl 1430 r. Òd wschòdu nalôżô sã prezbiterium, jaczé je zaznaczoné przez dwigniãcé pòdłodżi i pòstawienié òzdobny balustradë. Òkróm te wastëje nowòżëtné i pózniészé wëstrojenié. Przédné weńdzenié do kòscoła je w pôłniowim mùrze. Jistnieje jesz weńdzenié òd nordë i prowadzy do klôsztornégò krużganka.

Jidący przez przistãpné dlô wiérnëch skrzidła krużganka mòże pòdzëwiac przez òstrołãkòwé òkna wiridôrz z farwnym kwiatowim ògrodã.

Kòl kòscoła nalôżô sã niewiôldżi smãtôrz. Òstôł òn ùsadzony ju w XIV abò XV w. Je to jeden z nôstarszich òtemkłëch smãtôrzów na Pòmòrzim.

Kartuzowie

Na Pòmòrzu mielë jesmë jednã kartuzjã (klôsztor zôkònu kartuzów òbkrążony mùrã). Ùchòwôł sã kòscół, gòspòdarczé bùdinczi, refektôrz i erem. Kòscół w Kartuzach je zbùdowóny z cegłë, salowi. Òd wschòdu trzëbòczno zamkłi. Òd zôpadu je przëlgłô do scanë sztërëbòcznô wieża z barokòwim szłomã. Jedurną dekòracją są prosté wimperdżi kùńczącé przëpòrë prezbiterium. Bënë je zakrëté gwiôzdowim sklepienim. Kòrpùs òstôł pòdzelony na dwa przédné partë, wschòdną dlô òjców i zôpadną dlô bracynów, a mést téż trzecą dlô swiecczich chłopów. Òd pôłniô zbùdowelë w XV w. sztërënórtową kaplëcã sw. Bruna, òkrëlë jã téż kònstrukcją gwiôzdowégò sklepieniô. Pòstãpną kapelkã NMP wëapartnilë w jedurnym ùchòwónym dzélu tpzw. wiôldżégò krużganka (òbkrążiwôł òn kòscół òd wschòdu i parłãcził ze sobą eremë). W kaplëcë ti nalôżô sã nadzwëkòwé retabùlum gòticczégò wôłtôrza (z 1444 r., dokôz gduńsczi warkòwni). Przedstôwiô òn królującëch Christusa i Marijã adorowónëch przez swiãtëch. W dólnym dzélu retabùlum są malënczi pòpiersô Christusa i Mariji, a téż 12 apòsztołów. Wôłtôrze, malënczi, stalle i wôrtny kùrdibón pòchôdają z nowòżëtnégò czãdu.

Zómkòwô architektura

Zaplanowóny ze starą system òbronë zómków i gardowëch fòrtifikacjów béł bùdowóny w miastach òsoblëwie wôżnëch pòliticzno i gòspòdarczo. Zómczi na Kaszëbach pòwstôwałë przédno òb czas krzëżacczégò panowaniô. Krzëżôcë stôwielë stolemné zómkòwé założenia, tpzw. niżawòwé. Rozwij jich bùdowiznë miôł plac w XIV w. Nôbarżi znónym zómkã je nen w Malbòrgù, baro rozbùdowóny, jaczi skłôdôł sã z Wësoczégò, Strzédnégò i Nisczégò Zómkù. Równak pòwszédny w Krzëżacczim Państwie béł barżi prosti ôrt zómkù, sztërëskrzidłowi ùkłôd z pòdwòrzim na westrzódkù (np. Bëtowò). Przed zómkama nalôżałë sã gòspòdarczé przedzómczi, wkół nich fòsë i wąskô terasa midzëmùrza. Bùdowelë je na planie sztërënórta. Bùtnowé pòdwòrzé miało kòmùnikcyjné krużganczi. W jeden z nórtów bëła wcësnionô wieża, zaòstałé flankòwałë môłé wieżiczczi. Nad fòsą abò strëgą stojała wichódkòwô wieża – gdaniszcze. Wôżnym strategicznym dzélã bëła przédnô zómkòwô wieża. Nalôżało sã w ni òbzéracyjné stanowiszcze i môl slédny òbronë. Bùdowało sã jã w nôwôżniészim abò nôbezpieczniészim placu. W zómkòwim założenim Krzëżôków bëła téż kaplëca, refektôrz, kapitulôrz, spikrz, a całi zómk òbkrążiwałë òbronné przeddómczi ze strzélnicama.

Bëlno ùchòwónym strzédnowiekòwim òbiektã je Zómk Pòmòrsczich Ksążãtów w Darłowie. Bùdowóny béł bùten strzédnowiekòwégò miasta przez ksãca Bògùsława V kòl pòłowë XIV w. Òd pôłniowi starnë stoji sztërëbòcznô wrotowô wieża. Wjéżdżało sã przez niã na zómkòwi fòlwark i gòspòdarczi przedzómk. Mia òna téż pòmagac w òbronie. Do wieżë je przëlgłé dwatraktowé pôłniowé skrzidło – nôwiãkszi i nôwôżniészi wnenczas bùdink. Na jego dole nalôżô sã reprezentacyjnô sala, w jaczi zrzeszało sã żëcé zómkù, a wëżi jizbë, gdze mieszka familiô ksãca. Wjôzd do zómkù òd gardowi starnë prowadzył przez mòst na młińsczim karnôlu i pòdzómk do wrotów w òbronnym mùrze nordowégò skrzidła. Nad brómą nadbùdowelë strzélnicã i pòdwòrzé dlô zómkòwi starżë. Na wschód òd nordowi brómë mómë mieszkaniowi bùdink dlô òbsadë, sparłãczony z wiôlgą ricerską salą, przëkrëtą gwiôzdowim sklepienim.

Gardowé fòrtifikacje

Òbkrążiwałë colemało miasto mùrã i strzélniczima gankama. Zmòcniwóné bëłë sztërënórtnyma abò kòłowima òbronnyma wieżama, jaczé tej-sej òtmikałë sã do westrzódka i zakùńczoné òstałë blankama. Bëlnym przikładã taczi wieżë je ta w Darłowie. Òbronné mùrë ùchòwałë sã na Kaszëbach np. w Lãbòrgù.

Słowôrzk:

Ambit – òbeńdzenié; wąsczé przeńdzenié, jaczé pòwstôwô z przedłużeniô bòczněch nawów i pòprowadzeniô jich wkół prezbiterium za prédnym wôłtôrzã.

Blenda – slepé òkno. Snôdkô wlëga w scanie, w sztôłce arkadë abò òkna, ùżiwónô prédno w dekòracyjněch célach.

Czôłganka (żôbka) – dekòracyjny gòticczi element w sztôłce zwiniãtëch lëstów. Nalôżô sã na rańtach szłomów wieżów, pinaklów (sterczënów), wimpergów itd.

Dormitorium – pòspólnô spalniô w klôsztorach i krzëżacczich zómkach.

Fraterniô – môl pòspólny robòtë klôsztorników.

Halowi kòscół – pòdłużny kòscół, jaczégò bòczné nawë mają jistną abò wnetka jistną wiżawã jak prédnô nawa.

Kapitulôrz – dzél klôsztornëch bùdinków, w jaczim òdbëwałë sã zéńdzenia, téż sala zéńdzeniów kapitułë kanoników.

Kwiatón – architektonicznô drobnota zrobionô w sztôłce kwiatu ò rozłożonëch pãczkach.

Lizena – plaskati, pionowi wësuwk w bùtnowim mùrze.

Maswerk – architektoniczny òrnament, jaczi skłôdô sã z geòmetrycznëch elementów, òsoblëwie kòłów czë wielelëstów. Je ùżiwóny jakno dekòracjô pòla nad òknama. Wëfùlowiwôł téż szczitë wimpergów.

Rozeta – òrnament w sztôłce stilizowónégò kwiatu, wpisónégò w kòło, téż òkrãgłé òkno, colemało wëfùlowóné maswerkã.

Sterczëna (pinakel, fiala) – pionowi dekòracyjny dzél; wieżiczka kùńczącô przëpòrë, wieże, wimperdżi.

Szkarpa (przëpòra) – pionowi kònstrukcyjny dzél bùdowni, mùr, jaczi òdchòdzy bùten òd scanë wësoczégò bùdinkù w pòstacji pòdpòrë. Ji zadanim je zmòcnienié scanë i przenoszenié cãżôru sklepienia bùdowni na gruńtowinã.

Wimperga – dekòracyjny, trzënórtowi szczit nad gòticczima òknama, pòrtalama.

Dušan-Vladislav Paždjerski

Adaptacjô pòzwów gwôsnëch cëzégò pòchòdzënkù w kaszëbsczim jãzëkù – dokłôdk do diskùsji

0.

Pòd definicją z titlã ùsôdzka, w jaczim centralny môl mô jistnik *adaptacjô* (mòże téż rzeknąc: *graficznô adaptacjô*), rozmiejã regùlowóné zapisënkù przédno mionów, nôzwësków i pòzwów môlëznów z cëzëch jãzëków w kaszëbsczim jãzëkù, pòdług reglów kaszëbsczégò pisënkù.

Ùczbòwniczi, jaczé normùją regle kaszëbsczi grafie nie pòswiãcywają za wiele placu adaptacji gwôsnëch pòzwów[1]. Jedurné artikle na ten témat to ùchwôlënczi Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka tikające sã pisënkù „kaszëbsczich mionów”, gdze m.jin. wëstãpiwô wiôlgô lëczba mionów, co pòchôdają z cëzëch jãzëków (np. niemiecczi, pòlsczi, łacëzna, biblijné itd.), zamkłé w „Biuletinie Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” za 2008 r. [Bréza 2008].

Rëmia adaptacji, jaczé chcã òmówic w tim artiklu, òbjimają adaptacjã mionów, nôzwësków i pòzwów môlëznów z cëzëch jãzëków, przédno dlô pòtrzébnotów pùblicysticzi w nôszerszim znaczenim tegò słowa (gazétnictwò, nôùkòwé artikle, ùczbòwniczi itd.).

I.

Z pòzdrzatkù na problemë, jaczé pòjôwiają sã òb czas procesu adaptacji pòzwów gwôsnëch w kaszëbiznie, jãzëczi swiata mòże pòdzelëc na hewòtné karna:

1. Kaszëbsczi jãzëk

Chòc mòże to na zôczątkù bëc dzëwùjącym bédënkã, to równak mòże gadac ò pòtrzébnoce adaptacji mionów, nôzwësków i pòzwów môlëznów z gôdónégò kaszëbsczégò jãzëka na kaszëbsczi pisóny jãzëk. Na pierszé wezdrzenié absurdalnô pòtrzébnota adaptowaniô pòzwów gwôsnëch kaszëbsczégò jãzëka na standarizowóną kaszëbiznã, wëchôdô z pòwszédno znóny pòlonizacji nëch pòzwów i pòtrzébnotë kùńcowégò ùstaleniô, jak òne mdą zapisywóné w terôczasnym jãzëkù.

---

[1] Ò tim wiãcy mòże przeczëtac w mòjim artiklu: Paždjerski 2012: 192.

Fòrmë kaszëbsczich mionów òstałë ùregùlowóné przez cyg ùchwôlënków we wspòmniónym wëdôwkù „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" [Bréza 2008: 28, 34, 42, 74].

Pòzwë môlëznów w kaszëbsczim jãzëkù w swòjich pùblikacjach pòdôwelë ju F. Cenôwa [Skôrb], A. Hilferding [Hilferding 1862], S. Ramùłt [Ramułt 1899], F. Lorentz [Lorentz 1923] i jiny; równak dopiérze w slédnym czasu pòzwë te òstałë ùnormòwóné w dzysdniowim kaszëbsczim pisënkù [Chludziński 2006], dlô pòtrzébnotów administracji w regionie.

Pòprawny zapisënk kaszëbsczich nôzwësków nie béł normòwóny, chòc je takô brëkòwnota z pòzdrzatkù na mòżlëwòtã ùżiwaniô jich w pòlsczich dokùmeńtach.

2. Pòlsczi jãzëk.
Na skùtk pòwszédny pòlonizacji pùblicznégò żëcô na Kaszëbach, pòlsczi jãzëk wastëje téż w zapisënkù mionów, nôzwësków i pòzwów môlëznów w kaszëbsczim swiece.

Mòże nôprzódka dac bôczenié na rozkòscérzoną praktikã pisaniô kaszëbsczich mionów i nôzwësków aùtorów dokazów pisónëch w kaszëbsczim jãzëkù (np. Alojzy Budzisz, *Zemja kaszëbskô* [Budzisz 1982], Stanisław Janke, *Kol kuńca wieku* [Janke 1990], Jan Drzeżdżon, *Na niwach* [Drzeżdżon 1991], Aleksander Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa* [Majkowski] itd.). Tej-sej trôfiô sã, że kaszëbsczé nôzwëskò je pisóné, ale miono aùtora òstôwô w fòrmie spòlonizowóny (abò pòlsczi) (np. Wawrzyniec Samp [Majkowski: 4], Eugeniusz Gołąbk [Knéga 1999: 3], Eugeniusz Prëczkòwsczi [Drzéżdżón/Schramke 2004: 2] itd.), co dzeje sã, je wiedzec, corôz mni.

Pòstãpną sprawą je adaptacjô pòzwów gwôsnëch z pòlsczégò jãzëka, co robi nôwiãkszą wielënã przëpôdków adaptacji w kaszëbsczim jãzëkù z pòzdrzatkù na dominacjã pòlaszëznë w kaszëbsczi edukacji, nôùce, pùblicystice i pùblicznym żëcym.

3. Słowiańsczé jãzëczi ùżiwającé łacynczi (czesczi, łużicczé, słowacczi, słoweńsczi, chòrwacczi i bòszniacczi).
Z pòzdrzatkù na krewnotã tëch jãzëków z kaszëbizną i wëzwëskiwanié pòspólny łacëznowi tradicji w adaptacji tëch jãzëków, pòjôwiają sã problemë w adaptacji znankòwny dlô blisczich sobie jãzëków, wariantiwnoscë òdmianów łacëznowégò pisma, a téż ùżiwanié òsoblëwëch dodôwków (diakritów) do łacëznowégò pisma, znankòwnëch dlô dónégò jãzëka.

4. Słowiańsczé jãzëczi ùżiwającé cyrilicë (serbsczi, macedońsczi, bùłgarsczi, rusyńsczi, rusczi, ùkrajińsczi i biôłorusczi); szlachòwné problemë mògą sã tikac jãzëków, co wëzwëskiwają dobra cyriliczny tradicji, ale nie są słowiańsczima jãzëkama, np. mòngòlsczi, jãzëczi westrzédny Azji (wezmë na to: kazachsczi, tërkmeńsczi, ùzbecczi itd.).

Problemë w adaptacji cyrilicë z jãzëków pòdobnëch do kaszëbsczégò na kaszëbsczi wëmôgają bëlny znajemnotë reglów pisënkù jãzëka òriginału, tej-sej w wiôldżim dzélu apartniącégò sã òd kaszëbsczégò.

5. Jiné eùropejsczé i nieeùropejsczé jãzëczi, jaczé ùżiwają łacëznowégò pisma (np. anielsczi, francësczi, niemiecczi, szpańsczi, pòrtugalsczi, baskijsczi, frizyjsczi, ale téż wietnamsczi, tërecczi, jãzëczi subsaharijsczi Africzi, jãzëczi Indonezji, Malezji, Pacyfikù, Filipinów itd.).

Problemë w adaptacji wërazów z tëch jãzëków tak pò prôwdze szlachùją za pòlsczima doswiôdczeniama (żelë standarizacjô w kaszëbsczim jãzëkù, w tim òbrëmienim, pùdze jistną drogą co pòlsczi jãzëk).

6. Jãzëczi, jaczé mają swòje gwôsné pisma (arabsczi, jãzëczi Chinów, japòńsczi, òrmiańsczi, grëzyńsczi, persczi – ùżiwający arabsczégò pisma, tajsczi, khmersczi w Kambòdżë, kòreańsczi, jãzëczi Indii itd.).

Jinaczi jak w cyrilicczich jãzëkach, w adaptacji tëch jãzëków, nôczãszczi ùżiwô sã zanielszczonégò zapisënkù (zapisënk, w chtërnym ùżiwô sã lëterowégò zbiéru łacynczi z anielsczégò jãzëka – nié fòneticznégò!), co dôwô na jaczis ôrt jistné problemë jak w adaptacji z anielsczégò jãzëka, jak téż wiele jinëch sparłãczonëch z nôtërą jãzëków òriginalnégò zapisënkù.

2.

I. Adaptacjô pòzwów gwôsnëch (mionów, nôzwësków i geògraficznëch pòzwów – przédno pòzwów môlëznów) z gôdónégò (?)[2] kaszëbsczégò jãzëka na znormalizowóny zapisënk w kaszëbsczim jãzëkù, kùńczi z czãstą praktiką ùżiwaniô spòlonizowónëch (abò pòlsczich) pòzwów.

Przédnym jiwrã w tim òbrëmienim je nadôwanié kùńcowi fòrmë mionów [co òstało zrobioné w Bréza 2008], geògraficznëch pòzwów [Chludziński 2006] i nôzwësków (czegò jesz nicht nie zrobił). Jeżlë jidze ò nôzwëska, to barżi prakticznym rozrzeszenim mògłobë bëc wëdanié òglowi regùlacji w „kaszëbizowanim" kaszëbsczich nôzwësków, przede wszëtczim na skùtk jich wariantiwnoscë (np. Rhode, Rodhe, Roda itd.) i zapisënk, jaczi je pòd cëskã jinëch jãzëków.[3] Na marginesu cali pòdjimiznë môże zadac pëtanié, jak òkreslëc, chtërno nôzwëskò je kaszëbsczé?

---

[2] [diskùsyjnô i pòlemicznô teza] Jidze ò taczé stojiznë, czej nôzwëskò w fòrmie ùżiwóny przez Kaszëbów bëło (w cządze, czedë nie wëdôwelë pùblikacjów pò kaszëbskù abò nie piselë jich w kaszëbsczim jãzëkù) i tej-sej je ùżiwóné leno w gãbny kòmùnikacji (abò w lëteracczi fòrmie – niesfòrmalizowóny), a w pisóny (òficjalny) fòrmie kòrzistelë z jegò spòlonizowóny (abò pòlsczi) fòrmë.

[3] W wãgersczim jãzëkù np. òbòwiązëją trzë pisënczi przë zapisywanim pòzwów gwôsnëch: 1. dzysdniowi pisënk, bãdący w zgòdze z terôczasnym ôrtã pisaniô i czëtaniô pò wãgerskù (np. *Károly* – czët. 'karolj', *József* - 'jożef', *Hunyadi* - 'huńodi' itd.); 2. historiczny pisënk, jaczi zachòwiwô pisënk, co òbòwiązywôł przed kùńcową regùlacją (np. *Thewrewk* miast *Török* – czët. 'tôrôk', Veöres miast *Vörös* - 'wôrôsz', *Kuun* miast *Kún* - 'kun' itd.) i 3. pisënk tikający sã zapisënkù pòzwów gwôsnëch, jaczé pòchôdają z jãzëków cëzëch jãzëkòwò wãgersczémù (np. *John Smith*, *New York*, *Łódź* itd.) [Пешикан/Јерковић/Пижурица 1994: 222–223].

II. Jak jem ju rzekł, adaptacjô z pòlsczégò jãzëka na kaszëbsczi je nôbarżi rozkòscérzoną adaptacją w kaszëbsczi jãzëkòwi òbéńdze.

Donëchczôs òstałë przëjãté dwa ôrtë adaptacji pòlsczich pòzwów gwôsnëch w kaszëbsczim jãzëkù:

a. Przejimanié pòlsczich pòzwów gwôsnëch w òriginalny pòstacji (np. Ryszard Stryjec [Majkowski: 4], Róża Wosiak-Śliwa [Bréza 2007_1: 143] itd.);
b. Wiele czãszczi przëjimô sã adaptowanié pòlsczich pòzwów (np. Wrocłôw [Bréza 2009: 237], Daniel Kalinowsczi [Bréza 2012: 71], Róza Wòszôk-Slëwa [Bréza 2007_1: 59]).

Mòże tej ùznac, że dlô kaszëbsczégò jãzëka adaptowanié pòzwów gwôsnëch z pòlsczégò je czims znankòwnym i nôtërnym (wërazë z pòlsczégò jãzëka są trzimóné wnetka jakno rodné) i dlôte bédëjã taką praktikã.

III. Adaptacjô pòzwów gwôsnëch ze słowiańsczich jãzëków, jaczé ùżiwają łacëznowégò pisma. Wskôzë pòlsczégò pisënkù zakłôdają, że w pòlsczim jãzëkù mòże adaptowac „słowiańscze pòzwë gwôsné, jaczé mają w se swòjné łacëznowé znaczi”, téż „zastãpiwającë znaczi niestosowóné w pòlsczi grafie” [Polański 2010: 104], nie bédëjącë prosto, jaczi ôrt dzejaniô bëłbë tuwò lepszi i w jaczi stojiznie (np. Damborský na Damborsky, Mukařovský na Mukarzowsky, Žvaček na Żwaczek, D’urovič na Diurowicz, a Rađušić na Radjuszić itd.). Drëgô mòżlëwòta to òstôwianié nôzwëska w òriginale, co bë sã parłãczëło z mòżlëwòtą stracënkù pòjedinczich òsoblëwëch znaków.

W kaszëbiznie regùlarnô i akùrôtnô adaptacjô przez zastãpòwanié szlachùjącyma znakama znankòwnyma dlô kaszëbsczégò pisënkù, téż nie bëłabë wiôldżim jiwrã, dôwô równak do mësleniô, co bë sã dzejało z labializacją w môlach, gdze je òna òbrzészkòwô dlô kaszëbsczégò jãzëka. Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka mùszi przërëchtowac swòje stanowiszcze w ti sprawie. Nen problem mô swòjã drëgą starnã w przëtrôfkù, żlë òdéńdze sã òd zaznacziwaniô labializacji. Co tedë robic z pòsobicą taczich wërazów w rozmajitëch indeksach, słowarzach i jinëch leksykògraficznëch pùblikacjach? Czë dlô nich mùsz bë béł zrëchtowac apartną metodã régòwaniô? Czë „niélabializowóné” (bez zaznaczeniô labializacji) wërazë stojałëbë przed pasownyma do nich labializowónyma słowama, czë mielëbësmë trzëmac je na równo (tak jak to robi E. Gòłąbk [Gòłąbk 2005: 108], chòc tegò nigdze nie zaznacziwô i mòże sã tegò docygnąc z samégò słowarza, badérëjącë mést labùdową metodã, òpisóną w jegò ùczbòwnikù [Labuda 1939: 12][4]). To samò tikô sã adaptacji pòzwów gwôsnëch z pòlsczégò jãzëka, słowiańsczich pòzwów pisónëch cyrilicą, jak téż, w jaczims dzélu, pòzwów niesłowiańsczégò pòchòdzënkù.

IV. Jeżlë jidze ò słowiańscze jãzëczi, co ùżiwają cyrilicë, to jich adaptacjô sprôwiô paczét problemów znankòwnëch dlô pòprzédnégò karna, leno mùsz je dodôwkòwò przesztôłcëc znaczi słowiańsczi cyrilicë w pasowné łacëznowé znaczi.

---

[4] Wiãcy na ten témat w: Paždjerski 2012: 186–187.

Zôs chcemë przëwòłac rozrzeszenia z pòlsczi grafie, chtërna pòswiãcywô wiôldżi rozdzél tim sprawóm [Polański 2010: 109-118; *X. Transliteracja i transkrypcja słowiańskich alfabetów cyrylickich*], gdze w drobnotach pòdôwô sã regle transkripcji (rozszerzwionégò zapisënkù, nôbarżi òddôwającégò wëmòwã cyrilicczich znaków w apartnëch słowiańsczich jãzëkach, jaczégò w niejednëch partach wôrt bë bëło niechac, bò òpiérô sã na lëchëch rozsądzeniach zamkłëch w Pòlsczi Normie PN-ISO 9, z 1 gromicznika 2000 r.[5]).

Przikładë (pòdôwóné w ewentualnym kaszëbsczim zapisënkù): rus. *Гоголь – Gogolj* (*Gògòl*), *Лермонтов – Ljermontow* (*Lermòntow*), *Пугачёв – Pugaczow* (*Pùgaczow*); ùkr. *Зілинський – Zylinsczi*, *Могильницький – Mochiljnicki* (*Mòchilnicczi*), *Яцків – Jackiw*, bùł. *Копривщица – Kopriwsztica* (*Kòpriwsztica*), *Търново – Trnowo* (*Trnowò*), *serb. Ужице – Użice* (*Ùżëce*), *Ваљево – Waljewo* (*Waljewò*), *Шабац – Szabac*, *Ћуприја – Czuprija*, *Ђаковица – Dżakowica* (*Dżakòwica*), mac. *Ѓевѓелија – Gjevgjelia* (*Dżewdżelia*).

V. Adaptacjô pòzwów gwôsnëch z eùropejsczich i nieeùropejsczich jãzëków, jaczé ùżiwają łacynczi, w pòlsczim pisënkù je robionô z „zachòwanim grafie òriginału" [Polański 2010: 98][6] [Polański 2010: 101][7], co òznôczô téż ùchòwanié apartnëch diakritów ùżiwónëch w dzysdniowi łacynce (wezmë na to przikładë z Polański 2010 – *André*, *Debré*, *Mérimée*, *Molnár*, *Gömöri*, *Jókai*, *Lumière* itd.). Tak je w teòrie. W praktice równak te znaczi nie są ùżiwóné, przede wszëtczim z technicznëch przëczënów: np. miast Viktor Orbán pisóné je Viktor Orban[8], miast Győr – Gyoer[9], miast François – Francois[10], miast Erdoğan – Erdogan[11] itd. Je do czësta gwës, że w kaszëbsczim jãzëkù te regle bãdą stosowóné.[12]

---

[5] Analizã standardu PN-ISO 9, w òdniesenim do serbsczégò jãzëka, zrobił jem w: Пажђерски 2007: 345 i dali; pòlsczi wëdôwk Paždjerski 2009: 303–310.

[6] Nadczidka ò jãzëkach anielsczim i francësczim.

[7] Nadczidka ò niemiecczim jãzëkù. Wskôzë tikające sã jinëch jãzëków nie są òpisóné.

[8] http://fakty.interia.pl/raport-powodzie-w-europie/aktualnosci/news-premier-wegier-czeka-nas-najwieksza-w-historii-fala-powodzio,nId,979182 [przistãp: 10.06.2013].

[9] http://fakty.interia.pl/raport-powodzie-w-europie/aktualnosci/news-premier-wegier-czeka-nas-najwieksza-w-historii-fala-powodzio,nId,979182 [przistãp: 10.06.2013].

[10] http://fakty.interia.pl/swiat/news-zmarl-byly-premier-socjalista-pierre-mauroy,nId,979215 [przistãp: 10.06.2013].

[11] http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/erdogan-demonstranci-to-anarchisci-dajmy-im-lekcje,331668.html [przistãp: 10.06.2013].

[12] Są téż jiné przikładë òrtograficznëch adaptacjów w jinszich słowiańsczich jãzëkach. W serbsczim jãzëkù (gdze ùżiwô sã serbsczi cyrilicë, jak téż serbsczi łacynczi) adaptacjô je dopùszczonô téż w łacëznowim pismie [Пешикан/Јерковић/Пижурица 186]: np. *Njujork*, *Vašington*, *Pariz*, *Lajpcig*, *Rio de Ženeiro*, *Špandau*, *Varšava*, *Čikago*, *Ćehoćinek* itd., co dôwô mòżlëwòtã letczi òdmianë w pismie dónëch pòzwów, w zgòdze z serbską gramatiką. Mòże rzec, że nônowszé bédënczi pòdóné przez *Wielki słownik ortograficzny PWN* [Polański 2010] jidą, mést niezanôleżno òd mòdła, szlachã serbsczich rozrzeszeniów w òbrëmienim adaptacji pòzwów ze słowiańsczich jãzëków, co ùżiwają łacëznowégò pisma. W rëchlészich wëdôwkach taczi wëbiér bél jedną z mòżlëwòtów, a terô aùtor gôdô ò zastãpòwanim

Pòwtôrzającym sã jiwrã je sprawa niezapisywaniô labializacji w môlach, gdze pòdług kaszëbsczégò pisënkù miałabë òna òbrzészkòwò bëc pisónô. Np. *Bool*, *Tschudi*, *Goethe*, *Muskie*, *O'Kelly*, *Montesquieu*, *Lumière* itd. Je wiedzec, dodôwanié diakritów w pasownëch môlach ni miałobë wikszégò cwëkù, równak òstôwô problem régòwaniô dónëch wërazów w leksykògraficznëch pùblikacjach, gdze nie je do kùńca wiedzec, co robic z taczima wërazama z nieòznaczoną labializacją (jakò równoznaczné z labializowónyma wërazama czë nié).

Pòstãpnô sprawa to pëtanié ò pòlsczi cësk na cëzé pòzwë w kaszëbiznie. Czë pòzwë taczé jak: *Nowy Jork*, *Paryż*, *Madryt*, *Monachium*, *Lipsk*, *Jan Jakub Russo*, *Kartezjusz*, *Tomasz Mann*, *Jerzy Waszyngton* itd. są kaszëbsczima wërazama (czë kaszëbsczi bãdze szedł za pòlsczim mòdłã), czë wërobi „swòje" pasowné słowa?

VI. Adaptacjô pòzwów gwôsnëch z jãzëków, co mają swòjã systemã graficznégò zapisënkù (pismò) tak pò prôwdze w nônowszich pòlsczich ùczbòwnikach nie je òpisywónô ani wëapartniwónô (w reglach adaptacji). Mòże je to skùtk relatiwno môłégò ùżëcô nëch wërazów w pòlsczich tekstach, równak trzeba rzeknąc, że jãzëczi np. chińsczi, arabsczi mają corôz wiãkszi cësk na nônowszą pòlską pùblicystikã, przez wiadła.

Jak jem ju chùdzy rzekł, pòzwë gwôsné ze wspòmniónëch jãzëków pisóné są za mòdłã anielsczégò zapisënkù (zrëchtowónym na pòtrzébnotë anielsczégò, np. jap. Yokkaichi, chin. Yichun, kòr. Yisang itd.), chòc trôfiają za zapisënczi wësztôłcóné prosto dlô brëkòwnotów pòlaszëznë[13], np. Ar-Rijad, Asz-Szakra, Dżudda, Dżizan, Muszajt[14]. Jakò że je òglowi zgrôw, żebë zapisënczi dopasowac do zapisënkù nôblëższégò wëmòwie, a w przëtrôfkù òbgadiwónégò karna pòzwów gwôsnëch ni ma łacëznowégò mòdła, chtërno bë mùszôł badérowac, bédëjã zapisënk znankòwny dlô praktycznégò zapisënkù w pòlsczim jãzëkù (przikładë dlô arabsczich topònimów), bãdący krótkò wëmòwë.

Przédnym jiwrã òstôwô wątplëwòta tikającô sã zapisënkù labializacji (znankòwnô dlô wnetka wszëtczich òbgadiwónëch karnów) i sprawë z nią sparłãczoné.

Dali, przë adaptacji na kaszëbsczi jãzëk je pòtrzébnota wzãcégò z gwësnégò zdrzódła wiédzë ò wëmòwie dónégò wërazu (np. wiadła w kaszëbsczich mediach są czãsto bróné z pisónëch agencyjnëch wiadomòsców abò internetowëch mediów, gdze wëmòwa nie je zaznacziwónô), co ùżëtkòwnikòwi (colemało gazétnikòwi) mòże robic trójné jiwrë. Nôlepi bë bëło w drobnotach òpisac problemòwé stojiznë w òrtograficznym ùczbòwnikù (co robi np. Пешикан/Јерковић/Пижурица 1994,

---

znaków niestosowónëch w pòlsczi grafie ju w drëdżim zdanim pasownégò rozdzélu [Polański 2010: 104, rozdzél *71. Zapisywanie słowiańskich nazw własnych zawierających swoiste znaki łacińskie*], mającë je chëba za cos nôtërnégò.

[13] Cos wiãcy na ten témat jem pisôł we wspòmniónym artiklu Пажђерски 2007: 344.

[14] Encyklopediô I: 488, karta Saùdijsczi Arabie.

w przëtrôfkù arabsczégò i persczégò – s. 197-201, japóńsczégò – s. 213-215, chińsczégò – s. 215-221 i nowògrecczégò – s. 181-182).

Òstôwają jiwrë z cëskã pòlsczégò jãzëka na pòjedinczé, ùstaloné fòrmë ze wspòmniónëch jãzëków.

3.

Jak je widzec z artikla, jesz wiele je do zrobieniô w òbrëmienim adaptacji pòzwów gwôsnëch z cëzëch jãzëków w kaszëbiznie. Zdôwô mie sã, że to zadanié je jednym z prioritetowëch w dzejaniach Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. W twòrzenim kaszëbsczi normë w tim òbjimie mòże równak wëzwëskac wiele rozrzeszeniów z pòlsczégò jãzëka, jak téż z jinëch słowiańsczich jãzëków, jaczé swòjã normã sztôłtowałë dosc pózno (tak jak je to w serbsczim jãzëkù)

Lëteratura:

[Bréza 2007$_1$:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007*, Gduńsk 2007, ISBN 978- 83-87258-92-4, ISBN 978-83-87258-97-9.

[Bréza 2008:] *2008. Biuletin Radzëznë Kaszëbscégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, nôùkòwi red. É. Bréza, Gduńsk 2008, ISSN 1899–4318.

[Bréza 2009:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2009. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. 2009*, Gduńsk 2009, ISSN 1899-4326, ISSN 1899–4318.

[Bréza 2012:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. 2012*, Gduńsk 2012, ISSN 1899-4326, ISSN 1899–4318.

[Budzisz 1982:] A. Bùdzysz, *Zemja Kaszëbskô. Utwory wybrane*, wstãp, wëbiér i ùkłôd J. Drzéżdżón, Gduńsk 1982, ISBN 83-00-00093-3.

[Chludziński 2006:] *Polsko-kaszubski słownik nazw miejscowych i fizjograficznych. Pòlskò- kaszëbsczi słowôrz miestnëch ë fizjografnëch mión*, red. A. Chludzyńsczégò, òprôc. karno, Gduńsk 2006.

[Drzeżdżon 1991:] J. Drzéżdżón, *Na niwach*, Gdynia 1991.

[Drzéżdżón/Schramke 2004:] *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990 r.)*, przër. R. Drzéżdżón, G. J. Schramke, Gdiniô 2004, ISBN 83-89178-55-9.

[Encyklopedia:] *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, [Warszawa] bez r. wëd., ISBN 83-89651-35-1, ISBN 83-89651-36-X, ISBN 84-9789-867-2, ISBN 84-9784-821-4.

[Gòłąbk 2005:] E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gduńsk 2005, ISBN 83-87408-56-5.

[Hilferding 1862:] A. Гильфердинг, *Остатки Славянъ на южномъ берегу Балтійскаго Моря*, Санктпетербургъ, 1862 (przedr.: www.bibliard.ru).

[Janke 1990:] S. Janke, *Kol kuńca wieku*, Gduńsk 1990.

[Knéga 1999:] *Knéga psalmów*, skasz. E. Gòłąbk, Gduńsk 1999, ISBN 83-87408-21-2.

[Labuda 1939:] A. Labùda, *Zasady pisowni kaszubskiej. Ze słowniczkiem ortograficznym*, Torń 1939.

[Lorentz 1923:] F. Lorentz, *Polskie i kaszubskie nazwy miejscowości na Pomorzu Kaszubskiem. Reprint*, Gdiniô 2006 (Pòznań 1923), ISBN 978-83-60437-22-3.

[Majkowski:] A. Majkòwsczi, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, Gduńsk bez r. wëd., ISBN 83-87408-80-8.

[Пажђерски 2007:] Д. В. Пажђерски, *Латинизација српске ћирилице у пољским електронским каталозима*, у: *Српско питање и србистика. Зборник радова 1*, прир. П. Милосављевић, М. Суботић, Бачка Паланка – Ваљево 2007, ISSN 1450-670X, s. 344–354.

[Paždjerski 2009:] D. V. Paždjerski, *Latynizacja cyrylicy serbskiej w Polsce*, [w:] *La Globalisation Communicationelle Enrichissement et Menace pour les langues*, red. J. Kòrtas, J. Jereczek-Lipińskô, G. Quentel, J. Drzazgòwskô, Gduńsk 2009, s. 303-310, ISBN 978-83-7531-137-2.

[Paždjerski 2012:] D. V. Paždjerski, *Przegląd normalizacji ortograficznej w języku kaszubskim. Od Floriana Ceynowy do Rady Języka Kaszubskiego*, „Studia Slavica”, XVI, Òpòle 2012, s. 181-193, ISSN1803-5663, ISBN 978-83-7395-529-5.

[Пешикан/Јерковић/Пижурица:] *Правопис српскога језика. I. Правила и њихови основи. II. Речник уз правопис*, ур. М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурица, Нови Сад 1994, ISBN 86-363-0296-X.

[Polański 2010:] *Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*, red. nôùk. i òprôc. Wskôzów pisënkù i interpùnkcji E. Pòlańsczi, Warszawa 2010.

[Ramułt 1899:] S. Ramùłt, *Statystyka ludności kaszubskiej*, Kraków 1899.

[Skôrb:] „Skôrb kaszébsko-słovjnskjè mòwé”, wëd. Dr F. Cenôva z Bukóvca przé Terespòlu, t. 1: z. 1–6 (1866), t. 2: z. 7–12 (1868), z. 13 (1879).

Danuta Pioch

Bëcé tematiczi sparłãczony z kùlturą w kaszëbsczi edukacji

Kùltura je tak szeroką i zbiérną òbrëmią, że mierzenié sã z nią leno blós na edukacyjnym spòdlim je stolëmòwim zadanim i mało jaczi szkólny bãdze mù w sztãdze sómno pòradzëc, chòc w ùczbòwnikach do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka tresców sparłãczonëch z kùlturą je baro wiele. Wëchòwëwac swiądno kùlturowò młodé pòkòlenié je òbrzészkã nié leno dlô pedagògów – w tim dzejanim je mùsz wespółrobic wszëtczim, jaczim ùdałô przińdnosc regionu leżi na sercu. Żebë gadac, pisac, rozprawiac ò kùlturze, nôpierwi bë bëło nót wczëtac sã w rozmajité pùblikacje ò ni, a je jich bòkadosc, i to tak swòjich aùtorów, jak i cëzëch[1].

Ni ma blós jedny prôwdzëwi definicji słowa kùltura. Czej sã analizëje wielné z nich, mòże sã zdawac, że są òne czãsto rozeńdné, a nawetka przékòwné. Nie milił sã tedë XVIII-wieczny niemiecczi filozof Johann Herder[2], chtëren cwierdzył, że ni ma nick barżi nieòznaczonégò niżle słowò kùltura.

Baro cekawą i zbiérną definicjã kùlturë zabédowôł żëjący w XIX i na zôczątkù XX wiekù anielsczi antropòlog, archeòlog i etnolog Édwôrd Burnett Tylor[3]. Wedle niegò *Kùltura, jinaczi cywilizacjô, je złożoną całownotą, jakô òbjimô wiédzã, wierzenia, kùńszt, òbëczajnotã, prawa, zwëczi i jiné szëczi i nôłożënczi zwëskóné przez lëdzy jakno nôleżników spòlëznë.* Wôżnym scwierdzenim je przërównanié kùlturë do cywilizacji – jakbë chcôł gò ùżëc na kaszëbsczi òbéńdze, to bë mògło wińc, że je cos taczégò jak *kaszëbskô cywilizacjô*.

Ruth Benedict[4] - amerikańskô ùczałô badérëjącô w òbrëmienim antropòlogii – scwierdzëła, że kòżdô kùltura je òsoblëwô i, co je wôżné, ni mòże analizowac ji apartnëch dzélów w òderwanim òd całoscë. Ji definicjô (*Kùltura je złożoną całoscą, w jaczi zebróné są nônãtë zwënégòwóné przez człowieka jakno nôleżnika spòlëznë*), choc baro òglowô, pòkazywô równak wôżną sprawã – wiôldżi cësk spòlëznë w sztôłtowanim kùlturowëch przëwëków apartnëch nôleżników ti spòlëznë. Z tegò wëchôdô prostô wskôza - chcącë przëjąc gwësną kùlturã (np. kaszëbską), je nót sã identifikòwac z ną spòlëzną i przëjimac kùlturowé mòdła przez niã ùrobioné; a dali – spòlëzna mô miec starã ò to, żebë ji mòdła bëłë chãtno przëjimóné (tuwò wiôlgô rolô òswiatowëch placówków w dozéranim kaszëbsczi kùlturë).

---

[1] Dlô gruńtownégò sztudérowaniô dërżéniowëch tresców wprowôdzającëch w sprawë sparłãczoné z kùlturą wôrt je sëgnąc do lëteraturë: *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów, Warszawa 1995; Antonina Kłoskowska, Socjologia kultury, Warszawa 1981; Encyklopedia kultury polskiej, T. 1. Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze, Wrocław 1991; Marian Filipiak, Socjologia kultury. Zarys zagadnień, Lublin 1996;* Jerzy Kmita, Grzegorz Banaszak, Społeczno-regulacyjna koncepcja kultury, Warszawa 1994.

[2] Ùrodzony w Mòrągù, dze je mùzeùm jegò miona.

[3] Dokôz pòswiãcony kùlturze mô w òryginale titel: *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom*, 1871 (wëd. pòl. *Cywilizacja pierwotna* ùkôzało sã w latach 1896–1898).

[4] Ùczennica Franza Boasa, chtëren napisôł wstãp do ji dokazu pòswiãconégò kùlturze *Patterns of Culture*, pòl. titel *Wzory kultury*, wstãp Franz Boas, wëd I: przedmòwa do wëd. pòl. Antonina Kłoskowska, Warszawa 1966, PWN.

Sprawama sparłãczonyma z kùlturą zajimelë sã téż pòlsczi ùczałi. Westrzód nich antropòlog Bronisłôw Malënowsczi[5], chtëren za zestôwné dzéle definicji kùlturë ùznôł nôrzãdza i zjôdné dobra, ùrôbné wskôzë spòlëznowëch karnów, lëdzczé deje i szëczi, a téż wierzenia i òbëczaje. Znôwù Sztefón Czôrnowsczi[6] pòdczorchiwôł wiôlgą rolã tradicji w przekazywanim kùlturowi spôdkòwiznë. Za to wedle Stanisława Òssowsczégò[7] kùltura jest gwësną parłãczą psychicznëch rozrządzënków erbòwónëch w zôkrãżim gwësny wëcmaniznë. Definicja ta dôwô cësk na psychòlogiczny pòzdrzatk w przëswòjiwanim kùlturë – wôżné tuwò są spòsobë ùczeniô sã, fòrmòwaniô kùlturowëch nônãtów, przëjimaniô normów òbrzésznëch w gwësny wespòlëznie. Wedle jegò teòrii kùltura mô wiôldżi cësk na sztôłtowanié jestë człowieka. Tej je nót dozerac wëtwôrzaniô przënôleżnëch mòdłów, kłasc cësk na ùczenié sã jich i jidzenié jich szlachã, bò to są przédné prawa przëjimaniô kùlturë.

W przëpòdónëch wëżi definicjach przewijają sã rozmajité aspektë kùlturë, a ji rozmienié przez II Watikańsczi Sobór w szerszim ùjãcym rozwijô w hewòtnym Biuletinie E. Bùgajnô. Je kùltura materialnô ze wszëdnyma wëdbama człowieka, techniką, a téż praktycznyma szëkama. Wiôldżi dzél zajimô dëchòwô kùltura: wierzenia, wiédzô, lëteratura, pismienizna, szerok rozmióny kùńszt, a téż wszelaczé wëdbë môgù, np. filozofiô. Nie dô sã téż rozpòwiadac ò kùlturze bez ji dzéla tikającégò sã spòlëznowi kùlturë (òbëczajnëch normów, ideòlogiów). Je to tedë baro szeroczi zbiér sprawów na òsoblëwie wësoczim stãpieniu złożonoscë, jaczégò nie dô sã òpisac w jednym, z zakłôdënkù krótczim, teksce. Zadanim tegò tekstu bãdze tej blós zasygnalizowanié bëtnoscë kùlturowëch tresców w kaszëbsczi edukacji.

Dobré wiodro dlô regionalny edukacji, w tim téż kaszëbsczi, miało môl òd rokù 1989, chtëren bél zmianowim sztërkã w dzejach Pòlsczi, ni mógł tedë przeńc bezpòmiónowò i w edukacji. Òsta przëszëkòwónô òdgórnô refòrma òswiatë pòd czerënkã Henrika Samsonowicza, pierszégò minystra edukacji w III RP. Dërżéniowé zjinaczi w òswiace òstałë rozpòczãté przez rząd Tadeùsza Mazowiecczégò w 1990 rokù. Nen rok dôwôł gminóm mòżlëwòtã przejimaniô w swój zarząd spòdlecznëch szkòłów. Bëła to równak w tim sztóce dobrô wòlô samòrządzënë w ti sprawie. Dejã pòdjãło knap czileset gminów – pòmale dochôdało do decentralizacji systemù, a to wiedno òznôczô wikszé mòżlëwòtë wprowôdzaniô òddólnëch ùdbów i wespółdzejanié przë sztôłtowanim kùńcowégò wëzdrzatkù systemù. Przełómnym cządã miôł bëc stëcznik 1994 rokù, w jaczim to prowadzenié przez gminë òswiatë na jich òbrëmiach miało bëc ùgwësnioné prawã. Nie przëszło równak do legalizacji zôpisu. Rząd Waldemara Pawlaka òdsënął rozsądzënk w ti sprawie ò dwa lata.

---

[5] Ksążka pn. *Kultura i jej przemiany* bëła wëdôwónô w latach 1980–2004 przez Wydawnictwo Naukowe PWN trzënôscetomòwi edicji *Dzieł* tegò aùtora; Tom 9. ùkôzôł sã w rokù 2000.

[6] Profesor Ùniwersytetu Warszawsczégò, historik kùlturë, ksążczi pòswiãcóné kùlturze: Kultura (1938); Społeczeństwo. Kultura (1939) [w:] S. Czarnowski, Dzieła, Tom 1–5, Warszawa 1956.

[7] Zajimôł sã teòrią kùlturë i metodologią spòlëznowëch nôùków, profesor Ùniwersytetu Łódzczégò i Warszawsczégò.

Wôżną znanką „nowégò” bëłë zôchãcbë do twòrzeniô niepaństwòwëch szkòłów (spòlëznowëch, wëznaniowëch, swòjiznowëch). Òswiatowô wëszëzna dała téż edukacyjnym strzodowiszczóm jasny sygnal, że mògą wiele zrobic przë ùstanôwianim czerënków òswiatowi pòliticzi, a téż twòrzenim programów naùczaniô. Przez to doszło do òdstąpieniô òd donëchczasowégò centralizmù, delë przëzwòlenié na wprowôdzanié w szkòłach nowinów i eksperymentów, twòrzenié klasów dzejającëch wedle aùtorsczich programów. Bezògôdkòwim novum w donëchczasowi szkòłowi praktice bëło dopùszczenié mòżlëwòtë zjiscywaniô szkòłowégò òbrzészkù nié w szkòle.

Z pòlétu minystra edukacji, Mirosława Handtczi, w strëmiannikù 1998 r. òstało pòwòłóné Kòòrdinacyjné Karno ds. Refòrmë Edukacji, jaczé przëszëkòwało programòwé pòspòdlé i sztandardë egzaminacyjnëch wëmògów dlô wszëtczich ôrtów szkòłów. W lëpińcu tegò rokù doszło do nowelizacji ùstôwù ò systemie òswiatë. Na spòdlim ti nowelizacji òstôł wëdłużony czas jednolitégò sztôłceniô do lat 16 i pòwstôł nowi ôrt szkòłë – gimnazja.

Rok 1999 przëniósł refòrmã samòrządzënów, a razã z nią pòwstôł nowi spòsób zarządzaniô òswiatą. Òrganã prowadzącym szkòłë przestałë bëc kùratoria òswiatë, jaczim òstawilë w przënôleżnoce pedagògiczny dozér, a prowôdnyma òrganama stałë sã gminë, a téż pòwòłóné do żëcô krézë i wòjewódzczé samòrządzënë. W zôkrãżim gminny samòrządzënë òstałë pùbliczné przedszkòla, sprawë zrzeszoné z ùstanôwianim szkòłowi sécë i grańców szkòłowëch òbeńdów. Òdnądka samòrządzëna mia miec głos we wszëtczim, co sã dzeje w òswiace w ji òbrëmienim, a na pòdjimiznë mia dostawac bezpòstrzédną subwencjã òd państwa.

Wedle prawidła dospòrządzeniowi subwencji òswiatowé dzejania prowadza téż krézowô samòrządzëna, chtërna òrganizowa szkòłë i specjalné gimnazja, wëżigimnazjalné szkòłë, szkòłë spòrtowégò mésterstwa, szkòłë ò artisticznym profilu, doradnice psychòlogiczno-pedagògiczné i specjalisticzné, placówczi dozérno-wëchòwawczé, a téż resocjalizacyjné, placówczi wspòmôgającé zastapòwné fòrmë rodzëznowégò wëchòwaniô i òstrzódczi adopcyjno-òpiekùńczé.

Wòjewódzczi samòrządzënie òstawilë twòrzenié szkòłów ò regionalnëch abò òglowòpòlsczich znankach, resocjalizacyjnëch placówków, pùblicznëch warkòwniów sztôłceniô i doskònaleniô szkólnëch, pedagògicznëch biblioteków.

Pò skùńczenim edukacji w kòżdim z ôrtów szkòłë miało miec môl sprôwdzanié zwëskónëch przez ùczniów kómpetencjów. Bùtnowim mierzenim zwënégów miałë sã zajimac namienioné do tegò centralné i òbeńdowé òstrzódczi egzaminacyjné (Kaszëbi dożdelë sã przepisów i ôrtów sprôwianiô maturë z kaszëbsczégò jãzëka, pierszi rôz w dzejach, w rokù 2005[8]).

Zjiscywónô òd 1 séwnika 1999 rokù refòrma systemù pòùczënë òsta w całoscë wdrożonô pò trzech latach, zmieniającë òbrzészkòwi òd 1968 rokù dwastãpieniowi system szkòłowiznë w trzëstãpieniową sztrukturã. Prédnym célã wprowôdzaniô nowégò systemù miało bëc rozpòmiónowanié strzédnégò i wëższégò wësztôłceniô, wërównanié edukacyjnëch mòżnotów ùczniów z rozmajitëch strzodowiszczów, a téż zlepszenié kwalitetu sztôłceniô, i jesz, co baro wôżné, mòżlëwòta zjiscywaniô edukacji dlô nôrodnëch i etnicznëch miészëznów.

Partesą dôwającą mòżlëwòtã wprowôdzaniô regùlarny nôùczi kaszëbsczégò jãzëka béł Ùstôw ò systemie pòùczënë z 1991 rokù[9]. Òglowò znóny Art. 13. gôdający ò tim, że *Szkòła i pùblicznô placówka ùmòżebniwô ùcznióm ùtrzëmiwanié pòczëcô nôrodny, etniczny, jazëkòwi i religijny juwernotë, a osoblëwie nôùczi jãzëka i gwôsny kùlturë i historii* béł tak pò prôwdze milowim kamã na stegnie do kaszëbsczi edukacji. Na jegò pòspòdlim zaczãłë kaszëbską edukacjã pierszé prekùrsorsczé placówczi: Kaszëbsczé Òglowòsztôłcącé Liceùm w Brusach i Spòdlecznô Szkòła na Głodnicë. Direkcje nëch szkół mùszałë pòdjąc wiôlgą biôtkã ò zrobienié szlachù dlô kaszëbsczi edukacji - a jak wëchôdô z jich dotëgów, nie bëło to wcale letczé. Przede wszëtczim doskôcôł felënk zrozmieniô w ùrzãdach (np. GUS, chtëren przékòwôł sfòrmùłowania ùżiwóné w przesyłónëch sprawòzdaniach), ale téż w całoscë felënk nôrzãdzów dlô szkólnégò (ùczbòwniczi, prowôdniczi, pòmòce). Na pierszi ùczbòwnik bëło nót żdac prawie 10 lat, w tim czãdze edukacjô dérowa, a szkólny bëlë skôzóny blós le na se, na gwôsné deje i pòdrãczné bibliotéczczi. Rozmajité téż bëłë pòzdrzatczi na kaszëbską edukacjã w całoscë, chtërna na zôczątkù, co zamanówszë dzëwiła, a wiele razy bëła przékòwónô[10].

Wspòminóny rëchli articzel 13 Ùstôwù ò systemie pòùczënë zapòwiôdôł wôżną sprawã, nie doòbjasniwôł równak do kùńca wszëtczich trôpiącëch wątplëwòtów. Miało to bëc wërëchtowóné apartnym rozpòrządzenim przënôleżnégò minystra do spraw òswiatë i wëchòwaniô – jaczé òn wnenczas miôł pòzwanié. Ta institucjô mia téż miec starã ò taczé sprawë jak: dzejania dlô pòpùlarizacji wiédzë ò historii, kùlturze, jãzëkù i ò tradicjach religijnëch nôrodnëch i etnicznëch miészëznów, a téż spòlëznë pòsługùjący sã regionalnym jãzëkã. Pòzwóné *rozpòrządzenié Minystra Nôrodny Pòùczënë w sprawie òrganizowaniô sztôłceniégò ùmòżebniającégò pòdtrzëmiwanié pòczëcô nôrodny, etniczny i jãzëkòwi juwernotë ùczniów przënôleżnëch do nôrodnëch miészëznów* pòkôzało sã 24 strëmiannika 1992 r.[11]. Tej w kaszëbsczi edukacji kùltura mia swòje bëcé jakno nieòdrzeszny dzélëk òd sztótu wprowadzeniô nôùczi kaszëbsczégò jãzëka do szkòłów i ùstanowieniô dlô niegò programòwégò pòspòdlégò. A to pòsobno bëło tak przëszëkòwóné, że zakłôdało zjiscywanié rozmajitëch edukacjów, chtërne prezentowałë szerok rozmióną wiédzã ò regionie. Rolã sprzączczi spinający wszëtczé ne edukacje mia i dali widzało sprôwiô kùltura, jakô sama w se je òbsyżną i zbòrną òbrëmią.

---

[8] Przëszëkòwóny béł Maturalny infòrmator z kaszëbsczégò jãzëka – matura òd 2005 rokù. Òbrobiła gò Òbeńdowô Kòmisjô Egzaminacyjnô we Gduńskù przë wespółrobòce z Centralną Kòmisją Egzaminacyjną w Warszawie i w rokù 2003 przesłała szkòłóm do zapòznaniô z nim przińdnëch maturzistów.

[9] Ùstôw ò systemie òswiatë z 7 séwnika 1991 r., Dz. Ù. 1991 Nr 95 poz. 425

[10] Wicy ò nëch sprawach w bòkadny lëteraturze: *Jana Drzeżdżona nie dokończony tryptyk społeczny a edukacja regionalna*, red. K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1995; Z. Aleksander, *Problemy kształcenia dzieci kaszubskich*, „Pomerania” 1992, nr 2; ten, *Sytuacja językowa na Kaszubach a problem kształcenia dzieci*, [w:] *Dziecko w zbiorowościach regionalnych na przykładzie Kaszub*, „Zeszyty Naukowe UG. Pedagogika. Historia Wychowania” 1992, nr 20; ten, *Nowe badania nad dwujęzycznością*, „Pomerania” 1995, nr 11; J. Drzeżdżon, *O edukacji dziecka na ziemi kaszubskiej*, [w:] *Dziecko w zbiorowościach…* .

Zdania, w chtërnëch sã gôdało ò *pòdtrzëmiwanim tradicji i kùlturë miészëznów*, a téż ò *pòszanowanim pòlsczi i świ準towi spôdkòwiznë kùlturowi przez pòdtrzëmiwanié tradicji i kùlturë regionalny* pòkôzałë sã we wszëtczich pòsobnëch partesach i przez wëszi jak dwadzescelatné wprowôdzanié do robòtë z wëchòwańcama przëniosłë ju ùdbóny brzôd – młodé pòkòlenié corôz rzadzy gôdô ò kaszëbsczim kómpleksu, corôz mni wierzi w to, że regionalnotã nôleżi zarechòwac do pòdkategòrii lëdzczi juwernotë, że dozéranié tradicji je znanką lëdzczi słabòtë, a jãzëk òjców – niewôrtny dłëgszégò namëslënkù.

Zmieniwnym sztërkã stôł sã rok 1999, czedë to razã z refòrmą systemù pòùczënë pòjawiło sã *Rozpòrządzenié Minystra Nôrodny Pòùczënë z dnia 15 gromicznika 1999 r. w sprawie programòwégò pòspòdlégò òglowégò sztôłceniô*[12]. Westrzód wiele zajmów, dlô jaczich pòwstałë òsóbné programòwé pòspòdla nalôzł sã téż samòstójny rozdzél pòswiãcony jãzëkòwi nôrodny mieszëznë abò etnicznémù karnu (w tim òbrëmienim bëłë téż sprawë kaszëbsczé). Westrzód wërechòwónëch na zôczątkù trzech prédnëch célów dwa z nich miałë bezpòstrzédné sparłãczenié z kùlturą: 1) wprowôdzanié ùczniów w swiat kùlturë przez szukanié kòrzeniów rodny kùlturë; 2) ùczenié bëcégò w kùlturze, òsoblëwie w ji symbòlicznym i aksjologicznym òbrëmienim, tak żebë stôwała sã bënowim i priwatnym miectwã młodégò człowieka. W zôkrãżim zadaniów do zjiscywaniô pòjawiłë sã taczé sfòrmùłowania: tekstë regionalny kùlturë, kùlturowé doznania, swiądné bëcé w kùlturze i ùwôżanié dlô jinëch kùlturów (òsoblëwie to slédné scwierdzenié dôwało wiôlgą nôdzejã na ùstatkòwanié każonëch donëchczôs przez lëdową władzã wzôjnëch relacjów midzë przedstôwcama wszelaczich nôrodnëch miészëznów, etnicznëch karnów i regionalny spòlëznë).

Nie zabëlë téż w òmôwióny partese ùgwësnic mòcą òsóbnégò przepisu zjiscywóny donëchczôs w szkòłach szerok rozmióny edukacji regionalny. Ji wprowôdzaniô pòdjimelë sã z dôwien dôwna òsoblëwie zajiscony ò rodną kùlturã szkólny, razã z pòkôzanim sã przepisu pn. Stegna edukacyjnô *Edukacjô regionalnô – kùlturowô*

---

[11] Rozpòrządzenié òpùblikòwóné w Dz. Ù. z 1992 r. Nr 34, poz. 150.

[12] Òpùblikòwóné w Dz. Ù. z 1999 r. Nr 14, poz. 129.

spôdkòwizna w regionie (chtëren téż béł òsóbnym dzélã programòwégò pòspòdlégò) do zjiscywaniô kùlturowëch tresców òstelë zòbòwiązóny wszëtcë szkólny. Kòżdi z nich mùszôł miec starã ò narzeszenié w programie swòjégò przedmiotu do tëli regionalnëch tresców, kùli blós béł w sztãdze zrealizowac.

Pòstãpné *Rozpòrządzenié Minystra Nôrodny Pòùczënë i Spòrtu z dnia 26 gromicznika 2002 rokù w sprawie programòwégò pòspòdlégò przedszkòlnégò wëchòwaniô, a téż òglowégò sztôłceniô w apartnëch ôrtach szkół*[13] jesz nie wprowôdzô terminu kaszëbsczi jãzëk, programòwé pòspòdlé dali je pòspólné dlô wszëtczich miészëznów, céle, zadania i tresce naùczaniô przedmiotu są baro krótkò tëch pòzwónëch w 1999 rokù i dali wiele w tim dokùmeńce je gôdczi ò kùlturze.

Pòsobnym krokã milowim dlô edukacji i dlô miészëznowi kùlturë (w tim téż kaszëbsczi) stôł sã *Ùstôw o nôrodnëch i etnicznëch miészëznach, a téż ò regionalnym jãzëkù z 6 I 2005 rokù*[14]. Rozdzél 4 tegò dokùmentu je pòswiãcony jedinémù le (jak donëchczôs) regionalnémù jãzëkòwi w Pòlsce, to je kaszëbsczémù jãzëkòwi. Òd tegò sztótu kaszëbsczé sprawë przëbiérają jasny prawno farwë. Jidze jawnô gôdka we wôżnëch dokùmentach ò kaszëbsczim jãzëkù, ò kùlturze regionalnégò karna Kaszëbów.To pòcëgô za sobą skùtczi w pòstãpnëch dokùmentach. Wëchôdô *Rozpòrządzenié Minystra Nôrodny Pòùczënë z dnia 14 smùtana 2007r. w sprawie zastrzegów i spòsobù sprôwianiô przez przedszkòla, szkòłë i pùbliczné placówczi zadaniów ùmòżebniejącëch pòdtrzëmiwanié pòczëcô nôrodny, etniczny i jãzëkòwi juwernotë ùczniów przënôleżnëch do nôrodnëch i etnicznëch miészëznów, a téż spòlëznë pòsłigùjący sã regionalnym jãzëkã*[15]. Prawie nen kùnôszk dłudżégò titla rozpòrządzeniô je dlô Kaszëbów òsoblëwie wôżny, bò pierszi rôz jich sprawë są akcentowóné apartno, a nié jak donëchczôs w wespólnym miészëznowim garkù. W tim dokùmeńce je wërazno gôdka nié blós ò nôùce jãzëka, ale téż ò gwôsny historii i kùlturze.

Skùtkã zmianë pòzdrzatkù państwa na nôrodné i etniczné miészëznë, a téż wëapartniony w ùstôwie karno regionalné Kaszëbów z regionalnym jãzëkã, wëchôdô pòsobné ju *Rozpòrządzenié Minystra Nôrodny Pòùczënë z dnia 23 gòdnika 2008 r. w sprawie programòwégò pòspòdlégò przedszkòlnégò wëchòwaniô, a téż òglowégò sztôłceniô w apartnëch ôrtach szkół*[16]. W nym dokùmence pierszi rôz je ùżëté rozgrańczenié na programòwé pòspodlé jãzëka nôrodny abò etniczny miészëznë i òsóbno dlô jãzëka regionalnégò - kaszëbsczégò. Juwerno pòdrobné zôpisë dokùmeńtu są dokładniészé, a pierszi z zapisónëch òglowëch célów zakłôdô zapòznanié ùczniów *z kùlturą materialną i dëchòwą Kaszëb* (w trescach naùczaniô stoji napisóné tak: szkòłownik wëkazywô sã spòdlecznym zôkrãżim wiédzë sparłãczony z historią, geògrafią, rodą, kùlturą materialną i dëchòwą Kaszëb).

---

[13] Pùblikacjô w Dz. Ù. z 2002 r. Nr 51, poz. 458.

[14] Dz. Ù. z 2005 r., Nr 17, poz. 141.

[15] Dz. Ù. z 2007 r., Nr 2014, poz. 1579.

[16] Dz. Ù. z 2009 r., Nr 4, poz. 17.

Jednym ze slédnëch dokùmentów regùlującym nôùkã jãzëka a gwôsny historii i kùlturë je *Rozpòrządzenié Minystra Nôrodny Pòùczënë z dnia 4. 04.2012 r. zmieniającé rozpòrządzenié w sprawie zastrzegów i spòsobù sprôwianiô przez przedszkòla, szkòłë i pùbliczné placówczi zadaniów ùmòżebniejącëch pòdtrzëmiwanié pòczëcô nôrodny, etniczny i jãzëkòwi juwernotë ùczniów przënôleżnëch do nôrodnëch i etnicznëch miészëznów, a téż spòlëznë pòsługùjący sã regionalnym jãzëkã* [17]. W rozpòrządzenim je pòùka w sprawie realizacji przedmiotu *Gwôsno historiô i kùltura*, jaczi donëchczôs nie béł na Kaszëbach zjiscywóny pòd pòstacą apartnëch ùczbów, a barżi jakno zestôwny dzél nôùczi kaszëbsczégò jãzëka. Je w nim téż ùstanowionô minimalnô wielëna gòdzënów w jiloscë 30 dlô kòżdégò etapù naùczaniô òd II do IV. Tak tej kùltura i historiô Kaszëbów nalazła swój ùgòdzony prawno môl w edukacji, ò co z dôwna mielë starã. To dobroctwò, jak w kùńcu kòżdé, pòcygô za sobą gwësné wëmòdżi, a ùczący kaszëbsczégò jãzëka (colemało szkólny rozmajitëch profesjów) nié wiedno są przërëchtowóny i mają przënôleżné kómpetencje i historiczną wiédzã (kùlturową mòże w lepszim stãpieniu). Pòwstôwô tej pëtanié: jak chùtkò strzodowiszcze bãdze w sztãdze duńc do rëchtu z dofùlowanim kwalifikacjów szkólnëch, jak dalek wëmòdżi wprowadzoné slédnym przepisã bãdą miałë cësk na stôwianié nowëch wëmògów w sztôłcenim szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka, czë zadania te bãdze w sztãdze òpòrajic pòwòłónô na UG (ale nie pùszczonô w rësznotã w tim akademicczim rokù) kaszëbskô etnofilologiô, czë kùrs historii w zwielony jiloscë pòjawi sã w planach rëchtowónëch studiów pòdiplomòwëch?

Timczasã z zadanim prôbùją sã zmierzëc aùtorzë ùczbòwników do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka. Zjiscywającë w ksążkach wskôzë programòwégò pòspòdlégò dlô pòsobnëch etapów (taczi je òbrzészk) mòcą leżnosców mùszą przëjimac trescë kùlturowé, historiczné, przirodniczé, geògraficzné òkòma przédnëch: to je jãzëkòwëch i lëteracczich. Baro bòkadno je w nich przedstôwiónô kùltura materialnô. Òsoblëwie wiele placu dôwô sã w klasach młodszich spòdleczny szkòłë wëkùstrzeniémù chëczi, gbùrstwù, chòwie, rëbaczeniémù, zbiéractwù, wiktowim sërowinóm i żëwnoce. W starszich klasach spòdleczny szkòłë zjôwiô sã tematika sparłãczonô z rzemiãstwã (tim dżinącym, jak téż dzysdnia sprôwiónym). Apartny i wôżny môl zajimô tematika zrzeszonô z ruchnama, regionalnym òbleczënkã i wësziwkã, chtërne są na Kaszëbach òsoblëwé i stanowią wôżny element kùlturë.

Ò wiele wicy placu zajimają w ùczbòwnikach sprawë sparłãczoné z kùlturą dëchòwą. Dlô młodszich ùczniów przëszëkòwóny je szeroczi bédënk z zôkrãżégò kaszëbsczi demónologii (Krôsniã, Szëmich, Òmańc, Bòrowô Cotka, wòdné dëchë). Wszãdze królëje fòlklor, chtëren przedstôwiają wielné legendë, pòwiôdôczi, pòwiôstczi, bôjczi, przësłowia, piesnie, wëzgódczi i tãgódczi, wëliczónczi, rimòwónczi. Wiele placu zajimô téż lëdowé lékarzenié i bidlé doktorstwò. Baro cekawim i chãtno wëzwëskiwónym tematicznym zôkrãżim je lëdowé przepòwiôdanié wiodra. Ze starszima szkòłownikama przerôbióné są tresce zrzeszoné z kùlturą spòlëznową. Swòje bëcé w ùczbòwnikach mô tematika sparłãczonô ze zwëkama i dorocznyma òbrzãdama, a téż rodzynnyma, prawnyma, towarzësznyma i warkòwima narzeszeniama. Wiedno wiôldżi cësk je kładłi na pòkazowanié elementów tradicyjnëch, apartnëch, charakteristnëch, a równoczasno rozszlachòwùjącëch òd kùlturów grańcznëch abò wespółwarającëch z kaszëbską.

---

[17] Dz. Ù. z 2012 r. ,pòz. 393.

Kaszëbskô kùltura (lëdowô), pierwi blós chłopskô, dzysdnia nie je ju tak jednotnô. Złożëło sã na to wiele dzejników. Józef Bòrzëszkòwsczi wëliczô midzë nima: cësk kùlturë miastowi i dwòrsczi, wzôjné miészanié kùlturów rozmajitëch karnów etnicznëch Pòmòrsczi, cësk pòliticzi germanizacyjny, bëtnictwò Pòmòrzégò w cywilizacyjnym pòkrokù niemiecczégò państwa w XIX stolecym, miarã bòkadnoscë i wësztôłceniô, òstré kòlonizacje i migracje Pòmòrzôków[18]. Kùli tedë je pòòstałé w kaszëbsczi kùlturze z ji dôwny miazdrë? *Jak szerok i głãbòk doszło na Pòmòrzim do przenikaniô kùlturë tradicyjny, lëdowi i miastowò-dwòrsczi w mòdernym òbrazu, a równoczasno słowiańsczi i niemiecczi, to jedna z cekawszich i pòspiéwnëch sprawów do badérowaniô*[19].

---

[18] J. Borzyszkowski, Antropologia Kaszub i Pomorza, Gdańsk 2010, s. 185.

[19] Tam, w rozdzélu *O przemianach w kulturze Kaszub i Pomorza w XIX i XX wieku*, s. 185.

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Terôzniészi rozwij kaszëbsczi kùlturë ù Kaszëbów w Kanadze

Pònad 150 lat emigracji

Pierszi wëwãdrowie z Kaszëb sã pòjawilë w Renfrew w prowincji Òntario w 1858 rokù. Pòchòdzëlë nôwicy z dzysdniowëch krézów chònicczégò, kòscérsczégò, bëtowsczégò i kartësczégò. Przez Hambùrg, na lédze òkrãtu Agda, dopłënãlë do nowégò kraju, w chtërnym szukelë lepszégò żëcégò i wòlnotë. Je wiedzec ò ùcemiãdze, jaką mielë w réze, ò biédze, chërach, głodze, niebezpiekù, òszukańtswach agentów i ò drãdżim pierwòsznym kawlu przëbëczników na nowi zemi[1]. Wëjéżdżelë òni w midzësąsedzczich karnach, bò chcelë w nowëch nieznónëch warënkach szëkac sobie wiedno retënk w nawzôjny pòmòcë. Bëlë nôłożen czãżczi robòtë, tej zamieszkelë w dolëznie rzéczi Madawaska, dze cãżkò zmarachòwóny ùrządzelë gbùrstwa na kamiany zemi, robilë w lese, bëlë téż rëbôkama. Zakłôdelë parafie i wsë, taczé jak Hagarty (pòtemù nazwóné Wilno na tczã ksãdza, co kòle nich służił, a przëszłégò z Wilna litewsczégò - Ladislaùsa Dembsczégò), a téż Barry’s Bay i Round Lake Centre. Zamieszkelë téż w Killaloe, Madawaska, Whitney, Combermere, Brudenell, Renfrew i Pembroke. W kòscele Kaszëbi sã mòdlëlë pò pòlskù, chòc nigdë w tim jãzëkù nie gôdelë, w szkòle i ùrzãdze ùżiwelë anielsczégò, ale doma wiedno gôdelë pò kaszëbskù. Do lat 70-tëch XX wiekù kaszëbsczi béł jich nôpierszą mòwą. Równak cywilizacyjné zmianë wpłënãłë na ùrwanié nôtëralnégò jãzëkòwégò przekazu. Do tegò tam czasu dëcht mało dochôdało nowiznów ò ti emigracji do jich tatczëznë[2].

---

[1] Òb czas fejrowaniô 150 lat emigracji ks. prał. Ambrożi Pick, Kaszëba czwiôrtégò pòkòleniô emigrantów, rzekł na nôwôżniészi ùroczëznie w Wilnie, m.jin.: *Dzysô je nama tu wespół dobrze, ale czej 150 lat temù naszi lëdze tu przëszlë, tej rząd jima dôł seczerã i hakã i rzekł: „Terô biôjta i òbrabiôjta tã zemiã. To bëło tej baro czãżkò. Ale òni so delë radã. Kò przëszlë tu za chlebã i za wòlnoscą”*. Je dëcht czekawé, że na ti mszë òba czëtania, psalm i ewanieliô bëłë w jãzëkù kaszëbsczim, co zadzëwòwało wszëtczich Kaszëbów z Pòlsczi, nawetka Gabriela Jóskòwskô z Chmielna wzdichnã: *Kò ù nas tak ni ma!*.

[2] Jakno pierszi ò wëwãdrach szerok pisôł Józef Kiselewsczi w dokôzu z 1938 rokù „Ziemia gromadzi prochy” wëdónym w Pòznaniu. Jednã z pierszich relacjów z bëcégò w Kanadze ùsadzył Arkadi Fiedler w ksążce „Kanada pachnąca żywicą”, Warszawa 1955, chtëren w pòdrozdzélu „Wilno w Ontario” na sédmë stronach dôł wiele czekawëch refleksjów. Czekawé są téż impresje, jaczé ùjął Aùgùstin Nécel w swòji ksążce ò baro wëmòwnym titlu „Z deszczu pod rynnę”, Warszawa 1971. Baro płôtné bëłë téż wielné artikle Pawła Brzésczégò (1914-2008) z Toronto i Bronisława Sochë – Bòrzestowsczégò aùtora

W pòłowie XX stalatégò, jak wëbùdowelë drodżi, tej na kanadijsczé Kaszëbë doszlë pierszi turiscë. Zaczął sã nowi cząd w dzejach ti zemi. Atrakcyjnota òkòlégò i kùlturowô blëżô sprawiłë, że w te stronë rôd zaczãlë zazerac Pòlôsze, przëbëcznicë do Kanadë pò II swiatowi wòjnie. Stôwielë so tu swòje latowé chëczczi, założëlë pòlsczi Skaùtowi Òstrzódk. W pòłowie 80-tëch lat ùszłégò wiekù pòwòłelë do żëcégò Pòlsczi Institut Kaszëbë, jaczi je pò to, żebë zachòwac pòlsczé tradicje na kanadijsczich Kaszëbach i òpisëwac dzeje ti krôjnë. Z tą stowôrą wespółdzejało i dali dzejô trój òrganizacjów z Pòmòrzégò, chòcbële Institut Kaszëbsczi we Gduńskù i Karno Piesni i Tuńca „Kaszëbë” z Kartuz.

Òdjimk ze zbiérów E. Prëczkòwsczégò.

W 70-tëch latach ùszłégò wiekù bëło merkac corôz wikszé zaczekawienié Kaszëbów z Pòlsczi swòjińcama zeza wiôldżi wòdë. Stolemnô bëła w tim zôwdzãka Pawła Brzésczégò z Toronto, rodzonégò w Mscëszéjcach, chtëren zaczął przërôczëwac drëchów z Kaszëb pò to, żebë lepi pòznelë kawel wëwãdrów. Dëcht pierszi jachôł ks. Władisłôw Szulëst. Pò nim rëgnãlë ksãża Frãcyszk Grëcza i Zbigniew Kùlwikòwsczi. Rzôdczé bëłë to réze. Kaszëbskô spòlëzna w Kanadze jesz nie bëła

---

„Panoramy kaszubsko – pomorskiej” wëdóny w Londinie (1975), w chtërny je np. articzel ò pòczątkach Pòlsczégò Òstrzódka Skaùtowégò „Kaszuby” w òntarijsczim Wilnie.

zbrzątwionô w stowôrach. W latach 90-tëch i na przełómanim wieków rëszëlë tam ùczałi i dzejarze (prof. Édwôrd Bréza[3], prof. Tadeùsz Linkner, prof. Jerzi Samp, Wòjcech Etmańsczi, Frãcyszk Kwidzyńsczi z karnã „Kaszëbë" z Kartuz, prof. Józef Bòrzëszkòwsczi). Dzãka tim rézóm pòwstôwałë pòsobné wôrtné artikle i ksążczi[4]. Wiôldżi znaczënk mają téż prôce Kaszëbów z Kanadë ks. Alojsiusa Rekòwsczégò, a òsoblëwie Shirley Mask – Connolly, laùreatczi Medalu „Poruszył Wiatr od Morza" czë téż wiele lat dzejaniégò Annë Żurakòwsczi – laùreatczi Medalu Stolema z 1999 rokù i założëcelczi (razã z chłopã Januszã) Institutu Kaszëbë w Barry's Bay[5].

Téż w 90-tëch latach ùszłégò wiekù zaczãłë sã pòjawiac pierszé filmòwé materiałë w programie „Rodnô Zemia". W 1996 rokù bëłë w nim pòkôzóné amatorsczé òdjimczi z Wilna zrobioné przez Zbigniewa Léwnã z Toronto, a pòchôdającycégò z Lëpùsza. Tej ò Kaszëbach w Kanadze do kamerë prawilë jegò tatk Stanisłôw i ks. Władisłôw Szulëst. Bëłë dwa razë relacje z rézów karna „Kaszëbë" z Kartuz, bëłë téż rozmòwë z òsobama, jaczé bëłë tam jachóné badérowac kawle wëwãdrów.

Wszëtczé te parłãcze i dzejania bëłë leno partikùlarné. Nie bëło ò nich wiedzec szerok w spòlëznie naszégò regionu. To sã zaczãło zmieniac pò 1998 rokù, czej Kaszëbi z Kanadë sã zbrzątwilë i założëlë pòzarządową òrganizacjã pòd nazwą Wilno Heritage Society. Ji nôpierszim sprôwcą béł Môrcën Shulëst, chtëren wespół z sënã Davidã pòstawił zwele ti stowôrë. Wnetka òni pierszi rôz rëgnãlë na wanogã do zemi tatków. Zaczãlë téż wiązac łączbë z dzejôrzama Kaszëbskò – Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. We westrzódkù Wilna ùszëkòwelë Mùzeùm Spôdkòwiznë Pòlsczich Kaszëbów. Tam téż wnet sã zaczãło fejrowanié rok w rok Kaszëbsczégò Dnia. Je òn wiedno 3 maja. Dzysdnia w stowôrze je kòl szescset nôleżników. Są westrzód nich mët lëdze młodi, co są brewiter swiądny swòjégò kaszëbsczégò pòchòdzënkù i wôrtnotë kùlturë swòjich starków.

Wiôldżi rozrost dzejaniów sparłãczonëch z Kaszëbama w Kanadze nastôł w òstatnëch latach. W 2007 rokù na Kaszëbë przëjachôł David Shulëst i Édwôrd Chippior (Szczipiór), przédnik i wiceprzédnik Wilno Heritage Society w Kanadze. Édwôrd béł pierszi rôz w Pòlsce. Bëlno znaje kaszëbsczi jãzëk, co baro pòmògło nawiązac wiele parłãczów. Dëcht w tim samim czasu w Kanadze béł Marión Górlëkòwsczi. Zachãcony przez redakcjã „Rodny Zemi" nagriwôł filmòwé materiałë. Dzãka temù pòwsta całô réga repòrtażów w Telewizji Gduńsk.

---

[3] Òb. É. Bréza, *Kaszubi i kaszubszczyzna w świecie* [w:] Kaszubszczyzna/Kaszëbizna, red. É. Bréza, Òpòle 2001, s. 317–326.

[4] Nôwicy napisôł ks. Władysław Szulist. Są to: *Kaszubi kanadyjscy*, Gdańsk 1992; *Varia English and Polish*, Gdańsk 2008; *Kaszubi w Ameryce, szkice i materiały*, Wejherowo 2005. Do te do wôrtnëch dokazów przënôlégają: Kazimierz Ickiewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, Gdańsk 1981, Izabela Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983; Jadwiga Kucharska, *Poszukiwania tożsamości kulturowej ludności kaszubskiej w Polsce i Kanadzie*, Łódź 1993, Roman Małańczak, *Kaszuby, Ontario w poszumie borów i odplusku fal*, Toronto 1990; Józef Borzyszkowski, *O Kaszubach w Kanadzie*, Gdańsk-Elbląg 2004, Stanisław Stolarczyk, *Nasza Polska kanadyjska*, Toronto 2008.

[5] Òsoblëwi bôczënk wôrt je dac na ksążczi: *The saga of the Kashub people in Poland*, Canada, U.S.A. by Aloysius J. Rekowski; Shirley Mask Connolly, *Kashubia to Canada Crossing on the Agda*, 2003; Shirley Mask Connolly, *Pioneers in Canada's First Polish Settlement*, Kanada; *Kashub/ Polish Heritage Stories of Renfrew County*; *Crosses of Wilno*; *Canadian Kashub Cookbook*, Wilno Heritage Society, Kanada.

Mòst drëszbë

Rok pózni – w maju 2008 – Shulëst przëwanożił na Kaszëbë jesz rôz z wnetka 30-òsobòwim karnã. Nôwôżniészim dniã bëła sobòta, 17 maja. Tej w Żukòwie bëła V Kònferencjô Szkólnëch – Regionalistów, na chtërny doszło do zarzeszeniô symbòlicznégò mòstu drëszbë. Na binie bëlë tej midzë jinszima prédnik Kaszëbskò – Pòmòrsczégò Zrzeszeniô Artur Jabłońsczi, senator Kazmiérz Kléna i David Shulëst[6]. Kaszëbsczé wëstąpienié Shulësta, w jaczim òn bédowôł, że kònieczné je gôdanié w rodny mòwie, bëło nôpiãkniészim referatã tegò dnia dofùlowónym bòkadnym wëstąpienim Kazmiérza Ickewicza, znajôrza kawlów i żëcégò Kaszëbów w Kanadze. To wëdarzenié bëło filmòwóné i òdjimóné przez fòtofistów i filmòwców. Bëło tam czile kamerów, w tim ekipa z Biôłégòstokù, jakô rëchtowa gòdzynny film ò kaszëbsczich wëwãdrach w Kanadze. Wëjimczi negò zdarzeniô nalazłë sã téż w dokùmentalnym filmie E. Prëczkòwsczégò „Kaszëbi w Kanadze" pùszczónym w Telewizji Pòlsczi[7]. Kònferencji nié bez przëtrôfk towarził wëstôwk żukòwsczégò wësziwkù. Gòsce bëlë nim baro zaczekawiony. Wiôldżim ùwôżanim sã cesził mët wëstôwk òdjimków „Kaszuby Kanadyjskie", na jaczim bëłë wëstawioné òdjimczi Ewë Kòwnacczi z Wiôldżi Wsë i Mariana Górlëkòwsczégò z Banina.

Dëcht równo wzrëszającé dlô kanadijsczich gòscy bëło bëtnictwò na swiãce Bòżégò Cała ù stóp Królewi Kaszëb w Swiónowie[8]. W pòdzãce za jich bëcé kùstosz sanktuarium ks. Eùgeniusz Grzãdzëcczi dôł w darënkù Davidowi Shulëstowi i ks. Mervinowi Coulasowi (Kùlasowi), chtëren béł w kòncelebrze, òbrazë ze Swiónowską Matinką. Dzys są ne òbrazë w kòżdim kòscele na Kaszëbach w Kanadze (w Wilnie je jesz replika mët sztaturë), we wszëtczich trzech szkòłach, skansenie i w wiele priwatnëch chëczach.

---

[6] Prédnik Kaszëbów w Kanadze David Shulëst gôdôł w 2008 rokù na kònferencji w Żukòwie: *Më mùszimë wiãcy gadac pò kaszëbskù. Jô czëjã, że tu przeważnie gôdają pò pòlskù, jak jô gôdóm pò anielskù, ale jak tu zagùbimë kaszëbsczi jãzëk, tej to ju bądze kùńc całi naszi kùlturë*. Ta przemòwa zrobia tak wiôldżé pòrëch na szkólnëch z Kaszëb, że czile razy bëłë dłudżé òklasczi. Do kamerë „Rodny Zemi" Shulëst tej rzekł: *Jak jô miôł piãc lat, jô le gôdôł pò kaszëbskù. Terô jô ju le zdebło gôdóm pò kaszëbskù. A szkòda. Më to pewno zgùbimë. Ale jesz wiãkszô szkòda, że tu, na Kaszëbach, tak mało sã gôdô pò kaszëbskù.*

[7] Baro czekawé bëłë bezpòstrzédné gôdczi rozprzëniosłëch szkólnëch z gòscama zeza wiôldżi wòdë. Przikładowò szkólnô Halina Młińskô ni mògła jaż ùwierzëc i tak sã pita Margaret Biernaskie, aùtorczi ksążczi „The John A. Kulas Coulas Genealogy": *Pani pò prôwdze rozmieje pò kaszëbskù? A wa z chłopã gôdôta doma pò kaszëbskù?* Pitónô czësto ùbëtno òdpòwiôda piãkną kaszëbizną, że znaje nen jãzëk òd swòjich starków.

[8] *To je téż nasza Królewô, nasza Matinka, më sã do Ni wiedno chãtno mòdlimë* – wëznôwelë gòsce z Kanadë. *Jô sztërdzescë lat nie gôdôł pò kaszëbskù* – nie tacył wzrëszeniô John Glofcheski (Główczewsczi), wëchòwóny na Kaszëbach òntarijsczich, òd wiele lat mieszkający w trzëmiliónowim Toronto. John czësto letkò mógł gadac z mieszkańcama Swiónowa, chtërny zadzëwòwóny kąsk całą sytuacją dëcht niepòtrzébno ùżiwelë pòlsczégò przez co przeszkôdzelë w rozmienim se przez Johna, chtëren zresztą gôdô w czile jinszich jãzëkach. Westrzód nich nômilszi je mù prawie kaszëbsczi, bò przëbôcziwô mù nôpiãkniészé òbrôzczi z dzecnëch lat. Zôs David Shulëst gôdôł w Swiónowie: *Tam je mòja òjczëzna, ale tu je mòje serce*.

Etnograficzny park w Wilnie

We westrzódkù kùlturalnégò żëcégò kanadijsczich Kaszëbów je etnograficzné mùzeùm nazwóné òficjalno Mùzeùm Spôdkòwiznë Kaszëbów. Je w nim czile historicznëch bùdinków i rozmajité statczi – kaszëbsczé ruchna, wësziwczi i ceramiczné wërobinë. Skansen pòwstôł na zemi Szczipiorów, do chtërnëch słëchałë téż pierszé zabëtkòwé chôtë. Nastãpné òstałë halóné z òkòlnëch òbòrów. Razã są tam jaż trzë mieszkalné chëcze ùrządzoné na pierwòszny spòsób. Je téż drzewiané ùrządzenié, co przódë służëło do wëriwaniô kôrczów przë kôrczowanim lasu. W 2008 rokù bëła òtemkłô pòsobnô chëcz, co piérwi słëcha do familii Kùjôk. Zbùdowónô je z drzewianëch balków. Są w ni wszelejaczé statczi przódë ùżiwóné przez pierszich wëwãdrów, ale téż rãczno zrobioné zachë z Wilna. Nônowszi zahalóny bùdink to je fùlnô nôrzãdzów kùzniô – darënk òd familii Òstrowsczich z Wilna. Jinszim czekawim elemeńtã je wëstôwk, co pòkôzywô Kaszëbów w Pòlsczich Sëłach Zbrojnëch òb czas I swiatowi wòjnë. Wedle stegnów parkù są ùstawioné kamë z wërëtima nôzwëskama pierszich òsadników. Na tëch platach czëtómë taczé nôzwëska, jak: Szulëst, Biernacczi, Kùlôs, Jakùbòwsczi, Szczipiór, Etmańsczi, Pastwa, Czôpiewsczi, Główczewsczi, Maszk i wiele jinszich. Meritoriczny dozér nad mùzeùm trzimô Shirley Mask Connolly, zôs nad bùdinkama dërch wachùją nôleżnicë stowôrë.

Kashub Day i jinszé ùroczëznë w etnograficznym parkù

Rok w rok w swiãto Matczi Bòsczi Królewi Pòlsczi je mòcno fejrowóny Dzéń Kaszëbów, na jaczi przëchôdô wiele nôleżników stowôrë Wilno Heritage Society i lubiéńców kaszëbsczi kùlturë, w tim zacht karno pòlsczich pòwòjnowëch wëwãdrów. Kashub Day je prima leżnoscą do pòkôzaniô dzysdniowégò kùlturowégò dobëtkù kanadijsczich Kaszëbów. Rëchtowóny je jakno festin, tej są na nim mùzyczné karna, co wëkònywają colemało kanadijską mùzykã (nôwicy country) i kaszëbską. Przez wiele lat wiedno na nim spiéwa i gra Martha Lynton z Pałëbicczich (ùmarła w wiekù 82 lat w 2009 rokù). Òna zna kòl sto pòlsczich i kaszëbsczich spiéwów, jaczé spiéwa i pòdgriwa przë tim na gitarze. Kòl dwadzesce kaszëbsczich piesniczków nagra na platkã CD. Dëcht pòdobno, le przë skrzëpkach, kaszëbsczé sztëczczi wëkònywô terô Ray Czapeskie (Czôpiewsczi). Leno, że jegò znajemnota kaszëbsczégò je ju baro słabô. Równak je òn wespółredaktorã cosobòtny aùdicji ò nazwie „Radio Kaszëbë”, jakô je w lokalnym Radiu Renfrew. Program robi wecmanim z Davidã Shulëstã. Przez dwie gòdzënë wiedno pùszczają òni dobëtk kaszëbsczi kùlturë w Kanadze i w Pòlsce mët. W aùdicji trójno dôwają dzysdniową mùzykã kaszëbską w wëkònanim taczich karnów, jak „Prôwda”, „Spiéwné kwiôtczi”, „Młodzëzna”, a téż lëdową nagróną przez Kaszëbë z Kartuz czë jinszé fòlkloristiczné karna[9].

I kaszëbsczé platczi, i wielné ksążczi ò Kaszëbach wëdôwóné w Pòlsce i Kanadze są zgrëpkòwóné w jedny skansenowsczi chëczë. Je tam zachtny zbiérk dokazów. Dërch żorgóné są nowé. Je téż wiele statków z Kaszëb, przikładowò ceramiczné wërobinë z warsztatu Nécla w Chmielnie i fabriczi w Łubianie.

Na fejrze 150-lecégò kaszëbsczégò òsadnictwa w Kanadze 2 i 3 zélnika 2008 rokù pierszi rôz pòkôzało sã taneczné karno. Ùszëkòwelë je młodi, westrzód nich bëlë taczi propagatorzë kaszëbiznë, jak Sara Chippior czë Karen Connolly. Karno mô swòje kaszëbsczé ruchna. Wiôlgô je w tim zawdzãka karna „Kaszëbë” z Kartuz i jegò czerownika Frãcëszka Kwidzyńsczégò, chtëren béł w Kanadze trzë razë i za kòżdą razą wiedno pòdarowôł czile òbleczënków.

CELEBRATE
POLISH
KASHUB
HERITAGE
-1858-

Òdjimk ze zbiérów E. Prëczkòwsczégò.

---

[9] *Mùszimë wiãcy spiewac pò kaszëbskù ù se, w Kanadze. Tego nama kąsk felëje* – ùwôżô David Shulëst. Mają òni dzys corôz wicy kaszëbsczich spiéwników i wiele jinszich ksążków. Jedne piesnie, jak „Kaszëbë wòłają nas” (barżi znóné jakno „Kaszëbsczé jezora”), znają na pamiãc i rôd je spiéwają.

Jubileùsz przëniósł wiele bëlnégò brzadu, jaczi dzys je mòcnym lepiszczã, chtërno trzimô łączbã midzë Kaszëbama i jaczi twòrzi nastãpné kùlturowé wëdarzenia. Nôbarżi widzałé to je Chëcz Trapera w Szimbarkù. Miéwca Centrum Edukacji i Promòcji Regiónu téż béł na fejrowanim roczëznë. Tej zaczął ju dzejanié przë sprowôdzanim jedny chëczë na Kaszëbë. Pò roczny robòce wszëtkò òstało zakùńczoné wiôldżim dobiwkã. Pò prôwdze halóné òstałë jaż dwie chëcze. Są òne òsoblëwim darënkã òd Kaszëbów z Kanadë. Dzys są nôbarżi widzałim òbiektã skansenu w Szimbarkù, w jaczim ùkôzónô je historiô Pòlsczi wërëtô w drewnie i herojizna Kaszëbów, co wòjowelë na II swiatowi wòjnie, z jaczich wiele bëło zesłónëch na Sybir. Chëcze są jawernym dokôzã czãżczégò wanożnégò żëcégò Kaszëbów pòrozdrzuconëch pò całim swiece. Pòkôzywają tożsamòsc mieszkańców ti zemi półtora wiekù w tił. Midzë nima je wëstôwk òdjimków, jaczi zachòwôł zarzeszenié mòstu drëszbë w Żukòwie i jinszé kùlturowé dzejania. Nimò chëczi stoji zabëtkòwi drzewiany krziż z pòlsczi parafii w Wilnie, ùrządzenié do wëcyganiô kôrczów i kamë nôstarszich kaszëbsczich rodów – niemòwi swiôdcë tëchtam drãdżich czasów. Chëcze bëłë òtemkłé 20 lëpińca 2009 rokù przë òbecnoscë czile tësący lëdzy, w tim dôwnégò prezydenta RP Lecha Wałãsë, ambasadorów, parlamentarzistów i zachtny delegacji z Kanadë. Wëjimczi z ny ùroczëznë na żëwò bëłë pòkôzywóné w Pòlsczi Telewizji.

Kùlturowé dzejania: wësziwk, wëstôwczi i gòscëna premiera

W artisticznym òbjimie kaszëbsczégò ùtwórstwa nôbarżi w Kanadze sã wëróżniwô wësziwk. Wnetka w kòżdi chëczë są wësziwóné òbrësczi abò serwetë z kaszëbsczima wzorama. Wiele z taczich sztëczków je téż na stałim wëstôwkù w parkù. Rëchtowóné są wësziwkòwé kùrsë, na jaczich sã ùczi wiele białków, òsoblëwie z Wilna i Barry’s Bay. Do barżi znónëch wësziwôrków słëchają: Bernice Bleskie, Theresa Prince, Zosia Kosinski, Joyce Lorbetskie. Z czile jinszima białkama twòrzą òne Kaszëbsczi Klub Wësziwkòwi w Wilnie. Do te òd lat rëchtowóné są kùrsë w trzech kaszëbsczich szkòłach: w Wilnie, Barry’s Bay i Round Lake. Dobiwcowie są wëczëtiwóny na Kashub Day, jakno ksãżniczka i ksążã Kaszëb. Jedne z wësziwków zrobionëch przez dzecë i młodzëznã trafiłë na pòlsczé Kaszëbë. Bëłë pòdarowóné na zéńdzenim w maju 2008 rokù na rãce Mariana Jelińsczégò, znajôrza i promòtora kaszëbsczégò wësziwkù. Wëstôwczi wësziwków zrobionëch na Kaszëbach w Kanadze są rëchtowóné w wiôldżich miastach mët. Na przełómanim 2012 i 2013 rokù dzél ekspònatów béł pòkôzywóny w Toronto przë leżnoscë wëstôwkù òdjimków ò Kaszëbach kanadijsczich i pòlsczich Mariana Górlëkòwsczégò z òpisënkama Eùgeniusza Prëczkòwsczégò. Pierszi rôz pòkôzk béł wëstawiony w ambasadze Kanadë w Pòlsce w czerwińcu 2012 rokù. 3 rujana 2012 r. nen wëstôwk béł ùroczësto òtemkłi w senace RP, a 23 lëstopadnika w Królewsczim Mùzeùm w Toronto. Ne wëdarzenia bëłë òpisóné w wiele gazétach, a téż pòkôzóné w relacjach telewizyjnëch.

Wiédzô ò kaszëbsczi drëszbie bëła téż ùjãtô w leżnoscowim drëkù Ambasadë Kanadë w Warszawie wëdónym w wieletësãcznym nôkładze[10].

Na wëstôwkù bëłë téż dotëgòwóné òdjimczi z nôwikszégò wëdarzeniô, jaczé sã zadzejało na plaskawiznie mòstu drëszbë, to je gòscënë premiera Rzeczpòspòliti Pòlsczi Donalda Tuska, 12 maja 2012 rokù. Przédnik rządu òbezdrzôł tej park kaszëbsczi spôdkòwiznë, w jaczim zasadzył lëpòwé drzéwiã. Je òno dzysdniowim szlachã aktiwnoscë Kanadijsczich Kaszëbów i mòcnym eleḿtã drëszbë midzë Kaszëbama z Pòlsczi i Kanadë. Béł téż na òficjalnym zéńdzenim z Kaszëbama, òd jaczich dostôł hòkejowi czij w czôrno – żôłtëch farwach. Delë mù gò grôcze Griffins Team – hòkejowégò karna kaszëbsczégò, co graje w żôłtëch kòszulkach z czôrnym grifã na piersach. Zéńdzenié bëło w sklepie kòscoła w Wilnie. Zrëchtowóny béł tam téż artisticzny wëstôwk ùtwórstwa, òsoblëwie dzecy i młodzëznë. Bëłë na nim nôwicy wësziwczi i malënczi. Premier zwiedzył téż nôstarszi kaszëbsczi smãtôrz w Wilnie.

Na pierszim môlu wszelejaczich dzejaniów kaszëbsczich w Kanadze je David Shulëst. Ta jegò robòta bëła wiele razy nadgrôdzónô. M.jin. dostôł Medal Senatu RP. Je téż laùreatã kanadijsczich wëprzédnieniów. Równak nôwikszô bùcha przëszła na niegò w lëstopadnikù 2012 rokù, czej w salë Rôtësza Stôrégò Miasta we Gduńskù dostôł Medal Stolema. Wiôldżé zawdzãczi nôleżą sã téż Shirley Mask Connolly (m.jin. laùreatka Medalu m. B. Chrzanowsczégò), Édwardowi Chippiorowi, Marce Lynton i wiele jinszim.

Kaszëbë w malëtwie i ikònach, a téż w spiéwie „Lëdowi Nótë”

Rësznota kaszëbsczi kùlturë pòdskacywô artistów, tëch, chtërny są tamstądka, jak i tëch, co sã nią zaczekawilë. Je wiele òbrazów, na jaczich są dôwné farmë i widoczi Dolëznë Madawasczi. Namalowôł je All Burandt, lëdowi ùtwórca z Barry’s Bay, chtëren dobrze gôdô w mòwie starków. Do rodny tematiczi rôd zazérô Shirley Mask Connolly, wëùczonô malowniczka, a z rozlubieniô gazétniczka i dokùmentalëstka dôwnégò i dzysdniowégò żëcégò Kaszëbów w Kanadze. Zôs baro ùrzekłi Kaszëbama je Janusz Charczuk, rôz czedës balôrz I-ligòwi Lechii Gduńsk, wëwãder òd wiãcy jak trzëdzescë lat, ùtwórca wiele piãknëch ikònów[11]. Òn dobrze znaje Kaszëbë w Pòlsce. W dzecnëch latach tej-sej biwôł ù swòji starczi w òkòlim Bëtowa. Stądka pamiãtô dobrze zwãk kaszëbsczi mòwë. Czile lat temù ùdbôł so napisac ikònã Matczi Bòsczi Kaszëbsczi. Je òna le jedna w taczim ôrce. Òbstrojonô kaszëbsczima òrnamentama, przedstôwiô stilizowóné kaszëbsczé kwiôtczi. Robił òn nad nią przez wiele miesãcy[12]. Ikòna òsta pòswiãconô 14 łżëkwiata 2007 rokù na ùroczësti mszë sw. w kòscele Matczi Bòsczi Czãstochòwsczi w Wilnie przez bpa Grzegòrza Balcerka z Pòznania. W pòdobnym stilu zrobił czile krziżów. Jeden z nich je ju w królewsczi kaplëcë we Gduńskù.

---

[10] Kanada fakty informacje, *Publikacja Ambasady Kanady w Warszawie*, marzec 2013. Wôrt je dodac, że przed Ambasadą Kanadë w Warszawie stanął pòmnik, co ùpamiãtniwô pòlskò – kanadijscé braterstwò broni. Je òn zesadzony z dwùch kamów. Jeden halóny je z Barry’s Bay, drëdżi z Kaszëbsczi Zemi. Pòmnik zrobiła firma „Murkam” z Kawlów Dólnëch Léòna Czerwińsczégò.

[11] Janusz Charczuk tak òbjasniwô pòczątczi swòjégò zaùroczeniégò: *Nen jedurny nórcëk Kanadë dëcht mòcënkò szlachùje za Kaszëbama w Pòlsce, ze strëgama i rzéczkama, jaczé wiją sã westrzód lasowëch grzëpów i grzëpków, z niebiesczim szorã czëstëch i nieskażonëch jezór, lasama ze stalatnyma chójkama pôchnącyma żëwicą, złocëstima klónama, lasama fùl rozmajitégò zwierza.*

Na fejrze 150-lecégò stolemny pòrëch wzbùdzył pòlonijny chùr z Hamilton, jaczi zaspiéwôł czile tradicyjnëch kaszëbsczich piesniów, jak téż nowi sztëczk ò titlu „Mòdłów zwón, co zaczinô sã słowama: *Jidã bë sławic Ce Bòże / W mòdlëtwie do Ce chcã trwac. / Swiónowskô Matka mòcą Swą mòże / Niebny môl nama dac. / Tej pòjmë wespół wszëtcë tam / Za rãce dzyrskò schwôcmë sã / Niech bije mòdłów wiôldżi zwón / Z serc naszich prosto w Bòsczi dóm*[13]. W chùrze są nôwicy òtroce wëwãdrów z Pòlsczi. Jesz czile lat w tił òni spiéwelë blós spiéwczi znóné z jinszich strón Pòlsczi. Terô familijné łączbë czile chùrzistów z Kaszëbama z Kanadë i dôwné skaùtowé lagrë na zemi w òkòlim Wilna zdzejałë, że „Lëdowô nóta" sygnã pò kaszëbsczi repertuar. Karno rechùje kòl trzëdzescë sztëk. Wszëtcë są w snôżich kaszëbsczich ruchnach. Przédnik chùru Sławòmir Dudalsczi je absolwentã Mùzyczny Akademii we Gduńskù. Òbrobił òn ju zacht sztôpel kaszëbsczich piesniów. W 2012 rokù bëlë òni z chùrã na Kaszëbach. Spiéwelë midzë jinszima na Festiwalu Filmów Kaszëbsczich w Miszewkù. Ten wëstãp sã òkôzôł sztram katalizatorã dalszich dzejaniów karna. W łżëkwiace i maju latoségò rokù chùr spiéwôł w Òttawie, Filadelfii, Doylestown (Amerikańskô Czãstochòwa), Baltimore i czile jinszich znónëch môlach. Wszãdze òstôwiô wspaniałé wrażenié, a promùje kaszëbiznã w jesz dotądka niespòtikóny fòrmie i miarze. Chùr béł téż na Kashub Day 2013 r.

Pòsobnym aktã sztramòwaniô mòstu drëszbë to bëła latosô gòscëna dwanôsce kanadijsczich Kaszëbów na przodzy z Davidã Shulëstã. Zamkła òna sã w dniach 25 czerwińca – 8 lëpińca 2013 r. W zamëslënkù bëło m.jin. Truskawkòbranié na Złoti Górze, zwiédzanié Chëczë Trapera w Szimbarkù, wôłtôrz papiesczi w Serakòjcach, Wdzydze, Swiónowò, në i XIII Zjôzd Kaszëbów we Wiôldżi Wsë. Je wiedzec – jak wiedno – bëło trój zéńdzeniów w chëczach, dze nôpierszim jãzëkã rozmòwë béł kaszëbsczi. W czasu, czej tak mòcënkò dżinie ùżiwanié tegò jãzëka na Kaszëbach, te sztërczi dôwają nôdzejã, że – jak òni to rôd pòdsztrichiwają - „Jedno, wiedno i na wiedno Kaszëbë!".

---

[12] Ò swòjim kaszëbsczim dokazu Charczuk tak gôdô: *Jô miôł tczã i bùchã zéńc sã z wiele Kaszëbama, òtrokama pierszich òsadników z pòłowë XIX wiekù, jaczi przëszlë tu z daleczégò eùropejsczégò kraju, żebë prawie w tim môlu Kanadë so zbùdowac swòjã chëcz. Ti lëdze, jich całowné òddanié, bùcha, ùtczëwòta i robòcosc, czestniô, jich wiôlgô wiara i nade wszëtkò miłota tëch lëdzy do Matinczi Bòsczi Niepòkalóny, dlô mie bëłë pòdskacënkã, żebë napisac tã ikònã – Matinkã Bòską Kaszëbską.*

[13] Przédnik karna Sławòmir Dudalsczi pòwiedzôł, że nalôzł jã w internece. Do te gôdôł: *Ta spiéwa baro nas wszëtczich ùrzekła. Më jã ju spiéwelë wiele razy i gwës bądzemë dali jã czãsto spiewac, bò wszëtczim òna sã baro widzy.*

Aneks I
Celebrating our Kashubian Heritage Film Festival

The Wilno Heritage Society is hosting a Canadian Kashub Film Festival at St. Hedwig's Church Hall in Barry's Bay on Sunday March 1 from 12:30 pm – 4:30pm. Featuring Canada's Kashubs & films made of our 150th Anniversary Activities in 2008.

12:30 – 12:40 The first film will be a short film footage from the May 6, 2008 opening of the " 150th Anniversary Exhibit at the Bytown Museum, Ottawa" produced by Rogers TV (Ottawa).

12:45 – 1:00 Short film by Henryk Bartul – segment from Special Polish & Kashub Mass on April 27, 2008, at St. Hedwig's Church, Barry's Bay (featuring short excerpt from Msgr. Pick's sermon) & filming from Kashub Day in Wilno – produced by Polish Studio, City TV in Toronto.

1:05 – 1:35 Film " Celebrating 150 years of Canada's Polish Kashub Heritage 1858-2008 (featuring excellent film footage of the celebrations and people participating and in attendance on August 2 & 3- produced by Polish Studio, City TV in Toronto.

1:40 – 2:10 Documentary Film produced by Gienek Pryczkowski „KASZUBI W KANADZIE". TVP S.A. POLAND

2:10 – 2:30 BREAK: Refreshments sponsored by the Sacred Heart League of St. Hedwig's Parish

2:30 – 3:30 Documentary Film JEDNO SLOWO (Translated: ONE WORD/ referring to the word: KASHUB) by award winning Polish director, Beata Hyzy-Czolpinska. This excellent film focuses on Canada's Kashubs and their Kashubian cultural heritage. TVP S.A. POLAND

3:30 – 3:45 Short Break

3:45 – 4:30 „Canadian Kashubs in Polish TV", part 1 filmed in Canada by Marian Gorlikowski in May 2007 and produced by Gienek Pryczkowski for RODNO ZEMIA TV PROGRAM on TVP3 GDANSK POLAND.

Aneks 2
15TH ANNUAL KASHUB DAY FESTIVAL, MAY 4th 2013

11:00 – 11:15	Opening Blessings by Father Mervin Coulas, Kashubian National Anthem – Zemia Rodno, Canadian National Anthem – Oh Canada
11:15 – 11:35	Richard Sernoskie

11:40 – 12:10	Janet Paplinskie - Orville Rumleski
12:15 – 12:20	Today’s Kashub Bracelet Workshop by Natalie Glofcheskie
	Recognizing Marta Janzarski
12:25 – 12:55	Jack Biernacki – Dominic Babinski
1:00 – 1:15	Arnold & Luke Etmanskie
1:20 – 1:50	Ludowa Nuta – Kashubian Song and Dance
1:55 – 2:15	Embroidery – Royal Family – Honorary Kashub
	Opeongo Heritage Cup Champs - Kashubian Griffins
2:15 – 2:35	Square Dance – Called by, Stanley Pecoskie
2:40 – 3:10	Stoppa Lake Melodiers
3:15 – 3:35	Eddie Francis
3:35 – 3:45	Judy Cole
3:50 – 4:10	Jerome Utronkie – Ian & Debbie Peplinskie
4:15 – 4:50	Ludowa Nuta – Kashubian Song and Dance
4:55 – 5:10	Edmund Mask
5:15 – 5:35	Ray Chapeskie & Bill Lorbetskie
5:40 – 6:00	John McClement
6:05 – 6:25	Square Dance – Called by Stanley Pecoskie
6:30 – 7:00	Stoppa Lake Melodiers

Wiedno Kaszëbë i na wiedno Kaszëbi. Më bëlë, më jesmë, i më wiedno bãdzemë Kaszëbi.

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Rozwij dzysdniowi mùzyczi kaszëbsczi na przëkładze sétmë lat dzejaniégò karna „Spiéwné kwiôtczi”

Karno „Spiéwné kwiôtczi” pòwstało w gromicznikù 2005 rokù przë parce Kaszëbskò – Pòmòrsczégò Zrzeszeniô w Baninie. Nazwa sã wzãła òd titlowi spiéwë „Spiéwné kwiôtczi” napisóny przez Eùgeniusza Prëczkòwsczégò i Tadeùsza Dargacza w 2002 rokù na 30-tą roczëznã „Kòleczkòwianów”. W karnie bëłë dzôtczi ze spòdlecznëch szkòłów w Baninie i Miszewie, jaczich patronama są wiôldżi Kaszëbi: ks. Józef Bigùs i Jan Trepczik. To, że karno mògło pòwstac, stało sã dzãka rëchlészémù dzejaniémù dzecny grëpë „Dzôtczi Rodny Zemi” pòwòłóny specjalno na pòtrzebã telewizyjnégò programù „Rodnô Zemia”. Bëło w nim tej dzesãc sztëk dzecy, westrzód nich znónô dzys szerok nié blós na Pòmòrzim Natalia Szroeder z Parchòwa i dobiwczëni wiele wòkalnëch kònkùrsów na wòjewódzczi niwiznë, Weronika Prëczkòwskô. Prawie to drëdżé dzéwczã stało sã zwelą nowégò karna „Spiéwné kwiôtczi”. Òd pòczątkù mòcënkò jã wspiéra Marta Òkrój, z chtërną do dzys wëstãpùją na binach Pòmòrzégò[1].

Czerownikã i instruktorã karna òsta Helena Adamskô z Pãpòwa, białka znónô i doswiôdczonô w dzejanim wòkalnym i mùzycznym regionu, przódë nôleżnik karna „Bazunë” z Żukòwa, chtërna mia téż doswiôdczenié teatralné. Nad repertuarã, jãzëkòwą bëlnotą i òrganizacyjną stroną próbów i wëstãpów robilë Beata Kreft i Elżbiéta a Eùgeniusz Prëczkòwscë, przë machtny pòmòcë wiele jinszich nôleżników partu w Baninie. Òd pòczątkù bëło rzekłé, że dzôtczi mają prezentowac leno mòderną mùzykã kaszëbską w czekawëch ùkładach chòreògraficznëch. Sztëczczi miałë bëc pisóné ekstra dlô karna przez warkòwëch ùtwórców kaszëbsczi mùzyczi, nôleżników òglowòpòlsczich ùtwórczich stowôrów. Dëcht czësto wôżną znanką béł dobri jãzëk wëkònôwców i bëlné tekstë sztëczków pasowné do ùczbë w szkòłach. Na zôczątkù dzecë bëłë òblokłé w czôrno – żôłté kòszulczi. Pózni bëłë dlô nich zaprojektowóné i ùszëté specjalné ruchna. Próbë bëłë tidzéń w tidzéń w sedzbie partu KPZ Banino, w bùdinkù remizë ÒSP i na wiôldżi salë sw. Flóriana w tim samim bùdinkù[2].

---

[1] Ò pòczątkach karna mòże przeczëtac w: E. Pryczkowski, *Zrzeszeni w Baninie*, Banino 2006. Na stronie 128 je taczi òpisënk: *Po długich i żmudnych przygotowaniach rozpoczęły się próby zespołu dziecięcego „Spiéwné kwiôtczi”. Zebranie organizacyjne odbyło się w salce katechetycznej 11 lutego 2005r. Przybyło na nie kilkanaścioro dzieci, niektóre wraz z rodzicami. Prowadził je prezes oddziału. Kierownikiem zespołu została Helena Adamska. Ustalono, że próby będą się odbywać regularnie w środy i w soboty. W skład zespołu wchodzą dzieci wczesnoszkolne z obwodów szkolnych Banina i Miszewa. Grupa uczy się współczesnych piosenek kaszubskich napisanych specjalnie dla dzieci. Piosenki sprawdzone zostały już w programie telewizyjnym „Rodnô Zemia”. Dzięki temu stały się już znakomitym elementem wspierającym edukację szkolną, przede wszystkim naukę języka kaszubskiego w szkołach. Zespół planuje nagrać płytę kompaktową z tymi utworami.*

Kòncertë i warkòwnie

Debiutancczi wëstãp béł na roczëznowim kòncerce z leżnoscë XV-lecégò telewizyjnégò programù „Rodnô Zemia” w Teatrze Miniatura we Gduńskù, jaczi sã òdbéł 24 lëpińca 2005 r. Rëchli karno nagrało w warkòwim studiu sztëczczi „Spiéwné kwiôtczi” i „Ùczba”. Te spiéwczi baro fejn ùdało sã pòkazac przed wëfùlowóną teatralną salą. Karno òstało achtnioné diplomã, jaczi dostało òd Andrzeja Trojanowsczégò, przedstôwcë prezydenta Gduńska - Pawła Adamòwicza. Òd te czasu wëstãpë bëłë ju co sztót. Do kùńca 2006 rokù bëło jich czilenôsce, m.jin. w Żukòwie, Lëzënie, Gduńskù, w Dãbògòrzim karno zajãło II môl na wòjewódzczim „Kònkùrsu Piesni ò Mòrzu”. W 2007 rokù spiéwało ju 25 razy na całëch Kaszëbach, pòczącwszë òd Wiôldżi Wsë, a kùńczącë na Kònarzënach w chònicczim krézu. Dobëło II nôdgrodã na wòjewódzczim festiwalu „Kaszëbsczé spiéwë” w Lëzënie, a III na Pòmòrsczim Przezérkù Gòdowi Piesni w Szemôłdze. Czile razy wëstãpiwało w telewizji. Nôwikszim przeżëcym bëło spiéwanié w Telewizji Trwam, pò jaczim wnetka przëszło wiele cepłëch sygnałów. Nen program béł przez gòdzënã na żëwò pùszczóny w Jastrowi Pòniedzôłk w czasu baro wësoczi òbzéralnoscë. Temù, że pòwstało czile nowëch piesni jastrowëch, karno miało całą régã nagriwaniów telewizyjnëch. Pierszi sztëczk i relacje z nagriwaniégò bëłë pòkôzóné w magazynie kaszëbsczim „Rodnô Zemia”, 4 łżëkwiata. W programie TVG „Kaszëbë” dzecë malowałë kaszëbsczégò zajca, a téż spiéwałë „Cud zbawieniô”. Zôs w drëdżi dzéń swiãtów w òglowòpòlsczim programie „Telekurier” dzecë pòkôzywałë jak wëzdrzą kaszëbsczé jastrowé zwëczi.

W 2008 rokù karno wëstãpiwało jaż 44 razë. Midzë jinszima bëło w: Mùzeùm Wisłë w Tczewie, na zómkù w Bëtowie, w Miastkù, Lëpińcach i wiele razy na terenie gminë Żukòwò, nôwicy w samim Żukòwie, dze midzë jinszima wëstąpiło przed gòscama, Kaszëbama z Kanadë. W tim tam rokù zôs dobëło II nôdgrodã na VI Festiwalu „Kaszëbsczé Spiéwë” w Lëzënie, a bëlnym dobëcym béł I môl na Festiwalu „Dzysdniowé Aranżacje” w Bëtowie i I môl na VII Przezérkù Piesni ò Mòrzu

---

[2] Wiele nowiznów ò dzejanim „Spiéwnëch kwiôtków” mòże nalezc na: http://zkpbanino.pl/. Do te je baro wiele artiklów w lokalny i regionalny prase, np. *„Spiéwné kwiôtczi” pomagają uczyć kaszubskiego*, „Gazeta Kartuska” z 24 kwietnia 2012; Basia Kitowska, *Rozśpiewane kwiatki*, „Kurier Kaszubski” z 8 maja 2007; Jan Antonowicz, *Przez dzieci do dzieci*, „Norda” z 26 zélnika 2005;

„Jantarowi Bôt" w Dãbògòrzim. Òb ten czas karno nagriwało dërch nowé spiéwë w Northstudio Tadeùsza Kòrthalsa w Pôłczënie.

W 2009 rokù karno spiéwało 43 razë. Dobëło II môl w Pòmòrsczim Przezérkù Gòdowi Piesni w Szemôłdze. Miało kòncert na Jôrmarkù Grifitów w Słëpskù, na Festinie Kùlturë Kaszëbsczi i Religijny w Gòscëcënie, Mòdrëch Tónach w Swôrzewie (tam miało czile wëstãpów), XI Zjezdze Kaszëbów na zómkù w Bëtowie i na Bëtowsczi Watrze. Nagrało téż dwa teledisczi dlô TV Kaszuby z Wejrowa, jaczé wiele razy bëłë pùszczóné na ti antenie. Dzôtczi bëłë téż na lësce kaszëbsczich przebòjów prowadzony przez tã telewizjã.

W 2010 rokù „Spiéwné kwiôtczi" wëstąpiłë 32 razë. Pòwtórzëłë dobëcé sprzed dwùch lat i zôs dostałë „Jantarowi bôt" na Przezérkù Piesni Mòrsczi w Dãbògòrzim. Spiéwałë na II Kaszëbsczim Przezérkù Kùlturë i Fòlkloru w Kôlbùdach, w Gniéżdżewie towarzëłë rozegracji „Topienié wãgòrzã", w Szimbarkù bëłë na „Zjezdze Mikòłajów". Wëstąpiłë téż w kòlãdowim projekce Telewizji CSBTV. Do te – jak kòżdégò rokù – bëłë na festinach i festiwalach.

W pòsobnym rokù karno wëstąpiło 21 razy. Zaczãło òd Wiôldżi Òrkestrë Swiąteczny Pòmòcë w Żukòwie. Bëło na wanodze pò Kòcewim, zaspiéwało na Festiwalu Filmów w Môłkòwie i na Festiwalu Kaszëbsczégò Szpòrtu w Kartuzach. Wëstąpiło téż na wiôldżi bùtnowi rozegracji „Truskawkòbranié" na Złoti Górze. Le to bëło ju czësto jinszé karënkò. Pierszi skłôd skùńcził ju spòdleczné szkòłë. Dzél z nich stwòrził karno „Młodzëzna", jaczé w 2012 rokù wëdało téż swòjã debiutancką platkã ò titule „Wiedno Kaszëbë". To karno spiéwô dali. W 2012 rokù „Spiéwné kwiôtczi" miałë 23 kòncertë. Przede wszëtczim trzimałë sã repertuaru stwòrzonégò rëchli i zachòwónégò na dwùch platkach. Wëstãpë dali bëłë w rozmajitëch môlach kaszëbsczi zemi. Dzél z nich bezpòstrzédno béł sparłãczony z ùczbą kaszëbsczégò w szkòłach abò próbą rozpòczãcô taczi ùczbë. Przikładowò 13 łżëkwiata 2012 rokù karno spiéwało w wiôldżim zespòle szkòłów w Kôlbùdach. Słëchało na nie i mòcënkò klaskało kòle trzësta dzecy[3].

Zôs pò wëstãpie w Zespòle Szkòłów w Bòjanie 18 séwnika 2012 rokù szkólna kaszëbsczégò jãzëka Justina Rosinke napisa na internetowi starnie szkòłë: *Te sztëczczi nôlepi trôfiają do dzecy, to są fantasticzné spiéwczi, chtërne pòmôgają ùczëc kaszëbsczégò jãzëka*[4]. 15 lëstopadnika tegò rokù karno spiéwało przed kòle dwasta dzecama z czile szkòłów gminë Serakòjce, zôs 17 gòdnika zabôwiało przedszkòłowé dzecë z „Pùchatka" w Kartuzach.

Przë leżnoscë artisticznëch wanogów karno tej-sej schôdało sã ze znónyma lëdzama ze swiata kùlturë. W gduńsczim rôtëszu stôrégò miasta môłi artiscë zaspiéwelë dlô wiôldżi aktorczi Danutë Stenczi. Jinszą razą na Dniach Lãbòrga karno zeszło sã z „Golec uOrkiestra”, dëcht przed chtërnyma wëstãpiwało na binie. W òbù przëtrôfkach – i wiele jinszich – òkróm doswiôdczeniégò i artisticznëch wrażeniów òstałë pamiątkòwé òdjimczi.

---

[3] Jô jem baro rôd z wëstãpù. Te dzecné sztëczczi nôlepi dochôdają do jinszich dzecy. Jô dëcht le òstatno słëcha platczi karna „Dzôtczi Rodny Zemi" sprzed czile lat. To są wspaniałé piosenczi, nôbèlniészé do ùczbë w szkòle – gôda szkólna kaszëbsczégò z Kôlbùdów Agnieszka Ridzewskô. Jedny z ji ùczniów mielë ju zaczãté ùczbã kaszëbsczégò. Pò kòncerce lëczba ta baro ùrosła.

[4] http://www.zsbojano.pl/2012/09/18/wizyta-eugeniusza-pryczkowskiego/

Żebë dërch dwigac artisticzną niwiznã karna bëłë rëchtowóné kòżdégò rokù tidzeniowé warkòwnie, na jaczich òstro ùczony béł kaszëbsczi jãzëk, bëłë zajmë z ritmiczi, chòreògrafii. Bëłë òne wiedno pòd kùńc szkòłowégò rokù. Pierszé bëłë w Strzelnie kòle Pùcka. Nastãpné bëłë w Centrum Eùropejsczich Zéńdzeniów w Tëchòmiu kòl Bëtowa. W 2009 rokù dzôtczi szlifòwałë mòżnoscë w Redzëkòwie kòl Słëpska. Na tëch warkòwniach bëło téż zwiédzanié czekawëch môlów w òkòlim (np. Teater „Tãcza” w Słëpskù), a téż bëłë kòncertë.

Czësto òsoblëwé bëłë warkòwnie na przełómanim czerwińca i lëpińca 2010 rokù. Dzãka żëczlëwòce ks. Tomasza Dawidowsczégò – Kaszëbë, co służił ù Serbòłużëczanów w Miemcach, òdbëłë òne sã we wsë Òstro kòl Bùdzyszëna na Łużëcach. Dérowałë tidzéń czasu i sparłãczoné bëłë z wëstãpama. Bëło to wspaniałé ùczbòwé i pòznôwczé doswiôdczenié dlô môłëch Kaszëbów z Banina i Miszewa. Wiôldżé wrażenié robiła baro dobrô znajemnota łużëcczégò ù dzecy Serbòłużëczanów, z chtërnyma naszi grelë w balã i letkò sã dogôdiwelë przë wiôldżi wspòmòżce kaszëbsczi mòwë.

Kómpaktowé platczi

Przez tak rëszné dzejanié karna dërch rosła lëczba nowëch kaszëbsczich piesni. Aùtorã tekstów bél Eùgeniusz Prëczkòwsczi, czile napisôł Jerzi Stachùrsczi i Tomôsz Fópka. Zôs mùzykã colemało ùsôdzôł Jerzi Stachùrsczi, czile sztëczków je dokazama Tadeùsza Dargacza i Jerzégò Łiska. Dlô tëch dwùch kómpòzytorów dzejanié karna bëło nôlepszim pòdskacënkã do ùtwórstwa. Mùzykã pisôł téż Tomôsz Fópka. Brzôd pierszégò cządu dzejaniô òdzdrzódlony bél przez debiutancką platkã „Òd se cos dac” (Banino 2008). Ji titel prima òddôwô filozófiã dzejaniégò kaszëbsczégò dzecnégò karna. Na platce są dwadzesce dwie nowé (òkróm jednégò wëjątkù) piesnie. Wikszosc z nich pierszi rôz bëła wëpùszczonô w programie „Rodnô Zemia”. Piesnie są ò tim, co je tipòwé dlô dzecy; ò jich zachòwanim, jiscënkach, redoscach, jiwrach. Jedne z nich dobëłë dosc wiôlgą pòpùlarnotã. Dzysdnia są òne spiéwóné wnet na kòżdim przezérkù i festiwalu dzecny piesni. Do nôbarżi pòpùlarnëch nôleżą: „Ùczba”, „Żdanié”, „Na sztrąd”, „Dzecnô pòmòc”, në i òsoblëwie „Spiéwné kwiôtczi”.

W nastãpnym rokù karno bëło dzélã wëkònôwców projektu „Òratorium swiónowsczé”. Spiéwało jaż trzë sztëczczi, to je dëcht nôwicy z wszëtczich jinszich[5].

---

[5] Pò premierze „Òratorium Swiónowsczégò w cządnikù „Pomerania” tak piselë: Podobny [dobry - EP] efekt osiągnięto ze sprawdzonymi grupami „Spiéwné kwiôtczi” i „Prôwda”, której pieśni nagrane były już wcześniej. Te dwie grupy – ściśle związane z programem „Rodnô Zemia” - zaśpiewały w sumie aż pięć pieśni. Była to stabilna baza pod całe oratorium. Patrz: E. Pryczkowski, *Oratorium dla ducha*, „Pomerania”, nr 9/2009.

W òratorium spiéwało kòl sto wëkònôwców. Pierszi pòkôzk béł w sobòtã, 18 lëpińca 2009 rokù. Drëdżi i nôwôżniészi béł na òdpùsce zarô pò wiôldżim nôbòżéństwie z ùdzélã biskùpa Jana Bernata Szlôdżi. Rok pózni òratorium bëło spiéwóné téż w Lãbòrgù[6]. Platka z dokôzã bëła dotëgòwónô do „Dziennika Bałtyckiego”. Dzãka temù rozeszła sã w wieletësãcznym nakładze[7].

Kòle kùńca 2010 rokù bëła ju fertich drëgô platka „Spiéwnëch kwiôtków” ò titlu „Cél daleczi”[8]. Żelë platka „Òd se cos dac” pòdsztrichiwa, że dzecë, co spiéwają leno nowé sztëczczi pò kaszëbskù, prażą dzelëc sã kùlturową bògatoscą i nôlepszą dbą dzejaniégò kòle kaszëbiznë, tej drëgô wskôza ju brewiter, że to dzejanié je naczerowóné dalek i na dłëgò, tak żebë doprzińc do ùdbóny dejowi zgrôwë zachòwaniô i rozwiju jãzëka i kùlturë kaszëbsczi. Na platce są dwadzesce dwie piesnie. Westrzód nich są ju dzys znóné sztëczczi, jak „Piãkné Kaszëbë”, „Kaszëbë, Kaszëbë”, „Më jesmë młodi”, „Dëtczi, dëtczi”, „Serce miec” czë „Żegnôj swiat całi”. Je téż dodôwk, jaczim są dwie nowé spiéwë: „To béł le sztót” i „Miłotë gòrnia” w wëkònanim karna „Tamir” z Wigòdë[9].

---

[6] Hewò je czile òbsądzënków pò premierze Òratorium w Swiónowie i wëdanim platczi: *No coś pięknego! Słucham ze łzami w oczach i wielkim wzruszeniem [...]* - Danuta Labùda z Banina; *Platka je baro fejn. To je wierã nôbëlniészi dokôz Wastë z wszëtczich* - Dariusz Majkòwsczi z Nadola; *Szczęśliwi są ci, którzy potrafią ją usłyszeć i zrozumieć. Piosenka łatwo wpada w ucho i rzeczywiście może być zaproszeniem dla tych, którzy nie znają Kaszub. To może być milowy krok, bo wiem, że Kaszubi strzegą swoją piękną krainę. Królowa Kaszub kolejny raz przyczyni się do ważnych zdarzeń* - Marzena Petriszin, Vancouver – Kanada; *Bardzo ładna płyta, słucham jej w samochodzie. To są świetnie pieśni. Najbardziej mnie się podoba przepiękny utwór „Do kòscółka jidą dzôtczi”. On ma szczególny klimat i jest pięknie wykonany.* - Norbert Maczulis, direktor Kaszëbsczégò Mùzeùm w Kartuzach; *To je super rzecz. Mie sã baro widzy całosc. Tak cos jesz w dzejach Sanktuarium nie bëło! To je baro wiôlgô sprawa. Przëdôłbë sã mòże jesz jaczi mòdlëtewnik różańcowi z rozwôżaniama pò kaszëbskù* - Br. Zbigniew Joskòwsczi z Gniezna.

[7] Ò „Òratorium Swiónowsczim” i karnie „Spiéwné kwiôtczi” mòże téż przeczëtac w taczich dokôzach, jak: E. Pryczkowski, *Leksykon Ziemi Żukowskiej*, Banino-Żukowo 2012; *Norbertańska przeszłość Żukowa siłą przyszłości Kaszub*, red. Andrzej Groth, E. Pryczkowski, ss. 123-127, Żukowo 2011; E. Pryczkowski, *Siła Żukowa*, Żukowo - Banino 2009.

[8] Na promòcji platczi 3 rujana w Salë Kùlturë w Baninie wnenczasny bùrméster Żukowa Albin Bichòwsczi gôdôł: To jest rzecz rzadko spotykana. Niektóre zespoły, które występują już pół wieku na scenie nie mogą pochwalić się dwiema płytami, a „Spiéwné kwiôtczi” działają zaledwie pięć lat. Tu po prostu wszystko jest odpowiednio poustawiane. Dzieci czują radość ze śpiewania i tańca. Jest także faktem, że wśród nich są młodzi bardzo uzdolnieni artyści, laureaci wojewódzkich konkursów wokalnych. Dlatego zawsze będę wspierał tę grupę. Ona wnosi bardzo dużo do ogólnego dorobku kultury kaszubskiej.

[9] Hewò je czile òbsądów pò wëdanim platczi „Cél daleczi”, jaczé nadeszłë dëcht pò ùkôzanim sã ji: - *Jestem pod wrażeniem!!! Zupełnie na poważnie. Bardzo fajne utwory, szczególnie dla dzieciaków. Bardzo łatwo wpadają w ucho. Co ważnie tekst niesie ze sobą przesłanie* (Przemysław Łagosz - direktor SP w Szopie); - *Bardzo ładne piosenki i na pewno będę ich słuchać często. Słuchając zaś myślami będę na pięknej Ziemi Kaszubskiej* (Ewa Odrowąż - czerownik karna kaszëbsczégò w Swidwinie kòl Szczecëna); - *Przepiękne piosenki. Szczególnie spodobała mnie się „Piãkné Kaszëbë”* (Zofia Biskùpskô - direktor Pòwiatowi Biblioteczi w Lãbòrgù); - *Obie pieśni są bardzo piękne. Właśnie pracujemy nad kolędami na konkurs w szkole w Żukowie. Gdyby był podkład do „Kòlãda ùbëtkù” jeszcze zdążylibyśmy sie przygotować i to zaśpiewać* (Teresa Chòbòt z Żukòwa); - *Są wspaniałe i piękne, a co za wykonanie... coraz lepsze i bardziej „kaszubsko koszerne”. Jeżeli mogę zasieję (na swój przybrany sposób) tę kaszubską nutę także poza Kaszubami.* (D.A.M.Z. i W. Czedrowscë z Łapalëc), - *Beautiful/ Great music!* (Shirley Mask Connolly, Kanada).

Wëdanié platków je nôwikszim dobëtkã karna „Spiéwné kwiôtczi”. Dzys są òne baro płôtnym dzélëkã ùczbë kaszëbczégò jãzëka w szkòle. Piesnie są spiéwóné w szkòłach, na kònkùrsach, przëjimają je so jinszé karna i soliscë. Przëkładã są „Skòwrónczi” z Dzérzążna, jaczé mô ju nagróné swòjã platkã z dzélã piesni wëlansowónëch przez „Spiéwné kwiôtczi”. Nôbarżi nen dobëtk je merkac na Festiwalu „Kaszëbsczé spiéwë” w Lëzënie i na Pòmòrsczim Przezérkù Gòdowëch Piesni, na jaczich zacht procent pòkôzënków mô swòje kòrzenie w dzejanim „Spiéwnëch kwiôtków”.

„Spiéwné kwiôtczi” w „Spiéwnëch ùczbach”

Pò znikwienim z antenë Telewizji Gdańsk programù „Rodnô Zemia” w rujanie 2010 rokù, pòjawił sã w Telewizji Teletronik program „Spiéwné ùczbë”. Kò je wiedzec, że to miono nié przez przëtrôfk parłãczi sã z nazwą karna. Kòżdô ùczba zaczinô sã wiérztą w kaszëbsczim jãzëkù napisóną przez bëlnégò ùtwórcã kaszëbsczi lëteraturë. Drëdżim dzélëkã je kaszëbskô piesniô w wëkònanim „Spiéwnëch kwiôtków”, ewentualno jinszégò karna. Na spiéwce są nasadzoné nôdpisë w pòlsczim jãzëkù. Dzãka temù słabi w kaszëbsczim jãzëkù òbzérnik mòże pòznac sã z tematã aùdicji. Témat spiéwë je colemało przeniosłi na gôdkã sztërzech młodëch lektorów. Są to ùczniowie i sztudérzë z Rãbiechòwa, Banina i Miszewa. Gôdka dérëje kòl 4-5 minut. Je przerwónô kòmentarzã ò słowiznie ùżëti w rozmòwie młodëch, dze wëjasnionô je téż ùczbòwô wôrtnota pòrëszonëch problemów, òsoblëwie pò to, żebë je mógł wëzwëskac na ùczbach kaszëbsczégò w szkòłach. Nen wëjimk prowadzy aùtor programù[10]. Czej nen teater je kùńc, tej zaczinô sã rozmòwa z przërôczonym gòscã. Wiedno òna téż dotikô sprawów côrnionëch w spiéwie i dialogù. Wiedno téż dofùlowiwô ùczbòwą wôrtnotã całégò programù. Wiele razy côrnie ò sprawë ùczbë kaszëbsczégò jãzëka i rozwiju kaszëbsczi kùlturë. Program sã kùńczi jesz rôz tą samą piesnią z nasadzonym òriginalnym tekstã kaszëbsczim. Temù stôwô sã baro atrakcyjny dlô szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka. Jedna ùczba dérëje kòl 20 minut. Wszëtczé òdcynczi są zachòwóné na internetowi starnie TV Teletronik. Dzãka temù, za pòstrzédnictwã internetu, są ju tej-sej w wëzwëskiwóné w szkòłowi ùczbie jãzëka.

W 2012 rokù karno wëstãpòwało ju w czësto jinszim składze jak przódë. Nastãpné pòkòlenié mô ju skùńczoné spòdleczną szkòłã. Na skùtk za wiele òbrzészków przë robòce w Urzãdze Gminë Żukòwò dalszą robòtã z karnã mùsza niechac Helena Adamskô. Przez jaczis czas tegò zadania pòdjãła sã Katarzëna Herrmann z Wejrowa, skąd równak kąsk za dalek bëło rézowac. Terô na to wôżné zadanié résknãła sã Ewelina Bronk, sztudérka òstatnëch lat Akademii Mùzyczny we Gduńskù, chtërna pòchòdzy z Klëkòwi Hëtë. Twòrzi sã czësto nowé karno. Są to dzôtczi z nômłodszich klasów spòdlecznëch szkòłów. Zaczãła sã robòta czësto òd nowa, òkróm le jednégò płôtnégò wëjątkù – karno mô ju bëlny dobëtk i zachtny repertuar. Czë to sygnie, żebë na nowò zbùdowac grëpã, chtërna zacznie dobëwac na wòjewódzczich kònkùrsach i dali bãdze wespółtwòrzëc kùlturã Kaszëb? Ò tim dokònómë sã ju wnet.

---

[10] Są ju nadeszłé ùznôwné òbsądzënczi ò programie abò jegò dzélëkach. Przikładowò dr Małgorzata Klinkòsz z Ùniwersytetu Gduńsczégò napisa do aùtora: *Jesteś rewelacyjny w kaszubskim wydaniu Miodka! Analogia narzuca się natychmiast! Gratuluję udanego programu, oglądam go tylko w Internecie, ale ciągle z takim samym zaangażowaniem, jak wiele lat temu! Serdeczności*! Czekawé je do te, że to przërównanié tikô sã „Rodny Zemi”. Mòże z tegò merkac, że nen program dërch jesz sedzy w mëslach òbzérników.

Spiéwné kwiôtczi
Më dërch razã chcemë bëc
Twòrzëc winôszk spiéwnëch róż
Bò tam dobroc - dze spiéw czëc,
Chtëren nëkô wszedny górz.

Ref. Pòj do nas! Më mùzykã i spiéw
Chcemë niesc dëcht w kòżdi dóm.
Tu na skarniach ùzdrzisz smiéch,
Nasze serca dlô Ce ôpen są.

Më te kwiôtczi slemë wstec,
Cobë dotkłë trójno serc
Niech z nich wińdze dobra mòc,
Jaczé dô szczestlëwie żëc.
Ref. Pòj do nas! ...

Danuta Stanulewicz

Ò zaczekawienim młodzëznë kaszëbską kùlturą

1. Wstãp

Jak wskôzywô titel, tématã tegò artikla je zaczekawienié młodzëznë kaszëbską kùlturą. Pòddóną analize wiédzã przëniosła anketa, chtërna mia zbadérowac pòstawë młodzëznë pòdług kaszëbsczégò jãzëka i kùlturë.

Anketowi badérënk béł zrobiony westrzód ùczniów jednégò z òglowòsztôłcącëch liceów w pòmòrsczim wòjewództwie w séwnikù 2010 rokù i czerwińcu 2011 rokù. W artiklu tim mdą òbgôdóné òdpòwiescë leno na pëtania sparłãczoné z kùlturą. Przënôlégô nadczidnąc, że òdpòwiescë na wëbróné pëtania anketë bëłë ju òpisóné w czile jinszich prôcach[1].

Wszelejaczima aspektama kaszëbsczi kùlturë zajimało sã ju wiele badérów, gazétników i pòpùlarizatorów. W mònografii *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*, Cezari Òbracht-Prondzyńsczi stôwiô zapëtanié, czim je kaszëbskô kùltura[2]. Badéra nen merkô, że

---

[1] O. Aleksandrowska, D. Stanulewicz, *Postawy młodzieży wobec języka i kultury kaszubskiej (badania pilotażowe)*, [w:] *W kierunku Europy regionów. Analiza socjologiczna*, red. J. Erenc i A. Szopny, Wejherowo 2011, s. 302–341; D. Stanulewicz, *The use of the Kashubian language from the perspective of young people aged 16–19: Settings and participants*, [w:] *Neue linguistische Perspektiven: Festschrift für Abraham P. ten Cate*, red. W. Kürschner, R. Rapp, J. Strässler, M. Vliegen i H. Weber, Frankfurt am Main 2011, s. 191–203; D. Stanulewicz, *Zajinteresowanié młodzëznë kaszëbsczima mediama* (*pilotażowé badérowania*) / *Zainteresowanie młodzieży kaszubskimi mediami* (*badania pilotażowe*), „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2011, s. 154–168, 292–305; D. Stanulewicz, *Czy młodzież licealna chce się uczyć języka kaszubskiego? Badania pilotażowe*, [w:] *Edukacja kaszubska*, red. A. Kuik-Kalinowska i D. Kalinowski, Gdańsk – Słupsk 2012, s. 93–106; D. Stanulewicz, *Kaszëbizna jakno jãzëk religii – pòzdrzatczi młodzëznë* / *Kaszubszczyzna jako język religii – opinie młodzieży*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, s. 128–141, 267–280; D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny i jej użycie* (*badania wstępne*), [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, red. M. Klinkosz i Z. Lica, Gdańsk 2013, s. 239–249; D. Stanulewicz, *Język kaszubski a tożsamość*, referat wygłoszony podczas konferencji „Język, literatura i edukacja kaszubska”, Szczecin 2013.

[2] C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*, Gdańsk 2002, s. 315.

> „[…]Kaszëbskô kùltura, òsoblëwie twòrzonô w òstatnëch dzesątkach lat, nie je blós lëdową kùlturą […], ale téż wësoką. Kaszëbskô kùltura to nié blós mùzyczny i taneczny fòlklor czë téż lëdowi kùńszt dozéróny i zachòwóny w mùzeach. Chòc òne są wôżnym dzélëkã spôdkòwiznë kaszëbsczi kùlturë, to nie je mòżno jich do czësta z nią jednoczëc. Prawie na tim zanôlégô kaszëbsczi fenomen, że Kaszëbi mòglë wińc dalek za wązëchno rozmióną lëdową kùlturã i ùkùglac kùlturã ò wszelejaczi skarni, żëwą i dërch w rozwicym. Taczé zjawiszcza, jak sztôłtowanié sã lëteracczégò jãzëka, standardu pisënkù, wmikniãcé kùlturowëch znanków w nowé dzéle żëcégò, jak mùzyka, warkòwi téater, malëtwa itp. òznôczô przemikanié sã tëch dwùch rëchtągów kùlturë.

Zgrôwą negò artikla je pòkôzanié kaszëbsczi kùlturë, jaczi rozmajité ôrtë (lëteratura, mùzyka, zwëczi, rzemiãsło, itp.) są òpisywóné i przemëszloné przez wielnëch badérów, westrzód jaczich są, òkróm wspòmniónégò ju wëżi Cezarégò Òbracht-Prondzyńsczégò[3], m.jin. Józef Bòrzëszkòwsczi[4], Witosława Frankòwskô[5], Adela Kùik-Kalinowskô[6], Anna Kwasniewskô[7], Tadeùsz Linkner[8], Eùgeniusz Prëczkòwsczi[9], Adam Riszard Sykòra[10] czë Jerzi Tréder[11]. Kò je wiedzec, że na ti krótczi lësce jesz wiele felëje. Mùszi tu nadczidnąc ò wielnëch artiklach i programach ticzącëch sã ùtwórców kaszëbsczi kùlturë i jich dokazów, co sã w mediach ùkôzywają, np. w miesãcznikù „Pòmeraniô” czë na pòrtalu Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô: www.kaszubi.pl.

2. Pëtania anketë ticzącé sã kaszëbsczi kùlturë

W anketowim badérënkù kaszëbskô kùltura òsta le tak tej-sej côrniãtô[12], bò nie je mòżno ùjąc w jednym badérënkù wszëtczich ji aspektów. Młodi bëlë pòproszony ò òdpòwiescë na pëtania ò czëtanim ksążk pò kaszëbskù abò ò Kaszëbach, słëchanim kaszëbsczi mùzyczi lëdowi i mòderny, czë téż ò biwanim na ùroczëznach kùlturalnëch. Bëłë tam wëmienioné le trzë cykliczné wëdarzenia – Zjôzd Kaszëbów, Kaszëbsczi Idol i Verba Sacra. Do te bëłë pëtania ò aktiwné bëcé w kaszëbsczi kùlturze – czë młodi są abò bëlë w tanecznym, mùzycznym czë teatralnym karnie, abò w chùrze, co spiéwô tradicyjné czë mòderné sztëczczi kaszëbsczé. Bëlë òni téż proszony ò òbsąd czë nôleżi dozerac i propagòwac tradicyjną kaszëbską kùlturã (lëdowé tuńce, spiéwë, malëtwã, żłobiznã, òbleczënczi, itp.), a téż ò òbszacowanié jak atrakcyjné są ne mòdła kùlturë, chtërne mògłëbë bëc promòwóné przez media, òswiatowé i kùlturalné placówczi. Ne mòdła kùlturë bëłë w ankece tak òpisóné:

---

[3] Zdrzë téż m.jin.: C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubskich pamiątek skarbnice. O muzeach na Kaszubach – ich dziejach, twórcach i funkcjach społecznych*, Gdańsk 2008.

[4] M.jin. J. Borzyszkowski, *Antropologia Kaszub i Pomorza. Badania, kultura, życie codzienne*, Gdańsk 2010; J. Borzyszkowski, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2011.

[5] *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne*, red. W.W. Frankowska, Gdańsk – Wejherowo 2005.

[6] M.jin. A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk – Słupsk 2011.

[7] A. Kwaśniewska, *Rzemiosło garncarskie na terenie Kaszub od końca XVIII do 1939 r.*, Gdańsk 2006.

[8] T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996.

[9] *Jan Trepczyk, a współczesny kaszubski ruch śpiewaczy*, red. E. Pryczkowski, Banino 2012.

[10] A. R. Sikora, *Teksty biblijne w najstarszych zabytkach piśmiennictwa kaszubskiego (XVI–XVIII w.)*, Poznań 2009; A. R. Sikora, *Verba Sacra. Najstarsze kaszubskie teksty biblijne 1586-1850*, Rzym – Wejherowo 2005, <http://www.verbasacra.pl/archiwum/_kaszubywej_2005.htm>, dostęp: 2.08.2012.

[11] M.in. J. Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005; J. Treder, *Zwyczaj i widowisko Ścinania Kani w etnologii i literaturze*, Wejherowo 2012.

[12] Wëjimczi anketë, w jaczich są pëtania ticzącé sã kaszëbsczi kùlturë, są w aneksu.

- kaszëbskô kùltura tradicyjnô, lëdowô;
- kaszëbskô kùltura mòdernô;
- kaszëbskô kùltura tradicyjnô z dodôwkã mòdernym;
- kaszëbskô kùltura mòdernô z dodôwkã tradicyjnym;
- zrównóné mòdło (50% tradicyjny kùlturë + 50% mòderny kùlturë).

3. Òdpòwiôdôcze

W anketowim badérënkù ùdzél wzãlë ùczniowie I Liceùm Òglowòsztôłcącégò w Wejrowie, w wiekù 16-19, co mieszkają w tim miesce, a téż w Rédze i òkòlnëch wsach. Trzë z anketowëch zapëtaniów doticzëłë znajemnotë kaszëbsczégò jãzëka[13] westrzód licealistów i jich familiów: czë gôdają pò kaszëbskù, czë ù nich doma ùżiwô sã ti mòwë i czë przódë bëła ùżiwónô (òstatné z tëch zapëtaniów bëło do tëch, co nie gôdają pò kaszëbskù). Òdpòwiescë na te zapëtania wskôzałë trzë karna òdpòwiôdôczów, jaczé òpisóné są w tôflë 1. Anketã wëfùlowało 264 ùczniów. We wszëtczich karnach nalazło sã wicy òdpòwiôdôczów białgłowsczégò ôrtu – ne procentowé różnice na ògle są te same, jak lëczba dzéwczãt a knôpów w òglowòsztôłcącëch liceach.

---

[13] Pòd kùńc XX i na zôczątkù XXI wiekù znajemnotã kaszëbsczégò jãzëka badérowelë m.jin. M. Latoszek, *Portret zbiorowy Kaszubów – przyczynek do tematu*, „Pomerania” 1992, nr 11, s. 2-4; B. Synak, *The Kashubes' ethnic identity: Continuity and change*, [w:] *The Ethnic Identities of European Minorities: Theory and Case Studies*, red. B. Synak, Gdańsk 1995, s. 155-166; J. Mordawski, *Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku*, Gdańsk 2005; M. Porębska, *Das Kaschubische: Sprachtod oder Revitalisierung? Empirische Studien zur ethnolinguistischen Vitalität einer Sprachminderheit in Polen*, München 2006; M. Mazurek, *Język kaszubski w komunikowaniu się i opiniach Kaszubów (świadectwa badań socjologicznych)*, [w:] *Literatura kaszubska w nauce – edukacji – życiu publicznym*, red. Z. Zielonka, Gdańsk 2007, s. 87-101.

Tôfla 1

Pòdzél òdpòwiôdôczów na sztërë karna

Znanka	Karno I	Karno II	Karno III	Karno IV
Òdpòwiôdôcz znaje kaszëbsczi	jo	nié	nié	nié
Doma ù òdpòwiôdôcza ùżiwô sã kaszëbsczégò jãzëka	jo (abò nié)	jo	nié	nié
Przódë w familii òdpòwiôdôcza ùżiwelë kaszëbsczégò jãzëka	jo (abò nié)	jo	jo	nié (abò nie je wiedzec)

W badérënkù tim bëło pò 50 losowò wëbrónëch òsób, co reprezentowałë dwa karna: I i II (zdrzë. tôfla 2). Karna III i IV, w jaczich sã nalezlë òdpòwiôdôcze, co ni mają na co dzéń do ùczinkù z kaszëbsczim jãzëkã, nie òstałë wzãté pòd ùwôgã, temù że dëcht nick sã nie czerëją za kaszëbską kùlturą.

Tôfla 2

Òdpòwiôdôcze karnów I i II – pòdług płcë

Płec	Karno I	Karno II	Σ
Dzéwczãta	38	42	80
Knôpi	12	8	20
Σ	50	50	100

4. Zaczekawienié młodzëznë kaszëbską kùlturą – rezultatë anketë

Chcemë terô jic do nôwôżniészégò dzéla badérënkù. W tim môlu mdą òbgôdóné òdpòwiescë dóné przez młodzëznã na zapëtania sparłãczoné z kaszëbską kùlturą.

4.1. Zaczekawienié młodzëznë ksążkama pò kaszëbskù i ò Kaszëbach

Zapëtanié sparłãczoné z tim, jak czãsto czëtô sã ksążczi pò kaszëbskù bëło le szczerowóné do tëch, co gôdają pò kaszëbskù, to je do karna I; chòc mùszi tu nadczidnąc, że téż sztërë òsobë z karna II zacéchòwałë òdpòwiescë „tej-sej" (1) abò „rzôdkò" (3), co swiôdczi ò jich bierny znajemnoce jãzëka. Jak wëchôdô z anketów, młodi, co gôdają pò kaszëbskù, rzôdkò czëtają ksążczi w tim jãzëkù (28%), zôs 66% nie czëtô nigdë (szczegółë w tôflë 3).

Tôfla 3
Rozłożënk òdpòwiesców na zapëtanié: Czë të czëtôsz ksążczi pò kaszëbskù?

Òdpòwiesc	Karno I	
	Lëczba òdpòwiesców	%
Jo, czãsto	0	0
Jo, tej-sej	2	4
Jo, rzôdkò	14	28
Nié, nigdë	33	66
Felënk òdpòwiescë	1	2
Razã	50	100

Zapëtóny ò to, jaczégò ôrtu ksążczi czëtają, òdpòwiôdôcze delë taczé òdpòwiescë (przë czim sã zdôrzało, że jeden òdpòwiôdôcz dôł dwie òdpòwiescë, np. pòezjô i proza):

- proza (romanë, pòwiôstczi) (8 òsób);
- pòezjô (6 òsób);
- legendë i bôjczi (3 òsobë);
- szpòrtë (2 òsobë).

Dwie òsobë, chtërnë òbchòdzëła proza dałë jeden kònkret titel, to je: *Żëcé i przigòdë Remùsa* Aleksandra Majkòwsczégò.

Nastãpné zapëtanié ticzëło sã czëtaniô ksążków ò tematice kaszëbsczi, napisónëch pò pòlskù abò kaszëbskù. Rezultatë są pòdobné, jak w przëtrôfkù pisónëch pò kaszëbskù – w òbù karnach 25% òdpòwiôdôczów czëtô jô rzôdkò, a 68% nigdë nie bierze jich do rãczi (tôfla 4).

Tôfla 4
Rozłożënk òdpòwiesców na zapëtanié: Czë të czëtôsz ksążczi ò tematice kaszëbsczi (napisóné pò pòlskù abò kaszëbskù)?

Òdpòwiesc	Karno I		Karno II		Razã lëczba òdpòwiesców %
	Lëczba òdpòwiesców	%	Lëczba òdpòwiesców	%	
Jo, czãsto	0	0	0	0	0
Jo, tej-sej	6	12	0	0	6
Jo, rzôdkò	14	28	11	22	25

Nié, nigdë	30	60	38	76	68
Felënk òdpòwiescë	0	0	1	2	1
Razã	50	100	50	100	100

Spitóny ò tematikã tëch ksążk, òdpòwiôdôcze pòdelë taczé zagadnienia (zôs jedna òsoba mògła pòdac wicy jak jedno):

– historiô (historiô Kaszëb, historiô II Wòjnë Swiatowi) (8 òsób);
– kùltura i lëteratura (5 òsób);
– legendë (5 òsób);
– wierzenia, tradicje (2 òsobë);
– region (1 òsoba).

Na lësta swiôdczi ò dosc mòżlëwim zaczekawienim niechtërnëch licealistów regionã, òsoblëwie jegò historią.

4.2. Zaczekawienié młodzëznë kaszëbską mùzyką

Zaczekawienié młodzëznë kaszëbską lëdową mùzyką nie je wiôldżé: w òbù karnach le 4% òdpòwiôdôczów słëchô ji czãsto, 16% – tej-sej, 36% – rzôdkò, a jaż 43% – nigdë (tôfla 4). Tu mùszi nadczidnąc, że w I karnie wiele wicy słëchô lëdowi mùzyczi kaszëbsczi jak w karnie II (czãsto i tej-sej – razã 30%).

Tôfla 5
Rozłożënk òdpòwiesców na zapëtanié:
Czë te słëchôsz lëdowi mùzyczi kaszëbsczi?

Òdpòwiesc	Karno I		Karno II		Razã lëczba òdpòwiesców %
	Lëczba òdpòwiesców	%	Lëczba òdpòwiesców	%	
Jo, czãsto	4	8	0	0	4
Jo, tej-sej	11	22	5	10	16
Jo, rzôdkò	20	40	16	32	36
Nié, nigdë	15	30	28	56	43
Felënk òdpòwiescë	0	0	1	2	1
Razã	50	100	50	100	100

Kaszëbskô mòdernô mùzyka je jesz mni pòpùlarnô jak lëdowô - 62% anketowóny młodzëznë nie słëchô ji nigdë (tôfla 4). Tu mòże téż zadac zapëtanié, czë licealiscë znają nowé kaszëbsczé sztëczczi mùzyczné.

Tôfla 6
Rozłożënk òdpòwiesców na zapëtanié: Czë te słëchôsz mòderny mùzyczi kaszëbsczi?

Òdpòwiesc	Karno I		Karno II		Razã lëczba òdpòwiesców %
	Lëczba òdpòwiesców	%	Lëczba òdpòwiesców	%	
Jo, czãsto	3	6	0	0	3
Jo, tej-sej	8	16	5	10	13
Jo, rzôdkò	14	28	7	14	21
Nié, nigdë	25	50	37	74	62
Felënk òdpòwiescë	0	0	1	2	1
Razã	50	100	50	100	100

Anketowóny bëlë téż proszony ò pòdanié wëkònôwców, jaczi mùzyczi słëchają. Wikszosc nie wëmieniła nikògò, co mòże znaczëc, że jich nie znają, nie dôwają bôczënkù na wëkònôwcã abò – jak pòkôzywają lëczbë ùsadzoné w tôflach 5 i 6 – nigdë jich nie słëchają. Ti, co òdrzeklë na nen dzél zapëtania, słëchają sztëczków taczich artistów:

- kaszëbskô mùzyka tradicyjnô: Redzanie (1 òsoba);
- kaszëbskô mùzyka mòdernô: C.Z.A.D. (5 òsób), Weronika Kòrthals (3 òsobë), The Damrockers (2 òsobë), Ilona Stepanik (2 òsobë), Kòmpanijô Wãdzëbôków (1 òsoba).

4.3. Bëtnictwò młodzëznë w kaszëbsczich karnach artisticznëch

W ankece bëłë sztërë zapëtania tikającé sã wëstãpów w karnie mùzycznym, tanecznym, teatralnym abò chùrze, co spiéwô pò kaszëbskù. Zapëtania te tikałë sã ùszłotë, jak i dzysdniowòscë[14]. Wëszło, że 25% òdpòwiôdôczów nôleżało do taczégò karna w spòdleczny szkòle, 20% – w gimnazjum, zôs w liceùm – le 3% (tôfla 7). Spôdk nen mòże pò kąskù wëdolmaczëc szkòłowim òbrzészkã zrzeszonym z rëchtowanim sã do maturë, co mô nôpierszé znaczenié w sprawie, jaką mdą przińdné studia i warkòwô droga; wôżné je mët to, że licealiscë sami sã rządzą swòjim wòlnym czasã i jaczé wëbierzą dodôwkòwé zajmë, nié jak w spòdleczny szkòle, dze równak starszi wszëtczim czerëją. Òb czas liceùm sã pòjôwiają nowé zajmë, jaczim młodi lëdze pòswiãcywają swój wòlny czas.

---

[14] W zapëtaniach bëłë apart sztëczczi tradicyjné i mòderné, równak z òdpòwiesców wëchôdô, że niejedno karno mògło sã specjalizowac w òbù. Temù w òbgôdanim rezultatów ni ma tegò rozróżnieniô.

Tôfla 7
Rozłożënk òdpòwiesców na zapëtanié tikającé sã bëcégò w mùzycznym, tanecznym, teatralnym karnie, abò chùrze, co spiéwô pò kaszëbskù

Cząd ùczbë	Karno I		Karno II		Òglowô lëczba òdpòwiesców %
	Lëczba òdpòwiesców	%	Lëczba òdpòwiesców	%	
Przedszkòlé	1	2	1	2	2
Spòdlecznô szkòła	15	30	10	20	25
Gimnazjum	11	22	9	18	20
Liceùm	3	6	0	0	3

4.4. Bëtnictwò młodzëznë w kùlturalnëch wëdarzeniach

Dwa z pùnktów anketë sã tikałë bëtnictwa młodzëznë w kùlturalnëch wëdarzeniach. Rezultatë anketë pòkôzywają, że 16% licealistów tej-sej biwô na taczich wëdarzeniach, 31% anketowónëch – rzôdkò, zôs 51% – nigdë (tôfla 8).

Tôfla 8
Rozłożënk òdpòwiesców na zapëtanié: Czë të biwôsz (biérno abò aktiwno) w kaszëbsczich wëdarzeniach kùlturalnëch abò kùlturalno-ùczbòwnëch?

Òdpòwiesc	Karno I		Karno II		Òglowô lëczba òdpòwiesców %
	Lëczba òdpòwiesców	%	Lëczba òdpòwiesców	%	
Jo, czãsto	0	0	1	2	1
Jo, tej-sej	9	18	7	14	16
Jo, rzôdkò	20	40	11	22	31
Nié, nigdë	21	42	30	60	51
Felënk òdpòwiescë	0	0	1	2	1
Razã	50	100	50	100	100

Żlë jidze ò trzë kònkret cykliczné wëdarzenia kùlturalné (Zjôzd Kaszëbów, Kaszëbsczi Idol, Verba Sacra) ùjãté w jednym z zapëtaniów anketë, 30-32% licealistów je nima zaczekawionëch (tôfla 9). Je czekawé, że Verba Sacra je mòcno achtnionô, bez znaczeniô czë kaszëbsczi je znóny czë nié i czë sã mô kaszëbsczé kòrzenié: tak wej wnet 30% òdpòwiôdôczów z karna III i IV wskôzywô na zaczekawienié tim wëdarzenim[15]. Na jegò pòpùlarnotã gwës téż mô cësk chãc bëcégò kòle wësoczi kùlturë, ùdzél znóny aktorczi Danutë Stenczi i religijnota òdpòwiôdôczów.

Tôfla 9

Rozłożënk òdpòwiesców na zapëtanié ticzącé sã trzech wëbrónëch kaszëbsczich wëdarzeniów kùlturalnëch

Wëdarzenié	Karno I		Karno II		Lëczba òdpòwiesców na jo %
	Lëczba òdpòwiesców na jo	%	Lëczba òdpòwiesców na jo	%	
Zjôzd Kaszëbów	22	44	9	18	31
Kaszëbsczi Idol	18	36	12	24	30
Verba Sacra	17	34	15	30	32

Westrzód jinszich kùlturalnëch wëdarzeniów, za jaczima młodi sã czerëją, bëłë wëmienioné taczé:

- festinë (12 òsób);
- òżniwinë (6 òsób);
- wëstôwczi, zéńdzenia w mùzeùm (6 òsób);
- kònkùrsë (3 òsobë);
- òdpùst w Swiónowie (1 òsoba);
- kòlãdë (1 òsoba);
- Dzéń Jednotë Kaszëbów (1 òsoba).

4.5. Òbsądë ò mòdłach kùlturë

Licealiscë bëlë téż pòproszony ò òdpòwiesc na zapëtanié, czë przënôlégô sã dozerac tradicyjną kùlturã kaszëbską. I wejle wëszło, że wiele wikszi dzél òdpòwiôdôczów (83%) pòzytiwno òdrzekł na taczé zapëtanié, leno jedna òsoba - negatiwno, zôs 15% ni mô zdaniégò (tôfla 10). Mùszi tu nadczidnąc, że ne òdpòwiescë jidą procëm òdpòwiescóm na rëchlészé zapëtania, òsoblëwie tim co sã tikają słëchaniô lëdowi mùzyczi, bëtnictwa w artisticznëch karnach czë téż w ùroczëznach kùlturalnëch: sygnie le przëbôczëc, że blós 3% òdpòwiôdôczów (3 òsobë z karna I) przënôlégô do kaszëbsczich karnów artisticznëch.

---

[15] Zdrzë: D. Stanulewicz, *Kaszëbizna jakno jãzëk religii…*, s. 137-138, 276.

Tôfla 10

Rozłożënk òdpòwiesców na zapëtanié: Czë të jes za tim, żebë dozerac i propagòwac tradicyjną kùlturã kaszëbską?

Òspòwiesc	Karno I		Karno II		Òglowô lëczba òdpòwiesców
	Lëczba òdpòwiesców	%	Lëczba òdpòwiesców	%	
Jo	44	88	39	78	83
Nié	0	0	1	2	1
Ni móm zdaniégò	6	12	9	18	15
Felënk òdpòwiescë	0	0	1	2	1
Razã	50	100	50	100	100

W tôflë 11 są pòkôzóné òbsądë atrakcyjnotë mòdłów kùlturë – kaszëbsczi kùlturë tradicyjny i kaszëbsczi kùlturë mòderny, a téż jich trzech kómbinacji. Jak je widzec w tôflë 11, dlô karna I kaszëbskô kùltura na ògle je barżi atrakcyjnô jak dlô karna II. Tôfla 12 ùjmiwô pòdrechòwanié preferencji òbù karnów. Kaszëbskô kùltura tradicyjnô je barżi achtnionô jak mòdernô – mô nômni wskôzaniów „nieatrakcyjnô" (13%). Zôs nôbarzi nieatrakcyjnym mòdłã je kaszëbskô kùltura mòdernô z dodôwkã tradicyjnym. Tu mógłbë sã zapëtac, czë wszëtcë òdpòwiôdôcze znają przejawë mòdernégò kùńsztu kaszëbsczégò tak, żebë gò òbszacowac – tegò anketa nie badérowa.

Tôfla 11

Rozłożënk òdpòwiesców ticzący sã atrakcyjnoscë pòdónëch mòdłów kùlturë

Mòdło kùlturë	Baro atrakcyjnô			Dosc atrakcyjnô			Nieatrakcyjnô			Felënk òdp. (karno II)
	Karno I	Karno II	Σ / %	Karno I	Karno II	Σ / %	Karno I	Karno II	Σ / %	
Kaszëbsczi kùńszt lëdowi	20	14	34	26	27	53	4	9	13	0
	40%	28%		52%	54%		8%	18%		
Kaszëbsczi kùńszt mòderny	13	6	19	29	28	57	8	14	22	2
	26%	12%		58%	56%		16%	28%		

Kaszëbsczi kùńszt lëdowi z dodôwkã mòdernym	12	6	18	31	32	63	7	9	16	3
	24%	12%		62%	64%		14%	18%		
Kaszëbsczi kùńszt mòderny z dodôwkã lëdowim	13	8	21	30	24	54	7	15	22	3
	26%	16%		60%	48%		14%	30%		
Zrównóné mòdło	16	7	23	28	28	56	6	11	14	4
	32%	14%		56%	56%		12%	22%		

Tôfla 12

Atrakcyjnota pòdónëch mòdłów kùlturë – pòdrechòwanié

Mòdło kùlturë	Baro atrakcyjnô	Dosc atrakcyjnô	Σ baro atrakcyjnô abò dosc atrakcyjnô	Nieatrakcyjnô	Felënk òdpòwiescë
Kaszëbskô kùltura lëdowô	34	53	87	13	0
Kaszëbskô kùltura mòdernô	19	57	76	22	2
Kaszëbskô kùltura lëdowô z dodôwkã mòdernym	18	63	81	16	3
Kaszëbskô kùltura mòdernô z dodôwkã lëdowim	21	54	75	22	3
Zrównóné mòdło	23	56	79	17	4

5. Wniosczi

Jak je merkac pò rezultatach, młodi dosc mało abò dëcht słabò są zaczekawiony lëteraturą czë kaszëbską mùzyką, bëcym na kaszëbsczich ùroczëznach czë dzejanim w artisticznëch karnach, są dbë, że przënôlégô dozerac i propagòwac kaszëbską kùlturã, a kaszëbskô kùltura dlô wikszoscë z nich je colemało dosc atrakcyjnô. Zadanim dzejarzów i ùtwórców kaszëbsczich je tej nié leno zwikszenié atrakcyjnotë kùlturalnégò bédënkù, ale téż wërobienié skùtecznëch spòsobów doprzińdzeniô do tëch lëdzy. W tim môlu wôrt je przëbôczëc bédënczi dlô szkòłów sparłãczoné z mùzyką, teatrã itp., przërëchtowóné m.jin. przez Felicjã Baskã-Bòrzëszkòwską[16], Elżbiétã Prëczkòwską, Teréżã Wejer i Dorotã Fòrmelã[17], a téż Tomasza Fópkã[18], co pòdsztrichiwają to, że próbë pòpùlarizacji kaszëbsczi kùlturë są w szkòle pòdjimóné.

Z tegò badérënkù mòże téż wëdostac klôr wniosk, że znajemnota kaszëbiznë jidze w grëpie z wikszim zaczekawienim kaszëbską kùlturą (chòc i w tim przëtrôfkù ji niwizna nie je wësokô).

Żebë diagnoza bëła dëchtownô, badérënk nad òbsądama i ùdzélã młodzëznë w kaszëbsczi kùlturze bë miôł bëc rozszérzwiony nié le ò òdpòwiôdôczów z jinszich dzélów Kaszëb, ale ò jinszé problemë mët, a téż ò nôrzãdza badérëjącé znajemnotã kaszëbsczi kùlturë – ùtwórców jich dokazów.

Pòdzãczi

Jô bë chca pòdzãkòwac mgr Bòżenie Conradi, Direktor I Liceùm Ògłowòsztôłcącégò m. Króla Jana III Sobiesczégò w Wejrowie – za żëcznotã i pòzwòlenié na badérowania, a téż szkólnym ti szkòłë: wastnie mgr Aleksandrze Kani, wastnie mgr Justinie Makòwsczi-Bedink, wastnie mgr Ewie Mizarsczi, wastnie mgr Dominice Serowi i wastnie mgr Beace Staszak za przeprowadzenié anketë westrzód swòjich ùczniów. Serdecznô pòdzãka sã przënôlégô mët mòjim drëchnóm z Gduńsczégò Ùniwersytetu: wastnie dr Oldze Aleksandrowsczi z Institutu Anglisticzi i Amerikanisticzi za wespółprôcã w prowadzenim badérënku i wastnie dr Beace Jackòwsczi z Katedrë Statisticzi za wëjasnienia ticzącé sã statisticznëch òbrechùnków.

---

[16] F. Baska-Bòrzëszkòwskô, *Teatralné dzejania w szkòle*, [w:] *Edukacja kaszubska*, red. A. Kuik-Kalinowska i D. Kalinowski, Gdańsk – Słupsk 2012, s. 109-121.

[17] E. Pryczkowska, T. Wejer, D. Formela, *W krôjnie Grifa. Téatrowé scenarniczi*, Gdańsk 2012.

[18] T. Fópka, *Piesniô jakno nosnik wiédzë i szkoła jãzëka w terôczasny, kaszëbsczi ùczbie*, [w:] *Edukacja kaszubska*, red. A. Kuik-Kalinowska i D. Kalinowski, Gdańsk – Słupsk 2012, s. 123-128.

Aneks

Zapëtania anketë ticzącé sã kaszëbsczi kùlturë

1. Czë të czëtôsz ksążczi pò kaszëbskù?
☐ jo, czãsto ☐ jo, tej-sej ☐ jo, rzôdkò ☐ nié, nigdë
Żlë jo, jaczé (np. pòezjã)?
…………………………………………………………

2. Czë të czëtôsz ksążczi ò tematice kaszëbsczi (napisóné pò pòlskù abò kaszëbskù)?
☐ jo, czãsto ☐ jo, tej-sej ☐ jo, rzôdkò ☐ nié, nigdë
Żlë jo, jaczé tématë Ce czekawią?
…………………………………………………

3. Czë të słëchôsz lëdowi mùzyczi kaszëbsczi?
☐ jo, czãsto ☐ jo, tej-sej ☐ jo, rzôdkò ☐ nié, nigdë
Żlë jo, jaczich wëkònôwców?
…………………………………………………………

4. Czë të słëchôsz mòderny mùzyczi kaszëbsczi?
☐ jo, czãsto ☐ jo, tej-sej ☐ jo, rzôdkò ☐ nié, nigdë
Żlë jo, jaczich wëkònôwców?
…………………………………………………………

5. Czë të przënôlégôsz do karna (tanecznégò, mùzycznégò, teatralnégò) abò chùru, co spiéwô (barżi) tradicyjné lëdowé sztëczczi kaszëbsczé?
☐ jo ☐ nié

6. Czë të nôleża/nôleżôł do karna (tanecznégò, mùzycznégò, teatralnégò) abò chùru co spiéwôł (barżi) tradicyjné lëdowé sztëczczi kaszëbsczé?
☐ jo, w przedszkòlim ☐ jo, w spòdleczny szkòle ☐ jo, w gimnazjum ☐ nié

7. Czë të przënôlégôsz do karna (tanecznégò, mùzycznégò, teatralnégò) abò chùru, co spiéwô (barżi) mòderné lëdowé sztëczczi kaszëbsczé?
☐ jo ☐ nié

8. Czë të nôleża/nôleżôł do karna (tanecznégò, mùzycznégò, teatralnégò) abò chùru co spiéwôł (barżi) tradicyjné mòderné sztëczczi kaszëbsczé?
☐ jo, w przedszkòlim ☐ jo, w spòdleczny szkòle ☐ jo, w gimnazjum ☐ nié

9. Czë të biwôsz (biérno abò aktiwno) w kaszëbsczich wëdarzeniach kùlturalnëch abò kùlturalno-ùczbòwnëch?

☐ jo, czãsto ☐ jo, tej-sej ☐ jo, rzôdkò ☐ nié, nigdë

Żlë jo, w jaczich? …………………………………………………

10. Czë Ce czekawią taczé kùlturalné wëdarzenia?

	jo	nié
Zjôzd Kaszëbów	☐	☐
„Kaszëbsczi Idol”	☐	☐
Verba Sacra – czëtanié Biblii pò kaszëbskù z Danutą Stenką	☐	☐
Jinszé (jaczé?) ………………………………………………………… …………………………………………………………	☐ ☐	☐ ☐

11. Czë të mëslisz, że nót je dozerac i propagòwac tradicyjną kaszëbską kùlturã (lëdowé tuńce, spiéwë, malënk i żłobiznã, òbleczënk itp.)?

☐ jo ☐ nié ☐ ni móm zdaniégò

12. Òbszacuj atrakcyjnotã mòdłów kùlturë, jaczé bë mògłë bëc propagòwóné przez media, òswiatowé i kùlturalné placówczi.

	baro atrakcyjny	dosc atrakcyjny	nieatrakcyjny
kaszëbskô kùltura tradicyjnô, lëdowô	☐	☐	☐
kaszëbskô kùltura mòdernô	☐	☐	☐
kaszëbskô kùltura tradicyjnô z dodôwkã mòdernym	☐	☐	☐
kaszëbskô kùltura mòdernô z dodôwkã tradicyjnym	☐	☐	☐
Zrównóné mòdło (50% kùlturë tradicyjny + 50% kùlturë mòderny)	☐	☐	☐

Danuta Stanulewicz
Gduńsczi Ùniwersytet

Leksykalné pòle RUCHNA w *Słowarzu jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò* Sztefana Ramùłta

1. Wstãp

W artiklu tim jô bë chca sã zając kaszëbsczima leksemama, jaczé sã tikają przëòdzéwkù, a notérowónyma w *Słowarzu jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò* Sztefana Ramùłta[1]. Nen słowôrz wëdrëkòwóny w Krakòwie przez Wëdôwiznã Akademii Ùmiejãtnoscë w II pòłowie XIX wiekù, dôwô nama pòzdrzatk na wnenczasny kaszëbsczi jãzëk, ale téż – pòstrzédno – je òdzdrzódlenim materialny kùlturë tegò czãdu.

Pòkôzóny materiał w 3. dzélu negò artikla pòchôdô z òbrobionégò w dzysdniowim pisënkù przez Jerzégò Trédra wëdaniégò słowarza z rokù 2003[2].

2. Leksykalné pòle RUCHNA

Niglë më zaczniemë òmawiac nazwë ruchnów, jaczé mòżemë nalezc w słowarzu Ramùłta, przënôlégô przëbôczëc tu pòchwatë znaczënkòwégò i leksykalnégò pòla. *Encyklopediô òglowégò jãzëkòznajôrzstwa* pòdôwô taką definicjã, ze strukturalisticznégò nórta zdrzeniô:

> „**Semanticzné (znaczënkòwé) pòle.** Bënowò wërégòwóny pòd wzglãdã paradigmaticznym i syntagmaticznym zbiérk leksemów reprezentëjącëch zbiérk pòchwatów sparłãczonëch z jaczims pòchwatã nadrzãdnym, np. pòchwatã intelektu, snôżotë, krewnotë, farwë i jin.

---

[1] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Kraków 1893.

[2] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. J. Treder, Gdańsk 2003. Wëdôwcama negò słowarza bëlë: Gduńsczi Ùniwersytet, Òficyna Czec i Mùzeùm Pismieniznë i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi.

> […] niewërégòwónô substancjô jãzëkòwô, niezanôleżnô òd wszelejaczich jãz., sã dzeli na pòchwôtné pòsadë, co stanowią jaczés continua. Kòżdé continuum je strukturalno wërëchtowóné przez jãz. systemë: kò òdpòwiôdô mù w strukturalny plaskawiznie wërëchtowóny zbiérk jednostków. Zbiérk nen sã òkresliwô jakno leksykalné p., wërazowé p. (niem. Wortfeld) abò znakòwé p. (Zeichenfeld). W plaskawiznie tresców wërazowémù p. òdpòwiôdô pòchwôtné p. (Sinnfeld).”[3]

Nad tak zgrëpkòwónyma wërazama mòże téż sztanowac jakno nad leksykalną kategòrią, chtërna je definiowónô tak: „Klasa wërazów pòspólné znaczënkòwé znanczi, np. kategòriô żëwòtnoscë (tj. klasa jistników, co òznôczają żëwé jistnotë), farwë (klasa przëdôwników, co nazéwają farwë) […]”[4]. W pòdińdzenim kògnitiwnym kategòrie ni mają òstrëch grańc i mògą w se miec dzélëczczi ò rozmajitim stãpieniu przënôleżnotë. Kategòriô mòże bëc radialnô, co òznôczô, że w ji westrzódkù je prototip, a mni tipiczné dzélëczczi są blëżi ji ùbrzegów. Do te wërôżniwô sã trzë niwiznë kategòrizacji: nadrzãdną, spòdleczną i pòdrzãdną[5]. Takô hierarchiô sã parłãczi ze zjawiszczã hipònimii, chtërna mòże bëc definiowónô tak:

> „Zanôleżnosc midzë dwùma leksykalnyma jednostkama, co pòlégô na tim, że znaczënkòwi òbjim jedny je bënë w òbjimie òznaczeniô drëdżi. Nazwa ò szerszi denotacji i barżi òglowim znaczënkù (np. *roscëna*), to je tzw. hiperonim, je nadrzãdną jednostką co do nazwë ò wãższim òbjimie òdnieseniô, leno ò barżi dëchtowny, bògatszi trescë (np. *drzewò*), to je hipònimù”[6].

Chcemë terô jic do leksykalnégò pòla (abò kategòrii) RUCHNA. Leksemë są pòrégòwóné w pòlu hierarchiczno, òd òglowi nazwë pòla, to je hiperonimù (w kaszëbiznie jednym z nich je *òbleczënk*) do hipònimów, to je nazwów przëòdzéwkù ò barżi dëchtownym znaczënkù (np. *czitel*, *bùksë*).

Leksykalné pòle RUCHNA je mòżnota pòzortowac na taczé pòsadë (pòdpòla): nazwë przëòdzéwków (białgłowsczich, chłopsczich, dzecnëch, a téż ùniwersalnëch – dlô białk, chłopów i dzecy), nazwë dzélów òbleczënków i nazwë sztofów. Spòkrewnioné z pòlã RUCHNA są jinszé pòla, co mają w se nazwë trãptów, nazwë akcesoriów (np. *hantaszka*, *pasyk*) i nazwë klénotów. Kò je wiedzec, że do òpisënkù dzélëków garderobë mùszi ùżëwac nazwë farwów, le ò tim nie mdzemë w nym artiklu gôdelë[7].

---

[3] S. Karolak, *Pole semantyczne* (*znaczeniowe*), [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999, s. 444–445.

[4] K. Polański, *Kategoria leksykalna*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999, s. 290.

[5] Zdrzë m.jin. G. Lakoff, *Kobiety, ogień i rzeczy niebezpieczne. Co kategorie mówią nam o umyśle?*, red. nauk. E. Tabakowska, przekł. M. Buchta, A. Kotarba, A. Skucińska, Kraków 2011 (prwdr. G. Lakoff, *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago 1987); J. R. Taylor, *Kategoryzacja w języku. Prototypy w teorii językoznawczej*, przeł. A. Skucińska, Kraków 2001 (prwdr. J.R. Taylor, *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford 1987, 1995).

[6] I. Szczepankowska, *Semantyka i pragmatyka językowa*, Białystok 2011, s. 56.

3. Leksykalné pòle RUCHNA i pòkrewné pòla w słowarzu Ramùłta

Terô chcemë jic do nazwów ruchnów notérowónëch przez Ramùłta w *Słowarzu jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò*. Zgrëbionym drëkã pòdóné są zéwiszczowé wërazë. W słowarzu są letkò do wërozmieniô skrócënczi, temù téż më nie mdzemë jich tu pòdawac[8]; le wôrt mòże wëjasnic, że symbòl • je ùżiwóny do òznaczeniô stałégò wërazowégò związkù (frazeòlogizmù).

3.1. Òglowé nazwë ruchnów (hiperonimë)

Ramùłt w swòjim słowarzu ùjął taczé òglowé nazwë, co òdnôszają sã do nadrzãdny kategòrii (tim hiperonimóm towarzą przëkładë, pòdług dbë aùtora òbrazëją jich znaczënk)[9]:

- **òbleczenié** ‘szaty, odzież’: *Ni mô nijaczégò òbleczeniô.* (s. 211)
- **òblek** ‘odzież’: *Nijaczégò òblekù mù nie d[ôw]ają. Sprawił sobie pëszny òblek.* (s. 211)
- **òbłok** […] 2. ‘ubiór, odzież’: *w òbłokù ksãdzewim*; *dëcht kaszëbsczi òbłok*. Ob. *òblek* (s. 212)
- **przëòdzéwk** ‘przyodziewek, odzież’: *Ten paróbk służił mù przez dwa lata za sóm przëòdzéwk.* (s. 307)
- **ruchna** ‘suknie, odzież’: *To trzeba dzysô wzyc pòswiãtné ruchna. Dzëwi lëdze chodzą bez ruchen. Ë głëpc błiszczi, czej pëszné ruchna włożi, jedënie, pòczi gãbë nie òtwòrzi.* Ceyn [Przysł.] (s. 330)
- **ùbiór** ‘ubiór, odzież’: *To są echt kaszëbsczé ùbiorë.* (s. 376)

Te leksemë sã ùżiwô téż w przëkładach, co òbrazëją znaczënk jinszich słów, np. *bëlacczé òbleczenié* (s. 29), *òbleczenié białogłowsczé* (s. 30), *cëdacczé òbleczenié* (s. 45), *białczé ruchna* (s. 30), *chãdodżé ruchna* (s. 47), *kabacczé ùbiorë* (s. 118).

Słowôrz òbjimô téż jinszé hiperonimë, co mają dëcht negatiwné kònotacje:

---

[7] Jô je rëchli òbgôda w referace pt. *Nazwy barw w* Słowniku języka kaszubskiego czyli pomorskiego *Stefana Ramułta i* Słowniku polsko-kaszubskim *Jana Trepczyka*, II Ogólnopolska Konferencja „Językowy, literacki oraz kulturowy obraz Pomorza dawniej i dziś”, Gdańsk 2013 (tekst je rëchtowóny do drëkù).

[8] Rozpëzglenié skrócënków je w słowarzu na s. 18-19.

[9] W artiklu tim pòmijómë pòdóné w słowarzu fòrmë rodzôcza, a téż wiadła ò gramaticznym ôrce, itp.

- **chałë** ‘odzież’ (pogardl.) (s. 46)
- **kòdra** ‘łata, łachman, szmata’, pr.-niem. *Kodder* ‘Lappen, Lumpen’ Fr. (s. 129)
- **łacha** ‘łach, łachman, stara suknia’: *W taczich łachach chòdzysz do kòscoła! Zabrelë ji wszeden dobëtk, le łachë na ni òstawilë* ‘zabrali jej cały dobytek, tylko odzież na niej zostawili’. (s. 156)

Jinszé nazwë sã téż mògą òglowò òdnaszac do òblekù, a téż do kònkretnëch dzélów garderobë, np. *sëknia* (zdrzë pùnkt 3.2)

3.2. Nazwë białgłowsczich i chłopsczich ruchnów

Nazwë ruchnów notérowóné w słowarzu Ramùłta, sã òdnôszają do taczich òbleczënków, jak klédzëk, spódnik, bùksë, liwk, chùsta itp. Jedne z tëch òbleków są pòdług tradicji przëpisywóné białkóm abò chłopóm, zôs jinszé noszoné są przez wszëtczich. Niżi są pòdóné przëkładë zéwiszczów, co reprezentëją pòle RUCHNA:

- **czecka** ‘kiecka, ubranie kobiece’. (s. 56)
- **czedel** ‘wierzchnia suknia’, niem. *Kittel*, dniem. *Keddel*. Ob. *czitel*. (s. 56)
- **czitel** ‘wierzchnia suknia kobieca, kitel’, niem. *Kittel*. [Ob. *czedel*] (s. 60)
- **kléd** ‘suknia kobieca nowomodna, rodzaj princeski (suknia ze stanikiem stanowi całość)’, niem. *Kleid* (s. 126)
- **sëknia** ‘suknia, ubiór’: *Przëòblókł pëszné sëknie*; **sëkniskò**, zgr. od *sëknia*,’stara, licha suknia’; **sëkniszcze**, zgr. od *sëknia* […] (s. 336); **suknia** ob. *sëknia* (s. 357)
- **szorc** ‘suknia kobieca codzienna’, niem. *Schurz* (s. 364)
- **bajówka** ‘spódnica bajowa’. Ob. *bôj* (s. 26)
- **szërtuch** ‘fartuch’: *Białce bez szërtucha jak krowie bez ògóna*. Ceyn [Przysł.] (s. 362)
- **bùksë** ‘spodnie’, niem. *Bucksen*: •*jegò białka bùksë nosy* ‘dosłownie: jego żona spodnie nosi, czyli, że on jest pod pantoflem’; **bùksowi** ‘dotyczący spodni’ (s. 40)
- **szarawarë** ‘szarawary’ (s. 359)
- **zómszôczi** ‘spodnie irchowe, zamszowe, skórzane’ (s. 439)
- **liwk** 1. ‘kamizelka’: *Zëmą ùbiérają liwczi pòd kabôtë ë kòżëchë*. 2. ‘stanik, gorset’, niem. *Leibchen*, dniem. *Lîwke* ‘ts’; **liwkòwi** ‘dotyczący liwka’: *liwkòwë knąpë* ‘guziki u kamizelki’ (s. 154)
- **brëslôc** ‘kamizelka męska, którą się nosi na kaftanie (*wãps*)’, niem. *Brustlatz* ‘Weste, bei Männern, by Frauen’ (s. 38)
- **wãps** ‘rodzaj kaftana lub kamizelki’, niem. *Wamms*: *wãps fùdrowóny* ‘poszyty’ (s. 389)
- **jup** ‘’kaftan’; **jupa** ‘kaftanik kobiecy’. Ob. *jup*; **jupka**, zdr. od *jupa*. Por. pol. i czes. *jupka* (s. 118)
- **alżdëk** ‘chustka na szyję’, niem. *Halstuch*, dniem. *Halsdök*. [Ob. *halsztëk*] (s. 22)

- **chùsta** ‘chusta, chustka (na plecy, szyję)’; **chùstka**, *zdr*. od *chùsta* ‘chustka (na szyję, do nosa itp.); **chùsteczka**, *zdr*. od *chùstka* ‘chusteczka’: *Taczi chùsteczki noszą chłopi na szëji, a białczi na głowach.* (s. 53)
- **grëczôk** 1. ‘pończocha niezgrabna, lada jako lub z lada jakiej wełny zrobiona’, 2. ‘człowiek niezgrabny, do niczego, drągal, parobas, fuszer, partacz’ (s. 99)

Chcemë terô përznã przëstanąc kòle òstatnégò przëtrôfkù. Ramùłt ùwzglãdniwô téż w słowarzu czasnik **grëczac**, co znaczi: 1. ‘robic bëlejaczé nogawice abò z lëchi grëbi wełnë’, 2. òglowò pëzglëc, fùszrowac, robic bëlejak abò z bële czégò’ (s. 98). Jak pòdôwają aùtorzë *Słowarza etimòlogicznégò kaszëbiznë*, *grëčec* znaczi: ‘grëzmòlëc, nieczëtelno pisac, bëlejak pisac’, z niem. *kritzeln*[10]. Më tu mómë do ùczinkù z rozszérzwienim znaczënkù – z pisaniégò na jinszé robòtë (‘pëzglëc’) i òsobë (‘pëzglôk’), a téż na rzeczë (‘stréfla’).

Westrzód nazwów przëòdzéwkù w słowarzu téż nalazłë sã nazwë przëkrëców głowë, np.

- **biret** ‘biret’: *ksądz w birece* (s. 32)
- **czepc** ‘czepiec’; **czepeczk** *zdr*. od *czepc*, ‘czepeczek’. (s. 57)
- **czepk** ‘czepek’: •*w biôłim czepku sã rodzył* [‘powodzi się’?] (s. 57)
- **czôpk** ‘kapelusz, zarówno męski jak i kobiecy’ (s. 61)
- **czôpka** ‘czapka’. Ob. *czôpk*; **czôpeczka**, *zdr*. od *czôpka*, ‘czapeczka’; **czôpczëszcze**, *zgr*. od *czôpka*, ‘czapisko’ (s. 61)
- **fladruża** ‘gatunek czepka, jaki białki noszą w święto’. *Fladdrûsche*, *f.* von *fladern*, *flattern*, […] (s. 85)
- **kapelusz** ‘kapelusz’ (s. 121)
- **kabùza** ‘czapka męska’: *Chłopi noszą w zëmie kabùzë, to je czôpczi z czôrnégò ë czerzwionégò sukna.* Ceyn Skôrb 62 (o Kabôtkach) […] (s. 118)
- **kapùca** ‘wielki czepek kobiecy, wełniany’. Kolor ich bywa rozmaity, ale zawsze jednolity. Czepiec taki zakrywa uszy i zwiesza się na szyję, tworząc rodzaj krótkiej pelerynki. (s. 121)
- **kapùza** ‘czapka barania z uszami’, pr.-niem. *Kapûse* (lit. *Mütze*, *Kapuse*), śr.-łac. *caputium*. [Por. *kabùza*] (s. 121)
- **karpùza** ‘czapka barania z uszami’. Ob. *kapùza*. (s. 122)
- **kłobùk** ‘kapelusz’: *Chłopi noszą wësoczé, białczi nisczé kłobùczi* ‘mężczyźni noszą wysokie, kobiety niskie kapelusze’; **kłobùkòwi** ‘kapeluszowy’ (s. 128)
- **kòper** […] 2. ‘rodzaj kapelusza kobiecego’ […] (s. 132)
- **złotogłowa** ‘starodawna czapka kobieca, bogato złotem wyszywana, zwana także *złotą mùcą*’. Złotogłowy wyszły już dziś niemal z użycia. (s. 435)

---

[10] W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. II, Warszawa 1997, s. 208.

Pòd zéwiszczama **grónkò** ‘bukiet’ (s. 101) i **gùlôk** (s. 103) je wërażenié *gùlôk z grónkama* ‘czepc, przëstrojony kwiatama, jaczi niesą białczi w bëtowsczim krézu’ (s. 101). Tu mùszi sã przëzdrzec kąsk na metafòricznosc ti nazwë: czepc – temù, że szlachùje za – przërównóny je do gùlôcza.

Nazwë òbleków sã tej-sej pòjôwiają przë jinszich zéwiszczach, np. *dzecnô kòszëlka* ‘koszulka dziecinna’ (s. 79), *Wdzôł na sã mùndur admiralszczi* ‘wdział na siebie mundur admiralski’ (s. 21), *To je kabôt baro elegancczi.* (s. 82), *Przëòblókł liwk jasnomòdri*. (s. 111).

Ùjãté w słowarzu Ramùłta jedne nazwë przëòdzéwków metonimiczno parłãczą òsobë, co je noszą, z môlã jich mieszkaniégò abò robòtą, jaką prowadzą.

- **czidlón** ‘rodzaj płaszcza’. [Ob. *Czidlón*]; **Czidlón** ‘Kidlon’. Mieszkańców pow. kościerskiego nazywają także Kidlonami. Zdaje mi się, że nie jest to nazwa poważna, ale przezwisko. Ob. *czidlón*; **Czidlónka** ‘Kidlonka’. Ob. *Czidlón*. (s. 59); **kidlón** ‘rodzaj płaszcza szerokiego’ Ob. czidlón; **Kidlón** ‘Kidlon, mieszkaniec powiatu kościerskiego’. Ob. *Czidlón*; **Kidlónka** ‘Kidlonka’. Ob. *Czidlónka* (s. 125)
- **kabôt** ‘kabat, surdut’: *W swiãto przëòbleką kabôtë*; **kabôtk**, *zdr*. od *kabôt*, ‘kabacik’: *Tak chłopi jak ë białczi chodzą w kabôtkach*; **Kabôtk** ‘Kabatek’. Kabatkowie stanowią osobny szczep nadmorski, a mieszkają nad rzeką Łebą i około jez. Łebsko aż do morza. Liczba ich wynosi zaledwie parę tysięcy. Kabatkami nazwani przez sąsiadów od *kabôtków*, czyli surdutów, które noszą mężczyźni; **Kabactwò** ‘lud i ziemia Kabatków’ […] (s. 118)
- **karwôtka** ‘surdut albo raczej długi kaftan, jaki noszą rybacy nadmorscy w Pomorsce (w pow. lęborskim i słupskim)’; **Karwôtk** ‘rybak pomorski, noszący *karwôtkã*’ (s. 122); **Karwôtka** ‘kobieta pomorska, nosząca *karwôtkã*’ (s. 123)

Wiesław Bòris i Hanna Pòpòwskô-Tabòrskô pòdsztrichiwają metonimiczné zrzeszënë nazwów przëòdzéwków z nazwama lëdzy:

- **karwatka** ‘kaftan długi, jaki noszą rybacy w Lęborskiem, Słupskiem i Bytowskiem’; **Karwatk** ‘mężczyzna noszący karwatkę’[11]
- **Kabatk** m., Kabatka f. ‘Kaszubi spod Wejherowa, zawdzięczający swą nazwę noszonej przez nich kurtce zwanej *kabat* (pn.-zach.)’[12]

3.3. Nazwë dzélów przëòdzéwków i akcesoriów

Słowôrz Ramùłta mô bënë se wielné zéwiszcza, co sã òdnôszają do dzélów òbleczënków, akcesoriów czë téż kroju, np.:

---

[11] W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. III, Warszawa 1999, s. 21.

[12] *Ibidem*, s. 9.

- **bina** ‘dolna część nakrycia głowy kobiet kabackich’, niem. *Binde*? (s. 31)
- **bòk** ‘bok, strona, poła, połać’ […] *bòk karwôtczi* (s. 35); **bòczk**, *zdr*. od *bòk* […] *Bòczk kabôtka* ‘poła kabacika’ (s. 34)
- **bòrsdëk** ‘kawałek materii ozdobnej, noszonej przez kobiety z prowincji pomorskiej pod *sznëbrustką, czyli liwkã* ‘gorsetem’, niem. *Brusttuch*, dniem. *Borstdök*. Gdzie indziej nazywa się ta część ubioru *strzódk* ‘środek’; **bòrstuk** ob. *bòrsdëk*; **bòrszdëk** ob. *bòrsdëk*; **bòrsztuk** ob. *bòrsdëk* (s. 35)
- **czôłbôsa** ‘część dolna *liwka* ‘gorsetu’, wypchana sianem, aby suknia (spódnica) odstawała więcej od stanu. Ob. *wurst*. [Ob. *kôłbôsa*] (s. 61)
- **flãzla** ‘frędzla’; **flãzelka**, *zdr*. od *flãzla*, ‘frędzelka’ (s. 87)
- **fôłd** ‘fałd’ (s. 86); **fałdzëk**, *zdr*. od *fôłd*, ‘fałdzik’: *sëkniô z fałdzëkama*. (s. 83)
- **fòpka** ‘kieszeń’, pr.-niem. *Fuppe*, *Fupke* […] (s. 86)
- **heftka** ‘haftka’ (s. 105); **ôftka** ‘haftka’, niem. *Haftel*: *Jupka na ôftczi zapiãtô* ‘kaftanik na haftki zapięty’; **ôfteczka**, *zdr*. od *ôftka*, ‘hafteczka’ (s. 232)
- **kaptur** ‘kaptur’: *Jô môm kaptur przë płôszczu*. (s. 121)
- **kasónka** 1. ‘krajka, rodzaj paska kobiecego’, 2. ‘podwiązka przy pończochach’: *Kasónczi, czëlë strónczi*. […] (s. 123)
- **knąpa** ‘guzik’, niem. *Knopf*, pr.-nim. *knôp*: *Ù liwka mają dwa rzãdë knąpów*; **knąpka**, *zdr*. od *knąpa*, 1. ‘guzik, guziczek’ […] (s. 128)
- **kòk** ‘wielki guzik blaszany’ (s. 130); **kòczk**, *zdr*. od *kòk*, ‘guzik blaszany z uchem’ (s. 129);
- **kòlnérz** ‘kołnierz’: *Chwôcył gò za kòlnérz*; **kòlnérzëk**, zdr. od *kòlnérz*, ‘kołnierzyk’; **kòlniérz** ob. *kòlnérz* (s. 130)
- **kòronka** […] 3. ‘koronka do ubierania sukien’ (s. 133)
- **manczet** ‘manszet, mankiet’: *Mają czerzwionë manczetë przë rãkawach*; **manczetk**, zdr. od *manczet*, ‘mankiecik’ (s. 162)
- **nëba** ‘daszek u czapki’: *Nëba mô ùrwóną*; **nëbka**, zdr. od *nëba*, ‘daszek u czapki’ (s. 196)
- **pas** ‘pas’: *To je stôrodôwny pas pòlsczi*. (s. 235)

3.4. Nazwë sztofów

W słowarzu notérowónyma hiperonimama są **materëjô** ‘materia’ (z przëkładã: *Òna so ùszëła liwk z jedwôbny materëji*, s. 164) a téż **sëkno** ‘sukno’ (z przëkładama: *grëbé*, *cenczé*, *kùpczé sëkno*, s. 336). Westrzód nazwów sztofów, co służą do szëcô ruchnów, słowôrz Ramùłta ùjmiwô m.jin. taczé leksemë (jistniczi, a téż przëdôwniczi, co òd nich pòchòdzą):

- **aksamit** ‘aksamit’: *Czej nasz òjc jidze do kòscoła, to òn wiedno przëòblecze na sã liwk z aksamitu* ‘gdy nasz ojciec idzie do kościoła, wdziewa na siebie zawsze kamizelkę aksamitną’; **aksamitny** ‘aksamitny’: *wãps aksamitny* ‘kaftan aksamitny’ (s. 22)
- **atłôs** ‘atłas’; **atłasowi** ‘atłasowy’: *liwk atłasowi* (s. 25)

- **barchanowi** ‘barchanowy’: *barchanowé bùksë* (s. 27)
- **bòbrowi** ‘bobrowy’: *bòbrowi kòżëch* (s. 34)
- **bôj** ‘baja, rodzaj materii wełnianej’, pr.-niem. *Baie* (s. 36); **bajowi** ‘dotyczący baju, bajowy’. Ob. *bôj* (s. 26)
- **celãcy** ‘cielęcy’: *celãcé skórë* (s. 43)
- **czëna** ‘płótno tkane w deseń’: *Czëna je piãkniészô [òd] zwëczajnégò płótna. Ale czëna je drogszô.* (s. 58)
- **jedwôb** ‘jedwab’; **jedwôbny** ‘jedwabny’: *jedwôbnô materëjô. Òna mô same jedwôbné chùstë. •Nie wierzë jedwôbnym słówkóm!* [Przysł.]
- **nicany** ‘niciany’: *Chòdzą w nicanëch bùksach* ‘w spodniach’ (s. 196)
- **parcany** ‘parciany, z grubego płótna’: *Òni nawet w swiãto przëòblôkają parcané bùksë. Parcanô szlachta* ‘szlachta zagonowa, chodaczkowa’ (s. 235)
- **płótno** ‘płótno’: *z biôłegò płótna*; *grëbé płótno*; **płótniany** ‘płócienny’: *płótnianô kòszëla*; *płótniané bùksë*; **płócenkò**, *zdr*. od *płótno*, ‘płócienko’: *Do tegò pòtrzebùją białczi kwiecëstégò płócenka* ‘do tego używają kobiety płócienka kolorowego’ (s. 246)
- **skóra** ‘skóra’: *òwczô skóra* […]; **skórzany** ‘skórzany’: *òni chòdzą w skórzanëch bùksach* ‘spodniach’ [Ob. *skòrzany*] (s. 339); **skòrzany** ‘skórzany’: *skòrzané bùksë*; *skórzanô torba* (s. 338)
- **wełna** ‘wełna’; **wełniany** ‘wełniany’ (s. 390)
- **zómsz** ‘zamsz, ircha’; **zómszowi** ‘zamszowy, irchowy’ (s. 439)

Nazwë sztofów sã pòjôwiają mët w jinszich zéwiszczach, np. *biélô płótna* ‘białość płótna’ (s. 31).

3.5. Nazwë trãptów

Za hiperonimë mòże ùznac taczé leksemë, notérowóné przez Ramùłta:

- **bót** ‘but’: *Czôrné bótë do robòtë, czerzwioné do tuńca*. Pieśń; **bócëk**, *zdr*. od *bót*, ‘bucik’; **bócëczk**, *zdr*. od *bócëk*, ‘buciczek’; **bócëskò**, *zgr*. od *bót* ‘bucisko’; **bócëszcze**, *zgr*. od *bót* ‘bucisko’ (s. 36)
- **skòrznia** ‘but’: *Rëbôcë noszą skòrznie wëżi kòlón* ‘rybacy noszą buty wyżej kolan’. *Rëchli diôbeł pôrã skòrzni pòdrze, niżlë pôrã lëdzy do grëpë dostónie. Nodżi drze a skòrznie na cziju nosy* [Przysł. Ceyn]; **skòrzenka**, zdr. od *skòrznia*, ‘bucik’ (s. 339)

Westrzód jinszich nazwów trãptów notérowónëch w słowôrzu sã nalazłë m.jin. hewò taczé:

- **chòdôk** ‘chodak, trzewik’; **chòdôczk**, *zdr*. od *chòdôk*, ‘trzewiczek’ (s. 50)
- **dëfla** ‘chodak drewniany’. Karłowicz objaśnia przez niem. *Toffel*, *Tuffel* z *Pantoffel* (Por. *kòrka*); **dëflowi** ‘dotyczący *dëfli*, chodakowy’: *Dëflowim rzemiszkã zdrzeszëła*

mù rãkôw ‘rzemyczkiem chodaczkowym związała mu rękaw’; **dëfelka**, *zdr*. od *dëfla*, ‘mały chodaczek drewniany’, **dëfelkòwi** ‘dotyczący dëfelczi, chodaczkowy’ (s. 64)

- **kòrka** 1. ‘chodak z drewnianą podeszwą’ […]; **kòreczka**, *zdr*. od *kòrka*, ‘trzewiczek drewniany’ (s. 132)

Téż jedne dzéle trãptów są ùjãté w słowarzu Ramùłta, np.:

- **chòlewa** ‘cholewa’; **chòlewka**, *zdr*. od *chòlewa* ‘cholewka’: *A chòlewczi miôł masłã wësmarowónë*; **chòleweczka**, *zdr*. od *chòlewka* ‘choleweczka’: *A chòleweczczi jak do kòscoła* (s. 51)

3.6. Nazwë bižuterii

Słowôrz Ramùłta notérëje hiperonim **klénot** ‘klejnot’ (s. 126), a westrzód hipònimów, co sã òdnôszają do wërobinów bižuterijnëch sã nalazłë m.jin. taczé leksemë:

- **alsczeta** ‘naszyjnik’, niem. *Halskette* (s. 22)
- **bùrsztin** ‘bursztyn’; **bùrsztink**, *zdr*. od *bùrsztin*, ‘bursztynek’: *féfka z bùrsztinkã*; **bùrsztinowi** ‘bursztynowy’: *bùrsztinowé pôcórczi* (s. 41)
- **ôrbòmla** ‘kolczyk, wisiorek’, pr.-niem. *Ohrbommel* […] (s. 232)
- **pierscéń** ‘pierścień’: *Na pôlcach mô mnóstwò* [*wiele*] *drodżich pierscéniów*; **pierksceniowi** ‘pierścieniowy’: *złotô pierksceniowé*; **pierscónk**, zdr. od *pierscéń*, ‘pierścionek’; **pierscónkòwi** ‘pierścionkowy’; **pierscóneczk**, zdr. od *pierscónk*, ‘pierścioneczek’ (s. 240)
- **pôcórk** […] 2. ‘paciorek, koralik, perełka’: *Na szëji mô pôcórczi*. (s. 288)
- **zôùsznica** 1. ‘kolczyk, zausznica’: *To są drodżi zôùsznice*. […]; **zôùszniczka**, *zdr*. od *zôùsznica*, 1. ‘mały kolczyk, zauszniczka’ […] (s. 440)

4. Wniosczi

Westrzód notérowónëch przez Ramùłta leksemów z pòla RUCHNA i pòkrewnëch pòlów są metafòriczné nazwë (np. *gùlôk z grónkama*, *czôłbôsa*). Do niechtërnëch przëkładów, co òbrazëją znaczënczi, dotëgòwóné są dolmaczënczi, czasã le dzélu, na pòlsczi jãzëk (np. *aksamit*, *płócenkò*, *skórzany*). Tam-sam aùtor słowarza pòdôwô, z chtërnëch mòwów òstałë wzãté zéwiszczowé słowa (np. *bòrsdëk*, *dëfla*), a dze jindze akùratno òbjasniwô spòsób przenieseniô znaczënkù (np. *kabôt*, *kabôtk*, *Kabôtk*). Do te Ramùłt dosc dëchtowno òbgôdiwô niechtërne òbleczënczi (np. *kapùca*, *kléd*), jak téż pòdôwô môl, dze je sã nosy (np. *karwôtka*).

Jak tej pòkazywają przëkładë w artiklu, jãzëkòwi materiôł zebróny przez Sztefana Ramùłta w *Słowarzu jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò* nié blós dokùmentëje zamkłosc te pòla RUCHNA i pòkrewnëch pòlów kòle kùńca XIX wiekù i dotëgiwô czëtińcóm pòlsczé równowôrtnotë kaszëbsczich leksemów, ale téż znankùje wnenczasną łączbã midzëjãzëkòwą i midzëkùlturową. To òsoblëwé zdrzódło materialny kùlturë je téż zbiérkã etnograficzny wiédzë.

W nym artiklu nie są òbgôdóné wszëtczé leksemë, co nôleżą do pòla RUCHNA i pòlów pòkrewnëch. Gwës przënôlégałobë téż pòrównac zbiérk leksemów z nazwama ruchnów, co są w słowarzach: Bernata Sëchtë[13], Jana Trepczika[14] i nônowszim słowarzu Eùgeniusza Gòłąbka[15], jak téż z wërazama, co nalazłë sã w *Atlasu jãzëkòwim kaszëbiznë i dialektów sąsednëch*[16], w jaczim leksemë sparłãczoné z przëòdzéwkã są w tematicznym òkrãżim nr XV. Przë taczim przërównanim bë mógł przezdrzec rozwij leksykalnégò pòla RUCHNA – òd kùńca XIX wiekù do zôczątkù XXI wiekù.

---

[13] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I-VII, Wrocław 1967-1976.

[14] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, t. I-II, red. J. Treder, Gdańsk 1994.

[15] Do terô sã ùkôzôł jeden tom, co òbjimô zéwiszcza òd A do K: E. Gołąbek, *Słownik polsko-kaszubski*, tom I, Gdańsk 2012.

[16] *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, red. Z. Stieber, Wrocław – Warszawa – Kraków 1964-1978.

Bòżena Ùgòwskô

Midzë prôwdą, a legendą – w òpòwiescë zarzekłé pamiątczi materialny kùlturë Kaszëb

> *Kòżderné miastkò, kòżdernô wies mô swòjã górã abò grzëpã w snôżim placu, i zamkłé w se tësące òpòwiesców ò zãklãtim zómkù, ò czarzelnicach, pògańsczich grobach, ò miónkach, abò gnôtach zabitëch Krzëżôków abò Szwédów, chtërnyma pérotné starëszczi a letkòwiérné piastôrczi bawią dzecné rozëmë – na taczi górze colemało sobótczi sã dzejają*[1].
>
> Podał P. T. *Świętojanki czyli sobótki* (tłóm. W. Myszk)
> [w:] *Kaszëbë* 13/1958, s. 4.

Wieleż biédniészi bë béł swiat dzecynnégò pòstrzéganiô swiata i sztôłtowaniô tak charakteru, jak i wôrtnotów, czejbë jegò wëòbrazni nie rozskôcałë wësłëchiwóné na kòlanach starczi abò starka òpòwiescë ò dôwnëch czasach, pòstacjach i stwòrach nié do pòjãcégò, dzywnëch przigòdach i placach, nierôz z nôblëższégò òkòlégò, jaczé pózni zjimałë strachã na wspòmink ò dramaticznëch przëtrôfkach z ùszłëch stalatów. Jak wiele dô sã spamiãtac i przekazac nëch wiadłów dali? Gwësno na nã ùlatownosc delë bôczënk pierszi badérowie, historicë, slawistowie i fòlkloriscë pòmòrsczich zemiów (np. Krësztof Mrongòwiusz, Òtto Knoop, Aleksander Hilferding, Friedrich Lorentz, a z pòlskò-kaszëbsczégò òbrëmieniégò Florión Cenôwa, Sztefón Ramùłt, Léón Heyke, Sztefón Bieszk czë Bernat Sëchta) i zapisywelë ùczëté pòwiôstczi, bôjczi, legendë... Nie dô sã nie zgòdzëc z żôlã wëfùlowóną kònstatacją Ò. Knoopa, że wiôldżi jich dzél dôwno przepôdł, bò stôri pastuch ju nick nie pamiãtô, nimò te, że starszé pòkòlenié nié leno, że żëje legendama, ale jesz mòcno w nie wierzi[2].

Colemało czëje sã scwierdzenié, że bôjczi, brawãdë i legendë, to pismienizna dlô dzecy, co nôwëżi dlô młodzëznë. Równak J. Samp zaùwôżô, że chòc pò prôwdze mòżna te tekstë przëjëmac prosto, pò dzecynnémù, to „dô sã téż rozpëzglëwac jich głãbszé znaczenié, przesłanié zataconé w głãbiznie alegòrii, przëpòwiescë i aluzji”[3].

---

[1] P. T., *Świętojanki czyli sobótki*, Kaszëbë nr 13/1958, s. 4.

[2] O. Knoop, *Legendy pomorskie*, Gdynia 2013, s. 12.

[3] J. Samp, *Legendy gdańskie,* Gdańsk 2000, s. 5.

W przedmòwie do nônowszégò (2013 r.) wëdaniô zbiérkù legendów pòzebrónëch i òbrobionëch przez I. Trojanowską zaznacziwô sã prosto, że je felą ùznôwanié tegò ôrtu ùtwórstwa za lëteraturã dlô młodszégò pòkòleniô czëtińców leno temù, że wpisóny w nôtërã òdbiércë je swójny infantilizm[4]. Pòdsztrëchiwô, że „Trojanowskô baro dobrze wiedza, jak wôżné deje miescy w se ten prawie ôrt dëchòwi kùlturë. Bëła bëlno òbznajomionô z ùtwórstwã klasyków kaszëbsczi lëteraturë: Cenôwą, Derdowsczim, Majkòwsczim, Heyką, Rómpsczim, Sëchtą i jin."[5]. Dali ùdokazniwô, że w jich pismieniznie legendë bëłë „wôżnyma nôrzãdzama służącyma nié le do pòkôzaniô apartnëch regionalnëch znanków, ale téż bùdowaniô etniczny juwernotë"[6]. Legendë są doch regionalnym gatënkã, ùmôlnionym w kònkretnym magijnym òbrëmienim i czasu, z apartnyma dlô se pòstacjama bòhaterów, a w lëdzczi wëòbrazni gòscëłë prawie na prawach *sacrum*[7], stądka tak długô je jich żëwòtnosc, chòcô jediną fòrmą zagwësnieniô jima cygłoscë dërchaniô béł gãbny przekôz.

Wiele razy pòdsztrichniony fakt przekazu gãbnégò (kò bëłë to czasë analfabetizmù, leno skrómné karno wësztôłconëch lëdzy pòtrafiło czëtac i pisac) sprôwiô, że je baro cãżkò òznaczëc historiczny czas pòwstaniô legendów, a ju niemòżlëwim je wskôzanié jich ùtwórców. Stądka aùtorskô ùtcëwòta nakazywô òdsélac do całégò, wielepòkòleniowégò „zbiorowégò aùtorstwa"[8] nëch òpòwiedniów. R. A. Reglińsczi, tłómacz dzéla legendów òdnôszających sã do kòscérsczich stronów, z rëmnégò zbiéru zrëchtowónégò przez Paùla Behrenda, a wëdónégò w latach 1906-1910 wskazywô, że legendë są wespòłowim dëchòwim doróbkã wielnëch nôrodów, zamieszkiwających nã zemiã, mdącą „môłą òjczëzną tak Pòlôchów i Kaszëbów, jak i Niemców"[9].

Skądka sã wzãłë? J. Samp wëprowôdzô genezã legendów taczim ùmëslënkã: „Tam, gdzie felało racjonalnégò òbjasnieniô przëczënë różnëch òsoblëwòsców apartnëch dlô regionu, w znaczenim geògraficznym [krôjmalënkòwim], gdze wëòbrazniô pòdpòwiôda czësto nienaùkòwé pòchòdzenié wielënë pòzwów môlów, mitomagijné pòchòdzenié dzélów swiata faùnë i florë, herbów, skarbù ti zemi – bùrsztinu, stolemnëch pòlodnikòwëch kamów, malinczich mëszélców i mrówków, nôrëmnotã mòrsczi bôłdzë, wiôldżich bùdacjów itp., wiedno z pòmòcą przëchôdała fantazjô. Stądka tëli tu Anioła Kaszëb i rodnégò môlecznégò demóna Smãtka, wiôlgòszów zwónëch stolemama i krôsniąt"[10]. Gwësno mòże pòwtórzëc za T. Semińsczim, że zdrój sztôłtowaniô sã legendów wëbijô w môlach w jaczis spòsób niezwëczajnëch, wëapartniwającëch sã w krôjmalënkù: grzëpë, kamë, stôré, krëjamné bùdacje (gardzëszcza, zómczëska, kòscołë, klôsztorë itp.), jaczich jistnieniô nie dôwało sã wëłożëc rozëmòwò, tak tej zaòstôwałë w pamiãcë òbrôstającë „w wierzeniowé i magiczné ùmëslënczi”[11].

---

[4] J. Samp, *Witaj Blizo*, [w:] I. Trojanowska, *Z podaniem i legendą na kaszubskich szlakach,* Gdańsk 2013, s. 7.

[5] Tamże.

[6] Tamże

[7] Tamże s. 8.

[8] Tamże.

[9] R. A. Reglińsczi, *Legendy ziemi kościerskiej,* Gdynia 2011, s. 5.

[10] J. Samp, *Witaj Blizo*, [w:] I. Trojanowska, *Z podaniem i legendą..*, dz. cyt., s. 8.

Nôleżi miec tedë swiądã, że do zamkłoscë nôwôżniészich dokazów kaszëbsczi lëteraturë legendë nie òstałë wplotłé bez przëtrôfk. Ni mògło sã stac jinaczi, skòrno jich aùtorowie pòchôdelë z ti zemi, bëlë przemikłi ji czarzëną i dëchã. T. Linkner analizëjącë młodopòlsczé, mòdernisticzné mòtiwë w *Żëcym i przigòdach Remùsa* scwierdzywô, że aùtor [A. Majkòwsczi – przëp. B. Ù.] „òstôł wiérny lëdowim wierzeniom Kaszëb, pòdaniom i legendóm tegò regionu, a téż jegò nôtërze i rëmnoce”[12]. Majkòwsczi baro dobrze znôł kaszëbsczé òpòwiednie i legendë. Piszącë *Zdroje Raduni* notérëje téż wielënã lëdowëch zwëków, òsoblëwie w rozdzélu *Ludność*[13]. Do òpisënków pòstãpnëch trasów dorzesziwô w całoscë legendë, òdnoszającé sã do nëch ùstrónków i môlów np. ò zatopionëch w jezorze Biôłim zwònach z chmieleńsczégò kòscoła[14].

Aniołë czë Stolemë?

Ùrozmajiconé ùsztôłtowanié terenu, jaczim Kaszëbë òbdarowôł òstatny lodofôłd, z niepòliczoną wielëną jezór, wądołów, grzëpów i czësto spòrëch wëszańców bëło wdzãcznym spòdlim do twòrzeniô wëòbrażeniów ò jich nadprzërodzonym abò ùrojonym pòwstanim.

Na pierszim môlu je Bòsczi mòtiw stwòrzeniô Kaszëb, mający kòrzenie w biblijny Knédze Rodzaju, to je Bòga-Stwòrzëcela nieba i zemi, ùdramatizowóny bôczënkã zajisconégò Anioła, ò dosc żôrotnym (pewno w przërównanim do jinëch krôjnów) jich òbdarzenim. Bóg w swòji wszechmòcë òd razu naprawił swòje niedozdrzenié, ùpiãksziwającë krôjmalënk Kaszëb, a dlô ji mieszkańców zesłôł jesz jantar, jakno skôrb zemi i mòrza, nadto starowny Anioł zwëskôł pòzwã dozérnika kaszëbsczi krôjnë. Ten wątk pòjôwiô sã tak w dokazach epicczich (m.jin. *Kaszëbsczi skôrb*)[15], jak i pòezji kaszëbsczich ùtwórców (z nôbarżi znónym dokazã J. Karnowsczégò *Jadamòwi rôj*[16], a téż w etimòlogicznëch òpracowaniach ks. B. Sëchtë, pòd zéwiszczã *Kašëbë*[17].

Nie trzeba dodawac, że skòrno to, co Bóg stwôrzô nosy w se znankã doskònałotë, tej i Kaszëbë, pò dëbeltowim ùdarënkòwanim, stałë sã nôpiãkniészą krôjną, prawie rajską.

---

[11] T. Semińsczi, *Góra Zamkowa i zamek w Bytowie źródłem folklorystycznej inspiracji*, w: *V Konferencja Słowińsko-Kaszubska*, Poznań 1999, s. 84.

[12] T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996, s. 117.

[13] A. Majkòwsczi, *Zdroje Raduni.Przewodnik po tak zw. Szwajcaryi kaszubskiej*, Warszawa 1913, s.30–56.

[14] A. Majkòwsczi, *Zdroje Raduni...*, dz. cyt., s. 78.

[15] D. Pioch, *Najô domôcëzna. Ùczbòwnik z cwiczënkama do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka, dz. III*, Banino-Pelplin 2005, s. 108; D. Pioch, *Kaszëbi, zemia, lëdze. Ùczbòwnika do kaszëbsczégò jãzëka*, Gduńsk 2011, s. 60.

[16] J. Karnowsczi, *Nowòtné spiéwë i wiersze*, Banino 2010, s. 17.

[17] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, T. II, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, s. 145–146.

Zôs A. Hilferding, wanożącë przez pòmòrsczé wse i zbiérającë jãzëkòznôwczi materiał, scwierdzył: „Kaszëbsczi lud znaje wiele wierzeniów ò jistnotach i mòcach nié z tegò swiata. W jednym z nëch wierzeniów czëje sã, mòże pòmión historiczny legendë, to je w òpòwiescë ò Stolemach, wiôlgòszach, co mielë nadlëdzką mòc, a jaczi czedës mieszkelë na ziemi i zdżinãlë, dobëti przez lëdzy, nié z leżnotë jich mòcë, leno przez jich rozëm. Na legenda je òglowò znónô ù Kaszëbów i Słowińców w Pòmeranii; (...)”[18]. Westrzód wielënë pòwiôstków i legendów, jaczé zamieszcziwô w ksążce, je téż pôrã ò stolemach, a chòc z różnëch ùstrónków Kaszëb są pòzbiérónë, w zamkłoscë są dosc szlachùjącé za sobą, co pòswiôdcziwô nié leno pòwszechnotã tegò mòtiwù na całim òbrëmim henëtnëch Kaszëb, ale téż wiérnotã gãbnégò òpòwiôdaniô, skòrno zjinaczenia są tak nieznaczné.

Dzél historiów ò stolemach pòkazëje jich jakno wiôlgòszów i mòcarzów, równak nié za baro rozëmnëch (co, jak ju bëło nadczidłé, stało sã przëczëną jich wëgùbieniô, bò człowiek, chòc leno jak robôk przë nich wëzdrzôł, to równak swòją chitroscą i przemëslnotą béł górą nad nima[19]), stądka jich ùdzél w ùsztôłtowanim kaszëbsczi krôjnë je tëli znaczącym co i nieùmëslnym skùtkã sztridów, biôtków, zabawów czë dzejaniô sczerowónégò na włôsną wigòdã, wezmë na to, czej ni mòglë przeńc przez jezoro jednym krokã, dorazu na westrzódkù ùsëpiwelë òstrów[20]. Bëłë téż ùznôwónë za niebezpieczné dlô lëdzy, kò jeżlë stolem sã na kògò przëzdrzôł i dmùchnął, tej nieszczestnik dżinął jak mùcha[21].

We wielnëch dokazach są jednak pòkôzywóné z lepszi stronë i òbdarowiwóné lëdzczima znankama i wseczëcama, jak np. w legendze *Kawaler stolëmczi*[22] abò ù J. Cenôwë w legendze *Stolemka i rybak*[23]. Cenôwa ùznôwô stolemë za bùdowników wzmòcnieniô sztrądu, przëczińców zbùdowaniô biti drodżi midzë Swôrzewã a Pùckã, ùcząců przë tim zgòdë i wespółrobòtë w dzejanim[24], stwòrzenié Môłégò Mòrza, wëkòpanié Depczi, ùsëpanié Rewë Méw, tej nic dzywnégò, że czej zaczãłë wëmierac, tej lëdze bëlë zajiscony[25]. Szlachòwno przedstôwiô je kaszëbskô epòpeja, a jakno znak jich bëcô na zemi wskazëje nié leno òstrów na jezorze, zwóny Stolemką, bò pòwstôł z piôskù, jaczi wësëpôł sã z fartuszka córczi stolema, czej ta chcała so ùsëpac stegnã bez jezoro[26], ale téż grobë stolemów ùtaconé westrzód bùków[27].

---

[18] A. Hilferding, *Resztki Słowian na południowym wybrzeżu Morza Bałtyckiego*, Gdańsk 1989, s. 81.

[19] Tamże, s. 132–133 (o zamknięciu ostatniego stolema w trumnie), s. 151-152 (o upieczeniu stolemki przez dwójkę dzieci).

[20] B. Sëchta, *Słownik...*, T. V dz. cyt., s.165–166.

[21] D. Abramòwicz, *Legendy Pomorza i Kaszub, Die Legenden von Pommern und Kaschuben, Òpòwiednie Pòmòrzô ë Kaszëbsczi*, Katowice 2010, s. 154.

[22] Tamże, s. 434.

[23] J. Cenôwa, *Dobro zwycięża. Legendy z Kaszub i Pomorza,* Gdańsk 1985, s. 7.

[24] J. Cenôwa, Skarb i moc, Gdańsk 1975, s. 52–57.

[25] J. Cenôwa, *Dobro zwycięża...,* dz. cyt., s. 7.

[26] A. Majkòwsczi, *Żëcé i przigòdë Remùsa*, Kartuzy 2010, s. 129.

[27] Tamże, s. 235.

Gwësno ze stolemama bëło tak samò jak i z lëdzama, zdôrzałë sã pòstacje niegòdzywców, na co wiãkszi bôczënk dôł Hilferding, ale bëłë téż i dobré, ùwiecznioné piórã J. Cenôwë czë A. Majkòwsczégò. Ten òstatny, słowama przëpòwiôstków Michała, òpòwiôdónëch w adwentowi wieczór, przekazywô swòjã dbã ò stolemach jakno prastarkach Kaszëbów[28], a w jinym wëjimkù jesz rôz to pòcwierdzywô, dzëwùjącë sã przë tim, „że taczi dzyrsczi lud wëdôł na swiat pòtómków, chtërny prôwdã rzekłszë, dzysô są niewòlnikama cëzëch panów”[29]. Dzys Majkòwsczi bë mógł bëc bùszny ze zwënégów Kaszëbów, jaczé dlô niegò bëłë leno òbrëmią rojitwów. Nôlégô jesz dodac, że nie je przëtrôfkã to, że nôwôżniészim wëapartnienim, jaczim ùczestniwô sã lëdzy apartno zasłużonëch dlô Kaszëb je Medal Stolema.

...i Smãtczi

Tëli samò krëjamnym, co charakterologiczno złożonym bòhaterã kaszëbsczich legendów je Smãtk. W epòpeji A. Majkòwsczégò (*Żëcé i przigòdë Remùsa)* pòstacjô z grińtu lëchô, tak je téż w pòemace Derdowsczégò (*Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*), ale ju w proze J. Drzéżdżona je pò równo biésatô co i nieszczestlëwô (*Twarz Smętka)*. B. Sëchta szedł jesz dali, ùznôwającë Smãtka za „do nédżi dobrégò pòmòrsczégò dëcha”, blisczégò w swòji mãkòlëji i teskniączce słowiańsczi dëszë”[30]. Zôs A. Labùda robi z niegò pòcesznégò wëkrëkùsa: „Smãtk to wipny dëch procëmnotów i psotów, je gòrlëwim ògradzanã wszëternôstczich lewòtnëch dosëznów naszégò kaszëbsczégò semietu. Pierwi béł sprôwcą smùtków i nazéwôł sã Smùtk, le pòzdze ze smùtnégò Smùtka zrobił sã nasz psotny, wipny i chitri Smãtk[31]”.

Z pòczątkù Majkòwsczi téż widzôł w Smãtkù dozérnégò dëcha Kaszëb, równak aùtor - ùznôwô sã, że pòd cëskã *Wiatru od morza* S. Żeromsczégò - przebùdowôł tã pòstacjã[32]. Mòtiw Smãtka, chtëren Kaszëbóm szkòdzy, a nawetka wòłô na pòmòc „swòje Mòrë”, przedstôwiô téż J. Karnowsczi w dramie *Scynanié kani[33]*.

Czasã Smãtka może òdczëtëwac jakno lëdzczé i nôrodowé sëmienié. Tak bënômni przemôwiô do mie pòstacjô wëkreòwónô przez L. Bądkòwsczégò w dramie *Sąd nieòstateczny*. Sóm Smãtk, przedstôwióny jakno „dëch żôlu i lëtoscë” w kôrbiónce ze Slédnikã wëjasniwô: „Diôchlë to prôwdzëwi lëdze, jaż za baro. (...) Swiat lëdzy i diôchłów to dwie stronë jednégò medalu”[34].

---

[28] Tamże, s. 129.

[29] Tamże, s. 338.

[30] T. Linkner, *Heroiczna...*, dz. cyt., s. 132.

[31] A. Labùda, *Bògòwie najich przodków. Bogowie naszych przodków*, Bolszewo 2011, s. 79.

[32] T. Linkner, *Heroiczna...*, dz. cyt., s. 131.

[33] J. Karnowszczi, *Dramaty*, Gdańsk 2011, s. 444–446.

[34] L. Bądkòwsczi *Sąd niéòstateczny. Mòralitet dëcht nowi*, [w:] *Domôcô bina. Dzewiãc dramów do jigrë*, Wejrowò – Gduńsk 2006, s. 27.

Zaklãté, zapadłé, zatopioné zómczi i zómkòwé górë.

Niepòliczoné w swòji wielënie kaszëbsczé grzëpë i górczi, łësé czë lasama òbrosłé, łagódnë czë rzmisté, bële bë dobrze wëapartniwałë sã w krôjmalënkù wiedno rozbùdzałë wëòbrazniã i czarzëłë krëjamnotą. Temù bëłë téż bëlnym spòdlim do pòwstôwaniô legendów ò swójnëch dlô pòmòrsczi zemi tématach: zarzekłëch (przeklãtëch) i zapadłëch do jich bëna zómków, bez co zwëskiwałë pòzwã zómkòwëch górów. Colemało przëczëną zapadnieniô sã zómkù bëło przekleństwò rzuconé na jegò mieszkańców abò miéwców za jich niebëlné ùczinczi, np. przekleństwò rzuconé przez zmartwiałëch rodzëców na bestialsczich ricerzów za pòrwanié jich córczi (*Zatopiony zamek w jeziorze Stare Grabowo*)[35]. Nëch òpòwiôstków je wiãcy niżlë samëch grzëpów, niejedne są òpisywóné nawetka pò pôrã razy bez nëch samëch aùtorów.

W kaszëbsczi lëteraturze pòjôwiają sã téż patrioticzné mòtiwë spiącëch ricerzów, chtërny w czasach niebezpiekù pòwstóną i bãdą bronic Kaszëb (np. *Zaklęte wojsko*[36], *Sen zaklętego wojska*[37], *Spiącé wòjskò*[38]). Nôbarżi pòeticczi òbrôzk zapadłégò zómkù, wplotłi nadto jakno przédny mòtiw pòwiescë, stwòrził A. Majkòwsczi w *Żëcym i przigòdach Remùsa.*

Zaklãté królewiónczi

We wielnëch legendach jich tragiczny kawel je mòcno sparłãczony z zapadłima zómkòwiskama. Są colemało samą snôżotą i niezgòdą na całą niebëlnotã, jakô dzeje sã wkół nich, czasã są nieszczestlëwie zakòchóné. Rzôdkò same biwają òrãdzą nieszczescégò, ju to bez swòje lëché prowadzenié sã abò przeniewiérnotã miłoscë przërzekłi biédnémù pasturkòwi czë rëbôkòwi.

Zarzekłé królewiónczi w pasownym czasu miałë mòżnotã ùkazac sã lëdzóm, bò leno człowiek mógł z nich, a za jednym razã téż z jich zómkù zjimnąc ùrok, równak z zastrzegą, że dzyrzkò i nie òbzérającë sã za sebie przetrzimô próbã przenieseniô dzéwczëca w wëznaczony môl (np. w *Zaklętym zamku w Wykrotach* na smãtôrz[39], tak samò w legendze ò *Zamkowej Górze w Bytowie*, gdze trzeba bëło nié leno zaniesc jã na cerpiskò ale jesz rzucëc ò zemiã[40], a w jinszi z wielnëch legendów ò Zómkòwi Górze miała bëc zaniosłô prawie na niã – bò tam królewiónka sã ùrodzëła[41]) abò przez niebezpieczné rzéczné topielëznë (taczi pòlét òtrzimôł Remùs[42]), bò le takô bëła mòżnosc wëbawieniô. Czasã do próbë nót bëło nié tëli òdwôdżi, co rzetelnoscë, czej wezmë na to ksyżënka domôga sã kùpieniô bótów za wëznaczony priz i to bez targòwaniô sã (*Zamek w Słupi pod Łosinem*)[43]. Dobri ùczink dlô nieszczesny królewiónczi nie béł le sóm w sebie nôdgrodą, colemało ji rãka i zómk, z chtërnégò wespół z nią miôł bëc zjãti ùrzek. Równak w tim placu kùńczi sã nôdzeja na szczestlëwé zakùńczenié legendë, bò nawetka czej ju nalôzł sã jaczi zuchternik, to òb czas wëpełniwaniô zlécënkù wiedno taczi jeleżnoscë zachôdałë, że jegò trud òkazywôł sã daremnym (czasã baro zwëczajné, np. zerwónô czôpka z głowë[44], niespòdzajné ùderzenié w głowã[45], òbłapienié za nodżi[46], zwątpienié w swòjã mòc[47]). Biwało téż i tak, że w òpisywónym òkòlim, chòc ùkazywającô sã brutka baro prosëła (np. na górze Rowòkół), nie nalôzł sã żóden dzyrzczi knôp, cobë przëstąpił do drãdżégò zlécënkù[48]. Temù téż, zanôleżno òd jeleżnosców, wszëtczé królewiónczi dali czekają na swòje wëbawienié, a bëna kaszëbsczich górów niejeden zómk przëkriwają corôz wiãkszim zabôczenim.

---

[35] R. A. Reglińsczi, *Legendy...,* dz. cyt, s. 24.
[36] J. Cenôwa, *Dobro zwycięża...*, dz. cyt. s. 40–41.
[37] D. Abramòwicz, *Legendy...*, dz. cyt., s. 144.
[38] B. Sëchta, *Spiącé wòjskò*, Wejherowo 1937.
[39] Ò. Knoop, *Legendy...*, dz. cyt., s. 25–27.
[40] T. Semińsczi, *Góra Zamkowa...*, dz. cyt., s. 86.

Legendarné tématë zarzekłi królewiónczi i ji zómkù zapadłégò do westrzódka górë tak mòcno bëłë zakòrzenioné w pòmòrsczim krôjmalënkù i swiądze, że pòsłużëłë A. Majkòwsczémù za alegòriã kaszëbsczi mòwë i lëdu ti zemi.

Place

Dlô wiele lëdzy zajimającym òbrëmim je òdkriwanié pòzwów môlów, krôjnów, mionów i nazwësków lëdzy. Colemało nã cekawòsc mògą zaspòkòjic òpracowania badérów, zajimającëch sã ną tématiką – jãzëkòznajôrzów, ònomastów. Ònomastika, jakno jedna z gałązów jãzëkòznôwstwa pòrządkùje pòzwë włôsné i wëjasniwô jich pòchòdzenié. Równak dzãka legendóm zwëskiwają òne nową historiã.

Kòżden z nëch òsoblëwëch placów nie je krëjamny sóm z sebie, ale z leżnotë pòstacjów czë zdarzeniów, np. A. Hilferding òpisywającë zawòłóną z legendów Łiskã pisze: „Kaszëbi wierzą téż w czarownice (...). Blëżi grańcë z pòlsczim plemieniã Kaszëbi wiedzą ò Łësy Górze i tak zwią niewësoką hòlmã w pòblëżim Redùńsczégò Jezora kòl wsë Rzepiska. Tuwò - wedle jich òpòwiesców - òdbiwają sã zéńdzenia biésniców (...)[49].

---

[41] Tamże, s. 87.

[42] A. Majkòwsczi, *Żëcé...*, dz. cyt., s. 48–50.

[43] Ò. Knoop, *Legendy...*, dz. cyt. s. 65.

[44] Tamże, s. 27.

[45] Tamże, s. 21.

[46] I. Trojanowskô, Z podaniem i legendą, dz. cyt. s. 57.

[47] A. Majkòwsczi, *Żëcé...*, dz. cyt., s. 50.

[48] W. Łësôk, *Rowokół – zaczarowana księżniczka z Rowokołu*, por. A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk-Słupsk 2011, s. 261.

[49] A. Hilferding, *Resztki Słowian...*, dz.cyt., s.88.

Legendë mògą bëc swójnym *pendant* farwiącym nôùkòwi òbrôz faktograficzégò pòznaniô. Czasã taczé merczi òstôwiô prof. É. Bréza w swòjich jãzëkòznajôrzczich ùsôdzkach ò pòzwach môlów, np. w òdniesenim do wse Babidół zaznacziwô, że Kaszëbi gôdają téż „Babsczi Dół”, a znankòwnik „babi, babsczi” pòchòdzy gwësno òd słowa „baba”, òznôczającégò „biésnicã, czarzelnicã” i dopòwiôdô, że „to bë mógł bëc dół, gdze straszą czarownice”[50]. W jinym dzélu, czej òmôwiô pòzwã wsë Biésewò, nadczidô ò pòchòdzenim ny pòzwë òd biésa, to je złégò dëcha, pùrtka[51].

Kamianné znaczi

W kaszëbsczim krôjmalënkù wëapartniwają sã wiôldżé pòlodnikòwé kamë. Z leżnotë swégò stolemnégò wëzdrzatkù i pòchòdzeniô nie dôwającégò sã prastarkóm zrozmiôc, òne téż òstałë ùwiecznioné w legendze. Ale nawet tu ni ma jednakòwi genezë nalézeniô sã jich na pòmòrsczi zemi. Remùs na spòdlim kôrbiónków z ks. Pawłã nabiérô przeswiôdczeniô, że stolemny kam pòd Òwsnicama i Wieprznicą òstôł tu cësniony przez stolemë[52].

Je wiara, że wiãkszosc nëch kamów je sprôwką pùrtka, a pòcwierdzenim tegò mają bëc òdcësnioné céchë kòpëtów, kùrzëch pazurów, lińcucha (*Kamień diabelski koło Owśnic*)[53] itp. Czasã wizerënczi òdbité na kamach szlachùją za sztôłtã stopë - zwëkòwò są nazéwóné Bòżima Stopkama, a legendë wieszczą, że pòwstałë òb czas specjalny niebny interwencji na zemi, np. céch na zawòłónym, leżącym kòle Swiecëna kamieniu pòzwónym Bòżą Stopką òstawił wësłóny przez Bòga anioł, mający doprowadzëc do zgòdë pògòrzonëch bracynów[54], nierôz ùmarłô matka, np. bë ùretac sënóm żëcé (*Bratobójczy bój i Boża Stopka*)[55].

Ò dzélu nëch kamów chòdzą òpòwiednie, że są lëdzama, a nawetka dzecama, zarzekłima w òksëp przez niezgarã i przekleństwò. Wiele taczich legendów zapisôł w swòjim zbiérze Ò. Knoop, m.in.: *Małżonkowie z Niezabyszewa zamienieni w głazy*[56], *Zaklęty głaz pod Niezabyszewem*[57], *Panna młoda przemieniona w kamień*[58] czë w òpracowanim R. A. Reglińsczégò: *Skamieniała niewiasta koło Nowej Kiszewy*[59],

---

[50] É. Bréza, *Nazwy miejscowości Gminy Żukowo*, Banino-Pelplin 2005, s. 12.

[51] Tamże, s. 19.

[52] A. Majkòwsczi, *Żëcé...,* dz. cyt., s.

[53] R. A. Reglińsczi, *Legendy...*, dz. cyt., s. 41–42.

[54] A. Jabłońsczi, Wędrówki po Kaszubach. Od Gdyni po Hel. Opowieści o miejscach i ludziach, Gdynia 1998, s. 94–95.

[55] D. Abramòwicz, *Legendy...*, dz. cyt., s. 146.

[56] Ò. Knoop, *Legendy...*, dz. cyt., s. 36.

[57] Tamże, s. 36–38.

[58] Tamże, s. 59–60.

[59] R. A. Reglińsczi, *Legendy...*, dz. cyt., s. 24–26.

„Babcia” – kamień w lesie pogódzkim[60], *Skamieniały orszak weselny koło Kalisk*[61]. J. Cenôwa, chtëren przeważno baro pòzytiwno przedstôwiôł stolemë, w legendze *Zaklęte kamienie*, òpisëje jak to nastałë czasë, że pòczëłë sã za baro zuchterné, lëdzy miałë za niewòlników, a swòjim bóżkóm nie skłôdałë przënôleżnëch òfiarów, za to w ùroczëstoscë swiãtowałë baro niezbedno. To sã miało przëczënic do jich wëdżinieniô - òstałë zmienioné w kamiszcza, jaczé do dzys dnia mòżemë òbzerac pòd pòstacją kamianëch krãgów w Òdrach[62].

Są téż òksepë, chtërne dlô swòjich sztôłtów szlachùją za rzeczama, wedle pòdaniów, przeklãtima przez człowieka: stogã sana (*Zaklęty stóg siana*), miechã ze zôrnã (*Głaz w kształcie worka w Bożepolu Wielkim*), miechã mączi (*Worek mąki zamieniony w głaz*)[63] abò nawet sztërema miechama z mąką (*Cztery worki z mąką*)[64].

Znaczenié legendów

Zdrząцë na pòlëce w ksãgarniach mòże duńc do swiądë, że legendë są gatënkã, jaczi je wcyg lëdóny, a nawetka dało bë sã rzec, że przeżiwô swój renesans. Czim chłoscą, jaczé wseczëca wëwòłiwają, że przedërchałë òd strzédnowiecznëch czasów. Bez wątpieniô zainteresowanié nima je ju wdrëkòwóné w kòd geneticzny tëli pòkòleniów prastarków przechòwùjącëch ne òpòwiôstczi w nórcëkach pamiãcë, żebë w pasownym czasu mòżna bëło je przekazac dzecóm i wnukóm. Czë to równak nie je za mało, cobë dzysdniowé generacje òdcygnąc òd technicznëch i infòrmaticznëch gadżetów dlô niewëszukónëch, dosc skrómno wëdónëch zbiérków, zamikającëch w se niewidzałé, chòc ùjawernioné pòwiôstczi z ùszłotë. Mòże bierze sã to w dzélu z przeczëcégò, jaczé J. Samp tak òpisëje: „Òbrëmié brawãdzeniô (...) wcyg sã rozrôstô, a kòżdô epòka, w tim téż i ta, w jaczi dóné je nama żëc, to je pòzmianë stalatów, a do te zetkaniô drëdżégò i trzecégò tësąclatégò, dopisëje nama swòje bôjkòwé dzeje”[65]. W òdaùtorsczim słowie do jinégò zbiéru legendów przedstôwiô mòtiwacjã ùtwórcë szukającégò legendów i wëpòwiôdô swòjã nôdzejã, że mdą przëblëżiwałë donąd nieznóné pòstacje, mijóné place, bùdinczi, tak mòcno namikłé krëjamnotą, bò zasłëgiwają na jistnienié „w naszi swiądze i codniowim żëcym”[66].

Mòżlëwie, że prôwdã ò nich przed stalatã zrozmielë aùtorowie sentencjów, jaczima Paul Behrend zaczinôł pòstãpné zbiérczi „Skarbnicë legendów Zôpadnëch Prusów”[67]. Nie dô sã nie zgòdzëc z ùtwórcą jednégò z nich, Òtto Böckelem, scwierdzającym:

---

[60] Tamże, s. 28-29.

[61] R. A. Reglińsczi, *Legendy...*, dz. cyt, 52–53.

[62] J. Cenôwa, *Dobro zwycięża...*, dz. cyt., s. 85–86.

[63] Ò. Knoop, *Legendy...*, dz. cyt, s. 61–62.

[64] R. A. Reglińsczi, *Legendy...*, dz. cyt., s. 33.

[65] J. Samp, *Legendy...*, dz. cyt., s. 8.

[66] J. Samp, *Gdańsk w baśniowej szacie*, Gdańsk 2012, s. 6.

[67] R. A. Reglińsczi, *Legendy...*, dz. cyt. s. 7.

„Nieprzemijnô wôrtnota legendów dlô nôrodu polégô na tim, że czerëją naje bôczenié na dôwné czasë, na snôżotã i dobroctwa włôsnégò kraju. Ùczą przë tim, jak sã przënôlégô szëkac i òdnalażac ùdbã na żëcé w òbrëmim swòji môłi òjczëznë”[68]. Sóm Behrend, mdący szkólnym, dôwôł bôczenié na wëchòwawczą i didakticzną stronã legendów. W Przedesłowie do V zbiéru dzeli sã ùdbą, jakô mù towarzëła: „*Skarbnica legend* pòwinna wspierac krajoznôwstwò, cobë dozdrzeliwającé pòkòlenié pòznało i szónowało cëdownosc môłi òjczëznë. Mô téż, i to je ji przédny òbrzészk, zaszczepic w sercach młodzëznë miłotã do tatczëznë”[69]. Czë to za mòcno idealisticzné, za baro patrioticzné i za baro niédzysdniowé cwierdzenié naléze swòjich wëznôwców? To gwësno pòkôże czas. Jesz terô czëtińców, òsoblëwie westrzód nômłodszégò pòkòleniô nie felô, tej mòże i w przińdnëch legenda nie zdżinie.

---

[68] Tamże, s. 8.
[69] Tamże, s. 7.

REFERATY
POLSKOJĘZYCZNE

RJK

Edward Breza

Imiona osobowe pochodzące od określeń zwierząt

Wobec rozważania szerokiego kręgu tematycznego „Bogactwo kultury Kaszub", w którym m.in. zgłosiłem propozycje określeń kaszubskich dla zwierząt (zob. uchwałę), pomyślałem: może omówić niektóre imiona ludzkie, wywodzące się w różnych kulturach i językach od nazw zwierząt, ale używane też w polszczyźnie i wśród Kaszubów. Rada Języka Kaszubskiego opracowała ich formy kaszubskie w postaci oficjalnej i często spotykanej spieszczonej w roku 2008 na swych trzech posiedzeniach (zob. Biuletyn RJK za rok 2008, s.28–72). Daję tu zatem pewną reprezentację tych imion, opracowanie całości przekracza bowiem możliwości jednego badacza, możliwości przenoszenia też określeń zwierząt w postaci neutralnej, spieszczonej czy pogrubionej, przezwiskowej są nieograniczone, jak to nam i dziś pokazuje język codzienny, kiedy słyszymy apostrofy *koteczku, misiu*, *sarenko*, ale też *baranie, byku*, *psie,* by poprzestać na najbardziej znanych; oraz uwagi podane w haśle poświęconym imieniu *Leon* i jego formom pochodnym. A zatem przyjrzyjmy się wybranym imionom.

Agna, Agnela

SIW podaje 3 osoby noszące imię *Agna*: po 1 w woj. legnickim[1], słupskim i tarnowskim - z łac. *agna, -ae* 'owca', por. *agnus, -i* 'baranek' i z liturgii katolickiej: *Ecce Agnus Dei* 'Oto Baranek Boży'; w zakonach używana także forma zdrobniała od *agna*, tj. *agnella, -ae* 'owieczka', jak na to wskazywać może imię siostry zakonnej *Agnela* na Cmentarzu Katolickim w Sopocie. Jednak SI 11 notuje imię *Agnela*, po łacinie *Agnella*, podawane w tej formie w jęz. niem. i węg., z uproszczeniem podwójnego etymologicznego łac. *-ll-* do pojedynczego *-l-*: *Agnela* w jęz. nowogr.; jest też forma męska *Agnellus* w jęz. ang., niem. i nowogr.; *Agnel* we fr., *Agnello* we wł., *Agnelo* w port., *Auell* w górnołuż., *Agnelis* w lit., *Agnels* w łot., *Agnell* w węg., pochodząca od łac. rzeczownika zdrobniałego *agnellus, -i* 'baranek', pochodnego od podstawowego rzeczownika *agnus, -i.*

---

[1] Reforma administracyjna o podziale na 16 województw obowiązuje od 1999 r. Większość tomów, na podstawie których przygotowany został niniejszy referat, została wydana we wcześniejszym okresie.

Akwila, Akwilin, Akwilina i podobne

SIW podaje 2 kobiety o imieniu *Akwila*: po 1 w woj. bielskim i kaliskim; 1 *Akfilina* w woj. elbląskim; 1 *Akielina* w woj. olsztyńskim; 38 *Akulina* (są to prawdopodobnie Białorusinki); 2 *Akila*: po 1 w woj. legnickim i nowosądeckim; 2 *Akwelina*: po 1 w woj. bydgoskim i wałbrzyskim; 2 *Akwilena* w woj. katowickim; 18 *Akwilina*; 1 *Akwalina* w woj. chełmskim (prawdopodobnie przez nawiązanie do łac. wyrazu *aqua*, *-ae* 'woda'); 1 mężczyznę noszącego imię *Akwilin*; 2 *Akil*: po 1 w woj. gdańskim i krakowskim; 2 *Akilas* w woj. wałbrzyskim (prawdopodobnie to Węgrzy).

SI 13 notuje imię męskie *Akwila* z odpowiednikiem łac. *Aquila*; *Aquila* występuje w jęz. ang., fr., hiszp., hol., niem., port. i wł.; *Akila* w błr., błg., mac., ros., u Serbów, słwn.; *Akylas* w węg.; *Akyla* w ukr.; *Akilus* w est.; wariantywnie: *Akvilas, Akvilius* w lit.; *Achila, Akyla, Chilie* w rum.; forma żeńska występuje jako *Aquila,* w hiszp. i hol.; *Chilia* w rum. Tamże *Akwilin* i *Akwilina* z odpowiednikami łac. *Aquiilinus* i *Aquilina*; *Aquilinus* w jęz. ang. i niem.; *Aquilino* w hiszp.; *Akvilinas* w lit.; *Achilina* w rum.; wariantywnie: *Akulinos*, *Akilinos* w nor.; *Aquilino*, *Aquillino* w nowogr.; forma żeńska występuje jako *Akulina* w jęz. błr.; *Akilina* w błg., cz., mac., ros., słwn. i węg.; *Aquilina* w hiszp., niem., nowogr. i wł.; wariantywnie: *Akvilina, Akuliina*, w fin.; *Akvilina*, *Akvilė* w lit.; *Akulina, Akilina* w nor.; *Kylyna, Kulyna, Akylyna* u Serbów i w ukr.

Są to imiona pochodzenia łacińskiego, wywodzą się ostatecznie od łac. rzeczownika *aquila*, *-ae* 'orzeł', ptaka poświęconego w mitologii rzymskiej Jowiszowi: *Aquila* występowało jako imię (*praenomen*) i jako przydomek (*cognomen*) IC 330, notowane u niewolników i wyzwoleńców, w czasach przedchrześcijańskich, i u chrześcijan; także w formie zgrecyzowanej *Aquilas* oraz pochodnych *Aquileus* oraz patronimicznych *Aquilinus* u mężczyzn i *Aquilina* u kobiet. *Akwileja* (*Aquileia* (*urbs, colonia*)) to też n. miasta i kolonii rzymskiej nad północnym Adriatykiem. Znani byli małżonkowie: Żyd Akwila, pochodzący z Pontu, potem przebywający z żoną Pryską lub Pryscyllą w Efezie i w Rzymie, zaprzyjaźnieni ze św. Pawłem, wspominani w: 1) DzAp 18,2, 18,26; 2) Rz 16, 3) I Kor XVI 19.

Delfin, Delfina

SIW notuje 7 mężczyzn o imieniu *Delfin*: 2 w woj. jeleniogórskim, po 1 lubelskim, łódzkim, olsztyńskim, poznańskim i rzeszowskim; 359 kobiet noszących imię *Delfina*; 2 *Delphine*: po 1 w woj. białostockim i koszalińskim, 1 *Delwina* w woj. kieleckim z oboczną spółgłoską dźwięczną.

SI 68 podaje imię męskie *Delfin* i żeńskie *Delfina* z łacińskimi odpowiednikami *Delphinus* i *Delphina*; *Delfin* notowany w cz. i hiszp.; *Delphin* w fin. I hol.; *Delphinus* w niem. i szw.; *Delfinos* w nowogr.; *Dulfu* w rum.; obocznie: *Delphin, Dauphin* we fr.; *Delfinas, Delfas* w lit.; *Delfina* występuje w jęz. błg., cz., est., lit., słwn., węg. i wł.; *Del'fina* w błr.; wariantywnie: *Delfine, Delfina, Delphina, Delphine* w ang.; *Delfina, Delfine, Delhpina* w hol.; *Dalfina, Delphina* w niem.

Nietrudno się domyślić, że imię pochodzi wprost od n. zwierzęcia *delfin*, którego nazwę przejęliśmy z łac. *delphinus*, a Rzymianie i z gr. *delphís*, w dop. *delph-īnos*; nazwa zaś zwierzęcia z gr. *delfýs, -ýos* ‘macica’ (znane już Homerowi). (Chodziło tu o to, że – jak podaje Kluge 133 – delfin to nie ryba, lecz ssak morski z macicą). Przeniesienia nazwy zwierzęcia na człowieka tłumaczy dobrze W. Kopaliński: „Delfin, fr. *dauphin*, tytuł najstarszego syna króla Francji od 1349 do 1830. Poprzednio delfin był zwierzęciem herbowym, a od ok. 1150 przydomkiem władców Dolnej Burgundii (ze stolicą w Vienne), nazywanej odtąd Delfinatem, łac. *Delphinatus*, fr. *Dauphiné*. Humbert II, 1313–59, ostatni bezpotomny władca Delfinatu, odstąpił w 1349 swój kraj królowi Francji Karolowi Valois, późniejszemu Karolowi V, pod warunkiem, że odtąd dla uwiecznienia nazwy następcy tronu będą mieli tytuł delfina” (SMiTK 200). Por. też wyrażenie *ad usum Delphini* ‘ocenzurowane wydanie klasyków łacińskich dla syna Ludwika XIV’, ‘wydawnictwo przygotowane na użytek młodzieży’. Imię przejęliśmy więc z jęz. francuskiego, znane było zwłaszcza imię żeńskie *Delfina* u Delfiny Potockiej (1807–1877), przyjaciółki polskich romantyków: J. Słowackiego i Z. Krasińskiego oraz Chopina. Z bohaterek literackich imię nosi tytułowa postać powieści Germaine de Stael „Delfine” (1802) i w powieści E. Jaraczewskiej „Zofia i Emilia” (1827), KNI 78–79.

W medycynie stosowana jest *delfinoterapia* ‘leczenie niepełnosprawnych przez kontakt z delfinami’, por. też *hipoterapię* ‘kontakt z końmi’ i *kynoterapię* ‘kontakt z psami’ (nie: *dogoterapia*), podrzędne działu *terioterapii*[2].

Ks. H. Fros (KIS II 22-24) prezentuje św. Delfina, bpa Bordeaux (zmarłego na początku V w.), wspominanego 24 XII i Delfinę de Signe (ok. 1282–1360), żonę św. Eleazara, obojga franciszkanów, czczoną jako błogosławioną u franciszkanów 9 XII.

SNWPU podaje 9 osób o nazwisku *Delfin* poza Pomorzem, mogą one jednak zawdzięczać je nazwie zwierzęcia.

Filip, Filipa, Filipina

SIW podaje 14 968 mężczyzn o imieniu *Filip,* 3 *Filipas*: po 1 w woj. jeleniogórskim, warszawskim i wrocławskim; 2 *Filipek*: po 1 w woj. bielskim i bydgoskim; 4 *Filipos* (zapewne Grecy), 1 *Filippo* w woj. warszawskim, 1 *Filippos* w woj. gdańskim; 41 *Philip,* 24 *Philipp*, 13 *Philippe*, 7 *Phillip*; formy żeńskie to: 10 *Filipa,* 1 *Filipe* w woj. gdańskim, 1 *Filipena* w woj. wałbrzyskim, 3 *Filipia*: 2 w woj. poznańskim, 1 wałbrzyskim, 1 *Filipiana* w woj. gorzowskim; 385 *Filipina.*

SI 100 notuje *Filip, Filipa, Filipina* z łacińskimi odpowiednikami *Philippus, Philippa, Philippina*; *Filip* występuje w błg., cz., dun., obu łuż., mac., nor., rum., słow., słwn. i szw.; *Filipp* w ang. i ros.; *Philippe* we fr. i hiszp.; *Filips* w łot.; *Filippos* w nowogr.; *Pylyp* w ukr.; *Fülöp* w *węg.*; wariantywnie *Filip* w błr.; *Hilip, Hilp,*

---

[2] Por. E. Breza, *Kynoterapia*, nie: *dogoterapia*, Język Polski LXXXIII, 2003, s.337–338.

Filip, Viilep, Vilpo w est.; *Vilppu, Filippu* w fin.; *Filippus, Filip, Philip, Philippus* w hol.; *Pilypas, Pylipas* w lit.; *Felipe, Felippe, Filipe* por.; *Filippo, Filippino we* wł.; odpowiednik żeński wygląda w językach obcych następująco: *Philippa* w jęz. ang., *Filipa* w błg., cz., mac. i port.; *Filippa* w dun., nowogr., szw. i węg.; *Pilipé* w lit.; *Philippa, Philippine* w niem.; *Lipa,* w rum. i błr.; *Filippija* w ros.; wariantywnie: *Filippa* w est.; *Hilppa, Filippa* w fin.; *Filippa, Philippa, Philippine* w hol.; *Filipa,* w rum.; *Filipa, Filipina* w słow.; *Filippa, Filippina* we wł.

Z podanych za SIW form *Filipas* jest postacią lit., *Filip(p)os* nowogr.; *Filippo* wł.; oryginalna (etymologiczna) pisownia przez początkowe *Ph-* występuje we wielu językach obcych.

W staropolszczyźnie notowane jako *Filip* od r. 1381 we wszystkich dzielnicach Polski z wyjątkiem Pomorza; *Felip* od r. 1425 w Małopolsce i na Kresach Południowo-Wschodnich; *Chwilip* w r. 1408 w Wielkopolsce; *Filip* lub *Pyłyp* w r. 1441 na Kresach Południowo-Wschodnich; w postaci łacińskiej *Philippus* od r. 1153 we wszystkich dzielnicach Polski; *Pilippus* w r. 1337 w Małopolsce; *Filipek* lub *Filipko* w r. w r. 1388 w Wielkopolsce i na Kresach Południowo-Wschodnich; *Filipowiec* w r. 1489 na Kresach Północno-Wschodnich; *Pilipek* lub *Pilipko* w r. 1445 na Kresach Południowo-Wschodnich; *Pilipko* lub *Pyłypko* w r. 1440 na Kresach Południowo-Wschodnich; *Chwil* w r. 1442 na Kresach Południowo-Wschodnich; *Fielek* w r. 1483 w Małopolsce; *Fil* w latach 1402–1407 na Kresach Południowo-Wschodnich; *Filczyc* w r. 1413 na Mazowszu; *Filek* lub *Filko* w r. 1425 na Kresach Południowo-Wschodnich; *Filiszewic* w r. 1408 w Wielkopolsce i tamże w r. 1408 forma żeńska *Filiszkowa*; w r. 1425 *Filko* na Kresach Południowo-Wschodnich; *Filusz* w r. 1456 na Śląsku (Mal III 216).

Dwuczłonowe imię greckie: *Phílippos*: w I członie występuje rzeczownik *phílos* ‘miłośnik, przyjaciel’, w II *híppos* ‘koń’; całe imię oznacza ‘miłośnik koni’; łacina przejęła je regularnie w postaci *Philippus.*

Hagiografia zna ok. 30 świętych Filipów, w tym św. Filipa, apostoła Chrystusa; św. Filipa, diakona [DzA (6, 1-6), św. Filipa Benicjusza (1233 – 23 VIII 1285], m. in. założyciela zgromadzenia serwitów i serwitek; św. Filipa Neri, zwanego częściej Neriuszem lub Nereuszem (1515 – 19 X 1595)), założyciela m.in. zgromadzenia księży oratorianów lub filipinów. Kultu religijnego doznaje także Filipa de Chantemilan (ok. 1412 – 15 X 1451) i św. Filipina Duchesne (1769 – 12 V 1852, zob. KIS II 307-315. Znany Filip II, król macedoński (383–336), ojciec Aleksandra Wielkiego; w Polsce m. in. Filip Nereusz Golański (1753–1824), pedagog, teoretyk literatury, pijar; Filip Maurycy Marcinkowski (ok. 1785–1854), generał, bojownik o wolność Ameryki Płd (KNI 109). Imieniny Filipa 11 IV, 6, 26 V; 6 VI, 10 VII, 23 VIII, 13, 20 X;; Filipy 16 II, 24 IV, 1, 26V; Filipiny 21 VIII, 18 IX.

SNWPU notuje 5846 osób o imieniu *Filip*; 1 *Filipa* w woj. pilskim; 201 *Filipak*; 5280 *Filipczak*; 1795 *Filipczuk*; 2141 *Filipczyk*; 9292 *Filipek*; 12207 *Filipiak*; 334 *Filipiec; 8183 Filipowicz* i wiele innych struktur pochodnych od im. *Filip.*

Hipolit, Hipolita

SIW podaje 1732 mężczyzn noszących imię *Hipolit*; 41 kobiet o imieniu *Hipolita*.

SI 130 notuje imię męskie *Hipolit* i żeńskie *Hipolita* z łacińskimi odpowiednikami *Hippolytus* i *Hippolyta*; *Hipolit* występuje w jęz. słwn. i u Chorwatów; *Ipalit* w błr.; *Ipolit* w błg., mac. i rum.; *Hypolit* w cz. i słow.; *Ipolitas* w lit.; *Ippolit* w est. i ros.; *Ippolito* we wł.; *Hipolito* w hiszp.; *Hippolyte* we fr.; obocznie: *Hippolyt, Hippolytus* w ang.; *Hippolytus, Hypolytus, Hyppolytus* w hol.; *Hipolit, Hippolyt* w obu łuż.; *Hippolytus, Hippolyt, Hippolitus, Hypolitus* w niem.; *Ippolutos, Ippolitos* w nowogr.; *Hippolyte, Hippolitus* w szw.; *Ipoly, Hippolit* w węg.; forma żeńska notowana jako *Hippolyta* w ang., dun., hol., niem.; *Hipolita* w port.; *Ippolita* we wł.; wariantywnie: *Ippoluta, Ippolita* w nowogr.; *Hippolita, Hippia* w węg.

W staropolszczyźnie notowane jako (po łacinie) *Hippolytus* od r. 1031 w Wielkopolsce i na Pomorzu; *Ipolit* od r.1434 na Mazowszu i w Małopolsce; *Ip(p)olytus* od r. 1933 w Wielkopolsce i w Małopolsce, na Mazowszu i na Śląsku; forma zdrobniała *Polit* w r. 1434 na Mazowszu i na Pomorzu, po łacinie *Polytus* od r. 1434 na Mazowszu i na Pomorzu; *Politko* w r. 1487 w Wielkopolsce (Mal III 235).

Jest to dwuczłonowe imię greckie: w I członie występuje rzeczownik *híppos* ‘koń’, dobrze znany także Polakom z wyrazów *hipoterapia, hipodrom, hipika, hipiczny, hiparion* ‘rodzaj konia kopalnego’, *hiparch* ‘dowódca jazdy w wojsku ateńskim’. Wyraz pojawia się we wielu imionach greckich, np. *Filip* ‘miłośnik koni’. Z postaci mitologicznych wymienić wypada *Hippalektriona*, cudacznego potwora z łbem i przednimi nogami końskimi, a tylnymi i ogonem koguta, czyli, jak to określił A. Sandauer – *Kurokonia*; *Hippokamposa*, tj. konia morskiego o przedniej głowie ciała końskiego, a tylnej ryby. Należy tu także cudowne źródło *Hippokrénē*, które wypłynęło po uderzeniu kopyta końskiego Pegaza, tj. uskrzydlonego konia, czyli niejako ‘Końskie Źródło’. Z postaci rzeczywistych wymienić tu trzeba przede wszystkim *Hipokratesa* (460–367), największego lekarza starożytności, który głosił słuszną zasadę (nie tylko medyczną: *Primum non nocere* ‘Przede wszystkim nie szkodzić’) i którego imię żyje w przysiędze, jaką składają lekarze, przysiędze Hipokratesa; o innych postaciach zob. MEKSA I414–417. Człon II imienia *-lit* pochodzi od gr. imiesłowu biernego czasu przeszłego (*part. perf. pass.*) *lýtos* czasownika *lýō* o podstawowym znaczeniu ‘rozwiązuję, uwalniam’ (Abram III 58-59). Całe więc imię *Hipolit* oznacza ‘tego, co miał uwolnione, rozpędzone konie’.

Świat chrześcijański zna św. Hipolita, kapłana rzymskiego z przełomu II-III w., autora licznych prac pisanych po grecku, pierwszego antypapieża, który wystąpił przeciw papieżowi Poncjanowi. Jednak na wygnaniu, na wyspie Sardynii pojednał się z nim i razem zmarli w r. 235. Byli także dwaj święci Hipolici, męczennicy rzymscy z III w., nadto bł. Hipolit Galantini (1565 – 20 III 1619), florentczyk, gorliwy katecheta, założyciel kilku bractw religijnych (KIS III 85-87). W Polsce, w r. 1013 notowany arcybiskup gnieźnieński Hipolit, przybyły prawdopodobnie z Italii. Imię nosili nadto m. in. Hipolit Cegielski (1815–1865), filolog klasyczny, potem przemysłowiec i założyciel fabryki w Poznaniu, dziś jego imienia; Hipolit Klimaszewski (1802–1874), publicysta i literat; Hipolit Wawelberg (1834–1901), działacz społeczny i założyciel wyższej szkoły technicznej, połączonej w r. 1951 z Politechniką Warszawską. S. Żeromski w „Przedwiośniu" prezentuje Hipolita Wielosławskiego (KNI 137). W mitologii greckiej znany Hipolit, syn Tezeusza, który nie uległ powabom macochy Fedry, za co został niewinnie oskarżony przed ojcem i zginął na rydwanie. Historia przypomina scenę patriarchy Józefa i żony Putyfara (Rdz 39,7-20). Imieniny 3 II i 13 VIII.

SNWPU notuje 15 osób o nazwisku *Hipolit*; 2214 *Polit*; 160 *Polito.*

Idzi, Idzia, Egidiusz i podobne

SIW podaje 1336 mężczyzn o imieniu *Idzi*, 1 *Idzieg* w woj. lubelskim, 1 *Idzigiusz* w woj. zielonogórskim, 4 *Idzik*, 1 *Idzio* w woj. bydgoskim, 1 *Idzy* w woj. białostockim; 1 *Idżi* w woj. poznańskim; 12 *Egidiusz*, 2 *Egidius*: po 1 w woj. poznańskim i wrocławskim, 1 *Gilles* w woj. krakowskim; formy żeńskie: 16 *Idzia*, 1 *Idzimiera* w woj. krakowskim; 3 *Egidia*: po 1 w woj. bielskim, konińskim i opolskim; 11 *Gilda,* 1 *Gila* w woj. wrocławskim.

SI 133 notuje *Idzi* i *Egidiusz*, po łacinie *Aegidius, Egidius, Ägilius*; *Giles* w ang.; *Egidius* w dun.; *Ägidius* w fin.; *Egidij* w obu łuż. I w ros.; *Jegidij* w ukr.; *Egidiu* w rum.; *Egyed* w węg.; *Egidio* we wł.; wariantywnie *Jadzij, Ėgidzij* w błr.; *Egidij, Igidi* w błg.; *Egidije, Egido* u Chorwatów; *Egid, Jilji* w cz.; *Ekidius* w est.; *Gilles, Gille, Gil, Ėgide* we fr.; *Gil, Egidio* w hiszp.; *Aegidius, Egidius, Gilles* w hol.; *Egidijus, Egidas* w lit.; *Egidio, Igidio* w mac.; *Ägidius, Ägilius, Egidius, Ägid, Egid, Gid, Gil* w niem.; *Egidius, Gill* w nor.; *Aigidios, Ejidios* w nowogr.; *Egideo, Egidio, Gil* w port.; *Igidije, Igido* u Serbów; *Egidius, Egid* w słow.; *Egidij, Egid* w słwn.; *Egidius, Ilian* w szw.; forma żeńska występuje jako *Egidia* w dun.; *Gill* w nor.; *Egidiana* w szw.; wariantywnie *Aegidia, Egidia, Gilda* w hol.; *Egidia, Gilda* w węg.

W staropolszczyźnie używane było w różnych postaciach, które ze SSNO zbiera M. Malec (Mal III 237): *Idzi* lub *Jidzi* (w zapisie *Gydzy*) od ok. 1400 r. w Małopolsce; *Gilge, Ilge, Jilge* od r. 1385 w Małopolsce, latynizowanej *Ilius* r. 1338 w Wielkopolsce, łacińskiej *Aegidius* od r. 1259 w Wielkopolsce, Małopolsce, *Egidius* od r. 1189 ze Śląska, Wielkopolski i Mazowsza, *Hegidius* w r. 1398 w Małopolsce; formy zdrobniałe: *Edzik* r. 1392 z Małopolski, *Hedzik* 1395 w tejże Małopolsce, *Hidzik* 1424 na Mazowszu, *Idzich, Jidzich* 1432 w Małopolsce, *Idziek, Jidziek* 1400 w Wielkopolsce, *Idzik, Jidzik* od 1224 w Małopolsce, na Śląsku, w Wielkopolsce i na Mazowszu, *Idzisz, Jidzisz* w Małopolsce, *Idźko, Jidźko* od 1299 na Mazowszu i w Wielkopolsce; *Hilik* od 1194 na Śląsku, *Ilik* od 1161 na Śląsku, w Wielkopolsce i w Małopolsce, *Ilko* 1388 w Małopolsce; wtórne z członem *-sław*, tj. *Idzisław* od 1212 na Pomorzu i na Śląsku, por. wyżej *Idzimiera* z członem *-mir.*

Imię pochodzi ostatecznie od gr. rzeczownika *aíks,* w dop. l. poj. *aigós* 'koza', od którego powstał rzeczownik *aigís, aigídos* 'tarcza powleczona kozią skórą', przejęty do polszczyzny jako *egida* (i por. 2 kobiety o imieniu *Egida* w woj. łódzkim); od *aigís* z kolei przy użyciu przyrostka gr. *-ios* (por. łac. *-ius*) powstał przydomek Zeusa *Aigídios* ‘Egidonożca, tj. ‘noszący tarczę’; przydomek ten przejęty do łaciny daje formę *Aegidius*, czytane jako *ejidius*, z czego we franc. *Gilles*, z franc. także w ang. *Gilles* i w niektórych innych językach europejskich (zob. wyżej); w polszczyźnie początkowe *E-* (z łac. wymawianiowego *E-*) dało *I-* lub bardziej prawdopodobne, że *Idzi* pochodzi z *Gidi* poprzez stadium *Jidi* (*G* realizowane jako *J*). Od tarczy Zeusa pochodzi polski zwrot frazeologiczny *pod egidą* ‘pod przewodnictwem’. Różność form w innych językach wymagałaby osobnych studiów. Por. KIS III 112-115, gdzie zaprezentowani 1) św. Idzi pustelnik i opat z VII w. w miasteczku Saint-Gilles (którego stał się eponimem), czczony 1 IX; 2) św. Idzi z Asyżu, towarzysz św. Franciszka z Asyżu, zmarły w nocy z 22/23 IV 1262 r., wspominany 23 IV. Zob. dalej Mal III 237, Knap 106, Majtan 47, KVNB 31, Kupis 124, KNI 141-142, gdzie informacja, że kult św. Idziego szerzył się w Polsce za Władysława Hermana, czego wyrazem są fundacje kościołów pod wezwaniem św. Idziego w Krakowie, Wrocławiu, Inowłodzu.

SNWPU podaje 1 osobę o nazwisku *Egidi* w woj. warszawskim, *Egidiusz* 0, *Egid* 4: 3 w woj. warszawskim, 1 wałbrzyskim, 1 *Egyda* w woj. wrocławskim, 3 *Egyed*: 2 w woj. katowickim, 1 warszawskim; 603 *Idzi*, z tego 6 w woj. bydgoskim, 14 gdańskim, 13 słupskim, złożone *Idzi-Jaromij* 4 w woj. gdańskim; pochodne: 19 *Idziaczyk,* 3020 *Idziak*, z tego 153 w woj. bydgoskim, 7 elbląskim, 61 gdańskim, 17 słupskim; 26 *Idziek*; 2582 *Idzik*; 14 *Idziok* i wiele innych.

Karp

SIW podaje 13 mężczyzn o imieniu *Karp*; SI 152 notuje *Karpus*; *Karp* występuje w językach: błr., błg., u Chorwatów, mac., ros. i słwń.; *Kárp* w węg.; *Carpus* w ang. i fr.; *Karpus* w niem.; *Karpos* w nowogr.; *Karpa* w est.; *Carpo* w hiszp. i wł.; *Carp* w rum.; *Karpazij* w dolnołuż.; wariantywnie *Karpu, Karppi w* fin.; *Karpijus, Karpas* w lit.; *Karpijs, Karps* w łot.; *Karpasij, Karpazij* w górnołuż.; forma żeńska *Carpina* występuje tylko w rum.

W staropolszczyźnie notowane było jako *Karp* w latach 1402-1407 na Kresach Południowo-Wschodnich; *Karpa* r. 1405 tamże i w r. 1498 w Małopolsce; zdrobnione *Karpacz* r. 1498 w Małopolsce; *Karpan* r. 1441 na Kresach Południowo-Wschodnich; *Karpic* i *Karpin* r. 1497 na Mazowszu; *Karpon* 1441, *Korpasz* i *Korposz* r. 1446 na Kresach Południowo-Wschodnich; też forma żeńska *Karpina* r. 1498 na wspominanych kresach (Mal III 258).

Imię pochodzi od gr. rzeczownika pospolitego *karpós* o podstawowym znaczeniu ‘owoc’, nadto ‘plon’, ‘wynik’, ‘zysk’, też ‘dziecko’, jak np. w słowach św. Elżbiety *ho karpós tēs koilías sū*, łac. *fructus ventris tui* ‘owoc żywota twego’ (Łk 1,42), odmawianych w Pozdrowieniu Anielskim. Znana także grecka gnoma *Kakón phérūsin karpón hoi kakoí phíloi* ‘Niedobrzy przyjaciele przynoszą zły owoc’.

Oczywiście, niektóre zapisy historyczne i współczesne mogą oddawać imię *Karp,* pochodne od *Polikarp*, M. Malec (l.c.) zaznacza, że niekiedy mogą oddawać po prostu rzeczownik *karp* 'gatunek ryby'. Greckie *Karpós* przejęte zostało do łaciny w formie *Carpus*, a z łaciny do wielu języków europejskich (zob. wyżej), do polszczyzny przeszło regularnie jako *Karp* z pominięciem łacińskiej końcówki *-us,* jak np. *Benedykt, Damian* z łac. *Benedictus, Damianus* (forma *Karpus* dla polszczyzny z SI jest błędna).

Hagiografia zna 3 świętych o imieniu *Karp*, z których ks. H. Fros (KIS III 439) prezentuje dwóch: 1) św. Karpa, ucznia św. Pawła, wspomnianego jako znajomego z Troady (2 Tym 4,13), podawanego w Kościele Wschodnim jako biskupa Berei (w Tracji), czczonego 4 I, 26 III, 13 X KP 136; 2) św. Karpa z Papylem i Apotoniką, męczennikami z czasów Decjusza, wspominanych 13 IV i 13 X.

SNW podaje 2125 osób o nazwisku *Karp*, ale kryją tu się osoby zawdzięczające to nazwisko także im. *Karp* < *Polikarp* i rzeczownikowi pospolitemu *karp* 'gatunek ryby'; 368 *Karpa,* 319 *Karpacz,* 155 *Karpicz*, 14 *Karpin*, 1 *Karpon* w woj. legnickim, 9 *Karpoń*, 4 *Karpoś*, *Karpocz* 0, a więc formy notowane w staropolszczyźnie i w imieniu w niektórych językach; 22 *Karpe*: po 2 w woj. gdańskim, słupskim, toruńskim i katowickim, 14 częstochowskim, zniemczone przez dodanie *-e*, jak *Guse, Sampe* od *Guz, Samp.* Wiele form pochodnych pomijam, por. NP III.

KIS III 439 podaje gr. imię *Karpofor* od gr. przymiotnika *karpophóros* 'owocodajny, urodzajny' (od znanego nam już *karpós* 'owoc' i czasownika *pheréin* 'przynosić'), nienotowane w SSNO i SIW (ma się pojawiać u „wyznawców Kościoła wschodniego", nienotowane jednak w historycznych opracowaniach E. Wolnicz-Pawłowskiej i U. Szulowskiej, święci niewymienieni w KP), prezentuje także zbiorowych męczenników, wśród których znajdowało się aż 5 (według niektórych nawet 7) Karpoforów.

Kastor

SIW podaje 2 mężczyzn o imieniu *Kastor*: po 1 woj. opolskim i słupskim. SI 153 podaje w formie *Castor* w jęz. ang., fr., hiszp., hol. i port.; *Castore* we wł.; *Kastor w* błr., błg., u Chorwatów, cz., fin., mac., ros., słow., słwn., szw. i ukr.; *Kastoras* w lit.; wariantywnie *Kastór, Kastor* w nowogr.; *Castor, Hodâ, Hode* w rum., *Kasztor, Hódos* w węg.

Imię pochodzi od gr. rzeczownika *kástôr* 'bóbr', także 'strój bobrowy', używany w medycynie, por. łacińską zoologiczną nazwę *bobra - Castor fiber* i polskie *bobry* 'futro bobrowe' oraz 18 osób o nazwisku *Bóbr*, 7641 *Bober* (wśród tych ostatnich mieszczą się także od *bober* 'bób'), nadto 8 *Fiber* od łac. *fiber* 'bóbr' (ale możliwe od niem. *Fieber* 'gorączka', por. 44 osoby o nazwisku *Fieber*) w SNW. KIS III 453 prezentuje 3 świętych Kastorów: 1) bliżej nieznanego św. Kastora, męczennika z Tarsu (w Cylicji), wspominanego 28 III i 27 IV; 2) św. Kastora z Karden nad Mozelą, pustelnika, zmarłego 13 II 389 r., 3) św. Kastora, biskupa z Apt w Prowansji, zmarłego w r. 419, wspominanego obecnie 25 IX. Znany jest szczególnie mitologiczny Kastor, brat Poluksa (po łacinie *Pollux,* po grecku *Polydeúkēs*), synowie Ledy i Zeusa (dlatego zwanych *Dioskurami*, od gr. *Dioskóros* z II członem od jońskiego *kúros* ‘syn’, por. hasło *Diodor*), z których Kastor oswoił konie. Bracia po śmierci kolejno jeden dzień przebywali w Hadesie, a następny spędzali na niebie jako gwiazdy w konstelacji Bliźniąt (łac. *Gemini,* gr. *Dýzmoi*). Cenili ich sobie żeglarze, stali się symbolem wierności i nierozerwalnej przyjaźni. Starożytność znała Kastora z Rodos, historyka z I w. przed Chr. (MEKSA I 474-475), KNI 172 (gdzie podano imieniny 13 II, 28 III, 27 IV, 25 IX), Knap 111, Kupis 147, Majtan 63 (gdzie omyłkowo odniesione do łac. *castor* ‘bóbr’).

SNWPU podaje 1 osobę o nazwisku *Kastori* w woj. krakowskim; 3 *Kastoris* w woj. tarnowskim; 21 *Kastory*: 10 w woj. krakowskim, 6 tarnowskim, 5 warszawskim.

Koloman

SIW podaje 2 mężczyzn o imieniu *Koloman*: po 1 w woj. jeleniogórskim i krakowskim, 15 *Kalman*. SI 157 notuje *Koloman, Kolman*, po łacinie *Colomannus, Colomanus, Colmanus*; jako *Kalaman, Kaĺman* występuje w błr., *Kalmanas* w lit., *Kálmán* w węg.; poza tym *Koloman (*częściej), albo *Kolman* (rzadziej).

Według F. Sowy (KIS III 502) imię *Kolman* albo *Koloman* w języku irlandzkim oznacza ‘pustelnika’, zlatynizowane zostało na *Columbanus,* spolszczone *Kolumban,* nienotowane jednak w SIW. Również onomaści niemieccy: M. Gottschald, R. Zoder i inni wywodzą niem. nazwiska *Kollmann*, pisane także *Collmann* i *Kohlmann* od wspomnianej bazy, por. także DF 385. Trzeba jednak wspomnieć, że IC 107, 331notuje chrześcijanina o imieniu *Columbanus* (tam także forma zdrobniała *Columbula*), utworzonym od *Columbus* za pomocą przyrostka -*anus*, właściwego dla tworzenia imion wyzwoleńców lub adoptowanych. Moim zdaniem, można zatem interpretować imię *Kolumban* jako regularną formację łacińską, przejętą regularnie do polszczyzny jako *Kolumban.* W zasobie polskich nazwisk (według SNWPU) 10 osób nosi nazwisko *Kollman,* 50 *Kollmann*, zdecydowana większość żyje na Pomorzu Gdańskim (zob. NP IV). Jest to najwcześniej udokumentowane, bo już w czasach krzyżackich nazwisko w Kościerzynie, dało ono początek nazwie łąki *Kulmańskô*, nazwa łąki weszła do opowiadania A. Majkowskiego „Jak w Koscérznie koscelnégo obrelë abo piãc kawalérów a jedna jedinô brutka”; „W Kulmańscy mnie kukôwka okukała”.

Imię *Kol(o)man* nosiło ponad 120 świętych, ks. H. Frosa, KIS III 502-503 prezentuje spośród nich: 1) Kolmana, biskupa z Cloyne (w Irlandii), zmarłego ok. 600 r., wspominanego 24 XI; 2) Kolomana, biskupa Lindisfarne, zmarłego ok. 676 r. i wspominanego 18 II; 3) Kolmana ze Stockerau pod Wiedniem, mnicha irlandzkiego, którego w drodze do Palestyny poczytano za szpiega i powieszono we wspomnianym Stockerau 17 VII 1012 r., czczonego jako patrona Austrii, przez lud obranego także opiekunem owiec i orędownikiem w czasie zarazy, niezawodnego doradcę panien, poszukujących męża, jak na to wskazuje fragment niem. modlitwy: *O, heiliger Koloman, schenk mir einen schönen, guten Mann* ‘Święty Kolomanie, ofiaruj mi pięknego, dobrego męża”.

Kolumb, Kolumba

SIW podaje 2 mężczyzn o imieniu *Kolumb*: po 1 w woj. płockim i warszawskim (Kolumban nienotowane). SI 157 notuje *Kolumb* i żeńskie *Kolumba*, po łacinie *Columbus* i *Columba* dla obu płci. W europejskich językach narodowych jest bardzo dużo form; podam tylko te różniące się od *Columba, Kolumba, Kolumb, Kolumbus*; a więc w ang. *Columcille, Colmcille*; błr. *Kalamb, Kalumb*; błg. *Galab, Kolomb*; cz. *Kolumbin, Kolombin*; fr. *Colomb*; *Kolumbas* lit.; mac. *Galub*; *Koloumvos*, *Kolumvos* nowogr.; *Porumb, Porumboiu* rum.; *Golub* w s-ch.; *Kolumbin* słow.; *Kolumbusz* węg.; *Colombo* wł.; forma żeńska to najczęściej *Columba,* jak w ang. (obok *Columbine*), dun., niem. (obok *Colomba*), szw. lub *Colomba*, jak wł. (obok *Colombina*). SIW notuje nadto 4 mężczyzn o im. *Malkolm*: po 1 w woj. katowickim, łódzkim, pilskim i suwalskim; 1 *Malcolm* w woj. toruńskim, które według SI 158 jest oboczną formą im. *Kolumban* w jęz. ang.

Podstawowe jest tu imię *Kolumba* od łacińskiego rzeczownika *columba* ‘gołąb, gołąbka’, starop. ‘gołębica’; *Kolumb* powstał wtórnie z łacińskiej postaci *Columbus*, w której regularnie odrzucono końcówkę *-us.* Rzecz w tym, że łac. *columba* oznaczało i gatunek, i przedstawiciela gatunku zarówno rodz. męskiego, jak i żeńskiego, por. też *ciconia* ‘bocian’. Ponieważ w jęz. hebr. nazwa gołębia, tj. *ruach* jest rodz. żeńskiego, dlatego polskie przekłady Pisma Św. (por. np. Rdz 1,3, Łk 3,22) w kontekście ducha Bożego i Ducha Św. używają *gołębica,* który to wyraz w dzisiejszym języku oznacza ‘samicę gołębia’, jak *lwica, tygrysica* samice lwa i tygrysa. Dodać można, że A. Mickiewicz stworzył w „Konradzie Wallenrodzie” formę *Gołąbka Syjonu* na Ducha Świętego (i por. ludowe *gołąbeczka* choćby z śląskiej piosenki o starzyku). Od *Columba* w łacinie stworzono formę pochodną *Columbina* (w łacinie klasycznej *columbinus, -a, -um* był przymiotnikiem ‘gołębi, -a, -e’), która dziś w wielu językach funkcjonuje jako imię żeńskie wobec *Kolumb.* Polakowi imię *Kolumb* kojarzy się przede wszystkim z Hiszpanem, odkrywcą Ameryki - Krzysztofem Kolumbem (1451-1506), gdzie forma ta wystąpiła w roli nazwiska.

KIS III 503 zaznacza, że imię *Kolumba* nadawano w Szkocji i Irlandii także mnichom, prezentuje opata imieniem Kolumba z Hy (Iona), jednego z 3 głównych patronów Irlandii, zmarłego 8 lub 9 VI 597 r. Z kobiet przedstawia Kolumbę z Koimbry, historycznie bliżej nieokreśloną, czczoną 20 VII i bł. Kolumbę z Rieti, mniszkę, zmarłą 20 V 1501 r., beatyfikowaną w r. 1627. Znany św. Kolumban (ok. 530 – 23 XI 615), mnich irlandzki. SNW podaje 1 osobę o nazwisku *Kolumbi* w woj. gdańskim; jest to nazwisko typu dopełniaczowego w jęz. łacińskim, jak *Petri, Pauli, Conradi, Sculteti* (to ostatnie od *scultetus, -i* ‘sołtys’) i *Kolumbius* 0; nadto 16 *Colombo*: najwięcej po 5 w woj. pilskim i poznańskim.

Ksantypa, Ksantipi i podobne

SIW podaje 1 kobietę o imieniu *Ksantypa* w woj. jeleniogórskim; 2 *Ksantipi* (zapewne to Greczynki): po 1 w woj. szczecińskim i wrocławskim; 1 *Xantipi* w woj. tarnowskim (prawdopodobnie Greczynka).

SI 162 podaje imię żeńskie *Ksantypa* z odpowiednikami łacińskimi *Xantippa, Xantippe*; *Xantippa* występuje w jęz. ang.; *Xantippe* w dun. i węg.; *Xanthippe* w niem.; *Xantipa* w rum. i słow.; *Ksantipa* w błg., obu łuż., mac. i słwn.; *Santippe* we wł.; *Ksantipé* w lit.; wariantywnie: *Ksantypa, Ksanfipa* w błr.; *Xanhtippe*, *Xantippe* we fr.; *Xantipa, Jantipa* w hiszp.; *Ksantipa, Ksanthippē, Ksanthippi* w nowogr.; *Ksanfippa, Ksantipa* w ros.; *Ksanfipa, Ksantypa* w ukr.; forma męska notowana jako *Xantipo, Jantipo* w hiszp.

Z historii wiadomo, że imię Ksantypa nosiła (druga) żona Sokratesa, która według źródeł starożytnych miała być bardzo kłótliwa (opinia urobiona przez cyników). Pożycie z nią dla filozofa miało być szkołą cierpliwości, urodziła mu jednak trzech synów, którzy w chwili śmierci ojca byli małoletni. Stała się bohaterką powieści pisarza włoskiego Alfreda Panziniego pt. „Santippe" (1914) i sztuki L. H. Morstina „Obrona Ksantypy" (1937). Imię jej przeszło do roli wyrazu pospolitego (zapelatywizowało się), tak że *ksantypa* oznacza ‘jędzę, sekutnicę, złośnicę, wiedźmę' (MEKSA I505, W. Kopaliński, SMiTK 555). Jest to greckie imię złożone *Xanthippē*: w I członie występuje trójrodzajowy przymiotnik *ksanthós, -ē, ón* ‘żółty', ‘rudy, rdzawy' (Abram II 225-226), występujący w terminach chemicznych *ksantofile, ksantyna*; w II rzeczownik *híppos* ‘koń' (ib. II 508), widoczny np. w imieniu *Filip* (zob.) i w wyrazach *hippika* ‘zawody konne', *hipoterapia* ‘leczenie dzieci niepełnosprawnych przez kontakt z końmi'; całe więc przezwiskowe imię można przełożyć ‘ruda kobyła' (tak zresztą tłumaczył mi łacinnik w szkole średniej). Jeśli mimo podanej semantyki ktoś zdecyduje się nadać córce imię *Ksantypa*, winien je podać właśnie w podanej formie, Grecy z obywatelstwem polskim mogą je zapisać *Ksantipi* czy w inny sposób przyjęty w ich kraju (forma ta ujawnia rozwój klasycznego *ē* (etha) w *i* w nowogreckim). Dodajmy, że imiona z obu rdzeniami występującymi w omawianym imieniu były w grece dość częste: ojciec Peryklesa np. nazywał się *Ksanthippos*, *Ksanthós* to częste nazwy geograficzne (zob. MEKSA I l.c., Kr 979). Do omawianej bazy odnieść trzeba także imiona żeńskie: *Ksanti* 1 w woj. wrocławskim i *Xsanthi* 1 w woj. warszawskim, zapisane po polsku *Ksanty* 2: po 1 w woj. wałbrzyskim i wrocławskim, a więc w postaci nowogr. rzeczownika *xant(h)i* ‘ruda'; *Ksantula* 1 w woj. katowickim jako forma zdrobniała od *Ksanthē/Ksanti* (Brend S. 273), *Ksantyna* 2 w woj. włocławskim.

SNWPU notuje 1 osobę o nazwisku *Ksantos* w woj. wrocławskim (zapewne to Grek).

Larysa, Łarysa

SIW podaje 722 kobiety o imieniu *Larysa,* 32 *Laryssa,* 1 *Laryza* w woj. tarnobrzeskim, 4 mężczyzn *Larys*; 34 *Łarisa*, 130 *Łarysa*, 2 *Łaryssa;* SI 165 podaje *Larysa* (bez postaci latynizowanej), tak też w jęz. błr. i ukr.; *Larisa* w błg., cz., lit., łot., mac., nowogr., rum., u Serbów, słow. i słwn.; *Larissa* w ang., est., fin., fr., (także *Lara)*, hiszp.; *Larisza* w węg., wariantywnie *Larisa* i *Larissa* w szw.

Dotychczasowi badacze nie są zgodni w objaśnianiu tego imienia, najczęściej wskazuje się dwie podstawy: 1) gr. rzeczownik *larís,* w dop. l. poj. *larídos* 'mewa' KP 146, wymieniający św. Łarisę, której pamięć Cerkiew czci 26 III, Majtan 66 (w tym wypadku wskazana została tylko ta „ptasia" podstawa, 2) Knap 241 i KVNB wskazują dodatkowo na miasto greckie, o którym bliżej wyraża się Kupis 158: Larissa Pelasgia - dawny ośrodek Pelazgów w Tesalii, Kr 474 mówi krótko *Lârisa* albo *Lârissa* - miasto w Tesalii. Kupis (l.c.) nie kojarzy z rzeczownikiem gr. *larís*, wskazuje za to na dwie inne podstawy odimienne: 1) żeńska forma przekształconego im. *Hilary,* 2) przekształcenie żeńskiej formy im. *Laurencjusz* - *Laurencja*; imieniny podaje 212 VII i 10 VIII. J. Bubak (KNI 189) 5 IX, gdzie prawdopodobnie najrozsądniej wyprowadzone od n. miasta *Larissa,* a n. miasta od gr. rzeczownika *láros* 'mewa'. Od im. *Hilary* również bardzo prawdopodobne, Mal III 234 notuje bowiem zdrobnione formy od im. *Hilary*, mianowicie *Larysz* z r. 1339 z Małopolski i *Lerysz* z r. 1434 ze Śląska, w jęz. ang. występuje postać *Lary* jako zdrobnienie od *Hilary* (obserwacje z Kanady z r.1998). Co do gr. *larís* por. także gr. *láros* 'mewa', też w łacinie *larus, -i* 'mewa'.

KIS nie notuje, SN 96 podaje męczennicę św. Łarysę, której pamięć obchodzi się 26 III lub 8 IV (w zależności od stylu, tj. kalendarza juliańskiego albo gregoriańskiego). SNWPU notuje wiele nazwisk, jak *Laris* 3: 2 w woj. piotrkowskim, 1 ciechanowskim; 92 *Larisch*: 61 w woj. katowickim, 7 bielskim, 5 gdańskim; 113 *Larisz*: 66 katowickim, 43 opolskim, 4 wrocławskim; *Lariś* 0; 1 *Larissa* w woj. warszawskim, *Lariss* 0; 17 *Larys:* 6 w woj. kieleckim, 3 warszawskim; 1 *Larysch* w woj. katowickim; 1 *Laryssa* w woj. warszawskim; 834 *Larysz*: 557 w woj. katowickim, 142 opolskim, 19 jeleniogórskim, 14 bielskim; 75 *Laryś*: 22 w woj. kaliskim, 21 przemyskim, 8 gdańskim; 74 *Larus* 47 w woj. poznańskim, 9 gdańskim, 7 katowickim, po 3 szczecińskim i zielonogórskim; 1 *Larusz* w woj. katowickim. Nazwiska te odnieść możemy albo do omawianego im. *Larysa*, na co wskazywać by mogły warianty *Larus* i *Larusz* od rzeczownika *larus* 'mewa', albo do zdrobnienia od im. *Hilary.* Bez wyraźnych kontekstów filologicznych trudno rzecz jednoznacznie rozstrzygnąć, liczyć się trzeba z obu możliwościami.

Spośród notowanych wariantów imienia żeńskiego godną zalecenia dla Polek jest forma *Larysa,* na wschodzie Polski i w prawosławiu *Łarysa*; *-i-* po *-r-* i podwójne *-ss-*: *Laris(s)a* możliwe u cudzoziemek.

Lea, Lija, Lee i podobne

SIW podaje 25 kobiet o imieniu *Lea*, 74 *Lija*, 7 *Lia,* 5 *Lee,* 1 *Lijanna* w woj. kaliskim, 1 *Lja* w woj. białostockim, 2 *Li*: po 1 w woj. krakowskim i poznańskim;

1 mężczyznę o imieniu *Le* w woj. wrocławskim. Dzisiejsze ang. imię *Lee* noszą mężczyźni.

SI notuje *Lea, Lia* z odpowiednikami łacińskimi *Lea, Lia*; *Lea* występuje w jęz. dun., hol., górnołuż., słow. i szw.; *Léja* w lit.; *Lija u* Chorwatów; wariantywnie *Lea* i *Lia* w cz., est., hiszp., niem., węg. i wł.; *Lija* w błr. i u Serbów; *Leja* i *Lija* w błg., mac., ros., słwn. i ukr.; *Leah, Lea* w ang.; *Lea, Leea* w fin.; *Léa*, *Lœta, Lée, Lia* we fr.; *Lēia, Lija* w nowogr.; wariant męski *Léjas* tylko w lit.

Imię *Lea* jest pochodzenia semickiego, wywodzi się ze starohebr. *le`ah* 'krowa' (KIS III 578), KVNB 143 wywodzi z hebr. o znaczeniu 'dzika krowa, antylopa', podobnie KNI 190, gdzie także sugestia o możliwości z łac. *leo, leonis* 'lew' jako żeńskiej formy imienia *Leon.* Kupis nie omawia. Podobnie Knap 242, Majtan 66 także jako skrót im. *Leokádia, Leontina.* Pogląd o łacińskim pochodzeniu od *leo* 'lew' nie do przyjęcia, bo imię znane ze St. Testamentu: nosiła je córka Labana, starsza siostra Racheli, wcześniejsza żona Jakuba. Laban dał ją oszukańczo Jakubowi za żonę, którego serce skłaniało się ku Racheli (Lea bowiem miała kaprawe 'ciekące' oczy, jak w tłumaczeniach jezuickich, BT 'zgaszone' Rdz 29, 16 i n.; w BP: "Lea była chora na oczy" z uwagą przypisową: „Hebr. *rakkot* może oznaczać chore (oczy), lecz także blade, matowe, przyćmione itp.", w Wulgacie jest „Lia erat *lippis oculis*", w LXX (Septuagincie) *ophtalmoí Leias astheneîs* 'chorowite, słabe'. B I 627 tłumaczy, że *kaprawy* wprowadził do polszczyzny Linde jako kalkę niem. *triefäugig* 'cierpiący na chorobliwy łzotok'; zapożyczone z gwar małopolskich, tam zaś pożyczka ze słowackiego *kapravý* 'podobny do oka karpia', za obie żony służył Jakub teściowi po 7 lat. Ks. H. Fros (KIS III 579) prezentuje wdowę rzymską, Leę, uczennicę i dobrodziejkę św. Hieronima.

Przekazy biblijne tłumaczą nam także kształt omawianego imienia: z hebr. *Lea* (tak też w BT i BP), dokładnie transkrybowane w ang. *Leah,* z greckiego *Leja* (por. w nowogr. *Lēia*), z łacińskiego *Lia*, pisane także *Lja, Lija*; widać z tego, że formą godną zalecenia dla Polaków jest *Lea.* Wariant *Lijanna* jest analogiczny do imion typu *Marianna, Julianna*; *Lee* powstał wskutek zapisu angielskiego (imię używane wśród niższych warstw, por. J. Insley, Brend 165). Imieniny 22 IV.

SNWPU podaje 2266 osób o nazwisku *Leja*, z tego po 13 w woj. bydgoskim i słupskim, 2 elbląskim, 33 gdańskim, które jednak odnieść trzeba do staropolskiego i średniopolskiego *lejać* 'lać' (NP 242).

Leon, Leona, Leo, Lew i podobne

SIW podaje 46 754 mężczyzn o imieniu *Leon*, 18 *Leo,* 64 *Lew,* 2 *Lewan*: po 1 w woj. białostockim i łódzkim, 1 *Lewko* w woj. słupskim, 1 *Lewek* w woj. warszawskim; 3 *Lewon*: po 1 w woj. rzeszowskim, siedleckim i wałbrzyskim; 789 kobiet *Leona*, 2 *Leonata*: po 1 w woj. poznańskim i skierniewickim, 3 *Leonatyna*, 1 *Leonka* w woj. krakowskim, 1 *Leonna* w woj. katowickim, 1 *Lewa* w woj. łódzkim.

SI 167 notuje *Leon, Leona* z odpowiednikami łacińskimi *Leo*, żeńskim *Leonis* (ale czy dobrze utworzonym?, skoro łac. forma żeńska od *leo, leonis* 'lew' jest *lea* lub z gr. *léaina leaena*); *Leon* występuje w jęz. błg., hiszp. i rum.; *Léon* we fr.; *Leo* w est. i niem.; *Leonas* w lit.; *Leão* w port.; *Leōn* w nowogr.; *Leone* u Chorwatów; *Laon* w s-ch.; *Ljavon* w błr.; wariantywnie *Lionel, Leo* w ang.; *Leo, Leon, Leoš* w cz.; *Leo, Leon* w dun., hol., nor.; *Leons, Levs* w łot., *Leon, Laon* w mac.; *Leon, Lev* w ros., szw. i ukr.; *Leó, Arszlán* w węg.; *Leone, Leonello, Lionello* we wł.; forma żeńska występuje w ang. wariantywnie jako *Lyonelle, Leonelle, Leona, Leone*; *Ljavonija* w błr.; *Leona, Lenka* w s.-chor.; *Lionella, Leona, Leonella* we wł.; *Leona* w błg., cz., mac., niem., rum., słwn.; *Léone* we fr.; *Leoné* w lit., *Leonija* w ukr.

W staropolszczyźnie notowane jako *Leo* od ok. r. 1265 na Śląsku, w XV w. w Małopolsce, na Mazowszu, Kresach Północno-Wschodnich (na Południowo-Wschodnich od r. 1443 w postaci *Leon)*, w Wielkopolsce i na Pomorzu, jako *Len* lub *Leń* od r. 1445 na Kresach Południowo-Wschodnich; tam także jako *Lew*, tj. przekład gr. *līs* lub *léōn,* w dop. l. poj. *léontos* ‘lew’; na tychże kresach także w postaci wschodniosłowiańskiej *Lewa* r. 1486, *Lewka* r. 1441; *Lewko* r. 1430, *Lewik* r. 1438. (MAL III 270).

Imię kojarzy się znającym klasyczny język grecki z rzeczownikiem *léōn*, w dopełniaczu l. poj. *léontos* ‘lew’ (we wcześniejszej grece *līs*, w bierniku l. poj. *līn*), samica lwa, czyli lwica nazywała się po grecku *léaina*, z czego także po łacinie *leaena* (obok częstszej formy *lea, leae* ‘lwica’, ale por. dalej imię hebr. *Lea*). Nazwy zwierząt w dziejach ludzkości przenoszone były na ludzi, por. np. hebrajskie imiona *Debora, Lea* od rzeczowników pospolitych *deborah* ‘pszczoła’ (prawdopodobnie dla pracowitości), *leah* ‘dzika krowa, antylopa’ (zob. hasła), łac. *Ursus* : *ursus* ‘niedźwiedź’, *Titus*, przejęte jako *Tytus* do polszczyzny od rzeczownika *titus* ‘dziki gołąb’ i wiele innych, nie mówiąc już o nazwiskach odzwierzęcych typu *Wół, Byk, Odyniec, Wróbel, Sroka* itd. F. Sowa (KIS III 588-589), a za nim J. Bubak (KNI 191) uważają, że imię *Leon* jest greckim skrótem imion złożonych typu *Leō-chárēs, Panta-léōn*, takie skróty bywają, np. *Andrzej* od gr. *Andróbūlos, Andrómachos, Antypas* od *Antipátros* (zob. hasła). Problemem jest także, czy Rzymianie przejęli od Greków imię *Leo(n)*, czy stworzyli je niezależnie od nich od swojego *leo*, w dop. l. poj. *leon-is* ‘lew’ (w postaci tematycznej; główny, podstawowy temat bowiem występuje w językach indoeuropejskich w dop. l. poj., który dlatego nazwany został przez gramatyków greckich *(ptōsis) genetikē*, co przetłumaczone zostało na łacińskie *(casus) genetivus* ‘przypadek rodzący’, jak w jęz. rosyjskim i w polskim do czasów ks. O. Kopczyńskiego. Takie wątpliwości budzą się wokół wielu imion, np. czy polskie *Bogumił* jest przekładem gr. *Teofil* (zob.), *Bogdan* łacińskiego *Adeodatus* : *a Deo datus* ‘dany przez Boga’, a to gr. *Teodor* itd. Dość, że u Greków istniało imię męskie *Léōn* i żeńskie *Léajna*, podobnie jak u Rzymian przydomki: męski *Leo* i żeński *Lea* (por. hasło *Leonia*). Imię w grece kojarzone było często z podstawą *lāós* zwłaszcza w wersji jońkiej *lēós* lub attyckiej *leōs* ‘naród, lud’, tkwiącą np. w imieniu *Mikołaj*, szczególnie *Leander*; z kolei warianty obcojęzyczne imienia z elementem *-w-* (typu *Lewan, Lewon*) odnoszone były do hebr. im. *Lewi*, jakie nosił m.in. w St. Testamencie Lewi, syn

Jakuba i Lei (Rdz 29, 34), który dał początek kapłańskiemu pokoleniu lewitów, a w Nowym Testamencie celnik imieniem Mateusz (Mt 9, 9), bibliści objaśniają je jako ‘przywiązanie, wierność’ (PrST 647), też ‘odosobniony’ w sensie konsekracji BNOT 175. SIW ujawnia 3 mężczyzn o imieniu *Lewi* (może po 1 kobiecie *Lewina* w woj. wrocławskim i *Lewinia* w woj. szczecińskim są formami pochodnymi od niego). Imię *Lew, Lewek, Lewko, Lewon c*hętnie nosili Żydzi, widząc w nich właśnie swoje patriarchalne imię *Lewi.*

Na wschodnich ziemiach dawnej Rzeczypospolitej tłumaczono imię *Leon* na *Lew* (por. poświadczenia staropolskie). Do historii pod tym imieniem przeszli m.in. Lew Sapieha (1557–1633), hetman litewski, doradca Zygmunta III Wazy; wielki pisarz rosyjski Lew Tołstoj (1828–1910), Lew Kaltenbergh (1901–1989), pisarz.

Wśród świętych KIS III 589-598 doliczyła się ponad 30, z których m.in. bliżej omawia św. Leona Wielkiego, obrońcę wiary przed monofizytyzmem ‘rzekomo jednej naturze w Chrystusie’, obrońcę Rzymu przed Wandalami, wielkiego mówcę i pisarza, doktora Kościoła, zmarłego 10 XI 461 r. (dziś czczonego tego dnia, dawniej 11 IV i 28 VI w Kościele Zachodnim, 12 XI Wschodnim), świętymi ogłoszeni zostali jeszcze papieże: Leon II (VII w.), Leon III (IX w.), Leon IV (IX w.), Leon IX (XI w.), w sumie imię *Leon* nosiło 13 papieży, cesarze bizantyjscy, było lubianym imieniem u Habsburgów. Wśród świętych znaleźli się także św. Leon Cudotwórca (Taumaturg), zmarły 20 II 685 r., św. Leon Ignacy Mangin, ur. w r. 1857 – i jego towarzysze, męczennicy w Chinach, pomordowani pod koniec XIX w. Z wybitnych osób nieświętych KNI 192 wymienia: Leona Borowskiego (1784–1846), filologa i historyka literatury, profesora Uniwersytetu St. Batorego w Wilnie; Leona Sapiehę (1803–1873), galicyjskiego działacza politycznego i gospodarczego; Leona Wyczółkowskiego (1852–1936), malarza, profesora ASP w Krakowie; Leona Chwistka (1884–1944), matematyka, filozofa i malarza; Leona Schillera (1887-1954), reżysera i pedagoga; Leona Kruczkowskiego (1900–1962), pisarza i działacza politycznego. Literatura polska przekazała nam Leona ze „Snu srebrnego Salomei” J. Słowackiego. Skoro tylu świętych, to i często imieniny: 20 II, 14 III, 11, 19, 22 IV, 12, 28 VI, 3, 17, 20 VII, 10, 16 XI.

SNWPU notuje m. in. nazwiska *Leon* u 19 osób, 73 *Leo*, z tego10 w woj. gdańskim; 2 *Leonek,* 641 *Leoniak,* 1 *Leonic* w woj. lubelskim, 145 *Leoniec*, z tego 9 w woj. bydgoskim, 5 elbląskim, 12 gdańskim, 23 słupskim, 17 *Leonienko* w woj. bielskopodlaskim, 285 *Leonik*, z tego 7 w woj. bydgoskim, 5 słupskim; 598 *Leoniuk*, z tego 3 w woj. bydgoskim, 8 gdańskim, 13 słupskim; 1 *Leonke* w woj. wałbrzyskim, powstałe przez odwrócenie polskiego przyrostka *-ek* na dolnoniem. *-ke*; 78 *Leonkiewicz*; 19 *Leonko*, 73 *Leonow*, 935 *Leonowicz*: 6 w woj. bydgoskim, 57 elbląskim, 62 gdańskim, 8 słupskim, 4 *Leonów*; 43 *Leoński*, z tego 13 w woj. gdańskim, 1 słupskim; 115 *Leosz*; 57 *Leoszko,* z tego 6 w woj. bydgoskim; 20 *Leoś*; 53 *Leowski,* z tego 1 w woj. bydgoskim; 810 *Lew*, z tego 17 w woj. elbląskim; 194 *Lewa,* z tego 16 w woj. bydgoskim, 5 gdańskim, 713 *Lewek*, z tego

5 w woj. elbląskim, 31 gdańskim, 4 słupskim, 111 *Lewik*; wielu nosicieli zawdzięcza je nazwie zwierzęcia lew; 18 *Lewi*, z tego 1 w woj. gdańskim, 2 słupskim; wiele pochodnych pomijam.

Leonidas, Leonides, Leonid, Leonida i podobne

SIW podaje 93 mężczyzn o imieniu *Leonidas*, 1 *Leonides* z woj. olsztyńskiego, 1 *Leonidos* z woj. szczecińskiego, 329 *Leonid*; 2 *Leonit*: po 1 w woj. opolskim i szczecińskim, zapisanego fonetycznie przez *t*; formy żeńskie *Leonit(t)a* traktuję jako twory pochodne od im. *Leonia* (zob.), utworzone za pomocą przyrostka *-ita*; 209 kobiet *Leonida*.

SI 168 notuje *Leonid, Leonidas, Leonides* z łacińskimi odpowiednikami *Leonides* i żeńska *Leonida*; *Leonid* występuje w cz., ros., s.-ch., *Lèanid* w błr., *Leoniida* w est.; *Leonīds* w łot.; wariantywnie *Leonid, Laonid* w błg.; *Léonidas, Léonide, Léonid* we fr.; *Leonidas, Leonides* w hiszp.; *Leonid, Laonid* w mac.; *Leonidas, Leonides*, *Leonid* w niem.; *Leōnidas, Leonidas* w nowogr.; *Leōnidas, Leonido* w port.; *Leonida, Leonid* w rum.; *Leonídas, Leonid* w słow.; *Leonid, Leonidas* w szw.; *Leonida, Leonide* we wł.; forma żeńska *Leonida* występuje w błg., mac., ros., s.-ch., słwń. i ukr.; *Lèanida* w błr., *Niida* w est.; *Leonidė* w lit., *Leonide* we wł.

W staropolszczyźnie odnotowana została forma patronimiczna *Lenidowic(z)* na Kresach Południowo-Wschodnich w r. 1489 (Mal III 270).

Imiona *Leonidas* i *Leonides* są formami patronimicznymi, pochodzącymi od im. *Leon* (zob.), gr. *Léōn,* w dop. l. poj. *Léont-os,* jednak łacińskie *Leo,* w dop. *Leon-is.* Do tematu *Leon-*, tkwiącego w formie łacińskiej (może też nieregularnie greckiej, por. formę cel. l. mn. *leíūsi* 'lwom') dodano gr. patronimiczny przyrostek *-idēs* (obocznie *-idās*) i tak powstały imiona *Leōnídās, Leōnídēs*. Zwróćmy uwagę, że omawiany grecki sufiks *-idēs* funkcjonuje we wielu nazwach osobowych: w całej Europie znane jest nazwisko *Simonides* (w Polsce według SNWPU nosi je 57 osób, 19 w postaci spolszczonej *Symonides*), a więc grecka forma patronimiczna od *Simōn* 'Szymon', tworzył on także nazwy dynastii, jak *Achemenidzi* (550-330 przed Chr. W Persji) od gr. *Achaimenídos* od protoplasty *Achemenesa*, gr. *Achaiménēs,* dziadka Cyrusa, *Seleucydzi* (w Syrii 314–64 przed Chr.), gr. *Seleukídos* od *Seleukosa,* gr. *Séleukos.* Do łaciny został on przejęty jako *-ida* (obok greckiego *-ides*); tworzył za jego pomocą formy patronimiczne typu *Mesconides, Boleslaides*, tj. 'syn Mieszka, syn Bolesława' i od nazw zawodowych tpu *ensiferida, iudicida* ' syn miecznika, syn sędziego' od *ensifer* 'miecznik', *iudex, iudicis* 'sędzia' (Wincenty Kadłubek), do języków europejskich przejęty został jako *-id,* np. w ang. czy polskim w znaczeniu 'na kształt, w rodzaju', np. ang. *amarillid, plasmid* 'na kształt amarylka, plazmy' czy polskie *formantoid* 'w rodzaju formantu' (takim formantoidem jest np. *-ina* w rzeczowniku *malina*, bo po jego oddzieleniu człon *mal-* nic nie znaczy). Po odrzuceniu końcówek greckich *-es, -as* otrzymujemy imię męskie *Leonid* i żeńskie *Leonida* (*Leonidos* zawiera końcówkę gr. *-os*).

Imię *Leonidas* nosił król Sparty (w. V przed Chr.), dzielny obrońca Termopil przed Persami, uwieczniony przez J. Słowackiego w „Grobie Agamemnona", z Polaków nosił je Leonid Teliga (1917–1970), żeglarz, który samotnie opłynął kulę ziemską na jachcie „Opty". Męczeństwo za wiarę (przez ścięcie mieczem) poniósł Leonidas, retor aleksandryjski, ojciec siedmiu synów, w tym najstarszego Orygenesa, apologety wczesnochrześcijańskiego i pisarza kościelnego z przełomu II/III w., wpisany do Martyrologium rzymskiego pod 22 IV; znany także Leonidas z Koryntu, który razem z siedmiu pannami poniósł śmierć w morzu, wspominani 16 VI (KIS III 605-606). Imię *Leonides* nosili nauczyciele sławnych ludzi, jak Leonides, nauczyciel Aleksandra Wielkiego, gramatyk grecki z Elidy, i Leonides, nauczyciel Cycerona w Atenach (MEKSA I 529).

SNWPU notuje 7 osób o nazwisku *Leonidow* i 3 złożone *Leonidow*-Pipowska z woj. ostrołęckiego.

Tytus, Tytusa, Tycjan, Tycjana i podobne

SIW podaje 751 mężczyzn o imieniu *Tytus*; 1 *Titus* w woj. warszawskim; 159 *Tycjan*; 2 *Tiziano* (zapewne Włosi); 6 kobiet nosi imię *Tytusa*: 2 w woj. tarnobrzeskim, po 1 jeleniogórskim, opolskim, skierniewickim i warszawskim; 9 *Cita* (prawdopodobnie Białorusinki); 1 *Titi* w woj. rzeszowskim; 11 *Tycjana.*

SI notuje imię męskie *Tytus* z odpowiednikiem łacińskim *Titus*; *Titus* występuje w jęz. ang., cz., dun., hol., górnołuż., niem., słow. i szw.; *Tit* w obu łuż. i ros.; *Tyt* w ukr.; *Tiitus* w fin.; *Tito* w hiszp., port. i wł.; *Titas* w lit.; *Tits* w łot.; *Titos* w nowogr.; *Titusz* w węg.; obocznie: *Cit, Tit*; *Tituš, Tito* w błr.; *Tiit, Tiitus* w est.; *Tite, Titus* we fr.; *Tit, Titoš* w mac.; *Titu, Tit* u Serbów; *Tit, Tito, Tituš* w słwn.; forma żeńska notowana w postaci *Tita* w jęz. ang. i obocznie *Tita* lub *Titta* we wł.

W staropolszczyźnie notowane jako *Titus* od r. 1453 na Kresach Północno-Wschodnich i na Pomorzu w formie łacińskiej *Titus*, co czytać można *Tytus* albo *Tytusz* (Mal III 336). W tłumaczeniu Nowego Testamentu ks. Jakuba Wujka z r. 1593, List do Tytusa występuje forma bez łacińskiej końcówki *-us*, a więc postać *Tyt.*

Najprościej wywieść omawiane imię od łac. wyrazu pospolitego *titus*, *-i* 'dziki gołąb', używanego w przenośni na oznaczenie męskości. Od imienia tego za pomocą przyrostka *-ius, -a, -um*, wyrażającego przynależność, utworzono formę *Titius* (Kr 881), a od tej postaci przy użyciu przyrostka *-anus*, wskazującego na wyzwoleńca lub adoptowanego, *Titianus*, z której to formy rozwinęła się w polszczyźnie przez odrzucenie łacińskiej końcówki *-us* regularna postać *Tycjan.* Nie wszyscy jednak podzielają ten pogląd, KVNB 93 podaje np. ze znakiem zapytania z łac. *geehrt* 'szanowany'; wspomniany wyżej *titus* 'dziki gołąb' był zapewne rzadkim wyrazem, skoro nie notują go słowniki łacińskie, np. Plezia, Kr, Jougan i inne.

Hagiografia zna 6 świętych lub błogosławionych Tytusów, m. in. św. Tytusa, ucznia św. Pawła, którego wspominał we wielu listach i napisał do niego osobny list, według tradycji bpa Krety, wspominanego w nowym kalendarzu liturgicznym razem ze św. Tymoteuszem 26 I; Tytusa Taumaturga, czyli Cudotwórcę, ihumena ‘przeora klasztoru’ w Kościele Wschodnim (może w samym Konstantynopolu), wspominanego 2 IV; bł. Tytusa Brandsma (1881 – 26 VII 1942), karmelitę, wykładowcę i profesora uniwersyteckiego, zadręczonego przez nazistów (KIS V 586-590). Pod imieniem *Tycjan* KIS V 569-570 podaje 3 świętych biskupów. Z wybitnych Polaków imię *Tytus* nosili m. in. Tytus Adam Działyński (1796–861), założyciel Biblioteki w Kórniku; Tytus Chałubiński (1820–1889), lekarz i przyrodnik, twórca taternictwa, odkrywca turystycznych i leczniczych właściwości Zakopanego; Tytus Benni (1877–1935), językoznawca fonetyk; Tytus Czyżewski (1880-1945), malarz, poeta i krytyk sztuki (KNI 304). Imię *Tycjan* kojarzy się każdemu wykształconemu człowiekowi z malarzem renesansowym Tiziano Vecellio.

SNWPU podane 76 osób o nazwisku *Tytus*; 11 *Tytusz*; *Tiet* 0; 3 *Tito* i wiele form pochodnych.

Warto na zakończenie powiedzieć, że w onomastyce istniej pojęcie imion apotropeicznych, tj. - z greckiego - ‘odstraszających’, które nadawano ludziom m. in. od nazw groźnych zwierząt, by odstraszyć przeciwnika, do którego nosiciel imienia niejako mówi: Nie zbliżaj się, bo spotkasz tu *wilka, lwa, niedźwiedzia*, stąd omówione imię *Lew, Wilk* - nosi - według SIW - 1 mężczyzna w woj. katowickimi w postaci niem. *Wolf* 49, por. częste u Niemców imię *Wolfgang* ‘chód wilka’ noszone przez 756 obywateli polskich.

Objaśnienie skrótów

(Nie objaśnia się skrótów ksiąg biblijnych i skrótów języków z SI)

Abram	*Słownik grecko-polski* pod red. Z. **Abramowiczówny**, t. I–IV, Warszawa 1958–1965.
B	**A. Bańkowski,** *Etymologiczny* słownik *języka polskiego*, t. I-II, Warszawa 2000.
BNOT	**A. Tronina, P. Walewski,** *Biblijne nazwy osobowe i topograficzne. Słownik etymologiczny*, Częstochowa 2009.
BP	*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu,* oprac. zespół pod red. ks. M. P**etera** (StT) i ks. M. **Wolniewicza** (NT), wyd. III, Poznań 1991–1994.
BT	*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu,* oprac. zespół biblistów polskich (tzw. Biblia Tyniecka lub Biblia Tysiąclecia), wyd. IV, Poznań-Warszawa 1989.
Brend	Europäische Personennamensysteme. *Ein Handbuch von Arabisch bis Zentralladinisch*, hersg. v. Andrea **Brendler** u. Silvio **Brendler,** Hamburg 2007. baar.
ChDE	*Chambers Dictionary of Etymology*, New York 2001.
DF	**R., V. Kohlheim,** *Familiennamen. Herkunft und Bedeutung*, Mannheim 2000.

EK	*Encyklopedia katolicka*, Lublin od r. 1985. Tow. Naukowe KUL.
Go	**M. Gottschald,** *Deutsche Namenkunde*, 3. Auflage, Berlin 1954.
IC	**I. Cajanto,** *The Latin Cognomina,* Helsinki 1965.
IPU	**E. Breza,** *Imiona w Polsce używane* (w przygotowaniu).
Jougan	Ks. **A. Jougan**, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, wyd. III. Poznań 1958.
JP	**Język Polski,** Kraków od 1913 r.
KKN	Komisja Kultury Języka Komitetu Językoznawstwa PAN.
KIS	**H. Fros, F. Sowa,** *Księga imion i świętych*, t. I-VI, Kraków1997–2007.
Kluge	**F. Kluge**, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 22. Auflage, Berlin-New York 1989.
Knap	**M. Knappová,** *Jak se bude jmenovat?*, Praha 1978.
KNI	**J. Bubak,** *Księga naszych imion*, Wrocław 1993.
KP	*Kalendarz prawosławny 2002,* Supraśl.
Kr	*Słownik łacińsko-polski do użytku szkół średnich*, red. **B. Kruczkiewicz,** Lwów-Warszawa 1925.
Kupis	**B. Kupis,** *Nasze imiona*, Warszawa 1991.
KVNB	**Naumann, G. Schlimpert, J. Schultheis,** *Das kleine Vornamenbuch,* 3. Auflage, Leipzig 1980.
Majtan	**M. Majtán, M. Považaj,** *Meno pre naše dieťa*, Bratislava 1985.
Mal I	**M. Malec,** *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych,* Wrocław 1971.
Mal III	**M. Malec,** *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce,* Kraków 1994.
MEKSA	*Mała encyklopedia kultury świata antycznego*, t. I-II, Warszawa 1958–1962.
NMPG	*Nazwy miast Pomorza Gdańskiego*, red. H. **Górnowicz i Z. Brocki,** Gdańsk 1978, wyd. II, red. E. **Breza** i J. **Treder,** Gdańsk 1999.
NP	**E. Breza,** *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*, Gdańsk 2000–2004 (t. IV w przygotowaniu).
Pelp	*Diecezja pelplińska. Zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin 1928.
Plezia	*Słownik łacińsko-polski*, t. I-V, red. M. **Plezia,** Warszawa 1959–1979.
Przyd	**E. Breza**, *Pochodzenie przydomków szlachty Pomorza Gdańskiego*, Gdańsk 1978.
SEMot	*Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, cz. I–VII, red. **A. Cieślikowa, M. Malec, K. Rymut,** Kraków 1995–2002.
PrSB	*Praktyczny słownik biblijny*, oprac. zbiorowe [...] red. A. **Grabner-Haider,** Warszawa 1994.
SI	**W. Janowowa, A. Skarbek, B. Zbijowska, J. Zbiniowska,** *Słownik imion*, wyd. 2, Wrocław 1991.
SIW	*Słownik imion współcześnie w Polsce używanych,* wyd. **K. Rymut,** Kraków 1995.

SMGiR	**P. Grimal,** *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, Wrocław 1987.
SN	*Święte niewiasty. Mały leksykon hagiograficzny*, zebrał i opr. J. **Charkiewicz,** Hajnówka 2001.
SNW	*Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, wydanie na płycie CD Roma-Kraków 2001.
SNWPU	*Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, t. I–X, wyd. **K. Rymut,** Kraków 1990–1992.
SSNO	*Słownik staropolskich nazw osobowych*, red. **W. Taszycki** i **M. Malec,** t. I–VII, Wrocław 1965–1987.
WSO	*Wielki słownik ortograficzny PWN,* pod red. E. **Polańskiego**, Warszawa 2003.
Wyk	**J. Bubak**, *Wykaz imion używanych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Język Polski LXIII, 1983, nr 1–2, s. 72–84.
WZ	Ks. W. Zaleski, *Święci na każdy dzień*, Warszawa 1989.

Symbol 0 przy nazwiskach oznacza formę z różnych względów niepewną.

Elżbieta Bugajna

Na styku historii i kultury

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie powiązań między historią i kulturą w kontekście nowego przedmiotu w nauczaniu szkolnym „własna historia i kultura", który jest nauczany od września 2013 roku. Wprowadzenie nowego przedmiotu jest podyktowane przepisami prawa, regulującymi zadania związane z podtrzymywaniem poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym[1]. Dla Kaszubów przedmiot ten rodzi nowe wyzwanie.

Zajęcia nauki własnej historii i kultury zostały zaliczone do dodatkowych zajęć edukacyjnych. Ocena z tych zajęć jest wliczana do średniej i umieszczana na świadectwie szkolnym w miejscu przeznaczonym na oceny z dodatkowych zajęć edukacyjnych, nie ma natomiast wpływu na promocję ucznia i ukończenie przez niego szkoły. Minimalny wymiar godzin nauki własnej historii i kultury wynosi 30 godzin na II, III i IV etapie edukacyjnym. Nauczanie tego przedmiotu ma się odbywać w klasie V szkoły podstawowej, klasie II gimnazjum oraz klasie II szkoły średniej.

Niniejsza praca nie ma charakteru wyczerpującego całe zagadnienie, w zamyśle autorki, ma stanowić jedynie przyczynek w kontekście ogólnych rozważań na temat obu terminów wchodzących w skład nazwy własna historia i kultura.

Przystępując do rozważań na temat kultury i historii niezbędne jest przeanalizowanie pojęć pojawiających się w tytule referatu. Rozumienie, interpretowanie tych pojęć określać będzie zakres treści wchodzących w skład nauczania nowego przedmiotu. W nazwie przedmiotu na pierwszym miejscu została wymieniona historia, chociaż łącznik „i" wskazuje domyślnie na równoznaczność obu składników. Przed nauczycielami, autorami podręczników staje więc zadanie: jak podzielić godzinowo zakres materiału? Czy przeznaczyć więcej godzin nauczania na jeden z wymienionych zakresów materiału, czy jednak rozłożyć tę ilość godzin równomiernie? Analiza terminów pozwoli w pewien sposób uzmysłowić sobie to zagadnienie.

---

[1] Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 4 kwietnia 2012 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym (Dz.U. 2012 nr 0 poz. 393).

Kultura to pojęcie wieloznaczne. W *Słowniku języka polskiego* PWN pod red. Mieczysława Szymczaka kultura definiowana jest w pierwszym znaczeniu jako „całokształt materialnego i duchowego dorobku ludzkości gromadzony, utrwalany i wzbogacany w ciągu jej dziejów, przekazywany z pokolenia na pokolenie”[2]. Słowo to wywodzi się z łacińskiego źródłosłowu *colo, colere, colui, cultum* - ‘pielęgnować, hodować’, który odnosił się do uprawy roli: *cultus agri*. Pierwotnie więc kultura wiązała się z rolnictwem, oznaczała staranie człowieka, który doglądał, pielęgnował swoje pole.

Cyceron natomiast użył słowa kultura w wyrażeniu *cultura animi* ‘uprawa umysłu’, dzięki czemu termin kultura zaczęto wiązać z wszelką filozoficzną czynnością ludzką, mająca na celu pielęgnowanie, kształtowanie i doskonalenie[3].

W dokumentach Kościoła według *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym*, (wypracowanych podczas II Soboru Watykańskiego) kultura w sensie ogólnym oznacza wszystko, „czym człowiek doskonali i rozwija wielorakie uzdolnienia swego ducha i ciała; stara się drogą poznania i pracy poddać sam świat pod swoją władzę; czyni bardziej ludzkim życie społeczne tak w rodzinie, jak i w całej społeczności państwowej przez postęp obyczajów i instytucji; wreszcie w dziełach swoich w ciągu wieków wyraża, przekazuje i zachowuje wielkie doświadczenia duchowe i dążenia na to, aby służyły one postępowi wielu, a nawet całej ludzkości”[4]. Nie jest to ścisła definicja kultury, w dokumencie wyliczono jej podstawowe składniki. W *Encyklopedii katolickiej* czytamy, że kultura to „całokształt materialnego (cywilizacja) i duchowego dorobku ludzkości (przeciwstawiany naturze), wynik wytwórczej działalności człowieka oraz zespół wartości, norm i zasad obowiązujących w danej społeczności”[5]. Pojęcia kultura często używa się zamiennie, a niekiedy w opozycji do pojęcia cywilizacji, zatem dla uniknięcia semantycznego chaosu należy je odróżniać. Zakres pojęcia kultura obejmuje naukę, sztukę, filozofię, moralność, tradycję i postawy duchowe. Oba pojęcia: kultura i cywilizacja wzajemnie się dopełniają i przenikają[6].

W potocznym natomiast rozumieniu termin kultura często utożsamia się z pewnymi formami sztuki: teatrem, operą, koncertami, muzeum. Jest to zawężenie omawianego terminu, który posiada wiele znaczeń. Przymiotnik „kulturalny” funkcjonuje w zbiorowej świadomości jako: a) odnoszący się do kultury, stanowiący składnik kultury, związany z kulturą; b) odznaczający się dużą kulturą, wykształcony, dobrze wychowany, obyty; c) funkcjonuje też w rolnictwie: uprawiany z zastosowaniem właściwych zabiegów agrotechnicznych; nadający się do uprawy albo pod uprawę; kultywowany. Przymiotnik „kulturowy" oznacza zaś „związany z kulturą, odnoszący się do całokształtu dorobku materialnego i duchowego ludzkości"[7].

---

[2] Słownik języka polskiego, red. M. Szymczak, PWN, Warszawa 1996, t. I, s. 1015.

[3] Cyceron w dziele *Tusculanae disputationes* użył sformułowania *cultura animi* (uprawa umysłu) w celu określenia pierwszej w literaturze koncepcji filozofii: Cultura animi philosophia est”. Dalej czytamy: „Czymże bez ciebie bylibyśmy nie tylko my, ale czym byłoby w ogóle ludzkie życie? Tyś zakładała miasta, ty rozproszonych ludzi powołałaś do życia społecznego, ty zespoliłaś ich między sobą najpierw przez wspólne osiedla, później przez małżeństwa, a wreszcie przez wspólnotę mowy i pisma. Tyś wynalazczynią praw, nauczycielką dobrych obyczajów i ładu”. Od tego czasu termin „kultura” zaczęto wiązać z czynnościami ludzkimi, które miały na celu doskonalenie, pielęgnowanie czy kształcenie.

[4] *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, 53, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje. Tekst polski*, Poznań 1967. Zob.: E. Breza, Region a kultura i literatura ogólnopolska [w:] Bliżej regionu i ucznia, Gdańsk 1993, s. 5–16.

[5] *Encyklopedia katolicka*, t. X, TN KUL Lublin 2004, s. 188.

[6] Por. dz. cyt., s. 189.

Kultura jest dziełem człowieka - żaden inny gatunek, żyjący na ziemi, nie potrafił wytworzyć podobnego systemu, który reguluje wiele aspektów ich życia. Wystarczy przypomnieć zasadę „nie zabijaj", która funkcjonuje w wielu równych kulturach, a której nie możemy zaobserwować w środowisku zwierząt, gdzie nie ma zasady ochrony życia osobników, przynależących do danej społeczności. Mieczysław A. Krąpiec definiuje kulturę jako działalność i dzieła człowieka jako bytu osobowego, czyli rozumnego i wolnego[8].

Historia zaś według cytowanego wyżej *Słownika języka polskiego* oznacza „dzieje, proces rozwoju życia społecznego lub przyrody, przebieg wydarzeń, naukę o dziejach"[9]. Historia nie jest wytworem myśli człowieka, który w historii traktowanej jako dzieje bierze udział, podlega jej prawom. Ludzkość wchodzi w historię rozumianą jako dzieje: historię świata, narodu, rodziny; historię zbiorową i jednostkową. Kolejne znaczenia terminu historia to „nauka o dziejach (narodu, narodów), także jako przedmiot nauczania; dzieło traktujące o dziejach". W świadomości potocznej historia jawi się jako proces dziejowy, któremu człowiek podlega.

Pola semantyczne obu pojęć: historia i kultura nie pokrywają się, lecz zazębiają. Wspólnym łącznikiem obu dziedzin jest człowiek. Człowiek jest twórcą kultury, ale podlega prawom historii. W pragmatyce szkolnej historia oznaczać więc będzie naukę o dziejach. Przymiotnik „własna" w odniesieniu do Kaszubów rodzi szereg pytań. O ile sformułowanie „własna kultura" nie budzi żadnych wątpliwości, gdyż badania nad kulturą Kaszubów są szeroko rozwinięte, to własna historia czyli historia Kaszubów budzi pewne wątpliwości. Czy historia Kaszubów to jednocześnie historia Polski? Czy historia Kaszubów jest historią Polski? Znaczące opracowania prof. Gerarda Labudy *Historia Kaszubów w dziejach Polski* t. I *Czasy średniowieczne* (Gdańsk 2006) sytuuje historię Kaszubów jako część historii Pomorzan i Pomorza, a te z kolei jako część historii plemion narodu polskiego i historii państwa polskiego. Zdaniem tego wybitnego badacza Pomorzanie i Kaszubi mają swoją własną historię jako jedno z plemion narodu polskiego. Na tę historię składają się dzieje narodowości nie tylko polskiej, ale także germańskich (niemieckich, holenderskich, duńskich, szwedzkich) oraz bałtyjskich (przede wszystkim pruskich).

---

[7] Por. *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, PWN, Warszawa 1996, t. I, s. 1015.

[8] Por. M. A. Krąpiec, *Kultura*, w: http://www.kul.pl/files/57/wydzial/biblioteka/kultura.pdf

[9] *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, PWN, Warszawa 1996, t. I, s. 700.

Pierwszą syntezę historii Kaszub stanowi praca niemieckiego badacza F. Lorentza *Geschichte der Kasschuben* (1926), kolejną zaś Aleksandra Majkowskiego *Historia Kaszubów* (1938). Zasługą obu autorów jest wydobycie na światło dzienne własnej historii Kaszub i Kaszubów[10]. Warunki do systematycznych badań nad historią i kulturą Kaszubów zaistniały po roku 1945. O Kaszubach jest mowa w dwóch tomach *Historii Pomorza* (I – 1969, II – 1976) pod red. G. Labudy. Naukowa synteza ich historii została przedstawiona w dziele *Pomorze – mała Ojczyzna Kaszubów. Historia i współczesność* pod red. Józefa Borzyszkowskiego i Dietmara Albrechta (Gdańsk – Lubeka 2000). Ostatnia zaś synteza to wspomniane wyżej dzieło G. Labudy *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza* (Gdańsk 2006). Analizując tytuły przywołanych opracowań, badacze sytuują dzieje Kaszub i Kaszubów w granicach Pomorza, podkreślając ich umiejscowienie w dziejach Pomorza. Jedynie tytuły prac przedwojennych koncentrują się na dziejach Kaszubów.

Historia jako nauka o dziejach rejestruje wszelkie przejawy materialnej i duchowej aktywności człowieka. Zrozumiałe jest więc, że prace historyczne opisują także dzieje kultury Kaszubów. Czym jest kultura kaszubska? Podobnie jak w przypadku kultur innych narodów i społeczności możemy wyróżnić dwa jej zasadnicze komponenty:

a) kultura materialna: wszelkie wytwory człowieka, technika, umiejętności praktyczne;
b) kultura duchowa: wierzenia, wiedza, literatura i wszelkiego rodzaju piśmiennictwo, sztuka, w tym: sztuki plastyczne, teatr, muzyka, film, moda, a także wszystko, co należy do wytworów umysłu, na przykład filozofia.

Za względu na bogactwo dorobku cywilizacyjnego danej społeczności trudność sprawić może wyodrębnienie tematów przeznaczonych do nauczania w ramach przedmiotu własna kultura. Ich wyodrębnienie zależeć powinno od wielu czynników: a) po stronie ucznia: dojrzałości ucznia (klasy i cyklu edukacyjnego), jego możliwości percepcyjnych (dojrzałość psychologiczna), b) po stronie zakresu materiału: ważność, doniosłość zagadnień, różnorodne przedstawienie obrazu tejże kultury.

Reasumując, wprowadzenie przedmiotu: „własna historia i kultura" do nauczania szkolnego stawia przed nauczycielami i autorami wyzwania związane z opracowaniem odpowiedniego programu, wyboru treści nauczania. Przedstawione w niniejszej pracy rozważania na temat powiązań miedzy historią i kulturą mają stanowić wstęp, przyczynek do tego zadania. Przed Radą Języka Kaszubskiego staje zadanie przygotowania, opracowania odpowiedniego słownictwa.

---

[10] Należy być krytycznym, czytając oba opracowania. F. Lorentz był historykiem-językoznawcą, zaś A. Majkowski historykiem-amatorem.

Daniel Kalinowski

Piękno z oddalenia. Hieronim Derdowski, Aleksander Majkowski i Stanisław Pestka o Kaszubach

Piękno ziemi kaszubskiej jest dla mieszkańców tej przestrzeni kulturowej oczywistością. Jednakże owa codzienność czy powszechność doświadczania zróżnicowanego krajobrazu lasów, jezior, morza i pól może czasami wcale nie wywoływać u podmiotu namysłu tożsamościowego, świadcząc o swoistej bierności mentalnej. Wówczas dopiero nagłe wydarzenie losowe lub egzystencjalne, np. konieczność wyjazdu czy emigracja zarobkowa wywołuje już na obczyźnie poczucie głębokiego, emocjonalnego związku między podmiotem a ziemią rodzinną i ojczystą. Dla literaturoznawcy i antropologa literatury jest niezwykle ciekawe zaobserwować jak kształtuje się tożsamość kulturowa jednostki i jak wiele do tego typu procesu wnosi naznaczone emocjami wspomnienie z krainy, którą się utraciło lub choćby czasowo zerwało bliski kontakt w codziennym doświadczeniu egzystencjalnym[1]. Teksty pisane przez autorów, którzy przeżywają fizyczne oddalenie od ziemi rodzinnej, nieco paradoksalnie pozwalają im zrozumieć, kim właściwie są, jakim wartościom hołdują i jakie mają zapatrywania na przyszłość. Czasami dopiero rzeczywisty dystans terytorialny umożliwia im uwewnętrznienie pejzażu ojczystego w swojej świadomości, pomaga w sformułowaniu kategorii własnej przynależności społecznej lub narodowej. Wówczas więc, z oddalenia, zaczynają głębiej rozumieć, co naprawdę kochają, za czym na wskroś tęsknią i w jakim kierunku chcą się osobowościowo rozwijać. Samozrozumienie tożsamościowe autorów takich wypowiedzi może być inspirujące dla szerokiego środowiska czytelniczego, może zachęcać do własnych studiów identyfikacyjnych, które w najdalszej perspektywie mogą mieć znaczenie formacyjne i światopoglądowe.

Analizowani tutaj trzej przedstawiciele literatury kaszubskiej, tzn. Hieronim Derdowski, Aleksander Majkowski i Stanisław Pestka, są tylko egzemplami problematyki odkrywania lub potwierdzania swej kaszubskości. Zbliżone procesy tożsamościowe odczytać można choćby w *Mojej drodze kaszubskiej* Jana Karnowskiego, sonetach kaszubskich Stefana Bieszka czy w autobiograficznej powieści Jana Drzeżdżona *Karamoro*. Wszędzie w owych literackich zapiskach widać krystalizowanie się składników osobowości autorów, do czego dochodzi dzięki umiejętności spojrzenia na siebie i na swoją domową ojczyznę z oddalenia, swoistego dystansu czasowego lub terytorialnego.

---

[1] Pojawia się tutaj kontekst psychologii twórczości omówiony wielokrotnie w literaturze przedmiotu. Np.: *Literatura i/a tożsamość w XX wieku*, red. A. Gleń, I. Jokiel, M. Szladowski, Opole 2007; *Etniczność, tożsamość, literatura***.** *Zbiór studiów*, red. P. Bukowiec, D. Siwor, Kraków 2010; *Tożsamość i transgresja w literaturze***,** red. W. Nowicki, A. Orłowska, W. Pyczek, Zamość 2011. W aspekcie antropologicznym perspektywę literatury kaszubskiej najpełniej przedstawiła A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk-Słupsk 2011.

Kaszuby a swojskość. Tęsknota Derdowskiego

Hieronim Derdowski wyjeżdżając w 1885 roku do Stanów Zjednoczonych, był jednym z wielu tysięcy mieszkańców Europy szukających za Oceanem Atlantyckim większej szansy na polepszenie swojej kondycji ekonomicznej. Jako dziennikarz i pisarz za sprawą istniejących porządków mentalnościowych i politycznych nie mógł w rodzimym otoczeniu rozwijać swoich umiejętności zawodowych czy zdobyć znaczniejszego statusu społecznego[2]. Znalazłszy się na obcej ziemi, szukał kontaktu ze środowiskami rodaków, widząc swoją szansę zawodową w dalszym prowadzeniu pracy dziennikarskiej, tyle że w odmiennej atmosferze kulturowej za „wielką wodą". Stworzył więc „Wiarusa", później zaś wydawał pisemka dla ludu, aby realizować swoje pasje literackie, a jednocześnie zapewnić sobie i rodzinie godziwe utrzymanie, czego nie mógł dokonać w dawnej ojczyźnie[3].

W swojej działalności literackiej realizowanej jeszcze przed 1885 rokiem Derdowski wielokrotnie dawał przykłady emocjonalnego przywiązania do Kaszub, łącząc to z propagowaniem polskiej postawy patriotycznej. W sytuacji emigracji zarobkowej w Ameryce jego patriotyzm uległ oczywistemu przeformułowaniu i zmienił się z interwencjonizmu oraz bezpośredniej krytyki działań politycznych zaborców na rzecz konserwowania poczucia narodowego na obczyźnie oraz swoistego opiewania zalet polskości (rozumianej także i jako kaszubskość). W takiej to sytuacji biograficzno-ideowej pojawiają się jego *Listy z podróży*, relacje z odwiedzin skupisk polonii rozciągniętych wokół Wielkich Jezior, teksty które z jednej strony miały przysporzyć nowych abonentów tygodnikowi „Wiarus", z drugiej zaś odświeżyć tematykę tekstów periodyku.

Nie negując wspomnianych czynników interpretacyjnych, warto także analizować *Listy z podróży* jako sygnał emocjonalnej tęsknoty za utraconą ojczyzną i przykład naznaczenia pamięcią o kraju rodzinnym, która co rusz dawała o sobie znać w sytuacjach egzystencji wśród zewnętrznej obcości kraju, języka i obyczaju. Już w pierwszym z listów tego typu sygnał tęsknoty zjawia się dzięki wtrąceniu kilku zdań o Europie wśród partii opisujących amerykańską rzeczywistość:

---

[2] O czynnikach wyjazdu kaszubskiego literata do Ameryki Północnej pisał Andrzej Bukowski w broszurce: *Działalność literacka i społeczna Hieronima Derdowskiego w Ameryce (1885–1902)*, Gdańsk 1961, s. 12.

[3] Szerszej o pracach autora *Pana Czôrlińscégò* pisze Jerzy Samp, *Hieronim Derdowski w Ameryce*. W: *Kaszubszczyzna w świecie*, red. J. Samp, Wejherowo 1994, s. 32-46 oraz Stanisław Janke, *Derdowski*, Gdańsk 2002, s. 94–140.

> Europa – jakże mile łechce to słowo ucho polskiego dziennikarza; gęsie pióro jego chciałoby pofrunąć aż nad srebrzyste fale Wisły, aż ponad osiwiałe grzbiety polskich Karpat, lecz niestety, w tej chwili turkot amerykańskiego *hacka*, przybywającego po kufry podróżne, przypomina mu twardą rzeczywistość minnesocką[4].

Dawna ojczyzna zarysowała się w tym krótkim wspomnieniu Derdowskiego z rodzajem sentymentalnego westchnienia, przerwanego dosadnością amerykańskiego „tu i teraz". Ale nawet owa twarda amerykańskość nie wybija opisującego wydarzenia reportera ze świadomości, że europejskie kwestie narodowościowe pomiędzy Germanami a Słowianami mają swoją kontynuację w krainie Wielkich Jezior. Oto jak żartobliwie, ale i ze swoistym naznaczeniem politycznym objaśnia jedną z nazw amerykańskiej miejscowości nasz podróżnik-sprawozdawca: „Berlin wisconsiński położony jest nad rzeką Fox River, na której pływają berlinki do Oshkosh i pewnie tym berlinkom miasto nazwę swą zawdzięcza, podobnie jak stolica cesarstwa niemieckiego słowiańskim berlinkom na rzece Szprei.[5]"

Nie tylko zresztą spory pomiędzy narodami przenoszone są za ocean. Również jeszcze z dawnej Polski przyciągnięta do Stanów została niezgoda i swarliwość mieszkańców poszczególnych dzielnic utraconego państwa polskiego. Derdowski nie idealizuje w tym momencie dawnej ojczyzny, a raczej z pobudek integracyjnych i sanacyjnych krytykuje negatywne postawy obywatelskie, postulując wprowadzenie nowych porządków:

> W ostatnim czasie jednak, Bogu dzięki, nastąpiło pewne zbliżenie się do siebie poważnionych obozów, co wróży jak najpomyślniej, a może ostatecznie doprowadzi do zupełnej zgody. Polskie kobiety powoli naprawiają, co zły duch był popsuł. Poznańskiej młodzieży zaczynają się podobać dziewczyny kaszubskie z burymi oczami, których spojrzenie jak strzała przenika serca młodzieńców, którzy choć nie lubiani przez ojców, zakradają się pod strzechy kaszubskie na czułe pogadanki[6].

Wypowiedzi *Listów z podróży* napisanych w tym tonie świadczą o tym, że Derdowski stale myślał o polepszeniu bytu swoich rodaków i w każdym momencie dążył do wzmocnienia ducha narodowego i solidarności wewnątrz swego środowiska. Już jako dojrzały człowiek mógł teraz wysuwać propozycje rozwiązań i propagować określone zachowania, będąc wyczulony na dobro społeczne i środowiskowe. Za przykład takiego dążenia może posłużyć fragment listu Derdowskiego z okolic Menasha, gdzie przedmiotem jego krytyki stał się układ architektoniczno-organizacyjny amerykańskich osiedli, szczególnie zaś występowanie oddalonych od siebie o setki metrów wybudowań przy braku zwartej zabudowy wsi. Taki sposób zakładania domostw, jak zaznaczał podróżnik, odpowiadał może Niemcom, lecz z całą pewnością nie Polakom:

---

[4] H. Derdowski, *Listy z podróży*. W: A. Bukowski, *Działalność literacka i społeczna Hieronima Derdowskiego w Ameryce*, s. 68.

[5] Tamże, s. 71.

[6] Tamże, s. 72.

> Lecz polscy farmerzy, których i dokoła Berlina jest dosyć spora liczba, przywykli do wesołego sielskiego w większej gromadzie, bardzo się nudzą na swoich pustkowiach i jeżeli kiedy zawitają do miasta, gdzie są polskie saluny i handle kupieckie, i domki polskie jeden przy drugim, to ciężko im się rozstać z rodakami z miasta i jak najdłużej między nimi zabawiają, odwiedzając znajomych i poufale z nimi gawędząc przy „pajncie” [prawd. chodzi o pintę (półkwartę) - miarę objętości kufla piwa - przyp. red.] soku jęczmiennego[7].

Przedstawienie polskiego obyczaju jest w liście podróżnika–Derdowskiego rodzajem przypomnienia warunków życia w starym kraju i panujących tam obyczajów, tak trudnych do utrzymania w Ameryce. Przez sięgnięcie do przeszłości dziennikarz pokazuje pozytywny wzorzec społecznego życia, pośrednio zachęcając do tego, aby takie relacje utrzymywać w realiach amerykańskiego bytowania. Przy opisie pomorskich emigrantów pracujących w Minnesocie nawet niektóre z cech fizycznych lub przywar stają się cechami pozwalającymi zachować polską swojskość:

> Chłopy zaś mocne, zdrowe i wesołe, jak na Żuławach pod Malborkiem. W starym kraju oni pewnie tak dobrze nie mieli, bo choć też z malborskiej ziemi pochodzą, mieli tam swoje siedziby pod Trzcianem, wsi dosyć daleko od Żuław odległej.
>
> Że spod Trzciana pochodzą polscy osadnicy w Menasha, można łatwo wymiarkować, rozmówiwszy się z tutejszymi kumoszkami. Trzcianianki w starym kraju słyną z gadulstwa i plotkarstwa, a między polskimi matronami w Menasha podobno też dosyć takich, co nie upadły na gębę[8].

Listy z podróży Hieronima Derdowskiego dzięki opisom osad i miejscowości, w których mieszkają Polacy i Kaszubi, a także poprzez podawanie ich nazwisk i zawodów w pierwszym rzędzie stają się dowodem na życiową zaradność i umiejętności adaptacyjne ludzi, którzy osiągnęli tutaj sukces ekonomiczny[9]. Po drugie jednak relacje redaktora „Wiarusa" mają wytworzyć atmosferę emocjonalnego ciepła przywołującego starą ojczyznę i miejscowości, z których się wywodzą emigranci. Dla niego samego może to być swoisty akt pamięci za utraconą przestrzenią Kaszub, zaś emigrantom pozwala zachować swoje poczucie inności wobec pozostałych mieszkańców osad i miast[10].

---

[7] Tamże, s. 73.

[8] Tamże, s. 75.

Kaszuby odkrywane za Odrą. Przypadek Majkowskiego

W budowaniu tożsamości kaszubskiej Aleksandra Majkowskiego doniosłym aktem jego intelektualno-duchowego życia była decyzja wyjazdu na studia realizowane poza rodzinnymi stronami. Była to szansa na rozszerzenie intelektualnych horyzontów, możliwość doświadczenia odmiennych języków i kultur. Majkowski rozpoczął owe podróże edukacyjne od Berlina, później trafił do Gryfii, dalej do Monachium, wreszcie zakończył je doktoratem w Zurychu. Co to znaczy być Polakiem na obczyźnie, poznał bardzo szybko, bo już w Berlinie, uczestnicząc w spotkaniach politycznych księcia Ferdynanda Radziwiłła (stronnictwo konserwatywne) i krawca Władysława Berkana (stronnictwo demokratyczne). Na nowym uniwersytecie szybko ukazano mu, jakie są konsekwencje zajmowania się polityką i życiem społecznym Polaków. Jak sam przyznawał:

> W następstwie wytoczono mi proces dyscyplinarny, zarzucając mi, jako kierownikowi publicznego zebrania zachowanie, stojące w sprzeczności z celem pobytu na uniwersytecie, dalej założenie towarzystwa mającego charakter „agitacyjno-polski, służącego konsolidacji polskości w niemieckich krajach"[11].

Majkowski był już wówczas człowiekiem o wyraźnych, afektowanych i konfrontacyjnych poglądach politycznych, stając się także coraz bardziej świadomy kulturowego dziedzictwa przodków. Jeszcze na wydziale filozoficznym berlińskiego uniwersytetu był przecież słuchaczem wykładów prof. Aleksandra Brücknera, wówczas autora kilku już prac o historii i wierzeniach Słowian[12]. Uczęszczał tam również na wykłady prof. Rudolfa Virchowa, zajmującego się nie tylko antropologią medyczną, ale i humanistyką, konkretnie zaś problematyką mitów słowiańskich[13]. To na obczyźnie więc zaczął rozbudowywać historyczne aspekty swej tożsamości etnicznej. Kiedy Majkowski po zdaniu pierwszych egzaminów opuszczał Berlin, postanowił wybrać na ośrodek dalszej edukacji Gryfię/Greifswald, jako miejsce szczególnie ciekawiące go historią pomorską. We *Wspomnieniach* notował on:

---

[9] Tamże, s. 77 albo 79.

[10] W humorystycznej optyce opowiastki przyczyny wyjazdu do „Hameryci" przedstawiał Derdowski w utworze *Jasiek z Kniei i Szymek z Wiela w podróży do Ameryki*. W: A. Bukowski, *Działalność literacka i społeczna Hieronima Derdowskiego w Ameryce*, s. 64–66.

[11] A. Majkowski, *Wspomnienia moje*, „Teka Pomorska" 1938, nr 5–6, s. 153.

[12] Treści tych wykładów znalazły później swój zapis w pracach: A. Brückner, *Mitologja słowiańska*, Kraków 1918; *Polska pogańska i słowiańska*, Kraków 1923 oraz *Starożytności słowiańskie*, Lwów 1926.

> Wabiła mnie do Gryfii nie tylko ta niby swojskość uniwersytetu, ale i jego dzieje. Wiadomo mi było z zaznajomienia się z historią, że uniwersytet ten był założony przez pomorskiego księcia Wartysława i odgrywał w walce z Brandenburczykami głębszą rolę. Gryfia nosiła oczywiście zewnętrznie charakter nadbałtyckich miast, w których się mieszała pomorszczyzna z niemczyzną, a raczej z prusactwem, co jest wielką różnicą[14].

Gryfia ujęła młodego studenta urokiem architektonicznym miejsca, zwłaszcza swą średniowieczną tradycją, która przywoływała mu słowiańską przeszłość tych ziem, przesłoniętą zawłaszczającą wszelką inność kulturą pruską. Słowiańskość Pomorza Przedniego zostanie zresztą bardzo szybko sprowadzona do kaszubskości, co stanowi swoiste ważne odkrycie mentalnościowe dla Majkowskiego. To w tym prowincjonalnym wówczas mieście osobiście dotyka pamiątek historii. Oto bowiem:

> Wielkie wrażenie wywarło na mnie pierwsze odwiedzenie krużganków starego uniwersytetu: W ścianie widniały tam medaliony średnicy 1 metra, z portretami książąt pomorskich, w kamieniu wyciosane. Nie mogę opisać siły wrażenia, jakie na mnie wywarły napisy, umieszczone na tych medalionach, w których się często powtarzał ustęp: *dux Pomeranorum et Cassuborum* – albo – *et Cassubiae*. Przypuszczam, że z tych napisów „książę Kaszubów" strzeliła pierwsza iskra budząca mnie do pracy na polu politycznym[15].

Pobyt w tym mieście uniwersyteckim miał dla autora eseistycznych *Pomorzan* i mityzowanej *Historii Kaszubów* duże znaczenie, gdyż właśnie tutaj zaczęły pojawiać się i pogłębiać idee historyczne, polityczne, socjologiczne i tożsamościowe dotyczące Kaszubów. Już niedługo miały zacząć owocować w pracy literackiej i redaktorskiej w „Gryfie" i „Gazecie Gdańskiej" oraz w kolejnych wersjach *Życia i przygód Remusa*. Jak sam zapisał w swoich wspomnieniach, kaszubskość i polskość stopiły się w nim wówczas niepodzielnie:

---

[13] Jego obserwacje znane są także w polskim przekładzie pt. *Pierwotne ludy Europy*, Warszawa 1875.

[14] Tamże, s. 151. Tutaj należy zaznaczyć pomyłkę Majkowskiego w przytoczeniu imienia Wartysława jako założyciela gryfijskiego uniwersytetu i przywódcy walk z Brandenburgią. Zamiast niego powinien się pojawić Warcisław IX.

[15] Tamże.

> Pomniki książąt kaszubskich w Gryfii i spiżowy pomnik Adama stały się zniczami, od których powstał mój zapał w następnych latach do pracy na polu narodowym. Między tymi dwoma punktami obracała się moja działalność w następnym czasie[16].

Jak Berlin wprowadził młodego studenta w świat akademicki oraz artystyczny, tak Gryfia otworzyła przed nim karty słowiańskiej historii Pomorza i Kaszub. Jednakże dopiero w Monachium mógł rozsmakować się w pełni najwyższej jakości sztuką przełomu XIX i XX wieku, zaś w Zurichu dokończyć swoją edukację medyczną. Jak pisał Tadeusz Linkner, Berlin budził u Majkowskiego irracjonalizm, Gryfia zaś nauczyła go racjonalnego historyzmu[17]. I w jednym, i w drugim przypadku spojrzenie na Kaszuby z terytorialnego oddalenia umożliwiło zrozumieć to, co bliskie[18].

Kaszuby naznaczają Amerykę. Przypadek Pestki

Najnowsza książka Stanisława Pestki to intelektualna wyprawa do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Książka została podzielona na cztery części, z których najliczebniejsza i najważniejsza to zestaw artykułów łącznie zatytułowanych *Manhattan*. Pozostałe rozdziały dotyczące zderzenia kultury islamskiej z amerykańską, ruchów millenijnych i newage'owych, wreszcie mitów kultury amerykańskiej są mniej rozbudowane, choć pozwalają w szerszej perspektywie poznawczej ujrzeć przywoływaną problematykę. W sensie podejmowanej tematyki nie miał Pestka w literaturze kaszubskiej poprzedników. Można, co prawda w dość dalekim wymiarze, szukać w amerykańskim dziennikarstwie Hieronima Derdowskiego jakiegoś wzorca tematycznego dla zbiorku, lecz będzie to parantela nie do końca zasadna ze względu na wyraźną pragmatyczność dziennikarstwa dziewiętnastowiecznego działacza kaszubskiego przy walorach artystycznych propozycji współczesnego poety i eseisty.

Dla literatury kaszubskiej tomik Pestki jest zatem bardzo dużym osiągnięciem artystycznym. Szkice z kaszubskiego zbiorku wyróżniają się wagą ideową poruszanych tematów społecznych, religijnych czy politycznych. Przekonują zdystansowanym do problematyki punktem widzenia, przy jednoczesnej umiejętności empatycznego opisu rzeczywistości. Wreszcie imponują zróżnicowanym, wręcz wyszukanym użyciem języka kaszubskiego, który czasami objawia się w potoczności, chwilami zaś – tutaj jest najciekawszy – precyzyjnie wyraża zarówno emocje, jak i przemyślenia autora.

---

[16] Tamże, s. 151–152.

[17] T. Linkner, *Aleksandra Majkowskiego młodopolskie peregrynacje i twórcze fascynacje.* W: *Życie i twórczość Aleksandra Majkowskiego*, red. J. Borzyszkowski, Wejherowo 1997, s. 70.

[18] Najszersze rozważania dotyczące życia Majkowskiego odnajdziemy w monumentalnej pracy Józefa Borzyszkowskiego, *Aleksander Majkowski (1876–1936). Biografia historyczna*, Gdańsk-Wejherowo 2002.

W stolëcë chmùrników Stanisław Pestka podejmuje temat amerykański bardzo dobrze rozpoznany w literaturze polskiej. Po wielu autorach podejmujących się pisać w trybie reportażowym o Stanach Zjednoczonych (w ciągu ostatnich dziesięcioleci, m.in.: Edward Redliński, Waldemar Łysiak, Max Kolonko) jest trudno przedstawić Amerykę od jakiejś zaskakującej, nieznanej wcześniej strony. Zestaw „akwareli" Pestki nie ma jednak na celu szukać sensacji, a raczej ukazać wielowymiarową rzeczywistość Ameryki, stężałej po zamachach 11 września. Aby tę wieloznaczną sferę jeszcze pogłębić, pojawiają się tutaj dodatkowe motywy historyczne czy socjologiczne, które opatrywane są niekiedy erudycyjnymi lub artystycznymi ornamentami, co w książce Pestki-poety dodaje jeszcze im atrakcyjności i fachowości.

Jednym z najciekawszych zabiegów pojawiających się w zbiorku esejów jest swoiste „kaszubienie" elementów zewnętrznego pejzażu Ameryki. Chodzi tutaj o zabieg, dzięki któremu podczas charakterystyki jakiegoś amerykańskiego obrazu pojawia się ów element wraz z takim, które autor zna z terenu Kaszub. Tak się właśnie dzieje przy opisie świątyni chrześcijańskiej rozmieszczonej między wieżowcami Manhattanu:

> Nôblëższé mòjémù doswiôdczeniu bëłëbë òbrazë z rodnëch stronów, chòcbë ze Gduńska, Kartuzów, Kòscérznë. Przëwëkniãcé je wierã drëgą nôtërą człowieka. Generacje sã zmieniłë, zôs maklewné zwëczi jistniałë prawie nienarëszoné. Ò jednym z tëch zwëków nôwiãcy mògą òbznajmic kòscelné bùdacje, bùszniącé sã widzałoscą wieżów[19].

W warunkach nowojorskich okazuje się jednak, że nawet najznamienitsze czy najstarsze kościoły nie mogą się przebić przez potężne gabaryty drapaczy chmur. Świątynia duchowa zawsze zostaje w cieniu budynku świeckiego. Taka sytuacja w architekturze nowoczesnego miasta daje powód kaszubskiemu podróżnikowi asumpt do krytyki cywilizacji, która nie kościół, nie sprawy duchowe i boskie stawia na pierwszym planie, lecz pieniądze, laickie znaczenie oraz indywidualną dumę. Stanisław Pestka jako eseista i autor książki czuje się wśród cywilizacji amerykańskiej obco i samotnie. Choć docenia zdobycze techniki, jednakże jest pełen dezaprobaty wobec anonimowości, pośpiechu i hałasu, które są dominujące w wielkim mieście Zachodu. Kiedy odnajduje bratnią duszę, Strumiana - przyjaciela jeszcze z lat młodości, razem wspominają czas redagowania „Kaszëb" i dawnych przyjaciół[20]. Ów czas przeszłości to przestrzeń bezpieczeństwa, znajomi to ludzie tworzący trwałe przyjaźnie, zaś Kaszuby wraz z wszechobecną i swojską naturą stają się punktem odniesienia dla zagospodarowanej na każdym metrze metropolii amerykańskiej.

---

[19] S. Pestka, *W stolëcë chmùrników*, Gduńsk 2011, s. 18.

[20] „Kaszëbë" był to periodyk (dwutygodnik) wydawany w Gdańsku w latach 1957–61 z ramienia Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubskiego. Redaktorem naczelnym był Tadeusz Bolduan. Z pismem współpracowali: J. Kiedrowski, I. Piotrowska, Z. Heith, S. Dziadoń i właśnie Stanisław Pestka.

Wywoływanie pamięci o Kaszubach ma dla Pestki i jego przyjaciela niemal magiczną moc ozdrowieńczą: „Ùznóny za pòkrewną dëszã mòże bë dostôł òd jaczégòs indiańsczégò szamana stebłuszkò czarzbë, dôżny w sekùndze zdmùchnąc celska chmùrników, a kaléczny òstrów òdzwëskôłbë ùtraconé, pierwòszné piãkno”[21].

Pestka przy opisywaniu elementów nowojorskiej przestrzeni ze szczególnym pozytywnym ożywieniem reaguje na to, co przywodzi mu na myśl Pomorze i Kaszuby. Nowojorskie mosty, a wybitnie Most Brookliński wywołuje w nim skojarzenie z mostem nad Wisłą w Tczewie, zaś kiedy zarysowuje duchową niestabilność nowojorczyków i ich łatwowierność w różnego typu proroctwa, wywołuje to w nim myśl o kaszubskich opowieściach z Sybillą w roli głównej. Wreszcie podczas zwiedzania nowojorskiego muzeum historycznego szczególne zaciekawienie wzbudza u Autora pomorski gryf, jako symbol tak dobrze mu znany z doświadczenia kaszubskiego.

Innym aspektem docenienia odmienności Kaszub, która wywołuje konsekwencje wartościowania rzeczywistości amerykańskiej, jest stabilność osadnicza mieszkańców tej części Europy, względna tylko ich ruchliwość, nawet niechęć do poszukiwania nowych miejsc zamieszkania. Pestka zatem opisując pęd Europejczyków ku Nowemu Światu, wymieniając najważniejszych przedstawicieli narodów zasiedlających Amerykę, w swoistej konkluzji stwierdza, Kaszubi nie mieli takich potrzeb, ponieważ czuli się egzystencjalnie spełnieni w kraju rodzinnym:

> Mòja rodnô zemia dwigô nié leno zmësłowé piãkno, ale i to wieszczé, zatopioné w historiã. Z môla jakbë w spikù, jakbë w lunaticznym nawiedzenim zapisywóm z daleczëznë płënącé słowa: wrosłë w tã zemiã drżéniama swòjégò bëtu. Òna je wôrtnô pòchwôleniô, chòc tak wiele gromadzy pólnëch kamów, kòrzenicë, beznôdzeje. […] Ten, chto seje zôrno, mô swój dzél w bòsczim dzejanim i przez to sóm spòrzi sã zakòrzeniwô[22].

W książce Stanisława Pestki porównanie obcego ze swojskim pozwala zmniejszyć poczucie obcości, czyni daną rzecz lub zjawisko prostszym w percepcji. Dzięki temu w oglądzie inności zmniejsza się negatywna, własna projekcja i słabszy staje się przeszkadzający przesąd piszącego. Wówczas to kaszubskość pośrednio waloryzuje amerykańskość, przez co pryzmat czegoś „rodzimego” zabarwia kolor widzianego i obcego świata. Trochę w takiej narracji tęsknoty za ojczyzną, trochę też dumy z kaszubskiego pochodzenia, która nie czyni z Autora niewolnika pracy czy gubiącego swą tożsamość mieszkańca miasta-molocha. Duchowe przywoływanie *tatczëznë* nie przeszkadza kaszubskiemu eseiście ujrzeć lub nawet zachwycić się światem za „wielką wodą”, lecz jednocześnie stale uprzytamnia mu (a pośrednio i czytelnikowi), z jakiej przestrzeni kulturowej się wywodzi.

---

[21] Tamże, s. 34.
[22] Tamże, s. 45.

* * *

Piękno Kaszub widziane z odległości terytorialnej i mentalnej przez Derdowskiego, Majkowskiego i Pestki nabiera swej intensywności właśnie z racji oddalenia. Perspektywa, z której to, co najbliższe, stało się pożądane i wyczekiwane, wywołało swoiste postrzeganie rzeczywistości, czasami nawet ją fiksując. Wyjście z kręgu wewnętrznego ku przestrzeni zewnętrznej a później powrót ze świata obcych do swojaków, pozwala autorom przewartościować swoją tożsamość oraz pogłębić składniki kaszubskości. To niewątpliwie proces dynamiczny, bynajmniej nie zakończony jednym tylko wyjazdem czy zdarzeniem kulturowym, a wieloma aktami wyborów świadomościowych.

Aleksandra i Dariusz Majkowscy

Gotyk ceglany na Kaszubach – przykłady

Gotyk ceglany

Gotyk był stylem międzynarodowym, obejmującym całą Europę. Mimo to architektura w różnych regionach posiadała swój własny, charakterystyczny styl. W Europie Północnej dominowała architektura ceglana, która rozwijała się od XIII wieku w Niderlandach, niemieckich terenach północnych, np. w Lubece i w Marchii Brandenburskiej, na Pomorzu, w państwach nadbałtyckich, w Szwecji i w Finlandii (za pośrednictwem Niderlandów). Budowle sakralne gotyku ceglanego cechuje przeważnie halowy typ budowli bez szkarp zewnętrznych (rzadko spotyka się też bazyliki) oraz częste kaplice międzyskarpowe (np. Lubeka, kościół NMP; św. Piotra; Gdańsk, kościół NMP; Toruń, kościół św. Jakuba). Wczesne budowle są monumentalne. W późnym gotyku zastosowano typowe, gotyckie motywy dekoracyjne przetworzone w cegle, czyli maswerki, okna rozetowe, sterczyny, czołganki, baldachimy, kwiatony, głowice, wimpergi. Mury pozostały masywne, dalekie od wzorów gotyku klasycznego, zachodnioeuropejskiego. Zdobiły je blendy pokryte białym tynkiem i lizeny. Pojawiają się też sklepienia o bogatym rysunku gwiaździstym, które stosowano już od XIII wieku.

Kościół Mariacki w Gdańsku

Z pewnością najbardziej charakterystyczną gotycką budowlą sakralną na Pomorzu Środkowym jest budowany w XIV wieku gdański kościół Mariacki. Obecny kształt halowy tej budowli osiągnięto w wieku XV. W latach 1484–1498 przebudowano pierwotny bazylikowy korpus na halowy. Sklepienia założył w latach 1498–1502 Henryk Hetzel. W wieloletnich etapach budowlanych powstał największy kościół gotycki na Pomorzu. Ogromna, jednocześnie prosta i skubizowana bryła znakomicie komponuje się z otoczeniem. Interesująco prezentuje się ogromne wnętrze o licznych, wysokich, ośmiobocznych filarach, na których rozpięto sklepienia o wzbogaconym rysunku gwiazd, a w nawach bocznych kryształowe.

Kościoły cysterskie

Kościoły cysterskie swoim istnieniem na naszych ziemiach odcisnęły wyraźną pieczęć.

Reguła zakonu cystersów kazała przestrzegać ewangelicznej prostoty i ubóstwa. Mnisi wyrzekali się wszelkiego bogactwa i ich architektura miała to odzwierciedlać. Wznoszone u nas klasztory miały zazwyczaj kształt czworoboku. Do boku północnego zwykle przylegał kościół. Pozostałe trzy wypełniały pomieszczenia klasztorne: kapitularz, refektarze, dormitorium, fraternia. Pomieszczenia i kościół połączone były krużgankiem z małym wirydarzem. Do najciekawszych założeń cysterskich na Pomorzu zalicza się klasztor w Oliwie i w Pelplinie. Kościół w Oliwie budowano dla konwentu przybyłego z Kołbacza w 1186 r. W poł. XIV wieku budowlę rozbudowano w kierunku zachodnim i wschodnim. W tym czasie powstała oryginalna fasada zachodnia z dwiema wielobocznymi wieżami przylegającymi do ściany. Barokowy portal główny powstał w 1688 roku. Centralna cześć fasady również powstała w okresie baroku. Od wschodu prezbiterium zyskało wieloboczny ambit (obejście). Poszerzono nawę północną i w ten sposób utworzono przestrzeń bazylikową. Kościół cystersów oliwskich jest zatem bazyliką z transeptem i wielobocznie zamkniętym chórem wschodnim z ambitem. Konstrukcję ścian wzmacniają przypory zewnętrzne. Nad przecięciem naw widnieje sygnaturka, typowy element budownictwa cysterskiego.

Oliwska katedra posiada przede wszystkim dzieła z okresu nowożytnego, jednak można doszukać się tu gotyckich detali. Ramię transeptu, na północnej ścianie, posiada ostrołukowe okno z maswerkiem, natomiast od zachodu muru znajduje się gotycki fryz arkadowy. Pojawiają się też czteroliście, typowe dla gotyku dekoracje.

Bryła kościoła okryta jest różnorodnymi sklepieniami. W nawie głównej co drugi filar posiada półkolumnę, która na szczycie ściany zbiera wiązkę służek tworzących sklepienie kryształowe. Wykorzystano też konstrukcje sklepienia gwiaździstego, w nawie północnej i w transepcie. Obejście zaś okryto prostym sklepieniem trójdzielnym.

Równie ciekawym obiektem gotyckim jest żarnowiecki kościół niegdyś cysterek, a obecnie benedyktynek. Powstał przypuszczalnie w latach 1289–1350. Jest to budowla prosta, ceglana, jednolita, bez wyodrębnionego prezbiterium, jednonawowa. Od zachodu postawiono czteroboczną wieżę, a od wschodu prostą ścianę zwieńczono trójkątnym szczytem z pinaklami. Dach dwuspadowy, kryty ceramiczną dachówką, jest zwieńczony sygnaturką typową dla budownictwa cysterskiego. Od północy do kościoła przylega zabudowa klasztorna.

Wnętrze bardzo jasne. Nawa i część prezbiterialna przesklepione są sklepieniem gwiaździstym. Okna tworzą sugestię ruchu ku górze, ku gwiazdom zdobiącym klucze sklepień i rzeźbionym XIV-wiecznym wspornikom. Ze wsporników tych spoglądają na ludzi główki kobiece i męskie, czasem wplecione w rośliny, a także figurki przedstawiające aniołów. Przy trzecim przęśle sklepienia, licząc od wschodu, zamiast wsporników znajdują się figury Madonny z Dzieciątkiem i św. Katarzyny Aleksandryjskiej męczenniczki, która umieszczona jest na wsporniku w kształcie głowy zakonnicy. Z pierwotnego gotyckiego wystroju zachowała się (oprócz wspomnianych wsporników) również rzeźba Piety z ok. 1430 r. Od wschodu znajduje się prezbiterium, które zaznaczono przez podwyższenie posadzki i postawienie ozdobnej balustrady. Poza tym dominuje wystrój nowożytny i późniejszy. Główne wejście do kościoła znajduje się w murze południowym. Istnieje jeszcze wejście od strony północnej i prowadzi do krużganka klasztornego. Przechadzając się przez dostępne dla wiernych skrzydła krużganka można podziwiać przez ostrołukowe okna wirydarz z barwnym ogródkiem kwiatowym.

Przy kościele znajduje się niewielki cmentarz, który założono już w XIV lub XV w. Jest on jednym z najstarszych czynnych cmentarzy na Pomorzu.

Kartuzi

Na Pomorzu znajdowała się jedna kartuzja (klasztor zakonu kartuzów otoczony murem). Zachował się kościół, budynki gospodarcze, refektarz oraz erem. Kościół w Kartuzach zbudowany jest z cegły, salowy. Od wschodu zamknięty trójbocznie. Od zachodu przylega do ściany czworoboczna wieża z barokowym hełmem. Jedyną dekorację zewnętrzną stanowiły proste wimpergi wieńczące przypory prezbiterium. Wnętrze zakryte sklepieniem gwiaździstym. Wnętrze korpusu podzielono na dwie główne części, wschodnią dla ojców, i zachodnią dla braci i prawdopodobnie trzecią dla świeckich mężczyzn. Od południa zbudowano w XV wieku kwadratową kaplicę św. Brunona, okryto ją również konstrukcją sklepienia gwiaździstego. Kolejną kaplicę NMP wydzielono w jedynym zachowanym odcinku tzw. dużego krużganka (otaczał on kościół od wschodu i łączył między sobą eremy). W kaplicy tej znajduje się wyjątkowe retabulum gotyckiego ołtarza (z 1444 r., dzieło warsztatu gdańskiego). Przedstawia on królujących Chrystusa i Maryję adorowanych przez świętych. W dolnej partii retabulum namalowano popiersia Maryi i Chrystusa oraz 12 apostołów. Ołtarze, malowidła, stalle i cenny kurdyban pochodzą z epoki nowożytnej.

Architektura zamkowa

Starannie zaplanowany system obronny zamków oraz fortyfikacji miejskich budowano w miastach szczególnie ważnych politycznie i gospodarczo. Zamki na Kaszubach powstawały głównie w czasach krzyżackiego panowania.

Krzyżacy stawiali ogromne założenia zamkowe, tzw. nizinne. Rozkwit budownictwa krzyżackiego przypada na XIV wiek. Najbardziej znanym jest zamek w Malborku, bardzo rozbudowany, składający się z trzech części: Zamku Wysokiego, Zamku Średniego, Zamku Niskiego. Jednak powszechny w państwie krzyżackim był prostszy typ zamku, czteroskrzydłowy układ z dziedzińcem na środku (np. Bytów). Zamki poprzedzone były obszernym przedzamczem gospodarczym, otaczano je fosą i wąskim tarasem międzymurza. Budowano je na planie kwadratu. Zewnętrzny dziedziniec posiadał krużganki komunikacyjne. W jedno z naroży wbudowano wieżę, pozostałe narożniki flankowały małe wieżyczki. Ponad fosą lub potokiem stała wieża ustępowa – gdanisko. Istotnym elementem strategicznym była wieża główna zamku. Służyła jako stanowisko obserwacyjne i punkt ostatecznej obrony. Wznoszono ją w najważniejszym lub najbezpieczniejszym miejscu. W założeniu zamkowym Krzyżaków znajdowała się też kaplica, refektarz, kapitularz, spichrz, ganki obronne ze strzelnicami otaczające cały zamek.

Świetnie zachowanym średniowiecznym zamkiem jest obiekt w Darłowie. Zamek Książąt Pomorskich w Darłowie budowany był poza obszarem miasta średniowiecznego przez księcia Bogusława V ok. poł. XIV wieku. Od strony południowej stoi czteroboczna wieża bramna. Wjeżdżano przez nią na zamkowy folwark i gospodarcze podzamcze. Pełniła ona też funkcje obronne. Do wieży przylegało dwutraktowe skrzydło południowe – największy i najważniejszy wówczas budynek. Mieścił on na dole salę reprezentacyjną, w której koncentrowało się życie zamku, a na piętrach pomieszczenia mieszkalne rodziny książęcej. Wjazd do zamku od strony miejskiej prowadził przez most na kanale młyńskim i podzamcze do bramy w murze obronnym skrzydła północnego. Nad bramą nadbudowano strzelnicę i ganek dla straży zamkowej. Po wschodniej stronie bramy północnej wybudowano budynek mieszkalny dla załogi, połączony z dużą salą rycerską, przykrytą sklepieniem gwiaździstym.

Fortyfikacje miejskie

Otaczały najczęściej miasto murem z blankami i gankami strzelniczymi. Wzmacniano je basztami kwadratowymi lub kolistymi. Baszty czasem otwierały się do środka i były zwykle zwieńczone blankami. Dobrym przykładem może być wieża w Darłowie. Mury obronne zachowały się np. w Lęborku.

Słowniczek

Ambit – obejście; wąskie przejście, jakie powstaje z przedłużenia naw bocznych i poprowadzenia ich wokół prezbiterium za głównym ołtarzem.

Blenda – ślepe okno. Płytka wnęka w ścianie, w kształcie arkady albo okna, używana głównie w celach dekoracyjnych.

Czołganka (żabka) – dekoracyjny element gotycki w kształcie zwiniętych liści. Znajduje się na krańcach hełmów wieży, pinakli (sterczyn), wimperg itd.

Dormitorium – wspólna sypialnia w klasztorach i zamkach krzyżackich.

Erem – miejsce odosobnienia, najczęściej jednosobowa, skromnie wyposażona cela lub wolno stojący domek. Eremem nazywał też swoją willę Aleksander Majkowski.

Fraternia – miejsce wspólnej pracy zakonników.

Kościół halowy – podłużny kościół, jakiego boczne nawy mają tę samą lub prawie identyczną wysokość jak nawa główna.

Kapitularz – część budynków klasztornych, w której odbywały się spotkania, również sala spotkań kapituły kanoników.

Krużganek – długi korytarz wokół wewnętrznego placu. Okryty sklepieniem lub stropem, na zewnątrz otwarty filarowymi lub kolumnowymi arkadami.

Kwiaton – architektoniczny szczegół wykonany w kształcie kwiatu o rozłożonych pączkach.

Lizena – płaski, pionowi występ w zewnętrznym murze.

Maswerk – architektoniczny ornament, składający się z elementów geometrycznych, zwłaszcza kół czy wieloliści. Jest używany jako dekoracja pola nad oknami. Wypełniał też szczyty wimperg.

Refektarz – jadalnia w klasztorze.

Retabulum – dekoracyjna część ołtarza.

Rozeta – ornament w kształcie stylizowanego kwiatu wpisanego w koło, też okrągłe okno, często wypełnione maswerkiem.

Sterczyna (pinakiel, fiala) – pionowa dekoracyjna część; wieżyczka kończąca przypory, wieże, wimpergi.

Sygnaturka – mała wieża kościelna.

Szkarpa (przypora) – pionowa konstrukcyjna część budowli; mur, jaki odchodzi na zewnątrz od ściany wysokiego budynku w postaci podpory. Jej zadaniem jest wzmocnienie ściany i przenoszenie ciężaru sklepienia budowli na podłoże.

Transept – poprzeczna nawa, część kościoła między prezbiterium a resztą budynku.

Wimperga – dekoracyjny, trójkątny szczyt nad gotyckimi oknami, portalami.

Wirydarz – czterokątny ogród wewnątrz zabudowań klasztornych, otoczony krużgankiem.

Dušan-Vladislav Paždjerski

Adaptacja nazw własnych obcego pochodzenia w języku kaszubskim – przyczynek do dyskusji

0.

Pod definicją z tytułu pracy, w której centralne miejsce ma rzeczownik *adaptacja* (można też powiedzieć: *graficzna adaptacja*), rozumiem regulowanie zapisu głównie imion, nazwisk i nazw miejscowości z języków obcych w języku kaszubskim, według reguł pisowni kaszubskiej.

Podręczniki normujące reguły ortografii kaszubskiej nie poświęcają za wiele miejsca adaptacji nazw własnych[1]. Jedyne artykuły na ten temat to uchwały Rady Języka Kaszubskiego dotyczące pisowni „kaszubskich imion", gdzie między innymi występuje duża liczba imion z języków obcych (np. niemiecki, polski, łacina, biblijne itd.), zawarte w „Biuletynie Rady Języka Kaszubskiego" z 2008 r. [Breza 2008].

Obszary adaptacji, które chcę omówić w tym artykule obejmują adaptację imion, nazwisk i nazw miejscowości z języków obcych, przede wszystkim dla potrzeb publicystyki w najszerszym tego słowa znaczeniu (dziennikarstwo, artykuły naukowe, podręczniki itd.).

I.

Ze względu na problemy, które pojawiają się w procesie adaptacji nazw własnych w języku kaszubskim, języki świata można podzielić na następujące grupy:

1. Język kaszubski.
Choć może to początkowo być zaskakująca propozycja, to jednak można mówić o potrzebie adaptacji imion, nazwisk i nazw miejscowości z mówionego języka kaszubskiego na kaszubski język pisany. Na pierwszy rzut oka absurdalna potrzeba adaptowania nazw własnych języka kaszubskiego na standaryzowany język kaszubski wynika z powszechnie znanej polonizacji tychże nazw i potrzeby ostatecznego ustalenia, jak one będą zapisywane we współczesnym języku.

---

[1] O tym więcej można przeczytać w moim artykule: Paždjerski 2012: s. 192.

Formy imion kaszubskich zostały uregulowane przez szereg uchwał we wspomnianym wydaniu „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego" [Breza 2008: 28, 34, 42, 74].

Nazwy miejscowości w języku kaszubskim w swoich publikacjach podawali już F. Ceynowa [Skôrb], A. Hilferding [Hilferding 1862], S. Ramułt [Ramułt 1899], F. Lorentz [Lorentz 1923] i inni; jednak dopiero ostatnio nazwy te unormowano we współczesnej pisowni kaszubskiej [Chludziński 2006], dla potrzeb administracji w regionie.

Poprawnego zapisu nazwisk kaszubskich nie unormowano, chociaż istnieje taka potrzeba ze względu na możliwość używania ich w dokumentach polskich.

2. Język polski.

Ze względu na powszechną polonizację życia publicznego na Kaszubach, język polski dominuje również w zapisie imion, nazwisk i nazw miejscowości w świecie kaszubskim.

Można najpierw zwrócić uwagę na rozpowszechnioną praktykę pisania kaszubskich imion i nazwisk autorów dzieł pisanych w języku kaszubskim (np. Alojzy Budzisz, *Zemja kaszëbskô* [Budzisz 1982], Stanisław Janke, *Kol kuńca wieku* [Janke 1990], Jan Drzeżdżon, *Na niwach* [Drzeżdżon 1991], Aleksander Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa* [Majkowski] itd.). Czasami zdarza się, że nazwisko kaszubskie jest pisane, ale imię autora pozostaje w formie spolonizowanej (lub polskiej) (np. Wawrzyniec Samp [Majkowski: 4], Eugeniusz Gołąbk [Knéga 1999: 3], Eugeniusz Prëczkòwsczi [Drzéżdżón/Schramke 2004: 2] itd., co ma miejsce, oczywiście, coraz rzadziej).

Następną kwestią jest adaptacja nazw własnych z języka polskiego, co stanowi największą liczbę przypadków adaptacji w języku kaszubskim ze względu na dominację języka polskiego w kaszubskiej edukacji, nauce, publicystyce i życiu publicznym.

3. Języki słowiańskie używające łacinki (czeski, łużyckie, słowacki, słoweński, chorwacki i bośniacki).

Ze względu na pokrewieństwo tych języków z językiem kaszubskim i korzystanie ze wspólnej tradycji łacińskiej w adaptacji tych języków, pojawiają się problemy w adaptacji charakterystyczne dla bliskich sobie języków, wariantowości odmian pisma łacińskiego, a także używanie specyficznych dodatków (diakrytów) do pisma łacińskiego, charakterystycznych dla danego języka.

4. Języki słowiańskie używające cyrylicy (serbski, macedoński, bułgarski, rusiński, rosyjski, ukraiński i białoruski; podobne problemy mogą dotyczyć języków korzystających z dóbr tradycji cyrylickiej, nie będących jednak językami słowiańskimi, np. mongolski, języki środkowej Azji: np. kazachski, turkmeński, uzbecki itd.).

Problemy w adaptacji cyrylicy z języków podobnych do języka kaszubskiego, na język kaszubski, wymagają dobrej znajomości reguł pisowni języka oryginału, nieraz w dużej mierze różniących się od języka kaszubskiego.

5. Inne języki europejskie i nieeuropejskie używające pisma łacińskiego (np. angielski, francuski, niemiecki, hiszpański, portugalski, baskijski, fryzyjski, ale również wietnamski, turecki, języki Afryki subsacharyjskiej, języki Indonezji, Malezji, Pacyfiku, Filipin itd.).

Problemy w adaptacji wyrazów z tychże języków tak naprawdę są podobne do doświadczeń polskich (jeżeli standaryzacja w języku kaszubskim, w tej dziedzinie, obierzę tą samą drogę, co w języku polskim).

6. Języki posiadające swoje własne pisma (arabski, języki Chin, japoński, ormiański, gruziński, perski – używający pisma arabskiego, tajski, khmerski w Kambodży, koreański, języki Indii itd.).

W odróżnieniu od języków cyrylickich, w adaptacji tychże języków, najczęściej się używa zanglicyzowanego zapisu (zapis, w którym używa się zasobu literowego łacinki z języka angielskiego – nie fonetycznego!), co przynosi, w pewien sposób, podobne problemy jak w adaptacji z języka angielskiego, jak również szereg innych, w związku z naturą języków zapisu oryginalnego.

2.

I. Adaptacja nazw własnych (imion, nazwisk i nazw geograficznych – głównie nazw miejscowości) **z mówionego (?)[2] języka kaszubskiego na znormalizowany zapis w języku kaszubskim**, zrywa z częstą praktyką używania spolonizowanich (lub polskich) nazw.

Główny problem w tym obszarze stanowi nadawanie ostatecznej formy imion [co zrobiono w Breza 2008], nazw geograficznych [Chludziński 2006] i nazwisk (czego jeszcze nie dokonano). Jeżeli chodzi o nazwiska, to bardziej praktycznym roztrzygnięciem mogło by być wydanie ogólnej regulacji w „kaszubizowaniu" kaszubskich nazwisk, ze względu przede wszystkim na ich wariantowość (np. Rhode, Rohde, Rodhe, Roda itd.) i zapis będący pod wpływem innych języków.[3] Na marginesie całego przedsięwzięcia można zadać pytanie, jak określić, które nazwisko jest nazwiskiem kaszubskim?

---

[2] [teza dyskusyjna i polemiczna] Chodzi o te sytuacje, kiedy nazwisko w formie używanej przez Kaszubów było (w okresie, kiedy nie wydawano publikacji w języku kaszubskim lub nie pisano ich w języku kaszubskim) i czasami jest używane tylko w komunikacji ustnej (ewentualnie w formie literackiej - niesformalizowanej), natomiast w pisanej (oficjalnej) formie korzystano z jego spolonizowanej (lub polskiej) formy.

[3] W języku węgierskim np. obowiązują trzy pisownie przy zapisywaniu nazw własnych: 1. pisownia współczesna, będąca w zgodzie z dzisiejszym sposobem pisania i czytania w języku węgierskim (np. *Károly* – czyt 'karolj', *József* - 'jożef', *Hunyadi* - 'huńodi' itd.); 2. pisownia historyczna, zachowująca pisownię, która obowiązywała przed ostateczną regulacją (np. *Thewrewk* zamiast *Török* – czyt. 'tôrôk', Veöres zamiast *Vörös* - 'wôrôsz', *Kuun* zamiast *Kún* - 'kun' itd.) i 3. pisownia dotycząca zapisu nazw własnych pochodzących z języków obcych językowi węgierskiemu (np. *John Smith*, *New York*, *Łódź* itd.) [Пешикан/Јерковић/Пижурица 1994: 222–223].

II. Jak już powiedziałem, **adaptacja z języka polskiego na język kaszubski** stanowi najbardziej rozpowszechnioną adaptację w kaszubskim obszarze językowym. Dotychczas przyjęto dwa sposoby adaptacji polskich nazw własnych w języku kaszubskim:

a. przejmowanie polskich nazw własnych w postaci oryginalnej (np. Ryszard Stryjec [Majkowski: 4], Róża Wosiak-Śliwa [Breza 2007$_1$: 143] itd.);
b. dużo częściej przyjmuje się adaptowanie nazw polskich (np. Wrocłôw [Breza 2009: 237], Daniel Kalinowsczi [Breza 2012: 71], Róza Wòszôk-Slëwa [Breza 2007$_1$: 59]).

Można więc uznać, że dla języka kaszubskiego adaptowanie nazw własnych z języka polskiego stanowi jego naturalną charakterystykę (wyrazy z języka polskiego są traktowane prawie jako rodzime) i dlatego rekomenduję taką praktykę.

III. Adaptacja nazw własnych z języków słowiańskich używających pisma łacińskiego. Regulacje polskiej pisowni zakładają, że w języku polskim można adaptować „słowiańskie nazwy własne zawierające swoiste znaki łacińskie", również „zastępując znaki niestosowane w polskiej ortografii" [Polański 2010: 104], nie rekomendując wprost, jaka metoda byłaby lepsza i w jakiej sytuacji (np. Damborský na Damborsky, Mukařovský na Mukarzowsky, Žvaček na Żwaczek, D'urovič na Diurowicz, a Rađušić na Radjuszić itd.). Druga możliwość, to pozostawienie nazwiska w oryginale, co wiązałoby się z możliwością zatracenia pojedynczych specyficznych znaków.

W języku kaszubskim regularna i dokładna adaptacja poprzez zastępowanie podobnymi znakami charakterystycznymi dla pisowni kaszubskiej, też nie stanowiłaby większego problemu, zastanawiające jest jednak, jaki los byłby przy tym labializacji w miejscach, gdzie jest to obowiązkowe dla języka kaszubskiego. Rada Języka Kaszubskiego musi wypracować swoje własne stanowisko na ten temat. Ten problem ma swoje drugie oblicze w przypadku, jeżeli odstąpi się od zaznaczania labializacji. Co wtedy zrobić z kolejnością takich wyrazów w różnych indeksach, słownikach i innych publikacjach leksykograficznych? Czy dla nich trzeba by było wypracować specjalną metodę szeregowania? Czy „nielabializowane" (bez zaznaczenia labializacji) wyrazy stałyby przed ich odpowiednikami zlabializowanymi czy po, czy byłyby traktowane na równi (tak jak to czyni E. Gòłąbk [Gòłąbk 2005: 108], chociaż tego nigdzie nie zaznacza i można to wywnioskować z samego słownika, śledząc chyba metodę labudowską opisaną w jego podręczniku [Labuda 1939: 12][4]). To samo dotyczy adaptacji nazw własnych z języka polskiego, nazw słowiańskich pisanych cyrylicą, jak również, w pewnym stopniu, nazw pochodzenia niesłowiańskiego.

---

[4] Więcej na ten temat w: Paždjerski 2012: s. 186–187.

IV. Jeżeli chodzi o **języki słowiańskie używające cyrylicy**, to ich adaptacja zawiera pakiet problemów charakterystycznych dla poprzedniej grupy, tylko że jeszcze trzeba znaki cyrylicy słowiańskiej przekształcić w ich odpowiedniki łacińskie.

Znów się tu powołujemy na roztrzygnięcia z ortografii języka polskiego, która poświęca duży rozdział tym kwestiom [Polański 2010: 109–118], pt. *X. Transliteracja i transkrypcja słowiańskich alfabetów cyrylickich*, gdzie szczegółowo podaje się reguły transkrypcji (zapisu roszerzonego, najbliżej oddającego wymowę cyrylickich znaków w poszczególnych językach słowiańskich, od którego w pewnych segmentach dobrze byłoby odstąpić, gdyż bazują na błędnych decyzjach zawartych w Polskiej Normie PN-ISO 9, z 1 lutego 2000 r.[5]).

Przykłady (podawane w ewentualnym zapisie kaszubskim): ros. *Гоголь – Gogolj* (*Gògòl*), *Лермонтов – Ljermontow* (*Lermòntow*), *Пугачёв – Pugaczow* (*Pùgaczow*); ukr. *Зілинський – Zylińsczi*, *Могильницький – Mochiljnicki* (*Mòchilnicczi*), *Яцків – Jackiw*, buł. *Копривщица – Kopriwsztica* (*Kòpriwsztica*), *Търново – Trnowo* (*Trnowò*), *serb. Ужице – Użice* (*Ùżice*), *Ваљево – Waljewo* (*Waljewò*), *Шабац – Szabac*, *Ћуприја – Czuprija*, *Ђаковица – Dżakowica* (*Dżakòwica*), mac. *Ѓевѓелија – Gjevgjelia* (*Dżewdżelia*).

V. Adaptacja nazw własnych z **języków europejskich i nieeuropejskich używających łacinki**, w polskiej pisowni dokonywana jest z „zachowaniem ortografii oryginału" [Polański 2010: 98][6] [Polański 2010: 101][7], co oznacza również zachowywanie specyficznych diakrytów używanych we współczesnej łacince (np. - przykłady z Polański 2010 – *André*, *Debré*, *Mérimée*, *Molnár*, *Gömöri*, *Jókai*, *Lumière* itd.). Tak jest w teorii. W praktyce jednak te znaki nie są używane, przede wszystkim ze względów technicznych: np. zamiast Viktor Orbán pisane jest Viktor Orban[8], zamiast Győr – Gyoer[9], zamiast François – Francois[10], zamiast Erdoğan – Erdogan[11] itd. Jest całkiem pewne, że w języku kaszubskim te reguły będą stosowane.[12]

---

[5] Analizę standardu PN-ISO 9, w stosunku do języka serbskiego, dokonałem w: Пажђерски 2007: 345 i dalej; wydanie polskie Paždjerski 2009: 303–310.

[6] Wzmianka o językach angielskim i francuskim.

[7] Wzmianka o języku niemieckim. Reguły dotyczące innych języków nie są opisane.

[8] http://fakty.interia.pl/raport-powodzie-w-europie/aktualnosci/news-premier-wegier-czeka-nas-najwieksza-w-historii-fala-powodzio,nId,979182 [dostęp: 10.06.2013].

[9] http://fakty.interia.pl/raport-powodzie-w-europie/aktualnosci/news-premier-wegier-czeka-nas-najwieksza-w-historii-fala-powodzio,nId,979182 [dostęp: 10.06.2013].

[10] http://fakty.interia.pl/swiat/news-zmarl-byly-premier-socjalista-pierre-mauroy,nId,979215 [dostęp: 10.06.2013].

[11] http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/erdogan-demonstranci-to-anarchisci-dajmy-im-lekcje,331668.html [dostęp: 10.06.2013].

[12] Istnieją również inne przykłady adaptacji ortograficznych w innych językach słowiańskich. W języku serbskim (w którym używa się serbskiej cyrylicy, jak również serbskiej łacinki) adaptacja jest dopuszczalna również w piśmie łacińskim [Пешикан/Јерковић/Пижурица 186]: np. *Njujork*, *Vašington*, *Pariz*, *Lajpcig*, *Rio de Ženeiro*, *Špandau*, *Varšava*, *Čikago*, *Ćehoćinek* itd., co umożliwia łatwą odmianę

Powtarzający się problem stanowi kwestia niezapisywania labializacji w nazwach, gdzie według kaszubskiej pisowni ona obowiązakowo musiałaby być pisana. Np. *Bool*, *Tschudi*, *Goethe*, *Muskie*, *O'Kelly*, *Montesquieu*, *Lumière* itd. Oczywiście, dodawanie diakrytów w odpowiednich miejscach nie miałoby większego sensu, jednak pozostaje problem szeregowania danych wyrazów w publikacjach leksykograficznych, gdzie nie jest do końca jasne, jak takie wyrazy z nieoznaczoną labializacją trzeba traktować (jako równoznaczne z wyrazami labializowanymi, czy też nie). Następna kwestia to pytanie polskiego wpływu na obce nazewnictwo w języku kaszubskim. Czy nazwy typu *Nowy Jork*, *Paryż*, *Madryt*, *Monachium*, *Lipsk*, *Jan Jakub Russo*, *Kartezjusz*, *Tomasz Mann*, *Jerzy Waszyngton* itd. stanowią wyrazy kaszubskie (czy język kaszubski będzie się wzorował na języku polskim), czy też język kaszubski będzie dążyć do wypracowania „swoich" odpowiedników?

VI. Adaptacja nazw własnych z **języków posiadających swój własny system zapisu graficznego (pismo)** właściwie w najnowszych podręcznikach polskich nie jest opisywana ani wyszczególniana (w regułach adaptacji). Może jest to spowodowane relatywnie małym użyciem tychże wyrazów w tekstach polskich, jednak trzeba powiedzieć, że języki, np. chiński, arabski mają coraz większy wpływ na najnowszą publicystykę polską, poprzez wiadomości.

Jak już wcześniej powiedziałem, nazwy własne ze wspomnianych języków pisane są zapisem zbliżonym do angielskiego zapisu (wypracowanym na potrzeby języka angielskiego, np. jap. Yokkaichi, chin. Yichun, kor. Yisang itd.), chociaż zdarzają się zapisy bezpośrednio wykonane dla potrzeb języka polskiego[13], np. Ar-Rijad, Asz-Szakra, Dżudda, Dżizan, Muszajt[14]. Ponieważ istnieje ogólna tendencja, żeby zapisy dostosowywać do zapisu najbliższego wymowie, a w wypadku omawianej grupy nazw własnych nie istnieje pierwowzór łaciński, który by trzeba było śledzić, proponuję zapis charakterystyczny dla zapisu praktycznego w języku polskim (przykłady dot. toponimów arabskich), zbliżonym do wymowy.

Jako główny problem pozostaje wątpliwość dotycząca zapisu labializacji (charakterystyczna dla prawie wszystkich omawianych grup) i kwestie z nią związanie.

Dalej, przy adaptacji na język kaszubski istnieje potrzeba zaczerpnięcia z pewnego źródła wiedzy o wymowie danego wyrazu (np. wiadomości w mediach

---

w piśmie danych nazw, w zgodzie z serbską gramatyką. Można powiedzieć, że najnowsze propozycje podane przez *Wielki słownik ortograficzny PWN* [Polański 2010] są, pewnie niezależnie od pierwowzoru, na tropie serbskich roztrzygnięć, w zakresie adaptacji nazw z języków słowiańskich używających pisma łacińskiego. We wcześniejszych wydaniach taka opcja była jedna z możliwych, a teraz autor mówi o zastępowaniu znaków niestosowanych w polskiej ortografii już w drugim zdaniu odpowiedniego rozdziału [Polański 2010: 104], rozdział *71. Zapisywanie słowiańskich nazw własnych zawierających swoiste znaki łacińskie*, traktując je chyba jako naturalną rzecz.

[13] Coś więcej na ten temat pisałem we wspomnianym artykule Пажђерски 2007: 344.

[14] Encyklopedia I: 488, mapa Arabii Saudyjskiej.

kaszubskich są często czerpane z pisanych wiadomości agencyjnych lub internetowych mediów, gdzie wymowa nie jest zaznaczana), co użytkownikowi (najczęściej dziennikarzowi) może przysparzać znacznych problemów. Najlepiej byłoby w miarę szczegółowo opisać problematyczne sytuacje w podręczniku ortograficznym (co czyni np. Пешикан/Јерковић/Пижурица 1994, w przypadku arabskiego i perskiego – s. 197–201, japońskiego – s. 213–215, chińskiego – s. 215–221 i nowogreckiego – s. 181–182).

Pozostają problemy wpływu języka polskiego na pojedyncze, ustalone formy ze wspomnianych języków.

3.

Jak widać z artykułu, jeszcze wiele jest do zrobienia w zakresie adaptacji nazw własnych z języków obcych w języku kaszubskim. Wydaje mi się, że to zadanie stanowi jedno z priorytetowych w działaniach Rady Języka Kaszubskiego. W tworzeniu normy kaszubskiej w tym zakresie można jednak wykorzystać dużo rozwiązań z języka polskiego, jak również z innych języków słowiańskich, które swoją normę kształtowały w miarę późno (tak jak to ma miejsce w języku serbskim).

Literatura:

[Breza 2007:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007*, Gduńsk 2007, ISBN 978-83-87258-92-4, ISBN 978-83-87258-97-9.

[Breza 2008:] *2008. Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2008. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, nôùkòwi red. É. Bréza, Gduńsk 2008, ISSN 1899-4318.

[Breza 2009:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. 2009. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. 2009*, Gduńsk 2009, ISSN 1899-4326, ISSN 1899-4318.

[Breza 2012:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. 2012*, Gduńsk 2012, ISSN 1899-4326, ISSN 1899-4318.

[Budzisz 1982:] A. Budzisz, *Zemja Kaszëbskô. Utwory wybrane*, wstęp, wybór i układ J. Drzeżdeżon, Gdańsk 1982, ISBN 83-00-00093-3.

[Chludziński 2006:] *Polsko-kaszubski słownik nazw miejscowych i fizjograficznych. Pòlskò- kaszëbsczi słowôrz miestnëch ë fizjografnëch mión*, red. A. Chludzińskiego, oprac. zespół, Gdańsk 2006.

[Drzeżdżon 1991:] J. Drzeżdżon, *Na niwach*, Gdynia 1991.

[Drzéżdżón/Schramke 2004:] *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990 r.)*, przër. R. Drzéżdżón, G. K. Schramke, Gdiniô 2004, ISBN 83-89178-55-9.

[Encyklopedia:] *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, [Warszawa] bez r. wyd., ISBN 83-89651-35-1, ISBN 83-89651-36-X, ISBN 84-9789-867-2, ISBN 84-9784-821-4.

[Gòłąbk 2005:] E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005, ISBN 83-87408-56-5.

[Hilferding 1862:] А. Гильфердинг, *Остатки Славянъ на южномъ берегу Балтйскаго Моря*, Санктпетербургъ, 1862 (przedr.: www.bibliard.ru).

[Janke 1990:] S. Janke, *Kol kuńca wieku*, Gdańsk 1990.

[Knéga 1999:] *Knega psalmów*, skasz. E. Gołąbk, Gdańsk 1999, ISBN 83-87408-21-2.

[Labuda 1939:] A. Labuda, *Zasady pisowni kaszubskiej. Ze słowniczkiem ortograficznym*, Toruń 1939.

[Lorentz 1923:] F. Lorentz, *Polskie i kaszubskie nazwy miejscowości na Pomorzu Kaszubskiem. Reprint*, Gdynia 2006 (Poznań 1923), ISBN 978-83-60437-22-3.

[Majkowski:] A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, Gdańsk bez r. wyd., ISBN 83-87408-80-8.

[Пажђерски 2007:] Д. В. Пажђерски, *Латинизација српске ћирилице у пољским електронским каталозима*, у: *Српско питање и србистика. Зборник радова 1*, прир. П. Милосављевић, М. Суботић, Бачка Паланка – Ваљево 2007, ISSN 1450-670X, s. 344- 354.

[Paždjerski 2009:] D. V. Paždjerski, *Latynizacja cyrylicy serbskiej w Polsce*, [w:] *La Globalisation Communicationelle Enrichissement et Menace pour les langues*, red. J. Kortas, J. Jereczek-Lipińska, G. Quentel, J. Drzazgowska, Gdańsk 2009, s. 303-310, ISBN 978-83-7531-137-2.

[Paždjerski 2012:] D. V. Paždjerski, *Przegląd normalizacji ortograficznej w języku kaszubskim. Od Floriana Ceynowy do Rady Języka Kaszubskiego*, „Studia Slavica”, XVI, Opole 2012, s. 181-193, ISSN1803-5663, ISBN 978-83-7395-529-5.

[Пешикан/Јерковић/Пижурица:] *Правопис српскога језика. I. Правила и њихови основи. II. Речник уз правопис*, ур. М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурица, Нови Сад 1994, ISBN 86-363-0296-X.

[Polański 2010:] *Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*, red. nauk. oraz oprac. zasad pisowni i interpunkcji E. Polański, Warszawa 2010.

[Ramułt 1899:] S. Ramułt, *Statystyka ludności kaszubskiej*, Kraków 1899.

[Skôrb:] „Skôrb kaszébsko-słovjnskjè mòwé”, wyd. Dr F. Cenôva z Bukóvca przé Terespòlu, t. 1: z. 1–6 (1866), t. 2: z. 7–12 (1868), z. 13 (1879).

Danuta Pioch

Obecność tematyki związanej z kulturą w edukacji kaszubskiej

Kultura jest dziedziną tak szeroką i pojemną, że mierzenie się z nią na gruncie li tylko edukacyjnym jest stolemowym zadaniem i mało który nauczyciel będzie mu w stanie samodzielnie podołać, choć w podręcznikach do nauki języka kaszubskiego treści związanych z kulturą jest bardzo dużo. Wychowywać świadome kulturowo młode pokolenie, to obowiązek nie tylko dla pedagogów – w tym dziele powinni współpracować wszyscy, którym pomyślna przyszłość regionu leży na sercu. Aby rozmawiać, pisać, dywagować na temat kultury, należałoby najpierw wczytać się w różne publikacje traktujące o niej, a jest ich mnóstwo, i to zarówno autorów rodzimych, jak i obcych[1].

Nie istnieje jedna jedynie prawdziwa definicja słowa kultura. Analizując poszczególne z nich można dojść do przekonania, że są one często rozbieżne, a nawet sprzeczne. Wobec tego nie mylił się XVIII-wieczny niemiecki filozof Johann Herder[2], który twierdził, że nie ma nic bardziej nieokreślonego niż słowo kultura.

Bardzo ciekawą i pojemną definicję kultury zaproponował żyjący w XIX i na początku XX wieku angielski antropolog, archeolog i etnolog Edward Burnett Tylor[3]. Według niego *Kultura, czyli cywilizacja, jest to złożona całość, która obejmuje wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, prawa, obyczaje oraz inne zdolności i nawyki nabyte przez ludzi jako członków społeczeństwa*. Ważnym stwierdzeniem jest przyrównanie kultury do cywilizacji – gdyby chcieć je zastosować na gruncie kaszubskim, okazałoby się, że istnieje tzw. *cywilizacja kaszubska*.

---

[1] Dla zgłębienia istotnych treści wprowadzających w zagadnienia związane z kulturą warto sięgnąć do literatury: *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów, Warszawa 1995; Antonina Kłoskowska, Socjologia kultury, Warszawa 1981; Encyklopedia kultury polskiej, T. 1. Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze, Wrocław 1991; Marian Filipiak, Socjologia kultury. Zarys zagadnień, Lublin 1996; Jerzy Kmita, Grzegorz Banaszak, Społeczno-regulacyjna koncepcja kultury, Warszawa 1994.*

[2] Urodzony w Morągu, gdzie znajduje się muzeum jego imienia.

[3] Dzieło poświęcone kulturze nosi w oryginale tytuł: *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom*, 1871 (wyd. pol. *Cywilizacja pierwotna* ukazało się w latach 1896–1898).

Ruth Benedict[4] - amerykańska badaczka z dziedziny antropologii – stwierdziła, że każda kultura jest niepowtarzalna i, co ważniejsze, nie można analizować poszczególnych jej składowych w oderwaniu od całości. Jej definicja (*Kultura jest to złożona całość zawierająca nawyki nabyte przez człowieka jako członka społeczeństwa*), choć bardzo ogólna, wskazuje jednak rzecz istotną - ogromną rolę społeczeństwa w kształtowaniu nawyków kulturowych poszczególnych członków tejże społeczności. Z tego wynika prosta wskazówka - chcąc przyjąć określoną kulturę (np. kaszubską), należy identyfikować się z daną społecznością i przejmować wzorce kulturowe przez nią wypracowane; a dalej – społeczność powinna dbać o to, by jej wzorce były chętnie przejmowane (tu ogromna rola placówek oświatowych w kultywowaniu kultury kaszubskiej).

Zagadnieniami związanymi z kulturą zajmowali się także polscy uczeni. Wśród nich antropolog Bronisław Malinowski[5], który za składowe definicji kultury uznał narzędzia i dobra konsumpcyjne, twórcze zasady grup społecznych, ludzkie idee i umiejętności, a także wierzenia i obyczaje. Z kolei Stefan Czarnowski[6] podkreślał ogromne znaczenie tradycji w przekazywaniu dziedzictwa kulturowego. Natomiast według Stanisława Ossowskiego[7] kultura jest pewnym zespołem dyspozycji psychicznych przekazywanych w łonie danej zbiorowości. Definicja ta kładzie nacisk na aspekt psychologiczny w przyswajaniu kultury – ważne tu są mechanizmy uczenia się, formowania nawyków kulturowych, przyjmowania norm obowiązujących w danej zbiorowości. Według jego teorii kultura ma ogromny wpływ na kształtowanie osobowości jednostek. Zatem trzeba dbać o wytwarzanie odpowiednich wzorców, kłaść nacisk na uczenie się ich i naśladownictwo, bo to są główne procesy przyswajania kultury.

W przytoczonych wyżej definicjach przewijają się różne aspekty kultury, a jej rozumienie przez II Sobór Watykański szerzej rozwija E. Bugajna. Jest kultura materialna ze wszelkimi wytworami człowieka, techniką, a także umiejętnościami praktycznymi. Sporą część zajmuje kultura duchowa: wierzenia, wiedza, literatura, piśmiennictwo, szeroko pojęta sztuka, a także wszelkie wytwory umysłu, np. filozofia. Nie da się też rozprawiać o kulturze bez jej części dotyczącej kultury społecznej (norm moralnych, ideologii). Jest to zatem bardzo szerokie spektrum zagadnień o wysokim stopniu złożoności, którego nie da się opisać w jednym, z założenia krótkim, tekście. Zadaniem tego tekstu będzie zatem jedynie zasygnalizowanie obecności treści kulturowych w kaszubskiej edukacji.

---

[4] Uczennica Franza Boasa, który opatrzył wstępem jej dzieło poświęcone kulturze *Patterns of Culture*, pol. tytuł *Wzory kultury*, wstęp Franz Boas, wyd I: przedmowa do wyd. pol. Antonina Kłoskowska, Warszawa 1966, PWN.

[5] Książka pt. *Kultura i jej przemiany* stanowiła t. 9 wydawanej w latach 1980-2004 przez Wydawnictwo Naukowe PWN trzynastotomowej edycji *Dzieł* tegoż autora; Tom 9. ukazał się w roku 2000.

[6] Profesor Uniwersytetu Warszawskiego, historyk kultury, pozycje książkowe poświęcone kulturze: Kultura (1938); Społeczeństwo. Kultura (1939) [w:] S. Czarnowski, Dzieła, Tom 1–5, Warszawa 1956.

[7] Zajmował się teorią kultury oraz metodologią nauk społecznych, profesor Uniwersytetu Łódzkiego i Warszawskiego.

Dobra passa dla edukacji regionalnej, w tym także kaszubskiej, rozpoczęła się w roku 1989, który był przełomowym momentem w dziejach Polski, nie mógł zatem przejść bez echa również w oświacie. Została przygotowana odgórna reforma oświaty pod kierownictwem Henryka Samsonowicza, pierwszego ministra edukacji w III RP. Zasadnicze zmiany w oświacie zostały zapoczątkowane przez rząd Tadeusza Mazowieckiego w 1990 roku. Ten rok dawał gminom możliwość przejmowania w swój zarząd szkół podstawowych. Była to jednak w tym momencie dobrowolna decyzja jednostki samorządu. Zdecydowało się na nią zaledwie kilkaset gmin – następowała powoli decentralizacja systemu, a to zawsze oznacza zwiększenie możliwości wprowadzania inicjatyw oddolnych i współdecydowania o ostatecznym kształcie systemu. Przełomowym terminem miał się stać styczeń 1994 roku, kiedy to prowadzenie przez gminy oświaty na ich terenach miało zostać prawnie usankcjonowane. Nie doszło jednak do legalizacji zapisu. Rząd Waldemara Pawlaka odłożył decyzję w tej sprawie o dwa lata.

Ważnym przejawem „nowego” były zachęty do tworzenia szkół niepaństwowych (społecznych, wyznaniowych, prywatnych). Władza oświatowa dała też środowiskom edukacyjnym czytelny sygnał, że mają szeroki wpływ na formułowanie kierunków polityki oświatowej oraz konstruowanie programów nauczania. Tym samym odstąpiono od dotychczasowego centralizmu, zezwolono na prowadzenie w szkołach innowacji i eksperymentów pedagogicznych, organizowanie klas pracujących według programów autorskich. Absolutnym *novum* w dotychczasowej praktyce szkolnej było dopuszczenie możliwości realizacji obowiązku szkolnego poza szkołą.

Z polecenia ministra edukacji, Mirosława Handtkego, w marcu 1998 r. został powołany Zespół Koordynacyjny ds. Reformy Edukacji, który przygotował podstawy programowe i standardy wymagań egzaminacyjnych dla wszystkich typów szkół. W lipcu tegoż roku została znowelizowana ustawa o systemie oświaty. Na mocy tej nowelizacji przedłużono jednolitą edukację do lat 16 i wprowadzono nowy typ szkoły – gimnazja.

Rok 1999 przyniósł reformę samorządową, a wraz z nią postał nowy system zarządzania oświatą. Organem prowadzącym szkoły przestały być kuratoria oświaty, którym pozostawiono w kompetencjach nadzór pedagogiczny, zaś organami prowadzącymi stały się gminy i powołane do życia powiaty oraz samorządy województw. W gestii samorządu gminnego pozostawiono publiczne przedszkola, sprawy związane z ustalaniem sieci szkół oraz granic obwodów szkolnych. Odtąd samorząd miał decydować o wszystkim, co dzieje się w oświacie na jego terenie, a na podjęte zadania miał otrzymać bezpośrednią subwencję od państwa.

Na zasadzie subwencji uzupełniającej działania oświatowe prowadził również samorząd powiatowy, który organizował szkoły i gimnazja specjalne, szkoły ponadgimnazjalne, szkoły mistrzostwa sportowego, szkoły o profilu artystycznym, poradnie psychologiczno-pedagogiczne i specjalistyczne, placówki opiekuńczo-wychowawcze oraz resocjalizacyjne, placówki wspierające zastępcze formy wychowania rodzinnego oraz ośrodki adopcyjno-opiekuńcze.

Samorządowi wojewódzkiemu pozostawiono tworzenie szkół o charakterze regionalnym lub ogólnopolskim, placówek resocjalizacyjnych, publicznych zakładów kształcenia i doskonalenia nauczycieli, bibliotek pedagogicznych.

Po zakończeniu edukacji w każdym typie szkoły przewidziano sprawdzenie nabytych przez uczniów kompetencji. Zewnętrznym pomiarem osiągnięć miały się zająć powołane do tego centralne i regionalne ośrodki egzaminacyjne (Kaszubi doczekali się przepisów i procedur organizowania matury z języka kaszubskiego, po raz pierwszy w dziejach, w roku 2005[8]).

Realizowana od 1 września 1999 roku reforma systemu oświaty została całkowicie wdrożona po trzech latach, zmieniając obowiązujący od 1968 roku dwustopniowy system szkolnictwa w trzystopniowa strukturę. Głównym celem wprowadzenia nowego systemu miało być upowszechnienie wykształcenia średniego i wyższego, wyrównanie szans edukacyjnych uczniów z różnych środowisk oraz poprawa jakości kształcenia, a także, co niezmiernie ważne, możliwość realizowania edukacji dla mniejszości narodowych i etnicznych.

Dokumentem dającym możliwość wprowadzania regularnej nauki języka kaszubskiego była Ustawa o systemie oświaty z 1991 roku[9]. Słynny Art. 13. mówiący o tym, że *Szkoła i placówka publiczna umożliwia uczniom podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności naukę języka oraz własnej historii i kultury* był tak naprawdę kamieniem milowym na drodze do kaszubskiej edukacji. Na jego podstawie rozpoczęły nauczanie języka kaszubskiego pierwsze prekursorskie placówki: Kaszubskie Liceum Ogólnokształcące w Brusach i Szkoła Podstawowa na Głodnicy. Dyrekcje tychże szkół musiały podjąć niezmierny trud torowania kaszubskich szlaków edukacyjnych – a jak wynika z ich relacji, nie było to wcale łatwe. Przede wszystkim doskwierał brak zrozumienia w urzędach (np. GUS, który kwestionował sformułowania używane w przekazywanych sprawozdaniach), ale także totalny brak oprzyrządowania nauczyciela (podręczniki, przewodniki, pomoce). Na pierwszy podręcznik trzeba było poczekać niemal 10 lat, w tym czasie edukacja trwała, a nauczyciele byli skazani wyłącznie na siebie, na własną kreatywność i podręczne biblioteczki. Różne też było patrzenie na edukację kaszubską w ogóle, która początkowo niejednokrotnie szokowała, a wielokrotnie była kwestionowana[10].

---

[8] Opracowany został Informator maturalny z języka kaszubskiego – matura od 2005 roku. Opracowała go Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Gdańsku w porozumieniu z Centralną Komisją Egzaminacyjną w Warszawie i w roku 2003 przesłała do szkół celem zapoznania z nim przyszłych potencjalnych maturzystów.

[9] Ustawa o systemie oświaty z 7 września 1991 r., Dz. U. 1991 Nr 95 poz. 425

Przywołany artykuł 13 Ustawy o systemie oświaty zapowiadał ważną sprawę, nie precyzował jednak do końca wszystkich nurtujących wątpliwości. Miało to zostać uregulowane odrębnym rozporządzeniem ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania – jak go wówczas tytułowano. Przypisano tej instytucji również zadbanie o takie sprawy jak: działania w celu popularyzacji wiedzy o historii, kulturze, języku i o tradycjach religijnych mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym. Rzeczone *rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie organizacji kształcenia umożliwiającego podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych* ukazało się 24 marca 1992 r.[11]. Zatem w edukacji kaszubskiej kultura była obecna jako nieodłączny składnik od momentu wprowadzenia nauki języka kaszubskiego do szkół i ustanowienia dla niego podstawy programowej. A ta z kolei była tak skonstruowana, że zakładała realizację różnych edukacji, które prezentowały szeroko pojętą wiedzę o regionie. Rolę klamry spinającej wszystkie te edukacje pełniła i nadal pełni z powodzeniem kultura, która jest sama w sobie obszernym i pojemnym komponentem.

Zdania mówiące o *podtrzymywaniu tradycji i kultury mniejszości*, a także *o poszanowaniu polskiego i światowego dziedzictwa kulturowego poprzez podtrzymywanie tradycji i kultury regionalnej* pojawiały się we wszystkich kolejnych dokumentach i przez ponad dwudziestoletnie wdrażanie w pracy z wychowankami przyniosły już zdecydowane owoce – młode pokolenie coraz rzadziej mówi o kaszubskim kompleksie, coraz mniej wierzy w to, że regionalność należy zaliczyć do podkategorii ludzkiej tożsamości, że kultywowanie tradycji jest oznaką słabości jednostki, a język ojców – niewart dłuższego namysłu.

Przełomowym momentem stał się rok 1999, kiedy to wraz z reformą systemu edukacji pojawiło się *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego*[12]. Wśród wielu przedmiotów, dla których skonstruowano oddzielne podstawy programowe znalazł się także samodzielny rozdział poświęcony językowi mniejszości narodowej lub grupy etnicznej (w czym mieściły się także sprawy kaszubskie). Wśród wymienianych na wstępie

---

[10] Więcej o tych sprawach w bogatej literaturze: *Jana Drzeżdżona nie dokończony tryptyk społeczny a edukacja regionalna*, red. K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1995; Z. Aleksander, *Problemy kształcenia dzieci kaszubskich*, „Pomerania" 1992, nr 2; tenże, *Sytuacja językowa na Kaszubach a problem kształcenia dzieci*, [w:] *Dziecko w zbiorowościach regionalnych na przykładzie Kaszub*, „Zeszyty Naukowe UG. Pedagogika. Historia Wychowania" 1992, nr 20; tenże, *Nowe badania nad dwujęzycznością*, „Pomerania" 1995, nr 11; J. Drzeżdżon, *O edukacji dziecka na ziemi kaszubskiej*, [w:] *Dziecko w zbiorowościach*… .

[11] Rozporządzenie opublikowano w Dz. U. z 1992 r. Nr 34, poz. 150.

[12] Opublikowane w Dz. U. z 1999 r. Nr 14, poz. 129.

3 celów głównych dwa z nich miały bezpośredni związek z kulturą: 1) wprowadzanie uczniów w świat kultury poprzez poszukiwanie korzeni kultury rodzimej; 2) uczenie istnienia w kulturze, zwłaszcza w jej wymiarze symbolicznym i aksjologicznym, tak by stawała się wewnętrzną i osobistą własnością młodego człowieka. W obrębie zadań do realizacji pojawiły się takie sformułowania: teksty kultury regionalnej, doświadczenia kulturowe, świadome uczestnictwo w kulturze oraz poszanowanie innych kultur (szczególnie to ostatnie stwierdzenie dawało ogromną szansę na unormowanie psutych dotychczas przez władzę ludową wzajemnych relacji pomiędzy przedstawicielami różnych mniejszości narodowych, grup etnicznych i społeczności regionalnych).

Nie zapomniano też w omawianym dokumencie usankcjonować mocą oddzielnego przepisu realizowanej dotychczas w szkołach szeroko pojętej edukacji regionalnej. Jej wdrażania podejmowali się od dawna szczególnie zatroskani o rodzimą kulturę nauczyciele, wraz z pojawieniem się przepisu pt. Ścieżka edukacyjna *Edukacja regionalna - dziedzictwo kulturowe w regionie* (stanowiącym także oddzielny komponent podstawy programowej) do realizowania treści kulturowych zostali zobligowani wszyscy nauczyciele. Każdy z nich był zobowiązany włączyć do programu swojego przedmiotu tyle treści regionalnych, ile tylko był w stanie zrealizować.

Kolejne *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół* [13] jeszcze nie wprowadza pojęcia język kaszubski, podstawa programowa nadal jest wspólna dla wszystkich mniejszości, cele, zadania i treści nauczania przedmiotu są bardzo zbliżone do określonych w 1999 roku i nadal sporo w tym dokumencie także mowy o kulturze.

Następnym krokiem milowym dla edukacji i dla kultury mniejszościowej (w tym również kaszubskiej) stała się *Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z 6 I 2005 roku*[14]. Rozdział 4 tego dokumentu poświęcony jest jedynemu (jak dotychczas) językowi regionalnemu w Polsce, czyli językowi kaszubskiemu. Od tego momentu sprawy kaszubskie nabierają wyrazistego kolorytu prawnego. Mówi się oficjalnie w ważnych dokumentach o języku kaszubskim, o kulturze grupy regionalnej Kaszubów. To pociąga za sobą konsekwencje w kolejnych dokumentach. Ogłoszone zostaje *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym*[15]. Właśnie końcówka długiego tytułu rozporządzenia jest dla Kaszubów niezmiernie istotna, bo po raz pierwszy interesy Kaszubów zostają zaakcentowane odrębnie, a nie jak dotychczas we wspólnym tyglu mniejszościowym. W tym rozporządzeniu mówi się bardzo wyraźnie nie tylko o nauczaniu języka, ale także o własnej historii i kulturze.

---

[13] Publikacja w Dz. U. z 2002 r. Nr 51, poz. 458.

[14] Dz. U. z 2005 r., nr 17, poz. 141.

[15] Dz. U. z 2007 r., nr 2014, poz. 1579.

Efektem zmiany podejścia państwa do mniejszości narodowych, etnicznych i wyodrębnionej w ustawie grupy regionalnej Kaszubów z językiem regionalnym pojawia się kolejne już *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*[16]. W tym dokumencie po raz pierwszy pojawia się rozgraniczenie na podstawę programową języka mniejszości narodowej lub etnicznej i oddzielnie dla języka regionalnego – języka kaszubskiego. Również zapisy szczegółowe dokumentu są bardziej doprecyzowane, a pierwszy z zapisanych celów ogólnych zakłada zapoznanie uczniów *z kulturą materialną i duchową Kaszub* (w treściach nauczania brzmi to następująco: uczeń wykazuje się podstawowym zakresem wiadomości związanych z historią, geografią, przyrodą, kulturą materialną i duchową Kaszub).

Jednym z ostatnich dokumentów regulujących naukę języka oraz własnej historii i kultury jest *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 4.04.2012 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym*[17]. W rozporządzeniu pojawia się wskazanie dotyczące realizacji przedmiotu *Własna historia i kultura*, które dotychczas nie było na Kaszubach realizowane w postaci odrębnych zajęć, raczej jako część składowa kursu języka kaszubskiego. Ustalono w nim także minimalny wymiar godzin w ilości 30 dla każdego etapu nauczania od II do IV. Tym samym kultura i historia Kaszubów znalazła swoje usankcjonowane prawem miejsce w edukacji, o co czyniono od dawna zabiegi. To dobrodziejstwo, jak zresztą każde, pociąga za sobą pewne wymagania, a uczący języka kaszubskiego (notabene nauczyciele różnych przedmiotów) nie zawsze są wyposażeni w odpowiednie kompetencje i wiedzę historyczną (kulturową może w lepszym stopniu). Rodzi się zatem pytanie: jak szybko środowisko zdoła się uporać z uzupełnianiem kwalifikacji nauczycieli, na ile wymogi wprowadzone ostatnim przepisem wpłyną na konstruowanie nowych standardów w kształceniu nauczycieli języka kaszubskiego, czy zadania te będzie w stanie ogarnąć powołana na UG (ale nieuruchomiona w tym roku akademickim) etnofilologia kaszubska czy kurs historii w zwiększonym wymiarze pojawi się w siatkach organizowanych studiów podyplomowych?

---

[16] Dz. U. z 2009 r., nr 4, poz. 17.

[17] Dz. U. z 2012 r., poz. 393.

Tymczasem z zadaniem próbują się zmierzyć autorzy podręczników do nauki języka kaszubskiego. Realizując w książkach założenia podstaw programowych dla poszczególnych etapów (taki jest obowiązek) siłą rzeczy muszą uwzględniać treści kulturowe, historyczne, przyrodnicze, geograficzne obok głównych: czyli językowych i literackich. Bardzo bogato jest w nich reprezentowana kultura materialna. Szczególnie dużo miejsca poświęca się w klasach młodszych szkoły podstawowej wyposażeniu domu, rolnictwu, hodowli zwierząt, rybołówstwu, zbieractwu, surowcom żywnościowym i pożywieniu. W starszych klasach szkoły podstawowej pojawia się tematyka związana z rzemiosłem (tym zanikającym, jak też obecnie wykonywanym). Osobne i ważne miejsce zajmuje tematyka poświęcona odzieży, strojom i haftom, które są na Kaszubach specyficzne i stanowią ważny element kultury.

Znacznie więcej miejsca poświęca się w podręcznikach zagadnieniom związanym z kulturą duchową. Dla młodszych uczniów przygotowana jest szeroka oferta z zakresu demonologii kaszubskiej (Krôsniã, Szëmich, Òmańc, Bòrowô Cotka, duchy wodne). Wszędzie króluje folklor, który reprezentują liczne legendy, podania, opowiadania, bajki, przysłowia, pieśni, zagadki i łamigłówki, odliczanki, rymowanki. Sporo miejsca poświęca się także medycynie i weterynarii ludowej. Ciekawym i chętnie wykorzystywanym kręgiem tematycznym jest meteorologia ludowa. Ze starszymi uczniami realizowane są także treści mające związek z kulturą społeczną. Pojawia się w podręcznikach tematyka poświęcona zwyczajom i obrzędom dorocznym, a także rodzinnym, prawnym, towarzyskim i zawodowym. Zawsze kładzie się szczególny nacisk na eksponowanie elementów tradycyjnych, typowych, charakterystycznych, a jednocześnie różniących od kultur sąsiadujących bądź współistniejących z kaszubską.

Kultura kaszubska (ludowa), dawniej tylko chłopska, obecnie nie jest już tak jednolita. Złożyło się na to sporo czynników. Józef Borzyszkowski wymienia wśród nich: wpływy kultury miejskiej i ziemiańskiej, wzajemne przenikanie kultur różnych grup etnicznych Pomorza, wpływ polityki germanizacyjnej, uczestnictwo Pomorza w rozwoju cywilizacyjnym państwa niemieckiego w XIX wieku, skalę zamożności i wykształcenia, intensywne kolonizacje i migracje Pomorzan[18]. Ile zatem pozostało w kulturze kaszubskiej z jej dawnej treści? *Jak szerokie i głębokie następowało na Pomorzu przenikanie kultury tradycyjnej, ludowej i mieszczańsko-ziemiańskiej w nowoczesnym obrazie, a zarazem słowiańskiej i niemieckiej, to jeden z ciekawszych i pilniejszych problemów badawczych*[19].

---

[18] J. Borzyszkowski, Antropologia Kaszub i Pomorza, Gdańsk 2010, s. 185.

[19] Tamże, w rozdziale *O przemianach w kulturze Kaszub i Pomorza w XIX i XX wieku*, s. 185.

Eugeniusz Pryczkowski

Aktualny rozwój kultury kaszubskiej u Kaszubów w Kanadzie

Ponad 150 lat emigracji

Pierwsi emigranci z Kaszub pojawili się w Renfrew w prowincji Ontario w 1858 roku. Pochodzili głównie z obecnych powiatów chojnickiego, kościerskiego, bytowskiego i kartuskiego. Przez Hamburg, na pokładzie statku o nazwie Agda, dotarli do nowego kraju, w którym szukali dostatniego życia i swobód. Znane są nam uciążliwe warunki podróży emigrantów, niedole, choroby, głód, niebezpieczeństwa, oszustwa agentów oraz ciężki pionierski los emigrantów na nowej ziemi[1]. Emigrowano grupami sąsiedzkimi, gdyż chciano w nowych, nie bardzo znanych warunkach, znaleźć oparcie we wzajemnej pomocy. Nawykli do ciężkiej pracy i wysiłku, osiedlili się w dolinie rzeki Madawaska, gdzie z ogromnym trudem urządzali farmy na kamienistej ziemi, pracowali w lesie, byli rybakami. Zakładali parafie i miejscowości takie jak Hagarty (później przemianowane na Wilno na cześć osiadłego z nimi księdza spolonizowanego Litwina pochodzącego z Wilna - Ladislausa Dembskiego), a także Barry’s Bay i Round Lake Centre. Zamieszkali też w Killaloe, Madawaska, Whitney, Combermere, Brudenell, Renfrew i Pembroke. W kościele Kaszubi modlili się po polsku, choć nigdy się nim nie posługiwali, w szkole i urzędzie porozumiewali się po angielsku, ale w domu mówili zawsze po kaszubsku. Do lat 70-tych XX wieku kaszubski był ich podstawowym językiem komunikacji. Niestety, zmiany cywilizacyjne wpłynęły na przerwanie naturalnego przekazu językowego. Do tego też czasu docierały sporadyczne informacje o tej emigracji do ojczyzny przodków[2].

---

[1] Podczas obchodów 150-lecia emigracji ks. prał. Ambroży Pick, Kaszuba czwartej generacji emigrantów, powiedział na głównej uroczystości w Wilnie, m.in.: *Dzysô je nama tu wespół dobrze, ale czej 150 lat temù naszi lëdze tu przëszlë, tej rząd jima dôł seczerã i hakã i rzekł: „Terô biôjta i òbrabiôjta tã zemiã. To bëło tej baro cãżkò. Ale òni so delë radã. Kò przëszlë tu za chlebã i za wòlnoscą”*. Ciekawe, że podczas tej jubileuszowej mszy także oba czytania, psalm i ewangelia były w języku kaszubskim, co zaskoczyło wszystkich Kaszubów z Polski, zaś Gabriela Jóskowska z Chmielna stwierdziła nawet: *Kò ù nas tak ni ma!*.

[2] Jako pierwszy o emigrantach obszernie pisał Józef Kisielewski w dziele z 1938 roku „Ziemia gromadzi prochy” wydanym w Poznaniu. Jedną z pierwszych relacji z pobytu w Kanadzie zamieścił Arkady

W połowie XX stulecia, gdy wybudowano drogi, dotarli na kanadyjskie Kaszuby pierwsi turyści i zaczął się nowy rozdział w dziejach tej ziemi. Atrakcyjność otoczenia i bliskość kulturowa sprawiły, że tereny te zaczęli chętnie odwiedzać Polscy, emigranci przybyli do Kanady po II wojnie światowej. Budowali tu swoje letniskowe domki, założyli polski Ośrodek Harcerski. W połowie lat 80-tych ubiegłego wieku powołali do życia Polski Instytut Kaszuby, który stawia sobie za cel utrzymanie polskich tradycji na kanadyjskich Kaszubach i udokumentowanie historii tego regionu. Ze stowarzyszeniem tym współpracowało i współpracuje wiele organizacji na Pomorzu, między innymi Instytut Kaszubski w Gdańsku i Zespół Pieśni i Tańca „Kaszuby" z Kartuz.

W latach 70-tych XX w. obserwujemy rosnące zainteresowanie Kaszubów z Polski swoimi ziomkami zza wielkiej wody. Duża w tym zasługa Pawła Brzeskiego z Toronto, urodzonego w Mściszewicach, który zaczął zapraszać przyjaciół z Kaszub w celu głębszego poznania losów emigrantów. Jako pierwszy wyjechał w 1975 roku ks. Władysław Szulist. Później wyjeżdżali także księża Franciszek Grucza i Zbigniew Kulwikowski. Były to sporadyczne wyjazdy. Społeczność kaszubska w Kanadzie nie była jeszcze zorganizowana. W latach 90-tych i na przełomie wieków zaczęli tam się pojawiać naukowcy i działacze (prof. Edward Breza[3], prof. Tadeusz Linkner, prof. Jerzy Samp, Wojciech Etmański, Franciszek Kwidziński z zespołem „Kaszuby" z Kartuz, prof. Józef Borzyszkowski). Dzięki tym wyjazdom powstawały kolejne cenne publikacje[4]. Duże znaczenie mają też prace Kaszubów z Kanady ks. Alojsiusa Rekowskiego, a zwłaszcza Shirley Mask – Connolly, laureatki Medalu „Poruszył Wiatr od Morza", czy też wieloletnia działalność Anny Żurakowskiej – laureatki Medalu Stolema z 1999 roku i założycielki (wraz z mężem Januszem) Instytutu Kaszuby w Barry's Bay[5].

Fiedler w książce „Kanada pachnąca żywicą", Warszawa 1955, który w podrozdziale „Wilno w Ontario" na siedmiu stronach zawarł sporo ciekawych refleksji. Ciekawe są też impresje, które ujął Augustyn Necel w swej książce o bardzo wymownym tytule „Z deszczu pod rynnę", Warszawa 1971. Bardzo ważne były też liczne artykuły Pawła Brzeskiego (1914–2008) z Torontu i Bronisława Sochy – Borzestowskiego autora „Panoramy kaszubsko – pomorskiej" wydanej w Londynie (1975), gdzie jest np. artykuł o początkach Polskiego Ośrodka Harcerskiego „Kaszuby" w ontaryjskim Wilnie.

[3] Zob. E. Breza, *Kaszubi i kaszubszczyzna w świecie* [w:] *Kaszubszczyzna/Kaszëbizna*, red. E. Breza, Opole 2001, s. 317–326.

[4] Najwięcej napisał ks. Władysław Szulist. Są to: *Kaszubi kanadyjscy*, Gdańsk 1992; *Varia English and Polish*, Gdańsk 2008; *Kaszubi w Ameryce, szkice i materiały*, Wejherowo 2005. Ponadto do istotnych publikacji należą: Kazimierz Ickiewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, Gdańsk 1981, Izabela Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983; Jadwiga Kucharska, *Poszukiwania tożsamości kulturowej ludności kaszubskiej w Polsce i Kanadzie*, Łódź 1993, Roman Małańczak, *Kaszuby, Ontario w poszumie borów i odplusku fal*, Toronto 1990; Józef Borzyszkowski, *O Kaszubach w Kanadzie*, Gdańsk-Elbląg 2004, Stanisław Stolarczyk, *Nasza Polska kanadyjska*, Toronto 2008.

[5] Na szczególną uwagę zasługują: *The saga of the Kashub people in Poland*, Canada, U.S.A. by Aloysius J. Rekowski; Shirley Mask Connolly, *Kashubia to Canada Crossing on the Agda*, 2003; Shirley Mask Connolly, *Pioneers in Canada's First Polish Settlement*, Kanada; *Kashub/ Polish Heritage Stories of Renfrew County*; *Crosses of Wilno*; *Canadian Kashub Cookbook*, Wilno Heritage Society, Kanada.

Również w latach 90-tych XX w. zaczęły się pojawiać pierwsze filmowe materiały w programie „Rodnô Zemia”. W 1996 roku wyemitowano amatorskie jeszcze zdjęcia z Wilna wykonane przez Zbigniewa Lewnę z Toronto, a pochodzącego z Lipusza. O Kaszubach do kamery opowiadali jego ojciec Stanisław i ks. Władysław Szulist. Relacjonowano także dwukrotne pobyty zespołu „Kaszuby” z Kartuz, rozmawiano też z osobami, które tam przebywały w celach badawczych.

Wszystkie te kontakty i działania miały jednak charakter partykularny. Nie były znane ogółowi społeczeństwa naszego regionu. Sytuacja zaczęła się zmieniać po 1998 roku, gdy Kaszubi z Kanady powołali do życia organizację pozarządową pod nazwą Wilno Heritage Society. Jej głównym inicjatorem był Marcin Shulist, który z synem Davidem stworzył fundamenty stowarzyszenia. Niebawem po raz pierwszy w grupie wyruszyli na wycieczkę do ziemi ojców. Zaczęto nawiązywać kontakty z działaczami Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Utworzono w centrum Wilna Muzeum Dziedzictwa Polskich Kaszubów. Tam też zainaugurowano coroczne obchody Dnia Kaszubskiego. Odbywają się one w dniu 3 maja. Aktualnie stowarzyszenie skupia około sześciuset członków. Wśród nich są także ludzie młodzi, w pełni świadomi swego kaszubskiego pochodzenia i wartości kultury swoich przodków.

Wielka eskalacja działań związanych z Kaszubami w Kanadzie zaistniała w ostatnich latach. W 2007 na Kaszuby przyjechali David Shulist i Edward Chippior (Szczypior), przewodniczący i wiceprzewodniczący Wilno Heritage Society w Kanadzie. Edward był pierwszy raz w Polsce. Jego świetna znajomość kaszubskiego pomogła nawiązać mnóstwo kontaktów. W tym samym czasie w Kanadzie przebywał Marian Gorlikowski. Zachęcony przez redakcję „Rodny Zemi” realizował materiały filmowe. Dzięki temu powstała cała seria reportaży w Telewizji Gdańsk.

Fot. ze zbiorów Eugeniusza Pryczkowskiego

Most przyjaźni

Rok później – w maju 2008 - Shulist przybył już z prawie 30-osobową grupą na Kaszuby. Kulminacyjnym dniem była sobota, 17 maja. W Żukowie odbywała się tego dnia V Konferencja Nauczycieli – Regionalistów, podczas której doszło do zawiązania symbolicznego mostu przyjaźni. Na scenie występowali między innymi prezes Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego Artur Jabłoński, senator Kazimierz Kleina i David Shulist[6]. Kaszubskojęzyczne wystąpienie Shulista, podczas którego zaapelował on o konieczność mówienia w języku kaszubskim, było najpiękniejszym referatem tego dnia dopełnionym treściwym wystąpieniem Kazimierza Ickiewicza, znawcy losów i życia Kaszubów Kanadyjskich. Wydarzenie to utrwalali liczni fotoreporterzy, kilka kamer telewizyjnych rejestrowało jego przebieg, w tym ekipa z Białegostoku, która realizowała godzinny film o kaszubskiej diasporze w Kanadzie. Fragmenty tego wydarzenia znalazły się też w filmie dokumentalnym E. Pryczkowskiego „Kaszubi w Kanadzie" emitowanym w Telewizji Polskiej[7]. Konferencji nieprzypadkowo towarzyszyła wystawa haftu żukowskiego. Goście bardzo się nią zainteresowali. Również dużym zainteresowaniem cieszyła się wystawa fotografii „Kaszuby Kanadyjskie", na której wyeksponowano zdjęcia Ewy Kownackiej z Władysławowa i Mariana Gorlikowskiego z Banina.

Równie wzruszające dla gości z Kanady było uczestnictwo w święcie Bożego Ciała u stóp Królowej Kaszub w Sianowie[8]. W podziękowaniu za obecność kustosz sanktuarium ks. Eugeniusz Grzędzicki wręczył Davidowi Shulistowi i ks. Mervinowi Coulasowi (Kulasowi), który wziął udział w koncelebrze, obrazy z Madonną Sianowską. Obecnie w Kanadzie takie obrazy są w każdym kościele (w Wilnie jest także replika figury), we wszystkich trzech szkołach, skansenie i w wielu domach prywatnych.

---

[6] Lider Kaszubów w Kanadzie David Shulist mówił w 2008 roku na konferencji w Żukowie: *Më mùszimë wiãcy gadac pò kaszëbskù. Jô czëjã, że tu przeważnie gôdają pò pòlskù, jak jô gôdóm pò anielskù, ale jak tu zagùbimë kaszëbsczi jãzëk, tej to ju bądze kùńc całi naszi kùlturë*. Stwierdzenie to zrobiło ogromne wrażenie na nauczycielach z Kaszub, wywołując wielokrotne burzliwe oklaski. Do kamery „Rodny Zemi" Shulist wyjaśniał też: *Jak jô miôł piãc lat, jô le gôdôł pò kaszëbskù. Terô jô ju le zdebło gôdóm pò kaszëbskù. A szkòda. Më to pewno zgùbimë. Ale jesz wiãkszô szkòda, że tu, na Kaszëbach, tak mało sã gôdô pò kaszëbskù.*

[7] Niezwykle ciekawe były bezpośrednie rozmowy zaaferowanych nauczycieli z gośćmi zza wielkiej wody. Na przykład nauczycielka Halina Młyńska z niedowierzaniem pytała Margaret Biernaskie, autorkę książki „The John A. Kulas Coulas Genealogy": *Pani pò prôwdze rozmieje pò kaszëbskù? A wa z chłopem gôdôta doma pò kaszëbskù?* Indagowana ze stoickim spokojem odpowiadała piękną kaszubszczyzną, że zna ten język od swoich przodków.

[8] *To je téż nasza Królewô, nasza Matinka, më sã do Ni wiedno chãtno mòdlimë* – wyznawali goście z Kanady. *Jô sztërdzescë lat nie gôdôł pò kaszëbskù* – nie krył wzruszenia John Glofcheski (Główczewski), wychowany na Kaszubach ontaryjskich, od wielu lat zamieszkały w trzymilionowym Toronto. John bez problemu nawiązywał dialog z mieszkańcami Sianowa, którzy zszokowani nieco sytuacją niepotrzebnie używali polskiego utrudniając jedynie percepcję rozmówcy władającego zresztą kilkoma językami. Wśród nich jednak najmilszy jest mu właśnie kaszubski, bo przywołuje najpiękniejsze wspomnienia z dzieciństwa. Z kolei David Shulist mówił w Sianowie: *Tam je mòja òjczëzna, ale tu je mòje serce*.

Park etnograficzny w Wilnie

Centralnym miejscem życia kulturalnego kanadyjskich Kaszubów jest muzeum etnograficzne oficjalnie nazwane Muzeum Dziedzictwa Kaszubów. Znajduje się w nim kilka historycznych budynków i liczne eksponaty – stroje kaszubskie, hafty i wyroby ceramiczne. Skansen powstał na ziemi Szczypiorów, do których należały też pierwsze zabytkowe obiekty. Kolejne zostały sprowadzone z okolicznych zagród. W sumie prezentowane są tam trzy budynki mieszkalne utrzymane w stylu pierwszych osadników. Jest też drewniane urządzenie, służące niegdyś do wyrywania korzeni podczas karczowania lasu. W 2008 roku została otwarta kolejna chata należąca dawniej do rodziny Kujak. Zbudowana jest z drewnianych bali. Znajdują się w niej liczne sprzęty używane przez pierwszych osadników, ale także ręcznie wykonane meble z Wilna. Najnowszym obiektem jest w pełni wyposażona kuźnia – dar rodziny Ostrowskich z Wilna. Ciekawym akcentem jest wystawa ukazująca udział Kaszubów w Polskich Siłach Zbrojnych podczas I wojny światowej. Wzdłuż ścieżek parku umieszczone zostały kamienie z wyrytymi nazwiskami pierwszych kaszubskich osadników. Na płytach tych przewijają się takie nazwiska jak: Szulist, Biernacki, Kulas, Jakubowski, Szczypior, Etmański, Pastwa, Czapiewski, Główczewski, Maszk i wielu innych. Merytorycznym opiekunem muzeum jest Shirley Mask Connolly, natomiast stałą opiekę nad obiektami mają członkowie stowarzyszenia.

SENAT
RZECZYPOSPOLITEJ
POLSKIEJ

Fot. ze zbiorów Eugeniusza Pryczkowskiego

Kashub Day i inne uroczystości w parku etnograficznym

Co roku uroczyście obchodzony jest w święto Matki Boskiej Królowej Polski Dzień Kaszubów, który gromadzi członków stowarzyszenia Wilno Heritage Society oraz sympatyków kaszubskiej kultury, w tym wielu polskich emigrantów powojennych. Kashub Day jest znakomitą okazją do prezentacji aktualnego dorobku kulturowego kanadyjskich Kaszubów. Ma charakter festynu, a więc występują na nim zespoły muzyczne prezentujące muzykę kanadyjską (głównie country) oraz kaszubską. Przez wiele lat każdorazowo występowała na nim Martha Lynton z Pałubickich (zmarła w wieku 82 lat w 2009 roku). Znała niemal sto polskich i kaszubskich piosenek, które śpiewała przygrywając sobie na gitarze. Około dwadzieścia kaszubskich piosenek utrwaliła na płycie CD. W podobnym stylu, przy akompaniamencie skrzypiec, kaszubskie pieśni wykonuje obecnie Ray Czapeskie (Czapiewski). Niestety, jego znajomość kaszubskiego jest już bardzo słaba. Jest jednak współredaktorem cosobotniej audycji nazwanej „Radio Kaszëbë”, nadawanej w lokalnej rozgłośni Radia Renfrew. Audycję tworzy wspólnie z Davidem Shulistem. Przez dwie godziny prezentują oni dorobek kultury kaszubskiej w Kanadzie, a także w Polsce. W audycji obficie wykorzystują współczesną muzykę kaszubską w wykonaniu takich zespołów, jak „Prôwda”, „Spiéwné kwiôtczi”, „Młodzëzna” oraz ludową zrealizowaną przez Kaszuby z Kartuz i inne grupy folklorystyczne[9].

Zarówno płyty kaszubskie, jak i liczne książki o Kaszubach wydawane w Polsce i Kanadzie są skomasowane w jednym z obiektów skansenowskich. Znajduje się tam spory zbiór publikacji. Ciągle jest poszerzany. Jest też mnóstwo eksponatów z Kaszub, na przykład wyroby ceramiczne z warsztatu Necla w Chmielnie i zakładu w Łubianie.

Podczas obchodów 150-lecia kaszubskiego osadnictwa w Kanadzie 2 i 3 sierpnia 2008 roku po raz pierwszy zaprezentowała się grupa taneczna. Stworzyły ją młode osoby, wśród nich tacy propagatorzy kaszubszczyzny, jak Sara Chippior czy Karen Connolly. Grupa wyposażona jest w stroje kaszubskie. Duża tu zasługa zespołu Kaszuby z Kartuz i jego lidera Franciszka Kwidzińskiego, który był w Kanadzie trzykrotnie i za każdym razem ofiarował po kilka strojów.

Jubileusz przyniósł sporo trwałych owoców, które obecnie stanowią silne elementy cementujące kontakty między Kaszubami oraz generujące kolejne wydarzenia kulturowe. Najbardziej okazały to Dom Trapera w Szymbarku. Właściciel Centrum Edukacji i Promocji Regionu także uczestniczył w obchodach. Wówczas rozpoczął starania o sprowadzenie jednej z chat na Kaszuby. Po rocznych staraniach cała rzecz została zakończona wielkim sukcesem. W sumie sprowadzono aż dwie chaty. Są one szczególnym darem od Kaszubów z Kanady. Są dziś najbardziej wyrazistymi obiektami skansenu w Szymbarku, w którym odzwierciedlona jest historia Polski wyryta w drewnie oraz bohaterskość Kaszubów walczących w czasie II wojny światowej, z których wielu zesłano na Sybir. Stanowią namacalny dowód ciężkiego tułaczego życia Kaszubów rozproszonych po całym świecie. Ukazują tożsamość mieszkańców tej ziemi sprzed półtora wieku. Pomiędzy nimi jest stała ekspozycja zdjęć upamiętniająca zawiązanie mostu przyjaźni w Żukowie i inne działania kulturowe. Obok chat stoi zabytkowy drewniany krzyż z polskiej parafii w Wilnie, urządzenie do wyciągania pni oraz kamienie najstarszych rodów kaszubskich – niemi świadkowie tamtych trudnych czasów. Chaty udostępniono 20 lipca 2009 roku w obecności kilku tysięcy gości, w tym byłego prezydenta RP Lecha Wałęsy, ambasadorów, parlamentarzystów oraz licznej delegacji z Kanady. Fragmenty uroczystości na żywo transmitowane były w Telewizji Polskiej.

---

[9] *Mùszimë wiãcy spiewac pò kaszëbskù ù se, w Kanadze. Tego nama kąsk felëje*. – uważa David Shulist. Są coraz lepiej zaopatrzeni w kaszubskie śpiewniki i mnóstwo innych książek. Niektóre piosenki, jak „Kaszëbsczé jezora”, znają na pamięć i chętnie je śpiewają.

Działania kulturowe: haft, wystawy i wizyta premiera

Najbardziej wyróżniającą się dziedziną artystycznej twórczości kaszubskiej w Kanadzie jest haft. Niemal w każdym kaszubskim domu są haftowane obrusy lub serwety z kaszubskim wzornictwem. Liczne eksponaty są też na stałej ekspozycji w skansenie. Organizowane są kursy hafciarskie, w których licznie uczestniczą panie, głównie z Wilna i Barry's Bay. Do bardziej znanych hafciarek należą Bernice Bleskie, Theresa Prince, Zosia Kosinski, Joyce Lorbetskie. Tworzą one wraz z kilkoma innymi Kaszubski Klub Hafciarski w Wilnie. Ponadto od kilku lat organizowane są kursy w trzech kaszubskich szkołach, w Wilnie, Barry's Bay i Round Lake. Zwycięzcy co roku ogłaszani są na Kashub Day, jako księżniczka i książę Kaszub. Niektóre z haftów wykonanych przez dzieci i młodzież trafiły na Kaszuby w Polsce. Przekazano je podczas spotkania w maju 2008 roku na ręce Mariana Jelińskiego, znawcy i promotora haftu kaszubskiego. Wystawy haftów wykonanych na Kaszubach w Kanadzie organizowane są też w wielkich miastach. Na przełomie 2012 i 2013 roku część eksponatów prezentowano w Toronto przy okazji wystawy fotografii o Kaszubach kanadyjskich i polskich Mariana Gorlikowskiego z opisami Eugeniusza Pryczkowskiego, która po raz pierwszy prezentowana była w ambasadzie Kanady w Polsce w czerwcu 2012 roku. 3 października 2012 r. otwarto ją uroczyście w senacie RP, a 23 listopada w Królewskim Muzeum w Toronto. Wydarzenia te utrwalono w licznych artykułach prasowych, także w przekazach telewizyjnych. Informacje o kaszubskiej przyjaźni ujęto w publikacji Ambasady Kanady w Warszawie wydanej w wielotysięcznym nakładzie[10].

---

[10] Kanada fakty informacje, *Publikacja Ambasady Kanady w Warszawie*, marzec 2013. Warto dodać, że przed Ambasadą Kanady w Warszawie stanął pomnik upamiętniający polsko – kanadyjskie braterstwo broni. Stanowią go dwa głazy. Jeden sprowadzono z Barry's Bay, drugi z Ziemi Kaszubskiej. Wykonawcą pomnika była firma „Murkam" z Kawli Dolnych Leona Czerwińskiego.

Wystawa ujmowała także zdjęcia z największego wydarzenia, które zaistniało na płaszczyźnie zbudowanego mostu przyjaźni, czyli wizyty premiera Rzeczypospolitej Polskiej Donalda Tuska, 12 maja 2012 roku. Premier zwiedził park dziedzictwa kaszubskiego, w którym zasadził lipowe drzewko. Będzie współczesnym śladem aktywności Kanadyjskich Kaszubów oraz silnym elementem przyjaźni pomiędzy Kaszubami z Polski i Kanady. Wziął też udział w oficjalnym spotkaniu z Kaszubami, od których otrzymał kij hokejowy w czarno – żółtych barwach. Przekazali mu go zawodnicy Griffins Team – hokejowej drużyny kaszubskiej występującej w żółtych koszulkach z czarnym gryfem na piersiach. Spotkanie odbyło się w podziemiach kościoła w Wilnie. Przygotowano nań także wystawę artystycznej twórczości, głównie dzieci i młodzieży. Prezentowano na niej przede wszystkim hafty oraz malarstwo. Premier zwiedził także najstarszy cmentarz kaszubski w Wilnie.

Pierwszoplanową postacią wszelkich działań kaszubskich w Kanadzie jest David Shulist. Jego działania zostały wielokrotnie docenione. Otrzymał m.in. Medal Senatu RP. Jest także laureatem kanadyjskich wyróżnień. Największy jednak splendor spłynął na niego w listopadzie 2012 roku, gdy w sali Ratusza Staromiejskiego w Gdańsku odebrał Medal Stolema. Ogromne zasługi mają także Shirley Mask Connolly (m.in. laureatka Medalu im. B. Chrzanowskiego), Edward Chippior, Martha Lynton i wiele innych.

Kaszuby na obrazach i ikonach oraz w śpiewie „Ludowej Nuty"

Żywotność kultury kaszubskiej stanowi także inspirację dla artystów zarówno wywodzących się z tej społeczności, jak i zainteresowanych nią. Liczne obrazy utrwalające dawne farmy i pejzaże Doliny Madawaski namalował All Burandt, twórca ludowy z Barry's Bay dobrze mówiący w języku swoich ojców. Również do rodzimej tematyki sięga Shirley Mask Connolly, z wykształcenia malarka, z zamiłowania dziennikarka i dokumentalistka dawnego i współczesnego życia Kaszubów w Kanadzie. Z kolei zafascynowany Kaszubami jest Janusz Charczuk, niegdyś piłkarz I-ligowej Lechii Gdańsk, emigrant od ponad trzydziestu lat, twórca wielu pięknych ikon[11]. Kaszuby w Polsce są mu dobrze znane. Często przebywał w dzieciństwie u swej babci w okolicach Bytowa. Pamięta stąd także dźwięk kaszubskiego języka. Przed kilkoma laty podjął się napisania ikony Matki Boskiej Kaszubskiej. Jest to ikona jedyna w swoim rodzaju. Udekorowana kaszubskimi motywami zdobniczymi, przedstawiającymi stylizowane kaszubskie kwiaty. Pracował nad nią przez wiele miesięcy[12]. Ikona została poświęcona 14 kwietnia 2007 roku w czasie uroczystej mszy św. w kościele Matki Boskiej Częstochowskiej w Wilnie przez bpa Grzegorza Balcerka z Poznania. W podobnym stylu wykonał kilka krzyży. Jeden z nich znajduje się w kaplicy królewskiej w Gdańsku.

---

[11] Janusz Charczuk tak wyjaśnia początki swej fascynacji: *Ten unikalny i niepowtarzalny rejon Kanady jest do złudzenia podobny do rejonu Kaszub w Polsce, ze strumykami i rzeczkami wijącymi sie wśród leśnych wzgórz i pagórków, z niebieska tonią czystych i nieskażonych jezior, lasami z wiekowymi sosnami pachnącymi żywicą, złocistymi klonami, lasami pełnymi najrozmaitszych zwierząt.*

Na obchodach 150-lecia prawdziwą sensację wzbudził chór polonijny z Hamilton, który zaśpiewał kilka tradycyjnych piosenek kaszubskich oraz nowy utwór o tytule „Mòdłów zwón" rozpoczynający się słowami: *Jidã bë sławic Ce Bòże / W mòdlëtwie do Ce chcã trwac. / Swiónowskô Matka mòcą Swą mòże / Niebny môl nama dac. / Tej pòjmë wespół wszëtcë tam / Za rãce dzyrskò schwôcmë sã / Niech bije mòdłów wiôldżi zwón / Z serc naszich prosto w Bòsczi dóm*[13]. Chór składa się głównie z potomków emigrantów z Polski. Jeszcze kilka lat temu śpiewali piosenki z innych regionów. Jednak powiązania familijne kilku chórzystów z Kaszubami z Kanady oraz dawne harcerskie obozy na ziemi w okolicy Wilna sprawiły, że „Ludowa nuta" sięgnęła po repertuar kaszubski. Grupa liczy około trzydziestu osób. Występuje w strojach kaszubskich. Lider chóru Sławomir Dudalski, absolwent Akademii Muzycznej w Gdańsku, opracował już sporo kolejnych pieśni kaszubskich. W roku 2012 odwiedzili z chórem Kaszuby. Wystąpili między innymi na Festiwalu Kaszubskich Filmów w Miszewku. Ten występ okazał się silnym katalizatorem dalszych kaszubskich poczynań grupy. W kwietniu i maju br. występowali w Ottawie, Filadelfii, Doylestown (Amerykańska Częstochowa), Baltimore i kilku innych słynnych miejscach. Wszędzie robią wspaniałe wrażenie promując kaszubszczyznę w niespotykanej dotąd formie i wymiarze. Chór wystąpił także na Kashub Day 2013.

Kolejny akt utrwalania mostu przyjaźni to tegoroczna wizyta dwunastu kanadyjskich Kaszubów na czele z Davidem Shulistem. Zamknęła się w datach 25 czerwca – 8 lipca 2013 r. W planach między innymi było Truskawkobranie na Złotej Górze, zwiedzanie Domu Trapera w Szymbarku, ołtarz papieski w Sierakowicach, Wdzydze, Sianowo, no i XIII Zjazd Kaszubów we Władysławowie. Oczywiście – jak zawsze – mnóstwo spotkań w domach, gdzie głównym językiem dialogu był kaszubski. W sytuacji drastycznego zaniku używania tego języka na Kaszubach, te chwile dają nadzieję, że – jak to oni chętnie podkreślają - „Jedno, wiedno i na wiedno Kaszëbë!".

---

[12] O swoim kaszubskim dziele Charczuk mówi tak: *Miałem honor i zaszczyt spotkać wielu Kaszubów, potomków pierwszych osadników z połowy XIX wieku, którzy przybyli tu z dalekiego, europejskiego kraju, aby właśnie w tym miejscu Kanady zbudować swój dom. Ci ludzie, ich determinacja, duma, uczciwość i pracowitość, honor, ich niezachwiana wiara i nade wszystko miłość tych ludzi dla Matki Bożej Niepokalanej, były dla mnie inspiracją, żeby napisać tę ikonę – Matkę Boską Kaszubską.*

[13] Lider zespołu Sławomir Dudalski wyjaśnił, że znalazł ją w internecie. Mówił ponadto: Ta pieśń bardzo nas urzekła. Śpiewaliśmy ją już wiele razy i na pewno będziemy śpiewać często, bo wszystkim bardzo się podoba.

Aneks 1
Celebrating our Kashubian Heritage Film Festival

The Wilno Heritage Society is hosting a Canadian Kashub Film Festival at St. Hedwig's Church Hall in Barry's Bay on Sunday March 1 from 12:30 pm – 4:30pm. Featuring Canada's Kashubs & films made of our 150th Anniversary Activities in 2008.

12:30 – 12:40 The first film will be a short film footage from the May 6, 2008 opening of the " 150th Anniversary Exhibit at the Bytown Museum, Ottawa" produced by Rogers TV (Ottawa).

12:45 – 1:00 – Short film by Henryk Bartul – segment from Special Polish & Kashub Mass on April 27, 2008, at St. Hedwig's Church, Barry's Bay (featuring short excerpt from Msgr. Pick's sermon) & filming from Kashub Day in Wilno – produced by Polish Studio, City TV in Toronto.

1:05 – 1:35 – Film " Celebrating 150 years of Canada's Polish Kashub Heritage 1858-2008 (featuring excellent film footage of the celebrations and people participating and in attendance on August 2 & 3- produced by Polish Studio, City TV in Toronto.

1:40 – 2:10 – Documentary Film produced by Gienek Pryczkowski „KASZUBI W KANADZIE". TVP S.A. POLAND

2:10 – 2:30 BREAK: Refreshments sponsored by the Sacred Heart League of St. Hedwig's Parish

2:30 – 3:30 – Documentary Film JEDNO SLOWO (Translated: ONE WORD/ referring to the word: KASHUB) by award winning Polish director, Beata Hyzy-Czolpinska. This excellent film focuses on Canada's Kashubs and their Kashubian cultural heritage. TVP S.A. POLAND

3:30 – 3:45 Short Break

3:45 – 4:30 – „Canadian Kashubs in Polish TV", part 1 filmed in Canada by Marian Gorlikowski in May 2007 and produced by Gienek Pryczkowski for RODNO ZEMIA TV PROGRAM on TVP3 GDANSK POLAND.

Aneks 2
15TH ANNUAL KASHUB DAY FESTIVAL, MAY 4th 2013

11:00 – 11:15	Opening Blessings by Father Mervin Coulas, Kashubian National Anthem – Zemia Rodno, Canadian National Anthem – Oh Canada
11:15 – 11:35	Richard Sernoskie

11:40 – 12:10	Janet Paplinskie - Orville Rumleski
12:15 – 12: 20	Today’s Kashub Bracelet Workshop by Natalie Glofcheskie *Recognizing Marta Janzarski*
12:25 – 12:55	Jack Biernacki – Dominic Babinski
1:00 – 1:15	Arnold & Luke Etmanskie
1:20 – 1:50	Ludowa Nuta – Kashubian Song and Dance
1:55 – 2:15	Embroidery – Royal Family – Honorary Kashub *Opeongo Heritage Cup Champs - Kashubian Griffins*
2:15 – 2:35	Square Dance – Called by, Stanley Pecoskie
2:40 – 3:10	Stoppa Lake Melodiers
3:15 – 3:35	Eddie Francis
3:35 – 3:45	Judy Cole
3:50 – 4:10	Jerome Utronkie – Ian & Debbie Peplinskie
4:15 – 4:50	Ludowa Nuta – Kashubian Song and Dance
4:55 – 5:10	Edmund Mask
5:15 – 5:35	Ray Chapeskie & Bill Lorbetskie
5:40 – 6:00	John McClement
6:05 – 6:25	Square Dance – Called by Stanley Pecoskie
6:30 – 7:00	Stoppa Lake Melodiers

Wiedno Kaszëbë i na wiedno Kaszëbi. Më bëlë, më jesmë, i më wiedno bãdzemë Kaszëbi.

Eugeniusz Pryczkowski

Rozwój współczesnej muzyki kaszubskiej na przykładzie siedmioletniej działalności zespołu „Spiéwné kwiôtczi”

Zespół „Spiéwné kwiôtczi” powstał w lutym 2005 roku przy Oddziale Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Baninie. Nazwa wzięła się od tytułowej piosenki „Spiéwné kwiôtczi” napisanej przez Eugeniusza Pryczkowskiego i Tadeusza Dargacza w 2002 roku na 30-te urodziny „Koleczkowian”. Grupę stanowili uczniowie ze szkół podstawowych w Baninie i Miszewie, którym patronują wybitni Kaszubi ks. Józef Bigus i Jan Trepczyk.

Powstanie zespołu było konsekwencją wcześniejszej działalności grupy dziecięcej „Dzôtczi Rodny Zemi” powołanej specjalnie dla potrzeb telewizyjnego programu „Rodnô Zemia”. Liczyła dziesięcioro dzieci, w tym znaną dzisiaj nie tylko na Pomorzu Natalię Szroeder z Parchowa oraz zwyciężczynię wielu konkursów wokalnych o randze wojewódzkiej, Weronikę Pryczkowską. Właśnie ta druga stanowiła filar nowej grupy „Spiéwné kwiôtczi”. Od początku silnie wspierała ją Marta Okrój, z którą nadal występuje na scenach Pomorza[1].

Kierownikiem i instruktorem zespołu została Helena Adamska z Pępowa, znana i doświadczona w działalności wokalnej i muzycznej regionu, niegdyś członek zespołu „Bazuny” z Żukowa, mająca też doświadczenie teatralne. Nad repertuarem, poprawnością językową i stroną organizacyjną prób i występów czuwają Beata Kreft oraz Elżbieta i Eugeniusz Pryczkowscy przy wielkim wsparciu wielu oddanych członków o. ZKP w Baninie. Od początku zakładano, że dzieci mają prezentować wyłącznie współczesną muzykę kaszubską w ciekawych układach choreograficznych. Utwory miały być pisane specjalnie dla zespołu przez zawodowych twórców muzyki kaszubskiej, członków ogólnopolskich organizacji twórczych. Niezwykle ważną cechą była poprawność językowa wykonawców i dobra warstwa tekstowa utworów odpowiednia dla potrzeb edukacji szkolnej. Na początku dzieci ubrano w czarno – żółte koszulki z napisem „Banino". Później zaprojektowano dla nich i uszyto specjalnie stroje. Regularne próby odbywały się w siedzibie ZKP Banino, w obiekcie remizy OSP oraz na dużej sali św. Floriana w tym samym obiekcie[2].

---

[1] O początkach zespołu można przeczytać w: E. Pryczkowski, Zrzeszeni w Baninie, Banino 2006. Na stronie 128 jest taki opis: Po długich i żmudnych przygotowaniach rozpoczęły się próby zespołu dziecięcego „Spiéwné kwiôtczi”. Zebranie organizacyjne odbyło się w salce katechetycznej 11 lutego 2005 r. Przybyło na nie kilkanaścioro dzieci, niektóre wraz z rodzicami. Prowadził je prezes oddziału. Kierownikiem zespołu została Helena Adamska. Ustalono, że próby będą się odbywać regularnie w środy i w soboty. W skład zespołu wchodzą dzieci wczesnoszkolne z obwodów szkolnych Banina i Miszewa. Grupa uczy się współczesnych piosenek kaszubskich napisanych specjalnie dla dzieci. Piosenki sprawdzone zostały już w programie telewizyjnym „Rodnô Zemia”. Dzięki temu stały się już znakomitym elementem wspierającym edukację szkolną, przede wszystkim naukę języka kaszubskiego w szkołach. Zespół planuje nagrać płytę kompaktową z tymi utworami.

Koncerty i warsztaty

Debiutancki występ odbył się na jubileuszowym koncercie z okazji XV – lecia programu telewizyjnego „Rodnô Zemia" w Teatrze Miniatura w Gdańsku, który miał miejsce 24 lipca 2005r. Wcześniej zespół nagrał w profesjonalnym studiu utwory „Spiéwné kwiôtczi" oraz „Ùczba". Te piosenki bardzo udanie zaprezentował przed wypełnioną po brzegi salą teatralną. W uznaniu zespół otrzymał dyplom z rąk Andrzeja Trojanowskiego, przedstawiciela prezydenta Gdańska - Pawła Adamowicza. Od tego czasu występy odbywały się już coraz częściej. Do końca 2006 roku grupa występowała kilkakrotnie, m.in. w Żukowie, Luzinie, Gdańsku, w Dębogórzu zajęła II miejsce podczas wojewódzkiego „Konkursu pieśni o Morzu". W 2007 roku występowała już 25 razy na całych Kaszubach, począwszy od Władysławowa, a kończąc na Konarzynach w powiecie chojnickim. Zdobyła II nagrodę na wojewódzkim festiwalu „Kaszëbsczé spiéwë" w Luzinie, a III na Pomorskim Przeglądzie Pieśni Bożonarodzeniowej w Szemudzie. Kilkakrotnie występowała w Telewizji. Największym przeżyciem był występ w Telewizji Trwam, po którym otrzymała mnóstwo pozytywnych sygnałów. Godzinny program emitowany był na żywo w Poniedziałek Wielkanocny, w porze wysokiej oglądalności. W związku z powstaniem nowych pieśni wielkanocnych zespół odbył całą serię nagrań telewizyjnych. Pierwszy utwór oraz relacje z nagraniowej sesji przedstawiono w magazynie kaszubskim „Rodnô Zemia", 4 kwietnia. W programie TVG „Kaszëbë" dzieci malowały kaszubskiego zajączka, a także śpiewały „Cud zbawieniô". Natomiast w drugi dzień świąt w ogólnopolskim programie „Telekurier" dzieci zaprezentowały kaszubskie obyczaje wielkanocne.

W roku 2008 zespół koncertował 44 razy. Między innymi występował w: Muzeum Wisły w Tczewie, na zamku w Bytowie, w Miastku, Lipnicy i wielokrotnie na terenie gminy Żukowo, zwłaszcza w samym Żukowie, gdzie między innymi wystąpił przed gośćmi, Kaszubami z Kanady. Ponownie zdobył w tym roku II nagrodę na

---

[2] Dużo informacji o działalności „Spiéwnëch kwiôtków" można znaleźć na: http://zkpbanino.pl/. Ponadto jest bardzo dużo artykułów w prasie lokalnej i regionalnej, np. „Spiéwné kwiôtczi" pomagają uczyć kaszubskiego, „Gazeta Kartuska" z 24 kwietnia 2012; Basia Kitowska, Rozśpiewane kwiatki, „Kurier Kaszubski" z 8 maja 2007; Jan Antonowicz, Przez dzieci do dzieci, „Norda" z 26 zélnika 2005.

VI Festiwalu „Kaszëbsczé Spiéwë" w Luzinie, zaś znaczącym sukcesem było zdobycie I miejsca na Festiwalu „Współczesne Aranżacje" w Bytowie i I miejsca na VII Przeglądzie Pieśni o Morzu „Jantarowi Bôt" w Dębogórzu. W tym czasie nagrywał kolejne piosenki w Northstudio Tadeusza Korthalsa w Połczynie.

W 2009 roku zespół występował 43 razy. Zdobył II miejsce w Pomorskim Przeglądzie Pieśni Bożonarodzeniowej w Szemudzie. Koncertował na Jarmarku Gryfitów w Słupsku, na Festynie Kultury Kaszubskiej i Religijnej w Gościcinie, Mòdrëch Tónach w Swarzewie (występował tam kilkakrotnie), XI Zjeździe Kaszubów na zamku w Bytowie i na Bytowskiej Watrze. Nagrał też dwa teledyski dla TV Kaszuby z Wejherowa, które wielokrotnie emitowane były na tej antenie. Brał też udział w liście kaszubskich przebojów prowadzonej przez tą telewizję.

W 2010 roku „Spiéwné kwiôtczi" wystąpiły 32 razy. Powtórzyły sukces sprzed dwóch lat ponownie zdobywając „Jantarowi bôt" na Przeglądzie Piosenki Morskiej w Dębogórzu. Śpiewały na II Kaszubskim Przeglądzie Kultury i Folkloru w Kolbudach, w Gnieżdżewie towarzyszyły imprezie „Topienie węgorza", w Szymbarku były na „Zjeździe Mikołajów". Wystąpiły też w projekcie kolędowym Telewizji CSBTV. Ponadto – jak co roku - były na wielu festynach i festiwalach.

W kolejnym roku zespół wystąpił 21 razy. Rozpoczął od Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy w Żukowie. Wziął udział w wanodze po Kociewiu, zaśpiewał na Festiwalu Filmów Kaszubskich w Małkowie i na Festiwalu Kaszubskiego Humoru w Kartuzach. Wystąpił także w wielkiej imprezie plenerowej „Truskawkobranie" na Złotej Górze. Była to już całkiem inna grupa. Dawny skład ukończył szkoły podstawowe. Część z nich utworzyła zespół „Młodzëzna", który w 2012 roku również wydał swoją debiutancką płytę o tytule „Wiedno Kaszëbë". Ta grupa nadal koncertuje. W 2012 roku „Spiéwné kwiôtczi" koncertowały 23 razy. Bazowały głównie na repertuarze stworzonym wcześniej i ujętym na dwóch płytach zespołu. Nadal występy odbywały się w wielu miejscowościach Kaszub. Część z nich związana była bezpośrednio z nauką języka kaszubskiego w szkołach lub próbą podjęcia takiej nauki. Na przykład 13 kwietnia 2012 roku zespół wystąpił w dużym zespole szkół w Kolbudach. Wysłuchało go z wielkim aplauzem około trzysta dzieci[3]. Z kolei po występie w Zespole Szkół w Bojanie 18 września 2012 roku nauczycielka języka kaszubskiego Justyna Rosinke napisała na stronie internetowej szkoły: *Te utwory najbardziej docierają do dzieci, są to fantastyczne piosenki, które pomagają uczyć języka kaszubskiego*[4]. 15 listopada tego roku grupa koncertowała przed około dwustu dziećmi z kilku szkół Gminy Sierakowice, zaś 17 grudnia zabawiała przedszkolaki z „Puchatka" w Kartuzach.

---

[3] Jestem bardzo zadowolona z występu. Te dziecięce utwory najbardziej docierają do innych dzieci. Właśnie ostatnio słuchałam płyty zespołu „Dzôtczi Rodny Zemi" sprzed kilku lat. To są fantastyczne piosenki, znakomite do nauki w szkole – podkreślała nauczycielka kaszubskiego z Kolbud Agnieszka Rydzewska. Niektórzy z jej uczniów uczyli się już kaszubskiego. Po koncercie liczba ta wzrosła.

[4] http://www.zsbojano.pl/2012/09/18/wizyta-eugeniusza-pryczkowskiego/

Przy okazji artystycznych wojaży grupa niejednokrotnie spotykała się ze znanymi postaciami świata kultury. W gdańskim ratuszu staromiejskim mali artyści zaśpiewali wybitnej aktorce z Kaszub Danucie Stence. Innym razem na Dniach Lęborka zespół spotkał się z „Golec uOrkestra”, przed którym występował na scenie. W obu przypadkach – i wielu innych – oprócz wrażeń i artystycznych doświadczeń pozostały pamiątkowe fotografie.

Chcąc stale podnosić poziom artystyczny grupy rozpoczęto organizację corocznych tygodniowych warsztatów, na których były intensywne lekcje języka kaszubskiego, zajęcia z emisji głosu, rytmiki, choreografii. Odbywały się zawsze pod koniec roku szkolnego. Pierwsze odbyły się w Strzelnie koło Pucka. Kolejne były w Centrum Europejskich Spotkań w Tuchomiu pod Bytowem. W 2009 roku dzieci doskonaliły umiejętności w Redzikowie pod Słupskiem. Podczas warsztatów odwiedzano ciekawe miejsca w okolicy (np. Teatr „Tęcza” w Słupsku) oraz koncertowano.

Wyjątkowe warsztaty odbyły się na przełomie czerwca i lipca 2010 roku. Dzięki życzliwości ks. Tomasza Dawidowskiego, Kaszuby posługującego u Serbołużyczan w Niemczech, odbyły się one w miejscowości Ostro pod Budziszynem na Łużycach. Tygodniowy pobyt połączony z występami był znakomitym doświadczeniem edukacyjnym oraz poznawczym dla małych Kaszubów z Banina i Miszewa. Duże wrażenie robiła świetna znajomość łużyckiego u dzieci Serbołużyczan, z którymi nasi grali w piłkę i świetnie się dogadywali używając kaszubskiego.

Płyty kompaktowe

Dzięki tak intensywnej działalności zespołu nieustannie rosła liczba nowych kaszubskich piosenek. Autorem tekstów był Eugeniusz Pryczkowski, kilka napisał Jerzy Stachurski i Tomasz Fopke. Z kolei muzykę komponował przede wszystkim Jerzy Stachurski, kilka utworów to dzieła Tadeusza Dargacza oraz Jerzego Łyska. Dla tych dwóch kompozytorów działalność zespołu stanowiła znakomitą inspirację do twórczości. Muzykę pisał także Tomasz Fopke. Plon pierwszego etapu twórczości odzwierciedla debiutancka płyta „Òd se cos dac” (Banino 2008), której tytuł trafnie określa filozofię działalności dziecięcej grupy kaszubskiej. Płyta zawiera dwadzieścia dwie nowe (poza jednym wyjątkiem) piosenki. Większość utworów po raz pierwszy prezentowana była w programie „Rodnô Zemia”. Tematyka utworów inspirowana jest zachowaniem dzieci, ich dylematami, radościami i problemami. Wśród nich niektóre zdobyły dużą popularność. Są obecnie wykonywane niemal na każdym przeglądzie i festiwalu piosenki dziecięcej. Do najbardziej popularnych należą: „Ùczba,”, „Żdanié, „Na sztrąd”, „Dzecnô pòmòc” i oczywiście „Spiéwné kwiôtczi”.

W kolejnym roku zespół wziął udział w projekcie „Oratorium sianowskie". Wykonał aż trzy utwory, czyli najwięcej z wszystkich grup i solistów[5]. W oratorium zaśpiewało około stu wykonawców. Pierwsze wykonanie odbyło się w sobotę, 18 lipca 2009 roku. Drugie i najważniejsze wykonanie było po sumie odpustowej z udziałem biskupa Jana Bernarda Szlagi. Rok później oratorium wykonywano także w Lęborku[6]. Płyta z dziełem dołączona była do wydania „Dziennika Bałtyckiego". Dzięki temu rozeszła się w wielotysięcznym nakładzie[7].

Pod koniec 2010 roku ukazała się druga płyta „Spiéwnëch kwiôtków" o tytule „Cél daleczi"[8]. O ile płyta „Òd se cos dac" podkreślała, że dzieci śpiewające wyłącznie po kaszubsku nowe utwory, chcą dzielić się bogactwem kulturowym i najlepszą intencją działania dla kaszubszczyzny, to druga wskazała już konkretnie, że to działanie jest nakierowane daleko i na długo, tak by osiągnąć zamierzony ideowy cel zachowania i rozwoju języka i kultury kaszubskiej. Płyta ujmuje dwadzieścia piosenek. Wśród nich są już dziś znane utwory, jak „Piãkné Kaszëbë", „Kaszëbë, Kaszëbë", „Më jesmë młodi", „Dëtczi, dëtczi", „Serce miec" czy „Żegnôj swiat całi". Jest też bonus w postaci dwóch nowych piosenek „To béł le sztót" i „Miłotë gòrnia" w wykonaniu zespołu „Tamir" z Wygody[9].

---

[5] Po premierze „Oratorium Sianowskiego czasopismo „Pomerania" pisało: Podobny [dobry - EP] efekt osiągnięto ze sprawdzonymi grupami „Spiéwné kwiôtczi" i „Prôwda", której pieśni nagrane były już wcześniej. Te dwie grupy – ściśle związane z programem „Rodnô Zemia" – zaśpiewały w sumie aż pięć pieśni. Była to stabilna baza pod całe oratorium. Patrz: E. Pryczkowski, *Oratorium dla ducha*, „Pomerania, nr 9-2009.

[6] Oto kilka opinii po premierze Oratorium w Sianowie i wydaniu płyty: *No coś pięknego! Słucham ze łzami w oczach i wielkim wzruszeniem [...]* - Danuta Labuda z Banino; *Platka je baro fejn. To je wierã nôbëlniészi dokôz Wastë z wszëtczich* - Dariusz Majkowski z Nadola; *Szczęśliwi są ci, którzy potrafią ją usłyszeć i zrozumieć. Piosenka łatwo wpada w ucho i rzeczywiście może być zaproszeniem dla tych, którzy nie znają Kaszub. To może być milowy krok, bo wiem, że Kaszubi strzegą swoją piękną krainę. Królowa Kaszub kolejny raz przyczyni się do ważnych zdarzeń* - Marzena Petryszyn, Vancouver – Kanada; *Bardzo ładna płyta, słucham jej w samochodzie. To są świetnie pieśni. Najbardziej mnie się podoba przepiękny utwór „Do kòscółka jidą dzôtczi". On ma szczególny klimat i jest pięknie wykonany* - Norbert Maczulis, dyrektor Muzeum Kaszubskiego w Kartuzach; *To je super rzecz. Mie sã baro widzy całosc. Tak cos jesz w dzejach Sanktuarium nie bëło! To je baro wiôlgô sprawa. Przëdôłbë sã mòże jesz jaczi mòdlëtewnik różańcowi z rozwôżaniama pò kaszëbskù* - Br. Zbigniew Joskowski z Gniezna.

[7] O „Oratorium Sianowskim" i zespole „Spiéwné kwiôtczi" można także przeczytać w takich publikacjach, jak: E. Pryczkowski, *Leksykon Ziemi Żukowskiej*, Banino-Żukowo 2012; *Norbertańska przeszłość Żukowa siłą przyszłości Kaszub*, red. Andrzej Groth, E. Pryczkowski, ss. 123–127, Żukowo 2011; E. Pryczkowski, *Siła Żukowa*, Żukowo - Banino 2009.

[8] Na promocji płyty 3 października w Sali Kultury w Baninie ówczesny burmistrz Żukowa Albin Bychowski mówił: „To jest rzecz rzadko spotykana. Niektóre zespoły, które występują już pół wieku na scenie, nie mogą pochwalić się dwiema płytami, a „Spiéwné kwiôtczi" działają zaledwie pięć lat. Tu po prostu wszystko jest odpowiednio poustawiane. Dzieci czują radość ze śpiewania i tańca. Jest także faktem, że wśród nich są młodzi bardzo uzdolnieni artyści, laureaci wojewódzkich konkursów wokalnych. Dlatego zawsze będę wspierał tę grupę. Ona wnosi bardzo dużo do ogólnego dorobku kultury kaszubskiej".

[9] Oto kilka opinii o płycie „Cél daleczi", które nadeszły od razu po jej ukazaniu się: - *Jestem pod wrażeniem!!! Zupełnie na poważnie. Bardzo fajne utwory, szczególnie dla dzieciaków. Bardzo łatwo wpadają w ucho. Co ważnie tekst niesie ze sobą przesłanie* (Przemysław Łagosz - dyrektor SP w Szopie);

Ukazanie się płyt jest największym dorobkiem zespołu „Spiéwné kwiôtczi’. Obecnie stanowią one ważny element nauczania języka kaszubskiego. Piosenki śpiewane są w szkołach, na konkursach, przejmują je inne zespoły i soliści. Przykładem jest grupa „Skòwrónczi” z Dzierżążna, która nagrała już nawet swoją płytę z udziałem piosenek wylansowanych przez „Spiéwné kwiôtczi”. Najdobitniej dorobek ten jest widoczny podczas Festiwalu „Kaszëbsczé spiéwë” w Luzinie i na Pomorskim Przeglądzie Pieśni Bożonarodzeniowych, na których znaczny procent prezentacji wywodzi się z repertuaru „Spiéwnëch kwiôtków’.

„Spiéwné kwiôtczi” w „Spiéwnëch ùczbach”

Po zniesieniu z anteny Telewizji Gdańsk programu „Rodnô Zemia” w październiku 2010 roku, w Telewizji Teletronik pojawił się program „Spiéwné ùczbë”. Oczywiście, nazwa nieprzypadkowo nawiązuje do nazwy zespołu. Każdy odcinek zaczyna się wierszem w języku kaszubskim napisanym przez uznanych twórców literatury kaszubskiej. Drugim elementem jest piosenka kaszubska w wykonaniu „Spiéwnëch kwiôtków”, względnie innego zespołu. Na piosence są nałożone napisy w języku polskim. Dzięki temu nieobeznany z językiem kaszubskim widz zapoznaje się z tematyką programu. Najczęściej tematyka piosenki przeniesiona jest na dialog czwórki młodych lektorów. Są to uczniowie i studenci z Rębiechowa, Banina i Miszewa. Rozmowa trwa około 4-5 minut. Przerwana jest komentarzem odnoszącym się do tematyki piosenki i dialogu, który wyjaśnia wartość edukacyjną poruszonych zagadnień, zwłaszcza w celu wykorzystania na lekcjach kaszubskiego w szkołach. Ten fragment prowadzi autor programu[10]. Po zakończonej scence następuje rozmowa z zaproszonym gościem. Dotyczy ona zazwyczaj słownictwa użytego w dialogu. Zawsze uzupełnia też wartość edukacyjną całego programu. Często porusza kwestie nauczania języka kaszubskiego i rozwoju kultury kaszubskiej. Program kończy się ponowną emisją piosenki z nałożonym oryginalnym tekstem kaszubskim. Przez to

---

– *Bardzo ładne piosenki i na pewno będę ich słuchać często. Słuchając zaś myślami będę na pięknej Ziemi Kaszubskiej* (Ewa Odrowąż - kierownik zespołu kaszubskiego w Świdwinie koło Szczecina); – *Przepiękne piosenki. Szczególnie spodobała mi się „Piãkné Kaszëbë”* (Zofia Biskupska – dyrektor Biblioteki Powiatowej w Lęborku); - *Obie pieśni są bardzo piękne. Właśnie pracujemy nad kolędami nad konkurs w szkole w Żukowie. Gdyby był podkład do „Kòlãda ùbëtkù” jeszcze zdążylibyśmy się przygotować i to zaśpiewać* (Teresa Chobot z Żukowa); – *Są wspaniałe i piękne, a co za wykonanie... coraz lepsze i bardziej „kaszubsko koszerne”. Jeżeli mogę, zasieję (na swój przybrany sposób) tę kaszubską nutę także poza Kaszubami.* (D.A.M.Z. i W. Kiedrowscy z Łapalic), - *Beautiful/ Great music!* (Shirley Mask Connolly, Kanada).

[10] Pojawiają się pochlebne oceny programu lub poszczególnych jego części. Dla przykładu dr Małgorzata Klinkosz z Uniwersytetu Gdańskiego napisała do autora: *Jesteś rewelacyjny w kaszubskim wydaniu Miodka! Analogia narzuca się natychmiast! Gratuluje udanego programu, oglądam go tylko w Internecie, ale ciągle z takim samym zaangażowaniem, jak wiele lat temu! Serdeczności!* Ciekawe, że to porównanie dotyczy programu „Rodnô Zemia”. Znaczy to, że wciąż ten program tkwi w świadomości widzów.

staje się bardzo atrakcyjny dla nauczycieli języka kaszubskiego. Jedna *uczba* trwa około 20 minut. Wszystkie odcinki są archiwizowane na stronie internetowej TV Teletronik. Dzięki temu, za pośrednictwem internetu, są już często wykorzystywane w szkolnej nauce języka.

W roku 2012 zespół występował już w całkiem innym składzie niż pierwotny. Obecnie ta grupa także skończyła szkołę podstawową. Na skutek nadmiaru obowiązków w Urzędzie Gminy Żukowo z dalszej pracy z zespołem musiała zrezygnować Helena Adamska. Przez pewien czas grupę prowadziła Katarzyna Herrmann z Wejherowa, skąd jednak było zbyt daleko dojeżdżać. Obecnie pracę z dziećmi podjęła Ewelina Bronk, studentka ostatnich lat Akademii Muzycznej w Gdańsku, pochodząca z Klukowej Huty. Tworzy się nowy skład. Są to dzieci z najmłodszych klas szkoły podstawowej. Praca rozpoczyna się od nowa, poza jednym istotnym wyjątkiem – zespół posiada ogromny dorobek oraz obszerny repertuar. Czy to starczy, by na nowo zbudować grupę, która zacznie wygrywać wojewódzkie konkursy i nadal będzie współtworzyć kulturę Kaszub? O tym przekonamy się już wkrótce.

Spiéwné kwiôtczi
Më dërch razã chcemë bëc
Twòrzëc winôszk spiéwnëch róż
Bò tam dobroc - dze spiéw czëc,
Chtëren nëkô wszedny górz.

Ref. Pòj do nas! Më mùzykã i spiéw
Chcemë niesc dëcht w kòżdi dóm.
Tu na skarniach ùzdrzisz smiéch,
Nasze serca dlô Ce ôpen są.

Më te kwiôtczi slemë wstec,
Cobë dotkłë trójno serc
Niech z nich wińdze dobra mòc,
Jaczé dô szczestlëwie żëc.
Ref. Pòj do nas! ...

Danuta Stanulewicz
Uniwersytet Gdański

Pole leksykalne ODZIEŻ w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta

1. Wstęp

W artykule tym chciałabym się zająć kaszubskimi leksemami odnoszącymi się do odzieży, odnotowanymi w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta[1]. Słownik ten, opublikowany w Krakowie przez Wydawnictwo Akademii Umiejętności w II połowie XIX wieku, jest nie tylko świadectwem ówczesnego stanu języka kaszubskiego, ale i także – pośrednio – zwierciadłem kultury materialnej tego okresu.

Materiał przedstawiony w 3. części tego artykułu pochodzi z opracowanego przez Jerzego Tredera wydania słownika z roku 2003, z uwspółcześnioną pisownią[2].

2. Pole leksykalne ODZIEŻ

Zanim przystąpimy do omawiania nazw odzieży występujących w słowniku Ramułta, należy przypomnieć tu pojęcia pola znaczeniowego i leksykalnego. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* podaje następującą definicję, ze strukturalistycznego punktu widzenia:

> „**Pole semantyczne (znaczeniowe).** Uporządkowany wewnętrznie pod względem paradygmatycznym i syntagmatycznym zbiór leksemów reprezentujących zbiór pojęć związanych z jakimś pojęciem nadrzędnym, np. pojęciem intelektu, piękna, pokrewieństwa, barwy i in.

---

[1] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Kraków 1893.

[2] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. J. Treder, Gdańsk 2003. Wydawcami tej wersji słownika były następujące instytucje: Uniwersytet Gdański, Oficyna Czec i Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej.

> […] nieuporządkowana substancja językowa, niezależna od poszczególnych jęz., dzieli się na strefy pojęciowe stanowiące pewne continua. Każde kontinuum jest strukturalnie zorganizowane przez poszczególne systemy jęz.: odpowiada mu mianowicie w płaszczyźnie strukturalnej zorganizowany zbiór jednostek. Zbiór ten określa się jako p. leksykalne, p. wyrazowe (niem. Wortfeld) lub p. znakowe (Zeichenfeld). W płaszczyźnie treści p. wyrazowemu odpowiada p. pojęciowe (Sinnfeld).”[3]

Tak zgrupowane wyrazy można też rozpatrywać jako kategorię leksykalną, która jest definiowana jako: „Klasa wyrazów wykazujących wspólne cechy znaczeniowe, np. kategoria żywotności (tj. klasa rzeczowników oznaczających istoty żywe), koloru (klasa przymiotników nazywających kolory) […]”[4]. W podejściu kognitywnym kategorie mają nieostre granice i mogą zawierać elementy o różnym stopniu przynależności. Kategoria może być radialna, co znaczy, że w jej centrum znajduje się prototyp, a mniej typowe elementy umieszczone są bliżej jej peryferii. Ponadto, wyróżnia się trzy poziomy kategoryzacji: nadrzędny, podstawowy i podrzędny[5]. Taka hierarchia wiąże się ze zjawiskiem hiponimii, która definiowana może być następująco:

> „zależność między dwoma jednostkami leksykalnymi polegająca na tym, że zakres znaczeniowy jednej mieści się w zakresie oznaczania drugiej. Nazwa o szerszej denotacji i ogólniejszym znaczeniu (np. *roślina*), czyli tzw. hiperonim, stanowi jednostkę nadrzędną wobec nazwy o węższym zakresie odniesienia, lecz o bardziej skonkretyzowanej, bogatszej treści (np. *drzewo*), czyli hiponimu”[6].

Przejdźmy teraz do pola leksykalnego (bądź kategorii) ODZIEŻ. Leksemy w polu uporządkowane są hierarchicznie, od ogólnej nazwy pola, czyli hiperonimu (w języku kaszubskim jednym z nich jest *òbleczenié*) do hiponimów, czyli nazw ubrań o bardziej konkretnym znaczeniu (np. *czitel*, *bùksë*).

Pole leksykalne ODZIEŻ można podzielić na następujące sekcje (podpola): nazwy ubrań (damskich, męskich, dziecięcych, a także uniwersalnych – dla kobiet, mężczyzn i dzieci), nazwy części ubrań i nazwy materiałów. Spokrewnione z polem ODZIEŻ są inne pola, zawierające nazwy obuwia, nazwy akcesoriów (np. *torebka*, *pasek*) i nazwy biżuterii. Oczywiście do opisu części garderoby używa się nazw barw, ale nie będą one omówione w tym artykule[7].

---

[3] S. Karolak, *Pole semantyczne* (*znaczeniowe*), [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999, s. 444–445.

[4] K. Polański, *Kategoria leksykalna*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999, s. 290.

[5] Zob. m.in. G. Lakoff, *Kobiety, ogień i rzeczy niebezpieczne. Co kategorie mówią nam o umyśle?*, red. nauk. E. Tabakowska, przekł. M. Buchta, A. Kotarba, A. Skucińska, Kraków 2011 (prwdr. G. Lakoff, *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago 1987); J. R. Taylor, *Kategoryzacja w języku. Prototypy w teorii językoznawczej*, przeł. A. Skucińska, Kraków 2001 (prwdr. J.R. Taylor, *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford 1987, 1995).

[6] I. Szczepankowska, *Semantyka i pragmatyka językowa*, Białystok 2011, s. 56.

3. Pole leksykalne ODZIEŻ i pola pokrewne w słowniku Ramułta

Przejdźmy teraz do nazw odzieży, odnotowanych przez Ramułta w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego*. Wytłuszczonym drukiem zostały podane wyrazy hasłowe. W słowniku stosowane są łatwe do zinterpretowania skróty, dlatego też nie będziemy ich tu podawać[8]; może tylko należy wyjaśnić, że symbol • stosowany jest to oznaczenia stałego związku wyrazowego (frazeologizmu).

3.1. Nazwy ogólne odzieży (hiperonimy)

Ramułt uwzględnił w swoim słowniku następujące nazwy ogólne odnoszące się do kategorii nadrzędnej (hiperonimom tym towarzyszą przykłady, w zamiarze autora ilustrujące ich znaczenie)[9]:

- **òbleczenié** ‘szaty, odzież’: *Ni mô nijaczégò òbleczeniô.* (s. 211)
- **òblek** ‘odzież’: *Nijaczégò òblekù mù nie d[ôw]ają. Sprawił sobie pëszny òblek.* (s. 211)
- **òbłok** […] 2. ‘ubiór, odzież’: *w òbłokù ksãdzewim*; *dëcht kaszëbsczi òbłok*. Ob. *òblek* (s. 212)
- **przëòdzéwk** ‘przyodziewek, odzież’: *Ten paróbk służił mù przez dwa lata za sóm przëòdzéwk.* (s. 307)
- **ruchna** ‘suknie, odzież’: *To trzeba dzysô wzyc pòswiãtné ruchna. Dzëwi lëdze chodzą bez ruchen. Ë głëpc błiszczi, czej pëszné ruchna włoži, jedinie, pòczi gãbë nie òtwòrzi.* Ceyn. [Przysł.] (s. 330)
- **ùbiór** ‘ubiór, odzież’: *To są echt kaszëbsczé ùbiorë*. (s. 376)

Leksemy te używane są również w przykładach ilustrujących znaczenia innych słów, np. *bëlacczé òbleczenié* (s. 29), *òbleczenié białogłowsczé* (s. 30), *cëdacczé òbleczenié* (s. 45), *białczé ruchna* (s. 30), *chãdodżé ruchna* (s. 47), *kabacczé ùbiorë* (s. 118).

---

[7] Zostały one przedstawione przeze mnie w referacie pt. ***Nazwy barw w* Słowniku języka kaszubskiego czyli pomorskiego *Stefana Ramułta i* Słowniku polsko-kaszubskim *Jana Trepczyka*, II** Ogólnopolska Konferencja „Językowy, literacki oraz kulturowy obraz Pomorza dawniej i dziś”, Gdańsk 2013 (tekst w przygotowaniu do druku).

[8] Rozwiązanie skrótów znajduje się w słowniku na s. 18–19.

[9] W artykule tym pominięte są podane w słowniku formy dopełniacza, a także informacje o rodzaju gramatycznym itp.

Słownik ujmuje też inne hiperonimy, mające wyraźnie negatywne konotacje:

- **chałë** ‘odzież’ (pogardl.) (s. 46)
- **kòdra** ‘łata, łachman, szmata’, pr.-niem. *Kodder* ‘Lappen, Lumpen’ Fr. (s. 129)
- **łacha** ‘łach, łachman, stara suknia’: *W taczich łachach chòdzysz do kòscoła! Zabrelë ji wszeden dobëtk, le łachë na ni òstawilë* ‘zabrali jej cały dobytek, tylko odzież na niej zostawili’. (s. 156)

Także inne nazwy mogą się odnosić ogólnie do ubioru, a także do konkretnych części garderoby, np. *sëknia* (zob. punkt 3.2)

3.2. Nazwy odzieży damskiej i męskiej

Nazwy odzieży, odnotowane w słowniku Ramułta, odnoszą się do ubrań takich jak sukienka, spódnica, spodnie, kaftan, chusta itp. Niektóre z tych ubrań tradycyjnie przypisane są kobietom lub mężczyznom, inne natomiast noszone są przez obie płcie. Poniżej przedstawione są przykłady haseł, reprezentujących pole ODZIEŻ:

- **czecka** ‘kiecka, ubranie kobiece’. (s. 56)
- **czedel** ‘wierzchnia suknia’, niem. *Kittel*, dniem. *Keddel*. Ob. *czitel*. (s. 56)
- **czitel** ‘wierzchnia suknia kobieca, kitel’, niem. *Kittel*. [Ob. *czedel*] (s. 60)
- **kléd** ‘suknia kobieca nowomodna, rodzaj princeski (suknia ze stanikiem stanowi całość)’, niem. *Kleid* (s. 126)
- **sëknia** ‘suknia, ubiór’: *Przëòblókł pëszné sëknie*; **sëkniskò**, zgr. od *sëknia*,’stara, licha suknia’; **sëkniszcze**, zgr. od *sëknia* […] (s. 336); **suknia** ob. *sëknia* (s. 357)
- **szorc** ‘suknia kobieca codzienna’, niem. *Schurz* (s. 364)
- **bajówka** ‘spódnica bajowa’. Ob. *bôj* (s. 26)
- **szërtuch** ‘fartuch’: *Białce bez szërtucha jak krowie bez ògóna*. Ceyn [Przysł.] (s. 362)
- **bùksë** ‘spodnie’, niem. *Bucksen*: *•jegò białka bùksë nosy* ‘dosłownie: jego żona spodnie nosi, czyli, że on jest pod pantoflem’; **bùksowi** ‘dotyczący spodni’ (s. 40)
- **szarawarë** ‘szarawary’ (s. 359)
- **zómszôczi** ‘spodnie irchowe, zamszowe, skórzane’ (s. 439)
- **liwk** 1. ‘kamizelka’: *Zëmą ùbiérają liwczi pòd kabôtë ë kòżëchë*. 2. ‘stanik, gorset’, niem. *Leibchen*, dniem. *Lîwke* ‘ts’; **liwkòwi** ‘dotyczący liwka’: *liwkòwë knąpë* ‘guziki u kamizelki’ (s. 154)
- **brëslôc** ‘kamizelka męska, którą się nosi na kaftanie (*wãps*)’, niem. *Brustlatz* ‘Weste, bei Männern, by Frauen’ (s. 38)
- **wãps** ‘rodzaj kaftana lub kamizelki’, niem. *Wamms*: *wãps fùdrowóny* ‘poszyty’ (s. 389)
- **jup** ‘’kaftan’; **jupa** ‘kaftanik kobiecy’. Ob. *jup*; **jupka**, zdr. od *jupa*. Por. pol. i czes. *jupka* (s. 118)

- **alżdëk** ‘chustka na szyję’, niem. *Halstuch*, dniem. *Halsdök*. [Ob. *halsztëk*] (s. 22)
- **chùsta** ‘chusta, chustka (na plecy, szyję)’; **chùstka**, *zdr*. od *chùsta* ‘chustka (na szyję, do nosa itp.); **chùsteczka**, *zdr*. od *chùstka* ‘chusteczka’: *Taczi chùsteczczi noszą chłopi na szëji, a białczi na głowach.* (s. 53)
- **grëczôk** 1. ‘pończocha niezgrabna, lada jako lub z lada jakiej wełny zrobiona’, 2. ‘człowiek niezgrabny, do niczego, drągal, parobas, fuszer, partacz’ (s. 99)

Poświęćmy trochę uwagi ostatniemu przykładowi. Ramułt również uwzględnia w słowniku czasownik **grëczac** znaczy: 1. ‘robić niezgrabne pończochy lub z lichej grubej wełny’, 2. w ogóle partaczyć, fuszerować, robić coś lada jako lub a lichego materiału’ (s. 98). Jak podają autorzy *Słownika etymologicznego kaszubszczyzny*, *grëčec* znaczy: ‘gryzmolić, pisać nieczytelnie, pisać niezgrabnie’, z niem, *kritzeln*[10]. Mamy zatem tu do czynienia z poszerzeniem znaczenia – z czynności pisania na inne czynności (‘partaczyć’) i osoby (‘partacz’), a także na przedmioty (‘skarpeta’).

Wśród nazw odzieży znalazły się w słowniku również nazwy nakryć głowy, np.

- **biret** ‘biret’: *ksądz w birece* (s. 32)
- **czepc** ‘czepiec’; **czepeczk** *zdr*. od *czepc*, ‘czepeczek’. (s. 57)
- **czepk** ‘czepek’: •*w biôłim czepku sã rodzył* [‘powodzi się’?] (s. 57)
- **czôpk** ‘kapelusz, zarówno męski jak i kobiecy’ (s. 61)
- **czôpka** ‘czapka’. Ob. *czôpk*; **czôpeczka**, *zdr*. od *czôpka*, ‘czapeczka’; **czôpczëszcze**, *zgr*. od *czôpka*, ‘czapisko’ (s. 61)
- **fladruża** ‘gatunek czepka, jaki białki noszą w święto’. *Fladdrûsche*, *f.* von *fladdern*, *flattern*, […] (s. 85)
- **kapelusz** ‘kapelusz’ (s. 121)
- **kabùza** ‘czapka męska’: *Chłopi noszą w zëmie kabùzë, to je czôpczi z czôrnégò ë czerzwionégò sukna.* Ceyn Skôrb 62 (o Kabôtkach) […] (s. 118)
- **kapùca** ‘wielki czepek kobiecy, wełniany’. Kolor ich bywa rozmaity, ale zawsze jednolity. Czepiec taki zakrywa uszy i zwiesza się na szyję, tworząc rodzaj krótkiej pelerynki. (s. 121)
- **kapùza** ‘czapka barania z uszami’, pr.-niem. *Kapûse* (lit. *Mütze*, *Kapuse*), śr.-łac. *caputium*. [Por. *kabùza*] (s. 121)
- **karpùza** ‘czapka barania z uszami’. Ob. *kapùza*. (s. 122)
- **kłobùk** ‘kapelusz’: *Chłopi noszą wësoczé, białczi nisczé kłobùczi* ‘mężczyźni noszą wysokie, kobiety nieskie kapelusze’; **kłobùkòwi** ‘kapeluszowy’ (s. 128)
- **kòper** […] 2. ‘rodzaj kapelusza kobiecego’ […] (s. 132)
- **złotogłowa** ‘starodawna czapka kobieca, bogato złotem wyszywana, zwana także *złotą mùcą*’. Złotogłowy wyszły już dziś niemal z użycia. (s. 435)

---

[10] W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. II, Warszawa 1997, s. 208.

Pod hasłami **grónkò** ‘bukiet’ (s. 101) i **gùlôk** (s. 103) znajduje się wyrażenie *gùlôk z grónkama* ‘czepiec, ozdobiony kwiatami, który noszą kobiety w pow. bytowskim’ (s. 101). Tutaj należy zwrócić uwagę na metaforyczność tej nazwy: czepiec – ze względu na podobieństwo – przyrównany jest do indyka.

Nazwy ubrań pojawiają się okazjonalnie w innych hasłach, np. *dzecnô kòszëlka* ‘koszulka dziecinna’ (s. 79), *Wdzôł na sã mùndur admiralszczi* ‘wdział na siebie mundur admiralski’ (s. 21), *To je kabôt baro elegancczi.* (s. 82), *Przëòblókł liwk jasnomòdri*. (s. 111).

Uwzględnione w słowniku Ramułta niektóre nazwy ubrań metonimicznie łączą osoby je noszące z miejscem zamieszkania bądź wykonywaną pracą, np.

- **czidlón** ‘rodzaj płaszcza’. [Ob. *Czidlón*]; **Czidlón** ‘Kidlon’. Mieszkańców pow. kościerskiego nazywają także Kidlonami. Zdaje mi się, że nie jest to nazwa poważna, ale przezwisko. Ob. *czidlón*; **Czidlónka** ‘Kidlonka’. Ob. *Czidlón*. (s. 59); **kidlón** ‘rodzaj płaszcza szerokiego’ Ob. czidlón; **Kidlón** ‘Kidlon, mieszkaniec powiatu kościerskiego’. Ob. *Czidlón*; **Kidlónka** ‘Kidlonka’. Ob. *Czidlónka* (s. 125)
- **kabôt** ‘kabat, surdut’: *W swiãto przëòbleką kabôtë*; **kabôtk**, *zdr*. od *kabôt*, ‘kabacik’: *Tak chłopi jak ë białczi chodzą w kabôtkach*; **Kabôtk** ‘Kabatek’. Kabatkowie stanowią osobny szczep nadmorski, a mieszkają nad rzeką Łebą i około jez. Łebsko aż do morza. Liczba ich wynosi zaledwie parę tysięcy. Kabatkami nazwani przez sąsiadów od *kabôtków*, czyli surdutów, które noszą mężczyźni; **Kabactwò** ‘lud i ziemia Kabatków’ […] (s. 118)
- **karwôtka** ‘surdut albo raczej długi kaftan, jaki noszą rybacy nadmorscy w Pomorsce (w pow. lęborskim i słupskim)’; **Karwôtk** ‘rybak pomorski, noszący *karwôtkã*’ (s. 122); **Karwôtka** ‘kobieta pomorska, nosząca *karwôtkã*’ (s. 123)

Wiesław Boryś i Hanna Popowska-Taborska potwierdzają metonimiczne związki nazw ubrań z nazwami ludzi:

- **karwátka** ‘kaftan długi, jaki noszą rybacy w Lęborskiem, Słupskiem i Bytowskiem’; **Karwátk** ‘mężczyzna noszący karwatkę’[11]
- **Kabatk** m., Kabatka f. ‘Kaszubi spod Wejherowa, zawdzięczający swą nazwę noszonej przez nich kurtce zwanej *kabåt* (pn.-zach.)’ [12]

3.3. Nazwy części ubrań i akcesoriów

Słownik Ramułta zawiera liczne hasła, odnoszące się do części ubrań, akcesoriów czy też kroju, np.:

---

[11] W. Boryś, H. Popowska-Taborska, *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, t. III, Warszawa 1999, s. 21.

[12] *Ibidem*, s. 9.

- **bina** ‘dolna część nakrycia głowy kobiet kabackich’, niem. *Binde*? (s. 31)
- **bòk** ‘bok, strona, poła, połać’ […] *bòk karwôtczi* (s. 35); **bòczk**, *zdr*. od *bòk* […] *Bòczk kabôtka* ‘poła kabacika’ (s. 34)
- **bòrsdëk** ‘kawałek materii ozdobnej, noszonej przez kobiety z prowincji pomorskiej pod *sznëbrustką, czyli liwkã* ‘gorsetem’, niem. *Brusttuch*, dniem. *Borstdök*. Gdzie indziej nazywa się ta część ubioru *strzódk* ‘środek’; **bòrstuk** ob. *bòrsdëk*; **bòrszdëk** ob. *bòrsdëk*; **bòrsztuk** ob. *bòrsdëk* (s. 35)
- **czôłbôsa** ‘część dolna *liwka* ‘gorsetu’, wypchana sianem, aby suknia (spódnica) odstawała więcej od stanu. Ob. *wurst*. [Ob. *kôłbôsa*] (s. 61)
- **flãzla** ‘frędzla’; **flãzelka**, *zdr*. od *flãzla*, ‘frędzelka’ (s. 87)
- **fôłd** ‘fałd’ (s. 86); **fałdzëk**, *zdr*. od *fôłd*, ‘fałdzik’: *sëkniô z fałdzëkama*. (s. 83)
- **fòpka** ‘kieszeń’, pr.-niem. *Fuppe*, *Fupke* […] (s. 86)
- **heftka** ‘haftka’ (s. 105); **ôftka** ‘haftka’, niem. *Haftel*: *Jupka na ôftczi zapiãtô* ‘kaftanik na haftki zapięty’; **ôfteczka**, *zdr*. od *ôftka*, ‘hafteczka’ (s. 232)
- **kaptur** ‘kaptur’: *Jô môm kaptur przë płôszczu*. (s. 121)
- **kasónka** 1. ‘krajka, rodzaj paska kobiecego’, 2. ‘podwiązka przy pończochach’: *Kasónczi, czëlë strónczi*. […] (s. 123)
- **knąpa** ‘guzik’, niem. *Knopf*, pr.-nim. *knôp*: *Ù liwka mają dwa rzãdë knąpów*; **knąpka**, *zdr*. od *knąpa*, 1. ‘guzik, guziczek’ […] (s. 128)
- **kòk** ‘wielki guzik blaszany’ (s. 130); **kòczk**, *zdr*. od *kòk*, ‘guzik blaszany z uchem’ (s. 129);
- **kòlnérz** ‘kołnierz’: *Chwôcył gò za kòlnérz*; **kòlnérzëk**, zdr. od *kòlnérz*, ‘kołnierzyk’; **kòlniérz** ob. *kòlnérz* (s. 130)
- **kòrónka** […] 3. ‘koronka do ubierania sukien’ (s. 133)
- **manczet** ‘manszet, mankiet’: *Mają czerzwionë manczetë przë rãkawach*; **manczetk**, zdr. od *manczet*, ‘mankiecik’ (s. 162)
- **nëba** ‘daszek u czapki’: *Nëba mô ùrwóną*; **nëbka**, zdr. od *nëba*, ‘daszek u czapki’ (s. 196)
- **pas** ‘pas’: *To je stôrodôwny pas pòlsczi*. (s. 235)

3.4. Nazwy materiałów

Odnotowanymi w słowniku hiperonimami są **materëjô** ‘materia’ (z przykładem: *Òna so ùszëła liwk z jedwôbny materëji*, s. 164) oraz **sëkno** ‘sukno’ (z przykładami: *grëbé*, *cenczé*, *kùpczé sëkno*, s. 336). Spośród nazw materiałów służących do szycia odzieży, słownik Ramułta uwzględnia m.in. następujące leksemy (rzeczowniki, a także pochodzące od nich przymiotniki):

- **aksamit** ‘aksamit’: *Czej nasz òjc jidze do kòscoła, to òn wiedno przëòblecze na sã liwk z aksamitu* ‘gdy nasz ojciec idzie do kościoła, wdziewa na siebie zawsze kamizelkę aksamitną’; **aksamitny** ‘aksamitny’: *wãps aksamitny* ‘kaftan aksamitny’ (s. 22)

- **atłôs** ‘atłas’; **atłasowi** ‘atłasowy’: *liwk atłasowi* (s. 25)
- **barchanowi** ‘barchanowy’: *barchanowé bùksë* (s. 27)
- **bòbrowi** ‘bobrowy’: *bòbrowi kòżëch* (s. 34)
- **bôj** ‘baja, rodzaj materii wełnianej’, pr.-niem. *Baie* (s. 36); **bajowi** ‘dotyczący baju, bajowy’. Ob. *bôj* (s. 26)
- **celãcy** ‘cielęcy’: *celãcé skórë* (s. 43)
- **czëna** ‘płótno tkane w deseń’: *Czëna je piãkniészô [òd] zwëczajnégò płótna. Ale czëna je drogszô.* (s. 58)
- **jedwôb** ‘jedwab’; **jedwôbny** ‘jedwabny’: *jedwôbnô materëjô. Òna mô same jedwôbné chùstë. •Nie wierzë jedwôbnym słówkóm!* [Przysł.]
- **nicany** ‘niciany’: *Chòdzą w nicanëch bùksach* ‘w spodniach’ (s. 196)
- **parcany** ‘parciany, z grubego płótna’: *Òni nawet w swiãto przëòblôkają parcané bùksë. Parcanô szlachta* ‘szlachta zagonowa, chodaczkowa’ (s. 235)
- **płótno** ‘płótno’: *z biôłegò płótna*; *grëbé płótno*; **płótniany** ‘płócienny’: *płótnianô kòszëla*; *płótniané bùksë*; **płócenkò**, *zdr.* od *płótno*, ‘płócienko’: *Do tegò pòtrzebùją białczi kwiecëstégò płócenka* ‘do tego używają kobiety płócienka kolorowego’ (s. 246)
- **skóra** ‘skóra’: *òwczô skóra* […]; **skórzany** ‘skórzany’: *òni chòdzą w skórzanëch bùksach* ‘spodniach’ [Ob. *skòrzany*] (s. 339); **skòrzany** ‘skórzany’: *skòrzané bùksë*; *skórzanô torba* (s. 338)
- **wełna** ‘wełna’; **wełniany** ‘wełniany’ (s. 390)
- **zómsz** ‘zamsz, ircha’; **zómszowi** ‘zamszowy, irchowy’ (s. 439)

Nazwy materiałów pojawiają się również w innych hasłach, np. *biélô płótna* ‘białość płótna’ (s. 31).

3.5. Nazwy obuwia

Za hiperonimy można uznać następujące leksemy, odnotowane przez Ramułta:

- **bót** ‘but’: *Czôrné bótë do robòtë, czerzwioné do tuńca*. Pieśń; **bócëk**, *zdr.* od *bót*, ‘bucik’; **bócëczk**, *zdr.* od *bócëk*, ‘buciczek’; **bócëskò**, *zgr.* od *bót* ‘bucisko’; **bócëszcze**, *zgr.* od *bót* ‘bucisko’ (s. 36)
- **skòrznia** ‘but’: *Rëbôcë noszą skòrznie wëżi kòlón* ‘rybacy noszą buty wyżej kolan’. *Rëchli diôbeł pôrã skòrzni pòdrze, niżlë pôrã lëdzy do grëpë dostónie. Nodżi drze a skòrznie na cziju nosy* [Przysł. Ceyn]; **skòrzenka**, zdr. od *skòrznia*, ‘bucik’ (s. 339)

Wśród innych nazw obuwia notowanych w słowniku znalazły się m.in. następujące:

- **chòdôk** ‘chodak, trzewik’; **chòdôczk**, *zdr.* od *chòdôk*, ‘trzewiczek’ (s. 50)

- **dëfla** ‘chodak drewniany’. Karłowicz objaśnia przez niem. *Toffel*, *Tuffel* z *Pantoffel* (Por. *kòrka*); **dëflowi** ‘dotyczący *dëfli*, chodakowy’: *Dëflowim rzemiszkã zdrzeszëła mù rãkôw* ‘rzemyczkiem chodaczkowym związała mu rękaw’; **dëfelka**, *zdr*. od *dëfla*, ‘mały chodaczek drewniany’, **dëfelkòwi** ‘dotyczący dëfelczi, chodaczkowy’ (s. 64)
- **kòrka** 1. ‘chodak z drewnianą podeszwą’ […]; **kòreczka**, *zdr*. od *kòrka*, ‘trzewiczek drewniany’ (s. 132)

Także niektóre części obuwia są uwzględnione w słownika Ramułta, np.:

- **chòlewa** ‘cholewa’; **chòlewka**, *zdr*. od *chòlewa* ‘cholewka’: *A chòlewczi miôł masłã wësmarowónë*; **chòleweczka**, *zdr*. od *chòlewka* choleweczka’: *A chòleweczczi jak do kòscoła* (s. 51)

3.6. Nazwy biżuterii

Słownik Ramułta odnotowuje hiperonim **klénot** ‘klejnot’ (s. 126), a wśród hiponimów odnoszących się do wyrobów biżuteryjnych znalazły się m.in. następujące leksemy:

- **alsczeta** ‘naszyjnik’, niem. *Halskette* (s. 22)
- **bùrsztin** ‘bursztyn’; **bùrsztink**, *zdr*. od *bùrsztin*, ‘bursztynek’: *féfka z bùrsztinkã*; **bùrsztinowi** ‘bursztynowy’: *bùrsztinowé pôcórczi* (s. 41)
- **ôrbòmla** ‘kolczyk, wisiorek’, pr.-niem. *Ohrbommel* […] (s. 232)
- **pierscéń** ‘pierścień’: *Na pôlcach mô mnóstwò* [*wiele*] *drodżich pierscéniów*; **pierscenіowi** ‘pierścieniowy’: *złotô pierscenіowé*; **pierscónk**, zdr. od *pierscéń*, ‘pierścionek’; **pierscónkòwi** ‘pierścionkowy’; **pierscóneczk**, zdr. od *pierscónk*, ‘pierścioneczek’ (s. 240)
- **pôcórk** […] 2. ‘paciorek, koralik, perełka’: *Na szëji mô pôcórczi*. (s. 288)
- **zôùsznica** 1. ‘kolczyk, zausznica’: *To są drodżi zôùsznice*. […]; **zôùszniczka**, *zdr*. od *zôùsznica*, 1. ‘mały kolczyk, zauszniczka’ […] (s. 440)

4. Wnioski

Wśród odnotowanych przez Ramułta leksemów z pola ODZIEŻ i pól pokrewnych znajdują się nazwy metaforyczne (np. *gùlôk z grónkama*, *czôłbôsa*). Niektóre z przykładów ilustrujących znaczenia opatrzone są tłumaczeniem, niekiedy częściowym, na język polski (np. *aksamit*, *płócenkò*, *skórzany*). Czasami autor słownika podaje, z jakich języków zapożyczone zostały słowa hasłowe (np. *bòrsdëk*, *dëfla*), a gdzie indziej szczegółowo objaśnia mechanizm przeniesienia znaczenia (np. *kabôt*, *kabôtk*, *Kabôtk*). Ponadto, Ramułt opisuje niektóre ubrania dosyć szczegółowo (np. *kapùca*, *kléd*), jak również podaje miejsca, gdzie się je nosi (np. *karwôtka*).

Jak zatem pokazują omówione w tym artykule przykłady, materiał językowy zebrany przez Stefana Ramułta w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* nie tylko dokumentuje zawartość tego pola ODZIEŻ i pól pokrewnych pod koniec XIX wieku i dostarcza czytelnikom polskich ekwiwalentów kaszubskich leksemów, ale także zaświadcza o kontaktach międzyjęzykowych i międzykulturowych. To swoiste zwierciadło kultury materialnej jest również zbiorem wiedzy etnograficznej.

W artykule tym nie omówiono wszystkich leksemów należących do pola ODZIEŻ i pól pokrewnych. Także należałoby porównać ten zbiór leksemów z nazwami odzieży występującymi w innych słownikach: Bernarda Sychty[13], Jana Trepczyka[14] i najnowszym słowniku Eugeniusza Gołąbka[15], jak również z wyrazami uwzględnionymi w *Atlasie językowym kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*[16], w którym leksemy związane z ubraniem stanowią krąg tematyczny nr XV. Takie porównanie pozwoliłoby na prześledzenie ewolucji pola leksykalnego ODZIEŻ – od końca XIX wieku do początku XXI wieku.

---

[13] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I-VII, Wrocław 1967-1976.

[14] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, t. I-II, red. J. Treder, Gdańsk 1994.

[15] Dotychczas ukazał się jeden tom, obejmujący hasła od A do K: E. Gołąbek, *Słownik polsko-kaszubski*, tom I, Gdańsk 2012.

[16] *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, red. Z. Stieber, Wrocław – Warszawa – Kraków 1964-1978.

Danuta Stanulewicz
Uniwersytet Gdański

O zainteresowaniu młodzieży kulturą kaszubską

1. Wstęp

Tematem tego artykułu – jak wskazuje tytuł – jest zainteresowanie młodzieży kulturą kaszubską. Analizowane dane zostały pozyskane w ankiecie, która miała za cel zbadanie postaw młodzieży wobec języka i kultury kaszubskiej.

Badanie ankietowe zostało przeprowadzone wśród uczniów jednego z liceów ogólnokształcących w województwie pomorskim we wrześniu 2010 roku i czerwcu 2011 roku. W artykule tym omówione zostaną odpowiedzi udzielone tylko na pytania związane z kulturą. Należy też tu wspomnieć, że odpowiedzi na wybrane pytania ankiety zostały już przeanalizowane w kilku innych pracach[1].

Różnorodnymi aspektami kultury kaszubskiej zajmowało się wielu badaczy, dziennikarzy i popularyzatorów. W monografii *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*, Cezary Obracht-Prondzyński stawia pytanie wprost, czym jest kultura kaszubska[2]. Badacz ten zauważa, że

---

[1] O. Aleksandrowska, D. Stanulewicz, *Postawy młodzieży wobec języka i kultury kaszubskiej (badania pilotażowe)*, [w:] *W kierunku Europy regionów. Analiza socjologiczna*, red. J. Erenc i A. Szopny, Wejherowo 2011, s. 302–341; D. Stanulewicz, *The use of the Kashubian language from the perspective of young people aged 16–19: Settings and participants*, [w:] *Neue linguistische Perspektiven: Festschrift für Abraham P. ten Cate*, red. W. Kürschner, R. Rapp, J. Strässler, M. Vliegen i H. Weber, Frankfurt am Main 2011, s. 191–203; D. Stanulewicz, *Zajinteresowanié młodzëznë kaszëbsczima mediama* (*pilotażowé badérowania*) / *Zainteresowanie młodzieży kaszubskimi mediami* (*badania pilotażowe*), „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2011, s. 154–168, 292–305; D. Stanulewicz, *Czy młodzież licealna chce się uczyć języka kaszubskiego? Badania pilotażowe*, [w:] *Edukacja kaszubska*, red. A. Kuik-Kalinowska i D. Kalinowski, Gdańsk – Słupsk 2012, s. 93–106; D. Stanulewicz, *Kaszëbizna jakno jãzëk religii – pòzdrzatczi młodzëznë* / *Kaszubszczyzna jako język religii – opinie młodzieży*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2012, s. 128–141, 267–280; D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny i jej użycie* (*badania wstępne*), [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, red. M. Klinkosz i Z. Lica, Gdańsk 2013, s. 239–249; D. Stanulewicz, *Język kaszubski a tożsamość*, referat wygłoszony podczas konferencji „Język, literatura i edukacja kaszubska", Szczecin 2013.

[2] C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*, Gdańsk 2002, s. 315.

> „[…] kultura kaszubska, szczególnie tworzona w ostatnich dziesięcioleciach, jest kulturą nie tylko ludową […], ale także tzw. wysoką. Kultura kaszubska to nie tylko folklor muzyczny i taneczny czy też sztuka ludowa, rozwijana i przechowywana w muzeach. Choć stanowią one bardzo istotną cząstkę kaszubskiego dziedzictwa kultury, to nie można ich w pełni z nim utożsamiać. Właśnie na tym polega kaszubski fenomen, że Kaszubi potrafili wyjść poza wąsko pojmowaną kulturę ludową i wytworzyć kulturę o bardzo zróżnicowanym obliczu, żywą i nieustannie się rozwijającą. Takie zjawiska, jak kształtowanie języka literackiego, standardu pisowni, wkraczanie treści kulturowych w nowe dziedziny, takie jak muzyka, teatr profesjonalny, malarstwo itp. oznacza przenikanie się tych dwóch porządków kultury."[3]

Celem tego artykułu nie jest prezentacja kultury kaszubskiej, której różne oblicza (literatura, muzyka, zwyczaje, rzemiosło itp.) są opisywane i analizowane przez licznych badaczy, wśród których znajdują się – oprócz wspomnianego powyżej Cezarego Obracht-Prondzyńskiego[4], m.in. Józef Borzyszkowski[5], Witosława Frankowska[6], Adela Kuik-Kalinowska[7], Anna Kwaśniewska[8], Tadeusz Linkner[9], Eugeniusz Pryczkowski[10], Adam Ryszard Sikora[11] czy Jerzy Treder[12]. Oczywiście ta krótka lista jest wielce niepełna. Należy też tu wspomnieć o licznych artykułach i programach dotyczących twórców kaszubskiej kultury i ich dzieł, ukazujących się w mediach, np. w miesięczniku „Pomerania" czy na portalu Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego www.kaszubi.pl.

2. Pytania ankiety dotyczące kultury kaszubskiej

Kultura kaszubska została w badaniu ankietowym potraktowana wyrywkowo i hasłowo[13], ponieważ nie jest możliwe ujęcie w jednym badaniu wszystkich jej aspektów. Młodzi ludzie poproszeni zostali o odpowiedzi na pytania dotyczące czytania książek w języku kaszubskim lub o tematyce kaszubskiej, słuchania kaszubskiej muzyki ludowej i nowoczesnej oraz uczestniczenia w kaszubskich imprezach kulturalnych. W ankiecie uwzględniono trzy przykładowe cykliczne wydarzenia – Zjazd Kaszubów, Kaszubski Idol i Verba Sacra. Ponadto, padły pytania o aktywne uczestnictwo w kulturze kaszubskiej – czy respondenci należą bądź należeli do zespołu tanecznego, muzycznego lub teatralnego albo chóru wykonującego tradycyjne lub nowoczesne utwory kaszubskie. Ankietowani byli również poproszeni o opinię, czy należy pielęgnować i propagować tradycyjną kulturę kaszubską (ludowe tańce, piosenki, malarstwo, rzeźbę, stroje itp.), a także o ocenę atrakcyjności podanych modeli kultury, które mogłyby być propagowane przez media, placówki oświatowe i kulturalne. Modele kultury zostały w ankiecie określone następująco:

---

[3] *Dz. cyt.*, s. 317.

[4] Zob. także m.in. C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubskich pamiątek skarbnice. O muzeach na Kaszubach – ich dziejach, twórcach i funkcjach społecznych*, Gdańsk 2008.

[5] M.in. J. Borzyszkowski, *Antropologia Kaszub i Pomorza. Badania, kultura, życie codzienne*, Gdańsk 2010; J. Borzyszkowski, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2011.

[6] *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne*, red. W. Frankowska, Gdańsk – Wejherowo 2005.

[7] M.in. A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk – Słupsk 2011.

[8] A. Kwaśniewska, *Rzemiosło garncarskie na terenie Kaszub od końca XVIII do 1939 r.*, Gdańsk 2006.

[9] T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996.

[10] *Jan Trepczyk, a współczesny kaszubski ruch śpiewaczy*, red. E. Pryczkowski, Banino 2012.

[11] A. R. Sikora, *Teksty biblijne w najstarszych zabytkach piśmiennictwa kaszubskiego (XVI–XVIII w.)*, Poznań 2009; A. R. Sikora, *Verba Sacra. Najstarsze kaszubskie teksty biblijne 1586–1850*, Rzym – Wejherowo 2005, <http://www.verbasacra.pl/archiwum/_kaszubywej_2005.htm>, dostęp: 2.08.2012.

[12] M.in. J. Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005; J. Treder, *Zwyczaj i widowisko Ścinania Kani w etnologii i literaturze*, Wejherowo 2012.

[13] Fragmenty ankiety zawierające pytania dotyczące kultury kaszubskiej znajdują się w aneksie.

- kaszubska kultura tradycyjna, ludowa;
- kaszubska kultura nowoczesna;
- kaszubska kultura tradycyjna z elementami kultury nowoczesnej;
- kaszubska kultura nowoczesna z elementami kultury tradycyjnej;
- model zrównoważony (50% kultury tradycyjnej + 50% kultury nowoczesnej).

3. Respondenci

W badaniu ankietowym uczestniczyli uczniowie I Liceum Ogólnokształcącego w Wejherowie, w wieku 16-19, mieszkający w tym mieście, a także w Redzie oraz okolicznych mniejszych miejscowościach. Trzy z pytań ankiety dotyczyły znajomości języka kaszubskiego[14] wśród licealistów i ich rodzin: czy mówią po kaszubsku, czy u nich w domu używa się tego języka i czy w przeszłości go używano w rodzinie (ostatnie z tych pytań było skierowane do osób niemówiących po kaszubsku). Odpowiedzi na te trzy pytania pozwoliły wyróżnić cztery grupy respondentów, których charakterystyka przedstawiona jest w tabeli 1. Ankietę wypełniło 264 uczniów. We wszystkich grupach znalazło się więcej respondentów płci żeńskiej – różnice te z grubsza odzwierciedlają dysproporcje między liczbą dziewcząt a liczbą chłopców w liceach ogólnokształcących.

---

[14] Pod koniec XX i na początku XXI wieku znajomość języka kaszubskiego badali m.in. M. Latoszek, *Portret zbiorowy Kaszubów – przyczynek do tematu*, „Pomerania" 1992, nr 11, s. 2–4; B. Synak, *The Kashubes' ethnic identity: Continuity and change*, [w:] *The Ethnic Identities of European Minorities: Theory and Case Studies*, red. B. Synak, Gdańsk 1995, s. 155-166; J. Mordawski, *Statystyka ludności kaszubskiej. Kaszubi u progu XXI wieku*, Gdańsk 2005; M. Porębska, *Das Kaschubische: Sprachtod oder Revitalisierung? Empirische Studien zur ethnolinguistischen Vitalität einer Sprachminderheit in Polen*, München 2006; M. Mazurek, *Język kaszubski w komunikowaniu się i opiniach Kaszubów (świadectwa badań socjologicznych)*, [w:] *Literatura kaszubska w nauce – edukacji – życiu publicznym*, red. Z. Zielonka, Gdańsk 2007, s. 87–101.

Tabela 1
Podział respondentów na cztery grupy

Cecha	Grupa I	Grupa II	Grupa III	Grupa IV
Respondent zna język kaszubski	tak	nie	nie	nie
W domu respondenta używa się języka kaszubskiego	tak (lub nie)	tak	nie	nie
Kiedyś w rodzinie respondenta używano języka kaszubskiego	tak (lub nie)	tak	tak	nie (lub nie wiadomo)

W badaniu tym uwzględniono po 50 losowo wybranych osób, reprezentujących dwie grupy: I i II (zob. tabela 2). Grupy III i IV, w których znaleźli się respondenci niemający na co dzień do czynienia z językiem kaszubskim, nie zostały wzięte pod uwagę z powodu minimalnego zainteresowania kulturą kaszubską.

Tabela 2
Respondenci grup I i II – według płci

Płeć	Grupa I	Grupa II	Σ
Dziewczęta	38	42	80
Chłopcy	12	8	20
Σ	50	50	100

4. Zainteresowanie młodzieży kulturą kaszubską – wyniki ankiety

Przejdźmy teraz do zasadniczej części badań. W punkcie tym zostaną omówione odpowiedzi udzielone przez młodzież na pytania związane z kulturą kaszubską.

4.1. Zainteresowanie młodzieży książkami po kaszubsku i o tematyce kaszubskiej

Pytanie związane z częstotliwością czytania książek po kaszubsku z natury rzeczy skierowane było do osób władających tym językiem, czyli do grupy I; chociaż trzeba tu odnotować, że także cztery osoby z grupy II zaznaczyły odpowiedzi „czasami" (1) lub „rzadko" (3), co świadczy o ich biernej znajomości języka. Jak wykazują wyniki ankiety, młodzi ludzie deklarujący znajomość kaszubszczyzny rzadko czytają książki w tym języku (28%), natomiast 66% nie czyta ich wcale (szczegóły w tabeli 3).

Tabela 3

Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy czytasz książki po kaszubsku?

Odpowiedź	Grupa I	
	Liczba odpowiedzi	%
Tak, często	0	0
Tak, czasami	2	4
Tak, rzadko	14	28
Nie, nigdy	33	66
Brak odpowiedzi	1	2
Ogółem	50	100

Zapytani o to, jakie rodzaje książek czytają, respondenci udzielili następujących odpowiedzi (przy czym się zdarzało, że jeden respondent podał dwie odpowiedzi, np. poezja i proza):

- proza (powieści, opowiadania) (8 osób);
- poezja (6 osób);
- legendy i bajki (3 osoby);
- dowcipy (2 osoby).

Dwie osoby deklarujące zainteresowanie prozą podały jeden konkretny tytuł, a mianowicie: *Żëcé i przigodë Remùsa* Aleksandra Majkowskiego.

Następne pytanie dotyczyło czytania książek poświęconych tematyce kaszubskiej, napisanych po polsku lub kaszubsku. Wyniki są podobne jak w przypadku książek napisanych w języku kaszubskim – w obu grupach 25% respondentów czyta je rzadko, a 68% nigdy nie sięga po takie publikacje (tabela 4).

Tabela 4

Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy czytasz książki poświęcone tematyce kaszubskiej (napisane po polsku lub kaszubsku)?

Odpowiedź	Grupa I		Grupa II		Ogółem liczba odpowiedzi %
	Liczba odpowiedzi	%	Liczba odpowiedzi	%	
Tak, często	0	0	0	0	0
Tak, czasami	6	12	0	0	6
Tak, rzadko	14	28	11	22	25

Nie, nigdy	30	60	38	76	68
Brak odpowiedzi	0	0	1	2	1
Ogółem	50	100	50	100	100

Pytani o tematykę tych książek, respondenci wymienili następujące zagadnienia (znowu jedna osoba mogła podać więcej niż jedno):

- historia (historia Kaszub, historia II Wojny Światowej) (8 osób);
- kultura i literatura (5 osób);
- legendy (5 osób);
- wierzenia, tradycje (2 osoby);
- region (1 osoba).

Lista ta świadczy o całkiem konkretnych zainteresowaniach niektórych licealistów regionem, w szczególności jego historią.

4.2. Zainteresowanie młodzieży muzyką kaszubską

Zainteresowanie młodzieży kaszubską muzyką ludową nie jest wysokie: w obu grupach tylko 4% respondentów słucha jej często, 16% – czasami, 36% – rzadko, a aż 43% – nigdy (tabela 4). Trzeba tu też odnotować, że w grupie I zdecydowanie więcej osób słucha ludowej muzyki kaszubskiej niż w grupie II (często i czasami – razem 30%).

Tabela 5

Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy słuchasz ludowej muzyki kaszubskiej?

Odpowiedź	Grupa I		Grupa II		Ogółem liczba odpowiedzi / %
	Liczba odpowiedzi	%	Liczba odpowiedzi	%	
Tak, często	4	8	0	0	4
Tak, czasami	11	22	5	10	16
Tak, rzadko	20	40	16	32	36
Nie, nigdy	15	30	28	56	43
Brak odpowiedzi	0	0	1	2	1
Ogółem	50	100	50	100	100

Kaszubska muzyka nowoczesna cieszy się mniejszą popularnością od muzyki ludowej – 62% ankietowanej młodzieży nigdy jej nie słucha (tabela 4). Można też tutaj zadać pytanie, czy licealiści znają nowe kaszubskie utwory muzyczne.

Tabela 6
Rozkład odpowiedzi na pytanie:
Czy słuchasz nowoczesnej muzyki kaszubskiej?

Òdpòwiesc	Grupa I		Grupa II		Ogółem liczba odpowiedzi / %
	Liczba odpowiedzi	%	Liczba odpowiedzi	%	
Tak, często	3	6	0	0	3
Tak, czasami	8	16	5	10	13
Tak, rzadko	14	28	7	14	21
Nie, nigdy	25	50	37	74	62
Brak odpowiedzi	0	0	1	2	1
Ogółem	50	100	50	100	100

Ankietowani byli poproszeni o podanie wykonawców, których muzyki słuchają. Większość ankietowanych nie wymieniła żadnych wykonawców, co znaczyć może, że ich nie znają, nie zwracają uwagi na wykonawcę bądź – jak pokazują dane zestawione w tabelach 5 i 6 – nigdy ich nie słuchają. Ci, którzy odpowiedzieli na tę część pytania, słuchają utworów następujących artystów:

- kaszubska muzyka tradycyjna: Redzanie (1 osoba);
- kaszubska muzyka nowoczesna: C.Z.A.D. (5 osób), Weronika Korthals (3 osoby), The Damrockers (2 osoby), Ilona Stepanik (2 osoby), Kòmpanijô Wãdzëbôków (1 osoba).

4.3. Uczestnictwo młodzieży w kaszubskich zespołach artystycznych

Ankieta zawierała cztery pytania dotyczące występowania w zespole muzycznym, tanecznym teatralnym lub chórze, wykonującym utwory kaszubskie. Pytania te dotyczyły przeszłości, jak i czasu obecnego[15]. Okazało się, że 25% respondentów należało do takiego zespołu w szkole podstawowej, 20% – w gimnazjum, natomiast teraz w liceum – tylko 3% (tabela 7). Spadek ten z pewnością można częściowo przypisać obowiązkom szkolnym związanym z przygotowaniami do egzaminu maturalnego, decydującemu w dużej mierze o przyszłych studiach i karierze zawodowej; także nie bez znaczenia jest fakt, że licealiści sami decydują o spędzaniu wolnego czasu i wyborze dodatkowych zajęć, podczas gdy w szkole podstawowej decyzję często podejmują rodzice. W okresie licealnym pojawiają się nowe zainteresowania, którym młodzi ludzie poświęcają swój wolny czas.

---

[15] W pytaniach odróżnione zostały utwory tradycyjne od nowoczesnych, jednak z odpowiedzi udzielonych przez uczniów wynika, że niejeden zespół mógł się specjalizować w obu. Stąd w omawianych wynikach brak tego rozróżnienia.

Tabela 7

Rozkład odpowiedzi na pytania dotyczące występowania w zespole muzycznym, tanecznym teatralnym lub chórze, wykonującym utwory kaszubskie

Etap edukacji	Grupa I		Grupa II		Ogółem liczba odpowiedzi / %
	Liczba odpowiedzi	%	Liczba odpowiedzi	%	
Przedszkole	1	2	1	2	2
Szkoła podstawowa	15	30	10	20	25
Gimnazjum	11	22	9	18	20
Liceum	3	6	0	0	3

4.4. Uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych

Dwa z punktów ankiety dotyczyły uczestnictwa młodzieży w wydarzeniach kulturalnych. Wyniki ankiety pokazują, że 16% licealistów czasami bierze udział w takich wydarzeniach, 31% ankietowanych – rzadko, zaś 51% – nigdy (tabela 8).

Tabela 8

Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy uczestniczysz (biernie lub czynnie) w kaszubskich wydarzeniach kulturalnych lub kulturalno-edukacyjnych?

Odpowiedź	Grupa I		Grupa II		Ogółem liczba odpowiedzi / %
	Liczba odpowiedzi	%	Liczba odpowiedzi	%	
Tak, często	0	0	1	2	1
Tak, czasami	9	18	7	14	16
Tak, rzadko	20	40	11	22	31
Nie, nigdy	21	42	30	60	51
Brak odpowiedzi	0	0	1	2	1
Ogółem	50	100	50	100	100

Jeżeli chodzi o trzy konkretne cykliczne wydarzenia kulturalne (Zjazd Kaszubów, Kaszubski Idol, Verba Sacra) uwzględnione w jednym z pytań ankiety, 30-32% licealistów jest nimi zainteresowanych (tabela 9). Co ciekawe, Verba Sacra cieszy się powodzeniem niezależnie od znajomości języka kaszubskiego i rodzinnych korzeni: także prawie 30% respondentów z grupy III i IV deklaruje zainteresowanie tym wydarzeniem[16]. Na jego popularność z pewnością ma wpływ chęć obcowania z kulturą wysoką, udział znanej aktorki Danuty Stenki oraz religijność respondentów.

Tabela 9

Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące trzech wybranych kaszubskich wydarzeń kulturalnych

Wydarzenie	Grupa I		Grupa II		Liczba odpowiedzi twierdzących / %
	Liczba odpowiedzi twierdzących	%	Liczba odpowiedzi twierdzących	%	
Zjazd Kaszubów	22	44	9	18	31
Kaszubski Idol	18	36	12	24	30
Verba Sacra	17	34	15	30	32

Wśród innych wydarzeń kulturalnych, którymi młodzi ludzie są zainteresowani, wymienione zostały następujące:

- festyny (12 osób);
- dożynki (6 osób);
- wystawy, spotkania w muzeum (6 osób);
- konkursy (3 osoby);
- odpust w Sianowie (1 osoba);
- kolędy (1 osoba);
- Dzień Jedności Kaszubów (1 osoba).

4.5. Opinie o modelach kultury

Licealiści zostali poproszeni o odpowiedź na pytanie, czy należy pielęgnować tradycyjną kulturę kaszubską. Okazuje się, że zdecydowana większość respondentów (83%) udzieliła odpowiedzi pozytywnej na to pytanie, tylko jedna – negatywnej, natomiast 15% nie miało zdania (tabela 10). Trzeba tu zauważyć, że odpowiedzi te kontrastują z odpowiedziami na poprzednie pytania, szczególnie te dotyczące słuchania muzyki ludowej, obecnego udziału w zespołach artystycznych czy też uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych: wystarczy chociaż przypomnieć, że tylko 3% respondentów (3 osoby z grupy I) należy do kaszubskich zespołów artystycznych.

---

[16] Zob. D. Stanulewicz, *Kaszëbizna jakno jãzëk religii…*, s. 137–138, 276.

Tabela 10

Rozkład odpowiedzi na pytanie:
Czy uważasz, że należy pielęgnować i propagować tradycyjną kulturę kaszubską?

Odpowiedź	Grupa I		Grupa II		Ogółem liczba odpowiedzi / %
	Liczba odpowiedzi	%	Liczba odpowiedzi	%	
Tak	44	88	39	78	83
Nie	0	0	1	2	1
Nie mam zdania	6	12	9	18	15
Brak odpowiedzi	0	0	1	2	1
Ogółem	50	100	50	100	100

W tabeli 11 przedstawione są oceny atrakcyjności podanych modeli kultury – kaszubskiej kultury tradycyjnej i kaszubskiej kultury tradycyjnej nowoczesnej oraz ich trzech kombinacji. Jak pokazują dane przedstawione w tabeli 11, dla grupy I kultura kaszubska na ogół jest bardziej atrakcyjna niż dla grupy II. Tabela 12 zawiera podsumowanie preferencji obu grup. Kaszubska kultura tradycyjna jest wyżej ceniona niż kultura nowoczesna – ma najmniej wskazań „nieatrakcyjna" (13%). Natomiast najbardziej nieatrakcyjnymi modelami są kaszubska kultura nowoczesna i kaszubska kultura nowoczesna z elementami ludowej. Można znowu zadać pytanie, czy wszyscy respondenci znają przejawy nowoczesnej sztuki kaszubskiej na tyle, by ją ocenić – ankieta jednak tego nie badała.

Tabela 11

Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące atrakcyjności podanych modeli kultury

Model kultury	Bardzo atrakcyjna			Dosyć atrakcyjna			Nieatrakcyjna			Brak odpowiedzi (grupa II)
	Grupa I	Grupa II	Σ / %	Grupa I	Grupa II	Σ / %	Grupa I	Grupa II	Σ / %	
Kaszubska kultura ludowa	20	14	34	26	27	53	4	9	13	0
	40%	28%		52%	54%		8%	18%		

Kaszubska kultura nowoczesna	13	6	19	29	28	57	8	14	22	2
	26%	12%		58%	56%		16%	28%		
Kaszubska kultura ludowa z elementami nowoczesnej	12	6	18	31	32	63	7	9	16	3
	24%	12%		62%	64%		14%	18%		
Kaszubska kultura nowoczesna z elementami ludowej	13	8	21	30	24	54	7	15	22	3
	26%	16%		60%	48%		14%	30%		
Model zrównoważony	16	7	23	28	28	56	6	11	14	4
	32%	14%		56%	56%		12%	22%		

Tabela 12
Atrakcyjność podanych modeli kultury – podsumowanie

Model kultury	Bardzo atrakcyjna	Dosyć atrakcyjna	Σ bardzo atrakcyjna lub dosyć atrakcyjna	Nieatrakcyjna	Brak odpowiedzi
Kaszubska kultura ludowa	34	53	87	13	0
Kaszubska kultura nowoczesna	19	57	76	22	2
Kaszubska kultura ludowa z elementami nowoczesnej	18	63	81	16	3
Kaszubska kultura nowoczesna z elementami ludowej	21	54	75	22	3
Model zrównoważony	23	56	79	17	4

5. Wnioski

Jak pokazują wyniki badań, mimo że młodzi ludzie w dosyć małym bądź umiarkowanym stopniu są zainteresowani literaturą czy muzyką kaszubską, uczestniczeniem w wydarzeniach kulturalnych czy też działalnością w zespołach artystycznych, uważają, że należy pielęgnować i propagować tradycyjną kulturę kaszubską, a kultura kaszubska dla większości z nich jest przynajmniej dosyć atrakcyjna. Zadaniem działaczy i twórców kaszubskich jest zatem nie tylko zwiększenie atrakcyjności oferty kulturalnej, ale również wypracowanie skutecznych sposobów dotarcia do młodych ludzi. W tym miejscu należy przypomnieć propozycje dla szkół związane z muzyką, teatrem itp., przedstawione m.in. przez Felicję Baska-Borzyszkowską[17], Elżbietę Pryczkowską, Teresę Wejer i Dorotę Formelę[18] oraz Tomasza Fopkego[19], świadczące o tym, że próby popularyzacji kultury kaszubskiej są w szkole podejmowane.

Z badań tych również wysnuć można oczywisty wniosek, że znajomość kaszubszczyzny idzie w parze z większym zainteresowaniem kulturą kaszubską (chociaż i w tym przypadku jego poziom nie jest wysoki).

Dla pełniejszej diagnozy, badania nad opiniami i udziałem młodzieży w kulturze kaszubskiej powinny być poszerzone nie tylko o respondentów z innych miejscowości Kaszub, ale także o inne zagadnienia, jak również o narzędzia badające znajomość kaszubskiej kultury – twórców i ich dzieł.

Podziękowania

Chciałabym wyrazić wdzięczność mgr Bożenie Conradi, Dyrektor I Liceum Ogólnokształcącego im. Króla Jana III Sobieskiego w Wejherowie – za życzliwość i udzielenie pozwolenia na badania, a także nauczycielom tej szkoły: Pani mgr Aleksandrze Kani, Pani mgr Justynie Makowskiej-Bedynek, Pani mgr Ewie Miziarskiej, Pani mgr Dominice Serowy oraz Pani mgr Beacie Staszak za przeprowadzenie ankiety wśród swoich uczniów. Serdeczne podziękowania należą się również moim koleżankom z Uniwersytetu Gdańskiego: Pani dr Oldze Aleksandrowskiej z Instytutu Anglistyki i Amerykanistyki za współpracę w prowadzeniu badań i Pani dr Beacie Jackowskiej z Katedry Statystyki za wyjaśnienia dotyczące obliczeń statystycznych.

---

[17] F. Baska-Bòrzëszkòwskô, *Teatralné dzejania w szkòle*, [w:] *Edukacja kaszubska*, red. A. Kuik-Kalinowska i D. Kalinowski, Gdańsk – Słupsk 2012, s. 109–121.

[18] E. Pryczkowska, T. Wejer, D. Formela, *W krôjnie Grifa. Téatrowé scenarniczi*, Gdańsk 2012.

[19] T. Fópka, *Piesniô jakno nosnik wiédzë i szkoła jãzëka w terôczasny, kaszëbsczi ùczbie*, [w:] *Edukacja kaszubska*, red. A. Kuik-Kalinowska i D. Kalinowski, Gdańsk – Słupsk 2012, s. 123–128.

Aneks

Pytania ankiety dotyczące kultury kaszubskiej

1. Czy czytasz książki po kaszubsku?
☐ tak, często ☐ tak, czasami ☐ tak, rzadko ☐ nie, nigdy
Jeżeli tak, jakie (np. poezję)?
…………………………………………………………………

2. Czy czytasz książki poświęcone tematyce kaszubskiej (napisane po polsku lub kaszubsku)?
☐ tak, często ☐ tak, czasami ☐ tak, rzadko ☐ nie, nigdy
Jeżeli tak, jakie tematy Ciebie interesują?
……………………………………………………

3. Czy słuchasz ludowej muzyki kaszubskiej?
☐ tak, często ☐ tak, czasami ☐ tak, rzadko ☐ nie, nigdy
Jeżeli tak, jakich wykonawców?
………………………………………………………………

4. Czy słuchasz nowoczesnej muzyki kaszubskiej?
☐ tak, często ☐ tak, czasami ☐ tak, rzadko ☐ nie, nigdy
Jeżeli tak, jakich wykonawców?
………………………………………………………………

5. Czy należysz do zespołu (tanecznego, muzycznego, teatralnego) lub chóru wykonującego (raczej) tradycyjne ludowe utwory kaszubskie?
☐ tak ☐ nie

6. Czy należałaś/należałeś do zespołu (tanecznego, muzycznego, teatralnego) lub chóru wykonującego (raczej) tradycyjne ludowe utwory kaszubskie?
☐ tak, w przedszkolu ☐ tak, w szkole podstawowej ☐ tak, w gimnazjum ☐ nie

7. Czy należysz do zespołu (tanecznego, muzycznego, teatralnego) lub chóru wykonującego (raczej) nowoczesne utwory kaszubskie?
☐ tak ☐ nie

8. Czy należałaś/należałeś do zespołu (tanecznego, muzycznego, teatralnego) lub chóru wykonującego (raczej) nowoczesne utwory kaszubskie?
☐ tak, w przedszkolu ☐ tak, w szkole podstawowej ☐ tak, w gimnazjum ☐ nie

9. Czy uczestniczysz (biernie lub czynnie) w kaszubskich wydarzeniach kulturalnych lub kulturalno-edukacyjnych?

☐ tak, często ☐ tak, czasami ☐ tak, rzadko ☐ nie, nigdy

Jeżeli tak, w jakich?……………………………………………………….

10. Czy interesują Ciebie następujące wydarzenia kulturalne?

	tak	nie
Zjazd Kaszubów	☐	☐
„Kaszubski Idol”	☐	☐
Verba Sacra – czytanie Biblii po kaszubsku z Danutą Stenką	☐	☐
Inne (jakie?) …………………………………………………………………… ……………………………………………………………………	☐ ☐	☐ ☐

11. Czy uważasz, że należy pielęgnować i propagować tradycyjną kulturę kaszubską (ludowe tańce, piosenki, malarstwo i rzeźbę, stroje itp.)?

☐ tak ☐ nie ☐ nie mam zdania

12. Oceń atrakcyjność modeli kultury, które mogłyby być propagowane przez media, placówki oświatowe i kulturalne.

	bardzo atrakcyjny	dosyć atrakcyjny	nieatrakcyjny
kaszubska kultura tradycyjna, ludowa	☐	☐	☐
kaszubska kultura nowoczesna	☐	☐	☐
kaszubska kultura tradycyjna z elementami kultury nowoczesnej	☐	☐	☐
kaszubska kultura nowoczesna z elementami kultury tradycyjnej	☐	☐	☐
model zrównoważony (50% kultury tradycyjnej + 50% kultury nowoczesnej)	☐	☐	☐

Bożena Ugowska

Między prawdą a legendą – w opowieści zaklęte pamiątki kultury materialnej Kaszub

> *Każde miasteczko, każda wioska ma swoją górę lub pagórek odznaczający się pięknym położeniem, tudzież mieszczącym w sobie tysiące powieści: o zaklętym zamku, o czarownicach, grobach pogańskich, o bitwach lub kościach poległych Krzyżaków lub Szwedów, którymi gadatliwe staruszki i łatwowierne piastunki bawią dziecinne umysły – na takiej to górze zwykle sobótki są obchodzone*[1].
>
> Podał P. T. *Świętojanki czyli sobótki*
> [w:] *Kaszëbë* 13/1958, s. 4.

O ileż uboższy byłby świat dziecięcego postrzegania świata i kształtowania postaw oraz wartości, gdyby jego wyobraźni nie karmiły wysłuchiwane na babcinych czy dziadkowych kolanach opowieści o dawnych czasach, niewyobrażalnych postaciach i stworach, dziwnych przygodach oraz miejscach, niekiedy z najbliższego otoczenia, które potem napawały strachem wywołanym pamięcią o dramatycznych zdarzeniach z przeszłości.

Ile można spamiętać i przekazać tej wiedzy? Z pewnością tę ulotność dostrzegali pierwsi badacze, historycy, slawiści i folkloryści ziem pomorskich (np. Krzysztof Mrongovius, Otto Knoop, Aleksander Hilferding, Friedrich Lorentz, a z polsko-kaszubskiego kręgu Florian Ceynowa, Stefan Ramułt, Leon Heyke, Stefan Bieszk czy Bernard Sychta) spisując zasłyszane opowiastki, bajki, legendy... Trudno nie zgodzić się z pełnym żalu stwierdzeniem O. Knoopa, że duża ich część już przepadła, bo stary pastuch nic nie pamięta, mimo że starsze pokolenie nie tylko żyje legendami, ale święcie w nie też wierzy[2].

Zazwyczaj spotykamy się z twierdzeniem, że bajki, baśnie i legendy to twórczość dla dzieci, co najwyżej młodzieży. J. Samp zauważa jednak, że rzeczywiście te teksty można przyjmować wprost, po dziecięcemu, lecz „można także rozszyfrowywać ich sens głębszy, przesłanie zawierające się w warstwie alegorii, przypowieści i aluzji”[3]. W słowie wstępnym do najnowszego (2013 r.) wydania zbioru legend zebranych i opracowanych przez I. Trojanowską stwierdza wprost, że błędem jest uznawanie tej twórczości za literaturę dla młodszego pokolenia czytelników tylko dlatego, że swoista doza infantylizmu wpisana jest w naturę odbiorcy[4]. Zauważa, że „Trojanowska dobrze wiedziała, jak istotne treści niesie w sobie ten właśnie nurt kultury duchowej. Doskonale znała klasyków literatury kaszubskiej: Ceynowę, Derdowskiego, Majkowskiego, Heykego, Rompskiego, Sychtę i in.”[5]. Następnie wyprowadza tezę, iż legendy w ich dziełach stanowiły „ważne narzędzia służące nie tylko ukazaniu cech specyficznie regionalnych, ale i budowaniu tożsamości etnicznej”[6]. Przecież legendy są gatunkiem regionalnym, osadzonym w konkretnej magicznej przestrzeni i czasie, z właściwymi sobie postaciami bohaterów, a w wyobraźni ludzkiej gościły niemal na prawach *sacrum*[7], stąd tak długa ich żywotność, mimo że jedyną formą zapewnienia im ciągłości trwania był przekaz oralny.

---

[1] P. T., *Świętojanki czyli sobótki*, Kaszëbë nr 13/1958, s. 4.

[2] O. Knoop, *Legendy pomorskie*, Gdynia 2013, s. 12.

Często podkreślany fakt przekazu ustnego (przecież były to czasy analfabetyzmu, tylko nieliczni, wykształceni ludzie potrafili czytać i pisać) powoduje, że nie tylko trudno osadzić ich powstanie w konkretnym historycznym czasie, a już nie sposób wskazać na ich twórcę. Stąd uczciwość autorska nakazuje odsyłać do owego wielopokoleniowego, „zbiorowego autorstwa”[8] legend. R. A. Regliński, tłumacz części legend, dotyczących okolic kościerskich, z obszernego zbioru opracowanego przez Paula Behrenda, wydanego w latach 1906-1910, wskazuje, że legendy są wspólnym dorobkiem duchowym wielu narodów, zamieszkujących tę ziemię, będącą „małą ojczyzną zarówno Polaków, i Kaszubów, jak i Niemców”[9].

Skąd się wzięły? J. Samp wywodzi genezę legend następująco: „Tam, gdzie brakowało racjonalnego wyjaśnienia genezy wielu osobliwości charakterystycznych dla regionu, w znaczeniu geograficznym [krajobrazowym], gdzie wyobraźnia podpowiadała bynajmniej nienaukowe pochodzenie licznych nazw miejscowości, mitomagiczną proweniencję elementów fauny i flory, herbów, skarbu tej ziemi – bursztynu, wielkich głazów narzutowych, maleńkich mysikrólików i mrówek, kaprysów morskiego żywiołu, ogromnych budowli itp., zawsze w sukurs przychodziła fantazja. Stąd też tyle tu Anioła Kaszub i rdzennie lokalnego demona Smętka, olbrzymów zwanych stolemami i karzełków (krôsniąt)”[10]. Z całą pewnością można powtórzyć za T. Siemińskim, że źródło kształtowania się legend tkwiło w miejscach w jakiś sposób niezwykłych, wyróżniających się w krajobrazie: wzniesienia, kamienie, stare, zagadkowe budowle (grodziska, zamczyska, kościoły, klasztory itp.), dla których istnienia nie znajdowano rozumowego wyjaśnienia, więc osadzały się w pamięci, obrastając „w treści wierzeniowe i magiczne”[11].

---

[3] J. Samp, *Legendy gdańskie,* Gdańsk 2000, s. 5.

[4] J. Samp, *Witaj Blizo*, [w:] I. Trojanowska, *Z podaniem i legendą na kaszubskich szlakach,* Gdańsk 2013, s. 7.

[5] Tamże.

[6] Tamże

[7] Tamże s. 8.

[8] Tamże.

[9] R. A. Regliński, *Legendy ziemi kościerskiej,* Gdynia 2011, s. 5.

[10] J. Samp, *Witaj Blizo*, [w:] I. Trojanowska, *Z podaniem i legendą..*, dz. cyt., s. 8.

Zatem nieprzypadkowo zostały wplecione w treści najważniejszych dzieł literatury kaszubskiej. Nie mogło być inaczej, skoro ich autorzy wywodzili się z tej ziemi, byli przeniknięci jej magią i duchem. T. Linkner zmierzając się z treściami młodopolskimi, modernistycznymi w *Życiu i przygodach Remusa* zauważa, że autor [A. Majkowski – przyp. B. U.] „pozostał wierny ludowym wierzeniom Kaszub, podaniom i legendom tego regionu, także jego przyrodzie i przestrzeni”[12]. Majkowski doskonale znał kaszubskie legendy i podania. Pisząc *Zdroje Raduni* przytacza mnóstwo zwyczajów ludowych, szczególnie w rozdziale *Ludność*[13]. Przy opisywaniu poszczególnych tras przytacza w całości legendy dotyczące prezentowanych miejsc i miejscowości, np. zatopionych w jeziorze Białym dzwonach z chmieleńskiego kościoła[14].

Anioły czy Stolemy?

Urozmaicone ukształtowanie terenu, które Kaszuby zawdzięczają ostatniemu zlodowaceniu, z niezliczoną ilością jezior, wądołów, pagórków i całkiem sporych wzniesień sprzyja tworzeniu wyobrażeń na temat ich nadprzyrodzonego bądź fantastycznego powstania.

Na pierwsze miejsce wysuwa się motyw Boski, mający korzenie w biblijnej Księdze Rodzaju, czyli Boga-Stwórcy nieba i ziemi, udramatyzowany spostrzeżeniem zasmuconego Anioła, o niezbyt szczodrym (pewnie w odniesieniu do innych krain) jej obdarowaniu. Bóg w swej wszechmocy natychmiast zaradził swemu niedopatrzeniu upiększając krajobraz Kaszub, a jej mieszkańcom zesłał jeszcze bursztyn, jako skarb ziemi i morza, zaś troskliwy Anioł zyskał miano opiekuna kaszubskiej krainy. Ten motyw występuje zarówno w prozie (m.in. *Kaszëbsczi skôrb*)[15], jak i poezji pisarzy kaszubskich (z najbardziej znanym utworem J. Karnowskiego *Jadamòwi rôj*[16], a także w etymologicznych opracowaniach ks. B. Sychty, pod hasłem *Kašëbë*[17].

---

[11] T. Siemiński, *Góra Zamkowa i zamek w Bytowie źródłem folklorystycznej inspiracji*, w: *V Konferencja Słowińsko-Kaszubska*, Poznań 1999, s. 84.

[12] T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996, s. 117.

[13] A. Majkowski, *Zdroje Raduni.Przewodnik po tak zw. Szwajcaryi kaszubskiej*, Warszawa 1913, s.30–56.

[14] A. Majkowski, *Zdroje Raduni...*, dz. cyt., s. 78.

[15] D. Pioch, *Najô domôcëzna. Ùczbòwnik z cwiczënkama do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka, dz.III*, Banino-Pelplin 2005, s. 108; D. Pioch, *Kaszëbi, zemia, lëdze. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka*, Gduńsk 2011, s. 60.

Nie trzeba dodawać, że skoro to, co Bóg stwarza, nosi w sobie znamię doskonałości to Kaszuby, po ponownym obdarowaniu, stały się najpiękniejszą krainą, wręcz rajską.

Natomiast A. Hilferding przemierzając pomorskie wioski i zbierając materiał językoznawczy, zauważył: „Lud kaszubski zna dużo wierzeń o istotach i siłach nadprzyrodzonych. W jednym z tych wierzeń słyszy się, być może, echo legendy historycznej, a mianowicie w opowieściach o Stołymach, wielkoludach obdarzonych ogromną siłą, którzy zamieszkiwali kiedyś ziemię i znikli, zwyciężeni przez rodzaj ludzki, nie przez jego siłę, lecz przez rozum. Legenda ta jest znana powszechnie u Kaszubów i Słowińców w Pomeranii; (...)”[18]. Wśród licznie przytaczanych opowiastek, podań i legend, zamieszcza też kilka o stolemach, które choć w różnych zakątkach Kaszub zasłyszane, dość jednorodnie prezentują się treściowo, co świadczy nie tylko o powszechności tego motywu na terenach ówczesnych Kaszub, ale też wierności przekazu ustnego, skoro niewielkie tylko występują różnice.

Część historii o stolemach przedstawia ich jako wielkoludów i mocarzy, niemniej rozumem niegrzeszących (co zresztą przyczyniło się do ich wyginięcia, bo człowiek, choć zaledwie jak robak przy olbrzymach wyglądał, zyskiwał nad nimi przewagę swą chytrością i przebiegłością[19]), stąd ich udział w ukształtowaniu kaszubskiej krainy jest tyleż znaczącym, co niezamierzonym efektem bezmyślnych kłótni, bójek, zabaw czy działań mających na celu własną wygodę, np. nie mogąc przejść jednym krokiem przez jezioro, natychmiast usypywali na środku wyspę[20]. Uznawane były za niebezpieczne dla ludzi, gdyż jeśli stolem na kogo spojrzał i dmuchnął, to nieszczęśnik ginął jak mucha[21].

W znacznej części utworów są jednak przedstawiane w korzystniejszym świetle i obdarzane ludzkimi cechami i uczuciami jak np. w legendzie *Kawaler stolëmczi*[22] lub u J. Ceynowy w legendzie *Stolemka i rybak*[23]. Ceynowa przypisuje stolemom umocnienie wybrzeża i umożliwienie wybudowania drogi między Swarzewem a Puckiem, ucząc przy tym zgody i współdziałania w pracy[24], stworzenie Małego Morza, wykopanie Depki, usypanie Rewy Mew, nic więc dziwnego, że gdy zaczęli wymierać, to ludzie byli zmartwieni[25]. Podobnie przedstawia je epopeja kaszubska, a jako znak ich istnienia wskazuje nie tylko wyspę na jeziorze, zwaną Stolemką, bo powstała z piachu, który wysypał się z fartuszka córki stolema, chcącej usypać sobie ścieżkę przez jezioro[26], ale także groby stolemów ukryte wśród buków[27].

---

[16] J. Karnowski, *Nowòtné spiéwë i wiersze*, Banino 2010, s. 17.

[17] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, T. II, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, s. 145–146.

[18] A. Hilferding, *Resztki Słowian na południowym wybrzeżu Morza Bałtyckiego*, Gdańsk 1989, s. 81.

[19] Tamże, s. 132–133 (o zamknięciu ostatniego stolema w trumnie), s. 151–152 (o upieczeniu stolemki przez dwójkę dzieci).

[20] B. Sychta, *Słownik...*, T. V dz. cyt., s.165–166.

[21] D. Abramowicz, *Legendy Pomorza i Kaszub, Die Legenden von Pommern und Kaschuben, Òpòwiednie Pòmòrzô ë Kaszëbsczi*, Katowice 2010, s. 154.

[22] Tamże, s. 434.

[23] J. Ceynowa, *Dobro zwycięża. Legendy z Kaszub i Pomorza,* Gdańsk 1985, s. 7.

[24] J. Ceynowa, Skarb i moc, Gdańsk 1975, s. 52–57.

Zapewne wśród stolemów, podobnie jak i ludzi, były jednostki negatywne, na co zwrócił szczególniejszą uwagę Hilferding, ale były też i pozytywne, uwiecznione choćby piórem J. Ceynowy czy A. Majkowskiego. Ten ostatni w słowach opowieści Michała, snutych w adwentowy wieczór przekazuje przekonanie o stolemach jako przodkach Kaszubów[28], a w dalszej części to potwierdza dziwiąc się jednocześnie, „że taczi dzyrsczi lud wëdôł na swiat pòtómków, chtërny prôwdã rzekłszë, dzysô są niewòlnikama cëzëch panów”[29]. Dziś Majkowski mógłby być dumny z osiągnięć Kaszubów, będących dla niego jedynie sferą marzeń. Dodać należy, że nieprzypadkowo najwyższym wyróżnieniem, jakim honoruje się osoby wybitnie zasłużone dla Kaszub jest Medal Stolema.

...i Smętki

Równie tajemniczym, co niejednorodnym charakterologicznie bohaterem kaszubskich legend jest Smętek, w epopei A. Majkowskiego (*Żëcé i przigòdë Remùsa)* postać jednoznacznie zła, podobnie w poemacie Derdowskiego (*Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*), ale już w prozie J. Drzeżdżona tyleż zła, co i nieszczęśliwa (*Twarz Smętka).* B. Sychta szedł jeszcze dalej, traktując Smętka jako „na wskroś dobrego ducha pomorskiego”, bliskiego w swej melancholii i tęsknocie duszy słowiańskiej[30]. Z kolei A. Labuda czyni zeń wręcz wesołka: „Smãtk to wipny duch procëmnotów i psotów, je gòrlëwim ògradzanã wszëternôstczich lewòtnëch dosëznów naszégò kaszëbsczégò semietu. Pierwi béł sprôwcą smùtków i nazéwôł sã Smùtk, le pózdze ze smùtnégò Smùtka zrobił sã nasz psotny, wipny i chitri Smãtk[31]”.

Początkowo Majkowski również w Smętku widział opiekuńczego ducha Kaszub, jednak autor, prawdopodobnie pod wpływem *Wiatru od morza* S. Żeromskiego przebudował tę postać[32]. Motyw Smętka, który szkodzi Kaszubom, a nawet na pomoc wzywa „swoje Mory”, zamieszcza również J. Karnowski w dramacie *Scynanié kani*[33].

---

[25] J. Ceynowa, *Dobro zwycięża...,* dz. cyt., s. 7.
[26] A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa*, Kartuzy 2010, s. 129.
[27] Tamże, s. 235.
[28] Tamże, s. 129.
[29] Tamże, s. 338.
[30] T. Linkner, *Heroiczna...*, dz. cyt., s. 132.
[31] A. Labuda, *Bògòwie najich przodków. Bogowie naszych przodków*, Bolszewo 2011, s. 79.
[32] T. Linkner, *Heroiczna...,* dz. cyt., s. 131.
[33] J. Karnowski, *Dramaty*, Gdańsk 2011, s. 444-446.,

Smętka niekiedy można odczytywać jako ludzkie i narodowe sumienie. Tak przynajmniej odczytuję tę postać wykreowaną przez L. Bądkowskiego w dramacie *Sąd nieostateczny*. Sam Smętek, charakteryzowany jako „duch żalu i litości" w rozmowie ze Slednikiem wyjawia: „Diôchlë to prôwdzëwi lëdze, jaż za baro. (...) Swiat lëdzy i diôchłów to dwie stronë jednégò médala"[34].

Zaklęte, zapadnięte, zatopione zamki i zamkowe góry.

Niezliczone kaszubskie pagórki i wzgórza, łyse bądź porośnięte lasami, łagodne czy strome, byleby wyraźnie odznaczające się w krajobrazie zawsze pobudzały wyobraźnię i fascynowały tajemniczością. Stąd też były doskonałym tłem do powstawania legend o charakterystycznych dla pomorskiej ziemi motywach: zaklętych (przeklętych) i zapadniętych w ich wnętrze zamków, przez co zyskiwały miano zamkowych gór. Zazwyczaj przyczyną zapadnięcia się zamku było przekleństwo rzucone na jego mieszkańców lub właścicieli za ich niegodne czyny, np. przekleństwo rzucone przez zrozpaczonych rodziców na okrutnych rycerzy za porwanie ich córki (*Zatopiony zamek w jeziorze Stare Grabowo*)[35]. Opowieści tych jest więcej, aniżeli samych wzgórz, niektóre są nawet kilkukrotnie opisywane przez tych samych autorów.

Pojawiają się w kaszubskiej literaturze również patriotyczne motywy śpiących rycerzy, którzy w obliczu wielkiego zagrożenia powstaną i będą bronić Kaszub (np. *Zaklęte wojsko*[36], *Sen zaklętego wojska*[37], *Spiącé wòjskò*[38]). Najbardziej poetycką wizję zapadłego zamku, czyniąc go zarazem jednym z przewodnich motywów swej powieści stworzył A. Majkowski w *Żëcym i przigòdach Remùsa.*

Zaklęte królewianki

W wielu legendach ich tragiczne losy są ściśle splątane z zapadniętymi zamczyskami. Są zazwyczaj uosobieniem piękna i niezgody na zło, dokonujące się w ich otoczeniu, czasem nieszczęśliwie zakochanymi. Rzadko to one są przyczyną nieszczęścia, już to przez swe niegodne zachowanie bądź sprzeniewierzenie się miłości przyrzeczonej ubogiemu pastuszkowi czy rybakowi.

Zaklęte księżniczki zazwyczaj w określonym czasie ukazywały się ludziom, gdyż tylko człowiek mógł z nich, a zarazem z ich zamku zdjąć czar, pod warunkiem, że mężnie i nie oglądając się za siebie zniesie próbę przeniesienia dziewczęcia w wyznaczone miejsce (np. w *Zaklętym zamku w Wykrotach* na cmentarz[39], podobnie w legendzie o *Zamkowej Górze w Bytowie*, gdzie nie tylko należało ja zanieść na cmentarz, ale jeszcze rzucić na cmentarną ziemię[40], w innej z licznych legend o Zamkowej Górze, miała być zaniesiona właśnie na to wzgórze – miejsce jej urodzenia[41]) lub przez niebezpieczne odmęty rzeczne (takie polecenie otrzymał Remus[42]), co było ceną wybawienia. Czasami próba wymagała nie tyle odwagi, co charakteru, gdy księżniczka zleca zakup butów za przekazaną monetę, ale bez targowania (*Zamek w Słupi pod Łosinem*)[43]. Nagrodą nie był li tylko dobry uczynek dla nieszczęsnej królewianki, ale także jej ręka i pałac, który również miał zostać uwolniony od czarów. W tym jednak miejscu pozytywny aspekt legendy się kończy, bo jeśli nawet śmiałek się znajdzie, to podczas wykonywania powierzonego mu zadania zawsze zachodzą takie okoliczności, które udaremniają jego wysiłek (niekiedy bardzo prozaiczne, np. zerwana z głowy czapka[44], niespodziewane uderzenie w głowę[45], łapanie za nogi[46], zwątpienie we własne siły[47]). Bywa też i tak, że w danej okolicy, mimo próśb ukazującej się tam panny (np. na górze Rowokół), nie znalazł się żaden śmiałek, chcący podjąć wyzwanie[48]. Wobec powyższego, niezależnie od okoliczności, wszystkie księżniczki nadal oczekują na swe wybawienie, a wnętrza kaszubskich gór niejedno zamczysko okrywają coraz większym zapomnieniem.

---

[34] L. Bądkowski *Sąd niéòstateczny. Mòralitet dëcht nowi*, [w:] *Domôcô bina. Dzewiãc dramów do jigrë*, Wejrowò – Gduńsk 2006, s. 27.

[35] R. A. Regliński, *Legendy...,* dz. cyt, s. 24.

[36] J. Ceynowa, *Dobro zwycięża...*, dz. cyt. s. 40-41.

[37] D. Abramowicz, *Legendy...*, dz. cyt., s. 144.

[38] B. Sychta, *Spiącé wòjskò*, Wejherowo 1937.

Legendarne motywy zaklętej królewianki i jej pogrążonego we wnętrzu góry zamku tak silnie zakorzeniły się w krajobrazie i świadomości pomorskiej, że posłużyły A. Majkowskiemu jako alegoria mowy kaszubskiej i ludu tej ziemi.

Miejsca

Fascynującą wiele osób dziedziną jest odkrywanie nazw miejsc, krain, imion i nazwisk osób. W wielu przypadkach tę ciekawość zaspokajają opracowania badaczy zagadnienia – językoznawców, onomastów. Onomastyka, jako jedna z gałęzi językoznawstwa porządkuje nazwy własne i wyjaśnia ich pochodzenie. Jednak dzięki legendom zyskują one nową historię.

---

[39] O. Knoop, *Legendy...*, dz. cyt., s. 25–27.

[40] T. Siemiński, *Góra Zamkowa...*, dz. cyt., s. 86.

[41] Tamże, s. 87.

[42] A. Majkowski, *Żëcé...*, dz. cyt., s. 48–50.

[43] O. Knoop, *Legendy...*, dz. cyt. s. 65.

[44] Tamże, s. 27.

[45] Tamże, s. 21.

[46] I. Trojanowska, Z podaniem i legendą, dz. cyt. s. 57.

[47] A. Majkowski, *Żëcé...*, dz. cyt., s. 50.

[48] W. Łysiak, *Rowokół – zaczarowana księżniczka z Rowokołu*, por. A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk-Słupsk 2011, s. 261.

Każde z tych osobliwych miejsc jest tajemnicze nie samo z siebie, ale z uwagi na postaci lub wydarzenia, np. A. Hilferding opisując słynącą z legend Łyskę pisze: „Kaszubi wierzą też w wiedźmy (...). Bliżej granicy z polskim plemieniem Kaszubi wiedzą o Łysej Górze i nazywają tak niewielką górę niedaleko na zachód od Jeziora Raduńskiego koło wsi Rzepiska. Tutaj – według ich słów – odbywają się zebrania wiedźm (...)[49].

Legendy mogą stanowić swoiste *pendant* ubarwiające naukowy obraz faktograficznego poznania. Niekiedy taki ślad zostawia prof. E. Breza w swoich językoznawczych opracowaniach nazw miejscowości, np. przy haśle Babi Dół zaznacza, że Kaszubi używają również nazwy „Babsczi Dół", gdzie przymiotnik „babi, babsczi" pochodzi najprawdopodobniej od słowa „baba", w znaczeniu „wiedźma, czarownica" i konkluduje: „byłby to zatem dół, gdzie straszą wiedźmy"[50]. Podobnie w innym miejscu, omawiając nazwę miejscowości Bysewo wspomina o pochodzeniu od Biesa, czyli złego ducha, szatana[51].

Kamienne znaki

W kaszubski krajobraz wpisane są olbrzymie głazy narzutowe. One ze względu na swe gabaryty i niewytłumaczalne dla przodków pochodzenie również zostały uwiecznione w legendzie. Nie ma również jednoznacznej genezy ich pojawienia się na pomorskiej ziemi. Remus pod wpływem ks. Pawła nabiera przekonania, że olbrzymi głaz pod Owśnicami i Wieprznicą został porzucony przez stolemy[52]. Większość kamieni nosi jednak piętno diabelskiego pochodzenia, a potwierdzeniem tego mają być odciśnięte na nich ślady kopyt, kurzych łap, łańcucha (*Kamień diabelski koło Owśnic*)[53] itp. Niekiedy ślady odciśnięte na kamieniach przypominają kształt stopy – noszą najczęściej nazwę Bożych Stópek, jako że legendy głoszą, iż powstały podczas szczególnej interwencji niebios na ziemi, np. ślad na słynnym, leżącym koło Świecina kamieniu nazwanym Bożą Stopką pozostawił anioł wysłany przez Boga, by pogodził zwaśnionych braci[54], niekiedy nieżyjąca rodzicielka, np. by ocalić życie synom (*Bratobójczy bój i Boża Stopka*)[55].

O wielu z tych kamieni krążą również opowieści, jakoby były pod wpływem nienawiści i przekleństwa, zamienionymi w skałę ludźmi, również dziećmi. Dużo takich legend zawarł w swoim zbiorze O. Knoop, m.in.: *Małżonkowie z Niezabyszewa*

---

[49] A. Hilferding, *Resztki Słowian...*, dz.cyt., s.88.

[50] E. Breza, *Nazwy miejscowości Gminy Żukowo*, Banino-Pelplin 2005, s. 12.

[51] Tamże, s. 19.

[52] A. Majkowski, *Żëcé...*, dz. cyt., s.

[53] R. A. Regliński, *Legendy...*, dz. cyt., s. 41–42.

[54] A. Jabłoński, Wędrówki po Kaszubach. Od Gdyni po Hel. Opowieści o miejscach i ludziach, Gdynia 1998, s. 94–95.

[55] D. Abramowicz, *Legendy...*, dz. cyt., s. 146.

zamienieni w głazy[56], *Zaklęty głaz pod Niezabyszewem*[57], *Panna młoda przemieniona w kamień*[58] czy w zbiorze opracowanym przez R. A. Reglińskiego: *Skamieniała niewiasta koło Nowej Kiszewy*[59], *„Babcia" – kamień w lesie pogódzkim*[60], *Skamieniały orszak weselny koło Kalisk*[61]. J. Ceynowa, zazwyczaj pozytywnie przedstawiający stolemy w legendzie *Zaklęte kamienie*, opisuje, że nastały czasy, gdy poczuły się one zbyt pewne siebie, ludzi miały za niewolników, a swym bogom nie składały rytualnych ofiar, zaś swe święta obchodziły nadzwyczaj hulaszczo. To przyczyniło się, do ich zguby – zostały zamienione w głazy, które dziś możemy oglądać jako kamienne kręgi pod Odrami[62].

Istnieją również głazy, dla swych kształtów utożsamiane z przeklętymi przez człowieka rzeczami: stogiem siana (*Zaklęty stóg siana*), workiem z ziarnem (*Głaz w kształcie worka w Bożepolu Wielkim*), workiem mąki (*Worek mąki zamieniony w głaz*)[63] lub nawet czterema workami z mąką (*Cztery worki z mąką*)[64].

Znaczenie legend

Spoglądając na księgarskie regały można wysnuć tezę, że legendy są gatunkiem, który nie traci na popularności, a nawet zaryzykować twierdzenie, że przeżywają swój renesans. Czym przyciągają, jakie emocje budzą, że przetrwały od czasów średniowiecza? Niewątpliwie, fascynacja nimi już się wdrukowała w kod genetyczny tylu pokoleń przodków przechowujących te opowiastki w zakamarkach pamięci, by móc w stosownym czasie przekazać je dzieciom i wnukom. Czy to jednak nie jest zbyt mało, by dzisiejsze generacje zechciały oderwać się od technicznych i informatycznych gadżetów dla niepozornych, zazwyczaj skromnie wydanych zbiorków, zamykających w sobie nieprawdopodobne, choć urzeczywistnione treści z przeszłości. Może wynika to po części z poczucia, które J. Samp ujmuje następująco: „Baśnioksiąg (...) wciąż się rozrasta, zaś każda epoka, w tym również ta, w której przyszło nam żyć, czyli przełomu stuleci, a zarazem styku drugiego i trzeciego tysiąclecia, dopisuje nam własne dzieje bajeczne"[65]. W słowie odautorskim do innego zbioru legend przedstawia motywację pisarza - poszukiwacza legend i wyraża nadzieję na przybliżenie dotychczas nieznanych postaci, omijanych miejsc lub obiektów, tak przecież obficie nasyconych tajemniczością, bo zasługują na obecność „w naszej świadomości i codziennym życiu”[66].

---

[56] O. Knoop, *Legendy...*, dz. cyt., s. 36.
[57] Tamże, s. 36-38.
[58] Tamże, s. 59-60.
[59] R. A. Regliński, *Legendy...*, dz. cyt., s. 24-26.
[60] Tamże, s. 28-29.
[61] R. A. Regliński, *Legendy...*, dz. cyt, 52-53.
[62] J. Ceynowa, *Dobro zwycięża...*, dz. cyt., s. 85-86.
[63] O. Knoop, *Legendy...*, dz. cyt, s. 61-62.
[64] R. A. Regliński, *Legendy...*, dz. cyt., s. 33.
[65] J. Samp, *Legendy...*, dz. cyt., s. 8.

Być może prawdę o nich odkryli przed stuleciem autorzy mott, którymi Paul Behrend opatruje kolejne tomiki „Skarbnicy legend Prus Zachodnich”[67]. Trudno bowiem nie zgodzić się z autorem jednego z nich, Otto Böckelem, stwierdzającym: „Nieprzemijająca wartość legend dla narodu polega na tym, że kierują naszą uwagę na dawne czasy, na urok i zalety własnego kraju. Uczą też, jak należy poszukiwać i odnajdywać sens życia w granicach swej małej ojczyzny”[68]. Sam Behrend, jako nauczyciel, zwracał uwagę na wychowawczą i dydaktyczną stronę legend. W Przedmowie do tomu V dzieli się wizją celu, jaki mu przyświecał: „*Skarbnica legend* powinna wspierać krajoznawstwo, aby dorastające pokolenie poznało i ceniło powabność małej ojczyzny. Ma także, i to jest główne jej zadanie, zaszczepić w ich młodzieńczych sercach miłość do kraju rodzimego, która jest źródłem miłości do ojczyzny”[69]. Czy to zbyt idealistyczne, zbyt patriotyczne i zbyt niedzisiejsze twierdzenie znajdzie swych wyznawców? Z pewnością czas pokaże. Na razie odbiorców, szczególnie wśród młodszego pokolenia nie brakuje, więc może i w przyszłych legenda ocaleje.

---

[66] J. Samp, *Gdańsk w baśniowej szacie*, Gdańsk 2012, s. 6.

[67] R. A. Regliński, *Legendy...*, dz. cyt. s. 7.

[68] Tamże, s. 8.

[69] Tamże, s. 7.

2014

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

RJK

ZKP
ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2014

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2014

RADA JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

Gduńsk 2014

Nôùkòwi redaktor:
Édward Breza

Redaktor tomù:
Bòżena Ùgòwskô

Kòrekta pòlsczich tekstów:
Bòżena Ùgòwskô, Danuta Pioch

Kòrekta kaszëbsczich tekstów:
Bòżena Ùgòwskô, Danuta Pioch

Graficzné òbrobienié i projekt òbkłôdczi:
Pioter Geisler

Copyright by Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
Gduńsk 2014

ISSN 1899-4318

Wëdôwca:

Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20–23, 80–837 Gduńsk
tel. 58 301 27 31, fax 58 346 26 13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka dëtkóm Minystra Administracji i Cyfrizacji

Ministerstwo
Administracji
i Cyfryzacji

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji

Redaktor naukowy:
Edward Breza

Redaktor tomu:
Bożena Ugowska

Korekta tekstów polskich:
Bożena Ugowska, Danuta Pioch

Korekta tekstów kaszubskich:
Bożena Ugowska, Danuta Pioch

Opracowanie graficzne i projekt okładki:
Piotr Geisler

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Gdańsk 2014

ISSN 1899-4326

Wydawca:

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20–23, 80–837 Gdańsk
tel. 58 301 27 31, fax 58 346 26 13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Spisënk zamkłoscë / Spis treści

Édward Breza
Słowò wstãpné 9

Edward Breza
Słowo wstępne 11

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 13

UCHWÔLËNK NR 1/RJK/14 Z DNIA 14.04.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË RELIGIJNY SPARŁÃCZONY
Z PÒZWAMA BÒGA ÒJCA 14

UCHWÔLËNK NR 2/RJK/14 Z DNIA 14.04.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË RELIGIJNY SPARŁÃCZONY
Z PÒZWAMA PRZENÔSWIÃTSZI TRÓJCË 16

UCHWÔLËNK NR 3/RJK/14 Z DNIA 28.05.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z ANGELOLOGIĄ 17

UCHWÔLËNK NR 4/RJK/14 Z DNIA 28.05.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY
Z TRADICYJNYMA KASZËBSCZIMA BÓŻKAMA I DEMÓNAMA 19

UCHWÔLËNK NR 5/RJK/14 Z DNIA 27.06.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY
Z DOROCZNYMA ZWËKAMA I ÒBRZÃDAMA 23

UCHWÔLËNK NR 6/RJK/14 Z DNIA 27.06.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z FILMÃ 26

UCHWÔLËNK NR 7/RJK/14 Z DNIA 28.05.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY
Z TERMINAMA MÙZYCZNYMA – LËTRË A–B WERSJI PÒLSCZI 31

UCHWÔLËNK NR 8/RJK/14 Z DNIA 24.09.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z TEATRÃ 36

UCHWÔLËNK NR 9/RJK/14 Z DNIA 24.09.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ PÒJÃCÓW I TERMINÓW
SPARŁÃCZONËCH Z INTERNETÃ 43

UCHWAŁY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 49

UCHWAŁA NR 1/RJK/14 Z DNIA 14.04.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA RELIGIJNEGO
ZWIĄZANEGO Z OKREŚLENIAMI BOGA OJCA 50

UCHWAŁA NR 2/RJK/14 Z DNIA 14.04.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA RELIGIJNEGO
ZWIĄZANEGO Z OKREŚLENIAMI TRÓJCY PRZENAJŚWIĘTSZEJ.................................... 52

UCHWAŁA NR 3/RJK/14 Z DNIA 28.05.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA RELIGIJNEGO
ZWIĄZANEGO Z ANGELOLOGIĄ.. 53

UCHWAŁA NR 4/RJK/14 Z DNIA 28.05.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO
ZE ZWYCZAJAMI I OBRZĘDAMI DOROCZNYMI 55

UCHWAŁA NR 5/RJK/14 Z DNIA 28.05.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO
Z TRADYCYJNYMI BÓSTWAMI I DEMONAMI KASZUBSKIMI 58

UCHWAŁA NR 6/RJK/14 Z DNIA 27.06.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z FILMEM......................... 62

UCHWAŁA NR 7/RJK/14 Z DNIA 28.05.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA
ZWIĄZANEGO Z MUZYKĄ – LITERY A–B 67

UCHWAŁA NR 8/RJK/14 Z DNIA 24.09.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z TEATREM...................... 71

UCHWAŁA NR 9/RJK/14 Z DNIA 24.09.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA POJĘĆ I TERMINÓW
ZWIĄZANYCH Z INTERNETEM – UZUPEŁNIENIE.. 78

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ.. 83

Elżbiéta Bùgajnô
Wëchòwanié bez kùńszt 84

Mark Cëbùlsczi, *Gdańsczi Ùniwersytet*
Standarizacjô kaszëbiznë – òbjim, historiô, przëkładë.. 89

Tomôsz Fópka
Ònomatopeja w kaszëbsczi piesni. *Zrzódłowé sznëkrowanié* 100

Marika Jelińskô
Pòczestnô fòrma w kaszëbiznie.. 111

Wanda Lew-Czedrowskô, *I Òglowòsztôłcącé Liceùm, Kòscérzna*
Danuta Stanulewicz, *Gdańsczi Ùniwersytet*
Dzél kùltùrowi w nôùce kaszëbsczégò jãzëka – pòzdrzatk młodzëznë................ 118

Kristina Lewna
Smãtk Jana Drzéżdżona.. 128

Dariusz Majkòwsczi
Lëteratura w „Zwónkù kaszëbsczim” 137

Hana Makùrôt, *Gdunsczi Ùniwersytet*
Leksykalné interferencje kaszëbsczich gwarów w pòlaszëznie 143

Duszan Pażdjersczi
Bédënk adaptacji mionów gwôsnëch z cëzëch jãzëków na kaszëbsczi jãzëk 153

Danuta Pioch
Dwajãzëkòwé pòzwë na Kaszëbach
– historiczny przekrój na spòdlim jinëch mniészëznów 163

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Kaszëbskô Królewô w materialnym kùńszce regionu 172

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Paweł Szefka – wiôldżi kaszëbsczi fòlklorista 180

Danuta Stanulewicz, *Gdunsczi Ùniwersytet*
Kaszëbskô kùltura materialnô i dëchòwô
w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Sztefana Ramùłta 186

Bòżena Ùgòwskô
Bòhaterowie swòjich môlów i czasów
w pùblicystice Stanisława Pestczi (Jana Zbrzëcë) 196

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 203

Edward Breza
Nazwiska pochodzące od nazw roślin 204

Edward Breza, Dušan Paždjerski
Podstawowe typy nazwisk i ich kaszubskie adaptacje 228

Elżbieta Bugajna
Wychowanie przez sztukę 232

Marek Cybulski, *Uniwersytet Gdański*
Standaryzacja kaszubszczyzny – zakres, historia, przykłady 237

Tomasz Fopke
Onomatopeja w pieśni kaszubskiej. *Kwerenda źródłowa* 249

Marika Jelińska
Pòczestnô fòrma w kaszëbiznie 260

Wanda Lew-Kiedrowska, *I Liceum Ogólnokształcące, Kościerzyna*
Danuta Stanulewicz, *Uniwersytet Gdański*
Komponent kulturowy w nauczaniu języka kaszubskiego – opinie młodzieży 267

Krystyna Lewna
Smętek Jana Drzeżdżona 278

Dariusz Majkowski
Literatura w „Zwónku kaszëbsczim” 288

Hanna Makurat, *Uniwersytet Gdański*
Interferencje leksykalne gwar kaszubskich w polszczyźnie 294

Dušan Paždjerski
Propozycja adaptacji imion własnych z języków obcych na język kaszubski 303

Danuta Pioch
Dwujęzyczne nazwy na Kaszubach
– przekrój historyczny na tle innych mniejszości 313

Eugeniusz Pryczkowski
Królowa Kaszub w sztuce materialnej regionu 322

Eugeniusz Pryczkowski
Paweł Szefka - wybitny kaszubski folklorysta 330

Danuta Stanulewicz, *Uniwersytet Gdański*
Kaszubska kultura materialna i duchowa
w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta 336

Bożena Ugowska
Bohaterowie swoich miejsc i czasów
w publicystice Stanisława Pestki (Jana Zbrzycy) 346

Edward Breza

Słowò wstãpné

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka (RKJ), szlachã ùszłëch lat, pòdjimała **ùchwôlënczi** w sprawie słowiznë stosowóny przez Kaszëbów w rozmajitëch ôrtach żëcégò, ji nôleżnicë wëgłôszelë **referatë** na dwadniowi sesji we Wieżëcë i – ju w mniészim gremium abò pòjedinczo – òdpòwiôdelë na **zapitania** institucjów i priwatnëch òsobów, czerowóné do Radzëznë. Na plenarnëch zéńdzeniach pòdnôszóné bëłë jiwrë samòrządowëch wëszëznów, tëczącé sã kaszëbsczich môlowëch nazwów. Nadto, wiele nôleżników Radzëznë, znónëch we wãższich czë szerszich kaszëbsczich i pòmòrsczich krãgach (czasama nawetka pòzapòmòrsczich) rozrzesziwało jãzëkòwé problemë pitającëch òb czas służbòwëch i priwatnëch kòntaktów.

Podjãtëch òstało 9 **ùchwôlënków** òdnôszającëch sã – w chronologicznym ùjãcym – kòntinuacji słowiznë religijny: òkresleniów Bòga Òjca i Swiãti Trójcë, a nadto òbrëmia angelologii, fòlkloru: demónologiô i doroczné òbrzãdë, szerok pòjmòwóny kùlturë: filmù, teatru, mùzyczi (leno słowizna alfabeticzno na lëtrë A – B – wedle pòlskòjãzëkòwi nomenklaturë), Internetu (rozszerzenié i dofùlowanié).

Referatë téż òdnôszałë sã do szerok pòjmòwóny kùlturë: i tak E. **Bùgajnô** rozwôża wëchòwanié przez dokazë kùńsztu, ònomatopejã w kaszëbsczich piesniach przedstawił T. **Fópka**, ò codniowi kulturze w pòczestnëch fòrmach rozprôwiała M. **Jelińskô**, Smãtka J. Drzéżdżona prezentëje K. **Lewna**, a lëteraturã w seminarijnym „Zwónkù Kaszëbsczim” w Pelplinie D. **Majkòwsczi**, Sanktuarium Królewi Kaszëb w Swiónowie, w kartësczim pòwiôce w ùtwórstwe, kùńszczce i promòcji regionu wëłożił E. **Prëczkòwsczi**; ten sóm aùtór zaprezentowôł téż fòlkloristiczną dzejnotã P. Szefczi (1910–1991); wespółaùtórczi: D. **Stanulewicz** i W. **Lew Czedrowskô** zajãłë sã pòzdrzatkã młodzëznë na wëzwëskiwanié kaszëbsczi kùlturë do naùczaniô kaszëbsczégò jãzëka. Òsóbno D. Stanulewicz òdniosła sã do elementów kùlturë, zawiartëch w „Słowarzu pòmòrsczégò, to je kaszëbsczégò jãzëka” S. Ramułta, a W. Czedrowskô przëbôczëła wanodżi szlachã J. Wëbicczégò w Bãdominie, Sëkòrzënie i òkòlim. D. **Pioch** przedstawiła historiã stôwianiô przed miescowòscama tôflów z dwùjãzëcznyma: pòlsczima i kaszëbsczima pòzwama. B. **Ùgòwska** przëbôczëła bòhaterów swòjich môlów i czasów w pùblicystice Stanisława Pestczi.

Prôcã RKJ nad standarizacją kaszëbsczégò jãzëka i ji òbjim rozwôżôł na spòdlim wëbrónëch przëkładów M. **Cëbùlsczi**. Jãzëkòznôwczi charakter mają tekstë: H. **Makùrat** ò interferencji kaszëbsczich gwarów na pòlsczi jãzëk i D. **Pażdjersczégò** ò transkripcji cëzojãzëkòwëch znaków (w tim téż chińsczégò i japòńsczégò) w kaszëbiznie i tegò samégò razã z E. **Brezą** ò pòstacjach pòlsczich i jinojãzëcznëch nôzwësków w kaszëbiznie; nadto slédny z wëmienionëch aùtorów zajął sę nôzwëskama pòchòdzącymi òd pòzwów roscënów.

Pitania czerowóné do RKJ òdnôszałë sã do dosc szeroczégò òbrëmia problemów: òd alternacji, to je głoskòwëch wëmianów, przez znaczenié wërazów i kaszëbsczich pòzwów jezorów, jak téż jinëch terenowëch òbiektów.

Jak wiedno, prosymë włôsné dezyderatë i ùwôdżi do dzejaniô RKJ, brëkòwnotach pòsłëgiwającëch sã kaszëbsczim jãzëkã, jegò fùnkcjonowanim w spòlëznowim żëcym czerowac na adres Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô.

W gòdnikù 2014 r.

Edward Breza

Słowo wstępne

Rada Języka Kaszubskiego (RJK), podobnie jak w latach ubiegłych, podejmowała **uchwały** w sprawie słownictwa stosowanego przez Kaszubów w różnych dziedzinach życia, jej członkowie wygłaszali **referaty** na sesji w Wieżycy i – już w mniejszym gremium czy indywidualnie – odpowiadali na **pytania** instytucji i osób prywatnych, kierowane do Rady. Na plenarnych posiedzeniach stawały wątpliwości władz terenowych, dotyczące kaszubskich nazw miejscowości. Oczywiście, wielu członków Rady, znanych w węższych czy szerszych gremiach kaszubskich i pomorskich (czasami także pozapomorskich) odpowiadało na wątpliwości rozmówców w kontaktach służbowych i prywatnych.

Podjęto 9 **uchwał** dotyczących – chronologicznie rzecz biorąc – kontynuowanego słownictwa religijnego: określenia Boga Ojca i Trójcy Świętej oraz z zakresu angelologii, folkloru: demonologia i obrzędy doroczne, szeroko rozumianej kultury: filmu, teatru, muzyki (jedynie słownictwo na ciąg alfabetyczny A – B), Internetu (dokończenie).

Referaty dotyczyły również szeroko rozumianej kultury: i tak E. **Bugajna** mówiła o wychowaniu przez sztukę, onomatopeję w pieśniach kaszubskich przedstawił T. **Fopke**, o kulturze na codzień w formach grzecznościowych roztrząsała M. **Jelińska**, Smętka J. Drzeżdżona prezentuje K. **Lewna**, a literaturę w seminaryjnym „Zwonku Kaszubskim” w Pelplinie D. **Majkowski**, Sanktuarium Królowej Kaszub w Sianowie, w pow. kartuskim w sztuce i promocji regionu przedstawił E. **Pryczkowski**; tenże autor zaprezentował także dorobek folklorystyczny P. Szefki (1910–1991); współautorki: D. **Stanulewicz** i W. **Kiedrowska** zajęły się opinią młodzieży w wyzyskaniu kultury kaszubskiej w nauczaniu języka kaszubskiego. Samodzielnie już D. Stanulewicz odniosła się do tejże kultury, ujętej przez S. Ramułta w „Słowniku języka pomorskiego, czyli kaszubskiego”, a W. Kiedrowska przypomniała wycieczki szlakiem J. Wybickiego w Będominie, Sikorzynie i okolicy. D. **Pioch** utrwaliła umieszczanie tablic przed miejscowościami z dwujęzycznymi: polskimi i kaszubskimi nazwami. B. **Ugowska** przypomniała bohaterów swoich miejscowości i czasów w publicystyce Stanisława Pestki.

Pracę RJK nad standaryzacją języka kaszubskiego i jej zakres przywołał na wybranych przykładach M. **Cybulski**. Językoznawczy charakter mają teksty: H. **Makurat** o interferencji gwar kaszubskich na język polski oraz D. **Paždjerskiego** o transkrypcji znaków obcojęzycznych (w tym także chińskiego i japońskiego) w kaszubszczyźnie oraz tegoż i E. **Brezy** o postaci nazwisk polskich i innojęzycznych w kaszubszczyźnie; nadto ostatnio wymieniony autor zajął się nazwiskami pochodzącymi od nazw roślin.

Pytania kierowane do RJK obejmowały dość szeroki wachlarz zagadnień: od alternacji, czyli wymian głoskowych, poprzez znaczenie wyrazów i kaszubskich nazw jezior oraz innych obiektów terenowych.

Jak zawsze, prosimy własne dezyderaty i uwagi o pracy RJK, potrzebach użytkowników języka kaszubskiego, jego funkcjonowaniu w życiu społecznym kierować na adres Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

W grudniu 2014 r.

ÙCHWÔLËNCZI
RADZËZNË
KASZËBSCZÉGÒ
JÃZËKA

RJK

UCHWÔLËNK NR 1/RJK/14 Z DNIA 14.04.2014 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË RELIGIJNY SPARŁÃCZONY Z PÒZWAMA BÒGA ÒJCA

Radzëzna kaszëbsczégò jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã religijną sparłãczoną z pòzwama Bòga Òjca:

Abba ‘Abba’
Absolut ‘Absolut’
Adonaj ‘Adonaj’
Alfa i Òméga Ap 1,8; 21,6; 22,13 ‘Alfa i Omega’

Bòżé Òkò ‘Oko Boże’
Bóg naszi wiarë i nôdzeji Iz 7,9; 8,17 i in. ‘Bóg naszej wiary i nadziei’
Bóg Òjc Mt 11,25 ‘Bóg Ojciec’
Bóg òjców: Abrahama, Izaaka, Jakùba Wj 3,6 ‘Bóg ojców: Abrahama, Izaaka, Jakuba’

Dëch J 4,24 ‘Duch’

Elohim ‘Elohim’

Jahwe ‘Jahwe’

Król królów (J. Kochanowsczi) ‘Król królów’

Łaskawi Bóg ‘Bóg Łaskawy’

Miłota ‘Miłość’

Naje Ùcekniãcé i Twierdza, Naj Ùcek i Twierdza ps. 90,2 ‘Ucieczka nasza i Twierdza’
Niepòrëszny Rozrëszëcél z łac. Motor immobilis ‘Niewzruszony Rozruszyciel’

Niewidzalny ‘Niewidzialny’
Nôlepszi Òjc ‘Ojciec Najlepszy’
Nôswiãtszi Bóg ‘Bóg Najświętszy’
Nôwëższi (Bóg) ‘(Bóg) Najwyższy’
Nôwëższi Pón ‘Pan Najwyższy’

Pełny / Fùlny Miłoserdzégò ‘Pełen Miłosierdzia’
Pierszi i Òstatny Ap 2,8; 22,13 ‘Pierwszy i Ostatni’
Pòczątk i Kùńc Ap 21,6; 22,13 ‘Początek i Koniec’
Pón/Bóg Jediny Wj 3,6; Pwt 6,4, Credo mszalné ‘Pan/Bóg Jedyny’
Pón wszëtczich rzeczi ‘Pan Wszechrzeczy’
Pón Zastãpów (zdrzë: Sabaòt) ‘Pan Zastępów’
Prawica ‘Prawica’
Prawòdôwôcz, Prawòdôwca ‘Prawodawca’
Przedwieczny, Przedwiekòwi ‘Przedwieczny’

Rodzëcél ‘Rodzic, Rodziciel’

Sabaòt (zdrzë: Pón Zastãpów) ‘Sabaot, Pan Zastępów’
Sprawiedlëwi ‘Sprawiedliwy’
Sprawiedlëwi Sãdza ‘Sędzia Sprawiedliwy’
Stwòrzëcél / Stwórca nieba i zemi Rdz 1,1; Credo pôcérzowé ‘Stwórca nieba i ziemi’
Swiãti ‘Święty’
Swiãti Bóg (zdrzë: suplikacje) ‘Święty Bóg’

Trzënórt ‘Trójkąt’

Wiekwiekòwi / Wiekùjisti Pón (J. Kòchanowsczi) ‘Pan Wiekuisty’
Wiérny ‘Wierny’
Wszãdzebëtny ‘Wszechobecny’
Wszëtkòmòżny / Wszëtkòmògący (Pón) (J. Kòchanowsczi) ‘Wszechmocny (Pan)’

Żëwi Bóg 1 Krl 17,1; ps. 36, 10 ‘Żywy Bóg’

UCHWÔLËNK NR 2/RJK/14 Z DNIA 14.04.2014 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË RELIGIJNY SPARŁÃCZONY Z PÒZWAMA PRZENÔSWIÃTSZI TRÓJCË

Radzëzna kaszëbsczégò jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã religijną sparłãczoną z pòzwama Przenôswiãtszi Trójcë:

Błogô Trójca / Lubnô Trójca ‘Błoga Trójca’
Błogòsławionô Trójca ‘Błogosławiona Trójca’
Bóg Òjc, Bòżi Syn i Swiãti Dëch ‘Ojciec, Syn Boży i Duch Święty’
Bóg w Trójcë, Bòga w Trójcë ‘Bóg w Trójcy’

Jediny w Trójcë ‘Jedyny w Trójcy’

Łaskawô Trójca ‘Trójca Łaskawa’

Nôswiãtszô Trójca ‘Trójca Najświętsza’

Òjc z Sënã i Przelubnym / Przebłodżim Dëchã ‘Ojciec z Synem i Przebłogim Duchem’

Przedwiecznô / Przedwiekòwô Trójca ‘Trójca Przedwieczna’
Przelubnô / Przebłogô Trójca ‘Przebłoga Trójca’
Przenôswiãtszô Trójca ‘Trójca Przenajświętsza’

Rodzëcél ‘Rodzic’

Swiãtô Trójca ‘Święta Trójca’

Trojisti Bóg ‘Troisty Bóg’
Trojisti w Òsobach ‘Troisty w Osobach’

UCHWÔLËNK NR 3/RJK/14 Z DNIA 28.05.2014 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z ANGELOLOGIĄ

Radzëzna kaszëbsczégò jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z angelologią:

angelofaniô ‘angelofania’
angelologiô ‘angelologia’
anielsczé chùrë ‘chóry anielskie’
„Anielsczé pòzdrowienié” ‘„Pozdrowienie anielskie”’
aniół ‘anioł’
aniół Bòżi ‘anioł Boży’
aniół Jahwe ‘anioł Jahwe’
aniół ksyżëc (Michôł, himnë) ‘anioł książę (Michał, hymny)’
aniół lékôrz (Rafał, himnë) ‘anioł lekarz (Rafał, hymny)’
aniół mòcë (Gabriel, himnë) ‘anioł mocy (Gabriel, hymny)’
aniół Pańsczi ‘anioł Pański’
„Aniół Pańsczi” ‘„Anioł Pański”’
aniół stróż ‘anioł stróż’
aniół zgòdë ‘anioł zgody (Michał, hymny)’
aniółk ‘aniołek’
archaniół ‘archanioł’

Cherubinë ‘Cherubiny’
czësti dëch ‘duch czysty’

dëchë bez cała ‘bezcielesne duchy’
dobri, wiérny aniołowie ‘dobrzy, wierni aniołowie’

etericzné, sklëniącé, niebné cało ‘ciało eteryczne, świetliste, niebiańskie’

Gabriel ‘Gabriel’

hierarchiô ‘hierarchia’

Michôł ‘Michał’
Mòce ‘Moce’

Panowania ‘Panowania’
patrón ‘patron’
pòstrzédnik ‘pośrednik’
prowôdnik Michôł ‘wódz Michał’
przeklãté, ùpadłé, zbùńtowóné aniołë ‘przeklęte, upadłe, zbuntowane anioły’

Rafał ‘Rafał’

Serafinë ‘Serafiny’
skrzidlaté stwòrzenié ‘skrzydlate stworzenie’
służebny dëch ‘duch służebny’

Trónë ‘Trony’

Ùriel ‘Uriel’

wësłańc ‘wysłannik’
Wëszëznë ‘Władze’

zbôwny stanicowi (Michôł) ‘zbawczy chorąży’
Zwiérzchnoscë ‘Zwierzchności’

UCHWÔLËNK NR 4/RJK/14 Z DNIA 28.05.2014 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z TRADICYJNYMA KASZËBSCZIMA BÓŻKAMA I DEMÓNAMA.

Radzëzna kaszëbsczégò jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z tradicyjnyma kaszëbsczima bóżkama i demónama:

arcëpùrtk ‘arcypurtek Sych IV 22’
Asmòdeùsz (bibl.) ‘Asmodeusz’
Azazél (bibl.) ‘Azazel’

Beliôl (bibl.) ‘Belial’
Belobóg ‘Białobóg Sych I 58’
biés ‘bies Sych I 108’
biôłi diôbeł ‘biały diabeł Sych III 48’
biôłô ‘biała’
Bòrowô Cotka ‘Borowa Ciotka Sych I 57’
Bòrówc ‘Borowiec Sych I 58’

czart ‘czart Sych I 160’
Czernik ‘Czernik (twór A. Majkowskiego)’
Czôrnobóg ‘Czarnobóg SychVII 86’

diôbeł ‘diabeł Sych I 210’

gadzón ‘gadzion Sych I 295’
Gòsk ‘Gosk[1]’
grzenia, grzenk ‘grzenia, grzeniek Sych I 378’

(h)ermùs ‘hermus Sych II 12’

---

[1] Wedle J. Sampa to F. Fenikòwszczi „doprowadził do wëmienieniô Neptuna na Gòska”; J. Samp, *Kaszëbsczi òdpòwiednik Neptuna*, [w:] *W krãgù kaszëbsczi mitologii. Żniwò nôùkòwi kònferencji*”, Bólszewò 2011, s. 67. Biblioteka Gminë Wejrowò.

(h)erétnik ‘heretnik Sych II 12, SEK II 257’

Jezórnica ‘Jeziornica Sych II 101’
jurk ‘jurk Sych II 112’

kaduk ‘kaduk Sych VII 110, SEK III 12-13’
Klabaternik ‘Klabaternik’
kóbel ‘kobel Sych II 181, SEK III 80’
Krësztof ‘Krzysztof Sych III 251’
kùdiôbeł ‘kudiabeł Sych II 288, SEK III 80’
kùdżôd ‘kudziad Sych II 288, SEK III 109’
kùka ‘kuka Sych II 289’

latawica, latawnica ‘latawica Sych II 336’
latawc ‘latawiec Sych II 336’
Lelek ‘Lelek Sych II 349’
lëbiszk, lubiczk ‘lubczyk Sych II 340, Lab 101’
Lëcëper, Lëcëpôrz ‘Lucyper, Lucyparz Sych II 342’
lińcusznik ‘lińcusznik Sych II 368’

òpi ‘łupi Sych III 30, SEKIII 199’

mamóń ‘mamoń Sych III 46’
maniewid ‘maniewid Sych III 47’
mërk ‘myrk Sych III 73, SEK III 243’
mëtk, mëtôłk ‘mytek, mytałk Sych III 99’
michôłk, mëchôłk, mëchelk ‘michałek Sych III 165; L 103’
mòch ‘moch Sych III 99’
mòdżilnik ‘mogilnik Sych III 99’
mòloch (bibl.) ‘moloch’
mòra ‘mora Sych III 44’
mòrnica ‘mornica Sych III 106’
mòrsczi diôbeł (zdrzë mòrsczi pùrtk, szôlińc) ‘morski diabeł Sych III 113’
mòrsczi pùrtk (zdrzë: mòrsczi diôbeł, szôlińc) ‘morski purtk Sych IV 230’
mòrskô panna, mòrzëca ‘syrena’
mòrzëca ‘morzyca, nimfa wodna, syrena Sych III 115’
mòszk ‘moszek Sych III 117’
môłniô ‘mełnia Sych III 44’
mùmk ‘mumek Sych III139’
mùmôcz ‘mumacz Sych II138, SEK III 275’

niekara ‘niekara Sych III 241’
nieplëkus ‘nieplikus Sych III 241’
nieprzestôj ‘nieprzestaj Sych III 244’

òmana, òmańc ‘omana, omaniec Sych IV 319’
òprzëpôłnica ‘oprzypołnica Sych IV 328’

parala, karaluch, paralusz ‘parala, karaluch, paralusz Sych IV 29’
pòdlodnik ‘podlodnik Sych IV 102’
pòkùsa ‘pokusa Sych IV 120’
pòpielnik ‘popielnik Sych IV 139’
pòpławnik ‘popławnik Sych IV 138’
pòstacjô ‘postacja Sych IV 146’
pòtãpnik ‘potępnik Sych IV 148’
pólnica ‘polnica Sych IV 122’
przegrzecha ‘przegrzecha Sych IV 183’
pùrtala, pùrtôlk ‘purtala, purtalek Sych IV 228’
pùrtin, pùrtinka ‘purtyn, purtynka Sych IV 228’
pùrtk ‘purtek, purtka Sych IV 228’
pùrtôk, pùrtôczk ‘purtak, purtaczek Sych IV 228’
pùrtôsz, pùrtôszka ‘purtosz, purtoszek Sych IV 230’

Redunica ‘Redunica’
remùs ‘remus Sych IV 319’
retnik ‘retnik Sych IV 326’
Roczitnik ‘Rokitnik Sych IV 339, por. pol. diabeł Rokita’
Roztrãbarch ‘Roztrębacz Sych VII 275’
Rugan ‘Rugan Sych IV 365’

sarcësti ‘sarczysty Sych V 17’
Smãtk ‘Smętek Sych V 95’
Smãtoch ‘Smętoch Sych V 96’
smòlón ‘smolan Sych V 101’
soriń, sorińsczi ‘soryń, soryński Sych V 18, SEK IV 344’
strzëga ‘strzyga Sych V 186’
szôlińc (zdrzë: mòrsczi pùrtk, mòrsczi diôbeł) ‘szaleniec Sych V 215’
szatan ‘szatan Sych V 227’
szwernót ‘szwernot Sych V 311’

Tarón ‘Taron Sych V 328’
Topielëca ‘Topielica Sych V 369’

trón ‘tron Sych V 389’
Trzãsëwid ‘Trzęsiwid Sych V 401’
turón ‘turon Sych Sych V 411’

W(i)elewit ‘W(i)elewit,-a por. wielewitka ù Sych VI 130’
wieszczi ‘wieszczy Sych VI 143’

zabòrowi ‘zaborowy Sych VI 166’

UCHWÔLËNK NR 5/RJK/14 Z DNIA 27.06.2014 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z DOROCZNYMA ZWËKAMA I ÒBRZÃDAMA

Radzëzna kaszëbsczégò jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z doroczynma zwëkama i òbrzãdama:

andrzejczi ‘andrzejki’

chòjinka ‘choinka’

dëgùsë ‘śmigus-dyngus’
Dni Gduńska (wedle tegò mòdła téż jinëch kaszëbsczich miastów) ‘Dni Gdańska’
Dni Mòrza / Mòrzégò ‘Dni Morza’
Dzéń Banowégò ‘Dzień Kolejarza’
Dzéń Białk(ów) ‘Dzień Kobiet’
Dzéń Dzecka ‘Dzień Dziecka’
Dzéń Jachtôrza, Hùbertus ‘Dzień Myśliwego, Hubertus’
Dzéń Jednotë Kaszëbów ‘Dzień Jedności Kaszubów’
Dzéń Ksążczi ‘Dzień Książki’
Dzéń Lasu ‘Dzień Lasu’
Dzéń Matczi, Mëmin Dzéń ‘Dzień Matki’
Dzéń Ògniarza ‘Dzień Strażaka’
Dzéń Òjca ‘Dzień Ojca’
Dzéń Pòlsczégò Wòjska ‘Dzień Wojska Polskiego’
Dzéń Prôcownika Służbë Zdrowiô / -égò ‘Dzień Pracownika Służby Zdrowia’
Dzéń Samòstójnotë ‘Dzień Niepodległości’
Dzéń Starëszczi / Starczi ‘Dzień Babci’
Dzéń Starëszka / Starka ‘Dzień Dziadka’
Dzéń Szandarë ‘Dzień Policji’
Dzéń Szkólnégò ‘Dzień Nauczyciela’
Dzéń Wëzwòleniô ‘Dzień Wyzwolenia’
dżôd; bãks ‘dziad (zakończenie zbioru zbóż, ziemniaków)’

dżadë ‘dziady’

gòdë ‘gody’
  cënowé (blaszané) ‘10’ ‘cynowe (blaszane)’
  kriształowé ‘15 lat’ ‘kryształowe’
  pòrcelanowé’ ‘20 lat’ ‘porcelanowe
  strzébrné ‘25 lat’ ‘srebrne’
  perłowé ‘30 lat’ ‘perłowe’
  kòralowé ‘35 lat’ ‘koralowe’
  rubinowé ‘40 lat’ ‘rubinowe’
  szafirowé ‘45 lat’ ‘szafirowe’
  złoté ‘50 lat’ ‘złote’
  platinowé (szmaragdowé) ‘55 lat’ ‘platynowe (szmaragdowe)’
  diamańtowé ‘60 lat’ ‘diamentowe’
  żelazné ‘65 lat’ ‘żelazne’
  kamienné ‘70 lat’ ‘kamienne’
  brilantowé ‘75 lat’ ‘brylantowe’
  dãbòwé ‘80 lat’ ‘dębowe’
gregòrianczi ‘gregorianki’
gwiôzdczi; panëszczi; gwiżdże ‘gwiazdki’
gwiôzdor; panëszka; gwiżdż ‘gwiazdor’

jasełka ‘jasełka’
jôrmark ksążków ‘kiermasz książek’
jubileùsz; roczëzna ‘jubileusz’
  czile lat robòtë ‘ileś lat pracy’
  kapłaństwa / ksyżestwa ‘kapłaństwa,’
  słëżbë ‘służby’
  swiãceniów ‘święceń’
  zôkònnëch slëbów ‘ślubów zakonnych’

katarzinczi ‘katarzynki’

malowóné / farwòwóné jaja ‘pisanki’
mikòłajczi ‘mikołajki’
mionowi dzéń ‘imieniny’
môrcynczi ‘marcinki’

òbléwanié (wòdą) ‘oblewanie (wodą)’
òczepinë ‘oczepiny’

òpłatk ‘opłatek’
òżniwinë; dożniwk ‘dożynki’

pasowanié na szkòłownika ‘pasowanie na ucznia’
pawełczi ‘pawełki’
pòprawinë ‘poprawiny’
przenosënë ‘przenosiny’
przeprosënë ‘przeprosiny’
przeprowadzënë; przecyganié / wëcyganié ‘przeprowadziny’
przëjãcé ‘przyjęciny’
pùstô noc ‘pusta noc’

rëchcënë, chrzcënë ‘chrzciny’
roczëzna ‘aniwersarz’
roczëzna ‘rocznica’
  jistnieniégò, -ô ùstawù, związkù / zrzeszë ‘istnienia zakładu, instytucji, związku itp.
rozplecënë ‘rozpleciny’
rôczba ‘zaprosiny’
rôczëc ‘zapraszać’
rôrotë ‘roraty’

scynanié kani ‘ścinanie kani’
sobótka ‘sobótka’
stipa ‘stypa’
swiãcenié jôdë ‘święcenie pokarmów’
swiãto pòtrôwnic / malën ‘truskawkobranie’
sylwester ‘sylwester’
szopka ‘szopka’

topienié marzannë ‘topienie marzanny’

ùrodzënë; roczëzna ‘urodziny’

walãtinczi ‘walentynki’
wieselé ‘wesele’
Wilëjô ‘Wigilia’

zëmòwé rozegracje ‘karnawał’
zôpùstë ‘zapusty’
zrãkòwinë ‘zaręczyny’

UCHWÔLËNK NR 6/RJK/14 Z DNIA 27.06.2014 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z FILMÃ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z filmã:

adaptacjô ‘adaptacja’
aktorsczi ‘aktorski’
aktorskô òbsada ‘obsada aktorska’
aktór ‘aktor’
aktórka ‘aktorka’
amerikańsczi plan (strzédny) ‘plan amerykański (średni)’
animòwóny film ‘film animowany’
awangardowi film ‘film awangardowy’

basniô ‘baśń’
bënëkadrowi ruch ‘ruch wewnątrzkadrowy’
biografny film ‘film biograficzny’
brawãda ‘baśń’

celuloidowô blewiązka ‘taśma celuloidowa’
cemnô kamera ‘kamera obscura’
céchùnkòwi film ‘film rysunkowy’
czerownik produkcji ‘kierownik produkcji’

dekòracje ‘dekoracje’
dekòratór ‘dekorator’
detal ‘detal
dërgòtnik, thriler ‘dreszczowiec; thriler’
dokùmentalny film ‘film dokumentalny’
drama ‘dramat’
dramòwi ‘dramatyczny’
dubbing ‘dubbing’
dzél ‘odcinek’

edukacjowi film ‘film oświatowy’
ekran ‘ekran’
ekranizacjô ‘ekranizacja’
ekranizowac ‘ekranizować’

fabùlarny film ‘film fabularny’
fantastnonôùkòwi film ‘film fantastycznonaukowy’
film ‘film’
film 3D, 5D ‘film 3D, 5D’
film fantasy ‘film fantasy’
film fikcji ‘film fikcji’
film karate ‘film karate’
film noir ‘film noir’
film płôszcza i miecza ‘film płaszcza i szpady’
filmòwac ‘filmować’
filmòwé atelier ‘atelier filmowe’
filmòwé òdjimniãcé ‘zdjęcie filmowe’
filmòwé ôrtë ‘gatunki filmowe’
filmòwi ‘filmowy’
filmòwi artista ‘artysta filmowy’
filmòwi gwiôzdór / gwiôzdór kina ‘gwiazdor filmowy/kina’
filmòwi òperatór ‘operator kamery (kamerzysta)’
filmòwi plan ‘plan filmowy’
filmòwô animacjô ‘animacja filmowa’
filmòwô blewiązka ‘taśma filmowa’
filmòwô gwiôzda / gwiôzda kina ‘gwiazda filmowa/kina’
filmòwô klôtka ‘klatka filmowa’
filmòwô recenzjô ‘recenzja filmowa’
fóniô ‘fonia’
fùlmétrażowi film ‘film pełnometrażowy’
fùlny plan ‘plan pełny’

gag ‘gag’
gangstersczi film ‘film gangsterski’

historiczny film ‘film historyczny’
hòrrór ‘horror’

jazda ‘jazda’
jazda pò krzëwiznie ‘jazda po krzywiźnie’
jazda pò rówiznie ‘jazda równoległa’

jazda z panoramòwanim ‘jazda z panoramowaniem’

kadr ‘kadr’
kamera ‘kamera’
karno ‘ekipa’
kaskadéra ‘kaskader’
kinematografiô ‘kinematografia’
kino ‘kino’
kinowi ‘kinowy’
klaps ‘klaps (slate)’
klapsôczka ‘klapserka’
kòmentôrz, dopòwiésc ‘komentarz’
kòmédiô ‘komedia’
kòstimë ‘kostiumy’
kòstimòlog ‘kostiumolog’
kòstimòwi film ‘film kostiumowy’
kómpòzytór ‘kompozytor’
krótkòmétrażowi film ‘film krótkometrażowy’
krãcëc film’ ‘nakręcać film
kriminalny film ‘film kryminalny’

magnétowid ‘magnetowid’
melodrama ‘melodramat’
mònolog ‘monolog’
móntażësta, **zestôwnik** ‘montażysta’
móntôż, zestôwk ‘montaż’
mùzyczny film ‘film muzyczny’

najachanié ‘najazd’
niemi film ‘film niemy’
niezbedny/pòrnografny film ‘film pornograficzny’

òbëczajny film ‘film obyczajowy’
òdjôzd ‘odjazd’
òglowi plan ‘plan ogólny’

panorama ‘panorama’
panoramiczny ekran ‘panoramiczny ekran’
plener ‘plener’
pòdrobnota/drobnota ‘detal’
pòeticczi film ‘film poetycki’

półzblëżenié ‘półzbliżenie’
propagandowi film ‘propagandowy film’
przigòdowi film ‘film przygodowy’
przodzëzna ‘czołówka’
psychòlogòwi film ‘film psychologiczny’
pùnkt widzeniô kamérë ‘punkt widzenia kamery’

reżiséra ‘reżyser’
rolô ‘rola’

scena ‘scena’
scenarnik ‘scenariusz’
scenograf ‘scenograf’
scenografiô ‘scenografia’
scenopis ‘scenopis’
scenopisôrz ‘scenarzysta’
science fiction ‘science fiction’
sekwencjô ‘sekwencja’
sensacjowi film ‘film sensacyjny’
serial ‘serial’
spòlëznowi film ‘społeczny film’
stacjô ‘stacja’
statista ‘statysta’
stopklôtka ‘stopklatka’
strzédnométrażowi film ‘film średniometrażowy’
studijny film ‘film studyjny’
studio ‘studio’
szwénk ‘szwenk’

teledisk ‘teledysk’
telewizjô ‘telewizja’
telewizyjny program ‘program telewizyjny’
thriller, dërgòtnik ‘thriller’
transfòrmacjô ‘transformacja’
trick ‘trick’
trzëwëmiarowi film ‘film trójwymiarowy’

ùjãcé ‘ujęcie’

western ‘western’
wëkònôwca rolë (òdtwórca) ‘wykonawcy ról (odtwórcy)’

wid ‘oświetlenie’
wideòklip ‘wideoklip’
wizjô ‘wizja’
wòjnowi film ‘film wojenny’

zblëżenié ‘zbliżenie (wielki plan)’
zdrzélnik ‘telewizor’
zwãk ‘dźwięk’
zwãkòwi film ‘film dźwiękowy’
zwãkòwô stegna ‘ścieżka dźwiękowa’

UCHWÔLËNK NR 7/RJK/14 Z DNIA 28.05.2014 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z TERMINAMA MÙZYCZNYMA – LËTRË A–B WERSJI PÒLSCZI

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z terminama mùzycznyma – lëtrë a–b wersji pòlsczi:

A, a ‘A, a’
A-dur ‘A-dur’
agògika ‘agogika’
Ais, ais ‘Ais, ais’
Aisis, aisis ‘Aisis, aisis’
ais-mòll ‘ais-moll’
akòlada ‘akolada’
akòrd ‘akord’
akòrdión ‘akordeon’
akòrdika ‘akordyka’
akùstika ‘akustyka’
aleatorizna ‘aleatoryzm’
alleluja ‘alleluja’
alt ‘alt’
alteracjô ‘alteracja’
altowiolista ‘altowiolista’
altówka ‘altówka’
ambitus ‘ambitus’
a-mòll ‘a-moll’
antifóna ‘antyfona’
arabeska ‘arabeska’
ariô ‘air’
ariô ‘aria’
artikùlacjô ‘artykulacja’
As, as ‘As, as’
Asas, asas ‘Asas, asas’

As-dur ‘As-dur’
as-mòll ‘as-moll’
atonalnota ‘atonalność’
aùgmentacjô ‘augmentacja’

B, b ‘B, b’
balada ‘ballada’
balet ‘balet’
baletméster ‘baletmistrz’
bałałajka ‘bałałajka’
bandura ‘bandura’
bandżo ‘banjo’
baritón ‘baryton’
barkaróla ‘barkarola’
baro ‘assai’
bas ‘bas’
akùsticzny bas ‘bas akustyczny’
bas Albertégò ‘bas Albertiego’
cyfrowóny bas ‘bas cyfrowany’
bask ‘basek’
baskijsczi bãbenk, tambùrin ‘bębenek baskijski’
batuta ‘batuta’
bãben ‘bęben’
B-dur ‘B-dur’
bemól ‘bemol’
bëlno ‘ben, bene’
bi-bòp ‘Be-bop’
biegnik ‘biegnik’
bitonalnota ‘bitonalność’
blacha, dãté instrumentë ‘blacha’
blues ‘blues’
b-mòll ‘b- moll’
bòlero ‘bolero’
bòstón ‘boston’
bómbardón ‘bombardon’
bóngòsë ‘bongosy’
bùdżi-wùdżi ‘boogie woogie’
bùrdón ‘burdon’
bùrleska ‘burleska’
bez towarzeniô instrumentu ‘a cappella’

chùtkò, pòmali niżlë allegro ‘allegretto’
chùtkò, wiesoło ‘allegro’
chwarszczącë, szepcącë ‘bisbigliando’
corôz chùtczi ‘accelerando’

dãté instrumentë ‘aerofony’
długô przednótka ‘appoggiatura’
do kùńca ‘al fine’
dôwny kùńszt ‘ars antiqua’
dzëwò, dzëkò ‘barbaro’
dżezowô kadencjô ‘break’

farwa zwãkù; brzëmienié ‘barwa dźwięku’

generalny / cyfrowóny bas ‘basso continuo’
głãbòczi bas ‘basso profondo’
grającë akòrd z dołu do górë ‘arpeggio’
grającë na (h)arfie ‘arpeggiando’

(h)arfa ‘arpa’
(h)armóniczné tonë ‘alikwoty’

jesz ‘ancora’
jesz rôz ‘bis’

krótczi ‘brevis’
krótkô przednótka ‘acciaccatura’

lubno ‘amabile’

marszowò ‘alla marcia’
miłosno, miłotno ‘amoroso’
mòcny grzim ‘big-beat’
môłé karno ‘ansambl’
môłô ariô ‘arietta’
mrëczącë ‘bocca chiusa’

nabiérającë nëkù ‘affrettando’
na cëgańsczé mòdło ‘alla cingara’
na krótkò ‘alla breve’
namiãtno, grajno ‘appasionato’

na mòdło pòlonézra ‘alla polacca’
na stôri ôrt ‘all’ antico’
na tërecczé mòdło ‘alla turca’
na wãgersczé mòdło, w chùtkòscë czardasza ‘all’ongarese’
nowi kùńszt ‘ars nova’
nôpiarti bas ‘basso ostinato’

òdkrëti, òtemkłi ‘aperto’
òktawã wëżi ‘all’ottava’
òżëwno ‘animato’

pòdług batutë ‘a battuta’
pòdług mòdła ‘alla’
pòmału ‘adagio’
pò swòjémù ‘a piacere’
pò swòjémù ‘ad libitum’
pôlcowanié ‘aplikatura’
prosto z nótów ‘a vista’
przëcësk ‘akcent’

ritmiczné pùlsowanié ‘beat’
rozbiér zwãkù ‘analiza dźwięku’
rozkòlib ‘amplituda’

smëczczi, rusczi akòrdión, bajón ‘bajan’
smëczk ‘arco’
smëczkòwi kwintet ‘archi’
smiészno ‘buffo’
snôżi spiéw ‘bel canto’
spiéwno ‘arioso’
szëkòwno ‘brillante’
szpòrtowno ‘a capriccio’

to samò ‘all’unisono’
towarzący ‘accompaniato’
towarzący bas ‘basso sequente’
towarzenié ‘akompaniament’
tuńc ‘ballo’

ùkłôd, ùłożenié, ùkłôdanié ‘aranż, aranżacja, aranżowanie’

w gwôsny chùtkòscë ‘a tempo’
we czwòro / czwioro ‘a quattro’
we dwòje ‘a due’
we troje ‘a tre’
wëprzédzenié ‘antycypacja’
wiôldżé karno ‘big-band’
wstrzëmòwno ‘andante’
wstrzëmòwno, chùtczi jak andante ‘andantio’

zògniã ‘ardente’
z pòdskôcënkã ‘agitato’
zaznacziwającë ‘accentato’
ze wseczëcym ‘affettuoso’
z môla, narôz ‘attacca’
z ògniã ‘brioso, con brio’
z òżëwienim ‘avvivando’

UCHWÔLËNK NR 8/RJK/14 Z DNIA 24.09.2014 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z TEATRÃ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z teatrã:

akcjô ‘akcja’
akrobacjô ‘akrobacja’
akrobata ‘akrobata’
akrobatka ‘akrobatka’
akt, dzél ‘akt’
aktór ‘aktor’
aktórka ‘aktorka’
aktorsczi zôróbk ‘gaża aktorska’
aktorstwò ‘aktorstwo’
amant ‘amant’
amfiteater ‘amfiteatr’
aplaùz; pòklask, òklasczi, klasakanié ‘aplauz’

benefis ‘benefis’
biliet ‘bilet’
bina ‘scena’
binowi artista ‘artysta sceniczny’
binowô artistka ‘artystka sceniczna’

bòhater; heroj ‘bohater’
broszura ‘broszura’
bùdka suflera / pòdpòwiôdacza; suflerskô bùdka ‘budka suflera’
bùrleska ‘burleska’

cemnienié; gaszenié widów ‘blekaut’
cenzura ‘cenzura’
charakter ‘charakter’
charakterizacjô ‘charakteryzacja’

charakterizatór ‘charakterizator’
charakterizatórka ‘charakterizatorka’
chùr ‘chór’

debiut; pierszëzna ‘debiut’
debiutant ‘debiutant’
debiutantka ‘debiutantka’
dekòratór; òbstrójnik; strojôcz ‘dekorator’
dekòratórka ‘dekoratorka’
deklamacjô ‘deklamacja’
dialog ‘dialog’
didaskalia; przëpisczi ‘didaskalia’
dikcjô; spòsób wëmòwë ‘dykcja’
dionizos ‘dionizos’
diorama ‘diorama’
direktor teatru ‘dyrektor teatru’
ditiramb ‘dytyramb’
do se ‘na stronie (technia teatralna)’
dramat ‘dramat’
  anticzny dramat ‘dramat antyczny’
  dzysdniowi dramat ‘dramat współczesny’
  epicczi dramat ‘dramat epicki’
  groteskòwi dramat ‘dramat groteskowy’
  liturgiczny dramat ‘dramat liturgiczny’
  mùzyczny dramat ‘dramat muzyczny’
  naturalisticzny dramat ‘dramat naturalistyczny’
  òbëczajowi dramat ‘dramat obyczajowy’
  pòeticczi dramat ‘dramat poetycki’
  psychòlogiczny dramat ‘dramat psychologiczny’
  radiowi dramat ‘dramat radiowy’
  romanticzny dramat ‘dramat romantyczny’
  satirowi dramat ‘dramat satyrowy’
  strzédnowieczny dramat ‘dramat średniowieczny’
  symbòliczny dramat ‘dramat symboliczny’
  szekspirowsczi dramat ‘dramat szekspirowski’
  włôscëwi dramat ‘dramat właściwy’
  zdrzélnikòwi dramat ‘dramat telewizyjny’
dramaturg ‘dramaturg’
dramaturgiô ‘dramaturgia’
dramatizacjô ‘dramatyzacja’
dubler; zastãpca ‘dubler’

dublowanié ‘dublura’

eksodos; piesniô kùńczącô ‘eksodos’
ekspòzycjô ‘ekspozycja’
epilog; zakùńczenié ‘epilog’
epizod ‘epizod’

fabùła ‘fabuła’
faktomóntaż ‘faktomontaż’
farsa ‘farsa’
feeriô ‘feeria’
figùrant ‘figurant’
finał ‘finał’
fòyer, kùluarë ‘foyer’

gag; wërgel; szpôs; fif ‘gag’
gala ‘gala’
garderoba ‘garderoba
garderobnica ‘garderobiana’
gest; zrëch, pòrëch ‘gest’
gra, granié ‘gra’
groteska ‘groteska’

hamletizm ‘hamletyzm’
happening ‘happening’

iluzjonista; òmanownik ‘iluzjonista’
iluzjô; òmana ‘iluzja’
iluzjonizm ‘iluzjonizm’
improwizacjô; twòrzenié na pòstojenim ‘improwizacja’
inscenizacjô ‘inscenizacja’
inscenizator; ùzdrzadnik ‘inscenizator’

jasełka; gwiôzdkòwi teater ‘jasełka’
jednoaktówka ‘jednoaktówka’

kabarecôrz ‘kabareciarz’
kabaret ‘kabaret’
kabaretka ‘kabaretka’
klaskanié; brawa; òklasczi; kòskanié ‘oklaski’

- **kòmédiô** ‘komedia’
  - **bùlwarowô kòmédiô** ‘komedia bulwarowa’
  - **fùturologicznô kòmédiô** ‘komedia futurologiczna’
  - **kòmédiô charakterów** ‘komedia charakterów’
  - **kòmédiô dell’arte** ‘komedia dell’arte’
  - **kòmédiô intridżi** ‘komedia intrygi’
  - **òbëczajowô kòmédiô** ‘komedia obyczajowa’
  - **pòliticznô kòmédiô** ‘komedia polityczna’
  - **rëbałtowskô kòmédiô** ‘komedia rybałtowska’
  - **satiricznô kòmédiô** ‘komedia satyryczna’
  - **sentimentalnô kòmédiô** ‘komedia sentymentalna’
- **kòmédio-òpera** ‘komedio-opera’
- **kòmizm** ‘komizm’
- **kòstim** ‘kostium’
- **kritik; òsądca** ‘krytyk’
- **kritika; òbsąd, òsąd** ‘krytyka’
  - **kritika / òsąd przedstôwkù / dokazu** ‘krytyka sztuki’
  - **teatralnô kritika; teatralny òsąd** ‘krytyka teatralna’
- **kùlisë** ‘kulisë’
- **kùluar** ‘kuluar’
- **kùrtina; zawieszëdło** ‘kurtyna’

- **larwa** ‘maska’
- **libretto** ‘libretto’
- **loża** ‘loża’
- **lubòtnik teatru** ‘teatroman’

- **makabra; òkropnosc** ‘makabra’
- **makabreska** ‘makabreska’
- **marioneta** ‘marioneta’
- **marionetka; pùpka** ‘marionetka’
- **melodiô** ‘melodia’
- **melorecytacjô** ‘melorecytacja’
- **Midzënôrodnô Stowôra Teatralnëch Kritików** ‘AICT (IACT) (Association Internationale des Critiques du Théâtre, International Association of Theatre Critics)’
- **Midzënôrodny Teatrowi Institut** ‘ITI (International Theatre Institut)’
- **mim** ‘mim’
- **mònodram** ‘monodram’
- **mònolog** ‘monolog’
- **mòralitet** ‘moralitet’

namienienié; fatum ‘fatum’
nôwëższi balkón w teatrze, parades ‘jaskółka’

òbzérnik; wzérôcz ‘widz’
òdsłona ‘odsłona’
ògłoszenié; ògłos ‘afisz’
òpera ‘opera’
òperetka ‘operetka’
òracjô ‘oracja’
òrkestra ‘orkiestra’
òsobë dramatu ‘dramatis personae’
òwacjô ‘owacja’

pamflét ‘pamflet’
pantomima ‘pantomima’
partiô ‘partia’
partitura ‘partytura’
pëtel, pëtla; dërgòtka ‘trema’
plakat; afisz; ògłos ‘plakat’
plan ‘plan’
  drëdżi plan ‘drugi plan’
  pierszi plan ‘pierwszy plan’
pòkrziżawa; mącëna; szachrë-machrë; senié pògòrchë ‘intryga’
pòstacjô ‘postać’
prapremiera ‘prapremiera’
premiera ‘premiera’
proscenium; przedbinowié ‘proscenium’
próba ‘próba’
przerwa; antrakt ‘antrakt’
pùblika ‘publiczność’
pùdełkòwô bina ‘scena pudełkowa’
pùpka ‘lalka’
pùpkôrz ‘lalkarz’

recytacjô ‘recytacja’
rekwizyt ‘rekwizyt’
reżiseriô ‘reżyseria’
reżiséra ‘reżyser’
rola ‘rola’
  pierszô / przédnô rola ‘główna rola’

scena (dzél aktu) ‘scena, (część aktu)’
scenarnik ‘scenariusz’
sceneriô; dekòracje ‘sceneria’
scenograf ‘scenograf’
scenografiô ‘scenografia’
slam ‘slam’
smiészk; kòmédiant; fąfkôrz ‘komik’
smiészny; pòceszny ‘komiczny’
solista; przédnik chùru w grecczim teatrze ‘koryfeusz’
spòdlé; spódk ‘tło’
stand-up ‘stand-up’
sufler; pòdpòwiôdôcz ‘sufler’
szkùdlôrz ‘szczudlarz’
szkùdła ‘szczudła’
szołobùłka; hùmòreska ‘humoreska’

teater ‘teatr’
  alternatiwny teater ‘teatr alternatywny’
  amatorsczi teater ‘teatr amatorski’
  bùlwarowi teater ‘teatr bulwarowy’
  chińsczi teater ‘teatr chiński’
  dramaticzny teater ‘teatr dramatyczny’
  eksperimentalny teater ‘teatr eksperymentalny’
  fùturisticzny teater ‘teatr futurystyczny’
  grecczi teater ‘teatr grecki’
  indijsczi teater ‘teatr indyjski’
  lëdowi teater ‘teatr ludowy’
  mùzyczny teater ‘teatr muzyczny’
  pùpkòwi teater ‘teatr lalkowy’
  teater céniów ‘teatr cieni’
  teater rzymski ‘rzimsczi teatr’
  teater tuńca ‘teatr tańca’
  ùliczny teater ‘teatr uliczny’
  wespółczesny teater ‘teatr nowoczesny’
  zdrzélnikòwi teater ‘teatr telewizji’
teater rekwizytowi ‘blutaforia’
teatralia ‘teatralia’
teatralizacjô ‘teatralizacja’
teatralné festiwale ‘festiwale teatralne’
teatralné karno ‘ansambl’
teatralnô adaptacjô ‘adaptacja teatralna’

teatralnô animacjô ‘animacja teatralna’
teatralnô dekòracjô; òbstrój, wëstrój ‘dekoracja teatralna’
teatralnô dokùmentacjô ‘dokumentacja teatralna’
teatralnô gestikùlacjô ‘gestyka teatralna’
teatralnô pùpka ‘pacynka’

teatrologiô ‘teatrologia’
teatrowi program ‘program teatralny’
tragediô ‘tragedia’
tragicznô ironiô ‘ironia tragiczna’
tragikòmédiô ‘tragikomedia’

wëkrëkùs; wëpkôrz ‘błazen’
wëpkòwanié ‘arlekinada’
wëpkôrz; wëkrëkùs ‘arlekin’
widowniô; zdrzadniô ‘widownia’
widzawiszcze; pòkôzk; szpëtôczel ‘widowisko’
wòdewil ‘wodewil’

zôpłata; zôróbk; hònorarium ‘honorarium’

UCHWÔLËNK NR 9/RJK/14 Z DNIA 24.09.2014 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ PÒJÃCÓW I TERMINÓW SPARŁÃCZONËCH Z INTERNETÃ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpné kaszëbsczé pòjãca i terminë sparłãczonąé z internetã:

aktualizacjô ‘aktualizacja’
aktualizowac ‘aktualizować’
aktiwòwac ‘aktywować’
antispamòwi; procëmspamòwi ‘antyspamowy’
antispamòwô pòlitika, procëmspamòwô pòlitika ‘polityka antyspamowa’

bloger ‘bloger’
blogerka ‘blogerka’

chùtczé klucze ‘skróty (na klawiaturze)’
chùtczi przëstãp ‘szybki dostęp’
chùtkòsc internetu ‘szybkość internetu’
cyberneticznô rëmiô, cyberrëmiô ‘cyberprzestrzeń’
czësto darmôk[2]**, pùblicznô domena, public domain** ‘public domain’
czëtnica ‘czytelnia’

darmôk, darmôk program; freeware ‘freeware’
doczepnik; doparłãcznik ‘załącznik’
dodôwk ‘dodatek’
doladënk ‘doładowanie’
doladowac ‘doładować’
domôcô starna ‘strona domowa’
doparłãczëc ‘załączyć’

---

[2] Poprawka w odniesieniu do uchwały nr 6/RJK/2009 z dn. 2.10.2009 r. *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego,* Gdańsk 2009.

dostosowac ‘dostosować’
dotëchczasnô wersjô ‘wersja dotychczasowa’

e-bank ‘e-bank’
edicjô ‘edycja’
editowac ‘edytować’
editowac starnã ‘edytować stronę’
e-kôrta ‘e-kartka’
e-króm ‘e-sklep’
e-kùpisze ‘e-zakupy’

familijny filter ‘filtr rodzinny’
fùlekranowi ‘pełnoekranowy’
fùlekranowi trib ‘tryb pełnoekranowy’

galeriô z òdjimkama ‘galeria zdjęć’
gòsc ‘gość, odwiedzający’

hasło, zéwiszcze ‘hasło’
historiô ‘historia’
hòtlësta ‘hotlista’

internetowi kòmùnikatór; kôrbiónka ‘komunikator internetowy’
internetowi króm ‘sklep internetowy’
internetowi przezérnik, przezérnik starnów WWW ‘przeglądarka’
internetowô jigra ‘gra online, gra internetowa’
internotowô spòlëzna, internetowô wëcmanizna ‘społeczność internetowa’
internetowô ùczba ‘kurs online’

karnôl RRS ‘kanał RRS’
karnowé kùpisze ‘zakupy grupowe’
kaszëbskòjãzëkòwô wersjô / kaszëbskô wersjô ‘wersja kaszubskojęzyczna’
kategòriô ‘kategoria’
klëka; newsletter ‘newsletter, aktualności’
kòntakt ‘kontakt’
kòpiowac ‘kopiować’
kôrbionka; czat; internetowô kôrbiónka ‘czat’
kôrta serwisu ‘mapa serwisu’
kôrta starnë ‘mapa strony’

lënk; łączba; pòwrózk ‘link’
lënkòwniô ‘linkownia’

mòtiw ‘motyw’
môl, ùmôlnienié ‘lokalizacja’
mùltiszëkôcz ‘multiwyszukiwarka’

nadczidka; zôpisk; notatka ‘notatka’
nawigacjô ‘nawigacja’
nazôd ‘wstecz’
nazôd na górã ‘do góry strony’
nazôd ‘powrót, wstecz’
nëkã starnów je… ‘powered by…’
nieprzeczëtóné ‘nieprzeczytane’
nowé priwatné òkno, nowé swójné òkno’ ‘nowe okno prywatne’
nôczãscy czëtóné ‘najczęściej czytane’

òbsługa ‘obsługa’
òbznakòwac; òbtagòwac ‘otagować’
òchróna priwatnoscë ‘ochrona prywatności’
òdpisënk; kòpiô ‘kopia’
òdpisywanié; kòpiowanié ‘kopiowanie’
òptacje ‘opcje’

panel, léga ‘panel’
plugin ‘wtyczka’
pòcztowô kastka, pòcztowô skrzinka ‘skrzynka pocztowa’
pòdôwczi; dóné ‘dane’
pòdstarna ‘podstrona’
pòkazac ‘wyświetlić’
  pòkazac film ‘wyświetlić film’
  pòkazac starnã ‘wyświetlić stronę’
pòkôzanié, wëswietlenié ‘wyświetlenie’
pòlitika priwatnoscë, pòlitika swójnoscë ‘polityka prywatności’
pòmòc ‘pomoc’
pòrtôl wëcmaniznë, spòlëznowi pòrtôl ‘portal społecznościowy’
postãpné, pòsobné ‘następne’
pòswiôdczenié òdebraniô ‘potwierdzenie’
pòzdrzatk, dopòwiésc ‘komentarz, opinia’
procëmwirusowô òchróna ‘ochrona antywirusowa ‘antiwirusowô òchróna’
prostô szëkba ‘wyszukiwanie proste’
przërëchtënczi; sprôwianié; nôrzãdza ‘narzędzia’
przërównarka ‘porównywarka’
przërównarka cenów ‘porównywarka cen’
przërównarka lecënków ‘porównywarka lotów’

rapòrt ‘raport’
rapòrt zabezpieczeniów ‘raport zabezpieczeń’
repòzytorium ‘repozytorium’
rezultatë szëkbë, skùtczi szëkbë ‘wyniki wyszukiwania’
rëchlészé ‘poprzednie’
robòcé ‘robocze’

serwis wrëjów ‘serwis randkowy’
sécowi ‘sieciowy’
smiecôch; kòsz ‘kosz’
specjalnô starna ‘strona specjalna’
spòlëznowi serwis, serwis wëcmaniznë ‘serwis społecznościowy’
spòlëznowô séc, séc wëcmaniznë ‘sieć społecznościowa’
status ‘status’
swójnosc, priwatnosc ‘prywatność’
szëkac ‘szukać’
szëkba ‘szukanie’

tekstowô wersjô ‘wersja tekstowa’
tłómaczenié; dolmaczënk ‘tłumaczenie’

ùczebny pòrtôl ‘portal edukacyjny’
ùlëbë, ùlubioné, lubióné ‘ulubione’
ùprawnienia administratora ‘uprawnienia administratora’
ùprzëstãpnic ‘udostępnić’
ùstawienia; nastôw ‘ustawienia’

wątk ‘wątek’
webméster, webmésterka ‘webmaster’
werifikatór ‘weryfikator’
werifikatór pisënkù ‘weryfikator pisowni’
wersjô do drëkù ‘wersja do druku’
wersjô na mòbilkã ‘wersja na komórkę’
wëòchlenié pòdôwków / dónëch ‘wyłudzenie danych’
wësłac pòzdrzatk ‘wysłać opinię’
wësłac starnã ‘wysłać stronę’
wiadło ‘wiadomość’
wiadło, wpisënk, pòst ‘post’
wicy ‘dalej, więcej’
czëtac wicy ‘czytać dalej’
wideòczat ‘wideoczat’

widzënk ‘widok’
Widzy mie sã! ‘Lubię to! („lajk”)’
Wiki-nowinë ‘Wikinews’
Wikipediô ‘Wikipedia’
Wikisłowôrz ‘Wikisłownik’
witrina ‘witryna’
wòlnô encyklopediô ‘wolna encyklopedia’
wpisënk ‘wpis’
wspiarcé ‘wsparcie’
wticzka[3] ‘wtyczka’
wtikôcz ‘wtyczka’

zaawansowóné ‘zaawansowane’
zaawansowónô szëkba ‘wyszukiwanie zaawansowane’
zablokòwac ‘zablokować’
zachòwac, zapisac ‘zachować’
  zachòwac lopk, zapisac lopk ‘zachować plik’
zamiescëc film ‘zamieścić film’
zapisac lopk ‘zapisać plik’
zapisac starnã ‘zapisać stronę’
zdrojowi ‘źródłowy’
  zdrojowé dokùmentë ‘dokumenty źródłowe’
zdrój ‘źródło’
zédżer nawiedzënów ‘licznik wizyt’
zgłosëc felã ‘zgłosić błąd’
zgłosëc nadùżëcé ‘zgłosić nadużycie’
zgłosëc próbã wëòchleniô pòdôwków / dónëch ‘zgłosić próbę wyłudzenia danych’
zladowac, scygnąc ‘ściągnąć’
zmienic môl / ùmôlnienié ‘zmienić lokalizację’
zmòdifikòwónô wersjô ‘wersja zmodyfikowana’
znakòwnik; tag ‘tag’
  pòpùlarné znakòwniczi, tadżi ‘popularne tagi’
z testã, shareware ‘shareware’
zwónczi ‘dzwonki’

---

[3] Poprawka w odniesieniu do uchwały nr 6/RJK/2009 z dn. 2.10.2009 r. *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego,* Gdańsk 2009.

UCHWAŁY
RADY
JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

RJK

UCHWAŁA NR 1/RJK/14 Z DNIA 14.04.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA RELIGIJNEGO ZWIĄZANEGO Z OKREŚLENIAMI BOGA OJCA

Rada Języka kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo religijne związane z określeniami Boga Ojca:

Abba ‘Abba, - ë’
Absolut ‘Absolut, - u’
Adonaj ‘Adonaj’
Alfa i Omega Ap 1,8; 21,6; 22,13 ‘Alfa i Òméga, -ë i -dżi’

Bóg Łaskawy ‘Łaskawi Bóg, -égò, Bòga’
Bóg Najświętszy ‘Nôswiãtszi Bóg, -égò Bòga’
(Bóg) Najwyższy ‘Nôwëższi (Bóg), -égò Bòga’
Bóg naszej wiary i nadziei Iz 7,9; 8,17 i in. ‘Bóg naszi wiarë i nôdzeji’
Bóg Ojciec Mt 11,25 ‘Bóg Òjc, -a -a’
Bóg ojców: Abrahama, Izaaka, Jakuba Wj 3,6 ‘Bóg òjców: Abrahama, Izaaka, Jakùba, Bòga’
Bóg Święty ‘Swiãti Bóg, -égò Bòga, pòr. suplikacje’
Bóg Żywy 1 Krl 17,1; ps. 36,10 ‘Żëwi Bóg, -égò Bòga’

Duch J 4,24 ‘Dëch, -a’

Elohim ‘Elohim, -a’

Jahwe ‘Jahwe’

Król królów (J. Kochanowski) ‘Król królów, -a królów’

Miłość ‘Miłota, -ë’

Niewidzialny ‘Niewidzalny, -égò’
Niewzruszony Rozruszyciel z łac. Motor immobilis ‘Niepòrëszny Rozrëszëcél’

Ojciec Najlepszy ‘Nôlepszi Òjc, -égò, -a’
Oko Boże ‘Bòżé Òkò, -égò, -a’

Pan / Bóg Jedyny Wj 3,6; Pwt 6,4, Credo mszalne ‘Pón / Bóg Jediny, Pana Bòga Jedinégò’
Pan Najwyższy ‘Nôwëższi Pón, -égò, -a’
Pan Wiekuisty (J. Kochanowski) ‘Wiekwiekòwi / Wiekùjisti Pón, -égò / -égò Pana’
Pan wszechrzeczy ‘Pón wszëtczich rzeczi, Pana wszëtczich rzeczi ’
Pan Zastępów, por. Sabaot ‘Pón Zastãpów, Pana Zastãpów’
Pełen Miłosierdzia ‘Pełny / Fùlny Miłoserdzégò; -égò / -égò Miłoserdzégò’
Pierwszy i Ostatni Ap 2,8; 22,13 ‘Pierszi i Òstatny’
Początek i Koniec Ap 21,6; 22,13 ‘Pòczątk i Kùńc, -ù i -a’
Prawica ‘Prawica, -ë’
Prawodawca ‘Prawòdôwôcz; -a, Prawòdôwca, -ë’
Przedwieczny ‘Przedwieczny, -égò, Przedwiekòwi, -égò’

Rodzic / Rodziciel ‘Rodzëcél, -ela’

Sabaot, por. Pan Zastępów ‘Sabaòt, pòr. Pón Zastãpów’
Sędzia Sprawiedliwy ‘Sprawiedlëwi Sãdza, -égò, -ë’
Sprawiedliwy ‘Sprawiedlëwi, -égò’
Stwórca nieba i ziemi Rdz 1,1; Credo pacierzowe ‘Stwòrzëcél / Stwórca nieba i zemi, -ela / -ë nieba i zemi’

Święty ‘Swiãti, -égò’

Trójkąt ‘Trzënórt, -a’

Ucieczka nasza i twierdza ps. 90,2 ‘Naje Ùcekniãcé i Twierdza, Najégò Ùcekniãcégò i Twierdzë, Naj Ùcek i Twierdza, Najégò Ùcekù i Twierdzë’

Wierny ‘Wiérny, -égò’
Wszechmocny (Pan) (J. Kochanowski)‘Wszëtkòmòżny / Wszëtkòmògący (Pón), -égò / -égò (Pana)’
Wszechobecny ‘Wszãdzebëtny, -égò’

UCHWAŁA NR 2/RJK/14 Z DNIA 14.04.2014 R. W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA RELIGIJNEGO ZWIĄZANEGO Z OKREŚLENIAMI TRÓJCY PRZENAJŚWIĘTSZEJ

Rada Języka kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo religijne związane z określeniami Trójcy Przenajświętszej:

Błoga Trójca ‘Błogô Trójca, -dżi, -ë; Lubnô Trójca, -y, -ë’
Błogosławiona Trójca ‘Błogòsławionô Trójca, -y, -ë’
Bóg Ojciec, Syn Boży i Duch Święty ‘Bóg Òjc, Bòga –a; Bòżi Syn, -égò Sëna i Swiãti Dëch, -égò Dëcha’
Bóg w Trójcy ‘Bóg w Trójcë, Bòga w Trójcë’

Jedyny w Trójcy ‘Jediny w Trójcë; -égò’

Ojciec z Synem i przebłogim Duchem ‘Òjc z Sënã i Przelubnym / Przebłodżim Dëchã’

Przebłoga Trójca ‘Przelubnô Trójca’

Rodzic ‘Rodzëcél, -ela’

Święta Trójca ‘Swiãtô Trójca, -i, -ë’

Troisty Bóg ‘Trojisti Bóg, -égò, -a’
Troisty w Osobach ‘Trojisti w Òsobach, -égò w Òsobach’
Trójca Łaskawa ‘Łaskawô Trójca, -i, -ë’
Trójca Najświętsza ‘Nôswiãtszô Trójca, -i, -ë’
Trójca Przedwieczna ‘Przedwiecznô / Przedwiekòwô Trójca, -y /-i, -ë’
Trójca Przenajświętsza ‘Przenôswiãtszô Trójca, -i, -ë’

UCHWAŁA NR 3/RJK/14 Z DNIA 28.05.2014 R. W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA RELIGIJNEGO ZWIĄZANEGO Z ANGELOLOGIĄ

Rada Języka kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie słownictwo religijne związane z angelologią:

angelofania ‘angelofaniô, -ii’
angelologia ‘angelologiô, -ii’
anioł ‘aniół, anioła’
anioł Boży ‘aniół Bòżi, -a, -égò’
anioł Jahwe ‘aniół Jahwe’
anioł książę (Michał, hymny) ‘aniół ksyżëc, anioła, -a’
anioł lekarz (Rafał, hymny) ‘aniół lékôrz, anioła lékarz-a’
anioł mocy (Gabriel, hymny) ‘aniół mòcë’
anioł Pański ‘aniół Pańsczi, anioła, -égò’
„Anioł Pański” ‘„Aniół Pańsczi”, Anioła -égò’
anioł stróż ‘aniół stróż, anioła, -a’
anioł zgody (Michał, hymny) ‘aniół zgòdë’
aniołek ‘aniółk, -a’
archanioł ‘archaniół, -anioła’

bezcielesne duchy ‘dëchë bez cała, -ów bez cała’

Cherubiny ‘Cherubinë, -ów’
chóry anielskie ‘anielsczé chùrë, -ich, -ów’
ciało eteryczne, świetliste, niebiańskie ‘etericzné, sklëniącé, niebné całо, -égò, -a’

dobrzy, wierni aniołowie ‘dobri, wiérny aniołowie, -ëch, -ów’
duch czysty ‘czësti dëch, -égò, -a’
duch służebny ‘służebny dëch, -égò, -a’

Gabriel ‘Gabriel, -a’

hierarchia ‘hierarchiô, -ii’

Michał ‘Michôł, -a’
Moce ‘Mòce, -ów’

Panowania ‘Panowania, -ów’
patron ‘patrón, -ona’
pośrednik ‘pòstrzédnik, -a’
„Pozdrowienie anielskie” ‘„Anielsczé pòzdrowienié”, -égò, -égò / -ô’
przeklęte, upadłe, zbuntowane anioły ‘przeklãté, ùpadłé, zbùńtowóné, aniołë, -ëch, -ów’

Rafał ‘Rafał, -a’

Serafiny ‘Serafinë, -ów’
skrzydlate stworzenie ‘skrzidlaté stwòrzenié, -ëch, -ów’

Trony ‘Trónë, -ów’

Uriel ‘Ùriel, -a’

Władze ‘Wëszëznë, -ów’
wódz Michał ‘prowôdnik Michôł, -a, -ała’
wysłannik ‘wësłańc, -a’

zbawczy chorąży (Michał) ‘zbôwny stanicowi, -égò, -égò’
Zwierzchności ‘Zwiérzchnoscë, -ów’

UCHWAŁA NR 4/RJK/14 Z DNIA 28.05.2014 R. W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO ZE ZWYCZAJAMI I OBRZĘDAMI DOROCZNYMI

Rada Języka kaszubskiego proponuje następujące słownictwo kaszubskie związane z obrzędami i zwyczajami dorocznymi:

andrzejki ‘andrzejczi, -ków’
aniwersarz ‘roczëzna, -ë’

choinka ‘chòjinka, -czi’
chrzciny ‘rëchcënë, -ów, chrzcënë, -ów’

Dni Gdańska (podobnie innych miast kaszubskich) ‘Dni Gduńska’
Dni Morza ‘Dni Mòrza / Mòrzégò’
dożynki ‘òżniwinë, -ów; dożniwk, -a’
dziad (zakończenie zbioru zbóż, ziemniaków) ‘dżôd, dżada; bãks, -a’
dziady ‘dżadë, -ów’
Dzień Babci ‘Dzéń Starëszczi / Starczi, Dnia ~’
Dzień Dziadka ‘Dzéń Starëszka / Starka, Dnia ~’
Dzień Dziecka ‘Dzéń Dzecka’
Dzień Jedności Kaszubów ‘Dzéń Jednotë Kaszëbów’
Dzień Kobiet ‘Dzéń Białk(ów)’
Dzień Kolejarza ‘Dzéń Banowégò’
Dzień Książki ‘Dzéń Ksążczi’
Dzień Lasu ‘Dzéń Lasu’
Dzień Matki ‘Dzéń Matczi, Mëmin Dzéń, -égò Dnia’
Dzień Myśliwego, Hubertus ‘Dzéń Jachtôrza, Hùbertus’
Dzień Nauczyciela ‘Dzéń Szkólnégò’
Dzień Niepodległości ‘Dzéń Samòstójnotë’
Dzień Ojca ‘Dzéń Òjca’
Dzień Policji ‘Dzéń Szandarë’
Dzień Pracownika Służby Zdrowia ‘Dzéń Prôcownika Służbë Zdrowiô /-égò’
Dzień Strażaka ‘Dzéń Ògniarza’

Dzień Wojska Polskiego ‘Dzéń Pòlsczégò Wòjska’
Dzień Wyzwolenia ‘Dzéń Wëzwòleniô / -égò’

gody ‘gòdë, -ów’
    cynowe (blaszane) ‘10 ‘cënowé (blaszané)’
    kryształowe ‘15 lat’ ‘kriształowé’
    porcelanowe ‘20 lat’ ‘pòrcelanowé’
    srebrne ‘25 lat’ ‘strzébrné’
    perłowe ‘30 lat’ ‘perłowé’
    koralowe ‘35 lat’ ‘kòralowé’
    rubinowe ‘40 lat’ ‘rubinowé’
    szafirowe ‘45 lat’ ‘szafirowé’
    złote ‘50 lat’ ‘złoté’
    platynowe (szmaragdowe) ‘55 lat’ ‘platinowé (szmaragdowé)’
    diamentowe ‘60 lat’ ‘diamańtowé’
    żelazne ‘65 lat’ ‘żelazné’
    kamienne ‘70 lat’ ‘kamienné’
    brylantowe ’75 lat’ ‘brilantowé
    dębowe ‘80 lat’ dãbòwé’
gregorianki ‘gregòrianczi, -ków’
gwiazdki ‘gwiôzdczi, -ków, panëszczi, -ków, gwiżdże, -ów’
gwiazdor ‘gwiôzdor, -a; panëszka, -czi; gwiżdż, -a’

imieniny ‘mionowi dzéń, -égò dnia’

jasełka ‘jasełka, -ów’
jubileusz ‘jubileùsz, -u; roczëzna, -ë’
    ileś lat pracy ‘czile lat robòtë’
    kapłaństwa ‘kapłaństwa, ksyżestwa’
    służby ‘służbë’
    ślubów zakonnych ‘zôkònnëch slëbów’
    święceń ‘swiãceniów’

karnawał ‘zëmòwé rozegracje, -ëch, -cjów’
katarzynki ‘katarzinczi, -ków’
kiermasz książek ‘jôrmark ksążków’

marcinki ‘môrcynczi, -ków’
mikołajki ‘mikòłajczi, -ków’

oblewanie (wodą) ‘òbléwanié (wòdą)’

oczepiny ‘òczepinë, -ów’
opłatek ‘òpłatk, -a’

pasowanie na ucznia ‘pasowanié na szkòłownika’
pawełki ‘pawełczi, -ków’
pisanki ‘malowóné / farwòwóné jaja, -ëch / -ëch jajów/jôj’
poprawiny ‘pòprawinë, -ów’
przenosiny ‘przenosënë,-ów’
przeprosiny ‘przeprosënë, -ów’
przeprowadziny ‘przeprowadzënë, -ów / przeprowadzyn; przecyganié / wëcyganié, -égò’
przyjęciny ‘przëjãcé, -égò, - ów’
pusta noc ‘pùstô noc’

rocznica ‘roczëzna’
    istnienia zakładu, instytucji, związku itp. ‘jistnieniégò / -ô ùstawù, związkù / zrzeszë’
rozpleciny ‘rozplecënë, -ów’
roraty ‘rôrotë, -ów’

sobótka ‘sobótka, -czi’
stypa ‘stipa, -ë’
sylwester ‘sylwester, -a’
szopka ‘szopka, -czi’

ścinanie kani ‘scynanié kani, -ô / -égò’
śmigus-dyngus ‘dëgùsë, -ów’
święcenie pokarmów ‘swiãcenié jôdë’

topienie marzanny ‘topienié marzannë’
truskawkobranie ‘swiãto pòtrôwnic / malën’

urodziny ‘ùrodzënë, -ów; roczëzna, -ë’

walentynki ‘walãtinczi, -ków’
wesele ‘wieselé, -a’
Wigilia ‘Wilëjô, Wileji’

zapraszać ‘rôczëc’
zaprosiny ‘rôczba, -ë’
zapusty ‘zôpùstë, -ów’
zaręczyny ‘zrãkòwinë, -ów’

UCHWAŁA NR 5/RJK/14 Z DNIA 28.05.2014 R. W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z TRADYCYJNYMI BÓSTWAMI I DEMONAMI KASZUBSKIMI

Rada Języka kaszubskiego proponuje następujące słownictwo kaszubskie związane z tradycyjnymi bóstwami i demonami kaszubskimi:

arcypurtek ‘arcëpùrtk Sych IV 22, -a’
Asmodeusz (bibl.) ‘Asmòdeùsz, -a’
Azazel (bibl.) ‘Azazél, -a’

Belial (bibl.) ‘Beliôl, -a’
biała ‘biôłô, -i’
Białobóg ‘Belobóg Sych I 58, 86, -a’
biały diabeł ‘biôłi diôbeł Sych III 48, -égò, -a’
bies ‘biés Sych I 108, -a’
Borowa Ciotka ‘Bòrowô Cotka Sych I 57, -i, -i’
Borowiec ‘Bòrówc Sych I 58, -a’

Czarnobóg ‘Czôrnobóg SychVII 86, -a’
czart ‘czart Sych I 160, -a’
Czernik ‘Czernik (twór A. Majkowskiego), -a’

diabeł ‘diôbeł Sych I 210, -a’

gadzion ‘gadzón Sych I 295, -a’
Gosk ‘Gòsk, -a[1]’
grzenia, grzeniek ‘grzenia, grzenk Sych I 378, -i, -a’

---

[1] Zdaniem J. Sampa to F. Fenikowski „doprowadził do wymiany Neptuna na Goska”, *Kaszubski odpowiednik Neptuna*, [w] „Kręgu mitologii kaszubskiej. Pokłosie konferencji naukowej”, Bolszewo 2011, s. 67. Biblioteka Gminy Wejherowo.

heretnik, ‘(h)erétnik Sych II 12, SEK II 257, -a’
hermus ‘(h)ermùs Sych II 12, -a’

Jeziornica ‘Jezórnica Sych II 101, -ë’
jurk ‘jurk Sych II 112, -a’

kaduk ‘kaduk Sych VII 110, SEK III 12-13, -a’
Klabaternik ‘Klabaternik, -a’
kobel ‘kóbel Sych II 181, SEK III 80, -a’
Krzysztof ‘Krësztof Sych III 251, -a
kudiabeł ‘kùdiôbeł Sych II 288, SEK III 80, -a’
kudziad ‘kùdżôd, -dżada Sych II 288, SEK III 109, -a’
kuka ‘kùka Sych II 289, -czi’

latawica ‘latawica, latawnica Sych II 336, -ë’
latawiec ‘latawc Sych II 336, -a’
Lelek ‘Lelek Sych II 349, -a’
lińcusznik ‘lińcusznik Sych II 368, -a’
lubczyk ‘lëbiszk Sych II 340, Lab 101 lubiczk, -a’
Lucyper, Lucyparz ‘Lëcëper, Lëcëpôrz Sych II 342, -a’

łupi ‘òpi Sych III 30, SEKIII 199, -égò’

mamoń ‘mamóń Sych III 46, -a’
maniewid ‘maniewid Sych III 47, -a’
moloch (bibl.) ‘mòloch, -a’
mełnia ‘môłniô Sych III 44, -i’
michałek ‘michôłk, mëchôłk, mëchelk Sych III 165; L 103 mëchôłk, -a’
myrk ‘mërk Sych III 73, SEK III 243, -a’
mytek, mytałk ‘mëtk, mëtôłk Sych III 99, -a’
moch ‘mòch Sych III 99, -a’
mogilnik ‘mòdżilnik Sych III 99, -a’
mora ‘mòra Sych III 44, -ë’
mornica ‘mòrnica Sych III 106, -ë’
morski diabeł ‘mòrsczi diôbeł Sych III 113, -égò, -a, por. hasło następne’
morski purtk ‘mòrsczi pùrtk, -égò -czi Sych IV 230, por. szaleniec i morski diabeł’
morzyca, nimfa wodna ‘mòrzëca Sych III 115, -ë’
moszek ‘mòszk Sych III 117, -a’
mumacz ‘mùmôcz Sych II138, SEK III 275, -a’
mumek ‘mùmk Sych III139, -a’

niekara ‘niekara Sych III 241, -ë’
nieplikus ‘nieplëkùs Sych III 241, -a’
nieprzestaj ‘nieprzestôj Sych III 244, -a’

omana, omaniec ‘òmana, òmańc Sych IV 319, -ë, -a’
oprzypołnica ‘òprzëpôłnica Sych IV 328, -ë’

parala, karaluch, paralusz ‘parala, karaluch, paralusz Sych IV 29; -ë, -a, -a’
podlodnik ‘pòdlodnik Sych IV 102, -a’
pokusa ‘pòkùsa Sych IV 120, -ë’
popielnik ‘pòpielnik Sych IV 139, -a’
popławnik ‘pòpławnik Sych IV 138, -a’
postacja ‘pòstacjô Sych IV 146, -i’
potępnik ‘pòtãpnik Sych IV 148, -a’
polnica ‘pólnica Sych IV 122, -ë’
przegrzecha ‘przegrzecha Sych IV 183, -ë’
purtak, purtaczek ‘pùrtôk, pùrtôczk Sych IV 228, -a, -a’
purtala, purtalek ‘pùrtala, pùrtôlk Sych IV 228, -ë, -a’
purtek, purtka ‘pùrtk Sych IV 228, -a’
purtosz, purtoszek ‘pùrtôsz, pùrtôszka Sych IV 230, -a, -czi’
purtyn, purtynka ‘pùrtin, pùrtinka Sych IV 228, -a, -czi’

Redunica ‘Redunica, -ë’
remus ‘remùs Sych IV 319, -a’
retnik ‘retnik Sych IV 326, -a’
Rokitnik ‘Roczitnik Sych IV 339, -a, por. pol. diabeł Rokita’
Roztrębacz ‘Roztrãbarch Sych VII 275, -a’
Rugan ‘Rugan Sych IV 365, -a’

sarczysty ‘sarcësti Sych V 17, -égò’
Smętek ‘Smãtk Sych V 95, -a’
Smętoch ‘Smãtoch Sych V 96, -a’
smolan ‘smòlón Sych V 101, -a’
soryń, soryński ‘sorиń, sorińsczi Sych V 18, SEK IV 344, -a, -czégò’
strzyga ‘strzëga Sych V 186, -dżi’
syrena ‘mòrskô panna, mòrzëca’
szaleniec ‘szôlińc Sych V 215, -a, por. morski diôbeł’
szatan ‘szatan Sych V 227, -a’
szwernot ‘szwernót Sych V 311, -a’

Taron ‘Tarón Sych V 328, -a’

Topielica ‘Topielëca Sych V 369, -ë’
tron ‘trón Sych V 389, -a’
Trzęsiwid ‘Trzãsëwid Sych V 401, -a’
turon ‘turón Sych Sych V 411, -a’

wieszczy ‘wieszczi Sych VI 143, -égò’
W(i)elewit ‘W(i)elewit, -a por. wielewitka ù Sych VI 130’

zaborowy ‘zabòrowi Sych VI 166, -égò’

UCHWAŁA NR 6/RJK/14 Z DNIA 27.06.2014 R. W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z FILMEM

Rada Języka kaszubskiego proponuje następujące słownictwo kaszubskie związane z filmem:

adaptacja ‘adaptacjô, -i’
aktor ‘aktór, aktora’
aktorka ‘aktórka, aktórczi’
aktorski ‘aktorsczi, -égò’
animacja filmowa ‘filmòwô animacjô, -i, -je / -i’
artysta filmowy ‘filmòwi artista, -égò, -ë’
atelier filmowe ‘filmòwé atelier, -égò atelier’

baśń ‘basniô, -i; brawãda, -ë’

czołówka ‘przodzëzna, -ë’

dekoracje ‘dekòracje, -ów’
dekorator ‘dekòratór, -ora’
detal ‘detal, -u; pòdrobnota, -ë; drobnota, -ë’
dramat ‘drama, -ë’
dramatyczny ‘dramòwi, -égò’
dreszczowiec, thriller ‘dërgòtnik, -a; thriller, -u’
dubbing ‘dubbing, -ù’
dźwięk ‘zwãk, -ù’

ekipa ‘karno, -a’
ekran ‘ekran, -u’
ekran panoramiczny ‘panoramiczny ekran, -égò, -u’
ekranizacja ‘ekranizacjô, -i / -je’
ekranizować ‘ekranizowac’

film ‘film, -ù’

film 3D, 5D ‘film 3D, 5D, -ù’
film animowany ‘animòwóny film, -égò, -ù’
film awangardowy ‘awangardowi film, -égò, -ù’
film biograficzny ‘biografny film, -égò, -ù’
film dokumentalny ‘dokùmentalny film, -égò, -ù’
film dźwiękowy ‘zwãkòwi film, -égò, -ù’
film fabularny ‘fabùlarny film, -égò, -ù’
film fantastycznonaukowy ‘fantastnonôùkòwi film, -égò, -ù’
film fantasy ‘film fantasy’
film fikcji ‘film fikcji’
film gangsterski ‘gangstersczi film, -égò, -ù’
film historyczny ‘historiczny film, -égò, -ù’
film karate ‘film karate’
film kostiumowy ‘kòstimòwi film, -égò, -ù’
film krótkometrażowy ‘krótkòmétrażowi film, -égò, -ù’
film kryminalny ‘kriminalny film, -égò, -ù’
film muzyczny ‘mùzyczny film, -égò, -ù’
film niemy ‘niemi film’
film noir ‘film noir’
film obyczajowy ‘òbëczajny film, -égò, -ù’
film oświatowy ‘edukacjowi film, -égò, -ù’
film pełnometrażowy ‘fùlmétrażowi film, -égò, -ù’
film płaszcza i szpady ‘film płôszcza i miecza’
film poetycki ‘pòeticczi film, -égò, -ù’
film pornograficzny ‘niezbedny / pòrnografny film, -égò /-égò, -ù’
film propagandowy ‘propagandowi film, -égò, -ù’
film przygodowy ‘przigòdowi film, -égò, -ù’
film psychologiczny ‘psychòlogòwi film, -égò, -ù’
film rysunkowy ‘céchùnkòwi film, -égò, -ù’
film sensacyjny ‘sensacjowi film, -égò, -ù’
film społeczny ‘spòlëznowi film, -égò, -ù’
film studyjny ‘studijny film, -égò, -ù’
film średniometrażowy ‘strzédnométrażowi film, -égò, -ù’
film trójwymiarowy ‘trzëwëmiarowi film, -égò, -ù’
film wojenny ‘wòjnowi film, -égò, -ù’
filmować ‘filmòwac’
filmowy ‘filmòwi, -égò’
fonia ‘fóniô, -ii, -ie’

gag ‘gag, -ù, gadżi’
gatunki filmowe ‘filmòwé ôrtë, -ëch, -ów’

gwiazda filmowa / kina ‘filmòwô gwiôzda, -i, -ë, gwiôzda kina’
gwiazdor filmowy / kina ‘filmòwi gwiôzdór, -égò, -ora, gwiôzdór kina’

horror ‘hòrrór, -a’

jazda ‘jazda, -ë’
jazda po krzywiźnie ‘jazda pò krzëwiznie’
jazda równoległa ‘jazda pò rówiznie’
jazda z panoramowaniem ‘jazda z panoramòwanim’

kadr ‘kadr, -u’
kamera ‘kamera, -ë’
kamera obscura ‘cemnô kamera, -y, -ë’
kaskader ‘kaskadéra, -ë’
kierownik produkcji ‘czerownik produkcji, -a
kinematografia ‘kinematografiô, -ii, -ie’
kino ‘kino, -a’
kinowy ‘kinowi, -égò’
klaps (slate) ‘klaps, -a’
klapserka ‘klapsôczka’
klatka filmowa ‘filmòwô klôtka, -i, -czi’
komedia ‘kòmédiô, -ii, -ie’
komentarz ‘kòmentôrz, -arza, dopòwiésc, -iescë’
kompozytor ‘kómpòzytór, -ora’
kostiumolog ‘kòstimòlog, -a’
kostiumy ‘kòstimë, -ów’

magnetowid ‘magnétowid, -a’
melodramat ‘melodrama, -ë’
monolog ‘mònolog, -ù’
montaż ‘móntôż, -ażu; zestôwk, -ù’
montażysta ‘móntażësta, -ë; zestôwnik, -a’

najazd ‘najachanié, -ô / -égò’
nakręcać film ‘krãcëc film’

obsada aktorska ‘aktorskô òbsada, -czi, -ë’
odcinek ‘dzél, -a’
odjazd ‘òdjôzd, òdjazdu’
operator kamery (kamerzysta) ‘filmòwi òperatór, -égò, -ora’
oświetlenie ‘wid, -u’

panorama ‘panorama, -ë’
plan amerykański (średni) ‘amerikańsczi plan (strzédny), -égò, -u (-égò)’
plan filmowy ‘filmòwi plan, -égò, -u’
plan ogólny ‘òglowi plan, -égò, -u’
plan pełny ‘fùlny plan, -égò, -u’
plener ‘plener, -u’
półzbliżenie ‘półzblëżenié, -ô / -égò’
program telewizyjny ‘telewizyjny program, -égò, -ù’
punkt widzenia kamery ‘pùnkt widzeniô kamérë’

recenzja filmowa ‘filmòwô recenzjô, -i, -ji / -je’
reżyser ‘reżiséra, -ë’
rola ‘rolô, -ë’
ruch wewnątrzkadrowy ‘bënëkadrowi ruch, -égò, -u’

scena ‘scena, -ë’
scenariusz ‘scenarnik, -a’
scenarzysta ‘scenopisôrz, -arza’
scenograf ‘scenograf, -a’
scenografia ‘scenografiô, -ii’
scenopis ‘scenopis, -u’
science fiction ‘science fiction’
sekwencja ‘sekwencjô, -ji / -je’
serial ‘serial, -u’
stacja ‘stacjô, -ji / -je’
statysta ‘statista, -ë’
stopklatka ‘stopklôtka, -czi’
studio ‘studio, -a’
szwenk ‘szwénk, -ù’

ścieżka dźwiękowa ‘zwãkòwô stegna, -i, -ë’

taśma celuloidowa ‘celuloidowô blewiązka, -i, -czi’
taśma filmowa ‘filmòwô blewiązka, -i, -czi’
teledysk ‘teledisk, -ù’
telewizja ‘telewizjô, -ji / -je’
telewizor ‘zdrzélnik, -a’
thriller ‘thriller, -a, dërgòtnik, -a’
transformacja ‘transfòrmacjô, -ji / -je’
trick ‘trick, -ù’

ujęcie ‘ùjãcé, -ô / -égò’

western ‘western, -u’
wideoklip ‘wideòklip, -ù’
wizja ‘wizjô, -ji / -je’
wykonawcy ról (odtwórcy) ‘wëkònôwca rolë (òdtwórca), -ë rolë (-ë)’

zbliżenie (wielki plan) ‘zblëżenié, -ô / -égò”
zdjęcie filmowe ‘filmòwé òdjimniãcé, -égò, -ô / -égò’

UCHWAŁA NR 7/RJK/14 Z DNIA 28.05.2014 R. W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z MUZYKĄ – LITERY A–B.

Rada Języka kaszubskiego proponuje następujące słownictwo kaszubskie związane z muzyką – litery A–B:

A, a ‘A, a’
a battuta ‘pòdług batutë’
a cappella ‘bez towarzeniô instrumeńtu’
a capriccio ‘szpòrtowno’
accelerando ‘corôz chùtczi’
accentato ‘zaznacziwającë’
acciaccatura ‘krótkô przednótka’
accompaniato ‘towarzący’
adagio ‘pòmału’
ad libitum ‘pò swòjémù’
a due ‘we dwòje’
A-dur ‘A-dur’
aerofony ‘dãté instrumentë’
affettuoso ‘ze wseczëcym’
affrettando ‘nabiérającë nëkù’
agitato ‘z pòdskôcënkã’
agogika ‘agògika’
air ‘ariô’
Ais, ais ‘Ais, ais’
Aisis, aisis ‘Aisis, aisis’
ais-moll ‘ais-mòll’
akcent ‘przëcësk’
akolada ‘akòlada’
akompaniament ‘towarzenié’
akord ‘akòrd’
akordeon ‘akòrdión’

akordyka ‘akòrdika’
akustyka ‘akùstika’
aleatoryzm ‘aleatorizna’
al fine ‘do kùńca’
alikwoty ‘(h)armóniczné tonë’
alla ‘pòdług mòdła’
alla breve ‘na krótkò’
alla marcia ‘marszowò’
all’ antico ‘na stôri ôrt’
alla polacca ‘na mòdło pòlonézra’
alla turca ‘na tërecczé mòdło’
alla cingara ‘na cëgańsczé mòdło’
allegretto ‘chùtkò, pòmali niżlë allegro’
allegro ‘chùtkò, wiesoło’
alleluja ‘alleluja’
all’ongarese ‘na wãgersczé mòdło, w chùtkòscë czardasza’
all’ottava ‘òktawã wëżi’
all’unisono ‘to samò’
alt ‘alt’
alteracja ‘alteracjô’
altowiolista ‘altowiolista’
altówka ‘altówka’
amabile ‘lubno’
ambitus ‘ambitus’
a-moll ‘a-mòll’
amoroso ‘miłosno, miłotno’
amplituda ‘rozkòlib’
analiza dźwięku ‘rozbiér zwãkù’
ancora ‘jesz’
andante ‘wstrzëmòwno’
andantio ‘wstrzëmòwno, chùtczi jak andante’
animato ‘òżëwno’
ansambl ‘môłé karno’
antycypacja ‘wëprzedzenié’
antyfona ‘antifóna’
aperto ‘òdkrëti, òtemkłi’
a piacere ‘pò swòjémù’
aplikatura ‘pôlcowanié’
appasionato ‘namiãtno, grajno’
appoggiatura ‘długô przednótka’

a quattro ‘we czwòro / czwioro’
arabeska ‘arabeska’
aranż, aranżacja, aranżowanie ‘ùkłôd, ùłożenié, ùkłôdanié’
archi ‘smëczczi, smëczkòwi kwintet’
arco ‘smëczk’
ardente ‘z ògniã’
aria ‘ariô’
arietta ‘môłô ariô’
arioso ‘spiéwno’
arpa ‘(h)arfa’
arpeggiando ‘grającë na (h)arfie’
arpeggio ‘grającë akòrd z dołu do górë’
ars antiqua ‘dôwny kùńszt’
ars nova ‘nowi kùńszt’
artykulacja ‘artikùlacjô’
As, as ‘As, as’
Asas, asas ‘Asas, asas’
As-dur ‘As-dur’
as-moll ‘as-mòll’
assai ‘baro’
a tempo ‘w gwôsny chùtkòscë’
atonalność ‘atonalnota’
a tre ‘we troje’
attacca ‘z môla, narôz’
augmentacja ‘aùgmentacjô’
a vista ‘prosto z nótów’
avvivando ‘z òżëwienim’

B, b ‘B, b’
bajan ‘rusczi akòrdión, bajón’
balet ‘balet’
baletmistrz ‘baletméster’
ballada ‘balada’
ballo ‘tuńc’
bałałajka ‘bałałajka’
bandura ‘bandura’
banjo ‘bandżo’
barbaro ‘dzëwò, dzëkò’
barkarola ‘barkaróla’
barwa dźwięku ‘farwa zwãkù, brzëmienié’
baryton ‘baritón’

bas ‘bas’
bas akustyczny ‘akùsticzny bas’
bas Albertiego ‘bas Albertégò’
bas cyfrowany ‘cyfrowóny bas’
basek ‘bask’
basso continuo ‘generalny, cyfrowóny bas’
basso ostinato ‘nôpiarti bas’
basso profondo ‘głãbòczi bas’
basso sequente ‘towarzący bas’
batuta ‘batuta’
B-dur ‘B-dur’
beat ‘ritmiczné pùlsowanié’
Be-bop ‘bi-bòp’
bel canto ‘snôżi spiéw’
bemol ‘bemól’
ben, bene ‘bëlno’
bęben ‘bãben’
bębenek baskijski ‘baskijsczi bãbenk, tambùrin’
biegnik ‘biegnik’
big-band ‘wiôldżé karno’
big-beat ‘mòcny grzim’
bis ‘jesz rôz’
bisbigliando ‘chwarszczącë, szepcącë’
bitonalność ‘bitonalnota’
blacha ‘blacha, dãté instrumentë’
Blues ‘blues’
b-moll ‘b-mòll’
bocca chiusa ‘mrëczącë’
bolero ‘bòlero’
bombardon ‘bómbardón’
bongosy ‘bóngòsë’
boogie woogie ‘bùdżi-wùdżi’
boston ‘bòstón’
break ‘dżezowô kadencjô’
brevis ‘krótczi’
brillante ‘szëkòwno’
brioso, con brio ‘z ògniã’
buffo ‘smiészno’
burdon ‘bùrdón’
burleska ‘bùrleska’

UCHWAŁA NR 8/RJK/14 Z DNIA 24.09.2014 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z TEATREM

Rada Języka kaszubskiego proponuje następujące słownictwo kaszubskie związane z teatrem:

adaptacja teatralna ‘teatralnô adaptacjô, -y, -i’
afisz ‘ògłoszenié, -ô / -égò; ògłos -u’
AICT (IACT) (Association Internationale des Critiques du Théâtre, International Association of Theatre Critics) ‘Midzënôrodnô, -y Stowôra, -ë Teatralnëch Kritików’
akcja ‘akcjô, -i’
akrobacja ‘akrobacjô, -i’
akrobata ‘akrobata, -ë’
akrobatka ‘akrobatka, -czi’
akt ‘akt, -u; dzél, -a’
aktor ‘aktór, -ora’
aktorka ‘aktórka, -órczi’
aktorstwo ‘aktorstwò, -a’
amant ‘amant, -a’
amfiteatr ‘amfiteater, -u’
animacja teatralna ‘teatralnô animacjô, -y, -i’
ansambl ‘teatralné karno, -égò, -a’
antrakt ‘przerwa, -ë, antrakt, -u’
aplauz ‘aplaùz, -u; pòklask, -ù, òklasczi, -ów, klasakanié, -ô / -égò’
arlekin ‘wëpkôrz, -a; wëkrëkùs, -a’
arlekinada ‘wëpkòwanié, -ô, -égò’
artysta sceniczny ‘binowi artista, -égò, -ë’
artystka sceniczna ‘binowô artistka, -i, -czi’

benefis ‘benefis, -u’
bilet ‘biliet, -u’
blekaut ‘cemnienié / gaszenié widów, -ô / -égò widów’
blutaforia ‘teater rekwizytowi, -u, -égò’

błazen ‘wëkrëkùs, -a; wëpkôrz, -a’
bohater ‘bòhater, -a; heroj, -a’
broszura ‘broszura, -ë’
budka suflera ‘bùdka suflera/pòdpòwiôdacza; suflerskô bùdka, -czi, -czi’
burleska ‘bùrleska, -czi’

cenzura ‘cenzura, -ë’
charakter ‘charakter, -u’
charakteryzacja ‘charakterizacjô, -i’
charakterizator ‘charakterizatór, -a’
charakterizatorka ‘charakterizatórka, -czi’
chór ‘chùr, -u’

debiut ‘pierszëzna, -ë; debiut, -u’
debiutant ‘debiutant, -a’
debiutantka ‘debiutantka, -czi’
dekoracja teatralna ‘teatralnô dekòracjô, -y, -i; òbstrój, -oju; wëstrój, -oju’
dekorator ‘dekòratór, -a; òbstrójnik,- a; strojôcz, -a’
dekoratorka ‘dekòratórka, -czi’
deklamacja ‘deklamacjô, -i’
dialog ‘dialog, -ù’
didaskalia ‘didaskalia, -ów; przëpisczi, -ków’
dionizos ‘dionizos, -a’
diorama ‘diorama, -ë’
dokumentacja teatralna ‘teatralnô dokùmentacjô, -y, -i’
dramat ‘dramat, -u’
dramat antyczny ‘anticzny dramat’
dramat epicki ‘epicczi dramat’
dramat groteskowy ‘groteskòwi dramat’
dramat liturgiczny ‘liturgiczny dramat’
dramat muzyczny ‘mùzyczny dramat’
dramat naturalistyczny ‘naturalisticzny dramat’
dramat obyczajowy ‘òbëczajowi dramat’
dramat poetycki ‘pòeticczi dramat’
dramat psychologiczny ‘psychòlogiczny dramat’
dramat radiowy ‘radiowi dramat’
dramat romantyczny ‘romanticzny dramat’
dramat satyrowy ‘satirowi dramat’
dramat symboliczny ‘symbòliczny dramat’
dramat szekspirowski ‘szekspirowsczi dramat’
dramat średniowieczny ‘strzédnowieczny dramat’

dramat telewizyjny ‘zdrzélnikòwi dramat’
dramat właściwy ‘włôscëwi dramat’
dramat współczesny ‘dzysdniowi dramat’
dramatis personae ‘òsobë, -ów dramatu’
dramaturg ‘dramaturg, -a’
dramaturgia ‘dramaturgiô, -i’
dramatyzacja ‘dramatizacjô, -i’
dubler ‘dubler, -a; zastãpca, -ë’
dublura ‘dublowanié, -ô / -égò’
dykcja ‘dikcjô, -i; spòsób, -obù wëmòwë’
dyrektor teatru ‘direktor, -a teatru’
dytyramb ‘ditiramb, -ù’

eksodos ‘eksodos, -u, piesniô kùńczącô, -i, -y’
ekspozycja ‘ekspozycjô, -i’
epilog ‘epilog, -ù; zakùńczenié, -ô / -égò’
epizod ‘epizod, -u’

fabuła ‘fabùła, -ë’
faktomontaż ‘faktomóntaż, -u’
farsa ‘farsa, -ë’
fatum ‘namienienié, -ô / -égò, fatum’
feeria ‘feeriô, -ii’
festiwale teatralne ‘teatralné festiwale, -ëch, -ów’
figurant ‘figùrant, -a’
finał ‘finał, -u’

foyer ‘fòyer, kùluarë, -ów’

gag ‘gag, -ù; wërgel, -a, szpôs, -u, fif, -ù’
gala ‘gala, -ë’
garderoba ‘garderoba, -ë
garderobiana ‘garderobnica, -ë’
gaża aktorska ‘aktorsczi zôróbk’
gest ‘gest, -u; zrëch, -ù, pòrëch, -ù’
gestyka teatralna ‘teatralnô gestikùlacjô, -y, -ji’
gra ‘gra, -ë; granié, -ô / -égò’
groteska ‘groteska, -czi’

hamletyzm ‘hamletizm’
happening ‘happening, -ù’

honorarium ‘zôpłata, -ë; zôróbk, -ù; hònorarium’
humoreska ‘szołobùłka, -czi; hùmòreska, -czi’

iluzja ‘iluzjô, -i; òmana, -ë’
iluzjonista ‘iluzjonista, -ë; òmanownik, -a’
iluzjonizm ‘iluzjonizm, -ù’
improwizacja ‘improwizacjô, -i; twòrzenié na pòstojenim’
inscenizacja ‘inscenizacjô, -i’
inscenizator ‘inscenizator, -a; ùzdrzadnik, -a’
intryga ‘pòkrziżawa, -ë, mącëna, -ë; szachrë-machrë, -ów, -ów; senié pògòrchë’
ironia tragiczna ‘tragicznô ironiô, -y, -i’
ITI (International Theatre Institut) ‘Midzënôrodny Teatrowi Institut’

jasełka ‘jasełka, -ów; gwiôzdkòwi teater, -égò teatru’
jaskółka ‘nôwëższi balkón w teatrze, parades, -u’
jednoaktówka ‘jednoaktówka, -czi’

kabareciarz ‘kabarecôrz, -arza’
kabaret ‘kabaret, -u’
kabaretka ‘kabaretka, -czi’
komedia ‘kòmédiô, -i’
komedia bulwarowa ‘bùlwarowô kòmédiô, -i, -ii’
komedia charakterów ‘kòmédiô charakterów’
komedia dell’arte ‘kòmédiô, -i dell’arte’
komedia futurologiczna ‘fùturologicznô kòmédiô, -y, -ii’
komedia intrygi ‘kòmédiô intridżi’
komedia obyczajowa ‘òbëczajowô kòmédiô, -i, -ii’
komedia polityczna ‘pòliticznô kòmédiô, -y, -ii’
komedia rybałtowska ‘rëbałtowskô kòmédiô’
komedia satyryczna ‘satiricznô kòmédiô’
komedia sentymentalna ‘sentimentalnô kòmédiô’
komedio-opera ‘kòmédio-òpera, -ë’
komiczny ‘smiészny, -égò; pòceszny, -égò’
komik ‘smiészk, -a; kòmédiant, -a; fąfkôrz, -a’
komizm ‘kòmizm, -ù’
koryfeusz ‘solista, -ë; przédnik chùru w grecczim teatrze’
kostium ‘kòstim, -ù’
krytyk ‘kritik, -a; òsądca’
krytyka ‘kritika, -czi; òbsąd, -u; òsąd, -u’
krytyka teatralna ‘teatralnô kritika; teatralny òsąd’
krytyka sztuki ‘kritika / òsąd przedstôwkù, dokazu’

kulisë ‘kùlisë, -ów’ *pl.* kulisy ‘kùlisë, -ów’
kuluar ‘kùluar, -ë’
kurtyna ‘kùrtina, -ë; zawieszëdło, -a’

lalka ‘pùpka’
lalkarz ‘pùpkôrz’
libretto ‘libretto, -a’
loża ‘loża, -ë’

makabra ‘makabra, -ë; òkropnosc, -ë’
makabreska ‘makabreska, -czi’
marioneta ‘marioneta, -ë’
marionetka ‘marionetka, -czi; pùpka -czi’
maska ‘larwa, -ë’
melodia ‘melodiô, -i’
melorecytacja ‘melorecytacjô, -i’
mim ‘mim, -a’
monodram ‘mònodram, -ù’
monolog ‘mònolog, -ù’
moralitet ‘mòralitet, -u’

na stronie (technia teatralna) ‘do se’

odsłona ‘òdsłona, -ë’
oklaski ‘klaskanié, -ô / -égò; brawa, -ów, òklasczi, -ów; kòskanié, -ô / -égò’
opera ‘òpera, -ë’
operetka ‘òperetka, -czi’
oracja ‘òracjô, -i’
orkiestra ‘òrkestra, -ë’
owacja ‘òwacjô, -ji’

pacynka ‘teatralnô pùpka, -y -czi’
pamflet ‘pamflét, -u’
pantomima ‘pantomima, -ë’
partia ‘partiô, -i / -ie’
partytura ‘partitura, -ë’
plakat ‘plakat, -u; afisz, -u; ògłos; -u’
plan ‘plan’
  pierwszy plan ‘pierszi plan’
  drugi plan ‘drëdżi plan’
postać ‘pòstacjô’

prapremiera ‘prapremiera, -ë’
premiera ‘premiera, -ë’
program teatralny ‘teatrowi program, -égò, -ù’
proscenium ‘proscenium, przedbinowié, -ô / -égò’
próba ‘próba, -ë’
publiczność ‘pùblika, -czi’

recytacja ‘recytacjô, -i’
rekwizyt ‘rekwizyt, -u’
reżyser ‘reżiséra, -ë’
reżyseria ‘reżiseriô, -i’
rola ‘rola, -ë’
  główna rola ‘pierszô / przédnô rola, -i / -y, -ë’

scena ‘bina, -ë’
scena (część aktu) ‘scena, -ë’
scena pudełkowa ‘pùdełkòwô bina, -i, -ë’
scenariusz ‘scenarnik, -a’
sceneria ‘sceneriô, -i; dekòracje, -ów’
scenograf ‘scenograf, -a’
scenografia ‘scenografiô, -i’
slam ‘slam, -ù’
stand-up ‘stand-up’
sufler ‘sufler, -a; pòdpòwiôdôcz, -a’
szczudła ‘szkùdła, -ów’
szczudlarz ‘szkùdlôrz, -arza’

teatr ‘teater, teatru’
  teatr alternatywny ‘alternatiwny teater’
  teatr amatorski ‘amatorsczi teater’
  teatr bulwarowy ‘bùlwarowi teater’
  teatr chiński ‘chińsczi teater’
  teatr cieni ‘teater céniów’
  teatr dramatyczny ‘dramaticzny teater’
  teatr eksperymentalny ‘eksperimentalny teater’
  teatr futurystyczny ‘fùturisticzny teater’
  teatr grecki ‘grecczi teater’
  teatr indyjski ‘indijsczi teater’
  teatr lalkowy ‘pùpkòwi teater’
  teatr ludowy ‘lëdowi teater’
  teatr muzyczny ‘mùzyczny teater’

teatr nowoczesny ‘wespółczesny teater’
teatr rzymski ‘rzimsczi teater’
teatr tańca ‘teater tuńca’
teatr telewizji ‘zdrzélnikòwi teater’
teatr uliczny ‘ùliczny teater’
teatralia ‘teatralia, -ów’
teatralizacja ‘teatralizacjô, -i’
teatrologia ‘teatrologiô, -i’
teatroman ‘lubòtnik, -a teatru’
tło ‘spòdlé, -égò; spódk, -ù’
tragedia ‘tragediô, -i’
tragikomedia ‘tragikòmédiô, -i’
trema ‘pëtel, pëtla; dërgòtka, -czi’

widowisko ‘widzawiszcze, -a; pòkôzk, -ù; szpëtôczel, -kla’
widownia ‘widowniô –i; zdrzadniô, -i’
widz ‘òbzérnik, -a; wzérôcz, -a’
wodewil ‘wòdewil, -u’

UCHWAŁA NR 9/RJK/14 Z DNIA 24.09.2014 R. W SPRAWIE STOSOWANIA POJĘĆ I TERMINÓW ZWIĄZANYCH Z INTERNETEM – UZUPEŁNIENIE.

Rada Języka kaszubskiego proponuje następujące kaszubskie terminy i pojęcia związane z Internetem:

aktualizacja ‘aktualizacjô, -cji’
aktualizować ‘aktualizowac’
aktualności ‘klëka, -czi’
aktywować ‘aktiwòwac’
antyspamowy ‘antispamòwi; procëmspamòwi’

bloger ‘bloger, blogra’
blogerka ‘blogerka, -czi’

cyberprzestrzeń ‘cyberneticznô rëmiô, -y, -i, cyberrëmiô, -i’
czat ‘kôrbionka, -czi; czat, -u, internetowô kôrbiónka, -i, -czi’
czytelnia ‘czëtnica, -ë’

dalej, więcej ‘wicy’
    czytać dalej ‘czëtac wicy’
dane ‘pòdôwczi, -ków; dóné, -ëch’
dodatek ‘dodôwk, -a’
do góry strony ‘nazôd na górã’
dostosować ‘dostosowac’
doładować ‘doladowac’
doładowanie ‘doladënk, -ù’
dzwonki ‘zwónczi, -ów’

edycja ‘edicjô, -cji’
edytować ‘editowac’
    edytować stronę ‘editowac starnã’
e-bank ‘e-bank, -ù’
e-kartka ‘e-kôrta, -ë’

e-sklep ‘e-króm, -ù’
e-zakupy ‘e-kùpisze’

filtr rodzinny ‘familijny filter, -égò filtru’
freeware ‘darmôk, darmôk program, -ù, freeware’

galeria zdjęć ‘galeriô z òdjimkama’
gość, **odwiedzający** ‘gòsc, -a’
gra online, gra internetowa ‘internetowô jigra, -i, -ë’

hasło ‘hasło, zéwiszcze’
historia ‘historiô, -ii’
hotlista ‘hòtlësta, -ë’

kanał RRS ‘karnôl RRS’
kategoria ‘kategòriô, -ii’
komentarz, opinia ‘pòzdrzatk, dopòwiésc’
komunikator internetowy ‘internetowi kòmùnikatór, -égò, -a; kôrbiónka, -czi’
kontakt ‘kòntakt, -u’
kopia ‘òdpisënk, -ù; kòpiô, -ii’
kopiować ‘kòpiowac’
kopiowanie ‘òdpisywanié, -égò / -ô, kòpiowanié, -égò / -ô’
kosz ‘smiecôch, -a, kòsz, -a’
kurs online ‘internetowô ùczba, -i, -ë’

licznik wizyt ‘zédżer nawiedzënów, zégra’
link ‘lënk, -ù; łączba, -ë; pòwrózk, -a’
linkownia ‘lënkòwniô, -i’
lokalizacja ‘môl, -a, ùmôlnienié, -ô / égò’
Lubię to! („lajk”) ‘Widzy mie sã!’

mapa serwisu ‘kôrta serwisu’
mapa strony ‘kôrta starnë’
motyw ‘mòtiw, -ù’
multiwyszukiwarka ‘mùltiszëkôcz, -a’

najczęściej czytane ‘nôczãscy czëtóné’
narzędzia ‘przërëchtënczi, -ków; sprôwianié, -ô / -égò; nôrzãdza, -ów’
następne ‘postãpné, pòsobné’
nawigacja ‘nawigacjô, -ji’
newsletter ‘klëka, -czi; newsletter, -a’
nieprzeczytane ‘nieprzeczëtóné’
notatka ‘nadczidka, -czi; zôpisk, -ù; notatka, -czi’

nowe okno prywatne ‘nowé priwatné òkno, -égò, -égò, -a, nowé swójné òkno, -égò, -égò, -a’

obsługa ‘òbsługa, -dżi’
ochrona antywirusowa ‘antiwirusowô òchróna, -i, -ë; procëmwirusowô òchróna, -i, -ë’
ochrona prywatności ‘òchróna priwatnoscë’
opcje ‘òptacje’
opinia ‘pòzdrzatk’
otagować ‘òbznakòwac; òbtagòwac’

panel ‘panel, -u; léga, ledżi’
pełnoekranowy ‘fùlekranowi’
tryb pełnoekranowy ‘fùlekranowi trib, -égò, -ù’
podstrona ‘pòdstarna, -ë’
polityka antyspamowa ‘antispamòwô pòlitika, -i, -czi, procëmspamòwô pòlitika, -i, -czi’
polityka prywatności ‘pòlitika priwatnoscë, pòlitika swójnoscë’
pomoc ‘pòmòc, -ë’
poprzednie ‘rëchlészé, -ëch’
porównywarka ‘przërównarka’
porównywarka cen ‘przërównarka cenów’
porównywarka lotów ‘przërównarka lecënków’
portal edukacyjny ‘ùczebny pòrtôl’
portal społecznościowy ‘pòrtôl wëcmaniznë, spòlëznowi pòrtôl’
post ‘wiadło, wpisënk, pòst’
potwierdzenie ‘pòswiôdczenié òdebraniô’
powered by… ‘nëkã starnów je…’
powrót, wstecz ‘nazôd’
prywatność ‘swójnosc, priwatnosc’
przeglądarka ‘internetowi przezérnik, przezérnik starnów WWW’
public domain ‘czësto darmôk[2], pùbliczno domena, public domain’

raport ‘rapòrt’
raport zabezpieczeń ‘rapòrt zabezpieczeniów’
repozytorium ‘repòzytorium’
robocze ‘robòcé’

serwis randkowy ‘serwis wrëjów’

---

[2] Poprawka w odniesieniu do uchwały nr 6/RJK/2009 z dn. 2.10.2009 r. *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego,* Gdańsk 2009.

serwis społecznościowy ‘spòlëznowi serwis, serwis wëcmaniznë’
shareware ‘z testã, shareware’
sieciowy ‘sécowi’
sieć społecznościowa ‘spòlëznowô séc, -i, -ë, séc wëcmaniznë’
sklep internetowy ‘internetowi króm, -égò, -ù’
skróty (na klawiaturze) ‘chùtczé klucze, -ich, -ów’
skrzynka pocztowa ‘pòcztowô kastka, -i, -czi, pòcztowô skrzinka, -i, -czi’
społeczność internetowa ‘internotowô spòlëzna, -i, -ë, internetowô wëcmanizna, -i, -ë’
status ‘status, -u’
strona domowa ‘domôcô starna, -y, -ë’
strona specjalna ‘specjalnô starna, -y, -ë’
szukać ‘szëkac’
szukanie ‘szëkba, -ë’
szybki dostęp ‘chùtczi przëstãp’
szybkość internetu ‘chùtkòsc internetu’

ściągnąć ‘zladowac, scygnąc’

tag ‘znakòwnik, -a; tag, -ù’
    popularne tagi ‘pòpùlarné znakòwniczi, tadżi, -ów’
tłumaczenie ‘tłómaczenié, -ô / -égò; dolmaczënk, -ù’

udostępnić ‘ùprzëstãpnic’
ulubione ‘ùlëbë, -ów; ùlubioné, -ëch, lubióné, -ëch’
uprawnienia administratora ‘ùprawnienia administratora’
ustawienia ‘ùstawienia, -ów; nastôw, -ù’

wątek ‘wątk, -ù’
webmaster ‘webméster, -a, webmésterka, -czi’
wersja do druku ‘wersjô do drëkù’
wersja dotychczasowa ‘dotëchczasnô wersjô, -y, -ji’
wersja kaszubskojęzyczna ‘kaszëbskòjãzëkòwô wersjô, -wi, -ji, kaszëbskô wersjô, -czi, -ji’
wersja na komórkę ‘wersjô na mòbilkã’
wersja tekstowa ‘tekstowô wersjô, -i, -ji’
wersja zmodyfikowana ‘zmòdifikòwónô wersjô, -y, -ji’
weryfikator ‘werifikatór, -ora’
    weryfikator pisowni ‘werifikatór pisënkù’
wiadomość ‘wiadło, -a’
wideoczat ‘wideòczat, -u’
widok ‘widzënk, -ù’

Wikinews ‘Wiki-nowinë, -ów’
Wikipedia ‘Wikipediô, -ii’
Wikisłownik ‘Wikisłowôrz, -a’
witryna ‘witrina, -ë’
wolna encyklopedia ‘wòlnô encyklopediô, -y, -ii’
wpis ‘wpisënk, -ù’
wsparcie ‘wspiarcé, -ô / -égò’
wstecz ‘nazôd’
wtyczka ‘wticzka[3], -czi; plugin, -u; wtikôcz, -a’
wyłudzenie danych ‘wëòchlenié pòdôwków / dónëch, -ô / -égò’
wyniki wyszukiwania ‘rezultatë szëkbë, skùtczi szëkbë’
wysłać opinię ‘wësłac pòzdrzatk’
wysłać stronę ‘wësłac starnã’
wyszukiwanie proste ‘prostô szëkba, -i, -ë’
wyszukiwanie zaawansowane ‘zaawansowónô szëkba, -y, -ë’
wyświetlenie ‘pòkôzanié, wëswietlenié, -ô / -égò’
wyświetlić ‘pòkazac’
    wyświetlić film ‘pòkazac film’
    wyświetlić stronę ‘pòkazac starnã’

zaawansowane ‘zaawansowóné’
zablokować ‘zablokòwac’
zachować ‘zachòwac, zapisac’
    zachować plik ‘zachòwac lopk, zapisac lopk’
zakupy grupowe ‘karnowé kùpisze, -ëch, -ów’
załącznik ‘doczepnik, -a; doparłãcznik, -a’
załączyć ‘doparłãczëc’
zamieścić film ‘zamiescëc film’
zapisać plik ‘zapisac lopk’
zapisać stronę ‘zapisac starnã’
zgłosić błąd ‘zgłosëc felã’
zgłosić nadużycie ‘zgłosëc nadùżëcé’
zgłosić próbę wyłudzenia danych ‘zgłosëc próbã wëòchleniô pòdôwków / dónëch’
zmienić lokalizację ‘zmienic môl / ùmôlnienié’

źródło ‘zdrój, zdroju’
źródłowy ‘zdrojowi, -égò’
    dokumenty źródłowe ‘zdrojowé dokùmentë, -ëch, -ów’

---

[3] Poprawka w odniesieniu do uchwały nr 6/RJK/2009 z dn. 2.10.2009 r. *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego,* Gdańsk 2009.

REFERATË
KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ

RJK

Elżbiéta Bùgajnô

Wëchòwanié bez kùńszt

Ars est celare artem[1]
Òwidiusz

Rozmajité òblicza kùlturë mają wiôldżi cësk na sztôłtowanié młodégò człowieka, jegò pòstawë i zachòwania, mëslë i wëbiérë, òsoblëwie w kònteksce żëcowëch wëbiérów. Nieòdewstałim dzélëkã kùlturë są kùńszt i wëchòwanié.

Spòdlim hewòtnëch rozwôżaniów je kùltura, chtërna dôwô wëzwanié dlô edukacje i pòdstawã do rozmajitëch edukacjowëch dzejaniów, w efekce jaczich kùltura, bezùstôwno kréòwónô bez aktiwnotã i ùsôdzkòwé dzejania, rozwijô sã i ùbògacywô juwernotã człowieka i gromadë.

Zdrzącë na sparłãczenia na zetkanim kùltura – sztôłcenié w aspekce wëchòwaniégò, *paidei*[2], mëslimë ò sztôłtowanim człowieczeństwa na brzadze kùlturë i sedzącëch w ni wôrtnotach. Niebiwałi w òstatnym trzëdzescelatim rozwij cywilizacji nôùkòwò-techniczny zabrzadowôł scygnienim swiata do symbòliczny globalny wiosczi. Rolô mass-mediów (z cyfrową telewizją na przódkù) i hipermediów (z infòrmaticzną sécą tipù Internet i wideòtelefòniô) wpłiwô na spòsób widzeniégò swiata. To òne przede wszëtczim doprowadzëłë do pankùlturowëch zjinaków w apartnoce dzysdniowi kùlturë i w szëkù żëcô – ùsôdzałë wëprzédnieniową kùlturã pòpùlarną (zwóną zamanówszë masową)[3]. Nadeszedł czas wiôldżich pòspiéwków i zjinaków.

W pòłowie XX stalata anielsczi estetik Herbert Read pisôł, że „Kùńszt je jedną z tëch spraw, jaczé – jak lëft czë zemia – są wszãdze wkół nas, leno nad jaczima rzôdkò sã namëszliwómë”[4]. Jakno spòdlowi i nieòdewstałi dzélëk kùlturë, chtërna je nosnikã wôrtnotów, kùńszt przedstôwiô òbrëmié swiądny lëdzczi aktiwnotë. Ùkazywô òdpòwiédz twórcë na zastóną jawernotã – parłãczi sã tak tej z prôwdzëwima przeżëcama. Ji wërobinë zbògacywają skôrb lëdzczégò dzejaniégò. Pòlsczi filozof i historik kùńsztu Władisłôw Tatarkewicz wëmieniwôł trzë znaczenia terminu kùńszt: mésternosc, czinnosc (robòta) i wërobina. Czej pòzwą „kùńszt” nazéwô sã dispòzycje ùsôdzkòwé człowieka – gôdómë ò mésterstwie. Czinnosc to proces, jaczi prowadzy do pòwstaniô dokazu, zôs w slédnym znaczenim kùńszt stanowi wërobinã hewòtny robòtë. Wedle Tatarkewicza kùńsztã mòżemë nazwac dokôz wnenczas, czej mdze òn wëwierac cësk na òdbiércã – ù chtërnégò sprawi wseczëcé zmitczeniô, nieùbëtkù, òczarzënkù abò ùrzasu[5].

---

[1] Kùńsztã je zatacëc kùnszt.

[2] Pòchwôt *paideja* òznôczô „wëższé fòrmë wëchòwawczégò dzejaniégò, chtërne zmiérzają do sztôłtowaniô òsobòwòscë na dobrach kùlturë i nalôżającëch sã w ni wôrtnotach”. Òdpòwiednikã grecczi *paidei* bëło rzimsczé *humanitas*. Pòr. J. Gajda, *Pedagogika kultury w zarysie*, Kraków 2006, s. 170. Òb. téż *Słownik grecko-polski* pòd red. Z. Abramowiczówny, t. III, Warszawa 1962, s. 363, gdze jistnik *paideia* w 3. znaczenim to „kùltura ùmësłowô, wiédza, wëchòwanié i wësztôłcenié”; pòr. pòchwôt encyklopediô, gdze wëstąpiwô téż *(-pedia*) òbgadiwóné słowò. Łac. wëraz *humanitas* òznôczô w przenosni „szlachectwò òbëczajów, kùltura, cywilizacjô, wëkwint” – òb. *Słownik łacińsko-polski* pòd red. M. Plezzi, t. II, Warszawa 1962, s. 47.

[3] Pòr.: J. Gajda, *Pedagogika kultury w zarysie*, Kraków 2006, s. 165.

[4] H. Read, *Wychowanie przez sztukę*, 1976, s.22.

Niepòslédną rolã kùńszt spełniwô w edukacji. Wedle pedagòg Irénë Wòjnar kùńszt òznôczô mòżlëwòtã dzysdniowi edukacji, ùbòkadniwającë ji derżéń i spòsobë. Aùtórka pòdczorchiwô równak swójnotã negò nôùcznégò nôrzãdła, temu że je òno sczerowóné przede wszëtczim kù dëchòwim sëłóm, kù bënowiznie człowieka, kù ti sferze jegò przeżëców i doswiôdczeniów, jaczé z wiôlgą ùcemiãgą dają sã przełożëc na zaplanowóné i zòrganizowóné stojiznë wëchòwawczé[6].

W Pòlsce ò kùlturalny edukacji zaczãło sã corôz czãszczi prawic i pisac w latach 80. XX stalata. Rëchli w òglowi edukacji wërazno wëapartniło sã jakno wôżné zadanié i dzél pedagògiczny prakticzi esteticzné wëchòwanié, chtërno dzys je ùznôwóné za nôwôżniészi element kùlturalny edukacji, rozmiejącë jã równak szerok[7]. W pòwszechny swiądze fùnksnérëją tedë taczé pòjãca jak: esteticzné wëchòwanié i kùlturalnô edukacjô. Nót je pòswiãcëc czile zdaniów, bë przëblëżëc pòjãcé esteticzné wëchòwanié, jaczé (fùnksnérëje) òscylëje w czerënkù pòzwë wëchòwanié bez kùńszt i dlô kùńsztu.

Termin esteticzné wëchòwanié wprowadzył do filozofii niemiecczi pòeta i téòretik kùńsztu F. Schiller w *Lëstach ò esteticznym wëchòwanim* (1795), a w nôwiãkszim dzélu spòpùlarizowelë je w XX stalatim taczi ùczałi jak: anielsczi téòretik kùńsztu Herbert Read, a w Pòlsce Sztefón Szuman (psychòlog i pedagòg), Bògdan Sëchòdolsczi (filozof, historik kùlturë i pedagòg) i Iréna Wòjnar (pedagòg), a téż wielné karno jich ùczniów.

Pòchwôt wëchòwaniégò bez kùńszt („Education Through Art”) pojawił sã w roku 1943 w dokazu H. Reada, chtëren pòstawił tezã, że kuńszt nôłożen bëc spòdlim wëchòwaniégò[8]. Wedle aùtora wëchòwanié bez kùńszt mô na célu pòdskôcanié wëòbrazni, ùczenié samòwòlnégò wësłôwianô swòjich pòstrzegów, jak téż wseczëców. Na ten ôrt nié blós òdbiércë kùńsztów, ale téż ùsôdzcë òtmikają sã na dialog ze swiatã, jaczi je kònieczny do przënôléżnégò fùnksnérowaniégò lëdzczi jednostczi.

---

[5] Pòr.: W. Tatarkiewicz, *Dzieje sześciu pojęć*, Warszawa 1988, s. 53: „Kùńsztë są òdtwôrzanim rzeczi abò kònstruòwanim fòrmów, abò wërôżanim przeżëców – jeżlë wërobina tegò òdtwòrzënkù, kònstruòwaniô, wërôżaniô je w sztãdze wzbùdzëc òczarzënk abò wzrëszenié, abò wstrząsnąc człowiekã”.

[6] Pòr.: I. Wojnar, *Społeczna obecność sztuki a wychowanie człowieka*, w: I. Wojnar (red.), *Teoria wychowania estetycznego. Wybór tekstów*, Warszawa 1977, s.276.

[7] Pòr. D. Jankowski, *Pedagogika kultury. Studia i koncepcja*, Kraków 2006, s. 18.

[8] H. Read, *Wychowanie przez sztukę*, 1976, s. 6.

Analizëjącë rëmią zainteresowaniów teòrii estetycznégò wëchòwaniégò, nót je zwrócëc bôczënk na trzë òsóbné ji semanticzné pòla. Teòria estetycznégò wëchòwaniégò jakno nôùka zajimô sã wëchòwanim bez kùńszt, wëchòwanim do kùńsztu i wëchòwanim z pòmòcą estetycznëch wôrtnotów, jaczé nalôżają sã w nôtërze abò wërobinach techniczi. Iréna Wòjnar ùsadzëła téòretné pòdstawë ti nôùczi i sparłãczëła jã z jedny stronë z filozofią i estetiką, a z drëdżi z téòriama apartnëch dzélów kùńsztu. Badérka cygnãła robòtã z Bòhdanã Sëchòdolsczim, ùkazëjącë wieleôrtné sparłãczenia kùńsztu z taczima dzélama nôùczi, jak: aksjologiô, filozofiô, estetika, hùmanisticzné nôùczi. Rozszérzëła jegò definicjã pedagògiczi, chtërna òkróm sztôłceniégò òsobòwòscë i przëszëkòwaniégò człowieka do żëcô, mùszi „pòdskacac, rozwijac i wzmòcniwac mésterstwò lëdzczé w warkòwim i spòlëznowim dzejanim, a jednoczasno przëczëniwac sã do twòrzeniô i rozwiju lëdzczégò bògactwa istnieniô”[9].

Termin esteticzné wëchòwanié w ùjãcim Irénë Wòjnar fùnksnérëje w bënômni dwùch znaczeniach. W swòjim dzele „Téòriô estetycznégò wëchòwaniégò” pòdôwô dwaòbrëmieniową kòncepcjã estetycznégò wëchòwaniégò. Mówiącë ò esteticznym wëchòwanim, pòdczorchiwô dwie stronë tegò procesu, chtëren ùdało òbrazëją dwie fòrmùłë: wëchòwanié do kùńsztu i wëchòwanié bez kùńszt[10]. Scwierdzywô, że w „prostim jãzëkù pedagògicznym mómë dwa terminë ò dosc wërazno òkreslonym znaczenim: esteticzné wëchòwanié w wąsczim znaczenim òznôczô sztôłtowanié òdniesenia człowieka do estetycznëch wôrtnotów; esteticzné wëchòwanié w szeroczim znaczenim òznôczô zintegrowóné sztôłtowanié òsobòwòscë dzãka stimùlëjącémù cëskòwi kùńsztu”[11]. Badérka kònkretizëje òba zakresë: wëchòwanié do kùńsztu – „to òznôcziwô z mëslą ò sztôłtowanim esteticzny kùlturë człowieka, jegò wrażlëwòtë, jegò òdniesenia do rozmajitoôrtnoscë zjawiszczów i wôrtnotów estetycznëch, jaczé nalôżają sã tak w swiece przërodë, jak i w òkrãżim lëdzczich dzejaniów”[12], zôs wëchòwanié bez kùńszt – „to òznôcziwô z mëslą ò sztôłtowanim dzãka bòkadoscë kùńsztu swójnëch mòralnëch pòstawów człowieka, jegò òdniesenégò do swiata, do jinëch lëdzy i do sebie, ò pòbùdzanim jegò ùsôdzkòwëch dispòzycji i ùmëslënë”[13].

Wëchòwanié do kùńsztu nót tej rozmiôc jakò przërëchtowanié człowieka do òdbiéru dokazów kùńsztu, sztôłtowanié jegò wrażlëwòtë, systemë normów i estetycznëch wôrtnotów, za to wëchòwanié bez kùńszt – jakò przekłôdanié z pòmòcą kùńsztu wôrtnotów na bënową zamkłosc i pòstawë człowieka.

---

[9] I. Wojnar, *Humanistyczne intencje edukacji*, Warszawa 2000, str. 18.

[10] Pòr. I. Wojnar, *Społeczna obecność sztuki a wychowanie człowieka*, w: I. Wojnar (red.), *Teoria wychowania estetycznego. Wybór tekstów*, Warszawa 1977, s.275–276.

[11] I. Wojnar, *Możliwości wychowawcze sztuki,* w: I. Wojnar (red.), *Teoria wychowania estetycznego. Wybór tekstów*, Warszawa 1997, s.12.

[12] I. Wojnar, *Społeczna obecność sztuki a wychowanie człowieka*, dz. cyt., s. 276.

[13] Tamże.

W szkòłowi praktice ùdba wëchòwaniégò bez kùńszt realizëje sã przez wëchòwanié plasticzné, mùzyczné, téatrowé, filmòwé, lëteracczé na rozmajitëch dzélach ùczbë (mògą to bëc tpz. artisticzné przedmiotë, ale nié blós òne) i na wszelejaczich stãpieniach edukacji.

Pòzwa esteticzné wëchòwanié nie je dzys pòpùlarnô, w pedagògiczny praktice fùnksnérëją pòchwôtë: kùlturalné wëchòwanié, kùlturalnô edukacjô, artisticznô edukacjô. Edukacje te są prowadzoné w wiãkszim dzélu przez kòntakt z dokazama kùńsztów, kùńsztu tak wësoczégò jak i nisczégò, elitarnégò czë masowégò i pòpùlarnégò. Kòntakt z kùńsztama zaczinô sã prawie òd nômłodszégò etapù zinstitucjonalizowóny òpieczi i edukacji, jak nôbarżi w spòsób dostosowóny do mòżlëwòtów szkòłownika na kôżdim etapie rozwiju człowieka.

W jiny spòsób spòtkanié z kùńsztama òdbiwô sã w przedszkòłowim nôùczanim, młodszim szkòłowim wiekù, gimnazjum czë w strzédny szkòle, chòc gwësno dokôz kùńsztu òstôwô ten sóm. Wëchòwanié bez kùńszt (kùńszt w kòżdim jegò wëmiarze), chtërno – czë tegò chcemë czë nié – twòrzi nieòdłączny dzélëk terôczasnégò swiata, stôwiô sobie za cél sztôłcenié fùlny òsobòwòscë człowieka, z òsoblëwim zwrócenim ùwôdżi na ekspresyjną aktiwnotã i swójny ùróbk dzecka. Człowiek twòrzi kùńszt, chtëren je dzélã szerok rozmióny kùlturë, ale i kùltura twòrzi człowieka, dlôte pòtrzébné je równoczasno wëchòwanié do kùńsztu, jak i bez kùńszt. Temù to człowiek òdróżniwô sã òd jinëch stwòrzeniów i stôwô sã człowiekã.

Pòlsczi pedagòg D. Jankòwsczi wëprowôdzô dzysdniową kùlturalną edukacjã z dwùch zdrzódłów: z tradicji mëslë ò esteticznym wëchòwanim, a téż z pedagògiczi kùlturë. Wëprowôdzanié kùlturalny edukacji z esteticznégò wëchòwaniégò je ùdokôzóné temù, że „kùńszt i artisticznô aktiwnota są pòwôżnyma czinnikama rozwiju i żëcô wiãkszoscë lëdzy, rozmieniégò i dogadiwaniégò sã, abò jinaczi twòrzeniô lëdzczi spòlëznë, hùmanizacji całownotë prakticzi, wôżną pòstacą lëdzczi transgresji i transcendencji. Króm tegò, to prawie kùńszt […] je stimùlatorã i òstrzódkã sztôłtowaniégò ùrobny pòstawë człowieka. Bez esteticznégò wëchòwaniégò òglowô edukacjô je ùłómnô, dalek òd spełnieniô swi hùmanisticzny fùnkcji, co, le wej, nie je pòwszédno ùswiądnioné i ùznóné[14]”.

Cëtowóny wëżi aùtór wskazywô na wëstãpòwanié w lëteraturze przedmiotu trzech kòncepcjów kùlturalny edukacji:

- esteticzné wëchòwanié (wëchòwanié do kùńsztu i bez kùńszt),
- hùmanisticzną edukacjã,
- wëchòwanié do ùdzélu w symbòliczny kùlturze[15].

---

[14] D. Jankowski, *Pedagogika kultury. Studia i koncepcja*, Kraków 2006, s. 18.

[15] Tamże, s. 23.

Wedle D. Jankòwsczégò w edukacjowi praktice w Pòlsce nôbarżi rozszerzonô i mòckò ùmòcnionô je kòncepcja esteticznégò wëchòwaniégò[16]. W nônowszi programowi pòdstawie òglowégò sztôłceniô ùżiwóné je zesadzenié słów artisticznô edukacjô. Aùtorzë ti pòdstawë tak piszą: „Artisticznô edukacjô je wôżnym òkrãżim sztôłceniégò i dlôte ji wëkònaniémù nót je dac wiele bôczënkù, zaczinającë òd przedszkòłowi i wczasnoszkòłowi edukacji. Dlôte ju na pierszim edukacjowim stãpieniu prowadzenié mùzyczny i plasticzny edukacji – jeżlë je takô brëkòwnota – mòże bëc w dzélach przekôzóné fachówcóm. Na drëdżim i trzecym edukacjowim etapie *plastika* i *mùzyka* są òbrzészkòwima zajãcama. Na czwôrtim etapie we wszësczich tipach szkòłów wëżigimnazjalnëch òbrzészkòwi je przedmiot *wiédza ò kùlturze*. Òkróm tegò, w liceach jakno przedmiot do wëbiéru mògą bëc realizowóné na rozszerzonym etapie *historiô kùńsztu, historiô mùzyczi, łacyńsczi jãzëk* i *anticznô kùltura"*[17]. Króm tegò zamkłosc ti edukacji je òbecnô téż na jinëch przedmiotach, np. w programòwi zamkłoscë pòlsczégò jãzëka (jakno òdbiér rozmajitëch tekstów kùlturë) czë historii.

Kùlturalné wëchòwanié rodzy wiele pëtaniów i lãkù. W szkòłowiznie wiedno bëłë spiérczi ò tpz. artisticzné przedmiotë, lëczbã gòdzënów na nie przeznaczonëch, ò zwiãkszenié lëczbë bùtenùczbòwëch zajãców. W zrefòrmòwóny szkòle lëczba gòdzënów na artisticzné przedmiotë je òbniżonô do 1 na tidzéń, a bùtenùczbòwé zajãca òstałë baro òkrajóné abò prosto zlikwidowóné. Nimò bùsznëch deklaracjów szkòłowô jawernota nie òddôwô załóżënków.

Òstatną felą je prôwda, że w pòlsczi spòlëznie na pierszi plac w edukacji wëbijô sã przëswòjiwanié gòtowi wiédzë. Kùlturalnô edukacjô je òpùszczonô i słabò òceniwónô. Ùznôwô sã pòwszédno ji znaczënk dlô rozwiju zaczekawieniô i ùrobnëch predispozycjów w intelektualno-artisticzny òbjimnoce, ale ta rëmiô je przez wiãkszosc lëdzy trzimónô barżi jakno spòsób „dekòracji" żëcégò, a nié jakò wôżny dzélëk.

---

[16] Tamże, s. 24.

[17] *Podstawa programowa z komentarzami. Tom 7. Edukacja artystyczna w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum,* s. 14, www.wpek.pl/pi/73629_1.pdf (przëstãp: 9.07.2014).

Mark Cëbùlsczi
Gduńsczi Ùniwersytet

Standarizacjô kaszëbiznë – òbjim, historiô, przëkładë[1]

W kòżdim jãzëkù/dialekcе je w swiądze lëdzy, co nim gôdô, norma tj. zrzeszëna wszëtczich jãzëkòwëch strzódków (głosków, mòrfemów, wërazów, spòsobów jich wëmôwianiô, łączeniô itp.), co są wcyg ùżiwóné przë spòlëznowim achtnienim przez wszëtczich, co gôdają w ti mòwie[2]. Żlë chto nie achtnie ti normë, tej mòże bëc niezrozmiałi abò òsmiészony. Wszedné dzejanié, co zgrôwô do ùstaleniô i przestrzéganiô normë jaczégòs jãzëka/dialektu, nazwóné je normalizacją, a szerzi – wząwszë téż bôczënk na zrzeszënã bùtnowëch dzejaniów, co towarzą wprowôdzaniu normë – sã nazéwô standarizacją.

Je wiedzec, że jinaczi norma i standarizacjô przejôwiają sã w jãzëkach tzw. lëteracczich, w jaczich norma sã rozkòscérzô w strzódkach masowégò przekazu, w pòprawnoscowëch wëdôwiznach itp., a jinaczi w dialektach, w jaczich norma „przejôwiô sã równak słabi jak w òglowim jãzëkù”[3], ale chòc ni ma pòprawnoscowëch drëków, to ti, co nie achtną ti normë są w mòwny łączbie niezrozmiałi i wësmiéwóny.

Kaszëbizna je dialektalno baro rozmajitô (Kaszëbie z nordë cãżkò je zrozmiôc swòjińca z pôłnia tegò regionu), co jesz barżi machtô sprawã. Sã pòjôwiają nawetka ùdbë, żebë ùsankcjonowac dwie w dzélach jinszé normë: a) nordowòkaszëbską, chtërna bë mia w se rëszny akcent tipù *dob**ri***, bëlaczenié i wëmòwã wąską przédny nosówczi *ę*; a téż b) westrzédnokaszëbską – z akcentã kòlumnowim, niebëlaczącą i szeroką wëmòwã przédny nosówczi *ã*[4].

Standarizacjô kaszëbsczégò jãzëka na szerszą skalã zaczinô sã dopiérze w dzysdniowim czasu, w XXI wiekù, chòc ju òd pòkònu kaszëbsczi pismieniznë bëłë próbë ji wprowôdzaniô w lëteracczich tekstach. Pòczątk dôł Florión Cenôwa (1817–1881), a pòtemù widzec to bëło w lëteracczich dokazach pòstãpnëch pisarzów kaszëbsczich (Jarosz Derdowsczi, młodokaszëbi, zrzeszińcë, ëtd.).

---

[1] Nen tekst z malinczima pòprôwkama je przedrëkã artikla wsadzonégò w tomie *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia,* t. XVII: *Językowa przeszłość i współczesność Mazowsza i Podlasia,* red. H. Sędziak, D. Czyż, Łomża 2013, s. 93–103.

[2] Zob. np. [W. Pisarek, J. Reczek], *Norma językowa*, [w:] *Encyklopedia języka polskiego*, wyd. drugie, Wrocław 1992, s. 226.

[3] [M. Kucała], *Norma językowa w dialektach,* [w:] tamże, s. 226.

[4] Zob. [J. Treder], *Norma językowa*,[w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. Jerzy Treder, wyd. drugie poprawione i poszerzone, Gdańsk 2006, s. 187.

Kaszëbsczi jãzëk je dërch *in statu nascendi*, ale wcyg zwiãksziwô òbjim pòliwalencji[5], bò ùczony je w szkòłach i przedszkòlach, przekôzywóny przez strzódczi masowégò przekazu. Jegò standarizacjô stôwô sã mùszebnô, bò „mùszimë ùznac za zachtné dobëca na drodze sztôłtowaniô sã kaszëbsczégò jãzëka lëteracczégò”[6]. Òsoblëwie tej, czej nen etnolekt òstôł òficjalno ùznóny przez sejm RP za jedurny jãzëk regionalny w dzysdniowi Rzeczpòspòliti Pòlsczi, mòżemë rzec, że më doprzëszlë do stónu, co baro sprzijô kaszëbiznie[7].

W standarizacji kaszëbiznë pòmôgają wëdôwiznë: *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù*[8] – jinaczi niżlë pòdgadiwô tituł, pierszi kaszëbskòjãzëczny pòprawnoscowi pòradnik; *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*[9] – pierszi kaszëbskòjãzëczny pòprawnoscowi słowôrz; réga mòdłowëch wëdôwiznów *Biblioteka Pisarzy Kaszubskich*, w jaczi są wëdôwóné w dwùch wersjach: òriginalny i zestandarizowóny nôbëlniészé dokazë kaszëbsczi lëteraturë z zachtnyma dopòwiedzeniama i przëpiskama[10].

Standarizacją sã zajimô òsoblëwie Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka pòwòłónô w 2006 rokù (Rada Języka Kaszubskiego) – stowôra, co parłãczi kaszëbsczich jãzëkòznajôrzów, pisarzów, pùblicëstów i szkólnëch. Ji zgrôwą je szacowanié pòprawny niwiznë kaszëbsczich tekstów gôdónëch i pisónëch[11].

Standarizacji kaszëbiznë, to je ùmniészaniu ji strukturalny wariantiwnoscë, towarzi zwiãkszenié ji fónkcjonalny wariantiwnoscë, to je pòliwalencjô, „co pòlégô na zdatnoscë jãzëka do wërzeczeniô mëslów na wszelejaczich spòlëznowò-kùlturowëch niwiznach jãzëkòwi łączbë i w rozmajitëch fónkcjonalnëch sztilach”[12]. Òbie òne w tim przëtrôfkù òdgriwają wôżną rolã, rozwitą pòliwalencjã i jistnienié jãzëkòwi normë dzysdnia mô sã za nôbarżi płôtné znanczi lëteracczich jãzëków, co stôwiają je procëm dialektalnym zortóm etnicznëch jãzëków[13].

---

[5] E. Rogowska-Cybulska, *Poliwalencja kaszubszczyzny a kultura masowa (Przyczynek do roli gatunków tekstów jako argumentu w dyskusji nad statusem językowym kaszubszczyzny)*, [w:] *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*, praca zbiorowa pod red. Jerzego Tredera / *Kaszëbizna dôwni ë dzys*, zbiérnô prôca w red. Jerzégò Trédra, Warszawa 2006, s. 73–98.

[6] J. Zieniukowa, *Nowe zjawiska w komunikacji w języku kaszubskim*, tamże, s. 103.

[7] Por. M. Cybulski, *Praktyczne aspekty Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, tamże s. 63–72 lub w dwu wersjach językowych: polskiej: „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2007, Gdańsk 2007, s. 113–122, i kaszubskiej: „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” 2007, s. 113–122.

[8] E. Gołąbk, *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù*, Gduńsk 1997.

[9] E. Gołąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.

[10] Do ne czasu je wëdónëch òsmë tomów, pòsobné są rëchtowóné. Por. również J. Treder, *Normalizacja języka w reedycjach dzieł literatury kaszubskiej (na marginesie nowego wydania dramatów Bernarda Sychty)*, „Acta Cassubiana” XII, 2010, s, 163–174.

[11] Pòprawnoscowé bédënczi jakno ùchwôlënczi Radzëzna Kaszëbczégò Jãzëka drëkùje na starnach dwajãzëcznégò pòlskò-kaszëbsczégò rocznika „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”/”Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”. Je ju sédmë tomów biuletinu, òd rokù 2007 (w 2007 dwa tomë: pòlsczi i kaszëbsczi), 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013 (pò jednym tomie dwajãzëcznym).

[12] J. Zieniukowa, *O nowych badaniach, wprowadzonych pod koniec XX wieku form komunikacji w języku kaszubskim*, [w:] *Badania kaszuboznawcze w XX wieku*, red. J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2001, s. 262.

Dali jô sã przëzdrzã standarizacji kaszëbiznë w òbjimie wëbrónëch tekstów snôżi lëteraturë, przë tim zwrócã bôczënk na jich zapisanié, zôs dali zanalizëjã normatiwné słowarze kaszëbsczé, a na kùńcu nadczidnã kąsk ò kaszëbsczi terminologii.

Kòżdi jãzëk na wiżawã wënôszô dolmaczënk *Biblii*. Chòc kaszëbizna jesz ni mô całownégò przełożënkù Swiãtëch Pismión, to są równak kaszëbsczé dolmaczënczi Ewanielii[14], całégò Nowégò Testamentu[15], Psalmów[16], a téż wëjimczi mszalnëch czëtaniów, co skłôdają sã na tzw. Lekcjonôrz[17].W nym artiklu jô niechóm sprawã kaszëbsczich dolmaczënków *Biblii*, chòc to, że òne są, baro pòddwigiwô jãzëk Kaszëbów. Kò zdôwóm so równak sprawã z tegò, że je to temat na apartny articzel.

Kaszëbsczé beletristiczné tekstë

Miono òjca kaszëbsczi lëteraturë przënôlégô do Floriana Cenôwë (1817–1881), z wësztôłceniégò doktora. Béł òn pierszim człowiekã, co ze swiądą pisôł pò kaszëbskù, a że sã ùrodzył na nordze Kaszëb w Sławòszënie, co słëchô do żarnowsczi mòwë, tã mòwã wëzwëskôł do swòjich tekstów, chòc dodôwôł téż wielné fòrmë i słowiznã z jinszich dialektów i mòc pòlonizmów. Cenôwa òstawił pò se pùblicysticzné tekstë (*Xążeczka dlo Kaszebov*, *Kaszebji do Polochov*, *Wo znjemczenju Kaszebov nadwodrzanskich*), fòlkloristiczné (*Przesłovjo kaszebskje*, basnie), lëteracczé (*Kile słov wo Kaszebach e jich zemi*, *Rozmova Polocha s Kaszebą*, *Rozmova Kaszebe s Polochã*), téż dolmaczënczi (np. bezrimòwé Aleksandra Pùszkina *Wo reboku e ribce*), a téż òbróbczi ò jãzëkù (*Wuvogji nad movą kaszebską*, *Moje spostrzeżenjo prze przezeranju wuvog Ismaela Sreznjevskjeho nad movą kaszebską*), gramaticzi i słowarze[18].

Zôs drëdżim pisarzã kaszëbsczim béł Hieronim Jarosz Derdowsczi (1852––1902). Jinaczi jak Florión Cenôwa òn ni miôł lësztu stwòrzëc apartnégò jãzëka lëteracczégò, òn miôł kaszëbiznã za pòlsczi dialekt, co mòże bëc ùżiwóny le w szpòrtowny lëteraturze, w czim nawlékôł do prakticzi niemiecczégò ùtwórcë Fritza Reutera, co pisôł w dólnoniemiecczim dialekce (platdeutsch). Derdowsczi ùsadzył m.jin. szpòrtowną epòpejã *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, pòtemù pòemat *Jasiek z kniei*, dramat *Kaszëbë pod Widnã* a zbiérk przësłowiów pt. *Nórcëk kaszëbsczi abò kòrëszk i jedna maca jãdrny prôwdë*. Jegò lëteracczé tekstë òpiarł na rodnym dialekce zôbòrsczim, ale tam-sam wsadzył miast dialektalnëch òglowòpòlsczé fòrmë, np. w dotëgòwnym czasnikù *bëc* w môlu *sąsmë*, *sąsta* wstôwiôł *jesmë*, *jesta*[19]. Tekstë Derdowsczégò bëłë zrozmiałé dlô pòlsczich czëtińców przez nen ùżëti w nich jãzëk – zôbòrsczi dialekt westrzód kaszëbsczich je nôbarżi szlachùjący za pòlaszëzną – ale téż przez ùdbã aùtora, żebë tekst ò Kaszëbach przëblëżëc wszëtczim czëtińcóm w Pòlsce. Do te służëła téż słowizna, baro mòcno zblëżonô do słowiznë pòlsczich dialektów lądowëch, a téż grafiô – jinaczi jak ù Cenôwë – ta sama, co w pòlaszëznie, jakô nie òddôwa kaszëbsczich znanków fòneticznëch[20].

---

[13] Por. M. Cybulski, *O normie morfonologicznej w kaszubszczyźnie*, „Studia Slavica” XVI – „Slovanské Studie” XVI, Opole 2012, s. 195.

[14] *Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament. IV Ewanjelje. Z łacëznë przełożëł na kaszëbsczi jãzëk ks, Franciszek Grucza,* Poznań 1992; a téż *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné, z greczi przełożił na kaszëbsczi jãzëk ò. Adam Ryszard Sikora OFM*, Gduńsk 2010.

[15] *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu. Na podstawie Biblii Tysiąclecia skaszëbił Eugeniusz Gołąbk*, Gduńsk–Pelplin 1993.

[16] *Knéga Psalmów. Na podstawie Biblii Tysiąclecia (wyd. IV, 1989) skaszëbił Eugeniusz Gołąbk*, Gdańsk 1999.

[17] *To je słowò Bòżé. Czëtania midzëlekcyjné na niedzele i swiãta we wszëtczich cządach lëturgicznëch rokù na kaszëbsczi przełożił Eugeniusz Gòłąbk*, Gdańsk 2007.

[18] [J. Treder], *Ceynowa Florian, Stanisław, Wenancjusz,*[w:] *Język kaszubski...*, s. 35–41.

Spòstrzód kaszëbsczich ùtwórców dali bëlë tzw. młodokaszëbi, to je karno sparłãczoné w tzw. Towarzëstwie Młodokaszëbów. Nôbarżi znóny z nich to Aleksander Majkòwsczi (1876–1938), Jón Karnowsczi (1886–1939) i Léón Heyka (1885––1939). Leno A. Majkòwsczi z nich stwòrził swój jãzëk niezanôleżny òd kaszëbiznë rozmajitëch strón. Z piersza pisôł òn w kòscérskò-lëpùsczi gôdce w dëchù Derdowsczégò (*Jak w Kòscérznie kòscelnygo obrelë abo Piãc kawalérów i jedna jedino brutka*), żebë pòtemù zòstrzëc swój pòzdrzatk na sprawã kaszëbiznë. W pòsobnym cządze swòjégò ùtwórstwa (*Żëcé i przigòdë Remùsa*, *Strachë ë zrãkòwinë*) Majkòwsczi baro wëòstrził lokalną farwnotã swòjich tekstów przez znormalizowanié pisënkù i jegò standarizacjã fòneticzi i fleksji[21].

Pisarze pòsobnégò pòkòleniégò zdrëszony kòle pismiona *Zrzesz Kaszëbskô*, tzw. zrzeszińcë, pòchòdzëlë z westrzédnëch Kaszëb, np. Jón Trepczik (1907–1989) sã ùrodzył w Strëszi Bùdze kòl Mirochòwa, Aleksander Labùda (1902–1981) z samégò Mirochòwa, Jan Rómpsczi (1913–1969) – z Kartuz, a ks. Frãcëszk Grëcza (1911–1993) – z Pòmieczińsczi Hëtë. W swòjim ùtwórstwie trzimelë sã westrzédny kaszëbiznë, a przeplôtelë jã równak wielnyma archajizmama fòneticznyma, np. wërazama ze stôropòmòrską grëpą *TarT* (jak *barnic*), leksemama mającyma w se *-oł* pòchòdzącyma z dôwnégò *l* sonanticznégò (jak *mołwa*), a téż archajizmama leksykalnyma z kaszëbsczich dialektów nordowëch.

Zrzeszińcë stojelë cwiardo przë tim, że kaszëbizna je apartnym jãzëkã słowiańsczim, że je apartnô òd pòlaszëznë, równak nie pòwiãkszëlë òbjimù standarizacji kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka, bò mòcenkò pòdsztrichiwelë lokalné znanczi, òsoblëwé dlô drobnëch gwarów[22].

---

[19] Pòr. téż H. Popowska-Taborska, *Poemat H. Derdowskiego „Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł" jako próba stworzenia kaszubskiego języka literackiego*, „Język Polski", XXXVII (1958), z. 1, s. 21–27 lub tejże, *Szkice z kaszubszczyzny. Dzieje. Zabytki. Słownictwo,* Wejherowo 1987, s. 54–59.

[20] [J. Treder], *Derdowski Hieronim*, [w:] *Język kaszubski*..., s. 35–46.

[21] Zob. [J. Treder], *Majkowski Aleksander*, [w:] *Język kaszubski...,* s. 156–160.

Jãzëk dzysdniowëch pisarzów tej-sej ju òdchôdô òd dialektalnégò pòspòdlégò zrzeszonégò z jich môlã ùrodzeniô, np. Stanisłôw Janke (ùr. 1956), co pòchòdzy z pôłniowòkaszëbsczégò Lëpùsza, dolmacz na kaszëbsczi m.jin. *Pana Tadeusza* Adama Mickewicza, pisze ju colemało z mòwie zrzeszińców, ni ma ù niegò nawlékaniô do kòscérskò-lëpùsczi gwarë, Robert Żmùda-Trzebiatowsczi (ùr. 1976) wëwòdzy sã z Miastka na Zôpadnym Pòmòrzim, chòc jegò starszi są z Gòchów, a Róman Drzéżdżón (Rómk Drzéżdżónk), chòc sã pòdpisywô w swòjich felietónach, co wstôwiô terô do *Pòmeranii*, mieństwã *Bëlôk,* nie bëlaczi[23].

Më tej widzymë, że chòc kaszëbskô lëteratura sã rozwijô ju bez 150 lat, kòżdi z pisarzów pisôł swòją rodną gôdką. I chòc jedny ùtwórcë (np. Cenôwa, Derdowsczi) do swòjich tekstów, co piselë na pòspòdlim swòji gwarë, dodôwelë znanczi jinszich kaszëbsczich gôdków abò nikwilë znanczi tipòwé leno môłim sztëkóm zemi, to równak twòrzëlë òni w òpiarcym ò swòjã gôdkã. Je tej prôwdzëwé pòwiedzenié, że kaszëbsczi jãzëk lëteracczi je jesz dërch *in statu nascendi*.

Dzysdnia wiãkszosc pisarzów pòchòdzy z westrzédnëch Kaszëb, zôs drëdzë z jinszich strón w miészim abò wiãkszim stãpniu wprowôdzają westrzédną kaszëbiznã do swòjich tekstów. Stądka – z nordowò-wschòdnégò dzéla westrzédnëch Kaszëb – je Eùgeniusz Gòłąbk, aùtor pòprawnoscowégò pòradnika i słowarza pòprawny kaszëbiznë; kaszëbsczi lëteracczi jãzëk twòrzi sã na pòspòdlim westrzédnégò dialektu, je to „kaszëbizna òpiartô na gôdkach westrzédnëch z dodôwkã elementów nocno- i pôłniowòkaszëbsczich”[24].

Grafiô[25]

Przë standarizacji kaszëbiznë wiôlgą rolã òdgriwôł/òdgriwô pisënk. Florión Cenôwa czile razy zmieniwôł graficzny system. Zaczinôł òd pòlsczégò pisënkù, tej zazérôł do czesczégò pisënkù (tu béł jiwer z drëkarnią, bò felało czcónków, tej bëłë fele i niekònsekwencje), żebë zmienic gò na tzw. alfabét wszechsłowiańsczi pòdóny przez ks. Frãcëszka Malënowsczégò w *Krytyczno-porównawczej gramatyce języka polskiego* (Pòznań 1869).

Derdowsczi, jak wëżi bëło rzekłé, nie trzimôł sã apartnégò pisënkù, le pisôł pòlsczima lëtrama, co równak robiło kaszëbiznã żôrotną.

---

[22] Pòr. J. Treder, *Język poezji zrzeszeńców na tle kaszubszczyzny młodokaszubów*, [w:] tegoż, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005, s. 202–265.

[23] Zdrzë np. J. Treder, *Geografia literacka*, [w:] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999, s. 172.

[24] E. Gòłąbk, *Wskôzë* ..., s. 18.

[25] Nadczidczi ò grafii są skrodzenim zéwiszczowégò artikla: [J. Treder] *Pisownia kaszubska*, [w:] *Język kaszubski* ..., s. 194–198. Zdrzë téż: E. Breza, *Rys historyczny pisowni kaszubskiej*, [w:] E. Breza, J. Treder, *Zasady pisowni kaszubskiej*, Gdańsk 1976, s. 33-38.

Swój pisënkòwi system so òbrôł Majkòwsczi w *Żëcym i przigòdach Remùsa*. Jak pisze Jerzi Tréder: „Më tu mómë do ùczinkù z pisënkã fòneticzno-etimòlogicznym, chtëren mòżna ùznac jakno lingwisticzny, co mô brewiter òddac wiele lokalnëch znanków, np. fùl òbjim ùżiwaniô lëtrów *ô*, *é*, *ó*, *ë*, rozróżnienié nosówczi *ą* (dzys *ã*) i *õ* (dzys *ą*), zapisënk mitczich z *j* tipù *pj*, *bj*, *vj*, *fj*. Standarizacjã je widzec m. jin. w zapisënkù lëpòwëch mitczich (òkróm *m* jakno *mnj*) i slédnojãzëcznëch mitczich tipù *kj*, *gj*, chòc mùszi zastanawiac czile razy (wierã zmiłkòwé?) *dj* tipù *tardji* (zamiast *targji*?)”[26].

Kazmiérz Nitsch rozapartnił nôùkòwi pisënk òd lëteracczégò, prakticznégò, co bë doch miôł bëc prosti i letczi, bédowôł tej trzë dodôwkòwé znaczi procëmkù pòlsczémù pisënkòwi: *ô* dlô *ā*, *ë* dlô *szwa*, *é* dlô *ē*; nie radzył zaznaczac labializacji, a *k’* i *g’* zalécôł pisac przez *ć*, *dź*.

Fridrich Lorentz béł aùtorã zdaniégò: *Pisz, jak wëmôwiôsz*, co znaczi, że przënôlégò gò miec za procëmnika normalizacji kaszëbiznë.

Aleksander Labùda bédowôł pòdług pòlsczégò alfabétu dodac trzë lëtrë: *ô*, *é*, *ë* dlô òznaczeniô niechtërnëch fòrmów i żebë nie bëło dwùznacznoscë tipù: *bëstri* ‘bystry’ i *bestri* ‘pstry’, a mitkòsc bédowôł céchòwac przez *j*.

Sztefón Bieszk, aùtor pisënkòwégò bédënkù z 1959 rokù, zalécôł wprowadzëc lëtrã *w* (do ne czasu ùżiwóné bëło *v*), zaznaczac labializacjã *ò*, *ù*, wprowadzëc lëtrë: *ô*, *é*, *ë*, wprowadzëc lëtrã *y* (do ne czasu zrzeszińcë ji nie ùżiwelë) a téż *ã* jakno znakù przédny nosówczi.

Aùtorã pisënkòwégò systemù kaszëbsczégò béł téż Léón Roppel, wëdôwca wielnëch kaszëbskòjãzëcznëch tekstów pò òstatny wòjnie.

W 1974 rokù bëła pòwòłónô Kòmisjô do sprawë Refòrmë Kaszëbsczégò Pisënkù, chtërny przédnikã òstôł Édwôrd Bréza, sekretérą béł Jerzi Tréder, a nôleżnikama – kaszëbsczi pisarze. Ùsadza òna system kaszëbsczégò pisënkù, co béł òbrzészkòwi do 1996 rokù[27], czej to nowô kòmisjô pòd przédnictwã Édwarda Brézë wprowadza pòprôwczi do tegò tam dogôdënku. Szło ò to, że przédną nosówkã terô pisze sã jakno *ã*, przë slédnojãzëcznëch mitczich *k’*, *g’*, realizowónëch w kaszëbiznie jakno *cz*, *dż*, nie je pisóné ju niepòtrzébné *i* (np. *czedë* zamiast donëchczasnégò *cziedë*) i bez òbrzészkù mòżna òznaczëwac labializacjã *ò*, *ù* (w praktice je òna ùżiwónô wnet wiedno).

Kaszëbsczi pisarze i dzejarze piérwi i dëcht niedôwno, jak wëżi je nadczidniãté, mòcno so wôżëlë sprawã pisënkù. Bëła mòwa ò tim, że dzecë i młodzëzna, co recytowa na kònkùrsach recytatorsczich kaszëbsczé tekstë, nie bra pòd wzgląd òsoblëwi kaszëbsczi znanczi fòneticzny, tu labializacje, bò wëmôwia np. *mowa* (nié *mòwa*), *kochac* (nié *kòchac*). Jiwer béł téż przë wëmôwianim nosowëch samòzwãków, bò przédny samòzwãk béł wëmôwióny jak *ę* (tak pòdług pierwòsznëch zasadów bëło bédowóné pisanié przédny nosówczi, a tak je leno w wązëchnym dzélëkù nordowëch Kaszëbów), a nié tak, jak sã wëmôwiô na zachtnym sztëkù Kaszëb, tzn. *ã*. Bëło to kąsk zrozmiałé tej, czej kaszëbsczi nie béł ùczony w szkòle, a do kònkùrsów rëchtowelë amatorzë, ale kò dzys są ju prowadzoné pòdiplomòwé kùrsë, co rëchtëją do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka, w jaczich programie są zasadë kaszëbsczégò pisënkù mët.

---

[26] J. Treder, *Kaszubszczyzna Remusa Majkowskiego*, [w:] tegoż, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005, s. 182.

[27] E. Breza, J. Treder, *Zasady pisowni kaszubskiej*, Gdańsk 1976.

Kaszëbsczé słowarzë lëteracczégò jãzëka

Wiãkszosc pisarzów, a téż wëdôwcë kaszëbskòjãzëcznëch tekstów, dołączëlë do swòjich dokôzków słowôrzczi, żebë przëpòmóc czëtińcóm. Niżi jô pòwiém, jaczé są słowarzë lëteracczi kaszëbiznë z dotëgòwónym kriticznym aparatã, a wëdóné z ùdbą ò tim, żebë rozkòscérzac wersjã lëteracczi kaszëbiznë ùżëti w dónym słowarzu. Je wiedzec, że jô tu nie bierzã pòd wzgląd ùwôżónégò za jeden z nôlepszich słowarzów słowiańsczich *Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* ks. dra Bernata Sëchtë[28], në bò je to tipòwi gwarowi słowôrz.

Lëstã slowarzów kaszëbsczégò jãzëka lëteracczégò òtmikô *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego* Sztefana Ramùłta, wëdóny w rokù 1893 przez Akademiã Ùmiejãtnoscë w Krakòwie[29]. Bëła to robòta nadesłónô Akademii i nôdgrodzonô przez niã na kònkùrsu miona Samùela Bògùmiła Lindégò. Słowôrz mô kòl. 14 tës. wërazów i òstôł przëjãti z wiôldżim ùwôżanim. Kò aùtor ùznôł kaszëbiznã za apartny jãzëk słowiańsczi, co ùdokazníł we wstãpie. Na to pòlsczi nôùkòwi swiat baro kriticzno òdrzekł, zôs kaszëbsczé elitë bëłë rozprzeniosłé[30].

W *Słowniku* Ramùłta felëje wiédzë ò zdrzódłach słowiznë, felëje téż geògraficznëch kwalifikatorów i fòneticzno-mòrfòlogicznëch zortów słów, leksykògrôf dorôbiô téż słowòùtwórczé deriwatë. Wszëtczich słów aùtor ni miôł z mòwë lëdu, bò je w nim téż słowizna dëcht inteligenckô. Te znanczi przékùją, że słowny zbiérk Ramùłta je słowarzã gwarowim, zôs dwigają gò do słowarza lëteracczégò jãzëka[31].

W pózniészim czasu Sztefón Ramùłt nadesłôł Akademii nowé materiałë do słowarza, òdnalazłë òne sã dëcht niedôwno i wëdóné òstałë dopiérze w 1993 r. przez Halinã Hòrodiską jakno drëdżi dzél słowarza Ramùłta[32], co mô 4847 zéwiszczów.

---

[28] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej,* t. 1-7, Wrocław 1967–1976.

[29] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, Kraków 1893.

[30] Zdrzë: J. Treder, *Wpływ* Słownika *Ramułta na postawy elit kaszubskich,* [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś,* t. 1, Gdańsk 1995, s. 143–154

[31] Zdrzë: J. Treder, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego jako słownik... praktyczny*, [w:] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, red. Jerzy Treder, Gdynia 2011, s. 5–14. Zdrzë téż: J. Treder, *Normalizacja fleksji w* Słowniku *Ramułta z 1893 r.*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, t. 6, Gdańsk 2006, s. 107–118.

[32] S. Ramułt *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, cz. II, oprac. i wstępem opatrzyła H. Horodyska, Kraków 1993. Zdrzë téż: J. Treder, *Ocena drugiej części* Słownika *Stefana Ramułta w opracowaniu Haliny Horodyskiej,*" Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej"*,* 33, 1996, s. 347–67.

W 1960 rokù sã ùkôzôł *Słowniczek kaszubski* Aleksandra Labùdë[33]. Pòdług ùdbë béł òn dlô szkólnëch, co robią na Kaszëbach, a nie znają kaszëbsczégò. Rozszérzwioné drëdżé wëdanié mô kòl 10 tës. zéwiszczów, w tim 580 neòlogizmów. Wëdóné bëło w 1982 rokù dëbeltno, jakno dzél kaszëbskò-pòlsczi i pòlskò-kaszëbsczi, w òbrobienim Édwarda Brézë i Jerzégò Trédra[34].

W 1994 rokù sã ùkôzôł w dwùch tomach *Słownik polsko-kaszubski* Jana Trepczika w nôùkòwim òbrobienim Jerzégò Trédra[35]. Leksykón mô kòl 60 tës. zéwiszczów i je òsoblëwie dlô kaszëbsczich ùtwórców, co westrzód wielnëch synonimicznëch wariantów mògą so dobrac te, co jima nôbarżi pòdchôdają[36].

Ny dwaji òstatny wëmieniony aùtorzë kaszëbsczich leksykónów, przënôleżnicë lëteracczégò karna tzw. *zrzeszińców,* wstawilë do swòjich słowarzów wiele neòlogizmów, co są mùszebné, żebë z mòwë wiejsczégò lëdu zrobic lëteracczi jãzëk, jaczi mô w se słowa i pòjãca, chtërnëch felëje w lëdowëch gôdkach. Tej terô më mómë tak, że „dzys nié le jãzëk lëteracczich dokazów mô wpłëwac na sztôłtowanié sã kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka. Òsoblëwą (a w jaczims dzélu naczelną) fónkcjã mają w tim wszëtczim sprôwiac słowarze pòlskò-kaszëbsczé namienioné dlô ùtwórców i dolmaczów, jak i tëch, co rozmieją pò kaszëbskù gadac, ale brëkùją wiãcy znac pòjãca i pòchwatë, jaczich w domôcëch gôdkach ni ma”[37].

W 2003 rokù sã ùkôzôł *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego* Sztefana Ramùłta, zgrëpòwóny i znormalizowóny przez Jerzégò Trédra pò wnetka sto latach òd pierszégò wëdôwkù[38]. Òba dzéle leksykónu Ramùłta są wëdóné znowa. Pòdług nônowszich pisënkòwëch reglów je ùszëkòwóny pisënk i fleksjô, a téż no dzeło je terô jakno słowôrz normatiwny.

W 2005 rokù sã ùkôzôł pierszi w całoscë kaszëbskòjãzëczny *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* Eùgeniusza Gòłąbka[39]. Aùtor ùjął w nim swòje pòprawnoscowé bédënczi, do ne czasu piastowóné w jinszich jegò dokazach.

---

[33] A. Labuda, *Słowniczek kaszubski*, Warszawa 1960.

[34] A. Labuda, *Słownik polsko-kaszubski*, oprac. J. Treder, Gdańsk 1981 współoprawne: A. Labuda, *Słowôrz kaszëbsko-polsczi*, oprac. E. Breza, Gdańsk 1982. Zdrzë téż: H. Popowska-Taborska, *Neologizmy i neosemantyzmy w słownikach kaszubskich Bernarda Sychty i Aleksandra Labudy*, „Prace Filologiczne”, XXXIII, 1986, s. 135–140 abò ti, *Szkice z kaszubszczyzny. Leksyka. Zabytki. Kontakty językowe*, Gdańsk 1998, s. 73–78.

[35] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, oprac. Jerzy Treder, t. 1–2, Gdańsk 1994.

[36] Zdrzë: J. Treder, *Język i leksykon Jana Trepczyka,* [w:] tamże, t. 2, s. 453–495.

[37] H. Popowska-Taborska, *Neologizmy leksykalne powstające w trakcie tworzenia kaszubskiego języka literackiego*, [w:] tejże, *Szkice z kaszubszczyzny. Leksyka. Zabytki. Kontakty językowe*, Gdańsk 1998, s. 110–116 abò *Uwarunkowania i przyczyny zmian językowych, Język na Pograniczach* 11, Warszawa 1994, s. 121–127. Zdrzë téż: E. Breza, *Neologizmy w twórczości pisarzy kaszubskich*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, XVI, 1967, s. 41–52.

[38] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder według wydań Akademii Umiejętności z roku 1893 i Polskiej Akademii Umiejętności z roku 1993, wyd. II: Gdańsk 2003. Por. również: J. Treder, *Przydatność* ‘Słownika’ *Ramułta obecnie – po stu latach od jego wydania*, [w:] *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś...*, s. 51–61.

[39] E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny...*

Terminologiô

Terminologiô to wërazë i pòchwatë ùżiwóné w wëszpecjalizowónëch dzélach spòlëznowégò żëcégò (np. w ùczbie, gòspòdarce, spòrce), co nazéwają wszëtkò z tim sparłãczoné. „Pòchwatë nie przënôlégają do spòdleczny bògatoscë słowôrznikòwégò jãzëka, le dofùlowiwają gò w stãpniu zanôleżnym òd kùlturowi wôżnoscë wietwie, do jaczi sã òdnôszają, dlô spòlëznë co gôdô tą mòwą. Przikładowò w kaszëbiznie nadmòrsczi je wiele rëbacczich pòchwatów, zôs żôrotnô je ta gôdka w ògardową terminologiã. Znanką, jaką brëkùją pòchwatë, òsoblëwie nôùkòwé, je akùratnota i jednoznacznota”[40].

Òd sztótu wprowadzeniô kaszëbsczégò jãzëka do szkòłów mùszebné je przëjãcé kaszëbsczich pòchwatów nôùkòwëch. W dwajãzëcznym pòlskò-kaszëbsczim ùczbòwnikù do historii, geògrafii, nôùczi ò jãzëkù i kaszëbsczi lëteraturze Józefa Bòrzëszkòwsczégò, Jana Mòrdawsczégò i Jerzégò Trédra w dolmaczënkù Jerzégò Trédra[41] są ùżëté wielné geògraficzné pòchwatë, np. *geògraficzné òkrãżé* ‘środowisko geograficzne’, *dnowé i łësënowé mòrenë* ‘moreny denne i czołowe’, *pradolëzna* ‘pradolina’, *bezògôdkòwô wiża* ‘wysokość bezwzględna’ (szkòda, że w dwajãzëcznym ùczbòwnikù do geògrafii Jana Mòrdawsczégò *Geografia Kaszub/ Geògrafia Kaszëb*[42] z 2008 rokù, mòckò rozgłosnionym, na te bédënczi ju nie delë bôczeniô, le pòsobné rozdzéle dóné bëłë do dolmaczeniô rozmajitim aùtoróm, tak że nawetka w òbjimie jednégò ùczbòwnika je ùżëtô wszelejakô terminologiô, knap do przëjãcô), a téż kąsk mni historicznëch, np. *cząd wanodżi lëdów* ‘okres wędrówki ludów’, *Zrzeszenié Lëcëców* ‘Związek Luciców’, a jesz lëteraturoznôwczich, np. *lëteracczé karno* ‘grupa literacka’, *scenowô drama* ‘dramat sceniczny’.

Terminologiã z rozmajitëch wietwiów żëcégò przëjimają nôleżnicë Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Je ju wëszëkòwónô terminologiô z òbjimù lëteraturë dlô pòtrzebë szkòłów (2007)[43], terminologiô medialnô tikającô sã nazwów miesący, dni, cządów rokù, stronów swiata i czasu (2007)[44], niechtërne pòzwë geògraficzné (2007)[45], kaszëbsczé pòzwë òrganów państwòwëch (2009)[46], kaszëbskô słowizna spòrtowô (2009)[47], kaszëbsczé pòchwatë i pòjãca matematiczné (2009)[48], kaszëbsczé pòchwatë i pòjãca infòrmaticzné (2009)[49], kaszëbsczé pòchwatë i pòjãca gramaticzné (2010)[50], do te na wiérzch ùszëkòwónô je terminologiô fleksyjnô (2012)[51] i składniowô (2012)[52], kaszëbsczé pòchwatë i pòjãca leksykalné (2010)[53], pòzwë mùzeów na Kaszëbach (2010)[54], pòzwë miast i wsy gminnëch i szôłtësczich (2010)[55], słowizna sparłãczonô z lasã i wòdą (2011)[56], słowizna religijnô i òbëczajowô (2011, 2012, 2013)[57], słowizna medialnô (2011, 2013)[58], słowizna z wietwie interpùnkcji (2011)[59], je téż przërëchtowóné stanowiszcze w sprawie kaszëbsczi słowiznë mediczny na pòtrzebã bòlëcë w Kartuzach (2011)[60].

---

[40] [E. Rogowska-Cybulska], *Terminologia*, [w:] *Język kaszubski...*, s. 258–259.

[41] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999 / J. Bòrzëszkòwsczi, J. Mòrdawsczi, J. Tréder, *Historia, geògrafia, jãzëk i pismienizna Kaszëbów*, Gduńsk 1999.

[42] J. Mordawski, *Geografia Kaszub* / J. Mòrdawsczi, *Geògrafia Kaszëb*, Gdańsk 2008.

[43] „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2007, Gdańsk 2007, *Uchwała nr 7...,* , s. 44 / „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” 2007, Gduńsk 2007, *Ùchwôlënk nr 7...* , s. 44

[44] Tamże, *Uchwała nr 5..*, s. 37–40 / *Ùchwôlënk nr 5,* s. 37–40.

[45] Tamże, *Uchwała nr 6..*, s. 41–43 / *Ùchwôlënk nr 6...*s. 41–43.

[46] „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2009, *Uchwała nr 1...,* , s. 16–20 (pôrzësté) / „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” 2009, *Ùchwôlënk nr 1...,* , s. 17–21 (niepôrzësté).

[47] Tamże, *Uchwała nr 2..* s. 20–28 (parzyste) / *Ùchwôlënk nr 2,* s. 21–29 (niepôrzësté).

[48] Tamże, *Uchwała*, *nr 4...,5* s. 32–56 (parzyste) / *Ùchwôlënk*, *nr 4...,5...* s. 33–57 (niepôrzësté).

Òsoblëwim tipã terminologii je terminologiô jãzëkòznôwczô[61], brewiter gramaticznô. Nigle tą sprawą zajãła sã Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka, kaszëbską terminologiã gramaticzną jakno pierszi ùżił Florión Cenôwa[62]. Przë òbrobienim ùczbòwnika *Kaszubski język literacki*[63] i w jegò pòsobnëch wëdôwkach aùtorzë zwrócëlë bôczënk przede wszëtczim na doradë prof. Édwarda Brézë. Wëszłô je téż kaszëbskòjãzëcznô *Spòdlowô wiédza ò kaszëbiznie*[64] prof. Jerzégò Trédra, co ùjimô jegò wëkładë, i téż (z drobnyma wëjątkama) cygnie dali tã terminologiã.

W jaczis spòsób sã wëpùrgiwô z ny jedny gramaticzny terminologii Eùgeniusz Gòłąbk. Na òznaczenié jistnika (*rzeczownika*) colemało przëjãło sã ùżëwac pòchwatu *jistnik*, òn we *Wskôzach* i w *Słowarzu* ùżiwô wërazu *rzeczownik*; na òznaczenié ôrtów przëjãło sã gadac: *chłopsczi* ‘męski’, *białogłowsczi* ‘żeński’ (w *Ùczimë sã pò kaszëbskù*[65] na skùtk pòdpòwiescë prof. Trédra bëło to zmienioné na krotszi: *białczi*, ale to sã nie przëjãło), *dzecny* ‘nijaki’, to Gòłąbk ùżiwô pòchwatu *nijaczi*.

---

[49] Tamże, *Uchwała nr 6...,*s. 56-110 (parzyste) / *Ùchwôlënk nr 6...,* s. 57-111 (niepôrzësté)

[50] „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2010, Gdańsk 2010, *Uchwała nr 1, 2, 3,* s. 16–32 (pôrzësté) / „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” 2010, Gduńsk 2010, *Ùchwôlënk nr 1, 2, 3,* s. 17–33 (niepôrzësté)

[51] „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka 2012 / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, Gduńsk 2012, *Ùchwôlënk nr 7 / Uchwała nr 7,* s. 36–39,

[52] Tamże *Ùchwôlënk nr 8 / Uchwała nr 8...,*s. 40–43.

[53] Tamże, *Uchwała nr 4...,* s. 32-44 (pôrzësté) / *Ùchwôlënk nr 4,* s. 33–45 (niepôrzësté).

[54] Tamże, *Uchwała nr 5*, s. 44-52 (pôrzësté) / *Ùchwôlënk nr 5,* s. 45–53 (niepôrzësté)

[55] Tamże, *Uchwała nr 6,* s. 54-114 (pôrzësté) / *Ùchwôlënk nr 6,* s. 55–115. Rëchli bëł wëdóny *Polsko-kaszubski słownik nazw miejscowych i fizjograficznych*/ *Pòlskò-kaszëbsczi słowôrz miestnëch mión*, pòd red. A. Chludzińskiego , Gdańsk 2006, w jaczim je téż ùjãtô geògraficznô terminologiô.

[56] „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”/ „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2011, Gduńsk 2011, *Ùchwôlënk nr 1 / Uchwała nr 1*, s. 16–20.

[57] Tamże, *Ùchwôlënk nr 3..., 4..., 5..., 6..., 7.., 9..., 10.... / Uchwała nr 3...,4...,5...,6...,7...9..., 10...*, s. 23–35, s. 39–50, a téż „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka 2012 / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, Gduńsk 2012, *Ùchwôlënk* nr 1, 3 4, 5, 6 / *Uchwała* nr 1,3, 4, 5, 6, s. 12–14, , s. 12–14, 17–35; oraz „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka 2013 / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2013, *Ùchwôlënk* nr 6, 7 / *Uchwała* nr 6, 7, s. 40–45.

[58] Tamże, *Ùchwôlënk nr 8 / Uchwała nr 8*, s. 36–38, także „Biuletin... 2013 / „Biuletyn... 2013, *Ùchwôlënk* nr 1 / *Uchwała* nr 1, s. 14–20.

[59] Tamże, *Ùchwôlënk nr 11 / Uchwała nr 11,* s. 51.

[60] Tamże, s. 42.

[61] [J. Treder], *Terminologia gramatyczna*, [w:] *Język kaszubski...*, s. 259–262, tenże, *Kaszubska terminologia gramatyczna*, [w:] *W świecie słów i znaczeń. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Krei,* red. J. Maćkiewicz, E. Rogowska, Gdańsk 2001, s. 317–332.

[62] Zob. E. Breza, *Florian Ceynowa jako językoznawca, Rocznik Gdański*, XLIII/2, 1983, s. 59–85.

[63] R. Wosiak-Śliwa, Marek Cybulski, *Kaszubski język literacki. Podręcznik dla lektoratów*, Gdańsk 1992.

[64] J. Tréder, *Spòdlowô wiédza ò kaszëbiznie*, Gdańsk 2009.

Baro je brëkòwné wëdanié aktualnégò słowarza zestandarizowóny kaszëbiznë, a téż normatiwny gramaticzi, bò donëchczasné dokazë: *Gramatyka pomorska* Fridricha Lorentza (w dolmaczënkù na pòlsczi Mikòłaja Rudnicczégò[66]) i *Gramatyka kaszubska* Édwarda Brézë i Jerzégò Trédra[67] ùwôżają kaszëbiznã jakno òkrãżé gwarów.

* * *

Standarizacjô kaszëbsczégò jãzëka nôrëchli i nôbòkadni jidze w jãzëkòwi wietwie beletristiczi. Prôwdac ùtwórcë piselë w swòjich domôcëch mòwach (westrzód dzysdniowëch ùtwórców to ju nie je regla), to równak ùżiwanié słowiznë i gramaticznëch fòrmów z jinszich kaszëbsczich gôdków je gwësno próbą standarizacji jãzëka, a taczi próbë pòdjimelë ju ùtwórcë, pòcząwszë òd Floriana Cenôwë. Téż ni mòże rzec, że w tëch próbach, pòsobny pisarze jidą dali, robią pòkrok. Tu widzymë tej-sej copniãca, jak w przëtrôfkù eksperimentowaniô zrzeszińców (szukaniô i pòdsztrichiwaniô przez nich znanków tipòwëch le dlô môłëch gôdków). Dzysdnia dzãka dobri pòliticzny stojiznie w Pòlsce i achtniãcô kaszëbiznë jakno regionalnégò jãzëka, jaczi pòdlégò òchronie ze stronë państwa, w przódk jidze standarizacjô kaszëbsczégò jãzëka na szerszą skalã w rozmajitëch wietwiach spòlëznowégò żëcégò. Do te òkróm pòjôwianiô sã kaszëbsczégò słowa w rozmajitëch rëmiach żëcégò i w rozmajitëch sztilach fónkcjonalnëch dërch zwiãksziwô sã pòliwalencjô kaszëbsczégò jãzëka.

---

[65] M. Cybulski, R. Wosiak-Śliwa, *Ùczimë sã pò kaszëbskù*, Gdańsk 2001.

[66] F. Lorentz, *Gramatyka pomorska,* wyd.. drugie fotoofsetowe, Wrocław 1958–1962.

[67] E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk 1981.

Tomôsz Fópka

Ònomatopeja w kaszëbsczi piesni
Zrzódłowé sznëkrowanié

Pôrã lat temù jem chcôł w piesni pòd titułã „A to padô", za pòmòcą zwielnieniô słowa „padô", òddac padanié deszczu. Przë chùtczim pòwtôrzanim słowa pòjôwiô sã jiné, mni z padanim zrzeszoné…

A to padô, padô, padô, padô, padô, padô, padô...

Słowa, jaczé szlachùją za zwãkama nôtërë i jinyma z żëcô wzãtima, jidze nalezc w kaszëbsczëch spiéwach, w całoscë tëch dlô dzecy. Ònomatopeje pòmôgają w ùczbie i w léczenim felów wëmòwë.

Pòrtal www.logopedia.pl dzeli ònomatopeje na szesc zortów:
pògłosë maszinów, w tim wòzëdłów,
pògłosë statków,
pògłosë jinstrumentów,
pògłosë lëdzy,
pògłosë zwierzãt,
sytuacjowé pògłosë.
Pòdług ny ùdbë jem sznëkrowôł pò piesniôkach za kaszëbsczima ònomatopejama.

1. Pògłosë maszinów, w tim wòzëdłów.

W dokazu „Czuch, czuch" [1] [2]

Jedze bana, dalek jedze
Wsadôjta do bëna lëdze!
Czuch, czuch, czuch...

---

[1] T. Fopke, *Piosenki dlô dzéwczątka i knôpika*, Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 2011.

[2] http://www.telewizjattm.pl/nasze-programy/80-1/27095-czuch-czuch.html?play=on.

„Stolëczny mój gard” [3]

Wej! Miasto ze snu òdeckniwô
Ju zéwnął jak chłop wiôldżi gard
Elektrisz: Dzyn! Dzyn!- pòzwòniwô
Zôczątk- chleba wònią je dnia...

2. Pògłosów statków jem nie nalôzł w piesniach.

3. Pògłosë jinstrumentów.

Tëch je dosc tëli. Przë rozpòznôwanim zwãków mùzycznëch statków nôpewniészé wëdôwô sã przërównywanié brzëmieniô zapisónëch słowów do nôtëralnégò zwãkù statków.

Kòl ks. Antoniégò Peplińsczégò: „Dili didi dum” mómë w „Dili- dum”[4], a „dili dili da” – w „Pòszło dzéwczã”[5]- skrzëpice. W „Sztërzech córkach”[6] je za to zwãczné „rim cym cym” – diôbelsczé skrzëpice. Wszëtkò z „tra” na pòczątkù – to trąbka.

W „Grabiôrkach” Jana Trepczika mómë: *Ju jesma zgrabiła pòkòsk: tralala la*[7]. „Trala la” je téż w „Nierobny Hanuszce”[8], w „Dzéwczã i Józk”[9], téż w „Pòrządk mùszi bëc”[10] – z Ceszónka, w swôrzewsczi „Jidą żôłnierze”[11] i w „Marëszónce”[12]. Je téż „tra lala” z „kùkùk” na kùńcu w „Kùkówce”[13]. W „Na co płakac”[14] z Wdzydz do „trala la” dodóné je téż „ti ra la la” (wierã klarnéta). W rotãmbarsczi frantówce „Z jiną chòdzy”[15] je „trala, rala, la”. W jiny spiéwie z ti wsy, „Górą młodi wiek”[16] je „Trala lala”. Pòdobno je w „Nômilszich òczãtach”[17] z Wiela. „Tra la la la” je w „Zymkù” Jana Trepczika[18] i „Maju”.[19] Kòl tegò autora je téż „kù – kùk” w „Kùkówce”.[20]

---

[3] T. Fopke, niepublikowana.
[4] *Antologia lëteracczich dokazów*, Antón i Aleks Peplińscë, Gmina Sierakowice 2009, s. 43.
[5] Tamże, s. 63.
[6] Tamże, s. 69.
[7] *Pieśni z Kaszub*, Władysław Kirstein i Leon Roppel, Komitet Wykonawczy Roku Jubileuszowego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gdańsku, 1958, s. 241.
[8] Tamże, s. 70.
[9] Tamże, s. 158.
[10] Tamże, s. 210.
[11] Tamże, s. 161.
[12] Tamże, s. 71.
[13] *Nótë kaszëbsczé, pòpùlarné piesnie*, red. Eùgeniusz Prëczkòwsczi, ROST, Banino 2008, s. 39.
[14] *Pieśni z Kaszub*, Władysław Kirstein i Leon Roppel, Komitet Wykonawczy Roku Jubileuszowego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gdańsku, 1958, s. 91.
[15] Tamże, s. 100–101.
[16] Tamże, s. 157.
[17] Tamże, s. 167.
[18] *Lecë chòrankò*, pieśni kaszubskie, Wejherowskie Centrum Kultury, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 1997, s. 7.
[19] Tamże, s. 14.
[20] Tamże, s. 13.

W „Szewcu” z Wdzydz je „Trala lala lala la”[21], a w „Kùkùłce” z Bãdargòwa: „tra la la tra la la kù-kùk”.[22] „Taj rara lala” brzëmi w „Niedobri nowinie”[23] z Wejrowa (IV-tô melodiô). „Hej ta tra la la” wëstãpiwô w „Chòc mie sã dobrze wiedze”.[24] „Trala tirala la” je w refrenie „Dzéwczã z Dargòlewa”[25]. „Tra radi la-la-la” czëc je w „Nieùżëtëch babach” J. Trepczika.[26] „Jo” pòprzédzoné „Trala lala lala” je w sztëczkù „Wele, wele Wetka” [27]. Òsoblëwé je „ùmdra rara” w „Miłosc na wiesoło”[28], jaczé pòprzedzywô słowa „Tam za górą, za leszczëną, kòchô sã chłopôk z dzéwczëną”… Tegò jinstrumeńtu jem nie rozszifrowôł. Mòże chòdzy ò riwã…?

W „Dzéwczã rają”[29] z Głëszëna je „rumbaj dija da” tuwò bédëjã rzãpiel.

Kòl Aleksandra Tomaczkòwsczégò we „Frantówce”[30] mómë granié na mrëczkù-bùrczibasu, za kónsczi ògón cygnionym.

Czinda, czinda, czinda ta
Kaszëbskô kapela grô

Tej-sej biwô, że aùtor przëpisywô ònomatopeje do czësto jinëch jinstrumeńtów, niżlë pasowało bë brzëmienié.

W dokazu „Pòpielucha i òberwańc”[31] spiéwómë: *Grôj skrzëpôkù, grôj fletnisto: tramta, tramta, trala lala*. Zôs w „Basëcach”[32] mómë:

Hej, bas nama grô: hejda rasa sa…

Ale są téż jiné, np. „Pasturk” [33], dze w òstatny, trzecy sztrófce wëchòdzy, że no „Trala lala” tikô spiewù i smiganiô batugã.

4. Pògłosë lëdzy.

W repertuarze lëzyńsczégò chùru „Lutnia” nalôżómë etiudã „Czich!”, w jaczi trzë razë sã czichô i òdpòwiôdô *Bòże dôjce zdrowié!*

---

[21] Władysław Kirstein, Leon Roppel, *Pieśni z Kaszub*, Gdańsk 1958, s. 248.

[22] Tamże, s. 76–77.

[23] Tamże, s. 117.

[24] *Z piesnią do Cebie*, Śpiewnik Chóru Kaszubia, Szemud 2004, s. 48.

[25] *Pieśni z Kaszub*, Władysław Kirstein i Leon Roppel, Komitet Wykonawczy Roku Jubileuszowego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gdańsku, 1958, „Pieśni z Kaszub”, s. 136.

[26] *Lecë chòrankò*, pieśni kaszubskie, Wejherowskie Centrum Kultury, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 1997, s. 127.

[27] *Pieśni z Kaszub*, Władysław Kirstein i Leon Roppel, Komitet Wykonawczy Roku Jubileuszowego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gdańsku, 1958, s. 87 i 159.

[28] Tamże, s. 159.

[29] Tamże, s. 187.

[30] Wybór pieśni, Aleksander Tomaczkowski, L. Roppel, red. Jerzy Stachurski, s. 19–20.

[31] *Pieśni z Kaszub*, Władysław Kirstein i Leon Roppel, Komitet Wykonawczy Roku Jubileuszowego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gdańsku, 1958, s. 134.

[32] Tamże, s. 139.

[33] Tamże, s. 238.

5. Pògłosë zwierząt.

Tëch je nôwiãcy w kaszëbsczich spiéwach. Kòl Jerzégò Stachùrsczégò wëstąpiwają w „Dwa kòtë, dwie psotë”[34]:

Czej bãdze pò niebie szedł strzébrzny Pón
To zaczną mù spiewac ze wszëtczich strón:
di-li, dum, di-li-dum
Dum, di-li, dum
Taczé nótë òb noc są.

W „Chòwnëch spiéwach”[35] je zwierząt skòpicą. Je chòwa, kwëk, w całoscë – młodô żëwizna:

Jesz na pòlu je fùl rosë,
a ju czëc są chòwë głosë:
– kózka – meeeeeeeeeeee
– kùrczã – piiiiiipiiiiipiii
– jagniã – beeeeeeeeeeee
– kôczã – kwôôôôôôôô
– kruszã – mùùùùùùùùù
– zgrzébiã – hiiiiiiiiiiiia
– gąsã – gãããããããgãããgã
– szczeniã – haùaùaùa
– gùlã – glglglglglgglgl
– kòcã – miôôôôôôôôôôł
– bùczka – łiiiiiiiiłiiiiiłiii
blós le jeden trus – cssssss

Pòdobno w „Ania pòtka”[36]:

Ania pòtka kòtka – miaù, miaù, miaù
Ania pòtka pieska – haù, haù, haù
Ania pòtka mëszkã – pi, pi, pi
Ania pòtka krówkã – mù, mù, mù
Ania pòtka kózkã – me, me, me
Ania pòtka jagniã – be, be, be

---

[34] *Piesnie Rodny Zemi*, Tomasz Fopke, Eugeniusz Pryczkowski, Jerzy Stachurski, ROST, Banino 2003.

[35] *Tamże*

[36] T. Fopke, *Piosenki dlô dzéwczątka i knôpika*, Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 2011.

Ania pòtka gąskã – gã, gã, gã
Ania pòtka zgrzébiã – hija,a
Ania pòtka bùczkã – łi, łi, łi
Ania pòtka czipkã – czip, czip, czip
Ania pòtka kaczkã – kwô, kwô, kwô
Ania pòtka mrówkã – mru, mru, mru ☺

Juwerno je w „Lecy mùcha”[37]:

Lecy mùcha – bzy, bzy, bzy
Biegô kùrka – czip, czip, czip
Lecy kania – pic, pic, pic
Biegô bùczka – łi, łi, łi

Lecy bòcón – kle, kle, kle
Biegô kózka – me, me, me
Lecy mëga – wi, wi, wi
Biegô mëszka – pi, pi, pi

Lecy kania – pic, pic, pic
Biegô smiészka – ji, chi, chi
Znôwù bòcón – kle, kle, kle
Biegô pùga – be, be, be

Lecy trulôcz – tru, lu, lu
Biegô mùża – mù, mù, mù
Lecy gapa – kra, kra, kra
Biegô piesek – haù, haù, haù

Lecy warbel – cwir, cwir, cwir
Biegô pùjka – miaù, miaù, miaù
Lecy nótka – tra, la, la
Biegô zgrzébiã – hi, ja, ha

Bzykanié wëstãpiwô w dokôzkù „Mùszka kòl tószka” z mùzyką Wacława Kirkòwsczégò[38]:

Lôtô mùszka kòle tószka
Wcyg le brzãczi, całô drżi

---

[37] Tamże.
[38] CD *Lëgòtka na szkòłã*, (Gimnazjum w Szemudzie 2008).

Wnetkã wleca mù do ùszka
Leno: bzy, bzy, bzy, bzy, bzy!

W lëdowi „Òżeń le sã” ze Strzelna w 3 sztrofce je:

Psyczã téż sã òżeniło
Ògón òpùscëło: Haù, haù, haù”[39]

W II wersje tekstowi ti piesnie je *ahù, ahù, ahù*, ale to ju bëło… wôłczëszcze.

W „Mòrsczim diôble”[40] Wł. Kirsteina i L. Roppla diôbeł robi: *wër, wër, wër, fër, fër, fër.*

6. Pògłosë sytuacjowé.

Cekawé, że logòpedze do ònomatopejów rechùją téż gôdkã do dzôtk i wkół nich. Nôwiãcy w naszi mùzyczny lëteraturze je jich w „Czawrotanim” z mùzyką Wacława Kirkòwsczégò:

Pòjkôj dzeculkò hopka. Mëmka je weznie na klin.
Hewò zeblokłô je żoczka! Jidzemë haszkac – bibi.
Tatk kładze ònkò w kòlibkã. Bòrénk czawrotkô, gùtorzkô.
Zróbkało, wej, „kùlulu”. Dostało lulacza – spatkô.

Sosterka spiéwô mù: lulkôj. Chcałkało titka òd mëmë?
Wejczkôjle! Chto tak napiszkôł! Z pielëszką mòkri pòwijôczk...
Dzecątkù stark zrobi „ajka”. Mdze je piastowac i hòckac.
Hamkù mù dô, mieni ruchna. Pijkôj, bò bãdze zëmùchné...

Pitkù je „hë”? Pùdã stëdzëc. A ònkò bãdze samkò.
Wejle! – długùlkò sã smiejkô! Chce ònkò eeszkac, czë hamkac?
Biôjczkôj le spatkac- joczkù? Płaczkac ni mùszi – mô „aùka”?
Bëło to „bam”, „bùc”? Mô spóné? Mòrësk mój ùzobòtóny...[41]

A w jinëch kòlibiónkach, jak:
„Biżónka dlô Mëmczi” – do mùzyczi Tomasza Perza:

Haszkù, biża, bi
Mòja Nënka spi

---

[39] *Pieśni z Kaszub*, Władysław Kirstein i Leon Roppel, Komitet Wykonawczy Roku Jubileuszowego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gdańsku, 1958, s. 208.

[40] Tamże.

[41] *Kaszubski Śpiewnik Domowy*, REGION, MPiMK-P w Wejherowie, 2014.

I ò kwiatny łące roji
Dze we westrzódkù dzeckò stoji
Rãczką cziwie ji...[42]

„Spij malinkô mòja mëgò”:

Żużkôjle, żużkôjle, ha[43]

„Kòlibiónka” Jana Trepczika:

Aaa, bãdzesz terô spa[44]

Karno FUCUS spiéwie „Kòlibiónkã ò Dżonie i Mery”:

Tej le pòjmë spac, bôt zybie nas
Dalek wid pòrénkù dôwô znac
Spij Malinkô! Spij, ju spij!
Biża, biża – bi![45]

„Zëmòwô żużónka” z mùzyką J. Stachùrsczégò[46]

Miesądz robi: aaa, rôczi zybówka.

Z pòlska brzmiącé *Luli, luli, laj* mómë w „Luli, mój Jezëskù” Wiktora Niemiro i J. Stachùrsczégò.[47] Znowa w „A w Raduni” Tadeùsza Tëlewsczégò do słów Heronima Derdowsczégò[48] je:

Żużu, żużu, córuleńkò.

Z jinëch zwãków czëc kapanié w „W sobòtã je robòta” Stachùrsczégò[49]:

Kap, kap, kap, kap – cecze miód

---

[42] Tamże.

[43] Tamże.

[44] Lecë chòrankò, pieśni kaszubskie, Wejherowskie Centrum Kultury, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 1997, s. 26.

[45] CD *Wanodżi kòl mòrza*, Fucus / North Studio, 2009.

[46] *Piesnie Rodny Zemi*, Tomasz Fopke, Eugeniusz Pryczkowski, Jerzy Stachurski, ROST, Banino 2003, s.53.

[47] Tamże, s. 75.

[48] Pieśni z Kaszub, Władysław Kirstein i Leon Roppel, Komitet Wykonawczy Roku Jubileuszowego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gdańsku, 1958, s. 29.

[49] *Piesnie Rodny Zemi*, Tomasz Fopke, Eugeniusz Pryczkowski, Jerzy Stachurski, ROST, Banino 2003, s. 23.

Pògłos bùlgòtaniô czëjemë w „Gòtëjã zupkã”[50]:

Zupkã, zupkã, gòtëjã zupkã!
Warzëwów wkrajã w grôpk:
Bùl, bùl, bùl...

W „Jeseni żëcô” do mùz. W. Kirkòwsczégò mómë: *ru-bù-bù*, *plóms*, *chrapù-chrap* i *tup, tup, tup*:

Je to dobrze starkã bëc!
Szescdzesątkã skùńczëc chòc
Tédë kòżdi z bòżich dniów
Jidze z górczi – ru-bù-bù!
Czësto ni ma za czim gònic flot
Czas je, bë stateczno òbińsc płot
Je to dobrze starkã bëc – ùwierzta mie!

Baro letkò dżadkã bëc!
Swój spòkójny żëwòt wiesc
A nąwiãkszą pòłwã dnia
Smaczno przespac: chrapù-chrap.
Pëlów pòłknąc na noc gôrscë dwie –
Pò tim ju sã mało co chce jesc...
Zãbë – plóms! – do sklónczi, dze – gëbis ju je...

Je to słodkò starkã bëc
Z wiekã sã ni mùszi krëc
Do kòscółka: tup, tup, tup
Tam z białeczką złożił slub
Na kòlektã w czipkã dëtka dôł
Chòcô rząd mù z rentë dzél zôs wzął...
Jakùż bëlno stark sã mô! Szczestlëwi chłop![51]

Plóms je téż w kabaretowi spiéwie „Wiszã”:

Wiszã na krëszce, jesz diszã
Zemia pòde mną sã krący
Ptôszk, plóms! Narobił na kòszlã
Mie je tak słodkò, jem spiący...[52]

---

[50] CD *Z kaszëbsczim w swiat*, ZG ZKP, Gdańsk 2013.

[51] CD *Cządów rokù farwë,* SP Borkowo, 2007.

[52] CD *We Dwa Kònie*, Kaszubska Agencja Artystyczna, Chwaszczyno 2010.

i w „Dwanôsce pùgów”, dokładno przë piąti pùdze:

Piãc cepłëch, spiącëch pùgów sã pùrgac miało chãc.
A jedna – plóms! – w przerãbel... Ò tą ju mni mô piãc...[53]

A w „Skrzëpi zëmë wóz” *ru-bù-bù*[54]:

Zëma, zëma je ju tu!
Nen wëżdóny gòsc
Kòmpanijô krótczich dniów
Smiotów fùlny miech...
Zarô z górczi: ru-bù-bù!
Jadã jô i të

Pògłos *tup-tup* je czëc w „Skôczã w górã”[55]:

Skôczã w górã: hùra, hùra!
Zlôżóm w dół tak: tup, tup, tup
Jidã w prawò: drawò, drawò
Krącã w lewò: czuder! Czó!

W „Spiéwce kòwôla”[56] z mùzyką Tadeùsza Dargacza czëjemë kòwalską robòtã:

Pin pin – bin, pin pin – bin
Czëc je z kùzni całi dzéń
Bin bin – pin, bin bin – pin
Na noc zamknã jã na krziż.

Kòl Aleksandra Tomaczkòwsczégò w „Słunuszkù”[57]:

Ptôszãta ju pòszłë spac
Leno kùkùłeczka: kùkù, kùkù, kùkù
A zwónuszczi zwònią jak je piesczi gònią: dzyn, dzyn, dzyn.

W „Kùczrowi baladze” z mùzyką Stachùrczégò mómë kòmeńdë do kònia:

---

[53] *Kaszubski Śpiewnik Domowy*, REGION, MPiMK-P w Wejherowie, 2014.
[54] http://www.telewizjattm.pl/nasze-programy/80/27217-skrzepi-zeme-woz.html?play=on.
[55] T. Fopke, niepublikowana.
[56] CD *Bôjka na głosë*, Gmina Linia 2014.
[57] *Wybór pieśni*, Aleksander Tomaczkowski, red. Jerzy Stachurski, s. 29–30.

Czej jemù rzekã: „Nële! Hije!”-
Wié, że do przódkù mùszi rëszëc.
A czej zatrzëmac mô sã tam czë tu –
Zrobi to, czedë czëje tak: „Prr! Hó!”

Rôz przëszło w prawò mòcno skrącëc
Mój Fóks wié, że to bãdze „Hùjt – je!”
A „Czuder!” znaczi: „W drëgą stronã biôj!”
To nawetk zgrzébiã znô – ze smiéchù rżi...
„Curik!” – to je „Copnij, Lotta!”
Kòżdé „Nëże!” – to jakbë bicz trzasł...
Dostóną mòje kònie ówsa w krëp
Pò czãżczim dniu, wanożnym – òdpòcznienié...[58]

Znowa z pòmionã je zabawa w piesni „Nipòcé lata pòmiónë”[59]:

Witôj latkò! -atkò, matkò
Slôdë szkòła, -òła, bëła
Las i błotkò, -łotkò, słodkò
Mdą nas wòłac, -òłac, rëmac

Na wanogã! -ogã, noga
Weznã kòło, -òło, wëło
I gitarã, -arã, karã
I zagrajã, -ajã, gnajã

W kòpie sana, -ana, sama
Sã pòłożã, -łożã, stożã
W rzãdze żëta, -ëta, eetam!
Deszcz przeczekóm, -ekóm, nëkóm

Na pielgrzimkã! -imkã, szinkã
Piechti pùdã, -ùdã, zmùda
Zëmné pitkù, -itkù, nitka
Hëcë próba, -óba, szruwa

Pòtkóm drëcha, -ëcha, dze tam!
Kwitnie lëpa, -ëpa, sznëpa

---

[58] CD We Dwa Kònie, Kaszubska Agencja Artystyczna, Chwaszczyno 2010.
[59] *Najô ùczba*, Pomerania, czerwiec 2011.

So òdpòcznã, -òcznã, grzeczno
Z dakù skòczã, -òczã, beczã

Wiszniów narwiã, -arwiã, Karwia
Griz na gãsto, -ãsto, czãsto
Ùżgrzą mëdżi, -ëdżi, òdżin
Kùńc ti spiéwczi, -iwczi, i spi...

W spiéwie „Pò czôrnëch...”[60], òpiarti na całotónowim mùzycznym szëkù mómë ònomatopejiczné refrenë:

Tam, dze kwitną wisznie, dze pszczółk fùlny sôd
W céni legnął sã na trôwie môłi knôpk
Ò przëpôłnim sztót słodzëchny spikù skrôdł
A nad głową karno brzãczków tak mù grô:
Bzy, bzy, bzy...

W snienim w farwny sã béł przeniósł kwiatów swiat
Jak nen skòczk so sajdôł: zdebło, lëstk, tu płatk
Wtim sã wietrzëszcze òbùdza, nocë brat
I do ùcha jãło gwizdac hewò tak:
Wiu, wiu, wiu...

Zabłądzoné jedna z pszczelich sostrów mia
Pò czëprënie maszérowa knôpika
Òn jã rãką nakrił – wnetkã spùchłô ba
Jak jamrëje môłé knôpiã z bólu, jak:
Aùa, aùa, aùa...

Czëła mëma sënów jôch i za nim szła
Na to „aùka” kwasné mlékò zbónkã la
Jù ùsniwô mëmie dzeckò, cëchnie płacz
A matinka jemù nócy biżónkã:
Mmm, mmm, mmm...

Nôchãtni w kaszëbsczi spiéwie wëzwëskiwóné są zwierzné ònomatopeje i mùzyczné, te co szlachùją za instrumentama. W całoscë zwierzãtów głosë są czëc w terôczasnëch piesniach dlô môłëch dzecy. Wiãkszosc jinstrumentowëch zwãków zachòwała sã w lëdowëch spiéwach. Ùżëcé ònomatopeje ùfarwniwô tekst, wléwô w niegò dëcha. Równak òglowò nié za czãsto sygają do ni ùsôdzcë kaszëbsczich tekstów piesni.

---

[60] *Kaszubski Śpiewnik Domowy*, REGION, MPiMK-P w Wejherowie, 2014.

Marika Jelińskô

Pòczestnô fòrma w kaszëbiznie

Pòczestnô fòrma (in. pluralis maiestaticus abò gòdnoscowô wielnô lëczba) w kaszëbiznie òznôczô ôrt zwrôcaniô sã we wielny lëczbie (*Wë*) do pòjedinczi szónowóny òsobë jak òjc, matka, starkòwie, starszi i òglowò do kòżdégò, chtërnémù nie wëpôdô gadac na *të*[1]. W taczi sóm spòsób tłómaczi sã tã fòrmã w jinszich pòzycjach:

> Wë – òsobòwé zamiono sczerowóné do jedny starszi òsobë (*Skądka wë jidzece?; Jô was ju dôwno nie widzôł.; Móm jô wama pòmòc?; Co ten kaszel was tak dëszi?; Mògã jic z wama.*)[2].
> Wë – pòczestnô forma zamiona, przë zwrôcanim sã do wôżny, colemało starszi òsobë (równo czë do białczi, czë do chłopa), np: *Chcece wë/ mòże wë bë chcelë so sadnąc?; Wë jesce òd mie starszi.; Ale białkò, kò wë jesce starszô, mie nie wëpôdô wóm/wami gadac na të.; Ale chłopie, wë jesce starszi, tej jô nie mdã do was gôdôł na të*[3].

Fòrma pluralis maiestaticus wëstãpùje téż we wiele słowiańsczich jãzëkach (por. ros. *Nina Nikołajewna, Wy byli w kino?*; czesczé *Mestinki mate?*[4]), a téż w pòlsczich gwarach. Jak pòdsztrichiwô Halina Karas: W lëdowëch dialektach taczi ôrt zwrôcaniô sã do drëdżich je pòwszechny w grzecznoscowëch zwrotach: *siądźcie mamusiu; byliście mamusiu w kościółku,* a téż w neùtralnëch zwrotach miast òglowòpòlsczégò „wasta(nô)", np. *skądeście przyszli*? *Mądrzyście* = skądka wasta(nô) przëszedł/przëszła?, wasta(nô) je mądri(ô). Na Szląskù z òsoblëwą tczą gôdô sã: *oni są*, *wiedzieli oni?* = wasta(nô) je, czë wasta(nô) wiedzôł(a)[5]?

Zwëczajno fòrma drëdżi òsobë wielny lëczbë w òdmianie czasników przëjimô fòrmã dôwny dëbëltny lëczbë: kùnôszk -*ta*, a fòrma pluralis maiestaticus kùnôszk drëdżi òsobë wielny lëczbë *-ce*. Blós w gwarach pôłniowi Lubelszczëznë kùnôszk *-ta* przejął rolã drëdżi òsobë wielny lëczbë, jak téż pluralis maiestaticus: *babko, siądźta sobie*[6]!

---

[1] Zob. *Pluralis maiestaticus*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny,* red. J. Treder, wyd. drugie popraw. i poszerz., Gdańsk 2006, s. 199.

[2] Zob. Hasło *Wë*, [w:] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. VI, Wrocław 1972.

[3] Zob. Hasło *Wë*, [w:] E. Gołąbek, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny,* Gdańsk 2005.

[4] Przykłady za: *Pluralis maiestaticus*, [w:] *Język kaszubski...,* s. 199.

[5] Więcej, [w:] H. Karaś, *Pluralis maiestaticus*, źródło internetowe: http://www.gwarypolskie.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=151&Itemid=58 (dostęp z dnia 10.06.2014).

Òdmiana gòdnoscowi wielny lëczbë ticzi sã rzeczowëch i dosebnëch zamionów a téż czasników. W òdmianie czasników w jãzëkù kaszëbsczim kùnôszk *-ta* łączi sã z czasnikama w drëdżi òsobie wielny lëczbë, a kùnôszk *-ce* przëpisóny je fòrmie pluralis maiestaticus, np. *Wa to dzys zrobita?*; *Wë to dzys zrobice?*

W terôczasnym jãzëkù kaszëbsczim fòrma pluralis maiestaticus òstała prawie do nédżi wëeliminowónô z codniowi gôdczi. Jak zaùwôżô prof. M. Cëbùlsczi: w dzysdniowi kaszëbiznie są to ju fòrmë stosunkòwò rzôdkò ùżiwóné, a pòd cëskã pòlaszëznë pòjôwiają sã fòrmë czasnika w 3 òs. (miast przikładowò: *Wë bëlë* gôdô sã *Wasta/ Wastna béł/bëła*)[7]. Ale jesz cziledzesąt lat dowsladë bëła to fòrma pòwszechno stosowónô. Swiôdczą ò tim tekstë kaszëbsczich dokazów na binã napisónëch m.jin. przez J. Karnowsczégò i B. Sëchtã, a téż wëbróné przikładë z pòézji młodokaszëbsczi.

Karnowsczi w swòjich dokazach stosëje równo fòrmã gòdnoscową: *Dëc wë téż tam mielë jesce bëc*; *Chto wié, jaczi béłbë dobëtk, czej wë bë jesce bëlë z nama na tim môlu* (gôdka Scëbòra i Swiãca, *Zôpis Mscëwòja*) jak i fòrmë z czasnikã w trzecy òsobie, np.: w *Zôpisu Mscëwòja* w *òbrazu trzecym* Sulka zwrôcô sã do Wawrzona: *A pón je taczi stateczny i mądri, że chòba sóm Mscëwój pana swòjim wòjewòdą zrobi*[8].

W dokazach Sëchtë fòrma pluralis maiestaticus je przestrzégónô z nôwëższą starą. We wstãpie do *Dramatów Bernarda Sychty, t. 1* prof. J. Treder zaùwôżô, że:

> Żëwòtnô je za to – bënômni òd czasów Cenôwë – kategòriô pluralis maiestaticus, czilë zwrôcaniô sã we wielny lëczbie do jedny, starszi, szónowóny òsobë, np.: *Nie przenioslë wë mie nic, tatkù; dzeż wë jidzece*; do wiele: *Wa wiéta...*, ale do òjca: *Żlëbë wë tatkù chcelë...* (SySp 22, 27, 63), *Nie bãdzce złô, starenkò* (SyHan); *czejbë wë tak, mëmkò, do ksãdza szlë, wezce chùstkã i biéjce; wë ni mòżece jic; cëż wë gôdôce?; czej wë ju tak dalek môce; jô widzã, że wë tu jesce taczi rozgòrzony...; Nó, ni mòżece Wë pòwiedzec...* Walkùsz gôdô téż tak ò se przë jinszich: *Jedzemë précz!* Sëchta „dostosowôł” do tegò téż pòlaszëznã, np. *Proszę, przyjdźcie bliżej i mówcie, co wiecie* (SyDz); *wë wiéce, wë sã doczekôce, wierzce* (do gbùra), *gdzeż wë bëlë, tatinkù; powiédzce* (do òjca), *mëslice wë, tatinkù* (SyGG). Czile razy w òstatnym dokazu zastãpùją je nowé fòrmë tipù: *widzy Waspón, Waspani nick nie wié* itp.[9]

---

[6] *Tamże.*

[7] M. Cybulski, *Język dramatów Jana Karnowskiego, ich redakcje i zasady standaryzacji*, [w:] J. Karnowski, *Dramaty,* Gdańsk 2011, s. 161–162.

[8] Więcej w: *tamże.*

[9] J. Treder, *Język dramatów Bernarda Sychty*, [w:] *Dramaty Bernarda Sychty tom I dramaty obyczajowe*, Gdańsk 2008, s. 74.

Ò lirice Młodokaszëbów i ùżëcym przez nich fòrmów pluralis maiestaticus przeczëtac mòżna w òpracowanim Hanë Makùrôt, chtërna we wstãpie do *Poezji Młodokaszubów* zaùwôżô:

> wiãkszosc tëch fòrmów (pluralis maiestaticus przyp. aut.) notowónô je kòl Majkòwsczégò: *A ciej z dalek we jidzece, Moje skrzepci, – we je znoce, Żebesce tak wełną przędłe,/ Jak ploteczci moje panie,/ Wnetk besce nią wszetką nędzę/ W mniesce okrec bełe w stanie*[10]. Baro rzôdkò pòjôwiają sã kòl Heykégò: *Bóg niech waji błogòsławi, Ju òjcze, z tobą czas!/ Wnet zgasnie żëcô słunce,/ Spik wieczny zmòrzi Was!,* a zôs w tekstach Karnowsczégò ni ma przikładów z pòswiôdczonyma fòrmama pluralis maiestaticus[11].

Pòczestnô fòrma mùsza bë bëc téż òbecnô w tłómaczeniach Ewanielii na jãzëk kaszëbsczi. Analiza wëbrónëch fragmentów Ewanielii w tłómaczenim E. Gòłąbka z 1993 rokù[12] i ò. A. Sykòrë z 2010 rokù[13] pòkazëje, że w terôczasnym tłómaczenim òjca Sykòrë je òna czësto wëeliminowónô. Żëwòtnô je zôs w tłómaczenim Eùgeniusza Gòłąbka, w chtërnym kòżdi zwrot sczerowóny do Jezësa je fòrmùłowóny przë pòmòcë zamiona wë. Swiôdczëc mòże ò tim wiele przikładów (w hewòtnym òpracowanim wëbróny z Ewanielii sw. Łukasza) pòrównëjącëch te tłómaczenia:

Swiãté Pismiona Nowégò Testameńtu	**Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné**
Ale na Wasze słowò zarzucã jadra. (Łk. 5,5)	Ale na Twòje słowò zarzucã jadra. (Łk. 5,5)
Òdińdzëce òd mie, Panie, bò jô jem grzészny człowiek. (Łk. 5,8)	Òdéńdzë òd mie, Panie, bò jô Panie, jem człowiek grzészny. (Łk. 5,8)
Jesce Wë tim, co mô przińc, abò téż mómë żdac na jinszégò? (Łk. 7,19)	Jes to Të, co môsz przińc, czë na jinszégò mómë czekac? (Łk. 7,19)
Wasza Matka i bracynowie stoją bùten ë chcą z Wami sã widzec. (Łk. 8,20)	Twòja Matka i Twòji bracô stoją bùten i chcą Ce ùzdrzec. (Łk. 8,20)
Ùczëcelu, jô Was proszã, wezdrzëceże na mòjégò sëna. (Łk. 9,38)	Ùczëcelu, jô ce proszã, wëzdrzë na mòjégò sëna. (Łk. 9,38)
Jô z Wami pùdã, dze le Wë pùdzece! (Łk. 9,57)	Pùdã za Tobą, gdze le Të pùdzesz. (Łk. 9,57)

---

[10] Zachòwóny òstôł òriginalny pisënk.

[11] H. Makurat, *Właściwości języka utworów lirycznych młodokaszubów, redakcje zbiorków poetyckich i wyznaczniki standaryzacji przyjęte w obecnej edycji*, [w:] *Poezja młodokaszubów*, Gdańsk 2012, s. 123–124.

[12] *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu.* Na podstawie Biblii Tysiąclecia (Wyd. III popr., 1982) skaszëbił: Eugeniusz Gołąbk, Gduńsk–Pelplin 1993.

[13] *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné.* Z greczi przełożił na kaszëbsczi jãzëk ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gduńsk 2010.

Panie, nie òbchòdzy to Was, że mòja sostra òstawia mie samą przë ùsługiwanim? (Łk. 10,40)	Panie, czë to je Cë równo, że mòja sostra mie òstawiła samą, żebë pòsługiwac? (Łk. 10,40)
Òdińdzëce a ùcekôjce stądka, bò Heród chce Was zabic. (Łk. 13,31)	Wińdzë i biôj précz znądka, bò Heród chce Ce zabic. (Łk. 13,31)
Przëdôjce nóm wiarë! (Łk. 17,5)	Dodôj nama wiarë! (Łk. 17,5)
Rzeczce nama, wedle jaczégò prawa to robice abò chto Wóm dôł nã mòc? (Łk. 20,2)	Rzeczë nama, jaką mòcą to czënisz abò chto je nen, co Cë dôł tã mòc? (Łk. 20,2)

Terôczasno z gòdnoscowi wielny lëczbë zrezygnowôł blós pòlsczi jãzëk. W plac dôwnégò *wë* wprowadzył fòrma pan/pani zapòżëczoną z jãzëka wãgersczégò (pan – węg. ban)[14]. Dzysô taczi proces je widzec téż w jãzëkù kaszëbsczim. Zdrzącë na òdmianã pòlsczégò jãzëka, w kaszëbiznie są ùtwòrzoné neòlogizmë wasta/wastnô, co òdpòwiôdô pòlsczim fòrmóm pan/pani. Scwierdzëc téż nôleżi, że fòrmë wasta/wastnô sukcesywno wëpiérają dôwną fòrmã *wë*, tak z gôdczi, jak i z jãzëka pisónégò. Proces ten je widzec chòcbë w czątnikù *Pòmeraniô*, w chtërnym corôz czãszczi fòrmë wasta/ wastnô wëpiérają dôwną fòrmã *wë*, np.:

Ale chùtkò Wasta wrócył do szkołë...[15]
Wastnô Zyta na zôczątkù ni mia wiôldżich planów[16].
Temù jem jã sobie wzął – szpòrtowno dolmacził wasta Tadéùsz[17].
Wastnô, a mie je smùtno[18].

Wëstrzód mnodżich przikładów nalezc mòżna zdania, w chtërnëch pòspólno (w ti sami dłëgszi wëpòwiedzë abò nawetka w jednym zdanim) pòjôwiają sã zarówno fòrmë *wë* jak i *wasta/wastnô*, np.:

Kim Wë jesce, Wasto Andrzeju[19]*?*
A dze wë pòznelë wastnã Joannã[20]*?*

Pòdsztrëchnąc tuwò téż jednak przënôleżi, że w czątnikù *Pòmeraniô* fòrma pluralis maiestaticus dërch jesz wëstãpiwô, procëmno do codniowi gôdczi, w chtërny fòrma ta prakticzno zanikła. W *Pòmeranii* pòczëstnô fòrma wëkòrzistiwónô je przede wszëtczim do kaszëbskòjãzëcznëch wëwiadów. Zetknąc sã téż z nią mòżna w pòwiôstkach z dialogama (np. w cyklu pòwiôstków Janusza Mamelsczégò w edukacyjnym dodôwkù *Naju Ùczba*). W wiãkszim dzélu przeanalizowónëch tekstów (20 wëbrónëch numrów czãdnika z lat 2011-2014) fòrma ta òdmieniwónô je richtich, zgódno ze wskôzama *Normatiwnégò Słowôrza Kaszëbsczégò Jãzëka* E. Gòłąbka, jak niżi:

---

[14] Zob. *Pluralis maiestaticus* w: *Język kaszubski...*, s. 199.
[15] *Jô ni mógł nie robic...*, [w:] *Pomerania* nr 10/2012, s. 4–6.
[16] *Nie sygnie sedzec doma...*, [w:] *Pomerania* 5/2012, s. 27–28.
[17] *Òrganista, tec nié leno*, [w:] *tamże*, s. 38.
[18] J. Mamelski, *Òdwôga*, [w:] *Pomerania* 11/2011, s. I–II.
[19] *Kim Wë jesce, Wasto Andrzeju*, [w:] *Pomerania* nr 10/2012, s. 37.
[20] J. Mamelski, *Zéńdzenié trzecé: z Hieronimã Derdowsczim*, [w:] *Pomerania* 5/2013, s. I–II.

M. Wë
D. Was
C. Wami, Wóm
B. Was
N. Wami
Msc. Was
W. Wë

W przeanalizowònëch numrach nalezc mòżna bëło nôslédné przikładë ùżëcégò pòczëstny fòrmë:

Wë
Wë jã dobrze pamiãtôce[21]?
Czemù wë ni mòglë ùsedzec na jednym placu[22]?
Terô Wë mòżece so òdpòcząc[23].
Wë môce ò nich zabôczoné[24]?
Wë jesce bëlë nôstarszô w familii, tej gwës czas pò wòjnie béł dlô Was baro robòcy[25]?

Wami, Wóm
A nie je wami pùsto za Kaszëbama[26]?
Tej delë òni Wami kùreszce bezpiek czë dali trzeba bëło sã jich strzéc[27]?
Jak Wami sã ùdało wińc z tegò piekła[28]?
Z czim sã Wami parłãczi ten czas[29]?
A bãdã mógł z wami pózni wjachac na taczi ławie na górã[30]?

---

[21] Niech nicht nie pragnie wòjnë!, [w:] *Pomerania* nr 10/2012, s. 50–51.
[22] J. Mamelski, *Zéńdzenié trzecé: z Hieronimã Derdowsczim*, [w:] *Pomerania* 5/2013, s. I–II.
[23] J. Mamelski, *Zéńdzenié piąté: z Jana Trepczikã*, [w:] *Pomerania* 7-8/2013, s. I–II.
[24] *Tamże.*
[25] *Swiat je ten sóm*, [w:] *Pomerania* 5/2012, s. 25–26.
[26] J. Mamelski, *Zéńdzenié trzecé: z Hieronimã Derdowsczim*, [w:] *Pomerania* 5/2013, s. I–II.
[27] *Ùmiérelë z głodu jak mùchë*, [w:] *Pomerania* 7–8/2013, s. 16–17.
[28] *Tamże.*
[29] *Swiat je ten sóm*, [w:] *Pomerania* 5/2012, s. 25–26.
[30] J. Mamelski, *Òdwôga*, [w:] *Pomerania* 11/2011, s. I–II.

Was
Wiele lëdzy, chtërny Was znają, gôdô, że jesce baro robòcym człowiekã[31].
Nie cygnie Was do òglowòpòlsczi telewizje[32]?
Në jo, ale w kùńcu òni was wzãlë i tak[33].
Dlô Was wòjna zaczãła sã tak pò prôwdze dopiérze w 1940 rokù...[34]

Wëstrzód mnodżich przikładów nalezc téż mòżna niepòprawné fòrmë ùżëcégò zamiona *wë*, òsoblëwie w òdmianie *was* i *wóm*. Przewôżno błãdno stosëje sã w tëch placach fòrmã òdmianë zamiona drëdżi òsobë wielny liczbë *wa*, chërnã przënôleżi òdmieniwac na nastãpùjący ôrt:

M. Wa
D. Waju
C. Wama
B. Waju
N. Wama
Msc. Waju
W. Wa

W zdaniach błãdno stosëje sã fòrma *Wama* w môlu *Wami*, *Wóm* i *Waju* w môlu *Was*, np.:

Czegò Wama żëczëc na pòsobné dzesãcleca dzejaniô? (winno bëc *wóm/wami*)[35]
A jak wama sã zdaje? (winno bëc wóm/wami)[36]
Znają Waji téż w szkòłach – robita kaszëbsczé aùdicje... (winno bëc *was*)[37]
Jaczé do waji przëchôdałë wiadomòscë z Pòlsczi? (winno bëc *was*)[38]
Kò pò waju ju ni ma nikògò, chto bë pisôł pò kaszëbskù. (winno bëc *was*)[39]
Jô Waju skądkas znajã – rzekła starka do te chłopa. (winno bëc *was*)[40]

Ju takô krótkô analiza dozwòliwô scwierdzëc, że terôczasno w kaszëbiznie dominëje dążenié do òdchôdaniégò òd ùżëcégò fòrm wielny lëczbë gòdnoscowi. Jesz przed cziledzesąt lat bëła òna pòwszechno stosowónô, zarówno w jãzëkù gôdónym jak i w pisënkù. Terô jednak corôz czãscy je òna mieniónô na zapòżëczoną z jãzëka pòlsczégò fòrma *Wasta/Wastnô*. W cządnikù *Pòmeraniô* w lëteracczi òdmianie jãzëka kaszëbsczégò dërch jesz mòżna jã nalezc, leno w corôz mniészim stãpniu, zôs w gôdce òsta òna prawie w całoscë wëeliminowónô.

---

[31] *Jô ni mógł nie robic...*, [w:] *Pomerania* nr 10/2012, s. 4–6.
[32] *Nie jedzemë na dwùch minutach*, [w:] *Pomerania* 5/2013, s. 10–11.
[33] *Z jednégò piekła w drëdżé*, [w:] *Pomerania* 5/2013, s. 12–13.
[34] *Ùmiérelë z głodu jak mùchë*, [w:] *Pomerania* 7–8/2013, s. 16–17.
[35] *Nie jedzemë na dwùch minutach*, [w:] *Pomerania* 5/2013, s. 10–11.
[36] J. Mamelski, *Zéńdzenié trzecé: z Hieronimã Derdowsczim*, [w:] *Pomerania* 5/2013, s. I–II.
[37] *Nie jedzemë na dwùch minutach*, [w:] *Pomerania* 5/2013, s. 10–11.
[38] *Z jednégò piekła w drëdżé*, [w:] *Pomerania* 5/2013, s. 12–13.
[39] J. Mamelski, *Zéńdzenié trzecé: z Hieronimã Derdowsczim*, [w:] *Pomerania* 5/2013, s. I–II.
[40] J. Mamelski, *Òdwôga*, [w:] *Pomerania* 11/2011, s. I–II.

Wanda Lew-Czedrowskô
I Òglowòsztôłcącé Liceùm, Kòscérzna
Danuta Stanulewicz
Gduńsczi Ùniwersytet

Dzél kùltùrowi w nôùce kaszëbsczégò jãzëka – pòzdrzatk młodzëznë

Wprowadzenié

Ò kaszëbsczi edukacji piselë ùczałi i szkólny przedstôwiający i analizëjący ji rozmajité aspektë. W karnie tim nalezlë sã m.jin. Felicjô Baska-Bòrzëszkòwskô, Witold Bòbrowsczi, Édwôrd Breza, Mark Cëbùlsczi, Jerzi Tréder, Tómk Fópka, Kazmiérz Kòssak-Główczewsczi, Adela Kùik-Kalinowskô, Daniel Kalinowsczi, Wanda Lew-Czedrowskô, Renata Mistôrz, Duszan Paždjersczi, Grażina Płoszajskô, Justina Pòmierskò, a téż Danuta Stanulewicz.

W nym artiklu téż zajimómë sã kaszëbską edukacją, a òsoblëwie pòzdrzatkã wëżigimnazjalny młodzëznë na témat bëcô kùlturë kaszëbsczi w nôùce kaszëbsczégò jãzëka w szkòle. Ò tim, co mëslí młodzëzna ò kaszëbsczi kùlturze, bëło ju prezentowóné w dokazu *O zainteresowaniu młodzieży kulturą kaszubską,* le badérowóny béł pòzdrzatk licealistów, chtërny nie ùczëlë sã kaszëbsczégò jãzëka w szkòle.

Kaszëbsczi jãzëk w szkòle wëżigimnazjalny

Kaszëbskô edukacjô rozwijô sã dinamiczno, chiżo. Widzec to je w slédnëch latach w lëczbach szkòłowników, chtërny chòdzą na ùczbë kaszëbsczégò w szkòłach na wszëtczich równiach – w szkòłowim rokù 2013/2014 ùczëło sã gò 17 145 ùczniów w 420 szkòłach w Pòmòrsce: 13 830 – (78%) w 240 szkòłach spòdlecznëch i przedszkòlach, 2 688 (16%) w gimnazjach, 607 (6%) w szkòłach wëżigimnazjalnëch. Jak je widzec z nëch lëczbów, karno nas zajimającé – ùczniowie 16-19 lat stôri – bëło nômniészé, je mùsz pòdsztrichnąc, że w ùszłim szkòłowim rokù (2011/2012) bëło jich le 3% ze wszëtczich ùczącëch sã jãzëka kaszëbsczégò.

W szkòłach wëżigimnazjalnëch ùczniowie i szkólny mògą kòrzëstac z ùczbòwnika F. Basczi-Bòrzeszkòwsczi i Wòjcecha Mëszka *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka dlô IV etapù sztôłceniô,* a téż z ùczbòwnika do chemii *Chemiô òglowô i òrganicznô,* chtërnégò aùtorã je Jerzi Nacel. Je wiedzec, że szkólny kòrzëstają téż z originalnëch, lëteracczich dokazów, midzë nima nalazła sã pòwiesc *Żëcé i przigòdë Remùsa (Życie i przygody Remusa)* Aleksandra Majkòwsczégò czë kaszëbskô wersjô *Pana Tadeùsza*, chtërnégò przełożił na kaszëbsczi Stanisłôw Janke.

W programòwi pòdstawie célów nôùczi kaszëbsczégò na IV edukacyjny równi jidze przeczëtac:

I. Pòznanié kùlturë materialny i dëchòwi Kaszëb: historii, geògrafii, rodë a téż rozmienié òsoblëwòtë kùlturowi erbë regionu.
II. Rozmienié gãbnëch i pisemnëch wëpòwiescy na tematë sparłãczoné z codniowim żëcym i òmôwióną szkòłową lekturą; wëzwëskiwanié infòrmacji w nich òdnalazłëch w rozmajitëch sztótach kòmùnikacyjnëch.
III. Twòrzenié gãbnëch wëpòwiescy w kaszëbsczim jãzëkù, a téż wëpòwiescy pisemnëch w jãzëkù kaszëbsczim i pòlsczim; ùżiwanié w mòwie rozwiniãti bòkadoscë strzodków jãzëkòwëch (leksykalnëch, gramaticznëch, òrtograficznëch i fòneticznëch)
IV. Przjinaczenié tekstu kaszëbsczégò gãbno abò pisemno; zmiana fòrmë przekazu gãbnégò abò pisemnégò.
V. Analiza i intrpretacjô tekstów kùlturë.

Jak je widzec, lëstã célów sztôłceniô òtmikô pùnkt sparłãczony nié z jãzëkã, a kùlturą kaszëbską, co swiôdczi ò tim, że mô òna wiôldżé znaczenié w całim cyklu nôùczi. Pòdsztrëchiwô to téż R. Mistarz ju w titlu swòjégò dokazu: *Rozwijanié kómpetencji kùlturowëch przewòdnym zadanim kaszëbsczi edukacji.* Programòwé spòdlé dôwô téż ùcznióm mòżlëwòtã pòznaniô kaszëbsczi kùlturë na zajãcach pòzaszkòłowëch.

Jak më ju wëżi nadpòmkłë, célã négò artikla je przedstawienié pòzdrzatkù młodzëznë wëżigimnazjalny na témat bëcô kaszëbsczi kùlturë w nôùczanim kaszëbsczégò jãzëka. Przeanalizowóné tu mdą òdpòwiedzë ùczniów I klasë Òglowòsztôłcącégò Liceùm w Kòscérznie, gdze òd 5 lat robi jedna z aùtorków artikla (W. Lew-Czedrowskô). Abë pòznac kaszëbską kùlturã, ùczniowie ti szkòłë bierzą ùdzél w rozmajitëch zéńdzeniach z lëdzama dzejającyma dlô dobra kùlturë regionu i jãzëka kaszëbsczégò, np. z prof. Édwardã Brézą czë gazétnikã, lëteratã i dzejarzã Eùgeniuszã Prëczkòwsczim, abò z tegò regionu pòchôdającyma, np. z Danutą Stenką. Ùczniowie chãtno ùczestniczą w kònkùrsach, np. w Kònkùrsu Wiédzë ò Pòmòrzim czë rozmajitëch piosenkarsczich i recytatorsczich, jak téż w rozmajitëch jinëch pòzaszkòłowëch kùlturalnëch wëdarzeniach, m.jin. nalazłë sã tu nôùkòwé kònferencje (na témat, np. Aleksandra Labùdë i kaszëbsczich dëchów), wrãcziwanié nôdgrodów (np. Òrmùzdowé Skrë), czë òglowòkaszëbsczé wëdarzenia, jak *Verba Sacra* we Wejrowie. W szkòle je téż ùroczësto òbchôdóny *Dzéń Jednotë Kaszëbów.*

Bëtnicë badérowaniô i pëtania

Bëtnicë

Jak më ju wëżi wspòmniałë, przeanalizowóné bëłë wëpòwiedzë pisemné ùczniów z I klas (16-17 lat stôrëch) w szkòłowim rokù 2011/2012 i 2012/13. Òglowò wzãłë më pòd bôczënk wëpòwiedzë 50 ùczniów. Tabela 1. przedstôwiô pòdôwczi tikającé lëczbë badérowónëch karnów, a téż pëłc bëtników badérowaniów.

Tabela I

Bëtnicë badérowaniô

Klasa	Lëczba ùczniów	Lëczba dzéwczãtów	Lëczba knôpów
I – 2011/2012	31	24	7
I – 2012/2013	19	14	5
Òglowò	50	38	12

Pëtania na kùńc szkòłowégò rokù

Na kùńc szkòłowégò rokù ùczniowie I Òglowòsztôłcącégò Liceùm w Kòscérznie są wiedno proszony ò pòdrechòwanié na pismie nôùczi kaszëbsczégò jãzëka i òdpòwiedzë, czegò sã naùczëlë przez rok na ùczbach tegò przedmiotu. W czerwińcu 2012 r. ùczniowie klasë I òdpòwiôdelë téż na pëtanié, czë cos zmieniło sã w jich żëcym pòd cëskã ùczbów kaszëbsczégò, żlë jo, to co to bëło.

Jak z tegò je widzec, pëtania tikałë prosto bëcô na ùczbach kaszëbsczi kùlturë. Do brëkòwaniô negò artikla, z wëpòwiedzë ùczniów òstałë wëapartnioné wëjimczi tikającé kùlturë. Równak, że wiôldżi dzél wëpòwiedzë to bél òpisënk pòkroków w nôùce jãzëka, zajmiemë sã téż ną sprawą – czësto krótkò – w pòstãpnym pùnkce.

Wëszłosc badérowaniô: pòkrok w nôùce kaszëbsczégò jãzëka

Z wëpòwiedzë ùczniów wëbrałë më i wëpisałë 91 wëjimków tikającëch pòkroków w nôùce kaszëbsczégò jãzëka. W wiãkszim dzélu wëpòwiedzów ùczniowie wskôzywelë na pòkrok w nôùce pisaniô (52% badérowónëch) i czëtaniô pò kaszëbskù (36%) – co nie je dzyw, òsoblëwie w przëtrôfkù nëch ùczniów, chtërny chùdzy nie chòdzëlë na ùczbë kaszëbsczégò w szkòle spòdleczny czë gimnazjum. Téż 22% ùczniów napisało, że pòlepszëła sã ù nich mésternosc gôdaniô, a 18% zbògacëło kaszëbską słowiznã. Môłi dzélëk ùczniów deklarëje pòprawã w rozmienim jãzëka czë téż w dogôdanim sã pò kaszëbskù, co swiôdczi ò tim, że ùczniowie na ògle ni mają wiãkszich jiwrów z tima mésternotama.

Tabela 2
Pòkrok w nôùce kaszëbsczégò jãzëka

Pòchwôtnotë i elementë jãzëka itp. wëmienioné przez ùczniów	Lëczba wskôzaniów	Procent wskôzaniów (N = 91)	Procent ùczniów (N = 50)
Pisanié	26	28,57	52
Czëtanié	18	19,78	36
Mówienié	11	12,09	22
Słëchanié ze zrozmienim	3	3,30	6
Dogôdanié sã	2	2,20	4
Tłómaczenié	3	3,30	6
Wëmòwa	4	4,40	8
Gramatika	6	6,59	12
Słownizna	9	9,89	18
Òglowô znajomòsc jãzëka	3	3,30	6
Wiédza ò jãzëkù	6	6,59	12
Σ	91	100	100

Wińdzenié badérowaniów: szerok rozmiónô kaszëbskô kùltura i jiné /sprawë/ zagadnienia

W nym dzélu artikla przedstawimë zainteresowania młodzëznë dzélã kùlturowim, òbjimającym kùlturã, historiã i geògrafiã regionu.

Na zôczątk zajmiemë sã wëjimkama wëpòwiedzë ùczniów tikającyma lëteraturë. Lëteratura je dzélã szerok pòjmòwóny kùlturë, gwësno piesnie téż mòże zaliczëc do kùlturë, a legendë do lëteraturë. Më jednakò włączëłë piesnie do lëteraturë z pòzdrzatkù na jich tekstë, a legendë i mitë sparłãczëłë më z wierzeniama, chtërne są dzélã kùlturë.

Kaszëbską lëteraturã wspòmniało w wëpòwiedzach 62% ùczniów (drobnotë w tabelë 3). Je mùsz tu pòdsztrichnąc jawerny fakt: króm tegò, że wëmienioné wëżi lëteracczé dokazë – pòwiesc ò Remùsu A. Majkòwsczégò i kaszëbsczi przełożënk *Pana Tadeùsza* – bëłë òbrzészkòwima lekturama, ùczniowie na ògle òdebrelë je baro pòzytiwno. Jesz do te, niejedny ùczniowie nié le dobrze òceniwelë mòżlëwòtã czëtaniô i analizë wiérztów, le téż nôùkã jich na pamiãc i leżnosc ùdzélu w kònkùrsach recytatorsczich.

Tabela 3

Zainteresowanié lëteraturą kaszëbską i/abò ji lektura[1]

Wskôzanié		Lëczba ùczniów	Procent ùczniów
Kaszëbskô lëteratura (jakôkòlwiek naczidka)		31	62
w tim:	kaszëbskô lëteratura (òglowò)	7	14
	pòezjô (téż deklamacjô)	11	22
	piesnie, piesniczczi, kòlãdë (téż jich nôùka i spiéwanié)	10	20
	Żëcé i przigòdë Remùsa	16	32
	Pón Tadeùsz pò kaszëbskù	4	8
	ùtwórcë kaszëbsczi lëteraturë	11	22

Kaszëbską kùlturã w swòji wëpòwiedzë wspòminô 70% ùczniów, piszącë ò ni òglowò abò wëapartniającë – nôczãszczi- tradicje i zwëczi (20%), a téż mitë i legendë (12%) (tab. 4).

Tabela 4

Zainteresowanié kùlturą kaszëbską i/abò przërost wiédzë na ji témat

Wskôzanié		Lëczba ùczniów	Procent ùczniów
Kùltura kaszëbskô (jakôkòlwiek naczidka)		35	70
w tim:	kaszëbskô kùltura (òglowò)	18	36
	tradicje, zwëczi	10	20
	mitë, legendë	6	12

Przëmiérzno wiôldżé zainteresowanié westrzód ùczniów wzbùdza historiô Kaszëb i Kaszëbów (38%), niejedny bëtnicë badérowaniô zadeklarowelë zainteresowanié dzejama włôsny rodzënë (tab. 5). Ùczniowie mielë za zadanié przëszëkòwanié genealogicznégò drzewa, stądka szëkanié faktów z rodzynny ùszłotë.

---

[1] Procentë sã nie sëmùją, le temù, że jedna òsoba mògła wëmienic tak samò, np. titlë ksążków, jak i nôzwëska ùtwórców.

Tabela 5

Zainteresowanié historią Kaszëb

Wskôzanié	Lëczba ùczniów	Procent ùczniów
Historia Kaszëb i Kaszëbów	19	38
Historia rodzënë	2	4

Ùczniowie wspòminelë téż ò wôżnëch dlô regionu pòstacëjach, le za ògólnikòwé òdpòwiedzë nie dozwôlëłë ùstalëc, czë jidze ò ùtwórców – pisarzów i pòétów, czë mòże ò jiné wôżné òsobë w dzejach Kaszëb (tab. 6).

Tabela 6

Zainteresowanié wôżnyma pòstacjama

Wskôzanié	Lëczba ùczniów	Procent ùczniów
Wôżné pòstacje dlô Kaszëb (kùltura, lëteratura, historiô)	14	34

Zajãca z kaszëbsczégò jãzëka rozniécëłë téż zainteresowanié regionã (kòl 30% ùczniów) i gardã, w chtërnym nachôdô sã szkòła, kól 12 % (tab.7). W tim placu je mùsz pòdsztrichnąc wôżnotã wanogów pò Kaszëbach.

Tabela 7

Zainteresowanié regionã

Wskôzania	Lëczba ùczniów	Procent ùczniów
Kaszëbë	15	30
Kòscérzna	6	12

Pôrã ùczniów (je mùsz pòdsztrichnąc, że bëłë to le dzéwczãta) zwrôcëło bôczënk na dobëcé abò czwiczenié prakticznëch mésternosców – malowanié jastrowëch jajów i wësziwkù (tab. 8), chtërne są téż dzélã kaszëbsczi kùlturë.

Tabela 8

Prakticzné ùmiejãtnoscë

Wskôzania	Lëczba ùczniów	Procent ùczniów
Wësziwk	2	4
Szëkòwanié jastrowëch pisanków	2	4

Jak më ju wëżi sygnalizowałë, w szkòłowim rokù 2011/2012 ùczniowie bëlë rôczony téż ò òdpòwiédz na pitanié, czë ùczbë kaszëbsczégò zmieniłë cos w jich żëcym. Wiãkszi dzél òdpòwiedzów tikôł pòkroków w nôùce jãzëka abò lekturów, równak zdôrzałë sã òdpòwiedzë wskôzywającé na zmianã nastawieniô do jãzëka, kùlturë, historii i juwernotë (tab. 9).

Tabela 9

Òdpòwiedzë na pitanié, co ùczbë kaszëbsczégò jãzëka zmieniłë: wskôzania tikającé jãzëka, juwernotë, kùlturë itp.

Wskôzania	**Lëczba ùczniów**	**Procent ùczniów (N = 31)**
Òdniesenié do jãzëka	5	16,13
Òdniesenié do regionu	4	12,90
Dba tikającô kùlturë	4	12,90
Dba tikającô historii	3	9,68
Òdniesenié do juwernotë	2	6,45
Dba tikającô tradicji	1	3,23
Dba tikającô swiata	1	3,23
Dba tikającô etnicznëch karnów	1	3,23

Przëkładowé dbë

W tim dzélu przëpòdómë wëbróné dbë ùczniów[2]. Òkazywô sã, że niejednym ùcznióm ùczbë kaszëbsczégò jãzëka ùswiądniłë, że kaszëbskô kùltura nie nôleżi le do dôwnotë, np.:

> „Kaszubszczyzna, która dotąd wydawała mi się czymś odległym, martwym, okazała się być kulturą cały czas żywą i dalece odległą od moich stereotypowych wizji. […] zdałem sobie sprawę, że Kaszubem można być i dziś.” (ùczeń I klasë 2011/2012)

Zwënégòwónô na ùczbach wiédzô, a téż doskònalenié mésternosców jãzëkòwëch, dałë ùczniom leżnosc, bë miec ùwôżanié dlô Kaszëbów i Kaszëb, np.:

> „Część ludzi tu żyjących nawet nie zdaje sobie sprawy z tego, jak wielcy ludzie żyli i tworzyli na Pomorzu.” (ùczeń I klasë 2011/2012)

---

[2] Przëpòdôwómë wëjimczi wëpòwiedzów pisemnëch ùczniów w wersji òriginalny.

„Żywię większy szacunek do tej ‘małej ojczyzny’, dlatego, że zdobyłam o niej podstawową wiedzę.” (ùczennica I klasë 2011/2012)

„Doceniam to, że stąd pochodzę i mogę się uczyć tego języka […]” (ùczennica I klasë 2012/2013)

Króm tegò ùczniowie zainteresowelë sã kaszëbsczima zwëkama, np.:

„[…] poznałam kilka tradycji i zwyczajów pochodzących z Kaszub (bardzo ciekawi mnie ta tematyka dlatego żałuję, że nie było jej więcej)” (ùczennica I klasë 2011/2012)

Jak më wëżi rzekłë, ùczbë kaszëbsczégò jãzëka rozbùdzëłë ù niechtërnëch ùczniów czekawòsc historii włôsny rodzënë, np.:

„Największą korzyścią było poznanie mojej rodziny. Poprzez zadane nam do wykonania drzewo genealogiczne, poznałam korzenie oraz […] tajemnice, zagadki, które cały czas odkrywam […]” (ùczennica I klasë 2011/2012)

Równowôżną sprawą òkôza sã juwernota, „òbùdzonô” dzãka ùczbóm kaszëbsczégò jãzëka – téż za mùrama szkòłë, np.:

„Ważnym przeżyciem był dla mnie wyjazd do Filharmonii do Gdańska na Uroczystość wręczenie Skier Ormuzdowych i 50-lecia Pomeranii. Mogłam tam dostrzec jaka potęga kipi w sercach Kaszubów, że trwają silni i nie zaginą bo nasza kultura ciągnie za sobą nowe, młode pokolenia. […] zdałam sobie sprawę jak ważna jest dla mnie moja ziemia, kultura, której wcześniej tak nie potrafiłam docenić.” (ùczennica I klasë 2012/2013)

„Dzięki lekcjom języka kaszubskiego w klasie I-szej zrozumiałam, co znaczy być ‘Kaszubą na Kaszubach’.” (ùczennica I klasë 2012/2013)

„[…] zdałem sobie sprawę, że Kaszubem można być i dziś.” (ùczeń I klasë 2011/2012)

Ùczbë i wanodżi dałë ùcznióm leżnosc, bë nié le dowiedzec sã wiãcy ò Kòscérznie i Kaszëbach, le téż miec w ùwôżanim snôżotã regionu, np.

„Dzięki nauce j. kaszubskiego dowiedziałam się więcej o Kościerzynie […]” (ùczennica I klasë 2011/2012)

„[…] dzięki kaszubskiemu dowiedziałam się, o co chodzi z Remusem (te wszystkie sklepy, artykuły spożywcze, pomnik czy kino).” (uczennica I klasy 2011/2012)

> „Powiedzenie ‘cudze cenimy, swego nie znamy’ jest adekwatne do mojej osoby. Nie miałam pojęcia, jak wiele ciekawych miejsc jest na Kaszubach.” (uczennica I klasy 2011/2012)

> „Istotnym momentem był wyjazd nad morze, który odkrył przede mną piękno Kaszub i nauczył je docenić.” (uczennica I klasy 2011/2012)

Mùszimë òdnotowac, że midzë wëpòwiedzama nalazłë sã téż kriticzné dbë, np. 10% badérowónëch (5 ùczniów) ùwôżô, że za wiele je w tidzéniu ùczbów kaszëbsczégò jãzëka. Téż 2 òsobë scwierdzywają – chòc drãgò je òkreslëc, czë są do tegò procëmno nastawioné – że kaszëbizna ùżiwónô doma apartni sã òd kaszëbiznë naùczony w szkòle. Taczé òbserwacje są jednakò nieùniknioné – w widze procesu standarizacji jãzëka i mùszebnotë naùczaniô standardowégò ôrtu jãzëka w szkòle.

Ùdbë / Wniosczi

Jak pòkazywô pòdrechòwanié badérowaniów, szerok pòjãtô kaszëbskô kùltura je pòzytiwno òdbiérónô przez ùczniów liceùm. Ùczbë dôwają ùcznióm leżnosc do rësznégò bëcô w kùlturze, np. przez ùdzél w rozmajitëch kònkùrsach, (recytatorsczich, piosenkarsczich, Kònkùrsu Wiédzë ò Pòmòrzim) czë téż przëszëkòwiwanim téatrowëch pòkôzków (w wëpòwiedzach ùczniów ta aktiwnosc nie òsta wskôzónô). Ùczniowie téż mają leżnosc bëwac na rozmajitëch wëdarzeniach kùlturalnëch. Co wôżné, ùczbë kaszëbsczégò ùdostôwają ùczniów do zrewidowaniô pòzdrzatkù na jãzëk i kùlturã kaszëbską i òdkrëcé – nié le historii włôsnëch rodzënów, a téż dozdrzeniô snôżotë regionu. Króm tegò przëczëniwają sã do wiãkszi jãzëkòwi swiądë i etniczny bùchë.

Dlô pòrównaniô przëzdrzimë sã wińdzenimù wspòmniónëch chùdzy badérowaniów, chtërne bëłë przeprowadzoné westrzód ùczniów I Liceùm Òglowòsztôłcącégò miona Króla Jana III Sobiesczégò w Wejrowie w latach 2010-2011[3]. Respòndencë nie ùczëlë sã jãzëka kaszëbsczégò w szkòle, le mòglë sã nim pòsłëgiwac (chòc jegò znajomòscë nie òceniwelë ù sebie wësok[4]). Z badérowaniów nëch wëchôdô, że młodi lëdze prawie nie czëtają kaszëbsczi lëteraturë (28%) abò wcale tegò nie robią (66%)[5], jak téż ò wiele mni interesëją sã kaszëbską kùlturą – w kaszëbsczich wëdarzeniach kùlturalnëch 18% respòndentów je czasã ùczestnikama, 40% – rzôdkò, a 42% – nigdë[6]. Nôleżi jednak tu pòdsztrichnąc, że 88% respòndentów ùwôżô, że trzeba dozerac tradicyjną kùlturã kaszëbską[7].

---

[3] Je mùsz tu wëjasnic, że dzysdnia uczniowie ti szkòłë mają mòżlëwòtã zapisaniô sã na ùczbë kaszëbsczégò, a w szkòle òrganizowóné są zajãca pòzaùczbòwé sparłãczoné z kùlturą kaszëbską, taczé jak gazétnikòwé warkòwnie i Dzeń Kaszëbsczi. Infòrmacje na stronach: <http://www.liceum1.wejher.pl/index.php?menu=505&podmenu=2>,<http://www.liceum1.wejher.pl/index.php?menu=505&podmenu=2>, dostęp: 27.07.2014.

[4] D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny i jej użycie* (*badania wstępne*), [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, red. M. Klinkosz, Z. Lica, Gdańsk 2013, s. 239–249.

[5] D. Stanulewicz, *Ò zaczekawienim młodzëznë…*, s. 168, 287.

Jeżlë òglowò pòrównómë wińdzenié badérowaniów w wejrowsczim liceùm z wińdzeniama badérowaniów w liceùm kòscérsczim (mającë gwësno w pamiãcë, że badérowania te nie bëłë równowôżné ze wzglãdu na fòrmã i cél), duńdzemë gwësno do swiądë, że szkòła wierã òdgriwô wôżną rolã w propagòwanim szerok rozmióny kùlturë kaszëbsczi – ùczniowie nié le czëtają kaszëbską lëteraturã, ale téż stôwają sã ùczãstnikama kùlturalnëch wëdarzeniów.

Króm tegò, wińdzenié badérowaniô przeprowadzonégò w I Liceùm Ògólnosztôłcącym w Kòscérznie pòcwierdzywô, że jãzëka kaszëbsczégò nôleżi/ je mùsz ùczëc w sparłãczenim z kùlturą, co nié le dôwô młodzëznie mòżlëwòtã pòznaniô „môłi tatczëznë”, le téż mòcno zwiãkszô zaczekawienié ùczbama.

W nym artiklu przedstawiłë më wëpòwiedzë le dwùch pierszich klasów z lat 2011/2012 i 2012/2013. Zgromadzony przez W. Lew- Czedrowską materiał je wiele szerszi – skłôdają sã nań wëpòwiedzë pisemné ùczniów z lat 2009–2014 wszëtczich trzech licealnëch klasów, nié le pierszi. Planëjemë przezdrzenié zjinaczeniów pòzdrzatków wszëtczich karnów ùczącëch sã w liceùm jãzëka kaszëbsczégò przez trzë lata, a téż przeanalizowanié tëch zjinaczeniów przez slédnëch 5 lat. Mómë taką dbã, bë wiãkszi bôczënk pòłożëc na zwësczi jidącé z nôùczi kaszëbiznë, widzóné òczama młodëch.

---

[6] Tamże, s. 171, 290.
[7] Tamże, s. 173, 292.

Krystyna Lewna

Smãtk Jana Drzéżdżona

Czim bë bëła kaszëbskòjãzëcznô proza Jana Drzéżdżona, czejbë w ni zafelało Smãtka? – òdwiecznégò dëcha ti kaszëbsczi zemi. Pierszi rôz Smãtk pòjôwiô sã w pòemace Heronima Derdowsczégò *Ò Panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*[1], ale ùmëslënczi tëczącé sã tegò demóna znóné bëłë ju rëchli, przewijałë sã przez lëdowé brawãdë, wierzenia i mitë, prawie jak w przëtrôfkù stolemów. Derdowsczi òbgrãdzył Smãtka „diôbelsczim znamionã”, tim spòsobã skazywającë gò na pòzwã złégò dëcha. Je to apartné wëstąpienié procëm definicji Jana Karnowsczégò, chtëren w Smãtkù widzôł „zacné bóżstwò” – za spòdlé swégò wëwòdu bierzącë semiotikã słowa smãtk, *smùtk*[2].

Wôrt je przëbôczëc, że w 1970 rokù Drzéżdżón òbronił doktorat, a jegò prôca mia témat *Regionalô kaszëbskô lëteratura w latach 1920-1939*. W 1973 r. òsta òna wëdónô jakno *Piętno Smętka*[3]. Tam Smãtk téż je symbòlã biôtczi ò jistnienié, nieùstającégò strachù ò swòjã kaszëbską samòstójnosc, co mòże rozmiec, jak ùdokazniwô Jerzi Tréder, że je złim dëchã, taczim bezredosnym demónã, chtëren sprôwiô, że człowiek błądzy pò rozmajitëch môlach[4]. Aùtor *Karamòro* cwierdzył, że pòchòdzenié Smãtka letkò jidze òdnalezc we wierzeniach kaszëbsczégò lëdu, ùznôwającégò gò za juwernégò, chòc niewidocznégò dëcha. Béł òn ùòsobienim wielnëch nieszczesców, stracënków, ùpôdków i lëdzczi bezmòcë[5].

---

[1] Wedle Jerzégò Sampa Smãtk Derdowsczégò je reminiscencją Smàtka G. Smólsczégò z jedną le zastrzegą: aùtor pòematu *Ò Panu Czôrlińszczim…* nie dôł demónowi głowë dzecka. Równak jegò rolô dali bëła takô sama i rzeszëła sã ze zwëskanim jak nôwiãcy lëdzczich dëszów, òsoblëwò grzészników i jinowiérców. W dalszich rozwôżaniach aùtor *Drodżi na sabat* cwierdzy, że: „Derdowsczi z całą swiądą robi ze Smãtka synonim kaszëbsczégò diôbła, dopasowùjącë jegò zachòwanié do òglowëch pòwiôstkòwëch schematów”. Przëwòłiwô téż jiné wôrtné infòrmacje tëczącé sã Smãtka w widzenim Derdowsczégò: „(...) nenże diôbeł nijak nie szlachùje za bestijnym, na nikògò nie zwôżającym i mscëwim Szatanã z chrzescëjańsczi wiarë. Gôdającë prôwdã, ùpersonifikòwónémù biésowi nadóné òstôwają, dlô wiãkszégò òbrzëdzeniô taczé znanczi jak: straszlëwô gãba, zwierzowé rodżi, ògnisté wezdrzenié i bùchającé z pëska płomë, ale przë tim ùdostôwô òn corôz czãscy czësto karikaturalné znanczi. W bële przëtrôfkù mającë kąsk chitroscë òbmëslny chłop dô radã przechitrzec wiele mòcniészégò diôbła”. J. Samp, *Smãtk. Studium kreacji lëteracczich*, Gduńsk 1984, s. 56.

[2] J. Samp, *Droga na sabat*, Gduńsk 1981, s. 160–161.

[3] Jednym z zagadnieniów pòrësziwónëch w doktorsczim dokazu Drzéżdżona je pòstac Smãtka stwòrzonô bez A. Majkòwsczégò. Aùtor *Ùpiorów* mô starã spersonifikòwac tegò bezdësznégò strôszka, co mòże przeniesc na pòliticzné jeleżnoscë żëcégò Kaszëbów, a òsoblëwie psychiczną kòndicjã tegò etnicznégò karna. Drzéżdżón jakbë procëm wszëtczima pòstrzégò jiné znaczenié negò demóna: „Nôbarżi wstrząsającé zdôwô sã równak co jinégò, hewò sóm Remùs, ò jaczim aùtór pòwiôdô, że „je symbòlã całi kaszëbsczi rësznotë”, je naznaczony Smãtkã. Dałobë sã to rozmiôc, jakno fakticzną symbiozã nëch dwùch pòstacjów, co pòkôzóné je téż w rãcznëch zôpiskach Majkòwczégò, gdze „(…), role Smãtka dzeli midzë Remùsa i Czernika”. To zdôwô sã bëc nad zwëk zajimającé, bò dlô Remùsa tragiczną znanką Smãtka je felënk wiarë. „[…] nié do kùńca prôwdzëwi je sąd, że Smãtk tu rządzy, blëżi prôwdë są słowa, że wszëtkò je Smãtkã zarażoné, a lëdzczi kawle nacéchòwóné jegò znanką są straszlëwim òbrazã tragizmù”. (J. Drzéżdżón, *Piãtno Smãtka*, Gdańsk 1973, s. 135-136. To wërazno pòkazëje, że Drzéżdżón

Jerzi Samp nié do kùńca sã zgôdzô z tim pòzdrzatkã, dôwającë do zrozmieniô, że aùtor *Lesny Dąbrowë* za laickò òbjasniwô pòchòdzenié tegò demóna i że nie je prostą sprawą wëprowadzenié Smãtkòwi metriczi[6]. Aùtor *Drodżi na Sabat* szukającë genealogii négò diabòlicznégò stwòrzeniô òdwòłiwô sã do prôcë Wandë Brzésczi, chtërna w artiklu z 1946 r. tak hewò przedstôwiô nã maszkarã:

> Smãtk – pisze – je to bezòsobòwi, bezpòstacjowi, atmòsfericzny demón, demón wegetacyjny, je to ùòsobienié mòców nôtërë, jaczé mògą òżëwiac i niszczëc, pòdskôcac witalnosc i zatracëwac żëcé, są pònad czasã i rëmnotą, nie dô sã jich ùsadzëc, ani nadżąc, ani nad nima dobëc[7].

Aùtór *Ùpiorów* nie zgôdzô sã za to z teòrią W. Brzésczi, cwierdzącë, że Smãtk je twòrã zòbrazënë ò dekadencczich znankach, chtëren z leżnoscë niestabilnoscë nëch znanków, czëje sã ju ù spòdlégò zagrożony, skażony cëzą atmòsferą stôwô sã szpéglanym òdbicym swójnégò wcelenió złégò[8]. Jidącë tim turã mòże duńc do swiądë, że Smãtk drzémie w kòżdim człowiekù. Òbjôwiô sã pòd pòstacją niezgarë, nieżëcznotë, zôzdroscë. Plónã jegò zwënégów są wòjnë i wieczné sztridë. To niszczotnô mòc, jakô kùreszce prowadzy do smiercë.

Ju w pierszim dzélu *Twarzë Smãtka*, *Markùs z Grétą*, pòkôzëje sã nikwiącé dzejanié „tegò czegòs”, co wëskòkło ze zemi na Grétã i sprawiło, że òna nôprzód skòmùdzała, zeszarza, a pózni ùmarła. Zbòlałi chłop chcôł jã retac; z miasta scygnął doktora, ale ten na ji chòrosc nick ni mógł pòradzëc. Pòtemù sprowadzył stôrą zelôrkã – Bialczëną, a ta czej òbezdrza piersë chòri, scwierdzëła: „Tu nicht nic nie pòmóże,

---

w szerszi spòsób pòdchôdô do problemù Smãtka. Nie pòprzestôwô na ùproszcziwającëch òpisaniach ti pòstacje. Doszukac sã mòże òsoblëwégò ôrtu procëmnotë midzë tim, co ò Smãtkù Majkòwsczégò napisôł w swòji doktorsczi rozprawie, a tim, do czegò dochôdô J. Samp w *Smãtkù*, gdze òdnôszô sã w pierszi rédze do tragicznëch dzejowëch jeleżnosców i dëcha, symbòliczno parłãczącë je z nieróWną biôtką ze zabòrcą. J. Samp, *Smãtk...,* dz. cyt., s. 83.

[4] J. Tréder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje (na tle porównawczym)*, Wejrowò 1989, s. 94.

[5] J. Drzéżdżón, *Smãtk kaszëbsczi*, „Pomerania” 1968, nr 4, s. 13; Òb. téż: A. Kùik-Kalinowskô, D. Kalinowsczi, *Od Smętka do Stolema. Wokół literatury Kaszub,* Gduńsk–Słëpsk 2009, s. 117–118.

[6] J. Samp, *Smętek...,* dz. cyt., s. 20–21.

[7] W. Brzéskô, *Rehabilitacja Smãtka*, „ Arkona”, 1946, nr 13-14, s.1-2. [w:] J. Samp, *Smãtk...*, dz. cyt., s. 37.

[8] J. Drzéżdżón, *Piãtno Smãtka*, Gduńsk 1973, s. 134.

to je cos z zemi”[9]. Zadzywiającé je to, że jesz nie òstało wërzekłé słowò Smãtk. Leno Markùs, na wpół òszôlałi z jiscënkù czëje, że nadchôdô cos złégò:

> Markùs wiedzôl na pewno, że mdze takô chwila, w chtërny z wiôldżégò strachù padnie na lëdzy z zemi to, co padlo na Grétã, a té òn bë nie chcôl bëc w jich skórze. Diôbél nie spi, chòc w jich spòkójnym i tak szczestlëwim ògródkù. Òn sã ò tim przekònôl[10].

W pòsobnym rozdzélu blëżi je przedstawionô ùmarłô Gréta. Terô sã dopiérkù wëdało, że baro zôzdroscëła Mónice, i że bëło w ni cos zniechãcywającégò, slepégò, jakôs ùwzãtosc. Na pierszi pòzdrzatk bëła łagódnô i dobrô, wcyg szukała swégò môla na zemi[11]. Ne dwa pierszé rozdzéle pòkazëją, jak rozmajiti[12] są bòhaterowie *Twarzë Smãtka* Jana Drzéżdżona; Gréta – Mónika, rodzącé sã złé – òbjôwiô sã jegò tacewnosc i chitrosc, jak sã rodzy dobroc – spiéw, mùzyka. Pòkazëje mikro- i makrokòsmòs *pùstkòwianów*, dąbrowianów (jich zôgrodë, ògrodë, wse, jich dësze i mëslë), jakbë chcôł duńc do samégò drżénia złégò. Pòmòcnô mù w tim je niespòtikónô narracjô, abò, jak to òkreslił Tómasz Derlatka „głos”, jaczi pòdsztrëchiwô spòsób przekazu òpòwiôdającégò:

> Òdczëcé „wiérnégò zapisywaniô mëslów bòhaterów” i „przepisywanié bez pòzmianów wëpòwiesców nagrónëch na magnetofón lëdzy” bierze sã bezpòstrzédno ze zastosowaniô bez aùtora mòwë nibë zależny, co, ò czim ju bëło nadczidłé, je spòsobã baro rzôdkò na taką skalã stosowónym w pòwiescach. Równak filtracjô wëpòwiôdaniô pòstacje bez „głos” òpòwiôdôcza to blós jeden ze spòsobów naznacziwaniô w ti pòwiescë wëpòwiesców narratora i ni mòże ùstanawiac czë téż przesądzac ò aùtentikacji dokazu – je za to jednym z dowòdów na misterną i efektowną grã aùtora z wëtwòrzonyma narracyjnyma kònwencjama[13].

---

[9] J. Drzéżdżón, *Twôrz Smãtka*, Gduńsk 1993, s. 9. W cytatach òstôł zastosowóny znormalizowóny kaszëbsczi pisënk przë zachòwanim bëlacczich dialektalnëch znanków.

[10] Tamże, s.12.

[11] Tamże, s.18.

[12] Pòcwierdzywô to téż Jerzi Samp w recenzji *Twarzë Smãtka*: „[…] je pòwiescą kreùjącą swiat ze samégò westrzódka przeżëców dëszë kaszëbsczégò lëdu. Bòhaterã je Smãtk, ò jaczim sã gôdô, że biôtkùje z tim lëdã, ale tak pò prôwdze jegò sztôłtu nicht nie widzôł. Za to zòbrażony je jakno kòmùdny dëch ti zemi, co nosy w se całi tragizm lëdzczich kawlów i mô cësk na to, że òsta jima wëdzartô wiara, że słuńce swiécy téż dlô nich. I hewò w Biélawie pòkazëje sã Ògniszcze. Stôwô sã procëmstawnotą do Smãtka. Ògniszcze pòkazëje wòlã żëcégò. W ten spòsób naprocëm stôwają dwie pòtãżné mòce: jedna – pùstô dësza Smãtka, a drëgô – nôwiãkszô skra Ògniszcza”. J. Samp, òbkłôdka *Twarzë Smãtka* J. Drzéżdżona.

[13] T. Derlatka, *Struktura pòwiescë „Twôrz Smãtka” (wëbróné zagadnienia)*, [w:] Mònograficzny prôcë pòd red. D. Kalinowsczégò, *Swiatë mòżlëwé Jana Drzéżdżona/ Pamiãcë Jana Drzéżdżona*, pòd red. J. Bòrchman i B. Wiszowatégò, Bólszewò 2013, s. 57. Wiãcy na témat niespòtikóny narracji w ùtwórstwie J. Drzéżdżona może przeczëtac ù H. Berezë, *Biég rzeczi*, Warszawa 1982, s. 104–109, nadto J. Samp, *Kaszëbizna w proze Jana Drzéżdżona*, [w:] *Twarze Drzéżdżona*, red. R. Mistarz, s. 110.

Widzec, że Drzéżdżón wcyg szukôł pasownëch spòsobów – słowów do òpisaniô tegò, co bëło, je i bãdze. Jakno badéra lëteraturoznawstwa sygôł do rozmajitëch zdrzódłów wiédzë, cëzé mù nie bëłë teòrie (z òbrëmia jãzëkòznôwstwa i psychòanalizë) głoszoné przez Jamesa Joyce'a i Jacquesa Lacana, ò tim, co Realné, Symbòliczné i Wëòbrażeniowé[14]. Ùtwórstwò pisarza z Domôtowa pòcwierdzywô, że ni ma żódny sztiwny grańcë, jakô bë wërazno òznaczëła, co je jawernotą, a co nią nie je. W tim wzglãdze jego pòzdrzatk je jistny z mëszlenim Haydena White'a, chtëren:

> (…) òdwrócywô tradicyjną, realisticzną relacjã midzë historiczną jawernotą a òpòwiescą i scwierdzywô, że narracjô nie je pòwtórnô wzglãdã swiata, leno pierwòsznô, i to òna wëznacziwô („prefigùrëje") całi szëk. Nie òznôczô to nijak, że ùszłota ju nie jistnieje, leno że ni ma do ni bezpòstrzédnégò przëstãpù; abò jinaczi, że mómë ten przëstãp blós bez tekstë, jaczé nadôwają ji – stronniczé i czãsto przekrãczné – znaczenié[15].

Wôrt téż dostrzéc, że White jakno strukturalista dôwô pierwszeństwò archetipòwim òpòwiescóm, przed pòznanim tegò, co je apartné[16], w nen sóm spòsób pòstãpùje aùtor *Twarzë Smãtka*; pòkôzëje demóna zła jakno primarną mòc, mającą cësk na kawel mieszkańców Pùstk i òkòlégò.

W swòjim artiklu *Ò etnicznoscë* Drzéżdżón dokładno doòkresliwô znaczenié ti demòniczny pòstacje:

> Mòja ksążka *Twôrz Smãtka* – pòkôzëje, że Smãtk je nade wszëtkò bënową zagrôżbą, co òznôczô, że jistnieje w tëch lëdzach. Dotądka gôdało sã, że Smãtk je smùtnym dëchã Kaszëb, mdącym niebezpiekã z bùtna. Jaczé tej mòce drzémią w etnicznoscë? Nôleżi jesz pamiãtac, że w ti sami ksążce je téż wdzãcznô pòstacjô knôpa, razã ze Stolemã biôtkùjącégò ze Smãtkã i òstateczno cëskającégò w Ògniszcze biôłi kam, zdrój mòcë. To bë wskôzywało, że ta nôstraszniészô mòc, jaką je Smãtk, òstôwô tim spòsobã ùdobëtô, temù w pòstãpnym rozwiju Kaszëbi mają zabezpieczenié przed złim. Jeżlë to samò bédëją téż jiné etniczné karna, tej nôlégało bë pòwiedzec, że etnicznosc dôwô bezpiek w òbrëmim swégò systemù. Pòsłëgiwô sã przë tim symbòliką parłãczącą sã z totemama, to je z nôstarszim magijnym swiatã. Na przestrzeni wieków wëtwòrzëła swój jãzëk, jaczi zaòstôł w brawãdach, legendach i mitach[17].

---

[14] Wedle òbjimnégò artikla A. Caballero, *John Cage – òd pòdmiotu do strukturë bòromejsczi; dwa ôrtë pismiona*, 14 maja 2010, s. 9, [w:] internetowé zdrzódło: www.geifco.org/_webAlberto/descargas/JohnCagepl.

[15] A. Bùrzińskô, M. P. Markòwsczi, *Teòrie lëteraturë XX wiekù. Pòdrãcznik*, Kraków 2009, s. 506.

[16] Tamże.

[17] J. Drzéżdżón, *Ò etnicznoscë*, [w:] *Twarze Drzéżdżona*, red. R. Mistarz, Gduńsk 2007, s. 39.

Smãtk aùtora *Twarzë Bòga* je jinszi jak Smãtk Heronima Derdowsczégò z pòematu *Ò Panu Czôrlińszczim…* czë Smãtk – Czernik, wëkreòwóny bez Aleksandra Majkòwsczégò *W żëcym i przigòdach Remùsa*. Jedna z apartnosców zanôlégô na tim, że ù aùtora *Krôjnë Patalonków* Smãtk stanowi epicentrum całi pòwiescë, na co zresztą ju Drzéżdżón naprowôdzôł w titule, za to wspòmnióny dwaji aùtorzë mają gò leno za epizodiczną pòstacjã[18].

Drëgą apartnoscą je to, że òbaji wczasniészi aùtorzë w Smãtkù òdzdrzadliwelë pòliticzné jeleżnoscë żëcégò pòlsczégò nôrodu (ù Majkòwsczégò – zôbòrcą, ù Derdowsczégò – nawiązywô do rokù 1308, czej Krzëżôcë we Gduńskù wëmòrdowelë Kaszëbów, nadto Smãtk wcyg ùzérô na pòłożenié pòlsczégò nôrodu, grzészników rozliczô za wërządzoné Pòlôchóm krziwdë[19]), za to Drzéżdżonów Smãtk je jesz ùskarnienim wòjnë, w jaczi biôtkùją ze sobą: Dąbrowa *Ti Czerwjoni,* Pùstczi to *Ti Czôrni,* a midzë nima są ti, co jich „gòdzą”, to znaczi *Ti Mòdri,* leno że ta wòjna je blós skùtkã dzejaniô Smãtka, a nié na òpak.

Aùtor *Karamoro,* chtëren wcyg pòdkresliwô, że nie dô straszniészi pòstacje jak Smãtk, przërównëje gò do Pùrtka, co mieszkô w gnoju[20], do Bòrówca, Mùmë, Òtmãta[21], pòzwôlô so kąsk òceplëc wizerënk maszkarë, cobë mògło swiôdczëc, że je òn pòstacją barżi spektakùlarną jak jawerną. Zadzywiającô stôwô sã tuwò aùtokreacja Smãtka, chtëren wëgłôszô gòrzką refleksjã na swój témat:

> – Mój żëwòt Smãtka téż nie je wiesoli. Jô so tak mùszã tluc pò tëch Pùstkach, a midzë taczëmë niedoczëniélcamë. Dze jô le blós wezdrzã, tã je barzëczkò smùtno; dze jô le przińdã, tã je szaro, a so nikòmù dëcht nick nie chce. Jô to nibë lubiã, ale tak rzec, czemù jô taczi jem? Mùzyka mie mierzi, a jak so co ùrodzy kòmù, té jô so mëszlã: zôs co przëlazlo na ten swiat, to je richtich òdrota, a jô tã mùszã bëc, a mù dac w jegò dëszã mój zastrzik mòjégò òsamãtaniégò, żebë to wiedza, dze to przëszlo.
>
> To je dëcht dzywno, że mùszã ten swiat tak dozerac na taczi ôrt. Skądka so ta mòja smùtnô dësza takô wzã? A to so nic nie zmieni, jô ju mdã mùszôl taczi òstac. Ale chtëż mie taczégò weznie pòd swój dak, pewno nicht. Chòc sóm Pón Bóg mie wënëkôl ze swòjégò królestwa. Jô nie chcã bëc panã wszëtczégò, tak jak Pùrtk bë to mëslôl, jô bë so nômili sôdł w céni dze pòd brzóską[22].

---

[18] Szerzi ò tim zagadnienim pisôł wspòminóny ju J. Samp w *Drodze na sabat* i w *Smãtkù*. Wôrt równak dac bôczenié na ùwôdżi òdnôszającé sã do ùtwórstwa J. Drzéżdżona. Béł òn ùznôwóny za kòntinuatora stilu òbrónégò bez Aleksandra Majkòwsczégò. Drzéżdżón dejade jiną szedł drogą, swòją włôsną, apartną: „Niejedny z regionalnëch dzejarzów cwierdzëlë, że to nie bëła droga, a gwësni barabónë i pùstczi, z jaczich òd czasu do czasu dochôdô głos władisławòwsczégò „pùstkòwióna”. Głos to – dorzucmë – nié wiedno i nié dlô wszëtczich zrozmiałi, kòntrowersyjny, skùteczno ùcékający przed tradicyjnyma metodama okresliwaniô wôrtoscë i tipòlogióm”. J. Samp, *Kaszëbizna w proze…*, s. 109.

[19] J. Samp, *Smãtek*, s. 63.

[20] Tamże, s. 94.

[21] Tamże, s. 212.

[22] Tamże, s. 192.

Zwierzenié Smãtka wskazëje na jegò drëgą nôtërã. To ùmòrdowanié bierzącé sã z bezùstannégò mãczeniô lëdzy, je mù jistno cãżarã. W tim wëjimkù pòkazëją sã pòdobieństwa midzë Smãtkã H. Derdowsczégò z *Ò Panu Czôrlińsczim…*, ò jaczim Jerzi Samp napisôł:

> Tak tej żôl Smãtka mòżemë ùznawac za znankã jegò tesknotë do ùszłëch, dôwno zabëtëch czasów, jakno znankã lëtoscë dlô tëch, co cerpią bez swòjã słabòtã. Prôwdac bezwòlno zajimô sã swòją diôbelską robòtą, ale jednoczasno letkò pòddôwô sã zamëszleniémù i rozwôżanióm, nierôz mô czësto kòmùdné ùspòsobienié[23].

Czimże tej je nen demón? Wedle aùtora *Twarzë Smãtka* je òn pùsti i szari. Nicht gò nigdë bliskò nie widzôł, nie dało sã téż òbaczëc jegò òczów, bò òne:

> (…) mùszą bëc jak te wilczé dzurë, bez dna. Chto pòdôl rãkã Smãtkòwi, ten je zgùbiony. A to so zdôrzô tak, że lëdze wcale ò tim nie wiedzą; w jaczisz wieczór tak, jakbë chto krótkò sedzôl. To nie je żódna pòstacjô, mòże kląb czegòsz szarégò, a mòże céniô. To so tak czlowiek mësli: to je céniô a fardich. Jo welë, té so robi tak cãżkò na dëszi. To Smãtk pòdôwô rãkã, to òn tã sedzôl a żdôl, jaż ten jistny tu sadnie, a mdze so jiscyl na ten swiat. Òn tu je dabej, a chto jemù rãkã pòdô, z tim je ùd[24].

Ta „pòstacjô”, jak pòwiôdôł ò nim sóm pisôrz, zamieszkiwała Pùstczi, niedalek Biélawë[25], w placu juwernym, ale przemikłim, co je òsoblëwòtą prozë Drzéżdżona, magijnotą i czarama. W *Twarzë Smãtka* zmieniwô òn sã w òniriczny môl, ùplotłi ze spikòwëch rojitwów tak samò, jak i bòhaterowie – mają swójskò brzëmiącé miona i nôzwëska; Czapa, Biczk, Józef Gafka, Mariczka, Szëmańskô…, nôczãscy robią na gbùrstwach, są biédny, ledwò cygną z miesąca na miesąc. Jich całi kòsmòs miescy sã w òbrëmim nëch Pùstk i òkòlnëch wsów: Dąbrowa, Sepale, Grintal, Werblëniô, Mechòwa…, całô jich wiédza ò żëcym bierze sã prawie ze stôrëch pòwiôstków i gùsłów, w tim szlachùją za bòhaterama *Kamienia na kamieniu* Wiesława Mësliwsczégò. Smãtk stôwô sã jich ùtrapienim, a równak nie pòtrafią bez niegò żëc. To apartnô procëmstawnota. Są naznaczony smãtkòwim znamieniã, jaczégò nie rozmieją ze se zedrzéc. Chwiądają sã wcyg midzë dwùma biegunama: jeden to żëcé i sprawë codniowé, a drëdżi to Smãtk. Mieszkańcë wsë ùdokaznilë to, czej môłi Jónk razã ze Stolemã wënëkiwają Smãtka z Biélawë. Zaczãlë wnenczas wadzëc na Jónka, spùscëlë psë, chcelë gò zabic, a to wszëtkò temù, że:

---

[23] J. Samp, *Smãtk...,* s. 60.

[24] J. Drzéżdżón, *Twôrz Smãtka*, s. 93.

[25] Biélawa – nié za wiôldżé błotkò nalôżającé sã w Domôtowie naprocëm dodomù, w jaczim sã ùrodzył i wëchòwôł Jan Drzéżdżón.

> Bò tak richtich rzec, ti lëdze ni mòglë pòjic, jaczi to bë mógl bëc swiat bez Smãtka. To nie bëlo tak, że òni gò baro kòchalë. Tegò dëcha mielë tak wiôldżi strach, że nawet ni mòglë so pòmëslec, żebë mógl bëc swiat bez Smãtka. Temù chcelë wënëkac Janka z Pùstk, jakbë jima zrobil wiôlgą zlosc[26].

Równak za jaczis sztërk ùmãczony mieszkańcë Pùstk rëszają z pòstanowienim, żebë zdrzucëc z siebie znamiã, znamiã Smãtka. Chcą zabic stwòra, bò leno tim spòsobã mògą wëswòbòdzëc sã z jegò mòcë. Cwierdzą, że: „…wiedno trzeba nalezc jaką òfiarã, żebë nó niã zepchnąc wszëtko zlo, a té ji lep ùcyc”[27].

Pòkôzóny je téż dobrze na Kaszëbach znóny òbrzãd *scynaniô kani*[28], jakno znakù òczëszczeniô, ale i téż przerzuceniô swòjich winów na òfiarã. Òstónie wëbróny kat, sãdza, a môlã egzekùcji, jak wiedno, bãdze góra:

> Në, a té pùstkòwi wstelë jak jeden, a wëbralë kata, sãdzã, a szlë na wiôlgą górã, midzë Pùstkamë, Dąbrową a resztą swiata, i nico ùchwôcëlë. To sedza w klôtce, a nicht nie wiedzôl, co to bëlo… Né, ale, na òstatkù to so jakòsz da, a jak ju bëlo zamklé, té wëwiozlë to na Rejmrowã Górã, a tã miôl bëc sąd. Kat przëniósl òstri topór, a sãdza dludżi papiór do zapisaniô tegò wszëtczégò, ò co òskarżony mdze Smãtk, ten, co sedzy w klôtce[29].

Mieszkańcë Pùstk zaczãlë òbskarżac Smãtka za swòje nieszczesca. Kòżdi z przëszłëch na òbsąd miôł z nim swòje pòrachùnczi. Lësta żôlów bëła długô, jaż kùreszcze:

> […] gò wëtrekalë z klôtczi rut, a kat pòłożil lep na kloc a gò scął. Té to le pajamë zgrzechòta a bëlo pò wszëtczim.
>
> Ale co to téż tak richtich bëlo? Czë Smãtk bë so tak dôl, jaż niepòdobno. Mòże to bél jaczi dzëwi czlowiek, co so wëchòwôl w lese? Bò wkól bëlë samë lasë, jak le blós òkã zazdrzec[30].

---

[26] Tamże, s. 138.

[27] Tamże, s. 145.

[28] J. Tréder pisze: „Apartnym kaszëbsczim sobótkòwim zwëkã do niedôwna béł òbrzãd *Scynaniô kani*; zajimający dokùment dôwnégò zwëczajowégò prawa, stądka òriginalné wërażenié; *scynanié kani”*. *Frazeòlogiô kaszëbskô…*, s. 209.

Jinym aùtorã dochôdającym pòczątków tegò bestijnicczégò zwëkù je Jerzi Samp, chtëren w *Drodze na sabat* òbjasniwô, czemù do kani pòdchôdô sã z taką niezgarą. Wszëtkò temù, że nen ptôch dërch wòłô *pic, pic*, co w rozmienim Kaszëbów òznôczało, że je spragłi wòdë, na jaką sobie nie zasłużił. Stądka téż pòrzekadła: „spragłi jak kania deszczu”, „lnie jak kania do deszczu” czë „pije wòdã jak kania”. Dali Samp pôkôzëje, że sóm zwëk *scynaniô kani* to nic jinégò jak òczëszczenié z grzéchów „wëbróny spòlëznë, jakô w dónym rokù òdczuwała je jakno òsoblëwie grãdzącé. Ni ma wątpieniô, że w sobótkòwi wieczór kaniã mielë za òfiarnégò ptôcha, a meritum òbrzãdu stanowiło ùroczësté przerzucenié nôcãższich grzéchów i winów włôsnëch na niegò. Mòże bëc, że wedle pierwòtnégò mniemaniô, takô pùblicznô spòwiédz, doprawionô przelanim krwi ùmëszlonégò, abò raczi wëstwòrzonégò winowajcë, miała bëc za jednym razã òrtã òglowi ekspiacji”. J. Samp, *Droga na sabat*, s.19.

[29] J. Drzéżdżón, *Twôrz...*, dz. cyt., s. 145–146.

[30] Tamże, s. 147.

Terô bë sã mògło pùstkòwianóm zdawac, je ju nick jima szkòdzëc nie bãdze. Wëzbëlë sã swòjégò przekleństwa. Ale lëdze z Dąbrowë w to nie wierzą. Kò jo, bùsznią sã widzałim procesã, téż widzą, że jich sąsadowie lepi sã sprawùją; a ti czëją sã lepi i są wieselszi: „są terô òczëszczony ze swégò plugawégò żëcégò”[31], równak w sercu je „môli nórcëk”, pùstota, jaczi nie pòtrafią niczim wëfùlowac. Dëcht żebë ùczëlë głosë ùmarłëch starków, jaczi do nich przëchôdelë. Przëstãpù ùmarłima do swiata żëwëch broni wëgódné żëcé i lëdzkô chcëwòta, wòjnë i niezgara. Nick nie dało złożenié òfiarë z nibë Smãtka, bò „Smãtk je w nich, w jich sercach, a tegò òni ani nie merkają, ani téż nicht jima tego nié pòwié”[32].

Je leno jedna jistota, jakô bë mògła jich òswòbòdzëc z mòcë pieczelnika – Ògniszcze. Aleksander Gejsztor je dbë, że Słowianowie zesadzëlë w jedno dwùch bògów: Swarożëca – Òdżin i Dadzbòga – Słuńce dlô lżészégò rozmieniô mikro- i makrokòsmòsu. Ù Biôłorusënów, jak ùdokazniwô aùtor, je pòzdrzatk, że „słuńce to je bòżé ògniszcze”[33].

W òpòwiôdanim *Spòwiédz Smãtka – dokùńczenié* sóm Smãtk wëznôwô, że bòji sã blós jednégò dëcha, Ògniszcza. Mô starã, żebë je wëgasëc i zapòwiôdô wiôlgą biôtkã ò lëdzczé dësze:

> Dãpią to rozmajité strôszczi, a téż jô, bò wiele razy na dzéń a w nocë jô doch nad Biélawã lecã. Jô czëjã tã taczé ceplo, a té jô temù wiedno dóm ti swòji kòmùdny dôczi. Ale jak to mdze pewno, to z tim jô so mdã mùszôl wzyc za ùszë i chto wié, chto tu na tëch Pùstkach òstónie. Jô nie pòpùszczã, ale to Ògniszcze mòże rozwjôc mòjã szarą dôkã, a té jô ju nie mdã sobą. Bò chto je ju rôz rozerwany, ten nazôd nie przińdze do se, jô to dobrze wiém. Ale wiém téż, że nad Biélawą sã rozegrô ta nôwiãkszô biôtka midzë mną a tim Ògniszczã[34].

---

[31] Tamże, s. 150.

[32] Tamże, s. 156.

[33] A. Gejsztor (Gieysztor), *Mitologiô Słowianów,* Warszawa 1980, s. 173. Aùtór téż òbjasniwô, jaczé fùnkcje przëpôdałë Dadzbògòwi – Swarożëcowi. Pòd zéwiszczã *Swarożëcc* czëtómë: „A Dadzbóg – Swarożëc? Òn miôł zadania bóżka drëdżégò rzãdu, tzn. bóżka atmòsfericz
négò (tu wchôdôłbë w rolã gromòwładnégò Peruna) i domôcégò ògnia, w tim téż òfiarnégò. Zachôdanié na se trzech ôrtów ògnia wëstãpùje w mitologii indijsczi. Nôlégô jednak pamiãtac, że miono Swarożëc mògło òznaczac nié le blós sëna Swaroga, ale bëc jiną jãzëkòwò pòstacją miona samégò Swaroga. Wôrt pamiãtac, że tcza ògnia nie prowadzëła do jegò deifikacji, a wedijsczi Agni, chòc spiéwają ò nim w himnach Rigwedë, nie je całą personifikacją ògnia. Tak samò rzecz sã mô w przëtrôfkù słowiańsczégò ògnia. Arabskô wzmiónka ò Słowianach, gwësno tëch zapadnëch, z pierszi pòłwë IX wiekù, znónô z Ibn Rostcha i Al Gardizégò, wiadło ò jich wierzeniach przedstôwiô krótkò: „Wszëtcë są tczëcelama ògnia, na pòlach seją nôwiãcy prosa, a przë żniwach wrzucają ze statkù proso na łëżkã, wznôszają jã do nieba; ò Panie, të jes tim, co nama dôwôsz jôdã, dôj nóm i terô ji bòkadosc”. Na wzmiónka òddôwô tczã dlô bòga niebiosów a òsóbno pòdnôszô religijną tczã ògnia… Dali, pòd zewiszczã *Dadzbóg* czëtómë: „A Dażbog – Dadźbóg, jiné miono sëna słunecznégò Swaroga? Zdôwô sã, że i òno przënôlégô leno do sferë domòwi i òfiarniczi, tëli, że nie dô sã za wiele ò tim zjawiszczu pòwiedzec.” (s. 175–178).

[34] J. Drzéżdżón, *Twôrz Smãtka*, s. 197.

Ògniszcze mô wiôlgą mòc, bez tã jegò mòc Grétka – Mónika wstôjô z grobù i dôwô temù dëchòwi chléb do jedzeniô i a do picô wino. Pùstkòwiónowie òżëlë. Widzą i dlô se nôdzejã w ti niepòjãti mòcë, jakô smierc dobëła i Smãtka, chòc tak do kùńca cãżkò jima w to ùwierzëc:

> A òni nie klëczą przed nim, le przed swòją Biélawą, w chtërny je to wieczné Ògniszcze jesz z dôwnëch, pògańsczich czasów. (…) Czë sã chto taczi naléze, żebë Smãtka z Pùstk wënëkôł?
>
> Że téż lëdzë mùszą miec na swiece taką ùcëżbã? To bë mùszôł prawie to Ògniszcze z Biélawë nosëc w sercu, tak jak Jasz z Móniczką, te ten smùtny dëch sã nigdë na swiece nie òdwôżi wëcygnąc swòjã szarą pajã do taczégò czlowieka[35].

Biôtce lëdzy ze Smãtkã – Złim ni ma kùńca. Òn je mòcniészi i chitrzészi. Sedzy głãbòk, co ùdokaznił Drzéżdżón, w lëdzczich sercach i to nie zdrzącë na jich ùrodzenié. Zagniôzdowało nawetka na taczich môłëch Pùstkach i dobrze sã tu czëje, co metafòriczno mòże znaczëc, że w tim przëtrôfkù môl ni mô znaczeniô.

Zdôwô sã, że Jan Drzéżdżón bezprzestôwno biôtkòwôł sã ze Smãtkã, nié le w *Twarzë Smãtka*, ale téż w jinëch swòjich pòwiescach, pòlskò- i kaszëbskòjãzëcznëch. Przedstôwiôł rozmajité skarnia négò bezòsobòwégò dëcha; w *Karamòro* tacy sã w pòstacje lodowi górë, scyskający strachã serca mieszkańców miasteczka, chtërny zasôdzają sã i mòrdëją Cëzégò, Tédora, Mariã, Mikòłaja. W *Ùpiorach* (skłôdającëch sã z trzech dzélów) stôwô sã samòtnoscą Anë, tak przejimającą i tak pasowną do dzysdniowëch czasów, że dałobë sã scwierdzëc, że je pònadczasowô, w *Profesorze Górsczim* – Smãtk je òpãtanim, za to w *Pamiãtnikù Judôsza* – wiôlgą spòwiedzą òdnôszającą sã do pòczątków złégò. Trzeba jesz miec w pamiãcë bòhaterów *Lesny Dąbrowë*, gdze pëtel bierze sã z bëna jich nôtërë, legòtków i pierwòsznëch instinktów.

Wszãdze pôchnie Smãtkã. Wszãdze je ùrzas, z jaczim trzeba so pòradzëc, bò jinaczi ta bestiô, zwónô kłódką lëdzczégò jistnieniô, dobãdze nad człowiekã.

Czim tej sã bronic? Jan Drzéżdżón dokładno tegò nie òbjasniwô, ale zdrzącë na całé jegò ùtwórstwò mòże sã doznac, że człowiek wiedno sóm mùszi wëbierac, a zanôleżno, na jaką wstąpi drogã, jegò wëbiér bãdze mni abò bardżi òdpòwiedny.

---

[35] Tamże, s 238–239.

Dariusz Majkowski

Lëteratura w „Zwónkù kaszëbsczim”

Lëteracczé dokazë, chtërne òstałë òpùblikòwóné w „Zwónkù kaszëbsczim”, wërazno mają za zadanié słëżëc przédnym célóm, jaczé stôwiô so redakcjô. W przëtrôfkù tegò cządnika są nima: „pòkazëwac piãkno i głãbiã naji wiarë”[1], a téż miec starã „żebë Kaszëbi wiedno trzimelë z Bògã i nigdë nie zdżinãlë z wiéchrzëznë zemi”[2].

Òkróm baro niewielnëch przëtrôfków drëkòwóné w „Zwónkù” ùsôdzczi zjiscywają céle òpisóné w nëch słowach zamkłëch w Słowie wstãpnym do pierszégò numra[3].

Lëteracczé dokazë pùblikòwóné w „Zwónkù kaszëbsczim”

Ju na zôczątkù mùszimë pòdczorchnąc, że czëtińc „Zwónka” nie naléze w pismionie niżódnëch przëmiarów prozë ani dokazów na binã. Jedurnyma lëteracczima tekstama drëkòwónyma w cządnikù są wiérztë. Dzél z nich to gwôsné dokazë nôleżników Klubù Sztudérów Kaszëbów „Jutrzniô”, jaczi wëdôwô „Zwónka”, a zaòstałé to ju rëchli pùblikòwóné wiérztë kaszëbsczich pòétów abò tłómaczenia jinëch aùtorów. Żelë jidze ò pòrësziwóné témë, mòżemë je pòdzelëc na: religijné, w tim pòwòłaniowé, i patrioticzné (ò miłoce do kaszëbsczi zemi, ò naji kùlturze czë snôżoce jãzëka).

Religijnô pòezjô

Westrzód religijnëch nôwiãcy je tëch pisónëch przez klerików z Pelplëna. Nôczãscy pòjôwiô sã tuwò Damian Klajst i jegò pòezjô. Wôrt ò nim nadczidnąc nié blós dlô wielënë wiérztów, ale i dlôte, że jegò dokazë wëprzédniwają sã artisticzną wôrtnotą.

---

[1] „Zwónk kaszëbsczi” 1/2004, s. 1.

[2] Jistno.

[3] W artiklu ògrańcziwóm sã blós do drëdżi serie „Zwónka” (òd 2004 r.). Chùdzy pismiono miało le 8 starnów, w wiãkszoscë bëło wëdôwóné pò pòlskù i przistãpné bëło leno westrzód klerików i jich drëchów. Ò historie pismiona mòżna przeczëtac w ksążce „Më trzimómë z Bògã. Księga jubileuszowa 100 lat Klubu Studentów Kaszubów w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie 1908–2008 (red. Kòmitet Redakcyjny pòd przédnictwã ks. Anastazégò Nadolnégò, Pelplin 2008). Zdrzë téż: D. Majkòwsczi, Religijnô słowizna w cządnikù *Zwónk kaszëbsczi,* w: Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, Gdunsk 2012, s. 97–101.

Widzec je téż dobrą znajomòsc kaszëbiznë. Nie je to, jak w przëtrôfkù wiele jinëch tekstów w „Zwónkù”, jãzëk òpiarti przédno na słowarzu Jana Trepczika z bezrefleksyjnym przëjimanim wszëtczich jegò neòlogizmów, w tim tëch mni ùdałëch[4].

Wiele religijnëch wiérztów Klajsta gôdô nama ò tim, że Bòga mòże nalezc w snôżoce nôtërë, w lasach, zôpadającym słuńcu, na sniegù. Jezës w nëch tekstach szpacérëje midzë drzewama, chòdzy pò łące. Hewò przikładë:

Czej jes w lese
Wiater nie szëmi
Przëstają sarnë
W letczim wiéwie
To Christus przechòdzy

Sedząc na łące
Czej mòdrzi sã niebò
Strużka zwòlnia
W wònie kwiatów
To Christus przechòdzy
(*** „Zwónk” nr 4/2006)

Zeszedł jes z krziża Jezu
Zeloną darżënką krok przë krokù
Szlë jesmë sami
(*** „Zwónk nr 2/2004)

Damian Klajst wiele razy òpisywô w swòjich wiérztach znaczenié cëszë, jakô je pòdłùg niegò wôżnô do te, żebë spòtkac Bòga.

Wëłączëta widë
Wëłączë trzôsk

Rôczëta cëszã
Bë Christus wlôzł
(„Zwónk” nr 5/2007)

Teskniã ju Jezu
Teskniã do pòstãpny cëszë
(„Zwónk” nr 2/2004)

---

[4] Zdrzë: D. Majkòwsczi, Religijnô słowizna w czãdnikù *Zwónk kaszëbsczi,* w: Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, Gdunsk 2012, s. 97–101.

Do religijnëch mòżna zarechòwac téż niejedne dokazë Damiana Briegmanna – „Słowò” („Zwónk” nr 5/2007), „Dozdrzeniałosc” i wiérzta bez titla („Zwónk” nr 7/2008). W pierszim, wierã nôlepszim z nich, je widzec czile czekawëch ùdbów na przërównania (np. Bòżé słowò jakno sterë do Bòga) i dosc dobrą znajomòsc kaszëbiznë, równak pózniészé są ju përznã mni ambitné.

Aùtorama dwùch religijnëch wiérztów pùblikòwónëch w czãdnikù są dwaji ksãża, chtërny za czasów sztudiów w Pelplënie bëlë rësznyma dzejôrzama Klubù. „Niosący zbón” ks. Wiesława Felsczégò to dokôz baro mòcno nawlékający do Swiãtëch Pismionów:

Nosymë nen skôrb w glënianëch statkach (zdrzë 2 Kòr 4,7)

A rãce mùsz je trzëmac podniosłé
Chwatac òbùma rãkama
Mòcno
Wësok
Czej Mòjżesz na górze (zdrzë Wy 17)

Mòże chtos dozdrzi
Pùdze za nama
Wléze do zalë na górze
Przëszëkòwóny
Pasowny bë zjesc Paschã
Ze swòjim Bògã (zdrzë Mt 14, 13-14)

We wiérzce ks. Jana Walkùsza „Służba mòją drogą” mni je bezpòstrzédnëch nawleczeniów do Biblii, a wiãcy òsobistëch doswiôdczeniów kòntaktu z Bògã.

(…) przez łzë Cebie widzã
jak na rzoza jasnô
na mim niebie
i płom Twòji miłotë
wcyg rozpôlô mie òd nowa

Westrzód religijnëch wiérztów òsoblëwie wiele je taczich, chtërne òpisywają doswiôdczenia pòwòłaniô do kapłaństwa, co ni mòże dzëwòwac w pismionie rëchtowónym przez klerików. W ti grëpie zôs wôrt dac bôczenié na Damiana Klajsta i jegò „Pasturza”[5] a téż Damiana Briegmanna i „Pòwòłanié”[6].

---

[5] „Zwónk” nr 2/2004, s. 45.
[6] „Zwónk” nr 5/2007, s. 16.

Patrioticznô pòezjô

Drëdżé karno wiérztów mô za témã pòdskôcanié miłotë do rodny zemi, kaszëbsczégò jãzëka i szerok rozmióny kùlturë. Je jich mni jak religijnëch i są to przédno przedrëkòwóné tekstë. Wiele je w nich emòcji i bùdowaniô kaszëbsczégò patriotizmù. Wërazno widzec, że jich pùblikòwanié je zjiscywanim célu, jaczi pòstawiła so redakcjô „Zwónka" w pierszim numrze: „żebë Kaszëbi nie zdżinãlë z wiéchrzëznë zemi".

Jakno przikłôd wôrt wspòmnąc ò wiérzce Wandë Czedrowsczi „Naji stegnë".

Czë czëjesz,
Ò czim szemarzi cë
        Kaszëbsczi bór
          Bôłtu sztrąd
            Redëni biég
              Kòscółka zwón
                Historëji Pòmión
                  Domôcy próg?[7]

Czëtińc mòże przëbôczëc so piãkno naji zemi, sparłãczenié z religią i nôbòżeństwama, pòczëc bùchã z historie i teskniączkã za rodną chëczą.

Jesz barżi apel ò waranié kòl kaszëbsczi tradicji i jãzëka je widzec w jiny wiérzce, jaką nalézemë w cządnikù. Tim razã ks. Bernat Sëchta:

Kaszëba, co bë zapiar sę
Kaszëbsczégo jimienia,
Nie bëł bë godny, żebë go
Kaszëbskô niosła zemia.
Ten jak na wietew uschnie wnet,
Bo z niego wińdze krew.
(„Zwónk" nr 6/2007, pisënk òriginalny)

Wëjimkama w tim pateticznym stilu kaszëbsczich dokazów są „Sekretë" (znónô lëdowô spiéwa: Wiém jo wiém, nie pòwiém, co w ògrodze rosce) i jesz barżi dwie beztitlowé rimòwóné pòwiôstczi Irénë Weiss: „Lëdze westrzód pòwiôdelë, że tam w miesce cëda òbzérelë" („Zwónk nr 7/2014) i „Chwôla jô te czase chwôla, bò w lakôrkach jidã w pòle" („Zwónk" nr 8/2014, pisënk òriginalny). To tekstë, jaczé pòkazywają Kaszëbów jakno zacopónëch mieszkańców wsë, dlô chtërnëch znanką „zepsëcô" je czëtanié gazétów, a wiôlgą redotą „picé bimbru" i „diwanë na scanach". Te dwa dokazë zdôwają sã bëc czëstą procëmnotą do wszëtczich jinëch pùblikòwónëch w „Zwónkù" i drãgò nalezc wëtłómaczenié dlô jich bëtnoscë w cządnikù.

---

[7] „Zwónk" nr 3/2005, s. 49.

„Zwónk” ò lëteraturze i lëteratach

Òkróm wiérztów, cząndik pùblikòwôł téż biografie pòétów, pitania ò ùtwórstwò pòjôwiałë sã przë leżnoscë kôrbiónków z piszącyma pò kaszëbskù, a ksążka *Żëcé i przigòdë Remùsa* òsta zinterpretowónô jakno dokôz, chtëren mòże pògłãbiwac wiarã.

Jedną z nôwôżniészich pòstacji dlô redakcji „Zwónka” i całégò Klubu Sztudérów Kaszëbów w Pelplënie béł jegò załóżca Jan Karnowsczi. Pòswiãcony mù articzel[8] òstôł wëdrëkòwóny w trzecym numrze, a pózni pòwtórzony jesz rôz w sódmim. Tekst òpisywô przédno lata żëcégò, chtërne Młodokaszëba z Czôrnowa spãdzył w Wëższim Dëchòwnym Seminarium w Pelplënie i ò jegò ùtwórstwie czëtińcowie nick sã nie dowiedzą (òkróm zdaniô, że „napisôł pò kaszëbskù wiele wiérztów i pòémów”).

Wiele wiãcy lëteracczich témów pòjôwiô sã w kôrbiónce Łukasza Benkòwsczégò z pòétką Bòżeną Ùgòwską. Wëwiôd ten ùkôzôł sã ju w pierszim numrze, co ni mòże dzëwòwac, bò dlô pelplińsczégò klubù bëła òna (i mést je) nadzwëkòwò wôżnô. Robia w seminarium jakno szkólnô kaszëbsczégò jãzëka i pòmôgała w redagòwanim pierszich numrów „Zwónka”. B. Ùgòwskô òpòwiôdô m.jin. ò tim, jaczé bëłë pòczątczi ji pisaniô: „Pòstanowiłam zapisëwac to, co tam sobie miałam ùmëszloné i na pòczątkù nawet nie nazéwałam jich wiérztama. To bëłë mòje mëslë, chtërne bëłë dlô mie w tim mòmence wôżné i chcałam je dlô sebie ùwiecznic, żebë móc pózni do tegò sã copnąc”[9].

Slédnym z lëteratów zaprezentowónëch w „Zwónkù” béł ks. Jan Twardowsczi[10]. Articzel ò nim napisa Hana Makùrôt, wnenczas prédniczka Karna Sztudérów „Pomorania”. Pòdczorchiwô w nim zwëczajnosc swiata, jaczi òpisywô w swòjich wiérztach ten pòéta. Z drëdżi stronë prawie w ti zwëczajnoscë widzy òna jegò nadzwëkòwòsc i wôrtnotã: „Bò chto dzysô westrzód rozmajitëch swòjich sprawów rozmieje dozdrzec môłą lëtewkã, chrabąszcza, wiewiórkã, łëczk, bruné pòdgrzibczi, pólné kamë? – pitô aùtorka artikla. Nazéwającë ks. Twardowsczégò terôczasnym sw. Frãcyszkã, H. Makurôt dodôwô, że „pësznosc jegò wiérztów to miłota. Miłota zwerbalizowónô, ale ùchwëconô w słowa jak nôprostszé, nômni zawiłé, nieskòmplikòwóné. Je to miłota takô prosto ze serca”.

Do artikla są dodóné trzë wiérztë ks. Jana skaszëbioné przez aùtorkã. „Dlô szmaczi” bédëjã krótczi dokôz „Miełota”.

Swiat zmãglowóny
pòlitika pùdło
chëcz ju nie tamta

---

[8] W. Szuca, Jan Karnowsczi w Pelplënie, „Zwónk” nr 3/2005, s. 44–45 i nr 7/2008, s. 25–27.

[9] Ł. Benkòwsczi, Wiara i kaszëbizna, „Zwónk” nr 1/2004, s. 30.

[10] H. Makurôt, Swiat ksãdza Jana Twardowsczégò, „Zwónk” nr 5/2006.

jinô bróma
niewierzący na rôrotach w kòscele
blós miełota
òbarchniałô ta jistnô

Piszącë ò lëteraturze w „Zwónkù kaszëbsczim" wôrt jesz je wspòmnąc ò cyklu: Nalezc Bòga „W żëcym i przigòdach Remùsa"[11]. Je to próba wëzwëskaniô kaszëbsczi epòpeji do pògłãbiwaniô wiarë czëtińców. „Wszëtkò, co sã dzeje wkół herojów dokazu mô swòje òdniesenié do wiarë. Lëstë òsczi dërgòcą, bò na ni pòwiesył sã Judôsz, skòwrónk, jaczi spiéwô nad głową Remùsa nócy „gòdzynczi", a drzewa w lese stoją pòwôżno i stateczno, bò słëchają Mszë swiãti, chtërnã òdprôwiô dlô nich dobri dëch. Wiara naznacziwô lëdzóm ritm jich żëcégò: „Zëma zaczinô sã na swiãtégò Môrcëna, Remùs pò swòji chòroscë wrócył do robòtë na Matkã Bòską Séwną, a gòspòdëni òbzérała swòjã spiżarniã w dzéń Nawróceniô Swiãtégò Pawła". Aùtor artikla mô téż swiądã, że w ksążce A. Majkòwsczégò je dosc tëli niechrzescëjańsczich mòtiwów, jak chòcle pòstacje Òrmùzda i Arimana abò wiara w reinkarnacjã. Nimò tegò pòdług niegò „szukanié ù Majkòwsczégò zamkłoscë, jakô miałabë pògłãbiwac najã wiarã je w całoscë dopùsceniowé. Je tak chòcbë dlôte, że w swòjim dokazu wzywô òn do miłotë tatczëznë i do ùwôżaniô tradicëji, a doch ta w przëpôdkù Kaszëbów je tak baro sparłãczonô z religią, że mòżna sã wôżëc na scwierdzenié, że ksążka *Żëcé i przigòdë Remùsa* wzywô téż do wiérnégò trzimaniô z Bògã i chrzescëjańską wiarą".[12]

Aùtor w pierszim dzélu cyklu pòdczorchiwô, że na spòdlim dokazu A. Majkòwsczégò dałobë sã przëszëkòwac rekòlekcje i jak sã doznôwómë w trzecym numrze, te słowa zjiscëłë sã w lëpińcu 2004 r. w Brusach.

Pòdrechòwùjącë, lëteratura w „Zwónkù kaszëbsczim" mô do spełnieniô wôżné dlô redakcji céle: pògłãbiwac wiarã czëtińców i jich miłotã do kaszëbsczi tatczëznë. Òkróm dwùch przëtrôfków (tekstów Irénë Weiss) wszëtczé lëteracczé ùsôdzczi są prawie ti misji pòdpòrządkòwóné. Tikô to sã tak wiérztów pisónëch przez nôleżników Klubù Sztudérów Kaszëbów w Wëższim Dëchòwnym Seminarium w Pelplënie, jak i tëch stwòrzonëch przez pòétów z bùtna, a w cządnikù le przedrëkòwónëch. Téż lëteracë prezentowóny w pismionie są przikładama lëdzy, dlô chtërnëch wiara i kaszëbizna bëła i je czims wôżnym. Nimò ti „służebny" rolë, niejedne dokazë są wôrt bôczënkù, a jich ùtwórcowie (jak chòcle Damian Klajst) mielëbë òstac dozdrzóny i mòże zôchãcóny do dalszégò pisaniô przez znajôrzów kaszëbsczi lëteraturë.

---

[11] D. Majkòwsczi, Nalezc Bòga w „Żëcym i przigòdach Remùsa", „Zwónk" nr 1/2004, s. 12–15, nr 2/2004, s. 34-35, nr 3/2005, s. 30-31.

[12] D. Majkòwsczi, Nalezc Bòga w „Żëcym i przigòdach Remùsa", „Zwónk" nr 1/2004, s. 13.

Hana Makùrôt
Gduńsczi Ùniwersytet

Leksykalné interferencje kaszëbsczich gwarów w pòlaszëznie[1]

Kaszëbsczé cësczi w zasygù leksyczi – metodologiô, stój badérowaniów, cél robòtë

Hewòtny articzel pòwstôł jakno skùtk badérowaniów przeprowadzonëch w slédnëch latach nad leksykalnyma interferencjama[2] kaszëbsczich gwarów w pòlaszëznie. Badérowania bëłë prowadzoné w 19 môlëznach reprezentëjącëch 12 gwarów, nachôdającëch sã na jãzëkòwi òbéńdze trzech dialektów: nordowòkaszëbsczégò (gwara wsë Òdargòwò, bëlackô gwara, gwara wsë Chałëpë i lëzyńskô gwara), westrzédnokaszëbsczégò (mézowskô i żukòwskô gwara, gwara wsë Lësé Jamë, gwara wsë Klëkòwô Hëta, sëlëczińskô gwara) i pôłniowòkaszëbsczégò (gwarë: lëpnickô, bruskô, kònarzińskô). Badérowania bëłë prowadzoné w fòrmie elektronicznëch nagraniów pòlskòjãzëcznëch wëpòwiesców 88 respòndentów. Infòrmatorzë reprezentowelë trzë pòkòleniowé karna, do jaczich przëdzeloné òstałë òsobë ùrodzoné w latach 1913–1950, 1951–1980, 1981–1996. Tekstë nagraniów w dalszim etapie robòtë òstałë spisóne w półfòneticzny transkripcji i przeanalizowóné z pòzdrzatkù na wëstãpòwanié w nich cësków kaszëbiznë w zasygù leksyczi.

Problematika interferencjów kaszëbsczich gwarów w pòlaszëznie na leksykalny rówiznie nie dożdała sã donądka za wiele òbrobieniów, zagadnienié to òstało òpisóné w artiklu Władisława Pniewsczégò *Błędy językowe w zadaniach młodzieży polskiej w Gdańsku w świetle dialektów pomorskich i języka niemieckiego*[3], a téż w prôcë

---

[1] Hewòtny articzel òstôł napisóny na spòdlim badérowaniów nad pòlskò-kaszëbsczima interferencjama, chtërne jô prowadzëła w ramach przërëchtowiwaniô doktorsczi rozprawë zatitlowóny *Jinterferencjowé przejinaczi ù bilingwalnëch lëdzy w kaszëbsczi spòlëznie*, napisóny pòd czerënkã prof. J. Trédra, òbroniony 20 gòdnika 2011 r. na Gduńsczim Ùniwersytece. Bãdze òn téż fragmeńtã mònografii *Interferencjowé przejinaczi w gôdce bilingwalny spòlëznë Kaszub*, jakô òstónie wëdónô w wëdôwiznie Kaszëbsczégò Institutu.

[2] Pòchwôt *interferencje* òznôczô w lingwistice jãzëkòwé cësczi.

[3] W. Pniewski, *Błędy językowe w zadaniach młodzieży polskiej w Gdańsku w świetle dialektów pomorskich i języka niemieckiego*, „Rocznik Gdański" 1927, s. 19-57.

Édwarda Brézë *Niektóre częstsze błędy językowe (Pokłosie polonistycznej pracy instruktażowej w powiecie kościerskim)*[4], obadwaji aùtorowie badérowelë równak pisóny jãzëk, a sprawa leksykalnëch interferencjów w przëwòłónëch robòtach òstała òmówionô marginalno. Célã hewòtnégò artikla je analiza i òpisënk kaszëbsczich cësków na rówiznie leksyczi, zarejestrowónëch w żëwi gôdóny pòlaszëznie.

Interferencje na rówiznie słowiznë są skùtkã kònkùrowaniô i miészaniô sã na kaszëbsczi òbéńdze elementów przënôleżnëch rozmajitim jãzëkòwim kòdóm: kaszëbsczim gwaróm, lëteracczi kaszëbiznie i pòlsczémù jãzëkòwi. W pòdsystemie òbjimającym słowiznã w gôdce bilingwalnëch òsobów pòkazywają sã rozmajité leksykalné wariantë, przënôleżné miészającym sã jãzëkòwim kòdóm; gwarowé elementë kònkùrëją z niegwarowima, pòlscze leksemë riwalizëją z kaszëbsczima. Prawie leksykalnô wariantiwnosc i sparłãczonô z nią mòżlëwòta nié wiedno do kùńca ùswiądnionégò wëbiéru przez bilingwalną òsobã jednégò z wariantów je przëczëną wzôjnëch jãzëkòwëch cësków na rówiznie słowiznë[5].

Józef Kąs rozezdrziwô leksykalną interferencjã jakno jedno z przejawów przełączaniô kòdów. Przełączanié kòdów (i pòjôwiającô sã w parłãce z nim leksykalnô wariantiwnosc) pòkôzywô sã jakno indiwidualny proces przëswòjeniô drëdżégò systemù, òbjimającégò słowiznã. Zato leksykalnô interferencjô mô przirodã pònadindiwidualną, stanowi òna zjawiszcze systemòwé. W przëtrôfkù słowiznowi interferencji pòkôzywanié sã w wëpòwiescë jednégò jãzëka wariantu pòchôdającégò z drëdżégò jãzëka rozezdrziwóné je z pòzdrzatkù trwałoscë tegò leksykalnégò elementu w jãzëkòwim systemie, realizowónym w mòwie gwësny pòpùlacji. Na taczi ôrt leksykalnô interferencjô stanowi kònfrontacjã dwùch leksykalnëch systemów, chtërne na sebie wzôjno nacyskają z przëczënë stójnégò kòntaktu, w jaczim òne pòòstôwają[6].

Trzeba pòdsztrichnąc, że leksykalny pòdsystem je pòdsystemã nôbarżi òtemkłim, co òznôczô, że brëkòwnik jãzëka mô wiãkszą perspektiwã wëbiéraniô leksykalnëch elementów nigle elementów fònetycznëch, mòrfòlogicznëch czë syntakticznëch, a to parłãczi sã z mòcniészą pòdajnotą słowiznowégò pòdsystemù na interferencjowé przejinaczi. Jesz do tegò interferencje w zasygù słowiznë są wëchôdënkã nié leno cësków na jãzëkòwi rówiznie, ale téż òdezdrzadliwają jistnienié kòntaktów kùlturowëch[7].

Z òpisënkã leksykalnëch interferencjów kaszëbsczich gwarów w pòlaszëznie parłãczą sã metodologiczné problemë. Drãgòsc òpisaniô, dokònywającégò sã w mòwie bilingwalny kaszëbsczi spòlëznë, cëskù kaszëbsczégò leksykalnégò systemù na słowiznowi system pòlsczi, je pòwiązónô z nym, że wiôldżi dzél słowów notérowónëch w leksykalnym systemie pòlsczégò i kaszëbsczégò jãzëka je juwerny, a w przëtrôfkù wiôldżégò dzélu słowiznë mómë do ùczinkù leno z fòneticznyma rozjinaczeniama. Niewiôldżé diferencje midzë słowizną pòlaszëznë i kaszëbiznë wëchôdają z geneticzny i geògrafny bliskòscë nëch dwùch jãzëków.

---

[4] E. Breza, *Niektóre częstsze błędy językowe (Pokłosie polonistycznej pracy instruktażowej w powiecie kościerskim)*, „Polonistyka" XXIV 1971, nr 1, s. 42–48.

[5] H. Pelcowa, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin 2001, s. 99.

[6] J. Kąś, *Interferencja leksykalna słownictwa gwarowego i ogólnopolskiego (na przykładzie gwar orawskich)*, Kraków 1994, s. 30–31.

[7] Zd.: H. Pelcowa, *op. cit.*, s. 39.

Tak tej pòjôwiô sã problem wëznaczeniô grańcë, chtërna bë bëła rozsądzywającô, czë òkresloné słowò nót je ùznac za apartny leksem, czë téż nót je gò rechòwac jakno juwerny leksem, chòc jinak fòneticznô ùsztôłcony. Òkróm tegò problemã je rozszlachòwanié òkazjonalnëch słowiznowëch pòżëczków z kaszëbiznë òd trwałëch zapòżëczeniów, zjintegrowónëch z pòlsczim systemã. W hewòtnym dokazu òmôwiô sã le te kaszëbsczé leksemë, zanotérowóné w kôrbiónkach respòndentów, chtërnëch równoznaczënama w pòlsczim jãzëkù są jiné apartné słowa, nie bãdą zôs tuwò òpisywóné kaszëbsczé leksemë, chtërnëch pòlsczé równoznaczënë jinaczą sã le z fòneticznégò pòzdrzatkù. Przëjimniãté téż òstało òmôwianié blós òkazjonalëzmów, a òmijanié w òpisënkù ewentualnëch trwałëch zapòżëczeniów. W hewòtny robòce materiałã rozezdrziwónym òb czas badérowaniô słowiznowëch interferencjów kaszëbsczich gwarów w pòlaszëznie są wszëtczé kaszëbsczé leksemë, jaczé òstałë zanotérowóné w pòlskòjãzëcznëch wëpòwiescach infòrmatorów.

Analiza cëskù kaszëbsczich gwarów na pòlaszëznã w zasygù słowiznë

Interferencje kaszëbsczich gwarów w pòlaszëznie òbjimającé swòjim zasygã leksykã analizowóné są w hewòtnym dokazu przez wëapartnienié sztërzech słowiznowëch karnów: a) kaszëbsczich leksemów czësto abò dzélowò zaadaptowónëch fòneticzno przez codniową gôdóną pòlaszëznã, b) kaszëbsczich leksemów niezadaptowónëch fòneticzno przez codniową gôdóną pòlaszëznã, c) germanizmów czësto abò dzélowò zaadaptowónëch fòneticzno przez codniową gôdóną pòlaszëznã, d) germanizmów czësto abò dzélowò zaadaptowónëch fòneticzno i mòrfòlogiczno przez codniową gôdóną pòlaszëznã. Nót je pòdsztrichnąc, że fòneticznô abò mòrfòlogicznô adaptacjô nie òznôczô tuwò, że gwësné słowò òstało zaadaptowóné przez system pòlsczégò jãzëka, ale chòdzy tu leno ò adaptacjã w mòwie, w wëpòwiescë tegò kònkretnégò brëkòwnika jãzëka, chtëren aktualno gôdô. Zanotérowóné słowa przënôlégają równak do kaszëbiznë, ni mómë tuwò do ùczinkù z òglowò rozmióną adaptacją do systemù pòlaszëznë.

W kòżdim z wëapartnionëch karnów leksemë ùpòrządkòwóné òstałë wedle prawidła abecadłowi pòsobicë. Przë hasłowim kaszëbskòjãzëcznym leksemie (chtëren je naznaczony tłëstim drëkã) pòdóné są wszëtczé fòrmë słowa zanotérowóné w analizowónym materiale, a dali przedstawionô òstała pòlskô równoznaczëna hasłowégò leksemù i wiadło ò zarejestrowanim leksemù w kaszëbsczich słowarzach, w przëtrôfkù germanizmów pòdôwô sã téż pasowné słowò miemiecczé.

Pòniżi przedstôwióm kaszëbsczé leksemë, chtërne òstałë òdnotérowóné w zebrónëch przeze mie òb czas òbéńdowëch badérowaniów pòlskòjãzëcznëch tekstach:

a) kaszëbsczé leksemë czësto abò dzélowò zaadaptowóné fòneticzno przez codniową gôdóną pòlaszëznã*: **armòszka**, **armónika**: armoszkach (BA 1929, Mézowò[8]), przër. pòl. harmonijka (SY, I, s. 7); **bania**: bońa (SK 1941, Lësé Jamë), przër. pòl. dynia (SY, I, s. 17); **bãks**: banksa (ZW 1936, Lësé Jamë), banks (KM 1941, Klëkòwô Hëta), przër. pòl. ostatni snop po ukończeniu koszenia zboża (SY, I, s. 25); **białka**: b'jau̯kax (KM 1962, Lësé Jamë), b'jau̯k'i (KM 1962, Lësé Jamë), przër. pòl. ^{1}kobieta, ^{2}żona (SY, I, s. 100); **błotkò**: bu̯otku (MG 1968, Lësé Jamë), bu̯otkax (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. staw (SY, I, s. 44); **błoto**: bu̯ota (CH 1921, Chòsznica), bu̯oce (CH 1921, Chòsznica), bu̯otax (CH 1921, Chòsznica), bu̯oće (CH 1921, Chòsznica), przër. pòl. staw (SY, I, s. 44); **bùczka**: bućkuf (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. świnia (zwłaszcza młoda), świnka (SY, I, s. 82); **bùlwa**: bulvə (ES 1956, Mézowò), bulvy (MA 1929, Lësé Jamë; MG 1968, Lësé Jamë; SS 1930, Brusë; BR 1985, Kònarzënë), bulef (MA 1929, Lësé Jamë; MM 1962, Sëlëczëno ; CB 1943, Bùdë ; BR 1985, Kònarzënë), bulvam'i (MA 1929, Lësé Jamë), bülvam'i (CB 1943, Bùdë), bu̯ülvə (SS 1930, Brusë); przër. pòl. kartofel (SY, I, s. 89); **chòjna**: xu̯ejnə (BL 1923, Lëpnica); xu̯ejna (BL 1923, Lëpnica); przër. pòl. młody las iglasty (SY, II, s. 45); **chójka**: xujka (CH 1921, Chòsznica), przër. pòl. młoda sosna, sosenka (SY, II, s. 45); **czerowac sã za kims, czims**[9]: śe k'eruje (JK 1967, Lësé Jamë), śe k'erovać (JK 1967, Lësé Jamë), przër. pòl. troszczyć się o coś, interesować się czymś (SY, II, s. 318), **czerzenka**: k'eženk'i (BM 1917, Sëlëczëno), k'ežonk'i (BM 1917, Sëlëczëno); tu: przër. pòl. torf ułożony w gromadę przypominającą stożkowatą maśniczkę (SY, II, s. 319); **czëc**: czuć (ZM 1963, Starzëno), przër. pòl. słyszeć (SY, I, s. 163); czitel: ćitle (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. spódnica (SY, II, s. 326); **dëgòwac**: degòwau̯o (BL 1923, Lëpnica), przër. pòl. smagać rózgami jałowca lub gałązkami brzozy w drugie święte Wielkanocy (SY, I, s. 193); **dëgùska**: dəgüska (BL 1923, Lëpnica), przër. pòl. rózga jałowca lub gałązka brzeziny, używane do smagania podczas drugiego dnia świąt Wielkanocy (SY, I, s. 194); **dodóm**: dodum (AM 1992, Lësé Jamë); przër. pòl. ^{1}do domu, ^{2}dom, mieszkanie (SY, I, s. 224); **drôbka**: drapkam'i (CH 1921, Chòsznica), przër. pòl. drabina (SY, I, s. 234); **fraszka**: fraška (BA 1929, Mézowò), przër. pòl. piosenka (SY, I, s. 286); **gapa**: gapuf (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. wrona (SY, I, s. 301); **gùła**: guluf (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. indyk (SY, I, s. 383); **jinszi**: inšůu̯ (IK 1933, Chałëpë), inše (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. inny (SY, II, s. 106); **jo**: jo (SP 1913, Łebcz; GS 1934, Starzëno; JD 1948, Starzëno; MB 1988, Starzëno; WK 1917, Lëzëno; KL 1958, Lëzëno; KO 1927, Mézowò; BA 1929, Mézowò; KK 1945, Glincz; SM 1927,*

---

[8] Kòżden z wëmienionëch skrócënków zamikô w se inicjałë infòrmatora, jegò rok ùrodzeniô i môl zamieszkaniô.

[9] Znaczenié tegò leksemù je szersze w kaszëbiznie nigle w pòlsczim jãzëkù.

*Lësé Jamë; MA 1929, Lësé Jamë; ZW 1936, Lësé Jamë; SK 1941, Lësé Jamë; SK 1936, Lësé Jamë; KM 1962, Lësé Jamë; RS 1945, Klëkòwô Hëta; BL 1929, Lëpnica; CB 1943, Bùdë; SC 1940, Czôpiewice; LS 1953, Czôpiewice; PP 1933, Kònarzënë; przër. pòl. tak (SY, II, s. 108); **klat**: klaty (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. włos (SY, I, s. 158); **kółkò**: kuu̯ka (BA 1929, Mézowò), kuu̯ko (RS 1959, Czôpiewice), kuu̯ku (RS 1959, Czôpiewice), tu: przër. pòl. kołowrotek do przędzenia (SY, I, s. 191); **krëchùlc**: kragulce (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. kornik (SY, II, s. 245), ë ≥ a, x ≥ g; **kùczer**: kuč'erov'je (RS 1945, Klëkòwô Hëta) przër. pòl. woźnica, stangret (SY, I, s. 287); **kùkla**: kukle (BB 1948, Kònarzënë), tu: przër. pòl. mały bochenek chleba upieczony z resztek ciasta, kukiełka (SY, II, s. 292); **kùla**: kule (MA 1929, Lësé Jamë), tu: przër. pòl. jama, dół w ziemi (SY, II, s. 292); **kùrôk**: kurakuf (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. kogut (SY, II, s. 300); **le**: le (MB 1988, Starzëno; KO 1927, Mézowò; ZW 1936, Lësé Jamë; SK 1941, Lësé Jamë), przër. pòl. tylko (SY, II, s. 339); **łasëca**: u̯aśice (AM 1992, Lësé Jamë), u̯aśicuf (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. osa (SY, III, s. 9); **mieszôk**: m'ješok (BR 1985, Kònarzënë), przër. pòl. worek; przër. m'ieszôczk (SY, III s. 159); **młodze**: mu̯oʒe (BL 1929, Lëpnica), mu̯oʒůf (BL 1929, Lëpnica); przër. pòl. drożdże (SY, III, s. 91); **narôz**: naras (SK 1941, Lësé Jamë), przër. pòl. nagle (SY, III, s. 191); **nazôd**: nazat (MA 1929, Lësé Jamë ; AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. z powrotem (SY, III, s. 197); **òb**: ob (MG 1968, Lësé Jamë), przër. pòl. podczas, przez, na (SY, III, s. 266); **òdemknąc sã**: śe odemku̯o (MA 1929, Lësé Jamë), przër. pòl. otworzyć się; **plëta**: pliti (SK 1941, Lësé Jamë), plity (SK 1941, Lësé Jamë), przër. pòl. kałuża (SY, IV, s. 76); **pòdòbiôd**: potob'jat (KM 1941, Klëkòwô Hëta), przër. pòl. drugie śniadanie (SY, IV, s. 103); **prawie**: prav'je (CB 1943, Bùdë; LS 1953, Czôpiewice), przër. pòl. właśnie (SY, IV, s. 162); **prosto** : prosto (IK 1933, Chałëpë), przër. pòl. po prostu; **przepôlowac**: pšepÿlovać (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. przewiązać, przebić krowę na łące; **przezeblakac sã**: śe pšezeblakamy (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. przebierać się; **rodny**: rodnej (SK 1987, Starzëno), przër. pòl. rodzimy, ojczysty (SY, IV, s. 333); **sklep**: sklep (SS 1930, Brusë), sklepu (SS 1930, Brusë), przër. pòl. piwnica (SY, V, s. 49); **spółdzielnia**: spuu̯ʒ'elńa (KM 1962, Lësé Jamë), przër. pòl. sklep (SY, V, s. 133); **stółk**: stou̯kuf (KL 1986, Lëpnica), przër. pòl. krzesło (SY, V, s. 168); **szczérz, scérz, szczirz, scyrz**: š'č'iš (WK 1988, Glincz); ščižam'i (KM 1962, Lësé Jamë), śćiž'e (AM 1992, Lësé Jamë), śćežuf (AM 1992, Lësé Jamë), śćeže (AM 1992, Lësé Jamë), śćežam'i (AM 1992, Lësé Jamë), śćeža (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. pies, psisko (SY, V, s. 23); **szkólnô**: škulna (AM 1992, Lësé Jamë), škulne (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. nauczycielka (SY, V, s. 259); **szlora**: šlorom (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. pantofel, papeć, kapeć (SY, V, s. 269); **szpërczi**: špyrkoma (CB 1943, Bùdë), przër. pòl. skwarki (SY, V, s. 285); **sztëdżi**: štyg'i (RS 1945, Klëkòwô Hëta); štəʒ'i (PZ 1959, Zelonô Hëta), przër. pòl. opierające się o siebie snopy ustawione w dwóch rzędach (SY, V, s. 294); **sztëk**: štək'i (BM 1917, Sëlëczëno), przër. pòl. kawałek (SY, V, s. 295); **trus**: trus (KM 1962, Lësé Jamë), trusem (KM 1962, Lësé Jamë), trusy (MG 1968, Lësé Jamë), trusuf (AM 1992,*

Lësé Jamë), przër. pòl. królik (SY, V, s. 395); ***ùważac****: uvÿžům (CB 1943, Bùdë), przër. pòl. szanowac (GO, s. 568);* ***wãps****: vopsy (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. ciepły sweter*[10] *(SY, VI, s. 63);* ***wdakòwac****: vdakovaṷam (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. wjechać;* ***wedle****: vedle (SM 1927, Lësé Jamë), przër. pòl. 1. wzdłuż, 2. ze względu, według (SY, VI, s. 67);* ***wejle****: vele (SK 1941, Lësé Jamë), przër. pòl. oto, toć (SY, VI, s. 69);* ***wënëkac****: vynyka (MM 1962, Mézowò), przër. pòl. wypędzić (GO, s. 588);* ***wiązc****: v'jązṷo (RS 1959, Czôpiewice), v'jązṷe (RS 1959, Czôpiewice), przër. pòl. robić na drutach (SY, VI, s. 126);* ***widno****: v'idno (SK 1941, Lësé Jamë), przër. pòl. jasno (SY, VI, s. 149);* ***wieczerza****: v'ječežy (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. wieczerza, kolacja (SY, VI, s. 127);* ***wiedno****: v'jedno (ZW 1936, Lësé Jamë), przër. pòl. zawsze (SY, VI, s. 128);* ***wzerac****: vzërajoṷ (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. patrzeć, spoglądać (GO, s. 624);* ***zôpòl****, zôpòla: zÿpṷele (RS 1945, Klëkòwô Hëta), przër. pòl. miejsce w stodole, w którym układa się zżęte zboże (SY, VI, s. 183);* ***zwëk****: zvyk'i (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. zwyczaj (SY, VI, s. 252);* ***zylc****: zylcuf (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. galareta z nóżek wieprzowych (GO, s. 676);*

b) kaszëbsczé leksemë niezaadaptowóné fòneticzno przez codniową gôdóną pòlaszëznã[11]: ***bakòwac***: *bakṷuja* (SK 1941, Lësé Jamë), przër. pòl. *gawędzić, gaworzyć* (SY, VII, s. 5); ***dëgùsë****: dəgṷüsə* (MK 1919, Lëzëno); przër. pòl. *rózga jałowca lub gałązka brzeziny, używane do smagania podczas drugiego dnia świąt Wielkanocy* (SY, I, s. 193); ***dodóm****: dodům* (RS 1959, Czôpiewice), przër. pòl. *dom* (SY, I, s. 224); ***fraszka****: fraš'kůf* (BA 1929, Mézowò), przër. pòl. *piosenka* (SY, I, s. 286); ***kòło***: *kṷeṷo* (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. *rower* (SY, II, s. 191); ***kùczer***: *kṷuč'er* (ZW 1936, Lësé Jamë), przër. pòl. *woźnica*, *stangret* (SY, II, s. 287); ***mëga***: *məǯ'i* (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. *komar* (SY, III, s. 67); ***miotlôk***: *m'jotlÿk'em* (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. *kij od miotły* (SY, III, s. 174); ***mòdło****: mṷedṷa* (JD 948, Starzëno), przër. pòl. *model*, *wzór* (SY, III, s. 96); ***òb****: ṷeb* (KO 1927, Mézowò), przër. pòl. *przez*, *podczas*, *na* (SY, III, 266); *pazura: pazrə* (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. *ręka*, *dłoń* (SY, IV, s. 46); ***pôłnié***: *pÿṷńė* (AM 1992, Lësé Jamë), *pÿṷńa* (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. *obiad* (SY, IV, s. 17); ***wrëje***: *vrəje* (AM 1992, Lësé Jamë), przër. pòl. *zaloty*, *narzeczeństwo* (SY, VI, s. 107); ***zabëc****: zabətė* (SP 1913, Łebcz), przër. pòl. *zapomnieć* (SY, I, s. 29);

c) germanizmë czësto abò dzélowò zaadaptowóné fòneticzno przez codniową gôdóną pòlaszëznã: ***bùten***: *buten* (AM 1992, Lësé Jamë; LXXXIX, AM 1992, Lësé

---

[10] W gwarze wsë Lësé Jamë leksem *wãps* mô znaczenié cepłégò cwétra; B. Sëchta dolmaczi no słowò jakno 1. dôwną sëkniã, 2. żakét, 3. górny dzél ancuchù (SY, VI, s. 63).

[11] Dzél leksemów, taczich jak np. *fraszka*, *kùczer*, nalôzł sã tak w karnie kaszëbsczich leksemów czësto abò dzélowò zaadaptowónëch fòneticzno przez pòtoczną gôdóną pòlaszëznã, jak téż w karnie kaszëbsczich leksemów niezaadaptowónëch fòneticzno przez pòtoczną gôdóną pëlaszëznã, co wënikô stądka, że w badérowónëch tekstach pòjawiałë sã co nômni dwie fòrmë nëch słowów – fòrmë zaadaptowóné i niezaadaptowóné przez pòtoczną gôdóną pòlaszëznã.

Jamë), przër. prëskò-miem. *bûten,* przër. pòl. 1. *na dworze*, 2. *na zewnątrz*; ***byndel**: byndel* (ZK 1960, Òdargòwò), przër. miem. *Bündel*, przër. pòl. *snopek słomy*, *pęk*; ***cukierkùszen**: cukerkṷüšen* (GS 1934, Starzëno); przër. miem. *Zuckerkuchen*, przër. pòl. *ciasto posypane cukrem*; ***dërch***: *dyrx* (AM 1992, Lësé Jamë), przër. miem. *durch*; przër. pòl. *wciąż*; ***doch***: *dox* (BA 1929, Mézowò; PK 1958, Mézowò ; SM 1927, Lësé Jamë; JK 1967, Lësé Jamë; CH 1921, Chòsznica), przër. miem. *doch*; przër. pòl. *przecież*; ***flot***: *flot* (AM 1992, Lësé Jamë), przër. miem. *flott*; przër. pòl. *sprawny*, *szybki*, *energiczny*, *sprawnie*, *szybko*, *energicznie*; ***fùl***: *ful* (KM 1962, Lësé Jamë; MG 1968, Lësé Jamë; AM 1992, Lësé Jamë), *fül* (MG 1968, Lësé Jamë); przër. miem. *voll*; przër. pòl. *pełny*, *pełno*; ***génôù**: ginoṷ* (LS 1953, Czôpiewice), przër. miem. *genau*, przër. pòl. *dokładny*, *ścisły*, *punktualny*, *skrupulatny*, *dokładnie*, *ściśle*, *punktualnie*, *skrupulatnie*; ***richtich**: rixtix* (HL 1957, Òdargòwò; BA 1929, Mézowò; LS 1953, Czôpiewice), przër. miem. *richtig*, przër. pòl. *właściwy*, *słuszny*, *prawidłowy*, *poprawny*; ***weg**: vek* (GS 1934, Starzëno), przër. miem. *weg* przër. pòl. *precz*;

d) germanizmë czësto abò dzélowò zaadaptowóné fòneticzno i mòrfòlogiczno przez codniową gôdóną pòlaszëznã: ***aintopf*** (CB 1943, Bùdë), przër. miem. *ein Topf*, przër. pòl. *jeden garnek*; ***bómk***: *bumk'i* (AM 1992, Lësé Jamë), przër. miem. *der/das Bonbon*; przër. pòl. *cukierek*; ***deka***: *dekom* (MA 1929, Lësé Jamë), przër. miem. *die Decke*; przër. pòl. *koc*; ***dekel**: dekel* (SS 1930, Brusë), przër. miem. *die Decke*, przër. pòl. *pokrywa*; ***dëtk**: dətkama* (RD 1972, Starzëno); przër. dólnomiem. *Dettchen* ‘grosz’, przër. pòl. *pieniądz*; ***draszowac**: draš‘ovonė* (MA 1929, Lësé Jamë), przër. miem. *dreschen*, przër. pòl. *młócić*; ***fùter**: fṷüter* (WK 1988, Glincz), przër. miem. *das Futter*, przër. pòl. *karma*, *pasza*; ***fùtrovac**: fṷutruje* (WK 1988, Glincz); *futruje* (WK 1988, Glincz); *fṷütrovac* (MG 1968, Lësé Jamë), przër. miem. *füttern*, przër. pòl. *karmić zwierzęta*; ***grôpka***: *grÿpk'i* (AM 1992, Lësé Jamë), przër. prëskò-miem. *Grapen, Groppen*; przër. pòl. *garnek*; ***jastrë***: *jastrə* (AM 1992, Lësé Jamë), przër. miem. *das Ostern* ; przër. pòl. *Wielkanoc*; ***kara**: karə* (BM 1917, Sëlëczëno), przër. miem. *der Karren*, przër. pòl. *taczka*; ***knôp**: knÿp* (CS 1955, Mézowò); przër. miem. *der Knabe*, przër. pòl. *chłopiec*, *chłopczyk*; ***kùch**: küxa* (PG 1968, Łebcz), *kuxuf* (KM 1988, Lëzëno), *kux* (BL 1929, Lëpnica), *kṷüxə* (PZ 1959, Zelonô Hëta), przër. miem. *der Kuchen*, przër. pòl. *ciasto*, *placek*; ***lëft***: *luft* (AM 1992, Lësé Jamë), przër. miem. *die Luft*; przër. pòl. *powietrze*; ***natron***: *natron* (KM 1962, Lësé Jamë), przër. miem. *das Natron*; przër. pòl. *soda oczyszczona*; ***òpasowac**: ṷepasovac* (AM 1992, Lësé Jamë), przër. miem. *aufpassen*, przër. pòl. *uważać*, *strzec*, *pilnować*, *czuwać*; ***pòlterabend***, ***pòlter**: polter* (AG 1985, Lëpnica), *pulter* (AG 1985, Lëpnica), przër. miem. *der Polterabend* ‘wieczór kawalerski’, *zwyczaj na Kaszubach polegający na tym, że w wigilię ślubu tłucze się szkło pod domem panny młodej*; ***réga***: *ryg'i* (ES 1956, Mézowò; MA 1929, Lësé Jamë; SK 1941, Lësé Jamë), przër. miem. *die Reihe*; przër. pòl. *rząd*, *szereg*; dolnomiem. *Rêge* ‘rząd, szereg’; ***stréfla**: strėfle* (RS 1959, Czôpiewice), *štrėfle* (RS 1959, Czôpiewice), przër. miem. *der Strumpf* ‘pończocha’, przër.

pòl. *skarpeta*; ***sznaps***: *šnaps* (KM 1962, Lësé Jamë), przër. miem. *der Schnaps*; przër. pòl. *wódka*; ***szpica**: šp’icax* (RS 1959, Czôpiewice), przër. miem. *die Spitze* ‘ostry koniec’, przër. pòl. *druty dziewiarskie*; ***sztëpówka**: štepufka* (RS 1959, Czôpiewice), *štepufkům* (RS 1959, Czôpiewice), przër. miem. *stopfen* ‘cerować’, przër. pòl. *cerówka*; ***sztrëchòwac**: š’trəxu̯evelə* (CH 1921, Chòsznica), przër. miem. *streichen* ‘pocierać, muskać’, przër. pòl. *ostrzyć*; ***taska***: *task’i* (MA 1929, Lësé Jamë), przër. miem. *die Tasse*; przër. pòl. *filiżanka*; ***toptuch***: *toptuxem* (AM 1992, Lësé Jamë), przër. miem. *das Staubtuch*; przër. pòl. *ścierka* (*do kurzu*); ***wësztrëchòwac**: vyš’tryxovali* (CH 1921, Chòsznica), przër. miem. *streichen* ‘pocierać, muskać’, przër. pòl. *wyostrzyć*; ***wòrzta***: *vošty* (AM 1992, Lësé Jamë), przër. miem. *die Wurst*; przër. pòl. *kiełbasa*; ***wrëk**: vrəč’i* (SK 1941, Lësé Jamë); *vryk* (SK 1941, Lësé Jamë); *vryk’i* (MG 1968, Lësé Jamë), *vrəći* (SS 1930, Brusë), przër. miem. *die Wruke*, przër. pòl. *brukiew*.

Przëczënë leksykalnëch interferencjów i swiąda infòrmatorów tikającô sã leksykalnëch rozjinaczeniów midzë kaszëbizną a pòlaszëzną

Wiãkszosc zanotérowónëch leksemów pòjôwiô sã w badérowónëch tekstach nié wiãcy jak kòl jedny òsobë. Niskô frekwencjô tekstowô leksemów zaswiôdcziwô ò jich òkazjonalnym ùżëcym. Czasã ùżëcé kaszëbsczégò słowa wëchôdô z nieznajomòscë przez respòndenta pasownégò pòlsczégò słowa abò téż z drãgòscë przëbôczeniô sobie tegò słowa, co sparłãczoné je czãsto z leno pasywną znajemnotą pòlsczi równoznaczënë. Czasã téż infòrmatorzë mają do ùczinkù z desygnatama, chtërne ni mają pòchwôtowëch równoznaczënów w pòlaszëznie. W niechtërnëch wëpòwiescach bilingwalny brëkòwnik pòlaszëznë i kaszëbiznë ùżiwô w pòlskòjãzëczny kôrbiónce kaszëbsczégò słowa czë wërażenia, a w dalszim dzélu wëpòwiescë colemało brëkùje bezzmiłkòwò pòlsczi równoznaczënë tegò samégò słowa. Mòżlëwé, że w gwësnym sztóce pasowné słowò pòlsczé ùmknãło infòrmatorowi z pamiãcë, a w pòzniészim czasu sã òno przëbôczëło. Wiãkszosc respòndentów zdôwô sobie sprawã z leksykalnëch diferencjów midzë pòlaszëzną a kaszëbizną i w leżnoscë òficjalny kôrbiónczi mają òni starã swiądno ùżëwac pasownëch słowów pòlsczich.

Niechtërny infòrmatorze, nie bôczącë na òficjalnosc kôrbiónkòwi sytuacji, ùżiwają słowów kaszëbsczich, dolmacząc je równoczasno na pòlsczi jãzëk. Wëpòwiescë zamikającé w se òbadwa leksykalné wariantë mają ùdokaznic wiédzã respòndentów ò apartnoscë leksykalnëch systemów; przëmiôrama taczégò ùżëcô dwùch wariantów dónégò słowa są nôslédné fragmentë wëpòwiesców: *pod maskou̯ tego tam ńe čuć vyraźńe čy ńe su̯yxać* (ZM 1963, Starzëno); *to byu̯o po polsku mu̯ucone | ńe || xe | bu̯e pu̯e kaš’əpsku̯u ty draš’ovonė* (MA 1929, Lësé Jamë); *trus | trus | i fšyscy vybuxli śm’jexem || bo co || bo to byu̯o śm’ješne || i ńikt ńe v’jeʒau̯ | o co vu̯aśćiv’je xoʒi | okazau̯o śe | že xoʒiu̯o o krulika* (KM 1962, Lësé Jamë); *xov’jům trusy | to som* *krulik'i* (MG 1968, Lësé Jamë); *pšed v'ječorem pošu̯o so do xu̯ejnə* || *las muv'ili k'edyś* | *teras jak ja rosu̯am* | *to muv'ili las* | *ale pam'jentam* | *že to je xu̯ejna* | *to je las* (BL 1923, Lëpnica); *jak śe drožǯe šipko po kašupsku muv'i* | *mu̯oʒe* (BL 1923, Lëpnica); *drožǯe sům mu̯oʒe* (BL 1923, Lëpnica).

Zdôrzô sã téż próba wëjasnieniô kaszëbsczégò słowa przëz ùżëcé téż kaszëbsczégò synonimù: *prav'je*, *ginou̯* (LS 1953, Czôpiewice). Przëmiérzno czãsto pòjôwiô sã téż metajãzëkòwô infòrmacjô, pòlégającô na òbjasnienim nieznónégò pòlsczémù wespółrozmówcë kaszëbskòjãzëcznégò leksemù: *banksa* | *muv'ili* | *na zakuńčeńė tix kartofl'i kopańa* (ZW 1936, Lësé Jamë), *tyx* | *co jeźʒ́ili* | *to kuč'erov'je na ńix muv'ili* | *ten* | *co to jexau̯* | *to xu̯opč'ik pševaž'ńe* (RS 1945, Klëkòwô Hëta); *f stodole byu̯y tak'e š'erok'e vrota* | *že s tou̯ furou̯ obu̯adovanou̯ vjexau̯ (...)* | *po polsku muv'junc* | *a pu̯e kaš'əpsku̯ü to bou̯o zÿpu̯ele* (RS 1945, Klëkòwô Hëta); *to dau̯o tak'e do ostšeńa* | *na to muv'ili š'trəxu̯ülc* (CH 1921, Chòsznica), *kugle* | *to śe nazyvau̯o* || *tak'e malutk'e* | *tak'e jagby buu̯k'i* | *tak'e v'jenkše* | *s tego ćasta byu̯o vźente* | *ńe* || *i f to śe fku̯adau̯o albo ślifk'i* | *tak dla ʒeći to byu̯o* | *albo v'iśńe najlep'jej by byu̯y* || *ješče śe posypyvau̯o cukrem* (BB 1948, Kònarzënë). Wedle Józefa Kąsa samòrzëtné pòkôzywanié sã w kôrbiónkach dwùch jinojãzëcznëch słowiznowëch wariantów to przejaw dzejaniô infòrmacyjnégò filtru, realizowónégò przez przekazywanié wespółrozmówcë jak nôbarżi fùl infòrmacji. A òsoblëwim przejawienim jego dzejaniô je definiowanié przez infòrmatora pòchwôtów, dlô jaczich ni mòże òn nalezc pòlsczich równoznaczënów[12].

Pòdrechòwanié

Przeprowadzonô analiza zebrónégò jãzëkòwégò materiału wëkôzała wielné przëmiôrë leksykalnëch cësków kaszëbiznë na gôdóny pòlsczi jãzëk, ùżiwóny na òbéńdze Kaszub. Interferencje kaszëbsczich gwarów w pòlaszëznie w zasygù słowiznë rejestrowóné bëłë w wëpòwiescach przedstôwców wszëtczich wiekòwëch karnów. W wiãkszoscë przëtrôfków bëłë to fòrmë czësto abò dzélowò zaadaptowóné przez pòtoczną gôdóną pòlaszëznã w wëpòwiescach respòndentów, rzadzy notérowóné bëłë leksemë przejãté z kaszëbsczich gwarów w niezjinaczony pòstacë. W pòlskòjãzëcznëch tekstach infòrmatorów zarejestrowóné òstałë téż germanizmë, colemało zaadaptowóné tak fòneticzno, jak téż mòrfòlogiczno przez gôdóną pòlaszëznã badérowónëch òsób.

Nót je téż nadczidnąc, że jedną z nôwôżniészich przëczënów intensywnoscë leksykalnëch interferencjów kaszëbsczich gwarów w pòlaszëznie je wiôlgô jãzëkòwô bòkadnosc kaszëbsczich gwarów i geògrafné leksykalné rozjinaczenié, przejôwiającé sã w bënëgwarowi wariantiwnoscë, a téż wariantiwnoscë słowów, rejestrowónëch w rozmajitëch gwarach.

---

[12] J. Kąś, *op. cit.*, s. 53, 57.

Wëjasnienié skrócënków:

GO	E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.
SY	B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII, Wrocław 1967–1976.

Duszan Pażdjersczi

Bédënk adaptacji mionów gwôsnëch z cëzëch jãzëków na kaszëbsczi jãzëk

W 2013 r. jô napisôł articzel *Adaptacjô gwôsnëch pòzwów cëzégò pòchòdzënkù w kaszëbsczim jãzëkù – dokłôdk do diskùsji*, jaczi òstôł òpùblikòwóny w „Biuletinie Radzëznë” z 2013 r. Na prosbã nôleżników Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka jem w drobnotach przërëchtowôł òbrobienié-bédënk adaptacji mionów gwôsnëch (głosków) z jãzëków: stôrogrecczégò, łacëznë, nowògrecczégò, rusczégò, słowiańsczich jãzëków, jaczé ùżiwają cyrilicë, słowiańsczich jãzëków, co ùżiwają apartnëch znaków w łacëznowim pismionie, arabsczégò, chińsczégò i japóńsczégò. Môm nôdzejã, że pò analize na fòrum Radzëznë i pò wprowadzenim nieòbéńdnëch pòprôwków, bédënk w kùńcowi wersji przesztôłcy sã w jeden (a nôlepi czile) ùchwôlënków, chtërne dadzą mòżlëwòtã ùżëtkòwnikóm kaszëbsczégò jãzëka lepi rozeznawac sã w swiece mionów cëzégò pòchòdzënkù.

Òglowé jiwrë tikającé adaptacji na kaszëbsczi:

Czë Kaszëbi mają przëjëmac pòlsczi jãzëkòwi zwëk w adaptacji niejednëch wërazów, np. *Szekspir*, *Waszyngton* (kasz. *Waszington*), *Szopen*, *Russo*, *Wolter* (kasz. *Wòlter*), *Molier* (kasz. *Mòlier*), *Balzak*, *Paryż* (kasz. *Pariż*), *Londyn* (kasz. *Londin*), *Akwizgran*, *Rzym* (kasz. *Rzim*), *Mediolan*, *Wenecja* itd.?

Czë mają przëjëmac „pòlską” òdmianã przëjãtëch wërazów, np. pòlsczi *Brandt*: *o Brandcie*, *Piersce* : *o Piersie*, co brëkùje òbrobieniô w drobnotach pòdług jãzëków?

Czë mają przëjimnąc adaptacjã mionów lëdzy, chtërny żëlë przed XX w., tak jak to je w pòlsczim jãzëkù? Np. *Marcin Luter*, *Karol Marks*, *Henryk Ibsen*, *Aleksander Puszkin*, *Jerzy Waszyngton*, *Tomasz Mann* itd. Żelë jo, tej je mùsz w drobnotach òbrobic „kaszëbską” wersjã tëch „pòlsczich” adaptacjów.

I. Adaptacjô pòzwów gwôsnëch z (nowò)grecczégò i łacëznowégò jãzëka

Przëkładowé greccé pòzwë

Òriginalnô pòzwa	**Pòlskô pòzwa**	**Kaszëbskô bédowónô**
Achilleus (łac. Achilles), Ἀχιλλεύς	Achilles	Achiles
Aleksandros, Ἀλέξανδρος	Aleksander	Aleksander (Aléksander)
Argonautai, Ἀργοναῦται	Argonauci	Argònaùcë
Athēnai, Ἀθῆναι	Ateny	Atenë
Atlantis, Ατλαντίς	Atlantyda	Atlantida
Atlas, Ἄτλας	Atlas	Atlas
Bákchos, Βάκχος	Bachus, Bakchos	Bachùs, Bakchòs
Chios, Χίος	Chios	Chios
Daídalos, Δαίδαλος	Dedal	Dedal
Ēchṓ, Ἠχώ	Echo	Échò
Oidipous, Οἰδίπους	Edyp	Edip
Aigeus, Αἰγεύς	Egeusz	Egeùsz
Aineias, Aeneas, Αἰνείας	Eneasz	Eneasz
Ēōs, Ἠώς	Eos	Eòs (Éòs)
Ērōs, Ἔρος	Eros	Eros (Éros)
Aitnē, Αἴτνη	Etna	Etna
Euphratēs, Εὐφράτης	Eufrat	Eùfrat
Euridikē, Εὐρυδίκη	Eurydyka, Eurydike	Eùridika
Aisōpos, Αἴσωπος	Ezop	Ezop
Foinix, Φοῖνιξ	Feniks	Feniks (Féniks)
Pheidias, Φειδίας	Fidiasz	Fidiasz
Gordion, Γόρδιον	Gordion (węzeł gordyjski)	Gòrdión
Heraklḗs, Ἡρακλῆς	Herakles	Herakles (Heraklés)
Hypnos, Ὕπνος	Hypnos	Hipnos
Iokástē, Ἰοκάστη	Jokasta	Jokasta
Kleiṓ, Κλειώ	Klio	Klio
Laokóōn, Λαοκοών	Laokoon	Laòkòòn
Lésbos, Λέσβος	Lesbos	Lesbòs (Lézbòs)
Likurgos, Λυκουργος	Likurg	Likùrg
Mykḗnai, Μυκῆναι	Mykeny	Mikenë (Mikénë)
Nárkissos, Νάρκισσος	Narcyz	Narcyz
Odysseus, Ὀδυσσεύς	Odyseusz, Odys	Òdiseùsz, Òdis

Páris, Πάρις	Parys	Paris
Pēnelopē, Πηνελόπη	Penelopa	Penelopa (Pénelopa)
Periklēs, Περικλῆς	Perykles	Perikles (Periklés)
Pythagoras, Πυθαγόρας	Pitagoras	Pitagòras
Samos, Σάμος	Samos	Samòs
Sphinx, Σφίγξ	Sfinks	Sfinks
Sōkratēs, Σωκράτης	Sokrates	Sokrates (Sokratés)
Sísyphos, Σίσυφος	Syzyf	Syzyf
Thēbai, Θῆβαι	Teby	Tebë

Bédënk translëteracje głosków z klasycznégò grecczégò na kaszëbsczé

A – *a*; na kùńcu czasã *i/y* abò *e*
AI – *ë*
AY – *aù*
E – *e*; na kùńcu *a*, p. Pēnelopē
EI – *i*; czasã *ea* w kùnôszkach, p. Eneasz
EY – *eù*
H (łac. Ē) – *é*
I – jakò *j*, na pòcz. wërazu; *i/y* w westrzódkù, p. Sísyphos
O, Ω (łac. Ō) – *o*, *ò*
OI – *e*
OY – *u*, *ù*
Y – czej nie je dzélã digrafów jakno *i*
B – *b*
ΓΓ (łac. GG), ΓK (GK), ΓX (GCH), ΓΞ (GX) – *ng*, *nk*, *nh*, *nks*
Θ (łac. TH) – *t*
K – z wiãksza jakò *k* (p. Mykeny), mni *c* (p. Narcyz)
Ξ (łac. X) – *ks*
Σ (łac. S) – *s*
X (łac. CH) – *ch*
‘ (łac. H) – *h*

Bédënk translëteracje głosków z nowògrecczégò na kaszëbsczé

I, H, Y – *i*
AI – *ë*
EI, OI – *i*
AY, EY – *aw*, *ew* (*ef*, *eù*)
OY – *u*, *ù*

Β – *w*
ΜΠ – *b* (*mb*)
ΓΚ – *g* (*ng*)
ΝΤ – *d* (*nd*)
Γ – *j*, *g/ch*
Δ – *d*, *t*
ΤΖ, ΤΣ – *dz*, *c*

Przëkładowé łacëznowé pòzwë

Òriginalnô pòzwa	**Pòlskô pòzwa**	**Kaszëbskô bédowónô**
Ceres	Ceres	Ceres
Cicero	Cyceron	Cyceron
Gaius	Gajusz, Gajus, Kajus	Gajusz, Gajus, Kajus
Horatius	Horacjusz	Hòracjusz, Hòracy
Juliusz	Juliusz	Juliusz
Cato	Katon (Kato)	Katon (Katón)
Carthago	Kartagina	Kartagina
Claudiusz	Klaudiusz	Klaùdiusz
Quirinalis	Kwirynał	Kwirinôł
Cupido	Kupidyn	Kùpidin
Mars	Mars	Mars
Mercurius	Merkury	Merkùri
Neptunus	Neptun	Neptun
Nero	Neron	Neron (Nerón)
Pompeius	Pompejusz	Pòmpejusz
Romulus, Remus	Romulus i Remus	Romùlus i Remùs
Venus	Wenus	Wenus
Vergilius	Wergiliusz	Wergiliusz

II. Adaptacjô pòzwów gwôsnëch ze słowiańsczich jãzëków, jaczé ùżiwają cyrilicë

Przëkładowé rusczé pòzwë

Òriginalnô pòzwa	**Kaszëbskô bédowónô**
Андрей	Andrej (Andréj)
Анюта	Aniuta

Ваня	Wania
Гоголь	Gògòl
Евгения	Jewgenia
Жуковский	Żukòwsczi
Лихачёв	Lichaczow
Людиново	Ljudinowò
Лядов	Ljadow
Муравьёв	Mùrawiow
Плетнёв	Pletniow
Рублёв	Rublow
Рюрик	Riurik
Семён	Semión
Тимофеьич	Timòfiejicz
Тюмень	Tiumeń
Фёдор	Fiodor (Fiodór)
Хрушчёв	Chruszczow
Яков	Jakòw
Эдуард	Eduard
Щедрин	Szczedrin

Bédënk translëteracje głosków z rusczi cyrilicë na kaszëbsczé

ЛЬ, НЬ – *lj*, *ń* (*ni*).

ЛЯ, ЛЮ, НЯ, НЮ – *lja*, *lju*, *nia*, *niu.*

ЛЕ, ЛИ, НЕ, НИ – *le*, *li*, *ne*, *ny/ni.*

ЛЁ, НЁ – *ljo*, *nio.*

ЧЁ, ШЁ, ЖЁ, ЩЁ – *czo*, *szo*, *żo*, *szczo* (np. *Хрущёв – Chruszczow*).

Ё, ЬЁ – w jinëch pòzycjach jak òpisóné jakno: *jo* (np. *Муравьёв – Mùrawjow*).

Я, Ю – w pòzycjach niesparłãczonëch z Л, Н jakò *ja*, *ju* (np. *Рюрик – Rjurik*).

Е – jakò *e* za *ж*, *ш*, *ч*, *щ*, *ц* (np. *Чернишевский – Czernyszewsczi*(*j*); jakno *je* na pòczątkù wërazu i pò *ъ*, *ь* (np. *Елена – Jelena*).

И – jakno *i/y*; jakò *ji* pò *ь* i tej-sej samòzwãkach (np. *Коробьин – Kòrobjin*, *Тимофеич – Timòfjejicz*).

Э – jakò *e*.

Ь – czej nie je za *л*, *н* abò przed samòzwãkã ni mô cëskù na transkripcjã.

Й – jakò *j*.

Щ – jakò *szcz*.

Bédënk translëteracje jinëch głosków cyrilicczich na kaszëbsczé

Ћ (serb.) – jakò *cz* (np. *Ћосић* – *Czosycz*).
Ђ (serb.) – jakò *dż* (np. *Ђукић* – *Dżukicz*).
Љ (serb., mac.) – jakò *lj* (np. *Љубомир* – *Ljubòmir*).
Њ (serb., mac.) – jakò *ń*, *ni* (np. *Његош* – *Niegòsz*).
Џ (serb., mac.) – jakò *dż* (np. *Џеко* – *Dżekò*).
Ѓ (mac.) – *dż* (np. *Ѓевѓелија* – *Dżewdżelija*).
Ќ (mac.) – *cz* abò *czj* (np. *Петровиќ* – *Petrowicz*).
Ѕ (mac.) – *dz* (np. *Ѕвонко* – *Dzwònkò*).
Щ (bùł.) – *szt* (np. *Копривщица* – *Kòpriwsztica*).
Ъ (bùł.) – *i* (np. *Търново* – *Tirnowò*, *Кръстев* – *Kristew*, *Вълчи Дол* – *Wilczi Dol*).
І (biôł., ùkr.) – *i/y* (np. ùkr. *Віталій* – *Witalij*; biôł. *Вайніслаў* – *Wajnysłał*).
Ў (biôł.) – *ł* (np. *Вайніслаў* – *Walnysłał*).
Ы (biôł.) – *i/y* (np. *Барыс* – *Baris*).
Є (ùkr.) – *je*, *e*. (np. *Євген* – *Jewgen/Jewhen*).
Ї (ùkr.) – *ji*. (np. *Їжакевич* – *Jiżakewicz*).

III. Translëteracjô słowiańsczich pòzwów gwôsnëch, w jaczich są apartné łacëznowé znaczi

Czesczi jãzëk

Č – *cz* (np. *Čapek* – *Czapek*).
Ď (ď) – *dj* (np. *Žďar* – *Żdjar*).
DĚ – *dże* (np. *Budějovice* – *Bùdżejowice*).
Ě – *je* (np. *Běšiny* – *Bjesziny*).
NĚ, NI – *nie*, *ni* (np. *Manětín* – *Manietin*).
Ř – *rz* (np. *Břeclav* – *Brzeclaw*).
Š – *sz* (np. *Šabach* – *Szabach*).
Ť (ť) – *tj* przed samòzwãkã w jinëch pòzycjach jakno *t* (np. *Kaťa* – *Katja*, *Hošťka* – *Hòsztka*).
TĚ – *tje* (np. *Vojtěch* – *Wòjtjech*); w pòzycje ŠTĚ jako *szte* – *Hradiště* – *Hradiszte*).
Ů – *u* (np. *Lidový Dům* – *Lidowi Dum*).
Y – *i/y* (np. *Kyselka* – *Kiselka*).
Ž – *ż* (np. *Žitavský* – *Żitawsczi*).

Słowacczi jãzëk

Ä – *e* (np. *Mäsiar* – *Mesjar*).
DE – *dje* (np. *Bardejov* – *Bardjejov*).

DŽ – *dż* (np. *Hodža – Hòdża*).
Ľ – *lj* (np. *Topoľčany – Topòljczany*).
LE – *lje* (np. *Levoča – Ljewòcza*).
Ň – *ń*, *ni* (np. *Rudňany – Rudniany*).
NE, NI – *nie*, *ni* (np. *Topoľníky – Topòljniczi*, *Málinec – Maliniec*).
TE – *tje* (np. *Teplice – Tjeplice*).

Serbsczi jãzëk (chòrwacczi, bòszniacczi, słoweńsczi)

Č – *cz* (np. *Čačak – Czaczak*).
Đ – *dż* (np. *Đakovica – Dżakòwica*).
DŽ – *dż* (np. *Džeko – Dżekò*).
LJ – *lj* (np. *Ljubljana*).
NJ – *ń*, *ni* (np. *Njegoš – Niegòsz*).
Š – *sz* (np. *Šabac – Szabac*).
Ž – *ż* (np. *Žepa – Żepa*).

IV. Adaptacjô pòzwów gwôsnëch z eùropejsczich i nieeùropejsczich jãzëków, jaczé ùżiwają łacëznowégò pismiona

W pòlsczim pisënkù òbòwiązywô zapisënk blisczi òriginalnémù, jaczi czãsto òmijô apartné diakriticzné znaczi, np. *André – Andre*, *Győr – Gyoer*, *François – Francois*, *Erdoğan – Erdogan* itd. Bédëjã jistną regùlacjã w kaszëbsczim jãzëkù.

Mòżna sã pëtac, co z zapisënkã labializacje? Np. jak pisac *Bool*, *Tshudi*, *Goethe*, *Muskie*, *O'Kelly*, *Montesquieu*, *Lumiere* itd. i jak pózni te pòzwë pòrządkòwac w leksykògraficznëch dokazach?

Czë adaptowac na kaszëbsczi pòlsczé pòzwë *Nowy Jork* (*Nowi Jork* czë *New York*?), *Paryż* (*Pariż* czë *Paris*?), *Madryt* (*Madrit* czë *Madrid*?), *Monachium* (*Mònachium* czë *München*?), *Kartezjusz* (*Kartezjusz* czë *Descartes*?), *Jerzy Waszyngton* (*Jerzi Waszington* czë *George Washington*?) itd.

V. Adaptacjô pòzwów gwôsnëch z jãzëków, co mają swòjã systemã graficznégò zapisënkù

Chińsczi jãzëk

Prédnym jiwrã w adaptacje chińsczégò jãzëka na kaszëbsczi je pitanié, z jaczi łacëznowi transkripcje bãdzemë kòrzëstac? Z „anielsczi" czë chińsczi łacënczi (pinjin). Jakò że nônowszi òrtograficzny ùczbòwnik pòlsczégò jãzëka [Polański 2010] sã tim tôklã nie zajimô, sygnął jem do serbsczégò ùczbòwnika z pòzdrzatkù na szeroczé wëjasnienié i zachtną wielënã przëkładów, [Правопис 1994: 215-221], na spòdlim łacëznowi chińsczi transkripcje.

A – *a* (np. *Anhui – Anhùej*).
B – *b* (np. *Baxian – Basjen*, *Yanbian – Janbjen*).
C – *c* (np. *Cao Cao – Caò Caò*, *Cong – Cung*, *Cui Wei – Cuej Wej*, *Qian Xingcun – Cyen Syngcuen*).
CH – *cz* (np. *Wuchang – Wùczang*, *Wang Chong – Wang Czung*, *Chen Baichui – Czen Bajczuej*, *Changchun – Czangczuen*).
D – *d* (np. *Dezhou – Dedżoù*, *Dian – Dien*, *Mao Zedong* – tu bédënk pòdług wëmòwë: *Maò Cedung*, *Mawangdui – Mawangduej*, *Mao Dun – Maò Duen*).
E – *e* (*Nie Er – Nie Er*).
F – *f* (*Li Xifan – Li Syfan*).
G – *g* (*Geleshan – Geleszan*, *Gong Zizhen – Gùng Cydżen*, *Guizhou – Gùejdżoù*).
H – *h* (*Henan – Henan*, *Honghu – Hùnghù*, *Anhui – Anhùej*, *Hunchun – Hùenczuen*).
I – zgłoskòùtwórczé jakno *i* (np. *Chen Yi – Czen Ji*); niézgłoskòùtwórczé jakno *j* abò *i* (np. *Taiwan – Tajwan*, *Tian An Men – Tienanmen*).
J – *dż* (np. *Jinan – Dżinan*, *Jiujiang – Dżiudżiang*, *Jien – Dżien*, *Ru Zhjiuan – Tu Dżidżuen*).
K – *k* (np. *Kaifeng – Kajfeng*, *Kongfu – Kùngfù*, *Ji Dengkui – Dżi Den(g)kùej*, *Kunming – Kùenming*).
L – *l* (np. *Lanzhou – Landżoù*, *Liaoning – Ljaònyng*, *Dalian – Daljen*, *Longhailu – Lunghajlu*, *Lü Yulan – Lu Julan*, *Cai Lun – Caj Luen*).
M – *m* (np. *Ma'anshan – Ma'anszan*, *Bamianshan – Bamienszan*).
N – *n* (np. *Nenjiang – Nendżiang*, *Nie Er – Nie Er*).
NG – z wiãksza jak *n* (np. *Jurongguan – Dżużungùan*).
O – *o* (np. *Ou Yanxiu – Òù Jansju*).
P – *p* (np. *Poyanghu – Pòjanghù*, *Pian Guan – Pien Gùan*).
Q – *cz* (np. *Qi Baishi – Czi Bajszi*, *Zhang Banqiao – Żang Banczjaò*, *Si Maqian – Sy Maczjen*, *Baoduquan – Baòduczuen*).
R – na kùńcu szlabizë jak *r*; pò prôwdze le przë szlabize *er* (np. *Nie Er – Nie Er*); na pòczątkù szlabizë jakno *ż* (*Renmin Ribao – Żenmin Żibaò*, *Jurongguan – Dżużungùan*, *Chen Jingrun – Czen Dżingżuen*).
S – *s* (np. *Sangganhe – Sanganhe*, *Song Qingling – Sung Czingling*, *Sui Yangdi – Suej Jangdi*, *Sun Zi – Suen Cy*).
SH – *sz* (*Changsha – Czangsza*, *Hanshui – Hanszuej*, *Lushun – Luszuen*).
T – *t* (*Xiangtan – Sjangtan*, *Tian An Man – Tienanmen*, *Tongxian – Tungsjan*, *Sanlintun – Sanlintuen*).
U – *u* czedë je niézgłoskòùtwórczé.
W – *w*.

X – *s* abò *sj* (np. *Lu Xsun – Lu Sjun*, *Shanxi – Szansy*, *Deng Xiaoping – Deng Sjaòping*, *Qinxian – Czinsjan*, *Yang Xiong – Jang Sjung*, *Qi Xuangong – Czi Sjuengùng*).

Y – *j* (np. *Lu You – Lu Joù*, *Yanan – Jenan*, *Liu Yong – Lju Jung*, *Yuan Shikai – Juen Szikaj*).

Z – czëtóné jakò *c* (np. *Mao Zedong – Maò Cedung*, *Tang Taizong – Tang Tajcung*, *Shizuishan – Szicuejszan*, *Zunyui – Cuenju*).

ZH – *dż* (np. *Zhang Shizhao – Dżang Szidżaò*, *Luo Guanzhong – Luò Gùandżung*, *Li Zhun – Li Dżun*).

Arabsczi jãzëk

Ā Ū Ī (dłudżé samòzwãczi) – *a ù/u i* (np. *F**a**r**u**k*, *Hal**i**l*).

A U I (krótczé samòzwãczi) – *a/e*, *ù/u i* (np. kùńcowé *Halid**a***, *Giz**a***; zaczątkòwé ***A**sad*, ***A**min*; westrzédné *Fejs**a**l*, *K**e**mal*; krótczé *u* na pòczątkù jakò *o/ò*: *Òsman*, *Òmer*).

AY AW – *aj/ej|ai/ei aù* (np. *Hùs**ei**n*, *Òk**ai**l*; *Sul**ej**man*, *H**aj**dar*; *Hadramaùt*, *Taùfik*, *Dżebel el Laùz*).

W M B (lëpné) – *w* (w nadzwëkòwëch przëtrôfkach *u*: *Asuan*) *m b* (np. *Kùwajt/Kùwejt*, *Aman*, *Ahbar*).

T̲ D̲ („midzëzãbòwé” [th dh]) – *t d* (np. *Taùra*, *Gadafi/Kadafi*).

T D S Z (zãbòwé) – *t d s z* (np. *Bejrut*, *Dawùd*, *Kasym*, *Azym*).

Ṭ Ḍ Ṣ Ẓ (alweòlarné emfaticzné [warënkòwò tx, dx, sx, zx] – *t d s z* (np. *Tahiri*, *Rijad*, *Basra*, *Zafir* – òne mają cësk na sąsedné [a], żebë miało wôrtnotã *a* a nié *e*).

R L N (alweòlarné sonantë) – *r l n* (np. *Ramadan*, *Halid*).

Š Ğ Y (palatalné [sh, gh, y]) – *sz dż/g j* (np. *Szukri*, *Dżelal*, *Ben Jahja*; *ğ* w Egipce jakò *g*: *Giza*, *Nagib*).

K (welarne) – *k* (np. *Kirkùk* – téż mô cësk na sąsedné [a], żebë miało wôrtnotã *a* a nié *e*: ***Ke**mal*).

H̲ Ġ (slédné abò czësto welarné [kx, gx] – *h/k g* (np. *Kartum*, *Halid*; *Bagdad*).

Q (ùwùlarné) – *k* (np. *Faruk*).

Ḥ ‘ – (faringalné [cx, ‘]) – *h* (np. *Mùhamed*, *Hasan*); ‘ nie òddôwómë: *Aman* (na pòczątkù przed *a*).

H ’ – (laringalné [ch, ’]) – *ch* (np. *Tachir*); ’ nie òddôwómë przed *Ahmed* i na kùńcu *Sana*; tej-sej jakò apòstrof: *Kur’an*.

Japóńsczi jãzëk

CH – *cz* (np. *Kochi – Kòczi*, *Hitachi – Hitaczi*, *Chokai – Czokaj*).

I – *i/j* (np. *Sakai – Sakaj*, *Fukui – Fùkùj*, *Wakkanai – Wakanaj*; *Iwanai – Iwanaj*, *Marioka – Marioka*, *Abashiri – Abasziri*).

J – *dż* (np. *Jama – Dżama*, *Fujiyama – Fudżijama*, *Himeji – Himedżi*).

NY – *ń/ni* (np. *Nyudo – Niudo*, *Bunya – Bùnia*).

SH – *sz* (np. *Shirakawa – Szirakawa*, *Shizouka – Szizoùka*, *Tokushima – Tokùszima*).

TS – *c* (np. *Tsuruga – Curuga*, *Matsuyama – Macujama*).
W – *w* (np. *Wakayama – Wakajama*, *Uwajima – Ùwadżima*).
Y – *j* (np. *Yamaguchi – Jamagùczi*, *Yokohama – Jokòhama*, *Miyako – Mijakò*, *Kyoto – Kioto*, *Kyushu – Kiuszu*, *Ryukyu – Riukiu*).
Z – *z* (np. *Matzuzaka – Macuzaka*, *Miyazaki – Mijazaki*).

Lëteratura:

[Paždjerski 2013] D. V. Paždjerski, *Adaptacja nazw własnych obcego pochodzenia w języku kaszubskim – przyczynek do dyskusji*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. 2013", Gduńsk 2013, s. 239–246.

[Уобличавање 1994] *Уобличавање речи из класичних језика и друге интернационалне лексике*, [w:] [Правопис 1994] *Правопис српскога језика. I. Правила и њихови основи. II. Речник уз правопис*, red. М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурица, Нови Сад 1994, s. 174–185.

[Писање 1994] *Прилагођено писање имена из страних живих језика (транскрипција)*, [w:] [Правопис 1994] *Правопис српскога језика. I. Правила и њихови основи. II. Речник уз правопис*, red. М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурица, Нови Сад 1994, s. 186–251.

[Grimal 1997] P. Grimal, *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1997, wëd. 3.

[Abramowiczówna/Appel 2006] Z. Abramowiczówna, W. Appel, *Słownik polsko-starogrecki*, Toruń 2006.

[Węclewski 2000–2001] *Słownik grecko-polski*, na spòdlim słowarza Z. Wãclewsczégò, òprôc. Ò. Jurewicz, t. 1–2, Warszawa 2000–2001 (t. 1: A-K [2000]; t. 2: Λ-Ω [2001]).

[Polański 2010] *Wielki słownik ortograficzny PWN. Z zasadami pisowni i interpunkcji*, òprôc. E. Polański Warszawa 2003, s. 92–117, 2010 (s. 94–118).

[Kubiak-Sokół 2008] *Słownik ortograficzny PWN. Z wymową*, òprôc. A. Kubiak-Sokół (na spòdlim *Wielkiego słownika ortograficznego PWN*), Warszawa 2008, s. 97–123.

Danuta Pioch

Dwajãzëkòwé pòzwë na Kaszëbach – historiczny przekrój na spòdlim jinëch mniészëznów.

Na Kaszëbach mómë dwajãzëkòwé pòzwë môlów, a w niechtërnëch z nich téż kaszëbskòjãzëkòwé wersje pòzwów darżëców. Na zôczątkù stôwianié dwajãzëkòwëch tôflów dôwało wielné òprzéczczi i wątplëwòtë, równak z czasã wszëtcë sã do tegò przënãcëlë i terôzka są òne bezògôdkòwą atrakcją, òsoblëwie dlô wielnëch nawiédzającëch region wanożników.

Partesą, jakô rëchtëje prawò do wprowôdzaniô dwajãzëkòwëch pòzwów je ùstôw z dnia 6 stëcznika 2005 r. ò mniészëznach nôrodnëch, etnicznëch i ò regionalnym jãzëkù[1]. Dokùment westrzód wiele sprawów rëchtëje téż prawidła brëkòwaniô mniészëznowëch jãzëków przë wprowôdzanim pòzwów w tëch to jãzëkach. Mòwa ò tim, że w òbeńdach zamieszkałëch przez mniészëznë nôrodné, etniczné abò zwëskùjącé z regionalnégò jãzëka mòże wprowadzac pòzwë w tëch jistnëch jãzëkach òkòma ùrzãdowëch pòzwów môlów i jich dzélów, fizjografnëch òbiektów, a téż pòzwów darżëców i placów.

Zgódno z zôpisã Ùstôwù prawò do dwajãzëkòwëch pòzwów mają na terenie RP:

a) nôrodné mniészëznë: biôłoruskô, czeskô, lëtewskô, niemieckô, òrmiańskô, ruskô, słowackô, ùkrajińskô i żëdowskô;
b) etniczné mniészëznë: karajimskô, łemkòwskô, romskô i tatarskô;
c) regionalny jãzëk (donëchczôs jeden le w Pòlsce): kaszëbsczi.

Nim równak mòżnota nadôwaniô dwajãzëkòwëch pòzwów òsta prawno zagwësnionô wskôzama nadpòmkłégò wëżi Ùstôwù, czile môlów na Kaszëbach zrëchtowało tôfle z kaszëbskòjãzëkòwima pòzwama darżëców: je tuwò nót wërechòwac Òstrzëce w gminie Somònino (jakno pierszé), w 2000 rokù zrobiła to téż gmina Jastarniô w môlach Jastarniô i Kùsfeld; dëbeltné pòzwë darżëców wstawilë téż w Miechùcënie, gm. Chmielno.

Nadôwającë dwajãzëkòwé pòzwë je nót bezògôdkòwò trzëmac sã zastrzedżi zgòdë na brëkòwanié dwajãzëkòwëch pòzwów – mògą tegò dokònac gminë, gdze

---

[1] Ògłoszonô w Dz. Ù. Nr 17 z 2005 rokù, pòz. 141.

Droga Leśna
Droga Lasowô
ul.Bałtycka
Wielgomórskô
Do plaży
Do stremde

Dwajãzëkòwé tôfle w Jastarni,
z: www.krajoznawcy.info.pl

Droga Kaszubska
Kaszëbskô Droga
ul.Jastrzębia
droga Jastrzãbiô

Dwajãzëkòwé pòzwë ùliców
w Òstrzëcach, z: pl.wikipedia.org

mniészëznë stanowią bënômni 20 proc. mieszkańców (wielëna ùstanowionô na spòdlim wińdzënë slédnégò òglowégò spisënkù) i wëstąpiłë òne ò wpisanié do specjalnégò ùrzãdowégò spisënkù gminów, prowadzonégò przez ministra gwôsnégò do spraw religijnëch wëznaniów a téż nôrodnëch i etnicznëch mniészëznów (dzysdnia je to Minister Administracje i Cyfrizacje, do lëstopadnika 2011 rokù béł to Minister Spraw Bënowëch i Administracje). Pòzwë dodôwóné w jãzëkach mniészëznów naczinają bëc òbrzészkòwé pò wpisanim jich do „Registru gminów, na jaczich òbeńdze są brëkòwóné pòzwë w jãzëkù mniészëznë”.[2]

Żelë w jaczi gminie, w chtërny mają bëc ùstanowioné pòzwë môlów, fizjografnëch òbiektów a téż darżëców i placów w jãzëkù mniészëznë, nie òstało zjisconé kriterium 20% wielënë mieszkańców gwësny mniészëznë, mòże wëstąpic ò zgòdã na ùżëcé dwajãzëkòwëch pòzwów w drodze kònsultacjów, jaczich prawidła i spòsób przeprowôdzeniô ùstanôwiô rada gminë (tu je nót miec zgòdã wiãcy jak 50% mieszkańców – taczi ôrt sprôwianiô béł ùżëti m.jin. przez miasto Kòscérzna). W przëtrôfkù niezamieszkónëch môlów ni ma mòżnotë ùstanowieniô dwajãzëkòwi pòzwë w jãzëkù mniészëznë, żelë nie je òna pòłożonô w òbeńdze gminë z bënômni 20% wielëną mieszkańców gwësny mniészëznë.

Dëbeltné pòzwë môlów i fizjografnëch òbiektów w jãzëkach mniészëznów mògą bëc wprowadzoné w òbrëmim całi gminë abò ji dzéla. Pòzwów tëch ni mòże ùstanowic jakno samòstójnëch i wiedno mùszą òne wëstąpic pò òficjalny pòzwie w pòlsczim jãzëkù. Je téż nót dac bôczënk na to, że pòzwë w jãzëkach mniészëznów nie są pòzwama òficjalnyma (taczima są leno pòzwë w j. pòlsczim), są òne pòzwama przëdónyma (pòmòcnyma). Wskôzë tikające sã nadôwaniô pòzwów w jãzëkach mniészëznów jasno przedstôwiają téż szëczi dobiéraniô pòzwów, jaczé ni mògą narzeszëwac do pòzwów z cządu lat 1933-45 nadónëch przez przédnictwò Trzecy Niemiecczi Rzeszë abò Sowiecczégò Związkù.

---

[2] Rozpòrządzenié Ministra Spraw Bënowëch i Administracje z dnia 30 maja 2005 r. w sprawie Registru gminów, na jaczich òbeńdze są brëkòwóné pòzwë w jãzëkù mniészëznów, mòdłów wniosków ò wpisanié do tegò Registru a téż ò ùstanowienié dodôwkòwi pòzwë môla czë fizjografnégò òbiektu w jãzëkù mniészëznë nôrodny, etniczny abò w jãzëkù regionalnym.

Òbtaksowelë, że w pierszi pòłowie 2014 rokù wielëna môlów i jich dzélów z dëbeltnyma pòzwama bëła w grańcach 1150. Pòdónô wëżi wielosc tëczi sã 54 gminów (òstałë wprowadzoné pòzwë niemiecczé, kaszëbsczé, lëtewsczé i biôłorusczé dlô 14 gardów, 725 wsów, 175 dzélów wsów, 43 sedlëszczów, 118 szëdlëców, 32 lesnëch kòloniów, 37 kòloniów i 6 dzélów kòloniów i szëdlëców). Do tegò sztótu nie òstałë wprowadzoné niżódné dodatkòwé pòzwë dlô fizjografnëch òbiektów czë darżëców (tëli òficjalnô statistika na spòdlim prowadzonégò przez ministerstwò „Registru”)[3]. Nadpòmkłé na zôczątkù tekstu prakticzi nadôwaniô dëbeltnëch pòzwów darżëcóm na Kaszëbach dozwôlają bëc dbë, że juwerné dzejania mògłë miec môl w òbrëmiach zajimónëch przez pòòstałé mniészëznë.

Pierszą gminą wpisóną do *Registru gminów, na jaczich òbeńdze są brëkòwóné pòzwë w jãzëkù mniészëznë* òsta gmina Radłów, w jaczi òd 22 gòdnika 2006 rokù fąksnérëją pòzwë pòlskò-niemiecczé. Drëgą bëła téż gmina z niemiecczima pòzwama – 11 rujana 2007 (razã niemiecczé pòzwë mô 29 gminów). Jakno trzecô za régą wprowadzëła 45 kaszëbskòjãzëkòwëch pòzwów 14 smùtana 2007 r. gmina Stãżëca. Na czwiôrtim placu ùmôlniła sã kaszëbskô gmina Chmielno, w jaczi ùstanowilë dodatkòwé pòzwë 3 gòdnika 2007 rokù. Pò tim cządze doszło do ùrmòwégò nadôwaniô môlowëch pòzwów w jãzëkach mniészëznów.

Zestôwk nr 1

Proces nadôwaniô dëbeltnëch pòzwów môlóm w òbrëmim Kaszëb[4]

Lp.	Gmina	Data wprowadzeniô	Wielëna pòzwów w j. kaszëbsczim
1	Stãżëca	14 lëstopadnika 2007	45
2	Chmielno	3 gòdnika 2007	31

---

[3] Na Kaszëbach òstôł przëszëkòwóny Pòlskò-kaszëbsczi słowôrz pòzwów môlowëch i fizjografnëch, red. A. Chludzyńsczi, Gduńsk 2006; co òznôczô wiôldżé zletczenié w przëtrôfkù dbë ò ùstanowienim dwajãzëkòwëch pòzwów fizjografnëch (òstałë ùstanowioné pòzwë holmów, jezorów, rzéków, geògrafnëch òbsygów). W nym słowarzu je téż alfabeticzny spisënk môlowëch pòzwów (wôrtnô wskôza dlô zamiszlającëch wprowadzëc dëbeltné pòzwë w kaszëbsczim jãzëkù).

[4] Òbrobioné na spòdlim pòdôwków MAiC: http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/rejestry/rejestr-gmin/6794,Rejestr-gmin-na-ktorych-obszarze-sa-uzywane-nazwy-w-jezyku-mniejszosci.html

3	Serakòjce	1 gòdnika 2009	62
4	Bëtowò	1 gòdnika 2009	19
5	Szëmôłd	30 łżëkwiata 2010	22
6	Lëniô	30 łżëkwiata 2010	34
7	Kartuzë	16 zélnika 2010	25
8	Brusë	10 stëcznika 2011	62
9	Parchòwò	10 stëcznika 2011	29
10	Sëlëczëno	13 stëcznika 2011	27
11	Somònino	29 łżëkwiata 2011	14
12	gmina m. Kòscérzna	6 maja 2013	1
13	Kòscérzna	4 lëpińca 2013	52
14	Lëpùsz	28 zélnika 2013	33
15	Żukòwò	28 zélnika 2013	25
16	Dzemiónë	28 zélnika 2013	44
17	Lëpińce	3 séwnika 2013	72
18	Czôrnô Dąbrówka	10 rujana 2013	36
19	Wejrowò	26 maja 2014	17
20	Lëzëno	26 maja 2014	12
21	Kôrsëno	26 maja 2014	37

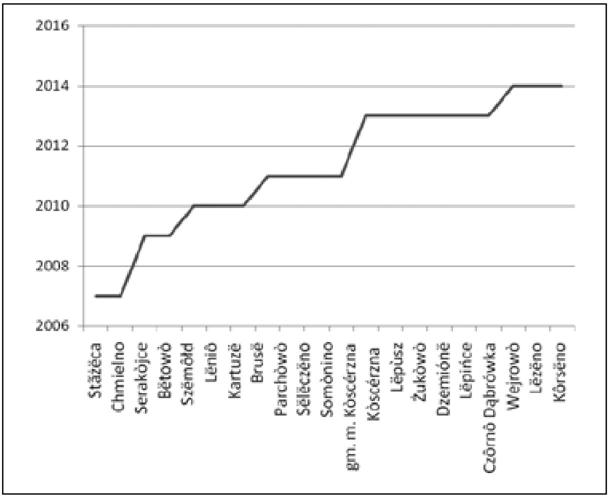

Céchùnk nr 1

Gminë z dëbeltnyma pòzwama wedle pòsobicë nadôwaniô kaszëbsczich pòzwów (za régą latama)

Szëkùją sã do nadaniô dwajãzëkòwëch pòzwów na Kaszëbach[5]:

a) gmina Przedkòwò (jakno slédnô z 8 gminów kartësczégò krézu),
b) gmina Tëchómie,
c) gmina Céwice,
d) gmina Chmielno – przëdóné pòzwë na drogòwëch wizrach.

Wedle szacowónëch wôrtnotów, przëszëkòwónëch przez Jana Mòrdawsczégò, wielëna kaszëbsczich gminów je òbtaksowónô na 43[6] (z czegò bë wëchôdało, że kòle pòłowa z nich mô ju dwajãzëkòwé pòzwë). Czë sã dożdómë dwajãzëkòwëch pòzwów w pòòstałëch gminach zanôlégô òd gwësnëch zastrzegów. Pierszim i rozsądzającym rozeznanim je wiedno wińdzëna pòsobnégò òglowégò spisënkù.

Czedë pierszé z gminów wprowôdzałë kaszëbsczé pòzwë, òbrzészkòwima bëłë jesz wińdzënë òglowégo spisënkù z 2002 rokù. Statisticzné pòdôwczi wskôzywałë na bënômni 20% kaszëbsczégò lëdztwa w 10 gminach pòmòrsczégò wòjewództwa, a bëłë westrzód nich: Chmielno, Lëniô, Parchòwò, Przedkòwò, Pùck (gmina wiejskô), Serakòjce, Somònino, Stãżëca, Sëlëczëno, Szëmôłd. Wskôzóné pòdczorchniãcym gminë wprowadzëłë kaszëbsczé pòzwë do sztërkù ògłoszeniô wińdzënów pòstãpnégò spisënkù z 2011 rokù. Z przërównaniô pòdôwków z Zestôwka nr 1 i wëszi pòdónégò wërechòwaniô wëchôdô, że dwie gminë mającé wszedné prawa do nadaniô dwajãzëkòwëch pòzwów (Przedkòwò, Pùck) z tegò apartnégò prawa jesz nie zwëskałë. Za to trzë jinszé gminë, nimającé żądónégò 20% kriterium mniészoscowégò lëdztwa, ùdbałë so nadac pòzwë drogą kònsultacjów w strzodowiszczach (nôleżą do nich: Bëtowò, Kartuzë, Brusë).

Slédny spisënk z 2011 rokù pòkôzôł bënômni 20% karna Kaszëbów w 19 gminach pòmòrsczégò wòjewództwa: Chmielno, Czôrnô Dąbrówka, Dzemiónë, Jastarniô, Kartuzë, Krokòwa, Lëniô, Lëpińce, Lëpùsz, Lëzëno, Parchòwò, Przedkòwò, Pùck (gmina wiejskô), Serakòjce, Somònino, Stãżëca, Sëlëczëno, Szëmôłd, Żukòwò. Do wëapartnionëch pòdczorchniãcym gminów z kaszëbsczima pòzwama nadónyma pò spisënkù z 2002 rokù dorzeszëłë pòstãpné, jaczé dostałë do tegò prawò pò spisënkù z 2011 rokù: Czôrnô Dąbrówka, Dzemiónë, Lëpińce, Lëpùsz, Lëzëno, Żukòwò, Kartuzë. Nie zwëskałë ze swòjich praw: Jastarniô, Krokòwa, dali Przedkòwò i Pùck. Pòstãpné trzë gminë niewchôdającé w òbrëmiã ùstawòwégò kriterium 20% wprowadzëłë pòzwë za sprawą strzodowiszczowëch kònsultacjów: Kòscérzna, Wejrowò i Kôrsëno. Na òkôzóné wëżi pòdôwczi dôwô pòzdrzatk zestôwk nr 2.

---

[5] Stón z pòłowë 2014 rokù.

[6] [w:] J. Bòrzëszkòwsczi, J. Mòrdawsczi, J. Tréder, *Historiô, geògrafiô, jãzëk i pismienizna Kaszëbów*, Gduńsk 1999, s. 78; aùtor przëjął, że kriterium ùpòwôżniającym do zarechòwaniô wëznaczonëch teritorialnëch òbrëmieniów do Kaszëb bãdze abò zachtny procent Kaszëbów w gminie (bënômni 1/3 lëdztwa), abò téż wielnô lëczba Kaszëbów w gwësnym teritorialnym òbrëmim.

Zestôwk nr 2

Kaszëbsczé pòwiatë z gminama ùżiwającyma dwajãzëkòwëch pòzwów

Lp.	Pòwiôt	Gminë òglowò	Gminë z pòzwama w j. kaszëbsczim
1	kartësczi	Chmielno, Kartuzë, Przedkòwò, Serakòjce, Somònino, Stãżëca, Sëlëczëno, Żukòwò	Chmielno, Kartuzë, Serakòjce, Somònino, Stãżëca, Sëlëczëno, Żukòwò
2	kòscérsczi	gminë miejsczé: Kòscérzna gminy wiejsczé: Dzemiónë, Kôrsëno, Kòscérzna, Lëniewò, Lëpùsz, Nowô Karczma, Stôrô Kiszewa	Dzemiónë, Kôrsëno, Kòscérzna (miasto), gmina wiejskô Kòscérzna, Lëpùsz
3	wejrowsczi	gminë miejsczé: Reda, Rëmiô, Wejrowò gminë wiejsczé: Chòczewò, Gniewino, Lëniô, Lëzëno, Łãczëce, Szëmôłd, Wejrowò	gmina wiejskô Wejrowò, Lëniô, Lëzëno, Szëmôłd
4	bëtowsczi	gminë miejskò-wiejsczé: Bëtowò, Miastkò gminë wiejsczé: Bòrzëtëchómié, Czôrnô Dąbrówka, Kôłczëgłowë, Lëpińce, Parchòwò, Stëdzéńce, Trzebielëno, Tëchómie	Bëtowò, Czôrnô Dąbrówka, Lëpińce, Parchòwò
5	chònicczi	gminë miejsczé: Chònice gminë miejskò-wiejsczé: Brusë, Czersk gminë wiejsczé: Chònice, Kònarzënë	Brusë
6	lãbòrsczi	gminë miejsczé: Lãbòrg, Łeba gminë wiejsczé: Céwice, Nowô Wies Lãbòrskô, Wickò	-
7	pùcczi	gminë miejsczé: Hél, Jastarniô, Pùck, Wiôlgô Wies gminë wiejsczé: Kòsôkòwò, Krokòwa, Pùck	-

Ùstôw z 2005 rokù dozwôlôł téż na brëkòwanié dwajãzëkòwëch pòzwów dlô fizjografnëch òbiektów. W ti pòzwie są ùmôlnioné nôslédné dzélë geògraficznégo strzodowiszcza: niżawa, wëszawa, hòlma, górsczi sztrëmel, góra, czëp górë, górsczé sodło, dolëzna, wlëga, jóma, rzéka, karnôl, jezoro, hôwinga, błoto, stôw, sztuczny zbiérnik wòdny, wòdospôd, las, lasowi kómpleks, ùroczëskò, półòstrów, òstrów, a téż stôrorzécze, lodówc, piestrzéniowati òstrów, kòralowi òstrów i jin.[7] Przënôleżno, zgódno z zôpisama Ùstôwù ò mniészëznach, ni ma na Kaszëbach ùstanowiony żódny pòzwë fizjografnégò òbiektu zgódno z prawnyma reglama, ani téż fòrmalno nie òstałë wprowadzoné dëbeltné pòzwë darżëców, chòc fąksnérëją nieòficjalné kaszëbsczé pòzwë ùliców w Òstrzëcach, Miechùcënie Kùsfeldze i Jastarni.

---

[7] Wedle definicji ùmôlniony na internetowi starnie wikipedia.org.

Ùstôw dopùszczowô téż brëkòwanié jãzëka mniészoscë jakno wëpòmòżnégò jãzëka, w parłãczach z òrganama gminë i w sądowim przeprowôdzanim spraw pierszi instancje (na co dało sã nié za wiele kaszëbsczich gminów). W tim przëtrôfkù mòżlëwòtã wińdzeniô ze swiądą mają téż gminë, w jaczich wielëna mieszkańców mniészëznë, chtërny jãzëk mô bëc brëkòwóny jakno wëpòmòżny, mô bënômni 20% òglowi lëczbë, a gmina òstała rëchli wpisónô do „Ùrzãdowégò registru gminów, w jaczich ùżiwóny je wëpòmòżny jãzëk”[8]. Wpisanié do „Registru” zjiscywô sã leno na wniosk radë gminë, w jaczi mô bëc òbrzészkòwim mniészëznowi jãzëk.

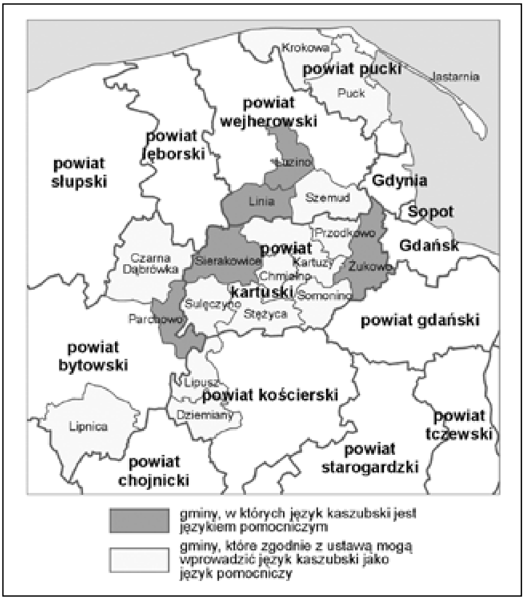
Krokowa
powiat pucki
Jastarnia
Puck
powiat wejherowski
powiat lęborski
powiat słupski
Luzino
Gdynia
Linia
Szemud
Sopot
Przodkowo
Czarna Dąbrówka
Sierakowice
powiat kartuski
Kartuzy
Chmielno
Żukowo
Gdańsk
Sulęczyno
Somonino
Stężyca
Parchowo
powiat gdański
powiat bytowski
Lipusz
powiat kościerski
Dziemiany
Lipnica
powiat tczewski
powiat chojnicki
powiat starogardzki
gminy, w których język kaszubski jest językiem pomocniczym
gminy, które zgodnie z ustawą mogą wprowadzić język kaszubski jako język pomocniczy

Karta nr 1

Gminë w wòjewództwie pòmòrsczim, w jaczich òstôł wprowadzony abò bë mógł bëc wprowadzony kaszëbsczi jãzëk jakno jãzëk wëpòmòżny[9]

---

[8] Rozpòrządzenié Ministra Spraw Bënowëch i Administracji z dnia 30 maja 2005 r. w sprawie Ùrzãdowégò Registru Gminów, w jaczich je brëkòwóny wëpòmòżny jãzëk.

[9] Na spòdlim http://pl.wikipedia.org/wiki/Gminy_w_Polsce_z_językiem_pomocniczym

Wëpòmòżny kaszëbsczi jãzëk stosëją[10]:

- gmina Lëniô òd 23 łżëkwiata 2012 r.; òd 30 łżëkwiata 2010 r. w gminie òbrzészkòwé téż kaszëbsczé pòzwë môlów;
- gmina Lëzëno òd 21 gromicznika 2014 r.; òd 26 maja 2014 r. w gminie òbrzészkòwé téż kaszëbsczé pòzwë môlów;
- gmina Parchòwò òd 16 zélnika 2006 r.; òd 10 stëcznika 2011 r. w gminie òbrzészkòwé téż kaszëbsczé pòzwë môlów;
- gmina Serakòjce òd 23 rujana 2007 r.; òd 1 gòdnika 2009 r. w gminie òbrzészkòwé téż kaszëbsczé pòzwë môlów;
- gmina Żukòwò od 17 lëpińca 2013 r.; òd 28 zélnika 2013 r. w gminie òbrzészkòwé téż kaszëbsczé pòzwë môlów.

Z wińdzënów òglowégò spisënkù mómë wiédzã, że w Pòlsce je 51 gminów, w jaczich bënômni 20% mieszkańców pòdôwało przënôleżnotã do nòrodny czë etniczny mniészëznë, abò pòsługiwało sã regionalnym jãzëkã, co òznôczało, że te 51 gminów wëpełniło spòdlową zastrzegã wpisaniô do Ùrzãdowégò Registru Gminów, w jaczich brëkòwóny je wëpòmòżny jãzëk. Wedle pòdôwków z rokù 2014 wëchôdô, że taczi wpisënk zwëskałë 33 gminë, co pòkazëje Zestôwk nr 3 (w jedny gminie dopùscëlë lëtewsczi jãzëk, w 5 – jãzëk kaszëbsczi, w 5 – jãzëk biôłorusczi, w 22 – jãzëk niemiecczi).

Zestôwk nr 3

Zbiér gminów wpisónëch do Ùrzãdowégò registru gminów, w jaczich je brëkòwóny wëpòmòżny jãzëk[11]

Lp.	Pòzwa gminë	Pòwiôt	Wòjewództwò	Wëpòmòżny jãzëk	Data wpisaniô
1	gm. w. Radłów	òlesczi	òpòlsczé	niemiecczi	2006-01-25
2	gm. w. Chrząstowice	òpòlsczi	òpòlsczé	niemiecczi	2006-01-25
3	gm. w. Jizbickò	strzelecczi	òpòlsczé	niemiecczi	2006-03-06
4	gm. m-w. Biôłô	prudnicczi	òpòlsczé	niemiecczi	2006-03-06
5	gm. w. Walce	krapkòwicczi	òpòlsczé	niemiecczi	2006-04-04
6	gm. w. Strzeleczczi	krapkòwicczi	òpòlsczé	niemiecczi	2006-05-17
7	gm. m-w. Lesnica	strzelecczi	òpòlsczé	niemiecczi	2006-05-17
8	gm. w. Pùńsk	sejneńsczi	pòdlasczé	lëtewsczi	2006-05-25

---

[10] Zdrzódło: mac.gov.pl

[11] Na spòdlim http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/download/86/15331/UrzedowyRejestrGmin-jezpom

9	gm. w. Prószków	òpòlsczi	òpòlsczé	niemiecczi	2006-07-11
10	gm. w. Parchòwò	bëtowsczi	pòmòrsczé	kaszëbsczi	2006-08-16
11	gm. w. Jemielnica	strzelecczi	òpòlsczé	niemiecczi	2006-08-28
12	gm. m-w. Ùjôzd	strzelecczi	òpòlsczé	niemiecczi	2006-08-28
13	gm. m-w. Kòlonowsczé	strzelecczi	òpòlsczé	niemiecczi	2006-09-22
14	gm. w. Lasowice Wiôldżé	kluczbòrsczi	òpòlsczé	niemiecczi	2006-10-18
15	gm. w. Reńskô Wies	òpòlsczi	òpòlsczé	niemiecczi	2006-10-26
16	gm. w. Tarnów Òpòlsczi	òpòlsczi	òpòlsczé	niemiecczi	2007-02-15
17	gm. w. Biérawa	òpòlsczi	òpòlsczé	niemiecczi	2007-04-23
18	gm. w. Zãbòwice	òlesczi	òpòlsczé	niemiecczi	2007-10-23
19	gm. w. Serakòjce	kartësczi	pòmòrsczé	kaszëbsczi	2007-10-23
20	gm. m. Hajnówka	hajnowsczi	pòdlasczé	biôłorusczi	2007-12-03
21	gm. w. Turawa	òpòlsczi	òpòlsczé	niemiecczi	2008-09-12
22	gm. w. Dobrzéń Wiôldżi	òpòlsczi	òpòlsczé	niemiecczi	2009-04-22
23	gm. m-w. Głogówk	prudnicczi	òpòlsczé	niemiecczi	2009-04-22
24	gm. w. Mùrów	òpòlsczi	òpòlsczé	niemiecczi	2009-04-22
25	gm. w. Òrlô	bielsczi	pòdlasczé	biôłorusczi	2009-05-07
26	gm. m-w. Dobrodzéń	òlesczi	òpòlsczé	niemiecczi	2009-05-13
27	gm. w. Kómprachcëce	òpòlsczi	òpòlsczé	niemiecczi	2009-06-04
28	gm. w. Narewka	hajnowsczi	pòdlasczé	biôłorusczi	2009-06-16
29	gm. w. Cziże	hajnowsczi	pòdlasczé	biôłorusczi	2010-02-08
30	gm. w. Hajnówka	hajnowsczi	pòdlasczé	biôłorusczi	2010-05-28
31	gm. w. Lëniô	wejrowsczi	pòmòrsczé	kaszëbsczi	2012-04-23
32	gm. m. Żukòwò	kartësczi	pòmòrsczé	kaszëbsczi	2013-07-17
33	gm. Lëzëno	wejrowsczi	pòmòrsczé	kaszëbsczi	2014-02-21

Analizëjącë pòkôzóné pòdôwczi mòże rzec, że na spòdlim jinëch mniészëznów brëkòwanié kaszëbsczégò jãzëka òkòma ùrzãdowëch pòzwów môlów, fizjografnëch òbiektów, pòzwów darżëców i placów abò jakno wëpòmòżnégò jãzëka nie wëzdrzi nôgòrzi, chòc nie je téż do kùńca zadowôlające. Idealnym stónã bë bëło prawné ùgwësnienié kaszëbiznë we wszëtczich 19 gminach z progã wëszi 20% kaszëbsczégò lëdztwa, a òkróm tegò ùdbóné wprowôdzanié gò w pòòstałëch gminach w òbrëmim Kaszëb na mòcë spòlëznowëch kònsultacjów.

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Kaszëbskô Królewô w materialnym kùńszce regionu

Żłobizna, malëtwa i wësziwk

Dëcht mało je artisticznëch dokazów, co pòwstałë przed kòrunacją sztaturë w 1966 r. Nôwôżniészô z nich je stanica Kòła Związkù Wòjnowëch Inwalidów w Kartuzach z 1928 r. z wëszëtim òbrazã Swiónowsczi Pani. Do te na samã kòrunacjã zrobionô bëła plaskatożłobizna z òbliczim Matczi Bòsczi, jakô dónô bëła kòrunatorowi ks. bp. Kazmiérzowi Józefòwi Kòwalsczémù. Pò tim zdarzenim Aùgùst Kòwalewsczi z Kartuz z sënã Tadeùszã zaczął wëpôlëwac w drewnie wizerënczi MB Swiónowsczi. Dokôzczi te – colemało w sztôłce serca – zdobią wiele kaszëbsczich chëczów. Są w ùżëtkù przez niejedne pielgrzimkòwé kómpanie, np. kartëską, serakòwską, a banińską.

Na dwadzestą roczëznã kòrunacji Gduńsczi Part KPZ zrëchtowôł kònkùrs lëdowégò kùńsztu sparłãczonégò z sanktuarium. Zgłosëło sã na niegò kòl sztërdzescë ùtwórców[1]. Kònkùrsowé prôce nadeszłë òd Słëpska, z Gdini, òd Kòscérznë, Brus, Serakòjc, Gòscëcëna, z Wejrowa, Wigòdë i wiele jinszich môlëznów. Na òbsądzënkù bëlë lëdowi ùtwórcë, òbsądzëcelë, ksãdzowie z rozmajitëch parafii i wielny gòsce. W bùdinkù pò dôwnym ùrzãdze gminë przërëchtowóny bél wëstôwk dokazów. Òbezdrzelë gò ùczãstnicë òdpùstowi ùroczëznë. Wëstôwk pózni bél pòkôzóny w jinszich parafiach i w Pelplinie òb czas VII Zéńdzeniów Pelplińsczich (1986), chtërne bëłë pòswiãconé Marijnémù kùltowi na Kaszëbach i Pòmòrzim. Kòmisarzã kùnkùrsu i wëstôwkù bëła Izabella Trojanowskô[2].

Wspòmnióny artista żłobiôrz A. Kòwalewsczi òd dzesątków lat rozkòscérzôł kùlt Matinczi w kùńszce i w gôdónym słowie. Ji wizerënk dôwôł na pamiątkòwëch tôfelkach z drzewa. Na drëdżi stronie pisôł pò kaszëbskù inskripcje, òrtu: *Swiónowskô Panienkò, Matinkò Bòżô, Prosym Cebie błogosławi lud i mòwie, bë rodnô naj zemia kwitła, starków wiara nie zanikła*[3]. Jeden z taczich drzewianëch talerzi, z wëpôlonym kaszëbsczim òrnameńtã i pòstacją Kaszëbsczi Królewi, dostôł Òjc Swiãti w Pelplinie w dniu 6 czerwińca 1999 r. òd swiónowsczich pielgrzimów[4]. Swòje dzeła robił z głãbòką wiarą, jakô dôwa mù mòżnosc dozdrzec zastawnictwò Mariji tam, dze jinszi tegò nie widzelë. Kò sóm téż zawdzãcziwôł ji dërchòwną òpiekã òb czas II swiatowi wòjnë. Robił téż wiôldżé zégrë na sztôłt swiónowsczégò wôłtôrza. Òbdôrzôł nima przëstojników Swiónowsczi Pani i zawòłónëch lëdzy pòliticzi, kùlturë, a ùczbë. Midzë jinszima jeden z nich dostôł 16 lëpińca 1995 r. prezydent Pòlsczi Lech Wałãsa, czej béł òn na òdpùsce w Swiónowie[5]. Dlô A. Kòwalewsczégò rozszérzwianié kùltu bëło żëcową misją. Swòje dłudżé i robòcé żëcé skùńcził òn 10 séwnika 2014 r.

---

[1] Òbkł.Res., *Twórcy ludowi Królowej Kaszub*, „Pòmerania”, nr 10/1986.

[2] Téż tam.

[3] E. Prëczkòwsczi, *Orędownik Kaszubskiej Królowej*, „Norda”, nr 29/1998.

Lubòtniczką Swiónowsczi Pani je baro bëlnô wësziwôrka z Bëtowa Inga Mach, laùreatka Medalu Stolema[6]. Z wdzãcznoscë za cëdowné ùzdrowienié wëszëła snôżi òrnôt ze sztaturką Kaszëbsczi Królewi i widokã swiónowsczégò kòscoła[7]. Na kòżdim òdpùsce òblôkô gò biskùp abò jegò delegat, co òdprôwiô mszã. Wësziwôrka zrobiła téż òbrësk òbstrojony jantarowima kamiszkama, jaczi je wëscélóny na wôłtôrzową mensã na nôwôżniészich ùroczëznach.

W 1999 r. òdnalazłë sã zabëtkòwé stanice Katolëcczi Stowôrë Młodzëznë (założonô w 1934 r.), Gbùrsczégò Towarzëstwa (1904 r.) i Katolëcczi Stowôrë Robòtników (1905 r.). Stanice wëzdrzałë baro lëchò. Jich òdnowieniô dokòna téż I. Mach[8]. Na òdpùsce 12 séwnika 1999 r. ùroczësto je przekôza swiónowsczémù sanktuarium[9]. Bëtowskô wësziwôrka robi téż òbrazë ze swiónowską sztaturą techniką nazéwóną wësziwónym òdjimkã. Kòżdi òbrôz mô kòle 60 tës. wësziwónëch òczków. Tak mésterno robioné dzeła colemało wrãcziwô zasłużonym przëstójnikóm Swiónowsczi Pani.

Zôs Zofia Fòrmela z Kartuz wësziwa wizerënczi Swiónowsczi Pani òbtoczoné bògatim wzorã wësziwkù żukòwsczi szkòłë. Jedno z ji dzełów trafiło do Òjca Swiãtégò Jana Pawła II w darënkù òd kaszëbsczégò lëdu[10]. Jinszi je jednym z ekspònatów Kaszëbsczégò Mùzeùm w Kartuzach.

Jesz wiele jinszich artistów naszégò regionu w swòjim ùtwórstwie pòkôzywô Matinkã ze Swiónowa. Janina Gliszczińskô z Prząsëna pòd Miastkã wëżłobiła replikã Madonnë, jakô òsta przekôzónô Pòlsczi Misji w Jeruzalem na historiczny pielgrzimce

---

[4] J. Kòrcz, *Sianowo koło Kartuz. Królowa Kaszub-Patronka Narzeczonych*, „Miejsca święte", nr 2/ 2000, s.62.

[5] A. Jabłońszczi, *Był rok 1995*, „Norda", nr 40 (winno bëc 1) z 3.01.1996.

[6] (J), *W cieniu słynnej stanicy*, „Norda", nr 21/1999.

[7] Inga Mach tak gôdô ò sztaturze*: Mie ùjãła ta sztatura schòwónô w mirochòwsczich lasach, prosto rzec jô sã w ni zakòcha. Jô so ùdba prawie tam, dlô Matczi Bòsczi Swiónowsczi, naszi Kaszëbsczi Królewi zrobic piãkny òbrësk*. Zdrzë: C. Obracht-Prondzyński, *Na kaszubskich rubieżach*, Bytów–Gdańsk 2007, s.94.

[8] J. Antonowicz, *O dzwonach i parafii*, „Norda", 28/1999; Z.Bartosiewicz, *Zniszczone sztandary*, „Głos Kaszëb" – dodatek do „Głosu Pomorza", nr 31/1999.

[9] J. Antonowicz, *Sanktuarium jak diament*, „Norda", nr 36/1999.

[10] M. Miotk, *Sanktuarium...*, s.80.

Kaszëbów do Zemi Swiãti w 2000 r., w czasu czej òdsłoniãtô i pòswiãconô bëła tôfla z kaszëbsczim tekstã „Òjcze nasz” w bazylice Pater Noster[11]. Henrik Héwelt z Gdini, co pòchòdzył z Rãbù kòl Pòmieczëna, zrobił plaskatożłobiznã z Ji wizerënkã, chtërna dobëła I môl w plasticznym kònkùrsu zrëchtowónym na Ji tczã w 1986 r. Na nen kònkùrs nadesłôł mët żłobiznã Alfred Lubòcczi z Lãbòrga[12]. Znóné są téż żłobiznë Władisława Zarëcczégò ze Serakòjc[13], a Francyszk Sychòwsczi z Wejrowa je aùtorã kaplëczczi w Łątczińsczi Hëce, w chtërny wstawił sztaturkã Kaszëbsczi Królewi[14]. W ti sami parafii Wigòda drzewianô replika Matczi Bòsczi Swiónowsczi, wëżłobionô przez artistã z Redunia pòd Kòscérzną, stanã w 2002 r. na òbòrze Dawidowsczich z Bòrzestowa, jakno dzãkòwné wòtum za òbranié ksãżewsczi stegnë przez ks. Jacka Dawidowsczégò, dzysdnia prałata i dzekana chònicczégò dekanatu[15]. Zôs përznã dali w Lësëch Jómach w 1987 r. przed chëczama Dułaków, stanãła kaplëczka z gipsową repliką sztaturë. Na cokòle stoji napisóné: „Matko Boska Sianowska – Królowo Kaszub – Módl się za nami”[16]. Jack Janowsczi ze Słëpska wëżłobił MB Swiónowską, chtërnã dostôł Òjc Swiãti we Gduńskù w 1987 r. Pòdobną, le përznã wiãkszą, wëżłobił òn na papiesczi wôłtôrz do Sopòtu w 1999 r.[17]. Matinkã ze Swiónowa na swòjich òbrazach na szkle tej-sej ùwieczniwô Kristina Malek, lëdôwô malowniczka z Gôrcza kòl Chmielna[18]. Rôd robił to téż znóny artista z Brus, Józef Chełmòwsczi. Aùtorã czile òbrazów Matczi Bòsczi Swiónowsczi namalowónëch na papiorze je Halina Kòwalczik z Torunia, do te Emilia Sykòra z Łątczëna i Elżbiéta Kòrnackô z Szëmôłda mët. Zôs na płótnie malëje zawòłóny artista Alfónks Zwarra z Rëmi, co mô kòrzenie w Swiónowie. Dlô kòscoła w Szimbarkù namalowôł Jana Pawła II, chtëren mëslî ò Matce Bòsczi Swiónowsczi. Ji wizerënk ùsadzył w górnym nórce òbrazu[19]. Ji kùlt rozkòscérzô téż na òbrazach Léón Bieszka z Rëmi[20].

Na rokroczny plasticzny kònkùrs „Lëdowé Talentë” wiedno nadchôdô pò czile òbrazów na szkle abò intarsji z Kaszëbską Królewą robionëch przez dzecë i młodzëznã z Kaszëb. Prôwdzëwą kùznią intarsji je Spòdlecznô Szkòła w Kòloni kòle

---

[11] M. Szmëdka, *Została tablica i figura*, „Norda”, nr 39/2000. Także: A. Jabłoński, M. Szmidka, *Kaszubi w Ziemi Świętej*, Gdynia 2000, s.49 i 67.

[12] W. Szulëst, *Maryjne sanktuarium w Sianowie*, „Norda”, nr 3/1996.

[13] M. Miotk, *Sanktuarium...*, 80.

[14] R. Òsowickô, *Franciszek Sychowski*, „Norda”, nr 33/1998; J. Bòrzëszkòwsczi, *Z dziejów Kościoła katolickiego na Kaszubach i Pomorzu w XIX i XX wieku*, Gduńsk–Pelplin 2000, s.319.

[15] A. Klasa, *Krzyże i kapliczki w parafii Wygoda*, Wygoda 2006, s. 25.

[16] Téż tam, s. 30.

[17] A. Hlebòwicz, T. Arabsczi, *Budujmy ołtarze*, Sopot 1999, s.30. Na str. 38 pòdóné je jakùż Janowsczi sã zaczekawił MB Swiónowską. Hewò tak: *A z Matką Bòską Swiónowską to je apartnô historiô. Bél taczi kònkùrs ògłoszony na sztaturã Matczi Bòsczi ze Swiónowa. Janowsczi startowôł i dostôł I nôdgrodã. Tej, jak pierszi rôz Òjc Swiãti przëjéżdżôł do Gduńska, Kaszëbskò – Pòmòrsczé Zrzeszenié manowało gò, czë nie chcôłbë zrobic téż taczi sztaturczi dlô papieża, bò òni bë jã chcelë mù dac. Zrobił i je to jedurnô jegò pòlichromòwónô żłobizna*.

[18] L. Réter, *Lubi utrwalać piękne pejzaże*, „Norda”, nr 53/1998.

[19] J. Antonowicz, *Jubileuszowy plener*, „Norda”, nr 22/1997.

[20] E. Prëczkòwsczi, *Talent poświęcił Kaszubom*, „Norda”, nr 47/1997.

Swiónowa. Ji ùczniowie chãtno przedstôwiają w swòjich dzełkach zabëtkòwi kòscółk i sztaturã. Zôs Jadwiga Reglińskô ze Swiónowa bierze ne mòtiwë do zdobieniô kaszëbsczich kùglów[21].

Zawòłónym żłobiarzã, co sã wëspecjalizowôł w robienim replików cëdowny sztaturë, je Czesłôw Birr ze Mscëszejc. Mô jich zrobioné kòle dwadzesce. Wiãkszosc je wsôdzónô do kaplëczków kòle drogów i chëczów. Pierszô stanãła 9 gòdnika 2000 r. we westrzódkù Serakòjc, jakno pòdzãka za òpiekã nad Kaszëbską Zemią. Drëgą intencją bëła prosba ò dalszé zastawnictwò w nowim wiekù dlô dobrzińców kaplëczczi, to je dlô nôleżników KPZ w Serakòjcach[22]. Jinszé kaplëczczi Cz. Birra stoją na priwatnëch òbòrach w Dólnëch Kawlach, Baninie, Grzëbnie, Klëkowi Hëce, Chmielnie, Załkòwie, Szimbarkù, Chònicach, Kòlbùdach i Kòscérznie. Trzë wizerënczi są przë sanktuarium w Swiónowie. Jeden z nich je wiedno niosłi na przódkù procesji do pòlowégò wôłtôrza na òdpùstowëch ceremóniach. Drëdżi stoji w kaplëczce bùten kòscoła i symbòliczno przedstôwiô nalézenié cëdowny sztaturë w parpacowim krzu. Trzecy, zrobiony jakno plaskatożłobizna, je w dodomie pielgrzima. Òsoblëwą rolã spełniwô żłobizna, co stoji za sprawą ks. Zygmùnta Słomsczégò w kòscele pw. Bł. Dorotë z Mątów we Gduńskù Nënkòwie. Mô òna swiôdczëc ò kùlce wszëtczich mieszkańców Pòmòrzégò do Matczi Bòsczi. Pòsobné wizerënczi są przë parafiach w Grabòwie Kòscérsczim i Sychòwie. Jinszé trafiłë za grańcã, do Szpańsczi, Francji, Aùstrii, Miemców. Jednã z replików Cz. Birra delë w 2002 r. w darënkù pielgrzimi z Gòwidlëna Janowi Pawłowi II w Rzimie[23]. W pòdzãce za kanonizacjã pòlsczégò papieża Kaszëbi zawiozlë jednã z replików do Bazyliczi Òpatrznoscë Bòżi we Warszawie, dze òsta ùroczësto – pòd przédnictwã kardinała Kazmiérza Nëcza – ùstawionô 1 czerwińca 2014 r.

Wëjątkòwą rolã w dozéranim kùltu Kaszëbsczi Królewi mô replika, co mô swój môl w ògrodach Diecezjalny Kùrii w Pelplinie. Drzewianô kaplëczka ze szlachòtą cëdowny sztaturczi stanã tam w 2008 r. Pòswiãcył jã bp Jan Bernat Szlôga. Na pòdstôwkù kaplëczczi je dóny nôpis: „Matka Boża Sianowska módl się za nami. Wotum Księży i Kleryków z Kaszub w 100-lecie Klubu Studentów Kaszubów w Wyższym Seminarium Duchownym Pelplin 2008”. Na jubileùszowi ùroczëznie bëło téż nadanié klubòwi miona Matczi Bòsczi Swiónowsczi. Òd te czasu klericë tej-sej przëstôwają kòle wizerënkù na mòdlëtwie. Co miesąc są tam téż pòspólné mòdłë całégò karna.

---

[21] D. U. [D. Ulenberg], *W poszukiwaniu własnego stylu*, „Gazeta Kartuska” z 12.03.2002; *Kaszubskie bombki*, „Norda”, nr 51/2001.

[22] J. Antonowicz, *O dobrą przyszłość*, „Norda”, 9/2001; *Kapliczka Matki Boskiej Sianowskiej*, „Wiadomości Sierakowickie”, nr 6/2001, a w nich też wiersz „Kaplëczka” Barbary Klawikowskiej: *Ùpiãkszony wërzinkama kaszëbsczich kwiatów / lëpòwi pień / ùsadzëlë w zeleniznie / przë pierszi szaséje / w naji wsë / bënë ùmôlëlë / spòsobną figùrkã / Swiónowsczi Matinczi / Mdze Królewô terô ù naj wiedno / Dzãka Ji za ùstrzegã za sta lat / bë Kaszëbi wiedno bëlë z Nią jedno / A przińdnosc bez Ni / To cëzy bëłbë swiat*.

[23] Wiédzô je òd Czesława Birra ze Mscëszejc i Andrzeja Bigùsa ze Serakòjc, 8.07.2013r.

Sztudérze proszą ò łasczi i dzãkùją za òpiekã Kaszëbsczi Królewi[24]. Dzãka kaplëczce Matczi Bosczi Swiónowsczi wszëtcë nowò wëswiãcony ksãża, jak jidą do parafii w pelplińsczi diecezji, tej znają ji kùlt, a niechtërny są ju ji gòrącyma przëstójnikama.

Wizerënczi cëdowny sztaturczi są widzało ùkôzóné w kòscółkù pw. sw. Rafała Kalinowsczégò w Centrum Edukacji i Promòcji Regionu w Szimbarkù. Je tam replika sztaturë zrobionô téż przez Cz. Birra, do te wiôldżi òbrôz na szkle, na jaczim je nalézenié sztaturczi w krzu parpacë. Téż swiéce na wôłtôrzu są òzdobioné wizerënkama Kaszëbsczi Królewi[25].

W slédną niedzelã zélnika 2004 r. ks. R. Phlilipòwsczi pòswiãcył replikã Matczi Bòsczi Swiónowsczi w òntarijsczim Wilnie. Wëżłobił jã Paweł Dumka, z Nowi Szkòcji w USA[26]. Òd te czasu stoji òna tam w kòscele i służi Kaszëbóm w Kanadze.

Òsoblëwą rolã spełniwô téż replika Kaszëbsczi Królewi zrobionô ze sztucznégò kamienia, chtërna stoji we westrzódkù pòlowégò wôłtôrza w Swiónowie. Je to dokôz dra Tomasza Sobisza, ùczałégò Akademii Piãknëch Kùńsztów we Gduńskù. Nen artista nôleżi do nôbarżi zawòłónëch żłobiarzów, sënów Kaszëbsczi Zemi młodégò pòkòleniégò. Je téż lubòtnikã Kaszëbsczi Królewi. Jegò stark Bòlesłôw Sobisz zawdzãcziwôł ùzdrowienié ze smiertelny chòroscë cëdowny sztaturze ze Swiónowa[27].

Kaszëbskô Droga Krziżewô

W latach 2001 – 2014 na pielgrzimkòwim placu w Swiónowie pòwsta Kaszëbskô Droga Krziżewô. Ùdba bëła takô, że plaskatożłobiznë mają robic ti sami, co dzejelë kòle papiesczégò wôłtôrza w Sopòce w 1999 r. Przédnik Edmùnd Zelińsczi przëjął ten bédënk jakno ùznanié dlô Stowarë Lëdowëch Ùtwórców i ji nôleżników. Sóm zaprojektowôł plaskatożłobiznë. Pòdług jegò dbë stacyjné kaplëczczi symbòlizëją kaszëbsczé chëczë z wëstôwkama, w jaczich są wsadzoné plaskatożłobiznë z òbrazama Mãczi Pańsczi[28]. Plaskatożłobiznë zrobilë: Henrik Déjk z Żukòwa (I stacjô), Jerzi Kamińsczi z Barłożna (II i V), Jerzi Walkùsz z Hopòwa (III), Czesłôw Birr ze Mscëszejc (IV), Macéj Zagórowicz ze Zwarcënka kòl Chòczewa (VI), Henrik Lepak z Bëtowa (VII), Rajmùnd Zelińsczi ze Zblewa (VIII), Stanisłôw Slëwińsczi ze Gduńska (IX i X), Józef Semmerling ze Gduńska (XI), Janina Gliszczińskô z Przãsëna kòl Miastka (XII i XV), Halina Krajnik z Kòscérznë (XIII) i Włodzmiérz Òstoja-Lnisczi z Czerska (XIV)[29]. Nad pòrządkã dzejaniégò dulczôł szpecjalno pòwòłóny na zéńdzenim Radzëznë Westrzédnëch Partów KPZ w Kartuzach Kòmitet Bùdowë Krziżewi Drodżi[30]. Wëzdrzatk kaplëczków zaprojektowelë architekcë Maria Kòwalskô i Bòhdan Sziłańsczi[31]. Kùstosz sanktuarium, ks. Waldemar Piepiórka, nôbarżi widzôł w tim dzejanim pòsobny dzélëk rozwiju sanktuarium. Ò wiôldżi rësznoce sprawë swiôdczëłë téż głosë pòpiarcégò rozmajitëch znacznëch lëdzy. Przédnik KPZ prof. Brunon Sënôk ùznôł bùdowã stacyjnëch kaplëczków za baro wôżné zadanié òrganizacji, zôs E. Zelińsczi przërównywôł znaczenié Krziżewi Drodżi w Swiónowie do papiesczégò wôłtôrza w Sopòce[32].

---

[24] Zwónk Kaszëbsczi. *Pismiono Klubù Sztudérów Kaszëbów „Jutrzniô" WSD w Pelplinie*, nr 9/2009.

[25] W kòscółkù, co je w CEPR w Szimbarkù wszëtczé kòscelné łôwczi są ze Swiónowa. Są to łôwczi wëtuszowóné w sanktuarium w latach 90-tëch ùszłégò wiekù. Bëłë òdnowioné i òd te czasu służą dzesątkóm tësący turistów, co rok w rok nawiédzają òstrzódk w Szimbarkù.

[26] Òb.: Lëst ks. R. Philiposki do aùtora, w jaczim napisôł m.jin.: *On the last Sunday of August, 2004, he came with his family and brought the statue that was blessed at the 10:00 am Mass in St. Mary's Church. It was also a celebration of twenty five years of priesthood and a farewell as I was being transferred back to the United States. The choir sang a special hymn to Our Lady Queen of Kashubs and all the neighboring priests of Kashub heritage were present for the celebration*. (W slédną niedzelã zélnika 2004 òn [Paweł Dumka-EP] przëjachôł z rodzëzną i przëwiózł sztaturã, jaką më pòswiãcëlë ò gòdz. 10 na mszë w kòscele Mariji Pannë. To bëła téż ùroczëzna 25-lecégò mòjégò ksãżestwa i mòje rozestanié, bò jô òstôł nazôd przeniosłi do USA. Chùr spiéwôł ekstra himn do Kaszëbsczi Królewi. Bëlë téż wszëtcë ksãdzowie z sąsednëch kaszëbsczich parafii.)

[27] Tomôsz Sobisz sã ùrodzył 11 gromicznika 1973 r. w Lãbòrgù. Je absolwentã Liceùm Plasticznëch Kùńsztów w Gdini i Akademii Piãknëch Kùńsztów we Gduńskù. W 1998 r. béł ùczestniony nôdgrodą Minystra Kùlturë i Kùńsztu. Robi, jakno doktór, w warkòwni żłobiznë prof. Sławòja Òstrowsczégò na Wëdzélu Żłobiznë ASP we Gduńskù. Wiele razy miôł swòje dokazë na wëstôwkach wespòlnëch i sómnëch. Dostôł wiele nôdgrodów i stipendiów m.jin. Grand Prix Minystra Kùlturë i Kùńsztu w 1998 (nôlepszi diplom w kraju), a téż aùtor realizacji szlachòtów i môłi architekturë w kraju i za grańcą m.jin. w Niemcach, Szwédach, Kanadze i Szpańsczi. Mieszkô i twòrzi w Skrzeszewie kòl Serakòjc. Òb.: H. Dobosz, *Źródło*, „Pomerania", nr 4–5/2002.

To wszëtkò téż zachãcywało do dzejaniô na jinszim gónie. Przëkładowò w tim samim czasu, w pierszim kwartale 2002 r., pòwstało dzeło – miniatura bùdowóny Krziżewi Drodżi. Te same projektë stacji wëzwëskałë dzôtczi z Gniewina, co pòd òkã E. Zelińsczégò namalowałë na szkle pasyjné stacje. Szłë òne do kaplëcë w Swiónowsczi Hëce za sprawą gniewińsczégò probòszcza, ks. M. Miotka, co sã ùrodzył kòl Swiónowa. Przez to ùdbôł sã òn nawléc do bùdowóny Krziżewi Drodżi. Òsoblëwie pòdsztrichiwôł ji kaszëbsczé znanczi[33].

Òdjimczi i leżnoscowé drëczi

W wiele chëczach mòże nalezc òbrazë Kaszëbsczi Królewi[34]. W chëczach swiónowsczi parafii i w òkòlim starszi lëdze mają jesz òbrazë wëdóné przez ksãżi Frãcëszka

---

[28] *Jak powstała Droga Krzyżowa w Sianowie,* [w:] Edmùnd Zelińsczi, *Na ścieżkach wspomnień*, Gdańsk 2009, s. 384–391. Òb. téż: Lëst E. Zelińsczégò do E. Prëczkòwsczégò z 10 strëmiannika 2002r.

[29] Z. Joskòwsczi, *Przez Krziż do Bòga*..., dz. cyt., s. 7–15.

[30] D. Ulenberg, *Droga Krzyżowa w Sianowie*, „Gazeta Kartuska", nr 18/2001; D.Ulenberg, *Drogi Krzyżowej ciąg dalszy*, „Gazeta Kartuska", nr 12/2002.

[31] E. Prëczkòwsczi, *Królowa Kaszub,* Sianowo–Banino 2002.

[32] E. Zelińsczi, *Jak powstała Droga Krzyżowa w Sianowie,* [w:] *Na ścieżkach wspomnień*, Gdańsk 2009, s. 384–390.

[33] E. Prëczkòwsczi, *Dziecięcy dar,* „Norda" nr 12 z 22.03.2002r.

[34] Téż w pùcczim krézu mòże nalezc taczé òbrazë, np. w chëczach E. W. Rôdtków w Mierëszënie.

Òkòniewsczégò (1900 r.) i Dawida Sartowsczégò (1938 r.)[35]. Pòsobné bëłë zrobioné przë leżnoscë kòrunacji. Czile nowëch serii sã pòkôzało w òstatnëch latach. Midzë jinszima jeden zort wëdôł karmelita bòsy ò. Benedikt Belgrau. Pòchòdzy òn z Bòrówca w swiónowsczi parafii. Jinszi dôł wëdrëkòwac lubiéńc Kaszëbsczi Królewi, znóny trójmiejsczi fòtofista, Alfónks Kléna. Prawie jegò òdjimk je na òbrôzkù wëdónym za sprawą ks. prał. Frãcëszka Grëczë, dze na òdwroce je tekst piesni „Swiónowskô Panienka”[36]. Ne òbrôzeczczi rozdóné bëłë w lëczbie kòl 5 tësący[37]. Òdjimczi Kaszëbsczi Królewi zrobił wejrowsczi fòtofista Édmùnd Kamińsczi. Razã z wëstôwkã „Matka Bòżô na Kaszëbach i Pòmòrzim” òbjachôł z nima wnet całé Kaszëbë[38]. Òdjimczi sztaturë i czile jinszich z òdpùstu są wëdrëkòwóné w ksążkach „Kult Matki Bożej na Kaszubach i Pomorzu”[39] i w pòmnikòwim albùmie „Kaszubskie pory roku”[40]. Jinszi sã pòjawił na bënowi stronie òbkłôdczi knéżczi Édmùnda Pùzdrowsczégò „Kartuzy. Serce Kaszub”[41]. Òdjimczi kòscoła i sztaturczi są téż w albùmach Agnieszczi i Włodzmiérza Bilińsczich z Krakòwa[42] i w „Kartuzy – w starej i nowej fotografii”[43] i „Kaszuby”[44], a w wiele nowszich albùmach[45]. Òpisënczi sanktuarium z òdjimkama nalazłë sã téż w prowadnikach: „Królowa narodu”[46] i „Z dawna Polski Tyś Królową”[47]. Swiónowò ùjãté je w albùmie „Kościoły Diecezji Pelplińskiej. Nasze dziedzictwo”. Òkróm òpisënkù i snôżich òdjimków na przedtitlowi stronie je wsadzony wizerënk cëdowny sztaturë[48]. We wszëtczich tëch knégach òdjimczi MB Swiónowsczi są na nôpierszich placach, co leno pòkazywô wôżnotã sanktuarium.

W òbroce pòjôwiają sã téż kalãdôrze z wizerënkã Kaszëbsczi Królewi razã z òglowim òpisënkã dzejów sztaturë i sanktuarium[49]. Wezwania do Ni delë na swòje primicyjné òbrôzczi ksãża Bernat Sëchta, Benedikt Gerszewsczi, Władisłôw Szulëst,

---

[35] Òbrôz nen spòtkac mòże wiele rzadzy, jak nen zeszłi z czasów ks. Òkòniewsczégò, bò béł òn pòwielony dëcht przed wòjną. Na pòczątkù wòjnë prawie nen wizerënk béł wsadzony do wôłtôrza.

[36] Pòjedinczné egzemplarze nëch wszëtczich òbrazów są ù mie.

[37] Relacjô ks. F. Grëczë.

[38] (ep), *Matka Boska na fotografiach*, „Norda”, 35/2000.

[39] *Kult Matki Bożej na Kaszubach i Pomorzu*, Wejherowo 1999, s.167.

[40] *Kaszubskie pory roku w obiektywie Edmunda Kamińskiego*, Puck 2000, s.83.

[41] E. Pùzdrowsczi, *Kartuzy. Serce Kaszub*, Kartuzy 1993.

[42] A. i W. Bilińscë, *Kaszuby Kashubia Kaschuby*, Kraków 1999, s.68–69.

[43] *Kartuzy w starej i nowej fotografii*, Bydgoszcz 1993, s.104–107.

[44] *Kaszuby. Tu spełniają się marzenia*, Bydgoszcz 2001, s.64–65.

[45] Np.: *Miasto i gmina Kartuzy*, Kartuzy 2011; M. Kosycarz, *Niezwykłe zwykłe zdjęcia Kaszub*, Gdańsk 2013.

[46] A. Giese, *Królowa Narodu*, Gdańsk–Pelplin 2000.

[47] *Z dawna Polski Tyś Królową – przewodnik po sanktuariach maryjnych w Polsce. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1990*, Szymanów 1990.

[48] *Kościoły Diecezji Pelplińskiej. Nasze dziedzictwo*, t.III, s. 60–63 i przedtytułowa, teksty Danuta Dettlaff, Jan P. Dettlaff, Pelplin 2009.

[49] Kalãdôrz z 1999 rokù òbrobił ks. Ireneùsz Brusczi. Je òn téż aùtorã broszurë *Królowa Kaszub*, Olsztyn 1998, w jaczi ùjął dzeje sanktuarium i nôpierszé mòdlëtwë a piesnie spiéwóné na tczã Madonnë.

Frãcëszk Grëcza, chtëren dôł nôdpis: „Panienkò Swiónowskô, miéj naju Kaszëbów, wiérny lud w łaskawi òpiece!”[50], a téż ksãża Marión Miotk i Jack Dawidowsczi[51] i gwësno jesz wiele młodszich ksãżi.

Ò Swiónowsczi Pani gôdô sã corôz wiãcy na szkòłowëch ùczbach. W òbjimie regionalny edukacji tej-sej je òbgôdiwónô legenda ò pòjawienim sã sztaturczi. Mùszebno dzecë sã ùczą ò Kaszëbsczi Królewi na ùczbach kaszëbsczégò jãzëka, jaczé są prowadzoné w wiele szkòłach na Kaszëbach. W 2013 r. kòle 15 tës. ùczniów bëło òbjãtëch tą ùczbą. Ta wielëna rosce[52]. Dzecë kòrzistają ju z wiele ùczbòwników, w tim z kaszëbsczégò elementarza „Kaszëbsczé abecadło”, w chtërnym je òpòwiedniô ò Swiónowie i wiérzta „Kaszëbskô Królewô”[53]. W jinszich ùczbòwnikach a didakticznëch pòmòcach je téż ò Swiónowsczi Pani[54]. W zbiérkù kònspektów do ùczbë kaszëbsczégò „Ùczba kaszëbsczégò jãzëka w szkòle” są dwie ùczbë ò kùlce Kaszëbsczi Królewi[55].

---

[50] W. Szulëst, *Maryjne sanktuarium w Sianowie*, „Norda”, nr 3/1996.

[51] M. Tribòwsczi, *Ruch pielgrzymkowy do kaszubskich sanktuariów maryjnych w Swarzewie i Sianowie*, mps, s.118.

[52] Zdrzë np. E. Prëczkòwskô, *Kaszubski w szkole*, „Norda”, nr 8/1998.

[53] K. Kwiatkòwskô, W. Bòbrowsczi, *Kaszëbsczé abecadło*, Gdańsk 2000, s.132–133.

[54] Przikładowò w: Danuta Pioch, *Żëcé codniowé na Kaszëbach*, Banino 2004, s.142–144; Elżbieta Pryczkowska, Teresa Wejer, Dorota Formela, *W krójnie Grifa. Téatrowé scenarniczi*, Gdańsk 2012.

[55] Ùczba kaszëbsczégò jãzëka w szkòle, Gduńsk 2001, s.142–146.

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Paweł Szefka – wiôldżi kaszëbsczi fòlklorista

Na internetowi starnie Zrzeszënë Sztôłceniô i Wëchòwaniô w Strzebielënie w gminie Łãczëce (wejrowsczi kréz) më mòżemë nalezc wiadło, że jednym z patronów tegò môla je Paweł Szefka – szkólny i fòlklorista sparłãczony z Kaszëbską Zemią. Je òn nim wespół z Karolã Òlgerdã Bòrchardtã – pisarzã, kapitanã Wiôldżi Żeglëdżi i szkólnym wiele pòkòleniów marénów, co patronëje szkòle òd 1987 rokù. W tim prawie rokù pòwsta Szkòłowô Jizba Pamiãcë i Regionalny Tradicji, jaką wespółùrządzywôł prawie P. Szefka – rodowiti mieszkańc ti wsë. Pò latach, w rokù 2001, to je dzesãc lat pò smiercë, nadelë ti jizbie jegò miono[1]. Òkróm wielnëch etnografnëch zbiérków są w ni pamiątczi pò Pawle Szefce i niechtërne jegò ksążkòwé dokazë. Jizba ta bëła dëcht niedôwno (30.05.2014 r.) pòkôzónô w programie „Spiéwné ùczbë" rëchtowónym w Telewizji Wëbrzeżé. W tim programie młodi lektorzë z Banina ùkôzelë nôpierszé dokazë Szefczi, przedstawilë téż jegò ksążczi. Pòkôzónô bëła téż regionalnô jizba i tôfla, jakô je na kamie przed szkòłą. Stoji na ni napisónô sentencjô Aleksandra Labùdë: „Chto dzys nie chce mòwë òjców tczëc, mùszi witro słëgą cëzëch bëc". Bëła téż rozmòwa z direktorã szkòłë Terézą Hinc ò zasłużonym i baro wenerowónym w Strzebielënie kaszëbsczim patronie[2].

Le szkòda, że pamiãc ò P. Szefce w jinszich stronach Kaszëb dżinie. Je mùsz, żebë zmienic tã niebëlną rzecz chòcle przez pòzdrzatk na jegò wiôldżé dokazë dlô kaszëbsczi kùlturë, òsoblëwie dlô fòlkloristiczny rësznotë regionu. Kò do dzys wiãkszosc kaszëbsczich karnów trzimie sã piesniów zebrónëch przez P. Szefkã, zôs wnetka wszëtczé tańcowé ùłożënczi są òpiarté na jegò dzełach ùjãtëch w trzech zbiérkach kaszëbsczich tańców.

Chtëż to béł nen kąsk zabôczony dzys Paweł Szefka? Sã ùrodzył 21 lëpińca 1910 rokù w Strzebielënie kòl Wejrowa w wielny familii gbùrsczi Jana i Joannë z dodomù Fùnk[3]. Béł nômłodszim, sódmim knôpã. Jegò bracyni bëlë drżéniã rodzynny kapelë kaszëbsczi, do jaczi òn doparłãcził mët w młodëchnym wiekù. Założëcą kapelë béł jegò tatk Jón, chtëren do 1907 r. przënôlégôł do rodzynny kapelë bracynów Głãbinów z Domôtówka i Mechòwa[4]. Tim szëkã Paweł Szefka òbrôcôł sã w kaszëbsczi rësznoce fòlkloristiczny òd małoscë. Baro bëlno znôł wiele kaszëbsczich spiéwków, òbrzãdów, zwëków. Grôł na skrzëpicach, basu, tubie i tenorze. Pò skùńczenim Pòwszechny Szkòłë w Strzebielënie szedł do Szkólnowsczégò Sztudium do Wejrowa. Tam szkólnym mùzyczi béł Zbigniew Madejsczi. Na jedny ùczbie w 1927 rokù zadôł òn ùczniom napisac z pamiãcë jakąs spiéwã. P. Szefka spisôł jich jaż piãc, czim zadzëwòwôł szkólnégò, chtëren tej zachãcył gò, żebë dali spisëwac kaszëbsczé sztëczczi. Tak, przë taczi wespółrobòce ùcznia i szkólnégò, pòwstôł zbiérk szescdzesąt dwùch piesni ò titule *Kaszëbsczé piesnie i lëdowé tuńce,* wëdóny w 1936 rokù. Òd te czasu kòżdé latné i zëmòwé ferie Szefka zmùdzywôł na zbiéranim lëdowëch melodiów[5]. Ju w 1928 r. miôł debiut jakno pùblicysta w niedzélnym dodôwkù do wejrowsczi „Rodzëznë Kaszëbsczi”[6]. W latach 1934–36 wespółrobił z Łucjanã Kamiéńsczim i nagrôł fònograficzną techniką kòl 700 melodii kaszëbsczich dlô Ùniwersytetu Adama Mickewicza w Pòznaniu. Przed wòjną aktiwno dzejôł téż w Związkù Harcerstwa Pòlsczégò[7].

---

[1] Patrz: http://spstrzebielino.pl/index.php/patroni-szkoly.

[2] Patrz: http://www.tvwybrzeze.pl/index.php/programy,5,10237.

[3] http://www.strzebielino.com.pl/znani_mieszkancy/22-pawel_szefka. Ta i czile jinszich internetowëch starnów – w tim starna szkòłë - pòdôwają, że Szefka sã ùrodzył 27 lëpińca 1910 r. Czãżkò je rzec, skądka je ta fela. Kò P. Szefka sã ùrodzył 21 lëpińca, co zgódno pòdôwają wszëtczé wôżniészé drëczi.

W 1937 rokù Szefka wprzigł sã w kaszëbską rësznotã regionalną. Tak sã stało, czej pòwstało pismiono ò titule „Klëka”. Jegò pierszi numer sã ùkôzôł 8 gòdnika tegò rokù. Nôpierszim założëcą béł ùrzãdnik wejrowsczégò magistratu Frãcëszk Szroeder. Westrzód inicjatorów bél Szefka, wnenczas szkólny mùzyczi w wejrowsczi szkòle pòwszechny. Z nima bëlë mët: Kònrad Pónka i Zygmùnt Kreft. Òni wszëtcë dôwelë dëtczi na pierszé numrë pismiona. Wnetka przëchłoscëlë do redakcji Léòna Roppla, w przińdnoce nôbarżi znónégò z nich, kaszëbsczégò pòetã i wëdôwcã[8].

P. Szefka béł z tëch nôbarżi aktiwnëch redaktorów „Klëczi”. Pisôł i pò kaszëbskù, i pò pòlskù. W pierszich numrach pismiona òpisôł nowòroczné zwëczi, wsadzył do dzys pòpùlarną kòlãdã „Na kòlãdze”, wëdrëkòwôł pòemat „Wieżëca i Òstrzëca”. Pisôł, pòdług redakcyjny pòliticzi „Klëczi”, baro ùproszczoną kaszëbizną. „Klëkówcë” założëlë swòje pismiono w ùprocëmnienim do kartësczi „Zrzeszë Kaszëbsczi”, temù jich pòzdrzatczi na kaszëbsczi jãzëk téż bëłë czësto procëm Aleksandrowi Labùdze czë Janowi Trepczikòwi. Kaszëbiznã mielë za gwarã pòlsczégò jãzëka, stądka téż pisënk a kaszëbskô słowizna bëłë baro spòlaszałé[9]. Szefka bél pòd cëskã swòjich drëchów, òsoblëwie załóżcë pismiona F. Szroedra. Równak za samim jãzëkã jaż tak sã nie czerowôł. Jegò zasłëgów nicht za to ni mòże pòdważëc w ùmòcniwanim i rozwiju kaszëbsczi mùzyczi i lëdowégò tuńca.

---

[4] Paweł Szefka, *Narzędzie i instrumenty muzyczne z Kaszub i Kociewia,* Wejherowo 1982, s. 100.

[5] Bogumił Bielawski, Aurelia Mioduchowska, *Kaszuby. Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1997, t. I, s. 26.

[6] *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne*, pod red. Witosławy Frankowskiej, Gdańsk 2005.

[7] Bogusław Breza, *Paweł Szefka w historii i kulturze Kaszub*, Wejherowo 2000, s. 6.

[8] Ewa Kminikowska, *“Klëka” – tło historyczne, program, twórcy i współpracownicy* [w:] *Leon Roppel i wejherowska “Klëka”*, Wejherowo 2008, s. 42.

[9] Patrz: Jerzy Treder, *Kaszubski w tekstach drukowanych w “Klëce*” [w:] *Leon Roppel i wejherowska “Klëka”*, Wejherowo 2008.

Pò ùkùńczenim Szkólnowsczégò Sztudium Szefka zaczął robòtã jakno szkólny. Pierszim môlã bëło Żukòwò[10]. Robił tam le przez czile miesący w 1931 rokù[11]. Brzadã tegò pò latach bëła spiéwa ò titule „Żukowo”. Jakno że je to czësto nieznóny sztëczk, tej wôrt je gò zacytowac chòcbë le w dzélëkù: *Dze òstri żoch Redëni / W przesnôżim jarze mknie / tam Stolem sã zamëslił / we wspòminkach spikù. // W redosnym szëmòce rzéczi, / z farwnym brëzgã wòdów, / wësziwk złoti tu ju wieczi / i dzelny żëje lud.* Do tekstu Szefka ùsadzył téż nótë rozpisóné na trzë głosë[12].

W gòdnikù 1931 r. wëcygnął z Żukòwa do Wejrowa, dze corôz wiãcy robił kòle zbiéraniégò kaszëbsczégò fòlkloru. Tam sã ùkôzałë pierszé jegò kùńsztë rôd òdgriwóné przez amatorsczé karna teatralné. Bëłë to: *Dożynki kaszubskie, Wesele na Kaszubach* i *Kòsôrze*. Ògłôszôł téż mniészé dokazë binowé i pòeticczé. Szëkòwôł teatralné karna. Béł midzë jinszima czerownikã „Kaszëbsczégò Karna” przë Banowim Przëspòsobienim Wòjskòwim[13].

Przed wòjną zaczął zaòczną nôùkã w Państwòwim Kònserwatorium Mùzycznym w Katowicach. Na zôczątkù òkùpacji béł kòmendantã Harcersczégò Hùfca i pòlsczim òficérą. Zaczął i rëchtowôł Wejrowską Òchòtną Kómpaniã Harcerską. Bëło w ni 120 młodëch żôłniérzi, z chtërnëch 20 zdżinãło. Òn sóm trafił do lagru pòjmańczików – Òflagù II D Gross Born (Borne Sulinowo). Tam wprzigł sã w lagrowé dzejanié ùczebné. To dało mù mòżnosc prowadzeniô dali mùzycznëch studiów. Pò wòjnie mù to ùznelë i delë cedel taczi, jakbë miôł skùńczoné mùzyczné kònserwatorium. W òflagù napisôł pierszé kaszëbsczé widzawiszcze òbrzãdowé *Sobótczi*, jaczégò prapremiera sã òdbëła w 1950 r. w Starzënie[14].

W latach 1947–1956 robił w czile môlach kùlturalno-ùczebnëch w Wejrowie, Gduńskù, Gdini, a nawetka Szczecënie. Trzë lata béł wizytatorã pòzaszkòłowégò wëchòwaniô w gduńsczim kùratorium[15]. Tej w jegò żëcym nalôzł sã nowi przëtrôfk zrzeszony z òrganizacyjnym regionalnym dzejanim. W dniu 22 stëcznika 1956 r.

---

[10] Jedny pòdôwają (zdrzë: Maciej Kaliński, *Paweł Szefka. Zasłużony folklorysta Kaszub*, Łęczyce 2007.), że Paweł Szefka robił w Żukòwie jaż do 1939 r. Nie je to prôwda, bò ju w gòdnikù 1931 r. béł na gwës w Wejrowie. Fela ta sã pòjôwiô gwës temù, że w Żukowie jaż do 1939 r. robił brat Pawła ò mionie Walerión, zresztą baro zasłużony szkólny kaszëbsczi, patrón jedny ze sztrasów w Gdini. Zdrzë: *Dzieje Żukowa*, red. Błażej Śliwiński, s. 214.

[11] Jerzy Szews, Bolesław Bieszk*, Kształcenie nauczycieli i 350 lat szkolnictwa w Wejherowie*, Wejherowo 1994, s. 142.

[12] „Czas Żukowa”, marzec/kwiecień 2009, nr 3–4/09, s. 22.

[13] *Szefka Paweł*, oprac. Bogusław Breza, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, Suplement I, s. 308.

[14] *www.szwajcaria-kaszubska.pl/kaszuby/muzeum-kaszubskie/item/281-pawel-szefka-o-idei-zrzeszenia-kaszubsko-pomorskiego*.

[15] Jerzy Szews, Bolesław Bieszk*, Kształcenie nauczycieli i 350 lat szkolnictwa w Wejherowie*, Wejherowo 1994, s. 142.

Szefka – òkróm Bernata Szczãsnégò – stoji jakno òrganizator zéńdzeniégò w Kaszëbsczim Mùzeùm w Kartuzach, chtërnégò zgrôwą miało bëc pòwòłanié kùlturalno-spòlëznowi stowarë pò nazwą Zrzeszenié Kaszëbsczé abò Zrzeszenié Drëchów Kaszëbsczi Kùlturë. Na zéńdzenim bëlë téż: Andrzej Bùkòwsczi, Lech Bądkòwsczi, Feliks Marszôłkòwsczi, Władisłôw Kirstein, Léón Roppel i Frãcëszk Tréder. W swòjich wspòmnieniach sóm Szefka napisôł: *Rozdzelonô bëła robòta. Jedny sã zajãlë sprawą rozszérzwieniô krãgù lëdzy pòtrzébnëch i skòrëch do wëkònaniô dzeła. Drëdzë zaczãlë robic nad dzélëkama statutu, a jesz jinszi zajãlë sã òrganizacyjnyma sprawama, kùlturalnyma i fòrmama dzejaniô*[16]. Zéńdzenié to zaczãło cząd pòwòłaniô Zrzeszeniégò Kaszëbsczégò. Pòsobné dwa bëłë w sedzbie Miesczégò Dodomù Kùlturë w Gdini w dniach 11 i 25 gromicznika 1956 r. Na òbùch Szefka béł mët. Kùreszce założenié Zrzeszeniégò nastąpiło 2 gòdnika 1956 r. Szefka je westrzód załóżców òrganizacji[17]. Ju 12 gòdnika 1956 r. zarzesził sã part ZK w Gdini. Szefka wëbróny òstôł do jegò zarządu. Lëchò bëło, że part wnetka skùńcził dzejanié, bò felowało aktiwnoscë jegò załóżców. Szefka béł mët „dërch nieùchwëtny”. Wiele barżi, jak òrganizacyjné dzejanié, pòcygała gò tej etnografiô, dzejanié ùczbòwé i artisticzné. Zresztą wnetka wëcygnął òn do Wejrowa[18].

Òd 1957 r. do 1962 r. ùcził mùzyczi w Pedagògicznym Liceùm w Wejrowie. Pòtemù òstôł wëchòwawcą i direktorã Dodómù Dzecka w Gdini. Kòle tegò béł jaż do 1968 r. Rok chùtczi skùńcził Wëższą Szkòłã Pedagògiczną w Gdini. Òd 1968 r. jaż do przeńdzeniô na emeriturã w rokù 1972 prowadzył w Gdini warkòwé doradë. Chòc tej-sej zmieniwôł môle robòtë, z czim téż parłãczëło sã przecyganié z placa na plac, wiedno dbôł ò pisanié i drëkòwanié swòjich dokazów. Jegò wiérztë sã pòjôwiałë w antologiach, jak przikładowò w rokù 1967 dwie wiérztë „Mòrskô ceszba nad Rewą” i „Dzeż je nasz tatk” wëdrëkòwôł Jan Szczawiej w *Antologii współczesnej poezji ludowej*. W antologii je téż biogram ùtwórcë, w jaczim je wiadło, że w szuflôdze pòetë leżało tej kòle sztërdzescë wiérztów[19]. Kò wiémë, że do dzysô sã nie ùkôzôł jesz żóden tomiczk pòezji Szefczi. Jednã z wiérztków przëniosła téż antologiô *Modra struna*. W zapisce ò aùtorze je pòdóné, że w tim czasu – to je w 1973 rokù – aùtor mieszkôł we Gduńskù[20].

Òb czas swòji nôwiãkszi ùtwórczi aktiwnoscë dërch wespółrobił dëchtowno z Wòjewódzczim Dodómã Ùtwórstwa Lëdowégò we Gduńskù i z Mùzeùm Pismieniznë i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi w Wejrowie. W latach 1957–1969 wëdôł pierszi z trzech hëftów *Tuńców kaszëbsczich,* pòtemù wëdrëkòwôł *Gwiżdże* (1957) i *Sobótki* (1958). W 1959 r. dostôł Złoti Krziż Zasłudżi, a w 1960 r. nôdgrodã za widzawiszcze

---

[16] Norbert Maczulis, *O nowe – po zmianach administracyjnych – Województwo Kaszubsko-Pomorskie*, mps., zbiory własne.

[17] Cezary Obracht-Prondzyński, *Zjednoczeni w idei*, Gdańsk 2006, s. 24 i 47.

[18] Roman Klebba, *Naji karno*, Gdynia–Gdańsk 1997, s. 17–18.

[19] Jan Szczawiej, *Antologia współczesnej poezji ludowej,* Warszawa 1967, s. 626–628 i 844.

[20] *Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej*, Gdańsk 1973, s. 202

Dëgusë na òglowòpòlsczim kùnkùrsu. W 1979 r. WDTL wëdôł mù bùtnowé widzawiszcze òbrzãdowé *Wëzwòlënë kòsôrza*. We wstãpie do te dzełka aùtor sóm pòdôł zdrzódła swòji wiôldżi wiédzë ò òbrzãdach kaszëbsczégò regionu, piszącë tak: *Òbrzãdë te mie sã ùdało tak òdtwòrzëc, że terô stanowią logiczną i trescową całownotã, a pòwiôdôcze gôdelë, że za czasów jich młodoscë, prawie tak to wëzdrzało w jich wsach, jak jô to pòkôzôł w òpisënkach. Jô bë chcôł tej nadczidnąc, że w taczich òbrzãdach, jak: òdczarzenié łąków, wëzwòlënë kòsôrza, bãks, òżniwinë, òstatnô fóra i cepôrze – jô sóm béł w latach 1910–1926 jakno knôp – młodzónk. Tak tej jô znajã sóm ze se wiele drobnotów, piesni czë przemòwów. Jô béł przëkładowò w «wòdze kąpóny» jakno wilk, jô òbléwôł dzewùsë wòdą w òstatny fórze, jô grôł w kapelë na òżniwinach, a przez tidzéń jô draszowôł cepama, żebë dostac miono «cepôrza». Wiele piesni, tuńców, przemòwów i pòwiedzeniów jô pòznôł tej – za młodëch lat*”[21].

W tim samim 1979 r. sã ùkôzałë *Ùlëbioné dzecné piesnie z Kaszëb i Kòcewiégò*. Na wstãpie do te dzeła Kristina Krëszkò napisa ò aùtorze: *W jegò bògatim żëcopisu je tak wiele dzejaniów, tëli dążnotów i spòlëznowi robòtë, że jaż dzyw bierze, że w jednym żëcym je mòżno zmiescëc tak wiele i tak wiele òstawic ùtwórczich dokazów*[22]. Zbiérk òbjimô 75 spiéwów dlô dzecy, m. jin. do dzysô znóné i spiéwóné przez lëdowé karna taczé sztëczczi, jak: „Marëszka”, „Wide, wide witka”, „Òkrąc sã wkół”, „Nasza nënka” abò dwie spiéwë „Béł jeden gbùrczëk” i „Mòdré òczka” òstatno przëbôczoné przez kaszëbsczé karno „Lëdowô nóta” z Hamilton (Kanada) na platce z 2014 r. ò titule „Zeza wiôldżi wòdë”, ùrëchtowóny przë wespółrobòce z Partã KPZ w Baninie.

W 1981 rokù sã ùkôzało pòsobné bùtnowé widzawiszcze. Bëła to ùlepszonô wersjô *Dëgusów*, ò titule *Wrëjôrze jidą*[23]. Rok pózni sã pòkôzałë *Nôrzãdza i mùzyczné statczi z Kaszëb i Kòcewiégò*. Te samégò rokù Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié wëprzédniło aùtora szacewnym Medalã Stolema.

Na emeriturze pòmôgôł w robòce Mùzeùm Pismieniznë i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi w Wejrowie. Rëchtowôł mònografiã *Òbrzãdowi rok na Kaszëbach*. To je szkòda, ale nie ùdało mù sã tegò dzeła skùńczëc. Ùmarł 29 łżëkwiata 1991 r. Pòchòwóny òstôł przë òbecnoscë sëna i czile jinszich lëdzy na smãtôrzu w Gdini Kackù[24]. Dopiérze dzesãc lat pózni jegò prochë bëłë przeniosłé na rodny smãtôrz do Strzebielëna. Ò pierszi pòchòwie zasłużonégò Kaszëbë jeden z jegò biografów Macéj Kalińsczi napisôł, że béł wiãcy jak żôrotny. Zôs drëgô pòchòwa w Strzebielënie: *sta sã swiadectwã manifestacji mieszkańców Strzebielëna i lëdzy kùlturë wejrowsczégò*

---

[21] Paweł Szefka, *Wyzwoliny kosiarza*, Gdańsk 1979, s. 5.

[22] Paweł Szefka, *Ulubione pieśni dziecięce z Kaszub i Kociewia,* Gdańsk 1979, s. 10.

[23] Paweł Szefa, *Wrëjôrze jidą*, Gdańsk 1981.

[24] Tam-sam na internetowëch starnach (np.: http://spstrzebielino.pl/index.php/patroni-szkoly) mòże nalezc wiadło, że pò smiercë P. Szefka pòchòwóny òstôł w Strzebielënie. Nie je to prôwda. Môlã jegò pierszi pòchòwë béł smãtôrz w Gdini Kackù. Dopiérze pò dzesãc latach, w dn. 7 łżëkwiata 2001 r, jegò prochë bëłë ekshùmòwóné i przeniosłé na smãtôrz parafialny do Strzebielëna. Zdrzë np.: Konspekt magazynu „Rodnô Zemia” z 13 maj 2001 r., Archiwum TVG.

pòwiatu, co przëszlë sã pòżegnac i òddac tczã swòjińcowi baro zasłużonémù w dzejach i kùlturze Kaszëb. Żegnało gò wiele lëdzy, delegacje stowarów i regionalnëch institucjów[25].

Żëcowi dobëtk Pawła Szefczi je widzałi. Wiele dokazów, òsoblëwie te z òbjimù kaszëbsczi òbrzãdowòscë, dërch żdaje na wëdanié. Są w priwatnëch zbiérkach Joannë Cëchòcczi w Wejrowie i MPiMKP. Tam mòże téż nalezc òsobisté papiorë i niejedne pamiątczi pò ùtwórcë[26]. Baro je nót brewiter òbrobic i wëdac nen materiôł, a téż wznowic donëchczôs wëdrëkòwóné dzeła. Pierszé nakładë są ju dôwno wek. Kaszëbsczé artisticzné karna tej-sej mùszą kòrzëstac z kserograficznëch òdbitków. Trzë hëftë z kaszëbsczima tuńcama mòże ùdostac na pòrtalu Wejrowsczi Bibloteczi Cyfrowi, co je wiôlgą ùlgą, òsoblëwie dlô tuńcowëch karnów. Mùsz je napisac bëlną biografiã Pawła Szefczi. Dopiérze te dzeła w całoscë ùkôżą, jak wiele Kaszëbë zawdzãcziwają nemù robòcémù i kąsk zabôczonémù regionaliscë, ùtwórcë i pòece kaszëbsczémù.

---

[25] M. Kaliński, *Paweł Szefka. Zasłużony folklorysta Kaszub*, Łęczyce 2007.

[26] *Szefka Paweł*, oprac. Bogusław Breza, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, Suplement I, s. 310.

Danuta Stanulewicz
Gduńsczi Ùniwersytet

Kaszëbskô kùltura materialnô i dëchòwô w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Sztefana Ramùłta

1. Wstãp

Zgrôwą negò artikla je wëkôzanié wëzdrzónëch dzélëków, co sã parłãczą z kaszëbską kùlturą w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Sztefana Ramùłta[1]. Nen słowôrz dostôł nôdgrodã w Kùnkùrsu m. S. B. Lindégò w 1889 rokù i béł wëdrëkòwóny w Krakòwie przez Wëdôwiznã Akademii Ùmiejãtnoscë w 1893 rokù. W 1993 rokù sã ùkôzôł rëchli niepùblikòwóny drëdżi dzél negò słowarza, co przërëchtowa do drëkù Halina Hòrodiskô[2]. Jerzi Tréder zgrëpòwôł ne dwa dzéle słowarza w dzysdniowim pisënkù i òpùblikòwôł w 2003 rokù[3].

Słowôrz Ramùłta nie je blós swiadectwã wnenczasnégò stónu kaszëbsczégò jãzëka, le téż w jaczims dzélëkù òdzdrzadlenim kaszëbsczi kùlturë materialny i dëchòwi II pòłowë XIX wiekù. Jerzi Tréder je dbë, że „Miłota Ramùłta do Kaszëb idealizowa badérowóną rzecz”[4], a téż, że „Cytatë Ramùłta – jak w dzélu dlô egzemplifikacji pòdôwóné przësłowia i frazeòlogizmë – swiat Kaszëbów ùpiãkniwają i wëdwigiwają, knap przez to òddôwałë prôwdã ò jejich kùlturze materialny i dëchòwi […]”[5]. Jerzi Tréder wëmieniwô pòsobné wëzdrzóné – westrzód niewiele – przëkładë zéwiszczów sparłãczonëch z kaszëbską kùlturą: *gładzëdło*, *szczodrôk*, *roztrãbach*, *skrzebel*, *klëczka*[6].

Pò prôwdze kaszëbskô kùltura nie je za baro merkac w słowarzu, równak Ramùłt chcôł przëblëżëc niechtërne ji aspektë pòtencjalnym pòlsczim czëtińcóm, co jô bãdã mia starã wëkazac w nym artiklu.

---

[1] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Kraków 1893.

[2] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, cz. II, red. H. Horodyska, Kraków 1993.

[3] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. J. Treder, Gdańsk 2003.

[4] J. Treder, *Ramułt i jego słownik*, [w:] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. J. Treder, Gdańsk 2003, s. 454.

[5] Ibid., s. 448.

[6] Ibid.

2. Wërégòwanié kùlturowëch tresców w słowarzu Ramùłta

Kùlturowé trescë, co są w słowarzu Ramùłta, më mòżemë wërégòwac pòdług fòrmë jich pòdaniô i tematicznëch krãgów.

Kùlturowé trescë są w słowarzu pòd pòstacją perifrazów, òbjasnieniów, przëkładów/cytatów, frazeòlogicznëch związków i przësłowiów. Perifrazë (perifrasticzné òdpòwiedniczi) są tej, czej Ramùłt nie nalôzł jednowërazowégò pòlscégò òdpòwiednika kaszëbsczégò zéwiszczowégò wërazu. Aùtor słowarza tam-sam dotëgiwô dłëgszé òbjasnienié znaczënkù słowa. Téż wëpisóné przëkładë/cytatë pòmôgają w wëdolmaczenim znaczënkù zéwiszcza. Do te przësłowia i frazeòlogiczné związczi, co są mët w słowarzu, téż régùje sã jakno przejawë kùlturë.

Westrzód tematicznëch krãgów mòżna wëapartnic taczé: ruchna, bùdownie, nôrzãdła, mùzyczné statczi i jinszé rzeczë, robòta, kùchniô, jednostczi miarë, ùwidzënczi, znanczi i sądë, zwëkòwé prawò, zwëczi i zabawë, dëchòwé żëcé i òpòwiednie/bôjczi. Te krãdżi reprezentëją materialną kùlturã (np. ruchna i nôrzãdła) i niematerialną (np. dëchòwé żëcé i òpòwiednie).

3. Przykładë zéwiszczów zrzeszonëch z kaszëbską kùlturą

W nym dzélu artikla są pòkôzóné wëzdrzóné przëkładë zéwiszczów bezpòstrzédno abò pòstrzédno dotikającëch kaszëbsczi kùlturë[7].

3.1. Ruchna

W swój słowôrz Ramùłt wsadził kòpicã zéwiszczów z leksykalnégò pòla RUCHNA[8]. Westrzód tëch fòrmów ùkôzaniô znaczënkù słów, co tikają sã ruchnów, nalazłë sã perifrazë, np.

---

[7] Skrócënczi i symbòle stosowóné w słowarzu Ramùłta (wëmienioné są le te, co są w wëpisónëch w artiklu tim zéwiszczach): Ceyn – F. Ceynowa; Ceyn Skôrb – F. Ceynowa, *Skôrb Kaszébsko-słovjnskjè mòvé*, Svjecè 1866–1868, reprint: Wejherowo 1985; Derd – H. Derdowski; Derd Czorl – H. Derdowski, *O panu Czorlińscim co do Pucka po sece jachoł*, Chełmno 1880; Hilf – A.F. Hilferding, *Остатки Славянъ на южномъ берегу Балтийскаго моря*, Petersburg 1862; Pobł – G. Pobłocki, *Słownik kaszubski z dodatkiem idyotyzmów chełmińskich i kociewskich*, Chełmno 1887; dniem. – dolnoniemiecki; niem. – niemiecki; pom.-niem. – pomorsko-niemieckie; pr.-niem. – prusko-niemiecki; śr.-łac. – średniołacińskie; Przysł. – przysłowie; • – òznaczenié frazeòlogicznëch związków; ob. – òbôcz, zdrzë. W artiklu sã pòmijô pòdóné w słowarzu fòrmë rodzôcza, a téż wiadła ò gramaticznym ôrce ëtp. Pòmijô sã téż wiadło, że zéwiszcze pòchòdzy z drëdżégò dzéla słowarza.

[8] Zdrzë: D. Stanulewicz, *Leksykalné pòle RUCHNA w* Słowarzu jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò *Sztefana Ramùłta* / *Pole leksykalne ODZIEŻ w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramułta*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2013, s. 178–187 [wersja kasz.], s. 273–282 [wersja pol.].

brëslôc ‘kamizelka męska, którą się nosi na kaftanie (*wãps*)’, niem. *Brustlatz* ‘Weste, bei Männern, bei Frauen’ (s. 38);
grónkò ‘bukiet’ […] *gùlôk z grónkama* ‘czepiec, ozdobiony kwiatami, który noszą kobiety w pow. bytowskim’ (s. 101);
karwôtka ‘surdut albo raczej długi kaftan, jaki noszą rybacy nadmorscy w Pomorsce (w pow. lęborskim i słupskim)’ (s. 122);
kapùza ‘czapka barania z uszami’, pr.-niem. *Kapûse* (lit. *Mütze*, *Kapuse*), śr.-łac. *caputium* […] (s. 121);
pùster ‘czarna przepaska na głowie, część ubrania dziewcząt pomorskich’. [Hilf] (s. 314);
bòrsdëk ‘kawałek materii ozdobnej, noszonej przez kobiety z prowincji pomorskiej pod *sznëbrustką, czyli liwkã* ‘gorsetem’, niem. *Brusttuch*, dniem. *Borstdök*. Gdzie indziej nazywa się ta część ubioru *strzódk* ‘środek’. [Hilf] (s. 35).

Tej-sej Ramùłt mô dodôwkòwé òbjasnienia, żebë przëbliżëc ùżëtkòwnikòwi słowarza wëzdrzatk nëch ruchnów abò dotëgòwac jinszich drobnotów, np.

kapùca ‘wielki czepek kobiecy, wełniany’. Kolor ich bywa rozmaity, ale zawsze jednolity. Czepiec taki zakrywa uszy i zwiesza się na szyję, tworząc rodzaj krótkiej pelerynki (s. 121);
czôłbôsa ‘część dolna *liwka* ‘gorsetu’, wypchana sianem, aby suknia (spódnica) odstawała więcej od stanu […] (s. 61);
złotogłowa ‘starodawna czapka kobieca, bogato złotem wyszywana, zwana także *złotą mùcą*’. Złotogłowy wyszły już dziś niemal z użycia (s. 435).

Przëkładë/cytatë, co òbrôzkùją nama znaczënk słów z tegò tematicznégò krãgù téż dôwają ùżëtkòwnikòwi słowarza semanticznëch wiadłów, np.

kabùza ‘czapka męska’: *Chłopi noszą w zëmie kabùzë, to je czôpczi z czôrnégò ë czerzwionégò sukna.* Ceyn Skôrb 62 (o Kabôtkach) […] (s. 118).

Ramùłt tam-sam pòdôwô téż przësłowia, co colemało òbrôzkùją przenosny znaczënk zéwiszczowëch słów. W zéwiszczu *szërtuch* nalézemë taczé przësłowié:

szërtuch ‘fartuch’: *Białce bez szërtucha jak krowie bez ògóna.* Ceyn [Przysł.] (s. 362).

3.2. Bùdownie, nôrzãdła, mùzyczné statczi i jinszé rzeczë (òkróm ruchnów)

Ramùłt tej-sej przë wspòmóżcë perifrazów i przëkładów òbjasniwô znaczënk słów, co sã tikają bùdowniów, nôrzãdłów, mùzycznëch statków i jinszich rzeczi zdzejónëch przez człowieka, np.

bakùz ‘budka, domek umyślnie postawiony z piecem piekarskim’, niem. *Backhaus* […] (s. 26);
bòdôrz ‘drąg kolczasty do łowienia węgorzy’: *Bòdôrzama pchelë wãgòrze* ‘kłuli węgorze’ (s. 34);
bôrë ‘nosze, jakich się używa do przenoszenia ciężkich sieci rybackich’, niem. *Bahre* (s. 37);
bierc ‘wałeczek drewniany lub kościany, służący do nabierania oczek przy wiązaniu sieci’ […] (s. 31);
klészczka ‘iglica do wiązania sieci’. Bywa zwyczajnie zrobiona z drzewa sosnowego. *Klészczką* robi się oczka, które zbiera się na klocek, zwany *bierc* […] (s. 126);
bôt ‘bat, statek’: *Hél nasz to je nôszczestlëwszi z całi zemi kątk, bò chto mô tam pôrã bôtów, wiôldżi mô majątk*. Derd (Gra wyrazów: *bôt* = statek, *bót* = but) (s. 37);
czerzniôk ‘kij do robienia mleka w maśniczce’ (s. 57);
bónerka ‘miotełka do czyszczenia garnków’, pr.-niem. *Bohner* […] (s. 36);
bazuna ‘trąba drewniana, zwykle z drzewa klonowego, lub olchowego zrobiona, 6 do 8 stóp długa’, niem. *Pousane.* Używają jej pasterze: *Pasturze trąbilë na bazunach*. (s. 28).

Wiele z pòzwów nôrzãdłów bierze sã z niemiecczégò jãzëka, co – jak je merkac z wëpisónëch wëżi przëkładów – Ramùłt mésterno notérëje.

3.3. Robòta – céchòwanié nôrzãdłów i maszoperie

W przeszłim dzélu artikla zacytowóné bëłë zéwiszcza słowarza sparłãczoné z robòtą rëbôków (*bòdôrz*, *bôrë*, *bierc*, *klészczka*, *bôt*). Przënôlégò tu nadczidnąc ò céchòwanim nôrzãdłów przez rëbôków *merkama*, ò jaczich Ramùłt napisôł na pòspòdlim ksążczi Heronima Gòłãbiowsczégò *Obrazki rybackie z półwyspu Helu*[9]:

merk 1. ‘znak, uwaga’ […] 2. ‘znak rybacki, godło rybackie’. Często na krzyżu zamiast nazwiska wyryty tylko tzw. merk, jakoby herb szlachecki. Każdy rybak bowiem ma sobie tylko właściwy znak, składający się z kilku w najprzeróżniejszy sposób zestawionych kresek, i to dziwna, że każdy rybak nie tylko swój, ale też każdy inny zna. Tym *merkã* zaznacza swoje wiosła, pale, szelki i inne narzędzia rybackie, ażeby w razie zgubienia każdy natychmiast właściciela poznał. Szczególniejsze uczucie, gdy się nawet krzyż grobowy tym merkiem oznaczony widzi (s. 166).

Czile wëpisónëch niżi zéwiszczów tikô sã *maszoperii*, rëbacczich spółdzelni zakłôdónëch przez rëbôków (*maszopstwò* / *matszopstwò*, *maszoperëjô* / *matszoperëjô*,

---

[9] H. Gołębiowski, *Obrazki rybackie z półwyspy Helu*, Pelplin 1888. W rokù 1995 na ksążka bëła na nowò òbrobionô przez Józefa Bòrzëszkòwsczégò i wëdónô przez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié we Gduńskù.

maszop / *matszop*, *maszoperowac* / *matszoperowac*, *maszopsczi* / *matszopsczi*). W zéwiszczu *maszopstwò* Ramùłt wëwidniwô krótkò, na jaczé mòdło ne spółdzelnie fùnksnérëją.

maszopstwò ‘związek rybacki, którego członkowie łowią wspólnie ryby i dochodami dzielą się po równej mierze’, śr.-dniem. *mâtschopie*, pom.-niem. *maschopij*: *Òni mają swòje maszopstwa. W maszopstwie dzeli sã wszëtkò na równe partë* ‘w związku rybackim dzieli się wszystko na równe części’ (s. 164);
maszoperëjô ‘związek rybacki’ (s. 164);
maszop ‘rybak, należący do związku rybackiego, członek *maszoperëje*, maszopstwa’, pr.-niem. *Mât* ‘Geselle, Genosse, Gehilfe bei einer Arbeit, Kamerad’ [...]: *Maszop maszopòwi krziwdë nie zrobi* [Przysł.] (s. 164);
maszoperowac ‘łowić ryby łącznie za związkiem rybackim, tj. z *maszoperëją*, należeć do maszopstwa’ (s. 164);
maszopsczi ‘dotyczący maszopa lub maszoperëji’: *związk maszopsczi*; *maszopsczé naradë. To je taczé maszopsczé prawò* (s. 164).

3.4. Kùchniô

Westrzód pòzwów żëwnoscowëch produktów i napitków[10] wëpisónëch w słowarzu Ramùłta nalazłë sã m.jin. taczé:

ananasowi ‘ananasowy’: *ananasowô gòrzôłka* (s. 23);
bejersz (*bejrisz*, *bejrsz*) ‘piwo bawarskie’, niem. *bayrisch* (s. 28);
brzadowi ‘owocowy’: *brzadowô brejka* ‘zupa owocowa’ (s. 39);
brejka ‘ polewka z mąki, żur’ (s. 37);
ingberka ‘gatunek wódki, zaprawnej imbirem’, niem. *Ingberschnaps* (s. 107);
łososowi ‘łososiowy’: *miãso łososowé*; *kro łososowé* ‘ikra łososiowa’ (s. 159);
prażnica ‘jajecznica’ (s. 289);
swini ‘świński, wieprzowy’: *swinié miãso* [...] (s. 358).

Wsadzenié tëch i jinszich zéwiszczów z leksykalnégò pòla ŻËWNOTA w słowarzu mòże (ale ni mùszi) swiôdczëc ò jaczis pòpùlarnoscë nazéwónégò jestkù i napitkù na Kaszëbach.

3.5. Jednostczi miarë

Pòzwë jednostków miarë są téż wiele razy wzãté na bórg z niemiecczégò jãzëka, òpatrzoné są w słowarzu òbjasnieniama, np.

---

[10] Pòzwë trënków w kaszëbsczich słowarzach analizëje Róża Wòsôk-Slëwa w artiklu pt. *O czym mówią kaszubskie hasła odnoszące się do nazw napojów alkoholowych? / Ò czim gôdają kaszëbsczé słowarzowé zéwiszcza tikającé sã pòzwów alkòhòlowégò wëpitkù?*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2009, s. 216–235.

achtel ‘miara na płyny, ósma część beczki’; niem. *Achtel*. Ob. *anczer* (s. 21);
achtelk zdr. od achtel ‘ósma część beczki’ (s. 21);
anczer ‘miara na płyny, ósma część beczki’ ; niem. *Anker* (s. 23);
dracht ‘dwa wiadra, dwa kubły (np. wody), tj. ilość, którą za jednym razem można przynieść’, dniem. *Dracht* […] (s. 74).

3.6. Zwëkòwé prawò

Leksemë, co sã òdnôszają do zwëkòwégò prawa, a nie są znóné w jinszich dzélach Pòlsczi, brëkòwałë òbjasnieniów. Przikładowò, Ramùłt w czile zéwiszczach przedstôwiô *sztrądowé prawò*:

brzegòwi ‘brzegowy’: •*brzegòwé prawò* ‘prawo brzegowe, na podstawie którego to, co woda wyrzuci na brzeg, staje się własnością właściciela gruntu’ (s. 39);
bargòwac ‘zbierać, chronić’: Jest to wyraz rybacki, odnoszący się głównie do zbierania szczątków rozbitych okrętów: pr.-niem. *bargen* […] (s. 27);
bargòwnik ‘ten, co *bargùje*, tj. zbiera resztki rozbitych okrętów’ (s. 27);
bita ‘zdobycz, łup’, niem. *Beute*. Wyraz ten służy do oznaczania szczątków okrętów rozbitych, które fale morskie wyrzucają na brzeg. Kto je pierwszy znajdzie, zwłaszcza na swoim gruncie, ten staje się ich właścicielem (s. 32);
bitownictwò ‘chodzenie za *bitą*, zbieranie *bitë*’ (s. 32);
bitownik ‘ten, co chodzi po *sztrądze za bitą*, ten, co zbiera *bitã* (s. 32).

3.7. Ùwidzënczi, znanczi i sądë

W wëpisónëch przëkładach Ramùłt ùkazywô ùwidzënczi i znanczi przëpisywóné Kaszëbóm. Przikładowò, Kaszëbi lëdają niebieską farwã:

mòdri ‘modry, siny, niebieski’: *Kaszëbi nôwiãcy mòdrëch kòlorów pòtrzebùją* ‘Kaszubi używają najwięcej modrych kolorów’. *Kaszëbsczé białczi nôwiãcy rôd mają mòdrą farwã* ‘Kaszubki kochają się najbardziej w niebieskiej barwie’ (s. 175).

Kaszëbi są téż gòscynny:

gòscynny ‘gościnny’: *Tak Pòlôsze, jak ë Kaszëbi, są baro gòscynny* (s. 96).

Wëpisóné przësłowia swiôdczą ò tim, że Kaszëbi wënérëją szczescé i wòlnotã nad materialny dobëtk:

dobrze ‘dobrze’: *Dobrze miec piądze, lepi szczescé* [Przysł.]. […] (s. 67);
głodno ‘głodno’: *Głodno ale swòbódno*. [Przysł.] (s. 92).

3.8. Zwëczi i zabawë

Słowôrz Ramùłta parłãczi wiadła ò niechtërnëch kaszëbsczich zwëkach swiątecznëch, wieselnëch i pògrzebòwëch, np.

gwiôzdka zdr. od *gwiôzda* 1. ‘gwiazdka’, 2. ‘gwiazdka, z którą chodzą kolędnicy po domach w czasie świąt Bożego Narodzenia’ (s. 104);

Gwizd (Gwiżdż) ‘chłopak, który towarzyszy *Gwiôzdce* chodzącej po domach podczas świąt Bożego Narodzenia. Dzwonieniem oznajmia zbliżanie się Gwiazdki’ (s. 104);

gwizduch ‘chłopiec chodzący z „gwiazdką” podczas Bożego Narodzenia’ (s. 104);

szczodrôk 1. ‘chleb pieczony w wigilię Trzech Króli kształtu rogala’, 2. ‘szczodrakami nazywają się też i kolędnicy, chodzący tego dnia po domach z pieśnią *„Dobry wieczór, szczodry wieczór”* (s. 361);

dëgòwac ‘obchodzić uroczystość śmigusa’: *Na Wiôlganoc chodzą dzecë dëgòwac*. Biorący udział w tej zabawie chodzą od domu do domu z rózgą brzozową, którą uderzają domowników. Gospodarze winni ich czymś poczęstować lub obdarować (s. 64);

bòrwik ‘barwinek (rośl.)’. Używają go panny młode i drużki do wieńców ślubnych (s. 37);

pùsti ‘pusty, próżny’ […]. *Pùstima nocama* nazywają się te noce, przez które od śmierci aż do pogrzebu ciało nieboszczyka pozostaje w domu. (s. 314);

klëczka ‘zasuwka drewniana lub żelazna u drzwi’. Zasuwy takiej używa się jeszcze na Kaszubach zamiast zamków. *Pò trupa jic do klëczczi*, *prowadzëc trupa òd klëczczi* ‘po zwłoki iść do zasuwki, prowadzić trupa od zasuwki nb. cmentarnej’. Dla wyjaśnienia dodaję, że ksiądz prowadzi kondukt pogrzebowy albo od krzyża we wsi, tj. z większym honorem, albo tylko od drzwi cmentarnych, tj. od *klëczczi* (s. 126-127).

Ramùłt téż mô wsadzoné do słowarza wiadła ò niechtërnëch zabawach. I tak, ùżëtkòwnik słowarza mòże pòznac nié blós znaczënk słowa *gładzëdło*, ale téż szpëtôczel nazéwóny *chòdzenié pò gładzëdło*[11]. Ramùłt tuwò zazérô do rëchli wëdónégò òpisënkù w *Słowniku kaszubskim z dodatkiem idyotyzmów chełmińskich i kociewskich* Gùstawa Pòbłocczégò:

gładzëdło ‘narzędzie do gładzenia w ogóle’. Słyszałem ten wyraz, gdy mowa była o żelazku do prasowania. Ks. Pobłocki zaś pisze: *Gładzëdło*, narzędzie niby do gładzenia, tj. przycinania wystających gałęzi świeżo nastawionego płotu. Parobcy (lub ktokolwiek inny), chcąc kogo spośród siebie wziąć na fundusz i wywieść w pole, wysyłają go na wieś do gospodarzy *pò gładzëdło* z miechem po ugrodzeniu płotu. Pierwszy gospodarz wysyła przybyłego do drugiego, któremu go niby pożyczył, ten znów do drugich, aż ostatni, włożywszy tajemnie to miecha spory kamień, odsyła z tym, co prosił, do domu, gdzie z wysłańca śmieją się do rozpuku. Zabawa ta, odbywana na wiosnę, kiedy płoty grodzą, kosztem przygłupich, zowie się *chòdzenié pò gładzëdło*. Jest to rodzaj prima aprilis na Kaszubach (s. 92).

---

[11] Zob. także: J. Treder, *Kaszubskie Prima Aprilis? Idiom „chodzić po gładzidło”*, <http://www.skarbnicakaszubska.pl/kaszubskie-prima-aprilis-csb>, dostęp: 30.09.2014.

Ramùłt òpisywô òkróm rozegracjów ùstnëch, téż dzecné grë, np.:

eczel ‘przychodzący w „mętowaniu”: eczel, peczel, kroma, deczel, optje, potpje, klacz. Dzieci bawiące się w „łapankę” rachują do siedmiu. Na które padnie klacz, to musi biegać za drugimi i chwytać’ (s. 82);
skrzebel ‘jakieś stworzenie, może zaginione, może postać mityczna’. Trudno się dopytać. Ostała się zabawa dzieci, w której mówi się: *jic na skrzeble*, *chwatac skrzeble*, przy czym tych „skrzebli” oczywiście się nie znajduje. Stąd słowa: *òn skrzeble chwôtô* stosuje się do człowieka fantasty, optymisty’ [?] [Pobł z Kociewia!] (s. 340).

W zéwiszcze *roztrãbach* Ramùłt nie dôł niżódnëch drobnotów, co sã tikają zabawë (przënôlégô téż nadczidnąc, że felëje w słowarzu zéwiszcza *gònienié*, z ewentualnym pòdzéwiszczã *gònienié roztrãbacha*):

roztrãbach 1. ‘obleciświat, oczajdusza, swawolnik’, 2. ‘zabawa znana pod nazwą *gònienié roztrãbacha*’ [Pobł] (s. 327).

3.9. Dëchòwé żëcé

W słowarzu Ramùłta mòże nalezc przëkładë, co sã òdnôszają do dëchòwégò żëcégò Kaszëbów, np.:

bóżk zdr. od *bóg*, ‘bożek’: *Nasi przodkòwie tczëlë rozmajitëch bóżków* (s. 36);
chrzescëjón ‘chrześcijanin’: *Më chrzescëjanie wierzimë w jednégò Bòga* (s. 52).

Równak – jak ùwôżô Jerzi Tréder – Ramùłt w swòjim słowarzu nie zwôżô wiele na kùlturã dëchòwą Kaszëbów. Ksążka nie òbjimô za wiele pòzwów bògów i demónów z kaszëbsczich lëdowëch wierzeniów – westrzód tëch są taczé:

mòra 1. ‘zmora (uosobienie duszności podczas snu)’: *Mie ju òd dôwna mòra dëszi kòżdi nocë.* […] (s. 176);
mòrzëszcze, *zgr*. od *mòra*, ‘zła, brzydka zmora’: *To mòrzëszcze chòdzëło do mie kòżdi nocë* (s. 177);
pùrtôk ‘sracz, zasraniec; duch nieczysty, diabeł’ (s. 314);

Smãtk ‘zły duch, diabeł’. Derdowsczi pisze: „niezawodnie jako bożek Smutku; dzisiaj najstarszy z diabłów” Derd Czorl 137. Czy najstarszy, nie wiem. (s. 343);
ùpi ‘upiór, strzygoń’*: Ùpi abò wieszczi to je jedno*. […] (s. 381);
wieszczi ‘upiór, strzygoń’*: Ùpi abò wieszczi to je jedno*. [Hilf] (s. 406);
wieszczëca ‘upiór żeński’ (s. 406);
wieszczô ‘upiór żeńskiego rodzaju, upierzyca’ (s. 406).

Słowôrz notérëje niechtërne słowa, co tikają sã bògów i dëchów, równak nie pòdôwô jich znaczënków, np.

Jastrzëbóg ‘nazwa pagórka w powiecie wejherowskim’ (s. 112);
bòrowi ‘borowy’ (s. 35);
kania ‘kania’ (s. 120);
môłniô ‘błyskawica’ […] (s. 178).

W słowarzu Ramùłta felëje taczich zéwiszczów: *Welewit*, *Żëwiô*, *Płaczëbóg*, *Mòrlawa*, *Klabaternik*, *Marzana*, *Pólnica* i *Czernik*, a téż wiele jinszich z krãgù kaszëbsczich wierzeniów[12]. Wëwidnienié tegò w dzélu je w pòsłowim napisónym przez Jerzégò Trédra: „Ramùłt zebrôł – òkróm kaszëbsczich z jinszich zdrzódłów – słowiznã mało tipiczną dlô wsë, co bëło zanôleżné òd dobraniô sã wiadłodôwników, na ògle inteligentów (dëchòwnëch i szkólnëch, co nijak nie pòchôdelë z tëch strón, dze jich Ramùłt ùdostôł)”[13]. Swiat kaszëbsczich wierzeniów mógł bëc bróny bez inteligencjã jakno babónë. Kò mòże to merkac z przëkładu wëpisónégò w zéwiszczu *dac*:

dac 1. ‘dać’ […] 2. ‘być’, z niem. *es giebt*: *Terôz żódnech wieszczich nie dô* ‘teraz nie ma żadnych upiorów’ […] (s. 62).

Téż nieznajemnota różnicë midzë *wieczczima* a *ùpima* (*Ùpi abò wieszczi to je jedno*) mòże bëc dokazã, że wiadłodôwnicë słabò òbznôjmiôlë Ramùłta w temace kaszëbsczich lëdowëch wierzeniów.

3.10. Òpòwiednie i bôjczi

Słowôrz tej-sej nawlékô do mòtiwów i pòstacjów pòpùlarnëch w òpòwiedniach i bôjkach kaszëbsczich, westrzód jaczich bëła zaklãtô królewiónka, krôsniôczi a stolemë, np.:

---

[12] Ò kaszëbsczich bògach i dëchach skribli m.jin. Aleksander Labùda w dokazu pt. *Bògòwie i dëchë naj przodków (przëłożënk do kaszëbsczi mitologii) / Bogowie i duchy naszych przodków (przyczynek do kaszubskiej mitologii)*, przekł. J. Labudda, Bolszewo–Wejherowo 2011. Dokôz nen pòwstôł w rokù 1976.

[13] J. Treder, *Ramułt i jego…*, s. 449.

bôjka ‘baśń, opowieść’: *bôjka o zaklãti królewiónce* […] (s. 37);
Dąbrówka *im. wł.* imię pewnej księżniczki pomorskiej, o której krążą podania w okolicy Żukowa w pow. kartuskim. Jest to niewątpliwie ta sama postać, której imię przekręcili kronikarze na *Damroka* […] (s. 63)[14];
dremné ‘karlątko, krasnoludek’: *W naszych chëczach są dremné* (s. 75);
stolëm ‘olbrzym’: *Stolëmòwie żëlë niegdësz na swiece. •mòcny jak stolëm* (s. 353).

4. Kùńcowé słowò

Pòdług Jerzégò Trédra, chtërnégò dba bëła pòdónô na zôczątkù artikla, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* knap òddôwô jawernotã kaszëbsczi kùlturë materialny i dëchòwi. Równak Ramùłt miôł starã wëwidnic niechtërne pòchwatë, co nie bëłë znóné pòlsczémù czëtińcowi, bez to téż chcôł przëbliżëc kaszëbską kùlturã, nôbarżi materialną (ruchna, nôrzãdła, a téż jinszé rzeczë). Ramùłt chcôł òpisac wëzdrzatk i namienienié jednëch rzeczi, do jaczich ne zéwiszczowé wërazë nawlékają. Czësto mało wiadłów słowôrz dôwô z òbjimù dëchòwi kùlturë, òsoblëwie lëdowëch wierzeniów.

Przez wzgląd na ògrańczoną rëmią tekstu, nie są tu wëpisóné wszëtczé zéwiszcza, co dotikają kaszëbsczi kùlturë materialny i dëchòwi. Téż nie òsta tu przedstawiônô kònceptualizacjô rzeczi i zjawiszczów, co zwëskùją z kaszëbsczi kùlturë. Na sprawa bëcégò kùlturowëch tresców w słowarzu Ramùłta gwës bë brëkòwa szerszégò òbgôdaniô.

---

[14] Ò mionach *Dąbrówka* i *Damroka* pisze Édward Bréza w taczich dokazach: *Dąbrówka – imię pomorskiej księżniczk*i, „Język Polski” 1978, nr LVIII, s. 194–198; *Niektóre rzadsze imiona kobiece (VI)*: *Damroka, Dabrówka*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, t. XIII: *Językowa przeszłość i współczesność Mazowsza i Podlasia*, red. H. Sędziak, Łomża 2009, s. 224.

Bòżena Ùgòwskô

Bòhaterowie swòjich môlów i czasów w pùblicystice Stanisława Pestczi (Jana Zbrzëcë)

Chtëż z dzysdniowëch Kaszëbów, Pòmòrzanów... nie znô nôzwëska Pestka, a gwësno tak samò dobrze i lëteracczégò pseùdonimù, jaczi przëbrôł – Jón Zbrzëca? Czejbë równak dochadac wiédzë nié leno ò samim ùsôdzcë, pisarzu, pòece, gazétnikù (z tim warkã béł doch sparłãczony bez wiãkszi dzél żëcégò), pòchôdającym z môlinczégò Rólbika z pôłnia Kaszëb, nié za wiôldżé karno znajôrzów bë przëstąpiło do kôrbiónczi. I to nié le temù, że z leżnotë wiekù i nié za dobrégò zdrowiô ju nie pùblikùje. Czãsto pòdjimónô problematika i spòsób, w jaczi jã rozpatriwôł, ùznôwóné bëłë za drãdżé, nierôz pòmachtóné abò nierozmiałé. Jegò legòtką bëłë rozmajité ôrtë żëcégò: tejczasné pòliticzné sprawë, demòkratizacjô pòlsczi i kaszëbsczi spòlëznë, ùstrojowô transfòrmacja, prowadzącô do wëczekiwóny samòrządnoscë, sytuacjô Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô i czerënczi programòwé dlô ti òrganizacji, mającé na célu ji rozwij, a nadto, co wëdôwô sã òsoblëwò zajimającé przë tak globalnym pòzdrzatkù – pòjedinczny człowiek, zachëczowóny w swòjim strzodowiszczu.

Pestka w swòjim pùblicysticznym ùtwórstwie béł niedosygłim òbserwatorã, badérą i hùmanistą – westrzód gazétników „Pòmeranii” wëapartniwôł sã szeroką wiédzą nié leno hùmanisticzną, pòtrafienim parłãczeniô zdarzeniów z analizą czinników, jaczé je wëwòłiwają, wielnyma kòntaktama z rozmajitima lëdzama i dogłãbnym pòznanim jich dzejaniô, czãsto w cëchim òbrëmienim swégò „zôpiécka”, jak téż jich dokazów, chãtno jich pòrtretë wplôtającë do narracji abò pòswiãcywającë jima òsóbné felietónë. Nalazła sã westrzód nich plejada barżi i mni znónëch (mni òsoblëwò młodszémù pòkòleniémù czëtińców miesãcznika) rodnëch ùtwórców kùlturë. Nie je mòżlëwim zatrzëmac sã nad kòżdim i w ramach referatu wszëtczich przëblëżëc, ale za to jidze westrzód nich wëapartnic swójné kanonë i w nie wstawic chòcle pò jednym przedstôwcë.

Ars pòetica dzysdniowòscë – STANISŁÔW JANKE

Leżnotą do wgłãbniészégò przëzdrzeniô sã pòezji S. Jankégò je publikacja zbiérkù „Do biôłégò rena”. „Liriczny pòdmiot (...) wpisóny je w szeroczi kùlturowi kòntekst Kaszëb. W tim kònteksce zawiarté są stôré symbòle, mitologiô, archetipë i religijné znaczi juwernotë. (...) Wmikanié w głąb, to «wchôdanié do przepadny stëdni»; do głãbòczich pòsadów rodny misticznoscë, cobë sprawdzëc mòc i wëtrzimałosc fùndamentów kaszëbiznë”[1]. Felietón w całoscë pòswiãcony je nié tëli pòece, co liriczny òsobie jegò lirików, chtërna „przeżëła nadto wiele gòrzczich rozczarzeniów, zwëskała taką wiédzã ò wszelejaczich ôrtach niebezpieków, że kùreszce ùtracëła dzecną prostotã”, a chòc „procëmstôwiô sã «séwôrzóm zwątpieniô», głoszącë pòchwałã (...) gòspòdôrza wrosłégò w rustikalné òbkrãżé, co «jidze w pòle... i nosy jaskré niebò nôdzeji»[2]”, to równak nie je wëzbëtô hamleticznégò rozdwòjeniô òdnôszającégò sã do pòliticzi, nawzôjnégò cëskù lëdzy na se i panëjącégò w jich òdnieseniach do se sómstwa, niezasłużonégò cerpieniégò, jistnieniô złégò, wòjnowégò bestijnictwa i sparłãczeniô człowieka z Bògã[3]. Felietón je przikładã bëlny lëteracczi kriticzi i mòże bëc inspiracją i mòdłã dlô dzysdniowëch badérów rodny lëteraturë.

Kaszëbsczi Senkewicz – AÙGÙST NÉCEL

Ùtwórstwò A. Nécla aùtor òpisëje wërażenim „òsoblëwégò zjawiszcza”, dodôwającë, że „jegò pióro ùszłotã przemieniwô w dzysdniowòsc”[4]. Bez wątpieniô przechòwôł òn i òd zabôczeniô ùchrónił, jesz nié tak dôwny, ale jakùż dzysdnia pòzmieniony òbrôz nordowëch Kaszëb i żëcégò rëbôków, a zrobił to z taką akùratnoscą i plasticzną przezérnoscą, że Pestka hònorëje gò titlã „kronikarza spòd rozewsczi blizë”[5]. W dodôwkù, lëteratura, jaką twòrził, nie je le blós lëteracką fikcją, ale òpiérô sã na faktach, dokùmentach, włôsnëch i ùczëtëch przeżëcach, wspòminkach lëdzy stôrëch i òpòwiescach młodszich rodôków. Wôrt jesz pòdsztrichnąc, że chòc nie zwëskôł za dobrégò wësztôłceniô, a jakno ùrodzony w czasach prësczégò zôbòru (1902 r.), wiédzã elementarną wëniósł z niemiecczi szkòłë, a czej skùńczëła sã I swiatowô wòjna, „młodi Gùst” – ledwò szesnôsce lat stôri – dołącził do òjca i starszich bracynów cãżkò zarôbiającë na żëcé na mòrzu, (z tim mòrzã jakno òkrãtnik hańdlowi flotë sparłãcził swòje żëcé na dłudżé 40 lat, wnetka zamieniwającë Bôłt na akwenë całégò swiata), wcyg cygnãło gò do pògłãbiwaniô swòji wiédzë. W knôpiczëch latach przësłëchiwôł sã swòji starce, przëblëżiwający mù historiã Pòlsczi, a pòtemù z gazétów i ksążków, a niejedne z pòczątkù, jak chòcbë Senkewiczowã trëlogiã, téż z dzéleków ùkazywającëch sã w rôz na tidzéń wëdôwónëch cządnikach. Jednégò razu jaczis z rëbôków, czej głosno jima czëtôł ò dzejach Pòdbipiãtë, Wòłodijowsczégò i Zôgłobë prorockò rzekł: „Szkòda leno (...), że Senkewicz nie napisôł ò nas, ò Kaszëbach i ò naszi historii. Gùst, të bë mùszôł ò tim napisac”[6]. Nie je wiedzec, czej òbùdzëła sã w nim pasja nié leno rozlubieniô sã w słowie pisónym i zwëskiwaniô z niegò wiadomòsców, ale téż dzeleniô sã bòkadoscą doswiôdczeniów włôsnëch i òkòlnëch rëbôków, dejede wnetka zaczãłë sã pòkazëwac nôprzód fachòwé artikle tematiczno zamikającé sã w rëbaczenim, pózni antihitlerowsczé wëstąpienia, a w 1946 r., czedë pòjawiłë sã debiutancczé òpòwiôdania, dorazu òbwòłóny òstôł „pònadzwëczajny miarë samòrodnym lëteracczim talentã”[7]. Pò nich nadeszedł czas na pòwiescë i zbiérë òpòwiôdaniów przedstôwiającëch żëcé nordowëch Kaszëbów òd XVII wiekù przez czasë II swiatowi wòjnë (sóm doznôł ji strasznoscë i leno temù, że ùcekł z niewòlë ùretôł żëcé[8] – dopisk włôsny), jaż pò dnie jemù współczasné, stôwającë sã tim samim „dokùmentalistą kaszëbsczégò żëcégò”[9]. A pòtrzébnô lëteraturze „domiészka basniowòscë nie zabijô prôwdë, leno (...) pòdkresliwô ji mònumentalnosc”[10].

---

[1] J. Zbrzëca, *Ars pòetica Stanisława Janczi*, „Pòmeraniô” nr 7–8/1995, s. 44.

[2] Tamże, s. 45.

[3] Tamże.

[4] S. Pestka, *Kronikôrz spòd rozewsczi blizë*, „Pòmeraniô” nr 4/1972, s. 58.

[5] Tamże.

Ùniesenié nad lëdowim kùńsztã – ANA KĄKÒL

Zaczinô sã letkò sensacyjno i legendowò – òpisã retaniô hélsczich zwònów przez dzérzką rëbôczkã, chtërna òb czas straszlëwégò arkùna próbùje òdszëkac krëjamną nitkã dozwôlającą wëcygnąc nôwiãkszi zwón na sztrąd (doch je wiedzec, że te zaòstałé same za nim pùdą). Dopiérkù pòtemù wskôzëje na òsobã – Anã Kąkòl, wejrowską wësziwôczkã, mającą taką wprawã, że „legendarné wątczi zmaterializowałë sã na szarim sztëczkù lnianégò płótna”[11]. Wësziwôczka nié leno twòrzi wësziwóné òbrazë, chòc òne nôbëlni swiôdczą ò ji nadspòtikóny zrãcznoscë, wëòbrazni i kùńszce w pòsłëgiwanim sã jigłą i kòrdonkã. Do te ùżiwô tradicyjnégò sédemkòlorowégò zestôwkù kaszëbsczich farwów. Przë leżnoscë kôrbiónczi nad warkã, ji nieùkùńczonyma òbrëskama, tôflôczkama..., lopama szkiców i napòczãtëch serwetów (bò wiedno robi pôrã rzeczi narôz), mésterka dzeli sã mëslą, że makatka przedstôwiającô dôwną òpòwiésc „pòkazëje téż dzélëk ji włôsny jawernotë”, kò zgódno z lëdową mądroscą, „nôwiãkszim bògactwã białczi bëła nitka”. Kòżdô białka mùszała rozmiôc prząsc, tkac, szëc, przerabiac sztof, jaczi béł pòd rãką, cobë domôcëch przëòbléc, a chëczë bënë przëstrojic.

Znankòwné, że za sprôwcã swòjégò kùńsztu i artisticznégò szëkù A. Kąkòl ùznôwô òjca, chtëren béł... kòwôlã, a matce zawdzãcziwô wrażlëwòsc na to, co snôżé i tesknotã, bë rozmiôc nã snôżotã, òsoblëwò widoczną w swiéżo zerwónëch i tak chùtkò wiãdnącëch kwiatach, ùchòwac na dłëżi. Ta rojitwa ju w dzéwczëcëch latach przëchłoscëła jã do sygnieniô pò jigłã i farwną nitkã. Czej sã òżeniła, swòjã legòtã cygnãła dali, tim barżi, że chłop Zygmùnt Kąkòl nie wëbrôł familijny warkòwi drodżi – rëbaczeniô, za to dôł sã pòznac „jakno rzezbiôrz i ùsôdzca malarsczich dokazów”, przë czim prawie drzewò, òsoblëwò cwiardé bùkòwé abò jawòrowé bëło jegò ùlëdónym materiałã.

---

[6] Tamże, s. 60.

[7] Tamże, s. 61.

[8] W. Swiątkewicz, 29 X 1976: Ùmarł Aùgùst Nécel, „Jidzemë” nr 43/2013, źródło: http://www.idziemy.pl/kultura/29-x-1976-zmarl-augustyn-necel/, pobrano: 26.06.2014 r.

[9] S. Pestka, *Krónikôrz...*, dz. cyt., s. 66.

[10] Tamże, s. 63.

[11] S. Pestka, *Midzë pùszczą a mòrzã*, „Pòmeraniô” nr 3/1980, s. 6.

Na kùńc òkazëje sã, że bëła jedną z pierszich nôleżniczków wejrowsczi szkółczi wësziwkù, prowadzony przez samã Frãcëszkã Majkòwską, i téż prawie ji sostra aùtora „Remùsa...” przekôza krëjamnotë swégò kùńsztu i kómpònowaniô wzorów, a przë smiercë, mòże rzec, że w dëchòwim testamence, przekôza ji swój artisticzny spòsób, to znaczi rozkòscérzanié tradicyjnégò kaszëbsczégò wësziwù. Dobrze wëpełniła òstatną wòlã ùmarłi mésterczi i zdóną ji spôdkòwiznã pòniosła w swiat, dzelącë sã doswiôdczenim i mòdłama z jinyma wësziwkòwima kòłama.

Laùdacje – LECH BĄDKÒWSCZI

Drëch i wespółprôcownik S. Pestczi miôł jegò ùwôżanié nié leno za spòłeczną aktiwnosc, ale téż za lëteracczé dokazë. Stądka jegò nôzwëskò wiele razy przewijô sã na stronach różnëch roczników miesãcznika. We wspòminkù z 2007 r. malëje jegò pòstacjã dosc schematiczno i raczi sprawòzdawczo, w kategòriach dzejaniów, zainteresowaniów i charakteru, na co jasno pòkôzëją téż strzódtitle: S*pòłecznik, Lëterat, Drëszny przédnik, Gduńczun, Pòlitik* i domëslny *Czejbë żił...*[12], gdze merkô, co bë Bądkòwsczi pòwiedzôł dzysdniowim pòlitikóm. Ò wiele barżi priwatny, a przë tim czësto wëzbëti patetizmù charakter mô laùrka na roczëznã z 1980 r.:

„Jesz wòjenné nie ùcëchłë grzëmòtë, a Òn kòlibôł ju w mëslach pòmòrską stanicã. Czej sã zjiscëła proroczô ùdba wieszcza Mickewicza, że «Gduńsk miasto czedës nasze bãdze znôù nasze», tej ze spadochróniarską zuchternoscą nalôzł dlô se môl westrzód gduńsczich mùrów”[13] – to jedno z pierszich zdaniów laùdacji wëgłoszony z leżnoscë 60-ti roczëznë. Nôlégô dopòwiedzec, że pùbliczné skłôdanié żëczbów nie je czãstą praktiką w ùtwórstwie S. Pestczi[14]. W pôrã zdaniach, jaczé same w se swiôdczą ò apartnym kùńszce słowa, rozmiôł zamknąc jegò pòswiãcenié sã kaszëbsczim sprawóm, profeticzné wezdrzenié w przińdnotã z wëgłôsziwanim samòrządnëch dejów w czasach mònolitu kòmùnë, pòkazac jak zbiérôł materiałë do pùblikacjów („Zdżinôł sã tedë spòłecznik i pisôrz nad stôrima, mòckò ju zblakłima pòwiôstkama i gôdkama, wanożił stegnama Floriana Cenôwë, Aleksandra Majkòwsczégò, Jana

---

[12] J. Zbrzëca, *Lech Bądkòwsczi jaczégò jô znôł. Państwò mòcné samòrządnoscą i òbëwatelsczim spòłeczeństwã,* Pòmeraniô” nr 4/2007, s. 46–48.

[13] S. Pestka, *Na roczëznã Lecha Bądkòwsczégò,* „Pòmeraniô” nr 4/1980, s. 22.

[14] Tamże.

Karnowsczégò. Zazérôł do chëczów, nié leno tich przë wdzydzczim strądze.”[15]), stôwianié na młodëch, z chtërnyma lubił sã spòtëkac, a wszëstkò w letko hùmòristicznym wëzwãkù.

Z laùdacji dowiadëjemë sã, że ji bòhater króm wielnëch wôrtnotów i dokazów pióra zajimô jesz wësoczé spòłeczné ùrzãdë, m.jin. je przédnikã gdańsczégò partu Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, gdze „jednym dzélã serca i swòjich mëslów pòdskôcô płóm robòtë, chtërnã pòsobicą wëmieniwô Statut, drëdżim – dozérô, żebë ludkòwie garnãlë sã do spòłeczny robòtë, żebë bióro bëlno sã sprawòwało i żebë w miészkù zrzeszeniowim bëło wcyg tëli dëtków, co bełtków na jaglëwiu”[16].

Roczëznowi wspòmink „piéwcë rodnëch strón” – SZTEFÓN BIESZK

„Sztefón Bieszk nie béł òstatnym romantikã w kaszëbsczi pòezji”[17], za to w sonetach pòcwierdzywô „żëwòtnosc romanticznëch tradicjów”[18] ùrzekã strzédnowieczim i widzałoscą kaszëbsczi nôtërë, szukanim niedosygłi arkadijsczi krôjnë, pietizmã wzglãdã rëjinów, jakno swiôdków ùszłi historii, zaùroczenim bënową atmòsferą kòscołów, architekturą gòtikù itp. – tak pòetickò òddôwô tczã pòece ùrodzonémù we Fribùrgù, a pòłwã żëcégò mieszkającémù w Chełmie, za to sercã całi czas na Kaszëbach, w roczëznã ùrodzeniô.

Lirik, nôleżący do karna Zrzeszińców, dzejający w pòliticzno drãdżim czasu, doswiôdczôł ùstëgów reżimù (béł wërzucony z robòtë w szkòlnictwie), a nawetka, „jakno wróg Pòlsczi Lëdowi” w 1954 r. skôzóny na 14 miesãców sôdzë[19], do kùńca swòjich dniów òstôł gòrlëwim rozsłôwcą ùmiłowóny kaszëbsczi mòwë, a słowama „Chto piesniôdzeja òbùdzy dôwny naszi chwałë”[20], bùdowôł swiądã bùchë z włôsnëch dzejów i pòbùdzôł do zaangażowaniô. Setnô roczëzna ùrodzeniô (przë leżnoscë téż mijającé 31 lat òd datë smiercë – przëpisk włôsny) bëła leżnoscą, żebë Czëtińcóm „Pòmeranii” przëbliżëc pòrtret négò ùznónégò pòetë i dramaturga, wëchòwawcë wiele pòkòleniów młodzëznë, harcerza, nieùdżibłégò òbróńcë kaszëbiznë, za co wiele wëcerpiôł, włączno z wërzucenim z robòtë i Kaszëbsczégò Zrzeszeniô, jaczé pôrã lat rëchli wespółzakłôdôł[21]. Te doswiôdczenia leno pògłãbiłë przëjãti czerënk dzejaniô i ùtwórstwa, w jaczim „z kòżdégò sonetu bije wszechògarinającô miłota do Kaszëb, mòrza, Pòmòrza”, mdącëch „słodszima òd miodu”[22] i bùdzącyma wspòminczi, „co łzawią za mòcno”[23]. Pòeta rozmëslno pòsłëgiwôł sã mòrałã, ale czë dzys, w rokù ju piãcdzesąti roczëznë smiercë[24] Bieszka nie brzëmią jegò słowa profeticzno:

---

[15] Tamże.

[16] Tamże.

[17] S. Pestka, *Piéwca rodnëch strón*, „Pòmerania” nr 7–8/1995, s. 31.

[18] Tamże.

[19] J. Lipùsczi, *Pòd ùrokã kaszëbiznë*, „Pòmerania” nr 7–8/1995, s. 30

[20] S. Pestka, *Piéwca...,*dz. cyt., s. 32.

[21] J. Lipùsczi, *Pòd ùrokã...*, dz. cyt., s. 30.

Wësoczé wachtë w zabëcym zaklãté,
A sprzëti płëną pòkòlenia mãtné. (...)
Ò gdze je ten, co stôré pismiã znaje
Chto zbùdzy spiéwcã przécë chwôłë naji?[25]

Żałobné kartë – HENRIK HÉWELT

Niejedne z felietonów òstałë napisóné spòntaniczno, z tzw. pòtrzebë serca, skruszonégò niespòdzajnym wiadłã ò smiercë kògòs z karna znónëch Aùtorowi òsobów, przë tim znankùje je nôwiãkszé emòcjonalné rozprzeniesenié, bò żle ò to jidze, J. Zbrzëca je wiedno baro òbszcządny w wëpòwiôdanim sã. Taczé prawie bëłë téż jeleżnoscë pòwstaniô wspòminkù ò „ùtwórcë i kùńsztarzu” Henriku Héwelce[26]. Pestka znôł gò baro dobrze. Wiele razy spòtikelë sã m.jin. na rokrocznym Turnieju Gôdëszów we Wielu. Stąd tak cepłima słowama charakterizëje „Waspóna z Kùrzi Grzãpë na Òrłowie”: „béł (...) na pòdobã pszczołë, chtërna zgarinô nektarë z rozmajitëch kwiôtków, nawetka parzuchwiów. Tim nektarã bëła redosc zychrowónô przez Henrika z rozplachconëch wszãdze nëpków i òkrëszków naji jawernotë”[27]. Dodôwô, że béł bòkadnym séwcą ti redoscë. Tekst ùplotłi je z metafòrów i pòeticczich pòrównaniów, bò i jakùż jinaczi pisac ò pòece: „bëło w nim cos z dzãcoła, co to òpùkiwô nabòlałé môle drzéwiãt i cos ze skórca, chtëren sôdô na wietewce, żebë frantówkòwim spiéwã egzorcyzmòwac kòmùdã, niesc nëpùszk wiesela zajisconym lëdzóm”[28]. Nie dzëwi tej, że wiedno bëło przë nim grónkò lëdzy, spragłëch ògrzaniô sã cepłã jegò redoscë. Nié ta znanka je jednak nôwôżniészô, ale bezùstôwné swiôdczenié ò swòjim ùmiłowanim kaszëbskòscë, co wëpòwiôdôł nié le słowã, tim z binë i tim pisónym, ale téż òbleczënkã: „Regionalné ruchna ùszëté na jaskùlczi ôrt z kwiacastą haftowóną kòszëlą bëłë dlô niegò tak pasowné, jakbë òd gzuba w czim jinszim nie paradowôł, leno w kaszëbsczim liwkù i skòrzniach pò kòlana”[29].

---

[22] S. Pestka, *Piéwca...,*dz. cyt., s. 32.

[23] Tamże.

[24] S. Bieszk ùmarł 18 lëpińca 1964 r.

[25] S. Bieszk, *Sonetë kaszëbsczé. Sonet VII: Żôrnówc*, [w:] J. Trepczik, A. Labùda, J. Rómpsczi, S. Bieszk, F. Grëcza, F. Marszôłkòwsczi, *Pòezja Zrzeszińców*, Biblioteka Kaszëbsczich Pisarzów, Tom 8, Gduńsk 2013, s. 649.

[26] J. Zbrzyca, *Teskny swiat*, „Pòmeraniô” nr 9/1995, s. 38.

[27] Tamże, s. 39.

[28] Tamże.

[29] Tamże.

H. Héwelt béł nadto znónym i pòwôżónym lëdowim ùtwórcą, zajimającym sã rzezbą. Wiele z jegò dokazów „zalëdzëło mùzealné pòlëce i priwatné nórcëczi lëdowi snôżotë”. Jegò charakteristiczné wësoczé rzezbioné pòstacje ùrzékałë harmónią, czerëjącą mëslë do wëchwôliwaniô stwòrzonégò swiata.

Zbrzëca nie òpùscywô téż wezdrzeniô w lëteracczi doróbk H. Héwelta: „to, co nie dało sã wëpòwiedzec w drzewie, Héwelt próbòwôł òdszpéglowac w słowie – wiérztowónym, w gôdkach i pòwiôstkach”. Kòżdi tekst długo béł cyzelowóny w jegò mëslach, za to miôł pòdrobno ùsztôłtowóny pòzdrzatk na narracjã, wiedno òpiartą ò znóné faktë i nawlékającé do „òkrëszków żëwi faktografii”[30].

Wëjątkòwòsc pòrtretów

Ùchòwanie pamiãcë to gwësno nie béł jediny cél przëswiécający Pestce w twòrzenim tëch pòrtretów. Gwësno, jakno hùmanistã i redaktora, zajimôł gò człowiek, jegò czasoòbrëmié (z jaczim nieròz béł pòsztridowóny abò, jak L. Bądkòwsczi, ni mògącë sã zgòdzëc na jistniejący spòłeczno-pòliticzny pòrządk kreòwôł przed lëdzama widzënk swiądny, òbëwatelsczi spòlëznë), zachëczowóny w przez se ùsztôłtowóny i òswòjony juwernoce. Swòjich bòhaterów wiedno pòkazywôł w szeroczim widze, co znaczi, że nié leno wskôzywôł kògùm chto je i jaczé mô ùsôdzczi, ale òbjimôł téż jich codniowòsc, òbéńdã żëcégò, historiczné spòdlé, na ôrt tëli sugestiwny, co profesjonalno òbiektiwny. Dodôwną wôrtnotą tegò ùtwórstwa je to, że je baro marginalné w przebògatim felietonisticznym ùróbkù Zbrzëcë. Znankùje jã nié le blós tematika i òsoblëwô dlô pòétë wrażlëwòta, ale téż i jãzëk, wëzbëti analiticzno-òbrechùnkòwégò wëzwãkù, za to ùpiãkszony malënkòwima òpisama, bògatą metafòriką, a dzãka wëpòwiôdaniémù swòjich òdczëców i ùrzeczeniô, jesz barżi òcepliwający pòstacje prezentowónëch òsobów.

---

[30] Tamże.

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE

RJK

Edward Breza

Nazwiska pochodzące od nazw roślin

Zaprezentowany materiał pochodzi z IV tomu „Nazwisk Pomorzan”, dotąd nieopublikowanego[1]. Są w nim, jak PT. Czytelnicy zauważą, także nazwiska pochodzenia niemieckiego, a pojęcie roślinności potraktowano dość szeroko. Opracowane nazwiska przedstawię w najdogodniejszym porządku alfabetycznym. A zatem:

Blum, Bluma i podobne

SNW podaje 340 osób o nazwisku *Blum*: 32 w woj. bydgoskim[2], 13 elbląskim, 42 gdańskim, 19 słupskim, 34 warszawskim, 28 katowickim, 19 krakowskim, 18 poznańskim, 17 wrocławskim, 16 suwalskim; 92 *Bluhm*: 7 w woj. bydgoskim, 61 gdańskim, po 1 słupskim i ciechanowskim, 12 toruńskim; *Blumm* 0; 9 *Blum* Kwiatkowski: 7 w woj. włocławskim, 2 toruńskim; 3 *Bluhm*-Kwiatkowski w woj. warszawskim; 331 *Bluma*: 41 w woj. bydgoskim, 23 elbląskim, 89 gdańskim, 8 słupskim, 28 kieleckim, 23 radomskim; 10 *Bluhma* w woj. słupskim; 3 *Blom*: po 1 w woj. warszawskim, szczecińskim i wrocławskim; 57 *Bloma*: 6 w woj. gdańskim, 44 częstochowskim, 4 piotrkowskim, 2 olsztyńskim, 1 wrocławskim; 1 *Blome* w woj. wrocławskim; 37 *Blomka*: 13 w woj. warszawskim, 11 zamojskim, 9 szczecińskim, 4 jeleniogórskim; 47 *Blumka*: 4 w woj. gdańskim, 20 poznańskim, 8 zielonogórskim, po 5 gorzowskim i szczecińskim; 64 *Blomkowski*: 5 w woj. bydgoskim, 1 elbląskim, 9 gdańskim, 34 toruńskim; 218 *Blumkowski*: 18 w woj. bydgoskim, 10 elbląskim, 8 gdańskim, 128 toruńskim, 14 katowickim; 1 *Blumke* w woj. bydgoskim; 3 *Blomkwiat*: 1 w woj. warszawskim, 2 zamojskim; 1 *Blomowski* w woj. poznańskim; 39 *Blumowski*: 13 w woj. bydgoskim, 1 gdańskim, 4 słupskim, 9 szczecińskim, 6 wrocławskim; *Blumowicz* 0.

W r. 1445 *Blome* Nikolaus odnotowany został w bytowskim, a Albert *Blum* był tu asesorem cechu garncarzy (KB 123), w r. 1678 puszkarzami fortecy puckiej byli i imieniem Jana *Bloma* i Piotra *Bluma* wystąpili (F 39, s. 68, 69); w r. 1791 w Księdze obywateli Chojnic (BBK 68) zanotowany został *Bluhm* Johann Augustin, cieśla

---

[1] Tomy I, II, III ukazały się w Wydawnictwie Uniwersytetu Gdańskkiego, w latach 2000 (t. I), 2002 (t. II) i w 2004 (t. III), zob. skrót NP.

[2] Reforma administracyjna o podziale na 16 województw obowiązuje od 1999 r. Większość materiałów, składających się na treści zawarte w IV tomie *Nazwisk Pomorzan*, przygotowana została we wcześniejszym okresie.

(*Zimmermann*), ewangelik liczący lat 54, zaginiony w r. 1801, przybyły do miasta z Liebenstein z Saksonii (Meiningen); w r. 1795 sołtysem w Małych Trąbkach pod Gdańskiem był Martin *Blum*, a w r. 1797 dokument własności w tejże wsi otrzymał Szwab, Jakob *Blum* (Muhl 179).

Od niem. rzeczownika *Blume* 'kwiat', średnio-wysoko-niem. *bluome*, średnio-dolno-niem. *blome* 'kwiat' (Kluge 94); postaci historyczne i dialektalne tłumaczą nam zatem warianty *Blum(a)* i *Blom(a)*, gdzie końcowe *-a* jest wynikiem spolszczenia przez wymianę niem. *-e* na polskie *-a.* DF 136 zastanawia się nad motywami przezwania kogoś *Kwiatem*: 1) noszenie kwiatu jako ozdoby; 2) przenośnie odniesione 'do kogoś najpiękniejszego, najlepszego' (może ironicznie), por. Liwiuszowe *flos iuvenum* 'kwiat młodzieży'; 3) może oznakowanie kwiatem domu, jak w r. 1197 nazwano jeden z domów w Kolonii „Haus *que flos dicitur*" 'Dom, który nazywa sie Kwiat"; 4) nazwanie 'ogrodnika, hodującego kwiaty'; 5) określenie handlarza przyprawami, np. orzechami muskatowymi; 6) od n. wsi *Blume*, np. w Dolnej Saksoni i Westfalii. Semantykę nazwiska wyzyskuje tłumaczona, hybrydalna struktura *Blomkwiat*; *Blomowski, Blumowski* oraz *Blumkowski* i *Blomkowski* to formy modelowe, utworzone za pomocą przyrostka *-owski*; *Blomka* i *Blumka* to postaci spolszczone za pomocą przyrostka *-ka* (lub tylko wymianę niem. *-e* na polskie *-a* w wariancie *Blumke*), jak *Kinka, Szmytka* z niem. *Kühn* i dolnoniem. *Schmitt*; *Blumowicz* jest formą patronimiczną, utworzoną za pomocą przyrostka *-owicz.*

Bób, Bobek, Bobecki, Bobkowski i podobne

SNW podaje 34 osoby o nazwisku *Bób*: po 4 w woj. gdańskim i legnickim, po 10 warszawskim i wałbrzyskim, 3 katowickim; 1 *Bóbkowska* w woj. bydgoskim; 10 *Bóbski*: 5 w woj. lubelskim, 3 krośnieńskim; 37 *Bobbe*: 13 w woj. bydgoskim, 11 katowickim, 4 łódzkim, 3 jeleniogórskim; 1820 *Bobek*: 23 w woj. bydgoskim, 22 elbląskim, 60 gdańskim, 8 słupskim, 652 krakowskim, 175 katowickim, 121 nowosądeckim, 110 bielskim; 127 *Bobecki*: 15 w woj. bydgoskim, 17 słupskim, 16 katowickim, po 10 szczecińskim i wałbrzyskim; 17 *Bobke*: po 2 w woj. gdańskim i lubelskim, 9 warszawskim, 4 kaliskim; 455 *Bobkiewicz*: 18 w woj. gdańskim, 98 poznańskim, 49 kieleckim; 761 *Bobko*: 4 w woj. bydgoskim, 39 elbląskim, 50 słupskim, 214 przemyskim, 59 zamojskim; 18 *Bobkowicz*: 3 w woj. gdańskim, po 5 legnickim i szczecińskim; 1012 *Bobkowski*: 104 w woj. bydgoskim, 49 elbląskim, 536 gdańskim, 42 słupskim, 59 poznańskim, 38 suwalskim, 37 toruńskim, 24 koszalińskim, 19 olsztyńskim.

Podstawowe nazwisko *Bób* pochodzi od wyrazu pospolitego *bób* i odniesione mogło być do hodowcy tego warzywa (bobu), amatora konsumpcyjnego *bobu* bądź powstało w innych okolicznościach związanych z *bobem.* Formą zniemczoną przez dodanie końcowego *-e* jest *Bobbe*, do czego por. *Guse, Sampe* nazwisk *Guz* i *Samp.*

Nazwisko *Bobek* możemy zinterpretować podwójnie: 1) jako pochodne od *Bób* za pomocą przyrostka *-ek* lub 2) od kasz. rzeczownika *bobek,* notowanego przez Sych I 46 jako *bobk* 1) ‘smarkacz, młokos’; 2) ‘człowiek małego wzrostu’, 3) ‘bobrek trójlistny’ o łac. botanicznej nazwie *Menyanthes trifoliata*, chronionej roślinie leczniczej. Ta postać z kolei mogła być zniemczona przez odwrócenie polskiego przyrostka *-ek* na dolnoniem. *-ke*: *Bobke*. Patronimicznymi strukturami, utworzonymi za pomocą przyrostków *-owicz/-ewicz* są *Bobkowicz* i *Bobkiewicz*; modelowymi, powstałymi przy użyciu przyrostków *-ski* oraz *-owski*: *Bóbski, Bobowski, Bobecki, Bobkowski.* Postać wschodniopolską reprezentuje nazwisko *Bobko*, powstałe wskutek tzw. konwersji.

Do podstawy *bobrek* ‘trójliść, wieloletnia roślina błotna strefy umiarkowanej o botanicznej nazwie ‘Menyanthos’, zwana inaczej *bobownik* (zob. SJP I 583) nawiązują nazwiska *Bobrek* 360: 9 w woj. gdańskim, 67 krakowskim, 34 bielskim, 28 legnickim, 25 piotrkowskim; 69 *Bobrecki*: 5 w woj. gdańskim, 13 krośnieńskim, 11 tarnowskim i inne, notowane poza Pomorzem Gdańskim.

Cholch, Cholcha i podobne

SNW podaje 29 osób o nazwisku *Cholch* w woj. gdańskim; 112 *Cholcha*: 1 w woj. bydgoskim, 71 gdańskim, po 10 słupskim i koszalińskim, po 6 katowickim i pilskim; 3 *Holchan*: 2 w woj. legnickim, 1 katowickim; 1 *Holchman* w woj. legnickim; 1 *Holcher* w woj. gdańskim.

Nazwisko trudne do zinterpretowania, historycznych poświadczeń na Pomorzu Gdańskim nie znajduję, nie notują na Śląsku H. Borek z U. Szumską w Bytomskiem *Nazwiska mieszkańców Bytomia od końca XVI wieku do roku 1740*, Warszawa–Wrocław 1976) ani S. Rospond (SNS). Można zaproponować jako formę wyjściową nazwisko *Olcha* z 301 osobami w SNW, skupione jednak głównie w woj. lubelskim (78), potem 64 w zamojskim, 53 wrocławskim; 1 *Olch* w woj. lubelskim; 3 złożone *Olcha-Osiński* w woj. nowosądeckim, które wymawiano z protetycznym *H-*: *Holcha*, a potem (po zrównaniu wymowy *h* dźwięcznego i bezdźwięcznego, której to różnicy *de facto* na Pomorzu Gdańskim nie było) pisano przez *Ch.* Forma *Holcher* polega na zniemczeniu za pomocą przyrostka *-er*; również *-man* pełni funkcje niemczącą; *Holchan* jest formą pochodną, utworzoną za pomocą przyrostka *-an.* Por. AC VII.

Cybul(a), Cybulski i podobne

SNW podaje 892 osoby o nazwisku *Cybul*: 13 w woj. bydgoskim, 3 elbląskim, 10 gdańskim, 419 lubelskim, 69 olsztyńskim, 41 siedleckim, po 33 warszawskim i koszalińskim; 2960 *Cybula*: 64 w woj. bydgoskim, 37 elbląskim, 547 gdańskim, 248 słupskim, 436 lubelskim, 163 warszawskim, 139 łomżyńskim, 126 tarnobrzeskim, 106 suwalskim; 316 *Cybulak*: 1 w woj. bydgoskim, 18 elbląskim, 9 gdańskim, 84 lubelskim, po 45 warszawskim i wrocławskim; 1 *Cybulewski* w woj. gdańskim; 40 *Cybulin*: 1 w woj. bydgoskim, 12 elbląskim, 5 gdańskim, po 7 białostockim i katowickim; 26 *Cybuliński*: po 4 w woj. gdańskim i warszawskim, 17 białostockim, 1 olsztyńskim; 313 *Cybulko*: 7 w woj. gdańskim, 211 białostockim, 27 suwalskim; 65 *Cybulla*: 3 w woj. bydgoskim, 11 elbląskim, 33 gdańskim, 8 słupskim, 7 toruńskim; 13627 *Cybulski*: 427 w woj. bydgoskim, 349 elbląskim, 905 gdańskim, 220 słupskim, 682 łódzkim, 506 katowickim, 500 wrocławskim, 499 płockim, 453 ciechanowskim, 436 toruńskim, 417 radomskim, 401 olsztyńskim, 379 jeleniogórskim, 360 pilskim, 324 szczecińskim, 315 gorzowskim, 290 koszalińskim, 286 poznańskim, 280 włocławskim, 261 skierniewickim, 248 zielonogórskim, 246 lubelskim, 244 suwalskim, 240 wałbrzyskim, 233 zamojskim, 205 legnickim; 317 *Cybułka*: 9 w woj. gdańskim, 106 sieradzkim, 27 łódzkim, 26 wrocławskim, 23 katowickim; 9868 *Cybula*: po 108 w woj. bydgoski i elbląskim, 107 gdańskim, 36 słupskim, 2027 katowickim, 1352 opolskim, 941 tarnobrzeskim, 635 krakowskim, 533 nowosądeckim, 526 rzeszowskim, 468 tarnowskim, 244 częstochowskim, 232 wałbrzyskim, 205 radomskim, 202 wrocławskim, 149 bielskim, 142 warszawskim, 137 jeleniogórskim, 126 krośnieńskim, 119 lubelskim; 683 *Cebulak*: 3 w woj. bydgoskim, 1 elbląskim, 23 gdańskim, 193 rzeszowskim, 106 przemyskim, 63 tarnowskim, po 25 krakowskim i wałbrzyskim; *Cebular* 0; 155 *Cerbularz*: 1 w woj. gdańskim, 83 krakowskim, 50 katowickim, 88 *Cebulla*: 7 w woj. gdańskim, 64 katowickim, 15 opolskim; 2243 *Cebulski*: 26 w woj. bydgoskim, 3 elbląskim, 38 gdańskim, 4 słupskim, 269 katowickim, 264 poznańskim, 207 kaliskim, 125 wałbrzyskim, 109 szczecińskim; *Ziebell* 0; 4 *Zibell* w woj. bydgoskim.

W r. 1560 w Ugoszczu, pow. bytowski zanotowany został *gbur* Stentzel *Sibulski* (WD 115). W r. 1664 w Sielcznie (obecnie Sylczno), ówczesne starostwo mirachowskie, dziś pow. bytowski za- notowany został Adam *Cybula* (F 32, s. 271). W księdze ślubów par. Kościerzyna odnotowani zostali *Cibula* Thomas r. 1829 i *Cybula* Paulina r. 1874 (AP XII 12, 177); w Sumariuszu metrykalnych ksiąg kościelnych par. Wiele utrwaleni zostali: dwukrotnie Paul *Cybula* r. 1768, 1774 i 3-krotnie Josef *Cybula*, 1792, 1794, 1797; Josef *Cybulka* r. 1799 i Paul *Cybulski* 1780 (ks. I 1, 14, 21, 32,41, 46); w księdze urodzeń par. Lipusz figurują: Peter *Cibulski* 1861 i tenże r. 1864 oraz Franz *Cibulski* 1862 a w księdze zmarłych Barbara *Cibulska* r. 1861; w księdze chrztów par. Chmielno figurują pod r. 1829 Lorenz *Cibula*, a pod r. 1839 Valentin *Cybula* (AP I60, 66), w takiejże księdze chrztów par. Sierakowice (z tamtejszego archiwum parafialnego) występuje Marianna *Cybula* pod r. 1874 (s. 11). W staropolszczyźnie notowana była n. os. *Cebula* od r. 1408 na Mazowszu i na Kresach Południowo-Wschodnich; *Cybula* od r.1383 na wspomnianym Mazowszu i w Wielkopolsce; od r. 1349 *Cebulka* w Wielkopolsce, w Małopolsce i na Śląsku; *Cybulka* od r. 1357 w Wielkopolsce i Małopolsce (C 25); też *Cebulek* lub *Cebulko* w r. 1478 i forma żeńska *Cebulczyna* w r. 1401 w Małopolsce *Cebulski* z r.1448 z Mazowsza i *Cybulski* od r. 1439 na Kresach Południowo-Wschodnich i na Mazowszu (SSNO I 301–302).

Nazwisko pochodzi od rzeczownika *cebula* notowanego w polszczyźnie od r. 1440 i *cybula*, poświadczonego od r. 1435 (por. SEMot I 28) i zapożyczonego ze średnio-wysoko-niem. *zibolle/zebülle/zwibole* = nowo-wysoko-niem. *Zwiebel*, co ostatecznie z łac. *caepula*, forma zdrobniała od *caepa, -ae* (por. Bor 52); SEMot III 20 wywodzi n. os. *Cebula* od n.m. *Cebula*, dziś *Chlebowice*, gm. Głowno, woj. łódzkie; nazwisko *Cebulski, Cybulski* od n.m. *Cybulice*, gm. Czosnów, woj. warszawskie i *Cybulin*, gm. Bodzanów, woj. płockie. Jednak współcześnie nazwisko *Cebulski* i *Cybulski* to w większości wypadków struktury modelowe, powstałe za pomocą przyrostka *-ski* od n. os. *Cybula.*

Dambek, Dąb(e)k, Dembek, Dębek, Dombek, Dompke i podobne oraz pochodne

SNW podaje 102 osoby o nazwisku *Dambek*: 17 w woj. bydgoskim, 5 elbląskim, 50 gdańskim, 1 słupskim, 9 kaliskim, 7 warszawskim, 5 wrocławskim; 1 *Dambeck* w woj. bydgoskim; 1 *Dambe* w woj. bydgoskim; 20 *Dambecki* w woj. bydgoskim; 1 *Dambecka* w woj. bydgoskim; *Dambke* 0; 5 *Dambski*: 2 w woj. gdańskim, 3 warszawskim; 9920 *Dąbek*: 169 w woj. bydgoskim, 66 elbląskim, 238 gdańskim, 106 słupskim, 1797 katowickim, 1098 tarnobrzeskim, 692 kieleckim, 538 rzeszowskim, 403 krakowskim, 374 wrocławskim, 349 warszawskim, 332 lubelskim, 297 łódzkim, 257 częstochowskim, 229 szczecińskim, 198 poznańskim, 157 jeleniogórskim, 150 ostrołęckim, 136 opolskim; 24 *Dąbk* w woj. gdańskim; 22 *Dąbka*: 17 w woj. bydgoskim, 2 legnickim; 593 *Dąbkiewicz*: 10 w woj. bydgoskim, 14 gdańskim, 1 słupskim, 139 poznańskim, 80 kaliskim, 41 łódzkim; 6952 *Dąbkowski*: 109 w woj. bydgoskim, 90 elbląskim, 302 gdańskim, 28 słupskim, 1013 ostrołęckim, 878 warszawskim, 600 olsztyńskim, 319 ciechanowskim, 304 płockim, 289 katowickim, po 244 szczecińskim i toruńskim, 275 suwalskim; *Dąbków* 0; 17 *Dembeck*: 4 w woj. bydgoskim, po 5 w elbląskim i gdańskim; 3 katowickim; 141 *Dembecki*: 1 w woj. bydgoskim, 3 gdańskim, 69 katowickim, 16 poznańskim; 1979 *Dembek*: 427 w woj. bydgoskim, 73 elbląskim, 336 gdańskim, 45 słupskim, 421 toruńskim, po 67 warszawskim, katowickim, i siedleckim, 58 olsztyńskim; 40 *Dembik*: 2 w woj. bydgoskim, po 6 słupskim i poznańskim, 21 koszalińskim; 724 *Dembicki*: 17 w woj. bydgoskim, 14 elbląskim, 194 gdańskim, 1 słupskim, 40 warszawskim, 39 opolskim, po 27 legnickim i szczecińskim, 26 katowickim; 4742 *Dębicki*: 102 w woj. bydgoskim, 91 elbląskim, 202 gdańskim, 73 słupskim, 325 poznańskim, 295 wrocławskim, 269 warszawskim, 195 katowickim, 191 lubelskim, 182 legnickim, 171 opolskim; 8 *Dombeck*: 1 w woj. bydgoskim, 5 łódzkim, 2 rzeszowskim; 1275 *Dombek*: 271 w woj. bydgoskim, 10 elbląskim, 39 gdańskim, 375 katowickim, 93 opolskim, 52 toruńskim, 49 poznańskim; 1 *Dombk* w woj. gdańskim; 20 *Dombke*: 17 w woj. gdańskim, 2 bielskim, 1 konińskim; 56 *Dombka*: 2 w woj. elbląskim, 27 pilskim, 14 poznańskim; 103 *Dombkowski*: 1 w woj. bydgoskim, 3 elbląskim, 29 gdańskim, po 13 w bielskim i ciechanowskim, 11 toruńskim, 10 poznańskim; *Dompk* 0; 45 *Dompke* w woj. gdańskim.

W staropolszczyźnie notowane były n. osobowe: *Dąb* od r. 1366 w Małopolsce i na Mazowszu; *Dąbek* od r. 1206 na Śląsku, w Wielkopolsce, Małopolsce, na Mazowszu i na Kresach Południowo-Wschodnich.

Podstawowe nazwisko *Dąb* pochodzi od wyrazu pospolitego *dąb*, odnotowanego w źródłach od r. 1359, zapisane zostało (jak wiele innych z początkową sylabą *Dam-, Dem-, Dom-*) fonetycznie *Damp, Domp, Demp*, po niemiecku *Dambe* z dodanym *-e*, jak np. *Guse, Sampe*, tj. *Guz* i *Samp*; formy *Dambek, Dambeck, Dembeck, Dembek, Domek* (a wskutek zaniku *e* ruchomego *Dąbk, Dembk, Dombk*) są dwumotywacyjne: albo prymarne, utworzone od notowanych rzeczowników pospolitych: *dąbek* (w SW) lub *dębek* (u Lindego), albo patronimiczne, utworzone za pomocą przyrostka *-ek*, na pewno patronimiczną strukturą jest *Dembik*, powstała ona od *Dąb* za pomocą przyrostka *-ik*; formacją patronimiczną, utworzoną przy użyciu przyrostka *-ewicz* jest także *Dąbkiewicz*; modelowymi postaciami są *Dambski, Dambecki, Dąb(e)k, Dembecki, Dombkowski*; powstały one za pomocą przyrostka *-ski* i jego pochodnych. Nazwiska *Dambke, Dombke, Dompke* powstały wskutek niemczącego odwrócenie polskiego przyrostka *-ek* (kasz. *-k*) na dolnoniem. *-ke*; *Dąbka* i *Dombka* można interpretować podwójnie: albo jako wynik polszczenia przez wymianę końcowego *-e* na *-a*, albo dodania przyrostka *-ka* do nazwiska *Dąb*, pisanego także *Domp*, por. odpowiednio *Kalembka* od *Kalemba.* Widać, że w rodzinie etymologicznej nazwisk pochodnych ostatecznie od wyrazu *dąb*, nastąpiły różne możliwe procesy fonetyczne i większość morfologicznych, a dodać trzeba, że pominąłem tu nazwiska, utworzone za pomocą suf. *-ec*, realizowane na Pomorzu jako *Dampc, Damps, Doms* (zob. NP II 88-89 i Sl. Oc. 56, 1999, s.15–25) i podobnie oraz te, które nie występują na Pomorzu Gdańskim.

Dempc, Demps, Dems, Demski i podobne

SNW podaje 197 osób o nazwisku *Dempc*: 1 w woj. elbląskim, 178 gdańskim, 11 szczecińskim, 4 piotrkowskim, 3 opolskim; 1 w woj. elbląskim, 90 gdańskim; *Dempz* 0; 12 *Dems*: 3 w woj. gdańskim, 9 łódzkim; 2342 *Demski*: 292 w woj. bydgoskim, 72 elbląskim, 288 gdańskim, 25 słupskim, 230 wrocławskim, 138 toruńskim, 120 katowickim, 109 poznańskim; 18 *Dempski*: 16 w woj. olsztyńskim, 2 łomżyńskim.

W r. 1773 według katastru fryderycjańskiego w Nowej Hucie, pow. kartuski, mieszkali Tomas *Demtz,* Nicoley *Demtz*, Michael *Demtz* i Paul *Demtz* (Heidn 384).

Nazwisko pochodne od wskutek rozwoju fonetycznego od postaci *Dębiec*: *Dąb* + *-ec*, por. analogicznie powstałe nazwisko *Doms*: 18 w woj. gdańskim, po 1 białostockim i ciechanowskim z etymologicznej postaci *Dąbiec* i pochodne *Domski* 439: 5 w woj. elbląskim, 151 gdańskim, 19 słupskim, 32 zielonogórskim, po 29 katowickim i wrocławskim. Dodam, że w księgach metrykalnych par. Góra, pow. wejherowski zanotowani zostali: Nicolaus *Dąmb* 1774; Martinus *Dąmbek* r. 1821, Adam *Dempski* r. 1810 i Michał *Dępski* 1768.

Jemielity, Jemioł, Jemioł, Omiela, Jamioła, Imioła i podobne

SNW podaje 312 osób o nazwisku *Jemielita*: 10 w woj. elbląskim, 21 gdańskim, 72 warszawskim, 59 ostrołęckim; 378 *Jemielity*: 3 w woj. bydgoskim, 2 elbląskim, 9 gdańskim, 1 słupskim, 229 łomżyńskim, 33 szczecińskim, 26 warszawskim; 275 *Jemielniak*: 9 w woj. gdańskim, 163 lubelskim, 21 katowickim; 5 *Jemieluch*: 3 w woj. gdańskim, po 1 warszawskim i włocławskim; 216 *Jemioł*: 7 w woj. gdańskim, 129 radomskim, 24 lubelskim, 11 wałbrzyskim; 236 *Jemioła*: 36 w woj. bydgoskim, 6 elbląskim, 2 gdańskim, po 39 rzeszowskim i wrocławskim; 197 *Jemiołek*: 10 w woj. bydgoskim, 99 radomskim, 20 wałbrzyskim, 17 warszawskim; 14 *Jemiołkowski*: 1 w woj. bydgoskim, 3 gdańskim; 466 *Jemioło*: 5 w woj. bydgoskim, 3 gdańskim, 175 rzeszowskim, 77 tarnowskim, 63 legnickim, po 23 jeleniogórskim i katowickim; 111 *Jamioła*: 1 w woj. bydgoskim, 11 gdańskim, 30 lubelskim, 13 katowickim; 957 *Jemiołkowski*: 9 w woj. bydgoskim, 37 gdańskim, 147 łomżyńskim, 209 warszawskim, 140 białostockim, 40 ostrołęckim; 18 *Jamiołowski*: 1 w woj. bydgoskim, 6 gdańskim; 3 *Omiela*: 1 w woj. bydgoskim, 2 gdańskim; 112 *Imioła*: 14 w woj. gdańskim, po katowickim i 31 skierniewickim, 12 warszawskim, 11 koszalińskim; 643 *Imiołczyk*: 2 w woj. bydgoskim, 20 elbląskim, 1 gdańskim, 5 słupskim, 308 częstochowskim, 225 katowickim; 1746 *Imiołek*: 20 w woj. bydgoskim, 34 elbląskim, 19 gdańskim, 8 słupskim, 430 katowickim, 226 tarnowskim, 173 radomskim, 129 krakowskim. Zapewne i inne należą do omawianej bazy, pominąłem tu umyślnie nazwiska na Pomorzu Gdańskim niepotwierdzone.

Ostateczną podstawą jest rzeczownik *jemioła*, w staropolszczyźnie *jemioł*, w w. XVIII również *jemiel*, gwarowo także *jamioła, imioła, omiela* (Boryś 212), co tłumaczy nam wiele podanych nazw; forma *Jemielity* jest przymiotnikiem od *jemioła* (por. *wodnity, piasszczyty*), strukturami patronimicznymi są *Jemielniak*, utworzona za pomocą przyrostka *-ak* od n. os. *Jemielny*, i *Jemielczyk*, sama w sobie dwuznaczna, bo albo od *Jemiołek* za pomocą przyrostka *-ik*, albo od *Jemioł(a)* przy użyciu sufiksu *-ek*; formy modelowe, powstałe za pomocą przyrostka *-owski*, to *Jamiołowski* i *Jemiołkowski.*

Klon i podobne oraz pochodne

SNW podaje 214 osób o nazwisku *Klon* 23 w woj. bydgoskim, 3 gdańskim, 5 słupskim, 151 katowickim, 8 pilskim, 6 poznańskim; ze wskaźnikiem 0: *Kloncz*, *Klonczar, Klonczyk*; 9 *Klonczynski* w woj. słupskim (to możliwe zniemczenie nazwiska *Kłączyński*: *Kłączno* w pow. bytowskim); 144 *Klonecki*: 49 w woj. bydgoskim, 6 elbląskim, 35 gdańskim, 4 słupskim, 32 toruńskim, po 7 katowickim i wrocławskim; 275 *Klonek*: po 5 w woj. bydgoskim i gdańskim, 182 katowickim, 27 toruńskim; 16 *Kloniecki*: 7 w woj. bydgoskim, 9 toruńskim; 2 *Klonik* w woj. toruńskim; 15 *Klonk*: po 1 w woj. gdańskim i wrocławskim, 13 katowickim; 26 *Klonkowski*: 13 w woj. elbląskim, 7 gdańskim, 4 włocławskim, 2 sieradzkim; 33 *Klonn*: 15 w woj. bydgoskim, 9 gdańskim, 5 poznańskim; 4 *Klonnek*: po 2 w woj. katowickim i opolskim; 132 *Klonowicz*: 82 w woj. łódzkim, 10 sieradzkim, 7 pilskim, po 6 warszawskim, konińskim i szczecińskim; 4182 *Klonowski*: 236 w woj. bydgoskim, 201 elbląskim, 273 gdańskim, po 111 słupskim i szczecińskim, 489 toruńskim, 378 warszawskim, 303 ciechanowskim, 267 olsztyńskim, 224 włocławskim, 130 poznańskim, 115 wrocławskim; 2 *Acermann* w woj. bydgoskim.

R. 1560 mistrzem dworu (*Hoffmeister*) w Bytowie był Jost *Klöne*, a Thomas *Klonnike* tegoż roku *gburem* w Kłącznie (WD 220, 264). W latach 1470–1480 (od J. Długosza) w Małopolsce notowana n. os. *Klon*, a w r. 1489 na Mazowszu *Klun*, które C 56 wywodzi od rzeczownika pospolitego *klon*, poświadczonego w polszczyźnie od r. 1423, po łacinie *acer, aceris* wyjątkowo rodz. nijakiego (wbrew zasadzie, że nazwy drzew są rodz. żeńskiego, bo zachowują się jak kobiety, tj. rodzą owoce). Pamiętamy bowiem, że Sebastian Fabian Klonowic (ok. 1545–1602), autor m.in. „Flisu” i „Worka Judaszowego” zlatynizował swoje nazwisko na *Acernus.* Nazwisko *Klonowic(z)* bowiem jest forma patronimiczną, utworzoną za pomocą przyrostka -*owicz* od *Klon*; patronimicznymi (lub deminutywnymi), powstałymi przy użyciu przyrostków -*ek* lub -*ik* mogą być także *Klon(n)ek, Klonczyk* i *Klonik*; modelowe to *Klon(i)ecki, Klonkowski*, utworzone za pomocą przyrostka -*ski* i jego pochodnych; *Kloncz* w zniemczonej postaci kryje polskie nazwisko patronimiczne, utworzone od *Klon* za pomocą przyrostka -*ec*; *Klonczar* pochodzi od zniemczonej formy *Klontscher.* Hybrydalną, łacińsko-niem. (od podanego rzeczownika *acer* z niem. członem strukturalnym -*man*) strukturą jest *Acerman.*

Korzan, Korzański

SNW notuje 214 osób o nazwisku *Korzan*: 5 w woj. bydgoskim, 14 elbląskim, 1 słupskim, 47 zamojskim, 20 katowickim; 209 *Korzański*: 10 w woj. bydgoskim, po 6 elbląskim i gdańskim, 84 kaliskim, 37 sieradzkim, W starostwie człuchowskim: r. 1676 notowany *gbur* ‘chłop’ Michał *Korzank* w Krępsku Marcin, Jerzy *Korzank* i arendarz Paul *Korzank*; w r. 1696 w tejże Biskupnicy Michał *Korzanka*, a w Krępsku: Jerzy *Korzanka,* Martin *Korzanka*, wspomniany też Paul *Korzanka* oraz [włoki] Thomasz *Korzankowskie* (ISC 12,21,52,53,54).

Prawdopodobnie od ap. *korzeń* z rozwojem grupy *eN* > *aN* i zanikiem – pod wpływem niem. – miękkości. Por. takie nazwisko i jego pochodne w staropolszczyźnie (SEMot I 121). *Korzański* to forma modelowa powstała przy użyciu przyrostka *-ski*, historyczny *Korzank* utworzony został za pomocą przyrostka -(*e)k.*

Kostrzewa, Kostrzewski i pochodne

SNW podaje 10508 osób o nazwisku *Kostrzewa*: 109 w woj. bydgoskim, 136 elbląskim, 175 gdańskim, 122 słupskim, 1911 warszawskim, 564 łódzkim, 527 katowickim, 454 konińskim, 466 skierniewickim, 380 ostrołęckim, 353 poznańskim, 350 częstochowskim, 286 sieradzkim, 341 zielonogórskim, 234 koszalińskim, 214 szczecińskim, 212 piotrkowskim, 210 tarnowskim, 204 lubelskim, 203 płockim, 198 wrocławskim; 11 *Kostrzewa-Pisarek* w woj. warszawskim; 18 *Kostrzewicz*: 11 w woj. bialskopodlaskim, 3 warszawskim; 137 *Kostrzewiński*: 37 w woj. słupskim, 47 katowickim, 16 częstochowskim, 15 łódzkim, 10 wrocławskim; 1 *Kostrzewka* w woj. słupskim; 1 *Kostrzewko* w woj. gdańskim; 1 *Kostrzewo* w woj. kaliskim; 4795 *Kostrzewski*: 148 w woj. bydgoskim, 70 elbląskim, 133 gdańskim, 87 słupskim, 471 warszawskim, 439 poznańskim, 317 łódzkim, 269 włocławskim, 255 katowickim, 204 toruńskim; nieortograficznie pisane: 1 *Kostszewa* w woj. łódzkim; 4 *Kostszewski* w woj. włocławskim.

W staropolszczyźnie odnotowane zostało nazwisko *Kostrzew* w r. 1409 na Mazowszu oraz *Kostrzewa* od r. 1396 w Wielkopolsce, w XIV w. w Małopolsce i odniesione do dawnych wyrazów *kostrzew* (od XVI w.) i *kostrzewa* (od r. 1460) ‘rodzaj chwastu o botanicznej nazwie *Festuca*’ (C 62, SEMot I 122), zdaniem B I 801 w średniowieczu ‘nazwa różnych chwastów zbożowych’; *Kostrzewski* notowany w r. 1476 (SSNO III 99) i odniesione przez SEMot III 83 do n. m. *Kostrzewice*, gm. Błaszki, woj. sieradzkie, pochodnej (patronimicznej) od omawianej n.os. *Kostrzewa* (E. Borysiak, NMP V 179), Herbarz Leszczyca nie notuje rodziny Kostrzewskich; z nosicieli nazwiska najbardziej znany prof. Józef Kostrzewski (1885 – 1969), archeolog. *Kostrzewicz* to forma patronimiczna; *Kostrzewo* i *Kostrzewko* są wschodniosłowiańskie. *Kostrzewo* było przydomkiem *Korytowskich* z *Korytowa* w pow. świeckim (Przyd 126).

Kru(p)pa, Krup(i)ak, Krupiński i pokrewne

SNW podaje 23 619 osób o nazwisku *Krupa*: 230 w woj. bydgoskim, 427 elbląskim, 374 gdańskim, 152 słupskim, 2900 katowickim, 1655 warszawskim, 1310 krakowskim, 1049 lubelskim, 927 tarnowskim, 914 kieleckim, 900 siedleckim, 820 radomskim, 684 wrocławskim; 1 *Krupaj* w woj. słupskim; 46 *Krupak*: 9 w woj. gdańskim, 31 warszawskim, 4 lubelskim, 2 olsztyńskim; 373 *Krupczak*: 18 w woj. bydgoskim, 3 gdańskim, 100 zamojskim, 25 przemyskim, 24 bielskim, 23 rzeszowskim; 319 *Krupczyński*: 2 w woj. gdańskim, 33 warszawskim, 32 kaliskim, 30 sieradzkim; 314 *Krupecki*: 40 w woj. bydgoskim, 4 gdańskim, 122 poznańskim, 22 gorzowskim, 19 koszalińskim, 17 szczecińskim; 30 *Krupej*: po 4 w woj. bydgoskim i poznańskim, 7 słupskim, 8 katowickim; 3 *Krupenko* w woj. bydgoskim; 159 *Krupiak*: 17 w woj. bydgoskim, 28 bielskim, 27 wrocławskim, 14 gorzowskim, 13 poznańskim; 105 *Krupiarz*: 2 w woj. bydgoskim, 10 słupskim, 23 wałbrzyskim, 21 katowickim; 316 *Krupicki*: 1 w woj. elbląskim, 5 gdańskim, 126 białostockim, 35 warszawskim, 23 opolskim, 21 wrocławskim; 144 *Krupicz*: 17 w woj. bydgoskim, 1 gdańskim, 26 tarnobrzeskim, 25 białostockim; 6 *Krupiczojc*: 1 w woj. gdańskim, 3 łódzkim, 2 koszalińskim; 40 *Krupiczojć*: 5 w woj. gdańskim, 2 słupskim, 17 olsztyńskim; 1 *Krupieczojć* w woj. słupskim; 55 *Krupiczowicz*: 16 w woj. gdańskim, 10 jeleniogórskim, po 5 legnickim i szczecińskim, 9 olsztyńskim; 6 *Krupiecki*: po 2 w woj. bydgoskim i warszawskim, po 1 katowickim i łódzkim; 49 *Krupienko*: po 5 w woj. bydgoskim i słupskim, 10 pilskim, 8 gorzowskim; 47 *Krupień*: 8 w woj. elbląskim, 12 słupskim, 14 wałbrzyskim; 89 *Krupieńczyk*: 5 w woj. gdańskim, 9 słupskim, 23 gorzowskim, 11 szczecińskim; 26 *Krupieński*: 9 w woj. elbląskim, 14 ciechanowskim; 30 *Krupik*: 1 w woj. gdańskim, 18 przemyskim, 5 krakowskim; 13 *Krupiniewicz*: 9 w woj. słupskim, 3 skierniewickim, 1 siedleckim; 24 *Krupinski*: 1 w woj. bydgoskim, 9 gdańskim, po 2 bielskim, suwalskim i zielonogórskim; 7986 *Krupiński*: 184 w woj. bydgoskim, 187 elbląskim, 220 gdańskim, 140 słupskim, 908 warszawskim, 541 ciechanowskim, 500 łódzkim, 458 suwalskim, 330 katowickim, 300 płockim, 299 olsztyńskim, 276 ostrołęckim, 274 lubelskim, 266 krakowskim, 224 skierniewickim, 223 wrocławskim, 222 szczecińskim; 8 *Krupitz* w woj. słupskim; 1977 *Krupka*: 21 w woj. bydgoskim, 24 elbląskim, 48 gdańskim, 18 słupskim, 225 poznańskim, 214 ostrołęckim, 128 katowickim, 112 lubelskim, 107 kaliskim, 88 warszawskim; 19 *Krupke*: 11 w woj. bydgoskim, 4 gdańskim, 3 olsztyńskim, 1 toruńskim; 4 *Krupkie* w woj. toruńskim; 85 *Krupko*: 15 w woj. elbląskim, 8 słupskim, 16 warszawskim, 10 gorzowskim; 131 *Krupkowski*: po 5 w woj. elbląskim i olsztyńskim, po 10 warszawskim i poznańskim; 125 *Krupnicki*: 8 w woj. bydgoskim, 41 zielonogórskim, 16 wrocławskim, 14 gorzowskim, 10 łódzkim; 166 *Krupniewski*: 10 w woj. elbląskim, 4 gdańskim; 487 *Krupnik*: 7 w woj. gdańskim, 90 krakowskim, 56 katowickim, 29 wałbrzyskim; 21 *Krupok*: 3 w woj. gdańskim, 16 opolskim, 2 katowickim; 511 *Krupowicz*: 28 w woj. bydgoskim, 5 elbląskim, 22 gdańskim, 12 słupskim, 65 białostockim, 45 gorzowskim, 30 wrocławskim, 29 suwalskim; 3 *Krupowiec*: 1 w woj. elbląskim, 2 częstochowskim; 190 *Krupowies*: 9 w woj. bydgoskim, 17 gdańskim, 21 słupskim, 22 katowickim, po 14 opolskim i szczecińskim, 8 *Krupowieś*: po 2 w woj. gdańskim i zielonogórskim, 3 wałbrzyskim, 1 katowickim; 2 *Krupowiess* w woj. olsztyńskim; 121 *Kruppa*: 5 w woj. bydgoskim, 1 elbląskim, 7 gdańskim, 74 katowickim, 10 legnickim; 12 *Kruppik*: 4 w woj. gdańskim, 5 poznańskim, 3 lubelskim; 3 *Kruppok*: 2 w woj. gdańskim, 1 katowic kim; 2745 *Krupski*: 48 w woj. bydgoskim, 69 elbląskim, 85 gdańskim, 53 słupskim, 197 warszawskim, 153 wrocławskim, 142 łódzkim, 138 poznańskim, 108 katowickim, 95 gorzowskim, 91 koszalińskim, 85 wałbrzyskim, 83 kieleckim, 80 toruńskim.

Był to przydomek *Kiełpińskich* z *Kiełpina* pod Gdańskiem i *Piechowskich* z *Piechowic* w pow. kościerskim: Jakob *Krupa* Kołpinski (Kiełpiński) 1619 – od W. Kętrzyńskiego; Pan *Krupa* Piechowski 1662 – z subsydium dla Rzeczypospolitej (Przyd 129). W księdze metrykalnej par. Sartawice pod Świeciem zanotowany został w r. 1771 Henrico (mjsc. l. poj.) *Krupka*, a w r. 1781 Michael *Kruper*, a więc nazwisko *Krupa* z niemczącym przyrostkiem *-er*. W staropolszczyźnie notowane były: *Krupa* w r. 1204 na Śląsku, od XIV w. w Małopolsce i Wielkopolsce, na Mazowszu i na Kresach Południowo-Wschodnich; *Krupka* od r. 1387 w Wielkopolsce, w XV w. w Małopolsce, Wielkopolsce i na wspomnianych kresach; *Krupnik* r. 1432 w Wielkopolsce; *Krupy* w r. 1376 w Małopolsce (C 67, SEMot I 130).

Od rzeczowników: *krupa*, notowanego od XVI w., ale w l. mn. *krupy* od r. 1455; *krupka*, notowanego od w. XVI, *krupnik* ‘zajmujący się wyrobem krup’ od XVI w., dziś ‘zupa, w której głównym składnikiem jest kasza’; *krupa* bowiem i częściej w l.mn. *krupy*, kasz. *krëpë* to ‘kasza, oczyszczone i łuszczone, drobno pokruszone surowe ziarno zbożowe, kasza’, też ‘opad atmosferyczny w kształcie grudek lodu lub śniegu’, wyraz indoeuropejski, znajdujący podstawę m.in. w łac. *scrupus* ‘ostry kamień’, zdrobniale *scrupulus* ‘kamyk, który dostał się do obuwia i rani nogę’, z czego polski *skrupuł* ‘wyrzut sumienia’ (Boryś 264, B I 827). Był także notowany rzeczownik *krupiarz* ‘młynarz wyrabiający krupy’. Wyrazy te tłumaczą nam nazwiska *Krupa* (podwójne *-pp-* pojawia sie pod wpływem niem.), *Krupnik, Krupiarz*; *Krupka* utworzone za pomocą przyrostka *-ka*; *Krupke* zniemczone przez wymianę *-a* na *-e*; *Krupaj, Krupej* utworzone za pomocą przyrostków *-aj* i *-ej*; *-eń*: *Krupień*; formacjami patronimicznymi są: *Krupak, Krupiak, Krupczak*, utworzone przy użyciu przyrostka *-ak* (miękczącego lub niemiękczącego spółgłoskę tematyczną), w wersji „śląskiej” *Kruppok*; *-ik*: *Krupik* i *-(cz)yk*: *Krupczyk*; *-icz*: *Krupicz* i od tej formy pochodne, utworzone za pomocą przyrostka *-owicz*: *Krupiczowicz*; *-ec*: *Krupiec*; *-enko*: *Krup(i)enko*; modelowe, utworzone za pomocą przyrostka *-ski* i jego pochodnych: *Krupecki, Krupicki, Krupieński, Krupski, Krupniewski, Krupczyński*; *Krupiński* jest formacją dwuznaczną: albo ukształtowaną za pomocą przyrostka *-ski* od n.m. *Krupin* w woj. suwalskim (NMP V 355–356), albo modelową, powstałą za pomocą *-iński* od n.os. *Krupa.* Nazwiska typu *Krupowies(s)* – myślę – powstały od *Krupowiec* przez nawiązanie do rzeczownika *wieś*, typu *Krupiczojc* noszone są przez Łużyczan.

Quast, Kwast

SNW podaje 2 osoby o nazwisku *Quast*: po 1 w woj. gdańskim i katowickim; 125 *Kwast*: 14 w woj. bydgoskim, po 1 gdańskim i słupskim, 29 łódzkim, 16 szczecińskim, po 15 warszawskim i wrocławskim.

W r. 1560 w Dąbiu, pow. bytowski zanotowany został Bartes *Quast* (WD 109).

Nazwisko pochodzi od niem. rzeczownika *Quast*: 'chwast', 'frędzla', w dolnoniem. jest to rzeczownik wieloznaczny: 1) 'wiązka gałęzi i chrustu'; 2) 'szeroki pędzel murarski, podobny do szczotki'; 3) 'kłos żytni, wiecha'; 4) 'w połączeniu z imieniem *Hans* 'Jan' połajanka wobec głupiego człowieka' H-W 243–244.

Nelke, Nelka, Nelkowski i podobne

SNW podaje 330 osób o nazwisku *Nelke*: 151 w woj. bydgoskim, 5 elbląskim, 30 gdańskim, 27 katowickim, 26 toruńskim, 21 opolskim; 152 *Nelka*: 26 w woj. bydgoskim, 5 elbląskim, 22 gdańskim, 3 słupskim, 31 kaliskim, 17 krakowskim, 14 wrocławskim; 18 *Nelken*: 14 w woj. warszawskim, 4 katowickim; 4 złożone *Nelken-Żbik* w woj. warszawskim; 2 *Nelkin,* po 1 w woj. warszawskim i wrocławskim; 15 *Nelkner* w woj. pilskim; 189 *Nelkowski*: po 11 w woj. bydgoskim i warszawskim, 13 elbląskim, 8 gdańskim, 105 toruńskim, 19 olsztyńskim.

Historycznie na Pomorzu Gdańskim nazwisko notowane było głównie wśród Kosznajdrów, gdzie w r. 1772 utrwalony został Andreas *Nelke* w Ogorzelinach, nadto Stanislaus *Nelk*, honorowy kanonik (*Ehrendomherr*) *Nelke* i inni (Rink 74, 82, 149, 160, 162 (przyp.353)); Paul *Nelke* był proboszczem do r. 1850 (nie wiadomo odkąd) w Łęgnowie pod Gdańskiem (Muhl 129), w r. 1920 w Ostrzycach, pow. kartuski nauczycielem był niejaki *Nelke*, który przeprowadził się do Niemiec (Heidn 396). Stosunkowo często notowane było na Kociewiu, M. Damps 215 podaje z ksiąg kościelnych par. Sartawice pod Świeciem Marianna *Nelkowa* 1753, niezlokalizowane z archiwaliów pelplińskich: Michael *Nelka* 1747, Wojciech *Nelka* 1753, Marcin *Nelka* 1771 i Michał *Nelkowski* 1747. R 1815 *Nelke* (F XIII 548).

Nazwisko pochodzi od niem. rzeczownika *Nelke* 'goździk jako przyprawa', potem 'kwiat goździk, Dianthus'. Kluge 501-502 podaje, że wyraz powstał z średnio-dolno-niem. *negelken* = gornoniem. *Nägelchen, Nägelein*, tj. zdrobnienie od *Nagel* 'gwóźdź'. Było to określenie goździków (przyprawy), przypominających rzeczywiście małe gwoździe, np. szewskie, stąd też ang. nazwa *pink* (o czym szerzej w NP 322–323 w związku z nazwiskami *Penk, Penka*). Wzorem mógł być model łaciński *clavulus* od *clavus, -i* 'gwóźdź, ćwiek'. U Kosznajdrów często notowane także nazwisko *Nölck* (zob. Rink 105, 108), które jednak Zoder II 231 objaśnia jako formę zdrobnionego im. *Nolte*, powstałego od *Arnold*. W tej sytuacji *Nylk* 15: 3 w woj.

bydgoskim, 12 gdańskim, *Nyłk* 32: 30 w woj. bydgoskim, po 1 gdańskim i leszczyńskim, *Nylka* 1 w woj. bydgoskim, *Nyłko* 2 w woj. tarnowskim można traktować jako fonetyczną kontynuację historycznych nazwisk *Nelke*, na co zdaje się wskazywać geografia obu form, albo *Nölk* (dziś w SNW nienotowanych). Dodać jeszcze trzeba, że SSNO IV 28 notuje szlachcica *Nela*, pisanego także *Nelka* z r. 1497 z Wielkopolski i formę żeńską *Nela, Nelka* z Kresów Płdn.-Wsch., które Mal III 265 (zob. SSNO IV 28) wiąże z im. *Korneliusz.*

Parę słów komentarza do podanych w SNW nazwisk: postać *Nelka* jest wynikiem spolszczenia nazwiska *Nelke* przez wymianę niem. *-e* na polskie *-a, Nelkin* to forma żeńska, jak wyrazy pospolite *Lehrerin, Schülerin* od męskich *Lehrer, Schüler* 'nauczyciel, uczeń'; *Nelken* jest formą dopełniacza l. poj. niem. deklinacji słabej; *Nelkowski* polską formą modelową powstałą przy użyciu przyrostka *-owski.* SNW podaje nadto *Nelkner* 15 w woj. pilskim, nazwisko powstałe przy użyciu niem. przyrostka *-ner*; 1 *Nelkenbaum* w woj. łódzkim z II członem *Baum* 'drzewo', częstym w nazwiskach żydowskich, używanym przez nawiązanie do drzewa genealogicznego (*Stammbaum*).

Owies, Owiesek, Owieśny, Owieśniak, Owsiak, Owsiany i podobne

SNW podaje 4 osoby o nazwisku *Owies* w woj. warszawskim; 22 *Owiesek*: 14 w woj. piotrkowskim, 6 szczecińskim, 2 wrocławskim; 1 *Owiesny* w woj. poznańskim; 36 *Owieśna*: 16 w woj. bydgoskim, 8 elbląskim, 7 toruńskim, 5 kaliskim; 28 *Owieśniak*: po 8 w woj. bydgoskim i poznańskim, 6 warszawskim, 4 koszalińskim, 2 szczecińskim; 1 *Owieśnik* w woj. szczecińskim; 48 *Owieśny*: 18 w woj. bydgoskim, 6 elbląskim, 14 kaliskim, 9 toruńskim, 1 katowickim; 2 *Owisiana* w woj. słupskim; 1 *Owisiany* w woj. słupskim; 923 *Owsiak*: 2 w woj. bydgoskim, 49 gdańskim, 9 słupskim, 126 tarnowskim, 83 krośnieńskim, 81 krakowskim, 60 katowickim; 144 *Owsian*: 13 w woj. gdańskim, 6 słupskim, 63 poznańskim, 27 toruńskim; 394 *Owsiana*: 6 w woj. bydgoskim, 17 elbląskim, 20 gdańskim, 11 słupskim, 40 krośnieńskim, 26 kaliskim; 18 *Owsianiak*: po 5 w woj. bydgoskim i bielskim, po 3 poznańskim i wrocławskim; 51 *Owsianicki*: po 4 w woj. bydgoskim, kaliskim i szczecińskim, 17 zielonogórskim, 10 legnickim; 405 *Owsianik*: 18 w woj. bydgoskim, 14 elbląskim, 21 gdańskim, 3 słupskim, 30 szczecińskim; 32 *Owsianikow*: 5 w woj. bydgoskim, 8 elbląskim, 14 toruńskim; 861 *Owsianka*: 21 w woj. elbląskim, 2 gdańskim, 146 nowosądeckim, 103 warszawskim, 66 katowickim; 479 *Owsianko*: 8 w woj. gdańskim, 140 warszawskim, 20 gdańskim, 57 łomżyńskim, 56 ostrołęckim, 16 olsztyńskim; 302 *Owsianna*: 5 w woj. bydgoskim, 3 słupskim, 153 poznańskim, 53 leszczyńskim, 22 zielonogórskim; 303 *Owsianny*: 9 w woj. bydgoskim, 3 słupskim, 139 poznańskim, 48 leszczyńskim; 235 *Owsianowski*: 17 w woj. bydgoskim, 3 gdańskim, 138 poznańskim, 18 włocławskim; 655 *Owsiany*: 11 w woj. bydgoskim, 13 elbląskim, 45 gdańskim, 17 słupskim, 61 katowickim, 44 wrocławskim; 172 *Owsiański*: 2 w woj. elbląskim, 1 gdańskim, 32 wrocławskim, 31 opolskim, 23 gorzowskim; 102 *Owsicki*: 10 w woj. gdańskim, 6 słupskim, 30 zamojskim; 454 *Owsik*: 2 w woj. bydgoskim, 14 elbląskim, 15 gdańskim, 156 pilskim, 58 jeleniogórskim; 56 *Owsikowski*: 4 w woj. gdańskim, 13 legnickim, 10 warszawskim; 810 *Owsiński*: 71 w woj. bydgoskim, 6 elbląskim, 26 gdańskim, 9 słupskim, 87 toruńskim, 82 warszawskim, 53 konińskim; 48 *Owsiuk*: 25 w woj. słupskim, 6 wrocławskim; 26 *Owsiukiewicz*: po 9 w woj. gdańskim i słupskim.

Podstawowe nazwisko *Owies* pochodzi od wyrazu pospolitego słowa *owies* opisując uprawiającego to zboże lub inne motywy, owies bowiem często był punktem odniesienia we frazeologii polskiej, np. *Dopiero mu* owsa, *gdy chce do psa* ‘o spóźnionej porze’ (z Knapiusza), święcenie owsa w św. Szczepana (26 XII) i inne; *Owiesek* jest albo patronimiczne, utworzone za pomocą suf. *-ek* od *Owies*, albo pochodzi od zdrobnienia *owiesek* ‘owsik’, też *owiesek* ‘gatunek ryby; *Owiesny, Owieśny, Owsiany* pochodzą od odpowiednich przymiotników, pochodnych od rzeczownika *owies*; *Owsianny, Owsianna* zawierają bezfunkcyjny przyrostek *-n-* typu *drewnianny, słomianny*; *Owsiak* jest formacją patronimiczną, powstałą za pomocą przyrostka *-ak* od *Owies*: *Owsik* dwuznaczna: albo od zdrobnionego rzeczownika *owsik*, albo patronimiczną, powstałą za pomocą przyrostka *-ik* od nazwiska *Owies.* Formami patronimicznymi są także: *Owsiuk, Owsiukiewicz* i inne. Dużo struktur modelowych, powstałych przy użyciu przyrostka *-ski* i jego pochodnych, a więc: *Owsiański, Owsianowski, Owsianicki, Owsicki, Owśnicki.* Por. Słownik Lindego (L III 632).

Po łacinie owies to ‘avena, havena’ i por. nazwiska *Awena* u 3 osób w woj. piotrkowskim; 3 *Hawenka* w woj. katowickim; po niemiecku *Hafer* i por. nazwisko *Haffer* u 6 osób w woj. toruńskim; wcześniejszą forma górnoniem. było *Haber* i por. 1525 osób o nazwisku *Haber*: 15 w woj. bydgoskim, 20 elbląskim, 27 gdańskim, 3 słupskim; 177 *Habera*, z tego 16 w woj. bydgoskim (pomijam formy pochodne); 12 *Haberkorn* = *Haferkorn* ‘ziarno owsa’ w woj. gdańskim; w dolnoniem. *Hawer, Hawern* (H-W 112) i por. 42 osoby o nazwisku *Hawer*: 2 w woj. bydgoskim, 1 elbląskim, 4 gdańskim, 21 przemyskim, *Hawera* 0. Kluge (285–286) sprowadza pojęcie owsa do ‘zioła dla kozła’ z gr. *aigilōps* ‘koźle ziele’.

Pąk, Pąkowski, Pączek, Pączkowski i podobne

SNW podaje 424 osób o nazwisku *Pąk*: 8 w woj. bydgoskim, 16 elbląskim, 1 gdańskim, 125 tarnobrzeskim, 43 warszawskim, 32 olsztyńskim; 8 *Pąkowski*: po 3 w warszawskim i łódzkim, 2 piotrkowskim; 2037 *Pączek*: 46 w woj. bydgoskim, 22 elbląskim, 201 gdańskim, 58 słupskim, 241 tarnowskim, 198 krakowskim, 168 rzeszowskim, 143 radomskim, 85 lubelskim, 65 warszawskim, 51 włocławskim, 49 wrocławskim;

11 Pończek: 8 w woj. gdańskim, po 1 opolskim, poznańskim i siedleckim; 249 Ponczek: 46 w woj. bydgoskim, 21 elbląskim, 102 gdańskim, 11 słupskim, 20 toruńskim; 57 *Ponczkowski*: 1 w woj. gdańskim, 18 toruńskim, 11 wałbrzyskim, bez wskazania ilości *Ponczk, Ponczko, Ponczenko*; 284 *Pączka*: 55 w woj. bydgoskim, 71 rzeszowskim; 1 *Pączeka* w woj. kieleckim; 53 *Pączkiewicz*: po 3 w woj. gdańskim i opolskim, 27 warszawskim, 15 kieleckim; 217 *Pączko*: 87 opolskim, 31 katowickim, 28 wrocławskim, 27 gorzowskim; bez wskazania ilości *Pączków* i *Pączkowiak*; 857 *Pączkowski*: 34 w woj. bydgoskim, po 27 elbląskim i gdańskim, 26 słupskim, 621 olsztyńskim, 156 włocławskim, 90 płockim, 68 warszawskim, 52 katowickim, 44 ciechanowskim. Wiele pochodnych pomijam.

SSNO IV 219 notuje *Pęk* lub *Pąk* od r. 1405 niezlokalizowanych, z XV w. z Kresów Południowo-Wschodnich, odniesione przez A. Cieślikową (C 93, SEMot I 210, 212 (s. v. *Pękosław*) od rzeczowników *pąk*, notowanego od 1472 r. i *pęk* od XVI w., też *Pączek*, *Pęczek* od r. 1299 w Małopolsce, Wielkopolsce, Mazowszu, odniesione przez wspomnianą autorkę do rzeczowników *pączek*, notowanego od r. 1436 i *pęczek*, datowanego od XVI w. na Pomorzu Gdańskim Catharina *Pąkowa* zapisana została w księdze metrykalnej par. Strzepcz w r. 1737, tamże Bartholomei *Pączkowsk*i 1729 i Bartholomeo *Ponczkowski* 1731 i M[a]thias *Pączk* 1717 (XXIV 32, 125, 144, 182); Barbara *Pączkowska* utrwalona została w r. 1741 w księdze metrykalnej par. Kielno (VII 16), w Dzierżążnie pod Kartuzami w r. 1772 w katastrze fryderycjańskim figuruje sługa leśny (*Waldknecht*) Thomas *Ponck* (Heidn 538), w księdze metrykalnej par. Św. Trójcy w Wejherowie zapisany został Xaver *Ponschke* w r. 1900 i por. 10 osób *Ponschke* z woj. gdańskiego SNW.

Podstawowe nazwisko *Pąk* pochodzi od rzeczownika pospolitego *pąk* ‘zawiązek kwiatu albo liścia’, dawniej w okresie XV-XVII w. *pęk*, samogłoska *-ą-* pojawiła się pod wpływem zdrobnienia *pączek*, pochodnego od *pęk* w podanym wyżej znaczeniu, i rzeczownika zbiorowego *pąkowie*. Znaczenie kulinarne *pączek* ‘rodzaj okrągłego ciasta smażonego w tłuszczu’ pojawiło się w w. XVI przez metaforę rzeczownika *pączek* (na drzewie lub krzewie) B II 520-521, 537. Nazwisko *Pączek* jest zatem dwuznaczne: albo pochodne od *Pąk* za pomocą przyrostka *-ek*, albo od rzeczownika *pączek* czy to w znaczeniu botanicznym, czy kulinarnym. Bliskie fonetycznie są *Pęk*: ap. *Pęk* ‘snop’, gw. *Pank*, kasz. *Panek* w realizacji *Pónk* i kasz. *Pënk(a),* pisane *Penk(a)* od rzeczownika *pënk* ‘ćwiek, gwóźdź szewski’ i ‘penis’, o których pisałem w NP 322-323. *Pąkowski* to forma modelowa, utworzona za pomocą przyrostka *-owski* od nazwiska *Pąk*, *Pączkowski* może pochodzić od n. m. *Pączkowo*, gm. Szreńsk, woj. ciechanowskie (WU II 701), *Pączka* można rozumieć jako formę dopełniacza lp od *Pączek*, *Pączków* to genetyczny przymiotnik dzierżawczy od *Pączek, Pączkowiak* jest formą patronimiczną, utworzoną za pomocą przyrostka *-owiak*. Kaszubska forma *Ponschke* powstała przez odwrócenie przyrostka *-ek* na dolnoniem. *-ke* z towarzyszącą wymianą *-cz-* na *-sz-,* por. analogicznie *Prączk* na *Pranschke* (nazwisko pochodzi od *Pręga*, kasz. *Pranga* z suf. *-ek*, por. NP 341).

Po łacinie *pączek* ‘ciasto’ to *globus* i por. 2 osoby o nazwisku *Globus*: po 1 w woj. warszawskim i poznańskim, możliwe jednak już od *globus* ‘model kuli ziemskiej’ i żargonowe ‘głowa, zwłaszcza łysa i łacińskie przydomki (*cognomina*) *Globulus* i *Globula*, po niem. *pączek* w znaczeniu botanicznym to *Knospe* i por. 6 osób o nazwisku *Knospe*: 2 w woj. elbląskim, 4 gdańskim (pączek w znaczeniu kulinarnym to *Pfannkuchen*, niepoświadczone w SNW).

Pest, Pesta i pochodne

SNW podaje 152 osoby o nazwisku *Pest*: 6 w woj. bydgoskim, 5 gdańskim, 28 katowickim, 26 warszawskim, 17 przemyskim, 15 tarnobrzeskim, 13 rzeszowskim, po 7 bielskim i koszalińskim; 1143 *Pesta*: 35 w woj. bydgoskim, 29 elbląskim, 31 gdańskim, 16 słupskim, 296 płockim, 151 toruńskim, 145 włocławskim, 86 olsztyńskim, 71 szczecińskim; 2 *Pestaka* w woj. bydgoskim; z kwalifkkatorem 0 *Peste, Pester, Pesterna, Pestewicz, Pesticz, Pestiluz*; poza Pomorzem Gdańskim notowani są: 7 *Pesta-Dynda* w woj. pilskim; 3 *Pestek*, 1 *Pestewska* w woj. toruńskim; 1 *Pestok* w woj. poznańskim; 1 *Pestorowicz* w woj. chełmskim; 2 *Pestowski* w woj. olsztyńskim; 13 *Pestyk.*

Podstawowe nazwisko *Pest* pochodzi od rzeczownika *pest* ‘bylina, pręcik kwiatowy’ L IV 80–81. Wariant *Pesta* to albo nienotowany przez słowniki wariant rodzajowy (forma żeńska), co bardziej prawdopodobne, zwłaszcza w nazwach roślinnych, albo forma dopełniacza l. poj. nazwiska *Pest* (syn *Pesta*, zatem *Pesta*). SW IV 122 notuje omawiany wyraz jako archaizm (zaopatrzony w krzyżyk) z oboczną formą *pęst*, niekontynuowaną w nazwiskach polskich.

Plewa, Plewka, Plewczyński i podobne

SNW podaje 4595 osób o nazwisku *Plewa*: 369 w woj. bydgoskim, 30 elbląskim, 105 gdańskim, 35 słupskim, 426 nowosądeckim, 395 poznańskim, 360 pilskim, 306 kieleckim, 218 katowickim, 192 kaliskim, 184 tarnowskim, 179 wrocławskim, 177 leszczyńskim, 176 białostockim, 167 krakowskim, 106 warszawskim; 1524 *Plewka*: 3O w woj. bydgoskim, 33 elbląskim, 52 gdańskim, 22 słupskim, 242 łódzkim, 168 leszczyńskim, 156 warszawskim, 149 lubelskim, 99 katowickim, 47 ciechanowskim; 266 *Plewko*: 2 w woj. gdańskim, 63 warszawskim, 41 lubelskim; 32 *Plewacki*: 18 w woj. bydgoskim, 9 olsztyńskim, 2 koszalińskim; 86 *Plewak*: 1 w woj. bydgoskim, 43 wrocławskim, 14 katowickim; 118 *Plewako*: 3 w woj. bydgoskim, 8 elbląskim, 10 gdańskim, 31 suwalskim, 17 warszawskim; 1 *Plewakow* w woj. warszawskim; 12 *Plewaniuk*: 8 w woj. skierniewickim, 4 koszalińskim; 284 *Plewczyński*: 3 w woj. bydgoskim, 7 gdańskim, 84 warszawskim, 64 poznańskim, 37 konińskim; 7 *Plewiak*:

3 w woj. lubelskim, 2 częstochowskim, po 1 warszawskim i przemyskim; 130 *Plewicki*: 6 w woj. gdańskim, 58 warszawskim, 16 lubelskim, 8 kaliskim, 7 radomskim; 377 *Plewik*: 3 w woj. gdańskim, 260 lubelskim, 54 katowickim, po 7 w woj. bialskopodlaskim, radomskim i zamojskim; 2 *Plewina:* po 1 w woj. katowickim i wrocławskim; 1 *Plewinia* w woj. katowickim; 1539 *Plewiński*: 30 w woj. bydgoskim, 18 elbląskim, 50 gdańskim, 6 słupskim, 205 łódzkim, 119 kaliskim, 51 wrocławskim, 48 szczecińskim; 2 *Plewiszko* w woj. olsztyńskim; 26 *Plewkiewicz*: po 5 w woj. bydgoskim i konińskim, 10 poznańskim; 627 *Plewnia*: 368 w woj. katowickim, 141 opolskim, 54 częstochowskim; 441 *Plewniak*: 2 w woj. bydgoskim, 106 katowickim, 66 krakowskim, 63 bielskim, 43 tarnowskim, 28 wałbrzyskim; 49 *Plewnicki*: 30 w woj. warszawskim, 9 łomżyńskim, po 4 ostrołęckim i szczecińskim; 2 *Plewnik*: po 1 w woj. katowickim i krakowskim; 126 *Plewniok*: 11 w woj. bydgoskim, 103 katowickim; 16 *Plewoski*: 8 w woj. gorzowskim, 6 warszawskim, 2 radomskim; 41 Plewowski: 1 w woj. gdańskim, 22 warszawskim, 8 radomskim; 1 *Plewski* w woj. katowickim; 16 *Plewuch*: 13 w woj. chełmskim, 3 zamojskim.

Historycznie w SSNO IV 287 odnotowani zostali: *Plewa* w r. 1497 w Wielkopolsce, *Plewka* od r. 1427 również w Wielkopolsce, *Plewnia* od r. 1210 w Wielkopolsce i w Małopolsce, *Plewola* lub *Plewoła* w r. 1394 w Małopolsce, nadto *Plewno* w l. 1409–1419 (C 98, SEMot I 220); *Plewieński* od r. 1411, które to nazwisko SEMot III 145 odnosi do n.m. *Plewnia* w gm. Ceków-Kolonia, woj. kaliskie. Na Pomorzu Gdańskim interesujące nas nazwiska notowane były na Kociewiu: w r. 1788 Anna *Plewowna* i Elisabeth *Plewowna* zapisane zostały w księdze metrykalnej par. Miłobądz pod Tczewem, w r. 1797 Marianna *Plewowa* tamże, pisana także Marianna *Plewka*, ale *-ka* pełni tu funkcję marytonimiczną, tzn. nazywa żonę pana *Plewy* (por. *Nowaczka* ‘żona Nowaka’); w tejże parafii notowana także Anna de *Plewinska* 1790, Elisabetha ex *Plewinskich* 1794 i Marianna *Plewinska* 1796.

Podstawowe nazwisko *Plewa* pochodzi od odpowiedniego rzeczownika pospolitego *plewa* ‘szupinki, łupinki od ziarn zbożowych odpadłe’, jak to określa Linde (L IV 155), notowanego w polszczyźnie od XV w., a co w SJP VI 469 określono ‘odpadki pozostałe po wymłóceniu zboża (drobne cząstki kłosa, osłony ziarn); łuski obite przy łuszczeniu nasion niektórych roślin uprawnych’, ale też 2. znaczenie ‘u roślin należących do rodziny traw: czółenkowate, małe listki obejmujące z dwu stron kłos lub jego część’, na co znajdziemy cytat u Lindego (niewyodrębniony w osobne znaczenie) z Czempińskiego „Botaniki dla szkół narodowych”, Warszawa 1785: „*Plewa, gluma* jest listeczkowaty i suchy kielich u roślin trawnych”. Dwuznaczne są *Plewka, Plewnia* i *Plewnik*: albo utworzone zostały od nazwiska *Plewa* za pomocą przyrostków *-ka, -nia, -nik*, albo pochodzą od odpowiednich rzeczowników pospolitych: zdrobniałego *plewka*, notowanego w polszczyźnie od XVI w., synonimicznych *plewnia* (jest także n.m. *Plewnia* w woj. kaliskim) i *plewnik* ‘wór plewami napchany’ (L l.c.) na producenta takich worów lub je dźwigającego bądź napełniającego; *Plewko* jest formą wschodniopolską. Podwójnie także interpretować można nazwiska *Plewak, Plewiak, Plewik,* wschodniopolskie *Plewako,* „śląskie" *Plewniok*: albo są to struktury patronimiczne od *Plewa*, utworzone za pomocą przyrostków *-ak, -ik*, albo pochodzą od odpowiednich wykonawców czynności *plewienia* 'usuwania chwastów', por. w tym znaczeniu notowane *plewiarz, plewiacz, plewiennica* (L l.c.). Na pewno patronimiczną strukturą, powstałą za pomocą przyrostka *-ewicz* od *Plewka*, jest *Plewkiewicz*; zapewne także *Plewaniuk* od hipotetycznego *Plewan.* Modelowymi formami, utworzonymi za pomocą przyrostka *-ski* i jego pochodnych, są: *Plewacki* od *Plewak, Plewski* i *Plewowoski* od *Plewa* (*Plewoski* od tegoż z uproszczeniem *-ws-* > *-s-*), *Plewicki* od *Plewik, Plewczyński* od *Plewka,* ale możliwe także od n.m. *Plewki* w woj. łomżyńskim i ostrołęckim*; Plewiński* (historycznie *Plewieński*) od wspomnianej wsi *Plewnia* w Kaliskiem, *Plewuch, Plewin(i)a* albo od *plewa*, albo *Plewa* z sufiksami *-uch, -ina,* przez analogię *-inia*; trudno znaleźć bezpośrednią podstawę dla nazwiska *Plewiszko*, prawdopodobnie od *Plewa* z rozszerzonym formantem *-iszko.*

Gwarową postacią południowopolską rzeczownika *plewa* jest *plowa* i por. 1 osobę o nazwisku *Plowa* w woj. nowosądeckim i pochodne (albo od nazwiska, albo od rzeczownika pospolitego): *Plowak* 0, 1 *Plowalla* w woj. katowickim, *Plowiec* 0, 2 *Plowik* w woj. opolskim, 1 *Plowka* w woj. katowickim. W gwarach północnopolskich na *plewę* mówi się *płowa* i por. nazwiska: 14 osób *Płowa*: 8 w woj. przemyskim, 3 wrocławskim, 2 leszczyńskim, 1 lubelskim; pochodne: 11 *Płowas*: 6 w woj. bialskopodlaskim, 4 lubelskim, 1 pilskim; 235 *Płowaś*: 25 w woj. bydgoskim, 6 słupskim, 78 lubelskim, 35 bialskopodlaskim, 16 krakowskim, po 12 jeleniogórskim i wrocławskim; 28 *Płowczyk*: 15 w woj. koszalińskim, 8 łódzkim, 4 warszawskim, 1 skierniewickim; *Płowczyńska* 0; 10 *Płowecki*: 9 w woj. częstochowskim, 1 nowosądeckim; 39 *Płowenc*: 27 w woj. pilskim, po 6 poznańskim i warszawskim; 73 *Płowens*: po 3 w woj. gdańskim i koszalińskim, 41 pilskim, 25 poznańskim; 18 *Płowiak*: 8 w woj. warszawskim, po 5 gorzowskim i wrocławskim; 8 *Płowicz* w woj. warszawskim; 561 *Płowiec*: 3 w woj. elbląskim, 10 gdańskim, 217 radomskim, 143 katowickim, 46 warszawskim, 21 kieleckim; 13 *Płowiecki*: 10 w woj. warszawskim, 2 tarnowskim, 1 katowickim; 2 *Płowieć* w woj. katowickim; 133 *Płowik*: 2 w woj. bydgoskim, 1 elbląskim, 63 skierniewickim, 43 warszawskim, 11 gorzowskim, 10 szczecińskim; *Płowikowska* 0; 21 *Płowiński*: po 8 w woj. bydgoskim i kieleckim, 5 krakowskim; 4 *Płowka*: po 1 w woj. bielskim, kaliskim, katowickim i opolskim; *Płowna* 0; *Płownia* 0; 36 *Płowski*: 3 w woj. słupskim, 17 warszawskim, 6 białostockim; 194 *Płowucha*: 109 w woj. bielskim, 42 katowickim, 28 opolskim; 15 *Płowuszyński* w woj. jeleniogórskim. Niektóre z nich mogą jednak zawdzięczać swój początek przymiotnikowy *płowy* i por.52 osoby o nazwisku *Płowy,* z tego 4 w woj. gdańskim.

Widzieliśmy, że L (l.c.) podawał synonim *plewy* w postaci *gluma* (z r. 1785), wyraz prawdopodobnie zapożyczony z ang. *glum* lub *gloom* 'ciemny', 'ponury, posępny' (CHDE 437, 438), por. współczesne ang. *glume* 'plewa u traw' i 138 osób noszących nazwisko *Gluma*: 1 w woj. bydgoskim, 6 gdańskim, 59 leszczyńskim, 44 poznańskim, 9 legnickim, po 5 pilskim i zielonogórskim.

W jęz. ros. *plewa* oznacza 'błonę', a plewa to *miakina*, może z tą podstawą związane są nazwiska: 11 *Miakinik,* 16 *Miakinin* w woj. suwalskim; 4 *Miakinko* w woj. gdańskim, 5 *Miakinkow*: 2 w woj. gdańskim, 3 wrocławskim; 7 *Miakinków* w woj. gdańskim; 2 *Miakinnik* w woj. białostockim, może także inne. Od nazwy plewy w innych językach, a więc np. gr. *áchyron,* łac. *palea,* niem. *Spelze* brak nazwisk w SNW.

Plewa – najprawdopodobniej dlatego, że oznaczała i oznacza 'odpady' – często wchodziła do frazeologii, L (l.c.) podaje np.: *Niechaj osieł je plewy, a da lutni pokój; Zatykacie im usta plewami wymysłów swoich* (oba od M. Reja); *Plewa na stronę wiatrem odeszła, a ziarno zostało; ludzie jak plewy letcy* (od ks. P. Skargi); *Głupi, kto sieje plewy, żeby pszenicę zbierać; Precz plewy od ziarna, tchorze od mężnych; Niepodobna mieć ziarno bez plewy* (od W. Potockiego), por. też B II 608. *Od złego dłużnika i plewy bierz* (od S. Grudzińskiego).

Pochojka, Pochójka

Na cmentarzu w Tucholi spoczywają *Pochójkowie.* SNW podaje 32 osoby pisane *Pochójka* z woj. bydgoskiego; 33 *Pochojka*: 10 w woj. bydgoskim, 3 elbląskim, 15 jeleniogórskim, 5 katowickim; 1 *Pochojko* w woj. jeleniogórskim.

Nazwisko najłatwiej objaśnić jako strukturę przyimkowo-rzeczownikową typu *poranek* od *ranek, pomost* od *most*, *pośrodek* od *środek, potrzeba* od *trzeba*, tak też *chojna, chojka* 'drzewo sosnowe', a pewniej już od nazwiska *Chójka* i *Chojka* z przedrostkiem *po* na potomka *Chojki* czy *Chójki*: *po Chojce/Chójce*, zatem *Pochojka/ Pochójka*, por. w SNW 3 *Po-Wiadrowski*: 2 w woj. bydgoskim, 1 gdańskim; 1 *Pobog* w woj. kieleckim i 2 *Pobok* w woj. gdańskim oraz 9 *Pobóg*: po 3 w woj. warszawskim i krakowskim, po 1 bydgoskim, kieleckim i tarnobrzeskim od n. herbowej (stąd też wiele nazwisk złożonych typu 7 *Pobóg*-Górski z I członem herbowym); 1 *Pochatka* w woj. lubelskim; *Pochłop* 0 i *Pochłopek* 0.

Podstawowe nazwiska *Chójka* i *Chojka* notowane są w SNW: 428 *Chojka*: po 1 w woj. bydgoskim i słupskim, 9 elbląskim, 54 gdańskim, 61 gorzowskim, 52 warszawskim, 23 piotrkowskim, 21 łódzkim; 14 *Chójka*: 9 w woj. piotrkowskim, 3 łódzkim, 2 gorzowskim; 16 *Chojke* w woj. gdańskim z niemczącym przejściem *-a* w *-e*; wschodniopolskie 57 *Chojko*: 2 w woj. gdańskim, 17 radomskim, 12 białostockim i pochodne modelowe *Chojkowski* u 26 osób: 10 w woj. krakowskim, 8 wrocławskim, 7 katowickim, 1 warszawskim. W formie *Pochojka/Pochójka* mamy typ słowotwórczy określany przez antroponomastów 'znawców nazw osobowych' *indeclinabile* 'część mowy nieodmienna' + *nomen,* tj. dawniej zwane *imię* 'wyraz odmieniany przez przypadki'.

Szafran i podobne oraz pochodne

SNW podaje 4134 osoby o nazwisku *Szafran*: 43 w woj. bydgoskim, 113 elbląskim, 119 gdańskim, 56 słupskim, 372 lubelskim, 327 katowickim, 282 poznańskim, 199 wrocławskim, 186 bielskim, 153 pilskim, 126 szczecińskim, 124 warszawskim, 123 łódzkim, 122 sieradzkim, 121 krakowskim, 112 olsztyńskim; 15 *Szafran* vel *Szafrański* w woj. kaliskim; 10 *Szafranias-Szafrański*: 9 w woj. bydgoskim, 1 katowickim; 1 *Szafranalis* w woj. bydgoskim; 1518 *Szafranek*: 40 w woj. bydgoskim, 1 elbląskim, 38 gdańskim, 8 słupskim, 473 lubelskim, 275 katowickim, 76 radomskim, 65 leszczyńskim, 62 warszawskim, 51 kieleckim, po 50 pilskim i szczecińskim; 460 *Szafraniak*: 54 w woj. bydgoskim, 5 gdańskim, 167 leszczyńskim, 134 poznańskim, 21 kaliskim; 3728 *Szafraniec*: 24 w woj. bydgoskim, 7 elbląskim, 96 gdańskim, 58 słupskim, 590 katowickim, 475 krakowskim, 191 bielskim, 188 wrocławskim, 150 warszawskim, 134 tarnowskim, 130 lubelskim, 111 zamojskim; 39 *Szafraniuk*: 5 w woj. bydgoskim, 22 bialskopodlaskim, po 4 chełmskim i katowickim, po 2 lubelskim i wrocławskim; 23 *Szafrankiewicz*: po w woj. słupskim, siedleckim i skierniewickim, 9 warszawskim, 6 tarnowskim; 41 *Szfranko*: po 5 w woj. gdańskim i olsztyńskim, 18 suwalskim, 7 białostockim; 134 *Szfranowicz*: 8 w woj. elbląskim, 15 gdańskim, 3 słupskim, 25 olsztyńskim, 17 szczecińskim, po warszawskim i wrocławskim; *Szafrańczak* 0; 9031 *Szafrański*: 494 bydgoskim, 99 elbląskim, 200 gdańskim, 112 słupskim, 959 warszawskim, 852 poznańskim, 635 konińskim, 490 katowickim, 355 łódzkim, 264 włocławskim, 259 kieleckim, 252 radomskim, 242 krakowskim, 233 płockim, 212 gorzowskim, 203 zielonogórskim, 153 lubelskim, 146 tarnobrzeskim, 137 legnickim, 133 koszalińskim, 124 jeleniogórskim, 122 opolskim, 121 częstochowskim; formy z przejściem końcowego *-an* > *-on* poza Pomorzem Gdańskim, a wieć: 381 *Szafron*; 1 *Szafroniec* w woj. kieleckim; 1 *Szfroń* w woj. katowickim, ze wskaźnikiem 0: *Szafroniuk* i *Szafrońska*; podobnie jak pisane z niemiecka przez *Sch-*: 4 *Schaffron* w woj. katowickim; 5 *Schafranke* w woj. pilskim; ze wskaźnikiem 0: *Schafranek, Schafraniec, Schafranietz.*

Gbur Claus *Saffran* (w brulionie zapisany *Zafferan*) w Borzytuchomiu (WD 230); w staropolszczyźnie notowane były: *Szafran* od r. 1401 w Małopolsce i na Kresach Południowo-Wschodnich; *Szafranek* od r. 1440 w Wielkopolsce i na Mazowszu i obocznie *Szafronek* na Pomorzu na początku XV w.; *Szafraniec* od r. 1376 w Małopolsce i na Kresach Południowo-Wschodnich, też *Szfraniec* od r. 1425 w Małopolsce, Wielkopolsce i na Mazowszu (C 124).

Podstawowe nazwisko *Szafran* pochodzi od wyrazu pospolitego *szafran* ‘kwiat krokus, kosaciec’, w przenośni ‘ktoś o rudych włosach, rudzielec’. Wśród form pochodnych mamy nazwiska patronimiczne, utworzone za pomocą przyrostka *-ak*: *Szafraniak, Szafrańczak*, *-ec*: *Szafraniec*, (możliwe także od wyrazu pospolitego *szafraniec* 1) ‘roślina ostrzyż’; 2) ‘rudowłosy, rudzielec’), przenośnie także ‘zbój, rabuś, łupieżca' SJP VIII 1002); *-owicz*: *Szfranowicz*; patronimiczne lub deminutywne, powstałe przy użyciu przyrostka *-ek*: *Szafranek* i *-ko*: *Szafranko*, modelową, powstałą przy użyciu przyrostka *-ski*: *Szafrański.*

Wierzba, Wierzbowicz i podobne

SNW podaje 2506 osób o nazwisku *Wierzba*: 12 w woj. bydgoskim, 38 elbląskim, 400 gdańskim, 39 słupskim, 355 krakowskim, 303 katowickim, 155 warszawskim, 125 kaliskim, 89 wrocławskim; 70 *Wierzbiak*: 54 w woj. nowosądeckim, 9 katowickim; 157 *Wierzbic*: 122 w woj. katowickim, 10 bielskim, 9 warszawskim, 8 krakowskim; 4 *Wierzbitza* w woj. katowickim; 56 *Wierzbica*: 51 w woj. katowickim, po 3 wałbrzyskim i zielonogórskim, 1 krakowskim; 28 *Wierzbięta*: 8 w woj. krakowskim, 6 wałbrzyskim, po 5 białostockim i katowickim; 91 *Wierzbik*: 1 w woj. bydgoskim, 2 gdańskim, 52 katowickim, 34 lubelskim, 2 krakowskim; 4 *Wierzbowy* w woj. opolskim; 214 *Wierzbowicz*: 8 w woj. gdańskim, 73 kieleckim, 56 radomskim, 19 warszawskim; 3798 *Wierzbowski*: 114 w woj. bydgoskim, 71 elbląskim, 175 gdańskim, 29 słupskim; 19231 *Wierzbicki*: 269 w woj bydgoskim, 324 elbląskim, 685 gdańskim, 165 słupskim, 2339 warszawskim, 1058 katowickim.

SSNO VI 215 notuje *Wirzba* i *Wierzba* od r. 1390 z Wielkopolski, Małopolski i z Kresów Południowo-Wschodnich, także *Wierzbeczka* od r. 1450 z Wielkopolski i ze wspomnianych kresów; *Wirzbka* z r. 1384 z Małopolski, *Wirzbny* od r. 1444 z Wielkopolski (C 140, SEMot 343–344) i pochodne.

Na Pomorzu Gdańskim nazwiska wyżej podane były często zapisywane: w par. Sartawice pod Świeciem utrwaleni zostali: Alberto *Wierzbicki* 1776, Theresia *Wierzbicka* 1780, Adalbert *Wierzbicki*; w księdze par. St. Kiszewa (Damps 328); Edmundus *Wierzbiński* 1728 w Godziszewie, Andrea *Wierzbowski* 1605; w r. 1763 *Wierzbowski* w księdze par. Walichnowy, w archiwaliach pelplińskich ze Świeckiego: *Wierzbowski* 1648, 1682, Justina *Wierzbowska* 1766 (Damps 328), na Kaszubach występowało od południa po północ, np. w Księdze Szkaplerza Św. par. Ugoszcz pod Bytowem zapisani zostali Ewa *Wierzbowna* z Nakli 1790, Bartłomiej *Wierzba* z Tuszków 1803, Magdalena *Wierzbowa* z Parchowa i 5 wpisów niezlokalizowanych, też w postaci *Wirzba*, np. Jozef *Wirzba* 1834, Jozefina *Wirzba*, Paweł *Wirzba* 1840, w czym widzieć można postać staropolską lub zniemczoną (odczytanie *-ie-* jako *-i-*); *Wierzbowie* byli dziedzicznymi karczmarzami w Gostomku pod Kościerzyną: Jan *Wierzba* 1664, Marcin *Wierzba* 1686, przy roli karczmarza *Wierzby* 1740, Stanisław *Wierzba* mieszkał w r. 1686 w Owśnicach pod Kościerzyną (F XXXIX 284, 288; F XXXII 115, 116, 203), gdzie wcześniej w r. 1664 notowany był Michał *Wierzba*, kataster fryderycjański podaje w r. 1773 gburów: Mich[el) *Wierzba* w Juszkach i Woyt. *Wierzba* w Lipuszu, Martin *Wierzba*, najemnik w Zdrojach pod Lipuszem oraz Wawrz. *Wierzba* w Wygoninie pod St. Kiszewą; tenże kataster notuje także interesujące nas nazwisko we wsiach ówczesnego pow. kartuskiego: *Wirzba* w Borku, gm. Sulęczyno, Johann *Wyrzba* w Nakli, Jakob *Wirsba* w Stężycy (Heidn 25, 359, 600), a wracając do południa Kaszub, podać warto, ze w Księdze Bractwa Różańcowego w Lipuszu zapisani zostali: poczciwy Woyciech *Wierzba* 1735, Woyciech *Wierzba* 1753, sławetna Helena *Wirzbina* 1763, Helena *Wierzbina* 1769, Helena *Wierzbina* 1769 i Wiktoria *Wierzbina* 1769 i Wiktoria *Wierzbowa* 1814, a w księdze urodzeń tejże wsi Theresia *Wierzba* 1861; w księdze metrykalnej par. Sierakowice utrwalony został w r. 1874 Adalb. *Wierzba*, w księdze chrztów par. Chmielno w r. 1847 zapisana została Marianna *Wierzbięta Wierzba*; na północy Kaszub w dziale chrztów par. Żarnowiec zapisani zostali: Agnetem (biernik l. poj.) Michaelis *Wierzbik* uxorem 1616, Laurenti et Agnetis *Wirzbiczek* 1616, Laurenti *Wirzbiczki* 1607, par. Tyłowo: Jan *Wierzba* 1928, Loiza *Wierzbicka* 1895 i Paweł *Wierzbicki* 1926, par. Góra pod Wejherowem Adalbertus *Wierzbicki* 1818. Osobną dokumentację zebrałem dla nazwiska *Wierzbięta*, utrwalonego w zniemczonym zapisie *Wirszband* z r. 1570 w Grabowie, pow. chojnicki, był to bowiem przydomek *Grabowskich* z tego *Grabowa* Przyd 227. Przypomnieć też trzeba, że Maciej Wierzbięta (1523–1605) był drukarzem krakowskim.

Nazwisko *Wierzba* pochodzi od rzeczownika pospolitego *wierzba*, notowanego w polszczyźnie od ok. r. 1400; jego odpowiednikiem łac. jest *salix*, *-cis*, z czego fr. *saule*, wł. *salice* lub *salicio*, hiszp. *salce*; po ang. *willow*, niem. *Weide* i por. 3 osoby o nazwisku *Weide* 2 w woj. olsztyńskim, 1 łódzkim (ale możliwe także od homonimicznego *Weide* ‘pastwisko’), może także nazwisko *Wajda* 4481 jako spolszczenie tamtego. Przezwanie kogoś *Wierzbą* możliwe było ze względu na zamieszkanie, zwłaszcza forma *Wierzbowy*, i głęboką symbolikę tego drzewa, o której szerzej SS 461, m.in. liście wierzbowe wyrażają wargi, stąd poświęcone muzom, a Orfeusz nabył kunsztu mowy w gaju wierzbowym Persefony; wierzba wyraża bezpłodność, po łacinie nazywana *frugiperda* ‘płodogub’, jest antyafrodyzjakiem; giętkość, pochlebstwo, głuchotę i niemotę; święcone gałązki wierzby ozdabiają domy w Wielkanoc, święcone są w Niedzielę Palmową (w Cerkwi nazywana *Niedzielą Wierzbową*, *Wierbnoje Woskresenije*). Kaszubi mawiają: *Brzózka, wiérzba i dana* [z dolnoniem. *Tanne* ’świerk’] *są na służbie ù niebiesczégò Pana.*

Wyróżnia się wiele gatunków wierzby: rzeczną, zwaną *witwina* i por. nazwisko *Witwiński* 5 oraz *Witwinowski* 12; białą, płaczącą, symbolizuje ona smutek, zmartwienie, żałobę; szarą, wawrzynkową i inne; są ludzie *wierzbowego serca* ’nieszczerze kochający’, jak podaje L VI 307, niekiedy *Szukamy gruszek na wierzbie*.

W podanych nazwiskach mamy formacje patronimiczne: *Wierzbiak, Wierzbik, Wierzbięta, Wierzbowicz*; odmiejscowe, jak *Wierzbicki* od n.m. *Wierzbica*, gm. Serock, woj. warszawskie; wieś gminną *Wierzbica*, woj. chełmskie i wiele innych (zob. WU III 548) lub *Wierzbice,* Herbarz Leszczyca (1122, 152, 218, 274, 299) notuje *Wierzbickich* h. *Gryf, Jastrzębiec, Lubicz, Ostrzew, Radwan, Ślepowron*; *Wierzbiński* od n.m. *Wierzbiny*, wspomniany Herbarz Leszczyca podaje *Wierzbińskich*, herbu *Jastrzębiec* i *Nałęcz* (s. 152, 237); *Wierzbowski* od n.m. *Wierzbowa, Wierzbowo,* *Wierzbowiec* (WU III 550), u Leszczyca znajdziemy *Wierzbowskich*, h. *Dołęga, Jastrzębiec, Lubicz, Nałęcz, Prawda*, mogą one jednak być w wielu wypadkach strukturami modelowymi, powstałymi od nazwiska *Wierzba* przy użyciu przyrostków *-icki, -iński, -ski.* Nazwisko *Wierzbowski* nosił Ludwik Wierzbowski (1925–1996), językoznawca i prof. Uniwersytetu Gdańskiego. Był herb *Wierzbna* i *Wi(e)rzbowa*, ten drugi wywodzi M. Bobowska-Kowalska (SEMot VI 67) od n.m. *Wierzbowa*, dziś *Wierzbowo* (Wielkie i Małe), pow. łomżyński, zob. też L VI 307.

Objaśnienie skrótów

AC	Acta Cassubiana od r. 1999, Gdańsk. Instytut Kaszubski.
Ap	Archiwum Państwowe w Gdańsku (chodzi o księgi metrykalne parafii rzymskokatolickich w zespole kościoły katolickie, sygn. 1254 III).
B	A. **Bańkowski**, *Etymologiczny słownik języka polskiego,* t. I, II, Warszawa 2000.
Boryś	W. **Boryś**, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
BBK	*Das Bürgerbuch der Stadt Konitz von 1550 – 1850* von E. **Kloss**, Danzig 1927.
C	A. **Cieślikowa**, *Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji,* Wrocław 1990.
DF	R. u.V. **Kohlheim,** *Familiennamen. Herkunft und Bedeutung*. Duden 2000.
E –W.	E. **Eichler**, H. **Walther,** *Stãdtenamenbuch der DDR,* Leipzig 1986.
F	Fontes Tow. Naukowego w Toruniu.
Go	M. **Gottschald**, *Deutsche Namenkunde,* 3. Auflage, Berlin 1954.
Heidn	W. **Heidn**, *Die Ortschaften des Kreises Karthaus/Westpr. in der Vergangenheit,* Marburg/Lahn 1965.
KB	G. **Bronisch**, W. **Ohle**, H. **Teichmüller**, *Kreis Bütow, 2. Auflage*, Stettin 1939.
Kluge	**F. Kluge,** *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 22. Auflage, Berlin – New York 1989.
L	S. B. **Linde**, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1951.
Muhl	J. **Muhl**, *Geschichte der Dörfer auf der Danziger Höhe,* Danzig 1938.
NP	E. **Breza**, *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*, Gdańsk 2000, t. II Gdańsk 2002, t. III, Gdańsk 2004.
Przyd	E. **Breza**, *Pochodzenie przydomków szlachty Pomorza Gdańskiego*, Gdańsk 1978.
Rink	J. **Rink**, *Die Geschichte der Koschneiderei. Ihre Bevölkerungim Jahre 1772 und Ende 1919,* Danzig 1932.
SEMot I	A. **Cieślikowa**, *Odapelatywne nazwy osobowe*, Kraków 1997.
SEMot V	Z. **Klimek**, *Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego*, Kraków 1997.

SBPN	*Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. **Gierszewski,** Z. **Nowak,** Gdańsk od r. 1992.
SG	*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. F. **Sulimierskiego**, B. **Chlebowskiego**, W. **Walewskiego**, t. I–XV, Warszawa 1880–1902.
SJP	*Słownik języka polskiego* red, W. **Doroszewski,** t. I–XI, Warszawa 1958–1969.
Sl Oc	***Slavia Occidentalis,*** Poznań od r. 1921.
SNS	S. **Rospond**, *Słownik nazwisk śląskich, t. I – II: A-K*, Wrocław 1967, 1973.
SNW	*Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych,* t. I-X, wydał K. **Rymut**, Kraków 1992–1994; to samo w wydaniu płytowym **SNW.**
SSNO	*Słownik staropolskich nazw osobowych, pod red.* W. **Taszyckiego** i M. **Malec**, t. I–VII, Wrocław 1965-1987.
Zoder	R. Zoder, *Familiennamen in Ostfalen*, Bd I–II, Hildesheim 1968.
*	Symbol O w SNWPU oznacza formę z różnych względów niepewną.

Edward Breza, Dušan Paždjerski

Podstawowe typy nazwisk i ich kaszubskie adaptacje

Za moim Nauczycielem i Mistrzem wyróżniam 4 typy morfologiczne nazwisk polskich i kaszubskich[1]. Rozpatrzymy je kolejno jako: A. Nazwiska ojców, formy słownikowe i urzędowe; B. Nazwiska kobiet jako marytonimiczne (od łac. *maritus, -i* ‘mąż’), a więc nazwiska kobiet zamężnych, nazwisko po mężu; C. Nazwiska kobiet jako patronimiczne ‘po ojcu’ (od łac. *pater, patris* ‘ojciec’), a więc nazwiska dziewcząt i panien, czyli kobiet niezamężnych; bywają o tej strukturze także nazwiska matronimiczne (od łac. *mater, matris* ‘matka’), derywowane od nazwiska matki, gdy ojciec jest nieznany (*pater ignotus*); D. Nazwiska synów jako patronimiczne i matronimiczne; E. określenia całej rodziny.

Nazwiska ojców:

A) zakończone sufiksem -*ski* i jego pochodnymi lub zmodyfikowanymi: *-owski/-ewski, -iński*, *-eński, -icki, -acki, -ucki*, np. *Kowalski – Kòwalsczi*, *-égò*, *Pryczkowski – Prëczkòwsczi*, *-égò*, *Kiedrowski – Czedrowsczi, -égò, Młynski –Młińsczi, -égò*; *Adamski –Adamsczi, -égò*; *Główczewski – Główczewsczi, -égò, Pałubicki – Pałubicczi, -égò, Ramczykowski – Ramczikòwsczi, -égò, Kaszubowski – Kaszëbòwsczi, -égò, Przytarski – Przëtarsczi, -égò, Borkowski – Bòrkòwsczi, -égò, Borzestowski – Bòrzestowsczi, -égò, Brzeziński – Brzezyńsczi, -égò, Ciemiński – Cemińsczi, -égò, Barański – Barańsczi, -égò, Czarliński – Czôrlińsczi, Czôrlińscz-égò, Dąbrowski – Dąbrowsczégò, Gliński – Glińsczégò, Pelowski – Pélowsczégò, Kobierowski – Kòbierowsczi, -égò, Kukliński – Kùklińsczi, -égò, Piechowski – Piéchòwsczi, -égò, Rekowski – Rekòwsczi, -égò, Sulecki – Sëlecczi -égò, Węsierski – Wãsersczi, -égò i Tuchliński – Tëchlińsczi, Tēchlińsczégò, Zawadzki – Zôwadzczi, -égò.*

Uwaga: W przypadkach zależnych **nie piszemy** już *-i-*, np. *Barańsczi, Barańsczégò. Barańsczémù, Glińsczi, Glińsczégò, Glińsczémù, Wãsersczi, Wãsersczégò, Wãsersczémù* itd.

---

[1] Por. H. Górnowicz, *Nazwiska ludności autochtonicznej Powiśla, Rocznik Gdański,* t..19/20, 1961, s. 163–184 wyróżnił 5 grup, tę 5. stanowiły nazwiska zakończone przyrostkami patronimicznymi: *-icz, -owicz, -ewicz*; dla tworzenia form pochodnych nie widzę potrzeby ich wyodrębniania, bo mieszczą się one w klasie nazwisk zakończonych na spółgłoskę. Mogą być ciekawe ze względu na genezę.

B) Nazwiska zakończone spółgłoską: *Bach –Bach, -a, Bonin – Bonin, -a, Bronk – Brónk, -a, Budzisz – Bùdzësz, -a, Bulczak – Bùlczôk, -aka, Bystroń – Bëstróń, Bëstronia, Drążek – Drążk, -a, Dułôk, -aka, Gawin – Gôwin, -a, Gołąbek – Gòłąbk, -a, Knopik – Knôpik, -a, Mach – Mach-a, Nowak – Nowôk, -aka, Jarząbek – Jarząbk-a, Jakusz – Jakùsz, -a, Kos – Kòs-a, Krawiec – Krôwc, Krawca, Kulas – Kùlôs, -a, Grzyb – Grzib, Grzëba, Kłopotek – Kłopòtk, -a, Lizak – Lizôk, -aka, Malek – Malek, Malk-a, Narloch – Nôrloch, -a, Niemczyk – Niémczik, -a, Pik – Pik, -a, Piłat – Piłat, -a, Pioch – Pioch, -a, Potrykus – Pòtrëkùs, -a, Szok – Szok, -a, Treder – Tréder, Trédr-a, Zając – Zając, -a, Łukowicz – Łukòwicz, -a*;

C) Nazwiska zakończone samogłoską: *Cybula – Cëbùla, -ë, Broda, -ë, Czucha – Czucha, -ë, Formela – Fòrmela, -ë*; *Gruba – Grëba, -ë, Doba – Doba, Dob-ë, Drewa – Dréwa, -ë*, *Stenka – Stenka, -czi, Gruchała – Gruchała, Gruchałë, Grzela – Grzela, -ë, Malotka – Malotka, -czi, Starosta – Starosta, -ë, Kostka – Kòstka, -czi, Krupa – Krëpa, -ë, Laska – Lôska, Lôsczi, Pięta – Piãta, -ë, Piętka – Piãtka, -czi, Roda – Róda, -ë, Rogala – Rogala, -ë Rybka – Ribka, -czi, Wierzba – Wiérzba, -ë, Wrycza – Wrëcza, -ë.* Nazwiska zakończone na *-e* są albo pochodzenia niemieckiego, albo zniemczone na formy dolnoniemieckie, w kaszubszczyźnie wymieniamy to *-e* na *-a*, a więc dolnoniem. formy *Liedtke – Liedtka, -czi; Heike – Hejka, -czi*; *Schmiedtke – Szmëtka, -czi*; zniemczone na dolnoniem *-ke*: *Bieschke* z polskiego *Bieszek* od im. *Benedykt* na *Bieszka, -czi*; *Maszke* z pol. *Maszek* od im. *Mach* < *Maciej* na *Maszka, -czi*; *Mischke* od starop. staropomorskiego im. *Myślibor, spolszczone* na *Myszka – Mëszka, -czi*, od *Radke* z pol. *Radek* od im. *Radosław* na *Rôdka, -czi, Witke* z pol. *Witek* od im. *Witold* czy *Witosław* na *Witka, -czi.* Pisownia tych zniemczonych nazwisk może być różna, a więc obok podanych *Bieschke, Maszke, Radtke, Witke* także *Bieszke, Maschke, Radke, Wittke, Wietke* i podobnie. Nazwiska pozyskanych Pomorzan i Kaszubów mogą się także kończyć na *-o* i bardzo rzadko na *-u.*

D) Nazwiska przymiotnikowe typu *Zimny – Zëmny, -égò, Dolny – Dólny, -égò, Górny – Górny, -égò, Kwaśny – Kwasny, Mądry – Mądri, -égò, Młody – Młodi, -égò, Suchy – Suchi, -égò, Szady – Szadi, -égò, Zjawny – Zjawny, -égò, Zagórny – Zôgórny, -égò, Nagórny – Nôgórny, -égò, Sławny – Słôwny, -égò.*

II. Nazwiska kobiet[2]:

A) Marytonimiczne nazwiska kobiet zamężnych od nazwisk mężów:

1) **zakończonych przyrostkiem *-ski*:** *Kowalska – Kòwalskô, -sczi*, *Kiedrowska – Czedrowskô, -sczi, Pryczkowska – Prëczkòwskô, -sczi, Młynska – Młińskô, -sczi, Adamskô – Adamsczi*;

---

[2] W słowotwórstwie nazwisk zależnościowych w rodzinie posłużę się tylko wybranymi przykładami, jako że stosunki układają się analogicznie, odnotować wypadnie przykłady wyłamujące się z przyjętej zasady.

2) **zakończonych na spółgłoskę**: *Nowakowa – Nowakòwô, Grzybowa – Grzëbòwô, Potrykusowa – Pòtrëkùsowô, Zającowa – Zającowô, Łukowicz – Łukòwiczowô*;
3) **zakończonych na samogłoskę:** *Grubowa/Grubina – Grëbòwô/Grëbinô/Grubinô, Stenkowa/Stenczyna – Stenkòwô/Stenczënô, Gruchałowa/Gruchalina – Gruchałowô/Gruchalënô, Starostowa – Starostowô/Staroscënô, Laskowa – Lôskòwô/Lôsczënô*:
4) **od nazwisk typu:** *Zimna – Zëmnô, Kwaśna – Kwasnô, Zjawna – Zjawnô, Zagórna – Zôgórnô, Nagórna –Nôgórnô*;

B) Patronimiczne (po ojcu, kobiet niezamężnych):

1) **od nazwisk zakończonych na *-ski***: *Kowalska – Kòwalskô, -sczi, Kiedrowska – Czedrowskô, -sczi, Pryczkowska – Prëczkòwskô, -sczi, Młynska – Młińskô, -sczi, Adamskô –Adamsczi*; czy to nazwisko patronimiczne ‘po ojcu’, czy patronimiczne ‘po matce’, wiadomo wtedy, gdy zna się rodowód nosicielki tego nazwiska; dialektalnie używa się przymiotnikowych określeń typu *Młodô Kòwalskô, a jej matka staje się Starô Kòwalskô*;
2) **od nazwisk ojców zakończonych na spółgłoskę**: typ *Nowakowa* z konkretnym imieniem, np. *Anna Grzëbówna*, *Zającówna* lub w postaci męskiej *Anna Grzib*; potocznie *Grzëbòwa Anna*;
3) **od nazwisk ojców zakończonych na samogłoskę**: w postaci męskiej *Anna Grëba* lub z przyrostkiem *-anka*: *Anna Grëbiónka,* potocznie *Grëbów Anna*, na południu Kaszub *Grubóc Anna, Brézéc Anna;*
4) **od nazwisk przymiotnikowych typu**: *Zimny, Zëmnô, Kwasnô, Zjawnô*, potocznie: *Zëmnëch Anna, Kwasnëch Zosza, Zjawnëch Kasza.*

III. Patronimiczne nazwiska synów od nazwisk ojców

1) **zakończonych na *-ski***: *Kowalski – Kòwalsczi, -égò*, gw. *Kòwalsczich* Jan/syn*, Pryczkowski – Prëczkòwsczi, -égò*, gw. *Prëczkòwsczich* Jan/syn, *Kiedrowski – Czedrowsczi, -égò, Czedrowsczich Jan/syn, Młynski – Młińsczi, -égò*; *Młińsczich* Jan/syn, *Adamski – Adamsczi, -égò*; *Adamsczich* Jan/syn;
2) **zakończonych na spółgłoskę:** *Grzib*, potocznie *Grzëbów Jan/Młodi Grzib* w opozycji do ojca – *stôri Grzib*, por. pseudonim *Staszków Jan* J. Piepki;
3) **zakończonych na** samogłoskę**:** *Grëba/Grëbów Jan*, por. pseudonim L. Roppla *Piãtów Tóna*; potocznie na południu: *Lôskóc Jan, Brézéc Jan*;
4) **od nazwisk przymiotnikowych typu:** *Zëmny*, *Kwasny, Zjawny, Zôgórny*.

IV. Określenia całych rodzin od nazwisk:

1) **zakończonych na *-ski***: *Kowalscy – Kòwalscë/Kòwalsczich, Prëczkòwscë/Prëczkòwsczich, Czedrowscë/Czedrowsczich, Młińscë/Młińsczich*; *Adamski – Adamscë/Adamsczich*;

2) **zakończonych na spółgłoskę:** *Grzëbòwie/Grzëbë, Pòtrëkùsowie/Pòtrëkùsë, Zającowie/Zające*;
3) **zakończonych na samogłoskę**: *Lôscë/Lôskòwie*, na południu *Lôskóc, Bréskóc* od *Breska*;
4) **przymiotnikowe typu:** *Zëmny, Słôwny, Zakòscelny.*

Elżbieta Bugajna

Wychowanie przez sztukę

Ars est celare artem[1]
Owidiusz

Różnorodne oblicza kultury mają niebagatelny wpływ na kształtowanie młodego człowieka, jego postawy i zachowania, myśli i wybory, zwłaszcza w kontekście wyborów życiowych. Nieodłącznym składnikiem kultury są sztuka i wychowanie.

Punktem wyjścia poniższych rozważań jest kultura, która stanowi wyzwanie dla edukacji i daje podstawę do różnorakich działań edukacyjnych, a w efekcie kultura, ustawicznie kreowana poprzez aktywność i twórcze działania, rozwija się i ubogaca tożsamość człowieka i grupy.

Pochylając się nad relacjami na styku kultura – kształcenie w aspekcie wychowania, *paidei*[2], myślimy o kształtowaniu osobowości na dobrach kultury i tkwiących w niej wartościach. Niebywały w ostatnim trzydziestoleciu rozwój cywilizacji naukowo-technicznej zaowocował skurczeniem się świata do symbolicznej globalnej wioski. Rola mass mediów (z telewizją cyfrową na czele) i hipermediów (z siecią informatyczną typu Internet i wideotelefonią) wpływa na sposób widzenia świata. To one w głównej mierze spowodowały pankulturowe przemiany w charakterze współczesnej kultury i w stylu życia – wytworzyły dominującą kulturę popularną (zwaną często masową)[3]. Nastał czas wielkich przyspieszeń i zmian.

W połowie XX wieku angielski estetyk Herbert Read pisał, że „Sztuka jest jedną z tych rzeczy, które – jak powietrze czy ziemia – znajdują się wszędzie wokół nas, lecz nad którymi rzadko się zastanawiamy”[4]. Jako zasadniczy i nieodłączny element kultury, która jest nośnikiem wartości, sztuka stanowi dziedzinę świadomej ludzkiej aktywności. Ukazuje reakcję twórcy na zastaną rzeczywistość – wiąże się zatem z autentycznymi przeżyciami. Jej wytwory wzbogacają skarbiec ludzkiej działalności. Polski filozof i historyk sztuki Władysław Tatarkiewicz wyszczególnił trzy znaczenia terminu sztuka: umiejętność, czynność i wytwór. Gdy mianem „sztuka" określa się dyspozycje twórcze człowieka – mówimy o umiejętności. Czynność to proces, prowadzący do powstania dzieła, zaś w ostatnim znaczeniu sztuka stanowi wytwór owej czynności. Według Tatarkiewicza sztuką możemy nazwać dzieło wówczas, gdy będzie ono oddziaływać na odbiorcę – u którego wywoła uczucie wzruszenia, niepokoju, zachwytu lub strachu[5].

---

[1] Sztuką jest ukryć sztukę.

[2] Termin *paideja* oznacza „wyższe formy działalności wychowawczej, zmierzające do kształtowania osobowości na dobrach kultury i tkwiących w niej wartościach”. Odpowiednikiem greckiej *paidei* było rzymskie *humanitas*. Por. J. Gajda, *Pedagogika kultury w zarysie*, Kraków 2006, s. 170. Zob. też *Słownik grecko-polski* pod red. Z. Abramowiczówny, t. III, Warszawa 1962, s. 363, gdzie rzeczownik *paideia* w 3. znaczeniu to „kultura umysłowa, wiedza, wychowanie i wykształcenie”; por. wyraz encyklopedia, gdzie występuje także *(-pedia*) omawiany wyraz. Łac. wyraz *humanitas* oznacza w przenośni „szlachectwo obyczajów, kultura, cywilizacja, wykwint” – zob. *Słownik łacińsko-polski* pod red. M. Plezzi, t. II, Warszawa 1962, s. 47.

[3] Por.: J. Gajda, dz. cyt.., s. 165.

[4] H. Read, *Wychowanie przez sztukę*, 1976, s.22.

Niebagatelną rolę sztuka odgrywa w edukacji. Zdaniem pedagog Ireny Wojnar sztuka stanowi szansę współczesnej edukacji, wzbogacając jej treści i środki. Autorka podkreśla jednak swoistość tego narzędzia edukacyjnego, gdyż jest ono skierowane przede wszystkim ku siłom duchowym, ku wewnętrzności człowieka, ku tej sferze jego przeżyć i doznań, które z trudem dają się przełożyć na zaplanowane i zorganizowane sytuacje wychowawcze[6].

W Polsce o edukacji kulturalnej zaczęto coraz częściej mówić i pisać w latach 80. XX wieku. Wcześniej w edukacji ogólnej wyraziście wyodrębniono, jako ważne zadanie i dział praktyki pedagogicznej, wychowanie estetyczne, które dziś uznaje się za kluczowy element edukacji kulturalnej, ujmując ją jednak szerzej[7]. W powszechnej świadomości funkcjonują więc takie pojęcia, jak: wychowanie estetyczne i edukacja kulturalna. Warto poświęcić kilka zdań przybliżeniu pojęcia wychowanie estetyczne, które (funkcjonuje) oscyluje w kierunku nazwy wychowanie przez sztukę i dla sztuki.

Termin wychowanie estetyczne wprowadził do filozofii niemiecki poeta i teoretyk sztuki F. Schiller w *Listach o estetycznym wychowaniu* (1795), a rozpowszechnili je w XX wieku zwłaszcza tacy uczeni, jak: angielski teoretyk sztuki Herbert Read, a w Polsce Stefan Szuman (psycholog i pedagog), Bogdan Suchodolski (filozof, historyk kultury i pedagog) i Irena Wojnar (pedagog) oraz liczne grono ich uczniów.

Pojęcie wychowania przez sztukę („Education Through Art") pojawiło się w roku 1943 w dziele H. Reada, który postawił tezę, iż sztuka powinna być podstawą wychowania[8]. Zdaniem autora wychowanie przez sztukę ma na celu pobudzać wyobraźnię, uczyć spontanicznego wyrażania własnych spostrzeżeń oraz uczuć. W ten sposób nie tylko odbiorcy sztuki, ale także jej twórcy otwierają się na dialog ze światem, który jest niezbędny do prawidłowego funkcjonowania jednostki ludzkiej.

---

[5] Por.: W. Tatarkiewicz, *Dzieje sześciu pojęć*, Warszawa 1988, s. 53: „Sztuka jest odtwarzaniem rzeczy bądź konstruowaniem form bądź wyrażaniem przeżyć – jeśli wytwór tego odtwarzania, konstruowania, wyrażania jest zdolny zachwycać bądź wzruszać, bądź wstrząsać".

[6] Por.: I. Wojnar, *Społeczna obecność sztuki a wychowanie człowieka*, w: I. Wojnar (red.), *Teoria wychowania estetycznego. Wybór tekstów*, Warszawa 1977, s.276.

[7] Por. D. Jankowski, *Pedagogika kultury. Studia i koncepcja*, Kraków 2006, s. 18.

[8] H. Read, *Wychowanie przez sztukę*, 1976, s. 6.

Poddając analizie pole zainteresowań teorii wychowania estetycznego, należy wskazać na trzy odrębne jej pola semantyczne. Teoria wychowania estetycznego jako nauka zajmuje się wychowaniem przez sztukę, wychowaniem do sztuki i wychowaniem za pomocą wartości estetycznych tkwiących w naturze lub wytworach techniki. Irena Wojnar stworzyła podstawy teoretyczne tej nauki, wiążąc ją z jednej strony z filozofią i estetyką, zaś z drugiej z teoriami poszczególnych dziedzin sztuki. Badaczka kontynuowała pracę Bohdana Suchodolskiego, ukazując wielowymiarowe powiązania sztuki z takimi dziedzinami nauki, jak: aksjologia, filozofia, estetyka, nauki humanistyczne. Rozbudowała jego definicję pedagogiki, która oprócz kształcenia osobowości z przygotowaniem człowieka do życia, winna „pobudzać, rozwijać i wzmacniać ludzkie umiejętności w działaniu zawodowym i społecznym, a jednoczenie przyczyniać się do tworzenia i rozwijania ludzkiego bogactwa istnienia”[9].

Termin wychowanie estetyczne w ujęciu Ireny Wojnar funkcjonuje w conajmniej dwóch znaczeniach. W swoim dziele „Teoria wychowania estetycznego” proponuje dwuzakresową koncepcję wychowania estetycznego. Mówiąc o wychowaniu estetycznym, podkreśla dwoistość tego procesu, który trafnie oddają dwie formuły: wychowanie do sztuki i wychowanie przez sztukę[10]. Stwierdza, że w „potocznym języku pedagogicznym operujemy dwoma terminami o dość wyraźnie określonym znaczeniu: wychowanie estetyczne w sensie węższym oznacza kształtowanie stosunku człowieka do wartości estetycznych; wychowanie estetyczne w sensie szerszym oznacza zintegrowane kształtowanie osobowości dzięki stymulującemu oddziaływaniu sztuki”[11]. Badaczka konkretyzuje oba zakresy: wychowanie do sztuki – „to znaczy z myślą o kształtowaniu estetycznej kultury człowieka, jego wrażliwości, jego stosunku do różnorodności zjawisk i wartości estetycznych istniejących zarówno w świecie natury, jak i w kręgu ludzkich dokonań”[12], zaś wychowanie przez sztukę – „to znaczy z myślą o kształtowaniu dzięki bogactwu sztuki swoistych postaw moralnych człowieka, jego stosunku do świata, do innych ludzi i do siebie samego, o pobudzaniu jego dyspozycji twórczych i wyobraźni”[13].

Wychowanie do sztuki należy więc rozumieć jako przygotowanie człowieka do odbioru dzieł sztuki, kształtowanie jego wrażliwości, systemu norm i wartości estetycznych, natomiast wychowanie przez sztukę – jako przekładanie przez sztukę wartości na wewnętrzne treści i postawy człowieka.

---

[9] I. Wojnar, *Humanistyczne intencje edukacji*, Warszawa 2000, str. 18.

[10] Por. I. Wojnar, *Społeczna obecność sztuki a wychowanie człowieka*, w: I. Wojnar (red.), *Teoria wychowania estetycznego. Wybór tekstów*, Warszawa 1977, s.275–276.

[11] I. Wojnar, *Możliwości wychowawcze sztuki,* w: I. Wojnar (red.), *Teoria wychowania estetycznego. Wybór tekstów*, Warszawa 1997, s.12.

[12] I. Wojnar, *Społeczna obecność sztuki a wychowanie człowieka*, dz. cyt., s. 276.

[13] Tamże.

W praktyce szkolnej koncepcja wychowania przez sztukę realizuje się poprzez wychowanie plastyczne, muzyczne, teatralne, filmowe, literackie na różnych przedmiotach (mogą to być tzw. przedmioty artystyczne, ale nie tylko) i na różnych szczeblach edukacji.

Nazwa wychowanie estetyczne nie cieszy się obecnie popularnością, w praktyce pedagogicznej funkcjonują pojęcia wychowanie kulturalne, edukacja kulturalna, edukacja artystyczna. Edukacje te odbywają się oczywiście poprzez kontakt z dziełami sztuki, sztuki zarówno tej wysokiej jak i niskiej, elitarnej czy masowej i popularnej. Kontakt ze sztuką rozpoczyna się już od najmłodszego etapu zinstytucjonalizowanej opieki i edukacji, oczywiście w sposób dostosowany do możliwości wychowanka na każdym etapie rozwoju.

W inny sposób spotkanie ze sztuką odbywa się w nauczaniu przedszkolnym, młodszym wieku szkolnym, gimnazjum czy w szkole średniej, choć oczywiście dzieło sztuki pozostaje to samo. Wychowanie przez sztukę (sztukę w każdym jej wymiarze), która – czy tego chcemy czy nie – stanowi nieodłączny składnik współczesnego świata, stawia sobie za cel kształcenie pełnej osobowości człowieka, ze szczególnym zwróceniem uwagi na aktywność ekspresyjną i twórczość własną dziecka. Człowiek tworzy sztukę, która jest częścią szeroko pojętej kultury, ale i kultura tworzy człowieka, dlatego potrzebne jest zarazem wychowanie do sztuki, jak i przez sztukę. Przez to człowiek odróżnia się od innych stworzeń i staje się człowiekiem.

Polski pedagog D. Jankowski wywodzi współczesną edukację kulturalną z dwóch źródeł: z tradycji myśli o wychowaniu estetycznym oraz z pedagogiki kultury. Wywodzenie edukacji kulturalnej z wychowania estetycznego jest uzasadnione, gdyż „sztuka i aktywność artystyczna są doniosłymi czynnikami rozwoju i życia ogółu ludzi, rozumienia i porozumienia, a więc tworzenia wspólnoty ludzkiej, humanizacji całokształtu praktyki, ważną postacią ludzkiej transgresji i transcendencji. Ponadto to właśnie sztuka […] jest stymulatorem i środkiem kształtowania twórczej postawy człowieka. Bez wychowania estetycznego edukacja ogólna jest kaleka, daleka od spełnienia swej humanistycznej funkcji, co, niestety, nie jest powszechnie uświadomione i docenione[14]".

Cytowany wyżej autor wskazuje na występowanie w literaturze przedmiotu trzech koncepcji edukacji kulturalnej:

- wychowanie estetyczne (wychowanie do sztuki i przez sztukę),
- edukację humanistyczną,
- wychowanie do uczestnictwa w kulturze symbolicznej[15].

---

[14] D. Jankowski, *Pedagogika kultury. Studia i koncepcja*, Kraków 2006, s. 18.
[15] Tamże, s. 23.

Zdaniem D. Jankowskiego w praktyce edukacyjnej w Polsce najbardziej rozpowszechniona i silnie ugruntowana jest koncepcja wychowania estetycznego[16]. W najnowszej podstawie programowej kształcenia ogólnego używa się sformułowania edukacja artystyczna. Autorzy tej podstawy tak piszą: „Edukacja artystyczna stanowi ważny obszar kształcenia i dlatego jej realizacji należy poświęcić dużo uwagi, począwszy od edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Dlatego już na pierwszym etapie edukacyjnym prowadzenie edukacji muzycznej i plastycznej – jeśli jest taka potrzeba – może być w części powierzone specjalistom. Na drugim i trzecim etapie edukacyjnym *plastyka* i *muzyka* są zajęciami obowiązkowymi. Na czwartym etapie we wszystkich typach szkół ponadgimnazjalnych obowiązkowy jest przedmiot *wiedza o kulturze*. Oprócz tego, w liceach jako przedmiot do wyboru mogą być realizowane na poziomie rozszerzonym *historia sztuki, historia muzyki* oraz *język łaciński* i *kultura antyczna"*[17]. Oczywiście treści tej edukacji pojawiają się także na innych przedmiotach, np. w treściach programowych języka polskiego (jako odbiór różnych tekstów kultury) czy historii.

Wychowanie kulturalne rodzi wiele pytań i obaw. W szkolnictwie zawsze toczyły się spory o tzw. przedmioty artystyczne, liczbę godzin na nie przeznaczonych, o zwiększenie liczby zajęć pozalekcyjnych. W zreformowanej szkole obniżono liczbę godzin na przedmioty artystyczne do 1 tygodniowo, natomiast zajęcia pozalekcyjne zostały znacząco okrojone lub całkowicie zlikwidowane. Mimo szumnych deklaracji rzeczywistość szkolna nie odzwierciedla założeń.

Kolejnym mankamentem jest fakt, że w polskim społeczeństwie na plan pierwszy w edukacji wysuwa się przyswajanie gotowej wiedzy. Edukacja kulturalna jest zaniedbywana i niedoceniona. Uznaje się powszechnie jej znaczenie dla rozwoju zainteresowań i predyspozycji twórczych w sferze intelektualno-artystycznej, ale ta sfera jest przez większość ludzi traktowana raczej jako środek „dekoracji" życia, a nie jako doniosły składnik.

---

[16] Tamże, s. 24.

[17] *Podstawa programowa z komentarzami. Tom 7. Edukacja artystyczna w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum,* s. 14, www.wpek.pl/pi/73629_1.pdf (dostęp: 9.07.2014).

Marek Cybulski
Uniwersytet Gdański

Standaryzacja kaszubszczyzny – zakres, historia, przykłady[1]

W każdym języku/dialekcie istnieje w świadomości osób nim się posługujących norma, tj. zespół wszystkich środków językowych (głosek, morfemów, wyrazów, sposobów ich wymawiania, łączenia itp.), które są aktualnie używane zgodnie z aprobatą społeczną przez wszystkich mówiących tym językiem[2]. Nieprzestrzeganie normy językowej grozi niezrozumieniem lub ośmieszeniem mówiącego. Ogół działań, mających na celu ustalenie i przestrzeganie normy jakiegoś języka/dialektu, przyjęto nazywać normalizacją, a szerzej – biorąc również pod uwagę zespół działań zewnętrznych towarzyszących wprowadzaniu normy – nazywa się standaryzacją.

Oczywiście inaczej norma i standaryzacja przejawiają się w językach tzw. literackich, w których normę się rozpowszechnia w środkach masowego przekazu, w wydawnictwach poprawnościowych itp., a inaczej w dialektach, w których norma „przejawia się jednak słabiej niż w języku ogólnym”[3], ale choć nie ma publikacji poprawnościowych, to nieprzestrzegający normy są w kontaktach werbalnych niezrozumiani i wyśmiewani.

W sytuacji dużego zróżnicowania dialektalnego kaszubszczyzny (Kaszubie z północy trudno zrozumieć współziomka z południa tego regionu) sytuacja dodatkowo się komplikuje. Rozważa się nawet możliwość usankcjonowania dwu częściowo odrębnych norm: a) północnokaszubskiej, uwzględniającej akcent ruchomy typu *dobri*, bylaczenie i wymowę wąską nosówki przedniej *ę*; oraz b) środkowokaszubskiej – z akcentem kolumnowym, niebylaczącą i szeroką wymową przedniej nosówki *ã*[4].

---

[1] Niniejszy tekst z nieznacznymi poprawkami jest przedrukiem artykułu zamieszczonego w tomie *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia,* t. XVII: *Językowa przeszłość i współczesność Mazowsza i Podlasa,* red. H. Sędziak, D. Czyż, Łomża 2013, s. 93–103.

[2] Zob. np. [W. Pisarek, J. Reczek], *Norma językowa*, [w:] *Encyklopedia języka polskiego*, wyd. drugie, Wrocław 1992, s. 226.

[3] [M. Kucała], *Norma językowa w dialektach*, [w:] tamże, s. 226.

[4] Zob. [J. Treder], *Norma językowa*,[w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. Jerzy Treder, wyd. drugie poprawione i poszerzone, Gdańsk 2006, s. 187.

Standaryzacja języka kaszubskiego na szerszą skalę zaczyna się dokonywać dopiero współcześnie, w XXI wieku, choć próby jej wprowadzenia w tekstach literackich widoczne są w tekstach literatury kaszubskiej już od chwili narodzin kaszubskiego piśmiennictwa, zapoczątkowanego przez Floriana Ceynowę (1817–1881), a także w utworach literackich kolejnych pisarzy kaszubskojęzycznych (Jarosza Derdowskiego, młodokaszubów, zrzeszyńców itd.).

Standaryzacja kaszubskiego języka literackiego, będącego ciągle *in statu nascendi*, lecz ustawicznie zwiększającego zakres poliwalencji[5], uczonego w szkołach i przedszkolach, przekazywanego przez środki masowego przekazu, staje się swoistą koniecznością, ponieważ „osiągnięcia na drodze kształtowania kaszubskiego języka literackiego trzeba uznać za znaczne”[6]. Sytuacja szczególnie sprzyjająca kaszubszczyźnie w tym zakresie pojawiła się od chwili oficjalnego uznania przez Sejm RP tego etnolektu za jedyny język regionalny we współczesnej Rzeczypospolitej Polskiej[7].

Pomocą w standaryzacji kaszubszczyzny służą wydawnictwa: *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù*[8] – inaczej niż sugeruje tytuł, pierwszy kaszubskojęzyczny poradnik poprawnościowy; *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*[9] – pierwszy kaszubskojęzyczny słownik poprawnościowy; seria wzorcowych wydawnictw *Biblioteka Pisarzy Kaszubskich*, w której ukazują się w dwu wersjach: oryginalnej i zestandaryzowanej najwybitniejsze utwory literatury kaszubskiej z obszernymi komentarzami i przypisami[10].

Standaryzacją zajmuje się przede wszystkim powołana w roku 2006 Rada Języka Kaszubskiego (Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka) – organizacja skupiająca kaszubskich językoznawców, pisarzy, publicystów i nauczycieli, powołana do oceny od strony poprawnościowej kaszubskich tekstów mówionych i pisanych[11].

---

[5] E. Rogowska-Cybulska, *Poliwalencja kaszubszczyzny a kultura masowa (Przyczynek do roli gatunków tekstów jako argumentu w dyskusji nad statusem językowym kaszubszczyzny)*, [w:] *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*, praca zbiorowa pod red. Jerzego Tredera / *Kaszëbizna dôwni ë dzys*, zbiérnô prôca w red. Jerzégò Trédra, Warszawa 2006, s. 73–98.

[6] J. Zieniukowa, *Nowe zjawiska w komunikacji w języku kaszubskim*, tamże, s. 103.

[7] Por. M. Cybulski, *Praktyczne aspekty* Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, tamże s. 63–72 lub w dwu wersjach językowych: polskiej: „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2007, Gdańsk 2007, s. 113–122, i kaszubskiej: „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” 2007, s. 113–122.

[8] E. Gołąbk, *Wskôzë kaszëbsczégó pisënkù*, Gduńsk 1997.

[9] E. Gołąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.

[10] Ukazało się dotychczas osiem tomów, przygotowywane są następne. Por. również J. Treder, *Normalizacja języka w reedycjach dzieł literatury kaszubskiej (na marginesie nowego wydania dramatów Bernarda Sychty)*, „Acta Cassubiana” XII, 2010, s, 163–174.

[11] Propozycje poprawnościowe w postaci uchwał Rada Języka Kaszubskiego publikuje na łamach dwujęzycznego kaszubskiego-polskiego rocznika „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”/„Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”. Ukazało się dotychczas siedem tomów biuletynu, od roku 2007 (w 2007 dwa tomy: polski i kaszubski), 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013 (po jednym tomie dwujęzycznym).

Standaryzacji kaszubszczyzny, czyli zmniejszaniu jej wariantywności strukturalnej, towarzyszy zatem zwiększanie jej wariantywności funkcjonalnej, czyli poliwalencja, „polegająca na zdolności języka do wypowiadania myśli na różnych społeczno-kulturowych poziomach komunikacji językowej i w różnych stylach funkcjonalnych”[12]. Obie one odgrywają w tym wypadku rolę zasadniczą, rozwiniętą poliwalencję oraz istnienie normy językowej uważa się dziś bowiem za najważniejsze cechy języków literackich, przeciwstawiając je dialektalnym odmianom języków etnicznych[13].

W dalszej części artykułu przyjrzę się standaryzacji kaszubszczyzny w obrębie wybranych tekstów literatury pięknej, zwracając również uwagę na ich pisownię, następnie zanalizuję normatywne słowniki kaszubskie, a na końcu zwrócę uwagę na problem kaszubskojęzycznej terminologii.

Swoistą rangę każdemu językowi nadaje tłumaczenie *Biblii*. Choć kaszubszczyzna nie dysponuje jeszcze przekładem *Pisma Świętego* jako całości, to istnieją kaszubskie przekłady *Ewangelii*[14], całego *Nowego Testamentu*[15], *Psalmów*[16], a także fragmenty przeznaczone do czytań mszalnych jako tzw. *Lekcjonarz*[17]. W niniejszym artykule pomijam kwestię kaszubskich tłumaczeń *Biblii*, choć fakt ich istnienia bardzo nobilituje język Kaszubów, zdaję sobie jednak sprawę z tego, że jest to temat na niejeden odrębny artykuł.

Kaszubskie teksty beletrystyczne

Miano ojca literatury kaszubskiej przysługuje Florianowi Ceynowie (1817–1881), z wykształcenia lekarzowi. Był on pierwszym człowiekiem, który świadomie pisał po kaszubsku, a ponieważ urodził się w północnokaszubskim Sławoszynie, należącym do dialektu żarnowieckiego, ten dialekt uczynił tworzywem swych tekstów, choć dodawał również formy i słownictwo z innych dialektów oraz liczne polonizmy. Ceynowa pozostawił po sobie teksty publicystyczne (*Xążeczka dlo Kaszebov*, *Kaszebji do*

---

[12] J. Zieniukowa, *O nowych badaniach, wprowadzonych pod koniec XX wieku form komunikacji w języku kaszubskim*, [w:] *Badania kaszuboznawcze w XX wieku*, red. J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2001, s. 262.

[13] Por. M. Cybulski, *O normie morfonologicznej w kaszubszczyźnie*, „Studia Slavica” XVI – „Slovanské Studie” XVI, Opole 2012, s. 195.

[14] *Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament. IV Ewanjelje. Z łacëznë przełożëł na kaszëbsczi jãzëk ks. Franciszek Grucza,* Poznań 1992; a także *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné, z greczi przełożił na kaszëbsczi jãzëk ò. Adam Ryszard Sikora OFM*, Gduńsk 2010.

[15] *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu. Na podstawie Biblii Tysiąclecia skaszëbił Eugeniusz Gołąbk*, Gduńsk–Pelplin 1993.

[16] *Knéga Psalmów. Na podstawie Biblii Tysiąclecia (wyd. IV, 1989) skaszëbił Eugeniusz Gołąbk*, Gdańsk 1999.

[17] *To je slowò Bòżé. Czëtania midzëlekcyjné na niedzele i swiãta we wszëtczich cządach lëturgicznëch rokù na kaszëbsczi przełożił Eugeniusz Gòłąbk*, Gdańsk 2007.

Polochov, *Wo znjemczenju Kaszebov nadwodrzanskich*), folklorystyczne (*Przesłovjo kaszebskje*, baśnie), literackie (*Kile słov wó Kaszebach e jich zemji przez Wójkasena*, *Rozmova Pólocha s Kaszebą*, *Rozmova Kaszébé s Polôchę*), także tłumaczenia (np. bezrymowe Aleksandra Puszkina *Wo reboku e ribce*) oraz prace nad językiem (*Wuvogji nad movą kaszebską*, *Moje spostrzeżenjo prze przezeranju wuvog Ismaela Sreznjevskjeho nad movą kaszebską*), gramatyki i słowniki[18].

Drugim z kolei pisarzem kaszubskim był Hieronim Jarosz Derdowski (1852–1902). Inaczej niż Florian Ceynowa nie miał on ambicji stworzenia odrębnego języka literackiego, uważał kaszubszczyznę za dialekt polski, nadający się do stosowania w literaturze humorystycznej, w czym nawiązywał do praktyki niemieckiego twórcy Fritza Reutera, piszącego dialektem dolnoniemieckim (platdeutsch). Derdowski jest m.in. autorem humorystycznej epopei *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò secé jachôł*, poematu *Jasiek z kniei*, dramatu *Kaszuby pod Widnã* oraz zbioru przysłów pt. *Nórcëk kaszëbsczi abò kòrëszk i jedna maca jãdrny prôwdë*. Tworzywem swych tekstów literackich pisarz uczynił rodzimy dialekt zaborski, ale w niektórych miejscach formy ograniczone tylko do tego dialektu zastąpił ogólnokaszubskimi, np. w czasowniku posiłkowym *bëc* w miejsce *sąsmë*, *sąsta* stosował *jesmë*, *jesta*[19]. Teksty Derdowskiego były zrozumiałe dla polskich czytelników ze względu na zastosowany język – dialekt zaborski wśród dialektów kaszubskich najbardziej zbliżony jest do polszczyzny – ale też ze względu na świadomą intencję autora, by przybliżyć tekst o Kaszubach wszystkim czytelnikom w Polsce. Służyło temu też słownictwo, maksymalnie zbliżone do leksyki polskich dialektów lądowych, oraz grafia – inaczej niż u Ceynowy – taka sama jak w polszczyźnie, nieoddająca kaszubskich osobliwości fonetycznych[20].

Następni wśród twórców piszących po kaszubsku byli tzw. młodokaszubi, czyli grupa pisarzy skupiona w tzw. Towarzystwie Młodokaszubów. Najbardziej znani spośród nich to Aleksander Majkowski (1876–1938), Jan Karnowski (1886–1939) i Leon Heyke (1885–1939). Z nich tylko A. Majkowski stworzył język niezależny od kaszubszczyzny określonych stron. Początkowo pisał on w gwarze kościersko-lipuskiej w duchu Derdowskiego (*Jak w Kòscérznie kòscelnégò òbrelë abò Piãc kawalérów i jedna jedino brutka*), by później zradykalizować swój pogląd na kwestię kaszubszczyzny. W drugim etapie swej twórczości (*Żëcé i przigòdë Remùsa*, *Strachë ë zrãkòwinë*) Majkowski wyraźnie zradykalizował lokalne zabarwienie swych tekstów poprzez znormalizowanie ortografii oraz ich standaryzację w zakresie fonetyki i fleksji[21].

---

[18] [J. Treder], *Ceynowa Florian, Stanisław, Wenancjusz,* [w:] *Język kaszubski...*, s. 35-41.

[19] Por. również H. Popowska-Taborska, *Poemat H. Derdowskiego „Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò séce jachôł” jako próba stworzenia kaszubskiego języka literackiego*, „Język Polski”, XXXVII (1958), z. 1, s. 21–27 lub tejże, *Szkice z kaszubszczyzny. Dzieje. Zabytki. Słownictwo,* Wejherowo 1987, s. 54–59.

[20] [J. Treder], *Derdowski Hieronim*, [w:] *Język kaszubski...*, s. 35–46.

[21] Zob. [J. Treder], *Majkowski Aleksander*, [w:] *Język kaszubski...,* s. 156–160.

Pisarze następnego pokolenia, skupieni wokół pisma *Zrzesz Kaszëbskô*, tzw. zrzeszeńcy, pochodzili z Kaszub środkowych, np. Jan Trepczyk (1907–1989) urodził się w Stryszej Budzie pod Mirachowem, Aleksander Labuda (1902–1981) wywodził się z Mirachowa, Jan Rompski (1913–1969) – z Kartuz, a ks. Franciszek Grucza (1911–1993) – z Pomieczyńskiej Huty. W swej twórczości posługiwali się oni kaszubszczyzną środkową, przeplatając ją jednak licznymi archaizmami fonetycznymi, np. wyrazami ze staropomorską grupą *TarT* (jak *barnic*), leksemami zawierającymi *-oł* pochodzące z dawnego *l* sonantycznego (jak *mołwa*), a także archaizmami leksykalnymi z kaszubskich dialektów północnych.

Zrzeszeńcy zdecydowanie opowiadali się za kaszubszczyzną jako samodzielnym językiem słowiańskim, za jej odrębnością wobec polszczyzny, jednak nie zwiększyli zakresu standaryzacji kaszubskiego języka literackiego, ponieważ często eksponowali w swych tekstach cechy lokalne, charakterystyczne dla niewielkich gwar[22].

Język współczesnych pisarzy niekiedy już odbiega od podłoża dialektalnego związanego z ich miejscem urodzenia, np. Stanisław Janke (ur. 1956), pochodzący z południowokaszubskiego Lipusza, tłumacz na kaszubski m.in. *Pana Tadeusza* Adama Mickiewicza, pisze w większości językiem zrzeszeńców, brak u niego nawiązań do gwary kościersko-lipuskiej, Robert Żmuda-Trzebiatowski (ur. 1976) wywodzi się z Miastka na Pomorzu Zachodnim, choć rodzice pochodzą z Gochów, a Roman Drzeżdżon (Rómk Drzeżdżónk), choć w felietonach ukazujących się współcześnie w *Pomeranii* posługuje się pseudonimem *Bëlôk*, nie bylaczy[23].

Widzimy zatem, że choć literatura kaszubska rozwija się już ponad 150 lat, każdy z pisarzy pisał swą rodzimą gwarą. Mimo że niektórzy twórcy (np. Ceynowa, Derdowski) do swych tekstów, pisanych na podstawie rodzimej gwary, dodawali elementy innych gwar kaszubskich lub eliminowali cechy charakterystyczne tylko dla małych terenów, trzeba jednak stwierdzić, że tworzywem ich tekstów był określony dialekt. Jakoś zatem uzasadnione jest twierdzenie, że kaszubski język literacki ciągle jeszcze jest *in statu nascendi*.

Obecnie, ponieważ większość pisarzy pochodzi z Kaszub środkowych, a pochodzący z innych regionów w mniejszym lub większym zakresie wprowadzają do swych tekstów kaszubszczyznę środkową, stąd też, z jej północno-wschodniej części pochodzi Eugeniusz Gołąbk, autor poradnika poprawnościowego i słownika poprawnej kaszubszczyzny, kaszubski język literacki tworzy się na bazie dialektu środkowego, jest to „kaszëbizna òpiartô na gôdkach westrzédnëch z dodôwkã elementów nocno- i pôłniowòkaszëbsczich"[24].

---

[22] Por. J. Treder, *Język poezji zrzeszeńców na tle kaszubszczyzny młodokaszubów*, [w:] tegoż, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005, s. 202–265.

[23] Zob. np. J. Treder, *Geografia literacka*, [w:] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999, s. 172.

[24] E. Gòłąbk, *Wskôzë..*, s. 18.

Grafia[25]

Przy standaryzacji kaszubszczyzny dużą rolę odgrywała/odgrywa pisownia. Florian Ceynowa parokrotnie zmieniał system graficzny. Zaczynał od ortografii polskiej, następnie stosował tzw. ortografię czeską (tu były kłopoty z drukarnią, bo brakowało czcionek, stąd błędy i niekonsekwencje), by zmienić ją na tzw. alfabet wszechsłowiański podany przez ks. Franciszka Malinowskiego w *Krytyczno-porównawczej gramatyce języka polskiego* (Poznań 1869).

Derdowski, jak wyżej podano, nie zastosował odrębnej ortografii, lecz teksty swych utworów zapisywał literami polskimi, co oczywiście w pewien sposób zubożyło jego kaszubszczyznę.

Swoisty system ortograficzny zastosował Majkowski w *Żëcym i przigòdach Remùsa*. Jak pisze Jerzy Treder: „Mamy tutaj do czynienia z pisownią fonetyczno-etymologiczną, którą określić można jako lingwistyczną, mającą oddać dość precyzyjnie sporo cech lokalnych, np. pełny zakres używania liter *ô*, *é*, *ó*, *ë*, rozróżnienie nosówki *ą* (dziś *ã*) i *õ* (dziś *ą*), zapis miękkich z *j* typu *pj*, *bj*, *vj*, *fj*. Standaryzację widać m.in. w zapisie wargowych miękkich (poza *mn* jako *mnj*) i tylnojęzykowych miękkich typu *kj*, *gj*, choć zastanawia kilkakrotne (tylko omyłkowe?) *dj* typu *tardji* (zamiast *targjï*?)"[26].

Kazimierz Nitsch odróżnił ortografię naukową od literackiej, praktycznej, która winna być prosta i łatwa, proponował zatem trzy dodatkowe znaki w porównaniu z ortografią polską: *ô* dla *ā*, *ë* dla *szwa*, *é* dla *ē*; nie radził zaznaczać labializacji, a *k'* oraz *g'* radził zapisywać przez *ć*, *dź*.

Friedrich Lorentz był autorem formuły: *Pisz, jak wymawiasz*, co dowodzi, że jawi się on jako przeciwnik normalizacji kaszubszczyzny.

Aleksander Labuda postulował w porównaniu z alfabetem polskim zastosowanie dodatkowych liter: *ô*, *é*, *ë* dla oznaczenia niektórych form i dla uniknięcia dwuznaczności typu: *bëstri* 'bystry' i *bestri* 'pstry', a miękkość postulował zapisywać przez *j*.

Stefan Bieszk, autor propozycji ortograficznych z 1959 roku, postulował wprowadzenie litery *w* (dotychczas stosowano *v*), zaznaczanie labializacji *ò*, *ù*, wprowadzenie liter: *ô*, *é*, *ë*, wprowadzenie litery *y* (dotychczas zrzeszyńcy jej nie stosowali) oraz *ã* jako znaku nosówki przedniej.

Autorem systemu ortografii kaszubskiej był również Leon Roppel, wydawca licznych tekstów kaszubskojęzycznych w czasach powojennych.

---

[25] Uwagi na temat grafii są streszczeniem artykułu hasłowego: [J. Treder] *Pisownia kaszubska*, [w:] *Język kaszubski..*, s. 194–198. Zob. również E. Breza, *Rys historyczny pisowni kaszubskiej*, [w:] E. Breza, J. Treder, *Zasady pisowni kaszubskiej*, Gdańsk 1976, s. 33–38.

[26] J. Treder, *Kaszubszczyzna Remusa Majkowskiego*, [w:] tegoż, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005, s. 182.

W roku 1974 została powołana Komisja do sprawy Reformy Ortografii Kaszubskiej, na której czele stanął Edward Breza, jej sekretarzem był Jerzy Treder, a członkami – pisarze kaszubscy. Wypracowała ona system ortografii kaszubskiej, obowiązujący do roku 1996[27], kiedy to nowa komisja pod przewodnictwem Edwarda Brezy wprowadziła poprawkę do tamtych ustaleń, polegającą na tym, że nosówkę przednią zalecono pisać jako *ã*, przy tylnojęzykowych miękkich *k'*, *g'*, realizowanych w kaszubszczyźnie jako *cz*, *dż*, zaprzestano zapisywania zbędnego *i* (np. *czedë* zamiast dotychczasowego *cziedë*) i nieobligatoryjnie zezwolono na oznaczanie labializacji *ò*, *ù* (w praktyce jest ona stosowana niemal zawsze).

Pisarze i działacze kaszubscy w dawnej i nieodległej przeszłości, jak pokazano wyżej, przywiązywali wielką wagę do ortografii. Zwracano uwagę na to, że dzieci i młodzież, deklamując podczas konkursów recytatorskich kaszubskie teksty, nie uwzględniają charakterystycznych kaszubskich cech fonetycznych, np. labializacji, bo wymawiają np. *mowa* (nie *mòwa*), *kochac* (nie *kòchac*). Problemy pojawiały się również np. w zakresie artykulacji samogłosek nosowych, bo przednią samogłoskę nosową recytatorzy wymawiali jak *ę* (tak według dawnych zasad postulowano zapisywać przednią nosówkę, tymczasem taka artykulacja ogranicza się do bardzo wąskiego obszaru na północy Kaszub), a nie tak, jak się wymawia na znacznym obszarze Kaszub, tzn. *ã*. Było to jakoś zrozumiałe wówczas, gdy nie uczono jeszcze kaszubskiego w szkole, a do konkursów recytatorskich przygotowywali nieprofesjonaliści – amatorzy, podczas gdy dziś prowadzone są kursy podyplomowe przygotowujące do nauczania języka kaszubskiego, w których programie znajdują się również kaszubskie zasady ortograficzne.

Słowniki kaszubskiego języka literackiego

Większość pisarzy, a także wydawcy kaszubskojęzycznych tekstów, dołączali do swych utworów słowniczki, aby ułatwić czytelnikom lekturę. Niżej przedstawię słowniki kaszubszczyzny literackiej wyposażone w niezbędny aparat krytyczny, wydane z myślą o tym, by propagować określoną, zastosowaną w danym słowniku wersję kaszubszczyzny literackiej. Oczywiście nie biorę tu pod uwagę uznanego za jeden z najlepszych słowników słowiańskich *Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* ks. dra Bernarda Sychty[28], ponieważ jest to typowy słownik gwarowy.

Listę słowników kaszubskiego języka literackiego otwiera *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta, wydany w roku 1893 przez Akademię Umiejętności w Krakowie[29]. Była to praca nadesłana Akademii i nagrodzona przez nią na konkursie im. Samuela Bogumiła Lindego. Słownik zawierał ok. 14 tys. wyrazów i został przyjęty z wielkim zainteresowaniem. Autor bowiem uznał kaszubski za odrębny język słowiański, co uzasadnił we wstępie. Odpowiedzią było krytyczne stanowisko polskiego świata naukowego, a także entuzjastyczne przyjęcie przez elity kaszubskie[30].

---

[27] E. Breza, J. Treder, *Zasady pisowni kaszubskiej*, Gdańsk 1976.

[28] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowe,* t. 1-7, Wrocław 1967–1976.

[29] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, Kraków 1893.

W *Słowniku* Ramułta brak informacji o źródłach słownictwa, brak kwalifikatorów geograficznych oraz odmian fonetyczno-morfologicznych przedstawianych słów, leksykograf dorabia też derywaty słowotwórcze. Nie wszystkie wyrazy autor zaczerpnął z mowy ludu, ponieważ jest tu także słownictwo typowo inteligenckie. Te cechy dezawuują leksykon Ramułta jako słownik gwarowy, pozwalają go natomiast traktować jako słownik języka literackiego[31].

W późniejszym okresie Stefan Ramułt nadesłał Akademii nowe materiały do słownika, zostały one jednak odnalezione zupełnie niedawno i wydane dopiero w 1993 r. przez Halinę Horodyską jako część druga słownika Ramułta[32], zawierająca 4847 haseł.

W roku 1960 ukazał się *Słowniczek kaszubski* Aleksandra Labudy[33], pomyślany jako pomoc dla nauczycieli pracujących na Kaszubach, a nieznających kaszubskiego. Drugie, poszerzone wydanie tego słownika, zawierające ok. 10 tys. haseł, w tym 580 neologizmów, wydano w 1982 roku dwustronnie, jako część kaszubsko-polską i polsko-kaszubską, w opracowaniu Edwarda Brezy i Jerzego Tredera[34].

W roku 1994 ukazał się dwutomowy *Słownik polsko-kaszubski* Jana Trepczyka w opracowaniu naukowym Jerzego Tredera[35]. Leksykon zawiera około 60 tys. haseł i przeznaczony jest między innymi dla pisarzy kaszubskich, którzy wśród licznych synonimicznych neologizmów winni sobie wybrać te, które im najbardziej odpowiadają[36].

Obaj ostatnio wymienieni autorzy kaszubskich leksykonów, członkowie grupy literackiej tzw. *zrzeszińców*, zawarli w swych słownikach liczne neologizmy, które są niezbędne, aby z mowy wiejskiego ludu stworzyć język literacki zawierający terminy i pojęcia, których brak w gwarach ludowych.. Powstaje zatem specyficzna sytuacja, taka że „dziś nie tylko język utworów literackich wpływać ma na kształtowanie się kaszubskiego języka literackiego. Specjalną (a i w pewnym sensie naczelną) funkcję spełnić mają w tym procesie słowniki polsko-kaszubskie przeznaczone zarówno dla twórców i tłumaczy, jak i dla tych, którzy – mówiąc po kaszubsku – odczują zrozumiały skądinąd niedostatek różnego rodzaju pojęć i terminów w gwarach nie występujących”[37].

---

[30] Zob. J. Treder, *Wpływ Słownika Ramułta na postawy elit kaszubskich*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś,* t. 1, Gdańsk 1995, s. 143–154

[31] Zob. J. Treder, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego jako słownik...praktyczny*, [w:] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, red. Jerzy Treder, Gdynia 2011, s. 5–14. Por. również: J. Treder, *Normalizacja fleksji w* Słowniku *Ramułta z 1893 r.*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, t. 6, Gdańsk 2006, s. 107–118.

[32] S. Ramułt *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, cz. II, oprac. i wstępem opatrzyła H. Horodyska, Kraków 1993. Zob. również J. Treder, *Ocena drugiej części* Słownika *Stefana Ramułta w opracowaniu Haliny Horodyskiej.* Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*,* 33, 1996, s. 347–67.

[33] A. Labuda, *Słowniczek kaszubski*, Warszawa 1960.

[34] A. Labuda, *Słownik polsko-kaszubski*, oprac. J. Treder*,* Gdańsk 1981 współoprawne: A. Labuda, *Słowôrz kaszëbsko-polsczi*, oprac. E. Breza, Gdańsk 1982. Por. również H. Popowska-Taborska, *Neologizmy i neosemantyzmy w słownikach kaszubskich Bernarda Sychty i Aleksandra Labudy*, „Prace Filologiczne", XXXIII, 1986, s. 135–140 lub tejże, *Szkice z kaszubszczyzny. Leksyka. Zabytki. Kontakty językowe*, Gdańsk 1998, s. 73–78.

[35] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, oprac. Jerzy Treder, t. 1-2, Gdańsk 1994.

[36] Zob. J. Treder, *Język i leksykon Jana Trepczyka,* [w:] tamże, t. 2, s. 453–495.

W roku 2003 ukazał się *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta, który scalił i znormalizował po blisko stu latach od jego pierwszego wydania Jerzy Treder[38]. Obie części leksykonu Ramułta zostały wydane na nowo, według najnowszych ustaleń ortograficznych poprawiono pisownię i fleksję, a także przedstawiono dzieło jako słownik normatywny.

W roku 2005 wydany został pierwszy w całości kaszubskojęzyczny *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* Eugeniusza Gołąbka[39]. Autor zawarł w nim własne propozycje poprawnościowe, propagowane dotychczas w innych jego tekstach.

Terminologia

Terminologia to wyrazy i wyrażenia używane w wyspecjalizowanych dziedzinach życia społecznego (np. w nauce, gospodarce, sporcie) i nazywające pojęcia z nimi związane. „Terminy nie należą do podstawowego zasobu słownikowego języka, lecz uzupełniają go w stopniu uzależnionym od kulturowej ważności dziedziny, do której się odnoszą, dla społeczności posługującej się tym językiem, np. w kaszubszczyźnie nadmorskiej występują liczne terminy rybackie, natomiast raczej uboga jest terminologia ogrodnicza. Pożądaną cechą terminów, szczególnie naukowych, jest ścisłość i jednoznaczność”[40].

Od chwili wprowadzenia języka kaszubskiego do szkół ustalenie kaszubskich terminów naukowych staje się koniecznością. W dwujęzycznym polsko-kaszubskim podręczniku do historii, geografii, nauki o języku i literatury kaszubskiej Józefa

---

[37] H. Popowska-Taborska, *Neologizmy leksykalne powstające w trakcie tworzenia kaszubskiego języka literackiego*, [w:] tejże, *Szkice z kaszubszczyzny. Leksyka. Zabytki. Kontakty językowe*, Gdańsk 1998, s. 110–116 lub *Uwarunkowania i przyczyny zmian językowych, Język na Pograniczach* 11, Warszawa 1994, s. 121–127. Zob, także E. Breza, *Neologizmy w twórczości pisarzy kaszubskich*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, XVI, 1967, s. 41–52.

[38] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder według wydań Akademii Umiejętności z roku 1893 i Polskiej Akademii Umiejętności z roku 1993, wyd. II: Gdańsk 2003. Por. również: J. Treder, *Przydatność* ‘Słownika’ *Ramułta obecnie – po stu latach od jego wydania*, [w:] *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś...*, s. 51–61.

[39] E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny...*

[40] [E. Rogowska-Cybulska], *Terminologia*, [w:] *Język kaszubski...*, s. 258–259.

Borzyszkowskiego, Jana Mordawskiego i Jerzego Tredera w tłumaczeniu Jerzego Tredera[41] użyte zostały liczne terminy geograficzne, np. *geògraficzné òkrãżé* ‘środowisko geograficzne’, *dnowé i łësënowé mòrenë* ‘moreny denne i czołowe’, *pradolëzna* ‘pradolina’, *bezògôdkòwô wiża* ‘wysokość bezwzględna’ (szkoda, że w dwujęzycznym podręczniku do geografii Jan Mordawskiego *Geografia Kaszub/ Geògrafia Kaszëb*[42] z 2008 roku, mocno rozpropagowanym, nie wzięto tych propozycji pod uwagę, lecz poszczególne rozdziały oddano do tłumaczenia różnym autorom, tak że nawet w obrębie jednego podręcznika zastosowano terminologiczną mozaikę, trudną do przyjęcia) oraz nieco mniej liczne historyczne, np. *cząd wanodżi lëdów* ‘okres wędrówki ludów’, *Zrzeszenié Lëcëców* ‘Związek Luciców’, a także literaturoznawcze, np. *lëteracczé karno* ‘grupa literacka’, *scenowô drama* ‘dramat sceniczny’.

Ustalaniem terminologii z wielu dziedzin zajmują się członkowie Rady Języka Kaszubskiego. Dotychczas uporządkowano terminologię z zakresu teorii literatury na potrzeby szkół (2007)[43], terminologię medialną dotyczącą określeń miesięcy, dni, pór roku, stron świata i czasu (2007)[44], niektóre nazwy geograficzne (2007)[45], kaszubskie nazwy organów władz państwowych (2009)[46], kaszubskie słownictwo sportowe (2009)[47], kaszubskie terminy i pojęcia matematyczne (2009)[48], kaszubskie terminy i pojęcia informatyczne (2009)[49], kaszubskie terminy i pojęcia gramatyczne (2010)[50], ponadto dodatkowo uporządkowano terminologię fleksyjną (2012)[51] i składniową (2012)[52], kaszubskie terminy i pojęcia leksykalne (2010)[53], nazwy muzeów na Kaszubach (2010)[54], nazwy miast i wsi gminnych i sołeckich (2010)[55], słownictwo związane z lasem i wodą (2011)[56], słownictwo religijne i obyczajowe (2011, 2012, 2013)[57], słownictwo medialne (2011, 2013)[58], słownictwo z dziedziny interpunkcji (2011)[59], opracowano stanowisko w sprawie kaszubskiego słownictwa medycznego na potrzeby szpitala w Kartuzach (2011)[60].

---

[41] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999 / J. Bòrzëszkòwsczi, J. Mòrdawsczi, J. Tréder, *Historia, geògrafia, jãzëk i pismienizna Kaszëbów*, Gduńsk 1999.

[42] J. Mordawski, *Geografia Kaszub/* J. Mòrdawsczi, *Geògrafia Kaszëb*, Gdańsk 2008.

[43] „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2007, Gdańsk 2007, *Uchwała nr 7...,* s. 44 / „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” 2007, Gduńsk 2007, *Ùchwôlënk nr 7...*, s. 44.

[44] Tamże, *Uchwała nr 5..*, s. 37–40./ *Ùchwôlënk nr 5,* s. 37–40.

[45] Tamże, *Uchwała nr 6..*, s. 41–43./ *Ùchwôlënk nr 6...*s. 41–43.

[46] „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2009, *Uchwała nr 1...,* , s. 16–20 (parzyste) / „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” 2009, *Ùchwôlënk nr 1...,* s. 17–21 (nieparzyste).

[47] Tamże, *Uchwała nr 2..* s. 20–28 (parzyste)./ *Ùchwôlënk nr 2,* s. 21–29 (nieparzyste).

[48] Tamże, *Uchwała, nr 4..., 5...* s. 32–56 (parzyste) / *Ùchwôlënk, nr 4..., 5...,* s. 33–57 (nieparzyste).

[49] Tamże, *Uchwała nr 6...,* s. 56–110 (parzyste) / *Ùchwôlënk nr 6...,* s. 57–111 (nieparzyste).

[50] „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2010, Gdańsk 2010, *Uchwała nr 1, 2, 3,* s. 16–32 (parzyste) / „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” 2010, Gduńsk 2010, *Ùchwôlënk nr 1, 2, 3,* s. 17–33 (nieparzyste).

[51] „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka 2012 / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, Gduńsk 2012, *Ùchwôlënk nr 7 / Uchwała nr 7,* s. 36–39,

[52] Tamże *Ùchwôlënk nr 8 / Uchwała nr 8...*, s. 40–43.

[53] Tamże, *Uchwała nr 4...,* s. 32–44 (parzyste) / *Ùchwôlënk nr 4,* s. 33–45 (nieparzyste).

[54] Tamże, *Uchwała nr 5,* s. 44–52 (parzyste) / *Ùchwôlënk nr 5,* s. 45–53 (nieparzyste).

[55] Tamże, *Uchwała nr 6,* s. 54–114 (parzyste) / *Ùchwôlënk nr 6,* s. 55–115. Wcześniej, wydano dwujęzyczny *Polsko-kaszubski słownik nazw miejscowych i fizjograficznych* / *Pòlskò-kaszëbsczi słowôrz miestnëch mión*, pod red. A. Chludzińskiego, Gdańsk 2006, w którym również zawarto terminologię geograficzną.

Szczególnym typem terminologii jest terminologia językoznawcza[61], ściślej gramatyczna. Zanim problemem tym zajęła się Rada Języka Kaszubskiego, kaszubską terminologię gramatyczną jako pierwszy zastosował Florian Ceynowa[62]. Przy opracowywaniu podręcznika *Kaszubski język literacki*[63] i jego kolejnych wydaniach autorzy uwzględnili przede wszystkim uwagi prof. Edwarda Brezy. Ukazała się także kaszubskojęzyczna *Spòdlowô wiédza ò kaszëbiznie*[64] prof. Jerzego Tredera, zawierająca jego wykłady, również (z drobnymi wyjątkami) kontynuująca tę terminologię.

W pewien sposób wyłamuje się z wierności jednolitej terminologii gramatycznej Eugeniusz Gòłąbk. Podczas gdy na oznaczenie rzeczownika ogólnie przyjęto już używać terminu *jistnik*, on we *Wskôzach* i w *Słowarzu* używa wyrazu *rzeczownik*; gdy na oznaczenie rodzajów (*ôrtów*) przyjęto określenia: *chłopsczi* ‘męski’, *białogłowsczi* ‘żeński’ (w *Ùczimë sã pò kaszëbskù*[65] pod wpływem sugestii prof. Tredera zmieniono ten przymiotnik na krótszy: *białczi*, ale wyraz ten się nie przyjął), *dzecny* ‘nijaki’, to Gòłąbk stosuje określenie *nijaczi*.

Zgłasza się obecnie pilną potrzebę wydania aktualnego słownika zestandaryzowanej kaszubszczyzny, a także normatywnej gramatyki, ponieważ dotychczasowe publikacje: *Gramatyka pomorska* Friedricha Lorentza (w tłumaczeniu na polski Mikołaja Rudnickiego[66]) oraz *Gramatyka kaszubska* Edwarda Brezy i Jerzego Tredera[67] traktują kaszubszczyznę jako zespół gwar.

---

[56] „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2011, Gduńsk 2011, *Ùchwôlënk nr 1 / Uchwała nr 1*, s. 16–20.

[57] Tamże, *Ùchwôlënk nr 3..., 4..., 5..., 6..., 7.., 9..., 10.... / Uchwała nr 3..., 4..., 5..., 6..., 7..., 9..., 10...*, s. 23–35, s. 39–50, a także „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka 2012 / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, Gduńsk 2012, *Ùchwôlënk* nr 1,3 4, 5, 6 / *Uchwała* nr 1,3, 4, 5, 6, s. 12-14, , s. 12–14, 17–35; oraz „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka 2013 / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2013, *Ùchwôlënk* nr 6, 7 / *Uchwała* nr 6, 7, s. 40–45.

[58] Tamże, *Ùchwôlënk nr 8/ Uchwała nr 8*, s. 36-38, także „Biuletin... 2013 / „Biuletyn... 2013, *Ùchwôlënk* nr 1 / *Uchwała* nr 1, s. 14–20.

[59] Tamże, *Ùchwôlënk nr 11/ Uchwała nr 11,* s. 51.

[60] Tamże, s. 42.

[61] [J. Treder], *Terminologia gramatyczna*, [w:] *Język kaszubski...*, s. 259–262, tenże, *Kaszubska terminologia gramatyczna*, [w:] *W świecie słów i znaczeń. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogusławowi Krei,* red. J. Maćkiewicz, E. Rogowska, Gdańsk 2001, s. 317–332.

[62] Zob. E. Breza, *Florian Ceynowa jako językoznawca*, Rocznik Gdański, XLIII/2, 1983, s. 59–85.

[63] R. Wosiak-Śliwa, Marek Cybulski, *Kaszubski język literacki. Podręcznik dla lektoratówi*, Gdańsk 1992.

[64] J. Tréder, *Spòdlowô wiédza ò kaszëbiznie*, Gdańsk 2009.

[65] M. Cybulski, R. Wosiak-Śliwa, *Ùczimë sã pò kaszëbskù*, Gdańsk 2001.

[66] F. Lorentz, *Gramatyka pomorska*, wyd. drugie fotoofsetowe, Wrocław 1958–1962.

[67] E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk 1981.

***

Standaryzacja języka kaszubskiego najszybciej, najpełniej dokonuje się w dziedzinie języka beletrystyki. Choć bowiem pisarze tworzyli w swym rodzimym dialekcie (wśród pisarzy współczesnych przestaje to już być regułą), to stosowanie leksyki i form gramatycznych z innych dialektów kaszubskich jest przynajmniej próbą standaryzacji języka, a takie próby podejmowali twórcy kaszubscy już od Floriana Ceynowy. Nie można również twierdzić, że w owych próbach standaryzacyjnych kolejni pisarze idą dalej, dokonują postępu. Na tej drodze obserwujemy również cofnięcia, jak w wypadku eksperymentowania zrzeszyńców (szukania i eksponowania przez nich cech ograniczonych do małych gwar). Współcześnie dzięki sprzyjającej sytuacji politycznej w Polsce i uznaniu kaszubskiego za język regionalny, któremu przysługuje ochrona ze strony państwa, dokonuje się standaryzacji języka kaszubskiego na szerszą skalę w różnych dziedzinach życia społecznego. Obok tego dzięki pojawianiu się kaszubskiego słowa w różnych sferach życia i w różnych stylach funkcjonalnych systematycznie zwiększa się zakres poliwalencji języka kaszubskiego.

Summary

Kashubian standardisation – a range, history, examples

The articles presents the standardisation of Kashubian dialects- in the fictional texts from the beginning of Kashubian literature (since the time of Florian Ceynowa) and in the dictionaries of the Kashubian language from the publishing of the first dictionary (*Dictionary of the Pomeranian (Kashubian) language*, Stefan Ramult). All these actions have accelerated since 1989. In the meantime, new dictionaries have appeared, the terminology of the Kashubian language has been standardised and the language, which is taught at schools and which is entering the media and different departments, has increased the scope of polyvalence.

Tomasz Fopke

Onomatopeja w pieśni kaszubskiej

Kwerenda źródłowa

Kilka lat temu próbowałem w piosence pod tytułem „A to padô”, za pomocą wielokrotnego powtarzania słowa oddać ulewny deszcz. Przy szybkim powtarzaniu pojawia się inne słowo, mniej kojarzące się z padaniem...

A to padô, padô, padô, padô, padô, padô, padô...

Słowa, które naśladują odgłosy natury i inne, z życia wzięte występują w kaszubskich piosenkach, zwłaszcza dedykowanych dzieciom. Onomatopeje pomagają w nauce i leczeniu wad wymowy.

Portal www.logopedia.pl dzieli onomatopeje na sześć rodzajów:

Odgłosy maszyn, w tim pojazdów,
Odgłosy naczyń,
Odgłosy instrumentów,
Odgłosy ludzi,
Odgłosy zwierząt,
Odgłosy sytuacyjne.

Skorzystałem z tego klucza podczas szukania onomatopei w kaszubskich śpiewnikach.

1. Odgłosy maszyn, w tym pojazdów.

„Czuch, czuch”[1], [2]

Jedze bana, dalek jedze
Wsadôjta do bëna lëdze!
Czuch, czuch, czuch...

---

[1] T. Fopke, *Piosenki dlô dzéwczątka i knôpika*, Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Gdańsk 2011.

[2] http://www.telewizjattm.pl/nasze-programy/80-1/27095-czuch-czuch.html?play=on.

„Stolëczny mój gard”[3]

Wej! Miasto ze snu òdeckniwô
Ju zéwnął jak chłop wiôldżi gard
Elektrisz: Dzyn! Dzyn! – pòzwòniwô
Zôczątk – chleba wònią je dnia...

2. Odgłosów naczyń w pieśniach nie spotkałem.

3. Odgłosy instrumentów.

Występują dość licznie. Przy rozpoznawaniu dźwięków instrumentów muzycznych najpewniejsze wydaje się porównywanie brzmienia zapisanych słów do naturalnego brzmienia instrumentów.

U ks. Antoniego Peplińskiego: „Dili didi dum” mamy w… „Dili – dum”[4] a „dili dili da” – w „Pòszło dzéwczã”[5] – skrzypce. W „Sztërzëch córkach”[6] jest za to dźwięczne „rym cym cym” – diabelskie skrzypce. Wszystko z „tra” na początku to trąbka.

W „Grabiôrkach” Jana Trepczyka znajdujemy: *Ju jesma zgrabiła pòkòsk: tralala la*[7]. „Trala la” jest też w „Nierobny Hanuszce”[8], w „Dzéwczã i Józk”[9], a „Pòrządk mùszi bëc”[10] – z Ceszonka, w swarzewskiej „Jidą żôłniérze”[11] i w „Marëszónce”[12]. Jest także „tra lala” z „kùkùk” na końcu w „Kùkówce”[13]. W „Na co płakac”[14] z Wdzydz, do „trala la” dodano również „ti ra la la” (z pewnością to klarnet). W rotembarskiej przyśpiewce „Z jiną chòdzy”[15] jest „trala, rala, la”. W innej śpiewce z tej wsi: „Górą młodi wiek”[16], jest „Trala lala”. Podobnie w „Nômilszich òczãtach”[17] z Wiela. „Tra la la la” jest w „Zymkù” Jana Trepczika[18] i „Maju”[19]. U tegoż autora jest także „kù – kùk” w „Kùkówce”[20]. W „Szewcu” z Wdzydz jest „Trala lala lala la”[21] a w „Kùkùłce” z Będargòwa: „tra la la tra la la kù-kùk"[22]. „Taj rara lala" brzmi w „Niedobri nowinie"[23] z Wejherowa (IV-ta melodia).

---

[3] T. Fopke, niepublikowana.
[4] *Antologia lëteracczich dokôzów*, Antón i Aleks Peplińscë, Gmina Sierakowice 2009, s. 43.
[5] Tamże, s. 63.
[6] Tamże, s. 69.
[7] W. Kirstein i L. Roppel, *Pieśni z Kaszub*, Komitet Wykonawczy Roku Jubileuszowego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gdańsku, 1958, s. 241.
[8] Tamże, s. 70.
[9] Tamże, s. 158.
[10] Tamże, s. 210.
[11] Tamże, s. 161.
[12] Tamże, s. 71.
[13] *Nótë kaszëbsczé, pòpùlarné piesnie*, red. E. Prëczkòwsczi, ROST, Banino 2008, s. 39.
[14] W. Kirstein, L. Roppel, *Pieśni z Kaszub*, dz. cyt., s. 91.
[15] Tamże, s. 100–101.
[16] Tamże, s. 157.
[17] Tamże, s. 167.
[18] *Lecë chòrankò*, pieśni kaszubskie, Wejherowskie Centrum Kultury, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 1997, s. 7.
[19] Tamże, s. 14.
[20] Tamże, s. 13.
[21] W. Kirstein, L. Roppel, *Pieśni z Kaszub*, dz. cyt., s. 248.

„Hej ta tra la la" występuje w „Chòc mie sã dobrze wiedze"[24]. „Trala tirala la" jest w refrenie „Dzéwczã z Dargòlewa"[25]. „Tra radi la-la-la" słychać w „Nieùżëtëch babach" J. Trepczyka[26]. „Jo" poprzedzone „Trala lala lala" jest w utworze „Wele, wele Wetka"[27]. Osobliwe jest „ùmdra rara" w „Miłosc na wiesoło"[28], jakie poprzedzają słowa „Tam za górą, za leszczëną, kòchô sã chłopôk z dzéwczëną"… Tego instrumentu nie rozszyfrowałem. Może chodzi o tarę…?

W „Dzéwczã rają"[29] z Głusina jest „rumbaj dija da"… Proponuję rzępiel.

U Aleksandra Tomaczkowskiego, we „Frantówce"[30] mamy grę na burczybasie, a dokładnie mrëczkù, czyli odmianie tego instrumentu ciąganej za koński ogon.

Czinda, czinda, czinda dô
Kaszëbskô kapela grô

Bywa, że autor przypisuje onomatopeje do zupełnie innych instrumentów, niż mogłoby to wynikać z brzmienia.

W utworze „Pòpielucha i òberwańc"[31] spiewamy: *Grôj skrzëpôkù, grôj fletnisto: tramta, tramta, trala lala*. Za to w „Basëcach"[32] mamy: *Hej, bas nama grô: hejda rasa sa*… Ale są także inne, np. „Pasturk"[33], gdzie w ostatniej, trzeciej zwrotce okazuje się, że owo „Trala lala" dotyczy śpiewu i smagania batem.

4. Odgłosy ludzi.

W repertuarze luzińskiego chóru „Lutnia" znajdujemy etiudę „Czich!", w której po trzykroć się kicha i odpowiada *Bòże, dôjce zdrowié!*

5. Odgłosy zwierząt.

Te występują w kaszubskiej pieśni najliczniej. U Jerzego Stachurskiego w piosence pt. „Dwa kòtë, dwie psotë"[34]:

---

[22] Tamże, s. 76-77.
[23] Tamże, s. 117.
[24] *Z piesnią do Cebie*, Śpiewnik Chóru Kaszubia, Szemud 2004, s. 48.
[25] W. Kirstein, L. Roppel, *Pieśni z Kaszub*, dz. cyt., s. 136.
[26] *Lecë chòrankò*, pieśni kaszubskie, Wejherowskie Centrum Kultury, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 1997, s. 127.
[27] W. Kirstein, L. Roppel, *Pieśni z Kaszub*, dz. cyt., s. 87, 159.
[28] Tamże, s. 159.
[29] Tamże, s. 187.
[30] *Wybór pieśni* A. Tomaczkowski, L. Roppel, red. Jerzy Stachurski, s. 19–20.
[31] W. Kirstein, L. Roppel, *Pieśni z Kaszub*, dz. cyt., s. 134.
[32] Tamże, s. 139.
[33] Tamże, s. 238.
[34] *Piesnie Rodny Zemi*, dz.cyt.

Czej bãdze pò niebie szedł strzébrzny Pón
To zaczną mù spiewac ze wszëtczich strón:
di-li, dum, di-li-dum
Dum, di-li, dum
Taczé nótë òb noc są.

W „Chòwnëch spiéwach”[35] jest zwierząt zatrzęsienie. Są zwierzęta gospodarstwa domowego, drób, ogólnie zwierzęca młodzież:

Jesz na pòlu je fùl rosë,
a ju czëc są chòwë głosë:
– kózka – meeeeeeeeeeee
– kùrczã – piiiiiipiiiiipiii
– jagniã – beeeeeeeeeeee
– kôczã – kwôôôôôôôô
– kruszã – mùùùùùùùùù
– zgrzébiã – hiiiiiiiiiiiia
– gąsã – gãããããããgãããgã
– szczeniã – haùaùaùaùa
– gùlã – glglglglglgglgl
– kòcã – miôôôôôôôôôôł
– bùczka – łiiiiiiiiłiiiiiłiii
blós le jeden trus – csssss

Podobnie w „Ania pòtka”[36]:

Ania pòtka kòtka – miaù, miaù, miaù
Ania pòtka pieska – haù, haù, haù
Ania pòtka mëszkã – pi, pi, pi
Ania pòtka krówkã – mù, mù, mù
Ania pòtka kózkã – me, me, me
Ania pòtka jagniã – be, be, be
Ania pòtka gąskã – gã, gã, gã
Ania pòtka zgrzébiã – hija, a
Ania pòtka bùczkã – łi, łi, łi
Ania pòtka czipkã – czip, czip, czip
Ania pòtka kaczkã – kwô, kwô, kwô
Ania pòtka mrówkã – mru, mru, mru☺

---

[35] *Tamże.*
[36] T. Fopke, *Piosenki dlô dzéwczątka...,* dz. cyt.

Lub „Lecy mùcha”[37]:

Lecy mùcha – bzy, bzy, bzy
Biegô kùrka – czip, czip, czip
Lecy kania – pic, pic, pic
Biegô bùczka – łi, łi, łi

Lecy bòcón – kle, kle, kle
Biegô kózka – me, me, me
Lecy mëga – wi, wi, wi
Biegô mëszka – pi, pi, pi

Lecy kania – pic, pic, pic
Biegô smiészka – ji, chi, chi
Znowù bòcón – kle, kle, kle
Biegô pùga – be, be, be

Lecy trulôcz – tru, lu, lu
Biegô mùża – mù, mù, mù
Lecy gapa – kra, kra, kra
Biegô piesek – haù, haù, haù

Lecy warbel – cwir, cwir, cwir
Biegô pùjka – miaù, miaù, miaù
Lecy nótka – tra, la, la
Biegô zgrzébiã – hi, ja, ha

Bzyczenie występuje w piosence „Mùszka kòl tószka” z muzyką Wacława Kirkowskiego[38]:

Lôtô mùszka kòle tószka
Wcyg le brzãczi, całô drżi
Wnetka wleca mù do ùszka
Leno: bzy, bzy, bzy, bzy, bzy!

W ludowej „Òżeń le sã” ze Strzelna w 3 zwrotce jest:

Psëszczã téż sã òżeniło
Ògón òpùscëło: Haù, haù, haù”[39]

---

[37] Tamże.
[38] CD *Lëgòtka na szkòłã*, (Gimnazjum w Szemudzie 2008).
[39] W. Kirstein, L. Roppel, *Pieśni z Kaszub*, dz. cyt., s. 208.

W II wersji tekstowej tej pieśni czytamy: *ahù, ahù, ahù*, ale to już… wilczysko. W „Mòrsczim diôble”[40] Wł. Kirsteina i L. Roppla diabeł robi: *wër, wër, wër, fër, fër, fër.*

6. Odgłosy sytuacyjne.

Interesujące, że logopedzi do onomatopei zaliczają również mówienie do dzieci i gaworzenie. Najwięcej w kaszubskiej literaturze muzycznej jest ich w „Czawrotanim” z muzyką W. Kirkowskiego:

Pòjkôj dzeculkò hòpka. Mëmka je weznie na klin.
Hewò zeblokłô je żoczka! Jidzemë haszkac – bibi.
Tatk kładze ònkò w kòlibkã. Bòrénk czawrotkô, gùtorzkô.
Zróbkało, wej, „kùlulu”. Dostało lulacza – spatkô.

Sosterka spiéwô mù: lulkôj. Chcałkało titka òd mëmë?
Wejczkôjle! Chto tak napiszkôł! Z pielëszką mòkri pòwijôczk...
Dzecątkù stark zrobi „ajka”. Mdze je piastowac i hòckac.
Hamkù mù dô, mieni ruchna. Pijkôj, bò bãdze zëmùchné...

Pitkù je „hë”? Pùdã stëdzëc. A ònkò bãdze samkò.
Wejle! – długùlkò sã smiéjkô! Chce ònkò eeszkac, czë hamkac?
Biôjczkôj le spatkac – joczkù? Płaczkac ni mùszi – mô „aùka”?
Bëło to „bam”, „bùc”? Mô spóné? Mòrësk mój ùzobòtóny...[41]

Oraz w innych kołysankach: „Bizónka dlô Mëmczi” – do muzyki Tomasza Perza:

Haszkù, biża, bi
Mòja Nënka spi
I ò kwiatny łące roji
Dze w westrzódkù dzeckò stoji
Rãczką cziwie ji...[42]

„Spij malinkô mòja mëgò”:

Żużkôjle, żużkôjle, ha[43]

---

[40] Tamże.
[41] *Kaszubski Śpiewnik Domowy*, REGION, MPiMK-P w Wejherowie, 2014.
[42] Tamże.
[43] Tamże.

„Kòlibiónka” Jana Trepczyka:

Aaa, bãdzesz terô spa[44]

Zespół FUCUS śpiewa „Kòlibiónkã ò Dżonie i Mery”:

Tej le pòjmë spac, bôt zybie nas
Dalek wid pòrénkù dôwô znac
Spij Malinkô! Spij, ju spij!
Biża, biża – bi! [45]

„Zëmòwô żużónka” z muzyką J. Stachurskiego[46]:

Miesądz robi: aaa, rôczi zybówka.

Z polska brzmiące *Luli, luli, laj* mamy w „Luli, mój Jezëskù” Wiktora Niemiry i J. Stachurskiego[47]. Znowu w „A w Raduni” Tadeusza Tylewskiego, do słów Hieronima Derdowskiego[48] je:

Żużu, żużu, córuleńkò.

Z innych odgłosów – kapanie. „W sobòtã je robòta” Stachùrsczégò[49]:

Kap, kap, kap, kap – cecze miód

Bulgotanie – „Gòtëjã zupkã”[50]:

Zupkã, zupkã, gòtëjã zupkã!
Warzëwów wkrajã w grôpk:
Bùl, bùl, bùl...

W „Jeseni żëcô” do muz. W. Kirkowskiego mamy: *ru-bù-bù*, *plóms*, *chrapù-chrap* i *tup, tup, tup*:

---

[44] J. Trepczyk, *Lecë chòrankò, pieśni kaszubskie,* Wejherowskie Centrum Kultury, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie 1997, s. 26.

[45] CD *Wanodżi kòl mòrza*, Fucus, North Studio 2009.

[46] *Piesnie Rodny Zemi*, dz. cyt., s.53.

[47] Tamże, s. 75.

[48] W. Kirstein, L. Roppel, *Pieśni z Kaszub*, dz. cyt., s. 29.

[49] *Piesnie Rodny Zemi*, dz. cyt., s. 23.

[50] CD *Z kaszëbsczim w swiat*, ZG ZKP 2013.

Je to dobrze starkã bëc!
Szescdzesątkã skùńczëc chòc
Tédë kòżdi z bòżich dniów
Jidze z górczi – ru-bù-bù!
Czësto ni ma za czim gòniec flot
Czas je, bë stateczno òbińc płot
Je to dobrze starkã bëc – ùwierzta mie!

Baro letkò dżadkã bëc!
Swój spòkójny żëwòt wiesc
A ną wikszą pòłwã dnia
Smaczno przespac: chrapù-chrap.
Pëlów pòłknąc na noc gôrscë dwie-
Pò tim ju sã mało co chce jesc...
Zãbë – plóms! – do sklónczi, dze – gëbis ju je...

Je to słodkò starkã bëc
Z wiekã sã ni mùszi krëc
Do kòscółka: tup, tup, tup
Tam z białeczką złożił slub
Na kòlektã w czipkã dëtka dôł
Chòcô rząd mù z rentë dzél zôs wzął...
Jakùż bëlno stark sã mô! Szczestlëwi chłop[51]*!*

Plóms jest też w kabaretowej piosence pt. „Wiszã”

Wiszã na krëszce, jesz diszã
Zemia pòde mną sã krący
Ptôszk, plóms! Narobił na kòszlã
Mie je tak słodkò, jem spiący… [52]

I w „Dwanôsce pùgów”, dokładnie przy piątej owcy:

Piãc cepłëch, spiącëch pùgów sã pùrgac miało chãc.
A jedna – plóms! – w przerãbel... Ò tą ju mni mô piãc... [53]

A *ru-bù-bù* w „Skrzëpi zëmë wóz”[54]:

---

[51] CD *Cządów rokù farwë*, SP Borkowo, 2007.
[52] CD *We Dwa Kònie*, Kaszubska Agencja Artystyczna, Chwaszczyno 2010.
[53] *Kaszubski Śpiewnik Domowy* – REGION, MPiMK-P w Wejherowie 2014.
[54] http://www.telewizjattm.pl/nasze-programy/80/27217-skrzepi-zeme-woz.html?play=on.

Zëma, zëma je ju tu!
Nen wëždóny gòsc
Kòmpanijô krótczich dniów
Smiotów fùlny miech...
Zarô z górczi: ru-bù-bù!
Jadã jô i të

A *tup-tup* w „Skôczã w górã”[55]:

Skôczã w górã: hùra, hùra!
Zlôżóm w dół tak: tup, tup, tup
Jidã w prawò: drawò, drawò
Krącã w lewò: czuder! Czó!

W „Spiéwce kòwôla”[56] z muzyką Tadeusza Dargacza słychać kowalską robotę:

Pinpin-bin, pinpin-bin
Czëc je z kùzni całi dzéń
Binbin-pin, binbin-pin
Na noc zamknã jã na krziż.

U Aleksandra Tomaczkowskiego w „Słunuszkù”[57]:

Ptôszãta ju pòszłë spac
Leno kukùłeczka: kùkù, kùkù, kùkù
A zwònuszczi zwònią jak je piesczi gònią: dzyn, dzyn, dzyn.

W „Kùczrowi baladze” z muzyką Stachurskiego znajdujemy komendy do konia:

Czej jemù rzekã: „Nële! Hije!” –
Wié, że do przódkù mùszi rëszëc.
A czej zatrzëmac mô sã tam czë tu –
Zrobi to, czedë czëje tak: „Prr! Hó!”

Rôz przëszło w prawò mòcno skrącëc
Mój Fóks wié, że to bądze „Hùjt – je!”
A „Czuder!” znaczi: „W drëgą stronã biôj!”
To nawetk zgrzébiã znô – ze smiéchù rżi...

---

[55] T. Fopke, niepublikowana.
[56] CD *Bôjka na głosë,* Gmina Linia 2014.
[57] A. Tomaczkowski, *Wybór pieśni,* red. Jerzy Stachurski, s. 29–30.

„Curik!” – to je „Copnij, Lota!”
Kòżdé „Nëże!” – to jakbë bicz trzasł...
Dostóną mòje kònie ówsa w krëp
Pò czãżczim dniu, wanożnym – òdpòcznienié...[58]

Znów zabawę z echem odkrywamy w pieśni „Nipòcé lata pòmiónë”[59]:

Witôj latkò! -atkò, matkò
Slôdë szkòła, -òła, bëła
Las i błotkò, -łotkò, słodkò
Mdą nas wòłac, -òłac, rëmac

Na wanogã! -ogã, nogã
Weznã kòło, -òło, wëło
I gitarã, -arã, karã
I zagrajã, -ajã, gnajã

W kòpie sana, -ana, sama
Sã pòłożã, -łożã, stożã
W rzãdze żëta, -ëta, eetam!
Deszcz przeczekóm, -ekóm, nëkóm

Na pielgrzimkã! -imkã, szinkã
Piechti pùdã, -ùdã, zmùda
Zëmné pitkù, -itkù, nitka
Hëcë próba, -óba, szruwa

Pòtkóm drëcha, -ëcha, dze tam!
Kwitnie lëpa, -ëpa, sznëpa
So òdpòcznã, -òcznã, grzeczno
Z dakù skòczã, -òczã, beczã

Wiszniów narwiã, -arwiã, Karwia
Griz na gãsto, -ãsto, czãsto
Ùżgrzą mëdżi, -ëdżi, òdżin
Kùńc ti spiéwczi, -iwczi, i spi...

---

[58] CD *We Dwa Kònie,* Kaszubska Agencja Artystyczna, Chwaszczyno 2010.
[59] *Najô ùczba,* Pomerania, czerwiec 2011.

W piosence „Pò czôrnëch...”[60], opartej na skali całotonowej znajdujemy onomatopeiczne refreny:

Tam, dze kwitną wisznie, dze pszczółk fùlny sôd
W céni legnął sã na trôwie môłi knôpk
Ò przëpôłnim sztót słodzëchny spikù skrôdł
A nad głową karno brzãczków tak mù grô:
Bzy, bzy, bzy...

W snienim w farwny sã béł przeniósł kwiatów swiat
Jak nen skòczk so sajdôł: zdebło, lëstk, tu płatk
Wtim sã wietrzëszcze òbùdza, nocë brat
I do ùcha jãło gwizdac hewò tak:
Wiu, wiu, wiu...

Zabłądzoné jedna z pszczelëch sostrów mia
Pò czëprënie maszerowa knôpika
Òn jã rãką nakrił – wnetkã spùchłô ba
Jak jamrëje môłé knôpiã z bólu, jak:
Aùa, aùa, aùa...

Czëła mëma sënów jôch i za nim szła
Na to „aùka” kwasné mlékò zbónkã la
Jù ùsniwô mëmie dzeckò, cëchnie płacz
A matinka jemù nócy biżónkã:
Mmm, mmm, mmm...

Najchętniej w pieśni kaszubskiej wykorzystywane są onomatopeje zwierzęce i muzyczne, oddające dźwięk instrumentów. Odgłosy zwierząt najpowszechniejsze są we współczesnych piosenkach dla małych dzieci. Większość słów imitujacych dźwięki instrumentów zachowała się w pieśniach ludowych. Użycie onomatopei ubarwia tekst, animizuje go. Stwierdzić jednak należy, że nie jest to środek, po który twórcy tekstów kaszubskich piosenek sięgają nazbyt często.

---

[60] *Kaszubski Śpiewnik Domowy*, REGION, MPiMK-P w Wejherowie 2014.

Marika Jelińska

Pòczestnô fòrma w kaszëbiznie

Pòczestnô fòrma (in. *Pluralis maiestaticus* lub liczba mnoga godnościowa) w kaszubszczyźnie oznacza sposób zwracania się w liczbie mnogiej (*Wë*) do osoby pojedynczej szanowanej, jak ojciec, matka, dziadkowie, starsi, w ogóle do każdego, komu nie wypada mówić na ty[1]. W ten sam sposób tłumaczy się tę formę w innych pozycjach:

> Wë – zaimek osobowy skierowany do jednej starszej osoby (*Skądka wë jidzece?; Jô was ju dôwno nie widzôł.; Mòm jô wama pòmòc?; Co ten kaszel was tak dëszi?; Mògã jic z wama.*)[2].
>
> Wë – pòczestnô forma zamiona, przë zwrôcanim sã do wôżny, colemało starszi òsobë (równo czë do białczi czë do chłopa), np: *Chcece wë/ mòże wë bë chcelë so sadnąc?; Wë jesce òd mie starszi.; Ale białkò, kò wë jesce starszô, mie nie wëpôdô wóm/wami gadac na të.; Ale chłopie, wë jesce starszi, tej jô nie mdã do was gôdôł na të*[3].

Forma *pluralis maiestaticus* obecna jest w wielu językach słowiańskich (por. ros. Nina Nikołajewna; *Wy byli w kino?*; czeskie *Mestinki mate?*[4]), a także w polskich gwarach. Jak zauważa Halina Karaś: W dialektach ludowych ten rodzaj zwracania się do drugich jest powszechny w zwrotach grzecznościowych: *siądźcie mamusiu*; *byliście mamusiu w kościółku* oraz w zwrotach neutralnych zamiast ogólnopolskiego „pan(i)”, np. *skądeście przyszli*? *mądrzyście* = skąd pan(i) przyszedł / przyszła?, jest pan(i) mądry(a). Na Śląsku ze szczególnym poważaniem mówi się *oni są*, *wiedzieli oni?* = pan(i) jest, czy pan(i) wiedział(a)?[5]

Na ogół forma drugiej osoby liczby mnogiej w odmianie czasowników przyjmuje formę dawnej liczby podwójnej, a więc końcówkę *-ta*, a forma *pluralis maiestaticus* końcówkę drugiej osoby liczby mnogiej *-cie*. Jedynie w gwarach południowej

---

[1] Zob. *Pluralis maiestaticus* [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, wyd. drugie popraw. i poszerz., Gdańsk 2006, s. 199.

[2] Zob. Hasło Wë [w:] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. VI, Wrocław 1972.

[3] Zob. Hasło Wë [w:] E. Gołąbek, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.

[4] Przykłady za: Pluralis maiestaticus [w:] *Język kaszubski*..., s. 199.

[5] Więcej [w:] H. Karaś, *Pluralis maiestaticus*, źródło internetowe: http://www.gwarypolskie.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=151&Itemid=58 (dostęp z dnia 10.06.2014).

Lubelszczyzny końcówka *-ta* przejęła rolę zarówno drugiej osoby liczby mnogiej, jak i *pluralis maiestaticus*: *babko*, *siądźta sobie*[6]!

Odmiana liczby mnogiej godnościowej dotyczy zaimków rzeczowych i dzierżawczych oraz czasowników. W odmianie czasowników w języku kaszubskim końcówka *-ta* łączy się z czasownikami w drugiej osobie liczby mnogiej, natomiast końcówka *-ce* przypisana jest formie *pluralis maiestaticus*, np. *Wa to dzys zrobita?; Wë to dzys zrobice?*

We współczesnym języku kaszubskim forma *pluralis maiestaticus* została prawie całkowicie wyeliminowana z mowy codziennej. Jak zauważa prof. M. Cybulski: w dzisiejszej kaszubszczyźnie są to już formy stosunkowo rzadko używane, a pod wpływem polszczyzny pojawiają się formy czasownika w 3 os. (zamiast przykładowo: *Wë bëlë* mówi się *Wasta/Wastna béł/bëła*)[7]. Jednak jeszcze kilkadziesiąt lat temu była to forma stosowana powszechnie. Świadczyć mogą o tym teksty dramatów kaszubskich autorstwa chociażby J. Karnowskiego i B. Sychty oraz wybrane przykłady z poezji młodokaszubskiej.

Karnowski w swoich dramatach stosuje zarówno formę godnościową: *Dëc wë téż tam mielë jesce bëc, Chto wié, jaczi béłbë dobëtk, czej wë bë jesce bëlë z nama na tim môlu* (rozmowa Scëbóra i Swiãca, *Zôpis Mscëwòja*) jak i formy z czasownikiem w trzeciej osobie, np. W *Zôpisu Mscëwòja* w *òbrazu trzecym* Sulka zwraca się do Wawrzona: *A pón je taczi stateczny i mądri, że chòba sóm Mscëwój pana swòjim wòjewòdą zrobi*[8].

W dramatach Sychty forma *pluralis maiestaticus* jest przestrzegana z najwyższą starannością. We wstępie do *Dramatów Bernarda Sychty, t. 1* prof. J. Treder zauważa, że:

> Żywotna jest za to – co najmniej od czasów Ceynowy – kategoria *pluralis maiestaticus*, czyli zwracania się w liczbie mnogiej do jednej starszej, szanowanej osoby, np. *Nie przenioslë wë mie nic, tatku; dzeż wë jidzece*; do wielu: *Wa wiéta...*, ale do ojca: *Żlebë wë, tatkù, chcelë...* (SySp 22, 27, 63), *Nie bãdzce złô, starenkò* (SyHan); *czejbë wë tak, mëmkò, do ksãdza szlë; wezce chùstkã i biéjce; wë ni mòżece jic; cëż wë gôdôce?; czej wë ju tak dalek môce; jô widzã, że wë tu jesce taczi rozgòrzony...; Nó, ni mòżece Wë pòwiedzec...* Walkusz mówi też tak o sobie przy innych: *Jedzemë precz!* Sychta „dostosował” do tego także polszczyznę, np. *Proszę, przyjdźcie bliżej i mówcie, co wiecie* (SyDz); *wë wiéce, wë sã doczekôce, wierzce* (do gbura), *gdzeż wë bëlë, tatinkù; powiédzce* (do ojca), *mëslice wë, tatinkù* (SyGG). Kilka razy w ostatnim dramacie zastępują je formy nowe typu *widzy Waspón, Waspani nick nie wié* itp[9].

---

[6] Tamże.

[7] M. Cybulski, *Język dramatów Jana Karnowskiego, ich redakcje i zasady standaryzacji* [w:] J. Karnowski, *Dramaty*, Gdańsk 2011, s. 161–162.

[8] Więcej w: tamże.

[9] J. Treder, *Język dramatów Bernarda Sychty* [w:] *Dramaty Bernarda Sychty tom I dramaty obyczajowe*, Gdańsk 2008, s. 74.

O liryce Młodokaszubów i użyciu przez nich form *pluralis maiestaticus* przeczytać można w opracowaniu Hanny Makurat, która we wstępie do *Poezji Młodokaszubów* zauważa:

> większość tych form (*pluralis maiestaticus* – przyp. aut.) notowana jest u Majkowskiego: *A ciej z dalek we jidzece, Moje skrzepci, – we je znoce, Żebesce tak wełną przędłe,/ Jak ploteczci moje panie,/ Wnetk besce nią wszetką nędzę/ W mniesce okrec bełe w stanie*[10]. Incydentalnie liczba mnoga godnościowa pojawia się u Heykego: *Bóg niech waji błogosławi, Ju ojcze, z tobą czas!/ Wnet zgasnie żecô słónce,/ Spik wieczny zmorzy Was!*, natomiast w tekstach Karnowskiego brak przykładów z poświadczonymi formami *pluralis maiestaticus*[11].

„Pòczestnô fòrma” winna być także obecna w tłumaczeniach *Ewangelii* na język kaszubski. Po analizie wybranych fragmentów *Ewangelii* w tłumaczeniu E. Gołąbka z 1993 roku[12] oraz o. A. Sikory z 2010 roku[13] okazuje się, że we współczesnym tłumaczeniu ojca Sikory jest ona całkowicie wyeliminowana. Żywotna jest natomiast w tłumaczeniu Eugeniusza Gołąbka, w której każdy zwrot skierowany do Jezusa jest formułowany za pomocą zaimka *wë*. Świadczyć może o tym wiele przykładów (w niniejszym opracowaniu wybranych z Ewangelii św. Łukasza) porównujących te tłumaczenia:

Swiãté Pismiona Nowégò Testameńtu	**Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné**
Ale na Wasze słowò zarzucã jadra. (Łk. 5,5)	Ale na Twòje słowò zarzucã jadra. (Łk. 5,5)
Òdińdzëce òd mie, Panie, bò jô jem grzészny człowiek. (Łk. 5,8)	Òdéńdzë òd mie, Panie, bò jô Panie, jem człowiek grzészny. (Łk. 5,8)
Jesce Wë tim, co mô przińc, abò téż mómë żdac na jinszégò? (Łk. 7,19)	Jes to Të, co môsz przińc, czë na jinszégò mómë czekac? (Łk. 7,19)
Wasza Matka i bracynowie stoją bùten ë chcą z Wami sã widzec. (Łk. 8,20)	Twòja Matka i Twòji bracô stoją bùten i chcą Ce ùzdrzec. (Łk. 8,20)
Ùczëcelu, jô Was proszã, wezdrzëceże na mòjégò sëna. (Łk. 9,38)	Ùczëcelu, jô ce proszã, wëzdrzë na mòjégò sëna. (Łk. 9,38)

---

[10] Zachowano oryginalną pisownię.

[11] H. Makurat, *Właściwości języka utworów lirycznych młodokaszubów, redakcje zbiorków poetyckich i wyznaczniki standaryzacji przyjęte w obecnej edycji* [w:] *Poezja młodokaszubów*, Gdańsk 2012, s. 123–124.

[12] *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu. Na podstawie Biblii Tysiąclecia* (Wyd. III popr., 1982) skaszëbił: Eugeniusz Gołąbk, Gduńsk–Pelplin 1993.

[13] *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné.* Z greczi przełożił na kaszëbsczi jãzëk ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gduńsk 2010.

Jô z Wami pùdã, dze le Wë pùdzece! (Łk. 9,57) Panie, nie òbchòdzy to Was, że mòja sostra òstawia mie samą przë ùsługiwanim? (Łk. 10,40) Òdińdzëce a ùcekôjce stądka, bò Heród chce Was zabic. (Łk. 13,31) Przëdôjce nóm wiarë! (Łk. 17,5) Rzeczce nama, wedle jaczégò prawa to robice abò chto Wóm dôł nã mòc? (Łk. 20,2)	Pùdã za Tobą, gdze le Të pùdzesz. (Łk. 9,57) Panie, czë to je Cë równo, że mòja sostra mie òstawiła samą, żebë pòsługiwac? (Łk. 10,40) Wińdzë i biôj precz znądka, bò Heród chce Ce zabic. (Łk. 13,31) Dodôj nama wiarë! (Łk. 17,5) Rzeczë nama, jaką mòcą to czënisz abò chto je nen, co Cë dôł tã mòc? (Łk. 20,2)

Współcześnie z liczby mnogiej godnościowej zrezygnował jedynie język polski. W miejsce dawnego *wy* wprowadził formę *pan/pani* zapożyczoną z języka węgierskiego (pan – węg. ban)[14]. Obecnie ten proces zauważyć można także w języku kaszubskim. Wzorując się na odmianie języka polskiego w kaszubszczyźnie utworzono neologizmy *wasta/wastnô* odpowiadające polskim *pan/pani.* Niestety, stwierdzić należy, że formy *wasta/wastnô* sukcesywnie wypierają dawną formę *wë* zarówno z języka mówionego jak i pisanego. Proces ten zauważyć można chociażby w miesięczniku *Pomerania*, w którym coraz częściej formy *wasta/wastnô* wypierają dawną formę *wë*, np.:

Ale chùtkò Wasta wrócył do szkołë...[15]
Wastnô Zyta na zôczątkù ni mia wiôldżich planów[16].
Temù jem jã sobie wzął – szpòrtowno dolmacził wasta Tadéùsz[17].
Wastnô, a mie je smùtno[18].

Wśród licznych przykładów napotkać można zdania, w których jednocześnie (w tej samej dłuższej wypowiedzi lub nawet w jednym zdaniu) pojawiają się zarówno formy *wë* jak i *wasta/wastnô,* np.:

Kim Wë jesce, Wasto Andrzeju[19]*?*
A dze wë pòznelë wastnã Joannã[20]*?*

Podkreślić jednak należy, że w miesięczniku *Pomerania* forma *pluralis maiestaticus* wciąż jest obecna, w przeciwieństwie do języka mówionego, codziennego, w którym forma ta praktycznie zanikła. W *Pomeranii* „pòczëstnô fòrma" wykorzystywana jest przede wszystkim w kaszubskojęzycznych wywiadach oraz w opowiadaniach z dialogami (np. w cyklu opowiadań Janusza Mamelskiego w dodatku edukacyjnym *Naju Ùczba*). W większości przeanalizowanych tekstów (20 wybranych numerów miesięcznika z lat 2011-2014) forma ta odmieniana jest poprawnie, zgodnie ze wskazaniami *Normatiwnégò Słowarza Kaszëbsczégò Jãzëka* E. Gołąbka, jak poniżej:

---

[14] Zob. *Pluralis maiestaticus* [w:] *Język kaszubski...*, dz. cyt., s. 199.
[15] *Jô ni mógł nie robic...* [w:] Pomerania nr 10/2012, s. 4–6.
[16] Nie sygnie sedzec doma... [w:] Pomerania 5/2012, s. 27–28.
[17] *Òrganista, tec nié leno* [w:] tamże, s. 38.
[18] J. Mamelski, *Òdwôga* [w:] Pomerania 11/2011, s. I–II.
[19] *Kim Wë jesce, Wasto Andrzeju* [w:] Pomerania nr 10/2012, s. 37.
[20] J. Mamelski, *Zéńdzenié trzecé: z Hieronimã Derdowsczim* [w:] Pomerania 5/2013, s. I–II.

M. Wë
D. Was
C. Wami, Wóm
B. Was
N. Wami
Msc. Was
W. Wë

W przeanalizowanych numerach znaleźć można było następujące przykłady użycia „pòczestny fòrmë”:

Wë
Wë jã dobrze pamiãtôce[21]?
Czemù wë ni mòglë ùsedzec na jednym placu[22]?
Terô Wë mòżece so òdpòcząc[23].
Wë môce ò nich zabôczoné[24]?
Wë jesce bëlë nôstarszô w familii, tej gwës czas pò wòjnie béł dlô Was baro robòcy[25]?

Wami, Wóm
A nie je wami pùsto za Kaszëbama[26]?
Tej delë òni Wami kùreszce bezpiek czë dali trzeba bëło sã jich strzéc[27]?
Jak Wami sã ùdało wińc z tegò piekła[28]?
Z czim sã Wami parłãczi ten czas[29]?
A bãdã mógł z wami pózni wjachac na taczi ławie na górã[30]?

---

[21] *Niech nicht nie pragnie wòjnë!* [w:] Pomerania nr 10/2012, s. 50–51.
[22] J. Mamelski, *Zéńdzenié trzecé: z Hieronimã Derdowsczim* [w:] Pomerania 5/2013, s. I–II.
[23] J. Mamelski, *Zéńdzenié piąté: z Jana Trepczikã* [w:] Pomerania 7-8/2013, s. I–II.
[24] Tamże.
[25] *Swiat je ten sóm* [w:] Pomerania 5/2012, s. 25–26.
[26] J. Mamelski, *Zéńdzenié trzecé: z Hieronimã Derdowsczim* [w:] Pomerania 5/2013, s. I–II.
[27] *Ùmiérelë z głodu jak mùchë* [w:] Pomerania 7-8/2013, s. 16–17.
[28] Tamże.
[29] *Swiat je ten sóm* [w:] Pomerania 5/2012, s. 25–26.
[30] J. Mamelski, *Òdwôga* [w:] Pomerania 11/2011, s. I–II.

Was
Wiele lëdzy, chtërny Was znają, gôdô, że jesce baro robòcym człowiekã[31].
Nie cygnie Was do òglowòpòlsczi telewizje[32]?
Në jo, ale w kùńcu òni was wzãlë i tak[33].
Dlô Was wòjna zaczãła sã tak pò prôwdze dopiérze w 1940 rokù...[34]

Wśród wielu przykładów odnaleźć także można niepoprawne formy użycia zaimka *wë,* zwłaszcza w odmianie *was* i *wóm.* Zwykle błędnie stosuje się w tych miejscach formę odmiany zaimka drugiej osoby liczby mnogiej *wa*, którą należy odmieniać w następujący sposób:

M. Wa
D. Waju
C. Wama
B. Waju
N. Wama
Msc. Waju
W. Wa

W zdaniach błędnie stosuje się formę *Wama* w miejscu *Wami, Wóm* oraz *Waju* w miejscu *Was*, np.:

Czegò Wama żëczëc na pòsobné dzesãcleca dzejaniô? – (winno być *wóm*/*wami*)[35].
A jak wama sã zdaje? – (winno być *wóm*/*wami*)[36].
Znają Waji téż w szkòłach – robita kaszëbsczé aùdicje... – (winno być *was*)[37].
Jaczé do waji przëchôdałë wiadomòscë z Pòlsczi? – (winno być *was*)[38].
Kò pò waju ju ni ma nikògò, chto bë pisôł pò kaszëbskù. – (winno być *was*)[39].
Jô Waju skądkas znajã – rzekła starka do te chłopa. – (winno być *was*)[40].

Już tak krótka analiza pozwala zauważyć, że obecnie w kaszubszczyźnie dominuje tendencja do odchodzenia od użycia form liczby mnogiej godnościowej. Jeszcze przed kilkudziesięciu laty była ona powszechnie stosowana zarówno w języku mówionym jak i pisanym. Współcześnie jednak coraz częściej jest ona zmieniana na zapożyczoną z języka polskiego formę *Wasta/Wastnô.* W miesięczniku *Pomerania,* w literackiej odmianie języka kaszubskiego wciąż jeszcze jest obecna, choć w coraz mniejszym stopniu, natomiast w mowie potocznej została ona w zasadzie prawie całkowicie wyeliminowana.

---

[31] *Jô ni mógł nie robic...* [w:] Pomerania nr 10/2012, s. 4–6.
[32] *Nie jedzemë na dwùch minutach* [w:] Pomerania 5/2013, s. 10–11.
[33] *Z jednégò piekła w drëdżé* [w:] Pomerania 5/2013, s. 12–13.
[34] *Ùmiérelë z głodu jak mùchë* [w:] Pomerania 7-8/2013, s. 16–17.
[35] *Nie jedzemë na dwùch minutach* [w:] Pomerania 5/2013, s. 10–11.
[36] J. Mamelski, *Zéńdzenié trzecé: z Hieronimã Derdowsczim* [w:] Pomerania 5/2013, s. I–II.
[37] *Nie jedzemë na dwùch minutach* [w:] Pomerania 5/2013, s. 10–11.
[38] *Z jednégò piekła w drëdżé* [w:] Pomerania 5/2013, s. 12–13.
[39] J. Mamelski, *Zéńdzenié trzecé: z Hieronimã Derdowsczim* [w:] Pomerania 5/2013, s. I–II.
[40] J. Mamelski, *Òdwôga* [w:] Pomerania 11/2011, s. I–II.

Wanda Lew-Kiedrowska
(I Liceum Ogólnokształcące, Kościerzyna)
Danuta Stanulewicz
(Uniwersytet Gdański)

Komponent kulturowy w nauczaniu języka kaszubskiego – opinie młodzieży

Wprowadzenie

O edukacji kaszubskiej pisali liczni naukowcy i nauczyciele, przedstawiając i analizując różne jej aspekty. W gronie tym znaleźli się między innymi Felicja Baska-Borzyszkowska[1], Witold Bobrowski[2], Edward Breza[3], Marek Cybulski i Jerzy Treder[4], Tomasz Fopke[5], Kazimierz Kossak-Główczewski[6], Adela Kuik-Kalinowska i Daniel Kalinowski[7], Wanda Lew-Kiedrowska[8], Renata Mistarz[9], Dušan

---

[1] M.in. F. Baska-Borzyszkowska, *Teatralné dzejania w szkòle*, [w:] *Edukacja kaszubska. Tradycje, aktualność, perspektywy*, red. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, Gdańsk–Słupsk 2012, s. 123–128.

[2] W. Bobrowski, *Kaszubska szkoła na Głodnicy. Szansa i nadzieja wyzwolenia*, Głodnica–Gdynia 1996.

[3] E. Breza, *Język kaszubski w życiu i w szkole*, „Języki Obce w Szkole” 2001, numer specjalny *Nauczanie języków mniejszości narodowych i etnicznych*, nr 45/6, s. 224–225.

[4] M. Cybulski, J. Treder, *Kaszubszczyzna w szkole*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, wydanie drugie poprawione i poszerzone, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 119–124.

[5] T. Fopke, *Piesniô jakno nosnik wiédzë i szkòła jãzëka w terôczasny, kaszëbsczi ùczbie*, [w:] *Edukacja kaszubska*..., s. 109–121.

[6] K. Kossak-Główczewski, *Szkice z edukacji regionalnej. Europa. Regiony. Kaszuby*, Głodnica–Rumia 1996; K. Kossak-Główczewski, *Kaszubska edukacja szansą reinhabitacji?*, [w:] *W kierunku Europy regionów. Analiza socjologiczna*, red. J. Erenc, A. Szopny, Wejherowo 2011, s. 279–301. Zob. także: *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych*, red. K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1999.

[7] A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, *Edukacja kaszubska – między teorią a praktyką*, [w:] *Edukacja kaszubska*..., s. 23–30. Badacze ci przygotowali tom zbiorowy, z którego pochodzi ta praca, a także kilka innych tutaj wymienionych: *Edukacja kaszubska. Tradycje, aktualność, perspektywy*, red. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, Gdańsk–Słupsk 2012.

[8] M.in. W. Lew-Kiedrowska, *Jak na Kaszëbach Tatczëznë ùczëlë*, [w:] *Edukacja kaszubska*..., s. 33–43. Kaszubskie Liceum Ogólnokształcące – kłopotliwy trzylatek czy „okręt flagowy Kaszub”?, [w:] *Pedagogika Celestyna Freineta a edukacja regionalna*, praca zbiorowa pod red.Wandy Frankiewicz i Kazimierza Kossak-Główczewskiego, Gdańsk 1997; ISBN 83-707-716-6, *W szkole po kaszubsku*, [w:] „Sycyna. Dwutygodnik Kulturalny” nr 20/95 z dn. 24.IX.95 r.

[9] M. in. R. Mistarz, *Rozwijanie kompetencji kulturowych przewodnim zadaniem kaszubskiej edukacji*, [w:] *Edukacja kaszubska*..., s. 55–67; R. Mistarz, *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej*, „Edukacja Pomorska” 2014, nr 64/65 (15/16), s. 4–8.

Paždjerski[10], Grażyna Płoszajska[11], Justyna Pomierska[12] oraz Danuta Stanulewicz[13].

W artykule tym także zajmujemy się edukacją kaszubską, ze szczególnym uwzględnieniem opinii młodzieży licealnej na temat obecności kultury kaszubskiej w nauczaniu języka kaszubskiego w szkole. Stosunek młodzieży do kultury kaszubskiej został omówiony w pracy *O zainteresowaniu młodzieży kulturą kaszubską*[14], jednak badano opinie licealistów, którzy nie uczyli się języka kaszubskiego w szkole.

Język kaszubski w szkole ponadgimnazjalnej

Edukacja kaszubska dynamicznie się rozwija. Świadczyć o tym może systematyczny wzrost w ostatnich latach liczby uczniów uczęszczających na lekcje języka kaszubskiego w szkołach każdego poziomu kształcenia – w roku szkolnym 2013/2014 uczyło się go 17 145 uczniów w 420 szkołach województwa pomorskiego: 13 830 (78%) w 296 szkołach podstawowych i przedszkolach, 2 688 (16%) w 103 gimnazjach, 607 (6%) w 24 szkołach ponadgimnazjalnych[15]. Jak wynika z tych danych, interesująca nas tutaj grupa – uczniowie w wieku 16-19 lat – była najmniej liczna, jednak trzeba podkreślić, że w poprzednim roku szkolnym stanowili oni tylko 3% ogółu uczących się kaszubskiego.

W szkołach ponadgimnazjalnych uczniowie i nauczyciele mogą korzystać z podręcznika Felicji Baska-Borzyszkowskiej i Wojciecha Myszka *Jô* w *Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece. Ùczbownik do kaszëbsczégo jãzëka dlô IV etapù sztôłceniô*[16], *a także z podręcznika do chemii Chemiô òglowô i òrganicznô* autorstwa Jerzego Nacla[17]. Oczywiście nauczyciele używają także materiałów autentycznych, wśród których znalazły się m.in. powieść *Żëcé i przigodë Remùsa* (*Życie i przygody Remusa*) Aleksandra Majkowskiego[18] oraz kaszubska wersja *Pana Tadeusza* w tłumaczeniu Stanisława Jankego[19].

---

[10] D. Paždjerski, *Kurs języka i kultury kaszubskiej (dla slawistów i nie tylko)*, [w:] *Edukacja kaszubska…*, s. 141–146.

[11] G. Płoszajska, *Polityka resortu edukacji wobec mniejszości narodowych i etnicznych*, „Języki Obce w Szkole" 2001, numer specjalny *Nauczanie języków mniejszości narodowych i etnicznych*, nr 45/6, s. 135–140.

[12] M.in. J. Pomierska, *„Język kaszubski" w kształceniu sprawności językowej ucznia w szkole podstawowej i gimnazjum*, [w:] *Edukacja kaszubska…*, s. 79–92.

[13] D. Stanulewicz, *Czy młodzież licealna chce się uczyć języka kaszubskiego? Badania pilotażowe*, [w:] *Edukacja kaszubska…*, s. 93–106.

[14] D. Stanulewicz, *Ò zaczekawienim młodzëznë kaszëbską kùlturą / O zainteresowaniu młodzieży kulturą kaszubską*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2013, s. 164–177 [wersja kasz.], s. 283–296 [wersja pol.].

[15] *Dzień Rodny Mòwë*, kaszubi.pl, 21.02.2014, <http://www.kaszubi.pl/aktualnosci/aktualnosc/id/746>, dostęp: 27.07.2014.

[16] F. Baska-Borzyszkowska, W. Myszk, *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece. Ùczbownik do kaszëbsczégo jãzëka dlô IV etapù sztôłceniô*, cz. 1, Gdańsk 2012. O podręczniku pisze Wioletta Katarzyna Ratajczak-Toczek w artykule pt. *Pół roku z podręcznikiem* Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece, „Pomerania" 2014, nr 5, s. 48.

[17] J. Nacel, *Chemiô òglowô i òrganicznô*, Gdańsk 2013.

W podstawie programowej celów kształcenia dla przedmiotu język kaszubski na IV etapie edukacyjnym sformułowane są następująco:

„I. Znajomość kultury materialnej i duchowej Kaszub: historii, geografii, przyrody oraz zrozumienie specyfiki dziedzictwa kulturowego regionu.
II. Rozumienie wypowiedzi ustnych i pisemnych o tematyce związanej z życiem codziennym i omawianą lekturą; wykorzystanie informacji w nich zawartych w różnych sytuacjach komunikacyjnych.
III. Tworzenie wypowiedzi ustnych w języku kaszubskim oraz wypowiedzi pisemnych w języku kaszubskim i polskim; posługiwanie się rozwiniętym zasobem środków językowych (leksykalnych, gramatycznych, ortograficznych oraz fonetycznych).
IV. Przetwarzanie tekstu sformułowanego w języku kaszubskim ustnie lub pisemnie; zmiana formy przekazu ustnego lub pisemnego.
V. Analiza i interpretacja tekstów kultury”[20].

Jak zatem widać, listę celów kształcenia otwiera punkt dotyczący nie języka, a kultury kaszubskiej, co świadczy o przypisaniu jej dużego znaczenia w procesie nauczania przedmiotu. Podkreśla to także Renata Mistarz w tytule jednej ze swoich prac: *Rozwijanie kompetencji kulturowych przewodnim zadaniem kaszubskiej edukacji*[21]. Podstawa programowa daje uczniom możliwość zapoznania się z kulturą kaszubską, także poza murami szkoły.

Jak już wyżej zasygnalizowałyśmy, celem tego artykułu jest przedstawienie opinii młodzieży licealnej na temat obecności kultury w nauczaniu języka kaszubskiego[22].

---

[18] A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa. Zvjercadło kaszubskji*, Toruń 1938. Najnowsze wydanie: A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, aktualizacja pisowni: J. Treder, Gdańsk 2010.

[19] A. Mickiewicz, *Pón Tadeùsz, to je òstatny najachùnk na Lëtwie. Szlacheckô historiô z roku 1811 i 1812 w dwonôsce knégach wiérszã*, przekł. S. Janke, konsultacja językowa: J. Treder, Wejherowo– Gdańsk 2010.

[20] *Język kaszubski. IV etap edukacyjny*, [w:] *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*, Załącznik nr 4: *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego*, Dz. U. z 2012 poz. 977.

[21] R. Mistarz, *Rozwijanie kompetencji kulturowych…*, dz. cyt.

[22] Część wyników tych badań została również zaprezentowana w referacie wygłoszonym podczas konferencji poświęconej zagrożonym językom: M. Smentek, D. Stanulewicz, *The Kashubian language at school: Facts and attitudes*, 36th International LAUD Symposium „Endangerment of Languages across the Planet: The Dynamics of Linguistic Diversity and Globalization”, Landau, Niemcy, 31.03-3.04.2014.

Przeanalizowane zostaną odpowiedzi uczniów pierwszych klas I Liceum Ogólnokształcącego w Kościerzynie, gdzie pracuje jedna z autorek artykułu (W. Lew-Kiedrowska). W ramach poznawania kultury kaszubskiej uczniowie tej szkoły biorą udział w spotkaniach z ludźmi działającymi na rzecz języka i regionu, np. z prof. Edwardem Brezą czy dziennikarzem, literatem i działaczem Eugeniuszem Pryczkowskim, lub się z niego wywodzących, np. z aktorką Danutą Stenką. Uczniowie chętnie uczestniczą w konkursach, np. w Konkursie Wiedzy o Pomorzu, czy różnych piosenkarskich i recytatorskich, jak również w rozmaitych innych pozaszkolnych wydarzeniach kulturalnych, wśród których się znalazły konferencje naukowe (np. nt. Aleksandra Labudy czy też duchów kaszubskich), wręczenie nagród (np. Skry Ormuzdowe) czy ogólnokaszubskie wydarzenia, jak Verba Sacra w Wejherowie. W szkole jest również uroczyście obchodzony Dzień Jedności Kaszubów.

Uczestnicy badania i pytania

Uczestnicy

Jak już wyżej wspomniano, przeanalizowane zostały wypowiedzi pisemne uczniów z klas pierwszych (w wieku 16-17 lat) w roku szkolnym 2011/2012 i 2012/2013. Ogółem weźmiemy pod uwagę wypowiedzi 50 uczniów. Tabela 1 przedstawia dane dotyczące liczebności obu klas, a także płci uczestników badania.

Tabela 1

Uczestnicy badania

Klasa	Liczba uczniów	Liczba dziewcząt	Liczba chłopców
I – 2011/2012	31	24	7
I – 2012/2013	19	14	5
Ogółem	50	38	12

Pytania na koniec roku szkolnego

Na koniec roku szkolnego uczniowie I Liceum Ogólnokształcącego w Kościerzynie są zawsze proszeni o podsumowanie na piśmie nauki języka kaszubskiego – czego się przez rok nauczyli na lekcjach tego przedmiotu. W czerwcu 2012 uczniowie klasy I odpowiadali także na pytanie, czy coś zmieniło się w ich życiu pod wpływem lekcji j. kaszubskiego, jeśli tak, to co to było.

Jak zatem widać, pytania nie dotyczyły bezpośrednio obecności kultury kaszubskiej na lekcjach. Na potrzeby tego artykułu, z wypowiedzi uczniów zostały wyekscerpowane fragmenty dotyczące kultury. Jednak, jako że dużą część wypowiedzi stanowiły opisy postępów w nauce języka, zajmiemy się także tą kwestią – pokrótce w następnym punkcie.

Wyniki badania: postępy w nauce języka kaszubskiego

Z wypowiedzi uczniów wyekscerpowano 91 fragmentów dotyczących postępów w nauce języka kaszubskiego. W większości wypowiedzi uczniowie wskazywali na postępy w nauce pisania (52% badanych) i czytania po kaszubsku (36%) – co nie dziwi, szczególnie w przypadku tych osób, które wcześniej nie uczęszczały na lekcje języka kaszubskiego w szkole podstawowej czy gimnazjum. Również 22% uczniów napisało, że polepszyła się u nich umiejętność mówienia, a 18% wzbogaciło słownictwo. Mały odsetek uczniów deklaruje poprawę w zakresie zrozumienia języka czy też porozumiewania się, co świadczy o tym, że uczniowie na ogół nie mają większych problemów z tymi umiejętnościami.

Tabela 2

Postępy w nauce języka kaszubskiego

Sprawności i komponenty języka itp. wymienione przez uczniów	Liczba wskazań	Procent wskazań (N = 91)	Procent uczniów (N = 50)
Pisanie	26	28,57	52
Czytanie	18	19,78	36
Mówienie	11	12,09	22
Słuchanie ze zrozumieniem	3	3,30	6
Porozumiewanie się	2	2,20	4
Tłumaczenia	3	3,30	6
Wymowa	4	4,40	8
Gramatyka	6	6,59	12
Słownictwo	9	9,89	18
Ogólna znajomość języka	3	3,30	6
Wiedza o języku	6	6,59	12
Σ	91	100	100

Wyniki badań: szeroko rozumiana kultura kaszubska i inne zagadnienia

W tej części artykułu zaprezentujemy zainteresowanie młodzieży komponentem kulturowym, obejmującym kulturę, historię i geografię regionu.

Na początku zajmiemy się fragmentami wypowiedzi uczniów dotyczącymi literatury. Literatura jest częścią szeroko pojmowanej kultury, oczywiście piosenki można zaliczyć do kultury, a legendy do literatury. Jednak włączyłyśmy piosenki do literatury ze względu na ich teksty, a legendy i mity powiązałyśmy z wierzeniami, będącymi częścią kultury.

Kaszubską literaturę wspomniało w wypowiedziach 62% uczniów (szczegóły w tabeli 3). Należy tu podkreślić istotny fakt: mimo iż wspomniane wyżej utwory literackie – powieść o Remusie Majkowskiego i kaszubski przekład *Pana Tadeusza* – były lekturami obowiązkowymi, uczniowie na ogół odebrali je bardzo pozytywnie. Ponadto, niektórzy uczniowie nie tylko dobrze oceniali możliwość czytania i analizy wierszy, lecz także naukę ich deklamacji i udział w konkursach recytatorskich.

Tabela 3

Zainteresowanie literaturą kaszubską i/lub jej lektura[23]

Wskazania		Liczba uczniów	Procent uczniów
Kaszubska literatura (jakakolwiek wzmianka)		31	62
w tym:	kaszubska literatura (ogólnie)	7	14
	poezja (także deklamacja)	11	22
	pieśni, piosenki, kolędy (także ich nauka i śpiewanie)	10	20
	Życie i przygody Remusa	16	32
	Pan Tadeusz po kaszubsku	4	8
	twórcy literatury kaszubskiej	11	22

Kaszubską kulturę w swojej wypowiedzi wspomina 70% uczniów, pisząc o niej ogólnie lub wyróżniając – najczęściej – tradycje i zwyczaje (20%), a także mity i legendy (12%) (tabela 4).

Tabela 4

Zainteresowanie kulturą kaszubską i/lub przyrost wiedzy na jej temat

Wskazania		Liczba uczniów	Procent uczniów
Kultura kaszubska (jakakolwiek wzmianka)		35	70
w tym:	kaszubska kultura (ogólnie)	18	36
	tradycje, zwyczaje	10	20
	mity, legendy	6	12

---

[23] Procenty się nie sumują, ponieważ jedna osoba mogła wymienić zarówno np. tytuły książek, jak i nazwiska twórców.

Stosunkowo duże zainteresowanie wśród uczniów wzbudziła historia Kaszub i Kaszubów (38%), niektórzy uczestnicy badania zadeklarowali zainteresowanie dziejami własnej rodziny (tabela 5). Uczniowie mieli za zadanie przygotowanie drzewa genealogicznego, stąd poszukiwania faktów z rodzinnej przeszłości.

Tabela 5
Zainteresowanie historią Kaszub

Wskazania	Liczba uczniów	Procent uczniów
Historia Kaszub i Kaszubów	19	38
Historia rodziny	2	4

Uczniowie również wspominali o ważnych postaciach dla regionu, jednak zbyt ogólnikowe odpowiedzi nie pozwoliły ustalić, czy chodziło o pisarzy i poetów, czy może o inne ważne osoby w dziejach Kaszub (tabela 6).

Tabela 6
Zainteresowanie ważnymi postaciami dla Kaszub

Wskazania	Liczba uczniów	Procent uczniów
Ważne postacie dla Kaszub (kultura, literatura, historia)	14	34

Zajęcia z języka kaszubskiego również wzbudziły zainteresowanie regionem u 30% uczniów i miastem, w którym znajduje się szkoła, u 12 % uczniów (tabela 7). Należy tu tutaj podkreślić znaczenie wycieczek po Kościerzynie i Kaszubach.

Tabela 7
Zainteresowanie regionem

Wskazania	Liczba uczniów	Procent uczniów
Kaszuby	15	30
Kościerzyna	6	12

Nieliczni uczniowie (należy tu podkreślić, że były to wyłącznie dziewczęta) zwrócili uwagę na zdobycie lub ćwiczenie umiejętności praktycznych – malowania jajek wielkanocnych i haftowania (tabela 8), które też stanowią część kultury kaszubskiej.

Tabela 8

Umiejętności praktyczne

Wskazania	Liczba uczniów	Procent uczniów
Haftowanie	2	4
Przygotowanie pisanek	2	4

Jak już wyżej zasygnalizowałyśmy, w roku szkolnym 2011/2012 uczniowie także proszeni byli o odpowiedź na pytanie, czy lekcje kaszubskiego zmieniły coś w ich życiu. Większość odpowiedzi dotyczyła postępów w nauce języka lub lektur, jednak zdarzały się odpowiedzi świadczące o zmianie nastawienia do języka, kultury, historii i tożsamości (tabela 9).

Tabela 9

Odpowiedzi na pytanie, co lekcje języka kaszubskiego zmieniły: wskazania dotyczące języka, tożsamości, kultury itp.

Wskazania	Liczba uczniów	Procent uczniów (N = 31)
Stosunek do języka	5	16,13
Stosunek do regionu	4	12,90
Opinie dotyczące kultury	4	12,90
Opinie dotyczące historii	3	9,68
Stosunek do tożsamości	2	6,45
Opinie dotyczące tradycji	1	3,23
Opinie dotyczące świata	1	3,23
Opinie dotyczące grup etnicznych	1	3,23

Przykładowe opinie

W tej części przytoczymy wybrane opinie uczniów[24]. Okazuje się, że niektórym uczniom lekcje języka kaszubskiego uświadomiły, że kultura kaszubska nie należy tylko do przeszłości, np.

> „Kaszubszczyzna, która dotąd wydawała mi się czymś odległym, martwym, okazała się być kulturą cały czas żywą i dalece odległą od moich stereotypowych wizji. […] zdałem sobie sprawę, że Kaszubem można być i dziś”. (uczeń I klasy 2011/2012)

---

[24] Przytaczamy fragmenty wypowiedzi pisemnych uczniów w wersji oryginalnej.

Zdobyta na lekcjach wiedza, a także doskonalenie umiejętności językowych, pozwoliły uczniom docenić Kaszubów i Kaszuby, np.

> „Część ludzi tu żyjących nawet nie zdaje sobie sprawy z tego, jak wielcy ludzie żyli i tworzyli na Pomorzu”. (uczeń I klasy 2011/2012)
>
> „Żywię większy szacunek do tej ‘małej ojczyzny’, dlatego, że zdobyłam o niej podstawową wiedzę”. (uczennica I klasy 2011/2012)
>
> „Doceniam to, że stąd pochodzę i mogę się uczyć tego języka […]” (uczennica I klasy 2012/2013)

Ponadto, uczniowie zainteresowali się kaszubskimi zwyczajami, np.

> „[…] poznałam kilka tradycji i zwyczajów pochodzących z Kaszub (bardzo ciekawi mnie ta tematyka dlatego żałuję, że nie było jej więcej)” (uczennica I klasy 2011/2012)

Jak wyżej wspomniano, lekcje języka kaszubskiego wzbudziły u niektórych uczniów ciekawość historii własnej rodziny, np.

> „Największą korzyścią było poznanie mojej rodziny. Poprzez zadane nam do wykonania drzewo genealogiczne, poznałam korzenie oraz […] tajemnice, zagadki, które cały czas odkrywam […]”. (uczennica I klasy 2011/2012)

Równie ważną kwestią okazała się tożsamość, „obudzona” dzięki lekcjom języka kaszubskiego – także tym poza murami szkoły, np.

> „Ważnym przeżyciem był dla mnie wyjazd do Filharmonii do Gdańska na Uroczystość wręczenie Skier Ormuzdowych i 50-lecia Pomeranii. Mogłam tam dostrzec jaka potęga kipi w sercach Kaszubów, że trwają silni i nie zaginą bo nasza kultura ciągnie za sobą nowe, młode pokolenia. […] zdałam sobie sprawę jak ważna jest dla mnie moja ziemia, kultura, której wcześniej tak nie potrafiłam docenić.” (uczennica I klasy 2012/2013)
>
> „Dzięki lekcjom języka kaszubskiego w klasie I-szej zrozumiałam, co znaczy być «Kaszubą na Kaszubach»„. (uczennica I klasy 2012/2013)
>
> „[…] zdałem sobie sprawę, że Kaszubem można być i dziś.” (uczeń I klasy 2011/2012)

Lekcje i wycieczki pozwoliły uczniom nie tylko dowiedzieć się więcej o Kościerzynie i Kaszubach, ale także docenić piękno regionu, np.

> „Dzięki nauce j. kaszubskiego dowiedziałam się więcej o Kościerzynie […]". (uczennica I klasy 2011/2012)
>
> „[…] dzięki kaszubskiemu dowiedziałam się, o co chodzi z Remusem (te wszystkie sklepy, artykuły spożywcze, pomnik czy kino)". (uczennica I klasy 2011/2012)
>
> „Powiedzenie 'cudze cenimy, swego nie znamy' jest adekwatne do mojej osoby. Nie miałam pojęcia, jak wiele ciekawych miejsc jest na Kaszubach". (uczennica I klasy 2011/2012)
>
> „Istotnym momentem był wyjazd nad morze, który odkrył przede mną piękno Kaszub i nauczył je docenić." (uczennica I klasy 2011/2012)

Na marginesie należy odnotować, że wśród wypowiedzi znalazły się też opinie krytyczne, np. 10 % badanych (5 uczniów) sądzi, że jest zbyt dużo lekcji języka kaszubskiego na tydzień. Także 2 osoby zauważają – chociaż trudno określić, czy są do tego negatywnie nastawione – że kaszubszczyzna używana w domu różni się od kaszubszczyzny nauczanej w szkole. Takie obserwacje są jednak nieuniknione – w świetle procesu standaryzacji języka i konieczności nauczania odmiany standardowej w szkole.

Wnioski

Jak pokazują wyniki badania, szeroko pojmowana kultura kaszubska jest pozytywnie odbierana przez uczniów liceum. Lekcje umożliwiają uczniom aktywne uczestnictwo w kulturze, np. przez udział w różnych konkursach (recytatorskich, piosenkarskich, Konkursie Wiedzy o Pomorzu) czy też przygotowanie przedstawień teatralnych (w wypowiedziach uczniów ta aktywność nie została wskazana). Uczniowie również mają okazję uczestniczyć w różnych wydarzeniach kulturalnych. Co ważne, lekcje kaszubskiego skłaniają uczniów do zrewidowania postaw wobec języka i kultury kaszubskiej i dokonania odkryć – nie tylko w historii własnych rodzin, a także docenienia piękna regionu. Ponadto, przyczyniają się do wzrostu świadomości językowej i dumy etnicznej.

Dla porównania przytoczmy wyniki wspomnianych wcześniej badań[25], które zostały przeprowadzone wśród uczniów I Liceum Ogólnokształcącego im. Króla Jana III Sobieskiego w Wejherowie w latach 2010–2011[26]. Respondenci nie uczyli się języka kaszubskiego w szkole, lecz umieli się nim posługiwać (chociaż jego znajomości nie oceniali u siebie wysoko[27]). Z badań tych wynika, że młodzi ludzie rzadko czytają literaturę kaszubską (28%) bądź wcale tego nie robią (66%)[28], jak również o wiele mniej interesują się kulturą kaszubską – w kaszubskich wydarzeniach kulturalnych 18% respondentów uczestniczy czasami, 40% – rzadko, a 42% – nigdy[29]. Należy jednak tu podkreślić, że 88% respondentów sądzi, że należy pielęgnować tradycyjną kulturę kaszubską[30].

---

[25] D. Stanulewicz, *Ò zaczekawienim młodzëznë…*, dz. cyt.

[26] Trzeba tu wyjaśnić, że obecnie uczniowie tej szkoły mają możliwość zapisania się na lekcje kaszubskiego, a w szkole organizowane są zajęcia pozalekcyjne związane z kulturą kaszubską, takie jak warsztaty dziennikarskie i Dzień Kaszubski. Informacje na stronach: <http://www.liceum1.wejher.pl/index.php?menu=505&podmenu=2>, <http://www.liceum1.wejher.pl/index.php?menu=505&podmenu=2>, dostęp: 27.07.2014.

Jeżeli z grubsza porównamy wyniki badań w wejherowskim liceum z wynikami badań w liceum kościerskim (mając oczywiście w pamięci, że badania te nie były równoważne ze względu na formę i cel), dojdziemy nieuchronnie do wniosku, że szkoła niewątpliwie odgrywa istotną rolę w propagowaniu szeroko rozumianej kultury kaszubskiej – uczniowie nie tylko czytają kaszubską literaturę, ale także stają się uczestnikami wydarzeń kulturalnych.

Ponadto, wyniki badania przeprowadzonego w I Liceum Ogólnokształcącym w Kościerzynie potwierdzają, że języka kaszubskiego należy uczyć w połączeniu z kulturą, co nie tylko daje młodzieży możliwość poznania „małej ojczyzny”, ale również znacznie zwiększa atrakcyjność lekcji.

W artykule tym przedstawiłyśmy wypowiedzi tylko dwóch klas pierwszych z lat 2011/2012 i 2012/2013. Zgromadzony przez W. Lew-Kiedrowską materiał jest o wiele bardziej obszerny – składają się nań wypowiedzi pisemne uczniów z lat 2009––2014 wszystkich trzech klas licealnych, nie tylko pierwszej. Planujemy prześledzenie zmian postaw poszczególnych grup w ciągu trzech lat nauki języka kaszubskiego w liceum, a także przeanalizowanie tych zmian na przestrzeni ostatnich 5 lat. Zamierzamy również skoncentrować się na płynących z nauki kaszubszczyzny korzyściach, dostrzeganych przez młodzież.

---

[27] D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny i jej użycie* (*badania wstępne*), [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, red. M. Klinkosz, Z. Lica, Gdańsk 2013, s. 239–249.

[28] D. Stanulewicz, *Ò zaczekawienim młodzëznë…*, s. 168, 287.

[29] Tamże, s. 171, 290.

[30] Tamże, s. 173, 292.

Krystyna Lewna

Smętek Jana Drzeżdżona

Czym byłaby proza kaszubskojęzyczna Jana Drzeżdżona, gdyby zabrakło w niej Smętka? – odwiecznego ducha tej kaszubskiej ziemi. Po raz pierwszy Smętek pojawił się w poemacie Hieronima Derdowskiego *Ò Panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*[1], lecz wyobrażenia na temat tego demona istniały dużo wcześniej, snuły się w kręgu ludowych baśni, wierzeń i mitów podobnie jak to miało miejsce ze stolemami. Derdowski obarczył Smętka „piętnem diabelskim", tym samym skazując go na miano złego ducha, co jest swoistym zaprzeczeniem definicji Jana Karnowskiego, który w Smętku upatrywał „zacne bożyszcze" – opierając swoją tezę na semiotyce wyrazu *smętek, smutek*[2].

Warto tutaj przypomnieć, że w 1970 roku Drzeżdżon obronił pracę doktorską na temat *Regionalna literatura kaszubska w latach 1920–1939*, która w 1973 r. ukazała się pod tytułem *Piętno Smętka*[3]. Tam też Smętek jest symbolem walki o istnienie, ciągłej bojaźni o swoją kaszubską tożsamość, czyli, jak dowodzi Jerzy Treder, złym duchem, takim „bezradosnym” demonem, który powoduje, że człowiek błądzi po różnych miejscach[4]. Sam autor *Karamoro* twierdził, że rodowód Smętka łatwo znaleźć w wierzeniach ludu kaszubskiego, uznającego go za ducha realnego, choć niewidzialnego. Jest on sprawcą wielu nieszczęść, klęsk, upadków i niemocy człowieka[5].

---

[1] Według Jerzego Sampa Smętek Derdowskiego jest reminiscencją Smętka G. Smólskiego z jednym tylko wyjątkiem: autor poematu *Ò Panu Czôrlińszczim*... nie dał demonowi głowy dziecka. Poza tym jego rola była niezmienna, ponieważ polegała na pozyskaniu jak największej ilości dusz ludzkich, głównie grzeszników i innowierców. Następnie autor *Drogi na sabat* twierdzi, że: „Derdowski świadomie czyni Smętka synonimem diabła kaszubskiego, dostosowując jego postępowanie do popularnych schematów podaniowych". Podaje również inne bezcenne informacje dotyczące Smętka Derdowskiego: „ (…) ów diabeł niewiele ma wspólnego z okrutnym, bezwzględnym i mściwym Szatanem z religii chrześcijańskiej. Wprawdzie upersonifikowanemu biesowi przypisane zostają, dla większej odrazy: straszliwa twarz, rogi zwierzęce, ognisty wzrok i płomienie buchające z pyska, ale równocześnie nabiera on coraz częściej cech mocno karykaturalnych. W każdym razie przy odrobinie sprytu przebiegły chłop jest na ogół w stanie przechytrzyć o wiele silniejszego od siebie diabła". J. Samp, *Smętek. Studium kreacji literackich*, Gdańsk 1984, s. 56.

[2] J. Samp, *Droga na sabat*, Gdańsk 1981, s. 160–161.

[3] Jednym z zagadnień pracy doktoranckiej Drzeżdżona jest postać Smętka wykreowana przez A. Majkowskiego. Autor *Upiorów* skupia się nad personifikacją tego bezdusznego potwora, która tyczy się sytuacji politycznej Kaszubów, a zwłaszcza kondycji psychicznej tej grupy etnicznej. Drzeżdżon jakby na przekór wszystkim dostrzega inną rolę demona: „Najbardziej wstrząsające wydaje się jednak co innego, oto sam Remus, o którym autor powiada, że „jest symbolem całego ruchu kaszubskiego", naznaczony jest Smętkiem. Można by to rozumieć jako faktyczną symbiozę tych dwóch postaci, widoczną w brulionach Majkowskiego „[…], że role Smętka dzieli między Remusa i Czernika", wydaje się niezwykle interesująca, albowiem tym tragicznym piętnem Smętka jest brak wiary u Remusa.[…] nieścisły jest sąd, że Smętek tu rządzi, lepiej oddają prawdę słowa, że wszystko jest Smętkiem zarażone, a losy ludzkie naznaczone jego piętnem są okrutnym wyrazem tragizmu". (J. Drzeżdżon, *Piętno Smętka*, Gdańsk 1973,s. 135–136.) Widać doskonale, że Drzeżdżon zaczyna szerzej rozpatrywać problem Smętka. Nie zadowala go uproszczenie tej postaci. Istnieje pewnego rodzaju zaprzeczenie między tym, co napisał w swojej pracy doktoranckiej na temat Smętka Majkowskiego, a tym, co przedstawia J. Samp w *Smętku*,

Podważa to Jerzy Samp, sugerując, że zbyt laicko autor *Leśnej Dąbrowy* wyjaśnia pochodzenie tego demona, że nie jest rzeczą łatwą określenie metryki Smętka[6]. Autor *Drogi na sabat* w poszukiwaniu rodowodu owego diabolicznego stworzenia powołuje się między innymi na pracę Wandy Brzeskiej, która w artykule z 1946 roku w sposób następujący przedstawiła ową maszkarę:

> Smętek – pisze – jest to bezosobowy, bezpostaciowy demon atmosferyczny, demon wegetacyjny, jest to wcielenie sił przyrody, które mogą ożywiać i niszczyć, podniecać witalność i zatracać życie, górują nad czasem i przestrzenią, nie można ich ujarzmić, ani pokonać, ani nagiąć[7].

Natomiast autor *Upiorów* nie zgadza się z teorią W. Brzeskiej, twierdząc, że Smętek to twór umysłowości o cechach dekadenckich, który ze względu na labilność tych cech, czuje się zagrożony u swych podstaw, skażony obcą atmosferą staje się lustrzanym odbiciem rodzimego wcielenie zła[8]. Podążając tym tropem można stwierdzić, że Smętek drzemie w każdym człowieku. Objawia się jako nienawiść, zawiść, zazdrość. Pokłosiem jego działania są wojny i wieczne kłótnie. To siła destrukcyjna, która w rezultacie prowadzi do śmierci.

Już w pierwszym rozdziale *Twarzy Smętka, Markùs z Grétą,* ukazuje się niszczące oblicze „tego czegoś”, co z ziemi wskoczyło na Grétę i spowodowało, że najpierw posmutniała, zszarzała, a później zmarła. Zrozpaczony mąż chciał ją ratować; sprowadził lekarza z miasta, który był bezradny wobec choroby pacjentki. Następnie zawołał starą zielarkę – Bjalczëną, ta obejrzawszy piersi chorej, stwierdziła: „– Tu nicht nic nie pòmóże, to je cos z zemi”[9]. Zaskakujące jest to, że nie pada jeszcze określenie Smętek. Jedynie na wpół oszalały z rozpaczy Markùs przeczuwa, że zbliża się coś złego:

---

w którym głównie odnosi się go do tragicznej sytuacji dziejowej oraz ducha, symbolizując nierówną walkę z zaborcą. J. Samp, *Smętek...,* dz. cyt., s. 83.

[4] J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje (na tle porównawczym)*, Wejherowo 1989, s. 94.

[5] J. Drzeżdżon, *Smętek kaszubski*, „Pomerania” 1968, nr 4, s. 13; Zob. również: A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, *Od Smętka do Stolema. Wokół literatury Kaszub,* Gdańsk-Słupsk 2009, s. 117–118.

[6] J. Samp, *Smętek...,* dz. cyt., s. 20-21.

[7] W. Brzeska, *Rehabilitacja Smętka*, „ Arkona”, 1946, nr 13-14, s.1-2. W: J. Samp, *Smętek...*, dz. cyt., s. 37.

[8] J. Drzeżdżon, *Piętno Smętka*, Gdańsk 1973, s. 134.

[9] J. Drzeżdżon, *Twarz Smętka*, Gdańsk 1993, s. 9. W cytatach zastosowano znormalizowaną pisownię kaszubską z zachowaniem bylackich cech dialektalnych. [Tutaj nikt nic nie pomoże, ponieważ to jest coś z ziemi. –Tłumaczenie własne].

> Markùs wiedzôl na pewno, że mdze takô chwila, w chtërny z wieldżégò strachù padnie na lëdzy z zemi to, co padlo na Grétã, a té òn bë nie chcôl bëc w jich skórze. Diôbél nie spi, chòc w jich spòkójnym i tak szczestlëwim ògródkù. Òn sã ò tim przekònôl[10].

Kolejny rozdział przybliża nam sylwetkę zmarłej Gréty. Okazuje się, że strasznie zazdrościła Mónice, że było w niej coś odpychającego, ślepego i zawziętego. Z pozoru łagodna i dobra, stale szukała swego miejsca na ziemi[11]. Na podstawie tych dwóch pierwszych rozdziałów można zauważyć, jak kontrastowi[12] są bohaterowie Jana Drzeżdżona w *Twarzy Smętka*; Gréta – Mónika, narodziny zła – ujawnia jego skrytość i przebiegłość, jak rodzi się dobro – śpiew, muzyka. Pokazuje mikro- i makrokosmos *pùstkòwian*, dąbrowian (ich obejścia, ogrody, wsie, ich dusze i myśli), chcąc jakby dociec do samego jądra zła. Pomaga mu w tym nietypowa narracja – czy jak to określił Tomasz Derlatka – „głos", który uwydatnia siłę opowiadacza:

> Wrażenie „wiernego zapisywania myśli bohaterów" i „przepisywania bez obróbki wypowiedzi postaci nagranych na magnetofon" wynika bezpośrednio z zastosowania przez autora mowy pozornie zależnej, co, o czym już wspomniałem, jest środkiem w takim rozmiarze rzadko w utworach powieściowych stosowanym. Jednak filtracja wypowiedzi postaci przez „głos" opowiadacza to tylko jeden ze środków nacechowania wypowiedzi narratora w tej powieści i nie może stanowić, czy też przesądzać o usiłowaniu autentykacji utworu – jest za to jednym z dowodów na misterną i efektowną grę autora z poszczególnymi konwencjami narracyjnymi[13].

Widać, że Drzeżdżon stale poszukiwał adekwatnych środków – słów do opisania tego, co było, jest i będzie. Jako badacz literaturoznawstwa czerpał z różnych źródeł wiedzy; nie były mu obce teorie (na temat językoznawstwa i psychoanalizy) przedstawiane przez Jamesa Joyce'a i Jacquesa Lacana, o tym, co Realne, Symboliczne i Wyobrażeniowe[14]. Twórczość pisarza z Domatowa dowodzi, że nie ma żadnej statecznej granicy, która dokładnie określa, co jest rzeczywistością, a co nią nie jest i pod tym względem jego poglądy są zbieżne z poglądami Haydena White'a, który:

---

[10] Tamże, s.12. [Markus miał całkowitą pewność, że nadejdzie taka chwila, w której z wielkiego strachu nadejdzie z ziemi to, co nadeszło – wstąpiło w Grétę, a wówczas on nie chciałby być w ich skórze. Diabeł nie śpi, nawet w ich spokojnym i szczęśliwym ogródku. On się o tym przekonał. – Tłumaczenie własne.]

[11] Tamże, s.18.

[12] Potwierdza to również Jerzy Samp w recenzji *Twarzy Smętka*: „[…] jest powieścią kreującą świat w samej głębi przeżyć duszy ludu kaszubskiego. Bohaterem jest Smętek, o którym się mówi, z nim walczy, ale tak naprawdę kształtu jego nikt nie widział. Jest zatem obecny smutny duch tej ziemi, który skupia w sobie cały tragizm losu tych ludzi i decyduje o tym, że wydarto im wiarę, że słońce świeci również dla nich. I oto w Bielawie pojawia się Ogniszcze. Jest to opozycja wobec Smętka. Ogniszcze wyraża siłę życia. I tak stają wobec siebie dwie potężne siły, jedna: pusta dusza Smętka, a druga: iskra w największej głębi Ogniszcza". J. Samp, okładka *Twarzy Smętka* J. Drzeżdżona.

[13] T. Derlatka, *Struktura powieści „Twarz Smętka" (wybrane zagadnienia)*. W: Pracy monograficznej pod red. D. Kalinowskiego, *Światy możliwe Jana Drzeżdżona / Pamięci Jana Drzeżdżona*, pod red. J. Borchman i B. Wiszowatego, Bolszewo 2013, s. 57. Więcej na temat nietypowej narracji w twórczości J. Drzeżdżona można przeczytać u: H. Bereza, *Bieg rzeczy*, Warszawa 1982, s. 104–109 oraz J. Samp, *Kaszubszczyzna w prozie Jana Drzeżdżona*. W: *Twarze Drzeżdżona*, red. R. Mistarz, s. 110.

(…) odwraca tradycyjną, realistyczną relację między rzeczywistością historyczną a opowieścią i dowodzi, że narracja nie jest wobec świata wtórna, lecz pierwotna, i to ona wyznacza („prefiguruje") jego sens. Nie oznacza to oczywiście, że przeszłość nie istnieje, lecz że nie mamy do niej bezpośredniego dostępu; albo inaczej, że mamy do niej dostęp jedynie poprzez teksty, które nadają jej – stronniczy i często przewrotny – sens[15].

Warto również zwrócić uwagę na to, że White jako strukturalista nadaje pierwszeństwo archetypowym opowieściom, przed poznaniem tego, co jednostkowe[16], podobnie postępuje autor *Twarzy Smętka*; pokazuje demona zła jako siłę prymarną, decydującą o losie mieszkańców Pùstek i okolic.

Następnie Drzeżdżon precyzyjnie dookreśla w swoim artykule *O etniczności* znaczenie tej demonicznej postaci:

> Z mojej książki *Twarz Smętka* – wynika, iż Smętek jest głównie zagrożeniem z wewnątrz, a więc istnieje w tychże ludziach. Dotąd mówiło się, iż Smętek jest smutnym duchem Kaszub zagrażającym im z zewnątrz. Jakie więc siły tkwią w etniczności? Należy zauważyć, iż w tej samej książce jest piękna postać chłopca, który wraz ze Stolemem walczy ze Smętkiem i ostatecznie rzuca w Ogniszcze biały kamień, źródło mocy. Wynikałoby stąd, iż ta najstraszniejsza siła, którą jest Smętek zostaje w ten sposób okiełznana, zatem w dalszym rozwoju Kaszubi gwarantują zabezpieczenie przed złem. Jeżeli to samo proponują inne grupy etniczne, wówczas można powiedzieć, iż etniczność zapewnia bezpieczeństwo w ramach swojego systemu. Posługuje się przy tym symboliką związaną z totemami, a więc z najstarszym światem magicznym. W ciągu dziejów stworzyła swój język widoczny w baśniach, legendach i mitach[17].

Smętek autora *Twarzy Boga* jest inny niż Smętek Hieronima Derdowskiego w poemacie *Ò Panu Czôrlińszczim…,* czy też Smętek – Czerniak wykreowany przez Aleksandra Majkowskiego *W żëcym i przigòdach Remùsa*. Jedna z różnic polega na tym, że u autora *Krainy Patalonków* stanowi on epicentrum całej powieści, co zresztą zasugerował Drzeżdżon już w tytule, natomiast u pozostałych dwóch autorów, stał się jedynie postacią epizodyczną[18].

---

[14] Według obszernego artykułu A. Caballero, *John Cage – od podmiotu do struktury boromejskiej; dwa rodzaje pisma*, 14 maja 2010, s. 9. W: źródło internetowe, www.geifco.org/_webAlberto/descargas/JohnCagepl

[15] A. Burzyńska, M. P. Markowski, *Teorie literatury XX wieku. Podręcznik*, Kraków 2009, s. 506.

[16] Tamże.

[17] J. Drzeżdżon, *O etniczności*. W: *Twarze Drzeżdżona*, red. R. Mistarz, Gdańsk 2007, s. 39.

Druga różnica polega na tym, że u obu wcześniejszych autorów Smętek był zwierciadłem sytuacji politycznej polskiego narodu (u Majkowskiego – zaborcą, u Derdowskiego – nawiązuje do mordu dokonanego przez Krzyżaków na Kaszubach w Gdańsku w roku 1308, poza tym Smętek stale śledzi sytuację narodu polskiego, wymierza grzesznikom sprawiedliwość za krzywdy wyrządzone Polakom[19]), natomiast Drzeżdżonowy Smętek również jest uosobieniem wojny, którą toczą ze sobą: Dąbrowa *Ti Czerwjoni,* Pùstczi to *Ti Czôrni,* a pomiędzy nimi są ci, którzy ich „godzą”, czyli *Ti Mòdri,* lecz wojna jest tylko wynikiem działania Smętka, a nie na odwrót.

Autor *Karamoro,* który przez cały czas sugeruje, że nie ma straszniejszej postaci niż Smętek, przyrównując go do Purtka, co mieszkô w gnoju[20], do Bòrówca, Mùmë, Òtmãta[21], pozwala jakby na ocieplenie wizerunku maszkary, co dowodzi, że jest on bardziej postacią spektakularną niż realną. Frapująca staje się tutaj autokreacja Smętka, który zmusza się do gorzkiej refleksji na swój temat:

> - Mój żëwòt Smãtka téż nie je wiesoli. Jô so tak mùszã tluc pò tëch Pùstkach, a midzë taczëmë niedoczëniélcamë. Dze jô le blós wezdrzã, tã je barzëczkò smùtno; dze jô le przińdã, tã je szaro, a so nikòmù dëcht nick nie chce. Jô to nibë lubiã, ale tak rzec, czemù jô taczi jem? Mùzyka mie mierzi, a jak so co ùrodzy kòmù, té jô so mëszlã: zôs co przëlazlo na ten swiat, to je richtich òdrota, a jô tã mùszã bëc, a mù dac w jegò dëszã mój zastrzik mòjégò òsamãtaniégò, żebë to wiedza, dze to przëszlo.
>
> To je dëcht dzywno, że mùszã ten swiat tak dozerac na taczi ôrt. Skądka so ta mòja smùtnô dësza takô wzã? A to so nic nie zmieni, jô ju mdã mùszôl taczi òstac. Ale chtëż mie taczégò weznie pòd swój dak, pewno nicht. Chòc sóm Pón Bóg mie wënëkôl ze swòjégò królestwa. Jô nie chcã bëc panã wszëtczégò, tak jak Pùrtk bë to mëslôl, jô bë so nômili sôdł w céni dze pòd brzóską[22].

---

[18] Szerzej o tym zagadnieniu pisał wspomniany już J. Samp w *Drodze na sabat* oraz w *Smętku*. Warto jednak zwrócić tutaj uwagę na sugestie dotyczącą twórczości J. Drzeżdżona. Wierzono, że będzie on kontynuatorem stylu przyjętego przez Aleksandra Majkowskiego. Drzeżdżon, natomiast wybrał inną drogę, swoją własną, odrębną: „Niektórzy z działaczy regionalnych twierdzą, że to nie droga a raczej bezdroże i pustki, z których co jakiś czas dociera głos władysławowskiego „samotnika”. Głos to – dodajmy – nie zawsze i nie dla wszystkich zrozumiały, kontrowersyjny, wymykający się skutecznie tradycyjnym metodom wartościowania i typologiom”. J. Samp, *Kaszubszczyzna w prozie…*, s. 109.

[19] J. Samp, *Smętek*, s. 63.

[20] Tamże, s. 94. [Purtk, co mieszka w gnoju. – Tłumaczenie własne].

[21] Tamże, s. 212.

[22] Tamże, s. 192. [Życie Smętka też nie jest wesołe. Ja się tak muszę poniewierać po tych Pustkach, pomiędzy takimi nieudacznikami. Gdzie tylko spojrzę, tam jest bardziej smutno; gdzie się tylko pojawię, tam jest szaro i nikomu zupełnie nic się nie chce. Ja to niby lubię, ale tak naprawdę nie wiem, dlaczego taki jestem? Muzyka mnie drażni, a gdy się komuś coś narodzi, wówczas sobie myślę: znowu coś przylazło na ten świat, istne utrapienie, a ja tam muszę być i zaszczepić mu w duszy moje „opętanie”, żeby to wiedziało, gdzie przyszło.

Wyznanie Smętka pokazuje jego drugą naturę. To zmęczenie spowodowane ciągłym nękaniem ludzi, jest dla niego brzemieniem. W tym fragmencie widać zbieżności między Smętkiem H. Derdowskiego z *Ò Panu Czôrlińsczim…*, o którym Jerzy Samp napisał:

> Żal Smętka możemy więc traktować jako przejaw jego tęsknoty do tamtych, dawno zapomnianych czasów, jako przejaw litości dla tych, którzy cierpią przez własną słabość. Wprawdzie bezwolnie wykonuje swoją diabelską powinność, lecz równocześnie skory jest do zadumy i refleksji, niekiedy ma usposobienie wręcz melancholijne[23].

Czym zatem jest ów demon? Według autora *Twarzy Smętka* jest on pusty i szary. Nikt go nigdy nie widział z bliska, nie widziano też jego oczu, które:

> (…) mùszą bëc jak te wilczé dzurë, bez dna. Chto pòdôl rãkã Smãtkòwi, ten je zgùbiony. A to so zdôrzô tak, że lëdze wcale ò tim nie wiedzą; w jaczisz wieczór tak, jakbë chto krótkò sedzôl. To nie je żódna pòstacjô, mòże kląb czegòsz szarégò, a mòże céniô. To so tak czlowiek mësli: to je céniô a fardich. Jo welë, té so robi tak cãżkò na dëszi. To Smãtk pòdôwô rãkã, to òn tã sedzôl a żdôl, jaż ten jistny tu sadnie, a mdze so jiscyl na ten swiat. Òn tu je dabej, a chto jemù rãkã pòdô, z tim je ùd[24].

Ta *pòstacjô,* jak mówił o nim pisarz, zamieszkała na Pùstkach, niedaleko Biéławë[25], w miejscu realnym, lecz przepełnionym, co jest charakterystyczne dla prozy Drzeżdżona, magią i czarami. W *Twarzy Smętka* to miejsce staje się oniryczne, utkane z marzeń sennych tak, jak sami bohaterowie – mają swojsko brzmiące imiona i nazwiska; Czapa, Biczk, Józef Gafka, Mariczka, Szëmańskô…, pracują najczęściej na roli, są ubodzy, ledwo wiążą koniec z końcem. Ich cały kosmos skupia się właśnie na Pùstkach i okolicznych miejscowościach: Dąbrowa, Sepale, Grintal, Werblinia,

---

To jest zupełnie niezrozumiałe, że muszę w taki sposób doglądać tego świata. Skąd się wzięła ta moja smutna dusza? A to się w ogóle nie zmienia, ja już będę musiał taki zostać. Ale któż mnie takiego weźmie pod swój dach, na pewno nikt. Nawet Pan Bóg mnie wypędził ze swojego królestwa. Ja nie chcę być panem wszystkiego, tak jak chciałby tego Purtk, ja najchętniej usiadłbym sobie gdzieś w cieniu brzozy. – Tłumaczenie własne].

[23] J. Samp, *Smętek...,* s. 60.

[24] J. Drzeżdżon, *Twarz Smętka*, s. 93. [muszą być jak te wilcze dziury, bez dna. Kto podał rękę Smętkowi, ten jest zgubiony. A to bywa tak, że ludzie wcale o tym nie wiedzą; w jakiś wieczór wydaje się, jakby ktoś blisko siedział. To nie jest żadna postać, może kłąb czegoś szarego, a może cień. Człowiek tak myśli: to jest cień i koniec. I właśnie wtedy robi się tak ciężko na duszy. To Smętek podaje rękę, to on tam siedział i czekał, aż ten człowiek tu usiądzie i będzie się żalił na ten świat. On tutaj jest czujny, a kto jemu rękę poda, ten przepadnie. – Tłumaczenie własne].

[25] Biélawa – niewielki akwen wodny znajdujący się w Domatowie naprzeciwko domu, w którym urodził się i wychował Jan Drzeżdżon.

Mechowo…, całą wiedzę o życiu czerpią ze starych opowieści i przesądów, są podobni do bohaterów *Kamienia na kamieniu* Wiesława Myśliwskiego. Smętek staje się ich utrapieniem, a zarazem nie potrafią żyć bez niego. To swoisty paradoks. Są naznaczeni smętkowym piętnem, którego nie są w stanie z siebie zetrzeć. Oscylują ciągle między dwoma biegunami: jeden to życie i sprawy dnia codziennego, a drugi to Smętek. Dowiedli tego mieszkańcy wioski, gdy mały Janek ze Stolemem wypędzili Smętka z Bielawy. Wówczas podnieśli krzyk na Janka, spuścili psy, chcieli go zabić, a to wszystko dlatego, że:

> Bò tak richtich rzec, ti lëdze ni mòglë pòjic, jaczi to bë mógł swiat bez Smãtka. To nie bëlo tak, że òni gò baro kòchalë. Tegò dëcha mielë tak wiôldżi strach, że nawet ni mòglë so pòmëslec, żebë mógł bëc swat bez Smãtka. Temù chcelë wënëkac Janka z Pùstk, jakbë jima zrobil wiôlgą zlosc[26].

Po pewnym jednak czasie umęczeni mieszkańcy Pustek, postanawiają zdjąć z siebie piętno, piętno Smętka. Chcą zabić potwora, bo jedynie w ten sposób mogą uwolnić się spod jego władzy. Twierdzą, że: „…wiedno trzeba nalezc jaką òfiarã, żebë nó niã zepchnąc wszëtko zlo, a té ji lep ùcyc"[27].

Pojawia się tu dobrze znany na Kaszubach obrzęd *ścinania kani*[28], jako znak oczyszczenia, ale i też przelania swoich win na ofiarę. Zostanie wybrany kat, sędzia, a miejscem egzekucji będzie oczywiście góra:

> Në, a té pùstkòwi wstelë jak jeden, a wëbrale kata, sãdzã, a szlë na wiôlgą górã, midzë Pùstkamë, Dąbrową a resztą swata, i nico ùchwôcëlë. To sedza w klôtce, a nicht nie wiedzôl, co to bëlo… Né, ale, na òstatkù to so jakòsz da,

---

[26] Tamże, s. 138. [Bo tak prawdę mówiąc, ci ludzie nie mogli pojąć, jaki mógłby być świat bez Smętka. To nie było tak, że oni go bardzo kochali. Tak bardzo się bali się tego ducha, że nie mogli sobie nawet wyobrazić świata bez Smętka. Dlatego chcieli wypędzić z Pustek Janka, tak jakby im wyrządził wielką krzywdę. – Tłumaczenie własne].

[27] Tamże, s. 145. [Zawsze trzeba znaleźć jakąś ofiarę, żeby zepchnąć na nią całe zło, a wtedy jej łeb uciąć. – Tłumaczenie własne].

[28] J. Treder pisze: „Specyficznie kaszubskim zwyczajem sobótkowym był do niedawna obrzęd ścinania kani, interesujący dokument dawnego prawa zwyczajowego, skąd oryginalne wyrażenie; *scynanié kani". Frazeologia kaszubska…*, s. 209.

Kolejnym autorem dociekającym początków tego barbarzyńskiego zwyczaju jest Jerzy Samp, który w *Drodze na sabat* wyjaśnia dlaczego tak nienawidzono kani. Otóż ptak ten wydaje specyficzny głos pjic, pjic, co w rozumieniu Kaszubów oznaczało, że łaknie on wody, na którą sobie nie zasłużył. Stąd też powiedzenia: „pragnie jak kania deszczu", „lgnie jak kania do deszczu" czy „pije wodę jak kania". Dalej Samp pokazuje, że sam zwyczaj *scinania kani* to nic innego jak oczyszczenie z grzechów „konkretnej zbiorowości, która w danym roku odczuwała je jako szczególne bolączki. Nie ulega wątpliwości, że w wieczór sobótkowy kanię traktowano jako ptaka ofiarnego, a meritum widowiskowego rytuału stanowił akt uroczystego przelania najcięższych grzechów i win na jego konto. Być może według pierwotnych wyobrażeń taka publiczna spowiedź przyprawiona widokiem krwi domniemanego, a raczej upozorowanego tylko winowajcy, stanowić miała zarazem rodzaj powszechnej ekspiacji". J. Samp, *Droga na sabat*, s.19.

> a jak ju bëlo zamklé, té wëwiozlë to na Rejmrowã Górã, a tã miôl bëc sąd. Kat przëniósł òstri topór, a sãdza dludżi papiór do zapisaniô tegò wszëtczégò, ò co òskarżony mdze Smãtk, ten, co sedzy w klôtce[29].

Mieszkańcy Pùstk zaczęli obarczać Smętka swoimi niepowodzeniami. Każdy z obecnych na procesie miał mu coś do zarzucenia. Lista żalów była długa, aż w końcu:

> […] go wëtrekalë z klôtczi rut, a kat pòłożil lep na kloc a gò scął. Té to le pajamë zgrzechòta a bëlo pò wszëtczim.
>
> Ale co to téż tak richtich bëlo? Czë Smãtk bë so tak dôl, jaż nie pòdobno. Mòże to bél jaczi dzëwi czlowiek, co so wëchòwôl w lese? Bò wkól bëlë samë lasë, jak le blos òkã zazdrzec[30].

Wydawać by się mogło, że już nic teraz nie zagraża pustkowianom. Pozbyli się swego przekleństwa, lecz ludzie z Dąbrowy w to nie wierzą. Owszem, chwalą okazały proces, widzą również poprawę w zachowaniu sąsiadów; ci czują się lepiej, są weselsi: „są terô òczëszczony ze swégò plugawégò żëcégò”[31], ale w sercu jest „môli nórcëk”, pustka, której nie są w stanie niczym wypełnić, chyba że usłyszą głosy zmarłych przodków, obecnych przy nich. Dostępu umarłym do świata żywych broni dobrobyt i zachłanność ludzka, wojny i nienawiść. Na nic się zdało złożenie ofiary z niby Smętka, gdyż „Smãtk je w nich, w jich sercach, a tegò òni ani nie merkają, ani też nicht jima tego nié pòwié”[32].

Jest jedna tylko istota, mogąca ich oswobodzić z mocy stręczyciela – Ogniszcze. Aleksander Gieysztor sądzi, że Słowianie zrównali ze sobą dwóch bogów: Swarożyca – Ogień i Dadźboga – Słońce dla łatwiejszego postrzegania mikro- i makrokosmosu. W przekonaniu Białorusinów, jak dowodzi autor, „słońce to boże ogniszcze”[33].

---

[29] J. Drzeżdżon, *Twarz...*, dz. cyt., s. 145–146. [Wówczas pustkowianie naraz powstali i wybrali kata, sędziego, i wyszli na wysoką górę, między Pustkami i Dąbrową, a resztą świata, i coś złapali. To siedziało w klatce, a nikt nie wiedział, co to było. (…) No, ale w końcu jakoś się udało, a jak już było zamknięte, wtedy wywieźli to na Rejmrową Górę, na której miał się odbyć sąd. Kat przyniósł ostry topór, a sędzia długi papier do zapisywania tego wszystkiego, o co oskarżony zostanie Smętek, ten, który siedzi w klatce. – Tłumaczenie własne].

[30] Tamże, s. 147. [wywlekli go z klatki, a kat położył jego łeb na kloc i go ściął. Wówczas to tylko nogami wzdrygnęło i było po wszystkim. Ale co to tak naprawdę było? Czy Smętek by sobie na to pozwolił, to aż nieprawdopodobne. Może to był jakiś dziki człowiek, który się wychował w lesie? Bo wokół były same lasy, jak tylko okiem sięgnąć. – Tłumaczenie własne].

[31] Tamże, s. 150. [Teraz są oczyszczeni ze swego plugawego życia. – Tłumaczenie własne].

[32] Tamże, s. 156. [Smętek jest w nich, w ich sercach, a tego oni nawet nie czują ani też im nikt o tym nie powie. – Tłumaczenie własne].

[33] A. Gieysztor, *Mitologia Słowian,* Warszawa 1980, s. 173. Autor wyjaśnia również jakie funkcje przypadały Dadźbogowi – Swarożycowi. Pod hasłem *Swarożyc* czytamy: „A Dadźbóg – Swarożyc? Przypadały mu więc funkcje bóstwa następnego rzędu, tzn. boga atmosferycznego (tu wkraczałby w czynności gromowładnego Peruna) oraz ognia domowego tudzież ofiarnego. Zachodzenie na siebie trzech rodzajów

W opowiadaniu *Spòwiédz Smãtka – dokùńczenié* sam Smętek wyznaje, że boi się jednego tylko ducha, Ogniszcza. Pragnie je wygasić i zapowiada wielką bitwę o dusze ludzkie:

> Dãpią to rozmajité strôszczi, a téż jô, bò wiele razy na dzéń a w nocë jô doch nad Biélawã lecã. Jô czëjã tã taczé ceplo, a té jô temù wiedno dóm ti swòji kòmùdny dôczi. Ale jak to mdze pewno, to z tim jô so mdã mùszôl wzyc za ùszë i chto wié, chto tu na tëch Pùstkach òstónie. Jô nie pòpùszczã, ale to Ògniszcze mòże rozwiôc mòjã szarą dôkã, a té jô ju nie mdã sobą. Bò chto je ju rôz rozerwóny, ten nazôd nie przińdze do se, jô to dobrze wiém. Ale wiém téż, że nad Biélawą sã rozegrô ta nôwikszô biôtka midzë mną a tim Ògniszczã[34].

Ogniszcze ma wielką moc, to za jego przyczyną z grobu wstaje Grétka – Mónika i karmi tego ducha chlebem i poi winem. Pustkowianie ożyli. Widzą dla siebie nadzieję w tej niezrównanej sile, która pokonuje śmierć i oczywiście Smętka, o czym jednak nie są do końca przekonani:

> A òni nie klëczą przed nim, le przed swòją Biélawą, w chtërny je to wieczné Ògniszcze jesz z dôwnëch, pògańsczich czasów. (…) Czë sã chto taczi naléze, żebë Smãtka z Pùstk wënëkôl?
>
> Że téż lëdzë mùszą miec na swiece taką ùcëżbã? To bë mùszôl prawie to Ògniszcze z Biélawë nosëc w sercu, tak jak Jasz z Móniczką, te ten smùtny dëch sã nigdë na swiece nie òdwôżi wëcygnąc swòjã szarą pajã do taczégò czlowieka[35].

---

ognia występuje w mitologii indyjskiej. Pamiętać jednak należy, że imię Swarożyc mogło oznaczać nie tylko syna Swaroga, ale być inną językowo postacią imienia samego Swaroga. Zauważamy, że cześć ognia nie prowadziła do jego deifikacji, a wedyjski Agni mimo swej obecności w hymnach Rigwedy nie jest pełną personifikacją ognia. Podobnie jest w przypadku słowiańskiego ognb. Relacja arabska o Słowianach, zapewne nawet zachodnich, z pierwszej połowy IX wieku, znana z Ibn Rostcha i Al Gardiziego, streszcza wiadomości o ich wierzeniach krótko: „Wszyscy są czcicielami ognia, uprawiają najwięcej prosa, przy zbiorach wyrzucają z naczynia proso na łyżkę, wznoszą ją ku niebu; o Panie, tyś jest, co nam dał pożywienie, daj nam i teraz w obfitości". Relacja ta sumiennie oddaje cześć dla boga niebios a osobno podnosi religijną cześć ognia… Natomiast pod hasłem *Dadźbóg* czytamy: „A Dażbog – Dadźbóg, inne imię syna słonecznego Swaroga? Wydaje się, że i ono należy wyłącznie do sfery domowej i ofiarniczej, tyle, że niezbyt wiele da się o tym zjawisku powiedzieć." (s. 175–178).

[34] J. Drzeżdżon, *Twarz Smętka*, s. 197. [Gnębią to rozmajite zjawy – strachy i ja także, bo wiele razy w ciągu dnia i nocy lecę nad Bielawę. Ja czuję wtedy takie ciepło i wówczas daję temu tej swojej opętańczej mgły. Ale gdy stanie się oczywistym (że to jest Ogniszcze), to wówczas będę się musiał z tym wziąć za uszy i kto wie, kto tu na tych Pustkach zostanie. Ja nie odpuszczę, ale to Ogniszcze może rozwiać moją szarą mgłę, a wtedy ja już nie będę sobą. Bo, kto został już raz rozerwany, ten już nigdy nie będzie sobą, ja o tym dobrze wiem. Ale wiem też, że właśnie nad Bielawą rozegra się ta największa bitwa między mną a tym Ogniszczem. – Tłumaczenie własne].

[35] Tamże, s 238–239. [Lecz oni nie klęczą przed nim, a przed swoją Bielawą, w której jest to wieczne Ogniszcze jeszcze z dawnych, pogańskich czasów. (…) Czy się ktoś taki znajdzie, co zdoła Smętka z Pustek wypędzić?

Biôtce[36] ludzi ze Smętkiem – Złem nie ma końca. Ono jest silne i sprytne. Siedzi głęboko, co dowiódł Drzeżdżon, w sercach ludzkich i to bez względu na ich pochodzenie. Zagnieździło się nawet na takich małych Pùstkach i czuje się tu dobrze, co jest oczywiście swoistą przenośnią wskazującą, że miejsce jest w tym przypadku bez znaczenia.

Myślę, że Jan Drzeżdżon stale walczył ze Smętkiem, nie tylko w *Twarzy Smętka*, ale również w swych pozostałych powieściach; polsko- i kaszubskojęzycznych. Pokazywał różne oblicze tego bezosobowego ducha; w *Karamoro* przybiera on postać góry lodowej, mrożącej serca mieszkańców miasteczka, którzy dokonują zbrodni na Obcym, Teodorze, Marii, Mikołaju. W *Upiorach* (składających się z trzech części) staje się samotnością *Anny*, tak przerażającą i tak pasującą do dzisiejszych czasów, że można powiedzieć o niej ponadczasowa, w *Profesorze Górskim* – Smętek jest opętaniem, natomiast w *Pamiętniku Judasza* – wielką spowiedzią dotyczącą początków zła. Należy również pamiętać o bohaterach *Leśnej Dąbrowy*, gdzie przerażenie płynie z wnętrza naturalnych popędów i pierwotnych instynktów.

Wszędzie czuć zapach Smętka. Wszędzie jest strach, który należy pokonać, ponieważ inaczej ta bestia, zwana pętami ludzkiego istnienia, pokona człowieka.

Jakiej broni użyć? Jan Drzeżdżon konkretnie tego nie określa, ale na podstawie jego twórczości możemy wysnuć wniosek, że człowiek zawsze samotnie musi dokonywać wyborów, a w zależności, którą drogę obierze, wybór będzie mniej lub bardziej słuszny.

Że też ludzie muszą mieć na świecie takie uciemiężenie? Należałoby to Ogniszcze z Bielawy nosić w sercu, tak jak Jaś z Moniką, wówczas ten smutny duch nigdy na świecie nie odważyłby się wyciągnąć swojej szarej łapy do takiego człowieka. - Tłumaczenie własne].

[36] Walce.

Dariusz Majkowski

Literatura w „Zwónku kaszëbsczim”

Zadaniem dzieł literackich, jakie zostały opublikowane w „Zwónkù kaszëbsczim”, jest wyraźnie służba głównym celom stawianym sobie przez redakcję. W wypadku tego czasopisma są nimi: „ukazywać piękno i głębię naszej wiary” [1] oraz starać się „żeby Kaszubi zawsze trzymali z Bogiem i nigdy nie zginęli z powierzzchni ziemi” [2].

Oprócz bardzo nielicznych wyjątków drukowane w „Zwónkù” teksty realizują cele opisane w tych słowach zawartych w Słowie wstępnym do pierwszego numeru[3].

Utwory literackie pubikowane w „Zwónkù kaszëbsczim”

Na samym początku musimy podkreślić, że czytelnik „Zwónka” nie znajdzie w piśmie żadnych przykładów prozy ani utworów scenicznych. Jedynymi tekstami literackimi drukowanymi w czasopiśmie są wiersze. Część z nich to własne dzieła członków Klubu Studentów Kaszubów „Jutrzniô”, jaki wydaje „Zwónka”, a pozostałe to już wcześniej publikowane wiersze kaszubskich poetów lub tłumaczenia innych autorów. Ze względu na poruszane tematy możemy je podzielić na: religijne (w tym powołaniowe) i patriotyczne (o miłości do ziemi kaszubskiej, o naszej kulturze czy pięknie języka).

Poezja religijna

Wśród religijnych utworów najwięcej jest tych napisanych przez kleryków z Pelplina. Najczęściej pojawia się Damian Klajst i jego poezja. Warto o nim wspomnieć nie tylko ze względu na liczbę wierszy, ale i dlatego, że wyróżniają się one artystyczną wartością. Widać też u niego dobrą znajomość kaszubszczyzny. Nie jest to, jak w wypadku wielu innych tekstów w „Zwónku”, język oparty głównie na słowniku Jana Trepczyka z bezrefleksyjnym przyjmowaniem wszystkich jego neologizmów, też tych mniej udanych[4].

---

[1] „Zwónk kaszëbsczi” 1/2004 s. 1.

[2] Tamże.

[3] W artykule ograniczam się tyko do drugiej serii „Zwónka” (od 2004 r.). Wcześniej pismo miało tylko 8 stron, w większości wydawano je po polsku i dostępne było tylko wśród kleryków i ich przyjaciół. O historii pisma można przeczytać w ksiażce *Më trzimómë z Bògã. Księga jubileuszowa 100 lat Klubu Studentów Kaszubów w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie 1908-2008* (red. Komitet Redakcyjny pod kierownictwem ks. Anastazego Nadolnego, Pelplin 2008). Por. też: D. Majkòwsczi, *Religijnô słowizna w cządnikù „Zwónk kaszëbsczi”,* [w:] Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, Gduńsk 2012, s. 97–101.

Wiele religijnych wierszy Klajsta mówi nam o tym, że Boga móżna znaleźć w pięknie natury, w lasach, zachodzącym słońcu, na śniegu. Jezus w tych tekstach spaceruje między drzewami, chodzi po łące. Oto przykłady:

Czej jes w lese
Wiater nie szëmi
Przëstają sarnë
W letczim wiéwie
To Christus przechòdzy

Sedząc na łące
Czej mòdrzi sã niebò
Strużka zwòlnia
W wònie kwiatów
To Christus przechòdzy
(*** „Zwónk” nr 4/2006)

Zeszedł jes z krziża Jezu
Zeloną darżënką krok przë krokù
Szlë jesmë sami
(*** „Zwónk nr 2/2004)

Damian Klajst wiele razy opisuje w swoich wierszach znaczenie ciszy, która według niego jest ważna do tego, aby móc spotkać Boga.

Wëłączëta widë
Wëłączë trzôsk

Rôczëta cëszą
Bë Christus wlôzł
(„Zwónk” nr 5/2007)

Teskniã ju Jezu
Teskniã do pòstãpny cëszë
(„Zwónk” nr 2/2004)

---

[4] Por: D. Majkòwsczi, *Religijnô słowizna w cządnikù „Zwónk kaszëbsczi”,* [w:] Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, Gduńsk 2012, s. 97–101.

Do religijnych można zaliczyć też niektóre utwory Damiana Briegmanna – „Słowò" („Zwónk" nr 5/2007), „Dozdrzeniałosc" i wiersz bez tytułu („Zwónk" nr 7/2008). W pierwszym, chyba najlepszym z nich, widać parę ciekawych pomysłów na porównania (np. Boże słowo jako stery do Boga) i dość dobrą znajomość kaszubszczyzny. Niestety późniejsze są już trochę gorsze.

Autorami dwóch wierszy religijnych publikowanych w czasopiśmie są też dwaj księża, którzy za czasów studiów w Pelplinie byli aktywnymi działaczami Klubu. „Niosący zbón" ks. Wiesława Felskiego to utwór bardzo mocno nawiązujący do Pisma Świętego:

Nosymë nen skôrb w glënianëch statkach (por. 2 Kor 4,7)

A rãce mùsz je trzëmac podniosłé
Chwatac òbùma rãkama
Mòcno
Wësok
Czej Mòjżesz na górze (por. Wy 17)

Mòże chtos dozdrzi
Pùdze za nama
Wléze do zalë na górze
Przëszëkòwóny
Pasowny bë zjesc Paschã
Ze swòjim Bògã (por. Mt 14, 13-14)

W wierszu ks. Jana Walkusza „Służba moją drogą" mniej jest bezpośrednich nawiązań do Biblii, a więcej opisów osobistych doświadczeń kontaktu z Bogiem.

(…) przez łzë Cebie widzã
jak na rzoza jasnô
na mim niebie
i płom Twòji miłotë
wcyg rozpôlô mie òd nowa

Wśród wierszy religijnych szczególnie dużo jest takich, które opisują doświadczenie powołania do kapłaństwa, co nie powinno dziwić w czasopiśmie przygotowywanym przez kleryków. W tej grupie ponownie warto zwrócić uwagę na Damiana Klajsta i jego „Pasturza"[5] oraz Damiana Briegmanna i „Pòwòłanié"[6].

---

[5] „Zwónk" nr 2/2004, s. 45.
[6] „Zwónk" nr 5/2007, s. 16.

Poezja patriotyczna

Tematem drugiej grupy wierszy jest rozbudzanie miłości do rodzinnej ziemi, języka kaszubskiego i szeroko rozumianej kultury. Jest ich mniej niż religijnych i są to głównie przedruki. Wiele w nich emocji i budowania kaszubskiego patriotyzmu. Wyraźnie widać, że ich publikacja jest realizowaniem celu, jaki postawiła sobie redakcja „Zwónka" w pierwszym numerze: „żebë Kaszëbi nie zdżinãlë z wiéchrzëznë zemi".

Dla przykładu warto przytoczyć wiersz Wandy Kiedrowskiej: Naji stegnë".

Czë czëjesz,
Ò czim szemarzi cë
Kaszëbsczi bór
Bôłtu sztrąd
Redëni biég
Kòscółka zwón
Historëji Pòmión
Domôcy próg?[7]

Czytelnik może sobie przypomnieć piękno naszej ziemi, związek z religią i nabożeństwami, poczuć dumę z historii i tęsknotę za rodzinnym domem.

Jeszcze wyraźniej apel o trwanie przy kaszubskich tradycjach dostrzeżemy w innym z wierszy, który znajdziemy w czasopiśmie. Tym razem to ks. Bernard Sychta:

Kaszëba, co bë zapiar sę
Kaszëbsczégo jimienia,
Nie bëł bë godny, żebë go
Kaszëbskô niosła zemia.
Ten jak na wietew uschnie wnet,
Bo z niego wińdze krew.
(„Zwónk" nr 6/2007, pisownia oryginalna)

Wyjątkami w tym patetycznym stylu kaszubskich utworów są „Sekretë" (znana ludowa piosenka: Wiém jo wiém, nie pòwiém, co w ògrodze rosce) oraz zwłaszcza dwie rymowane opowieści bez tytułu autorstwa Ireny Weiss: „Lëdze westrzód pòwiôdelë, że tam w miesce cëda òbzérelë" („Zwónk nr 7/2014) i „Chwôla jô te czase chwôla, bò w lakôrkach jidã w pòle" („Zwónk" nr 8/2014, pisownia oryginalna). To teksty pokazujące Kaszubów jako zacofanych mieszkańców wsi, dla których oznaką zepsucia jest czytanie gazet, a wielką radość sprawia im „picé bimbru" i „diwanë na scanach". Te dwa utwory zdają się być zupełnym przeciwieństwem dla wszystkich innych publikowanych w „Zwónku" i trudno znaleźć wytłumaczenie dla ich obecności w piśmie.

---

[7] „Zwónk" nr 3/2005, s. 49.

„Zwónk” o literaturze i literatach

Oprócz wierszy, w czasopismie publikowano też biografie poetów, pytania o twórczość pojawiały się przy okazji wywiadów z piszącymi po kaszubsku, a książka „Żëcé i przigòdë Remùsa” została tu zinterpretowana jako dzieło mogące pogłębiać wiarę.

Jedną z najważniejszych postaci dla redakcji „Zwónka” i całego Klubu Studentów Kaszubów w Pelplinie był jego założyciel Jan Karnowski. Poświęcony mu artykuł[8] został wydrukowany w trzecim numerze, a później powtórzony jeszcze w siódmym. Tekst opisuje głównie lata życia, które Młodokaszuba z Czarnowa spędził w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie, a o jego twórczości czytelnicy nic się nie dowiedzą (oprócz zdania, że „napisôł pò kaszëbskù wiele wiérztów i pòémów”).

Wiele więcej literackich tematów pojawia się w rozmowie Łukasza Benkowskiego z poetką Bożeną Ugowską. Wywiad ten ukazał się już w pierwszym numerze, co nie może dziwić, bo dla pelplińskiego klubu była ona (i zapewne jest nadal) szczególnie ważna. Pracowała w seminarium jako nauczycieka języka kaszubskiego i pomagała w redagowaniu pierwszych numerów „Zwónka”. Bożena Ugowska opowiada m.in. o tym, jakie były początki jej tworzenia: „Pòstanowiłam zapisëwac to, co tam sobie miałam ùmëszloné i na pòczątkù nawet nie nazéwałam jich wiérztama. To bëłë mòje mëslë, chtërne bëłë dlô mie w tim mòmence wôżné i chcałam je dlô sebie ùwiecznic, żebë móc pózni do tegò sã copnąc”[9].

Ostatnim z literatów zaprezentowanych w „Zwónku” był ks. Jan Twardowski[10]. Artykuł o nim napisała Hanna Makurat ówczesna przewodnicząca Klubu Studentów „Pomorania”. Podkreśla w nim zwyczajność świata, jaki opisuje w swoich wierszach ten poeta. Z drugiej strony właśnie w tej zwyczajności widzy ona jego szczególność i wartość: „Bò chto dzysô westrzód rozmajitëch swòjich sprawów rozmieje dozdrzec môłą lëtewkã, chrabąszcza, wiewiórkã, łëczk, bruné pòdgrzibczi, pólné kamë?” – pyta autorka artykułu. Nazywając ks. Twardowskiego współczesnym św. Franciszkiem dodaje, że „pësznosc jegò wiérztów to miłota. Miłota zwerbalizowónô, ale ùchwëconô w słowa jak nôprostszé, nômni zawiłé, nieskòmplikòwóné. Je to miłota takô prosto ze serca”.

Do artykułu zostały dodane trzy wiersze ks. Jana skaszubione przez autorkę. „Dla smaku” proponuję krótki utwór „Miełota”.

Swiat zmãglowóny
pòlitika pùdło
chëcz ju nie tamta

---

[8] W. Szuca, *Jan Karnowsczi w Pelplënie*, „Zwónk” nr 3/2005, s. 44–45 i nr 7/2008, s. 25–27.
[9] Ł. Benkòwsczi, *Wiara i kaszëbizna*, „Zwónk” nr 1/2004, s. 30.
[10] H. Makùrôt, *Swiat ksãdza Jana Twardowsczégò*, „Zwónk” nr 5/2006.

jinô bróma
niewierzący na roratach w kòscele
blós miełota
òbarchniałô ta jistnô

Pisząc o literaturze w „Zwónku kaszëbsczim" warto też wspomnieć o cyklu: Nalezc Bòga „W żëcym i przigòdach Remùsa"[11]. Jest to próba wykorzystania kaszubskiej epopei do pogłębienia wiary czytelników. „Wszëtkò, co sã dzeje wkół herojów dokôzu mô swòje òdniesenié do wiarë. Lëstë òsczi dërgòcą, bò na ni pòwiesył sã Judôsz, skòwrónk, jaczi spiéwô nad głową Remùsa nócy „gòdzynczi", a drzewa w lese stoją pòwôżno i stateczno, bò słëchają Mszë swiãti, chtërną òdprôwiô dlô nich dobri duch. Wiara naznaczô lëdzóm ritm jich żëcégò (…). Zëma zaczinô sã na swiãtégò Môrcëna, Remùs pò swòji chòroscë wrócył do robòtë na Matkã Bòską Séwną, a gòspòdëni òbzérała swòjã spiżarniã w dzéń Nawrócenió Swiãtégò Pawła". Autor artykułu zdaje sobie sprawę, że w książce A. Majkowskiego jest dość dużo motywów niechrześcijańskich, jak choćby postacie Ormuzda i Arymana lub wiara w reinkarnację. Mimo tego według niego „szëkanié ù Majkòwsczégò zamkłoscë, jakô miałabë pògłãbiwac najã wiarã, je w całoscë dopùsceniowé. Je tak chòcbë dlôte, że w swòjim dokôzu wzywô òn do miłotë tatczëznë i do ùwôżanió tradicëji, a doch ta w przëpôdkù Kaszëbów je tak baro sparłãczonô z religią, że mòżna sã wôżëc na scwierdzenié, że ksążka *Żëcé i przigòdë Remùsa* wzywô téż do wiérnégò trzëmanió z Bògã i chrzescëjańską wiarą"[12].

Autor cyklu w pierszej jego części podkreśla, że na podstawie utworu A. Majkowskiego dałoby się przygotować rekolekcje i jak się dowiadujemy z trzeciego numeru te słowa spełniły się w lipcu 2004 r. w Brusach.

Podsumowując, literatura w „Zwónku kaszëbsczim" ma spełniać ważne dla redakcji cele: pogłębiać wiarę czytelników i ich miłość do kaszubskiej ojczyzny. Oprócz dwóch przypadków (tekstów Ireny Weiss) wszystkie literackie utwory są podporządkowane właśnie tej misji. Dotyczy to zarówno wierszy pisanych przez członków Klubu Studentów Kaszubów w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie, jak i tych stworzonych przez poetów z zewnątrz, a w piśmie tylko przedrukowanych. Też literaci prezentowani w „Zwónku" są przykładami osób, dla których wiara i kaszubszczyzna były i są czymś istotnym.

Mimo tej „służebnej" roli, niektóre wiersze są godne uwagi, a ich twórcy (jak choćby Damian Klajst) powinni zostać dostrzeżeni przez znawców literatury kaszubskiej i może zachęceni do dalszego pisania.

---

[11] D. Majkòwsczi, *Nalezc Bòga w „Żëcym i przigòdach Remùsa"*, „Zwónk" nr 1/2004, s. 12–15, nr 2/2004, s. 34–35, nr 3/2005, s. 30–31.

[12] D. Majkòwsczi, *Nalezc Bòga w „Żëcym i przigòdach Remùsa"*, „Zwónk" nr 1/2004, s. 13.

Hanna Makurat
Uniwersytet Gdański

Interferencje leksykalne gwar kaszubskich w polszczyźnie[1]

Wpływy kaszubskie w zakresie leksyki – metodologia, stan badań, cel pracy

Niniejszy artykuł powstał jako rezultat badań przeprowadzonych w ostatnich latach nad interferencjami[2] leksykalnymi gwar kaszubskich w polszczyźnie. Badania były prowadzone w 19 miejscowościach reprezentujących 12 gwar, znajdujących się w językowym obszarze trzech dialektów: północnokaszubskiego (gwara wsi Odargowo, gwara bylacka, gwara wsi Chałupy i gwara luzińska), środkowokaszubskiego (gwara mezowska, żukowska, gwara wsi Lisie Jamy, gwara wsi Klukowa Huta, gwara sulęczyńska) i południowokaszubskiego (gwara lipnicka, bruska, konarzyńska). Badania były prowadzone w formie nagrań elektronicznych polskojęzycznych wypowiedzi 88 respondentów. Informatorzy reprezentowali trzy grupy pokoleniowe, do których przydzielono osoby urodzone w latach 1913-1950, 1951-1980, 1981-1996. Teksty nagrań w dalszym etapie pracy zostały spisane w transkrypcji półfonetycznej i przeanalizowane pod kątem występowania w nich wpływów kaszubszczyzny w zakresie leksyki.

Problematyka interferencji gwar kaszubskich w polszczyźnie na poziomie leksykalnym nie doczekała się dotąd zbyt wielu opracowań, zagadnienie to zostało poruszone w artykule Władysława Pniewskiego *Błędy językowe w zadaniach młodzieży polskiej w Gdańsku w świetle dialektów pomorskich i języka niemieckiego*[3] oraz w opracowaniu Edwarda Brezy *Niektóre częstsze błędy językowe (Pokłosie polonistycznej pracy instruktażowej w powiecie kościerskim)*[4], obaj autorzy badali jednak język pisany, a kwestia interferencji leksykalnych w przywołanych pracach została omówiona marginalnie. Celem niniejszego artykułu jest analiza i opis wpływów kaszubskich na płaszczyźnie leksyki, zarejestrowanych w żywej mówionej polszczyźnie.

---

[1] Niniejszy artykuł został napisany na podstawie badań nad interferencjami polsko-kaszubskimi, które prowadziłam w ramach przygotowywania rozprawy doktorskiej zatytułowanej *Jinterferencjowé przejinaczi ù bilingwalnëch lëdzy w kaszëbsczi spòlëznie*, napisanej pod kierunkiem prof. J. Tredera, obronionej 20 grudnia 2011 r. na Uniwersytecie Gdańskim. Będzie on także fragmentem monografii *Interferencjowé przejinaczi w gôdce bilingwalny spòlëznë Kaszub*, która zostanie wydana w wydawnictwie Instytutu Kaszubskiego.

[2] Termin *interferencje* oznacza w językoznawstwie wpływy językowe.

[3] W. Pniewski, *Błędy językowe w zadaniach młodzieży polskiej w Gdańsku w świetle dialektów pomorskich i języka niemieckiego*, „Rocznik Gdański" 1927, s. 19–57.

[4] E. Breza, *Niektóre częstsze błędy językowe (Pokłosie polonistycznej pracy instruktażowej w powiecie kościerskim)*, „Polonistyka" XXIV 1971, nr 1, s. 42–48.

Interferencje na płaszczyźnie słownictwa są następstwem konkurowania i mieszania się na kaszubskim obszarze elementów odpowiadających różnym kodom językowym: gwarom kaszubskim, kaszubszczyźnie literackiej i językowi polskiemu. W podsystemie obejmującym słownictwo w mowie osób bilingwalnych pojawiają się różne warianty leksykalne, właściwe mieszającym się kodom językowym; elementy gwarowe konkurują z niegwarowymi, polskie leksemy rywalizują z kaszubskimi. Właśnie wariantywność leksykalna i powiązana z nią możliwość nie zawsze do końca uświadomionego wyboru przez bilingwalną osobę jednego z wariantów jest przyczyną wzajemnych wpływów językowych na płaszczyźnie słownictwa[5].

Józef Kąś rozpatruje interferencję leksykalną jako jeden z przejawów przełączania kodów. Przełączanie kodów (i pojawiająca się w związku z tym wariantywność leksykalna) pojawia się jako indywidualny proces przyswojenia drugiego systemu obejmującego słownictwo. Natomiast interferencja leksykalna ma charakter ponadindywidualny, stanowi ona zjawisko systemowe. W przypadku interferencji leksykalnej pojawianie się w wypowiedzi jednego języka wariantu pochodzącego z drugiego języka rozpatrywane jest z punktu widzenia trwałości tego elementu leksykalnego w systemie językowym, realizowanym w mowie określonej populacji. W taki sposób interferencja leksykalna stanowi konfrontację dwóch systemów leksykalnych, które wzajemnie na siebie wpływają ze względu na stały kontakt, w jakim wobec siebie pozostają[6].

Trzeba podkreślić, że podsystem leksykalny jest podsystemem najbardziej otwartym, co oznacza, że użytkownik języka ma większą perspektywę wybierania jednostek leksykalnych niż elementów fonetycznych, morfologicznych czy syntaktycznych, a to wiąże się z silniejszą podatnością podsystemu leksykalnego na procesy interferencyjne. Ponadto interferencje w zakresie słownictwa są wynikiem nie tylko wpływów na płaszczyźnie językowej, ale też odzwierciedlają istnienie kontaktów kulturowych[7].

Z opisem interferencji leksykalnych gwar kaszubskich w polszczyźnie wiążą się problemy metodologiczne. Trudność opisania, dokonującego się w mowie bilingwalnej społeczności kaszubskiej, wpływu kaszubskiego systemu leksyki na polski system słownictwa, jest powiązana z tym, że duża część słów notowanych w systemie leksykalnym języka polskiego i kaszubskiego jest taka sama, a w przypadku znacznej części wyrazów mamy do czynienia tylko z odmiennościami fonetycznymi. Niewielkie różnice między słownictwem polszczyzny i kaszubszczyzny wynikają z genetycznej i geograficznej bliskości tych dwóch języków.

---

[5] H. Pelcowa, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Lublin 2001, s. 99.

[6] J. Kąś, *Interferencja leksykalna słownictwa gwarowego i ogólnopolskiego (na przykładzie gwar orawskich)*, Kraków 1994, s. 30–31.

[7] H. Pelcowa, *Interferencje...,* dz. cyt., s. 39.

Pojawia się zatem problem wyznaczenia granicy, która by była rozstrzygająca, czy określone słowo należy uznać za odrębny leksem, czy też należy je rozpatrywać jako ten sam leksem, ale różniący się fonetycznie. Ponadto problemem jest rozróżnienie okazjonalnych leksykalnych pożyczek z kaszubszczyzny od trwałych zapożyczeń, zintegrowanych z językowym systemem polskim. W niniejszej pracy omawia się tylko te leksemy kaszubskie, zarejestrowane w wypowiedziach respondentów, których odpowiednikami w języku polskim są inne odrębne słowa; nie będą zaś tutaj opisywane leksemy kaszubskie, których odpowiedniki polskie różnią się tylko fonetycznie. Przyjęte też zostało omawianie jedynie okazjonalizmów, a pomijanie opisu ewentualnych trwałych zapożyczeń. W niniejszej pracy materiałem analizowanym podczas badania interferencji leksykalnych gwar kaszubskich w polszczyźnie są wszystkie leksemy kaszubskie, które zostały zarejestrowane w polskojęzycznych wypowiedziach informatorów.

Analiza wpływu gwar kaszubskich na polszczyznę w zakresie słownictwa

Interferencje gwar kaszubskich w polszczyźnie obejmujące swoim zakresem leksykę analizowane są w niniejszej pracy przez wyodrębnienie czterech grup leksykalnych: a) leksemów kaszubskich zupełnie albo częściowo zaadaptowanych fonetycznie przez mówioną polszczyznę potoczną, b) leksemów kaszubskich niezaadaptowanych fonetycznie przez mówioną polszczyznę potoczną, c) germanizmów zupełnie albo częściowo zaadaptowanych fonetycznie przez mówioną polszczyznę potoczną, d) germanizmów zupełnie albo częściowo zaadaptowanych fonetycznie i morfologicznie przez mówioną polszczyznę potoczną. Trzeba podkreślić, że fonetyczna albo morfologiczna adaptacja nie oznacza tutaj, że dane słowo zostało zaadaptowane przez system języka polskiego, ale chodzi tutaj jedynie o adaptację w mowie, w wypowiedzi konkretnego użytkownika języka, który aktualnie mówi. Zarejestrowane słowa należą jednak do kaszubszczyzny, nie mamy tutaj do czynienia z ogólnie rozumianą adaptacją do systemu polszczyzny.

W każdej z wyodrębnionych grup leksemy zostały uporządkowane według kolejności alfabetycznej. Przy hasłowym leksemie kaszubskojęzycznym (który jest oznaczony tłustym drukiem) podane są wszystkie formy słowa zarejestrowane w analizowanym materiale, a dalej przedstawiony został polski odpowiednik leksemu hasłowego oraz informacja o rejestracji leksemu w słownikach kaszubskich, a w wypadku germanizmów podane też zostało odpowiednie słowo niemieckie.

Poniżej przedstawiam kaszubskie leksemy, które odnotowane zostały w zebranych przeze mnie podczas badań terenowych tekstach polskojęzycznych:

a) leksemy kaszubskie zupełnie albo częściowo zaadaptowane fonetycznie przez mówioną polszczyznę potoczną: ***armòszka, armónika***: *armoszkach* (BA 1929, Mezowo[8]), por. pol. *harmonijka* (SY, I, s. 7); ***bania**: bońa* (SK 1941, Lisie Jamy), por. pol. *dynia* (SY, I, s. 17); ***bãks***: *banksa* (ZW 1936, Lisie Jamy), *banks* (KM 1941, Klukowa Huta), por. pol. *ostatni snop po ukończeniu koszenia zboża* (SY, I, s. 25); ***białka***: *b'jau̯kax* (KM 1962, Lisie Jamy), *b'jau̯k'i* (KM 1962, Lisie Jamy), por. pol. [1]*kobieta*, [2]*żona* (SY, I, s. 100); ***błotkò***: *bu̯otku* (MG 1968, Lisie Jamy), *bu̯otkax* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *staw* (SY, I, s. 44); ***błoto**: bu̯ota* (CH 1921, Chośnica), *bu̯oce* (CH 1921, Chośnica), *bu̯otax* (CH 1921, Chośnica), *bu̯oće* (CH 1921, Chośnica), por. pol. *staw* (SY, I, s. 44); ***bùczka***: *bućkuf* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *świnia* (*zwłaszcza młoda*), *świnka* (SY, I, s. 82); ***bùlwa***: *bulvə* (ES 1956, Mezowo), *bulvy* (MA 1929, Lisie Jamy; MG 1968, Lisie Jamy; SS 1930, Brusy; BR 1985, Konarzyny), *bulef* (MA 1929, Lisie Jamy; MM 1962, Sulęczyno ; CB 1943, Budy ; BR 1985, Konarzyny)*, bulvam'i* (MA 1929, Lisie Jamy), *bülvam'i* (CB 1943, Budy), *bu̯ülvə* (SS 1930, Brusy); por. pol. *kartofel* (SY, I, s. 89); ***chòjna**: xu̯ejnə* (BL 1923, Lipnica); *xu̯ejna* (BL 1923, Lipnica); por. pol. *młody las iglasty* (SY, II, s. 45); ***chójka**: xujka* (CH 1921, Chośnica), por. pol. *młoda sosna*, *sosenka* (SY, II, s. 45); ***czerowac sã za kims*, *czims*[9]*:*** *śe k'eruje* (JK 1967, Lisie Jamy), *śe k'erovać* (JK 1967, Lisie Jamy), por. pol. *troszczyć się o coś*, *interesować się czymś* (SY, II, s. 318), ***czerzenka**: k'eženk'i* (BM 1917, Sulęczyno), *k'ežonk'i* (BM 1917, Sulęczyno); tu: por. pol. *torf ułożony w gromadę przypominającą stożkowatą maśniczkę* (SY, II, s. 319); ***czëc**: czuć* (ZM 1963, Starzyno), por. pol. *słyszeć* (SY, I, s. 163); *czitel*: *ćitle* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *spódnica* (SY, II, s. 326); ***dëgòwac**: degòwau̯o* (BL 1923, Lipnica), por. pol. *smagać rózgami jałowca lub gałązkami brzozy w drugie święte Wielkanocy* (SY, I, s. 193); ***dëgùska**: dəgüska* (BL 1923, Lipnica), por. pol. *rózga jałowca lub gałązka brzeziny, używane do smagania podczas drugiego dnia świąt Wielkanocy* (SY, I, s. 194); ***dodóm***: *dodum* (AM 1992, Lisie Jamy); por. pol. [1]*do domu*, [2]*dom*, *mieszkanie* (SY, I, s. 224); ***drôbka**: drapkam'i* (CH 1921, Chośnica), por. pol. *drabina* (SY, I, s. 234); ***fraszka**: fraška* (BA 1929, Mezowo), por. pol. *piosenka* (SY, I, s. 286); ***gapa***: *gapuf* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *wrona* (SY, I, s. 301); ***gùła***: *guluf* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *indyk* (SY, I, s. 383); ***jinszi***: *inšůu̯* (IK 1933, Chałupy), *inše* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *inny* (SY, II, s. 106); ***jo**: jo* (SP 1913, Łebcz; GS 1934, Starzyno; JD 1948, Starzyno; MB 1988, Starzyno; WK 1917, Luzino; KL 1958, Luzino; KO 1927, Mezowo; BA 1929, Mezowo; KK 1945, Glincz; SM 1927, Lisie Jamy; MA 1929, Lisie Jamy; ZW 1936, Lisie Jamy; SK 1941, Lisie Jamy; SK 1936, Lisie Jamy; KM 1962, Lisie Jamy; RS 1945, Klukowa Huta; BL 1929, Lipnica; CB 1943, Budy; SC 1940, Czapiewice; LS 1953, Czapiewice; PP 1933, Konarzyny; por. pol. *tak* (SY, II, s. 108); ***klat***: *klaty* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *włos* (SY, I, s. 158); ***kółkò**: ku̯ka* (BA 1929, Mezowo), *ku̯ko* (RS 1959, Czapiewice), *ku̯ku* (RS

---

[8] Każdy z wymienionych skrótów zawiera inicjały informatora, jego rok urodzenia i miejsce zamieszkania.

[9] Znaczenie tego leksemu jest szersze w kaszubszczyźnie niż w języku polskim.

1959, Czapiewice), tu: por. pol. *kołowrotek do przędzenia* (SY, I, s. 191); ***krëchùlc**: kragulce* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *kornik* (SY, II, s. 245), *ë ≥ a, x ≥ g*; ***kùczer**: kuč'erov'je* (RS 1945, Klukowa Huta) por. pol. *woźnica*, *stangret* (SY, I, s. 287); ***kùkla**: kukle* (BB 1948, Konarzyny), tu: por. pol. *mały bochenek chleba upieczony z resztek ciasta, kukiełka* (SY, II, s. 292); ***kùla***: *kule* (MA 1929, Lisie Jamy), tu: por. pol. *jama, dół w ziemi* (SY, II, s. 292); ***kùrôk***: *kurakuf* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *kogut* (SY, II, s. 300); ***le***: *le* (MB 1988, Starzyno; KO 1927, Mezowo; ZW 1936, Lisie Jamy; SK 1941, Lisie Jamy), por. pol. *tylko* (SY, II, s. 339); ***łasëca***: *ṷaśice* (AM 1992, Lisie Jamy), *ṷaśicuf* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *osa* (SY, III, s. 9); ***mieszôk**: m'ješok* (BR 1985, Konarzyny), por. pol. *worek*; por. *m'ieszôczk* (SY, III s. 159); ***młodze**: mṷoʒe* (BL 1929, Lipnica), *mṷoʒůf* (BL 1929, Lipnica); por. pol. *drożdże* (SY, III, s. 91); ***narôz***: *naras* (SK 1941, Lisie Jamy), por. pol. *nagle* (SY, III, s. 191); ***nazôd***: *nazat* (MA 1929, Lisie Jamy ; AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *z powrotem* (SY, III, s. 197); ***òb**: ob* (MG 1968, Lisie Jamy), por. pol. *podczas*, *przez, na* (SY, III, s. 266); ***òdemknąc sã***: *śe odemkṷo* (MA 1929, Lisie Jamy), por. pol. *otworzyć się*; ***plëta***: *pliti* (SK 1941, Lisie Jamy), *plity* (SK 1941, Lisie Jamy), por. pol. *kałuża* (SY, IV, s. 76); ***pòdòbiôd**: potob'jat* (KM 1941, Klukowa Huta), por. pol. *drugie śniadanie* (SY, IV, s. 103); ***prawie**: prav'je* (CB 1943, Budy; LS 1953, Czapiewice), por. pol. *właśnie* (SY, IV, s. 162); ***prosto** : prosto* (IK 1933, Chałupy), por. pol. *po prostu*; ***przepôlowac**: pšepÿlovać* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *przewiązać, przebić krowę na łące*; ***przezeblakac sã***: *śe pšezeblakamy* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *przebierać się*; ***rodny**: rodnej* (SK 1987, Starzyno), por. pol. *rodzimy*, *ojczysty* (SY, IV, s. 333); ***sklep**: sklep* (SS 1930, Brusy), *sklepu* (SS 1930, Brusy), por. pol. *piwnica* (SY, V, s. 49); ***spółdzielnia***: *spuṷʒ'elńa* (KM 1962, Lisie Jamy), por. pol. *sklep* (SY, V, s. 133); ***stółk**: stoṷkuf* (KL 1986, Lipnica), por. pol. *krzesło* (SY, V, s. 168); ***szczérz, scérz, szczirz, scyrz***: *š'č'iš* (WK 1988, Glincz); *ščižam'i* (KM 1962, Lisie Jamy), *śćiž'e* (AM 1992, Lisie Jamy), *śćežuf* (AM 1992, Lisie Jamy), *śćeže* (AM 1992, Lisie Jamy), *śćežam'i* (AM 1992, Lisie Jamy), *śćeža* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *pies*, *psisko* (SY, V, s. 23); ***szkólnô***: *škulna* (AM 1992, Lisie Jamy), *škulne* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *nauczycielka* (SY, V, s. 259); ***szlora***: *šlorom* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *pantofel*, *papeć*, *kapeć* (SY, V, s. 269); ***szpërczi**: špyrkoma* (CB 1943, Budy), por. pol. *skwarki* (SY, V, s. 285); ***sztëdżi**: štyg'i* (RS 1945, Klukowa Huta); *štəʒ'i* (PZ 1959, Zielona Huta), por. pol. *opierające się o siebie snopy ustawione w dwóch rzędach* (SY, V, s. 294); ***sztëk**: štək'i* (BM 1917, Sulęczyno), por. pol. *kawałek* (SY, V, s. 295); ***trus***: *trus* (KM 1962, Lisie Jamy), *trusem* (KM 1962, Lisie Jamy), *trusy* (MG 1968, Lisie Jamy), *trusuf* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *królik* (SY, V, s. 395); ***ùważac**: uvÿžům* (CB 1943, Budy), por. pol. *szanować* (GO, s. 568); ***wãps***: *vopsy* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *ciepły sweter*[10] (SY, VI, s. 63); ***wdakòwac**: vdakovaṷam* (AM

---

[10] W gwarze wsi Lisie Jamy leksem *wãps* ma znaczenie ciepłego swetra; B. Sychta tłumaczy ten wyraz jako 1. dawną suknię, 2. żakiet, 3. górną część garnituru (SY, VI, s. 63).

1992, Lisie Jamy), por. pol. *wjechać*; ***wedle**: vedle* (SM 1927, Lisie Jamy), por. pol. 1. *wzdłuż*, 2. *ze względu, według* (SY, VI, s. 67); ***wejle**: vele* (SK 1941, Lisie Jamy), por. pol. *oto*, *toć* (SY, VI, s. 69); ***wënëkac**: vynyka* (MM 1962, Mezowo), por. pol. *wypędzić* (GO, s. 588); ***wiązc**: v’jązu̯o* (RS 1959, Czapiewice), *v’jązu̯e* (RS 1959, Czapiewice), por. pol. *robić na drutach* (SY, VI, s. 126); ***widno***: *v’idno* (SK 1941, Lisie Jamy), por. pol. *jasno* (SY, VI, s. 149); ***wieczerza***: *v’ječeży* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *wieczerza*, *kolacja* (SY, VI, s. 127); ***wiedno***: *v’jedno* (ZW 1936, Lisie Jamy), por. pol. *zawsze* (SY, VI, s. 128); ***wzerac***: *vzėrajou̯* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *patrzeć*, *spoglądać* (GO, s. 624); ***zôpòl, zôpòla**: zÿpu̯ele* (RS 1945, Klukowa Huta), por. pol. *miejsce w stodole, w którym układa się zżęte zboże* (SY, VI, s. 183); ***zwëk***: *zvyk’i* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *zwyczaj* (SY, VI, s. 252); ***zylc***: *zylcuf* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *galareta z nóżek wieprzowych* (GO, s. 676);

b) leksemy kaszubskie niezaadaptowane fonetycznie przez mówioną polszczyznę potoczną[11]: ***bakòwac***: *baku̯uja* (SK 1941, Lisie Jamy), por. pol. *gawędzić, gaworzyć* (SY, VII, s. 5); ***dëgùsë**: dəgu̯üsə* (MK 1919, Luzino); por. pol. *rózga jałowca lub gałązka brzeziny, używane do smagania podczas drugiego dnia świąt Wielkanocy* (SY, I, s. 193); ***dodóm**: dodům* (RS 1959, Czapiewice), por. pol. *dom* (SY, I, s. 224); ***fraszka**: fraš’kůf* (BA 1929, Mezowo), por. pol. *piosenka* (SY, I, s. 286); ***kòło***: *ku̯eu̯o* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *rower* (SY, II, s.191); *kùczer*: *ku̯uč’er* (ZW 1936, Lisie Jamy), por. pol. *woźnica*, *stangret* (SY, II, s. 287); ***mëga***: *məǯ’i* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *komar* (SY, III, s. 67); ***miotlôk***: *m’jotlÿk’em* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *kij od miotły* (SY, III, s. 174); ***mòdło**: mu̯edu̯a* (JD 948, Starzyno), por. pol. *model*, *wzór* (SY, III, s. 96); ***òb**: u̯eb* (KO 1927, Mezowo), por. pol. *przez*, *podczas*, *na* (SY, III, 266); *pazura: pazrə* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *ręka*, *dłoń* (SY, IV, s. 46); ***pôłnié***: *pÿu̯ńė* (AM 1992, Lisie Jamy), *pÿu̯ńa* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *obiad* (SY, IV, s. 17); ***wrëje***: *vrəje* (AM 1992, Lisie Jamy), por. pol. *zaloty*, *narzeczeństwo* (SY, VI, s. 107); ***zabëc**: zabətė* (SP 1913, Łebcz), por. pol. *zapomnieć* (SY, I, s. 29);

c) germanizmy zupełnie albo częściowo zaadaptowane fonetycznie przez mówioną polszczyznę potoczną : ***bùten***: *buten* (AM 1992, Lisie Jamy; LXXXIX, AM 1992, Lisie Jamy), por. prusko-niem. *bûten,* por. pol. 1. *na dworze*, 2. *na zewnątrz*; ***byndel**: byndel* (ZK 1960, Odargowo), por. niem. *Bündel*, por. pol. *snopek słomy*, *pęk*; ***cukierkùszen**: cukerku̯üšen* (GS 1934, Starzyno); por. niem. Zuckerkuchen, por. pol. *ciasto posypane cukrem*; *dërch*: *dyrx* (AM 1992, Lisie Jamy), por. niem. *durch*; por. pol. *wciąż*; ***doch***: *dox* (BA 1929, Mezowo; PK 1958, Mezowo ; SM 1927, Lisie Jamy;

---

[11] Część leksemów, takich jak np. *fraszka*, *kùczer*, znalazła się zarówno w grupie kaszubskich leksemów zupełnie lub częściowo zaadaptowanych fonetycznie przez potoczną polszczyznę mówioną, jak też w grupie kaszubskich leksemów niezaadaptowanych fonetycznie przez potoczną polszczyznę mówioną, co je wynika stąd, iż w badanych tekstach pojawiały się co najmniej dwie formy tych wyrazów – formy zaadaptowane i niezaadaptowane przez potoczną polszczyznę mówioną.

JK 1967, Lisie Jamy; CH 1921, Chośnica), por. niem. *doch*; por. pol. *przecież*; ***flot***: *flot* (AM 1992, Lisie Jamy), por. niem. *flott*; por. pol. *sprawny*, *szybki*, *energiczny*, *sprawnie*, *szybko*, *energicznie*; ***fùl***: *ful* (KM 1962, Lisie Jamy; MG 1968, Lisie Jamy; AM 1992, Lisie Jamy), *fül* (MG 1968, Lisie Jamy); por. niem. *voll*; por. pol. *pełny*, *pełno*; ***génôù**: ginou̯* (LS 1953, Czapiewice), por. niem. *genau*, por. pol. *dokładny*, *ścisły*, *punktualny*, *skrupulatny*, *dokładnie*, *ściśle*, *punktualnie*, *skrupulatnie*; ***richtich**: rixtix* (HL 1957, Odargowo; BA 1929, Mezowo; LS 1953, Czapiewice), por. niem. *richtig*, por. pol. *właściwy*, *słuszny*, *prawidłowy*, *poprawny*; ***weg**: vek* (GS 1934, Starzyno), por. niem. *weg* por. pol. *precz*;

d) germanizmy zupełnie albo częściowo zaadaptowane fonetycznie i morfologicznie przez mówioną polszczyznę potoczną: ***aintopf*** (CB 1943, Budy), por. niem. *ein Topf*, por. pol. *jeden garnek*; ***bómk***: *bumk'i* (AM 1992, Lisie Jamy), por. niem. *der/ das Bonbon*; por. pol. *cukierek*; ***deka***: *dekom* (MA 1929, Lisie Jamy), por. niem. *die Decke*; por. pol. *koc*; ***dekel**: dekel* (SS 1930, Brusy), por. niem. *die Decke*, por. pol. *pokrywa*; ***dëtk**: dətkama* (RD 1972, Starzyno); por. dolnomiem. *Dettchen* 'grosz', por. pol. *pieniądz*; ***draszowac**: drašʻovonė* (MA 1929, Lisie Jamy), por. niem. *dreschen*, por. pol. *młócić*; ***fùter**: fu̯üter* (WK 1988, Glincz), por. niem. *das Futter*, por. pol. *karma*, *pasza*; ***fùtrovac**: fu̯utruje* (WK 1988, Glincz); *futruje* (WK 1988, Glincz); *fu̯ütrovac* (MG 1968, Lisie Jamy), por. niem. *füttern*, por. pol. *karmić zwierzęta*; ***grôpka***: *grÿpk'i* (AM 1992, Lisie Jamy), por. prusko-niem. *Grapen, Groppen*; por. pol. *garnek*; ***jastrë***: *jastrə* (AM 1992, Lisie Jamy), por. niem. *das Ostern* ; por. pol. *Wielkanoc*; ***kara**: karə* (BM 1917, Sulęczyno), por. niem. *der Karren*, por. pol. *taczka*; *knôp: knÿp* (CS 1955, Mezowo); por. niem. *der Knabe*, por. pol. *chłopiec*, *chłopczyk*; ***kùch**: küxa* (PG 1968, Łebcz), *kuxuf* (KM 1988, Luzino), *kux* (BL 1929, Lipnica), *ku̯üxə* (PZ 1959, Zielona Huta), por. niem. *der Kuchen*, por. pol. *ciasto*, *placek*; ***lëft***: *luft* (AM 1992, Lisie Jamy), por. niem. *die Luft*; por. pol. *powietrze*; ***natron***: *natron* (KM 1962, Lisie Jamy), por. niem. *das Natron*; por. pol. *soda oczyszczona*; ***òpasowac**: u̯epasovac* (AM 1992, Lisie Jamy), por. niem. *aufpassen*, por. pol. *uważać*, *strzec*, *pilnować*, *czuwać*; ***polterabend***, ***polter**: polter* (AG 1985, Lipnica), *pulter* (AG 1985, Lipnica), por. niem. *der Polterabend* 'wieczór kawalerski', *zwyczaj na Kaszubach polegający na tym, że w wigilię ślubu tłucze się szkło pod domem panny młodej*; ***réga***: *ryg'i* (ES 1956, Mezowo; MA 1929, Lisie Jamy; SK 1941, Lisie Jamy), por. niem. *die Reihe*; por. pol. *rząd*, *szereg*; dolnomiem. *Rêge* 'rząd, szereg'; ***stréfla**: strėfle* (RS 1959, Czapiewice), *štrėfle* (RS 1959, Czapiewice), por. niem. *der Strumpf* 'pończocha', por. pol. *skarpeta*; ***sznaps***: *šnaps* (KM 1962, Lisie Jamy), por. niem. *der Schnaps*; por. pol. *wódka*; ***szpica**: šp'icax* (RS 1959, Czapiewice), por. niem. *die Spitze* 'ostry koniec', por. pol. *druty dziewiarskie*; ***sztëpófka**: štepufka* (RS 1959, Czapiewice), *štepufkům* (RS 1959, Czapiewice), por. niem. *stopfen* 'cerować', por. pol. *cerówka*; ***sztrëchòwac**: š'trəxu̯evelə* (CH 1921, Chośnica), por. niem. *streichen* 'pocierać, muskać', por. pol. *ostrzyć*; ***taska***: *task'i* (MA 1929, Lisie Jamy), por. niem.

die Tasse; por. pol. *filiżanka*; ***toptuch***: *toptuxem* (AM 1992, Lisie Jamy), por. niem. *das Staubtuch*; por. pol. *ścierka* (*do kurzu*); ***wësztrëchòwac****: vyš'tryxovali* (CH 1921, Chośnica), por. niem. *streichen* 'pocierać, muskać', por. pol. *wyostrzyć*; ***wòrzta***: *vošty* (AM 1992, Lisie Jamy), por. niem. *die Wurst*; por. pol. *kiełbasa*; ***wrëk****: vrəč'i* (SK 1941, Lisie Jamy); *vryk* (SK 1941, Lisie Jamy); *vryk'i* (MG 1968, Lisie Jamy), *vrəći* (SS 1930, Brusy), por. niem. *die Wruke*, por. pol. *brukiew*.

Przyczyny interferencji leksykalnych i świadomość informatorów dotycząca różnic leksykalnych między kaszubszczyzną a polszczyzną

Większość zarejestrowanych leksemów pojawia się w badanych tekstach nie więcej niż u jednej osoby. Niska frekwencja tekstowa leksemów świadczy o ich okazjonalnym użyciu. Niekiedy użycie słowa kaszubskiego wynika z nieznajomości przez respondenta odpowiedniego słowa polskiego albo też z trudności przypomnienia sobie tego słowa, co związane jest często z wyłącznie pasywną znajomością odpowiednika polskiego. Czasem także informatorzy mają do czynienia z desygnatami, które nie mają terminologicznych odpowiedników w polszczyźnie. W niektórych wypowiedziach bilingwalny użytkownik polszczyzny i kaszubszczyzny używa w polskojęzycznej wypowiedzi kaszubskiego słowa czy wyrażenia, a w dalszej części wypowiedzi niejednokrotnie używa poprawnie odpowiednika polskiego tego samego słowa. Możliwe, że w danym momencie odpowiednie słowo polskie umknęło informatorowi z pamięci, a w późniejszym czasie mu się ono przypomniało. Większość respondentów zdaje sobie sprawę z różnic leksykalnych między polszczyzną a kaszubszczyzną i w sytuacji rozmowy oficjalnej starają się oni świadomie używać odpowiednich słów polskich.

Niektórzy informatorzy, nie zwracając uwagi na oficjalność sytuacji wypowiedzi, używają słów kaszubskich, tłumacząc je jednocześnie na język polski. Wypowiedzi zawierające oba warianty leksykalne mają udowodnić wiedzę respondentów dotyczącą odrębności systemów leksykalnych; przykładami takiego użycia dwóch wariantów danego słowa są następujące fragmenty wypowiedzi: *pod maskou̯ tego tam ńe čuć vyraźńe čy ńe su̯yxać* (ZM 1963, Starzyno); *to byu̯o po polsku mu̯ucone | ńe || xe | bu̯e pu̯e kaš'əpsku̯u ty draš'ovonė* (MA 1929, Lisie Jamy); *trus | trus | i fšyscy vybuxli śm'jexem || bo co || bo to byu̯o śm'ješne || i ńikt ńe v'jeǯau̯ | o co vu̯aśćiv'je xoʒ́i | okazau̯o śe | że xoʒ́iu̯o o krulika* (KM 1962, Lisie Jamy); *xov'jům trusy | to som krulik'i* (MG 1968, Lisie Jamy); *pšed v'ječorem pošu̯o so do xu̯ejnə || las muv'ili k'edyś | teras jak ja rosu̯am | to muv'ili las | ale pam'jentam | że to je xu̯ejna | to je las* (BL 1923, Lipnica); *jak śe drožǯe šipko po kašupsku muv'i | mu̯oʒe* (BL 1923, Lipnica); *drožǯe sům mu̯oʒe* (BL 1923, Lipnica). Zdarza się też próba wyjaśnienia słowa kaszubskiego przez użycie również właściwego kaszubszczyźnie synonimu:

prav'je, *ginoṷ* (LS 1953, Czapiewice). Stosunkowo często pojawia się też metajęzykowa informacja, polegająca na objaśnieniu nieznanego polskiemu współrozmówcy kaszubskojęzycznego leksemu: *banksa | muv'ili | na zakuńčeńė tix kartofl'i kopańa* (ZW 1936, Lisie Jamy), *tyx | co jeźʒ́ili | to fuč'erov'je na ńix muv'ili | ten | co to jexaṷ | to xṷopč'ik pševaž'ńe* (RS 1945, Klukowa Huta); *f stodole byṷy tak'e š'erok'e vrota | že s toṷ furoṷ obṷadovanoṷ vjexaṷ (...) | po polsku muv'junc | a pṷe kaš'əpskṷü to boṷo zÿpṷele* (RS 1945, Klukowa Huta); *to daṷo tak'e do ostšeńa | na to muv'ili š'trəxṷülc* (CH 1921, Chośnica), *kugle | to śe nazyvaṷo || tak'e malutk'e | tak'e jagby bṷuk'i | tak'e v'jenkše | s tego ćasta byṷo vźente | ńe || i f to śe fkṷadaṷo albo ślifk'i | tak dla ʒ́eći to byṷo | albo v'iśńe najlep'jej by byṷy || ješče śe posypyvaṷo cukrem* (BB 1948, Konarzyny). Według Józefa Kąsia samorzutne pojawianie się w wypowiedziach dwóch różnojęzycznych wariantów leksykalnych to przejaw działania filtru informacyjnego, realizowanego przez przekazywanie współrozmówcy jak najpełniejszej informacji. A szczególnym przejawem jego działania jest definiowanie przez informatora terminów, dla których nie może on znaleźć polskich odpowiedników[12].

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza zebranego materiału językowego wykazała liczne przykłady leksykalnych wpływów kaszubszczyzny na mówiony język polski, używany na obszarze Kaszub. Interferencje gwar kaszubskich w polszczyźnie w zakresie słownictwa rejestrowane były w wypowiedziach przedstawicieli wszystkich grup wiekowych. W większości przypadków były to formy zupełnie lub częściowo zaadaptowane przez potoczną mówioną polszczyznę w wypowiedziach respondentów, rzadziej notowane były leksemy przejęte z gwar kaszubskich w niezmienionej postaci. W polskojęzycznych tekstach informatorów zarejestrowane zostały także germanizmy, zwykle zaadaptowane zarówno fonetycznie, jak i morfologicznie przez mówioną polszczyznę badanych osób.

Trzeba też nadmienić, że jedną z najważniejszych przyczyn intensywności interferencji leksykalnych gwar kaszubskich w polszczyźnie jest wielkie bogactwo językowe gwar kaszubskich oraz geograficzne zróżnicowanie leksykalne, przejawiające się w wariantywności wewnątrzgwarowej, a także wariantywności słów, rejestrowanych w różnych gwarach.

Wyjaśnienie skrótów:

GO	E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.
SY	B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII, Wrocław 1965-1976.

---

[12] J. Kąs, dz. cyt., s. 53, 57.

Dušan Paždjerski

Propozycja adaptacji imion własnych z języków obcych na język kaszubski

W 2013 r. napisałem artykuł *Adaptacja nazw własnych obcego pochodzenia w języku kaszubskim – przyczynek do dyskusji*, który został opublikowany w „Biuletynie Rady” z 2013 r. Na prośbę członków Rady Języka Kaszubskiego zrobiłem szczegółowe opracowanie -propozycję adaptacji imion własnych (głosek) z języków starogreckiego, łaciny, nowogreckiego, rosyjskiego, słowiańskich językow używających cyrylicy, słowiańskich języków używających specyficznych znaków w piśmie łacińskim, arabskiego, chińskiego i japońskiego. Mam nadzieję, że po analizie na forum Rady i po wniesieniu niezbędnych poprawek, propozycja w ostatecznym kształcie przeistoczy się w jedną (a najlepiej kilka) uchwał, które umożliwią użytkownikom języka kaszubskiego łatwiejsze poruszanie się w świecie imion obcego pochodzenia.

Problemy ogólne dotyczące adaptacji na kaszubski

Czy Kaszubi mają akceptować przyjęty polski zwyczaj językowy w adaptacji niektórych wyrazów, np. *Szekspir*, *Waszyngton* (kasz. *Waszington*), *Szopen*, *Russo*, *Wolter* (kasz. *Wòlter*), *Molier* (kasz. *Mòlier*), *Balzak*, *Paryż* (kasz. *Pariż*), *Londyn* (kasz. *Londin*), *Akwizgran*, *Rzym* (kasz. *Rzim*), *Mediolan*, *Wenecja* itd.

Czy mają akceptować „polską” odmianę zaadaptowanych wyrazow, np. polski: *Brandt* : *o Brandcie*, *Piersce* : *o Piersie*, co wymaga szczegółowego rozpracowania, wg języków.

Czy mają zaakceptować adaptację imion osob żyjących przed XX w., tak jak to ma miejsce w języku polskim? Np. *Marcin Luter*, *Karol Marks*, *Henryk Ibsen*, *Aleksander Puszkin*, *Jerzy Waszyngton*, *Tomasz Mann* itd. Jeżeli tak, to trzeba szczegółowo rozpracować „kaszubską” wersję tych „polskich” adaptacji.

I. Adaptacja nazw własnych z języka (nowo)greckiego i łacińskiego

Przykładowe nazwy greckie

Oryginalna nazwa	**Polska nazwa**	**Kaszubska proponowana**
Achilleus (łac. Achilles), Ἀχιλλεύς	Achilles	Achiles
Aleksandros, Ἀλέξανδρος	Aleksander	Aleksander
Argonautai, Ἀργοναῦται	Argonauci	Argònaùcë
Athēnai, Ἀθῆναι	Ateny	Atenë
Atlantis, Ατλαντίς	Atlantyda	Atlantida
Atlas, Ἄτλας	Atlas	Atlas
Bákchos, Βάκχος	Bachus, Bakchos	Bachùs, Bakchòs
Chios, Χίος	Chios	Chios
Daídalos, Δαίδαλος	Dedal	Dedal
Ēchṓ, Ἠχώ	Echo	Echò
Oidipous, Οἰδίπους	Edyp	Edip
Aigeus, Αἰγεύς	Egeusz	Egeùsz
Aineias, Aeneas, Αἰνείας	Eneasz	Eneasz
Ēōs, Ἠώς	Eos	Eòs (Éòs)
Ērōs, Ἔρος	Eros	Eros (Éros)
Aitnē, Αἴτνη	Etna	Etna
Euphratēs, Εὐφράτης	Eufrat	Eùfrat
Euridikē, Εὐρυδίκη	Eurydyka, Eurydike	Eùridika
Aisōpos, Αἴσωπος	Ezop	Ézop
Foinix, Φοῖνιξ	Feniks	Feniks (Féniks)
Pheidias, Φειδίας	Fidiasz	Fidiasz
Gordion, Γόρδιον	Gordion (węzeł gordyjski)	Gòrdion
Heraklḗs, Ἡρακλῆς	Herakles	Herakles (Heraklés)
Hypnos, Ὕπνος	Hypnos	Hipnos
Iokástē, Ἰοκάστη	Jokasta	Jokasta
Kleiṓ, Κλειώ	Klio	Klio
Laokóōn, Λαοκοών	Laokoon	Laòkòòn
Lésbos, Λέσβος	Lesbos	Lesbòs (Lézbòs)
Likurgos, Λυκουργος	Likurg	Likùrg
Mykḗnai, Μυκῆναι	Mykeny	Mikenë (Mikénë)
Nárkissos, Νάρκισσος	Narcyz	Narcyz
Odysseus, Ὀδυσσεύς	Odyseusz, Odys	Òdiseùsz, Òdis

Páris, Πάρις	Parys	Paris
Pēnelopē, Πηνελόπη	Penelopa	Penelopa (Pénelopa)
Periklēs, Περικλῆς	Perykles	Perikles (Periklés)
Pythagoras, Πυθαγόρας	Pitagoras	Pitagòras
Samos, Σάμος	Samos	Samòs
Sphinx, Σφίγξ	Sfinks	Sfinks
Sōkratēs, Σωκράτης	Sokrates	Sokrates (Sokratés)
Sísyphos, Σίσυφος	Syzyf	Syzyf
Thēbai, Θῆβαι	Teby	Tebë

Propozycja transliteracji głosek z klasycznego greckiego na kaszubskie

A – *a*; na końcu czasami *i/y* lub *e*
AI – *ë*
AY – *aù*
E – *e*; na końcu *a*, p. Pēnelopē
EI – *i*; czasami *ea* w końcówkach, p. Eneasz
EY – *eù*
H (lac. Ē) – *é*
I – jako *j*, na pocz. wyrazu; *i/y* w środku, p. Sísyphos
O, Ω (lac. Ō) – *o*, *ò*
OI – *e*
OY – *u*, *ù*
Y – jak nie jest częścią dygrafów jako *i*
B – *b*
ΓΓ (łac. GG), ΓΚ (GK), ΓΧ (GCH), ΓΞ (GX) – *ng*, *nk*, *nh*, *nks*
Θ (łac. TH) – *t*
K – w większości jako *k* (p. Mykeny) , rzadziej *c* (p. Narcyz)
Ξ (łac. X) – *ks*
Σ (łac. S) – *s*
X (łac. CH) – *ch*
‘ (łac. H) – *h*

Propozycja transliteracji głosek z nowogreckiego na kaszubskie

I, H, Y – *i*
AI – *ë*
EI, OI – *i*
AY, EY – *aw*, *ew* (*ef*, *eù*)
OY – *u*, *ù*
B – *w*

ΜΠ – *b* (*mb*)
ΓΚ – *g* (*ng*)
ΝΤ – *d* (*nd*)
Γ – *j*, *g/ch*
Δ – *d*, *t*
ΤΖ, ΤΣ – *dz*, *c*

Przykładowe nazwy łacińskie

Oryginalna nazwa	Polska nazwa	Kaszubska proponowana
Ceres	Ceres	Ceres
Cicero	Cyceron	Cycerón
Gaius	Gajusz, Gajus, Kajus	Gajusz, Gajus, Kajus
Horatius	Horacjusz	Hòracjusz, Hòracy
Juliusz	Juliusz	Juliusz
Cato	Katon (Kato)	Katon (Katón)
Carthago	Kartagina	Kartagina
Claudiusz	Klaudiusz	Klaùdiusz
Quirinalis	Kwirynał	Kwirinôł
Cupido	Kupidyn	Kùpidin
Mars	Mars	Mars
Mercurius	Merkury	Merkùri
Neptunus	Neptun	Neptun
Nero	Neron	Neron (Nerón)
Pompeius	Pompejusz	Pòmpejusz
Romulus, Remus	Romulus i Remus	Romùlus i Remùs
Venus	Wenus	Wenus
Vergilius	Wergiliusz	Wergiliusz

II. Adaptacja nazw własnych z języków słowianskich używających cyrylicy

Przykładowe nazwy rosyjskie

Oryginalna nazwa	Kaszubska proponowana
Андрей	Andrej (Andréj)
Анюта	Aniuta
Ваня	Wania

Гоголь	Gògòl
Евгения	Jewgenia
Жуковский	Żukòwsczi
Лихачёв	Lichaczow
Людиново	Ljudinowò
Лядов	Ljadow
Муравьёв	Mùrawiow
Плетнёв	Pletniow
Рублёв	Rublow
Рюрик	Riurik
Семён	Semión
Тимофеьич	Timòfiejicz
Тюмень	Tiumeń
Фёдор	Fiodor (Fiodór)
Хрушчёв	Chruszczow
Яков	Jakòw
Эдуард	Eduard
Щедрин	Szczedrin

Propozycja transliteracji głosek z cyrylicy rosyjskiej na kaszubskie

ЛЬ, НЬ – *l*, *ń* (*ni*).

ЛЯ, ЛЮ, НЯ, НЮ – *lja*, *lju*, *nia*, *niu.*

ЛЕ, ЛИ, НЕ, НИ – *le*, *li*, *ne*, *ny/ni.*

ЛЁ, НЁ – *ljo*, *nio.*

ЧЁ, ШЁ, ЖЁ, ЩЁ – *czo*, *szo*, *żo*, *szczo* (np. *Хрущёв – Hruszczow*).

Ё, ЬЁ – w innych pozycjach niż opisane jako: *jo* (np. *Муравьёв – Mùrawjow*).

Я, Ю – w pozycjach niezwiązanych z Л, Н jako *ja*, *ju* (np. *Рюрик – Rjurik*).

Е – jako *e* za *ж*, *ш*, *ч*, *щ*, *ц* (np. *Чернишевский – Czernyszewski*(*j*); jako *je* na początku wyrazu i po *ъ*, *ь* (np. *Елена – Jelena*).

И – jako *i/y*; jako *ji* po *ь* i czasami samogłoskach (np. *Коробьин – Kòrobjin*, *Тимофеич – Timòfjejicz*).

Э – jako *e*.

Ь – jak nie jest za *л*, *н* lub przed samogłoską nie wpływa na transkrybcję.

Й – jako *j*.

Щ – jako *szcz*.

Propozycja transliteracji innych głosek cyrylickich na kaszubski

Ћ (serb.) – jako *cz* (np. *Ћосић – Czosycz*).

Ђ (serb.) – jako *dż* (np. *Ђукић – Dżukicz*).

Љ (serb., mac.) – jako *lj* (np. *Љубомир – Ljubòmir*).
Њ (serb., mac.) – jako *ń*, *ni* (np. *Његош – Niegòsz*).
Џ (serb., mac.) – jako *dż* (np. *Џеко – Dżekò*).
Ѓ (mac.) – *dż* (np. *Ѓевѓелија – Dżewdżelija*).
Ќ (mac.) – *cz* lub *czj* (np. *Петровиќ – Petrowicz*).
Ѕ (mac.) – *dz* (np. *Ѕвонко – Dzwònkò*).
Щ (buł.) – *szt* (np. *Копривщица – Kòpriwsztica*).
Ъ (buł.) – *i* (np. *Търново – Tirnowò*, *Кръстев – Kristew*, *Вълчи Дол – Wilczi Dol*).
І (biał., ukr.) – *i/y* (np. ukr. *Віталій – Witalij*; biał. *Вайніслаў – Wajnyslał*).
Ў (biał.) – *ł* (np. *Вайніслаў – Walnyslał*).
Ы (biał.) – *i/y* (np. *Барыс – Baris*).
Є (ukr.) – *je*, *e*. (np. *Євген – Jewgen/Jewhen*).
Ї (ukr.) – *ji*. (np. *Їжакевич – Jiżakewicz*).

III. Transliteracja słowiańskich nazw własnych zawierających specyficzne znaki łacińskie

Język czeski

Č – *cz* (np. *Čapek – Czapek*).
Ď (ď) – *dj* (np. *Žďar – Żdjar*).
DĚ – *dże* (np. *Budějovice – Bùdżejowice*).
Ě – *je* (np. *Běšiny – Bjesziny*).
NĚ, NI – *nie*, *ni* (np. *Manětín – Manietin*).
Ř – *rz* (np. *Břeclav – Brzeclaw*).
Š – *sz* (np. *Šabach – Szabach*).
Ť (ť) – *tj* przed samogłoską; w innych pozycjach jako *t* (np. *Kaťa – Katja*, *Hošťka – Hosztka*).
TĚ – *tje* (np. *Vojtěch – Wojtjech*); w pozycji ŠTĚ jako *szte – Hradiště – Hradiszte*).
Ů – *u* (np. *Lidový Dům – Lidowi Dum*).
Y – *i/y* (np. *Kyselka – Kiselka*).
Ž – *ż* (np. *Žitavský – Żitawski/Żitawsczi*).

Język słowacki

Ä – *e* (np. *Mäsiar – Mesjar*).
DE – *dje* (np. *Bardejov – Bardjejov*).
DŽ – *dż* (np. *Hodža – Hòdża*).
Ľ – *lj* (np. *Topoľčany – Topòljczany*).
LE – *lje* (np. *Levoča – Ljewòcza*).

Ň – *ń*, *ni* (np. *Rudňany – Rudniany*).
NE, NI – *nie*, *ni* (np. *Topoľníky – Topòljniki*, *Málinec – Maliniec*).
TE – *tje* (np. *Teplice – Tjeplice*).

Język serbski (chorwacki, bośniacki, słoweński)

Č – *cz* (np. *Čačak – Czaczak*).
Đ – *dż* (np. *Đakovica – Dżakòwica*).
DŽ – *dż* (np. *Džeko – Dżekò*).
LJ – *lj* (np. *Ljubljana*).
NJ – *ń*, *ni* (np. *Njegoš – Niegòsz*).
Š – *sz* (np. *Šabac – Szabac*).
Ž – *ż* (np. *Žepa – Żepa*).

IV. Adaptacja nazw wlasnych z języków europejskich i nieeuropejskich używających pismo łacińskie

W polskiej pisowni obowiązuje zapis zbliżony do oryginalnego, który często abstrahuje specyficzne znaki diakrytyczne, np. *André – Andre*, *Győr – Gyoer*, *François – Francois*, *Erdoğan – Erdogan* itd. Proponuję taką samą regulację w języku kaszubskim.

Można zadać pytanie, co z zapisem labializacji? Np. jak pisać *Bool*, *Tshudi*, *Goethe*, *Muskie*, *O'Kelly*, *Montesquieu*, *Lumiere* itd. i jak potem te nazwy porządkować w dziełach leksykograficznych?

Czy adaptować na kaszubski polskie nazwy *Nowy Jork* (*Nowi Jork* czy *New York*?), *Paryż* (*Pariż* czy *Paris*?), *Madryt* (*Madrit* czy *Madrid*?), *Monachium* (*Mònachium* czy *München*?), *Kartezjusz* (*Kartezjusz* czy *Descartes*?), *Jerzy Waszyngton* (*Jerzi Waszington* czy *George Washington*?) itd.

V. Adaptacja nazw własnych z języków posiadających swój własny system zapisu graficznego

Chiński język

Głowny problem w adaptacji języka chińskiego na język kaszubski to pytanie z jakiej transkrypcji łacińskiej będziemy korzystać? Z „angielskiej" czy chińskiej łacinki (pinjin). Ponieważ najnowszy podręcznik ortograficzny języka polskiego [Polański 2010] się tym problemem nie zajmuje, posiłkowałem się podręcznikiem serbskim ze względu na obszerne wyjaśnienie i wielką ilość przykładów [Правопис 1994: 215–221], bazowane na łacińskiej transkrypcji chińskiej.

A – *a* (np. *Anhui – Anhùej*).

B – *b* (np. *Baxian – Basjen*, *Yanbian – Janbjen*).

C – *c* (np. *Cao Cao – Caò Caò*, *Cong – Cung*, *Cui Wei – Cuej Wej*, *Qian Xingcun – Cyen Syngcuen*).

CH – *cz* (np. *Wuchang – Wùczang*, *Wang Chong – Wang Czung*, *Chen Baichui – Czen Bajczuej*, *Changchun – Czangczuen*).

D – *d* (np. *Dezhou – Dedżoù*, *Dian – Dien*, *Mao Zedong* – tu propozycja wg wymowy: *Maò Cedung*, *Mawangdui – Mawangduej*, *Mao Dun – Mao Duen*).

E – *e* (*Nie Er – Nie Er*).

F – *f* (*Li Xifan – Li Syfan*).

G – *g* (*Geleshan – Geleszan*, *Gong Zizhen – Gùng Cydżen*, *Guizhou – Gùejdżoù*).

H – *h* (*Henan – Henan*, *Honghu – Hùnghù*, *Anhui – Anhùej*, *Hunchun – Hùenczuen*).

I – zgłoskotwórcze jako *i* (np. *Chen Yi – Czen Ji*); niezgłoskotwórcze jako *j* lub *i* (np. *Taiwan – Tajwan*, *Tian An Men – Tienanmen*).

J – *dż* (np. *Jinan – Dżinan*, *Jiujiang – Dżiudżiang*, *Jien – Dżien*, *Ru Zhjiuan – Tu Dżidżuen*).

K – *k* (np. *Kaifeng – Kajfeng*, *Kongfu – Kùngfù*, *Ji Dengkui – Dżi Den(g)kùej*, *Kunming – Kùenming*).

L – *l* (np. *Lanzhou – Landżoù*, *Liaoning – Ljaònyng*, *Dalian – Daljen*, *Longhailu – Lunghajlu*, *Lü Yulan – Lu Julan*, *Cai Lun – Caj Luen*).

M – *m* (np. *Ma'anshan – Ma'anszan*, *Bamianshan – Bamienszan*).

N – *n* (np. *Nenjiang – Nendżiang*, *Nie Er – Nie Er*).

NG – w większości jak *n* (np. *Jurongguan – Dżużungùan*).

O – *o* (np. *Ou Yanxiu – Òù Jansju*).

P – *p* (np. *Poyanghu – Pòjanghù*, *Pian Guan – Pien Gùan*).

Q – *cz* (np. *Qi Baishi – Czi Bajszi*, *Zhang Banqiao – Żang Banczjaò*, *Si Maqian – Sy Maczjen*, *Baoduquan – Baòduczuen*).

R – na końcu sylaby jak *r*; właściwie tylko przy sylabie *er* (np. *Nie Er – Nie Er*); na początku sylaby jako *ż* (*Renmin Ribao – Żenmin Żibaò*, *Jurongguan – Dżużungùan*, *Chen Jingrun – Czen Dżingżuen*).

S – *s* (np. *Sangganhe – Sanganhe*, *Song Qingling – Sung Czingling*, *Sui Yangdi – Suej Jangdi*, *Sun Zi – Suen Cy*).

SH – *sz* (*Changsha – Czangsza*, *Hanshui – Hanszuej*, *Lushun – Luszuen*).

T – *t* (*Xiangtan – Sjangtan*, *Tian An Man – Tienanmen*, *Tongxian – Tungsjan*, *Sanlintun – Sanlintuen*).

U – *u* kiedy jest niezgłoskotwórcze.

W – *w*.

X – *s* lub *sj* (np. *Lu Xsun – Lu Sjun*, *Shanxi – Szansy*, *Deng Xiaoping – Deng Sjaòping*, *Qinxian – Czinsjan*, *Yang Xiong – Jang Sjung*, *Qi Xuangong – Czi Sjuengùng*).

Y – *j* (np. *Lu You – Lu Joù*, *Yanan – Jenan*, *Liu Yong – Lju Jung*, *Yuan Shikai – Juen Szikaj*).

Z – czytane jako *c* (np. *Mao Zedong – Maò Cedung*, *Tang Taizong – Tang Tajcung*, *Shizuishan – Szicuejszan*, *Zunyui – Cuenju*).
ZH – *dż* (np. *Zhang Shizhao – Dżang Szidżaò*, *Luo Guanzhong – Luò Gùandżung*, *Li Zhun – Li Dżun*).

Język arabski

Ā Ū Ī (długie samogłoski) – *a ù/u i* (np. *F**a**r**u**k*, *Hal**i**l*).
A U I (krótkie samogłoski) – *a/e*, *ù/u i* (np. końcowe *Halid**a***, *Giz**a***; inicjalne ***A**sad*, ***A**min*; środkowe *Fejs**a**l*, *K**e**mal*; krótkie *u* na początku jako *o/ò*: *Òsman*, *Òmer*).
AY AW – *aj/ej|ai/ei aù* (np. *Hùs**ei**n*, *Òk**ai**l*; *Sul**ej**man*, *H**aj**dar*; *Hadramaùt*, *Taùfik*, *Dżebel el Laùz*).
W M B (wargowe) – *w* (wyjątkowo *u*: *Asuan*) *m b* (np. *Kùwajt/Kùwejt*, *Aman*, *Ahbar*).
T̲ D̲ („międzyzębowe” [th dh]) – *t d* (np. *Taùra*, *Gadafi/Kadafi*).
T D S Z (zębowe) – *t d s z* (np. *Bejrut*, *Dawùd*, *Kasym*, *Azym*).
Ṭ Ḍ Ṣ Ẓ (alweolarne emfatyczne [warunkowo tx, dx, sx, zx] – *t d s z* (np. *Tahiri*, *Rijad*, *Basra*, *Zafir* – one wpływają na sąsiadujące [a], żeby miało wartość *a* a nie *e*).
R L N (alweolarne sonanty) – *r l n* (np. *Ramadan*, *Halid*).
Š Ğ Y (palatalne [sh, gh, y]) – *sz dż/g j* (np. *Szukri*, *Dżelal*, *Ben Jahja*; *ğ* w Egipcie jako *g*: *Giza*, *Nagib*).
K (welarne) – *k* (np. *Kirkùk* – też wpływana sasiadujące [a], żeby miało wartość *a* a nie *e*: ***Ke**mal*).
H̲ Ġ (tylne lub skrajnie welarne [kx, gx] – *h/k g* (np. *Kartum*, *Halid*; *Bagdad*).
Q (uwularne) – *k* (np. *Faruk*).
Ḥ ‘ – (faryngalne [cx, ‘]) – *h* (np. *Muhamed*, *Hasan*); ‘ nie oddajemy: *Aman* (na początku przed *a*).
H ’ – (laryngalne [ch, ’]) – *ch* (np. *Tachir*); ’ nie oddajemy: przed *Ahmed* i na końcu *Sana*; czasami jako apostrof: *Kur’an*.

Język japoński

CH – *cz* (np. *Kochi – Kòczi*, *Hitachi – Hitaczi*, *Chokai – Czokaj*).
I – *i/j* (np. *Sakai – Sakaj*, *Fukui – Fùkùj*, *Wakkanai – Wakanaj*; *Iwanai – Iwanaj*, *Marioka – Marioka*, *Abashiri – Abasziri*).
J – *dż* (np. *Jama – Dżama*, *Fujiyama – Fùdżijama*, *Himeji – Himedżi*).
NY – *ń/ni* (np. *Nyudo – Niudo*, *Bunya – Bùnia*).
SH – *sz* (np. *Shirakawa – Szirakawa*, *Shizouka – Szizoùka*, *Tokushima – Tokùszima*).
TS – *c* (np. *Tsuruga – Curuga*, *Matsuyama – Macujama*).
W – *w* (np. *Wakayama – Wakajama*, *Uwajima – Ùwadżima*).
Y – *j* (np. *Yamaguchi – Jamagùczi*, *Yokohama – Jokòhama*, *Miyako – Mijakò*, *Kyoto – Kioto*, *Kyushu – Kiuszu*, *Ryukyu – Riukiu*).
Z – *z* (np. *Matzuzaka – Macuzaka*, *Miyazaki – Mijazaczi*).

Literatura:

[Paždjerski 2013] D. V. Paždjerski, *Adaptacja nazw własnych obcego pochodzenia w języku kaszubskim – przyczynek do dyskusji*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego. 2013”, Gduńsk 2013, s. 239–246.

[Уобличавање 1994] *Уобличавање речи из класичних језика и друге интернационалне лексике*, [w:] [Правопис 1994] *Правопис српскога језика. I. Правила и њихови основи. II. Речник уз правопис*, red. М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурица, Нови Сад 1994, s. 174–185.

[Писање 1994] *Прилагођено писање имена из страних живих језика (транскрипција)*, [w:] [Правопис 1994] *Правопис српскога језика. I. Правила и њихови основи. II. Речник уз правопис*, red. М. Пешикан, Ј. Јерковић, М. Пижурица, Нови Сад 1994, s. 186–251.

[Grimal 1997] P. Grimal, *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1997, wyd. 3.

[Abramowiczówna/Appel 2006] Z. Abramowiczówna, W. Appel, *Słownik polsko-starogrecki*, Toruń 2006.

[Węclewski 2000–2001] *Słownik grecko-polski*, na podstawie słownika Z. Węclewskiego, oprac. O. Jurewicz, t. 1–2, Warszawa 2000–2001 (t. 1: A–K [2000]; t. 2: Λ–Ω [2001]).

[Polański 2010] *Wielki słownik ortograficzny PWN. Z zasadami pisowni i interpunkcji*, oprac. E. Polański Warszawa 2003, s. 92–117, 2010 (s. 94–118).

[Kubiak-Sokół 2008] *Słownik ortograficzny PWN. Z wymową*, oprac. A. Kubiak-Sokół (na podstawie *Wielkiego słownika ortograficznego PWN*), Warszawa 2008, s. 97–123.

Danuta Pioch

Dwujęzyczne nazwy na Kaszubach – przekrój historyczny na tle innych mniejszości.

Na Kaszubach funkcjonują dwujęzyczne nazwy miejscowości, a w niektórych z nich także kaszubskojęzyczne wersje nazw ulic. Początkowo stawianie dwujęzycznych tablic budziło liczne kontrowersje i wątpliwości, z czasem wszyscy się do tego przyzwyczaili, obecnie są one niewątpliwą atrakcją, szczególnie dla licznie przybywających do regionu turystów.

Dokumentem regulującym prawo do wprowadzania dwujęzycznego nazewnictwa jest ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym[1]. Dokument pośród wielu kwestii reguluje też zasady używania języków mniejszości przy wprowadzaniu nazewnictwa w tychże językach. Mowa o tym, że na terenach zamieszkanych przez mniejszości narodowe, etniczne lub posługujące się językiem regionalnym można wprowadzać nazwy w tychże językach obok urzędowych nazw miejscowości i ich części, obiektów fizjograficznych oraz nazw ulic i placów.

Zgodnie z zapisem Ustawy prawo do dwujęzycznego nazewnictwa mają na terenie RP:

a) mniejszości narodowe: białoruska, czeska, litewska, niemiecka, ormiańska, rosyjska, słowacka, ukraińska i żydowska;
b) mniejszości etniczne: karaimska, łemkowska, romska i tatarska;
c) język regionalny (dotychczas jedyny w Polsce): kaszubski.

Zanim jednak możliwość dwujęzycznego nazewnictwa została prawnie usankcjonowana przepisami wspomnianej wyżej Ustawy, kilka miejscowości na Kaszubach zastosowało kaszubskojęzyczne nazwy ulic: należy tu wymienić Ostrzyce w gminie Somonino (jako pierwsze), w 2000 roku dokonała tego gmina Jastarnia w miejscowościach: Jastarnia i Kuźnica; również podwójne nazwy ulic zaistniały w Miechucinie, gm. Chmielno.

Nadając dwujęzyczne nazwy, należy bezwzględnie przestrzegać warunku przyzwolenia na używanie dwujęzycznego nazewnictwa – mogą tego dokonać gminy, w których mniejszość stanowi co najmniej 20 proc. mieszkańców (liczba ustalana

---

[1] Ogłoszona w Dz. U. z 2005 roku, Nr 17, poz. 141.

Droga Leśna
Droga Lasowô
ul. Bałtycka
Wielgomórskô
Do plaży
Do strzémie

Tablice dwujęzyczne w Jastarni,
źródło: www.krajoznawcy.info.pl

Droga Kaszubska
Kaszëbskô Droga
ul. Jastrzębia
Droga Jastrzãbiô

Dwujęzyczne nazwy ulic
w Ostrzycach,
źródło: pl.wikipedia.org

na podstawie wyników ostatniego spisu powszechnego) i wystąpiły one o wpisanie do specjalnego urzędowego rejestru gmin, prowadzonego przez ministra właściwego do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych (obecnie jest to Minister Administracji i Cyfryzacji, do listopada 2011 roku był to Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji). Dodatkowe nazwy w językach mniejszości zaczynają obowiązywać po wpisaniu ich do „Rejestru gmin, na obszarze których używane są nazwy w języku mniejszości”[2].

Jeśli w danej gminie, na terenie której mają zostać ustalone nazwy miejscowości, obiektów fizjograficznych oraz ulic i placów w języku mniejszości, nie zostało spełnione kryterium 20% liczby mieszkańców danej mniejszości, można zapytać o zgodę na zastosowanie dwujęzycznego nazewnictwa w wyniku konsultacji, których zasady i tryb przeprowadzenia określa rada gminy (tu wymagana jest zgoda powyżej 50% mieszkańców – taką procedurę zastosowało m.in. miasto Kościerzyna). W przypadku miejscowości niezamieszkanych nie ma możliwości ustalenia dwujęzycznej nazwy w języku mniejszości, jeśli nie leży ona na terenie gminy z co najmniej 20% liczbą ludności danej mniejszości.

Podwójne nazewnictwo miejscowości i obiektów fizjograficznych w językach mniejszości może być wprowadzone na terenie całej gminy lub jej części. Nazw tych nie można stosować jako samodzielnych i muszą zawsze wystąpić po oficjalnej nazwie w języku polskim. Należy też pamiętać, iż nazwy w językach mniejszości nie są nazwami oficjalnymi (takimi są wyłącznie nazwy w j. polskim), są one nazwami dodatkowymi (pomocniczymi). Wymogi dotyczące nadawania nazw w językach mniejszości precyzują także sposoby dobierania nazewnictwa, które nie może nawiązywać do nazw z okresu 1933–1945 nadanych przez władze Trzeciej Rzeszy Niemieckiej lub Związku Radzieckiego.

---

[2] Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 30 maja 2005 r. w sprawie Rejestru gmin, na których obszarze są używane nazwy w języku mniejszości, wzorów wniosków o wpisanie do tego Rejestru oraz o ustalenie dodatkowej nazwy miejscowości lub obiektu fizjograficznego w języku mniejszości narodowej lub etnicznej albo w języku regionalnym. Dz. U. z 2005, Nr 102, poz. 857.

Oszacowano, iż w pierwszym półroczu 2014 roku liczba miejscowości i ich części z podwójnym nazewnictwem wahała się w granicach 1150. Powyższa statystyka dotyczyła 54 gmin (wprowadzono nazwy niemieckie, kaszubskie, litewskie i białoruskie dla 14 miast, 725 wsi, 175 części wsi, 43 przysiółków, 118 osad, 32 osad leśnych, 37 kolonii i 6 części kolonii i osad). Do tej pory nie wprowadzono natomiast żadnych dodatkowych nazw dla obiektów fizjograficznych czy ulic (tyle oficjalna statystyka na podstawie prowadzonego przez ministerstwo „Rejestru")[3]. Wspomniane na początku tekstu praktyki nadawania podwójnych nazw ulic na Kaszubach pozwalają sądzić, iż podobne działania mogły pojawić się na terenach zajmowanych przez pozostałe mniejszości.

Pierwszą gminą wpisaną do *Rejestru gmin, na których obszarze używane są nazwy w języku mniejszości* została gmina Radłów, w której od 22 grudnia 2006 roku funkcjonują nazwy polsko-niemieckie. Drugą była też gmina z niemieckimi nazwami – 11 października 2007 (w sumie niemieckie nazwy stosuje 29 gmin). Jako trzecia z kolei wprowadziła 45 kaszubskojęzycznych nazw 14 listopada 2007 gmina Stężyca. Na czwartym miejscu uplasowała się kaszubska gmina Chmielno, dla której ustalono dodatkowe nazwy 3 grudnia 2007 roku. Po tym okresie rozpoczął się lawinowy proces nadawania nazw miejscowych w językach mniejszości.

Tabela nr 1

Proces nadawania podwójnego nazewnictwa miejscowościom na terenie Kaszub[4]

Lp.	Gmina	Data wprowadzenia	Ilość nazw w j. kaszubskim
1	Stężyca	14 listopada 2007	45
2	Chmielno	3 grudnia 2007	31
3	Sierakowice	1 grudnia 2009	62
4	Bytów	1 grudnia 2009	19
5	Szemud	30 kwietnia 2010	22
6	Linia	30 kwietnia 2010	34
7	Kartuzy	16 sierpnia 2010	25
8	Brusy	10 stycznia 2011	62

---

[3] Na Kaszubach został przygotowany *Polsko-kaszubski słownik nazw miejscowych i fizjograficznych*, red. A. Chludziński, Gdańsk 2006; co oznacza duże ułatwienie w przypadku decyzji o zastosowaniu dwujęzycznych nazw fizjograficznych (zgromadzono nazwy wzniesień, jezior, rzek, obszarów geograficznych). W słowniku tym również alfabetyczny wykaz nazw miejscowych (cenna uwaga dla zamierzających wprowadzić podwójne nazewnictwo w j. kaszubskim).

[4] Opracowano na podstawie danych MAiC: http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/rejestry/rejestr-gmin/6794,Rejestr-gmin-na-ktorych-obszarze-sa-uzywane-nazwy-w-jezyku-mniejszosci.html

9	Parchowo	10 stycznia 2011	29
10	Sulęczyno	13 stycznia 2011	27
11	Somonino	29 kwietnia 2011	14
12	gmina m. Kościerzyna	6 maja 2013	1
13	Kościerzyna	4 lipca 2013	52
14	Lipusz	28 sierpnia 2013	33
15	Żukowo	28 sierpnia 2013	25
16	Dziemiany	28 sierpnia 2013	44
17	Lipnica	3 września 2013	72
18	Czarna Dąbrówka	10 października 2013	36
19	Wejherowo	26 maja 2014	17
20	Luzino	26 maja 2014	12
21	Karsin	26 maja 2014	37

Przygotowują się do nadania dwujęzycznych nazw na Kaszubach:

a) gmina Przodkowo (jako ostatnia z 8 gmin powiatu kartuskiego),
b) gmina Tuchomie,
c) gmina Cewice,
d) gmina Chmielno – dodatkowe nazwy na znakach drogowych.

Według szacunkowych danych, przygotowanych przez Jana Mordawskiego, ilość gmin kaszubskich szacuje się na 43[5] (z czego wynikałoby, iż około połowa z nich stosuje już dwujęzyczne nazewnictwo). Czy doczekamy się dwujęzycznych nazw w pozostałych gminach, zależy od pewnych uwarunkowań. Pierwszym i decydującym kryterium jest zawsze wynik kolejnego spisu powszechnego.

Kiedy pierwsze z gmin wprowadzały nazwy kaszubskie, obowiązywały jeszcze wyniki spisu powszechnego z 2002 roku. Dane statystyczne pokazywały co najmniej 20% ludności kaszubskiej w 10 gminach województwa pomorskiego, a były wśród nich: Chmielno, Linia, Parchowo, Przodkowo, Puck (gmina wiejska), Sierakowice, Somonino, Stężyca, Sulęczyno, Szemud. Zaznaczone podkreśleniem gminy wprowadziły kaszubskie nazwy do momentu ogłoszenia wyników kolejnego spisu z 2011 roku. Z porównania danych z Tabeli nr 1 i powyższego zestawienia wynika, iż dwie gminy posiadające wszelkie prawa do nadania dwujęzycznych nazw (Przodkowo, Puck) z przywileju tego nie skorzystały. Za to trzy inne gminy, niewykazujące się wymaganym 20% kryterium ludności mniejszościowej, podjęły decyzję o nadaniu nazw w drodze konsultacji środowiskowych (należą do nich: Bytów, Kartuzy, Brusy).

---

[5] [w:] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999, s. 78; autor przyjął, iż kryterium upoważniającym do zaliczenia określonych jednostek terytorialnych do Kaszub będzie bądź to duży odsetek Kaszubów w gminie (co najmniej 1/3 populacji), bądź też duża liczba Kaszubów w danej jednostce terytorialnej.

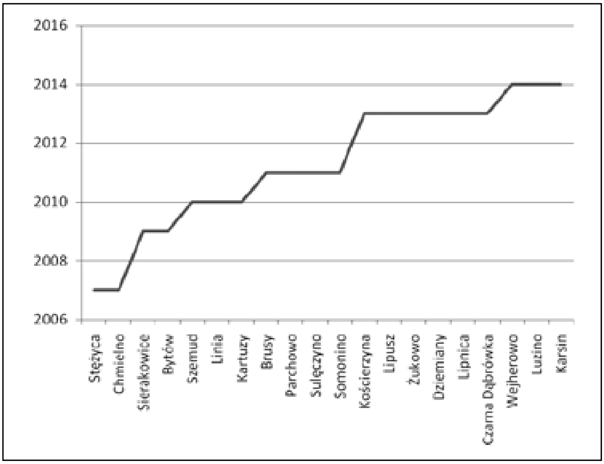

Wykres nr 1
Gminy z podwójnym nazewnictwem w kolejności nadawania kaszubskich nazw (kolejno latami)

Ostatni spis z 2011 roku wykazał co najmniej 20% grupę Kaszubów w 19 gminach województwa pomorskiego: Chmielno, Czarna Dąbrówka, Dziemiany, Jastarnia, Kartuzy, Krokowa, Linia, Lipnica, Lipusz, Luzino, Parchowo, Przodkowo, Puck (gmina wiejska), Sierakowice, Somonino, Stężyca, Sulęczyno, Szemud, Żukowo. Do zaznaczonych podkreśleniem gmin z kaszubskim nazewnictwem nadanym w wyniku spisu z 2002 roku dołączyły kolejne, które nabrały uprawnień po spisie z 2011 roku: Czarna Dąbrówka, Dziemiany, Lipnica, Lipusz, Luzino, Żukowo, Kartuzy. Nie skorzystały ze swoich uprawnień: Jastarnia, Krokowa, nadal Przodkowo i Puck. Kolejne trzy gminy niemieszczące się w ustawowym kryterium 20% wprowadziły nazwy poprzez konsultacje środowiskowe: Kościerzyna, Wejherowo i Karsin. Dane przedstawione powyżej obrazuje tabela nr 2.

Tabela nr 2.
Powiaty kaszubskie z gminami używającymi dwujęzycznych nazw

Lp.	Powiat	Gminy ogółem	Gminy z nazwami w j. kaszubskim
1	kartuski	Chmielno, Kartuzy, Przodkowo, Sierakowice, Somonino, Stężyca, Sulęczyno, Żukowo	Chmielno, Kartuzy, Sierakowice, Somonino, Stężyca, Sulęczyno, Żukowo

2	kościerski	gminy miejskie: Kościerzyna gminy wiejskie: Dziemiany, Karsin, Kościerzyna, Liniewo, Lipusz, Nowa Karczma, Stara Kiszewa	Dziemiany, Karsin, Kościerzyna (miasto), gmina wiejska Kościerzyna, Lipusz
3	wejherowski	gminy miejskie: Reda, Rumia, Wejherowo gminy wiejskie: Choczewo, Gniewino, Linia, Luzino, Łęczyce, Szemud, Wejherowo	gmina wiejska Wejherowo, Linia, Luzino, Szemud
4	bytowski	gminy miejsko-wiejskie: Bytów, Miastko gminy wiejskie: Borzytuchom, Czarna Dąbrówka, Kołczygłowy, Lipnica, Parchowo, Studzienice, Trzebielino, Tuchomie	Bytów, Czarna Dąbrówka, Lipnica, Parchowo,
5	chojnicki	gminy miejskie: Chojnice gminy miejsko-wiejskie: Brusy, Czersk gminy wiejskie: Chojnice, Konarzyny	Brusy
6	lęborski	gminy miejskie: Lębork, Łeba gminy wiejskie: Cewice, Nowa Wieś Lęborska, Wicko	-
7	pucki	gminy miejskie: Hel, Jastarnia, Puck, Władysławowo gminy wiejskie: Kosakowo, Krokowa, Puck	-

Ustawa z 2005 roku zezwala także na stosowanie dwujęzycznego nazewnictwa dla obiektów fizjograficznych. Pod tym pojęciem mieszczą się w szczególności następujące składniki środowiska geograficznego: nizina, wyżyna, wzgórze, pasmo górskie, góra, szczyt góry, przełęcz, dolina, kotlina, jaskinia, rzeka, kanał, jezioro, zatoka, bagno, staw, sztuczny zbiornik wodny, wodospad, las, kompleks leśny, uroczysko, półwysep, wyspa, a także starorzecze, lodowiec, atol, rafa koralowa i in.[6]. Formalnie, zgodnie z zapisami *Ustawy o mniejszościach*, nie usankcjonowano prawnie na Kaszubach żadnej nazwy obiektu fizjograficznego ani formalnie nie wprowadzono dodatkowych nazw ulic czy placów, choć funkcjonują nieoficjalnie kaszubskie nazwy ulic w Ostrzycach, Miechucinie Kuźnicy i Jastarni.

Ustawa dopuszcza także używanie języka mniejszościowego jako języka pomocniczego, w kontaktach z organami gminy oraz w postępowaniu sądowym pierwszej instancji (na co zdecydowało się niewiele z kaszubskich gmin). W tym przypadku do możliwości wystąpienia z wnioskiem również upoważnione są gminy, w których liczba mieszkańców należących do mniejszości, której język ma być używany jako język pomocniczy, wynosi co najmniej 20% mieszkańców, a gmina została wcześniej wpisana do „Urzędowego rejestru gmin, w których używany jest język pomocniczy”[7]. Wpis do „Rejestru” dokonywany jest wyłącznie na wniosek rady gminy, w której ma obowiązywać język mniejszościowy.

---

[6] Wg definicji zamieszczonej na stronie internetowej wikipedia.org.

[7] Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 30 maja 2005 r. w sprawie Urzędowego Rejestru Gmin, w których jest używany język pomocniczy.

Język pomocniczy kaszubski stosują[8]:

- gmina Linia (gmina Lëniô) od 23 kwietnia 2012 r.; od 30 kwietnia 2010 r. w gminie obowiązuje również kaszubskie nazewnictwo miejscowości;
- gmina Luzino (gmina Lëzëno) od 21 lutego 2014 r.; od 26 maj 2014 r. w gminie obowiązuje również kaszubskie nazewnictwo miejscowości;
- gmina Parchowo (gmina Parchòwò) od 16 sierpnia 2006 r.; od 10 stycznia 2011 r. w gminie obowiązuje również kaszubskie nazewnictwo miejscowości;
- gmina Sierakowice (gmina Serakòjce) od 23 października 2007 r.; od 1 grudnia 2009 r. w gminie obowiązuje również kaszubskie nazewnictwo miejscowości;
- gmina Żukowo (gmina Żukòwò) od 17 lipca 2013 r.; od 28 sierpnia 2013 r. w gminie obowiązuje również kaszubskie nazewnictwo miejscowości.

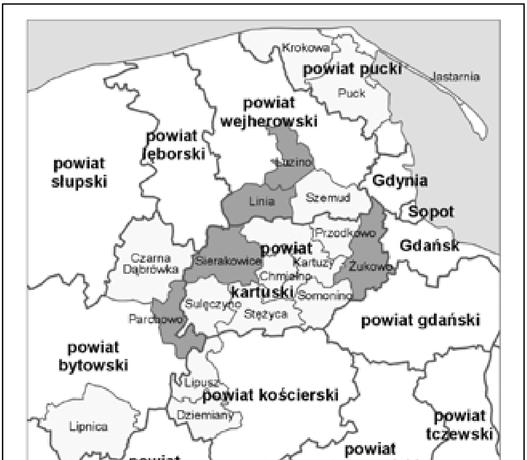
Krokowa
powiat pucki
Jastarnia
Puck
powiat wejherowski
powiat lęborski
powiat słupski
Luzino
Gdynia
Linia
Szemud
Sopot
Przodkowo
powiat kartuski
Gdańsk
Czarna Dąbrówka
Sierakowice
Kartuzy
Żukowo
Chmielno
Somonino
Sulęczyno
Stężyca
Parchowo
powiat gdański
powiat bytowski
Lipusz
powiat kościerski
Dziemiany
Lipnica
powiat tczewski
powiat chojnicki
powiat starogardzki
gminy, w których język kaszubski jest językiem pomocniczym
gminy, które zgodnie z ustawą mogą wprowadzić język kaszubski jako język pomocniczy

Mapa nr 1

Gminy w województwie pomorskim, w których wprowadzono lub można wprowadzić język kaszubski jako język pomocniczy[9]

Z danych spisu powszechnego wynika, iż w Polsce istnieje 51 gmin, w których co najmniej 20% mieszkańców deklarowało przynależność do mniejszości narodowej lub etnicznej, ewentualnie posługiwało się językiem regionalnym, co oznaczało, że te 51 gmin spełniało podstawowy warunek do wpisu do Urzędowego Rejestru Gmin, w których używany jest język pomocniczy. Według danych z roku 2014 wynika, że wpis taki uzyskały 33 gminy, co obrazuje Tabela nr 3 (w jednej gminie dopuszczono język litewski, w 5 – język kaszubski, w 5 – język białoruski, w 22 – język niemiecki).

---

[8] Źródło: mac.gov.pl

[9] http://pl.wikipedia.org/wiki/Gminy_w_Polsce_z_językiem_pomocniczym

Tabela nr 3

Lista gmin wpisanych do Urzędowego rejestru gmin, w których jest używany język pomocniczy[10]

Lp.	Nazwa gminy	Powiat	Województwo	Język pomocniczy	Data wpisania
1	gm. w. Radłów	oleski	opolskie	niemiecki	2006-01-25
2	gm. w. Chrząstowice	opolski	opolskie	niemiecki	2006-01-25
3	gm. w. Izbicko	strzelecki	opolskie	niemiecki	2006-03-06
4	gm. m-w. Biała	prudnicki	opolskie	niemiecki	2006-03-06
5	gm. w. Walce	krapkowicki	opolskie	niemiecki	2006-04-04
6	gm. w. Strzeleczki	krapkowicki	opolskie	niemiecki	2006-05-17
7	gm. m-w. Leśnica	strzelecki	opolskie	niemiecki	2006-05-17
8	gm. w. Puńsk	sejneński	podlaskie	litewski	2006-05-25
9	gm. w. Prószków	opolski	opolskie	niemiecki	2006-07-11
10	gm. w. Parchowo	bytowski	pomorskie	kaszubski	2006-08-16
11	gm. w. Jemielnica	strzelecki	opolskie	niemiecki	2006-08-28
12	gm. m-w. Ujazd	strzelecki	opolskie	niemiecki	2006-08-28
13	gm. m-w. Kolonowskie	strzelecki	opolskie	niemiecki	2006-09-22
14	gm. w. Lasowice Wielkie	kluczborski	opolskie	niemiecki	2006-10-18
15	gm. w. Reńska Wieś	opolski	opolskie	niemiecki	2006-10-26
16	gm. w. Tarnów Opolski	opolski	opolskie	niemiecki	2007-02-15
17	gm. w. Bierawa	opolski	opolskie	niemiecki	2007-04-23
18	gm. w. Zębowice	oleski	opolskie	niemiecki	2007-10-23
19	gm. w. Sierakowice	kartuski	pomorskie	kaszubski	2007-10-23
20	gm. m. Hajnówka	hajnowski	podlaskie	białoruski	2007-12-03
21	gm. w. Turawa	opolski	opolskie	niemiecki	2008-09-12

---

[10] http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/download/86/15331/UrzedowyRejestrGmin-jezpom

22	gm. w. Dobrzeń Wielki	opolski	opolskie	niemiecki	2009-04-22
23	gm. m-w. Głogówek	prudnicki	opolskie	niemiecki	2009-04-22
24	gm. w. Murów	opolski	opolskie	niemiecki	2009-04-22
25	gm. w. Orla	bielski	podlaskie	białoruski	2009-05-07
26	gm. m-w. Dobrodzień	oleski	opolskie	niemiecki	2009-05-13
27	gm. w. Komprachcice	opolski	opolskie	niemiecki	2009-06-04
28	gm. w. Narewka	hajnowski	podlaskie	białoruski	2009-06-16
29	gm. w. Czyże	hajnowski	podlaskie	białoruski	2010-02-08
30	gm. w. Hajnówka	hajnowski	podlaskie	białoruski	2010-05-28
31	gm. w. Linia	wejherowski	pomorskie	kaszubski	2012-04-23
32	gm. m. Żukowo	kartuski	pomorskie	kaszubski	2013-07-17
33	gm. Luzino	wejherowski	pomorskie	kaszubski	2014-02-21

Analizując przedstawione dane można stwierdzić, że na tle innych mniejszości używanie języka kaszubskiego obok urzędowych nazw miejscowych, obiektów fizjograficznych, nazw ulic i placów lub jako języka pomocniczego nie wygląda najgorzej, choć nie jest też do końca satysfakcjonujące. Stanem idealnym byłoby usankcjonowanie kaszubszczyzny we wszystkich 19 gminach z progiem powyżej 20% ludności kaszubskiej, a poza tym sukcesywne wprowadzanie go w pozostałych gminach na terenie Kaszub na zasadach konsultacji społecznych.

Eugeniusz Pryczkowski

Królowa Kaszub w sztuce materialnej regionu

Rzeźba, malarstwo i haft

Niewiele dzieł artystycznych powstało przed koronacją figury w 1966 r. Najważniejszym z nich jest sztandar Koła Związku Inwalidów Wojennych w Kartuzach z 1928 r. z wyhaftowanym wizerunkiem Sianowskiej Pani. Ponadto na samą koronację wykonano płaskorzeźbę z obliczem Matki Boskiej, którą wręczono koronatorowi ks. bp. Kazimierzowi Józefowi Kowalskiemu. Po tym wydarzeniu Augustyn Kowalewski z Kartuz wraz z synem Tadeuszem zaczęli wypalać w drewnie wizerunki MB Sianowskiej. Dziełka te – najczęściej w kształcie serca – zdobią wiele kaszubskich domów. Używane są też przez niektóre kompanie pielgrzymkowe, np. kartuską, sierakowicką i banińską.

Na dwudziestolecie koronacji Oddział Gdański ZKP zorganizował konkurs sztuki ludowej związanej z sanktuarium. Wzięło w nim udział blisko czterdziestu twórców[1]. Prace konkursowe nadesłano ze Słupska i Gdyni, z Kościerzyny i Brus, z Sierakowic i Gościcina, z Wejherowa i Wygody oraz wielu innych miejscowości. Na rozstrzygnięciu obecni byli twórcy ludowi, jurorzy, księża z różnych parafii oraz liczni goście. W obiekcie po dawnym urzędzie gminy przygotowano wystawę prac. Obejrzeli ją uczestnicy uroczystości odpustowych. Wystawę później prezentowano w innych parafiach oraz w Pelplinie z okazji VII Spotkań Pelplińskich (1986), które były poświęcone kultowi maryjnemu na Kaszubach i na Pomorzu. Komisarzem konkursu i wystawy była Izabella Trojanowska[2].

Wspomniany artysta rzeźbiarz – A. Kowalewski – od dziesiątków lat rozsławiał kult Matki Boskiej, zarówno w sztuce, jak i słowie mówionym. Jej wizerunek od lat umieszczał na pamiątkowych emblematach z drewna. Na odwrocie wypisywał inskrypcje w rodzaju: *Swiónowskô Panienkò, Matinkò Bòżô, Prosym Cebie błogòsławi lud i mòwie, bë rodnô naj zemia kwitła, starków wiara nie zanikła*[3]. Jeden z takich drewnianych talerzy z wypalonym kaszubskim ornamentem i postacią Królowej Kaszub otrzymał Ojciec Święty w Pelplinie w dniu 6 czerwca 1999 r. od pielgrzymów z Sianowa[4]. Swoje prace wykonywał z głęboką wiarą, która pozwalała mu dostrzegać wstawiennictwo Maryi tam, gdzie inni go nie dostrzegali. Osobiście sam zawdzięczał Jej nieustanną opiekę w czasie II wojny światowej. Wykonywał też duże zegary wzorowane na sianowskim ołtarzu. Obdarowywał nimi orędowników Sianowskiej Pani oraz znakomitości świata polityki, kultury i nauki. Między innymi jeden z nich otrzymał 16 lipca 1995 r. prezydent Polski Lech Wałęsa podczas wizyty na odpuście w Sianowie[5]. Dla A. Kowalewskiego propagowanie kultu Królowej Kaszub stało się życiową misją. Swe długie i pracowite życie zakończył 10 września 2014 r.

---

[1] Okł. Res., *Twórcy ludowi Królowej Kaszub*, „Pomerania”, nr 10/1986.

[2] Tamże.

[3] E. Pryczkowski, *Orędownik Kaszubskiej Królowej*, „Norda”, nr 29/1998.

Miłośniczką Sianowskiej Pani jest znakomita hafciarka z Bytowa Inga Mach, laureatka Medalu Stolema[6]. Z wdzięczności za cudowne uleczenie wyhaftowała piękny ornat z wizerunkiem Królowej Kaszub i widokiem kościoła sianowskiego[7]. Podczas każdego odpustu ubiera go biskup bądź jego delegat sprawujący mszę. Hafciarka wykonała też obrus przyozdobiony bursztynami, który wyścielany jest na mensę ołtarzową podczas najważniejszych uroczystości.

W 1999 r. odnalazły się zabytkowe sztandary Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży (założone w 1934), Towarzystwa Rolniczego (1904) i Katolickiego Stowarzyszenia Robotniczego (1905). Sztandary były w bardzo złym stanie. Ich renowację przeprowadziła także I. Mach[8]. Na odpuście 12 września 1999 r. przekazała je uroczyście sianowskiemu sanktuarium[9]. Bytowska hafciarka wykonuje także obrazy z sianowską figurą techniką zwaną haftowaną fotografią. Każdy obraz zawiera około 60 tys. haftowanych oczek. Te misternie wykonywane dzieła najczęściej wręcza zasłużonym orędownikom Pani Sianowskiej.

Natomiast Zofia Formela z Kartuz haftowała wizerunki Sianowskiej Pani, otoczonej bogatym wzorem haftu szkoły żukowskiej. Jedno z jej dzieł przekazano Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II w darze od ludu kaszubskiego[10]. Inne stanowi jeden z eksponatów Muzeum Kaszubskiego w Kartuzach.

Także wielu innych znanych artystów naszego regionu w swojej twórczości przedstawia Madonnę z Sianowa. Janina Gliszczyńska z Przęsina pod Miastkiem wyrzeźbiła replikę Madonny, która została przekazana Misji Polskiej w Jerozolimie podczas historycznej pielgrzymki Kaszubów do Ziemi Świętej w 2000 r., w czasie której odsłonięto i poświęcono tablicę z kaszubskim tekstem „Ojcze nasz" w bazylice Pater Noster[11]. Pochodzący z Rębu pod Pomieczynem, a mieszkający w Gdyni Henryk Hewelt, wykonał płaskorzeźbę z Jej wizerunkiem, która zdobyła I nagrodę w konkursie plastycznym zorganizowanym na cześć Sianowskiej Pani w 1986 r. Na konkurs rzeźbę figury nadesłał także Alfred Lubocki z Lęborka[12]. Znane są też rzeźby Władysława Zaryckiego z Sierakowic[13], a Franciszek Sychowski z Wejherowa jest autorem kapliczki w Łączyńskiej Hucie, w której umieścił figurkę Królowej Kaszub[14]. W tej samej parafii Wygoda drewniana replika Matki Boskiej Sianowskiej dłuta rzeźbiarza z Radunia pod Kościerzyną, stanęła w 2002 r. na podwórzu rodziny Dawidowskich z Borzestowa jako wotum dziękczynne za obranie kapłańskiej drogi przez ks. Jacka Dawidowskiego, obecnego prałata i dziekana dekanatu chojnickiego[15]. Z kolei w pobliskich Lisich Jamach w 1987 r. przed domem rodziny Dułak stanęła kapliczka z gipsową repliką figury. Napis na cokole brzmi: „Matko Boska Sianowska – Królowo Kaszub – Módl się za nami"[16]. Jacek Janowski ze Słupska wyrzeźbił MB Sianowską, którą wręczono Ojcu Świętemu podczas wizyty w Gdańsku w 1987 r. Podobną, choć znacznie większą, wyrzeźbił na ołtarz papieski do Sopotu w r. 1999[17]. Madonnę z Sianowa na swoich obrazach malowanych na szkle często uwiecznia Krystyna Malek, malarka ludowa z Garcza pod Chmielnem[18]. Chętnie to czynił także znany artysta z Brus, Józef Chełmowski. Autorem kilku obrazów Matki Boskiej Sianowskiej namalowanych na papierze jest Halina Kowalczyk z Torunia, także Emilia Sikora z Łączyna i Elżbieta Kornacka z Szemuda. Natomiast na płótnie maluje uznany artysta Alfons Zwarra z Rumi, którego korzenie tkwią w Sianowie. Dla kościoła w Szymbarku namalował Jana Pawła II myślącego o Matce Boskiej Sianowskiej. Jej wizerunek umieścił w górnym rogu obrazu[19]. Jej kult rozsławia także na obrazach Leon Bieszke z Rumi[20].

---

[4] J. Korcz, *Sianowo koło Kartuz. Królowa Kaszub – Patronka Narzeczonych*, „Miejsca święte", nr 2/2000, s. 62.

[5] A. Jabłoński, *Był rok 1995*, „Norda", nr 40 (winno być 1) z 3.01.1996.

[6] (J), *W cieniu słynnej stanicy*, „Norda", nr 21/1999.

[7] Inga Mach tak mówi o figurze: *Urzekła mnie ta figura schowana w mirachowskich lasach, po prostu się w niej zakochałam. Postanowiłam właśnie tam, dla Matki Bożej Sianowskiej, naszej Królowej Kaszub, zrobić piękny obrus*. Patrz: C. Obracht-Prondzyński, *Na kaszubskich rubieżach*, Bytów–Gdańsk 2007, s. 94.

[8] J. Antonowicz, *O dzwonach i parafii*, „Norda", 28/1999; Z. Bartosiewicz, *Zniszczone sztandary*, „Głos Kaszëb" - dodatek do „Głosu Pomorza", nr 31/1999.

[9] J. Antonowicz, *Sanktuarium jak diament*, „Norda", nr 36/1999.

[10] M. Miotk, *Sanktuarium...*, s.80.

Na coroczny konkurs plastyczny „Ludowe Talenty" regularnie nadchodzi po kilka obrazów na szkle lub intarsji z Królową Kaszub wykonywanych przez dzieci i młodzież z Kaszub. Prawdziwą kuźnią intarsji jest Szkoła Podstawowa w Koloni pod Sianowem. Jej uczniowie bardzo chętnie przedstawiają w swoich pracach zabytkowy kościółek i figurę. Natomiast Jadwiga Reglińska z Sianowa wykorzystuje te motywy w zdobieniu kaszubskich bombek[21].

---

[11] M. Szmidka, *Została tablica i figura*, „Norda", nr 39/2000. Także: A. Jabłoński, M. Szmidka, *Kaszubi w Ziemi Świętej*, Gdynia 2000, s.49 i 67.

[12] W. Szulist, *Maryjne sanktuarium w Sianowie*, „Norda", nr 3/1996.

[13] M. Miotk, *Sanktuarium*..., 80.

[14] R. Osowicka, *Franciszek Sychowski*, „Norda", nr 33/1998; J. Borzyszkowski, *Z dziejów Kościoła katolickiego na Kaszubach i Pomorzu w XIX i XX wieku*, Gdańsk–Pelplin 2000, s.319.

[15] A. Klasa, *Krzyże i kapliczki w parafii Wygoda*, Wygoda 2006, s. 25.

[16] Tamże, s. 30.

[17] A. Hlebowicz, T. Arabski, *Budujmy ołtarze*, Sopot 1999, s.30. Na str. 38 przedstawione są źródła zainteresowań Janowskiego MB Sianowską. Oto one: *A z Matką Boską Sianowską to osobna historia. Był taki konkurs ogłoszony na figurę Matki Boskiej z Sianowa. Janowski startował i dostał I nagrodę. Potem, jak przyjeżdżał po raz pierwszy papież do Gdańska, Zrzeszenie Kaszubsko–Pomorskie zwróciło się do niego, czy nie zrobiłby dla papieża takiej figury, bo oni chcieliby wręczyć. Zrobił i jest to jedyna jego rzeźba polichromowana.*

[18] L. Reiter, *Lubi utrwalać piękne pejzaże*, „Norda", nr 53/1998.

[19] J. Antonowicz, *Jubileuszowy plener*, „Norda", nr 22/1997.

[20] E. Pryczkowski, *Talent poświęcił Kaszubom*, „Norda", nr 47/1997.

Uznanym rzeźbiarzem specjalizującym się w wykonywaniu replik cudownej figury jest Czesław Birr z Mściszewic. Jest autorem ponad dwudziestu figur. Większość umieszczona jest w kapliczkach przydrożnych i przydomowych. Pierwsza stanęła 9 grudnia 2000 r. w centrum Sierakowic jako podziękowanie za opiekę nad Kaszubską Ziemią. Druga powstała jako intencja prośby o dalsze wstawiennictwo w nowym wieku dla fundatorów kapliczki, czyli członków ZKP w Sierakowicach[22]. Inne kapliczki z rzeźbami Cz. Birra stoją na prywatnych posesjach w Kawlach Dolnych, Baninie, Grzybnie, Klukowej Hucie, Chmielnie, Załakowie, Szymbarku, Chojnicach, Kolbudach i Kościerzynie. Trzy wizerunki są przy sanktuarium w Sianowie. Jeden z nich niesiony jest na czele procesji do ołtarza polowego podczas ceremonii odpustowych. Kolejny stoi na zewnątrz kościoła w kapliczce symbolizującej znalezienie cudownej figury w krzaku paproci. Trzeci, wykonany jako płaskorzeźba, jest w domu pielgrzyma. Szczególną rolę spełnia rzeźba usytuowana z inicjatywy ks. Zygmunta Słomskiego w kościele pw. Bł. Doroty z Mątów w Gdańsku Jasieniu. Symbolizuje tam kult wszystkich mieszkańców całego Pomorza do Matki Boskiej. Kolejne wizerunki znajdują się przy parafiach w Grabowie Kościerskim i w Sychowie. Inne trafiły za granicę, do Hiszpanii, Francji, Austrii, Niemiec. Jedną z replik Cz. Birra ofiarowali w 2002 r. pielgrzymi z Gowidlina Janowi Pawłowi II w Rzymie[23]. W podziękowaniu za kanonizację polskiego papieża Kaszubi zawieźli jedną z replik do Bazyliki Opatrzności Bożej w Warszawie, gdzie została uroczyście – pod przewodnictwem kardynała Kazimierza Nycza – zainstalowana 1 czerwca 2014 r.

Wyjątkową rolę w pielęgnowaniu kultu Królowej Kaszub ma replika, która znalazła swe miejsce w ogrodach Kurii Diecezjalnej w Pelplinie. Drewniana kapliczka z kopią cudownej figury stanęła tam w 2008 r. Poświęcił ją bp Jan Bernard Szlaga. U podnóża kapliczki umieszczono następujący napis: „Matka Boża Sianowska / módl się za nami. Wotum Księży i Kleryków z Kaszub w 100-lecie Klubu Studentów Kaszubów w Wyższym Seminarium Duchownym / Pelplin 2008". Na uroczystości jubileuszowej odbyło się nadanie klubowi imienia Matki Boskiej Sianowskiej. Od tego czasu klerycy bardzo często zatrzymują się przy tym wizerunku na modlitwie. Co miesiąc odbywają się tam wspólne modły całego klubu. Studenci proszą o łaski i dziękują za opiekę Królowej Kaszub[24]. Dzięki kapliczce Matki Boskiej Sianowskiej wszyscy neoprezbiterzy udając się do parafii w diecezji pelplińskiej znają jej kult, a niektórzy są już jej gorącymi orędownikami.

---

[21] D. U. [D. Ulenberg], *W poszukiwaniu własnego stylu*, „Gazeta Kartuska" z 12.03.2002; *Kaszubskie bombki*, „Norda", nr 51/2001.

[22] J. Antonowicz, *O dobrą przyszłość*, „Norda", 9/2001; *Kapliczka Matki Boskiej Sianowskiej*, „Wiadomości Sierakowickie", nr 6/2001, a w nich też wiersz „Kaplëczka" Barbary Klawikowskiej: *Ùpiãkszony wërzinkama kaszëbsczich kwiatów / lëpòwi piéń / ùsadzëlë w zeleniznie / przë pierszi szasëje / w naji wsë / bënë ùmôlëlë / spòsobną figùrkã / Swiónowsczi Matinczi / Mdze Królewô terô ù naj wiedno / Dzãka Ji za ùstrzegã za sta lat / bë Kaszëbi wiedno bëlë z Nią jedno / A przińdnosc bez Ni / To cëzy bëłbë swiat*.

[23] Informacja od Czesława Birra z Mściszewic i Andrzeja Bigusa z Sierakowic, 8.07.2013r.

Wizerunki cudownej figury wyeksponowane są w kościółku pw. św. Rafała Kalinowskiego w Centrum Edukacji i Promocji Regionu w Szymbarku. Znajduje się tam replika figury dłuta Cz. Birra, ponadto duży obraz na szkle, który przedstawia znalezienie figury w krzaku paproci. Również świece ołtarzowe zdobione są wizerunkami Królowej Kaszub[25].

W ostatnią niedzielę sierpnia 2004 r. ks. R. Phliliposki poświęcił replikę Matki Boskiej Sianowskiej w ontaryjskim Wilnie. Wykonał ją rzeźbiarz Paweł Dumka z Nowej Szkocji w USA[26]. Od tej chwili stoi ona w tym kościele i służy Kaszubom kanadyjskim.

Szczególną rolę spełnia replika Królowej Kaszub usytuowana w centrum ołtarza polowego w Sianowie. Jest to dzieło dra Tomasza Sobisza, wykładowcy Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku. Artysta ten należy do najbardziej utytułowanych rzeźbiarzy, synów Kaszubskiej Ziemi, młodego pokolenia. Jest także miłośnikiem Królowej Kaszub. Jego dziadek Bolesław Sobisz zawdzięczał uzdrowienie z nieuleczalnej choroby cudownej figurze z Sianowa[27].

Kaszubska Droga Krzyżowa

W latach 2001–2014 na placu pielgrzymkowym w Sianowie powstała Kaszubska Droga Krzyżowa. Założono, że autorami płaskorzeźb będą ci sami twórcy, którzy pracowali przy wykonaniu ołtarza papieskiego w Sopocie w 1999 r. Prezes Edmund Zieliński przyjął tę propozycję, jako uznanie dla Stowarzyszenia Twórców Ludowych i jego członków. Osobiście zaprojektował płaskorzeźby. Według jego koncepcji kapliczki stacyjne miały być ustawione na podmurówce z kamieni. Poszczególne stacje symbolizują kaszubskie chaty podcieniowe, w których są umieszczone płaskorzeźby ze scenami Męki Pańskiej[28]. Wykonawcami płaskorzeźb są: Henryk Dejk z Żukowa (I stacja), Jerzy Kamiński z Barłożna (II i V), Jerzy Walkusz z Hopowa (III), Czesław Birr z Mściszewic (IV), Maciej Zagórowicz ze Zwarcienka koło Choczewa (VI), Henryk Lepak z Bytowa (VII), Rajmund Zieliński ze Zblewa (VIII), Stanisław Śliwiński z Gdańska (IX i X), Józef Semmerling z Gdańska (XI), Janina Gliszczyńska z Przęsina koło Miastka (XII i XV), Halina Krajnik z Kościerzyny (XIII) i Włodzimierz Ostoja-Lniski z Czerska (XIV)[29]. Nad koordynacją działań czuwał specjalny Komitet Budowy Drogi Krzyżowej powołany na posiedzeniu Rady Oddziałów Środkowych ZKP w Kartuzach[30]. Kształt kapliczek zaprojektowali architekci Maria Kowalska i Bohdan Szyłański[31]. Kustosz sanktuarium, ks. Waldemar Piepiórka upatrywał w inicjatywie przede wszystkim kolejny element rozwoju sanktuarium. O skali rozmachu świadczyły też deklaracje poparcia różnych osobistości. Prezes ZKP prof. Brunon Synak, uznał budowę kaplic stacyjnych za bardzo ważne zadanie organizacji, natomiast E. Zieliński przyrównywał znaczenie Drogi Krzyżowej w Sianowie do ołtarza papieskiego w Sopocie[32].

---

[24] Zwónk Kaszëbsczi. *Pismiono Klubù Sztudérów Kaszëbów „Jutrzniô" WSD w Pelplinie*, nr 9/2009.

[25] W kościółku znajdującym się w CEPR w Szymbarku wszystkie ławki kościelne pochodzą z Sianowa. Są to ławki wymieniane w sanktuarium w latach 90-tych ubw. Poddano je renowacji i od tego czasu służą dziesiątkom tysięcy turystów, corocznie odwiedzających centrum w Szymbarku.

[26] Zob.: List ks. R. Philiposkiego do autora, w którym napisał m.in.: *On the last Sunday of August, 2004, he came with his family and brought the statue that was blessed at the 10:00 am Mass in St. Mary's Church. It was also a celebration of twenty five years of priesthood and a farewell as I was being transferred back to the United States. The choir sang a special hymn to Our Lady Queen of Kashubs and all the neighboring priests of Kashub heritage were present for the celebration.* (W ostatnią niedzielę sierpnia 2004 on [Paweł Dumka-EP] przybył z rodziną i przywiózł statuę, którą poświęciliśmy o godz. 10 na mszy w kościele Marii Panny. To była również uroczystość 25-lecia mego kapłaństwa i moje pożegnanie, gdyż zostałem z powrotem przeniesiony do USA. Chór śpiewał specjalny hymn do Królowej Kaszub. Byli też obecni wszyscy księża sąsiednich kaszubskich parafii.)

[27] Tomasz Sobisz urodził się 11 lutego 1973 r. w Lęborku. Jest absolwentem Liceum Sztuk Plastycznych w Gdyni i Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku. W 1998 r. został uhonorowany nagrodą Ministra Kultury i Sztuki. Pracuje w stopniu doktora, w pracowni rzeźby prof. Sławoja Ostrowskiego na Wydziale Rzeźby ASP w Gdańsku. Jest uczestnikiem licznych wystaw zbiorowych i indywidualnych. Laureat wielu nagród i stypendiów m.in. Grand Prix Ministra Kultury i Sztuki w 1998 (najlepszy dyplom w kraju), a także autor realizacji pomnikowych i małej architektury w kraju i za granicą m.in. w Niemczech, Szwecji, Kanadzie i Hiszpanii. Mieszka i tworzy w Skrzeszewie pod Sierakowicami. Zob.: H. Dobosz, *Źródło*, „Pomerania", nr 4–5/2002.

Inicjatywa pobudzała też do działań na innych płaszczyznach. Na przykład w tym samym czasie, w pierwszym kwartale 2002 r., powstało dziełko – miniatura budowanej Drogi Krzyżowej. Te same projekty stacji wykorzystały dzieci z Gniewina, które pod kierunkiem E. Zielińskiego namalowały na szkle stacje pasyjne. Trafiły one do kaplicy w Sianowskiej Hucie za sprawą proboszcza gniewińskiego ks. M. Miotka, pochodzącego spod Sianowa, który chciał przez nie nawiązać do budowanej Drogi Krzyżowej. Podkreślał przede wszystkim ich kaszubski charakter[33].

Fotografia i druki okolicznościowe

W wielu domach spotkać można obrazy z wizerunkiem Królowej Kaszub[34]. W domach parafii sianowskiej i w okolicznych wsiach starsi mieszkańcy przechowują jeszcze obrazy wydane przez księży Franciszka Okoniewskiego (1900) i Dawida

---

[28] *Jak powstała Droga Krzyżowa w Sianowie* [w:] Edmund Zieliński, *Na ścieżkach wspomnień*, Gdańsk 2009, ss. 384–391. Zob. także: List E. Zielińskiego do E. Pryczkowskiego z 10 marca 2002r.

[29] Z. Joskòwsczi, *Przez Krziż do Bòga…*, dz. cyt., ss. 7–15.

[30] D. Ulenberg, *Droga Krzyżowa w Sianowie*, „Gazeta Kartuska”, nr 18/2001; D.Ulenberg, *Drogi Krzyżowej ciąg dalszy*, „Gazeta Kartuska”, nr 12/2002.

[31] E. Pryczkowski, *Królowa Kaszub,* Sianowo-Banino 2002.

[32] E. Zieliński, *Jak powstała Droga Krzyżowa w Sianowie* [w:] *Na ścieżkach wspomnień*, Gdańsk 2009, ss. 384–390.

[33] E. Pryczkowski, *Dziecięcy dar*, „Norda” nr 12 z 22.03.2002r.

[34] Także w powiecie puckim można spotkać te obrazy, np. w domu E. W. Radtków w Mieroszynie.

Sartowskiego (1938)[35]. Kolejne wyprodukowano przy okazji koronacji. Kilka nowych serii pojawiło się w ostatnich latach. Między innymi jedną serię wydał karmelita bosy o. Benedykt Belgrau. Pochodzi z Borowca w parafii sianowskiej. Inną wyprodukował miłośnik Królowej Kaszub, znany trójmiejski fotografik, Alfons Klejna. Także jego zdjęcie zdobi obrazek wydany za sprawą ks. prałata Franciszka Gruczy, na którego odwrocie jest pieśń „Swiónowskô Panienka”[36]. Obrazki te rozdano w ilości około 5 tys. egzemplarzy[37]. Zdjęcia Królowej Kaszub wykonał wejherowski fotografik Edmund Kamiński. Wraz z wystawą „Matka Boża na Kaszubach i Pomorzu” objechał z nimi niemal całe Kaszuby[38]. Zdjęcia figury i kilka innych z odpustu opublikowano w książkach „Kult Matki Bożej na Kaszubach i Pomorzu”[39] oraz w pomnikowym albumie „Kaszubskie pory roku”[40]. Inne pojawiło się na wewnętrznej stronie okładki książeczki Edmunda Puzdrowskiego „Kartuzy. Serce Kaszub”[41]. Zdjęcia kościoła i figury ujęto też w albumach Agnieszki i Włodzimierza Bilińskich z Krakowa[42] oraz w „Kartuzy – w starej i nowej fotografii”[43] i „Kaszuby”[44] i w wielu nowszych albumach[45]. Opisy sanktuarium wraz ze zdjęciami znalazły się w przewodnikach: „Królowa narodu”[46] i „Z dawna Polski Tyś Królową”[47]. Sianowo zaprezentowane jest w albumie „Kościoły Diecezji Pelplińskiej. Nasze dziedzictwo”. Oprócz opisu i pięknych fotografii, na stronie przedtytułowej zamieszczono wizerunek cudownej figury[48]. We wszystkich tych publikacjach zdjęcia MB Sianowskiej umieszczane są na czołowych i eksponowanych miejscach, co świadczy o dużej randze sanktuarium.

W obiegu pojawiają się także kalendarze z wizerunkiem Królowej Kaszub oraz podstawowymi informacjami o historii figury i sanktuarium[49]. Wezwania do Niej umieścili na obrazkach prymicyjnych księża Bernard Sychta, Benedykt Gierszewski, Władysław Szulist, F. Grucza, który dał napis: „Panienkò Swiónowskô, miéj naju

---

[35] Obraz występuje znacznie rzadziej niż poprzedni z czasów ks. Okoniewskiego, gdyż powielono go tuż przed wybuchem wojny. Na początku wojny ten właśnie wizerunek umieszczono w ołtarzu.

[36] Pojedyncze egzemplarze wszystkich tych obrazów i obrazków są w moim posiadaniu.

[37] Relacja ks.F. Gruczy.

[38] (ep), *Matka Boska na fotografiach*, „Norda”, 35/2000.

[39] *Kult Matki Bożej na Kaszubach i Pomorzu*, Wejherowo 1999, s.167.

[40] *Kaszubskie pory roku w obiektywie Edmunda Kamińskiego*, Puck 2000, s.83.

[41] E. Puzdrowski, *Kartuzy. Serce Kaszub*, Kartuzy 1993.

[42] A. i W. Bilińscy, *Kaszuby Kashubia Kaschuby*, Kraków 1999, s.68–69.

[43] *Kartuzy w starej i nowej fotografii*, Bydgoszcz 1993, s.104–107.

[44] *Kaszuby. Tu spełniają się marzenia*, Bydgoszcz 2001, s.64–65.

[45] Np.: *Miasto i gmina Kartuzy*, Kartuzy 2011; M. Kosycarz, *Niezwykłe zwykłe zdjęcia Kaszub*, Gdańsk 2013.

[46] A.Giese, *Królowa Narodu*, Gdańsk-Pelplin 2000.

[47] *Z dawna Polski Tyś Królową – przewodnik po sanktuariach maryjnych w Polsce. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1990*, Szymanów 1990.

[48] *Kościoły Diecezji Pelplińskiej. Nasze dziedzictwo*, t.III, ss.60–63 i przedtytułowa, teksty Danuta Dettlaff, Jan P. Dettlaff, Pelplin 2009.

[49] Kalendarz z 1999 roku opracował ks. Ireneusz Bruski. Jest on też autorem broszury *Królowa Kaszub*, Olsztyn 1998, w której zawarł informacje z dziejów sanktuarium i podstawowe modlitwy i pieśni wykonywane ku czci Madonny.

Kaszëbów, wiérny lud w łaskawi òpiece!”[50], a także księża: Marian Miotk i Jacek Dawidowski[51] i zapewne wielu młodszych kapłanów.

O Sianowskiej Pani mówi się coraz częściej na zajęciach szkolnych. W ramach zajęć z edukacji regionalnej często omawiana jest legenda o pojawieniu się figury. Obowiązkowo dzieci uczą się o Kaszubskiej Królowej na lekcjach języka kaszubskiego, które prowadzone są już w wielu szkołach na Kaszubach. W 2013 r. blisko 15 tys. uczniów objętych było tym nauczaniem. Liczba ta wzrasta[52]. Dzieci korzystają już z wielu podręczników, między innymi z elementarza kaszubskiego „Kaszëbsczé abecadło”, w którym zawarto opowieść o Sianowie i wiersz „Kaszëbskô Królewô”[53]. Także w innych podręcznikach i pomocach dydaktycznych są informacje o Pani Sianowskiej[54]. W zbiorze konspektów do nauki języka kaszubskiego „Ùczba kaszëbsczégò jãzëka w szkòle” są dwie lekcje o kulcie Królowej Kaszub[55].

---

[50] W. Szulist, *Maryjne sanktuarium w Sianowie*, „Norda”, nr 3/1996.

[51] M. Trybowski, *Ruch pielgrzymkowy do kaszubskich sanktuariów maryjnych w Swarzewie i Sianowie*, mps, s.118.

[52] Zob. np. E.Pryczkowska, *Kaszubski w szkole*, „Norda”, nr 8/1998.

[53] K. Kwiatkòwskô, W. Bòbrowsczi, *Kaszëbsczé abecadło*, Gdańsk 2000, s.132–133.

[54] Na przykład w: Danuta Pioch, *Żëcé codniowé na Kaszëbach*, Banino 2004, ss.142–144; Elżbieta Pryczkowska, Teresa Wejer, Dorota Formela, *W krójnie Grifa. Téatrowé scenarniczi*, Gdańsk 2012.

[55] Ùczba kaszëbsczégò jãzëka w szkòle, Gduńsk 2001, s.142–146.

Eugeniusz Pryczkowski

Paweł Szefka – wybitny kaszubski folklorysta

Na stronie internetowej Zespołu Kształcenia i Wychowania w Strzebielinie w gminie Łęczyce (powiat wejherowski) znajdujemy informację, że jednym z dwóch patronów placówki jest Paweł Szefka – nauczyciel i folklorysta związany z Ziemią Kaszubską. Występuje on obok Karola Olgierda Borchardta, pisarza, kapitana Żeglugi Wielkiej i nauczyciela wielu pokoleń marynarzy, który patronuje szkole od 1987 roku. W tym samym roku powstała Szkolna Izba Pamięci i Tradycji Regionalnej, którą współtworzył właśnie P. Szefka – rodowity mieszkaniec tej wsi. Po latach, w roku 2001, a więc dziesięć lat po śmierci, nadano tej izbie jego imię[1]. Oprócz licznych zbiorów etnograficznych znajdują się w niej pamiątki po Pawle Szefce oraz niektóre jego publikacje książkowe. Izba ta została niedawno (30.05.2014r.) pokazana w programie „Spiéwné ùczbë” realizowanym w Telewizji Wybrzeże. W programie młodzi lektorzy z Banina przedstawili główne dokonania Szefki, zaprezentowali też jego publikacje. Pokazano także izbę regionalną oraz tablicę, która zainstalowana jest na kamieniu przed szkołą. Umieszczono na niej sentencję Aleksandra Labudy: „Chto dzys nie chce mòwë òjców tczëc, mùszi witro słëgą cëzëch bëc”. Przeprowadzono także rozmowę z dyrektorem szkoły Teresą Hinc o zasłużonym i bardzo szanowanym w Strzebielinie kaszubskim patronie[2].

Niestety, pamięć o P. Szefce, w innych częściach Kaszub, zanika. Koniecznie trzeba zmienić ten niekorzystny fakt przez wzgląd na jego wielkie dokonania dla kultury kaszubskiej, zwłaszcza dla ruchu folklorystycznego regionu. Do dziś większość kaszubskich grup regionalnych wykorzystuje pieśni zebrane przez P. Szefkę, natomiast niemal wszystkie układy taneczne oparte są na jego dziełach ujętych w trzech zbiorach tańców kaszubskich.

Kim był nieco zapominany dziś Paweł Szefka? Urodził się 21 lipca 1910 roku w Strzebielinie pod Wejherowem w wielodzietnej rodzinie chłopskiej Jana i Joanny z domu Funk[3]. Był najmłodszym, siódmym synem. Jego bracia stanowili trzon rodzinnej kapeli kaszubskiej, do której on także dołączył w bardzo młodym wieku. Twórcą kapeli był jego ojciec Jan, który do 1907 r. był członkiem kapeli braci Głębinów z Domatówka i Mechowej[4]. W ten sposób Paweł Szefka uczestniczył w kaszubskim ruchu folklorystycznym od najmłodszych lat. Znakomicie znał liczne utwory kaszubskie, obrzędy, zwyczaje. Grał na skrzypcach, basie, tubie i tenorze. Po ukończeniu Szkoły Powszechnej w Strzebielinie uczęszczał do Studium Nauczycielskiego w Wejherowie. Tam nauczycielem muzyki był Zbigniew Madejski. Na jednej lekcji w roku 1927 polecił on uczniom zapisać z pamięci dowolną pieśń. P. Szefka zanotował aż pięć, czym wzbudził zachwyt nauczyciela, który zachęcił go wówczas, by nadal spisywał kaszubskie utwory. Tak, w wyniku współpracy ucznia i nauczyciela, powstał zbiór sześćdziesięciu dwóch pieśni o tytule *Kaszubskie pieśni i tańce ludowe,* wydany w 1936 roku. Od tego czasu każde letnie i zimowe wakacje Szefka poświęcał na zbieranie melodii ludowych[5]. Już w 1928 r. zadebiutował jako publicysta w niedzielnym dodatku do wejherowskiej „Rodziny Kaszubskiej”[6]. W latach 1934–36 współpracując z Łucjanem Kamieńskim, utrwalił techniką fonograficzną około 700 melodii kaszubskich na potrzeby Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Przed wojną angażował się również w działalność Związku Harcerstwa Polskiego[7].

---

[1] Patrz: http://spstrzebielino.pl/index.php/patroni-szkoly.

[2] Patrz: http://www.tvwybrzeze.pl/index.php/programy,5,10237.

[3] http://www.strzebielino.com.pl/znani_mieszkancy/22-pawel_szefka. Ta i kilka innych stron internetowych – w tym strona szkoły – podaja, że Szefka urodził się 27 lipca 1910r. Trudno stwierdzić, skąd bierze się ten błąd. P. Szefka urodził się bowiem 21 lipca, co zgodnie podają wszystkie ważniejsze publikacje.

W roku 1937 P. Szefka związał się z kaszubskim ruchem regionalnym. Stało się to za sprawą powołania pisma o tytule „Klëka”. Jego pierwszy numer ukazał się 8 grudnia tego roku. Jego głównym założycielem był urzędnik wejherowskiego magistratu Franciszek Szroeder. W gronie inicjatorów był też Szefka, wówczas już nauczyciel muzyki w wejherowskiej szkole powszechnej. Oprócz nich byli to także Konrad Ponka i Zygmunt Kreft. Oni wszyscy finansowali też pierwsze numery pisma. Niebawem pozyskano do redakcji Leona Roppla, w przyszłości najbardziej znanego spośród nich, poetę kaszubskiego i wydawcę[8].

P. Szefka należał do bardziej zaangażowanych redaktorów „Klëczi”. Publikował zarówno po kaszubsku, jak i po polsku. W pierwszych numerach pisma przedstawił opis zwyczajów noworocznych, zamieścił popularną do dziś kolędę „Na kòlãdze”, opublikował poemat „Wieżëca i Òstrzëca”. Pisał zgodnie z polityką redakcyjną „Klëczi”, bardzo uproszczoną kaszubszczyzną. Stosował mało znaków graficznych typowych dla kaszubszczyzny. „Klëkowcy” powołali swe pismo w opozycji do kartuskiej „Zrzeszë Kaszëbsczi”, wobec czego również ich poglądy w stosunku do języka kaszubskiego były w skrajnej opozycji wobec Aleksandra Labudy czy Jana Trepczyka. Uważali kaszubszczyznę za gwarę języka polskiego, stąd i ortografia oraz semantyka kaszubska były bardzo spolszczone[9]. Szefka pozostawał pod wpływem swych przyjaciół, zwłaszcza założyciela pisma F. Schroedera. Jednakże kwestia samego języka nie leżała zbytnio w jego zainteresowaniach. Jego zasługi są niekwestionowane natomiast w utrwalaniu i rozwoju kaszubskiej muzyki i tańca ludowego.

---

[4] Paweł Szefka, *Narzędzie i instrumenty muzyczne z Kaszub i Kociewia*, Wejherowo 1982, s. 100.

[5] Bogumił Bielawski, Aurelia Mioduchowska, *Kaszuby. Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1997, t. I, s. 26.

[6] *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne*, pod red. Witosławy Frankowskiej, Gdańsk 2005.

[7] Bogusław Breza, *Paweł Szefka w historii i kulturze Kaszub*, Wejherowo 2000, s. 6.

[8] Ewa Kminikowska, *„Klëka” – tło historyczne, program, twórcy i współpracownicy* [w:] *Leon Roppel i wejherowska „Klëka”*, Wejherowo 2008, s. 42.

Po ukończeniu Studium Nauczycielskiego Szefka rozpoczął pracę w charakterze nauczyciela. Pierwszą placówką było Żukowo[10]. Pracował tam przez kilka miesięcy 1931 roku[11]. Po latach owocem tego była piosenka o tytule „Żukowo". Jako że jest to prawie nieznany utwór, warto zacytować choćby jego początkowy fragment: *Gdzie wartki prąd Raduni / W uroczym jarze mknie, / tam Stolem się zadumał / we wspomnień czasów śnie. // W radosnym plusku rzeki, / z kolorów bryzgu wód, / haft złoty tu już wielki / i dzielny żyje lud*. Do tekstu Szefka napisał także nuty rozpisane na trzy głosy[12].

W grudniu 1931 r. przeniósł się z Żukowa do Wejherowa, gdzie coraz ofiarniej pracował nad zbieraniem kaszubskiego folkloru. Tam ukazały się pierwsze jego sztuki wystawiane chętnie przez amatorskie grupy teatralne. Były to: *Dożynki kaszubskie, Wesele na Kaszubach* oraz *Kòsôrze*. Publikował także mniejsze utwory sceniczne i poetyckie. Organizował grupy teatralne. Był m.in. kierownikiem „Zespołu Kaszubskiego" przy Kolejowym Przysposobieniu Wojskowym[13].

Przed wojną rozpoczął eksternistyczną naukę w Państwowym Konserwatorium Muzycznym w Katowicach. Na początku okupacji był komendantem Hufca Harcerskiego i polskim oficerem. Zainicjował i współorganizował Wejherowską Ochotniczą Kompanię Harcerską. Liczyła ona 120 młodych żołnierzy, z których 20 poległo. On sam trafił do niemieckiego obozu jenieckiego – Oflagu II D Gross Born (Borne Sulinowo). Tam włączył się w tajną obozową działalność oświatową. Umożliwiło mu to kontynuację studiów muzycznych. Po wojnie uznano mu je i przyznano uprawnienia równoznaczne z ukończeniem konserwatorium muzycznego. W oflagu spod jego pióra wyszedł szkic pierwszego kaszubskiego widowiska obrzędowego *Sobótki*, którego prapremiera odbyła się w 1950 r. w Starzynie[14].

---

[9] Patrz: Jerzy Treder, *Kaszubski w tekstach drukowanych w „Klëce"* [w:] *Leon Roppel i wejherowska „Klëka"*, Wejherowo 2008.

[10] Niektórzy podają (patrz: Maciej Kaliński, *Paweł Szefka. Zasłużony folklorysta Kaszub*, Łęczyce 2007.), że Paweł Szefka pracował w Żukowie aż do 1939 r. Nie jest to prawdą, gdyż już w grudniu 1931 r. był na pewno w Wejherowie. Błąd ten pojawia się, dlatego że w Żukowie aż do 1939 r. pracował brat Pawła o imieniu Walerian, skądinąd wielce zasłużony nauczyciel kaszubski, patron jednej z gdyńskich ulic. Patrz: *Dzieje Żukowa*, red. Błażej Śliwiński, s. 214.

[11] Jerzy Szews, Bolesław Bieszk, *Kształcenie nauczycieli i 350 lat szkolnictwa w Wejherowie*, Wejherowo 1994, s. 142.

[12] „Czas Żukowa", marzec/kwiecień 2009, nr 3–4/09, s. 22.

[13] *Szefka Paweł*, oprac. Bogusław Breza [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, Suplement I, s. 308.

[14] *www.szwajcaria-kaszubska.pl/kaszuby/muzeum-kaszubskie/item/281-pawel-szefka-o-idei-zrzeszenia-kaszubsko-pomorskiego*.

W latach 1947-1956 pracował w kilku placówkach kulturalno-oświatowych w Wejherowie, Gdańsku, Gdyni, a nawet Szczecinie. Przez trzy lata był wizytatorem wychowania pozaszkolnego w gdańskim kuratorium[15]. W tym czasie pojawia się w jego życiu kolejny epizod związany z organizacyjną działalnością regionalną. W dniu 22 stycznia 1956 r. Szefka – obok Bernarda Szczęsnego – figuruje jako organizator spotkania w Muzeum Kaszubskim w Kartuzach, którego celem miało być powołanie stowarzyszenia kulturalno-społecznego pod nazwą Zrzeszenie Kaszubskie lub Zrzeszenie Przyjaciół Kultury Kaszubskiej. Na spotkaniu obecni też byli: Andrzej Bukowski, Lech Bądkowski, Feliks Marszałkowski, Władysław Kirstein, Leon Roppel i Franciszek Treder. W osobistych wspomnieniach sam Szefka napisał: *Rozdzielono prace. Jedni zajęli się sprawą poszerzania kręgu ludzi potrzebnych i chętnych do urzeczywistnienia dzieła. Drudzy zaczęli opracowywać składniki statutu a inni zajęli się sprawami organizacyjnymi, kulturalnymi i formami działania*[16]. Spotkanie to rozpoczynało proces powołania Zrzeszenia Kaszubskiego. Kolejne dwa odbyły się w siedzibie Miejskiego Domu Kultury w Gdyni w dniach 11 i 25 lutego 1956 r. Na obu Szefka także był obecny. Ostatecznie, powołanie nastąpiło 2 grudnia 1956 r. Nazwisko Szefki widnieje wśród członków założycieli organizacji[17]. Już 12 grudnia 1956 r. zawiązał się oddział ZK w Gdyni. Szefka zostaje wybrany do jego zarządu. Niestety, oddział ten dosyć szybko upadł wskutek braku aktywności jego założycieli. Także Szefka był „wciąż nieuchwytny". Zdecydowanie bardziej, niż działalność organizacyjna, pochłaniała go w tym czasie etnografia, działalność edukacyjna i artystyczna. Niebawem zresztą przeprowadził się do Wejherowa[18].

Od 1957 r. do 1962 r. uczył muzyki w Liceum Pedagogicznym w Wejherowie. Potem został wychowawcą i dyrektorem Domu Dziecka w Gdyni. Tę funkcję pełnił do 1968 r. Rok wcześniej ukończył Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Gdyni. Od 1968 r. aż do przejścia na emeryturę w roku 1972, prowadził w Gdyni poradnię zawodową. Mimo częstych zmian miejsc pracy, z czym też wiązały się przeprowadzki, nie zaniedbywał pisania i publikowania swych prac. Jego wiersze ukazywały się w antologiach, na przykład w roku 1967 dwa wiersze „Mòrskô ceszba nad Rewą" i „Dzesz je nasz tatk" opublikował Jan Szczawiej w *Antologii współczesnej poezji ludowej*. W antologii jest też biogram twórcy, w którym jest informacja, że w szufladzie poety w tym czasie leżało około czterdziestu wierszy[19]. Jak wiadomo, dotychczas nie ukazał się żaden tomik poezji Szefki. Jeden z wierszy przyniosła także antologia *Modra struna*. W nocie o autorze podano, że w tym czasie – czyli w 1973 roku – autor mieszkał w Gdańsku[20].

---

[15] Jerzy Szews, Bolesław Bieszk, *Kształcenie nauczycieli i 350 lat szkolnictwa w Wejherowie*, Wejherowo 1994, s. 142.

[16] Norbert Maczulis, *O nowe – po zmianach administracyjnych – Województwo Kaszubsko-Pomorskie*, mps., zbiory własne.

[17] Cezary Obracht-Prondzyński, *Zjednoczeni w idei*, Gdańsk 2006, ss. 24 i 47.

[18] Roman Klebba, *Naji karno*, Gdynia-Gdańsk 1997, ss. 17–18.

[19] Jan Szczawiej, *Antologia współczesnej poezji ludowej,* Warszawa 1967, ss. 626–628 i 844.

Przez cały czas swej największej aktywności twórczej ściśle współpracował z Wojewódzkim Domem Twórczości Ludowej w Gdańsku i z Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. W latach 1957–1969 wydał pierwszy z trzech zeszytów *Tańców kaszubskich,* potem opublikował *Gwiżdże* (1957) i *Sobótki* (1958). W 1959 r. otrzymał Złoty Krzyż Zasługi, a w 1960 r. nagrodę za widowisko *Dëgusë* na konkursie ogólnopolskim. W 1979 r. nakładem WDTL ukazało się plenerowe widowisko obrzędowe *Wyzwoliny kosiarza*. We wstępie do tego dziełka autor sam podaje źródła swej ogromnej wiedzy na tematy obrzędowe regionu kaszubskiego, pisząc: *Obrzędy te udało mi się w takiej formie odtworzyć, że stanowią one logiczną i treściową całość, a informatorzy twierdzą, że za czasów ich młodości, tak właśnie je obchodzono w ich rodzinnych wsiach, jak je przedstawiłem w opisach. Pragnę tu podkreślić, że w takich obrzędach jak: odczarowanie łąk, wyzwoliny kosiarza, bãks, òżniwinë, ostatnia fura i cepôrze – uczestniczyłem w latach 1919–1926 jako chłopak – młodzieniec. Znam więc z autopsji wiele szczegółów, pieśni czy oracji. Byłem np. w «wodzie kąpany» jako wilk, oblewałem dziewczęta wodą w ostatniej furze, grałem w kapeli podczas ożniwin, a przez tydzień młóciłem cepami, by zdobyć miano «cepôrza». Wiele pieśni, tańców, oracji i porzekadeł poznałem wówczas – za młodych lat*"[21].

W tym samym – 1979 r. – ukazały się *Ulubione pieśni dziecięce z Kaszub i Kociewia.* We wstępie do tego dzieła Krystyna Kruszko napisała o autorze: *W jego bogatym życiorysie mieści się tak wiele działań i treści, tyle inicjatyw i działalności społecznej, że aż dziw bierze, iż w jednym życiu można zmieścić tak wiele i tak wiele pozostawić trwałych opracowań twórczych*[22]. Zbiór zawiera 75 pieśni dla dzieci, m.in. do dziś znane i śpiewane przez grupy ludowe takie utwory, jak: „Marëszka", „Wide, wide witka", „Òkrąc sã wkół", „Nasza nënka", czy dwa utwory „Béł jeden gbùrczik" i „Mòdré òczka", ostatnio przypomniane prze kaszubski zespół „Lëdowô nóta" z Hamilton (Kanada) na płycie z 2014 r. o tytule „Zeza wiôldżi wòdë", zrealizowanej w kooperacji z Oddziałem ZKP w Baninie.

W roku 1981 ukazało się kolejne obrzędowe widowisko plenerowe. Była to zmodyfikowana wersja *Dëgusów*, o tytule *Wrëjôrze jidą*[23]. Rok później wydano *Narzędzia i instrumenty muzyczne z Kaszub i Kociewia.* W tym samym roku Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie uhonorowało autora prestiżowym Medalem Stolema.

Jako emeryt pomagał w pracach Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Przygotowywał monografię *Rok obrzędowy na Kaszubach.* Niestety, tego dzieła nie zdołał już ukończyć. Zmarł 29 kwietnia 1991 r.

---

[20] *Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej*, Gdańsk 1973, s. 202

[21] Paweł Szefka, *Wyzwoliny kosiarza*, Gdańsk 1979, s. 5.

[22] Paweł Szefka, *Ulubione pieśni dziecięce z Kaszub i Kociewia,* Gdańsk 1979, s. 10.

[23] Paweł Szefa, *Wrëjôrze jidą*, Gdańsk 1981.

Pochowany został w obecności syna i nielicznych osób na cmentarzu w Gdyni Kacku[24]. Dopiero po dziesięciu latach jego szczątki przeniesiono na rodzinny cmentarz do Strzebielina. O pierwszym pogrzebie zasłużonego Kaszuby jeden z biografów, Maciej Kaliński napisał, że był więcej niż skromny. Natomiast drugi pochówek w Strzebielinie: *stał się świadectwem manifestacji mieszkańców Strzebielina i ludzi kultury powiatu wejherowskiego, którzy przyszli pożegnać i oddać cześć ziomkowi wielce zasłużonemu w historii i kulturze Kaszub. Żegnało go wiele osób, delegacje stowarzyszeń i instytucji regionalnych*[25].

Dorobek życia Pawła Szefki jest imponujący. Sporo prac, zwłaszcza z zakresu kaszubskiej obrzędowości, czeka wciąż na opublikowanie. Znajdują się w prywatnych zbiorach Joanny Cichockiej w Wejherowie oraz MPiMKP. Tam też znajdują się dokumenty osobiste i niektóre pamiątki po twórcy[26]. Istnieje ogromna potrzeba skrupulatnego opracowania i wydania tego materiału, a także wznowienia opublikowanych dzieł. Pierwsze nakłady są już dawno wyczerpane. Kaszubskie grupy artystyczne często korzystają z odbitek kserograficznych. Trzy zeszyty z tańcami kaszubskimi są dostępne na portalu Wejherowskiej Biblioteki Cyfrowej, co stanowi już znaczne udogodnienie, zwłaszcza dla zespołów tanecznych. Konieczna jest też solidna biografia Pawła Szefki. Dopiero te opracowania ukażą w pełni, jak wiele Kaszuby zawdzięczają temu niestrudzonemu i nieco zapomnianemu regionaliście, twórcy i poecie kaszubskiemu.

---

[24] Na niektórych stronach internetowych (np.: http://spstrzebielino.pl/index.php/patroni-szkoly) znajdujemy informację, że po śmierci P. Szefka pochowany został w Strzebielinie. Nie jest to prawda. Miejscem jego pierwszego spoczynku był cmentarz w Gdyni Kacku. Dopiero po dziesięciu latach, w dn. 7 kwietnia 2001 r, zwłoki ekshumowano i przeniesiono na cmentarz parafialny do Strzebielina. Patrz np.: Konspekt magazynu „Rodnô Zemia" z 13 maj 2001 r., Archiwum TVG.

[25] M. Kaliński, *Paweł Szefka. Zasłużony folklorysta Kaszub*, Łęczyce 2007.

[26] *Szefka Paweł*, oprac. Bogusław Breza [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, Suplement I, s. 310.

Danuta Stanulewicz
Uniwersytet Gdański

Kaszubska kultura materialna i duchowa w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta

1. Wstęp

Celem tego artykułu jest przedstawienie przykładowych treści dotyczących kultury kaszubskiej w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta[1]. Słownik ten dostał nagrodę w Konkursie im. S. B. Lindego w roku 1889 i został opublikowany w Krakowie przez Wydawnictwo Akademii Umiejętności w 1893 roku. W roku 1993 ukazała się niepublikowana wcześniej druga część słownika, którą przygotowała do druku Halina Horodyska[2]. Jerzy Treder scalił obie części słownika, uwspółcześnił jego pisownię i opublikował w roku 2003[3].

Słownik Ramułta jest nie tylko świadectwem ówczesnego stanu języka kaszubskiego, ale i także – pośrednio i w pewnym stopniu – odzwierciedleniem kaszubskiej kultury materialnej i duchowej II połowy XIX wieku. Jerzy Treder uważa, że „Miłość Ramułta do Kaszub idealizowała obiekt badany"[4], jak również, że „Cytaty Ramułta – jak też częściowo dla egzemplifikacji podawane przysłowia i frazeologizmy – świat Kaszubów upiększają i uwznioślają, słabo oddając realia ich kultury materialnej i duchowej […]"[5]. Jerzy Treder wymienia następujące wybrane – wśród nielicznych – przykłady haseł powiązanych z kulturą kaszubską: *gładzëdło*, *szczodrôk*, *roztrãbach*, *skrzebel*, *klëczka*[6].

Kultura kaszubska rzeczywiście nie jest obecna w słowniku w stopniu zadowalającym, jednak Ramułt starał się przybliżyć niektóre jej aspekty potencjalnym polskim czytelnikom, co postaram się wykazać w tym artykule.

---

[1] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Kraków 1893.

[2] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, cz. II, red. H. Horodyska, Kraków 1993.

[3] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. J. Treder, Gdańsk 2003.

[4] J. Treder, *Ramułt i jego słownik*, [w:] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. J. Treder, Gdańsk 2003, s. 454.

[5] Tamże, s. 448.

[6] Tamże.

2. Klasyfikacja treści kulturowych w słowniku Ramułta

Treści kulturowe występujące w słowniku Ramułta możemy sklasyfikować według formy ich podania oraz kręgów tematycznych.

Treści kulturowe w słowniku występują pod postacią peryfraz, objaśnień, przykładów/cytatów, związków frazeologicznych i przysłów. Peryfrazy (peryfrastyczne odpowiedniki) występują wtedy, gdy Ramułt nie znalazł jednowyrazowego polskiego odpowiednika kaszubskiego wyrazu hasłowego. Czasami autor słownika dostarcza dłuższego wyjaśnienia dotyczącego znaczenia danego słowa. Również przytoczone przykłady/cytaty służą ilustrowaniu znaczenia wyrazu hasłowego. Ponadto, zamieszczone w słowniku przysłowia i związki frazeologiczne także klasyfikuje się jako przejawy kultury.

Wśród kręgów tematycznych wyróżnić można następujące: odzież, budynki, narzędzia, instrumenty muzyczne i inne przedmioty, praca, kuchnia, jednostki miary, upodobania, cechy i sądy, prawo zwyczajowe, zwyczaje i zabawy, życie duchowe i podania/baśnie. Kręgi te reprezentują kulturę materialną (np. odzież i narzędzia) i niematerialną (np. życie duchowe i podania).

3. Przykłady haseł powiązanych z kulturą kaszubską

W tej części artykułu przedstawione zostaną wybrane przykłady haseł bezpośrednio bądź pośrednio dotyczących kultury kaszubskiej[7].

3.1. Odzież

W swoim słowniku Ramułt zamieścił sporo haseł z pola leksykalnego ODZIEŻ[8]. Wśród form prezentacji znaczenia kaszubskich słów odnoszących się do części garderoby znalazły się peryfrazy, np.

---

[7] Skróty i symbole stosowane w słowniku Ramułta (wymienione są tylko te, które występują w przytoczonych w artykule tym hasłach): Ceyn – F. Ceynowa; Ceyn Skôrb – F. Ceynowa, *Skôrb Kaszébsko-słovjnskjè mòvé*, Svjecè 1866–1868, reprint: Wejherowo 1985; Derd – H. Derdowski; Derd Czorl – H. Derdowski, *O panu Czorlińscim co do Pucka po sece jachoł*, Chełmno 1880; Hilf – A.F. Hilferding, *Остатки Славянъ на южномъ берегу Балтийскаго моря*, Petersburg 1862; Pobł – G. Pobłocki, *Słownik kaszubski z dodatkiem idyotyzmów chełmińskich i kociewskich*, Chełmno 1887; dniem. – dolnoniemiecki; niem. – niemiecki; pom.-niem. – pomorsko-niemieckie; pr.-niem. – prusko-niemiecki; śr.-łac. – średniołacińskie; Przysł. – przysłowie; • – oznaczenie związków frazeologicznych; ob. – obacz, zobacz. W artykule pominięte są podane w słowniku formy dopełniacza, a także informacje o rodzaju gramatycznym itp. Pominięta jest również informacja, że dane hasło pochodzi z drugiej części słownika.

[8] Zob. D. Stanulewicz, *Leksykalné pòle RUCHNA w* Słowarzu jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò *Sztefana Ramùłta* / *Pole leksykalne ODZIEŻ w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramułta*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2013, s. 178–187 [wersja kasz.], s. 273–282 [wersja pol.].

brëslôc ‘kamizelka męska, którą się nosi na kaftanie (*wãps*)’, niem. *Brustlatz* ‘Weste, bei Männern, bei Frauen’ (s. 38);
grónkò ‘bukiet’ […] *gùlôk z grónkama* ‘czepiec, ozdobiony kwiatami, który noszą kobiety w pow. bytowskim’ (s. 101);
karwôtka ‘surdut albo raczej długi kaftan, jaki noszą rybacy nadmorscy w Pomorsce (w pow. lęborskim i słupskim)’ (s. 122);
kapùza ‘czapka barania z uszami’, pr.-niem. *Kapûse* (lit. *Mütze*, *Kapuse*), śr.-łac. *caputium* […] (s. 121);
pùster ‘czarna przepaska na głowie, część ubrania dziewcząt pomorskich’. [Hilf] (s. 314);
bòrsdëk ‘kawałek materii ozdobnej, noszonej przez kobiety z prowincji pomorskiej pod *sznëbrustką, czyli liwkã* ‘gorsetem’, niem. *Brusttuch*, dniem. *Borstdök*. Gdzie indziej nazywa się ta część ubioru *strzódk* ‘środek’. [Hilf] (s. 35).

Niekiedy Ramułt zamieszcza wyjaśnienia dodatkowe, żeby przybliżyć użytkownikowi słownika wygląd danej części garderoby bądź dostarczyć innych szczegółów, np.

kapùca ‘wielki czepek kobiecy, wełniany’. Kolor ich bywa rozmaity, ale zawsze jednolity. Czepiec taki zakrywa uszy i zwiesza się na szyję, tworząc rodzaj krótkiej pelerynki (s. 121);
czôłbôsa ‘część dolna *liwka* ‘gorsetu’, wypchana sianem, aby suknia (spódnica) odstawała więcej od stanu […] (s. 61);
złotogłowa ‘starodawna czapka kobieca, bogato złotem wyszywana, zwana także *złotą mùcą*’. Złotogłowy wyszły już dziś niemal z użycia (s. 435).

Przykłady/cytaty ilustrujące znaczenie słów z tego kręgu tematycznego również dostarczają użytkownikowi słownika informacji semantycznych, np.

kabùza ‘czapka męska’: *Chłopi noszą w zëmie kabùzë, to je czôpczi z czôrnégò ë czerzwionégò sukna.* Ceyn Skôrb 62 (o Kabôtkach) […] (s. 118).

Ramułt również niekiedy podaje przysłowia, ilustrujące przeważnie przenośne użycie słów hasłowych. W haśle *szërtuch* znajdziemy następujące przysłowie:

szërtuch ‘fartuch’: *Białce bez szërtucha jak krowie bez ògóna.* Ceyn [Przysł.] (s. 362).

3.2. Budynki, narzędzia, instrumenty muzyczne i inne przedmioty (oprócz odzieży)

Ramułt niekiedy, za pomocą peryfraz i przykładów, wyjaśnia znaczenie słów odnoszących się do budynków, narzędzi, instrumentów muzycznych i innych obiektów wytworzonych przez człowieka, np.

bakùz ‘budka, domek umyślnie postawiony z piecem piekarskim’, niem. *Backhaus* […] (s. 26);

bòdôrz ‘drąg kolczasty do łowienia węgorzy’: *Bòdôrzama pchelë wãgòrze* ‘kłuli węgorze’ (s. 34);

bôrë ‘nosze, jakich się używa do przenoszenia ciężkich sieci rybackich’, niem. *Bahre* (s. 37);

bierc ‘wałeczek drewniany lub kościany, służący do nabierania oczek przy wiązaniu sieci’ […] (s. 31);

klészczka ‘iglica do wiązania sieci’. Bywa zwyczajnie zrobiona z drzewa sosnowego. *Klészczką* robi się oczka, które zbiera się na klocek, zwany *bierc* […] (s. 126);

bôt ‘bat, statek’: *Hél nasz to je nôszczestlëwszi z całi zemi kątk, bò chto mô tam pôrã bôtów, wiôldżi mô majątk*. Derd (Gra wyrazów: *bôt* = statek, *bót* = but) (s. 37);

czerzniôk ‘kij do robienia mleka w maśniczce’ (s. 57);

bónerka ‘miotełka do czyszczenia garnków’, pr.-niem. *Bohner* […] (s. 36);

bazuna ‘trąba drewniana, zwykle z drzewa klonowego, lub olchowego zrobiona, 6 do 8 stóp długa’, niem. *Pousane.* Używają jej pasterze: *Pasturze trąbilë na bazunach*. (s. 28).

Wiele z nazw narzędzi pochodzi z języka niemieckiego, co – jak widać w przytoczonych wyżej przykładach – Ramułt skrzętnie odnotowuje.

3.3. Praca – znakowanie narzędzi i spółdzielnie rybackie

W poprzedniej sekcji artykułu zacytowane zostały hasła słownika związane z pracą rybaków (*bòdôrz*, *bôrë*, *bierc*, *klészczka*, *bôt*). Należy też tu wspomnieć o znakowaniu swoich narzędzi przez rybaków *merkami*, o których Ramułt, korzystając z publikacji Hieronima Gołębiowskiego *Obrazki rybackie z półwyspy Helu*[9], pisze następująco:

merk 1. ‘znak, uwaga’ […] 2. ‘znak rybacki, godło rybackie’. Często na krzyżu zamiast nazwiska wyryty tylko tzw. merk, jakoby herb szlachecki. Każdy rybak bowiem ma sobie tylko właściwy znak, składający się z kilku w najprzeróżniejszy sposób zestawionych kresek, i to dziwna, że każdy rybak nie tylko swój, ale też każdy inny zna. Tym *merkã* zaznacza swoje wiosła, pale, szelki i inne narzędzia rybackie, ażeby w razie zgubienia każdy natychmiast właściciela poznał. Szczególniejsze uczucie, gdy się nawet krzyż grobowy tym merkiem oznaczony widzi (s. 166).

Kilka przytoczonych niżej haseł słownika dotyczy *maszoperii*, spółdzielni rybackich zakładanych przez rybaków (*maszopstwò* / *matszopstwò*, *maszoperëjô* / *matszo-*

---

[9] H. Gołębiowski, *Obrazki rybackie z półwyspy Helu*, Pelplin 1888. W roku 1995 publikacja ta została na nowo opracowana przez Józefa Borzyszkowskiego i wydana przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie w Gdańsku.

perëjô, *maszop* / *matszop*, *maszoperowac* / *matszoperowac*, *maszopsczi* / *matszopsczi*). W haśle *maszopstwò* Ramułt krótko wyjaśnia, na jakich zasadach spółdzielnie te funkcjonują.

maszopstwò ‘związek rybacki, którego członkowie łowią wspólnie ryby i dochodami dzielą się po równej mierze’, śr.-dniem. *mâtschopie*, pom.-niem. *maschopij*: *Òni mają swòje maszopstwa. W maszopstwie dzeli sã wszëtkò na równé partë* ‘w związku rybackim dzieli się wszystko na równe części’ (s. 164);
maszoperëjô ‘związek rybacki’ (s. 164);
maszop ‘rybak, należący do związku rybackiego, członek *maszoperëje*, maszopstwa’, pr.-niem. *Mât* ‘Geselle, Genosse, Gehilfe bei einer Arbeit, Kamerad’ […]: *Maszop maszopòwi krziwdë nie zrobi* [Przysł.] (s. 164);
maszoperowac ‘łowić ryby łącznie ze związkiem rybackim, tj. z *maszoperëją*, należeć do maszopstwa’ (s. 164);
maszopsczi ‘dotyczący maszopa lub maszoperëji’: *związk maszopsczi*; *maszopsczé naradë. To je taczé maszopsczé prawò* (s. 164).

3.4. Kuchnia

Wśród nazw produktów żywnościowych i napojów[10] odnotowanych w słownika Ramułta znalazły się m.in. następujące:

ananasowi ‘ananasowy’: *ananasowô gòrzôłka* (s. 23);
bejersz (*bejrisz*, *bejrsz*) ‘piwo bawarskie’, niem. *bayrisch* (s. 28);
brzadowi ‘owocowy’: *brzadowô brejka* ‘zupa owocowa’ (s. 39);
brejka ‘ polewka z mąki, żur’ (s. 37);
ingberka ‘gatunek wódki, zaprawnej imbirem’, niem. *Ingberschnaps* (s. 107);
łososowi ‘łososiowy’: *miãso łososowé*; *kro łososowé* ‘ikra łososiowa’ (s. 159);
prażnica ‘jajecznica’ (s. 289);
swini ‘świński, wieprzowy’: *swinié miãso* […] (s. 358).

Umieszczenie tych i wielu innych haseł z pola leksykalnego ŻYWNOŚĆ w słowniku świadczyć może (ale nie musi) o pewnej popularności nazywanych potraw i napojów na Kaszubach.

3.5. Jednostki miary

Nazwy jednostek miary, również często zapożyczone z języka niemieckiego, opatrzone są w słowniku wyjaśnieniami, np.

---

[10] Nazwy trunków w słownikach kaszubskich analizuje Róża Wosiak-Śliwa w artykule pt. *O czym mówią kaszubskie hasła odnoszące się do nazw napojów alkoholowych? / Ò czim gôdają kaszëbsczé słowarzowé zéwiszcza tikającé sã pòzwów alkòhòlowégò wëpitkù?*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2009, s. 216–235.

achtel ‘miara na płyny, ósma część beczki’; niem. *Achtel*. Ob. *anczer* (s. 21);
achtelk zdr. od achtel ‘ósma część beczki’ (s. 21);
anczer ‘miara na płyny, ósma część beczki’; niem. *Anker* (s. 23);
dracht ‘dwa wiadra, dwa kubły (np. wody), tj. ilość, którą za jednym razem można przynieść’, dniem. *Dracht* […] (s. 74).

3.6. Prawo zwyczajowe

Leksemy odnoszące się do prawa zwyczajowego, nieznanego w innych regionach Polski, wymagały objaśnień. Na przykład, Ramułt w kilku hasłach przedstawia *prawo brzegowe*:

brzegòwi ‘brzegowy’: •*brzegòwé prawò* ‘prawo brzegowe, na podstawie którego to, co woda wyrzuci na brzeg, staje się własnością właściciela gruntu’ (s. 39);
bargòwac ‘zbierać, chronić’: Jest to wyraz rybacki, odnoszący się głównie do zbierania szczątków rozbitych okrętów: pr.-niem. *bargen* […] (s. 27);
bargòwnik ‘ten, co *bargùje*, tj. zbiera resztki rozbitych okrętów’ (s. 27);
bita ‘zdobycz, łup’, niem. *Beute*. Wyraz ten służy do oznaczania szczątków okrętów rozbitych, które fale morskie wyrzucają na brzeg. Kto je pierwszy znajdzie, zwłaszcza na swoim gruncie, ten staje się ich właścicielem (s. 32);
bitownictwò ‘chodzenie za *bitą*, zbieranie *bitë*’ (s. 32);
bitownik ‘ten, co chodzi po *sztrądze za bitą*, ten, co zbiera *bitã* (s. 32).

3.7. Upodobania, cechy i sądy

W przytaczanych przykładach Ramułt przedstawia upodobania i cechy przypisywane Kaszubom. Przykładowo, Kaszubi lubią barwę niebieską:

mòdri ‘modry, siny, niebieski’: *Kaszëbi nôwicy mòdrëch kòlorów pòtrzebùją* ‘Kaszubi używają najwięcej modrych kolorów’. *Kaszëbsczé białczi nôwicy rôd mają mòdrą farwã* ‘Kaszubki kochają się najbardziej w niebieskiej barwie’ (s. 175).

Kaszubi są również gościnni:

gòscynny ‘gościnny’: *Tak Pòlôsze, jak ë Kaszëbi, są baro gòscynny* (s. 96).

Przytoczone przysłowia zaświadczają o przedkładaniu przez Kaszubów szczęścia i wolności nad dobra materialne:

dobrze ‘dobrze’: *Dobrze miec piądze, lepi szczescé* [Przysł.]. […] (s. 67);
głodno ‘głodno’: *Głodno, ale swòbòdno*. [Przysł.] (s. 92).

3.8. Zwyczaje i zabawy

Słownik Ramułta zawiera informacje o niektórych kaszubskich zwyczajach świątecznych, weselnych i pogrzebowych, np.

gwiôzdka zdr. od *gwiôzda* 1. ‘gwiazdka’, 2. ‘gwiazdka, z którą chodzą kolędnicy po domach w czasie świąt Bożego Narodzenia’ (s. 104);

Gwizd (Gwiżdż) ‘chłopak, który towarzyszy *Gwiôzdce* chodzącej po domach podczas świąt Bożego Narodzenia. Dzwonieniem oznajmia zbliżanie się Gwiazdki’ (s. 104);

gwizduch ‘chłopiec chodzący z „gwiazdką” podczas Bożego Narodzenia’ (s. 104);

szczodrôk 1. ‘chleb pieczony w wigilię Trzech Króli kształtu rogala’, 2. ‘szczodrakami nazywają się też i kolędnicy, chodzący tego dnia po domach z pieśnią *„Dobry wieczór, szczodry wieczór”* (s. 361);

dëgòwac ‘obchodzić uroczystość śmigusa’: *Na Wiôlganoc chodzą dzecë dëgòwac*. Biorący udział w tej zabawie chodzą od domu do domu z rózgą brzozową, którą uderzają domowników. Gospodarze winni ich czymś poczęstować lub obdarować (s. 64);

bôrwik ‘barwinek (rośl.)’. Używają go panny młode i drużki do wieńców ślubnych (s. 37);

pùsti ‘pusty, próżny’ […]. *Pùstima nocama* nazywają się te noce, przez które od śmierci aż do pogrzebu ciało nieboszczyka pozostaje w domu. (s. 314);

klëczka ‘zasuwka drewniana lub żelazna u drzwi’. Zasuwy takiej używa się jeszcze na Kaszubach zamiast zamków. *Pò trupa jic do klëczczi*, *prowadzëc trupa òd klëczczi* ‘po zwłoki iść do zasuwki, prowadzić trupa od zasuwki np. cmentarnej’. Dla wyjaśnienia dodaję, że ksiądz prowadzi kondukt pogrzebowy albo od krzyża we wsi, tj. z większym honorem, albo tylko od drzwi cmentarnych, tj. od *klëczczi* (s. 126–127).

Ramułt również zamieszcza w słowniku informacje o niektórych zabawach. I tak, użytkownik słownika może poznać nie tylko znaczenie słowa *gładzëdło*, lecz także zabawę nazywaną *chòdzenié pò gładzëdło*[11]. Ramułt korzysta z jej wcześniej opublikowanego opisu w *Słowniku kaszubskim z dodatkiem idyotyzmów chełmińskich i kociewskich* Gustawa Pobłockiego:

gładzëdło ‘narzędzie do gładzenia w ogóle’. Słyszałem ten wyraz, gdy mowa była o żelazku do prasowania. Ks. Pobłocki zaś pisze: *Gładzëdło*, narzędzie niby do gładzenia, tj. przycinania wystających gałęzi świeżo nastawionego płotu. Parobcy (lub ktokolwiek inny), chcąc kogo spośród siebie wziąć na fundusz i wywieść w pole, wysyłają go na wieś do gospodarzy *pò gładzëdło* z miechem po ugrodzeniu płotu. Pierwszy gospodarz wysyła przybyłego do drugiego, któremu go niby pożyczył, ten znów do drugich, aż ostatni, włożywszy tajemnie to miecha spory kamień, odsyła z tym, co prosił, do domu, gdzie z wysłańca śmieją się do rozpuku.

---

[11] Zob. także: J. Treder, *Kaszubskie Prima Aprilis? Idiom „chodzić po gładzidło”*, <http://www.skarbnicakaszubska.pl/kaszubskie-prima-aprilis-csb>, dostęp: 30.09.2014.

Zabawa ta, odbywana na wiosnę, kiedy płoty grodzą, kosztem przygłupich, zowie się *chòdzenié pò gładzëdło*. Jest to rodzaj prima aprilis na Kaszubach (s. 92).

Ramułt opisuje nie tylko zabawy dorosłych, ale także gry dziecięce, np.:

eczel ‘przychodzący w „mętowaniu”: eczel, peczel, kroma, deczel, optje, potpje, klacz. Dzieci bawiące się w „łapankę” rachują do siedmiu. Na które padnie klacz, to musi biegać za drugimi i chwytać’ (s. 82);
skrzebel ‘jakieś stworzenie, może zaginione, może postać mityczna’. Trudno się dopytać. Ostała się zabawa dzieci, w której mówi się: *jic na skrzeble*, *chwatac skrzeble*, przy czym tych „skrzebli” oczywiście się nie znajduje. Stąd słowa: *òn skrzeble chwôtô* stosuje się do człowieka fantasty, optymisty’ [?] [Pobł z Kociewia!] (s. 340).

W haśle *roztrãbach* Ramułt nie zamieścił żadnych szczegółów dotyczących zabawy (należy też tu odnotować, że w słowniku brakuje hasła *gònienié*, z ewentualnym podhasłem *gònienié roztrãbacha*):

roztrãbach 1. ‘obleciświat, oczajdusza, swawolnik’, 2. ‘zabawa znana pod nazwą *gònienié roztrãbacha*’ [Pobł] (s. 327).

3.9. Życie duchowe

W słowniku Ramułta znaleźć można przykłady odnoszące się do życia duchowego Kaszubów, np.

bóżk zdr. od *bóg*, ‘bożek’: *Nasi przódkòwie tczëlë rozmajitëch bóżków* (s. 36);
chrzescëjón ‘chrześcijanin’: *Më chrzescëjanie wierzimë w jednégò Bòga* (s. 52).

Jednak – jak twierdzi Jerzy Treder – Ramułt w swoim słowniku nie poświęca dużo uwagi duchowej kulturze Kaszubów. Publikacja nie uwzględnia zbyt wielu nazw bogów i demonów z kaszubskich ludowych wierzeń – wśród tych nielicznych znalazły się m.in. następujące:

mòra 1. ‘zmora (uosobienie duszności podczas snu)’: *Mie ju òd dôwna mòra dëszi kòżdi nocë.* […] (s. 176);
mòrzëszcze, *zgr*. od *mòra*, ‘zła, brzydka zmora’: *To mòrzëszcze chòdzëło do mie kòżdi nocë* (s. 177);
pùrtôk ‘sracz, zasraniec; duch nieczysty, diabeł’ (s. 314);
Smãtk ‘zły duch, diabeł’. Derdowszczi pisze: „niezawodnie jako bożek Smutku; dzisiaj najstarszy z diabłów” Derd Czorl 137. Czy najstarszy, nie wiem. (s. 343);
ùpi ‘upiór, strzygoń’*: Ùpi abò wieszczi to je jedno*. […] (s. 381);
wieszczi ‘upiór, strzygoń’*: Ùpi abò wieszczi to je jedno*. [Hilf] (s. 406);
wieszczëca ‘upiór żeński’ (s. 406);
wieszczô ‘upiór żeńskiego rodzaju, upierzyca’ (s. 406).

Słownik notuje niektóre słowa odnoszące się do bogów i duchów, jednak nie podaje tych znaczeń, np.

Jastrzëbóg ‘nazwa pagórka w powiecie wejherowskim’ (s. 112);
bòrowi ‘borowy’ (s. 35);
kania ‘kania’ (s. 120);
môłniô ‘błyskawica’ […] (s. 178).

W słowniku Ramułta brakuje następujących haseł: *Welewit*, *Żëwiô*, *Płaczëbóg*, *Mòrlawa*, *Klabaternik*, *Marzana*, *Pólnica* i *Czernik*, a także wielu innych z kręgu kaszubskich wierzeń[12]. Wyjaśnienie – przynajmniej częściowe – można znaleźć w posłowiu napisanym przez Jerzego Tredera: „Ramułt zgromadził – poza kaszubskimi z innych źródeł – słownictwo mało charakterystyczne dla wsi, co wynikiem doboru informatorów, przeważnie inteligentów (duchownych i nauczycieli, często pochodzących nie z tej okolicy, w której ich Ramułt zastał)”[13]. Świat wierzeń kaszubskich mógł być traktowany przez inteligencję w kategoriach zabobonów. Świadczyć o tym może przykład przytoczony w haśle *dac*:

dac 1. ‘dać’ […] 2. ‘być’, z niem. *es giebt*: *Terôz żódnëch wieszczich nie dô* ‘teraz nie ma żadnych upiorów’ […] (s. 62).

Również nierozróżnianie *wieczczich* od *ùpich* (*Ùpi abò wieszczi to je jedno*) też może służyć jako dowód słabej orientacji informatorów Ramułta w temacie kaszubskich wierzeń ludowych.

3.10. Podania i baśnie

Słownik niekiedy odwołuje się do motywów i postaci popularnych w podaniach i baśniach kaszubskich, wśród których znalazła się zaklęta królewna, krasnoludki oraz stolemy, np.

bôjka ‘baśń, opowieść’: *bôjka o zaklãti królewiónce* […] (s. 37);
Dãbrówka *im. wł.* imię pewnej księżniczki pomorskiej, o której krążą podania w okolicy Żukowa w pow. kartuskim. Jest to niewątpliwie ta sama postać, której imię przekręcili kronikarze na *Damroka* […] (s. 63)[14];

---

[12] O kaszubskich bogach i duchach pisze m.in. Aleksander Labuda w pracy pt. *Bògòwie i dëchë naj przodków (przëłożënk do kaszëbsczi mitologii) / Bogowie i duchy naszych przodków (przyczynek do kaszubskiej mitologii)*, przekł. J. Labudda, Bolszewo–Wejherowo 2011. Praca ta powstała w roku 1976.

[13] J. Treder, *Ramułt i jego…*, s. 449.

[14] O imionach *Dąbrówka* i *Damroka* pisze Edward Breza w następujących pracach: *Dąbrówka – imię pomorskiej księżniczk*i, „Język Polski” 1978, nr LVIII, s. 194–198; *Niektóre rzadsze imiona kobiece (VI)*: *Damroka, Dabrówka*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, t. XIII: *Językowa przeszłość i współczesność Mazowsza i Podlasia*, red. H. Sędziak, Łomża 2009, s. 224.

dremné ‘karlątko, krasnoludek’: *W naszych chëczach są dremné* (s. 75);
stolëm ‘olbrzym’: *Stolëmòwie żëlë niegdësz na swiece. •mòcny jak stolëm* (s. 353).

4. Słowo końcowe

Według Jerzego Tredera, którego opinia przytoczona została na początku artykułu, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* słabo oddaje realia kaszubskiej kultury materialnej i duchowej. Jednak Ramułt starał się wyjaśnić niektóre pojęcia nieznane polskiemu czytelnikowi, a tym samym przybliżyć mu kulturę kaszubską, szczególnie tę materialną (ubrania i narzędzia, a także inne przedmioty). Ramułt starał się opisać wygląd i przeznaczenie niektórych przedmiotów, do których odnoszą się wyrazy hasłowe. Zdecydowanie najmniej informacji słownik odnotowuje w zakresie kultury duchowej, szczególnie wierzeń ludowych.

Ze względu na ograniczoną objętość tekstu, nie zostały przytoczone wszystkie hasła dotyczące kaszubskiej kultury materialnej i duchowej. Także nie została tu przedstawiona konceptualizacja obiektów i zjawisk wykorzystująca kaszubską kulturę. Zagadnienie obecności treści kulturowych w słowniku Ramułta zasługuje na znacznie szersze opracowanie.

Bożena Ugowska

Bohaterowie swoich miejsc i czasów w publicystyce Stanisława Pestki (Jana Zbrzycy)

Któż ze współczesnych Kaszubów, Pomorzan... nie zna nazwiska Pestka, a z pewnością na równi z nim i pseudonimu literackiego, jaki obrał – Jan Zbrzyca? Gdyby jednak dociekać wiedzy nie tylko o samym twórcy, pisarzu, poecie, dziennikarzu (z tą profesją był przecież związany zawodowo przez większość życia) pochodzącym z maleńkiego Rolbika na południu Kaszub, niewielkie grono znawców i czytelników podjęłoby dyskusję. I to nie tylko dlatego, że z uwagi na wiek i stan zdrowia już nie publikuje. Często podejmowana problematyka i tok myślenia, w jaki próbował się z nią zmierzyć, określane były jako trudne, niekiedy zbyt zawiłe bądź niezrozumiałe. Pasjonowały go różnorodne dziedziny życia: bieżące sprawy polityczne, demokratyzacja społeczeństwa polskiego i kaszubskiego, przemiany ustrojowe prowadzące do oczekiwanej samorządności, sytuacja Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i założenia programowe dla tej organizacji, mające przyczynić się do jej rozwoju, a także, co wydaje się szczególnie interesujące przy tak globalnym oglądzie rzeczy – pojedynczy człowiek, zakorzeniony w swym środowisku.

Pestka w swej twórczości publicystycznej był niezrównanym obserwatorem, badaczem i humanistą – wyróżniał się na tle środowiska dziennikarskiego „Pomeranii" wszechstronną wiedzą, nie tylko humanistyczną, umiejętnością łączenia zdarzeń z analizą czynników je warunkujących, znajomością wielu różnych osób i ich dokonań, często w zaciszu swego „zapiecka" bądź ich twórczości, chętnie wplatając ich portrety w tok narracji tudzież poświęcając im osobne publikacje. Wśród nich znalazła się plejada bardziej lub mniej znanych (mniej szczególnie młodszemu czytelnikowi miesięcznika) rodzimych twórców kultury. Nie sposób skupić się i przeanalizować wszystkich w ramach referatu, można natomiast wyróżnić wśród nich pewne kanony.

Ars poetica współczesności – STANISŁAW JANKE

Okazją do pochylenia się nad poezją S. Jankego jest publikacja tomiku „Do biôłégò rena". „Podmiot liryczny (...) wpisany jest w szeroki kontekst kulturowy Kaszub. W tym kontekście mieszczą się stare symbole, mitologia, archetypy i religijne znaki tożsamości. (...) Drążenie w głąb, to «schodzenie do studni przepaści»; do głębokich pokładów rodzimej mistyczności, by sprawdzić moc i trwałość fundamentów kaszubszczyzny”[1]. Felieton w całości poświęcony jest nie tyle poecie, co podmiotowi lirycznemu jego utworów, który „przeżył zbyt wiele gorzkich rozczarowań, zdobył taką wiedzę o wielorakości zagrożeń, że w rezultacie utracił dziecięcą prostotę” i choć „przeciwstawia się «séwôrzóm zwątpieniô», głosząc pochwałę (...) gospodarza wrośniętego w rustykalne otoczenie, co «jidze w pòle... i nosy jaskré niebò nôdzeji»[2]”, to jednak nie jest pozbawiony hamletycznego rozdarcia odnoszącego się do polityki, wzajemnej ludzkiej presji i dominującego w relacjach egoizmu, cierpienia niezawinionego, istnienia zła, barbarzyństwa wojen i więzi człowieka z Bogiem[3]. Felieton jest doskonałym przykładem krytyki literackiej, mogącym być inspiracją i kanonem dla współczesnych badaczy literatury kaszubskiej.

Kaszubski Sienkiewicz – AUGUSTYN NECEL

Twórczość A. Necla Autor określa mianem „osobliwego zjawiska”, dodając, że pod „jego piórem przeszłość zamienia się w teraźniejszość”[4]. Niewątpliwie przechował on i uchronił od zapomnienia, nie tak dawny przecież, ale jakże współcześnie zmieniony obraz północnych Kaszub i życia rybaków, a uczynił to z taką pieczołowitością i plastyczną wyrazistością, że Pestka określa go mianem „kronikarza spod rozewskiej blizy”[5]. Co więcej, literatura przezeń tworzona, nie jest li tylko literacką fikcją, ale opiera się na faktach, dokumentach, przeżyciach własnych i zasłyszanych, wspomnieniach ludzi starych i relacjach współczesnych. Na podkreślenie zasługuje fakt, że mimo iż nie dane mu było zdobywać wykształcenia, a jako urodzony w czasach zaboru pruskiego (1902 r.) elementarną naukę pobierał w niemieckiej szkole, zaś gdy zakończyła się I światowa wojna, „młody Gust” – mając zaledwie szesnaście lat – dołączył do ojca i starszych braci ciężko pracując na morzu, (związał się z tym morzem jako marynarz floty handlowej na długie 40 lat, szybko zamieniając Bałtyk na akweny całego świata), przejawiał niespotykany głód wiedzy, którą chłonął w dzieciństwie od babci, przybliżającej mu historię Polski, a potem z dostępnych gazet i książek, początkowo, jak np. trylogię Sienkiewicza, też dostępnych w postaci odcinków zamieszczanych w tygodnikach. Wówczas to któryś z rybaków, gdy czytał im głośno o dziejach Podbipięty, Wołodyjowskiego i Zagłoby rzucił prorocko: „Szkoda tylko (...), że Sienkiewicz nie napisał o nas, o Kaszubach i o naszej historii. Gust, ty o tym powinieneś napisać”[6]. Nie wiadomo, kiedy obudziła się w nim pasja nie tylko delektowania się słowem pisanym i czerpania z niego wiedzy, ale też dzielenia się bogactwem doświadczeń własnych i okolicznych rybaków, dość, że wkrótce zaczęły się pojawiać wpierw fachowe artykuły związane z rybołówstwem, potem antyhitlerowskie wystąpienia, a w 1946 r., gdy pojawiły się debiutanckie opowiadania, od razu okrzyknięto go „nieprzeciętnej miary samorodnym talentem literackim”[7]. Po nich nastąpił czas na powieści i zbiory opowiadań dokumentujące życie północnych Kaszubów od XVII wieku przez czasy II wojny światowej (sam doświadczył jej okrucieństwa i tylko dzięki ucieczce z niewoli uniknął kary śmierci[8]), po czasy mu współczesne, czyniąc się tym samym „dokumentalistą życia kaszubskiego”[9]. A konieczna literaturze „domieszka baśniowości nie zabija prawdy, lecz (...) podkreśla jej monumentalność”[10].

---

[1] J. Zbrzyca, *Ars poetica Stanisława Jankego*, „Pomerania” nr 7–8/1995, s. 44.
[2] Tamże, s. 45.
[3] Tamże.
[4] S. Pestka, *Kronikarz spod rozewskiej blizy*, „Pomerania” nr 4/1972, s. 58.
[5] Tamże.

Zachwyt nad twórczością ludową – ANNA KONKOL

Zaczyna się lekko sensacyjnie i legendowo – opisem ratowania helskich dzwonów przez dzielną rybaczkę, która podczas potężnej burzy próbuje odnaleźć tajemną nić pozwalającą wyciągnąć największy dzwon na brzeg, (wiadomo przecież, że pozostałe same pójdą za nim). Potem dopiero wskazuje na osobę – Annę Konkol, wejherowską hafciarkę, której umiejętności sprawiły, że „legendarny wątek zmaterializował się na szarym kawałku lnianego płótna”[11]. Hafciarka nie tylko tworzy haftowane obrazy, co wszakże świadczy o niespotykanej zręczności, wyobraźni i mistrzostwie w posługiwaniu się igłą i kordonkiem. Do tego stosuje tradycyjną siedmiokolorową gamę barw kaszubskich. Przy okazji rozmowy nad warsztatem, jej nieskończonymi obrusami, serwetami..., stosami szkiców i prac rozpoczętych (bo pracuje nad kilkoma jednocześnie), mistrzyni dzieli się refleksją, że makatka osnuta na dawnej opowieści „zawiera cząstkę jej własnej rzeczywistości”, bo przecież, zgodnie z życiową mądrością, „największym bogactwem kobiety była nić”. Każda kobieta musiała umieć prząść, tkać, szyć, przetwarzać dostępne tkaniny, by domowników przyodziać, a wnętrze chaty przyozdobić.

Znamienne, że swoje umiejętności i zmysł artystyczny A. Konkol przypisuje ojcu, który był... kowalem, zaś matce zawdzięcza wrażliwość na piękno i tęsknotę, by móc to piękno, szczególnie przejawiające się w świeżo zerwanych kwiatach, tak szybko więdnących zachować na dłużej. To marzenie już w latach dziewczęcych skłoniło ją do sięgnięcia po igłę i kolorową nić. Swą pasję rozwijała również po zamążpójściu, tym bardziej, że mąż Zygmunt Konkol, nie poszedł śladem rodzinnych rybackich tradycji, za to zasłynął „jako rzeźbiarz i autor prac malarskich”, przy czym to drewno, szczególnie twarde bukowe lub jaworowe było ulubionym tworzywem rzeźbiarza.

---

[6] Tamże, s. 60.

[7] Tamże, s. 61.

[8] W. Świątkiewicz, *29 X 1976: Zmarł Augustyn Necel*, „Idziemy” nr 43/2013, źródło: http://www.idziemy.pl/kultura/29-x-1976-zmarl-augustyn-necel/, pobrano: 26.06.2014 r.

[9] S. Pestka, *Kronikarz...,* dz. cyt., s. 66.

[10] Tamże, s. 63.

[11] S. Pestka, *Między puszczą a morzem*, „Pomerania” nr 3/1980, s. 6.

Na koniec wyjaśnia się, że była jedną z pierwszych uczestniczek wejherowskiej szkółki hafciarskiej, prowadzonej przez samą Franciszkę Majkowską, jej też siostra autora „Remusa...” powierzyła tajniki własnego haftu i komponowania wzorów, a na łożu śmierci, niejako w duchowym testamencie przekazała cały spadek artystyczny, czyli upowszechnianie tradycyjnego kaszubskiego haftu. Dobrze wypełniała testament zmarłej mistrzyni i przekazane jej dziedzictwo niosła w świat, dzieląc się doświadczeniami i wzorami z innymi kołami hafciarskimi.

Laudacje – LECH BĄDKOWSKI

Przyjaciel i współpracownik S. Pestki był również ceniony przez niego nie tylko za zaangażowanie społeczne, ale również za dzieła literackie. Stąd też kilkakrotnie jego nazwisko przewija się na łamach miesięcznika różnych roczników. We wspomnieniu z 2007 r. przedstawia go dość schematycznie i raczej sprawozdawczo, w kategoriach działalności, zainteresowań i charakteru, co odzwierciedlają podtytuły: S*połecznik, Literat, Przyjacielski przywódca, Gdańszczanin, Polityk* oraz profetyczny *Gdyby żył...*[12], gdzie rozważa, co Bądkowski powiedziałby współczesnym politykom. Znacznie bardziej osobisty, ale przy tym zupełnie nie patetyczny charakter ma urodzinowa laurka z 1980r.

„Jesz wòjenné nie ùcëchłë grzëmòtë, a Òn kòlibôł ju w mëslach pòmòrską stanicã. Czej sã zjiscëła proroczô ùdba wieszcza Mickewicza, że „Gduńsk miasto czedës nasze bãdze znôù nasze”, tej ze spadochróniarską zuchternoscą nalôzł dlô se môl westrzód gduńsczich mùrów[13] – to jedno z pierwszych zdań laudacji wygłoszonej z okazji 60-ej rocznicy urodzin, przy czym publiczne składanie życzeń nie jest częstą praktyką w twórczości S. Pestki[14]. W kilku zdaniach, świadczących o niezwykłym kunszcie słowa, potrafił zamknąć jego oddanie sprawom kaszubskim, wizjonerskie spojrzenie w przyszłość z głoszeniem idei samorządności w czasach monolitu komuny, pokazać sposób gromadzenia źródeł do publikacji („Zdżinôł sã tedë spòłecznik i pisôrz nad stôrima, mòckò ju zblakłima pòwiôstkama i gôdkama, wanożił stegnama Floriana Cenôwë, Aleksandra Majkòwsczégò, Jana Karnowsczégò. Zazérôł do chëczów, nié leno tich przë wdzydzczim strądze”[15].), stawianie na młodych, którym często towarzyszył, a wszystko w tonie lekko humorystycznym.

---

[12] J. Zbrzyca, *Lech Bądkowski jakiego znałem. Państwo silne samorządnością i społeczeństwem obywatelskim,* „Pomerania” nr 4/2007, s. 46–48.

[13] S. Pestka, *Na roczëznę Lecha Bądkowskiego,* „Pomerania” nr 4/1980, s. 22.

[14] Tamże.

Z laudacji dowiadujemy się, że jej bohater wśród licznych przymiotów i dzieł pióra piastuje wysokie funkcje społeczne, m.in. jest prezesem gdańskiego oddziału Zrzeszenia K-P, gdzie „jednym dzélã serca i swòjich mëslów pòdskôcô płóm robòtë, chtërnã wëszczególniô Statut, drëdżim – dozérô żebë ludkòwie garnãlë sã do spòłeczny robòtë, żebë bióro bëlno sã sprawòwało i żebe w miészkù zrzeszeniowim bëło wcyg tëli dëtków, co bełtków na jaglëwiu”[16].

Rocznicowe wspomnienie „piewcy rodnych stron” – STEFAN BIESZK

„Stefan Bieszk nie był ostatnim romantykiem w poezji kaszubskiej”[17], natomiast w sonetach potwierdza „żywotność tradycji romantycznych”[18] zafascynowaniem średniowieczem, poszukiwaniem odległej arkadyjskiej krainy, urzeczeniem bujnością kaszubskiej przyrody, pietyzmem wobec ruin, jako świadków odległej historii, urzeczeniem atmosferą świątynnych wnętrz, architekturą gotyku itp. Liryk, należący do grona Zrzeszyńców, działający w trudnym politycznie czasie, doświadczył szykan reżimu (wydalono go z pracy w szkolnictwie), a nawet, „jako wróg Polski Ludowej” w 1954 r. skazany na 14 miesięcy więzienia[19], do końca swych dni pozostał gorliwym piewcą umiłowanej mowy kaszubskiej, a słowami „Kto piewcę obudzi dawnej naszej chwały”[20], budował poczucie dumy z własnych dziejów i wzywał do aktywności. Setna rocznica narodzin była okazją, by Czytelnikom „Pomeranii” przybliżyć postać tego wybitnego poety i dramaturga, wychowawcy wielu pokoleń młodzieży, harcerza, nieugiętego obrońcy kaszubszczyzny, za co płacił wysoką cenę, łącznie z wydaleniem z pracy i ze Zrzeszenia Kaszubskiego, którego kilka lat wcześniej był współzałożycielem[21]. Te doświadczenia z pewnością pogłębiły tylko obrany kierunek działalności i twórczości, w której „z każdego sonetu bije wszechogarniająca miłość do Kaszub, morza, Pomorza”, będących „słodszymi od miodu”[22] i budzącymi wspomnienia, „co łzawią obficie”[23]. Poeta rozmyślnie posługiwał się morałem, ale czyż dziś, w roku pięćdziesiątej rocznicy śmierci[24] Bieszka nie brzmią profetycznie jego słowa:

---

[15] Tamże.

[16] Tamże.

[17] S. Pestka, *Piewca rodnëch stron*, „Pomerania” nr 7–8/1995, s. 31.

[18] Tamże.

[19] J. Lipuski, *Pod urokiem kaszubszczyzny*, „Pomerania” nr 7–8/1995, s. 30

[20] S. Pestka, *Piewca...,*dz. cyt., s. 32.

[21] J. Lipuski, *Pod urokiem...*, dz. cyt., s. 30.

[22] S. Pestka, *Piewca...,*dz. cyt., s. 32.

[23] Tamże.

[24] S. Bieszk zmarł 18 lipca 1964 r.

Wësoczé wachtë w zabëcym zaklãté,
A sprzëti płëną pòkòlenia mãtné. (...)
Ò gdze je ten, co stôré pismiã znaje
Chto zbùdzy spiéwcã przécë chwôłë naji?[25]

Żałobne karty – HENRYK HEWELT

Niektóre z felietonów powstały spontanicznie, z tzw. potrzeby serca, poruszonego nagłą wiadomością o śmierci niespodziewanej którejś z grona znanych Autorowi osób, za to noszą w sobie największy ładunek emocjonalny, zazwyczaj powściągliwego w tym względzie J. Zbrzycy. W takich właśnie okolicznościach powstało wspomnienie o „ùtwórcë i kùńsztôrzu" Henryku Hewelcie[26]. Dobrze był znany Pestce. Wielokrotnie spotykali się m.in. na corocznym Turnieju Gawędziarzy we Wielu. Stąd tak ciepłymi słowami charakteryzuje „Waspóna z Kùrzi Grzãpë na Òrłowie": „béł (...) na pòdobã pszczołë, chtërna zgarinô nektarë z rozmajitëch kwiôtków, nawetka parzuchwiów. Tim nektarã bëła redosc zychrowónô przez Henrika z rozplachconëch wszãdze nëpków i òkrëszków naji jawernotë"[27]. Dodaje, że był szczodrym siewcą tej radości. Tekst usiany jest metaforami i poetyckimi porównaniami, bo i jakże pisać o poecie: „bëło w nim cos z dzãcoła, co to òpùkiwô nabòlałé môle drzéwiãt i cos ze skórca, chtëren sôdô na wietewce, żebë frantówkòwim spiéwã egzorcyzmòwac kòmùdã, niesc nëpùszk wiesela zajisconym lëdzóm"[28]. Nic dziwnego, że zawsze otoczony był gronem ludzi, pragnących ogrzać się ciepłem jego radości. Nie ten aspekt jest jednak najważniejszy, ale ciągłe świadczenie o umiłowaniu swej kaszubskości, co wyrażał nie tylko słowem, tym ze sceny i tym pisanym, lecz również strojem: „Regionalné ruchna ùszëté na jaskùlczi ôrt z kwiacastą haftowóną kòszëlą bëłë dlô niegò tak pasowné, jakbë òd gzuba w czim jinszim nie paradowôł, leno w kaszëbsczim liwkù i skòrzniach pò kòlana"[29].

H. Hewelt był znanym i cenionym twórcą ludowym w zakresie rzeźby. Wiele z nich „zaludniło muzealne półki i prywatne kąciki ludowego piękna". Jego charakterystyczne wysokie rzeźbione postaci ujmowały harmonią, kierującą myśli ku wychwalaniu stworzonego świata.

Zbrzyca nie pomija też wejrzenia w literacki dorobek H. Hewelta: „to, co nie dało sã wëpòwiedzec w drewnie, Héwelt próbòwôł òdszpéglowac w słowie – wiérztowónym, w gôdkach i pòwiôstkach.. Każdy tekst był długo cyzelowany w jego myślach, natomiast miał sprecyzowany pogląd na narrację, zawsze opartą o znane fakty i nawiązujące do „òkrëszków żëwi faktografii”[30].

---

[25] S. Bieszk, *Sonety kaszubskie. Sonet VII: Żôrnówc* [w:] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, F. Marszałkowski, *Poezja Zrzeszyńców*, Biblioteka Pisarzy kaszubskich Tom 8, Gdańsk 2013, s. 649.

[26] J. Zbrzyca, *Teskny swiat*, „Pomerania" nr 9/1995, s. 38.

[27] Tamże, s. 39.

[28] Tamże.

[29] Tamże.

Unikatowość portretów

Utrwalanie pamięci to z pewnością nie jedyny cel, jaki towarzyszył Pestce w tworzeniu tych portretów. Z pewnością, jako humanistę i dziennikarza, fascynował go człowiek, jego czasoprzestrzeń, z którą niekiedy był w konflikcie bądź, jak L. Bądkowski, nie zgadzając się z istniejącym porządkiem społeczno-politycznym, kreował wizję świadomego, obywatelskiego społeczeństwa, osadzonego w ukształtowanej i oswojonej przez siebie rzeczywistości. Swoich bohaterów przedstawiał zawsze w sposób całościowy, a więc nie tylko przybliżał, kim kto jest i co zdziałał, ale osadzał go w jego codzienności, środowisku życia, kontekście historycznym, w sposób tyleż sugestywny, co profesjonalnie obiektywny. I tym bardziej cenna to twórczość, gdyż jest praktycznie marginalna w przebogatym dorobku felietonistycznym Zbrzycy. Cechuje ją nie tylko tematyka i swoista poecie wrażliwość, ale również język, wolny od analityczno-sprawozdawczego tonu, za to pełen plastycznych opisów, bogaty w metafory, a poprzez wyrażanie własnych odczuć i fascynacji, dodatkowo ocieplający wizerunki prezentowanych osób.

---

[30] Tamże.

2015

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

RJK

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2015

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2015

RADA JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

Gduńsk 2015

Nôùkòwi redaktor:
Édwôrd Bréza

Redaktor tomù:
Bòżena Ùgòwskô

Kòrekta pòlsczich tekstów:
Bòżena Ùgòwskô

Kòrekta kaszëbsczich tekstów:
Bòżena Ùgòwskô, Danuta Pioch

Graficzné òbrobienié i projekt òbkłôdczi:
Pioter Geisler

Copyright by Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
Gduńsk 2015

ISSN 1899-4318

Wëdôwca:

Kaszubi.pl

Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20–23, 80–837 Gduńsk
tel. 58 301 27 31, fax 58 346 26 13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka dётkóm Minystra Administracji i Cyfrizacji

Ministerstwo
Administracji
i Cyfryzacji

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji

Redaktor naukowy:
Edward Breza

Redaktor tomu:
Bożena Ugowska

Korekta tekstów polskich:
Bożena Ugowska

Korekta tekstów kaszubskich:
Bożena Ugowska, Danuta Pioch

Opracowanie graficzne i projekt okładki:
Piotr Geisler

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Gdańsk 2015

ISSN 1899-4326

Wydawca:

Kaszubi.pl

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20–23, 80–837 Gdańsk
tel. 58 301 27 31, fax 58 346 26 13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Spisënk zamkłoscë / Spis treści

Édwôrd Bréza
Przedesłów 9

Edward Breza
Słowo wstępne 11

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 13

UCHWÔLËNK NR 1/RJK/15 Z DNIA 21.03.2015 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY
Z ÒBLECZENIM I MÓDĄ 14

UCHWÔLËNK NR 2/RJK/15 Z DNIA 13.05.2015 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY
Z RZECZAMA ÒSTATECZNYMA 21

UCHWÔLËNK NR 3/RJK/15 Z DNIA 26.06.2015 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY
Z TERMINAMA MÙZYCZNYMA – LËTRË C–F WERSJI PÒLSCZI 24

UCHWÔLËNK NR 4/RJK/15 Z DNIA 20.11.2015 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY
Z TERMINAMA GEÒGRAFICZNYMA 30

UCHWÔLËNK NR 5/RJK/15 Z DNIA 20.11.2015 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SKRÓCËNKÓW PÒZWÓW PRZËPÔDKÓW
W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ 49

UCHWÔLËNK NR 6/RJK/15 Z DNIA 20.11.2015 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ FLEKSJI KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 50

UCHWAŁY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 67

UCHWAŁA NR 1/RJK/15 Z DNIA 21.03.2015 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO
Z UBIOREM I MODĄ 68

UCHWAŁA NR 2/RJK/15 Z DNIA 13.05.2015 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO
Z RZECZAMI OSTATECZNYMI 75

UCHWAŁA NR 3/RJK/15 Z DNIA 26.06.2015 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO
Z TERMINAMI MUZYCZNYMI – LITERY C–F 78

UCHWAŁA NR 4/RJK/15 Z DNIA 20.11.2015 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO
Z TERMINAMI GEOGRAFICZNYMI 84

UCHWAŁA NR 5/RJK/15 Z DNIA 20.11.2015 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SKRÓTÓW NAZW PRZYPADKÓW
W JĘZYKU KASZUBSKIM 103

UCHWAŁA NR 6/RJK/15 Z DNIA 20.11.2015 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA FLEKSJI JĘZYKA KASZUBSKIEGO 104

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ 121

Édwôrd Bréza
Title Matka Bòżô Piãkny Miłotë, Matka Bòżô Dobëtnô, niechtërné title Nôswiãtszi Mariji Pannë w prawòsławim 122

Elżbiéta Bùgajnô
Rzecz ò pòezji Jana Zbrzëcë 129

Tomôsz Fópka
Jedna matka, dwùch òjców. Wëzwëskanié jednégò tekstu przez dwùch kòmpòzytorów na wëbrónëch przëkładach 133

Marika Jocz
Regionalné warkòwnie „Remùsowô Kara”, to je kaszëbskô edukacjô w sztudérsczim wëdanim 145

Daniel Kalinowsczi
Hùbert Suchecczi, zabôczony kaszëbsczi dramaturg? 153

Wanda Lew-Czedrowskô
Królewiónka w Pałacu – abò „Kaszëbsczé diktanda...” 162

Tadeùsz Linkner
Ò ùtwórstwie ks. dr. Léòna Heyczi, to je òd liriczi do epiczi 167

Dariusz Majkòwsczi
Òtaksowanié stojiznë kaszëbsczi lëteraturë na stronach „Stegnë” 179

Janusz Mamelsczi
Standarizacjô jãzëka kaszëbsczégò òczama pòetë 186

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Kùlt Kaszëbsczi Królewi w Kanadze i USA 198

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Dzysdniowi szkólny kaszëbsczégò jãzëka – jiwrë i mòżebnotë 205

Bòżena Ùgòwskô
Lëteracczé fascynacje Jana Zbrzëcë w dokazu *W stolëcë chmùrników* 212

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 221

Edward Breza
Tytuły Matka Boża Pięknej Miłości, Matka Boża Zwycięska, niektóre tytuły NMPanny w prawosławiu 222

Edward Breza
Liryki ks. dra Leona Heykego 229

Elżbieta Bugajna
Rzecz o poezji Jana Zbrzycy 238

Elżbieta Bugajna
Kaszubskie wątki w poezji Zbigniewa Szymańskiego 242

Marek Cybulski
Końcówki osobowe w czasie przeszłym i w trybie przypuszczającym czasowników 249

Tomasz Fopke
Jedna matka, dwóch ojców. Wykorzystanie jednego tekstu przez dwóch kompozytorów na wybranych przykładach 255

Marika Jocz
Warsztaty regionalne „Remusowa Kara”, czyli kaszubska edukacja w studenckim wydaniu 267

Daniel Kalinowski
Hubert Suchecki, Zapomniany dramaturg kaszubski? 275

Wanda Lew-Kiedrowska
Królewianka w Pałacu – albo „Kaszubskie dyktanda…” 284

Krystyna Lewna
Obraz historii zawarty w *Michale Drzymale albo tragedii narodowej* Jana Drzeżdżona 290

Tadeusz Linkner
O twórczości ks. dra Leona Heykego, czyli od liryki do epiki 301

Dariusz Majkowski
Ocena sytuacji literatury kaszubskiej na łamach „Stegny” 314

Janusz Mamelski
Standaryzacja języka kaszubskiego oczami poety 321

Danuta Pioch
Liczą Kaszuby „żem je tak kochał” – o inicjatywach w gminie Sierakowice związanych z uczczeniem dokonań ks. B. Sychty 334

Eugeniusz Pryczkowski
Kult Królowej Kaszub w Kanadzie i USA 360

Eugeniusz Pryczkowski
Współczesny nauczyciel języka kaszubskiego – dylematy i możliwości 368

Danuta Stanulewicz
Uniwersytet Gdański
O wykorzystaniu korpusów w badaniach językoznawczych i o planowaniu korpusu języka kaszubskiego 375

Danuta Stanulewicz *Uniwersytet Gdański*
Kaszubskie nazwy kamieni jubilerskich 391

Bożena Ugowska
Literackie fascynacje Jana Zbrzycy w *W stolëcë chmùrników* 397

Édwôrd Bréza

Przedesłów

Wëdôwómë ju 9. numer *Biuletinu Radë Kaszëbsczégò Jãzëka*; wedle ju ùstalonégò schematu: ùchwôlënczi, a pòtemù referatë, tak z pòstãpnëch pòsedzeniów Radë, jak i wëjazdowi sesji, chtërna latos, jak zresztą mô to czãsto môl, òdbëła sã w Kaszëbsczim Lëdowim Ùniwersytece we Wieżëcë. Ùchwôlënczi, tak jak w latach minionëch, òdnôszałë sã do zbògaceniô słowiznë i gramaticzno-interpùnkcjowëch reglów. Referatë prezentëją szeroczé tematiczné òbrëmié.

W òdniesenim do prezentowóny w ùszłëch latach tematiczi mariologiczny E. **Prëczkòwsczi** òmôwiô „kùlt Królewi Kaszëb w Kanadze i ÙSA”, a É. Bréza epitet marijny *Matka Bòżô Piãkny Miłotë* i ikònë Mariji w prawòsławim, np. *Chòdegetria* ‘Pòkazywającô drogã’*, Pokrow* ‘Matka Bòżi Òpieczi’, łac. *de Succursu* i jiné, a do te jesz titel i wezwania kòscołów *Matka Bòżô Dobëtnô*.

Z leżnoscë tegò, że mijający rok béł ògłoszony przez Òglowi Zarząd Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô Rokã ks. dra Léòna Hejczi, dwa referatë òdnôszałë sã do lëteracczégò dorobkù tegò piesniodzeja nordowëch Kaszëb: òglowi charakteristiczi ùtwórstwa pisarza (T. **Linkner**) i jegò liryków (É. **Bréza**). Òbrëmié tématów, jak ju òstało rzekłé, je bòkadné. D. **Kalinowski** przëbôcziwô kaszëbsczégò dramaturga Hùberta Suchecczégò, K. **Lewna** prezentëje historiczny òbrôzk Michała Drzëmałë abò tragediã narodową Jana Drzéżdżona; E. **Bùgajnô** pisze ò pòezji Jana Zbrzëcë i kaszëbsczich znankach pòezji Zbigòrza Szëmańsczégò. *Last, but no least* B. **Ùgòwskô** przëbliżiwô lëteracczé zainteresowania Jana Zbrzëcë na spòdlim dokazu *W stolëcë chmùrników*; D. **Majkowski** òbszacowôł pòłożenié kaszëbsczi lëteraturë na spòdlim tekstów pùblikòwónëch w „Stegnie” – dodôwkù do „Pòmeranii”. D. **Pioch** przedstôwiô fòrmë i spòsobë ùtczeniô pamiãcë ò ks. dr B. Sëchce w rodny gminie Serakòjce.

Didakticzny charakter, nierôz wielewëmiarowò ùjimóny, mają prôce: W. **Lew-Czedrowsczi** ò historii, tematice i ùczãstnikach kaszëbsczich diktandów; M. **Jocz** ò regionalnëch warsztatach „Remùsowô Kara”, to je kaszëbsczi edukacji w sztudérsczim wëdanim; J. **Mamelsczégò,** *Standarizacjô kaszëbsczégò jãzëka w òczach pòetë*; E. **Prëczkòwsczégò,** *Dzysdniowi szkólny kaszëbsczégò jãzëka – jiwrë i mòżebnotë*; T**. Fópczi,** *Jedna matka, dwùch òjców. Wëzwëskanié jednégò tekstu przez dwùch kòmpòzytorów na wëbrónëch przëkładach***.**

Do rozmajitëch zagadnieniów kaszëbiznë jakno jãzëka òdnôszają sã prôce: M. **Cëbùlsczégò,** *Òsobòwé kùnôszczi w czasu ùszłim i zastrzegòwim spòsobie czasników;* D. **Stanulewicz,** *Ò wëzwëskanim kòrpùsów w jãzëkòznôwczich badaniach i ò planowanim kòrpùsu kaszëbsczégò jãzëka*; D. **Stanulewicz,** *Kaszëbsczé pòzwë jubilersczich kamieni.*

Jak wiedno, prosymë wszelejaczé ùwôdżi, òdnôszającé sã do dzejaniô RJK, nadto jãzëkòwëch jiwrów, òbrëmia zainteresowaniów i òbradów itp. czerowac na adres Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô.

Édwôrd Bréza
Sopòt

Edward Breza

Słowo wstępne

Wydajemy już 9. nr *Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego*; według przyjętego już schematu: uchwały i referaty zarówno z kolejnych posiedzeń Rady, jak i z sesji wyjazdowej, która w tym roku odbyła się, jak już miało to miejsce, w Kaszubskim Uniwersytecie Ludowym w Wieżycy. Jak w latach minionych, uchwały dotyczyły wzbogacania słownictwa i reguł gramatyczno-interpunkcyjnych. Referaty miały szeroki rozrzut tematyczny,

Nawiązując do wcześniej prezentowanej tematyki mariologicznej, E. **Pryczkowski** omawia „kult Królowej Kaszub w Kanadzie i w USA", a E. **Breza** epitet maryjny *Matka Boża Pięknej Miłości* i ikony Maryi w prawosławiu, np. *Chodegetria* 'Ukazująca drogę', *Pokrow* 'Matki Bożej Opieki', łac. *de Succursu* i inne oraz tytuł i wezwania kościołów *Matka Boża Zwycięska.*

Ponieważ mijający rok ogłoszony został przez Zarząd Główny ZKP Rokiem ks. dra Leona Heykego, dlatego dwa referaty dotyczyły dorobku literackiego tego piewcy północy Kaszub: ogólnej charakterystyki twórczości pisarza (T. **Linkner**) i jego liryków (E. **Breza**). Rozrzut tematów, jak to zostało już powiedziane, jest bogaty. D. **Kalinowski** przypomina dramaturga kaszubskiego, Huberta Sucheckiego; K. **Lewna** prezentuje obraz historyczny Michała Drzymały albo tragedię narodową Jana Drzeżdżona; E. **Bugajna** pisze o poezji Jana Zbrycy i o kaszubskich wątkach w poezji Zbigniewa Szymańskiego. *Last, but no least* B. **Ugowska** prezentuje literackie ujęcie Jana Zbrzycy utworu *W stolëcë chmùrników*; D. **Majkowski** ocenił sytuację literatury kaszubskiej na łamach „Stegny", dodatku do „Pomeranii". O formach i sposobach upamiętnienia ks. dra B. Sychty w rodzinnej gminie Sierakowice pisze D. Pioch.

Charakter dydaktyczny, niekiedy szeroko rozumiany, mają prace: W. **Lew-Kiedrowskiej** o historii, tematyce i uczestnikach kaszubskich dyktand; M. **Jocz** o warsztatach regionalnych „Remusowa Kara", czyli kaszubskiej edukacji w studenckim wydaniu; J. **Mamelskiego,** *Standaryzacja języka kaszubskiego w oczach poety*; E **Pryczkowskiego,** *Współczesny nauczyciel języka kaszubskiego*; **T. Fopkego,** *Jedna matka, dwóch ojców. Wykorzystanie jednego tekstu przez dwóch kompozytorów na wybranych przykładach*.

Różnych zagadnień kaszubszczyzny jako języka dotyczą prace: M. **Cybulskiego,** *Końcówki osobowe w czasie przeszłym i w trybie przypuszczającym czasowników*;

D. **Stanulewicz,** *O wykorzystaniu korpusów w badaniach językoznawczych i o planowaniu korpusu jęz. kaszubskiego*; D. **Stanulewicz,** *Kaszubskie nazwy kamieni jubilerskich.*

Jak zawsze, prosimy wszelkie uwagi, dotyczące pracy RJK, wątpliwości językowych, przedmiotu zainteresowań i obrad itp. kierować na adres Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

Edward Breza
Sopot

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

RJK

UCHWÔLËNK NR 1/RJK/15 Z DNIA 21.03.2015 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z ÒBLECZENIM I MÓDĄ

Radzëzna kaszëbsczégò jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną z òbleczenim i módą:

ÒGLOWÉ PÒZWË ÒBLECZËNKÙ
łacha, kòdra ‘łach, łachman’
òbleczenié; òblék ‘odzież, ubiór’
przëòdzéwk ‘przyodziewek’
ruchna ‘odzież, ubiór’
szôtorë (*wzgardl.*) ‘szmaty, odzież (*pogardl.*)’
ùbiór ‘odzież, ubiór’

białgłowsczi; białczi; białczën ‘damski’
bibiątczën ‘niemowlęcy’
chłopsczi ‘męski’
dzecny ‘dziecięcy’

jesénny ‘jesienny’
latny; latowi ‘letni’
przechòdny ‘przejściowy’
zëmòwi ‘zimowy’
zymkòwi ‘wiosenny’

klasyczny ‘klasyczny’
spòrtowi ‘sportowy’

ÒBLECZENIA
alba; ksãżé zgło; kòszëla do mszë ‘alba’
ancuch; òbleczënk ‘garnitur’
apaszka; chùstka na szëjã ‘apaszka’

barani kòżëch ‘baranica’
barankòwô czôpka ‘baranica’
bardotka ‘bardotka’
bejsbòlówka ‘bejsbolówka’
beret; **czôpk** ‘beret’
beretk ‘berecik’
bermùdë ‘bermudy’
bezrãkôwk ‘bezrękawnik’
białgłowsczé bùksczi; fidżi ‘figi’
bielëzna ‘bielizna’
  fùnkcyjnô bielëzna ‘bielizna funkcyjna’
  persónowô bielëzna ‘bielizna osobista’
bikini ‘bikini’
biret ‘biret’
biustonosz; piersnik; bùsthalter ‘biustonosz’
biznesowô kòszëla ‘koszula biznesowa’
bluza; jaka; kabôtk; jópa ‘bluza’
  bluza / jaka z kapùzą ‘bluza z kapturem’
  bluza / jaka z pòlaru ‘bluza z polaru’
  dresowô jaka / bluza ‘bluza dresowa’
  rozpinónô jaka / bluza ‘bluza rozpinana’
bluzka; bluza; kabôtk ‘bluzka’
  bluzka z dłudżim rãkôwã ‘bluzka z długim rękawem’
  bluzka z krótczim rãkôwã ‘bluzka z krótkim rękawem’
bòdi ‘body’
bòjówczi ‘bojówki’
bòkserczi ‘bokserki’
bòlerkò; naremiénica ‘bolerko’
bùdrisówka ‘budrysówka’
bùksczi; majtczi ‘majtki; spodenki’
  bùksczi do pływaniô / pływaniégò ‘szorty kąpielowe’
  krótczé bùksczi ‘krótkie spodenki’
bùksë ‘spodnie’
  materiałowé bùksë ‘spodnie materiałowe’
  skórzané bùksë ‘spodnie skórzane’
  zamszôczi ‘spodnie zamszowe’
  treningòwé bùksë ‘spodnie treningowe’

chinosë ‘chinosy’
chùsta ‘chusta’

chùstka ‘chustka’
chùstka na szëjã; apaszka ‘chustka na szyję, apaszka’
cwéter; jaka ‘sweter’
rozpinóny cwéter; rozpinónô jaka ‘sweter rozpinany’
cwéter / jaka z trzënórtnym dekòltã ‘sweter z dekoltem w serek’
cwéterk; jaczka ‘sweterek’
czepc ‘czepiec’
czepk ‘czepek’
czidlón; mańtel ‘płaszcz’
czitel ‘spódnica’
bananowi czitel ‘spódnica bananowa’
bómbka czitel ‘spódnica bombka’
maksy czitel ‘spódnica maksi’
gùbòwóny czitel ‘spódnica marszczona’
midi czitel ‘spódnica midi’
mini czitel ‘spódnica mini’
plisowóny czitel ‘spódnica plisowana’
zwònowati czitel ‘spódnica rozkloszowana’
òłówkòwi czitel ‘spódnica ołówkowa’
trapezowi czitel ‘spódnica trapezowa’
szotlandzczi czitel ‘szkocka spódnica’
czôpk; beret ‘beret’
czôpka; mùca ‘czapka’

drëlich ‘drelich’
dresë ‘dresy’
dwadzélowô sëknia; garsónka ‘garsonka’
dzecnô kòszëlka ‘koszulka dziecięca’
dżinsë ‘dżinsy’
dżokejka; dżokejskô czôpka ‘dżokejka’

fartuch; szërtuch; szorc ‘fartuch’
rozpinóny fartuch ‘fartuch rozpinany’
fartuszk; szërtuszk ‘fartuszek’
fidżi; białgłowsczé bùksczi ‘figi’
fùlôr ‘fular’

garsónka; dwadzélowô sëknia ‘garsonka’
getrë ‘getry’
gòlf ‘golf’
gòrset; sznërówka ‘gorset’

jaka; bluza; kabôtk; jópa ‘bluza’
jópa ‘kaftan damski’

kabôt ‘kabat, surdut’
kabôtk ‘kaftanik’
kardigón ‘kardigan’
karwôtka ‘surdut’
kaszket ‘kaszkiet’
kąpielówczi; badejczi ‘kąpielówki’
kléd; sëknia ‘suknia’
  balowô sëknia ‘suknia balowa’
  slëbnô sëknia; zdôwnô sëknia ‘suknia ślubna’
klédzëk; klédk; sëczenka ‘sukienka; kiecka’
  dłudżi kléd ‘długa sukienka’
  dżinsowi kléd ‘sukienka dżinsowa’
  kléd etui ‘sukienka etui’
  kòktajlowi kléd ‘sukienka koktajlowa’
  kòszëlowi kléd ‘sukienka koszulowa’
kłobùk; kòper; czôpk ‘kapelusz’
kòmżô ‘komża’
kòstjim ‘kostium’
kòstjim do płiwaniô / płiwaniégò ‘kostium do pływania’
  dwadzélowi kòstjim do płiwaniô / płiwaniégò ‘kostium dwuczęściowy do pływania’
kòszëla ‘koszula’
kòszëlka ‘koszulka’
kòszëlka pòlo ‘koszulka polo’
kòszëlka do surfòwaniô / surfòwaniégò ‘koszulka do surfowania’
kòszëlowi kléd ‘szmizjerka’
kòżëch; fùtro ‘kożuch, futro, szuba’
kòżëszk ‘kożuszek, futerko’
  kòżëszk z lësów ‘futerko z lisów’
  kòżëszk z norków ‘futerko z norek’
  kòżëszk z nutriów ‘futerko z nutrii’
  kòżëszk z trusów ‘futerko z królików’
  sztëczny kòżëszk ‘sztuczne futerko’
kómbinézón ‘kombinezon’
  pùrgòwi kómbinézón ‘kombinezon narciarski’
krótczé bùksë; szortë ‘szorty’
krótczi czôrny kléd ‘mała czarna’
ksãżé zgło; alba; kòszëla do mszë ‘alba’

kùrtka ‘kurtka’
dwastronnô kùrtka ‘kurtka dwustronna’
kurtka puchowa ‘pùchòwô kùrtka’
lëtewka ‘lekka kurtka’
przechòdnô kùrtka ‘kurtka przejściowa’
pùrgòwô kùrtka ‘kurtka narciarska’

leginsë ‘leginsy’
letczi mańtel ‘prochowiec’
liwk; westka ‘kamizelka’
lëtewka ‘wiatrówka’

majtczi; bùksczi ‘majtki’
mańtel; czidlón ‘płaszcz’
wełniany mańtel ‘płaszcz wełniany’
deszczowi mańtel ‘płaszcz przeciwdeszczowy’
pùchòwi mańtel ‘płaszcz puchowy’
zymkòwi mańtel ‘palto’
mitenczi ‘mitenki’
môłi kłobùk; toczk ‘toczek’
mrzeżónka; wòalka ‘woalka’
mùca; czôpka ‘czapka’
mùca z nëbą ‘czapka z daszkiem’
mùfka ‘mufka’
mùndur ‘mundur’
mùszka ‘muszka’
mùsznik ‘musznik’

naremiénica; bòlerkò ‘bolerko’
nocnica; nocnô kòszëla ‘koszula nocna’
nocónka; szlafrok ‘szlafrok, podomka’
nogawice; stréfle ‘pończochy’

òbleczënk; kòstjim ‘strój’
gimnasticzny kòstjim ‘strój gimnastyczny’
kòstjim do pływaniô/pływaniégò ‘strój pływacki, strój do kąpieli’
lëdowi òbleczënk ‘strój ludowy’
nôrodny òbleczënk ‘strój narodowy’
spòrtowi òbleczënk; spòrtowi kòstjim ‘strój sportowy’
òbwiązka ‘opaska’
òchróniôcz ‘ochraniacz’

  - **òchróniôcz na kòlana** ‘ochraniacz na kolana’
  - **òchróniôcz na łokce** ‘ochraniacz na łokcie’
- **òcéplôcz** ‘ocieplacz’
  - **òcéplôcz na nodżi** ‘ocieplacz na nogi’
  - **òcéplôcz na rãce** ‘ocieplacz na ręce’
- **ògrodniczczi** ‘ogrodniczki’

- **pajiczk** ‘pajacyk’
- **panama; kłobùk panama** ‘panama’
- **pareò** ‘pareo’
- **parka** ‘parka’
- **pas do stréflów** ‘pas do pończoch’
- **pelerina; zarzëtnica** ‘peleryna’
- **pelerinka** ‘pelerynka’
- **pelisa** ‘pelisa’
- **pena; pens** ‘peniuar’
- **peruka** ‘paruka’
- **pilotka; czôpka pilota** ‘pilotka’
- **pižama** ‘piżama’
- **pòdkòszëlka** ‘podkoszulek’
- **pòdwiązka** ‘podwiązka’
- **pòlo** ‘polo’
- **pònczo** ‘ponczo’
- **pòlówer; wełnik** ‘pulower’

- **rajtuzë; ridbùksë** ‘rajstopy; rajtuzy’
- **ramòneska** ‘ramoneska’
- **rãkawice** ‘rękawice’
  - **piãcpalcowé rãkawice** ‘rękawice pięciopalcowe’
  - **piãscówczi** ‘robocze rękawice’

- **slëniôk; szlapka** ‘śliniak, śliniaczek’
- **spioszczi** ‘śpioszki’
- **spòrtowô kòszëlka** ‘koszulka sportowa’
- **spódné bùksë** ‘kalesony’
- **spódnik; spódnica** ‘halka’
- **stopczi** ‘stopki’
- **stréfle; nogawice** ‘skarpety; pończochy’
  - **spòrtowé stréfle** ‘skarpety sportowe’
  - **stréfle do kòlón** ‘kolanówki’
- **strindżi** ‘stringi’

szal ‘szal’
szalk ‘szalik’
  kòminowi szalk; kòmin-szalk ‘szalik-komin’
szarawarë ‘szarawarë’
szërtuszk; fartuszk ‘fartuszek’
szkòłowi mùndurk ‘mundurek szkolny’
szlafrok; nocónka ‘szlafrok; podomka’
szlapka; slëniôk ‘śliniak, śliniaczek’
szlejer ‘welon’
szlips ‘krawat’
sztëczny kòżëszk ‘miś’

tankini ‘tankini’
téatralny kòstjim ‘kostium teatralny’
toczk; môłi kłobùk ‘toczek’
toga ‘toga’
top ‘top’
tréncz ‘trencz’
T-shirt ‘T-shirt’
  T-shirt z nadrëkã ‘T-shirt z nadrukiem’
tunika ‘tunika’

wãps; żakét ‘marynarka’
wełnik; pòlówer ‘pulower’
westa ‘kamizela’
westka; liwk ‘kamizelka’
wòalka; mrzeżónka ‘woalka’

żakét; kabôtk ‘żakiet’

UCHWÔLËNK NR 2/RJK/15 Z DNIA 13.05.2015 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z RZECZAMA ÒSTATECZNYMA

Radzëzna kaszëbsczégò jãzëka bédëje pòstãpną kaszëbską słowiznã sparłãczoną z rzeczama òstatecznyma:

abaddón; *òb.* szeòl ‘abaddon, zob. szeol’
apòkatastazjô ‘apokatastazja’

benedikcjô ‘benedykcja’
biôłô pani ‘biała pani’
błogòsławieństwa ‘błogosławieństwa’

cało ùmarłégò; zwłoczi ‘zwłoki’
cenotaf ‘cenotaf’
cziscowi, -ô, -é ‘czyśćcowy, -a, -e’
czisc, *lok.* cziszcz ‘czyściec’

denat ‘denat’
denatka ‘denatka’

egzekwie ‘egzekwie’
ekstaza ‘ekstaza’
Ereb ‘Ereb’
eschatologiô ‘eschatologia’
eschatologiczny ‘eschatologiczny’
eùtanazjô ‘eutanazja’

gehenna ‘gehenna’
grobnica (JT), kùrhón ‘kurhan’

Hades ‘Hades’

kirkùt ‘kirkut’
klepsydra; ògłos smiercë ‘klepsydra’

kònac ‘konać’
kòstnica ‘kostnica’
kòstëcha ‘kostucha’
kremacjô ‘kremacja’
krematorium ‘krematorium’
kùrhón; grobnica (JT) ‘kurhan’

letarg ‘letarg’

maùzoleùm ‘mauzoleum’
mistik ‘mistyk’
mistika ‘mistyka’
mizerikòrdia ‘mizerykordia’
mòdziła, grobny ùsëp ‘mogiła’
mòra ‘mora’

nekrolog ‘nekrolog’
nekropòliô ‘nekropolia’
niebò ‘niebo’
niebòszczëca ‘nieboszczka’
niebòszczëk ‘nieboszczyk’
niszpór; żałobné niszpòrë ‘nieszpory żałobne’
nieùgaszóny òdżin ‘ogień nieugaszony’

òpi; wieszczi ‘upiór’
Òrkùs ‘Orkus’
òstateczné rzeczë ‘rzeczy ostateczne’
òstateczny sąd ‘sąd ostateczny’
òtchłaniô ‘otchłań’

panichida ‘panichida’
paruzjô ‘paruzja’
piekło ‘piekło’
piramida ‘piramida’
pògrzéb ‘pogrzeb’
pòkłón ‘pokłon’
pòswiãcenia ‘poświęcenia’
predestinacjô ‘predestynacja’
przeznaczenié ‘przeznaczenie’

resztczi ‘resztki’

sarkòfag ‘sarkofag’
sãzabijca ‘samobójca’
sãzabijnica ‘samobójczyni’
sãzabijstwò ‘samobójstwo’
skòn ‘skon’
skònanié; ùmercé ‘zgon’
smãtôrz ‘cmentarz’
smierc ‘śmierć’
stigmaticzka ‘stygmatyczka’
stigmatik ‘stygmatyk’
szeòl, *òb.* abaddón ‘szeol, *zob.* abaddon’

topiélc ‘topielec’
trup ‘trup’

ùmarłi ‘umarły’
ùmarłô ‘umarła’
ùmercé; skònanié ‘zgon’

Walhalla ‘Walhalla’
wampir ‘wampir’
wieszczi; òpi ‘upiór’
wisélc ‘wisielec’

zaòstałoscë ‘szczątki’
zarzeczenié ‘zaklęcie’
zwłoczi; cało ùmarłégò ‘zwłoki’

żałobné niszpòrë; niszpór ‘nieszpory żałobne’

UCHWÔLËNK NR 3/RJK/15 Z DNIA 26.06.2015 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z TERMINAMA MÙZYCZNYMA – LËTRË C–F WERSJI PÒLSCZI

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z terminama mùzycznyma – lëtrë c–f wersji pòlsczi:

baro głosno (bg) ‘fortissimo (ff)’
bãbnista ‘dobosz’
bôjka w mùzyce ‘favola in musica’

c-mòll ‘c-moll’
C-dur ‘C-dur’
całi tón ‘cały ton’
całotónowô skala ‘całotonowa skala’
całô nóta ‘cała nuta’
Ces, ces ‘Ces, ces’
Ces-dur ‘Ces-dur’
Ceses, ceses ‘Ceses, ceses’
cezura; lëftowô paùza ‘cezura’
cëgańsczé skale ‘cygańskie skale’
cëzé zwãczi ‘dźwięki obce’
chòdzony ‘chòdzony’
chòranka; spiéwka; frantówka; piesniô ‘canzone lub canzona’
chòrdofónë, strënowé instrumentë ‘chordofony’
chòreògrafiô ‘choreografia’
chùr ‘chór’
chromaticzné znaczi ‘chromatyczne znaki’
chromaticznô skala ‘chromatyczna skala’
chromatika ‘chromatyka’
chùr ‘coro’
Cis, cis ‘Cis, cis’
Cis-dur ‘Cis-dur’
Cisis, cisis ‘Cisis, cisis’

cis-mòll ‘cis-moll’
corôz głosni ‘crescendo’
corôz mni i cëszi ‘diminuendo’
cwiérzkającë ‘frullato’
cymbałczi ‘cymbałki’
cymbałë ‘cymbałë’
cytra ‘cytra’
czardasz ‘czardasz’
czarlstón; charleston ‘charleston’
czastuszczi ‘czastuszki’
czelo; wiolonczela ‘czelo; cello’
czelesta ‘celesta; czelesta’

D, d ‘D, d’
dãtô òrkestra ‘dęta orkiestra’
dãté instrumentë ‘dęte instrumenty’
D-dur ‘D-dur’
decybel ‘decybel’
decyma ‘decyma’
decymòla ‘decymola’
Des, des ‘Des, des’
Des-dur ‘Des-dur’
Deses, deses ‘Deses, deses’
dëbelt ‘doppio’
diatoniczné instrumentë ‘diatoniczne instrumenty’
diatonicznô skala ‘diatoniczna skala’
dinamika ‘dynamika’
„diôbéł w mùzyce”; tritón ‘diabolus in musica; tryton’
dirigent ‘dyrygent’
dirigentura ‘dyrygentura’
dirigòwanié ‘dyrygowanie’
Dis, dis ‘Dis, dis’
Disis, disis ‘Disis, disis’
disonans; niezgódno brzëmiący ‘dysonans’
diszkant ‘dyszkant’
dixieland ‘dixiland’
d-mòll ‘d-moll’
dodekafóniô ‘dodekafonia’
dodóné linie ‘dodane linie’
dodónô seksta ‘dodana seksta’
dominanta ‘dominanta’

dominantowé akòrdë ‘dominantowé akordy’
domra ‘domra’
dorickô skala ‘dorycka skala’
dramaticzno ‘drammatico’
drumla ‘drumla’
drzéwiané instrumentë ‘drewniane instrumenty’
dudë ‘dudy’
duet ‘duet’
dumka ‘dumka’
duòdecyma ‘duodecyma’
duòla ‘duola’
dur ‘dur’
durowi trójzwãk, cwiardi trójzwãk ‘durowy trójdźwięk’
dzëkò, dzëwò, pòriwno ‘furioso’
dzëwò, dzëkò, zawzãto ‘feroce’
dzyrskò ‘energico’

E, e ‘E, e’
E-dur ‘E-dur’
efekt Dopplera ‘efekt Dopplera’
Eis, eis ‘Eis, eis’
Eisis, eisis ‘Eisis, eisis’
ekspòzycjô, pierszé przedstawienié, pierszi przedstôwk ‘ekspozycja’
elegiô ‘elegia’
elektroakùstika ‘elektroakustyka’
elektroniczné instrumentë, elektrofònë ‘elektryczne instrumenty, elektrofony’
elektronicznô mùzyka ‘elektroniczna muzyka’
emisjô głosu ‘emisjô głosu’
e-mòll ‘e-moll’
enharmónia ‘enharmonia’
enharmóniczné zwãczi ‘enharmoniczne dźwięki’
eòlskô skala ‘eolska skala’
Es-dur ‘Es-dur’
Eses, eses ‘Eses, eses’
es-mòll ‘es-moll’
etiuda ‘etiuda’
etnografiô ‘etnografia’

f ‘f’
fa ‘fa’
fagòt ‘fagot’

faktura ‘faktura’
falset ‘falset’
fandangò ‘fandango’
fanfara ‘fanfara’
fantazjô ‘fantazja’
F-dur ‘F-dur’
Fes, fes fermata ‘Fes, fes’
Fes-dur ‘Fes-dur’
figùracjô ‘figuracja’
filharmónia ‘filharmonia’
Fis, fis ‘Fis, fis’
Fis-dur ‘Fis-dur’
Fisis, fisis ‘Fisis, fisis’
fis-mòll ‘fis-moll’
flét / fléta ‘flauto; flet’
flétniô Pana ‘fletnia Pana’
fletowò; na ôrt flétë / flétu ‘flautato’
fòn ‘fon’
fòniô ‘fonia’
fònograf ‘fonograf’
fòrmantë ‘formanty’
fókstrot ‘fokstrot’
fraza ‘fraza’
frantówka; piesniô; spiéwka; chòranka ‘canzone lub canzona’
frigijskô skala ‘frygijska skala’
fùga ‘fuga’

głosno (g) ‘forte (f)’
głosno i zarô cëchò ‘forte-piano’
grégòriańsczi chòrôł ‘chorał gregorianski’

harmónicznô fùnkcjô ‘funkcja harmoniczna’
hòlowanié ‘dudnienie’

kanón ‘canon’
kantata ‘cantata’
kanticzi ‘cantica’
karno ‘ensemble’
karno zwònów ‘carillon’
klawesyn; klawicymbôł ‘cembalo’
kòncert ‘concerto’

kòrnét ‘cornetto’
kùnôszk ‘coda’
kùńcowi ‘finalis’

lëftowô paùza, cezura ‘cezura’

mùzycznô drama ‘dramat muzyczny’
mùzycznô estetika ‘estetyka muzyczna’
mùzycznô etnologiô ‘etnologia muzyczna’
mùzycznô fòrma ‘forma muzyczna’
mùzyczny drëk ‘druk muzyczny’
mùzyczny fòlklor; mùzycznô lëdowizna ‘folklor muzyczny’

nakrëti ‘coperto’
narôz mòcni ‘forzando, forzato’
nieczësti spiéw ‘detonowanie’
niezgódno brzëmiący; disonans ‘dysonans’

òderwóny ‘detache’
òd pòczątkù ‘da capo’
òrkestrowé zwònë ‘dzwony orkiestrowe’

piesniô ‘cavatina’
piszczówka, gwizdówka ‘fujarka’
pòdzeloné ‘div. lub divisi’
pòmión ‘echo’
procëm ‘contra’
protestatncczi chòrôł ‘chorał protestancki’
prowadzący zwãk ‘dźwięk prowadzący’
przez wszëtczé strënë, czëstô òktawa ‘diapason’

róg ‘corno’

scëszającë, corôz pòmali i cëszi ‘calando’
scësziwającë ‘decrescendo’
serenada ‘divertimento’
słodkò ‘dolce’
spiéw ‘canto’
spiéwa ‘chanson’
spiéwka; frantówka; piesniô; chòranka ‘canzone lub canzona’
strëna ‘corda’

subtelno, miãtkò ‘delicato, delicatamente’
szopenowsczi akòrd ‘chopinowski akord’
sztërëgłosowi ùkłôd, ùłożënk ‘czterogłosowy układ’

talerze ‘czynele’
tritón; „diôbéł w mùzyce” ‘diabolus in musica; tryton’
tuńc ‘danza’

ùlubiony; ùlëdóny ‘favori’

wëgódno ‘comodo’
wërazno ‘espressivo’
wierteltón ‘ćwierćton’
wierteltónowô mùzyka ‘ćwierćtonowa muzyka’
wierzã ‘credo’
wiolonczela; czelo ‘cello; czelo’
wiôldżi kòncert ‘concerto grosso’

z, zez ‘con’
zamkłi ‘chiuso’
zatrzimanié ‘fermata’
zdecydowóno, dzyrskò ‘deciso’
ze szpòrtã ‘capriccioso’
zmniészenié ‘dyminucja’
z ògniã ‘fuocoso’
zwãk ‘dźwięk’
zwònë ‘dzwony’
zwónczi ‘campanelli’

żałobno, smùtno ‘funebre’

UCHWÔLËNK NR 4/RJK/15 Z DNIA 20.11.2015 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z TERMINAMA GEÒGRAFICZNYMA

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z terminama geògraficznyma:

abisal ‘abisal’
abrazjô; pòdmiwanié brzegù ‘abrazja’
absorpcjô ‘absorbcja’
adiabata ‘adiabata’
administracyjnô jednostka ‘jednostka administracyjna’
aglomeracjô ‘aglomeracja’
aktiwnosc / aktiwnota Słuńca ‘aktywność Słońca’
akwen ‘akwen’
aluwium ‘aluwium’
amplituda ceplëznë / temperaturë ‘amplituda temperatury’
anekùmena ‘anekumena’
anticyklón; bariczny wiż ‘antycyklon; wyż baryczny’
antiklina ‘antyklina’
antipasat ‘antypasat’
antipòdë ‘antypody’
antropòpresjô ‘antropopresja’
aplit ‘aplit’
apògeùm ‘apogeum’
archipelag ‘archipelag’
artezyjskô stëdniô ‘studnia artezyjska’
asteroid ‘asteroid’
astronomiczné lato ‘lato astronomiczne’
astronomicznô jednostka ‘jednostka astronomiczna’
astronomicznô jeséń ‘jesień astronomiczna’
astronomicznô zëma ‘zima astronomiczna’
astronomiczny zymk ‘wiosna astronomiczna’
astronomiô ‘astronomia’
atlas ‘atlas’

atmòsfera; wiodrowina ‘atmòsfera’
  warstwë / szëchtë atmòsferë ‘warstwë atmosfery’
    tropòsfera ‘tropòsfera’
    tropòpaùza ‘tropopauza’
    stratosfera ‘stratosfera’
    òzonosfera ‘ozonosfera’
    stratopaùza ‘stratopauza’
    mezosfera ‘mezosfera’
    mezopaùza ‘mezopaùza’
    jonosfera ‘jonosfera’
    termòsfera ‘termosfera’
    egzosfera ‘egzosfera’
atmòsfericzné cësnienié ‘ciśnienie atmosferyczne’
atmòsfericznô cyrkùlacjô ‘cyrkulacja atmosferyczna’
atmòsfericzny klin, klin cësnieniô atmòsfericznégò ‘klin atmosferyczny’
  niżowy; klin nisczégò (òbniżonégò) cësnieniô atmòsfericznégò ‘niżowi’
  wëżowi, klin wësoczégò (pòdwëższonégò) cësnieniô atmòsfericznégò ‘wyżowy’
atol ‘atol’
aùtochtón ‘autochton’
azymùt ‘azymut’
  geògraficzny ‘geograficzny’
  magneticzny ‘magnetyczny’

bagno; trzãsawiskò; błoto ‘bagno’
bariczny niż ‘niż baryczny’
bariczny wiż ‘wyż baryczny’
barisfera; jądro zemi ‘barisfera’
barograf ‘barograf’
barométer ‘barometr’
bental; mòrsczé dno ‘bental’
biegùn; dżib ‘biegùn’
  magneticzny ‘magnetyczny’
  niebiesczi ‘niebieski’
  zemsczi ‘ziemski’
  zëmna ‘zimna’
biég / prąd rzéczi; żoch ‘nurt / prąd rzeki’
biom ‘biom’
biosfera ‘biosfera’
blóna; chmùra; òbłok ‘chmura’
błoto; trzãsawiskò; bagno ‘bagno’

- **brekcjô; druzgòt; òkrësznik** ‘brekcjô’
- **briza; briża; briga** ‘briza’
  - **dzénnô briza / briga / briża** ‘bryza dzienna’
  - **lądowô briza / briga / briża** ‘bryza lądowa’
  - **mòrskô briza / briga / briża** ‘bryza morska’
  - **nocnô briza / briga / briża** ‘bryza nocna’
- **brzegòwô liniô** ‘linia brzegowa’

- **cało niebiesczé** ‘ciało niebieskie’
- **cek wòdny** ‘ciek wodny’
- **cepłé zdroje** ‘cieplica; terma; ciepłe źródła’
- **cesnina; zwãżëna** ‘cieśnina’
- **chmùra; blóna; òbłok** ‘chmura’
  - **pòdzél chmùrów / blónów / òbłoków** ‘podział chmur’
  1. **wedle wësokòscë wëstãpòwaniô** ‘ze względu na wysokość występowania’
     - **nisczé** ‘niskie’
       - **stratocumulus; chmùra kłãbiasto-warstwòwô** ‘stratocumulus’
       - **stratus; chmùra warstwòwô** ‘stratus’
     - **nisczé ze znankama pionowi bùdowë** ‘niskie z cechami budowy pionowej’
       - **nimbostratus; chmùra deszczowô abò sniegòwô** ‘nimbostratus’
       - **cumulus; chmùra kłãbiastô** ‘cumulus’
       - **cumulus fractus; chmùra kłãbiastô rozpadłô** ‘cumulus fractus’
       - **cumulus humilis; chmùra dobri pògòdë /~ dobrégò wiodra** ‘cumulus humilis’
       - **cumulus mediocris; chmùra kłãbiastô rozcygłô** ‘cumulus mediocris’
     - **nisczé z wëdatnyma znankama pionowi bùdowë** ‘niskie o wyraźnych cechach budowy pionowej’
       - **cumulus; chmùra kłãbiastô** ‘cumulus’
       - **cumulus congestus; chmùra kłãbiastô wëpiãtrzonô** ‘cumulus congestus’
       - **cumulonimbus; chmùra kłãbiasto-deszczowô** ‘cumulonimbus’
     - **strzédné** ‘średnie’
       - **altostratus; chmùra strzédnô warstwòwô** ‘altostratus’
       - **altocumulus; chmùra strzédnô kłãbiastô** ‘altocumulus’
       - **altocumulus lenticularis; chmùra strzédnô kłãbiastô soczewkòwô** ‘altocumulus lenticularis’
     - **wësoczé** ‘wysokie’
       - **cirrus; chmùra pierzastô** ‘cirrus’
       - **cirrostratus; chmùra pierzasto-warstwòwô** ‘cirrostratus’
       - **cirrocumulus; chmùra pierzasto-kłãbiastô; barank** ‘cirrocumulus’

2. **wedle sztôłtu** ‘ze względu na kształt’
   kłãbiasté / skłãbioné ‘kłębiaste’
   pierzasté / letczé ‘pierzaste’
   szëchtowé ‘warstwowe’
3. **wedle bùdowë** ‘ze względu na budowę’
   rozcygłé w szérz ‘rozciągłe w poziomie’
   rozbùdowóné pionowò ‘rozbudowane pionowo’
4. **wedle spòsobù pòwstaniô** ‘ze względu na sposób powstawania’
   falowé ‘falowe’
   frontowé ‘frontowe’
   kònwekcyjné ‘konwekcyjne’

cyklón ‘cyklon’
czas; cząd ‘okres’
czas strefòwi ‘czas strefowy’
czas ùrzãdowi ‘czas urzędowy’
cządë dzejów Zemi ‘okresy dziejów Ziemi’
- **prekambr** ‘prekambr’
- **kambr** ‘kambr’
- **òrdowik** ‘ordowik’
- **sylur** ‘sylur’
- **dewòn** ‘dewon’
- **karbòn** ‘karbon’
- **perm** ‘perm’
- **trias** ‘trias’
- **jura** ‘jura’
- **kréda** ‘kreda’
- **paleògen** ‘paleogen’
- **neògen** ‘neogen’
  - **miocen** ‘miocen’
  - **pliocen** ‘pliocen’
- **czwôrtorząd** ‘czwartorzęd’
  - **plejstocen** ‘plejstocen’
  - **hòlocen** ‘holocen’

czôrnô dzura ‘czarna dziura’

debrza; sodło w górach; przełãcz ‘przełęcz’
delta ‘delta’
demògraficzny niż ‘demograficzny niż’
demògraficzny wiż ‘demograficzny wyż’
demògrafiô ‘demografia’
depresjô; wlëga; òbniżëna ‘depresja’

- **deszcz** ‘deszcz’
  - **miarznący** ‘marznący’
  - **kwasny** ‘kwaśny’
  - **żôłti** ‘żółty’
  - **zenitalny** ‘zenitalny’
- **deszczowô pòra; deszczowi cząd** ‘pora deszczowa’
- **długòsc geògrafnô / geògraficznô** ‘długość geograficzna’
- **doba; dzéń i noc** ‘doba’
- **dolëna / dolëzna; wlëga** ‘dolina’
- **dopłiw** ‘dopływ’
- **dorzéczé; òbéńda rzéczi; rzéka z dopłiwama** ‘dorzecze’
- **dôka; kòmùda** ‘mgła; zamglenie’
- **druzgòt; brekcjô; òkrësznik** ‘brekcjô’
- **duna** ‘wydma’
  - **ôrt dunów wedle dinamiczi** ‘rodzaj wydm ze względu na dynamikę’
    - **rësznô** ‘ruchoma’
    - **ùstaliwónô; òsadzywónô** ‘ustalana’
    - **ùstalonô; òsadzonô** ‘ustalona’
  - **ôrt dunów wedle sztôłtu** ‘rodzaj wydm ze względu na kształt’
    - **barchan** ‘barchan’
    - **dunowé pòle** ‘pole wydmowe’
    - **dunowi wał** ‘wał wydmowy’
    - **gwiôzdzëstô** ‘gwiaździsta’
    - **parabòlicznô** ‘paraboliczna’
    - **pòdłużnô; pòdługòwatô** ‘podłużna’
    - **pòprzécznô** ‘poprzeczna’
- **dzeje Zem**i ‘dzieje Ziemi’
  - **pòdzél dzejów Zemi (erë, cządë, epòczi, piãtra / szëchtë** ‘podział dziejów Ziemi (ery, okresy, epoki, piętra)’
- **dzéle swiata** ‘części świata’
  - **Afrika** ‘Afryka’
  - **Amerika** ‘Ameryka’
  - **Antarktida** ‘Antarktyda’
  - **Aùstralia i Òceaniô** ‘Australia i Oceania’
  - **Azjô** ‘Azja’
  - **Eùropa** ‘Europa’
- **dzélënka liniowô kartë / mapë** ‘podziałka liniowa mapy’
- **dzéń** ‘dzień’

- **ekliptika** ‘ekliptyka’
- **ekùmena** ‘ekumena’

- **emigracjô** ‘emigracja’
- **endemit** ‘endemit’
- **enklawa** ‘enklawa’
- **epejrofòreza (przemieszcziwanié kòntinentów)** ‘epejroforeza (wędrówka kontynentów)’
- **epejrogeneza** ‘epejrogeneza’
- **epicentrum** ‘epicentrum’
- **era** ‘era’
  - **erë zemi** ‘ery ziemi’
    - **archjik** ‘archaik’
    - **proterozojik** ‘proterozoik’
    - **paleòzojik** ‘paleozoik’
    - **mezozojik** ‘mezozok’
    - **kenozojik** ‘kenozoik’
- **erozjô; rozpôd** ‘erozja’
- **estuarium** ‘estuarium’
- **Eùropa** ‘Europa’
- **eùtrofizacjô** ‘eutrofizacja’

- **fala; wała** ‘fala’
  - **samòtnô; tsunami** ‘samotna; tsunami’
  - **sejsmicznô** ‘sejsmiczna’
- **faleza; klif** ‘faleza; klif’
- **fałda; zadżib** ‘fałd’
- **fazë miesąca** ‘fazy księżyca’
  - **nów** ‘nów’
  - **pierszô kwadra** ‘pierwsza kwadra’
  - **drëgô kwadra** ‘druga kwadra’
  - **pełniô** ‘pełnia’
  - **trzecô kwadra** ‘trzecia kwadra’
  - **czwiôrtô kwadra; òstatnô kwadra** ‘czwarta kwadra; kwadra ostatnia’
- **field** ‘field’
- **fiord** ‘fiord’
- **firn** ‘firn’
- **flisz** ‘flisz’
- **fòtosfera** ‘fotosfera’
- **front atmòsfericzny** ‘front atmosferyczny’

- **galaktika** ‘galaktyka’
- **gejzer** ‘gejzer’
- **geòdeta** ‘geodeta’

- **geòdezjô** ‘geodezja’
- **geògraficzné strzodowiszcze** ‘środowisko geograficzne’
  - **antropògeniczné** ‘antropogeniczne’
  - **naturalné** ‘naturalne’
  - **przirodniczé (atmòsfera, biosfera, hidrosfera, litosfera, pedosfera** ‘przyrodnicze (atmosfera, biosfera, hydrosfera, litosfera, pedosfera)’
- **geògraficznô krôjna** ‘kraina geograficzna’
- **geògraficzny ùkłôd** ‘siatka geograficzna’
- **geògrafiô** ‘geografia’
  - **fizycznô** ‘fizyczna’
    - **biogeògrafiô** ‘biogeografia’
    - **geògrafiô zemi / gruńtu** ‘geografia gleb’
    - **geòlogiô** ‘geologia’
    - **geòmòrfòlogiô** ‘geomorfologia’
    - **glacjologiô** ‘glacjologia’
    - **hidrografiô** ‘hydrografia’
    - **hidrologiô** ‘hydrologiô’
    - **kartografiô** ‘kartografia’
    - **klimatologiô** ‘klimatologia’
    - **òceanografiô** ‘oceanografia’
  - **spòłeczno-gòspòdarczô** ‘społeczno-gospodarcza’
    - **gbùrzëznë** ‘rolnictwa’
    - **kòmùnikacji** ‘komunikacji’
    - **kùlturë** ‘kultury’
    - **lëdztwa** ‘ludności’
    - **przerobinë** ‘przemysłu’
    - **turisticzi** ‘turystyki’
    - **ùsłëgów** ‘usług’
    - **zasedleniô** ‘osadnictwa’
- **gleba; zemia; gruńt** ‘gleba’
  - **òglowi pòdzél glebów** ‘ogólny podział gleb’
    - **strefòwé** ‘strefowe’
    - **astrefòwé** ‘astrefowe’
  - **systematika zemiów / gruńtów / glebów** ‘systematika gleb’
    - **inicjalné** ‘inicjalne’
    - **słabòùsztôłtowóné** ‘słabouksztaltowane’
    - **brunozemné** ‘brunatnoziemne’
    - **dërdzawòzemné** ‘rdzawoziemne’
    - **płowòzemné** ‘płowoziemne’
    - **bielëcowé; bielëce** ‘bielicowe’
    - **czôrnozemné** ‘czarnoziemne’

mòdrzéniowé ‘glejoziemne’
wertisole ‘vertisole’
òrganiczné ‘organiczne’
antropògeniczné ‘antropogeniczne’
gòrąc; hëc ‘upał’
gòrącé zdrzódło ‘gorące źródło’
góra ‘góra’
górë ‘góry’
ôrtë górów ‘rodzaje gór’
fałdowé ‘fałdowe’
srãbòwé ‘zrębowe’
wùlkaniczné ‘wulkaniczne’
górotwórczô faza ‘faza górotwórcza’
górotwórzba; òrogeneza ‘orogeneza’
grańca ‘granica’
liniowô ‘liniowa’
strefòwô ‘strefowa’
grańca / liniô wiecznégò sniegù ‘granica / linia wiecznego śniegu’
grzëmòt; krzëkwa; bùrzô; gromówka ‘burza’
gwiôzda ‘gwiazda’
gwiôzdozbiór; kònstelacjô ‘gwiazdozbiór’

halit; sól kamiennô ‘halit; sól kamiennô’
hektopaskal (hPa) ‘hektopaskal (hPa)’
hëc; gòrąc ‘upał’
hidrologiô ‘hydrologia’
dzéle hidrologii ‘działy hydrologii’
ekòhidrologiô ‘ekohydrologia’
glacjologiô ‘glacjologia’
hidrogeòlogiô ‘hydrogeologia’
hidrometeòrologiô ‘hydrometeorologia’
kriologiô ‘kriologia’
krenologiô ‘krenologia’
limnologiô ‘limnologia’
òceanologiô ‘oceanologia’
paludologiô ‘paludologia’
pòtamòlogiô ‘potamologia’
hidrosfera ‘hydrosfera’
wòdë pòdzemné ‘wody podziemne’
wòdë wiéchrzëznowé ‘wody powierzchniowe’
hôwinga; łãka; zatoka; wik ‘zatoka’

- **imigracjô** ‘imigracja’
- **impòrt** ‘import’
- **interglacjał** ‘interglacjał’
- **interior** ‘interior’
- **irigacjô; nawòdnianié** ‘irygacja’
- **izoamplituda** ‘izoamplituda’
- **izobara** ‘izobara’
- **izobata** ‘izobata’
- **izohalina** ‘izohalina’
- **izohieta** ‘izohieta’
- **izohipsa** ‘izohipsa’
- **izoklina** ‘izoklina’
- **izostazjô** ‘izostazja’
- **izoterma** ‘izoterma’
- **izotermiô** ‘izotermia’

- **jama** ‘jaskinia’
  - **grawitacyjnô** ‘grawitacyjna’
  - **krasowô** ‘krasowa’
  - **lodowcowô** ‘lodowcowô’
  - **pseùdokrasowô** ‘pseudokrasowa’
  - **tektonicznô** ‘tektoniczna’
  - **wietrzeniowò-erozyjnô** ‘wietrzeniowo-erozyjna’
- **jamòwi nacek** ‘naciek jaskiniowy’
  - **stalagmit** ‘stalagmit’
  - **stalagnat** ‘stalagnat’
  - **stalaktit** ‘stalaktyt’
- **jądro zemi; barisfera** ‘barysfera’
- **jezoro** ‘jezioro’
  - **bezòdpłiwòwé** ‘bezodpływowe’
  - **cyrkòwé** ‘cyrkowe’
  - **czasowé** ‘okresowe’
  - **deltowé** ‘deltowe’
  - **distroficzné** ‘dystroficzne’
  - **eùtroficzné** ‘eutroficzne’
  - **krasowé** ‘krasowe’
  - **meandrowé** ‘meandrowe’
  - **mòrenowé** ‘morenowe’
  - **nabrzeżné** ‘nabrzeżne’
  - **òligòtroficzné** ‘oligotroficzne’
  - **pòlodnikòwé; pòlodowcowé** ‘polodowcowe’

  - **przepłëwòwé** ‘przepływowe’
  - **rënowé** ‘rynnowe’
  - **słoné** ‘słone’
  - **tektoniczné** ‘tektoniczne’
  - **wùlkaniczné** ‘wulkaniczne’
  - **zapòrowé’** ‘zaporowe’

- **kalãdôrzowi rok** ‘rok kalendarzowy’
- **kanał** ‘kanał’
  - **mòrsczi** ‘morski’
- **kanión** ‘kanion’
- **kartograficzny ùkłôd** ‘siatka kartograficzna’
- **klif; faleza** ‘klif; faleza’
- **klimat** ‘klimat’
  - **klimaticznô strefa / zona** ‘strefa klimatyczna’
    - **równikòwô** ‘równikowa’
    - **pòdrównikòwô / tropikalnô (z cządã deszczowim i sëchim)** ‘podrównikowa; tropikalna (z porą deszczową i suchą)’
    - **zwrotnikòwô; subtropikalnô** ‘zwrotnikowa; subtropikalna’
    - **pòdzwrotnikòwô; strzódzemnomòrskô** ‘podzwrotnikowa; śródziemnomorska’
    - **strzédnô; ùmiarkòwónô** ‘umiarkowana’
    - **ùmiarkòwónô kòntinentalnô** ‘umiarkowana kontynentalna’
    - **ùmiarkòwónô mòrskô** ‘umiarkowana morska’
    - **ùmiarkòwónô zëmnô** ‘umiarkowana zimna’
    - **zëmnô (kòlbiegùnowô i biegùnowô)** ‘zimna (okołobiegunowa i biegunowa)’
- **klimaticzné lato** ‘lato klimatyczne’
- **klimaticznô jeséń** ‘jesień klimatyczna’
- **klimaticznô zëma** ‘zima klimatyczna’
- **klimaticzny diagram** ‘klimatyczny diagram’
- **klimaticzny zymk** ‘wiosna klimatyczna’
- **kòlonia** ‘kolonia’
- **kòlonializm** ‘kolonializm’
- **kòło pòdbiegùnowé; pòlarny krąg** ‘koło podbiegunowe’
  - **nordowé; nordowi pòlarny krąg** ‘północne’
  - **pôłniowé; pôłniowi pòlarny krąg** ‘południowe’
- **kòméta** ‘kometa’
- **kònglomerat; zlepiszcze; zlepiéńc** ‘konglomerat’
- **kòntinent** ‘kontynent’
  - **kòntinentë Zemi wedle wiéchrzëznë** ‘kontynenty Ziemi wg powierzchni’
    - **Eùrazjô** ‘Eurazja’

Afrika ‘Afrika’
Pôłniowô Amerika ‘Amerika Południowa’
Nordowô Amerika ‘Ameryka Północna’
Antarktida ‘Antarktyda’
Aùstraliô ‘Australia’
kòrëplëna; zmiarzlëna; namiarznica ‘zmarzlina / marzłoć’
kòrëto rzéczi; łoże / łożëskò ‘koryto / łożysko rzeki’
kòrozjô ‘korozja’
magmòwô kòrozjô ‘~ magmowa’
kòsmògrafiô ‘kosmografia’
kòta ‘kota’
kòtlëna; sodlëna ‘kotlina’
kómpas; bùsola ‘kompas; busola’
kôrta; mapa ‘mapa’
krajoznawstwò ‘krajoznawstwo’
kras ‘kras’
krater; ùscé wùlkanu ‘krater’
krôj ‘kraj’
krzëwô hipsometricznô ‘krzywa hipsometryczna’
kùlminacjô ‘kulminacja’
kwazar; nibëgwiôzda ‘kwazar’

lagùna ‘laguna’
las ‘las’
latnô przemòga ‘przesilenie letnie’
lawa ‘lawa’
lawina ‘lawina’
ląd ‘ląd’
lądolód ‘lądolód’
legenda mapë ‘legenda mapy’
lëczba lëdztwa ‘liczba ludności’
lëft; pòwietrzé ‘powietrze’
lido ‘lido’
liman ‘liman’
liniô zmianë datë ‘linia zmiany daty’
litosfera ‘litosfera’
lob ‘lob’
lododzelëna ‘lododział’
lodospôd ‘lodospad’
lodowcowi jãzór ‘jęzor lodowcowy’
lodówc; lodnik ‘lodowiec’

loksodroma ‘loksodroma’
lód ‘lód’

łãk; sodło; synklina ‘łęk; synklina’
łiskawica; môłniô ‘błyskawica’
łoże / łożëskò / kòrëto rzéczi ‘koryto / łożysko rzeki’

magma ‘magma’
manométer ‘manometr’
mapa; kôrta ‘mapa’
masyw ‘masyw’
  kamisti ‘skalny’
  górsczi ‘górski’
meander ‘meander’
metamòrficzny ‘metamorficzny’
  metamòrficznô kamizna ‘skała metamorficzna’
meteòrologiô ‘meteorologia’
meteór ‘meteor’
metis ‘metys’
miasto; gard ‘miasto’
midzëgórzé; midzëgórzëzna ‘międzygórze’
mierzeja; midzëmòrze ‘mierzeja’
miesąc ‘miesiąc’
miesąc; ksãżëc ‘księżyc’
  anomalisticzny ‘anomalistyczny’
  ksãżëcowi ‘księżycowy’
  smòczi ‘smoczy’
  sydericzny (gwiôzdowi) ‘syderyczny (gwiazdowy)’
  synodiczny (lunacjô) ‘synodyczny (lunacja)’
miészëzna nôrodowô ‘mniejszość narodowa’
minerał ‘minerał’
mònokùltura ‘monokultura’
mònsun ‘monsun’
mòrena ‘morena’
mòrsczé dno; bental ‘bental’
mòrsczé płëwë (przëpływ i òdpływ) ‘pływy morskie (przypływ i odpływ)’
mòrze ‘morze’
mróz ‘mróz’
mùlat ‘mulat’

nadir ‘nadir’
namiarznica; zmiarzlëna; kòrëplëna ‘zmarzlina / marzłoć’

naniosłi / narzutowi kam /òksëp; eratik ‘głaz narzutowy; eratyk’
nasłonecznienié / nasłuńcowienié ‘nasłonecznienie’
naturalné przërôstanié lëdztwa ‘przyrost naturalny ludności’
nawòdnianié; irigacjô ‘irygacja’
neòkòlonializm ‘neokolonializm’
niecka; wlëga ‘niecka’
niewòlnictwò; pòjmańswò ‘niewolnictwo’
niwa; rolô ‘niwa’
niwica; szëchtownica; niwiznowô / szëchtowô liniô ‘poziomica’
niżawa ‘nizina’
noc ‘noc’
nomadizm ‘nomadyzm’
nôrodowòsc / nôrodnosc ‘narodowość’
nôród ‘naród’

òbiegòwi ruch Zemi ‘obiegowy ruch Ziemi’
òbniżëna; wlëga; depresjô ‘depresja’
òbrotowi / wirowi ruch Zemi ‘obrotowy / wirowy ruch Ziemi’
òbrotowô elipsoida ‘elipsoida obrotowa’
òcean ‘ocean’
òdpłiw ‘odpływ’
òpadowé wòdë ‘wody opadowe’
òpôd ‘opad’
òrbita ‘orbita’
òrogeneza; górotwórzba ‘orogeneza’
òrtodroma ‘ortodroma’
òs Zemi ‘oś ziemska’
òstrów ‘wyspa’
òznaczenié czerënków ‘oznaczenie kierunków’
  norda N ‘północ N’
  pôłnié S ‘południe S’
  wschód, pòrénk E ‘wschód E’
  zôpad / zôchód W ‘zachód W’
òzonowô dzura ‘dziura ozonowa’
òzón ‘ozon’

ôrtë / gałązë gòspòdarczi ‘działy gospodarki’
  przerobina; przemësł ‘przemysł’
  gbùrzëzna ‘rolnictwo’
  hańdel ‘handel’
  bùdowizna ‘budownictwo’

ùsłëdżi ‘usługi’
przewòzënk; transpòrt ‘transport’
łącznosc ‘łączność’

pampa ‘pampa’
park ‘park’
krôjmalënkòwi ‘krajobrazowy’
nôrodowi ‘narodowy’
pasat ‘pasat’
periferie; pùstczi ‘peryferie’
pich; regòlit ‘regolit’
plan ‘plan’
planéta ‘planeta’
planétarny ùkłôd ‘układ planetarny’
planétoida ‘planetoida’
plaskatô wëżawa; wësoczëzna ‘płaskowyż’
plata ‘płyta’
plemiã ‘plemię’
pògòda; wiodro ‘pogoda’
pògórzé; wësoczëzna ‘pogórze’
pògrańczé ‘pogranicze’
pòjezerzé ‘pojezierze’
pòjmaństwò; niewòlnictwò ‘niewolnictwo’
pòlarnô noc ‘noc polarna’
pòlarny dzéń ‘dzień polarny’
pòlder ‘polder’
pòpùlacjô ‘populacja’
pòra / cząd rokù ‘pora roku’
pòrë / cządë rokù ‘pory roku’
przedzymk; wczasny zymk ‘przedwiośnie’
zymk ‘wiosna’
lato ‘lato’
jeséń ‘jesień’
przedzëmie; przedzëmòwi cząd ‘przedzimie’
zëma ‘zima’
pòwietrzé; lëft ‘powietrze’
półòstrów ‘półwysep’
półpùstiniô ‘półpustynia’
pôłnié ‘południe’
pôłnik ‘południk’
pradolëna / pradolëzna ‘pradolina’

- **preria** ‘preria’
- **promiéń Zemi** ‘promień Ziemi’
- **protektorat** ‘protektorat’
- **przełãcz; sodło w górach; debrza** ‘przełęcz’
- **przëpłiw** ‘przypływ’
- **pùstczi; periferie** ‘peryferie’
- **pùstiniô** ‘pustynia’
  - **tip pùstini wedle materiału** ‘typ pustyni ze względu na materiał’
    - **glëniastô; mòdrzéniowô (plaja; kewir; takir)** ‘ilasta (playa; kewir; takyr)’
    - **kamistô (hamada; reg)** ‘skalista (hamada; reg)’
    - **piôszczëstô (erg)** ‘piaszczysta (erg)’
    - **słonô** ‘słona’
    - **żwirowô; czisowô (serir)** ‘żwirowa (serir)’

- **rafa** ‘rafa’
  - **barierowô** ‘barierowa’
  - **brzégòwô; sztrądowô** ‘brzegowa’
  - **kòralowô** ‘koralowa’
  - **przëbrzeżnô** ‘przybrzeżna’
- **rasa** ‘rasa’
- **regòlit; pich** ‘regolit’
- **retk; szpërk; cëpel** ‘przylądek’
- **rift** ‘ryft’
  - **strefa riftu** ‘strefa ryftu’
- **roscënowô fòrmacjô** ‘formacja roślinna’
- **roscënowô strefa / zona** ‘strefa roślinna’
  - **mòkré lasë równikòwé (dżungla)** ‘wilgotne lasy równikowe (dżungla)’
  - **sawanna** ‘sawanna’
  - **pùstiniô i półpùstiniô** ‘pustynia i półpustynia’
  - **wieczno zeloné lasë** ‘wiecznie zielone lasy’
  - **makia** ‘makia’
  - **step** ‘step’
  - **las lëscasti wiedno zelony** ‘las liściasty zawsze zielony’
  - **las lëscasti zrzucający lëstë i miészóny** ‘las liściasty zrzucający liście i mieszany’
  - **tajga** ‘tajga’
  - **tundra** ‘tundra’
  - **lodowô pùstiniô** ‘pustynia lodowa’
- **równik** ‘równik’
  - **długòsc równika** ‘długość równika’
- **równonoc** ‘równonoc’
- **równoleżnik** ‘równoleżnik’
- **rzezba / ùsztôłtowanié terenu** ‘rzeźba terenu’

- **satelita** ‘satelita’
- **sejsmicznosc / sejsmicznota** ‘sejsmiczność’
  - **asejsmiczné terenë** ‘obszary asejsmiczne’
  - **pensejsmiczné terenë** ‘obszary pensejsmiczne’
  - **sejsmiczné terenë** ‘obszary sejsmiczne’
- **sejsmicznô strefa / zona** ‘strefa sejsmiczna’
  - **alpejskò-himalajskô** ‘alpejsko-himalajska’
  - **kòntinentalnëch riftów** ‘ryftów kontynentalnych’
  - **strzódòceanicznëch krzeptów** ‘grzbietów śródoceanicznych’
  - **wkółpacyficznô (pacyficzny piestrzéń ògnia)** ‘okołopacyficzna (pacyficzny pierścień ognia)’
- **sejsmiczné hipòcentrum** ‘hipocentrum sejsmiczne’
- **sejsmòlogiô** ‘sejsmologia’
- **sëchi czãd; sëchô pòra** ‘pora sucha’
- **skała; kamizna** ‘skała’
  - **magmòwé** ‘magmowe’
  - **òsadowé** ‘osadowe’
    - **chemiczné** ‘chemiczne’
    - **òkrëszënowé** ‘okruchowe’
    - **òrganogeniczné** ‘organogeniczne’
  - **metamòrficzné** ‘metamorficzne’
- **Słuńce** ‘Słońce’
- **Słuńcowi / Słoneczny Ùkłôd** ‘Układ Słoneczny’
  - **planétë Ùkładu Słuńcowégò / Słonecznégò** ‘planety Układu Słonecznego’
    - **Merkùri** ‘Merkury’
    - **Wenus** ‘Wenus’
    - **Zemia** ‘Ziemia’
    - **Mars** ‘Mars’
    - **Jowisz** ‘Jowisz’
    - **Saturn** ‘Saturn’
    - **Ùran** ‘Uran’
    - **Neptun** ‘Neptun’
  - **karłë Słuńcowégò / Słonecznégò Ùkładu** ‘karły Układu Słonecznego’
    - **Ceres** ‘Ceres’
    - **Pluton** ‘Pluton’
    - **Haùmea** ‘Haumea’
    - **Makemake** ‘Makemake’
    - **Eris** ‘Eris’
- **sniég** ‘śnieg’
  - **ôrtë snieżnëch òpadów** ‘rodzaje opadów śnieżnych’
    - **grôd** ‘grad’

  - **kùrza(t)wa** ‘zamieć śnieżna’
  - **snieżawa** ‘śnieżyca’
  - **sniéżné / sniegòwé krëpë** ‘krupy śnieżne’
  - **zawiejô; krzëkwa** ‘zawieja’
  - **zôrnisti sniég** ‘śnieg ziarnisty’
- **sodło w górach; przełãcz; debrza** ‘przełęcz’
- **strëga; strëmiéń** ‘potok’
- **subdukcjô** ‘subdukcja’
- **subekùmena** ‘subekumena’
- **synklina; łãk; sodło** ‘synklina; łęk’
- **szadzëzna / szadawica** ‘szadź’
- **szelf** ‘szelf’
- **szérzô geògraficznô** ‘szerokość geograficzna’
- **szëchta zemi** ‘warstwa ziemi’
  - **geòlogiczné szëchtë zemi** ‘geologiczne warstwy ziemi’
    - **zemskô skòrëpa** ‘skorupa ziemska’
      - **kòntinentalnô; sial** ‘kontynentalna; sial’
      - **òceanicznô; sima** ‘oceaniczna; sima’
    - **płôszcz zemi** ‘płaszcz ziemi’
      - **górny płôszcz; crofesima** ‘płaszcz górny; crofesima’
        - **astenosfera** ‘astenosfera’
        - **przechódnô strefa** ‘strefa przejściowa’
      - **dólny płôszcz; nifesima** ‘płaszcz dolny; nifesima’
    - **jądro zemi** ‘jądro ziemi’
      - **pòwiérzchné jądro** ‘jądro zewnętrzne’
      - **bënowé jądro** ‘jądro wewnętrzne’
- **szëchtë roscënów** ‘piętra roślinności’
- **szpërk; retk; cëpel** ‘przylądek’
- **sztôłtowanié strzodowiszcza** ‘kształtowanie środowiska’

- **tektonicznô plata (plata / tôfla litosferë / litosfericznô)** ‘płyta tektoniczna (płyta / kra litosfery / litosferyczna)’
- **tektonika platów** ‘tektonika płyt’
- **tôfla lodu; szczita** ‘kra’
  - **strzéż** ‘kra podwodna’
- **trzãsawiskò; błoto; bagno** ‘bagno’
- **trzãsenié zemi; dërgòt zemi** ‘trzęsienie zemi’
- **tsunami** ‘tsunami’

- **ùed; wadi** ‘ued; wadi’
- **ùscé** ‘ujście’

- **ùrbanizacjô** ‘urbanizacja’
- **ùsłëdżi** ‘usługi’
- **ùsztôłtowanié terenu / rzezba** ‘rzeźba terenu’

- **wadi; ùed** ‘wadi; ued’
- **wała; fala** ‘fala’
- **wat** ‘watt’
- **wegetacyjny czas / cząd** ‘okres wegetacyjny’
- **wësokòsc; wëżawa** ‘wysokość’
  - **bezwzglãdnô wëżawa** ‘wysokość bezwzględna’
  - **nad rówizną mòrza (n.r.m.)** ‘nad poziomem morza (n.p.m.)’
  - **pòd rówizną mòrza (p.r.m.)** ‘pod poziomem morza (p.p.m.)’
- **wëszëńc; czëp** ‘szczyt’
- **wëżawa** ‘wyżyna’
- **wiater** ‘wiatr’
  - **ôrtë wiatru** ‘rodzaje wiatru’
    - **stałé** ‘stałe’
      - **pasatë** ‘pasaty’
      - **antipasatë** ‘antypasaty’
    - **sezonowé; cząndowé** ‘sezonowé’
    - **lokalné; zmienné** ‘lokalne; zmienne’
      - **mònsun** ‘monsun’
      - **briza / briża / briga** ‘bryza’
      - **fen** ‘fen’
      - **zberkòwé** ‘zboczowe’
        - **dolëznowi wiater** ‘wiatr dolinny’
        - **górsczi wiater** ‘wiatr górski’
    - **pùstiniowé** ‘pustynne’
      - **harmatan** ‘harmattan’
      - **samùm; hamsyn** ‘samum; hamsyn’
- **widnik** ‘widnokrąg’
- **widnokréz; widnik; hòrizont** ‘horyzont’
- **wiecznô (wielelatnô) zmiarzlëna / namiarznica** ‘wieczna (wieloletnia) zmarzlina / wieczna marzłoć’
- **wies** ‘wieś’
- **wietrzenié** ‘wietrzenie’
- **wiéchrzëzna** ‘powierzchnia’
- **wiodro; pògòda** ‘pogoda’
- **wik; hôwinga; łãka; zatoka** ‘zatoka’
- **wiłóz; rëja; wądół** ‘jar’
- **wlëga; òbniżëna; depresjô** ‘depresja’

wòda ‘woda’
wòdospôd ‘wodospad’
Wszechswiat ‘Wszechświat’

zachmùrzenié; ùblónowienié ‘zachmurzenie’
zacmienié ‘zaćmienie’
zalëdnienié ‘zaludnienie’
  gãstosc zalëdnieniô ‘gęstość zaludnienia’
zambò ‘zambo’
zatoka; hôwinga; łãka; wik ‘zatoka’
zdrój ‘źródło’
zemia; gruńt; gleba ‘gleba; ziemia’
zemskô skòrëpa ‘skorupa ziemska’
zenit ‘zenit’
zëmòwô przemòga ‘przesilenie zimowe’
zlepiszcze; zlepiéńc; kònglomerat ‘konglomerat’
zlodowacenié ‘zlodowacenie’
zlodzałi sniég ‘szreń’
zmiarzlëna; namiarznica; kòrëplëna ‘zmarzlina / marzłoć’
zodiak ‘zodiak’
zwietrzelëna ‘zwietrzelina’
zwrotnik ‘zwrotnik’

żleb ‘żleb’
żłódz; sëwi mróz ‘szron’

UCHWÔLËNK NR 5/RJK/15 Z DNIA 20.11.2015 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SKRÓCËNKÓW PÒZWÓW PRZËPÔDKÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje stosowanié pòstãpnëch skrcënków pòzwów przëpôdków w kaszëbsczim jãzëkù:

N. nazéwôcz ‘mianownik’

R. rodzôcz ‘dopełniacz’

D. dôwôcz ‘celownik’

Wn. winowôcz ‘biernik’

Nrz. nôrzãdzôcz ‘narzędnik’

M. môlnik ‘miejscownik’

W. wòłôcz ‘wołacz’

UCHWÔLËNK NR 6/RJK/15 Z DNIA 20.11.2015 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ FLEKSJI KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje stosowanié pòstãpny fleksji kaszëbsczégò jãzëka:

I. DEKLINACJÔ

1. Òdmiana jistników chłopsczégò ôrtu

Westrzód jistniów chłopsczégò ôrtu wëapartniwómë (1) òsobòwé żëwòtné, (2) nieòsobòwé żëwòtné i (3) nieżëwòtné.

Jistniczi òsobòwé żëwòtné

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
nazéwôcz – chto? co?	chłop	chłop-**i**
rodzôcz – kògò? czegò?	chłop-**a**	chłop-**ów**
dôwôcz – kòmù? czemù?	chłop-**ù**, chłop-**òwi**	chłop-**óm**
winowôcz – kògò? co?	chłop-**a**	chłop-**ów**
nôrzãdzôcz – z kògùm? z czim?	chłop-**ã**	chłop-**ama**
môlnik – ò kògùm? ò czim?	chłop*i*-**e**	chłop-**ach**
wòłôcz – ò!	chłop*i*-**e**!	chłop-**i**!

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	syn	sën-**owie**
R.	sën-**a**	sën-**ów**
D.	sën-**owi**	sën-**óm**
Wn.	sën-**a**	sën-**ów**

Nrz.	sën-**ã**	sën-**ama**
M.	sën*i*-**e**	sën-**ach**
W.	sën*i*-**e**!	sën-**owie**!

Jistniczi nieòsobòwé żëwòtné

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	lës	lës-**ë**
R.	lës-**a**	lës-**ów**
D.	lës-**owi**	lës-**óm**
Wn.	lës-**a**	lës-**ë**
Nrz.	lës-**ã**	lës-**ama**
M.	lës-**u**	lës-**ach**
W.	lës-**u**!	lës-**ë**!

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	kóń	kòn*i*-**e**
R.	kòn*i*-**a**	kòn*i*-**ów**, kòn-**i**
D.	kòn*i*-**owi**, kòni-**u**	kòn*i*-**óm**
Wn.	kòn*i*-**a**	kòn*i*-**ów**
Nrz.	kòn*i*-**ã**	kòn*i*-**ama**
M.	kòn*i*-**u**	kòn*i*-**ach**
W.	kòn*i*-**u**!	kòn*i*-**e**!

Jistniczi nieżëwòtné

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	kòsz	kòsz-**e**
R.	kòsz-**a**	kòsz-**ów**, **-i**
D.	kòsz-**owi**, **-u**	kòsz-**óm**
Wn.	kòsz	kòsz-**e**
Nrz.	kòsz-**ã**	kòsz-**ama**
M.	kòsz-**u**	kòsz-**ach**
W.	kòsz-**u**!	kòsz-**e**!

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	statk	statcz-**i**
R.	statk-**a**, -**ù**	statk-**ów**
D.	statk-**òwi**	statk-**óm**
Wn.	statk	statcz-**i**
Nrz.	statk-**ã**	statk-**ama**
M.	statk-**ù**	statk-**ach**
W.	statk-**ù**!	statcz-**i**!

2. Òdmiana jistnika białgłowsczégò ôrtu

Westrzód jistników białgłowsczégò ôrtu wëapartniwómë: (1) te, chtërnëch témat kùńczi sã cwiardim samòzwãkã (np. *gãba*), (2) na *-k*, *-g* (np. *noga*), (3) na *-c*, *-dz*, *-cz*, *-ż* (np. *dësza*), (4) na samòzwãczi miãtczé (np. *zemia*), (5) chtërne w nazéwôczu pòjedinczi lëczbë kùńczą sę na *-ô* (np. *rolô*) i (6) na spółzwãk (np. *mësz*).

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	gãb-**a**	gãb-**ë**
R.	gãb-**ë**	gãb-**ów**, gąb
D.	gãb*i*-**e**	gãb-**óm**
Wn.	gãb-**ã**	gãb-**ë**
Nrz.	gãb-**ą**	gãb-**ama**
M.	gãb*i*-**e**	gãb-**ach**
W.	gãb-**ò**!	gãb-**ë**!

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	nog-**a**	nodż-**i**
R.	nodż-**i**	nog-**ów**, nóg
D.	nodz-**e**	nog-**óm**
Wn.	nog-**ã**	nodż-**i**
Nrz.	nog-**ą**	nog-**ama**
M.	nodz-**e**	nog-**ach**
W.	nog-**ò**!	nodż-**i**!

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	zemi-**a**	zem*i*-**e**
R.	zem-**i**, zem*i*-**e**	zem*i*-**ów**
D.	zem-**i**, zem*i*-**e**	zem*i*-**óm**
Wn.	zem*i*-**ã**	zem*i*-**e**
Nrz.	zem*i*-**ą**	zem*i*-**ama**
M.	zem-**i**, zem*i*-**e**	zem*i*-**ach**
W.	zem*i*-**o**!	zem*i*-**e**!

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	rol-**ô**	rol-**e**
R.	rol-**ë**	rol-**ów**, ról
D.	rol-**ë**	rol-**óm**
Wn.	rol-**ã**	rol-**e**
Nrz.	rol-**ą**	rol-**ama**
M.	rol-**ë**	rol-**ach**
W.	rol-**ô**!	rol-**e**!

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	stëdn*i*-**ô**, stëdn*i*-**a**	stëdn*i*-**e**
R.	stëdn-**i**, stëdn*i*-**e**	stëdn*i*-**ów**, stëdn-**i**
D.	stëdn-**i**, stëdn*i*-**e**	stëdn*i*-**óm**
Wn.	stëdn*i*-**ã**	stëdn*i*-**e**
Nrz.	stëdn*i*-**ą**	stëdn*i*-**ama**
M.	stëdn-**i**, stëdn*i*-**e**	stëdn*i*-**ach**
W.	stëdn*i*-**ô**!	stëdn*i*-**e**!

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	dësz-**a**	dësz-**e**
R.	dësz-**ë**	dësz-**ów**, dësz
D.	dësz-**ë**	dësz-**óm**
Wn.	dësz-**ã**	dësz-**e**
Nrz.	dësz-**ą**	dësz-**ama**

M.	dësz-**ą**	dësz-**ach**
W.	dësz-**o**!	dësz-**e**!

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	mësz	mësz-**ë**
R.	mësz-**ë**	mësz-**ów**
D.	mësz-**ë**	mësz-**óm**
Wn.	mësz	mësz-**ë**
Nrz.	mësz-**ą**	mësz-**ama**
M.	mësz-**ë**	mësz-**ach**
W.	mësz-**o**!	mësz-**ë**!

3. Òdmiana jistników dzecnégò ôrtu

Westrzód jistników dzecnégò ôrtu wëapartniwómë: (1) z tematã kùńczącym sã cwiardim samòzwãkã (np. *wiodro*), (2) z tematã kùńczącym sã na *-k*, *-g* (np. *biczëskò*), (3) jistniczi, chtërnë w nazéwôczu pòjedinczi lëczbë kùńczą sã na *-é* i chtërne mògą miec òdmianã jistnikòwą (np. *żëcégò* òbòk *żëcô*), (4) jistniczi, chtërnëch témat je rozszerzony infiksã *-n-* (np. *semiã* : *siemienia*) i (5) *-c-* (*-t-*) (*celã* : *celãca* : *celãta*).

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	wiodr-**o**	wiodr-**a**
R.	wiodr-**a**	wiodr-**ów**
D.	wiodr-**u**	wiodr-**óm**
Wn.	wiodr-**o**	wiodr-**a**
Nrz.	wiodr-**ã**	wiodr-**ama**
M.	wiodrz-**e**	wiodr-**ach**
W.	wiodr-**o**!	wiodr-**a**!

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	biczësk-**ò**	biczësk-**a**
R.	biczësk-**a**	biczësk-**ów**
D.	biczësk-**ù**	biczësk-**óm**
Wn.	biczësk-**ò**	biczësk-**a**
Nrz.	biczësk-**ã**	biczësk-**ama**

M.	biczësk-**ù**	biczësk-**ach**
W.	biczësk-**ò**!	biczësk-**a**!

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	serc-**e**	serc-**a**
R.	serc-**a**	serc-**ów**, serc
D.	serc-**u**	serc-**óm**
Wn.	serc-**e**	serc-**ów**, serc
Nrz.	serc-**ã**	serc-**ama**
M.	serc-**u**	serc-**ach**
W.	serc-**e**!	serc-**a**!

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	zbòż-**é**	zbòż-**a**
R.	zbòż-**égò**, zbòż-**ô**	zbòż-**ów**
D.	zbòż-**émù**, zbòż-**u**	zbòż-**óm**
Wn.	zbòż-**é**	zbòż-**a**
Nrz.	zbòż-**ã**	zbòż-**ama**
M.	zbòż-**u**, zbòż-**im**	zbòż-**ach**
W.	zbòż-**é**!	zbòż-**a**!

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	sem*i*-**ã**	semion-**a**
R.	semien*i*-**a**	semion-**ów**, semión
D.	semien*i*-**owi**, semien*i*-**u**	semion-**óm**
Wn.	sem*i*-**ã**	semion-**a**
Nrz.	semien*i*-**ã**	semion-**ama**
M.	semien*i*-**u**, semien-**im**	semion-**ach**
W.	sem*i*-**ã**!	semion-**a**!

przëpôdk	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**
N.	celã	celãt-**a**
R.	celãc-**a**, celëc-**a**	celãt-**ów**, celãt
D.	celãc-**u**, celëc-**u**	celãt-**óm**

Wn.	celã	celãt-**a**
Nrz.	celãc-**ã**, celëc-**ã**	celãt-**ama**
M.	celãc-**u**, celëc-**u**	celãt-**ach**
W.	celã!	celãt-**a**!

4. Òdmiana znankòwników

Pòjedinczô lëczba

przëpôdk	**chłopsczi ôrt**	**białgłowsczi ôrt**	**dzecny ôrt**
N.	młod-**i**	młod-**ô**	młod-**é**
R.	młod-**égò**	młod-**i**	młod-**égò**
D.	młod-**émù**	młod-**i**	młod-**émù**
Wn.	młod-**i**, młod-**égò**	młod-**ą**	młod-**é**
Nrz.	młod-**im**	młod-**ą**	młod-**im**
M.	młod-**im**	młod-**i**	młod-**im**
W.	młod-**i**!	młod-**ô**!	młod-**é**!

Wielnô lëczna

przëpôdk	**chłopskòpersonowi ôrt**	**niechłopskòpersonowi ôrt**
N.	młod-**i**	młod-**é**
R.	młod-**ëch**	młod-**ëch**
D.	młod-**im**	młod-**im**
Wn.	młod-**ëch**	młod-**é**
Nrz.	młod-**ima**	młod-**ima**
M.	młod-**ëch**	młod-**ëch**
W.	młod-**i**!	młod-**é**!

W niejednëch fòrmach wielny lëczbë znankòwników, jaczich témat kùńczi sã na sz, ż, cz, dż, j, wëstãpùje kùnôszk *-ich*.

Pòjedinczô lëczba

przëpôdk	**chłopsczi ôrt**	**białgłowsczi ôrt**	**dzecny ôrt**
N.	snôż-**i**	snôż-**ô**	snôż-**é**

R.	snôż-**égò**	snôż-**i**	snôż-**égò**
D.	snôż-**émù**	snôż-**i**	snôż-**émù**
Wn.	snôż-**i**, snôż-**égò**	snôż-**ą**	snôż-**é**
Nrz.	snôż-**im**	snôż-**ą**	snôż-**im**
M.	snôż-**im**	snôż-**i**	snôż-**im**
W.	snôż-**i**!	snôż-**ô**!	snôż-**é**!

Wielnô lëczba

przëpôdk	**chłopskòpersonowi ôrt**	**niechłopskòpersonowi ôrt**
N.	snôż-**i**	snôż-**é**
R.	snôż-**ich**	snôż-**ich**
D.	snôż-**im**	snôż-**im**
Wn.	snôż-**ich**	snôż-**é**
Nrz.	snôż-**ima**	snôż-**ima**
M.	snôż-**ich**	snôż-**ich**
W.	snôż-**i**!	snôż-**é**!

Stopniowanié znankòwników dokònëje sã z pòmòcą kùnôszków *-észi* abò *-szi*. Np. *proscészi* abò *prostszi*, *cwiardzészi* abò *cwiardszi*, *gãscészi* abò *gãstszi*. Stopiéń nôwëższi je bùdowóny przë pòmòcë prefiksu *nô-* dodôwónégò do fòrmë wëższégò stopnia: *nôgrëbszi*, *nôzdrowszi*.

5. Òdmiana òsobòwëch zamionów

Pòjedinczô lëczba

N.	jô	të
R.	mie	cebie, ce
D.	mie	tobie, cë, ce
Wn.	mie, miã	cebie, ce, cã
Nrz.	mną	tobą
M.	mie	cebie, tobie
W.	–	të!

N.	òn, (nen)	òna, na	òno, no
R.	jegò, niegò, gò	ji, ni	jegò/niegò/gò, négò
D.	jemù, mù	ji	jemù/mù, némù
Wn.	jegò, gò	jã, niã	je, nie, no
Nrz.	nim	nią	nim, nym
M.	nim	ni	nim, nym
W.		–	–

Wielnô lëczba

N.	më	wa	Wë
R.	nas, naju, naji	waju, waji	Was
D.	nóm, nama	wama	Wami, Wóm
Wn.	nas	was, waju	Was
Nrz.	nama	wama	Wami
M.	nas	was, waju	Was
W.	–	wa!	Wë!

N.	òni	òne, ne
R.	jich, jejich	jich, jejich, nich
D.	jim, jima	jim, jima
Wn.	jich	je
Nrz.	nima, jima	nima, jima
M.	nich	nich
W.	–	–

6. Òdmiana dosebnëch zamionów

Pòjedinczô lëczba

przëpôdk	**chłopsczi ôrt**	**białgłowsczi ôrt**	**dzecny ôrt**
N.	naj, naj-**i**	naj-**ô**	naj-**e**
R.	naj-**égò**	naj-**i**	naj-**égò**
D.	naj-**émù**	naj-**i**	naj-**émù**

Wn.	naj, naj-**i**, naj-**égò**	naj-**ã**	naj-**e**
Nrz.	naj-**im**	naj-**ą**	naj-**im**
M.	naj-**im**	naj-**i**	naj-**im**
W.	naj!, naj-**i**!	naj-**ô**!	naj-**e**!

Wielnô lëczba

przëpôdk	**chłopskòpersonowi ôrt**	**niechłopskòpersonowi ôrt**
N.	naj-**i**	naj-**e**
R.	naj-**ich**	naj-**ich**
D.	naj-**im**	naj-**im**
Wn.	naj-**i**, naj-**ich**	naj-**e**
Nrz.	naj-**ima**	naj-**ima**
M.	naj-**ich**	naj-**ich**
W.	naj-**i**!	naj-**e**!

7. Òdmiana wielników

Wielnik *jeden* òdmieniwô sã tak jak znankòwnik

przëpôdk	**chłopsczi ôrt**	**białgłowsczi ôrt**	**dzecny ôrt**
N.	dw-**aj**, dw-**aji** [fòrma òsobòwô] dw-**a** [fòrma nieòsobòwô]	dw-i**e**	dw-**a**
R.	dw-**ùch**		
D.	dw-**ùma**, dw-**ùm**		
Wn.	dw-**ùch**	dw*i*-**e**	dw-**a**
Nrz.	dw-**ùma**		
M.	dw-**ùch**		
W.	dw-**aj**!, dw-**aji**! [fòrma òsobòwô] dw-**a**! [fòrma nieòsobòwô]	dw*i*-**e**!	dw-**a**!

przëpôdk	**chłopsczi ôrt**	**białgłowsczi ôrt**	**dzecny ôrt**
N.	trz-**ej**, trz-**eji** [fòrma òsobòwô], trz-**ë** [fòrma nieòsobòwô]; sztërz-**ej**, sztërz-**eji**, sztër-**ë** [òsobòwô] sztër-**ë** [nieòsobòwô]	trz-**ë**; sztër-**ë**	trz-**ë**; sztër-**ë**
R.	trz-**ech**; sztërz-**ech**		
D.	trz-**ema**; sztërz-**ema**		
Wn.	trz-**ej**, trz-**eji** [fòrma òsobòwô], trz-**ë** [fòrma nieòsobòwô]; sztërz-**ej**, sztërz-**eji**, sztër-**ë** [òsobòwô] sztër-**ë** [nieòsobòwô]	trz-**ë**; sztër-**ë**	trz-**ë**; sztër-**ë**
Nrz.	trz-**ema**; sztërz-**ema**		
M.	trz-**ech**; sztërz-**ech**		
W.	trz-**ej**, trz-**eji** [fòrma òsobòwô], trz-**ë** [fòrma nieòsobòwô]; sztërz-**ej**, sztërz-**eji**, sztër-**ë** [òsobòwô] sztër-**ë** [nieòsobòwô]	trz-**ë**; sztër-**ë**	trz-**ë**; sztër-**ë**

II. KÒNIUGACJÔ

1. Terny czas

Òdmiana wëpòmòżnégò czasnika *bëc* w ternym czasu

òsoba	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**	**pòczestnô fòrma**
1.	jô jem	më jesmë, ma jesma	–
2.	të jes	wa jesta	Wë jesce
3.	òn, òna, òno je	òni, òne są	–

Czasniczi w kaszëbsczim jãzëkù dzelą sã na *sztërë* karna, wedle kùnôszków w pierszi i drëdżi òsobie pòjedinczi lëczbë: I (*-ã*, *-esz*), II (*-ã*, *-isz/-ysz*), III (*-óm*, *-ôsz*), IV (*-ém*, *-ész*).

Karno I

òsoba	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**	**pòczestnô fòrma**
1.	jô pisz-**ã**	më pisz-**emë**, ma pisz-**ema**	–

2.	të pisz-**esz**	wa pisz-**eta**	Wë pisz-**ece**
3.	òn, òna, òno pisz-**e**	òni, òne pisz-**ą**	–

Karno II

òsoba	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**	**pòczestnô fòrma**
1.	jô sedz-**ã**	më sedz-**ymë**, ma sedz-**yma**	–
2.	të sedz-**ysz**	wa sedz-**yta**	Wë sedz-**yce**
3.	òn, òna, òno sedz-**y**	òni, òne sedz-**ą**	–

Karno III

òsoba	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**	**pòczestnô fòrma**
1.	jô spiéw-**óm**	më spiéw-**ómë**, ma spiéw-**óma**	–
2.	të spiéw-**ôsz**	wa spiéw-**ôta**	Wë spiéw-**ôce**
3.	òn, òna, òno spiéw-**ô**	òni, òne spiéw-**ają**	–

Karno IV

òsoba	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**	**pòczestnô fòrma**
1.	jô jé-**m**	më jé-**më**, ma jé-**ma**	–
2.	të jé-**sz**	wa jé-**ta**	Wë jé-**ce**
3.	òn, òna, òno jé	òni, òne je-**dzą**	–

2. Czas ùszłi

Czas ùszłi prosti

Pòjedinczô lëczba

òsoba	**chłopsczi ôrt**	**białgłowsczi ôrt**	**dzecny ôrt**
1.	jô miôł	jô miała, jô mia	–
2.	të miôł	të miała, të mia	–
3.	òn miôł	òna miała, òna mia	òno miało

Wielnô lëczba

òsoba	chłopskòpersonowi ôrt	niechłopskòpersonowi ôrt	pòczestnô fòrma
1.	më mielë, ma miała	më miałë, ma miała	–
2.	wa miała	wa miała	Wë mielë
3.	òni mielë	òne miałë	–

Czas ùszłi złożony

Pòjedinczô lëczba

òsoba	chłopsczi ôrt	białgłowsczi ôrt	dzecny ôrt
1.	jô jem czëtôł	jô jem czëtała, jô jem czëta	–
2.	të jes czëtôł	të jes czëtała, të jes czëta	–
3.	òn czëtôł	òna czëtała, òna czëta	òno czëtało

Wielnô lëczba

òsoba	chłopskòpersonowi ôrt	niechłopskòpersonowi ôrt	pòczestnô fòrma
1.	më jesmë czëtelë/ czëtalë	më jesmë czëtałë ma jesma czëtała	–
2.	wa jesta czëtelë	wa jesta czëtała	Wë jesce czëtelë
3.	òni czëtelë	òne czëtałë	–

Czas ùszłi złożony (nowégò tipù)

Czas ùszłi, òsoblëwò dokònóny, twòrzony je przez dodanié znankòwnikòwégò mionoczasnika pasywnégò do pasowny fòrmë czasnika *miec*, tak tej, króm mòdła *jô* (*jem*) *czëtôł* mómë równoleżną fòrmã *jô móm czëtóné*. Jistnô jeleżnosc wëstãpùje w związkù z wëpòmòżnym czasnikã *bëc* i pòjedinczima czasnikama np.: *jô*, *të*, *òn bél jachóny*, *òna bëła jachónô*, *më*, *òni bëlë jachóny*, *ma bëła jachóny* itd.

òsoba	pòjedinczô lëczba	wielnô lëczba	pòczestnô fòrma
1.	jô móm czëtóné	më mómë czëtóné	–
2.	të môsz czëtóné	wa môta czëtóné	Wë môce czëtóné
3.	òn, òna, òno mô czëtóné	òni, òne mają czëtóné	–

Zaùszłi czas

Pòjedinczô lëczba

òsoba	chłopsczi ôrt	białgłowsczi ôrt	dzecny ôrt
1.	jô jem béł jachóny	jô jem bëła jachónô	–
2.	të jes béł jachóny	të jes bëła jachónô	–
3.	òn béł jachóny	òna bëła jachónô	òno bëło jachóné

Wielnô lëczba

òsoba	chłopskòpersonowi ôrt	niechłopskòpersonowi ôrt	pòczestnô fòrma
1.	më jesmë bëlë jachóny	më jesmë bëłë jachóné ma jesma bëła jachóné	–
2.	wa jesta bëlë jachóny	wa jesta bëła jachóné	Wë jesce bëlë jachóny
3.	òni bëlë jachóny	òne bëłë jachóné	–

3. Czas przińdny

Czas przińdny złożony

Czas przińdny złożony twòrzi sã z pòmòcą pasowny fòrmë czasnika w czasu ùszłim abò nieòznacznika i czasnika *bëc* w pasowny fòrmie.

Pòjedinczô lëczba

òsoba	chłopsczi ôrt	białgłowsczi ôrt	dzecny ôrt
1.	jô bãdã pisôł	jô bãdã pisała, jô bãdã pisa	–
2.	të bãdzesz pisôł	të bãdzesz pisała, të bãdzesz pisa	–
3.	òn bãdze pisôł	òna bãdze pisała, òna bãdze pisa	òno bãdze pisało

Wielnô lëczba

òsoba	chłopskòpersonowi ôrt	niechłopskòpersonowi ôrt	pòczestnô fòrma
1.	më bãdzemë piselë	më bãdzemë pisałë ma bãdzema pisała	–
2.	wa bãdzeta piselë	wa bãdzeta pisała	wë bãdzece piselë
3.	òni bãdą piselë	òne bãdą pisałë	–

Pòjedinczô lëczba

òsoba	**chłopsczi ôrt**	**białgłowsczi ôrt**	**dzecny ôrt**
1.	jô mdã miôł	jô mdã miała	–
2.	të mdzesz miôł	të mdzesz miała	–
3.	òn mdze miôł	òna mdze miała	òno mdze miało

Wielnô lëczba

òsoba	**chłopskòpersonowi ôrt**	**niechłopskòpersonowi ôrt**	**pòczestnô fòrma**
1.	më mdzemë mielë	më mdzemë miałë ma mdzema miała	–
2.	wa mdzeta mielë	wa mdzeta miała	Wë mdzece mielë
3.	òni mdą mielë	òne mdą miałë	–

Czas przińdny prosti

W czasu przińdnym prostim wëstãpùją leno dokònóné czasniczi. Kùnôszczi są taczé same jak w ternym czasu: *zrobiã*, *zrobisz*, *zrobi*... (zdrzë: dzél ò czasu ternym).

4. Zastrzegòwi spòsób

Zastrzegòwi spòsób twòrzi sã przë pòmòcë partiklë *bë*, chtërnã stôwiómë przeważno przed czasnikã w ùszłim czasu, np. *jô bë zrobił*, *të bë zrobił*, *òn bë zrobił*, *òno bë zrobiło* itd.

5. Rozkazowi spòsób

W kaszëbsczim jãzëkù rozkazowi spòsób je twòrzony przez dodanié do tématu czasnika ternégò czasu kùnôszka rozkazowégò spòsobù: *-ôj*, *-i*, *-ë*, *- ø*. Np. w 2. òsobie lëczbë pòjedinczi: *dwigôj* (< *dwigac*), *sadôj* (< *sadac*), *dwigni* (< *dwignąc*), *sadni* (< *sadnąc*) itd., abò przez ùżëcé fòrmë: *sedz*(*ë*) (< *sedzec*), *jãcz*(*ë*) (< *jãczëc*), *gòni*/*gòń* itd.

Czasniczi ôrtu *sedz*, *jãcz*, *grëz*, *bierz*, *mãcz sã*, *módl sã*, *ùcz sã* itd., mògą téż mieć swòje dłëgszé fòrmë np.: *sedzë*, *jãczë*, *grëzë*, *bierzë*, *mãczë sã*, *mòdlë sã*, *ùczë sã* itd.

òsoba	**pòjedinczô lëczba**	**wielnô lëczba**	**pòczestnô fòrma**
1.	–	sad-**ôjmë**, sad-**ôjma**, sad-**nijmë**, sad-**nijma**; sedz-**më**, sedz-**ma**, chcemë sadnąc	–
2.	sad-**ôj**, sad-**ni**; sedz-**ë**, sedz(ë)	sad-**ôjta**, sad-**nita**; sedz-**ëta**, sedz-**ta**	sad-**ôjce**, sad-**nice**; sedz-**ëce**, sedz-**ce**
3.	niech sedzy; niech sadnie	niech sedzą; niech sadną	–

Lëteratura

E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk 1981.

M. Cybulski, *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka kaszubskiego*, [w:] E. Gòłąbk, *Rozmówki kaszubskie*, Gdynia 1992, s. 276-291.

M. Cybulski, R. Wosiak-Śliwa, *Ùczimë sã pò kaszëbskù. Książka pomocnicza dla klas starszych*, Gdańsk 2001 i dalsze wydania.

UCHWAŁY
RADY
JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

RJK

UCHWAŁA NR 1/RJK/15 Z DNIA 21.03.2015 R. W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z UBIOREM I MODĄ

Rada Języka Kaszubskiego proponuje stosowanie następującego słownictwa kaszubskiego związanego z ubiorem i modą:

ÒGLOWÉ PÒZWË ÒBLECZËNKÙ

łach, łachman ‘łacha, -ë; kòdra, -ë’
odzież, ubiór ‘ruchna, -ów; òbleczenié, -égò, -ô; òblék, -ekù; ùbiór, -oru’
przyodziewek ‘przëòdzéwk, -ù’
szmaty, odzież (pogardl.) ‘szôtorë, -ów’

damski ‘białgłowsczi, -kô, -é; białczi, -é; białczën, -a, -o’
dziecięcy ‘dzecny, -ô, -é’
męski ‘chłopsczi, -kô, -é’
niemowlęcy ‘bibiątczën, -ëna, -ëno’

jesienny ‘jesénny, -ô, -é’
letni ‘latny, -ô, -é; latowi, -ô, -é’
przejściowy ‘przechòdny, -ô, -é’
wiosenny ‘zymkòwi, -ô, -é’
zimowy ‘zëmòwi, -ô, -é’

klasyczny ‘klasyczny, -ô, -é’
sportowy ‘spòrtowi, -ô, -é’

ÒBLECZENIA

alba ‘alba, -ë; ksãżé zgło, -égò -a; kòszëla do mszë, -ë’
apaszka ‘chùstka, -czi; apaszka, -czi’

baranica ‘1. barani kòżëch, -égò -a; 2. barankòwô czôpka, -i -czi’
bardotka ‘bardotka, -czi’
bejsbolówka ‘bejsbòlówka, -czi’

berecik ‘beretk, -a’
beret ‘beret, -u; czôpk, -a’
bermudy ‘bermùdë, -ów’
bezrękawnik ‘bezrãkôwk, -a’
bielizna ‘bielëzna, -ë’
  bielizna funkcyjna ‘fùnkcyjnô bielëzna, -y -ë’
  bielizna osobista ‘persónowô bielëzna, -i -ë’
bikini ‘bikini’
biret ‘biret, -u’
biustonosz ‘piersnik, -a; bùsthalter, -tra; biustonosz, -a’
bluza ‘jaka, -czi; kabôtk, -a; jópa, -ë’
bluza dresowa ‘dresowô jaka, -i -czi’
bluza rozpinana ‘rozpinónô jaka, -y -czi’
bluza z kapturem ‘jaka z kapùzą’
bluza z polaru ‘jaka z pòlaru’
bluzka ‘bluzka, -czi; bluza, -ë; kabôtk, -a’
  bluzka z długim rękawem ‘bluzka z dłudżim rãkôwã’
  bluzka z krótkim rękawem ‘bluzka z krótczim rãkôwã’
body ‘bòdi’
bojówki ‘bòjówczi, -ów’
bokserki ‘bòkserczi, -ów’
bolerko ‘naremiénica, -ë; bòlerkò, -a’
budrysówka ‘bùdrisówka, -czi’

chinosy ‘chinosë, -ów’
chusta ‘chùsta, -ë’
chustka ‘chùstka, -czi’
  chustka na szyję ‘apaszka, -czi’
czapka ‘mùca, -ë; czôpka, -czi’
czapka z daszkiem ‘mùca z nëbą’
czepek ‘czepk, -a’
czepiec ‘czepc, -a’

drelich ‘drëlich, -a’
dresy ‘dresë, -ów’
dżinsy ‘dżinsë, -ów’
dżokejka ‘dżokejka, -czi; dżokejskô czôpka, -czi -czi’

fartuch ‘szërtuch, -a; fartuch, -a; szorc, -a’
fartuch rozpinany ‘rozpinóny fartuch, -égò -a’
fartuszek ‘szërtuszk, -a; fartuszk, -a’

figi ‘fidżi, -gów; białgłowsczé bùksczi, -ich -ków’
fular ‘fùlôr, -ara’
futerko ‘kòżëszk, -a’
futerko z lisów ‘kòżëszk z lësów’
futerko z królików ‘kòżëszk z trusów’
futerko z norek ‘kòżëszk z norków’
futerko z nutrii ‘kòżëszk z nutriów’
sztuczne futerko ‘sztëczny kòżëszk’
futro ‘kòżëch, -a; fùtro, -a’

garnitur ‘ancuch, -a; òbleczënk, -ù’
garsonka ‘dwadzélowô sëknia, -i -i; garsónka, -czi’
getry ‘getrë, -ów’
golf ‘gòlf, -ù’
gorset ‘gòrset, -u; sznërówka, -czi’

halka ‘spódnik, -a; spódnica, -ë’

kabat, surdut ‘kabôt, -a’
kaftan damski ‘jópa, -ë’
kaftan męski ‘wãps, -a’
kaftanik ‘kabôtk, -a’
kalesony ‘spódné bùksë, -ëch -ów’
kamizela ‘westa, -ë’
kamizelka ‘liwk, -a; westka, -czi’
kapelusz ‘kłobùk, -a; kòper, -pra; czôpk, -a’
kardigan ‘kardigón, -ana’
kaszkiet ‘kaszket, -a’
kąpielówki ‘kąpielówczi, -ków; badejczi, -ków’
kiecka ‘kléd, -a; klédzëk, -a’
kolanówki ‘stréfle do kòlón, -ów’
kombinezon ‘kómbinézón, -ona’
kombinezon narciarski ‘pùrgòwi kómbinézón, -égò -onu’
komża ‘kòmżô, -ë’
kostium ‘kòstjim, -a’
kostium do pływania ‘kòstjim do płiwaniô / płiwaniégò’
kostium dwuczęściowy do pływania ‘dwadzélowi kòstjim do płiwaniô / płiwaniégò’
kostium teatralny ‘téatralny kòstjim, -égò -a’
koszula ‘kòszëla, -ë’
koszula biznesowa ‘biznesowô kòszëla, -i -ë’

koszula nocna ‘nocnica, -ë; nocnô kòszëla, -y -ë’
koszulka ‘kòszëlka, -czi’
koszulka dziecięca ‘dzecnô kòszëlka, -y -czi’
  koszulka polo ‘kòszëlka pòlo’
  koszulka sportowa ‘spòrtowô kòszëlka, -i -czi’
  koszulka do surfowania ‘kòszëlka do surfòwaniô / surfòwaniégò’
kożuch ‘kòżëch, -a’
kożuszek ‘kòżëszk, -a’
krawat ‘szlips, -a’
kurtka ‘kùrtka, -czi’
  kurtka dwustronna ‘dwastronnô kùrtka, -y -czi’
  kurtka narciarska ‘pùrgòwô kùrtka, -i -czi’
  kurtka przejściowa ‘przechòdnô kùrtka, -y -czi’
  kurtka puchowa ‘pùchòwô kùrtka, -i -czi’
  lekka kurtka ‘lëtewka, -czi’

leginsy ‘leginsë, -ów’

majtki ‘bùksczi, -ów; majtczi, -ów’
mała czarna ‘krótczi czôrny kléd, -égò -égò -a’
marynarka ‘wãps, -a; żakét, -u’
miś ‘sztëczny kòżëszk, -égò -a’
mitenki ‘mitenczi, -ków’
mufka ‘mùfka, -czi’
mundur ‘mùndur, -u’
mundurek szkolny ‘szkòłowi mùndurk, -égò -a’
muszka ‘mùszka, -czi’
musznik ‘mùsznik, -a’

ochraniacz ‘òchróniôcz, -acza’
  ochraniacze na kolana ‘òchróniôcz na kòlana’
  ochraniacze na łokcie ‘òchróniôcz na łokce’
ocieplacz ‘òcéplôcz, -acza’
  ocieplacz na nogi ‘òcéplôcz na nodżi’
  ocieplacz na ręce ‘òcéplôcz na rãce’
ogrodniczki ‘ògrodniczczi, -ków’
opaska ‘òbwiązka, -czi’

pajacyk ‘pajiczk, -a’
palto ‘mańtel, -tla; zymkòwi mańtel, -égò -tla’
panama ‘panama; kłobùk panama, -a’

pareo ‘pareò’
parka ‘parka, -czi’
pas do pończoch ‘pas do stréflów, -a’
peleryna ‘pelerina, -ë; zarzëtnica, -ë’
pelerynka ‘pelerinka, -czi’
pelisa ‘pelisa, -ë’
peniuar ‘pena, -ë; pens, -a’
peruka ‘paruka, -czi’
pilotka ‘czôpka pilota, -czi; pilotka, -czi’
piżama ‘piżama, -ë’
płaszcz ‘mańtel, -tla; czidlón, -ona’
płaszcz wełniany ‘mańtel, -tla’
płaszcz przeciwdeszczowy ‘deszczowi mańtel, -égò -tla’
płaszcz puchowy ‘pùchòwi mańtel, -égò -tla’
podkoszulek ‘pòdkòszëlka, -czi’
podomka ‘szlafrok, -a’
podwiązka ‘pòdwiązka, -czi’
polo ‘pòlo’
ponczo ‘pònczo’
pończochy ‘stréfle, -ów; nogawice, -ów’
prochowiec ‘letczi mańtel, -égò -tla’
pulower ‘pòlówer, -wra, wełnik, -a’

rajstopy ‘rajtuzë, -ów; ridbùksë, -ów’
rajtuzy ‘rajtuzë, -ów’
ramoneska ‘ramòneska, -czi’
rękawice ‘rãkawice, -ów’
    rękawice pięciopalcowe ‘piãcpalcowé rãkawice, -éch -ów’
    robocze rękawice ‘piãscówczi, -ów’

skarpety ‘stréfle, -ów’
    skarpety sportowe ‘spòrtowé stréfle, -ëch -ów’
spodenki ‘bùksczi, -ów’
    krótkie spodenki ‘krótczé bùksczi, -ich -ków’
spodnie ‘bùksë, -ów’
    spodnie materiałowe ‘materiałowé bùksë, -ëch -ów’
    spodnie skórzane ‘skórzané bùksë, -ëch -ów’
    spodnie zamszowe ‘zamszôczi, -ków’
    spodnie treningowe ‘treningòwé bùksë, -ëch -ów’
spódnica ‘czitel, -tla’
    spódnica bananowa ‘bananowi czitel, -égò -tla’

spódnica bombka ‘bómbka czitel, -czi -tla’

spódnica maksi ‘maksy czitel’

spódnica marszczona ‘gùbòwóny czitel, -égò -tla’

spódnica midi ‘midi czitel’

spódnica mini ‘mini czitel’

spódnica plisowana ‘plisowóny czitel, -égò -tla’

spódnica rozkloszowana ‘zwònowati czitel, -égò -tla’

spódnica ołówkowa ‘òłówkòwi czitel, -égò -tla’

spódnica trapezowa ‘trapezowi czitel, -égò -tla’

szkocka spódnica ‘szotlandzczi czitel, -égò -tla’

stopki ‘stopczi, -ków’

stringi ‘strindżi, -gów’

strój ‘òbleczënk, -a; kòstjim, -a’

strój gimnastyczny ‘gimnasticzny kòstjim, -égò -a’

strój ludowy ‘lëdowi òbleczënk, -égò -ù’

strój pływacki, strój do kąpieli ‘kòstjim do płiwaniô / płiwaniégò’

strój narodowy ‘nôrodny òbleczënk, -égò -ù’

strój sportowy ‘spòrtowi òbleczënk, -égò -ù; spòrtowi kòstjim, -égò -ù’

suknia ‘kléd, -a; sëknia, -i’

suknia balowa ‘balowô sëknia, -i -i’

suknia ślubna ‘slëbnô sëknia, -y -i; zdôwnô sëknia, -y -i’

sukienka ‘klédzëk, -a; sëczenka, -czi’

długa sukienka ‘dłudżi kléd, -égò -a’

sukienka dżinsowa ‘dżinsowi kléd, -égò -a’

sukienka etui ‘kléd etui’

sukienka koktajlowa ‘kòktajlowi kléd, -égò -a’

sukienka koszulowa ‘kòszëlowi kléd, -égò -a’

surdut ‘karwôtka, -czi’

sweter ‘cwéter, -tra; jaka, -czi’

sweter rozpinany ‘rozpinóny cwéter, -égò -tra; rozpinónô jaka, -y -czi’

sweter z dekoltem w serek ‘cwéter / jaka z trzënórtnym dekòltã’

sweterek ‘cwéterk, -a; jaczka, -czi’

szal ‘szal, -a’

szalik ‘szalk, -a’

szalik-komin ‘kòminowi szalk, -égò -a; kòmin-szalk’

szarawary ‘szarawarë, -ów’

szlafrok ‘szlafrok, -a; nocónka, -czi’

szmizjerka ‘kòszëlowi kléd, -égò -a’

szorty ‘krótczé bùksë, -ich -ów; szortë, -ów’

szorty kąpielowe ‘bùksczi do płiwaniô / płiwaniégò, -ków’

szuba ‘kòżëch, -a; kòżëszk, -a’

śliniak, śliniaczek ‘slëniôk, -a; szlapka, -czi’
śpioszki ‘spioszczi, -ków’

tankini ‘tankini’
toczek ‘môłi kłobùk, -égò -a; toczk, -a’
toga ‘toga, -dżi’
top ‘top, -ù’
trencz ‘tréncz, -a’
T-shirt ‘T-shirt, -a’
  T-shirt z nadrukiem ‘T-shirt z nadrëkã’
tunika ‘tunika, -czi’

welon ‘szlejer, -jra’
wiatrówka ‘lëtewka, -czi’
woalka ‘wòalka, -czi; mrzeżónka, -czi’

żakiet ‘żakét, -a; kabôtk, -a’

UCHWAŁA NR 2/RJK/15 Z DNIA 13.05.2015 R. W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z RZECZAMI OSTATECZNYMI

Rada Języka Kaszubskiego proponuje stosowanie następującego słownictwa związanego z rzeczami ostatecznymi:

abaddon, zob. szeol ‘abaddón; *òb.* szeòl’
apokatastazja ‘apòkatastazjô, -zji’

benedykcja ‘benedikcjô, -cji’
biała pani ‘biôłô pani, -i -i’
błogosławieństwa ‘błogòsławieństwa, -ów’

cenotaf ‘cenotaf, -ù’
cmentarz ‘smãtôrz, -a’
czyściec ‘czisc, -a, *lok.* cziszcz, -a’
czyśćcowy, -a, -e ‘cziscowi, -ô, -é’

denat ‘denat, -a’
denatka ‘denatka, -czi’

egzekwie ‘egzekwie, -ów’
ekstaza ‘ekstaza, -ë’
Ereb ‘Ereb, -ù’
eschatologia ‘eschatologiô, -ii’
eschatologiczny ‘eschatologiczny, -ô, -é’
eutanazja ‘eùtanazjô, -ji’

gehenna ‘gehenna, -ë’

Hades ‘Hades, -u’

kirkut ‘kirkùt, -u’
klepsydra ‘ògłos smiercë, klepsydra, -ë’
konać ‘kònac’

kostnica ‘kòstnica, -ë’
kostucha ‘kòstëcha, -ë’
kremacja ‘kremacjô, -cji’
krematorium ‘krematorium’
kurhan ‘grobnica (JT), -ë, kùrhón, -a’

letarg ‘letarg, -ù’

mauzoleum ‘maùzoleùm’
mistyk ‘mistik, -a’
mistyka ‘mistika, -czi’
mizerykordia ‘mizerikòrdia, -ie, -ii’
mogiła ‘mòdziła, -ë, grobny ùsëp, -égò, -ù’
mora ‘mòra, -ë’

nekrolog ‘nekrolog, -ù’
nekropolia ‘nekropòliô, -ie, -ii’
niebo ‘niebò, -a’
nieboszczka ‘niebòszczëca, -ë’
nieboszczyk ‘niebòszczëk, -a’
nieszpory żałobne ‘niszpór, -òru; żałobné niszpòrë, -ëch -ów’

ogień nieugaszony ‘nieùgaszóny òdżin, -égò ògnia’
Orkus ‘Òrkùs, -a’
otchłań ‘òtchłaniô, -i’

panichida ‘panichida, -ë’
paruzja ‘paruzjô, -je, -ii’
piekło ‘piekło, -a’
piramida ‘piramida, -ë’
pogrzeb ‘pògrzéb, -ebù’
pokłon ‘pòkłón, -onu’
poświęcenia ‘pòswiãcenia, -ów’
predestynacja ‘predestinacjô, -ie, -ji’
przeznaczenie ‘przeznaczenié, -égò/ -ô’

resztki ‘resztczi, -ków’
rzeczy ostateczne ‘òstateczné rzeczë, -ëch -i’

samobójca ‘sãzabijca, -cë’
samobójczyni ‘sãzabijnica, -cë’

samobójstwo ‘sãzabijstwò, -a’
sarkofag ‘sarkòfag, -ù’
sąd ostateczny ‘òstateczny sąd’
skon ‘skòn, -u’
stygmatyczka ‘stigmaticzka, -czi’
stygmatyk ‘stigmatik, -a’
szczątki ‘zaòstałoscë, -ów’
szeol ‘szeòl, -u; zob. abaddón’

śmierć ‘smierc, -ë’

topielec ‘topiélc, -a’
trup ‘trup, -a’

umarła ‘ùmarłô, -łi’
umarły ‘ùmarłi, -égò’
upiór ‘òpi, -égò; wieszczi, -égò’

Walhalla ‘Walhalla, -ë’
wampir ‘wampir, -a’
wisielec ‘wisélc, -a’

zaklęcie ‘zarzeczenié, -égò, -ô’
zgon ‘skònanié, -égò / -ô; ùmercé, -égò / -ô’
zwłoki ‘zwłoczi, -ków; cało ùmarłégò, -a -égò’

UCHWAŁA NR 3/RJK/15 Z DNIA 26.06.2015 R. W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z TERMINAMI MUZYCZNYMI – LITERY C–F

Rada Języka Kaszubskiego proponuje do stosowania następujące słownictwo związane z terminami muzycznymi – litery c–f:

c-moll ‘c-mòll’
C-dur ‘C-dur’
calando ‘scëszającë, corôz pòmali i cëszi’
cała nuta ‘całô nóta’
całotonowa skala ‘całotónowô skala’
cały ton ‘całi tón’
campanelli ‘zwónczi’
canon ‘kanón’
cantata ‘kantata’
cantica ‘kanticzi’
canto ‘spiéw’
canzone lub canzona ‘spiéwka, frantówka, piesniô, chòranka’
capriccioso ‘ze szpòrtã’
carillon ‘karno zwònów’
cavatina ‘piesniô’
celesta; czelesta ‘czelesta’
cello; czelo ‘wiolonczela, czelo’
cembalo ‘klawesyn, klawicymbôł’
Ces, ces ‘Ces, ces’
Ces-dur ‘Ces-dur’
Ceses, ceses ‘Ceses, ceses’
cezura ‘lëftowô paùza, cezura’
chanson ‘spiéwa’
charleston ‘czarlstón; charleston’
chiuso ‘zamkłi’
chodzony ‘chòdzony’
chopinowski akord ‘szopenowsczi akòrd’

chorał gregorianski ‘grégòriańsczi chòrôł’
chorał protestancki ‘protestatncczi chòrôł’
chordofony ‘chòrdofónë, strënowé instrumentë’
choreografia ‘chòreògrafiô’
chór ‘chùr’
chromatyczna skala ‘chromaticznô skala’
chromatyczne znaki ‘chromaticzné znaczi’
chromatyka ‘chromatika’
Cis, cis ‘Cis, cis’
Cis-dur ‘Cis-dur’
Cisis, cisis ‘Cisis, cisis’
cis-moll ‘cis-mòll’
coda ‘kùnôszk’
comodo ‘wëgódno’
con ‘z, zez’
concerto ‘kòncert’
concerto grosso ‘wiôldżi kòncert’
contra ‘procëm
coperto ‘nakrëti’
corda ‘strëna’
cornetto ‘kòrnét’
corno ‘róg’
coro ‘chùr’
credo ‘wierzã’
crescendo ‘corôz głosni’
cygańskie skale ‘cëgańsczé skale’
cymbałki ‘cymbałczi’
cymbały ‘cymbałë’
cytra ‘cytra’
czardasz ‘czardasz’
czastuszki ‘czastuszczi’
czelesta; celesta ‘czelesta’
czelo; cello ‘wiolonczela’
czterogłosowy układ ‘sztërëgłosowi ùkłôd, ùłożënk’
czynele ‘talerze’

ćwierćton ‘wierteltón’
ćwierćtonowa muzyka ‘wierteltónowô mùzyka’

D, d ‘D, d’
d-moll ‘d-mòll’

D-dur ‘D-dur’
da capo ‘òd pòczątkù’
danza ‘tuńc’
deciso ‘zdecydowóno, dzyrskò’
decrescendo ‘scësziwającë’
decybel ‘decybel’
decyma ‘decyma’
decymola ‘decymòla’
delicato, delicatamente ‘subtelno, miãtkò’
Des, des ‘Des, des’
Des-dur ‘Des-dur’
Deses, deses ‘Deses, deses’
detache ‘òderwóny’
detonowanie ‘nieczësti spiéw’
dęta orkiestra ‘dãtô òrkestra’
dęte instrumenty ‘dãté instrumentë’
diabolus in musica; tryton ‘„diôbéł w mùzyce”; tritón’
diapason ‘przez wszëtczé strënë, czëstô òktawa’
diatoniczna skala ‘diatonicznô skala’
diatoniczne instrumenty ‘diatoniczné instrumentë’
diminuendo ‘corôz mni i cëszi’
Dis, dis ‘Dis, dis’
Disis, disis ‘Disis, disis’
div. lub divisi ‘pòdzeloné’
divertimento ‘serenada’
dixieland ‘dixiland’
dobosz ‘bãbnista’
dodane linie ‘dodóné linie’
dodana seksta ‘dodónô seksta’
dodekafonia ‘dodekafóniô’
dolce ‘słodkò’
dominanta ‘dominanta’
dominantowe akordy ‘dominantowé akòrdë’
domra ‘domra’
doppio ‘dëbelt’
Dopplera efekt ‘efekt Dopplera’
dorycka skala ‘dorickô skala’
dramat muzyczny ‘mùzycznô drama’
drammatico ‘dramaticzno’
drewniane instrumenty ‘drzéwiané instrumentë’
druk muzyczny ‘mùzyczny drëk’

drumla ‘drumla’
dudnienie ‘hòlowanié’
dudy ‘dudë’
duet ‘duet’
dumka ‘dumka’
duodecyma ‘duòdecyma’
duola ‘duòla’
dur ‘dur’
durowy trójdźwięk ‘durowi trójzwãk, cwiardi trójzwãk’
dyminucja ‘zmniészenié’
dynamika ‘dinamika’
dyrygent ‘dirigent’
dyrygentura ‘dirigentura’
dyrygowanie ‘dirigòwanié’
dysonans ‘niezgódno brzëmiący; disonans’
dyszkant ‘diszkant’
dzwony ‘zwònë’
dzwony orkiestrowe ‘òrkestrowé zwònë’
dźwięk ‘zwãk’
dźwięk prowadzący ‘prowadzący zwãk’
dźwięki obce ‘cëzé zwãczi’

E, e ‘E, e’
E-dur ‘E-dur’
e-moll ‘e-mòll’
echo ‘pòmión’
Eis, eis ‘Eis, eis’
Eisis, eisis ‘Eisis, eisis’
ekspozycja ‘ekspòzycjô, pierszé przedstawienié, pierszi przedstôwk’
elegia ‘elegiô’
elektroakustyka ‘elektroakùstika’
elektroniczna muzyka ‘elektronicznô mùzyka’
elektryczne instrumenty, elektrofony ‘elektroniczné instrumentë, elektrofònë’
emisja głosu ‘emisjô głosu’
energico ‘dzyrskò’
enharmonia ‘enharmónia’
enharmoniczne dźwięki ‘enharmóniczné zwãczi’
ensemble ‘karno’
eolska skala ‘eòlskô skala’
Es-dur ‘Es-dur’
es-moll ‘es-mòll’

Eses, eses ‘Eses, eses’
espressivo ‘wërazno’
estetyka muzyczna ‘mùzycznô estetika’
etiuda ‘etiuda’
etnografia ‘etnografiô’
etnologia muzyczna ‘mùzycznô etnologiô’

f ‘f’
fa ‘fa’
fagot ‘fagòt’
faktura ‘faktura’
falset ‘falset’
fandango ‘fandangò’
fanfara ‘fanfara’
fantazja ‘fantazjô’
favola in musica ‘bôjka w mùzyce’
favori ‘ùlubiony, -ô, -é, ùlëdóny, -ô, -é’
F-dur ‘F-dur’
fermata ‘zatrzimanié’
feroce ‘dzëwò, dzëkò, zawzãto’
Fes, fes ‘Fes, fes’
Fes-dur ‘Fes-dur’
figuracja ‘figùracjô’
filharmonia ‘filharmónia’
finalis ‘kùńcowi’
Fis, fis ‘Fis, fis’
Fis-dur ‘Fis-dur’
Fisis, fisis ‘Fisis, fisis’
fis-moll ‘fis-mòll’
flautato ‘flrtowò; na ôrt flétë / flétu’
flauto ‘flét / fléta’
flet ‘flét / fléta’
fletnia Pana ‘flétniô Pana’
fokstrot ‘fókstrot’
folklor muzyczny ‘mùzyczny fòlklor; mùzycznô lëdowizna’
fon ‘fòn’
fonia ‘fòniô’
fonograf ‘fònograf’
forma muzyczna ‘mùzycznô fòrma’
formanty ‘fòrmantë’
forte (f) ‘głosno (g)’

fortissimo (ff) ‘baro głosno (bg)’
forte-piano ‘głosno i zarô cëchò’
forzando, forzato ‘narôz mòcni’
fraza ‘fraza’
frullato ‘cwiérzkającë’
frygijska skala ‘frigijskô skala’
fuga ‘fùga’
fujarka ‘piszczówka, gwizdówka’
funebre ‘żałobno, smùtno’
funkcja harmoniczna ‘harmónicznô fùnkcjô’
fuocoso ‘zògniã’
furioso ‘dzëkò, dzëwò, pòriwno’

UCHWAŁA NR 4/RJK/15 Z DNIA 20.11.2015 R. W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z TERMINAMI GEOGRAFICZNYMI

Radza Języka Kaszubskiego proponuje następujące słowictwo kaszubskie związane z terminami geograficznymi:

abisal ‘abisal, -u’
abrazja ‘abrazjô, -ji; pòdmiwanié brzegù, -ô / -égò ~’
absorpcja ‘absorbcjô, -ji’
adiabata ‘adiabata, -ë’
aglomeracja ‘aglomeracjô, -ji’
aktywność Słońca ‘aktiwnosc / aktiwnota Słuńca, -ë / -ë ~’
akwen ‘akwen, -u’
aluwium ‘aluwium’
amplituda temperatury ‘amplituda ceplëznë / temperaturë, -ë ~’
anekumena ‘anekùmena, -ë’
antropopresja ‘antropòpresjô, -ji’
antycyklon; wyż baryczny ‘anticyklón, -onu; bariczny wiż, -égò wëżu’
antyklina ‘antiklina, -ë’
antypasat ‘antipasat, -u’
antypody ‘antipòdë, -ów’
aplit ‘aplit, -u’
apogeum ‘apògeùm’
archipelag ‘archipelag, -ù’
asteroid ‘asteroid, -u’
astronomia ‘astronomiô, -ii’
atlas ‘atlas, -u’
atmosfera ‘atmòsfera, -ë, wiodrowina, - ë’
  warstwy atmosfery ‘warstwë / szëchtë atmòsferë’
    troposfera ‘tropòsfera, -ë’
    tropopauza ‘tropòpaùza, -ë’
    stratosfera ‘stratosfera, -ë’
    ozonosfera ‘òzonosfera, -ë’
    stratopauza ‘stratopaùza, -ë’

mezosfera ‘mezosfera, -ë’
mezopauza ‘mezopaùza, -ë’
jonosfera ‘jonosfera, -ë’
termosfera ‘termòsfera, -ë’
egzosfera ‘egzosfera, -ë’
atol ‘atol, -u’
autochton ‘aùtochtón, -a’
azymut ‘azymùt, -u’
geograficzny ‘geògraficzny, -égò’
magnetyczny ‘magneticzny, -égò’

bagno ‘błoto, -a; trzãsawiskò, -a; bagno, -a’
barograf ‘barograf, -ù’
barometr ‘barométer, -a’
barysfera ‘jądro -a zemi, barisfera, -ë’
bental ‘bental, -u; mòrsczé dno, -égò dna’
biegun ‘biegùn, -a; dżib, dżëbù’
magnetyczny ‘magneticzny, -égò’
niebieski ‘niebiesczi, -égò’
ziemski ‘zemsczi, -égò’
zimna ‘zëmna’
biom ‘biom, -ù’
biosfera ‘biosfera, -ë’
błyskawica ‘łiskawica, -ë; môłniô, -i’
brekcja ‘brekcjô, -ji; druzgòt, -u; òkrësznik, -a’
bryza ‘briża, -ë; briga, -dżi; briza, -ë’
bryza dzienna ‘dzénnô briża / briga / briza’
bryza lądowa ‘lądowô briża / briga / briza’
bryza morska ‘mòrskô briża / briga / briza’
bryza nocna ‘nocnô briża / briga / briza’
burza ‘grzëmòt, -u; krzëkwa, -ë; bùrzô, -ë; gromówka, -czi’

ciało niebieskie ‘cało niebiesczé, -a -égò’
chmura ‘chmùra, -ë; blóna, -ë; òbłok, -ù’
podział chmur ‘pòdzél chmùrów / blónów / òbłoków’
1. **ze względu na wysokość występowania** ‘wedle wësokòscë wëstãpòwaniô’
niskie ‘nisczé, -ich’
stratocumulus ‘stratocumulus; chmùra kłãbiasto-warstwòwô’
stratus ‘stratus; chmùra warstwòwô’
niskie z cechami budowy pionowej ‘nisczé ze znankama pionowi bùdowë’
nimbostratus ‘nimbostratus; chmùra deszczowô abò sniegòwô’

    - **cumulus** ‘cumulus; chmùra kłãbiastô’
    - **cumulus fractus** ‘cumulus fractus; chmùra kłãbiastô rozpadłô’
    - **cumulus humilis** ‘cumulus humilis; chmùra dobri pògòdë / ~ dobrégò wiodra’
    - **cumulus mediocris** ‘cumulus mediocris; chmùra kłãbiastô rozcygłô’
  - **niskie o wyraźnych cechach budowy pionowej** ‘nisczé z wëdatnyma znankama pionowi bùdowë’
    - **cumulus** ‘cumulus; chmùra kłãbiastô’
    - **cumulus congestus** ‘cumulus congestus; chmùra kłãbiastô wëpiãtrzonô’
    - **cumulonimbus** ‘cumulonimbus; chmùra kłãbiasto-deszczowô’
  - **średnie** ‘strzédné, -ëch’
    - **altostratus** ‘altostratus; chmùra strzédnô warstwòwô’
    - **altocumulus** ‘altocumulus; chmùra strzédnô kłãbiastô’
    - **altocumulus lenticularis** ‘altocumulus lenticularis; chmùra strzédnô kłãbiastô soczewkòwô’
  - **wësoczé** ‘wësoczé, -ich’
    - **cirrus** ‘cirrus; chmùra pierzastô’
    - **cirrostratus** ‘cirrostratus; chmùra pierzasto-warstwòwô’
    - **cirrocumulus** ‘cirrocumulus; chmùra pierzasto-kłãbiastô; barank’

2. **ze względu na kształt** ‘wedle sztôłtu’
   - **kłębiaste** ‘kłãbiasté / skłãbioné’
   - **pierzaste** ‘pierzasté / letczé’
   - **warstwowe** ‘szëchtowé’
3. **ze względu na budowę** ‘wedle bùdowë’
   - **rozciągłe w poziomie** ‘rozcygłé w szérz’
   - **rozbudowane pionowo** ‘rozbùdowóné pionowò’
4. **ze względu na sposób powstawania** ‘wedle spòsobù pòwstaniô’
   - **falowe** ‘falowé’
   - **frontowe** ‘frontowé’
   - **konwekcyjne ‘**kònwekcyjné’

- **ciek wodny** ‘cek wòdny, -ù -égò
- **cieplica; terma** ‘cepłé zdroje, -ëch -ów’
- **cieśnina** ‘cesnina, -ë, zwãżëna, -ë’
- **ciśnienie atmosferyczne** ‘atmòsfericzné cësnienié, -égò -ô / -égò’
- **cyklon** ‘cyklón, -onu’
- **cyrkulacja atmosferyczna** ‘atmòsfericznô cyrkùlacjô, -y -ji’
- **czarna dziura** ‘czôrnô dzura, -y -ë’
- **czas strefowy** ‘czas strefòwi, -u -égò’
- **czas urzędowy** ‘czas ùrzãdowi, -u -égò’
- **części świata** ‘dzéle swiata, -ów ~’
  - **Afryka** ‘Afrika, -czi’

Ameryka ‘Amerika, -czi’
Antarktyda ‘Antarktida, -ë’
Australia i Oceania ‘Aùstralia i Òceaniô, -ii i -ii’
Azja ‘Azjô, -ji’
Europa ‘Eùropa, -ë’

delta ‘delta, -ë’
demografia ‘demògrafiô, -ii’
demograficzny niż ‘demògraficzny niż, -égò -u’
demograficzny wyż ‘demògraficzny wiż, -égò wëżu’
depresja ‘òbniżëna, -ë; wlëga, -dżi; depresjô, -i’
deszcz ‘deszcz, -u’
deszcz marznący ‘miarznący, -égò’
kwaśny deszcz ‘kwasny, -égò’
żółty deszcz ‘żôłti, -égò’
zenitalny ‘zenitalny, -égò’
diagram klimatyczny ‘klimaticzny diagram, -égò -ù’
długość geograficzna ‘długòsc geògrafnô / geògraficznô, -ë -y / -y’
doba ‘doba, -ë; dzéń i noc, dnia i nocë’
dolina ‘dolëna, -ë / dolëzna, -ë; wlëga, -dżi’
dopływ ‘dopłiw, -ëwù’
dorzecze ‘dorzéczé, -a; òbéńda -ë rzéczi, rzéka z dopłiwama’
działy gospodarki ‘ôrtë / gałązë gòspòdarczi, -ów / -ów ~’
przemysł ‘przerobina, -ë; przemësł, -u’
rolnictwo ‘gbùrzëzna, -ë’
handel ‘hańdel, hańdlu’
budownictwo ‘bùdowizna, -ë’
usługi ‘ùsłëdżi, -gów’
transport ‘przewòzënk, -ù; transpòrt, -u’
łączność ‘łącznosc, -ë’
dzieje Ziemi ‘dzeje Zemi, -ów ~’
podział dziejów Ziemi (ery, okresy, epoki, piętra) ‘pòdzél dzejów Zemi (erë, cządë, epòczi, piãtra / szëchtë’
dzień ‘dzéń, dnia’
dzień polarny ‘pòlarny dzéń, -égò dnia’
dziura ozonowa ‘òzonowô dzura, -i -ë’

ekliptyka ‘ekliptika, -czi’
ekumena ‘ekùmena, -ë’
elipsoida obrotowa ‘òbrotowô elipsoida, -i -ë’
emigracja ‘emigracjô, -ji’

endemit ‘endemit, -u’
enklawa ‘enklawa, -ë’
epejroforeza (wędrówka kontynentów) ‘epejrofòreza, -ë (przemieszczciwanié kòntinentów)’
epejrogeneza ‘epejrogeneza, -ë’
epicentrum ‘epicentrum’
era ‘era, -ë’
  ery ziemi ‘erë zemi, -ów ~’
    archik ‘archajik, -ù’
    proterozoik ‘proterozojik, -ù’
    paleozoik ‘paleòzojik, -ù’
    mezozoik ‘mezozojik, -ù’
    kenozoik ‘kenozojik, -ù’
erozja ‘erozjô, -ji; rozpôd, -adu’
estuarium ‘estuarium’
Europa ‘Eùropa, -ë’
eutrofizacja ‘eùtrofizacjô, -ji’

fala ‘wała, -ë; fala, -ë’
  samotna, tsunami ‘samòtnô, -y; tsunami’
  sejsmiczna ‘sejsmicznô, -y’
faleza; klif ‘faleza, -ë; klif, -ù’
fałd ‘fałda, -ë; zadżib, -ëbù’
faza górotwórcza ‘górotwórczô faza, -czi -ë’
fazy księżyca ‘fazë miesąca, -ów ~’
  nów ‘nów, nowù’
  pierwsza kwadra ‘pierszô kwadra, -i -ë’
  druga kwadra ‘drëgô kwadra, -dżi -ë’
  pełnia ‘pełniô, -i’
  trzecia kwadra ‘trzecô kwadra, -y -ë’
  czwarta kwadra, kwadra ostatnia ‘czwiôrtô kwadra, -i -ë; òstatnô kwadra, -y -ë’
field ‘field, -u’
fiord ‘fiord, -u’
firn ‘firn, -u’
flisz ‘flisz, -u’
formacja roślinna ‘roscënowô fòrmacjô, -i -ji’
fotosfera ‘fòtosfera, -ë’
front atmosferyczny ‘front atmòsfericzny, -égò -u’

galaktyka ‘galaktika, -czi’
gejzer ‘gejzer, -u’

geodezja ‘geòdezjô, -ji’
geodeta ‘geòdeta, -ë’
geografia ‘geògrafiô, -ii’
  ~ **fizyczna** ‘fizycznô geògrafiô, -y -ii’
    biogeografia ‘biogeògrafiô, -ii’
    geografia gleb ‘geògrafiô zemi /gruńtu, -ii ~’
    geologia ‘geòlogiô, -ii’
    geomorfologia ‘geòmòrfòlogiô, -ii’
    glacjologia ‘glacjologiô, -ii’
    hydrografia ‘hidrografiô, -ii’
    hydrologia ‘hidrologiô, -ii’
    kartografia ‘kartografiô, -ii’
    klimatologia ‘klimatologiô, -ii’
    oceanografia ‘òceanografiô, -ii’
  ~ **społeczno-gospodarcza** ‘spòłeczno-gòspòdarczô geògrafiô, -czi -ii’
    komunikacji ‘kòmùnikacji’
    kultury ‘kùlturë’
    ludności ‘lëdztwa’
    osadnictwa ‘zasedleniô’
    przemysłu ‘przerobinë’
    rolnictwa ‘gbùrzëznë’
    turystyki ‘turisticzi’
    usług ‘ùsłëgów’
gleba ‘zemia, -i; gruńt, -u; gleba, -ë’
  systematyka gleb ‘systematika zemiów / gruńtów / glebów’
    inicjalne ‘inicjalné, -ëch’
    słabouksztaltowane ‘słabòùsztôłtowóné, -ëch’
    brunatnoziemne ‘brunozemné, -ëch’
    rdzawoziemne ‘dërdzawòzemné, -ëch’
    płowoziemne ‘płowòzemné, -ëch’
    bielicowe ‘bielëcowé, -ëch; bielëce, -ów’
    czarnoziemne ‘czôrnozemné, -ëch’
    glejoziemne ‘mòdrzéniowé, -ëch’
    vertisole ‘wertisole, -ów’
    organiczne ‘òrganiczné, -ëch’
    antropogeniczne ‘antropògeniczné, -ëch’
  ogólny podział gleb ‘òglowi pòdzél glebów’
    strefowe ‘strefòwé, -ëch’
    astrefowe ‘astrefòwé, -ëch’
głaz narzutowy; eratyk ‘naniosłi / narzutowi kam /òksëp, -égò / -égò -a / -ù; eratik, -ù’

- **gorące źródło** ‘gòrącé zdrzódło, -égò -a’
- **góra** ‘góra, -ë’
- **góry** ‘górë, -ów’
  - **rodzaje gór** ‘ôrtë górów’
    - **fałdowe** ‘fałdowé, -ëch’
    - **wulkaniczne** ‘wùlkaniczné, -ëch’
    - **zrębowe** ‘srãbòwé, -ëch’
- **granica** ‘grańca, -ë’
  - **liniowa** ‘liniowô, -i’
  - **strefowa** ‘strefòwô, -i’
- **granica / linia wiecznego śniegu** ‘grańca / liniô wiecznégò sniegù, -ë / -ii ~’
- **gwiazda** ‘gwiôzda, -ë’
- **gwiazdozbiór** ‘gwiôzdozbiór, -oru; kònstelacjô, -ji’

- **halit; sól kamienna** ‘halit, -u; sól kamiennô, -ë -y’
- **hektopaskal (hPa)** ‘hektopaskal, -a’
- **hipocentrum sejsmiczne** ‘sejsmiczné hipòcentrum, -égò ~’
- **horyzont** ‘widnokréz, -u; widnik, -a; hòrizont, -u’
- **hydrologia** ‘hidrologiô, -ii’
  - **działy hydrologii** ‘dzéle hidrologii’
    - **ekohydrologia** ‘ekòhidrologiô, -ii’
    - **glacjologia** ‘glacjologiô, -ii’
    - **hydrogeologia** ‘hidrogeòlogiô, -ii’
    - **hydrometeorologia** ‘hidrometeòrologiô, -ii’
    - **kriologia** ‘kriologiô, -ii’
    - **krenologia** ‘krenologiô, -ii’
    - **limnologia** ‘limnologiô, -ii’
    - **oceanologia** ‘òceanologiô, -ii’
    - **paludologia** ‘paludologiô, -ii’
    - **potamologia** ‘pòtamòlogiô, -ii’
- **hydrosfera** ‘hidrosfera, -ë’
  - **wody podziemne** ‘wòdë pòdzemné, -ów -ëch’
  - **wody powierzchniowe** ‘wòdë wiéchrzëznowé, -ów -ëch’

- **imigracja** ‘imigracjô, -ji’
- **import** ‘impòrt, -u’
- **interglacjał** ‘interglacjał, -u’
- **interior** ‘interior, -u’
- **irygacja** ‘irigacjô, -ji; nawòdnianié, -ô / -égò’
- **izoamplituda** ‘izoamplituda, -ë’
- **izobara** ‘izobara, -ë’

izobata ‘izobata, -ë’
izohalina ‘izohalina, -ë’
izohieta ‘izohieta, -ë’
izohipsa ‘izohipsa, -ë’
izoklina ‘izoklina, -ë’
izostazja ‘izostazjô, -ji’
izoterma ‘izoterma, -ë’
izotermia ‘izotermiô, -ii’

jar ‘wiłóz, -ozu; rëja, -i, wądół, -ołu’
jaskinia ‘jama, -ë’
  grawitacyjna ‘grawitacyjnô, -y’
  krasowa ‘krasowô, -i’
  lodowcowa ‘lodowcowô, -i’
  pseudokrasowa ‘pseùdokrasowô, -i’
  tektoniczna ‘tektonicznô, -y’
  wietrzeniowo-erozyjna ‘wietrzeniowò-erozyjnô, -y’
jednostka administracyjna ‘administracyjnô jednostka, -y -czi’
jednostka astronomiczna ‘astronomicznô jednostka, -y -czi’
jesień astronomiczna ‘astronomicznô jeséń, -y -eni’
jesień klimatyczna ‘klimaticznô jeséń, -y -eni’
jezioro ‘jezoro’
  bezodpływowe ‘bezòdpłiwòwé, -égò’
  cyrkowe ‘cyrkòwé, -égò’
  deltowe ‘deltowé, -égò’
  dystroficzne ‘distroficzné, -égò’
  eutroficzne ‘eùtroficzné, -égò’
  krasowe ‘krasowé, -égò’
  meandrowe ‘meandrowé, -égò’
  morenowe ‘mòrenowé, -égò’
  nabrzeżne ‘nabrzeżné, -égò’
  okresowe ‘czasowé, -égò’
  oligotroficzne ‘òligòtroficzné, -égò’
  polodowcowe ‘pòlodnikòwé, -égò; pòlodowcowé, -égò’
  przepływowe ‘przepłëwòwé, -égò’
  rynnowe ‘rënowé, -égò’
  słone ‘słoné, -égò’
  tektoniczne ‘tektoniczné, -égò’
  wulkaniczne ‘wùlkaniczné, -égò’
  zaporowe ‘zapòrowé’
jęzor lodowcowy ‘lodowcowi jãzór, -égò -ora’

kanał ‘kanał, -u’
  morski ‘mòrsczi, -égò’
kanion ‘kanión, -onu’
klif; faleza ‘klif, -ù; faleza, -ë’
klimat ‘klimat, -u’
  strefa klimatyczna ‘klimaticznô strefa / zona, -y -ë / -ë’
    równikowa ‘równikòwô, -i’
    podrównikowa; tropikalna (z porą deszczową i suchą) ‘pòdrównikòwô, -i / tropikalnô , -y (z cządã deszczowim i sëchim)’
    zwrotnikowa; subtropikalna ‘zwrotnikòwô, -i; subtropikalnô, -y’
    podzwrotnikowa; śródziemnomorska ‘pòdzwrotnikòwô, -i; strzódzemnomòrskô, -czi’
    umiarkowana kontynentalna ‘ùmiarkòwónô kòntinentalnô, -y -y’
    umiarkowana morska ‘ùmiarkòwónô mòrskô, -y -czi’
    umiarkowana ‘strzédnô, -y; ùmiarkòwónô, -y’
    umiarkowana zimna ‘ùmiarkòwónô zëmnô, -y -y’
    zimna (okołobiegunowa i biegunowa) ‘zëmnô, -y (kòlbiegùnowô, -i i biegùnowô, -i)’
klin atmosferyczny ‘atmòsfericzny klin, klin cësnieniô atmòsfericznégò’
  ~ **niżowy** ‘niżowi klin atmòsfericzny, klin nisczégò (òbniżonégò) cësnieniô atmòsfericznégò’
  ~ **wyżowy** ‘wëżowi klin atmòsfericzny, klin wësoczégò (pòdwëższonégò) cësnieniô atmòsfericznégò’
kolonia ‘kòlonia, -ii’
kolonializm ‘kòlonializm, -ù’
koło podbiegunowe ‘kòło pòdbiegùnowé, -a -égò; pòlarny krąg, -égò krãgù’
  ~ **południowe** ‘kòło pòdbiegùnowé pòłniowé; pòłniowi pòlarny krąg’
  ~ **północne** ‘kòło pòdbiegùnowé nordowé; nordowi pòlarny krąg’
kometa ‘kòméta, - ë’
kompas; busola ‘kómpas, -u; bùsola, -ë’
konglomerat ‘zlepiszcze, -a; zlepiéńc, -a; kònglomerat, -u’
kontynent ‘kòntinent, -u’
  kontynenty Ziemi wg powierzchni ‘kòntinentë Zemi wedle wiéchrzëznë’
    Eurazja ‘Eùrazjô, -ji’
    Afrika ‘Afrika, -czi’
    Amerika Południowa ‘Pòłniowô Amerika, -i -czi’
    Ameryka Północna ‘Nordowô Amerika, -i -czi’
    Antarktyda ‘Antarktida, -ë’
    Australia ‘Aùstraliô, -ii’
korozja ‘kòrozjô -ji’
  ~ **magmowa** ‘magmòwô kòrozjô’

koryto / łożysko rzeki ‘łoże / łożëskò / kòrëto rzéczi, -a / -a / -a ~’
kosmografia ‘kòsmògrafiô, -ii’
kota ‘kòta, -ë’
kotlina ‘kòtlëna, -ë; sodlëna, -ë
kra ‘tôfla lodu, -ë ~; szczita, -ë’
  kra podwodna ‘strzéż, -a’
kraina geograficzna ‘geògraficznô krôjna, -y -ë’
kraj ‘krôj, kraju’
krajoznawstwo ‘krajoznawstwò, -a’
kras ‘kras, -u’
krater ‘krater, -u; ùscé wùlkanu, -a / -égò ~’
krzywa hipsometryczna ‘krzëwô hipsometricznô, -i -y’
księżyc ‘miesąc, -a; ksãżëc, -a’
kształtowanie środowiska ‘sztôłtowanié strzodowiszcza, -ô / -égò ~’
kulminacja ‘kùlminacjô, -ji’
kwazar ‘kwazar, -u; nibëgwiôzda, -ë’

laguna ‘lagùna, -ë’
las ‘las, -u’
lato astronomiczne ‘astronomiczné lato, -égò -a’
lato klimatyczne ‘klimaticzné lato, -égò -a’
lawa ‘lawa, -ë’
lawina ‘lawina, -ë’
ląd ‘ląd, -u’
lądolód ‘lądolód, -odu’
legenda mapy ‘legenda mapë, -ë ~’
liczba ludności ‘lëczba lëdztwa, -ë ~’
lido ‘lido, -a’
liman ‘liman, -u’
linia brzegowa ‘brzegòwô liniô, -i -ii’
linia zmiany daty ‘liniô zmianë datë, -ii ~’
litosfera ‘litosfera, -ë’
lob ‘lob, -ù’
lododział ‘lododzelëna, -ë’
lodospad ‘lodospôd, -adu’
lodowiec ‘lodówc, -a; lodnik, -a’
loksodroma ‘loksodroma, -ë’
lód ‘lód, lodu’

łęk / synklina ‘łãk, -ù; sodło, -a; synklina, -ë’
łożysko / koryto rzeki ‘łoże / łożëskò / kòrëto rzéczi, -a / -a / -a ~’

magma ‘magma, -ë’
manometr ‘manométer, -a / -u’
mapa ‘kôrta, -ë; mapa, -ë’
marzłoć / zmarzlina ‘zmiarzlëna, -ë; namiarznica, -ë; kòrëplëna, -ë’
masyw ‘masyw, -ù’
  ~ **skalny** ‘kamisti masyw, -égò -ù’
  ~ **górski** ‘górsczi masyw, -égò -ù’
meander ‘meander, -dru; zakòlé, -a / -égò’
metamorficzny ‘metamòrficzny, -égò’
  skała metamorficzna ‘metamòrficznô kamizna, -y -ë’
meteor ‘meteór, -a / -u’
meteorologia ‘meteòrologiô, -ii’
metys ‘metis, -a’
mgła ‘dôka, -czi’
miasto ‘miasto, -a; gard, -u’
mierzeja ‘mierzeja, -ji; midzëmòrze, -a / -égò’
miesiąc ‘miesąc, -a’
  anomalistyczny ‘anomalisticzny’
  księżycowy ‘ksãżëcowi’
  smoczy ‘smòczi’
  syderyczny (gwiazdowy) ‘sydericzny (gwiôzdowi)’
  synodyczny (lunacja) ‘synodiczny (lunacjô)’
międzygórze ‘midzëgórzé, -égò / -ô; midzëgórzëzna, -ë’
migracja ‘migracjô, -ji’
minerał ‘minerał, -u’
mniejszość narodowa ‘miészëzna nôrodowô, -ë -i’
monokultura ‘mònokùltura, -ë’
monsun ‘mònsun, -u’
morena ‘mòrena, -ë’
morze ‘mòrze, -a’
mróz ‘mróz, mrozu’
mulat ‘mùlat, -a’

naciek jaskiniowy ‘jamòwi nacek, -égò -ù’
  stalagmit ‘stalagmit, -u’
  stalagnat ‘stalagnat, -u’
  stalaktyt ‘stalaktit, -u’
nadir ‘nadir, -u’
narodowość ‘nôrodowòsc, -ë / nôrodnosc, -ë’
naród ‘nôród, -odu’
nasłonecznienie ‘nasłonecznienié, -ô / -égò; nasłuńcowienié, -ô / -égò’

neokolonializm ‘neòkòlonializm, -ù’
niecka ‘niecka, -czi; wlëga, -dżi’
niewolnictwo ‘niewòlnictwò, -a; pòjmańtwò, -a’
niwa ‘niwa, -ë; rolô, -ë’
nizina ‘niżawa, -ë’
niż baryczny ‘bariczny niż, -égò -u’
noc ‘noc, -ë’
noc polarna ‘pòlarnô noc, -y -ë’
nomadyzm ‘nomadizm, -ù’
nurt / prąd rzeki ‘biég / prąd rzéczi; żoch, -ù’

obiegowy ruch Ziemi ‘òbiegòwi ruch Zemi, -égò -ù ~’
obrotowy / wirowy ruch Ziemi ‘òbrotowi / wirowi ruch Zemi, -égò -ù ~’
ocean ‘òcean, -u’
odpływ ‘òdpłiw, -ëwù’
okres ‘czas, -u; cząd, -ë’
okresy dziejów Ziemi ‘cządë dzejów Zemi’
- **prekambr** ‘prekambr, -u’
- **kambr** ‘kambr, -u’
- **ordowik** ‘òrdowik, -ù’
- **sylur** ‘sylur, -u’
- **dewon** ‘dewòn, -u’
- **karbon** ‘karbòn, -u’
- **perm** ‘perm, -ù’
- **trias** ‘trias, -u’
- **jura** ‘jura, -ë’
- **kreda** ‘kréda, -ë’
- **paleogen** ‘paleògen, -u’
- **neogen** ‘neògen, -u’
  - **miocen** ‘miocen, -u’
  - **pliocen** ‘pliocen, -u’
- **czwartorzęd** ‘czwôrtorzãd, -u’
  - **plejstocen** ‘plejstocen, -u’
  - **holocen** ‘hòlocen, -u’

okres wegetacyjny ‘wegetacyjny czas / cząd, -égò -u / -u’
opad ‘òpôd, -adu’
orbita ‘òrbita, -ë’
orogeneza ‘òrogeneza, -ë; górotwórzba, -ë’
ortodroma ‘òrtodroma, -ë’
oś ziemska ‘òs Zemi, -ë ~’
oznaczenie kierunków ‘òznaczenié czerënków, -ô / -égò ~’

południe S ‘pôłnié S’
północ N ‘norda N’
wschód E ‘wschód, pòrénk E’
zachód W ‘zôpad / zôchód W’
ozon ‘òzón, -onu’

park ‘park, -ù’
~ krajobrazowy ‘krôjmalënkòwi ~, -égò -ù’
~ narodowy ‘nôrodowi ~, -égò -ù’
pampa ‘pampa, -ë’
pasat ‘pasat, -u’
peryferie ‘periferie, -ii; pùstczi, -ków’
piętra roślinności ‘szëchtë roscënów’
plan ‘plan, -u’
planeta ‘planéta, -ë’
planetoida ‘planétoida, -ë’
plemię ‘plemiã, -enia’
płaskowyż ‘plaskatô wëżawa, -i -ë; wësoczëzna, -ë’
płyta ‘plata, -ë’
płyta tektoniczna (płyta / kra litosfery / litosferyczna) ‘tektonicznô plata, -y -ë (plata / tôfla litosferë / litosfericznô)’
pływy morskie (przypływ i odpływ) ‘mòrsczé płëwë, -ich -ów (przëpłiw i òdpłiw)’
podziałka liniowa mapy ‘dzélënka liniowô kartë / mapë’
pogoda ‘wiodro, -a; pògòda, -ë’
pogórze ‘pògórzé, -a; wësoczëzna, -ë’
pogranicze ‘pògrańczé, -a’
pojezierze ‘pòjezerzé, -a / -égò’
polder ‘pòlder, -u’urodzajne tereny nadmorskie , wąskie pasy i kanały
południe ‘pôłnié’
południk ‘pôłnik, -a’
populacja ‘pòpùlacjô, -ji’
pora deszczowa ‘deszczowô pòra, -i -ë; deszczowi cząd, -égò -u’
pora roku ‘pòra / cząd rokù, -u / -ë ~’
pory roku ‘pòrë / cządë rokù’
przedwiośnie ‘przedzymk, -u; wczasny zymk, -égò -ù’
wiosna ‘zymk, -ù’
lato ‘lato, -a’
jesień ‘jeséń, -eni’
przedzimie ‘przedzëmie, -a; przedzëmòwi cząd, -égò -u’
zima ‘zëma, -ë’

pora sucha ‘sëchi cząd, -égò -u; sëchô pòra, -i -ë’
potok ‘strëga, -dżi; strëmiéń, -enia’
powierzchnia ‘wiéchrzëzna, -ë’
powietrze ‘pòwietrzé, -ô / -égò; lëft, -u’
poziomica ‘niwica, -ë; szëchtownica, -ë; niwiznowô / szëchtowô liniô, -i / -i -ii’
półpustynia ‘półpùstiniô, -i’
półwysep ‘półòstrów, -owù’
pradolina ‘pradolëna, -ë / pradolëzna, -ë’
preria ‘preria, -i’
promień Ziemi ‘promiéń Zemi, -enia ~’
protektorat ‘protektorat, -u’
przełęcz ‘przełãcz, -ë; sodło w górach, -a ~; debrza, -ë’
przesilenie letnie ‘latnô przemòga, -y -dżi’
przesilenie zimowe ‘zëmòwô przemòga, -i -dżi’
przylądek ‘retk, -ù; szpërk, -ù; cëpel, -pla’
przypływ ‘przëpłiw, -ëwù’
przyrost naturalny ludności ‘naturalné przërôstanié lëdztwa, -égò -ô / -égò ~’
pustynia ‘pùstiniô, -i’
  typ pustyni ze względu na materiał ‘tip pùstini wedle materiału’
    ilasta (playa; kewir; takyr) ‘glëniastô, -i; mòdrzéniowô, -i (plaja, -ji; kewir, -u; takir, -u)’
    piaszczysta (erg) ‘piôszczëstô, -i (erg, -ù)’
    skalista (hamada; reg) ‘kamistô, -i (hamada, -ë; reg, -ù)’
    słona ‘słonô, -y’
    żwirowa (serir) ‘żwirowô, -i; czisowô, -i (serir, -u)’

rafa ‘rafa, -ë’
  barierowa ‘barierowô, -i’
  brzegowa ‘brzégòwô, -i; sztrądowô, -i’
  koralowa ‘kòralowô, -i’
  przybrzeżna ‘przëbrzeżnô, -y’
rasa ‘rasa, -ë’
regolit ‘regòlit, -u, pich, -ù’
rok kalendarzowy ‘kalãdôrzowi rok, -égò -ù’
równik ‘równik, - a’
  długość równika ‘długòsc równika, -ë ~’
równonoc ‘równonoc, -ë’
równoleżnik ‘równoleżnik, -a’
ryft ‘rift, -u’
  strefa ryftu ‘strefa riftu’
rzeźba terenu ‘rzezba / ùsztôłtowanié terenu, -ë / -ô / -égò ~’

- **satelita** ‘satelita, -ë’
- **sejsmiczność** ‘sejsmicznosc, -ë / sejsmicznota, -ë’
  - **obszary asejsmiczne** ‘asejsmiczné terenë’
  - **obszary pensejsmiczne** ‘pensejsmiczné terenë’
  - **obszary sejsmiczne** ‘sejsmiczné terenë’
- **sejsmologia** ‘sejsmòlogiô, -ii’
- **siatka geograficzna** ‘geògraficzny ùkłôd, -égò -adu’
- **siatka kartograficzna** ‘kartograficzny ùkłôd, -égò -adu’
- **skała** ‘skała, -ë; kamizna, -ë’
  - **magmòwe** ‘magmòwé, -ëch’
  - **osadowe** ‘òsadowé skałë, -ëch’
    - **chemiczne** ‘chemiczné, -ëch’
    - **okruchowe** ‘òkrëszënowé, -ëch’
    - **organogeniczne** ‘òrganogeniczné, -ëch’
  - **metamorficzne** ‘metamòrficzné, -ëch’
- **skorupa ziemska** ‘zemskô skòrëpa, -czi -ë’
- **Słońce** ‘Słuńce, -a’
- **strefa roślinna** ‘roscënowô strefa / zona, -i -ë / -ë’
  - **wilgotne lasy równikowe (dżungla)** ‘mòkré lasë równikòwé, -ëch -ów -ëch (dżungla)’
  - **sawanna** ‘sawanna, -ë’
  - **pustynia i półpustynia** ‘pùstiniô i półpùstiniô, -i i -i’
  - **wiecznie zielone lasy** ‘wieczno zeloné lasë, ~ -ëch -ów’
  - **makia** ‘makia, -ii’
  - **step** ‘step, -ù’
  - **las liściasty zawsze zielony** ‘las lëscasti wiedno zelony’
  - **las liściasty zrzucający liście i mieszany** ‘las lëscasti zrzucający lëstë i miészóny’
  - **tajga** ‘tajga, -dżi’
  - **tundra** ‘tundra, -ë’
  - **pustynia lodowa** ‘lodowô pùstiniô, -i -i’
- **strefa sejsmiczna** ‘sejsmicznô strefa / zona, -y -ë / -ë’
  - **alpejsko-himalajska** ‘alpejskò-himalajskô’
  - **grzbietów śródoceanicznych** ‘strzódòceanicznëch krzeptów’
  - **okołopacyficzna (pacyficzny pierścień ognia)** ‘wkółpacyficznô (pacyficzny piestrzéń ògnia’
  - **ryftów kontynentalnych** ‘kòntinentalnëch riftów’
- **studnia artezyjska** ‘stëdniô artezyjskô, -i -czi’
- **subdukcja** ‘subdukcjô, -ji’
- **subekumena** ‘subekùmena, -ë’
- **synklina / łęk** ‘łãk, -ù; sodło, -a; synklina, -ë’

- **szadź** ‘szadzëzna, -ë / szadawica, -ë’
- **szczyt** ‘wëszëńc, -a; czëp, -ù’
- **szelf** ‘szelf, -ù’
- **szerokość geograficzna** ‘szérzô geògraficznô, -ë -y’
- **szreń** ‘zlodzałi sniég, -égò sniegù’
- **szron** ‘żłódz, -odzë; sëwi mróz, -égò mrozu’

- **śnieg** ‘sniég, sniegù’
  - **rodzaje opadów śnieżnych** ‘ôrtë snieżnëch òpadów’
    - **grad** ‘grôd, gradu’
    - **krupy śnieżne** ‘snieżné / sniegòwé krëpë, -ëch / -ëch -ów’
    - **śnieg ziarnisty** ‘zôrnisti sniég, -égò sniegù’
    - **śnieżyca** ‘snieżawa, -ë’
    - **zawieja** ‘zawiejô, -ji, krzëkwa, -ë’
    - **zamieć śnieżna** ‘kùrza(t)wa, -ë’
- **środowisko geograficzne** ‘geògraficzné strzodowiszcze, -égò -a’
  - **~ antropogeniczne** ‘antropògeniczné ~’
  - **~ naturalne** ‘naturalné ~’
  - **~ przyrodnicze (atmosfera, biosfera, hydrosfera, litosfera, pedosfera)** ‘przirodniczé ~ (atmòsfera, biosfera, hidrosfera, litosfera, pedosfera’

- **tektonika płyt** ‘tektonika platów, -czi ~’
- **terma; cieplica** ‘cepłé zdroje, -ëch -ów’
- **trzęsienie zemi** ‘trzãsenié zemi, -ô / -égò ~; dërgòt zemi, -u ~’
- **tsunami** ‘tsunami’

- **ued; wadi** ‘ùed, -u; wadi’
- **ujście** ‘ùscé, -ô / -égò’
- **układ planetarny** ‘planétarny ùkłôd, -égò -adu’
- **Układ Słoneczny** ‘Słuńcowi / Słoneczny Ùkłôd, -égò / -égò -adu’
  - **planety Układu Słonecznego** ‘planétë Ùkładu Słuńcowégò / Słonecznégò’
    - **Merkury** ‘Merkùri, -égò’
    - **Wenus** ‘Wenus’
    - **Zemia** ‘Zemia, -i’
    - **Mars** ‘Mars, -a’
    - **Jowisz** ‘Jowisz, -a’
    - **Saturn** ‘Saturn, -a’
    - **Uran** ‘Ùran, -u’
    - **Neptun** ‘Neptun, -a’
  - **karły Układu Słonecznego** ‘karłë Słuńcowégò / Słonecznégò Ùkładu’
    - **Ceres** ‘Ceres, -u’

Pluton ‘Pluton, -u’
Haumea ‘Haùmea, -ë’
Makemake ‘Makemake’
Eris ‘Eris’
upał ‘gòrąc, -a; hëc, -ë’
urbanizacja ‘ùrbanizacjô, -ji’
usługi ‘ùsłëdżi, -gów’

wadi; ued ‘wadi; ùed, -u’
warstwa ziemi ‘szëchta zemi, -ë ~’
geologiczne warstwy ziemi ‘geòlogiczné szëchtë zemi’
skorupa ziemska ‘zemskô skòrëpa’
kontynentalna; sial ‘kòntinentalnô, -y; sial, -u’
oceaniczna; sima ‘òceanicznô, -y; sima, -ë’
płaszcz ziemi ‘płôszcz zemi’
płaszcz górny; crofesima ‘górny płôszcz, -égò -a; crofesima, -ë’
astenosfera ‘astenosfera, -ë’
strefa przejściowa ‘przechódnô strefa, -y -ë’
płaszcz dolny; nifesima ‘dólny płôszcz, -égò -a; nifesima, -ë’
jądro ziemi ‘jądro zemi’
jądro zewnętrzne ‘pòwiérzchné jądro’
jądro wewnętrzne ‘bënowé jądro’
watt ‘watt, -u’
wiatr ‘wiater, wiatru’
rodzaje wiatru ‘ôrtë wiatru, -ów ~’
stałe ‘stałé, -ëch’
pasaty ‘pasatë, -ów’
antypasaty ‘antipasatë, -ów’
sezonowe ‘sezonowé, -ëch; cządowé, -ëch’
lokalne; zmienne ‘lokalné, -ëch; zmienné, -ëch’
monsun ‘mònsun, -u’
bryza ‘briza, -ë’
fen ‘fen, -u’
zboczowe ‘zberkòwé, -ëch’
wiatr dolinny ‘dolëznowi wiater, -égò wiatru’
wiatr górski ‘górsczi wiater, -égò wiatru’
pustynne ‘pùstiniowé, -ëch’
harmattan ‘harmatan, -u’
samum; hamsin ‘samùm; hamsyn, -u’
widnokrąg ‘widnik, -a’
wieczna (wieloletnia) zmarzlina /wieczna marzłoć ‘wiecznô (wielelatnô) zmiarzlëna / namiarznica, -y (-y) -ë / -ë’

- **wieś** ‘wies, wsë’
- **wietrzenie** ‘wietrzenié, -ô / -égò’
- **wiosna astronomiczna** ‘astronomiczny zymk, -égò -ù’
- **wiosna klimatyczna** ‘klimaticzny zymk, -égò -ù’
- **woda** ‘wòda, -ë’
- **wodospad** ‘wòdospôd, -adu’
- **wody opadowe** ‘òpadowé wòdë, -ëch -ów’
- **Wszechświat** ‘Wszechswiat, -a’
- **wydma** ‘duna, -ë’
  - **rodzaj wydm ze względu na dynamikę** ‘ôrt dunów wedle dinamiczi’
    - **ruchoma** ‘rësznô, -y’
    - **ustalana** ‘ùstaliwónô, -y; òsadzywónô, -y’
    - **ustalona** ‘ùstalonô, -y; òsadzonô, -y’
  - **rodzaj wydm ze względu na kształt** ‘ôrt dunów wedle sztôłtu’
    - **barchan** ‘barchan, -u’
    - **gwiaździsta** ‘gwiôzdzëstô, -i’
    - **paraboliczna** ‘parabòlicznô, -y’
    - **podłużna** ‘pòdłużnô, -y; pòdługòwatô, -i’
    - **pole wydmowe** ‘dunowé pòle, -égò -a’
    - **poprzeczna** ‘pòprzécznô, -y’
    - **wał wydmowy** ‘dunowi wał, -égò -u’
- **wysokość** ‘wëżawa, -ë; wësokòsc, -ë’
- **wysokość bezwzględna** ‘bezwzglãdnô wëżawa, -y -ë’
  - **nad poziomem morza (n.p.m.)** ‘nad rówizną mòrza (n.r.m.)’
  - **pod poziomem morza (p.p.m.)** ‘pòd rówizną mòrza (p.r.m.)’
- **wyspa** ‘òstrów, -owù’
- **wyż baryczny** ‘bariczny wiż, -égò -u’
- **wyżyna** ‘wëżawa, -ë’

- **zachmurzenie** ‘zachmùrzenié, -a / -égò; ùblónowienié, -a / -égò’
- **zaćmienie** ‘zacmienié, -ô / -égò’
- **zaludnienie** ‘zalëdnienié, -ô / -égò’
  - **gęstość zaludnienia** ‘gãstosc zalëdnieniô / -égò’
- **zambo** ‘zambò, -a’
- **zamglenie** ‘dôka, -czi; kòmùda, -ë’
- **zatoka** ‘hôwinga, -dżi; łãka, -czi; zatoka, -czi; wik, -ù’
- **zenit** ‘zenit, -u’
- **ziemia** ‘zemia, -i’
- **zima astronomiczna** ‘astronomicznô zëma, -y -ë’
- **zima klimatyczna** ‘klimaticznô zëma, -y -ë’
- **zlodowacenie** ‘zlodowacenié, -a / -égò’

zmarzlina / marzłoć ‘zmiarzlëna, -ë; namiarznica, -ë; kòrëplëna, -ë’
zodiak ‘zodiak, -ù’
zwietrzelina ‘zwietrzelëna, -ë’
zwrotnik ‘zwrotnik, -a’

źródło ‘zdrój, -oju’

żleb ‘żleb, -ù’

UCHWAŁA NR 5/RJK/15 Z DNIA 20.11.2015 R. W SPRAWIE STOSOWANIA SKRÓTÓW NAZW PRZYPADKÓW W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego proponuje stosowanie następujących skrótów nazw przypadków w języku kaszubskim:

mianownik ‘N. nazéwôcz’
dopełniacz ‘R. rodzôcz’
celownik ‘D. dôwôcz’
biernik ‘Wn. winowôcz’
narzędnik ‘Nrz. nôrzãdzôcz’
miejscownik ‘M. môlnik’
wołacz ‘W. wòłôcz’

UCHWAŁA NR 6/RJK/15 Z DNIA 20.11.2015 R. W SPRAWIE STOSOWANIA FLEKSJI JĘZYKA KASZUBSKIEGO

Rada Języka Kaszubskiego proponuje stosowanie następującej fleksji języka kaszubskiego:

I. DEKLINACJA

1. Odmiana rzeczowników rodzaju męskiego

Wśród rzeczowników rodzaju męskiego wyróżniamy (1) osobowe żywotne, (2) nieosobowe żywotne i (3) nieżywotne.

Rzeczowniki osobowe żywotne

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
mianownik – kto? co?	chłop	chłop-**i**
dopełniacz – kogo? czego?	chłop-**a**	chłop-**ów**
celownik – komu? czemu?	chłop-**ù**, chłop-**òwi**	chłop-**óm**
biernik – kogo? co?	chłop-**a**	chłop-**ów**
narzędnik – kim? czym?	chłop-**ã**	chłop-**ama**
miejscownik – o kim? o czym?	chłop*i*-**e**	chłop-**ach**
wołacz – o!	chłop*i*-**e**!	chłop-**i**!

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	syn	sën-**owie**
R.	sën-**a**	sën-**ów**
D.	sën-**owi**	sën-**óm**
Wn.	sën-**a**	sën-**ów**

Nrz.	sën-**ã**	sën-**ama**
M.	sën*i*-**e**	sën-**ach**
W.	sën*i*-**e**!	sën-**owie**!

Rzeczowniki nieosobowe żywotne

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	lës	lës-**ë**
R.	lës-**a**	lës-**ów**
D.	lës-**owi**	lës-**óm**
Wn.	lës-**a**	lës-**ë**
Nrz.	lës-**ã**	lës-**ama**
M.	lës-**u**	lës-**ach**
W.	lës-**u**!	lës-**ë**!

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	kóń	kòn*i*-**e**
R.	kòn*i*-**a**	kòn*i*-**ów**, kòn-**i**
D.	kòn*i*-**owi**, kòni-**u**	kòn*i*-**óm**
Wn.	kòn*i*-**a**	kòn*i*-**ów**
Nrz.	kòn*i*-**ã**	kòn*i*-**ama**
M.	kòn*i*-**u**	kòn*i*-**ach**
W.	kòn*i*-**u**!	kòn*i*-**e**!

Rzeczowniki nieżywotne

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	kòsz	kòsz-**e**
R.	kòsz-**a**	kòsz-**ów**, **-i**
D.	kòsz-**owi**, **-u**	kòsz-**óm**
Wn.	kòsz	kòsz-**e**
Nrz.	kòsz-**ã**	kòsz-**ama**
M.	kòsz-**u**	kòsz-**ach**
W.	kòsz-**u**!	kòsz-**e**!

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	statk	statcz-**i**
R.	statk-**a**, -**ù**	statk-**ów**
D.	statk-**òwi**	statk-**óm**
Wn.	statk	statcz-**i**
Nrz.	statk-**ã**	statk-**ama**
M.	statk-**ù**	statk-**ach**
W.	statk-**ù**!	statcz-**i**!

2. Odmiana rzeczowników rodzaju żeńskiego

Typy rzeczowników rodzaju żeńskiego: (1) te, których rdzeń kończy się na twardą spółgłoskę (typ *gãba*), (2) na *-k*, *-g* (typ *noga*), (3) na *-c*, *-dz*, *-cz*, *-ż* (typ *dësza*), (4) na miękkie spółgłoski (typ *zemia*), (5) które w mianowniku liczby pojedynczej kończą się na *-ô* (typ *rolô*) i (6) na spółgłoskę (typ *mësz*).

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	gãb-**a**	gãb-**ë**
R.	gãb-**ë**	gãb-**ów**, gąb
D.	gãb*i*-**e**	gãb-**óm**
Wn.	gãb-**ã**	gãb-**ë**
Nrz.	gãb-**ą**	gãb-**ama**
M.	gãb*i*-**e**	gãb-**ach**
W.	gãb-**ò**!	gãb-**ë**!

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	nog-**a**	nodż-**i**
R.	nodż-**i**	nog-**ów**, nóg
D.	nodz-**e**	nog-**óm**
Wn.	nog-**ã**	nodż-**i**
Nrz.	nog-**ą**	nog-**ama**
M.	nodz-**e**	nog-**ach**
W.	nog-**ò**!	nodż-**i**!

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	zemi-**a**	zem*i*-**e**
R.	zem-**i**, zem*i*-**e**	zem*i*-**ów**
D.	zem-**i**, zem*i*-**e**	zem*i*-**óm**
Wn.	zem*i*-**ã**	zem*i*-**e**
Nrz.	zem*i*-**ą**	zem*i*-**ama**
M.	zem-**i**, zem*i*-**e**	zem*i*-**ach**
W.	zem*i*-**o**!	zem*i*-**e**!

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	rol-**ô**	rol-**e**
R.	rol-**ë**	rol-**ów**, ról
D.	rol-**ë**	rol-**óm**
Wn.	rol-**ã**	rol-**e**
Nrz.	rol-**ą**	rol-**ama**
M.	rol-**ë**	rol-**ach**
W.	rol-**ô**!	rol-**e**!

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	stëdn*i*-**ô**, stëdn*i*-**a**	stëdn*i*-**e**
R.	stëdn-**i**, stëdn*i*-**e**	stëdn*i*-**ów**, stëdn-**i**
D.	stëdn-**i**, stëdn*i*-**e**	stëdn*i*-**óm**
Wn.	stëdn*i*-**ã**	stëdn*i*-**e**
Nrz.	stëdn*i*-**ą**	stëdn*i*-**ama**
M.	stëdn-**i**, stëdn*i*-**e**	stëdn*i*-**ach**
W.	stëdn*i*-**ô**!	stëdn*i*-**e**!

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	dësz-**a**	dësz-**e**
R.	dësz-**ë**	dësz-**ów**, dësz
D.	dësz-**ë**	dësz-**óm**
Wn.	dësz-**ã**	dësz-**e**
Nrz.	dësz-**ą**	dësz-**ama**

M.	dësz-**ą**	dësz-**ach**
W.	dësz-**o**!	dësz-**e**!

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	mësz	mësz-**ë**
R.	mësz-**ë**	mësz-**ów**
D.	mësz-**ë**	mësz-**óm**
Wn.	mësz	mësz-**ë**
Nrz.	mësz-**ą**	mësz-**ama**
M.	mësz-**ë**	mësz-**ach**
W.	mësz-**o**!	mësz-**ë**!

3. Odmiana rzeczowników rodzaju nijakiego

Typy rzeczowników rodzaju nijakiego: (1) z tematem, który kończy się na spógłoskę twardą (typ *wiodro*), (2) z tematem, który kończy się na *-k*, *-g* (typ *biczëskò*), (3) rzeczowniki, które w mianowniku liczby pojedynczej kończą się na *-é* i które mogą mieć odmianę przymiotnikową (typ *żëcégò* obok *żëcô*), (4) rzeczowniki, u których temat jest rozszerzony infiksem *-n-* (typ *semiã* : *siemienia*) i (5) *-c-* (*-t-*) (*celã* : *celãca* : *celãta*).

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	wiodr-**o**	wiodr-**a**
R.	wiodr-**a**	wiodr-**ów**
D.	wiodr-**u**	wiodr-**óm**
Wn.	wiodr-**o**	wiodr-**a**
Nrz.	wiodr-**ã**	wiodr-**ama**
M.	wiodrz-**e**	wiodr-**ach**
W.	wiodr-**o**!	wiodr-**a**!

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	biczësk-**ò**	biczësk-**a**
R.	biczësk-**a**	biczësk-**ów**
D.	biczësk-**ù**	biczësk-**óm**
Wn.	biczësk-**ò**	biczësk-**a**
Nrz.	biczësk-**ã**	biczësk-**ama**

M.	biczësk-**ù**	biczësk-**ach**
W.	biczësk-**ò**!	biczësk-**a**!

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	serc-**e**	serc-**a**
R.	serc-**a**	serc-**ów**, serc
D.	serc-**u**	serc-**óm**
Wn.	serc-**e**	serc-**ów**, serc
Nrz.	serc-**ã**	serc-**ama**
M.	serc-**u**	serc-**ach**
W.	serc-**e**!	serc-**a**!

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	zbòż-**é**	zbòż-**a**
R.	zbòż-**égò**, zbòż-**ô**	zbòż-**ów**
D.	zbòż-**émù**, zbòż-**u**	zbòż-**óm**
Wn.	zbòż-**é**	zbòż-**a**
Nrz.	zbòż-**ã**	zbòż-**ama**
M.	zbòż-**u**, zbòż-**im**	zbòż-**ach**
W.	zbòż-**é**!	zbòż-**a**!

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	sem*i*-**ã**	semion-**a**
R.	semien*i*-**a**	semion-**ów**, semión
D.	semien*i*-**owi**, semien*i*-**u**	semion-**óm**
Wn.	sem*i*-**ã**	semion-**a**
Nrz.	semien*i*-**ã**	semion-**ama**
M.	semien*i*-**u**, semien-**im**	semion-**ach**
W.	sem*i*-**ã**!	semion-**a**!

przypadek	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**
N.	celã	celãt-**a**
R.	celãc-**a**, celëc-**a**	celãt-**ów**, celãt
D.	celãc-**u**, celëc-**u**	celãt-**óm**

Wn.	celã	celãt-**a**
Nrz.	celãc-**ã**, celëc-**ã**	celãt-**ama**
M.	celãc-**u**, celëc-**u**	celãt-**ach**
W.	celã!	celãt-**a**!

4. Odmiana przymiotników

Liczba pojedyncza

przypadek	**rodzaj męski**	**rodzaj żeński**	**rodzaj nijaki**
N.	młod-**i**	młod-**ô**	młod-**é**
R.	młod-**égò**	młod-**i**	młod-**égò**
D.	młod-**émù**	młod-**i**	młod-**émù**
Wn.	młod-**i**, młod-**égò**	młod-**ą**	młod-**é**
Nrz.	młod-**im**	młod-**ą**	młod-**im**
M.	młod-**im**	młod-**i**	młod-**im**
W.	młod-**i**!	młod-**ô**!	młod-**é**!

Liczba mnoga

przypadek	**rodzaj męskoosobowy**	**rodzaj niemęskoosobowy**
N.	młod-**i**	młod-**é**
R.	młod-**ëch**	młod-**ëch**
D.	młod-**im**	młod-**im**
Wn.	młod-**ëch**	młod-**é**
Nrz.	młod-**ima**	młod-**ima**
M.	młod-**ëch**	młod-**ëch**
W.	młod-**i**!	młod-**é**!

W niektórych formach liczby mnogiej przymiotników, których temat kończy się na sz, ż, cz, dż, j, występuje końcówka -*ich*.

Liczba pojedyncza

przypadek	**rodzaj męski**	**rodzaj żeński**	**rodzaj nijaki**
N.	snôż-**i**	snôż-**ô**	snôż-**é**

R.	snôż-**égò**	snôż-**i**	snôż-**égò**
D.	snôż-**émù**	snôż-**i**	snôż-**émù**
Wn.	snôż-**i**, snôż-**égò**	snôż-**ą**	snôż-**é**
Nrz.	snôż-**im**	snôż-**ą**	snôż-**im**
M.	snôż-**im**	snôż-**i**	snôż-**im**
W.	snôż-**i**!	snôż-**ô**!	snôż-**é**!

Liczba mnoga

przypadek	**rodzaj męskoosobowy**	**rodzaj niemęskoosobowy**
N.	snôż-**i**	snôż-**é**
R.	snôż-**ich**	snôż-**ich**
D.	snôż-**im**	snôż-**im**
Wn.	snôż-**ich**	snôż-**é**
Nrz.	snôż-**ima**	snôż-**ima**
M.	snôż-**ich**	snôż-**ich**
W.	snôż-**i**!	snôż-**é**!

Stopniowanie przymiotników dokonuje się z pomocą końcówek *-észi* lub *-szi*. Np. *proscészi* lub *prostszi*, *cwiardzészi* lub *cwiardszi*, *gãscészi* lub *gãstszi*. Stopień najwyższy jest budowany przy pomocy prefiksu *nô-* dodawanego do formy stopnia wyższego: *nôgrëbszi*, *nôzdrowszi*.

5. Odmiana zaimków osobowych

Liczba pojedyncza

N.	jô	të
R.	mie	cebie, ce
D.	mie	tobie, cë, ce
Wn.	mie, miã	cebie, ce, cã
Nrz.	mną	tobą
M.	mie	cebie, tobie
W.	–	të!

N.	òn, (nen)	òna, na	òno, no
R.	jegò, niegò, gò	ji, ni	jegò/niegò/gò, négò
D.	jemù, mù	ji	jemù/mù, némù
Wn.	jegò, gò	jã, niã	je, nie, no
Nrz.	nim	nią	nim, nym
M.	nim	ni	nim, nym
W.		–	–

Liczba mnoga

N.	më	wa	Wë
R.	nas, naju, naji	waju, waji	Was
D.	nóm, nama	wama	Wami, Wóm
Wn.	nas	was, waju	Was
Nrz.	nama	wama	Wami
M.	nas	was, waju	Was
W.	–	wa!	Wë!

N.	òni	òne, ne
R.	jich, jejich	jich, jejich, nich
D.	jim, jima	jim, jima
Wn.	jich	je
Nrz.	nima, jima	nima, jima
M.	nich	nich
W.	–	–

6. Odmiana zaimków dzierżawczych

Liczba pojedyncza

przypadek	rodzaj męski	rodzaj żeński	rodzaj nijaki
N.	naj, naj-**i**	naj-**ô**	naj-**e**
R.	naj-**égò**	naj-**i**	naj-**égò**
D.	naj-**émù**	naj-**i**	naj-**émù**

Wn.	naj, naj-**i**, naj-**égò**	naj-**ã**	naj-**e**
Nrz.	naj-**im**	naj-**ą**	naj-**im**
M.	naj-**im**	naj-**i**	naj-**im**
W.	naj!, naj-**i**!	naj-**ô**!	naj-**e**!

Liczba mnoga

przypadek	**rodzaj męskoosobowy**	**rodzaj niemęskoosobowy**
N.	naj-**i**	naj-**e**
R.	naj-**ich**	naj-**ich**
D.	naj-**im**	naj-**im**
Wn.	naj-**i**, naj-**ich**	naj-**e**
Nrz.	naj-**ima**	naj-**ima**
M.	naj-**ich**	naj-**ich**
W.	naj-**i**!	naj-**e**!

7. Odmiana liczebników

Liczebnik *jeden* odmienia się tak jak przymiotnik.

przypadek	**rodzaj męski**	**rodzaj żeński**	**rodzaj nijaki**
N.	dw-**aj**, dw-**aji** [forma osobowa] dw-**a** [forma nieosobowa]	dw-i**e**	dw-**a**
R.	dw-**ùch**		
D.	dw-**ùma**, dw-**ùm**		
Wn.	dw-**ùch**	dw*i*-**e**	dw-**a**
Nrz.	dw-**ùma**		
M.	dw-**ùch**		
W.	dw-**aj**!, dw-**aji**! [forma osobowa] dw-**a**! [forma nieosobowa]	dw*i*-**e**!	dw-**a**!

przypadek	**rodzaj męski**	**rodzaj żeński**	**rodzaj nijaki**
N.	trz-**ej**, trz-**eji** [forma osobowa], trz-**ë** [forma nieosobowa]; sztërz-**ej**, sztërz-**eji**, sztër-**ë** [osobowa] sztër-**ë** [nieosobowa]	trz-**ë**; sztër-**ë**	trz-**ë**; sztër-**ë**
R.	trz-**ech**; sztërz-**ech**		
D.	trz-**ema**; sztërz-**ema**		
Wn.	trz-**ej**, trz-**eji** [forma osobowa], trz-**ë** [forma nieosobowa]; sztërz-**ej**, sztërz-**eji**, sztër-**ë** [osobowa] sztër-**ë** [nieosobowa]	trz-**ë**; sztër-**ë**	trz-**ë**; sztër-**ë**
Nrz.	trz-**ema**; sztërz-**ema**		
M.	trz-**ech**; sztërz-**ech**		
W.	trz-**ej**, trz-**eji** [forma osobowa], trz-**ë** [forma nieosobowa]; sztërz-**ej**, sztërz-**eji**, sztër-**ë** [osobowa] sztër-**ë** [nieosobowa]	trz-**ë**; sztër-**ë**	trz-**ë**; sztër-**ë**

II. Koniugacja

1. Czas teraźniejszy

Odmiana czasownika posiłkowego *bëc* w czasie teraźniejszym

osoba	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**	**forma grzecznościowa**
1.	jô jem	më jesmë, ma jesma	–
2.	të jes	wa jesta	Wë jesce
3.	òn, òna, òno je	òni, òne są	–

Czasowniki w języku kaszubskim dzielą się na *cztery* grupy, według końcówek w pierwszej i drugiej osobie liczby pojedynczej: I (*-ã*, *-esz*), II (*-ã*, *-isz/-ysz*), III (*-óm*, *-ôsz*), IV (*-ém*, *-ész*).

Grupa I

osoba	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**	**forma grzecznościowa**
1.	jô pisz-**ã**	më pisz-**emë**, ma pisz-**ema**	–

2.	të pisz-**esz**	wa pisz-**eta**	Wë pisz-**ece**
3.	òn, òna, òno pisz-**e**	òni, òne pisz-**ą**	–

Grupa II

osoba	liczba pojedyncza	liczba mnoga	forma grzecznościowa
1.	jô sedz-**ã**	më sedz-**ymë**, ma sedz-**yma**	–
2.	të sedz-**ysz**	wa sedz-**yta**	Wë sedz-**yce**
3.	òn, òna, òno sedz-**y**	òni, òne sedz-**ą**	–

Grupa III

osoba	liczba pojedyncza	liczba mnoga	forma grzecznościowa
1.	jô spiéw-**óm**	më spiéw-**ómë**, ma spiéw-**óma**	–
2.	të spiéw-**ôsz**	wa spiéw-**ôta**	Wë spiéw-**ôce**
3.	òn, òna, òno spiéw-**ô**	òni, òne spiéw-**ają**	–

Grupa IV

osoba	liczba pojedyncza	liczba mnoga	forma grzecznościowa
1.	jô jé-**m**	më jé-**më**, ma jé-**ma**	–
2.	të jé-**sz**	wa jé-**ta**	Wë jé-**ce**
3.	òn, òna, òno jé	òni, òne je-**dzą**	–

2. Czas przeszły

Czas przeszły prosty

Liczba pojedyncza

osoba	rodzaj męski	rodzaj żeński	rodzaj nijaki
1.	jô miôł	jô miała, jô mia	–
2.	të miôł	të miała, të mia	–
3.	òn miôł	òna miała, òna mia	òno miało

Liczba mnoga

osoba	rodzaj męskoosobowy	rodzaj niemęskoosobowy	forma grzecznościowa
1.	më mielë, ma miała	më miałë, ma miała	–
2.	wa miała	wa miała	Wë mielë
3.	òni mielë	òne miałë	–

Czas przeszły złożony

Liczba pojedyncza

osoba	rodzaj męski	rodzaj żeński	rodzaj nijaki
1.	jô jem czëtôł	jô jem czëtała, jô jem czëta	–
2.	të jes czëtôł	të jes czëtała, të jes czëta	–
3.	òn czëtôł	òna czëtała, òna czëta	òno czëtało

Liczba mnoga

osoba	rodzaj męskoosobowy	rodzaj niemęskoosobowy	forma grzecznościowa
1.	më jesmë czëtelë/ czëtalë	më jesmë czëtałë ma jesma czëtała	–
2.	wa jesta czëtelë	wa jesta czëtała	Wë jesce czëtelë
3.	òni czëtelë	òne czëtałë	–

Czas przeszły złożony (nowego typu)

Czas przeszły, zwłaszcza dokonany, wyrażany jest przez dodawanie imiesłowu przymiotnikowego biernego do odpowiedniej formy czasownika *miec* więc, oprócz typu *jô* (*jem*) *czëtôł*, mamy równoległą formę *jô móm czëtóné*. Także, podobna sytuacja zachodzi w związku z czasownikiem posiłkowym *bëc* i pojedynczymi czasownikami typu: *jô*, *të*, *òn béł jachóny*, *òna bëła jachónô*, *më*, *òni bëlë jachóny*, *ma bëła jachóny* itd.

osoba	liczba pojedyncza	liczba mnoga	forma grzecznościowa
1.	jô móm czëtóné	më mómë czëtóné	–
2.	të môsz czëtóné	wa môta czëtóné	Wë môce czëtóné
3.	òn, òna, òno mô czëtóné	òni, òne mają czëtóné	–

Czas zaprzeszły

Liczba pojedyncza

osoba	rodzaj męski	rodzaj żeński	rodzaj nijaki
1.	jô jem béł jachóny	jô jem bëła jachónô	–
2.	të jes béł jachóny	të jes bëła jachónô	–
3.	òn béł jachóny	òna bëła jachónô	òno bëło jachóné

Liczba mnoga

osoba	rodzaj męskoosobowy	rodzaj niemęskoosobowy	forma grzecznościowa
1.	më jesmë bëlë jachóny	më jesmë bëłë jachóné ma jesma bëła jachóné	–
2.	wa jesta bëlë jachóny	wa jesta bëła jachóné	Wë jesce bëlë jachóny
3.	òni bëlë jachóny	òne bëłë jachóné	–

3. Czas przyszły

Czas przyszły złożony

Czas przyszły z pomocą odpowiedniej formy czasownika w czasie przeszłym lub w bezokolicznika i czasownika *bëc* w odpowiedniej formie.

Liczba pojedyncza

osoba	rodzaj męski	rodzaj żeński	rodzaj nijaki
1.	jô bãdã pisôł	jô bãdã pisała, jô bãdã pisa	–
2.	të bãdzesz pisôł	të bãdzesz pisała, të bãdzesz pisa	–
3.	òn bãdze pisôł	òna bãdze pisała, òna bãdze pisa	òno bãdze pisało

Liczba mnoga

osoba	rodzaj męskoosobowy	rodzaj niemęskoosobowy	forma grzecznościowa
1.	më bãdzemë piselë	më bãdzemë pisałë ma bãdzema pisała	–
2.	wa bãdzeta piselë	wa bãdzeta pisała	wë bãdzece piselë
3.	òni bãdą piselë	òne bãdą pisałë	–

Liczba pojedyncza

osoba	rodzaj męski	rodzaj żeński	rodzaj nijaki
1.	jô mdã miôł	jô mdã miała	–
2.	të mdzesz miôł	të mdzesz miała	–
3.	òn mdze miôł	òna mdze miała	òno mdze miało

Liczba mnoga

osoba	rodzaj męskoosobowy	rodzaj niemęskoosobowy	forma grzecznościowa
1.	më mdzemë mielë	më mdzemë miałë ma mdzema miała	–
2.	wa mdzeta mielë	wa mdzeta miała	Wë mdzece mielë
3.	òni mdą mielë	òne mdą miałë	–

Czas przyszły prosty

W czasie przyszłym prostym występują wyłącznie czasowniki dokonane. Końcówki są takie same jak w czasie teraźniejszym: *zrobiã*, *zrobisz*, *zrobi...* (p. dział o czasie teraźniejszym).

4. Tryb przypuszczający

Tryb przypuszczający tworzy się przy pomocy partykuły *bë*, którą stawiamy przeważnie przed czasownikiem w czasie przeszłym, np. *jô bë zrobił*, *të bë zrobił*, *òn bë zrobił*, *òno bë zrobiło* itd.

5. Tryb rozkazujący

W języku kaszubskim tryb rozkazujący jest tworzony z tematu czasu teraźniejszego i pomocą końcówek trybu rozkazującego: *-ôj*, *-i*, *-ë*, *-ø*. Np. w 2. osobie liczby pojedynczej: *dwigôj* (< *dwigac*), *sadôj* (< *sadac*), *dwigni* (< *dwignąc*), *sadni* (< *sadnąc*) itd., lub używając formy typu: *sedz*(*ë*) (< *sedzec*), *jãcz*(*ë*) (< *jãczëc*), *gòni*/*gòń* itd.

Czasowniki typu *sedz*, *jãcz*, *grëz*, *bierz*, *mãcz sã*, *módl sã*, *ùcz sã* itd., mogą mieć również swoje dłuższe odpowiedniki typu: *sedzë*, *jãczë*, *grëzë*, *bierzë*, *mãczë sã*, *mòdlë sã*, *ùczë sã* itd.

osoba	**liczba pojedyncza**	**liczba mnoga**	**forma grzecznościowa**
1.	–	sad-**ôjmë**, sad-**ôjma**, sad-**nijmë**, sad-**nijma**; sedz-**më**, sedz-**ma**, chcemë sadnąc	–
2.	sad-**ôj**, sad-**ni**; sedz-**ë**, sedz(ë)	sad-**ôjta**, sad-**nita**; sedz-**ëta**, sedz-**ta**	sad-**ôjce**, sad-**nice**; sedz-**ëce**, sedz-**ce**
3.	niech sedzy; niech sadnie	niech sedzą; niech sadną	–

Literatura

E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk 1981.

M. Cybulski, *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka kaszubskiego*, [w:] E. Gòłąbk, *Rozmówki kaszubskie*, Gdynia 1992, s. 276-291.

M. Cybulski, R. Wosiak-Śliwa, *Ùczimë sã pò kaszëbskù. Książka pomocnicza dla klas starszych*, Gdańsk 2001 i dalsze wydania.

REFERATË
KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ

RJK

Édwôrd Bréza

Title Matka Bòżô Piãkny Miłotë, Matka Bòżô Dobëtnô, niechtërné title Nôswiãtszi Mariji Pannë w prawòsławim

W Biuletinie RKJ 2012, s. 46–66 òpisôł jem *Kaszëbsczé liturgiczné, lëdowé i lëteracczé pòzwë (swiãtów) Matczi Bòżi*, zefelowało tam zéwiszcza *Matka Piãkny Miłotë*, chtërno w drobnotach òprôcowôł jem w „Polszczyzna Mazowsza i Podlasia” (t. XIX za rok. 2015) pòd red. H. Sãdzôk [pòl. Sędziak] i D. Czëż [pòl. Czyż], a tu przedstawiã dërżéń tegò, wspòmnã titel i wezwania kòscołów p.w. Matczi Bòżi Dobëtny, a téż òbgôdóm niejedne title NMPannë w prawòsławim.

Z titlã Matka Bòżô Piãkny Miłotë pòtkôł jem sã w lëpińcu 2012 r., czedë òb czas nôùkòwi kònferencji òganizowóny rok w rok w Łomżë przez prof. H. Sãdzôk jesmë zwiédzelë Łomżińską Katedrã i prowadnik stanął kòl pierszégò bòcznégò wôłtôrza pò prawi stronie òd przédnégò wôłtôrza (òpisëwającë òd stronë òbzérôcza) i wskôzôł na òbrôz Matczi Bòżi, prawie ò titlu *Matka Bòżô Piãkny Miłotë*, zwóny pòbòczno òbrazã *Matczi Bòżi Łomżińsczi*, pòchôdający z XVI w., ùkòrunowóny przez Òjca Swiãtégò Jana Pawła II òb czas III pielgrzimczi do Òjczëznë na pòczątkù czerwińca (4–5) 1991 r. Dodóm tu, że aùtorama zéwiszcza Łomża w *Katolëcczi encyklopedii* t. XI (Lublin 2006, szp. 498, dali KE) są Mark Robert Górniôk [pòl. Górniak] i znóny mie ks. prof. Witold Jemielëti [pòl. Jemielity]. W 2014 r. dnia 24 VII, w tpzw. òtemkłim dniu Kònferencji, zapitôł jem ò dalszé drobnotë ks. prof. Jemielëtégò i dostôł jem òdpòwiédz, że infòrmacjô w KE pòchôdô òd wespółaùtora, tj. M. R. Górniôka, ò chtërnym niczegò ni mòże rzeknąc, bò je nieznóny Ksãdzu Profesorowi. Ks. bp Tadéùsz Bronakòwsczi, sufragan łomżińsczi diecezji, czej jem docygôł sã wspòmniónégò titla NMPannë, próbòwôł sprawã zamknąc krótkò: „To Òjc swiãti tak rzekł i jiny pòwtôrzają”.

Chcemë równak wrócëc do wezwaniô òbrazu. Jedna z bëtniczków zapita wej, skądka taczi titel? Òdpòwiescë nie nalôzł prowadnik, nie òdpòwiedzôł na zadóné pitanié nicht z ùczãstników. Pitanié nie dôwało mie pòkù: òprôcowôł jem epitetë NMPannë z „Kòscelnëch himnów”[1] i pò przëjachanim dodóm jô sprawdzył, że ten epitet nalôzł sã w himnie *Te gestientem gaudiis*[2] na swiãto Matczi Bòżi Różańcowi. Pamiãtającë, że wiele himnów nalazło i nalôżô szerszé òmówienié w *Katolëcczi Encyklopedii*, sygnął jem do tegò zdrzódła i hewò w t. 19, szp. 580 jem nalôzł òdesłanié spòd zéwiszcza *Te gestientem gaudiis* do „Sławimë Cebie, Marijo" aùtorstwa Marzennë Straszewicz (ta aùtorka òpisywô wëbróné himnë w nowszich tomach KE i sekwencje, zaczinającé sã òd *Salve* w KE, t. XVII, szp. 943–946) z infòrmacją, że to XX-wiecznô pòlskô parafraza himnu E. Syrenë, „dónô w gòdzënie czëtaniów liturgicznégò wspòminkù MBRóżańcowi" pò refòrmie II Watikańsczégò Sobòru; skłôdô sã z piãc 6-wersowëch strofów (ù Sirenë je téż 5 strofów, ale 4-wersowëch), chwôlącô Marijã jakno dzéwicã i matkã Zbôwcë; je to tej akatist, a parafraza òstała napisónô przez P. Galińsczégò, przër. téż 3 pòstãpné himnë napisóné przez P. Galińsczégò i òmówioné przez M. Straszewicz w KE. Ta KE XII 109–110 (S. Napiórkòwsczi) pòdôwô „Marijné title", gdze równak felëje *Matczi Piãkny Miłotë*.

---

[1] Język w komunikacji” Nr 2, Częstochowa 2012, s. 15–34.

W dodónëch „Kòmentarzach" w ksążce *Hymny kościelne* s. 314 czëtómë: „Himn ùsadzony w XVII w. przez Eùstachégò Syrena, dominikòna" i dali infòrmacjô, że himn òdmôwióny w laùdesach i niszpòrach wspòminkù Matczi Bòżi Różańcowi; chcemë dodac òbchòdzonégò 7 X. Aùtor pisóny z łacëznë *Sirenius*, pò pòlskù *Siren* abò *Sirena*. Ò samim aùtorze niczegò nie ùdało mie sã nalezc, téż w telefònicznym kòntakce z ÒÒ. Dominikònama we Gduńskù i w Krakòwie.

Przë leżnoscë, òb czas wrôcaniô z Łomżë w dniu 25 VII 2014 r., drëszka dr hab. Lucyna Warda-Radis [pòl. Warda-Radys] wzãła mòbilkã i nalazła tam infòrmacjã ò òbrazach, kòscołach i sanktuariach Matczi Bòżi Piãkny Miłotë w bëdgòsczi Katedrze, felëje tegò titla w KE II, szp. 1243, gdze równak infòrmacjô M. Kùnowsczi-Pòrãbinë [pòl. Kunowska-Porębina] i Z. Zelińsczégò [pòl. Zieliński]: „w òbrëmienim gardowëch mùrów òstôł wëbùdowóny w 1399 drzewiany farny kòscół sw. Mikòłaja, spôlony 1409, òdbùdowóny 1466–1502 na gòticczi ôrt (remòntowóny i kònsekrowóny 1925; dzysdnia pòd wezwanim sw. Môrcëna i Mikòłaja), z gòticczim òbrazã *MB z różą (Bëdgòskô MB* (= Matką Bòżą); òbrôz òstôł téż òpisóny w pùblikacji *Z dawna Polski tyś Królową. Przewodnik po sanktuariach maryjnych. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1985* (dali skrócënk Prowadnik), Szëmanów 1986. Sostrë Niepòkalanczi, s. 396–398, nr 68. Òbrôz pòdług aùtorów pòchôdô z czasów Kazmiérza Jagellończika (ale titel na gwës pózniészi, XX-wieczny), wierã z 1466 r. Je òn w dzysdniowi gòticczi Katedrze (przed erigòwanim diecezji w 1992 r. w bëdgòsczi farze pw. sw.

---

[2] Wspòmnióny himn w pòlsczim tłómaczenim ks. Tadéùsza Kariłowsczégò [pòl. Karyłowski] wëzwëskôł jem z pùblikacji *Hymny kościelne*, dolmaczënk ks. Tadéùsza Kariłowsczégò TJ, przedmòwa Stanisława Windakiewicza, wëdanié w nowim ùkładze i òbrobienim Mirosława Kòrolczi, Warszawa 1978, s. 200, str. 5: Strofa 5 brzëmi pò pòlskù i kòl ni łacëznowi òriginôł:

O, rwijcie wielcy i prości	Venite, gentes, carpite
Z tych tajni pęki róż świeże	ex his rosas mysteriis,
I Matce pięknej miłości	et **pulchri amoris** inclitae
Składajcie wieńce w ofierze!	**Matri** coronas nectite.

Môrcëna i sw. Mikòłaja kòl szas. Farny 8). Òbrôz je zwóny *Matką Piãkny Miłotë* abò *Madonną z Różą*. Nad klãczącym chłopã (mést Stanisławã Kòscelecczim [pòl. Kościelecki]) nôdpis pò łacëznie *Mater Dei memento mei* ‘Matkò Bòżô, pamiãtôj ò mie’. Pòdług tradicji òbrôz òstôł ùfùndowóny jakno wòtum dzãkczënieniô za dobëcé nad Krzëżôkama, òb czas kòscuszkòwsczégò pòwstaniô wszëtczé wòta òstałë przekôzóné na nôrodné céle. Òbrôz ùkòrunowôł 29 V 1966 r. primas Pòlsczi, kard. S. Wëszińsczi [pòl. Wyszyński] w bëtnoscë krakòwsczégò metropòlitë abpa K. Wòjtiłë, tegò dnia bëło swiãtowóné 500-lecé intronizacji òbrazu w bëdgòsczi farze i 1000-lecé chrztu Pòlsczi. Primas Stolecô ùsadzył pasowną mòdlëtwã do bëdgòsczi Madonnë (zdrzë *Z dawna Polski tyś Królową).*

Jadącë w dniu 22 IX 2014 r. z dr. A. Chludzyńsczim [pòl. Chludziński] jegò aùtółã z XIX Midzënôrodny i Òglowòpòlsczi Ònomasticzny Kònferencji w Gnieznie w pôrã môlach w Bëdgòszczë jesmë widzelë rozwieszoné transparentë z infòrmacją „Sanktuarium w Bëdgòsczi Katedrze: Matka Bòżô Piãkny Miłotë”.

To samò nalazła dlô mie w Internece córka Emiliô, tej dali referëjã za Internetã: 1) w Warszawie–Twardominie, gdze parafiô pw. *Matczi Bòżi Piãkny Miłotë*, wëdôwającô miesãcznik „Piękna Miłość”; 2) w Pòlańczikù, gdze parafiô i sanktuarium w solińsczim dekanace, w państwòwi administracji: pòdkarpacczé wòjewództwò, lesczi kréz, gmina Solina; Pòlańczik słëchôł m.jin. Pòlańsczim i òd nich wzął pòzwã; parafiã założił przemësczi biskùp F. Barda, swiãtnicą òstała dôwnô grekò-katolëckô cerkwiô pw. sw. Paraskewii, zbùdowónô w 1907 r., pòswiãconô w 1948 r. pw. NMP Królewi Pòlsczi; w prédnym wôłtôrzu je słôwnô łaskama ikòna, zwónô *Matka Bòżô Łopieńskô* (òd wsë *Łopienka* w Bieszczadch, ò jaczi KE XI 507) przeniosłô z Łopienczi, tczonô jakò *Matka Bòżô Piãkny Miłotë.* Ùkorunowónô òstała 11 IX 1999 przez abpa J.M. Michalika kòrunama pòswiãconyma 12 VI 1999 w Zamòscu przez pap. Jana Pawła II (KE XV szp. 1080); 3) w Psarach (ale jaczich, bò pòdług „Nazwy miejscowe Polski”, t. IX, Kraków 2013, s. 374–375 (dali NMP) są Psarë-Kątë, Psarë-Pòdłazë i Psarë-Stôrô-Wies) par. i gm. Bòdzãtin, keleckô diecezjô; pòdług KE II szp. 703 w Bòdzãtinie gòtickô rzezba Matczi Bòżi z Dzecątkã na ôrt Snôżich Madonnów z 1430 r. i plaskatorzezba Matczi Bòżi z Dzecątkã, a w Kelcach, w kòlegiacczim kòscele òbrôz Matczi Bòżi Różańcowi, zwóny Łaskawą (KE VIII, szp. 1392); 3 VI 1991 r. pap. Jan Paweł II béł w Kelcach i òdprawił mszã sw. w Masłowie, òb czas chtërny ùkòrunowôł òbrôz Matczi Bòżi Łaskawi, ògłoszony przez bpa S. Szëmecczégò [pòl. Szymecki] patrónką miasta (KE VIII szp.1394); 4) Matka Bòżô Piãkny Miłotë, zwónô jinaczi *Matką Bòżą Kamedulską* w kòscele Nawiedzeniô NMPannë i w klôsztorze kamedułów w Pòżajskù (mést na Litwie, bò a) nienotowónô przez NMP, b) pisónô przez *–tis*), zwónô téż *Madonna westrzód Kwiatów* abò *Matka Bòżô Pòżajskô*. Pò przesztudérowanim Prowadnika z 131 Madonnama scwierdzywôm, że dodôwkòwé nie nalazłë sã w ti wôrtny pùblikacji, ale mùsz je pamiãtac, że wëszła òna w 1986 r., òd tegò czasu mògłë miec môl kòrunacje wiele słôwnëch łaskama wizerënków Matczi Bòżi, np. nieùchwôconô tu Matka Bòżô Piãkny Miłotë z łomżińsczi Katedrë, jakô dała òrądz do zajimniãcô sã wezwanim, bò kòrunacjô wizerënkù òdbëła sã, jak jem pòdôł wëżi, na pòczątkù czerwińca 1991 r.

Wôrt równak dac bôczenié: himn Syreniusa *Te gestientem gaudiis* ze słowama *Matri pulchri amoris* ‘Matce piãkny miłotë’ òdmôwióny béł przez dëchòwnëch (òd subdiakòna pò papieża i klôsztorników w klaùzurowëch, kòntemplacyjnëch zôkònach) w swiãto Matczi Bòżi Różańcowi (7 X) pò łacëznie, pò refòrmie liturgii w nôrodnëch jãzëkach, łacëznowé słowa òdmôwiający rozmielë, tim barżi rozmieją je dzysô, czej mòdlą sã w nôrodnëch jãzëkach, ale wezwanié *Matka Bòżô Piãkny Miłotë* dosc rzôdkò òstało dôwóné òbrazóm i sztaturóm Matczi Bòżi, nôczãstszé to Wniebòwzãcé NMPannë (15 VIII), jak wëchôdô z Prowadnika. Mòże to inicjatiwa gbùrów, ògardowników i sadowników, chtërny pòzwelë je swiãtã *Matczi Bòżi Zélny*, bò wiedzą: żelë Bóg i wszëtcë mieszkańcowie nieba nie pòbłogòsławią jich cãżczi robòtë, to brzôd bãdze môłi, pò mëslë wiérztë F. Schillera, *Die Glocke* ‘Zwón’: *Das Werk soll den Meister loben, doch der Segen kommt von oben* ‘Dokôz miôłbë chwôlëc méstra, równak błogòsławieństwò przëchòdzy z górë’, a sw. Jakùb (Jk 1,17) dodôł: „òd Òjca widu”.

Chcemë pòdrechòwac ten kąsk nawielony infòrmacjama tekst: W brewiarzu na swiãto Matczi Bòżi Różańcowi, òbchòdzoné w Rzimskòkatolëcczim Kòscele 7 X, nalôzł sã łacëznowi himn *Te gestientem gaudiis*, aùtorstwa, pòdług ks. dra T. Kariłowsczégò, XVII-wiecznégò dominikòna zwónégò pò łacëznie Syrenius, pòdług M. Straszewicz, aùtorkã òpisywającą wëbróné himnë w KE Syren abò Syrena, pòdług Internetu ò. Aùgùstin Tomôsz Ricchini (XVIII w.), tej infòrmacje, że òbrôz z Łomżë pòchôdô z XVI w., a w Bëdgòszczë z XV w. je mùsz rozmiôc tak, że titel *Matka Piãkny Miłotë* òstôł dóny pózni; ò òbëdwùch aùtorach nick blëższégò nie ùdało mie sã nalezc. W 5. strofie tegò himnu aùtor mô zamkłé epitet *Inclita Mater pulchri amoris* ‘Słôwnô Matka piãkny miłotë’, gdze miłota jidze rozmiôc i jakno midzë zrãkôwcama, i jakno midzë żeniałima, i altruisticzną, brateczną. Òmôwióny titel je przechòdny, pòdług Internetu mają gò téż òbrazë NMPannë w Solinie, Warszawie-Twardominie, Pòlańczikù, Pòżajskù. Pòjawiłë sã mòdlëtwë i Lëtaniô do Matczi Bòżi Piãkny Miłotë, je wiedzec, jak to sã gôdô w liturgice *ex privata devotione* ‘z priwatny pòbòżnotë’, nié kanoniczné, tj. przepisóné przez kòscelną władzã, bò np. chòc lëtaniów je wiãcy jak 100 (zdrzë dali), kanonicznëch leno 5; do Wszëtczich Swiãtëch, do Miona Jezës, do Serca Pana Jezësa, do NMPannë (loretańskô) i do sw. Józefa.

*

Matka Bòżô Dobëtnô. Nie dôł jem doną wiãkszégò bôczeniô na title kòscołów *Matka Bòżô Dobëtnô,* jaczi mô np. kòscół we Warszawie-Rembertowie, Matka Bòżô Dobëtnô je téż patrónką diecezji Warszawa-Praga, pòd taczim wezwanim je téż kòscół w Bëdgòszczë i w wiele jinëch miastach, wierã nié leno pòlsczich. Ò titlu tim mòżemë sã wiele doznac z XX t. KE, jaczi wëszedł pòd kùńc 2014 r., zéwiszcze òprôcowelë Kazmiérz Pek i Mariusz Kònieczny (szp. 1539–1542). Pòdług téż

K. Peka Matka Bòżô Dobëtnô, pò łacëznie *Beata Maria Virgo de Victoria* to titel, co wësłôwiô prôwdã ò zaangażowanim Mariji w historiã zbawieniô, jaczégò dokònôł Ji Syn, Jezës Christus i wiarã w pòmòc Matczi Bòżi w biôtce ze złã, a téż dozér w stojiznach, jaczé są zagrôżbą dlô bezpiekù człowieka. Kùlt Matczi Bòżi Dobëtny je widzec przédno w titlach kòscołów i w przedstôwieniach Matczi Bòżi w ikònografii w rozmajitëch ôrtach, òsoblëwie dôwnégò wschòdnégò Kòscoła, dlôte mają òne colemało grecczé i stôro-cerkwiowò-słowiańsczé pòzwë w Prawòsławny Cerkwi. Nôprzódka równak pôrã historicznëch faktów, przëbôczonëch przez K. Peka, w jaczich Matka Bòżô òkôzała swòjã pòmòc nôrodóm; papiéż sw. Pius V w pòdzãkòwanim za dobëcé nad Tërkama pòd Lepanto (Naupaktos) ùtwòrził w 1572 r. swiãto Matczi Bòżi Dobëtny i bédowôł je òbchòdzëc 7 X (dzys Matczi Bòżi Różańcowi), jakno wòtum dzãkczënieniô katolëków za dobëcé nad protestantama w La Rochelle òsta zbùdowónô w 1626 r. bazylika Notre-Dame des Victoires w Parīżu. W Pòlsce nôstarszim pòmnikã wdzãcznotë za dobëcé króla Władisława II Jagełłë nad Krzëżôkama pòd Grunwaldã je ùfùndowóny przez króla Kòscół Wniebòwzãcô NMPannë Dobëtny w Lublinie, chcemë przëbôczëc dobëcé króla Jana III Sobiesczégò z dnia 12 IX 1683 r. nad Tërkama pòd Widnã, czedë to król pòzmienił znóné *Veni, vidi, vici* ‘jem przëbéł, ùzdrzôł, dobéł’ Juliusza Cezara na *Veni, vidi et Deus vicit* ‘jem przëbéł, ùzdrzôł, a Bóg dobéł’. Przedstôwienié Kòzelsczi Matczi Bòżi Dobëtny z Sanktuarium sw. Andrzeja Bòbòlë we Warszawie stało sã ùpamiãtnienim katińsczégò mòrdarstwa, zrobionégò przez NKWD w 1941 r., w 1977 r. z pòdskacënkù ks. kard. S. Wëszińsczégò pòwstała parafiô i kòscół MBD w Bëdgòszczë.

Nigle przeńdã do prezentacji wëekscerpòwónëch z KE ikònów i titlów NMPannë, pòwiém, że pòwszedno znónym je *enkolpion* (òd gr. przëmiónka *èn* ‘na’ i jistnika *kolpos* ‘piersnô klôtka’), tj. (tu) ‘medalión, zdobiony wizerënkã Mariji, zwóny ***panagia*** (z gr. trzëôrtowégò zamiona *pas, pasa, pan* ‘wszeden, całi’ i trzëôrtowégò znankòwnika *hagios, hagia, hagion* ‘swiãti, -ô, -é’, pò łacëznie *sacrosanctus*, *-a,-um* ‘przeswiãti, -ô, -é, nôswiãtszi, -ô, -é’, chtëren noszą na piersë wëższi kòscelny dostójnicë w prawòsławim, tj. biskùpi (òrdinariusze to *władicë*) i wëżi stojący w hierarchii (KE IV szp. 1007).

A hewò zapòwiedzoné **title ikònów**, jaczé wëcygnął jem z KE: 1) **Hòdegetria** abò **Hòdigitria** (z rozwijã w nowògrecczim stôrogr. *ē* dłudżégò (*etha*) w *i* òd gr. czasnika *hodēgéō* ‘prowadzëc, pòkôzac drogã’, dlôte wësłôwióné w Cerkwi *Ukazujuszczaja Dorogu/Put’* ‘Pòkazywającô drogã, Prowadniczka’, bògatô to etimòlogicznô familiô w grece: np. *hodēgētēr* abò *hodēgós* ‘prowadnik’. Òbrôz taczi z kòscoła ÒÒ. Dominikónów we Lwòwie przeniosłi òstôł do Kòscoła tëchże Dominikónów we Gduńskù (KE XX szp. 1096–1098); 2) **Eleusa (**KE IV 879, w Cerkwi *Umilenije* ‘Miłoserdzé’ abò *Spasowo Umilenije* ‘Miłoserdzé czë Zlëtowanié sã Zbôwicela”), przër**.** litanijné i mszalné wezwanié: *Kyrie* ***eleison*** ‘Panie, zmiłujce sã’, tej ‘Miłosernô’ 3) **Galaktotrofùsa** z gr. *gala, galaktos* ‘mlékò’ i *trophē* ‘jestkù, jôda’, a tej ‘kôrmiącô piersą’); kòptijsczi ikònograficzny tip z kùńca IV w., przedstôwiający MB Kôrmiącą piersą

Dzecã Jezës, na jegò fòrmalną stronã miałë cësk plasticzné wëòbrazënczi egipsczi bògini Izys, jakô kôrmi Hòrusa, a na dejową Łk 11,27: „błogòsławiony klin, co Ce nosył, i piersë, jaczé Të susôł”, a téż kòscelnô pòezjô (H. Wegner, KE V, szp. 810–812); 4) **Glikòfilusa** ‘Słodkò kùszkającô, Czule kòchającô’ òd gr. znankòwnika *glykýs, glykėia, glyký* ‘słodczi, -ô, -é’ i *philéō* ‘kòchac, miłowac’ abò z ruska **Wzygrannaja ‘Radosna’** òd rus. *wzygrat’* ‘pòdskòczëc z redotë’, np. *s’erdce wzygrało* ‘serce pòdskoczëło z redotë’. Òbrôz przedstôwiô Matkã Bòżą z Dzecątkã Jezës na rãce, w nawzôjny czułoscë, je to prezentacjô prôwdzëwégò człowieczeństwa Jezësa i bòsczégò rodzëcelstwa Mariji. Òbrôz kòrespóndëje z Eleùsą, gdze Matka przëjimô pieszczenié òd Dzecka, a w Glikòfilusa Matka piescy Dzeckò, dlôte Glikòfilusa je téż zwónô *Eleusa Wzygrannaja*. Wariantã Glikòfilusë i Eleùsë je 5) **Pelagònitissa,** pòzwa pòchòdzy od pòzwë stolëcë Macedonii – **Pelagònii,** a tã mùsz je òdniesc do gr. jistnika *pélagos* ‘mòrzé’ (zdrzë. H. Wegner, KE V, szp. 1122–1124); 6) **Nikòpòia** to synonimicznô pòzwa òd gr. *níkē* ‘dobëcé’ (przër. pòmnik bògini dobëcô *Nike* we Warszawie) i czasnika *poiein* ‘robic, zjiscëwac’, tej mógłbë przetłómaczëc na kaszëbsczi ‘sprôwiającô’, lepi ‘òdnôszającô dobëca’, to je ‘Dobëtnô’; 7) **Kyriotissa** – przedstôwieniowi ôrt Matczi Bòżi, rozpòwszedniony w kùńszce wschòdnégò Kòscoła, pòkazywający stojącą frontalno pòstacjã Mariji, jakô trzimô przed sobą Dzecã Jezës (tej-sej wkół pòstacji Dzecątka je widzec rozwidnioną, òkrãgłą òdczidnicã). Czasã pieczãcë towarzi nôdpis: „Nôdzeja tëch, co stracëlë nôdzejã”. Pòzwa nie pòchòdzy, jak bë sã mògło zdawac òd gr. *Kyrios* ‘Pón = Christus’, le òd pòzwë dzélu miasta Kira, w Kònstantinopòlu; szerzi zdrzë H. Paprocczi (KE X, szp. 315–316); 8) **Kykkòtissa** ‘Matka Bòżô z Kikkòs, rus. *Kikkskaja* M. Kruk (KE X, szp. 315–316).

Nié wszëtczé title ikònów Matczi Bòżi òprôcowóné òstałë w KE, np. 1 X Cerkwiô òbchòdzy swiãto ***Pokrow*** ‘Òpieka Bòżi Matczi’, pòzwa òd czasnika *kryt’*, gdze NMPanna òkriwô płôszczã gard Kònstantinopòl i jegò mieszkańców. Titel i swiãto wprowadzoné w XII w. na wdôr ùretaniô Kònstantinopòla (Bizancjum) òd napadënkù saracenów w pòłowie X w., co bëło przëpisywóné interwencji Matczi Bòżi. Pòdług lëdowëch przeswiôdczeniów je to dobri dzéń na zdënczi, zgódno z lëdową rzeklëną: *Priszoł pokrow’ d’ewkam gołowy kryt’*[3]. Na wschòdnëch terenach Rzeczëpòspòliti są kòscołë pòd wezwanim Òpieczi Matczi Bòżi i cerkwie pòd wezwanim *Pokrow’ Bożej Mat’eri.* Ò ikònie ti i swiãce KE XIV szp. 646 leno wspòmnãła s.v. *Òpieczi Matka Bòżô.*

Na kuńc chcemë dodac, że słowò *ikòna* ‘prawòsławny òbrôz’ je grecczégò pòchòdzeniô, pòcwierdzony m.jin. w mòcnym teòlogiczno teksce Lësce sw. Pawła do Kòlosanów (I 15), gdze Christus pòzwóny òstôł ***eikōn*** *tū Theū tū aoratū*, pò łac. ***imago*** *Dei invisikilis* ‘òbrazã niewidzewnégò Bòga’, gdze, jak widzymë, gr. ***eikōn,*** łac. ***imago***, z czegò rus. i pòl. ***ikona,*** a tej ‘òbrôz’, a z łac. pasownégò słowa *imago, -inis* pòszło an. i fr. *image*, z czegò jedny mają fr. *imaż,* jiny an. *imydż.*

---

[3] Por. Max Fasmer, *Etimołogiczeskij slowar' russkogo języka*, t. III, Moskwa 1987, s, 305.

Title *Kyriotissa, Kykkòtissa*, pòchôdającé òd pòzwów môlëznów anticznégò swiata, przëbôcziwają nama òkreslenia na ôrt Matka Bòżô *Swiónowskô*, Matka Bòżô *Swôrzewskô*, Matka Bòżô *Piôseckô*, mòże tej za rabbim Akibą rzec (ale pò łacëznie): *Nihil novi sub sole* ‘Pòd słuńcã nick nowégò’, mòdel znóny ze stôrożëtnoscë. Pòwiém téż, że interesowałë mie przédno pòzwë titlów Matczi Bòżi, tim barżi, że mają òne grecczi pòchôdënk, a do klasycznëch jãzëków: greczi i łacëznë wiedno jem sã skłóniôł. Przeprôszóm za òsobisté wëpòwiescë, ale òb czas wòjnowégò ùstôwù, czedë jem trzimôł òbòwiązczi prodzekóna do didakticznëch sprawów na zabiérnym Hùmanisticznym Wëdzélu Gduńsczégò Ùniwersytetu i mùszôł jem sã pòtëkac z przedstôwcama „służbów”, doma jô sã òkrãżił słowarzama i grecczima gramatikama i czëtôł jem pò greckù, w òriginale Nowi Testament (je wiedzec, że miôł jem spòdlé w pòstacje zdónégò na baro dobri lektoratu grecczégò jãzëka ù ks. prof. F. Szrédera, pòchôdającégò z Prokòwsczich Chróstów kòl Prokòwa krótkò Kartuz (ò chtërnym zdrzë përznã w KE XIX szp.127). Gôdóm to pò to, żebë sã ùsprawiedlëwic, że niechôł jem òpisywanié artisticzny stronë prezentowónëch w KE ikònów ‘òbrazów’ (òbrobiony przez Mariusza Kònieczénégò), a doprôcowiwôł jem jich pòzwë.

Elżbiéta Bùgajnô

Rzecz ò pòezji Jana Zbrzëcë

„Skrë ùsôdzkòwi mòcë drzémią w nas, jeszcze niezwãgloné” – jak pisôł Stanisłôw Pestka, wierzącë cwiardo w sëłã i stolemnotã ji miéwców, mieszkańców nordowi Słowianiznë, jegò pòbracynów, òtroków dôwnëch panowników ti zemi, chtërna rozkòscérzała sã wedle pôłniowégò ùbrzegù Bałtécczégò Mòrza, òd gardów Roztoka, Arkóna jaż pò Gduńsk. Wëmarłëch Pòłabianów, Wieletów, a téż jich pòtómków, terôczasnëch Kaszëbów. Zbrzëcowé (Stanisława Pestczi) widzenié historii, swójné òdczëtanié dzejów, blisczé mëslë Aleksandra Majkòwsczégò, stôwiô pòetã w karnie wiôldżich mëslëcelów kaszëbsczich.

Dóné mie bëło znac, chòc le krótkò, Stanisławã Pestkã. Jô mia gò widzóné na zetkaniach Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, na rozmajitëch ùroczëznach, gdze spòtikała sã kaszëbskô spòlëzna. Elegancczi starszi pón, ùsłëżny, pòczestny jak to dôwni biwało. Dżentelmen, jaczich dzys ju mało widzec. Pòòstawił pò se wspòmink jednakò lecënkòwi, co dérowny bez swòjã lëteracką òstôwiznã.

Mòja przigòda z ùtwórstwã Jana Zbrzëcë zaczãła sã czilenôsce lat nazôd. Jô mia czëtóné pòsobné zbiérczi jegò pòezje, wiérztë rozsejóné w rozmajitëch antologiach, kùreszce jô pòwzã ùdbã, cobë kriticzno przëzdrzec sã na no ùtwórstwò. W slédnym czasu jô zajima sã tématiką pamiãcë w pòezje Zbrzëcë w referace pòd titlã „Pamiãc zapisónô w pòezje”[1]. Pò prôwdze, liriczi Pestczi są bòkadné w dzejowò-historiczną pamiãc jak niżódné jiné. Pòeta z Rólbika ùwdôrzôł w swòjich wiérztach pamiãc môlów, òbrëmia, òbéńdë, lëdzy, wëdarzeniów, gwôsny samòidentifikacje, a téż pamiãc metapòeticką. Mòże téż starac sã nalezc pamiãc wseczëców, chòcle w teksce „Dlô Bómbë epitafium” czë w lirikach òdnôszających sã do familiowi sferë. Pòdóné zôkrãża pamiãcë wëstãpiwają tak samò w pismieniznie jinëch ùtwórców, jednak nafùlowanié ti pòezji wiôldżim historizmã, prawie dzejowim piesniodzejstwã, stôwiô Zbrzëcã w rédze widzałëch aùtorów, chtërny wësłôwielë wiôlgòsc i chwałã swòjégò nôrodu, w karnie przepòwiôdôczów. Nieprzëtrôfkòwé kùreszce romanticzné òdniesenia malëją òbrôzk jegò pòezji i jegò òsobë jakno aùtora. Wnikniãcé w ùszłé widzałoscë pòprzédców, prastarków i swòjégò nôrodu jawi sã jakno wëapartnienié, co òdsélô czëtińca do tegò, co bëło, co mòże nalezc w òpòwiôdanim wastë Józefa ò ùszłi wiôlgòscë i pësznocë Kaszëbów[2]. Cësk A. Majkòwsczégò, jeżlë jidze ò dzejowé mëslenié, widzec je wërazno w pòeticczim ùtwórstwie Zbrzëcë. Spòdlim taczégò mësleniô je bez wątpieniô ksążka Majkòwsczégò „*Historiô Kaszëbów*”[3], zainspirowónô sztudérowanim w Gryfii, gdze sztudéra Aleksander „nalôzł wiele pòmòrsczich historicznëch pamiątków, zamëslił sã nad ùszłotą Kaszëbów, a z negò rozmiszlaniô (…) stôwiac zaczął rodzynny swiat dejów”[4]. Jeżlë më bë chcelë nalezc i nazwac deje Pestkòwëch liryków, niewątplëwò bë to béł „żëwi dëch pòmòrsczi”, jak ò tim pisôł Édmùnd Pùzdrowsczi[5]. Nié blós historiô, jakô zdżinãła, leno historiô, jakô wcyg sã dzeje. Ji fùndamentã je pòmôrsczi lud, chtëren przetrzimôł w ògniszczu dzejowëch nawôłniców.

---

[1] Tytuł referatu wygłoszonego w czasie XIII Konferencji Kaszubsko-Pomorskiej „Kulturowe konteksty pamięci Pomorzan” w dniach 24–25.11.2014 roku w Słupsku.

W swòjich rozmëszlaniach bãdã òdwòłëwac sã do jednégò tekstu Zbrzëcë. Je nim dłëgszi pòemat liriczny *Wierzëska Pòłabiznë*, chtërnégò titel mòże przedolmaczëc na pòlsczi jakno *Wióry Połabszczyzny*. Ùtwór ten zapisóny òstôł w òstatnym, trzecym zbiérkù pòezji Zbrzëcë pt. *Wieczórny widnik*, wëdónym w 2002 rokù. Całi tekst rechùje 651 wersów ùłożonëch w 13 dzélëków, jakbë samòstójnëch całostków (dzélów?). Aùtor stosëje wersë rozmajiti dłużawë, nie ùżiwô rimów. W jego pòemace je za to trójno pòeticczich strzodków, westrzód nich nôwiãcy jidze nalezc epitetów i metafòrów, nierzôdkò rozbùdowónëch, z wielëną neòlogiznów. Dlô pòkôzaniô pòdóm zdrëszënã wërazów „Pòłabskô bezbrzadnô zbracëna”, chtërnã mòże przetłómaczëc jakno „połabskie bezpotomne plemię/ plemiona”. Czãsto ùtwórca stôwiô retoriczné zapitania, np.: „Czë pò to zrëwac pòsôdë kòprowi recë/ ze strądów pòłabsczi Reknicë,/ bë sã domaklac warkòcza dëmów,/ łizów zastãgłëch, òd òłowiu czãższich?” (w. 519–522). Jiny fragment: „Chto zdrzi jesz lãczno/ na czerz ògniowi?/ Czë ten co sã bùszni wòjarską nôrémnicą?/ Czë mało krôsniãcô wszednota,/ chtërna je blëższô ùkôzków gwiôzdë/ òd słuńców wësniti chwôlbë?”.

Ùtwór S. Pestczi mòże nazwac swójnym historicznym kómpendium, dzejama mieszkańców Zôpadnégò Pòmòrzô ùkôzónyma na szeroczim spódkù, dzejama zaklãtima w wersë pòematu, òsadzonyma w eùropejsczi i swiatowi historii/kùlturze. Aùtor pòsobicą przedstôwiô dzeje tegò swiata òd prazôczątków (historii zapisóny w krónikach) jaż do terôczasnotë, w tim do II swiatowi wòjnë, a nawetka sygô do dzysdniowi deji Eùropejsczi Ùnie: Nënka Eùropa (…) próbùje zrzeszëc w parłãczną galaktikã/ apartné dzéle Stôrégò Swiata” (s. 99). Je to pòetickô réza pòprzez dzeje wskôzónégò nórcëka Eùropë – Pòłabiznë, wanoga szlachama dôwny chwalbë Pòłabianów, próba nalézeniô, jakbë pòstawieniô przed òczë, gwôsnégò môla, doprzińdzeniô do kòrzeniszcza pòmòrsczich Słowianów, w tim Kaszëbów. *Bezmiónowi* (‘bezimienni’, jak jich nazéwô pòeta) òstawilë òstrzegã: „òstawilë zlecbã òstrzéżną:/ mgławé slécëdło swòjégò stracënkù”.

---

[2] Zob. A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, wyd. Czec, Gdańsk 1997), s. 102–106.

[3] A. Majkowski, *Historia Kaszubów*, Gdańsk 1991. Pierwsze wydanie ukazało się w Gdyni w 1938 roku.

[4] *Przedmowa* w: A. Majkowski, *Historia Kaszubów*, Gdańsk 1991, s. IX.

[5] E. Puzdrowski, *Poezja to nie tylko muszelka słowa*, posłowie do: J. *Zbrzyca, Wieczórny widnik*, Gdańsk 2002, s. 163.

Pòemat Zbrzëcë zaczinô sã òpisënkã zôczątkù dzejów pòłabsczich Słowianów i jich zemi: Wëkaminiałô kùlama dzejów/ ta zemia znikwiła sã w môłklënie". Jak w przëtrôfkù jinëch plemionów tak samò jich zôczątk dżinie w smrocznocë dzejów, leno w niewielnëch przëtrôfkach òstałë pò nich néżkòwé zôpisë dzejopisów: „Tej-sej na zwąbierzënie/ sëchi zôpisk krónicznika" (s. 79).

Pòeta z Rólbika òdpòminô w swòjim dokazu pòzwë plemionów, chtërne mieszkałë w òkòlim Òdrë i Łabë:

„Głãbòk w òkòlënach Òdrë, Łabë
rozwietwióné ôrtë Wagrów, Wkrzanów,
chwatczi Redarze, Stodoranë
Ë̏ ti w biôtkach nôpierszi –
Òbòdrëckô ë wieleckô przodzëzna
w grëpie z Rugianama
„Rani gens fortissima Slavorum"[6]

Są to Wagrowie, Wkrzanowie, Redarowie, Stodoranowie, Òbòtricë, Wieletowie, Rugianowie, Drzewianowie, Luticë. Zbrzëca stosëje na zmianã pòzwë Pòłabianowie, Wendowie, Luticë. Widzec tuwò niewątplëwi cësk dokazu Majkòwsczégò na historiczné mëslenié S. Pestczi, zbiéżnotã wierã nieprzëtrôfkòwą. Dlô A. Majkòwsczégò Kaszëbi, jinaczi rzec Pòmòrzanowie, dôwni zwóny bëlë Weletama i Lutikama. W skłôd Welecczi to je Luticczi Zrzeszë wchôdałë kaszëbsczé rózdżi sedzącé na pôłnié i nordã òd rzéczi Pianë: Redarów i Dołãżanów, a téż Czerzpienianów i Këżanów. Dali Majkòwsczi wëmieniwô taczé rózdżi jak m.jin. Òbòtricë, Rugianowie (Rujanowie), Wòliniańczicë. Ju na spòdlim tegò krótczégò wëliczënkù je widzec nieprzëtrôfkòwą zbiéżnotã w mëslenim dwùch ùtwórców.

Nordową Łabã pòeta z Rólbika pòzwôł Ribikònã germańsczich rabùszników. Króm Łabë i Òdrë Zbrzëca wëmieniwô jiné rzéczi, chtërne płëną w òpisónym òbrëmim: Pianã i Wkrã, a téż pòłabską Reknicã. Je to plac zarosłi bòrama, jiglënowima drzéwiãtama: „*w pòłabsczé jaglënë",* nierzôdkò mòkradłowati: *„sënowie mòkrastich òkòlów ë bòrów"*, pòprzerzinóny dolëznama *„wielecczich dolëznów"*. W teksce wëstãpiwają pòzwë gardów: Arkóna, Meklembùrg, Mechalin. Mieszkańcowie tëch zemiów bëlë bògati, zajimelë sã żeglowanim, hańdlarstwã, a nawetka mòrsczim rabùsznictwã, tczëlë Jarowita, Swiãtowita i jinëch bogów. Wôrt je pòrównac dwa wëjimczi:

„Nigle w spisk runãlë mòkny
Sënowie mòkrastich òkòlów i bòrów,
Żôglów kłama mòrską płużëlë wałã,

---

[6] J. Zbrzyca, *Wieczórny widnik*, Gdańsk 2002, s. 79.

Duńsczim gardóm ë starżëcóm
Kòrsarsczi sprôwielë pòzdrówk
A téż na hańdlowëch kòlibelë sã szlachach." (s. 80)

Drëdżi wëjimk pòchôdô z romanu A. Majkòwsczégò: „A bëlë Kaszëbi bògati na lądze i òkrãtama włôsnyma jezdzëlë pò mòrzu i wòjsk żelôznëch wiedlë rejimantë i mielë wòlą. Bùdowelë wse i miasta." (s. 103). Majkòwsczi parłãczi dôwnëch mieszkańców zem nad Òdrą i Łabą z Kaszëbama, zôs Zbrzëca pòkazëje na wiôlgòtã i stolemnosc dôwnëch Słowianów, nie pòdôwô w analizowóny wiérzce słowa Kaszëba, nie zestôwiô ze sobą bezpòstrzédno pòłabsczich Słowianów z Kaszëbama.

Wiérztowónô historiô pòmòrsczich plemionów, zestawionô w chronologicznym pòrządkù (nié czas i môl wëmieniwac tuwò pòsobicą dzeje Słowianów i jich zemi nadczidniãtëch bez aùtora), przeplôtónô wielnyma przëgôdkama i retoricznyma zapitaniama, ùbrzadowionô epitetama, metafòrama, a przede wszëtczim neòlogizną, chtërne próbùją w dokładny spòsób przedstawic wzlotë i ùpôdczi, dole i niedole Pòmòrzanów, ni mô sobie pòdobnëch. Wëpòwiôdô òdniesenié mówiącégò pòdmiotu, chtërnégò nie òbôwiómë sã zestawic z aùtorã, do ùszłotë pòmòrsczi zemi i ji mieszkańców.

Pestka je nazéwóny filozofã kaszëbsczich pòétów, bò jegò wiérztë mają głãbòczi filozoficzny, refleksjowi fùndament[7]. Jegò pòezja òdemkła czësto nowé perspektiwë przed kaszëbską lëteraturą. Mòckò związónô z ùszłotą, miticzną historią i lëteracką tradicją kaszëbiznë czarëje bòkadnoscą metafòrów, przëcygô smiałoscą w mëslenim i wëòbrazënkù. Za Édmùndã Pùzdrowsczim môże pòwtórzëc, że pòezje Zbrzëcë przestãpiwają ùsadzony kanón kaszëbsczi pòezji[8]. Widzec je to chòcle w syganim przez pòetã do gatënkù liricznégò pòematu. Wstôwiającë òpisënczi, w tim przetrôfkù òpisënczi dzejów Pòłabianów, jaczich robi zbiérnym bòhaterã, aùtor wëpòwiôdô gwôsné przemëslënczi i refleksje, bùdëje zamkłi swiat dôwnëch Pòłabianów.

---

[7] Por. T. Bolduan, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 2002, s. 335–337.

[8] E. Puzdrowski, *Poezja to nie tylko muszelka słowa*; posłowie do: J. Zbrzyca, *Wieczórny widnik*, Gdańsk 2002, s. 168–169.

Tomôsz Fópka

Jedna matka, dwùch òjców. Wëzwëskanié jednégò tekstu przez dwùch kòmpòzytorów na wëbrónëch przëkładach

W historii mùzyczi czãsto biwô tak, że do znóny, „sprawdzony” melodie, pisóné je czile tekstów. Tak bëło chòcle w przëtrôfkù tanga „**To ostatnia niedziela**”, stwòrzonégò w rokù 1936 przez Jerzégò Petersbùrsczégò do słów Zenóna Friédwalda. Do ji pòpùlarnoscë przëczënił sã w całoscë Mieczisłôw Fogg, a pierszé nagranié na czôrny place wëdała firma Syrena-Elektro, jesz w rokù pòwstaniô dokazu. Ju rok pózni do jistny melodie, chtërny aùtora nie pòdelë, rusczi tekst napisôł Josif Alwiek. Żelë w òriginale „tanga samòbójców”, jak je pòzéwelë, chłop prosy białkã ò jesz jedno zetkanié przed rozestanim, w niedzelã – kòl naszich wschòdnëch sąsadów mómë rozestanié nad brzegã cepłégò mòrza[1].

Dobrô melodiô przëchłoscywô do ùsôdzaniô nowëch tekstów, jaczé pòd nótama jidze pòdpisac. Òkróm mni, abò barżi wiérnëch tłómaczeniów na jiné jãzëczi, pòwstôwają słowa czësto na jiny témat, jak w przëtrôfkù spiéwë „**Znamy się tylko z widzenia**” Trubadurów, gdze do ti znóny melodie pòwstôł mòderny, kaszëbsczi tekst, jaczi spiéwie chùr „Lutnia” z Lëzëna:

Znómë sã leno z fejsbùka
A jedno ò drëdżim nick nie wié
Tej-sej knypsómë, bë co wëszukac
Żdając, że chto co mądrégò pòwié, że pòwié…
Ju wiém, że môsz mòdré òczãta
A lajków kòl dwasta sztërdzescë
Tej zaprôszóm ce do mégò karna
Mdzemë nocama w nece sã gòscëc, sã gòscëc…

Jim głëpszé, tim lepszé tam są dopòwiescë
A filmë, mùzyka – internet to zmiescy
I letkò na czace je zmùdzëc gòdzynkã
Czej sadniesz wieczórkã – tej jaż do pòrénka…

---

[1] http://muzykarosyjska.pl/2009/11/06/to-ostatnia-niedziela-%E2%80%93-jeden-utwor-dwie-historie/

Znómë sã leno z fejsbùka
I përznã ju wiémë ò sobie
Wiedno z drësznëch słów sélôsz mie krutã
Bez to lepi na dëszi sã robi, sã robi...
Ju wiém, że môsz kòtë i chłopa
I ùdbë szôloné na lato
Tej zamikóm swòjégò laptopa
Żebë nalezc cã – pùdã na miasto, na miasto...

Pò plecach ce klepią, lajkùją i chwôlą
To wszëtkò dlô òka, dlô òka sã stroją
Le pózni w realu sã prôwda òkôże
Że nicht z internetu, cë nicht nie pòmòże...

Ùsôdzanié drëdżich tekstów do znóny mùzyczi pasëje w całoscë np. tedë, żelë nowi tekst mô sprawic, że lëdze sã mdą ùsmiéwac. Tak miało bëc i w wëżi pòdónym przëtrôfkù. To mòdło je wëzwëskiwóné téż w szkòłach. W internece nalezc jidze przëkładë twòrzeniô tekstów na lekcje pòlsczégò jãzëka[2]. Nowé tekstë mògą, wej, pisac nawetkã dzecë.

Jinaczi je, czej do znónégò tekstu twòrzi sã nową mùzykã. Tuwò je mùsz znac nótë, a wcyg nié za wiele je znô procëmkù ùżiwającëch lëtrów. Temù i karno twòrzącëch z mùzyczny „drëdżi rédżi" nie je tak wiôldżé jak piszącëch z ti sami rédżi. Chcemë wząc aùtorów samëch kaszëbsczich dokazów mùzycznëch.

Tekstã, do jaczégò Wacłôw Kirkòwsczi stwòrził swòjã apartną mùzykã są „**Mòje stronë**", z tekstã Jana Piepczi. Znónô je mùzyka Jana Trepczika do tegò tekstu.

„– Pòdług mòjich zôpisków Méster Jan napisôł jã w 1961 rokù" – zagwësniwô w telefòniczny rozmòwie Édmùnd Kamińsczi, jaczi òd lat dokùmentëje Trepczikòwé dzejanié.

„Mòje stronë" z mùzyką Piesniodzeja z Wejrowa w mòlowi tonacji, liczonô na trzë – je jedną z nôbarżi lirycznëch kaszëbsczich piesniów „tatczëznowëch", jaczé mómë. Òpracowónô m.jin. na głos z fòrtepianã, z towarzenim akòrdionu, z òrkestrą i kùreszcze – na chór. Na chùrë, bò tak przërëchtowôł jã Juliusz Mòwińsczi z Lãbòrga (...) Z wielnëch nagraniów bédëjã Aleksandrã Kùcharską-Szefler z Riszardã Minkewiczã z platczi „Mòrze", gdze czëc je téż na akòrdiónie Cezarégò Pôcórka.

„– Mòja wersjô ti piesni pòwstała w 1965 rokù na spòdlim tekstu z „Kaszëbë", za wiédzą i zgòdą aùtora słów" – pisze w przedesłowiu do zbiérkù swòjich dokôzów pt. *Mòje stronë w piesni* z gromicznika 2002, Wacłôw Kirkòwsczi ze Swiónowa.

---

[2] http://www.edukacja.edux.pl/p-2940-nowe-teksty-znanych-piosenek-dla-kabaretu.php

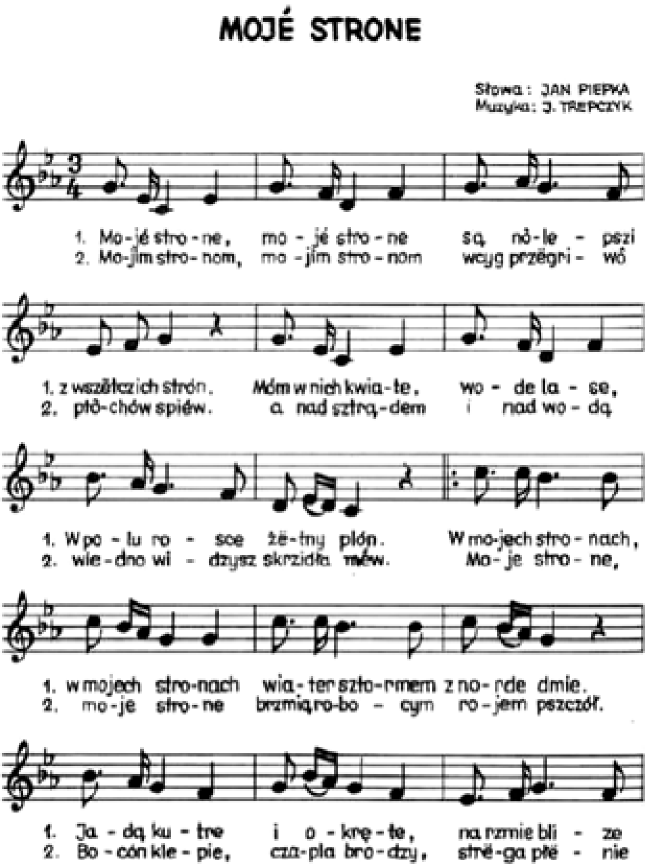
MOJÉ STRONE
Słowa: JAN PIEPKA
Muzyka: J. TREPCZYK
1. Mo-jé stro-ne, mo - jé stro-ne są nò-le - pszi
2. Mo-jim stro-nom, mo - jim stro-nom wcyg przëgri - wô
1. z wszëtczich strón. Môm w nich kwia-te, wo - de la - se,
2. ptô-chów spiéw. a nad sztrą-dem i nad wo - dą
1. W po - lu ro - sce żë-tny plón. W mo-jech stro-nach,
2. wie-dno wi - dzysz skrzidła mëw. Mo-je stro-ne,
1. w mojech stro-nach wia-ter szto-rmem z no-rde dmie.
2. mo-je stro-ne brzmią ro-bo - cym ro-jem pszczół.
1. Ja - dą ku - tre i o - kręte, na rzmie bli - ze
2. Bo - cón kle - pie, cza-pla bro-dzy, strë-ga plë - nie

Kirkòwsczi i Piepka znelë sã jesz ze Starzëna, gdze chòdzëlë wëcmanim do spòdleczny szkòłë, pózni, pò wòjnie – do strzédny. Ti dwaji szkólny przëjaznilë sã i pòspólno twòrzëlë. Do wiérztów Staszkòwégò Jana Kirkòwsczi napisôł razã 25 melodiów, z jaczich dzél wëzwëskôł przë robòce, chòcle ze szkòłowim chùrã ze Stajszewa. W mùzyce „naszostronny” Kirkòwsczégò je wiele redoscë i wërazny bùchë z „naszoscë”. Tak jak w pòwstóny sztërë lata chùtczi Trepczikòwi wersji – metrum je trójdzelné.

„Mòje stronë” Piepczi i Kirkòwsczégò. Dokôz nie wëszedł donëchczas drëkã. Je le jedno òpracowanié chùrowé. I jedno nagranié ti piesnie, jaczé nalazło sã na płitce „Bògù spiewac chcã”, jaką w 2004 rokù nagrôł chùr LUTNIA z Lëzëna.

Wiérzta „Mòje stronë” ùzdrza dzénny wid w wëdónym w 1955 rokù pòspólnym zbiérkù wiérztów Léòna Roppla i Jana Piepczi *Nasze stronë*. Pòdajã tekst w terôczasnym pisënkù za antologią pòezje Piepczi *Mòje stronë*, jaką wëdôł gdińsczi REGION:

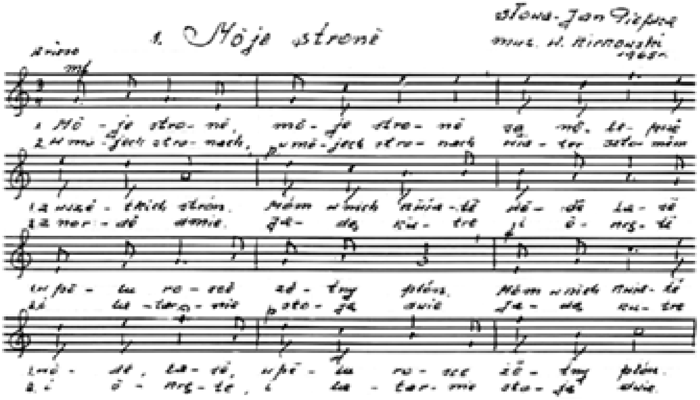

Mòje stronë

Mòje stronë,
mòje stronë
są nôlepszé z wszëstczich strón
Móm w nich kwiatë,
wòdë, lasë,
w pòlu rosce żëtny plón.

W mòjëch stronach,
w mòjëch stronach
wiater sztormã z nórdë dmie;
jadą kùtrë
i òkrãtë,
i latarnie stoją dwie.

Mòjim stronóm,
mòjim stronóm
wcyg przëgriwô ptôchów spiéw
a nad sztrądã
i nad wòdą
wiedno widzysz skrzidła méw.

Mòje stronë,
mòje stronë
brzmią robòcym rojã pszczół;
bòcón klepie,
czapla brodzy,
strëga płënie do jezór.

W mòjëch stronach,
w mòjëch stronach
niebò skrzi sã rojã gwiôzd,
a z nich jedna
wnet nad głową
z nordë sle nóm zëmny blôsk.

Mòjim stronóm,
mòjim stronóm
spłacëc chcôłbëm lëdzczi dług
za dni smiéchù,
dni robòtë
czej na roli òrze pług.

Mòje stronë,
mòje stronë
są nôlepszé z wszëstczich strón.
W mòjëch stronach,
w mòjëch stronach
chcôłbëm spòcząc, czej mdze zgón.

I tak téż sã stało, w rokù 2001 Staszków Jan (Jan Piepka) pòchòwóny òstôł na łebińsczim smãtôrzu, a òb czas mszë tã prawie piesniã zaspiéwôł Adóm Òkrój z Bòrkòwa. Mùzykã Jana Trepczika zagrała na òrganach jegò wnuczka, Witosława Frankòwskô”[3].

Aleksander Labùda napisôł snôżą wiérztã pt. „**Òjcze nasz**”, do jaczi mùzykã stwòrzëlë Jón Trepczik i Wiesław Wasylewsczi[4].

Òjcze nasz

Na westrzódkù snôżi wsë
Z dôwna Bòsczi stoji dóm.
Przetrwôł gwësno wieczi trzë,
A jesz wiedno je ten sóm.

Co dzéń biją zwònë trzë,
Przërôczają głosno nas.
Bësmë do kòscółka szlë,
Bò nôwëższi je ju czas.

---

[3] Tómk Fópka, *Mòje stronë – trzech na jedno*, „Pomerania”, czerwińc 2013.

[4] *Tobie Boże chwała. Kaszubskie pieśni katolickie*, red. ks. Jan Perszon, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie oddział w Luzinie 1993, str. 8 i 32.

Pòjmë, pòjmë chùtkò tam,
Kãdë zbòżny chôdô lud.
Tam cë z dëszë spadnie kam,
Czej òfiarë ùzdrzisz cud.

Klëknij ze mną brace tej,
Czënë dëszë hewò zważ.
A za òjców biédny krôj
Zmówi jesz rôz „Òjcze nasz”.

W pierszim przëtrôfkù mómë marszowi charakter, metrum 4/4 i durową, wiesołą tonacjã. Całi tekst òstôł mùzyczno zebróny w dwa dzéle, a kòżdi z dzélów mô wërazno dwie czãscë. Ta melodiô je znónô m.jin. bez to, że nôleżi do spiéwónëch dwa razë w rokù òd 2009 przez karna z Radë Kaszëbsczich Chùrów òb czas wejrowsczich òdpùstów na Kalwarie[5].

Drëgô melodiô je w mòlowi tonacje, smùtnô, zybiącô (metrum 3/4), a dzeli sã na sztërë zwrotczi. Akcentë mùzyczné pasëją do akcentów w teksce, pòdobno jak przë mùzyce Trepczika. Równak òptimistnô wëmòwa tekstu kłócy sã tuwò ze smãtnoscą mùzyczi, w całoscë w trzecy sztrofce, gdze mómë redosné zawòłanié „pòjmë, pòjmë chùtkò tam”. Pewno kòmpòzytór nie przeczëtôł ze zrozmienim dokładno tekstu. Ten tôczel mają nié leno twòrzący mùzykã do kaszëbsczich tekstów cëzyńcowie, ale téż i Kaszëbi…

W 1995 roku łódzczi kòmpòzytór Andrzej Hundziak[6] napisôł na chór 4-gł. miészóny swòjã mùzykã do tekstu „**Kaszëbskô Królewô**” Jana Trepczika. Ten dokôz je pòdôwóny jakno „inspirowóny fòlklorã”[7]. W ti wersji wëkònywóny je np. przez chór DISCANTUS z Gòwidlëna[8].

Szerok znónô je „Królewô” z mùzyką Jana Trepczika w aranżacje Juliusza Mòwińsczégò. Je òna ùznôwónô za nôbarżi rozpòznôwóną kaszëbską piesniã religijną[9].

Pòstrzód naszich religijnëch spiéwów nôwiãcy placu zajimają kòlãdë. Do snôżégò tekstu Léòna Roppla pt. „**Bibi, Synkù, bi...**” stwòrzëło mùzykã dwòje artistów: Kazmiérz Gùzowsczi i Witosława Frankòwskô.

Hewò są słowa **„**Kòlibiónczi Nôswiãtszi Panienczi”:

---

[5] E. Pryczkowski, *Jan Trepczyk a współczesny ruch śpiewaczy*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie oddział w Baninie 2012, str. 10.

[6] http://culture.pl/pl/tworca/andrzej-hundziak

[7] http://imit.org.pl/uploads/materials/files/Utwory%20polskich%20kompozytor%C3%B3w%20inspirowane%20folklorem.pdf

[8] http://rozrywka.trojmiasto.pl/Pierwsze-Kaszubskie-Magnificat-imp157305.html

[9] W. Frankowska, *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne*, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie 2005, str. 179.

Bibi, Synkù, bi…

Bibi, Synkù, bi…
Na saneczkù spij!
Bibi, Synkù, bi,
spik słodzëchny miéj!
Przëmrużë môłé òczãta,
w gniôzdkù ùsnãłë ptôszãta,
noc je wkòło, spij ju, spij!

Bibi, Synkù, bi…
Na saneczkù spij!
Bibi, Synkù, bi,
ò matuchnie snij!
Szopa zmieni sã w jizdebkã,
kùmk przemieni sã w kòlibkã,
cëchò wkòło, spij ju, spij!

Bibi, Synkù, bi…
Na saneczkù spij!
Spij, Jezuskù, spij,
ò swim żëcu snij!
Nabierz mòcë, bò Ce czekô
droga cãżkô i dalekô,
nie mësl ò tim, spij ju, spij!

Gùzowsczi òstôł przë baro pasownym dlô kòlibiónczi metrum 3/4 i durowi tonacje. Fraza je kòl niegò szerokô, spòkójnô. Zybiącô prawie. Kòl Witosławë Frankòwsczi nalôżómë mni kòlibaniô. Je to barżi jiscënk matczi ò dzeckò. Pòdczorchiwają to drobné nótczi i mòlowô tonacjô dokôzkù. Metrum 2/4 kôże mëmce stojący nad dzecnym łóżeczkã ùdżibac sã a cziwac głową. Je to kòlibiónka, co zwiastëje wskôzóną przez aùtora słów w trzecy sztrofce „drogã cãżką i daleką” Jezësa – krziż.

Òkróm tekstu łączi òbie gòdowé spiéwë niepasowné zesadzenié akcentów w pierszi sztrofce. I tak mùzyka „wëcygô” przék szlabizë: môł**é** òczãta, ùsnã**łë** ptôszãta[10].

Jastrowi tekst Jerzégò Stachùrsczégò pt. „**Na Twòje Zmartwëchwstanié**” dożdôł sã dwùch melodiów: Jerzégò Łiska i Wacława Kirkòwsczégò[11].

Nôprzódka tej słowa:

---

[10] *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, przërëchtowôł E. Prëczkòwsczi, Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Gdunsk 2006, str. 27.

[11] Tamże, str. 69.

Na Twòje Zmartwëchwstanié

Słuńce je na niebie,
Wòłô głosno zwón,
Jidzemë do Cebie
Òd kaszëbsczich strón.

Na to Twòje Zmartwëchwstanié
Terô bãdze zaspiéwanié: Alleluja, Alleluja.
Na to Twòje Zmartwëchwstanié
Bãdze Bògù dzãkòwanié: Alleluja, Alleluja.

Jidze redosc mòstã,
Ùzdrza biôłi kwiat.
Terô kùńc je z pòstã,
Niech wié ò tim swiat.

Na to Twòje Zmartwëchwstanié...

Łisk przez swòjã mùzykã ceszi sã ze Zmartwëchwstaniô jak dzeckò. Kùli redotë je w tim na 4/4 liczonym dokôzkù! Taczi dzecynny, pòspiéwny. Kirkòwsczi ceszi sã jinaczi. Szeroczé frazowanié a na trzë rechòwanié sprôwiô, że je to jakbë przëwitanié dnia, wschòdzącégò słuńca ze zgniłim przecygniãcym sã. Òbaji ùsôdzcë mùzyczi kąsk niepasowno stôwiają w nótach akcentë na òstatną szlabizã w słowie „allelu**ja**”.

Kirkòwsczi jiną razą stôwô do mùzyczny biôtczi z Jerzim Stachùrsczim prawie. Jidze ò „**Zwònë biją**” Eùgeniusza Prëczkòwsczégò:

Zwònë biją

Zwònë biją, spiéw rozlégô
Chwała Bògù wszãdze brzëmi
Dobéł Christus mòce złégò
Z martwëch przëszedł Pón ti zemi.

Nëkôł Pioter razã z Janã
Grób ju béł òtemkłi szerok
Christus z niegò pòwstôł z rena
Tak sã sprôwdzył Bòsczi wërok.

Pòmión niese tã wiesc wszëtczim,
Że Król z grobù wëszedł cało.
Pòjąc nie chce rozëm lëdzczi,
Co pò prôwdze tej sã stało.

Alleluja, Jezës żëje
Grzéchë naje zgładzył
Wiedno, wiedno niech królëje
W żëcym nas prowadzy.

Kòl Kirkòwsczégò zwònią stateczno, ùroczësto. Pòmôgô w tim metrum 3/4. Zwònë Jerzégò Stachùrsczégò przëbôcziwają w mùzyce barżi kùlingòwé zwónczi, w całoscë przë chùtniészim tempie. Za to Stachùrsczi lepi dopasowôł akcentë mùzyczné do akceńtów słowów, gdze kòl Kirkòwsczégò mómë: allelu**ja**, żë**je**, zgła**dzył**, prowa**dzy**[12]**.**

Wacłôw Kirkòwsczi wszedł téż klinã midzë duet aùtorsczi: Witosława Frankòwskô – mùzyka a Eùgeniusz Prëczkòwsczi – słowa w dwùch piesniach Marijnëch: „**Matinkò cëdnô**”[13] i „**Niebnô droga**”[14].

Matinkò Cëdnô

Matinkò cëdnô, snôżô Pôcórkò,
Barnico lëdztwa, niebieskô Córkò,
Chto Cebie ùznôł za wzór dlô żëcô
W niebie bòkadné mdze miôł dobëcé.

Królewô swiata, Nôswiãtszô Pani,
Chòc swiat niebëlny czasã nas mani,
Nieczësté nigdë nie zmòżą mòce,
Skòrno sã Twòji dómë òpiece.

Matkò Swiónowskô bróń òde złégò
Òdródz pòtãgã lëdu wiérnégò
Miej w Swi òpiece całé Kaszëbë.
Żdôj nas Kaszëbskô Królewò w niebie!

A czej przed Bògã przińdze ju kanąc,
Chcejże Marijo za nama stanąc.
Niechże kòżdëchny, co wińdze z naju,
Bãdze sã cesził redoscą w raju.

„Matinkò cëdnô” Frankòwsczi je pòwôżnô, do spiéwaniô na klëczkach. Dzelonô na sztërë i w mòll. Melodiô miescy sã w jedny òktawie. Kirkòwsczi stôwiô na letkòsc. To je spiéwa do wëkònywaniô na majewim, kòl krziża, przë granim majewégò wiaterkù. Rechòwónô na dwa. Rozcygniony ambitus do òktawë a kwartë.

---

[12] *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik…*, dz. cyt., str. 72.
[13] Tamże, str. 83.
[14] Tamże, str. 86.

Niebnô droga

Te nasze górë, łączi, piôsczi,
Mòdrawé mòrze i farwny las
Przeżegnôj Matkò w miono Bòsczé;
Tczewôrtnô Panno błogòsław nas.

Pò mòrsczich wałach rëbôk płënie,
Czej sztorm i chaja – straszny ùrzas,
Tej chùtkò do Ce w mòdłach brënie;
Tczewôrtnô Panno błogòsław nas.

Na lądzë gbùrze Cebie proszą,
Bë béł na żniwò wioderny czas.
Bëlną pòdzãkã za to głoszą;
Tczëwôrtnô Panno błogòsław nas.

A czej pielgrzimczi kùńc nadińdze
I zwãk swój wëdô żëcégò zwón,
Na niebną drogã dôj wińc letkò;
Tczëwôrtnô Panno błogòsław nóm.

„**Niebnô droga**” Witosławë Frankòwsczi je stateczną a redosną wanogą pò nótach, przë òrganowim towarzenim. Kòżdi krok je równo wôżny, co pòdsztrichiwô gãsto zmieniwónô a farwnô harmónia. „Droga” Wacława Kirkòwsczégò szlachùje za pielgrzimką przë zwãkach dãti òrkestrë. Dosc chùtkò a dzyrskò.

Dosc chùtkò a dzyrskò jadą z mùzyką młodi lëdze z rokòwégò karna Chëcz. Chcemë wząc sztëczk „**Jô chcã le ce**” Jana Trepczika, gdze z Trepczikòwégò walôszka[15] zrobilë òstri etno-rokòwi dokôz, òbòniony spiéwą skrzëpiców. Nie wiedzec czemù, solista spiéwô „jô chce le ce”, a wiedzec je, że pòlsczé „ę” czëtómë pò kaszëbskù „ã”.

Jesz jeden przëkłôd do tekstu E. Prëczkòwsczégò, „**Rëbacczé namienienié**”. Hewò je tekst:

Rëbacczé namienienié

Sztorëm sã zerwôł, szôleje bùrzô
Wała za wałą nëkô wcyg
Wietrzëszcze gwiżdże, zmieniwô biég
Znowa tak mòcno mòrze sã gòrzi.

---

[15] J. Trepczyk, *Lecë choranko*, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie 1997, str. 119.

Dalek òd sztrądu rëbôcë płëną
Pòrenë wëszlë w mòrze rôd
Szôł na nich napôdł, pòriwô bôt,
Chłopi sã brónią, sëłë ju dżiną.

Wałë zgòrzoné trzaskają ò sztrąd
A na nim białczi w dôlą zdrzą
Mòdlą sã, płaczą, z nôdzeją żdżą,
Le nicht ju nazôd nie przedërchô stąd.

Òjc swégò kùńca w zôtorze dożił
Na wiedno matce òdszedł syn
A dzéwczã w serce mô wbité prén,
bò mùlk jediny z mòrza slub złożił.

Mòrze, tak mało dôwôsz so pòkù,
To równak rëbôk do ce lnie.
Òn cebie kòchô w prôcë i w snie,
Chòc wid mù gasysz w młodëchnym wiekù.

Z usadzenim mùzyczi do tëch słów zmierzëlë sã Wacłôw Kirkòwsczi a piszący te słowa. Kirkòwsczi bédëje, jakbë w kòntrapùnkce do wëmòwë tekstu, spòkójno płënącą frazã, w wiesołi tonacji[16]. Fópka zawzął sã, żebë wiérno òddac to, co aùtór òddôł w teksce[17]. Zamiast prostégò nastãpstwa zwãków bédëje skòczi. Mieniô tonacje, tribë, metrum – co dosc ùtrudniwô wëkònanié piesnie. Zmierził sã z nią równak chùr „Lutnia” z Lëzëna na swòji platce pt. „Bògù spiewac chcã”[18].

Wëzdrzi na to, że méstrã „kaszëbsczi mùzyczny drëdżi rédżi” je Wacłôw Kirkòwsczi. Pòjãcé ò tim, kùli stwòrził pòsobnëch melodiów dôwô chòcle jegò aùtorsczi spiéwnik *Z Tobą bëc*. W recenzje ti ksążczi czëtómë m.jin.:

> „Rzecz cekawô, żlë jidze ò dobiér tekstów. Jidze zmerkac, że W. Kirkòwsczi nie czerëje sã za tim, czë chtos ju napisôł do jaczégò tekstu melodiã i bédëje apartno swòje. Tak je w przëtrôfkù *Swiónowsczi Panienczi* ze słowama i mùzyką ks. Grëczë a *Reno, czej mòrze sã bùdzy* ks. Bernata Sëchtë. To samò do tekstów E. Prëczkòwsczégò: *Niebnô droga, Matinkò cëdnô* – mùz. Witosława Frankòwskô, *Kaszëbskô Rodzyn Królewô*, *Snôżô nad perłë*, *Do kòscółka jidą dzôtczi*, *Jezës bãdze jegò miono*, *Na rôrotë*, *Na smierc krziżewą, Zrodzony na sankù, Nasz Swiãti Òjcze, Na pasterkã, Żëczbë na Gòdë,*

---

[16] T. Fópka, E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Piesnie Rodny Zemi*, Banino 2003, str. 142.
[17] Tamże, str. 143.
[18] http://lutnia.luzino.pl/dyskografia.html

> *Jastrowô wòda, Zëmòwé rozegracje* – mùz. J. Stachùrsczi; *Błogòsław młodim*, *Rëbacczé namienienié*, *Smùg, To béł le sztót, Mësla dzecka, Na sztrąd* – mùz. T. Fópka; *Nôbarżi wiérny* – mùz. Tadéùsz Réter; *Dzecynnny czas* – mùz. E. Prëczkòwsczégò i *Ach, Sybir nen* – mùz. nieznónégò aùtora pòdónô przez E. Prëczkòwsczégò. Jiné to: *Matkò Bòżô*, *Swiãtô Marijo* – słowa Jaromirë Labùddë, mùz. T. Fópka; *Na Twòje Zmartwëchwstanié* – słowa: J. Stachùrsczi, mùz. J. Łisk; *Rëbackô kòlãda* – sł. . Łysk, mùz. Antoni Sutowsczi (*Rëbackô kòlãda z roku 1980*) czë *Hej, mòji domôcë, Jak snôżi je ten swiat, Wieczórny zwón* – z tekstã J. Łiska”[19].

Mómë dosc tëli przëkładów różnëch melodiów do tegò samégò tekstu w spiéwach lëdowëch[20]. Tam równak zjinaczenié melodie wëchòdzy ze spòsobù ji przekôzywaniô. Pòsobny spiéwający dodôwają cos òd sebie i pò latach melodiô sã zmieniwô.

Za nową mùzyką do znónégò tekstu szlachòwac mògą téż niechtërne aranżacje, w całoscë te dżezëjącé. Tak mòckò òdbiégają w improwizacje òd òriginału, że cãżkò je czasã tã „pierszą” melodiã nalezc.

Wôżné, żebë kòżdi nalôzł melodiã dlô sebie pasowną.

---

[19] T. Fópka, *Z Tobą bëc – Kirkòwsczi a Lewańczik – Wanoga z piesnią*, „Pomerania” nr 2/2015.

[20] *Polska pieśń i muzyka ludowa – źródła i materiały. Tom II – Kaszuby*, pod kier. Ludwika Bielawskiego, Warszawa 1997–1998.

Marika Jocz

Regionalné warkòwnie „Remùsowô Kara”, to je kaszëbskô edukacjô w sztudérsczim wëdanim

I. Dejô i cél warkòwniów

Regionalné warkòwnie „Remùsowô Kara” ju òd czile lat są wôżnym dzélã kaszëbsczi edukacji. Projekt ten realizowóny je przez sztudérów sparłãczonëch z karnã sztudérów Pòmòraniô, jaczé rzeszi młodëch lëdzy sztudérëjącëch na trzëgardowëch ùczbòwniach, òsoblëwie na Gdańsczim Ùniwersytece. W òrganizacjã i przebiég projektu angażëje sã téż Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, a dëtczi na ten cél zwëskiwóné są z Minysterstwa Administracje i Cyfrizacje.

Ùdba na rëchtowanié regionalnëch warkòwniów dlô młodëch pòwsta w 2005 rokù, a projekt realizowóny béł pòsobno w latach: 2006, 2007, 2008, 2011, 2012, 2013, 2014 i 2015. Deja tegò przedsãwzãcô pòwsta w czasach, czej regionalnô edukacjô, òsoblëwie ta w strzédnëch szkòłach, stôwia dopiérze pierszé kroczczi. Dzesãc lat dowslôdë kaszëbsczégò jãzëka ùczëlë le blós w trzech strzédnëch szkòłach, a młodzëzna, co bëła zainteresowónô tą tématiką, czãsto sama mùszała szëkac infòrmacjów i ksążków sparłãczonëch z kaszëbską problematiką. Regionalné warkòwnie „Remùsowô Kara” miałë chòc w môłim dzélu zafùlowac ten pùsti plac. Stądka téż wzãła sã jich pòzwa. Remùs to heroj nôwôżniészégò kaszëbsczégò romanu *Żëcé i przigòdë Remùsa* napisónégò przez Aleksandra Majkòwsczégò. Kara pò pòlskù òznôczô „taczka”, na jaczi titułowi Remùs wòzył swòje ksążczi i sprzedôwôł je mieszkańcóm kaszëbsczich wsów i miast. Remùs to béł ten, co òdmikôł lëdzy na wiédzã, namôwiôł jich do czëtaniégò i do te, cobë chcelë wiedzec wcyg wiãcy. Ta sama deja przëswiécô òrganizowónym ju òd 8 lat warkòwniom.

Tim, co wëapartniwô „Remùsową Karã” je fakt, że są to zajãca przërëchtowiwóné przez młodëch (sztudérów) dlô młodëch (sztudérów i ùczniów). Dzãka temù warkòwnie mògą bëc prowadzoné kąsk mni pòwôżno, ale i tak kòżdi mòże naùczëc sã na nich czegòs nowégò, równoczasno bëlno sã bawiącë. Projekt sczerowóny je do ùczniów i sztudérów z Pòmòrzégò, chtërny chcelëbë pòszerzëc swòjã wiédzã tëczącą sã Kaszëb (jãzëka, historie, lëterarturë, geògrafie i kùlturë). Chòc prôwdą je, że ti tématice w szkòle pòswiãcywô sã corôz wiãcy ùwôdżi, to równak wcyg pòtrzébnô je edukacjô w fòrmie m.jin. tegò ôrtu warkòwniów. Projekt „Remùsowô Kara" mô pòkôzac Kaszëbë w jinszim widze, ùdokaznic, że jãzëk tegò regionu wcyg sã rozwijô, a kùltura fascynëje. Na spòdlim 7 dzélów warkòwniów widzec je, że ùczãstnicë czãsto z pòczątkù lëchò nastawiony, òb czas rozmajitëch zajãców òdkriwają, że mëslelë stereòtipama i niepòtrzébno wstidzëlë sã tegò, skądka pòchôdają. Czãsto zmieniwają swòje zdanié pòd cëskã diskùsje z jinszima ùczãstnikama, a téż pò warkòwniach przeprowadzonëch przez lëdzy, co są pò prôwdze zòrientowóny w kaszëbsczi problematice.

2. „Remùsowô Kara" metodą projektów

Ùdba i realizacjô warkòwniów je òpiartô na metodze projektów, w chtërny nôwôżniészą sprawą je zastąpienié systemù klasowò-ùczbòwégò projektama, jaczé stanowią òstrzódczi nôùczi i robòtë. Za ùsôdzcã metodë ùwôżô sã H. Klipatricka, chtëren za projekt ùwôżôł „dzyrsczé, planowé dzejanié wëkònywóné całim sercã w spòlëznowim strzodowiskù."[1] Baro wôżnô je w tim placu sprawa spòlëznowégò strzodowiska, na chtërno òdmikają sã ùczãstnicë zajãców. Tim spòsobã projekt òdchôdô òd teòreticznégò rozrzeszaniô problemów na rzecz pòznôwczi rësznotë, sprôwdzaniégò swòji wiedzë w praktice, a téż nôùczi fùnksnérowaniégò w prostim swiece, òd jaczégò szkòła na swój ôrt ògdrodzywô ùczniów.

Metoda projektów wëwòdzy sã z Americzi, a za ji zôczątk ùwôżô sã pierszé lata XX stalatégò. Bëła to òdpòwiédz na kritikã czerowóną pòd adresã zwëkòwi szkòłë, w jaczi cësk kładło sã le blós na nôùkã ùsystematizowónëch wiadłów w ramach òsóbnëch przedmiotów, zgódno z planã i programã naùczaniégò[2]. Drżéniã metodë projektów je parłãczenié rozmajitëch czãsców naùczaniégò, a téż pòzwòlenié, żebë ùczãstnicë projektu mòglë miec wgląd w plan robòtë i dopasowac gò do swòjich zainteresowaniów i pòtrzebów[3]. Projekt mô pasowac do zwëczajnégò żëcô, ùczëc fùksnérowaniégò w swiece przez twòrzenié, doswiôdczenié, rozrzeszanié problemów. Jinszé je téż zadanié dlô szkólnégò. Ni mô òn ju bëc tim, chtëren wiedno i wszëtkò wié, le mô bëc tim, chtëren pòmôgô w doswiôdczeniach, towarzi òdkrëcóm ùczniów.

---

[1] K. Chałas, *Metoda projektów i jej egzemplifikacja w praktyce: w poszukiwaniu strategii edukacyjnych zreformowanej szkoły*, Warszawa 2000, s. 13.

[2] K. Chałas, *Metoda projektów* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Warszawa 2003, s. 191–193.

[3] M. Rosalska, B. Zamorska, *Teoretyczne podstawy projektów* [w:] *Uczenie metodą projektów*, pod. red. B. D. Gołębniak, Warszawa 2002, s. 86.

3. Metoda projektu – pòdrobnotë problemù

Projekt „Remùsowô Kara” przedstawic jidze na spòdlim kriteriów òpisu standardowégò projektu:

- ôrt dzejaniô: regionalné warkòwnie „Remùsowô Kara” nastawioné są na lepszé pòznanié włôsnégò regionu. Zajãca przeważno prowadzoné są metodą warkòwniów. Òb czas nich ùczãstnicë mają mòżlëwòtã lepszégò zaznajomieniô sã z historią, lëteraturą, geògrafią i kùlturą Kaszëb. Warkòwnie prowadzoné są przez sztudérów z KS Pòmòraniô, a téż przez lëdzy sparłãczonëch z kaszëbsczim strzodowiskã. Òb czas trwaniégò projektu młodzëzna mô téż leżnosc ùczestniczëc w ekstra dlô nich przërëchtowónëch debatach tikającëch sã kaszëbsczi problematiczi, np. *Rozwij òsobòwòscë – rozwij tożsamòscë. Plac kaszëbiznë w żëcym młodégò człowiekã*. Prowadzącyma debatã są sztudérowie z KS Pòmòraniô,
- teren dzejaniô: „Remùsowô Kara” to je projekt pònadlokalny. Ùczãstnicë zgłôszają sã z rozmajitëch strzédnëch szkòłów pòmòrsczégò wòjewództwa. Rekrutacjô pòlégô na sélanim przez zainteresowónëch robòtë (jedna do wëbiéru z propòzycjów przedstawionëch we wiadłach ò warkòwniach). Donëchczôs ùczãstnicë mielë za zadanié m.in. nagrac teledisk do wëbróny kaszëbsczi frantówczi, napisac pòwiôstkã science fiction, chtërna dzeje sã na Kaszëbach abò stwòrzëc internetowé memë sparłãczoné z kaszëbską tématiką. Môl warkòwniów co rokù je jinszi. Donëchczôs òdbëłë sã òne w: Pilëcach, Wiôldżi Wsë, Élu, Bachòrzu i Szimbarkù,
- lëczba ùczãstników: warkòwnie szëkòwóné są dlô 40 ùczãstników. Z jedny szkòłë mòże zaprosëc do 10 bëtników,
- czas realizacje: same warkòwnie dérëją 4 dni, leno na przërëchtowanié i rozliczenié projektu pòtrzébnëch je czile miesãcy.

4. Zalétë metodë projektu

Tim, co wëapartniwô metodã projektu je to, że wszëtcë ùczãstnicë mògą gò wëspółtwòrzëc. Tim spòsobã kòżdi czëje sã za niegò òdpòwiedzalny, kòżdi téż wëniese z niegò spòrą miarã doswiôdczeniégò. Jinszima zalétama metodë projektu są téż:

a) rozwij zainteresowaniów i twórczich pòstaw

Projekt „Remùsowô Kara” òd zôczątkù pòwstaniô kłôdł cësk na pòbùdzanié zainteresowaniów kaszëbską tématiką wëstrzód młodëch lëdzy. Wiôldżi cësk miało na to dzejanié KS Pòmòraniô, chtërnégò głównym célã je promòcjô kaszëbiznë wëstrzód młodëch lëdzy, òsoblëwie sztudérów. Wiôldżi cësk pòłożony je na zmianã w mëszlenim ò kaszëbsczim pòchòdzenim: ze stereòtipicznégò mëszleniô ò se jaknò ò kògùms gòrszim (gôdającym gòrszą pòlaszëzną, pòchòdzącym ze wsë), na nalézenim pòzytiwnëch strón ti sytuacje (móm swój jãzëk i kùlturã, w jaczis spòsób jem bògatszi òd jinszich). Żebë òsygnąc ten cél òb czas projektu młodi lëdze mielë spòsobnosc wząc ùdzél w rozmajitëch warkòwniach przedstôwiającëch kùlturã jich regionu w jinszim w nowòczesnym wëdanim. Òb czas òsem dzélów projektu òdbëłë sã m.jin. warkòwnie tikającé sã terôczasny kaszëbsczi lëteraturë, mùzyczi czë kùńsztu. Òdkriwelë snôżotã Pòmòrzégò, czej brelë ùdzél w wanogach (np. szlachã kaszëbsczich rëbôków czë szlachã Remùsa pò pôłniowëch Kaszëbach), a téż w miesczich jigrach sztrasama Gduńska, Gdinie i Wiôldżi Wsë. Òb czas jedny edicji projektu młodzëzna wzãła téż ùdzél w Pòmòrsczim Kòngresu Òbiwatelsczim, chtërnégò przewòdny témat tikôł sã edukacje młodégò pòkòleniô.

Pò kòżdim dzélu warkòwniów widzec bëło wiôlgą zmianã w nastawienim ùczãstników do swòjégò kaszëbsczégò pòchòdzeniô, a téż redotã z dobëti wiédzë ò swòji tatczëznie, co widzec bëło w ewaluacyjnëch anketach, w chtërnëch na pitanié: „Co wedle Cebie bëło nôbarżi wôrtné òb czas warkòwniów?” doczëtac sã mòże m.jin.:

- pòznanié nowëch lëdzy, zapòznanié sã z tématiką kaszëbską,
- pòznanié kùlturë, historie, lëteraturë, znikwienié stereòtipów,
- pòznanié jãzëka kaszëbsczégò, historie i kùlturë, a téż rówienników, chtërny ju chùdzy mielë z tą tématiką kòntakt,
- to, że kòżdi mógł przedstawic swòje zdanié na témat kaszëbsczégò jãzëka, a téż wëspółrobòta midze sobą,
- zéńdzenia z ekspertama,
- rozkòscérzanié wiédzë na témat Kaszëb, kùlturë, zwëków. A do te warkòwnie dałë mòżlëwòtã pògłãbieniô pòczëcô wôrtnotë i bùchë z tegò, kògùm më jesmë,
- integracjô i pòrëszanié tématu terôczasnëch Kaszëb.

b) efektiwnosc naùczaniô

Na „Remùsowi Karzë” rezultatë naùczaniégò dało sã òsygnąc dzãka czile wôżnym aspektóm. Przede wszëtczim warkòwnie, chtërnëch nôwôżniészim célã bëła edukacjô ùczãstników, zrezygnowałë z systemù wëkładowégò na rzecz wzmòżony robòtë młodzëznë, chtërna sama szuka kwestiów problemòwëch i próbòwa je rozrzeszëc. Tim spòsobã przeprowadzoné òstałë warkòwnie przërëchtowùjącé do debatë ò szansach i zagrożeniach wënikającëch z dëbeltowi pòlskò-kaszëbsczi juwernotë czë warkòwnie gazétniczé. Nôùka szła lżi téż dlôte, że prowadnicë i ùczãstnicë bëlë dlô se partnerama. Prowadzącyma bëlë przeważno sztudérowie z KS Pòmòraniô, chtërny mielë starã bëc dlô młodëch barżi towarzëszama òdkrëców, a nié aùtoritetama z òbrëmia wiédzë ò Kaszëbach.

Wôżny w tim placu bél téż môl warkòwniów. Przeważno òdbiwałë sã òne z dala òd dodomów ùczãstników, a do te bëłë òrganizowóné w czekawëch turisticzno rejonach, co bëło dodatkòwą mòtiwacją do przejazdu na „Remùsową Karã”.

c) biegłosc w robòcë w karnach

Wiedno na zôczątkù warkòwniów wiôldżi cësk kładło sã na integracjã ùczãstników. Bëło to baro wôżné, bò wiãkszosc z nich nie znała sã chùdzy, a przez pòstãpné sztërë dni mielë ze sobą efektiwno wëspółrobic. W tim célu zorganizowóné bëło wiele zajãców integracyjnëch, chtërne miałë wzmòcnic midzëkarnową łączbã, np. nocnô jigra w pòdchòdë czë krótczé przedstôwczi òpiarté ò wiédzã z kaszëbsczi lëteraturë. Wiãkszi dzél zajãców òdbiwôł sã w miészich karnach. Pò kòżdëch zajãcach òdbiwała sã prezentacja zdobëti wiédzë przed wszëtczima ùczãstnikama, co pòmôgało młodzëznie pòkònac niechãc przed pùblicznyma wëstąpieniama, a téż zwiãkszëwało szanse na zapamiãtanié nowëch wiadłów.

d) biegłosc w rozrzesziwanim problemów

Metoda projektu òkôzała sã przedatnô nié le blós dlô młodzëznë, co ùczestnicza w warkòwniach, ale téż dlô sztudérów, chtërny je prowadzëlë. Dlô młodëch lëdzy z Karna Pòmòraniô „Remùsowô Kara” òkôzała sã egzaminã jich ùmiejãtnoscë, szczególno z zakresu òrganizacje tegò ôrtu dzejaniô. Sztudérzë mùszelë zorganizowac nié le blós zajãca, ale bëlë téż òdpòwiedzalny za nalézenié môla warkòwniów, przërôczenié gòscy, dopilnowanié, bë wszëtcë chãtny ùczãstnicë docerlë na plac, a téż za całowny plan przebiegù projektu i jegò kùńcowé rozliczenié. Baro brëkòwnô bëła w tim czasu ùmiejãtnosc mądrégò rozrzeszaniô problemów, chtërnëch przë tegò ôrtu projektach nigdë nie felëje, tim barżi, że czãsto mùszało sã robic pòd presją czasu czë chùtkò pòdjëmac decyzje w niespòdzajnëch sytuacjach. Mùszi rzec, że tegò tipù projektë pòzwôlają na zdobëcé spòrégò doswiôdczeniégò, chtërno pózni mòże sã téż przëdac w warkòwi robòce.

e) biegłosc w òrganizowanim i òcenie swòji robòtë

Pò kòżdim dzélu warkòwniów bëła robionô ewaluacjô. Ùczãstnicë wskôzywelë na mòcné i słabé stronë projektu, wëpełniwelë anketë ewaluacyjné, w chtërnëch mùszelë òdpòwiedzec m.jin. na pitania: Jaczi wg Cebie béł nôcekawszi pùnkt programù? Czegò zafelowało òb czas warkòwniów? Co bës zmienił/zmieniła w warkòwniach? Jaczi témat më bë mùszelë pòrëszëc abò pòszerzëc na pòstãpnëch warkòwniach? Òrganizatorzë analizowelë anketë i tim spòsobã mòglë òcenic swòjã robòtã, a téż wëcygnąc wniosczi na przińdné edicje warkòwniów.

5. Fele metodë projektów

Chòc projektë mają wiele zaletów, mùszi téż wskazac na czile jistotnëch problemów, z jaczima mògą zetknąc sã òrganizatorzë:

a) wiele czasu i wiele robòtë

Metoda projektu zabiérô baro wiele czasu. Mùszi tak bëc, bò òrganizatorzë sami wëmiszlają i realizëją całą ùdbã. Przeważno ni ma w tim przëpôdkù przëszëkòwónëch wzorów, z jaczich bë mógł kòrzëstac. Z tim samim problemã stikają sã sztudérze z KS Pòmòraniô. Przërëchtowanié warkòwniów zajimô kòl dwùch-trzech miesący, a pòstãpnëch czile niedzél mùszi pòswiãcëc na rozliczenié projektu. Je to dosc drãdżé, bò w tim samim czasu òrganizatorzë mùszą chòdzëc na zajãca na ùczelniã, zaliczac egzaminë, a téż zając sã jinszima sprawama w Karnie. Żebë warkòwnie bëłë pò prôwdze wôrtné dlô ùczãstników, mùszi włożëc baro wiele serca w jich przërëchtowanié. Pòswiãcëc czas na zaplanowanié zajãców, przërôczëc bëlnëch gòscy, zaplanowac trasã i dzéle wanodżi, ùstalëc témat debatë, a téż wëmëszlëc wiele jinszich zadaniów, cobë ùczãstnicë jak nôlepi sã zintegrowelë.

b) kłopotë òrganizacyjné

Nôwiãkszim problemã przë òrganizacji „Remùsowi Karë” są felënczi w kadrze, a dokładno za môłô lëczba członków KS Pòmòraniô. Nie je to problem le blós przë leżnoscë òrganizacje warkòwniów, ale tedë je nôbarżi ùcążlëwi. Przewôżno jedna, dwie òsobë są òdpòwiedzalné za całi projekt. Je to baro nerwòwô sytuacjô, òsoblëwie, że gôdô sã tu ò dosc wiôldżich dëtkach dofinasowaniégò. Drãgô je téż bëlnô promòcjô wëdarzeniégò. W Karnie dërch felëje lëdzy, jaczi bë sã zajãlë pòrządną promòcją niechtërnëch wëdarzeniów, òsoblëwie „Remùsowi Karë”, np. na rozmajitëch pòrtalach infòrmacyjnëch i spòlëznowëch, co dzysdnia je kwestią nôwôżniészą.

c) barierë ùczãstników

Mòże to bëc zaskòczenim, ale jednym z nôwiãkszich jiwrów dlô òrganizatorów „Remùsowi Karë” je nabór òdpòwiedny lëczbë ùczãstników. Przed kòżdą edicją warkòwniów do szkół czerowóné są szczegółowé infòrmacje ò projekce, a do wëbrónëch sztërzech-piãc szkòłów strzédnëch sztudérzë sami jeżdżą na zetkania z młodzëzną, bë òpòwiedzec ò projekce i zachãcëc do wzãcégò w nim ùdzélu. Rok w rok pò warkòwniach ùczãstnicë jadą nazôd baro pòzytiwno zaskòkłi tim, w jaczi spòsób bëłë òne prowadzoné, wiele z nich gôdô, że w przińdnym rokù téż wezną w nich ùdzél. Ale wiedno baro drãgò je zebrac 40 chãtnëch le blós na spòdlim dzejaniów rekrutacyjnëch, a pòdsztrichnąc tuwò mùszi, że warkòwnie są w całosce darmòwé. Je to pewno sparłãczoné z wcyg negatiwnym, stereòtipowim wizerënkã Kaszëb i Kaszëbów. Młodi lëdze nie chcą brac ùdzélu w warkòwniach tëczącëch sã ti tématiczi, bò czãsto kòjarzi sã jima òna z lëchò promòwónym i przedstôwiónym fòlklorã, smiésznyma pamiątkama na wiesczich jôrmarkach czë pòwtôrzónyma wcyg na kòżdi mùzyce kaszëbsczima frantówkama. Nie zdôwają sobie sprawë, że kaszëbskô kùltura je ò wiele bòkadniészô, niże mają leżnosc widzec to w swòjim òkòlim, a równak czãsto nie chcą ji pòznac lepi. Tegò ôrtu warkòwnie zdôwają sã jima leno pòcwierdzenim òbrazu, jaczi zdążëlë ju sobie wërobic. Na szczescé czãsc z nich przemôgô swòjã niechãc i bierze ùdzél w projekce, a z anketów ewaluacyjnëch je widzec, że nie żałują swòji decyzje.

6. Òcena brëkòwnoscë projektu i trwałé produktë, jaczé pò nim pòwstôwają

Zainteresowanié kaszëbizną z rokù na rok je wiãkszé. Widzec je to òsoblëwie pò lëczbie szkòłów, w jaczich ùczi sã kaszëbsczégò jãzëka. Z tą tématiką sparłãczonëch je téż wiele rozmajitëch projektów i dzejaniów w spòlëznach. Zdôwô sã równak, że „Remùsowô Kara” dërch je pòtrzébnô w kaszëbsczim strzodowiskù. Nôwiãkszim atutã projektu je zaangażowanié w niegò cziledzesąt młodëch lëdzy. Pòprzez ùdzél w warkòwniach mają szansã na pòzytiwną zmianã w mëszlenim ò swòjim pòchòdzenim, a téż wzbògacenié czãsto spòdleczny wiédzë ò regionie. Dlô młodzëznë je to szansa na pòznanié lëdzy, chtërny interesëją sã tą tématiką i chcą sã dzelëc swòją wiédzą. Ùdzél w projekce mô pòzytiwny wpłiw na wszëtczich ùczãstników.

Pò kòżdi edicje projektu pòwstôwają téż tpzw. produktë trwałé projektu. Chùdzy bëłë to pùblikacje, w jaczich zamieszczëwóné bëłë referatë ùczãstników tikającé sã lëteraturë i kùlturë kaszëbsczi. Pò òstatnëch trzech edicjach pòwstałë filmiczi, chtërnëch wôżnym célã je zachãcenié młodëch lëdzy do zainteresowaniô swòjim regionã, a téż dbaniô ò swój jãzëk regionalny przez jak nôczãstszé jegò ùżiwanié. Filmiczi są téż bëlną promòcją dlô pòstãpnëch edicji „Remùsowi Karë”, bò widzec je na nich, że jich ùczãstnicë fejn sã bawią, a jednoczasno zdobiwają nową wiédzã i ùmiejãtnoscë.

7. Pòdrechòwanié i wniosczi do dalszi robòtë

Chòc lëczba szkòłów z nôùką kaszëbsczégò co rokù sã zwiãksziwô, zdôwô sã, że projekt „Remùsowô Kara” wôrt je, żebë gò dali prowadzëc. Pò czile latach wiôldżi robòtë nad nim mòże scwierdzëc, że je òn brëkòwny tak tim, chtërny gò òrganizëją, jak i tim, chtërny bierzą w nim ùdzél. Ùdokaznienim tegò są przede wszëtczim relacje zadowòlonëch ùczãstników, chtërny do projektu chcą przińc nazôd – w liceùm jakno ùczãstnicë, a na studiach jakno òrganizatorzë ze starnë KS Pòmòraniô. Projekt òdbéł sã ju òsmë razy, leno wcyg wôrt je nad nim robic, bë corôzkã lepi dopasowiwôł sã do pòtrzebów i zainteresowaniów młodzëznë, a téż bë corôz czekawi i fùlni przedstôwiôł młodim bòkadnosc kùlturową Kaszëb.

Bibliografiô:

Chałas Krystyna, *Metoda projektów i jej egzemplifikacja w praktyce: w poszukiwaniu strategii edukacyjnych zreformowanej szkoły*, Warszawa 2000.
Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, pod red. Tadeusza Pilcha, Warszawa 2003.
Uczenie metodą projektów, pod red. Bogusławy Doroty Gołębniak, Warszawa 2002.

Daniel Kalinowsczi

Hùbert Suchecczi, zabôczony kaszëbsczi dramaturg?

Céchùnk do pòrtretu

Hùbert Suchecczi to kąsk zabôczonô pòstacjô w rédze ùtwórców i òżiwców kaszëbsczégò, a òsoblëwie wejrowsczégò, artisticznégò żëcégò pòwòjnowëch lat. Nimò krótczégò biograficznégò céchùnkù, jaczi mòżemë nalezc w *Historii literatury kaszubskiej* Ferdinanda Neureitera[1], kąsk szerszégò ùjãcégò w *Bedekerze wejherowskim* Reginë Òsowicczi[2], a téż zéwiszcza òpisónégò przez Bògùsława Bréżã w *Słowniku Biograficznym Pomorza Nadwiślańskiego*[3], drãgò je nalezc përznã wicy wiadłów ò nim[4]. Na szczescé dlô przińdnëch badérów w Mùzeùm Pismieniznë i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi w Wejrowie je paczét teczków pò Hùberce Suchecczim[5], a w nich kòrespòndencjô, rãkòpismiona i maszinopisë téatralnëch kùńsztów, a téż dokùmentë, co swiôdczą ò jegò spòlëznowi i regionalisticzny robòce. Dzãka prawie temù mùzealnémù zbiérkòwi i rozdrzuconym wiadłóm w òbróbkach tikającëch sã Wejrowa[6], jidze zrëchtowac taczi tuwò bédënk biograficznégò céchùnkù i charakteristikã nigdze niedrëkòwónëch kùńsztów.

---

[1] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk 1982, s. 245–246.

[2] R. Òsowickô, *Bedeker wejherowski*, Gdańsk 1996, s. 240–241.

[3] B. Bréza, *Suchecki Hubert*. W: *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, Gdańsk 1997, t. 4, s. 294–295.

[4] Skrótowé wiadła są téż w òbróbkach tipù: R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, Gdynia 1962, s. 308; J. Drzeżdżon, *Piętna Smętka*, Gdańsk 1973, s. 81; s. j., *Hubert Suchecki (1913–1984)*, „Pomerania" 1984, nr 5, s. 50; J. Szews, B. Bieszk, *Kształcenie nauczycieli i 350 lat szkolnictwa w Wejherowie*, Wejherowo 1994, s. 23, 25; T. Bolduan, *Nie dali się złamać*, Gdańsk 1996, s. 82.

[5] Jô bë chcôł baro pòdzãkòwac wejrowsczémù Mùzeùm (nôbarżi pani Janinie Kùrowsczi) za mòżnotã wëzwëskaniô zbiérków i zrobieniô skanów dramatów Suchecczégò.

[6] Jô mëszlã w tim sztóce ò dzélëkach pòswiãconëch Suchecczémù w magistersczi prôcë Magdalenë Hierowsczi, pt. *Teatr amatorski w Wejherowie 1920-2010. Materiały do przyszłej syntezy*, Warszawa 2012 (sygn. R 5385, prôca pòwsta w warszawsczi PWST, promòtor prof. Lech Slëwònik [pòl. Śliwonik]), a téż dzélóm prôc Klémãsa Derca zatitlowónym: *Amatorski ruch teatralny w Wejherowie*, „Pomerania" 1969, nr 3–4, s. 26, a téż *Co wiemy, a czego nie wiemy o amatorskim ruchu teatralnym w Wejherowie*, Wejherowo 1961, s. 55–60. [maszinopis niewëdrëkòwóny, złożony w zbiérkach MPiMK-P]

Hùbert Suchecczi sã ùrodzył w Wejrowie 3 lëstopadnika 1913 rokù. W tim miesce ùkùńcził spòdleczną szkòłã (na tim etapie przez dwa lata chòdzył do priwatny szkòłë niemiecczi) i klasyczné gimnazjum, w chtërnym napisôł maturã w 1935 rokù. Tej zaczął germanisticzné i filozoficzné studia na Jagellońsczim Ùniwersytece, le wëbùchła wòjna i ni mógł jich dali cygnąc. Jesz w gimnazjum zaczął dzejanié w Stowôrze Czëtniców Lëdowëch, chtërna to òrganizacjô zarzesza w 1938 rokù Lëdowi Ùniwersytet w Bólszewie. Suchecczi béł téż wespółòrganizatorã Regionalnégò Kòła Kaszëbsczégò miona Antoniégò Abrahama, co dzejało przë wejrowsczim gimnazjum. Wprzigł sã téż w robòtã Akademicczi Mòrsczi Zrzeszë, w jaczi rozkòscérzôł kaszëbską lëteraturã wëcmanim z Léònã Rropplã.

W wòjnie robił w niemiecczi firmie bùdowlany we Gdańskù. Jegò familii narzucëlë III nôrodną grëpã przez wzgląd na pòstawã jegò tatka, chtëren òd trzëdzestëch lat pòczuł sã Miemcã. Równak mëmka i sostrë sprawiłë, że Hùbert Suchecczi òstôł w òbrëmienim pòlsczégò patriotizmù i ùdokazniwôł to swòjim dzejanim kònspiracyjnym (np. prowadzył krëjamné ùczbë pòlsczégò jãzëka w swòjich chëczach). Nimò taczich jawernoscowëch gestów w pierszich pòwòjnowëch miesącach mùszôł òb czas werifikacyjnëch procesów składac òswiôdczenia ò pòlskòscë swòji mëmczi i sostrë Klarë – wejrowsczi szkólny mùzyczi. W wòjnie òstôł zawezwóny do niemiecczégò wòjska, w jaczim słóżił do 1942 rokù w nazemny òbsłëdze lotnictwa na terenach Lëtwë i Estonii. Pòtemù trafił w pòjmanié.

Pò II swiatowi wòjnie zaczął administracyjną robòtã w gdińsczi aptéce *Pod Gryfem.* W 1952 rokù skùńcził rëchli przerwóné studia w Krakòwie. W tim rokù zaczął téż robòtã jakno szkólny pòlsczégò jãzëka w Zespòle Szkòłów Samòchòdowëch w Wejrowie, w jaczim przez sztërë lata prowadzył amatorsczé karno téatralné. Karno rechòwało kòl 20 sztëk, dzejało leno sztërë lata, temù że pózni młodzëzna skùńcza sã za tim czerowac. Òd piãcdzesątëch lat Suchecczi wprzigł sã w spòlëznowò-pòliticzné żëcé regionu przez dzejanié w kòmisji kùlturë Miastowi Nôrodny Radë (1953–1968), a téż w Towarzëstwie Drëchów Wejrowsczi Zemi. W tim czasu założił Kòło Miłotników Kaszëbsczégò Regionu. Rëchtowôł prezentacje lëdowégò kùńsztu i wëstôwczi pismieniznë kaszëbskò-pòmòrsczi. Wespółzakłôdôł w 1955 rokù Kaszëbsczi Zespół Piesni i Tuńca w Wejrowie. Zôs pòtemù włącził sã w dzejanié Zrzeszë Amatorsczich Téatrów i Pòlsczégò Towarzëstwa Lëdoznôwczégò. Téż w piãcdzesątëch latach pòwstôwałë jegò téatralné sztëczi pò kaszëbskù: *Wrëje* (1952), *Rebockie wesele* (1953), *Ukriti kapr* (1954), *Jedzeme na łów* (1955), *W rebockiej checzy na półwyspie helszczim* (1956). Przërëchtowôł téż pòeticczé móntaże (np. na spòdlim ùtwórstwa Stanisława Wëspiańsczégò) i leżnoscowé szkòłowé przedstôwczi[7].

---

[7] W zéwiszczu B. Brézë ze *Słownika biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego* je jesz titel kùńsztu H. Suchecczégò *Cztery pory roku* (1956). Równak jô nie nalôzł ani w pisónëch zdrzódłach, ani w zbiérkach MPiMK-P sladu po tim kùńszce. Je mòżebné, że wiadłodôwôcze Brézë delë mù lëché wiadła.

Jak jidze wëmerkac pò lëstach, na to, że w piãcdzesątëch latach Suchecczi sã òstrzi wzął do dzejaniô, wiôldżi cësk miało kaszëbsczé strzodowiskò i Kaszëbsczé Zrzeszenié, co pòwstało w 1956 rokù. Przëkładowò Francëszka Majkòwskô dorôdza mù przë rëchtowanim wëstôwków kaszëbsczégò kùńsztu. Lech Bądkòwsczi zachãcywôł w 1958 rokù do weńdzeniô w rédżi Związkù Pòlsczich Lëteratów, zôs Léón Roppel dorôdzôł mù w lëteracczim ùsôdzanim. Wejrowsczi dzejôrz i szkólny zdrësził sã téż z ks. Bernatã Sëchtą.

Òd 1973 rokù robił òn jakno lektor niemiecczégò jãzëka w Pòmaturalnym Studium Wëchòwawczëniów Przedszkòlów w Lãbòrgù. Rëchtowôł téż tam wëstôwczi kaszëbsczégò lëdowégò kùńsztu i tématiczné pòkôzczi. Skòrno béł lektorã niemiecczégò jãzëka, mùszôł bëlno gò znac. Sóm wiele lat trzimôł dërch łączbã z niemiecczim strzodowiskã szkòłowim, pò richtoscë ze szkòłowim òstrzódkã w Jöterbog midzë Pòczdamã a Dréznã. Tej-sej tam jezdzył jakno przedstôwca pòlsczich warkòwëch szkòłów, do te realizowôł ideòlogiczną liniã òficjalny łączbë Pòlsczi Rzeczpòspòliti Lëdowi a Niemiecczi Repùbliczi Demòkraticzny. Równak z drëdżi stronë rozkòscérzôł tam dzejanié kòle kùlturë Kaszëb (ùszëkòwôł dwa wëstôwczi ò lëdowi tradicji). Za swòje spòlëznowò-kùlturalné dzejanié béł wenerowóny i nadgrôdzóny: dostôł Złoti Krziż Zasłëdżi, Kawalérsczi Krziż Òrderu Òdrodë Pòlsczi i medal Zasłużony Zemi Gdunsczi. Suchecczi béł zbiérôczã kaszëbsczégò kùńsztu i pismieniznë kaszëbskò-pòmòrsczi. Szwòje zbiérczi zapisôł w dôrënkù wejrowsczémù mùzeùm. Ùmarł 29 gromicznika 1984 rokù. Jegò grób je na Smiechòwsczim Smãtôrzu.

Przezérk dramatów

Pòspólną znanką wszëtczich dramatów Hùberta Suchecczégò je òpisënk specyficzi wiesczégò swiata sztërdzestëch i piãcdzesątëch lat XX wiekù. Akcjô jegò téatralnëch kùńsztów dzeje sã na kaszëbsczi wsë, gdzes na kùnôszkach nordë kòle Wiôldżi Wsë a Hélu. Bëtnikama nëch dramaticznëch wëdarzeniów są colemało rëbôcë, mni gbùrzë czë robòtnicë, wszëtcë òni przeżiwają zmianë w spòlëznowi i mentalnoscowi jawernoce. Przesztôłcenia z pierwòsznégò mòdła kònserwatiwno-patriarchalnégò na socjalisticzno-liberalné niécą tu jaczis zort sztridów, co sã równak nie stôwają drasticznyma dejologicznyma biôtkama, le są barżi szpòrtownym spòdlim pòkòleniowëch spiérków, òbònionym zachtnym dzélã elementów fòlkloru. Dramatë Suchecczégò òdewstôwają òd jasnégò òpòwiedzeniô sã pò stronie socjalisticzny władzë, chòc gwësno kamrôcą sã z tématiką nëch nowëch kùlturowëch żochów[8].

---

[8] Takô pòstawa szukaniô pòspólnégù rëmù dlô dzejaniégò regionalnégò i aktiwnoscë kòle lëdowi władzë wëdôwa sã w pierszich pòwòjnowëch latach mòżebnô. Dopiérze duńdzenié do władzë strzodowiska PPR i socrealizm w estetice rozkùrził ne wszëtczé rojitwë wiele Kaszëbów co do ùdbów „òpieczi" lëdowi władzë nad kaszëbską rësznotą. Zdrzë ò tëch zjawiszczach: C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością,* Gdańsk 2002.

Kò hewò pierszi z kùńsztów pt. *Wrëje. Sztuka ludowa w jednej odsłonie z śpiewami i tańcami regionu kaszubskiego* (1952) to òbëczajowô sztaturka téatralnô, co na pòspòdlim matrimònialnëch pòdchôdënków marénów do młodëch Kaszëbków pòkôzywô pòkòleniowò-mentalné różnice w òbjimie jedny familii. Suchecczi tak ùłożił przëcësczi w òbrôzkù, że Léna – nôstarszô z córków kaszëbsczi familii stoji za tradicyjnyma wôrtnotama, zôs ji sostrë, Jadwisza, Truda i Trézka to dzéwczãta, co chcą sã ùwòlnic òd òpieczi starszich i sã òżenic z marénama, co przëszlë spòza Kaszëb. Sztaturka sã rozwijô w taką stronã, że kùreszce Léna dokònywô sã, że marénowie mają pòwôżné planë, a wspiérô jã w tim jesz jedna persóna - cotka Bùdzyszka, co leno na bùten trzimô sã tradicjonalizmù, a z bëna jã cygnie do młodëch marénów. Na òstatkù młodi doprowôdzają do zabawë, spiéwù i tuńca. Òdbiwô sã to równak wszëtkò nié w rëbacczi spółdzelni, le w kaszëbsczi chëczë. Tej nôpierwi marénowie partizancką piesniã zaspiéwają ò patrioticznym wëmiarze, a pòtemù Kaszëbczi prezentëją lëdowé tuńce, co téż mają kąsk jinszégò ôrtu zaangażowanié pòdług swòji tatczëznë. W kùńcu przińdze do nawzôjnégò pòznaniô sã i przełómaniégò nieùfnotë.

Drëdżi z téatralnëch bédënków Suchecczégò *Rebockie wesele. Współczesna sztuka ludowa w 4 odsłonach osnuta na tle zwyczajów rybaków kaszubskich* (1953) cygnie dali nen miłotny wątk z pierszi jednoaktówczi, równak mòcni pòdsztrichiwô aspekt pòliticzno-spòlëznowi sztëczi. Zamkłô spòlëzna kaszëbskô spòtikô sã tu z marénama z rozmajitëch strón Pòlsczi, z czegò wëchôdô napiãcé midzë starszim pòkòlenim a młodima przëbëcznikama z bùtna. Jakno że kùńszt je dedikòwóny „wachtarzóm naszich mòrsczich grańców”, to je Wòjnowi Marinarce, ni ma tej wątpieniô, jaczé pòstawë bądą wëprzédnioné w dokazu. Są westrzód pòstacjów młodô przodowniczka robòtë – Iréna, ji sostrë Léna, Jadwisza i Trézka, –jich nënka – Bùdzyszka, złoslëwô cotka – Pòtrëkùska i kamrôtka Irénczi – Sztefka. Z chłopów sã wëróżniają òjc Irénczi – Bùdzysz, ji wëzdrzónk serca – maréna Staszk, wiesczi knôp, niedoszłi naòżeny Irénczi – Jónk, bracyni Irénczi – Tóna i Stach. Pòjôwiają sã jesz jinszi, le to epizodiczné persónë.

Żlë chòdzy ò dramaticzny sztrid tej w kùńszce Suchecczégò chòdzy ò procëmstawny zestôwk dôwnëch i dzysdniowëch pòrządków spòlëznowëch[9]. Marénowie wespół z młodim pòkòlenim Kaszëbów jidą z socjalisticznym pòkrokã w Pòlsce, jak rozprzëniosłi wëpòwiôdają sã ò bùdowie i dzejanim Nowi Hëtë, darmòwi ùczbie w szkòłach i lepszich jak nigdë żëcowëch perspektiwach. Zôs stôri Bùdzysz i jedna z jegò córków zazdrzóny są w stôré, sprawdzoné spòsobë òrganizacji wiesczich spòlëznów, w jaczich nôwôżniészi głos mô ksądz, a normë zachòwaniów na dodôwk rëchtëje môlowi òbëczôj. Temù téż, czej ùbòdżi maréna cknął do córeczczi kaszëbsczégò rëbôka, z piersza wëzdrzało to na związk bez przińdnotë. Òjc Irénczi wëbrôł doch na chłopa dlô swòji córczi Janka, nôbarżi temù, że tim szëkã lokalnô maszoperiô wzbògacy sã ò nowi kùter. Mni òjca òbchòdzëło, że bëniel béł pitą, bò wôżniészô sã wëdôwô tradicjô i cygłosc maszoperii. Trzecy akt kùńsztu pòkazywô równak, jak òjc kònserwatista dôł sã nagadac młodim i gòdzy sã na żeńbã córczi przodowniczczi z wzorowim maréną spòd Krakòwa. Małżeństwò, co taczim szëkã pòwstało, mô swiôdczëc pòdług pòrządkù wôrtnotów kùńsztu ò pòkrokù i przemianach, jaczé zachôdają téż i w spòlëznie kaszëbsczi.

---

[9] Ò pòetice socrealizmù w dramace piselë: E. Csató, *Polski teatr współczesny pierwszej połowy XX wieku*, Warszawa 1967, s. 139–155; L. Eustachiewicz, *Dramaturgia polska w latach 1945–1977*, Warszawa 1979, s. 24–51; M. Fik, *Trzydzieści pięć sezonów*, Warszawa 1981, s. 14–19, 96–99, 117–131.

Ukriti kapr (1954) to je dëcht môłi òbëczajowi òbrôzk binowi sparłãczony z pòkôzanim òsòblëwégò kùlturowégò żëcégò wsë. Suchecczi tu ùkôzywô titlowégò heroja kapra Gùsta, co je wierã szwédzczim zbiegã z czasów II swiatowi wòjnë, jaczi na nordowëch Kaszëbach nalôżô radã i zrozmienié. Bôczënk na niegò chùtuszkò dałë młodé brutuszczi ze wsë, co gò baro chcą pòznac. Gôdka ò nim i z nim w karnie wiesczégò kamrôctwa dôwô wiadła ò spòdlim patrioticznym, tzn. chłop zaczinô gadac ò charakterologicznëch zalétach Kaszëbów i wspòminô ò pòwstanim pòlsczi kapersczi flotë za króla Władisława IV Wazë[10]. Historiczné wiadła nie są równak w kùńszce nôpierszé, wiele mòcniészô je atmòsféra zabawë i tuńców, co sã kùńczą jednym z dłudżich wieczorów na Kaszëbach. Trudno je nazwac nen dokôzk dramatã, je to barżi binowô sztaturka, w jaczi nôwôżniészé sã wëdôwô zarisowanié nastroju zabawë wiesczich mieszkańców, niżle ùkôzanié procëmnosców charakterów czë dejów.

Jedzeme na łów. Współczesna sztuka ludowa w 3 odsłonach ze śpiewami i tańcami kaszubskimi osnute na tle motywów ludu kaszubskiego (1955) to zôs je kùńszt, co tikô sã piãcdzesątëch lat i mët je dedikòwóny Pòlsczi Wòjnowi Marinarce. Je w nim rëbackô familiô Mùzów z òjcã, mëmką i trzema córkama, a téż przedstôwcë wiesczi spòlëznë z lëchima lëdzama Bòldą i Kipniczką, a mët dobrima: Paùelã - naòżenym jedny z córków Mùzë i ji drëszkama. Miłosny wątk je tu ùkôzóny na przëkładze sparłãczënë przodowniczczi robòtë Trudë i Pawła. Kùńczi sã òpartolënama nëch herojów. Redota z tegò zdarzeniégò jidze w grëpie z dejologicznym mòtiwã dokazu. Kò hewò nôstarszi rëbôk Bòlda, przëwiązóny do swòjiznë i do maszoperii jakno nôlepszégò mòdła bëlny rëbacczi gòspòdarczi, òddôł kùreszce môlowi rëbacczi spółdzelni swój kùter. Òkróm tegò Kaszëbi, co baro terô stojelë za spółdzelczim gòspòdarzenim, òdrzucywają ùdbë „szabrowników”, tzn. samémù przedôwający rëbë Kipniczczi, żebë prowadzëc priwatny i samòstójny hańdel. Tim szëkã Suchecczi nadczidnął w swòjim dokazu bëlné spòlëznowé mòdła, jaczé mają wlezc w plac wstecznëch i aspòlëznowëch pòstawów[11]. Wszëtczé te wëdarzenia są w òsoblëwi spòsób òbònioné przëspiéwkama, piesniczkama i kaszëbsczima tuńcama lëdowima, jaczé mają pòkazac òsoblëwòtã rëbacczégò fòlkloru nordowëch dzélów Kaszëb. Wszëtkò pòmãk dôwô esteticzny rezultat wòdewilowégò kùńsztu z kąsk propagandowim spòdlim.

---

[10] Je to mòtiw, co baro czãsto pòdjimô téż Aùgùstin Nécel w swòjim pisanim òdkriwónym na czëtelniczim rénkù òd pòłowë piãcdzesątëch lat XX wiekù. Zdrzë: A. Necel, *Saga o szwedzkiej checzy*, Warszawa 1957; jegò mët*, Krwawy sztorm*, Gdańsk 1960; jegò mët, *Złote klucze*, Gdynia 1962.

[11] Tuwò wspòmnióné tématiczné rozwiązania są tipòwé dlô pòeticzi socrealisticznëch dokazów. Zdrzë pòdobné rozrzeszenia w dzełkach: *Załoga* Zdzysława Skòwrónsczégò i Józefa Słotwińsczégò*, Zwycięstwo* lub *Chwasty* Janusza Warmińsczégò, *Kąkol i pszenica* Tadeùsza Łomnicczégò czë *Sześć godzin ciemności* Rómana Bratnégò.

W rebockiej checzy na półwyspie helszczim to kùnszt, co pòkazywô òstatné dnie II swiatowi wòjnë i nôdzeje, jaczé niósł nadchôdający front. Je to dokôz baro patrioticzno-agitacyjny, pòkôzywô na przëkładze familii Kąkòlów kaszëbską spòlëznã jakno grëpã ùstëgòwóną przez Niemców i zdrzącą, żebë kùreszce òni pedlë. Z redotą tej przëjimają nowiznã ò klãsce pòd Stalingradã i wiédzã ò pòjawienim sã w òkòlnëch lasach radzecczich spadochroniarzów: Wasyla i Iwana. Ruscë zarô, bez dejowëch sztridków, chwôtają łączbã z môlowima partizanama i prowadzą òsoblëwą akcjã dejowò-ùswiądniającą ò zalétach socjalizmù. Ùdostôwają wnet młodégò Bòlka, co jima ùwierził i chtëren mëkcy so, żebë taczé pòliticzné pòrządczi prosto z Radzecczégò Związkù wprowadzëc téż na Kaszëbach abò chòcle wiészanié czerwònëch fanów w nôrodné swiãta. Pòjawienié sã fróntu i pòsobnëch miłëch òdpòjãtników dôwô sztãpel drëszbie ruskò-pòlskò-kaszëbsczi.

Wspòmnióné dzélëczi trescë kùńsztów stoją czësto procëm z doswiôdczenim Kaszëbów, chtërny mają colemało baro lëché wspòmnienia ò żôłniérzach Czerwòny Armii[12]. Równak ù Suchecczégò òdpòjãcé Kaszëbów ze stronë Rusków wëzdrzi jakbë szło dëcht w pòspólnoce antigermanizmù. Kaszëbskò-sowiecką wëcmaniznã pòdsztrichiwają jesz scenczi z kaszëbsczima i rusczima tuńcama i piesniama, co przëbliżiwają kùlturowò i priwatno do se òdpòjãtników i òdpòjãtëch. Kùńszt bez to mô fòrmã agitacyjno-òbëczajową, nie je dobrze dorobiony w spòsobie bùdowaniô logiczi i głãbi przedstôwianiô pòstacjów. Stôwô sã równak fòrmą dramaturgizowóny leżnoscowi akademii, co służi pòzaartisticznym zgrôwóm.

Problem òbszacowaniô dramaturgii

Czej sã zapòznajemë z trescą i binowima technikama téatralnëch kùńsztów Suchecczégò tej mòżemë miec òdczëcé, że ni mómë do ùczinkù z nic ambitnym. Kò pò prôwdze tak prawie je, chòc mùszimë téż przë esteticznym òbszacowanim tëch bédënków wiedzec, że lëteratóm nie bëło letkò w czasu socrealizmù, czej to bëło pisóné. Na pòetika gwës nie pòzwôla aùtoróm na ùtwórczé eksperimentë abò chòcle na zachtniészé dokazë, a przëmùsziwa do risowaniô biôło-czôrnégò ùkładu wôrtnotów, schematicznëch herojów i leleczkòwatëch rozwiązaniów[13]. Żlë chòdzy ò kaszëbską lëteraturã, nicht sã tej w tim jãzëkù nie wôżił na napisanié czësto socrealisticzny pòwiescë, liriczi czë dramatu. Równak dosc bliskò taczégò ôrtu pisaniégò bëlë sztótama taczi kaszëbskòjãzëczny ùtwórcë, jak Jón Piepka[14], chtëren kòle dzélëków lëdowiznë téż nadczidôł ò przemianach spòlëznowò-òbëczajowëch piãcdzesątëch i szescdzesątëch lat, czë téż Jón Rómpsczi[15], co przedstôwiôł kritikã pòrządków sanacji z pòzdrzatkù na swiat ò socjalisticznym czerënkù. Téż westrzód pòlskòjãzëcznëch ùtwórców, co ò Kaszëbach abò ò Pòmòrzim piselë, Lech Bądkòwsczi[16] abò Francëszk Fenikòwsczi[17] napiselë pò czile książków blisczich socrealisticzny estetice. Stanowiszcze Suchecczégò, co sã pòdjimôł (chòcbë le pòstrzédno) zdejologizowóny pismieniznë, mùszało bë bëc zrozmióné jakno szukanié swòjégò stilu w czasu dëcht niebëlnym do te. Sóm aùtor kùńsztów i reżiséra widzawiszczów wierã pòjął swòjã artisticzną klãskã, temù ti swòji pismieniznë nie cygnął dali, a barżi pòłożił cësk na zbiéranié i spòlëznowé dzejanié.

---

[12] W tim môlu nót je wëmienic chòcle czile wspòmnieniów, w jaczich doswiôdczenia Kaszëbów z krôsnoarmiéńcama bëłë straszlëwé: S. Janke, E. Szczesôk, *Kolce syberyjskiej róży*, Gdańsk 1990; E. Prëczkòwsczi, *Wspomnienia kaszubskich Sybiraków*, Banino 2010; E. Szczesôk, *Wyrwana z piekła*, Gdańsk 2014.

[13] S. Bùrkòt, *Upolitycznienie literatury. Powieść realizmu socjalistycznego*, [w:] tegoż, *Proza powojenna (1945–1980)*, Warszawa 1982; W. Tomasëk, *Polska powieść tendencyjna 1949–1955. Problemy perswazji literackiej*, Wrocław 1988; T. Wilkòń, *Polska poezja socrealistyczna w latach 1949–1955*, Gliwice 1992; M. Piekara, *Bohater powieści socrealistycznej*, Katowice 2001.

Wôżnym głosã w òbszacowanim kùńsztów Suchecczégò bëło słowò jegò wielelatnégò drëcha Léòna Roppla. Nen dzejôrz dëcht za baro téż nie lëdôł ùtwórstwa swòjégò znajemnégò. Kò przëkładowò tak pisôł w lësce:

> Jô òddôwóm nazôd *Wrëje* pòprawioné. Jakno binowi dokôz – są słabé, zôs jakno wprawadzenié do kaszëbsczi wieczórnicë abò cos na ten ôrt – ùńdą. Sztrid pòzdrzatkù na swiat zarisowóny, ale nié ùmòtiwòwóny! Jakno że równak „gòzdzã programù” ju nié samò „wprowadzenié”, le pòpisënczi spiéwno-tuńcowné, całosc bë mia ùńc[18].

Te dëcht niedrëszno brzmiącé słowa mògłë Suchecczégò zabòlëc, ale wiémë, że dali trzimôł òn z Ropplã dobrą łączbã, kò tej wierã przëjął òn doradë co do stilu. Sucheczi pisôł téż lëstë z ks. Bernatã Sëchtą, chtëren tej béł nôbarżi ùwôżóny jakno kaszëbsczi dramaturg. Pò òbezdrzenim czile lëstów jidze wëmerkac, że mielë òni dëcht blisczé relacje, Sucheczi tej mógł sã wiele òd Sëchtë naùczëc. Tegò równak nie dô sã rzec, żebë Sucheczi wëniósł z ti łączbë chòcle kąsk ùczbë ò kómpòzycji i trescë dramaturgii[19]. Òstôł òn z grëbszégò wióra przecãtno ambitnym ùtwórcą, co òdswieżiwôł lëdową tradicjã téatru, a leno dodôwôł do ni wnenczasné trescë spòlëznowé abò pòliticzné.

---

[14] Jô ju ò tim pisôł w artiklu: D. Kalinowsczi, *Jasna strona codzienności. Sztuki teatralne Jana Piepki*, „Acta Cassubiana” 2015, nr XVII.

[15] D. Kalinowsczi, *Dramaturgia Jana Rompskiego, Tematy, idee, techniki*, [w:] J. Rómpsczi, *Dramaty kaszubskie*, oprac. A. Kùik-Kalinowskô, D. Kalinowsczi, J. Tréder, Wejherowo-Gdańsk 2009, s. 5–44.

[16] K. Turo, *Działalność pisarska Lecha Bądkowskiego w latach pięćdziesiątych XX wieku*, [w:] *Lech Bądkowski. Literatura i wartości,* red. D. Kalinowsczi, Bytów – Słupsk – Gdańsk 2009, s. 93–104.

[17] E. Fòltin, *Brzeg jutra a współczesne Inferno. Realizm socjalistyczny a wczesna twórczość Franciszka Fenikowskiego*, [w:] *Franciszek Fenikowski. Kaszuby na nowo opisane*, red. D. Kalinowsczi, Słupsk – Gdańsk 2012, s. 91–108.

[18] Lëst òd Léòna Roppla z 9 gromicznika 1960 r. W zbiérkach MPiMK-P w Wejrowie.

[19] Drëgô sprawa, że i Sëchta w dzélu swòjich bédënków twòrził dokazë nié wësokartisticzné, le fòlkloristiczno-òbrzãdowé. Zdrzë: D. Żebrowskô, *Twórczość dramatyczna Bernarda Sychty,* „Zeszyty Naukowe Wyższego Studium Nauczycielskiego UG” 1973, nr 3, s. 113–117 abò J. Walkùsz, *Piastun słowa. Ks. Bernard Sychta*, Gdańsk, Pelpin 1997, s. 66–96; D. Kalinowsczi, *Bernard Sychta teatralny czyli (syn)teza Kaszub na scenie*, w druku.

Jak sóm gôdôł w wëwiadze ùdzelonym w 1957 rokù:

> Wszëtczé te dokôzczi są òpiarté na spòdlim żëcégò kaszëbsczich rëbôków. Ni mają òne, żlë chòdzy ò bùdowã dokazu, specjalny artisticzny wôrtnotë i w żódnym przëtrôfkù ni mają pretensji do miona lëteracczégò dokazu abò dramatu. Równak, dôwô mie to wiele redoscë, że młodzëzna przede wszëtczim mô leżnosc pòznac sã z òbëczajama tu panëjącyma i dozdrzec to, jak ne zwëczi mòże wprzëgnąc w dzysdniowi czas[20].

Z dzysészégò esteticznégò pòzdrzatkù mògą dëcht mierzëc Suchecczégò zestôwczi lëdowëch frantówków a tuńców jakno przeriwków binowi tématiczny towarzëszny gôdczi. Jesz barżi ùsmiészk zlëtowaniô jidze na człowieka, czej sã czëtô ò chwalbach na témat dobëców gòspòdarczich abò kùlturowëch socjalisticzny Pòlsczi. W tim jidze letkò dozdrzec didakticzno-dejowi przekôz lëteracczi, jaczi pòwstôł na zamówienié òd pòliticznégò strzodowiska, abò jakno òbjôw skrajny esteticzny najiwnotë. Nót je jesz sã spëtac, jak do nëch socjalisticznëch, dejowëch dzélëków kùńsztu mô sã kaszëbsczi fòlklor. Co miałabë pòspólnégò dzysdniowô pòliticznô agitacjô z tradicyjnyma kaszëbsczima zwëkama?

Òdpòwiésc je jasnô – atrakcyjny i głãbòk przemëszlony związk midzë tima czënnikama nie jistnieje. Zôs taczé wespółbëcé aspektów spòlëznowò-òbëczajowëch i lëdowò-mùzycznëch je leno próbą przedërchaniô z rodną tradicją westrzód „zawòłónëch" dejów socjalizmù kònieczněch w taczim przëtrôfkù do achtnieniô. Włôsnô tradicjô tej pòjôwiô sã w kùńsztach, chòc przëgniotłô sztiwnyma zéwiszczama pòliticzny i gòspòdarczi propagandë. Żlë Suchecczi chcôł wëstawiac kùńsztë, co rozkòscérzałë kaszëbską kùlturã, mùszałë òne sã tej znankòwac sygniãcym do składników lëdowégò przekazu, bòkadnégò w wieską òbrzãdowòsc. Nie bëło zôs placu, żebë zgłãbic i spòrtretowac krëjamnotë kaszëbsczi tradicji, jakô doch wërobia so swòje miticzné i mitologiczné apartnoscë[21]. Suchecczi òstawił tej przëcësk na pòkôzanié miłosny òbëczajowòscë i wieselnëch zwëków, jaczé mù sã wëdôwałë nôbarżi esteticznie atrakcyjné i na tëli òptimisticzné w przekazu, że bëlno parłãczëłë sã z równo òptimisticznym, a téż socrealisticznym widzënkã przińdnotë. Òkróm tegò Suchecczi wprowôdzôł jesz bezmionowé lëdowé piesnie òbrzãdowé i sztëczczi skòmpònowóné przez Jana Trepczika, czë Léòna Roppla, wiérztã Francëszka Sãdzëcczégò *(Nasza mòwa)*, a téż òdwòłiwôł sã do „himnu kaszëbsczégò" Hieronima Derdowsczégò[22]. Òbzérnik piãcdzesątëch lat XX wiekù miôł bez to mòżnotã pòznaniô chòcle czile przejawów kaszëbsczi kùlturë, na wicy nie bëło placu w nym ùkładze centralno czerowónégò reglamentowaniô kùlturë regionu, jaczi wërobilë so decydencë z partijny centralë[23]. W dzysdniowim òbszacowanim dramatë Suchecczégò to je przëkłôd marnégò òżenieniô kaszëbsczégò fòlkloru z òpisënkã przemianów kùlturowëch pòwòjnowëch lat. Mòże bëc dokazã na amatorsczé ùtwórstwò ùsôdzóné z tématiczną i fòrmalną najiwnoscą, chtërnã leno w dzélu mòże ùsprawiedlëwic. Mô òna dzys leno wôrtnotã historiczną, zôs nie przënôszô òżiwczich dejów juwernoscowëch.

---

[20] Cytat za: s. j., *Hubert Suchecki, (1913–1884)*, s. 50.

[21] Zdrzë wëbitné przëkładë kaszëbskòjãzëczny dramaturgii mitologizëjący Kaszëbë, co pòwstałë w latach midzëwòjnowëch (Jón Karnowsczi) abò w pierszich latach pòwòjnowëch (Jón Rómpsczi, ks. Bernat Sëchta).

[22] Òsoblëwie nawleczenié do ùtwórstwa Francëszka Sãdzëcczégò i Hieronima Derdowsczégò mòże rozmiôc jakno „bezpieczny" pòliticzno gest esteticzny, co pòdsztrichiwô dzejową i kùlturową wespòlëznã kaszëbskò-pòlską.

---

[23] Jinszą stegnã wëbrôł Paweł Szefka, chtëren nie włącził swòjich fòlkloristicznëch kùńsztów w dejologiczné szermëcle swòji epòczi, le sã brewiter zajimôł redakcją mùzycznégò materiału i twòrzenim z tegò materiału binowëch pòkôzków: *Gwiżdże. Widowisko obyczajowe, obrazujące obyczaje i zabawy noworoczne Kaszubów,* Gdańsk 1957; *Sobótka. Widowisko ludowe oparte na zwyczajach i obyczajach kaszubskich,* Gdańsk 1958; *Deguse. Obyczajowy obrazek sceniczny z kaszubskich stron,* Gdańsk 1961; *Wyzwoliny kosiarza. Widowisko plenerowe z Kaszub,* Gdańsk 1979; *Wrejôrze jidą. Widowisko plenerowe z kaszubskich obrzędów dyngusowych,* Gdańsk 1981.

Wanda Lew-Czedrowskô

Królewiónka w Pałacu – abò „Kaszëbsczé diktanda …”

Sztërnôsce diktandów to wiele, czë mało? Wszëtkò jedno, jak chto na to zdrzi, ale je to wiedno cos. Mëszlã, że cos dobrégò na drodze retaniô **Królewiónczi**.

Diktando i matura z kaszëbsczégò „ùrodzëłë sã” w Kaszëbsczim Liceùm Òglowòsztôłcącym w Brusach, czej ùczëła jem tam kszëbsczégò jãzëka.

A **Brusë** to zaczarzony môl z dëchã Jana Karnowsczégò; wirëjący, spiéwający i grający „Krëbanë”; to I. wëżigimnazjalnô kaszëbskô szkòła z gòscama, zetkaniama i wanogama pò Kaszëbach; ùczniowie, chtërny rôd pòznôwëlë swòje rodowé kòrzenie; to – dzys ju sp. Józwa Chełmòwsczi – zakòchóny w swòji Tatczëznie i jegò zaczarzony swiat; i dzél szkólnëch, chtërny w kaszëbiznie widzelë wôrtnotã, bò nick nie dzeje sã bez przëczënë.

Dokôz karna brusczich môlowëch dzejarzów, z wastą **Józefã Słomińsczim** na przódkù, wspiartëch przez ùczałëch z Gdańsczégò Ùniwersytetu z **prof. Józefã Bòrzëszkòwsczim** – to brzôd dzejaniô, chtërnémù na miono ***Kaszëbsczé Liceùm Òglowòsztôłcącé w Brusach – 1991r.,*** mòja ùdba to ***Kaszëbsczé diktando – 2002r.*** i pòspólné dzejanie direktora **Henrika Krzosczi** i karna szkólnëch – to ***Matura z kaszëbsczégò – 2005r.***

Nastôł rok 2002, ògłoszony przez KPZ rokã H. J. Derdowsczégò i prosba przédnika prof. **Brunona Sënôka** i Zarządu ò to, bë partë rëchtowałë dzejania sparłãczoné z tim wiôldżim kaszëbsczim pisarzã. Stãżëcczi Part zgłosył „Kaszëbsczé diktando” pòswiãconé tekstóm H. J. Derdowsczégò, jô bëła i jem nôleżniczką tegò partu.

Przez lata diktando sã zmieniwało, bò doswiadczenié pòdpòwiôdało, co i jak robic, bë z rokù na rok bëło lepi; chòdzy ò zmianã terminu – z maja na smùtan, zwiãkszenié kategòriów z dwùch do piãc, a co 5 lat biôtka ò titel Arcëméstra, pòjawiło sã, ùfùndowóné przez Stowôrã Szkólnëch Kaszëbsczégò Jãzëka „Remùsowi Drëszë”, przechòdné pióro. Jedno je stałé – diktando razã z Królewiónką wanożi pò rozmajitëch gardach i wsach kaszëbsczich. Òd zacządkù diktando rëchtëje part stãżëcczi, Zarząd Òglowi KPZ i jiny part, chtëren zgłosy taką wòlã. Mùszã rzec, że wiedno wespółdzejanié przë diktandze bëło redosną i dobrą robòtą. Przédnicë partów, direktorzë szkòłów, samòrządowcë, kaszëbsczi dzejarze i mòji drëszë wiedno czëlë wespółòdpòwiedzalnotã za **Królewiónkã** i dokłôdelë starë, bë dobrze sã czëła.

Dlô pòrządkù mùszi pòwiedzec, że pòstãpné diktanda bëłë:

I. 18 maja 2002 r. w òsoblëwim Pałacu – na Gduńsczim Ùniwersytece z tekstama H. J. Derdowsczégò.

Jakno że pòczątczi są wôżné i czasã tak sã dzeje, że dżiną w mrokù niepamiãcë, pòzwòlã so na përznã dłëgszi òpisënk tegò wëdarzeniô.

Pò pôrã latach nôùczi w KLO w Brusach zaùważa jem, że niejedny ùczniowie pò 1,5 – roczny ùczbie kaszëbsczégò zaczinają pisac bez błãdów. Pòmësla jem – „Trzeba to pòkôzac, bë jinszi ùwierzëlë, że kaszëbsczégò pisënkù mòże sã naùczëc”. I stało sã. W radiu prawie kôrbilë ò pòlsczim diktandze. A czemù ni mòże bëc diktando pò kaszëbskù? Stãżëcczi part ni miôł swòji stanicowi imprezë, a mòże ta deja bëłabë dobrô? Pòdzela jem sã ną ùdbą z Prezesã prof. **Brunonã Sënôkã** i przënôleżnikama Zarządu Òglowégò. Wszëtcë bëlë ZA.

Béł prawie Rok Derdowsczégò, dlôte tekstë tegò ùtwórcë miałë bëc pisóné na diktandze. Chto mòże je przërëchtowac lepi jak **prof. Jerzi Tréder**? Zgòdził sã. Do robòtë włączëło sã karno przënôleżników **KS „Pòmòraniô**“, Kòmisjô Edukacji Zarządu Òglowégò i bióro KPZ, a òsoblëwie **Anna Mùcha**. Part Gduńsczi KPZ przëjął érã rëchtowaniô **I Kaszëbsczégò Diktanda.** Baro zaangażowôł sã przédnik **prof. Andrzej Cénowa** i Pałac – nôwôżniészi dlô Kaszëbów – Ùniwersytet Gduńsczi, wpùscył najã **Królewiónkã** do swòjich jizbów. Dëtków nie bëło żódnëch. Chòdza jem i prosa ò wspiarcé. Nie bëło letkò ani miło. Bëlë taczi, chtërny nawetka „gdowim groszã” sã dzelëlë, ale bëlë téż i taczi, chtërny nie widzelë pòtrzebë dôwaniô pòmòcë na taczi cél. Nadchôdôł sztót pisaniô, a dëtków na nôdgrodë za wiele nie bëło. Jednak nalôzł sã chtos, chto chcôł òstac nieznóny i sfinansowôł prawie wszëtczé wëdatczi. **Człowiek** ze Gduńska, **nié Kaszëba**, czedës dôł nama aùto na pògrzéb Ks. Jerzégò Pòpiełuszczi. Jô pamiãtóm i w miono Królewiónczi – *Dzãkùjã!* Kùreszce jednak razã na **„złoti lësce dobrzińców”** nalazłë sã 34 wpisë òsób priwatnëch i institucji. Dzél z nich wspiérô pòstãpné diktanda, jima téż dzãkùjã. Nôdgrodów bëło wiele i rozmajitëch, na zacząktù diktanda stojałë na binie i żdałë na dobiwców. „Norda“ drëkòwa wëjimczi z „Czôrlińsczégò…”, co dôwało leżnosc do cwiczënków w szkòłach i doma. Wszëtcë żdelë na to, jak diktando wëpadnie.

Ale jiwrów nie bëło kùńc. Nikt nie béł gwësny, wiele ùczãstników zjawi sã na diktandze. Jak zagwësnic frekwencjã? Prof. B. Sënôk przërôcził wszëtczich nôleżników Zarządu Òglowégò i chãtnëch samòrządowców. Dlôte I. diktando pisała nôwôżniészô Górôlka na Kaszëbach – Janina Kwietniowô i prezydent Gduńska Paweł Adamòwicz i jinszi. Jô przewiozła aùtobùsã 20 licealistów z Brus. Razã ùzbiérało sã 74 piszącëch. Bëło dobrze! **Brunk Cërocczi** z Bòrzestowa – òsoblëwi lubòtnik Królewiónczi – przëwiózł aùtobùs dzecy – kibiców z transparentama, dzecë z Kamińcë Szlachecczi pòd czerënkã **Teresczi Wejer** przërëchtowałë pòkôzk na pòspòdlim pòematu „Ò panu Czôrlińsczim…”, karno **„Krëbanë” z Brus** przëjachało ze spiéwã i tuńcama. Do dzysô tak je, że główny òrganizator wiedno rëchtëje jaczés atrakcje. Są òne rozmajité i widzą sã bëtnikóm.

Prôce jury. Z archiwùm aùtorczi.

II. 18 rujana 2003 r. w Pałacu Przebãdowsczich – Mùzeùm Pismieniznë i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi **we Wejrowie** z tekstama A. Majkòwsczégò;

III. 6 smùtana 2004 r. w Zespòle Szkół Warkòwëch i Ògłowòsztôłcącëch na „Wzgórzu Wòlnotë” **w Kartuzach**, gdze pisóné bëłë apartno przëszëkòwóné tekstë Annë Łajmingòwi, a lëst i pòzdrówczi przesłôł syn Aùtorczi Włodzmiérz Łajming; pòjawiła sã nowô kategòriô – ***warkòwi***, bò szkólny téż sã chcelë sprawdzëc;

IV. 5 smùtana 2005 r. w Zespòle Szkòłów w Pùckù, gdze pòd òkã Starostë Pùcczégò i przédnika KPZ Artura Jabłońsczégò, bëtnicë piselë tekstë Józefa Ceynowë, a pôłnié jedlë w Pałacu w Żelëstrzewie.

V. 4 smùtana 2006 r. w gimnazjum **w Żukòwie**, w kòżdi kategorii mògło startowac do 10 bëtników z kòżdi szkòłë; a zmierzëlë sã òni z tekstã „Żëcô i przigód Remùsa”;

VI. 10 smùtana 2007 r. w Szkòle Spòrtowi w Sopòce z dokôzama ks. dr. B. Sëchtë. Tu piselë téż wszëtcë Méstrowie z ùszłëch 5 lat w apartny kategòrii i biôtkòwelë sã ò titel Arcëméstra. Dobëła **Iwona Makùratowô** z Kòscérznë i òsta I. Arcëméstrã Kaszëbsczégò Pisënkù.

VII. 8 smùtana 2008 r. w Pòwiatowim Karnie Szkòłów w **Kòscérznie** i znôw bëłë tekstë Aleksandra Majkòwsczégò z jegò arcëdokazu ***„Żëcé i przigòdë Remùsa”.***

(W tim rokù w Katowicach bëło 20. pòlsczé diktando.)

VIII. 7 smùtana 2009 r. w Serakòjcach przëniosło òsoblëwé dobëcé szkólny z **Parchòwa Marzenë Reglińsczi,** dobëła òna titel Warkòwégò Méstra i nôdgrodã za bezbłãdné i piãkné napisanié diktanda. Grało, spiéwało i tuńcowało karno z Załkòwa, Tëchlëna i „C.Z.A.D.”, a „Wiadomości Sierakowickie” zaprezentowałë wiôldżi fòtorepòrtaż.

IX. 6 smùtana 2010 r. w Bëtowie, to wiôldżé swiãto kaszëbiznë, bò króm pisaniégò tekstów Jana Karnowsczégò bëła òsoblëwô promòcjô **„Pana Tadeùsza”** na kaszëbsczi przełożonégò przez pisarza **Stanisława Jankégò**. Wëbróné wëjimczi czëtelë **Danuta Stenka i Macéj Miecznikòwsczi**. Dlô bëtników bëła to wiôlgô redosc, dostac aùtografë najich znónëch w swiece Kaszëbów. Na tim diktandze béł promòwóny spiéwnik biograficzny ks. Antoniégò Peplińsczégò „Żëcé piesnią pisóné”, kò ks. A. Peplińsczi pòchòdzy z Bëtowsczi Zemi. A wiôldżé dobëcé miało I Liceùm Òglowòsztôłcącé w Kòscérznie, bò I m. dostôł Tomôsz Ùrbańsczi, II Faùstina Hinc, a III Paweł Ruszkòwsczi, chtëren dzys nazéwóny je „kaszëbsczim bardã”.

Dobiwcë diktanda w Lëzenie. Z archiwùm aùtorczi.

X. roczëznowé, 5 smùtana 2011 r. w najim Pałacu na UG, miało nôdpis „Królewiónka w Stolëcë Kaszëb”, przëniosło film „Kaszëbsczé diktando – Królewiónka w Pałacu”, przëszëkòwóny przez Genka Prëczkòwsczégò, a wëstąpiło znôw karno z Kamińcë Szlachecczi przë wspiarcym karna z Gòwidlëna.

XI. 10 smùtana 2012 r. w gimnazjum w Strzépczu, z tekstama Aleksandra Labùdë, bëło szczestlëwé dlô II. Arcëméstra Kaszëbsczégò Pisënkù – **Elżbiétë Prëczkòwsczi** z Banina. Pòjawiło sã téż wiôldżé przechòdné pióro dłóta **Czesława Birra**, chtërno wanożi òd szkòłë do szkòłë, w chtërny szëkòwóné je pòstãpné diktando.

XII. 9 smùtana 2013 r. w Szimbarkù, na „Kaszëbsczim Òlimpie”, przëniosło tekstë ò krôjmalënkù i kaszëbsczi rodze rozmajitëch aùtorów.

XIII. 8 smùtana 2014 r. w gimnazjum w Lëzënie dało leżnosc do pisaniô tekstów A. Nôgla i S. Jankégò z jegò skaszëbionym „Panã Tadeùszã”. Spiéwało karno „Fùkùs”, a wszëtcë pòdzywielë wëzdrzatk całi szkòłë, gdze w kòżdim môlu szło ùczëc sã kaszëbiznë.

XIV. 7 smùtana 2015 r. w Gdini – z tekstama ks. Léòna Heyczi, w szkòle, gdze òdbiwają sã rozmajité kaszëbsczé ùroczëstoscë, a czerëje nią miłotniczka kaszëbiznë – wastnô **Judita Slëwińskô**. Gdiniô, dzysdniowi wiôldżi gard, przódë kaszëbskô, rëbackô wies snôżo òstała zaprezentowónô òb czas wanodżi.

Prôce jury. Z archiwùm aùtorczi.

Jak widzec „Królewiónka” nie sedzy le w pałacu, òna wanożi, bò wié, że pòznanié prowadzy do ùlubieniô. Propagòwóné bëłë tekstë rozmajitëch pisarzów w znormalizowónym pisënkù, przëszëkòwné przez ùczałëch z Gduńsczégò Ùniwersytetu: prof. E. Brézã, dr R.Wòsôk-Slëwã, nówiãcy przëszëkòwôł jich prof. Jerzi Tréder. W slédnëch diktandach zastãpiwô gò córka – Justina Pòmierskô.

Wôżné je to, że w pisónëch diktandach je corôz mni błãdów i wiãcy ùczãstników we wszëtczich kategòriach, bò dochôdają nowé szkòłë, w chtërnëch ùczi sã kaszëbsczégò jãzëka.

Ni mòże téż narzekac na media – są wiedno na pòszëkù i piszą abò gôdają ze zdzëwienim, że je tëli piszącëch.

Mëszlã, że przińdze sztót, że chtos mdze pisôł nôùkòwi dokôz ò wszëtczich diktandach i ùdokazni, jak sã czëje najô **Królewiónka.**

Tadeùsz Linkner

Ò ùtwórstwie ks. dr. Léòna Heyczi, to je òd liriczi do epiczi

Tak sã stało, że czedë jem sôdł do spisaniô tegò, co jem gôdôł na IX Sympòzjum Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka w Wieżëcë dnia 26 czerwińca 2015 rokù, w séwnikù wëszła napisónô przeze mie ksążka „Z lirycznej i epickiej twórczości Leona Heykego”. Jakno że òb czas referowaniô ti témë wspòmniónô ksążka bëła ju zrëchtowónô i żdała na wëdanié, tej na hewòtnym sympòzjum zdôł jem sprawã z nôwôżniészich rzeczi pòdónëch w ji trzech rozdzélach. Nigle równak na to przëszło, mùszebné bëło chòcle wprowadzenié i wnenczas wëzwëskôł jem Wstãp zapòwiôdóny pùblikacje.

Jakno że żëcé i ùtwórstwò ks. dr. Léòna Heyczi bëlno òpisôł Stanisłôw Janka w ksążce „Poeta z kaszubskiej nocy” (1998)[1], tej ni ma specjalny pòtrzébnotë, żebë to wszëtkò pòwtarzac. Z lekturë tegò rzetelno napisónégò dokazu wôrt zapamiãtac, że Heyka ùrodzył sã w 1885 rokù w Cérzni, w dzysészim wejrowsczim pòwiôce, to je na nordowëch Kaszëbach. Pózni chòdzył do szkòłë w Bieszkòjcach, gimnazjum skùńcził w Wejrowie, teòlogiczné sztudia w Pelplënie. Pò kapłańsczich swiãceniach, w strëmiannikù 1910 rokù, béł wikarim w Lignowach Szlachecczich kòl Pelplëna i we Gduńskù, skądka rëgnął na dalszą nôùkã do Fribùrga i Wrocławia, gdze w przedwiliowim czasu 1912 rokù ùdostôł doktorat. Pózni béł wikarim w Chònicach, Lubawie i Kòscérznie. Pò pierszi swiatowi wòjnie nalôzł sã w Chmielnie, pòtemù w Stãżëcë, Wigòdze i Kartuzach, żebë pózni ùczëc jakno katecheta w Seminarium dlô Szkólnëch w Kòscérznie (òd 1920 rokù), a pòstãpno w tamecznym Gimnazjum i Òglowòsztôłcącym Liceùm (òd 1935 rokù)[2]. A rëchli bëło zainteresowanié kaszëbsczima sprawama, pòtkania z Aleksandrã Majkòwsczim czë Janã Karnowsczim i rozmajitima znajôrzama kaszëbiznë, a téż pierszé wiérztë i diskùsje ò kaszëbsczim pisënkù, doktorat i pedagògicznô a lëterackô robòta, jak chòcle pò *Kaszëbskich spiewach* wëdóné w Kòscérznie *Podania kaszubskie* abò napisónô z Frãcëszkã Żurkã broszura ò tamecznym Seminarium dlô Szkólnëch i wiele pùblicysticznëch artiklów, a téż szołobùłczi i pòemat *Dobrogòst i Miłosława*[3], jaczégò òstatné sekwencje òkôzałë sã tak tragedné jak i żëcé jegò aùtora. Heyka òstôł zabiti przez Niemców 16 rujana 1939 rokù.

---

[1] S. Janke, *Poeta z kaszubskiej nocy. Życie i twórczość ks. dr. Leona Heykego (1885-1939)*, Wejherowo1998, s. 120.

[2] Przër. S. Janke, *Poeta z kaszubskiej nocy*, s. 38, 72; Cz. Wolski, *Progimnazjum, Państwowe Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcace im. Józefa Wybickiego w Kościerzynie – do 1939 roku*, Kościerzyna 2014, s.156.

Lëteracczé ùtwórstwò Heyczi òbjimało wszëtczé lëteracczé ôrtë. Jak trôfiô sã kòżdémù z piszącëch, òd pòezji zaczął, a pózni bëłë prozatorsczé szpòrtowné pòwiôstczi, kaszëbsczé òpòwiednie i epicczi pòemat, a kùreszce dramaturgiczné szołobùłczi. Jakno że w mònografie mómë wiedno òpisënk całégò ùtwórstwa dónégò aùtora, tej jakbë ten dokôz nią béł, to słëchałobë w nim òpòwiedzec ò wszëtczim – òd biografie Heyczi zaczinającë, a na òbrobienim tegò, co napisôł, kùńczącë. Tu równak chcemë sygnąc le do niechtërnëch dokazów Heyczi, to je tëch lirycznëch i epicczich, co pòzwòliwô dac ti prôcë titel „Z lirycznégò i epicczégò ùtwórstwa Léòna Heyczi”. Nôprzódka tej wôrt rzeknąc ò miłotny lirice Heyczi z jegò pòeticczégò tomikù *Kaszëbsczé spiewë*, gdze òkróm te mómë „Spiéw zymkówi” i „Spiéw dzejowi”. Tu równak bãdzemë sã zajimac leno tim nôbarżi zabiérnym lirycznym cyklã, bò przede wszëtczim na jegò zamkłosc, gôdający te słowa, jakò zainteresowóny młodopòlską lëteraturą, dôwô bôczenié. Je wiedzec, że nie pòwiém tu wszëtczégò, co jô napisôł na nen témat, a mdã sã zajimôł psychòdramą lirycznégò bòhatera, jakô je tak baro widzewnô w zamkłoscë tëch miłotnëch liryków. Żebë równak nie pòdawac wszëtczégò, pòwiém tu ò pierszich wiérztach, co jistnieją w tim cyklu.

I

Spiéw miłosny zaczinô Heyka spiéwą òb wieczór òmarzonégò dzéwczãca, co czekô pòd lasã na zéńdzenié z ùkòchónym. Czedë warna przënôszô ji wiadło, że ju nadchôdô, redëje sã jesz barżi. Timczasã z pòstãpny wiérztë jidze wiadomòsc, że jemù wiater òpòwiôdô ò czekający i zbiérający dlô niegò kwiôtczi „Aneczce”. Zakòchóny knôp, nazwóny tu nié przez przëtrôfk parobkã, ò czim sã pózni doznómë w wiérzce, nosy w sercu ji wizerënk i redotné a fùl słuńca je jegò żëcé („Òbrôzk’). Mësli ò ni i teskni, chcôłbë gadac i szpacérowac z nią całi dzéń, jaż do nocë. Òna je jegò „jedinô” i leno jemù namienionô, a symbòliczno z ti jegò (nié z ji) miłotë „Wëkwitô biôłi kwiat” (s. 28). Pòtikają sã nié le pòd lasã, ale téż w ji ògardze, kòl môłégò stołu pòd kwitnącyma drzewama. I jak to sã trôfiô z zakòchónyma, gôdce ni ma kùńca, a z ji òczów dô sã wëczëtac le miłotã:

„A przemiłé ji wezdrzenié
Słodkò ògarinô mie;
Nié ten zrok ni mòże zełgac,
Òna kòchô, kòchô mie!” (s. 29)

---

[3] Tak ten titel, jak i jinszé Heyczi pòdôwô sã tuwò wedle pòlsczi grafie, a wszelejaczé z nich cytatë zgódno z kaszëbsczim pisënkã.

I jak w sonece J. A. Mòrsztina „Do trupa" miłota robi gò nieszczestlëwim. Stądka je zrozmiałi titel wiérztë „Brzemiã". Le dlôcze czëje to jakno brzemiã, skòrno òna gò kòchô? I wnenczas wëklarowanié lirycznégò pòdmiotu mòże dawac do mësleniô. Jeżlë prawi, że mãczi gò niegwësnota, to w stojiznie zakòchónégò je do zrozmieniô, jistno jak robòta dożérô czekającémù na zéńdzenié, ale że rozëm stoji procëm temù wseczëcu, to ju zastanôwiô:

„Rozëm szukô jasny prôwdë,
Serce chce wiesołé bëc;
Wcyg je midzë nimi walka,
Jãk i jiwer le je czëc". (s. 30)

Ten jiwer nie je równak problemã zakòchónégò, chtëren pôli sã ògniã miłotë, jak bë rzekł barokòwi pòéta, jiwer ten zdôwô sã miec jaczé jiné spòdlé. Nie wiémë jesz, jaczé, ale nimò redotnégò scwierdzeniô w pòprzédny wiérzce („W ògródkù"), że tec sã je kòchónym, bùdzy ù òdbiércë jaczés pòmëszlenié. Tim barżi, że titlã ti wiérztë je „Brzemiã", a tak zakòchóny ò nawzôjny miłoce doch nigdë nie pòwié, chëba że miłota nie je mù przënôleżnô. Równak, jak to czãsto w żëcym sã zdarzi, ùspòkòjenié dôwô spik, jaczégò jesz ni mòże mòdernisticzno pòzwac ònirycznym.

Czedë równak nie je wiedzec – w pòstãpny wiérzce – czë to sen, czë jawernota, do mòdernizmù ju krodzy. Zakòchónym równak wiedno je rôj na zemi, jak brzëmi titel ti wiérztë, tej wònią jima kwiatë, swiécy słuńce i spiéwają ptôchë. Dôwô le do mësleniô, dlôcze òna płacze i szczescé „rwie" ji serce? Nie nalôżómë na to òdpòwiescë w pòstãpnym dokazu „Krôj marzeniô", chtërnégò titel òdpòwiôdô temù slédnémù ò zemsczim raju. Kò òna żëje miłotnym damienim jak w raju i nick ni mòże jiscëc. Nie dochôdô do ni nawetka pòmión codniowòscë, w jaczim warô bezùstôwnô biôtka ò przedërchanié. Żëje jakbë Matka Bòskô – westrzód swòjégò lëdu, zdrzącë przë tim z nieba na swòje królestwò. Jeżlë mòże nawetka to pòzwac mistiką miłotë, to nimò wszëtkô zastanôwiô. Je wiedzec, to wszëtkò je imaginacją wedle cwiardi jawernotë, wërzekłą w finale tegò misticznégò òbrazu tak baro célną metafòrą:

„A te midzë nimi stojisz
Lubô matka, z kwietnëch gór
Zdrzisz të na ten krôj rozległi,
W dali szëmi żëcô bór". (s. 32)

Wszelejaką niegwësnotã mają równak roznëkóné zagwësnienia dzéwczëca, że chce bëc jegò i jemù sã pòswiãcëc. A òn wierzi, że nicht mù ji nie weznie. Nawetka smierc, zwónô tu pò słowiańskù mionã Marlawë, jich nie rozdzeli („Kòchanie"). Le slédnô sztrofa, jakô, nie gôdającë ju ò ji rolë pòdrechòwaniô, tak czãsto mô w tëch wiérztach fùnkcjã parłãcznika z pòstãpnyma, robiącë z tegò jakbë liryczną òpòwiesc, zapòwiôdô ju jakąs pòzmianã, żebë nie rzeknąc nieszczescé, chòc najémù bòhaterowi towarzi jesz słuńcowi, ale ju strzëmòwny òptimizm, jaczi pòchilô sã w parmieniach słuńca jak drzewò nad cemnyma wòdama rzéczi:

„Na brzegù stoji drzéwiã
I w cemną falã zdrzi
I w krasy swégò kwiecô
Jak słuńce mie sklëni”. (s. 34)

Naléze to pòcwierdzenié w pòstãpny wiérzce, czedë pòkôże sã, że òbëdwòje nie są ju pò ti sami stronie rzéczi, ale na ji dwùch procëmnëch sztrądach. Czejbë bëła to scena z ksążczi Mickewicza *Konrad Wallenrod*, mógłbë wierzëc, że kòchają sã i za sobą tesznią, tu równak le òn chcôłbë sã do ni „przëczëlëc”. A do te nie nazéwô ji ju pò mionie, ale mô wëzwëskóné epitet „miluszinkô”, co òb czas ti bùrzë wseczëców, jaką mùsz pòzwac psychòdramą abò téż psychòmachią, mô gwës swój znaczënk. Równak je w nim jesz nôdzeja i wierzi, że „Nasz nie ùpadnie dóm” (s. 35), chòc òbrazowanié wzãté z nôtërë, symbòliczno òddôwające tã bënową biôtkã, wcale nie kôże zdrzec na to z òptimizmã. Kò pòd nima grozno szëmi rzéka i jakbë tegò bëło jesz za mało, rozskacëła sã bùrzô.

II

Pò lirice przëchòdzy czas na epikã, a tã nôlepi òddôwają *Podania kaszubskie* Heyczi. Gôdô sã m.jin. ò jich miticznym pòmiónie, jaczi dô sã w nich czëc. Je wiedzec, że to zrozmiałé, bò mit je blisczi pòdaniu. Tak sã dzeje w przëtrôfkù òpòwiescë ò Stolemach, mòrsczich pòtwòrach abò ò Słowińcach i Arkónie, gdze miticzné z historicznym stôwô sã czãsto jistné. Tu równak jakno wprowadzenié wôrt dac bôczenié na dóné tim òpòwiedniòm mòtto, jaczégò aùtor òstôł rozmëslno wëbróny przez Heykã.

„Ùwôgama” kùńcził Heyka kaszëbsczé pòdania, a ùrëchlił je mòttã Jerzégò Kùrnatowsczégò[4], chtërnégò słowã chwôlił wprzód „kaszëbsczi fòlklor” i rozëmnosc jegò pòkazywaniô, żebë pózni ùznac, jak baro zbògacywô òn „pòlskòsc”. Òznôczało to nié le ùznanié kaszëbsczi „tradicji” za mùszebny dzél „pòlskòscë”, ale równoczasno danié ji wôrtnégò placu kòl òjczëstégò stołu. Je wiedzec, nie gôdôł tegò Heyka, le Kùrnatowsczi. Jeżlë równak Heyka te słowa wëzwëskôł, to mùszôł bëc gwës, że kaszëbskòsc mô dlô pòlskòscë swój znaczënk:

> „Bòkadny je kaszëbsczi fòlklor, jegò snôżé tradicje i zrozmiałé ùkòchanié, jaczé czëje wedle niegò kaszëbsczi lud – bënômni ni miałëbë dżinąc w mòrzu pòlskòscë, co w nédze bëłobë krziwdą nié do ùprawieniô dlô sami pòlskòscë”. (s. 2)

---

[4] J. Kurnatowski, *Kaszubi. Ich rozwój kulturalny i gospodarczy*, Warszawa 1929.

To gwës zrozmiałé, że Pòlskô pò bez stolatny niewòlë zgrôwała do sparłãczeniô wszëtczich regionów, jaczé jistniałë czedës pòd rozmajitima zagôrënkama. A Heyka ùcził wnenczas w Seminarium dlô Szkólnëch w Kòscérznie i bëlno to rozmiôł, i miôł tegò wiôlgą swiądã. Rozmiôł to tim lepi, że czedës w ti szkòle bëlë sztôłcony prawie szkólny dlô germanizacje, i to nié leno kaszëbsczégò lëdu.

Prôwdac nié wiedno sã to ùdôwało, czegò nôlepszim przëkładã je dzejanié ks. Kònstantégò Damrota, ale òb czas prëscégò zagôrënkù prawie seminaria dlô szkólnëch ti sprawie przédno służëłë. Heyka ùcził w kòscersczim Seminarium pò òdzwëskanim samòstójnotë. Ùczącë pòlskòscë i nie zabiwającë ò kaszëbskòscë rozsądzył ò wëzwëskanim prawie słów Kùrnatowsczégò, bò miôł je za nôbarżi pasowné dlô stojiznë w timtam czasu, i to prawie na Kaszëbach. Pòznôł dokôz Kùrnatowsczégò *Kaszubi, ich rozwój kulturalny i gospodarczy* (1929) i jegò zamkłosc òkôzała sã jak nôbarżi pasownô tak do mòtta, jak i do jinégò wëzwëskónégò z ni cytatu, ò czim jesz mdze tu gôdka.

Wôrt to tim barżi pòdczorchniãcô, że Kùrnatowsczi wcale nie béł Kaszëbą, ale ten región gò mòcno interesowôł. Béł mù nieòbòjãtny jistno jak czedës Damrotowi, chtëren chòc pòchòdzył z Górnégò Slãska, to z kaszëbską Kòscérzną sã zdrësził i przeżił w tim miesce jakno direktor Seminarium dlô Szkólnëch wnetka sztërnôsce lat. A pòtemù Kòscérzna i Kaszëbë nie bëłë cëzé Młodi Pòlsce, jak chòcle Tadeùszowi Micyńsczémù, Adolfòwi Nowaczińsczémù, Marcelinie Kùlikòwsczi, Marilë Wòlsczi i wiele jinym z dalszich strón Pòlsczi, chtërny òdwiedzywelë to miasto i ten pòmòrsczi región, a bëlë z daleczich môlów aùstriacczégò czë rusczégò zagôrënkù. Ni mòże téż òminąc Żeromsczégò i jegò ksążczi *Wiatr od morza*, gdze nalôzł sã nawetka plac dlô tak blisczich Kòscérznie Glinków, jaczi są w sąsedztwie Kòrnégò.

Jistno miôł Kaszëbë za pòlskò-swójsczé Jerzi Kùrnatowsczi (1874–1934), chtëren pòchòdzył z Szadkù pòd Łodzą i béł znónym prawnikã i ekònomistą, profesorã, co zajimôł sã ekònomicznyma doktrinama, a téż aùtorã wiele dokazów, nié leno ekònomicznëch, ale téż na jiné tématë, jak chòcle ti wspòmnióny ju broszurë ò Kaszëbach czë *Zagadnienie Prus Wschodnich* (1925). Òb czas I swiatowi wòjnë w latach 1915–1918 béł w Petersbùrgù, gdze zarządzywôł biórã zagrańcowi prasë Midzëpartiowi Radzëznë. Wespółrobił z Towarzëstwã Słowiańsczi Kulturë w Mòskwie czë z Towarzëstwã Dozéru nad Zabëtkama Ùszłotë w Petersbùrgù, głosył wëkładë i pùblikòwôł artikle, m.jin. w pismionie „Głos Polski”[5], co wëchôdało wnenczas w Mòskwie. Dokazã pùblicysticznégò zôwzãcô Kùrnatowsczégò je téż to, że nie òmijôł redagòwónëch w 1917 w Petersbùrgù „Polskich Sił Zbrojnych”, do jaczich wòjnowé repòrtaże dôwôł m.jin. znóny młodopòlsczi pisôrz Tadeùsz Micyńsczi. Czedë bãdący na Biôłorusji I Pòlsczi Kòrpùs ùroczësto swiãtowôł w Bëchòwie setną roczëznã smiercë Tadeùsza Kòscuszczi, w rujanowim numrze tegò pismiona pòjawił sã prawie òkróm tekstu

---

[5] Przër. T. Marszał, *Jerzy Karol Kurnatowski (1874-1934)*, „Biuletyn Szadkowski”, t. 5, s. 12.

Micyńsczégò articzel Kùrnatowsczégò „Testament ideowy Kościuszki”[6]. W pòłowie 1918 rokù Kùrnatowsczi wrócył do Warszawë i jistno jak Sztefón Żeromsczi zaangażowôł sã w plebiscyt na Mazurach, piszący wiele na nen témat i wespółredagùjącë pismiono „Gazeta Mazurska” czë „Kalendarz dla Mazurów”, a téż pòdskacywającë pòwstanié w Dzałdowie „Towarzystwa Przyjaciół Mazur”.[7] Kùrnatowsczi robił téż w Minysterstwie Kòmùnikacje i Minysterstwie Pùblicznëch Robòtów, ale przede wszëtczim jakno profesór w Szkòle Pòliticznëch Nôùków we Warszawie i w Instituce Hańdlowëch i Òrientalisticznëch Sztudiów. Wôrt jesz wiedzec, że òd czerwińca 1919 rokù do rokù 1931 miôł wëkładë z rzesznotë w Wòlny Pòlsczi Wszechnicë. Czë miôł z nima bëté na Kaszëbach, gdze òb czas latowëch feriów òdbiwałë sã wëkładë dlô szkólnëch, jak chòcle w Kòscérznie, nie je wiedzec. Tak a tak Heyka prawie jegò słowa wëzwëskôł w swòjich kaszëbsczich òpòwiedniach.

Kùrnatowsczi nie béł téż cëzy Aleksandrowi Majkòwsczémù, i to jesz rëchli, czedë aùtor „Remùsa” robił w latach 1904–1905 w pismionie „Gazeta Gdańska”. To prawie tej, jak pòdôwôł w swòjich „Wspomnieniach”, we Warszawie pòznôł m.jin. Antóna Òsuchòwsczégò i Jerzégò Kùrnatowsczégò[8]. Aùtor pózniészi broszurë ò Kaszëbach sztudérowôł prawie wnenczas w Parizu (1904-1907) spòlëznowé nôùczi i dzãka Charlesowi Gide`owi béł mòcno zainteresowóny rzesznotą i solidaristiczną doktriną. Mòże ta slédnô sprawa mògła na jaczis ôrt interesowac Majkòwsczégò, bò wierã nié pòlsczé farmazyństwò, chtërno tak baro czekawiło wnenczas Kùrnatowsczégò, że 6 strëmiannika 1907 rokù òstôł nôleżnikã lożë Rénovateurs, a pózni w 1921 rokù wëbrelë gò pierszim méstrã Wiôldżi Nôrodny Lożë. Nie zdrzącë równak na to, ni mògło bëc Majkòwsczémù i mòże téż Heyce òbòjãtnym dzejanié Słowiańsczégò Towarzëstwa Kùńsztu i Kùlturë, jaczégò Kùrnatowsczi béł przédnikã[9].

Wierã òkróm sparłãczeniów Kùrnatowsczégò z masonerią zaòstałé zwënédżi mùszałë bëc Heyce znóné i stądka rozsądzył ò tim, żebë zapòwiedzec *Podania kaszubskie* jegò słowã, a pòtemù i „Wstãp” do nich zakùńczëc Kùrnatowsczim. A dôł mòtto z Kùrnatowsczégò ze swiądą, żebë bëło achtnienim słowa kaszëbsczégò lëdu i kôzało dac bôczenié, jak wôżné są w kaszëbsczim fòlklorze òpòwiednie, jaczé ùbòkadniwają téż pòlską kùlturã, bò doch to pòlsczémù òdbiércë bëła namienionô jich zamkłosc. Tej mòże i dlôte skòrzëstôł z Kùrnatowsczégò. Chòcô jakno ten, co rëchtëje do robòtë przińdnëch szkólnëch, mającëch w krótczi przińdnoce robic w pòlsczich szkòłach na Kaszëbach i Pòmòrzim, bò przecã ùcził w kòscérsczim Seminarium dlô Szkólnëch, mógł téż miec starã, żebë dac bôczenié na dejã solidarizmù Kùrnatowsczégò, „chtëren głosył pòzdrzatk ò pòspólnoce interesów rozmajitëch spòlëznowëch karnów w państwie (spòlëznie, nôrodze), jakô to pòspólnota jidze górą nad wszelejaczima majątkòwima i spòlëznowima apartnoscama”[10], i nawlékającégò do taczich spòlëznowò-pòliticznëch doktrinów „òpiartëch na religijnym spòdlim (spòlëznowô nôùka Kòscoła), òsoblëwie chrzescëjańsczi demòkracje”[11], co nie stojało procëm jegò pòzdrzatkóm jakno ksãdza.

---

[6] Przër. J. Kurnatowski, *Testament ideowy Kościuszki*, „Polskie Siły Zbrojne” 1917, nr 9–10, s. 124.

[7] Przër. T. Marszał, *Jerzy Karol Kurnatowski (1874–1934)*, dz. cyt., s. 13.

[8] Przër. J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876-1938). Biografia historyczna*, Gdańsk-Wejherowo 2002, s. 195, 381.

[9] Przër. T. Marszał, *Jerzy Karol Kurnatowski (1874–1934)*, dz.cyt., s. 10–11, 15–16.

III

Slédny rozdzél ti prôcë, nôbarżi zabiérny, bò mający sto starnów, zajimô sã òmówienim Heyczënégò *Dobrogòsta i Miłosławë*. Rëchli ùkôzôł sã òn w ksążce piszącégò te słowa zatitlowóny *W unii słowa* (2004) jakno ji pierszi rozdzél. A że nalôzł sã westrzód tekstów sparłãczonëch z tak rozmajitima aùtorama, jak ks. Kònstanti Damrot, Anna Bardzkô-Karwatowô, Aleksander Majkòwsczi i kard. Sztefón Wëszińsczi, tej dlô dobra sprawë òstôł zrzeszony z òmôwiónym tu dokazã ò ùtwórstwie Heyczi, co pòzwòlëło zamknąc jã wôżnym dlô tegò pisarza epicczim dzélã. Przë ti leżnoscë òstôł zmieniony titel tegò rozdzélu z „Kaszubska epopeja ks. dr Leona Heykego” na barżi akùrôtny „Balladowa epopeja”. Za to w tim môlu pòwiémë ò słowiańsczi mitologie w tim wiérztowónym epicczim dokazu, bò ta kwestiô jesz nie bùdzy wiôldżégò zainteresowaniô najich znajôrzów lëteraturë, a miałabë, jeżlë mómë ju słowiańską fantasy, z jaczi i kaszëbskô bë sã mia ùrodzëc. Prôwdac Heyka ni mógł tegò zmerkac, ale na słowiańsczi mit rozmiôł ju dac bôczenié, co wôrt w tim placu pòkazac. I to na przëkładze Swaroga i Swiãtowita.

Wedle słowiańsczi mitologie i tëch òstatnëch pòstacjów, chtërne mògłëbë zaòstac na nordowëch Kaszëbach, chòcle za sprawą najôzdów wikingów, kaszëbsczich wierzeniów je tuwò mni i biédniészô je jich prezentacjô. Nalôżómë je prôwdac w kòżdim z trzech dzélów „Dobrogòsta i Miłosławë”, ale nie je jich tëli, co słowiańsczich bògów w òstatny. Ze słowiańsczégò panteònu nôprzód pòznôwómë tu Swaroga. Przëbôcziwô to kòmpòzycjã òpòwiedni Heyczi „Wiłe i krośnięta”, jakô kôrbi ò titlowëch pòstacjach z kaszëbsczich wierzeniów, ale zaczinający sã taką hewò òpòwiescą ò Swarogù:

> „Pomorzanie tczële jednygo nowëższygo boga, ten zwôł sę Swarog. Od niego wszëtko pochodzy, on stworąm dôwo wid i żëcy. Temu nowëższymu oni nie skłodale zewnetrznech ofior, bo bë go mogle swą nieudolnoscą obrazec, le mu cëcho w głębi serca chwałę oddowale. Temu jednymu wszëtki niższy bóstwa poddany bëłe. W stronę nieposłësznech on grome rzucoł. Dąb był jemu poswicony. Gród jego stôł wësok na jasnym modrym niebie, z chtërnygo on widzoł cały świat. Jego sënowie i jego córki załotwiałe różne rozkaze i obowiązki. W pierzastech zgłach oni wdół na zemię zlatywali”[12].

---

[10] Tamże, s. 11.

[11] Tamże.

[12] S. Czernicki, *Podania kaszubskie*, s. 34.

Jistno bãdze w tim baladowim pòemace. Czedë Dagòmir rëgnie z prosbą ò pòmëslnosc w miłoce do pògańscżégò kapłana, Gromisława, ùczëje òd niegò ò wiôldżi mòcë Swaroga. Pózni na Łësy Górze, znóny wiedno pòd tim mionã w Słowianiznie z kùltowégò charakteru, òdbãdze sã pòstãpny etap wróżeniô i zamôwianiô. Czedë wrócą do chëczë i runë dopòwiedzą wszëtkò do kùńca, Dagòmir mdze mùszôł prosëc prawie Swaroga ò pòmòc. Przë ti leżnoscë pòznô wërzekłą przez Gromisława miticzną òpòwiedniã ò tim słowiańsczim bògù. A wôrt jã wspòmnąc bënômni z dwùch przëczënów. Nôprzód dlôte, że mało czedë pòtikô sã słowiańscżé mitë pòdóné pòeticczim słowã, a pò drëdżé temù, że Heyka twòrzi z nich jakbë pòeticką mitologiã, ò czim za sztót sã pòwié. Terô miticznô òpòwiedniô ò Swarogù i Swarożëcu:

„Swaróg, bóg nad wszëtczé bòdżi, całą noc w swi jutrzny kùzni
Nôprzédniészé złoto swarzi, gnie i bije i przetwôrzô.

Swaróg złotą tarczã kùje i jak òna je skùńczonô,
Młodi Swarożic jã bierze i przez brómã dnia wëchôdô.

Corôz wëżi, corôz jasni òn w niebiescżé błonë jidze,
Wstąpiô mòżny i dobiwô, mrok i zyb przed nim ùcékô.

Żôr ti tarczë je tak mòcny, że gò lëdzczi wid nie zniese,
Że przed ji codzénnym blaskã mrozny krôj stolemów miknie.

I òn całi krôj òbéńdze i òstatny nórt rozgrzeje,
Òdżin z kùzni pòchwôcony słuńca tarczã w swiat rozpriskô.

Noc przed nim sã copac mùszi i sã corôz barżi skrôcô,
Zyb walczącë sã ùsuwô i w północny nórt ùmikô”. (s. 176)

Ta òpòwiésc òtmikô miticzny cykl w *Dobrogòsce i Miłosławie* i to dopiérze w òstatnym dzélu tegò dokazu, co dôwô do mësleniô, że w zadżinionëch sztërzech spiéwach mògło bëc wiãcy taczich pòeticczich mitów. A że ten òpòwiôdô ò Swarogù, je dokazã wiédzë Heyczi ò solarizmie słowiańsczich wierzeniów. Kò Słowianowie, jistno jak jiny w przedchrzescëjańsczich czasach, mielë słuńce za nôwiãkszą mòc nôtërë, a wnenczas òdżin béł mù blisczi swòją energią. Swaroga tej, chtëren miôł fùnkcjã szlachùjącą za Swarożëcową, robilë bògã słuńca[13]. I ò nim je prawie ten mit – ò Swarogù, co kùje słuńcową òdczidnicã jak grecczi Hefajstos, zwóny stądka „kòwôlã bògów”[14]. Robi to òb noc, a czedë robòta je skùńczonô, nié òn wëchôdô ze słuńcową òdczidnicą przez brómã dnia, ale Swarożic, jegò syn. Bò wej, wedle jãzëkòznajôrsczi reglë, jak ò sënie ksãca, to je słuńca, gôdało sã dôwni ksãżëc, tak na sëna Swaroga – Swarożic.

---

[13] A. Gieysztor, *Mitologia Słowian*, Warszawa 1982, s. 263. Przër. J. Strzelczyk, *Mity, podania i wierzenia dawnych Słowian*, s. 199.

[14] W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, s. 363. Hefajstos téż wëkùwôł òdczidnicã Zeùsowi i Achillesowi.

Òddôwelë tczã Swarożëcowi pòłabsczi Słowianowie[15] i stądka téż Majkòwsczi ùznôwôł gò w ksążce *Historia Kaszubów*[16] za bòga nôwôżniészégò na Pòmòrzim. Dlôte Heyka, chtëren znôł ten dokôz, téż dôwô na niegò bôczenié. A bãdze szło mù gwës ò nôblëższich Pòłabianóm na Pòmòrzu Òbòdrzëców, żëjącëch czedës midzë Łabą a Trawną, z chtërnëch béł prawie nen Niklot bijacy tak skùtkòwno jak stolem Krzëżôków pòd Bòrzechòwã. Chcemë rzeknąc, że i ò kraju stolemów nie zabądze Heyka w tim mice, włączającë na ten ôrt te pòstacje z kaszëbsczich i nordowëch wierzeniów do słowiańsczégò panteònu. A gôdającë ò nocë, jakô ùcékô przed blôskã słuńcowi òdczidnicë na nordã i corôz to krótszi, sygô nié le do mitu, co òpòwiôdô ò òdwieczny biôtce widu z cemnicą, ale téż do historie tłómaczący słowiańsczi òbrzãdowi rok, w jaczim słuńce mô nôwôżniészą rolã.

Parłãczącë to wszëtkò z proroctwã Gromisława, pòéta rëchtëje sã równoczasno do relacje ò sobótkòwi nocë, jakô symbòliczno òddôwô prôwdã ò tim, jak zacznie òna òdtądka przedobëwac słuńce, bò przecã dzéń stôwô sã pò ni corôz krótszi. Jidącë pòdług ti interpetacje dali, mòżna to rozmiôc jakno bëlną wróżbã dlô Dagòmira, a nieszczesną dlô solarnëch pòstacjów Miłosławë i Dobrogòsta. Leno wnenczas mùsz bë bëło ùznac w ti symbòliczny biôtce dnia i nocë jegò pòstacjã za symbòl widu, a te òstatné i równoczasno titlowé za symbòle cemnicë, co nijak sã mô do lëteraczi jawernotë. Kò nierôz Dobrogòst je tu parłãczony z jasnotą, a słuńce tacącé sã w blónach i cemnice nocë, towarzą colemało Dagòmirowi.

Òstôwiającë to równak bez kòmentarza, pòznôwómë z òmówionégò rëchli mitu, jak zaczinô sã w nim słuńcowô wanoga Swarożëca pò niebie, wanoga zaczãtô narodzenim słuńca w zëmòwi czas swiãta Kòladë, to je 24 gòdnika, a kùńczącô sã dobëcym nocë w czas Sobótczi. Le na tim sã nie kùńczi. Bò prawie pòstãpną miticzną òpòwiescą je ta, jak Swarożic duńdze do niebiesczégò gardu, czedë to zdarzi sã nôdłëgszi dzéń i nôkrótszô noc. Krótczé òkôżą sã równak te òdwiedzënë i niedługô redota sëna Swaroga z dobëcô nad cemnicą nocë. Ju na drëdżi dzéń mdze mùszôł chùtkò wracac z dobëtégò gardu; a wnenczas dzéń zacznie sã stawac corôz krótszi. Kùńcowé wrócenié Swarożëca do òjca bãdze miało plac jak w przëtrôfkù Kòrë jidący do Hadesu dopiérze na jeseni.

Òpòwiésc Gromisława, jakô nie je niczim jinym jak solarnym mitã, stôwô sã pòeticką òpòwiednią ò wieczny biôtce widu z cemnicą, dnia z nocą, dobra ze złã. Ale nié le w tim je ji znaczënk. Wôrt bôczënkù są jesz w ti miticzny historie òstatné słowa pòdrechòwùjącé solarną òdisejã Swarożëca, a gôdającé ò tim, że prawie ta òdwiecznô biôtka mô stwòrzoné żëcé, jaczémù ùdało sã wërwac z nocë smiercë, bò ju pózni jegò dalszé waranié zagwësniwô słuńce, jakno solarnô energiô.

---

[15] *Mały słownik kultury dawnych Słowian*, pòd red. Lech Leciejewicz, wyd. III, Warszawa 1990, s. 80.

[16] Przër. A. Majkowski, *Historia Kaszubów*, Gdańsk 1991, s. 46–47.

„Czej na niebie nisczé słuńce ledwie do nas bòkã mërgnie,
Wschód Swarożëca to pierwszi, bë pòdobëc gród niebiesczi.

Corôz jasni, corôz wëżi Swarożic na stopnie wstąpiô,
Chmùrë schną i zyb ùmikô, wnet je walczi równowôga.

Wróg jesz rôz wësyłô mòce, srodżé wichrë w bój wëlecą,
Ale Swarożic pòdskòczi i niebiesczi gród dosygô.

Tak òn dobéł, òn panëje, lud na zemi ògnie pôli,
Dzéń[17] *nôdłëgszi, w noc nôkrótszą nôwikszé je swiãto nasze.*

Swarożic òdchôdô z grodu, dzéń sã skrôcô, noc pòwikszô,
Pò jesénny równowôdze Swarożic do òjca wrôcô.

Zëma, lato – dwie to dobë wiôldżé mają przeznaczenié,
Bój to dnia z òdwieczną nocą, z chtërny wszëtkò żëcé wëszło”. (s. 176-177)

I na tim kùńczi sã mit ò Swarożëcu, chòc to jesz nié kùńc słów na jegò témat. Ju czedës przëbôcził Heyka „Swaroga jasnô moc” (s. 36) w jednym z wiérztów pùblikòwónëch w tomikù *Kaszëbsczé spiewë*, a tuwò, czej mdze gôdka ò złoce, co mòże dac nieszczescé, pòwié, że są to „łzë Swaroga” (s. 193). A czedë na Zôpadnym Pòmòrzim zacznie słabnąc nowô wiara, a jidze tu mést ò Słowińców, Heyka òpòwié, jak to Swaróg kùje òdczidnicã dlô Swiãtowita, a Swarożic rëchtëje sã do biôtczi (s. 199). A czej barżi jasno zaswiécy miesądz, òsoblëwie w czas wòjnë, jakô wiedno służi leno złu, lud bãdze gwësny, że to Swaróg kùje w swòji kùznie barnią, a brzadã tegò i równoczasno przëczëną miesądzowégò rozwidnieniô są priskającé tamstądka skrë (s. 203). Kùreszcze, tak tłómaczëlë so nocną rzozã – że to Swaróg robi òb noc w kùznie i wachtëje nad swòjim lëdã.

Żelë mùsz bë bëło gadac ò pòstãpnym bògù ze słowiańsczégò Parnasu, to miôłbë nim bëc Swiãtowit. Je wiedzec, że Heyka ò nim nie zabéł, ale rzekł na jegò témat wiele mni jak ò Swarogù i Swarożëcu, bò prawie te bóżstwa ùznôł tuwò za nôwôżniészé. Miono Swiãtowita przëbôczi nôprzód Lutik, jaczi wënëkóny przez Niemców ùcekł ze swòjima blisczima ze swòji zemi i nalôzł tacówkã w kaszëbsczich lasach (s. 178). Potemù o nim i jegò swiãtnicë pòwié Dobrogòst. Bãdze to znónô pòwiôstka ò Arkónie i Swiãtewice, chtërnégò sztatura i òbrzãdë przë ni robioné òstóną przë ti leżnoscë tak òpòwiedzóné, jak je to òpisóné w zdrzódłach. Heyka dô tej bôczenié na róg nafùlowóny miodã i rokroczną czestã, jakô òdbiwô sã na jeseni przed sztaturą tegò bòga bògów:

---

[17] W maszinopisu: *W dzen* /k. 181/.

„Tam na biôłi, het, Arkónie niegdës gród stôł Swiãtowita[18]*;*
W bòk ùjãti lewą rãką, prawą róg òn miodu trzimôł;

Bóg w jesénną równowôgã kòrny lud na ùczta rôcził;
Przeminãła jegò chwała, jak przemijô dzéń gòdowi”. (s. 185)

Swiãtowitowi òprzestelë òddawac tczã, a barżi mùsz bë bëło rzeknąc, że jegò kùlt sã zatracył, czej dëńsczi Waldemar w 1168 rokù znikwił Arkónã. Swiãtowitowi tim razã nie ùdało sã dobëc, chòc nocama ridowôł na biôłim kòniu do biôtczi. Arkóna òstała dobëtô, a jegò sztatura pòcãtô. Znónô bëła mést Heyce XII-wiecznô „Kronika” Helmòlda z *Monumenta Germaniae Historica (1826-1835)* Paùla Pertza, a téż òpisënk tragedie Swiãtowita òpòwiedzóny przez Saxo Gramatika w *Gesta Danorum...* Òkróm te ju w dokazu *Podania kaszubskie* òpisôł „Dzéń w Arkonie”, nie zabiwającë wnenczas ani ò stanicë Swiãtowita, ani jak wëzdrzała jegò sztatura i jaczé òdbiwałë sã tam òbrzãdë, ani ò nocnëch wanogach bòga i jegò biôtkach z niedrëchama. Wôrt w tim placu wiedzec, że jistno jak w jinëch òpòwiedniach, pòdskacywónëch czãsto charakteristiką i òmówienim miticzny pòstacji, a pózni przedstôwiającëch wiédzã kaszëbsczégò lëdu słowã òpòwiescë, Heyka tak kùńcził:

> Powiodają, że i w naszech czasach niejedny tego nocnygo jezdnika spotkale w lese i na brzegu morza. Świetowit prowadzący i spiacy wojsko na ćwiczeniach nocnych[19].

Bëło to òriginalné parłãczenié mitu Swiãtowita z òpòwiednią ò nocnym ridownikù, Czôrnym Łówcë i spiącym wòjskù, czegò nawetka nie nalézemë w „Remùsu” Majkòwsczégò. Ale ù Heyczi to nié pierszô taczégò ôrtu miticznô kómpilacjô, ò czim wôrt w ti ksążce przeczëtac, i to nié leno w 2015 rokù ògłoszonym Rokã Heyczi. A żebë wiedzec ò ji zamkłoscë, sygnie zazdrzec do spisënkù zamkłoscë, w jaczim mómë taczé sprawë:

I. Psychòmachiô lirycznégò pòdmiotu w cyklu *Spiéw miłosny*
   1. Nôprzódka i pòtemù
   2. Zdrzącë jinaczi
   3. Psychòdrama

II. Miticzno i historiczno
   1. Wstãp, ùwôdżi i mòtto
   2. Topògrafiô

---

[18] W maszinopisu: *Swiętowita* /k. 198/.
[19] S. Czernicki, *Podania kaszubskie*, dz. cyt., s. 39.

3. Nié leno ò kòscérsczich stolemach
4. Mòrsczé pòtwòrë i rabùsznicë
5. Òpòwiescë z dôleka i bliska
6. Słowińcowie i Arkóna
7. Religijné tématë
8. „Bògòmëslno”
9. Nié leno ò Swiãtopôłkù

III. Baladowô epòpeja
   1. Ksążczi téż mają swòjã historiã
   2. Przedstôwiającë zamkłosc
   3. Òd epòpeji do baladowégò pòematu
   4. Pòwtórzenia i przëwòłania
   5. Z dôwnégò Gduńska
   6. Ò mòrzu
   7. Òpòwiednie, legendë i spiéwë
   8. Westrzód bôłdzów
   9. Z katalogù pòrównaniów
   10. Widzenia, snë i rojenia
   11. Z kaszëbsczich i słowiańsczich wierzeniów
   12. Ze słowiańsczégò mionownika

I na tym mùsz ju skùńczëc słowò ò ùtwórstwie ks. dr. Léòna Heyczi, jaczé miało dac bôczenié nié leno na jegò liriczné i epicczé spòsobnoscë widzewné w òpòwiedniach, ale téż na zatacony w céni tegò lirycznégò ùtwórstwa pòemat *Dobrogòst i Miłosława*. Bò chòc nie znajemë gò w całoscë, to ni mòżemë gò òmijac òb czas òbgadiwaniô ùtwórczich dobëców Léòna Heyczi. Kò ni mòże pòzwòlëc, żebë ti, co znikwilë jegò òstatné spiéwë, bëlë rôd, że ò tim dokazu je cëchò. Móm wej taką nôdzejã, że to, co z niegò zdżinãło, czedës sã naléze. Ale jeżlë nawetka tak sã nie stónie, to ò tim, co òstało z zamkłoscë *Dobrogòsta i Miłosławë*, mòże tak a tak rzec, że to dokôz wôrt bôczeniô.

Dariusz Majkòwsczi

Òtaksowanié stojiznë kaszëbsczi lëteraturë na stronach „Stegnë”

„Stegna” to kaszëbskòjãzëkòwi lëteracczi trzëmiesãcznik, jaczi wëchôdô bez ùstónkù òd 2006 r. Je to darmôk dodôwk do miesãcznika „Pòmeraniô”. Jak czëtómë we wstãpie do pierszégò numra: „Môsz w rãkach nowé pismiono, jaczé je pòswiãconé kaszëbsczi lëteraturze. Nalézesz tuwò tekstë rozmajitëch ùsôdzców, tak młodégò, jak i kąsk starszégò pòkòleniégò. Mô to bëc rôczba do wéńdzeniô i przechôdaniégò sã stegnama domôcégò słowa”[1]. I pò prôwdze na stronach pismiona są pùblikòwóné przede wszëtczim tekstë rozmajitëch pisarzów, pòétów i ùsôdzców, dokazów na binã, tłómaczenia na kaszëbsczi jãzëk, a téż spiéwë. Nie felëje równak téż recenzjów i òpisënków ksążków, kôrbiónków z kritikama i znajôrzama lëteraturë.

W wiele tekstach, jaczé nalôżómë w „Stegnie”, pòjôwiają sã próbë òtaksowaniô kaszëbsczi lëteraturë. Chcemë sã przëzdrzec, jakô w òczach aùtorów piszącëch do tegò trzëmiesãcznika bëła ji kòndicjô w latach 2006-2015.

Jakô kaszëbizna?

W artiklach, jaczé òceniwają kaszëbskòjãzëkòwą lëteraturã, colemało je gôdka ò sami kaszëbiznie, jaką mielëbë ùżëwac w swòjich dokazach piszący. Ju w pierszim numrze swój pòzdrzatk na ten témat zaprezentowôł Stanisłôw Janka. Pòdług niegò nôwôżniészô je wòlnota aùtora.

> Jô pòchôdóm z pôłniowëch Kaszëb, z lëpùsczich strón, ale jem sã wëprowadzył na nordã i przejął jem jãzëk, chtërnym tak w wikszim dzélu lëdze tu gôdają. Na pòtrzebë pòezji stwòrził jem jesz jinszi jãzëk. Ale jô téż ùwôżóm, że tu nôleżi dac czas lëteraturze kaszëbsczi i z jedny stronë przëjąc tã wòlnotã pisôrza. Żelë chtos chce pisac w jãzëkù swòji wsë, to niech pisze (....)[2].

---

[1] *Òd redakcji*, „Stegna” nr 1 (1/2006), s. 3.

[2] A. Cupa, D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka ze Stanisławã Janke*, „Stegna” nr 1 (1/2006), s. 6–9.

Stanisłôw Janka pòcwierdzył swòje zdanié dwa lata pózni, czedë miôł pòdrechòwóné w pismionie XIII. Prozatorsczi Kònkùrs m. Jana Drzéżdżona.

> Jô – jeżlë jidze ò twòrzenié kaszëbsczégò jãzëka lëteracczégò – jem za tim, żebë tegò procesu nie przëspieszac (...)[3].

Janka apelëje równak, żebë kaszëbsczi ùtwórcowie niezanôleżno òd wëbróny przez sebie òdmianë kaszëbiznë zachòwelë òbòwiązëjący pisënk[4]. Widzy téż, że standarizacjô jidze baro chùtkò, bò jurorzë wspòmniónégò kònkùrsu w 2008 r. czãsto nie bëlë ju w sztãdze rozeznac, skądka pòchòdzy jaczi aùtor, bò wszëtcë piselë wnetka jistnym, ùniwersalnym jãzëkã. Zdanié to pòcwierdzywô téż Barbara Pisarek, chtërna w tim samim numrze pòdczorchiwô, że corôz mni artisticznëch dokazów pòwstôwô w kaszëbiznie pòznóny doma, òd starszich, „w jãzëkù ò swójny môlowi farwnoscë”. Zastãpiwô jã corôz czãscy lëteracczi i pùblicysticzny jãzëk, jaczi aùtorka nazéwô sztëcznym[5].

Za to Ludmiła Gòłąbk òbwiniô młodëch pòétów, że w jich tekstach mòżna dozdrzec słabą znajemnotã domôcy słowiznë i syntaksë, a téż felënk kòntaktu z żëwą mòwą[6].

Òkróm te piszący do „Stegnë” mëslą nad sensã przerôbianiô starszich kaszëbskòjãzëkòwëch dokazów na zgódné z dzysdniowima wskôzama pisënkù. Róman Drzéżdżón felã taczich dzejaniów widzy w tim, że baro mòżlëwi je wnenczas stracënk piãkna jãzëka òriginału, co tikô sã òsoblëwie pòezji, w jaczi colemało barżi drãgò je ùterôczasnic np. fleksyjné kùnôszczi. Z drëdżi stronë takô normalizacjô zapisënkù je mùszebnô dlô szkólnëch, dzecy i młodzëznë ùczący sã kaszëbsczégò jãzëka[7].

Na pitanié ò to, jak miałabë wëzdrzec kaszëbizna dzysdniowëch ùtwórców lëteraturë, òdpòwiôdô téż Pioter Dzekanowsczi (znóny czëtińcóm pòd pseùdonimã Jón Natrzecy). Dôwô òn bôczenié na to, że kòżdi aùtor mô swòjã apartnosc, swòjã standarizacjã: „Czë jidze ò leksykã, czë gramaticzné sprawë, czë frazeòlogizmë”[8].

Felënk lëteracczi kriticzi

Aùtorzë, co piszą do „Stegnë”, pòdczorchiwają felënk lëteracczi kriticzi. Je to jiwer òsoblëwie dlô młodëch ùtwórców, chtërny brëkùją òtaksowaniô swòjich dokazów, żebë mòglë sã rozwijac. Widzy to R. Drzéżdżón, jaczi je gwës, że młodi rôd bãdą kòrzëstac z doradów fachówców. Pòdług niegò kriticzi kaszëbskòjãzëkòwi lëteraturë do czësta ni ma (a barżi mùsz napisac, że nie bëło w 2007 r., czedë pisôł swój articzel). Ò taką stojiznã òbwiniô ùczałëch:

---

[3] *Jakô je ta kaszëbizna? Gôdka ze Stanisławã Janke*, „Stegna” nr 9 (3/2008), s. 2.

[4] A. Cupa, D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka...*

[5] B. Pisarek, *Spiący wstają!!!*, „Stegna” nr 9 (3/2008), s. 3–6.

[6] L. Gòłąbk, *Co sztôłtëje òbrôz wspólczasny pòezji kaszëbsczi?* „Stegna” nr 11 (1/2009), s. 19–23.

[7] R. Drzéżdżón, *Bëlnô lëteratura czë grafòmaniô*, „Stegna” nr 3 (1/2007), s. 20–21.

[8] *Dalek òd „achów” i „òchów”. Kôrbiónka z Piotrã Dzekanowsczim*, „Stegna” nr 35 (1/2015), s. 2–5.

> Czë pò prôwdze ni ma ùczałëch, jaczi bë sã tim zajãlë? Gwësno są, ale wëgódni je z górë wzerac, czãsto znającë blós wëriwczi z ùtwórstwa, pòtãpiac całi lëteracczi brzôd ùtwórcë, a wrzëcac jegò w kastã pòd mionã: grafòmaniô! Doch lepi bë bëło wskazac piszącym, jaczé robią fele, niżlë z górë gadac, że ten czë nen do pisaniô sã nie nadôwô[9].

Chcemë dodac, że te słowa są jakbë òdpòwiedzą na wëpòwiésc profesora Józefa Bòrzëszkòwsczégò, chtëren 20 gòdnika 2006 rokù òb czas lëterackò-jãzëkòwégò seminarium piszącëch pò kaszëbskù w wejrowsczim Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismienizně i Mùzyczi scwierdzył, że bëłobë lepi, czejbë niejedny ju wiãcy pò kaszëbskù nie piselë[10].

Jistno jak Drzéżdżón pisze Adóm Hébel, chtëren pòdczorchiwô, że ùsôdzcóm je brëkòwny chtos, chto pòwié jima, że dzél jich dokazów nie je wiele wôrt[11].

Na jiwer sparłãczony z felënkã kriticzi dôł téż bôczenié S. Janka. Pòdług niegò nie tikô to sã le naji lëteraturë, bò jistny problem je w całi Pòlsce. To, co je pùblikòwóné na témã wëdôwónëch ksążków, to pòdług aùtora *Łiskawicë* colemało leno notczi abò òmówienia dóny pùblikacje, ale nié kritika. Takô stojizna je zôwadą dlô rozwiju ùtwórców, bò kriticzno-lëteracczé tekstë są „pòtrzébné tak jak zdrzadło je człowiekòwi pòtrzébné, żebë ùzdrzôł se[12]”.

Z drëdżi stronë ti niewielny i rzôdkò piszący kriticë mielëbë miec starã ò meritoriczné i sprawiedlëwé taksowanié kaszëbsczich dokazów, bò pòdług Eùgeniusza Prëczkòwsczégò czãsto czerëją sã òni òsobistima sympatiama, a tej-sej zôzdroscą, że jaczis aùtor pisze lepi jak òni. „Kò niejeden talent òstôł zniszczony, czej dopiérkù wëpùszczôł lëstczi. Temù z nicwôrtną kritiką trzeba kąsk òpasowac[13]”.

Diskùsjô ò pòezji

Nôczãscy taksowónô je w „Stegnie” pòezjô. Colemało są to recenzje rozmajitëch pòeticczich tomików abò òpisënk ùtwórstwa rozmajitëch ùsôdzców[14], ale nie felëje téż artiklów ò òglowi kòndicje liriczi. Mùsz je tu wspòmnąc przede wszëtczim ò òstri diskùsji z 2009 r. midzë Ludmiłą Gòłąbk a Grégòrã Schramką. W teksce *Co sztôłtëje òbrôz wspólczasny pòezji kaszëbsczi?* aùtorka pòdczorchnãła, że jinaczi jak zrzeszińcë dzysdniowi pòecë nie wëzwëskiwają brzadno bòkadnoscë lëteracczi i òglowòhùmanisticzny tradicje. Jak pisze:

---

[9] R. Drzéżdżón, *Bëlnô lëteratura...*

[10] *Tamże.*

[11] A. Hébel, *Kaszëbskô pòezjô 2010 z pòzdrzatkù Zymkòwca*, „Stegna” nr 18 (4/2010), s. 17–18.

[12] A. Cupa, D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka...*

[13] E. Prëczkòwsczi, *Krëjamnotë pòezji*, „Stegna” nr 18 (4/2010), s. 15–16.

[14] Przër. H. Kaszuba, *Swiat pòézji Jana Zbrzëcë*, „Stegna” nr 1 (1/2006), s. 15-17; H. Kaszuba, *Stanisłôw Janke – Piesniodzejanié*, „Stegna” nr 2 (2/2006), s. 10-12; L. Gòłąbk, *Szlachama kùsków*, „Stegna” nr 7 (1/2008), s. 22-23; W. Lew-Czedrowskô, *Tekstë pisóné z pòtrzebë serca*, „Stegna” nr 11 (1/2009),

> (...) czãsto bierze sã to stądka, że młodi aùtorzë ti dôwniészi pòezji nie znają abò nawetka są na niã òbòjãtny[15].

Pòdług L. Gołąbk skùtkã tegò òdcãcô òd kòrzeniów są małowôrtné, nieòriginalné i pseùdopòeticczé tekstë, a zagwësnienia młodëch lëteratów, że nie chcą sã pòddac cëskòwi pòprzédców, aùtorka wspòmniónégò artikla mô za fòrmã ùsprawiedlëwianiô przez nich włôsnégò zgnilstwa. Równoczasno widzy òna pòzytiwné przëkładë „nowégò głosu” w kaszëbsczi pòezji. Ida Czajinô, Robert Żmùda-Trzebiatowsczi czë Jerzi Stachùrsczi to pòdług L. Gòłąbk ùtwórcowie, chtërny w swòjich dokazach pòkazywają złożonosc człowieka i ùniwersalnosc swiata, a „jich pòezjô ùkazywô samòswiadomòsc lëdzy, dlô jaczich kaszëbskòsc je wcyg nôwôżniészą jideą òsobistą”[16]. Wësok òceniwô téż dokazë Hanë Makùrôt, chtërny wiérztë:

> wërôżają prostotã dzecka i to dzecka z baro rozwiniãtą wëòbraznią (...). Problemë, jaczé pòrësziwô ta pòezjô, są baro czãsto nôtërë metafizyczny, są filozoficznyma rozwôżaniama ò charakterze òntologicznym – na témat żëcégò i smiercë, pòrządkù swiata, placu człowieka w tim swiece, są pòszukiwanim môla dlô sebie.

Wiele kriticznëch ùwôgów do nëch mëslów aùtorczi zgłosył G. Schramka, chtëren w pòstãpnym numrze „Stegnë” òbwinił jã m.jin. ò to, że za baro mô sprawã zògloné. Nie zgòdzył sã òn z pòzdrzatkã, że dzysdniowi pòecë nie znają lëteracczi tradicji. Przëbôcziwô np. Anã Mariã Bartkòwską (wiérzta *Syzyf*), Titusa Kamila Rolsczégò (*Zdrzódło*) i Tomasza Fópkã, chtërnégò *Esemesë do Pana Bòga* mô za zbiér, co wpisywô sã w tradicjã religijny liriczi, a równoczasno za próbã prowadzeniô dwagôdczi z pòprzédcama. Jistną diskùsjã widzy Schramka w *Szlachama kùsków*, gdze pòdług

---

s. 15–18; ep, *Dzewiãcdzesąt lat Stacha z Lãbòrga*, „Stegna” nr 15 (1/2010), s. 27; L. Gòłąbk, *Biblëjô w pòezji Roberta Żmùdë-Trzebiatowsczégò*, „Stegna” nr 16 (2/2010) s. 20–22; I. Czajinô, *Nôpiãkniészi wiérzt ò Jezësu. Analiza wiérzta „Rabbùni” Jana Zbrzëcë*, „Stegna” nr 17 (3/2010), s. 13–14; K. Serkòwskô, *Nalazłé dobro. Refleksjô pò gôrzcë pòezji*, „Stegna” nr 19 (1/2011); L. Gòłąbk, *Wiérztë Jana Piepczi – to je kòlibac letkòscą...*, „Stegna” nr 22 (4/2011), s. 28–29; E. Prëczkòwsczi, *Henrik Héwelt – przëbôczony pòeta*, „Stegna” nr 28 (2/2013), s. 2–3.

[15] L. Gòłąbk, *Co sztôłtëje òbrôz wspólczasny pòezji kaszëbsczi?...*

[16] *Tamże.*

niegò aùtor nawlékô do òbrazu miłotë w kaszëbsczi pòezji, jakô donëchczôs bëła przedstôwiónô na romanticzny ôrt, a na gwës nié tak „celesny” jak zrobił to T. Fópka w swòjich erotikach[17]. Przëkładã pòétë, chtëren bëlno znaje rëchlészą lëteraturã, je dlô aùtora artikla téż R. Drzéżdżón, „jaczi je wespółùtwórcą jedny z antologiów kaszëbsczi pòezji (...). Jak òn bë mógł jã napisac, skòrno bë nie znôł naji lëteraturë[18]” – pitô retoriczno Schramka.

L. Gòłąbk w òdpòwiescë na te słowa przëbôcziwô R. Drzéżdżona, chtëren w „Pomeranie” scwierdzył, że nôwiãkszą wôrtnotą pòezji je òtemkniãcé na nowiznë, òriginalnosc. Dlôte mô òn starã ò to, żebë nie szlachòwac za ùtwórstwã jinszich.

> Jegò dążenim je tej czëstô òriginalnosc, twórczô samòstójnosc. Niechãc do pòznôwaniô dotëchczasnégò dorobkù lëteracczégò mô bëc receptą na òriginalnosc pòetë. (...) A bëlné pòznanié dobri lëteraturë (nié leno kaszëbsczi) nie zaszkòdzëłobëbë nawetka geniuszowi, a tim barżi aùtorowi kaszëbsczi antologii...[19]

G. Schramka wrócył do diskùsje ò kaszëbsczi pòezji w 2010 r., krótkò pò tim, czej ùkôzała sã przërëchtowónô przez niegò ksążka *Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô dzysdniowi kaszëbsczi pòezji*[20]. W òpùblikòwóny z ti leżnoscë kôrbiónce pòdczorchnął òn, że wërazno zmieniłë sã témë, ò jaczich piszą ùtwórcowie. Czedës czãstszô bëła patrioticznô i miłotnô pòezjô, a dzysdnia aùtorzë wiérztów są pòdług niegò zainteresowóny przédno człowiekã, chtërnégò egzystencjalné problemë stôwają sã centrum òbzéraniô i refleksji ò swiece i żëcym[21].

W tim samim czasu na témat kaszëbskòjãzëkòwi pòezji pisôł w „Stegnie” miéwca wëdôwiznë Region Jarosłôw Ellwart. Dôł òn bôczenié na to, że zaczekawienié czëtińców pòeticczima tomikama je corôz mniészé. Wedle niegò dzeje sã tak na skùtk słabi rówiznë wiãkszoscë wëdôwónëch wiérztów, jaczé prosto nazéwô grafòmanią. Felëje téż ùtwórców, co wpisywają sã w swiatowé, terôczasné żochë. „Sedzymë w swòjim zósu i grozy nama petrifikacjô” – gôdô Ellwart[22].

---

[17] G. J. Schramke, *Òbrôz dzydniowi kaszëbsczi pòezji? W òbarnie „młodëch” i nié le*, „Stegna” nr 12 (2/2009), s. 5–9.

[18] *Tamże.*

[19] L. Gòłąbk, *Pòezjô młodô, czë niemłodô? (w òdpòwiescë Grégòrowi Schramce)*, „Stegna” nr 12 (2/2009), s. 10–13.

[20] G.J. Schramke, *Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô dzysdniowi kaszëbsczi pòezji (1991–2008),* Gdiniô 2010.

[21] *Gôdka z Grégòrã J. Schramke aùtorã Antologii Dzysdniowi Kaszëbsczi Pòezji „Skrë ùsôdzkòwi mòcë”*, „Stegna” nr 18 (4/2010), s. 2–5.

[22] D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka z Jerkã Ellwartã z wëdôwiznë Region*, „Stegna” nr 18 (4/2010), s. 16.

„Dlô kògò to całé pisanié?”

Hewòtné pitanié zadôł w jednym ze swòjich tekstów T. Fópka[23]. Sprawa wielënë czëtinców kaszëbsczi lëteraturë i jich spòdzéwaniów intereséje wiele aùtorów „Stegnë”. Nôwiãcy bôczënkù dała temù Jiwóna Joc, chtërna przëbôczëła, że òb całi pòwòjnowi czas jaż do dzysdnia zwiãkszìwaniémù wielënë wëdôwónëch ksążków nie towarził rost zapòtrzebòwaniô na kaszëbskò-pòmòrską lëteraturã. Szëkającë przëczënów taczi stojiznë przëbôczëła argùmentë Lecha Bądkòwsczégò, chtëren w 1977 r. cwierdzył, że je to skùtk m.jin. słabégò kòlpòrtażu[24] i pòdczorchiwôł, że kaszëbską lëteraturã czëtô przédno inteligencjô, a baro mało czedë zwëczajny mieszkańcowie, co gôdają na co dzéń pò kaszëbskù[25]. Joc pisze, że takô stojizna warô i dzysô (w 2009 r.), a przëczëną je chòcle to, że felëje kaszëbskòjãzëkòwëch romanów, wspòminków, wdôrników[26]. Òkróm tegò pòdług ni problemã je cëzosc dlô wiãkszoscë Kaszëbów swòjégò pisónégò jãzëka. Ta cëzosc je zwieliwónô przez samëch ùtwórców, bò:

> Przédnym célã dzysdniowëch pòetów zdôwô sã nie bëc przekazywanié przez swòje ùtwórstwò nôlepszich w terôczasnym swiece wôrtnotów, swòjich nôtërnëch emòcjów, ale przede wszëtczim wiôlgô stara ò to, żebë kaszëbsczi jãzëk nie béł archajiczny, żebë dopasowac gò do dzysdniowëch jãzëkòwëch standardów. Dzeje sã tak bez zdrzeniô na jegò prôwdzëwé fùnkcjonowanié w kaszëbsczi spòlëznie, jakô colemało kaszëbi pòlsczé słowa, a nowé są dlô ni cëzé[27].

Tej za wiôlgô starã ò kaszëbiznã sprôwiô, że lëteratura twòrzonô w tim jãzëkù ni mô czëtińców.

Na felënk czëtającëch dôwô bôczenié téż J. Ellwart, chtëren scwierdzył w 2010 r., że przedôwanié ksążków z kaszëbską pòezją w ksãgarniach je „na grańcë sztatisticzny felë”[28]. Chcącë przedac jaczés egzemplarze nieòbéńdné są wedle niegò promòcje, aùtorsczé pòtkania i pòeticczé wieczorë.

Z drëdżi stronë aùtorzë piszący do „Stegnë” widzą, że w przërównanim ze stojizną w Pòlsce, czedë pòrechùjemë wielënã mieszkańców w òdniesenim do lëczbë i nakładów wëdôwónëch ksążków, Kaszëbi nie wëchôdają wcale gòrzi[29].

---

[23] T. Fópka, *Dlô kògò to całé pisanié? Mëslë zebróné*, „Stegna” nr 10 (4/2008), s. 5.

[24] W 2015 r. Piotr Dziekanowski stwierdził na łamach „Stegnë”, że kolportaż zdecydowanie się poprawił, bo dzięki internetowi„mòżna zamówic kaszëbską lëteraturã sedzącë doma”. *Dalek òd „achów” i „òchów”. Kôrbiónka z Piotrã Dzekanowsczim...*

[25] L. Bądkowski, *Doniesienie o stanie zdrowia naszej literatury*, „Pomerania” nr 6/1977, str. 6–11.

[26] I. Joc, *Kaszëbskô lëteratura bez lëdu? (dzél 2)*, „Stegna” nr 13 (3/2009), s. 15–17.

[27] *Tamże.*

[28] D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka z Jerkã Ellwartã z wëdôwiznë Region...*

[29] Por. np. S. Janke, *Jidzenié dali*, „Stegna” nr 1 (1/2006), s. 21. „Mimò tegò, że Kaszëbi to leno 1% mieszkańców Pòlsczi, to naje nakładë dô sã przërównac do nakładów pòlsczi lëteraturë”.

Na zakùńczenié wôrt przëwòłac słowa sp. prof. Jerzégò Trédra, chtëren ju w 2006 r. pòcesziwôł czëtińców „Stegnë”, że ni mùszą bòjec sã ò przińdnotã kaszëbsczi lëteraturë:

> Wëzdrzi na to, że kaszëbskô pismienizna tak sã rozwinãła, że mòżemë bëc ùbëtny ò ji przińdnotã. Je corôzka wicy lëdzy, jaczi piszą. Mòżemë sã bòjec ò ùtrzimanié jãzëka, ale lëteratura bãdze sã rozwijała[30].

Mòże tej bãdze to – jak głosy titel wspòmniónégò ju artikla Jiwónë Joc, chtërna nawlékô do słów L. Bądkòwsczégò z 1977 r. – „lëteratura bez lëdu”, bez czëtińców znającëch kaszëbsczi jãzëk, ale równak bãdze dërchac, a nawetka sã rozwinie.

---

[30] J. Tréder, *Ùbëtnô przindnota*, „Stegna” nr 1 (1/2006), s. 21.

Janusz Mamelsczi

Standarizacjô jãzëka kaszëbsczégò òczama pòetë

Jãzëk kaszëbsczi òdznôczô sã wiôlgą rozmajitoscą. Wnet w kòżdi wsë Kaszëbi gôdają jinaczi. Dlô jednëch bãdze to bògactwò, dlô drëdżich brak znormalizowaniô. Te dwa pòzdrzatczi ju bez sto lat scérają sã w kaszëbiznie. Chòcô w òstatnëch latach wërazno górą je ten drëdżi, to jesz nie òznôczô, że ten pierszi je skôzóny na zdżinienié. A mòże dałobë sã je jakòs zgòdzëc?

Pôrã ùwôgów ò standarizacje

Cëż to je?

Standarizacjô to përznã szerzi pòjãtô normalizacjô, to je wszelejaczé dzejanié prowadzącé do ùstaleniô i przestrzéganiô normë jaczégòs jãzëka abò dialektu. Jãzëkòwô norma to „(…) zbiér tëch elementów jãzëkòwi systemë, a wiãc bòkadnosc słowów, jich fòrmów ë sparłãczeniów, a téż spisënk spòsobów twòrzeniô, łãczeniô, wëmôwianiô ë zapisywaniô wszelejaczich jãzëkòwëch strzodków, jaczé są w gwësnym cządze ùznóné przez jakąs spòlëznã (nôczãscy bez całą spòlëznã, a przede wszëtczim bez ji ùczałëch przedstôwców) za mòdłowé, bëlné abò co nômni dopùszczalné. Ùżëcé jãzëkòwi normë nie wëstôwiô aùtora tekstu na wëmówkã, że gôdô (pisze) lëchò, z felama, nié tak, jak je to przëjãté”[1].

Dzeje normalizacje kaszëbiznë

Jãzëk je lëdzóm pòtrzébny przede wszëtczim do te, żebë sã mòglë dogadac. Jak długò lëdze mało czedë abò wcale nie òpùszcziwelë swòji wsë abò parafii, mòglë sã dogadac bez kłopòtu, bò wszëtcë wkół nich gôdelë tak samò. Z czasã równak Kaszëbi zaczãlë corôz dali jezdzec. W XIX i XX wiekù kòmùnikacjô rozwija sã baro chùtkò. Kò rozmajité dialektë kaszëbiznë nie bëłë wiôlgą przeszkòdą do dogôdaniô sã. Temù normalizacjô kaszëbsczi gôdczi prawie nie jistnia.

Równak Kaszëbi bëlë pòddówóny cëskòwi normalizacje ju òd XVIII wiekù. Kò bëła to normalizacjô cëzégò jãzëka. Nôprzód, jaż do 1918 rokù, robilë to Niemcë, jaczi próbòwelë Kaszëbów zmiemczëc. Pózni Pòlôszë próbòwelë jich spòlaszëc. Jak pòkazywô historiô, na mòc Kaszëbi nie chcelë doprzińc do żódny normalizacje.

---

[1] *Wielki słownik poprawnej polszczyzny* PWN, red. A. Markowski, Warszawa 2004.

Jinaczi sprawa sã przedstôwiô jeżlë jidze ò pisanié. Òglowé je przeswiôdczenié, że lepi je, jeżlë jeden jãzëk mô jeden pisënk. Mòże téż rzec, że z czasã kòżdi jãzëk do tegò dochôdô. Tak téż dzejô sã z jãzëkã kaszëbsczim. Proces ùjednoliceniô pisënkù je ju wnet na ùkùńczenim. Chòcô bez wiele lat pòkôzało sã dosc tëli rozmajitëch pisënków.

A wszëtkò sã zaczãło òd Floriana Cenôwë (1817-1881), jaczi pierszi pisôł pò kaszëbskù i próbòwôł òpisac i skòdifikòwac jãzëk kaszëbsczi. Pò nim przëszlë jiny: Hieronim Jarosz Derdowsczi – ten chòcô ùznôwôł, że kaszëbsczi to le je zepsëtô pòlaszëzna, doch próbòwôł stwòrzëc gôdkã kaszëbską. Sóm ò se pisôł tak: „... używając w swoim «łgorstwie» gwary z okolic Chmielna, pogodził gwarę kaszubską północną z południową, a nadto starał się, jak widać z jego utworu, dobierać w równej mierze tyle wyrazów i form z gwary nadmorza, ile z gwary mieszkańców z pow. kościerskiego, człuchowskiego i chojnickiego. Chciał w ten sposób stworzyć jedność w narzeczu kaszubskim, nadać mu taką formę, aby każdy Kaszuba uznał to za swoją mowę i zrozumiał książkę tak napisaną”[2].

Pò nim bëlë Młodokaszëbi z Aleksandrã Majkòwsczim i jegò jãzëkã stwòrzonym z kaszëbiznë z rozmajitëch strón.

Përznã jinaczi na kaszëbiznã wzérelë Zrzeszińcë (Aleksander Labùda, Jón Trepczik i jiny), òni baro achtnãlë lokalné znanczi kaszëbiznë, a pòchôdelë z Kaszëb westrzédnëch, z Mirochòwa i òkòlégò.

Kòżdi z nich brëkòwôł téż swój apartny pisënk. Do tegò mòże jesz dodac bédënczi Fridricha Lorentza i Kazmiérza Nitscha.

Pò wòjnie w 1959 swój pisënk bédowôł Sztefón Bieszk, a òkróm niegò téż Léón Roppel.

Mùszi pamiãtac, że to bëłë ju czasë, w jaczich wëdôwało sã dosc wiele ksążków pò kaszëbskù. Wëchôdałë téż rozmajité cządniczi. To òne dôwałë nôwiãkszi cësk na normalizacjã, leno to bëła wiedno jesz przede wszëtczim normalizacjô pisënkù. Bògactwò kaszëbsczich dialektów nie bëło jesz w żòdnym niebezpiekù.

W 1974 rokù òsta pòwòłónô Kòmisjô do sprawë Refòrmë Kaszëbsczégò Pisënkù a ji przédnikã òstôł prof. Édwôrd Bréza. System ùsadzony bez tã kòmisjã béł zwiãksza ùznôwóny jaż do 1996 rokù.

W tim rokù 13 maja, pò szesc latach kôrbiónczi nad pisënkã doszło do ùgòdë na zéńdzenim zrëchtowónym przez Kòmisjã Òswiatë KPZ we Gduńskù. Nowi pisënk béł baro achtniony przez lëdzy. Ùznóny béł za nôbëlniészi w dzejach kaszëbsczi pismieniznë. Òd te czasu wnet wszëtczé pisma drëkòwóné są ju w tim pisënkù.

---

[2] H. Derdowski, *O Panu Czorlińsczim co do Pucka po sece jachoł, „Przyjaciel, pismo dla ludu”,* Toruń, 1880, nr 45/46. Cyt. za: Ferdinand Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej,* Gdańsk, 1982, s. 77.

Normalizacjô – òstatny retënk dlô kaszëbiznë?

Standarizacjô dosta czësto jinégò znaczeniô, jak kaszëbizna nalazła sã w szkòłach. W séwnikù 1991 rokù rozpòczãła sã ùczba kaszëbsczégò jãzëka w Spòdleczny Szkòle na Głodnicë. W tim samim czasu naczãła téż przigòdã z kaszëbizną drëgô szkòła. Bëło nią Kaszëbsczé Òglowòsztôłcącé Liceùm w Brusach. Tej wnet zrodzëło sã pitanié, jaczégò kaszëbsczégò ùczëc w szkòłach?

Kaszëbsczi pisënk pòzwòliwô zapisac kòżdi kaszëbsczi dialekt. Tej co wëbrac? „Ùczałi gôdają, że nôdzeja na zachòwanié jãzëka je sparłãczonô z zapisónym tekstã, a nie dô sã dlô tak môłégò jãzëka stwòrzëc czile ôrtów zapisywaniô”.

Terô ju wnet wszëtcë bëlë gwës, że mùszi dzejac nad kaszëbsczim jãzëkã lëteracczim, żebë ùczbòwniczi, ksążczi i cządniczi bëłë pisóné jedną kaszëbizną, tą, jaczi sã bãdze ùczëc w szkòłach. Leno jak to zrobic? Chòcô jesz w 1991 rokù Jón Drzéżdżón zalécôł diplomaticzno pisënkòwi pluralizm, bò miôł nôdzejã, że wnetka wierã wszëtkò rozstrzëgną pòwstôwającé dokazë, chùtkò sã pòkôzało, że ni ma czasu żdac na taczé rozstrzëgniãcé.

Sprawa w òstatnëch latach nabiérô jesz jinégò znaczeniô. Wejle òkazywô sã, że nad kaszëbsczim jãzëkã wisy zagrôżba. Jak pòkazëją badania socjologów, z pòkòleniô na pòkòlenié je òn corôz rzadzy ùżiwóny. Żebë zascygnąc dżiniãcé i degradacjã kaszëbsczi mòwë wszëtcë mùszą so ùswiądnic jednã spòdleczną prôwdã – że „w dzysdniowim swiece żóden jãzëk nie przetrwô, żlë bãdze leno mówionym jãzëkã. Je nót nadac kaszëbiznie nowégò statusu. Mòże w tim pòmagac ùżiwanié jãzëka bez kaszëbską inteligencjã, wprowôdzanié kaszëbiznë do Kòscoła, wëzwëskiwanié ji w mediach (szerok pòjãtëch). Równak nôwikszé mòżlëwòtë w nadanim kaszëbiznie òficjalnégò statusu mô szkòła”[3].

Profesor Cezari Òbracht-Prondzyńsczi tak mówi w ti sprawie: „Dlôcze sprawë ùczbòwé są tak wôżné? Wejleno mòżemë pòstawic tezã – dosc smiałą, ale mô òna za sobą wiele przëkładów w Eùropie – że na najich òczach rozgriwają sã swòjisté miónczi z czasã. Bò hewòle słabnie proces naturalnégò przekazywaniô znajomòscë jãzëka w rodzënach – jich fùnkcjô enkùlturacyjnô wërazno tracy na znaczenim. Sprawa tej zanôlégô na tim, czë ùczba kaszëbsczégò jãzëka w szkòłach zdążi sã na tëli ùpòwszechnic i mdze skùtecznô, że zastąpi òna przekôz rodzynny. Żelë jo, tej jãzëk mô mòżlëwòsc przetrwaniégò, a nawetka nôdzejã na rozwij, bò ze szkòłów dzecë wëniesą nié le biérną, ale téż czinną (w pisanim) znajomòsc jãzëka, znajomòsc kaszëbsczi lëteraturë, ùmiejãtnosc pòsługiwaniô sã lëteracką kaszëbizną”[4]. Czë mómë szansã te mijónczi wëgrac? To ju je jiné pitanié.

---

[3] Danuta Pioch, *Ùczba kaszëbsczégò – bòkadosc spòsobów i sparłãczoné z tim jiwrë,* [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2008, s. 115.

[4] C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi dzisiaj*, Gdańsk 2007, s. 19.

Normalizacjô – leno jakô?

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Wiôlgô nôdzeja na ùnormòwanié lëteracczi kaszëbiznë je złożonô w pòwòłóny 26 zélnika 2006 rokù Radzëznie Kaszëbsczégò Jãzëka. W Regùlaminie RKJ czëtómë:

> Radzëzna w òbrëmienim swòjégò dzejaniégò mô wszelejaczé sprawë tikającé sã ùżiwaniégò ë rozwiju kaszëbsczégò jãzëka. (...)
>
> Przédną robòtą Radzëznë je:
>
> 1. Analiza ë òbtaksowanié ùstawù kaszëbsczégò jãzëka i wëpòwiôdanié sã w sprawach jãzëkòwi pòliticzi Zrzeszeniégò (...).
>
> 5. Rozsądzywanié jãzëkòwëch wątplëwòsców sparłãczonëch ze słowizną, gramatiką, wëmòwą pisënkù ë interpùnkcje, a téż żlë jidze ò sztélistny wëzdrzatk wëpòwiesców i wëszëkiwanié rozwiązaniów w òbrëmienim ùżiwaniégò kaszëbiznë w dzélach nôùczi ë techniczni, òsoblëwie w nowëch discyplinach (...).
>
> 10. Ùstanawianié òrtografòwëch ë interpùnkcjowëch wskôzów kaszëbsczégò jãzëka[5].

Trzeba prosto rzec, że wiôldżi, jak nié nôwiãkszi dzél robòtë Radzëznë, to je stara ò normalizacjã jãzëka kaszëbsczégò, chòcô te zadania nalazłë sã dopiérze w pùnkce 5 i 10. Tak a tak Radzëzna je pòstrzégónô przede wszëtczim jakno òrgan mający za zadanié normalizacjã kaszëbiznë.

Z tą téż mëslą 6 rujana 2006 r. na II Òglowim Zéńdzenim RKJ òstała pòwòłónô Kòmisëjô Standarizacji i Normalizacji. Kòmisëjô je dzélã Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Kòmisëjô w òbrëmienim swòjégò dzejaniô mô wszelejaczé problemë zrzeszoné ze standarizacją i normalizacją kaszëbsczégò jãzëka.

Radzëzna wëda ju 8 biuletinów, a w kòżdim z nich pò pôrã ùchwôlënków, co razã dôwô 66 ùchwôlënków. To je wiôldżi brzôd na niwie standarizacjë.

Trud i jiwrë

Jak nôleżnicë radzëznë radzą so z tą robòtą na niwie normalizacje? Òddôjmë głos ji nôleżnikóm.

W 2007 rokù Róża Wòszôk-Slëwa, nôleżniczka Radzëznë pisa:

> Tak Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji, jak téż Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka nie ùkriwają, że wikszosc Ùchwôlënków rodzëła sã ë rodzy z wiôldżim trudã. Baro czãsto do głosu dochôdają dwa spiérającé sã karna: jãzëkòwëch

---

[5] *Regùlamin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka Kòl Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniégò,* [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2007, s. 115.

tradicjonalistów, w wikszoscë jãzëkòznajôrzów, jaczim nie je cëzô historiô kaszëbsczégò jãzëka ë jegò rozwiju òbez stalata ë liberalistów, òsoblëwie kaszëbsczich dzejarzów ë pisôrzów, jaczi widzą normã kaszëbsczégò jãzëka w tim, co je dzysdnia, a wiãc czãsto baro spòlaszałé, nieznającëch prawów rządzącëch rozwijã kaszëbiznë ë temù nie widzącëch wiôldżégò brëkùnkù òdwòłiwaniô sã do diachronie[6].

A përznã chùtczi:

Z wëżi pòdónëch Ùchwôlënków widzec je, że Kòmisëjô Sztandarizacëji i Normalizacëji w swòjich rozsądzënkach mô starã pògòdzëc rozwij, historiã jãzëka z ùzusã. Ùzus je na pierszim môlu leno w apartnëch sytuacjach, czedë nen wërazno je procëm rozwijowi[7].

Rok pózni:

Przëzérającë sã ze stronë robòtóm Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka mòże sã wëdawac, że jidą òne baro pòmale. Zresztą, prawie taczé głosë dochôdają czasã do RKJ. Tak nierôz gôdają szkólny kaszëbsczégò jãzëka czë regionalné media. Mést pewné rozsądzënczi w Radzëznie zapôdałëbë chùtczi, czejbë ji nôleżnicë jednakò mëslelë. Pò prôwdze, òd zôczątkù ji fùnkcjonowaniô niefòrmalno pòjawiłë sã w ni dwa karna próbùjącé przefòrsowac swòje ùdbë w pòstacy òdpòwiôdającëch jich pòglądóm ùchwôlënków. Jeden to jãzëkòwi tradicjonaliscë – nôùkòwcowie – jãzëkòznôwcë ë jich przëstojnicë, chtërny, normalizëjąc kaszëbsczi jãzëk, nie zabiwają ò jegò rozwiju i historie. Drëdżi - to jãzëkòwi liberaliscë – dzejarze, gazétnicë, niechtërny lëteracë, jaczi na co dzéń w swòji robòcë kòrzëstają z kaszëbiznë, a temù że nie je òna jesz znormalizowónô i zestandarizowónô, wëzweskiwają domôcy jãzëk, codniowi, czãsto mòckò spòlaszałi. (Zresztą, nié le pòlsczé zapòżëczenia są jiwrã dla Kòmisëji Standarizacëji i Normalizacëji RKJ. Je téż niewiôldżi part w Radzëznë, chtëren próbùje na pierszim môlu stawiac germanizmë, na co Kòmisëjô przeważno nie dôwô zgòdë[8].

Danuta Pioch w 2008 rokù pisa:

Kò do dzys jidze spiérka ò regionalné òdmianë kaszëbiznë, chtërne w swòjim òkòlim bë chcelë widzec môlowi dzejarze[9].

---

[6] Róża Wòszôk-Slëwa, *Ò jãzëkòwi normie nié blós w pòlsczim jãzëkù,* [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2007, s. 63.

[7] Tamże, s. 62

[8] Róża Wòszôk-Slëwa, *Robòta Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka nad normalizacją kaszëbiznë,* [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2008, s. 95.

[9] Danuta Pioch, *Ùczba kaszëbsczégò – bòkadosc spòsobów i sparłãczoné z tim jiwrë,* [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2008, s. 123.

Ten kłopòt, nie bierze sã z czësti złoslëwòscë i zażartoscë nôleżników RJK, jinëch dzejarzów i intelektualistów. Bierze òn sã z jedny przëczënë: z wiôldżégò bògactwa i rozmajitoscë kaszëbiznë.To je ten jiwer – co wëbrac i ùznac za normã, a co òdrzucëc?

Te dwa pòzdrzatczi na kaszëbiznã lëteracką jô bë òpisôł jesz jinaczi: karno liberalistów òbstôwô przë kaszëbiznie, jakô jesz je żëwô, jaką znają, czasã jesz òd dzecka, jaką gôdają jich starszi, starkòwie i òni sami. To gwës je kaszëbizna zdialektizowónô. Cãżkò je z ni stwòrzëc jednã kaszëbiznã lëteracką.

Karno tradicjonalistów próbùje twòrzëc nową kaszëbiznã przez copniãcé sã do kaszëbiznë stôri, zgódny z regùłama ji rozwiju bez pòlaszeniô i germanizmów. To je kaszëbizna, jakô dzys nie je żëwô, nie je wnetka nigdze ùżiwónô. Mògą jã zacząc użëwac ti, co sã ji naùczą. Mòżna z ni stwòrzëc kaszëbiznã lëteracką. Leno jeżlë tak sã jã twòrzi, czejemë òd tëch, co òd dôwna gôdają pò kaszëbskù, że to nie je jich kaszëbizna, że to „nie je pò naszémù”.

Dobrim przëkładã mòże bëc normalizowanié pòzwów môlowëch. Pôrã razy zdarzëło sã tak, że RJK ùstala jich pisënk i brzëmienié wedle historie jãzëka i jegò rozwiju, bez znajomòscë ùzusu, a pózni mieszkańcowie tëch môlów pòdnôszëlë wiôldżi trzôsk, że òni taczich pòzwów nie znają, nigdë nie ùżiwelë i nie chcą ùżëwac. Niejedny tej wprowadzëlë swòje pòzwë, a jinym to sã nie ùdało i òstelë z czims, co je dlô nich czësto cëzé.

Żëje jesz wiele lëdzy, dlô chtërnëch kaszëbsczi to je rodnô mòwa, mòwa tatczënô i mëmczënô, a nié lëterackô. Leno za jaczis czas taczich Kaszëbów prawie nie bãdze. Òsótną le taczi, co bãdą znelë ze szkòłë kaszëbiznã lëteracką.

Kaszëbizna wzorcowô czë ùżëtkòwô

Żebë „pògòdzëc” spiérającé sã karna Wastna Róża Wòszôk-Slëwa zabédowa wprowadzenié – mòdłã pòlsczégò czë niemiecczégò jãzëka – dwùch normów: wzorcowi i ùżëtkòwi. Je ò tim gôdka w Ùchwôlënkù Nr 7/RKJ/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô w kaszëbsczim jãzëkù dwùch normów: wzorcowi i regionalny, w chtërnym czëtómë:

> Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje stosowanié w kaszëbsczim jãzëkù dwùch normów: wzorcowi i regionalny.Wzorcowô norma, w jaczi widzec bëłobë nawleczenié do historie kaszëbsczégò jãzëka, mùszałabë bëc wëzwëskónô w òficjalnëch kòntaktach i ôrtach wëpòwiesców. Mùszelëbë jã wëzwëskiwac ksãża, aktorzë, gazétnicë, pisarze, szkólny, ùczałi i jinszi intelektualiscë. Nót je jã wëzwëskiwac w szkòle i ùczbòwnikach. Regionalnô norma, czãscy òpiartô na ùzusu, mòże bëc wëzwëskónô w codniowëch kòntaktach, to je codniowim jãzëkù, a téż w lëteraturze – jakno stilisticzny zabiég[10].

---

[10] Ùchwôlënk Nr 7/RKJ/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô w kaszëbsczim jãzëkù dwù normów: wzorcowi i regionalny, [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2008, s. 75.

Do cze takô ùchwała prowadzy? Jak je nadmienioné wëżi, retënkã dlô kaszëbiznë mô bëc szkòła. Leno wedle ùchwôlënkù RKJ òna mòże ùretac blós kaszëbiznã lëteracką. A regionalnô? W rodzënach przekazu ju wnet ni ma, w szkòłach téż nié. Tej dze? Nigdze.

A chto jidze za głosã serca i próbùje retac regionalną kaszëbiznã, dostôwô rągadło procëmnika normalizacje i ùpartélca. Róża Wòszôk-Slëwa pisze:

> Pamiãtac mùszi, że Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ni mòże nikòmù swòjich rozsądzeniów narzëcëc. Mòże zabédowac, zasugerowac, zalécëc. Temù téż – czedë kaszëbizna jesz je rozdrobnionô – wcyg trudno je Kaszëbòm przëjąc niechtërne bédënczi Radzëznë. Widzec to téż westrzód ji niechtërnëch nôleżników[11].

Chòcô prôwdą je, że RJK ni mòże nikòmù swòjich rozsądzeniów narzëcëc, to równak ten, chto jich nie przejimnie bãdze miôł drodżi do wëdôwaniô swòjich tekstów prawie czësto zamkłé. Nôwiãkszé wëdôwiznë, wtim wëdôwizna KPZ, pilëją, żebë tëch rozsądzënków sã trzëmac.

Retanié przez ùjimanié

Timczasã skłôdanié całi nôdzeje na ùretanié kaszëbiznë na szkòłë jô bë nazwôł retanim bez ùjimanié. Jeżlë przekôz w rodzëznach czësto wëdżinie, òstónie le przekôz w szkòłach. A w szkòłach bãdze przekazywónô leno kaszëbizna lëterackô. Tej całé bògactwò lokalnëch dialektów zdżinie, abò òstnie blós w gôrstce zaòstańców.

A i to ùdô sã leno tej, czej nôùka kaszëbsczégò w szkòłach dô brzôd w pòstacë czinnégò brëkòwaniô kaszëbsczégò jãzëka. Timczasã dzecë ùczą sã kaszëbsczégò jak anielsczégò czë miemiecczégò, rozmieją gadac, czëtac i pisac, leno tegò, òkróm ùczbów i kònkùrsów, prawie wcale nie robią. Kaszëbsczi bez pòrãczi rodzëznë je dlô nich jesz jednym cëzym jãzëkã. A to, że w szkòle sã ùczi jinégò kaszëbsczégò a doma, jeżlë gôdają, czãsto gôdają jinym kaszëbsczim, nie pòmôgô w czinnym brëkòwanim kaszëbsczégò przez dzecë.

Mòże sã stac tej tak, że przegrajemë te miónczi, że regionalnô kaszëbizna w rodzëznach ùmrze, a wzorcowô kaszëbizna w szkòłach nie narodzy sã na tëli, żebë bëc jãzëkã żëwim.

Ùzus – leno skąd gò wząc

Mòże tej nie je dobrze zdôwac sã blós na szkòłã i przëjimac z rezygnacją, że przekôz w rodzëznach tak a tak zdżinie? Wedle mie mùszi robic wszëtkò, żebe ten proces zatrzëmac i òdwrócëc.

---

[11] Róża Wòszôk-Slëwa, *Robòta Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka nad normalizacją kaszëbiznë,* [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2007, s. 97.

Nie wzérającë na to RJK nëkô do przódkù ze standarizacją jak le mòże. Co rokù zasëpiwô nas lopã ùchwôlënków i słowiznë.

Rodzy sã jiné pitanié: do kògò te ùchwôlënczi docérają? Wiele Kaszëbów z nich kòrzistô? A szëkanié pò ùchwôlënkach w òsem biuletinach nie je taczé letczé. Dobrze, że je Indeks zawiartoscë Biuletinów RJK, ten përznã pòmôgô.

Sprawa kriteriów téż nie je tak prostô, jak pisa Róża Wòszôk-Slëwa. Tak pò prôwdze RJK czerëje sã baro wiele rozmajitima kriteriama.

Standarizacjô a pòezjô

W tim dzélu chcôłbëm przekazac pôrã mëslów ò tim, jak normalizacjô kaszëbsczégò jãzëka mô sã do dzejaniô na niwie pòezji. Czë i w czim normalizacjô pòmôgô w tim dzejanim, a téż w czim mòże òna bëc przeszkòdą?

Normalizacjô wspòmôgô pòétów

Pò pierszé mùszi scwierdzëc, że w całoscë pòmòcą dlô ùtwórców kaszëbsczich je normalizacjô kaszëbsczégò pisënkù, tak samò zresztą jak dlô wszëtczich, co mają do czënieniô z kaszëbsczim pisënkã. To je gwës, że lepi je, jak w jednym jãzëkù je jeden pisënk i wszëtcë piszą tak samò, niżlë jakbë pisënków bëło wiele, abò kòżdi bë pisôł jakbë sóm chcôł. To baro ùproszcziwô samò pisanié i czëtanié. Są jasné wskôzë, ni mùszi sã zastanawiac, jak pisac, leno sygnie wskôzów sã naùczëc i pisac.

Pò drëdżé wiôlgą pòmòcą je ùstalenié słowiznë we wiele òbrëmieniach, a nôbarżi w tëch specjalisticznëch. Je wiele słów, jaczich Kaszëbi na co dzéń nie ùżiwają. Takô terminologiô je pò kąsynkù òpracowiwónô i pùblikòwónô. Dzãka temù piszący mògą z ni kòrzëstac.

Mòżna bë rzec, że to samò tikô sã wszëtczich jinëch jãzëkòwëch strzodków (słowiznë, gramaticzi, wëmòwë, itp.) – ùstalenié jasnëch i jednëch dlô wszëtczich normów je ùłatwienim dlô piszącëch, bò dôwô jima ùjednoliconé i pewné nôrzãdzé, jaczim je dlô nich jãzëk kaszëbsczi. Taczim znormalizowónym i òpisónym nôrzãdzã òni mògą sã spòkójno pòsłëgiwac bez zastanôwianiô sã nad tim, co je pòprawné abò co je lepszé.

To téż mòże ùłatwic òdbiéranié jich dokazów czëtającym, jeżlë znają òni ten sóm znormalizowóny jãzëk. A taczich czëtińców mòże bëc corôz wiãcy, bò znormalizowónégò jãzëka ùczi sã w szkòłach.

Baro przëdatnym brzadã normalizacje są téż dlô piszącëch słowarze, a téż wszëtczé pùblikacje kòdifikùjącé jãzëk.

Normalizacjô szkòdzy pòezji

Mùszi téż rzec, że normalizacjô kaszëbiznë czãsto òznôczô wëbiéranié jednëch wariantów a òdrzucywanié jinëch. Z bògactwa i rozmajitoscë wszëtczich kaszëbsczich dialektów twòrzi sã jeden jãzëk wzorcowi. Tim samim òstôwiô sã pòza òficjalnym, szkòłowim, lëteracczim, nôùkòwim szwągã wszëtczé jiné òdmianë kaszëbiznë, a to mòże òznaczac dlô nich smierc. Czë to je dobré dlô kaszëbsczi pòezji?

Mòc pòezji krëje sã w bògactwie jãzëka. Pòezjô z załóżeniô mô wërażac wseczëca, przemëslënczi, refleksje i przeżëca lëdzy. A tëch je tëli, co lëdzy, a jesz wiele wiãcy, bò kòżdi je jiny i kòżdi nosy w sobie wiôldżé bògactwò. Czim bògatszé nôrzãdzé mô do ùżëcô pòeta, tim lepi dlô pòezji. I w tim placu normalizacjô mòże bëc zôwadą pòezji.

Przëkładë wëzwëskaniô bògactwa kaszëbiznë w pòezji.

Zacznã òd sprawë dlô wszëtczich dosc jasny – zasób słowiznë. Czim je òn wiãkszi, czim wiãcy synonimów, tim wiãkszé mòżlëwòtë dlô piszącégò. Hewò je wëjimk z wiérztë *Krótczé nóżczi:*

(...) Jak brëkùje czegò,
biegô, biegô, biegô.
Cos na zemi leżi:
bieżi, bieżi, bieżi.
Czej za nënką szëkô:
nëkô, nëkô, nëkô.
Jak sóm so nie radzy,
czadzy, czadzy, czadzy.
Cos widzy na grëpie:
sëpie, sëpie, sëpië.
Pò kachlach i trôwie
drëwie, drëwie, drëwie.
Wiedno dzes sã spieszi,
wiedno czims sã ceszi.(...)[12]

Jak bë wëzdrzała ta wiérzta, czejbë w placu synonimów bë bëło ùżëté leno słowò biegac?

Abò jinô wiérzta: *Dorotka*

(...)*Môłô jazgòtka Dorota*
wcyg ***pérota****.*
Gãba ji sã nie zamika
gãbą ***gôda****,*
gãbą dicha.
Czej cos z nënką doma robia,
wiedno ***kôrbia****.*
Przë jedzeniém nie òprzesta,
leno ***plesta****.*

---

[12] J. Mamelski, *Żëcé dzecy,* Gdynia, 2012, s. 14.

Bùten, jak le kògòs spòtka,
zarô ***klekta****.*
Nawet w nocë, czedë spa,
bakòwa*.*
A nôwiãcy ***jazgòtała****,*
czej pływała.
Chòc do gãbë leca wòda,
òna ***gôda****.*
Nawetka jak nurka dała,
mówic *chcała.*
Takô bëła ta Dorota,
dërch ***czawrota***[13].

Òkróm synonimów baro przëdatnym nôrzãdzã dlô piszącëch je rozmajitosc fòrmów gramaticznëch. Są òne baro pòmòcné chòcbë przë twòrzenim rimów abò zachòwanim ritmù.

Dolmaczënk trenu VI:

Jô ju tobie, mòja nënkò, nie ***mdã*** *pòmôga;*
Ni za twòjim wdzãcznym stołã nie ***bãdã*** *sôda*[14];

Dlô zachòwaniô ritmù òsemszlabizowi wiérztë rôz mómë fòrmã *mdã* a rôz *bãdã.* W jinym placu ti sami wiérztë mómë pôrã razy dłëgszé kùnôszczi czasników w czasu ùszłim: *òkazywała, òddzãkòwała, spłoszëła, òprzestała,* a pôrã razy fòrmë krótszé: *pòmôga, sôda.*

W dolmaczënkù trenu 4:

Mie bë smùtnégò nie **ba** *òstawia na swiece.*[15]

Żebë zachòwac trzënôsceszlabizową wiérztã je ùżëtô fòrma *ba,* jakô pòwsta bez skrócenié 3 òs. l. pòj. cz. ùszłégò czasnika bëc: *bëła.* Fòrma prawie nieùżiwónô w jãzëkù wzorcowim, w jãzëkù regionalnym gôdónym dobrze znónô. Pòdobno je w trenie VIII:

Docz *mòje smãtné òczë za sobą cygnieta*[16],

dze mómë zrosłą i skróconą fòrmã wërażeniô przëjimkòwégò *do cze – docz.*

---

[13] J. Mamelski, *Żëcé dzecy,* Gdynia, 2012, s. 58.
[14] J. Kochanowski, *Trenë (Jiscënczi).* Gdynia, 2009, s. 8.
[15] Tamże, s. 6.
[16] Tamże, s. 10.

W trenie XVII czëtómë:

Chto ***znôw*** *płaczu nie ùwôżô,*
Czëjã dobrze, co pòwiôdô[17]*;*

Fòrma *znôw* ùżëtô żebë zachòwac òsemszlabizową wiérztã w jãzëkù wzorcowim je wëpiérónô bez dłëgszą ò jednã szlabizã fòrmã *znôwù.*

W trenie IV mómë przëkładë na ùżëcé rozmajitëch fòrmów czasu ùszłégò:

Të, niepòbòżnô Smierc, ***jes zgwôłca*** *òczë mòje,*
żem widzôł *kònającé lubné dzecã swòje! (...)*
Nigdë ***bë*** *òna* ***bëła*** *bez wiôldżi żałoscë*
Mòji ùmrzec ni ***mògła****, nigdë bez cãżkòscë (...)*
A òna, żlë Bóg ***béł chcôł****, dłëgszim wiekã swòjim (...)*[18]

Mómë tam: *Jes zgwôłca, żem widzôł, bë bëła mògła, béł chcôł* . Takô rozmajitosc fòrmów czasu ùszłégò pòmògła w zachòwanim długòscë wersów i ritmù.

W trenie XIX mómë:

Ni mòżesz tak rzec, widzã! Tej tak ***rozsądz*** *ò tim,*
Jak të doznôł, le sã nie ***jiscë****, że tak rëchłô*
Smierc je do twòji córczi ùkòchóny przëszłô![19]

Czësto krótkò se są dwie fòrmë rozkôzownika: krótszô – *rozsądz* i dłëgszô – *jiscë*, dzãka nim mómë zachòwóną òsemszlabizową wiérztã.

Përznã dali czëtómë:

Czegò swiat mô tak wiele, że – jak téż co bëło
W tim naszim zemsczim żëcym człowiekòwi ***mieło*** *(...)*[20]

Widzymë tam przëczasnik *mieło* dopùszczony w słowarzu Gòłąbka z kwalifikatorã *lok. (*òbòk *miło).* Dzãka ùżëcémù *mieło* mómë rim do *bëło.*

Taczich przëkładów paralelnëch fòrmów je w kaszëbsczim jãzëkù dosc wiele i długò bë bëło mòżno je przëtaczac. Jich rozmajitosc i bògatosc baro pòmôgô w ùkłôdanim wiérztów.

Że normalizacjô doprowadzy do zùbòżeniô zasobów kaszëbiznë to je pewné. A to zaszkòdzy pòezji.

---

[17] Tamże, s. 22.
[18] Tamże, s. 6.
[19] Tamże, s. 26.
[20] Tamże.

Normalizacjô szkòdzy pòetóm

Na òstatkù jô bë chcôł rzec ò przëwiązanim i miłoce do kaszëbsczégò jãzëka jakno jãzëka starszich, starków, a téż jakno pierszégò jãzëka. Mòże to téż zwac miłotą do matczënégò abò tatczënégò jãzëka.

Chòcô czasã wëzdrzi tak, że kaszëbskô inteligencjô ju sã pògòdza z mëslą, że kaszëbsczi jãzëk w codniowym ùżëcym dżinie, bò młodé pòkòlenié gò nie ùżiwô, doch żëje jesz baro wiele lëdzy, dlô jaczich to je pierszi i ùmiłowóny jãzëk. I nawetka jeżlë bë ùznac za prôwdã to, co pisa Róża Woszôk-Slëwa, że je to: *domôcy jãzëk, codniowi, czãsto mòckò spòlaszałi*[21], równak je to żëwi jãzëk żëwëch lëdzy i ni mòże gò skreslac temù le, że je ùżiwóny bez lëdzy *nie znającëch prawów rządzącëch rozwijã kaszëbiznë ë temù nie widzącëch wiôldżégò brëkùnkù òdwòłiwaniô sã do diachronie*[22].

Dlô wiele lëdzy taczi jãzëk mô wiôlgą wôrtnotã emòcjonalną i je dzélã jich jistnotë. Jô sóm pierszé lata swòjégò żëcô spãdzył na wsë midze samima Kaszëbama, co gôdelë blós pò kaszëbskù. Ten skôrb rodny mòwë òstôł we mie głãbòk. Czasã tak głãbòk, że docéróm do nie dopiérkù, jak ùczëjã abò przeczëtóm jaczé słowò, zwrot abò wërażenié, jaczé jem czuł za dzecka, a ò jaczim mòja swiąda pózni czësto zabôcza. Taczé òdkriwanié na nowò jãzëka młodëch lat, to je wanoga do mòjich pòczątków.

Co dali?

Normalizacjô kaszëbsczégò jãzëka je pòtrzébnô i na to je wiele dokazów.
Z drëdżi stronë ni mòże to bëc „retanié przez ùjimanié". Jô jem za tim, żebë nie òdrzëcac aùtoritarno nic z rozmajitoscë kaszëbiznë (w całoscë jeżlë jidze ò fleksjã i słowiznã). Lepi pòczekac i òbaczëc, co przëniese czas. A jesz lepi wprowadzëc do normë wzorcowi jak nôwiãcy z normë regionalny.

Ni mòże pòprzestac le na tim, że kaszëbiznã ùretómë przez ùczenié kaszëbsczégò lëteracczégò w szkòłach. Mùszi jak nôwiãcy dzejac, żebë òdnowic przekaz kaszëbsczégò w rodzëznach, bò leno to mòże ùretac żëwą kaszëbiznã razã z ji rozmajitoscą i bògactwã.

Je téż trzeba tã kaszëbiznã jak nôwiãcy badérowac, pòkądka òna jesz je. To téż pòzwòli w normalizacje kaszëbiznë na pierszim placu pòstawic ùzus.

Rozmajitosc i bògactwò kaszëbiznë przëstojiwają kaszëbsczi pòezjë. Òna téż wiele bierze z tzw. kaszëbiznë codniowi, lokalny i ni mùszi temù sã przecëwiac.

Kaszëbsczim pòetóm pòmôgô normalizacjô pisënkù. Òni są téż czãsto wërosłi z regionalny òdmianë kaszëbiznë i nie ùznôwóm za kònieczné przeflancowiwanié jich do kaszëbiznë wzorcowi.

---

[21] Róża Wòszôk-Slëwa, *Robòta Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka nad normalizacją kaszëbiznë,* [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2008, s. 95.

[22] Róża Wòszôk-Slëwa, *Ò jãzëkòwi normie nié blós w pòlsczim jãzëkù,* [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2007, s.63.

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Kùlt Kaszëbsczi Królewi w Kanadze i USA

Matka Bòskô Swiónowskô òdbiérô tczã téż westrzód Kaszëbów za òceanã, òsoblëwie w Kanadze i Sztécach (Zjednoczonëch Stanach). W 1968 r. sã ùkôzôł w Barry's Bay pòwielóny fòlder lëteracczi, w jaczim wëdrëkòwónô bëła wiérzta ks. Francëszka Grëczë „Piesniô do Swiónowsczi Panienczi"[1]. Drëk ten parłãcził sã z kòrunacją figùrë w 1966 r.

W 1979 r. w kanadijsczim Wilnie òstôł pòwieszony òbrôz Matczi Bòsczi Swiónowsczi. Béł to òbramòwóny òdjimk cëdowny sztaturczi, chtëren przërëchtowa wësziwôrka Jadwiga Chruscëckô z Toronto, co pòchòdza z Chwaszczëna z familii Freibergów. Przëwiozła gò na skaùtowsczi òbóz do tak pòzwóny Katédrë pòd Chójkama (ang. Chapel in the Pines), gdze òb lato są òdprôwióné msze dlô pòlsczi skaùtowsczi młodzëznë. Gòscã tegò òbòzu béł ks. Zbigniew Kùlwikòwsczi, wielelatny probòszcz w Żelëstrzewie, chtëren wespół z môlowim probòszczã ks. dr. Stanisławã Kądzółką òdprawił tam mszã swiãtą. Pò ùroczëznie i pòbłogòsławienim wiérnëch nym òbrazã, òstôł òn pòwieszony w lewi nawie kòscoła w Wilnie[2]. Ks. Z. Kùlwikòwsczi béł kòl Kaszëbów w Kanadze dwa razë. Prawił kôzania pò kaszëbskù ò Matce Bòsczi Swiónowsczi. Pierszi rôz béł tam wespół z zasłużonym kaszëbsczim ksãdzã Bòlesławã Lewińsczim z Karwi[3]. W tim czasu z Kaszëbama za wiôlgą wòdą lëstë pisôł wùja ksãdza B. Lewińsczégò, wiôldżi kaszëbsczi pisôrz, ks. dr Bernat Sëchta. W jednym z lëstów napisôł òn: *Jô jem zadzëwòwóny wama, że wa nie straca swòji nôrodny swiądë, chòc wa jesta ju czwiôrtim i piątim pòkòlenim Kaszëbów w Kanadze. Niech waji Pón Bóg za przëczëną Matinczi Bòsczi Swiónowsczi, chtërnã wa tak baro kòchôta, mô w nômilszi òpiece*[4].

Ò trzimanié tëch wszëtczich łączbów baro sã miôł Paweł Brzésczi z Òttawë i Bronisłôw Socha-Bòrzestowsczi z Londinu. Nen pierszi pòchôdôł z Mscëszéjc, drëdżi z Kartuz. Kùlt MB Swiónowsczi béł jima znóny òd dzectwa. W zbiérkù wiérztów ò Kaszëbach z Kanadë Róman Małańczak na redakcyjny starnie dôł wizerënk Królewi Kaszëb, dzãkòwôł téż B. Sosze-Bòrzestowsczémù za pòmòc kòle redakcji ksążczi[5].

---

[1] „Pomerania" 1968, nr 5, s. 58. Téż: J. Drzeżdżon, *Piętno Smętka*, Gdańsk 1973, s. 86.

[2] W. Szulist, *Maryjne sanktuarium w Sianowie*, „Norda", nr 3/1996. Téż: Wiadło òd ks. Zbigniewa Kùlwikòwsczégò, 3.07.2015r. Dzys negò òbrazu tam ni ma. Ni ma wiedzec, co sã z nim stało.

[3] Wiadło òd ks. Z. Kùlwikòwsczégò z Żelëstrzewa, 14.08.2013.

[4] J. Borzyszkowski, *O Kaszubach w Kanadzie,* Gdańsk – Elbląg 2004, s. 109.

[5] R. Małańczak, *Kaszuby, Ontario w poszumie borów i odplusku fal*, Toronto, 1990.

Łączba z Kaszëbama z Kanadë baro sã wzmòcnia w pierszi dekadze XXI wiekù. Wielné szlachë są tegò w mediach, prase i na òdjimkach, a téż w *Ksãdze łask i cëdów*, co je w Swiónowie òd 2003 r. Je tam czile wpisënków, co swiôdczą ò rozwiju kùltu za òceanã. Jeden z nich nalôzł sã tam 12 maja 2004 r. Je w nim mòwa ò tczë dôwóny Kaszëbsczi Królewi w wileńsczim kòscele[6]. Wpisënk ùsadzył ks. Richard Philiposki, amerikańsczi dëchòwny pòlsczégò pòchòdzeniô. Pierszi rôz béł òn priwatno w Swiónowie rok rëchli. Tej ùdbôł so ùszëkòwac pielgrzimkã do sanktuarium. Bëłë na ni 74 òsobë. Westrzód nich bëlë dwaji ksãża ò kaszëbsczich kòrzeniach: Chris Shalla i John Burchat z Kanadijsczich Kaszëb. Pò pielgrzimce ks. R. Philiposki dôł zrobic żłobiarzowi Pawłowi Dumce z Nowi Szkòcji w USA replikã MB Swiónowsczi. Òsta òna pòswiãconô[7] w slédną niedzelã zélnika 2004 r.

Na zôczątkù maja 2007 r. przëjachelë na pòmòrsczé Kaszëbë David Shulëst[8] – przédnik Kaszëbów w Kanadze i jegò zastãpnik Edd Chippior (Szczipiór). Swiónowsczé sanktuarium zrobiło na òbùch wiôldżé wrażenié. Ùznelë tej, że òd te sztótu Swiónowò wiedno mùszi bëc na szlachù grëpów Kaszëbów z Kanadë, co òdwiédzają krôjnã starków[9]. Téż na festinach ò nazwie „Kashub Day”, co są wiedno w pierszą sobòtã maja w Wilnie, òd te czasu je pòdsztrichiwóné przëwiązanié do kùltu Kaszëbsczi Królewi[10].

---

[6] Wpisënk ten wëzdrzi tak: *Blessed Mother! We Canadians of Polish and Kashub heritage ask You to bless our parishes, families, and young people. We will have a shrine to venerate You in our church in Wilno. Ontario. Canada. Blessed Mother please grant healing and strength as God wishes. 12.05.2004.* (Matkò Bòskô! Më, Kanadijczicë pòlsczi i kaszëbsczi spôdkòwiznë prosymë Ce ò przeżegnanié naszich parafiów, rodzëznów i młodzëznë. Chcemë zbùdowac téż sanktuarium, w chtërnym më bãdzemë Ce tczëc w naszim kòscele, w Wilnie – Òntario – Kanada. Matkò Bòskô, dôj nama mòżnoscë i sëłë, żelë je takô wòlô Bòżô). Wpisënk je dzełã pielgrzimów z Kanadijsczich Kaszëbów, co w dniach òd 5 do 18 maja zwiedzywelë Polską i Lëtwã. Przédnikòwôł jima ksądz pòlsczégò pòchòdzënkù ks. Richard Philiposki. Òb. téż: J. Borzyszkowski, *O Kaszubach...*, dz. cyt., s. 620.

[7] Zob.: Lëst ks. R. Philiposki do aùtora, w jaczim napisôł m.jin.: *On the last Sunday of August, 2004, he came with his family and brought the statue that was blessed at the 10:00 am Mass in St. Mary's Church. It was also a celebration of twenty five years of priesthood and a farewell as I was being transferred back to the United States. The choir sang a special hymn to Our Lady Queen of Kashubs and all the neighboring priests of Kashub heritage were present for the celebration*. (W slédną niedzelã zélnika 2004 òn [Paweł Dumka-EP] przëjachôł z familią i przëwiózł sztaturkã, jaką më pòswiãcëlë ò gòdz. 10 na mszë w kòscele Marii Pannë. To bëła téż ùroczëzna 25-lecégò mòjégò ksãżestwa i mòje rozestanié, bò jô tej òstôł nazôd przeniosłi do USA. Chùr spiéwôł ekstra himn do Kaszëbsczi Królewi. Bëlë téż tam wszëtcë ksãża z sąsednëch kaszëbsczich parafii.)

8 David Shulëst ur. sã 14 rujana 1951 r. w Renfrew jakno pòtómk kaszëbsczich emigrańtów. Wëchòwôł sã w kanadijsczim Wilnie, dze mieszkô do dzys. Do dzysa rozmieje gadac pò kaszëbskù. Je wiôldżim lubòtnikã kaszëbiznë. Przez wiele lat przédnikòwôł òrganizacji Wilno Heritage Society z sedzbą w Wilnie. Béł téż bùrméstrã kaszëbsczi gminë Barry's Bay. Òd 2008 r. – rokù fejrowaniô 150-lecégò kaszëbsczi emigracji – je pierszą òsobą wprzëgłą do wzmòcniwaniô mòstu drëszbë midzë Kaszëbama z Pòlsczi i Kanadë. Za wiôldżé zasłëdżi kòle kaszëbiznë dostôł òn m.jin. Medal Stolema i Medal Senatu RP.

[9] Dokùmentalny film „Kaszëbi w Kanadze”, real. E. Pryczkowski, 2008. Tekst béł wërzekłi w anielsczim jãzëkù. D. Shulëst rozmieje gadac téż pò kaszëbskù. W dolmaczënkù jegò wëpòwiésc wëzdrzi tak: *Jô ùwôżóm, że je to òsoblëwi môl dlô nas wszëtczich. Kò tu doch je mët nasza Królewô. Kòżdi bë miôł tu przejeżdżac, nawiedzac Jã, mòdlëc sã do Ni. To wszëtkò sã piãkno parłãczi z naszim kòscołã, w Kanadze, w jaczim téż mómë kòpiã sztaturczi naszi Matinczi (...).*

[10] David Martin Shulist, *Kaszubi w Kanadzie oraz Kaszubi w Europie. Remus jest wśród nas*, „Forum pomorskie”, ss. 52-54.

Ju w łżëkwiace 2008 r. D. Shulëst jesz rôz przëjachôł do Swiónowa razã z dwadzesce òsobama. Rok pózni gòsce z Kanadë w pòdobny lëczbie bëlë na swiãce Bòżégò Cała[11]. W pòdzãce za jich bëcé kùstosz sanktuarium ks. Eùgeniusz Grzãdzëcczi dôł w darënkù D. Shulëstowi i ks. Mervinowi Coulasowi (Kùlôsowi), chtëren béł w kòncelebrze i òdczëtôł ewanielią pò anielskù, òbrôzczi ze Swiónowską Madonną. Terô ne òbrôzczi są w Kanadze w trzech kòscołach i trzech szkòłach (Round Lake, Barry's Bay i Wilno)[12], skansenie i w priwatnëch chëczach mieszkańców Wilna i òkòlégò, np. w chëczach Stanleya Trebinskie (Trzebińsczi), Barbarë i Lawrence Biskup czë Evelyn Norlock (Nôrloch). Pòjedinczné òbrôzczi są w kaszëbsczich chëczach w Toronto, Òttawie i jinszich miastach[13]. Òbrôz MB Swiónowsczi je téż w centralnym môlu skansenu kaszëbsczi spôdkòwiznë w Wilnie. Namalowa gò Eva Kaczkowski na jeseni 2009 r.[14]

Na ùroczësti mszë z leżnoscë 150-ti roczëznë pierszégò òsadnictwa Kaszëbów w Kanadze, co bëła 3 zélnika 2008 r., bëła w procesji wniosłô replika Swiónowsczi Madonnë na główny wôłtôrz kòscoła pw. Matczi Bòsczi Czãstochòwsczi w Wilnie. Pòd kùńc ùroczëznë wëgłoszonô òsta prelekcjô ò Kaszëbsczi Królewi, a téż bëło rozdónëch cziledzesąt ògłosków z ji wizerënkã[15]. Leżnoscowé lecëdło ò fejrowanim miało na pierszi stronie òdjimk cëdowny sztaturczi. Do te wszëtczich snôżo zadzëwòwôł pòlonijny chùr z Hamilton ò nazwie „Lëdowô nóta", chtëren na fejrze 2 zélnika zaspiéwôł czile snôżich tradicyjnëch chòranków kaszëbsczich i jednã nową ò titlu „Mòdłów zwón", co zaczinô sã słowama: *Jidã bë sławic Ce Bòże / W mòdlëtwie do Ce chcã trwac. / Swiónowskô Matka mòcą Swą mòże / Niebny môl nama dac. / Tej pòjmë wespół wszëtcë tam / Za rãce dzyrskò schwôcmë sã / Niech bije mòdłów wiôldżi zwón / Z serc naszich prosto w Bòsczi dóm*[16].

---

[11] *To je téż nasza Królewô, nasza Matinka, më sã do Ni wiedno chãtno mòdlimë* – gôdelë gòsce z Kanadë. *Jô szterdzescë lat nie gôdôł pò kaszëbskù* – wzrëszony gôdôł John Glofcheski (Główczewsczi), wëchòwóny na Kaszëbach òntarijsczich, òd wiele lat mieszkający w piãcmëliónowim Toronto. John bez niżódnégò jiwru rozpòwiôdôł z mieszkańcama Swiónowa, chtërny zadzëwòwóny kąsk niezwëczajną sytuacją dëcht niepòtrzébno ùżiwelë pòlaszëznë, bez to leno ùtrudniwelë rozmienié gòsca, chtëren zresztą mòże jesz gadac w czile jinszich jãzëkach. Westrzód nich równak nômilszi je mù prawie kaszëbsczi, bò przëbôcziwô mù nôpiãkniészé wspòminczi z dzectwa. Zôs David Shulëst gôdôł w Swiónowie: *Tam je mòja òjczëzna, ale tu je mòje serce*.

[12] Òb.: D. Shulist, *Group of Canadian (&American) Kashubs Discover roots in the Homeland*, „News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", Fall/Winter 2010, Volume 9 Number 2, s. 4. W pismionie je pòdóné: *We also went to special masses for the Canadian Kashubs at Lipusz and Sianowo. The parish priest at Sianowo donated pictures of Our Lady of Sianowo, Queen of Kashubs, for St. Mary's School in Wilno, St. Casimir's in Round Lake and St. John Bosco in Barry's Bay*.

[13] Wiadło òd D. Shulësta z Wilna, Kanada.

[14] Wiadło òd Davida Shulësta z Wilna w Kanadze, chtëren do te jesz napisôł: *The picture of Our Lady of Sianowo was painted by a Polish lady who loves the Kashub people and culture. Her name is Eva Kaczkowski. Zob.: News notes,* „News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", Fall/Winter 2010, Volume 8 Number 2, s. 27.

[15] Òb.: A. Jabłoński, *Wiedno Kaszëbë*, „Pomerania", nr 10, 2008, ss. 7–9; *50 lat z Pomeranią*, red. E. Szczesiak, Gdańsk 2013; ss. 421–423; S. Czalej, *Filary ziemi. Reportaże z Pomorza 2004-2010*, Gdynia 2010, ss. 49–52.

[16] Lider karna Sławòmir Dudalsczi wëjasniwôł, że nalôzł jã w internece. Do te gôdôł: *Ta spiéwa baro nas ùrzekła. Më jã spiéwelë ju wiele razy i gwësno spiewac bãdzemë jesz tej-sej, bò wszëtczim òna sã baro widzy.* Aùtorã słów do negò dokazu je Eùgeniusz Prëczkòwsczi, mùzyczi – Jerzi Stachùrsczi.

Do chùru przënôlégają pòtómkòwie emigrańtów z Pòlsczi. Spiéwają òni sztëczczi znóné z wiele regionów w Pòlsce. Familijné łączbë czile chùrzistów z Kaszëbama z Kanadë i dôwné skaùtowsczé òbòzë w òkòlim Wilna sprawiłë, że chùr sygnął pò kaszëbsczé sztëczczi. Karno rechùje kòl trzëdzescë sztëk. Wëstãpiwô w kaszëbsczich ruchnach. Prządnik chùru Sławòmir Dudalsczi, absolwent Akademii Mùzyczny we Gduńskù, òbrobił ju cziledzesąt kaszëbsczich piesni. W 2012 rokù przëjachôł z chùrã na pòlsczé Kaszëbë. Wëstąpilë òni midzë jinszima na Festiwalu Kaszëbsczich Filmów w Miszewkù. Prawie ten wëstãp pózni òkôzôł sã dëcht mòcnym pòdskacënkã do dalszich kaszëbsczich dzejaniów karna. W łżëkwiace i maju 2013 r. chùr wëstãpòwôł w Ottawie, Filadelfii, Doylestown (Amerikańskô Czãstochòwa), Baltimore i czile jinszich znónëch môlach. Wszãdze spiéwôł „Mòdłów zwón" o MB Swiónowsczi i jinszé sztëczczi. Bez to stôł sã wiôldżim promòtorã kaszëbiznë. Chùr zaspiéwôł téż na Kashub Day 2013[17]. W lëpińcu 2013 r. S. Dudalsczi pierszi rôz òdwiedzył sanktuarium w Swiónowie. Czile miesãcy rëchli do Swiónowa przëbéł probòszcz parafii w kanadijsczim Wilnie, ks. Wòjcech Błach, chtëren òdprawił w sanktuarium mszã swiãtą w intencji swòjich parafianów.

W dniach 19 i 20 lëpińca 2014 r. „Lëdowô nóta" zôs przërëgnãła na Kaszëbë. Tą razą nôpierszim célã béł wëstãp na òdpùsce. Chùr zaspiéwôł sztërë piesnie ò Królewi Kaszëb w kaszëbsczim jãzëkù i jednã pò anielskù. Pòd kùńc mszë pòswiãcony òstôł propòrc chùru, w chtërnégò westrzódkù je wizerënk Swiónowsczi Pani z nôdpisã w òkòlim: „Matka Bòskô Swiónowskô Kaszëbskô Królewô". Na rewersu je kanadijskô fana, a do te wsadzonô w niã pòlskô fana i nazwa chùru. No dzeło zrobiła Inga Mach z Mądrzechòwa kòl Bëtowa, a pòswiãcył nôpierszi celebrans ùroczëznë bp Riszard Kasyna. Z propòrcã „Lëdowi Nótë" pòswiãconô téż òsta replika sztaturczi Kaszëbsczi Królewi, co szła pòtemù do kaplëczczi w Serakòjcach[18]. Dzys dnia propòrc towarzi chùrowi òb czas wôżnëch wëstãpów w Kanadze abò USA. Wiedno wzbùdzywô zaczekawienié òdbiérców pòlonijny spiéwë.

Rok pózni, w dniu 5 lëpińca 2015 r., w sanktuarium swiónowsczim bëła ùroczësto przekôzónô replika Kaszëbsczi Królewi Kaszëbóm w Kanadze. Ta ùdba zrodza sã pò fejrowanim 150-ti roczëznë emigracji Kaszëbów do Kanadë. Żłobiznã zrobił Czesłôw Birr z Mscëszéjc. Trafi òna do kòscoła NMP w Wilnie w môl donëchczasny repliczi MB Swiónowsczi, dlô jaczi mdze zbùdowónô ekstra kaplëczka w Parkù Spôdkòwiznë w Wilnie (westrzódk wsë).

Nowô replika je darënkã Kaszëbów. Na rãce Davida Shulësta, chtëren przëjachôł do Swiónowa z wnetka 20-òsobòwim karnã, przekôzelë jã kùstosz sanktuarium E. Grzãdzëcczi, prządnik KPZ w Swiónowie Danuta Kòbiela, ùszłi prządnik KPZ

---

[17] E. Pryczkowski, *Aktualny rozwój kultury kaszubskiej u Kaszubów w Kanadzie* [w:] Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gduńsk 2013, ss. 255–265.

[18] (jd), *Przyjeżdża kaszubski chór z Kanady*, „Gazeta Kartuska", 15 lipca 2014. Téż: *Międzynarodowa chwała Królowej Kaszub,* http://www.gazetakaszubska.pl/55470/miedzynarodowa-chwala-krolowej--kaszub.

Artur Jabłońsczi i Eùgeniusz Prëczkòwsczi – kòòrdinator sprawë. Kaszëbi zeza wiôldżi wòdë nie ùkriwelë wzrëszeniégò pò dostanim tak wôrtnégò darënkù. Dlô wnet wszëtczich bëła to pierszô gòscëna w tatczëznie starków. Wiele z nich jesz ni miało czëté, że w malinczim Swiónowie prawie mô swój môl Kaszëbskô Królewô. Niejedny so kùpilë òbrôzeczczi z cëdowną sztaturką. Kaszëbi z Kanadë òdwdzãczëlë sã òbrazã z trzema kòscołama na Kaszëbach òntarijsczich. We westrzódkù midzë nima je wizerënk Kaszëbsczi Królewi, chtërna – jak stoji w nôpisu na dole òbrazu – łączi wszëtczich tëch tam pòtómków kaszëbsczich emigrańtów. Òbrôz ten zawisnął w krëchce swiónowsczi swiãtnicë.

Swiôdkama negò bëlnégò wëdarzeniégò bëłë delegacje trzech zdrëszonëch pòwiatów kartësczégò, tatrzańsczégò i łowicczégò na przodzy ze starostama: kartësczim Janiną Kwiecéń i łowicczim Krësztofã Figatã, a téż przédnikama radów pòwiatowëch w Kartuzach i Zakòpónym. Wiceprzédnik z Zakòpónégò Mateùsz Nãdza-Kùbińc òdczëtôł pierszą lekcjã w góralsczi gwarze, zôs drëgô – pòdobnie jak psalm – bëła w jãzëkù kaszëbsczim. Zôs òrganista Mateùsz Biôłk snôżo òdspiéwôł piesnie pò kaszëbskù: „Kaszëbskô Królewô”, „Błogòsław młodim” i „Swiãti Janie Pawle”. Na replika cëdowny sztaturczi òsta pòswiãconô òb czas kaszëbsczégò òdpùstu, 19 lëpińca 2015 r., przez biskùpa diecezjalnégò Riszarda Kasynã. Dëcht przed tim biskùp wspòmniôł, że Kaszëbi w Kanadze trzimają sã rodnëch tradicjów, a òsoblëwie kaszëbsczégò jãzëka[19].

Wnetka, bò 2 séwnika ùkôzôł sã w Barry’s Bay zachtny articzel, co òpisywô ne wëdarzenia w Swiónowie i dalszé planë sparłãczoné z ùroczëznama wprowadzeniô do kòscoła darënkù Kaszëbów. Stoji w nim, że pò òdpùsce w Swiónowie wielné familie zrobiłë sobie òdjimczi z pòswiãconą repliką. Tim szëkã kaszëbsczé familie czerëją swòje mëslë do bracynów za wiôlgą wòdã, a przëłącziwają sã do pòspólnégò darënkù. Nôstarszą òsobą je 103-latnô Władisława Gòłąbk, chtërny òdjimk ze sztaturką je ùwiecznioný w artiklu. Do te je napisóné: *Je to ekstra darënk òd parafianów z parafii Narodzeniégò Nôswiãtszi Mariji Pannë w Swiónowie, gdze wësok na wôłtôrzu je òriginalnô sztaturka. Ta òsoblëwô ikòna parłãczi dwie parafie i ùmòcniwô mòst drëszbë midzë pòtómkama z tatczëznë i kaszëbską spòlëzną w Kanadze*[20].

W séwnikù 2015 r. na plebanii w Wilnie zawisła pamiątkòwô tôfla z wizerënkã Jana Pawła II i nôdpisã w kaszëbsczim jãzëkù: „Na pamiątkã zéńdzeniô ù Królewi Kaszëb. Swiónowò, zélnik 2012 r.”. W górnym dzélëkù tôflë je kòpia papiesczi dedikacji w słowach „Bòże pòmagôj. Jan Paweł II”, chtërna je w mòdlëtewnikù *Më trzimómë*

---

[19] http://expresskaszubski.pl/kultura/2015/07/replika-figury-matki-boskiej-sianowskiej-dla-kaszubow-w-kanadziie

[20] J. Kashub (D. Shulist), *From Europe to Canada’s Kaszebe*, „The Valley Gazette”, September 2’ 2015. Nen wëjimk w òriginale wëzdrzi tak: *This very special gift is from all the parishioners from the Parish of the Nativity of Mary in Sianowo, where the original Icon is on display high above their altar in their Church. This very special Kashubian Icon will connect the two parishes together and will strengthen our strong bridge of friendship between our ancestors’ homeland and Canada’s Kashubian communities.*

z Bògã. Tôfla je dzełã Léòna Czerwińsczégò z Dólnëch Kawlów. Ùwieczniwô bëcé ks. Wòjcecha Błacha w swiónowsczim sanktuarium w zélnikù 2012 r. i òdprawienié swiãti mszë przed ławelnicą Kaszëbsczi Królewi w intencji Kaszëbów w Kanadze. Ks. W. Błach pòdarowôł nã tôflã czej òdchôdôł z parafii na zôczątkù séwnika 2015 r. Na jegò môl przëszedł ks. Jan Wądołowsczi, chtëren òb czas pierszi mszë przerzekł pò kaszëbskù i wspòmniôł ò kùlce Królewi Kaszëb w Swiónowie[21].

W USA zòrganizowóny kùlt MB Swiónowsczi jistniôł do kùńca XX wiekù w pòwiece Jackson stanu Machigan, w nordowim dzélu USA, gdze mieszkô dosc tëli emigrańtów z przełómaniégò XIX i XX wiekù z òkòlégò Swiónowa i Mirochòwa. Dzãka robòcoscë emigrańcë doprzëszlë do bëlnëch gòspòdarczich wëprzédnieniów. Nôstarszi jesz znelë kaszëbsczi jãzëk. Przez cziledzesąt lat rëchtowelë séwnikòwi òdpùst Matczi Bòsczi Swiónowsczi. Pò nim bëłë zéńdzenia, na jaczich wspòminóny béł dôwny krôj i jadłé bëłë môltëchë z kaszëbsczi kùchni.

Na zôczątkù lat 80-tëch XX wiekù béł ù nich ks. prałat Francëszk Grëcza, chtëren òdprawił mszã swiãtą òdpùstową w czasu, czej òdbiwôł sã w Swiónowie òdpùst. Téż ks. Rafał Grzondzel, znóny ksądz ò slącczich kòrzeniach, co robił westrzód Kaszëbów w Kanadze, òdprawił tam mszã swiãtą na tczã Swiónowsczi Pani[22]. Szkòda leno, że trzecé pòkòlenié emigrańtów ju nie trzimie sã kaszëbsczégò jãzëka. Razã z nim zadżinãłë dôwné zwëczi, w tim kùlt Kaszëbsczi Królewi. Leno w chëczach Alfónksa Bladowsczégò, ùrodzonégò w 1925 r. w Mirochòwie, òstało jesz czile wizerënków Królewi Kaszëb.

Aùtor z Alfónksã Bladowsczim. Òdjimk ze zbiérów aùtora.

---

[21] Wiadło òd Davida Shulësta z Kanadë.

[22] A. Bladowski, *Kaszubi w Jackson Michigan*, „Pomerania", nr 10/1996, s.62. Téż: E. Pryczkowski, *Od Królowej Kaszub do Jackson*, „Dziennik Bałtycki", 21–22.09.2013.

Przez lata béł òn jednym z nôpierszich ùdbòdôwców kaszëbsczich dzejaniów, w tim òdpùstów MB Swiónowsczi. Je òstatnym emigrańtã, co rozmieje gadac pò kaszëbskù. Razã z nim ùstóną czësto wszelejaczé znaczi kaszëbskòscë i kùltu Kaszëbsczi Królewi w stanie Michigan, USA[23].

---

[23] W séwnikù 2014 r. aùtor artikla gòscył w chëczach Alfónksa Bladowsczégò w Jackson, USA.

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Dzysdniowi szkólny kaszëbsczégò jãzëka – jiwrë i mòżebnotë

Dëcht w kòżdim nôùkòwim artiklu ò znankach dzysdniowégò szkólnégò jidze nalezc – òkróm wiele jinszich òpisënków – zdania ò kònieczноscë bëlnégò meritoricznégò przërëchtowaniô do ùczbë kònkretnégò przedmiotu. Przëkładowò Małgòrzãta Tãcza ùwôżô w ti sprawie, że *Szkólny to warkòwô specjalnota, przënôleżno przërëchtowóny méster do prowadzeniô didakticzno-wëchòwawczi robòtë w òswiatowò-wëchòwawczich placówkach*. Zôs Anna Kùla wëpòwiedza sã tak: *Szkólny to je człowiek ò niewzrëszonëch reglach i szeroczim widnikù. To jednostka, co wësok niese pòsłaniznã méstrã i drëszno pòdpòrządkòwùje sebie pòdòpiecznym. To ùczałi w swòji specjalnoscë i wiôldżi znajôrz młodzëznë. Mô klôr môg, starowno planëje swòje dzejanié na spòdlim nôùkòwi wiédzë i prakticzi, a przë tim szczeri i spòntaniczny w swòjich òdrëchach. Pòtrafi wëwôżëc, co je dobré, a co lëché. Bògatô, fùlwôrtnô òsobòwòsc, ale téż człowiek, co całim swòjim pùblicznym jak i priwatnym żëcym – dôwô przëkłôd wëchòwawczich cnót.*

Te i jinszé òpisënczi tëczącé sã tegò tématu pòdobnie gôdają ò sprawie meritoricznégò przërëchtowaniô szkólnégò. Je to czësto zrozmiałé. Czë równak tak je pò prôwdze w praktice? Kò gwës bë miało bëc, leno że nié wiedno tak je. Zarô nachôdô mësla, że meritoriczné przërëchtowanié zanôlégô przede wszëtczim òd samégò szkólnégò. Taczi òbsądzënk je w szerszim òbjimie prôwdzëwi. Dzysdniowi szkólny mô na ògle nieògrańczoné mòżebnotë rozszérzwianiô swòji wiédzë na òdpòwiednëch ùczebniach. Żelë to je pòtrzébné, tej mòże pòdjëmac decyzje ò dalszim doùczìwanim sã pòdiplomòwim. W tim nôbarżi decydëją włôsné predispòzycje i wiédza szkólnégò, téż subiektiwnô òcena swòjich ùmiejãtnosców i òbiektiwnô òcena wëpòwiôdónô przez òdpòwiedné karna ewaluacyjné. Wiôldżi znaczënk mô tu emòcjonalné wprzëgniãcé szkólnégò w wëkònywóny wark. Aktiwnô, dinamicznô pòstawa, szczerô chãc przekazywaniô maksymalno wiele wiédzë, bãdze gwës pòdskôca szkólnégò do zwëskaniô pòsobnëch ùmiejãtosców. Chòdzy tu téż – a mòże nawetka przede wszëtczim – ò aùtoedukacjã prowadzoną w chëczach, westrzód drëchów pòdjimającëch pòdobné pedagògiczné zgrôwë, w pòzarządowëch òrganizacjach, co sã włącziwają w ùczebné dzejanié, czë jinszich, np. w kòscelnëch strzodowiszczach. Te wszedné rëmë dôwają zachtné mòżnoscë zgłãbiwaniô wiédzë, tak z òbjimie ùczonëch przedmiotów, jak i metodologii jich ùczbë, a téż wëchòwawczi pòstawë szkólnégò w szkòle. Òd òsobisti chãcë i mòtiwacji szkólnégò zanôlégô nôbarżi wiele òn bãdze chcôł z nich zwëskac.

Równak są pedagògiczné rëmë sparłãczoné z nowima ùczebnyma procesama, a w jaczich chòcbële na samim zôczątkù, szkólny mô ògrańczoné mòżnoscë. Taczé dzejania më widzymë w pòmòrsczim wòjewództwie w òbjimie ùczeniô jedurnégò regionalnégò jãzëka w Pòlsce, jaczim je kaszëbsczi jãzëk. Proces nen warô ju bez wiertel wiekù. Dërch nachôdô na wiôldżé procëmnotë, a w jich przedërchëwanim prawie że ni ma widzec rezultatów. Ta sprawa wëmôgô grińtownëch dzejaniów i badérowaniów. W tim tu artiklu jô chcã le wskazac na mùszebnotã zaczãcô pòwôżny diskùsji w tim témace, a pòdac czile przëkładów dzysdniowi diskriminacji kaszëbsczégò jãzëka i do te jesz pòstawic tézë, chtërnëch pòcwierdzenié abò òdrzucenié pòwinno nastąpic òb czas dalszi diskùsji. Sprawa pòwszechny ùczbë kaszëbsczégò jãzëka je fùndamentalnô dlô jistnieniô negò jãzëka w przińdnoce. Żelë dali nen témat bãdze spichóny, tej òstałë le jesz dwa pòkòlenia do całownégò zadżiniãcô rodny mòwë.

Ùczbã kaszëbsczégò jãzëka zaczãtô bëła w 1991 rokù w malinczi Szkòle Spòdleczny na Głodnicë w wejrowsczim krézu, chtërna fùnkcjonëje do dzys. Ju pò rokù zaczãło dzejanié Kaszëbsczé Liceùm Òglowòsztôłcącé w Brusach. Tej wnet rëszëłë pòsobné szkòłë z ùczbą rodnégò jãzëka ti zemi. Bëłë to szkòłë w taczich môlëznach, jak: Rąb (kartësczi kréz), Strzépcz (wejrowsczi), Mòjsz (kartësczi), Przëmùszewò (chòjnicczi) i jinszé. Do szkólnëch pionierów w ti gałãzë przënôlégają midzë jinszima: Witold Bòbrowsczi, Jaromira Labùdda, Maria Kraùza, Wanda Lew-Czedrowskô i Felicja Baska-Bòrzëszkòwskô. Pòczątczi ti ùczbë bëłë baro drãdżé z wiele pòwòdów. Kò felowało òsoblëwie programòwi pòdstawë, ùczbòwników, jaczigòkòlwiek meritoricznégò wspiarcégò. Baro grãdzëło w ti ùczbie dialektalné zróżnicowanié kaszëbiznë. Do te na zôczątkù lat 90. ùszłégò wiekù dérowa baro żëwòtnô spiérka nad normama kaszëbsczégò pisënkù. Te zrozmiałé procëmnotë nikwia swiąda pòtrzebë zachòwaniô kaszëbsczégò jãzëka, chtëren przez dzesątczi minionëch lat béł ùstëgòwóny do ne stãpnia, że wnet czësto òstôł przerwóny pòkòleniowi przekôz. Ju tej rosła swiąda, że ùczba kaszëbsczégò dôwô bezcenną, a w skalë kraju niepòwtôrzalną, leżnotã do zapòznaniô ùcznia z jegò włôsnym regionã. Nen jãzëk béł nosnikã trescë, co bëłë depòzytã fùndamentalnëch wôrtnotów dlô wësztôłceniô mentalnoscë młodëch Kaszëbów. Ùdôżniwôł regionalną jiwernotã na spòdlim wëniosłëch ze szkòłë, to znaczi pòddwignionëch do randżi òficjalnëch, kùlturowëch kòmpetencji w jich szeroczim òglowòlëdzczim òbjimie.

Wiôldżé wspiarcé ùczbë kaszëbsczégò jãzëka płënãło òd strzodowiska Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Do pòmòcë sã włączëłë kaszëbsczé media, òsoblëwie pòwstałi w 1990 rokù, telewizyjny program „Rodnô Zemia”, jaczi miôł ògromną pòpùlarnosc w regionie. Na przełómanim XX i XXI wiekù co tidzéń òbzérało gò kòl 150 tësący lëdzy. Wszëtkò to sprawiło, że proces ùczbë kaszëbsczégò jãzëka baro sã rozwijôł. Włącziwelë sã pòsobny szkólny. W 1996 rokù doszło do ùgòdë w sprawie kaszëbsczégò pisënkù. Pòjôwiało sã corôz wicy wëdôwiznów w bëlnym pisënkù.

W 2000 rokù ùkôzôł sã pierszi kaszëbsczi elementôrz. W pòsobnëch latach pòwstôwałë nastãpné ùczbòwniczi do kaszëbsczégò. Na tim pòlù KPZ mô baro brzadné dobëca.

Przełómòwim sztótã bëło przëjãcé przez pòlsczi parlament „Ùstawë z dnia 6 stëcznika 2005 rokù ò nôrodnëch i etnicznëch miészëznach i jãzëkù regionlanym (Dz.U. z 2005 roku Nr. 17, poz. 14)”. Na ùstawa sankcjonëje jãzëkòwi status kaszëbiznë, jakno jedurnégò regionalnégò jãzëka w Pòlsce i wërôżô pòtrzebã i warënczi jegò zachòwaniô. Zgódno z tą ùstawą kaszëbsczi jãzëk pòdlégô dëchtowny òchronie, jakno dobro kùlturowé i historiczné naszégò kraju i Eùropë. Òd tegò sztótu dëtkòwienié ùczbë jãzëka kaszëbsczégò w szkòle stało sã państwòwim òbrzészkã. Ten aspekt baro mòcno zmienił mëszlenié samòrządów, na terenie jaczich òdbiwa sã ùczba regionalnégò jãzëka. Szamòrządë zaczãłë dostawac wërazno wikszą òswiatową subwencjã. Nen fakt sprôwiô, że corôz wicy samòrządowim ùrzãdownikóm zanôlégô, żebë na jich terenie zaczënac taką ùczbã. Òstateczno lëczba ùczącëch sã kaszëbsczégò jãzëka wzrosła przed dzesãc lat òd tësąc ùczniów w 2005 rokù do kòl 20 tësący i dali drawò rosce.

Z tim pòzytiwnym procesã parłãczi sã wiele problemów. Przede wszëtczim nót dostosowac ùczebny system do pòtrzebów ùcznia. Brëkòwónëch je corôz wicy ùczbòwników i jinszich edukacyjnëch pòmòców. Sami szkólny w przeprowadzony ankece w ramach programù „Watchdog na Kaszëbach” rzeklë w 2011 r., że *nôwikszą bariérą je (dlô 83,3%) felënk abò za mało didakticznëch pòmòców do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka, a téż dëtkòwé bariérë (dlô 58,3%), co są w szkòle. Wôżną bariérą (pòdług 56,3% badérowónëch) je nieprecyzyjno òkreslonô metodika ùczbë kaszëbsczégò jãzëka i logisticzné zatôrczczi w ùkłôdanim planu zajãców, tak żebë kòżdémù ùczniowi pasowałë gòdzënë, w jaczich sã òdbiwają lekcje (52,1%). Wnetka 20 % badérowónëch wskôzało na słabò rozwiti system doùczebny szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka abò jegò felënk. Westrzód òtemkłëch wëpòwiescy nôczãscy bëło wskôzywóné na marny przekôz wiadłów do direkcji szkòłë co do mòżnoscë wprowôdzaniô ùczbë kaszëbsczégò jãzëka w szkòle, ji nieznajemnotã prawnégò spòdlégò i wiôlgą òstróżnosc w ti sprawie, a tej-sej niechãc.*

Kò to prawie je òbrzészk direktorów szkòłów narządzëc ùczbã, czej takô pòtrzeba wërażonô przez starszich dzecy sã pòjawi. Do te òni mùszą stwòrzëc przënôleżné warënczi do ti ùczbë. Jaknoże je to nadòbrzészkòwi przedmiot tej dërch są rozmajité procëmnoscë z dopasowanim tidzeniowégò programù ùczbów dlô chãtnëch ùczniów, co chcą chòdzëc na kaszëbsczi, a co są z rozmajitëch klas. Prôwdac na to wskôzało cos le nad pòłową anketowónëch, równak z bespòstrzédnëch rozmòwów wëdôwô sã, że je to ò wiele barżi pòwôżny jiwer. Nastãpnym – na gwës nôwikszim problemã (chòc wëpòwiedzónym le przez 20% pitónëch) – je felënk bëlno wëùczonëch szkólnëch tegò jãzëka, a òsoblëwie brak wòlë cygłégò doùcziwaniô sã szkólnëch, co ju mają na stałé abò timczasowé cedle. Kò dzysdniowi szkólny doch sami nigdë nie chòdzëlë na ùczbë jãzëka kaszëbsczégò, czej bëlë w szkòle. Kòżdi tej mùszi pò swòjémù ùdostac przënôleżną wiédzã na rëchtowónëch kùrsach pedagògicznëch. Jich nôpierszim òrganizatorã je Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié wespół z Gduńsczim Ùniwersytetã i Akademią Pòmòrską w Słëpskù. W to dzejanié włącziwają sã institucje pòwiatowé cygłi edukacji i rozmajité pòzarządowé òrganizacje, co parłãczą szkólnëch regionalistów.

Przikré je, ale nen proces doùcziwaniô szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka je baro zapòzdzałi pòdług pòtrzebów, jaczé wëchôdają z dzejaniégò państwa i samòrządów. Jesz gòrszé je to, że baro wiôlgô je różnica princypiów wërôżónëch przez samòrządë, a institucje sztôłcącé szkólnëch. Institucje ne dbadzą ò òdpòwiedną niwiznã ùczbë, pòdskôcają szkólnëch do samòdzelnégò zgłãbiwaniô wiédzë w tim òbjimie, zôs wikszoscë samòrządów chòdzy przede wszëtczim ò wëdostôwanié subwencji, chtërnã mògą przeznaczac na włôsné inwesticyjné zgrôwë. W taczich jeleżnoscach prioritetã je samò ùczenié w szkòłach, jegò niwizna zôs je sprawą pòslédną. Z tegò téż wëchôdô słabô mòtiwacjô, co wëpłiwô z nôniższich (to je téż nôblëższich) samòrządowëch szczeblów, czerowónô do szkólnëch, a nastawionô na pòtrzebã jich doùcziwaniô. Na te sprawë wskôzywają téż wniosczi scwierdzoné w ramach projektu „Watchdog na Kaszëbach", w jaczich je pòdóné, że *jednym z nôpòwôżniészich jiwrów je felënk wëstarcziwający transparentnoscë pòdzélu dëtków w bùdżetach samòrządów midzë prowadzoné przez nie szkòłë. W tim wëpôdkù nôwicy zanôlégô òd òrganu, co stanowi jednostczi samòrządzënë (radë gminë, radë pòwiatu), chtërne ùchwôliwają bùdżet, i òrganu wëkònawczégò (wójta, bùrméstra, prezydenta, zarządu pòwiatu), co òdpòwiôdô za jegò wëkònanié. Drãdżé je stwòrzenié ùniwersalnégò algòritmù pòdzélu strzódków midzë szkòłë, chtëren bë òbligòwôł np. narôz w pôrã gminach. Tej przënôlégô manowac, żebë gminë czë pòwiatë wprowôdzałë na swòjim terenie lokalné algòritmë, jaczé bë dëtkòwno chãcëłë szkòłë i òswiatowé placówczi do rozszérzwianiô swòji òfertë ùczbòwny, w tim ò zajãca, co służą zachòwaniémù i rozwijowi kaszëbsczégò jãzëka. To bë pòdskôcało aktiwné szkòłowé strzodowiszcza ze starszima, szkólnyma i òsoblëwie direktorama do wprowôdzaniô ùczbë kaszëbsczégò jãzëka. Felënk w wiele gminach klôr reglów pòdzélu strzódków na òswiatã gwësno nie pòdskacywô tëch strzodowisków do aktiwnoscë.*

Na skùtk taczégò dzejaniô lokalnëch samòrządów efektiwnosc procesu wlôżaniô kaszëbiznë do szkòłów, jak donëchczôs, mierzonô le je w dwigającëch sã lëczbach. Wiele słabi wëzdrzi niwizna ti ùczbë, chòcôż i na ti plaskawiznie dô sã wëmerkac jaczis brzôd, co wëchôdô równak nôbarżi z ambicji i ùmiejãtnosców pòjedincznëch szkólnëch òddónëch do òstatka kaszëbsczi deji regionalny.

Nôwikszą słabòtą szkólnëch kaszëbsczégò je nisczi stón znajemnoscë kaszëbsczégò pisënkù, wiele razy dëcht malinczi. Żelë znajemnota jãzëka (tikô to sã głównie równak lokalnëch dialektalnëch òrtów, a nié standardowi kaszëbiznë) mają òni wëniosłé z rodzynnëch chëczi, to lëteracczi jãzëk mùszą pòznawac na pòdiplomòwëch studiach abò na rozmajitégò zortu kùrsach czë przez aùtoedukacjã. Z nieznajemnotë pisënkù wëchôdô felënk szerszi wiédzë ò lëteraturze regionu, co w nastãpstwie baro ògrańcziwô òbjim pòznôwónëch na ùczbach trescy. Wiele razy ùczniowie pòznôwają leno kùlturã regionu i bùdownie Kaszëb. To je dëcht za mało, żebë ùdostawac nôleżné ùczbòwné skùtczi i żebë dzecë mògłë na nowò jãdrzno gadac w jãzëkù swòjich starków. Równak biwô i tak, że dlô niechtërnëch szkòłów nawetka i taczi òbjim ùczbë nie je do òsygniãcô. Kò są znóné negatiwné przëtrôfczi rządców gminów, chtërny fùl gôrzcama bierzą subwencje na kaszëbsczi jãzëk, wëdôwają te dëtczi na jinszé zgrôwë, zôs na òpłacenié aùtokaru w ramach wanodżi z kaszëbsczégò nie dadzą dëtków. Tak samò je żlë chòdzy ò didakticzné pòmòcë w pòstacji kaszëbsczich ksążków lëteracczich, spiéwników, platków CD. Te sprawë wëmôgają pòdjimniãcô barżi grińtownëch badérowaniów. Wëniczi mògą sã òkazac pòrôżającé. Dzejanié rządców, téż niechtërnëch direktorów szkòłów, mòżna nazwac mionã neòdiskriminacji kaszëbsczégò jãzëka. Przikré je, ale colemało tą razą sami Kaszëbi stoją pò òbù stronach: diskriminowónëch i diskriminëjącëch.

To zjawiszcze mòże téż dozdrzec westrzód szkòłowi spòlëznë. Nawetka żelë szkólny kaszëbsczégò je bëlno przërëchtowóny do swòji rolë, tej-sej napòtikô na drãgòtë ze stronë jinszich szkólnëch, chtërny wëznacziwają słabszim ùczniom gòdzënë pòprôwków sprawdzanów na czas, czej prawie są ùczbë kaszëbsczégò. Ùczniowie chcą pòprawic stãpiéń z nieùdónégò sprawdzanu i proszą tej szkólnégò kaszëbsczégò ò zwòlnienié, a nen wenerëjącë jich wòlã dobrowòlnégò chòdzeniô na ùczbë rodny mòwë, ni mô za baro jinszi mòżnoscë, le dozwalac na tegò ôrtu prakticzi. Pòsobną drãgòtą je cygłé ùstôwianié gòdzënów kaszëbsczégò na kùńcu dniowëch programów lekcyjnëch. Szkòłownicë, co chòdzą na kaszëbsczi, mają tej pòczëcé sztrôfë, chòc barżi bë mòglë òni żdac na nôdgrodã za swòjã dodôwkòwą robòtã. Apartną sprawą je negatiwny cësk ùczniów, co nie chòdzą na kaszëbsczi, brewiter pòdsztrichiwającëch swòjã zgardã wedle tegò jãzëka, na skùtk czegò ùczniowie, co sã gò ùczą, tracą chwat, jaż kùreszce pòdjimają próbë rezygnacji z tëch lekcji. Temù mòże wësënąc tézã, że dobrowòlnota ùczbë kaszëbsczégò jãzëka przënôszô baro môłé rezultatë, czasama nawetka wpłiwô negatiwno na pòdińdzenié ùczniów do rodny mòwë. Jedurnym rozëmnym rozwiązanim w przińdnoce, żelë chcemë pòwôżno i z òptimizmã zdrzec na zachòwanié i rozwij kaszëbsczégò jãzëka, je wprowadzenié òbrzészkòwi ùczbë tegò jãzëka na mòdło sprawdzony prakticzi w regionie frizyjsczim (Hòlandiô) czë w Katalónii (Szpańskô).

Pòzytiwnym zwiestnikã bëlnégò czerënkù dzejaniégò je pòwstanié w 2014 rokù Etnofilologii Kaszëbsczi na Gduńsczim Ùniwersytece. Zaczekawienié studiama – jak donëchczôs – je słabé, chòc tak wiôldżé felënczi są w przërëchtowanim szkólnëch co ju ùczą tegò jãzëka w szkòłach. Ùczenié to nôczãscy òdbiwô sã na spòdlim certifikatu wëdôwónégò przez kòmisjã pòwòłóną przez KPZ, co òceniwô znajemnotã jãzëka. Szkólny dostôwają certifikatë warënkòwò na rok czë trzë lata z zastrzegą, że w tim czasu mają zrobic pòdiplomòwé studia. Wëkònanié tegò warënkù równak trôfiô na pòwôżné problemë.

Wiôlgô je pòtrzeba dëcht natëchstopach wzmòcnic proces ùczbë szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka. Ten proces bë miôł bëc prowadzony na wiele plaskawiznach. Przede wszëtczim na akademicczi niwiznie. Równak i tam – chòc je robioné dosc wiele – dërch za mało je bëlnëch lektorów kaszëbsczégò jãzëka. Corôz mòcniészim wspiarcym dlô akademicczich dzejaniów je pòwstałô w 2007 rokù Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka, chtërna brzątwi nôlepszich specjalistów z ti gałãzë i krok pò krokù ùsôdzô òrtograficzné niuanse kaszëbsczégò jãzëka. Dzãka swòjémù aùtoritetowi RKJ zacwierdzywô regle standardowi kaszëbiznë, chtërne są òbrzészkòwé dlô szkólnëch w jich edukacyjny robòce. Rada je zbrzątwionô z akademicczich szkólnëch, pisarzów, dzénnikarzów i wëróżniającëch sã szkólnëch kaszëbsczégò. Òni téż czãsto są sparłãczony z òrganizacjama i institucjama, co mają w òbjimie swòjégò dzejaniégò cygłą edukacjã. Są to przëkładowò Centra Inicjatiw Edukacyjnëch. Ta plaskawizna dosztôłcaniô je téż atrakcyjnô i wôżnô dlô szkólnëch. Na gwës je równak barżi dostãpnô, temù samòrządë i direktorzë szkòłów bë mielë w òsoblëwi spòsób mòtiwòwac te jednostczi do prowadzeniô zajãców. Nen pòdskacënk mùszi bëc sczerowóny równo mòcno w stronã szkólnëch, co chcą pòdjëmac szkòlenié. Czekawim zwiestnikã taczich zajãców bëłë dwa bez 30-gòdzynné kùrsë prowadzoné w Kartuzach w gromicznikù i czerwińcu 2015 rokù. Jedną z òsmënôsce słëchińcków bëła szkólna z Dzerzązna Teresa Bronk, chtërna pò kùrsu napisa w bëlnym pisënkù, że: *Jô jem baro zadowòlonô z kùrsu. Jô so pòùkłôda pòsobicą wiadła ò pisënkù pò kaszëbskù. Przë ti leżnoscë jô so pòwtórza gramatikã [...]. Ùwôżóm, że taczich kùrsów pòwinno bëc wiele wicy. Kùrs jãzëka kaszëbsczégò sparłãczony je z mòją robòtą. Wiôlgą wôrtnotą je to, że sã mòżemë pòtkac na taczim kùrsu.*

W planach są ju pòsobné edicje. Zgłôszają sã chãtny szkólny, co chcą zgłãbic krëjamnotë kaszëbsczégò pisënkù, a téż ùdostac kąsk wiédzë ò historii regionu. Òd 2013 rokù szkòłë, co prowadzą ùczbã kaszëbsczégò, mùszą téż kònieczno prowadzëc jednã gòdzënã na tidzéń nowégò przedmiotu „Włôsnô historia i kùltura”. To nakłôdô na szkólnëch òbrzészk dalszégò zwëskiwaniô wiédzë. Dzejanié szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka je pioniersczé i parłãczi sã z misją zachòwaniô tegò jãzëka dlô przińdnëch pòkòleniów. Ti, co są barżi tegò swiądny, òdnôszają téż wiôldżé sukcesë, a jich robòta-misjô stôwô sã dlô nich zdrzódłã òsoblëwi satisfakcji.

Bibliografia

Bobrowski W., *Kaszubska Szkoła na Głodnicy*, Głodnica – Gdynia 1996;
Bobrowski W., Kwiatkowska K., *Elementarz kaszubski*, Gdańsk 2000;
Cybulski W., Wosiak-Śliwa R., *Ùczimë sã pò kaszëbskù*, Gdańsk 2001;
Edukacja kaszubska. Tradycje, aktualność, perspektywy, red. Adela Kuik-Kalinowska, Daniel Kalinowski, Słupsk – Gdańsk 2012.
Galus, Kazimierz Kossak-Główczewski, Gdańsk 1992;
Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny, red. Jerzy Treder, Gdańsk 2002;
Kaszubska mowa, real. Marian Kubera, (1995), Archiwum Telewizji Polskiej w Warszawie, kopia w posiadaniu autora;
Kaszubskie materiały filmowe w nauczaniu regionalnym, materiały pokonferencyjne dla nauczycieli, Żukowo 2009;

Konspekty telewizyjnego magazynu kaszubskiego „Rodnô Zemia” (1990–2010), mps., kopia w posiadaniu autora;

Kossak-Główczewski K., *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych*, Gdańsk 1999;

Krótka historia języka kaszubskiego, http://kaszubi.pl/o/reda/artykulmenu?id=395;

Książek W., *Rola nauczyciela w „Edukacji regionalnej”*, Uniwersytet Gdański 2001;

Kula A., *Rola i obraz współczesnego nauczyciela, http://edukator.koweziu.edu.pl/index.php/archiwum/94-94;*

Lekcja historii po kaszubsku, film dokumentalny, reż. Krzysztof Kalukin, Archiwum Telewizji Gdańsk, kopia w posiadaniu autora;

Pedagogika, Historia wychowania, Dziecko w zbiorowościach regionalnych na przykładzie Kaszub, red. Henryk RAPORT NAUCZANIE JĘZYKA KASZUBSKIEGO W SZKOŁACH ze szczególnym uwzględnieniem wydatkowania i przekazywania przez jednostki samorządu terytorialnego subwencji na naukę języka kaszubskiego. Stan prawny na 15 października 2010 r.;

Pioch P., *Gôdóm i piszã pò kaszëbskù*, Gdańsk 2001;

Pioch D., *Kaszëbë, zemia i lëdze*, Gdańsk 2005;

Społeczność kaszubska w procesie przemian, Kultura, tożsamość i język, red. Kazimierz Kleina, Cezary Obracht-Prondzyński, Warszawa 2012;

Tęcza M., *Cechy współczesnego nauczyciela*, http://www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU9449;

Ùczba kaszëbsczégò jãzëka w szkòle, òbróbk: W. Kiedrowska, D. Pioch, J. Treder, Gdańsk 2001;

Wykorzystanie internetu i multimediów w edukacji szkolnej, materiały pokonferencyjne dla nauczycieli, Żukowo 2008;

Bòżena Ùgòwskô

Lëteracczé fascynacje Jana Zbrzëcë w dokazu *W stolëcë chmùrników*

Pòczątk łżëkwiata 2015 roku rozpòczął sã dëbeltową żałobną kartą. Jednégò dnia – 2 łżëkwiata – swiat kaszëbsczi hùmanisticzi i lëteraturë stracył dwùch widzałëch ùsôdzców, titanów robòtë na kaszëbsczi niwie, a równak, tak jak szërok w swiece znóné bëłë nôzwëska Jerzégò Trédra i Stanisława Pestczi (Jana Zbrzëcë), tak wcyg mało je wiédzô ò jich dokazach i ùtwórstwie. W tim referace chcã kąsk przëbliżëc pòstac skrómnégò ùtwórcë znad Zbrzëcë, chtërën wëniósł kaszëbską lëteraturã na wëżawë miarë XXI wiekù.

Òstatny dokôz Stanisława Pestczi – *W stolëcë chmùrników*, chòc baro żëczlëwò przëjãti przez kritikã, chùtkò òkrił sã pichã biblioteczněch pòlëców i tak pò prôwdze nie doczekôł sã wmiklëwégò òpracowaniô. Gwësno, drãgòtą mòże w tim przëpôdkù bëc nié leno złożonosc i wielewątkòwòsc „akwarelów” – taczim titułã zaczinają sã wszëtczé rozdzéle zbiéru esejów-repòrtażów, ale téż ôrt narracji, tak aùtorsczi, jak i pamiãtnikarsczi, jaczé pisôrz swòbódno midzë sobą przeplôtô, cobë czëtińcóm pòdrobno zaprezentowac amerikańską metropòliã, ji widzałosc, ùpôdk i pòdnôszanié sã z rëjinów pò atakù na World Trade Center. I pewno nie doszłobë do pòwstaniô ti ksążczi, czejbë nié tragedny dzéń 11 séwnika 2001 r., chtërnégò aùtór béł naòcznym swiôdkã, bò prawie w nym czasu przebiwôł w Nowim Jorkù niedalek môla zamachù. Sama ksążka pòwstôwa długò, bez mała 10 lat Pestka przeléwôł na papiór przechòwiwóné w pamiãcë òbrazë. Bez te lata szukôł téż w lëteraturze zrozmieniô pòsobicë zdarzeniów, co miałë tak dramaticzny wëzwãk. Ju òb czas bëtnoscë w Nowim Jorkù ùlubionym i nôczãszczi òdwiedzywónym môlã béł ksãgarniano-wëdôwiznowi kómpleks Barnes & Noble, gdze przë stoliczkù w kawnicë wczëtiwôł sã nié le w historiã kòlonizacji nowò òdkrëtégò kòntinentu i jegò rozwiju, ale téż zazérôł do dokazów wielënë rozmajitëch runitów, pòétów, pùblicystów, a nawetka kąsk przekãsno pòstrzégónëch wizjonérów, chtërnëch przepòwiednie pò „czôrnym wtórkù” nabrałë nowëch znaczeniów. Wiele razy, i to dosc szerok, òdnôszô sã do fùturisticznëch wëwòdów amerikańsczégò pòlitologa Samùela Hùntingtona, „przepòwiôdającégò, że jesmë krótkò przed niezatrzimóną wòjną dwùch cywilizacjów – islamù ze swiatã zôchòdu”[1], òpisónëch w ksążce *The Clash of Civilizations*. Ùczałi niedługò rëchli, w 1996 r., przestrzégôł, że przińdné bòje mdą sã rozgriwałë nié pòmidzë nôrodama, ale cywilizacjama, a òsoblëwò wskôzywôł na zagróżbã wòjnë cywilizacji Zôpadu z islamã (s. 136,146,180–181).

---

[1] J. Zbrzyca, *W stolëcë chmùrników*, Gduńsk 2011. s. 54.

> Baro charakteristiczné, żelë ò to jidze, ò samò meritum, mòże bëc òbrôzk na bùtnowi stronie ksążczi amerikańsczégò ùtwórcë. Òkò zatrzëmiwô sã na trzëdzélowim malënkù: z jedny stronë przepiãkné kòlumnowé arkadë, gwës dzél pësznégò meczetu; z drëdżi stronë téż pòtãżné kòlumnë w kòrincczim sztélu, chtërne dwigałë dak swiątnicë. We westrzódkù wiôldżi mùr chińsczi, jaczi miôł chrónic przed nańdzenim wrodżich nomadów. Za symbòlama tegò architektnégò kùńsztu krëją sã trzë pòrządczi cywilizacyjné. Midzë dwùma mòcôrzama - Zôchòdã, chtërnégò drżéniã je Eùropa i Amerika, a swiatã islamù, mòże duńc do krachù, do strzasniãcô sã. Zôs Chinë wcyg są niewëzgòdłim sfinksã[2].

S. Pestka, chòc w spòsobie òpisywaniô faktów, badérowaniô wielewëmiarowi i złożony historiczny jawernotë, jaką zamierził so nazwac i „sfabùlarizowac”, przë zachòwanim prawie kronikarsczi chronologii zdarzeniów, to równak nijak nie sztelëje sã na bëcé historikã. Je ùczestniczącym òbserwatorã, a faktë przedstôwiô jakno òbrazë, chtërnëch je swiôdkã. A chòc spòtkôł sã z nôwiãkszą zbrodnią i nieszczescym pòczątkù XXI wiekù i òstro nazéwô je „bestijnictwã”, czej próbùje doprzińc „z jaczich to jaskiniów wëlezlë ti, co w bestijnictwie przescygnãlë miticznëch Danaów?”[3], to równak w żóden spòsób nie wëstôwiô swòjich òcenów czë òbsądów. Mô barżi starã, żebë szukac zrozmieniô i wëjasnieniô przeżiwóny tragedie, i ju òb czas bëtnoscë na zôpadny półkùglë, jak téż pò przëjachanim nazôd do kraju wiôldżi bôczënk kładze na zdobiwanié wiadë ò islamie i ewòluòwanim ti religii òd bronieniô włôsny wiarë w czerënkù niezgarë i biôtczi nié leno z procëmnikama, ale ze wszëtczima ùznónyma za niewiérnëch. Swòjã narracjã dokùmentëje historicznyma wiadłama i realisticznyma pòstacjama, jak chòcbë czej szukô zdrzódłów rodzącégò sã religijnégò spòru, przesztôłcającégò sã w islamską swiãtą wòjnã, wërażiwającą sã bezùstôwną biôtką, pòczi na całim swiece nie òstónie zaprowadzony islam (dżihad, jaczégò wëpełnienim bëła krucjata Òsamë bin Ladena i czerowóny przez niegò Al-Kaidë, s. 133–152, 175–188), dochôdô jaż do strzédnowiecznégò lirika Dżalala ad-Din Rumiégò, mùzułmańsczégò dëchòwnégò, ùtwórcë zôkònu wirëjącëch derwiszów, ale nade wszëtkò ùznónégò za lubòtnika miru i w swòjim ùtwórstwie wësłôwiającégò mir płënący z islamù (s. 189-192).

> Przëwòłôjmë tedë òpiniã ò Rumim, chtëren ùrodzył sã w 1207 rokù, jednégò z XV – stalatnëch klasyków persczi piesniodzejiznë: „nie béł òn prorokã, ale zdzejôł swiãtą ksãgã”. Czëtińcë ti ksãdżi przëznôwelë, że *Masnawi* òtmikô

---

[2] Tamże, s. 136.

[3] Tamże, s. 108.

archanielsczé stegnë. Kùńsztownoscą ti pòezje, głãbią dëchòwëch prôwdów Rumiégò òczarzony béł J. W. Goethe. Równak nôbarżi w strzédnëch stalatach rechòwałë sã głosë tëch wëznôwców islamù, chtërny tak wësok stôwielë arcëdokôz *Masnawi*, że przërównywelë gò do „Kòranu”, niechtërny pòspielë jesz dali: *Masnawi* to persczi Kòran[4]. (…) Próbã przëbliżeniô mëslë i dokazów Rumiégò dlô pòlsczégò òdbiérôcza, pòdjął kritik i ùtwórca Adóm Szëper. Za wôrtné wëapartnieniô ùznôł òn swójné „credo” pòetë, że jedinym przëkôzanim, jaczé ùznôwô, je miłota Stwórcë, człowieka i wszelejaczégò stwòrzeniô. Naprocëm temù, co jinszi mëslôrze, òjcowie dzëwi pùstinie kôrbilë, że lëdzkô jistwa w òczach Nieba wôżi tëli, co ptôch bez gniôzda, Rumi kùńczi swòje wiérztë mòdlëtewną apòstrofą, wezwą téż do tëch, jesz nienarodzonëch[5].

Pestka nié le w wëżi przëwòłónëch wëjimkach, ale wiele razy na kartach ksążczi wprôwiô w zadzëwòwanié szeroką wiédzą z rozmajitëch òbrëmiów, sygnie sã chòcbë przëzdrzec na przewijającą sã régã nôzwësków, jak chòcbë: ju napòmkłi Dżalal ad-Din ar Rumi i Samùel Hùntington, nadto Jan Lechòń, Brankò Cirlicz, Sejmòùr Lipset, Òctavio Paz, Josif Brodsczi, Walt Whitman, E. Hemingway, Roberto Salvadori, John Dewey, Le Corbùsier, Thomas Jefferson, Geòrge W. Bùsh, J. F. Cooper, Włodzmiérz Sołowiow, Claùde Levi-Straùss, Thomas Merton, Alexis de Tocqueville, Jean Baùdrillard, Franz Fanon, Feliks Gross, Òskar Halecczi John Stuart Mill i wiele jinëch. Te nôzwëska wskazëją nadto, w jak wiele òbrëmiach prowadzonô je „narracyjnô òpòwiésc” i jak wiele w ni je òdwòłaniów do historii, lëteraturë, architekturë, pòliticzi, mitologii czë filozofii. Na rozmajitosc i szeroczi òbjim pòrësziwónëch tématów wërazno pòkazëją nié leno bòkadosc bëna pisôrza, ale téż òsoblëwi pùblicysticzny nieùbëtk, domôgający sã wieleôrtnégò badérowaniô i dzénnikarsczi rewizji kòżdégò wątkù. Ni ma sã tej co dzëwic bibliofilsczi zawzãtoscë, kò nawetka òb czas lekturë nie tracył òbserwatorsczégò zmësłu, zapisëjącë swòje pòstrzedżi:

> Westrzód lubòtników „galakticzi Gùtenberga” przedstôwcë wszëtczich rasów i kòntinentów w zgòdlëwim rozgôwòrze, jak w drëszny bôjce. Nôwiãcy wierã bëło tu chińsczich gòsców rãdo czëtającëch i dbało cos zapisywającëch. A gdze naszi rodôcë? Czemù nie garną sã pòd pòsowã widzałi ksãgarni...[6] [gdze] prosto z frizu nad tómbachã pòzérają na czëtińców, miłosników prozë, pòstacje kòrifeùszów amerikańsczi lëteraturë: Ernesta Hemingway’a, Williama Faulknera, Johna Steinbecka, Walta Whitmana, Sylwie Plath i jinszich mòcarzów lëteracczégò pióra. (…) Chtos mógłbë mie wëtknąc, że z biwaniégò

---

[4] Tamże, s. 190.

[5] Tamże, s. 189-191.

[6] Tamże, s. 14.

> w „Barn's and Noble" i zapôdaniô hene w lekturã robiã test na òtemkłosc intelektualną naszôków. Procëm taczémù nadczidniãcémù mògã rzec: rechùje sã kòżdô, nawetka môłô skra, zdólnô zapôlëc gwiôzdã[7].

Zbrzëca za òceanã nie zabôcziwô téż ò swòjôkach, bò doch „pò ti òstrowòwi grzãpie, przezwóny Manhattanã, pòtłukiwôł sã téż bëlny pòeta, spózniony romantik, Jan Lechòń", mdący ùòsobienim tesknotów wszëtczich emigrantów za òjczëstą zemią, co wërażiwôł nié le w pòezji, ale pisónym prawie do samòbójczi smiercë *Dzénnikù*:

> W mòrzu cëzyństwa prosto na wôgã złota dlô skòmùdzałégò pòetë, béł jaczis pòmión, chòcbë daleczné pòdobieństwò jednégò z nowòjorsczich nórcëków, do idilicznëch scenów, jaczima sã pëszni nadwislańskô Itaka. Bòdôjże serce pòetë rëszni ùdérzało kùli razy tu zawanożił: „(…) 86 kòle East End mô cos z dzélnicë Kąpnicë we Warszawie, nie wiém, czë przez drzewa, czë przez krôjmalënk jaczégòs dodomù za rzéką, szlachùje za kòrdegardą czë kòszarama z czasów lëstopadnikòwi nocë. Kąpnice, bez Noc Wëspiańsczégò, bëła to nôblëższô mie, nôbarżi wzrëszającô mie aùra. – Temù téż jak jem doznôł ti asocjacji – jô dorazu pòczuł sã dobrze w ti dzélnicë, w jaczi bãdã mieszkôł...". Lechòń, pòd kòlcënkã żôlu i nieprzeriwny ùcemiãdżi, nierôz z gòrzã sã òdnôszôł do gardu nad Hùdsonã: „Ale Nowi Jork je doch òsławionym wampirã, Babilonã, demónã"[8].

Wdôrzającë Lechònia, w pòece téż rodzy sã teskniączka za rodną, kaszëbską zemią. Czej spòtikô sã z drëchã, z chtërnym w dôwniészich czasach robił w gduńsczi redakcji „Kaszëb", a terô na antipòdach krzewiącégò pòlskòsc westrzód Pòlonii - „Wastë Strumiana", kôrbiónka chùtkò schôdô na wspòminczi ò drëchach i wespółrobiącëch przë cządnikù w henetnym czasu:

> Widzałi môl tegò salonikù zajimô szeroczé, wëslizgóné biórkò Tadéùsza Bòlduana – gòrlëwégò redaktora „Kaszëb". Prowôdny żurnalista sedzy na zydlu z pòrãczama z ùdôwóną pòwôgą, nibë rzimsczi wësoczi ùrzãdnik na krzesle kurulnym. Kòl niegò rëszny, we wanogach pò Kòcewim i Kaszëbach, zbiérający do najégò cządnika miodzëk słowa, przëtrôfkòwi pisôrz, pùblikùjący ù nas pòd mionã Strumian. Lubòtnik lëteraturë i erotików ks. Léòna Heyczi. Znóny z tegò, że próbòwôł sekùndowac narodzënóm talentów pisarsczich na Kaszëbach i Kòcewim, ùtwórcóm tegò ôrtu co Jón Piepka, Alojzy Nôdżel, Róman Landowsczi, Bòlesłôw Fac. Parłãcził téż wiele nôdzeje ze starszima ùtwórcama, jakno Lech Bądkòwsczi, Jón Trepczik, Léón Roppel, Jón Rómpsczi, Aleksander Labùda.

---

[7] Tamże, s. 58.
[8] Tamże, s. 17.

> Dôwné czasë. Dokazë czãdnika „Kaszëbë”, w czim Strumian téż miôł swòjisti parcëk – to ju legeńda. Wierã w pòłowie lat szescdzesątëch zdżinął z gduńsczégò widnika – przed tim rôz nadpòmknął, że sznëkrownik wrażeniów, chtëren tacy sã bënë Strumiana, nëkôł gò w daleczi swiat[9].

Wanodżi nowòjorsczima alejama, darżënkama i mòstama dôwałë leżnosc nié le blós do dzëwòwaniô sã „wëszczitającyma w górã” wielnyma chmùrnikama, arcëdokazama architekturë, jaczé tu wërosłë z niczim nieògrańczoną swòbòdą, szlachùjącë za roscącym przódë na Manhattanie lasã, ale téż do wmaklewnëch òbserwacjów i analizów, jaczima dzeli sã z czëtińcama. Wdôrzô téż niderlandzczich kòlonistów, po chtërnëch trwałą pamiątką są pòzwë niejednëch dzélniców metropòlie: Nowé Niderlandë, Nowô Hòlandiô. Zarô téż przedstôwiô, skądka przed wiekama zrodzëło sã tak wiôldżé ùwôżanié dlô eùropejsczégò kraju:

> Pòczëcé spòlëznë z rodnym krajã kôzało niderlandzczim kòlonistóm nawiązëwac do szëków i dobroctwa kùpcowi metropòlie w Niderlandach, (…). Fama, jaką cesził sã na parcanym òstrowie eùropejsczi Amsterdam, miała solidné pòdeprzenié. Tec to bëła perła w kòrunie liberalny repùbliczi, jedurny tedë w Eùropie pòd gãstim dozérënkã mònarchiów. Dze, jak nié do Niderlandów, wëriwelë ze swòjich paralusznëch krajów rozmajiti ùtwórcë, a midzë jinszima francësczi filozofa René Kartezjusz, mëslôrze jak John Locke, Baruch Spinoza, jak téż wmaklewny szukôrze prôwdë. Całi kwiat ùczałëch, a westrzód nich Erazm z Rotterdamù, jeden z nôwiãkszich hùmanistów XVII stalata i znajôrz klasykòwi pismieniznë. Chcôł bëc nôprzód szkólnym, zgrôwającym duńc do lëdzy pisónym słowã, jesz do te głosëcelã stôrëch prôwdów christianiznë, chtërna zasôdzô sã na pòbòżnoce; respekt dlô mòralnëch wskôzów, a nié bùtnowé fòrmë i pòchòdzenié, pësznô rodowizna, pòswiôdczają, że chtos mòże pòkrzesac sã prôwdzëwą szlachcëzną. Nen wiôldżi hùmanista, baro procëmny wòjnóm, wëcësnął apartną znankã na eticzny kùlturze Eùropë. Dëch Erazma z Rotterdamù przeczidôł téż ùczinczi i dzejanié grëpë Niderlandczików na ùbrzegach Manhattanu[10].

Pestka jakno pisôrz, pùblicysta, pòeta z wiôldżim ùszónowanim òdnôszô sã do widzałëch ùtwórców amerikańsczi lëteraturë, wpëzgliwającë pasowné mòtiwë w cygnioną narracjã i z letkòscą z pamiãcë wëmieniwającë titułë dokazów, nawetka czëtónëch wiele lat temù, w dzecnëch czasach, jak „Przigòdë Tomka Sawyera” czë „Przigòdë Hùcka” Marka Twaina. Ta drëgô ksążka òsta wëapartnionô i ùznónô przez samégò E. Hemingway’a za spòdlé całi amerikańsczi lëteraturë[11], co aùtór *Chmùrników* pòdrobno notëje:

---

[9] Tamże, s. 32.
[10] Tamże, s. 41-42.

> Ù Twaina przewijô sã miłota do nôtërë[12], blisczi bëłë jemù òsobòwòscë, chtërne toczą bòje ò nënkã rodã, bò to je drżéń piãkna. Jegò pisarstwò téż dosc głãbòk sedzało w zôpadny scenarni. W swòjich wdarzënkach przëpòminô, że w młodoscë sóm przeséwôł złoti piôsk, żebë trafic na grużlã złota abò jaczis samòródk. Òdzdrzadlenié òsobistëch przëtrôfków żëwòta czëtińcowie òdnalézą pò dzélu w „Przigòdach Hùcka”, chtërne ùskrzidlëłë téż Ernesta Hemingway’a: „całô nowòczesnô lëteratura amerikańskô przëszła na swiat z ti jedny ksążczi”. Takô chwalba z lëpów Hemingway’a rechùje sã dëbeltowò[13].

Króm Twaina, w różnëch „akwarelach” pôrã razy przëwòłiwóny jest J. F. Cooper, znóny pòlsczim czëtińcóm jakno gòrlëwi òbróńca Indianów i pòkazywający lëchą stronã kòlonizacji zemiów dobiwónëch òchëbą i kòltã. Aùtór, chòc widzy dzyrzkòsc przëbëcznëch w zagòspòdarowiwanim nieznający lemiąża i brónë, wëdzéróny nôtërze zemi, to równak czëje parłãcz z tubëtnym lëdztwã, wënëkiwónym ze swòjich zemiów. A Cooper bél runitą majacym starã pòkazac, że je mòżlëwé wespółbëtowanié òbù nëch spòlëznów, ôrt idealizmù nawzôjnëch dobrëch òdnieseniów, a nawetka wespółrobòtë, òpisóny cekawą fabùłą z bòkadą przigòdów. Stąd Zbrzëca ze skrëszenim wdôrzô so czasë, czej jegò, „knôpa na dalecznëch Kaszëbach”, òczarzëłë knédżi ò nadzwëkòwëch dokazach zwëczajnëch lëdzy na „wësnitëch, dzewiczëch zemiach” i szlachë przewanożoné w towarzëstwie Sokòlégò Òka.

> W pòlu zdrzeniégò J. F. Coopera czëtińcowie przeżiwają to, co ùtwórca wëstôwiô na przédny môl: wrogą i barbarną dzyrskòsc tubëtnëch nomadów, z drëdżi stronë biôłëch kòlonistów, mëslącëch wedle kategòriów prëscségò generała Carla von Claùsewitza, dlô chtërnégò wòjna bëła òdwiecznym prawidłã (...). Ten wątk téż w swòjich piãknëch i bòkadnëch w grozã i ùrzas pòwiescach rozwijô James Fenimòre Cooper. Pòzwóné relacje są przez ùtwórcã zmëszloné jakno prozatorsczi cykl przigòdów Sokòlégò Òka: „Pionérowie”, „Slédny Mòhikón”, „Preria”, „Szlachòwnik turów”, „Dobiwca zwierzów”. Cooper nadôwô swòjim pòstacjóm stolemòwi wëzdrzatk, za baro nie stôwiô

---

[11] L. E. Weeks Jr., *Mark Twain and Hemingway: „A Catastrophe” and „A Natural History of the Dead”*, Vol. 14 No. 2 (September 1968), s. 15, źródło: http://www.jstor.org/stable/41640850?seq=1#page_scan_tab_contents, (dostęp: 10 października 2015r.)

[12] J. Zbrzyca, *W stolëcë...*, dz. cyt., s. 253.

[13] Tamże, s. 254.

biôtkùjącëch kòlonistów pòd stôłpã bëlecajstwa i pòkùtë, jakno, że przëszło jima nadstawiac karkù za wiôlgą sprawã. Barżi, nigle luksus mòralnëch zastrzegów, rechòwało sã wedle niegò ùwdôrzenié i wëchwôlënk pionérsczégò cządu machtny rzeszë frontiersów[14].

Nie dô sã nie zaùważëc w dokazu jednégò z nôbarżi ùznónëch amerikańsczich pisarzów XX wiekù, wspòmniónégò ju Ernesta Hemingway'a, jednégò z „bëlnëch ùtwórców, mëslôrzów, pùblicystów", chtëren swòjim ùtwórstwã wëbijôł ritm: «„Go west man!" (Biéj na zôchód!)»[15]. Aùtór nie analizëje całégò lëteracczégò ùróbkù pisarza, ale wëzwëskiwô taczé wëjimczi, co pasëją do jegò włôsnëch analizów rozwiju Americzi, do czegò przëczëniwają sã napływający z Eùropë robòcy, pùritańsczi kòlonistowie, czãsto mdący procëmnotą wczasniészich kòlonizatorów-dobiwców:

> Taczim wòjarzã, gòrlëwò szukającym frontowëch procëmnotów (vide pòwiesc „Kòmù bije zwón") je Ernest Hemingway, wiérny stôri, jachtarsczi tradicji: ùstrzélëc lwa, zgładzëc słonia, gòrila, leòparda... Co to òznôczô? Tak jak amerikańsczi pisôrz, jegò czëtińcë rozskacony lekturama, òckną w sobie legendã, że są czë stoją pò stronie herojów, zawdë w biôtce ze Złim. Timczasã westrzód heroldów swiãtégò Jerzégò, żąglącégò smòczastą bestiã, letkò nalezc i taczich, chtërny nie copelë sã przed rabùsznym rzemiosłã. Nôlégało bôczëc na se przed òchëbą, kradzélstwã, nawet wrodżim nańdzenióm ze stronë jinszich kòlonistów, nié leno czerwònoskórnëch krajówców[16].

W jednym referace nie dô sã wspòmniec ò wszëtczich nôzwëskach wëmienionëch na kartach dokazu Zbrzëcë. Zresztą wiele z nich nie je sparłãczonëch z lëteracczima fascynacjama, bò òbjim zainteresowaniów Aùtora je pò prôwdze renesansowi. Równak dôwają mòżlëwòsc wezdrzeniô na amerikańską lëteraturã, tã znóną téż pòlscémù czëtińcowi, òczama Pestczi i to z perspektiwë nie analizowóny na ùczbach pòlsczégò jãzëka.

Chòc prawie trzëczwarta zawiartoscë òdnôszô sã do atakù na World Trade Center i pòłożeniô Stanów Zjednoczonëch zarô pò nim, ksążka nie kùńczi sã wizją przińdnotë Americzi, ale jakno swòjné katharsis dlô òpisónëch tragicznëch wëdarzeniów, Zbrzëca cygnie prawie idilliczną òpòwiésc ò historii Americzi pò 1492 r. „czedë to Kòlumbòwé bôtë côrnãłë sztrądë nieznónégò lądu"[17], dali dobiwaniô i kòlonizacji òdkrëtëch zemiów (Aùtór rzetelno scwierdzywô, że òdbiwało sã to prawã piãscë i kòlta, a głosã Indiańsczégò wódcë plemienia Irokezów, chtërnémù jeden ùczałi winszëje bëcé òdkrëtim, wëgłôszô pòstãpné zdanié: „Dlô wszëternôsczich Indianów bëłobë bezspiérno lepi, jak mòglëbë dali ceszëc sã statusã nieòdkrëtëch!”[18]), pierszich dzyrsczich òsedleńców, rozwiju cywilizacji (kòlt nié rôz sã òdzéwôł òb czas pòstãpùjącégò rozwiju, S. Pestka nazéwô gò nawetka „pionierã cywilizacji”, bez XIX-wieczny pòkrok gòspòdarczi i hùrmã biédnégò lëdztwa przëbiwającégò z Eùropë, a rojącégò ò amerikańsczim Eldorado (s. 241–251), jaż do dzysdniowëch czasów.

---

[14] Tamże, s. 251–253.
[15] Tamże, s. 256.
[16] Tamże, s. 236.
[17] Tamże, s. 223.

Nót je bez wątpieniô przëznac, że dlô tegò zbiéru esejów-repòrtażów ni ma òdnieseniôw w donëchczas wëdónëch kaszëbskòjãzëkòwëch pùblikacjach. Stôwiô òn terô wësok wëmôgania, tak dlô piszącëch w rodny mòwie, jak i dlô kritików.

Òb czas zéńdzeniô promùjącégò *W stolëcë chmùrników* w gduńsczim „Mestwinie” prof. Cezari Òbracht-Prondzyńsczi w wëgłôsziwóny laùdacji sczerowôł bôczënk téż na erudicyjną stronã narracji Pestczi. Prawie òna sprôwiô, że dokazë Aùtora nie są letczé w òdbiérze, ale za to wëznacziwô swójny czerënk (standard?) kaszëbsczi lëteraturze, cobë dało sã jã pòstrzegac w jinym widze jak leno ùtwórstwa lëdowégò czë regionalnégò.

> I jesz jedno – jem pòdczorchnął, że w ksążce ti widzec wiôlgą lëteracką i intelektualną kùlturã. Chcã jesz dodac: to je baro erudicyjnô rzecz! (…) A jak wiele tu òdwòłaniów do lëteraturë, mitologii, historii, architekturë, filozofii. To z gwësnotą nie je rzecz, jaką sã dô przeczëtac w gòdzënã. Òna brëkùje starë i robòtë[19].

---

[18] Tamże, s. 226.

[19] C. Obracht-Prondzyński, *Mòwa prof. Cezarégò Òbracht-Prondzyńsczégò wëgłoszonô òb czas promòcji ksążczi „W stolëcë chmùrników”*, „Pomerania” nr 4/2012., s. 11.

REFERATY
POLSKOJĘZYCZNE

RJK

Edward Breza

Tytuły Matka Boża Pięknej Miłości, Matka Boża Zwycięska, niektóre tytuły NMPanny w prawosławiu

W Biuletynie RJK 2012, s. 46–66 omówiłem *Kaszubskie liturgiczne, ludowe i literackie nazwy (świąt) Matki Matki Bożej*, zabrakło tam tytułu *Matka Pięknej Miłości*, który szczegółowo opracowałem w „Polszczyźnie Mazowsza i Podlasia (t. XIX za rok. 2015) pod red. H. Sędziak i D. Czyż, tu zaś przedstawię kwintesencję tego, wspomnę tytuł i wezwania kościołów Matka Boża Zwycięska oraz omówię niektóre tytuły NMPanny w prawosławiu.

Z tytułem Matka Boża Pięknej Miłości spotkałem się w lipcu 2012 r., kiedy w czasie konferencji naukowej organizowanej corocznie w Łomży przez prof. H. Sędziak zwiedzaliśmy Katedrę Łomżyńską i przewodnik przystanął przed pierwszym bocznym ołtarzem po prawej stronie od ołtarza głównego (określając od strony widza) i wskazał na obraz Matki Bożej, właśnie o tytule *Matka Boża Pięknej Miłości*, nazywany obocznie obrazem *Matki Bożej Łomżyńskiej*, pochodzący z XVI w., ukoronowany przez Ojca Świętego Jana Pawła II w czasie III pielgrzymki do Ojczyzny na początku czerwca (4–5) r. 1991. Dodam tu, że autorami hasła *Łomża* w *Encyklopedii katolickiej* t. XI (Lublin 2006, szp. 498, dalej EK) są Marek Robert Górniak i znany mi ks. prof. Witold Jemielity. W roku 2014 dn. 24 VII, w tzw. dniu otwartym Konferencji, zapytałem o dalsze szczegóły ks. prof. Jemielitego i otrzymałem odpowiedź, że informacja w EK pochodzi od współautora, tj. M.R. Górniaka, o którym niczego powiedzieć nie może, bo nieznany Księdzu Profesorowi. Ks. bp Tadeusz Bronakowski, sufragan łomżyńskiej diecezji, gdym dochodził wspomnianego tytułu NMPanny, próbował rzecz zamknąć krótko: „To Ojciec święty tak powiedział i inni powtarzają".

Wróćmy jednak do tytułu obrazu. Jedna z uczestniczek bowiem zapytała, skąd taki tytuł? Odpowiedzi nie znalazł przewodnik, nie odpowiedział na zadane pytanie nikt z uczestników. Pytanie zaczęło mnie intrygować: opracowałem epitety NMPanny z „Hymnów kościelnych"[1] i po przyjeździe do domu sprawdziłem, że epitet ten znalazł się w hymnie *Te gestientem gaudiis*[2] na święto Matki Bożej Różańcowej. Pamiętając, że wiele hymnów znalazło i znajduje szersze omówienie w *Encyklopedii katolickiej*, sięgnąłem do tego źródła i oto w t. 19, szp. 580 znalazłem odesłanie spod hasła *Te gestientem gaudiis* do „Sławimy Ciebie, Maryjo" autorstwa Marzenny Straszewicz (ta autorka omawia wybrane hymny w nowszych tomach EK i sekwencje, zob. zaczynające się od *Salve* w EK, t. XVII, szp.943–946) z informacją, że to XX-wieczna polska parafraza hymnu E. Sireny, „zamieszczona w godzinie czytań wspomnienia liturgicznego MB Różańcowej" po reformie II Soboru Watykańskiego; składa się z 5. strof 6-wersowych (u Sireny jest także 5 zwrotek, ale 4-wersowych), sławiąca Maryję jako dziewicę i matkę Zbawiciela; jest to zatem akatyst, a parafraza napisana została przez P. Galińskiego, por. też 3 następne hymny napisane przez P. Galińskiego i omówione przez M Straszewicz w EK. Taż EK XII 109–110 (S. Napiórkowski) podaje „Maryjne tytuły", gdzie jednak brak Matki Pięknej Miłości.

---

[1] „Jezyk w komunikacji", Nr 2, Częstochowa 2012, s. 15–34.

W dołączonych „Komentarzach" w Hymnach kościelnych" s. 314 czytamy: „Hymn ułożony w XVII w. przez Eustachego Sirena, dominikanina: i dalej informacja, że hymn odmawiany w laudesach i nieszporach wspomnienia Matki Bożej Różańcowej; dodajmy obchodzonego 7 X. Autor pisany z łacińska Sirenius, po polsku Siren lub Sirena. O samym autorze niczego nie udało mi się znaleźć, także w kontakcie telefonicznym z OO. Dominikanami w Gdańsku i w Krakowie.

Przy okazji w powrocie z Łomży w dniu 25 VII 2014 r. kol. dr hab. Lucyna Warda-Radys sięgnęła do tel. komórkowego i znalazła tam informacje o obrazach, kościołach i sanktuariach Matki Bożej Pięknej Miłości w Katedrze bydgoskiej, brak tego tytułu w EK II, szp. 1243, gdzie jednak informacja M. Kunowskiej-Porębiny i Z. Zielińskiego: „w obrębie murów miejskich wybudowano 1399 drewniany kościół farny św. Mikołaja, spalony 1409, odbudowany 1466–1502 w stylu got. (remontowany i konsekrowany 1925; obecnie pod wezw. św. Marcina i Mikołaja), z got. obrazem MB z różą (Bydgoską MB (= Matką Bożą)"; omówiony także obraz w publikacji „Z dawna Polski tyś Królową. Przewodnik po sanktuariach maryjnych. Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717–1985", dalej (skrót Przewodnik). Szymanów 1986. Siostry Niepokalanki, s. 396–398, nr 68. Obraz zdaniem autorów pochodzi z czasów

---

[2] Wspomniany hymn w tłumaczeniu polskim ks. Tadeusza Karyłowskiego wyzyskiwałem z publikacji „ Hymny kościelne", przekład ks. Tadeusza Karyłowskiego TJ, przedmowa Stanisława Windakiewicza, wydanie w nowym układzie i opracowaniu Mirosława Korolki, Warszawa 1978, s. 200, str. 5: Strofa 5 brzmi po polsku i obok oryginał łaciński:

O, rwijcie wielcy i prości	Venite, gentes, carpite
Z tych tajni pęki róż świeże	ex his rosas mysteriis,
I Matce pięknej miłości	et pulchri amoris inclitae
Składajcie wieńce w ofierze!	Matri coronas nectite.

Kazimierza Jagiellończyka (ale tytuł na pewno późniejszy, XX-wieczny), prawdopodobnie z r. 1466. Mieści się w obecnej gotyckiej Katedrze (przed erygowaniem diecezji w r. 1992 w farze bydgoskiej pw. Św. Marcina i św. Mikołaja przy ul. Farnej 8). Obraz nazywany jest Matką Pięknej Miłości albo Madonną z Różą. Nad klęczącym mężczyzną (prawdopodobnie Stanisławem Kościeleckim) łaciński napis Mater Dei memento mei ‘Matko Boża, pamiętaj o mnie’. Według tradycji obraz ufundowany został jako wotum dziękczynne za zwycięstwo nad Krzyżakami, w czasie powstania kościuszkowskiego wszystkie wota przekazane zostały na cele narodowe. Obraz ukoronował 29 V 1966 r. prymas Polski, kard. S. Wyszyński w obecności metropolity krakowskiego abpa K. Wojtyły, dnia tego obchodzono 500-lecie intronizacji obrazu w farze bydgoskiej i 1000-lecie chrztu Polski. Prymas Stulecia ułożył stosowną modlitwę do bydgoskiej Madonny (zob. Z dawna Polski tyś Królową).

Jadąc w dniu 22 IX 2014 r. z drem A. Chludzińskim jego samochodem z XIX Międzynarodowej i Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej w Gnieźnie w paru miejscach w Bydgoszczy spotkaliśmy rozwieszone transparenty z informacją „Sanktuarium w Katedrze Bydgoskiej: Matka Boża Pięknej Miłości”.

To samo znalazła dla mnie w Internecie córka Emilia, a więc dalej referuję za Internetem: 1) w Warszawie –Twardominie, gdzie parafia pw. Matki Bożej Pięknej Miłości, wydająca miesięcznik „Piękna Miłość”; 2) w Polańczyku, gdzie par. i sanktuarium w dekanacie solińskim, w administracji państwowej: woj. podkarpackie, pow. leski, gm. Solina; Polańczyk należał m.in. do *Polańskich* i od nich wziął nazwę; parafię założył biskup przemyski F. Barda, świątynię stanowiła dawna cerkiew greko-katolicka pw. św. Paraskewii, zbudowana r. 1907, poświęcona w r. 1948 pw. NMP Królowej Polski; w ołtarzu głównym znajduje się słynąca łaskami ikona, zwana *Matka Boża Łopieńska* (od wsi *Łopienka* w Bieszczadach, o której EK XI 507) przeniesiona z Łopienki, czczona jako *Matka Boża Pięknej Miłości.* Ukoronowana została 11 IX 1999 przez abpa J.M Michalika koronami poświęconymi 12 VI 1999 w Zamościu przez pap. Jana Pawła II (EK XV szp. 1080); 3) w Psarach (ale których, bo według „Nazw miejscowych Polski”, t. IX, Kraków 2013, s. 374–375 (dalej NMP) są Psary-Kąty, Psary-Podłazy i Psary-Stara-Wieś), par. i gm. Bodzętyn, diecezja kielecka; według EK II szp. 703 w Bodzętynie gotycka rzeźba Matki Bożej z Dzieciątkiem w typie Pięknych Madonn z. r.1430 i płaskorzeźba Matki Bożej z Dzieciątkiem, a w Kielcach, w kościele kolegiackim obraz matki Bożej Różańcowej, zwany Łaskawą (EK VIII, szp. 1392); 3 VI 1991 r. pap. Jan Paweł II przebywał w Kielcach i odprawił mszę św. w Masłowie, podczas której ukoronował obraz Matki Bożej Łaskawej, ogłoszonej przez bpa S. Szymeckiego patronką miasta (EK VIII szp.1394); 4) Matka Boża Pięknej Miłości, zwana inaczej *Matką Boską Kamedulską* w kościele Nawiedzenia NMPanny i w klasztorze kamedułów w Pożajsku (prawdopodobnie na Litwie, bo: a) nienotowana przez NMP, b) pisana przez *-tis*), zwana także *Madonna wśród Kwiatów* lub *Matka Boża Pożajska.* Po przestudiowaniu Przewodnika z 131 Madonnami stwierdzam, że dodatkowe nie znalazły się w tej cennej publikacji, ale pamiętać trzeba, że wyszła ona w r. 1986, od tego czasu mogły nastąpić koronacje wielu łaskami słynących wizerunków Matki Bożej, np. nieujęta tu Matka Boża Pięknej Miłości z Katedry łomżyńskiej, która dała asumpt do zajęcia się wezwaniem, bo koronacja wizerunku nastąpiła, jak podałem wyżej, na początku czerwca 1991 r.

Można na koniec zauważyć, że w Chmielnie jest obraz Patronki Pięknej Miłości, Królowej Chmieleńskiej, a w pobliskim Sianowie figura Patronki Pięknej Miłości, Królowej Kaszub z nałożonymi koronami przez bpa chełmińskiego ks. J. Kowalskiego, w ramach obchodów milenijnych.

Warto jednak zauważyć: hymn Sireniusa *Te gestientem gaudiis* ze słowami *Matri pulchri amoris* ‘Matce pięknej miłości’ odmawiany był przez duchowieństwo (od subdiakona po papieża i zakonników w zakonach klauzurowych, kontemplacyjnych) w święto Matki Bożej Różańcowej (7 X) po łacinie, po reformie liturgii w językach narodowych, słowa łacińskie odmawiający rozumieli, tym bardziej rozumieją je dziś, gdy odmawiają je w językach narodowych, ale wezwanie *Matka Boża Pięknej Miłości* stosunkowo rzadko przydawane zostało obrazom i figurom Matki Bożej, najczęstsze to Wniebowzięcie NMPanny (15 VIII), jak okazuje się z Przewodnika. Może to inicjatywa rolników, ogrodników i sadowników, którzy nazwali je świętem *Matki Bożej Zielnej*, bo wiedzą: jeśli Bóg i wszyscy mieszkańcy nieba nie pobłogosławią ich ciężkiej pracy, to efekty będą nikłe, po myśli wiersza F. Schillera, *Die Glocke* ‘Dzwon’: *Das Werk soll den Meister loben, doch der Segen kommt von oben* ‘Dzieło winno chwalić mistrza, jednak błogosławieństwo przychodzi z góry’, a św. Jakub (Jk 1,17) dopowiedział: „od Ojca światłości.”

Zrekapitulujmy ten nieco przesycony informacjami tekst: W brewiarzu na św. Matki Bożej Różańcowej, obchodzone w Kościele Rzymskokatolickim 7 X znalazł się hymn łaciński *Te gestientem gaudiis*, autorstwa według ks. dra T. Karyłowskiego XVII-wiecznego dominikanina nazywanego po łacinie Sirenius, według M. Straszewicz, autorkę omawiającą wybrane hymny w EK Siren lub Sirena, według Internetu o. Augustyn Tomasz Ricchini (XVIII w.), zatem informacje, że obraz w Łomży pochodzi z XVI w., a w Bydgoszczy z XV w. należy rozumieć tak, że tytuł *Matka Pięknej Miłości* przydano później; o obu autorach niczego bliższego znaleźć mi się nie udało. W 5. strofie tego hymnu autor zawarł epitet *Inclita Mater pulchri amoris* ‘Sławna Matka pięknej miłości’, gdzie miłość rozumieć można i jako narzeczeńską, i małżeńską, i altruistyczną, braterską. Omawiany tytuł jest przechodni, według Internetu noszą go także obrazy NMPanny w Solinie, Warszawie-Twardominie, Polańczyku, Pożajsku. Pojawiły się modlitwy i Litania do Matki Bożej Pięknej Miłości, oczywiście, jak to się w liturgice mówi *ex privata devotione* ‘z prywatnej pobożności’, nie kanoniczne, tj. przepisane przez władzę kościelną, bo np. choć litanii jest ponad 100 (zob. dalej), kanonicznych tylko 5; do Wszystkich świętych, do Imienia Jezus, do Serca Pana Jezusa, do NMPanny (loretańska) i do św. Józefa.

*

Matka Boża Zwycięska Nie zwróciłem dotąd bliższej uwagi na tytuły kościołów *Matka Boża Zwycięska,* jaki nosi np. Kościół w Warszawie-Rembertowie, Matka Boża Zwycięska jest też patronką diecezji Warszawa-Praga, pod takim wezwaniem jest także kościół w Bydgoszczy i w wielu innych miastach, chyba nie tylko polskich. O tytule tym możemy się wiele dowiedzieć z t. XX Encyklopedii katolickiej, który wyszedł pod koniec r. 2014, hasło opracowali Kazimierz Pek i Mariusz Konieczny (szp.1539–1542). Zdaniem też K. Peka Matka Boża Zwycięska, po łacinie *Beata Maria Virgo de Victoria* to tytuł wyrażający prawdę o zaangażowaniu Maryi w historię zbawienia, którego dokonał Jej Syn, Jezus Chrystus i wiarę w pomoc Matki Bożej w walce ze złem oraz opiekę w sytuacjach zagrażających bezpieczeństwu człowieka. Kult Matki Bożej Zwycięskiej wyraża się głównie w tytułach kościołów i w przedstawieniach Matki Bożej w ikonografii w różnych typach, zwłaszcza dawnego Kościoła wschodniego, dlatego mają one najczęściej nazwy greckie i staro-cerkiewno-słowiańskie w Cerkwi Prawosławnej. Najpierw jednak kilka faktów historycznych, przywołanych przez K. Peka, w których Matka Boża okazała swoją pomoc narodom; papież św. Pius V w podzięce za zwycięstwo nad Turkami pod Lepanto (Naupaktos) ustanowił w r. 1572 święto Matki Bożej Zwycięskiej i zalecił je obchodzić 7 X (dziś Matki Bożej Różańcowej), jako wotum dziękczynne katolików za zwycięstwo nad protestantami w La Rochelle wzniesiono w r. 1626 bazylikę Notre-Dame des Victoires w Paryżu. W Polsce najstarszy kościół pomnik wdzięczności za zwycięstwo króla Władysława II Jagiełły nad Krzyżakami pod Grunwaldem jest ufundowany przez króla Kościół Wniebowzięcia NMPanny Zwycięskiej w Lublinie, przywołajmy zwycięstwo króla Jana III Sobieskiego z dn. 12 IX 1683 r. nad Turkami pod Wiedniem, kiedy to król strawestował słynne *Veni, vidi, vici* ‘Przybyłem, zobaczyłem, zwyciężyłem’ Juliusza Cezara na *Veni, vidi et Deus vicit* ‘Przybyłem, zobaczyłem, a Bóg zwyciężył’. Przedstawienie Kozielskiej MBZ z Sanktuarium św. Andrzeja Boboli w Warszawie stało się upamiętnieniem mordu katyńskiego, dokonanego przez NKWD w r. 1941, w r. 1977 z inicjatywy ks. kard. S. Wyszyńskiego powstała parafia i kościół MBZ w Bydgoszczy.

Zanim przejdę do prezentacji wyekscerpowanych z EK ikon i tytułów NMPanny, powiem, że powszechnie znanym jest *enkolpion* (od gr. przyimka *èn* ‘na’ i rzeczownika *kólpos* ‘klatka piersiowa’), tj. (tu) ‘medalion’, ozdobiony wizerunkiem Maryi, zwany ***panagia*** (z gr. zaimka trójrodzajowego *pas, pasa, pan* ‘wszystek, cały’ i przymiotnika trójrodzajowego *hagios, hagia, hagion* ‘święty, -a, -e’, po łacinie *sacrosanctus, -a,-um* ‘prześwięty, -a, -e, najświętszy, -a, -e’, który noszą na piersi wyżsi dostojnicy kościelni w prawoslawiu, tj. biskupi (ordynariusze to *władyki*) i wyżej w hierarchii posunięci (EK IV, szp. 1007).

A oto zapowiedziane **tytuły ikon**, które wydobyłem z EK: 1) **Hodegetria** lub **Hodigitria** (z rozwojem w nowogreckim starogr. *ë* długiego (*etha*) w *i* od gr. czasownika *hodēgéō* ‘prowadzić, wskazać drogę’, dlatego wyrażane w Cerkwi *Ukazujuszczaja*

Dorogu/Put' 'Wskazująca drogę, Przewodniczka', bogata to rodzina etymologiczna w grece: np. *hodēgētēr* lub *hodēgós* 'przewodnik'. Obraz taki z kościoła OO. Dominikanów we Lwowie przeniesiony został do Kościoła tychże Dominikanów w Gdańsku (EK XX szp. 1096–1098); 2) **Eleusa (**EK IV 879, w Cerkwi *Umilenije* 'Miłosierdzie' lub *Spasowo Umilenije* 'Miłosierdzie czy Zlitowanie się Zbawiciela"**),** por**.** wezwanie litanijne i mszalne: *Kyrie* ***eleison*** 'Panie, zmiłuj się', zatem **'**Miłosierna**'** 3) **Galaktotrofusa z** gr. *gala, galaktos* 'mleko' i *trophē* 'pokarm, pożywienie', a więc 'karmiąca piersią'); koptyjski typ ikonograficzny z końca IV w., przedstawiający MB Karmiącą piersią Dziecię Jezus, na jego stronę formalną wpłynęły plastyczne wyobrażenia egipskiej bogini Izys, karmiącej Horusa, a na ideową Łk 11,27: „błogosławione łono, które Cię nosiło i piersi, które ssałeś" oraz poezja kościelna (H. Wegner, EK V, szp. 810–812); 4) **Glikofilusa** 'Słodkocałująca, Czulemiłująca' od gr. przymiotnika *glykýs, glykėia, glyký* 'słodki, -a, -e' i *philéō* 'kochać, miłować' lub z rosyjska **Wzygrannaja 'Radosna'** od ros. *wzygrat'* 'podskoczyć z radości'**,** np. *s'erdce wzygrało* 'serce podskoczyło z radości'. Obraz przedstawia Matkę Bożą z Dzieciątkiem Jezus na ręku, we wzajemnej czułości, jest to prezentacja prawdziwego człowieczeństwa Jezusa i boskiego macierzyństwa Maryi. Obraz koresponduje z Eleusa, gdzie Matka przyjmuje pieszczoty od Dziecka, a w Glikofilusie Matka pieści Dziecko, dlatego Glikofiluza bywa także nazywana *Eleusa Wzygrannaja*. Wariantem Glikofiluzy i Eleusy jest 5) **Pelagonitissa,** nazwa pochodzi od n. stolicy Macedonii **– Pelagonii,** a tę odnieść trzeba do gr. rzeczownika *pélagos* 'morze' (zob. H. Wegner, EK V, szp. 1122–1124); 6) **Nikopoia** to synonimiczna nazwa od gr. *níkē* 'zwycięstwo' (por. pomnik bogini zwycięstwa *Nike* w Warszawie) i czasownika *poiein* 'czynić, robić, wykonywać', zatem można by przełożyć na polskie 'sprawiająca', lepiej 'odnosząca zwycięstwa', czyli 'Zwycięska';7) **Kyriotissa** – typ przedstawieniowy Matki Bożej, rozpowszechniony w sztuce Kościoła wschodniego, ukazujący stojącą frontalnie postać Maryi, trzymającej przed sobą Dziecię Jezus (niekiedy wokół postaci Dzieciątka widoczna jest rozświetlona, okrągła tarcza). Czasem pieczęci towarzyszy napis: „Nadzieja tych, co stracili nadzieję". Nazwa nie pochodzi, jak by się wydawać mogło od gr. *Kyrios* 'Pan = Chrystus', lecz od n. dzielnicy miasta Kyra, w Konstantynopolu; szerzej zob. H. Paprocki (EK X, szp. 315–316); 8) **Kykkotissa** 'Matka Boża z Kykkos, ros. *Kikkskaja* M. Kruk (EK X, szp. 315–316).

Nie wszystkie tytuły ikon Matki Bożej opracowane zostały w EK, np. 1 X Cerkiew obchodzi święto ***Pokrow*** 'Opieki Matki Bożej', nazwa od czasownika *kryt'*, gdzie NMPanna okrywa płaszczem miasto Konstantynopol i jego mieszkańców. Tytuł i święto wprowadzone w XII w. na pamiątkę ocalenia Konstantynopola (Bizancjum) od napadu saracenów w połowie X w., co przypisuje się cudownej interwencji Matki Bożej. Według przekonań ludowych dobry to dzień na zawieranie małżeństw, zgodnie z ludowym powiedzeniem: *Priszoł pokrow' d'ewkam gołowy kryt'*[3]. Na wschodnich terenach Rzeczypospolitej znajdują się kościoły pod wezw. Opieki Matki Bożej i cerkwie pod wezw. *Pokrow' Bożej Mat'eri.* O ikonie tej i święcie EK XIV szp. 646 tylko wspomniała s.v. *Opieki Matka Boża.*

---

[3] Por. Max Fasmer, *Etimołogiczeskij slowar' russkogo jazyka*, t. III, Moskwa 1987, s, 305.

Na koniec dodajmy, że wyraz *ikona* 'obraz prawosławny' jest pochodzenia greckiego, zaświadczony m.in. w mocnym teologicznie tekście Listu św. Pawła do kolossan (I 15), gdzie Chrystus nazwany został ***eikōn** tū Theū tū aoratū*, po łac. ***imago** Dei invisibilis* 'obrazem Boga niewidzialnego', gdzie, jak widzimy, gr. ***eikōn,*** łac. ***imago***, z czego ros. i pol. ***ikona,*** a więc 'obraz', a z łac. odpowiednika *imago, -inis* poszło ang. i fr. *image*, z czego jedni mają fr. *imaż,* inni ang. *imydż.*

Tytuły *Kyriotissa, Kykkotissa*, wywodzące się od nazw miejscowości świata antycznego przypominają nam określenia typu Matka Boża *Sianowska*, Matka Boża *Swarzewska*, Matka Boża *Piasecka*, można zatem za rabbim Akibą powiedzieć (ale po łacinie) *Nihil novi sub sole* 'Pod słońcem nic nowego', model znany ze starożytności. Powiem także, że interesowały mnie głównie nazwy tytułów Matki Bożej, tym bardziej, że mają one genezę grecką, a do języków klasycznych: greki i łaciny zawsze się skłaniałem. Przepraszam za osobiste zwierzenie, ale w stanie wojennym, gdym pełnił na obszernym Wydziale Hum. UG obowiązki prodziekana do spraw dydaktycznych i musiałem spotykać się z przedstawicielami „służb", w domu obłożyłem się słownikami i gramatykami greckimi i czytałem po grecku, w oryginale N. Testament (oczywiście miałem podstawy w postaci na bdb zaliczonego lektoratu jęz. greckiego u ks. prof. F. Szredera, rodem z Prokowskich Chróstów pod Prokowem w pobliżu Kartuz, (o którym zob. nieco w EK XIX szp.127). Mówię to po to, by się usprawiedliwić, iż pomijałem stronę artystyczną prezentowanych w EK ikon 'obrazów' (opracowaną przez Mariusza Koniecznego), a dopracowywałem ich nazwy.

Edward Breza

Liryki ks. dra Leona Heykego

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie ogłosiło rok 2015 Rokiem Ks. Leona Heykego. Dlatego zająłem się słownictwem na okolicznościowej konferencji zorganizowanej przez Bibliotekę w Bolszewie pod Wejherowem poematu *Dobrogost i Miłosława* tego autora – tym razem pragnę się zająć lirykami tego autora.

Dane biograficzne i bibliograficzne o autorze Leonie Heykem[1].

Nazwisko pochodzi jako zdrobnienie (*deminutivum)* czy spieszczenie *(hipokorystyk)* od germańskiego imienia *Hugo(n)*[2]. Urodził się w przysiółku wsi Bieszkowice, zwanym *Cierznia* (dziś nazwa ta na miejscu urzędowo nie jest notowana, przysiółek czy *wybudowanie* z niem. *Abbau*, jak na Pomorzu mówią, wliczany bywa do wsi Bieszkowice[3], a dom (chałupa), w której urodził się i wychował autor, lokowany jest przy ul. Ks. Heyke (tak na tabliczce, zamiast, jak winno być poprawnie: ul. Ks. dra L. Heykego), w pow. Wejherowo w rodzinie chłopskiej 10 X 1885; rodzicami byli Ferdynand Heyke i Anna z d. Plock, nazwiska notowanego na północnych i środkowych Kaszubach od XVII w. i pochodzącego od słowa *placek*[4]. Chata, w której urodził się przyszły ksiądz-poeta, stoi jeszcze, widoczne także doprowadzenie prądu, na oknach firanki, znać, że ktoś mieszka, ale obok wybudowany nowy, okazały dom mieszkalny i zabudowanie gospodarcze. Okolica uboga: lasy sosnowe, świeżo zasadzone na dawniej uprawianych słabych glebach piaszczystych; obok bagna i chyląca się ku upadkowi stodoła, aż dziw: z czego ludzie tu żyją? Do mej świadomości trafił werset z Ewangelii św. Jana (3,8): *Spiritus flat, ubi vult* 'Wiatr wieje tam, gdzie chce", ale łac. *Spiritus* to też 'Duch (Święty), stąd polskie powiedzenie do rymu: „Duch tchnie, gdzie chce". Bóg upatrzył sobie z tej biednej okolicy sługę ołtarza, obdarzonego też weną poetycką.

---

[1] Tak bzmi ono w formie oficjalnej i podlega odmianie według wzoru *Linde*, zatem *Heykego, Heykemu, Heykego, o Heykem, z Heykem*; w l. mn. *Heykowie, Heyków, Heykom, Heyków, Heykami, Heykach, Heykowie*, spolszczone *Heyka* i wtedy paradygmat wygląda następująco: *Heyki, Heyce. Heykę, Heyką, Heyce, Heyko*; kaszubione z kolei *Heyka, Heyczi, Heyce, Heykã, Heyką, Heyce, Heykò*. Według „Słownika nazwisk współcześnie w Polsce używanych" K. Rymuta, t. IV, Kraków 1993, s. 113 nosi je 15 osób w woj. gdańskim; 148 *Heyka*, z tego 51 w woj. toruńskim, 36 gdańskim, 16 słupskim, nadto warianty: 3 *Heike*: 1 w woj. gdańskim, 2 łódzkim; *Heika* 1 w woj. słupskim; 1 *Heikie* w woj. krakowskim; 182 *Hejka*: 78 w woj. toruńskim, po 26 w woj. gdańskim i włocławskim; 41 *Hejke*: 10 w woj. gdańskim, 9 płockim, 6 wrocławskim, po 5 jeleniogórskim i włocławskim; 2 *Hejkie*, po 1 w woj. warszawskim i krakowskim; 6 Hejkowski w woj. gdańskim.

[2] Pisałem o tym nazwisku w Pomeranii r. 1977, nr 3, s. 53.

[3] *Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce,* t. I: A – J, Warszawa 1980, s. 254 notuje *Cierznia, -ni*.część wsi Bieszkowice. Dziwne, że *Schematyzm archidiecezji gdańskiej* [na] r. 1996 notuje w par. Nowy Dwór Wejherowski miejscowość pisaną *Cieżnie*, co jest oczywistym błędem.

[4] Zob. E. Breza, *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*, Gdańsk 2000, s. 332–335, a skoro wszystko po drodze objaśniamy, to powiedzmy także, że imię jest pochodzenia antycznego: od gr. *léōn, -ontos*, łac. *leo, -nis* 'lew', por. ros. imię *Lew,* noszone np. przez Lwa Tołstoja.

Zatrzymać się trzeba trochę nad nazwą miejscowości urodzenia poety-księdza. Opracował je znawca nazewnictwa Kaszub północnych: 3 IV 2015 r. zmarły emerytowany prof. zw. UG, dr hab. Jerzy Treder w 3. pracach, z których dla nas najważniejsza to[5] *Toponimia powiatu* wejherowskiego, Gdańsk 1997. PMT nr 14. Na s. 33 tej pracy omawia interesującą nas nazwę, która do źródeł trafiła w r. 1546 w zapisie *Czernycze*, który odczytać można *Ciernice*, r. 1600 *Czersnia,* co czytać można *Cierznia*, zapis ten podtrzymuje „Diecezja Chełmińska", Pelplin 1928, s. 390, gdzie wśród księży pracujących w Kościerzynie wymienia ks. dra L. Heykego, urodzonego w *Cerzni*, tj. po polsku *Cierzni* (tamten zapis oddaje wymowę kaszubską), sami mieszkańcy osady mówią *Cérzniô,* do *Cérznié*, przymiotnik od nazwy brzmi *cerzińsczi.* W r. 1664 wspomniana została *Czerznia* Karczma, karczma istniała tu jeszcze za życia ks. Heykego. Wspomina ją zresztą w „Dobrogoście i Miłosławie": „Wicher zarżôł i sã szarpie. Dobrogòst do niegò skòczi; dosódł gò i dali w drogã do **Cérznicczi Karczmë** gnô". Treder wywodzi nazwę od kasz. rzeczownika *cérzniczé* 'zarośla cierni' lub – jak podaje ks. dr B. Sychta w swoim *Słowniku gwar kaszubskich…* t. I s. 129 – *cérzniô* 'cierń'. Od miejsca zamieszkania poeta przyjął także jeden z pseudonimów literackich, mianowicie *Cerzon* 'mieszkaniec Cierzni'.

Nazwa nie była rozumiana, dlatego ulegała różnym przekształceniom przez odniesienie do zbliżonych fonetycznie wyrazów: i tak Woj. Rada Nar. w r. 1954 ustaliła *Ciężnia* przez nawiązanie do przymiotnika *ciężki.* Formy gwarowe zapisał prof. Treder u miejscowych mieszkańców w postaci *Cérzniô* i przymiotnik *cerzińsczi* i odniósł do rzeczownika *cérzniczé* 'zarośla cierni', przywołując – dla udokumentowania podstawy nazwy – z pow. puckiego nazwę łąki *Ciernicze* i zapisany przez Słownik ks. Sychty, t. I, s. 129 rzeczownik *cérzniô*, sam poeta przyjął od miejsca urodzenia, jak to już zostało powiedziane, pseudonim *Cerzon*, Starostwo Powiatowe w Wejherowie posługuje się formą *Cierżnia*, która oddaje kasz. wymowę *-rz-* jako typu *rżëka* 'rzeka'. Ostateczną więc podstawą nazwy jest rzeczownik *cierń.* Nazwa winna wrócić do spisów w poprawnej formie *Cierznia,* do *Cierzni*, w *Cierzni*, przymiotnik *cierzyński*, nazwa mieszkańca, dotąd nieużywana, może brzmieć: *cierzniak* czy *cierznianin*, mieszkanki: *cierzniaczka* czy *cierznianka,* wszyscy mieszkańcy*: cierzniacy* czy *cierznianie.*

---

[5] Dwie pozostałe to: 1) *Toponimia byłego powiatu puckiego*, Gdańsk 1977. PMT nr 3; tenże, *Słownik nazw terenowych byłego powiatu puckiego*, Zszyty Naukowe Wydz. Hum. UG. Prace Językoznawcze Nr 5, Gdańsk 1977.

Urzędowe zapisy typu *Ciężnia, Cieżnie* i podobne polegają na odniesieniu (adideacji) do przymiotnika *ciężki*; miejscowy, wejherowski zapis *Cierżnia* pięknie oddaje kasz. wymowę, która ujawnia używaną dawniej postać *Cierznia.*

Szkołę powszechną ukończył w Bieszkowicach, pruskie gimnazjum w Wejherowie. Maturę uzyskał w r. 1906. Odbywał studia filozoficzno-teologiczne w Pelplinie, Fryburgu i Wrocławiu. Święcenia kapłańskie przyjął w Pelplinie 13 III 1910 r. Często zmieniał parafie jako wikariusz, po drodze były m.in. Lubawa, Chojnice, Kartuzy, jako ostatniej placówce zatrzymał się w Kościerzynie, gdzie dłużej, w latach 1920–1935 był prefektem w Państwowym Seminarium Nauczycielskim, następnie w Państwowym Gimnazjum im. J. Wybickiego, gdzie 1 IX 1939 r. odprawił we wspomnianej szkole mszę św. i udał się do znajomych krewnych na Kociewie, gdzie 17 X 1939 r. o godz. 15 rozstrzelany został przez hitlerowców wraz z innymi Pomorzanami w lesie pod Szpęgawskiem, w pow. Starogard Gdański[6]. W Kościerzynie i okolicy żyją jeszcze jego uczniowie, świadkowie jego życia, z wielu miałem okazję rozmawiać o ich prefekcie, wszyscy zaświadczają jego pracowitość: światło w jego mieszkaniu gasło dopiero o godz. 3. nad ranem, był dla nich autorytetem w sprawach religii i w problematyce kaszubskiej. Do tej ostatniej zbliżył się wskutek kontaktów jeszcze w czasie studiów we Wrocławiu, gdy zapoznał się z poetą Janem Karnowskim i razem z 3. tzw. Młodokaszubą (ugrupowanie literackie), tj. A. Majkowskim stanowili liczącą się grupę literacką. Problemem bardzo skomplikowanym, nie tylko dla niego, była sprawa pisowni kaszubskiej, w której do końca nie miał sprecyzowanego stanowiska, jak stwierdza J. Treder[7].

Uzyskał doktorat, napisany w jęz. niem., z teologii moralnej nt. siedmiu listów z Apokalipsy św. Jana, apostoła Chrystusa.

Dorobek literacki Heykego jest bogaty; ogłosił 2 tzw. szołobułki, tj. ‘udramatyzowane anegdoty zbliżone do farsy” (określenie A. Bukowskiego[8]), utwory sceniczne, które wystawiały po miastach i wsiach kaszubskich dramatyczne zespoły ludowe, zwłaszcza „August Szloga” wszedł nawet do obiegowych określeń przezwiskowych; drugim takim utworem był „Katilina”. Osobiście przestudiowałem poemat bohaterski, jak to określa A. Bukowski, mnie wydawałoby się, że można by nazwać epopeją „Dobrogosta i Miłosławę”, z którego opracowałem słownictwo na okolicznościową konferencję popularnonaukową, zorganizowaną przez Bibliotekę w Bolszewie pod Wejherowem, a na Konferencji dn. 4 IX br., zorganizowanej przez Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego i Instytut Kaszubski z cyklu konferencji odbywanych co dwa lata dla uczczenia pamięci prof. dra hab. H. Górnowicza omówię obfite w tym poemacie (i w innych utworach) polonizmy leksykalne.

---

[6] Zob. A. Bukowski, *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego* pod red. S. Gierszewskiego, t. II, s. 200–201; S. Janke, *Poeta z kaszubskiej nocy*, Wejherowo 1998,

[7] Język poezji Leona Heykego [w:] *Leon Heyke –Świętopełk literatury kaszubskiej*, Gdańsk–Wejherowo 2007, s. 53–86.

[8] A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski*, Poznań 1950, s. 326–335.

Ciągle pisał wiersze, szczególnym zainteresowaniem cieszą się jego liryki, drukowane w różnych lokalnych dziennikach i periodykach, zebrane razem, a najpełniej wydane jako „Kaszëbsczé spiéwë”, Gdańsk 1999 i krytycznie, według pierwodruków i w wersji współczesnej według obowiązującej pisowni w serii „Biblioteka Pisarzy Kaszubskich”, t. 7 z opracowaniem i komentarzem językowym oraz przypisami dr Hanny Makurat ze wstępem historycznym i historycznoliterackim prof. J. Borzyszkowskiego i prof. A. Kuik-Kalinowskiej jako „Poezja młodokaszubów”, Gdańsk 2012, s. 301–383. Mankamentem jest to, że wiersze nie są datowane, by można się zorientować, czy pisał je Heyke uczeń gimnazjalny, kleryk[9] czy ksiądz; wśród zebranych wierszy są zachwyty nad przyrodą, mnie zainteresują tu liryki miłosne. Opracowania życia Heykego nie podają, czy miał jako uczeń bliższą koleżankę – powierniczkę swoich myśli i planów, która mogła być natchnieniem do pisania omawianych tu liryków, czy korzystał jako kapłan z wynurzeń swoich uczennic bądź penitentek, no i uczniów bądź penitentów.

J. W. Goethe wyraził się niegdyś: *Wer den Dichter will verstehen, muss in Dichters Lande gehen* ‘Kto chce zrozumieć poetę, musi pójść do ziemi (kraju) poety”. Wybraliśmy się zatem z żoną, synem i synową rodzinnie do Cierzni w niedzielę 14 VI 2015 r. i powiedzieć muszę, że zupełnie inaczej widzę bohaterki wierszy miłosnych Heykego: chaty, w których mieszkały, lasy, po których stąpały, drzewa, pod którymi kryły się z ukochanym w czasie ulewnego deszczu, jezioro Zawiat, nad którym spacerował uczeń i student Heyke (rzadziej już ks. dr Heyke), a bohaterki jego wierszy rzucały wianki w wieczór świętojański. Teren to ubogi: piaszczysta ziemia, bagna, niedawno zasadzone lasy sosnowe, obok tych dawnych. Powiedziałem: *Spiritus flat, ubi vult* (J 3,8) ‘Duch tchnie, kędy chce’: powołał sobie Chrystus na sługę ołtarza dziecko tej ubogiej kaszubskiej ziemi, który jednak dzięki wsparciu proboszcza wejherowskiego ks. Walentego Dąbrowskiego[10] ukończył wejherowskie gimnazjum, mógł podjąć studia teologiczne w Pelplinie i dalsze specjalistyczne we Wrocławiu i we Fryburgu. Na ziemię jednak cierzyńską patrząc, wspomniałem werset Księgi rodzaju (Rdz 3, 18–19); „W pocie więc oblicza twego będziesz musiał zdobywać pożywienie, póki nie wrócisz do ziemi, z której zostałeś wzięty” czy już po kaszubsku w świeżym przekładzie o. prof. A. R. Sikory: „Drżón i òst bãdze tobie rodzëła [zemia], a bãdzesz jôdôł pólné roscënë. Z mòklëzną na skarni bãdzesz jôdôł chléb jaż do twòjégò przińdzeniégò nazôd do zemi, z jaczi të béł wzãti. Bò të jes prochã i do prochù pùdzesz nazôd.”

Bohaterka tych wierszy określana jest: 1) zdrobnionym, hipokorystycznym imieniem własnym *Aneczka*, użytym w tytule 2-strofowego wiersza (s. 24), zrymowanego ze słowem ***dzéweczka*****:** Żdże na cebie *Aneczka* […] snôżô je twòja *dzéweczka* (1 str.). Kòchónô ma **Aneczka :** Ù Aneczë, s. 47, str 4. Jest także podstawowy rzeczownik *dzéwa*, kwalifikowany przez Sych I 264 tylko jako zgrubienie (fachowo *augmentativum* do *dzéwka* ‘dziewczyna’):

---

[9] Tenże, *Regionalizm*... s. 363 podaje (za „Gryfem Kaszubskim 1932, nr 8–9, że napisał je w większości jako student teologii; mieszczą się te wiadomości w rozdzialiku „Erotyka”, s. 363), ale poza tytułem, wierszem „Miluszyńskô” i objaśnieniem ‘liryka miłosna’ niewiele tu znajdziemy.

[10] S. Janke, *Poeta z kaszubskiej nocy*, Wejherowo 1998.

„*I jô stôł i zdrzôł na cebie,*
Skrëti w gãsté drzewa,
Jak të z chëczë wëchòdzëła
Nôpiãkniészô dzewa*”*
(Miluszinkô, s. 41, str. 3, w. 4).

Mamy dalej: 2) wyrazy określające młodą niezamężną kobietę, a więc: a) dwukrotnie zdrobnionym, znanym nam już ***dzéweczka***; b) **dzéwka:** *Dzéwkò, dzéwkò*, co ce je?; *Dzéwka* słodkò marzi z refrenem: Pòdë rãkã, zdrzë mie w òczë, *Dzéwkò, dzéwkò*, co ce je? „Rôj na zemi” s. 31, str. 4; c) „**Dzéwczëna**” s. 23, str. 2?; ***dzéwczëna*** jako tytuł (s. 23) i powtórzenie w 1. wersie: Spiéwô sobie *dzéwczëna*; 3) przymiotniki kwalifikujące dodatnio pannę, dziewczynę: a) ***jedinô*** **(**tytuł s**.** 28 i str. 3 i por. dalej):

2) *A të jes pełnô krasë*
I cudnô mësla twa
Mie nierôz zadzëwiała
I mie zônietã ‘zachętę’ da.

I jô bë chcôł rozmawiac
Tak z tobą całi dzéń
I z tobą sã przechadzac,
Jaż nocë spadnie céń.

b) ***miluszinkô*****:** jak drzewa dwa nad rzéką do se zdżibają sã, tak jô do *miluszinczi* ju sã przëczëlëc chcã „ Nasz dóm” s. 35 str.2, w.3; Wëzérô kwiôtk na łące, czë wiosna mimo szła; to bëła *miluszinkô,* i òna gò zabra „Niech sni”, s. 40, str. 1, w. 3; „*Miluszinkô”* (tytuł wiersza) s. 41; Jô rzekł do *miluszińczi*: „Zwón” s. 42, str.2, w.1; Ach, żegné, *miluszinkô* (Chmùrka s. 57, str. 1), Tam bëła *miluszinkô* (Ostatny rôz s. 69, str.1), c) „*Nôpiãkniészô”* (tytuł wiersza): Jô szukajã *ce* wkòło*,* a *të* tak dalek jes ze wszëtczich n*ôpiãkniészô* na miasto i na wies. str. 3, s. 59; d) **Kòchónô ma Aneczka** Ù Aneczë, s. 47, str 4; e) **Ùkòchónô** i ta kòtka, jaczi cudny to òbrôzk! (Nocnô zjawa s. 45, str. 3); A na pargù ‘progu’ mie pòwitô f) **mòja ùceszonô môłô.** (Ù Aneczë, s. 47, str. 3); g) **malulinkô:** Të płaczesz, *malulink*ò („Oprzestani”! s. 52, str. 1, w. 1).

Liryki Heykego wyszły spod pióra mężczyzny, co można by stwierdzić nawet, gdyby się nie znało ich autora, tylko sam tekst, bo tyle określeń młodej kobiety, dziewczyny, panny, dziewicy, jak się dawniej powszechnie mówiło na młodą, niezamężną kobietę, por. Mickiewiczowskie: „Jakiż to chłopiec piękny i młody?, jaka to obok *dziewica*?” („Świtezianka”), bo tyle w nich, jak widać, określeń towarzyszki i powierniczki męskich uczuć, pragnień i zamierzeń, a określenie młodzieńca tylko jedno - **mulk**, współrdzenny z *mùlôszk, mulôszka* ‘umiłowany, -a’ (por. restaurację *Mulk* na trasie Gdynia – Żukowo), wywodzące się ostatecznie z niem. *Mäulchen* ‘gębusia, buźka’ od *Maul* ‘gęba; pysk’ ze znanym niem. przysłowiem: *Einem geschenkten Gaul sieht man nicht ins* ***Maul*** ‘Darowanemu koniowi nie zagląda się w zęby’[11]. „Ò *mùlkù*, los zawistny mie w kùmkã ‘naczynie’ piołun wlôł” (Oprzestani s. 52, str. 2).

Miłość wyrażają **kwiaty,** zwłaszcza róże. U Heykego mamy tytuł „Kwiôtk” i incipit „Malinczi kwiôtk na łące… stôł (s. 39). Następny wiersz (s.40) nosi tytuł „Niech spi” (s.40), ale zaczyna się od słów: „Wëzérô **kwiôtk** na łące, czë wiosna mimo szła”, ale „To bëła *miluszinkô* i gò zabra”, a więc łąka, kwiaty oraz *nôpiãkniészô*, *miluszinkô* – wszystko to napawa radością i chęcią życia.

Niektórzy mówią lub pragnęliby mówić o erotykach w poezji Heykego. Z takim sądem trudno mi się zgodzić, bowiem zauważam tylko jedną scenę zbliżenia dwojga młodych, mianowicie skrycie się ich w czasie ulewnego deszczu pod drzewem: „Ma długò sã tulëła ùkrëti w nórce skôł”, ale „bùrza przeminãła i jô ce wòlnosc dôł” („Bùrza” s. 44, str. 3) i rozstanie się ich ze stwierdzeniem ukochanego „I gãbë òstatny rôz mie da” (tytuł wiersza „Ostatny rôz” s. 69, str. 1. I to wszystko. Ukochany kontempluje m.in. taki widok:

„Wtim òtmikô sã òczenkò
Biôłé w blaskù remiã skli
Rãka letkò kòtkã smùcze,
Kòtka przãdze, dwigô sã
A jô tu wãdrowny człowiek
Na te nocné dzëwë zdrzã
Ùkòchónô i ta kòtka
Jaczi cudny to òbrôzk!

(Nocnô zjawa s. 45, str. 3).

Poza tym młodzieniec widzi ukochaną jako piękną dziewczynę, z którą razem pragnie przejść przez życie z błogosławieństwem Bożym: „Bóg błogosławi nas”.

Wychowałem się w zakresie kontaktów damsko-męskich na lekturze prac prof. Natalii Han-Ilgiewicz (1895-1978), szerzej zob. Encyklopedia katolicka VI, szp. 538), m.in. prof. KUL, która na drodze zbliżeń między przedstawicielami obu płci widzi 3 drogi czy etapy, które nazywa umownie: 1) *eros*, 2) *caritas* i 3) *agape*. Etap pierwszy i trzeci nazwany został greckim określeniem miłości: *eros,* z czego *erotyka, erotyzm* to ‘upodobanie i zadowolenie fizyczne’ i *agape* to ‘miłość braterska’, por. *agapy* ‘uczty miłości u pierwszych chrześcijan’, drugi etap terminem łacińskim, który pierwotnie oznaczał ‘drogość’, np. *Caritas frumenti* ‘drożyzna na zboże’ u Liwiusza, rzeczownik to abstrakcyjny od przymiotnika trójrodzajowego *carus, -a, -um* 1) ‘kosztowny, drogi’

---

[11] F. Hinze*, Wörterbuch Und Lautlehre der deutschen Lehnwörter im Pomoranischen (Kaschubischen*), Berlin 1965, S. 346. Niem. *Māulchen* przejęte z łac. *osculum* ‘pocałunek’, por. liturgiczne *osculum pacis* ‘pocałunek pokoju’ dosłownie ‘usteczka’ od *os, oris* ‘usta’ .

(o cenie); 2) ‘drogi, kochany’; 3) ‘cenny’, a św. Jan apostoł (I J 4,8,16) poucza nas *Deus* ***caritas*** *est* ‘Bóg jest miłością’. W pierwszym etapie dostrzega się tylko piękno fizyczne u kobiety czy mężczyzny (naturalnie odmiennej płci, homoseksualizm zostaje tu wykluczony); w drugim dominuje dostrzeganie wnętrza kobiety czy mężczyzny: zapatrywań, systemu wartości, dążenia, ideały; i wreszcie w etapie trzecim dochodzi traktowanie przedstawiciela (-ki) odmiennej płci jako dziecka Bożego, z którym razem zmierzamy do królestwa Bożego, naszego szczęścia wiecznego. I ten moment dominuje w lirykach Heykego, on stanowi jej dominantę i puentę.

Z wielu tekstów pragnę *in extenso* prztoczyć wiersz „Zwón”:

Na dole rzéczka szëmi,
Na niebie słuńce skrzi,
A tu na lesny górze
Ptôszãcy spiéw grzëmi.
Jô rzekł do miluszińczi:
Przecudny je to czas!
A òna sã ùsmiéchnie:
Bóg błogòsławi nas!
Wtim z dôleka, z kòscółka
Pòreny bije zwón
A rzéwné naszé mëslë
Przed Bòsczi lecą trón. (s. 42)

W miłości są wzloty, uniesienia, ale także kochanki w dawnym rozumieniu (bo dziś kochanek to ‘konkubent’, a kochanka ‘konkubina’) niewierne, zatem rozstania bywają często gorzkie w myśl łacińskiego powiedzenia: *Ultimum vale semper acerbum* ‘Ostatnie pożegnanie zawsze gorzkie’. Dowodów miłości kochankowie dają wiele; kochankom nie wypada zbytnio uzewnętrzniać uczuć. Heyke wyrósł w opinii, że w miłości inicjatywa należy do mężczyzny. Zatem parę przykładów okazania uczuć przez kochanków. Najpierw zauważmy, że „Szczestlëwi, chto kòchaniô przecudny nalôzł kwiat” (Pòcecha str. 2, s. 65). Tego „żdże kòchanié, ò chtërnym dësza sni” (Lot, s. 60, str. 3) i „żódnô nie zamący céń” (Pamiãté s. 66, str. 3, w. 4), a dziewczyna kochana to „mégò żëcô słuńce” (tamże str. 2).

Los ukochanej przejmuje jej towarzysza, stara się ja pocieszać: „Të płaczesz, malulinkô? To mòje serce drze. Twój jiwer baro wieldżi zaniepòkòjô mie”. Jednak pociesza ją „Zawitô lepszi czas, jak dłoń spòcziwô w dłoni i Bóg pòłączi nas” (Òprzestani s. 52, str. 3). Miły, rozłączony z wybranką, śle jej pozdrowienia poprzez lecące dzikie gęsi:

Lecëta, miłé ptôchi,
Przez mòji dzéwczi dóm,
Rzeczëta ji: jô teskniã

I żdżã tu smùtnie sóm.
Krziknita ji: jô przińdã,
Niech òna na mie żdże,
A mòja wiérnô miłosc
Ji pòzdowienia sle. (s. 67, str. 4, 5).

Heyke wpisuje się w teorię miłości romantycznej, głoszącej, że dwoje młodych są dla siebie przeznaczeni, stworzeni. Jeżeli w życiu się spotkają, to pełna ich radość i szczęście dozgonne, jeśli drogi ich się rozejdą i każde pójdzie swoją ścieżką, będzie nieszczęście, osnowa do dramatu romantycznego. Interpretację taką zdaje się potwierdzać przywołany już wiersz „Jedinô”, gdzie w str. 3 czytamy: „Të jes mie *przeznaczon*ô jedinô na ten swiat” (s. 28). Jeszcze mocniej wyraża tę myśl wiersz „Dwòje” (s. 53, str. 1): „Czej sã dwòje narodzëło, co do se nôleżą, chòcbë wszëtkò procem bëło, òni do se bieżą … òni sã pòłączą” i w tym tonie utrzymane dalsze 2 strofy. Wymowny tu wiersz „Wòjna”, gdzie brat ukochanej walczy, narzeczony zgłasza się sam jako ochotnik do walki przy boku ewentualnego przyszłego szwagra, ale za wsią pada. Dzéwka, jak ją autor określa, idąc w ślad za wielu bohaterkami z własnej woli kończy życie. Poeta więc konkluduje:

Wnet sã we wsë dowiedzelë,
Że ze swiata zeszła dzéwka,
Kòżdi rzekł: Na zemi nie szło,
To sã w niebie pòłączëlë” (s. 63).

Bywa jednak, że ukochana z jakichś powodów sprzykrzyła się, znudziła się dotychczasowemu towarzyszowi i on wprost wyznaje: „Biéj, jô nie chcã ju cã widzec, jô sã pòzbãdã ce rôd” (Jô nie chcã s. 49, incipit).

Poezja miłosna ks. dra L. Heykego to poezja budząca optymizm, radość i nadzieję, bo młode bohaterki noszą jedyne imię *Anna* i jego warianty zdrobnione, a oznacza ono w starohebrajskim ‘piękna’, jak jego odpowiednik grecki *charis* (por. greckie boginki piękności *Charyty*) i łaciński *gratia*, religijne, chrześcijańskie znaczenie tych wyrazów to ’łaska’, czyli ‘dar samego Boga’, zawsze popularne, bo, jak powie, L. Kern: bo bez *Ani* to *ani, ani* i są *najpiękniejsze, milusińkie, jedyne,* neologistycznie *malulińkie*, *kochane* i *ukochane*. Pewno takimi kształtowal je ks. prefekt i katecheta, dr Leon Heyke, którego Bogu, Ojczyżnie i kaszubskiej ziemi oddane życie w wieku 54 lat przerwal hitlerowski okupant.

Streszczenie

Ksiądz-poeta urodził się 10 X 1885 r. w osadzie Cierznia pod Bieszkowicami, gdzie ukończył szkołę podstawową, w pow. Wejherowo w rodzinie chłopskiej Ferdynanda i Anny z domu Plock, gimnazjum Wejherowie w r. 1906, studia teologiczne w Pelplinie,

gdzie też otrzymał święcenia kapłańskie 13 III 1910, pogłębiał wiedzę teologiczną we Wrocławiu i Fryburgu, za pracę o 7 listach apokaliptycznych otrzymał doktorat. Pracował jako wikariusz we wielu parafiach, najdłużej jako prefekt w Seminarium Nauczycielskim, potem Gimnazjum im. J. Wybickiego w Kościerzynie. Pisał wiersze, poemat romantyczny „Dobrogost i Miłosława”, udramatyzowane anegdoty „August Szloga” i „Katilina”, współpracował z ówczesną prasą. Zamordowany został przez hitlerowców 16 X 1939 r. w lesie szpęgawskim pod Starogardem Gdańskim.

W wierszach lirycznych ukochaną dziewczynę nazywa imieniem zdrobnionym *Aneczka*, *dzéweczka, dzéwka*, *dzéwczëna*, przymiotnikami: *jedinô*, *miluszinkô, kòchónô, ùkòchónô*, *mòja ùceszonô môłô, malulinkô*, ukochany ma tylko jeden epitet: *mulk* ‘miły, pyszczek’. Poeta stoi na stanowisku, że w kontaktach miłosnych inicjatywa należy do mężczyzny, jest wyznawcą miłości romantycznej, że młodzi zostali dla siebie stworzeni. Wierszy Heykego nie można nazwać erotykami – są to liryki miłosne, przepojone zwrotami do Boga.

Elżbieta Bugajna

Rzecz o poezji Jana Zbrzycy

„Skrë ùsôdzkòwi mòcë drzemią w nas, jeszcze niezwãgloné" – jak pisał Stanisław Pestka, wierząc niewzruszenie w siłę i wielkość jej nosicieli, mieszkańców Słowiańszczyzny północnej, jego pobratymców, potomków dawnych włodarzy tej ziemi ciągnącej się wzdłuż południowych wybrzeży Morza Bałtyckiego, od Roztoki, Arkony po Gdańsk. Wymarłych Połabian, Wieletów, a też ich potomków, współczesnych Kaszubów. Zbrzycowe (Stanisława Pestki) widzenie historii, swoiste odczytanie dziejów, zbliżone do myśli Aleksandra Majkowskiego, sytuuje poetę w gronie wielkich myślicieli kaszubskich.

Miałam tę przyjemność, że mogłam poznać Stanisława Pestkę. Widywałam go na spotkaniach Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, na różnych uroczystościach skupiających społeczność kaszubską. Dystyngowany starszy pan, szarmancki, uprzejmy w dawnym stylu. Dżentelmen, jakich dziś już nie ma. Pozostawił po sobie wspomnienie tyleż ulotne, co trwałe poprzez swoją spuściznę literacką.

Moja przygoda z twórczością Jana Zbrzycy zaczęła się kilkanaście lat temu. Czytałam kolejne tomiki jego poezji, utwory rozproszone w różnych antologiach, wreszcie podjęłam próbę krytycznego spojrzenia na tę twórczość. Ostatnio zajmowałam się tematyką pamięci w poezji Zbrzycy w referacie pt. „Pamięć zapisana w poezji"[1]. Rzeczywiście, liryki Pestki obfitują w pamięć dziejowo-historyczną jak żadne inne. Poeta z Rolbika utrwalił w swoich wierszach pamięć miejsc, przestrzeni, obszarów, ludzi, wydarzeń, własnej samoidentyfikacji oraz metapoetycką. Można także pokusić się o wyodrębnienie pamięci uczuć, choćby w tekście „Dlô Bómbë epitafium" czy w lirykach odnoszących się do sfery rodzinnej. Podane obszary pamięci występują również w twórczości innych autorów, jednak nasycenie tej poezji ogromnym historyzmem, wręcz pieśniarstwem dziejowym, stawia Zbrzycę w szeregu znakomitych twórców opiewających wielkość i chwałę swego narodu, w gronie wieszczów. Nieprzypadkowe zresztą reminiscencje romantyczne budują klimat jego poezji i jego osoby jako autora. Zanurzenie się w dawnej świetności przodków i swego narodu stanowi wyróżnik odsyłający czytelnika do tego, co było, co możemy spotkać w pana Józefa opowiadaniu o dawnej wielkości i świetności Kaszubów[2]. Wpływ A. Majkowskiego, jeśli chodzi o myślenie dziejowe, znajduje swoje odbicie w poetyckiej twórczości Zbrzycy. Fundamentem tego myślenia jest niewątpliwie utwór Majkowskiego pt. *Historia Kaszubów*[3], zainspirowany studiami w Gryfii, gdzie student Aleksander „znalazł wiele pomorskich pamiątek historycznych, zadumał się nad przeszłością Kaszubów, a z dumań tych (…) budować począł rodzinny świat idei”[4]. Jeśli chcielibyśmy pokusić się o wskazanie idei Pestkowych liryków, niewątpliwie byłby to „żywy duch pomorski”, jak na to wskazywał Edmund Puzdrowski[5]. Nie tylko historia, która odeszła, ale historia, która wciąż się toczy. Jej fundamentem jest lud pomorski, który przetrwał w ogniu dziejowych burz.

---

[1] Tytuł referatu wygłoszonego w czasie XIII Konferencji Kaszubsko-Pomorskiej „Kulturowe konteksty pamięci Pomorzan" w dniach 24–25.11.2014 roku w Słupsku.

W swoich rozmyślaniach odwołam się do jednego tekstu Zbrzycy. Jest nim dłuższy poemat liryczny *Wierzëska Pòłabiznë*, którego tytuł możemy przetłumaczyć jako *Wióry Połabszczyzny*. Utwór ten zamieszczony został w ostatnim, trzecim zbiorze poezji Zbrzycy pt. *Wieczórny widnik*, wydanym w 2002 roku. Cały tekst liczy 651 wersów ujętych w 13 części, jakby oddzielnych całości (rozdziałów?). Autor stosuje wersy różnej długości, nie używa rymów. Operuje natomiast licznymi środkami poetyckimi, wśród których dominują epitety i przenośnie, często rozbudowane, naszpikowane licznymi neologizmami. Dla przykładu podam związek wyrazowy „Pòłabskô bezbrzadnô zbracëna”, który można przetłumaczyć jako „połabskie bezpotomne plemię / plemiona”. Często twórca stawia pytania retoryczne, np.: „Czë pò to zrëwac pòsôdë kòprowi recë / ze strądów pòłabsczi Reknicë, / bë sã domaklac warkòcza dëmów, / łizów zastãgłich, òd òłowiu czãższich?” (w. 519–522). Inny fragment: „Chto zdrzi jesz lãczno / na czerz ògniowi? / Czë ten, co sã bùszni wòjarską nôrémnicą? / Czë mało krôsniãcô wszednota, / chtërna je blëższô ùkôzków gwiôzdë/ òd słuńców wësniti chwôlbë?”

Utwór S. Pestki można nazwać swoistym kompendium historycznym, dziejami mieszkańców Pomorza Zachodniego ukazanymi na szerszym tle, dziejami zaklętymi w wersy poematu, osadzonymi w historii/kulturze europejskiej i światowej. Autor kolejno przedstawia dzieje tego świata od prapoczątków (historii zapisanej w kronikach) aż do teraźniejszości, w tym do II wojny światowej, a nawet odwołuje się do współczesnej idei Unii Europejskiej: Nënka Eùropa (…) próbuje zrzeszëc w parłãczną galaktikã/ apartné dzéle Stôrégò Swiata” (s. 99). Jest to poetycka podróż poprzez dzieje wskazanego zakątka Europy – Połabszczyzny, wanoga śladami dawnej chwały Połabian, próba znalezienia, unaocznienia własnego miejsca, dotarcia do korzeni Słowian pomorskich, w tym Kaszubów. *Bezmiónowi* (Bezimienni, jak ich nazywa poeta) zostawili ostrzeżenie: „òstawilë zlecbã òstrzéżną: / mgławé slécëdło swòjégò stracënkù”.

---

[2] Zob. A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, Gdańsk 1997, s. 102–106.

[3] A. Majkowski, *Historia Kaszubów*, Gdańsk 1991. Pierwsze wydanie ukazało się w Gdyni w 1938 roku.

[4] *Przedmowa* [w:] A. Majkowski, Historia Kaszubów, Gdańsk 1991, s. IX.

[5] E. Puzdrowski, *Poezja to nie tylko muszelka słowa*, posłowie do: J. Zbrzyca, *Wieczórny widnik*, Gdańsk 2002, s. 163.

Poemat Zbrzycy rozpoczyna się opisem początku dziejów Słowian połabskich i ich ziemi: Wëkaminiałô kùlama dzejów/ ta zemia znikwiła sã w môłklënie”. Jak w przypadku innych szczepów również ich początek ginie w pomroce dziejów, jedynie w nielicznych przypadkach dochowały się szczątkowe zapisy kronikarzy: „Tej-sej na zwąbierzënie/ sëchi zôpisk krónicznika” (s. 79).

Poeta z Rolbika odpomina w swym utworze nazwy plemion zamieszkujących okolice Odry i Łaby:

„Głãbòk w òkòlënach Òdrë, Łabë
rozwietwióné ôrtë Wagrów, Wkrzanów,
chwatczi Redarze, Stodoranë
È̏ ti w biôtkach nôpierszi –
Òbòdrëckô ë wieleckô przodzëzna
w grëpie z Rugianama
„Rani gens fortissima Slavorum”[6]

Są to Wagrowie, Wkrzanie, Redarzy, Stodoranie, Obotryci, Wieleci, Rugianie, Drzewianie, Lutycy. Zbrzyca używa zamiennie nazw Połabianie, Wendowie, Lutycy. Widzimy tutaj niewątpliwy wpływ utworu Majkowskiego na historyczne myślenie S. Pestki, zbieżność zapewne nieprzypadkową. Dla A. Majkowskiego Kaszubi, czyli Pomorzanie dawniej zwani byli Weletami i Lutykami. W skład Związku Weleckiego, czyli Lutyckiego wchodziły szczepy kaszubskie osiadłe na południe i północ od rzeki Piany: Redarów i Dołężan oraz Czerzpienianów i Kyżan. Dalej Majkowski wymienia takie szczepy jak m.in. Obotryci, Rugianie (Rujanie), Wolinianie. Już na podstawie tego krótkiego wyliczenia widać nieprzypadkową zbieżność w myśleniu obu twórców.

Północną Łabę poeta z Rolbika nazwał Rubikonem germańskich najeźdźców. Oprócz Łaby i Odry Zbrzyca wymienia inne rzeki leżące na omawianym obszarze: Pianę i Wkrę oraz połabską Reknicę. Jet to teren porośnięty borami, drzewami iglastymi: *„w pòłabscé jaglënë”,* często bagienny: *„sënowie mòkrastich òkòlów ë bòrów”*, przecięty dolinami *„wielecczich dolëznów”*. W tekście pojawiają się nazwy miast: Arkona, Meklembùrg, Mechalin. Mieszkańcy tych ziem byli bogaci, parali się żeglarstwem, kupiectwem, nawet korsarstwem, czcili Jarowita, Świętowita i innych bogów. Warto porównać dwa fragmenty:

„Nigle w spisk runãlë mòkny
Sënowie mòkrastich òkòlów i bòrów,
Żôglów kłama mòrską płużëlë wałã,
Duńsczim gardóm ë starżëcóm
Kòrsarsczi sprôwielë pòzdrówk
A téż na hańdlowich kòlibelë sã szlachach.” (s. 80)

---

[6] J. Zbrzyca, *Wieczórny widnik*, Gdańsk 2002, s. 79.

Drugi fragment pochodzi z powieści A. Majkowskiego: „A bëlë Kaszëbi bògati na lądze i òkrãtama włôsnyma jezdzëlë pò mòrzu i wòjsk żelôznëch wiedlë rejimantë i mielë wòlą. Bùdowelë wse i miasta.” (s. 103). Majkowski utożsamia dawnych mieszkańców ziem nad Odra i Łabą z Kaszubami, natomiast Zbrzyca wskazuje na wielkość i potęgę dawnych Słowian, nie używa w omawianym wierszu słowa Kaszuba, nie utożsamia bezpośrednio Słowian połabskich z Kaszubami.

Wierszowana historia plemion pomorskich, ułożona w porządku chronologicznym (nie czas i miejsce wymieniać tu kolei dziejów Słowian i ich ziemi przywoływanych przez autora), przeplatana licznymi dygresjami i pytaniami retorycznymi, wzbogacona epitetami, metaforami, a zwłaszcza neologizmami, próbującymi w precyzyjny sposób oddać dole i niedole Pomorzan, nie ma sobie równych. Wyraża stosunek podmiotu mówiącego, którego nie wahamy się utożsamić z autorem, do przeszłości ziem pomorskich i jej mieszkańców.

Pestka nazywany bywa filozofem poetów kaszubskich, gdyż jego wiersze mają głęboki podkład filozoficzny, refleksyjny[7]. Jego poezja otworzyła nowe perspektywy przed literaturą kaszubską. Silnie związana z przeszłością, mityczną historią i tradycją literacką kaszubszczyzny, urzeka bogactwem metafor, fascynuje odwagą myśli i wyobraźni. Za Edmundem Puzdrowskim możemy powtórzyć, że poezje Zbrzycy przekraczają ustalony kanon poezji kaszubskiej[8]. Widać to choćby po sięgnięciu przez poetę do gatunku poematu lirycznego. Poprzez opisy, w tym przypadku opisy dziejów Połabian, których czyni zbiorowym bohaterem, autor wyraża osobiste przemyślenia i refleksje, konstruuje spójny świat dawnych Połabian.

---

[7] Por. T. Bolduan, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 2002, s. 335–337.

[8] E. Puzdrowski, *Poezja to nie tylko muszelka słowa*; posłowie do: J. Zbrzyca, *Wieczórny widnik*, Gdańsk 2002, s. 168–169.

Elżbieta Bugajna

Kaszubskie wątki w poezji Zbigniewa Szymańskiego

Środowisko trójmiejskie obfituje w literatów, którzy sięgają również po tematy związane z regionem kaszubskim. Wśród nich niewątpliwie wyróżnia się Zbigniew Szymański należący do grona najdłużej tworzących pomorskich twórców. Poeta współtworzył gdańskie środowisko literackie. Doświadczenia sześćdziesięciu lat twórczości pisarza ujęte w jego poezji mogą stanowić bazę wyjściową do różnego rodzaju analiz i opracowań.

Poniższy referat stanowi zarys, próbę wydobycia z tej twórczości wątków związanych z Kaszubami. Gdańskie i kaszubskie motywy, zwłaszcza gdańskie, dominują w poezji autora mieszkającego od wielu lat w Gdyni. Niebagatelne miejsce zajmują w lirykach wątki kaszubskie, nad którymi warto się pochylić. Skąd u Szymańskiego, który jest z pochodzenia rodowitym wilnianinem, pojawiło się zainteresowanie Kaszubami i ich mieszkańcami? Na to pytanie również będę próbowała odpowiedzieć w poniższej pracy.

Przegląd badań

Twórczość Szymańskiego nie doczekała się zbyt wielu opracowań ani krytycznych analiz. Badania w tym zakresie są wręcz znikome. Należy wskazać na ogólnikowy biogram w Encyklopedii Gdańskiej, Gedanopedii i kilka artykułów oraz recenzji. Wymienię tutaj opracowanie Andrzeja Mestwina Faca z lutego 2014 roku *W cieniu mitu „Szkoły Grafomanów" czyli wycieczka przez życie poetyckie w Trójmieście*[1], w którym postać Szymańskiego doczekała się kilku zdań. Można zapoznać się także z artykułem dotyczącym spotkania ze Zbigniewem Szymańskim w Przystani Poetyckiej „Cafe Strych" w lutym 2011 roku[2]. Ciekawym źródłem informacji na temat życiorysu poety jest też zamieszczony w miesięczniku „Pomerania” wywiad, którego poeta udzielił Sławinie i Miłosławie Kosmulskim[3]. Tymczasem jest on pisarzem płodnym, nieustającym w ciągłym odkrywaniu piękna przemijających obrazów świata.

---

[1] Andrzej Mestwin Fac, *W cieniu mitu „Szkoły Grafomanów" czyli wycieczka przez życie poetyckie w Trójmieście,* http://salonliteracki.pl/portal/publicystyka/5-swiata-widzenie/861-w-cieniu-mitu-szkoly-grafomanow-czyli-wycieczka-przez-zycie-poetyckie-w-trojmiescie, dostęp 12.11.2015.

[2] *Zbigniew Szymański na „Strychu",* http://www.pomyslodalnia.pl/literatura/zbigniew-szymanski-na-strychu/ dostęp 12.11.2015.

Biografia

Sięgając do krótkich wzmianek zawartych w Internecie, a nawet w notatkach biograficznych zamieszczonych w kolejnych tomikach, napotykamy sporo nieścisłości. Dotyczą one choćby tak istotnej sprawy jak data urodzenia. Błędne są także imiona i ilość dzieci, genealogia żony i inne nieścisłości. Rozmowa z poetą pozwoliła mi uściślić te dane. Zbigniew Szymański urodził się 21 sierpnia 1927 roku w Wilnie. Trzy lata temu zmarła jego żona Zofia Stefania. Ma dwoje dzieci: córkę Małgorzatę oraz syna Zbigniewa Radosława, który również jest poetą. Ukończył w Gdańsku przeniesioną tu wileńską szkołę techniczną, potem wieczorowo architekturę, przez wiele lat prowadził własne biuro projektowo-kosztorysowe. Niesłusznie oskarżony w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku (zafundowano mu kilkuletni pobyt w domu pracy twórczej za kratami) przebywał bez procesu kilka lat w więzieniu (1973–1976) w Katowicach[4]. Całkowicie oczyszczono go ze stawianych zarzutów.

Droga Poety do Polski była długa. Jako siedemnastolatek walczył w oddziałach wileńskiej AK, potem został zesłany do obozu w Kałudze. Wcielony do Armii Czerwonej, od lutego 1945 służył jako żołnierz LWP. Po wojnie przez pewien czas przebywał w Warszawie, następnie osiedlił się w Gdańsku, a od 1952 roku mieszka nieprzerwanie w Gdyni. Zadebiutował w 1950 roku w „Tygodniku Powszechnym” pod pseudonimem Witold Tarasiewicz. Pierwszy tomik poetycki „Wiersze gdańskie” ukazał się nakładem wydawnictwa „Czytelnik” w 1954 roku. Wydał w sumie 14 zbiorków poezji[5] oraz utwór prozą dla dzieci. Jego wiersze ukazywały się też w publikacjach zbiorowych i są rozproszone w licznych czasopismach.

Problemem dla badacza jest dotarcie do niektórych tomików poezji Szymańskiego, które są niedostępne, nie ma ich w bibliotekach gdańskich. W większości korzystałam z publikacji dostępnych u Autora.

---

[3] *Z Wilna na Kaszuby. Ze Zbigniewem Szymańskim rozmawiają Miłosława i Sławina Kosmulskie*, „Pomerania” nr 1/2014, s. 32–34.

[4] Anna Flisikowska, *Nieliteracki wątek w biografii gdańskiego literata*, http://www.biblioteka.wejherowo.pl/dlibra/Content/767/2.pdf, dostęp 10.11.2015.

[5] *Wiersze gdańskie* (1954), *Dnie niepokoju* (1959), *Wygasanie form* (1967), *Erotyki kaszubskie* (1973), *Przecięcie* (1977), *Pieśń o ziemi kaszubskiej* (1981), *Niosący światło* (1979), *Światło, które chronię* (1982), *Opowieści gdańskich zegarów* (1984), *Gdańsk. Fragment poliptyku* (1988), *Nam nie ująć Ciebie poematem* (1997), *Taka mi się przyśniłaś* (2004), *Wilno, miasto za mgłą* (2005), *Drogi wy moje. Wiersze wybrane 1950–2010* (2010) oraz proza *Przygody Piotrusia na pirackiej Wyspie Skarbów* (1988).

Kaszubskie motywy

O ile w stosunku do Gdańska Szymański posługuje się epitetem „moje miasto”, o tyle w stosunku do Kaszubów i Kaszub używa zaimka: wasza, wasze. Skąd u poety, który ma korzenie wileńskie, a do Gdańska trafił jako przesiedleniec po II wojnie światowej, pojawiło się zainteresowanie regionem? Jak sam przyznaje, do Kaszubów zbliżyła go praca zawodowa oraz kontakty ze środowiskiem literackim Pomorza, zwłaszcza z kręgiem znajomych zaangażowanych w działalność na niwie kaszubsko-pomorskiej. Wymienić tu trzeba zwłaszcza takie nazwiska jak Lech Bądkowski, Róża Ostrowska, Franciszek Fenikowski. Należy podkreślić fakt, że część z nich nie miała korzeni kaszubskich, choćby wilnianka jak i on, Róża Ostrowska. Lech Bądkowski zaś pochodził z Torunia. Ewenementem jest fakt, że dla sprawy Kaszub wielkie zasługi ponieśli nie-Kaszubi. Podane wyżej nazwiska nie zamykają całej listy znajomych poety z kręgu kaszubsko-pomorskiego, nie sposób zresztą w tak krótkim tekście się do nich odnieść. Nie leży to zresztą w zamyśle niniejszego tekstu.

Jako podstawę rozważań przyjęłam dwa opublikowane zbiorki dotyczące tematyki kaszubskiej. Pierwszym z nich jest tomik pod znamiennym tytułem „Erotyki kaszubskie”, który ukazał się w 1973 roku nakładem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego oddział w Gdańsku w ilości 300 numerowanych egzemplarzy. Składa się nań dziesięć wierszy. Oprócz tytułu trudno wskazać fakt, że odnoszą się one do kaszubszczyzny, kaszubskości. Można by jedynie wskazać odniesienia do przyrody, która towarzyszy wyznaniom poetyckim, owych krzaków żarnowca czy huku morza, ale w której krainie ich nie ma? Czymże bowiem są erotyki? Erotyzm, miłość to pojęcia uniwersalne, czy może być miłość ograniczona do jakiegoś kraju, narodu, nacji? Wiersze Szymańskiego należy zakwalifikować do utworów o tematyce miłosnej. W swojej wymowie są one bardzo delikatne, subtelne. Uczucia wyrażane przez podmiot liryczny opierają się na uwielbieniu kobiety, na stawianiu jej na piedestale, na dawno zapomnianym romantyzmie. Chociaż miłość nie zawsze jest dobra: „Ty jesteś złą miłością” (s. 6)[6], ukochana odchodzi „zimna i nieczuła” (s. 6), „senna i fałszywa” (s. 7), dla podmiotu lirycznego zawsze jednak pozostanie „święta” (s. 8). Podmiot liryczny ujawnia się jako abstrakcyjny poeta, jako twórca, który poprzez swoje tworzenie pragnie oczyścić swą miłość. Imię adresatki poznajemy już w pierwszym tekście: „Nie śpij, Ewo” (s. 5). Ewa, podobnie jak pramatka Ewa, stanowi alegorię wszystkich kobiet. Cykl kończy się pesymistycznym odczytaniem roli poezji: „I po co trud poety kiedy w swoich łapkach/ obracasz wiersz jak kulę jak pustą zabawkę” (s. 14).

Drugi z omawianych tomików „Pieśń o ziemi kaszubskiej” wydany również przez gdański oddział ZKP w 1981 roku w większym stopniu odnosi się do tematyki kaszubskiej, zarówno w wymiarze treściowym jak i tytułem. Opracowaniem graficznym zajął się przyjaciel poety Jan Misiek. Jako motto zbiorku poeta zamieścił fragment powieści swojej „duchowej siostry", jak sam o niej mówił, również wilnianki z pochodzenia, Róży Ostrowskiej. Oto ten fragment, pochodzący z powieści „Wyspa": „Mówili swoim dziwnym językiem pozornie twardym i łamliwym, ale gdy się go słuchało dłużej, zupełnie innym, najeżonym jak wzgórza, ale nie kanciastym, pełnym zapadlisk, głębokości, wzniesień, i nieoczekiwanych zmiękczeń, podobnych temu krajobrazowi, gdy go nagle ociepli światło na wpół rozchmurzonego nieba" (s. 5)[7]. Kaszubi i ich język dla przybyszów spoza regionu jawili się jako coś odmiennego, ale zakorzenionego w tej ziemi.

---

[6] Ten i następne cytaty pochodzą z tomiku *Erotyki kaszubskie* wydanego w 1973 roku. W nawiasie obok cytatu podaję numer strony w tomiku.

Tomik składa się z dwóch części: „A w Bałtyku jantar krwawy" z 15 lirykami oraz „Drogami Kaszub" z 21 wierszami. Obie części poprzedza wiersz bez tytułu zaczynający się od słów: „Pióra lekkość niech tą nocą przyjdzie,/ gdy w żarnowcach pozłacanych widzę/ ziemię waszą kaszubską szeroką,/ srebrny śmiech słyszę pięknej Damroki/ bór kołysze się, a w leśnych duktach/ pajęczynę świetlną księżyc utkał". Pierwsza zwrotka powtarza się w zakończeniu utworu, tworząc klamrę kompozycyjną charakterystyczną dla liryków Szymańskiego. Prośba poety o lekkość pióra sytuuje go w gronie literatów sięgających po ten środek poetycki.

Część z zamieszczonych w tomiku tekstów była drukowana wcześniej. Tytułowy utwór „Wiersz o ziemi kaszubskiej" został zamieszczony wcześniej w zbiorku „Dnie niepokoju"" z 1959 roku, gdzie znalazł się również wiersz „Poetom kaszubskim", zaś końcowy liryk „Do mowy kaszubskiej" pochodzi z tomu „Przecięcie" (1977). W tomiku „Przecięcie" znajduje się cykl szesnastu liryków pod wspólnym tytułem „Pieśń o ziemi kaszubskiej", z których dwanaście potem weszło w skład osobnego tomiku, wydanego właśnie w 1981 roku w wydawnictwie ZKP.

Gdybyśmy chcieli pokusić się o geografię literacką Kaszub, wyłaniającą się z omawianych wierszy, wskazalibyśmy miejsca charakterystyczne dla tego regionu, rozmieszczone w różnych jego stronach. Często są to nazwy związane z miejscami pobytu autora: Wieżyca, Gołubie, Szymbark, Ostrzyce, Jezioro Ostrzyckie, gdzie poeta ma swój domek nad jeziorem, Wdzydze i wielkie jezioro, gdzie autor spotykał Różę Ostrowską, nieodłączny Bałtyk z Jastarnią, stary kościół w Swarzewie, Hel. Pojawia się stołeczny Gdańsk z Jarmarkiem Dominikańskim i rzezią Gdańska z 1308 roku. Tematy historyczne dotyczą przeważnie krwawej napaści krzyżackiej na mieszkańców miasta na początku XIV wieku oraz emigracji Kaszubów za chlebem w drugiej połowie XIX wieku do Ameryki.

Jaki obraz Kaszub i Kaszubów wyłania się ze strof poety? Zamieszkują go ludzie prości, pracowici: rybacy, rolnicy, oracze, kowal, prządki, pracownicy stoczni (trymer – zajmuje się rozmieszczaniem ładunków okrętowych). Mieszkańcy posługują się swoim rodzimym językiem, rodną mową: w tekstach pojawiają się wplecione wypowiedzi stylizowane na język kaszubski, przynajmniej w sferze fonetycznej: „No i co, dziadku, ryba bandze?" (s. 16) czy wypowiedź podmiotu lirycznego skierowana do mowy kaszubskiej: „Bandz zdrowa" (s. 52). W wierszach występują też pojedyncze słowa, które nawiązują do stylistyki kaszubskiej, m.in. forma imienia Antón (s. 29), dytków srebrnych (s. 23), presk, bliza, lisa (s. 32), strąd (s. 40), stegna (s. 43).

---

[7] Ten i następne cytaty pochodzą z tomiku *Pieśń o ziemi kaszubskiej* wydanego w 1981 roku. W nawiasie obok cytatu podaję stronę z tomiku.

Nieodłącznym elementem poezji Szymańskiego są poetyckie próby oddania piękna tej ziemi, jej krajobrazu w różnych porach roku. Wieczorne wyprawy na połów, pływanie łódką po jeziorze, droga wiejska, świątek przy drodze, „sośniak niewielki i białe brzozy/ pola po bokach w chabrach i makach" (s. 30). Są to tylko wybrane przykłady dotyczące krajobrazu i przyrody. Ziemię kaszubską widać też z okien pociągu, którym wracają mieszkańcy regionu z pracy. Autor osobiście przemierzał pociągiem trasę Gdynia – Kościerzyna, gdyż zawodowo zajmował się budownictwem, wznosił też kilka budynków w Kościerzynie. Poznał wielu Kaszubów; jak sam mówi, nauczył się cenić ich za ciężką pracę. Sceny z pociągu utrwalone w wierszu „Dzień" odzwierciedlają rzeczywiste kontakty poety. Obrazy poetyckie w tej poezji są bardzo realistyczne, podobnie jak język: prosty, niewyszukany.

Powstały również utwory dotyczące tematyki kaszubskiej zamieszczone w innych zbiorach. Wątki kaszubskie obecne są więc w różnych okresach twórczości poety i niezwykle ważne. W tomiku „Dnie niepokoju" (1959) znajduje się wiersz pt. „Poetom kaszubskim", którego autor nie zamieścił w zbiorku „Pieśń o ziemi kaszubskiej". Wbrew sugestii zawartej w tytule tekst dotyczy mowy kaszubskiej, jej rodowodu. Rodziła się „w wioskach nadmorskich, pośród lasów", przeżyła trudne chwile, a dziś odradza się na nowo. Innym tekstem o podobnej tematyce jest utwór „Do mowy kaszubskiej" zawarty pierwotnie w tomie "Przecięcie" (1977). Warto zacytować fragment: „Złocisz się, srebrzysz, żywa i giętka,/ żar ognisk leśnych w tobie nie ostygł,/ mowo tej ziemi – dębie wyniosły!" (s. 52).

Ważnym elementem twórczości Szymańskiego są także utwory poświęcone działaczom kaszubskim, zwłaszcza Róży Ostrowskiej i Lechowi Bądkowskiemu, z którymi się przyjaźnił. Do Róży tak pisze: „Ty mnie już nigdy nie zaprosisz w gości,/ nie pójdę z Tobą po kaszubskiej drodze" (s. 118)[8]. Róża Ostrowska, wilnianka jak i Szymański, wspólnie z Izabelą Trojanowską napisała „Bedeker kaszubski". Pracowała w gdańskiej rozgłośni polskiego radia, potem została kierownikiem literackim w teatrze „Wybrzeże" (w latach 60-tych XX wieku). W marcu 1968 roku wspólnie z Lechem Bądkowskim zaprotestowała otwartym listem przeciw antysemickiej akcji Gomułki. Z kolei Lech Bądkowski, działacz społeczny i dziennikarz, pisarz, tłumacz epokowego dzieła „Żëcé i przigòdë Remùsa" Aleksandra Majkowskiego na język polski to kolejna nietuzinkowa postać. Szymański uwiecznił go w postaci skryby z Targu Rybnego. Wiersz ten znajduje się w tomie „Gdańsk. Fragment poliptyku” z 1988 roku jako jeden z obrazów Gdańska oraz w tomie „Nam nie ująć Ciebie poematem” z 1997 roku, gdzie znajduje się stosowna dedykacja: Lechowi Bądkowskiemu. Niepokorny pisarz, dziennikarz, działacz „Solidarności” w trudnych latach osiemdziesiątych, współzałożyciel Zrzeszenia Kaszubskiego w 1956 roku (które potem zmieniło nazwę na ZKP), wielki propagator kaszubszczyzny i pomorskości. Jego złożony życiorys znalazł swoje odbicie w losach skryby utrwalonego przez Szymańskiego. Żył sprawami Pomorza, nikomu nie służąc; swoją pracą, działalnością i postawą zdobył szacunek Kaszubów: „I mir ma, trzeba przyznać, u twardych Kaszubów” (s. 13)[9].

---

[8] Z. Szymański, wiersz „Ty mnie już nigdy nie zaprosisz w gości" zawarty w tomie *Przecięcie*, Gdańsk 1977, s. 118. Poeta poświęcił Róży niejeden wiersz, wymienić trzeba jeszcze choćby „Taki smutek za Tobą ogarnął" z tego samego tomiku, s. 116.

Podsumowanie

Zbigniewa Szymańskiego można nazwać nestorem wybrzeżowych poetów. Od swojego przyjazdu do Gdańska w 1945 roku nieprzerwanie wpisuje się w panteon trójmiejskich literatów. Jako poeta nie tworzy literatury błyskotliwej, uważany jest za drugoobiegowego twórcę. Poezja nie stanowiła dla niego źródła dochodu, była pasją. Wyrażał w niej swój stosunek do zastanej rzeczywistości, swoje przemyślenia, uczucia, emocje. Jak w lustrze odbijają się w niej wszystkie ważniejsze chwile w jego życiu. Ukochał Gdańsk, który odbudowywał ze zniszczeń w trudnych latach powojennych. W Gdańsku zdał maturę, zdobył wykształcenie techniczne. Życie związało go z gronem podobnych jak on, Polaków z Kresów, którzy tłumnie ściągnęli do Gdańska. Związało go również z miłośnikami nowej dla niego „małej Ojczyzny” – Kaszubami oraz ich mieszkańcami. Wspólnie kształtowali życie literacko-kulturalne Trójmiasta.

Siłą poezji Szymańskiego jest jej wiarygodność (to określenie podaję za autorem relacji ze spotkania z poetą w Przystani Poetyckiej „Cafe Strych” w Gdyni w lutym 2011 roku). Posługuje się realizmem w obrazowaniu, odtwarza mijane krajobrazy, miejsca, wspomina ludzi, którzy są dla niego ważni. Wykorzystuje tradycyjną wersyfikację. Andrzej Mestwin Fac nazwał go klasycyzującym tradycjonalistą[10]. Szczególnym wyróżnikiem tej twórczości jest fascynacja Gdańskiem, umiłowanie miasta, do którego rzucił go los. Na drugim miejscu postawiłabym sięganie po motywy kaszubskie.

W poezji poety z Wilna oba wątki: gdański i kaszubski wzajemnie się uzupełniają i dopełniają. Pierwotnymi mieszkańcami Gdańska, budowniczymi miasta byli okoliczni mieszkańcy, Kaszubi. Ich język rozbrzmiewał na przedmieściach. Z wielu względów Gdańsk uważany jest dziś za stolicę Kaszub, choć nie wszyscy się z tym zgadzają. W Oliwie znajdują się groby książąt kaszubskich, do Oliwy kierują swe kroki bohaterowie najbardziej znanych utworów kaszubskich: Remus i pan Czarliński, tutaj mieszczą się ważne instytucje kaszubskie, w Domu Kaszubskim siedzibę ma ZKP, redakcja miesięcznika społeczno-kulturalnego „Pomerania", oraz Instytut Kaszubski zrzeszający badaczy i naukowców zajmujących się szeroko pojętą tematyką kaszubsko-pomorską. Od ubiegłego roku uruchomiono etnofilologię kaszubską na Uniwersytecie Gdańskim. Widać, że wzajemne związki Gdańska i Kaszub trwają od dawna i ciągle się rozwijają, mimo ogromnej różnorodności samego miasta i jego mieszkańców. Jak w tyglu mieszają się w nim różne narodowości, które budują współczesność miasta. Poezja Szymańskiego doskonale wpisuje się w ten klimat i jest warta zauważenia.

---

[9] Z. Szymański, wiersz „Skryba z Targu Rybnego” z tomiku *Nam nie ująć Ciebie poematem*, Gdańsk 1997, s. 13.

[10] Zob. A. M. Fac, *W cieniu mitów…,* dz.cyt.

Marek Cybulski

Końcówki osobowe w czasie przeszłym i w trybie przypuszczającym czasowników

Dzisiejsze formy czasu przeszłego w języku polskim, kaszubskim, rosyjskim, czeskim i w wielu innych językach słowiańskich to historycznie rzecz biorąc formy tzw. czasu przeszłego złożonego. W języku prasłowiańskim składały się one z tzw. imiesłowu przeszłego czynnego na *-ł* i formy osobowej czasownika posiłkowego *byti* w czasie teraźniejszym[1], a w języku polskim *być, bëc,* a zatem *robił jeśm, robił jeś, robił jest* w rodzaju męskim oraz *robiła jeśm, robiła jeś, robiła jest* w rodzaju żeńskim po polsku oraz *robił jem, robił jes, robił je* w rodzaju męskim oraz *robiła jem, robiła jes, robiła je* w rodzaju żeńskim po kaszubsku, podobnie w liczbie mnogiej: *robili jeśmy, robili jeście, robili są* w języku polskim[2] oraz *robilë jesmë, robilë jesta, robilë są* w języku kaszubskim[3]. Ślady tych starych złożonych form czasu przeszłego złożonego zachowały się w zabytkach języka polskiego, por. tu również tekst starej pieśni wielkanocnej: *Chrystus zmartwychwstał jest,* natomiast w języku kaszubskim formy typu: *robił jem, robił jes, robilë jesmë, robiła jesta* w 1. i 2. osobie liczby pojedynczej i mnogiej[4] najdłużej zachowały się na północy Kaszub i zostały zapisane przez badaczy w tekstach gwarowych (np. *nic jem nie czuł* Nitsch – tekst zapisany w r. 1953 w Sławoszynie, nr 440, s. 347, *dôł jem zemie na jizbã wniesc* Nitsch – tekst zapisany w r. 1901 w Luzinie, nr 443, s. 349, *jem te rãce cygnął w dół* Nitsch – tekst zapisany w Luzinie, tamże), a dziś również stosują je pisarze, szczególnie pochodzący z północy regionu, w tekstach literackich (np. *bojoł jem sę* Remus 240; *Vjedzoł jem* Remus 245; *jesma veszła* Remus 378; *wodrzekł jem* Remus 380; *...jem ùzdrzôł* Guczów 13; *Jachôł jem*, Guczów 113; *jesmë przëszlë* Guczów 113; *jem przëszedł* Łiskawica 52[5]; *jem wëlecôł* Łiskawica 67; *jem sã pitôł* Jablonsczi 82).

---

[1] Zob. Z. Stieber, *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich,* Warszawa 1979, s. 232.

[2] K. Długosz-Kurczabowa, S. Dubisz, *Gramatyka historyczna języka polskiego. Podręcznik dla studentów polonistyki,* Warszawa 1998, s. 304–307

[3] Zob. E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny,* Gdańsk 1980, s. 133.

[4] W 3 osobie nie zachowały się formy ze słowem posiłkowym *bëc*, a więc uwaga podana w *Gramatyce kaszubskiej* jest błędna.

[5] Przytoczone przykłady czerpię z pierwszego wydania powieści Jankego (zob. Zestaw skrótów). Por. również M. Cybulski, *O problemach z normalizacją morfonologiczną kaszubszczyzny literackiej*

W polszczyźnie literackiej w ciągu długiego rozwoju doszło do połączenia obu elementów, z czym związana była również kontrakcja (ściągnięcie), w wyniku czego forma czasownika *być* stała się końcówką, a zatem: *robił jeśm* przeszło w *robiłem*, *robił jeś* – w *robiłeś*, *robił jest* – w *robił* (w trzeciej osobie forma czasownika *być* zanikła) w liczbie pojedynczej, a *robili jeśmy* – w *robiliśmy, robili jeście* – w *robiliście, robili są* – w *robili* (tu forma czasownika *być* również zanikła jak w liczbie pojedynczej). W wyniku tego zlania się dawnej formy czasownika *być* w czasie teraźniejszym z formą imiesłowu przeszłego czynnego na – *ł* utworzyły się w języku polskim nowe formy czasu przeszłego, w których z fragmentów słowa posiłkowego powstały nowe końcówki charakterystyczne dla czasu przeszłego czasowników: *-em, -eś, -eśmy, -eście.* W polszczyźnie literackiej śladem tego, że końcówki te były niegdyś odrębnymi wyrazami, jest do dziś fakt, że są one ruchome, mogą się bowiem łączyć z innymi wyrazami, nie tylko z czasownikami, (por. np. *wiem, że zrobiłeś* można zastąpić przez *wiem, żeś zrobił*) oraz inny nietypowy akcent (por. *zro***bi***liśmy*, *zro***bi***libyśmy*)[6].

W wielu polskich gwarach i np. w języku rosyjskim w czasie przeszłym tzw. złożonym nie zachowały się ślady słowa posiłkowego *być*, mamy tu więc formy: *ja, ty, on robił; ja, ty, ona robiła* itp, *ja, ty, on sdiełał, ja, ty, ona sdiełała* itp[7].

Obecnie w żywej kaszubszczyźnie potocznej i w kaszubskim języku literackim częstsze są formy typu: *jô, të robił, më robilë, wa robiła/ robilë* oraz *Wë robilë* (liczba mnoga godnościowa): (np. *jô czekôł* – tekst z Płótowa Wielkiego, pow. bytowski, N, nr 458, s. 360; *jô sã naùcził* – tekst z Kościerzyny, N, nr 460, s. 361; *Jo be rod so chcoł uodpoczyc* Heyke Młodokaszubi 314; *jo be chcoł rozmawiac* Heyke Młodokaszubi 313; *...jo ...ce uuzdrzoł* Heyke Młodokaszubi 320; *Jo wcygnął* Heyke Młodokaszubi 370;*... joo zaroo tesz wyruszył* Sędzicki 156). Stosują je również pisarze, szczególnie pochodzący z Kaszub północnych (np. *Jô chcôł* Heyke Młodokaszubi 367; *Jô żëłbë* Heyke Młodokaszubi 367; *Jô dostôł dëtka* Budzisz 25; *...jô łyknął* (!) Budzisz 25; *Dostôł të téż przid* Budzisz 26; *...żebë jô vjedzôł* Budzisz 27; *jô bë tu nie stojôł* Budzisz 33; *cobë jô Vas nje aresztovôł* Budzisz 56; *... Vë...dostalë* Budzisz 57; *Jô szedł* Budzisz 110; *jô rozsëpôł* Łiskawica 53; *jô so zerzasla* Drzeżdżon 149; *të ...sklôdôl* Jabłoński 62;

W gwarach Kaszub południowych i częściowo środkowych spotyka się formy z końcówkami osobowymi (np. *przyszedem* Sędzicki 163[8], *pomyslałasta* Sędzicki 163, *mysmy sę doczekeli* Sędzicki 163), co wynika oczywiście z wpływów polskich, lub w miejsce pierwotnego *jem, jes* itd wstawia się *żem, żes* jak np. w dialekcie kociewskim. Formy te stosują również pisarze pochodzący z Kaszub południowych

---

(na przykładzie „Łiskawicë" Stanisława Jankego), [w:] *Cum reverentia, gratia, amicitia... Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Bogdanowi Walczakowi*, pod red. J. Migdał i A. Piotrowskiej-Wojaczyk, Poznań 2013, t. I, s. 285–293

[6] Zob. K. Długosz-Kurczabowa, S. Dubisz, op. cit.

[7] Z. Stieber, op. cit., s. 234–235.

[8] Tu dodatkową osobliwością jest spotykana na południu Kaszub ubezdźwięczniająca fonetyka międzywyrazowa.

i niekiedy środkowych (np. *chcołbes* Remus 238; *bełasma* Remus 240; *Terom vjidzoł* Remus 242; *dlotegom njick nje rzekł* Remus 242; *Zjadłas* Remus 242; *bom vzął* Remus 244; *sę bojałam* Remus 376; *Zabełam* Treder 383; *Zaczęłasma* Remus 425; *Jakżesma sę najadła* Remus 426; *doszłasma* Remus 428; *kjejbesma mogła* Remus 483; *Cużes të zadoł* Remus 527; *jem wreszcie jod* Derdowski, s. 365 Nitsch; *żesta pochowali* Karnowski Młodokaszubi 209; *Czemu bëłes* Karnowski Młodokaszubi 211; *sôdywôłem* Karnowski Młodokaszubi 270; *chcołżem, ...żem jij ńi moogł dostrzec* Sędzicki 147; *chocem ...czekooł* Sędzicki 148; *tejżem polecooł* Sędzicki jw.; *Czytooł żem* Sędzicki 150; *że żem sę stooł* Sędzicki 151; *jokem ...walnął* Sędzicki 151; *skornom sę urodzył* Guczów 13; *jakbës sę napił* Guczów 22). Zdarzają się one również sporadycznie u pisarzy z Kaszub północnych (np. *Chcôłbës* Heyke Młodokaszubi 369; *Żebësta ...kark sę skręcëła* Budzisz 20; *żebëm móg svjôdka stavjic* Budzisz 33; *żebës nje spuch* Budzisz 43).

Nowe końcówki powstałe z dawnych form czasownika posiłkowego posłużyły również do utworzenia przez analogię form trybu przypuszczającego: *bym, byś, byśmy, byście* (por. początek znanego wiersza Jana Karnowskiego *Jô bëm leno chcôł* Młodokaszubi 209*; Żebëm jô wiedzôł* Karnowskiego, Nitsch, s. 365, *Żëbem jô rozmniôł,* tamże; *...żebym mniooł* Sędzicki 149; *nje bełbem sę do njego przëbliżeł* Remus 241; *Żebës të... cësnąn* Młodokaszubi 209; *Żebës të leża* Guczów 111), a także przyczyniły się do powstania nowych form czasownika *być* w czasie teraźniejszym: *jestem, jesteś, jesteśmy, jesteście* jak w polszczyźnie. Warto przy tym zaznaczyć, że choć w kaszubszczyźnie żywe są ciągle, zanikłe już w polszczyźnie, stare formy tego czasownika: *(jô) jem, (të) jes, (òn, òna, òno) je, (më) jesmë, (wa) jesta* itd., choć na Zaborach obecne jest również *jestem, jestes,* w wersji udźwięczniającej *jezdem, jezdes* (por. występowanie takich form w epopei Majkowskiego *Żëcé i przigòdë Remùsa* Majkowskiego, np. *jezdem* Remus, 379, Remus, *jezdes* 379, 383).

Tu trzeba wyraźnie zaznaczyć, że w epopei o Remusie, co oczywiście jest efektem świadomej pracy Majkowskiego nad językiem[9], funkcjonują obok siebie formy archaicznego złożonego czasu przeszłego ze słowem posiłkowym *bëc* obok form jednolitych dla wszystkich osób z brakiem końcówek osobowych, po naśladujących polszczyznę form z końcówkami osobowymi, np. *jô ju nje czuł* (Remus 244) obok *bom wzął* (Remus 244) i nie tak daleko w tekście: *jem go wuzdrzoł* (Remus 244).

Szczególne znaczenie w rozwoju każdego języka, szerzej w kulturze każdego narodu, grupy etnicznej odgrywa tłumaczenie *Pisma Świętego.* Kaszubski język literacki dorobił się trzech przekładów *Biblii.* W Piśmie Świętym w tłumaczeniu Eugeniusza Gołąbka, ks. Franciszka Gruczy i o. prof. Ryszarda Sikory generalnie brak form z końcówkami osobowymi czasownika, choć poszczególni tłumacze nieco inaczej przełożyli wybrane fragmenty, ze słowem posiłkowym lub bez niego (wyjątkowo raz znalazłem u Gołąbka formę z końcówką osobową), np. (Mk 6, 16): *jô jem kôzôł zetnąc*, (Go 7), *jem go dôł scic* (Gr 82), *jem Gò dôł zetnąc* (Sikora 116); (Łk 2,48): *czemu Të nama to zrobił?* (Go s. 119), *co Të nóm zrobjëł?* (Gr s. 116), *czemù Të to nama zrobił* (S 162); (Łk 4,34): *Przëszedł të naju zgubic?* (Go 123); *Przëszed jes naji znjikwjëc* (Gr 120) *Przëszedł Të nas zgùbic?* (Sikora 167); (Łk 7, 6): *żebësce wëszlë* (Go s. 129), *żebë jes weszed* (Gr 125), *żebë Të weszedł* (Sikora 174); (Ł 7,9): *Jô jem nie nalôzł* (Go s. 129), *jem nje potkôł* (Gr 125), *Jô nie nalôzł* (Sikora 174); (J 20, 29): *jes Mię uzdrzôł* (Go s. 211), *jes Mjã uzdrzôł* (Gr 208); *jes Miã ùzdrzôł* (Sikora 292). W kolejnych fragmentach (z listów apostolskich) przykłady są tylko z Gołąbka, bo pozostali autorzy jeszcze nie przetłumaczyli tych ksiąg Nowego Testamentu: *Dostała wa Swiãtégò Dëcha?* (Go 249); *Jô bë ...nie chcôł, żebë wa nie wiedza* (Go 313); *czej wa jesta bëła pogónama* (Go s. 313).

---

[9] Por. J. Treder, *Język arcydzieła kaszubskiej prozy,* [w:] op. cit., s. 97–224. Zob. również M. Cybulski, *Fleksja czasowników w „Żëcym i przigodach Remusa" A. Majkowskiego a powstawanie znormalizowanego języka kaszubskiego*, [w:] *Życie i przygody Remusa Aleksandra Majkowskiego. Powieść regionalna czy arcydzieło europejskie*, pod red. T. Linknera, Słupsk 1999, s. 169–173.

Specyficznym wydawnictwem jest *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* Eugeniusza Gołąbka, Gdańsk 2005[10]. Autor zawarł w nim formy normatywne, tzn. takie, które mają się stać wzorem dla posługujących się kaszubskim językiem literackim. W słowniku generalnie autor stosuje formy czasownikowe w czasie przeszłym i trybie przypuszczającym bez końcówek osobowych, np. *Jô mù dôł kontra/ kontrã* (**kontra**, 173), *jô bë wnet béł spôdł* (**chùtkò**, 61), *...co të przëniósł* (**piôrd,** 348), lub używa form ze słowem posiłkowym, np. *Kùpił jem sobie* (**òbùcé**, 302) (tu z Sy), ale zdarzają się sporadycznie, najczęściej z partykułą *bë* formy z końcówkami, np. *Jem niegòdnô, żebës mie zwa córką* (**niegòdny**, 268)

W pracy nad standaryzacją kaszubskiego języka literackiego na kartach utworów z serii Biblioteka Pisarzy Kaszubskich formy te oddaje się z zachowaniem końcówek osobowych w *Żëcym i przigòdach Remùsa* (np. *chcôłbës* Treder 30; *nie bélbëm sã do niegò przëbliżił* Treder 32), choć w niektórych miejscach użyto form bez końcówek tam, gdzie u Majkowskiego i Karnowskiego, Sędzickiego (w poezjach) są formy z końcówkami (por. *bëlë jesmë* Treder 31 – gdy *bełasma* Remus 240; *sã bójała jem* Treder 149 – gdy *sę bojałam* Remus 376; *Zabëła jem* Treder 155 – gdy *Zabełam* Remus 383; *Zaczãlë jesmë* Treder 196 – gdy *Zaczęłasma* Remus 425; *Jak jesmë sã najadła* Treder 197 – gdy *Jakżesma sę najadła* Remus 426; *czejbë jesmë mòglë* Treder 252-253 – gdy *kjejbesma mogła* Remus 483; *Jô bë leno chcôł* Makurat 451 – gdy: *Jôbëm léno chcôł* Młodokaszubi 209, tytuł wiersza Karnowskiego; *Żebë të cësnął* Makurat 451 – gdy *Żebës të cësnąn* Młodokaszubi 209; *Czemù të béł* Makurat 453 – gdy *Czemu bëłes* Młodokaszubi 211) lub przywraca się typowo kaszubskie formy czasownika *bëc,* np. *jem* (Treder 152), gdy *jezdem* (Remus 376), *të jes* (Treder 155), gdy *jezdes* (Remus 383). Generalnie zasada jest tu taka, że w poezji pozostawia się formy z końcówkami osobowymi czasownika wtedy, gdy zachodzi konieczność zachowania rytmu wiersza.

---

[10] E. Gołąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny,* Gdańsk 2005.

Swoistym krokiem w tył w procesie standaryzacji kaszubskiego języka literackiego jest redakcja dramatów dokonana przez Bożenę Ugowską[11], osobę skądinąd niezwykle zasłużoną w pracy nad propagowaniem kultury kaszubskiej. Wydaje się, że dokonana w przytoczonym tomie standaryzacja tekstów Bieszka, Piepki, Rompskiego, Szefki, Fikusa, Derca, Roppla, Jankego nie odpowiada temu, co dokonuje się w tym zakresie. Gdy u Tredera, który przed Ugowską dokonał standaryzacji języka Rompskiego[12], jest *Tesknilë jesmë* (s. 258), u Ugowskiej – *Teskniłësmë* (s. 198), u Tredera *Copnãlë jesme sã do dóm* (s. 290), u Ugowskiej – *Copnãlësmë sã dodóm* (s. 236)[13].

Wydaje się, że dość dobrze tendencję do wyzbywania się końcówek osobowych czasownika we współczesnym kaszubskim języku literackim pokazuje w dwu miejscach zestandaryzowanie przez profesora Jerzego Tredera fragmentu wiersza Jana Karnowskiego *Mile Sclavus*. Utwór, zorganizowany rytmicznie, rozpoczyna się od słów: *Żebës miôł to zdanié,* co zostało zestandaryzowane jako: *Żebë të miôł to zdanié,* natomiast fragmentowi wersu piątego w wersji Karnowskiego: *Téj bës szedł...* odpowiadają słowa standardu według Tredera: *Tej të bë szedł*[14].

Konkludując należy stwierdzić, że zagadnienie obecności bądź nie ruchomych końcówek osobowych czasowników w czasie przeszłym i w trybie przypuszczającym warte jest rozważenia w procesie powstawania znormalizowanego kaszubskiego języka literackiego. Wydaje się, że istnieje tendencja opuszczania końcówek przy czasownikach, ale już przy spójnikach z partykułą *bë* typu *żebëm, żebës, żebësmë, żebësta* byłyby one możliwe. Możliwy jest również inny sposób ogarnięcia problemu (wydaje mi się, że jest to sposób najlepszy), mianowicie taki, że jesteśmy przeciwni obecności końcówek osobowych po czasownikach, tzn. np. zamiast *zrobilësmë* propagujemy *zrobilë jesmë* lub *më zrobilë,* a bardziej tolerancyjnie traktujemy końcówki np. po spójnikach np. *żebësmë zrobilë,* choć uznajemy tu za zdecydowanie lepsze *żebë më zrobilë* lub *żebë jesmë zrobilë.*

Zestaw skrótów:

Budzisz – A. Budzisz, *Zemja kaszëbskô. Utwory wybrane,* Gdańsk 1982.
Drzeżdżon – J. Drzeżdżon, *Twarz Smętka,* Gdańsk 1993.

---

[11] *Antologiô kaszëbsczi dramë. Spòd strzechë na binã,* Gdańsk 2011.

[12] J. Rompski, *Dramaty kaszubskie,* oprac., wstęp i przypisy A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo – Gdańsk 2009, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 4. Choć na karcie tytułowej nie zostało to szczegółowo określone, autorem standaryzacji języka poety był J. Treder.

[13] Szczegółowej analizy standaryzacji języka kaszubskiego, dokonanej przez B. Ugowską na przykładzie dramatu Rompskiego *Jô chcã na swiat* w powyższej *Antologii,* w porównaniu ze standaryzacją w wykonaniu Jerzego Tredera, zaprezentowanej w IV tomie Biblioteki Pisarzy Kaszubskich: Jan Rompski, Wejherowo– Gdańsk 2009, dokonałem podczas konferencji w Szczecinie w tekście *O problemach związanych z p owstawaniem kaszubskiego języka literackiego. Między koniecznością standaryzacji języka a wiernością tekstowi autorskiemu* (w druku).

[14] J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów / Historiô Kaszëbów,* Gduńsk 2014, s. 196–197.

Go – *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu, ...* skaszëbił E. Gołąbk, Gduńsk – Pelplin 1993.

Gr – *Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament. IV Ewanjelje.* Z łacëznë przełożëł na kaszëbsczi jãzëk ks. Franciszek Grucza, Poznań 1992.

Guczów – A. Labuda, *Guczów Mack gôdô*, Gdańsk 1992.

Łiskawica – S. Janke, *Łiskawica,* Gdańsk 1988, 1989.

Jabłoński – A. Jablonsczi, *Namerkôny,* Gdiniô 2013.

Makurat, Młodokaszubi – J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, F. Marszałkowski, *Poezja zrzeszyńców,* oprac. i przypisy H. Makurat, wstęp J. Borzyszkowski, D. Kalinowski, H. Makurat, Gdańsk 2013, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 8.

N – K. Nitsch, *Wybór polskich tekstów gwarowych,* Warszawa 1960.

Remus – A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zvjercadło kaszubskji,* oprac. i przypisy J. Treder, wstęp J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, J. Treder, Gdańsk 2010, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 5.

Sędzicki – Franciszek Sędzicki, *Utwory kaszubskie,* oprac. i przypisy: M. Cybulski, wstęp: M. Cybulski, J. Schodzińska, D. Kalinowski, Gdańsk 2014, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 9.

Sikora – *Ewanielie na kaszëbsczi tłomaczoné*, tłumaczenie ojciec A. R. Sikora, Gdańsk 2010.

Sy – B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław 1967-1976.

Treder – A. Majkowski, A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé. Przëszëkòwôł Treder,* Kartuzy 2010.

Tomasz Fopke

Jedna matka, dwóch ojców. Wykorzystanie jednego tekstu przez dwóch kompozytorów na wybranych przykładach

W historii muzyki często jest tak, że do znanej, „sprawdzonej" melodii, pisze się kilka tekstów. Tak było choćby w przypadku tanga „**To ostatnia niedziela**", stworzonego w roku 1936 przez Jerzego Petersburskiego do słów Zenona Friedwalda. Do jego popularności przyczynił się przede wszystkim Mieczysław Fogg, a pierwsze nagranie na czarnej płycie wydała firma Syrena-Elektro jeszcze w roku powstania utworu. Już rok później do tejże melodii, której autora nie podano, tekst rosyjski napisał Josif Alwiek. Jeśli w orginale „tanga samobójców", jak je nazwano, mężczyzna prosi kobietę o jeszcze jedno spotkanie przed rozstaniem, w niedzielę – u naszych wschodnich sąsiadów mamy pożegnanie nad brzegiem ciepłego morza[1].

Chwytliwa melodia zachęca do tworzenia nowych tekstów, które dopasować można do nut. Oprócz mniej lub bardziej wiernych tłumaczeń na inne języki, powstają słowa często na inny temat, jak w przypadku piosenki „**Znamy się tylko z widzenia**" Trubadurów, gdzie do tej znanej melodii powstał współczesny, kaszubski tekst, który śpiewa chór „Lutnia" z Luzina:

Znómë sã leno z fejsbùka
A jedno ò drëdżim nick nie wié
Tej-sej knypsómë, bë co wëszukac
Żdając, że chto co mądrégò pòwié, że pòwié…
Ju wiém, że môsz mòdré òczãta
A lajków kòl dwasta sztërdzescë
Tej zaprôszóm ce do mégò karna
Mdzemë nocama w nece sã gòscëc, sã gòscëc…

Jim głëpszé, tim lepszé tam są dopòwiescë
A filmë, mùzyka – jinternet to zmiescy

---

[1] http://muzykarosyjska.pl/2009/11/06/to-ostatnia-niedziela-%E2%80%93-jeden-utwor-dwie-historie/

I letkò na czace je zmùdzëc gòdzynkã
Czej sadniesz wieczórkã – tej jaż do pòrénka…

Znómë sã leno z fejsbùka
I përznã ju wiémë ò sobie
Wiedno z drësznëch słów sélôsz mie krutã
Bez to lepi na dëszi sã robi, sã robi…
Ju wiém, że môsz kòtë i chłopa
I ùdbë szôloné na lato
Tej zamikóm swòjégò laptopa
Żebë nalezc cã – pùdã na miasto, na miasto…

Pò plecach ce klepią, lajkùją i chwôlą
To wszëtkò dlô òka, dlô òka sã stroją
Le pózni w realu sã prôwda òkôże
Że nicht z internetu, cë nicht nie pòmòże…

Tworzenie innych tekstów do znanej muzyki sprawdza się zwłaszcza wtedy, gdy ów nowy tekst ma mieć wydźwięk humorystyczny. Tak właśnie być miało i przy wyżej podanym. Ten sposób wykorzystywany jest także w szkołach. W internecie znaleźć można przykłady tworzenia tekstów na lekcje języka polskiego[2]. Nowe teksty mogą więc pisać nawet dzieci.

Inaczej bywa, gdy do znanego tekstu tworzy się nową muzykę. Niezbędna jest przy tym znajomość nut, a wciąż niewielu je zna w porównaniu do używających jako tworzywa liter. Dlatego też i grupa tworzących z muzycznej „drugiej lini" nie jest tak znaczna, jak ta tworzących słowa. Przyjrzyjmy się twórczości autorów muzyki kaszubskiej.

Tekstem, do którego Wacław Kirkowski stworzył swoją odrębną muzykę są „**Mòje stronë**" Jana Piepki. Szerzej znana jest muzyka Jana Trepczyka do tego tekstu.

– Według moich notatek Méster Jan napisał ją w 1961 roku – zapewnia w rozmowie telefonicznej Edmund Kamiński, który od lat dokumentuje działalność Trepczyka.

„Mòje stronë" z muzyką Piesniodzieja z Wejherowa w tonacji molowej, liczona na trzy – jest jedną z najbardziej lirycznych pieśni kaszubskich – „ojczyźnianych", jakie mamy. Zaaranżowano ją m.in. na głos z fortepianem, z towarzyszeniem akordeonu, z orkiestrą i wreszcie – na chór, a nawet na chóry, bo tak opracował ją Juliusz Mowiński z Lęborka (...). Z licznych nagrań polecam wykonanie Aleksandry Kucharskiej-Szefler z Ryszardem Minkiewiczem z płytki „Mòrze", gdzie usłyszeć można także grę akordeonową Cezarego Paciorka.

---

[2] http://www.edukacja.edux.pl/p-2940-nowe-teksty-znanych-piosenek-dla-kabaretu.php

– Moja wersja tej pieśni powstała w roku 1965 na podstawie tekstu z czasopisma „Kaszëbë”, za wiedzą i zgodą autora słów – pisze we wstępie do zbiorku swojich utworów pt. *Mòje stronë w piesni* z lutego 2002, Wacław Kirkowski z Sianowa.

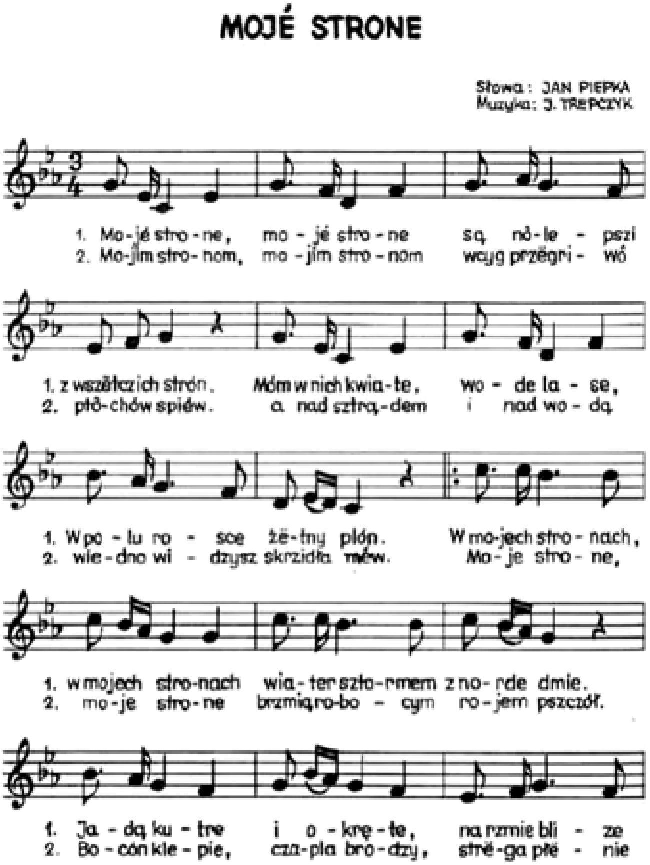
MOJÉ STRONE
Słowa: JAN PIEPKA
Muzyka: J. TREPCZYK
1. Mo-jé stro-ne, mo-jé stro-ne są nò-le-pszi
2. Mo-jim stro-nom, mo-jim stro-nom wcąg przëgri-wô
1. z wszëtczich strón. Môm w nich kwia-te, wo-de la-se,
2. ptô-chów spiéw. a nad sztrą-dem i nad wo-dą
1. W po-lu ro-soe żë-tny plón. W mo-jech stro-nach,
2. wie-dno wi-dzysz skrzidła méw. Mo-je stro-ne,
1. w mojech stro-nach wia-ter szto-rmem z no-rde dmie.
2. mo-je stro-ne brzmią ro-bo-cym ro-jem pszczół.
1. Ja-dą ku-tre i o-krę-te, na rzmie bli-ze
2. Bo-cón kle-pie, cza-pla bro-dzy, strë-ga plë-nie

Kirkowski i Piepka znali się jeszcze ze Starzyna, gdzie wspólnie uczęszczali do szkoły podstawowej, a później, po wojnie, do średniej w Pucku. Panowie, nauczyciele z zawodu przyjaźnili się i wspólnie tworzyli. Do wierszy Staszkòwégò Jana Kirkowski napisał łącznie 25 melodii, z których część wykorzystał w pracy chociażby z chórem szkolnym ze Staniszewa. W muzyce „naszostronnej” Kirkowskiego jest wiele radości i wyraźnej dumy z „naszości”. Tak jak w powstałej cztery lata wcześniej wersji Trepczykowej – metrum jest trójdzielne.

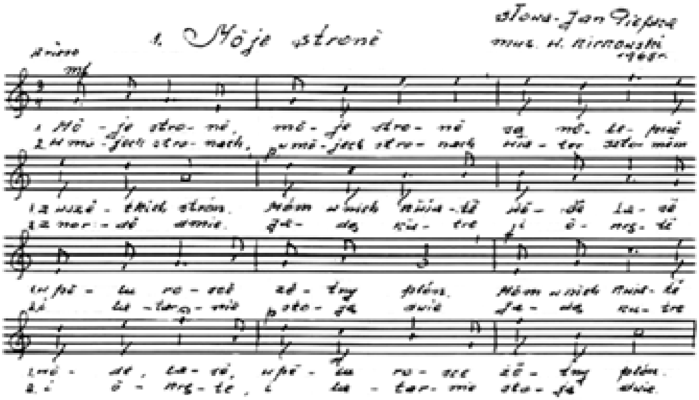

„Mòje stronë” Piepki i Kirkowskiego. Utwór ten nie wyszedł dotychczas drukiem. Jest jedynie jedno opracowanie chóralne. I jedno nagranie tej pieśni, które znalazło się na płycie „Bògù spiewac chcã”, jaką w roku 2004 nagrał chór LUTNIA z Luzina.

Wiersz „Mòje stronë” ujrzał światło dzienne w wydanym w roku 1955 wspólnym zbiorku wierszy Leona Roppla i Jana Piepki pt. *Nasze stronë*.

Podaję treść wiersza we współczesnej pisowni za antologią poezji Piepki… *Mòje stronë*, którą wydał gdyński REGION:

Mòje stronë,

mòje stronë
są nôlepszé z wszëstczich strón
Móm w nich kwiatë,
wòdë, lasë,
w pòlu rosce żëtny plón.

W mòjëch stronach,
w mòjëch stronach
wiater sztormã z nórdë dmie;
jadą kùtrë
i òkrãtë,
i latarnie stoją dwie.

Mòjim stronóm,
mòjim stronóm
wcąg przëgriwô ptôchów spiéw

a nad sztrądã
i nad wòdą
wiedno widzysz skrzidła méw.
Mòje stronë,
mòje stronë
brzëmią robòcym rojã pszczół;
bòcón klepie,
czapla brodzy,
strëga płënie do jezór.

W mòjëch stronach,
w mòjëch stronach
niebò skrzi sã rojã gwiôzd,
a z nich jedna
wnet nad głową
z nordë sle nóm zëmny blôsk.

Mòjim stronóm,
mòjim stronóm
spłacëc chcôłbëm lëdzczi dług
za dni smiéchù,
dni robòtë
czej na roli òrze płùg.

Mòje stronë,
mòje stronë
są nôlepszé z wszëstczich strón.
W mòjëch stronach,
w mòjëch stronach
chcôłbëm spòcząc, czej mdze zgón.

I tak też się stało. W roku 2001 Staszków Jan (Jan Piepka) pochowany został na łebnieńskim cmentarzu, a podczas mszy tę właśnie pieśń zaśpiewał Adam Okrój z Borkowa. Muzykę Jana Trepczyka zagrała na organach jego wnuczka, Witosława Frankowska”[3].

Aleksander Labuda napisał piękny wiersz pt. „**Òjcze nasz**”, do którego muzykę stworzyli Jan Trepczyk i Wiesław Wasilewski[4].

---

[3] Tómk Fópka, *Mòje stronë – trzech na jedno*, „Pomerania”, czerwiec 2013.

[4] Ks. Jan Perszon, *Tobie Boże chwała. Kaszubskie pieśni katolickie*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie oddział w Luzinie, 1993, str. 8 i 32.

Òjcze nasz

Na westrzódkù snôżi wsë
Z dôwna Bòsczi stoji dóm.
Przetrwôł gwësno wieczi trzë,
A jesz wiedno je ten sóm.

Co dzéń biją zwònë trzë,
Przëròczają głosno nas.
Bësmë do kòscółka szlë,
Bò nôwëższi je ju czas.

Pòjmë, pòjmë chùtkò tam,
Kãdë zbòżny chôdô lud.
Tam ce z dëszë spadnie kam,
Czej òfiarë ùzdrzisz cud.

Klëknij ze mną brace tej,
Czënë dëszë hewò zważ.
A za òjców biédny krôj
Zmówi jesz rôz „Òjcze nasz”.

W pierwszym przypadku mamy do czynienia z charakterem marszowym, metrum 4/4 i durową, wesołą tonacją. Cały tekst został muzycznie podzielony na dwie części, a każda z części na kolejne dwa fragmenty. Melodia ta znana jest m.in. dlatego, że należy do kanonu utworów wykonywanych dwa razy w roku od 2009 przez zespoły śpiewacze z Rady Chórów Kaszubskich podczas wejherowskich odpustów na Kalwarii[5].

Druga melodia utrzymana jest w tonacji molowej, smutna, kołysząca (metrum 3/4) a dzieli się na cztery zwrotki. Akcenty muzyczne dopasowane są do akcentów w tekście, podobnie jak przy muzyce Trepczyka. Jednak optymistyczna wymowa tekstu kłóci się w drugim przypadku ze smętnością muzyki, zwłaszcza w trzeciej zwrotce, gdzie mamy pełne radości zawołanie „pòjmë, pòjmë chùtkò tam”. Z pewnością kompozytor nie przeczytał ze zrozumienim i dokładnie tekstu. Ten problem charakterystyczny jest nie tylko dla tworzących muzykę spoza terenu Kaszub, ale także dla miejscowych, Kaszubów...

W roku 1995 łódzki kompozytor Andrzej Hundziak[6] napisał na chór 4-gł. mieszany swoją muzykę do tekstu „**Kaszëbskô Królewô**” – Jana Trepczyka. Ten utwór jest podawany jako „inspirowany folklorem”[7]. W tej wersji wykonywany jest np. przez chór DISCANTUS z Gowidlina[8].

---

[5] Eugeniusz Pryczkowski, *Jan Trepczyk a współczesny ruch śpiewaczy*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie oddział w Baninie, 2012, str. 10.

[6] http://culture.pl/pl/tworca/andrzej-hundziak

Szeroko znana jest „Królewô” z muzyką Jana Trepczyka w aranżacji Juliusza Mowińskiego. Jest ona uznawana za najbardziej rozpoznawaną kaszubską pieśń religijną[9].

Wśród naszych pieśni religijnych, najwięcej miejsca zajmują kolędy. Do pięknego tekstu Leona Roppla pt. „**Bibi, Synkù, bi...**” muzykę stworzyło dwoje artystów: Kazimierz Guzowski i Witosława Frankowska.

Oto słowa „**Kòlibiónczi Nôswiãtszi Panienczi**”:

Bibi, synkù, bi…
Bibi, Synkù, bi…
Na saneczkù spij!
Bibi, Synkù, bi,
spik słodzëchny miéj!
Przëmrużë môłé òczãta,
w gniôzdkù ùsnãłë ptôszãta,
noc je wkòło, spij ju, spij!

Bibi, Synkù, bi…
Na saneczkù spij!
Bibi, Synkù, bi,
ò matuchnie snij!
Szopa zmieni sã w jizdebkã,
kùmk przemieni sã w kòlibkã,
cëchò wkòło, spij ju, spij!

Bibi, Synkù, bi…
Na saneczkù spij!
Spij, Jezuskù, spij,
ò swim żëcu snij!
Nabierz mòcë, bò Ce czekô
droga cãżkô i dalekô,
nie mësl ò tim, spij ju, spij!

Guzowski pozostał przy odpowiednim dla kołysanki metrum 3/4 i durowej tonacji. Fraza jest tu szeroka, spokojna. Kołysząca właśnie. U Witosławy Frankowskiej znajdujemy mniej kołysania. Jest to bardziej troska matki o dziecko, co podkreślają drobne wartości rytmiczne i molowa tonacja utworu. Metrum 2/4 staje się tłem dla matki pochylonej nad dziecięcym posłaniem i ruchem głowy wyrażającej troskę o jego przyszłość. Jest to kołysanka, która zwiastuje wskazaną przez autora słów w trzeciej zwrotce „drogã cãżką i daleką" Jezusa. Krzyż.

---

[7] http://imit.org.pl/uploads/materials/files/Utwory%20polskich%20kompozytor%C3%B3w%20inspirowane%20folklorem.pdf

[8] http://rozrywka.trojmiasto.pl/Pierwsze-Kaszubskie-Magnificat-imp157305.html

[9] Witosława Frankowska, *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne*, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2005, str. 179.

Oprócz tekstu obie kolędy łączy nieodpowiednie dobranie akcentów w pierwszej zwrotce. I tak muzyka „wyciąga" na przekór naturalnej akcentacji sylaby: môł**é** òczãta, ùsnã**łë** ptôszãta[10].

Wielkanocny tekst Jerzego Stachurskiego pt. „**Na Twòje Zmartwëchwstanié**" doczekał się dwóch melodii: Jerzego Łyska i Wacława Kirkowskiego[11].

Najsamprzód więc słowa:

Na Twòje Zmartwëchwstanié

Słuńce je na niebie,
Wòłô głosno zwón,
Jidzemë do Cebie
Òd kaszëbsczich strón.

Na to Twòje Zmartwëchwstanié
Terô bądze zaspiéwanié: Alleluja, Alleluja.
Na to Twòje Zmartwëchwstanié
Bądze Bògù dzãkòwanié: Alleluja, Alleluja.

Jidze redosc mòstã,
Ùzdrza biôłi kwiat.
Terô kùńc je z pòstã,
Niech wié ò tim swiat.

Na to Twòje Zmartwëchwstanié...

Łysk przez swoją muzykę cieszy się ze Zmartwychwstania jak dziecko. Ileż radości jest w tym na 4/4 liczonym utworze! Taki jest przy tym dzecinny, pospieszny.

Kirkowski cieszy się inaczej. Szerokie frazowanie liczone na trzy sprawia, że jest to jakby powitanie dnia, wschodzącego słońca z leniwym przeciąganiem. Obaj twórcy muzyki odrobinę niefortunnie stawiają na nutach akcenty na ostatnią sylabę w słowie „allelu**ja**".

Innym razem Kirkowski staje w muzyczne szranki właśnie z Jerzym Stachurskim. Chodzi o „**Zwònë biją**" Eugeniusza Pryczkowskiego:

---

[10] *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 2006, str. 27.

[11] Tamże, str. 69.

Zwònë biją

Zwònë biją, spiéw rozlégô
Chwała Bògù wszãdze brzëmi
Dobéł Christus mòce złégò
Z martwëch przëszedł Pón ti zemi.

Nëkôł Pioter razã z Janã
Grób ju béł òtemkłi szerok
Christus z niegò pòwstôł z rena
Tak sã sprôwdzył Bòsczi wërok.

Pòmión niese tã wiesc wszëtczim,
Że Król z grobù wëszedł cało.
Pòjąc nie chce rozëm lëdzczi,
Co pò prôwdze tej sã stało.

Alleluja, Jezës żëje
Grzéchë naje zgładzył
Wiedno, wiedno niech królëje
W żëcym nas prowadzy.

U Kirkowskiego dzwonią poważnie, uroczyście. Pomaga w tym metrum 3/4. Dzwony Jerzego Stachurskiego przypominają w muzyce bardziej dzwoneczki z kuligu, zwłaszcza przy szybszym tempie. Za to Stachurski lepiej dopasował akcenty muzyczne do akcentów słów, podczas gdy u Kirkowskiego mamy: allelu**ja**, żë**je**, zgła**dzył**, prowa**dzy**[12].

Wacław Kirkowski wszedł też klinem w duet autorski: Witosława Frankowska – muzyka, a Eugeniusz Pryczkowski – słowa, w dwóch pieśniach Maryjnych: „**Matinkò cëdnô**”[13] i „**Niebnô droga**”[14].

Matinkò Cëdnô

Matinkò cëdnô, snôżô Pôcórkò,
Barnico lëdztwa, niebieskô Córkò,
Chto Cebie ùznôł za wzór dlô żëcô
W niebie bòkadné mdze miôł dobëcé.

---

[12] *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik,* dz. cyt., str. 72.
[13] Tamże, str. 83.
[14] Tamże, str. 86.

Królewô swiata, Nôswiãtszô Pani,
Chòc swiat niebëlny czasã nas mani,
Nieczësté nigdë nie zmòżą mòce,
Skòrno sã Twòji dómë òpiece.

Matkò Swiónowskô bróń òde złégò
Òdródz pòtãgã lëdu wiérnégò
Miéj w Swi òpiece całé Kaszëbë.
Żdôj nas Kaszëbskô Królewò w niebie!

A czej przed Bògã przińdze ju kanąc,
Chcejże Marijo za nama stanąc.
Niechżec kòżdëchny, co wińdze z naju,
Bądze sã cesził redoscą w raju.

„Matinkò cëdnô" Frankowskiej jest poważna w charakterze, wręcz do śpiewu na klęczkach. Dzielona na cztery i w tonacji moll. Melodia mieści się w oktawie. Kirkowski stawia na lekkość. Jest to pieśń do wykonywania na nabożeństwie majowym, pod wiejskim krzyżem, przy akompaniamencie majowego wietrzyku. Liczona na dwa. Ambitus rozciągnięty do oktawy i kwarty.

Niebnô droga

Te nasze górë, łączi, piôsczi,
Mòdrawé mòrze i farwny las
Przeżegnôj Matkò w miono Bòsczé;
Tczewôrtnô Panno błogòsław nas.

Pò mòrsczich wałach rëbôk płënie,
Czej sztorm i chaja – straszny ùrzas,
Tej chùtkò do Ce w mòdłach brënie;
Tczewôrtnô Panno błogòsław nas.

Na lądzë gbùrze Cebie proszą,
Bë béł na żniwò wioderny czas.
Bëlną pòdzãkã za to głoszą;
Tczëwôrtnô Panno błogòsław nas.

A czej pielgrzimczi kùńc nadińdze
I zwãk swój wëdô żëcégò zwón,
Na niebną drogã dôj wińc letkò;
Tczëwôrtnô Panno błogòsław nóm.

„**Niebnô droga**” Witosławy Frankowskiej jest stateczną i radosną wędrówką po nutach, przy towarzyszeniu organów. Każdi krok jest równie ważny, co podkreśla gęsto zmieniana i barwna harmonia. „**Niebnô droga**” Wacława Kirkowskiego przywodzi na myśl pielgrzymkę przy dźwiękach orkiestry dętej. Dość szybko i dziarsko.

Takąż muzykę serwują młodzi ludzie z grupy rockowej *Chëcz*. Weźmy choćby „kawałek” „**Jô chcã le ce**” Jana Trepczyka, gdzie z Trepczykowego walczyka[15] zrobiono ostre etno-rockowe dziełko, okraszone melodią skrzypiec. Nie wiadomo dlaczego solista śpiewa „jô chc**e** le ce”, gdy powinno tam być „ã” i „jô chcã le ce”.

Jeszcze jeden przykład do tekstu E. Pryczkowskiego, „**Rëbacczé namienienié**”. Oto tekst:

Rëbacczé namienienié

Sztorëm sã zerwôł, szôlëje bùrzô
Wała za wałą nëkô wcyg
Wietrzëszcze gwiżdże, zmieniwô biég
Znowa tak mòcno mòrze sã gòrzi.

Dalek òd sztrądu rëbôcë płëną
Pòrenë wëszlë w mòrze rôd
Szôł na nich napôdł, pòriwô bôt,
Chłopi sã brónią, sëłë ju dżiną.

Wałë zgòrzoné trzaskają ò sztrąd
A na nim białczi w dôlą zdrzą
Mòdlą sã, płaczą, z nôdzeją żdżą,
Le nicht ju nazôd nie przedërchô stąd.

Òjc swégò kùńca w zôtorze dożił
Na wiedno matce òdszedł syn
A dzéwczã w serce mô wbité prén,
bò mùlk jediny z mòrzã slub złożił.

Mòrze, tak mało dowôsz so pòkù,
To równak rëbôk do ce lnie.
Òn cebie kòchô w prôcë i w snie,
Chòc wid mù gasysz w młodëchnym wiekù.

---

[15] Jan Trepczyk, *Lecë choranko*, Wejherowskie Centrum Kultury, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 1997, str.119.

Ze stworzeniem muzyki do tych słów zmierzyli się Wacław Kirkowski i piszący te słowa. Kirkowski proponuje, jakby w kontrapunkcie do wymowy tekstu, spokojnie płynącą frazę, w wesołej tonacji[16]. Fopke zawziął się, żeby wiernie oddać to, co autor oddał w tekście[17]. Zamiast prostego następstwa dźwięków proponuje skoki. Zmienia tonacje, tryby, metrum – co dość utrudnia wykonanie pieśni. Zmierzył się z nią jednak chór „Lutnia" z Luzina na swojej płytce pt. „Bògù spiewac chcã"[18].

Wygląda na to, że mistrzem „kaszubskiego muzycznego drugiego szeregu" jest Wacław Kirkowski. Pojęcie o tym, ile kolejnych, obok istniejących melodii stworzył, daje chociażby jego autorski śpiewnik *Z Tobą bëc*. W recenzji tej książki czytamy m.in.:

> „Rzecz cekawô, żlë jidze ò dobiér tekstów. Jidze zmerkac, że W. Kirkòwsczi nie czerëje sã za tim, czë chtos ju napisôł do jaczégò tekstu melodiã i bédëje apartno swòje. Tak je w przëtrôfkù *Swiónowsczi Panienczi* ze słowama i mùzyką ks. Grëczë a *Reno, czej mòrze sã bùdzy* ks. Bernarda Sëchtë. To samò do tekstów E. Prëczkòwsczégò: *Niebnô droga, Matinkò cëdnô* – mùz. Witosława Frankòwskô, *Kaszëbskô Rodzyn Królewô*, *Snôżô nad perłë*, *Do kòscółka jidą dzôtczi*, *Jezës bãdze jegò miono*, *Na rôrotë*, *Na smierc krziżewą, Zrodzony na sankù, Nasz Swiãti Òjcze, Na pasterkã, Żëczbë na Gòdë, Jastrowô wòda, Zëmòwé rozegracje* – mùz. J. Stachùrsczi; *Błogòsław młodim*, *Rëbacczé namienienié*, *Smùg, To béł le sztót, Mësla dzecka, Na sztrąd* – mùz. T. Fópka; *Nôbarżi wiérny* – mùz. Tadeùsz Réter; *Dzecynny czas* – mùz. E. Prëczkòwsczégò i *Ach, Sybir nen* – mùz. nieznónégò autora pòdónô przez E. Prëczkòwsczégò. Jiné to: *Matkò Bòżô*, *Swiãto Marijo* – słowa Jaromirë Labùddë, mùz. T. Fópka; *Na Twòje Zmartwëchwstanié* – słowa: J. Stachùrsczi, mùz. J. Łisk; *Rëbackô kòlãda* – sł. J. Łysk, mùz. Antoni Sutowsczi (*Rëbackô kòlãda z roku 1980*) czë *Hej, mòji domôcë, Jak snôżi je ten swiat, Wieczórny zwón* – z tekstã J. Łyska."[19].

Istnieje sporo przykładów różnych melodii do tego samego tekstu w pieśniach ludowych[20]. Tam jednak zmiana melodii wynika ze sposobu przekazywania melodii. Kolejni śpiewający dodają coś od siebie i po latach melodia ulega zmianie.

Wrażenie nowej muzyki do znanego tekstu powodować mogą również niektóre aranżacje, zwłaszcza te jazzowe. Tak wyraźnie odbiegają w improwizacji od oryginału, że znalezienie melodii „pierwszej" przychodzi z niemałym trudem.

Istotne jest, aby każdy znalazł melodię dla siebie odpowiednią.

---

[16] T. Fópka, E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Piesnie Rodny Zemi*, 2003, str. 142.

[17] Tamże, str. 143.

[18] http://lutnia.luzino.pl/dyskografia.html

[19] Tómk Fópka, *Z Tobą* bëc – *Kirkòwsczi a Lewańczik – Wanoga z piesnią*, „Pomerania" nr 2/2015

[20] *Polska pieśń i muzyka ludowa – źródła i materiały. Tom II – Kaszuby*, pod kier. Ludwika Bielawskiego, 1997–1998.

Marika Jocz

Warsztaty regionalne „Remusowa Kara”, czyli kaszubska edukacja w studenckim wydaniu

1. Idea i cel warsztatów

Warsztaty regionalne „Remusowa Kara” już od kilku lat są istotnym elementem kaszubskiej edukacji. Jest to projekt realizowany przez studentów związanych z klubem studenckim Pomorania zrzeszającym młodych ludzi studiujących na trójmiejskich uczelniach, zwłaszcza na Uniwersytecie Gdańskim. W organizację i przebieg projektu zaangażowane jest także Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, a fundusze na ten cel pozyskiwane są z Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji.

Pomysł warsztatów regionalnych dla młodzieży zrodził się w 2005 roku, a projekt realizowany był kolejno w latach: 2006, 2007, 2008, 2011, 2012, 2013, 2014 i 2015. Idea tego przedsięwzięcia powstała w czasie, gdy edukacja regionalna, zwłaszcza w szkołach średnich, stawiała dopiero pierwsze kroki. Przed dziesięciu laty języka kaszubskiego uczono jedynie w trzech szkołach średnich, a młodzież zainteresowana tą tematyką często sama musiała poszukiwać informacji i publikacji związanych z problematyką kaszubską. Warsztaty regionalne „Remusowa Kara” miały choć po części zapełnić tę lukę. Stąd też wzięła się ich nazwa. Remus to bohater najważniejszej kaszubskiej powieści *Żëcé i przigòdë Remùsa* napisanej przez Aleksandra Majkowskiego. Kara natomiast to taczka, na której tytułowy Remus woził swoje książki i sprzedawał mieszkańcom kaszubskich wsi i miasteczek. Był tym, który otwierał ludzi na wiedzę, zachęcał do czytania i poszerzania horyzontów. Ta sama idea przyświeca organizowanym już od 8 lat warsztatom.

Tym, co wyróżnia „Remusową Karę” jest fakt, iż są to zajęcia przygotowywane przez młodych (studentów) dla młodych (studentów i uczniów). Dzięki temu warsztaty przyjmują luźniejszą formę, każdy może nauczyć się na nich czegoś nowego, jednocześnie dobrze się bawiąc. Projekt skierowany jest do uczniów i studentów z Pomorza, którzy chcieliby poszerzyć swoją wiedzę dotyczącą Kaszub (języka, historii, literatury, geografii i kultury). Mimo tego, że coraz więcej uwagi poświęca się tej tematyce w szkołach, to jednak wciąż istnieje potrzeba edukacji w postaci m.in. tego typu warsztatów. Projekt „Remusowa Kara" ma przedstawić Kaszuby w innym świetle, udowodnić, że język tego regionu wciąż się rozwija, a kultura fascynuje. Doświadczenie 8 edycji warsztatów pokazuje, że uczestnicy często początkowo nastawieni negatywnie, podczas zajęć odkrywają, że myśleli stereotypami i niepotrzebnie wstydzili się tego, skąd pochodzą. Często zmieniają swoją opinię pod wpływem dyskusji z innymi uczestnikami, a także po warsztatach przeprowadzonych przez ludzi autentycznie zorientowanych w problematyce kaszubskiej.

2. „Remusowa Kara" metodą projektów

Pomysł i realizacja warsztatów opiera się na metodzie projektów, w której najważniejszą kwestią jest zastąpienie systemu klasowo-lekcyjnego projektami, stanowiącymi ośrodki nauki i pracy. Za twórcę metody uważa się H. Klipatricka, który za projekt uważał „odważne, planowe działanie wykonywane całym sercem w środowisku społecznym"[1]. Istotna jest tu kwestia środowiska społecznego, na które otwierają się uczestnicy zajęć. W ten sposób projekt odchodzi od teoretycznego rozwiązywania problemów na rzecz aktywności poznawczej, sprawdzenia wiedzy w praktyce, a także nauki funkcjonowania w zwyczajnym świecie, od którego szkoła w pewien sposób separuje uczniów.

Metoda projektów wywodzi się ze Stanów Zjednoczonych, gdzie zaczęto ją stosować w pierwszych latach XX wieku jako odpowiedź na krytykę kierowaną pod adresem szkoły tradycyjnej, nastawionej jedynie na podawanie usystematyzowanych wiadomości w ramach poszczególnych przedmiotów, zgodnie z planem i programem nauczania[2]. Istotą metody projektów jest integrowanie poszczególnych treści nauczania, a także zezwolenie uczestnikom projektu na ingerencję w plan pracy, dostosowanie treści do ich zainteresowań i potrzeb[3]. Projekt ma być odzwierciedleniem zwyczajnego życia, uczyć funkcjonowania w świecie poprzez tworzenie, doświadczenie, rozwiązywanie problemów. Zmienia się także rola nauczyciela. Odchodzi się od mentora na rzecz towarzysza odkryć, tego który jedynie pomaga w doświadczeniach, a nie jak dotychczas, informuje o wszystkim, co już zostało zdefiniowane i wynalezione.

---

[1] K. Chałas, *Metoda projektów i jej egzemplifikacja w praktyce: w poszukiwaniu strategii edukacyjnych zreformowanej szkoły*, Warszawa 2000, s. 13.

[2] K. Chałas, *Metoda projektów* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, Warszawa 2003, s. 191–193.

[3] M. Rosalska, B. Zamorska, *Teoretyczne podstawy projektów* [w:] *Uczenie metodą projektów*, pod. red. B. D. Gołębniak, Warszawa 2002, s. 86.

3. Metoda projektu – zagadnienia szczegółowe

Projekt „Remusowa Kara" omówić można na podstawie kryteriów opisu standardowego projektu:

- Charakter działania: warsztaty regionalne „Remusowa Kara" zorientowane są na lepsze poznanie własnego regionu. Zajęcia zwykle prowadzone są metodą warsztatową. Podczas nich uczestnicy mają możliwość lepszego zaznajomienia się z historią, literaturą, geografią i kulturą Kaszub. Warsztaty prowadzone są zarówno przez studentów KS Pomorania jak również działaczy związanych ze środowiskiem kaszubskim. W czasie trwania projektu młodzież ma także okazje uczestniczyć w specjalnie przygotowanych debatach dotyczących problematyki kaszubskiej, np. *Rozwój osobowości – rozwój tożsamości. Miejsce kaszubszczyzny w życiu młodego człowieka*. Moderatorami debat są studenci z KS Pomorania.
- Teren działania: „Remusowa Kara" jest projektem ponadlokalnym. Rekrutacja uczestników prowadzona jest w szkołach średnich województwa pomorskiego. Polega na przesłaniu przez potencjalnych zainteresowanych pracy (jedna do wyboru z propozycji przedstawionych w ogłoszeniach o warsztatach). Dotychczas uczestnicy mieli za zadanie m.in. nagrać teledysk do wybranej kaszubskiej piosenki, napisać opowiadanie science fiction, którego akcja dzieje się na Kaszubach lub stworzyć memy internetowe związane z tematyką kaszubską. Miejsce warsztatów co roku się zmienia. Do tej pory odbyły się one w: Jastrzębiej Górze, Władysławowie, Helu, Bachorzu i Szymbarku.
- Liczba uczestników: warsztaty przeznaczone są dla 40 uczestników. Z jednej szkoły zrekrutować można maksymalnie do 10 uczestników.
- Czas realizacji: warsztaty trwają 4 dni, natomiast na przygotowanie i rozliczenie projektu potrzeba kilku miesięcy.

4. Zalety metody projektu

Szczególnie atrakcyjne w metodzie projektu jest zezwolenie na jego współtworzenie wszystkim uczestnikom. W ten sposób każdy czuje się za niego odpowiedzialny, każdy też wyniesie z niego sporą dawkę doświadczenia. Ponadto zalety metody projektu to również:

a) Rozwijanie zainteresowań i postaw twórczych

Projekt „Remusowa Kara" od początku nastawiony był na pobudzenie zainteresowań tematyką kaszubską wśród młodych ludzi. Duży wpływ miała na to działalność Klubu Studenckiego Pomorania, którego głównym celem jest promocja kaszubszczyzny wśród młodych ludzi, zwłaszcza studentów. Szczególny nacisk kładzie się na zmianę myślenia o kaszubskim pochodzeniu: ze stereotypowego myślenia o sobie jako o kimś gorszym (mówiącym gorszą polszczyzną, pochodzącym ze wsi), na znalezienie pozytywnych stron tej sytuacji (mam swój język i kulturę, więc w pewien sposób jestem bogatszy niż inni). W tym celu podczas projektu młodzi ludzie mieli okazję wziąć udział w wielu różnorodnych warsztatach pokazujących kulturę ich regionu w innym, nowoczesnym wydaniu. W ciągu ośmiu edycji projektu odbyły się m.in. warsztaty z zakresu współczesnej literatury, muzyki i sztuki kaszubskiej. Odkrywali piękno Pomorza biorąc udział w wycieczkach (np. szlakiem kaszubskich rybaków czy śladami Remusa po południowych Kaszubach) oraz w grach miejskich ulicami Gdańska, Gdyni i Władysławowa. Podczas jednej edycji projektu młodzież wzięła także udział w Pomorskim Kongresie Obywatelskim, którego temat przewodni związany był z edukacją młodego pokolenia.

Po każdej edycji warsztatów zauważyć można było wyraźną zmianę nastawienia uczestników do swojego kaszubskiej pochodzenia, a także radość ze zdobytej wiedzy o swojej małej ojczyźnie, co każdorazowo odzwierciedlały ankiety ewaluacyjne, w których na pytanie: Co według Ciebie było najbardziej wartościowe podczas warsztatów doczytać można się było m.in.:

- poznanie nowych ludzi, zapoznanie się z tematyką kaszubską,
- poznanie kultury, historii, literatury, obalanie stereotypów,
- poznanie języka kaszubskiego, historii i kultury, a także rówieśników, którzy już wcześniej mieli z tym dużą styczność,
- to, że każdy mógł wyrazić swoje zdanie na temat języka kaszubskiego oraz współpraca między sobą,
- spotkania z ekspertami,
- szerzenie wiedzy na temat Kaszub, kultury, tradycji; ponadto warsztaty pozwoliły na pogłębienie poczucia wartości i dumy z tego kim jesteśmy,
- integracja i poruszanie tematu o współczesnych Kaszubach;

b) Efektywność nauczania

W przypadku projektu „Remusowa Kara” efektywność nauczania osiągnięto poprzez kilka istotnych aspektów. Przede wszystkim warsztaty, których najważniejszym celem była edukacja uczestników, całkowicie rezygnowały z systemu wykładowego, podawczego na rzecz intensywnej pracy młodzieży samodzielnie poszukującej kwestii problemowych i próbujących je rozwiązać. W ten sposób przeprowadzone zostały warsztaty przygotowujące do debaty o szansach i zagrożeniach wynikającej z podwójnej polsko-kaszubskiej tożsamości czy warsztaty dziennikarskie. Dużą efektywność nauczania osiągnięto także poprzez partnerskie relacje prowadzących i uczestników. Prowadzącymi byli zwykle studenci z KS Pomorania, którzy starali się być dla młodzieży raczej towarzyszami odkryć niż autorytetami z zakresu wiedzy o Kaszubach. Istotna była także lokalizacja warsztatów. Zwykle odbywały się one z dala od miejsca zamieszkania uczestników, a jednocześnie były to tereny atrakcyjne turystycznie, co było dodatkową motywacją do przyjazdu na „Remusową Karę”.

c) Umiejętność pracy zespołowej

Każdorazowo od początku trwania warsztatów kładziono szczególny nacisk na integrację uczestników. Było to o tyle ważne, że większość z nich nie znała się wcześniej, a przez kolejne cztery dni mieli ze sobą efektywnie współpracować. W tym celu przeprowadzano wiele zajęć integracyjnych, wzmacniających więzi między grupowe, jak choćby nocne podchody czy krótkie inscenizacje oparte o wiedzę z kaszubskiej literatury. Większość zajęć warsztatowych odbywała się w mniejszych grupach. Po każdych zajęciach następowała prezentacja zdobytej wiedzy na ogólnym forum, co pomagało młodzieży przełamać niechęć przed publicznymi wystąpieniami, a także zwielokrotniało szanse zapamiętania nowych informacji.

d) Umiejętność rozwiązywania problemów

Metoda projektu okazała się wartościowa zarówno dla młodzieży uczestniczącej w warsztatach, jak również dla studentów je przeprowadzających. Dla młodych ludzi z Klubu Pomorania „Remusowa Kara” okazała się sprawdzianem ich umiejętności, zwłaszcza z zakresu organizacji tego typu działań. Studenci byli odpowiedzialni nie tylko za przebieg zajęć warsztatowych, ale także za zorganizowanie miejsca warsztatów, zaproszenie gości, dopilnowanie, by wszyscy chętni uczestnicy dotarli na miejsce oraz całościowy plan przebiegu projektu i jego ostateczne rozliczenie. Bardzo potrzebna była w tym czasie mądra umiejętność rozwiązywania bieżących problemów, których przy tego typu projektach nigdy nie brakuje, zwłaszcza, gdy często trzeba działać pod presją czasu czy podejmować decyzje w niespodziewanych sytuacjach. Przyznać trzeba, że tego typu projekty pozwalają na zdobycie sporej dawki doświadczenia, które później wykorzystać można także w pracy zawodowej.

e) Umiejętność organizowania i oceny własnej pracy

Po każdej edycji warsztatów następowała ewaluacja. Uczestnicy wskazywali na mocne i słabe strony projektu, wypełniali ankiety ewaluacyjne, w których musieli odpowiedzieć m.in. na pytania: Jaki wg Ciebie był najciekawszy punkt programu? Czego zabrakło podczas warsztatów? Co byś zmienił/zmieniła w warsztatach? Jaką tematykę powinniśmy poruszyć lub poszerzyć na przyszłych warsztatach? Organizatorzy analizowali ankiety i w ten sposób mogli ocenić własną pracę, jak również wyciągnąć wnioski co do przyszłych edycji warsztatów.

5. Wady metody projektów

Mimo wielu zalet tej metody trzeba także wskazać na kilka istotnych problemów, z którymi borykają się organizatorzy projektów:

a) Czasochłonność i pracochłonność

Faktem jest, że metoda projektów pochłania bardzo wiele czasu. Dzieje się tak, ponieważ organizatorzy muszą sami wymyślić i zrealizować cały pomysł. Zwykle nie ma w takim przypadku gotowych wzorów, z których można by czerpać. Z tym samym problemem borykają się studenci z KS Pomorania. Przygotowanie warsztatów „Remusowa Kara” zwykle zajmuje około dwóch-trzech miesięcy, a kolejne kilka tygodni to czas na rozliczenie projektu. Jest to o tyle trudne, że zwykle w tym samym czasie organizatorzy muszą chodzić na zajęcia na uczelni, zaliczać kolokwia, a także podejmować inne mniejsze zadania w Klubie. Aby same warsztaty były naprawdę wartościowe dla uczestników należy włożyć ogrom pracy w ich przygotowanie. Poświęcić czas na zaplanowanie zajęć, zaprosić odpowiednich gości, zaplanować trasę i przebieg wycieczki, ustalić temat debaty, a także wymyślić wiele innych mniejszych zadań mających na celu jak najlepszą integrację uczestników.

b) Trudności organizacyjne

Największym problemem przy organizacji „Remusowej Kary” jest brak kadry, a dokładnie zbyt mała ilość członków KS Pomorania. Jest to uciążliwe nie tylko podczas realizacji tych konkretnych warsztatów, ale w ich trakcie najbardziej daje się we znaki. Zwykle na jednej, dwóch osobach spoczywa odpowiedzialność za cały projekt. Jest to bardzo stresująca sytuacja, zwłaszcza, że w grę wchodzą duże kwoty dofinansowania. Trudności sprawia też odpowiednia promocja wydarzenia. W Klubie wciąż brakuje osób, które zajęłyby się intensywnym nagłaśnianiem pewnych wydarzeń, w tym „Remusowej Kary” na różnych portalach informacyjnych i społecznościowych, co w obecnym czasie jest kwestią kluczową.

c) Bariery uczestników

Wbrew pozorom jednym z największych problemów, z jakimi borykają się organizatorzy „Remusowej Kary”, jest rekrutacja odpowiedniej ilości uczestników. Przed każdą edycją warsztatów do szkół trafiają szczegółowe informacje o projekcie, a do wybranych czterech-pięciu szkół średnich studenci osobiście jeżdżą na spotkania z młodzieżą, by opowiedzieć o projekcie i zachęcić do udziału w nim. Co roku po warsztatach uczestnicy wyjeżdżają bardzo pozytywnie zaskoczeni tym, w jaki sposób były prowadzone, część z nich deklaruje, że w przyszłym roku także weźmie w nich udział. Jednak bardzo trudno zebrać 40 uczestników tylko na podstawie prac rekrutacyjnych, choć podkreślić trzeba, że udział w warsztatach jest całkowicie darmowy. Przyczyny tego można się doszukiwać we wciąż negatywnym, stereotypowym obrazie Kaszub i Kaszubów. Młodzi ludzie nie chcą uczestniczyć w warsztatach związanych z tą tematyką, ponieważ często kojarzy się im ona z źle promowanym i przedstawianym folklorem, tandetnymi pamiątkami na wiejskich jarmarkach czy powtarzanymi na każdej imprezie kaszubskimi szlagierami. Nie zdają sobie sprawy, że kaszubska kultura jest o wiele bogatsza, niż mają okazję obserwować to w swoim środowisku, a niestety, często nie chcą jej poznać głębiej. Tego typu warsztaty wydają im się jedynie potwierdzeniem obrazu, jaki po osobistych obserwacjach zdążyli w sobie wypracować. Na szczęście część z nich przełamuje swoją niechęć i bierze udział w projekcie, a z ankiet ewaluacyjnych wynika, że nie żałują swojej decyzji.

6. Ocena przydatności projektu oraz produkty trwałe powstałe po projekcie

Zainteresowanie kaszubszczyzną z roku na rok się zwiększa. Widoczne jest to zwłaszcza po ilości szkół, w których wprowadza się naukę języka kaszubskiego. Z tą tematyką związanych jest też wiele różnorodnych projektów i działań społecznych. Wydaje się jednak, że „Remusowa Kara" wciąż jest przydatna w kaszubskim środowisku. Największym atutem projektu jest autentyczne zaangażowanie w jego przebieg kilkudziesięciu młodych ludzi. Poprzez uczestnictwo w warsztatach mają szansę na pozytywną zmianę myślenia o swoim pochodzeniu, a także wzbogacenie często jedynie podstawowej wiedzy o regionie. Dla młodzieży jest to szansa na poznanie ludzi, którzy interesują się tą tematyką i chcą się dzielić swoją wiedzą. Udział w projekcie przynosi pozytywne rezultaty wszystkim jego uczestnikom.

Po każdej edycji warsztatów powstają także tzw. produkty trwałe projektu. Wcześniej były to publikacje, w których zamieszczano referaty uczestników dotyczące literatury i kultury kaszubskiej. Po ostatnich trzech edycjach powstały filmiki, których istotnym celem jest zachęcanie młodych ludzi do zainteresowania swoim regionem, a także dbania o swój język regionalny poprzez jak najczęstsze jego używanie. Filmiki są także świetną promocją dla kolejnych edycji „Remusowej Kary", ponieważ widać na nich, jak jej uczestnicy dobrze się bawią, nie rezygnując przy tym ze zdobywania nowej wiedzy i umiejętności.

7. Podsumowanie i wnioski do dalszej pracy

Mimo tego, że ilość szkół z nauką kaszubskiego co roku sukcesywnie wzrasta, wydaje się, że projekt „Remusowa Kara" wart jest kontynuacji. Po wielu latach intensywnej pracy nad nim można uznać, że jest on potrzebny zarówno tym, którzy go organizują, jak i tym, którzy biorą w nim udział. Świadczą o tym przede wszystkim relacje zadowolonych uczestników, którzy do projektu chcą wracać – w liceum jako uczestniczy, a na studiach jako organizatorzy ze strony KS Pomorania. Projekt odbył się już osiem razy, jednak wciąż warto nad nim pracować, by coraz lepiej dostosowywał się do potrzeb i zainteresowań młodzieży, a także, by coraz ciekawiej i pełniej przedstawiał młodym bogactwo kulturowe Kaszub.

Bibliografia:

Chałas Krystyna, *Metoda projektów i jej egzemplifikacja w praktyce: w poszukiwaniu strategii edukacyjnych zreformowanej szkoły*, Warszawa 2000.
Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku, pod red. Tadeusza Pilcha, Warszawa 2003.
Uczenie metodą projektów, pod red. Bogusławy Doroty Gołębniak, Warszawa 2002.

Daniel Kalinowski

Hubert Suchecki, Zapomniany dramaturg kaszubski?

Szkic do portretu

Hubert Suchecki to zapomniana nieco postać w galerii twórców i animatorów kaszubskiego, a zwłaszcza wejherowskiego, życia artystycznego lat powojennych. Oprócz krótkiego omówienia biograficznego, jakie odnajdziemy w *Historii literatury kaszubskiej* Ferdynanda Neureitera[1], nieco większego ujęcia w *Bedekerze wejherowskim* Reginy Osowickiej[2] oraz hasła autorstwa Bogusława Brezy w *Słowniku Biograficznym Pomorza Nadwiślańskiego*[3] trudno odnaleźć więcej o nim informacji[4]. Na szczęście dla przyszłych badaczy w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie znajduje się zestaw teczek z materiałami po Hubercie Sucheckim[5], a wśród nich korespondencja, rękopisy i maszynopisy sztuk teatralnych oraz dokumenty świadczące o jego pracy społecznej i regionalistycznej. Dzięki tym właśnie zbiorom muzealnym oraz rozrzuconym informacjom w opracowaniach dotyczących Wejherowa[6], można sformułować proponowany tutaj szkic biograficzny i charakterystykę niepublikowanych nigdzie sztuk teatralnych.

---

[1] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk 1982, s. 245–246.

[2] R. Osowicka, *Bedeker wejherowski*, Gdańsk 1996, s. 240–241.

[3] B. Breza, *Suchecki Hubert*, [w:] *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, Gdańsk 1997, t. 4, s. 294–295.

[4] Skrótowe informacje są również dostępne w opracowaniach typu: R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, Gdynia 1962, s. 308; J. Drzeżdżon, *Piętna Smętka*, Gdańsk 1973, s. 81; s. j., *Hubert Suchecki (1913–1984)*, „Pomerania” 1984, nr 5, s. 50; J. Szews, B. Bieszk, *Kształcenie nauczycieli i 350 lat szkolnictwa w Wejherowie*, Wejherowo 1994, s. 23, 25; T. Bolduan, *Nie dali się złamać*, Gdańsk 1996, s. 82.

[5] Chciałbym w tym miejscu gorąco podziękować wejherowskiemu Muzeum (szczególnie pani Janinie Kurowskiej) za możliwość korzystania ze zbiorów oraz wykonania skanów dramatów Sucheckiego.

[6] Myślę w tym momencie o partiach poświęconych Sucheckiemu w pracy magisterskiej Magdaleny Hierowskiej pt. *Teatr amatorski w Wejherowie 1920–2010. Materiały do przyszłej syntezy*, Warszawa 2012 (sygn. R 5385, praca powstała w warszawskiej PWST, promotor prof. Lech Śliwonik) oraz odpowiednim partiom prac Klemensa Derca zatytułowanym: *Amatorski ruch teatralny w Wejherowie*, „Pomerania” 1969, nr 3–4, s. 26 oraz *Co wiemy, a czego nie wiemy o amatorskim ruchu teatralnym w Wejherowie*, Wejherowo 1961, s. 55–60. [maszynopis niepublikowany, złożony w zbiorach MPiMK-P]

Hubert Suchecki urodził się w Wejherowie 3 listopada 1913 roku. W tymże mieście skończył szkołę podstawową (na tym etapie edukacji przez dwa lata chodził do prywatnej szkoły niemieckiej) oraz gimnazjum klasyczne, w którym napisał maturę w 1935 roku. Rozpoczął studia germanistyczne oraz filozoficzne na Uniwersytecie Jagiellońskim, lecz wybuch wojny uniemożliwił mu ich kontynuowanie. W czasach gimnazjalnych rozpoczął działalność w Towarzystwie Czytelni Ludowych, która to organizacja zawiązała w 1938 roku Uniwersytet Ludowy w Bolszewie. Suchecki był także współorganizatorem Regionalnego Koła Kaszubskiego im. Antoniego Abrahama, które działało przy wejherowskim gimnazjum. Zaangażował się również w prace Akademickiego Związku Morskiego, w którym wraz z Leonem Ropplem propagował literaturę kaszubską.

W czasie okupacji pracował w niemieckiej firmie budowlanej w Gdańsku. Narzucono jego rodzinie II grupę narodowościową ze względu na postawę jego ojca, który od lat trzydziestych poczuł się Niemcem. Jednakże postawa matki oraz siostry sprawiła, że Hubert Suchecki sytuował się w przestrzeni polskiego patriotyzmu i udowodniał to swoją działalnością konspiracyjną (np. prowadził tajne lekcje języka polskiego we własnym domu). Mimo takich gestów tożsamościowych w pierwszych miesiącach powojennych musiał podczas procesów weryfikacyjnych składać oświadczenia o polskości swojej matki oraz siostry Klary – wejherowskiej nauczycielki muzyki. W latach wojny został powołany do niemieckiego wojska, w którym służył od 1942 roku w obsłudze naziemnej lotnictwa na terenach Litwy i Estonii. Potem dostał się do niewoli.

Po zakończeniu II wojny światowej rozpoczął pracę administracyjną w gdyńskiej aptece *Pod Gryfem*. W 1952 roku zakończył przerwane studia w Krakowie. W tymże roku zaczął pracę jako nauczyciel języka polskiego w Zespole Szkół Samochodowych w Wejherowie, w której przez cztery lata prowadził amatorski zespół teatralny. Grupa liczyła ponad 20 osób, przetrwała jednak tylko cztery lata z racji wyczerpania się zainteresowania u młodzieży. Od lat pięćdziesiątych Suchecki zaangażował się również w życie społeczno-polityczne regionu, działając w komisji kultury Miejskiej Rady Narodowej (1953–1968), a także w Towarzystwie Przyjaciół Ziemi Wejherowskiej. W tymże okresie założył Koło Miłośników Regionu Kaszubskiego, organizując prezentacje sztuki ludowej oraz wystawki piśmiennictwa kaszubsko-pomorskiego. Współzakładał w 1955 roku Kaszubski Zespół Pieśni i Tańca w Wejherowie. Potem zaś włączył się w działalność Związku Teatrów Amatorskich oraz Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. Także w latach pięćdziesiątych powstawały jego sztuki teatralne: kaszubskojęzyczne – *Wrëje* (1952), *Rebockie wesele* (1953), *Ukriti kapr* (1954), *Jedzeme na łów* (1955), *W rebockiej checzy na półwyspie helszczim* (1956). Przygotowywał również montaże poetyckie (np. na podstawie twórczości Stanisława Wyspiańskiego) oraz okolicznościowe przedstawienia szkolne[7].

---

[7] W haśle B. Brezy ze *Słownika biograficznego Pomorza Nadwiślańskiego* pojawia się jeszcze jeden tytuł sztuki H. Sucheckiego *Cztery pory roku* (1956). Nie znalazłem jednak ani w źródłach pisanych,

Jak zaświadcza o tym korespondencja, w intensyfikacji działań Sucheckiego w latach pięćdziesiątych dużą rolę odegrało środowisko kaszubskie i powstające w 1956 roku Zrzeszenie Kaszubskie. Na przykład Franciszka Majkowska doradzała mu w organizowaniu wystaw sztuki kaszubskiej, Lech Bądkowski zachęcał w 1958 roku Sucheckiego do przystąpienia w szeregi Związku Literatów Polskich, zaś Leon Roppel udzielał mu porad rzemiosła literackiego. Wejherowski działacz i nauczyciel zaprzyjaźnił się również z ks. Bernardem Sychtą.

Od 1973 roku pracował jako lektor języka niemieckiego w Pomaturalnym Studium Wychowawczyń Przedszkoli w Lęborku. Tam również organizował wystawy kaszubskiej sztuki ludowej oraz ekspozycje tematyczne. Stanowisko lektora języka niemieckiego świadczyło o wysokich umiejętnościach językowych Sucheckiego, on sam zaś utrzymywał wieloletnie kontakty z niemieckim środowiskiem szkolnym, dokładnie zaś z ośrodkiem szkolnym w Jöterbog między Poczdamem a Dreznem. Jeździł tam wielokrotnie jako przedstawiciel polskich szkół zawodowych, realizując jednocześnie ideologiczną linię oficjalnych kontaktów Polski Rzeczpospolitej Ludowej i Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Z drugiej jednak strony prowadził tam działalność popularyzacyjną dotyczącą kultury Kaszub (zorganizował dwie wystawy o tradycji ludowej). Za swoją działalność społeczno-kulturalną bywał doceniany i nagradzany: uzyskał Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski oraz medal Zasłużony Ziemi Gdańskiej. Suchecki był kolekcjonerem kaszubskiej sztuki ludowej oraz piśmiennictwa kaszubsko-pomorskiego. Swoje zbiory przekazał w zapisie testamentu wejherowskiemu Muzeum. Zmarł 29 lutego 1984 roku. Jego grób znajduje się na Cmentarzu Śmiechowskim.

Przegląd dramatów

Cechą wspólną wszystkich dramatów Huberta Sucheckiego jest opis specyfiki wiejskiego świata lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku. Akcja jego sztuk teatralnych rozgrywa się na kaszubskiej wsi, gdzieś na północnych krańcach wybrzeża, pomiędzy Władysławowem a Helem. Uczestnikami wydarzeń dramatycznych są najczęściej rybacy, rzadziej rolnicy czy robotnicy, przeżywający odmieniającą się zasadniczo rzeczywistość społeczną i mentalnościową. Przekształcenia z dawnego modelu konserwatywno-patriarchalnego na stosunki socjalistyczno-liberalne wywołują tutaj pewien typ konfliktów, które nie mają jednak postaci drastycznych walk ideologicznych, a raczej żartobliwą aurę sporów pokoleniowych, okraszoną sporą dawką elementów folkloru. Dramaty Sucheckiego unikają zatem jednoznacznego,

---

ani w zbiorach MPiMK-P śladu po tej sztuce. Możliwe więc, że informatorzy Brezy podali mu nieprecyzyjne informacje.

politycznego opowiedzenia się po stronie socjalistycznej władzy, choć niewątpliwie sympatyzują swą tematyką z nowymi prądami kulturowymi[8].

Oto pierwsza ze sztuk pt. *Wrëje. Sztuka ludowa w jednej odsłonie z śpiewami i tańcami regionu kaszubskiego* (1952) to obyczajowa miniatura teatralna przedstawiająca na kanwie zabiegów matrymonialnych marynarzy wobec młodych Kaszubek różnice pokoleniowo-mentalne w obrębie jednej rodziny. Suchecki tak ułożył akcenty w obrazku, że Lena – najstarsza z córek rodziny kaszubskiej jest rzeczniczką wartości tradycyjnych, zaś pozostałe jej siostry, tj. Jadzia, Truda i Teresa to dziewczęta, które chcą się uwolnić spod kurateli rodziców i wyjść za mąż za marynarzy pochodzących spoza Kaszub. Miniatura rozwija się w taką stronę, że w końcu utworu Lena przekonuje się do poważnych zamiarów marynarzy, a wspiera ją w tym jeszcze jedna osoba – ciotka Budziszka, która tylko na zewnątrz utrzymuje postawę tradycjonalizmu, zaś wewnątrz ma sporą sympatię dla młodych mężczyzn. Chęć zabawy, śpiewu i tańca zostaje przez młodych wreszcie zrealizowana, odbywa się to jednak nie w budynku spółdzielni rybackiej, lecz w kaszubskiej checzy. Najpierw więc marynarze wykonują piosenkę partyzancką, o wymiarze patriotycznym, potem zaś Kaszubki prezentują ludowe tańce, które także mają innego typu zaangażowanie w stosunku do ojczyzny. W końcowym akordzie sztuki następuje wzajemne poznanie się środowisk i przełamanie nieufności.

Druga z teatralnych propozycji Sucheckiego *Rebockie wesele. Współczesna sztuka ludowa w 4 odsłonach osnuta na tle zwyczajów rybaków kaszubskich* (1953) kontynuuje wątek miłosny z pierwszej jednoaktówki, mocniej wszakże podkreślając aspekt polityczno-społeczny sztuki. Zamknięta społeczność kaszubska spotyka się tutaj z marynarzami pochodzącymi z różnych stron Polski, co wywołuje swoiste napięcie pomiędzy starszym pokoleniem a młodymi przybyszami z zewnątrz. Ponieważ sztuka dedykowana jest „strażnikom naszych morskich granic", czyli Marynarce Wojennej, nie ma wątpliwości, jakie postawy będą w utworze promowane. Występują tutaj wśród postaci kobiet młoda przodowniczka pracy – Irena, jej siostry Lena, Jadzia i Teresa, ich matka – Budziszka, złośliwa ciotka – Potrykuska oraz koleżanka Ireny – Stefka. Z postaci męskich wyróżniają się ojciec Irenki – Budzisz, jej wybranek serca – marynarz Staszek, wiejski chłopak, niedoszły narzeczony Irenki – Janek, bracia Irenki – Tona i Stach. Pojawiają się jeszcze także inne, epizodyczne postacie sztuki.

W sensie dramatycznego konfliktu w sztuce Sucheckiego chodzi o biegunowe zestawienie dawnych i współczesnych porządków społecznych[9]. Marynarze wraz młodym pokoleniem Kaszubów reprezentują socjalistyczny postęp w Polsce, z zachwytem wypowiadają się o budowie i funkcjonowaniu Nowej Huty, darmowej nauce w szkołach oraz lepszych niż kiedykolwiek perspektywach życiowych. Natomiast stary Budzisz i jedna z jego córek zapatrzeni są w stare, sprawdzone sposoby organizacji wiejskiej społeczności, w której decydujący głos ma ksiądz, zaś normy zachowań dodatkowo motywuje miejscowy obyczaj. Dlatego też, kiedy ubogi marynarz stara się o względy córki kaszubskiego rybaka, początkowo wygląda to na związek bez przyszłości. Ojciec Irenki wybrał przecież na męża dla swojej córki Janka, głównie dlatego, że w ten sposób lokalna maszoperia wzbogaci się o nowy kuter. Mniej zajmuje ojca fakt, że chłopak jest pijakiem, gdyż ważniejsza wydaje się tradycja i ciągłość maszoperi. Trzeci akt sztuki pokazuje jednak, jak ojciec-konserwatysta ulega sugestiom młodych i zgadza się na ożenek córki-przodowniczki z wzorowym marynarzem spod Krakowa. Powstające w ten sposób małżeństwo ma świadczyć wedle porządku wartości sztuki o nowoczesności i przemianach, jakie zachodzą również i w społeczności kaszubskiej.

---

[8] Taka postawa poszukiwania wspólnej przestrzeni działalności regionalnej kaszubskich aktywistów i władzy ludowej wydawała się w pierwszych latach powojennych możliwa. Dopiero dojście do władzy środowiska PPR i socrealizm w estetyce rozwiał złudzenia wielu Kaszubów co do intencji „opieki" władzy ludowej nad ruchem kaszubskim. Patrz o tych zjawiskach: C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością,* Gdańsk 2002.

[9] O poetyce socrealizmu w dramacie pisali: E. Csató, *Polski teatr współczesny pierwszej połowy XX wieku*, Warszawa 1967, s. 139–155; L. Eustachiewicz, *Dramaturgia polska w latach 1945–1977*, Warszawa 1979, s. 24–51; M. Fik, *Trzydzieści pięć sezonów*, Warszawa 1981, s. 14–19, 96-99, 117–131.

Ukriti kapr (1954) to niewielkich rozmiarów obyczajowy obrazek sceniczny związany z przedstawieniem swoistego życia kulturalnego kaszubskiej wsi. Suchecki ukazuje tutaj tytułowego bohatera kapra Gusta, który jest najprawdopodobniej szwedzkim zbiegiem z czasów II wojny światowej, który na północnych Kaszubach znajduje pomoc i zrozumienie. Wywołuje on zaciekawienie głównie u młodych dziewcząt wiejskich, które usilnie chcą go poznać. Rozmowa o nim i z nim w gronie wiejskiego towarzystwa przynosi informacje o podtekście patriotycznym, tzn. mężczyzna opowiada o zaletach charakterologicznych Kaszubów oraz wspomina o powstaniu polskiej floty kaperskiej za króla Władysława IV Wazy[10]. Wiadomości historyczne nie są jednak w sztuce najważniejsze, silniejszym elementem jest atmosfera zabawy i tańców, które kończą jeden z długich wieczorów na Kaszubach. Trudno ten utwór nazwać dramatem, to raczej miniatura sceniczna, w której najważniejsze wydaje się zarysowanie nastroju zabawy wiejskich mieszkańców, aniżeli ukazanie konfliktu charakterów czy idei.

Jedzeme na łów. Współczesna sztuka ludowa w 3 odsłonach ze śpiewami i tańcami kaszubskimi osnute na tle motywów ludu kaszubskiego (1955) to sztuka znowu dotycząca lat pięćdziesiątych i ponownie dedykowana Polskiej Marynarce Wojennej. Występuje tutaj rybacka rodzina Muzów z ojcem, matką i trzema córkami, a także przedstawiciele wiejskiej społeczności z negatywnymi postaciami Boldy i Kipniczki oraz pozytywnymi figurami Pawła – narzeczonego jednej z córek Muzów oraz jej przyjaciółek. Wątek miłosny w tej sztuce jest realizowany na przykładzie związku pomiędzy przodownikami pracy Trudą Muzą a Pawłem. Kończy się on ślubem głównych bohaterów. Radość z tego zdarzenia współbrzmi z motywem ideologicznym utworu. Oto bowiem najstarszy rybak wioski Bolda, przywiązany do osobistej własności i do maszoperii jako najlepszego modelu ekonomicznego rybołówstwa, oddał wreszcie na własność miejscowej spółdzielni rybackiej swój kuter. Poza tym przejęci ideą popierania spółdzielczej produkcji Kaszubi odrzucają propozycje „szabrowników", tzn. samodzielnie sprzedającej ryby Kipniczki, aby prowadzić prywatny i indywidualny handel. W ten sposób Suchecki zaznaczył w swym utworze pozytywne wzorce społeczne, które mają zastąpić postawy wsteczne i aspołeczne[11]. Wszystkie te wydarzenia są w szczególny sposób komentowane przez przyśpiewki, piosenki oraz kaszubskie tańce ludowe, które mają unaocznić specyfikę folkloru rybackiego północnych rejonów Kaszub. Łącznie daje to estetyczny rezultat sztuki wodewilowej z propagandowym nieco tłem.

---

[10] Jest to motyw, który bardzo często podejmuje również Augustyn Necel w swoim pisarstwie odkrywanym na rynku czytelniczym od połowy lat pięćdziesiątych XX wieku. Patrz: A. Necel, *Saga o szwedzkiej checzy*, Warszawa 1957; tegoż, *Krwawy sztorm*, Gdańsk 1960; tegoż, *Złote klucze*, Gdynia 1962.

W rebockiej checzy na półwyspie helszczim to sztuka pokazująca ostatnie dni II wojny światowej i nadzieje wiążące się z nadejściem frontu. Jest to sztuka wysoce patriotyczno-agitacyjna, pokazująca na przykładzie rodziny Kąkolów społeczność kaszubską jako grupę ciemiężoną przez Niemców i wypatrujących z utęsknieniem upadku nazistów. Z radością więc przyjmują oni doniesienie o klęsce pod Stalingradem i wiadomość o pojawieniu się w pobliskich lasach radzieckich spadochroniarzy: Wasyla i Iwana. Rosjanie natomiast bez konfliktów ideowych nawiązują kontakt z miejscową partyzantką i prowadzą swoistą akcję ideowo-uświadamiającą na temat zalet socjalizmu. Znajdują nawet swoich naśladowców w postaci młodego Bolka, który marzy o wprowadzeniu porządków politycznych rodem ze Związku Radzieckiego także na Kaszubach lub choćby o wieszaniu czerwonych flag podczas świąt narodowych. Pojawienie się frontu i kolejnych sympatycznych wyzwolicieli przypieczętowuje przyjaźń radziecko-polsko-kaszubską.

Wspomniane czynniki treściowe sztuki stoją w sprzeczności z powszechnym doświadczeniem Kaszubów, mających najczęściej negatywne wspomnienia o żołnierzach Armii Czerwonej[12]. Tutaj jednak wyzwolenie Kaszub ze strony Rosjan zdaje się przebiegać we wspólnocie antygermanizmu. Sojusz kaszubsko-sowiecki podkreślają jeszcze scenki z kaszubskimi oraz rosyjskimi tańcami i pieśniami, które przybliżają kulturowo i prywatnie do siebie wyzwolicieli i wyzwolonych. Sztuka Sucheckiego przybiera w ten sposób formę agitacyjno-obyczajową, która nie jest dobrze dopracowana w sposobie budowania logiki i głębokości przedstawienia postaci. Staje się jednak formą dramaturgizowanej akademii okolicznościowej, służącej celom pozaartystycznym.

---

[11] Wspomniane tutaj rozwiązania tematyczne są typowe dla poetyki utworów socrealistycznych. Patrz podobne rozwiązania w utworach: *Załoga* Zdzisława Skowrońskiego i Józefa Słotwińskiego*, Zwycięstwo* lub *Chwasty* Janusza Warmińskiego, *Kąkol i pszenica* Tadeusza Łomnickiego czy *Sześć godzin ciemności* Romana Bratnego.

[12] Wymieńmy w tym miejscu choćby kilka wspomnień, w których doświadczenia Kaszubów z krasnoarmiejcami były wstrząsające: S. Janke, E. Szczesiak, *Kolce syberyjskiej róży*, Gdańsk 1990; E. Pryczkowski, *Wspomnienia kaszubskich Sybiraków*, Banino 2010; E. Szczesiak, *Wyrwana z piekła*, Gdańsk 2014.

Kwestia oceny dramaturgii

Po zapoznaniu się z treścią oraz technikami scenicznymi sztuk teatralnych Sucheckiego można odnieść wrażenie, że nie obcujemy tutaj z ambitną artystycznie dramaturgią. Rzeczywiście tak właśnie jest, choć trzeba przy ocenie estetycznej tych propozycji pamiętać o trudnym dla literatów czasie socrealizmu, w jakim powstawały. Poetyka owa z pewnością nie pozwalała autorom na twórcze eksperymenty lub choćby na wielowymiarowe dzieła, a zmuszała do rysowania biało-czarnego układu wartości, schematycznych postaci i banalnych rozwiązań[13]. W odniesieniu do literatury kaszubskiej, na pełną realizację socrealistycznej powieści, liryki czy dramatu nikt się w tym języku nie decydował. Jednak blisko tego trybu pisania byli chwilami tacy twórcy kaszubskojęzyczni, jak Jan Piepka[14], który obok czynników ludycznych zaznaczał przemiany społeczno-obyczajowe lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych czy też Jan Rompski[15], który przedstawiał krytykę porządków sanacji z pozycji światopoglądu o socjalistycznych predylekcjach. Także i spośród polskojęzycznych twórców realizujących temat kaszubski lub pomorski Lech Bądkowski[16] czy Franciszek Fenikowski[17] byli autorami, którzy napisali kilka pozycji bliskich estetyce socrealistycznej. Pozycja zatem Sucheckiego jako twórcy podejmującego (choćby pośrednio) zadania literatury zideologizowanej powinna być rozumiana jako poszukiwanie własnego stylu w latach wybitnie takim poszukiwaniom niesprzyjających. Sam autor sztuk i reżyser spektakli zrozumiał chyba swoją artystyczną porażkę, dlatego swej twórczości scenicznej nie kontynuował, koncentrując się bardziej na kolekcjonerstwie i na pracach społecznych.

Ważnym głosem w ocenie sztuk teatralnych Sucheckiego są słowa jego wieloletniego przyjaciela Leona Roppla. Działacz ten nie był entuzjastą dramatów swojego znajomego i nie wzbudzały w nim wielkiego entuzjazmu. Na przykład pisał w liście:

> Zwracam *Wrëje* poprawione. Jako utwór sceniczny - są słabe, natomiast jako „wprowadzenie do wieczornicy kaszubskiej" czy coś podobnego – ujdą.

---

[13] S. Burkot, *Upolitycznienie literatury. Powieść realizmu socjalistycznego*, [w:] tegoż, *Proza powojenna (1945–1980)*, Warszawa 1982; W. Tomasik, *Polska powieść tendencyjna 1949–1955. Problemy perswazji literackiej*, Wrocław 1988; T. Wilkoń, *Polska poezja socrealistyczna w latach 1949–1955*, Gliwice 1992; M. Piekara, *Bohater powieści socrealistycznej*, Katowice 2001.

[14] Pisałem o tym w artykule: D. Kalinowski, *Jasna strona codzienności. Sztuki teatralne Jana Piepki*, „Acta Cassubiana" 2015, nr XVII.

[15] D. Kalinowski, *Dramaturgia Jana Romskiego, Tematy, idee, techniki*, [w:] J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, oprac. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo – Gdańsk 2009, s. 5–44.

[16] K. Turo, *Działalność pisarska Lecha Bądkowskiego w latach pięćdziesiątych XX wieku*, [w:] *Lech Bądkowski. Literatura i wartości,* red. D. Kalinowski, Bytów – Słupsk – Gdańsk 2009, s. 93–104.

[17] E. Foltyn, *Brzeg jutra a współczesne Inferno. Realizm socjalistyczny a wczesna twórczość Franciszka Fenikowskiego*, [w:] *Franciszek Fenikowski. Kaszuby na nowo opisane*, red. D. Kalinowski, Słupsk – Gdańsk 2012, s. 91–108.

> Konflikt „światopoglądowy” zarysowany, ale nie umotywowany! Ponieważ jednak „gwoździem programu” już nie samo „wprowadzenie”, lecz popisy śpiewno-taneczne, całość powinna ujść[18].

Te brzmiące dość obcesowo słowa mogły Sucheckiego zaboleć, lecz wiemy, iż dalej utrzymywał z Ropplem bliskie stosunki, a zatem przyjął do serca wszelkie sugestie co do stylu. Suchecki również korespondował z cieszącym się wówczas największym poważaniem dramaturgiem kaszubskim, czyli ks. Bernardem Sychtą. Prześledzenie kilku listów pozwala sądzić, że stosunki twórców były zażyłe, Suchecki mógł zatem wiele się od Sychty nauczyć. Nie widać jednak, aby w swych pomysłach scenicznych Suchecki miał wynieść z kontaktów z księdzem Sychtą wiele nauki na temat kompozycji i treści dramaturgii[19]. Raczej pozostał na stanowisku przeciętnie ambitnego twórcy, który odświeża tradycję ludową teatru, dodając do niej współczesne mu treści społeczne czy polityczne.

Jak sam przyznawał w wywiadzie udzielonym w 1957 roku:

> Wszystkie te utwory oparte są na tle życia rybaków kaszubskich. Nie przedstawiają one pod względem budowy utworu specjalnej wartości artystycznej i w żadnym wypadku nie mają pretensji do nazwy utworu literackiego, względnie dramatu. Niemniej, praca ta daje mi dużo zadowolenia i tę satysfakcję, iż przede wszystkim młodzież ma okazję zapoznać się z obyczajami tu panującymi i zaznajomić się z tą formą, która przerzuca te zwyczaje w czasy nam współczesne[20].

Z dzisiejszej perspektywy estetycznej irytująco wyglądają Sucheckiego zestawienia ludowych przyśpiewek czy tańców jako przerywniki scenicznej rozmowy towarzyskiej. Jeszcze bardziej wywołują uśmiech politowania te partie tekstu, w których wygłasza się chwalby o zdobyczach gospodarczych czy kulturowych Polski socjalistycznej. Można w tym widzieć dydaktyczno-ideowy przekaz literacki, który powstał w wyniku polityczno-środowiskowego zamówienia albo jako objaw skrajnej estetycznej naiwności. Trzeba się jednak zapytać, jak się ma do socjalistycznych, ideowych składników sztuki obecność kaszubskiego folkloru. Co miałaby wspólnego aktualna polityczna agitacja z tradycyjnymi kaszubskimi obyczajami?

---

[18] List od Leona Roppla z 9 lutego 1960 r. W zbiorach MPiMK-P w Wejherowie.

[19] Inna sprawa, że i Sychta w części swoich propozycji tworzył utwory nie tyle wysokoartystyczne, co folklorystyczno-obrzędowe. Patrz: D. Żebrowska, *Twórczość dramatyczna Bernarda Sychty*, „Zeszyty Naukowe Wyższego Studium Nauczycielskiego UG” 1973, nr 3, s. 113–117 albo J. Walkusz, *Piastun słowa. Ks. Bernard Sychta*, Gdańsk, Pelpin 1997, s. 66–96; D. Kalinowski, *Bernard Sychta teatralny czyli (syn)teza Kaszub na scenie,* w druku.

[20] Cytat za: s. j., *Hubert Suchecki, (1913–1884)*, s. 50.

Odpowiedź jest oczywista… Atrakcyjny i głęboko przemyślany związek artystyczny pomiędzy tymi czynnikami nie istnieje. Natomiast takie współwystępowanie aspektów społeczno-obyczajowych i ludowo-muzycznych jest próbą przemycenia rodzimej tradycji wśród, koniecznych w takim układzie do realizacji, „szczytnych" idei socjalizmu. Własna tradycja pojawia się zatem w sztukach, choć przygnieciona sztywnymi hasłami propagandy politycznej i ekonomicznej. Jeśli Suchecki chciał wystawiać sztuki, które propagowały kulturę kaszubską, musiały one w takich warunkach objawić się jedynie sięgnięciem do składników przekazu ludowego, obfitującego w obrzędowość wiejską, nie było zaś miejsca na pogłębione sportretowanie zagadnień tradycji kaszubskiej, która wypracowała przecież swoje wyróżniki mityczne czy mitologiczne[21]. Suchecki postawił zatem akcent na prezentację obyczajowości miłosnej i rytuałów weselnych, które wydawały mu się najbardziej atrakcyjne estetycznie i na tyle optymistyczne w przekazie, że świetnie korespondowały z równie optymistyczną a zarazem socrealistyczną wizją przyszłości. Poza tymi składnikami Suchecki wprowadzał jeszcze bezimienne obrzędowe pieśni ludowe oraz utwory skomponowane przez Jana Trepczyka, czy Leona Roppla, wiersza Franciszka Sędzickiego (*Nasza mòwa*), a także odwoływał się do „hymnu kaszubskiego" Hieronima Derdowskiego[22]. Widz lat pięćdziesiątych XX wieku miał w efekcie możliwość poznać choć kilka przejawów kultury kaszubskiej; na więcej w układzie centralnie sterowanego reglamentowania kultury regionu, jaki wypracowali decydenci z partyjnej centrali, nie było po prostu już miejsca[23]. W dzisiejszej ocenie dramaturgia Sucheckiego jest przykładem nieudanego mariażu folkloru kaszubskiego z opisem przemian kulturowych lat powojennych. Może być dowodem na twórczość amatorską uprawianą ze swoistą naiwnością tematyczną i formalną, którą tylko częściowo można usprawiedliwić. Ma ona dzisiaj wartość tylko historyczną, natomiast nie przynosi ożywczych idei tożsamościowych.

---

[21] Patrz wybitne przykłady kaszubskojęzycznej dramaturgii mitologizującej Kaszuby, które powstały latach międzywojennych (Jan Karnowski) albo w pierwszych latach powojennych (Jan Rompski, ks. Bernard Sychta).

[22] Zwłaszcza nawiązanie do twórczości Franciszka Sędzickiego i Hieronima Derdowskiego można rozumieć jako „bezpieczny" politycznie gest estetyczny, podkreślający dziejową i kulturową wspólnotę kaszubsko-polską.

[23] Inną drogę wybrał Paweł Szefka, który nie włączył swoich sztuk folklorystycznych w ideologiczne rozgrywki swojej epoki, zajmując się ściśle redakcją materiału muzycznego i tworzeniem z tego materiału inscenizacji: *Gwiżdże. Widowisko obyczajowe, obrazujące obyczaje i zabawy noworoczne Kaszubów,* Gdańsk 1957; *Sobótka. Widowisko ludowe oparte na zwyczajach i obyczajach kaszubskich,* Gdańsk 1958; *Deguse. Obyczajowy obrazek sceniczny z kaszubskich stron,* Gdańsk 1961; *Wyzwoliny kosiarza. Widowisko plenerowe z Kaszub,* Gdańsk 1979; *Wrejôrze jidą. Widowisko plenerowe z kaszubskich obrzędów dyngusowych,* Gdańsk 1981.

Wanda Lew-Kiedrowska

Królewianka w Pałacu – albo „Kaszubskie dyktanda…”

Czternaście dyktand, to dużo czy mało? Nie ważne, jak ktoś na to patrzy, ale jest to zawsze coś dobrego na drodze ratowania języka kaszubskiego – naszej Królewianki.

Dyktando kaszubskie i matura z j. kaszubskiego „urodziły się” w Kaszubskim Liceum Ogólnokształcącym w Brusach, kiedy byłam tam nauczycielką języka kaszubskiego.

Brusy - to zaczarowane miejsce, z duchem Jana Karnowskiego; to wirujący, śpiewający i grający zespół „Krëbanë”; to pierwsza ponadgimnazjalna kaszubska szkoła z gośćmi, spotkaniami i wycieczkami po Kaszubach; to uczniowie, którzy poznawali swoje rodowe korzenie; to – dziś już śp. Józef Chełmowski – zakochany w swojej Małej Ojczyźnie i jego zaczarowany świat; to wielu nauczycieli, którzy w kaszubszczyźnie widzieli wartości – wszak nic nie dzieje się bez przyczyny.

Poczynania bruskich działaczy z panem Józefem Słomińskim na czele, wspartych przez pracowników naukowych Uniwersytetu Gdańskiego z prof. Józefem Borzyszkowskim na przedzie, wydały owoc, któremu na imię ***Kaszubskie Liceum Ogólnokształcące w Brusach*** powołane do życia w 1991 r. Mój pomysł to ***Kaszubskie dyktando*** – 2002 r., a wspólne działanie dyrektora Henryka Krzoski i nauczycieli to ***Matura z języka kaszubskiego* –** 2005 r.

Rok 2002 został ogłoszony przez ZKP rokiem Hieronima Jarosza Derdowskiego. Prezes prof. Brunon Synak i Zarządu ZKP zaapelowali, by oddziały przygotowały działania związane z tym wielkim kaszubskim pisarzem. Oddział stężycki ZKP zgłosił „Kaszubskie dyktando” poświęcone tekstom H. J. Derdowskiego. Byłam i jestem członkiem tego oddziału.

Przez lata dyktando się zmieniało, bo doświadczenie podpowiadało, co i jak zrobić, by z roku na rok było lepiej; chodzi o zmianę terminu – z maja na listopad, zwiększenie kategorii z dwóch do pięciu, a co 5 lat walka o tytuł *Arcymistrza Kaszubskiej Pisowni,* pojawiło się przechodnie pióro, ufundowanie przez Stowarzyszenie Nauczycieli Języka Kaszubskiego „Remùsowi Drëszë”. Jedno jest stałe – dyktando razem z Królewianką wędruje po różnych miastach i wsiach kaszubskich. Od początku dyktando przygotowuje Oddział ZKP Stężyca, Zarząd Główny ZKP i inny oddział, który o taką organizację poprosił. Muszę przyznać, że każdorazowa organizacja dyktanda i współpraca przy tym przedsięwzięciu, były i są radosną i dobrą pracą. Prezesi oddziałów, dyrektorzy szkół, samorządowcy, działacze kaszubscy i moi przyjaciele zawsze czuli współodpowiedzialność za Królewiankę i robili wszystko, by dobrze się czuła.

Dla uporządkowania wiedzy o tym przedsięwzięciu, należy wspomnieć, gdzie kolejne dyktanda się odbywały.

I. – 18 maja 2002 r. w szczególnym dla Kaszubów Pałacu – na Uniwersytecie Gdańskim z tekstami H. J. Derdowskiego.

Jako że początki są ważne i czasami tak się dzieje, że giną w mroku niepamięci, pozwolę sobie na nieco dłuższy opis tego wydarzenia.

Po paru latach nauczania j. kaszubskiego w KLO w Brusach zauważyłam, że niektórzy uczniowie po 1,5-rocznej nauce kaszubskiego zaczynają pisać bez błędów. Pomyślałam – „Trzeba to pokazać, by inni uwierzyli, że kaszubskiej pisowni można się nauczyć”. I stało się. W radiu Krystyna Bochenek reklamowała polskie dyktando. A dlaczego nie może być kaszubskie dyktando? Stężycki oddział nie miał swojej sztandarowej imprezy, a może ta idea byłaby dobra? Podzieliłam się z tą myślą z prezesem prof. Brunonem Synakiem i Zarządem Głównym. Wszyscy byli „za”.

Trwał akurat Rok Derdowskiego, dlatego teksty tego pisarza miały być pisane na dyktandzie. Kto mógłby je lepiej przygotować niż prof. Jerzy Treder? Zgodził się. Do organizacji włączył się KS „Pomorania”, Komisja Edukacji ZG ZKP, biuro ZKP, a szczególnie p. Anna Mucha. Oddział Gdański ZKP przyjął zaszczyt przygotowania I Kaszubskiego Dyktanda. Bardzo zaangażował się prezes gdańskiego oddziału ZKP prof. Andrzej Ceynowa i Pałac najważniejszy dla Kaszubów wpuścił naszą Królewiankę na swoje pokoje. Pieniędzy na organizację nie było żadnych. Chodziłam i prosiłam o wsparcie. Nie było łatwo ani miło. Byli tacy, którzy nawet „wdowim groszem” się dzielili, ale byli też i tacy, którzy nie widzieli potrzeby wspierania takiego działania. Zbliżał się czas pisania, a pieniędzy na nagrody i poczęstunek za dużo nie było. Jednak znalazł się ktoś, kto chciał pozostać anonimowy i sfinansował niemal wszystkie wydatki. Człowiek z Gdańska, nie-Kaszub, kiedyś dał nam auto na pogrzeb ks. Jerzego Popiełuszki. Ja pamiętam i w imię Królewianki – *Dziękuję!* Ostatecznie na „**złotej liście darczyńców**” znalazły się 34 wpisy osób prywatnych i instytucji. Część z nich wspiera każde dyktando, im też dziękuję. Nagród było dużo i różnorodnych, na początku dyktanda stały na scenie i czekały na zwycięzców. Dodatek do Dziennika Bałtyckiego „Norda” drukował fragmenty z „Czôrlińscziégò…”, co dawało okazję do ćwiczeń w szkołach i w domu. Wszyscy czekali na to, jak dyktando wypadnie.

Ale kłopotom nie było końca. Nikt nie był pewny, ilu uczestników zjawi się na dyktandzie, jak zapewnić frekwencję? Prof. Brunon Synak zaprosił wszystkich członków Zarządu Głównego i chętnych samorządowców. Dlatego I dyktando pisała najważniejsza góralka na Kaszubach – Janina Kwiecień i prezydent Gdańska Paweł Adamowicz, i wielu innych. Ja przywiozłam autobusem 20 licealistów z Brus. Razem uzbierało się 74 piszących. Było dobrze. Brunon Cirocki z Borzestowa – szczególny miłośnik Królewianki – przywiózł kibiców z transparentami, dzieci z Kamienicy Szlacheckiej pod kierunkiem p.Teresy Wejer przygotowały prezentację scenek na podstawie poematu „Ò panu Czôrlińsczim…”, zespół „Krëbanë” z Brus przyjechał ze śpiewem i tańcami. Jest tak do dziś, że główny organizator przygotowuje atrakcje. Są one różnorodne i zawsze podobają się uczestnikom dyktanda.

Tyle luźnych myśli na temat I., może najważniejszego, DYKTANDA KASZUBSKIEGO.

Fot. z archiwum autorki.

Następne odbyły się:

II. 18 października 2003 r. w Pałacu Przebendowskich – Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej **w Wejherowie** i z tekstami A. Majkowskiego. Po tym dyktandzie zapadła decyzja, by odbywały się one w 1. sobotę po Wszystkich Świętych.

III. 6 listopada 2004 w Zespole Szkół Zawodowych i Ogólnokształcących na Wzgórzu Wolności **w Kartuzach**, gdzie pisane były specjalnie przygotowane fragmenty tekstów Anny Łajming, a syn pisarki Włodzimierz Łajming przysłał okolicznościowy list i pozdrowienia dla piszących. Pojawiła się też nowa kategoria *zawodowcy*, bo nauczyciele też chcieli się sprawdzić.

IV. 5 listopada 2005 r. w Zespole Szkół w Pucku, gdzie pod okiem Starosty Puckiego i prezesa ZKP – Artura Jabłońskiego, uczestnicy pisali teksty Józefa Ceynowy, a obiad jedli w Pałacu w Żelistrzewie.

V. 4 listopada 2006 r. w gimnazjum w Żukowie, tu w każdej kategorii mogło startować do 10 uczestników z każdej szkoły, zmierzyli się oni z tekstem „Życia i przygód Remusa” A. Majkowskiego.

VI. 10 listopada 2007 r. w Szkole Sportowej w Sopocie z tekstami ks. Bernarda Sychty. Po raz pierwszy wszyscy mistrzowie z minionych pięciu edycji pisali specjalne dyktando, by zdobyć tytuł I. Arcymistrza Kaszubskiej Pisowni. Przypadł on Iwonie Makurat z Kościerzyny.

VII. 8 listopada 2008 r. w Powiatowym Zespole Szkół w Kościerzynie i znowu uczestnicy pisali fragmenty tekstu z „Życia i przygód Remusa" A. Majkowskiego. (*W roku 2008 w Katowicach było 20 polskie dyktando!)*

VIII. 7 listopada 2009 r. w Sierakowicach przyniosło szczególne zwycięstwo nauczycielce z Parchowa **Marzenie Reglińskiej** za bezbłędne napisanie dyktanda i tytuł Zawodowego Mistrza Kaszubskiej Pisowni oraz nagrodę specjalną za piękne napisanie dyktanda. Sierakowice wydały antologię utworów braci ks. Antoniego i Aleksego Pelplińskich, a ich teksty były przedmiotem zmagań uczestników. Grały śpiewały i tańczyły zespoły z Załakowa, Tuchlina i „C.Z.A.D.", a „Wiadomości Sierakowickie" zaprezentowały wielki fotoreportaż z imprezy.

IX. 6 listopada 2010 r. w Bytowie – to wielkie święto języka kaszubskiego, bo oprocz pisania tekstów Jana Karnowskiego, odbyła się szczególna promocja „Pana Tadeusza", na kaszubski przetłumaczonego przez Stanisława Jankego. Wybrane fragmenty polskiej epopei po kaszubsku czytali Danuta Stenka i Maciej Miecznikowski. Dla uczestników dyktanda wielką radością było otrzymanie autografu znanych kaszubskich artystów. Na dyktandzie był też promowany śpiewnik ks. Antoniego Peplińskiego, pochodzącego z Bytowskiej Ziemi. Wielkimi zwycięzcami byli uczniowie z I LO w Kościerzynie, bo w kategorii szkół ponadgimnazjalnych Tomasz Urbański zdobył I. m, Faustyna Hinc II m, a Paweł Ruszkowski III. Ten ostatni jest dziś nazywany *„kaszubskim bardem"*.

X. Rocznicowe, 5 listopada 2011 r. ponownie w naszym **Pałacu na UG**, miało tytuł „Królewiónka w Stolëcë Kaszëb", przyniosło film „Kaszëbsczé diktando – Królewiónka w Pałacu", przygotowany przez Eugeniusza Pryczkowskiego. Znowu, jak przed 10 laty, wystąpił zespół z Kamienicy Szlacheckiej, wsparty zespołem z Gowidlina. Gościem szczególnym, choć nienależycie uhonorowanym, był **Stanisław Pestka**.

Fot. z archiwum autorki.

XI. 10 listopada 2012 r. w Gimnazjum w Strzepczu, z tekstami Aleksandra Labudy, było szczęśliwe dla II Arcymistrza Kaszubskiej Pisowni – Eugeniusza Pryczkowskiego z Banina. Pojawiło się też wielkie przechodnie pióro dłuta Czesława Birra, ufundowane przez SNJK „Remùsowi Drëszë", które wędruje od szkoły do szkoły, w której będzie pisane następne dyktando.

Tu też bardzo Smętek albo czort namieszał swym ogonem, ale o tym niech kroniki milczą!

XII. 9 listopada 213 r. w ZKiW w Szymbarku, na „Kaszubskim Olimpie", przyniosło teksty o kaszubskim krajobrazie różnych autorów.

XIII. 8 listopada 2014 r. w gimnazjum w Luzinie, dało okazję do pisania tekstów Alojzego Nagla i S. Jankego z jego skaszubionym „Panem Tadeuszem". Śpiewał i grał zespół „Fukus", a wszyscy podziwiali wyposażenie oraz wystrój sal i holi, wszak imię szkoły zobowiązuje – „Pisarzy kaszubskich".

Fot. z archiwum autorki.

XIV. Będzie 7 listopada 2015 r. w Gdyni – z tekstami ks. Leona Heykego, w szkole, gdzie odbywają się różne uroczystości kaszubskie, a kieruje nią miłośniczka kaszubszczyzny – Judyta Śliwińska.

Gdynia – współcześnie wielkie portowe miasto, dawniej kaszubska rybacka wieś – będą ją zwiedzać uczestnicy 14. dyktanda.

Zgodnie z pierwotna ideą, Królewianka „wędruje" po kaszubskiej ziemi, nie siedzi na miejscu, bo wie, że poznanie prowadzi do ukochania. Propagowane były różne teksty, wielu pisarzy, w znormalizowanej pisowni, przygotowywane przez pracowników naukowych UG: prof. Edwarda Brezę, dr Różę Wosiak-Śliwę, najwięcej przygotował ich śp. prof. Jerzy Treder. Od kilku lat współpracowała z Nim Jego córka dr Justyna Pomierska, od XIV. – czyni to sama.

Fot. z archiwum autorki.

Ważne jest to, że w pisanych tekstach jest coraz mniej błędów, a piszących w poszczególnych kategoriach więcej, bo dochodzą kolejne szkoły, w których nauczany jest język kaszubski. Zadowoleni jesteśmy też z mediów, są zawsze obecne i piszą, pokazują, informują ze zdziwieniem, że jest tylu piszących.

Wierzę, że przyjdzie taki czas, gdy ktoś napisze pracę naukową o wszystkich dyktandach i pokaże nam stan naszej Królewianki.

Krystyna Lewna

Obraz historii zawarty w *Michale Drzymale albo tragedii narodowej* Jana Drzeżdżona

Jan Drzeżdżon, który urodził się w 1937 roku w Domatowie w powiecie puckim, doskonale znał historię Kaszubów i Pomorza. Nigdy nie odcinał się od swojego pochodzenia, a wręcz przeciwnie twierdził, że to, co nas kształtuje, bierze swój początek z ziemi, na której się urodziliśmy[1]. Tego kaszubsko-polskiego pisarza nie tylko interesowała historia Kaszub, ale również frapowały go podania, legendy i anegdoty związane z ludnością zamieszkującą te ziemie od wieków.

Pierwsze sukcesy wydawnicze przyniosły mu właśnie opowiadania (*W niedzielni wieczór,* 1974) i tomik wierszy (*Skleniané pôcorë* z 1974), napisane w języku kaszubskim.

Natomiast proza Jana Drzeżdżona, zwłaszcza polskojęzyczna, nie należy do łatwych. Mam tutaj na uwadze takie dzieła, jak: *Upiory* (1975)[2], *Oczy diabła* (1976), *Leśna Dąbrowa* (1977), *Wieczność i miłość* (1977), *Rozkosze miłości* (1981), *Karamoro* (1983), *Miasto automatów* (1984), *Twarz lodowca* (1986), *Michał Drzymała albo tragedia narodowa* (2007)[3]. Światy literackie Jana Drzeżdżona były zbieżne z twórczością takich pisarzy jak Llosa, Cortazar, Borges, Kafka, Capote i Mach, przez co stanowiły niezrozumienie i niechęć u mniej zaprawionego czytelnika[4].

Zanim jednak Jan Drzeżdżon zaproponował fabułę z nieuporządkowanym światem, rzeczywistością, w której nie obowiązuje konsekwentny porządek, dał się poznać jako pisarz, który przestrzegał kanonów literackich minionego wieku. Mimo tego, nikt nie zachwycił się na tyle *Michałem Drzymałą…*, aby powieść opublikować. Wciąż odsyłano kaszubskiego, początkującego dopiero pisarza, od jednego do drugiego recenzenta. Przyczyna, według Marii Jentys-Borelowskiej, tkwiła najprawdopodobniej w braku akceptacji dla tak przedstawionej walki wielkopolskiego chłopa z Bismarckiem. Być może Drzeżdżon naruszył jakieś tabu? Być może bano się, że poruszy inne ważne dla Polski i Polaków sprawy[5]. Dlatego, mimo tak prestiżowej nagrody, ukazany polsko-pruski spór nie mógł liczyć na akceptację oficjalnej polityki wydawniczej[6].

---

[1] J. Drzeżdżon, *O etniczności*, [w:] R. Mistarz, *Twarze Drzeżdżona,* Gdańsk 2007, s. 38.

[2] Ten tryptyk składający się z trzech części: *Anna, Profesor Górski, Pamiętnik Judasza,* przyniósł Janowi Drzeżdżonowi długo wyczekiwany sukces literacki. *Upiory* stały się bestselerem lat 80-tych i spowodowały, że nazwisko Drzeżdżon rozpoznawano wśród literackich elit.

[3] Powieść o Michale Drzymale została napisana przez Drzeżdżona w 1969 roku. W 1971 roku praca ta zostaje nagrodzona na Ogólnopolskim Konkursie Literackim, zorganizowanym przez Wydawnictwo Poznańskie i Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne, ale nie została zakwalifikowana do druku. Następnie praca przeleżała w Drzeżdżonowej szufladzie ponad trzydzieści lat, zanim doczekała się wydania w formie książkowej w 2007 roku, dzięki Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskiemu w Gdańsku, Oddział w Miasteczku Krajańskim. Opracowanie i wstęp do książki napisała Jowita Kęcińska.

[4] D. Kalinowski, *Drzeżdżon intertekstualny. Przypadek „Karamoro*", [w:] *Twarze Drzeżdżona*, s. 66.

O *Michale Drzymale*... zapomniano lub chciano zapomnieć. Zapewne spowodowane to było tym, że kiedy zachwycono się oniryzmem Drzeżdzona, już nikt nie miał ochoty wracać do stworzonego na fakcie autentycznym świata. Tę frapującą historię należałoby rozpocząć od przedstawienia biografii Drzymały, którego autor *Patalonków,* uczynił głównym bohaterem i narratorem swojej powieści.

Michał Drzymała, urodzony w 1857 roku w Zdroju koło Grodziska, był jednym z ośmiorga dzieci Walentego i Magdaleny Drzymałów. Trzy siostry zmarły w dzieciństwie. A jego czterej bracia pozostają anonimowi dla historii. Również w Zdroju urodziła się Józefa Vetter – robotnica folwarczna, z którą Michał ożenił się w 1881 roku. Zapewne pracowali oboje w folwarku w Zdroju. W 1886 roku Drzymałowie przenoszą się do wsi Słocina, niedługo potem do wsi Narożniki. Tutaj czekają ich cztery hektary piachu i kilka lat wspólnego gospodarowania. W 1904 roku Drzymałowie są już w Rakoniewicach, natomiast po ośmiu miesiącach ich miejscem na ziemi stają się Podgradowice. Nazwa, która w niedługim czasie stała się głośna na łamach prasy polskiej wszystkich zaborów[7].

Bezpośrednią przyczyną spotkania Drzymały z historią było jego miejsce zamieszkania, które Jan Drzeżdżon opisał w sposób następujący:

> Mieszkamy w oborze, w której wybieliłem ściany, przebiłem dziurę w dachu, aby wstawić w kącie piecyk. Jak tu ciasno i chyba Józefa ma rację, gdy nazywa to mieszkanie norą. Marcin i Piotr jeszcze się mieszczą między nogami ławy stojącej w poprzek, ale Antoni i Tomasz to kawalerzy, sięgają nogami piecyka, prawie nas podtykając, gdy rozrzucą nogi swobodnie[8].

---

[5] Przez długie lata stosunek komunistów do ludności kaszubskiej był wielce dwuznaczny. Z jednej strony przedstawiciele „władzy ludowej" starali się pozyskać poparcie lub choćby życzliwą neutralność Kaszubów dla swojej polityki. Jednocześnie z ogromną nieufnością traktowali wszelkie przejawy kaszubskiej odrębności, uważając je za groźny dla integralności PRL separatyzm i lokalny nacjonalizm, za: P. Brzeziński, *Władza ludowa nie miała łatwo z Kaszubami*, „ Nasza historia" nr 5/2014, s. 18.

[6] M. Jentys-Borelowska, *Duch światła. O polskojęzycznej prozie Jana Drzeżdżona*, „Elewator", nr 2/2012, s. 40.

[7] J. Kęcińska, *O Drzymale, Drzeżdżonie i Miasteczku, czyli jak historia kołem się toczy*, Wstęp do *Michał Drzymała albo tragedia narodowa*, J. Drzeżdżon, s. 41.

[8] J. Drzeżdżon, *Michał Drzymała albo tragedia narodowa,* Miasteczko Krajańskie – Gdańsk 2007, s. 66.

Chociaż autor *Upiorów* nie ujawnia w przytoczonym wyżej fragmencie jeszcze fizycznej nazwy miejscowości, w której mieszka Michał ze swoją rodziną, to uczyni to w dalszej części utworu. Pojawią się Podgradowice – wieś pod zaborem pruskim, rozsławiona dzięki Drzymale, a raczej dzięki jego wozowi. Nastąpi ten czas – wielki, jak się okaże, nie tylko dla bohatera Drzeżdżonowej „tragedii", ale przełomowy dla wielu Polaków. I bohater powieści czuje, że stanie się coś ważnego:

> *Józefo*, rzekłem do mojej żony, *chciałabyś mieszkać w swoim własnym domu? Przywiozę ci go dziś, daj mi tylko pieniądze, kosztuje 350 marek*. Moje własne słowa wydały się po prostu niedorzeczne. Podniosła na mnie swój wzrok, a było w nim tyle podejrzliwości, zniknęły gdzieś szare ogrody kwitnące, należało walczyć o zaufanie, aby głos mój nie był chwilowym znakiem na wodzie. Muszę wypłoszyć tę obojętność z mimowolnego wzroku Józefy. Kiedy tak przygotowywałem się do sensownego objaśniania, usłyszałem zdumiewające, jak u kobiety zdanie, *ty jesteś Michał Drzymała, chłop polski i jedyne, co masz, to ten kawałek ziemi, a on nazywa się Wilhelm II i jest cesarzem całych Niemiec; przegrasz sprawę, domu nie postawisz, bo on musi ci dać na to zezwolenie, ziemię stracisz na procesy i zostaniemy z tobołami jak Cyganie*. Nie mogłem pojąć skąd u tak ciężko pracującej kobiety, matki pięciu synów, tak trafna charakterystyka sytuacji.

W szkole nauczyła się zaledwie pisać i czytać i to w języku niemieckim, którego w domu nie używaliśmy, potem pracowała ze mną na folwarkach ziemi wielkopolskiej w Słocimiu, Narożnikach i w Rakoniewicach–Wsi[9].

Przełomowa jest to chwila, w której Michał Drzymała podejmuje decyzję o zakupieniu wozu cyrkowego od Kiedemanna z Rakoniewic. Konsekwencje tej decyzji postawią bohaterów z dwóch stron historii, z dwu stron tego, co ma się wydarzyć[10]. Póki co, należy również skupić się na atmosferze, jaka zapanowała w jego domu. Widać niepokój małżonki, która mimo braku wykształcenia, jest osobą przewidującą i obawia się zemsty Wilhelma II.

Cesarz Niemiec pod wpływem Bismarcka[11] stał się miłośnikiem militaryzmu i polityki siły. Jednak tuż po wstąpieniu na tron, wyłoniły się pomiędzy nim a kanclerzem różnice zdań, zarówno w polityce zagranicznej, jak i wewnętrznej, wskutek tego Bismarck ustąpił ze swego urzędu (20.03.1890 r.)[12].

---

[9] J. Drzeżdżon, *Michał Drzymała*…, dz. cyt., s. 66–67.

[10] J. Kęcińska, *O Drzymale*..., dz. cyt., s. 31.

[11] Chociaż od śmierci Bismarcka minęło ponad sto lat, jego postać wciąż fascynuje. Żelazny Kanclerz stanowi symbol politycznego pragmatyzmu i skuteczności w działaniu. Chociaż Polacy, m.in. ze względu na Kulturkampf i rugi pruskie, mają powody, by się odnosić do niego z dystansem, nie zmienia to jednak faktu, że Bismarck jest częścią historii Pomorza. […] M. Adamkiewicz, A. Szutowicz, *Miłość Bismarcka*, [w:] „ Nasza Historia" nr 5/2014, s. 7–8.

[12] Informacja według źródła internetowego: wikipedia.org/wiki/WilhelmIIHohenzollern, (dostęp: 16.09.2015)

Józefa Drzymałowa obawia się „bestii”, która odbierze im ziemię, jedyną własność, z jaką się utożsamiają. Ten kawałek gruntu okupiony tyloma wyrzeczeniami, to miejsce – byt, jest wszystkim, co mają. Przez żonę Michała przemawia gorycz i zwątpienie, lecz mimo tego zdobywa się na uznanie wobec męża, czego dowodzą następujące słowa: *ty jesteś Michał Drzymała, chłop polski*[13].

Atmosferę tej sceny jakże znakomicie oddaje Drzeżdżon, który równorzędnymi wobec siebie uczynił treść historyczną i emocje, a także przeżycia bohaterów, podlegających wielkim wahaniom światopoglądowym, wywołanym czynnikami politycznymi. Przytacza tutaj dylematy moralne, jakie miotały wielkopolskim chłopem i jego rodziną. Każdy sprzeciw wobec władzy pruskiej mógł się zakończyć posadzeniem w „kozie”[14], do której Drzymała trafia, ponieważ nie chciał Niemcom płacić podatku za piec:

> I w tym kontekście – historia Drzymały, który wcale, jak sądzę, nie chciał z Niemcami i ich przepisami walczyć. Chciał je obejść. I udało mu się to. A że w dodatku sowizdrzał z niego był tęgi, więc do obejścia prawa, a raczej znalezienia luk w tymże prawie dodał sporo zachowań iście sowizdrzalskich. Nie wolno stać w miejscu dłużej niż dobę? Wóz przesunąć. To nic, że trzeba to robić codziennie. Kiedy stwierdza, że uciążliwe jest codzienne proszenie o pomoc sąsiadów, sam znajduje pomysł na samodzielne przesuwanie swego mieszkania. Nie wolno mieć pieca? Sztraf? Niemcom płacić? Wolę iść do kozy? Odsiedzę swoje, a pieniędzy im nie dam. Nie mogą znieść, że Polak im w nos dmucha? Podśpiewać w głos podczas drogi do kozy „Jeszcze Polska nie zginęła”! Kolejny raz do kozy? Wepchnąć żandarma do tejże, zamknąć za nim drzwi z zostawionym kluczem i oddalić się… Żandarm Bock wyprowadza się? Cichcem, bo został ukarany przeniesieniem za wybryki Drzymałowe[15].

Drzeżdżon również pokazuje inny nieco odmienny aspekt zachowania Michała Drzymały podczas kupowania wozu. Najpierw bohater zastanawia się i waha. Nawet na pytanie Kiedemanna: *kupujesz ten wóz Michale, czy nie?*[16] Michał czuje się niezręcznie, porównuje Niemców do psów, które ścigają zająca. Czuje ogromną presję ze strony nie tylko sprzedającego, ale również przyglądającym się temu wydarzeniu gościom izby karczemnej w Rakoniewicach:

> Człowiek czuje się tu jak zając wśród psów, jak oni jeden drugiemu pomagają, tak jest zawsze, gdy obcy naród staje na cudzej ziemi. Wobec nas, Polaków,

---

[13] J. Drzeżdżon, *Michał Drzymała…*, dz. cyt., s. 66.

[14] Wiemy, że do „kozy”, do której żandarm co rusz Drzymałę wsadzał, przynosiła mu żona jedzenie, bo niemieckiego jeść nie chciał (by go Niemcy nie otruli…) i tyle. J. Kęcińska, *O Drzymale…*, dz. cyt., s. 46.

[15] J. Kęcińska, *O Drzymale…*, dz. cyt., s. 27.

[16] J. Drzeżdżon, *Michał Drzymała ...,* dz. cyt., s. 77.

> stają się butni i zarozumiali. Mają za sobą prawa, rząd i energicznych kanclerzy, jak ten Bismarck w czasach swego panowania.[…] Zaraz wstanę i wskażę Kiedemannowi zachód, powiem, *tam jest wasze miejsce*. Nogi ścierpły, głos będę miał pewnie zbolały[17].

Po czym następuje gorzkie i upokarzające dla Drzymały wyznanie: *Nie mam pieniędzy*[18]. Następnie sytuacja zmienia się diametralnie: ci, o których wielkopolski chłop myślał tak źle, okazują mu swoje życzliwe serce:

> *Pożyczymy ci, Michale*, rzekł Etengiert, jedyny Żyd wśród zebranych tutaj gości. Zdumiony usłyszałem i od Szulców, *pożyczymy ci, Michale*. Tylko Neyman i Linke odsłonili nieco zęby w uśmiechu, jakby chcieli rzec, *wynurz się ze swego podziemia, Drzymało, pokaż się w swoich parcianych portkach, coś włosy masz obrzępolone, pewnie Józefa ci je nożyczkami strzyże*. Sprawdziły się moje przypuszczenia, coś innego kazało Szulcom pomagać mi w kupnie wozu niż życzliwość i poczucie sprawiedliwości. Zakaz budowania domu na swojej własnej ziemi, mający na celu wyrugowanie stąd Polaków budził sprzeciw wśród Niemców, którzy w gruncie rzeczy nie mieli wpływu na posunięcia swojej administracji, stąd chęć pomagania Polakom. Nie byłem otoczony zbójami i karczma straciła nagle swój złowieszczy urok. Z postaci wynurzających się z księżyca wcale nie płynie przytłaczająca nienawiść do polskiego chłopa. Lud na ogół nie utożsamiał się ze swoją władzą i bywał ze sobą niezwykle solidarny[19].

Bohater Drzeżdżonowej powieści sugeruje, że nie ludzie są źli, lecz system, który im narzuca bezużyteczne prawa i obowiązki[20]. Po zakupieniu wozu następuje punkt kulminacyjny epickiej powieści, gdyż ten niby niczego nieświadomy chłop oznajmia:

> Nigdy bym nie przepuszczał, że dzieje tego wozu wejdą do historii mojego narodu i nazwisko Drzymała będzie się kojarzyć z chłopskim uporem wobec władzy pruskiej i z drewnianym cyrkowym wozem na kołach. Jakiż tam ze mnie był wówczas bohater, po prostu chciałem mieszkać nieco wygodniej i spłatać figla cesarzowi, który w swej ustawie z 1904 roku zapomniał dodać, że na kołach też nie wolno mieszkać[21].

---

[17] Tamże.

[18] Tamże.

[19] Tamże.

[20] Historia Michała Drzymały została również przytoczona przez J. Tettera, *Jestem chłop historyczny*, Warszawa 1986, s. 36.

[21] Tamże, s. 77–78.

Ale wnętrze tego wjeżdżającego do historii wozu nie jest puste. Literacka wizja Drzeżdżona przywołuje doń *zagubionego w swych kaprysach wędrownego klauna*[22].

Wędrowny klown, prześmiewca i komik słabości ludzkich i niemocy, staje się przekleństwem dla Drzymały. Jego złowieszczy śmiech, zwiastuje niepokój, trwogę i nieszczęście, które już raz naród Polski przeżył: mam tutaj na uwadze epokę romantyzmu, a także Młodej Polski z twórczością Mickiewicza i Wyspiańskiego na czele.

To spotkanie chłopa wielkopolskiego z klownem, pokazuje jak bardzo namaścił go pisarz z Domatowa tragizmem sytuacji polityczno-ekonomicznej. Pokazał niedolę owego chłopa, stale zmagającego się z losem. Duch, który siedzi w owej cyrkowej budzie, stanowi piętno chłopskiego bytu. Prześladuje go. Każe mu pokutować.

Nie tylko sytuacja Drzymały była frapująca dla Drzeżdżona, ale uważam, że przez jego pryzmat pokazał autor *Twarzy Boga*, historię kaszubskich chłopów, którzy niejednokrotnie cierpieli zniewagi i obelgi nie tylko ze strony zaborców, ale także Polaków[23].

Rodowód tej powieści o Michale Drzymale wywodzi się z Kaszub, bo „podglebie" Jana Drzeżdżona jest kaszubskie i pojmowanie świata również[24]. Stąd tak barwne opisanie perypetii głównego bohatera *Tragedii narodowej*. Michał Drzymała stale się przemieszczał i tym sposobem na koniec tej dziwnej nocnej podróży znalazł się w Podgradowicach. Zaraz też pojawił się żandarm Zingiel, postać groteskowa i karykaturalna zarazem, przedstawiciel pruskiej władzy, który wypełniając obowiązki służbowe, rzetelnie inwigiluje mieszkańców. Po obejrzeniu wozu cyrkowego, wraca do Drzymałowej obórki, aby w majestacie prawa zniszczyć palenisko:

> *Mam rozkaz samego komisarza Bocka, zagrzmiał oblany zupą Zingiel, aby zniszczyć wasze ognisko na tej ziemi, ponieważ brak wam zezwolenia na budowę domu.* Ogłuszeni tą okrutną wiadomością, staliśmy po kątach, a ta wszędzie grzmiała aż trzęsły się Podgradowice przed urzędową osobą.
>
> *Prawo zabrania mieszkać, jeżeli nie ma zezwolenia.* To była prawda, grzmot tego głosu przewalał się z wielką grozą aż do Grodziska albo i do Rakoniewic, wskazując, że to wstyd, gdy obywatel to prawo przekracza. W następnej chwili jakby piekło wyjrzało ze swymi diabłami, bo oto Zingiel kopnął żelazny piecyk na znak, że nie wolno tu ani mieszkać, ani się grzać w chłodne poranki, nie mówiąc już o gotowaniu zupy[25].

Niebagatelną rolę w powieści Drzeżdżona odegrała Józefa, żona Drzymały, która nauczona twardego życia sceptycznie podchodzi do pomysłu męża[26], lecz ciasnota, w której kazano im przebywać była również upokarzająca dla niej. Przy czym jeszcze dochodziły stałe wizyty żandarma Zingiela. Pod namową najstarszego syna Drzymałowa daje mężowi pieniądze i przyzwolenie na zakup nietypowego mieszkania. W taki sposób Drzymałowie stali się mieszkańcami najsłynniejszego w naszej historii wozu.

---

[22] Tamże, s. 80.

[23] N. Dołowy, *Kaszubi z Pomorza*, Gdynia 2010, s. 7.

[24] M. Jentys-Borelowska*, Ogrody zamyśleń, marzeń i symboli. Rzecz o Janie Drzeżdżonie*, Gdańsk 2014, s. 59.

[25] J. Drzeżdżon, *Michał Drzymała ...,* dz. cyt., s. 99.

[26] Tamże, s. 103.

Przestrzeń owego cyrkowego pojazdu staje się ośrodkiem wszystkich późniejszych wydarzeń utworu. Jest też, o czym wiadomo chociażby z *Kuriera Bydgoskiego*[27], osią wydarzeń historycznych silnie oddziaływujących na uczucia nie tylko Polaków. Właśnie w tym pomieszczeniu, które trudno nazwać izbą, pojawia się hrabia Czarnecki z dziennikarzem francuskim, któremu *bardzo się tu podoba*[28].

---

[27] „Zgon śp. Michała Drzymały przywodzi na pamięć żywo obraz z minionych strasznych lat niewoli pruskiej. Historia Michała Drzymały jest niejako symbolem tej walki, którą z zaborczym rządem pruskim staczał w walce o ziemię polską wypierany z ojcowizny lud polski. Dzieje tej krzywdy, którą wyrządzono Michałowi Drzymale, zna każde dziecko polskie.

Przed 33 laty, w 1904 r. ubogi gospodarz polski pod Rakoniewicami, pow. wolsztyńskiego, chciał na własnej parceli kilkumorgowej zbudować dom własny. Rząd pruski na zasadzie tak zw. noweli osadniczej z 1904 r. odmówił mu prawa pobudowania domu na własnej ziemi, gdyż nie uzyskał zezwolenia osiedleńczego. Prezes rejencyjny nie chciał dać poświadczenia, iż dana osada nie sprzeciwia się celom pruskiej ustawy kolonizacyjnej z 1886 r.

Drzymała pozostał z rodziną bez dachu nad głową. Mimo że cierpiał, nie uległ pokusom i nie sprzedał z trudem zdobytego kawałka ziemi pruskiej komisji kolonizacyjnej. Odrzucił ofiarowane złoto, dając wiekopomny przykład hartu ducha narodowego ludu polskiego.

Niemcom dał radę. Ponieważ musiał gdzieś mieszkać z rodziną, kupił od Cyganów za 350 marek niemieckich wóz na kołach i w tym wozie zamieszkał, nie opuszczając kawałka swej ziemi. Znamienny czyn Drzymały odbił się głośnym echem w całym świecie cywilizowanym. Z różnych stron świata zjeżdżali się dziennikarze, aby obejrzeć ten pomnik hańby pruskiej cywilizacji. Tak w pismach polskich, jak i zagranicznych ukazywały się obrazy „wozu Drzymały" z opisem gehenny, którą przechodził Polak na kawałku własnej ziemi.

Społeczeństwo polskie, współczując głęboko nad losem swego brata, przyszło mieszkającemu w wozie cygańskim Michałowi Drzymale z pomocą. Drogą ofiarności publicznej, za pośrednictwem „Straży", kupiono bohaterskiemu chłopu nowy wóz, który zbudowano w firmie Dzieciuchowicz i Laube w Poznaniu na Rybakach. Drzymała otrzymał na mieszkanie dla siebie i swej rodziny biało-zielony wóz, do którego wstawił piec, dzięki czemu mógł przygotować strawę i ogrzać ruchome mieszkanie podczas zimy. Doszło do tego, że żandarm pruski był częstym gościem u Michała Drzymały i zabierał mu piec, który mogli mieć i Cyganie. Na Drzymałę posypały się grzywny. Nie złamało to dzielnego zucha. Nie chciał płacić grzywien Niemcom i odsiadywał kary. Gdy mu zabierano piec, Drzymała kupował drugi i z wozu nie ustąpił, ani też nie sprzedał Niemcom swej ziemi.

W 1927 r. Sejmik Wojewódzki w Poznaniu przyznał 70-letniemu już wówczas i steranemu walką z Prusakami Drzymale zasiłek roczny.

W 1928 r. Drzymała otrzymał osadę w Grabównie, pow. wyrzyskiego na kresach zachodnich. Stąd w 1928 roku przybył do Bydgoszczy, zaproszony przez Komitet Budowy Pomnika Sienkiewicza na uroczystość poświęcenia pomnika autora „Krzyżaków". Pamiętamy dobrze tę chwilę, kiedy na stopniach pomnika na oczach wielotysięcznego tłumu Prezydent Rzeczypospolitej Mościcki przycisnął do swojej piersi dzielnego syna ziemi wielkopolskiej. Tu też dokonał po długich cierpieniach żywota uparty Wielkopolanin, który tak zacięcie bronił ziemi, że wzbudził podziw nie tylko u swoich, ale nawet i obcych.

Cześć dzielnemu bojownikowi o ziemię polską! Niech go ta ziemia, którą ukochał tak gorąco, przyjmie do swego łona i utuli na sen wieczny".

Według źródła internetowego; http://www.parafiamiasteczko.net/viewpage.pl, „Kurier Bydgoski", środa, dnia 28 kwietnia 1937, numer 97.

[28] Tamże, s. 107.

Jak twierdzi Jowita Kęcińska, ci z pozoru mali i niemogący się bronić przed miażdżącą aparaturą państwowo-prawną pruskiego systemu ludzie, zawsze znajdowali jakieś swoje małe sposoby walki z zaborcą. Może skutki potyczek nie były wielkie, ale przynosiły oczekiwane rezultaty; chociażby ośmieszenia znienawidzonego urzędnika pruskiego. Drwina, szyderstwo, śmiech ironiczny – to silna broń, która niejednego przeciwnika potrafi wyprowadzić z równowagi.

Historia, która stała się wkrótce za sprawą polskiej prasy i dzięki Henrykowi Sienkiewiczowi – głośna w całej Europie, nie tylko wzbudzała politowanie dla losu Drzymały, ale rozbudziła patriotyzm – uczucie skrzętnie przytłamszone przez zaborcę. A przypadek Drzymały, stanie się inspiracją dla na przykład B. Prusa, który napisze *Ślimaka* – powieść opowiadającą o trudnych zmaganiach chłopa z przeciwnościami losu.

W sprawie poznańskiego chłopa nie tylko głos zabrał Sienkiewicz, ale również najwybitniejsi ludzie ówczesnej Europy: Maurycy Maeterlinck, poseł do Reichstagu E. Wetterleg, Mateusz Geldieg – profesor uniwersytetu w Neapolu, Jan Appleton – profesor prawa w Lyonie, dr Jakub Hertza – radca kontrolny w Appenzell…[29].

Powstał specjalny Komitet Drzymałowski w Poznaniu, który organizował pieniądze na zakupienie nowego, lepszego wozu.

Chociaż Michał Drzymała przegrał z systemem, jaki podyktował mu zaborca, to Jan Drzeżdżon uczynił z jego klęski wizjonerski obraz literacki nasycony groteskowością i symboliką – panujący hałas, spowodowany muzyką i tańcem bohaterów, potęguje upadek chłopa. Zamęt i chaos, którego niestety nie przemogła rodzina Drzymałów, staje się wymownym wyjaśnieniem tytułu powieści Jana Drzeżdżona:

> *Myślicie, że to jest zabawa z tym wozem*? […]. *To jest prawdziwa tragedia*, rzuciłem, a oni zanotowali pośpiesznie, *tragedia*. Tak uroczystą chwilę należało czymś uczcić. Moje mieszkanie na tym wozie otrzymało w tym momencie szyld z napisem „ tragedia narodowa”[30].

Te sceny pełne rezygnacji i ucieczki Drzymałów z miasteczka, a także walka z komisarzem i wreszcie powrót do Podgradowic, z idącym za bohaterami przedstawicielem prawa pruskiego, trzymającym w ręku instrukcje – kończą utwór. Jakże smutny obraz odtworzyła wyobraźnia pisarza z Domatowa, dla którego los Drzymały stał się metaforą losu tysięcy kaszubskich chłopów, którzy w ciszy przeżywali swoje dramaty.

Warte uwagi są dygresje Adeli Kuik-Kalinowskiej na temat *Tragedii narodowej*, która twierdziła, że wizjonerska relacja Drzeżdżona na temat wielkopolskiego chłopa, skupiała się na jego wewnętrznych rozmyślaniach i rozterkach. Jednostka zagubiona wobec zawirowań historii stała się tematem prymarnym tej powieści[31]. Takie wyeksponowanie bohatera miało na celu pokazanie, że chłop nie tylko skupiał się na pracy, że miał swoje marzenia i pragnienia, ale przede wszystkim myślał, o czym starano się zapomnieć na przestrzeni minionych wieków.

---

[29] J. Kęcińska, *O Drzymale,*... s. 29.

[30] J. Drzeżdżon, *Michał Drzymała*…, s. 143.

Przedstawiona w taki sposób przez Jana Drzeżdżona historia Michała Drzymały jest doskonałym dowodem na potwierdzenie słuszności teorii Haydena White'a, (ur. w 1928 roku, historyk i mediewista z zawodu, autor *Poetyki pisarstwa historycznego* oraz *Metahistory; The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*), który twierdził, że nie ma prawdziwej historii, gdyż opisana przez historyka, staje się jego subiektywną relacją, „ aktem poetyckim", w którym dochodzi do całkowitej swobody w relacjonowaniu prawdy historycznej za pomocą czterech podstawowych tropów: metafory, metonimii, synekdochy i ironii[32]. Następnie White, pokazuje zbieżności między pracą filozofów historii, a historyków. *Oznacza to, że nie istnieje czysta historiografia, która nie byłaby zarazem filozofią historii, oraz że badanie historii jest efektem przyjętej strategii retorycznej*[33]. Kwintesencją badań White - strukturalisty jest pierwszeństwo jakie nadaje archetypowym opowiadaniom, przed poznaniem tego, co jednostkowe, choć nie wyklucza tropologizacji poznania i dyskursu, przez co staje się poststrukturalistą. Narzędziem w poznawaniu historii jest narracja, będąca czynnikiem nadrzędnym w jej tworzeniu. Oznacza to, że nie ma bezpośredniego dostępu do przeszłości, dlatego też zdani jesteśmy na czyjeś relacje, które zawsze będą opowiedziane przez pryzmat osoby opowiadającej. Stąd wniosek, że nie ma możliwości ocenienia wydarzenia historycznego w kontekście czystej formy, pierwotnej, ponieważ nawet narracja nie jest narzędziem doskonałym. Podobnie rzecz się ma z filmem dokumentalnym, gdzie na relacjonowanie historii ma wpływ na przykład postawa reżysera, który decyduje o tym, co jest ważne, a co ważniejsze. I to przez pryzmat jego odczuć poznajemy daną sytuację.

Podobnie jak White, Drzeżdżon stale szukał doskonałego narzędzia na zrelatywizowanie prawdy, czego dowodem jest następująca wypowiedź:

> Zawsze interesowało mnie, by to, co zostało stworzone, miało kształt doskonały, czyli było autentyczne, wiedzione żarliwą wiarą i bezkompromisowe, gdy chodzi o przedstawienie oblicza prawdy.
>
> Jak spełnić te warunki w swoim dziele i kto da gwarancję, że idzie się dobrą drogą, zważywszy, niedoskonałość ludzkiego poznania, widoczną zarówno w historii naszych społeczeństw, jak i w dziejach samego poznania. Człowiek szuka prawdy często w imię czegoś, na przykład w interesie jakiejś grupy. Literatura bywa narzędziem. Dla mnie literatura jest również narzędziem, ale

---

[31] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub,* Gdańsk-Słupsk 2011, s. 109.

[32] A. Burzyńska, M. P Markowski, *Teoria Literatury XX wieku. Podręcznik*, Kraków 2009, s. 505.

[33] Tamże,

> uważam, że w jej bogatym rozwoju jest jedna z dróg, dla mnie najważniejsza, możliwość kreacji świata, nazwanego raz fikcja, raz literackim, ale w moim pojęciu jest on rzeczywisty, tak samo, jak każda inna rzeczywistość. Wynika to z naszej współczesnej wiedzy o kreacyjnej mocy słowa[34].

W związku z powyższym, można uznać *Michała Drzymałę…* za dzieło historyczne, ale opowiedziane nie z perspektywy historyka, lecz literaturoznawcy, który może mniej lub bardziej fabularyzować pewne wydarzenia. Pierwszym dowodem na poparcie tej tezy są poglądy White, który podobnie jak Michel Foucault, jest przekonany, że nie jest możliwe istnienie nauki o społeczeństwie bez politycznych uwarunkowań, co zresztą miało wyraźny wpływ na działanie bohatera powieści Drzeżdżona. Gdyby nie absurdalne prawo zabraniające budowania domu na własnym gruncie, na pewno Drzymała nie kupiłby wozu cyrkowego. White stale zwraca uwagę na problematyczność często uznawanego za oczywistość faktu, że historia jest podejściem do przeszłości charakterystycznym dla kultury Zachodu. Znamienne jest również to, że obarczona jest specyficznymi dla tej kultury cechami, które od XIX wieku ujawniły się w niej pod postacią elityzmu, klasowości, rasizmu oraz dążenia do naukowości (science). Historia ma - jak twierdzi autor *Metahistory…* – podobne tendencje do uniwersalizmu jak chrześcijaństwo i kapitalizm, i dlatego rozpatrywać ją należy nie tyle jako obiektywną wiedzę o przeszłości lub/i jej bezstronne przedstawienie, ile jako pozostającą na usługach dominującej władzy ideologię.

Po drugie White zwraca uwagę, że to władza decyduje o tym, co jest uważane za normalne czy nienormalne, za fakt czy za fikcję, ważne lub nieważne, prawdę czy fałsz. Istotne wydaje się zatem stałe kwestionowanie kryteriów takiego wartościowania, w czym ma pomóc teoria, która gwarantuje przepływ krytycznej myśli. *Nie ma krytycznego myślenia bez teorii* - twierdzi White, ale istnieje dobra i zła teoria, to znaczy taka, która niesie moralnie odpowiedzialną myśl, i taka, która od niej odwodzi. Użyteczność teorii dotyczy zaś jej celu, który zawsze jego zdaniem ma charakter bądź polityczny, bądź etyczny. Celem White'a jest zaś promowanie „dobrej teorii", to znaczy takiej, która w ostateczności służyłaby dobru ludzkości[35].

Lustrzanym odbiciem tego, co powiedział White, są również opinie Jana Drzeżdżona na temat historii:

> Każdy czas ma swojego ducha, można to różnie nazwać – napięcie, klimat, atmosferą, w każdym razie jest to coś nieuchwytnego, swego rodzaju kod zrozumiały dla ludzi wówczas żyjących. Może tylko dzieła sztuki dają temu wyraz, ale nie wiemy, czy jest to dobrze czytelne dla innych pokoleń, w końcu

---

[34] J. Drzeżdżon, *Ulotna kruchość literatury, (moje credo pisarskie),* [w:] „ Elewator" nr 2/2012, s. 81.
[35] E. Domańska, *Hayden White, Szkoła bunt,* [w:] „Tygodnik Powszechny" nr 11, 14 marca 2010, s. 17.

> dzieło sztuki przechowuje jedynie uchwycony w pewnym momencie gest, a cały kontekst trzeba sobie wyobrazić.
>
> Tak więc pisarze historyczni nie przestają mnie zadziwiać kolejnymi próbami uchwycenia czegoś, czego uchwycić się nie da.[…]
>
> Uważam bowiem, że każde „ja”, a więc pewna struktura w ogóle, a zwłaszcza ludzka, jest ślepa, stąd niemożliwy jest kontakt jako przenikanie przez granice tego „ja”. I to jest cała ludzka tragedia[36].

Należy również dodać, że według White, znaczenia wywodu nie należy szukać w zakończeniu opowieści, „w sposobie, w jaki wszystko się wyjaśnia”, ale „w istocie tego wszystkiego”[37], czyli w sposobie opowiedzianych, przedstawionych wydarzeń, gdzie nadrzędną rolę pełni narracja. Stąd wniosek dotyczący *Michała Drzymały…*, że przez ciągłe wracanie do minionych wydarzeń, obojętnie czy robią to historycy, czy literaturoznawcy, historia staje się na nowo „żywa”. Pamięć o bohaterach, wydarzeniach przybiera cechy mitu, których tak bardzo potrzebujemy w dzisiejszych czasach, w świecie krótkiego horyzontu czasowego, natychmiastowego efektu, niejasnych zasad. Złaknieni prawdziwości i autentyczności, wracamy do tego, co było, a czego nikt nie jest w stanie zmienić.

---

[36] J. Drzeżdzon, *Twarz Boga,* Warszawa 1984, s. 37–38.

[37] Tamże,

Tadeusz Linkner

O twórczości ks. dra Leona Heykego, czyli od liryki do epiki

Tak się złożyło, że kiedy usiadłem do spisania tego, co mówiłem na IX Sympozjum Rady Języka Kaszubskiego w Wieżycy dnia 26 czerwca 2015 roku, we wrześniu ukazała się książka mojego autorstwa „Z lirycznej i epickiej twórczości Leona Heykego”[1]. Ponieważ podczas referowania tego tematu wspomniana książka byłą już gotowa i czekała na wydanie, więc na wspomnianym sympozjum zdawałem sprawę z najważniejszych kwestii podanych w jej trzech rozdziałach. Zanim jednak do tego doszło, konieczne było chociażby wprowadzenie i wtenczas skorzystałem ze Wstępu zapowiadanej pozycji.

Ponieważ z życia i twórczości ks. dr. Leona Heykego zdał doskonale sprawę Stanisław Janke w książce „Poeta z kaszubskiej nocy” (1998)[2], więc nie ma specjalnej potrzeby, by to wszystko powtarzać. Jednak z lektury tej rzetelnie napisanej pracy powinno się zapamiętać, że Heyke urodził się w 1885 roku w Cierzni, w obecnym powiecie wejherowskim, czyli na północnych Kaszubach. Potem chodził do szkoły w Bieszkowicach, gimnazjum ukończył w Wejherowie, studia teologiczne w Pelplinie. Po święceniach kapłańskich w marcu 1910 roku, był wikarym w podpelplińskich Lignowach Szlacheckich oraz w Gdańsku, skąd wyruszył na dalsze nauki do Fryburga i Wrocławia, gdzie w przedwigilijnym czasie roku 1912 uzyskał doktorat. Potem był wikarym w Chojnicach, Lubawie i Kościerzynie. Natomiast po pierwszej wojnie światowej trafił do Chmielna, potem przez Stężycę do Wygody i Kartuz, by następnie nauczać jako katecheta w Seminarium Nauczycielskim w Kościerzynie (od roku 1920), a potem w tamtejszym Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącym (od roku 1935)[3]. Wcześniej zaś było zainteresowanie kaszubskimi sprawami, spotkania z Aleksandrem Majkowskim czy Janem Karnowskim oraz wieloma znawcami kaszubszczyzny, a także pierwsze wiersze i dyskusje o kaszubskiej pisowni, doktorat oraz praca pedagogiczna i literacka, jak chociażby po „Kaszëbskich spiewach”, wydane w Kościerzynie „Podania kaszubskie” czy napisana z Franciszkiem Żurkiem broszura o tamtejszym Seminarium Nauczycielskim oraz wiele artykułow publicystycznych, a także szołobułki i poemat „Dobrogost i Miłosława”[4], którego ostatnie sekwencje okazały się podobnie tragiczne jak żywot jego autora. Heyke został zamordowany przez Niemców 16 października 1939 roku.

---

[1] T. Linkner, *Z lirycznej i epickiej twórczości Leona Heykego*, Bolszewo 2015.

[2] S. Janke, *Poeta z kaszubskiej nocy. Życie i twórczość ks. dr. Leona Heykego (1885–1939)*, Wejherowo1998, s. 120.

[3] Por. S. Janke, *Poeta z kaszubskiej nocy…*, s. 38, 72; Cz. Wolski, *Progimnazjum, Państwowe Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcace im. Józefa Wybickiego w Kościerzynie – do 1939 roku*, Kościerzyna 2014, s. 156.

Literacka twórczość Heykego obejmowała wszystkie rodzaje literackie. Jak zdarza się to każdemu z piszących, od poezji rozpoczął, a potem były prozatorskie humoreski, kaszubskie podania i epicki poemat, a wreszcie dramaturgiczne szołobułki. Ponieważ w monografii mamy zawsze omówienie całej twórczości danego autora, więc gdyby ta praca taką była, to należałoby w niej powiedzieć o wszystkim – od biografii Heykego poczynając, a na opracowaniu tego co napisał, kończąc. Tu jednak zajmiemy się tylko niektórymi utworami Heykego, czyli tymi lirycznymi i epickimi, co pozwala nadać tej pracy tytuł „Z lirycznej i epickiej twórczości Leona Heykego”. Najpierw więc warto powiedzieć o liryce miłosnej Heykego z jego poetyckiego tomiku „Kaszëbsczé spiewë”, gdzie poza tym mamy „Spiéw zymkowi” i „Spiéw dzejowi”. Tu jednak zajmiemy się tylko tym najobszerniejszym lirycznym cyklem, bo przede wszystkim jego treść, u mówiącego te słowa, jako zainteresowanego młodopolską literaturą, budzi najpierw uwagę. Oczywiście nie powiem tu wszystkiego, co na ten temat napisałem, a zajmę się psychodramą lirycznego bohatera, która jest tak bardzo w treści tych miłosnych liryków czytelna. By jednak nie podawać wszystkiego, powiem tu o pierwszych wierszach istniejących w tym cyklu.

I

„Spiéw miłosny” rozpoczyna Heyke wieczorną porą śpiewem rozmarzonej dziewczyny, czekającej pod lasem na spotkanie z ukochanym. Kiedy wrona przynosi jej wieść, że już się zbliża, cieszy się tym bardziej. Tymczasem z następnego wiersza płynie wieść, że jemu wiatr powiada o czekającej i zbierającej dla niego kwiatki „Aneczce”. Zakochany chłopak, nazwany tu nie przypadkiem parobkiem, o czym później dowiemy się w innym wierszu, nosi w sercu jej portret i radosny oraz słoneczny jest jego żywot („Òbrôzk’). Myśli o niej i tęskni, chciałby rozmawiać i spacerować z nią cały dzień, aż do nocy. Ona jest jego „jedinô” i tylko jemu przeznaczona, a symbolicznie z tej jego /nie z jej/ miłości „Wëkwitô biôłi kwiat” /s. 28/. Spotykają się nie tylko pod lasem, ale także w jej ogródku, przy małym stole pod kwitnącymi drzewami. I jak to z zakochanymi bywa, rozmów nie ma końca, a z jej oczu można wyczytać tylko miłość:

---

[4] Zarówno ten tytuł, jak inne Heykego podaje się tu wedle ortografii polskiej, natomiast wszelkie z nich cytaty zgodnie z pisownia kaszubską.

„A przemiłé ji wezdrzenié
Słodkò ògarinô mie;
Nié ten zrok ni mòże zełgac,
Òna kòchô, kòchô mie!” /s. 29/

I niczym w sonecie J. A. Morsztyna „Do trupa” miłość czyni go nieszczęśliwym. Stąd zrozumiały tytuł wiersza „Brzemiã”. Tylko dlaczego dla niego to tak brzemienne, jeżeli ona go kocha? I wtenczas wyjaśnienie podmiotu lirycznego może zastanawiać. Jeżeli powiada, że męczy go niepewność, to w sytuacji zakochanego zrozumiałe, podobnie jak praca nęka czekającego na spotkanie, ale że rozum sprzeciwia się temu uczuciu, to już zastanawiające:

„Rozëm szukô jasny prôwdë,
Serce chce wiesołé bëc;
Wcyg je midzë nimi walka,
Jãk i jiwer le je czëc”. /s. 30/

Ten kłopot nie jest jednak kłopotem zakochanego, który płonie ogniem miłości, jak powiedziałby barokowy poeta, kłopot ten zda się mieć jakieś inne podłoże. Nie wiemy jeszcze, jakie, ale pomimo radosnego stwierdzenia w wierszu poprzednim („W ògródkù”), że przecież jest się kochanym, budzi u odbiorcy jakieś podejrzenie. Tym bardziej, że tytułem tego wiersza jest „Brzemiã”, a tak zakochany o odwzajemnionej miłości przecież nigdy nie powie, chyba że miłosc jest mu niewskazana. Niemniej, jak często to w życiu bywa, uspokojenie przynosi sen, którego nie można jeszcze zwać modernistycznie onirycznym.

Gdy jednak nie wiadomo – w następnym wierszu – czy to sen, czy jawa, do modernizmu już bliżej. Zakochanym jednak zawsze jest raj na ziemi, jak brzmi tytuł tego wiersza, więc pachną im kwiaty, świeci słońce i śpiewają ptaki. Zastanawia tylko, dlaczego ona płacze i dlaczego szczęście „rwie” jej serce? Nie znajdujemy na to odpowiedzi w kolejnym utworze „Krôj marzeniô”, którego tytuł odpowiada temu poprzedniemu o ziemskim raju. Ona żyje przecież miłosnym marzeniem niczym w raju i nic nie może jej martwić. Nie docierają do niej nawet echa codzienności, w której trwa ciągła walka o przetrwanie. Żyje niczym Boża Matka – wśród swego ludu, spoglądając zarazem z niebios na swoje królestwo. Jeżeli nawet można to zwać mistyką miłości, to mimo wszystko zastanawia. Oczywiście, to wszystko jest imaginacją wobec twardej rzeczywistości, opowiedzianą w finale tegoż mistycznego obrazu jakże trafną metaforą:

„A te midzë nimi stojisz
Lubô matka, z kwietnëch gór
Zdrzisz të na ten krôj rozległi,
W dali szëmi żëcô bór”. /s. 32/

Wszelką niepewność rozpraszają jednak zapewnienia dziewczyny, że chce być jego i jemu się poświęcić. On zaś wierzy, że nikt mu jej nie odbierze. Nawet śmierć, nazwana tu po słowiańsku imieniem Marlawy, ich nie rozdzieli („Kòchanie"). Lecz ostatnia zwrotka, która, nie mówiąc już o jej sumującej roli, tak często pełni w tych wierszach funkcję łącznika z następnymi, czyniąc z tego jakby liryczną opowieść, zapowiada już pewną zmianę, by nie powiedzieć nieszczęście, chociaż naszemu bohaterowi towarzyszy jeszcze słoneczny, ale już umiarkowany, optymizm, chylący się w promieniach słońca niczym drzewo nad ciemnymi wodami rzeki:

„Na brzegù stoji drzéwiã
I w cemną falã zdrzi
I w krasy swégò kwiecô
Jak słuńce mie sklëni". /s. 34/

Znajdzie to potwierdzenie w następnym wierszu, kiedy okaże się, że oboje nie są już po tej samej stronie rzeki, ale na jej dwóch przeciwnych brzegach. Gdyby była to scena z Mickiewiczowskiego „Konrada Wallenroda", można by wierzyć, że kochają się i za sobą tęsknią, tu jednak tylko on chciałby się do niej „przëczëlëc". A ponadto nie nazywa już jej po imieniu, ale korzysta z epitetu „miluszinka", co podczas tej burzy uczuć, którą psychodramą czy też psychomachią trzeba zwać, musi mieć swoje znaczenie. Tym niemniej ma on jeszcze nadzieję i wierzy, że „Nasz nie ùpadnie dóm" /s. 35/, chociaż przyrodnicze obrazowanie, symbolicznie oddające tę wewnętrzną walkę, wcale nie nastraja do tego optymistycznie. Wszak pod nimi groźnie szumi rzeka i jakby było jeszcze tego za mało, rozpętała się burza.

II

Po liryce przychodzi czas na epikę, a tę najlepiej oddają „Podania kaszubskie" Heykego. Mówi się m.in. o ich mitycznym wygłosie, którego można się w nich dosłuchać. To oczywiście zrozumiałe, bo mit jest przecież podaniu bliski. Tak dzieje się w przypadku opowieści o stolemach, morskich potworach, czy o Słowińcach i Arkonie, gdzie mityczne z historycznym tworzy często jednię. Tu jednak gwoli wprowadzenia warto zwrócić uwagę na przydane tym podaniom motto, którego autor został umyślnie wybrany przez Heykego.

„Uwagami" kończył Heyke kaszubskie podania, natomiast poprzedzał je mottem Jerzego Kurnatowskiego[5], którego słowem pochwalał wpierw „folklor kaszubski" i sensowność jego prezentacji, by potem uznać, jak bardzo wzbogaca on „polskość". Znaczyło to nie tylko uznanie kaszubskiej „tradycji" za konieczny element

---

[5] J. Kurnatowski, *Kaszubi. Ich rozwój kulturalny i gospodarczy*, Warszawa 1929.

„polskości”, ale zarazem jej nobilitację poprzez przyznanie jej godnego miejsca przy ojczystym stole. Oczywiście nie mówił tego Heyke, lecz Kurnatowski. Jeżeli jednak Heyke z tych słów skorzystał, to musiał być przekonany, że kaszubskość ma dla polskości swoje znaczenie:

> „Bogaty jest folklor kaszubski, jego piękne tradycje i zrozumiałe umiłowanie, którym go otacza lud kaszubski – bynajmniej nie powinny ginąć w morzu polskości, co zresztą dla samej polskości byłoby niepowetowana krzywdą” (s. 2).

To oczywiście zrozumiałe, że Polska po ponad stuletniej niewoli dążyła do scalenia wszystkich regionów istniejących niegdyś pod różnymi zaborami. Heyke zaś uczył wtenczas w Seminarium Nauczycielskim w Kościerzynie i doskonale rozumiał i zdawał sobie z tego jak najbardziej sprawę. Rozumiał to tym lepiej, ponieważ niegdyś w tej szkole kształcono właśnie nauczycieli dla germanizacji, i to nie tylko kaszubskiego ludu. Co prawda nie zawsze się to udawało, czego najlepszym przykładem działalność ks. Konstantego Damrota, ale podczas pruskiego zaboru właśnie nauczycielskie seminaria tej sprawie głównie służyły. Heykemu przyszło uczyć w kościerskim Seminarium po odzyskaniu niepodległości. Ucząc polskości i nie zapominając o kaszubskości zdecydował się skorzystać właśnie ze słów Kurnatowskiego, ponieważ uznał je za najbardziej odpowiednie dla ówczesnej sytuacji, i to właśnie na Kaszubach. Zapoznał się z pracą Kurnatowskiego „Kaszubi, ich rozwój kulturalny i gospodarczy” (1929) i jej treść okazała się jak najbardziej odpowiednia zarówno do motta, jak do innego wykorzystanego z niej cytatu, o czym tu jeszcze się powie.

Godne to tym bardziej uznania, że Kurnatowski wcale nie był Kaszubą, ale ten region go żywotnie interesował. Był mu podobnie nieobojętny jak ongiś Damrotowi, który chociaż pochodził z Górnego Śląska, to z kaszubską Kościerzyną się zaprzyjaźnił i przeżył w tym mieście jako dyrektor nauczycielskiego Seminarium blisko czternaście lat. Zaś potem Kościerzyna i Kaszuby nie były obce Młodej Polsce, jak chociażby Tadeuszowi Micińskiemu, Adolfowi Nowaczyńskiemu, Marcelinie Kulikowskiej, Maryli Wolskiej i wielu innym z dalszych stron Polski, którzy odwiedzali to miasto i ten pomorski region, a byli przecież z odległych miejsc austriackiego czy rosyjskiego zaboru. Nie można przy tym pominąć Żeromskiego i jego „Wiatru od morza”, gdzie znalazło się nawet miejsce dla tak bliskich Kościerzynie Glinek, które z Kornym wręcz sąsiadują.

Podobnie uznawał Kaszuby za polsko-swojskie Jerzy Kurnatowski (1874–1934), który pochodził z podłódzkiego Szadku i był znanym prawnikiem i ekonomistą, profesorem zajmującym się doktrynami ekonomicznymi, a także autorem wielu prac, nie tylko ekonomicznych, ale także o innej tematyce, jak chociażby tejże wspomnianej broszury o Kaszubach czy mówiących o „Zagadnieniu Prus Wschodnich” (1925). Podczas I wojny światowej przyszło mu przebywać w latach 1915–1918 w Petersburgu, gdzie zarządzał biurem prasy zagranicznej Rady Międzypartyjnej. Współpracował z Towarzystwem Kultury Słowiańskiej w Moskwie czy z Towarzystwem Opieki nad Zabytkami Przeszłości w Petersburgu, głosił wykłady i publikował artykuły, m.in. w wychodzącym wtenczas w Moskwie „Głosie Polskim”[6]. O publicystycznym zaangażowaniu Kurnatowskiego może świadczyć i to, że nie pomijał redagowanych w 1917 w Petersburgu „Polskich Sił Zbrojnych”, w których wojenne reportaże zamieszczał m.in. znany młodopolski pisarz Tadeusz Miciński. Kiedy stacjonujący na Białorusi I Korpus Polski uroczyście obchodził w Bychowie stuletnią rocznicę śmierci Tadeusza Kościuszki, w październikowym numerze tego pisma pojawił się właśnie obok tekstu Micińskiego artykuł Kurnatowskiego „Testament ideowy Kościuszki”[7]. W połowie roku 1918 Kurnatowski wrócił do Warszawy i podobnie jak Stefan Żeromski zaangażował się w plebiscyt na Mazurach, pisząc wiele na ten temat i współredagując „Gazetę Mazurską” czy „Kalendarz dla Mazurów” oraz inicjując zaistnienie w Działdowie „Towarzystwa Przyjaciół Mazur”[8]. Kurnatowski pracował też w Ministerstwie Komunikacji i Ministerstwie Robót Publicznych, ale przede wszystkim jako profesor w Szkole Nauk Politycznych w Warszawie oraz w Instytucie Studiów Handlowych i Orientalistycznych. Warto jeszcze wiedzieć, że od czerwca roku 1919 do roku 1931 prowadził wykłady ze spółdzielczości w Wolnej Wszechnicy Polskiej. Czy bywał z nimi na Kaszubach, gdzie podczas wakacji odbywały się wykłady dla nauczycieli, jak chociażby w Kościerzynie, nie wiadomo. Niemniej Heyke właśnie z jego słów skorzystał w swoich kaszubskich podaniach.

Zresztą Kurnatowski nie był także obcy Aleksandrowi Majkowskiemu, i to jeszcze wcześniej, kiedy autor „Remusa” pracował w latach 1904-1905 w „Gazecie Gdańskiej”. To właśnie wtedy, jak zwierzał się w swoich „Wspomnieniach”, w Warszawie zapoznał się m.in. z Antonim Osuchowskim i Jerzym Kurnatowskim[9]. Autor późniejszej broszury o Kaszubach studiował akurat wtedy w Paryżu (1904–1907) nauki społeczne i za sprawą Charlesa Gide’a był zafascynowany spółdzielczością i doktryną solidarystyczną. Może ta ostatnia kwestia mogła w jakiś sposób interesować Majkowskiego, bo chyba nie polskie wolnomularstwo, które tak bardzo zajmowało wtenczas Kurnatowskiego, że 6 marca 1907 roku został członkiem loży Rénovateurs, a potem w roku 1921 wybrano go na pierwszego mistrza Wielkiej Loży Narodowej. Pomijając to jednak, nie mogło być Majkowskiemu i może także Heykemu obojętne działanie Słowiańskiego Towarzystwa Sztuki i Kultury, którego Kurnatowski był prezesem[10].

Zapewne poza związkami Kurnatowskiego z masonerią pozostałe dokonania musiały być Heykemu znane i stąd zdecydował się zapowiedzieć „Podania kaszubskie” jego słowem, a potem i „Wstęp” do nich Kurnatowskim zakończyć. Dał zaś motto z Kurnatowskiego specjalnie, by nobilitowało słowo kaszubskiego ludu i kazało zwrócić uwagę, jak ważne są w kaszubskim folklorze podania, które zarazem bogacą polską kulturę, bo przecież nie tylko dla kaszubskiego odbiorcy była przeznaczona ich treść. Więc może i dlatego z Kurnatowskiego skorzystał. Chociaż jako przygotowujący do pracy przyszłych nauczycieli, mających w niedalekiej przyszłości pracować w polskich szkołach na Kaszubach i Pomorzu, bo przecież uczył w kościerskim nauczycielskim Seminarium, być może starał się także zwrócić uwagę na Kurnatowskiego ideę solidaryzmu, „głoszącego tezę o naturalnej wspólnocie interesów różnych grup społecznych w państwie (społeczeństwie, narodzie), która to wspólnota wznosi się ponad wszelkie różnice majątkowe i społeczne”[11] i nawiązującego do takich doktryn społeczno-politycznych, „opartych na podstawach religijnych (społeczna nauka Kościoła), zwłaszcza chrześcijańskiej demokracji”[12], co nie kłóciło się z jego poglądami jako księdza.

---

[6] Por. T. Marszał, *Jerzy Karol Kurnatowski (1874–1934)*, „Biuletyn Szadkowski”, t. 5, s. 12.

[7] Por. J. Kurnatowski, *Testament ideowy Kościuszki*, „Polskie Siły Zbrojne” 1917, nr 9–10, s. 124.

8 Por. T. Marszał, *Jerzy Karol Kurnatowski (1874–1934)*, dz. cyt., s. 13.

[9] Por. J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk – Wejherowo 2002, s. 195, 381.

[10] Por. T. Marszał, *Jerzy Karol Kurnatowski (1874–1934)*, dz. cyt., s. 10–11, 15–16.

III

Ostatni rozdział tej pracy, najobszerniejszy, bo liczący sto stron, poświęcono omówieniu Heykego „Dobrogosta i Miłosławy”. Wcześniej ukazał się on w książce piszącego te słowa zatytułowanej „W unii słowa” (2004) jako jej pierwszy rozdział. Ponieważ znalazł się wśród tekstów poświęconych tak różnym autorom, jak Ks. Konstantemu Damrotowi, Annie Bardzkiej-Karwatowej, Aleksandrowi Majkowskiemu i kardynałowi Stefanowi Wyszyńskiemu, więc dla dobra sprawy włączono go ostatecznie do omawianej tu pracy o twórczości Heykego, co pozwoliło ją zamknąć znaczącym dla tego pisarza epickim akcentem. Przy tej okazji uszczegółowiono tytuł tego rozdziału, zwąc go nie „Kaszubska epopeja ks. dr Leona Heykego”, lecz po prostu „Balladowa epopeja”. Natomiast w tym miejscu powiemy o słowiańskiej mitologii w tym wierszowanym epickim utworze, ponieważ ta kwestia jeszcze nie budzi specjalnego zainteresowania naszych literaturoznawców, a powinna, jeżeli mamy już słowiańską fantasy, z której kaszubska powinna się też wykluć. Co prawda Heyke nie mógł tego przewidzieć, ale na słowiański mit umiał już zwrócić uwagę, i to warto w tym miejscu pokazać. I to na przykładzie Swaroga i Świętowita.

Wobec mitologii słowiańskiej i tych ostatnich postaci, które mogły się ostać na północnych Kaszubach, z racji chociażby najazdów wikingów, kaszubskich wierzeń jest tutaj mniej i uboższa jest ich prezentacja. Znajdujemy je co prawda w każdej z trzech części „Dobrogosta i Miłosławy”, ale nie jest ich tyle, co słowiańskich bogów w ostatniej. Ze słowiańskiego panteonu najpierw poznajemy tu Swaroga.

---

[11] T. Marszał, *Jerzy Karol Kurnatowski (1874-1934)*, dz. cyt., s. 11.

[12] Tamże, s. 11.

Przypomina to kompozycję podania Heykego „Wiłe i krośnięta”, podania poświęconego tytułowym postaciom z kaszubskich wierzeń, ale rozpoczynającego się taką oto opowieścią o Swarogu:

> „Pomorzanie tczële jednygo nowëższygo boga, ten zwôł sę Swarog. Od niego wszëtko pochodzy, on stworąm dôwo wid i żëcy. Temu nowëższymu oni nie skłodale zewnetrznech ofior, bo bë go mogle swą nieudolnoscą obrazec, le mu cëcho w głębi serca chwałę oddowale. Temu jednymu wszëtki niższy bóstwa poddany bëłe. W stronę nieposłësznech on grome rzucoł. Dąb był jemu poswicony. Gród jego stôł wësok na jasnym modrym niebie, z chtërnygo on widzoł cały świat. Jego sënowie i jego córki załotwiałe różne rozkaze i obowiązki. W pierzastech zgłach oni wdół na zemię zlatywali”[13].

Podobnie będzie w tym balladowym poemacie. Kiedy Dagomir uda się z prośbą o powodzenie w miłości do pogańskiego kapłana, Gromisłowa, usłyszy od niego o wielkiej mocy Swaroga. Potem na Łysej Górze, znanej zawsze pod tym imieniem w Słowiańszczyźnie z kultowego charakteru, odbędzie się dalszy etap wróżb i zamawiań. Kiedy wrócą do chaty i runy dopowiedzą resztę, Dagomir będzie musiał poprosić właśnie Swaroga o pomoc. Przy tej okazji pozna opowiedzianą przez Gromisława mityczną opowieść o tym słowiańskim bogu. A warto ją przytoczyć z co najmniej dwóch powodów. Najpierw dlatego, że nieczęsto spotyka się słowiańskie mity podane poetyckim słowem, a następnie, że Heyke tworzy z nich jakby poetycką mitologię, o czym za chwilę się powie. Teraz zaś mityczna opowieść o Swarogu i Swarożycu:

„Swaróg, bóg nad wszëtczé bòdżi, całą noc w swi jutrzny kùzni
Nôprzédniészé złoto swarzi, gnie i bije i przetwôrzô.

Swaróg złotą tarczã kùje i jak òna je skùńczonô,
Młodi Swarożic jã bierze i przez brómã dnia wëchôdô.

Corôz wëżi, corôz jasni òn w niebiesczé błonë jidze,
Wstąpiô mòżny i dobiwô, mrok i zyb przed nim ùcékô.

Żôr ti tarczë je tak mòcny, że gò lëdzczi wid nie zniese,
Że przed ji codzénnym blaskã mrozny krôj stolemów miknie.

I òn całi krôj òbéńdze i òstatny nórt rozgrzeje,
Odżin z kùzni pòchwôcony słuńca tarczã w swiat rozpriskô.

Noc przed nim sã copac mùszi i sã corôz barżi skrôcô,
Zyb walczącě sã ùsuwô i w pólnocny nórt ùmikô”. (s. 176)

---

[13] S. Czernicki, *Podania kaszubskie*, dz. cyt., s. 34.

Ta opowieść otwiera mityczny cykl w „Dobrogoście i Miłosławie”, i to dopiero w ostatniej części tego utworu, co każe przypuszczać, że w zaginionych czterech pieśniach mogło być takich poetyckich mitów więcej. A ponieważ ten został poświęcony Swarogowi, dowodzi wiedzy Heykego o solaryzmie słowiańskich wierzeń. Wszak Słowianie, podobnie zresztą jak inni w czasach przedchrześcijańskich, uznawali słońce za największą potęgę natury, a wtenczas ogień bliski był mu swoją energią. Swaroga więc, który był bliski w swej funkcji Swarożycowi, czynili bogiem słońca[14]. I o nim jest właśnie ten mit – o Swarogu wykuwającym niczym grecki Hefajstos, nazywanym stąd „kowalem bogów”[15], słoneczną tarczę. Czyni to nocą, a kiedy praca jest skończona, nie on wychodzi ze słoneczną tarczą przez bramę dnia, ale Swarożyc, jego syn. Bowiem, wedle językoznawczego prawidła, jak o synu księcia, czyli słońca, mówiono dawniej księżyc, tak na syna Swaroga – Swarożyc.

Czcili Swarożyca Słowianie połabscy[16] i stąd również Majkowski uznawał go w „Historii Kaszubów”[17] za boga najważniejszego na Pomorzu. Wobec tego Heyke, znający tę pracę, też skieruje na niego swoją uwagę. A będzie chodziło mu zapewne o najbliższych Połabianom na Pomorzu Obodrzyców, żyjących niegdyś między Łabą a Trawną, z których był właśnie ów Niklot gromiący tak skutecznie niczym stolem Krzyżaków pod Borzechowem. Zresztą, również o kraju stolemów nie zapomni Heyke w tym micie, włączając w ten sposób te postacie z kaszubskich i północnych wierzeń do słowiańskiego panteonu. Mówiąc zaś o nocy, uciekającej przed blaskiem słonecznej tarczy na północ i coraz to krótszej, sięga nie tylko do mitu opowiadającego odwieczna walkę światła z ciemnością, ale także do historii tłumaczącego słowiański rok obrzędowy, w którym słońce odgrywa najważniejszą rolę.

Kojarząc natomiast to wszystko z przepowiednią Gromisława, poeta przygotowuje się zarazem do relacji o sobótkowej nocy, która symbolicznie oddaje prawdę o tym, jak pocznie ona odtąd zwyciężać słońce, bo przecie dzień staje się po niej coraz to krótszy. Idąc zaś wedle tej interpretacji dalej, można to rozumieć jako szczęsną wróżbę dla Dagomira, zaś nieszczęsną dla solarnych postaci Miłosławy i Dobrogosta. Tylko że wtenczas trzeba by uznać w tym symbolicznym zmaganiu się dnia z nocą jego postać za symbol jasności, zaś te ostatnie i zarazem tytułowe za symbole ciemności, co nijak miałoby się tu do literackiej rzeczywistości. Wszak nieraz Dobrogost kojarzony bywa tu z jasnością, a słońce kryjące się w chmurach i ciemności nocy towarzyszy najczęściej Dagomirowi.

---

[14] A. Gieysztor, *Mitologia Słowian*, Warszawa 1982, s. 263. Por. J. Strzelczyk, *Mity, podania i wierzenia dawnych Słowian*, s. 199.

[15] W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, s. 363. Hefajstos też wykuwał tarczę Zeusowi i Ahillesowi.

[16] *Mały słownik kultury dawnych Słowian*, pod red. Lecha Leciejewicza, wyd. III, Warszawa 1990, s. 80.

[17] Por. A. Majkowski, *Historia Kaszubów*, Gdańsk 1991, s. 46–47.

Pozostawiając to jednak bez komentarza, poznajemy z omawianego wcześniej mitu, jak rozpoczyna się w nim słoneczna wędrówka Swarożyca po niebie, wędrówka zainicjowana narodzinami słońca w zimowy czas święta Kolady, czyli 24 grudnia, a kończąca się zwycięstwem nocy w czas Sobótki. Lecz na tym się nie kończy. Bo właśnie następną mityczną opowieścią jest ta, jak Swarożyc dotrze do niebieskiego grodu, kiedy to zdarzy się najdłuższy dzień i najkrótsza noc. Krótkie okażą się jednak te odwiedziny i niedługa radość syna Swaroga ze zwycięstwa nad ciemnościami nocy. Już następnego dnia będzie musiał spiesznie zbierać się do odwrotu ze zdobytego grodu; a wtenczas dzień pocznie stawać się coraz krótszy. Ostateczny powrót Swarożyca do ojca nastąpi, niczym Kory do Hadesu, dopiero jesienią.

Opowieść Gromisława, która jest niczym innym jak mitem solarnym, staje się poetycką opowieścią o wiecznej walce światła z ciemnością, dnia z nocą, dobra ze złem. Ale nie tylko w tym zwiera się jej sens. Godne uwagi są jeszcze w tej mitycznej opowieści ostatnie słowa puentujące solarną odyseję Swarożyca, a mówiące o tym, że właśnie ta odwieczna walka stworzyła życie, któremu udało się wyrwać z nocy śmierci, ponieważ już potem jego dalsze trwanie umożliwiło słońce, jego solarna energia.

„Czej na niebie nisczé słuńce ledwie do nas bòkã mërgnie,
Wschód Swarożëca to pierwszi, bë pòdobëc gród niebiesczi.

Corôz jasni, corôz wëżi Swarożic na stopnie wstąpiô,
Chmùrë schną i zyb ùmikô, wnet je zwalczi równowôga.

Wróg jesz rôz wësélô mòcë, srodżé wichrë w bój wëlecą,
Ale Swarożic pòdskòczi i niebiesczi gród dosygô.

Tak òn dobéł, òn panëje, lud na zemi ògnie pôli,
Dzéń[18] *nôdłëgszi, w noc nôkrótszą nôwikszé je swiãto nasze.*

Swarożic òdchôdô z grodu, dzéń sã skrôcô, noc pòwikszô,
Pò jesénny równowôdze Swarożic do òjca wrócô.

Zëma, lato - dwie to dobë wiôldżé mają przeznaczenié,
Bój to dnia z òdwieczną nocą, z chtërny wszëtkò żëcé wëszło”. (s. 176–177)

I na tym kończy się tutaj mit o Swarożycu, chociaż to jeszcze nie koniec o nim jakichkolwiek słów. Już niegdyś przypominał Heyke „Swaroga jasnô moc” (s. 36) w jednym z wierszy zamieszczonym w tomiku „Kaszëbsczé spiewë”, a tutaj, gdy będzie mowa o złocie, które może przynieść nieszczęście, powie, że są to „łzë Swaroga” (s. 193). Kiedy zaś na zachodnim (?) Pomorzu pocznie słabnąć nowa wiara, a chodzi tu zapewne o Słowińców, Heyke opowie, jak to Swaróg kuje tarczę dla Świętowita, a Swarożyc przygotowuje się do boju /s. 199/. Natomiast gdy jaśniej zaświeci księżyc, szczególnie w czas wojny, która zawsze służy tylko złu, lud będzie przekonany, że to Swaróg kuje w swej kuźni oręż, a tego efektem i zarazem przyczyną księżycowej poświaty są pryskające stamtąd iskry (s. 203). Zresztą, tak również tłumaczono sobie nocną zorzę – że to Swaróg pracuje nocą w kuźni i czuwa nad swoim ludem.

---

[18] W maszynopisie: *W dzen* /k. 181/.

Jeżeli trzeba by mówić o następnym bogu ze słowiańskiego Parnasu, to powinien nim być Świętowit. Oczywiście Heyke o nim nie zapomniał, ale powiedział na jego temat o wiele mniej niż o Swarogu i Swarożycu, bo właśnie te bóstwa uznał tutaj za najważniejsze. Imię Świętowita przypomni najpierw Lutyk, który wypędzony przez Niemców uciekł ze swoimi bliskimi z własnej ziemi i znalazł schronienie w kaszubskich lasach (s. 178). Potem o nim i jego świątyni powie Dobrogost. Będzie to znana opowieść o Arkonie i Świętowicie, którego posąg i obrzędy przy nim czynione zostaną przy tej okazji tak opowiedziane, jak opisano to w źródłach. Heyke zwróci więc uwagę na róg wypełniony miodem i doroczną ucztę odbywającą się jesienią przed posągiem tego boga bogów:

„Tam na biôłi, het, Arkónie niegdës gród stôł Swiãtowida[19]*;*
W bòk ùjãti lewą rãką, prawą róg òn miodu trzimôł;

Bóg w jesénną równowôgã kòrny lud na ùczta rôcził;
Przeminãła jegò chwała, jak przemijô dzéń gòdowi”. (s. 185)

Świętowita przestano czcić, a raczej należałoby powiedziec, że jego kult się zatracił, kiedy duński Waldemar w 1168 roku zniszczył Arkonę. Świętowitowi tym razem nie udało się zwyciężyć, chociaż nocami wyruszał na białym koniu w bój. Arkona została zdobyta, a jego posąg porąbano. Znana była zapewne Heykemu XII-wieczna „Kronika” Helmolda z „Monumenta Germaniae Historica” (1826–1835) Paula Pertza, a także rzecz o tragedii Świętowita opowiedziana przez Saxo Gramatyka w „Gesta Danorum...” Ponadto już w „Podaniach kaszubskich” opowiadał „Dzéń w Arkonie”, nie zapominając wtenczas ani o stanicy Świętowita, ani jak wyglądał jego posąg i jakie odbywały się tam obrzędy, ani o nocnych wycieczkach boga i jego potyczkach z wrogiem. Warto w tym miejscu wiedzieć, że podobnie jak w innych podaniach, inicjowanych często charakterystyką i omówieniem mitycznej postaci, a potem zdających sprawę z wiedzy kaszubskiego ludu słowem opowieści, Heyke tak kończył:

---

[19] W maszynopisie: *Swiętowita* /k. 198/.

> „Powiodają, że i w naszech czasach niejedny tego nocnygo jezdnika spotkale w lese i na brzegu morza. Świetowit prowadzący i spiący wojsko na ćwiczeniach nocnych”[20].

Było to oryginalne kojarzenie mitu Świętowita z podaniem o nocnym jeźdźcu, Czarnym Łowcy i śpiącym wojsku, czego nawet nie znajdziemy w Majkowskiego „Remusie”. Ale u Heykego to nie pierwsza tego rodzaju mityczna kompilacja, o czym warto w tej książce przeczytać, i to nie tylko w roku 2015 ogłoszonym Rokiem Heykego. By zaś wiedzieć więcej o jej treści, wystarczy zajrzeć do spisu treści, w którym mamy takie kwestie:

I. Psychomachia podmiotu lirycznego w cyklu *Spiéw miłosny*
    1. Najpierw i potem
    2. Patrząc inaczej
    3. Psychodrama

II. Mitycznie i historycznie
    1. Wstęp, uwagi i motto
    2. Topografia
    3. Nie tylko o kościerskich stolemach
    4. Morskie potwory i rozbójnicy
    5. Opowieści z dala i bliska
    6. Słowińcy i Arkona
    7. Religijne tematy
    8. „Bogomyślnie”
    9. Nie tylko o Świętopełku

III. Balladowa epopeja
    1. Książki też mają swoją historię
    2. Zdając sprawę z treści
    3. Od epopei do balladowego poematu
    4. Powtórzenia i przywołania
    5. Z dawnego Gdańska
    6. O morzu
    7. Podania, legendy i pieśni
    8. Wśród żywiołow
    9. Z katalogu porównań
    10. Wizje, sny i marzenia
    11. Z kaszubskich i słowiańskich wierzeń
    12. Ze słowiańskiego imiennika

---

[20] S. Czernicki, *Podania kaszubskie*, s. 39.

I na tym trzeba już skończyć słowo o twórczości ks. dra Leona Heykego, które miało zwrócić uwagę nie tylko na jego liryczne i epickie umiejętności widoczne w podaniach, ale także na skryty w cieniu tej lirycznej twórczości poemat „Dobrogost i Miłosława”. Bo chociaż niecały go znamy, to nie należy go pomijać przy omawianiu twórczych dokonań Leona Heykego. Wszak nie można pozwolić, aby ci, którzy zniszczyli jego ostatnie śpiewy, cieszyli się, że ten utwór się przemilcza. Mam bowiem taką cichą nadzieję, że to, co z niego się zatraciło, kiedyś się odnajdzie. Ale jeżeli nawet tak się nie stanie, to o tym, co z treści „Dobrogosta i Miłosławy” się ostało, można powiedzieć, że to utwór i tak godny uwagi.

Dariusz Majkowski

Ocena sytuacji literatury kaszubskiej na łamach „Stegny”

„Stegna” to kaszubskojęzyczny kwartalnik literacki, który ukazuje się nieprzerwanie od 2006 r. Jest to darmowy dodatek do miesięcznika „Pomerania”. Jak czytamy we wstępie do pierwszego numeru: „Môsz w rãkach nowé pismiono, jaczé je pòswiãconé kaszëbsczi lëteraturze. Nalézesz tuwò tekstë rozmajitëch ùsôdzców, tak młodégò, jak i kąsk starszégò pòkòleniégò. Mô to bëc rôczba do wéńdzeniô i przechôdaniégò sã stegnama domôcégò słowa”[1]. I rzeczywiście na łamach pisma publikowane są przede wszystkim utwory różnych pisarzy, poetów i dramatopisarzy, tłumaczenia na język kaszubski i pieśni. Nie brak jednak też recenzji i opisów książek, wywiadów z krytykami i znawcami literatury.

W wielu tekstach, które znajdujemy w „Stegnie”, pojawiają się próby oceny kaszubskiej literatury. Przyjrzyjmy się, jaka w oczach osób piszących do tego kwartalnika, była jej kondycja w latach 2006–2015.

Jaka kaszubszczyzna?

W artykułach oceniających kaszubskojęzyczną literaturę najczęściej poruszana jest kwestia samej kaszubszczyzny, jaką powinni używać w swoich utworach piszący. Już w pierwszym numerze swój pogląd na ten temat przedstawił Stanisław Janke. Jego zdaniem najważniejsza jest wolność piszącego.

> Jô pòchôdóm z pôłniowëch Kaszëb, z lëpùsczich strón, ale jem sã wprowadzył na nordã i przejął jem jãzëk, chtërnym tak w wikszim dzélu lëdze tu gôdają. Na pòtrzébë pòezji stwòrził jem jesz jinszi jãzëk. Ale jô téż ùwôżóm, że tu nôleżi dac czas lëteraturze kaszëbsczi i z jedny stronë przëjąc tã wòlnotã pisôrza. Żelë chtos chce pisac w jãzëkù swòji wsë, to niech pisze (....)[2].

---

[1] *Od redakcji*, „Stegna” nr 1 (1/2006), s. 3.

[2] A. Cupa, D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka ze Stanisławã Janke*, „Stegna” nr 1 (1/2006), s. 6–9.

Stanisław Janke potwierdził swoje zdanie po dwóch latach, kiedy podsumowywał na łamach kwartalnika XIII. Konkurs Prozatorski im. Jana Drżeżdżona.

> Jô – jeżlë jidze ò twòrzenié kaszëbsczégò jãzëka lëteracczégò – jem za tim, żebë tegò procesu nie przëspieszac (...)[3].

Janke apeluje jednak, aby kaszubscy twórcy niezależnie od wybranej przez siebie odmiany kaszubszczyzny przestrzegali obowiązującej pisowni[4]. Zauważa jednocześnie, że standaryzacja postępuje bardzo szybko, i jurorzy wspomnianego konkursu w 2008 r. często nie byli już w stanie rozpoznać, skąd pochodzi dany autor, bo wszyscy pisali podobnym, uniwersalnym, językiem. Zdanie to potwierdza również Barbara Pisarek, która w tym samym numerze pisma podkreśla, że coraz mniej artystycznych utworów powstaje w kaszubszczyźnie poznanej w domu, od rodziców, „w jãzëkù ò swójny môlowi farwnoscë". Zastępuje ją coraz częściej język literacki i publicystyczny, który autorka artykułu nazywa sztucznym[5].

Ludmiła Gołąbek zarzuca z kolei młodym poetom, że w ich tekstach można dostrzec słabą znajomość domowego słownictwa i składni oraz brak kontaktu z żywą mową[6].

Piszący do „Stegny" zastanawiają się też nad sensem przerabiania starszych utworów kaszubskojęzycznych na zgodne z dzisiejszymi zasadami ortografii. Roman Drzeżdżon wadę takich zabiegów widzi w bardzo prawdopodobnej utracie piękna języka oryginału, co dotyczy zwłaszcza poezji, w której na ogół trudno jest uwspółcześnić np. fleksyjne końcówki. Z drugiej strony taka normalizacja zapisu jest niezbędna dla nauczycieli oraz dzieci i młodzieży uczącej się języka kaszubskiego[7].

Na pytanie o to, jak powinna wyglądać kaszubszczyzna współczesnych twórców literatury, odpowiada też Piotr Dziekanowski (znany czytelnikom pod pseudonimem Jón Natrzecy). Zwraca on uwagę na to, że każdy piszący posiada własną odrębność, swoją standaryzację: „Czë jidze ò leksykã, czë gramaticzné sprawë, czë frazeòlogizmë"[8].

Brak krytyki literackiej

Autorzy piszący do „Stegny" zwracają uwagę na brak krytyki literackiej. Jest to problem zwłaszcza dla młodych twórców, którzy potrzebują oceny swych dzieł, aby móc się rozwijać. Dostrzega to Roman Drzeżdżon, przekonany, że młodzi chętnie skorzystaliby z rad fachowców. Według niego krytyki literatury kaszubskojęzycznej zupełnie nie ma (a raczej należałoby napisać, że nie było w 2007 r., kiedy pisał swój artykuł). Pretensje o taki stan rzeczy kieruje w stronę naukowców:

---

[3] *Jakô je ta kaszëbizna? Gôdka ze Stanisławã Janke*, „Stegna" nr 9 (3/2008), s. 2.

[4] A. Cupa, D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka...*

[5] B. Pisarek, *Spiący wstają!!!*, „Stegna" nr 9 (3/2008), s. 3–6.

[6] L. Gòłąbk, *Co sztôłtëje òbrôz wspòłczasny pòezji kaszëbsczi?* „Stegna" nr 11 (1/2009), s. 19–23.

[7] R. Drzéżdżón, *Bëlnô lëteratura czë grafòmaniô*, „Stegna" nr 3 (1/2007), s. 20–21.

[8] *Dalek òd „achów" i „òchów". Kôrbiónka z Piotrã Dzekanowsczim*, „Stegna" nr 35 (1/2015), s. 2–5.

> Czë pò prôwdze ni ma ùczałëch, jaczi bë sã tim zajãlë? Gwësno są, ale wëgódni je z górë wzerac, czãsto znającë blós wëriwczi z ùtwórstwa, pòtãpiac całi lëteracczi brzôd ùtwórcë, a wrzëcac jegò w kastã pòd mionã: grafòmaniô! Doch lepi bë bëło wskôzac piszącym, jaczé robią fele, niżlë z górë gadac, że ten czë nen do pisaniô sã nie nadôwô[9].

Dodajmy, że te słowa są niejako odpowiedzią na słowa profesora Józefa Borzyszkowskiego, który 20 grudnia 2006 roku podczas literacko-językowego seminarium piszących po kaszubsku w wejherowskim Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej stwierdził, że byłoby lepiej, gdyby niektórzy już więcej po kaszubsku nie pisali[10].

Drzeżdżonowi wtóruje Adam Hebel, który podkreśla, że twórcom niezbędny jest ktoś, kto uświadomi im, że część ich dzieł jest niewiele warta[11].

Na problem braku krytyki zwraca też uwagę S. Janke. Jego zdaniem nie dotyczy to tylko naszej literatury, bo podobny kłopot jest w całej Polsce. To, co ukazuje się na temat wychodzących książek, jest wg autora *Łiskawicë*, najczęściej tylko notatką czy omówienim danej pozycji, ale nie krytyką. To utrudnia rozwój piszącym, bo teksty krytyczno-literackie są „pòtrzébné tak jak zdrzadło je człowiekòwi pòtrzébné, żebë ùzdrzôł se[12]".

Z drugiej strony owi nieliczni i rzadko piszący krytycy powinni starać się o rzeczowe i sprawiedliwe ocenianie kaszubskich utworów, bo zdaniem Eugeniusza Pryczkowskiego często kierują się oni osobistymi sympatiami, a czasem zazdrością, że jakiś autor pisze lepiej od nich samych. „Kò niejeden talent òstôł zniszczony, czej dopiérkù wëpùszczôł lëstczi. Temù z nicwôrtną kritiką trzeba kąsk òpasowac[13]".

Dyskusja o poezji

Najczęściej oceniana jest w „Stegnie" poezja. Na ogół są to recenzje różnych poetyckich tomików bądź opis twórczości poszczególnych twórców[14], ale nie brak też artykułów poświęconych ogólnej kondycji liryki. Należy tu przywołać przede wszystkim ostrą dyskusję z 2009 r. pomiędzy Ludmiłą Gołąbek a Grzegorzem Schramkem. W tekście *Co sztôłtëje òbrôz wspólczasny pòezji kaszëbsczi?* autorka stwierdziła, że w przeciwieństwie do zrzeszińców współcześni poeci nie wykorzystują owocnie bogactwa literackiej i ogólnohumanistycznej tradycji. Jak pisze:

---

[9] R. Drzéżdżón, *Bëlnô lëteratura...*

[10] Tamże.

[11] A. Hébel, *Kaszëbskô pòezjô 2010 z pòzdrzatkù Zymkòwca*, „Stegna" nr 18 (4/2010), s. 17–18.

[12] A. Cupa, D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka...*

[13] E. Prëczkòwsczi, *Krëjamnotë pòezji*, „Stegna" nr 18 (4/2010), s. 15–16.

[14] Por. H. Kaszuba, *Swiat pòèzji Jana Zbrzëcë*, „Stegna" nr 1 (1/2006), s. 15–17; H. Kaszuba, *Stanisłôw Janke – Piesniodzejanié*, „Stegna" nr 2 (2/2006), s. 10–12; L. Gòłąbk, *Szlachama kùsków*, „Stegna" nr 7 (1/2008), s. 22–23; W. Lew-Czedrowskô, *Tekstë pisóné z pòtrzebë serca*, „Stegna" nr 11 (1/2009),

> (...) czãsto bierze sã to stądka, że młodi aùtorzë ti dôwniészi pòezji nie znają abò nawetka są na niã òbòjãtny[15].

Zdaniem L. Gołąbek efektem odcięcia się od korzeni są teksty małowartościowe, wtórne i pseudopoetyckie, a opinie wyrażane przez młodych literatów, w których zapewniają, że nie chcą ulegać wpływowi poprzedników, autorka wspomnianego artykułu uważa za formę usprawiedliwiania przez nich własnego lenistwa. Jednocześnie dostrzega ona pozytywne przykłady „nowego głosu" w kaszubskiej poezji. Ida Czaja, Robert Żmuda-Trzebiatowski czy Jerzy Stachurski to wg L. Gołąbek twórcy, którzy w swoich utworach ukazują złożoność człowieka i uniwersalność świata, a „jich pòezjô ùkazywô samòswiadomòsc lëdzy, dlô jaczich kaszëbskòsc je wcyg nôwôżniészą jideą òsobistą"[16]. Wysoko ceni również utwory Hanny Makurat, której wiersze:

> wërôżają prostotã dzecka i to dzecka z baro rozwiniãtą wëòbraznią (...). Problemë, jaczé pòrësziwô ta pòezjô, są baro czãsto nôtërë metafizyczny, są filozoficznyma rozwôżaniama ò charakterze òntologicznym – na temat żëcégò i smiercë, pòrządkù swiata, placu człowieka w tim swiece, są pòszukiwanim môla dlô sebie".

Sporo uwag krytycznych do tez autorki zgłosił G. Schramke, który w kolejnym numerze „Stegny" wytknął jej m.in. zbytnie uogólnianie. Nie zgodził się on ze stwierdzeniem, że współcześni poeci nie znają literackiej tradycji. Przywołuje np. Annę Marię Bartkowską (wiersz *Syzyf*), Tytusa Kamila Rolskiego (*Zdrzódło*) oraz Tomasza Fopkego, którego *Esemesë do Pana Bòga* uważa za zbiór wpisujący się w tradycję liryki religijnej i jednocześnie za próbę prowadzenia dialogu z poprzednikami. Zresztą podobną dyskusję widzi Schramke w *Szlachama kùsków*, gdzie wg niego autor

---

s. 15–18; ep, *Dzewiãcdzesąt lat Stacha z Lãbòrga*, „Stegna" nr 15 (1/2010), s. 27; L. Gòłąbk, *Biblëjô w pòezji Roberta Żmùdë-Trzebiatowsczégò*, „Stegna" nr 16 (2/2010) s. 20–22; I. Czajinô, *Nôpiãkniészi wiérzt ò Jezësu. Analiza wiérzta „Rabbùni" Jana Zbrzëcë*, „Stegna" nr 17 (3/2010), s. 13–14; K. Serkòwskô, *Nalazłé dobro. Refleksjô pò gôrzcë pòezji*, „Stegna" nr 19 (1/2011); L. Gòłąbk, *Wiérztë Jana Piepczi – to je kòlibac letkòscą...*, „Stegna" nr 22 (4/2011), s. 28–29; E. Prëczkòwsczi, *Henrik Héwelt – przëbôczony pòeta*, „Stegna" nr 28 (2/2013), s. 2–3.

[15] L. Gòłąbk, *Co sztôłtëje òbrôz wspólczasny pòezji kaszëbsczi?...*

[16] Tamże.

nawiązuje do obrazu miłości w kaszubskiej poezji, która do tej pory była przedstawiana w sposób romantyczny, a na pewno nie tak „cielesny" jak zrobił to T. Fopke w swoich erotykach[17]. Przykładem poety, który doskonale zna wcześniejszą literaturę, jest dla autora artykułu również R. Drzeżdżon, „jaczi je wespółùtwórcą jedny z antologiów kaszëbsczi pòezji (...). Jak òn bë mógł jã napisac, skòrno bë nie znôł naji lëteraturë[18]" – pyta retorycznie Schramke.

L. Gołąbek odpowiadając na te zarzuty, przytacza słowa R. Drzeżdżona, który w „Pomeranii" stwierdził, że największą wartością poezji jest nowatorstwo, oryginalność. Dlatego stara się on nie sugerować twórczością innych.

> Jegò dążenim je tej czësto òriginalnosc, twórczô samòstójnosc. Niechãc do pòznôwaniô dotëchczasnégò doróbkù lëteracczégò mô bëc receptą na òriginalnosc pòetë. (...) A bëlné pòznanié dobri lëteraturë (nié leno kaszëbsczi) nie zaszkòdzëłobë nawetka geniuszowi, a tim barżi aùtorowi kaszëbsczi antologii...[19]

G. Schramke wrócił do dyskusji o kaszubskiej poezji w 2010 r., krótko po tym, gdy ukazała się opracowana przez niego książka *Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô dzysdniowi kaszëbsczi pòezji*[20]. W opublikowanym z tej okazji wywiadzie podkreślił on, że wyraźnie zmieniła się tematyka podejmowana przez twórców. O ile kiedyś przeważała poezja patriotyczna i miłosna, o tyle obecnie autorzy wierszy są wg niego zainteresowani przede wszystkim człowiekiem, którego problemy egzystencjalne stają się centrum obserwacji oraz refleksji nad światem i życiem[21].

W tym samym czasie na temat kaszubskojęzycznej poezji wypowiedział się w „Stegnie" właściciel wydawnictwa Region Jarosław Ellwart. Zwrócił on uwagę, że zainteresowanie czytelników tomikami poetyckimi jest coraz słabsze. Jego zdaniem dzieje się tak na skutek słabego poziomu większości wydawanych wierszy, które wprost nazywa grafomanią. Brak też twórców wpisujących się w światowe, współczesne prądy. „Sedzymë w swòjim zósu i grozy nama petrifikacjô" – mówi Ellwart[22].

---

[17] G.J. Schramke, *Òbrôz dzydniowi kaszëbsczi pòezji? W òbarnie „młodëch" i nié le*, „Stegna" nr 12 (2/2009), s. 5-9.

[18] Tamże.

[19] L. Gòłąbk, *Pòezjô młodô, czë niemłodô? (w òdpòwiescë Grégòrowi Schramce)*, „Stegna" nr 12 (2/2009), s. 10-13.

[20] G.J. Schramke, *Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô dzysdniowi kaszëbsczi pòezji (1991–2008),* Gdiniô 2010.

[21] *Gôdka z Grégòrã J. Schramke aùtorã Antologii Dzysdniowi Kaszëbsczi Pòezji „Skrë ùsôdzkòwi mòcë"*, „Stegna" nr 18 (4/2010), s. 2–5.

[22] D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka z Jerkã Ellwartã z wëdôwiznë Region*, „Stegna" nr 18 (4/2010), s. 16.

„Dlô kògò to całé pisanié?”

Powyższe pytanie zadał w jednym ze swych tekstów T. Fopke[23]. Kwestia liczby czytelników kaszubskiej literatury i ich oczekiwań interesuje wielu autorów „Stegnë”. Najwięcej uwagi poświeciła temu zagadnieniu Iwona Joć, która przypomniała, że przez cały okres powojenny aż do czasów obecnych zwiększanie liczby wydawanych książek nie szło w parze z rozwojem zapotrzebowania na literaturę kaszubsko-pomorską. Szukając przyczyn takiego stanu rzeczy przypomniała argumenty Lecha Bądkowskiego, który w 1977 r. twierdził, że jest to skutek słabego kolportażu[24] i zaznaczał, że po kaszubską literaturę sięga zazwyczaj inteligencja, a bardzo rzadko zwykli mieszkańcy mówiący na co dzień po kaszubsku[25]. Joć zauważa, że taka sytuacja trwa i obecnie (w 2009 r.), a powodem jest choćby to, że brakuje kaszubskojęzycznych powieści, wspomnień, pamiętników[26]. Poza tym wg niej problemem jest obcość dla większości Kaszubów własnego języka pisanego. Ta obcość jest potęgowana przez samych twórców, bowiem:

> Prédnym célã dzysdniowëch pòetów zdôwô sã nie bëc przekazywanié przez swòje ùtwórstwò nôlepszich w terôczasnym swiece wôrtnotów, swòjich nôtërnëch emòcjów, ale przede wszëtczim wiôlgô stara ò to, żebë kaszëbsczi jãzëk nie béł archajiczny, żebë dopasowac gò do dzysdniowëch jãzëkòwëch sztandardów. Dzeje sã tak bez zdrzeniô na jegò prôwdzëwé fąksnérowanié w kaszëbsczi spòlëznie, jakô colemało kaszëbi pòlsczé słowa, a nowé są dlô ni cëzé[27].

A zatem przesadna troska o kaszubszczyznę sprawia, że literatura tworzona w tym języku nie ma czytelników.

Na brak czytających zwraca uwagę też J. Ellwart, który stwierdził w 2010 r., że sprzedawanie książek z kaszubską poezją w księgarniach jest „na greńcë statisticzny felë”[28]. Chcąc sprzedać jakiekolwiek egzemplarze niezbędne są wg niego promocje, spotkania autorskie i wieczory poetyckie.

Z drugiej strony autorzy piszący do „Stegny” zauważają, że w zestawieniu z sytuacją w Polsce, kiedy przeliczymy liczbę mieszkańców do liczby i nakładów wydawanych książek, Kaszubi nie wypadają wcale gorzej[29].

---

[23] T. Fópka, *Dlô kògò to całé pisanié? Mëslë zebróné*, „Stegna” nr 10 (4/2008), s. 5.

[24] W 2015 r. Piotr Dziekanowski stwierdził na łamach „Stegnë”, że kolportaż zdecydowanie się poprawił, bo dzięki internetowi „mòżna zamówic kaszëbską lëteraturã sedzącë doma”. *Dalek òd „achów” i „òchów”. Kôrbiónka z Piotrã Dzekanowsczim...*

[25] L. Bądkowski, *Doniesienie o stanie zdrowia naszej literatury*, „Pomerania” nr 6/1977, str. 6–11.

[26] I. Joć, *Kaszëbskô lëteratura bez lëdu? (dzél 2)*, „Stegna” nr 13 (3/2009), s. 15–17.

[27] Tamże.

[28] D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka z Jarkã Ellwartã z wëdôwiznë Region...*

[29] Por. np. S. Janke, *Jidzenié dali*, „Stegna” nr 1 (1/2006), s. 21. „Mimò tegò, że Kaszëbi to leno 1% mieszkańców Pòlsczi, to naje nakładë dô sã przërównac do nakładów pòlsczi lëteraturë”.

Na zakończenie warto przytoczyć słowa śp. prof. Jerzego Tredera, który już w 2006 pocieszał czytelników „Stegny”, że nie należy się bać o przyszłość kaszubskiej literatury:

> Wëzdrzi na to, że kaszëbskô pismienizna tak sã rozwinãła, że mòżemë bëc ùbëtny ò ji przińdnotã. Je corôzka wicy lëdzy, jaczi piszą. Mòżemë sã bòjec ò ùtrzimanié jãzëka, ale lëteratura bãdze sã rozwijała[30].

Może więc będzie to – jak głosi tytuł wspomnianego już artykułu Iwony Joć, która nawiązuje do słów L. Bądkowskiego z 1977 r. – „literatura bez ludu”, bez czytelników znających język kaszubski, ale jednak przetrwa, a nawet się rozwinie.

---

[30] J. Tréder, *Ùbëtnô przindnota*, „Stegna” nr 1 (1/2006), s. 21.

Janusz Mamelski

Standaryzacja języka kaszubskiego oczami poety

Język kaszubski cechuje wielka różnorodność. Prawie w każdej wiosce Kaszubi mówią inaczej. Dla jednych będzie to bogactwem, dla innych brakiem znormalizowania. Te dwa punkty widzenia od ponad stu lat ścierają się w kaszubszczyźnie. Chociaż w ostatnich latach wyraźnie zwycięża ten drugi, to jeszcze nie oznacza, że ten pierwszy jest skazany na wyginięcie. A może dałoby się je jakoś pogodzić?

Parę uwag o standaryzacji. Cóż to jest?

Standaryzacja to trochę szerzej pojęta normalizacja, czyli wszelkie działanie prowadzące do ustalenia i przestrzegania normy jakiegoś języka albo dialektu. Językowa norma to:

> „(...) zbiór tych elementów systemu językowego, a więc zasób wyrazów, ich form i połączeń oraz inwentarz sposobów tworzenia, łączenia, wymawiania i zapisywania wszelkich środków językowych, które są w pewnym okresie uznane przez jakąś społeczność (najczęściej przez całe społeczeństwo, a przede wszystkim przez jego warstwy wykształcone) za wzorcowe, poprawne albo co najmniej dopuszczalne. Użycie normy językowej nie naraża autora tekstu na zarzut, że mówi (pisze) źle, błędnie, nie tak, jak to jest przyjęte”[1].

Dzieje normalizacji kaszubszczyzny

Język jest ludziom potrzebny przede wszystkim do tego, żeby się mogli porozumieć. Dopóki ludzie rzadko kiedy albo wcale nie opuszczali swojej wioski czy też parafii, mogli się porozumieć bez problemu, bo wszyscy wokół nich mówili tak samo. Z czasem jednak Kaszubi zaczęli jeździć coraz dalej. W XIX i XX wieku komunikacja rozwijała się bardzo szybko. Jednak różne dialekty kaszubszczyzny nie były wielką przeszkodą w porozumiewianiu się. Dlatego normalizacja mowy kaszubskiej prawie nie zaistniała.

---

[1] *Wielki słownik poprawnej polszczyzny* PWN, red. A. Markowski, Warszawa 2004.

Mimo wszystko Kaszubi byli poddawani presji normalizacji już od XVIII wieku. Była to jednak normalizacja języka obcego. Najpierw, aż do 1918 roku, czynili to Niemcy, którzy próbowali Kaszubów zgermanizować. Później Polacy próbowali ich spolonizować. Jak pokazuje historia, na siłę Kaszubi nie ulegli żadnej normalizacji.

Inaczej sprawa przedstawia się, jeśli chodzi o pisanie. Powszechne jest przeświadczenie, że lepiej, gdy jeden język ma jedną pisownię. Można też stwierdzić, że z czasem każdy język do tego dochodzi. Tak też dzieje się z językiem kaszubskim. Proces ujednolicenia pisowni jest już prawie na ukończeniu. Chociaż w przeciągu lat ukazało się dość dużo różnych systemów pisania.

A wszystko zaczęło się od Floriana Ceynowy (1817–1881), który jako pierwszy pisał po kaszubsku i próbował opisać oraz skodyfikować język kaszubski. Po nim przyszli inni: Hieronim Jarosz Derdowski – który, chociaż uznawał, że kaszubski to tylko zepsuty polski, jednak próbował stworzyć jedną mowę kaszubską. Sam o sobie pisał tak:

> „... używając w swoim «łgorstwie» gwary z okolic Chmielna, pogodził gwarę kaszubską północną z południową, a nadto starał się, jak widać z jego utworu, dobierać w równej mierze tyle wyrazów i form z gwary nadmorza, ile z gwary mieszkańców z pow. kościerskiego, człuchowskiego i chojnickiego. Chciał w ten sposób stworzyć jedność w narzeczu kaszubskim, nadać mu taką formę, aby każdy Kaszuba uznał to za swoją mowę i zrozumiał książkę tak napisaną”[2].

Po nim byli Młodokaszubi z Aleksandrem Majkowskim i jego językiem stworzonym z kaszubszczyzny z różnych stron Kaszub.

Nieco inaczej spoglądali na kaszubszczyznę Zrzeszeńcy (Aleksander Labuda, Jan Trepczyk i inni), bardzo podnieśli rangę lokalnych cech kaszubskich, a pochodzili z Kaszub środkowych, z Mirachowa i okolic. Każdy z nich stosował też swoją odrębną pisownię. Do tego można dodać jeszcze propozycje Friedricha Lorentza i Kazimierza Nitscha.

Po wojnie w 1959 swoją pisownię przedstawił Stefan Bieszk, a oprócz niego też Leon Roppel.

Należy pamiętać, że były to już czasy, w których wydawano dość dużo książek po kaszubsku. Wychodziły też różne czasopisma. To one wywołały dążenie do normalizacji, chociaż była to wciąż przede wszystkim normalizacja pisowni. Bogactwo kaszubskich dialektów nie było jeszcze niczym zagrożone.

---

[2] H. Derdowski, *O Panu Czorlińsczim co do Pucka po sece jachoł,* „Przyjaciel, pismo dla ludu”, Toruń, 1880, nr 45/46. Cyt. za: Ferdinand Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej,* Gdańsk, 1982, s. 77.

W 1974 roku została powołana Komisja do Sprawy Reformy Kaszubskiej Pisowni, a jej przewodniczącym został prof. Edward Breza. System stworzony przez tą komisję był powszechnie uznawany aż do 1996 roku. W tym roku 13 maja, po sześciu latach dyskusji nad pisownią doszło do ugody na spotkaniu zorganizowanym przez Komisję Oświaty ZK-P w Gdańsku. Nowa pisownia była bardzo ceniona przez ludzi. Uznana została za najlepszą w dziejach kaszubskiego piśmiennictwa. Od tego czasu prawie wszystie pisma drukowane są w tej pisowni.

Normalizacja – ostatni ratunek dla kaszubszczyzny?

Standaryzacja nabrała całkiem innego znaczenia, gdy kaszubszczyzna znalazła się w szkołach. We wrześniu 1991 roku rozpoczęła się nauka języka kaszubskiego w Szkole Podstawowej w Głodnicy. W tym samym czasie zaczęła też przygodę z kaszubszczyzną druga szkoła. Było nią Kaszubskie Liceum Ogólnokształcące w Brusach. Wówczas szybko pojawiło się pytanie, jakiego kaszubskiego uczyć w szkołach?

Kaszubska pisownia pozwala zapisać każdy dialekt kaszubski. A zatem co wybrać? Uczeni twierdzą jednak, że szansa na zachowanie języka nierozerwalnie łączy się z tekstem pisanym, *„a nie da się dla tak małego języka stworzyć kilku rodzajów zapisu”*[3].

Teraz już prawie wszyscy byli pewni, że należy pracować nad stworzeniem kaszubskiego języka literackiego, aby podręczniki, książki i czasopisma były pisane jedną kaszubszczyzną, tą, której będzie się uczyć w szkołach. Ale jak to zrobić? Chociaż jeszcze w 1991 roku Jan Drzeżdżon zalecał dyplomatycznie pluralizm w pisowni, mając nadzieję, że wkrótce wszystko rozstrzygną powstające utwory, szybko się okazało, że nie ma czasu czekać na takie rozstrzygnięcie.

W ostatnich latach sprawa nabrała jeszcze innego znaczenia. Otóż okazuje się, że nad językiem kaszubskim wisi zagrożenie. Jak pokazują badania socjologów, z pokolenia na pokolenia jest on coraz rzadziej używany. Aby powstrzymać ginięcie i degradację mowy kaszubskiej wszyscy muszą uświadomić sobie jedną społeczną prawdę – że w obecnych realiach żaden język nie przetrwa, jeśli będzie tylko językiem mówionym.

> „Należy nadać kaszubszczyźnie nowego statusu. Może w tym pomagać używanie języka przez inteligencję kaszubską, wprowadzenie kaszubszczyzny do kościoła, wykorzystywanie jej w szeroko pojętych mediach. Jednak największe możliwości w nadawaniu kaszubszczyźnie oficjalnego statusu ma szkoła”[4].

---

[3] Danuta Pioch, *Nauka języka kaszubskiego – bogactwo form i związane z tym trudności*, [w:] Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gdańsk 2008, s. 122.

[4] Tamże, s. 114.

Profesor Cezary Obracht-Prondzyński w tej sprawie mówi tak:

> „Dlaczego kwestie edukacyjne są tak ważne? Otóż można postawić tezę – dość ryzykowną, ale mającą za sobą wiele przykładów w Europie – że na naszych oczach rozgrywa się swoisty wyścig z czasem. Oto słabnie proces naturalnego przekazywania znajomości języka w rodzinach – ich funkcja enkulturacyjna wyraźnie traci na znaczeniu. Problem polega więc na tym, czy zdąży się na tyle upowszechnić skuteczna nauka języka kaszubskiego w szkołach, że zastąpi przekaz rodzinny. Jeśli tak, język ma szanse na przetrwanie, a nawet na rozwój, bo ze szkół dzieci wyniosą nie tylko bierną, ale i czynną (w piśmie) znajomość języka, znajomość literatury kaszubskiej, umiejętność posługiwania się literacką kaszubszczyzną”[5].

Czy mamy szansę ten wyścig wygrać? To jest już inna kwestia.

Normalizacja – ale jaka?

Rada Języka Kaszubskiego

Wielka nadzieja na unormowanie kaszubszczyzny literackiej spoczywa na powołanej 26 sierpnia 2006 roku Radzie Języka Kaszubskiego. W regulaminie RJK czytamy:

> Rada swym zakresem działania obejmuje wszelkie sprawy dotyczące używania i rozwoju języka kaszubskiego. (...)
> Do zadań Rady należy w szczególności:
> 1. Analiza i ocena stanu języka kaszubskiego oraz wypowiadanie się w sprawie polityki językowej prowadzonej przez Zrzeszenie.
> 5. Rozstrzyganie wątpliwości językowych co do słownictwa, gramatyki, wymowy ortografii i interpunkcji, a także co do stylistycznego kształtu wypowiedzi oraz poszukiwanie rozwiązań w zakresie używania kaszubskiego w różnych dziedzinach nauki i techniki, zwłaszcza w dyscyplinach nowych, (...).
> 10. Ustalanie zasad ortografii i interpunkcji języka kaszubskiego[6].

Trzeba powiedzieć otwarcie, że wielką, jeśli nie największą częścią prac Rady jest troska o normalizację języka kaszubskiego, chociaż te zadania znalazły się dopiero w punkcie 5 i 10 regulaminu RJK. Tak czy inaczej Rada jest postrzegana przede wszystkim jako organ mający za zadanie normalizację kaszubszczyzny.

---

[5] C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi dzisiaj*, Gdańsk 2007, s. 19.

[6] *Regulamin Rady języka kaszubskiego przy Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim*, [w:] Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gdańsk 2007, s. 11.

Z tą też myślą 6 października 2006 r. na II Zebraniu Plenarnym RJK została powołana Komisja Standaryzacji i Normalizacji. Komisja jest organem Rady Języka Kaszubskiego. Komisja zakresem swej działalności obejmuje wszelkie zagadnienia związane ze standaryzacją i normalizacją języka kaszubskiego.

Rada wydała już 8 biuletynów, a w każdym z nich po kilka uchwał, co razem daje 66 uchwał. To jest wielki owoc pracy na niwie standaryzacji.

Trud i spory

Jak członkowie rady radzą sobie z pracą na niwie normalizacji? Oddajmy głos jej członkom. W 2007 roku Róża Wosiak-Śliwa, członkini Rady pisała:

> Zarówno Komisja Standaryzacji i Normalizacji jak i Rada Języka Kaszubskiego nie ukrywają, że większość Uchwał rodziła się i rodzi z ogromnym trudem. Jakże często do głosu dochodzą dwa spierające się obozy: tradycjonalistów językowych, w większości językoznawców, którym nieobca jest historia języka kaszubskiego i jego rozwój na przestrzeni wieków, i liberalistów, zwłaszcza działaczy i pisarzy kaszubskich, upatrujących normę języka kaszubskiego w tym, co obecnie zastane, a więc często nadmiernie spolaszone, nie znających praw rządzących rozwojem kaszubszczyzny i tym samym nie widzących zbytniej potrzeby odwoływania się do diachronii[7].

A nieco wcześniej:

> Z powyższych Uchwał jasno wynika, że Komisja Standaryzacji i Normalizacji w swych decyzjach próbuje pogodzić rozwój, historię języka z uzusem. Palmę pierwszeństwa przyznaje uzusowi jedynie w sytuacjach wyjątkowych, gdy ten zdecydowanie przemawia przeciwko rozwojowi[8].

Rok później:

> Przyglądając się z boku pracom Rady Języka Kaszubskiego, może się wydawać, że postępują one bardzo powoli. Zresztą, takie właśnie głosy dochodzą czasem do RJK. Jej wyrazicielami są niejednokrotnie nauczyciele języka kaszubskiego czy regionalne media. Prawdopodobnie pewne decyzje w Radzie zapadałyby szybciej, gdyby wśród jej członków zaistniał monolit myśli. W rzeczywistości, od początku jej funkcjonowania nieformalnie pojawiły się w niej dwa obozy próbujące przeforsować swoje racje w postaci odpowiadających ich poglądom

---

[7] Róża Wosiak-Śliwa, *O normie językowej w polszczyźnie i nie tylko,* [w:] Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gdańsk 2007, s. 63.

[8] Tamże, s. 62

> uchwał. Jeden to tradycjonaliści językowi – naukowcy – językoznawcy oraz ich zwolennicy, którzy, normalizując język kaszubski, nie zapominają o jego rozwoju i historii. Drugi – to liberaliści językowi – działacze, dziennikarze, niektórzy literaci, którzy na co dzień w swojej pracy korzystają z kaszubszczyzny, a ponieważ nie jest ona jeszcze znormalizowana i zestandaryzowana, posiłkują się językiem domowym, potocznym, często mocno spolaszonym. (Zresztą, nie tylko polskie zapożyczenia spędzają sen z powiek Komisji Standaryzacji i Normalizacji RJK. Istnieje bowiem też niewielki odłam Rady, który próbuje dawać pierwszeństwo germanizmom, na co Komisja zazwyczaj się nie godzi[9].

Danuta Pioch w 2008 roku pisała:

> Przecież do dziś toczy się dyskusja o regionalne odmiany kaszubszczyzny, których w swoim rejonie chcieliby używać miejscowi działacze[10].

Ten problem nie pochodzi z czystej złośliwości i zawziętości członków RJK, innych działaczy i intelektualistów. Jego źródłem jest jedna przyczyna: wielkie bogactwo i różnorodność kaszubszczyzny. Kłopot polega na tym, co wybrać i uznać za normę, a co odrzucić.

Dwa punkty widzenia na kaszubszczyznę literacką można opisać jeszcze inaczej: grupa liberalistów opowiada się za kaszubszczyzną, która jest jeszcze żywa, którą znają jeszcze z czasów dziecięcych, której używają ich rodzice, dziadkowie i oni sami. To jest z pewnością kaszubszczyzna zdialektyzowana. Trudno z niej stworzyć jeden kaszubski język literacki.

Grupa tradycjonalistów próbuje tworzyć nową kaszubszczyznę poprzez cofnięcie się do kaszubszczyzny starej, zgodnej z regułami jej rozwoju bez polonizmów i germanizmów. To jest kaszubszczyzna, ktora dziś nie jest żywa, nie jest prawie nigdzie dziś używana. Mogą jej zacząć używać ci, którzy się jej nauczą. Można z niej stworzyć kaszubski literacki. Jednakże jeśli tworzy się go w taki właśnie sposób, wówczas od tych, którzy od dawna mówią po kaszubsku słyszymy, że to nie jest ich kaszubski, że to „nie jest po naszemu”.

Dobrym tego przykładem może być normalizacja nazw miejscowych. Kilka razy zdarzyło się tak, że RJK ustaliła ich pisownię i brzmienie zgodnie z historią języka i jego rozwoju, bez znajomości uzusu, a później mieszkańcy tych miejscowości podnieśli wielki raban, że oni takich nazw nie znają, nigdy nie używali i nie chcą używać. Niektórzy wówczas wprowadzili własne nazwy, innym to się nie udało i pozostali z czymś, co jest dla nich całkiem obce.

---

[9] Róża Wosiak-Śliwa, *Praca Rady Języka Kaszubskiego nad normalizacją kaszubszczyzny,* [w:] Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gdańsk 2008, s. 94.

[10] Danuta Pioch, *Nauka języka kaszubskiego – bogactwo form i związane z tym trudności,* [w:] Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gdańsk 2008, s. 122.

Żyje jeszcze wiele osób, dla których kaszubski jest mową ojczystą, mową ojca i matki, a nie mową literacką. Jednak za jakiś czas takich Kaszubów prawie nie będzie. Pozostaną tylko tacy, którzy kaszubski będą znali ze szkoły, kaszubski literacki.

Kaszubski wzorcowy czy użytkowy

Aby pogodzić spierające się grupy pani Róża Wosiak-Śliwa zaproponowała wprowadzenie – na wzór języka polskiego czy też niemieckiego – dwu norm: wzorcowej i użytkowej. Jest o tym mowa w Uchwale Nr 7/RKJ/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie stosowania w języku kaszubskim dwu norm: wzorcowej i regionalnej, w której czytamy:

> Rada Języka Kaszubskiego zaleca stosowanie w języku kaszubskim dwu norm: wzorcowej i regionalnej. Norma wzorcowa, w której widoczne byłyby odwołania do historii języka kaszubskiego, powinna być realizowana w oficjalnych kontaktach i rodzajach wypowiedzi. Winni ją stosować księża, aktorzy, dziennikarze, literaci, nauczyciele, naukowcy i inni intelektualiści. Należy ją realizować w szkole i wykorzystywać w podręcznikach. Norma regionalna, częściej oparta na uzusie, może być stosowana w swobodnych kontaktach, czyli języku potocznym oraz literaturze – jako zabieg stylizacyjny[11].

Do czego prowadzi taka uchwała? Jak już wyżej wspomniano, ratunkiem dla kaszubszczyzny ma być szkoła. Jednak, według uchwały RJK, może ona uratować jedynie kaszubski literacki. A regionalny? W rodzinach przekazu już prawie nie ma, w szkołach też nie. Więc gdzie? Nigdzie.

A ten, kto idzie za głosem serca i próbuje ratować kaszubski regionalny, otrzymuje łatkę przeciwnika normalizacji i uparciucha. Róża Wosiak-Śliwa pisze:

> Pamiętać należy, że Rada Języka Kaszubskiego nie może nikomu swoich decyzji narzucić. Może zaproponować, zasugerować, zalecić. Stąd też – w obliczu rozdrobnienia kaszubszczyzny – ciągle trudno jest się dostosować Kaszubom do pewnych propozycji Rady. Widać to też wśród jej niektórych członków[12].

Chcociaż jest prawdą, że RJK nie może nikomu narzucić swoich decyzji, to jednak ten, kto ich nie przyjmie, będzie miał drogi do wydawania swoich tekstów prawie całkowicie zamknięte. Największe wydawnictwa, w tym wydawnictwo ZK-P, pilnują, żeby tych decyzji się trzymać.

---

[11] Uchwała Nr 7/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. *w sprawie stosowania w języku kaszubskim dwu norm: wzorcowej i regionalne*, [w:] Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gdańsk 2008, s. 74.

[12] Róża Wosiak-Śliwa, *Praca Rady Języka Kaszubskiego nad normalizacją kaszubszczyzny,* [w:] Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gdańsk 2008, s. 96.

Ratowanie poprzez amputowanie

Tymczasem pokładanie całej nadziei na uratowanie kaszubszczyzny w szkole nazwałbym ratowaniem poprzez amputowanie. Jeżeli przekaz w rodzinach całkiem zniknie, pozostanie tylko w szkołach. A w szkołach będzie przekazywany jedynie kaszubski literacki. A zatem całe bogactwo dialektów lokalnych zaginie, albo pozostanie jedynie wśród garstki „ostańców".

A i to uda się tylko wtedy, gdy nauka kaszubskiego w szkołach przyniesie owoc w postaci czynnego używania kaszubskiego języka. Tymczasem dzieci uczą się kaszubskiego jak angielskiego czy niemieckiego, potrafią mówić, czytać i pisać, ale tego, poza lekcjami i konkursami, prawie wcale nie robią. Kaszubski bez wsparcia rodziny jest dla nich jeszcze jednym językiem obcym. A to, że w szkole uczy się innego kaszubskiego, a w domu, jeśli się mówi, często mówi się innym kaszubskim, nie pomaga w czynnym używaniu kaszubskiego przez dzieci.

Może więc zdarzyć się tak, że przegramy ten wyścig, że kaszubski regionalny w rodzinach umrze, a kaszubski wzorcowy w szkołach nie narodzi się na tyle, żeby być językiem żywym.

Uzus – tylko skąd go wziąć

Może zatem nie jest dobrze zdawać się tylko na szkołę i przyjmować z rezygnacją, że przekaz w rodzinach tak czy tak zaniknie? Według mnie trzeba robić wszystko, żeby ten proces zatrzymać i odwrócić.

Nie patrząc na to RJK pędzi do przodu ze standaryzacją, jak tylko może. Co roku zasypuje nas stosem uchwał i słownictwa.

Rodzi się zatem kolejne pytanie: do kogo te uchwały docierają? Ilu Kaszubów z nich korzysta? A szukanie po uchwałach w ośmiu biuletynach nie jest takie łatwe. Dobrze, że jest Indeks zawartości Biuletynów RJK, ten trochę pomaga.

Sprawa kryteriów również nie jest taka prosta, jak pisała Róża Wosiak-Śliwa. W rzeczywistości RJK kieruje się bardzo wieloma różnymi kryteriami.

Standaryzacja a poezja

W tej części chciałbym przekazać kilka myśli na temat tego, jak normalizacja języka kaszubskiego ma się do działalności na niwie poezji. Czy i w czym normalizacja pomaga w tej działalności, a także w czym może ona być przeszkodą.

Normalizacja wspiera poetów

Po pierwsze trzeba stwierdzić, że ogólnie rzecz biorąc normalizacja kaszubskiej pisowni jest pomocą dla kaszubskich twórców, tak samo zresztą jak dla wszystkich, którzy stykają się z kaszubską pisownią. Z pewnością jest lepiej, gdy jeden język ma jedną pisownię i wszyscy piszą tak samo, niż gdyby pisowni było wiele albo każdy pisał, jak sam chce. To bardzo upraszcza samo pisanie i czytanie. Są jasne reguły, nie trzeba się zastanawiać jak pisać, wystarczy nauczyć się reguł i pisać.

Po drugie wielką pomocą jest ustalenie słownictwa we wielu dziedzinach, a najbardziej w tych specjalistycznych. Jest wiele słów, których Kaszubi na codzień nie używają. Taka terminologia jest stopniowo opracowywana i publikowana. Dzięki temu piszący mogą z niej korzystać.

Można by powiedzieć, że to samo tyczy się wszystkich innych środków językowych (słownictwa, gramatyki, wymowy, itp.) – ustalenie jasnych i takich samych dla wszystkich norm jest ułatwieniem dla piszących, bo daje im ujednolicone i pewne narzędzie, jakim jest dla nich język kaszubski. Takim znormalizowanym i opisanym narzędziem mogą posługiwać się bez obaw i bez zastanawiania się nad tym, co jest poprawne albo, co jest lepsze.

To może też ułatwić odbiór ich utworów czytającym, jeśli znają oni ten sam znormalizowany język. A takich czytelników może być coraz więcej, bo znormalizowanego języka uczy się w szkołach.

Bardzo przydatnym dla piszących owocem normalizacji są też słowniiki oraz wszystkie publikacje kodyfikujące język.

Normalizacja szkodzi poezji

Trzeba również stwierdzić, że normalizacja języka kaszubskiego często oznacza wybieranie jednych wariantów, a odrzucanie innych. Z bogactwa i różnorodności wszystkich kaszubskich dialektów tworzy się jeden język wzorcowy. Tym samym zostawia się poza oficjalnym, szkolnym, literackim, naukowym nurtem wszystkie inne odmiany kaszubskiego, a to może oznaczać dla nich śmierć. Czy jest to dobre dla poezji?

Moc poezji kryje się w bogactwie języka. Poezja z założenia ma wyrażać uczucia, przemyślenia, refleksje i przeżycia ludzi. A tych jest tak wiele, jak ludzi, a nawet jeszcze więcej, bo każdy jest inny i każdy nosi w sobie wielkie bogactwo. Im bogatsze narzędzie ma do dyspozycji poeta, tym lepiej dla poezji. I w tym aspekcie normalizacja może być przeszkodą dla poezji.

Przykłady wykorzystania bogactwa kaszubszczyzny w poezji.

Zacznę od sprawy dla wszystkich dość oczywistej, od zasobu słownictwa. Im jest on większy, im więcej synonimów, tym większe możliwości dla piszącego. Oto fragment wiersza *Krótczé nóżczi:*

(...) Jak brëkùje czegò,
biegô, biegô, biegô*.*
Cos na zemi leżi:
bieżi, bieżi, bieżi.
Czej za nënką szëkô:
nëkô, nëkô, nëkô.
Jak sóm so nie radzy,
czadzy, czadzy, czadzy.
Cos widzy na grëpie:
sëpie, sëpie, sëpië.
Pò kachlach i trôwie
drëwie, drëwie, drëwie.
Wiedno dzes sã spieszi,
wiedno czims sã ceszi. (...)[13].

Jak wyglądałby ten wiersz, gdyby w miejsce synonimów użyto jedynie słowa *biegac*?

Albo inny wiersz: *Dorotka*

(...) Môłô jazgòtka Dorota
wcyg ***pérota****.*
Gãba ji sã nie zamika
gãbą ***gôda****,*
gãbą dicha.
Czej cos z nënką doma robia,
wiedno ***kôrbia****.*
Przë jedzenim nie òprzesta,
leno ***plesta****.*
Bùten, jak le kògòs spòtka,
zarô ***klekta****.*
Nawet w nocë, czedë spa,
bakòwa*.*
A nôwiãcy ***jazgòtała****,*
czej płiwała.
Chòc do gãbë leca wòda,
òna ***gôda****.*
Nawetka jak nurka dała,
mówic *chcała.*

---

[13] J. Mamelski, *Żëcé dzecy,* Gdynia, 2012, s. 14.

Takô bëła ta Dorota,
dërch ***czawrota***[14].

Oprócz synonimów bardzo przydatnym dla piszącego narzędziem jest bogactwo form gramatycznych. Są one bardzo pomocne chociażby podczas tworzenia rymów albo dla zachowania rytmu.

Tłumaczenie trenu VI:

Jô ju tobie, mòja nënkò, nie ***mdã*** *pòmôga;*
Ni za twòjim wdzãcznym stołem nie ***bãdã*** *sôda*[15];

W celu zachowania rytmu wiersza ośmiozgłoskowego raz mamy formę *mdã,* a raz *bãdã.* W innym miejscu tego samego wiersza mamy kilka razy dłuższe końcówki czasowników czasu przeszłego: *òkazywała, òddzãkòwała, spłoszëła, òprzestała,* a kilka razy formy krótsze: *pòmôga, sôda.*

W tłumaczeniu trenu 4:

Mie bë smùtnégò nie ***ba*** *òstawia na swiece*[16].

Aby zachować wiersz trzynastozgłoskowy użyto formy *ba,* która to powstała poprzez skrócenie 3 os. l. poj. cz. przeszłego czasownika bëc: *bëła.* Forma prawie nie używana w języku wzorcowym, w języku regionalnym dobrze znana. Podobnie jest w trenie VIII:

Docz *mòje smãtné òczë za sobą cygnieta,*[17]

gdzie mamy zrośniętą i skróconą formę wyrażenia przyimkowego *do cze – docz.*

W trenie XVII czytamy:

Chto ***znôw*** *płaczu nie ùwôżô,*
Czëjã dobrze, co pòwiôdô;[18]

Forma *znôw,* zastosowana aby zachować wiersz ośmiozgłoskowy, w języku wzorcowym została wypara przez dłuższą o jedną sylabę formę z*nôwù.*

W trenie IV mamy przykłady użycia różnych form czasu przeszłego:

---

[14] J. Mamelski, *Żëcé dzecy,* Gdynia, 2012, s. 58.
[15] J. Kochanowski, *Trenë (Jiscënczi),* Gdynia, 2009, s. 8.
[16] Tamże, s. 6.
[17] Tamże, s. 10.
[18] Tamże, s. 22.

Të, niepòbòżnô Smierc, ***jes zgwôłca*** *òczë mòje,*
żem widzôł *kònającé lubné dzecã swòje! (...)*
Nigdë ***bë*** *òna* ***bëła*** *bez wiôldżi żałoscë*
Mòji ùmrzec ni ***mògła****, nigdë bez cãżkòscë (...)*
A òna, żlë Bóg ***béł chcôł****, dłëgszim wiekiem swòjim (...)*[19]

Mamy tam: *Jes zgwôłca, żem widzôł, bë bëła mògła, béł chcôł.* Taka różnorodność form czasu przeszłego pomogła zachować długość wersów i rytm.

W trenie XIX mamy:

Ni mòżesz tak rzec, widzã! Tej tak ***rozsądz*** *ò tim,*
Jak të doznôł, le sã nie ***jiscë****, że tak rëchłô*
Smierc je do twòji córczi ùkòchóny przeszłô![20]

Bardzo blisko siebie są dwie formy trybu rozkazującego: krótsza – *rozsądz* i dłuższa – *jiscë*, dzięki nim jest zachowany wiersz ośmiozgłoskowy.

Troszkę dalej czytamy:

Czegò swiat mô tak wiele, że – jak téż co bëło
W tim naszim zemsczim żëcym człowiekòwi ***mieło*** *(...)*[21]

Widzimy tam przysłówek *mieło* dopuszczony w słowniku Gołąbka z kwalifikatorem *lok. (*obok *miło).* Dzięki zastosowaniu *mieło* mamy rym do *bëło.*

Takich przykładów paralelnych form jest w języku kaszubskim dość dużo i długo można by było je przytaczać. Ich różnorodność i bogactwo bardzo pomaga poetom w układaniu wierszy. Że normalizacja doprowadzi do zubożenia zasobów kaszubszczyzny to jest pewne. A to poezji zaszkodzi.

Normalizacja szkodzi poetom

Na końcu chciałbym wspomnieć o przywiązaniu i miłości do języka kaszubskiego jako języka rodziców, dziadków a także jako pierwszego języka. Można je też zwać miłością do matczynego albo ojczystego języka.

Chociaż czasami się zdaje, że inteligencja kaszubska już się pogodziłą z myślą, że język kaszubski w codziennym zastosowaniu ginie, bo młode pokolenie już go nie używa, jednak żyje jeszcze bardzo wiele ludzi, dla których jest to pierwszy i umiłowany język. I nawet jeśliby uznać za prawdę to, co pisała Róża Wosiak-Śliwa, że jest to: *język domowy, potoczny, często mocno spolaszały*[22], to przecież jest to żywy język żywych ludzi i nie można go skreślać tylko dlatego, że jest używany przez ludzi *nie znających praw rządzących rozwojem kaszubszczyzny i dlatego nie widzących zbytniej potrzeby odwoływania się do diachronii*[23].

---

[19] Tamże, s. 6.
[20] Tamże, s. 26.
[21] Tamże.

Dla wielu ludzi taki język ma wielką wartość emocjonalną i jest częścią ich istoty. Ja sam pierwsze lata swojego życia spędziłem na wsi pomiędzy samymi Kaszubami, którzy rozmawiali wyłącznie po kaszubsku. Ten skarb rodnej mowy pozostał we mnie głęboko. Czasami tak głęboko, że docieram do niego dopiero wtedy, gdy usłyszę albo przeczytam jakieś słowo, zwrot albo wyrażenie, które słyszałem, będąc dzieckiem, a o którym moja świadomość później całkiem zapomniała. Takie odkrywanie na nowo języka młodych lat to podróż do moich początków.

Którędy dalej?

Normalizacja języka kaszubskiego jest potrzebna i na to jest wiele dowodów.
Z drugiej jednak strony nie może to być „ratowanie poprzez amputowanie". Opowiadam się za tym, żeby nie odrzucać autorytarnie nic z rożnorodności kaszubszczyzny (zwłaszcza jeśli chodzi o fleksję i słownictwo). Lepiej poczekać i zobaczyć, co przyniesie czas. A jeszcze lepiej wprowadzić do normy wzorcowej jak najwięcej z normy regionalnej.

Nie można poprzestać tylko na tym, że kaszubszczyznę uratujemy poprzez nauczanie kaszubskiego języka literackiego w szkołach. Należy jak najwięcej czynić, aby odnowić przekaz mowy kaszubskiej w rodzinach, bo tylko to może uratować żywą kaszubszczyznę razem z jej bogactwem i rożnorodnością.

Należy też tą kaszubszczyznę jak najwięcej badać, dopóki ona jeszcze istnieje. To też pozwoli w normalizacji kaszubszczyzny na pierwszym miejscu postawić uzus.

Różnorodność i bogactwo kaszubszczyzny wspomagają kaszubską poezję. Ona też wiele czerpie z tzw. kaszubszczyzny codziennej, lokalnej i nie należy się temu sprzeciwiać.

Poetom kaszubskim pomaga normalizacja pisowni. Oni też często wyrastają z regionalnej odmiany kaszubszczyzny i nie uznają za konieczne przeflancowywanie ich do kaszubszczyzny wzorcowej.

---

[22] Róża Wosiak-Śliwa, *Praca Rady Języka Kaszubskiego nad normalizacją kaszubszczyzny,* [w:] Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gdańsk 2008, s. 96.

[23] Róża Wosiak-Śliwa, *O normie językowej w polszczyźnie i nie tylko,* [w:] Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gdańsk 2007, s. 63

Danuta Pioch

Liczą Kaszuby „żem je tak kochał” – o inicjatywach w gminie Sierakowice związanych z uczczeniem dokonań ks. B. Sychty

W dobie współczesnej, kiedy dewaluują się coraz szybciej autorytety, warto dla potomnych przywoływać wielkich rodaków i przypominać ich dokonania dla małej i dużej ojczyzny. W gminie Sierakowice takim niekwestionowanym autorytetem jest nieustannie ksiądz prałat kanonik dr Bernard Sychta – mimo narastania lat od momentu Jego śmierci, ciągle wspominanym i powszechnie szanowanym.

Ten drobnej postury człowiek był zaiste olbrzymem, tytanem pracy, kaszubskim stolemem (symboliczny Medal Stolema za wybitne dokonania otrzymał od studentów zrzeszonych w klubie Pomorania). Trudno uwierzyć, że wypełniając posługę kapłańską był jednocześnie leksykografem, twórcą regionalnym, etnografem, piewcą kultury Kaszub i Kociewia, pisarzem, malarzem, naukowcem.

Patrząc na jego liczne zajęcia i pasje nietrudno przewidzieć, że zapewne dla siebie nie miał wolnego czasu, co zresztą za życia potwierdzał, argumentując przejętą od biskupa Konstantyna Dominika maksymą *Nigdy nie marnować czasu.*

Urodził się, żył i pracował w czasach niespokojnych, nieprzychylnych Polakom i Kaszubom. Jednak dzięki patriotycznej atmosferze domu rodzinnego – Jana i Anny z domu Karszny (znacz. silny, zdrowy) w Puzdrowie – od dziecka już wiedział, że sprawy małej i wielkiej ojczyzny należy stawiać niezwykle wysoko. Niestety, szkoła powszechna okresu Jego dzieciństwa nie dała tego, czego oczekiwali spragnieni wolnej ojczyzny Kaszubi i Polacy. Kiedy Bernard Sychta przychodził na świat, właśnie kończyły się strajki szkolne w okolicznych placówkach edukacyjnych. Starsze dzieci Sychtów zapewne w nich uczestniczyły (źródła podają liczbę 60 szkół włączonych w akcję protestacyjną w powiecie kartuskim, gdzie opór był najsilniejszy). Niestety, brutalnie został on stłumiony, a sytuacja dzieci i młodzieży wydatnie się pogorszyła. Automatycznie zatem włączono w domu rodzinnym Sychtów prywatną edukację dzieci, o co dbali przede wszystkim rodzice. Taką szkołę odebrał również Bernard. W swoich przyszłych utworach scenicznych kilkakrotnie umieszczał sceny pokazujące pracę rodziców na rzecz wpajania ducha patriotycznego dzieciom.

W Puzdrowie kształtował się „kręgosłup” moralny i narodowy przyszłego księdza. W okolicy działały silne organizacje antypruskie, a swoistą przeciwwagą dla nich była ożywiona działalność propolska ks. Bernarda Łosińskiego z sierakowickiej parafii p.w. św. Marcina. Wspierali go w tym liczni właściciele ziemscy i zarządcy firm (należeli do tego grona również Sychtowie). Z tak nastawionego do sprawy polskiej i kaszubskiej środowiska mógł młody Bernard ruszyć w świat, by chłonąć wiedzę, jednocześnie bez obaw o jego patriotyczne zapatrywania. Do tego „matecznika polskości i kaszubskości" wracał wielokrotnie w każdym ważnym momencie.

Parafia sierakowicka odegrała w życiu Bernarda Sychty ważną rolę. Prawdopodobnie i imię zawdzięcza on wybitnemu proboszczowi – Bernardowi Łosińskiemu. Tu, przez tego właśnie kapłana, został ochrzczony, tu też odprawił – po 25 latach – swoją mszę prymicyjną w 1932 roku.

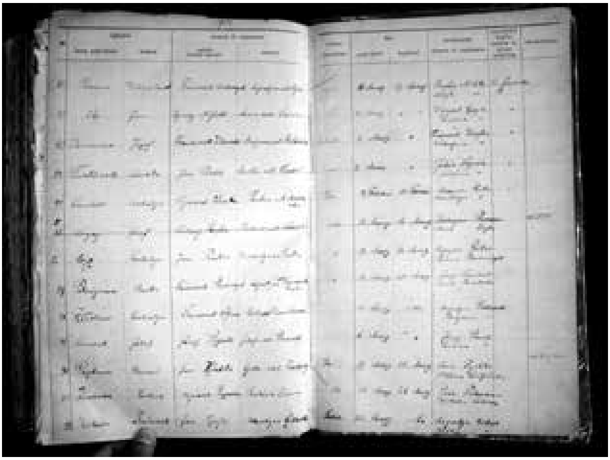

Księga chrztów sierakowickiej parafii – wpis pod numerem 90 dotyczy dokonania chrztu Bernarda Sychty w dniu 25 marca 1907 roku; wymieniono też imiona rodziców, miejscowość urodzenia oraz imiona i nazwiska rodziców chrzestnych.

Dla swojej rodzinnej parafii napisał ks. Sychta Pieśń do św. Marcina, którą śpiewa się co roku (do chwili obecnej) z okazji odpustu w dniu 11 listopada.

Kiedy nawiedzał rodzinny dom, szukając ważnych informacji do swoich dzieł z zakresu leksykografii czy etnografii, nie omieszkał zawitać także w rodzinnej parafii. Warto pamiętać, że rodzinne Puzdrowo, okoliczna ludność, a przede wszystkim rodzice i krewni byli pierwszymi i najważniejszymi informatorami w czasie zbierania słownictwa do 7-tomowego *Słownika gwar kaszubskich*.

Los ulokował Go na Kociewiu, z tym regionem w większości związane było Jego dorosłe życie, ale nigdy nie zapomniał o ukochanych Kaszubach. Wracał tak często, jak tylko pozwalały na to rozliczne obowiązki. Podzielił czas i serce na dwoje. Kaszuby i Kociewie były dla niego księgami, po których poruszał się z niezwykłą

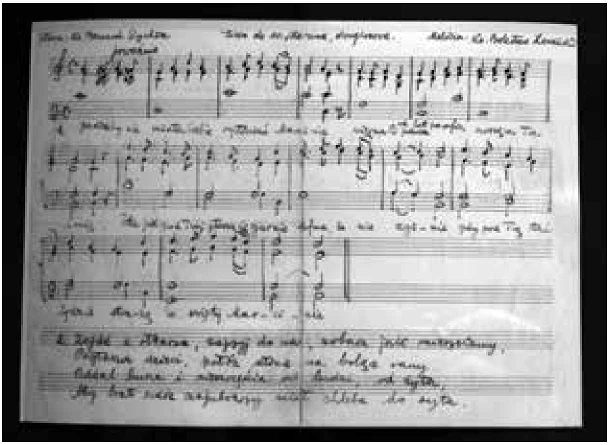

Oryginalny zapis Pieśni do św. Marcina autorstwa ks. B. Sychty z muzyką ks. B. Lewińskiego

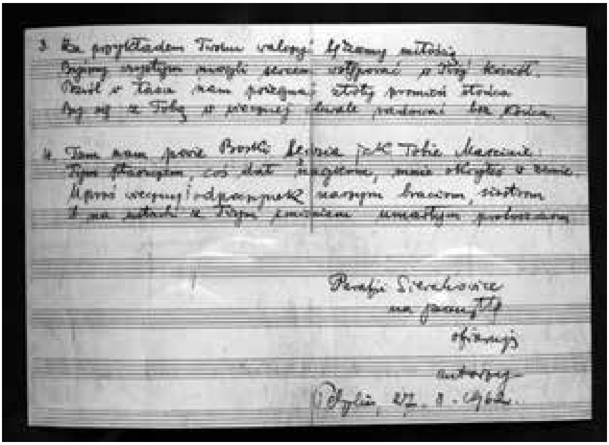

Dedykacja Pieśni do św. Marcina podpisana ręką ks. B. Sychty

pieczołowitością, odkrywając kolejne ich karty poświęcone leksyce (7-tomowy *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, 3-tomowe *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej*); etnografii; literaturze (dramaty: np. *Hanka sã żeni*, *Spiącé wòjskò*, *Dzéwczã i miedza*, *Gwiôzdka ze Gduńska*, *Bùdzta spiącëch*, *Wesele kociewskie*); poezji (np. szeroko znany utwór *Kaszëba béł mój tatk*); pieśniom religijnym (np. *Niestrudzona w swej pielgrzymce*, *W godową szatę*, *Pieśń chorych*, *Pieśń młodego kościoła*, *Pieśń do św. Marcina*, *Do Matki Bożej Swarzewskiej*, kolęda *Biżónka*); malarstwu (pejzaże, widoki, martwe natury, grafiki, karykatury) i kulturze.

Dzięki stolemowej pracy księdza Bernarda Sychty znacznie została wzbogacona kultura Kaszub, a sierakowiczanie, potomkowie Kaszubów trwających na tej ziemi od zawsze, składają nieustannie hołd wybitnemu rodakowi, który skromnie marzył *Może mi kiedyś policzą Kaszuby, żem je tak kochał, tak się dla nich trudził* (słowa wypowiedziane 21 maja 1974 roku w Pelplinie przez ks. Sychtę, kiedy to przedstawiciele Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego wręczali autorowi *Słownika gwar kaszubskich* pamiątkowy medal wybity na jego cześć z okazji wydania ostatniego, szóstego tomu słownika – jak sam stwierdził, słowa te zapisał wcześniej w Dzienniku, będąc niezwykle znużonym długim przesiadywaniem nad górami zapisanego papieru). W gminie Sierakowice dbają, by pamięć o dokonaniach wybitnego Rodaka nie zaginęła, podejmując w tym celu różne inicjatywy.

Patron ulicy w Sierakowicach (1983 r.)

Ks. Bernarda Sychtę uczczono do tej pory w dziewiętnastu miejscowościach poprzez nazwanie jego imieniem i nazwiskiem ulic. Do tych miejscowości zaliczają się: Sierakowice (1983), Stężyca (1984), Starogard Gdański (1986), Bojano (1991), Bydgoszcz (1992), Świecie (1995), Luzino (1995), Kiełpino (2000), Bytów (2007), Klukowa Huta (2010), Osie (2011), Kościerzyna (2011); poza tym Jastarnia, Gdańsk, Pelplin, Puck, Tczew, Rumia, Chwaszczyno.

Sierakowice uczyniły to jako pierwsze, już w rok po śmierci kapłana. Kilka dni przed pierwszą rocznicą śmierci Księdza Gminna Rada Narodowa w Sierakowicach zadecydowała o wyborze Bernarda Sychty na patrona jednej z ulic w Sierakowicach[1], usytuowanej w pobliżu budynku Urzędu Gminy, prostopadłej do ulicy Lęborskiej.

ul. ks. B. Sychty

---

[1] Uczyniono to na mocy uchwały nr XXXII/80/83 z dnia 17 listopada 1983 r.

Obelisk przy rodzinnym domu Sychtów w Puzdrowie

Jako cenną pamiątkę po słynnym Rodaku traktuje się stojącą do dziś oryginalną chatę rodziny Sychtów w Puzdrowie. Dzięki zaangażowaniu sierakowickiego oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego przed domem został posadowiony obelisk upamiętniający miejsce urodzenia słynnego zbieracza leksyki kaszubskiej, zauroczonego rodzimym folklorem, podejmującego stolemowe działania naukowe dla utrwalenia perełek kulturowych kaszubszczyzny. Odsłonięcia obelisku dokonano 8 czerwca 1992 r. Został z tej okazji wydany numer specjalny „Wiadomości Sierakowickich”, gdzie zamieszczono list czytany przez przedstawicieli ZKP podczas uroczystości, w którym napisano m.in.: *My – Oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Sierakowicach – pragnęliśmy spełnić tylko pragnienie, by doceniono Jego miłość i pracę dla Kaszub. Na miarę naszych możliwości odsłaniamy pomnik – polny kamień – jako symbol prostoty i związku z ziemią kaszubską, ale ze złotymi literami, bo tego jest warta praca ks. Sychty dla kaszubszczyzny i polskości, a także kultury ogólnoludzkiej*[2].

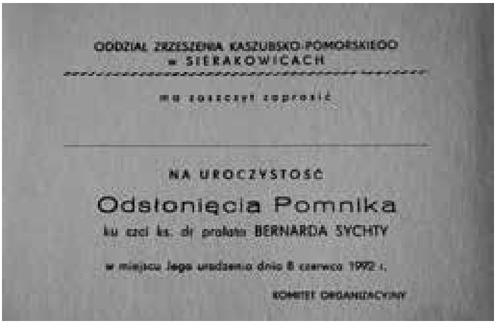

ODDZIAŁ ZRZESZENIA KASZUBSKO-POMORSKIEGO
w SIERAKOWICACH

ma zaszczyt zaprosić

NA UROCZYSTOŚĆ
Odsłonięcia Pomnika
ku czci ks. dr prałata BERNARDA SYCHTY
w miejscu Jego urodzenia dnia 8 czerwca 1992 r.

KOMITET ORGANIZACYJNY

Oryginalny druk zaproszenia na uroczystość

Z tej okazji powstał również wiersz napisany przez mieszkankę Sierakowic, prowadzącą Kaszubski Zespół Teatralny „Bina” – Barbarę Klawikowską, pt.:

Pamiãcë ksãdza Sëchtë
Krãtima stegnama cerplëwòtë dreptôł òd wsë do wsë
i na r`zëskach lëdzczégò zabôczeniô
zbiérôł zôrna naju mòwë

---

[2] Przed odsłonięciem obelisku odprawiono mszę św. w kościele p. w. św. Marcina w Sierakowicach. Zorganizowano także I seminarium nt. życia i twórczości ks. dr. Bernarda Sychty, m.in. przy wybitnym wsparciu prof. Jerzego Tredera. Działający wówczas prężnie sierakowicki teatr amatorski pod kierunkiem Barbary Klawikowskiej (o wdzięcznej nazwie „Bina”) wystawił sztukę „Dzéwczã i miedza” (autorstwa B. Sychty), a na scenie sierakowickiej remizy wystąpił Kaszubski Zespół Pieśni i Tańca „Sierakowice”.

bë je w żarnach sétmë ksãgów
zamienic na chléb codzénny
chtëren tatk i mëmka krziżã żegnô
i môłim dzecóm dzeli.

Prace przy posadowieniu obelisku i montowaniu pamiątkowej tablicy

Szkoła Podstawowa im. ks. Bernarda Sychty w Puzdrowie

W 16. rocznicę śmierci swojego wybitnego wychowanka (dokładnie 25 listopada 1998 roku) Szkoła Podstawowa w Puzdrowie przyjęła imię ks. dr. Bernarda Sychty. Decydujący o tym nie mogli wybrać lepiej – wszak Sychta jest niekwestionowanym autorytetem, wzorem godnym naśladowania, człowiekiem jednocześnie pracowitym i skromnym, a na dodatek silnie związanym z miejscowością. Czy ktokolwiek byłby lepszym patronem od dawnego wychowanka puzdrowskiej placówki? Ten skromny kapłan, wybitny naukowiec, zdolny dramaturg, pisarz i poeta, utalentowany malarz, grafik i karykaturzysta zasłużył sobie w pełni na ten zaszczyt; ale korzyść zapewne jest obopólna, placówka w Puzdrowie też nie znalazłaby lepszego kandydata.

Zanim doszło do uroczystego nadania szkole imienia, miał miejsce szereg wcześniejszych działań. Brać szkolna zapoznawała się z życiorysem i dorobkiem przyszłego patrona, nawiązała kontakt z rodziną, gromadziła pamiątki, przeprowadzała wywiady z osobami znającymi autora *Słownika gwar kaszubskich*. Kulminacyjnym momentem było zorganizowanie wieczornicy w 15. rocznicę śmierci, doprowadzenie do spotkania autorskiego z ks. Janem Walkuszem – autorem biografii ks. Sychty, pod tytułem „Piastun słowa”. Oczywiście nie mogło się obyć bez wyprawy do Pelplina śladami patrona, wystawienia sztuki „Gwiôzdka ze Gduńska”, organizacji konkursu wiedzy o życiu i twórczości wybitnego folklorysty.

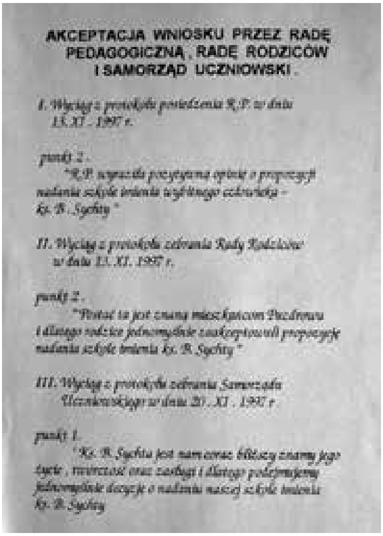

AKCEPTACJA WNIOSKU PRZEZ RADĘ PEDAGOGICZNĄ, RADĘ RODZICÓW I SAMORZĄD UCZNIOWSKI.

Z kroniki SP w Puzdrowie

W dniu nadania imienia szkole została odprawiona msza św. w kościele p.w. św. Marcina. Ówczesny proboszcz – ks. Jerzy Mroczyński – dokonał poświecenia pamiątkowej tablicy, którą ulokowano nad wejściem do szkoły.

SZKOŁA PODSTAWOWA
im. ks. B. SYCHTY
W PUZDROWIE

Dyrektor Teresa Piotrowska przedstawiła bliżej okoliczności wyboru imienia i prac związanych z nadaniem imienia. Uczniowie przygotowali specjalny numer gazetki szkolnej, gdzie znalazło się m.in. takie uzasadnienie wyboru ks. Sychty na patrona:

Ks. dr Bernard Sychta pochodzi z Puzdrowa. Tutaj też mieszka Jego bliższa i dalsza rodzina.

Jest to postać znana i szanowana przez mieszkańców Puzdrowa. Bernard Sychta – o ile pozwalał mu na to czas – odwiedzał swoje rodzinne strony i chętnie rozmawiał z mieszkańcami wsi. Był życzliwy, serdeczny i bezinteresowny. Zyskał sobie sympatię wielu Kaszubów.

Bernard Sychta jest wzorem prawego Polaka, niezłomnego i wytrwałego człowieka. Dzięki niezwykłej wręcz pracowitości i skrupulatności stworzył ogromne dzieło (w pojedynkę): 7-tomowy „Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej”.

Mottem życiowym księdza było: „Nie marnować nigdy czasu”, „Kto chce rozpalić innych, sam musi płonąć”. Tę dewizę warto zaszczepić młodemu pokoleniu – co jest naszym naczelnym zadaniem wychowawczym.

Ks. Bernard Sychta zasługuje na to, by oddać Mu należną cześć, hołd i szacunek przez nadanie Jego imienia naszej szkole, w której przecież zaczął swoją edukację.

Portret Patrona w puzdrowskiej szkole

Ogłoszenie Roku Pamięci Księdza Doktora Bernarda Sychty

Rok 2007 na Pomorzu był rokiem szczególnym, jeśli chodzi o uczczenie pamięci ks. Bernarda Sychty. W tym roku przypadała bowiem 100. rocznica jego urodzin i 25. rocznica śmierci. W Gminie Sierakowice ogłoszono Rok Pamięci ks. dr. Bernarda

Sychty[3]. Podobnie uczyniły władze samorządowe Pelplina oraz Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. W ciągu całego roku szereg działań i inicjatyw samorządów, instytucji kulturalnych i placówek oświatowych ukierunkowany był na przybliżenie szerokiemu gronu odbiorców osoby pelplińskiego kanonika oraz Jego dorobku.

Idea uhonorowania w gminie wybitnego Syna Sierakowickiej Ziemi wyszła od ks. Bronisława Dawickiego, proboszcza parafii św. Marcina w Sierakowicach[4]. Patronat honorowy nad obchodami roku zgodził się objąć biskup pelpliński, Jan Bernard Szlaga, który potwierdzając listownie ten fakt napisał: *Ten wielce zasłużony duszpasterz i uczony ze wszech miar godny naszej pamięci, zasłużył sobie na wdzięczność współziomków, którzy z pokolenia na pokolenie zamierzają strzec dorobku jego myśli i serca*.

Na rok 2007 zaplanowano w Gminie Sierakowice szereg przedsięwzięć, które szerzej zostaną opisane poniżej. Jednym z bardzo ważnych postanowień Komitetu była próba wznowienia siedmiotomowego *Słownika gwar kaszubskich*, jednak negocjacje z właścicielką praw autorskich nie przyniosły pozytywnego rezultatu, pomimo ogromnej determinacji organizatorów.

Warto też dodać, że ks. Sychta nie tylko w Sierakowicach doczekał się w tym roku upamiętniających jego dokonania inicjatyw kulturalnych. Doroczny Konkurs Literatury Kaszubskiej „Rodnô Mòwa" w Chmielnie we wspomnianym 2007 roku odbył się pod patronatem ks. Sychty. Podobnie szósta edycja Dyktanda Kaszubskiego, która miała miejsce w listopadzie 2007 r. w Sopocie, popularyzowała też jego twórczość. Liczne imprezy kulturalne miały też miejsce na Kociewiu – w Starogardzie Gdańskim[5], Świeciu[6], a szczególnie w Pelplinie[7].

---

[3] Uchwała Nr XLVII/375/06 Rady Gminy Sierakowice z dnia 26 września 2006 roku w sprawie ustanowienia roku 2007 w gminie Sierakowice „Rokiem Pamięci Księdza doktora Bernarda Sychty". Paragraf 1 tej Uchwały przyjął brzmienie: *Dla upamiętnienia setnej rocznicy urodzin ks. dr. Bernarda Sychty, która mija w dniu 21 marca 2007 roku, postanawia się ustanowić w gminie Sierakowice rok 2007 „Rokiem Pamięci Księdza doktora Bernarda Sychty". Paragraf 2 głosił dalej: w roku, o którym mowa w paragrafie 1 podczas organizacji imprez kulturalnych przez Gminny Ośrodek Kultury, szkoły i inne jednostki podległe gminie zaleca się uwzględnianie dorobku i uczczenie pamięci Syna Naszej Ziemi*.

[4] Inicjatywę proboszcza B. Dawickiego podjął i dalej realizował powołany Komitet organizacyjny ds. obchodów Roku Sychty w Gminie Sierakowice. W jego skład weszli: ks. Bronisław Dawicki, wójt Tadeusz Kobiela, zastępca wójta Zbigniew Fularczyk, przedstawiciel ZKP Andrzej Bigus, dyrektor GOK Irena Kulwikowska, dyrektor SP w Puzdrowie Teresa Piotrowska, Maria Karolak, Maria Dyczewska i Jarosław Wójcik.

[5] W Starogardzie Gdańskim wystawiono *Wesele kociewskie* ks. Sychty, zorganizowano okolicznościowe wystawy: prac plastycznych uczniów prezentujących motywy zaczerpnięte z utworów Sychty; a także wystawę poświeconą działalności księdza jako badacza kultury kociewskiej. Odbyło się spotkanie autorskie z prof. J. Borzyszkowskim – autorem książki z serii *Pro memoria*, poświęconej Ks. Sychcie i jego związkom z Kociewiem. Prezentowano też film zrealizowany przez polonistkę z Liceum Ekonomicznego poświęcony twórczości wybitnego folklorysty i uczonego.

[6] Zorganizowano wystawę poświęconą dorobkowi ks. Sychty, odbyły się msze w jego intencji, wystawiono dramat *Wesele kociewskie*, odbyły się wycieczki śladami patrona Gimnazjum i LO, odbyły się konkursy wiedzowe, a także sesja popularnonaukowa.

[7] Rada Miejska w Pelplinie też ogłosiła rok 2007 rokiem Sychty, w Gminnej Bibliotece Publicznej im. Ks. Sychty odsłonięto tablicę pamiątkową z okazji 100. rocznicy urodzin patrona, udostępniono także wystawę prezentującą jego życie i twórczy dorobek, wystawiono *Wesele kociewskie*, odprawiono msze

Imprezy rozpoczynające Rok Pamięci Księdza Doktora Bernarda Sychty

Obchody Roku na terenie Gminy Sierakowice zapoczątkowano w Puzdrowie, rodzinnej miejscowości znakomitego folklorysty i uczonego. Uroczysta i niezwykle nastrojowa wieczornica odbyła się w szkole, do której uczęszczał Bernard Sychta, a która obecnie nosi Jego imię[8]. Zgromadzeni widzowie byli zachwyceni niezwykłym profesjonalizmem młodych aktorów, a bratanica Księdza w sposób szczególny podziękowała im za zaangażowanie. O wybitnym mieszkańcu Puzdrowa ciepłe słowa wypowiedział też proboszcz sierakowickiej parafii – B. Dawicki – pamiętający ks. Sychtę z czasów studiów w WSD w Pelplinie[9].

Niedziela z teatrem

Jednym ze stałych punktów życia kulturalnego Sierakowic było organizowanie tzw. *Niedzieli z teatrem*. Niedziela przypadająca 25 lutego 2007 roku była ucztą dla miłośników twórczości dramatycznej ks. Sychty. W tym dniu wystawiono w auli sierakowickiego gimnazjum sztukę autorstwa ks. Sychty pt. *Hanka sã żeni*[10]. Zagrali aktorzy Regionalnego Teatru Dramatycznego z Luzina, a reżyserem spektaklu była Maria Krośnicka.

Uroczysta inauguracja Roku Pamięci Księdza Doktora Bernarda Sychty

Uroczystego otwarcia Roku dokonał dokładnie w dniu setnej rocznicy narodzin wybitnego leksykografa biskup pelpliński Jan Bernard Szlaga. Dwudziestego pierwszego marca 2007 roku przy domu rodzinnym Sychtów w Puzdrowie zebrała się liczna rzesza mieszkańców wsi i sporo zaproszonych gości; były władze gminy, poczty sztandarowe oddziałów ZKP, delegacje z różnych instytucji, rodzina. Po okolicznościowych słowach skierowanych do zebranych nastąpiła chwila składania kwiatów; po czym wszyscy udali się do kościoła parafialnego w Sierakowicach na mszę sprawowaną przez biskupa diecezjalnego w intencji ks. Sychty.

św., odbyło się sympozjum poświęcone ks. Sychcie, w czerwcu Pelplin odwiedzili parafianie z Sierakowic, idący śladami słynnego rodaka; „Kuźnia Bracka” zaprezentowała spektakl *Sen, kociewska podróż do niepamięci* oparty na tekstach ks. Sychty; odbył się specjalny koncert organowy w Katedrze Pelplińskiej; Biblioteka Gminna ogłosiła Konkurs wiedzy o ks. Sychcie; odbyły się liczne lekcje biblioteczne poświęcone patronowi; a wszystko relacjonował lokalny miesięcznik „Informator Pelpliński”.

[8] Działo się to 9 lutego 2007 r., przy udziale licznie zgromadzonych gości: samorządowców, zrzeszeńców, nauczycieli i licznej rzeszy mieszkańców Puzdrowa. Gośćmi specjalnymi były trzy bratanice Księdza: Anna Reclaf, Elżbieta Reszka oraz najmłodsza Stefania Sychta, która spędziła dzieciństwo i młodość przy boku Wuja.

[9] Powiedział m.in.: *Znałem ks. Bernarda osobiście. Ujęła mnie Jego niesamowita skromność. Był to człowiek o wysokiej kulturze osobistej, o ogromnej wiedzy, a jednocześnie niezwykle skromny i pracowity. Takich ludzi nieczęsto się spotyka.*

[10] Pięcioaktowe widowisko, wydane drukiem w 1937 roku, przedstawiające z niezwykłą precyzją i dokładnością kaszubskie zwyczaje i obrzędy związane ze swatami, ślubem i weselem; bogato okraszone ludowymi śpiewami weselnymi.

Po eucharystii uczestnicy udali się do siedziby sierakowickiego gimnazjum, by obejrzeć program artystyczny w wykonaniu dzieci z puzdrowskiej placówki. Wójt gminy wręczył dostojnym gościom pamiątkowe medale wybite z okazji obchodów Roku Pamięci ks. B. Sychty.

Inauguracja Roku Pamięci ks. B. Sychty w Puzdrowie

Przegląd Teatrów Szkolnych „Kaszëbskô Bina” 2007

W Sierakowicach od wielu lat odbywa się Przegląd Teatrów Szkolnych. Ten z roku 2007 zaplanowano ze wskazaniem na twórczość teatralną ks. B. Sychty. Grupy sięgnęły po sztuki sceniczne wybitnego dramaturga z Puzdrowa. Przegląd odbył się dokładnie 25 marca 2007 roku. Wystawiono m.in. sztukę *Dzéwczã i miedza*, którą zagrała grupa teatralna „Dobri drëchòwie” ze Szkoły Podstawowej w Załakowie (pod kierunkiem Sabiny Drywa)[11]. Komisja przyznała nagrodę główną, czyli Złotą Maskę, właśnie dzieciom z Załakowa; a nagrodę dla najlepszego aktora za rolę Walkusza w tej sztuce odebrał Franek Zieliński.

---

[11] Tę samą sztukę grupa zagrała przed uczestnikami Dyktanda Kaszubskiego, które również odbywało się z wykorzystaniem tekstów Sychty.

Konkursy plastyczne i wiedzowe poświęcone ks. Sychcie w 2007 roku

Dla uczniów zorganizowano w Roku Pamięci konkursy plastyczne i wiedzowe, związane tematycznie z życiem i twórczością ks. Sychty. W podobnym tematycznie konkursie mogli się także wykazać czytelnicy „Wiadomości Sierakowickich".

Młodsi uczniowie otrzymali w ofercie konkurs plastyczny, starsi mieli za zadanie wykazać się wiedzą o słynnym rodaku. 30 marca spotkali się uczestnicy konkursu wiedzowego na szczeblach szkolnych. Po wyłonieniu zwycięzców 8 maja odbył się konkurs gminny w Puzdrowie[12]. Rozstrzygnięcie Konkursu plastycznego nastąpiło 11 maja[13].

Wizyta w Pelplinie

Ważnym punktem obchodów Roku Sychty był wyjazd sierakowickiej grupy do Pelplina – miejsca, z którym ks. Sychta związał większość swojego dorosłego i duchownego życia. Wyjazd miał miejsce 2 czerwca 2007 roku. Przewodnikiem grupy był ks. Bronisław Dawicki, który doskonale pamięta ks. Sychtę z czasów studiów w pelplińskim Seminarium Duchownym, gdyż jako kleryk bywał wraz z innymi studentami w kanonii zajmowanej przez ks. Sychtę i jego siostrę Annę. Odwiedzono wszystkie ważne miejsca związane z życiem i działalnością kapłana w Pelplinie. Nie mogło się obyć bez wizyty na miejscowym cmentarzu, gdzie spoczywają szczątki

Sierakowiczanie w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Pelplinie, po obejrzeniu wystawy poświęconej ks. Sychcie wybitnego rodaka i jego siostry, i złożenia na grobach rodzeństwa Sychtów kwiatów. Uczestnicy wyjazdu odwiedzili także miejscową bibliotekę noszącą imię pelplińskiego benedyktyna pracy, gdzie obejrzeli poświęconą mu wystawę[14].

---

[12] Koordynatorką tego etapu Konkursu była nauczycielka SP w Puzdrowie Emilia Maszke.

[13] Tematem Konkursu plastycznego było przedstawienie przy użyciu dowolnej techniki plastycznej wizerunków bohaterów legend i podań zamieszczonych w *Słowniku gwar kaszubskich*.

Spotkanie autorskie z ks. Janem Walkuszem – autorem biografii ks. Sychty

Wiele wiadomości z niezwykle pracowitego życia autora *Słownika gwar kaszubskich* przedstawił ks. Jan Walkusz, autor biografii *Piastun słowa*. Spotkanie z nim zorganizował sierakowicki oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, także w ramach obchodów Roku Pamięci. Spotkanie miało miejsce w siedzibie Gimnazjum w Sierakowicach, a odbyło się 4 czerwca 2007 roku[15]. Wzięli w nim udział, poza autorem biografii, ludzie związani z regionem, posłowie, księża pamiętający B. Sychtę, licznie zgromadzeni mieszkańcy Puzdrowa, Sierakowic i okolicznych miejscowości.

Spotkanie z autorem biografii ks. Sychty w sierakowickim gimnazjum

Odsłonięcie pamiątkowej tablicy w Kaplicy Łaszewskich

Jest na cmentarzu w Sierakowicach pięknie odrestaurowana kaplica grobowa Rodziny Łaszewskich – dawnych właścicieli Sierakowic. W jej wnętrzu postanowiono utworzyć panteon zasłużonych dla gminy ludzi. W 2007 roku miejscowy oddział ZKP postanowił ufundować pamiątkową tablicę poświęconą ks. Sychcie i ulokować ją w tej kaplicy. Uroczystego odsłonięcia i poświęcenia tablicy dokonano 11 listopada 2007 roku, w dniu szczególnym dla parafii p.w. św. Marcina, bo dniu odpustu (Polska świętowała w tym dniu 89. rocznicę odzyskania niepodległości). Uroczystość na cmentarzu poprzedziła eucharystia sprawowana w kościele parafialnym pod przewodnictwem bpa Jana Bernarda Szlagi, który potem dokonał poświęcenia pamiątkowej tablicy[16].

---

[14] Dzięki Zofii Kiedrowskiej, kierującej Gminną Biblioteką Publiczną w Pelplinie, udało się pielgrzymom z Sierakowic nie tylko zobaczyć okolicznościową wystawę poświeconą ks. Sychcie, ale także obejrzeć prezentację multimedialną wykonaną przez kleryków WSD.

[15] Podczas spotkania miało miejsce obszerne wystąpienie autora biografii, a fragmenty utworów ks. Sychty czytał aktor Zbigniew Jankowski. Ks. Jan Walkusz uświadomił zebranym, że rok 2007 to nie tylko 100. rocznica urodzin i 25. rocznica śmierci ks. Sychty, ale także 70-lecie debiutu literackiego, 60-lecie obrony pracy doktorskiej, 60-lecie objęcia obowiązków proboszcza parafii pelplińskiej, a także 40-lecie wydania pierwszego tomu *Słownika gwar kaszubskich*.

KS. PRAŁAT DR
BERNARD SYCHTA
Wybitny Syn Ziemi Kaszubskiej,
który „kochał Kaszuby i dla nich się trudził".
ur. 21 marca 1907 r.
zm. 25 listopada 1982 r.

Tablica zawieszona w Kaplicy Łaszewskich

Zakończenie obchodów Roku Pamięci ks. dr. Bernarda Sychty w Sierakowicach

25 listopada 2007 roku, dokładnie w 25. rocznicę śmierci wybitnego uczonego i kapłana, zorganizowano w Sierakowicach uroczyste zakończenie obchodów Roku Pamięci. Oczywiście odprawiono mszę św. w intencji zmarłego, a potem wnętrze kościoła zamieniło się w scenę, na której prezentowano dokonania wybitnego rodaka (Danuta Pioch), wystawiono jedną z jego sztuk scenicznych[17], dokonano podsumowania działań Roku Pamięci (Maria Karolak). Zamykając obchody Roku Pamięci Księdza Doktora Bernarda Sychty, Zbigniew Fularczyk, zastępca wójta gminy, powiedział m.in.:

---

[16] Podczas uroczyście sprawowanej eucharystii wójt Tadeusz Kobiela i przedstawiciele sierakowickiego o. ZKP podziękowali Biskupowi Pelplińskiemu za objęcie patronatem obchodów Roku Pamięci ks. B. Sychty. Uczestnicy mszy św. udali się procesyjnie na cmentarz parafialny, byli wśród nich oprócz biskupa diecezjalnego: proboszcz B. Dawicki, wójt T. Kobiela, księża z dekanatu sierakowickiego, poczty sztandarowe, parafianie, członkowie ZKP.

[17] Sztukę *Dzéwczã i miedza* wystawili uczniowie Szkoły Podstawowej z Załakowa. Był to niewątpliwy hit Roku Pamięci. Młodzi aktorzy zdobyli tym spektaklem I miejsce w Przeglądzie Teatrów Szkolnych w Sierakowicach, reprezentowali gminę podczas Sejmiku Wiejskich Zespołów Teatralnych w Kaczorach (wyróżnienie), jak również wystąpili w ogólnopolskim konkursie w Tarnogrodzie.

Dziś tym spektaklem oficjalnie kończymy obchody roku ogłoszonego w naszej gminie Rokiem księdza Bernarda Sychty. Należą się tu szczególne podziękowania dla dyrektorów i nauczycieli szkół, którzy codziennie pracowali z młodzieżą i organizowali różnego rodzaju przedsięwzięcia. Chciałbym również podziękować za cały trud i zaangażowanie Gminnemu Ośrodkowi Kultury, oddziałów ZKP Sierakowice, a szczególnie Honorowemu Komitetowi Obchodów tego roku. To on opracował program i podjął się koordynacji wszelkich działań.

Dziś jeszcze raz chciałbym przypomnieć słowa, które wypowiedziałem na rozpoczęciu obchodów w szkole podstawowej w Puzdrowie. Nawiązują one do słów wielkiego Polaka, papieża Jana Pawła II: To tu wszystko się zaczęło: życie, rodzina, pierwsza szkoła, pierwsza msza święta, przygotowanie do wyjścia w świat, ale wartości wyniesione z domu rodzinnego nigdy nie przemijają.

Można sobie w różnych publikacjach kpić i drwić z wielodzietności, z tradycyjnego wychowania, z prawdziwych marzeń, przeinaczać słowa; ale kto dziś pamięta tytuły gazet sprzed 20-30 lat, które wypowiadały się w podobnym tonie.

Ks. Bernard Sychta starał się przekazywać wartości nieprzemijające, tj. szacunek dla rodziców, starszych, do uczciwej pracy, potrzebę zdobycia wiedzy, otwartość na świat, otwartość na rozwój człowieka zarówno w sensie materialnym jak i duchowym. Człowiek bez rozwoju duchowego i kulturowego zaczyna się gubić w świecie go otaczającym. Świat wartości wymienianych przez ks. Bernarda Sychtę sam potrafi się obronić. Do nas należy, aby go pielęgnować.

Zespół z Załakowa podczas spektaklu

Wydawnictwo zwarte „2007 Rok Pamięci Księdza Doktora Bernarda Sychty”

Jednym z działań zaplanowanych do wykonania w Roku ks. Sychty miało być wydanie specjalnego numeru „Wiadomości Sierakowickich”. Zamierzenie to nie zostało zrealizowane, nie tyle z powodu opieszałości redakcji, co z zasadniczej zmiany planów dotyczących uwiecznienia wszelkich działań w Roku Pamięci. W kwietniu 2008 r. pojawiła się publikacja wydana przez Urząd Gminy w Sierakowicach zatytułowana „2007 Rok Pamięci Księdza Doktora Bernarda Sychty”[18], która zapoczątkowała serię zeszytów (wydawnictw zwartych) związanych tematycznie z działaniami podejmowanymi w Gminie Sierakowice w różnych obszarach życia społecznego i kulturalnego.

Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej

Pośród rozlicznych dzieł ks. Sychty siedmiotomowy słownik gwar kaszubskich zasługuje na miejsce szczególne. Wiedzą o tym wszyscy zajmujący się kaszubszczyzną obecnie, ale wiedzieli też o tym naukowcy w czasach, kiedy dzieło powstawało i ukazywały się sukcesywnie kolejne jego tomy.

Pisała o nim prof. H. Popowska-Taborska: *Nowy Słownik przyniesie ogromną ilość nieznanych dotąd form, słów i znaczeń. Przyniesie też, zawarty w cytowanych tekstach legend, zwrotów i przysłów, nowy materiał do badań nad kaszubską fleksją i składnią. Zaprezentuje wreszcie współczesny materiał gwarowy, który niewątpliwie znacznie odbiega pod różnymi względami od materiału Lorentza*[19].

Peany na cześć benedyktyńskiej pracowitości autora Słownika głosił Wojciech Błaszkowski: *Trzeba sobie uzmysłowić ile pracy, wysiłku i trudu włożył autor w swoje dzieło. Samo gromadzenie materiału, trwające kilka dziesiątek lat odbywało się w nadzwyczajnych warunkach. Badacz nasz nie otrzymywał ani stypendium naukowego, ani innej pomocy materialnej, umożliwiającej mu pokrywanie znacznych kosztów penetracji terenowej. Nie dysponował również potrzebnym na taką akcję czasem: przecież nieprzerwanie był zajęty obowiązkami swojego stanu i zawodu. Mimo to radził sobie*[20].

Niezwykłą wartość Słownika dla ludzi piszących po kaszubsku i o Kaszubach podkreślał Hubert Górnowicz: *Słownik Sychty jest również przebogatą kopalnią dla literatów kaszubskich i literatów ogólnopolskich piszących o Kaszubach, Pomorzu i morzu. Mamy tu bowiem przy wszystkich najważniejszych hasłach różnorodną frazeologię, przysłowia, zwroty i fragmenty tekstów. Utrwalenie tych nieraz już ginących*

---

[18] Oprócz biografii Księdza przygotowanej w dwu wersjach językowych: polskiej i kaszubskiej, przybliżenia dokonań naukowych i literackich pelplińskiego benedyktyna pracy, a także podsumowania całorocznych działań w Gminie Sierakowice i na Pomorzu, których celem było uczczenie wybitnego kapłana i naukowca, znalazły się tam wspomnienia bratanic ks. Sychty oraz kapłanów, którzy znali ks. Sychtę osobiście.

[19] Język Polski, t. XLIII, styczeń – kwiecień 1963.

[20] Pomerania, nr 2, styczeń 1967.

przysłów i zwrotów jest zasługą autora. Oby dzięki temu przetrwały one jak najdłużej u Kaszubów oraz aby mogły się przyczynić do wzbogacania i odświeżania bogactwa leksykalnego polskiego języka artystycznego[21].

Wacław Odyniec wskazywał na obligatoryjność posiadania Słownika: *Miłośnik przeszłości Kaszub nie może nie zapoznać się ze Słownikiem gwar kaszubskich ks. Bernarda Sychty. Stwierdziłbym jeszcze więcej, musi go mieć stale pod ręką, winien go studiować i zgłębiać jego przeogromne bogactwo*[22].

Stanisław Pestka zauważał, że nieprędko, a może nawet nigdy nie znajdzie się ktoś, kto dorówna pracy ks. Sychty: *Nie jest to pierwszy słownik, ale kto wie czy już nie ostatni. Być może wśród dzisiejszych czy przyszłych entuzjastów ginącego folkloru znajdzie się ktoś, kto poświeci się studiom językoznawczym nad kaszubszczyzną, opracuje jakiś słownik specjalny… nie doczekamy się jednak słownika, który by informował tak wyczerpująco, ogarniał tak wszechstronnie wszystkie dziedziny życia…*[23].

Po wydaniu czwartego tomu Słownika swoje zdanie wyraził Andrzej Bukowski: *Świeżo opuścił drukarnię nowy, kolejny, czwarty tom Słownika… Ambitnie zaplanowanym i pomyślnie obecnie realizowanym „Słownikiem gwar kaszubskich" wieńczy swoje dzieło, wystawiając trwały pomnik sobie i zarazem żywej ciągle i ponad wszelkie spodziewanie dialektologów niezmiernie bogatej kaszubszczyźnie, tej mowie – jak Sychta mówi we wstępie do tomu I – może nieraz twardej i żarnowej (razowej), jak nasz chleb kaszubski, której zawdzięcza Polska, że morze śpiewa jej swoją pieśń nieustanną. Słownik Sychty jest dziełem bez precedensu w skali nie tylko ogólnoludzkiej, ale i światowej. Żadna z gwar w kraju i za granicą nie posiada równie obszernego i wielostronnego opracowania w takim charakterze*[24].

Metodologię pracy nad Słownikiem chwalił Władysław Szulist: *W Słowniku autor posłużył się najnowszą naukową metodą leksykograficzną, polegającą m.in. na gniazdowym układzie haseł według etymologicznego pokrewieństwa wyrazów. W obrębie każdego hasła zgrupował wyrazy rozpoczynając od derywatów bliższych, a na dalszych kończąc*[25].

Pomimo niezaprzeczalnych wartości, dostrzeganych przez wszystkich, Słownik został wydany zaledwie raz, w bardzo ograniczonym nakładzie. Gmina Sierakowice zamierzała ten stan poprawić i kilkakrotnie podejmowała się negocjowania ze spadkobierczynią praw autorskich dokonania reprintu dzieła (za odpowiednią odpłatnością). Mimo ogromnego trudu włożonego w ustalenia zadanie nie powiodło się. Do dziś nie mają Kaszubi i badacze kaszubszczyzny, a także coraz liczniejsi odbiorcy spoza regionu, możliwości zaopatrzenia się w dzieła ks. Sychty, w tym w najbardziej potrzebny Słownik jego autorstwa.

---

[21] Gdańskie Zeszyty Humanistyczne, nr 15, 1967.
[22] Pomerania, nr 6, 1967.
[23] Litery, nr 3, marzec 1968.
[24] Dziennik Bałtycki, nr 200, 23 i 24. 08. 1970.
[25] Roczniki Humanistyczne KUL, t. XX, z. 4, 1972.

Przygotowania do ustawienia pomnika ks. Bernarda Sychty w Sierakowicach

Ksiądz dr Bernard Sychta, urodzony w Puzdrowie, zatem wywodzący się z gminy Sierakowice, mimo swoich ponadprzeciętnych zdolności i osiągnięć był człowiekiem nad wyraz skromnym. Nie oczekiwał za życia zaszczytów i splendoru. Za to pragnął, aby potomni o nim pamiętali i docenili wysiłki podjęte na rzecz kultury kaszubskiej, a były one niemałe.

Warto w tym miejscu przytoczyć niezwykle mądre słowa wypowiedziane przez Księdza, które mogłyby dla niejednego Kaszuby stać się swoistym credo:

> Przetrwaliśmy, Kaszubi. Przetrwaliśmy wśród morskich wichrów i nawałnic, jakich nam nie szczędziła historia, a razem z nami przetrwała nasza kaszubska mowa, pełna rytmu morza. Ceńmy ją sobie. Ona obok mowy polskiej najpiękniejsza i nam najdroższa. Niech miłość do niej wypełnia Wam, młodzi Przyjaciele, serca i rozjaśnia życie tak jak mnie, urzeczonemu jej pięknem i bogactwem, wypełniała po brzegi serce i opromieniała długie godziny podczas pisania Słownika. Pielęgnujemy albo jak to pięknie mówią u nas nad Jeziorem Żarnowieckim – piastujemy naszą mowę. Ona najwspanialszą melodią morską, stojąca na straży naszych północnych granic. Gdybyśmy mieli zaprzepaścić swą mowę, swój język, mowa polska by ogromnie zubożała. Wyrządzilibyśmy krzywdę polszczyźnie, bo straciłaby żywy pomost językowy, jaki ją łączył kiedyś z wygasłymi plemionami słowiańskimi nad Łabą. Najlepszym dowodem, jak bardzo nauka polska docenia badania nad kaszubszczyzną, jest choćby sam fakt wydania Słownika przez Polską Akademię Nauk i Gdańskie Towarzystwo Naukowe. Jeśli my, Kaszubi, sami nie będziemy piastowali swej mowy, to kto ją będzie piastował?! Jeśli my jej nie zachowamy, to kto ją zachowa?! Jeśli my przestaniemy nią mówić, to kto nią będzie mówił?![26]

Trudno chyba o lepszy hymn pochwalny na cześć kaszubszczyzny. Gdybyśmy umieli udźwignąć to bogactwo dziedzictwa choćby w części…

Mając na uwadze ten niezwykły testament duchowy, pozostawiony przez ks. Sychtę potomnym, sierakowicki Zarząd oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego od maja 2011 roku starał się o ustawienie w centrum Sierakowic, przy kościele św. Marcina (w którym przecież ks. Sychta odprawił swoją mszę prymicyjną), pomnika przedstawiającego wybitnego rodaka. Do przygotowań, oprócz Zarządu ZKP, włączył się czynnie Wójt Tadeusz Kobiela, artysta plastyk Jarosław Wójcik[27] – wykonawca, fundatorzy pomnika oraz proboszcz parafii ks. kanonik Bronisław Dawicki. W tym miejscu trzeba podkreślić, iż idea posadowienia pomnika od samego początku była inicjatywą przyszłych fundatorów, tj. braci Tadeusza i Andrzeja Bigusów.

---

[26] Słowa wypowiedziane przez ks. dr. B. Sychtę podczas wręczania medalu wybitego na jego cześć przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie z okazji zakończenia prac związanych z wydaniem ostatniego z tomów Słownika gwar kaszubskich.

[27] Jarosław Wójcik, mieszkaniec Sierakowic, absolwent Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Autor wielu pomników i rzeźb z brązu, szkła i granitu. Zaprojektował w 1999 roku ołtarz papieski w Pelplinie, którego dekoracja w formie sieci oraz stół ołtarzowy zostały przeniesione do Sierakowic.

Pomnik przedstawiający ks. B. Sychtę został wykonany z brązu i posadowiony na granitowym cokole. Jego łączna wysokość to około 2 m. Twórca pomnika, Jarosław Wójcik, podał taki opis ideowy dzieła: *Rzeźba przedstawia Ks. Bernarda Sychtę siedzącego na cokole w momencie wybierania ramy do swoich grafik. Dwie z nich stoją oparte o granitowy cokół. Na cokole leżą notesy symbolizujące słowniki Jego autorstwa. Ramę, którą ks. Sychta trzyma w dłoniach, ozdabia dyskretny kaszubski ornament. Widoczna w świetle ramy postać ks. Bernarda to symbol nieustannej gotowości do drobiazgowego oglądania i badania świata (kadrowanie). Dodatkowym efektem, na który liczy autor pomnika, jest możliwość spotkania się spojrzeń w ramie do obrazu przechodnia mijającego pomnik oraz ks. Sychty. To tak, jakby widz stał się na chwilę przedmiotem Jego zainteresowania.*

108. rocznica urodzin Księdza Sychty (2015 r.)

Nie udało się sfinalizować posadowienia pomnika ks. Sychty w żadną z ważnych czy tzw. okrągłych rocznic. Sprawy organizacyjne tak się potoczyły, że uroczystość została zaplanowana na 6 czerwca 2015 roku, tj. w 108. lat po urodzeniu wielkiego rodaka.

Działania związane z przygotowaniami do posadowienia pomnika tradycyjnie już rozpoczęto w Puzdrowie – bo tam się wszystko zaczęło. Puzdrowska placówka przywitała gości 21 marca 2015 r., w dniu urodzin swojego patrona. Tu dokonano inauguracji cyklu wydarzeń kulturalnych w Gminie Sierakowice, mających na celu uczczenie wybitnego kapłana, etnografa, językoznawcy, dramaturga, malarza i poety, zasłużonego dla Kaszub i Kociewia.

Do zebranych pięknie mówił włodarz Gminy – wójt Tadeusz Kobiela: *Bernard Sychta – człowiek o wszechstronnych zainteresowaniach, piewca kaszubszczyzny, skromny, ale wielki sercem i duchem, pokazywał piękno kaszubskiego języka i kultury. Każde środowisko, każda społeczność poszukuje autorytetów w swojej historii bliższej lub dalszej. I tak się dzieje także tutaj: w naszej gminie, na Kaszubach, na Pomorzu. Mieliśmy to szczęście, że tu się urodził, pracował i tworzył wybitny nie tylko kapłan, ale także artysta, malarz, pisarz, poeta. Można powiedzieć, że był to Leonardo da Vinci naszej gminy i Kaszub. Nieżyjący już prof. Brunon Synak twierdził, że dziedzictwo ks. Bernarda Sychty było jednym z głównych przyczynków do tego, iż język kaszubski został uznany w Polsce jako jedyny język regionalny.*

Znowu na wysokości zadania stanęli uczniowie i nauczyciele szkoły w Puzdrowie (imię tak zacnego człowieka – tytana pracy – mobilizuje do nieustannych wysiłków), prezentując przed zebranymi gośćmi program artystyczny ukazujący najważniejsze momenty z życia patrona. Ponadto na gości czekała wystawa tematyczna „Człowiek Bożych talentów” oraz zebrane pieczołowicie od różnych właścicieli obrazy namalowane przez autora *Słownika gwar kaszubskich*.

Ponownie pojawiły się wiązanki kwiatów pod obeliskiem przy rodzinnym domu Sychtów. Składali je nie tylko mieszkańcy Puzdrowa czy gminy Sierakowice, ale także delegacje szkół i instytucji noszących imię ks. Bernarda Sychty, przedstawiciele Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, samorządowcy, rodzina księdza, jak też fundatorzy pomnika.

Na zakończenie uroczystości uczestnikom wyświetlono film z zarejestrowanym spektaklem *Dzéwczã i miedza* (z roku 1992) w wykonaniu Kaszubskiego Zespołu Teatralnego „Bina" z Sierakowic.

Ogólnokaszubski Konkurs Wiedzy o Życiu i Twórczości ks. B. Sychty

Na 13 maja 2015 zaplanowano przeprowadzenie ogólnokaszubskiego Konkursu wiedzowego związanego z ks. B. Sychtą, ogłoszonego z okazji posadowienia pomnika tego wybitnego Kaszuby w Sierakowicach. Konkurs ten, jak i 3 inne, zostały ogłoszone przez Wójta Gminy Sierakowice, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie oddział Sierakowice i Gminny Ośrodek Kultury w Sierakowicach. Współorganizatorami były też: Szkoła Podstawowa im. F. Ceynowy w Sierakowicach, Zespół Szkół w Gowidlinie oraz Szkoła Podstawowa w Mojuszu.

Celem Konkursu było popularyzowanie wiedzy o wybitnym działaczu i twórcy kaszubskim Bernardzie Sychcie. Konkurs przeznaczono dla uczniów wszystkich typów szkół: podstawowej (klasy IV–VI), gimnazjum i ponadgimnazjalnej (dla każdej kategorii wiekowej odrębnie). Zmagania odbyły się w formie testu indywidualnego (w klasyfikacji zespołowej liczono sumę punktów zdobytych przez 2 uczniów należących do zespołu). Każda szkoła miała prawo zgłosić jeden dwuosobowy zespół.

Konkurs odbył się 13 maja 2015 roku w Szkole Podstawowej im. F. Ceynowy w Sierakowicach. Uczestników obowiązywała znajomość biografii ks. Sychty, napisanej przez Jana Walkusza pt. „Piastun słowa. Ks. Bernard Sychta" i hasła poświęcone Księdzu w bedekerach kaszubskich.

Na zaproszenie organizatorów do udziału w Konkursie odpowiedziało w sumie 62 uczniów: 32 osoby w kategorii klas IV–VI szkół podstawowych, 18 osób w grupie gimnazjalistów i 12 osób w kategorii szkół ponadgimnazjalnych. Uczestnicy reprezentowali powiaty: kartuski, kościerski, bytowski i wejherowski. Pisanie testu trwało 60 minut, po czym uczniowie zostali zaproszeni na poczęstunek, otrzymali pamiątkowe dyplomy za udział, a także każdy z nich kaszubską książkę. Na wyniki Konkursu należało poczekać do dnia 6 czerwca, kiedy to z okazji odsłonięcia pomnika Ks. Sychty odbyło się też oficjalne ogłoszenie wyników i wręczenie nagród laureatom.

Konferencja naukowa poświęcona ks. Sychcie – II Seminarium Kaszubskie w Sierakowicach

Posadowienie pomnika ks. dr. B. Sychty w Sierakowicach wywołało lawinę okołotowarzyszących mu działań. Jedną z wielu inicjatyw była organizacja II Seminarium

Kaszubskiego w Sierakowicach poświęconego pamięci ks. dr. Bernarda Sychty. Organizatorami tego przedsięwzięcia byli: Wójt Gminy Sierakowice Tadeusz Kobiela oraz doktorantka Studiów Filologicznych UG Aneta Kulwikowska.

W dniu odsłonięcia pomnika, 6 czerwca 2015 r., w sali obrad sierakowickiego Urzędu Gminy zebrali się miłośnicy wiedzy, by posłuchać ciekawych referatów przygotowanych głównie przez pracowników Uniwersytetu Gdańskiego na tematy związane z ks. Sychtą. Prof. Ewa Rogowska-Cybulska i prof. Marek Cybulski mówili o etymologiach ludowych kaszubskich toponimów w podaniu o wojnie trzynastoletniej ks. B. Sychty. Ciekawy referat na temat przysłów notowanych przez ks. Sychtę w 7-tomowym *Słowniku gwar kaszubskich* wygłosiła dr Justyna Pomierska specjalizująca się w paremiologicznej tematyce. Opracowanie dotyczące emocjonalizmów w „Słowniku gwar kaszubskich" zaprezentowały: dr Małgorzata Klinkosz i mgr Pia Šlogar. O wykorzystaniu frazeologizmów ze Słownika Sychty w przekładach tekstów literackich na j. kaszubski (głównie na podstawie kaszubskojęzycznej wersji „Pana Tadeusza") napisała dr Hanna Makurat. Sierakowiczanin – ks. dr Wojciech Klawikowski mówił o ks. Sychcie jako kapłanie i duszpasterzu. Oracje śpiewane z dramatu *Hanka sã żeni* wyczerpująco przedstawił i omówił dr Sławomir Bronk. Był nawet referat dotyczący tematyki logopedycznej w „Słowniku gwar kaszubskich", przygotowany przez organizatorkę seminarium – Anetę Kulwikowską.

W trakcie seminarium można było zakupić drugie wydanie biografii Ks. Sychty „Piastun słowa", zaopatrzyć się w numer specjalny „Wiadomosci Sierakowickich" poświęcony w całości ks. Sychcie, porozmawiać z przedstawicielami rodziny Księdza, wymienić poglądy na temat usłyszanych referatów. Tak przygotowani do uroczystości słuchacze udali się w stronę kościoła p.w. św. Marcina, by uczestniczyć we mszy świętej i odsłonięciu pomnika ks. B. Sychty.

Odsłonięcie pomnika ks. Bernarda Sychty w Sierakowicach

Uroczyste odsłonięcie pomnika w dniu 6 czerwca 2015 roku było finałem wielu przedsięwzięć, które towarzyszyły przygotowaniom do tego ważnego wydarzenia. Na uroczystość zjechało się bardzo wielu gości z różnych zakątków Kaszub i nie tylko. Odlew przedstawiający jednego z bardziej zasłużonych Kaszubów został zamontowany na docelowym miejscu już 27 maja i od razu wzbudził wśród przechodniów niemałe zainteresowanie.

Uroczystość odsłonięcia pomnika została poprzedzona mszą świętą przy Ołtarzu Papieskim, sprawowaną w intencji ks. B. Sychty przez biskupa diecezjalnego Ryszarda Kasynę. Potem uczestnicy eucharystii przemaszerowali pod pomnik, gdzie nastąpiło jego oficjalne odsłonięcie. Do zebranych skierował kilka słów proboszcz parafii B. Dawicki[28]. Ważne słowa o pelplińskim uczonym i leksykografie padły też z ust biskupa Ryszarda Kasyny[29]. Ksiądz profesor Jan Perszon wygłosił do zebranych mowę przybliżającą postać i dorobek ks. Sychty. W imieniu fundatorów pomnika głos zabrał Tadeusz Bigus, który skupił się na prywatnych wspomnieniach (sąsiedztwo ziem należących do gospodarstwa Bigusów i Sychtów), ale też zaapelował do spadkobierczyni praw autorskich o przyzwolenie na wznowienie dzieł ks. Sychty, w tym szczególnie *Słownika gwar kaszubskich*.

---

[28] Ks. B. Dawicki mówił: Cieszę się, że pośród nas będzie odtąd obecny wielki Syn tej ziemi, ks. Bernard Sychta, którego ja, pewnie jako jeden z nielicznych, pamiętam z czasów pelplińskich, kiedy

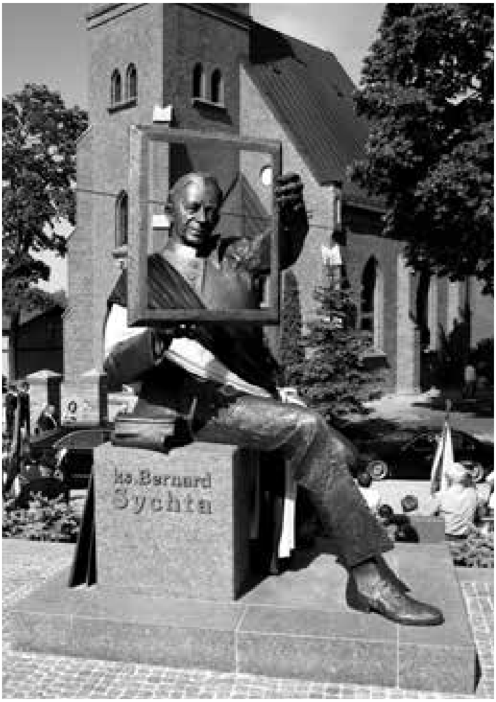

Pomnik ks. B. Sychty ufundowany przez T. i A. Bigusów

---

z kolegami – Kaszubami bywałem u niego. Dziś, gdy rozmyślałem o ks. Sychcie, przyszły mi na myśl słowa, które umieściła w swojej książce pt. „Przemija postać świata” Hanna Malewska, która napisała: „Jak piękny jest człowiek wtedy, kiedy jest człowiekiem”. Takim w mojej pamięci zawsze był, jest i pozostanie ks. Bernard Sychta, nie tylko wielki naukowiec, ale przy tym niesamowicie skromny człowiek, świadom swojej wielkości, ale pełen pokory i wewnętrznej dobroci. Chciałbym, aby jego pomnik był dla nas nie tylko przypomnieniem tego, co stworzył, ale żeby był dla nas wzorem, jak można być wielkim i świadomym swej wielkości, a zarazem pięknym i pokornym człowiekiem.

[29] Biskup R. Kasyna mówił m.in. tak: Ks. Bernard Sychta był człowiekiem o ogromnej kulturze bycia, skromnym, niezabiegającym o tanią popularność, której zresztą nie potrzebował. Dziś pragniemy go uhonorować poprzez pomnik, który tu, w Sierakowicach, będzie nam go przypominał, ale to sam Sychta swoimi dokonaniami wystawił sobie pomnik trwalszy od spiżu.

Konkursy ogólnokaszubskie związane tematycznie z ks. B. Sychtą (2015 r.)

Podczas uroczystości odsłonięcia pomnika ks. dr. B. Sychty w Sierakowicach, w dniu 6 czerwca 2015 roku, zgromadzeni wysłuchali słów ks. prof. Jana Perszona na temat wielkiego Kaszuby, jakim był nasz rodak wywodzący się z Puzdrowa. Były one na tyle ważne, że warto przytoczyć spore jego fragmenty:

> Każde pokolenie stawia pomniki ludziom/sprawom/bogom, których uważa za kwintesencję/puentę swoich ideałów, dążeń, aspiracji; idei, które w pewien sposób wyznaczają kierunek życia danej społeczności. Nie jest zatem przypadkiem, że wkrótce po chrzcie księcia Piastów Mieszka I kraj nasz zapełniał się świątyniami stawianymi nowemu Bogu, Jezusowi Chrystusowi, dedykowanymi Jego Matce Maryi i Jego świętym. Ludzie bogaci i prości kmiecie nie byli w stanie egzystować w duchowej pustce, powstałej po porzuceniu starych bóstw słowiańskich. Więc stawiali przydrożne kapliczki, świątki, Boże Męki – by ten, który jeden jest Święty, był „pod ręką", a życie i śmierć, praca i miłość, zostały włączone w świat miłości i mocy Bożej. Każdy czas ma swoich „patronów": dlatego przed stu laty Prusy stawiały dla nas monumenty cesarstwa i wiktorii nad Francuzami 1870/1871; dlatego odrodzona cudem z woli Opatrzności II Rzeczpospolita zaroiła się od pomników Powstańców i Wojaków, przy których odbywały się uroczystości 3 Maja. A gdy przyszła do nas Armia Czerwona, „wyzwoliciele" narzucili nam nową wiarę bez Boga, a wraz z nią swoich świętych. Zachodnia cywilizacja, niegdyś chrześcijańska, w czasie swej świetności budowała gotyckie katedry; rozumiała bowiem, że państwo ludzi tylko wtedy rozkwita i swych obywateli wiedzie ku szczęściu, gdy żyje na chwałę Boga w Trójcy Jedynego. Gdy w miejsce katedr wznosi się ku chwale bożka pieniądza pozłacane wieżowce – siedziby banków, a dawne świątynie obraca w lokale rozrywkowe lub muzea, to coś znaczy! Nie dziw, że w tym nowym, wspaniałym świecie nie ma już miejsca dla człowieka słabego, nienarodzonego, bezbronnego staruszka i dla normalnej rodziny.
>
> Wa sostrë i bracô, stôwiôta dzys na pòczestnym môlu pòmnik dobrégò, mądrégò i pòkórnégò ksãdza Bernarda Sëchtë; bò òn je krwią z naji krwi i gnôtã z najégò gnôta; òn w swòjim cëchim, i robòtnym żëcym béł swiôdkã prôwdë, że człowiek dopiérze tej je wiôldżi, czej je sparłãczony z Bògã; òn terô z nieba na nas zdrzi, i so pewno mësli: cëż òni tam w tëch mòjich Serakòjcach wëprôwiają! Lepi żebë sã wzãlë za nôùkã kaszëbiznë, żebë głãbi wmikelë w krëjamnotë swiãti wiarë, żebë so nie delë òdebrac bùsznégò miona Kaszëbów, ò co jem całé żëcé całim sercã dulcził. Jo, dobrze, że òn tu stoji: mòżemë sã òd niegò ùczëc mądrégò żëcégò; napełnionégò codniową mòdlëtwą i bëlną robòtą, służbą Bògù – a w Nim (z Bòską pòmòcą) lëdzóm, naji Môłi Kaszëbsczi Òjczëznie, Pòlsce i dzysészémù swiatu. Dobrze je wzerac na piãknëch lëdzy: bò tej człowiek chce

rosc, piãkno żëc, kòżdi dzéń przeżëc brzadno, dozdrzelëwac do swiãtoscë. Niech to wszëtkò, czegò patrón ks. Bernard Sëchta nas ùczi, z Bòską pòmòcą sã w nas, a òsoblëwie w młodim pòkòlenim, zjiscy. Amen.

Uczestniczący w uroczystości przemaszerowali przy skocznych dźwiękach muzyki granej przez orkiestrę dętą do amfiteatru, gdzie ks. Perszon wygłosił kolejne słowa poświęcone ks. Sychcie i jego dorobkowi pt. ***Ks. dr B. Sychta – pokorna wielkość*** (skrót wystąpienia).

Ks. Bernard Sychta to twórca sztuk teatralnych (pierwsza trzyaktówka „Szopka kaszubska” 1925 r. w Wejherowie, 1932 „Gwiôzdka ze Gduńska”; 1937 „Hanka sã żeni”; „Dzéwczã i miedza”, „Wesele kociewskie”, dramaty historyczne: „Spiącé wòjskò” (1936), „Bùdzta spiącëch”, „Òstatnô gwiôzdka Mestwina”, „Przebudzenie”), malarz, karykaturzysta, przede wszystkim jednak samodzielny autor pomnikowego siedmiotomowego „Słownika Gwar Kaszubskich na tle kultury ludowej” i drugiego „Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej” oraz wiersze, kolędy, pieśni religijne w tym „Pieśń do św. Marcina” dla Sierakowic. Skąd on to ma? Dlaczego się tak wielkich rzeczy podjął? Zapewne doszły tu do głosu następujące racje:

1) Przekonanie, pewność, że to, co własne, swojskie, rodzinne, Ojcowizna – jest najpiękniejszym, największym skarbem – wiara i mowa, zwyczaje rodzime. W rozpowszechnionej jak zaraza mentalności relatywistycznej (Allan Bloom, „Zamknięty umysł”) panuje dogmat „wszystkie poglądy, sposoby życia, religie, kultury – są równie dobre i równie złe”. Więc nie wypada żadnej uważać za słuszną, najlepszą, jedyną. Bo „każdy ma swoją prawdę” i najwyższą cnotą nie jest pytanie o prawdę i dobro, ale rezygnacja z wartościowania (prawda, fałsz, dobro, zło); w efekcie dziś obowiązuje ślepa, generalna „akceptacja” wszelkich odmienności. Tyrania relatywizmu uniemożliwia jakąkolwiek kulturę; ta bowiem musi pytać o racje, argumenty, szukać tego co prawdziwe, dobre i dlatego moralnie zobowiązujące. Inkwizytorzy zapytali św. Joannę Dark, schwytaną jako przywódczyni antyangielskiego powstania Francuzów: „Czyż Bóg nie kocha tak samo Francuzów jak Anglików? Tak, Bóg kocha Anglików, ale w Anglii”. Ks. Sychta wiedział, że jego ojczysty język i kultura domowa są najlepsze, jedyne, nieporównywalne z niczym na Bożym świecie!

2) Miłość do ojcowizny jest zgodna z wolą Bożą; Syn Boży stał się człowiekiem w bardzo konkretnej kulturze: żydowskiej, rolniczej, w języku aramejskim, dialekcie galilejskim; klimat, ziemia, styl życia, pieśni, tradycje rodzinne, szabat, synagoga, praca na roli i w warsztacie: Odkupiciel nie jest „znikąd”, On wziął naturę ludzką w całym jej lokalnym, konkretnym bogactwie, by odkupić całą ludzkość. Patriotyzm, czyli mądra i ofiarna miłość do Ojczyzny, jest więc konsekwencją tajemnicy Wcielenia Chrystusa.

> 3) Nie można „kochać ludzkości”; nie da się „kochać” 50 milionowego narodu, ani nawet całej społeczności Sierakowic, czy choćby Puzdrowa! Trzeba zaczynać od tych kilku osób, które Bóg mi dał do kochania. Innymi słowy: istnieje porządek miłości czyli *ordo caritatis*: małżeństwo, rodzina, sąsiedztwo. Lokalna wspólnota – Kaszuby – Polska – Europa - świat. Właśnie takiego porządku miłowania uczy nas wielki – i jednocześnie taki cichy i skromny – parafianin z Sierakowic. Obyśmy zatem na postawieniu Mu pomnika nie poprzestali.
>
> Pón Bóg nas stwòrził Kaszëbama; bez to – tak jak ks. prałat Bernard Sëchta – chcemë Mù służëc na Kaszëbach i dlô Kaszëb. A reszta przińdze za tim.

Tak podbudowani słuchacze mogli już teraz się skupić na obserwowaniu gali wręczania nagród laureatom czterech konkursów ogłoszonych w związku z posadowieniem pomnika ks. B. Sychty w Sierakowicach. Wszyscy laureaci pierwszych 3 miejsc otrzymali jako nagrody znaczne sumy pieniężne i upominki rzeczowe ufundowane przez Wójta Gminy.

W ***konkursie wiedzy o życiu i twórczości ks. Sychty*** wręczono nagrody następującym laureatom:
kategoria szkoły podstawowe
I miejsce Kinga Sychta i Konrad Łagoda
II miejsce Beata Ptach i Julian Pryczkowski
III miejsce Aleksandra Sikora i Karolina Szulist
kategoria gimnazjaliści
I miejsce Julia Kobiela i Kamila Sychta
II miejsce Natalia Neubauer i Dominik Ropela
III miejsce Weronika Plichta i Oliwia Ostrowska
kategoria szkoły ponadgimnazjalne
I miejsce Łucja Kuczkowska i Sylwia Krefft
II miejsce Karolina Szczypior i Magdalena Cichosz
III miejsce Marcin Cichosz i Sylwester Kręcki

W Konkursie na prezentację multimedialną laureatami zostali:
kategoria szkoły podstawowe
I miejsce Anna Sildatk
II miejsce Konrad Łagoda
III miejsce Weronika Kotłowska i Arkadiusz Klawikowski
kategoria gimnazjaliści
I miejsce Dominik Ropela
II miejsce Weronika Wróblewska
III miejsce Daniel Joskowski

W ***Konkursie fotograficznym „Szlakiem ks. dr. B. Sychty po Kaszubach i Kociewiu"*** laury zdobyli:

kategoria gimnazjaliści
I miejsce Paulina Miotk
II miejsce Martyna Choszcz
III miejsce Patrycja Król
kategoria szkoły ponadgimnazjalne
I miejsce Aneta Ruszkowska
kategoria dorośli
I miejsce Beata Sildatk
nagroda specjalna
Julia Spręga

W ***Konkursie plastycznym*** laureatami zostali:

w grupie uczniów klas I-III – temat pracy zainspirowany bajkami, powiastkami ze słownika Sychty
I miejsce Mateusz Formela
II miejsce Melania Ostrowska
III miejsce Kacper Klebba
w grupie uczniów klas IV-VI – temat „Ks. B. Sychta przy pracy"
I miejsce Konrad Łagoda
II miejsce Paweł Patok
III miejsce Weronika Kotłowska
w grupie uczniów klas gimnazjalnych - temat „Karykatury znanych osobistości z Kaszub"
I miejsce Zuzanna Teclaf
II miejsce Alicja Szreder
III miejsce Patrycja Stankowska

Numer specjalny „Wiadomości Sierakowickich"

Tak jak młodzież Szkoły Podstawowej w Puzdrowie zawsze wiernie prezentowała dorobek swego patrona we wszystkich ważnych momentach, tak też nie mniej skwapliwie wszystkie działania rejestrowała Redakcja miesięcznika „Wiadomości Sierakowickie". Na zakończenie działań związanych z posadowieniem pomnika ks. dr. Bernarda Sychty w Sierakowicach został przygotowany kolejny numer specjalny gazety, poświęcony w całości wybitnemu Synowi Ziemi Sierakowickiej – księdzu Bernardowi Sychcie.

W ten sposób i na wszystkie inne przedstawione w niniejszym tekście starali się uczcić swego wybitnego Rodaka – ks. dr. Bernarda Sychtę - mieszkańcy Gminy Sierakowice.

Eugeniusz Pryczkowski

Kult Królowej Kaszub w Kanadzie i USA

Matka Boża Sianowska otrzymuje także cześć wśród Kaszubów za oceanem, szczególnie w Kanadzie i Stanach Zjednoczonych. W 1968 r. ukazał się w Barry's Bay powielany folder literacki, w którym opublikowano m.in. wiersz ks. Franciszka Gruczy „Piesniô do Swiónowszczi Panienczi"[1]. Druk ten miał związek z koronacją figury w 1966 r.

W 1979 r. w kanadyjskim Wilnie zawieszono obraz Matki Bożej Sianowskiej. Była to obramowana fotografia cudownej figury, którą przygotowała hafciarka Jadwiga Chruścicka z Toronto pochodząca z Chwaszczyna z rodziny Freibergów. Przywiozła go na obóz harcerski do tak zwanej Katedry pod Sosnami (ang. Chapel in the Pines), gdzie latem odprawiano msze dla polskiej młodzieży harcerskiej. Gościem obozu był ks. Zbigniew Kulwikowski, wieloletni proboszcz w Żelistrzewie, który wraz z miejscowym proboszczem, ks. dr. Stanisławem Kądziołką odprawił tam mszę świętą. Po uroczystości i pobłogosławieniu wiernych obrazem, zawieszono go w lewej nawie kościoła w Wilnie[2]. Ks. Z. Kulwikowski był w Kanadzie wśród Kaszubów dwukrotnie. Głosił po kaszubsku kazania o Matce Bożej Sianowskiej. Po raz pierwszy przebywał tam wspólnie z zasłużonym kapłanem kaszubskim, ks. Bolesławem Lewińskim z Karwi[3]. W tym czasie z Kaszubami za oceanem korespondował wuj księdza B. Lewińskiego, wybitny pisarz kaszubski, ks. dr Bernard Sychta. W jednym z listów napisał: *Jestem zachwycony Wami, że nie straciliście swej świadomości narodowej, mimo że jesteście już czwartym, a nawet piątym pokoleniem Kaszubów w Kanadzie. Niech was Pan Bóg za przyczyną Matki Bożej Sianowskiej, którą tak bardzo kochacie, ma w najczulszej opiece*[4].

Animatorem wielu z tych kontaktów byli Paweł Brzeski z Ottawy i Bronisław Socha-Borzestowski z Londynu. Pierwszy pochodził z Mściszewic, drugi z Kartuz. Kult MB Sianowskiej był im znany z dzieciństwa. W zbiorze wierszy o Kaszubach z Kanady Roman Małańczak na stronie redakcyjnej umieścił wizerunek Królowej Kaszub, dziękował też B. Sosze-Borzestowskiemu za pomoc w redakcji książki[5].

---

[1] „Pomerania" 1968, nr 5, s. 58. Także: J. Drzeżdżon, *Piętno Smętka*, Gdańsk 1973, s. 86.

[2] W. Szulist, *Maryjne sanktuarium w Sianowie*, „Norda", nr 3/1996. Także: Informacja od ks. Zbigniewa Kulwikowskiego, 3.07.2015r. Obecnie nie ma tam tego obrazu. Nie wiadomo, co się z nim stało.

[3] Informacja od ks. Z. Kulwikowskiego z Żelistrzewa, 14.08.2013.

[4] J. Borzyszkowski, *O Kaszubach w Kanadzie*, Gdańsk – Elbląg 2004, s. 109.

[5] R. Małańczak, *Kaszuby, Ontario w poszumie borów i odplusku fal*, Toronto, 1990.

Więzi z Kaszubami z Kanady znacznie się ożywiły w pierwszej dekadzie XXI wieku. Liczne tego ślady pozostają w mediach, prasie oraz na fotografiach, a także w *Księdze łask i cudów* znajdującej się w Sianowie od 2003 r. Dokonano tam kilku wpisów świadczących o rozwijającym się kulcie za oceanem. Jeden z nich zamieszczono 12 maja 2004 r. Jest w nim mowa o czci oddawanej Królowej Kaszub w wileńskim kościele[6]. Wpisu dokonał ks. Richard Philiposki, amerykański duchowny polskiego pochodzenia. Po raz pierwszy był prywatnie w Sianowie rok wcześniej. Wówczas postanowił zorganizować pielgrzymkę do sanktuarium. Wzięły w niej udział 74 osoby. Wśród nich byli dwaj księża o kaszubskich korzeniach Chris Shalla i John Burchat z Kanadyjskich Kaszub. Po pielgrzymce ks. R. Philiposki zlecił rzeźbiarzowi Pawłowi Dumce z Nowej Szkocji w USA wykonać replikę MB Sianowskiej. Poświęcono ją w ostatnią niedzielę sierpnia 2004 r.[7].

Na początku maja 2007 r. na pomorskie Kaszuby przybyli David Shulist[8] – lider Kaszubów w Kanadzie i jego zastępca Edd Chippior (Szczypior). Sanktuarium Królowej Kaszub wywarło na obu duże wrażenie. Uznali oni, że od tej chwili Sianowo za każdym razem powinno być na trasie grup Kaszubów z Kanady odwiedzających krainę przodków[9]. Również na festynach o nazwie „Kashub Day" odbywających się w pierwszą sobotę maja w Wilnie od tego czasu zaczęto akcentować przywiązanie do kultu Królowej Kaszub[10].

---

[6] Wpis ten brzmi następująco: *Blessed Mother! We Canadians of Polish and Kashub heritage ask You to bless our parishes, families, and young people. We will have a shrine to venerate You in our church in Wilno. Ontario. Canada. Blessed Mother please grant healing and strength as God wishes. 12.05.2004.* (Matko Boska! My Kanadyjczycy polskiego i kaszubskiego dziedzictwa prosimy Cię o błogosławieństwo dla naszych parafii, rodzin i młodzieży. Chcemy zbudować też sanktuarium, w którym będziemy Cię czcić w naszym kościele, w Wilnie – Ontario – Kanada. Matko Boża, daj nam środki i siły, jeśli taka jest wola Boża). Wpis jest dziełem pielgrzymów z Kaszub Kanadyjskich, którzy w dniach od 5 do 18 maja zwiedzali Polskę i Litwę. Przewodził im kapłan polskiego pochodzenia ks. Richard Philiposki. Zob. także: J. Borzyszkowski, *O Kaszubach...,* dz. cyt., s. 620.

[7] Zob.: List ks. R. Philiposki do autora, w którym napisał m.in.: *On the last Sunday of August, 2004, he came with his family and brought the statue that was blessed at the 10:00 am Mass in St. Mary's Church. It was also a celebration of twenty five years of priesthood and a farewell as I was being transferred back to the United States. The choir sang a special hymn to Our Lady Queen of Kashubs and all the neighboring priests of Kashub heritage were present for the celebration.* (W ostatnią niedzielę sierpnia 2004 on [Paweł Dumka-EP] przybył z rodziną i przywiózł statuę, którą poświęciliśmy o godz. 10 na mszy w kościele Maryi Panny. To była również uroczystość 25-lecia mego kapłaństwa i moje pożegnanie, gdyż zostałem z powrotem przeniesiony do USA. Chór śpiewał specjalny hymn do Królowej Kaszub. Byli też obecni wszyscy księża sąsiednich kaszubskich parafii.)

[8] David Shulist ur. się 14 października 1951 r. w Renfrew jako potomek kaszubskich emigrantów. Wychował się w kanadyjskim Wilnie, gdzie mieszka do dziś. Posługuje się nadal językiem kaszubskim. Jest wybitnym entuzjastą kaszubszczyzny. Przez wiele lat przewodził organizacji Wilno Heritage Society z siedzibą w Wilnie. Był także burmistrzem kaszubskiej gminy Barry's Bay. Od 2008 r. – roku obchodów 150-lecia kaszubskiej emigracji – jest główną postacią zaangażowaną we wzmacnianie mostu przyjaźni między Kaszubami z Polski i Kanady. Za zasługi na polu kaszubszczyzny otrzymał m. in. Medal Stolema oraz Medal Senatu RP.

9 Film dokumentalny „Kaszubi w Kanadzie", real. E. Pryczkowski, 2008. Tekst był wypowiedziany w języku angielskim. D. Shulist posługuje się także językiem kaszubskim. W tłumaczeniu jego wypowiedź brzmi następująco: *Uważam, że to jest szczególne miejsce dla nas wszystkich. Przecież tu również jest nasza Królowa Kaszub. Każdy powinien tu przybywać, nawiedzać Ją, modlić się. To wszystko pięknie się wiąże z naszym kościołem, w Kanadzie, w którym także mamy kopię figury naszej Mateńki (...).*

Już w kwietniu 2008 r. D. Shulist przybył ponownie do Sianowa wraz z dwudziestoosobową grupą. Rok później goście z Kanady w podobnej liczbie uczestniczyli w święcie Bożego Ciała[11]. W podziękowaniu za ich obecność kustosz sanktuarium ks. Eugeniusz Grzędzicki wręczył D. Shulistowi i ks. Mervinowi Coulasowi (Kulasowi), który wziął udział w koncelebrze i odczytał ewangelię w języku angielskim, obrazy z madonną sianowską. Obecnie w Kanadzie takie obrazy są w trzech kościołach i trzech szkołach (Round Lake, Barry's Bay i Wilno)[12], skansenie i w domach prywatnych mieszkańców Wilna i okolic, np. w domach Stanleya Trebinskie (Trzebiński), Barbary i Lawrence Biskup czy Evelyn Norlock (Narloch). Pojedyncze obrazy są w kaszubskich domach w Toronto, Ottawie i innych miastach[13]. Obraz MB Sianowskiej jest także w centralnym miejscu skansenu dziedzictwa kaszubskiego w Wilnie. Namalowała go Eva Kaczkowski jesienią 2009 r.[14].

Na uroczystej mszy z okazji 150-tej rocznicy pierwszego osadnictwa Kaszubów w Kanadzie, która odbyła się 3 sierpnia 2008 r. procesyjnie wniesiono replikę madonny sianowskiej na ołtarz główny kościoła pw. Matki Bożej Częstochowskiej w Wilnie. Pod koniec uroczystości wygłoszono prelekcję o Królowej Kaszub oraz rozdano kilkadziesiąt ulotek z jej wizerunkiem[15]. Okolicznościowy informator o obchodach na pierwszej stronie zawierał zdjęcie cudownej figury. Ponadto zachwyt wzbudził chór polonijny z Hamilton o nazwie „Lëdowô Nóta", który na obchodach 2 sierpnia zaśpiewał kilka tradycyjnych piosenek kaszubskich oraz nowy utwór o tytule „Mòdłów zwón" rozpoczynający się słowami: *Jidã bë sławic Ce Bòże / W mòdlëtwie do Ce chcã trwac. / Swiónowskô Matka mòcą Swą mòże / Niebny môl nama dac. / Tej pòjmë wespół wszëtcë tam / Za rãce dzyrskò schwôcmë sã / Niech bije mòdłów wiôldżi zwón / Z serc naszich prosto w Bòsczi dóm*[16].

---

[10] David Martin Shulist, *Kaszubi w Kanadzie oraz Kaszubi w Europie. Remus jest wśród nas*, „Forum Pomorskie", ss. 52-54.

[11] *To je téż nasza Królewô, nasza Matinka, më sã do Ni wiedno chãtno mòdlimë* – wyznawali goście z Kanady. *Jô sztërdzescë lat nie gôdôł pò kaszëbskù* – nie krył wzruszenia John Glofcheski (Główczewski), wychowany na Kaszubach ontaryjskich, od wielu lat zamieszkały w pięciomilionowym Toronto. John bez problemu nawiązywał dialog z mieszkańcami Sianowa, którzy zszokowani nieco sytuacją niepotrzebnie używali polskiego utrudniając jedynie percepcję rozmówcy, władającego zresztą kilkoma innymi językami. Wśród nich jednak najmilszy jest mu właśnie kaszubski, bo przywołuje najpiękniejsze wspomnienia z dzieciństwa. Z kolei David Shulist mówił w Sianowie: *Tam je mòja òjczëzna, ale tu je mòje serce*.

[12] Zob.: D. Shulist, *Group of Canadian (&American) Kashubs Discover roots in the Homeland*, „News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", Fall/Winter 2010, Volume 9 Number 2, s. 4. W piśmie podano: *We also went to special masses for the Canadian Kashubs at Lipusz and Sianowo. The parish priest at Sianowo donated pictures of Our Lady of Sianowo, Queen of Kashubs, for St. Mary's School in Wilno, St. Casimir's in Round Lake and St. John Bosco in Barry's Bay*.

[13] Informacja od D. Shulista z Wilna, Kanada.

[14] Informacja od Davida Shulista z Wilna w Kanadzie, który ponadto napisał: *The picture of Our Lady of Sianowo was painted by a Polish lady who loves the Kashub people and culture. Her name is Eva Kaczkowski. Zob.: News notes,* „News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", Fall/Winter 2010, Volume 8 Number 2, s. 27.

[15] Zob.: A. Jabłoński, *Wiedno Kaszëbë*, „Pomerania", nr 10, 2008, ss. 7–9; *50 lat z Pomeranią*, red. E. Szczesiak, Gdańsk 2013; ss. 421–423; S. Czalej, *Filary ziemi. Reportaże z Pomorza 2004–2010*, Gdynia 2010, ss. 49–52.

Chór składa się głównie z potomków emigrantów z Polski. Wykonuje utwory z wielu regionów w Polsce. Powiązania familijne kilku chórzystów z Kaszubami z Kanady oraz dawne harcerskie obozy w okolicy Wilna sprawiły, że sięgnął po repertuar kaszubski. Grupa liczy około trzydziestu osób. Występuje w strojach kaszubskich. Lider chóru Sławomir Dudalski, absolwent Akademii Muzycznej w Gdańsku, opracował już kilkadziesiąt pieśni kaszubskich. W roku 2012 przybył z chórem na polskie Kaszuby. Wystąpili między innymi na Festiwalu Filmów Kaszubskich w Miszewku. Ten występ okazał się silnym katalizatorem dalszych kaszubskich poczynań tej grupy. W kwietniu i maju 2013 r. chór występował w Ottawie, Filadelfii, Doylestown (Amerykańska Częstochowa), Baltimore i kilku innych słynnych miejscach. Wszędzie wykonywał „Mòdłów zwón" o MB Sianowskiej oraz inne. Jest też znakomitym promotorem kaszubszczyzny. Chór wystąpił także na Kashub Day 2013[17]. W lipcu 2013 r. S. Dudalski po raz pierwszy odwiedził sanktuarium w Sianowie. Kilka miesięcy wcześniej przybył do Sianowa proboszcz parafii w kanadyjskim Wilnie, ks. Wojciech Błach, który odprawił w sanktuarium mszę świętą w intencji swoich parafian.

W dniach 19 i 20 lipca 2014 r. „Lëdowô nóta" ponownie przybyła na Kaszuby. Tym razem głównym celem był występ na odpuście. Zaśpiewał cztery pieśni o Królowej Kaszub w języku kaszubskim oraz jedną po angielsku. Pod koniec mszy poświęcono proporzec chóru, w którego centrum jest wizerunek Pani Sianowskiej z napisem w otoku: „Matka Bòskô Swiónowskô Kaszëbskô Królewô". Na rewersie jest flaga kanadyjska oraz wkomponowana w nią flaga polska oraz nazwa chóru. Dzieło to wykonała Inga Mach z Mądrzechowa pod Bytowem, a poświęcił pod koniec uroczystości główny celebrans bp Ryszard Kasyna. Wraz z proporcem „Lëdowi Nótë" poświęcona została też replika figury Królowej Kaszub, która trafiła do kapliczki w Sierakowicach[18]. Proporzec towarzyszy chórowi podczas ważniejszych występów w Kanadzie lub USA wzbudzając spore zainteresowanie odbiorców polonijnej pieśni.

Po roku, w dniu 5 lipca 2015 r., w sianowskim sanktuarium uroczyście przekazano replikę Królowej Kaszub Kaszubom w Kanadzie. Inicjatywa ta zrodziła się po obchodach 150-lecia emigracji Kaszubów do Kanady. Rzeźbę wykonał Czesław Birr z Mściszewic. Trafi do kościoła NMP w Wilnie w miejsce dotychczasowej repliki MB Sianowskiej, dla której zbudowana zostanie specjalna kapliczka w Parku Dziedzictwa w Wilnie (centrum wsi).

---

[16] Lider zespołu Sławomir Dudalski wyjaśnił, że znalazł ją w internecie. Mówił ponadto: *Ta pieśń bardzo nas urzekła. Śpiewaliśmy ją już wiele razy i na pewno będziemy śpiewać często, bo wszystkim bardzo się podoba*. Autorem słów do tej pieśni jest Eugeniusz Pryczkowski, muzyki – Jerzy Stachurski.

[17] E. Pryczkowski, *Aktualny rozwój kultury kaszubskiej u Kaszubów w Kanadzie* [w:] Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gduńsk 2013, ss. 255–265.

[18] (jd), *Przyjeżdża kaszubski chór z Kanady*, „Gazeta Kartuska", 15 lipca 2014. Także: *Międzynarodowa chwała Królowej Kaszub,* http://www.gazetakaszubska.pl/55470/miedzynarodowa-chwala-krolowej-kaszub.

Fot. ze zbiorów E. Pryczkowskiego

Nowa replika jest darem Kaszubów. Na ręce Davida Shulista, który przybył do Sianowa z prawie 20-osobową grupą, przekazali ją kustosz sanktuarium E. Grzędzicki, prezes ZKP w Sianowie Danuta Kobiela, były prezes ZKP Artur Jabłoński i Eugeniusz Pryczkowski – koordynator przedsięwzięcia. Kaszubi zza wielkiej wody nie kryli wzruszenia po otrzymaniu cennego daru. Dla niemal wszystkich była to pierwsza wizyta w ojczyźnie ojców. Wielu z nich też dotychczas nie słyszało, że w niewielkim Sianowie ma swe miejsce właśnie Królowa Kaszub. Niektórzy zaopatrzyli się w obrazki z cudowną figurą. Kaszubi z Kanady odwdzięczyli się obrazem przedstawiającym trzy kościoły na Kaszubach ontaryjskich. Pośrodku nich umieszczono wizerunek Królowej Kaszub, która – jak głosi napis u spodu obrazu – łączy wszystkich tamtejszych potomków kaszubskich emigrantów. Obraz ten zawisł w kruchcie sianowskiej świątyni.

Uczestnikami wzniosłego wydarzenia były delegacje trzech zaprzyjaźnionych powiatów kartuskiego, tatrzańskiego i łowickiego na czele ze starostami: kartuskim Janiną Kwiecień i łowickim Krzysztofem Figatem, a także przewodniczącymi rad powiatowych w Kartuzach i Zakopanem. Wiceprzewodniczący z Zakopanego Mateusz Nędza-Kubiniec odczytał lekcję w gwarze góralskiej, natomiast druga – podobnie jak i psalm – była w języku kaszubskim. Z kolei organista Mateusz Białk pięknie odśpiewał pieśni w języku kaszubskim: „Kaszëbskô Królewô”, „Błogòsław młodim” i „Swiãti Janie Pawle”. Replika cudownej figury została poświęcona podczas odpustu kaszubskiego, 19 lipca 2015 r., przez biskupa diecezjalnego Ryszarda Kasynę. Przed tym aktem biskup wspomniał, że Kaszubi w Kanadzie zachowali rodzime tradycje, a zwłaszcza język kaszubski[19].

Niebawem, w dniu 2 września ukazał się w Barry’s Bay obszerny artykuł opisujący wydarzenia w Sianowie oraz dalsze plany związane z uroczystościami instalacji daru Kaszubów. Podano, że po odpuście w Sianowie liczne rodziny kaszubskie wykonały sobie fotografie z poświęconą repliką. W ten sposób kierują swe myśli do braci za wielką wodą przyłączając się do wspólnego daru. Najstarszą osobą jest 103-letnia Władysława Gołąbek, której zdjęcie z figurą uwieczniono w artykule. Ponadto napisano, że: *Jest to specjalny dar od parafian z parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Sianowie, gdzie wysoko w ołtarzu znajduje się oryginalna figura. Ta szczególna ikona łączy dwie parafie i wzmacnia most przyjaźni między potomkami z ojczyzny i kaszubską społecznością w Kanadzie*[20].

We wrześniu 2015 r. na plebanii kościoła w Wilnie zawisła tablica pamiątkowa z wizerunkiem Jana Pawła II i napisem w języku kaszubskim: „Na pamiątkã zéńdzeniô ù Królewi Kaszëb. Swiónowò, zélnik 2012 r.”. W górnej części tablicy umieszczono kopię dedykacji papieskiej o treści „Bòże pòmagôj. Jan Paweł II” zamieszczonej w modlitewniku „Më trzimómë z Bògã”. Tablica ta jest dziełem Leona Czerwińskiego z Kawli Dolnych. Upamiętnia pobyt ks. Wojciecha Błacha w sanktuarium sianowskim w sierpniu 2012 r. i odprawienie przed tronem Królowej Kaszub mszy świętej w intencji Kaszubów w Kanadzie. Ks. W. Błach ofiarował tę tablicę w chwili swego odejścia z parafii na początku września 2015 r. Na jego miejsce przybył ks. Jan Wądołowski, który podczas inauguracyjnej mszy przemówił w języku kaszubskim oraz wspomniał o kulcie Królowej Kaszub w Sianowie[21].

W USA zorganizowany kult MB Sianowskiej istniał do końca XX wieku w powiecie Jackson stanu Michigan, w północnej części USA, gdzie mieszka spora emigracja z przełomu XIX i XX w. z okolic Sianowa i Mirachowa. Dzięki pracowitości emigranci osiągnęli duże sukcesy gospodarcze. Najstarsi znali jeszcze język kaszubski. Przez kilkadziesiąt lat organizowali wrześniowy odpust Matki Bożej Sianowskiej. Po nim odbywały się zjazdy, na których wspominano dawny kraj i spożywano potrawy kaszubskiej kuchni.

---

[19] http://expresskaszubski.pl/kultura/2015/07/replika-figury-matki-boskiej-sianowskiej-dla-kaszubow-w-kanadziie

[20] J. Kashub (D. Shulist), *From Europe to Canada's Kaszebe*, „The Valley Gazette”, September 2’ 2015. Przytoczony cytat w oryginale brzmi następująco: *This very special gift is from all the parishioners from the Parish of the Nativity of Mary in Sianowo, where the original Icon is on display high above their altar in their Church. This very special Kashubian Icon will connect the two parishes together and will strengthen our strong bridge of friendship between our ancestors' homeland and Canada's Kashubian communities*.

[21] Informacja od Davida Shulista z Kanady.

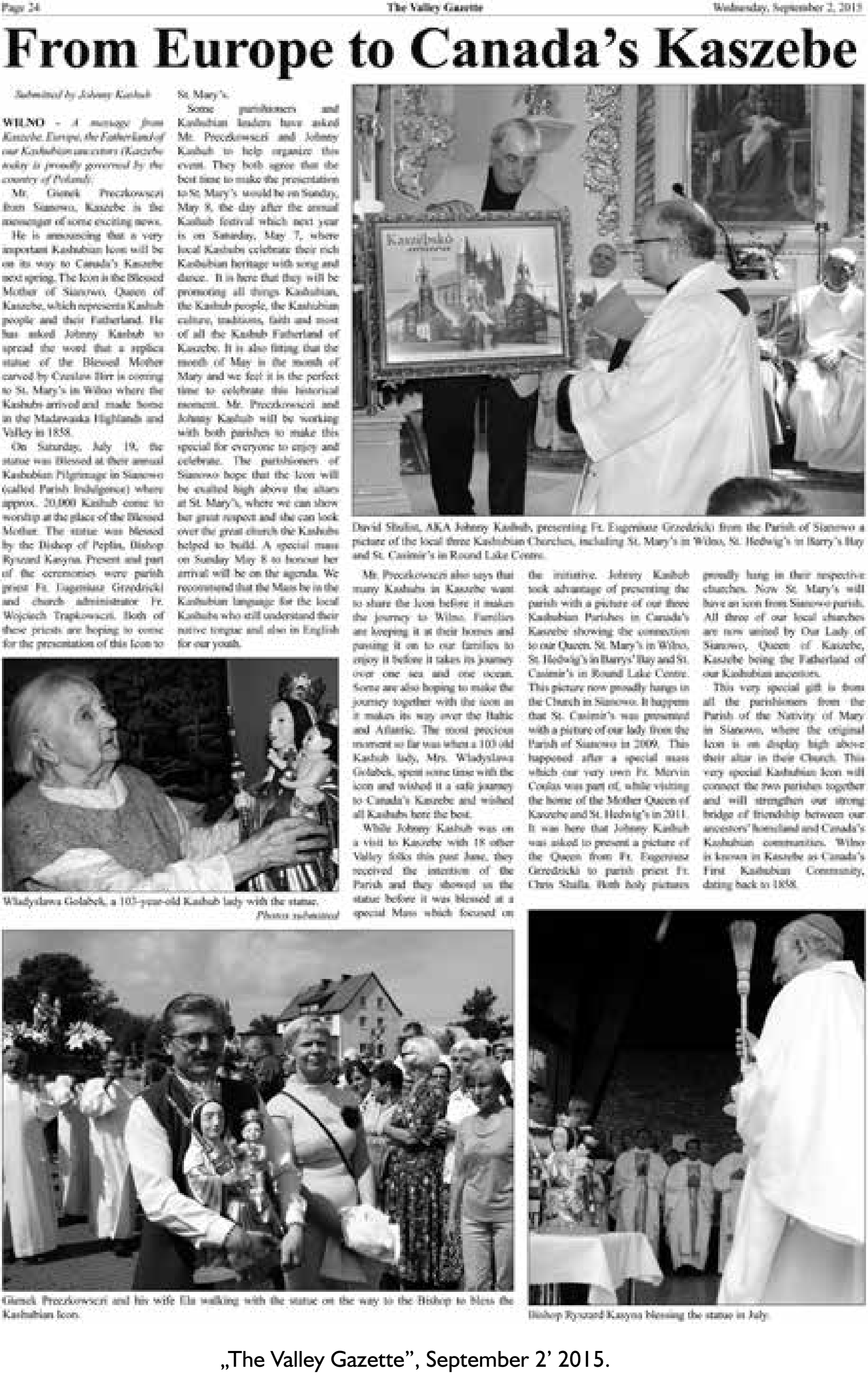

Page 24 The Valley Gazette Wednesday, September 2, 2015

From Europe to Canada's Kaszebe

Submitted by Johnny Kashub

WILNO - *A message from Kaszebe, Europe, the Fatherland of our Kashubian ancestors (Kaszebe today is proudly governed by the country of Poland).*

Mr. Gienek Preczkowscri from Sianowo, Kaszebe is the messenger of some exciting news.

He is announcing that a very important Kashubian Icon will be on its way to Canada's Kaszebe next spring. The Icon is the Blessed Mother of Sianowo, Queen of Kaszebe, which represents Kashub people and their Fatherland. He has asked Johnny Kashub to spread the word that a replica statue of the Blessed Mother carved by Czeslaw Birr is coming to St. Mary's in Wilno where the Kashubs arrived and made home in the Madawaska Highlands and Valley in 1858.

On Saturday, July 19, the statue was Blessed at their annual Kashubian Pilgrimage in Sianowo (called Parish Indulgence) where approx. 20,000 Kashub come to worship at the place of the Blessed Mother. The statue was blessed by the Bishop of Peplin, Bishop Ryszard Kasyna. Present and part of the ceremonies were parish priest Fr. Eugeniusz Grzedzicki and church administrator Fr. Wojciech Trapkowscri. Both of these priests are hoping to come for the presentation of this Icon to St. Mary's.

Some parishioners and Kashubian leaders have asked Mr. Preczkowscri and Johnny Kashub to help organize this event. They both agree that the best time to make the presentation to St. Mary's would be on Sunday, May 8, the day after the annual Kashub festival which next year is on Saturday, May 7, where local Kashubs celebrate their rich Kashubian heritage with song and dance. It is here that they will be promoting all things Kashubian, the Kashub people, the Kashubian culture, traditions, faith and most of all the Kashub Fatherland of Kaszebe. It is also fitting that the month of May is the month of Mary and we feel it is the perfect time to celebrate this historical moment. Mr. Preczkowscri and Johnny Kashub will be working with both parishes to make this special for everyone to enjoy and celebrate. The parishioners of Sianowo hope that the Icon will be exalted high above the altars at St. Mary's, where we can show her great respect and she can look over the great church the Kashubs helped to build. A special mass on Sunday May 8 to honour her arrival will be on the agenda. We recommend that the Mass be in the Kashubian language for the local Kashubs who still understand their native tongue and also in English for our youth.

David Shulist, AKA Johnny Kashub, presenting Fr. Eugeniusz Grzedzicki from the Parish of Sianowo a picture of the local three Kashubian Churches, including St. Mary's in Wilno, St. Hedwig's in Barry's Bay and St. Casimir's in Round Lake Centre.

Wladyslawa Golabek, a 103-year-old Kashub lady with the statue.

Photos submitted

Mr. Preczkowscri also says that many Kashubs in Kaszebe want to share the Icon before it makes the journey to Wilno. Families are keeping it at their homes and passing it on to our families to enjoy it before it takes its journey over one sea and one ocean. Some are also hoping to make the journey together with the icon as it makes its way over the Baltic and Atlantic. The most precious moment so far was when a 103 old Kashub lady, Mrs. Wladyslawa Golabek, spent some time with the icon and wished it a safe journey to Canada's Kaszebe and wished all Kashubs here the best.

While Johnny Kashub was on a visit to Kaszebe with 18 other Valley folks this past June, they received the intention of the Parish and they showed us the statue before it was blessed at a special Mass which focused on the initiative. Johnny Kashub took advantage of presenting the parish with a picture of our three Kashubian Parishes in Canada's Kaszebe showing the connection to our Queen. St. Mary's in Wilno, St. Hedwig's in Barrys' Bay and St. Casimir's in Round Lake Centre. This picture now proudly hangs in the Church in Sianowo. It happens that St. Casimir's was presented with a picture of our lady from the Parish of Sianowo in 2009. This happened after a special mass which our very own Fr. Mervin Coulas was part of, while visiting the home of the Mother Queen of Kaszebe and St. Hedwig's in 2011. It was here that Johnny Kashub was asked to present a picture of the Queen from Fr. Eugeniusz Grzedzicki to parish priest Fr. Chris Shalla. Both holy pictures proudly hang in their respective churches. Now St. Mary's will have an icon from Sianowo parish. All three of our local churches are now united by Our Lady of Sianowo, Queen of Kaszebe, Kaszebe being the Fatherland of our Kashubian ancestors.

This very special gift is from all the parishioners from the Parish of the Nativity of Mary in Sianowo, where the original Icon is on display high above their altar in their Church. This very special Kashubian Icon will connect the two parishes together and will strengthen our strong bridge of friendship between our ancestors' homeland and Canada's Kashubian communities. Wilno is known in Kaszebe as Canada's First Kashubian Community, dating back to 1858.

Gienek Preczkowscri and his wife Ela walking with the statue on the way to the Bishop to bless the Kashubian Icon.

Bishop Ryszard Kasyna blessing the statue in July.

„The Valley Gazette", September 2' 2015.

Na początku lat 80-tych XX wieku gościł u nich m.in. ks. prałat Franciszek Grucza, który odprawił mszę świętą odpustową w czasie, gdy odbywał się odpust w Sianowie. Także ks. Rafał Grzondziel, znany kapłan o śląskich korzeniach, pracujący wśród Kaszubów kanadyjskich, odprawił tam mszę świętą ku czci Sianowskiej Pani[22]. Niestety, trzecie pokolenie emigrantów już nie zachowało języka kaszubskiego. Wraz z nim zanikły dawne zwyczaje, w tym kult Królowej Kaszub. Jedynie w domu Alfonsa Bladowskiego, urodzonego w 1925 r. w Mirachowie, pozostało kilka wizerunków Królowej Kaszub. Przez lata był on jednym z głównych inicjatorów kaszubskich działań, w tym odpustów MB Sianowskiej. Jest ostatnim emigrantem posługującym się językiem kaszubskim. Wraz z nim całkowicie zanikną wszelkie przejawy kaszubskości i kultu Królowej Kaszub w stanie Michigan, USA[23].

---

[22] A. Bladowski, *Kaszubi w Jackson Michigan*, „Pomerania", nr 10/1996, s. 62. Także: E. Pryczkowski, *Od Królowej Kaszub do Jackson*, „Dziennik Bałtycki", 21–22.09.2013.

[23] We wrześniu 2014 r. autor gościł w domu Alfonsa Bladowskiego w Jackson, USA.

Eugeniusz Pryczkowski

Współczesny nauczyciel języka kaszubskiego – dylematy i możliwości

Niemal w każdym artykule naukowym mówiącym o cechach współczesnego nauczyciela, znajdziemy – oprócz opisów wielu innych – zapisy o konieczności dobrego przygotowania merytorycznego do nauczania konkretnego przedmiotu. Dla przykładu Małgorzata Tęcza uważa w tej kwestii, że: „Nauczyciel to specjalność zawodowa, odpowiednio przygotowany specjalista do prowadzenia pracy dydaktyczno – wychowawczej w instytucjach oświatowo – wychowawczych". Z kolei Anna Kula wypowiada się następująco: „Nauczyciel to człowiek o niewzruszonych zasadach i szerokich horyzontach. To jednostka wysoko niosąca posłannictwo mistrza i przyjaźnie podporządkowująca siebie podopiecznym. To uczony w swojej specjalności i wielki znawca duszy młodzieży. Posiada jasny umysł, starannie planujący swoje działania na podstawie wiedzy naukowej i praktyki, a przy tym szczery i spontaniczny w swoich odruchach. Potrafiący wyważyć, co dobre, a co złe. Bogata, pełnowartościowa osobowość, ale także człowiek, który całym swym życiem zarówno publicznym jak i prywatnym - daje przykład wychowawczych cnót".

Powyższe i jakiekolwiek inne opisy podejmujące ten temat podobnie artykułują kwestię odpowiedniego merytorycznego przygotowania nauczyciela. Jest to rzecz całkowicie zrozumiała. Czy jednak jest tak istotnie w praktyce? Na pewno tak być powinno, jednakże nie zawsze tak jest. Niemal automatycznie nasuwa się myśl, że merytoryczne przygotowanie zależy głównie od samego nauczyciela. Taki osąd jest w generalnym ujęciu prawdziwy. Współczesny nauczyciel ma w zasadzie nieograniczone możliwości pobierania szerokiej wiedzy na odpowiednich uczelniach. Jeśli tego wymaga sytuacja, to może podejmować decyzje o dalszym dokształcaniu podyplomowym. W tej kwestii decydują przede wszystkim własne predyspozycje i wiedza nauczyciela, także subiektywna ocena swych umiejętności oraz ocena obiektywna wyrażana przez odpowiednie gremia ewaluacyjne. Ogromne znaczenie ma tu emocjonalne zaangażowanie nauczyciela w wykonywany zawód. Postawa aktywna, dynamiczna, szczera chęć przekazania maksymalnie dużej wiedzy, będzie mobilizowała nauczyciela do pozyskiwania kolejnych umiejętności. Chodzi tu także – a może nawet przede wszystkim – o autoedukację prowadzoną w domu, wśród przyjaciół podejmujących podobne wyzwania pedagogiczne, w organizacjach pozarządowych włączających się w działalność edukacyjną, czy innych, np. w środowiskach kościelnych. Wszelkie te przestrzenie dają duże możliwości pogłębiania wiedzy, zarówno w zakresie uczonych przedmiotów, jak i metodologii ich nauczania, a także wychowawczej postawy nauczyciela w szkole. Od osobistych chęci i motywacji nauczyciela zależy w głównej mierze, na ile zechce z nich skorzystać.

Są jednak przestrzenie pedagogiczne związane z nowymi procesami edukacyjnymi, w których przynajmniej na samym ich starcie, nauczyciel ma dosyć ograniczone możliwości. Takie działania obserwujemy w województwie pomorskim w zakresie nauczania jedynego języka regionalnego w Polsce, jakim jest język kaszubski.

Naukę języka kaszubskiego zainicjowano w funkcjonującej do dziś maleńkiej Szkole Podstawowej na Głodnicy w powiecie wejherowskim w roku 1991. Już po roku rozpoczęło działalność Kaszubskie Liceum Ogólnokształcące w Brusach. Niebawem kolejne szkoły rozpoczynały naukę rodzimego języka tego regionu. Były to szkoły w takich miejscowościach, jak: Rąb (powiat kartuski), Strzepcz (wejherowski), Mojusz (kartuski), Przymuszewo (chojnicki) i inne. Do nauczycieli pionierów w tej dziedzinie należą między innymi: Witold Bobrowski, Jaromira Labudda, Maria Krauza, Wanda Kiedrowska i Felicja Baska-Borzyszkowska. Początki tej nauki były niezwykle trudne z wielu powodów. Przede wszystkim brak było podstawy programowej, podręczników, jakiegokolwiek wsparcia merytorycznego. Proces edukacji bardzo utrudniało zróżnicowanie dialektalne kaszubskiego regionu. Ponadto na początku lat 90-tych ubiegłego wieku trwała intensywna dyskusja nad ortografią kaszubską. Te oczywiste trudności przezwyciężała świadomość potrzeby zachowania języka kaszubskiego, który przez dziesiątki poprzednich lat był dyskryminowany do tego stopnia, że niemal całkowicie przerwany został przekaz pokoleniowy języka. Już wówczas wzrastała świadomość, że nauka języka kaszubskiego daje bezcenną, a w skali kraju niepowtarzalną, okazję do zapoznania ucznia z jego własnym regionem. Język ten stanowił nośnik treści będących depozytem wartości fundamentalnych dla wykształcenia mentalności młodych Kaszubów. Wzmacniał tożsamość regionalną na podstawie wyniesionych ze szkoły, a zatem podniesionych do rangi oficjalnych, kompetencji kulturowych w ich szerokim ogólnoludzkim zakresie.

Intensywne wsparcie nauczania języka kaszubskiego płynęło ze środowiska Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. W sukurs przyszły media kaszubskie, zwłaszcza powstały w 1990 roku program telewizyjny „Rodnô Zemia”, który zyskał ogromną popularność w regionie. Na przełomie XX i XXI wieku co tydzień oglądało go około 150 tysięcy osób. Wszystko to sprawiło, że proces nauczania języka kaszubskiego intensywnie się rozwijał. Włączali się kolejni nauczyciele. W 1996 roku doszło do konsensusu w sprawie ortografii kaszubskiej. Pojawiało się coraz więcej wydawnictw w poprawnej pisowni. W 2000 roku ukazał się pierwszy elementarz kaszubski. W następnych latach powstawały kolejne podręczniki do nauki języka.

Przełomowym momentem było przyjęcie przez polski parlament Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, definiując go jako język regionalny *(Dz.U. z 2005 roku Nr. 17, poz. 14)*. Ustawa ta sankcjonuje status językowy kaszubszczyzny, jako jedynego języka regionalnego w Polsce oraz wyraża potrzebę i warunki jego zachowania. Zgodnie z tą ustawą język kaszubski podlega ścisłej ochronie, jako dobro kulturowe i historyczne naszego kraju i Europy. Od tej chwili finansowanie nauczania języka kaszubskiego w szkole stało się obowiązkiem państwa. Ten aspekt gruntownie zmienił postawę samorządów, na terenie których odbywała się nauka języka regionalnego. Samorządy zaczęły otrzymywać wyraźnie zwiększoną subwencję oświatową. Fakt ten powoduje, że coraz więcej urzędników samorządowych jest zainteresowanych, by na ich terenie inicjować takie nauczanie. W efekcie liczba uczących się języka kaszubskiego, z około tysiąca uczniów w 2005 roku, wzrosła przez dziesięć lat do niemal 20 tysięcy i nadal intensywnie rośnie.

Z tym pozytywnym procesem wiąże się też niemało problemów. Przede wszystkim trzeba dostosować system edukacyjny do potrzeb ucznia. Potrzebnych jest coraz więcej podręczników i innych pomocy naukowych. Sami nauczyciele, w ankiecie przeprowadzonej w ramach projektu „Watchdog na Kaszubach", stwierdzili w 2010 r., że:

> największą barierą jest brak albo niewystarczająca ilość pomocy dydaktycznych do nauki języka kaszubskiego (83,3%), a także bariery finansowe istniejące w szkole (58,3%). Istotną barierą (w opinii 56,3% badanych) jest nieprecyzyjnie określona metodyka nauczania języka kaszubskiego oraz trudności logistyczne w ułożeniu planu zajęć tak, aby każdemu uczniowi pasowały godziny, w których odbywają się lekcje (52,1%). Niemal 20,0% badanych wskazało na słabo rozwinięty system dokształcania nauczycieli języka kaszubskiego lub jego brak. Wśród wypowiedzi otwartych najczęściej wskazywano na niedoinformowanie dyrekcji szkoły co do możliwości wprowadzenia w szkole nauki języka kaszubskiego, jej nieznajomość podstaw prawnych i dużą ostrożność w tej sprawie, czasem nawet niechęć.

To właśnie dyrektorzy szkół są zobowiązani zorganizować nauczanie w sytuacji, gdy pojawi się taka potrzeba wyrażona ze strony rodziców, ponadto winni oni stworzyć odpowiednie warunki do tej edukacji. Jako że jest to przedmiot nadobowiązkowy występują ciągłe komplikacje z dostosowywaniem tygodniowego programu zajęć dla uczniów chcących uczęszczać na kaszubski, a rekrutujących się z różnych klas. Wprawdzie na tę kwestię uwagę zwróciła nieco ponad połowa ankietowanych, jednakże z bezpośrednich rozmów wydaje się, że jest to o wiele bardziej poważny problem. Kolejnym – zdecydowanie największym problemem, choć wyartykułowanym zaledwie przez 20% ankietowanych – jest brak wykwalifikowanych nauczycieli tego języka, a zwłaszcza brak woli ustawicznego dokształcania się nauczycieli posiadających już stałe lub tymczasowe kwalifikacje. Obecni nauczyciele sami przecież nigdy nie uczęszczali na zajęcia z języka kaszubskiego w procesie własnej edukacji.

Każdy musi więc pozyskać odpowiednią wiedzę na organizowanych kursach pedagogicznych. Ich głównym organizatorem jest Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie wspólnie z Uniwersytetem Gdańskim i Akademią Pomorską w Słupsku. W to dzieło włączają się powiatowe instytucje edukacji ustawicznej oraz różne organizacje pozarządowe zrzeszające nauczycieli regionalistów.

Niestety, proces dokształcania nauczycieli języka kaszubskiego jest znacznie opóźniony w stosunku do potrzeb wynikających z działalności państwa i samorządów. Co gorsza, istnieje tu jednak znaczna rozbieżność pryncypiów wyrażanych przez samorządy i instytucje kształcące nauczycieli. Instytucje te zabiegają o odpowiedni poziom tej edukacji, motywują nauczycieli do samodzielnego zgłębiania wiedzy w tym zakresie, natomiast większości samorządów przede wszystkim zależy na pozyskiwaniu subwencji, którą mogą przeznaczać na własne cele inwestycyjne. W tej sytuacji priorytetem staje się sam fakt kształcenia, jego poziom natomiast pozostaje rzeczą wtórną. Wynika stąd też nikła motywacja, wypływająca z najniższych (czyli też najbliższych) szczebli samorządowych, kierowana do nauczycieli, a nastawiona na potrzebę ich dokształcania. Na te kwestie wskazują też wnioski stwierdzone w ramach projektu „Watchdog na Kaszubach”, w których podano, że

> jednym z najpoważniejszych problemów jest brak wystarczającej transparentności podziału środków w budżetach samorządów pomiędzy prowadzone przez nie szkoły. W tym wypadku najwięcej zależy od organu stanowiącego jednostki samorządu (rady gminy, rady powiatu), która uchwala budżet, i organu wykonawczego (wójta, burmistrza, prezydenta, zarządu powiatu) odpowiedzialnego za jego realizację. Trudne jest stworzenie uniwersalnego algorytmu podziału środków pomiędzy szkoły, który obowiązywałby np. w paru gminach jednocześnie. Należy postulować, aby gminy czy powiaty wprowadzały na swoim terenie lokalne algorytmy, które zachęcałyby finansowo szkoły i placówki oświatowe do rozbudowywania swojej oferty edukacyjnej, w tym o zajęcia służące zachowaniu i rozwojowi języka kaszubskiego. Mobilizowałoby to aktywne środowiska szkolne z rodzicami, nauczycielami i przede wszystkim dyrektorami do wprowadzania nauki języka kaszubskiego. Brak w wielu gminach jasnych zasad podziału środków na oświatę z całą pewnością nie jest bodźcem skłaniającym te środowiska do aktywności.

W rezultacie takiego postępowania samorządów lokalnych efektywność procesu wchodzenia kaszubskiego do szkół, jak dotychczas, mierzona jest głównie w rosnących liczbach. Zdecydowanie słabiej przedstawia się poziom tego nauczania, aczkolwiek i na tej płaszczyźnie notowane są pewne sukcesy wynikające jednak głównie z ambicji i umiejętności pojedynczych nauczycieli i uczniów szczerze oddanych kaszubskiej idei regionalnej.

Największą słabością nauczycieli kaszubskiego jest niski stan znajomości pisowni kaszubskiej, w wielu przypadkach wręcz znikomy. O ile znajomość języka (dotyczy to głównie jednak lokalnych odmian dialektalnych, a nie standardowej kaszubszczyzny) wynieśli oni z domów rodzinnych, to język literacki muszą poznawać na studiach podyplomowych oraz na różnego rodzaju kursach lub poprzez autoedukację. Z nieznajomości pisowni wynika brak szerszej wiedzy o literaturze regionu, co w efekcie znacznie ogranicza zakres przekazywanych na lekcjach treści. W wielu przypadkach uczniowie poznają jedynie kulturę regionu oraz otaczający ich krajobraz. Dzięki wycieczkom zwiedzają ciekawsze miejsca i obiekty Kaszub. To jest zdecydowanie za mało, by osiągnąć oczekiwane efekty edukacyjne i by dzieci mogły na nowo płynnie posługiwać się językiem swoich przodków.

Bardzo dobrym zwiastunem jest powstanie w 2014 roku Etnofilologii Kaszubskiej na Uniwersytecie Gdańskim. Zainteresowanie studiami – jak dotąd – jest słabe, mimo tego, że istnieją tak duże braki w przygotowaniu nauczycieli już uczących tego języka w szkołach. Nauczanie to odbywa się najczęściej na podstawie zaświadczenia wydawanego przez komisję powołaną przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie określającą stan znajomości języka. Nauczyciele otrzymują zaświadczenia warunkowo na rok lub trzy lata z zaleceniem ukończenia w tym czasie studiów podyplomowych. Realizacja tego warunku napotyka jednak na poważne problemy.

Istnieje ogromna potrzeba wręcz natychmiastowego zintensyfikowania procesu edukacji nauczycieli języka kaszubskiego. Ten proces powinien być prowadzony na wielu płaszczyznach. Przede wszystkim na poziomie akademickim. Jednak i tam – choć czynione są ważne działania – wciąż zbyt mało jest dobrych lektorów języka kaszubskiego. Na szczęście coraz silniejszym zapleczem dla działań akademickich jest powstała w 2007 Rada Języka Kaszubskiego, która skupia najlepszych specjalistów z tej dziedziny i sukcesywnie ustala ortograficzne niuanse języka kaszubskiego. Dzięki swemu autorytetowi RJK zatwierdza reguły standardowej kaszubszczyzny, która obowiązuje nauczycieli w ich edukacyjnej pracy. Rada skupia zarówno nauczycieli akademickich, pisarzy, dziennikarzy oraz wyróżniających się nauczycieli kaszubskiego. Oni też często związani są z organizacjami i instytucjami obejmującymi zakresem swych działań edukację ustawiczną. Są to na przykład Centra Inicjatyw Edukacyjnych. Ta płaszczyzna dokształcania jest równie atrakcyjna i ważna dla nauczycieli. Na pewno jest jednak bardziej dostępna, dlatego samorządy oraz dyrektorzy szkół powinni w szczególny sposób motywować te jednostki do prowadzenia takich zajęć. Ta inspiracja musi być skierowana równie mocno w stronę nauczycieli chcących podejmować szkolenie. Interesującym zwiastunem takich działań były dwa ponad 30-godzinne kursy przeprowadzone w Kartuzach w lutym i czerwcu 2015 roku. Jedną z osiemnastu słuchaczek była nauczycielka z Dzierżążna Teresa Bronk, która po kursie napisała w bezbłędnej pisowni, że:

> Jô jem baro zadowòlonô z kùrsu. Jô so pòùkłôda posobicą wiadła ò pisënkù pò kaszëbskù. Przë ti leżnoscë jô so pòwtórza gramatikã [...]. Ùwôżóm, że taczich kùrsów pòwinno bëc wiele wicy. Kùrs jãzëka kaszëbsczégò sparłãczony

> je z mòją robòtą. Wiôlgą wôrnotą je to, że sã mòżemë pòtkac na taczim kùrsu. (Jestem bardzo zadowolona z kursu. Usystematyzowałam sobie wiedzę z kaszubskiej pisowni. Przy okazji powtórzyłam sobie też gramatykę [...]. Uważam, że takich kursów powinno być znacznie więcej. Kurs języka kaszubskiego jest związany z moją pracą. Wielka wartością jest też, że możemy sie spotykać na takim kursie.).

Planowane są już kolejne edycje. Zgłaszają się już chętni nauczyciele chcący zgłębić tajniki ortografii kaszubskiej, a także zaczerpnąć nieco wiedzy o historii regionu. Od 2013 roku szkoły prowadzące naukę kaszubskiego są też zobowiązane prowadzić jedną godzinę nowego przedmiotu o nazwie „Własna historia i kultura". To nakłada na nauczycieli obowiązek dalszego stałego pozyskiwania wiedzy. Działalność nauczycieli języka kaszubskiego jest pionierska i wiąże się z misją zachowania tego języka dla kolejnych pokoleń. Ci, którzy są coraz bardziej tego świadomi, odnoszą też znaczące sukcesy, a ich praca-misja staje się dla nich źródłem szczególnej satysfakcji.

Bibliografia

Tęcza M., *Cechy współczesnego nauczyciela*, http://www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PU9449;

Kula A., *Rola i obraz współczesnego nauczyciela, http://edukator.koweziu.edu.pl/index.php/archiwum/94–94;*

Lekcja historii po kaszubsku, film dokumentalny, reż. Krzysztof Kalukin, Archiwum Telewizji Gdańsk, kopia w posiadaniu autora;

RAPORT NAUCZANIE JĘZYKA KASZUBSKIEGO W SZKOŁACH ze szczególnym uwzględnieniem wydatkowania i przekazywania przez jednostki samorządu terytorialnego subwencji na naukę języka kaszubskiego Stan prawny na 15 października 2010 r.

Kaszubska mowa, real. Marian Kubera, (1995), Archiwum Telewizji Polskiej w Warszawie, kopia w posiadaniu autora;

Bobrowski W., *Kaszubska Szkoła na Głodnicy*, Głodnica-Gdynia 1996;

Bobrowski W., Kwiatkowska K., *Elementarz kaszubski*, Gdańsk 2000;

Kossak-Główczewski K., *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych*, Gdańsk 1999;

Pedagogika, Historia wychowania, Dziecko w zbiorowościach regionalnych na przykładzie Kaszub, red. Henryk Galus-Kazimierz Kossak-Główczewski, Gdańsk 1992;

Książek W., *Rola nauczyciela w „Edukacji regionalnej"*, Uniwersytet Gdański 2001;

Konspekty telewizyjnego magazynu kaszubskiego „Rodnô Zemia" (1990–2010), mps., kopia w posiadaniu autora;

Krótka historia języka kaszubskiego, http://kaszubi.pl/o/reda/artykulmenu?id=395;

Kaszubskie materiały filmowe w nauczaniu regionalnym, materiały pokonferencyjne dla nauczycieli, Żukowo 2009;

Wykorzystanie internetu i multimediów w edukacji szkolnej, materiały pokonferencyjne dla nauczycieli, Żukowo 2008;
Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny, red. Jerzy Treder, Gdańsk 2002;
Ùczba kaszëbsczégò jãzëka w szkòle, òbróbk: W.Kiedrowska, D.Pioch, J.Treder, Gdańsk 2001;
Pioch P., *Gôdóm i piszã pò kaszëbskù*, Gdańsk 2001;
Pioch D., *Kaszëbë, zemia i lëdze*, Gdańsk 2005;
Cybulski W., Wosiak-Śliwa R., *Ùczimë sã pò kaszëbskù*, Gdańsk 2001;
Społeczność kaszubska w procesie przemian, Kultura, tożsamość i język, red. Kazimierz Kleina, Cezary Obracht-Prondzyński, Warszawa 2012;
Edukacja kaszubska. Tradycje, aktualność, perspektywy, red. Adela Kuik-Kalinowska, Daniel Kalinowski, Słupsk–Gdańsk 2012.

Danuta Stanulewicz
Uniwersytet Gdański

O wykorzystaniu korpusów w badaniach językoznawczych i o planowaniu korpusu języka kaszubskiego

1. Wprowadzenie

Językoznawstwo korpusowe jest stosunkowo młode w porównaniu z innymi kierunkami badań języka[1], jednak bardzo szybko językoznawcy poznali zalety korzystania z korpusów. Korpusy stanowią bogate źródło materiału językowego, a także oferują badaczowi dobre narzędzia do jego analizy[2]. Korpusy używane są w badaniach nie tylko przez językoznawców, ale także przez literaturoznawców, kulturoznawców i specjalistów innych dyscyplin naukowych; ponadto, wykorzystywane są przez leksykografów – przy sporządzaniu słowników, autorów podręczników do nauki języków, informatyków w konstruowaniu programów do analizy języka naturalnego oraz tłumaczenia maszynowego, a także przez nauczycieli i tłumaczy. W internecie umieszczone są korpusy języków słowiańskich, np.

- polskiego – Narodowy Korpus Języka Polskiego (<http://nkjp.pl>),
- rosyjskiego – Национальный корпус русского языка (<http://www.ruscorpora.ru/>),

---

[1] Historię językoznawstwa korpusowego prezentuje Barbara Lewandowska-Tomaszczyk w pracy pt. *Powstanie i rozwój językoznawstwa korpusowego*, [w:] *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, red. B. Lewandowska-Tomaszczyk, Łódź 2005.

[2] Zob. m.in. D. Biber, S. Conrad, R. Reppen, *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*, Cambridge 1998; M. Hebal-Jezierska, *Podstawowe zasady korzystania z korpusów przy badaniu języka*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Opole 2013; Lewandowska-Tomaszczyk, *Analiza języka z zastosowaniem korpusu*, [w:] *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, red. B. Lewandowska-Tomaszczyk, Łódź 2005; A. Pawłowski, *Lingwistyka korpusowa – perspektywy i zagrożenia*, „Polonica” 2003, nr 22–23; T. Piotrowski, *Językoznawstwo korpusowe. Wprowadzenie do tematyki*, [w:] *Językoznawstwo w Polsce. Stan i perspektywy*, red. S. Gajda, Opole 2003.

- czeskiego – Český Národní Korpus (<http://www.korpus.cz/>),
- słowackiego – Slovenský národný korpus (<http://korpus.juls.savba.sk/>),
- serbskiego – Korpus savremenog srpskog jezika (SrpKor) (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/>),
- chorwackiego – Hrvatski nacionalni korpus (<http://www.hnk.ffzg.hr/>).

Można również korzystać z dużych korpusów innych języków, które także znajdują się w internecie, np.

- angielskiego – British National Corpus (<http://www.natcorp.ox.ac.uk/>), Corpus of Contemporary American English (<http://corpus.byu.edu/coca/>),
- niemieckiego – Das Deutsche Referenzkorpus – DeReKo (<http://www1.ids-mannheim.de/kl/projekte/korpora.html>),
- hiszpańskiego – Corpus de Referencia del Español Actual (<http://corpus.rae.es/creanet.html>), Corpus del Español (<http://www.corpusdelespanol.org/>).

Badacze i twórcy korpusów proponują zbliżone definicje korpusu językowego. Przytoczmy dwie z nich. Z punktu widzenia użytkownika korpusu,

> „to zbiór tekstów, w którym szukamy typowych użyć słów i konstrukcji oraz innych informacji o ich znaczeniu i funkcji”[3].

Wojciech Chlebda określa korpus następująco, biorąc pod uwagę także działania jego twórców:

> „a) zbiór tekstów
> b) zebranych przez kogoś
> c) pod pewnym kątem
> d) dla określonych celów (najczęściej badawczych)
> e) mających postać cyfrową – i w związku z tym
> f) wyposażony w urządzenie przeszukujące”[4]

Z punktu widzenia teorii językoznawczych, korpusy są uważane za neutralne, jako że można posługiwać się nimi niezależnie od założeń teoretycznych przyjętych przez badacza i jego poglądów na naturę języka[5].

---

[3] *O projekcie NKJP*, *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, <http://nkjp.pl/>, dostęp: 17.10.2015.

[4] W. Chlebda, *Korpusologia użytkowa dla początkujących i zaawansowanych*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Opole 2013, s. 9.

[5] Zob. m.in. T. Piotrowski, op. cit., s. 133.

Badacze zauważają pewne ograniczenia związane z wykorzystywaniem korpusów[6]. Pamiętać należy przede wszystkim o tym, że korpus nie jest tożsamy z samym językiem, jest tylko zbiorem tekstów w nim tworzonych. Trzeba też jednak tu odnotować, że nieustannie prowadzone są prace nad ulepszaniem narzędzi badawczych oferowanych do badania tekstów zebranych w korpusach[7].

2. Reprezentatywność i struktura korpusu

Reprezentatywność jest bardzo ważną cechą każdego korpusu – to właśnie ona pozwala odróżnić korpus od przypadkowego zbioru tekstów[8]. Jak wyjaśnia Piotr Pęzik,

> „Reprezentatywność korpusu może być rozumiana bardzo różnie; do jej określenia używa się i kryteriów jakościowych – takich jak odpowiednia reprezentacja różnych typów tekstów – i założeń ilościowych wynikających z poziomu produkcji lub też odbioru tekstów przez użytkowników danego języka”[9].

Przy tworzeniu Narodowego Korpusu Języka Polskiego, dostępnego pod adresem: <http://nkjp.pl/>, przy opracowaniu kryteriów reprezentatywności korzystano z badań nad czytelnictwem[10].

3. Przykłady zastosowania Narodowego Korpusu Języka Polskiego i demonstracyjnego korpusu PWN w badaniach frekwencji i znaczenia słów

Omówione w tym punkcie przykłady[11] zaczerpnięte zostały ze zrównoważonego podkorpusu Narodowego Korpusu Języka Polskiego (dalej: NKJP), jak już wyżej podano, dostępnego pod adresem: <http://nkjp.pl/>[12]. Podkorpus ten liczy ponad 240 mln słów. Jego użytkownik może korzystać z dwóch wyszukiwarek: IPI PAN Poliqarp i PELCRA. Posługiwałam się tą drugą, którą Piotr Pęzik opisuje następująco:

---

[6] Zob. m.in. W. Chlebda, op. cit., Pawłowski, M. Piasecki, B. Broda, *Możliwości i ograniczenia metody automatycznego generowania profili semantycznych leksemów na podstawie danych korpusowych. Przykład polskich symboli kolektywnych*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 2010, nr 3–4; T. Piotrowski, op. cit.; T. Piotrowski, Ł. Grabowski, *Interpretacja danych frekwencyjnych z korpusów językowych: opis pewnych problemów (na kilku przykładach z życia wziętych)*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Opole 2013; D. Stanulewicz, *Wykorzystanie korpusów w badaniach znaczenia (na przykładzie nazw barw)*, referat, I Sympozjum Semantyczne z cyklu „Słowa bez tajemnic” – „Słowa w systemie i w tekście”, Gdańsk 2014 (tekst został złożony do druku w tomie *Słowa bez tajemnic* I: *Słowa w systemie i w tekście*, red. D. Maryn-Stachurska, B. Milewska, Gdańsk [2016]).

[7] Zob. m.in. A. Pawłowski, op. cit.; A. Pawłowski, M. Piasecki, B. Broda, op. cit.

[8] P. Pęzik, *Wybrane aspekty reprezentatywności małych i średnich korpusów*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Opole 2013, s. 45.

[9] Tamże.

[10] R.L. Górski, M. Łaziński, *Reprezentatywność i zrównoważenie korpusu*, [w:] *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. A. Przepiórkowski, M. Bańko, R. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk, Warszawa 2012, <http://nkjp.pl/settings/papers/NKJP_ksiazka.pdf>, dostęp: 25.10.2015.

[11] Przykłady nazw barw zostały także omówione w referacie: D. Stanulewicz, op. cit. Niektóre z omawianych przykładów pochodzą z moich wcześniejszych prac (szczegóły bibliograficzne w stosownych przypisach).

> „Wyszukiwarka jest oparta na składni zapytań korpusowych, która z jednej strony oferuje funkcjonalność porównywalną z opcjami wyszukiwania dostępnymi w standardowych narzędziach korpusowych, a z drugiej umożliwia szczególnie skuteczne wyszukiwanie pojedynczych wyrazów, wariantów morfologicznych i semantycznych oraz elastycznych wielowyrazowych kolokacji w obszernych zbiorach danych NKJP”[13].

Przykłady pochodzą również z niedostępnej obecnie wersji demonstracyjnej Korpusu Języka Polskiego Wydawnictwa Naukowego PWN (dalej: KJP-PWN-demo), liczącej ok. 3,7 mln słów (niegdyś umieszczonej pod adresem: <http://korpus.pwn.pl>).

Poniżej zaprezentowane zostaną przykłady wykorzystania korpusów do ustalenia frekwencji leksemów, a także do analizy polisemii, kolokacji i bliskoznaczności. Pokazane zostaną również inne możliwości oferowane przez narzędzia korpusowe.

3.1. Częstość występowania leksemów

Korpus umożliwia określenie, jak często dany leksem (lub związek frazeologiczny) występuje w tekstach w nim zgromadzonych. Na przykład, w tekstach NKJP liczących łącznie 240 192 461 słów leksem *niebieski* odnotowany jest w 9932 akapitach (http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=o5mzbfv, dostęp: 18.10.2015), a *błękitny* – w 4922 akapitach (http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=nepblt3, dostęp: 18.10.2015) (należy tu wyjaśnić, że przykładów użyć jest więcej niż akapitów). Na tej podstawie można wysnuć wniosek, że przymiotnik *niebieski* jest bardziej istotny dla użytkowników języka polskiego niż przymiotnik *błękitny* i to właśnie on powinien być uważany za nazwę podstawową barwy, co potwierdzają również inne badania[14].

Podajmy kilka innych przykładów. W tekstach korpusu NKJP przymiotnik *kaszubski* występuje 2706 razy – w 2296 akapitach w 1233 różnych tekstach (http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=pmtpnve, dostęp: 19.10.2015), rzeczownik *checza* – 90 razy w 81 akapitach w 46 tekstach (http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=od9clfb, dostęp: 19.10.2015), a rzeczownik *maszoperia* – 6 razy w 6 tekstach (http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=o9aff2u, dostęp: 19.10.2015).

---

[12] Korpus i działanie jego narzędzi opisuje praca zbiorowa *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. A. Przepiórkowski, M. Bańko, R.L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk, Warszawa 2012, <http://nkjp.pl/settings/papers/NKJP_ksiazka.pdf>, dostęp: 17.10.2015.

[13] P. Pęzik, *Wyszukiwarka PELCRA dla danych NKJP*, [w:] *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. A. Przepiórkowski, M. Bańko, R. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk, Warszawa 2012, s. 253, <http://nkjp.pl/settings/papers/NKJP_ksiazka.pdf>, dostęp: 25.09.2015.

[14] D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk 2009.

3.2. Polisemia i znaczenia nieodnotowane w słownikach

W przypadku słów polisemicznych, badania korpusowe mogą ustalić, które znaczenie dominuje pod względem ilościowym. Na przykład, leksem *niebieski* ma trzy znaczenia:

1. «mający barwę pogodnego nieba»
2. «dotyczący nieba jako pozornego sklepienia Ziemi»
3. «dotyczący nieba jako wyobrażanego miejsca pobytu Boga, bogów, aniołów i świętych»[15]

Przykłady użycia leksemu *niebieski* w KJP-PWN-demo pomogły ustalić proporcje między występowaniem tych znaczeń (przedstawione w tabeli 1): znaczenie 1. jest najczęstsze (72% użyć), na drugim miejscu uplasowało się znaczenie 2. (16%), natomiast na trzecim – znaczenie 3. (5%). Kolejność ta, jak można zauważyć, jest zbieżna z porządkiem tych znaczeń w przytoczonym haśle słownikowym.

Tabela 1

Leksem *niebieski*: rozkład znaczeń w KJP-PWN-demo[16]

Znaczenie	Liczba wystąpień	Procent
1. «mający barwę pogodnego nieba»	232	72
2. «dotyczący nieba jako pozornego sklepienia Ziemi»	74	23
3. «dotyczący nieba jako wyobrażanego miejsca pobytu Boga, bogów, aniołów i świętych»	16	5
Łącznie	322	100

Można byłoby się oczywiście zastanawiać, czy rozkład poszczególnych sensów leksemu *niebieski* byłby podobny, gdyby korpus miał inną strukturę tematyczną (mowa o niej będzie w punkcie 3 tego artykułu)[17].

Zdarza się, że w słownikach nie odnajdziemy wszystkich znaczeń danego leksemu. Na przykład, leksem *marengo*, definiowany jest następująco:

---

[15] Hasło *niebieski*, [w:] *Słownik języka Polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/niebieski.html>, dostęp: 28.06.2015.

[16] D. Stanulewicz, *Polish colour terms referring to blue: A corpus view*, [w:] *Further Insights into Semantics and Lexicography*, red. U. Magnusson, H. Kardela, A. Głaz, Lublin 2007, s. 91; D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language*..., s. 159.

[17] D. Stanulewicz, *Wykorzystanie korpusów w badaniach*...

marengo I
1. «gruba wełniana tkanina z przędzy ciemnoszarej lub czarnej z jaśniejszymi nitkami»
2. «kolor ciemnoszary»
marengo II «ciemnoszary»[18]

Ponadto, *Marengo* jest znaną z historii nazwą geograficzną:

Marengo, przedmieście m. Alessandria (północno-zachodnie Włochy).
14 VI 1800 po krwawej bitwie zwycięstwo wojsk Napoleona Bonapartego nad Austriakami, dowodzonymi przez feldmarszałka M. von Melasa; klęska ta zmusiła Austrię do wycofania się z Włoch[19].

W NKJP leksem *marengo*/*Marengo* występuje 70 razy (w 45 tekstach, 65 akapitach). Ponad 40% użyć związanych jest ze znaczeniem ‘kolor ciemnoszary’ (bądź ‘wełniana tkanina z przędzy ciemnoszarej’), zaś ponad 36% użyć – z nazwą geograficzną *Marengo* lub metonimicznie z bitwą stoczoną w tym miejscu. Korpus odnotowuje także inne znaczenia leksemu *marengo*: ‘rodzaj tańca’ – 14,5% (10 użyć, nazwa tańca i nazwy szkół/grup tanecznych) oraz rodzaj tortu (1 użycie); pozostałe użycia to nazwisko i imię konia[20].

3.3. Kolokacje i klasy obiektów opisywane przez badane leksemy

NKJP umożliwia badanie kolokacji, czyli łączliwości wyrazów. Danych do analizy dostarcza „moduł automatycznej ekstrakcji kolokacji"[21], zwany *kolokatorem*, który okazuje się szczególnie przydatny w przypadku dużej liczby wystąpień danego słowa. Jak już wcześniej podano, przymiotnik *kaszubski* występuje w NKJP 2706 razy w 2296 akapitach. Tabela 2 przedstawia najczęstsze kolokacje z tym przymiotnikiem: współwystępuje on m.in. z rzeczownikami: *haft*, *dwór*, *pojezierze*, *gryf*, *szlachta*, *nuta*, *biesiada*, *jarmark*, *strój*, *osada*, *chata*, *kapela*, *kultura*, *tekst*, *gwara*, *park*, *korzeń*. Lista rankingowa kolokacji utworzona została na podstawie wartości testu chi kwadrat (χ^2), które wyrażają prawdopodobieństwo, że częstotliwość współwystępowania ośrodka kolokacji (w tym przypadku: *kaszubski*) z danymi wyrazami (kolokatami) nie jest przypadkowa[22].

---

[18] Hasło *marengo*, [w:] *Słownik języka Polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/szukaj/marengo.html>, dostęp: 28.06.2015.

[19] Hasło *Marengo*, [w:] *Encyklopedia PWN,* <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Marengo;3937706.html>, dostęp: 28.06.2015.

[20] D. Stanulewicz, *Wykorzystanie korpusów w badaniach*...

[21] P. Pęzik, *Wyszukiwarka PELCRA*..., s. 265.

[22] Tamże.

Tabela 2

20 najczęstszych kolokacji rzeczownikowych przymiotnika *kaszubski*
(kryteria kolokatu: kontekst z lewej – 1, kontekst z prawej – 1, min. współwystąpień – 13)

Nr	Kolokat	Pasujące współwystąpienia	Ogółem	χ^2
1	haft	haftu___kaszubskiego (15), haft___kaszubski (6), haftem___kaszubskim (5), hafty___kaszubskie (4), haftów___kaszubskich (4), hafcie___kaszubskim (1), kaszubskie___hafty (1), hafty___kaszubski (1), kaszubski___haft (1), kaszubskim___haftem (1)	39	398 034,03
2	dwór	kaszubski___dwór (22), dwór___kaszubski (2), dworem___kaszubskim (1)	25	160 633,35
3	pojezierze	pojezierza___kaszubskiego (14), pojezierze___kaszubskie (7), pojezierzu___kaszubskim (7), pojezierzy___kaszubskiego (1), kaszubskiego___pojezierza (1), pojezierzem___kaszubskim (1)	31	98 265,82
4	gryf	gryfa___kaszubskiego (10), gryf___kaszubski (9), gryfem___kaszubskim (6), kaszubskiej___gryf (1)	26	55 237,09
5	remigiusz	remigiusz___kaszubski (15), remigiusza___kaszubskiego (2)	17	43 079,74
6	szwajcaria	szwajcarii___kaszubskiej (33), szwajcaria___kaszubska (3), szwajcarię___kaszubską (2)	38	32 490,50
7	szlachta	szlachty___kaszubskiej (30), szlachta___kaszubska (3), kaszubska___szlachta (2), kaszubskiej___szlachty (1), szlachcie___kaszubskiej (1)	37	30 283,98
8	nuta	kaszubskie___nuty (10), nutami___kaszubskimi (1), nuty___kaszubskie (1), kaszubską___nutę (1)	13	26 109,64
9	biesiada	kaszubskiej___biesiady (4), biesiada___kaszubska (3), biesiady___kaszubskiej (3), biesiadą___kaszubską (1), kaszubska___biesiada (1), kaszubską___biesiadę (1)	13	25 486,43
10	jarmark	jarmarku___kaszubskiego (7), jarmark___kaszubski (6), jarmarku___kaszubskim (2)	15	24 596,02
11	strój	strojach___kaszubskich (12), strój___kaszubski (4), stroje___kaszubskie (4), kaszubski___strój (2), kaszubskie___stroje (2), stroju___kaszubskim (2), kaszubskich___strojach (2), kaszubskim___stroju (1)	29	21 461,51

12	osada	osada___kaszubska (19), kaszubska___osada (6)	25	20 159,11
13	chata	chacie___kaszubskiej (8), chaty___kaszubskiej (2), kaszubskich___chatach (2), kaszubskie___chaty (2), kaszubskiej___chaty (1), kaszubskiej___chacie (1), chatę___kaszubską (1), chat___kaszubskich (1)	18	18 093,95
14	kapela	kapela___kaszubska (5), kaszubska___kapela (3), kapele___kaszubskie (2), kapel___kaszubskich (2), kaszubskich___kapel (2), kaszubskiej___kapeli (2), kapeli___kaszubscy (1), kapeli___kaszubskich (1), kaszubską___kapelę (1), kaszubskie___kapele (1)	20	16 424,17
16	kultura	kultury___kaszubskiej (35), kultury___kaszubski (23), kaszubskiej___kultury (6), kulturę___kaszubską (5), kultura___kaszubska (2), kaszubską___kulturą (2), kulturą___kaszubską (1), kaszubską___kulturę (1)	75	10 757,12
17	tekst	kaszubskim___tekstem (14), tekstów___kaszubskich (2)	16	9 131,18
18	gwara	gwar___kaszubskich (4), gwara___kaszubska (3), gwary___kaszubskiej (2), gwarze___kaszubskiej (1), gwary___kaszubska (1), gwary___kaszubskie (1), kaszubska___gwary (1)	13	6 670,94
19	park	kaszubskiego___parku (21), kaszubski___park (9), kaszubskim___parku (5), kaszubskiej___park (2)	37	6 237,98
20	korzeń	kaszubskich___korzeni (6), kaszubskie___korzenie (6), kaszubskich___korzeniach (3), kaszubskimi___korzeniami (1), korzeni___kaszubskich (1), korzeniami___kaszubskimi (1)	18	5 449,19

(źródło: NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=ovjb5fw>, dostęp: 19.10.2015)

Na podstawie danych przedstawionych w tabeli 2 można wnioskować, o czym traktują teksty, w których występuje przymiotnik *kaszubski*. Wśród najczęściej poruszanych tematów jest kaszubska kultura ludowa (*haft kaszubski*, *kaszubskie nuty*, *strój kaszubski*, *kapela kaszubska*, *kultura kaszubska*), jak również atrakcje turystyczne regionu (*pojezierze kaszubskie*, *biesiada kaszubska*, *jarmark kaszubski*) oraz kwestie historyczne i genealogiczne (*szlachta kaszubska*, *kaszubskie korzenie*), a także filologiczne (*gwara kaszubska*, *tekst kaszubski*)[23].

3.4. Wyrazy bliskoznaczne

Dane korpusowe pozwalają badaczom ustalić częstotliwość wystąpień w zgromadzonych tekstach słów bliskoznacznych. Wyżej już zostały przytoczone dane dotyczące występowania przymiotników *niebieski* i *błękitny* w NKJP. Oprócz frekwencji (częstości), w korpusie możemy zbadać inne różnice między synonimami. Przymiotniki *niebieski* i *błękitny* różnią się łączliwością. Przykłady pochodzące z wersji demonstracyjnej korpusu PWN pozwoliły stwierdzić, że przymiotnika *niebieski* używa się częściej w opisach artefaktów (takich jak np. ubrania), natomiast przymiotnik *błękitny* częściej występuje w opisie nieba (co tłumaczą powody stylistyczne). Tabela 3 przedstawia te różnice.

---

[23] Bardziej szczegółowa analiza kolokacji z przymiotnikiem *kaszubski* – w przygotowaniu.

Tabela 3
Obiekty i zjawiska opisywane przez przymiotniki *niebieski* i *błękitny*
w tekstach KJP-PWN-demo[24]

Obiekty i zjawiska	Niebieski (n = 232)	Błękitny (n = 85)
Artefakty	56,9%	29,4%
Obiekty naturalne – rośliny i zwierzęta	12,5%	7,1%
Nazwy i tytuły	11,6%	15,3%
Oczy	8,2%	5,9%
Płomień, światło	5,6%	4,7%
Dym	1,7%	7,1%
Woda	1,3%	4,7%
Niebo	0,9%	12,9%
Inne użycia	1,3%	12,9%

Wśród innych użyć leksemu *błękitny* znalazł się związek frazeologiczny *błękitna krew*. Jest to jedyne znaczenie przenośne (a dokładniej rzecz ujmując, metonimiczne) odnotowane w korpusie. Przymiotnik *niebieski* (w znaczeniu «mający barwę pogodnego nieba») ani razu nie został zastosowany przenośnie.

3.5. Profile występowania leksemów: typy tekstów i kanały

NKJP umożliwia stworzenie profilów występowania leksemów (bądź wyrażeń/zwrotów) w określonych typach tekstów i kanałach.

Twórcy NKJP wyróżnili następujące funkcjonalne typy tekstu: publicystyczne (w skrócie: publ), literatura faktu (fakt), literatura (lit), proza (lit-proza), poezja (lit-poezja), dramat (lit-dramat), internetowe interaktywne (np. fora, blogi z komentarzami, listy dyskusyjne) (net-interakt), internetowe nieinteraktywne (np. strony domowe, blogi bez komentarzy) (net-nieinterakt), naukowo-dydaktyczne (nd), urzędowe (urzed), informacyjno-poradnikowe (inf-por), mówione medialne (media), mówione konwersacyjne (konwers), quasi-mówione (qmow) oraz inne (nklas). Jeżeli chodzi o kanały występowania, wyszukiwarka PELCRA umożliwia przeanalizowanie częstości słów lub wyrażeń/zwrotów w następujących kanałach: prasa – dziennik, prasa – tygodnik, prasa – miesięcznik, prasa – inne, książka, rękopis, mówiony oraz internet[25].

---

[24] D. Stanulewicz, *Polish colour terms referring to blue…*, s. 95; D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language…*, s. 165.

Sprawdźmy, w jakich tekstach używa się leksemu *kaszubski*. Jak wynika z danych przedstawionych na rysunku 1 i w tabeli 4, przymiotnik ten najczęściej pojawia się w tekstach publicystycznych, a także w tekstach internetowych nieinteraktywnych, informacyjno-poradnikowych oraz w prozie. Jeżeli chodzi o kanały jego występowania, zdecydowanie najczęściej notowany jest w prasie codziennej, w tygodnikach i książkach występuje o wiele rzadziej (zob.: rysunek 2 i tabela 5).

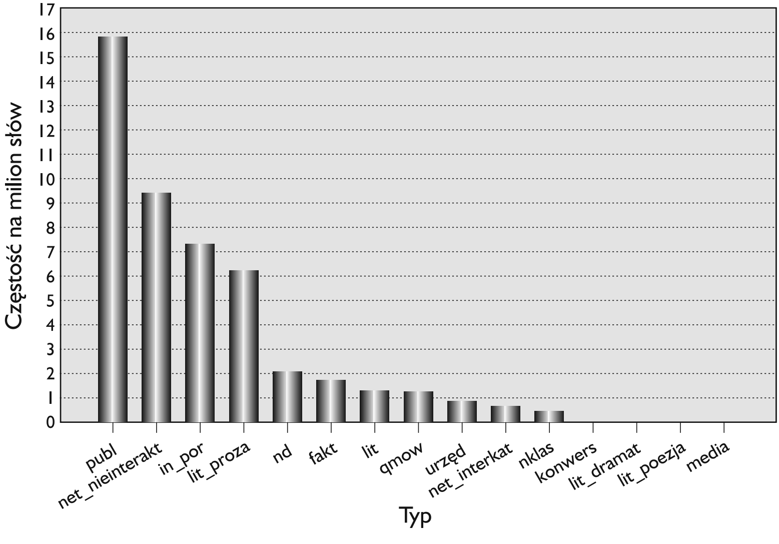

Rysunek 1
Profil występowania leksemu *kaszubski*: typy tekstów
źródło: NKJP, < http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=pmtpnve>, dostęp: 19.10.2015)

---

[25] P. Pęzik, *Wyszukiwarka PELCRA...*, s. 269.

Tabela 4

Profil występowania leksemu *kaszubski*: typy tekstów

Nr	Typ	Liczba wystąpień (A)	Słowa w kategorii (B)	A/(B/1M)
1	publicystyczne	2050	129 475 805	15,833
2	informacyjno-poradnikowe	59	8 078 242	7,304
3	literatura	40	30 230 684	1,323
4	internetowe nieinteraktywne	35	3 717 246	9,416
5	quasi-mówione	30	23 323 854	1,286
6	proza	28	4 512 240	6,205
7	literatura faktu	26	14 874 971	1,748
8	naukowo-dydaktyczne	18	8 680 759	2,074
9	internetowe interaktywne	6	9 218 718	0,651
10	urzędowe	3	3 450 662	0,869
11	inne	1	2 245 020	0,445
12	mówione konwersacyjne	0	1 774 144	0
13	dramat	0	48 374	0
14	poezja	0	74 793	0
Łącznie		2296	239 705 512	9,578

(źródło: NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=pmtpnve>, dostęp: 19.10.2015)

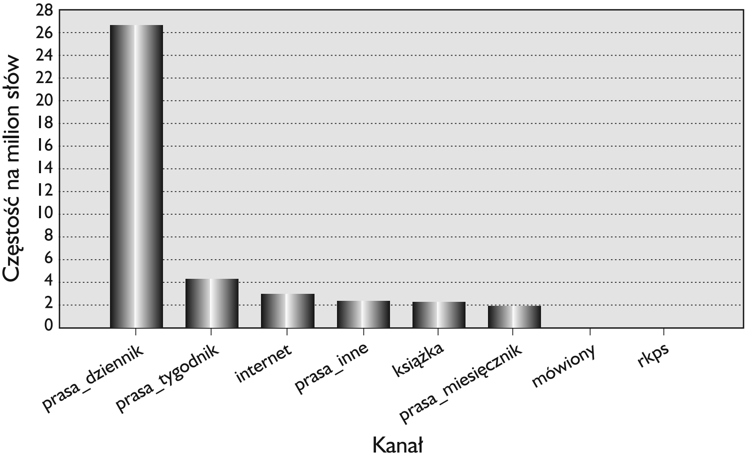

Rysunek 2

Profil występowania leksemu *kaszubski*: kanały

(źródło: NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=pmtpnve>, dostęp: 19.10.2015)

Tabela 5

Profil występowania leksemu *kaszubski*: kanały

Nr	Kanał	Liczba wystąpień (A)	Słowa w kategorii (B)	A/(B/1M)
1	prasa – dziennik	1813	68 102 763	26,622
2	prasa – tygodnik	180	41 703 378	4,316
3	książka	156	69 405 908	2,248
4	prasa – inne	74	30 941 941	2,392
5	internet	60	19 965 982	3,005
6	prasa – miesięcznik	13	6 549 463	1,985
7	mówiony	0	1 774 144	0
8	rękopis	0	844 750	0
Łącznie		2296	239 288 329	9,595

(źródło: NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=pmtpnve>, dostęp: 19.10.2015)

3.6. Profile diachroniczne

PELCRA umożliwia badaczom stworzenie profilów diachronicznych leksemów i związków frazeologicznych. Pod uwagę brany jest przedział czasowy między latami 1988 a 2020.

Rysunek 3 i tabela 6 przedstawiają profil czasowy leksemu *kaszubski*. Jak można zauważyć, najczęściej był on używany w latach 1999 i 2000.

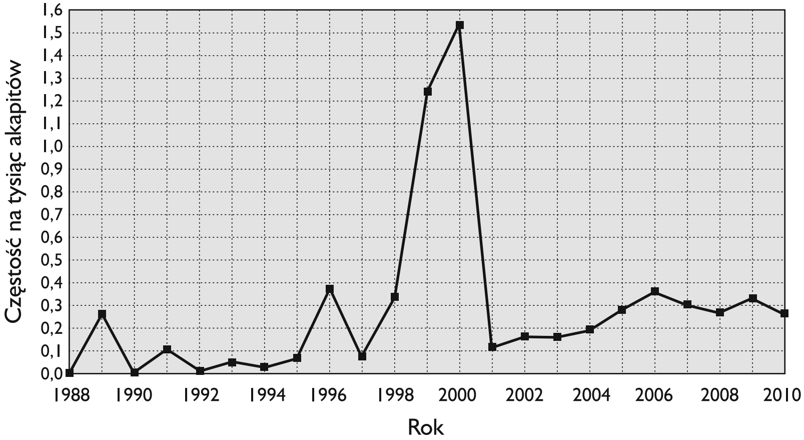

Rysunek 3

Profil czasowy leksemu *kaszubski*

(źródło: NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=pmtpnve>, dostęp: 19.10.2015)

Tabela 6

Profil czasowy leksemu *kaszubski*

Nr	Rok	Liczba wystąpień	Liczba akapitów w roku	Na 1000 akapitów
1	1988	0	5 505	0
2	1989	3	11 382	0,264
3	1990	0	10 122	0
4	1991	2	18 720	0,107
5	1992	1	84 306	0,012
6	1993	5	103 531	0,048
7	1994	4	138 180	0,029
8	1995	9	132 301	0,068
9	1996	58	155 452	0,373
10	1997	13	176 262	0,074
11	1998	70	208 916	0,335
12	1999	326	263 030	1,239
13	2000	408	265 645	1,536
14	2001	47	389 581	0,121
15	2002	85	520 571	0,163
16	2003	104	635 755	0,164
17	2004	94	481 671	0,195
18	2005	171	608 947	0,281
19	2006	192	532 648	0,36
20	2007	133	438 579	0,303
21	2008	125	462 104	0,271
22	2009	157	475 096	0,33
23	2010	81	308 054	0,263

(źródło: NKJP, <http://nkjp.uni.lodz.pl/?q=pmtpnve>, dostęp: 19.10.2015)

Korpus odzwierciedla pośrednio zainteresowanie danymi tematami – pisze się o nich w prasie i innych tekstach. Jak zauważa Piotr Pęzik, „niektóre słowa, frazy, idiomy, nazwy własne i zwroty zyskują znacznie na popularności w krótkim czasie, odzwierciedlając tym samym nośność danego tematu w dyskursie publicznym”[26]. W przypadku leksemu *kaszubski*, dokładne przenalizowanie tekstów wykazałoby, co spowodowało wzrost jego użycia w latach 1999 i 2000.

---

[26] P. Pęzik, *Wyszukiwarka PELCRA…*, s. 262.

4. Planowanie korpusu języka kaszubskiego

Po zaprezentowaniu możliwości, jakie oferują badaczom korpusy językowe, przejdźmy do przedstawienia propozycji dotyczącej stworzenia korpusu języka kaszubskiego. Należy się zastanowić nad następującymi kwestiami:

- czy ma to być korpus tekstów pisanych czy mówionych (czy obu rodzajów),
- czy korpus ma być współczesny czy historyczny,
- jaka ma być wielkość korpusu,
- jakie mają być kryteria doboru tekstów,
- jaka ma być wielkość próbek tekstowych,
- jakie uwzględnić gatunki tekstów i jakie kanały,
- czy uwzględnić teksty tylko w standaryzowanej pisowni współczesnej.

Ponadto, trzeba byłoby rozwiązać kwestie techniczne, wśród których znalazły się następujące:

- z jakiego korzystać oprogramowania,
- gdzie umieścić korpus.

Moja wstępna propozycja – z pominięciem aspektów technicznych – przedstawia się następująco:

- korpus tekstów pisanych, później także mówionych (przy czym oba podkorpusy można rozdzielić),
- teksty współczesne – XX i XXI wiek,
- wielkość korpusu – na początku korpus składający się z 5 mln słów, stopniowo rozszerzony do 10 mln słów, później jeszcze większy;
- gatunki tekstów i kanały – wszystkie, w których używany jest język kaszubski,
- teksty w standaryzowanej pisowni współczesnej.

Jeżeli chodzi o kryteria doboru tekstów, z pewnością nie okażą się tu przydatne badania czytelnictwa. Można wziąć na wzór strukturę małego Korpusu Języka Polskiego w wersji demonstracyjnej – tabele 7 i 8 przedstawiają odpowiednio proporcje między poszczególnymi typami tekstów i tematami.

Tabela 7

Struktura KJP-PWN-demo: typy tekstów

Typy tekstów	Procent	Liczba tytułów itp.
Literatura piękna	14	75 tytułów
Literatura faktu	28	119 tytułów
Prasa	39	154 numery (72 tytuły)
Teksty mówione	10	69 plików (transkrypcje rozmów)
Ulotki	9	85 plików (kilkaset tekstów)

(<http://korpus.pwn.pl/strukt_demo.php>, dostęp: 22.09.2005)

Tabela 8

Struktura KJP-PWN-demo: tematyka tekstów

Tematy	Procent
Filozofia, religia	7
Historia, geografia	12
Literaturoznawstwo, językoznawstwo	8
Nauki ścisłe	9
Polityka, ekonomia	11
Nauki społeczne	8
Nauki stosowane	11
Sztuka	9
Rekreacja i inne tematy	19
Gazety	6

(<http://korpus.pwn.pl/strukt_demo.php>, dostęp: 22.09.2005)

Oczywiście proporcje między poszczególnymi typami tekstów, a także tematami, musiałyby być zmodyfikowane, chociażby ze względu na stosunkowo małą liczbę tekstów z nauk ścisłych napisanych po kaszubsku.

5. Słowo końcowe

Jak pokazano w 3. części artykułu, narzędzia korpusowe dają możliwość badania frekwencji, kolokacji i polisemii (a także innych, nieomówionych w artykule, zjawisk językowych). Pozwalają również tworzyć profile występowania leksemów w typach tekstów i kanałach oraz profile diachroniczne leksemów. Należy oczywiście pamiętać o pewnych ograniczeniach związanych z wykorzystaniem korpusów w badaniach.

Z pewnością korpus języka kaszubskiego nie tylko okazałby się przydatny do badań językoznawczych, ale również używany byłby przez nauczycieli i uczniów, twórców podręczników, dziennikarzy, pisarzy i tłumaczy. Przytoczmy na koniec stwierdzenie twórców Narodowego Korpusu Języka Polskiego: „Bez dostępu do korpusu nie da się dziś prowadzić badań językoznawczych, pisać słowników ani podręczników języków obcych […]”[27].

---

[27] *O projekcie NKJP*, *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, <http://nkjp.pl/>, dostęp: 17.10.2015.

Danuta Stanulewicz
Uniwersytet Gdański

Kaszubskie nazwy kamieni jubilerskich

1. Wstęp

Celem tego artykułu jest omówienie kaszubskich nazw kamieni szlachetnych, półszlachetnych i ozdobnych, czyli kamieni stosowanych w jubilerstwie, odnotowanych w słownikach Jana Trepczyka i Eugeniusza Gołąbka. Artykuł również zawiera listę nazw popularniejszych kamieni, których w tych słownikach brakuje.

Jak podaje *Encyklopedia PWN*, kamienie szlachetne to:

> „minerały, mineraloidy, rzadziej skały lub substancje pochodzenia organicznego oraz produkty syntetyczne wykorzystywane w jubilerstwie i zdobnictwie. Główne kryteria przesądzające o zaliczeniu minerałów i in. substancji do kamieni szlachetnych to: przezroczystość, piękna barwa, żywy połysk, duży współczynnik załamania światła i silna dyspersja światła (powodująca grę barw, tzw. ognie), duża twardość i odporność na czynniki chemiczne, niekiedy także specyficzne zjawiska optyczne, jak iryzacja, opalescencja, asteryzm, będące skutkiem interferencji fal świetlnych załamanych i odbitych na defektach sieci krystalicznej lub występujących w kamieniu wrostkach; dużą rolę odgrywa też rzadkość występowania kamieni w przyrodzie i doskonałość ich ukształtowania”[1].

Encyklopedia PWN klasyfikuje jako szlachetne następujące kamienie: diament, rubin, szmaragd, szafir i aleksandryt. Również perły i koral szlachetny zaliczane są do tej grupy. Kamienie mające niższą twardość, ale co najmniej 7 w skali Mohsa, noszą nazwę *półszlachetnych*, a należą do nich: akwamaryn, chryzolit, cyrkon, elbait, heliodor, hiddenit, kryształ górski, kuncyt, morganit, opal, pirop i inne granaty (almandyn, demantoid), rubelit, topaz oraz barwne odmiany przezroczystego kwarcu (ametyst, cytryn). Natomiast nazwa *kamienie ozdobne* stosowana jest w odniesieniu do kamieni o twardości zazwyczaj poniżej 7 w skali Mohsa. Do tej grupy zalicza się odmiany chalcedonu (agat, onyks, sardonyks, karneol, chryzopraz), odmiany kwarcu z wrostkami (awanturyn, tygrysie oko), skalenie (amazonit, kamień księżycowy), gagat, jadeit, lazuryt, malachit, nefryt, obsydian, turkus, a także bursztyn i skrzemieniałe drewno. Wszystkie te trzy grupy kamieni określane są jako *kamienie jubilerskie*. Należy też tu odnotować, że kamienie szlachetne można otrzymać syntetycznie, a także wyprodukować kamienie nieistniejące w przyrodzie (np. cyrkonię)[2].

---

[1] Hasło *kamienie szlachetne*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kamienie-szlachetne;3919547.html>, dostęp: 28.11.2015.

Definicja zaproponowana w *Encyklopedii PWN* nie ujmuje wszystkich kamieni jubilerskich (co jest oczywiście zrozumiałe ze względu na charakter tych publikacji). O kamieniach szlachetnych i ozdobnych traktują liczne prace naukowe, dydaktyczne i popularnonaukowe[3].

2. Nazwy kamieni jubilerskich odnotowane w słownikach Trepczyka i Gołąbka

W *Słowniku polsko-kaszubskim* Jana Trepczyka[4] oraz *Wielkim słowniku polsko-kaszubskim* / *Słowniku polsko-kaszubskim* Eugeniusza Gołąbka[5], nazwy kamieni jubilerskich przeważnie są opatrzone kwalifikatorem *min* (mineralogia), do wyjątków tu należą np. hasła *akwamaryna* i *cynober* bez takiego oznaczenia w słowniku Trepczyka.

Tabela 1

Nazwa kamienia	Słownik Trepczyka	Słownik Gołąbka
agat	agat	agat
akwamaryn / akwamaryna	akwamarina	akwamarina
ametyst	ametist	ametist
bursztyn	bursztin, jantar, szkło, żôłti kam	bùrsztin, jantar, żôłti kam

---

[2] Tamże.

[3] O kamieniach szlachetnych i ozdobnych traktują liczne prace naukowe, dydaktyczne i popularnonaukowe, m.in.: E. Grządka, *Wybrane zagadnienia z gemmologii, nauki o kamieniach szlachetnych i ozdobnych*, Lublin 2011; C. Hall, *Szlachetne i ozdobne kamienie. Zwięzły opis i identyfikacja*, przekł. A. Dziembowska, Warszawa 1993; W. Heflik i in., *Atlas biblijnych kamieni szlachetnych i ozdobnych. Pochodzenie, miejsce w Biblii i symbolika*, Kraków 2005; K. Maślankiewicz, *Kamienie szlachetne*, Warszawa 1987; *Minerały i kamienie szlachetne*, red. M. Hildebrand, przekł. M. Frączyk, Warszawa 2004; L. Natkaniec-Nowak, *Mineralogia wybranych kamieni szlachetnych i ozdobnych Afganistanu*, Kraków 2010; M. Sachanbiński, *Kamienie szlachetne i ozdobne Śląska*, Wrocław 1980; W. Schumann, *Minerały świata. Z systemem szybkiego oznaczania*, przekł. B. Floriańczyk, Warszawa 2003; W. Schumann, *Kamienie szlachetne i ozdobne. Wszystkie rodzaje i odmiany świata. 1600 okazów*, przekł. B. Floriańczyk, Warszawa 2004; N. Sobczak, T. Sobczak, *Wielka encyklopedia kamieni szlachetnych i ozdobnych*, Warszawa 1998; W. Wójcik, *Kamienie szlachetne i ozdobne*, Lublin 1997.

[4] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, t. I, II, Gdańsk 1994.

[5] E. Gołąbek, *Wielki słownik polsko-kaszubski*, t. I, A-K, Gdańsk 2012, t II, L–O, Gdańsk 2013, a także wersja niepełna słownika: *Słownik polsko-kaszubski*, t. I, II, umieszczony w Skarbnicy Kaszubskiej pod adresem <http://www.skarbnicakaszubska.pl/czytelnia-12/slownik-polsko-kaszubski>, dostęp: 19.06.2015.

chalcedon	chalcedon	chalcedón
chryzolit	chrizolit	chrizolit
cynober	cynober	cynober
diament	diamańt	diament, *lok* diamańt
gagat	pëkowi wędżiel	pëkòwi wãdżel
hematyt	hematit, czerwionô żelazëna	hematit, czerwònô żelezëna
jaspis	jaspis	jaspis
kalcyt	kalcyt	kalcyt
koral	korala	kòrala, kòrôl
krwawnik	osmosé	krwawnik, karneòl
kwarc	kwarc	kwarc
lazulit	–	lazulit
lazuryt (lapis lazuli)	–	lazurit
lawa	lawa	lawa
leucyt	–	leùcyt
malachit	malachit	malachit
markazyt	–	markazyt
melanit	–	melanit
menilit	–	menilit
onyks	onyks	ònyks
opal	opal	òpal
perła	perla	perla
piryt	pirit, żelôzëna	pirit, żelôzëna
rubin	rubin	rubin
serpentyn	serpentin	serpentin
szafir	szafir	szafir
szmaragd	szmaragd	szmaragd
topaz	topaz	topaz
turkus	turkus	turkùs
turmalin	turmalin	turmalin

Jak wynika z zestawienia w tabeli 1, słowniki ujmują prawie wszystkie nazwy wymienionych w haśle *Encyklopedii PWN* kamieni szlachetnych (*diament*, *rubin*, *szafir*, *szmaragd*, jak również *koral* i *perła*, brakuje tylko hasła *aleksandryt*) oraz popularnych kamieni półszlachetnych (m.in. *akwamaryn*, *ametyst*, *chryzolit*, *topaz*) i ozdobnych (m.in. *agat*, *bursztyn*, *lazuryt*, *malachit*, *onyks*, *turkus*).

Na marginesie, można się zastanawiać, dlaczego w swoim słowniku Eugeniusz Gołąbek podaje, że kaszubskim ekwiwalentem nazwy *krwawnik* jest także *karneòl*. Wyjaśnienie, dlaczego można było przyjąć takie rozwiązanie, można znaleźć w hasłach *krwawnik* i *karneol* zamieszczonych w *Encyklopedii PWN*:

> „**krwawnik**, *miner.*, *rzem. artyst.* odmiana hematytu w postaci naciekowych skupień; stalowoszary (z wyglądu przypomina wypolerowaną stal); używany w jubilerstwie (dawniej gł. do wyrobu pieczęci herbowych) i do celów zdobniczych; nazwa pochodzi od krwistoczerwonej rysy tego minerału; „niekiedy k. była też nazywana odmiana chalcedonu, zw. karneolem”[6].

> „**karneol** [łac. *carneus* ‘mięsisty’], *rzem. artyst.*, *miner.* odmiana chalcedonu o różowej, jasnoczerwonej lub brunatnoczerwonej barwie wywołanej drobnymi domieszkami związków żelaza (gł. hematytu i getytu); kamień ozdobny, niekiedy zw. też krwawnikiem; […] obecnie stosowany w jubilerstwie (gł. w srebrnej biżuteri artyst.)”[7].

Zdarza się także, że dane słowo polisemiczne jest odnotowane w słownikach, ale nie brane jest pod uwagę jego znaczenie z dziedziny mineralogia, np. w słowniku Trepczyka hasło *granat* ma następującą treść, uwzględniającą znaczenia z pola BARWY, a także z botaniki (kwalifikator *bot*) i militariów (kwalifikator *mil*); w słowniku Gołąbka również brakuje znaczenia z kwalifikatorem *min*:

> „**granat** *m* **1**. cemnomodrota *f* **2**. *bot* granat *m* **3**. *mil* granata; ~ **dymny** dëmowô granata, ~ **łzawiący** w oczë szczipiącô granata, ~ **ręczny** ręcznô granata, ~ **zapalający** zapôlownô granata”[8].

Podobnie dzieje się w przypadku hasła *heliotrop*, opatrzonego tylko kwalifikatorem *bot* w obu słownikach.

3. Leksemy nieuwzględnione w słownikach

Lista nieuwzględnionych w słownikach polsko-kaszubskich nazw kamieni jubilerskich jest dosyć długa. Nie jest to jednak zarzut pod adresem ich autorów. Nie mamy tu do czynienia z publikacjami specjalistycznymi, dlatego też autorzy nie mieli obowiązku umieszczać w nich wszystkich słów ze wszystkich dziedzin.

W słownikach Trepczyka i Gołąbka nie zostały ujęte m.in. następujące nazwy kamieni jubilerskich:

> *aleksandryt, amazonit, ametryn, andaluzyt, aragonit, awenturyn, biskbit, bronzyt, chryzokola, chryzopraz, cyjanit, cyrkonia, cytryn, czaroit, demantoid, dumortieryt, fluoryt, heliodor, howlit, jadeit, kamień księżycowy, kordieryt,*

---

[6] Hasło *krwawnik*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/krwawnik;3927873.html>, dostęp: 21.11.2015.

[7] Hasło *karneol*, <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/karneol;3920584.html>, dostęp: 21.11.2015.

[8] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, t. I, s. 186.

kornerupin, kryształ górski, krzemień pasiasty, kunzyt, kupryt, labradoryt, magnetyt, mołdawit, morganit, morion, nefryt, obsydian, ortoklaz, prehnit, rodochrozyt, rodonit, serafinit (klinochlor), serpentynit, skapolit, skolecyt, sodalit, spinel, szmaragdyt, tanzanit, turkmenit, tygrysie oko, unakit, wezuwianit.

Jak widać, większość z tych nazw stanowią internacjonalizmy, np. *aleksandryt* (ang. *alexandrite*), *amazonit* (ang. *amazonite*), *obsydian* (ang. *obsidian*), *spinel* (ang. *spinel*). Zaproponowanie kaszubskich terminów nie będzie w tym przypadku problemem, np.

- ang. *alexandrite*, pol. *aleksandryt*, kasz. *aleksandrit*;
- ang. *amazonite*, pol. *amazonit*, kasz. *amazonit*;
- ang. *chrysocolla*, pol. *chryzokola*, kasz. *chrizokòla*;
- ang. *fluorite*, pol. *fluoryt*, kasz. *fluòrit*;
- ang. *jade*, pol. *jadeit*, kasz. *jadeit*;
- ang. *obsidian*, pol. *obsydian*, kasz. *òbsydian*;
- ang. *spinel*, pol. *spinel*, kasz. *spinel* itp.

W przypadku wspomnianych w punkcie 2. słów polisemicznych, takich jak *granat* i *heliotrop*, można uznać, że należą one również do pola leksykalnego MINERAŁY.

Natomiast, jeżeli chodzi o nazwy kamieni będące zestawieniami, takie jak *kamień księżycowy*, *krzemień pasiasty* i *tygrysie oko*, z łatwością wykorzystać można istniejące zasoby leksykalne kaszubszczyzny, np.:

- pol. *bawole oko* – kasz. *bùflowé òkò*;
- pol. *kamień księżycowy* – kasz. *miesącowi/miesądzowi kam*;
- pol. *kryształ górski* – kasz. *górsczi kriształ*;
- pol. *krzemień pasiasty* – kasz. *mòrãgòwati/sztrépòwati krzemiéń*;
- pol. *piasek pustyni* – kasz. *piôsk pùstinie*[9];
- pol. *tygrysie oko* – kasz. *tigrisowé òkò*.

4. Wnioski

Jak można było przewidzieć, słowniki polsko-kaszubskie ujmują nazwy najpopularniejszych kamieni jubilerskich, co zresztą – jak już powyżej zaznaczono – nie powinno nikogo dziwić. Zaproponowanie kaszubskich nazw pozostałych kamieni jubilerskich – jak wykazano w punkcie 3. – nie powinno nastręczać trudności, gdyż w pewnych przypadkach można skorzystać z istniejących zasobów leksykalnych kaszubszczyzny, a w innych – skaszubić internacjonalizmy.

---

[9] Należy tu wyjaśnić, że piasek pustyni nie występuje w przyrodzie, jest otrzymywany syntetycznie, podobnie jak noc Kairu.

W artykule tym skoncentrowałam się tylko na nazwach kamieni jubilerskich, ale dobrze byłoby zająć się całą terminologią mineralogiczną.

Na zakończenie chciałabym zasygnalizować potrzebę opracowania kaszubskich słowników specjalistycznych, nie tylko z dziedziny mineralogii. Słowniki takie mogłyby być jednojęzyczne, a także dwu- lub wielojęzyczne. W przypadku słownika terminologii mineralogicznej powinny podawać – w celu wyeliminowania dwuznaczności – skład chemiczny (np. *aleksandrit*, Al_2BeO_4; *diament*, C; *heliotrop*, SiO_2; *miesącowi*/*miesądzowi kam* ($KAlSi_3O_8$)), a przykładowo w przypadku słownika terminologii botanicznej – nazwy łacińskie roślin. Dobrze też byłoby zilustrować hasła dotyczące poszczególnych minerałów kolorowymi zdjęciami.

Bożena Ugowska

Literackie fascynacje Jana Zbrzycy w *W stolëcë chmùrników*

Początek kwietnia 2015 roku zapisał się podwójną żałobną kartą. Jednego dnia – 2 kwietnia – świat kaszubskiej humanistyki i literatury stracił dwóch zasłużonych twórców, tytanów pracy na kaszubskiej niwie. I choć powszechnie znane są nazwiska Jerzego Tredera i Stanisława Pestki (Jana Zbrzycy), to wciąż niewielka jest wiedza o ich działaniach i codziennej pracy. W niniejszym referacie pragnę nieco przybliżyć postać skromnego twórcy znad Zbrzycy, który wyniósł literaturę kaszubską na wyżyny miary XXI wieku.

Ostatnie dzieło Stanisława Pestki – *W stolëcë chmùrników*, mimo że entuzjastycznie przyjęte przez krytykę, szybko pokryło się kurzem bibliotecznych półek i tak naprawdę nie doczekało się gruntownego opracowania. Z pewnością przeszkodą może być nie tylko złożoność i wielowątkowość „akwarel" – takim tytułem rozpoczynają się wszystkie rozdziały zbioru esejów-reportaży – jak również sposób narracji, zarówno autorskiej, jak i pamiętnikarskiej, pomiędzy którymi pisarz płynnie przechodzi, by w najdrobniejszych detalach zaprezentować czytelnikom amerykańską metropolię, jej chwałę, upadek i powstawanie z ruin po ataku na World trade Center. I pewnie ta książka by nie powstała, gdyby nie ów tragiczny 11 września 2001 r., którego autor był naocznym świadkiem, przebywając w Nowym Jorku niedaleko centrum zamachu. Powstawała zresztą długo, niemal 10 lat zajęło Pestce uporanie się z przechowywanymi w pamięci obrazami, by przelać je na papier. Natomiast w zrozumieniu ciągu zdarzeń, mających tak dramatyczny wymiar, pomocy szukał w literaturze. Już podczas pobytu w Nowym Jorku ulubionym i najczęściej odwiedzanym miejscem był kompleks księgarniano-wydawniczy Barnes & Noble, gdzie przy kawiarnianym stoliku zgłębiał nie tylko historię kolonizacji nowo odkrytego kontynentu oraz jego rozwoju, ale też sięgał do wielu dzieł różnych pisarzy, poetów, publicystów, a nawet niezbyt poważnie traktowanych wizjonerów, których teorie po „czarnym wtorku" nabrały nowych znaczeń. Obszernie i wielokrotnie odwołuje się do futurystycznymch wywodów amerykańskiego politologa Samuela Huntingtona, „przepòwiôdającégò, że jesmë krótkò przed niezatrzimóną wòjną dwùch cywilizacjów – islamù ze swiatã zôchòdu"[1], opisanych w dziele *The Clash of*

---

[1] J. Zbrzyca, *W stolëcë chmùrników*, Gduńsk 2011. s. 54.

Civilizations. Naukowiec ostrzegał, że przyszłe konflikty zbrojne nie będą się toczyć między państwami, ale cywilizacjami, przy czym szczególnie eksponował zagrożenie starciem cywilizacji Zachodu z islamem (s. 136,146,180–181).

> Baro charakteristiczné, żelë ò to jidze, ò samò meritum, mòże bëc òbrôzk na bùtnowi stronie ksążczi amerikańsczégò ùtwórcë. Òkò zatrzëmiwô sã na trzëdzélowim malënkù: z jedny stronë przepiãkné kòlumnowé arkadë, gwës dzél pësznégò meczetu; z drëdżi stronë téż pòtãżné kòlumnë w kòrincczim sztélu, chtërne dwigałë dak swiątnicë. We westrzódkù wiôldżi mùr chińsczi, jaczi miôł chrónic przed nańdzenim wrodżich nomadów. Za symbòlama tegò architektnégò kùńsztu krëją sã trzë pòrządczi cywilizacyjné. Midzë dwùma mòcôrzama - Zôchòdã, chtërnégò drżéniã je Eùropa i Amerika, a swiatã islamù, mòże duńc do krachù, do strzasniãcô sã. Zôs Chinë wcyg są niewëzgòdłim sfinksã[2].

S. Pestka, mimo że w sposobie opisywania faktów, poruszania się w wielowymiarowej i złożonej rzeczywistości historycznej, którą stara się nazwać i „sfabularyzować”, zachowując niemal kronikarską chronologię faktograficzną, w żaden sposób nie uzurpuje sobie prawa do bycia historykiem. Jest naocznym obserwatorem i przedstawia jako fakty obrazy, których sam jest świadkiem. Przy czym, mimo że spotkał się z największą zbrodnią i nieszczęściem początku XXI wieku, którego nie waha się nazwać „bestijnictwem”, gdy rozważa „z jaczich to jaskiniów wëlezlë ti, co w bestijnictwie przescygnãlë miticznëch Danaów?”[3], to jednak nie pozwala sobie na ocenę i osąd. Raczej stara się szukać zrozumienia i wyjaśnienia przeżywanej tragedii, i już podczas pobytu na zachodniej półkuli, jak też po powrocie do kraju wiele uwagi poświęca studiom nad islamem i ewoluowaniu tej religii od obrony własnej wiary w kierunku nienawiści i walki nie z przeciwnikami, ale wszystkimi, uznanymi za niewiernych. Uzupełnia natomiast swą narrację historyczną wiedzą i realnymi postaciami, np. poszukując źródeł rodzącego się konfliktu międzyreligijnego, przeistaczającego się w islamską świętą wojnę, objawiającą się nieustającą walką, dopóki na całym świecie nie zostanie wprowadzony islam (dżihad, którego wypełnieniem stała się krucjata Osamy bin Ladena i kierowanej przezeń Al-Kaidy, s. 133–152, 175–188), dochodzi aż do średniowiecznego liryka Dżalala ad-Din Rumiego, muzułmańskiego duchownego, twórcę zakonu wirujących derwiszy, nade wszystko jednak znanego jako miłośnika pokoju i rozsławiającego w poezji pokój płynący z islamu (s. 189–192).

> Przëwòłôjmë tedë òpiniã ò Rumim, chtëren ùrodzył sã w 1207 rokù, jednégò z XV – stalatnëch klasyków persczi piesniodzejiznë: „nie béł òn prorokã, ale zdzejôł swiãtą ksãgã”. Czëtińcë ti ksãdżi przëznôwelë, że *Masnawi* òtmikô

---

[2] J. Zbrzyca, *W stolëcë chmùrników*, Gduńsk 2011. s. 136.
[3] Tamże, s. 108.

> archanielsczé stegnë. Kùńsztownoscą ti pòezje, głãbią dëchòwëch prôwdów Rumiégò, òczarzony béł J. W. Goethe. Równak nôbarżi w strzédnëch stalatach rechòwałë sã głosë tich wëznôwców islamù, chtërny tak wësok stôwielë arcëdokôz *Masnawi*, że przërównywelë gò do „Kòranu”, niechtërny pòspielë jesz dali: *Masnawi* to persczi Kòran[4]. (…) Próbã przëbliżeniô mëslë i dokazów Rumiégò dlô pòlsczégò òdbiérôcza, pòdjął kritik i ùtwórca Adam Szyper. Za wôrtné wëapartnieniô ùznôł òn swójné „credo” pòetë, że jedinym przëkôzanim, jaczé ùznôwô, je miłota Stwórcë, człowieka i wszelejaczégò stwòrzeniô. Naprocëm temù, co jinszi mëslôrze, òjcowie dzëwi pùstinie kôrbilë, że lëdzkô jistwa w òczach Nieba wôżi tëli, co ptôch bez gniôzda, Rumi kùńczi swòje wiérztë mòdlëtewną apòstrofą, wezwą téż do tich, jesz nienarodzonëch[5].

Nie tylko w wyżej przytoczonych fragmentach, ale wielokrotnie na kartach książki zaskakuje wszechstronną wiedzą z różnych dziedzin, wystarczy spojrzeć na przewijające się nazwiska, m.in.: wspomniani już Dżalal ad-Din ar Rumi i Samuel Huntington, Jan Lechoń, Branko Cirlič, Seymour Lipset, Octavio Paz, Josif Brodski, Walt Whitman, E. Hemingway, Roberto Salvadori, John Dewey, Le Corbusier, Thomas Jefferson, George W. Bush, J. F. Cooper, Włodzimierz Sołowiow, Claude Levi-Strauss, Thomas Merton, Alexis de Tocqueville, Jean Baudrillard, Claude Levi-Strauss, Franz Fanon, Feliks Gross, Oskar Halecki John Stuart Mill i wiele innych. Te nazwiska wskazują również, na jak wielu płaszczyznach toczy się „narracyjna opowieść” i jak wiele w niej odniesień do historii, literatury, architektury, polityki, mitologii czy filozofii. Różnorodność i zasięg treściowy poruszanych tematów najdobitniej wskazują nie tylko na bogactwo wnętrza pisarza, ale również swoisty niepokój publicystyczny, domagający się wszestronnego zbadania i dziennikarskiej rewizji. Nie dziwi zatem jego bibliofilskie zacięcie, ale nawet w trakcie lektury nie zatracał obserwatorskiego zmysłu, rejestrując swe spostrzerżenia:

> Westrzód lubòtników „galakticzi Gùtenberga” przedstôwcë wszëstczich rasów i kòntinentów w zgòdlëwim rozgôwòrze, jak w drëszny bôjce. Nôwiãcy wierã bëło tu chińsczich gòsców rãdo czëtającëch i dbało cos zapisywającëch. A dze naszi rodôcë? Czemù nie garną sã pòd pòsowã widzałi ksãgarni...[6] [gdze] prosto z frizu nad tómbachã pòzérają na czëtińców, miłosników prozë, pòstacje kòrifeùszów amerikańsczi lëteraturë: Ernesta Hemingway’a, Williama Faulknera, Johna Steinbecka, Walta Whitmana, Sylwie Plath i jinszich mòcarzów lëteracczégò pióra. (…) Chtos mógłbë mie wëtknąc, że z biwaniégò w „Barn’s

---

[4] Tamże, s. 190.
[5] Tamże, s. 189–191.
[6] Tamże, s. 14.

> and Noble” i zapôdaniô hene w lekturã robiã test na òtemkłosc intelektualną naszôków. Procëm taczémù nadczidniãcémù mògã rzec: rechùje sã kòżdô, nawetka môłô skra, zdólnô zapôlëc gwiôzdã[7].

Zbrzyca za oceanem nie zapomina również o rodakach, bo przecież „pò ti òstrowòwi grzãpie, przezwóny Manhattanã, pòtłukiwôł sã téż bëlny pòeta, spózniony romantik, Jan Lechòń”, będący uosobieniem tęsknot wszystkich emigrantów za ojczystą ziemią, czemu wyraz dawał nie tylko w poezji, ale pisanym niemal do samobójczej śmierci *Dzienniku*:

> W mòrzu cëzyństwa prosto na wôgã złota dlô skòmùdzałégò pòetë, béł jaczis pòmión, chòcbë daleczné pòdobieństwò jednégò z nowòjorsczich nórcëków, do idilicznëch scenów, jaczima sã pëszni nadwislańskô Itaka. Bòdôjże serce pòetë rëszni ùdérzało kùli razy tu zawanożił: „(…) 86 koło East End ma coś z dzielnicy Łazienek w Warszawie, nie wiem, czy przez drzewa, czy przez widok na jakiś dom za rzeką, podobny do kordegardy czy koszar z czasów nocy listopadowej. Łazienki, poprzez Noc Wyspiańskiego, była to najbliższa mi, najbardziej wzruszająca mnie aura. – Dlatego doznawszy tej asocjacji – poczułem się od razu dobrze w tej dzielnicy, w której będę mieszkał...”. Lechòń pòd kòlcënkã żôlu i nieprzeriwny ùcemiãdżi nierôz z gòrzã sã òdnôszôł do gardu nad Hùdsonem: „Ale Nowy Jork jest przecież osławionym wampirem, Babilonem, demonem.”[8].

Wspominając Lechonia, poeta sam odczuwa swoistą tęsknotę za rodzimą, kaszubską ziemią. Po spotkaniu dawnego znajomego, z którym pracował w gdańskiej redakcji „Kaszëb”, a który teraz na antypodach nadal prowadzi misję krzewienia polskości wśród Polonii - „Wastë Strumiana”, szybko przechodzi do przywoływania pamięci o kolegach i współpracownikach z tamtego okresu:

> Widzałi môl tegò salonikù zajimô szeroczé, wëslizgóné biurkò Tadéùsza Bòlduana – gòrlëwégò redaktora „Kaszëb”. Prowôdny żurnalista sedzy na zydlu z pòrãczama z ùdôwóną pòwôgą, nibë rzimsczi wësoczi ùrzãdnik na krzesle kurulnym. Kòl niegò rëszny, we wanogach pò Kòcewim i Kaszëbach, zbiérający do najégò cządnika miodzëk słowa, przëtrôfkòwi pisôrz, pùblikùjący ù nas pòd mionã Strumian. Lubòtnik lëteraturë i erotików ks. Léóna Heyczi. Znóny z tegò, że próbòwôł sekùndowac narodzënóm talentów pisarsczich na Kaszëbach i Kòcewim, ùtwórcóm tegò ôrtu co Jón Piepka, Alojzy Nôdżel, Róman Landowsczi, Bòlesłôw Fac. Parłãcził

---

[7] Tamże, s. 58.
[8] Tamże, s. 17.

> téż wiele nôdzeje ze starszima ùtwórcama, jakno Lech Bądkòwsczi, Jón Trepczik, Léón Roppel, Jón Rómpsczi, Aleksander Labùda.
>
> Dôwné czasë. Dokazë cządnika „Kaszëbë”, w czim Strumian téż miôł swòjisti parcëk – to ju legeńda. Wierã w pòłowie lat szescdzesątëch zdżinął z gduńsczégò widnika – przed tim rôz nadpòmknął, że sznëkrownik wrażeniów, chtëren tacy sã bënë Strumiana, nëkôł gò w daleczi swiat[9].

Wędrówki nowojorskimi ulicami, zaułkami i mostami były okazją nie tylko do podziwiania „wëszczitającëch w górã” niezliczonych drapaczy chmur, arcydzieł architektury, które tu z nieskrępowaną swobodą wyrosły na podobieństwo ongiś porastającego Manhattan lasu, ale również do wnikliwych obserwacji i analiz, krórymi dzieli się z czytelnikiem. Przywołuje pamięć o niderlandzkich kolonistach, po których trwałą pamiątką są nazwy poszczególnych dzielnic metropolii: Nowe Niderlandy, Nowa Holandia. Przy okazji wskazuje, skąd się przed wiekami zrodził tak wielki nimb poważania dla europeskiego kraju:

> Pòczëcé spòlëznë z rodnym krajã kôzało niderlandzczim kòlonistóm nawiązëwac do szëków i dobroctwa kùpcowi metropòlie w Niderlandach, (…). Fama, jaką cesził sã na parcanym òstrowie eùropejsczi Amsterdam, miała solidné pòdeprzenié. Tec to bëła perła w kòrunie liberalny repùbliczi, jedurny tedë w Eùropie pòd gãstim dozérënkã mònarchiów. Dze, jak nié do Niderlandów, wëriwelë ze swòjich paralusznëch krajów rozmajiti ùtwórcë, a midzë jinszima francësczi filozofa René Kartezjusz, mëslôrze jak John Locke, Baruch Spinoza, jak téż wmaklewny szukôrze prôwdë. Całi kwiat ùczałëch, a westrzód nich Erazm z Rotterdamù, jeden z nôwiãkszich hùmanistów XVII stalata i znajôrz klasykòwi pismieniznë. Chcôł bëc nôprzód szkólnym, zgrôwającym dońc do lëdzy pisónym słowã, jesz do te głosëcelã stôrëch prôwdów christianiznë, chtërna zasôdzô sã na pòbòżnoce; respekt dlô mòralnëch wskôzów, a nié bùtnowé fòrmë i pòchòdzenié, pësznô rodowizna, pòswiôdczają, że chtos mòże pòkrzesac sã prôwdzëwą szlachcëzną. Nen wiôldżi hùmanista, baro procëmny wòjnóm, wëcësnął apartną znankã na eticzny kùlturze Eùropë. Dëch Erazma z Rotterdamù przeczidôł téż ùczinczi i dzejanié grëpë Niderlandczików na ùbrzegach Manhattanu[10].

Pestka jako pisarz, publicysta, poeta z wielką estymą odnosi się do czołowych twórców literatury amerykańskiej, wplątując odpowiednie wątki treściowe w bieżącą narrację i z łatwością przywołując z pamięci tytuły dzieł, nawet czytanych wiele lat temu, w dzieciństwie, jak „Przygody Tomka Sawyera”, czy „Przygody Hucka” Marka Twaina. Ta druga pozycja zostaje szczególnie wyróżniona i uznana przez samego E. Hemingway'a za podłoże całej literatury amerykańskiej[11], co również autor skrzętnie odnotowuje:

---

[9] Tamże, s. 32.

[10] Tamże, s. 41–42.

> Ù Twaina przewijô sã miłota do nôtërë,[12] blisczi bëłë jemù òsobòwòscë, chtërne toczą bòje ò nënkã rodã, bò to je drżéń piãkna. Jegò pisarstwò téż dosc głãbòk sedzało w zôpadny scenarni. W swòjich wdarzënkach przëpòminô, że w młodoscë sóm przeséwôł złoti piôsk, żebë trafic na grużlã złota abò jaczis samòródk. Òdzdrzadlenié òsobistëch przëtrôfków żëwòta czëtińcowie òdnalézą pò dzélu w „Przigòdach Hùcka", chtërne ùskrzidlëłë téż Ernesta Hemingway'a: „całô nowòczesnô lëteratura amerikańskô przëszła na swiat z ti jedny ksążczi". Takô chwalba z lëpów Hemingway'a rechùje sã dëbeltowò[13].

Oprócz Twaina, kilkukrotnie w różnych „akwarelach" przywoływany jest J. F. Cooper, znany polskiemu Czytelnikowi jako gorliwy obrońca Indian i pokazujący negatywne oblicze kolonizacji ziem zdobywanych podstępem i koltem. Autor, choć dostrzega heroizm osadników w zagospodarowywaniu wydzieranej przyrodzie, nieznającej lemiesza i brony, ziemi, to również solidaryzuje się z tubylczą ludnością, rugowaną z własnych terenów. A Cooper był pisarzem, który próbował pokazać, że jest możliwa równowaga pomiędzy tymi dwoma społecznościami, pewien idealizm wzajemnych pozytywnych relacji, a nawet współpracy, opisanej wartką fabułą, pełną przygód. Stąd Zbrzyca z rozrzewnieniem wspomina czasy, gdy jego „knôpa na dalecznëch Kaszëbach" oczarowały księgi o nadzwyczajnych czynach zwyczajnych ludzi na „wësnitëch, dzewiczëch zemiach" i szlaki przewędrowane w towarzystwie Sokolego Oka.

> W pòlu zdrzeniégò J. F. Coopera czëtińcowie przeżiwają to, co ùtwórca wëstôwiô na przédny môl: wrogą i barbarną dzyrskòsc tubëtnëch nomadów, z drëdżi stronë biôłëch kòlonistów, mëslącëch wedle kategòriów prësczégò generała Carla von Clausewitza, dlô chtërnégò wòjna bëła òdwiecznym prawidłã (...). Ten wątk téż w swòjich piãknëch i bòkadnëch w grozã i ùrzas pòwiescach rozwijô James Fenimòre Cooper. Pòzwóné relacje są przez ùtwórcã zmëszloné jakno prozatorsczi cykl przigòdów Sokòlégò Òka: „Pionérowie", „Slédny Mòhikón", „Preria", „Szlachòwnik turów", „Dobiwca zwierzów". Cooper nadôwô swòjim pòstacjóm stolemòwi wëzdrzatk, za baro nie stôwiô biôtkùjącëch kòlonistów pòd stôłpã bëlecajstwa i pòkùtë, jakno, że przëszło

---

[11] L. E. Weeks Jr., *Mark Twain and Hemingway: „A Catastrophe" and „A Natural History of the Dead"*, Vol. 14 No. 2 (September 1968), s. 15, źródło: http://www.jstor.org/stable/41640850?seq=1#page_scan_tab_contents, (dostęp: 10 października 2015r.)

[12] J. Zbrzyca, *W stolëcë...*, dz. cyt., s. 253.

[13] Tamże, s. 254.

> jima nadstawiac karkù za wiôlgą sprawã. Barżi, nigle luksus mòralnëch zastrzegów, rechòwało sã wedle niegò ùwdôrzenié i wëchwôlënk pionérsczégò cządu machtny rzeszë frontiersów[14].

Nie sposób pominąć jednego z najwybitniejszych pisarzy amerykańskich XX wieku - Ernesta Hemingway'a, jednego z „bëlnëch ùtwórców, mëslôrzów, pùblicystów", który swą literaturą wystukiwał rytm: «„Go west man!" (Biéj na zôchód!)»[15]. Autor nie analizuje całej spuścizny pisarza, ale wybiera te wątki, które potwierdzają własne analizy rozwoju ameryki przez napływających z Europy pracowitych, purytańskich kolonistów, często będących przeciwwagą dla wcześniejszych kolonizatorów:

> Taczim wòjôrzã, gòrlëwò szukającym frontowëch procëmnotów (vide pòwiesc „Kòmù bije zwón") je Ernest Hemingway, wiérny stôri, jachtarsczi tradicji: ùstrzélëc lwa, zgładzëc słonia, gòrila, leòparda... Co to òznôczô? Tak jak amerikańsczi pisôrz, jegò czëtińcë rozskacony lekturama, òckną w sobie legendã, że są czë stoją pò stronie herojów, zawdë w biôtce ze Złim. Timczasã westrzód heroldów swiãtégò Jerzégò, żąglącégò smòczastą bestiã, letkò nalézc i taczich, chtërny nie copelë sã przed rabùsznym rzemiosłã. Nôlégało bôczëc na se przed òchëbą, kradzélstwã, nawet wrodżim nańdzeniόm ze stronë jinszich kòlonistów, nié leno czerwònoskórnëch krajówców[16].

Nie sposób pochylić się nad wszystkimi nazwiskami przewijającymi się przez karty dzieła Zbrzycy. Wiele spośród nazwisk nie ma związku z fascynacjami literackimi, gdyż spectrum zainteresowań Autora jest iście renesansowe. Pozwala jednak spojrzeć na literaturę amerykańską, znaną przecież polskiemu czytelnikowi oczyma Pestki i pod kątem z pewnością nie analizowanym na lekcjach języka polskiego.

Mimo że niemal trzy czwarte treści odnoszą się do ataków na World Trade Center i sytuacji w Stanach Zjednoczonych tuż po ataku, książka nie kończy się wizją przyszłości Ameryki, ale jako swoiste katharsis dla opisanych wcześniej tragicznych wydarzeń, Zbrzyca snuje niemal sielankową opowieść o historii Ameryki po 1492 r. „kiedy to Kolumbowe okręty zaryły o brzeg nieznanego lądu" - tłum. własne[17], podboju i kolonizacji odkrytych ziem (Autor rzetelnie stwierdza, że odbywało się to prawem pięści i kolta, a ustami indiańskiego wodza Irokezów, któremu pewien uczony gratuluje szczęścia bycia odkrytym, wygłasza następujące zdanie: „Dla wszystkich Indian bezsprzecznie byłoby lepiej, gdyby nadal mogli się cieszyć statusem nieodkrytych!”[18]) pierwszych bohaterskich osadników, rozwoju cywilizacji (kolt niejednokrotnie musiał przemawiać podczas dokonującego się postępu, S. Pestka określa go „pionierem cywilizacji”, poprzez XIX-wieczny rozwój gospodarczy i liczny napływ biednej ludności z Europy, snującej marzenia o amerykańskim Eldorado (s. 241–251) po czasy najnowsze.

---

[14] Tamże, s. 251–253.
[15] Tamże, s. 256.
[16] Tamże, s. 236.
[17] Tamże, s. 223.

Z całą pewnością dla tego zbioru esejów-reportaży nie ma odniesienia w dotychczas wydanych kaszubskojęzycznych publikacjach. Poprzeczka została zawieszona wysoko, zarówno dla piszących w „rodnej mowie”, jak i krytyków.

Podczas spotkania promującego *W stolëcë chmùrników* w gdańskim „Mestwinie” wygłaszając laudację, prof. Cezary Obracht-Prondzyński zwrócił uwagę na stronę erudycyjną narracji Pestki. Nie czyni ona dzieł Autora łatwymi w odbiorze, za to wytacza pewien kierunek (standard?) literaturze kaszubskiej, by nie była odtąd postrzegana jako li tylko twórczość ludowa bądź regionalna.

> I jesz jedno – jem pòdczorchnął, że w ksążce ti widzec wiôlgą lëteracką i jintelektualną kùlturã. Chcã jesz dodac: to je baro erudicyjnô rzecz! (…) A jak wiele tu òdwòłaniów do lëteraturë, mitologii, historii, architekturë, filozofii. To z gwësnotą nie je rzecz, jaką sã dô przeczëtac w gòdzënã. Òna brëkùje starë i robòtë[19].

---

[18] Tamże, s. 226.

[19] C. Obracht-Prondzyński, *Mòwa prof. Cezarégò Òbracht-Prondzyńsczégò wëgłoszonô òb czas promòcji ksążczi „W stolëcë chmùrników”*, „Pomerania” nr 4/2012., s. 11.

2016

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

RJK

ZKP
ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2016

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2016

RADA JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

Gduńsk 2016

Nôùkòwi redaktor:
Édwôrd Bréza

Redaktor tomù:
Bòżena Ùgòwskô

Kòrekta pòlsczich tekstów:
Bòżena Ùgòwskô

Kòrekta kaszëbsczich tekstów:
Bòżena Ùgòwskô, Danuta Pioch

Graficzné òbrobienié i projekt òbkłôdczi:
Pioter Geisler

Copyright by Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
Gduńsk 2016

ISSN 1899-4318

Wëdôwca:

Kaszubi.pl

Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20–23, 80–837 Gduńsk
tel. 58 301 27 31, fax 58 346 26 13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka dëtkóm Minystra Bënowëch Sprawów i Administracji

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Redaktor naukowy:
Edward Breza

Redaktor tomu:
Bożena Ugowska

Korekta tekstów polskich:
Bożena Ugowska

Korekta tekstów kaszubskich:
Bożena Ugowska, Danuta Pioch

Opracowanie graficzne i projekt okładki:
Piotr Geisler

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Gdańsk 2016

ISSN 1899-4326

Wydawca:

Kaszubi.pl

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20–23, 80–837 Gdańsk
tel. 58 301 27 31, fax 58 346 26 13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Spisënk zamkłoscë / Spis treści

Édwôrd Bréza
Przedesłów 9

Edward Breza
Słowo wstępne 11

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 13

UCHWÔLËNK NR 1/RJK/16 Z DNIA 20.01.2016 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË
SPARŁÃCZONY Z TERMINAMA MÙZYCZNYMA
– LËTRË G–I WERSJI PÒLSCZI 14

UCHWÔLËNK NR 2/RJK/16 Z DNIA 12.10.2016 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY
Z TERMINAMA MÙZYCZNYMA – LËTRË J–K WERSJI PÒLSCZI 17

UCHWÔLËNK NR 3/RJK/16 Z DNIA 12.10.2016 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY
Z TERMINOLOGIĄ MEDIALNĄ 20

UCHWAŁY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 27

UCHWAŁA NR 1/RJK/16 Z DNIA 20.01.2016 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA
ZWIĄZANEGO Z TERMINAMI MUZYCZNYMI
– LITRY G–I 28

UCHWAŁA NR 2/RJK/16 Z DNIA 12.10.2016 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA
ZWIĄZANEGO Z TERMINAMI MUZYCZNYMI
– LITRY J–K 31

UCHWAŁA NR 3/RJK/16 Z DNIA 12.10.2016 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO
Z TERMINAMI MEDIALNYMI 34

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ 39

Édwôrd Bréza
Jak dbelë ò kùlturã kaszëbsczégò jãzëka
przed pòwòłanim Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka 40

Danuta Pioch
Dzejania ticzącé sã standarizacje i normalizacje kaszëbsczégò jãzëka w slédnym dzesãclecym 45

Elżbiéta Bùgajnô
Kaszëbsczi jãzëk w tekstach ò religiowi tematice 53

Tomôsz Fópka
Kaszëbizna w terôczasny kaszëbsczi mùzyce 57

Daniel Kalinowsczi
Dramaturgiô w kaszëbsczim jãzëkù. Przezérk nôwôżniészich sprawôw 73

Wanda Lew-Czedrowskô
Òkòłoedukacyjné dzejanié w kaszëbiznie 93

Kristina Léwna
Jana Drzéżdżona pòzdrzatk na etnicznosc Kaszëbów 100

Adam Łuczińsczi, Ana Lewandowskô
Kaszëbskô słowizna medialnô 110

Dariusz Majkòwsczi
Normalizacjô, tekstë ò kaszëbsczim jãzëkù i ùprocëmnienié do Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, to je kaszëbizna w „Stegnie” 118

Hanna Makurat
Gramaticzi kaszëbsczégò jãzëka – przërównawczô analiza 126

Janusz Mamelsczi
Jãzëk kaszëbsczi w szkòle – dobëca, zagrôżbë i przegróné 134

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Ks. prał. Frãcëszk Grëcza – òjc i promòtor kaszëbsczégò jãzëka w lëturgii Kòscoła 143

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Młodô kaszëbskô inteligencjô w zòrganizowónym dzejanim dlô kaszëbiznë 152

Danuta Stanulewicz
Wpłiw cëzëch mòwów na leksykã kaszëbiznë 168

Bòżena Ùgòwskô
Tłómaczenia na kaszëbsczi jãzëk i z jãzëka kaszëbsczégò 179

Alicjô Pioch
***Jón Czôrlińsczi* – lëteracczi òbrôz kaszëbsczégò szlachcëca** 190

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 199

Edward Breza
Jak dbano o kulturę języka kaszubskiego przed powołaniem Rady Języka Kaszubskiego 200

Danuta Pioch
Działania dotyczące standaryzacji i normalizacji języka kaszubskiego w ostatnim dziesięcioleciu 205

Elżbieta Bugajna
Język kaszubski w tekstach o tematyce religijnej 213

Marika Jocz
O trzech magicznych słowach w kaszubszczyźnie 217

Daniel Kalinowski
Dramaturgia w języku kaszubskim. Przegląd kwestii najważniejszych 227

Wanda Lew-Kiedrowska
Działania okołoedukacyjne w kaszubszczyźnie 248

Krystyna Lewna
Jana Drzeżdżona poglądy na temat etniczności Kaszubów 255

Adam Łuczyński, Anna Lewandowska
Kaszubskie słownictwo medialne 265

Hanna Makurat
Gramatyki języka kaszubskiego – analiza porównawcza 273

Dariusz Majkowski
Normalizacja, teksty o języku kaszubskim i stosunek do Rady Języka Kaszubskiego, czyli kaszubszczyzna w „Stegnie” 281

Janusz Mamelski
Język kaszubski w szkole – sukcesy, zagrożenia i porażki 289

Eugeniusz Pryczkowski
Ks. prał. Franciszek Grucza – ojciec i promotor języka kaszubskiego w liturgii Kościoła 298

Eugeniusz Pryczkowski
Młoda inteligencja kaszubska w zorganizowanym działaniu dla kaszubszczyzny 307

Karolina Serkowska
Tradycja tańca na Kaszubach na podstawie opracowań Pawła Szefki pt. „Tańce kaszubskie” 323

Danuta Stanulewicz
Wpływ języków obcych na leksykę kaszubszczyzny 336

Bożena Ugowska
Przekłady na język kaszubski i z języka kaszubskiego 347

Alicja Pioch
Humor – jego odbicie w leksyce kaszubskiej 358

Alicja Pioch
***Jón Czôrlińsczi* – literacki obraz kaszubskiego szlachcica** 366

Édwôrd Bréza

Przedesłów

W r. 2016 Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka (RKJ) òbchôdała jubileùsz 10-lecégò pòwstaniô. Z ti leżnoscë òsta zòrganizowónô specjalnô kònferencjô, na jaczi przédniczka Radzëznë, Danuta **Pioch** przedstawiła zôkrãżé dzejaniów z ti dekadë, òdnôszającëch sã do standarizacji i normalizacji kaszëbsczégò jãzëka, a E. **Bréza** òmówił fòrmë prôcë nad kùlturą kaszëbiznë sprzed pòwòłaniô RKJ. E. **Bùgajnô** zreferowała kaszëbsczé tekstë ò religijnym spòdlim prezentowóné na pòsedzeniach RKJ, a M. **Jocz** przedstawiła, szlachùjącë za słowama Papiéża Frãcyszka z pielgrzimczi do Pòlsczi, 3 słowa: *proszã, dzãkùjã, przeprôszóm.* „Wpłiw cëzëch jãzëków na kaszëbską leksykã" je plónã badérsczich zainteresowaniów D. **Stanulewicz.** Nôwôżniészé sprawë w kaszëbsczi dramaturgii zaprezentowôł D. **Kalinowski,** a K. **Lewna** zgłãbiwała pòzdrzatk Jana Drzeżdżona na témat etnicznoscë Kaszëbów. Kaszëbizna w „Stegnie" – dodôwkù do „Pòmeranii" – wmiklëwò òsta òpracowónô przez D. **Majkòwsczégò.** Jakno òjca i przédnika wprowôdzaniô kaszëbsczégò jãzëka do liturgii Kòscoła Rzimskòkatolëcczégò E. **Prëczkòwsczi** przedstôwiô ks. prałata Fr. Grëczã. Ten sóm Aùtór pòdrobno zbadérowôł młodą kaszëbską inteligencjã w zòrganizowónym dzejanim dlô kaszëbiznë. Didakticznyma jiwrama, a òsoblëwie naùczanim kaszëbsczégò jãzëka zajãlë sã: J. **Mamelsczi** w referace „Jãzëk kaszëbsczi w szkòle – dobëca, zagrôżbë i przegróné" i W. **Lew-Czedrowskô** w wëstąpienim „Òkòłoedukacyjné dzejanié w kaszëbiznie". „Kaszëbską medialną słowiznã" òmówilë A. **Łuczińsczi i A. Lewandowskô.** Przërównawczą analizã gramatików kaszëbsczégò jãzëka zesadzëła H. **Makùrat,** a B. **Ùgòwskô** pòdrobno òmówiła tłómaczenia na jãzëk kaszëbsczi i z kaszëbsczégò jãzëka. Sprawóm nawzôjnégò przemikaniô sã kaszëbiznë i mùzyczi przëzérôł sã T. **Fópka**, a A. **Pioch** zanalizowa òbrôz kaszëbsczégò szlachcëca, a nadto przedstawiła szpòrt zawiarti w kaszëbsczi leksyce. Rozeszłosc tématów swiôdczi ò bòkadoscë zainteresowaniów nôleżników Radzëznë i ùczałëch.

W slédnym rokù òstałë przëjãté 3 ùchwôlënczi, òdnôszającé sã do słowiznë medialny i mùzyczny.

Wszelejaczé bùdzącé sã zagadnienia, parłãczącé sã z dzejaniama RKJ prosymë czerowac za pòstrzédnictwã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô.

Édwôrd Bréza

Edward Breza

Wstęp

W r. 2016 Rada Języka Kaszubskiego (RJK) obchodziła jubileusz 10-lecia istnienia, z tej też okazji zorganizowano osobną konferencję, na której przewodnicząca Rady, Danuta **Pioch** mówiła o działaniach, dotyczących standaryzacji i normalizacji języka kaszubskiego w ostatnim dziesięcioleciu, a E. **Breza** omówił formy pracy nad kulturą kaszubszczyzny przed powołaniem RJK., E. **Bugajna** zreferowała teksty kaszubskie o tematyce religijnej prezentowane na posiedzeniach RJK.; M. **Jocz** przedstawiła za Papieżem Franciszkiem 3 słowa: *proszę, dziękuję, przepraszam* po kaszubsku. „Wpływy języków obcych na leksykę kaszubską" stanowił przedmiot zainteresowań D. **Stanulewicz**. Najważniejsze kwestie w dramaturgii kaszubskiej zaprezentował D. **Kalinowski**, natomiast K. **Lewna** zaprezentowała poglądy Jana Drzeżdżona na temat etniczności Kaszubów. Kaszubszczyzna w dodatku do „Pomeranii", tj. „Stegnie" omówiona została przez D. **Majkowskiego**. Jako ojca i promotora języka kaszubskiego w liturgii Kościoła Rzymskokatolickiego przedstawia E. Pryczkowski ks. prałata Fr. Gruczę. Tenże Autor prezentuje także młodą inteligencję kaszubską w zorganizowanym działaniu dla kaszubszczyzny. Problematykę dydaktyczną, mianowicie nauczanie jęz. kaszubskiego podjęli: J. **Mamelski** w referacie „Język kaszubski w szkole: sukcesy, zagrożenia i porażki" i W. **Kiedrowska**. Działania okołoedukacyjne w kaszubszczyźnie. „Kaszubskie słownictwo medialne" omówili A. **Łuczyński** i A. **Lewandowska**. Analizy porównawczej gramatyk języka kaszubskiego dokonała H. **Makurat**, a B. **Ugowska** omówiła pracowicie tłumaczenia na język kaszubski i z jęz. kaszubskiego. Kwestiom wzajemnego przenikania się kszubszczyzny i muzyki przyglądał się T. **Fopke**, natomiast A. **Pioch** analizowała obraz kaszubskiego szlachcica oraz humor zawarty w leksyce kaszubskiej. Rozrzut tematów jest więc dość bogaty.

Podjęto natomiast tylko 3 uchwały, dotyczące terminologii medialnej i słownictwa muzycznego.

Wszelkie budzące się zagadnienia, dotyczące pracy RJK prosimy kierować pod adresem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

Edward Breza

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

RJK

UCHWÔLËNK NR 1/RJK/16 Z DNIA 20.01.2016 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z TERMINAMA MÙZYCZNYMA – LËTRË G–I WERSJI PÒLSCZI

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z terminama mùzycznyma – lëtrë g–i wersji pòlsczi:

bismón kùńsztu ‘impresario’
brëmza ‘harmonijka ustna’
bùrzlëwò ‘impetuoso’

G, g ‘G, g’
G-dur ‘G-dur’
galant, na szëkòwny ôrt ‘galant’
galop, skòkã ‘galop’
gama ‘gama’
gama mòllowô harmónicznô ‘gama mollowa harmoniczna’
gama mòllowô melodicznô ‘gama mollowa melodyczna’
gama mòllowô nôtëralnô ‘gama mollowa naturalna’
gawòt ‘gawot’
g-mòll ‘g-moll’
Ges, ges ‘Ges, ges’
Ges-dur ‘Ges-dur’
Geses, geses ‘Geses, geses’
Gis-dur ‘Gis-dur’
Gisis, gissis ‘Gisis, gisis’
gis-moll ‘gis-mòll’
gitara ‘gitara’
głos ‘głos’
głosnik ‘głośnik’
głosnosc zwãkù ‘głośność dźwięku’
gòng ‘gong’

gòniony, nëkóny ‘goniony’
gòspel ‘gospel’
gramòfón ‘gramofon’
gramòfónowô płita / plata ‘gramofonowa płyta’
grégòriańsczi chòrôł ‘gregoriański chorał’
grégòriańsczi spiéw ‘gregoriański śpiew’
grif ‘gryf’
gwôsno ‘giusto’

H, h ‘H, h’
H-dur ‘H-dur’
habanera ‘habanera’
hajduk ‘hajduk’
harfa ‘harfa’
harmónia ‘harmonia’
harmónika ‘harmonika’
harmónizacjô ‘harmonizacja’
hawajskô gitara ‘hawajska gitara’
hejnôł ‘hejnał’
helikón ‘helikon’
Hes, hes ‘Hes, hes’
Heses, heses ‘Heses, heses’
himn ‘hymn’
hip-hòp ‘hip-hop’
Hisis, hisis ‘Hisis, hisis’
h-mòll ‘h-moll’
hòmòfóniô ‘homofonia’
hòpôk ‘hopak’
hùmòreska, szołobùłka ‘humoreska’
Hz, herc ‘Hz, herc’

idiofónë ‘idiofony’
imitacjô, pòwtôrzanié ‘imitacja’
impòstacjô ‘impostacja’
impresjonizna ‘impresjonizm’
improwizacjô ‘improwizacja’
infrazwãczi ‘infradźwięki’
instrumentacjô ‘instrumentacja’
instrumentalista, mùzyk, mùzykant, grôjk ‘instrumentalista’
interludium ‘interludium’
intermezzo ‘intermezzo’

interpretacjô ‘interpretacja’
interwôł ‘interwał’
intonacjô ‘intonacja’
inwencjô ‘inwencja’
inwersjô ‘inwersja’
izometriô ‘izometria’
izoritmiô ‘izorytmia’

knąpë ‘guziki’
knéga liturgicznëch spiéwów ‘graduał’

lubkò, miło, wdzãczno ‘grazioso’

majestaticzno ‘grandioso’
mùzyczné instrumentë ‘instrumenty muzyczne’

napiérającë ‘incalzando’

òbiegnik ‘gruppetto’
òbrôzkòwô mùzyka ‘ilustracyjna muzyka’

pòczątk ‘incipit’
pòmalëczno ‘grave’
pònëkiwającë ‘iringendo’
pùrgającë sã ‘glissando’

rozegracjô ‘happening’

smiało ‘intrepido’

wiesoło ‘giocoso, gioioso’
wiérny zwãk ‘hi-fi’
wiôldżi bãben ‘gran cassa’
wichlającë sã ‘indeciso’
wprowadzenié ‘introdukcja’
wstãp ‘intrada’

zdrzódłoznôwstwò ‘heurystyka’

UCHWÔLËNK NR 2/RJK/16 Z DNIA 12.10.2016 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z TERMINAMA MÙZYCZNYMA – LËTRË J–K WERSJI PÒLSCZI

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z terminama mùzycznyma – lëtrë j–k wersji pòlsczi:

dżez ‘jazz’

janczarskô kapela ‘janczarska kapela’
jednogłosowòsc ‘jednogłosowość’
jednokreslnô òktawa, rôzkreslnô òktawa ‘jednokreślna lub razkreślna oktawa’
jednomionowé gamë ‘jednoimienne gamy’
jodłowanié ‘jodłowanie’

kadencjô ‘kadencja’
kadril ‘kadryl’
kakòfóniô ‘kakofonia’
kalafóniô ‘kalafonia’
kalikòwanié, deptanié kòl òrganów ‘kalikowanie’
kameralnô mùzyka ‘kameralna muzyka’
kamertón, widełczi do strojeniô ‘kamerton’
kancjonałë ‘kancjonały’
kankan, francëscziszoc ‘kankan’
kanón ‘kanon’
kantata ‘kantata’
kanteczka ‘kantyczka’
kantilena, spiéwnô lëniô ‘kantylena’
kantór, przédny spiéwôk ‘kantor’
kapòdaster ‘kapodaster’
kapris, mùzyczny nëk ‘kaprys’
kasownik ‘kasownik’
kastanietë, hiszpańsczé klekòtczi ‘kastaniety’

kastracë ‘kastraci’
kawatina ‘kawatyna’
kiloherc ‘kiloherc’
klarnéta ‘klarnet’
klasycëzna / klasycyzm ‘klasycyzm’
klaster, zwãkòwô plama ‘klaster’
klawesyn, klawicymbôł ‘klawesyn, klawicymbał’
klawiatura ‘klawiatura’
klawikòrd ‘klawikord’
klawiszowé instrumentë ‘klawiszowe instrumenty’
klucz: sopranowi (wiolinowi), altowi, tenorowi, basowi ‘klucz: sopranowy (wiolinowy), altowy, tenorowy, basowy’
kòbza ‘kobza’
kòceł ‘kocioł’
kòda, zakùńczenié ‘koda’
kòloratura ‘koloratura’
kòloristika ‘kolorystyka’
kòmpòzycjô, mùzyczny ùsôdzk ‘kompozycja’
kòmpòzytór, ùsôdzca mùzyczi ‘kompozytor’
kòncert, mùzycznô rozegracjô ‘koncert’
kòncertméster ‘koncertmistrz’
kònkretnô mùzyka ‘konkretna muzyka’
kònserwatorium, mùzycznô wëższô ùczbòwniô ‘konserwatorium’
kònsonans, zgódné brzëmienié ‘konsonans’
kòntra, procëm ‘kontra’
kòntrabas ‘kontrabas’
kòntrafagòt ‘kontrafagot’
kòntrafaktura ‘kontrafaktura’
kòntralt ‘kontralt’
kòntrapùnkt ‘kontrapunkt’
kòntratenór ‘kontratenor’
kòntredans ‘kontredans’
kòpùlacjô, òrganowô parłãczëna / parłãcz ‘kopulacja’
kòrifeùsz, przédnik chùru ‘koryfeusz’
kòrnéta ‘kornet’
kòscelné skale ‘kościelne skale’
kòscelnô kadencjô, plagalnô ‘kościelna kadencja, plagalna’
kòclë ‘kotły’
kòtilión ‘kotylion’
kòza, dudë ‘koza’
kòzôk ‘kozak’

krakòwiôk ‘krakowiak’
kropka ‘kropka’
krziżëk, dëbeltowi krziżëk ‘krzyżyk, krzyżyk podwójny’
ksylofón ‘ksylofon’
kùjawiôk ‘kujawiak’
kùplet ‘kuplet’
kùrant, pòzytiwka ‘kurant’
kwartet ‘kwartet’
kwartowi akòrd ‘kwartowy akord’
kwartosekstowi akòrd ‘kwartsekstowy akord’
kwartóla ‘kwartola’
kwinta ‘kwinta’
kwintet ‘kwintet’
kwintóla ‘kwintola’

mùzyczné kònkùrsë ‘konkursy muzyczne’
mùzycznô kritika ‘krytyka muzyczna’
mùzycznô rozegracjô, kòncert ‘koncert’
mùzycznô wëższô ùczbòwniô, kònserwatorium ‘konserwatorium’
mùzyczny ùsôdzk, kòmpòzycjô ‘kompozycja’

òrganowô parłãczëna / parłãcz, kòpùlacjô ‘kopulacja’

przédny spiéwôk, kantór ‘kantor’

ùsôdzca mùzyczi, kòmpòzytór ‘kompozytor’

UCHWÔLËNK NR 3/RJK/16 Z DNIA 12.10.2016 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z TERMINOLOGIĄ MEDIALNĄ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z terminologią medialną:

abònament, zapisanié ‘abonament’
abònent ‘abonent’
abònentka ‘abonentka’
abònowac ‘abonować’
anons ‘anons’
antena ‘antena’
  nadôwczô / nadôwnô antena ‘antena nadawcza’
  òdbiorczô / òdbiérnô antena ‘antena odbiorcza’
  satelitarnô antena ‘antena satelitarna’
articzel ‘artykuł’
articzelk ‘artykulik’
aùdicjô ‘audycja’
aùditorium, słëchińcowie ‘audytorium, słuchacze’
aùtorizacjô ‘autoryzacja’

biuletin, òbznôjmnik ‘biuletyn’
bùdka, kiosk ‘kiosk’

codniowé wiadła / wiadomòscë ‘wiadomości telewizyjne / dziennik telewizyjny’
codniowô gazéta, dzénnik ‘dziennik’
czas antenowi ‘czas antenowy’
cządnik, pismiono ‘czasopismo’
czãstotlëwòsc ‘częstotliwość’
czëtelnictwò ‘czytelnictwo’
czëtińc, czëtôrz ‘czytelnik’
czëtińcka, czëtôrka ‘czytelniczka’

czëtiwnota, pòczëtnosc ‘poczytność’
czëtnictwò, czëtelnictwò ‘czytelnictwo’
czëtnik ‘czytnik’
czëtôrka ‘czytelniczka’
czëtôrz ‘czytelnik’

dac do gazétów, wsadzëc w gazétë ‘podać do gazet’
dac do pùbliczny wiédze, ògłosëc, òpùblikòwac ‘opublikować, podać do wiadomości’
debata, dowòdzëzna ‘debata’
dekòder ‘dekoder’
diskùsyjné / kôrbiónkòwé fòrum ‘forum dyskusyjne’
dopòwiedzenié, dopòwiesc ‘komentarz’
dopòwiôdôcz ‘komentator’
dotëgiwôcz wiédzów, kòrespòndent ‘korespondent’
dowòdzëzna, debata ‘debata’
drobné ògłoszenié ‘ogłoszenie drobne; anons’
dubbing ‘dubbing’
dwaniedzélnik, dwatidzenik ‘dwutygodnik’
dzélëk, rubrika ‘rubryka, odcinek’
dzénnik, codniowô gazéta ‘dziennik’

editorsczi wëzdrzatk ‘szata edytorska’
elektroniczné media ‘media elektroniczne’
emisjô ‘emisja’
emisjô programù, nadôwanié programù ‘emisja programu’
emitowac ‘emitować’
eter ‘eter’

felietón ‘felieton’
felietónistka ‘felietonistka’
filmik ‘filmik’

gadzélskô / gadzënowô gazéta ‘gadzinówka’
gazécëskò ‘piśmidło’
gazécôrka ‘gazeciarka’
gazécôrz ‘gazeciarz’
gazétka ‘pisemko, gazetka’
gazétnictwò ‘gazeciarstwo’
gazétniczka ‘dziennikarka’
gazétnik ‘dziennikarz’

gazétnô pismienizna, repòrtérstwò ‘reporterstwo’
gazétnô szôtora, szôtorc ‘szmatławiec’
gazétnô warkòwniô / gazétnikòwi wark ‘warsztat dziennikarski’
gazétnô znowina ‘kaczka dziennikarska’
gazétny pisywôcz, repòrter ‘reporter’
głos niewidzewny (lektorsczi) ‘głos lektorski’
gracza / graczała, pisajk ‘pismak’

infòrmacjô, pòszét, wiadło ‘informacja’
internetowi przezérnik ‘przeglądarka internetowa’
internetowô starna ‘strona internetowa’
internetowô sznëkrownica ‘wyszukiwarka internetowa’

kamera ‘kamera’
kanał, karnôl ‘kanał’
karno czëtińców ‘grono czytelników’
karno redakcyjné / redakcjowé ‘zespół redakcyjny’
kiosk, bùdka ‘kiosk’
kòlegium redakcyjné / redakcjowé ‘kolegium redakcyjne’
kòlpòrtôż ‘kolportaż’
kòmentatór ‘komentator’
kòmentôrz ‘komentarz’
kòncesjô ‘koncesja’
kòrektór ‘korektor’
kòrespòndent, dotëgiwôcz wiédzów ‘korespondent’
kôrbiónka, wëwiôd ‘wywiad’
kôrbiónkòwé / diskùsyjné fòrum ‘forum dyskusyjne’
kritik, òsądzca ‘krytyk’
kwartalnik, wiertelnik ‘kwartalnik’

lësta szlagrów, szlagrowô lësta ‘lista przebojów’

medialné nosniczi ‘nośniki medialne’
mediowé bióro ‘biuro prasowe’
mediowi rzecznik ‘rzecznik prasowy’
mediowô kònferencjô ‘konferencja prasowa’
mërgówka ‘migawka’
mikrofón ‘mikrofon’
mòderatór ‘moderator’
môl rozsélny, rozgłosniô ‘rozgłośnia’
môl wësélny, nadôwnô stacjô ‘stacja nadawcza’

nadajnik / nadôwnik ‘nadajnik’
nadczidka, wzmiónka / zmiónka ‘wzmianka’
nadôwanié programù, emisjô programù ‘emisja programu’
nadôwca ‘nadawca’
nadôwnô stacjô, môl wësélny ‘stacja nadawcza’
nagranié ‘nagranie’
nagrëwac ‘nagrywać’
na òbkłôdce ‘na okładce’
na żëwò ‘na żywo’
niedzélnik, tidzenik ‘tygodnik’
nôleżnicë redakcji ‘członkowie redakcji’

òbrobic tekst ‘zredagować’
òbzerac ‘oglądać’
òbzérnosc ‘oglądalność’
òbzérôcz ‘widz’
òbznôjmnik, biuletin ‘biuletyn’
òdbiér ‘odbiór’
òdbiérca, òdbiérôcz ‘odbiorca’
òdbiérnik ‘odbiornik’
òglowòtematiczny / òglowòtematowi cząnik, rozmajitotemòwi cząnik ‘czasopismo ogólnotematyczne’
òglowô dba, pùblicznô òpiniô, pùbliczny pòzdrzatk ‘opinia publiczna’
ògłosëc, òpùblikowac, dac do pùbliczny wiédzë ‘opublikować’
òpinioùrobny ‘opiniotwórczy’
òpùblikowac, ògłosëc, dac do pùbliczny wiédzë ‘opublikować’
òsądzca, kritik ‘krytyk’

periodik ‘periodyk’
pilot ‘pilot’
pisajk, gracza / graczała ‘pismak’
pismionkò ‘pisemko’
pismiono, cząnik ‘gazeta, czasopismo’
pòczëtnosc ‘poczytność’
pòpôłniowô gazéta ‘popołudniówka’
pòprawienié ‘sprostowanie’
pòrtal ‘portal’
pòszét, wiadło, infòrmacjô ‘informacja’
prasa ‘prasa’
prasowi òrgan ‘organ prasowy’
prenumerata ‘prenumerata’

prenumeratór ‘prenumerator’
prenumeratórka ‘prenumeratorka’
prenum(e)rowac ‘prenumerować’
prezenterka ‘prezenterka’
program ‘program’
program telewizyjny ‘program telewizyjny’
prospekt, zachãcba ‘prospekt’
przesél, transmisjô ‘transmisja’
przédny redaktór ‘redaktor naczelny’
pùblicznô òpiniô, pùbliczny pòzdrzatk, òglowô dba ‘opinia publiczna’
pùblikacjô ‘publikacja’
pùblikòwać ‘publikować’

radio ‘radio’
radioaparat, radioòdbiérnik ‘radioodbiornik’
radiofòniô ‘radiofonia’
radioòdbiérnik, radioaparat ‘radioodbiornik’
radiosłëchińc ‘radiosłuchacz’
radiostacjô ‘radiostacja’
radiowé studio ‘studio radiowe’
radiówc ‘radiowiec’
redakcjowé kòlegium ‘kolegium redakcyjne’
redaktorstwò ‘redaktorstwo, dziennikarstwo’
redaktór ‘redaktor’
reklamòdôwôcz ‘reklamodawca’
reklamòwi rënk ‘rynek reklamowy’
repòrtażista ‘autor reportaży’
repòrtażistka ‘autorka reportaży’
repòrter, gazétny pisywôcz ‘reporter’
repòrtérstwò, gazétnô pismienizna ‘reporterstwo’
repòrtérzëzna ‘reporterstwo’
rozegracjowizna, show-biznes ‘show-biznes’
rozgłosniô, môl rozsélny ‘rozgłośnia’
rozmajitotemòwi cząndnik, òglowòtematiczny / òglowòtematowi cząndnik ‘czasopismo ogólnotematyczne’
rubrika ‘rubryka’

sekretéra redakcje / redakcji ‘sekretarz redakcji’
show-biznes, rozegracjowizna ‘show-biznes’
szlagrowô lësta, lësta szlagrów ‘lista przebojów’

słëchalnosc ‘słuchalność’
słëchińc ‘słuchacz’
słëchińcka ‘słuchaczka’
słëchińcowie, aùditorium ‘słuchacze, audytorium’
słëchawiszcze ‘słuchowisko’
spiker, zapòwiôdôcz ‘spiker’
spòlëznowi pòrtal ‘portal społecznościowy’
spòt, zôchãcka ‘spot’
sproscenié ‘sprostowanie’
strzódtitel ‘śródtytuł’
szôtorc, gazétnô szôtora ‘szmatławiec’
szpalta ‘szpalta’

tekst wprowôdzający / wstãpny ‘artykuł wstępny’
teleòbzérôcz, telewzérôcz ‘telewidz’
telewizjô ‘telewizja’
telewzérnik, zdrzélnik ‘telewizor’
telewizyjny prezentéra ‘prezenter telewizyjny’
tidzenik, niedzélnik ‘tygodnik’
titel ‘tytuł nagłówek’
transmisjô, przesél ‘transmisja’

wëdac ‘opublikować’
wëdawac ‘wydawać’
wëwiôd, kôrbiónka ‘wywiad’
wiadło, infòrmacjô, pòszét ‘informacja, wiadomość’
wieczorinka ‘wieczorynka’
wiertelnik, kwartalnik ‘kwartalnik’
wprowôdny articzel, wstãpny articzel ‘artykuł wstępny’
wsadzëc w gazétë, dac do gazétów ‘podać do gazet’
wzmiónka / zmiónka, nadczidka ‘wzmianka’

zapisanié, abònament ‘abonament’
zapòwiôdôcz, spiker ‘spiker’
zdrzélnik, telewzérnik ‘telewizor’
zestôwk wiadomòsców / wiadłów ‘serwis informacyjny’
zmiónka / wzmiónka, nadczidka ‘wzmianka’
zachãcba, prospekt ‘reklama, prospekt’
zôchãcka, spòt ‘spot’
zôpòwiesc ‘zapowiedź’

zredagòwac ‘zredagować’
zwãkówc, zwãkòwi méster ‘dzwiękowiec’
zwiestnik ‘zwiastun’

UCHWAŁY
RADY
JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

RJK

UCHWAŁA NR 1/RJK/16 Z DNIA 20.01.2016 R. W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z TERMINAMI MUZYCZNYMI – LITRY G–I

Rada Języka Kaszubskiego proponuje do stosowania następujące słownictwo związane z terminami muzycznymi – litery g–i:

G, g ‘G, g’
G-dur ‘G-dur’
galant ‘na szëkòwny ôrt, galant’
galop ‘skòkã, galop’
gama ‘gama’
gama mollowa harmoniczna ‘gama mòllowô harmónicznô’
gama mollowa melodyczna ‘gama mòllowô melodicznô’
gama mollowa naturalna ‘gama mòllowô nôtëralnô’
gawot ‘gawòt’
g- moll ‘g-mòll’
Ges, ges ‘Ges, ges’
Ges-dur ‘Ges-dur’
Geses, geses ‘Geses, geses’
giocoso, gioioso ‘wiesoło’
Gis-dur ‘Gis-dur’
Gisis, gissis ‘Gisis, gisis’
gis-moll ‘gis-mòll’
gitara ‘gitara’
giusto ‘gwôsno’
glissando ‘pùrgającë sã’
głos ‘głos’
głośnik ‘głosnik’
głośność dźwięku ‘głosnosc zwãkù’
gong ‘gòng’
goniony ‘gòniony, nëkóny’
gospel ‘gòspel’

graduał ‘knéga liturgicznëch spiéwów’
gramofon ‘gramòfón’
gramofonowa płyta ‘gramòfónowô płita / plata’
gran cassa ‘wiôldżi bãben’
grandioso ‘majestaticzno’
grave ‘pòmalëczno’
grazioso ‘lubkò, miło, wdzãczno’
gregoriański chorał ‘grégòriańsczi chòrôł’
gregoriański śpiew ‘grégòriańsczi spiéw’
gruppetto ‘òbiegnik’
gryf ‘grif’
guziki ‘knąpë’

H, h ‘H, h’
H-dur ‘H-dur’
habanera ‘habanera’
hajduk ‘hajduk’
happening ‘rozegracjô’
harfa ‘harfa’
harmonia ‘harmónia’
harmonijka ustna ‘brëmza’
harmonika ‘harmónika’
harmonizacja ‘harmónizacjô’
hawajska gitara ‘hawajskô gitara’
hejnał ‘hejnôł’
helikon ‘helikón’
Hes, hes ‘Hes, hes’
Heses, heses ‘Heses, heses’
heurystyka ‘zdrzódłoznôwstwò’
hi-fi ‘wiérny zwãk’
hip-hop ‘hip-hòp’
Hisis, hisis ‘Hisis, hisis’
h-moll ‘h-mòll’
homofonia ‘hòmòfóniô’
hopak ‘hòpôk’
humoreska ‘hùmòreska, szołobùłka’
hymn ‘himn’
Hz, herc ‘Hz, herc’

idiofony ‘idiofónë’
ilustracyjna muzyka ‘òbrôzkòwô mùzyka’

imitacja ‘imitacjô, pòwtôrzanié’
impetuoso ‘bùrzlëwò’
impostacja ‘impòstacjô’
impresario ‘bismón kùńsztu’
impresjonizm ‘impresjonizna’
improwizacja ‘improwizacjô’
incalzando ‘napiérającë’
incipit ‘pòczątk’
indeciso ‘wichlającë sã’
infradźwięki ‘infrazwãczi’
instrumentacja ‘instrumentacjô’
instrumentalista ‘instrumentalista, mùzyk, mùzykant, grôjk’
instrumenty muzyczne ‘mùzyczné instrumentë’
interludium ‘interludium’
intermezzo ‘intermezzo’
interpretacja ‘interpretacjô’
interwał ‘interwôł’
intonacja ‘intonacjô’
intrada ‘wstãp’
intrepido ‘smiało’
introdukcja ‘wprowadzenié’
inwencja ‘inwencjô’
inwersja ‘inwersjô’
iringendo ‘pònëkiwającë’
izometria ‘izometriô’
izorytmia ‘izoritmiô’

UCHWAŁA NR 2/RJK/16 Z DNIA 12.10.2016 R. W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z TERMINAMI MUZYCZNYMI – LITRY J–K

Rada Języka Kaszubskiego proponuje do stosowania następujące słownictwo związane z terminami muzycznymi – litery j–k:

janczarska kapela ‘janczarskô kapela’
jazz ‘dżez’
jednogłosowość ‘jednogłosowòsc’
jednoimienne gamy ‘jednomionowé gamë’
jednokreślna lub razkreślna oktawa ‘jednokreslnô òktawa, rôzkreslnô òktawa’
jodłowanie ‘jodłowanié’

kadryl ‘kadril’
kadencja ‘kadencjô’
kakofonia ‘kakòfóniô’
kalafonia ‘kalafóniô’
kalikowanie ‘kalikòwanié, deptanié kòl òrganów’
kameralna muzyka ‘kameralnô mùzyka’
kamerton ‘kamertón, widełczi do strojeniô’
kancjonały ‘kancjonałë’
kankan ‘francësczi szoc kankan’
kanon ‘kanón’
kantata ‘kantata’
kantor ‘kantór, przédny spiéwôk’
kantyczki ‘kanteczczi’
kantylena ‘kantilena, spiéwnô lëniô’
kapodaster ‘kapòdaster’
kaprys ‘kapris, mùzyczny nëk’
kasownik ‘kasownik’
kastaniety ‘kastanietë, hiszpańsczé klekòtczi’
kastraci ‘kastracë’

kawatyna ‘kawatina’
kiloherc ‘kiloherc’
klarnet ‘klarnéta’
klaster ‘klaster, zwãkòwô plama’
klasycyzm ‘klasycëzna / klasycyzm’
klawesyn, klawicymbal ‘klawesyn, klawicymbôł’
klawiatura ‘klawiatura’
klawikord ‘klawikòrd’
klucz: sopranowy (wiolinowy), altowy, tenorowy, basowy ‘klucz: sopranowi (wiolinowi), altowi, tenorowi, basowi’
klawiszowe instrumenty ‘klawiszowé instrumentë’
kobza ‘kòbza’
kocioł ‘kòceł’
koda ‘kòda, zakùńczenié’
koloratura ‘kòloratura’
kolorystyka ‘kòloristika’
kompozycja ‘kòmpòzycjô, mùzyczny ùsôdzk’
kompozytor ‘kòmpòzytór, ùsôdzca mùzyczi’
koncert ‘kòncert, mùzycznô rozegracjô’
koncertmistrz ‘kòncertméster’
konkretna muzyka ‘kònkretnô mùzyka’
konkursy muzyczne ‘mùzyczné kònkùrsë’
konserwatorium ‘kònserwatorium, mùzycznô wëższô ùczbòwniô’
konsonans ‘kònsonans, zgódné brzëmienié’
kontra ‘kòntra, procëm’
kontrabas ‘kòntrabas’
kontrafagot ‘kòntrafagòt’
kontrafaktura ‘kòntrafaktura’
kontralt ‘kòntralt’
kontrapunkt ‘kòntrapùnkt’
kontratenor ‘kòntratenór’
kontredans ‘kòntredans’
kopulacja ‘kòpùlacjô, òrganowô parłãczëna / parłãcz’
kornet ‘kòrnéta’
koryfeusz ‘kòrifeùsz, przédnik chùru’
kościelna kadencja, plagalna ‘kòscelnô kadencjô, plagalnô’
kościelne skale ‘kòscelné skale’
kotły ‘kòcłë’
kotylion ‘kòtilión’
koza ‘kòza, dudë’
kozak ‘kòzôk’

krakowiak ‘krakòwiôk’
kropka ‘kropka’
krytyka muzyczna ‘mùzycznô kritika’
krzyżyk, krzyżyk podwójny ‘krziżëk, dëbeltowi krziżëk’
ksylofon ‘ksylofón’
kujawiak ‘kùjawiôk’
kuplet ‘kùplet’
kurant ‘kùrant, pòzytiwka’
kwartet ‘kwartet’
kwartola ‘kwartóla’
kwartowy akord ‘kwartowi akòrd’
kwartsekstowy akord ‘kwartosekstowi akòrd’
kwinta ‘kwinta’
kwintet ‘kwintet’
kwintola ‘kwintóla’

UCHWAŁA NR 3/RJK/16 Z DNIA 12.10.2016 R. W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z TERMINAMI MEDIALNYMI

Rada Języka Kaszubskiego proponuje do stosowania następujące słownictwo związane z terminami medialnymi:

abonament ‘abònament, zapisanié’
abonent ‘abònent’
abonentka ‘abònentka’
abonować ‘abònowac’
anons ‘anons’
antena ‘antena’
antena nadawcza ‘nadôwczô / nadôwnô antena’
antena odbiorcza ‘òdbiorczô / òdbiérnô antena’
antena satelitarna ‘satelitarnô antena’
artykulik ‘articzelk’
artykuł ‘articzel’
artykuł wstępny ‘wprowôdny articzel, wstãpny articzel’
audycja ‘aùdicjô’
audytorium, słuchacze ‘aùditorium, słëchińcowie’
autor reportaży ‘repòrtażista’
autorka reportaży ‘repòrtażistka’
autoryzacja ‘aùtorizacjô’

biuletin, òbznôjmnik ‘biuletyn’
biuro prasowe ‘mediowé bióro’

czas antenowy ‘czas antenowi’
czasopismo ‘cządnik, pismiono’
czasopismo ogólnotematyczne ‘òglowòtematiczny / òglowòtematowi cządnik, rozmajitotemòwi cządnik’
częstotliwość ‘czãstotlëwòsc’

członkowie redakcji ‘nôleżnicë redakcji’
czytelnictwo ‘czëtnictwò, czëtelnictwò’
czytelniczka ‘czëtińcka, czëtôrka’
czytelnik ‘czëtińc, czëtôrz’
czytnik ‘czëtnik’

debata ‘dowòdzëzna, debata’
dekoder ‘dekòder’
dubbing ‘dubbing’
dwutygodnik ‘dwaniedzélnik, dwatidzenik’
dziennik ‘codniowô gazéta, dzénnik’
dziennikarka ‘gazétniczka’
dziennikarz ‘gazétnik’
dźwiękowiec ‘zwãkòwi méster, zwãkówc’

emisja ‘emisjô’
emisja programu ‘emisjô programù, nadôwanié programù’
emitować ‘emitowac’
eter ‘eter’

felieton ‘felietón’
felietonistka ‘felietónistka’
filmik ‘filmik’
forum dyskusyjne ‘diskùsyjné / kôrbiónkòwé fòrum’

gadzinówka ‘gadzélskô / gadzënowô gazéta’
gazeciarka ‘gazécôrka’
gazeciarz ‘gazécôrz’
gazeciarstwo ‘gazétnictwò’
głos lektorski ‘głos niewidzewny (lektorsczi)’
grono czytelników ‘karno czëtińców’

informacja ‘infòrmacjô, pòszét, wiadło’

kaczka dziennikarska ‘gazétnô znowina’
kamera ‘kamera’
kanał ‘kanał, karnôl’
kiosk ‘bùdka, kiosk’
kolegium redakcyjne ‘kòlegium redakcyjné / redakcjowé’
kolportaż ‘kòlpòrtôż’
komentarz ‘dopòwiedzenié, dopòwiesc, kòmentôrz’

komentator ‘kòmentatór, dopòwiôdôcz’
koncesja ‘kòncesjô’
konferencja prasowa ‘mediowô kònferencjô’
korektor ‘kòrektór’
korespondent ‘dotëgiwôcz wiédzów, kòrespòndent’
krytyk ‘kritik, òsądzca’
kwartalnik ‘wiertelnik, kwartalnik’

lista przebojów ‘lësta szlagrów, szlagrowô lësta’

media elektroniczne ‘elektroniczné media’
migawka ‘mërgówka’
mikrofon ‘mikrofón’
moderator ‘mòderatór’

nadajnik ‘nadajnik / nadôwnik’
nadawca ‘nadôwca’
nagłówek, tytuł ‘titel’
nagranie ‘nagranié’
nagrywać ‘nagrëwac’
na okładce ‘na òbkłôdce’
na żywo ‘na żëwò’
nośniki medialne ‘medialné nosniczi’

odbiorca ‘òdbiérca, òdbiérôcz’
odbiornik ‘òdbiérnik’
odbiór ‘òdbiér’
oglądać ‘òbzerac’
oglądalność ‘òbzérnosc’
ogłoszenie drobne, anons ‘drobné ògłoszenié’
opinia publiczna ‘òglowô dba, pùblicznô òpiniô, pùbliczny pòzdrzatk’
opiniotwórczy ‘òpinioùrobny’
opublikować, podać do wiadomości ‘dac do pùbliczny wiédze, ògłosëc, òpùblikòwac, wëdac’
organ prasowy ‘prasowi òrgan’

periodyk ‘periodik’
pilot ‘pilot’
pisemko, gazetka ‘gazétka, pismionkò’
pismak ‘gracza / graczała, pisajk’
piśmidło ‘gazécëskò’

poczytność ‘pòczëtnosc’
popołudniówka ‘pòpôłniowô gazéta’
poczytność ‘czëtiwnota, pòczëtnosc’
podać do gazet ‘dac do gazétów, wsadzëc w gazétë’
portal ‘pòrtal’
portal społecznościowy ‘spòlëznowi pòrtal’
prasa ‘prasa’
prenumerata ‘prenumerata’
prenumerator ‘prenumeratór’
prenumeratorka ‘prenumeratórka’
prenumerować ‘prenum(e)rowac’
prezenter telewizyjny ‘telewizyjny prezentéra’
prezenterka ‘prezenterka’
program ‘program’
program telewizyjny ‘program telewizyjny’
prospekt ‘prospekt, zachãcba’
przeglądarka internetowa ‘internetowi przezérnik’
publikacja ‘pùblikacjô’
publikować ‘pùblikòwać’

radio ‘radio’
radioodbiornik ‘radioaparat, radioòdbiérnik’
radiofonia ‘radiofòniô’
radiosłuchacz ‘radiosłëchińc’
radiostacja ‘radiostacjô’
radiowiec ‘radiówc’
redaktor ‘redaktór’
redaktor naczelny ‘przédny redaktór’
redaktorstwo, dziennikarstwo ‘redaktorstwò’
reklamodawca ‘reklamòdôwôcz’
reporter ‘gazétny pisywôcz, repòrter’
reporterstwo ‘gazétnô pismienizna, repòrtérstwò, repòrtérzëzna’
rozgłośnia ‘môl rozsélny, rozgłosniô’
rubryka, odcinek ‘dzélëk, rubrika’
rynek reklamowy ‘reklamòwi rënk’
rzecznik prasowy ‘mediowi rzecznik’

sekretarz redakcji ‘sekretéra redakcje / redakcji’
serwis informacyjny ‘zestôwk wiadomòsców / wiadłów’
show-biznes ‘rozegracjowizna, show-biznes’
słuchacz ‘słëchińc’

słuchacze, audytorium ‘słëchińcowie, aùditorium’
słuchaczka ‘słëchińcka’
słuchalność ‘słëchalnosc’
słuchowisko ‘słëchawiszcze’
spiker ‘spiker, zapòwiôdôcz’
spot ‘spòt, zôchãcka’
sprostowanie ‘pòprawienié, sproscenié’
stacja nadawcza ‘môl wësélny, nadôwnô stacjô’
strona internetowa ‘internetowô starna’
studio radiowe ‘radiowé studio’
szata edytorska ‘editorsczi wëzdrzatk’
szmatławiec ‘gazétnô szôtora, szôtorc’
szpalta ‘szpalta’

śródtytuł ‘strzódtitel’

telewidz ‘teleòbzérôcz, telewzérôcz’
telewizja ‘telewizjô’
telewizor ‘zdrzélnik, telewizór’
transmisja ‘transmisjô, przesél’
tygodnik ‘niedzélnik, tidzenik’
tytuł, nagłówek ‘titel’

warsztat dziennikarski ‘gazétnô warkòwniô / gazétnikòwi wark’
wiadomości telewizyjne / dziennik telewizyjny ‘codniowé wiadła / wiadomòscë’
widz ‘òbzérôcz’
wieczorynka ‘wieczorinka’
wydawać ‘wëdawac’
wyszukiwarka internetowa ‘internetowô sznëkrownica’
wywiad ‘kôrbiónka, wëwiôd’
wzmianka ‘wzmiónka / zmiónka, nadczidka’

zapowiedź ‘zôpòwiesc’
zespół redakcyjny ‘karno redakcyjné / redakcjowé’
zredagować ‘zredagòwac, òbrobic tekst
zwiastun ‘zwiestnik’

REFERATË
KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ

RJK

Édwôrd Bréza

Jak dbelë ò kùlturã kaszëbsczégò jãzëka przed pòwòłanim Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

Òdpòwiôdającë prosto na taką problemã, mòże rzeknąc, że dzejania te ze stronë Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô (KPZ) i pòjedincznëch Pòmòrzónów Kaszëbów jidze sprowadzëc do taczich hewò fòrmów:

1) Òrganizowanié przez Zarząd Partu KPZ w Kòscérznie, jaczégò przédnikã béł Jan Machùt, drëch, szkólny historie ze Spòdleczny Szkòłë Nr 1 (z lat 1958–1960), czej jô ùcził tu religie w wëmiarze 38 gòdzyn na tidzéń, **Wdzydzczich Pòtkaniów**, w jaczich brelë ùdzél kaszëbskò-pòmòrsczi pisarze i tpzw. kùlturowi aktiw, to je szkólny, nôleżnicë KPZ. Na Pòtkaniach tëch jesmë òbgadiwelë ôrtë wprowôdzaniô regionalnëch témów do spòdlecznëch i strzédnëch szkòłów. W bùdinkù Wòjewódzczégò Kòmitetu PZPR we Włocławkù òdbëła sã specjalnô kònferencjô, namienionô metodóm wprowôdzaniô w żëcé wôrtnotów regionalny kùlturë, gdze m.jin. – pamiãtóm – referat miôł dr A. Bùkòwsczi i piszący te słowa. Òmôwiôł jem tam m.jin. pòjãcé regionalizmù. Z Wdzydzczich Pòtkaniôw pamiãtóm wëstąpienié w diskùsji Jana Trepczika: *Chto jô jem? – Niemc jô nie jem, Pòlôch jô nie jem*. – *Kaszëba jô jem*. Na jinszim zéńdzenim ten prawie ùczãstnik zaapelowôł do pòzeszłëch: *Òtwórzta òkna i dwiérze, niech tu wiãcy kaszëbiznë wléze.*

Gorącé wëstąpienia L. Bądkòwsczégò, spòkójné perswazje T. Bòlduana, meritoriczné infòrmacje ò historie szkólnégò tegò przedmiotu z LO w Kòscérznie J. Knybë, chtëren ùdostôł pózni doktorat z etnografie na UMK w Toruniu, bëłë dobrze przëjimóné przez ùczãstników. Ò ùczbie kaszëbsczégò jãzëka nicht wnenczas nie mëslôł, bò pòzwanié w cządze PRL-u mòwë Kaszëbów jãzëkã bëłobë zarô òdebróné jakno znanka separatizmù[1]. Dlôte i najô òrganizacjô przëjimnãła pòzwã Kaszëbskò-**Pòmòrsczé** Zrzeszenié, to je zrzesz, co òbjimô nié le Kaszëbë, ale téż Kòcewié i mòże Tëchòlsczé Bòrë, to je wnetka tak, jak ù Cenôwë, chtëren na témã grańców Kaszëb ni miôł dokładno wërobionégò pòzdrzatkù, a w spisënkù kaszëbsczich pòzwów môlëznów nalôzł plac nié le dlô Kòcewiô i Bòrów, ale téż Krajnë i Gduńsczégò Pòwislô, to je malbòrsczi zemi. Nie spòdzéwelë sã téż czasów, czedë Kaszëbi bãdą ùczëlë swòji mòwë w szkòłach, téż bëlny kaszëbsczi pisarze. Tak wërazno we wstãpie do ksążczi „Jasiek z Knieji” gôdôł H. Derdowsczi: „do tego nie dojdzie”.

---

[1] Znankòwné, że jesz w 1987 T. Bòlduan w swòjim Bedekerze kaszubskim s. 380–381 pisze (ò J. Trepczikù): Drëdżim mòtiwã [pòezji Trepczika] je **dwigónô do równi jãzëka kaszëbskô mòwa**.

Ti, co w mòwie Kaszëbów widzelë apartny słowiańsczi jãzëk, gôdelë *kaszëbizna*, jak synonimiczno gôdô sã téż *pòlaszëzna, anielszczëzna, francëszczëzna, czesczëzna* itd. Tegò pilowôł pasowny sekretéra Wòjewódzczégò Kòmitetu PZPR, a arbitrã dlô niegò béł prof. Andrzéj Bùkòwsczi. Gôdało sã tej ò regionalizmie. Jesmë szukelë òdpòwiedzów na to, jak przekazëwac wiédzã ò regionie ùczniòm: w òsóbny regionalny wkłôdce w òglowòpòlsczich ùczbòwnikach, zacwierdzonëch przez pòùczënowé wëszëznë? Më rozmiszlelë téż ò mòżlëwòcë wëdaniô apartnégò regionalnégò ùczbòwnika na wszëtczé szkòłowé przedmiotë. Z tim parłãczëła sã mësla apartnégò regionalnégò przedmiotu w fòrmie 1 gòdzënë na tidzéń, ale z òficjalnym wnioskã do Minysterstwa jesmë nie wëstąpilë.

Jakno przédnik Kòmisje Pòùczënë kòl KPZ jô zgrôwôł do stwòrzeniô programù dlô spòdlecznëch i strzédnëch szkòłów. Na pòlsczi jãzëk program taczi w òbrëmienim lëteraturë przërëchtowôł T. Lipsczi, do gramaticzi É. Bréza, do historie J. Machùt, geògrafie E. Kloka, fizyczi i chemie K. Pòbłocczi, to je szkólny tëch przedmiotów w Spòdleczny Szkòle Nr 1 w Kòscérznie, z jaczima jem tam robił na zôczątkù swòji pedagògòwò-didakticzny robòtë, spiéwù – Z. Kamińskô, nie pamiãtóm, chto przëszëkòwôł program na religiã, ale jesmë mëslelë ò kùlce môlowëch madonnów: Matczi Bòżi Swôrzewsczi – Królewi Nordowëch Kaszëbów, Matce Bòżi Swiónowsczi – Królewi Pôłniowëch Kaszëbów, Matce Bòżi Piasecczi (Piaseczno w tczewsczim pòwiece na Kòcewim), pózni doszła Matka Bòskô Królewô Familiów w Kòscérznie w kòscele Sw. Trójcë (farze), kùlt szérzwiony przez dzekana i probòszcza ks. Prałata Mariana Szczepińsczégò, Lëpùskô Pani (NM Panna w Lëpùszu, pòwiôt Kòscérzna), kùlt ùcwierdzywôł ks. kan. Zygmùnt Jutrzenka-Trzebiatowsczi, chtërnégò jem witôł wiérztą òb czas probòszczowsczi introdukcje jakno ùczeń kl. VII w Lëpùszu, a òddzãkòwôł sã z nim wdzãczno jakno profesor Gduńsczégò Ùniwersytetu m.jin. za pòbùdowóny kòscół pw. Sw. Rocha w Kaliszu, czej òdchôdôł na emeriturã probòszcza parafie (òpisôł to w swòjich wspòminkach). Programë te pisóné colemało rãczno, przepisôł jem na maszinie, zacwierdzoné òstałë na jaczims z Wdzydzczich Pòtkaniów i wëdóné przez KPZ.

2) Wëdanié z regionalny problematiczi didakticzny pòmòcë dlô szkólnëch w pòstacji referatów akademicczich szkólnëch (i mgr T. Lipsczégò jakno bëlnégò pòlonistë) pt. *Bliżej regionu i ucznia*, gdze referatë abò artikle w lëczbie 18 zebrôł drëch Édwôrd Mazurkewicz, zrecenzowôł pòdpisóny, òn téż napisôł *Przedmowę* i òpùblikòwôł swój referat „Región a òglowòpòlskô kùltura i lëteratura”; tomik wëszedł w Wëdôwiznie Gduńsczégò Ùniwersytetu w 1993 r.; òpùblikòwôł tu téż swój artikel „Kaszëbskò-pòmòrsczé wdôrniczi w szkòle” historik J. Bòrzëszkòwsczi. G. Surma pòkôzała,

jak w szkòle wprowadzac wiédzã ò dialektach i gwôsnëch pòzwach (ònomasticznô problematika); mùsz je dodac, że ta problematika stała sã témą rozwôżaniów na Òglowòpòlsczi Ònomasticzny Kònferencji (tpzw. OKO) z ùdzélã zagrańcowëch gòscy w Szczecyńsczim Ùniwersytece, w Szczecënie, a w òmôwióny pùblikacji J. Tréder przedstawił tekst „Pòlsczégò jãzëka ùczba... w dialekce”. Tu, jak je widzec, pòdpòwiescë jak pòprowadzëc ùczbë namienioné lëdowi mòwie, to je dialektóm. Jô w Szczecënie gôdôł ò ònomasticzny problematice w szkòłowëch programach: nôczãstszé miona i nôzwëska Pòlôchów, pòchòdzenié pòzwów môlëznów zamieszkaniô i nôblëższégò òkòlô.

3) Ùsadzył jem wskôzã *Scientia est diffusibilis* „Wiédzô chce bëc przekazywónô”, dlôte jem sã angażowôł jesz jakno szkólny w szkòłach kòscersczégò krézu w òdczëtë TWP w gminach Lëpùsz, Stôrô Kiszewa, Nowô Karczma i jinëch, gôdôł jem ò mionach, nôzwëskach, pózni pòzwach miast Gduńsczégò Pòmòrzô, kùlturze pòlsczégò jãzëka w LO w Kartuzach, Somòninie, Wejrowie, Gdini, Braniewie. Jô pòwiôdôł téż ò pòchòdzenim geògrafnëch pòzwów. Tłómacził jem (pò 1990 r.) religijną i òbëczajową słowiznã sparłãczoną z cządã Gòdów i Jastrów.

4) **Kùltura kaszëbiznë** tikała prédno **kaszëbsczégò pisënkù**. Z pisënkã mielë jiwer wszëtcë Kaszëbi, co chcelë zapisac w rodny mòwie wëpòwiôdóny tekst. Wiedno mielë dwie mòżlëwòtë: abò zapisëwac lëtrama znónyma z pòlsczégò jãzëka, abò pòsługiwac sã specjalnyma, dodôwkòwima znakama. Chcemë przëbôczëc, że bez specjalnëch znaków zaczął zapisënk kaszëbsczich tekstów F. Cenôwa (pózni równak ùżiwôł rozmajitëch ôrtów zapisywaniô: tpzw. wszechsłowiańsczi alfabét, czesczi pisënk i jiny), H. Derdowsczi i jinszi. Wiele tôklów robił pisënk wszëtczim pisarzóm wespół z A. Majkòwsczim czë ks. Léònã Heyką.

Dlôte L. Bądkòwsczi w miono Związkù Pòlsczich Pisarzów, jakò jegò nôleżnik zwòłôł na 24 II 1974 r. (bëła to niedzela) do sedzbë Związkù kòl szas. Straganiarsczi we Gduńskù na zéńdzenié, gdze òkróm pisarzów bëlë rôczony É. Bréza i J. Tréder jakno niedôwny doktorzë (z r. 1972 i 1973) z Zakładu Pòlsczégò Jãzëka Gduńsczégò Ùniwersytetu. Akùrôtno pamiãtóm tã niedzelã, bò béł jem na nôùkòwi kònferencje w Krakòwie, jakô miała sã skùńczëc w sobòtã, òdjachôł jem równak w piątk, żebë wrócëc w sobòtã reno dodóm. W niedzelã 24 II bëła téż roczëzna mòji sp. Mëmczi, czej całô familiô zbiérała sã na tatkòwiznie ù bracynë. Mëmkã jem tej mòcno przeprôszôł za to, że nie bëło mie na familijnym pòtkanim, tak mie zanôlégało na bëtnoscë na zéńdzenim ù L. Bądkòwsczégò. Òstało na nim wëbrónëch 6 nôleżników przińdny kòmisje. Bëlë to kaszëbsczi pisarze: A. Labùda, L. Roppel, J. Trepczik, dwùch, jak gôdelë, ùczałëch, ale leno w stãpieniu doktora: É. Bréza i J. Tréder a téż redaktor „Pòmeranie” W. Czedrowsczi. Dlôte, że wielëna nôleżników bëła do pôrë, przińdny prédnik Kòmisje dostôł prawò dëbeltnégò głosu, z jaczégò – jak sã pózni òkôzało – nie bëło pòtrzébnotë kòrzëstac. W sytuacje wątplëwòtów Kòmisjô miała prosëc ò nôdbã ks. dr. B. Sëchtã. Praktika pòkôzała, że takô pòtrzébnota nie zajistniała.

Kòmisjô òstała zmùszonô abò sama sebie miała zmùszoné do dosc rigòristicznëch wëmôganiów: do 15 VI 1974 r. miałë bëc zrëchtowóné wskôzë pisënkù, chtërne jakno Projekt chcelë wësłac do nôùkòwëch òstrzódków w kraju, gdze ùczałi zajimają sã dialektologią, to je przede wszëtczim Zakłôd Słowianoznajôrstwa PAN we Warszawie, Institut Pòlsczégò Jãzëka w Krakòwie, ùniwersytetë: (òbadwa) w Lublënie, w Pòznanim, Łodzë, Warszawie, WSP w Szczecënie, Słëpskù, Òlsztënie. Na òrganizacyjnym zéńdzenim w KPZ Kòmisjô sã ùkònstituòwała: przédnik É. Bréza, sekretéra J. Tréder, chtëren protokòłë zéńdzeniów przekôzôł do MKPPiM w Wejrowie, zaòstałi nôleżnicë, to je pisarze i pòecë, a téż red. W. Czedrowsczi; wszëtcë ùdbelë, że bãdą robic, chòcbë nôleżnictwò niechôł jeden czë dwaji nôleżnicë; w przëtrôfkù dalszi rezygnacje mdą dodóny nowi nôleżnicë. Pòstãpné robòcé zéńdzenié òdbëło sã 17 III w MKPPiM w Wejrowie, dalszé 3 IV i 26 IV w Zakładze Pòlsczégò Jãzëka Gduńsczégò Ùniwersytetu.

Cãżôr robòtë przejimnãlë robòtnicë GÙ, dzeląćë sã problemama na pòstãpné zéńdzenia, pòtemù czëtelë nawzôj swòje bédënczi rozrzeszeniów i z pòspólną ùdbą prezentowelë je na plenarnym pòtkanim. L. Roppel colemało zgôdzôł sã z bédënkama ùniwersytecczich adiunktów, czile bédënków zgłôsziwôł A. Labùda, nôczãscy apartné stanowiszcze miôł J. Trepczik, równak w welowaniach nad réżnyma wskôzama òstôwôł przegłosowóny; W. Czedrowsczi miôł nôczãscy rolã òbzérôcza.

Jesmë sã wnenczas zbliżëlë z Jurkã (më zaczãlë so gadac per Të), widzelë, jak sã dofùlowiwómë; Òn, prakticzny znajôrz nordowi kaszëbiznë, jô pôłniowi. Sparłãczëła naju robòta i tak pò prôwdze hierarchiô wôrtnotów, dejałów i célów. Jesmë mòglë wtórzëc za Gòethã: *Füge, du Arbeit, Hand zu Hand; Herzen, zu Herzen* ‘Sparłãczë, robòto, rãkã z rãką, serce z sercã’.

Tak przëszëkòwóné wskôzë jakno projekt òstałë òpùblikòwóné przez Òglowi Zarząd KPZ w 1974 r. z adnotacją: „Do bënowégò ùżiwaniô na prawach rãkòpisu”; miałë 61 strón i òstałë rozesłóné do priwatnëch òsób i nôùkòwëch òstrzódków (zdrzë wëżi). Jak sã mòżna bëło spòdzéwac, nié wszëtcë òdpòwiedzelë na zredagòwóné *Zasady pisowni kaszubskiej*, niejedné głosë, jak np. S. Fikùsa, niczegò nie dôwałë, bò pisôł òn: nié tak, leno tak, gdze „leno tak” bëło jegò wersją zapisënkù wërazu, niechtërny, jak J. Cenôwa, wespółrobilë z aùtorama „Zasad”. Pòchwôlné głosë jesmë dostelë òd prof. H. Pòpòwsczi-Tabòrsczi, najégò Méstra prof. H. Górnowicza, ks. dr. B. Sëchtë. Pò drobnotë mùsz je sygnąc do wejrowsczégò Mùzeùm, gdze jesmë przekôzelë òdpòwiescë respòndentów (òtrzimôł jem so le kòpiã nôdbë prof. Górnowicza).

Nie zapisôł jô sobie dniowi datë najégò zéńdzeniô, czej jesmë razã òdczëtelë nadesłóné diskùsjowé głosë i przëjimnãlë, jak sã nama zdôwało, wôrtné ùwôdżi. W „Projekce” nie bëło apartnégò słowôrzka wërazów pòdôwónëch jakò przikładë w rozwôżaniach pòjedincznëch kwestiów. Tak przëszëkòwóné „Zasady” òstałë òpùblikòwóné w 1975 r. w nakładze 300 egz.; nakłôd ten chùtkò sã rozeszedł, zwëskałë òne baro dobrą notã znajôrków kaszëbiznë: prof. H. Pòpòwsczi-Tabòrsczi („Język Polski" t. 57, 1977, s.76–80) i wnenczas doc. dr hab. K. Handke („Slavia Occidentalis" t. 35, 1978, s.144–146). W wëd. II z 1984 r. bëłë wprowadzoné niejedné pòzmianë, ò jaczich aùtorzë piszą w „Przedmowie" s. 5.

Żëcé wprowôdzô zmianë nié le meritoriczné, ale téż techniczné. Tak téż w najim wëpôdkù zapisywanié nosowégò przédnégò samòzwãkù *ę*, wëmôwiónégò przez Kaszëbów jakno nosowé *a,* przez lëtrã *ę* miało taczi skùtk, że recytatorzë na kònkùrsach wëmôwielë *ę* (nié, jak sã słëchało *ã*, to je pò kaszëbskù *a z blewiązką*, fachòwò *a z tildą*), letkò téż je nacéchòwac labializowóné *ò* i *ù*; technika przëszła tej z pòmòcą òrtografóm. Dlôte téż w 1996 r. na zéńdzenim w sedzbie KPZ bëłë przëjimniãté te spòsobë zapisënkù, bédowóné téż rëchli przez kaszëbską młodzëznã, zrzeszoną w tidzenikù „Tatczëzna".

Zasady pisowni kaszubskiej òprôcowóné przez É. Brézã, ùr. 24 IX 1932 r. i J. Trédra (14 IV 1942 – 2 IV 2015) służą Kaszëbóm ju wicy jak 30 lat przë zgòdze Kòmisji do sprawów Kaszëbsczégò Pisënkù: W. Czedrowsczégò (22 XI 1937 – 18 IV 2011), A. Labùdë (9 VIII 1902 – 24 X 1981), L. Roppla (19 IX 1912 – 12 V 1978) i J. Trepczika (22 X 1907 – 3 IX 1989); jak widzec, żëje jesz piszący te słowa.

Danuta Pioch

Dzejania ticzącé sã standarizacje i normalizacje kaszëbsczégò jãzëka w slédnym dzesãclecym

Do wôżniészich zadaniów stojącëch przed RKJ wôrt je zarechòwac analizã stojiznë kaszëbsczégò jãzëka, wespółrobòtã z pùbliczną administracją, ropòmiónowanié wiédzë ò kaszëbiznie, wëpòwiôdanié sã w sprawach wëdôwiznów, a téż szerok rozmióné dzejania sparłãczoné ze standarizowanim jãzëka.

Kùlturowô rësznota i dzejania dlô rozwiju kaszëbsczégò jãzëka zjiscywałë sã na Kaszëbach ju òd czasów Floriana Cenôwë (tj. òd XIX stolecégò), òstrégò przërëchleniô dostałë pò założenim w 1956 rokù Kaszëbsczégò Zrzeszeniô. Niechtërne z wôżnëch spraw dlô mniészëznowëch strzodowiszczów regùlowała *Kònstitucjô RP* i doòbjasnił *Ùstôw ò systemie edukacje z 1991 rokù*, ale wiatru w żôgle òsoblëwie dodôł *Ùstôw z dnia 6 stëcznika 2005 r. ò nôrodnëch i etnicznëch mniészëznach a téż ò regionalnym jãzëkù* (kaszëbsczim).

W dzejanim Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô ùstôw nen dokładno naznacził nowé òbrëmie dzejnotów i starów nawkół kùlturë i jãzëka. „Za sprawą tegò ùstôwù pierszi rôz w dzejach kaszëbsczi jãzëk dożdôł sã prawnégò chrónieniô, co je niebiwałé w historie kaszëbsczi spòlëznë. Òdnądka przédną sprawą stało sã ùdałé wëzwëskiwanié mòżlëwòtów, jaczé dôwô nowi ùstôw. Żebë to sã mògło zjiscëc, Przédnô Rada KPZ ùdba strategiã chrónieniô a rozwiju jãzëka i kùlturë Kaszëbów. Jednym z ùstanowieniów ny strategie bëło pòwòłanié RKJ[1]. Zjiscëło to sã za sprawą ùchwôlënkù Nr 14 Przédny Radë KPZ z dnia 26 zélnika 2006 rokù[2]. Òd sztótu ji pòwstaniô mijô tej dzesãc lat, lat, je nót rzec, baro robòcëch. Dlô RKJ òsoblëwie wôżné są zôpisënczi Art. 12 gôdającégò ò dodôwkòwëch pòzwach môlów, fizjografnëch òbiektów i darżëców w jãzëkach mniészëznów. Juwerno wôżnym je téż zôpisënk Art. 17, sparłãczonégò z nôùką jãzëka mniészëznowégò a téż nôùką historie i kùlturë. Pòsobny Art. 18 jasno stôwiô zadania òrganów władzë państwòwi, jaczé mają òbrzészk dzejac dlô wspiéraniô rësznotë na rzecz chrónieniô, ùtrzimaniô i rozwiju kùlturowi juwernotë.

---

[1] C. Òbracht-Prondzyńsczi, *Kaszëbi dzys*, Gduńsk 2007, s. 17.

[2] Pòspòdlim do ùtwòrzeniô RKJ bëłë zôpisënczi § 28 ùst. 2 i 4 Statutu Zrzeszeniô Kaszëbskò-Pòmòrsczégò, a téż Strategie chrónieniô i rozwiju kaszëbsczégò jãzëka i kùlturë.

Za to Art. 19. je dlô kaszëbiznë wiôlgą òsoblëwòtą, bò w całoscë je zrzeszony blós z regionalnym kaszëbsczim jãzëkã.

Zôkrãżé dzejaniów RKJ òpisóné w Regùlaminie je dosc szeroczé[3]. Jednym z wôżniészich zadaniów RKJ je standarizowanié kaszëbsczégo jãzëka. Je wiedzec, że Kaszëbi są spòlëzną ùżiwającą rozmajitëch ôrtów rodny mòwë. To bëło wiedno òrãdzą do wiôldżi ceszbë i baro ùbògacywało kaszëbską kùlturã, ale béł to téż òd dôwna jiscënk. Kaszëbsczi dzejarze, jãzëkòznajôrze, wszëtcë, jaczim zanôlégało na jãzëkù, namôwielë do zrównaniô jãzëka pisónégò, znormalizowaniô gò, standarizowaniô, żebë tim spòsobã ùchrónic pòspólné dobro[4]. Bëło wiedzec, że etnolekt zarechòwóny do jãzëków mni ùżiwónëch nie òbróni sã przed pòstãpùjącym dżiniãcym, żelë bãdze fùnkcjonowôł w pòdrobnëch (chòc baro snôżich) òdmianach. Teòrie ò mùszebnoce dogôdaniô sã co do jedny standarizowóny (lëteracczi) fòrmë pisënkù brëkòwałë jak nôflotniészégò rozrzeszeniô – to zadanié dostała Rada Kaszëbsczegò Jãzëka. Nie znaczi to równak, że przed pòwòłanim RKJ nie próbòwelë jãzëka standarizowac[5].

Pierszima tekstama zapisónyma pò kaszëbskù bëłë przekładë dokònóné przez pastorów Szymona Krofeja i Michała Pòntanusa, ò jaczich to przełożënkach gôdô sã, że przedstôwiałë pòlaszëznã nordowi Pòlsczi nacéchòwóną kaszëbsczima włôscëwòscama[6]. Pòtemù nastąpiła przerwa, a przińdzenié nazôtka do tématu lëteracczi kaszëbiznë mòże datowac na pòłowã XIX wiekù. Bezògôdkòwò jidze tu ò ùtwórstwò F. Cenôwë i H. Derdowsczégò, chòc S. Ramùłt szacowôł, że ni mòże w tim przëtrôfkù gadac ò lëteracczim jãzëkù, bò pierszi z nich pisôł w gwarze żôrnowiecczi, a drëdżi w pôłniowi òdmianie jãzëka, zwëskùjącë przë tim leno z pòlsczi grafie[7].

W sprawie kaszëbsczégò jãzëka lëteracczégò wëpòwiôdôł sã badéra kaszëbiznë F. Lorentz[8], chtëren namôwiôł do tegò, cobë nie béł òn zlepiszczã wszëdnëch dialektalnëch dosëznów, ale stanął na czims, co mòże bëc dlô nich pòspólné. Równak nie dozdrzôł niczegò, co bë mògło nym żądaniòm dorównac, scwierdzył, że jesz długò kaszëbizna bãdze dwigała dialektalné znanczi. Pëtanié brzmiało, czë wszëtczé dialektë bë sã miałë na niã składac, czë leno jeden bë miôł bëc ùznóny za pòspòdlé. Kùreszce (za sprawą dzejaniô kòl wëdaniô dokazów Bilota, Bùdzysza i Patoka) zaczął propagòwac jãzëk nordowëch Kaszëbów. Jãzëk Derdowsczégò zarechòwôł do gwarë wielewsczi, a ùtwórstwò Majkòwsczégò sparłãcził z gwarą kòscérską, òbstojiwającë przë tim, że żóden z nich nie ùsôdzôł w òglowòkaszëbsczim jãzëkù.

---

[3] *Regùlamin RKJ* [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*. Rok 2007, Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, Gduńsk 2007.

[4] Dzejania przë normalizacje kaszëbsczégò pisënkù òpisôł E. Bréza w artiklu, *Rys historyczny pisowni kaszubskiej*, [w:] E. Breza, J. Treder, *Zasady pisowni kaszubskiej*, Gdańsk 1984.

[5] Pò ùtwòrzenim Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô w 1956 rokù nad sprawama normalizowaniô kaszëbsczégò pisënkù dzejałë rozmajité kòmisje; karno dzejającé na rozszérzwionym zéńdzenim Kòmisje ds. Òswiatë przë ZÒ KPZ 13 V 1996 rokù dokònało znaczeniowëch zjinaków w kaszëbsczim pisënkù jakno slédné przed pòwòłanim RKJ – wicy ò jegò ùstanowieniach m.jin. hasło *Pisownia kaszubska* [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2002.

[6] Jãzëkòwé znanczi nëch tekstów są òmówioné w: *Szkice z kaszubszczyzny*, H. Popowska-Taborska, Gdańsk 2006; H. Popowska-Taborska, *Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego*, [w:] *Kaszubszczyzna. Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, red. E. Breza, Opole 2001.

[7] Stanowiszcze na témat jãzëka i jegò statusu wëwidnił Ramùłt we wprowadzenim i òbsyżnym przedsłowie do swòjégò Słownika języka pomorskiego czyli kaszubskiego, wëdónégò w 1893 rokù w Krakòwie.

[8] F. Lorentz baro zasłużił sã w òbrobienim jãzëka Słowińców, nim nen zdżinął z mapë jãzëkòwi kaszëbiznë (gramatika, spisënk tekstów, wiôldżi słowôrz).

Swòje zdanié wëpòwiedzôł téż J. Karnowsczi, scwierdzającë, że wôżną przeszkòdą w twòrzenim lëteracczi kaszëbiznë są wielné rozdrobnienia i zjinaczenia dialektalné. Nimò tegò béł dbë, że przińdze do „wëtwòrzeniô gwôsnégò lëteracczégò jãzëka” na Kaszëbach. Pisôł ò tim w òdczëtënkù „Nieco o mowie kaszubskiej” w strëmianikù 1908 rokù tak: „Teòretno kaszëbizna je równoprawnô z pòlaszëzną. Je to na pierszi pòzdrzatk kònstrukcjô niebezpiecznô. Ale zdrzącë na historiczné òdniesenia i dzysdniowé pòliticzné warënczi, mòże cwiardo rzec, że Kaszëbë, żelë nie ùtoną w niemczëznie, pòlską kùlturã przëjąc mùszą i téż przëjimną… Nie zdrzącë na to nie brakło i dzysô nie felô na Kaszëbach gónu do wëtwòrzeniô gwôsnégò lëteracczégo jãzëka”[9]. Pòsobno K. Kantak widzôł rozwij lëteracczi kaszëbiznë w òpiarcym ji na nordowim dialekce, jak téż na jinëch słowiańsczich mòwach. Dosc tëli do mëszleniô ò lëteracczi kaszëbiznie delë Zrzeszińcë, a w jich miono òsoblëwie A. Labùda, rechùjącë brëkòwóny przez rozmajitëch ùtwórców jãzëk jakno: 1) żargón (Krofej, Pòntanus); 2) zespsëtą pòlaszëznã (Derdowsczi); 3) kaszëbiznã pòlaszącą (Cenôwa); 4) lëteracką (zaczinającë òd Karnowsczégò a kùńczącë na *Żëcym i przigòdach Remùsa* A. Majkòwsczégò, jaczé ùznôł za przëmiôr lëteracczi prozë)[10]. Chòcô teòretno Zrzeszińcë widzelë nordową kaszëbiznã w rolë lëteracczégò jãzëka, to równak (z leżnotë swégò westrzédnokaszëbsczégò pòchôdaniô) wprowôdzelë do jãzëka prawie strzédnokaszëbsczé znanczi, a przez to pòmnikòwé dokazë, jaczé pò sobie òstawilë, swiądno, abò i téż nié, je ùgwësniłë. Stądka w dzysdniowi kaszëbiznie lëteracczi òsoblëwie królëją znanczi jãzëkòwé strzédnëch Kaszëb.

W sprawie jãzëkòwégò mòdła kaszëbiznë swòje ùwôdżi wëpòwiedzôł L. Roppel, sprowôdzającë je na grunt wòlnégò wëbiéraniô niejednëch znanków. Pò ùtwòrzenim Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô w 1956 rokù nad sprawama normalizowaniô kaszëbsczégò pisënkù dzejałë: Kòmisjô radzącô 13 VI 1959 r. w zestôwkù: Jón Rómpsczi, Jón Trepczik, Sztefón Biészk, Jón Piepka, Tadeùsz Bòlduan, Léón Roppel – dlô jaczi môlã wińdzeniô béł projekt zrëchtowóny przez Sztefana Biészka; Kòmisjô pòwòłónô 24 II 1974 r. i dzejającô do 22 X 1974 r. czedë to òstałë ùstanowioné wôżné pòstanowienia w sprawie pisënkù – skłôd: Édwôrd Bréza, Wòjcech Czedrowsczi, Aleksander Labùda, Léón Roppel, Jerzi Tréder, Jón Trepczik, z doradnym głosã Bernat Sëchta – równak nié przez wszëtczich przëjãté, mòdło kritikòwelë m.jin. młodi ùtwórcë, temù téż 13 V 1996 rokù Kòmisjô Òswiatë przë ZÒ KPZ òb czas rozszérzwionégò zéndzeniô przëjãła pòstãpné ùstanowienia: 1) pisënk nosowégò samòzwãkù jakno ã; 2) pisënk czedë, dżąc – bez zmitczającégò i; 3) pisanié ł w fòrmach czasników chłopsczégò ôrtu ùszłégò czasu; 4) òpùszczanié „j" jakno zmitczeniô; 5) pisanié labializowónëch zwãków o, u ze sztriszkã abò bez niegò. Béł to slédny pòważny krok w zôkrãżim normalizacje kaszëbsczégò jãzëka przed pòwòłanim RKJ (co miało môl prawie w dzesątą roczëznã tegò zdarzeniô).

---

[9] Za A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski*, Poznań 1950, s. 161.

[10] Na spòdlim J. Treder, *Język, piśmiennictwo i kultura duchowa Kaszubów* [w:] *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów,* Gdańsk 1999.

Wëchôdô na to, że chòc ùbiegło ju përznã lat sprawë sparłãczoné ze standarizacją kaszëbiznë wstec liczą sã tëch samëch jãzëkòwëch znanków, rôz ùstanowioné prawa mùszą bëc pòddôwóné pòstãpnym werifikacjóm i diskùsjóm, jãzëk żëje, stôwô sã z nowa, brëkùje wielerazowëch rewizjów przëjãtëch rëchli stanowiszczów, je cëgã in statu nascendi i jakno taczi bãdze jesz nierôz zajimôł strzodowiszcze i górowôł w dzejaniach RKJ.

Rësznota RKJ bë nie bëła mòżebnô, czejbë nié zôpisënczi Art. 19 Ùstawù ò regionalnym jãzëkù, a òsoblëwie Art. 18 gôdającégò ò tim, że „Òrganë państwòwi wëszëznë mają òbrzészk pòdjëmac przënôleżné strzódczi do wspiéraniô dzejaniégò mającégò na célu chrónienié, ùtrzimanié i rozwij kùlturowi jawernotë mniészëznów". Pòstãpno je wërechòwónëch 10 òbrëmiów finansowi wspòmóżczi, a dzejanié RKJ je téż ùmôlnioné w jedny z dotacjów.

RKJ mô w zôkrãżim swégò dzejaniô robòtë sparłãczoné z analizą i òbtaksowanim stanu kaszëbsczégò jãzëka. Zajimają sã tim przede wszëtczim prôcownicë nôùkòwi Gduńsczégò Ùniwersytetu, gdze (króm warszawsczégò òstrzódka) zrzeszonô je nôwikszô lëczba jãzëkòznajôrzów jimającëch sã kaszëbsczich tématów. Wiôldżi dzél nëch znajôrzów je nôukòwim wspiarcym dzejaniów RKJ, przede wszëtczim jakno ji nôleżnicë, ale téż aùtoritetë we wiele sprawach.

Dzejania Radë są wspòmôgóné przez państwòwé ùrzãdë, i drãgò bë so bëło przedstawic ji robòtã bez wespółdzejaniô z nima. W MSWiA pòwstało karno ds. ùczbòwników dlô nôrodnëch i etnicznëch mniészëznów a téż dlô regionalnégò jãzëka – wespółdzejô w nim téż przedstôwca Kaszëbów (nôleżnik RKJ); z Ministerstwã Nôrodny Edukacje wespółrobi 2 nôleżników Radë w zôkrãżim szëkòwaniô standardów ùczeniô, szëkòwaniô pòdstawë programòwi dlô mniészëznów, 4 wëpòwiôdô swòje zdanié w sprawach ùczbòwników do ùczeniô kaszëbsczégò jãzëka (recenzencë z listë MEN).

Prôce Radë są téż ùmôlnioné przë sprawie rozpòmiónowaniô wiédzë ò kaszëbsczim jãzëkù, jegò òdmianach, normach i kriteriach òcenë jegò brëkòwaniô a téż szëkòwaniô w nëch sprawach diskùsjów i nôùkòwëch kònferencjów. Kòżdégò rokù w planach są dwadniowé plenarné zéńdzenia sparłãczoné z kònferencją, òb czas jaczich zjiscywô sã wërechòwóné wczasni zadania, téż rozsądzywô sã mùsz stosowaniô w kaszëbiznie dwùch normów: mòdłowi i regionalny. Òsoblëwie ta slédnô dała wiele pòdskacënów, chòc sóm ùchwôlënk je dosc krótczi. Wôrt gò tej przëwòłac w całoscë:

Rada Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje brëkòwanié w kaszëbsczim jãzëkù dwùch normów: mòdłowi i regionalny. Norma mòdłowô, w jaczi bë miałë bëc widzec *òdniesenia do historie kaszëbsczégò jãzëka,bë mia bëc brëkòwónô w òficjalnëch kòntaktach i zortach wëpòwiesców. Òbrzészkòwò bë jã mielë stosowac ksãża, aktorzë, gazétnicë, lëteratowie, szkólny, ùczałi i jinszi intelektualiscë. Je nót jã realizowac w szkòle i wëzwëskiwac w ùczbòwnikach. Norma regionalnô, colemało wspiartô na ùzusu, mòże bëc brëkòwónô w wòlnëch kòntaktach, to je w codniowim jãzëkù i lëteraturze – jakno sztilizacjô*[11].

Z krótczégò przesélu tegò ùchwôlënkù wëchôdô wiele wôżnëch dlô jãzëka i jegò brëkòwników spraw. Przede wszëtczim òstelë pòzwóny ti, jaczi są òbòwiązóny do ùżiwaniô lëteracczi kaszëbiznë (chòcbë jich mòwa wëniosłô z dodomù bëła jinszô). Sprawa baro kóntrowersyjnô dlô wiele, bò colemało pò wielnëch latach żëcô mają bëc wëzbëti z jãzëka òjców w donëchczasowim sztôłce, a w jegò môl naùczëc sã nowégò. Nie òbeszło sã bez gòrącëch diskùsjów przë twòrzenim szkòłowëch ùczbòwników, czedë rozpãtała sã biôtka ò ùtrzimanié regionalnëch nônãtów aùtorów, jaczi nie chcelë ùznac òglowëch ùstanowieniów, np. brëkòwaniô kùnôszka –ã w nôrzãdzôczu jistników chłopsczégò i dzecnégò ôrtu. Z drëdżégò dzela bédënkù RKJ wëchôdô, że norma regionalnô mòże bëc brëkòwónô w wòlnëch kòntaktach – równak jaczé jeleżnoscë do nich przënôleżą i czë wszëtcë zamiszlelë sã temù bédënkòwi pòddac? Czas pòkôzôł, że nié.

Niejeden rôz Rada wëpòwiôdała sã nt. rówiznë i brëkùnkù wëdôwiznów z zôkrãżégò wiédzë ò kaszëbsczim jãzëkù i kùlturze jãzëka. Òsoblëwim òbzórkóm bëłë pòddôwóné ùczbòwniczi do nôuczi kaszëbsczégò jãzëka. Jak bëło rëchli rzekłé, 4 nôleżników Radë je rozeznôwcama MEN namienionyma do òbtaksowaniô ùczbòwnikow do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka – mòże tej chùtkò i ùdało przenaszac standarizacyjné ùchwôlënczi do òbtaksowónëch ùczbòwników.

Dosc szeroczim òbrëmim je dzejanié sparłãczoné z rozsądzywanim ò jãzëkòwëch wątplëwòtach co do słowiznë, gramaticzi, wëmòwë i òrtografie. Do nëch spraw òsta pòwòłónô internetowô Doradnica jãzëkòwô, gdze mòże ù nôleżników Radë dobëwac wiédzë w jãzëkòwëch sprawach.

Zadanim Radë, zgódno z Regùlaminã, je szëkanié rozrzeszeniów w zôkrãżim brëkòwaniô kaszëbiznë w rozmajitëch òbrëmiach nôùczi i techniczi, òsoblëwie w nowëch partach. Tu rokroczno są pòstãpné ùchwôlënczi zwieliwającé słowiznã (np. matematiczną, kòmpùtrową, mùzyczną, kùlturową, spòrtową itd.).

Wiôldżi dzél dzejaniów Radë jidze na wëpòwiôdanié zdaniô ò brëkòwanim kaszëbsczégò jãzëka w pùbliczny rësznoce, a òsoblëwie w reklamie, gazétnictwie, radiu i telewizje. Do nôleżników Radë ùdôwają sã miéwcowie pòdjimiznów ò wëpòwiedzenié zdaniégò na témat pòzwów nowëch towarów i ùsłëżnotów.

Dosc wiôlgą òbrëmią dzejaniów je òbtaksowanié i pòmòc w ùstanowienim dëbeltnëch pòzwów môlów. Na Kaszëbach fùnkcjonëją dwajãzëkòwé pòzwë môlów, a w niejednëch z nich téż kaszëbskòjãzëczné pòzwë ùlëców. Z piersza stôwianié dëbeltnëch tôflów rozskrzéwało wielné niedogôdczi i wątplëwòtë, za czasã wszëtcë sã do tegò przënãcëlë, dzysdnia są òne bezògôdkòwą atrakcją, òsoblëwie dlô wielnëch w regionie wanożników. Nim równak mòżlëwòta dëbeltnëch pòzwów òsta ùgwësnionô prawno wskôzama przëwòłónégò wëżi Ùstôwù, czile môlów na Kaszëbach przëjãło ju kaszëskòjãzëczné pòzwë ùlëców: je nót tu wërechòwac Òstrzëce w gminie Somònino (jakno pierszé), w 2000 rokù zrobiła tak téż gmina Jastarniô w môlach: Jastarniô i Kùsfeld; dwajãzëczné pòzwë ùlëców pòjawiłë sã w Miechùcënie, w gminie Chmielno.

---

[11] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2008, s. 72.

W slédnëch czãdach òżëwiłë sã kaszëbsczé gminë w zôkrãżim nadôwaniô dëbeltnëch pòzwów môlów. W mijającym rokù RKJ wëdôwała òbgôdënczi na témat bédowónëch pòzwów dlô piãc gminów. Nie òbeszło sã bez môłëch niedogôdënków, bò môlowé tradicje i nônãtë czasã nie dałë sã pòstawic w jedny rédze z bédënkama RKJ. Przëszła tej dba òstawic môl dlô rësznotë mieszkańców, jaczi przez spòlëznowé kònsultacje mògą miec rozsądzënkòwi głos w ùstanowienim tradicyjno brëkòwóny w gwësnym zôkrãżim pòzwë.

Wszëtczim wspòmniónym wëżi wëmôganióm (jak téż wiele jinszim, ò jaczich tuwò nie bëło gôdczi) mô starã pòradzëc pòwòłónô RKJ. Pò kòżdim rokù dzejaniô Radë wëdôwóny jest Biuletin Infòrmacyjny, w jaczim spisóné są przëjãté ùchwôlënczi, a téż są pùblikòwóné artikle wëgłôszóné òb czas dwadniowëch pòsedzeniów.

W pierszim rokù swòjégò dzejaniô (2007) RKJ przëjãła 7 ùchwôlënków sparłãczonëch midzë jinszima ze sprawą szëkù słów w kaszëbiznie, krótszich i dłëgszich kùnôszków w słowach cëzégò pòchôdaniô. Zajãła sã zrëchtowanim słowiznë z zôkrãżégò teòrie lëteraturë, słowiznë dlô mediów, niechtërnëch geògrafnëch pòzwów. Do wôżniészich rozwôżënków je nót zarechòwac ùstanowienia w sprawie alternacjów, rësznégò *e*, labializacje i jotacje w kaszëbsczim jãzëkù[12]. Ju na tim etapie dzejaniów nie ùdało sã òbéńc bez diskùsjów, jaczé towarzëłë donëchczasowim standarizacjóm. Przede wszëtczim górowałë regionalné nônãtë, priwatné parłãcze z gwësnyma gwarama, òblubienia i niezgarë. Wiele argùmentów bëło pòrzeszonëch z wëniosłima z dodomù gwarama, mòdłã stôwałë sã ôrtë fùnkcjonëjący przede wszëtczim w familiach. Pózni pòjôwiałë sã argùmentë ùrôbióné w mniészich karnach, chtërne rzesziłë parłãcze interesów (np. szëkòwóné razã wëdôwiznë). Pò taczi chaje, jakô nie przepòwiôda nick dobrégò, przëszło do òdwòłiwaniô sã do wiédzë jãzëkòznajôrzów, szukaniô nôùkòwégò pòspòdlô i szerszégò jãzëkòwégò ùdokôzaniô, a téż (z pòdskôcënkù slawistë Duszana Pazdiersczégò) òdnieseniô sã do szerszégò kòntekstu słowiańsczégò, żebë niechac wërównaniów leno w czerënkù pòlaszëznë.

Pòstãpny rok – drëdżi (2008) RKJ zaczãła òd kòrektë jednégò z rëchlészich ùstanowieniów (sparłãczonégò z pisënkã kùnôszków jistników białczégò ôrtu w rodzôczu, dôwôczu, môlnikù (tipù *historii /historie*). Bez całi rok przëjãła 8 ùchwôlënków[13]. Wôżniészé z nich ticzëłë sã kaszëbsczich mionów òficjalnëch i jich zdrobnieniów, a téż brëkòwaniô w kaszëbiznie dwùch normów: mòdłowi i regionalny, ò jaczich bëła ju rëchli gôdka.

---

[12] *Pòdrobnotë* [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*. Rok 2007, Gduńsk 2007.

W rokù 2009 (3 rokù dzejaniô) RKJ przëjãła 7 ùchwôlënków. W narzeszenim do krótczégò ùchwôlënkù sparłãczonégò z jãzëkòwą normą z ùszłégò rokù pòjawiło sã (przëwòłóné òdzéwkã strzodowiszcza) stanowiszcze w sprawie chrónieniô môlowëch òdmianów kaszëbsczégò jãzëka. Zôpisënk tegò ùstanowieniô zachtno łagòdlëwił òstré stanowiszcze z ùszłégò rokù. W zakùńczenim czëtómë m.jin. *RKJ je dbë, że przënôlégô chrónic môlowé òdmianë kaszëbiznë*[14].

Wôżniészé z tématów colemało pòwrôcałë. Bëło nót copnąc sã téż do sprawë labializacje, jakô pò ùchwôlënkù z 2007 rokù przëniosła wiele pòdskacënów. Òkróm normalizowaniô jãzëkòwégò systemù równoleżno szłë prôce przë ùstanôwianim słowiznë do wëzwëskaniô w edukacje: rok 2009 przëniósł zbiér słowiznë matematiczny i infòrmaticzny. Ùdbë w tim zôkrãżim bëłë pòddóné spòlëznowi werifikacje, w sprawach ùchwôlënków głos zajimelë rozmajiti lëdze, nôwicy na szpaltach gazétów (np. artikle w „Pòmeranie”).

W rokù 2010 (4. rokù dzejaniô) bëło pòdjãtëch 7 ùchwôlënków. Bëłë to barżi dbë sparłãczoné z jãzëkòwim systemã[15]. Ùdało sã dobëc sprawë sparłãczoné z pòzwama kaszëbsczich terminów z zôkrãżégò gramaticzi (fònetika, słowòtwórzba). Leno nie ùdało sã ùstanowic całi słowiznë gramaticzny. Béł téż przëjãti ùchwôlënk w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich pòzwów miast i wsów gminnëch a téż szôłtëstwów.

Piąti rok dzejaniô RKJ (2011) we wikszoscë przebiégôł pòd cëskã spraw dëchòwëch. Jaż 7 z 12 ùchwôlënków ticzëło sã brëkòwaniô kaszëbsczégò jãzëka religijnégò i òbëczajnégò. Króm tematiczi kòscelny Rada zajãła sã terminologią medialną (szëkòwónô na prosbã kaszëbsczich mediów) i pòzwama znaków interpùnkcjowëch[16]. Bëło téż przëjãté jedno stanowiszcze w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczi słowiznë w pòwiatowi bòlëcë w Kartuzach.

W szóstim rokù (2012) dzejania RKJ bëłë zrzeszoné z pòdjimanim ùchwôlënków (9) w sprawach: słowiznë religijny, zaznôczaniô labializacje w tekstach pisónëch, słowiznë sparłãczony z tradicyjnyma zwëkama i ùroczëznama, w sprawie brëkòwaniô słowiznë zrzeszony z fleksją i składnią, stosowaniô jotacje w kaszëbsczim jãzëkù.

Sódmi rok prôców RKJ (2013) zamkł sã przëjãcym 8 ùchwôlënków ticzącëch: słowiznë medialny, gbùrsczi, sparłãczony z wëkùstrzenim dodomù, ze zbiéranim darów zemi, lëdowim lékarzenim. Pòd òbradë przëszłë téż pòstãpné dzéle religijny słowiznë.

---

[13] Ùróbk prôców RKJ z całégò rokù pòkôzóny w: *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, 2008, Gduńsk 2008.

[14] *Ùchwôlënk Nr 3/RKJ/09 z dnia 13.03.2009 r. w sprawie chrónieniô môlowëch òdmianów kaszëbsczégò jãzëka*, [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2009, s. 30.

[15] Dokazë całoroczny robòtë zebróné w: *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2010.

[16] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2011.

Rok 2014 (8 rok) przeszedł w prôcach RKJ pòd zéwiszczã kùlturë kaszëbsczi i mediów; 3 z ùchwôlënków bëłë zrzeszoné z kùńsztama (film, téater i słowizna mùzycznô), béł ùchwôlënk ticzący sã terminologie internetowi, dali szła słowizna religijnô, a téż òbrëmie sparłãczoné z bóżkama a demónama, zwëkama i òbrzãdama.

Biuletin wëdóny za rok 2015 (9 rok dzejaniô) òstôł zamkłi 6 ùchwôlënkama. Westrzód nich nalazłë sã ticzącé: słowiznë sparłãczony z ruchnama i módą, dalszi dzél słowiznë mùzyczny, z terminologią geògraficzną, fleksyjną a téż religijną.

Pò nadpòmkłim òżëwienim westrzód kaszëbsczich gminów, ticzącym brëkòwaniô dëbeltnëch pòzwów na Kaszëbach, do RKJ przëchôdô corôz wicy prosbów ò bédënczi kaszëbsczich pòzwów môlów, òbtaksowaniô zebrónëch bédënków, czë téż kùreszce przëjãcô stanowiszcza w spiérnëch sprawach.

Do normalizacyjnëch dzejaniów òstelë rôczony ekspercë zajimający sã kaszëbizną nôùkòwò, w szerszim zôkrãżim zaangażowóné je strzodowiszcze, jaczé mô sã wëpòwiadac na témat wprowôdzónëch przez RKJ ùdbów. Nôleżnicë RKJ mają swiądã, że jich robòce ùwôżnô przëzérô sã wiele òczów i dôwô na òbsąd wszëtczé ùmëslënczi – tak gwësno mùszi bëc, tec jidze ò nié bële jaczé pòspólné dobro, jaczim je rodnô mòwa. RKJ je òtemkłô na wszelaczé głosë i zapòznôwô sã z kòżdim z nich, wëcygającë pasowné swiądë.

W dzesątim rokù robòtë RKJ pòkazëje sã, że dejô pòwòłaniô taczégò òrganu miała rëcht, RKJ mô regùlarné zéńdzenia, nie narzékô na brak robòtë, i chòc dzejô òstro przë standarizacje kaszëbsczégo jãzëka, mô dërchã przed sobą òbalëtosc zadaniów sparłãczonëch z tim dzejanim.

Elżbiéta Bùgajnô

Kaszëbsczi jãzëk w tekstach ò religiowi tematice

Tak zapisóny temat referatu dôwô pòlé zanteresowaniô bòkadoscą tekstów ò religiowi tematice pisónëch w kaszëbsczim jãzëkù. W òbrëmiô zajinteresowaniô wchôdają dokazë stricte lëteracczé, z ôrtu epiczi, liriczi i dramatu, a téż, jeżle taczé nalézą sã w kaszëbsczim jãzëkù, z pògrańcza wëmienionëch lëteracczich ôrtów, synkreticzné gatunczi tipù ballada, jak i testë ùżitkòwé czë publicysticzné, a nawetka nôùkòwé. Religiowô tematika je nierozdzélno sparłãcznô z żëcym człowieka jakno dëchòwnô sféra, dlôte téz zajimô niepòslédny môl w artisticzny dzejalnoce.

Na brëkòwnotã hewòtnégò referatu, cobë przëblëżëc słëchińcóm obrëmiô badérowónégò zjawiszcza, pòdóm cołownotã materiału, jaczi słëchô sã badérowi kaszëbsczégò jãzëka w dokazach ò religiowi tematice. Nie ògraniczóm sã tuwò blós do dokazów lëteraturë piãkny, dlôte zdrzódłowi materiał òbjimô:

a) lëteracczi dokazë,
b) wëdania kôzaniów i homiliów,
c) dolmaczënczi Biblii,
d) mòdlitewniczi,
e) lekcjonarze,
f) pùblicysticzné artiklë,
g) nôùkòwé dokazë.

Z tak wëmienionëch dokazów wëznã do blëższégò òmówieniô lëteracczé dokazë, a téż òdniosã sã do zesadzaniô grëpë religiowi słowiznë w kaszëbiznie na spòdlim dostãpnëch w biuletynach RJK teòretnëch tekstów: òpracowaniów i referatów.

Nôwiãkszą bòdôj grëpã kaszëbsczich dokazów ò religiowi tematice stanowią lëteracczé tekstë. Òkreslenié lëteracczé dokazë ò religiowi tematice je baro szeroczé. Òbjimô òno nié blós liriczi, chtërné sa zaliczóné do tpzw. religiowi pòezji, ale téż dokazë, jaczé òdnôszaja sã do topiczi tradicyjno sparłãczony z religią. Sztefón Sawiczi scwierdzywô, że je wiele lëteracczich dokazów, w jaczich religiowé (na pierszé wezdrzenié) tematiczné jednostczi fùnksjonérëją jakno parareligiowé a nawetka pseùdoreligiowé, leno kùlturowé (np. patrioticznô pòezjô)[1].

W tim môlu wôrt je nadczidnąc ò rozróżnienim midzë *sacrum* i *profanum*; kategòriô *sacrum* leżi na spòdlim religiowëch dokazów lëteracczich, je jegò spòdlową znanką. Słowò *sacrum* a téż blëskòznaczné *sanctum* abò *fanum* òznacziwô separacjã, òddzélenié, je dolmaczënkã zapisónëch w Biblii pòchwatów *kadosz* i *hagios*. Wëmienionô kategòriô wëznacziwô jistnienié Bòga jakno jawernotë transcendentalny, jiny òd wszëtczégò, co sã w swiece nalézé[2], dlôte je nieòdstãpnym wëznacznikã religiowi lëteraturë. Òdnôszania do sferë sacrum, zarówno bënowé (òbrazë, pòstace, topòsë) jak i bùtnowé, decydëją ò przinaleznocë dónégò tekstu do pòeticczi, lëteracczi aktiwnotë człowieka.

W kaszëbsczi poezji je bòkadosc dokazów, w jaczich wëstãpiwô religiowi mòtiw, na co dôł ju bôczënk prof. Daniel Kalinowsczi[3]. Minãło wiãcy jak pól stalata òd czasu, czedë Andrzej Bùkòwsczi scwierdzył w swòjim „Kaszëbsczim regionalizmie" z 1950 rokù, że w pòezji Kaszëbów ni ma prawie wcale religiowégò mòtiwu. Bùkòwsczi pisze tak: „ Kaszëbsczi lud je pòbòżny, mòckò przëwiązóny do religii i kòscoła. Bëłobë wic naturalną rzeczą, żebë religiowi mòtiw wëstãpiwôł czãsto w pòezji. Timczasã nie znajdujemë gò prawie nigdë. To dzywné zjawiszcze dolmaczi sã tim, że Kaszëbi ùwôżali i ùwôżają za kòscélną mòwã, za „swiãtą mòwã" – pòlską lëteracką mòwã. Stądka nôbòżnëch wseczeców nie wërażiwają w swi gwarze"[4].

Westrzód aùtorów kaszëbskòjãzëkòwi pòezji religiowi są zarówno òsobë dëchòwnégò stónu, jak i swiecczé. Nót je wëmienic m.jin. ksãży: Léóna Heykã, Frãcëszka Grëczã, Antóna Peplińsczégò, Jana Walkùsza czë francyszkóna Zbigórza M. Joskòwsczégò. Westrzód swiecczich òsobów pò reliogiową tematikã sygają m.jin.: Bòżena Ùgòwskô, Ida Czajinô, Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Jerzi Stachùrsczi, Michôł Pieper, Stanisłôw Janke, Jaromira Labùdda, Dorota Wilczewskô, Stanisłôw Bartelik, Alojzy Nôgel, Ewa Warmòwskô, Janusz Mamelsczi, Elżbiéta Bùgajnô. Czãżkò je zôs wskazac pisarzów ùsôdzającëch lëteracką prozã, chtërny piszą religiowé tekstë. Nafùlowóny religiowim widzenim jawernotë je swiat bòhatérów nôwôżniészy kaszëbskòjãzëkòwi pòwiescë Aleksandra Majkòwsczégò „Żëcé i przigòdë Remùsa", nie je to jednak dokôz stricte religiowi. Tak samò czile òdnieseniów do religiowi sferë, sferë sacrum nalézemë ù jinëch ùsôdzców prozë w kaszëbsczim jãzëkù, chòc nie je jich wiele.

Kaszëbsczi pisarze, dlô chtërnëch pòlsczi jãzëk je w wikszoscë spòdlowim strzodkã wërôżaniô religiowëch przeżëców, bierzą z bòkadnégò doróbkù pòprzédców, z pòchwatów zapisónëch w pòlsczim jãzëkù, jaczégò artisticzny doróbk je starszi i brzadniészi niżlë w kaszëbiznie. Ùszłé stalata pòòstawiłë stolemny arsenał tématów i wątków wëbrónëch z Biblii, brzadną chrzescëjóńską topikã. Przenoszenié religiowëch doswiôdczeniów, próbë jich òddaniô we wcyg twòrzącym sã kaszëbsczim jãzëkù, òtmikaja przed aùtorama rozmajité mòżlëwòtë.

---

[1] Òb. S. Sawicczi, *Chrzescëjónsczé wôrtnotë pòezji Norwida*, Lublin 1986, s. 6.

[2] Òb. J. Sochoń, *Przedmowa*, [w:] *Spalony raj. Antologia młodej poezji religijnej*, Warszawa 1986, s. 7.

[3] Òb. D. Kalinowsczi, *Rozniecony ogień. Najnowsza liryka kaszubska*, „Pomerania" 1/2011. Tekst ten znajduje się też w szerszym opracowaniu D. Kalinowskiego: *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014, s. 157–163.

[4] A. Bùkòwsczi, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950, s. 358.

Aùtorze kaszëbsczich tesktów ò religiowi tematice wëzwëskiwaja kaszëbsczi jãzëk znóny jim z doswiôdczeniô. Czãsto mùsza wic twòrzëc specjalisticzną słowiznã, zmieniwającë znaczenié dlô neòsemantiznë abò ùsôdzającë neòlogiznã. Mòga téż wëbiérac religiową słowiznã z ùchwôlënków zapisónëch w biuletinach RJK. Je òpracowóny szeroczi wëbiér religiowi słowiznësparłãczony w rozmajitima sferama sacrum. Dlô pòrządkù wôrt je wëmienic wëkazë przërëchtowóné przez prof. Edwarda Brézã z RJK:

a) òd 2011 rokù dérowała robota nad kaszëbsczim religiowim jãzëkã:
  — słowizna sparłãczonô z cządã Gòdów (ùchwôlënk 3/2011),
  — słowizna sparłãczonô z Jastrama (ùchwôlënk 4/2011),
  — słowizna sparłãczonô z cządã zwikłim (ùchwôlënk 5/2011),
  — słowizna sparłãczonô z sakramentama swiãtima (generalia) (ùchwôlënk 6/2011),
  — słowizna sparłãczonô z sakramentã i òbrzãdã chrztu (ùchwôlënk 7/2011),
  — słowizna sparłãczonô z sakramentã bierzmòwaniô, pòkùtë i namaszczeniô chòrëch (ùchwôlënk 9/2011),
  — słowizna sparłãczonô z sakramentã kapłaństwa (ùchwôlënk nr 10/2011);

b) w 2012 rokù òstałë zacwierdzoné pòstãpné zakresë religiowi terminologii:
  — słowizna sparłãczonô z sakramentã małżeństwa (ùchwôlënk nr 1/2012),
  — słowizna sparłãczonô z dodomã kultu (ùchwôlënk nr 3/2012),
  — słowizna sparłãczonô ze swiãtowanim, pòstã i religiowim żëcym (ùchwôlënk nr 4/2012),
  — słowizna sparłãczonô z òbjawienim Bòga (ùchwôlënk nr 3/2012),

c) w 2013 rokù òstałë òpracowóné taczé zagadnienia:
  — słowizna sparłãczonô z pòzwama Bòżégò Sëna (ùchwôlënk nr 6/2013),
  — słowizna sparłãczonô z teòlogicznyma i lëteracczima òkresleniama Swiãtégò Dëcha (ùchwôlënk nr 7/2013),

d) w 2014 rokù pòwstałe:
  — ùchwôlënk w sprawie stosowaniô religijny słowiznë sparłãczony z òkresleniami Bòga Òjca (ùchwôlënk nr 1/2014),
  — ùchwôlënk w sprawie stosowaniô religijny słowiznë sparłãczony z òkresleniami Przenôswiãtszi Trójcë (ùchwôlënk nr 2/2014),
  — ùchwôlënk w sprawie stosowaniô religijny słowiznë sparłãczony z angelologią (ùchwôlënk nr 4/2014),

e) w 2015 rokù òstałë òpracowóny zagadnienia:
   - ùchwôlënk w sprawie stosowaniô religijny słowiznë sparłãczony z rzeczama òstatecznyma (ùchwôlënk nr 2/2015).

Bez piãc lat dzejaniô Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka pòdała propòzycje religijny słowiznë w 17 ùchwôlënkach.

W biuletinach RJK òstałë wëdóné téż referatë tikającë sã religiowi tematiczi napisóné przez aùtorkã hewòtnégò òpracowaniô, w tim òpisëjącé religiową słowiznã w kaszëbsczi pòezji (2008), òbrzãd „pùsti nocë” w ti pòezji (2009), wëbroné zagadnienia teòlogiczné w pòezji, m.jin. stwòrzenié, wszechmòc Bòga, tikającé sã aniołów i ùpadłëch aniołów (2011), ò religiowi pòezji (2012).

Referatë przërëchtowóné przez nôleżników RJK i przedstawioné na kònferencji w Wieżëcë w 2012 rokù w całoscë òstałë pòswiãconé przédnémù tématowi: *Religiowé żëcé na Kaszëbach*. W biuletinie za rok 2013 nalazłë sã tekstë tikajacé sã m.jin. lëdowëch, litugicznëch i lëteracczich pòzwów Bòżi Matczi i Ji swiãtów (E. Bréza), religijnotë Kaszëbów, zapisóny w dokazach kaszëbsczi lëteraturë (A. Kùik-Kalinowskô, D. Kalinowsczi, E. Bùgajnô, W. Lew-Czedrowskô), kaszëbiznë w kôzaniach (J. Zieniukòwô), hòmileticzny tematiczi (E. Prëczkòwsczi), lëdowi religijnotë Kaszëbów (B. Ùgòwskô), religijny tematiczi w przësłowiach i frazeòlogiznach (D. Pioch), wëpòwiedzë młodëch nt. jãz. kaszëbsczégò w lëturgii (D. Stanulewicz), religiowi słowiznë w czãdnikù „Zwónk Kaszëbsczi” (D. Majkòwsczi) czë religijnotë Kaszëbów w lëdowim kùńszce (K. Serkòwskô).

Rozmajité są stegnë ùsôdzców piszącëch w kaszëbsczim jãzëkù. W òstatnëch latach widzec je wiele próbków lëteracczich, chtërné nié wiedno mòże zaliczëc do wiôldżi lëteraturë. Bëło to mòżebné dzãka wikszi lëczbie młodëch lëdzy, co ùczą sã negò jãzëka w szkòle, zdôwającëch w nim maturã. Nowé mòżlëwòtë dôł téż czerënk studiów sztôłcącëch przińdnëch kaszëbistów: kaszëbskô etnofilologiô. Wielné pòeticczé i prozatorsczé kònkùrsë zachãcywają do pisaniô w tim jãzëkù. Bòkadny rënk wëdôwiznów, promòwanié kaszëbiznë w mediach, jistnienié kaszëbsczégò jãzëka na wëzszich ùczbòwniach i w Kòscele, wiôldżé zaangażowanié kaszëbsczich dzejarzów w terëczasné zadania dôwają nôdzejã, że kaszëbskô lëteratura dali bãdze sã rozwijac, a ji twórcowie dobëwac nôwëższé nôdgrodë. Leno bez tich mniészich próbków, nié wiedno wësoczi randżi, nie pòwsta bë lëteratura w fùl tegò słowa znaczenim.

Tómk Fópka

Kaszëbizna w terôczasny kaszëbsczi mùzyce

Założca lwòwsczi szkòłë spiéwù, Waleri Wësocczi gôdiwôł, że mùzyka, a w całoscë spiéw je przedłużenim mòwë[1]. Żlë jidze ò naszã mòwã-kaszëbsczi jãzëk, smiało mùszi rzec, że òdgriwô wiôlgą rolã w mùzyce.

Bez to, że kaszëbskô mùzyka ni mô òsóbny mùzyczny skalë, co bë jã wëróżniwała pòstrzód jinëch, przédnym wëróżnikã, czims, co sprôwiô, że rozwôżómë ò „kaszëbsczi mùzyce" – stôwô sã prawie jãzëk[2]. Tikô to przede wszëtczim wòkalno-instrumentalnëch dokazów a tëch, co na jich spòdlim pòwstałë. Ò dosc wielnym doróbkù kaszëbsczi piesnie dokònac sã mòżna przezérającë indeks spiéwników[3].

---

[1] Śpiew jest przedłużoną mową, zaś mowa skróconym śpiewem. – https://pl.wikipedia.org/wiki/%C5%9Apiew, przëstãp 2016.12.31, gòdz. 12.26

[2] Tómk Fópka, *Dzysdniowé lica kaszëbsczi mùzyczi*, „Pomerania – dodatek specjalny z okazji Zjazdu Kaszubów w Sopocie", 7 lipca 2012r., str. 12–13;

[3] Kaszëbsczé spiéwniczi. **Autorsczé**: Jan Trepczik, *Kaszebski Piesniôk* dzél I. z Rogoźna, vedov e gvosnosc autora, ceskę drek: S, Formelle, Rogoźno Wlkp., 1935; Jan Trepczyk, *Cztery Pieśni Kaszubskie*, Powiatowy Dom Kultury. Gdańskie Towarzystwo Przyjaciół Sztuki w Wejherowie, 1968; Jan Trepczyk, *Lecë choranko*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie oddział w Gdańsku, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Gdańsk-Wejherowo 1980; Aleksander Tomaczkowski, *Wybór pieśni*, Wybór i redakcja Jerzy Stachurski, Wojewódzki Ośrodek Kultury, Gdańsk, 1981; *Kaszëbë wòłają nas, kaszébscié piesniczczi*, Antoni Pepliński, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, oddział gdański, Gdańsk 1988; *Lecë chòrankò, pieśni kaszubskie*, wyd. II, Wejherowskie Centrum Kultury, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 1997; Tomasz Fópka, Eugeniusz Prëczkòwsczi, Jerzi Stachùrsczi, *Piesnie Rodny Zemi*, ROST, Banino 2003; Tomasz Fópka, *Pierszô Kaszëbskô Pasja pòdług Ewanielii Sw. Marka*, Region, Gdiniô 2003, (z CD); Korneliusz Treder, *Z piesnią do Cebie*, Chór „Kaszubia", *Śpiewnik*, wyd. I, Rada Gminy Szemud 2004 (z CD); Wacław Kirkowski, *Z Tobą bëc*, ROST, Banino 2007; *Antologia lëteracczich dokôzów*, Antón i Aleks Peplińscë, Gmina Sierakowice 2009; *Piosenki dlô knôpika i dzéwczątka, piosenki kaszubskie dla małych dzieci*, Tomasz Fopke, Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko- Pomorskiego, Chwaszczyno-Gdańsk 2011; *Piosenki dlô knôpika i dzéwczątka, 20 piosenek kaszubskich dla najmłodszych*, Tomasz Fopke, Jerzy Stachurski, Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Chwaszczyno-Gdańsk 2013; Edmund Lewańczyk, *Wanoga z piesnią. Zbiérk piesni lëdowëch i religijnëch*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie oddział w Baninie, Żukòwò 2014; Wacław Kirkowski, *Starzno, mòja wies. Pieśni kaszubskie*, red. Tomasz Fopke, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2015; Eugeniusz Pryczkowski, Jerzy Stachurski, *Serce miec*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie w Baninie, 2015; Witold Treder, *Grôjta Kaszëbi. Zbiór utworów regionalnych*, red. Aleksandra Janus, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Gminny Ośrodek Kultury w Sierakowicach, Wejherowo-Sierakowice 2016; **Religijné**: *Kaszëbsczé kòlãdë ë gòdowé spiéwë,* red. Józef Borzyszkowski, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 1982; *Tobie Boże chwała, kaszubskie pieśni katolickie*, ks. Jan Perszon, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie oddział w Luzinie, Luzino 1993; *Dlô Was Panie, kòscelny spiéwnik*, red. Eugeniusz Pryczkowski, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

Kąsk jinaczi wëzdrzi to w przëtrôfkù nowi mùzyczi, jakô pòwstała z inspiracje regionã, lëdzama, kùlturą, gdze jãzëka abò ni ma, abò je wëzwëskóny „instrumentalno", to je bez zachòwaniô prawidłowi wëmòwë, czasã téż cwëkù słów – tedë „kaszëbskòsc" wskazywô sóm ùtwórca[4].

W tekstowò-mùzycznëch dokôzach, w chtërnëch jãzëka je nôwicy, wëzwëskiwóné są różné lëteracczé fòrmë. Nôczãscy mùzyka pisónô je do wiérztów. Są téż dłëgszé, jak np. ballada[5]. Wspòmnąc mùszi tuwò ò dwùch pòematach Jerzégò Stachùrsczégò[6].

Zarząd Główny, Gdańsk 2006; *Kaszubski Śpiewnik Bożonarodzeniowy*, red. Witosława Frankowska, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Wydawnictwo REGION z Gdyni, 2015; **Jiné**: Łucjan Kamieński, *Pieśni ludu pomorskiego. Pieśni z Kaszub południowych*, Wydawnictwa Instytutu Bałtyckiego, seria Balticum, zeszyt 9, Toruń, 1936; *Pieśni z Kaszub*, red. Władysław Kirstein i Leon Roppel, Komitet Wykonawczy Roku Jubileuszowego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gdańsku, 1958; *Ulubione pieśni dziecięce z Kaszub i Kociewia*, red. Paweł Szefka, Wojewódzki Ośrodek Kultury w Gdańsku, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Gdańsk 1979; *Lëdze gôdają – piosenki nagrodzone w konkursie na piosenkę z tekstem kaszubskim*, Wojewódzki Ośrodek Kultury, Gdańsk, 1980; *Na kaszëbsczi ôrt. Piosenki kaszubskie. Piosenki nagrodzone w konkursie na piosenkę z tekstem kaszubskim i kociewskim*, red. Jerzy Stachurski, Wojewódzki Ośrodek Kultury w Gdańsku, Gdańsk 1981; *Jidze pozymk – piosenki nagrodzone w III konkursie na piosenkę z tekstem kaszubskim lub kociewskim*, Wojewódzki Ośrodek Kultury, Gdańsk, 1982; *Dalecznosc – piosenki nagrodzone w konkursie na piosenkę z tekstem kaszubskim lub kociewskim*, Wojewódzki Ośrodek Kultury w Gdańsku, 1986; *Kaszuby z serii: Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały*, red. Ludwik Bielawski, Aurelia Mioduchowska, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 1997-1998; *Biesiada kaszubska – śpiewnik – pieśni, przyśpiewki i gawędy z gminy Szemud*, Towarzystwo Przyjaciół Gminy Szemud, Szemud 2004; *Nótë kaszëbsczé, pòpùlarné piesnie*, red. Eugeniusz Prëczkòwsczi, ROST, Banino 2008; *Kaszëbsczi cëdowny swiat, śpiewnik dla przedszkoli kaszubskich*, red. Tomasz Fopke, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, Gdańsk 2010; *Kaszubski Śpiewnik Domowy*, pod red. Witosławy Frankowskiej, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Wydawnictwo REGION z Gdyni, 2014; *Kaszubski Śpiewnik Szkolny*, pod red. Witosławy Frankowskiej, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Wydawnictwo REGION z Gdyni, 2016.

[4] Tómk Fópka, *Współczesna muzyka kaszubska. Żniwo z lat 2010–2014*, [w:] „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie", nr 16,2014, str. 87–96;

[5] Tómk Fópka, *Balada ò stolemie*, [w:] *Kaszubski Śpiewnik Domowy*, pod red. Witosławy Frankowskiej, Region, MPiMK-P, Gdynia – Wejherowo, 2014, s. 56–61.

[6] Jerzy Stachurski, *Poemat sceniczny na lëdzy i muzykantów – Jastrë*, „Pomerania" nr 3/1998, s. 31–37 i *Opowieść na głosy i instrumenty*, Przodkowo 1991.

[7] Juliusz Łuciuk (ur. 1927 w Brzeźnicy), kompozytor. Studiował muzykologię na Uniwersytecie Jagiellońskim (1947–52) oraz fortepian, organy, teorię i kompozycję w PWSM w Krakowie (1947–52). Studia w dziedzinie kompozycji pogłębiał u Nadii Boulanger w Paryżu, uczestniczył również w seminariach O. Messiaena. Jest laureatem ponad 20 nagród i wyróżnień krajowych oraz zagranicznych, m.in. I i II nagrody w konkursie dyplomantów kompozycji (1958), Grand Prix na konkursie w Monaco (1974). Na twórczość Ł. składają się utwory symfoniczne, kameralne, fortepianowe i organowe. Istotny element jego dorobku kompozytorskiego stanowią utwory religijne, przeznaczone na chór a cappella, (*Magnificat; Suita Maryjna* do sł. ks. Jana Twardowskiego) oraz chór z towarzyszeniem orkiestry. Jest twórcą kantaty *Kaszëbë* do słów Alojzego Nagla na sopran, chór mieszany i orkiestrę (1969), wyróżnionej w Ogólnopolskim Konkursie Kompozytorskim z okazji 25-lecia wyzwolenia Gdańska. Jej wystawienie 30 marca 1971 roku w sali Polskiej Opery i Filharmonii Bałtyckiej stało się dużym wydarzeniem artystycznym. Partię solową wykonywała wówczas znana gdańska śpiewaczka – Zofia Janukowicz-Pobłocka, towarzyszyły jej połączone chóry PWSM i PSM im. F. Nowowiejskiego oraz orkiestra PWSM w Gdańsku pod dyrekcją prof. Antoniego Poszowskiego. Jego zdaniem kantata *Kaszëbë* to dzieło o wysokich wartościach, tkwiących w regionalnej tematyce. W wywiadzie, udzielonym R. Gojżewskiemu („Litery" 1971 nr 8, s. 34) wyznawał: „Wartości artystyczne utworu tkwią przede wszystkich w elementach czysto muzycznych. Uwidaczniają

Mómë kantatã[7]. Òratorium[8]. Piesnie fònemiczné[9]. Je téż libretto òperë[10]. Mają òne różną strukturã i tematikã. Biwô, że nôprzódka tekstë spiéwów jidze nalezc w zbiérkach wiérztów, gazétach, dopiérze pò latach dotëgòwiwónô je melodiô. Tak bëło np. w przëtrôfkù piesnie pt. *Hej, z mniłoscą*. Je to tekst Frãcëszka Sãdzëcczégò, jaczi wëdrëkòwóny béł w „Kaszëbach” nr 4 w 1957 rokù. W 2002 rokù Wacłôw Kirkòwsczi ze Swiónowa domòwim spòsobã wëdôł zsziwk swòjich melodiów pt. *Mòje stronë w piesni*, gdze tã piesniã nalôżómë na stronie 27[11].

Hej, z mniłoscą!

Hej, z mniłoscą głupô sprawa. Mëslisz, że to żart?
Że to szprichë i zabawa a tam w grze je czôrt
Ledwò dotknie ce pôluszkã, łapie całą dłoń
I ju sadzy z twim serduszkã, jakbë dzëczi kóń.

Łapiész jaczé słodczé słowa, jaczis czułi tón.
A ju trzeszczi twòja głowa, jakbë w ni béł zwón
Górz ce bierze. W głupi sprawie chcesz sã z tegò zbëc!
A tim są czej wmachniész prawie jakbë rëba w séc!

Przëpiął do warkòczi kwiat, a tej pòcałowôł mie
Zamglił mie sã w òczach swiat. Në i stało sã...

---

się one w dążeniu do oddania środkami dźwiękowymi treści emocjonalnych i semantycznych użytego tekstu Alojzego Nagla, co prowadzi do ścisłego zespolenia w utworze tekstu i muzyki. Użyte środki muzyczne przedstawiają bardzo szeroki wachlarz. Pozostają one przy tym w sposób zamierzony i wyraźny na usługach wyrazowego działania. Utwór jest komunikatywny, dostępny, rozumiany i przyjmowany z uznaniem przez wykonawców, a także przez słuchaczy”. Dziś ponownie usłyszymy kantatę w wykonaniu gdańskiej sopranistki – tym razem będzie nią Anna Fabrello, muzyków z orkiestry Akademii Muzycznej i niezwykłego aparatu chóralnego w postaci Zjednoczonych Chórów Kaszubskich. Źródło: *Gdze mòja chëcz?* – folder wydany na koncert jubileuszowy z okazji 50-lecia Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 02. 12.2006, Filharmonia Bałtycka w Gdańsku, òprac. W. Frankòwskô.

[8] Oratorium Sianowskie – szczegółowo pracę nad utworem i jego wystawieniem opisuje Eugeniusz Pryczkowski w artykule pt. *Oratorium Sianowskie – wielka uczta duchowa*, [w:] *Norbertańska siła Kaszub. 800 lat Żukowa 1212-2012*, red. Andrzej Groth. Eugeniusz Pryczkowski, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie o. Banino, Wydawnictwo ROST, Banino 2011, str. 123–127;

[9] Na zlecenie Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Karol Nepelski skomponował do słów Jerzego Stachurskiego nowy, awangardowy dla muzyki kaszubskiej utwór pt. „Pieśni fonemiczne”, z którym zmierzyli się soliści: Maria Malinowska – sopran i Rafał Kucharski – baryton. Wystąpił chór „Tutti e solo” pod wodzą Wiktorii Batarowskiej oraz orkiestra Progress. Dyrygował Szymon Morus. Wykonanie miało miejsce w grudniu 2013 roku, w Filharmonii Kaszubskiej w Wejherowie. Za: Tomasz Fopke, Współczesna muzyka kaszubska. Żniwo z lat 2010-2014, [w:] „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie”, nr 16, 2014, s. 87–96.

[10] Òpera pt. *Rebeka* z mùzyką Michała Dobrzińsczégò do libretta Tomasza Fópczi. Premiera bëła 13.12.2014 w Kaszëbsczi Filharmónii we Wejrowie. Wëkònónô razã sztërë razë: 13 i 14.12.2014 a 11 i 12.04.2015r.

[11] Wacłôw Kirkòwsczi stwòrził czile taczich zsziwków nigle wëszłë drëkã spiéwniczi z jegò mùzyką. Bëłë to: *Tczëwôrtnô Matkò* (2001), *Mòje stronë w piesni* (2002), *Na kaszëbsczi ôrt spiewac wôrt* (2006), *Wszechmòcny Të* (2006), *Apartnô spiéwa* (2007).

Taczé je mòdło twòrzeniô W. Kirkòwsczégò. Do gòtowëch tekstów, jaczi tam-sam dopasowiwô do swòji mùzyczi. Je to ùtwórca baro brzadny w dzejanim. Stwòrził mùzykã do tekstów: Stanisława Bartélëka, Jerzégò Brzóskòwsczégò, Brigidë Bùlczôk, Heronima Derdowsczégò, Tomasza Fópczi, Frãcëszka Grëczë, Léòna Heyczi, Henrika Héwelta, Jana Karnowsczégò, Aleksandra Labùdë, Jaromirë Labùddë, Jerzégò Łiska, Aleksandra Majkòwsczégò, Alojzégò Nôgla, Jana Piépczi, Stanisława Òkònia, Eùgeniusza Prëczkòwsczégò, Léòna Roppla, Frãcëszka Sãdzëcczégò, Mariana Selina, Jerzégò Stachùrsczégò, Jana Trepczika i Józefa Wëbicczégò[12]. Wëmienienié tuwò aùtorów tekstów dôwô òbrôz ò jich wielënie w całoscë.

Do gòtowi mùzyczi są w sztãdze napisac tekstë chòcle aùtorzë spiéwnika *Piesnie Rodny Zemi*: Jerzi Stachùrsczi, Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Tomôsz Fópka, a z nômłodszich ùtwórców – Adóm Hébel[13]. Fópka swòje dokazë dôwô razã z nagranim wëmòwë i tłómaczenim na pòlsczi, czasã téż z gòtowim mùzycznym aranżã, òglowò ùprzëstãpniwô w internece, w òsóbno zrëchtowóny *Bazë tekstów a melodiów*[14]. Prëczkòwsczi, twòrzącë do mùzyczi, trzimie sã szturu ritmù i dokładnëch rimów. Z lësztã sygô do jednoszlabizowëch słów, np. *dëcht*, *dërch*, *fùl*. Tekstë Eùgeniusza Prëczkòwsczégò są mòcno òpiarté na kaszëbsczi tradicji a żëcowim doswiôdczenim aùtora. Colemało mają w se wskôzã, abò bédënk pòstãpòwaniô. Prëczkòwsczi przëwrôcô do żëwi mòwë/spiéwë słowa, jich zestôwczi, jaczé ju mało gdze fùnkcjonëją, jak: *kamizna*, *môg*, *kandarë*, *jachac na szczestlëwim kòle*, *pak*, *mir*, czë *na pòszëkù*[15].

Jerzi Stachùrsczi je i aùtorã tekstów i kòmpòzytorã, z czegò kòrzëstô pisząc, pòdobno jak Jón Trepczik a Fópka – całowno swòje dokazë. Stachùrsczi, „òjc” terôczasny dzecny spiéwë, bédëje dwa zortë dokazów, jaczé rzeszi z mùzyką. Z jedny stronë są to prosté wiérztë dlô dzecy, a z drëdżi stronë są to lëterackò-mùzyczné òbrazë, jaczé niesą w se bòkadnosc czile kùńsztów[16]. Drëdżim „òjcã” a „barżi pierszim je Jón Trepczik, chtërnémù przëpisywô sã „òjcostwò” kaszëbsczi mùzyczi regionalny[17]. Òbaji ùtwórcë mają stwòrzoné dokôzczi dlô dzôtk. Chcemë wezdrzec chòcle na dwa przikładë:

Jerzi Stachùrsczi – ***Òtemknij dwiérze, lese***[18]:

Klepie dzãcoł w danã
Jak w dwiérze, jak w scanã
Klepie w dãbë, w klónë
Chce mieszkac w jich dómie

---

[12] *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne* pod red. Witosławy Frankowskiej, CZEC, MPiMK-P w Wejherowie, Gdańsk 2005, str. 100–101

[13] CD *Dërnosc*, Mùzeùm Piśmieniznë i Kaszëbskò-Pòmòrsczi Mùzyczi we Wejrowie, 2015.

[14] www.fopke.pl

[15] Tómk Fópka, *Serce miec – pò spiéwnika wëmiãgòlenim*, „Pomerania” nr 2/2016 (495), s. 46–47.

[16] *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne*, dz. cyt., str. 217.

[17] *Kaszubski Śpiewnik Szkolny* pod red. Witosławy Frankowskiej, Region, MPiMK-P, Gdynia – Wejherowo 2016, s. 231

[18] Tomasz Fópka, Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Jerzi Stachùrsczi, *Piesnie Rodny Zemi*, ROST, Banino 2003, s. 22.

Òtemknij swe dwiérze, lese
Niech sã głos mój wkół ten niese
Wiater ò tim wkół niech swiéwô
Wszëtczim lëstóm przëgriwô

Głos mój wiater czëje
Słuńce tu czerëje
W ti kaszëbsczi stronie
Dze lëstów czëc zwónë
Òtemknij...

Skòczkù, drogã skrócysz
Na Kaszëbë wrócysz
Twi mùzyczi zwãczi
Słuńca dadzą wiãcy
Òtemknij...

Spiéwë wiater niese
Pò pòlach i lese
Tam, dze słuńce wińdze
Òn z nótama przińdze
Òtemknij...

Jón Trepczik – ***Ò pòrénk***

Ò pòrénk mie słunuszkò sã smieje,
ò pòrénk gdzes dalek zwòni zwónk.
Reny wiaterk òpòcuszką wieje,
reno spiewac zaczinô skòwrónk.

Ò pòrénk tak swiéżé wszëtkò dichô,
kwiatë rosą pòmòkrzoné są,
A w nich tãgą przeslécô sã słunkò,
że sã łiszczą ë jak perlë skrzą.

Pasturk stegną nëkô krówkã w pòle,
i na piszczówce pògwizdiwô.
Młin kòl rzéczi zbòże chiże miele,
gbùr ju rãdo sã do płëga mô.

Ò pòrénk taczé je wszëtkò pëszné,
w snôżi wenik sã przeòblekô.
Jak ùceszno, jakùż wszëtkò rëszné!
Spiéwa szczescô wkół sã rozlégô.

Ò czim są tekstë kaszëbsczich mùzycznëch dokazów? Chcemë przëjąc nôprzódka nôstarszi, klasyczny pòdzél tematiczny na bòżé i kòzé, to je pòbòżné a swiecczé. Przez mòżnosc rëchtowaniô kaszëbsczich mszów, corôz szerszą ùczbã kaszëbiznë w szkòłach, przëstãpnosc nagraniowëch sztudiów i mediów z internetã na przódkù, kùreszce kònkùrsë (w tim dlô kòmpòzytorów[19]), festiwale a przezérczi[20], gdze żdają za spiéwama – je kòmù spiewac i dlô kògò pisac.

Bòżónków mómë wiele a wcyg wiãcy. Pòdług spiéwnikòwégò pòdzélù ks. Jana Sedlecczégò[21], mùszi wëmienic: jagwańtowé, kòlãdë (kòscelné i domòwé-pastorałczi)[22], na òfiarowanié Pańsczé, wiôlgòpòstné, jastrowé, na wniebòwstąpienié, do Dëcha Swiãtégò, do Trójcë Przenôswiãtszi, do Nôswiãtszégò Sakramentu, do Serca Pana Jezësa, Marijné, do i ò Swiãtëch Pańsczich, przigòdné, himnë, za ùmarłëch. Są mszowé spiéwë, lëturgiczné, niszpòrë, Gòdzynczi ò niepòkalónym pòczãcym NMP, Droga Krziżewô, Kòrunka do Bòżégò Miłoserdzô, Lëtanie a psalmë.

Tekstë pòbòżnëch spiéwów kaszëbsczich są òriginalno stwòrzoné w tim jãzëkù, abò na niegò przetłómaczoné. Tuwò skłónic sã mùszi Eùgeniuszowi Gòłąbkòwi[23] (w tim za: *Nowi Testament, Lekcjónôrz, Knéga Psalmów*), Ò. prof. Adamòwi Riszardowi Sykòrze[24] (Nowi i Stôri Testament), br. Zbigniewòwi Joskòwsczémù a dr Ludmile Mòdzelewsczi[25].

Nôwicy je kòlãdów, gòdowëch spiéwów. Tej Marijnëch spiéwów a jinëch. Jak pòdôwô dr Witosława Frankòwskô, leno w latach 1935-1990 pòwstało cziledzesąt gòdowëch dokazów[26]. Ò kaszëbsczich spiéwach Marijnëch gôdóné bëło òb czas kònferencji, jakô miała swój môl latos w Stajszewie, z leżnoscë 50-lecô kòrunacje Matczi Bòsczi Swiónowsczi na Królewą Kaszëb[27]. Òglowò temat ten (kaszëbsczi kòscelny spiéwë) jesz wcyg żdaje na dokładné, całoscowé òpracowanié[28]. Nôbarżi znóną kaszëbską bòżónką je piesniô pt. „Kaszëbskô Królewô” Jana Trepczika:

---

[19] Òd 2014 rokù òrganizowóny je przez wejrowsczé Mùzeùm Pismieniznë i Kaszëbskò-Pòmòrsczi Mùzyczi Ogólnopolski Konkurs na Kaszubską Kompozycję Chóralną do tekstu w języku kaszubskim o tematyce pasyjnej.

[20] Rozegracje te (òkróm wierzchùcczich) òpisôł T. Fópka w artiklu *Cassubia cantat*, „Pomerania” nr 5/2015, s. 24–25;

[21] Ks. Jan Siedlecki, *Śpiewnik kościelny*, Wyd. XL (poprawione), Kraków 2005.

[22] Nôwiãcy mòże jich nalezc w zbiérze *Kaszëbsczé kòlãdë ë gòdowé spiéwë*, red. Józef Borzyszkowski, Zrzeszenie Kaszubsko- Pomorskie, Gdańsk 1982, a *Kaszubski Śpiewnik Bożonarodzeniowy*, pod red. Witosławy Frankowskiej, dz. cyt.

[23] Na spòdlim tłómaczeniów na kaszëbsczi E. Gòłabka pòwstałë m.jin.: *Mszô Kaszëbskô na chùr i diôbelsczé skrzëpice* (2008) T. Fópczi (tłómacził téż Eùgeniusz Prëczkòwsczi) i *Kaszubskie Magnificat na sopran, tenor solo, chór i orkiestrę* (2010) Michała Sławecczégò.

[24] Do tekstów tłómaczeniów ò. prof. Adama Riszarda Sykòrë pòwstała m.jin. *Pierszô Kaszëbskô Pasja* (2003) T. Fópczi.

[25] Br. Zb. Joskòwsczi, francëszkanin je aùtora tekstu tłómaczeniô do Kaszubskiego *Te Deum* Adama Diesnera (2016) a téż tak jak L. Mòdzelewskô – autorã rozwôżaniów *Kaszëbsczi Krziżewi Drodżi*.

[26] Witosława Frankowska, *Kolędowanie na Kaszubach. Dzieje kolęd na Pomorzu od XVI do XXI wieku*, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2015, s. 14.

[27] Tomasz Fópka, *Matka Boska Sianowska w muzyce Pomorza*. Aùtór zapitôł m.jin.: Dlaczego Kaszubi stworzyli wiele utworów Maryjnych w swoim języku a śpiewają swojej Matce po polsku?!

Kaszëbskô Królewô! Bòżi, snôżi kwiat!
Panëjesz ju nama hewò òd stalat.
Do Ce më sã żôlimë, wiedno mòdlimë,
Ò bòkadosc wiarë co dzéń prosymë.

Kaszëbskô nasza Matinkò,
Na strażë stojimë kòl Ce,
Wez prowadzë kaszëbsczi lud,
Gdze skrzi sã nieba wieczny wid!

Nôswiãtszô Marija, raju pëszny brzôd!
Przëstojiwómë Ce, jesmë przë Ce rôd.
Ùmòdlë ù Sëna dlô nas niebny môl,
Zgòjë grzéchù renë, niech Ce nas mdze żôl!
Kaszëbskô...

Ùkòrunowónô, tesknimë do Ce,
Króluj nama wiedno, trzëmôj kòle se!
A czej nas ju zawòłô Syn Twój przed swój trón,
Barnicą mdzë naszą, przëjim na swój plón.
Kaszëbskô...

Z piszącëch tekstë pòbòżné terôczasnëch aùtorów wspòmnã chòcle ò Kadzmiérzu Jastrzãbsczim z Chwaszczëna, jaczi twòrzi dlô karna „Kaszëbczi” na pòtrzebë mszów kaszëbsczich w swòji parafii a jegò dokazë są wëkònywóné téż przez chùrë: „Lutnia” z Lëzëna, „Piãclëniô” z Lëni a „Strzelenka” z Tëchómia. Hewò je jegò dokôz napisóny na pielgrzimkã z Chwaszczëna do Swiónowa:

Do Cebie jidzemë
Muzyka: T. Fópka

Chto żëje i czëje, niech flot sã rëchtëje
Bë z nama dzys rëgnąc mët w drogã
A czej sã zeńdzemë- ze spiéwą pùdzemë
Na tã òsoblëwą wanogã

---

[28] Do pòsobnëch próbów badérowaniô sprawë nôleżi zaliczëc referat *Religijna twórczość chóralna kompozytorów polskich w języku kaszubskim* wëgłoszony 16 maja 2014 rokù, òb czas III Międzynarodowego Sympozjum Naukowego pòd zéwiszczã „Współczesne wyzwania muzyki sakralnej”, w Uniwersytecie Muzycznym im. Fryderyka Chopina w Warszawie – przez dr. Sławòmira Bronka;

Marija, Marija, Marija, Marija
Do Cebie Matinkò jidzemë
Marija, Marija, Marija, Marija
W Swiónowie tczã òddac chcemë Cë

Chto czasu wcyg ni mô, niech rôz sã zatrzimô
I chwilã naléze tã jednã
Niech jidze jak drëdzë to drogą, to stegną
Do Ti, co czas dlô nas mô wiedno

Marija, Marija...
Chto doma sã smùcy, niech rubzak zarzucy
Jiscënczi wladëje rën swòje
Niech dalek wëniese, wëpùscy dzes w lese
A z nama wiesołi rézëje

Marija, Marija...
Chto òstôł w robòce, chto môłé mô dzecë
Niech piesnią sã z nama sparłãczi
Niech swòje spiéwanié Niebiesczi sle Pani
A pewny bëc môże òdwdzãczi

Marija, Marija...
Chto bòji sã srodze, co zgùbi na wôdze
Niech sztulów nie bierze pół miecha
Niech wié, że są lëdze, co bãdą gò czekac
Z napicym i bëlnym môltëchã

Marija, Marija...
Chto młodi sã czëje, niech drist maszérëje
Metrëka tu nie mdze wadzëła
Niech jidze, chto zdrów je, chto leno mô sëłã
Do Ti, co nóm Bòga zrodzëła

Marija, Marija...
Chto wiôldżi mô tôczel, niech bótë òblecze
I jidze Mariji sã zwierzëc
Niech Matëchnie Bòżi we wszëtczim zawierzi
A Òna gò gwësno wspòmòże

Marija, Marija...
Chto mòcny je w wierze, ten drëcha niech bierze
Co zgùbił sã w swiece gnającym
Niech jidą gòrlëwi, niech jidą błądzący
Do Ti, co mô serce gòrącé

Marija, Marija...
Chto bãdze wëtrwałi i przeńdze szlach całi
Zôpłatã naléze gòdzëwą
Bò bãdze mu dóné pòkórno sã skłónic
Przed Tą, co je Kaszëb Królewą

Marija, Marija...
Chto z nama rôz pùdze, zabądze ò trudze
Bò w karnie gò jidze lżi zlëdac
A za roczk zateskni do drodżi, do piesni
Zôs rëgnie i bãdze tej spiéwac:

Marija, Marija...

Ò kaszëbsczich swiecczich spiéwach pisze sã colemało we wstãpach do pòsobnëch spiéwników a bëlni wëdónëch platk, zaczãwszë òd spiéwnika *Pieśni z Kaszub* Kirsteina i Roppla. Tematika mòże pòdzelëc pòdług pòrządkù zabédowónégò przez W. Frankòwską w spiéwnikù *Kaszubski Śpiewnik Domowy* (2014). Są to tej: tatczëznowé (spiéwë teskniączczi i bùchë-himnowé), dzecné, kòlibiónczi, szpòrtowné, mòrsczé, miłotné a… jiné – ò żëcym.

Tematika dzecnô rozwijô sã nômòcni, co je zrzeszoné w prosti spòsób z pòkrokã szkòłowi ùczbë, gdze wëzwëskiwô sã ne dokôzë. Tekstë spiéwów wpisóné są colemało w programë ùczbë kaszëbsczégò jãzëka, mùzykã (spiéw i pòdkładë) czëc są na platce, jakô je wspòmóżką do pòdrãcznika a jesz do te lekcje biwają nagriwóné video[29]. Czasã na pòtrzebë platkòwégò projektu twòrzi sã czilenôscë czësto nowëch spiéwów[30], czasã wëzwëskiwô sã ju stôré, np. aùtorstwa patrona szkòłë[31]. Téż sztudérzë kaszëbsczi etnofilologie mają w programie sztudiów zapòznanié sã z kaszëbsczima piesniama[32]. Tematika miłotnô[33], szpòrtownô[34], a nawetkã biesadnô[35] dożdałë sã òsóbnëch platk jima dedikòwónëch. Tekstë piesniów „kòzëch" – swiecczich téż biwają tłómaczeniama z jinëch jãzëków. Nôwiãcy na ten temat napisôł w swim referace sp. prof. Jerzi Tréder[36]. Wôrt je pòdac przikład dlô pòrównaniô dwùch dolmaczënków: *My way* z repertuaru Franka Sinatrë, a z drëdżi stronë swiata, *Молитва* Bułata Òkùdżawë.

---

[29] Bëlnyma przikładama są spiéwnik *Piesnie Rodny Zemi* a pòdrãcznik Danutë Pioch *Z kaszëbsczim w swiat*, do jaczich dołączonô je platka z wëkònaniama i aranżama spiéwów a wszëtczé ùczbë i stwòrzoné do te scenarniczi lekcjów òstałë nakrącóné przez gduńską TVP a wejrowską Twòjã Telewizjã Mòrską.

[30] CD *Legòtka na szkòłã* (Gimnazjum w Szemudzie 2008). Zawiera utwory z muzyką Wacława Kirkowskiego do tekstów Tomasza Fopke, w aranżacji Karola Nepelskiego: Legòtka na szkòłã, Pòrénkòwi cwiczënk, Pierszi dzéńk, Wanóżka, Léczëk na jimrã, Mùszka kòl tószka, Òpòwiôstka mùszelczi, Celëczé miłotczi, Marszëk nipòcéùszów, Frantóweczka dlô Mëmë. Wykonawcy: Chór Gimnazjum w Szemudzie „Batuta" pod dyr. Beaty Stenki oraz: Karolina Potrykus, Sławomir Bladowski i Tomasz Fopke (Pòrénkòwi cwiczënk).

[31] Tómk Fópka, *Niezabôtczi i Iskierki. Nowé dzecné platczi ze studia MTS*, „Pomerania" nr 10 (502), 2016, s. 42–43.

[32] *Kaszëbskô chrestomatiô. Wëbiér tekstów do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka dlô sztudérów*. Zrëchtowało karno: Mark Cëbùlsczi, Tomôsz Fópka, Małgòrzata Klinkòsz, Hana Makùrôt, Justina Pòmierskô, Grégòr Schramke, Wëdowizna Gduńsczégò Ùniwersitetu, Gduńsk 2015.

[33] CD *MIŁOTA*, Kaszubska Agencja Artystyczna 2012. Płyta zawierająca duety miłosne i listy. Muzyka duetów: Weronika Korthals-Tartas, muzyka do listów – Tadeusz Korthals. Słowa – Tomasz Fopke: Pierszi Jegò, Wcyg òd nowa, Drëdżi Ji, Pòkòchac Cã, Trzecy Jegò, Nowi dzéń, Czwiôrti Ji, Latowô miłota, Piąti Jegò, Miłotë znak, Szósti Ji, Nie nańdą nas, Sódmi Jegò, Bòsso przez jeséń, Ósmi Ji, Taczi òd se,

Jak jem chcôł prawie (z rep. Pawła Ruszkòwsczégò) pòdług My Way, òrig.: Comme d'habitude (słowa i muzyka CLAUDE FRANÇAIS i JACQUES REVAUX), na kaszëbsczi tłómacził: Tomasz Ùrbańsczi pòdług anielsczégò tekstu PAÙLA ANCZI.

My way

And now, the end is near
And so I face the final curtainMy friend, I'll say it clear
I'll state my case, of which I'm certain
I've lived a life that's full
I've traveled each and every highway
But more, much more than this
I did it my way

Regrets, I've had a few
But then again, too few to mention
I did what I had to do
And saw it through without exemption

Dzewiąti Jegò, Jednym sã stac, Dzesąti Ji, Pòtrzébny je drëch, Jednôsti Jegò, Stegnë szkalindżi, Dwanôsti Ji, Kùszkôj mie. Wykonawcy: Kasia Aszyk, Marlena Brzeska, Aleksandra Dunst, Tomasz Fopke, Timur Gawryś, Adam Hebel, Ewelina Hinc, Szymon Kamiński, Piotr Kapczyński, Weronika Korthals-Tartas, Joanna Kozak, Magdalena Kropidłowska, Bartłomiej Kunc, Łukasz Łysk, Monika Markiewicz, Mateusz Mielewczyk, Justyna Piepke, Ewelina Pobłocka, Rafał Rompca, Paweł Ruszkowski, Piotr Starzecki, Natalia Szroeder, Łukasz Tartas, Dorota Theisebach, Tomasz Urbański, Karolina Żuk. Aranżacje: Mirosław Hałenda i Jan Pałys.

[34] CD *We Dwa Kònie – kaszubskie piosenki kabaretowe*, Kaszubska Agencja Artystyczna 2010. Wykonawcy: Kaszubskie Duo Artystyczne „We Dwa Kònie" w składzie: Tomasz Fopke – baryton, Ryszard Borysionek – akordeon. Płyta zawiera nagranie utworów Tomasza Fopke w aranżacji R. Borysionka: Letkò bez dëtka (muz. J. Stachurski), Górôl spòd Wieżëcë, Płacë, Francu, Kùczrowô ballada (muz. J. Stachurski), Chwalba kùszkaniô, Dwanôsce pùgów, Bòcón, Co to bãdze, Zupka, Dzéwczã w Americe, Kùka lolu, Mòja Mëma, Niekòchóny tószk, Pòstaw, Genkù, Tangò òbòléwca (muz. J. Stachurski), Òd se, Pò czôrnëch, Kòl snôżi Anielczi, Kòcy walc (muz. J. Stachurski), Bùten szëkù (muz. J. Stachurski), Wiszã, Kaszëbi w Eùropie, Bòles je białką, Kùpletë cyrkòwégò zapòwiôdajka, Czôrnô ballada, Gili, gili, Wez do rãczi, Pòmòc sąsedzkô, A to padô.

[35] CD *Wiwat, biesada!* (Stowarzyszenie Ziemia Pucka 2008). Płyta biesiadna, zawiera utwory z muz. Jerzego Stachurskiego do słów Tomasza Fopke: Walc wirëje, Jô tuńcëjã, Ju tëli lat…, Białce, Strzébrzné wieselé, Wiwat, biesada, Przëpitk, Tangò pò pół, Dzéwczã ò smùtnëch òczach, Mëma i Tata, W górã szura, Kùczrowô ballada, Chwalba gòsca, Kózlã, Kùflowô spiéwa, Radio Kaszëbë. Wykonawcy: Łukasz Nowicki i Ewa Konkol, Sami swoi, York, Manijôcë, Czarne Kapelusze, Łukasz Nowicki. Realizacja dźwięku: North Studio.

[36] *Tłumaczenia na język kaszubski. Osiągnięcia, metody, cele* (Materiały pokonferencyjne) pod red. Radosława Kamińskiego, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Wejherowo 2012.

I planned each charted course
Each careful step along the byway
And more, much more than this
I did it my way

Yes, there were times, I’m sure you knew
When I bit off more than I could chew
But through it all, when there was doubt
I ate it up and spit it out
I faced it all and I stood tall
And did it my way

I’ve loved, I’ve laughed and cried
I’ve had my fill my share of losing
And now, as tears subside
I find it all so amusing
To think I did all that
And may I say – not in a shy way
Oh no, oh no, not me
I did it my way

For what is a man, what has he got
If not himself, then he has naught
To say the things he truly feels
And not the words of one who kneels
The record shows I took the blows
And did it my way
Yes, it was my way

Jak jem chcôł prawie
I dzys, czej widzã kùńc
I stojã przez zacëgą slédną
Tej drëchù mój, jô chcã cë rzec
Nã prôwdã co,
Jã wiém na gwësno –
Że żił jem z wszëtczich sył
Wanożił jem kòżdim drożëszczã
I że jem robił le,
Com jem chcôł prawie

A żôl? Jô znôł gò téż,
Le ni móm wcyg gò przed òczama.
Robił jem, com robic miôł,

Nie szukôł jem żódny wëmówczi.
Ùdba na kòżdi dzéń
I kòżdi krok w stronowé stegnë
I że jem robił le,
Co jem chcôł prawie.

I béł téż czas, czej ni mógł jem
Łiknąc tegò, co ùwarził jem.
Le nimò to, czej strach mie brôł,
Łikôł jem to, co bëło nót.
Dzyrzkò jem stôł i wszëtkò zniósł –
Jak jem chcôł prawie.

Kòchôł, płakôł jem téż,
Spełniony béł i pùsti czasã
I dzys, czej zaschłë łzë
Jô widzã to taczim redotnym
I wiém, żem zdzejôł to!
I mògã rzec – nié tak krëjamno –
„Në nié, jô zrobił to,
Co jem chcôł prawie”.

Bò co dzys móm i czim jô jem?
Jeżlë nié mną – tej ni móm nick.
Bë spiewac, to co czëjã w se,
A nié to co, we wzgardze je,
Òbezdrzë to, co zdzejôł jem.
Jak jem chcôł prawie,
Jak jem chcôł prawie.

Молитва

Bułat Okudżawa

Пока земля еще вертится,
пока еще ярок свет,
Господи, дай же ты каждому,
чего у него нет:
мудрому дай голову,
трусливому дай коня,
дай счастливому денег...
И не забудь про меня.

Пока земля еще вертится, –
Господи, твоя власть! –

дай рвущемуся к власти
навластвоваться всласть,
дай передышку щедрому
хоть до исхода дня,
Каину дай раскаяние...
И не забудь про меня.

Я знаю: ты все умеешь,
я верую в мудрость твою,
как верит солдат убитый,
что он проживает в раю,
как верит каждое ухо
тихим речам твоим,
как веруем и мы сами,
не ведая, что творим!

Господи, мой боже,
зеленоглазый мой!
Пока земля еще вертится,
и это ей странно самой,
пока ей еще хватает
времени и огня,
дай же ты всем понемногу...
И не забудь про меня

Mòdlëtwa
na kaszëbsczi przełożił: Tómk Fópka

Póczi jesz zemia krący sã,
Póczi jesz dërchô swiat,
Panie, dôjce Wë kòżdémù,
Czegò le jemù brak:
Ùczałémù dôjce głowã,
Strachlëwémù kóńsczi krzebt,
Dëtczi dôjce szczëstlëwim...
A nie zabôczce ò mie.

Póczi jesz zemia krący sã –
Panie nasz, chcejce dac
Tima, co spragłi rządów
Rządzëc, jaż stracą chãc!
Dôjce wspòmóżkã szczerim,
Niech grosz jim achtnienim je,

Kajina niech rëszi sëmienié...
A nie zabôczce ò mie.

Jô znóm le dzélëk Waszi dôdżi,
Wierzã w bezgrańczny Wasz môg,
Jak wierzi wòjôrz zabiti,
Że nieba przestąpił próg.
Tą wiarą zrzeszoną z wseczëcym,
Co górë przenôszô wstec,
Wszëtcë tak wierzimë Wami,
Nie wiedząc, co witro mdze...

Panie niebiesczi, Bòże,
Zelonoòczny mój!
Póczi jesz zemia sã krący,
Zdzëwionô, skąd ruch ji, skąd?
Póczi ji jesz nie felëje
Czasu i òdżin je,
Dôjce-le nóm pò përzinkù...
A nie zabôczce ò mie.

Jiną cekawą, ale baro rzôdką znanką tekstów kaszëbsczich piesniów są „implantë” – wstôwczi z cëzëch jãzëków. Tak jak w lëdowim dokôzkù pt. *O du liebe panna mein*, jaczi wrócył do żëcô w swim projekce Jaromir Szroéder[37]. Anielsczi jãzëk je na kaszëbsczi platce karna „Lëdowô nóta” z Kanadë, a na platce kabaretowi „We dwa kònie”. Hewò je dzélëk piesnie pt. *Dzéwczã w Americe*:

– How are you? I am fine –
Tak z przënãceniô łzã
The wealther? Rainy? Sun?
It’s foggy day – dôka.
You miss me? Kiss me? Cry?
Tak strzédno: all the time
I need you (and so long)
Timczasã! Love you so!

Przë zesôdzanim słowa i mùzyczi wôrt je pamiãtac, że akcentë mùszą pasowac. Jinaczi pòwstają różné stwòrë, jaczé wëkrãpiwają na rãbë jãzëk. Dobrim przikładã je stôrô niemieckô wieselnô frantówka, jaką znómë w kaszëbsczi wersje pt. *Kaszëbsczé nótë*, *Kaszëbsczi alfabét* abò prosto *To je dłudżé, to je krótczé*. Kaszëbsczi tekst òstôł dosc nieszczestlëwie pòdłożony pòd melodiã i bez to mómë np. *To òznôczô Kaszë**bã*** – z przëcëskã na òstatną szlabizã.

---

[37] CD *Cassubia cantat*, Muzeum Zachodnio-Kaszubskie w Bytowie. 2012.

Jiną krziwdą, jaką mùzyka, a dokładno spiéwôk/czka, robi tekstowi, je złô wëmòwa zwãków. Czasã wëchòdzy to z tzw. maniérë spiéwù, gdze cobë pòdfarwic głos zmieniwô sã brzmienié samòzwãków, np. ùsnôdcziwô. Biwô, że spiéwający ni mòże wëcygnąc, czë ùtrzëmac w górze nótë i tej zmieniwô samòzwãk na barżi mù pasowny. Czãscy równak błãdë bierzą sã prosto z nierzetelnoscë jãzëkòwi spiéwôka, czë spiéwôczczi. Nôczãszczi przëwòłiwónym tuwò przikładã je słowò „żëcé", w jaczim „ż" wëmôwiô sã mitkò, jak pòlsczé „ź". Żelë spiéwający dobrze mikczi, tej spiéwô ò żëcym (życiu). Czãsto biwô tak, że z „ż" robi cwiardé „rz". Tedë w môl „żëc" czëjemë „rzëc" (tyłek). Jesz w kòzëch spiéwach to ùńdze. Mòże nawetk wprowadzëc redosną nótã do pòwôżny piesnie jak *Kaszëbë, Kaszëbë* Stachùrsczégò i Prëczkòwsczégò: *Nawetk cérzniô je wpisónô w żëcé.* Klasycznym i klinicznym przëtrôfkã je jeden z dokazów „Kòmpaniji Wãdzëbôków", gdze spiéwającô bédëje: *Leno wprowadz mie na dargã, jaką do kùńca rzëcy jô móm jic…* Wierã szło ò dargã do kùńca żëcô… A mòże i jedno i drëdżé, bò jak spiéwô swòjim ju tekstã w jinym sztëczkù: *jidã do wëchódkù, bò móm wszëtkò w slôdkù.*

Dzél gòrzi je, czej nieluso zaspiéwómë jaką, chcemë wząc, Marijną spiéwã np. *Matkò Bòżô* do słów Jaromirë Labùddë, gdze stoji napisóné: *Të jes dała Bògù żëcé…* Proszã tej, błagóm – nie spiéwmë „na pół z rzëcą"!

Na ògle mùzyka dobrze je dopasowónô do tematu tekstu i w drëgą stronã podobno. Przińdze jednak czasã tak, że do tekstu ò mòrsczi bùrzë, chtos napisze spòkójnégò walôszka, jak w piesni *Rëbacczé namienienié* do słów E. Prëczkòwsczégò[38]. Taczich przikładów niedopasowaniô mùzyczi do zamkłoscë, charakteru tekstu mómë wiãcy. Niebezpieczné dlô dobrégò/wëraznégò wëspiéwaniô tekstu je dobranié za chùtczégò tempa mùzyczi. W całoscë tam, gdze je tekst gãsti – wôrt je prowadzëc melodiã wstrzëmòwno.

W pôrze z dobrą, czëstą jãzëkòwò i mùzyczno „wëspiéwą" kaszëbsczich dokazów jidze bëlnô redakcjô òbkłôdków, książeczk, platk czë spiéwników[39]. Żelë wëdôwcowie spiéwników dosc ju terô na to òpasëją, to jesz wcyg wiele je do zrobieniô dlô pòprawieniô pisënkù na platkach a jich òbkłôdkach. Nieróz redosc ze słëchaniô snôżégò wëkònaniô na CD zagłëszìwô paskùdny błąd na òbkłôdce. Tak je w przëtrôfkù nowi platczi Natalii Szroéder, gdze w titule *Pòtrzébny je drëch* zrobioné òstałë TRZË felë[40]. Dzywné, bò bënë, w książeczce wszëtkò ju graje…

Natalia je wòkalistką, co rozmieje spiewac piãkną kaszëbizną. Podobno jak jiny ùczãstnicë kònkùrsu „Kaszëbsczégò Idola", jaczégò robi òd 2008 rokù Radio

---

[38] Tómk Fópka, *Z Tobą bëc – Kirkòwsczi a Lewańczik – Wanoga z piesnią*, „Pomerania" nr 2 (484)/2015, s. 48–49.

[39] Są dwie platczi, na chtërnëch je logò Radë Kaszëbsczégò Jãzëka, jakno zagwësnienié pòprawnoscë pisënkù: *Wanodżi kòl mòrza* Fucusa i *Kaszëbsczi piestrzéń* chùru Sensus musicus.

[40] CD *NATinterpretacje*, Natalia Szroeder. Pomaton 2016

Kaszëbë. Przédną kaszëbską wòkalistką, chtërna mô nôwikszé dobëca, a przë tim wiele pòkòrë do spiéwaniô w rodny mòwie je Weronika Kòrthals-Tartas. Òkróm spiéwaniô ùsôdzô mùzykã, ùczi młodëch kùńsztu spiéwaniô a pòmôgô pòtrzebùjącyma robiącë różné akcje mùzyczné[41].

Dzãka Weronice a jinym z młodszi generacje spiéwającëch Kaszëbów skòpicą je kaszëbsczi mùzyczi w internece, w całoscë teledisków na pòrtalu You Tube. Piesnie pò kaszëbskù trôfiają do lëdzy na całim swiece. Pòmôgają téż w tim Radio Kaszëbë a Radio Gduńsk. Kaszëbską mùzykã promùje Twòja Telewizjô Mòrskô z Wejrowa. Platczi wëdôwóné są téż jakno insertë (wkłôdczi) do gazétów. Nôwikszé zasłudżi mają tuwò Dzennik Bôłtëcczi a Pòmeraniô, gdze téż jidze nalezc nótë spiéwów[42].

Są w naszi mùzyczny lëteraturze spiéwë òsoblëwé. To są himnë. Mómë jich dosc tëli, w całoscë tëch kaszëbsczich[43],[44]. Kąsk niesmiało, ale dërno wchôdô kaszëbizna w radiowëch dżinglach, zôchãcbach. Mómë kaszëbsczé spiéwë, melodie w mòbilkach. W telefónie Mùzeùm Pismienizné i Kaszëbskò-Pòmòrsczi Mùzyczi we Wejrowie. Je wielné karno wëkònôwców i solo, i w karnach. Rozwijô sã kaszëbsczi ruch chùrowi. Rada Kaszëbsczich Chùrów dzejô ju 12 lat. Kaszëbsczi aùtorzë są nôleżnikama ZAiKS[45], Kaszëbsczi jãzëk je wëzwëskiwóny téż w òpisywanim dokazów mùzycznëch. Pò kaszëbskù piszemë np.:

Tituł instrumentalnégò dokazu, np. *Bùlôszk, Białka, Chlébk ze szmôłtã, Jigła, Bùnka, Krzëkwa*[46].
Wskôzë dlô wëkònôwcë, np. agògiczné: *wstrzëmòwno* (moderato), *za tekstã*, *drawò*[47].

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka pòdjãła trud normalizacje kaszëbsczi mùzyczny słowiznë.

---

[41] Nôwiãcy ò Weronice jidze nalezc w internece, chòcle: https://pl.wikipedia.org/wiki/Weronika_Korthals czë http://weronikakorthals.wixsite.com/weronikakorthals. Przëstãp: 31.12.2016, gòdz. 22.01

[42] „Najô Uczba", edukacyjny dodôwk do „Pòmeranii" – òd 2007 rokù.

[43] Tómk Fópka, *Kòmù spiéwómë kaszëbsczé himnë wszëtczé*, „Pomerania" nr 5/2014, s. 24–26.

[44] Dr hab. prof. Daniel Kalinowski, *Hymny pomorskie. Polski, niemiecki i kaszubski głos ideologiczny*, [w:] http://kaszebsko.com/uploads/Kalinowski2.pdf, przëstãp 31.12.16, gòdz. 22.15.

[45] Stowarzyszenie Autorów ZAiKS powstało w 1918 roku z inicjatywy twórców, którzy zrzeszyli się, aby wspólnie chronić swoje interesy twórcze. Początkowo nosiło nazwę Związek Autorów i Kompozytorów Scenicznych, czyli w skrócie ZAiKS. Zdrzódło: http://www.zaiks.org.pl/zaiks, Przëstãp: 31.12.2016, gòdz. 22.02.

[46] CD Tomasz Fopke, *Obrazki kaszubskie. 12 miniatur programowych na trio akordeonowe w aranżacji Ryszarda Borysionka* (wraz z książką), Gminny Ośrodek Kultury w Gościcinie, 2016. Zawiera: Białka, Bënë-bùten, Bùlôszk, Chlébk ze szmôłtã, Jigła, Jaskùleczka, Mëszka, Krzëkwa, Bùna, Kòmùdka, Smiészka, Blewiązka.

[47] Jan Trepczik, *Kaszebski Piesniôk* dzél I. z Rogoźna, vedov e gvosnosc autora, ceskę drek: S, Formelle – Rogoźno Wlkp., 1935 a Tomasz Fópka, Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Jerzi Stachùrsczi, *Piesnie Rodny Zemi*, ROST, Banino 2003.

Daniel Kalinowsczi
Pòmòrskô Akademiô w Stëpskù

Dramaturgiô w kaszëbsczim jãzëkù. Przezérk nôwôżniészich sprawôw

Ju òd pòczątkù jistnieniô kùlturowi juwernotë Kaszëbów wësłowiony w pòłowie XIX w. przez Floriana Cenôwã, esteticzné dzélëczi dramaturgie i téatru pòjôwiają sã baro wërazno. Dalszé pòkòlenia ùtwórców z Hieronimã Derdowsczim, młodokaszëbama, zrzeszińcama, klëkòwcama i pòwòjnowima ùtwórcama ùrobiłë taczé wëapartniwającé artisticzné dzélëczi, jaczé dadzą są òpisac w ôrt systemù, chtëren òbjimô całé rozwijającé sã do dzysô dzejanié[1]. W nôkrótszim wezdrzenim mòże z pòzdrzatkù na tematikã dokazów na binã wëdzelëc trzë karna kaszëbskòjãzëkòwi dramaturgie: etnograficzné dokazë, spòlëznowò-òbëczajowé i historiczno-juwernotowé. Taczi pòdzél nié wiedno dô sã kònsekwentno ùchòwac, bò trôfiają sã wieleòbjimné dokazë, jaczich ni mòże przëpisac leno historiczny abò etnograficzny témie. Pòjôwiają sã tej dokazë, chtërne mają tak dzélëczi historicznégò kùńsztu, jak i np. òbëczajowégò. Nimò tegò dzejnika jidze równak zrobic gwësné pòdzéle artisticznégò materiału w kaszëbsczi dramaturgie, żebë dozdrzec w nich górëjący témòwi zgrôw. Chcemë tej wëmienic aùtorów i jich dokazë na binã, mającë swiądã, że robimë to dlô wstãpnégò, a nié drobnotowégò zbadaniô baro szeroczi problematiczi. Całowny zestôwk aùtorów téatrowëch dokazów i òmówienié tematiczi jich bédënków brëkùje ksążkòwégò òbrobieniô, a nié le artikla.

---

[1] Zdrzë przédné i przekrojowé òbrobienia ti tematiczi: Z. Mrozek, *Kaszubsko-pomorska dramaturgia w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *W kręgu Adama Grzymały-Siedleckiego i dramaturgii polskiej*, Bydgoszcz 1970 [„Prace Wydziału Nauk Humanistycznych Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego", seria B, nr 4, 1970], s. 125–144; K. Orska, *Ludowy teatr kaszubski – geneza i droga rozwoju*, „Pomerania" 1970, nr 5-6, s. 9–26; K. Maksymowicz, *Kaszubska twórczość sceniczna po roku 1945*, [w:] *Literatura gdańska i ziemi gdańskiej w latach 1945–1975*, red. A. Bukowski, Gdańsk 1979, s. 310–323; D. Żebrowska, *Realia obyczajowe i historyczne w dramaturgii kaszubskiej w latach 1920–1939*, „Rocznik Gdański" 1986, z. 2, s. 295–309; D. Kalinowski, *Dramaturgia kaszubska. Pytania o kondycję i perspektywy*, [w:] *Literatura kaszubska. W nauce, edukacji, życiu publicznym*, red. Z. Zielonka, Gdańsk 2007, s. 125–139; D. Kalinowski, *Obrzęd, obyczaj, historia. Ku antropologii teatru kaszubskiego*, [w:] A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, *Od Smętka do Stolema. Wokół literatury Kaszub*, Słupsk-Gdańsk 2009, s. 195–214.

Żoch etnograficzny dramaturgie

Grëpa tekstów, jaczé mómë zarechòwóné w zbiérze tegò ôrtu, òstała napisónô przede wszëtczim dlô ùretaniô abò ùmòcnieniô zachòwaniów, òbrzãdów, rituałów, tuńców czë spiéwów kaszëbsczi kùlturë. Dramaturg stôwô sã tuwò nié le artistą, co mô starã ò fòrmalné znanczi dramatu czë psychòlogiczną głãbiã pòstacji dokazu, ale ò jãzëkòwą prôwdã kaszëbsczégò słowa, pò prôwdze jistniejącé melodie przëspiéwków abò wëstãpiwającé w dónym môlu Pòmòrzô ùstaloné tradicją zachòwania mieszkańców.

Za pierszé dokazë na taczi ôrt mòże ùznac zôpis lëdowëch òbrzãdów, jaczé òpùblikòwôł Florión Cenôwa w pòłowie XIX w. jakno *Wilejo Noweho Roku* i *Szczodraki*[2]. Òne to wespół z charakteristiką *Świętojanek* i *Ścinania Kani w dzień Ś. Jana*[3] swiôdczą, że na Kaszëbach nowòrocznô òbrzãdowòsc abò czas zymkòwò-latowégò przesëleniô miałë ju dobrze wësztôłconą fòrmã prawidzawiszcza z dopasowónyma przez rëchlészé pòkòlenia rolama i ùczãstnikama – pùbliką, w wikszoscë rozmiejącą czëtac kùlturowé kònwencje ritualno-téatrowëch zdarzeniów[4]. Nie bëło to jesz téatrowé wëdarzenié, ale ju ni miało magiczno-religijnégò aktu przebłaganiô nôtërë. „Wënëkanié” stôrégò rokù zwãczącyma i grochòcącyma instrumentama, a téż jednozdaniowé fòrmë zamôwianiô nowégò rokù, żebë przëniósł do chëczë wszelejaczé bòkadoscë rodë, to w widzënkù Cenôwë registracjô òbrzãdu, a równoczasno céch téatrowégò scenarnika. Téż i w jinym przikładze, jaczi przedstôwiô w swòjich fòlklorowëch dokazach kaszëbsczi dzejôrz-etnograf, mòże interpretowac dzejania karna kòlãdników, np. jich juwerny ôrt wëgłosziwaniô dłëgszégò tekstu òb czas òbchòdzeniô wiesczich bùdinków niemùszebno jakno registracjã lëdowégò òbrzãdu, ale chùralną quasiwëpòwiesc. Je wiedzec, w primarnym znaczenim òchronë môlowégò fòlkloru, tak jak to robił Cenôwa, ni mòżna miec jegò dramatizacje za téatrowi dokôz. Ale ju sóm òbrzãd scynaniô kani nawetka w pòłowie XIX w. ni miôł ju swòjégò przezérnégò dlô ùczãstników znaczeniô, przez co przesuwôł sã w stronã paratéatrowëch agrarnëch dzejaniów zjiscywónëch w òsoblëwie wôżnym zymkòwim przesëlenim.

Za nôbarżi znónégò aùtora repertuaru kaszëbsczégò téatru, jaczégò spòdlim je fòlklor, mòżemë ùznac ksãdza Bernata Sëchtã[5]. Jegò aùtorstwa etnograficzno-òbëczajowé dokazë na binã *Gwiôzdka ze Gduńska*, *Hanka sę żeni* i *Dziewczę i miedza*[6] stałë sã symbòlama kaszëbsczégò téatru ju w midzëwòjnowim czasu, téż pò drëdżi swiatowi wòjnie miałë ùwôżanié i binowé realizacje. Sëchta piszącë swòje dokazë ni miôł czësto lëteracczich ambicjów, barżi dbôł jak fòlklorista i zbiérôcz regionalnëch òpòwiesców ò mòżlëwie akùrôtné zapisanié lëdowëch narracjów, parłãczonëch przez niegò w wikszé fabùłë i dramaturgiczné cydżi. Jakno artista i jakò znajôrz jãzëka dôwôł wiôldżi bôczënk w swòjich dokazach na môlowé znaczeniowé òdmianë i mùzyczną spiéwnotã jãzëka. Stądka do òsoblëwie ùdałëch dramatów mòże zarechòwac *Gwiôzdkã ze Gduńska* z kòlãdą *Zużonka*[7] czë *Bùdzta spiącëch* z kòlãdą *Biżónka*. W òbëdwùch dokazach słowizna, jaczi ùżiwô Sëchta, spiéwë, rimòwónczi, ruchna, a nawetka wëkùstrzenié chëczë przedstôwióné na binie, są przërównóné z jawernym stónã. Wspòmnióné elementë jegò lëdowëch dokazów na binã ni mają aùtonomiczny esteticzny wôrtnotë, ale mają za zadanié òdbijac jak zdrzadło prôwdzëwie jistniejącé jãzëkòwé zjawiszcza abò spòlëznowé òdniesenia.

---

[2] Pierszi wëdôwk: F. Ceynowa, *Wileja Noweho Roku; Szczodraki*, „Jutrzenka. Przegląd Słowiański”, 1843, nr 3, s. 51–60. Wëdôwk terôczasny: F. Ceynowa, *Канунъ новаго года, Wilia Nowego Roku, Wiléjá Noweho Roku; Щедровки, Szczodrówki, Szczōdráki*, Gdańsk 2006.

[3] Wëdóné [w:] J. Treder, Ceynowy i Mosbacha *Wiadomość o Kaszubach z połowy XIX wieku*, a téż A. Mosbach, *Wiadomość o Kaszubach*, Gdynia 2006, s. 72–82.

[4] Szerzi te sprawë jem òpisôł w artiklu: D. Kalinowski, *Materiały etnograficzne Floriana Ceynowy jako formy dramaturgiczne*, [w:] *Życie i dzieła Floriana Ceynowy (1817–1881)*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2012, s. 163–188.

[5] To przeswiôdczenié je òsoblëwie w prôcach D. Żebrowsczi, *Twórczość dramatyczna Bernarda Sychty*, „Zeszyty Naukowe Wyższego Studium Nauczycielskiego UG” 1973, nr 3, s. 113–117; J. Walkusz, *Piastun słowa*, Ks. Bernard Sychta, Gdańsk, Pelpin 1997, s. 66–96.

Nôlepszim przikładã na to je dramat Sëchtë *Hanka sę żeni*[8]. W dramaturgiczny wiôrzce wnet do czësta felëje w nim napiãców, niespòdzónëch rozgriwków czë zderzeniô pòstacjów, jaczé apartnią sã charakterologiczno. Dokôz broni sã za to farwnoscą lëdowégò widzawiszcza, sygniãcym do tuńców, mùzyczi, spiéwów i recytacji, chtërne wëstãpiwają w òbrzãdowòscë Kaszëb, a westrzódkòwóné są na żeńbie. Z jedny stronë dramat nie pòzwòliwô na wòlnotã w kreòwanim emòcjonalny atmòsferë binowëch zdarzeniów i na rozwij charakteru pòstacji, ale z drëdżi jegò przédnym zadanim je pòkazac pòwtôrzalnosc zwëkù, tipicznosc figùrów wiesczi spòlëznë, jistnosc tegò, co erbòwóné z daleczi ùszłotë, z tim, co maklewno przëtomné[9].

Pò drëdżi swiatowi wòjnie jesz barżi jak Sëchta zetnografizowôł kaszëbską dramaturgiã Paweł Szefka. Mòże nawetka résknąc scwierdzenié, że mómë tu do ùczinkù nié ze *sensu stricto* dramaturgią, le barżi ze scenarnikã fòlklorowégò widzawiszcza, jaczé pòwstało dzãka rëchlészi badérny i kòmpilatorsczi robòce aùtora. Szefka napisôł taczé dramatizacje jak: *Wesele na Kaszubach*, *Kosôrze* czë *Dla Cebie Królowo Mario Puelsczi strzeżeme*, pózni wëdôwôł binowé dokazë z nowòrocznyma dokazama[10], òbchòdama swiãtojańsczi nocë[11], jastrowima zwëkama dëgòwaniô[12], czë kùreszce jinyma kaszëbsczima agrarnyma òbrzãdama[13]. Jegò dokazów na binã ni mòżemë miec za czësto tekstowi repertuar kaszëbsczi tradicji, bò òpisywają za môłi òbjim swiata mëslów, wseczëców czë wëòbraznie. Mògą równak bëc gwës ùznóné za dzejnik, jaczi pògłãbiwô wiédzã w òbrëmienim pòmòrsczégò fòlkoru, bãdącë materiałã do dalszich òsóbnëch, antropòlogicznëch sztudiów nad òbrzãdowòscą, tuńcã i jãzëkã[14].

---

[6] Tekst w wëdanim: B. Sychta, *Dramaty*, t. I: *Dramaty obyczajowe*, òprôc. J. Treder, J. Walkusz, Gdańsk 2008, s. 461–532.

[7] B. Sychta, *Gwiôzdka ze Gduńska*, Gdańsk 1985; nowi wëdôwk: tegò, *Dramaty*, t. I: *Dramaty obyczajowe*, s. 533–628.

[8] B. Sychta, *Hanka sę żeni*, Wejherowo 1937, nowi wëdôwk: tegò, *Dramaty*, t. I: *Dramaty obyczajowe*, s. 341–460.

[9] Barżi całowno jô òpisôł tã problematikã w tekscë: D. Kalinowski, *Bernard Sychta teatralny czyli (syn)teza Kaszub na scenie*, [w:] *Język, literatura i edukacja kaszubska*, red. D. Stanulewicz, B. Afeltowicz, Gdańsk-Szczecin 2016.

[10] P. Szefka, *Gwiżdże. Widowisko obyczajowe, obrazujące obyczaje i zabawy noworoczne Kaszubów*, Gdańsk 1957.

[11] Tegò, *Sobótka. Widowisko ludowe oparte na zwyczajach i obyczajach kaszubskich*, Gdańsk 1958.

Westrzód jinëch przedstôwców kaszëbskòjãzëkòwi dramaturgie nalézemë jesz wiele ùtwórców etnograficznégò żochù, chòc gwës mni znónëch jak Bernat Sëchta. Mòżna równak wspòmnąc ò rozmajiti dramaturgie Sztefana Biészka, a westrzód jegò kaszëbskòjãzëkòwëch ùsôdzków ò dokazach: *Pòkòrnô Roża* (napisóny wespół z Różą Bronk) a téż *Kòwôl Czarownik*, jaczé mòckò są sparłãczoné z lëdowim spòdlim kaszëbsczi kùlturë[15]. Akcjô tëch binowëch fòrmów nie je rozbùdowónô. Widzec tuwò wërazny cësk pòeticzi lëdowi gôdczi, zgrôwający w zemkłim, nierozbùdowónym dokazu do szpòrtownégò zaprezentowaniô prédny pòstacji i przigòdów, jaczé przeżiwô[16]. W przëtrôfkù Sztefana Biészka bòhaterką dramatu je białka, co rodzy sparłãczenia z pòstacją lëdowi pòwiôstczi ò głupi pòbòżnicë, jakô sama se mô za swiãtą i mądrą[17]. Dramaticznô etiuda prowadzy do òdkrëcô dwaznacznoscë titlowégò òkresleniô bòhaterczi mionã Pòkòrnô Roża. Ludiczny cél dokazu zajistniôł równoczasno z mòralisticznym célã, òbzérôcz w krótczim teksce ùdostôł szpòrtowną pòwiôstkã ò prôwdzëwëch egzystencjalnëch i religijnëch wôrtnotach. Drëdżi z dokazów Biészka pòkazywô lëdowégò bòhaterã, chtëren z nié nôbògatszégò człowieka zmieniwô sã w chcëwégò, nienasëconégò wiesczégò bògôcza. Jego materialnô zwënéga nie dôwô równak familijnégò szczescô ani ùwôżaniô w môlowim karnie lëdzy. Dopiérze ingerencjô cëdownëch mòców wrôcô pòrządk i dôwô kòwôlowi zôs szansã weńdzeniô na drogã bëlnotë i strzëmòwnotë[18]. Z taczégò zestawieniô fabùłë je widzec wërazno, że dokazë, jaczé wëzwëskùją lëdowé przekònania, wierzenia i zachòwania òstałë przëszëkòwóné dlô hùmòristiczno-pareneticznëch célów.

---

[12] Tegò, *Dëgùsë. Obyczajowy obrazek sceniczny z kaszubskich stron*, Gdańsk 1961; Tegò, *Wrejôrze jidą. Widowisko plenerowe z kaszubskich obrzędów dyngusowych*, Gdańsk 1981.

[13] Tegò, *Wyzwoliny kosiarza. Widowisko plenerowe z Kaszub*, Gdańsk 1979.

[14] Wezdrzenié w ùtwórstwò Paùla Szefczi i dzélëczi jegò dramatów mómë w wëdôwiznie Paweł Szefka w historii i kulturze Kaszub. *Antologia utworów*, wëbór i wstãp B. Bréza, Wejherowo 2000.

[15] Tekstë dokazów na binã w wëdôwkù: *Pro memoria Stefan Bieszk (1895-1964)*, òbr. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2013, s. 348–356, 357–399.

[16] Ò stilisticznëch znankach tegò gatënkù piszą: J. Krzëżanowsczi, *Słownik folkloru polskiego*, s. 117–118; Tegò, *W świecie bajki ludowej*, Warszawa 1980, s. 57 a téż D. Simonides, *Wstęp*, [w:] *Księga humoru ludowego*, red. D. Simonides, Warszawa 1981, s. 5–7.

[17] Głëpasô białka jakò przedmiot szpòrtów to jedna z tipicznëch znanków lëdowégò hùmòru. Zdrzë zéwiszcze *Baba* [w:] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1, s. 9–10, a w òglowòpòlsczim pòzdrzatkù J. Krzyżanowski, *Mądrej głowie, dość dwie słowie. Pięć centuryj przysłów polskich i diabelski tuzin z hakiem*, Warszawa 1994, t. I, s. 36–48, t. II, s. 101.

[18] Ò znankach lëteracczich bòhatérów taczégò ôrtu: E. Ferfecka, *Święci i grzesznicy. Bohater jako jeden z wyznaczników gatunkowych legendy ludowej*, [w:] *Genologia literatury ludowej. Studia folklorystyczne*, red. A. Mianecki, V. Wróblewska, Toruń 2002, s. 140–143.

Téż i w bògatim témòwò i fòrmalno binowim ùtwórstwie Jana Rómpsczégò jidze dozdrzec czile dzélëków òbrzãdowëch dokazów[19]. Kaszëbskòjãzëkòwé fragmentë jak np. *Òżniwinë*[20], mòże czëtac tak z pòzdrzatkù fòlkloru, jak i rituału ò miticznym wëmiarze. Ten part dokazu i jegò pòlskòjãzëkòwé *Ścinanié Kanië* pòzwòliwają dzãka swòji òbrazowòscë i symbòlice òddac wnetka sakralną klimã kaszëbsczégò wiesczégò żëcô[21]. Rómpsczi przechòdzy równak òd etnografie do òpisaniô ritualno-kùlturowégò fenomenu, nie interesëją gò ju tak mòcno jãzëkòwé abò spòlëznowé sprawë. Tim samim antropòlogiczno pitô ò praprzëczënë tegò, co kôże lëdzóm òddawac tczã rodze i składac ji aktë pòddaniô.

W taczim hewò zôkrãżim pòjôwiô sã wielno reprezentowónô dramaturgiô Alekségò Peplińsczégò, pòwstôwającô òd szescdzesątëch lat XX wiekù, jakô swòjim témòwim i stilisticznym céchã je krótkò mòdłów òbrzãdowégò téatru Bernata Sëchtë, le nie dochôdô do tak wësoczi artisticzny niwiznë. Jeżlë przëwòłómë zestôwk stwòrzonëch przez Peplińsczégò téatrowëch fòrmów, pòkôże sã òna we wszelejaczich gatënkach i rozmajiti tematice[22]. Òbjôwiô sã jakno aùtor, chtëren rozmieje pisac letkò, jaczémù pisanié dôwô redotã. Westrzód jegò dokazów spòntaniczno przebijô sã ùmiejãtnosc bùdowaniô téatrowi pòkrziżawë, wëraznëch binowëch pòstacjów a téż szpòrtownëch sytuacjów. To stądka bierze sã to, że je gróny na kaszëbsczi binie i mô wiele swòjich przëstojników[23]. Wëraznô wikszosc dramatów Alekségò Peplińsczégò mô za cél pòkôzanié kaszëbsczi òbrzãdowòscë z pòzdrzatkù kònwencje szkòłowégò téatru. Dokazë te òstałë napisóné z nacéchòwanim czasowégò distansu midzë dzysdniowima bòhaterama a przedstôwiónym, przëwòłiwónym swiatã tradicje. Przez ten dzejnik mòcno je pòdsztrichniãti didakticzny wëmiar, jaczi wastëje nad zaòstałima artisticznyma dzélëkama dokazu. A pòùcziwanié mô wëwòłóné mòralisticzny dzejnik, jaczi òsłôbiô psychòlogiczné walorë pòstacje, ùsôdzającë jednowëmiarowëch i schematicznëch bòhaterów. Òbrzãdowé szkòłowé dramatë Peplińsczégò, służącé perswazyjny fùnkcje, z jedny stronë dobrze rëchtëją młodégò òbzérôcza do rozpòznôwaniô spòdlecznëch znaków kaszëbsczi lëdowi kùlturë, z drëdżi równak stôwiają gò przed swiatã mòcno i sztëczno zhierarchizowónym, w jaczim ùszłota je wiedno pòzytiwno mitizowónô, a terôczasnota blós do ni zgrôwô.

---

[19] Skrócënkòwé ùwôdżi ò dramaturgie Jana Rómpsczégò są zamkłé we wspòmniónëch w przëpisu 1 tegò artikla synteticznëch òmówieniach kaszëbsczégò téatru. Barżi dogłãbné òprôcowania to: A. Skwarło, *Życie i twórczość Jana Rompskiego*, [w:] *Katalog rękopisów Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie: t. I – Spuścizna Jana Rompskiego*, òprôc. J. Kurowska, A. Skwarło, Wejherowo 2005, s. 97–136 i D. Kalinowski, *Dramaturgia Jana Romskiego, Tematy, idee, techniki*, [w:] J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, òprôc. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo – Gdańsk 2009, s. 5-44.

[20] J. Rompski, *Wożnjivjine*, „Zrzesz Kaszëbskô", 1947, nr 71, s. 5 i dzysdniowi wëdôwk: J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, s. 243–254.

[21] Òmówienié dokazu w teksce: D. Kalinowski, *Ścinanié Kanië Jana Rompskiego. Dawna i współczesna moc rytuału*, „Acta Cassubiana" t. XII, 2010, s. 33–47.

[22] Zdrzë charakteristiczi tegò ùtwórstwa: J. Borzyszkowski, *Ò familëji i kaszëbsczi stegnie ksãdza Antóna i szkólnégo Alekségò – bracynów Peplińsczich*, „Acta Cassubiana" 2005, t. VII, s. 52-pòst.; D. Kalinowski, *W u(ś)cisku teatru obrzędowego i okolicznościowego. O dramaturgii Aleksego Peplińskiego*, „Acta Cassubiana" t. XIV, 2012, s. 66–83. Tekstë dokazów przistãpné w wëdôwkach: A. Pepliński, *Kaszëbscé jasełka. Widowisko gwiôzdkowé w sztërech aktach*, Gdańsk 1986; A. Peplińsczi, *Bëtowscé strôszczi. Òbrazë na binã*, Gdiniô 2006 i *Antologia lëteracczich dokôzów. Antón i Aleks Peplińsce*, red. J. Tréder, Sierakowice 2009.

[23] Ò znaczenim dzejaniô Alekségò Peplińsczégò piselë: J. Borzyszkowski, *Z kaszubskiego matecznika. Życie i twórczość Aleksego Peplińskiego*, „Pomerania" 1990, nr 1; J. Mielewczyk, *Aleksy Pepliński do uczniów z Łyśniewa*, „Wiadomości Sierakowickie" 2005, strëmiannik, s. 23. Wôrt wspòmnąc, że jednoaktówczi Peplińsczégò pòjôwiałë sã westrzód repertuaru karnów Przezérkù Kòlãdowëch Karnów w Serakòjcach, a pózni òb czas Pòwiatowégò Przezérkù Szkòłowëch Téatrów „Kaszëbskô Bina".

Żoch spòlëznowò-òbëczajowi dramaturgie

Spòlëznowò-òbëczajowé kaszëbsczé dokazë na binã to dosc szeroczé karno ùsôdzków, jaczé pòkazywają za pòmòcą pôrã téatrowëch techników, jak wëzdrzi w dónym mòmence historie mòdło priwatnégò, familijnégò i pòspólnotowégò żëcô na Kaszëbach. Tak napisóné dokazë mają przëjimniãté wielné esteticzné fòrmë: òd òbiektiwisticznégò realizmù zaczinającë, przez pòdczorchiwający negatiwné zjawiszcza nôtëralizm, satirã, kòmizm, na ironie i nôrzadszi w kaszëbsczim téatrze grotesce kùńczącë.

Jednym z pierszich aùtorów hùmòristiczno-spòlëznowëch dokazów béł Léón Heyka. To prawie òn ùdramatizowôł spòlëznowò-òbëczajowé anegdotë (szôłobùłczi), jaczé szłë w starnã binowi kòmédie, pòchôdającë z gatënkù lëdowi òracje. Nôbarżi znóną szôłobùłką Heyczi (pòwstała na spòdlim pòwiôstczi Alojza Bùdzysza *Żelôzk przed sądã*) je *Agust Szloga*[24]. Ten trzëaktowi dinamiczny sceniczny szpòrtowny dokôz je atrakcyjny przédno dzãka słownémù i jeleżnoscowémù kòmizmòwi[25]. Jegò przëstãpnosc w binowim òdbiérze je skùtkã codniowégò jãzëka, wizerënkù wiesczich bòhaterów i lëdowégò hùmòru. Nen dramat mô òdzdrzadloné spòlëznowò-òbëczajowé relacje Kaszëb z midzëwòjnowëch lat, a prédny bòhater tacy swòje prôwdzëwé mòtiwacje i mëslenié ò swiece pòd larwą wiesczégò macka i prostacznégò głëpérë. Prawie taczé zachòwanié skùtkòwno rozbijô sztëczny i nadãti ôrt bëcô sãdzë i ławników, pòkazywającë równoczasno, że nad represyjnym systemã państwòwi administracje mòżna dobëc. Szôłobùłka głosy w tim mòmence deje chłopsczi chitroscë i òpiéraniô sã wëszëznóm, co w stojiznie pòliticzny abò ekònomiczny niegwësnotë zdôwô sã òsoblëwie wôżné dejowò[26].

---

[24] L. Heyke, *Agust Szloga*, „Gryf", 1931/1932, nr 2. Nowi wëdôwk: L. Heyke, *Szôłôbùłki*, Gdańsk 2002, s. 5–40.

[25] Òmôwiô jã: F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszańska-Borowikowa. Gdańsk 1982, s. 136.

[26] Apartné rozwôżania na ten témat: D. Kalinowski, *Dramaturgia Leona Heykego. Zarys Problematyki*, [w:] *Dzieło Leona Heykego*, red. J. Borchmann, M. Plińska i B. Wiszowaty, Bolszewo 2016, s. 19–32.

Drëgą szôłobùłką wcyg na spòdlim szpòrtowny pòwiôstczi je *Katilina*[27]. Pòkrziżawa pierszégò aktu tegò dokazu Heyczi zaczinô sã òd zéńdzeniô dwùch sztudérów, chtërny z pòzdrzatkù na swòje przirodné znanczi zwóny są Katiliną i Cycerónã. Akcjô dzeje sã na łąkach pòd miastã, sztudérowie przecywiają sã, szpòrtëją i czile razy wëpòwiôdają swòje cepłé wseczëca w òdniesenim do Kaszëb. W jedny chwilë Katilina przëchòdzy na ùdbã, żebë jidącym na tôrg lëdzóm robic szpòrtë. Pòdchôdô tej do jednégò z chłopów – Mrocha i wgadiwô mù, że prowadzy na tôrg nié krowã, a kòzã. Letkòwiérny chłop wierzi w te zagwësnienia i przedôwô mù krowã za taczé dëtczi, jaczé dostôłbë za kòzã. Dopiérze spòtkónô pózni białka ùswiądniwô gbùrowi jegò głëpòtã. Òprzëtomniałi Mroch ùdbôł so pòmstã. Rëgnął szëkac òszëkańców, wkłôdającë swiąteczné òbleczenié, cëlinder i ùdôwającë nikòmù nieznónégò bògôcza. W drëdżim akce sztudérowie są ùkôróny za swòje pòstãpòwanié, a w pòstãpnym trôfiają do chëczë Mrocha, żebë pòdzëwiac aùtenticzną widzałosc wiesczégò żëcô na Kaszëbach. Wëdarzenia trzech aktów *Katilinë* òstałë przez Heykã zamkłé w kòmpòzycyjny klamrze Prologù i Epilogù. To baro wôżné znaczeniowé dzejniczi, bò dwigają szpòrtowno-lëdową òpòwiesc do wëższich symbòliczno-miticznëch i mòralisticzno-patrioticznëch znaczeniów. Zôczątkòwé scenë dramatu òdbiwają sã na Zómkòwi Górze, westrzód rëjnów dôwnégò sedlëszcza, z krëjamnyma ùkôzkama strzédnowiekòwëch ricerzów. W Epilogù zôs je widzec zómkòwą jizbã i znôwù trôfiô do ni sztudéra, żebë pòznac krëjamnotã tegò placu. Tim razã òdkriwô sã przed nim ò wiele wicy: widzy swòjégò drëcha Katilinã, chtëren pòszedł na wòjnowi front, widzy pòbitwã dôwnëch Kaszëbów prowadzonëch przez Swiãtopôłka i dobiwającëch z Krzëżôkama. Slédnym aktã wprowadzeniô je tej ùzdrzenié terôczasnotë i znaczeniô Kaszëb jakno kòlmòrsczégò regionu Pòlsczi. Patetizm zakùńczeniô dramatu Heyczi to gwës nié ludicznosc, nawetka nié wëchwôlenié swójszczëznë, le pòwôżny i pòczestny òbëwatelsczi akt.

W szpòrtowny klimie pòkrziżawë dzeją sã téż niejedné binowé dokazë Sztefana Biészka, jaczé dôwającë niezłożoną rozegracjã, niosą ze sobą òpisë barżi ambitnëch wôrtnotów swiata. Czekawi je òsoblëwie òbrôz Kaszëbów widzewny we wspòmniónym ju dramace *Kòwôl Czarownik*, chtëren nie je bënômni jednoôrtny w pòdôwónëch zamkłoscach. Z jedny stronë Kaszëbi to lud chrzescëjańsczi, robòcy, biwałi i mający starã ò swój jãzëk w stojiznach codniowégò żëcô, jak i w kòscele. Równak w drëdżim dzélu dramatu kaszëbskô religijnosc òkazywô sã dosc snôdkô i leno Kòwôl Czarownik rozmieje wprowadzac w żëcé nakazë chrzescëjaństwa. Kùreszce w òstatnëch aktach òstałë pòkôzóné dalszé negatiwné znanczi Kaszëbów, zmieniwającëch sã ze skrómnëch lëdzy w kògòs, chto mô chãc rządzeniô jinyma. Téż i w dokazu *Pólnô mësz* Biészk przedstôwiô spòlëznową pòzmianã wôrtnotów donëchczasnégò familijnégò żëcô[28]. Krizys òbjimô tak niepòradnégò żëcowò chłopa, jak ambitną i wëalienowóną białkã. Do familijnëch jiwrów dochôdô jesz wiesczi bògôcz i pòdriwôcz, chtëren chce rozbic ten związk. Dramat rodzëznë dzeje sã w rëmie pòliticznëch przemianów PRL-u. Dokôz pòkazywô môlowëch bògôczów, familiã „kułaków”, jaczi niechãtno zdrzą na zmianë w tamtoczasny pòlitice i ekònomie, a drëgô familiô to przëstójnicë produkcyjny spółdzelni. Tej pòwadzony chłop i białka òkróm rozrzeszaniô swòjich, priwatnëch problemów, mùszą téż pòdjimac spòlëznowò-pòliticzné wëbòrë, jaczé mają cësk na jich pózniészą jeleżnosc[29].

---

[27] Tekst dokazu w wëdanim: L. Heyke, *Szôłôbùłki*, s. 41–124.

[28] Tekst maszinopisowi [w:] *Pro memoria Stefan Bieszk (1895–1964)*, s. 305–347.

W czësto jinszich farwach w piãcdzesątëch latach XX wiekù pòwstôwałë dokazë na binã Hùberta Suchecczégò: *Wrëje*, *Rebockie wesele*, *Ukriti kapr*, *Jedzeme na łów*, *W rebockiej checzy na półwyspie helszczim*. Pòspólną znanką wszelejaczich dramatów Hùberta Suchecczégò je binowi òpisënk specificzi wiesczégò żëcô sztërdzestëch i piãcdzesątëch lat XX wiekù. Akcjô jegò téatrowëch dokazów dzeje sã na nordowëch grańcach Kaszëb. Ùczãstnikama dramaticznëch wëdarzeniów są colemało rëbôcë, rzadzy gbùrzë abò robòtnicë, jaczi przeżiwają apartniącą sã dërżëniowò òd przedwòjnowi stojiznë spòlëznową i mentalnoscową jawernotã. Przesztôłcenia z dôwnégò kònserwatiwno-patriarchalnégò mòdelu na socjalisticzno-liberalné òdniesenia mają tuwò sprawioné gwësny ôrt zwadów, jaczé nie są równak òstrima dejowima biôtkama, a barżi je w tim szpòrtowny klimat pòkòleniowëch sztridów, doprawiony zachtną miarką elementów kaszëbsczégò fòlkloru. Dramatë Suchecczégò wëstrzégają sã tej jednoznacznégò, pòlitycznégò pòpiarcô dlô socjalisticznëch wëszëznów, chòc bez wątpieniô pòkazywają swòją tematiką żëcznotã dlô nowëch kùlturowëch żochów[30]. Wespółwëstãpòwanié spòlëznowò-òbëczajowëch i lëdowò-mùzycznëch dzélów je próbą przeszmùglowaniô rodny tradicje westrzód, mùszebnëch w taczim ùkładze do realizacje, „pòczestnëch” dejów socjalizmù. Gwôsnô tradicjô pòjôwiô sã tej w téatrowëch dokazach, chòc przëgniotłô sztiwnyma zéwiszczama pòliticzny i ekònomiczny propagandë. Jeżlë Sucheczi chcôł wëstawiac dokazë, jaczé rozkòscérzałë kaszëbską kùlturã, mùszałë òne w taczich warënkach òbjawic sã leno sygniãcym do dzélëków lëdowégò przekazu, bòkadnégò we wieską òbrzãdowòsc, a nie bëło placu na pògłãbioné nacéchòwanié sprawôw kaszëbsczi tradicje, jakô doch wëprôcowała swòje miticzné czë mitologiczné znanczi i miała pòczëcé swòji pòczestnotë[31].

---

[29] Ò dwajãzëkòwi dramaturgie jem pisôł w artiklach: D. Kalinowski, *Heroizm i historyzm. Dramaturgia polska Stefana Bieszka*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodnio-Kaszubskiego w Bytowie” 2010, nr 12, Bytów 2011, s. 273–290 i *Pamięć o pięknej mowie. Kaszubskojęzyczne dramaty Stefana Bieszka*, [w:] *Pro memoria Stefan Bieszk (1895–1964)*, s. 280–304.

[30] Takô pòstawa szukaniô pòspólnégò rëmù regionalnégò dzejaniô kaszëbsczich aktiwistów i lëdowi władzë wëdôwała sã w pierszich pòwòjnowëch latach mòżlëwô. Dopiérze duńdzenié do władzë òkrãżô PPR i socrealizm w estetice skùńcził z nôdzejama wiele Kaszëbów co do intencji „òpieczi” lëdowëch wëszëznów nad kaszëbską rësznotą. Zdrzë ò tëch zjawiszczach: C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*, Gdańsk 2002.

[31] Szerzi ò ti dramaturgie jem pisôł w tekscе: D. Kalinowski, *Hubert Suchecki. Zapomniany dramaturg kaszubski*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2015, s. 134–145.

Spòlëznowò-òbëczajowémù żochòwi kaszëbsczi dramaturgie òsoblëwie mòcno pòmògła Ana Łajming. Ji wëdóny dramaturgiczny debiut to binowi òbrôzk w dwùch partach *Szczesce*[32], pózni w dzélëkach prezentowała dokôz *Pustkowie*[33]. W pierszim z tëch ùsôdzków pòjôwiô sã ù Łajming stójnô znanka ji ùtwórstwa, to je òpisywanié jeleżnoscë kaszëbsczich sedlëszczów nôbarżi daleczich òd kùlturowëch centrów w jawernoce midzëwòjnowëch czasów. Nie jidze leno ò geògraficzné specyfikacje, ale ò przërodã emòcjonalnégò i intelektualnégò żëcô Kaszëbów. We wspòmniónym dramace aùtorka czile razy wrôcô do pitaniô ò titlowé szczescé, ji dramat je tej analizą kaszëbsczégò rozmieniô i przedstôwianiô so biédë i bògactwa, biernoscë i aktiwnotë, dëchòwòscë i materialnoscë, kùreszce indiwidualnëch pòtrzébnotów jednostczi i zjiscywaniô òbòwiązków wedle karna.

Nôpiãca bënë kaszëbsczi spòlëznë òsoblëwie mòckò je widzec w binowim òbrôzkù *Spotkanié na Półmacku*. To dramat, jaczi dzeje sã w czasowi i rëmny jawernoce szlachùjacy za tą w *Szczescym*. Widzymë tuwò môłą kaszëbską spòlëznã, biédëjącą z dnia na dzéń, mającą nôdzejã na jaczés wzątczi i zajimającą sã drãgą robòtą na gbùrstwie. Przédny bòhaterowie dramatu to prosti lëdze, ò ògrańczonëch perspektiwach zdrzeniô na swiat, ale na swój ôrt pòczestno przëjimający bùtnową żëcową stojiznã. Nôwôżniészim wëdarzenim dokazu je pòtkanié môlowëch Kaszëbów z dôwnyma mieszkańcama pùstków na Półmackù, chtërny pò latach bëtnoscë w Zjednónëch Stanach dostelë chãc wróceniô do swòji òjczëznë. Hùmòristiczno-przekãsnym chwëtã wëzwëskónym przez Łajming w dokazu je to, że tak mieszkańcë pùstków, jak i amerikańsczi Kaszëbi żëją w òmanach. Mieszkańcë wsë snią ò Americe jak ò krôjnie ekònomicznégò spełnieniô, mëslącë, że przëjéżdżającë stamtądka Marceli i Marcelowô przëwiezą ze sobą kòfrë fùl dolarów. A „Amerikónë” są dbë, że w jich domôcy môlëznie dali bãdą mòglë pòtëkac sã ze znajemnyma, przeżëwac lubné doswiôdczenia i dobãdą na Kaszëbach stabilizacjã, jaczi nie zwënégòwelë w Americe[34].

Trzecy dokôz Łajming pt. *Gdzie jest Balbina?*[35] téż sã òpiérô na zderzenim projekcje i jawernotë. Spòdlim dramaturgiczny pòkrziżawë je tuwò stojizna rajeniô titlowi Balbinë. Kòmizna z przenikliwim czëcym realizmù mô ùsadzoné w tim dokazu czekawą mieszónkã, pòkazywającë równoczasno, jak mòcné w kaszëbsczim òkrãżim je òceniwanié i òbsądzanié człowieka w kategòriach òbsôdónégò majątkù, wiekù i pëłcë. Dramat Łajming z sërową, ale nié tendencyjną pasją pòkazywô jasné i cemné stronë spòlëznowëch schematów Kaszëb: lojalnosc, jakô tej-sej przemieniwô sã w pòdleżnosc, kùlt dlô robòcoscë, jaczi czasã zmieniwô sã w jedurny ôrt ùstaliwaniô wôrtnotë, kùreszce wiérnosc òbëczajowim nakazóm, chtërna dostôwô tej-sej pòstacjã kònfòrmizmù[36]. Parłãczący sã donëchczôs z òbrzãdowòscą tradicyjny mòtiw kaszëbsczégò wiesoła rozmiała Ana Łajming wëzwëskac w nowi kùlturowi jawernoce.

---

[32] A. Łajming, *Szczesce. Obrazek sceniczny*, Gdańsk 1959. Nowi wëdôwk wespół z jinyma dramatama: A. Łajming, *Szczescé, Spotkanié na Półmackù, Gdze je Balbina*, Gdańsk 2005.

[33] Infòrmacjô za: *To był mój świat. Z Anną Łajming rozmawia Edmund Szczesiak*, [w:] *Pro memoria Anna Łajming*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2004, s. 187. Pierwòdruk: „Pomerania” 1984, nr 7, s. 1–4.

[34] Mòtiw pòwrotu Kaszëbów z amerikańsczi emigracji je widzec téż w dramace Jana Rómpsczégò *Pòrénk*, w jaczim Nozderka przëjéżdżô ze Zjednónëch Stanów, żebë òrganizowac przemësł, a nié rolnictwò. Zdrzë: J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, òprôc. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo – Gdańsk 2009, s. 24–25, 537–656.

[35] A. Łajming, *Gdzie jest Balbina?*, Gdańsk 1974.

Wëdarzenia niedôwno wëdôwónégò, le chronologiczno pierszégò dramatu Łajming òdkriwają prostëch, zwëczajnëch lëdzy razã z jich smiésznotama i ògrańczeniama. Jidze tuwò ò *Parzyn*[37]. Białczi, co wëstãpiwają w dokazu, całé dnie sedzą przed chëczama òpòwiôdającë so snë, klaprëjącë ò sąsadach czë pòwtôrzającë czëté òd jinëch historijczi. Są fùl babónów, straszącë sã nawzôj gôdanim ò lëchim òkù i òpisënkama nadzwëkòwëch wëdarzeniów. Jich pòdezdrzlëwòsc rosce, czedë widzą cëzëch lëdzy krącącëch sã pò wsë, bòją sã wej nowiznów i nieznónégò. Jistno zachòwiwają sã chłopi, chtërny colemało są bezrobòtny, òbszczãdzywają kòżdi dëtk, żebë le przeżëc pòstãpny tidzéń. Z jich dialogów pòwstôwô òbrôz prostëch, ale robòcëch lëdzy, ògrańczonëch w wiédzë ò dzysdniowim swiece, ale za to gwësnëch, że robòcosc i ùwôżanié dlô zemi wiedno dôwô pòzytiwné rezultatë[38]. Lëdze ti na taczim lëteracczim òpisanim nie tracą, ale – zwëskiwają, bò czëtińc-spektator mòże pòznac bòhatera mni wëstilizowónégò, mni mòdelowégò, za to barżi „prôwdzëwégò” i tipicznégò dlô swiata kaszëbsczich pùstków. Dramatë tegò ôrtu prowadzą ju w swiat problemów dzysdniowòscë[39].

Prawie we wiele mentalnoscowëch i òbëczajowëch sprawach je zagłãbioné téatrowé ùtwórstwò Sztefana Fikùsa. Zjiscywô je w dokazach ò satiricznym i realisticznym profilu[40]. Pierszi spòsób przedstawieniô mô za cél przede wszëtczim zdistansowac sã do bùtnowi jawernotë pòliticzi, mòralnotë czë midzëlëdzczich òdniesieniów i òdkrëc lëdzczé fele i ògrańczenia. Satira ùżiwónô przez Fikùsa mô przez swòjã znankã ludicznoscë wësmiôc wszelejaczé indiwidualné, spòlëznowé czë eticzné zło. A dramatë napisóné barżi na realisticzny ôrt prowadzą do wskôzaniô nôwôżniészich pùnktów spòlëznowégò, familijnégò i òsobistégò żëcô z mni abò barżi wëraznym jich jednoznacznym eticznym òbtaksowanim. Fikùs òpisëjącë swiat w pòetice dokazu dzysdniowò-òbëczajowégò, zgrôwô do òbiektiwnotë i dejowi bezstronowòscë, co równak nie òznôczô, że mù sã to wiedno ùdôwô.

---

[36] Szerszé òmówienié dramatu w ksążce: J. Drzeżdżon, Współczesna literatura kaszubska 1945–1980. Warszawa 1986, s. 180–184.

[37] A. Łajming, *Parzyn. Humoreska kaszubska*, Gdańsk 2014.

[38] Titlowi Parzyn to pò prôwdze jistniejącô wies na pôłniowëch Kaszëbach przedstôwiónô nié le w òbgadiwónym tuwò dokazu Anë Łajming, ale téż w ji òpòwiôdaniach i wspòminkach. Zdrzë rozwôżania: K. Ostrowski, *Mały świat Parzyna*. [w:] tegò, *Opowieść o trwaniu Kaszub*, Gdańsk 1985, s. 87–102; E. Puzdrowski, *Mały wielki świat Parzyna*, „Pomerania” 1994, nr 5, s. 7–11.

[39] D. Kalinowski, *Dramaturgia Anny Łajming. Tematy i konwencje*, [w:] *Zapisane i ocalone. Twórczość literacka Anny Łajming*, red. A. Kuik-Kalinowska, Gdańsk- Słupsk 2016, s. 55–70.

[40] Wëdôwczi jegò ùsôdzków: S. Fikus, *A smierc nie przëchôdô*, [w:] *Domôcô Bina. Dziewiãc dramów do jigrë. Wëbiór z nônowszi kaszëbsczi lëteraturë*, red. J. Lipski, Wejrowò – Gduńsk 2006, s. 88–138; S. Fikus, *Strach. Teatralnô sztëka w dwùch aktach*, [w:] *Antologiô kaszëbsczi dramë. Spòd strzechë na binã*, red. i wëb. B. Ugowska, Gdańsk 2011, s. 357–485; S. Fikus, *Gwiôzdka z Lëzëna. Sztëka teatralnô w krótczim wëkònanim*,[w:] *Antologiô kaszëbsczi dramë. Spòd strzechë na binã*, s. 488–518.

Za ùdałi przikłôd dramatu, w jaczim są òbiedwie – satiriczné i realisticzné – zgrôwë do òpisywaniô jawernotë mòże robic *Strach* Sztefana Fikùsa. W tim dwaaktowim dokazu nôprzód na szpòrtowny ôrt przedstôwiô aùtor kómbinatorstwò i zepsëcëznã wiesczégò òkrãżô Gminowi Spółdzelni leżącégò gdzes na Kaszëbach. W drëdzim akce z wiôlgą empatią pòkazywô kaszëbską familiã z niepòradnoscą narzékającą na warënczi żëcô w czasach socjalizmù sztërdzestëch i piãcdzesątëch lat XX wiekù. Pierszi akt dokazu Sztefana Fikùsa to tipicznô kòmédiô pòchòdzącô z dzewiãtnôstowiecznëch jesz farsów lëdowégò téatru. Pòjôwiają sã tuwò pòstacje ò „mówiącëch” nôzwëskach[41]. Nôwôżniészé dlô aùtora bëło tu pòkazac defòrmacje socjalizmù jakno systemù państwòwi òrganizacje i mòdło òbëwatelsczich zachòwaniów. W *Strachù* i wiele jinëch dramatach Fikùs nié tëli dôwôł bôczenié na artisticzną fòrmã swòjich bédënków, co pòdpòrządkòwôł swòje bédënczi célóm, jaczé stôwiôł so lëdowi, perswazyjny, a nawetka agitacyjny téater[42]. Nie je to jakôs apartnô, głãbòk przemëszlonô strategiô, bãdącô skùtkã lektur abò artisticznëch kòntaktów, a barżi intuicyjné przekònanié nieprofesjonalnégò ùtwórcë, mëslącégò, że twòrzenié lëteraturë czë binowëch dokazów mùszi pòprawiac jistniejącą spòlëznową i òbëczajową jawernotã[43].

Atrakcyjno òd stronë téatrowi deje òstałë zbùdowóné spòlëznowò-òbëczajowé dramatë Jana Piepczi. *Choróbsko* to napisóny w pòłowie piãcdzesątëch lat dokôz[44], jaczi w krzëwim zdrzadle satirë pòkazywô spòlëznową jawernotã piãcdzesątëch lat, a òsoblëwie warënczi żëcô na kaszëbsczi wsë zmieniwający sã pòmale z dôwnëch gòspòdarczich òdniesemiów w narzucywóny z bùtna system planowi gòspòdarczi. Zbiérnym bòhaterã dokazu je familiô Walkùszów, kaszëbsczich gbùrów, chtërny òbrôbiają swòjã zemiã, a równoczasno mùszą òddawac państwù zakòntraktowóné rëchli plónë. Wszëtczé kòmiczné stojiznë ùsôdzkù są skùtkã nôpiãcô midzë wiôlgą chãcą prowadzeniô swòji ùprawë czë chòwù a wëmôganiama, jaczé stôwiô nowô, socjalisticznô władza kaszëbsczim chłopóm. Za to *Rebaczi trzôsk* to niewiôldżi òbjãtoscë téatrowi dokôz, jaczi parłãczi sã z procëmnotą dwùch pòstawów wedle nadchôdający nowòczasnotë: liberalny i kònserwatiwny[45]. We wiôrzce téatrowi pòkrziżawë tikô sã kawlów mieszkańców rëbacczi wiosczi leżący w òkòlim Wiôldżi Wsë, przeżiwającëch zmianë pòliticznégò systemù i mentalnoscowé pierszich pòwòjnowëch lat.

---

[41] To technika wëstãpiwającô tak w „wësoczi” òsmënôscewieczny dramaturgie, jak i w òdmianach pòpùlarnégò dramatu. Zdrzë np.: R. Górski, *Dramat ludowy XIX wieku*, Warszawa 1969.

[42] Pòd zéwiszczã agitacyjny téater mòżna rozmiôc tak dzejanié na pòliticzné wëbòrë òbzérôczów, jak i barżi òglowò – na przemianã jich systemù wôrtnotów. Taczim prawie wôrtnotóm służił lëdowi i nieprofesjonalny téater. Zdrzë: J. Zięba, *Ruch teatralny na wsi 1918–1939*, Warszawa 1976, a w szerszi perspektiwie R. Rolland, *Teatr ludowy*, przeł. i òprôc. P. Olkusz, Gdańsk 2008.

[43] Szerzi ò jegò dramaturgie: D. Kalinowski, *Moralistyka w przeróżnych odcieniach. Dramaturgia Stefana Fikusa*, „Nasze Pomorze” 2014 [2015], nr 16, s. 169–196.

[44] Pierszi wëdôwk: J. Piepka, *Choróbsko*, „Dodatek do Biuletynu Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego” 1968, nr 1; w nônowszim wëdôwkù: J. Piepka, *Chòróbskò*, [w:] *Antologiô kaszëbsczi dramë. Spòd strzechë na binã*, s. 109–193.

[45] Tekst zamkłi w wëdanim: *Pro memoria Jan Piepka (1929–2001)*, zebr. i òprôc. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2013, s. 503–557.

W nacéchòwanim swiata wôrtnotë dokazu pòzytiwnym bòhaterã starszégò pòkòleniô je Macéj, stôri rëbôk i wanożnik[46]. Jegò dejowim procëmnikã je Kąkòl, przedstôwca zacopaniô, defetista i zgniéla. Kùreszce *Domôcy wión* to binowô òpòwiesc ò kaszëbsczi familie Dargów, żëjący na nordze Kaszëb w piãcdzesątëch latach[47]. Starszi zdrzą na dorôstanié swòjich dzecy: sétmënôscelatny Anielë i dzewiãtnôscelatnégò Pawła. Òsoblëwie dôwają bôczenié na córkã, bò są dbë, że dochòdzy òna do wiekù żenieniô, a dzéwczã nie szukô so chłopa, le òbzérô sã za mòżlëwòtą dalszi nôùczi w miesce, z czegò starszi nie są rôd.

Jan Piepka przede wszëtczim widzącë wôrtnotã w mòżlëwòce prezentowaniô swòjich dokazów na fòrum pùblicznëch zéńdzeniów, nie mëslôł za wiele ò téatrowëch technikach. Nie wchôdôł w swòjich dokazach w problematikã dejowëch diskùsjów, ale kòncetrowôł sã barżi nad wëraznym zamkłoscowim przesłanim, jaczé przede wszëtczim miało ùzdrowic, pòmóc, zabawic abò rozsmiészëc[48]. Òkazywôł sã w swòjich kòmédiach aùtorã mni abò barżi swiądno, ale równak célno, stosëjacym kòmiznã w òdmianie słowny, sytuacyjny i pòstacje[49].

Baro reprezentatiwné dlô pòwòjnowégò spòlëznowò-òbëczajowégò żochù są téż dokazë Jana Rómpsczégò, np. *Jô chcę na swiat* abò *Zemia*[50]. Titel pierszégò ùsôdzkù pòkazywô na chãc duńdzeniô do samòbëtnoscë i samòstójnotë kòżdégò z bòhaterów, chãc dobëcô òsobistégò szczescô i egzystencjalnégò spełnieniô. Jich dërżëniowim jiwrã je równak to, że wszëtcë żëją pòd cëskã swòjich kòmpleksów i pòd cãżôrã narzuconëch jima spòlëznowëch rolów. Drëdżi z dokazów tikô sã starë, a nawetka biôtczi ò òjczëstą zemiã, rozmióną jakno prawò do òbrôbianiô swòji rolë, wedle planu, jaczi samémù chce sã realizowac. Przédną zôwadą je równak niesprawiedlëwi spòlëznowi ùstôw, jaczi nikwi indiwidualną inicjatiwã, a pòpiérô wërechòwóné i szkòdlëwé zachòwania. Nacéchòwóné dramaturgiczné nôpiãcé tikô pasowno niewiôldżégò karna lëdzy, chtërny reprezentëją w planach aùtora rozmajité zdrzenia na bùtnowi swiat. W kòmédiowim dokazu pierszi stil bëcô bòhaterów je wësłowiony niegwësnotą, zbòjanim i bezùstôwnym wrôcanim do dôwnëch czasów, drëdżi ôrt je manifestowóny przez towarzësczé jigrë, liberalné òdniesenié do spòlëznowëch wëdarzeniów i kònfòrmisticzny ôrt żëcô. W dokazu ò znaczenim tragedie jeden tip lëdzy je biérny, żdający, òbdôwający sã wëszëznóm, a drëdżi to ambitné jednostczi, wëmôgające pòzmianów, pòswiãcywające sã pòspólnym wôrtnotóm. I w jednym, i w drëdżim ôrce dokazów Rómpsczégò procëmstawioné so pòstacje biôtkùją sã nôprzód tacewno, a pòtemù corôz barżi widzewno ò panowanié nad mëslama młodégò pòkòleniô Kaszëbów. Dramaturgiô pòkazywô przez to, jak baro spòlëzna Kaszëbów zmieniwô sã w rëszną, pòdjimającą wëbòrë, mającą swój widzënk rozwiju òbëwatelską pòspólnotã.

---

[46] Miono wspòminónégò tu bòhatera razã z jegò przezwëskã nosy Macéj Wanoga. Je òn mediatorã pòsztridowónëch pòstawów kaszëbsczi spòlëznë, równoczasno òpòwiôdającë sã za pòkrokã i zmianama. Nié bez znaczënkù tej Macéj Wanoga béł artisticznym pseùdonimã ùżiwónym przez krótczi czas przez Piepkã.

[47] Zapisënk tekstu w prôcë: *Pro memoria Jan Piepka (1929–2001)*, s. 503–560.

[48] Barżi dokładno ò tëch sprawach: D. Kalinowski, *Jasna strona codzienności. Sztuki teatralne Jana Piepki*, „Acta Cassubiana" 2015, nr XVII, s. 181–198.

[49] W òdniesienim do dramaturgie kategòrie te òmówioné òstałë w tekstach, m.jin.: J. Kleiner, *Z zagadnień komizmu*, [w:] tegò, *Studia z zakresu teorii literatury*, Warszawa 1956; B. Dziemidok, *O komizmie*, Warszawa 1967; J. Ziomek, *Komizm – spójność teorii i teoria spójności*, [w:] *Powinowactwa literatury*, Warszawa 1980.

[50] Wëdanié tëch dramatów w standarizowónym pisënkù: J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, s. 255–342, 455–536.

Żoch historiczno-juwernotowi dramaturgie

Historiczno-juwernotowô dramaturgiô je – zdrząc̈ë na wielënã – nôsłabi reprezentowónô w całim zbiorze kaszëbsczi tradicje, le nimò tegò prawie dokazë tegò ôrtu stoją nôwëżi w hierarchie témów, równoczasno nômòcni pòdskacywające wëòbrazniã, céle i pòzdrzatczi na pòczëcé kùlturowi samòstójnotë Kaszëbów. Piszącë w jaczims ùproscenim, są to dokazë, jaczé przedstôwiającë historiczné wëdarzenia abò pòstacje, przenoszą je na spòlëznowò-pòliticzną czë òbëczajowò-mentalnoscową dzysdniowòsc, a nawet dôwają program na przińdnotã.

Za jednégò z nôwôżniészich dramaturgów tegò żochù ùtwórstwa mùsz je ùznac Jana Karnowsczégò, chtëren rozmajitima artisticznyma strzodkama zaprojektowôł czile wôżnëch tożsamòscowëch òbrazów. W jegò ùjimniãcym legenda, pòdanié, bôjka czë brawãda òstała wëjimniãtô z grańców lëdowi òpòwiescë i sczerowónô w stronã figùrów symbòlicznëch, mitów, historizëjącëch òpòwiesców ò wëszukónëch, lëteracczich fòrmach. W taczich dokazach na rozmajiti ôrt przedstôwiô sã òbëczajowòsc i niejedné z warënków żëcô Kaszëb, ale przede wszëtczim jidze w nich ò artisticzno-dejowi òpisënk kùlturowégò rëmù Pòmòrzô[51].

Hewò w *Òtrokù Swiãtowida* pòtikómë nadnôtërné jistotë, chtërne pòchôdają z kòlmòrsczégò fòlkloru i rządzą w magicznym swiece lëdzy i rodë[52]. Roczitka, Mòra, Mòrskô Panna i Smãtk są bôjkòwima pòstacjama, le równoczasno dzãka przedstawieniémù magicznégò mësleniô mieszkańców Pòmòrzô (Czeszk, Òwczôrz, Dzecë, Kòbiétë, Knôpi) stôwają sã mòcama, co jawerno dzejają w przedstawionym swiece dokazu. Òsoblëwą rolã w dramace Karnowsczégò mają Swiãtewid i Grif. Pierszi – przedchrzescëjańsczi bóg nadòdrowëch Słowianów (tak pò prôwdze Rugijczików) – mô starã ò swòjich wëznôwców, dôwającë jima łaskã szczescô, drëdżi pòchôdający z pòmòrsczégò swiata wëòbraznie i heraldiczi strzédnëch wieków – zajimô sã słëchającą mù krôjną, bróni ji przed procëmnotama. Fabùła dramatu, chòc wëchôdô ze schematicznëch lëdowëch strukturów, twòrzi głãbszé sensë. Widzewnô je przede wszëtczim figùra spikù. Ze zmôłknieniô je bùdzony Czeszk, ze spikù wërwóny je Grif, z marazmù beznôdzeji i ùpôdkù mô téż pòwstac Pòmòrzé. Zakùńczenié dramatu mô negatiwny przekôz, ale wierã nieòstateczny. Retënk prôwdac jesz nie przëchòdzy, le mit òdrodë wcyg żëje i mòżna miec nôdzejã, że òstónie czedës brzadno zrealizowóny. W deji dramatu Karnowsczégò w jaczis przińdnoce, òbùdzą sã pòstãpny Czeszkòwie, chtërny wezną na se trud òdnowieniô kaszëbiznë.

---

[51] Na barżi dogłãbny ôrt pisôł jem ò tim w artiklu: D. Kalinowski, *Obraz – idea – tożsamość. O dramaturgii Jana Karnowskiego*, [w:] J. Karnowski, *Dramaty*, òprôc. i przëp. M. Cybulski, wstãp C. Obracht-Prondzyński, D. Kalinowski, M. Cybulski, Gdańsk 2011, s. 71–139.

[52] Tekst w nônowszim wëdaniu: J. Karnowski, *Dramaty*, s. 377–400.

Karnowsczi napisôł téż dokazë w klimace historiczny dramaturgie. Pòspólnym dzejnikã są strzédnowiekòwé kawle wschòdnopòmòrsczégò ksyżëstwa. Jakno artista nie zgrôwôł òn równak do precyzyjnégò w historicznym ùjimniãcym pòkôzaniô dzélnicowégò rozbicô Pòlsczi abò do wëdolmaczeniô pòliticznégò pòmachtaniô w ksãstwie, ale barżi do synteticznégò i òpiartégò na metafòricznym òbrazu nacéchòwaniô spòdlecznëch pòliticznëch problemów tegò tam czasu. *Zôpis Mestwina* to artisticzné widzawiszcze, jaczé mô zadanié przëbôczëc ò pòliticznym dogôdënkù pòmòrsczégò i wiôlgòpòlsczégò ksyżëca parłãczącym Gduńsczé Pòmòrzé z zaòstałima zemiama Pòlsczi (dokładno z wiôlgòpòlsczim dzélã bãdącym jakbë westrzódkã państwa Piastów)[53]. Jednoznaczno pòzytiwną rolã mô w dramace Karnowsczégò Mestwin (Mscëwój) jakno panownik, co przejimô pò swòjim òjcu Swiãtopôłkù wizjã samòstójnégò pòliticznégò jistnieniô Pòmòrzô i Kaszëb. To ksążã, chtëren bëlno rozmieje zmerkac, jaczé bãdą kawle tegò teritorium pò jegò smiercë. Żebë nie dopùscëc do biôtków ò sukcesjã, wëznacziwô wiôlgòpòlsczégò ksãca Przemësła na pòsobnika, pòdôwającë za zgòdą swòjich pòddónëch i pòmòrsczich rózgów czerënk pòliticzi propòlsczi, a nié prokrzëżacczi abò żëczny Brandenbùrgie. Mestwin wierzi wej w kùlturową i wòjskòwą słowiańską jednotã, jakô leno wnenczas mô szansã na zbùdowanié stójnégò zatôrczënkù dlô germańsczi wałë, czedë dzejô razã[54]. To przekònanié je widzec téż pò pòlsczi stronie. Do przëjimniãcô daleksygającégò pòliticznégò stanowiszcza Mestwina dejowò dozdrzeniwô Swenca, prowadnik jedny z rózdżi Pòmòrzónów, jaczégò znankama są: dzyrztwò, òdwôga, ale téż zapalczëwòtã i wëszłosc na swòje. Je òn przikładã strzédnowiekòwégò Pòmòrzóna, chtëren w dzélu leno je chrzescëjónã, bò wcyg jesz nie òdeszedł òd przedchrzescëjańsczi dëchòwi tradicje. Karnowsczi nie pòkazywô pózniészich kawlów rózdżi Swiãców, jaczi z pòzdrzatkù pòlsczi historiografie nie są bëlno taksowóny na skùtk swòji zdradë w czerënkù brandenbùrsczich margrabiów[55]. Barżi równak zanôlégało dramaturgòwi na pòdczorchniãcym tegò, że pòlskô strona w dogôdënkù z Pòmòrzónama mògła zbùdowac pòspólną, stójną przińdnotã, jeżlë leno rozmiałabë zascygnąc swòjã eskpansywnotã. Dramat w szeroczim ùjimniãcym òpisywôł to, że mòdel pòliticznégò i ekònomicznégò wespółjistnieniô midzë Pòmòrzã a senioralnym partã Pòlsczi Kòrunë béł mòżlëwi w stojiznie partnerstwa, a nié w jeleżnoscë nierównotë i wëzwëskiwaniô.

---

[53] Tekst dramatu: J. Karnowski, *Dramaty*, s. 313–345.

[54] W lirikù Karnowsczégò *Spiritus flat, ubi vult* (Dëch wieje, gdze chce) pòjôwiô sã mòtiw historicznégò znaczeniô testamentu Mestwina. Wôżnosc tegò czënu òbjawiła sã w stojiznie terôczasny pòdmiotowi (trzëdzesté lata XX wiekù) przede wszëtczim ùchòwanim kaszëbsczi tożsamòscë. Zdrzë: J. Karnowski, *Nowotnè spiéwë i wiersze*, òprôc. L. Roppel, Gdynia 1958, s. 39–40. Karnowsczi téż w swòji pùblicystice miôł zamkłoscë pòdczorchiwającé sens jednotë Pòmòrzô z Pòlską: *Śmierć Mestwina II* (25.12.1294), wg S. Kujota, *Dzieje Prus Królewskich*, „Mestwin” 1927, nr 1, s. 5; *Scamma ducis Mestwini*, „Mestwin” 1932, nr 8, s. 3.

[55] Jakno kòntekst dlô pòstacji Swencë mòżna w tim môlu przëbôczëc lirik Karnowsczégò z 1910 rokù pòd titlã *Zdrada Swiecô w 1309 r.*, w jaczim pòliticzny gest pòmòrsczi rózdżi òstôł przedstawiony jakno nôwikszô niegòdzëwòta wedle òjczëznë-Pòmòrzô. Zdrzë: J. Karnowski, *Nowotnè spiéwë i wiersze*, s. 25–27.

Drëdżi z historicznëch dramatów Karnowsczégò tikô rodowëch sparłãczeniów midzë czeską kòruną a pòmòrską rózgą Swiãców[56]. W faktograficznym wëmiarze spòdlim dlô téatrowégò dokazu je stara czesczégò króla Wacława II i pózni Wacława III ò wastowanié na Pòmòrzu. Jakno że òsobisce bëło jima za dalek do bezpòstrzédnégò rządzeniô nad tima zemiama, szukelë wiérnëch wasalów i skùtkòwnëch zarządców słëchającëch jima terenów. Taczima administratorama òkôzelë sã Swiãcowie, chtërny skrãtno manéwrowelë midzë zanôleżnotą òd Władisława Łoczetka a czesczima Przemëslëdama. Zajimającë sã zamkłoscową stroną dokazu, przédną bòhaterką je czeskô królewiónka Libùsza – w historicznëch zdrzódłach białka zarządcë Wschòdnégò Pòmòrzô nie je znónô z miona – òżenionô z Piotrã Swiãcą[57]. Przëjéżdżô òna na Pòmòrzé, żebë z jedny stronë swiôdczëc ò nobilitacje rózdżi ji chłopa, a z drëdżi pòkazac mieszkańcóm tëch zemiów, jak mòże wëzdrzec dëchòwô kùltura wëszukónô w swòji pòstacji pòchôdającô z Czesczi[58]. Òsoblëwé bôczenié wôrt dac w tim dramace Karnowsczégò na zgrôw do kreòwaniô figùrë Grifa jakno znakù-symbòlu Pòmòrzô. Je to widzec ju w pierszim òbrazu ùsôdzkù, w jaczim zómkòwô służba stroji wjôzdową brómã i wkłôdô na niã gòdła. Grif òkòma Lwa to symbòle sparłãczeniô dwùch rózgów i równoczasno dwùch tradicjów, przë czim Karnowsczémù zanôlégô tuwò na ùswiądnieniémù czëtińcóm-spektatoróm tegò, że Kaszëbi bëlë ju w czasach strzédnëch wieków wôżnym geòpòliticzno partã Eùropë i że bëlë jedną z henëczasnëch spòlëznów, jaczé legitimòwałë sã ju swòjim gòdłã[59]. Òkróm Czechów, z jesz jiny stronë na Pòmòrzé chcëwò zdrzi téż pòlskô strona, reprezentowónô w dramace przez wiérnëch lëdzy Władisława Łoczetka. Tuwò téż są przëwòłiwóné rozmajité argùmentë (dinasticzné sparłãczenia), żebë ùswiądnic wichlajacyma sã w pòliticznëch deklaracjach Pòmòrzanóm jich bliskòsc z pòlską kòruną. Karnowsczi jakno dramaturg, jaczi ùsôdzô dokôz z dejowim zaangażowanim, mô skritikòwóné tak pòlsczi, jak i czesczi pòliticzny part. Wedle niegò òbëdwa òkrãża chcą instrumentalno – chcałobë sã rzeknąc: imperialno – miec Pòmòrzé za rum do dobëcô swòjich pòliticznëch i ekònomicznëch zwësków[60].

---

[56] Apartné rozwôżania ò tim dramace: D. Kalinowski, *Czeska „księżniczka" na Kaszubach*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii" 2015, z. 2, s. 112–122.

[57] J. Karnowski, *Dramaty*, s. 345–376.

[58] Przedstôwiôł tã sprawã Kazmiérz Òstrowsczi w artiklu *Nieznany utwór dramatyczny Jana Karnowskiego*, „Zeszyty Chojnickie" 1967, nr 2, s. 62–73.

[59] W pòpùlarnonôùkòwi narracje ò znaczenim grifa w pòmòrsczich kùlturowëch kòntekstach (gardowé, ksążãcé sztãple, heraldika) pisôł Tadéùsz Bòlduan, *Gryf. Godło Pomorza*, Gdańsk 1971.

[60] Wspòminô ò tim C. Òbracht-Prondzyńsczi, *Jan Karnowski (1886–1939). Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999, s. 288–289.

Kąsk pózni pò Karnowsczim wëstąpił ze swòją historiczno-mitologiczną dramaturgią Bernat Sëchta, jaczémù zanôlégało na parłãczeniémù miticzny tematiczi z patrioticzną. Móże tuwò wspòmnąc ò taczich titlach jak *Spiącé uejskue*[61], *Przebudzenié*[62], *Budzta spiącëch*[63] i *Ostatnô gwiôzdka Mestwina*[64]. Pòtkómë w nich całą régã historicznëch òbrazów, chtërne z jedny stronë mają didakticzny znaczenié, z drëdżi równak sztôłtëją patrioticzną pòstawã. Dramatë stôwają sã wnenczas na jaczis ôrt tirtejsczima ùsôdzkama, w jaczich òkróm chwôleniô ùszłotë, pòlécô sã rëszné procëmstawienié cëzym etnicznym bôłdzóm i piastowanié pòczestnëch wseczëców do nadjednostkòwëch wôrtnotów (òjczëzna, herojizm, bëlnota). W jedny ze scenów w *Ostatnô gwiôzdka Mestwina* Sëchta przedstôwiô pòmòrsczégò ksãca na łożu smiercë, jaczi robi rechùnk swòjégò żëcô. Jegò pòczątkòwi nieùbëtk ò kawle Kaszëb zmieniwô sã razã z rozwijã scenë (gôdczi z Sybillą, Swiãtopôłkã, Ricerzã) w gwësnotã, że „Nigdë do zgùbë nie przińdą Kaszëbë". Ta scena wërazno pòkazywô ù Sëchtë skrãtné sparłãczenié aùtentizmù i prostotë lëdowòscë ze znankama ùtwórstwa zaangażowónégò dejowò i patrioticzno. W jinëch historiczno-mitologicznëch dramatach mòżemë dozdrzec wërazną kritikã niemiecczi wałë, w jaczi Sëchta widzy wszelejaczé zło nawiedzającé kaszëbską zemiã. Pòzytiwną wizją ù Sëchtë je rum Wiôldżégò Pòmòrzô na wiedno sparłãczonégò z Pòlską[65].

Swójnym kritikã ùjimniãców Sëchtë i zradikalizowónym kòntinuatorã dramaturgiczny mëslë Karnowsczégò béł Jan Rómpsczi. Parłãcził òn przedstawieniową wiôrztã dramatu z dejowòscą i juwernotowima zamkłoscama, le robił to w dëchù kreòwaniô apartnoscë historicznëch dzejów Kaszëb. Mëszlã w tim môlu ò jegò aùtorstwa historiczny tragedie pt. *Vzenjik Arkonë*[66]. Aliks – przédny bohatera dramatu – to swójné òdbicé pòstacje Remùsa z pòwiescë Aleksandra Majkòwsczégò. A w *Òtrôkù Swiãtewida* ten Aliks przëbôcziwô Czeszka, bôjkòwą pòstacjã stwòrzoną przez Karnowsczégò zgrôwającą do identifikacyjnégò przebùdzeniô Kaszëbów. Dejowòsc Aliksa z tragedie Rómpsczégò zanôlégô na tim, że przeżiwô òn dëchòwé rozdzercé, pòczëcé mòcë i chwile zwątpieniô, wszëtkò równak pò to, żebë dozdrzeniec do kaszëbsczi nôrodny sprawë.

---

[61] B. Sychta, *Spiącé uejskue*, Wejherowo 1937.

[62] Tegò, *Przebudzenié. Dramat kaszubski*, „Arkona" 1946, nr 8, s. 9–10. Całosc dramatu jak dotąd wcyg w rãkòpisu.

[63] Tegò, *Budzta spiącëch*, „Arkona" 1946, nr 12, s. 16.

[64] Tegò, *Ostatnô gwiôzdka Mestwina czyli Słonecznicié pomorscié. Dramat w 2 obrazach*, Gdańsk 1985.

[65] Ò historicznëch dramatach Sëchtë piselë wspòmnióny rëchli: J. Walkusz, *Piastun słowa*, s. 78–97; Z. Mrozek, *Kaszubsko-pomorska dramaturgia…*, s. 135–136; D. Żebrowska, *Realia obyczajowe…*, s. 297–298. Wôrt téż wspòmnąc ò charakteristice dramatów Sëchtë, jaką zrobił J. Drzéżdżón, *O niewydanych dramatach Bernarda Sychty*, [w:] *Społeczność Zrzeszona 1956–1971*, pr. zbior., Gdańsk 1971, s. 19–20.

[66] J. Rompski, *Vzenjik Arkonë*, „Zrzesz Kaszëbskô", 1938, nr 4–11; 1939, nr 5. W nowim standarizowónym wëdanim: J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, s. 173–232.

Jinym historiczno-dejowim dokazã Rómpsczégò je òpòwiesc ò dzewiãtnôscewiecznëch Słowińcach pt. *Jiwer òstatnëch*[67]. W dramace tim pòznôwómë materialné i egzystencjalné problemë jedny le familie Gòjków. Są to biédny rëbôcë, cãżkò robiący na swòjim gbùrstwie i pòczestno strzëmiwający niezmieniwną stojiznã lëdzy na doróbkù. Dramaturgicznym centrum, wkół jaczégò pòtikają są wątczi dramatu, je przińdné żenienié sã Martë. Kòchô òna Bòlesa – serotã i parobka Gòjków. Je to bëlny bòrénk, robòcy i ùtcëwi, chòc biédny i sómny.

Ten zdôwałobë sã familijny dramat mô Rómpsczi nacéchòwóné w szerszim planie spòlëznowi i kùlturowi jeleżnoscë Słowińców w XIX i XX wieku[68]. Titlowi jiwer (egzystencjalny ból) to doch wëraz sómnotë òstatnëch Słowianów, zaléwónëch przez niemiecką nôrodną wałã. Kaszëbi nad Gardnã ni mają wspiarcô òd Pòlôchów, je jich téż za mało, żebë mòglë bëc prôwdzëwą zatôrczëną dlô niemiecczi gòspòdarczi czë pòliticzny dominacje. Nôbarżi drãgą sprawą je to, że bënë jich spòlëznë wërazno je czëc krizys tożsamòscë. Nicht ju nie wierzi w magiczną mòc górë Rewekół, nicht nie słëchô dôwnëch òpòwiesców i pòdaniów słowińsczégò lëdu. Kaszëbskô ùszłota je niepòtrzébnym cãżôrã, jaczi zawôdzô w ùdostôwanim profitów w dzysdniowëch realiach Pòmòrzô. Leno w nômłodszim pòkòleniu są jesz lëdze, co wierzą w dëchòwą òdrodã, w kaszëbsczi etos „Pòmòrańców" – dôwnëch mieszkańców tëch zemiów. Dalszi rozwij wëpôdków w dramace zmieniwô pòstawë bòhaterów. Dëchòwą zmianã przechòdzy przédno òjc kaszëbsczi familie – Gòjka, chtëren chùdzy przeżiwôł fascynacjã niemiecką kùlturą, kùńc kùńców ùznôwô sebie za jednégò z òstatnëch Słowińców i cwiardo pòdczorchiwô swòjã apartnosc wedle Niemców. Cëż równak z jegò dëchòwi przemianë dlô wiesczi spòlëznë nad jezorã Gardno, jeżlë òstôwô òn sómny w swòjich wëbòrach? Taczé prawie rozdzercé i jiwrë nié do rozrzeszeniô są òsoblëwą znanką dramatów Jana Rómpsczégò, jaczé wiele zawdzãcziwają neòromanticzny atmòsferze wëdarzeniów i pòstawów jegò bòhaterów. Wastëje tu ùbëlniwanié, herojizowanié i mitizowanié kaszëbsczich dzélëków kùlturowi juwernotë.

Jesz jiny zrzeszińc Aleksander Labùda téż napisôł dokôz na historiczné témë. Jidze tu ò *Z czasów Swiãtopôłka Bëlnégò*[69]. Spòdlecznym zadanim dramatu bëło pòkôzanié wizerënkù kaszëbsczi familie, jakô żëje w czasach strzédnëch wieków na terenie Kaszëb, jaczima rządzy Swiãtopôłk – panownik wnetka bez felë[70].

---

[67] Tekst dramatu w nônowszim wëdaniu: J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, s. 829–888.

[68] Dramat Rómpsczégò òstôwô w mòcnym sparłãczenim z tim, co sã dzejało ze Słowińcama pò II swiatowi wòjnie, czedë pòlskô administracjô miała jich za cëzą nôrodną bôłdzã. Dokôz Rómpsczégò mòżemë tej miec za artisticzny głos w diskùsjach ò Słowińcach w sztërdzestëch i piãcdzesątëch latach XX wiekù. Szerzi ò problemie piszą m.jin.: T. Bolduan, *W krainie Słowińców*, Warszawa 1953 (w pùblicysticznym pòzdrzatkù), H. Rybicki, *Nazywano ich Słowińcami*, Słupsk 1995 [cz. 1], Gdańsk 2003 [cz. 2] (w historicznym pòzdrzatkù); T. Linkner, *O Słowińcach w naszej literaturze (1880–1938)*, [w:] *Wielkie Pomorze. Mit i literatura*, red. A. Kuik-Kalinowska, Słupsk 2009, s. 91–107 (w lëteraturoznajôrsczim pòzdrzatkù).

[69] A. Labuda, *Z czasów Swiãtopôłka Bëlnégò. Òbrôzk w trzech aktach*, Bolszewo 2012.

[70] Wstãpny òpisënk wëdôwiznë i zamkłosc dramatu jem przedstôwiôł w recenzji: D. Kalinowski, *Średniowiecza uroki różne*, „Pomerania" 2013, nr 7–8, s. 78–79.

Mieszkańcë Kaszëb wëprzédniwają sã w dokazu Labùdë pòczëcym nôrodny swiądë, co je òd historiczny stronë XIII wiekù bez wątpieniô anachronizmã, chòc dlô fikcjonalnégò wëmiaru ùsôdzkù nie je to wiôlgô zôwada. Òkróm te pòstacje bòhaterów nie òstałë zbùdowóné dlô ùchòwaniô mòżlëwòtë stilu mësleniô. Za to w taczim òpisywanim wôrtnotów kaszëbsczé sprawë są parłãczoné z jawernotą snôżotë, bëlnotë i pòswiãceniô. Nie je widzec przë tim, że jeleżnosc przińdnëch Kaszëb bez felów, ni mô ù Labùdë spòdlégò, a òstała zbùdowónô le na snicym, wizji i pragniączce. Òsoblëwie nacéchòwóné są w dokazu pòlskô i krzëżackô strona, òpisywóné jakno kòlonizatorzë Pòmòrzô, to je jakno negatiwné mòce. Taczé chwëtë Labùdë mają nacéchòwac Kaszëbë jakno krôjnã szczestlëwą, w jaczi je spòlëznowô równosc, bòkadnosc i pòczëcé òdpòwiedzalnotë. Strzédné wieczi i Swiãtopôłk mają w taczi stojiznie przëwòłiwac „złoti wiek” Kaszëb, czedë òb czas rządów dwùch ksążãtów Wschòdné Pòmòrzé bëło w sztãdze prowadzëc dosc samòstójną pòlitikã.

Kaszëbskòjãzëkòwi szkòłowi dramat

Nôwielniészé w wëdôwóny kaszëbsczi dramaturgie są dokazë, jaczé są planowóné do wëzwëskaniô w edukacyjny jeleżnoscë. Pisóné są wnetka metodiczno òd òsmëdzesątëch lat XX wiekù, a i rëchli pòwstôwałë w òbrëmienim ùtwórstwa aùtorów piszącëch téż dlô dozdrzeniałëch òbzérôczów. W òstatnëch latach pisze z wiôldżim wëczëcym scenë młodégò òdbiércë téatrowé miniaturë Ida Czajinô[71]: *Drama ò Bòżim Narodzenim* abò *Gwiżdż. Szpetôczél z óflama*, taką przërodã mają téż dramatë Alekségò Peplińsczégò[72] *Wilijô*, *Gwiôzdczi*, *Gwiôzdkòwi czas*, *Sylwestrowi wieczór*, *Stôri i Nowi Rok* a téż *Herodë*. Do tegò zestôwkù mòżna jesz dodac dokazë na binã, jaczé napiselë: Sabina Drëwa[73], Eùgeniusz Gòłąbk[74], Brëgida Bùlczôk[75], Maria Mach[76] òpùblikòwóné w pòłowie dzewiãcdzesątëch lat w „Pomeranii” jakno skùtk akcje, chtërna miała dac nowi repertuar dlô téatrów młodégò òbzérôcza. Wspòmnióné tuwò dramatë są napisóné pòdług dwùch metodów. Wedle pierszi scenowé wëdarzenia òpisywóné są jakbë òd bëna, bez céchòwaniô przez dramaticzny pòdmiot czasowégò distansu midzë bòhaterama a przedstôwiónym swiatã. Wedle drëdżi pòkazywóny swiat dramatu mô w sobie nacéchòwóny czasowi distans midzë „terô” i „tuwò” bòhaterów dzysészégò dnia, a „czedës” i „tam” bòhaterów ùszłotë. W dramatach tegò ôrtu wôżnym dzejnikã je perswazyjnô fùnkcjô, jakô zbiérô sã na ùsadzenim szczestlëwégò, snôżégò swiata kaszëbsczi ùszłotë, bãdącégò próbòwnikã wôrtnotów dlô dzysdnia.

---

[71] Òmôwióné fòrmë òpùblikòwóné są w zbiérkù: I. Czajinô, *Obrôzczi na binã*, Gdańsk 2005.
[72] Sygóm tuwò do dokazów wëdónëch w zbiorze: A. Peplińsczi, *Bëtowsczé strôszczi*, dz. cyt.
[73] S. Drywa, *Kaszëbskô Wilëjô*, „Pomerania” 1997, nr 2, s. 24–30.
[74] E. Gòłąbk, *Nawrócenie króla tirana*, „Pomerania” 1998, nr 1, s. 28–33.
[75] B. Bulczak, *Wigilijné òpòwiôstczi*, „Pomerania” 1998, nr 11-12, s. 45–48.
[76] M. Mach, *Gwiôzdka dlô dzôtków*, „Pomerania” 2000, nr 12, s. 40–41.

Przëkładã spòsobno parłãczony òbrzãdowi tradicje Kaszëb z edukacyjno-wëchòwawczima dzejnikama mòże bëc binowé ùtwórstwò Idë Czajiny, jakô np. kòrzistô z anonimòwëch bôjków (*Jak môlinczi spiéwok kaszëbsczi do nieba sã dostôł, Za co bòcón béł ùkôrony*). Aùtorka kòmpònëje téż swòje ùsôdzczi ò bôjkòwi gatënkòwi specyfice. Przëmiarã je scenowi òbrôzk *Òpòwiescë mirochòwsczi pùszczë*, w jaczim pòjôwiô sã czekawé sparłãczenié didakticzégò mòralizowaniô i dzélëków pòliticzny satirë w òbleczenim zwierzãcy narracjowi bôjczi. Je tu tak hùmòr, jak i partë nieparłãżny didakticzi, tak zabawa, jak i wëchòwawczé elementë. Nad nima mô jesz aùtorka zawieszoné dzejniczi pòzytiwnégò kreòwaniô kaszëbsczégò kùlturowégò rëmù.

Jednym z czekawszich kaszëbsczich zbiérów binowëch dokazów dlô szkòłë je w slédnëch latach wëdôwizna *W krôjnie Grifa*[77]. Kaszëbsczé aùtorczi na òsoblëwi ôrt pòdchôdają do tradicje: ùtrzëmiwają jã, ùrozmajicywają i rozkòscérzają, mającë starã ò to, żebë nick nie ùcekło z dôwnëch zamkłosców. W jich scenowëch bédënkach je czëc starã ò wëdobëcé ù dzecnégò i młodzëznowégò òdbiércë-aktora ladënkù wseczëcowòscë sczerowóny na pòzytiwë, jakô wspiérô ùcznia na dalszi drodze juwernotowégò rozwiju. Swiat téatru wej przez ùmiejãtnosc bùdzeniô tak klimë redotë, sympatii i ùwôżaniô, jak atmòsferë smùtkù, niechãcë czë negatiwny notë wspiérô twòrzenié sã òsobistégò òdniesieniô do bùtnowégò swiata. Sczerowanié sã w stronã młodégò człowieka w scenarnikach òznôczô taczé zaprojektowanié swiata dramatu, żebë aktor-òbzérôcz mógł nalezc dlô se rum realizacje swòjégô „jô”, to je mòżlëwòtã wërażeniô òsobistëch emòcjów i mësleniô. Pòjedinczné scenë dramaticznëch miniaturów czë kònkretné inscenizacyjné rozrzeszenia pòdóné są tej przez dramatopisarczi tegò zbiéru na tëli „elasticzno”, że przë scenowi realizacje wiedno naléze sã w tëch téatrowëch elementach môl na indiwidualną ùdbã abò rozrzeszenié pòwstôwającé ju pò stronie kònkretnëch wëkònywôczów czë reżisérë szpetôkla. W przëwòłiwónym zbiérze dô sã ùsadzëc czile tematicznëch krãgów. Pierszi to dokazë òpiarté na kaszëbsczi lëdowi tradicje (kaszëbsczé mitë, pòstacje). Drëdżi krąg to fòrmë tikającé sã kòscelnëch swiãtów parłãczonëch z kaszëbską òbrzãdowòscą (Gòdë, Jastrë). Trzecé karno twòrzą scenarniczi zrzeszoné z tradicyjnyma i ùniwersalisticznyma bôjkama a brawãdama. Czwiôrti zestôwk dokazów to inscenizacje leżnoscowëch ùroczëznów (Dzéń Starëszczi i Starëszka, Dzéń Matczi i Òjca, Dzéń Szkólnégò, Dzéń Jednotë Kaszëbów). Slédny kùreszcze z krãgów zamikô w se kabaretowé i satiriczné tekstë[78].

Kaszëbskòjãzëkòwô dramaturgiô je dosc bògato reprezentowónô téż i dlôte, że wcyg robi sã w ni adaptacje z dokazów klasycznëch dlô kaszëbsczi lëteraturë. Z jedny stronë pòzwòliwô to przëszëkòwac młodégò òbzérôcza do percepcje wikszich, barżi ambitnëch bédënków kaszëbsczi tradicje, a z drëdżi wëcygô z òriginalnëch dokazów elementë barżi mòdelowé, jednowëmiarowé i skòncentrowóné na pareneticznëch dzejnikach dramatu. W zbiorze *W krôjnie Grifa* tak prawie òstało zrobioné z pòwiôstką Floriana Cenôwë *O trzech bracynach*, dokazã Natalie Gòłãbsczi *Damroka i Gryf*, legendą Józefa Cenôwë *Dobro dobãdze*, bôjką Jerzégò Sampa *Diôbelsczé zelëskò*, pòwiescą Aleksandra Majkòwsczégò *Żëcé i przigodë Remusa*[79]. Za to w antologie *Spòd strzechë na binã* òstôł przetłómaczony z pòlsczégò dramat Sztefana Bieszka *Tobie Òjczëzno*[80], a w zbiorze *Domôcô bina* pòjawiłë sã: tłómaczenié z pòlsczégò Lecha Bądkòwsczégò *Sąd niéòstateczny*, adaptacjô liriczi Kristinë Mùzë *Mamòta*, òpòwiôdanié Jana Drzéżdżona *Mónika*, pòwiôstczi Frãcëszka Sãdzëcczégò *Nawrócenié Króla Tirana*[81]. Wszëtczé te dokazë zbògacywają szkòłową recepcjã kaszëbsczi dramaturgie, chòc kąsk szkòda, że òriginalnô pòstacjô dramatów ni mô swòjich realizacjów na binie dlô dozdrzeniałégò òbzérôcza.

---

[77] E. Pryczkowska, T. Wejer, D. Formella, *W krôjnie Grifa. Téatrowé scenarniczi*, Gdańsk 2012.

[78] Szerzi ò specyfice tëch dokazów jem pisôł we wstãpie do ti wspòmnióny tu wëdôwiznë pt. *Teatr dla kaszubskiej szkoły. O scenariuszach Elżbiety Pryczkowskiej, Teresy Wejer i Doroty Formeli*, s. 7–12.

* * *

Trzë wëapartnioné tuwò òrtë dramaturgie, a téż ùtwórstwò dlô młodégò òdbiércë, wësłowiają specyfikã zamkłoscë kaszëbskòjãzëkòwëch dokazów na binã. Nie je to całi przezérk dramaturgicznëch mòżlëwòtów, jaczé dô sã zjiscëc w jinëch jãzëkach. Dlô kaszëbsczi tradicje wcyg nienapisóné òstałë dokazë wòlné òd dejologie, a barżi òpiarté na wôrtnotach aùtotematizmù abò awangardizmù. Òkróm tegò baro rzôdkò pòjôwiają sã fùlszpetôklowé, wieleaktowé dramatë, z pòpisowima partiama dlô przédnëch bòhaterów, z czekawima scenograficznyma abò mùzycznyma chwëtama. Nôwicy je binowëch jednoaktówków abò dramaturgicznëch céchów. Wëchôdô to z rozmajitëch przëczënów, jedną z nich je ùslëgòwòsc kaszëbsczégò dramatu, wëzwëskiwónégò czãsto przédno do òdzdrzadleniô dejowò-pòliticznëch sprawôw, pò drëdżé dlô dokùmentacyjno-etnograficznëch célów, pò trzecé kùreszce do didakticzny robòtë i do szkòłowëch célów. W jeleżnoscë XXI wiekù dokazë pisóné dlô dozdrzeniałégò czëtińca òkróm rzôdczich dzys binowëch przikładów (np. tłómaczoné z pòlsczégò dramatë Lecha Bądkòwsczégò[82] czë *Damroka i Gryf* Natalie Gòłãbsczi[83]) wcyg nie przebijają sã westrzód bédënków przédnëch mediów kaszëbsczi juwernotë.

---

[79] Zdrzë w zbiorze *W krôjnie Grifa*, s. 36–43, 44–64, 65–74, 107–116, 155–164.

[80] S. Bieszk, *Tobie Òjczëzno*, [w:] *Antologiô kaszëbsczi dramë. Spòd strzechë na binã*, s. 9–108.

[81] Zdrzë w zbiorze: *Domôcô bina*, s. 25–72, 73–75, 76–87, 188–198.

[82] Zdrzë jich wëdania: L. Bądkowski, *Zaklęta królewianka / Zaklãtô królewiónka*, *Sobótka / Sobòtka*, *Złoty sen / Złoti spik*, przeł. H. Makurat, Kartuzy 2009 i *Sąd niéòstateczny. Téater w trzech aktach. Adaptacjô dlô téatrowëch karnów*, skaszëbienié: E. Gòłąbk i Z. M. Jankòwsczi, adaptacjô: Z. M. Jankòwsczi. [w:] *Domôcô bina. Dzewiãc dramów do jigrë*, s. 26–72. Analiza zamkłoscë tëch dokazów w artiklu: D. Kalinowski, *Między moralitetem a baśnią. Dramaty Lecha Bądkowskiego*, [w:] Lech Bądkowski. *Literatura i wartości*, red. D. Kalinowski, Bytów – Słupsk – Gdańsk 2009, s. 129–141.

[83] Wëdóny òriginalno [w:] N. Gołębska, *Fantazje kaszubskie*, Gdańsk 2003.

Wanda Lew-Kiedrowska

Òkòłoedukacyjné dzejanié w kaszëbiznie

Na zôczątk bédëjã przëbôczenié spòdlecznëch terminów encyklopediowëch:

- **Edukacjô –** to wechòwanié sparłãczoné z rozwijã môgòwim i wiédzą człowieka; to je proces zdobëwaniô wiédzë w szkòle abò pòza nią; to pòzwë ùżiwóné dlô òkresleniô stanu wiédzë personë, spòlëznë, nôrodu.
- **Edukacjô –** to téż wëchòwanié (òsoblëwie pòd wzglãdã môgòwim), wësztôłcenié, nôùka; to je proces sztôłceniô, parłãczi wszëtczé dzejania i procesë mającé za cél przekôzanié wiédzë, sztôłtowanié òkreslonëch znanków i ùmiejãtnosców.

W nym kònteksce kôrbi sã ò dobri abò lëchi edukacji, sygający abò niesygający. Edukacjô mia òsoblëwé znaczenié w starożëtnoscë, a prawie w grecczi pòlis.

W XV stolecym dzãka wënalézeniu drëkù, nastało rozwicé òswiatë, òd negò czasu do edukacji wëzwëskelë drëkòwóné ksążczi.

W procesu ùczeniô jidze wëróżnic **piãc fòrmów edukacji:**

- **edukacjã fòrmalną** (abò szkòłową) – chtërna mô plac na rówiznie edukacji szkòłowi, bez czas sztudiów i òb czas rozmajitëch szkòleniów. Je to proces prowadzący do zwëskaniô diplomów, certifikatów czë pòswiôdczeniów, òpiarti na òkreslony strukturze i òrganizacji nôùczi, ji medodologii i metodiczi;
- **edukacjã nieòficjalną –** chtërna zazwëczôj mô môl, króm òficjalnégò procesu nôùczaniô abò szkòleniô, ale nie dôwô leżnoscë do ùzyskaniô w sfòrmalizowóny ôrt certifikatów i diplomów. Ten ôrt ùczeniô sã je dzys dnia w môlu robòtë abò je realizowóny w òbrëmim aktiwnoscë òbëwatelsczi spòlëznë (np. òrganizacji pòzarządowëch, młodzëznowëch, warkòwëch parłãczën, szpòrtowëch klubów). Ten ôrt aktiwnoscë edukacyjny mògą ùprawiac téż sami ùczący są sómno/indiwidualno;
- **edukacjã niefòrmalną –** chtërnã jidze òglowò òpisac jakno dérëjący bez całé żëcé proces sztôłtowaniô pòstaw, wôrtnotów, ùmiejãtnosców i wiédzë, na pòspòdlim rozmajitëch doswiôdczeniów i cëskù edukacyjnégò òkòlégò (rodzënë, znajemnëch, strzodowiszcza robòtë, zabawów, rënkù) a téż cëskù mediów. Przikładã mògą tu bëc m.jin. rozmajitégò ôrtu edukacyjné kònkùrsë, projektë, filmë, radiowé słëchawiszcza, mùltimedialné i sytuacjowé grë, a jesz edukacyjné rozegracje, w chtërnëch je zaangażowónô prawie ta òsoba /persona;

- **samòedukacjã –** je to ôrt wzbògaceniô swòji wiédzë w nym czasu, czej bédowónô edukacjô nie spełniwô òczekiwaniów òsobë, abò czej ju òsta zakùńczonô przez edukacjã fòrmalną;
- **edukacjã akcydentalną (**ad hoc; *natëchstopach)*- wënikłô z codniowégò dzejaniô, chtërno zajistniało niespòdzajno i nie bëło zaplanowóné, ale bëło zdrojã wôżny wiédzë abò doswiôdczeniô.

> *„Mòwa, jãzëk, to je dërżéń kaszëbiznë. Zagróżbą je Niewôrto – że przestónie sã dmùchac na nen płomiszk, stąd tak wôżny je pòkòleniowi przekôz òd kòlibczi. (...) Terôzka pòd faną Ùnii nastôł czas wënadgrôdzający pòliticzi. Kùreszce mòże dlô kaszëbiznë i calëchnégò Pòmòrzô zrobic wicy dobrégò”.*
> Stanisław Pestka, „Pomerania”, V 2014 r.

Wszëtkò, co më dokònelë w naji kaszëbsczi edukacji regionalny zawdzãcziwómë najim pòprzédcóm, kònkretnym dzejarzóm kaszëbsczim znónym z miona i nôzwëska, a téż tima, co nama w tim pòmôgelë, Òjcu Swiãtémù Janowi Pawłowi II i jegò słowóm sczerowónym do Kaszëbów.

Tu jô bë chca wëmienic sp. Romana Tempsczégò i do dzysô nama żëcznëch Wòjcecha Ksążka i Édmùnda Wittbrodta. R. Tempsczi przecérôł nama w Kùratorium stegnë edukacji regionalny, a W. Ksążk i E. Wittbrodt swòjima decyzjama ùgwësnilë regionalną edukacjã. W dzejaniach òkòłoedukacjowëch, sparłãczonëch z kaszëbizną, mómë do czënieniô z edukacją **nieòficjalną i niefòrmalną**.

Do tëch dzejaniów mòżemë zaliczëc òsoblëwie wszëtkò to, co robi pòzarządowô òrganizacjô, jaką je **Kaszëbskò – Pòmòrsczé Zrzeszenié**. Wiôlgą rolã w edukacji kaszëbsczi bez dzesątczi lat òdegra **Kòmisjô /Zespół/ Karno/ Òswiatë /Edukacji ZÒ KPZ**. Prządnikama kòmisji bëlë m.jin. prof. Édwôrd Bréza, red. Henrik Galus, prof. Mariô Pająkòwskô – Kãsëkòwô, Witold Bòbrowsczi, Renata Mistarzowô, Judita Slëwińskô, Jerzi Hoppe, piszącô ne słowa, Jerzi Stachùrsczi – epizodiczno, a w slédny kadencji (2013–2016) Zbigniew Bëczkòwsczi.

Karno ds. Òswiatë mòże bëc bùszné taczima dobëcama jak: òprôcowanié i òpùblikòwanié matriałów do regionalizacji naùczaniô w szkòle, jakno *„**Tematyka kaszubsko-pomorska w nauczaniu języka polskiego w kl. IV–VIII szkoły podstawowej. Materiały pomocnicze do nauczania języka polskiego” – T. Lipski i E. Breza,** IKN im. Wł. Spasowskiego w Warszawie, Oddział Doskonalenia Nauczycieli w Gdańsku, Gdańsk 1987* – we wstãpie aùtorzë pòdsztrichnãlë, że „Materiałë pòwstałë przë wespółrobòce z Kòmisją Òswiatë Òglowégò Zarządu KPZ we Gduńskù”.

Przë wespółrobòce z Kòmisją Òswiatë Òglowégò Zarządu KPZ i Centrum Doskonalenia Nauczycieli we Gduńskù dwie Wastnë metodiczczi – NIÉ-KASZËBCZI! – Janina Kwietniowô i Józefina Szudaczińskô, przëszëkòwałë **11–12 stëcznika 1990** rokù **„***Sesjã pòpùlarno – nôùkòwą… tikającą programù regionalizacji w procesu didakticzno – wëchòwawczim szkòłë, z òsoblëwim zwrócenim bôczënkù na przedmiotë* *klasów I–III i mùzyczi w klasach I–VIII”.* Wëkłôd „Z historii Kaszëbów” wëgłosył **Tadeùsz Bòlduan**, szkólny dostelë **„Materiałë metodiczné”** ùszëkòwóné z ti leżnotë, chtërne zawiérałë òsoblëwie òprôcowóné scenarniczi szkòłowëch ùczbów szkólnëch ze szkòłë w Stãżëcë – Grażinë Wesołowsczi, Wandë Czedrowsczi, Jadwidżi Kwidzyńsczi -– Naczk, Jolantë Tréder – Michalsczi, Alicji Zelińsczi i Lucynë Szulc -– Kerlin, a téż Tadeùsza Lipsczégò z Kôrsëna, Józefa Błaszkòwsczégò z Lubania i Édmùnda Kamińsczégò z Wejrowa. Zéńdzenié ùczestniło karno „Tëchlińsczé Skrzatë”.

Niezależno òd dzejaniô KÒ ÒZ KPZ we Gduńskù pòkôzałë sã materiałë – programë Wòjewódzczégò Òstrzódka Metodicznégò w Słëpskù *„**Wiédzô ò regionie na ùczbach jãzëka pòlsczégò /Strzédné Pòmòrzé/” – Môłé fòrmë metodiczné. Zesziwk I,*** Słëpsk – 1992 a téż w 1993 r. *„**Program nùczaniô jãzëka kaszëbsczégò dlô klasów I–III spòdleczny szkòłë”,*** chtëren òprôcowôł Witold Bòbrowsczi ze Spòdleczny Szkòłë na Głodnicë.

Kòmisjô Òswiatë zòrganizowa **3 lëpińca 1998 rokù** egzamin dlô 12 szkólnëch, co chcelë miec ùprawnienia do ùczbë kaszëbsczégò w szkòle. W kòmisji egzaminacyjny bëlë: z Gduńsczégò Ùniwersytetu: prof. Édwôrd Bréza, prof. Jerzi Tréder (co zastrzegł jednorazowòsc swòjégò bëcô w taczim gremium, bò ùwôżôł, że leno sztudia mògą dac taczé ùprawnienia), dr Marek Cëbùlsczi, a z remienia ÒZ KPZ – Aleksander Klemp, z KOiW – Róman Tempsczi, a, pò zdanim egzaminu, reprezentowa jem Kòmisjã ds. Òswiatë. Znamienné bëłë słowa proroczich żëczbów prof. É. Brézë, sczerowóné do ti pierszi „12” szkólnëch j. kaszëbsczégò, bë stelë sã „dwanôsce apòstołama” kaszëbsczi edukacji. Dzys mòże pòwiedzec, że tak sã stało. Pamiãtny certifikatë dostelë: Irena Ceynowa, Jaromira Labbùda, Brigida Bùlczôk, Maria Gùsman-Kraùza, Danuta Pioch, Barbara Miotke, Felicja Synak, Elżbiéta Sczibiór, Bòżena Szimańskô (Ùgòwskô), Felicja Baska-Bòrzëszkòwskô, Tadeùsz Lipsczi i piszącô te słowa – Wanda Czedrowskô.

Wiôlgą zwënégą Karna ds. Òswiatë bëło doprowadzenié do ùstaleniô wskôzów kaszëbsczégò pisënkù. 13 maja 1996 rokù w Dodomie Kaszëbsczim zebrelë sã piszący pò kaszëbskù, młodi i starszi, a téż badérowie i teòreticë j. kaszëbsczégò. Ùgôdënk béł redoscą i bëtnicë pòdpiselë *„**Protokół ùgôdënkù co do wskôzów kaszëbsczi pisowni**”*, je òn òbrzészkòwi do dzys dnia. Mòja redosc òsta przëłumionô doswiôdczenim prof. E. Brézë, chtëren pòwiedzôł, że to je le czëp górë lodowi, problemë sã dopiérze zaczną. I miôł prôwdã, pòjawiłë sã problemë i bë je rozwiązëwac pòwsta pòstãpnô kòmórka dzejającô òkòłoedukacyjno – **Rada / Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka**, chtërna wëdającë pòstãpné biuletinë pòkazywô, że jãzëk kaszëbsczi żëje i brëkùje nieùstôwnégò mùjkaniô.

Czedë karno lëdzy, na przódkù z prof. Józefã Bòrzëszkòwsczim i przë wiôldżim wspiarcym Wastnë kùrator Danutë Kledzyk, zajisconé ò kawel kaszëbsczégò jãzëka i kaszëbsczi kùlturë, pòwòłało do żëcô Kaszëbsczé Liceùm Òglowòsztôłcącé w Brusach (1991 r.) z naùczanym jãzëkã kaszëbsczim, zajistnia w gwësnym sztóce mùszebnosc zalegalizowaniô tegò, co òd pôrã lat na *„nym fanowim bôce”* kaszëbiznë sã dzejało. Béł mùsz przedstawieniô w ministerstwie programù naùczaniô. Napisôł gò Tadeùsz Lipsczi, sfinansowa gò córka Feliksa Marszôłkòwsczégò Bògùmiła Lutogniewskô-Piechòckô. Pózni béł mùsz zalegalizowaniô maturë z negò przedmiotu. Karno ds. Òswiatë wskôzało MEN òsobë, chtërne pò kònsultacjach òpracowałë tzw. „Sylabùs”. Zdecydowóny pòzdrzatk prof. É. Brézë spòwòdowôł, że miast „sylabùsa”, mómë „infòrmatorë” maturalné, ùprôwióné zgódno ze wskôzaniama szkólnëch i MEN. Karno ds. Òswiatë, przë wspiarcym najich Profesorów, bëło baro aktiwné i brëkòwné w realizacji pòstãpnëch wôżnëch edukacyjnëch i òkòłoedukacyjnëch zadaniów. Mùszi tu pòdsztrichnąc widzałé wespółdzejanié Karna ds. Òswiatë z MEN (m.jin. z Grażiną Płoszajską), Centralną Kòmisją Egzaminacyjną (Lucyną Grabòwską i Paùlëną Òlechòwską) i Òkrãgòwą Kòmisją Egzaminacyjną (Hanną Łãczëcką i Andrzejã Spilkòwsczim), chtërno dérëje do dzysdnia.

Niezabëté i baro brzadné bëłë kònferencje, warkòwnie, wanodżi studijné a téż widzałé wespółdzejanié z Kòcewim i Krôjną.Cwiardi Dół, Tczew, Malbòrk, Gòłuń, Òsecznô, Wiôldżi Bùczk, Òstrołãka, Ritro i pamiãtnô Frizjô, to le niechtërne môle parłãczącé sã z dobrą robòtą i zaangażowanim nôleżników Kaszëbskò – Pòmòrsczégò Zrzeszeniô i Karna ds. Òswiatë. Kòżdô wanoga i „Warkòwnie w drodze”, to nawlékanié do tradicji i mòdła wiôldżich Kaszëbów – pòznanié òb czas wanogów historii i kùlturë wpisónëch w krôjmalënk. Nôpierwi, zanim pòkòchôsz, mùszisz pòznac. Tu je wôrto przëbôczëc wëjimk z ksążczi **Alojzégò Bùdzysza *Zemia Kaszëbskô*: *„Chto twòje wòdë nie widzôł, zemia kaszëbskô, tatczëzna mòjich przodków, nie znô Ce”*.**

Jem rôd, że dr Adela Kòżëczkòwskô z Institutu Pedagògiczi GÙ pòdjãła sã w swòji habilitacyjny prôcë szczegółowò zbadérowac i òpisac dzejania Karna ds. Edukacji ÒZ KPZ i jegò brzadu.

Pòznôwaniu snôżotë Kaszëb służi „**Marsz fanë”**, òd 6 lat òrganizowóny przez Stowôrã Szkólnëch Kaszëbsczégò Jãzëka „**Remùsowi Drëszë”**, 2 maja, w dzén fanë. Wanożącë stegnama, pòlama, lasama, nad jezorama, mijającë stôré chëczë, kamë, kaplëczczi, ale i dzysdniowé wse, spòtikającë sã z lëdzama, zabôwiającë sã w wanożników, pòkònywają lubòtnicë czinnégò wëpòczinkù kòle 9–12 km drodżi i pòznôwają widzałé nórtë Kaszëb, do chtërnëch le piechti duńc jidze.

Na gwës edukacją nieformalną są wszëtczé kònkùrsë òkòłoedukacyjné, sparłãczoné z jãzëkã, lëteraturą, kùlturą, mùzyką, historią, geògrafią Kaszëb.

Dérëją stôré dzejania, jak 45-latny „**Kònkùrs Recytatorsczi Lëteraturë Kaszëbsczi**” znóny dzys jakò „**Rodnô Mòwa”**, òdbëwający sã pòsobicą w Bòrzestowie, Brodnicë, Kartuzach, bë na kùńc zagòscëc na stałé w Chmielnie. Na latosym finale wëstąpilë bëtnicë z: Gdini, Nowi Wsë Przëwidzczi, Prãgòwa, Kòwalów, Lëzëna, Niepòczołejc, Szemùda, Wejrowa, Mòstów, Rozłazëna, Żôrnowca, Starzëna, Wiôldżi Wsë, Pùcka, Òdrów, Kòsobùd, Czëczków, Chònic, Kòscérznë, Nòwégò Klincza, Wiela, Liniewa, Borowégò Młëna, Brzezna Szlachecczégò, Miastka, Lãbòrga, Lesniców, Pòpòwa, Skórowa, Słëpska, Pòtãgòwa, Kòbëlnicë, Pòtãgòwa, Kartuz, Mirochòwa, Żukòwa, Stãżëcë, Miechùcëna i Bòrzestowa. Bëlë to nôlepszé z nôlepszich. Z tegò zestawieniô wëchôdô, że kaszëbizna wrôcô na swòje grańce, na swòje dôwné zemie i òbjimô swòjim òbrëmim całé Pòmòrzé.

Do starszich kònkùrsów nôleżą: nordowi – *Bë nie zabëc mòwë starków,* czë Gôdôszów we Wielu na pôłnim Kaszëb. Przezérczi karnów kòlãdników, téatralnëch, tanecznëch, spiéwôków mają wiôldżé znaczenié dlô dérowaniô Kaszëb i kaszëbiznë. Niejedne inicjatiwë ùmiérają, jiné zmiéniwają swòje zasadë, rodzą sã nowé inicjatiwë, mają za cél doskònalenié kaszëbiznë na wiele niwiznach. Przezérczi i kònkùrsë piesni i piosenków kaszëbsczich, „Pasje" i pastorałczi, chùralné i indiwidualné spiéwë, np. w Miszewie, Wierzchùcënie, Szëmôłdze, Wejrowie, Żukòwie, Kamińcë Szlachecczi czë Lëpnicë skùpiają dzecë, młodzëznã i ùstnëch, sztôłcą corôz lepszi jãzëk kaszëbsczi, wzbògacywają repertuar a nôwôżniészé, że **są**.

Swòją 11-latną tradicjã mô „**Majówka z Gen. Józefã Wëbicczim – abò miónczi pò generalsczé epòletë**". Je to kònkùrs wiédzë sparłãczony z wanogą w drodze: Bãdomino – Kòscérzna – Sykòrzëno. Òrganizatorama są partë KPZ Stãżëca, Nowô Karczma, starostwa w Kartuzach i Kòscérznie, Mùzeùm Himnu w Bãdominie i wastostwò Maria i Leszek Zakrzewscë – miéwcë Dwòru Wëbicczich w Sykòrzënie. Co roku bierze w nim ùdzél kòl 150 bëtników z całégò Pòmòrzô, chtërny wëkazywają sã wédzą na témat epòczi, w jaczi żił i dzejôł naji wiôldżi rodôk/naszińc Józef Wëbicczi. Cekawą fòrmã sprôwdzënkù wiédzë w nym kònkùrsu, ale i rozegracje, szëkùje młodzëzna z I ÒL w Kòscérznie miona J. Wëbicczégò. Nazéwómë to „téatrã w plenerze", bò zadania są tak òbmëszloné, że wëkònującë je bierze sã ùdzél w czasu i przestrzeni XVIII- i XIX-stalatnëch realiów.

Dérującé òd wiele lat kònkùrsë – **Wiedzë ò Kaszëbach w Lëzënie** i znajemnotë żëcopisów wëbitnëch Kaszëbów w **Kòscérznie**, mają wiôldżé ùznanié ù gimnazjalëstów.

Pòpùlarizacji lëteraturë kaszëbsczi pòdjãła sã **Biblioteka w Bólszewie**, chtërna je òrganizatorã kònkùrsu **„Bëlnégò czëtaniô"**, co swòjim òbrëmim òbjimô całi region.

Wëfùlowónô pò brzedżi kòlegiata w Wejrowie, gdze je czëc głos **Danutë Stenczi** i mùzyków, co interpretëją ***Verba Sacra*** pò kaszëbskù, swiôdczi ò tim, że artisticznô czesta kaszëbskô je brëkòwnô i żdónô. Ùczestnikama tegò wëdarzeniô są nié le ùstny, ale i młodzëzna i dzôtczi.

Dzes zadżinął chòjnicczi „Tur", zmienił regùłã festiwal fòlkòwi w Brusach, ale pòjôwiają sã nowé.

W tim rokù (2016) Part KPZ i Karno Pùblicznégò Gimnazjum i Szkòłë Spòdleczny w Baninie miona ks. prałata Józefa Bigùsa zòrganizowelë I Pòwiatowi Kònkùrs Dzecnëch Karnów Wòkalno – Tanecznëch „**Òd se cos dac**". Ò tim, że je nót sprawdzeniô sã w kònfrontacji z jinyma, swiôdczi fakt, że wzãło w nim ùdzél 7 karnów. Zdobëti przez òrganizatorów „grant" pòzwòlił na ùhònorowanié nôlepszich karnów nôdgrodama finansowima.

Swòjã 15-latną historiã mô ju **„Kaszëbsczé Diktando” – „Królewiónka w Pałacu”**. Je to *wanożącô* impreza, chtërna bëła 2 razë we Gduńskù, pò razu w Wejrowie, Pùckù, Kartuzach, Kòscérznie, Żukòwie, Sopòce, Bëtowie, Serakòjcach, Szimbarkù, Lëzënie, Strzépczu, Gdini, a latosy – w 2016 r. mdze w Kòsôkòwie. Króm sprawdzeniô ùmiejãtnosców òrtografii bëtnicë mają leżnosc pòznaniô pòstãpnëch môlów Kaszëb, szkòłów, lëdzy. Na IX Diktandze w Bëtowie „Pana Tadeùsza” pò kaszëbskù czëtelë Danuta Stenka i Macéj Miecznikòwsczi. Z dwùch kategòrii rozrosło sã diktando do szesc, a nôwiãcy emòcji bùdzy biôtkòwanié co 5 lat ò titel Arcëméstra Kaszëbsczégò Pisënkù. Mómë dwùch Arcëméstrów: wastnã Iwònã Makùrôt z Kòscérznë i wastã Eùgeniusza Prëczkòwsczégò z Banina. Pòstãpnô biôtka ò titel arcëméstra mdze w 2017 r. w Szëmôłdze, a latos (2016 r.) weńdą do biôtczi ùczniowie klasów I–III. Głównym òrganizatorã je wiedno jiny Part KPZ, wëbrónô szkòła i wiedno part KPZ Stãżëca (jakno pòmësłodôwca), samòrząd òbéńdë, ÒZ KPZ, GÙ – szëkùjący tekstë, SSJK „Remùsowi Drëszë” i Karno ds. Òswiatë, òdpòwiedzalné za skłôd i prôcã òbsądzëcelów.

Sztudérzë z Karna „Pòmòraniô” mają téż swòje zadania òkòłoedukacyjné sczerowóné do licealëstów, sparłãczoné z **„Remùsową karą”** czë **Kònkùrsã Wiédzë ò Pòmòrzim**. „Remùsowô kara” wanożi pò Kaszëbach, a KWòP òsadzył sã w Ùrzãdze Marszôłkòwsczim i na Gduńsczim Ùniwersytece.

Redakcjô „Pòmeranii” szëkùje rok w rok ***warkòwnie dlô piszącëch pò kaszëbskù***. Je to téż ôrt wanodżi pò Kaszëbach i tim samim ùaktiwniô rozmajité strzodowiszcza i dôwô leżnosc pòznaniô rozmajitëch môlów Kaszëb i lëdzy tam mieszkającëch.

Ò „Lëdowëch Talentach” na starnie internetowi wëdôwiznë „Czëc” mòżemë przeczëtac: *„25 lat Ludowych Talentów. Kalendarium” – niewielka publikacja wydana z okazji 25-lecia konkursu, organizowanego przez ZKP Gdańsk. Przez wiele lat konkurs przyczynił się do propagowania na Kaszubach twórczości ludowej. Publikacja ukazała się w 1996 roku, konkurs „Ludowe Talenty” trwa do dziś”*, le zmieniłë sã zasadë, bò w 2015 r. òdbëła sã 8. edicjô „Lëdowëch Talentów” w Bëtonii.

Widzało rozwijô sã rësznota kaszëbsczégò wësziwù we wiele òstrzódkach na Kaszëbach, m.jin. w Lëni, Żukòwie czë Tëchòmiu. Òrganizowóné są pòkôzczi i biôtczi, dzejô widzało firma „Gabi” Gabriszë Recë w Tëchòmiu. A wastnô Andżelika Szulfer z Kamińcë Szlachecczi i ji firma „Farwa” z sedzbą w Kòscérznie produkùje rozmajité zachë, pamiątczi z elementama kaszëbsczégò wësziwù. Òbie wastnë rëchtëją wielné warkòwnie i pòkôzczi wërobinów corôz pòpùlarniészich kaszëbsczégò wësziwù.

Wszëtczé mùzea na Kaszëbach òrganizëją dzejania òkòłoedukacyjné: zéńdzenia, warkòwnie, kònkùrsë sparłãczoné z żëcym na Kaszëbach, kùlturą, tradicjama, lëteraturą.

Ni ma mòżlëwòtë przecenic dzejaniów òkòłoedukacyjnëch mediów. Bëłë i są baro wôżné. Dzys z rozrzewnienim wspòminómë „Rodną Zemiã”, òbzérómë za rzôdkò – „Tedë jo”, zazérómë czasã na internetową „TTM”, słëchómë òb noc „Na bôtach i w bòrach”, całi dzéń „Radia Kaszëbë, czëtómë „Pòmeraniã” i dodôwczi do „Dzénnika Bôłtëcczégò”. Baro wôżny je dostãp do internetu z rozmajitima ôrtama słowa kaszëbsczégò: mówionégò, pisónégò, spiéwónégò, do filmòwëch òbrazów i dzysdniowëch dokùmentów.

Òd szesc lat Eùgeniusz Prëczkòwsczi i Banińsczi Part KPZ òrganizëją **„Festiwal Kaszëbsczich Filmów”**. Òd pierszi edicji mô òn wiôldżé ùwôżanié, zaczekawienié i pòpùlarnotã. Mô interesëjącą fòrmùłã – króm prezentowónëch filmów je jesz zéńdzenié z lëdzama sparłãczonyma z pòkazywónym òbrazã. Je téż leżnosc do drësznëch kôrbiónków, szmakaniô kaszëbsczégò jestkù i słëchaniô kaszëbsczich kapel.

Corôz czãszczi w szkòłach, gdze ùczi sã kaszëbsczégò jãzëka, szëkòwóné są ***kaszëbsczé dnie, tidzénie i dnie patrona***, sparłãczoné z kònkùrsama risunkòwima abò wiédzë, z pòkôzkama i zéńdzeniama z kaszëbsczima dzejarzama.

Są òbéńdowé samòrządë, chtërne doceniwają kaszëbsczé sukcesë ùczniów i szkólnëch, òrganizëjącë apartné zéńdzenia, wrãczającë pòdzãkòwania, diplomë i nôdgrodë. Wëdôwô sã, że w ti fòrmie dzejaniów òkòłoedukacjowëch przodëje gmina Serakòjce, ò czim jidze przeczëtac w „Wiadomościach Sierakowickich”.

Do dzejaniów òkòłoedukacjowëch jidze zaliczëc jesz wiele jinëch pòdjimiznów, le w wiôldżim dzélu są òne adresowóné do starszich. Nôleżą do nich wszëtczé wëapartnienia i nôdgrodë, przëznôwóné przez rozmajité gremia. Żdają òne na fachòwé òpisanié.

Wcyg narzékómë na to, że rozmajité kònkùrsë, imprezë, zéńdzenia, kònferencje regionalné mają môl w tim samim czasu. To swiôdczi le ò tim, że dzejaniów òkòłoedukacjowëch je wiele i ceszą sã òne pòwòdzenim. Je w czim wëbierac, co pòznawac i w czim sã sztôłcëc.

Ò kòżdim wëmienionym przedsãwzãcym òkòłoedukacjowim jidze napisac szeroczé, szczegółowé òpracowania. Gwësno są i taczé, ò chtërnëch jem nie wspòmnia. Wszëtczé òne wëmôgają òprôcowaniô i òpisaniô.

Kristina Léwna

Jana Drzéżdżona pòzdrzatk na etnicznosc Kaszëbów

Przëstąpienié Pòlsczi do Ùnie Eùropejsczi w 2004 rokù sprawiło baro dinamiczny rozwij gòspòdarczi kraju, a wëapartnionô przez Parlament Ùnijny pòlitika baro wspiérô etniczné mniészoscë, co mòże zaùważëc w mòcnym gòspòdarczim pòkrokù nié blós na Kaszëbach. Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié i jinszé stowarzëszenia, òrganizacje regionalné, jak téż institucje samòrządowé chùtkò naùczëłë sã zwëskëwac fùndueszé eùropejsczé, pòmôgajãcé w realizowanim wielënë zadaniów, a òsoblëwie jeżlë jidze ò promòwanié regionalnëch dzejaniów. Nen dinamiczny rozwij sprawił, że Kaszëbi òd „skansenizacje" przeżiwają terô renesansowòsc swòji kùlturowòscë i òbëczajowòscë[1]. Nimò tegò jistnieje zagrôżba archajizacji dlô kaszëbiznë, co pòcwierdzywô pòniższô wëpòwiédz:

> Sytuacjô na Kaszëbach nie je prostô: corôz mni lëdzy gôdô pò kaszëbskù i za Kaszëbów sã ùwôżô. Jãzëk kaszëbsczi mòże bëc ùżiwóny w żëcym pùblicznym, jednak corôz mni je spòtikóny w sytuacjach priwatnëch. Kaszëbi mają corôz wiãkszą swiądã wôrtnotë swòji kùlturë, jednak corôz mòcni sã fòlklorizëją i tracą swòjã żëwòtnosc. Kaszëbsczi dzejarze wkłôdają wiele sëłë w zmianã tegò wëzdrzatkù i w mòdernizacjã, jednak wiele Kaszëbów bòji sã ùtratë ji specyficznégò charakteru i aùtenticznoscë. Paradoksalno, kaszëbskô kùltura je w dobri sytuacji, chrónionô i rozwijónô, ale nigdë nie bëła tak zagrożonô[2].

Zrozmieniô ny hibridowòscë nòleżi szëkac w kòrzeniach samëch Kaszëbów, ò chtërnëch Cezary Òbracht-Prondzyńsczi pisze, że są „spòłecznoscą dłudżégò trwaniô"[3], to znaczi taką, chtëra je nierozerwalno związónô ze swòją przeszłoscą historiczno-kùlturowò-òbëczajową[4]. Zasymilowanié człowieka z pòstãpã òsoblëwie je widzec pòd kùńc XX wiekù i na pòczątkù tegò stolecégò, sztôłtëjącë „nowi òbrôz swiata i pòliticzny, i kùlturowi, i gòspòdarczi”[5]. Ta „integracjô” zmùsza badérów regionalistów, jãzëkòznôwców, historików, etnologów, socjologów, geògrafów… do zwróceniégò ùwôdżi na niszczenié dôwny òbëczajowòscë. Móm tu na mëslë zanikanié kaszëbsczégò jãzëka, òbrzãdowòscë, religijnoscë, zmieniający sã mentalnoscë Kaszëbów, chtërny czasã stôwają sã pòpùlaryzatorama „wëszukóny”, „jarmarkòwi” kaszëbiznë. Jón Perszón nazéwô to „pãknieniama”, jaczé nastãpùją midzë pòkòleniama na skùtk „pòstãpùjãcy globalizacje”[6], co sã parłãczi z tim, co rzekł ò kaszëbiznie C. Òbracht-Prondzyńsczi, chtëren téż zalécô bëcé czujnym i kriticznym procëm masowémù rozwijowi „kruszącémù fùndamentë”[7].

---

[1] K. Kleina, C. Obracht-Prondzyński, *Społeczność kaszubska w procesie przemian. Kultura, tożsamość, język,* [Zespoły senackie, zeszyt 12/2012], Warszawa 2012, s. 8.

[2] N. Dołowy, *Kaszubi z Pomorza*, Gdynia 2010, s. 9.

[3] K. Kleina, C. Obracht-Prondzyński, *Społeczność kaszubska w procesie przemian,* s. 9.

[4] Zacytujmy fragment rozważań: „Na początku XX wieku Kaszubi żyli w państwie prusko-niemieckim, represyjnie nastawionym do tej społeczności, jak i do wszystkich Polaków. Następnie w okresie

Stąd tak wiele pëtaniów ò przeszłosc kùlturową Kaszëbów[8], na chtërne ni ma jedny òdpòwiedzë.

> Ni ma, bò ni może bëc tu prostëch òdpòwiedzów, jednoznacznëch diagnozów, ani téż òczëwistëch rozwiązaniów. W swiece [fùl] paradoksów mòżlëwô je i takô sytuacja, w chtërny dobrémù wëapartnieniu instytucjonalnémù kùlturë kaszëbsczi mdze towarzëło znikwienié ji niechtërnëch dzélów, np. jãzëka. Mòże sã téż tak zdarzëc, że ten rozwij zòrganizowónëch, systematicznëch i célowëch robòtów kaszëbsczi spòlëznë, wspiéróny pùblicznyma i ùnijnyma dëtkama przë zagwësnienim pasownëch regùlacjów prawnëch, przëczëni sã do rozkwitaniô kùlturë kaszëbsczi. Warënczi temù sprzijają. Czë tak sã stónie, zanôleżi blós òd samëch Kaszëbów[9].

Òstôwô blós mëszlenié o walorach môłëch grëpów etnicznëch, òbjôwiającëch sã jakno pòtrzeba nalézeniô „swòjégò placu na zemi”, dającégò pòczëcé przënôleżnotë i tożsamòscë z wespòlëzną, chróniącą przed „agresją, niechãcą do cëzëch”. Tak mùszi bëc, bò „ùprzedzenia rodzą sã tam, dze je dëchòwô pùstka, dze lëdze nie są

---

międzywojennym zostali podzieleni na trzy części – największa żyła w granicach Drugiej Rzeczpospolitej, druga na terenie Wolnego Miasta Gdańska (w samym mieście i wioskach w powiecie Gdańsk-Wyżyny), trzecia wreszcie pozostała w granicach Niemiec (powiaty bytowski, lęborski, słupski – tzw. Słowińcy, niewielkie grupki w powiatach człuchowskim i miasteckim). Najtrudniejszym okresem w dziejach dla Kaszubów była druga wojna światowa. Elita tej społeczności prawie w całości została wymordowana. Od marca 1942 roku obowiązywał na Pomorzu przymusowy wpis na Niemiecką Listę Narodowościową (DVL). W ślad za tym tysiące kaszubskich synów musiało służyć w armii niemieckiej. Kaszubi umierali w KZ Stutthof i w wielu innych miejscach kaźni na Pomorzu i poza nim. Zbudowali jednak własną konspirację i oczekiwali wyzwolenia. Ale wyzwolenie i nowe porządki w państwie komunistycznym okazały się częstokroć dla nich bardzo trudne. W okresie PRL władze kierowały się w stosunku do Kaszubów mieszanką nieufności i próbą wciągania ich przedstawicieli w struktury władzy”. Tamże.

[5] J. Drzeżdżon, *O etniczności,* [w:] R. Mistarz, *Twarze Drzeżdżona,* Gdańsk 2007, s. 38.

[6] J. Perszon, *Kaszubi, tożsamość, rodzina*, Gdańsk 2015, s.10.

[7] K. Kleina, C. Obracht-Prondzyński, *Społeczność kaszubska w procesie przemian…,* s. 11.

[8] C. Obracht-Prondzyński, *W kręgu problematyki kaszubsko-pomorskiej. Studia i szkice*, Gdańsk – – Wejherowo 2003, s. 159.

[9] K. Kleina, C. Obracht-Prondzyński, *Społeczność kaszubska w procesie przemian…,* s. 15.

sparłãczony przez swòjã tradicjã, dze lëdze bòją sã – mają kómpleksë. *Patriotizm strachù* je mòcą napãdową wszelejaczich nacjonalëznów i ksenofòbiów”[10].

Pòcwierdzywô to téż Jón Drzéżdżón, pisôrz, nôùkówc, animatór, do chtërnégò bãdã sã w tim tuwò teksce òdnôsza: „Òbawa przed jinszą òrganizacją <swiatową> abò przed chaòsã prôwadzy do wrogòscë, kònfliktu, a w òstatecznoscë do znikwieniô. Temù że karna etniczné nie pòsôdają armatów, a téż żódny jiny barni stwòrzony przez naszã cywilizacjã, są skôzóné w przëtrôfkù kónfliktu na zagładã abò przejscé pòd cëzé wpłiwë, juwerno niebezpieczné, czegò nôlepszim przëmiôrã je Jugòsławia”[11].

Swójskô kùltura, òchrona przed samim sobą, a téż, jak to zaznôczô Jón Drzéżdżón, je czims apartnym jeżlë jidze ò brónienié swòjégò „jô”[12], co zapòbiégô twòrzeniu bariérë na jinszé nôrodnoscë czë nacje. Ju w jinszi kùlturowi sytuacji, wiele lat pò Drzéżdżonie, jinszi pòzdrzatk na to miôł Sztefón Chwin, chtëren w wëdowiédzë dlô „Przeglądu Pòliticznégò” scepticzno òdniósł sã do „mniészosców etnicznëch” cwierdzącë, że je w nich destrukcyjnô sëła, hamùjącô rozwij człowieka, bédëjącô blós mirôż przedôwnionëch wôrtnotów, symbòlów i prôwdów. W dodôwkù je téż zagrôżbą, bò stwôrzô sytuacje kònfliktowé na tle religijnym, kùlturowim i òbëczajowim, nié blós w òbrãbie swòjich grańców, co wedle aùtora *Esther,* pòkôza sytuacjô w Jugòsławii[13].

Edukacjô kaszëbskô

Na zôczãtkù XX wiekù, pò przëstąpienim w 1991 rokù ZKP do Federacyjny Ùnie Eùropejsczi Grëpów Etnicznëch (FUEV), pòjawiłë sã głosë pòdwôżającé m.jin. jistnienié kaszëbsczégò jãzëka i òdrãbnoscë kùlturowi Kaszëbów[14]. W tim dzélu smiało wëpòwiôdôł sã Bruno Synak, cwierdzącë, że tożsamòsc kaszëbskô i pòlskô są ze sobą sparłãczoné, czegò dowòdzą badania empiriczné:

> Mòcnô identyfikacjô kaszëbskô nie przeszkôdzô w jednoznacznym òkreslenim i pòdkresliwanim pòlsczi przënôleżnoscë. <Kaszëbskòsc> i <pòlskòsc> są tożsamòscama, chtërne zachòdzą na rozmajitëch rówiznach identyfikacyj-

---

[10] C. Obracht-Prondzyński, *W kręgu problematyki kaszubsko-pomorskiej...,* s. 159.

[11] J. Drzeżdżon, *O etniczności...,* s. 38.

[12] Tamże.

[13] J. Zalesiński, *Kto dzisiaj jeszcze rozmawia o Gdańsku*, rozmowa J. Zalesińskiego ze S. Chwinem, „Przegląd Polityczny” 2007, nr 83, s. 67–68. Warto również przytoczyć fragment tej wypowiedzi: „Tamta wojna, tamte małe bałkańskie ojczyzny, które z nożami skoczyły sobie do gardła, wszystko to rzutowało na mój sposób myślenia o małych ojczyznach u nas. Nigdy nie byłem żadnym fanem mitologii małych ojczyzn, jak mi się to przypisuje u nas”.

[14] Patrz dyskusja redakcyjna z udziałem: redaktora Tadeusza Bolduana, wiceprezesa ZKP i starosty puckiego Artura Jabłońskiego, redaktora Jana Chrzana, prezesa oddziału toruńskiego ZKP Tomasza von Piechowskiego, prezesa ZKP prof. Brunona Synaka oraz reprezentujących „Pomeranię” Krystyny Puzdrowskiej i Stanisława Jankego, *Czy to już rewolucja kaszubska*? „Pomerania” 2002, nr 10–11 [także w wydaniu: *50 lat z Pomeranią*, Gdańsk 2013, s. 342].

> nëch (regionalny i narodowi), ale w òbrãbie tëch samëch wôrtnotów kùlturowëch. (…) Tożsamòsc kaszëbskô i tożsamòsc pòlskô nie są tożsamòscama substitutiwnyma, temù ùmòcnianié jedny mòże sã òdbëwac bez òsłôbianiô i wërzékaniô sã drëdżi[15].

Jón Drzéżdżón téż béł przekònóny ò ti zależnoscë, co dërch zaznacziwôł w swòjich esejach: *Ò etnicznoscë*[16], *Ò edukacji dzecka na zemi kaszëbsczi*[17]. Aùtor *Twarzë Smãtka* nie dzelił nigdë Kaszëbów na Kaszëbów-Pòlôchów i Kaszëbów jakno òdrãbnëch Kaszëbów. Ùwôżôł, że Kaszëbi są Pòlôchama, chtërny mają òbrzészk reprezentowac pòtrzebë lokalny spòłecznoscë nié blós na arenie narodowi, ale téż midzënarodowi[18]. Nôleżi tu równak pamiãtac, że Drzéżdżón „w swòjim fenomenologicznym i hermeneùticznym mëszlenim béł w jinym placu”[19]. Wiele sprawôw rozpatriwôł z pòzdrzatkù lëteraturoznawczégò i kùlturoznawczégò, ò czim chòcbë zaswiôdczô òdniesenié regionalizmù do pòstawë Frãca Kafczi, jakò przëkłôd zasymilowónégò Żëda, chtëren „wëbrôł jãzëk niemiecczi za nôrzãdzé do wëdobëcô na wid swòjégò zagrożonégò swiata” w barżi abò mni swiadomi spòsób wëwòłóny etnicznoscą[20].

Jidącë tim szlachã je widzec, że regionalizm i edukacja są pòjãcama, w mëszlenim Jana Drzéżdżona, pòłączonyma. Dlôtegò òbie te zasadë nôleżi rozpatrëwac razã, bò propagòwanié kùlturë kaszëbsczi w szkòle „zakùńczi dramat dzecka”. Je to pierszi wôżny dzél w „zachòwanim swòji tożsamòscë i bùdowanim ji aùtenticznoscë”[21]. Dali aùtor *Na niwach* gôdô, żebë: „Nie bùrzëc delikatnégò materiału, z chtërnym przëchôdô dzeckò do pierszi klasë. Zachòwac jegò zaùfanié, domôcy spòkój, farwã głosu matczi, pierszé doznania, czë stikô sã ze swòjima domôcyma, z naturą, ze słuńcã”[22]. Kadzmiérz Kòssak-Główczewszczi nazéwô to „pòwrôcanim dodóm, do pòczątków żëcô kòżdégò człowieka”[23], pò to, żebë pòszerzëc wiédzã na témat tegò, co „nôbarżi swójsczé i bliskò”[24]. Taczi pòzdrzatk na regionalizm „òtmikô przed człowiekã mòżlëwòsc rozpòznôwaniô tegò, kògùm je i skądka pòchôdô”[25]. Pòstãpnym asumptã rozwôżónym przez Adelã Kòżëczkòwską je „wôrtnota” mòwë kaszëbsczi, traktowónô jakno „synonim” mòwë pòlsczi, co bëła przez czile lat zrównanim „chłopskòscë, „wiesóństwa”, prostotë. Na „wstid” Kaszëbów złożëło sã téż to, „że socjalizowanié dzecka w mòwie kaszëbsczi je przëczëną ùpòsledzeniô ùmësłowégò”[26], ò czim pisôł Jón Drzéżdżón we wspòmniónym ju *Ò edukacji dzecka na zemi kaszëbsczi* przëwòłiwającë słowa Stanisława Sykòrsczégò w sprawie ùmôlnianiô wëòbcowónégò dzecka kaszëbsczégò w Szkòłach Specjalnëch[27]:

---

[15] B. Synak, *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Gdańsk 1998, s. 72–73.

[16] J. Drzeżdżon, *O etniczności*, [w:] *Jana Drzeżdżona nie dokończony tryptyk społeczny a edukacja regionalna,* red. K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1995, s. 41–44.

[17] Tamże, s. 35–50.

[18] J. Drzeżdżon, *O etniczności…*, s. 40.

[19] K. Kossak-Główczewski, *Jana Drzeżdżona etniczność; człowiek i jego współczesność,* [w:] R. Mistarz, *Twarze Drzeżdżona,* s. 80.

[20] J. Drzeżdżon, *O etniczności…*, s. 39.

[21] J. Drzeżdżon, *O edukacji dziecka…*, s. 33.

[22] Tamże.

[23] *Edukacji nie można zostawiać w szkole*, *Z dr Adelą Kożyczkowską z Instytutu Pedagogiki UG o edukacji regionalnej i wstydzie etnicznym Kaszubów* rozmawia Marek Adamkowicz, „Pomerania” 2012, nr 2, s.10.

[24] Tamże.

[25] Tamże.

> Błąd Sykòrsczégò jak i wspòmniónëch przez Skòtnicką pòlonistów pòlégô na tim, że ùwôżają, iże kaszëbiznã nôleżi skùteczno wërugòwac. Bëm nie winił jich za to, Sykòrsczi wëkôzôł w swòjim wëstąpienim wiele dobri wòlë, ale nie docarł do rzeczë, to znaczi do samëch wôrtnotów kaszëbiznë[28].

Mëslowô kònstrukcjô zawiartô w pòwëższi wëpòwiescë zmùsza aùtora do kònkluzje, a téż meritoricznëch wskôzów ticzącëch sã dalszégò sztôłceniô kaszëbsczégò dzecka. Pò pierszé Drzéżdżón zabiegôł ò òdpòwiedné dobranié kadrë szkólnëch wskazëjącë, że òsoba ùczącô bë mia znac mentalnosc i jãzëk lëdzy, z chtërnyma sã spòtikô w szkòle, pò drëdżé „zetknienié sã dzecka z mądrim szkólnym bëłobë mòże dejałã”[29]. Zalécô téż „wprowadzenié szkólnëch do robòtë w strzodowiszczu kaszëbsczim”[30] przez pasowné jich wëùczenié. Bédëje zajãca z regionalizmù na wëższich ùczbòwniach, co téż zalécô Jerzi Tréder: „Jak nôszerzi edukòwac w szkòłach. Jeżlë bãdze to robioné w taczim stãpniu jak dzys, to ni ma retënkù dlô kaszëbiznë. (…) W radzëznie mùszą bëc przédno ùczałi, w pierszim dzélu lingwiscë, ale mùszi téż bëc szerszé karno – ti, co sã zajimają edukacją, kùlturą”[31].

W swòjich pòzdrzatkach edukacyjno-regionalnëch Jón Drzéżdżón „wëprzedzył nasz czas”[32], cwierdzącë że: „W slédnëch trzëdzescë latach baro wëtãpilë kaszëbsczi jãzëk w rodzëznie. (…), przez co kùltura kaszëbskô dżinie w òstrim tempie”[33]. Pòcwierdzenim tegò stôwô sã chòcbë napisóno w 2007 rokù przez C. Òbrachta-Prondzyńsczégò, pòstãpnô teza na témat stojiznë kaszëbsczégò jãzëka:

> Tak tej słabnie proces naturalnégò przekazywaniô znajomòscë jãzëka w rodzëznach – jich fùnkcjô enkùlturacyjnô wërazno tracy na znaczenim. Pòznôwanié

---

[26] Tamże, s. 12.

[27] J. Drzeżdżon, *O edukacji dziecka*, s. 31.

[28] Tamże.

[29] Tamże, s. 33.

[30] Tamże, s. 32.

[31] Tłumaczenie własne: „Jak najszerzej edukować w szkołach. Jeżeli będzie to robione w takim stopniu jak obecnie, to nie będzie ratunku dla języka kaszubskiego. Dlatego też należy ludzi edukować, zarówno lingwistów, jak i zajmujących się kaszubszczyzną; edukacją czy kulturą”, Tegoż, *Żëcé chùtkò nëkô,* „Pomerania” 2012, nr 7–8, s. 15.

[32] K. Kossak-Główczewski, *Jana Drzeżdżona etniczność…,* s. 85.

[33] J. Drzeżdżon, *O etniczności…*, s. 29.

jãzëka òdbiwô się corôz wicy w krãgach znajemnëch („drëchów z pòdwòrzô”), a téż w pùbliczny òbrëmie, w tim òsoblëwie w szkòłach. Problem pòlégò na tim, czë zdąży sã na tëli ùpòwszechnic skùteczną nôùkã kaszëbsczégò jãzëka w szkòłach, że zastąpi przekôz rodzynny? Jeżlë jo, jãzëk mô leżnosc przetrwac, a nawetka sã rozwijac, bò ze szkòłów dzecë wëniosą nié blós bierną, ale i czinną (w pismie) znajomòsc jãzëka, znajomòsc lëteraturë kaszëbsczi, ùmiejãtnosc pòsłëgiwaniô sã lëteracką kaszëbizną. Jeżlë nié, kaszëbizna bãdze w cządze jednégò, dwùch pòkòleniów zamierac pòza strzodowiskòwima enklawama (w niéwiôldżich spòlëznach wiesczich abò w krãgù pasjonatôw i dzejarzów mòtëwòwónëch ideòlogiczno)[34].

Jón Drzéżdżón stôł sã „kriticznym pedagògã nowatorã”[35], chtëren dostrzégôł w edukacje regionalny grańce swiata, bùdowóné przez człowieka niezachwiónégò ani téż nieòbarczonégò żódnyma kómpleksama[36]. Primarnym dzejnikã w jegò pòstrzéganim kaszëbskòscë stôwô sã zlikwidowanié òbòjãtnégò nastawieniô do kaszëbsczi spôdkòwiznë, nazwóny przez B. Synaka „eskapizmã etnicznym”[37]. Ta „juwernotowô szczątkòwòsc”, przëpòminającô „jałową zemiã” stanowi spòdlé òstrégò kaszëbsczégò kómpleksu, pòkriwającégò sã prawie wiedno z kómpleksã wiejskòscë, brakã identifikacje ze spòlëzną kaszëbską, z kaszëbską kùlturą[38].

Jón Drzéżdżón i jãzëk kaszëbsczi

Żebë dowiedzec sã na wiele aùtór *Twarzë Bòga* béł aùtenticzny w tim, co robił i gôdôł ò kaszëbiznie, nôleżi przeanalizowac jegò sparłãczenié twórczé z regionalizmã. Je wiedzec, że brôł czinny ùdzél w spòtkaniach z lëdzama piszącyma pò kaszëbskù, chtërny bëlë za rozszérzwienim zjazdów lëteracczich w Kòscérzënie. Pierszi taczi zjôzd òdbéł sã, m.jin. dzãka inicjatiwie Lecha Bądkòwsczégò, w rujanie 1971 r.

---

[34] C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi dzisiaj. Kultura – język – tożsamość*, Gdańsk 2007, s. 19–20.

[35] Tamże.

[36] Sam bowiem zmagał się z kompleksami z dzieciństwa, o czym szerzej pisał D. Kalinowski, *Drzeżdżon autobiografista*, [w:] *Światy możliwe Jana Drzeżdzona*, red. D. Kalinowski / *Pamięci Jana Drzeżdżona*, red. J. Borchman, B. Wiszowaty, Bolszewo 2013, s. 28. Warto również tutaj zacytować następujące wyznanie J. Drzeżdżona, które potwierdza jego izolację kulturową i napiętnowanie: „ Nie chcę tutaj potwierdzać tez, które na mój temat pisała Alicja Grajewska (Krzysztof Narutowicz) w swojej książce *Konstelacje*. Autorka, wpisując się w styl przyjęty przez środowisko warszawskie, usiłuje wykazać moje nieokrzesanie, w czym pomaga jej powierzchowna obserwacja, że mieszkam poza Warszawą, i chęć tamtego środowiska, aby od czasu do czasu znaleźć kogoś egzotycznego. Moje tu wyznania nie mają z tym nic wspólnego, jako że moje odkrycia dotyczyły samej istoty rzeczy, a więc śpiewu jako takiego, a nie faktu, że mam do czynienia z panami występującymi w Operze Bałtyckiej. Gdyby to był ktoś, kto zaśpiewałby przy moim piecu chlebowym, to olśnienie byłoby takie samo”. J. Drzeżdżon, *Twarz Boga*, Warszawa 1984, s. 130.

[37] B. Synak, *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana,* s.70.

[38] Tamże.

Jegò problematika ticzëła sã *Drodżi rozwiju lëteraturë kaszëbskò-pòmòrsczi*, chtërnã zreferowôł Jón Drzéżdżón, sóm nié blós jakno badéra, ale i pisôrz twòrzący pò kaszëbskù i pò pòlskù. Zjazdë te òdbëwałë sã co rokù do kùńca lat 90., nôprzód pòd titelã: *Spòtkania Ùtwórców Lëteraturë Kaszëbskò-Pòmòrsczi*, a pòtemù pòd skrodzoną pòzwą: *Spòtkania Wdzydzczé.* Stałë sã òne z czasã nôwôżniészim dzejnikã integracyjnym lëteracczégò strzodowiszcza i lëdzy interesującëch sã rozwijã lëteraturë w krãgach kaszëbskò-pòmòrsczich. Wôżné bëło, że w zéńdzeniach tëch mdą dzejelë nié blós pisarze piszący pò kaszëbskù, ale téż wespółtwòrzący lëteracką jawernotã Pòmòrzô. Dozwôlô to wezdrzec na lëteracczi ùróbk regionu z szerszi perspektiwë[39]. Zaangażowanié Jana Drzéżdżona w sprawë sparłãczoné z regionalizmã doczekałë sã pò latach ùznaniô:

> Niezwëkłi Kaszëba. Z pòmòrsczi macerzë, z prowincje wërosłi, òfiarowôł naszi lëteraturze dzeła, chtërne zdarzëc sã mògą i we snie, i na jawie, wcyg bùdzącë magneticzné zadzëwòwanié[40].

Téż M. Jentys-Bòrelowskô cwierdzëła, że: „Kaszëbskòsc Drzéżdżona je wòżnym, fùndamentalnym faktã w jegò biografii, bez ùwzglãdnieniô tegò ni mòżna bë nawetka mëslec ò dostosowanim sã do òsóbnégò i tak baro jinégò swiata jegò ùtwórstwa”[41].

Biograficzné doswiadczenia aùtora przekłôdają sã na jegò dokazë: pòlskòjãzëkòwé i kaszëbskòjãzëkòwé. Móm tu na mëslë debiutancczé òpòwiôdania (*W niedzelni wieczór,* 1974) i zbiérk wiérztów (*Sklaniané pôcorë* z 1974) napisóné pò kaszëbskù, chtërne przëniosłë mù pierszé sukcesë wëdôwniczé[42]. Niebagatelné znaczenié mô jãzëk kaszëbsczi wpłiwający na aùtenticznosc fabùłë czë geògraficzné òbrëmié w kaszëbskòjãzëkòwim pisënkù Drzéżdżona, czë téż na zachòwanié pòdmiotu liricznégò w jegò wiérztach. Jãzëk stôwô sã wëznacznikã lżészégò pòzdrzatkù na swiat, „pôchnie swójskòscą”, a biograficzné i tekstowé argùmentowanié psychòlogicznëch hipòtezów mòtiwacyjnëch je nietipòwò sugestiwné. Ò zaletach „jãzëka pierszégò” wëpòwiôdôł sã Henrik Bereza:

> Ùzewnãtrzniony swiat pierszi pisarza – jegò <wewnãtrznô zemia> – je pòczątkã wszëtczégò, czegò pisôrz je w sztãdze w lëteraturze dokònac. Ni mùszało tak bëc w lëteraturze dôwni, kòrzësta òna w wiãkszim dzélu z sami sebie (jedna lëteratura z drëdżi) i z tegò, co diktowôł nabëti rozëm, w dzysdniowi lëtera-

---

[39] J. Treder, C. Obracht-Prondzyński, *Literatura kaszubska – jej fenomen, historia i społeczne znaczenie*, [w:] K. Kleina, C. Obracht-Prondzyński, *Społeczność kaszubska w procesie przemian,* s. 91–92.

[40] L. M. Jakób, *Dlaczego Drzeżdżon*?, „Elewator” 2012, nr 2, s. 80.

[41] M. Jentys -Borelowska, *Ogrody zamyśleń, marzeń i symboli. Rzecz o Janie Drzeżdżonie*, Gdańsk 2014, s. 8.

[42] Natomiast później ukazały się w języku kaszubskim: J. Drzeżdżon, *Dzwónnik, Kôl Biélawé, Twarz Smętka* oraz zbiór wierszy *Przëszlë do mnie.*

> turze bez sygnieniô do pòczątków swòjégò pierszégò (prawie przërodzonégò) swiata ni mô sã mòżlëwòscë bëcô sobą w twórczoscë, pierszi swiat to pòczątk pierszégò jãzëka, w lëteraturze dzysészi nastôł czas jãzëków pierszich…[43].

Jerzi Samp, zgôdzającë sã z tim, dodôwôł, że ùwëdatniwô òn mëslowi i artisticzny pòzdrzatk epòczi. Stôwô sã aùtorsczim placã, spòsobã na zachòwanié priwatnoscë, òdrãbnoscë, niezanôleżnoscë:

> Ùwôżôł kaszëbiznã za zjawiszcze dosc bògaté i mògącé sã wërazëc w swòjim jãzëkù. Òdrzucôł brëkòwnotã transpòrtowaniô ji do jãzëka òglowòpòlsczégò. Nié bez znaczeniô je téż wiele razy wërzekłi pòzdrzatk, że wrażlëwòsc ùsztôłtowónô w jegò domôcym klimace mô wiôldżé znaczenié dlô ùtwórstwa, jaczé stwôrzôł, czësto niezanôleżno òd tegò, w jaczim pòwstało jãzëkù[44].

Aùtor *Ùpiorów* wiele razy ùdokazniwôł, że etniczné pòchòdzenié miało wiôldżé znaczenié w sztôłtowanim òsobòwòscë człowieka, stanowiło „apartné òdniesenié do te, czim bëła Jegò dwakùlturowòsc”[45]. Temù téż nigdë nie wërzékôł sã swòjich kaszëbsczich kòrzeni, a nierôz nawetka specjalno pòdsztrëchiwôł jich znaczenié dlô pisaniô: „ksążczi mòje dôwają mie mòżlëwòsc bezpieczeństwa w mòjim nôgłãbszim pòczëcym swiądë. Nie je to ani bezpieczeństwò materialné, ani prestiżowé, ale głãbòk egzëstencjonalné, sparłãczoné z czasã, w jaczim żëjã”[46].

Adela Kùik-Kalinowskò dôwô bôczenié na jesz jeden etniczny kòmpònent – przëroda-człowiek – wëstãpùjący w ùtwórstwie Jana Drzéżdżona, jakno nieòdłączny element jegò kaszëbsczégò pisarstwa[47]. Ta zanôleżnosc prowadzy do kònotacji zakòrzenieniô w pradôwnëch wierzeniach i òbrzãdowòscë z pradôwnyma czasama Bôłtów[48], ò chtërnëch szerzi wspòminôł Drzéżdżón w *Twarzë Bòga.* Z taczim pòzdrzatkã nié kòżdi za czasów dzejaniô Drzéżdżona, jak i pózni sã zgôdzôł. Tadeùsz Bòlduan nie chcôł wracac do „wspólnotów plemiennëch, do wczasnégò strzédnowiecza”[49] cwierdzącë, że historia nie je wëstarcziwającą jeleżnoscą przemôwiającą za tim, abë Kaszëbi mielë pòczëcé nôrodowi etnicznoscë wëpłiwający ze swégò jãzëka:

> Nié wëòbrôżóm so, bëm miôł ùznawac sebie za człónka jaczis mniészoscë w Pòlsce. To niedorzecznosc. Jeżlë rozchòdzy sã ò kaszëbsczi jãzëk, rzekã prosto: nie béł jô i nie jem zwòlennikã nazéwaniô kaszëbiznë jãzëkã. Jem

---

[43] H. Bereza, *Bieg rzeczy,* Warszawa 1982, s. 7.
[44] J. Samp, *Kaszubszczyzna w prozie Jana Drzeżdżona*, [w:] *Twarze Drzeżdżona*, s. 106–107.
[45] K. Kossak-Główczewski, *Jana Drzeżdżona etniczność*, s. 91.
[46] J. Drzeżdżon, *Ulotna kruchość literatury (moje credo pisarskie),* „Elewator” 2012, nr 2, s. 81.
[47] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk-Słupsk 2011, s. 215.
[48] J. Drzeżdżon, *Twarz Boga*, s. 118.
[49] *Czy to już rewolucja kaszubska?,* „Pomerania” 10–11/2002, s. 5–10.

> zwòlennikã mòwë kaszëbsczi, mòwë Kaszëbów, a nié sztucznégò twòrzeniô jãzëka, wskôzów pisënkù. Ni mòże bëc tak, że dialekt nazéwô sã jãzëkã. Ni mògã z tim sã pògòdzëc.(…) Kaszëbi wiedno wëchòwiwelë sã na kùlturze pòlsczi…[50].

Pò òdrzucenim wszelejaczich zanôleżnosców człowieka òd historii, wspólnotë, kùlturë, twòrzi sã nowégò człowieka, produkt, maszinã, pùpã, aùtomat. Ò niebezpiekù taczégò pòdińdzeniô Jón Drzéżdżón béł mòcno przekònóny, a dôł temù ùpùst w *Miesce aùtomatów, Karamòro, Òczach diôbła, Bestijnoscë czasu*... Na spòdlim analizë nëch dokazów K. Kòssak-Główczewsczi scwierdzył, że „Drzéżdżón w swòjim mëszlenim wëprzedził jawerny czas”, bò swiat nihilisticzny twòrzi „człowieka-nikògò”[51].

Nieschematowòsc w pòstrzéganim kùlturowi spôdkòwiznë aùtora *Ùpiorów* mòże wëprowadzëc téż z jegò rézë do Americzi[52], co pòcwierdzywają nôslédné spòstrzeżenia pòczënioné w òdniesenim do pòtómków kaszëbsczich emigrantów:

> Z felënkù dobrëch efektów – pisôł – nômłodszé pòkòlenié mòże zacznie zastanawiac sã, czë jich tradicjô na cos sã zdô, i je to raczi niegwësné.
> To, co òbserwùjemë w òstatnëch czasach jakno szukanié tzw. *background*, je tim nôslédnym pòrëchã [na rzecz òżëwieniô pòczëcégò pòlskòscë] pòdiktowónym wspòmnióną niegwësnotą i szukanim pòcwierdzeniô swòjich prôwdów w stôrim kraju. Je tej jasną sprawą, że emigracyjné narodowòscowé karno mùszi òdrzëcëc stôré, wëniosłé z dodomù fòrmë, równak nowëch nie mdze ju rozmia sama wërobic, bò stanowi terô czësto jiną spòłecznosc, abò jinaczi, je dzélã nowi spòłecznoscë[53].

Baro kriticzno do rézë Jana Drzéżdżona do Americzi òdniósł sã Lech Bądkòwsczi cwierdzącë, że nie przëniosła òna żódnëch meritorcznëch zwënégów dlô badérów kaszëbiznë[54]. Przékùje temù Maria Jentis-Bòrelowskô, chtërna wskôzëje na „òdkriwczé szkice” ò Kaszëbach kanadijsczich[55].

Miodno-gòrzczé zderzenia aùtora *Patalonków* z kùlturą amerikańską, chtërna wedle niegò dozérô „skamieniałoscë”, a pòwstôwô z jinëch kùlturów w miono pòdtrzimaniô etnicznoscë, doprowadzëłë gò do swiądë, że ni mô òna żódnégò cwëkù, bò je wëmëszlonym òbrazã tegò, co bëło, a co prowadzy do ùproszczeniô wëtwòrzony nowi „nadrzãdny superkùlturë”, „chtërna zdôwô sã logiczno wënikac z rozwôżaniów wstãpnëch ò naturalnym ùmiéranim karnów emigracyjnëch w znaczenim etniczny òdrãbnoscë”[56].

---

[50] Tamże.

[51] K. Kossak-Główczewski, *Jana Drzeżdżona etniczność*, s. 89.

[52] W1973 r. Jan Drzeżdżon odbywał staż naukowy w Stanach Zjednoczonych Ameryki, gdzie będzie przebywał do czerwca 1974 r. Zajmował się Polonią Amerykańską, pisał szkice i artykuły naukowe. Więcej informacji o pobycie J. Drzeżdżona w Ameryce uzyskamy w: M. Jentys-Borelowska, *Ogrody zamyśleń*, s. 25–46.

[53] Tamże, s. 41.

[54] J. Borzyszkowski, *Pro memoria. Izabella Trojanowska (1929-1995),* Gdańsk-Wejherowo 2015, s. 429–430.

[55] M. Jentys-Borelowska, *Ogrody zamyśleń*..., s. 36.

Drzéżdżón w *Twarzë Bòga* przestrzégôł przed skùtkama wërzékaniô sã swòji chłopskòscë na rzecz pseùdokùlturë, kùlturë zôchòdny, chtërna skùpiwô sã blós na kònsumòwanim i snôdczich wôrtnotach[57]. Pòdobny apel do Kaszëbów czerowôł Jón Perszón cwierdzącë, że jich dzysdniowi dëchòwi i kùlturowi ùstôw przëbôcziwô agòniã tradicyjny etnicznoscë, a to pòwòdëje rozmëcé donëchczasowëch wôrtnotów, tak wôżnëch dlô lëdzy z Pòmòrza[58]. Ò nie dôwającëch pòkù zmianach, zachôdającëch midzë Kaszëbama pisôł téż Bruno Synak, wskôzëjącë na zòbòjãtnienié lëdzy na swój regionalizm[59].

Stądka nót je szëkac retënkù dlô kaszëbiznë, co wedle Jana Perszóna mòże przëniesc blós:

> Zabiéganié ò żëwé, prôwdzëwé Kaszëbë. Ùbògôcają òne sztôłt òglowònôrodowi kùlturë pòlsczi. Jidze nié blós ò nasze przetrwanié, ale i ò taką kùlturową ekspresjã naszi òriginalnoscë, chtërna bãdze zdólnô do twórczégò ùczestnictwa we współczasny kùlturze pòlsczégò nôrodu, a w szerszi perspektiwie w ùniwersalnym dialogù kùlturë lëdzczi[60].

---

[56] Tamże, s. 42. Warto tutaj również zauważyć, że poglądy Jana Drzeżdżona na temat kultury amerykańskiej są zbieżne z poglądami J. Baudrillarda: „Stany Zjednoczone wraz z ich przestrzenią, technologicznym wyrafinowaniem, brutalnie dobrym samopoczuciem, a także wszechobecną symulacją, są w istocie *jedynym dzisiejszym społeczeństwem prymitywnym.* I fascynujące jest przemierzenie ich jako pr ymitywnego społeczeństwa przyszłości: złożonego, przemieszanego, w najwyższym stopniu chaotycznego, społeczeństwa o rytuale okrutnym, lecz pięknym w swej powierzchownej różnorodności, społeczeństwa będącego totalnym faktem metaspołecznym o nieprzewidywalnych konsekwencjach, którego immanentność zachwyca, lecz nie wytwarza przestrzeni do refleksji nad sobą, a zatem fundamentalnie prymitywnego… Prymitywność przejawia się w hiperbolicznym i odhumanizowanym charakterze tego świata, który się nam wymyka i który daleko wyprzedza własną rację moralną, społeczną czy ekologiczną”. J. Baudrillard, *Ameryka*, przeł. R. Lis, Warszawa 2011, s. 13–14.

[57] J. Drzeżdżon, *Twarz Boga*…, s. 64–65.

[58] J. Perszon, *Kaszubi, tożsamość, rodzina*, Gdańsk 2015, s. 50.

[59] C. Obracht-Prondzyński, *Społeczność kaszubska w socjologicznym oglądzie Brunona Synaka.* W: D. Rancew-Sikora, C. Obracht-Prondzyński, M. Kaczmarczyk, P. Czekanowski, *O społecznym znaczeniu tożsamości, miejsca i czasu życia. Szkice socjologiczne i gerontologiczne,* Gdańsk 2013, s. 37.

[60] J. Perszon, *Kaszubi* …, s. 52.

Adam Łuczińsczi
Ana Lewandowskô

Kaszëbskô słowizna medialnô

Swiat masowëch strzódków nowiznów to je jedna z nôrëszni sã rozwijającëch i mieniającëch sferów naji jawernotë na progù XXI wiekù. Pòwstôwają nowé media, co są sparłãczoné colemało z kòmpùterizacją i internetã, a równoczasno tradicyjné strzódczi przekazu, taczé jak prasa, radio i telewizjô, dërch zmieniwają swój sztôłt. Razã z nowima zjawiszczama w tim rëmie twòrzi sã nowòczasnô słowizna medialnô, co przëchôdô do jãzëka rozmajitima stegnama. W czasu globalizacji wiele pòzwów mô midzënôrodné mòdło, pòjôwiô sã tej we wiele mòwach. Ale kò je téż rodny dzél słowiznë, na jaczi sã skłôdają słowòtwórczé neòlogizmë i nowé znaczenia wërazów, co òd dôwna są w leksykalny rëmie jaczis jãzëkòwi spòlëznë. Na nen ôrt pòwstôwô medialnô leksyka w jaczimkòlwiek jãzëkù, w tim téż w kaszëbiznie.

Jãzëk mediów je jednym z nôbarżi widzało sã rozwijającëch òbjimów kaszëbsczégò jãzëka. Jegò pòspòdlim je bòkadosc jãzëkòwëch strzódków sparłãczonëch z rozwijã cządnikòpismieniznë XIX wiekù.

XX wiek, a òsoblëwie jegò drëgô pòłowa, w kaszëbsczim jãzëkù medialnym béł cządã wëzwaniów. Do nôpòwôżniészich przënôlégô wërobienié nowi słowiznë brëkòwny w medialnym przekôzënkù. Spòdlim bëła bòkadosc wërazów, co jistniałë w kaszëbiznie. Ò nich më sã mòżemë nôlepi doznac ze słowarzów. Pierszé drëkòwóné zbiérczi kaszëbsczi leksyczi òdnotowóné są ju w XVIII wieku[1]. W XIX stalace pòjôwiô sã czile tekstów z kaszëbsczima wërazama i słowarzów kaszëbsczich napisónëch m.jin. przez K. C. Mrongòwiusza (1764–1855), F. S. Cenôwã (1817–1881), G. Pòbłocczégò (1840–1915), L. Biskùpsczégò (1848–1893)[2]. Nôwikszi zbiérk kaszëbsczi leksyczi z XIX wiekù to *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Sztefana Ramùłta (1859–1913). Swójnô medialnô słowizna w XIX-wieczny kaszëbsczi leksykògrafii jesz sã nie pòjawia, chòc je doch wiedzec, że tej bëła ju periodicznô pismienizna[3]. Temù mòże gwësno rzec, że pierszé préfùnczi twòrzeniô kaszëbsczi słowiznë medialny szłë w rédze ze sztôłtowanim sã kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka i aktiwnoscą XX-wiecznëch dzejarzów, lëteratów i kaszëbsczich pùblicystów. Do nich przënôlégôł Aleksander Labùda (1902–1981) – jeden z załóżców pismiona „Zrzesz Kaszëbskô" i aùtor słowarzów, w chtërnëch, przë wspòmóżce wielnëch neòlogiznów, miôł starã zabédowac kaszëbsczim pisarzóm i pùblicystóm wicy słowiznë, jak bëło ji w gwarach. Ò wiele wikszi znaczenié dlô zbiéraniô kaszëbsczi słowiznë miôł i dërch mô *Słowôrz kaszëbsczich gwarów na spòdlim lëdowi kùlturë* ksãdza Bernata Sëchtë (1907–1982), jaczi wëdôwóny béł w latach 1967–1976, a pòwstôwôł na spòdlim materiału zebrónégò przez aùtora prosto òd Kaszëbów przë leżnoscë wielënë swòjich rézów i gôdków z mieszkańcama ti zemi. Chòc je to zbiérk lëdowi słowiznë, równak je w nim dzél medialnëch pòchwatów.

---

[1] Za pierszégò aùtora zbiérkù leksyczi kaszëbsczi ùznôwóny je niemiecczi badéra kùlturë Słowianów Anton Karl Gottlob, chtëren w swòjim dokazu pt. „Erste Linien eines Versuches über der alten Slawen Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse” z 1783 r. zapisôł 84 kaszëbsczé wërazë (òb. [H. Pòpòwskô-Tabòrskô], Leksykografia, zéwiszcze [w:] Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny, red. J. Tréder., wëd. 2. pòprawioné i rozszérzwioné, Gduńsk 2006, s. 141–142.

[2] Ibidem, s. 142–146.

Pòsobnikã dzejaniégò Labùdë nad rëchtowanim kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka béł jegò blisczi kamrôt w robòce i bëlny drëch òd dzectwa – Jón Trepczik (1907–1989). Jegò *Słowôrz pòlskò-kaszëbsczi*, wëdóny w 1994 rokù, òbjimô ju baro wiele medialnëch pòchwatów, le że mùszi przë tim wiedzec, że w wiôldżim dzélu (pòdobno jak w przëtrôfkù Labùdë) je to sztëczno stwòrzonô leksyka. Tak a tak, jak dowòdzy wielelatny redaktor, co robi w kaszëbskòjãzëcznëch mediach, Eùgeniusz Prëczkòwsczi, nen słowôrz dotëgòwôł gazétnikóm baro wiele brëkòwnëch pòchwatów[4]. Wôrt jesz dodac, że słowòtwórczé szëczi wëzwëskiwóné przez Trepczika jidą w zgódnym dlô „zrzeszińców" czerënkù ùcékaniô òd pòlaszëznë, temù przëkładowò mómë taczé wërazë, jak np. *kòrespondenta* (a nié, przëtomny w dzysdniowëch leksykògraficznëch prôcach, *kòrespóndent*) abò *redaktora* (a nié *redaktór*)[5]. Wôrt jesz dac bôczenié na wiôlgą lëczbã wielewërazowëch fòrmacji, jaczé aùtor twòrził jakno òdpòwiedniczi pòlsczich pòzwów jednowërazowëch (np. *codniowô gazéta* abò *codzéniowé wiédze* jakno bédënczi dolmaczënkù na kaszëbsczi pòlscégò słowa *dziennik*)[6].

Dzysdniowi kaszëbsczi leksykògraf Eùgeniusz Gòłąbk (ùr. 1949) je prawie kòl robòtë nad nôwikszim w założenim słowarzã pòlskò-kaszëbsczim, a piérwi wëdôł òn swój *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* (2005 r.). W nëch òbù dokazach òbjął słowa, jaczich ù Trepczika sã nalezc nie dô, zôs w môl niejednëch z nich wsadzył swòje bédënczi. Tak a tak felëje tam dosc tëli brëkòwnëch medialnëch pòchwatów, òsoblëwie tëch sparłãczonëch z dzénnikarsczim dzejanim w internece. Mòże je za to nalezc w prase, nôwicy w pisónëch pò kaszëbskù, abò dolmaczonëch na kaszëbsczi jãzëk tekstach, co sã ùkazywają w spòlëznowò-kùlturalnym miesãczniků „Pòmeraniô".

---

[3] Nie rechùjącë pòjôwiającégò sã w słowarzu Ramùłta wërazu gazéta i jegò zdrobnieniégò gazétka.

[4] E. Prëczkòwsczi, *Neologizmy spopularyzowane w mediach kaszubskich* w latach 1990–2010, [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbscégò Jãzëka* / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gdańsk 2011, s. 287.

[5] H. Pòpòwskô-Tabòrskô, W. Bòris, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa 1996, s. 52.

[6] H. Pòpòwskô-Tabòrskô, *Specyfika kaszubskich innowacji leksykalnych w Słowniku polsko-kaszubskim Jana Trepczyka*, [w:] H. Pòpòwskô-Tabòrskô, *Szkice z kaszubszczyzny. Dzieje badań. Dzieje języka. Zabytki. Etymologie*, Gduńsk 2006, s. 195.

Wôżny znaczenié dlô sprawë standarizacji kaszëbsczégò jãzëka medialnégò mają dzejania Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Radzëzna wëdrëkòwa w swòjich biuletinach trzë ùchwôlënczi z kaszëbsczima bédënkama medialnëch pòchwatów. Pierszi ùchwôlënk regùlëje spòdleczną słowiznã prasową[7]. W drëdżim je ùjãtô ju barżi szczegółowô słowizna[8]. Razã je to bez 250 przëdatnëch w dzénnikarsczim jãzëkù pòchwatów, co sã òdnôszają òsoblëwie do prasë. W nym Biuletinie Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka pòjôwiô sã pòsobny ùchwôlënk, co je rozszerzwienim nëch pòprzédnëch ò terminologiã sparłãczoną z elektronicznyma mediama.

W nëch trzech wspòmniónëch ùchwôlënkach ùsadzony zbiérk kaszëbsczich pòzwów sparłãczonëch ze strzódkama masowégò przekôzënkù dôwô przëblëżony òbrôz stanu jedny z nôrëchli sã rozwijający nazéwniczi rëmie w kaszëbsczim jãzëkù. Jãzëkòwi òbrôz ùjãti w zebrónym materiale je czësto zrzeszony z dzejama cządnikòpismieniznë, radiofónii, telewizji i nônowszégò medium, jaczim je internet, na Kaszëbach.

Wejle, òkazywô sã, że pierszé pòzwë sparłãczoné z nôstarszim strzódkã przekôzënkù wiadłów, to je z prasą, ùżiwóné bëłë ju na kaszëbsczich zemiach w XIX wiekù, bò w drëdżi pòłowie tegò stalata zaczãłë wëchadac pòlskòjãzëczné gazétë, np. „Gazeta Grudziądzka”, w tim pierszi cządnik w kaszëbsczim jãzëkù „Skôrb Kaszébsko-słovjnskjè mòwé”, chtëren równak nie docérôł do masowégò czëtińca. Wiôldżi znaczenié miałë pózniészé prasowé title: założony przez A. Majkòwsczégò „Grif” (wëchôdôł òd 1908 rokù) i „Zrzesz Kaszëbskô” A. Labùdë (sã pòjôwia z przerwama òd rokù 1933 do 1993). Dzysdnia nôwikszi znaczenié mô miesãcznik „Pòmeraniô”, wëdôwóny przez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié òd 1963 rokù[9].

Kaszëbskô słowizna sparłãczonô z cządnikòpismienizną je nôbarżi tradicyjnô, a równak mô nôdłëgszą historiã, bò dërch sã pòjôwiają nowé pòzwë zrzeszoné z tim medium, a kaszëbsczi lëteracczi jãzëk dërch je w nim *in statu nascendi*[10]. W XX wiekù òbjim medialny rëmie sã rozszérzwił nôpierwi ò radio, a pòtemù ò telewizjã. Równak na cykliczné aùdicje radiowé czë telewizyjné programë w kaszëbsczim jãzëkù nót bëło jesz żdac do drëdżi pòłowë XX wiekù. Temù téż rëszny rozwij słowiznë sparłãczony z elektronicznyma mediama przëpôdô na te dosc nieòdległé czasë. Dzysdnia wiôlgą rolã w rozwiju kaszëbiznë mają regionalné rozgłosnie Pòlsczégò Radia – Radio Gduńsk i Radio Kaszalëno, chtërne regùlarno emitëją kaszëbsczé programë. Téż wôżną rozgłosnią je Radio Kaszëbë, jaczé przez wzgląd na swój rozriwkòwi sztil przëcygô młodszich òdbiérców. Żlë chòdzy ò telewizjã, to terôzka ji rolô w prezentowanim kaszëbsczich tresców je za môłô. Programòwô kòncepcjô gduńsczégò òstrzódka Telewizji Pòlsczi òd czasu lëkwidacji aùdicji „Rodnô Zemia" (2010 rok) wzbùdzywô kòntrowersje. Na medialnym rënkù nie òbstoja telewizjô CSB TV, chtërna mia kùreszce bëc òglowòpòlską kaszëbską stacją[11].

---

[7] *Uchwała nr 8/RJK/11 z dnia 30.09.2011 r. w sprawie stosowania kaszubskiej podstawowej terminologii medialnej* [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka* / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gdańsk 2011, s. 36–38.

[8] *Uchwała nr 1/RJK/13 z dnia 17.05.2013 r. w sprawie terminologii związanej ze słownictwem medialnym* [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka* / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gdańsk 2013, s. 54–59.

[9] O kaszubszczyźnie w „Pomeranii” òb. K. Serkòwskô, *Język kaszubski w miesięczniku „Pomerania” w latach 1963–2011*, [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka* / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gdańsk 2011, s. 242–249.

[10] *Język kaszubski*, hasło [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, wyd. II, Gduńsk 2006, s. 102.

Nôkrotszi żëwòt mają kaszëbsczé internetowé witrinë. Òne sã pòjawiłë dopiérkù w XXI wiekù. Jakno pierszô bëła starna naszekaszuby.pl, założonô w maju 2001 rokù. To kąsk przërëchlëło rozwij słowiznë sparłãczony z nym nômłodszim strzódkã przekazu.

Medialné pòzwë w kaszëbsczim jãzëkù są znaczeniowò rozmajité. Semanticznô analiza dała mòżnosc wëłëzgac z nich czile grëpów ò zróżnicowóny lëczebnoscë. Nôwielniészą grëpã znaczeniową stanowią pòzwë medialnëch wëtwòrów. W ti grëpie pòzwów są rozmajité tipë prasowëch tekstów, aùdicji i radiowëch czë telewizyjnëch programów, a téż przëkładë òkreslonëch ôrtów dzénnikarsczich, znónëch z teòrii medioznôwstwa[12]. Mòże rzec, że ta grëpa pòzwów to pòspòdlé dzysdniowi medialny słowiznë w kaszëbsczim jãzëkù. Westrzód nazewniczich jednostków ti grëpë są pòzwë ôrtów dzénnikarsczich wëpòwiesców, jaczé jakno pòchwatë są pòspòdlim medialny terminologii. Są to przëkładowò taczé pòzwë, jak: *articzel*[13], *repòrtôż, felietón, wëdowiédzô* i jin.

Dichtich semanticzną grëpą w kaszëbsczi słowiznie medialny są òsobòwé pòzwë[14]. Jich wielëna sã parłãczi z wëstãpòwanim w ti grëpie wiele pòzwów warków, jaczé są wëkònywóné przez lëdzy zrzeszonëch z mediama (pòr. przëkładowò pòzwë: *gazétnik*, *pùblicysta, redaktór* i jin.). Na wëróżniającą sã frekwencjã persónowëch pòzwów medialnëch skłôdô sã téż bëtnosc w kaszëbiznie wielnëch pòzwów òdbiérców negò medialnégò przekôzënkù (np. *słëchińc*, *czëtińc*).

Le përznã mniészą grëpą są pòzwë strzódków medialnégò przekôzënkù. Nalazłë sã tu colemało pòzwë zrzeszoné z prasą, w tim dosc wielné òkreslenia tipów cządników, taczé jak *dniownik*, *tidzénik, dwatidzénik, miesãcznik, pismiono ilustrowóné, brukówc* i jin. Lëczbã pòzwów ti grëpë zwiksziwają òkreslenia wielewërazowé, òpiarté tej-sej na tim samim wërazu (òb. przëkładowò wërażenia z jistnikã *cządnik*, taczé jak *cządnik dlô dzecy*, *pòpùlarnoùczbòwi cządnik*, *warkòwi cządnik* i jin.).

---

[11] Wicy na ten témat òb. D. Pioch, *Kaszubskojęzyczna oferta w CSB TV*, [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gdańsk 2011, s. 257–263.

[12] O dzénnikarsczich gatënkach òb. m.jin.: K. Wòlny-Zmorzyńsczi, A. Kaliszewsczi, W. Fùrmón, *Gatunki dziennikarskie. Teoria – praktyka – język*, Warszawa 2006.

[13] Fòrmã articzel zalécô Radzëzna Jãzëka Kaszëbsczégò. Jakno articziel wërôz je zapisóny w słowarzu A. Labùdë, co sã parłãczi z przódë praktikòwóną zasadą zapisënkù palatalizacji k jakno czi, co dzys sã òddôwô w pisënkù jakno cz) . Spòlaszałą wersją w pòstacji artikùł je bédënk E. Gòłabka.

[14] A. Łuczińsczi, *Pospolite nazwy osobowe w słownictwie medialnym kaszubszczyzny*, [w:] *Polszczyzna regionalna*, cz. 8 / pod red. Doroty Czyż, Òstrołãka 2015, s. 177–187.

Òkróm wëżi pòdónëch grëpów wëdzeloné są jesz jinszé, chòc mni wielné zbiérczi pòzwów, tj. pòzwë medialnëch wëtwòrów (np. *nôdpis, strzódtitel, lid*), òkreslenia môlów zrzeszonëch z mediama (np. *redakcjô, gazétné bióro, radiowé studio*), pòzwë medialnégò sprzãtu (np. *mikrofón, zdrzélnik, radioòdbiérnik*) i grëpa pòzwów czinnosców (np. *nagrëwac, dac do gazétë, przesél*).

Czej sztanëjemë nad zebrónym materiałã jãzëkòwim òd strukturalny stronë, mòżemë zmerkac wëstãpòwanié dwùch jednostków: pòzwów synteticznëch (jednowërazowëch) i analiticznëch (wielewërazowëch).

Westrzód pòzwów wielewërazowëch górã dëcht czësto mają dwaskładnikòwé wërażenia znankòwnikòwò-jistnikòwé, taczé jak *codniowé gazétnictwò*, *pùblicystné ôrtë, gazétnô znowina* i jin. Bôczënk na se dôwô tipòwi dlô kaszëbiznë szëk ze znankòwnikã przed jistnikã.

Òd słowòtwórczi stronë nen analizérowóny materiał znankùje przewôga sufiksalnëch jistników. Nôwikszą produktiwnoscą sã wëkôzôł przërostk *-ka*, chtëren sã pòjawił w wiele pòzwach, przede wszëtczim òkreslającëch òsobë białgòwsczi płcë sparłãczoné z mediama (np. *gazétniczka*, *pùblicystka*). Produktiwny béł téż sufiks *-nik*, chtëren wëstąpił w jistnikach, taczich jak *przezérnik* czë *rzecznik*.[15] Dosc jesz wiele jistnikòwëch deriwatów nalazło sã w wërazach z sufiksama *-ik* (np. *cządnik*, *miesãcznik*), *-ôcz* (np. *wëdôwôcz, przëzérôcz*)[16] i *-k* (np. *ùsôdzk, wëdôwk*). Ten slédny przërostk je tipòwi dlô kaszëbiznë. Z òsoblëwëch przërostków kaszëbsczich w analizowónym materiale wôrt jesz dac bôczënk na *-ënk*[17], *-ińc*, *-(n)ota*[18], a téż archajiczny sufiks *-(ow)iszcze* w pòzwie *słëchòwiszcze*[19]. Nót równak dozdrzec, że swójné kaszëbsczé tipë słowòtwórczé są dëcht w mniészëznie w analizérowónym materiale.

---

[15] Na to, że je to sufiks czãsti w kaszëbiznie, dôwô bôczënk J. Tréder (òb. *Język i leksykon Jana Trepczyka*, [w:] J. Trepczik, *Słownik polsko-kaszubski*, òbr. J. Tréder, Gduńsk 1994, t. II, s. 476).

[16] Na produktiwnotã przërostka -ôcz w fąkcji pòzwów wëkònôwców czinnoscë i pòzwów nôrzãdłów dôwô bôczënk E. Bréza (òb. *Podstawowe wiadomości z morfologii* [w:] E. Breza (red.), *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, Òpòlé 2001, s. 138). Aùtor pòdsztrichiwô, że w kaszëbsczim jãzëkù tej-sej są wëzwëskiwóné jinszé spòdleczné czasniczi niżlë w deriwatach z przërostkã –acz w pòlaszëznie.

[17] Je to pòdług J. Trédra czãsti sufiks w kaszëbiznie gôdóny (zob. *Język i leksykon Jana Trepczyka*, [w:] J. Trepczik, *Słownik polsko-kaszubski*, opr. J. Tréder, Gduńsk 1994, t. II, s. 478). W pòlsczim jãzëkù analogiczny sufiks -unek wiele rzadzy wëstąpiwô.

[18] Sufiks -ota rechòwóny je do charakteristicznëch i czãsto ùżiwónëch przërostków w kaszëbsczim jãzëkù (òb. E. Bréza, *Podstawowe wiadomości z morfologii*, [w:] E. Bréza (red.), *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, Òpòlé 2001, s. 138).

[19] Na témat sufiksu -iszcze òb. M. Milewskô, *Kaszubskie augmentativa z sufiksem *-išče‖-*isko*, [w]: *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, 5, Gduńsk 2003. E. Bréza w dokôzu *Podstawowe wiadomości z morfologii* [w:] E. Bréza (red.), *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna* (s. 131–132) wëmieniwô ten sufiks jakno jeden z nôbarżi òsoblëwëch dlô kaszëbiznë. Ten sóm aùtor zaùwôżô dżiniãcé tegò przërostka w kaszëbiznie i zastãpòwanié gò sufiksã -iskò, rozkòscérzonym w pòlaszëznie (zob. E. Bréza, J. Tréder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gduńsk 1981, s. 92–93).

Òkróm wielnëch jistnikòwëch deriwatów sufiksalnëch nalazłë sã téż pòzwë ùtwòrzoné paradigmaticznym fòrmantã (np. *przesél, wëdowiédzô*[20]). Dosc wiôlgô je téż grëpa złożeniów, taczich jak np. *radiosłëchińc*.

Słowòtwórstwò w nédze wërazów, co są w analizowónym materiale, dôwô sã merkac w dzél mniészi skalë. Tu mòże nadczidnąc ò pòjôwiający̨ch sã, òsoblëwie w dwadzélowëch pòzwach, znankòwnikòwëch deriwatach (czësto tu mają górã tipë z przërostkama -*ny* i -*owi*[21]), a téż ò czilenôsce słowòtwórczich fòrmacjach (tu nôwicy je deriwatów z przedrostkã *wë*-)[22].

Westrzód deriwatów są téż nowé pòzwë ùsadzoné na spòdlim kaszëbsczégò systemù słowòtwórczégò, żebë dofùlowac medialną słowiznã (dlô nowëch òbiektów i zjawiszczów), abò téż jakno alternatiwa dlô cëzojãzëcznëch pòzwów[23].

Òglowé wniosczi, jaczé sã nasuwają pò słowòtwórczi analize negò materiału prowadzą do scwierdzeniô, że kaszëbsczé òrtë twòrzeniô medialnëch pòzwów są òbsadzoné na strukturalnëch mòdłach, jaczé më znajemë z pòlaszëznë. Swiôdczi ò tim nié le wëstãpòwanié wiele słowòtwórczich fòrmacjów, co szlachùją dëcht za pòlsczima òdpòwiednikama, le téż ùżiwanié colemało tëch jistnëch słowòtwórczich fòrmantów.

Tak jak mòże so merkac, nôwicy medialnëch òkresleniów òstało przeniosłëch do kaszëbiznë z pòlsczégò jãzëka. W òmôwiónym zbiérkù mòże wëróżnic nad 100 jednowërazowëch pòzwów zarechòwónëch do pòżiczków z pòlaszëznë, taczich jak *nadôwca, nagranié*, *òdbiér, ògłoszenié, radioòdbiérnik, radiostacjô* i wiele jinszich. W tim są téż kalczi z pòlsczégò jãzëka, widoczné òsoblëwie we wspòmniónëch analiticznëch pòzwach, a téż deriwatë zblëżoné do pòlsczich òdpòwiedników. Rolô pòlaszëznë w kaszëbsczi słowiznie medialny je widzec téż w pòstrzédnictwie, w przechôdanim do kaszëbiznë pòzwów z zôpadnoeùropejsczich mòwów.

W przëtrôfkù wërazów, co wchôdają w skłôd analizowónégò materiału, dlô chtërnëch zdrzódłã są cëzé jãzëczi, jinszé jak pòlaszëzna, wiédzã ò pòchòdzenim leksykalnëch jednostków mòże nalezc w słowarzach wërazów cëzëch pòlsczégò jãzëka. Kò gwësno bëłobë lepi, czejbë do te służił słowôrz cëzëch wërazów kaszëbsczégò jãzëka, ale kaszëbizna jesz taczégò słowarza ni mô. Mòże równak przëjąc, że w przëtrôfkù medialnëch pòzwów cëzé wërazë nôpierwi nôczãscy przenikłë do pòlsczégò jãzëka, a tej do kaszëbsczégò, chòc je téż mòżebné, że równoczasno wchôdałë do òbù jãzëków. Przë taczim załóżenim znaczi to, że cëzé wërazë z pùnktu widzeniô kaszëbiznë są w taczim samim stãpieniu cëzé pòlaszëznie, tej wiédzô ò nich w słowarzu cëzëch wërazów pòlsczégò jãzëka je do wëzwëskaniô w òdniesenim do kaszëbiznë. Kò wezmë przëkładowò wërôz *szpalta*, przë jaczim je dotëgòwóné w *Wiôldzim słowarzu cëzëch wërazów* pòd red. A. Latuska wiadło, że òn sã wëwòdzy z niemiecczi pòzwë *Spalte.* Tej nót je przëjąc, że nen wërôz, co je w kaszëbiznie, mòże ùznac za jednostkã niemieczégò pòchòdzeniô[24].

---

[20] Òd wëdowiedzec sã ‘wywiedzieć się, zdobyć informację’. Wërôz nen je òmôwióny przez H. Pòpòwską-Tabòrską jakno przëkłôd neòlogizmù J. Trepczika, co nie pòddôwô sã słowòtwórczi analize (òb. H. Pòpòwskô-Tabòrskô, *Specyfika kaszubskich innowacji leksykalnych w Słowniku polsko-kaszubskim Jana Trepczyka*, [w:] H. Pòpòwskô-Tabòrskô, *Szkice z kaszubszczyzny…*, s. 196.

[21] Pòdług dónëch B. Milewczi -owi to nôczãstszi sufiks westrzód kaszëbsczich znankòwników òdjistnikòwëch (B. Milewskô, Słowotwórstwo kaszubskiego przymiotnika. Formacje denominalne, Gduńsk 2013, s. 145–146).

[22] Prefiksalné fòrmacje są górą w słowòtwórstwie czasnika w pòlaszëznie mët (òb. R. Grzegòrczikòwô, R. Laskòwsczi, H. Wróbel (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa 1999, s. 536).

[23] Pòr. synteticzné òpisënczi słowòtwórstwa kaszëbsczégò w dokazu E. Brézë pt. *Podstawowe wiadomości z morfologii*, [w:] E. Bréza (red.), *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, Òpòlé 2001, s. 125–150 i w rozdzélu 3.1. *Gramatyki kaszubskiej* E. Brézë i J. Trédra, Gduńsk 1981, s. 87–110.

Do te jakno zdrzódło ùstaleniô pòchòdzeniô analizowónëch wërazów wëzwëskóny béł analogiczno *Etimòlogiczny słowôrz pòlsczégò jãzëka* pòd red. A. Bańkòwsczégò (Warszawa 2000)[25].

Bòkã pòlaszëznë cëskã na analizowóną pòzwòwą sferã wëróżniwô sã niemiecczi jãzëk[26]. Je ùstaloné, że wnet 40 kaszëbsczich pòzwów medialnëch pòchòdzy z negò jãzëka, np. *abònent, emitowac, szlager, szpalta* i jin. Notowóné są téż dosc wielné grëpë pòzwów francësczégò pòchòdzeniô (np. *biuletin, kòlpòrtôż, redaktór* i jin.) czë téż zapòżiczczi z ekspansywnégò terô anielsczégò jãzëka (np. *blog, dubbing, mòderatór, radio* i jin.). Zapòżiczczi z jinszich jãzëków są w kaszëbsczi słowiznie medialny wëjątkòwé. Przënôlégô równak nadczidnąc, że pòzwë tu przëjãté jakno zapòżiczczi z zôpadnoeùropejsczich mòwów (w tim téż z łacëznë i greczi) w wikszoscë mést dostałë sã do kaszëbiznë za pòstrzédnictwã pòlsczégò jãzëka. Wëjątkã mògą le bëc germanizmë, taczé jak *merk*, *ôrt* czë *wark*, chtërne dostałë sã do kaszëbsczégò jãzëka prosto z jãzëka niemiecczégò.

Kaszëbsczé pòzwë sparłãczoné ze strzódkama masowëch wiadłów, chòc bierzą z jinszich jãzëków (nôwicy z pòlaszëznë), w wiôldżim dzélu trzimają sã swòjiznë. Kaszëbsczi szëk przezérónégò materiału ùdôwô sã zachòwac nôbarżi dzãka szerocémù wëzwëskaniémù tradicyjny leksyczi, co òd dôwna je ju w lëdowi kaszëbiznie. Taczé jednostczi wchôdają do medialny słowiznë jakno neòsemantiznë, jak np. *karno* (np. w wërażenim *karno redakcjowé*), *klëka* itp. Wiele wërazów dostôwô medialny znaczenié jakno wielewërazowé pòzwë, tak jak w przëtrôfkù jistników: *dodôwk* czë *zestôwk* (òb. wërażenia: *dodôwk do pismiona, zestôwk wiadłów*).

Ùtwórcë i propagatorzë kaszëbsczi medialny leksyczi tej-sej swiądno wëzwëskiwają jãzëkòwé strzódczi, co są òsoblëwé dlô kaszëbiznë. Je to widzec w słowòtwórczich neòlogizmach, w jaczich są zastosowóné taczé sufiksë, jak *-k, -inc, -iszcze, -ota*, *-ënk* czë *-ëzna*. Są òne żëwé w kaszëbiznie, zôs w pòlaszëznie abò jich ni ma czësto, abò leno përznã są ùżiwóné. Pòdobno je z wëzwëskanim jistnika *zôchãcba* (z archajicznym sufiksã *-ba*, dôwno wëmarłim w pòlaszëznie).

---

[24] Òkróm *Wielkiego słownika wyrazów obcych* (red. A. Latusek, Kraków 2009) wëzwëskóny je téż *Słownik wyrazów obcych PWN* (red. J. Tokarsczi, Warszawa 1980).

[25] Słowôrz nen nie òstôł skùńczony. Sã ùkôzałë dwa dzéle, co òbjimałë zéwiszcza òd lëtrë A do P.

[26] Téż pòdług dónëch E. Brézë zapòżiczków z niemiecczégò jãzëka (pòlaszëznë nie rechùjemë) je w kaszëbiznie nôwicy (òb. *Podstawowe wiadomości z morfologii* [w:] E. Bréza (red.), *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, s. 126).

Kaszëbskòsc słowiznë sparłãczony z mediama biwô akcentowónô téż przez wëzwëskanié w pòzwach swójnëch dlô kaszëbiznë fòneticznëch znanków, tak jak felënk atlernacji *e:ø* w wërazach z sufiksã *-k* (pòr. *dodôwk*, *nôgłówk*), swójny rozwij prasłowiańsczi grëpë *tort* w jistnikù *starna*[27] czë kaszëbsczi palatalizacji w pòzwie *articzel*.

Czekawim zjawiszczã w òbjimie kaszëbsczi leksyczi medialny je wëzwëskanié w deriwacji słowòtwórczégò pòspòdlégò w pòstacji czasnika *zdrzec* ‘patrzeć’. Ten tradicyjny kaszëbsczi wërôz òstôł ùżëti do ùtwòrzeniô jistnika *zdrzélnik* ‘telewizor’, chtëren stoji nawetka zapisóny w wëdónym 40 lat temù leksykònie ksãdza Bernata Sëchtë[28].

W pòdsëmòwanim, wôrt je nadczidnąc, że kaszëbizna je w stadium twòrzeniô nowòczasny słowiznë specjalisticzny, w tim sparłãczony z masowima strzódkama przekazu wiadłów. Mòże przëjąc, że słowôrz kaszëbsczégò jãzëka wzbògacy sã w nôblëższi przińdnoce ò wiele nowëch słów tikającëch sã mediów, òsoblëwie taczich jak internet. Gwësno dzél tradicyjny leksyczi medialny òstónie w kaszëbiznie, a dzél wińdze z ùżëtkù. Ò tim, jak sã bãdze sztôłtowac kaszëbskô medialnô słowizna, docygniemë sã w przińdnoce. Mòże miec nôdzejã, że to bãdze przedmiotã jãzëkòznôwczich i medioznôwczich studiów.

---

[27] W kaszëbiznie -or- midzë spółzwãkama sã rozwinãło w -ar-, np. charna ‘licha trawa’, warna ‘wrona’, warta ‘wrota’ (òb. E. Bréza, J. Tréder, *Gramatyka kaszubska*, s. 23). W pòlsczim jãzëkù grëpa prasłowiańskô tort sã rozwinã w trot, co je widzec w taczich wërazach jak strona, wrona, wrota itp. (òb. Z. Klémensewicz, T. Lehr-Spławińsczi, S. Ùrbańczik, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa 1981, s. 124–125) .

[28] Zdřélńik, zéwiszcze [w:] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław 1973, t. VI, s. 206.

Dariusz Majkòwsczi

Normalizacjô, tekstë ò kaszëbsczim jãzëkù i ùprocëmnienié do Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, to je kaszëbizna w „Stegnie”

„Stegna” to kaszëbskòjãzëkòwi lëteracczi trzëmiesãcznik, darmòwi dodôwk do „Pomeranie”. Òd 2006 rokù wëszło 40 numrów tegò pismiona (do czerwińca 2016 r.). Pùblikòwóné są w nim lëteracczé dokazë, tłómaczenia na kaszëbsczi jãzëk, spiéwë, recenzje i òpisënczi ksążków, kôrbiónczi z kritikama i znajôrzama lëteraturë. „Stegna” je wëzwëskiwónô przez szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka òb czas ùczbów, pòmôgô czëtińcóm w pògłãbiwanim jich wiédzë na témã kaszëbsczi lëteraturë, historie czë tradicje.

Gôdającë ò kaszëbiznie w tim pismionie, je mùsz dac bôczenié na czile sprawôw. Westrzód nich wôżny je jãzëk, jaczégò ùżiwają aùtorzë piszący do „Stegnë”, òkróm te jegò normalizacjô i kòrekta pisënkù, jaką robi redakcjowé karno. Trzecą sprawą są tekstë na témã kaszëbsczégò jãzëka, jaczé dosc czãsto pòjôwiają sã na starnach lëteracczégò dodôwkù do „Pomeranie”.

A ò tim, że kaszëbizna dlô redakcje „Stegnë” mô dërżéniowi znaczenié, swiôdczą słowa z pierszégò òpùblikòwónégò w ni tekstu:

> Wiémë, że nie dożdajemë sã tësąców Czëtińców, bò wcyg za mało je lëdzy, co chcą i rozmieją czëtac pò kaszëbskù. Rozsądzëlë jesmë równak, żebë nimò te pisac leno w tim jãzëkù, bò zdôwô sã nama, że wcyg na stegnach mieszkańców ti zemi za mało je kaszëbsczégò słowa[1].

Jãzëk aùtorów pùblikòwónëch w „Stegnie”

Jakò że „Stegna” je lëteracczim trzëmiesãcznikã, w pierszi rédze òpisywô ùtwórców lëteraturë i jich dokazë. Ni ma dzysdnia jinégò pismiona, jaczé w taczim stãpieniu bë pòkazywało kaszëbsczich pisarzów, pòétów i ùsôdzców na binã. Òb czas ùszłëch 10 lat na starnach tegò dodôwkù do „Pòmeranie” swòje dokazë prezentowało kòl 70 ùtwórców. Westrzód nich są przedstôwcowie starszégò pòkòleniô, co mają ju zachtny pisarsczi abò pòeticczi ùróbk, jak ùmarłi ju Stanisłôw Pestka (Jón Zbrzëca) i Sztefón Fikùs czë Jerzi Hòppe abò Stanisłôw Janka. Colemało pùblikùją równak w „Stegnie” młodszi kaszëbsczi aùtorzë. Są to przédno ùtwórcë, chtërny są znóny Kaszëbóm (abò mielëbë taczima bëc) jakò aùtorzë gwôsnëch ksążków, w tim òsoblëwie tomików pòezje, wespółaùtorzë rozmajitëch antologiów abò dobiwcowie nôdgrodów w lëteracczich kònkùrsach (przede wszëtczim w Prozatorsczim Kònkùrsu m. Jana Drzéżdżona). Mòżemë tuwò wskazac chòcle Stanisława Bartélëka, Elżbiétã Bùgajną, Idã Czajiną, Piotra Dzekanowsczégò, Rómana Drzéżdżona, Tomasza Fópkã, Zbigniewa Joskòwsczégò, Kristinã Léwnã, Hanã Makùrôt, Henrika Jerzégò Mùsã, Eùgeniusza Prëczkòwsczégò, Jerzégò Stachùrsczégò, Éwã Warmòwską. Dlô wiele ùtwórców „Stegna” bëła abò je jedurną leżnoscą do zaprezentowaniô swòjich lëteracczich spòsobnosców czëtińcóm, òsoblëwie pò tim, jak òprzestôł wëchadac *ZYMK*. W tim karnie je m.jin. Joanna Chaber, Sabina Drëwa, Matéùsz Łącczi, Wòjcech Mëszk czë Karolëna Serkòwskô.

---

[1] Òd redakcji, „Stegna” nr 1 (1/2006), s. 3.

Tak szeroczi wëbór tekstów i ùtwórców mógłbë – jak bë sã zdôwało – brzadowac baro rozmajitima ôrtama kaszëbiznë, òpiartima na wszelejaczich ji gwarach. Tak równak nie je, bò wëraznô wikszosc pisze zestandarizowónym kaszëbsczim jãzëkã i drãgò je dozdrzec wikszé apartnoscë midzë nima. Jak to scwierdzył Stanisłôw Janka, pòdrechòwùjącë w „Stegnie” jeden z prozatorsczich kònkùrsów m. Jana Drzéżdżona, nie dô sã dzysô colemało rozeznac, skądka jaczi aùtor pòchôdô, bò wszëtcë piszą wnet w jednym ùniwersalnym przëjimniãtim mòdle[2].

Je wiedzec, że kòżdi z piszącëch mô swój stil, lubòtné słowa, mniészą abò wikszą miłotã do nowëch słówów, słowarza Jana Trepczika abò Eùgeniusza Gòłąbka, ale dërżéniowò wnet wszëtcë piszą w lëteracczim jãzëkù. Wëjątkama są leno niejedny aùtorzë z nordë Kaszub, chtërny trzimają sã w swòjich tekstach przédno bëlaczeniô. Dlô przikładu wëjimk z Rómana Drzéżdżona:

> To bëlo tej, czedë bëlo. W czasu ë môlu dôwno zadżinionym. (...) Nicht nikòmu nie wadzyl, ni zwiérz czlowiekòwi, ni czlowiek zwierzëcu[3].

Jistno pisze chòcle Józef Roszman, Kristina Léwna czë Artur Jablońsczi, w chtërnégò tekstach nordowòkaszëbsczich znanków je nôwicy (np. *wząn*, *wzãna* miast *wzął*, *wzãła, pińc* miast *piãc* i jin.)

---

[2] D. Majkòwsczi, *Jakô je ta kaszëbizna?*, „Stegna” nr 9 (3/2008), s. 2.

[3] R. Drzéżdżón, *Krótkô òpòwiesc ò...*, „Stegna” nr 4 (2/2007), s. 16–18.

Wôrt nadczidnąc, że Grégór Schramka pòdczorchiwô, że jegò domôcą kaszëbizną je ta pôłniowô, pòdsztrichiwô ji znajemnotã[4], ale w jegò tekstach òkróm fòrmów znónëch z Brus i òkòlégò pòjôwiają sã téż znanczi parłãczoné z nordą, jak „ë” w rolë wiążënë.

Pisënk i ùprocëmnienié do Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

„Stegna” òd samégò zôczątkù jistnieniô je wëdôwónô w znormalizowónym pisënkù, jaczi je òbrzészkòwi na mòcë dogôdënkù z 1996 r. Nie je to nick dzywnégò, jeżlë dómë bôczenié, że kòrektą zajimô sã òb te wszëtczé lata jeden z sygnatariuszów tegò dogôdënkù Eùgeniusz Prëczkòwsczi. Gwës ùwôżny czëtińc naléze jaczé fele, lëterówczi, bò nicht nie je w sztãdze wszëtczégò przeprawic, ale òglowò tekstë pùblikòwóné w trzëmiesãcznikù są zgódné ze wskôzama z 1996 r.

Òd 2006 r. mómë do ùczinkù z nową stojizną na skùtk pòwstaniô Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, jakô òd zôczątkù wëdôwała wiele ùchwôlënków sparłãczonëch z pòprawnym pisënkã. I zôs wôrt pòdsztrichnąc, że wspòmnióny ju E. Prëczkòwsczi òd samégò zôczątkù béł ji nôleżnikã, tej mógł zarô bez jiwrów wprowadzac do „Stegnë” pòdjimóné przez RKJ ùchwôlënczi (òd drëdżi kadencje do Radzëznë dołącził téż Dark Majkòwsczi, redaktór prowadzący „Stegnã” òd ji pòwstaniô do dzysô). Tak promòwóné przez Radzëznã słowa, jak i wskôzë tikającé np. jotacje czë labializacje, w wikszoscë miałë zarô òdbicé w trzëmiesãcznikù. Wëjątkã bëło labializowanié diftongów au- i eu-. Nimò tegò, że w biuletinach RKJ òd pierszégò numra (2007 r.) colemało bëła w tim przëtrôfkù labializacjô[5], w „Stegnie” diftondżi – jeden wãstãpiwô nawetka w mionie kòrektora „Eugeniusz” – kònsekwentno zapisywelë „bez sztriszka”. Òd 2009 r. nicht ni mógł miec ò to żôlu, bò wnenczas Radzëzna òpùblikòwała ùchwôlënk nr 7/RJK/09, w jaczim m.jin. je napisóné, że labializacjô „nie tikô dwùzwãków (diftongów) *au*, *eu*, nôczãscy pòchôdającëch z greczi i łacëznë”. W 2012 r. biuletin RKJ do czësta zmienił tã wskôzã, pòdôwającë w ùchwôlënkù nr 2/RJK/2012, że miałobë sã labializowac pòdóné wëżi diftondżi i Radzëzna wëcopała sã z donëchczasnëch swòjich ùchwôlënków w ti sprawie. „Stegna” dopasowała sã do tegò prawa i òd nr 3/2012 m.jin. Eugeniusz z redakcjowi stopczi „sã zlabializowôł” i stôł Eùgeniuszã.

Redakcjô trzëmiesãcznika przëjimnãła téż rozsądzenié Radzëznë, jakô w 2015 r. zdecydowała, że nôzwëska ôrtu pòl. Heyke, pò kaszëbskù mùsz je zapisac jakno Heyka, a w zjinaczënie Heyczi, Heyce itd. Na skùtk tegò donëchczasny Stanisłôw Janke òstôł Stanisławã Janką.

---

[4] Por. G. J. Schramke, *W òdpòwiescë na... òdpòwiésc*, „Stegna” nr 13 (3/2009), s. 18–20.

[5] Przër. np. É. Bréza, *Wëbróné problemë kaszëbsczégò pisënku ë mòrfòlogie*, *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2007, s. 49–58, R. Wòszôk-Slëwa, *Ò jãzëkòwi normie nié blós w pòlsczim jãzëku, Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2007, s.59–63.

Wôrt pòdsztrichnąc, że ùprocëmnienié redakcje do RKJ òd samégò zôczątkù bëło baro pòzytiwné. Jakò dokôz mòże pòdac słowa prowadzącégò redaktora ze wstãpù do nr 4/2007:

> Ju òd rokù dzejô Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka, to je karno lëdzy, jaczé mô starã ò normalizacjã naji mòwë. Jich robòta je òsoblëwie wôżnô dlô szkólnëch, ale téż tëch wszëtczich, co zajimają sã kaszëbską lëteraturą. Kòżdi, chto twòrzi wiérztë, prozã czë dokazë na binã żdaje na brzôd robòtë Radzëznë – słowôrz i wskôzë pisënkù, dzãka chtërnym skùńczą sã bezùstôwné wątplëwòtë: *jak to napisac?*[6]

W tim samim numrze òstała òpùblikòwónô kôrbiónka z Witołdã Bòbrowsczim, tejczasnym przédnikã Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëkã[7], chtëren szpòrtowno rzekł, że nôwiãkszim dobëcym tegò młodégò wnenczas cała bëło to, że pò rokù biôtczi ze standarizacją kaszëbiznë nicht z nôleżników ni mô pòwôżnëch òbrażeniów. Dodôł téż, że wielné sztridë w Radzëznie są skùtkã tegò, że kaszëbsczim jãzëkã zajimają sã w ni przede wszëtczim lëdze z sercã na rãce – pisarze i pòecë.

> Tegò serca je nierôz tëli, że drãgò je sã jima dogadac. Do te, jak wiémë, kaszëbizna na pôłnim i nordze je jinszô. Drãgò je tej zrobic tak, żebë wszëtcë bëlë szczestlëwi[8].

I jesz jeden cytat W. Bòbrowsczégò, chtëren rok pò pòwstanim Radzëznë béł wiôldżim òptimistą:

> Chcemë, żebë pòwstałë słowarze kaszëbsczégò jãzëka: etimòlogiczny, frazeòlogiczny, òrtograficzny. I z tegò, co je widzec, nie mdzemë mùszelë długò żdac, jaż ùzdrzimë te słowarze w ksãgarniach[9].

Na témã normalizacje i standarizacje pisôł w „Stegnie" m.jin. Róman Drzéżdżón, chtëren dôwô bôczenié, że przez normalizowanié jãzëka dónégò aùtora czãsto tracy sã cos wôrtnégò, m.jin. gwarowé znanczi i apartnoscë. I dodôwô, że nôbarżi tikô to sã pòezje, gdze drãgò je przerobic òsoblëwie fleksyjné kùnôszczi. Apartnym jiwrã je ùdzysdniowienié dokazów kaszëbsczi klasyczi. Jakò przëmiôr stolemnégò wëzwaniô pòdôwô Drzéżdżón dokôz Hieronima Derdowsczégò *Ò Panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł.*

---

[6] D. Majkòwsczi, *Od redakcji*, „Stegna" nr 6 (4/2007), s. 3.

[7] D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka z Witołdã Bòbrowsczim, przédnikã Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, „Stegna" nr 6 (4/2007), s. 4–5.

[8] Tamże.

[9] Tamże.

Tekstë na témat kaszëbsczégò jãzëka

Dosc czãsto w „Stegnie” pòjôwiają sã artikle abò kôrbiónczi, w jaczich piszący i jich rozmòwnicë wëpòwiôdają swòje ùdbë na témat kaszëbsczégò jãzëka. Jakò pierszi na starnach trzëmiesãcznika zajimnął sã tą sprawą pisôrz, pòéta, ùtwórca dokazów na binã i tłómôcz Stanisłôw Janka. Dôł òn bôczenié òsoblëwie na wòlnotã pòjedincznëch aùtorów w wëbiéranim ôrtu kaszëbsczégò jãzëka, jaczim chcą sã pòsłëgòwac.

> Ale jô téż ùwôżóm, że tu nôleżi dac czas lëteraturze kaszëbsczi i z jedny stronë przëjąc tã wòlnotã pisôrza. Żelë chtos chce pisac w jãzëkù swòji wsë, to niech pisze (....)[10].

Na starnach „Stegnë” to prawie Stanisłôw Janka nôwicy pisôł na témat kaszëbiznë. W 2008 rokù pòdczorchiwôł, że ni miałobë sã przërëchlëwac procesu twòrzeniô lëteracczégò jãzëka[11]. Ta wòlnota piszącégò do wëbòru swòji òdmianë kaszëbiznë nie tikô równak wedle niegò pisënkù. Ten – jak pisze Janka – mùszôłbë bëc równy dlô wszëtczich[12].

Aùtor *Łiskawicë* gôdôł téż ò swòjich zastrzegach w òdniesenim do przedstôwianiô w znormalizowónym pisënkù dokazów klasyków.

> Derdowsczi przekôzóny w tim pisënkù znormalizowónym, to je czësto jinszi Derdowsczi niż ten, chtërnégò më czëtómë w òriginale. To nie jidze ò to, że tam ni ma tëch znaków diakriticznëch nad tima lëterkama, bò òn nie ùżiwôł tegò, ale téż ta całô jegò fleksjô, te kùnôszczi są czësto jiné niż dzysôdnia to zamieniają redaktorzë[13].

Dlô S. Janczi sprawa wëbòru nôbarżi pasowny dlô ùtwórcë òdmianë kaszëbiznë bëła (i je) wôżnô, bò òb czas swòjégò żëcô pòznôł i ùżiwôł rozmajité ôrtë kaszëbsczégò jãzëka. Ùrodzył sã wej w Kòscérznie, a pierszé lata jegò żëcégò bëłë zrzeszoné z Lëpùszã, gdze pòznôwôł pôłniową kaszëbiznã. Prôwdac sóm pò kaszëbskù nie gôdôł, ale czuł ten dialekt òd swòjich starszich, jich drëchów, mieszkańców wsë, chtërny przëchòdzëlë do krawiecczi warkòwni jegò tatka. Pò latach przëznôł, że miôł nawetka jiwer z pòprawnym gôdanim pò pòlskù.

---

[10] A. Cupa, D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka ze Stanisławã Janke*, „Stegna” nr 1 (1/2006), s. 6–9. Przër. téż D. Majkowski, *Ocena sytuacji literatury kaszubskiej na łamach „Stegny”*, [w:] *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gdańsk 2015.

[11] *Jakô je ta kaszëbizna? Gôdka ze Stanisławã Janke*, „Stegna” nr 9 (3/2008), s. 2.

[12] A. Cupa, D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka*...

[13] A. Cupa, D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka*...

> I më jakò dzecë gôdelë jistną pòlaszëzną przemikłą kaszëbsczima słowama i tak samò gramaticzną kònsztrukcją, na przikłôd „ja był", „ja pojechał". Jô pamiãtóm, że dopiérze w dozdrzeniałim wiekù jô òdkrił, że słowa „ugardlić", to je ùdëszëc, w całoscë ni ma w słowarzu pòlsczégò jãzëka. Mòji bracynowie do dzysô gôdają taką pòlaszëzną[14].

Timczasã w „Stegnie" ni ma widzec lëpùsczi kaszëbiznë. Òd cziledzesąt lat lëterat z Lëpùsza mieszkô w Wejrowie, ale i ten ôrt kaszëbiznë nie pòjôwiô sã w jegò ùtwórstwie. Ùsôdzô òn prosto w lëteracczim jãzëkù – chcemë dodac, że bëlno wëùczonym, czegò pòcwierdzenim je chòcle roman *Łiskawica* czë òsoblëwie przełożënk na kaszëbsczi jãzëk *Pana Tadeusza*.

W tekstach namienionëch kaszëbiznie wiele je narzékaniô na jegò słabą znajomòsc westrzód piszącëch, òsoblëwie tëch młodëch.

> W tekstach pòeticczich młodëch aùtorów jidze zaùważëc słąbą znajomòsc domôcy słowiznë i składni, a òsoblëwie môłi kòntakt z żëwą mòwą, czegò rezultatã je wëszukónô, słownikòwô kaszëbizna w wierszach[15].

Aùtorce tëch słów – Ludmile Gòłąbk przëgôdiwelë (kònkretno Grégór Schramka), że za baro pòlaszi i ùżiwô taczich słów, jak: „chaos", „ùswiadomic", „dobitny", „przestrzeń", „wërôz", „badôcz", „ewidentny", „gùstowac" abò wërażeniów: „zdrzec przez prizmat", „nostalgiczné przëwiązanié"[16]. Ò sztridze, jaczi cygnął sã na starnach trzëmiesãcznika midzë L. Gòłąbk a G. Schramką bëło ju pisóné w Biuletinie RKJ z 2015 r.[17], tej tuwò nie mdzemë ti sprawë rozwijac.

Jinszi z młodëch aùtorów – Sławòmir Fòrmella – kritikòwôł jãzëk spiéwów karna Bubliczki na przikładze *Nie bãdã sã żenił*.

> Cëż taczégò mòżemë tam ùczëc? Przede wszëtczim to, że „nie będę się żenił". Zarô pò tim pòlsczim dzélëkù czëjemë kaszëbsczé „jaż po Wiôldżinoce". Dejade żebë zachòwac „równowôgã" midzë jãzëkã kaszëbsczim a pòlsczim, zarô pò tim mómë: „Wezmę sobie dziewczę, co ma modre ocze". Wedle mòji dbë leno slédnô lëtra „psëje" to pò prôwdze pòlscze zdanié (...) A gdze je tuwò kaszëbienié, chtërno je doch jedną z nôwôżniészich znanków kaszëbsczi mòwë?[18]

---

[14] *Droga z rodnégò gniôzda. Ze Stanisławã Janką gôdô Macéj Tamkùn*, [w:] S. Janke, M. Tamkun, *Szescdzesątka*, Bolszewo 2016, s. 49–91.

[15] L. Gòłąbk, *Co sztôłtëje òbrôz współczasny pòezji kaszëbsczi?*, „Stegna" nr 11 (1/2009), s. 19–23.

[16] G. J. Schramke, *W òdpòwiescë na… òdpòwiésc*, „Stegna" nr 13 (3/2009), s. 18–20.

[17] Przër. D. Majkòwsczi, *Otaksowanié stojiznë kaszëbsczi lëteraturë na stronach „Stegnë"*, [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2015, s. 179–185.

[18] S. Fòrmella, *Czë „się" i „dziewczę" to kaszëbsczé słowa?*, „Stegna" nr 17 (3/2010), s. 15.

Na témat kaszëbiznë wëpòwiôdôł sã w „Stegnie” téż Pioter Dzekanowsczi, wedle jaczégò piszący pò kaszëbskù mô swòjã apartnosc, swòjã gwôsną standarizacjã[19]. Mô òn skritikòwóné tak pòlaszenié, jak i germanizowanié. Pòdczorchiwô, że ni miałobë sã „czapac” kaszëbsczégò jãzëka tim, co nie je brëkòwné, to je nowima słowama abò cëzyma słowama, bëz wëraznégò mùszu.

Czekawé rozmiszlania na témat kaszëbsczégò jãzëka ùżiwónégò przez rozmajitëch Kaszëbów, òsoblëwie Zrzeszińców, na zôczątkù 90. lat cygnie w „Stegnie” Eùgeniusz Gòłąbk. Jón Trepczik, chtërnégò słowiznã Gòłąbk wëzwëskiwôł chòcle w tłómaczenim Nowégò Testamentu na kaszëbsczi jãzëk, pisôł wedle niegò za baro sztëczno, Aleksãder Labùda pisôł letkò jakno Gùczów Mack, ale zaòstałé tekstë bëłë fùl nowëch słowów – pòdczorchiwô Gòłąbk.

Jakò slédny – jak donądka – pisôł (a pò prôwdze gôdôł jakno rozmòwnik w kôrbiónce) w „Stegnie” ò kaszëbiznie Jerzi Hòppe, rëmsczi szkólny, pisôrz i gazétnik. W jegò słowach je m.jin. kritika Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, z jaczi niechtërnyma ùchwôlënkama sã nie zgôdzô (m.jin. tikô to sã niejednëch zapisënków ò labializacje). Wchôdô téż w pòlemikã ze sp. prof. Jerzim Trédrã na témat pisënkù „pò prôwdze” (jaczé J. Hòppe pisze razã), a przede wszëtczim z prédnym redaktorã „Pomeranie” i prowadzącym „Stegnã” Dariuszã Majkòwsczim:

> Wasta redaktór pisze np. *bez* w znaczenim *przez*. Przez gãbã mie téż nie przechòdzy *sztôłcëc*. Zdôwô mie sã, że to wszëtkò je gwarowé – ni mòże bëc *ksztôłcëc* le *sztôłcëc,* nié *gdze* le *dze*, nié *ideja* le *deja*. Zdrzã na to kriticzno[20].

J. Hòppe kriticzno zdrzi téż na znankòwnikòwą zjinaczënã jistników, np. *żëcégò* a nié *żëcô*. Nie widzy mù sã téż ùżiwanié *ë* jakno wiążënë.

Pòdrechòwanié

Pòdrechòwùjącë mòżemë dozdrzec, że kaszëbizna w „Stegnie” je w wërazny wikszoscë zestandarizowónô i znormalizowónô. Baro drãgò je nalezc w tekstach tu pùblikòwónëch znanczi pasowné dlô równo jaczi kaszëbsczi gwarë. Nie felëje w tim trzëmiesãcznikù artiklów i kôrbiónków, w jaczich praktickë kaszëbsczégò jãzëka – pisarze, pòécë, tłómacze wëpòwiôdają sã na témat kaszëbiznë, pòkazywają fele i bédëją pòzmianë.

Wôrt téż pòdsztrichnąc, że „Stegna”, jakô je rówieniczką Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, òd samégò zôczątkù bëła ji przëstojniczką w normalizowanim i standarizowanim kaszëbsczégò jãzëka. Tak pò prôwdze wszëtczé ùchwôlënczi RKJ natëchstopach bëłë w tim pismionie przëjimóné, co gwës miało cësk na jich rozkòscérzanié westrzód szkólnëch, kaszëbskòjãzëkòwëch gazétników i ùtwórców, chtërny są wielnym karnã westrzód czëtińców tegò lëteracczégò dodôwkù do „Pomeranie”.

---

[19] D. Majkòwsczi, *Dalek òd „achów” i „òchów”*, „Stegna” nr 35 (1/2015)

[20] D. Majkòwsczi, *Lëteratura mô dawac nôdzejã*, „Stegna” nr 38 (4/2015).

Bibliografiô:

Bréza É., *Wëbróné problemë kaszëbsczégò pisënku ë mòrfòlogie*, Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, Gduńsk 2007, s. 49–58.

Cupa A., Majkòwsczi D., *Kôrbiónka ze Stanisławã Janke*, „Stegna” nr 1 (1/2006), s. 6–9.

Droga z rodnégò gniôzda. Ze Stanisławã Janką gôdô Macéj Tamkùn. [w:] S. Janke, M. Tamkun, *Szescdzesątka*, Bolszewo 2016, s. 49–91.

Drzéżdżón R., *Krótkô òpòwiesc ò...*, „Stegna” nr 4 (2/2007), s. 16–18.

Fòrmella S., *Czë „się” i „dziewczę” to kaszëbsczé słowa?*, „Stegna” nr 17 (3/2010), s. 15.

Gòłąbk L., *Co sztôłtëje òbrôz współczasny pòezji kaszëbsczi?*, „Stegna” nr 11 (1/2009), s. 19–23.

Janka S., *Złotą nitką szëjemë niebò*, „Stegna” nr 37 (3/2015), s. 11–15.

Majkòwsczi D., *Dalek òd „achów” i „òchów”*, „Stegna” nr 35 (1/2015).

Majkòwsczi D., *Jakô je ta kaszëbizna? Gôdka ze Stanisławã Janke*, „Stegna” nr 9 (3/2008), s. 2.

Majkòwsczi D., *Kôrbiónka z Witołdã Bòbrowsczim, przédnikã Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, „Stegna” nr 6 (4/2007), s. 4–5.

Majkòwsczi D., *Lëteratura mô dawac nôdzejã*, „Stegna” nr 38 (4/2015).

Majkowski D., *Ocena sytuacji literatury kaszubskiej na łamach „Stegny”*. [w:] *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gdańsk 2015.

Majkòwsczi D., *Òd redakcji*, „Stegna” nr 6 (4/2007), s. 3.

Majkòwsczi D., *Òtaksowanié stojiznë kaszëbsczi lëteraturë na stronach „Stegnë”*. [w:] Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, Gduńsk 2015, s. 179–185.

Òd redakcji, „Stegna” nr 1 (1/2006), s. 3.

Schramke G. J., *W òdpòwiescë na... òdpòwiésc*, „Stegna” nr 13 (3/2009), s. 18–20.

Wòszôk-Slëwa R., *O jãzëkòwi normie nié blós w pòlsczim jãzëku*, [w:] Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, Gduńsk 2007, s.59–63.

Hanna Makurat

Gramaticzi kaszëbsczégò jãzëka – przërównawczô analiza

Donëchczas napisónëch òstało czile gramatików kaszëbiznë, równak nie òstała jesz wëdónô normatiwnô gramatika kaszëbsczégò jãzëka. Aùtorã pierszich kaszëbsczich gramaticznëch òbrobieniów béł Florión Cenôwa, chtëren w miemiecczim jãzëkù, jaczi tedë béł ùrzãdowim jãzëkã, napisôł robòtã zatitlowóną *Kurze Betrachtungen über die kaßubische Sprache, als Entwurf zur Grammatik*, chtërna òstała przërëchtowónô do drëkù w 1998 r. przez Aleksãdra Duliczenkã i Wernera Lehfeldta[1]. Zato w 1879 rokù òstała òpùblikòwónô téż miemieckòjãzëcznô gramatika negò samégò aùtora pòd titlã *Zarés do Grammatikj Kaŝébsko-Słovjinskè Mòvé*[2]. Jak bëlno zmerkôł Jerzi Tréder, òbadwa ne òbrobienia są òpisënkã gramaticzi domôcy gwarë aùtora z òkòlô Sławòszëna[3].

Pòsobnym aùtorã, chtëren przërëchtowôł gramatikã kaszëbiznë, béł Aleksãder Majkòwsczi. Napisôł òn robòtã zatitlowóną *Gramatyka kaszubska*[4], chtërna nachôdô sã w rękopisu, z datą 1937 rok, w zbiérach Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi w Wejrowie. Téż w zbiérach wejrowsczégò mùzeùm trzëmóny je maszinopis ny prôcë przëszëkòwóny w 1960 rokù przez Feliksa Marszôłkòwsczégò. Gramatika Majkòwsczégò wedle ùdbë ùsôdzcë miała bëc normatiwnô, a ùstaloné przez aùtora reglë òstałë zwënégòwóné prakticzno w jegò dokazach. Gwôsną gramatikã zatitlowóną *Podręczna gramatyka kaszubska*[5] napisôł téż Aleksãder Labùda w òsmëdzesątëch latach XX stalata. Òbrobienié Labùdë je wëłożënkã gramaticznëch reglów stosowónëch przez aùtora w gwôsnëch lëteracczich tekstach, a dzélowò nawlékô òno téż do lingwisticznëch pòzdrzatków jinëch zrzeszińców. Maszinopis ny robòtë nachôdô sã w Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi w Wejrowie.

---

[1] F. Ceynowa, *Kurze Betrachtungen über die kaßubische Sprache, als Entwurf zur Grammatik, eingeleitet und kommentiert von A. Duličenko & Lehfeldt*, Göttingen 1998.

[2] F. Ceynowa, *Zarés do Grammatikj Kaŝébsko-Słovjinskè Mòvé*, Poznań 1879.

[3] J. Tréder, *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, Gduńsk 2014, s. 90.

[4] A. Majkowski, *Gramatyka kaszubska*, MPiMKP, rps: R 696. A. Majkowski, *Gramatyka kaszubska*, przygotował F.Marszałkowski, 18 IV 1960, MPiMKP, rps: R-697

[5] Aleksander Labuda, *Podręczna gramatyka kaszubska*, rok 1978, MPiMKP, rps: R-4784.

Wôżną prôcą midzë gramatikama kaszëbiznë je wëdónô w zesziwkach przez Zôpadnosłowiańsczi Institut w Pòznaniu w latach 1927–1937 *Gramatyka pomorska*[6] Friedricha Lorentza, jaczi drëdżé fòtoòffsetowé trzëtomòwé wëdanié ùkôzało sã we Wrocławiu w latach 1958–1962. Lorentz pisôł tã robòtã pò miemieckù, zato z miemiecczégò rãkòpisu dokôz nen przedolmacził Mikòłôj Rudnicczi. Òd prof. Alfreda Majewicza wiém, że nié wszëtczé rãkòpismienné zesziwczi òstałë ùretóné; slédny zesziwk, tikający sã syntaksë, òstôł znikwiony abò wëwiozłi przez Miemców, dlôte téż dzél tikający sã negò partu mòwnoznajemnotë w pùblikacji je niedokùńczony. Niekòmpletny rãkòpis *Gramatyki pomorskiej* przechòwiwóny je w Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi w Wejrowie. Mòżlëwé je téż, że Rudnicczi, dolmaczącë tekst Lorentza na pòlaszëznã, dokònywôł gwôsnëch zmianów i mòdifikacjów zamkłoscë. *Gramatyka pomorska* ni mô normatiwny przirodë, ale wjimno òpisywô gramaticzné systemë wëapartnionëch przez Lorentza 76 kaszëbsczich gwarów. Robòta ta je wôżnô dlô historicznëch badérowaniów kaszëbiznë, bò pòkazywô stój jãzëka z pierszi pòłowë XX stalata. Lorentz napisôł téż krótszą pòpùlarnonôùkòwą gramatikã, chtërna wedle jegò ùdbë miała miec normatiwny charakter, a zatitlowónô bëła *Kaschubische Grammatik*[7]; òstała òna wëdónô we Gduńskù w 1919 rokù. Pòwstała òna na prosbã młodokaszëbów i stała sã mòdłã dlô Majkòwsczégò òb czas ùsôdzaniô jegò gwôsny gramaticzi[8]. Gramaticznym òbrobienim òpisëjącym stój gwarowi kaszëbiznë je *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*[9] Édwarda Brézë i Jerzégò Trédra òpùblikòwónô w 1981 rokù. Tréder òprôcowôł w ti ksążce dzéle tikającé sã fòneticzi i syntaksë, Bréza zato òmówił kaszëbską mòrfòlogiã. Slédną robòtą, ò jaczi jô bë chcała napisac, je *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka*[10] mòjégò aùtorstwa, napisónô pò kaszëbskù. Òstónie òna wëdrëkòwónô w 2016 rokù przez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié. Jinak jak rëchlészé prôcë to gramaticzné òbrobienié mô charakter (we wiôldżim dzélu – dop. red.) normatiwny i òpisywô gramaticzny system lëteracczégò kaszëbsczégò jãzëka. Pòniżi przedstawiã charakteristikã nôwôżniészich gramatików.

Niemieckòjãzëcznô ksążka Floriana Cenôwë zatitlowónô *Zarés do Grammatikj Kaŝébsko-Słovjinskè Mòvé* nie je òpisënkã całégò gramaticznégò systemù, ale òbjimô òna blós fònetikã i zjinakã. Robòta zaczinô sã òd òbgôdaniô kaszëbsczich zwãków. Aùtor przë apartnëch kaszëbsczich samòzwãkach i spółzwãkach pòdôwô jich miemiecczé fòneticzné równoznaczënë i kaszëbskòjãzëczné słowa, w jaczich pòkazywają sã òmôwióné zwãczi. Przë òpisënkù fleksji Cenôwa pòsłëgiwô sã gramaticzną terminologią w łacëznie i miemczëznie, ale pòdôwô téż kaszëbsczé równoznaczënë zwënégòwónëch lingwisticznëch pòchwôtów, np. znankòwniczi òkresloné òstôwają pòzwama: *Eigenschaftswörter*, przemȷotnjkj, nomina adjectiva; kawelkòwé wielniczi – die Bruchzahlen, léчbnjkj wułąmkovè, numeralia partitiva; czasniczi – die Zeitwörter, чasnjkj, verba. Aùtor pòdôwô sfòrmùłowóné pò miemieckù definicje gramaticznëch terminów z zasygù zjinaczi i doparłãcziwô tôfle òdmianë słowów: jistników, znankòwników, zamionów, wielników i czasników w ternym, przińdnym, ùszłim i zaùszłim czasu. Cenôwa wëapartniwô òsóbné fòrmë dlô dëbeltny lëczbë, co je ùdokaznienim tegò, że w XIX stalatim bëła òna na Kaszëbach ùżiwónô ze znaczënkã dëbeltnoscë. Aùtor òmôwióny gramaticzi òpisywô téż nieòdmieniwné partë mòwë: partikle, przëczasniczi, wiążënë, krzikniczi, pòdôwô jich definicje pò miemieckù i przedstôwiô wielné przëmiôrë. Do gramaticzi doparłãczoné są krótczé òpòwiescë, mającé bëc przëkładama tekstowëch ùżëców òmôwiónëch w robòce zagadnieniów, i fragment napisóny przez Cenôwã dwùgôdczi *Rozmòva Pòlàha s Kasébą*. Na kùńcu ksążczi wëjasnioné téż òstałë ùżëté w robòce skrócënczi.

---

[6] F. Lorentz, *Gramatyka pomorska*, t. I-III, wyd. I, Poznań 1927-1937, wyd. II, fotooffsetowe, Wrocław 1958–1962.

[7] F. Lorentz, *Kaschubische Grammatik*, Danzig 1919.

[8] J. Tréder, dz. cyt., s. 97–98.

[9] E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk 1981.

[10] H. Makurat, *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka*, robòta nieòpùblikòwónô.

Gramatyka kaszubska Aleksãdra Majkòwsczégò pisónô bëła w pòlsczim jãzëkù. Mô òna prezentowac znormalizowóną kaszëbiznã – tã, chtërna òstała wprowadzonô w pòwiescë *Żëcé i przigòdë Remùsa*. Majkòwsczi dërżéniowò nie ùrôbiôł kaszëbsczich gramaticznëch terminów, nie ùżiwôł téż pòchwôtów wëprôcowónëch przez Floriana Cenôwã, ale zwënégòwôł łacyńską terminologiã, np. *futurum*, *genus feminium*, *verbum* abò pòlską. Maszinopis gramaticzi przërëchtowóny przez Feliksa Marszôłkòwsczégò òstôł rozszerzony w ùprocëmnienim do rãkòpisu. Na zôczątkù dodóné òstałë dwa tekstë redaktora – Marszôłkòwsczégò – tikającé sã kaszëbsczégò pisënkù stosowónégò przez Majkòwsczégò, a téż jãzëka pòwiescë ò Remùsu. Przedrëkòwóny je téż lëst Aleksãdra Majkòwsczégò tikający sã òrtografnëch reglów w kaszëbiznie i tekst tegòż aùtora òmôwiający historiã kaszëbsczégò pisënkù. Samò gramaticzné òbrobienié pióra Majkòwsczégò òbjimô leno problemë fòneticzi (òbgôdóny razã z prawidłama pisënkù) i fleksji. Aùtor przë apartnëch lëtrach alfabetu dolmaczi jich wëmòwã. Òmôwiô téż kaszëbsczé diakriticzné znaczi i regle jich ùżëcô w kaszëbiznie. Mionowô zjinaka òpisónô òstała przez Majkòwsczégò pòprzez przedstawienié paradigmatów òdmianë wëbrónëch jistników, znankòwników, zamionów, wielników. Przë leżnoscë wëjasnianiô fleksyjnëch prawidłów aùtor pòdôwô téż regle akcentowaniô słowów i dôwô bôczënk na zwãkòwé wëmianë pòkazywającé sã òb czas òdmianë. Majkòwsczi pòdôwô téż prawidła stãpniowaniô znankòwników i przëczasników, a téż spòsób ùsôdzaniô adwerbiów òd znankòwników w kaszëbiznie. W zasygù mionowi zjinaczi aùtor prezentëje kùnôszczi czasników w ternym, ùszłim, przińdnym czasu i w rozkazëjącym nôdżibie, a téż pòdôwô przëkładë òdmianë wëbrónëch czasników. Gramatikã Majkòwsczégò kùńczi krótczi tekst na témã tegò, że pisënk ni mùszi bëc zgódny z wëmòwą, ale nôwôżniészé je to, cobë òddôwôł òn mëslã. Òkróm tegò doparłãczony je fragment tekstu Derdowsczégò, a w maszinopisu są téż fragmentë pòwiescë *Żëcé i przigòdë Remùsa*.

Friedrich Lorentz béł mòwnoùczałim, slawistą, kaszëbòlogã, a napisónô przez niegò *Gramatyka pomorska* mô nôùkòwi charakter. W pierszim tomie pòkazywô sã òbjimny wstãp, w jaczim aùtor przedstôwiô òglowé zagadnienia tikającé sã pòmòrsczégò jãzëka. Mô òn starã wëznaczëc grańce pòmòrsczi jãzëkòwi òbéńdë, dôwającë bôczënk na to, że zasyg pòjãcô *pòmòrsczi jãzëk* je szerszi nigle zasyg rzeczeniô *kaszëbsczi jãzëk*. W ùjimniãcym Lorentza kaszëbizna bëła jedną z gwarów pòmòrszczëznë. Aùtor cwierdzy, że historii jãzëka nie dô sã òpisac w rozapartnienim òd dzejów lëdu pòsłëgiwającégò sã nym jãzëkã, dlôte prezentëje òn przezérk nôwôżniészich wëdarzeniów na pòmòrsczi jãzëkòwi òbéńdze. Pòstãpno w *Gramatyce pomorskiej* òstała dokònónô klasyfikacjô pòmòrsczich gwarów, chtërnëch Lorentz wëapartniwô jaż 76. W dalszim dzélu badéra dôwô bôczënk na kòntaktë i cësczi na pòmòrsczé gwarë pòlaszëznë i miemczëznë. Pòstãpno òpisywô òn pòmòrszczëznã jakno lëteracczi jãzëk i òbgôdiwô zdrzódła, w jaczich pòjawił sã kaszëbsczi materiał jãzëkòwi, a téż gramaticzi i słowarze kaszëbiznë. Na kùńcu wstãpnëch rozwôżaniów nalazłë sã regle transkrypcji zwënégòwóné przez Lorentza w ksążce. W pierszim tomie òkróm wprowadzeniô òmówioné òstałë fòneticzné zagadnienia z zasygù pòmòrsczi wòkalëznë. Aùtor òpisywô stój terôczasnégò kaszëbsczégò samòzwãkòwégò systemù, òdwòłującë sã do zmianów dokònywającëch sã w wòkalëznie òd prasłowiańsczich czasów. W *Gramatyce pomorskiej* òbgôdóné òstałë problemë pòmòrsczégò iloczasu, dyspalatalizacji prédnëch samòzwãków, rozwiju karnów *tort*, *tolt*, *tert*, *telt*, rozwiju sonantów w pòmòrszczëznie, wòkalizacji jerów w pòmòrsczich gwarach, artikùlacji gãbnëch i nosowëch samòzwãków w apartnëch gwarach pòmòrsczégò jãzëka. W dalszim dzélu pierszégò tomù Lorentz òmôwiô przesëniãca w òbrëmim samòzwãkòwégò systemù, hewòtno kòntrakcje samòzwãków, wstawné samòzwãczi, wòkaliczné wëmianë. Drëdżi tom *Gramatyki pomorskiej* òbjimô fòneticzné zagadnienia z zasygù spółzwãkòwégò systemù i słowòbùdowiznowé problemë pòmòrsczégò jãzëka. Kònsonatëzna – szlachòwno jak wòkalëzna – òpisónô je na diachrónnym spòdlim. Nôprzód aùtor przedstôwiô prasłowiańsczi samòzwãkòwi system i fòneticzné procesë, chtërne dokònałë sã w cządze przed ùsztôłtowanim sã pòmòrszczëznë. Dali pòsobicą, nawlékającë do historicznégò kòntekstu, òmôwiô òn rozwij pòmòrsczich spółzwãków w apartnëch gwarach.

Òsoblëwi bôczënk Lorentz dôwô na mitczé lëpné spółzwãczi, rozwij prédnojãzëkòwò-zãbòwëch, zmianë w artikùlacji spółzwãkù *ń*, afrikatizacjã tilnojãzëkòwëch, bëlôczenié, spółzwãkòwé wëmianë, asymilacje, disymilacje. Òkróm tegò w drëdżim tomie badéra òmôwiô problemë akcentuacji pòmòrsczich zwãków. W drëdżim dzélu ùmôlowónym w nym tomie wjimno òpisóné òstałë zagadnienia z zasygù słowòbùdowiznë. Aùtor wëapartniwô tuwò mionową słowòbùdowiznã, zamionową słowòbùdowiznã, werbalną słowòbùdowiznã i słowòbùdowiznã przëczasników. Òmôwiô bezsufiksalné fòrmacje, deriwatë sufiksalné z wëmienienim apartnëch sufiksów i deriwatë prefiksalné, a téż zesadzenia. Lorentz òbgôdiwô téż spòdlowé słowòbùdowiznowé kategórie w òbrëmim pòmòrsczi słowòbùdowiznë. Zato trzecy tom *Gramatyki pomorskiej* òbjimô fleksjã i syntaksã. Òdmianã jistnika i czasnika aùtor przedstôwiô, nawlékającë do dôwnëch prasłowiańsczich pòdzélów na deklinacje i kòniugacje.

Òmôwiającë jistnik, Lorentz pòkazywô, jaczi béł rozwij pierwòsznëch prasłowiańsczich kùnôszków w òsóbnëch pòmòrsczich gwarach. W òbrëmim znankòwnika przedstawioné òstałë pòòstałoscë w pòmòrsczich gwarach dôwny prosti (jistnikòwi) òdmianë znankòwnika i rozmajité gwarowé kùnôszczi, wëchôdającé z prasłowiańsczi zesadzony (zamionowi) òdmianë. W zasygù òdmianë zamiona pòdóné są tipiczné dlô rozmajitëch pòmòrsczich dialektów fòrmë jistnikòwëch i znankòwnikòwëch zamionów. Òsóbno òmówioné òstałë przédné, rzãdowé, zbiérné i kawelkòwé wielniczi. W òbrëmim werbalny fleksji wjimno przedstawiony òstôł rozwij w pòmòrsczich gwarach czasników przënôlégającëch do apartnëch kòniugacjów i kòniugacjowëch klasów. Òmówioné òstałë rozmajité gramaticzné kategórie: czas, nôdżib, ùstôw, òsóbné rozdzéle są téż pòswiãconé wëstąpiwającym w pòmòrszczëznie mionoczasnikóm. Nieòdmieniwné partë mòwë òbgôdóné òstałë w dzélu pòswiãconym syntakticznym zagadnienióm. Syntaksa przedstawionô òstała skrótowò i nié dosc wjimno, co wënikô z zadżiniãcô dzélu rãkòpisu pòswiãconégò syntakticznym zagadnieniów. Na zôczątkù zaprezentowóné òstałë fùnkcje słowów w zdanim, òdmieniwnëch i nieòdmieniwnëch. W dalszim dzélu òmówioné òstałë ôrtë prostëch zdaniów i partów zdaniô, a téż niechtërne ôrtë zesadzonëch zdaniów, aùtor dôwô téż bôczënk na wiąžënë i wskôzywôczë wespòlëznë. Ksążkã kùńczi pòsłowina i indeks słowów a fòrmów ùżëtëch w robòce, doparłãczonô je téż mapa pòmòrsczich gwarów.

Podręczna gramatyka kaszubska Aleksãdra Labùdë òstała napisónô w pòlsczim jãzëkù i òbjimô òna fòneticzné, słowòbùdowiznowé, zjinakòwé i syntakticzné zagadnienia. Aùtor pòsłëgiwô sã pòlską terminologią i pò pòlskù fòrmùłuje definicje gramaticznëch pòchwatów. W przedmòwie aùtor wëmieniwô donëchczasné gramaticzi kaszëbiznë, dali òbgadiwô òn pòchôdanié kaszëbsczi mòwë, genezã pòzwë Kaszëbë, grańce kaszëbsczi jãzëkòwi òbéńdë, stój terôczasny kaszëbiznë, cësk cëzëch jãzëków na kaszëbską mòwã a znaczenié Kaszëbów i jich jãzëka dlô Pòlsczi. W zasygù fòneticzi aùtor òmôwiô artikùlacjã apartnëch zwãków w kaszëbiznie, problem iloczasu w kaszëbsczim jãzëkù, wëstãpiwanié diftongów, akcentuacjã; dokònywô klasyfikacji spółzwãków, òkróm tegò òpisywô historiczné procesë fòneticzné, chtërne dokònałë sã w kaszëbiznie: lechicczi przezwãk, zanikniãcé rësznégò *e*. Òmówienié kaszëbsczi słowòbùdowiznë w gramatice Labùdë zajimô nômni placu, aùtor wëmieniwô charakteristiczné dlô kaszëbsczi mòwë słowòbùdowiznowé fòrmantë i pòdôwô przëmiôrë jich ùżëcô. Òsoblëwi bôczënk dôwô òn na ùrôbianié w kaszëbsczim jãzëkù zdrobniałëch i zgrëbiałëch fòrmów, òbgôdô téż zesadzenia i zroscënë. W òbrëmim słowòbùdowiznë aùtor przëwòłiwô brëkòwóné w kaszëbiznie skrótowce. Òmôwiającë partë mòwë, Labùda pòdôwô jich definicje a dokònywô wjimnëch klasyfikacjów. Òpisënk òbjimô nié leno òdmieniwné partë mòwë, ale téż nieòdmieniwné: przëczasnik, przëmiono, wiąznik, partiklã, krziknik. W dalszim dzélu aùtor gramaticzi pòdôwô prawidła òdmieniwaniô słowów w kaszëbiznie i przedstôwiô mòdła deklinacji i kòniugacji. Zagadnienia są prezentowóné z wielnyma przëmiôrama. Pòstãpno Labùda òpisywô fùnkcje partów mòwë w zdanim i przëpasowùje je przënôléżnym partóm zdaniô, pòdôwającë przë tim bòkadny egzemplifikacyjny materiał. W zasygù syntaksë òpisóné są pòjedinczné zdania, równowôżniczi zdaniów a rozmajité ôrtë zdaniów wespółrzãdno i pòdrzãdno zesadzonëch. Na kùńcu robòtë ùmôlowóny je słowôrzk barżi drãdżich słowów ùżëtëch w gramatice jakno przëmiôrë.

Wôżną robòtą je téż pòpùlarnonôùkòwô *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny* aùtorstwa Édwarda Brézë i Jerzégò Trédra. Ksążka ta òstała napisónô pò pòlskù i je gramaticznym òbrobienim gwarowi kaszëbiznë, jakô òpisywónô je nié jakno apartny jãzëk, ale jakno dialekt pòlsczégò jãzëka. Niechtërny cwierdzą, że ùjimanié kaszëbsczi mòwë jakno dialektu pòlaszëznë przez Brézã a Trédra wënikô z pòliticznëch przëczënów i diskriminacji w czãdze kòmùniznë mniészëznowëch jãzëków, równak prof. Jerzi Tréder colemało w priwatnëch kôrbiónkach pòdsztrëchiwôł, że kaszëbizna czedës jawerno bëła dialektã pòlsczégò jãzëka, ale ewòluòwała, rozwinãła sã i w pózdzészim czasu zwëskała status apartnégò jãzëka. *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny* przez niejedné òsobë bëła ùznôwónô za normatiwną temù, że wëeliminowóné òstałë z ni gwësné mni pòwszechné na kaszëbsczi òbéńdze gwarowé jãzëkòwé znanczi. Na przëmiôr w zasygù zjinaczi zaprezentowóné òstałë nié wszëtczé wariantë kùnôszków z rozmajitëch gwarów, ale leno wëbróné z nich. We wstãpnëch rozdzélach aùtorowie òbgôdiwają grańce kaszëbsczégò dialektu, jegò bënowé rozjinaczenié i ùprocëmnienié do jinëch dialektów pòlaszëznë. Fòneticzné problemë przedstawioné òstałë z òdwòłanim sã do historicznégò kòntekstu. Òpisóné òstałë wôżniészé prozodiczné zjawiszcza: intonacjô, iloczas i akcent, dali pòsobicą zaprezentowóné òstałë nôwôżniészé znanczi kaszëbsczi historiczny fòneticzi: rozwij sonantów, rozwij karnów *tort*, *tert*, *tolt*, *telt*, rëszné *e*, lechicczi przezwãk, palatalizacje i dispalatalizacje, afrikatizacjô, zastãpczé wzdłużenié i jiné zmianë. Wiele placu aùtorowie pòswiãcywają wòkalëznie i òbgôdaniu samòzwãków w kaszëbinie, zaprezentowóné téż òstałë samòzwãkòwé i spółzwãkòwé alternacje a zjinaczi w spółzwãkòwëch karnach. Pòsobny rozdzél tikô sã mòrfòlogii. Słowòbùdowizna òpisónô je pòprzez wskôzanié tipicznëch dlô kaszëbiznë fòrmantów i deriwatów, w jaczich òstałë òne ùżëté. Wjimno òstała òbgôdónô przede wszëtczim słowòbùdowizna jistnika, ale aùtorowie nie òminãlë słowòbùdowiznë znankòwnika, czasnika, wielnika, zamiona i przëczasnika. Zaprezentowóné téż òstało ùprocëmnienié òglowòpòlsczi słowòbùdowiznë do kaszëbsczi. Òkróm tegò Bréza i Tréder dôwają bôczënk na geògrafné rozjinaczenié kaszëbsczich fòrmacjów. W zasygù zjinaczi òpisónô òstała deklinacjô jistników, cwiardo- i mitkòtémòwëch znankòwników, zamionów ôrtowëch, wskôzywającëch, pëtownëch, nôwrotnëch i ùòglôwiającëch, a téż wielników. Wjimno òstałë òmówioné wielniczi główné, pòrządkòwé, zbiérné, wieleraczé, pòdzélowé, ùłómkòwé a wielnikòwé zamiona. W òbrëmim kòniugacji zaprezentowóné òstałë fòrmë ternégò, ùszłégò, zaùszłégò i przińdnégò czasu, rozkazëjącégò i zastrzégòwégò nôdżibù, nasebnégò ùstawù. Òpisóné òstałë téż niepersonowé fòrmë i mionoczasniczi. Òkróm tegò w òbrëmim zjinaczi pòkazywają sã ùwôdżi ò nieòdmieniwnëch partach mòwë: przëczasnikach, przëmionach, wiążënach, krziknikach i partiklach.

Syntaksa òmówionô òstała przede wszëtczim przez wskôzanié nëch syntakticznëch znanków kaszëbiznë, chtërne nie są przënôleżné pòlaszëznie. Aùtorowie òbgôdëją ôrtë wëpòwiedzeniów w kaszëbsczich gwarach i dôwają bôczënk na rozjinaczenia midzë kaszëbską a òglowòpòlską syntaksą. Òpisywają òni tipiczné dlô kaszëbiznë wiązniczi i wskôzywôcze wespòlëznë a téż pòrządk słowów w zdanim, òkróm tegò prezentëją pòkazywającé sã w kaszëbsczich gwarach syntakticzné kalczi z miemiecczégò jãzëka.

Slédną robòtą, jaką tuwò przedstawiã, mdze *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka* mòjégò aùtorstwa. Je to òbrobienié w całoscë napisóné pò kaszëbskù, ksążka nie òstała jesz òpùblikòwónô, ale òstónie wëdónô przez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié w 2016 rokù. Przëmiôrë pòkazywającé sã w robòce pòchôdają ze *Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernata Zëchtë, z *Gramatyki pomorskiej* Friedricha Lorentza, z *Atlasu językowego kaszubszczyzny*, ze *Słownika polsko-kaszubskiego* Jana Trepczika i *Wielkiego słownika polsko-kaszubskiego* Eùgeniusza Gòłąbka a z *Kaszëbsczégò słowarza normatiwnégò* tegò aùtora. Je to gramatika (w wiôldżim dzélu – dop. red.) normatiwnô, chtërna przedstôwiô stój terôczasny lëteracczi kaszëbiznë. W zasygù fòneticzi òpisóné òstałë spòdlowé pòchwôtë, zaprezentowóny òstôł fòneticzny alfabet kaszëbiznë, òmówiony òstôł terôczasny wòkaliczny a kònsonanticzny system z pòdzélama samòzwãków i spółzwãków a òpisënkã wëmòwë apartnëch fònemów w standardowim kaszëbsczim jãzëkù. W dalszim dzélu òbgôdóné òstałë fòneticzné procesë, chtërne zaszłë w kaszëbsczich gwarach w cygù stalatów, a téż cësk nëch przejinaków na terôczasną lëteracką kaszëbiznã. Na kùńcu rozdzélu pòswiãconégò fònetice przedstawionô òstała terôczasnô norma tikającô sã akcentuacji w kaszëbsczim jãzëkù. W òbrobienim przedstawioné òstałë leno te fleksyjné fòrmë, chtërne mieszczą sã w òbrëmim standardowi kaszëbiznë. Òpisóné òstałë spòdlowé zjinakòwé pòchwôtë, pòtemù zaprezentowóné òstałë òdmieniwné i nieòdmieniwné partë mòwë. W òbrëmim zjinaczi nôprzód òmówiony òstôł czasnik, przënôleżné kaszëbiznie kòniugacje i fleksyjné kategórie przëpisóné do negò partu mòwë. W dalszim dzélu przedstawiony òstôł jistnik, jegò definicjô, klasyfikacje a òdmiana. Pòstãpno òpisónô òstała deklinacjô i stãpniowanié znankòwnika. Dokònónô téż òstała klasyfikacjô zamionów a wielników i òbgôdónô jich òdmiana. W ksążce ny je téż dosc wjimny òpisënk nieòdmieniwnëch partów mòwë razã z pòdanim jich wielnëch przëmiôrów. Słowòbùdowiznowi rozdzél je nôszerszim donëchczasnym òbgôdanim negò dzélu kaszëbsczi gramaticzi. Zaprezentowóné òstałë fòrmacje jistnikòwé, znankòwnikòwé, czasnikòwé i przëczasnikòwé. Wëapartnioné òstałë fòrmantë: sufiksë, prefiksë, interfiksë, a téż słowòbùdowiznowé kategòrie. Òsoblëwi bôczënk òstôł téż dóny na rozmajitégò ôrtu deminutiwné fòrmë, chtërne są baro czãsté w kaszëbiznie. W zasygù syntaksë téż òstałë òpisóné spòdlowé pòchwatë, pòstãpno òmówioné òstałë apartné partë zdaniô razã z przëmiôrama. W dalszim dzélu òpisóné òstałë syntakticzné zrzeszënczi: zgòdë, rządu a przënôleżnotë. Òkróm tegò zaprezentowóné òstałë rozmajité ôrtë zdaniów wespółrzãdno, pòdrzãdno i wielerazowò zesadzonëch z wielnyma przëmiôrama. Apartno òmówiony òstôł mionoczasnikòwi równowôżnik zdaniô a szëk słowów w zdanim w kaszëbiznie. Na kùńcu robòtë ùmôlowónô òstała bibliografiô, w jaczi wëkôzóné są donëchczasné gramaticzné òprôcowania i jiné artikle a mònografie, chtërne bëłë pòmòcné w przërëchtowanim ksążczi.

W pòdrëchòwanim nót je scwierdzëc, że próbë gramaticznégò òpisënkù kaszëbiznë pòkazywałë sã òd XIX stalatégò. Pierszé gramaticzi kaszëbiznë nie òbjimałë równak wszëtczich gramaticznëch dzélów, ale òmôwiałë przede wszëtczim zjinakã i wëbróné fòneticzné zagadnienia. Taczi sztôłt miôł napisóny pò miemieckù *Zarés do Grammatikj Kaŝébsko-Słovjinskè Mòvé* Floriana Cenôwë a pòlskòjãzëcznô *Gramatyka kaszubska* Aleksãdra Majkòwsczégò. Òbie prôce mają òpisëwac jãzëk, jaczi béł ùznôwóny przez aùtorów za normatiwny, równak w wiôldżim stãpniu béł òn zanôléżny òd domôcy gôdczi aùtorów. *Gramatyka pomorska* Friedricha Lorentza wedle ùdbë ùsôdzcë nie je robòtą òpisywającą normã kaszëbiznë, ale je gramaticznym òbrobienim kaszëbsczich gwarów. Równak je to robòta wôżnô, kò je òna materiałowim zdrzódłã pòsobnëch gramatików, a równoczasno je to pierszô gramatika òbjimającô tak fònetikã, fleksjã, słowòbùdowiznã, jak i syntaksã. Gramatika Aleksãdra Labùdë téż òbjimô wszëtczé dzéle mòwnoznajemnotë i je òna òpisënkã normë stosowóny przez aùtora w gwôsnëch tekstach. Zato *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny* je terôczasno nôbarżi znónym òbrobienim gramaticzi kaszëbiznë. W prôce ti niejedne mni pòwszechné gwarowé fòrmë òstałë wëeliminowóné, ni mòże równak rzec, że mô òna normatiwny charakter. Pòwôżnym przëczinkã do jidzeniô w stronã normë kaszëbiznë je nieòpùblikòwónô jesz *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka*, w jaczi dërżéniowò ni ma dialektalnëch wariantów, a przedstawioné są leno fòrmé mieszczącé sã w òbrëmim standardowégò kaszëbsczégò jãzëka; je to téż jedurnô kaszëbskô gramatika napisónô pò kaszëbskù.

Janusz Mamelsczi

Jãzëk kaszëbsczi w szkòle – dobëca, zagrôżbë i przegróné

Jãzëk kaszëbsczi je ju w szkòłach na Kaszëbach 25 lat. Mòże nawetka scwierdzëc, że òn je stałim elementã szkòłowi jistnotë. Co sã krëje za tą szkòłową jistnotą kaszëbsczégò jãzëka? Z jegò wprowadzenim do szkòłów kaszëbsczé strzodowiszcza parłãczëłë wiôldżé nôdzeje, niejedny nawetka gôdelë, że òd tegò zanôlégô przetrwanié kaszëbsczégò jãzëka[1]. Jak baro ta nôdzeja sã spełniwô? Je mòżlëwé, że cos ji stoji na drodze? Co mùszi ùznac w tim témace za przegróną?

I. Dobëca

Mało chto wié, że jãzëk kaszëbsczi ju béł w szkòłach w XIX wiekù. W latach 1819–1837 dialekt kaszëbsczi, jak wnenczas na niegò gôdelë, razã z jãzëkã miemiecczim, a w placu jãzëka pòlsczégò, zalécóny béł w prësczich szkòłach na Kaszëbach[2].

W Pòlsce bédënk wprowadzeniô jãzëka kaszëbsczégò do edukacje przëszedł dosc pózno, bò dopiérkù pò rokù 1989, to je pò przëwrócenim w naszim kraju demòkracje. Wëszedł òn ze strzodowiszcza Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Ta ùdba bëła przëjimónô rozmajice, òd wiôldżi redotë jaż pò wiôldżé pòwątpiéwanié i przecywianié. Nôwôżniészim argùmentã procëmników bëła môłô przëdatnosc ùżëtkòwô jãzëka kaszëbsczégò. Kaszëbi, jakno nôród baro prakticzny, tłómaczëlë, że w żëcym barżi pòtrzébny je jãzëk anielsczi[3].

a. Głodnica

Pierszé kaszëbsczé szkòłë pòwstałë dzãka dzejaniémù miescowémù. Òd 1 séwnika 1991 rokù rëszëłë narôz Szkòła Spòdlecznô na Głodnicë w gminie Lëniô, a téż Liceùm Òglowòsztôłcącé w Brusach w chònicczim krézu. Szkòłë òstałë òdemkłé, chòcô stón prawny nie béł jesz do kùńca klarowny. Szkòła Spòdlecznô na Głodnicë òsta stwòrzonô dzãka ùdbie Witolda Bòbrowsczégò, tejczasnégò Przédnika Radzëznë Gminë Lëniô[4]. Nowô władza gminë, jakno pierszô na Kaszëbach, òficjalno bëła ùchwôla, że mieszkańce gminë są pòspólnotą, jakô mô starã ò kùlturową apartnotã Kaszëb, a w całoscë ò swój apartny jãzëk, co téż òstało zapisóné w pierszim paragrafie statutu gminë. W zrobionëch w 1990 rokù w Miłoszewie badaniach próbnëch starszi 139 dzecy – na 146 ùczniów, jaczi chòdzëlë do tamtejszi szkòłë – wërazëlë chãc na òbjãcé swòjich dzecy nôùką jãzëka kaszëbsczégò. Żëcznota starszich zaskòcza nawetka òrganizatorów badaniô i nakłónia Radzëznã Gminë Lëniô do wëstąpieniô do kùratorium z wnioskã ò òbjãcé ùczniów spòdlëcznëch szkòłów w gminie nôùką jãzëka kaszëbsczégò, wedle wòle starszich. Skùtkã tegò òsta òdemkłô jedna szkòła z jãzëkã kaszëbsczim, prawie ta na Głodnicë[5].

---

[1] Pòr. Cezary Obracht-Prondzyński, *Kaszubi dzisiaj*, Gdańsk 2007, s. 19.

[2] Pòr. Renata Mistarz, *Dokonania i wyzwania edukacji* kaszubskiej [w:] „Edukacja Pomorska” nr 64/65 (15/16) – maj-sierpień 2014 r., s. 4.

[3] Tamże, s. 5.

b. Brusë

Kaszëbsczé Òglowòsztôłcącé Liceùm w Brusach pòwstało dzãka bédënkòwi Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, a téż rësznémù wespółdzejaniu kùratoriów òswiatë wòjewództwa gduńsczégò i bëdgòsczégò[6]. W gòdnikù 1989 r. zjazd KPZ, na wniosk Kadzmiérza Kossak-Główczewsczégò, pòdjimnął ùchwôlënk ò stwòrzenim liceùm. W rokù 1991 nôùkã kaszëbsczégò zaczãło 60 ùczniów[7].

c. Stón prawny

Do rokù 1992 aktualné bëło Zarządzenié nr 67 Minystra Edukacje z 21 gòdnika 1988 r. w sprawie òrganizowaniô nôùczi jãzëka òjczëstégò dlô dzecy i młodzëznë nôrodnoscë niepòlsczi w szkòłach spòdlecznëch i liceach òglowòsztôłcącëch (Dz. Ùrz. MEN Nr 11, pòz. 69). Òstało òno zastąpioné rozpòrządzenim MEN z dnia 24 strëmiannika 1992 r. w sprawie òrganizacje sztôłceniô ùmòżlëwiającégò pòdtrzimanié pòczëcô nôrodny juwernotë etniczny i jãzëkòwi ùczniów słëchającëch do nôrodnëch mniészëznów (Dz. Ù. Nr 34, pòz. 150), òbòwiązëjącym do rokù 1999[8]. Kò òd 2005 rokù jãzëk kaszëbsczi mô prawny status – jãzëka regionalnégò. Na tim spòdlim òdbiwô sã jegò naùczanié w szkòłach wszelejaczich zortów i przedszkòlach.

Ò tim, jak do te doszło, mòżna bë bëło napisac ksążkã. Na gwës më to zawdzãcziwómë ùdałémù dzejaniémù, chwatkòscë i diplomaticznémù talentowi wiele Kaszëbów.

d. Lëczba ùczniów

Òd czasu wprowadzeniô kaszëbsczégò do szkòłów lëczba ùczniów, jaczi chòdzą na ùczbë jãzëka kaszëbsczégò, je z rokù na rok wiãkszô. Pòkazëje to hewò ta tôblëca i zestôwk:

---

[4] Pòr. Tamże.

[5] Danuta Pioch, *Ùczba kaszëbsczégò – bòkadosc spòsobów i sparłãczoné z tim jiwrë*, [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2008, s. 116.

[6] Pòr. Renata Mistarz, *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej*, dz. cyt., s. 5.

[7] Pòr. Danuta Pioch, *Ùczba kaszëbsczégò*..., dz. cyt., s. 123.

[8] Pòr. Renata Mistarz, *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej*, dz. cyt., s. 5.

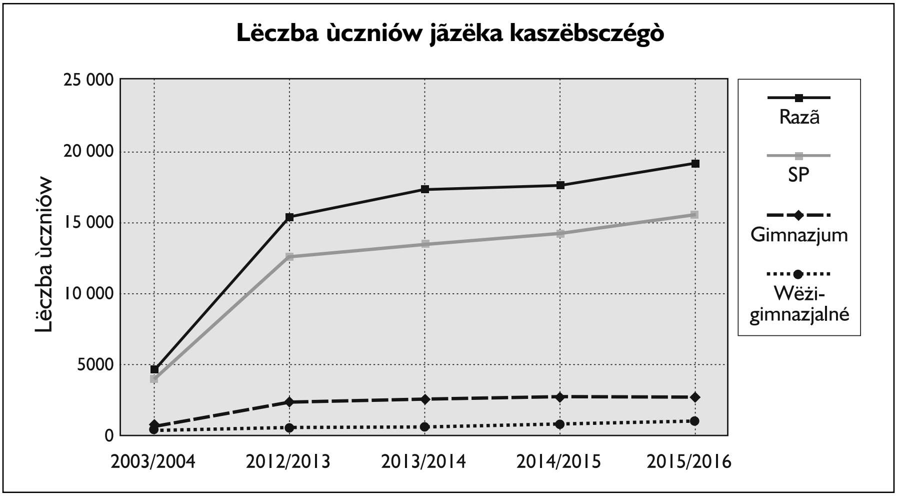

Lata	Razã	SP	Gimnazjum	Wëżigimnazjalné
2003/2004	4744	3928	544	272
2012/2013	15242	12498	2286	457
2013/2014	17145	13373	2572	514
2014/2015	17585	14110	2733	742
2015/2016	19085	15511	2653	937

e. Materiałë – ùczbòwniczi

Jak zaczinało sã naùczanié jãzëka kaszëbsczégò w szkòłach, nie bëło ani programów naùczaniô ani ùczbòwników. Mùszelë je twòrzëc szkólny, co dopiérkù zbiérelë doswiôdczenia.

Milowim krokã ùłatwiającym nôùkã czëtaniô i pisaniô pò kaszëbskù bëło wprowadzenié, pò wiele latach spiérków, ùjednoliconégò pisënkù dnia 13 maja 1996 rokù na zeńdzenim Karna ds. Òswiatë[9].

Minysterstwò Nôrodny Edukacje dopùscëło do ùżëtkù szkòłowégò pierszé programë naùczaniô jãzëka kaszëbsczégò i regionalny historie w 1996 r. Jich aùtorama bëlë Jaromira Labùdda, Tadeùsz Lipsczi i Elżbiéta Brzéskô. Òb czas robòtë nad refòrmą edukacje wprowadzoną w 1999 rokù pòwstałë, dzãka dzejaniémù szkólnëch z Karna ds. Òswiatë Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô: spòdlé programòwé jãzëka mniészëznë nôrodny i karna etnicznégò, standardë wëmôganiów i syllabùs z jãzëka kaszëbsczégò Matura 2003. Ùczbòwniczi do naùczaniô jãzëka kaszëbsczégò pòwstôwałë z wiôlgą ùcemiãgą. Ùsôdzelë je ùczący szkólny: Danuta Pioch, Witold Bòbrowsczi (razã z Katarzëną Kwiatkòwską), Jaromira Labùdda, Teresa Czerwińskô, Aleksandra Pająk i Lucyna Sorn, Felicja Baska-Bòrzëszkòwskô i Wòjcech Mëszk, a téż jãzëkòznajôrze z Gduńsczégò Ùniwersytetu: Mark Cybùlsczi i Róża Wòsôk-Slëwa[10].

---

[9] Pòr. Danuta Pioch, *Ùczba kaszëbsczégò…*, dz. cyt., s. 122.

Ùczbòwników i jinëch materiałów do naùczaniô jãzëka kaszëbsczégò z rokù na rok je corôz wiãcy. Rok 2015 przëniósł nama pôrã nowëch:

E. Prëczkòwskô, J. Héwelt, *W jantarowi krôjnie Dzél I.*
Pająk, L. Sorn, *Z kaszëbsczim w szkòle część 3, Książka pomocnicza do nauki języka kaszubskiego w klasie V.*
M. Kargul, K. Korda, *Kaszuby przez wieki. Poradnik dla nauczycieli.*

Czekawim i wôrtnym zapamiãtaniô je téż ùczbòwnik do chemii, pierszi całi napisóny pò kaszëbskù ùczbòwnik do naùczaniô przedmiotu jinégò jak jãzëk kaszëbsczi: Jerzi Nacel, *Chemiô òglowô i òrganicznô*!

f. Sztôłcenié szkólnëch

Wprowadzenié nowégò przedmiotu do szkòłów wiedno parłãczi sã z przërëchtowanim szkólnëch do jegò naùczaniô. Pòczątczi nie bëłë letczé.

Òd rokù akademicczégò 1982/83 dzejało Pòdiplomòwé Studium Wiédzë ò Pòmòrzim Ùniwersytetu Gduńsczégò, bëłë téż prowadzoné kùrsë jãzëka kaszëbsczégò dlô szkólnëch, przërëchtowóné przez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, a téż Studium Edukacje Regionalny i Alternatiwny ÙG (Institut Pedagògiczi).

W rokù 1991 òdbéł sã pierszi kùrs j. kaszëbsczégò dlô szkólnëch, òbjimający procesë jãzëkòwé w kaszëbiznie, problemë gramaticzné, a téż nôùkã pisaniô pò kaszëbskù, zrëchtowóny w Chmielnie. Pòstãpné szkòlenia òdbiwałë sã w Kartuzach (1992) i w Serakòjcach (1998/99).

Pò nim Institut Pedagògiczi ÙG pòwòłôł Studium Edukacje Regionalny i Alternatiwny (I edicjô rësza w 1995 rokù). Pòd kùńc lat 80-tëch Institut Filologie Pòlsczi pòwòłôł téż lektorat jãzëka kaszëbsczégò. W rokù akademicczim 1993/1994 òsta ùstanowionô specjalizacja kaszëbòlogicznô òd III rokù studiów, równak nié za wiele nalazła zainteresowónëch.

W rokù szkòłowim 2001/2002 rëszëło pierszé Studium Kwalifikacyjné Przedmiotowò-Metodiczné Naùczaniô Jãzëka Kaszëbsczégò na ÙG, przëznającé ùprawnienia do naùczaniô jãzëka kaszëbsczégò. Studium to skùńczëło 41 szkólnëch, jaczi òstelë wëbróny z karna 120 starającëch sã ò przëjãcé. Dotëchczas òdbëłë sã ju trzë edicje i kaszëbskô spòlëzna żdaje na pòstãpné.

---

[10] Pòr. Renata Mistarz, *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej…*, dz. cyt., s. 7.

Kaszëbskô spòlëzna żdała téż baro długò na kaszëbistikã – òsóbny abò prowadzony dwùturowò z jinym czerënkã spòsób sztôłceniô szkólnëch. Z niemałą biédą rësził òn w 2014 rokù na Ùniwersytece Gduńsczim i dërchã zmôgô sã z za môłą lëczbą chãtnëch.

Òfertã sztôłceniô szkólnëch jãzëka kaszëbsczégò pòszerza Pòmòrskô Akademiô w Słëpskù. Tam téż òdbiwają sã Studia Pòdiplomòwé Kwalifikacyjné Metodiczno-Kùlturoznawczé Naùczaniô Jãzëka Kaszëbsczégò[11].

Kòl rokù 1987 pòwstało „Drëszstwò Szkólnëch”, jaczé prowadzëło wzajemną wëmianã mëslë pedagògiczny i metodów naùczaniô.

Szkólnëch wspiérô téż aktiwno Stowôra Szkólnëch Jãzëka Kaszëbsczégò „Remùsowi Drëszë”. Jegò przënôleżnicë przërëchtowelë wiele materiałów dlô szkólnëch, rëchtëją téż cykliczné imprezë, jak chòcbë Marsz z Faną abò Kaszëbsczé Diktando.

g. Skùtczi naùczaniô

Do dobëców jô bë wrechòwôł też skùtczi naùczaniô jãzëka kaszëbsczégò w szkòłach. Dzãka kaszëbsczémù w szkòłach corôz wiãcy lëdzy gôdô, czëtô i pisze pò kaszëbskù. Corôz wiãcy lëdzy robi w mediach, w radiu, w pismieniznie, corôz wiãcy ùtwórców i dzejarzów kùlturë to lëdze, co kaszëbsczégò naùczëlë sã w szkòłach. Rówizna naùczaniô je na tëli wësokô, że òd pôranôsce lat mògą òdbëwac sã Kaszëbsczé Diktanda, na jaczé przëjéżdżają setczi ùczãstników.

To przede wszëtczim szkólny kaszëbsczégò rëchtëją dzesątczi rozmajitëch kaszëbsczich imprezów: kònkùrsów, przezérków, festiwalów, wanogów, marszów, rézów, itd. Czasã szkòłë barżi przëbôcziwają kaszëbsczi dodóm kùlturë jak szkòłã.

2. Zagrôżbë

Pòd pòjãcym zagrôżbë jô rozmiejã wszëtczé zjawiszcza negatiwné, jaczé mają ùjemny cësk na proces naùczaniô jãzëka kaszëbsczégò w szkòłach i òbniżiwają jegò skùtczi.

a. Wiele, leno za mało

Jak je pòkôzóné wëżi, lëczba dzecy, co sã ùczą jãzëka kaszëbsczégò je corôz wiãkszô i z tegò trzeba sã ceszëc. Leno jak sã temù przëzdrzimë z drëdżi stronë, tej zarô je widzec, że ta lëczba nie dochôdô nawetka do 10% ùczniów wòjewództwa pòmòrsczégò. Z jedny stronë mómë szkòłë, gdze kaszëbsczégò ùczi sã 100% ùczniów, a z drëdżi stronë je wiele szkòłów na Kaszëbach, gdze kaszëbsczégò nie ùczi sã wcale.

Co je czekawé, czãsto procëmnicë naùczaniô jãzëka kaszëbsczégò to mieszkańcë nôbarżi „kaszëbsczich” gminów Pòmòrzégò, tzw. Kaszëbsczi Szwajcarii. Mieszkańcë „òbrzeżów” Kaszëb wëkazywają wielekrotno wiãkszé zrozmienié dlô nôùczi jãzëka kaszëbsczégò.

---

[11] Pòr. Renata Mistarz, *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej…*, dz. cyt., s. 7–8.

Tak samò badania jak i szkòłowô jawernosc pòkazywają, że nôbarżi òdemkłi na nôùkã jãzëka są ùczniowie. Wiele mni (nawetka dwa razë) zapôlińców naùczaniô kaszëbsczégò je westrzód starszich. Czãsto ùczeń bë chcôł sã zapisac na kaszëbsczi, leno na to sã nie gòdzą jegò starszi. Nôbarżi niechãtny naùczaniô kaszëbsczégò są jesz wiedno szkólny, a téż szkólny Kaszëbi[12].

b. Szkólny

Jak ju bëło rzekłé, dzysdnia nie felëje mòżlëwòtów sztôłceniô szkólnëch jãzëka kaszëbsczégò. Nie je kłopòtã felënk òfertów sztôłceniô. Je za to kłopòt z chãtnyma do skòrzëstaniô z tëch òfertów.

Minãłë ju czasë, czedë szkólny ùcził sã jãzëka kaszëbsczégò razã ze swòjima ùczniama. Nie wëpôdô téż, żebë jãzëka kaszëbsczégò ùcził szkólny leno temù, że òn mòże gadac pò kaszëbskù, a prawie felëje jemù gòdzënów do fùl etatu. Mùszi miec nôdzejã, że tak cos ju sã nie zdôrzô i że przed ùczniama stôwają leno szkólny profesjonalno przërëchtowóny.

Równak wiôldżi dzél szkólnëch jãzëka kaszëbsczégò ni mô skùńczonëch studiów w tim czerënkù i robi leno na spòdlim egzaminu i zaswiôdczeniô z KPZ. Jak rzekł Łukôsz Grzãdzëcczi, „wiele razy w taczich leżnoscach dochôdô do kłopòtu. Czë pùscëc taczégò szkólnégò, jaczi mô to w sercu i wëniósł z dodomù, leno ni mô całégò instrumentarium nôùkòwégò, czë wcale nie dac jemù taczégò zaswôdczeniô ò znajomòscë kaszëbsczégò i w jaczis miescowòscë nie bãdze tej nôùczi tegò jãzëka”[13].

c. Mòdła naùczaniô

Minysterstwò Nôrodny Edukacje przëjimô, że jãzëczi mniészëznë karnów etnicznëch są jãzëkama òjczëstima i sã słëchô jich ùczëc taczim spòsobã, jak Pòlôchów jãzëka pòlsczégò.

Nié spòsób nie dostrzec, że z tegò bierze są pôrã kłopòtów. Pò pierszé corôz wiãcy dzecy, czasã nawetka wszëtczé w klase, nie wënôszô z dodomù znajomòscë jãzëka kaszëbsczégò. Pò drëdżé spòsób naùczaniô czãsto je ùprawiony przez to, że dzecë są zapisywóné na nen przedmiot dobrowòlno. Tej mòże zaòbserwòwac nômni dwa mòdła naùczaniô jãzëka kaszëbsczégò. W tim pierszim szkólny w nieùstãplëwi spòsób realizëją spòdlé programòwé flot ùczącë pisaniô, czëtaniô i jinëch biegłosców, a téż nieùdżãto wëmôgają jich znajomòscë ù ùczniów. Jiny nie pòniechiwają realizacje spòdlégò programòwégò, leno wiãcy czasu pòswiãcywają na „empiriczné” zaznajômianié z kaszëbizną, na wanodżi, szpacérë, plestanié. Barżi dbają ò taką fòrmã ùczbów, jakô sã pòkôże dlô ùczniów czekawszô, nie zniechãcy jich do nôùczi, a mòże przëcygnie wiãcy chãtnëch. Òbadwa mòdła sã wëdôwają dobré, chòcô przënôszają përznã jiné skùtczi[14].

---

[12] Pòr. Renata Mistarz, *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej* [w:] „Edukacja Pomorska” nr 64/65 (15/16) – maj-sierpień 2014 r., s. 5.

[13] http://wyborcza.pl/1,91446,15505103,Rosnie_liczba_dzieci_i_mlodziezy_uczacych_sie_jez_.html?disableRedirects=true

Do tegò dochôdô wiele problemów òrganizacyjnëch, jaczé sã bierzą z kòniecznoscë łączeniô karnów ùczniów z rozmajitëch klasów, a téż ùczniów baro jinaczącëch sã rówizną biegłosców jãzëkòwëch.

d. Finansowanié

W pierszich latach naùczanié jãzëka kaszëbsczégò òdbiwało sã abò za dëtczi gminów, abò bëło robioné przez szkólnëch spòłeczno, za darmôka. Dopiérkù òd 1995 rokù zaczãło sã subwencjonowanié naùczaniô jãzëka kaszëbsczégò, do czegò baro sã przëczënił direktór szkòłë na Głodnicë.

Dzysdnia przepisë jasno regùlëją tã sprawã i wprowôdzają trzë lëczbòwé prodżi. Òglowò subwencja, chòcô rozmajitô, je dosc wësokô. Za to kłopòt je z nieprzekazywanim przez òrganë prowadzącé òtrzimóny òd państwa subwencje szkòłóm, jaczé realizëją naùczanié kaszëbsczégò jãzëka. Wiele samòrządów wëzwëskiwô te dëtczi na jiné, rozmajité, nawetka pòzaedukacyjné rzeczë. Jawernota wëzdrzi naprôwdã lëchò. Wiele òrganów prowadzącëch nie przekazywô nawetka pòłowë subwencje do szkòłów. Zazwëczôj ògraniczewają sã òne do òpłaceniô szkólnégò, jaczi ùczi jãzëka kaszëbsczég i przëznaniô jaczichs dëtków, przeważnie mniészich jak 100 zł na ùcznia, na ùatrakcyjnienié tëch ùczbów, to je na warsztatë, wanodżi abò zeńdzenia z lëdowima ùtwórcama.

e. Brak zemkłoscë

Òstatnô niedoskònałosc, jaką nôleżałobë w edukacje kaszëbsczi przemóc, to je brak zemkłoscë ùczbòwników, pòmòcniczich materiałów i wszelejaczich jinëch pòmòców do naùczaniô kaszëbsczégò jãzëka.

Szkólny cezégò jãzëka, np. anielsczégò, wëbiérô ùczbòwnik jaczis wëdôwiznë i mô do ùżëtkù fùl zestôwk materiałów na całi etap edukacyjny, a nawetka na pôrã etapów. Taczi zestôwk skłôdô sã z ùczbòwników, zesziwków z cwiczënkama, materiałów metodicznëch i lopù didakticznëch pòmòców: mùltimediów (aùdio i wideò), planszów, tôblëców, rozmajitëch kartów, colemało materiałów interaktiwnëch, dostãpnëch téż w internece.

Szkólny jãzëka kaszëbsczégò mòże leno ò tim snic. Ni ma jesz żódnégò cyklu ùczbòwników przeznaczonëch do wszëtczich klasów, wzbògaconëch metodiczną òbùdową i zestôwkã pòmòców nôùkòwëch. Wiele materiałów je czësto aùtonomicznëch i nie pòrzeszonëch z jinyma. Wiele inicjatiwów mô charakter wëjimkòwi i nie łączi sã z jinyma.

---

[14] Pòr. Danuta Pioch, *Ùczba kaszëbsczégò – bòkadosc spòsobów i sparłãczoné z tim jiwrë*, [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëk*a, Gduńsk 2008, s. 124.

3. Przegróné

Czë pò dwadzesce piãc latach naùczaniô jãzëka kaszëbsczégò w szkòłach mòże ju wprowadzac pòjãcé tak mòcno òceniającé jak przegrónô? Mie sã zdaje, że w jednym przëpôdkù jo.

Jak pamiãtómë, wprowadzenié jãzëka kaszëbsczégò do szkòłów miało bëc antidotum na zdżiniãcé przekazu midzëpòkòleniowégò w rodzënach. Mëszlã, że wszëscë sã zgòdzą z twierdzenim, że do tegò skùtkù më nie doszlë i ni ma widzec nôdzeje, żebë to sã mògło zmienic.

Nie je tak dlôte, że szkòła nie rozmieje naùczëc jãzëka kaszëbsczégò, abò że robi to lëchò. Wiele dzecy nabiwô w szkòle biegłoscë w jãzëkù kaszëbsczim. Kłopòt je z tim, że pò ùczbach dzecë i młodzëzna tim jãzëkã sã nie pòsłëgiwô. Kaszëbsczi je dlô nich nibë anielsczi, miemiecczi abò francësczi. Szkòłowô młodzëzna nie ùżiwô kaszëbsczégò na przerwach, nie ùżiwô gò pò szkòle, doma, w kòntaktach z rówienikama, nie ùżiwô gò w nowëch mediach. Szkòłowô młodzëzna wnetka wcale nie spòtikô sã z jãzëkã kaszëbsczim pòza szkòłą! Ani w mediach, ani doma, ani na pòdwòrzim, ani w ùrzãdze, wnetka nigdze! Tësące dzecy chòdzą na ùczbë jãzëka kaszëbsczégò, bò òne sã jima widzą, bò są fejné, bò je przëjemno, bò sã dowiadiwają ò cekawëch sprawach, bò ùczą sã gadac jinaczi, bò jeżdżą na wanodżi, na kònkursë, bò mògą cos wëgrac, bò jima czas fejn mijô. Równak skùtkã tëch zajãców wnetka nigdë nie je ùżiwanié jãzëka kaszëbsczégò na co dzéń.

Ò tim problemie prawie nicht nie gôdô głosno, ni ma widzec analizów i bédënków jegò rozrzeszeniô. Òdzywają sã cëché głosë, gôdającé ò naùczanim dwajãzëkòwim, ò òbòwiązkòwim wprowadzenim jãzëka kaszëbsczégò dlô wszëtczich ùczniów, ò czãscziszim brëkòwanim kaszëbsczégò w sytuacjach òficjalnëch, itd. Dopiérze żóden z tëch bédënków nie je bróny pòd ùwôgã na pòwôżno. Ni ma wiedzec, co robic.

Jak pisze dr Nicole Dołowy-Rybińska, jãzëk kaszëbsczi „(...) pòjôwiô sã w żëcym pùblicznym baro rzôdkò, colemało ùżiwóny je przez dzejarzów lokalnëch abò pòlitików na zeńdzeniach z wëbiércama. Kaszëbsczim do niedôwna nie bëło wcale mòżno sã porozmiewac w leżnoscach òficjalnëch”[15].

Czë za taką jawernotã mòżna òbwiniewac szkòłã? Czë to je pò prôwdze przegrónô kaszëbsczi edukacje? Móm smiałosc twierdzëc, że nié. Szkòłë wëpełniwają swòje zadanié dosc dobrze. Przegrelë ti, co sã spòdzéwelë, że szkòła zastąpi strzodowiszcze rodzynné i przejimnie jegò zadanie, że zapełni lukã w realizacje przekazu midzëpòkòleniowégò. Ti, co mielë nôdzejã, że edukacja w szkòle je w sztãdze zascygnąc dżinienié jãzëka kaszëbsczégò w codniowim ùżëtkù. Pòkazywô sã, że nié. Szkòłë ùczą jãzëka kaszëbsczégò, kò nie są w sztãdze nakłonic ùczniów do jegò pòwszédnégò ùżiwaniô. Wedle mie to wëchôdô pòza mòżlëwòtë szkòłów. Nôdzeja na to, że je jinaczi, narobia wiele szkòdë. Starającë sã ò przetrwanié jãzëka kaszëbsczégò, Kaszëbi skùpilë sã na edukacje szkòłowi, a zaniedbelë kaszëbsczé rodzynë i robòtã nad jich swiądą.

---

[15] Nicole Dołowy-Rybińska, *Odwracanie zmiany językowej na Kaszubach*, [w:] „Studia Socjologiczne” 2010, 3 (198), https://www.academia.edu/4388752/Odwracanie_zmiany_j%C4%99zykowej_na_Kaszubach

4. Zakùńczenié

Mijô 25 lat kaszëbsczi edukacje w szkòłach. Smiało mòże rzec, że przez ten czas më mómë przeszłé długą drogã. Drogã wspaniałégò rozwiju. Pòczątczi nie bëłë letczé. Dali kłopòtów nama nie felëje. Kò rozrechùnk tëch lat napełniwô bùchą. Më so delë radã z wiele kłopòtama, temù ni mùszi sã za baro kłopòtac tim, czegò sã nie ùdało ùdostac.

Równak kònieczno mùszi nalezc spòsób na òżëwienié jãzëka kaszëbsczégò w mòwie codniowi, a òsoblëwie ù młodëch pòkòleniów. To ju równak nie je zadanié leno dlô szkòłów.

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Ks. prał. Frãcëszk Grëcza – òjc i promòtor kaszëbsczégò jãzëka w lëturgii Kòscoła

Czej sztanëjemë nad znaczënkã katolëcczégò Kòscoła kòle zachòwaniégò jãzëka i kùlturë kaszëbsczi w XX i XXI wiekù, tej colemało gôdô sã ò pòstacji sw. Jana Pawła II, chtëren – jak jedny ùwôżają – zdzejôł nôwicy dlô ti sprawë[1]. W pòsobnëch pùblikacjach, na spòlëznowëch pòrtalach, dërch je to przëpòminóné. Òstatno, przë leżnoscë fejrowaniô 38. roczëznë welacji na kard. Karola Wòjtiłã jakno papieża, przëbôcził ò tim znóny pisôrz i redaktor Stanisłôw Janka, hénë tak: *Dzewiãc lat pózni Jan Paweł II rzekł w Gdini słowa, co nas zadzëwòwałë i zbùdzëłë: „Drodżi bracyni i sostrë Kaszëbi! Dozerôjta tëch wôrtnotów i ti spôdkòwiznë, jakô stanowi ò waji jawernoce”. To nie je mòżno zrechòwac pòdjimiznów i dzejaniów, co zrodzëłë sã pòd wpłëwã tëch słów, w tim nôwôżniészé: dolmaczënk Swiãtëch Pismión na kaszëbsczi jãzëk. Nawetka lëdze w naszim strzodowiskù, co do chrzescëjaństwa pòdchôdają z daleka, mùszą przëznac, że dzãka Janowi Pawłowi II më szlë do przódkù wiele dali, niżlë më so mòglë dézowac*[2]. I chòc słowa S. Janczi, jak grzim w stół zrëszëłë internetowé nożëce, to równak prôwda ta òkazywô sã mòcniészô niżlë protestë antiklerikałów. Mòże sã docëgac, że pòczim kaszëbizna mdze egzystowa w pùbliczny rëmie, to téż prôwda ò ji promòtorach mdze dërch żëwô.

Słowa Òjca Swiãtégò przëniosłë dzyrskòsc dzejarzóm, dałë natchnienié pisarzóm i ùrëszniłë robòtã dolmaczów[3]. Wnetka sã pòjawiłë dolmaczënczi Biblii na kaszëbsczi jãzëk, wëdóny òstôł mòdlëtewnik, sã ùkôzałë spiéwniczi i jinszé drëczi. W no dzeło wprowôdzaniô kaszëbiznë do lëturgii Kòscoła sã włączëłë dzesątczi spòlëznowëch dzejarzów, òsoblëwie sparłãczonëch z Kaszëbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim. Zaczãłë bëc òdprôwióné msze z kaszëbską lëturgią słowa. Wnetka téż w jednëch placach stałë sã òne cykliczné, na ògle comiesãczné. Pierszim taczim môlã béł kòscół Matczi Bòsczi Różańcowi (tzw. òkrąglak) na gduńsczim Przëmòrzim. Doszło do te za sprawą wnenczasnégò wikarégò ks. Bògùsława Głodowsczégò w rokù 1987, jesz nié pół rokù pò bëcym Òjca Swiãtégò w Gdini. W nôlepiszim czasu (lata 2003–2008) ne cykliczné msze bëłë wnet w trzëdzesce parafiach na Kaszëbach[4]. W òstatnëch latach ta lëczba jidze w dół. Je merkac wërazny regres w ti rëmie.

---

[1] Òb. np. wëpòwiésc prof. Brunona Sënôka, wnenczasnégò przédnika KPZ, w filmie dokùmentalnym „Kaszubi u Ojca Świętego”, real. E. Prëczkòwsczi, Banino 2004. Téż: E. Prëczkòwsczi, *Bòże pòmagôj. Jan Paweł II do Kaszubów*, Banino – Pelplin 2005, s. 118 i 125.

[2] https://www.facebook.com/profile.php?id=100000665020571&fref=ts

[3] I w Gdini, i we Gduńskù Òjc Swiãti dostôł dôrënczi òd Kaszëbów. We Gduńskù dôwôł gò Mariusz Szmëdka. Nôpierwi szedł òn do ks. Grëczë, chtëren mù przëkôzôł gadac do Òjca Swiãtégò pò kaszëbskù, a w dôrënkù dac figùrkã Matczi Bòsczi Swiónowsczi. M. Szmëdka rzekł m.jin.: Ùlubiałi Òjcze Swiãti! Młodzëzna kaszëbskô skłôdô Wóm w darënkù figùrënkã Matczi Bòsczi Swiónowsczi – kaszëbsczi Madonnë, naj kaszëbsczi królewiónczi, żebë Was chrónia i bronia swòją mòdlëtwą ù Bòga [...]. Òjc Swiãti na to òdrzekł: Sianowo – piękne sanktuarium. Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Bòże pòmagôj*...

Równak nim doszło do wërzekniãcô nëch papiesczich słów na Skwerze Kòscuszczi, ju nômni òd cziledzesąt lat bëłë dzejania kòle wprowadzeniô kaszëbiznë do lëturgii. Wëdarzenim, co bëło wãdżelnym kamã w ti sprawie, bëła kòrunacjô Matczi Bòsczi Swiónowsczi na Królewą Kaszëb w Swiónowie. W 2016 r. më fejrowelë złoti jubileùsz negò wëdarzeniô. Persónalno nôwikszé zasłëdżi na tim pòlu sã przënôlégô dac niezłomnémù kaszëbsczémù kapłanowi, ks. prał. Frãcëszkòwi Grëczë. Je òn téż aùtorã pierszi kòscelny piesni „Swiónowskô Panienka”[5] i pierszim kapłanã, chtëren òdprawił mszã z lëturgią słowa w kaszëbsczim jãzëkù[6]. Jakô bëła tej stegna negò zasłużonégò ksãdza, żebë na wiedno sã zapisac w dzejach kaszëbsczi rësznotë?

Frãcëszk Grëcza sã ùrodzył 19 lëstopadnika 1911 r. w Pòmieczińsczi Hëce jakno dwanôsté dzeckò w familii. Òstôł òchrzcony w Swiónowie, 26 lëstopadnika 1911 r. Czwòro dzecy ùmarło jesz przed jegò ùrodzenim. Rósł tej jakno ósmi westrzód dzewiãc rodzeństwa[7]: – *Nas bëło dzewiãc knôpa i jedno dzéwczã. Tej wa mòżeta wiedzec, co to bëła za familiô. A nasz tata, ten béł baro machtny w gòspòdarzenim* – wspòminôł w telewizyjnym programie[8]. Òjc przińdnégò ksãdza, Jan, sã ùrodzył w 1869 rokù w Sëtnie w żukòwsczi parafii. Béł tam rëbôkã, zôs w Pòmieczińsczi Hëce zajimôł sã midzë jinszima handlã[9]. W 1903 rokù ks. Francyszk Òkòniewsczi, tej swiónowsczi probòszcz, òdnotowôł, że je z warkù karczmarzã[10]. Dosc chùtkò dorobił sã na tëli, że béł w sztãdze kùpic karczmã w Gòwidlënie, gdze Grëczowie wëcygnãlë w 1912 rokù[11].

---

[4] Òb.: m.jin.: *Kaszubszczyzna z Kościele* [w:] *Biuletyn Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gdańsk 2012, s. 247–253.

[5] Nen sztëczk pòwstôł zarô pò wòjnie, a mòże nawetka przed wòjną. Kąsk starszô je piesniô Aleksandra Labùdë „Òjcze nasz“ z mùzyką Jana Trepczika, òb.: J. Trepczyk, *Kaszëbskji pjesnjôk*, Rogoźno 1935, s. 24. Je to równak sztëczk ò charakterze religijnym, a nié czësto kòscelnô piesniô.

[6] E. Szczesôk, *Ze strychu do pałacu*, „Dziennik Bałtycki”, 24.10.2014. Téż: *Pro memoria. Józef Ceynowa* (1905–1991), zebrôł i òbrobił J. Bòrzëszkòwsczi, Gduńsk 2005, s. 55, gdze w lësce napisónym w rujanie 1983 r. do pisarza Józefa Cenôwë pòeta Alojzy Nôdżel òdnotowôł: Ks. Grëcza odprawił mszã po kaszëbskù. pòczątkach lëturgii w kaszëbsczim jãzëkù zdrzë téż: E. Prëczkòwsczi, *Kaszubski Kordecki. Życie i twórczość ks. prał. Franciszka Gruczy*, Banino 2008, s. 61; ten téż, *Siła Żukowa*, Żukòwò – Banino 2009, s. 196–202.

[7] *Baptizatorium Liber Parochiae Sianovensis* (1911–1924), AP Sianowo.

[8] Film dokùm. „Kaszëbskô stegna”, real. A. Jabłoński, TVG, emisja 1992.

[9] R. Ciemiński, *Grëcza*, „Pomerania”, 9/1995.

[10] *Baptizatorium Liber Parochiae Sianovensis*…

[11] E. Prëczkòwsczi, *Kaszubski Kordecki*…

Kòrzenie mëmczi, Martë Grëczë z Flësykòwsczich, òd wiedna sparłãczoné bëłë ze Swiónowã. Do Gòwidlëna wëprowadza sã téż mëmka mëmczi, Francëszka, chtërna tam dożëła 95 lat (ji chłop Antoni – stark Frãcëszka – ùmarł w 1909 r. w Pòmieczińsczi Hëce i pòchòwóny je w Swiónowie). To òna – jak pò latach wspòminôł ks. Grëcza: *nas chòranczi ùcza spiewac i baja ò stôrëch czasach, ò Gduńskù, ò Chmielnie, że tam w Òliwie bëlë naji kaszëbsczi królowie, tam jesz są jich grobë... ò panienkach żukòwsczich, co tam je Prësowie wëmòrdowelë i że òne snôżo wësziwałë w kaszëbsczé kwiôtczi kòscelné òrnatë, co jesz do dzysô dnia tam są. Ò Chmielnie, ò jedny królewiónce, co sã zwa Damroka. Ò Garecznicë, że w ti górze spi kaszëbsczé wòjskò, co czedës Kaszëbë zbùdzy. A spiewac rozmia i bòżé, i kòzé piesnie (...). Chòdza téż z Gòwidlëna na òdpùstë do Swiónowa jiże tam sã ùrodza i ùrosła. Bra mie ze sobą i wiele ò Swiónowie i Swiónowsczi Panience pòwiôda, jak to czej sã swiónowsczi kòscół òd grzëmòtu spôlił a figùra Matczi Bòsczi sã ùchòwa i sã nie spôlëła i jã zanioslë do strzépsczégò kòscoła, a Òna wiedno wrôca do Swiónowa i we snie jedny starëszce wiedno przëkôzowa, że mają jeji kòscół zôs wëstawic, bò żlë nié, tej pùdze do Tërecczi a tu zle mdze sã dzejało... Ò jednym, co tu na kòrëtkù sã sënął do Swiónowa na òdpùst, bò béł krãczny i ni mógł na nodżi. A czej béł ju na Młëńskù, ùczuł jak w gromadã zwònilë na wiôldżé nôbòżeństwò i serdeczno zapłakôł, że ju nie zańdze na nôbòżeństwò i westchnął do Nôswiãtszi Panienczi. Nôgle ùczuł mòc w nogach i zerwôł sã ze swòjim kòrëtkã i z czijama pòd pôchą dobiégł do Swiónowa i jesz przëszedł na czas na nôbòżeństwò. Ne czije jesz dłudżi czas wisałë na scanach kòscoła*...[12].

F. Grëcza béł òrãdownikã Swiónowsczi Pani òd nômłodszich lat. Pò spòdleczny szkòle w Gòwidlënie szedł do wejrowsczégò gimnazjum, gdze są pòczątczi jegò kaszëbsczégò dzejaniô. W tim czasu zeszedł sã z Aleksandrã Majkòwsczim, chtëren béł na jednym ze zéńdzeniów zrëchtowónëch przez gimnazjalné karno kaszëbsczé. Pòd wpłëwã tegò zéńdzeniégò òn sã stôł wiôldżim przëstojnikã kaszëbiznë[13].

Pò maturze wstąpił do Dëchòwnégò Seminarium w Pelplënie. Ju na pierszim rokù, przë mòralnym pòpiarcym ks. bpa Kònstantina Dominika, klerik F. Grëcza reaktiwòwôł Kòło Kaszëbòlogów[14]. Stolemny znaczenié i przë reaktiwacji kòła, i jegò dzejanim, miała żëczlëwòta ks. prałata Kadzmierza Biészka, profesora Dëchòwnégò Seminarium w Pelplënie[15]. Ks. Biészk pòmôgôł klerikóm i przë òrganizacyjny robòce, i téż dëtkòwò. Béł wiôldżim miłotnikã kaszëbiznë, baro ùwôżónym przez klerików, w tim Grëczã. Przë dëtkòwim wspiarcym ks. Biészka, kaszëbsczi klericë przëczënilë sã do wëdaniégò *Kaszëbsczégò piesniôka* Jana Trepczika[16], a téż pierszégò dzéla pòwiescë Majkòwszégò *Żëcé i przigòdë Remùsa*. Wëdanié tegò dzeła je zawdzãką przede wszëtczim Stowarë Miłotników Kaszëbiznë „Stanica”, co dzejała w Torniu. Nôpierszą rolã òdegrôł w ti sprawie drëch ks. F. Grëczë, Karol Krefft[17]. Òbaji przënôlégelë do pòkòleniô lëteracczégò Zrzeszińców, tak nazwónégò òd prasowégò òrganu „Zrzesz Kaszëbskô”[18].

---

[12] Wspòmink ks. F. Grëczë: *Mòje kaszëbsczé drożëszcze*, rãkòpismiono je w pòsôdanim aùtora.

[13] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, Gduńsk 1982, s. 194. Téż: R. Cemińsczi, *Grëcza*, „Pomerania”, 9/1995.

[14] Ks. J. Walkùsz, *Rys historyczny Klubu Studentów Kaszubów w Pelplinie*, „Pomerania”, nr 1, 1979, s. 7. Òb. téż: A. K. Hërsz, *Kronika życia i twórczości Aleksandra Majkowskiego*, Banino 2008.

[15] Ks. J. Walkùsz, *Rys historyczny*...; R. Cemińsczi, *Grëcza*, „Pomerania”, 9/1995.

W dniu 4 czerwińca 1939 r. diakón F. Grëcza òdebrôł ksãżewsczé swiãcenia òd ks. bpa Kònstantina Dominika. Primicje sã òdbëłë w Gòwidlënie. Bëlë na nich midzë jinszima kaszëbsczi pisarze i dzejarze: ks. dr Léón Heyka, ks. dr Kadzmiérz Biészk, Jan Rómpsczi, Feliks Marszôłkòwsczi i syn Aleksandra Majkòwsczégò, Mestwin, z chtërnym młodi ksądz béł zdrëszony. Na primicyjnym òbrôzeczkù napisôł òn: *Błogosłavjeństvo Bożé njech na Ce zestąpji ë wostnje na vjedno z Tobą. Amen. Błogosł. Primicijné. Pamjątka svjiceń ksidzewskjich ë primicëjów. Ks. Franc Grucza. Pelplin – Govjidlëno 4/6 czervca 1939 r. Panienko Svjonovskô, mjij naju Kaszëbóv, vjérni lud Svój v łaskavi wopjece!*. W Swiónowie sã òdbëłë sekùndicje ks. F. Grëczë. Pò nich òstôł òn mianowóny wikarim w Lignowach Szlachecczich, a pò miesącu w Piecach kòle Starogardu Gduńsczégò, gdze dosta gò wòjna, aresztowanié i zaszpôrowanié w starogardzczi sôdzë. Przë se wiedno miôł òn primicyjny òbrôzeczk. Z nim òdmôwiôł w Starogardze, i òb czas całi wòjnë, nowenã do MB Swiónowsczi[19]. Zwòlnienié z sôdzë zawdzãcziwôł Swiónowsczi Pani, ò czim gôdôł: *Mògã dzãkòwac, że jô wëszedł cało ze Stutthofù. Czej jô ju béł z niewolë wëszłi, tej moje pierszé kroczi téż bëłë do Swiónowa. Tam jô miôł w nen czas pierszé kôzanié mòje pò wòjnie. Wiedno we mie grało, że jô jem Matce Bòsczi Swiónowsczi winny mòjégò żëcégò. (...) Jô czãsto biwóm w Swiónowie na òdpùstach. Jô tu móm kôzania. Mòje dzeje bëłë baro złączoné z kùltã Swiónowsczi Panienczi. Tak to òstało i jô chcã tą drogą trafic czedës do nieba*[20].

Dëcht przed wëbùchã wòjnë chełmińsczi biskùp kôzôł ùtacëc cëdowną figùrã ze swiónowsczégò kòscoła. Na pòczątkù wòjnë całô pelplińskô kapituła òsta rozstrzélónô, nicht tej nie znôł môlu ji ùkrëcô[21]. Wiôldżi strach wzął tej Kaszëbów pò baro smùtnëch òdpùstach w 1939 r 1940 rokù, czej w môlu cëdowny figùrë stojôł òbrôz z Ji wizerënkã. Wëzdrzało na to, że cëdownô figùra bãdze ùtraconô na wiedno[22]. Ks. F. Grëcza, chtëren w tim czasu béł administratorã w Gòwidlënie, gôdôł: *Drësze Kaszëbi, terô je zle, baro zle, na ten rôz më pewno stracymë na wiedno naszã Cëdowną Panienkã. Jô òbjachôł na kòle całé Kaszëbë, całą zemiã chełmińską i nigdze jem ji nie nalôzł. Ale miéjmë nôdzejã w Bògù*[23].

---

[16] J. Trepczik, *Kaszëbskji pjesnjôk*. Dzél I, Rogoźno Wlk 1935. Piesniôk je debiutancczim dzełã Trepczika, chtërnégò zesłelë do szkólnowsczi robòtë z kaszëbsczégò Miszewa k. Żukòwa do wiôlgòpòlsczégò Rogòzna. Prawie tesknota za rodnyma Kaszëbama sã sta dodôwkòwim pòdskacënkã do pòwstaniô snôżich piesni, znónëch i spiéwónëch pò dzys dzéń.

[17] Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Król Kaszubów. Karol Krefft*, Banino 2016.

[18] Prédnyma dzejarzama Zrzeszińców bëlë: Aleksander Labùda, Jan Trepczik, ks. Frãcëszk Grëcza, Jignasz Szutenbarch, Feliks Marszôłkòwsczi, Jan Rómpsczi, Sztefan Biészk, Karol Krefft i Brunon Richert.

[19] R. Cemińsczi, *Grëcza*, „Pomerania”, 9/1995.

[20] Film dokùmentalny „Kaszëbskô stegna”...

[21] F. Grëcza, *Dzieje cudownej figury Matki Boskiej Świanowskiej w czasie ostatniej wojny*, „Zrzesz Kaszëbskô”, Nr 100/1946.

I tej ks. Grëcza zaczął òdprawiac nowenã narôz w czile sąsednëch parafiach. To bëło w zélnikù 1942 r. Mòdłë ò to, żebë figùra przëszła nazôd bëłë w dzéń i òb noc. W dzewiąti dzéń nowenë nadeszła kôrta z wiadłã, że na banowiszczu w Kartuzach je do òdebraniô paczét. Sã òkôzało, że bëła to skrzënia z cëdowną figùrą. Ji nalézenié wiérny Kaszëbi przëjãlë jakno cud[24]. Na òdpùst Narodzeniô NMP, zwóny Matczi Bòsczi Séwny, w niedzelã pò 8 séwnika, figùra bëła ju na swòjim placu[25].

W Gòwidlënie ks. F. Grëcza wrëgnął w kònspiracyjné dzejanié, jakno nôleżnik „Grifa Pòmòrsczégò". W czerwińcu 1944 r. drëdżi rôz òstôł aresztowóny i wsadzony do Stutthofù. Tam krëjamno òdprôwiôł msze swiãté. Paramentë lëturgiczné miôł dostóné òd ks. bpa Karola Marii Spletta. Szedł w marszu smiercë, z chtërnégò ùdało mù sã ùcec – przë pòmòcë znajemnëch Kaszëbów – w Kczewie kòl Przedkòwa. Pò wëzwòlenim rëgnął do Swiónowa, żebë tam dzãkòwac za cëdowné ùretanié z marszu smiercë.

Pò zakùńczenim II swiatowi wòjnë ks. Grëcza chùtkò sã wprzigł w kaszëbsczé dzejanié. Wszedł w skłôd Kòmitetu Hònorowégò I Kòngresu Kaszëbsczégò, chtëren sã òdbéł 12 i 13 stëcznika 1946 rokù w Wejrowie[26]. W tim czasu ks. F. Grëcza béł wikarim katedralny parafii w Òlëwie. Pò roczny służbie òstôł probòszczã w nowò ùtwòrzony parafii NSPJ w Sopòce, gdze òstôł do kùńca swòjégò żëcégò. Tam béł pòddóny inwigilacji przez Służbã Bezpiekù. Karno Zrzeszińców òbstąpioné bëło bez dzél agentów ò kriptonimach: „Wojciech Kos", „Leszek", „Janusz", „Szybki", „Marynarz", „Kubacki", „Jastrząb", „Wojciech Sudomski", „C.5", etc.[27]. Òstatné dwa bëłë pseùdonimama Bruna Richerta, chtërnégò ks. F. Grëcza darził drëszbą, a chtëren dôł sã złómac na skùtk swòjich włôsnëch problemów[28].

W 1965 r. sã pòjawia mòżnosc ùkòrunowaniô MB Swiónowsczi na Królewą Kaszëb. W no dzeło baro sã włącził sóm òrdinariusz chełmińsczi diecezji, ks. bp Kadzmiérz Józef Kòwalsczi, chtëren wiedzôł ò łaskach doznôwónëch za przëczëną Swiónowsczi Pani tak òd ksãżi, jak i swiecczich òsób, m. ji. òd ks. Stanisława Gronowsczégò, Agùstina Kòwalewsczégò z Kartuz, a òsoblëwie ks. prał. F. Grëczë, chtëren òsoblëwie sã włącził do ny robòtë. Òn baro chcôł, żebë ùroczëzna wëpadła piãkno, a przede wszëtczim, żebë przëbëło jak nôwicy lëdzy[29]. Òsobisce, razã z ks. prał. Józefã Bigùsã, towarził biskùpòwi – kòrunatorowi w nôwôżniészim sztóce nałożeniô kòrunów na głowã Mariji i Dzecątka[30]. Miôł tej 55 lat.

---

[22] F. Grëcza, *Dzieje cudownej...*

[23] E. Prëczkòwsczi, *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016, s. 159.

[24] T. Pulcyn, *Kaszubska Królowa „Trzeźwymi bądźcie…"*, Warszawa nr 1–2, 1991.

[25] E. Prëczkòwsczi, *Swiónowskô nasza Matinkò…*

[26] Zrzesz Kaszëbskô, 22 gromicznik – luty 1992 r, nr 1, s.8 i 9.

[27] AIPN, GD 0027/886 t.1–6.

[28] S. Fòrmella, *Pòmachtóny żëwòt Bruna Richerta*, „Pomerania", nr 10, 2016, s. 28–30.

Je cekawé, że ò kòrunacji nie dô sã nalezc ani wzmiónczi w „Pòmeranii – Biuletinie Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô". Timczasã kaszëbizna pierszi rôz w dzejach tak piãkno zabrzëmia prawie w Swiónowie, na ùroczëznie, jakô miała stolemny znaczenié dlô przińdnotë regionu. Bëła to w nôwikszim stãpieniu zôwdzãka ks. F. Grëczë i jegò drëcha Jana Trepczika. To tej, pòd kùńc ùroczëznë, chùr z Gòwidlëna wëkònôł kòscelną piesniã „Swiónowskô Panienka" ks. F. Grëczë. Zôs Maria Bemke z Wejrowa zarecytowa wiérztã J. Trepczika ò titlu „Kaszëbskô Królewô". Pòtemù pòeta dopisôł nótë do te sztëczka. Dzysdnia je to nôbarżi znónô piesniô na Kaszëbach. Kòrunacyjné sztëczczi stałë sã fùńdamentã kaszëbsczi piesni kòscelny[31].

Historiczny znaczenié miało téż wëstąpienié pòetë J. Trepczika, chtëren pò kaszëbskù dzãkòwôł biskùpóm za akt kòrunacji[32]. Aùtorã negò tekstu béł téż ks. F. Grëcza. Jegò słowa są hewò taczé: *Nôpòczestniészi Ksãże Biskùpie! Jô, jakno jeden ze sënów naszégò kaszëbsczégò lëdu, i jakno chrzcony w Swiónowie, co bëło mòją parafią òd knôpiczich lat, móm dzys szczescé dzãkã złożëc w rãce Waszi Ekscelencji, za wiôldżi akt kòrunacji Matczi Bòsczi Swiónowsczi, naszi Kaszëbsczi Królewi. Nen wiôldżi, redosny a swiãti dzys dzéń, czwiôrti séwnika milenijnégò rokù, wéńdze do dzejów Swiónowa i całi naszi ùmiłowóny kaszëbsczi Tatczëznë. Bóg zapłac Cë, Wami Ekscelencjo, że jesce mionã Òjca Swiãtégò Pawła VI, ùkòrunowelë naszã Swiónowską Panienkã, przez co më jã w tak niebiwałi, ùroczësti, a swiãti spòsób ùtczëlë jakno Królewą wszëtczich Kaszëbów. Kaszëbsczi lud, co òd stalat wiôldżim swòjim sercã przëlgnął z nôwikszą tczą do Swiónowsczi Panienczi, wdzãczny je Swiãtémù Kòscołowi, naszémù Òjcu Swiãtémù i Wama nôtczëwôrtniészi arcëpasturze na tã ùroczëstosc, hewò tu zeszłim. Niech Bògù mdze chwała i Jegò Nôswiãtszi Matce w nym dzysészim kòrunacyjnym òdpùsce Matczi Bòsczi Séwny.*

---

[29] IPN GD 003/43. Agenturalny notérënk z dn. 16 gromicznika 1966 r. spisóny przez ppor. Wł. Sterczewsczégò pò zéńdzenim z TW „Mathias".

[30] Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Swiónowskô nasza Matinkò…*

[31] Òb. *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, przërëchtowôł E. Pryczkowski, Gduńsk 2006. Spiéwnik òbjimô jaż 120 piesni kòscelnëch. Wikszosc z nich pòwsta w latach 1990–2006. Piesnie F. Grëczë i J. Trepczika stanowią klasykã kòscelny piesni kaszëbsczi. Òb. téż: R. Grëcza, *Możliwości wykorzystania pieśni kościelnej w nauce katechezy i jęz. kaszubskiego w oparciu o śpiewnik „Dlô Was Panie"*, [w:] *Kaszubskie teksty i pieśni religijne w edukacji szkolnej, materiały IV Wojewódzkiej Konferencji Nauczycieli Regionalistów*, Żukowo 2007 i téż tam, J. Perszon, *Kaszubska pieśń religijna w edukacji dzieci i młodzieży*.

[32] To wëstąpienié bëło mòcenkò òbgôdiwóné przez aparat władzë (Uroczystości milenijne 1966 r. Sprawozdania Urzędu Spraw Wewnętrznych, Warszawa 1966, s. 40–41), jaczi miôł baro starã, żebë zaniżëc znaczënk ùroczëznë. Władza równak ùzna, że korunacjô bëła nôwôżniészim milenijnym wëdarzenim religijnym Kaszëbów i téż główną ùroczëzną diecezji chełmińsczi. Wëstąpienié Trepczika òpiselë, jakno próbę oprawy zgromadzenia manifestacyjnego (…) akcentujące głębokie przywiązanie ludności kaszubskiej do wiary katolickiej, MB Sianowskiej i przywiązania do kleru. Zob.: C. Òbracht-Prondzyńsczi, *Kaszubi. Między dyskryminacją…*, s. 640.

Swiónowskô Panienkò, Matinkò Bòżô, nasza Kaszëbskô Królewô! Tak jak òd stalat jes błogòsławia naszim starkóm a òjcóm, co ù Ce tu w Swiónowie wëprôszelë so swòjã drogã do Bòga, tak błogòsławië, żegnôj nas, Twój wiérny lud. Żegnôj naszã, lubòtną Kaszëbską Tatczëzna, ji niwë a wòdë, naje chëczë a dobëtk, naszã robòtã a trud. Żegnôj naszã swiãtą kaszëbską mòwã, żegnôj dzecë a młodzëznã, żegnôj nas wszëtczich. Żebë jesmë swiãtim turã starków szlë i przez Twòjã mòdlëtwã i za Twòjim mienim sã doszlë téż do Bòga[33].

Nen tekst pò latach stôł sã perlą religijny lëteraturë kaszëbsczi. Jegò wëjimczi są tej-sej czëtóné na rozmajitëch ùroczëznach. Kùńcowi wëjimk stôł sã dzélëkã anielskòjãzëczny Nowenë do MB Swiónowsczi òdmôwióny na Kanadijsczich Kaszëbach. W kaszëbsczi wersji béł òn òdczëtóny na ùroczëznie intronizacji repliczi figùrë Królewi Kaszëb w Kanadze, w dniu 8 maja 2016 r.[34]. Tim szëkã kaszëbsczi jãzëk, spichóny w czasach kòrunacji do rédżi pòlsczich gwarów[35], zaczął żëc w pòspólnoce Kòscoła, chòc jesz jegò bëtnosc w lëturgii bëła ògrańczonô leno do rzôdczich przëtrôfków głoszeniô kôzaniów. Spòdlecznym pòwòdã béł felënk przënôleżnëch i zacwierdzonëch przez Kòscół dolmaczeniów biblijnëch tekstów. Na to trzeba bëło żdac jesz pòsobnëch wnet dwadzesce lat. Tej rëgnãła robòta nad dolmaczenim knégów Nowégò Testamentu, psalmów i jinszich mòdlëtwów na kaszëbsczi jãzëk[36].

W dniu 8 rujana 1983 r. ks. prał. F. Grëcza òdprawił na Wigòdze, òb czas zéńdzeniégò kaszëbsczich pisarzów, pierszą mszã w dzélu pò kaszëbskù. Samémù dolmacził sztëczczi lekcyjné[37]. Jednym z ùczãstników ti mszë béł Feliks Marszôłkòwsczi, chtëren napisôł: *Ks. Grëcza skaszëbił Mszą sw., przez to wicy zrobił, nigle Mòstnik (cilże „Pontanus" ze swòjim „Małim katechizmã" 1643) i Krofey (ze swòjim „Duchowne piesnie" z 1586) razã. Ks. Grëcza rozdôł Mszą sw. pôrãnôsce òsobóm. Jem czekawi, jak na „próba" z próbë wińdze*[38].

---

[33] E. Prëczkòwsczi, *Swiónowskô nasza Matinkò…*, s. 220.

[34] Òb.: Téż tam, s. 364–365.

[35] W tim czasu swòjistim „aùtoritetã” w òbjimie kaszëbiznë pòdług partijnëch rządców, a téż w wëszëznie ZKP, béł prof. Andrzej Bùkòwsczi, rektor Wëższi Szkòłë Pedagògiczny we Gduńskù w latach 1956–1962. Béł aktiwnym nôleżnikã PZPR i miôł wiôldżi cësk na żëcé kùlturalné gduńszczégò regionu. Wëstãpòwôł jakno ekspert Kòmitetu Wòjewódzczégò PZPR we Gduńskù nôbarżi w òbjimie kaszëbsczich sprôw. Przepichôł pòlonocentriczny widzënk kaszëbsczi problematiczi. Jãzëk kaszëbsczi miôł za gwarã pòlsczégò. Béł dejowim procëmnikã Zrzeszińców, òsoblëwie A. Labùdë, J. Trepczika i F. Grëczë, a to prawie ti trzeji bëlë nôbarżi włączony w kaszëbską òprawã korunacji. Òb. m.jin.: SBPN, Supl. 1, s. 47, Gdańsk 1998 (zéwiszcze „Bukowski”, aùtor: J. Bòrzëszkòwsczi) i artikle A. Bùkòwsczégò drëkòwóné w „Dzienniku Bałtyckim” na zôczątkù lat 80-tëch XX wiekù.

[36] Brzôd tëch prôc sã ùkôzôł w pòstacji: *Kaszëbskô Bjiblëjô. IV Ewanjelje*, dolm. Francyszk Grëcza, Pòznań 1992; *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu*, skaszëbił Eugeniusz Gołąbk, Gduńsk – Pelplin 1993, *Më trzimómë z Bògã. Kaszëbsczé mòdlëtwë i spiéwë*, przełożëlë i przërëchtowelë E. Gołąbk i E. Prëczkòwsczi, Gduńsk 1988; *Knéga Psalmów*, skaszëbił Eugeniusz Gòłąbk, Gdańsk 1999; *Òjcze nasz, Kaszëbsczé spiéwë a mòdlëtwë*, zebr. E. Prëczkòwsczi, Banino – Gdańsk – Pelplin, 2004; Z. Joskòwsczi, *Przez Krziż do Bòga. Kaszëbskô Droga Krziżewô*, Banino 2004; *Ksążeczka do nôbòżéństwa*, przërëchtowôł E. Prëczkòwsczi, Pelplin 2005; *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, przërëchtowôł E. Pryczkowski, Gdańsk 2006; *To je słowò Bòżé. Czëtania mszalné i spiéwë midzëlekcyjné na niedzele i swiãta we wszëtczich cządach lëturgicznëch rokù*, na kaszëbsczi przełożił Eugeniusz Gòłąbk, Gdańsk 2007; *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné*, z greczi na kaszëbsczi przełożił o. Adam Riszard Sykòra OFM, Gduńsk 2010.

[37] E. Szczesôk, *Ze strychu do pałacu*, „Dziennik Bałtycki”, 24.10.2014. Téż: *Pro memoria. Józef Ceynowa* (1905–1991), zebrôł i òbrobił J. Bòrzëszkòwsczi, Gduńsk 2005, s. 55, gdze w lësce napisónym w rujanie 1983 r. do pisarza Józefa Cenôwë pòeta Alojzy Nôdżel napisôł: Ks. Grëcza odprawił mszã po kaszëbskù. Ò zôczątkach lëturgii w jãzëkù kaszëbsczim zdrzë téż: E. Prëczkòwsczi, *Kaszubski Kordecki…*, s. 61; ten téż, *Siła Żukowa*, Żukowo-Banino 2009, s. 196–202.

Rok pózni bëło pòdobno. Na ti mszë bëłë téż ksãża Bògùsłôw Głodowsczi, Jacek Dawidowsczi i Marión Miotk, a téż lëteracë i kaszëbsczi dzejarze[39]. Tej ks. Grëcza béł ju na emeriturze. Mógł sã bez to barżi pòswiãcëc kaszëbsczémù dzejaniémù. Czãsto jezdzył do rozmajitëch parafii òdprawiac msze swiãté, na jaczich głosył kôzania w kaszëbsczim jãzëkù[40]. Te, jak i pòsobné msze pò kaszëbskù, òdprôwióné bëłë colemało przë jaczis ùroczëznie. Wiele razy bëłë to pògrzebë. Ks. Grëcza òdprowôdzôł na wieczny spòczink wikszosc swòjégò rodzeństwa i wszëtczich Zrzeszińców, téż swòjégò drëcha, dra Jana Drzéżdżona[41].

Pò przéńdzenim na emeriturã ks. F. Grëcza zaczął dolmaczenié Ewanieliów na kaszëbsczi jãzëk. Pòdskacył gò do te dolmacz całégò Nowégò Testamentu, Eùgeniusz Gòłąbk, chtëren – jak pòdôwô „Pòmeraniô" – *z fertich przełożenim Ewanielii sw. Łukasza zaszedł na pòczątkù òsmëdzesątëch lat do ksãdza Francyszka Grëczë. Nie wiedzôł tej, że zrëszi ksãdza, dô mù zachãcbã, do spréfòwaniô te samégò*[42]. Òba dolmaczënczi dosc tëli sã różnią. To, że ks. Grëcza znôł pò dzélu przekłôd Gòłąbka, mògło miec znaczenié w dobiéranim słów i zwrotów. Chcôł, żebë jegò dolmaczenié bëło òriginalné, òbjimało jak nôwicy rodnëch kaszëbsczich słów. Chòc mieszkôł wiele lat pòza zwiartą òbéńdą ùżëtkù kaszëbsczégò jãzëka, w jegò chëczach nen jãzëk dërch brzëmiôł, pòd kùńc jegò żëcégò òsoblëwie dzãka młodim z „Tatczëznë"[43].

Pierszé egzemplarze dokazu *Kaszëbskô Biblëjô – Nowi Testament. IV Ewanjelje* sã ùkôzałë dëcht przed II Kaszëbsczim Kòngresã, jaczi sã òdbéł w dniach 12–14 czerwińca 1992 rokù. Zaczął òn sã ùroczëstą mszą w òliwsczi katédrze pòd prédnictwã biskùpów pòmòrsczich diecezji. Lekcjã i mòdlëtwë wiérnëch czëtelë pò kaszëbskù przënôleżnicë sztudérsczégò karna „Pòmòraniô", zôs ewanieliã òdczëtôł ks. Grëcza[44], chtëren zarô pò mszë rozdôwôł pierszé egzemplarze biskùpóm, co bëłë na ùroczëznie.

---

[38] *Feliks Marszałkowski…*, s. 278.

[39] Zob.: Wspòminczi ks. B. Głodowsczégò, w jaczich napisôł: Tam to, w parafii Wygoda w kaplicy w domu parafialnym (organistówce), gdzie proboszczem był ks. Stanisław Gackowski, w październiku 1984 roku, odprawialiśmy Mszę św. z kaszubską liturgią słowa, razem z ks. Prałatem Franciszkiem, on pewnie już wcześniej.

[40] Trzeba równak nadczidnąc, że pierszé kôzania całowno pò kaszëbskù ks. Grëcza głosył ju òb czas wòjnë, w rodnym Gòwidlënie. Pò wëzwòlenim głosył kaszëbsczé kôzania w Swiónowie i Wigòdze.

[41] Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Kaszubski Kordecki…*

[42] R. Cemińsczi, *Dwaj*.... s. 7.

[43] Skłôd redakcji stanowilë: Pioter Dzekanowsczi, Jarosłôw Ellwart, Wòjcech Etmańsczi, Artur Jabłońsczi, Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Mariusz Szmëdka i Dariusz Szëmikòwsczi.

[44] S. Janke, *W poczuciu odpowiedzialności*, „Pomerania", nr 7/8 1992, s. 3. Zôs w niedzelã, w slédny dzéń kòngresu, mszã swiãtą w kòscele sw. Bartłomieja òdprawił i kôzanié wëgłosył ks. Grëcza w asysce ksãżi: ks. dr. Jana Walkùsza, ks. dr. Jana Perszona, ks. prał. Henrika Cërzóna i ks. Krësztofa Niedałtowsczégò.

Pòtemù wësłôł téż egzemplarze do wiele znajemnëch na całim swiece. Jeden z nich trafił téż do *United Bible Societies* w Wiôldżi Brëtanii. Dolmacz baro téż sóm sã miôł ò to, żebë Pismiono doszło do Òjca Swiãtégò. To sã ùdało za pòstrzédnictwã młodégò ksãdza – Kaszëbë, Mirosława Adamczika, co tej sztudérowôł w Watikanie, a dzys je arcëbiskùpã na placówce w Africe[45].

Ks. Grëcza wnetka ùmarł, w dniu 23 łżëkwiata 1993 r. Òstôł pòchòwóny na parafialnym smãtôrzu w Sopòce. Pò czile latach jegò grób òstôł przeniosłi dëcht bliskò kòscoła, a przëkòscelny plac nazwóny òstôł jegò mionã. W piãtnôstą roczëznã smiercë ùkôza sã biografiô negò wiôldżégò kapłana ò titlu *Kaszubski Kordecki. Życie i twórczość ks. prał. Franciszka Gruczy*.

19 lëstopadnika 2016 r. minãła 105 roczëzna jegò ùrodzeniô. Tegò dnia, z inicjatiwë redaktorów „Tatczëznë”, Eùgeniusza Prëczkòwsczégò i Mariusza Szmëdczi, w swiónowsczim sanktuarium Królewi Kaszëb zawisła tôfla pòswiãconô nemù zasłużonémù ksãdzu i wiôldżémù Kaszëbie. Tekst na ni je w rodny mòwie. Wëzdrzi òn tak: *Na pamiãc pisarza i dolmacza Ewanielii na kaszëbsczi jãzëk Ks. prał. Francyszka Grëczë (1911–1993) Sëna ti parafii i wiôldżégò tczëcela Królewi Kaszëb, Zrzeszińca w 105. roczëznã ùrodzeniô, 19.11.2016 r. – Wdzãczny Kaszëbi, „Tatczëzna”.* Ùroczëzna bëła sparłãczonô z I Kòngresã Młodëch Kaszëbów.

---

[45] Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Kaszubski Kordecki…*

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Młodô kaszëbskô inteligencjô w zòrganizowónym dzejanim dlô kaszëbiznë

Zòrganizowónô kaszëbskô rësznota do ne czasu jesz nie bëła tématã pògłãbionëch badérowaniów. Chòc warô òna ju bez sto piãcdzesąt lat, to równak ni ma jesz żódnégò kómpendium, cobë wëwidniwało no dzejanié i dokazë. Jedurnym, jak do ne czasu, ksążkòwim dzełã je wëdónô przez klerików z Wëższégò Seminarium Dëchòwnégò w Pelplënie ksążka ò titlu *Më trzimómë z Bògã. Księga jubileuszowa – 100 lat Klubu Studentów Kaszubów w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie 1908–2008*[1]. Wôżnô je téż broszura wëdónô w 2012 r. przë leżnoscë 50-lecégò Klubù Sztudérów „Pòmòraniô", a w ni – òkróm wiele statisticznëch lëczbów – baro wôrtné są wspòminczi ùszłëch prédników karna[2].

Pòczątków młodzëznowi rësznotë kaszëbsczi mùszimë szëkac w dzejanim wiôldżégò dzejôrza i pisarza kaszëbsczégò Jana Karnowsczégò, sztudérë seminarium pelplińsczégò, chtëren béł rozprzeniosłi słowarzã prof. Sztefana Ramùłta[3]. Ju w gòdnikù 1907 r. òn wëgłosył na òglowim zéńdzenim klerików referat „Przebiég i wëniczi badérowaniów nad kaszëbsczim jãzëkã". Zéńdzenia te bëłë w òbjimie samòpòùczënowi rësznotë nôrodno-pòlsczi klerików, jakô mòcenkò sã rozwija tej w Pelplënie[4]. Wnetka Karnowsczi so ùdbôł założëc apartną sekcjã nazwóną Kòłã Kaszëbòlogów. Bëło to w czerwińcu 1908 r. Nen datum je zôczątkã kaszëbsczégò karna klericczégò, chtërno – z dosc wiôldżima przerwama – fùnkcjonëje do dzys[5].

W nym karnie swòje kaszëbscé dzejanié zaczinôł téż jinszi wiôldżi pisôrz – Młodokaszëba, klerik Léón Heyka. Robòta òsoblëwie szła na diskùsjowëch zéńdzeniach, na jaczich referatë głosëlë klericë. Òb dwa lata dzejaniégò wëbrzmiało jich bez 20.

---

[1] *Më trzimómë z Bògã. Księga jubileuszowa – 100 lat Klubu Studentów Kaszubów w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie 1908-2008*, red. Ks. A. Nadolny, Pelplin 2008.

[2] *Klub Studencki Pomorania. Organizacja młodych, wokół której powstaje legenda 1962–2012*, red. W. Dejk, K. Główczewskô, M. Jelińskô, P. Kòwalewsczi, M. Pek, A. Prëczkòwskô, K. Serkòwskô, T. Slowi, P. Szmëdka, Gdużsk 2012.

[3] S. Ramùłt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Kraków 1893.

[4] C. Òbracht-Prondzyńsczi, *Jan Karnowski 1886–1939. Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gduńsk 1999, s. 64n.

[5] Òb.: J. Karnowski, *Moja droga kaszubska*, Gduńsk 1981.

Karnowsczégò do czësta zòchlëła kaszëbskô deja, tej na Jastrë 1910 r., za zgòdą biskùpa, òdeszedł òn z seminarium, żebë dali sztudérowac kaszëbòlogiã na swiecczich ùczebniach. Równak dlô karna béł to kùńc dzejaniégò, ò czim zdecydowôł wnet sóm regens seminarium i rzekł to nastãpnikòwi Karnowsczégò, przińdnémù ksãdzu Bòlesławòwi Piechòwsczémù[6]. Zawiészoné kòło òdnowiło dzejanié dopiérze przed wëbùchã II swiatowi wòjnë dzãka klerikòwi Frãcowi Grëczë, pòtemù wiôldżémù ksãdzowi, znónémù z òdprôwianiô pierszich mszów z kaszëbską lëturgią słowa i dolmaczeniô sztërzech Ewanielii na kaszëbsczi jãzëk[7].

Jan Kôrnowsczi, nazéwóny tej-sej sëmienim kaszëbsczi rësznotë, béł jednym z nôpierszich dzejarzi pòkòlenia regionalëstów zwónëch Młodokaszëbama, jaczich przédnikã béł Aleksander Majkòwsczi. Zôs ks. Frãc Grëcza przënôlégôł do drëdżi generacji dzejarzi nazwónëch Zrzeszińcama òd swòjégò prasowégò òrganu ò titlu „Zrzesz Kaszëbskô”. Przédnikama òrganizacji bëlë Aleksander Labùda[8] i Jón Trepczik[9], prôwdzëwi ùtwórcë òrganizacji ò pòzwie Zrzeszenié Regionalné Kaszëbów, co pòwsta 18 zélnika 1929 r. w Kartuzach. Jak pierszi, tak i drëdżi dobrze bëlë znóny Karolowi Krefftowi, co sã ùrodzył 15 czerwińca 1907 r. w Zôwòrach kòl Chmielna. Krefft béł rówienikã J. Trepczika, z chtërnym gò parłãczëła drëszba. Przédnikã ZRK òstôł Majkòwsczi, jegò zastãpcą Labùda, Trepczik sekretérą, zôs Krefft, co w tim czasu béł pò drëdżim rokù wëdzélu prawa Warszawsczégò Ùniwersytetu, béł westrzód ji nôleżników załóżców. To prawie jemù przënôlégô sã miono òjca młodi rësznotë kaszëbsczi inteligencji.

Òd zôczątkù sztudiów ù K. Kreffta merkac bëło jegò wiôldżé zaczekawienié rozwijã kaszëbsczi deji w akademicczi rësznoce. Trzimôł łączbã z wiôldżima lëdzama regionu. W Warszawie K. Krefft ùznôł, że profesorowie bëlë drëszny Kaszëbóm i rôd słëchelë zwãczny mòwë kaszëbsczi. Tej-sej gôdôł téż z nima w cëzëch mòwach. Sami warszawiôcë równak bëlë lëchò nastawiony do Kaszëbów. Rôz K. Krefft òprowôdzôł pò kaszëbskù wanogã z Pùcka. Czej béł kòl jedny ze sztaturów, pòdeszedł do nie starszi chłop i rzekł: „W Warszawie gôdô sã leno pò pòlskù”[10]. To gò zgòrzëło tak, że Karol – procëmkù pierwòsznym zamësłóm jidzeniô na pariską Sorbònã – ùdbôł so òstac na ùniwersytece w Warszawie. Baro chcôł wëkazac, że Kaszëbi są zdatnyma i równoprawnyma – a gwësno wiele razy lepszima – pòlsczima patriotama. Krefft napisôł ò tim incydence w lësce do dra Aleksandra Majkòwsczégò, chtëren òdpisôł, że rôd bë sã zeszedł ze sztudérama, żebë òbgadac ùdbë ùtwòrzeniô sztudérsczi òrganizacji.

---

[6] Téż tam. Òb. téż J. Karnowski, *Moja droga kaszubska* (fragment,) „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego”, Nr 1, R II, Gduńsk 1965, s. 25–31.

[7] Zob.: E. Prëczkòwsczi, *Kaszubski Kordecki. Życie i twórczaość ks. prał. Franciszka Gruczy*, Banino 2008.

[8] Aleksander Labùda sã ùrodzył 9 zélnika 1902 rokù w Mirochòwie. Skùńcził Seminarium dlô Szkólnëch w Kòscérznie, gdze sã zeszedł z młodokaszëbą ks. dr. L. Heyką. Pò zéńdzenim z doktorã A. Majkòwsczi òb lato 1925 rokù ùdbôł sã wprzic w robòtã dlô Kaszëb i kaszëbiznë. W 1929 r., razã z Janã Trepczikã, założił Zrzeszenié Regionalné Kaszëbów. Béł przédnikã trzecégò pòkòleniô kaszëbsczich regionalëstów – Zrzeszińców, co wëdôwelë czãdnik „Zrzesz Kaszëbskô”. Je nôbëlniészim felietónistą kaszëbsczim. Swòje felietónë pòdpisywôł pseùdonimã „Gùczów Mack”. W 1992 rokù sã ùkôzałë wszëtczé razã pòd pòspólnym titlã *Guczów Mack gôdô*. Je téż aùtorã *Zasad pisowni kaszubskiej* i słowarzów kaszëbsczich, a téż czile lëteracczich ksążków, w tim zbiérkù *Kaszëbsczim jesmë lëdã*. Ùmarł 24 rujana 1981 rokù. Spòcziwô w Strzépczu. Pò smiercë sã ùkôzałë pòsobné jegò dokazë: *Ewanielskô spiéwa* (3 dzéle), *Z czasów Swiãtopôłka Bëlnégò*, *Bògòwie i dëchë naj przodków* i *Òstatny sąd w Mirchòwie*.

[9] Jón Trepczyk sã ùrodzył 22 rujana 1907 rokù w Strëszi Bùdze kòl Mirochòwa. W 1926 r. skùńcził Seminarium dlô Szkólnëch w Kòscérznie i trafił do robòtë w Kartuzach. Pòd cëskã Majkòwsczégò i Labùdë zajął sã kaszëbizną. Jakno pòeta zadebiutowôł w 1930 rokù w gdińsczi „Chëczë kaszëbsczi”, pòtemù sã złącził z „Grifã Kaszëbsczim” i „Zrzeszą Kaszëbską”. Pò wòjnie robił jakno szkólny w Wejrowie. Je aùtorã dzesãc ksążków, w tim *Kaszëbsczégò piesniôka*, *Lecë chòrankò* – zbiérkù piesni z nótama, *Odecknienié* – tomù 86 wiérztów i tomikù wiérztków dlô dzecy *Ukłôdk dlô dzôtk*. Dzełã żëcégò je dwatomòwi *Słownik polsko-kaszubski* z kòl 60 tësącama zéwiszczów. Ùmarł 3 séwnika 1989 rokù. Spòcziwô w Wejrowie.

W midzëwòjnowim XX-lecym baro pòpùlarną fòrmą zòrganizowóny sztudérsczi rësznotë bëłë kòrpòracje. Miałë òne dosc mòcny cësk na sztôłtowanié sã spòlëznowégò żëcégò sztudérów. Nawlékałë do tradicji wielnëch kòrpòracji pòlsczich, co dzejałë òb czas zôbòrów, òsoblëwie na terenie prësczégò zôbòru, jaczé tam dôwałë Pòlôchóm pòczëcé òpiarcégò w zdrëszënie. Pierszô kòrpòracjô pòwsta w 1815 r. na ùniwersytece w Jenie w Miemcach. Chùtkò sã pòjôwiałë pòsobné. Sóm A. Majkòwsczi, òb czas sztudiów, béł téż nôleżnikã pòlsczich towarzëstwów akademicczich, jaczé dzejałë w Berlënie a Grifii, zôs òb czas sztudiów w Mnichòwie sóm założił w 1902 r. pòlscczé towarzëstwò akademików „Vistula”, co szérzwiło deje zblëżoné do pózniészich kòrpòracji, jaczé dzejałë w II Rzeczpòspòliti[11].

Pierszô òrganizacjô młodzëznë, co brzątwia sztudérów z Pòmòrzégò pòwsta ju w 1919 r. na Pòznańsczim Ùniwersytece. Z ni sã wëklëła w 1921 r. kòrpòracjô „Baltia”, co kładła cësk – zgódno ze swòją pòzwą – na szérzwienié dejów mòrsczich. Dopiérze pòsobnô kòrpòracjô ò pòzwie „Pòmeraniô”, założonô przez karno sétmë pòznańsczich sztudérów z Pòmòrzégò 2 gòdnika 1923 r., wiele barżi dulczëła nad sprawama sparłãczonyma z regionã Pòmòrzégò i jegò łączbą z òdrodzoną Rzeczpòspòlitą[12]. Westrzód nôleżników ti kòrpòracji bëło wiele Kaszëbów. Pierszim przédnikã béł Damazy Gracz, ùszłi pòmòrsczi filomata. Miała téż hònornëch nôleżników, w nich bëlë ju znóny tej dzejarze młodokaszëbsczi A Majkòwsczi i J. Karnowsczi[13]. „Pòmeraniô” wnetka bëła jedną z nôwikszich pòznańsczich kòrpòracji. Bëła téż jedną z nôstarszich i nôwielniészich w kraju kòrpòracji chrzescëjańsczich.

Westrzód założców „Pòmeranii” bëlë midzë jinszima Wiktór Jagalsczi ze Sławòszëna pòd Pùckã, przédnik kòrpòracji na przełómanim lat 1926/27. Razã z nim zakłôdôł nã òrganizacjã Jan Krefft z Kòsobùd kòl Brus, absolwent ùniwersytetu z 1925 i przédnik z lat 1924/25. Je wiedzec, że K. Krefft trzimôł z nima, a téż jinszima nôleżnikama „Pòmeranii”, łączbã. Dzejanié pòznańsczi kòrpòracji bëło jednym z przëczinków rozpòczãcô szlachòwny rësznotë w Warszawie. Jesz wikszą mòtiwacjã przënôszało to, że wiele warszawiôków miało Kaszëbów za Miemców, nad czim K. Krefft sã jiscył. To béł jeden z wôżnëch przëczinków, dlô jaczich ùdbôł so załóżëc kaszëbską òrganizacjã sztudérską. Swój plan zjiscył na pierszim roku sztudiów w 1927 rokù, przez założenié kòrpòracji „Cassubia”, chtërny òstôł pierszim przédnikã. Nowô òrganizacjô nawléka do ksążëcy ùszłotë Kaszëb, chtërną K. Krefft béł ùrzekłi do kùńca swòjégò żëcégò.

---

[10] E. Prëczkòwsczi, *Karol Krefft. Europejski samotnik*, „Czas Żukowa”, nr 17, stëcznik 2003 r.

[11] Zob.: J. Bòrzëszkòwsczi, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gduńsk – – Wejrowò 2002, s. 121.

[12] D. Pater, P. Tomaszewsczi, *Od morza jesteśmy... Świadomość pomorska w myśli i działalności akademickiego ruchu korporacyjnego w Polsce w czasach II Rzeczypospolitej*, Toruń 2006, ss. 19–20.

[13] Zob.: http://www.archiwumkorporacyjne.pl/index.php/muzeum-korporacyjne/poznan/k-pomerania/

Na samim zôczątkù òrganizacjô natknã sã równak na problemë. Direktor departamentu Minysterstwa Wëznaniów, Religii i Pùblicznégò Òswieceniô nie chcôł dopùscëc do ji rejestracji. Ùwôżôł, że na warszawsczi ùczebni kaszëbsczi akcent nie je nót. Dopiérze pòmògło wspiarcé znónégò prof. Ignacégò Koschembahr-Łiskòwsczégò, ùszłégò rektora Warszawsczégò Ùniwersytetu, co pòchòdzył z Żelëchòwa pòd Gduńskã, a chtëren w 1884 rokù ùkùńcził z wëprzédnienim gimnazjum w Chònicach[14]. Nowô kòrpòracjô mia charakter òrganizacji apòliticzny, midzëùczbòwniany, samòsztôłceniowi, samòpòmòcowi i towarzësko-propagandowi[15]. Miała sã – na mòdło pòznańsczi „Pòmeranii” – za chrzescëjańską kòrpòracjã i przënôléga do Zjednónëch Pòlsczich Akademicczich Kòrpòracji Chrzescëjańsczich.

Pòdług slédnégò przédnika kòrpòracji, Antoniégò Skwiercza[16], chtëren ji pòczątczi pamiãtôł z pòwiôdôków starszich drëchów, nigdë nie bëło żódnégò wątpieniô co do zasłëgów K. Kreffta – nôpierszégò inspiratora i ùtwórcë kòrpòracji[17]. Westrzód pierszich nôleżników òrganizacji bëlë téż: Bruno Nowicczi (zdżinął w pòwstanim warszawsczim), Jón Biélawa z Nowégò Pòdlesa pòd Kòscérzną, Jerzi Chróstowsczi, Alfónks Grajewsczi z Lubawë, Róman Swietlik ze Starogardu, Walãti Rosyńsczi, Tomôsz Perczińsczi. W pòsobnëch latach do òrganizacji przëstąpilë m.jin.: Pioter Rolbiecczi z Chònic, Tadeùsz Czitkòwsczi, Bernat Kùla, Léón Póhnke, Abdón Strëszôk, Stanisłôw Tollëk, ks. Róman Wisniewsczi, Bernat Nuszkòwsczi, Frãcëszk

---

[14] A. Grzãdzëcczi, *Zapomniana „Cassubia”*, „Nasz Tygodnik Kartuzy”, nr 6, 1.02.1992.

[15] J. Bòrzëszkòwsczi, *Aleksander Majkowski (1876-1938). Biografia historyczna*, Gdańsk – Wejherowo 2002, s. 608.

[16] Antoni Skwiercz sã ùr. 24 łżëkwiata 1917 r. w Pôłchòwie pòd Pùckã. Sztudia w Warszawie zaczął w II pòłowie lat 30-tëch. Przédnikã „Cassubii” òstôł na zymkù 1939 rokù. Bëło to rezultatã jegò aktiwnoscë w dzejanim kòrpòracji. Na zéńdzenim 30 stëcznika 1939 rokù – jesz jakno kòmiliton (nôleznik kòrpòracji) – wëgłosył nôpierszi referat pt. „Rozwój gospodarczy Kaszub”, jaczi wzbùdzył fest kôrbiónkã. Na zachòwóny rôczbie na doroczny zjôzd w Kartuzach, chtëren sã òdbéł 16 lëpińca 1939 rokù, są nôzwëska przédnika Pòlsczi Kòrpòracji Akademicczi „Cassubia” w Warszawie, Antoniégò Skwiercza i przédnika Karna Filëstrów, Karola Kreffta. A. Skwiercz pò wòjnie związôł sã z Gdinią. Ùmarł 9 gòdnika 2003 r. Spòcziwô na kòmùnalnym smãtôrzu w Kòsôkòwie.

[17] W swòjich wspòminkach pòdôwô òn: Kaszëba, Karol Krefft (absolwent Pòlsczégò Gimnazjum Macerzë Szkòłowi we Gduńskù – sztudéra prawa Ùniwersytetu Warszawsczégò) béł nôwôżniészim inicjatorã i òrganizatorã ti pòdjimiznë. Òb.: Wspòminczi Antoniégò Skwiercza, maszinopismiono w pòsôdanim aùtora.

Wróblewsczi z Gdini, Róman Kòssôk-Główczewsczi[18]. W swòjich zamësłach kòrpòracjô przëjãła charakter òrganizacji regionalny i apòliticzny procëmkù do wikszoscë jinszich kòrpòracjów w kraju. Spòdlowé zasadë dzejaniégò to; a) K. „Cassubia" bëła òrganizacją midzëùczebnianą na terenie Warszawë i brzątwia chłopską młodzëznã sztudérską z pòmòrsczégò regionu; b) Władzã òrganizacji trzimôł zarząd, co sã skłôdôł z przédnika, sekretérë i skarbnika wëbiérónëch przez rińców w krëjamnym welowanim. Nad ùdbama dzejaniégò dulczôł Zarząd. Przëjimôł nowëch kandidatów na nôleżników, zwónëch germkama i nasztelowiwôł dlô nich òpiekùnów z karna rińców, to je stałëch nôleżników. Rituał pasowaniô germka na rińcã trzimôł przédnik „Cassubii". Dëtkòwé pòspòdlé dzejaniégò stanowiłë skłôdczi nôleżników i subsydia dotëgòwóné przez sympatików[19].

Nôpierszą zgrôwą w dzejanim kòrpòracji bëło *rozkòscérzenié szeroczi znajemnotë kaszëbskò-pòmòrsczégò regionu i dozéranié jegò kùlturë, sztôłtowanié pòstawów òbëwatelsczich w zgòdze z etosã Pòmòrzanów i rozszérzwianié deji mòrsczi gòspòdarczi w dëchù zéwiszcza „Gdiniô naszim òknã na swiat"*[20]. Wôżnô bëła téż wszechbëtnô pòmòc dlô nôleżników òb czas sztudiów i pò jich skùńczenim, a wmikanié fòrmów bëlnégò wëchòwaniô w òpiarcym ò mòralno-eticzné zasadë[21]. Jakno bùtnowé znaczi kòrpòrancë przëjãlë czôpkã-kòrpòrantkã, zwóną téż deklã, ò farwie mòrza z czôrno-żôłtim rańtã i złotim naszëcym na spódkù w sztôłce sztërzech splotłëch dragów. Ùżiwelë téż szléfë ò trzech spòdlowëch farwach: niebiesczi, złoti i czôrny i sztaturkòwą òdznakã, to je cyrkel noszony w klapie wãpsa i splotłi z pierszich słów: *Vivat, crescat, floreat, K' Cassubia* (Cassubia niech żëje, wzrôstô, kwitnie!), a téż pòznakã czôrnégò pòmòrsczégò grifa na złotim pòlu[22]. W sedzbie kòrpòracji béł zachtny emblemat Grifa Pòmòrsczégò. Òrganizacjô miała òkrãgłi sztãpel z nôpisã w òtokù: *Akademicka Korporacja Cassubia w Warszawie*[23]. Mia téż swój himn z tekstã Jana Triznë i mùzyką Mieczisława Kònarzewsczégò[24].

Slédny przedwòjnowi przédnik tak wspòminôł te sztótë: *Z piersza w ti òrganizacji bëlë Pòmòrzôcë i Kaszëbi. Jak tëch òstatnëch bëło corôz wicy, tej Pòmòrzôcë òdchôdelë. Przed wëbùchã II swiatowi wòjnë nôleżników bëło kòl 50. Òkróm kòrpòracji dzejało téż Kòło Pòmòrzanów w Warszawie. Przënôlégałë do nie òsoblëwie sztudérëjącé dzéwczãta. Cassubia bëła leno dlô chłopów. Ti tam téż mòglë nôleżec do tegò karna. Na przëkłôd Bernat Kùla béł naszim nôleżnikã, ale téż przédnikã Kòła*

---

[18] *Wspòminczi Antoniégò Skwiercza*, maszinopismiono w pòsôdanim aùtora. Òb.: téż: E. Kamińsczi, Kaszëbsczé młodzëznowé karna, „Pomerania", nr 9/2002, s. 31. Téż: A. Grzãdzëczi, *Zapomniana „Cassubia"*, „Nasz Tygodnik Kartuzy", nr 6, 1.02.1992.

[19] *Wspòminczi Antoniégò Skwiercza*, maszinopismiono w pòsôdanim aùtora.

[20] Téż tam. Òb. téż: J. Bòrzëszkòwsczi, *Aleksander Majkowski (1876–1938)…*, dz. cyt, s. 608.

[21] Kôrbiónka z Antonim Skwierczã przeprowadzonô przez Eùgeniusza Prëczkòwsczégò i Lucynã Réter dnia 1.04.2000, zarejestrowónô na magnétny kasécе.

[22] E. Kamińsczi, *Kaszëbsczé młodzëznowé karna*, „Pomerania", nr 9/2002, s. 31.

[23] J. Bòrzëszkòwsczi, *Aleksander Majkowski…*, dz. cyt., s. 611.

[24] A. Grzãdzëczi, *Zapomniana „Cassubia"*, „Nasz Tygodnik Kartuzy", nr 6, 7.02.1992. Do ne czasu jesz nen himn nie je nalazłi.

Pòmòrzanów. Bióro kòrpòracji bëło przë szasëje Zélnika – włôscëcelką ny kamińcë bëła grafina Òlszanowskô. Tam béł téż magazyn, w jaczim bëłë przechòwiwóné papiórë naszi òrganizacji. Przez wòjnowé dzejania òne mést wszëtczé òstałë zniszczoné. W kòrpòracji òbrzészkòwi béł regùlamin (ni móm równak jegò tekstu). Bëłë w nim m.jin. òkresloné kriteria, jaczé decydowałë ò przëjãcym nowëch nôleżników. Prédnik kòrpòracji dostôwôł na swòjã prosbã z sekretariatu lëstã sztudérów z I rokù. Kaszëbów sã szukało pò nôzwëskach i môlu zamieszkaniô. Całé prezydium sztanowało nad tim, chto òd kògò je. Wëbróné òsobë, co chcałë przëstąpic do naszi òrganizacji, bëłë przez rok kandidatama, a tej zdôwałë egzam pòdług wëmògów regùlaminu. Jak béł dobrze zdóny, a wszëtcë colemało gò zdôwelë, tej wchôdôł òn w rédżi starszëznë i kòżdi dostôwôł wiadła na témat òbjimù swòji robòtë, pòtemù bëłë slëbinë. Më mielë swój himn, pózni stanicã. Zéńdzenia bëłë rôz na miesąc, tej kòżdi nôleżnik dostôwôł spis zadaniów do zrobieniô. Wszëtczé zéńdzenia bëłë protoklowóné[25].

Kòrpòracyjné zéńdzenia, na jaczich wiedno głoszoné bëłë referatë, bëłë dodôwkòwą niwizną ùczbë sztudérów. Rëchtowałë jich do spòlëznowi robòtë w terenie. Pòwôżnô dejowô i ùczebnô robòta w sparłãczenim z gùtorzenim, co dôwôł redosc i wiodro dëcha, wëapartniwa „Cassubiã”. Zbliża jã do filomacczich i filarecczich rësznotów, chtërnëch dewizą bëło: Òjczëzna, ùczba i cnota[26]. W ùdbach załóżcë òrganizacji chòdzëło téż w wiôldżim dzélu ò wëdwigniãcé statusu kaszëbsczégò jãzëka. To przesłanié towarzëło mù przez całé żëcé.

Wnetka „Cassubia” sta sã nôrësznieszą pòmòrską kòrpòracją w Warszawie. Aùtorzë mònografii pòlsczich kòrpòracji sztudérów z Pòmòrzégò piszą, że w trzëdzestëch latach jaż do wòjnë, bëła òna nômòcniészim òstrzódkã mëslów i dzejaniégò Pòmòrzanów na warszawsczich ùczebniach. Ji nôleżnicë zdominowelë dëcht czësto spòlëznowé żëcé sztudérów z Pòmòrzégò, przejãlë w swòje rãce wszëtczé wôżniészé akademicczé institucje regionalné Pòmòrzégò w stolëcë[27].

Dejowim òpiekùnã kòrpòracji béł dr Aleksander Majkòwsczi, ju tej znóny jakno wiôldżi dzejôrz i pisôrz kaszëbsczi. K. Krefft trzimôł z nim bliską łączbã jesz z czasu ùczbë w Gimnazjum Macerzë Szkòłowi we Gduńskù. Miôł do niegò wiôldżi szacënk[28]. Téż A. Majkòwsczi wenérowôł K. Kreffta, co wiémë chòcbë z żëczbów dlô nie pisónëch w zachòwónym lësce do E. Jonasa[29]. Do wiele brzadów kòrpòracji mòżemë rechòwac midzë jinszima òbrobienié wëjimków *Historii Kaszëbów* A. Majkòwsczégò. Nen dokôz baro wpłënął na K. Krefftã[30]. Machtny spòlëznowi znaczenié miało wëdôwanié „Biuletinu Pòmòrsczégò”. Nen czãdnik wëchôdôł prôwdac pòd patronatã Stowarë Przëjacół Pòmòrzégò, równak redakcyjny drżéń stanowilë kòrpòrancë „Cassubii”. Naczelnym redaktorã béł Alfónks Kòtowsczi[31]. Pismiono dërno sã òpòwiôdało za pòspólnym bùdowanim mòcny pòlsczi òjczëznë, przë tim akcentowało kaszëbską jawernotã, jakno wôżną wôrtnotã w dzele parłãcznotë państwa. Ju samò to bùdzëło ùprocëmnienié jinszich kòrpòracjów „Baltii” i „Masovii”, związónëch z Nôrodnym Stronnictwã, co w swòjim òrganie ò titlu „Słowò Pòmòrsczé” próbòwałë pòdważac programòwi czerënk „Cassubii”.

---

[25] Kôrbiónka z Antonim Skwierczã przeprowadzonô przez Eùgeniusza Prëczkòwsczégò i Lucynã Réter dnia 1.04.2000, zarejestrowónô na magnétny kasécé.

[26] Z życia K! „Cassubia” w W-ie, „Biuletyn Pomorski”, nr 3 z 1 strëmiannika 1939.

[27] D. Pater, P. Tomaszewsczi, *Od morza jesteśmy... Świadomość pomorska w myśli i działalności akademickiego ruchu korporacyjnego w Polsce w czasach II Rzeczypospolitej*, Toruń 2006, s. 39.

[28] W jednym z zachòwónëch lëstów K. Krefft napisôł do A. Majkòwsczégò: *Warszawa 10/II.28 r. Tczëwôrtny Wasto Doktorze! Baro przeprôszóm, że dopiérkù dzys chcã Wami dzãkã dac za łaszczëwą òdpòwiésc. Dzãkùjã w miono mòjich, zaczekawionëch sprawą kòrpòracji, drëchów za żëczlëwi i drëszny tón lëstu. Z fòrmalnëch przëczënów më jesz òstateczno nie wzãlë òbsądu. Pò drëdżé je nót sã bëlno zastanowic nad tim, żebë czasã dëcht nie òsmiészëc sami pòzwë. Skòrno równak cos slédnégò sã wësztramùje, tej z nôwikszą chãcą jô Tczëwôrtnémù Wasce ò tim dóm wiadło. W doparłãcznikù jô przesélóm w miono akademików Pòmòrzanów rôczbã na „czôrną kawã”. Z wësoczim ùwôżanim, Karol Krefft.* AMPiMKP, Lëstë do A. Majkòwsczégò, k. 261–262.

Wiôldżim zdarzenim w żëcym kòrpòracji bëła gòscëna czilenôscepersónowégò karna Kaszëbów w Warszawie w dniach òd 2 do 5 maja 1932 r. Przédnikòwôł mù A. Majkòwsczi. Karno bëło – wecmanim z przedstôwcama jinszich regionów wnenczasny Pòlsczi – na jëbleùszowi ùroczëznie Pòlsczégò Towarzëstwa Krajoznôwczégò. Pò zéńdzenim z prezydentã RP Ignacym Mòscëcczim na Królewsczim Zómkù Kaszëbi bëlë gòscama sztudérów w jizbie zéńdzeniów „Cassubii”. Tej sztudéróm przédnikòwôł Róman Kòssôk-Główczewsczi. Kòrpòrancë wanożëlë téż z gòscama pò stolëcë. Wiôldżé zaczekawienié wszãdze wzbùdzywałë kaszëbsczé ruchna zrobioné pòdług mòdła Francëszczi Majkòwsczi, sostrë Aleksandra, co téż bëła w kaszëbsczim karnie[32].

Kòrpòrancë wprzëglë sã téż w rëchtowanié bëtnoscë wiele wikszégò karna Kaszëbów, bò bez piãcsetpersónowégò, jaczémù przédnikòwôł wejrowsczi bùrméster Tédór Bòlduan. W wikszoscë bëlë to kaszëbsczi rëbôcë. Zeszlë sã òni z naczelnym wòdzã, marszôłkã Edwardã Ridz-Smigłim i nadelë mù titel Hònornégò Òbëwatela Wejrowa[33]. Dwadniowim wëdarzenióm sparłãczonym z fejrowanim roczëznë òdzwëskaniô samòstójnoscë 10 i 11 lëstopadnika 1937 r., towarzëłë pòkôzczi kaszëbsczich tuńców regionalnëch, co òżëwiłë ùrmë warszawiôków. Zôs w Wiôldżim Téatrze bëła wëstawionô òpera Feliksa Nowòwiejsczégò „Legenda Bôłtu”, na jaką przërôczëlë Kaszëbów. Kòrpòrancë z „Cassubii” przërëchtowelë wieczórnicã, na chtërny wnet całé akademicczé strzodowiskò Warszawë mògło pòznac snôżotã kaszëbsczich spiéwów a tuńców[34].

---

[29] F. Marszôłkòwsczi, *Listy do Przyjaciół; „Domòwina” – „Mòje doma”* [w]: *Pro memoria Feliks Marszałkowski (1911–1987)*, zebrôł i òbrobił J. Bòrzëszkòwsczi, Gduńsk 2007, s. 574.

[30] Córka Majkòwsczégò Damroka Majkòwskô pisa w lësce do F. Marszôłkòwsczégò: *Jô tam merkóm, że òn je baro rozprzëniosłi „Historią Kaszëbów” òjca, bò to co gôdô, czãsto je wëjãté z ti ksążczi*. Zdrzë: *Pro memoria Feliks Marszałkowski (1911–1987)*, zebrał i opracował Józef Borzyszkowski, Gdańsk 2007, s. 401.

[31] D. Pater, P. Tomaszewsczi, *Od morza jesteśmy…*, dz. cyt., s. 42.

[32] Al. Fonek [Aleks Cerocczi], *Kaszubi w Warszawie z okazji uroczystości jubileuszowych Polskiego Tow. Krajoznawczego*, „Gryf Kaszubski”, nr 10, lëpińc 1932.

[33] T. Bòlduan, *Nie dali się złamać*, Gduńsk 1996, s. 73.

[34] B. Nuszkòwsczi, *Wycieczka kaszubska w Warszawie*, „Teka Pomorska”, R. 2, nr 4, 1937, s. 125.

Pò skùńczenim sztudiów kòrpòrancë dali òstôwelë nôleżnikama „Cassubii". Zwelë jich filëstrama. Òd 1933 r. zaczãło sã rëchtowanié w Kartuzach corocznëch zjazdów kòrpòrantów. Pierszi béł w dniach 22-24 łżëkwiata tegò rokù. Prawie na nim sã zarzeszëło karno filëstrów. Przédnikã téż òstôł K. Krefft[35], chtëren béł nim, z przerwama pòtrzébnyma na bëcé na wòjskòwëch szkòleniach, jaż do wòjnë. Sã ùdało ùstalëc kòle 50 nôzwësków nôleżników kòrpòracji. Je wiedzec, że lëczba na stanowi leno dzél nôleżnikòwsczégò stónu[36]. Do barżi zawòłónëch lëdzy, co sã wpiselë w dzeje kaszëbsczi rësznotë – òkróm K. Kreffta – przënôlégają: Aleksander Arendt[37], Robert Kómkòwsczi[38], Bernat Kùla[39], Alfónks Cerocczi[40], Abdón Strëszôk[41], Antoni Skwiercz. Wiele nôleżników, òsoblëwie w pierszim cządze, ùdostôł sóm K. Krefft. Tak bëło chòcbë w przëtrôfkù Marii Kòprowsczi, sztudérczi prawa ÙW, czile lat młodszi absolwentczi Gimnazjum Macerzë Szkòłowi. Z przédnikã „Cassubii" trzima drëszną łączbã jesz wiele lat pò wòjnie. Czile razy òdwiedzëła gò nawetka w jegò pózniészi samòtni za rzéką Redënią[42].

---

[35] A. Fonek, *Pierwszy zjazd Akademickiej Korporacji „Cassubia" w Kartuzach*.

[36] http://www.archiwumkorporacyjne.pl/index.php/muzeum-korporacyjne/warszawa/k-cassubia/

[37] Aleksander Arendt sã ùrodzył 6 gòdnika 1912 r. w Bãdargòwie. W 1934 r. skùńcził Gimnazjum w Wejrowie. Òd 1935 r. sztudérowôł prawò na Warszawsczim Ùniwersytece. Béł przédnikã Kòła Akademików Kaszëbów w Kartuzach i przédnikã Stowarë Przëjacół Pòmòrzégò w Warszawie 1935–1938, a téż nôleżnikã „Cassubii". Òb czas wòjnë béł nôleżnikã „Grifa Pòmòrsczégò", m.jin. wnëkóny do Stutthofù. Po wòjnie robił w rządowi administracji, béł m.jin. kòmendantã krézowim Milicji Òbëwatelsczi w Kartuzach, wicestarostą gduńsczégò krézu i starostą kòscérsczim (1947–48). W 1956 r. béł jednym z załóżców i pierszim przédnikã Kaszëbsczégò Zrzeszeniégò. Wespółrobił z Ùrzãdã Bezpieczi. Òdznaczony m.jin. Krziżã Òficérsczim OOP, Krziżã Partizancczim, medalama kaszëbsczima. Ùmarł 1 stëcznika 2002 r. Spòcziwô w Kartuzach.

[38] Robert Kómkowsczi sã ùrodzył 6 czerwińca 1913 rokù w Ceszenim, gmina Chmielno. W jegò dzectwie familiô przecygnã do Banina. Gimnazjum skùńcził w Wejrowie. W latach 1937–1938 pòd pseùdonimã Er-Ka drëkòwôł w „Zrzeszë Kaszëbsczi" zebróné przez se kaszëbsczé lëdowé spiéwë. W 1939 rokù skùńcził prawò na Warszawsczim Ùniwersytece. Przez krótczi czas béł przédnikã „Cassubii". Òb czas wòjnë béł sôdzewim òficérsczégò òflagù Wolenberg II C. Pò wòjnie béł sekretérą Towarzëstwa Przëjacół Kaszëbsczégò Mùzeùm w Kartuzach. Pò Rujanie 1956 rokù béł nôleżnikã załóżcą Kaszëbsczégò Zrzeszeniô, a téż aktiwnym dzejarzã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Do kùńca lat 80-tëch béł sekretérą ti òrganizacji, jednym z reżisérów bùdowë òrganizacyjny sztrukturë Zrzeszeniégò i jegò programù. Ùmarł 2 czerwińca 2006 rokù w wiekù 93 lat w Sopòce, gdze je pòchòwóny.

[39] Bernat Kùla sã ùrodzył 15 séwnika 1908 r. w Slëwicach k. Tuchòlë. Sztudérowôł prawò na Warszawsczim Ùniwersytece. Béł nôleżnikã „Cassubii" i przédnikã Akademicczégò Kòła Pòmòrzanów. W 1937 r. zainicjowôł pòwstanié Stowarë Przëjacół Pòmòrzégò. W 1956 r. béł nôleżnikã załóżcą Kaszëbsczégò Zrzeszeniô. Béł bliskò sparłãczony z A. Arendtã. Wespółtwòrził z nim w 1983 r. Związk Przëjacół Pòmòrzégò. Ùmarł 2 séwnika 2001 r. we Gduńskù. Òb. SBPN. Suplement III, s. 131–133.

[40] Alfónks Cerocczi (pseùd. Al-Fonek) sã ùrodzył w Stôri Hëce k. Swiónowa w 1906 r. Skùńcził prawò na Warszawsczim Ùniwersytece. Robił w pòlsczi ambasadze we Włochach. Béł pùblicëstą i dzejarzã kaszëbsczim, nôleżnikã Zrzeszeniô Regionalnégò Kaszëbów. Je aùtorã rozprawë „Czy Kaszubi są Polakami?". Ùmarł w kòncentracyjnym lagrze w Dachaù w maju 1943 r.

[41] Abdón Strëszôk sã ùrodzył 30 gòdnika 1908 w Domôtowie k. Pùcka. Béł absolwentã Wëdzélu Weterinarijnégò Warszawsczégò Ùniwersytetu. Doktorat zdobéł w 1935 r., òd 1948 béł profesorã, a òd 1958 profesorã zwëczajnym Szkòłë Główny Gòspòdarstwa Wiejsczégò w Warszawie, òd 1960 – jakno pierszi tiralc – nôleżnik kòrespòndent PAN, òd 1969 nôleżnik jawerny, doktór honoris causa Wëższi Szkòłë Weterinarijny w Hanowerze 1963, aktiwny nôleżnik Kòmitetu Rozwiju Gòspòdarczégò Kaszëbsczi Zemi, wespółzałóżca Kaszëbsczégò Zrzeszeniô, wëprzédniony titlã Honornégò Nôleżnika Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, òdznaczony m.jin. Krziżã Kòmandorsczim z Gwiôzdą i Krziżã Òficérsczim Òrderu Òdrodë Pòlsczi. Ùmarł 27 lëstopadnika 1995 r. w Warszawie.

Doróbk kòrpòracji na warszawsczi ùczebni i ji znaczenié dlô kaszëbsczégò strzodowiska Pòmòrzégò dobrze òceniwô jeden z ji nôleżników, Bernat Nuszkewicz, co w roczëznã ji pòwstaniô napisôł: *Założonô 10 lat temù, w swòjim karnie zebra nôwôrtniészi dzélëk pòmòrsczi, chtëren sã sczerowôł za ùczbą do ùczebnëch ògniszczów Warszawë. Wëkùwającë swòjã samòstójną dejową mëslã, wspiartą bògatą tradicją kaszëbsczi kùlturë i dzysdniowima spòlëznowima założeniama, dzysô zajãła przënôleżny sobie plac w Akademicczi Raczpòspòliti. (...)*[43].

W dniach 25 i 26 lëpińca 1937 r. (10. roczëzna) òdbéł sã w Kartuzach zjôzd czinnëch kòrpòrantów i filëstrów „Cassubii”. Na zjezdze bëlë téż przedstôwcë pòmòrsczégò wòjewòdë, dëchòwiéństwa, Institutu Bôłtëcczégò, Kòmisariatu rządu w Gdini i kaszëbsczi rësznotë z dr. A. Majkòwsczim na przódkù. Prédnikã karna béł tej sztudéra weterinarii Klémãs Kùca. Zôs na szefa filëstrów wëbrelë tam Stanisława Tollëka z Gdini, a B. Nuszkòwsczi z Warszawë òstôł jegò zastãpnikã. Nôwôżniészim pùnktã kartësczégò zjazdu béł kòmers w zalë Centralnégò Hòtelu. Bëłë na nim dogôdóné stegnë, jaczima miała w nowim dzesãclecym jic młodô i snôżo sã rozwijającô kòrpòracjô. Jedną z nôpierszich zgrôwów bëło rozszérzwienié òrganizacyjny bazë, żebë na gdińsczim zapleczim sã stac pòzytiwnym òstrzódkã młodi kaszëbsczi inteligencji[44].

W tim czasu K. Krefft – jakno ju rôdca prawny pòmòrsczégò wòjewòdë – baro sã pòswiãcywôł sprawie wëdaniégò dzeła A. Majkòwsczégò *Żëcé i przigòdë Remùsa*. Dali béł baro rëszny w żëcym swòjich drëchów. W dniu 3 lëpińca 1938 r., w Kartuzach bëło pòswiãcenié stanicë „Cassubii”. Tej to prawie òn – jakno nôpierszi sprôwca, pò dzélu téż fùndatór – wrãcził gò na rãce nowégò prédnika Kadzmierza Wittke[45]. Westrzód kmòtrów stanicë béł prôcodôwca K. Kreffta, pòmòrsczi wòjewòda, Władisłôw Raczkewicz – pózniészi prezydent Pòlsczi na wënëkù, nôrodny dzejôrz Tomôsz Rogala z Wiela[46], dr Frãcëszk Krãcczi, a téż jedna z sostrów K. Kreffta, Anna. Na pòspólnym gòzdzu widnieje nôzwëskò Helenë Wdzãkòńsczi. Westrzód fùndatorów bëlë téż: Wincãt Łącczi – krajowi starosta pòmòrsczi, kòrpòracjô „Pòmerania” z Pòznania, Miesczi Zarząd Kartuz, Kartësczi Kréz, Stowôra Przëjacół Pòmòrzégò, Stowôra Miłotników Kaszëbiznë „Stanica” z Tornia i Gdini, Agùstin Kąkòl z Nadolégò, Òttomar Ptôch z Wëczkòwa, Emil Lnisczi z Kartuz i sztërnôsce filëstrów załóżców[47]. Letkò je zmerkac, że wikszosc pòdmiotów i priwatnëch òsobów nalazła sã w tim karnie z inicjatiwë K. Kreffta. Òsoblëwie to sã tikô jegò szwagra Ò. Ptôcha, drëchów filëstrów i torunsczich a kartësczich institucji. Ùroczëznie towarził wëstôwk zbiérków A. Majkòwsczégò i tradicyjny kòmers kòrpòrantów, na jaczim wëkłôd trzimôł Bernat Kùla. Bëłë téż przemòwë delegatów z jinszich sztudérsczich kòrpòracjów[48].

---

[42] G. Danielewicz, *W kręgu Polonii gdańskiej*, Gdańsk 1996, ss. 204 i 210.

[43] B. Nuszkowsczi, *Akademicy pomorscy w Warszawie*, „Teka Pomorska”, R. 2, Nr 3, 1937, ss. 91 i 92.

[44] Téż tam.

[45] Kadzmiérz Wittke sã ùrodzył 4 strëmiannika 1913 w Pòbłocym w wejrowsczim krézu, w zemiańsczi familii, jakno syn Antoniégò i Pelagii z d. Zakrzewskô, brat Sztefana (nôleżnik kòrpòracji „Pòmerania” w Pòznaniu), absolwent Gimnazjum w Wejrowie, sztudéra i absolwent ekònomii SGH. W òbronny wòjnie 1939 r. béł dowódcą plutonu w 2 Pùłkù Szwòleżerów Roczitniańsczich. Walcził w Bitwie nad Bzurą, trafił do niemiecczi niewòlë w òflagach 1939-45. Pò wòjnie robił do 1960 r. w Minysterstwie Handlu Zagrańcznégò w Warszawie, a tej w Dzale Hańdlu Zagrańcznégò w Centromòrze we Gdùńskù. Pò przéńdzenim na emeriturã 30 czerwińca 1978 r. przecygnął do Starogardu Gdùńsczégò, gdze òstôł zasłużonym òbëwatelã. Tam je pòchòwóny. Ùmarł 18 séwnika 2006 r. Òb.: J. Kòstka, *Ród Wittke*, Kòszalëno 1995, s. 10.

[46] Tomôsz Rogala (1860-1951) béł wiôldżim dzejarzã pòchòdzącym z Wiela k. Kòscérznë, nôleżnikã delegacji pòmòrsczi do Wersalu. Zwóny béł kaszëbsczim królã. Téż jegò brat Wincenty (1871–1958) béł dzejarzã patrioticznym i kùlturalnym, zwónym „kaszëbsczim Sabałą”. Òb.: SBPN, red. Z. Nowak, T. 4, ss. 76–78.

Trzëfarwną stanicã ùznelë za arcëdokôz kaszëbsczégò lëdowégò kùńsztu[49]. Nimò kaszëbsczégò Grifa je na ni zéwiszcze „Fortiter et constanter” (dzyrskò a kònsekwentno)[50].Ùroczësto jã pòswiãcył ks. prał. Frãcëszk Jank z Tornia, zôs kôzanié wëgłosył wëdelegòwóny przez biskùpa K. Dominika, chtëren z piersza miôł bëc sóm na zjezdze, ks. dr Kadzmiérz Bieszk z Pelplëna. Stanicã zrobiła znónô mésterka wësziwkù Bronisława Wrëcza z Wejrowa[51]. Artistka pòchòdzëła ze Stãżëcë. Bëła stipendistką Towarzëstwa Pòpiéraniô Lëdowégò Przemësłu w Torniu, a pòtemù instruktorką wësziwkù w rozmajitëch môlach Pòmòrzégò. Pòd kùńc lat 30. XX wiekù bëła szkólną w Szkòle dlô Głëchòniemëch w Wejrowie, chòc robiła colemało wësziwczi wdzydzczi szkòłë. Taczé mòtiwë są téż na stanicë „Cassubii”[52]. B. Wrëcza bëła bratónką pierszégò pòmòrsczégò kapelana z armii gen. Józefa Hallera, ks. płk. Józefa Wrëczë. Òsta białką wiôldżégò kaszëbsczégò żłobiarza Tédora Plińsczégò (1907-1951)[53]. Pò wòjnie sparłãcza sã z Kòscérzną, gdze ùmarła w 1995 r.

Antoni Skwiercz tak wspòminô ùroczëznã wrãczeniô stanicë: *Starą karna filëstrów, z Karolã Krefftã na przódkù, w dniu 3 lëpińca 1938 r., na corocznym zjezdze kòrpòracji w Kartuzach bëło pòswiãcenié stanicë K'Cassubia. Na ti ùroczëznie bëło wiele nôleżników kòrpòracji, przedstôwcë rządców i dëchòwiéństwa i szeroczé karno dzejarzi kaszëbsczich i spòlëznë. Ùroczëzna bëła w nastroju pòwôżnym*

---

[47] Wspòminczi Antoniégò Skwiercza, maszinopismiono w pòsôdanim aùtora.

[48] B. Nuszkòwsczi, *Zjazd młodzieży pomorskiej w Kartuzach*, „Teka Pomorska”, R. 3, Nr 4, 1938, s. 143.

[49] Z.K., *Kronika*, „Biuletyn Pomorski”, nr 1 z 25 gòdnika 1938 – 1 stëcznika 1939.

[50] Antoni Grzãdzëczczi, *Zapomniana „Cassubia”*, „Nasz Tygodnik Kartuzy”, nr 6 z 7 gromicznika 1992r.

[51] *Zjazd pomorskiej młodzieży akademickiej*, „Klëka”, R. 2, nr 12, 1 VII 1938.

[52] Nôstarszô szkòła, wdzydzkô, sã znankùje bògatim wzornictwã rozparcelowónym òsoblëwie we westrzódkù wësziwkù. Wiôldżé i bògaté kòmpòzycje są baro farwné, z przewôgą niebiesczégò, czerwònégò, zelonégò, czôrnégò i żôłtégò. Dofùlowùją je pastelowé farwë. Teòdora Gùlgòwskô wëchòwa wiele wësziwôrków, ji ùczenczi jesz wicy. Bronisława Plińskô z Wiela, chtërna założa w Kòscérznie òstrzódk wësziwkù, wëùczëła w tim kùńszce jaż 450 dzéwczãt.

[53] *SBPN*, red. Z. Nowak, T. 3, Gduńsk 1997, s. 442. Aùtor òsobisce znôł artistkã i gôdôł z nią. W bezpòstrzédny gôdce sã dowiedzôł, że to òna robiła stanicã „Cassubii”. W programie TVG „Rodnô Zemia” sã ùkôzôł repòrtôż ò ti sprawie.

i patrioticznym, òsoblëwie dlô kaszëbsczi spòlëznë bëła dëcht redosnô, bò piãknô stanica z nôpisã K.Cassubia i pòmòrsczim grifã stanowiła równoczasno ò ji pòdmiotowòscë – wzãlë jã jakno «swòjã». Pòdług spòlëznë stanica sã sta aktã nobilitacji, bò przez całé lata dlô kaszëbsczi młodzëznë sztudia na strzédnëch szkòłach, a òsoblëwie wëższich, bëłë prakticzno nieòsągalné, przez to bëła òna wëzbëtô mòżnoscë wespółbëcô w aktiwnym żëcym spòlëznowim. Pòd tą stanicą zbrząpwia sã pierszô generacjô kaszëbsczi młodi inteligencji.[54].

Na zjezdze bëłë delegacje, np. „Pòmeranii" z Pòznania, reprezentacjô kòrpòracji pòlsczich z Wòlnégò Miasta Gduńska, dzejarze „Stanicë" i wiele jinszich. Wszëtkò to rozpòmiónowało sã téż w Warszawie, gdze 4 gòdnika 1938 r. bëła ùroczëstô mszô, a pò ni zéńdzenié filëstrów, na jaczim zôs prédnik Kòła Filëstrów K. Krefft symbòliczno przekôzôł stanicã prédnikòwi kòrpòracji, K. Wittke. Ten zôs przësygł z miono kòrpòracji stojec na strażë tczë i dejologii „Cassubii", pòtemù dôł jã stanicowémù pòcztowi[55].

Nadanié stanicë òżëwiło dzejanié ò kaszëbsczim charakterze. Górã trzimelë rodny Kaszëbi, jak pòsobny prédnikòwie: Róman Kòssôk-Główczewsczi z Brus, K. Wittke z Pòbłocégò kòl Wejrowa, czë A. Skwiercz z Pôłchòwa kòle Pùcka. Wëgłôszóné bëłë przemòwë i referatë na rozmajité tématë sparłãczoné z Kaszëbama i Pòmòrzim. Przikładowò 11 łżëkwiata 1939 rokù – jak czëtómë na zachòwóny rôczbie – bëła w kartësczim „Kaszëbsczim Dwòrze" wiadłowô kònferencjô pòswiãconô òbgôdaniémù tejczasnëch zadaniów i pòtrzebów kaszëbsczi rësznotë w òbjimie pismieniznë, zdobnictwa, turisticzi, letnictwa i lëdowégò przemësłu. Òkróm pòdpisu K. Kreffta są na ni téż pòdpisënczi Frãcëszka Szroedra, Aleksandra Labùdë, Małgòrzatë Cylkòwsczi, Józefa Kòlczi, Léòna Póhnczi, Frãcëszka Trédra, Aleksandra Arendta i Bòlesława Torlińsczégò[56]. Jaż do wòjnë bëłë téż tuńcowé rëmsze i turisticzno-krajoznôwczé wanodżi[57].

Slédny zjôzd kòrpòrantów béł w lëpińcu 1939 r. w Kartuzach. Wszëtcë bëlë ju baro kòmùdny, bò merkelë, że nadchôdô wòjna. Dzél filëstrów ni mògł ju przëjachac, bò szedł òstri zacyg do armii. Corôz barżi òdczëwac sã dało brzëdczé dzejania Miemców, co mieszkelë na Pòmòrzim. Nicht równak nie mëslôł, że ùcemiãga, jakô nadcyga, mdze tak strasznô i że tëli jesz przëtomnëch na kartësczim zjezdze kòrpòrantów òddô wnet żëcé za òjczëznã[58].

Pò wòjnie bëło ùznóné, że stanica zadżinã. Jaczis sztërk kòmùnyscë jã szukelë, żebë zamazac wszelejaczé szpùrë dzejaniégò kaszëbsczich sztudérów. Dopiérze w 1993 rokù sã òkôzało, że przechòwôł jã slédny prédnik kòrpòracji, Antoni Skwiercz. W dniu 23 łżëkwiata tegò rokù przekôzôł jã – za pòstrzédnictwã wnenczasnégò przédnika Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô Stanisława Pestczi – na rãce sztudérë Pòlitechniczi Gduńsczi, Eùgeniusza Prëczkòwsczégò, przédnika klubù „Pòmòraniô” w latach 1991–92[59]. W stanicowim pòczce bëlë jesz kąsk starszi ùszłi pòmòrańcë: Krësztof Barembruch i Tomôsz Szimańsczi. Dzejało sã to òb czas òtemkniãcô Kaszëbsczégò Dodómù we Gduńskù, w jaczim stanica òd te czasu je do dzysdnia. W dniu 6 gòdnika 2003 r. towarzëła òna młodzëznie z gminë Żukòwò na załóżcowim zéńdzenim Karna Młodzëznë Kaszëbsczi, jaczé przëjãło historiczną pòzwã „Cassubia”. Przédnikama bëlë nôpierwi Magdalena Bisewskô, a tej Renata Pùpôcz[60]. Pò sztërzech latach dzejaniô aktiwnosc karna ùsta. Jegò reaktiwacjô nastąpiła w dniu 17 séwnika 2016 r. Przédnikã òstôł Robert Grótha. Karno je nôpierszim òrganizatorã I Kòngresu Młodëch Kaszëbów. Pòdług regùlaminu nôwôżniészé dzejanié klubù brzątwi sã kòle parłãczeniô młodzëznë z terenu gminë Żukòwò i jinszich kaszëbsczich gmin wkół sprôw związónëch z wszelejaczim rozwijã tegò terenu i spòlëznë w nim mieszkający. W pismionach, co szłë do drëchów, nôleżnicë „Cassubii” napiselë: *Jesmë ti dbë, że Kòngres bãdze miôł wiôldżi znaczenié w sztôłtowanim przińdnëch szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka, ksãżi, artistów, dzénnikarzów, dzejarzi kùlturë. Gwësno pòdsztrichnie rolã młodëch w całim kaszëbsczim regionie i wëznaczi prioritetë w przińdnym dzejanim*[61].

---

[54] *Kôrbiónka z Antonim Skwierczã...*

[55] Z.K., *Kronika*, „Biuletyn Pomorski", nr 1 z 25 gòdnika 1938 – 1 stëcznika 1939.

[56] Òb.: zbiorë MPiMKP w Wejrowie.

[57] *Zjazd korporacji „Cassubia"*, „Gazeta Kartuska" z 15 zélnika 1936 r.

[58] *Wspòminczi Antoniégò Skwiercza*, maszinopismiono w pòsôdanim aùtora.

Dzysdniowô „Cassubia” nawlékô dëcht prosto do dejów głoszonëch bez K. Kreffta, chtëren je pòchòwóny na żukòwsczim smãtôrzu, a òd 2002 rokù je téż patronã jednégò z żukòwsczich rondów. Równoczasno bierze z dokazów klubów pòwstałëch pò II swiatowi wòjnie, òsoblëwie „Pòmòranii”. Wikszosc przedwòjnowëch dzejarzów przeżëła wòjnã, w tim téż K. Kreftt. Natëchstopach wzãlë sã òni za wskrzeszenié kaszëbsczi rësznotë. Na zôczątkù 1946 r. zrëchtowelë w Wejrowie I Kòngres Kaszëbsczi. Bëlë to przede wszëtczim dzejarze z karna Zrzeszińców, w tim téż K. Krefft. Mielë tej kòle sztërdzescë lat, to znaczi, że bëlë jesz dërch młodi, fùl chwatu do kaszëbsczégò dzejaniô. Równak kòmùnysticznô machina nabiéra tej mòcë i chùtkò roznëka nôdzeje kaszëbsczich dzejarzów, a ùcãła jima wszedné mòżnoscë do kaszëbsczi robòtë. Nôdzeje znowa kąsk òdżëłë òb czas pòrujanowi zeldżi w gòdnikù 1956 r., czej doszło do założeniô Kaszëbsczégò Zrzeszeniô, òd 1964 r. Kaszëbskò-Pòmòrsczégò. W tim czasu chùtkò sã òbjawiła rësznota młodëch dzejarzów. Jednym z nich béł Wòjcech Czedrowsczi, ùtwórca karna „Òrmùzd”, ò jaczégò krótczim dzejanim wiele nie wiémë. We wspòminkù ò W. Czedrowsczim, Kadzmiérz Òstrowsczi z Chònic pòdôwô taczé hewò wiadła: *13 rujana 1963 r., w niedzélné przedpòłnié, w Mùzyczny Szkòle we Wrzeszczu òdbëła sã kònferencjô, jakô mia ùrësznic młodzëznã zbrzątwioną w Kaszëbsczim Zrzeszenim. Nôpierszim referentã béł Wòjcech*

---

[59] Takô bëła wòlô A. Skwiercza, z chtërnym E. Prëczkòwsczi trzimôł ju rëchli czãstą i drëszną łączbã. Midzë jinszima z inicjatiwë E. Prëczkòwsczégò sã ùkôzałë w programie TV Gduńsk „Rodnô Zemia” repòrtaże ò kòrpòracji „Cassubia” z ùdzélã A. Skwiercza w dniach 21.02.1993 r. i 19.10.1997 r.

[60] E. Prëczkòwsczi, *Zrzeszeni w Baninie*, Banino 2006, s. 78 i 80–81.

[61] Òb. J. Antonowicz, *Przyszłość kaszëbizny*, “Dziennik Bałtycki”, 30.09.2016.

Czedrowsczi, chtëren nôpierwi òbgôdôł rolã młodëch w dzejach pòmòrsczi rësznotë regionalny, pòtemù wëkłôdôł, jaczé są dzysészé pragniączczi pòdług młodégò pòkòleniô regionalëstów. Dowòdzył, że nôbëlniészą fòrmą aktiwnoscë młodëch są karna, jaczé bë miałë pòwstawac na mòdło „Pòmòranii". Kò sóm béł wespółùtwórcą tegò karna, a rëchli òrganizatorã sztudérsczégò karna „Òrmùzd". Zagwësniwôł, że „Pòmòraniô" wspòmòże doswiôdczenim i radą bratné karna „w terenie"[62].

W biogramie W. Czedrowsczégò, ùjãtim w ti sami ksążce, téż nie nalôżómë ò klubie „Òrmùzd" dëcht nick pòza tim, że: *Pierszim widzałim dokôzã Wòjcecha bëło założenié Karna Sztudérów Òrmùzd i przédnikòwanié mù*[63]. Téż w pòsmiertnëch wspòminkach ùsadzonëch w „Pòmeranii" nr 5 z 2011 r. nick wicy ni ma. W. Czedrowsczi sã ùrodzył 22 lëstopadnika 1937 r. Wiémë, że sztudia na wëdzélu wòdny inżinierii Pòlitechniczi Gduńsczi ùkùńcził na zôczątkù 1961 r.[64]. „Òrmùzd" tej dzejôł przed tim rokã, a brewiter przed rokã 1959, ò czim gôdają nama agenturalné donosë, chtërne przënôszają òsoblëwie równak to, że klub béł pòddóny dëchtowny òbserwacji. Temù téż ni mógł rozwinąc lecëdłów. Z tegò téż wiémë, że cësk na dzejanié „Òrmùzda" mielë Zrzeszińcë. W donosu z 14 stëcznika 1961 r. czëtómë: *Cësk „Zrzeszińców" na dzejanié pòwstałëch karnów mô swòje òdbicé w pòstawie dzejarzi tëch karnów. Np. Wòjcech Czedrowsczi – sztudéra Gduńsczi Pòlitechniczi w lësce do Rómpsczégò z dnia 19 II 1959 r. pisze, że ò prôwdzëwim dzejanim Karna „Òrmùzd" bë ni miôł gadac, bò môże na nich rechòwac, ale mùszi bëc òstróżny przë wprziganim jich do ùdbóny przez niegò dzejnotë*[65].

Dzél wicy dowiadiwómë sã z jinszégò agenturalnégò donosu spisónégò 8 lëpińca 1960 r. przez krëjamnégò wespółprôcownika ò kriptonimie „Smãtk", chtëren przechwëcył lëst W. Czedrowsczégò do Édmùnda Pùzdrowsczégò, wnenczas sztudérë na Ùniwersytece Mikòłaja Kòpernika w Torniu. „Smãtk" pòdôwô, że: *Czedrowsczi pisze ò swòjim ùprocëmnienim do sytuacji w Kaszëbsczim Zrzeszenim, a tej dôwô régã wskôzów w sprawie pòwòłaniô karna Sztudérów Kaszëbów przë Ùniwersytece w Torniu. M. jinszima pisze: „Jak jô sobie przedstôwióm Waji Klub. Pòdług mie terô bë ni miôł bëc òficjalny. Taczi Klub ùtwòrzony przez sztudérów béł ju w Pòznaniu. Schôdelë sã w priwatnëch chëczach i kôrbilë, a rëchtowelë referatë. Wiém, że robòta taczégò karna je kąsk ògrańczonô, ale jawnota tej-sej nawetka nie dôwô zwëskù (je wiedzec, że przë anormalny sytuacji, jakô jesz dërch na Kaszëbach je)". Pòtemù Czedrowsczi dzeli sã swòjima ùwôgama ò dzejanim Klubù „Òrmùzd", ò dobëcach, ò jaczich tak pisze: „...Rezultatë naszégò Klubù nie są wiôldżé, ale wëtwòrzenié łączbë z Kaszëbama, pòznanié zasadniczich elementów, co twòrzą tzw. kaszëbską*

---

[62] K. Ostrowsczi, *„Pomerania" – radość i troska* [w:] *Lew. Stolem. Budziciel. Wojciechowi Kiedrowskiemu na 70. urodziny*, Gduńsk – Wejrowò 2007, s. 79.

[63] E. Szczesôk, *Lew, Stolem, Budziciel* [w:] *Lew. Stolem. Budziciel. Wojciechowi Kiedrowskiemu na 70. urodziny*, Gduńsk – Wejrowò 2007, s. 13.

[64] *Słownik dziennikarzy i publicystów Pomorza 1945–2015*, red. J. Model, Gduńsk 2015, s. 96.

[65] IPN Gd 0027/886 T.1, k. 68.

sprawã westrzód wiele sztudérów òstało dobëté. Jô nawetka so mògã mëslec, że to je równo pòd czim bë wëstãpòwôł „Òrmùzd" wiele z nas bãdze sã tej-sej spòtikało i w rozmajiti spòsób robiło dlô Kaszëb i Kaszëbów"[66].

Z pòsobnëch agenturalnëch materiałów wëchôdô, że W. Czedrowsczi miôł ùdbã òdparłãczëc młodzëznowé karna (pòdobny téż dzejôł w Wejrowie, zôs cos téż dzejelë młodi w Chònicach) òd Kaszëbsczégò Zrzeszeniégò. Bëło tak temù, że w wiéchrzëznie òrganizacji nôwëżi bëlë tej Aleksander Arendt i Bernat Szczãsny, czësto zanôleżny òd partii. Dalszégò dzejaniô w tim czerënkù nie bëło, bò wnetka dzejanié karnów ùstało. Równak wiémë, że nôleżników „Òrmùzda" wiele nie bëło. Westrzód założców – òkróm W. Czedrowsczégò – bëlë Damroka Majkòwskô, Izabella Trojanowskô i Kònstanti Bączkòwsczi. Sparłãczony béł z nim téż ks. Władisłôw Szulëst z Wiôldżégò Kacka. Bëłë próbë ùdostaniô agenta w tim karnie, co sã nie ùdało, bò za mało bëło nôleżników[67]. W dniu 3 lëpińca 1960 r. przëbëlë òni na zéńdzenié do Kartuz. Bëlë tam téż przedstôwcë Klubù Młodi Inteligencji z Wejrowa i Karna Sztudérów z Tornia, a téż kaszëbsczi dzejarze, taczi jak J. Trepczik, J. Rómpsczi, Tadeùsz Bòlduan, Lech Bądkòwsczi i Aleksander Arendt[68]. Razã kòle trzëdzescë sztëk.

Jednym z gòspòdarzi kartësczégò zéńdzeniô bëło Karno Młodëch Kaszëbów z Kartuz, w jinszich zdrzódłach zwóné je Karnã Inteligencji Kaszëbsczi przë Kaszëbsczim Zrzeszenim w Kartuzach. Takô pòzwa je na òficjalnym sztãplu karna[69]. Przédnikã béł Édmùnd Kamińsczi, jaczi wspòminô, że karno dzejało w latach 1958–1961, a jegò nôpierszą zgrôwą bëło rëchtowanié kadrë dlô Zrzeszeniégò[70]. W agenturalnëch materiałach Kamińsczi przedstôwióny je jakno przédnik Kòła Lëteratów Kaszëbów w Kartuzach. Do te pòdôwóny je jakno òrganizator zéńdzeniégò Zrzeszińców i młodzëznowëch karnów w tim miesce[71].

Nôwôżniészô w dzejanim karnów bëła samòpòùczëna. Do brzadów „Òrmùzda" mòże zarechòwac wëdanié piesniów Jana Trepczika, zrobienié wanodżi pò Kaszëbach i wëstôwkù kaszëbsczi malëtwë w Kartuzach[72]. Kòżdé równak dzejanié karna, nawetka wëpòwiedzë przédników, bëłë wëchwôtiwóné przez agentów Służbë Bezpiekù. Wnenczasny przédnicë ZK B. Szczãsny i Arendt bënômni nie pòmôgelë młodim w dzejanim. Zôs baro mòcno wspiérelë jich Zrzeszińcë, nôbarżi Jón Rómpsczi, chtëren w ti rësznoce widzôł przińdnotã òrganizacji. Materiałë pòdôwają, że: *Rómpsczi na pierszą régã wëpùszczô sprawã zjednaniô lëdzy a òsoblëwie kaszëbsczi młodzëznë – pòkôzaniô ji, czim je kaszëbskô rësznota. Dzysdnia karna – pòdług Rómpsczégò – dzejają dobrze, są nawetka pòpiéróné przez rządców, bò*

---

[66] IPN Gd 00118/929/2-7.

[67] INP Gd 0027/886 t.2, k. 187 z 8 lëpińca 1960 r.

[68] IPN Gd 00118/929/2-7.

[69] APG 1597/9, k. 168. Òdpisënk pismiona ze Spòdleczny Szkòłë nr 34 z Pòznania tikający sã pòstacji Frãcëszka Peplińsczégò.

[70] Wiadło òd Édmùnda Kamińsczégò, 6.10.2016 r.

[71] IPN Gd 0027/886 t. 3, k. 201.

[72] T. Bòlduan, *Kluby kaszubskie*, „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubskiego", stëcznik-gromicznik 1963, s. 16.

np. w Kartuzach wëstãpiwają pòd szildã Karna Lëteracczégò, sztudérëją historiã Pòmòrzégò, ale òkróm tegò je wiele kôrbiónków, co wëchòwùją młodzëznã na prôwdzëwëch kaszëbsczich patriotów[73].

Rómpsczi miôł so ùdbóné założëc pòdobné karna w Chònicach i Kòscérznie. Te i wszëtczé jinszé òstałë wnetka znikwioné przez SB. W planie òperacyjnëch pòdjimiznów pòlétë doticzącé inwigilacji Rómpsczégò i jegò nôblëższich drëchów, a téż infiltracji karnów, zawiérają jaż szesc strón maszinopismiona. Òstałë wprowadzoné w czin pò 8 lëpińca 1960 r., a wëkònóné przez pòsobné trzë miesące. Sprôwióné bëłë pòkrziżawë, falsz, òbskarżenia, sztridowóny bëlë nôleżnicë karnów i kaszëbsczi dzejarze. Pòdjimóné bëłë wielné próbë ùdostaniô lëdzy do wespółrobòtë z òrganama władzë. Doprowadzëlë nawetka do rewizjów w chëczach Zrzeszińców. Wszëtkò to robilë, żebë skòmpromitowac jich. Béł to jeden z barżi kòmùdnëch sztótów w dzejach kaszëbsczi rësznotë.

Krótczé dzejanié „Òrmùzda” i jinszich karnów nie bëło na darmôka. Ju w 1962 r. pòwstôł we Gdińskù klub „Pòmòraniô”. Pierszim jegò przédnikã òstôł L. Bądkòwsczi. Jegò nastãpnikã béł W. Czedrowsczi. Klub dzejô dërch do dzysészégò dnia, miéwô ùpôdczi a wzlotë. W ùmëslënkach założców miôł sã stac pòdchòrążówką Zrzeszeniégò. I gwësno w wiôldżim dzélu tak je. Na 50-lecé klubù wëdóny béł hëft, z jaczégò dowiadiwómë sã, że do te czasu przez karno przeszło kòl 600 lëdzy. Rekòrdowô lëczba nôleżników – 64, òdnotowónô bëła w 1992 r. Do 2012 r. karnã rządzëło 35 przédników. Rozdelë òni jaż 130 Medalów Stolema, zrëchtowelë 25 Kònkùrsów Wiédzë ò Pòmòrzim[74]. Dzejanié sztudérsczi „Pòmòranii” gwës zasłëgiwô na bëlné òbrobienié i wëdanié w ksążkòwi fòrmie. Takô wiédzô bë pòkôza nama jawerną rolã karna w kreòwanim kadrów òrganizacji. Ni ma wątpieniô, że je òna zachtnô. Kò sygnie chòcbële dozdrzec, że nômni trzech przédników KPZ ùsztôłtowało swòjã regionalną pòstawã w „Pòmòranii”, zôs w wiele partach téż w pierszich régach są ùszłi pòmòrańcë. To bë bëło téż czekawé, jaczi je ùdzél pòmòrańców w jinszich rëmach żëcégò regionu, np. w mediach, pòùczënie czë teritorialny samòrządzënie.

Dzysdniowô młodzëznowô rësznota kaszëbskô je téż przëtomnô w jinszich miastach regionu. W 2000 r. pòwstało przë Pòmòrsczi Akademii w Słëpskù Kaszëbscé Karno Sztudérów „Tatczëzna”. Jegò pierszim przédnikã bëła Lucyna Réter, dzys rëszny dzejôrz Partu KPZ w Baninie. Pòzwą karno nié bez przëtrôfk nawlékało do pismiona redagòwónégò na pòczątkù lat 90-tëch ùszłégò wiekù przez karno sztudérów sparłãczonëch tej z „Pòmòranią”. Słëpskô „Tatczëzna” w czëpòwim cządze mia kòl dwadzesce sztëk lëdzy. W slédnëch latach dzejanié karna jakbë zamiarło[75]. Timczasã z mediów dochôdają wiadła ò pòwstanim młodzëznowégò karna „Nowô Tatczëzna”, założonégò przez ùczniów z rëmsczich szkòłów. Jegò dzejanié równak dérowało le czile miesący[76]. Zôs przë Kaszëbskò-Pòmòrsczi Szkòle Wëższi w Wejrowie zrzeszëło sã karno „Zemia Rodnô”, chtërno na zymkù 2016 r. zrëchtowało pierszą nôùkòwą kònferencjã. W Wëższim Seminarium Dëchòwnym we Gduńskù Òlëwie fùnkcjonëje òd 1992 r. (pò reòrganizacji diecezji), na mòdło pelplińsczégò, karno klerików. Klericë co rokù rëchtują òbrzãdowé widzawiszcze „Gwiżdże”. Wëstãpiwają téż z kaszëbsczima piesniama kòscelnyma w swiãtnicach gduńsczi diecezji. Rëchlëwòta karnów nôbarżi zanôlégô òd pòstawë lidera. Kò tak je prôwdac w kòżdim jinszim tegò ôrtu przëtrôfkù. Te wszëtczé i jinszé dzysdniowé dzejania kaszëbsczi młodzëznë żdają na apartné badérowanié i gwës téż na wspiarcé ze stronë barżi doswiôdczonëch dzejarzi.

---

[73] INP Gd 0027/886 t.2, k. 192-193.

[74] *Klub Studencki Pomorania. Organizacja młodych, wokół której powstaje legenda 1962–2012*, red. W. Dejk, K. Głowczewskô, M. Jelińskô, P. Kòwalewsczi, M. Pek, A. Prëczkòwskô, K. Serkòwskô, T. Slowi, P. Szmëdka, Gdińsk 2012.

[75] K. Narloch, http://stara.mojemiasto.slupsk.pl/index.php?id=2862, dostęp z 10.10.2016 r.

---

[76] Òb.: http://radiokaszebe.pl/nowo-tatczezna-najmlodsza-organizacja-kaszubow/, przëstãp z 10.10. 2016 r. Téż Lëst òd Wòjcecha Skerczi z Rëmi.

Danuta Stanulewicz
Gduńsczi Ùniwersytet

Wpłiw cëzëch mòwów na leksykã kaszëbiznë

1. Wstãp

Zgrôwą negò artikla je òmówienié zapòżiczków w kaszëbsczim jãzëkù, òsoblëwie internacjonalëznów, co pòchòdzą z jinszich jãzëków niżle pòlsczi, midzë jinszima z anielsczégò, francësczégò, italsczégò, a téż z greczi i łacëznë. Tu mùszi nadczidnąc, że pòlsczi tej-sej je w rolë pòstrzédnika, bò to prawie z jegò leksykalny bòkadoscë kaszëbizna bezpòstrzédno bierze słowa rëchli przez nie zòchloné.

Cëskã jinszich mòwów na słowiznã, składniã i fònetikã kaszëbsczégò jãzëka zajimało sã wiele badérów, m.ji. (w chronologiczny rédze): Stanisłôw Gògòlewsczi w artiklu *Niemiecczé wpłiwë na kaszëbsczi system ùszłëch czasów*[1], Édwôrd Bréza w artiklu *Zapòżiczczi w kaszëbiznie*[2], Jerzi Tréder w prôcë *Kaszëbskô i pòmòrskô frazeòlogiô niemiecczégò pòchòdzënkù (na słowiańsczim spòdlim)*[3]i w zéwiszczu *Zapòżiczczi*[4], Róża Wòsôk-Slëwa w artiklu *Składniowé germanizmë w prozë nordowòkaszëbsczich pisarzów Jana Bilota i Alojzégò Bùdzysza*[5], Hana Pòpòwskô-Tabòrskô w prôcë *Specyfika leksykalnëch interferencji kaszëbskò-dólnoniemiecczich*[6], Ana Gliszczińskô w artiklu *Germanizmë leksykalné pôłniowi kaszëbiznë* (Na materiale ksążczi Bòlesława Jażdżewsczégò *Wspomnienia kaszubskiego „gbura”*)[7],

---

[1] S. Gògòlewsczi, *Niemiecczé wpłiwë na kaszëbsczi system ùszłëch czasów*, „Rozprawy Komisji Językowej” Łódzkiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1963, nr 9, s. 69–75.

[2] E. Bréza, *Zapòżiczczi w kaszëbiznie*, „Litery” 1979, nr 8, s. 13–26.

[3] J. Tréder, *Kaszëbskô i pòmòrskô frazeòlogiô niemiecczégò pòchòdzënkù (na słowiańsczim spòdlim)* [w:] *Problemy frazeologii europejskiej I*, red. A. Lewicki, Warszawa 1996, s. 131–146.

[4] J. Tréder, *Zapòżiczczi*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, wyd. 2., red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 277–278.

[5] R. Wòsôk-Slëwa, *Składniowé germanizmë w prozë nordowòkaszëbsczich pisarzów Jana Bilota i Alojzégò Bùdzysza*, „Rocznik Gdański” 1996, nr LVI, z. 2, s. 103–111.

[6] H. Pòpòwskô-Tabòrskô, *Specyfika leksykalnëch interferencji kaszëbskò-dólnoniemiecczich*, [w:] *Językoznawstwo. Prace na XII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Krakowie 1998*, Warszawa 1998, s. 225–230.

[7] A. Gliszczińskô, *Germanizmë leksykalné pôłniowi kaszëbiznë (Na materiale ksążczi Bòlesława Jażdżewsczégò Wspomnienia kaszubskiego „gbura”)*, „Lingvaria” nr 1(3), Kraków 2007, s. 79–89; artikel je dostãpny w internece pòd adresã <http://www.lingvaria.polonistyka.uj.edu.pl/documents/5768825/ba471e18-619c-4c78-ae3b-5ac07e26bb93>.

Lechòsłôw Jocz w dwadzélowim artiklu *Wpłiw fòneticzny i fònologiczny niemiecczégò jãzëka na łużëcczëznã i kaszëbiznã w kònteksce słowiańsczim. Wëbróné aspektë w widze nowëch badérowaniów*[8]. Jak jô wëżi nadczidnã nie zajimóm sã cëskã pòlaszëznë na kaszëbiznã, le równak jô bë tu chca przëwòłac jednã pùblikacjã – mònografiã *Interferencjowé przejinaczi w gôdce bilingwalny spòlëznë Kaszub* aùtorstwa Hanë Makùrôt[9].

Jak je widzec z nëch pòwëższich titlów, jãzëkòznôwcë czãsto badérëją cësk niemiecczégò jãzëka na kaszëbiznã. Pioter Bartélëk zmerkôł, że „Badérowania niemiecczich wpłëwów na kaszëbiznã mają ju za sobą długą historiã”[10] i wëmieniwô dokazë Floriana Cenôwë, Aleksandra Hilferdinga i Léòna Biskùpsczégò, a téż Friedricha Lorentza i Friedhelma Hinzégò[11].

2. Zapòżiczczi jãzëkòwé, internacjonalëzna, jãzëkòwô kalka, neòsemantizm

Niglë jô sã weznã za nowé zapòżiczczi w kaszëbsczim, jô bë chca pòdac czile definicji jãzëkòwëch zjawiszczów, jaczé w nym artiklu są òmôwióné.

Encyklopediô òglowégò jãzëkòznôwstwa definiëje **jãzëkòwé zapòżiczczi** jakno „element przëjãti z cëzégò jãzëka. Nôczãscy je nim wërôz (…) rzadzy prefiks abò sufiks (…)”[12]. **Internacjonalëzna** je òpisónô jakno „wërôz abò frazeòlogiczné wërażenié, co wëstãpiwô w adaptowóny do pisënkù pòstacji, fònologiczny i gramaticzny strukturë dónégò jãzëka. W wiele jãzëkach swiata zdrzódłã i. je jãzëk, co mô wiôldżi cësk na jinszé, przódë grec. (…) i łac. (…), dzys – jãz. anielsczi (…), ale pòr. téż òbecnosc wërazu *tabu* z jãz. mieszkańców òstrowów Tonga na Pacyfikù w rozmajitëch jãzëkach swiata”[13]. Przëkładama internacjonalëznów są *filozofiô*, *òbiektiwny*, *subiektiwny*, *kòmpùter*, a téż *telewizjô* – wërôz ten je greckò-łacyńską hibridą.

Òsoblëwim zapòżiczkã je **jãzëkòwô kalka** (klisza, refleks), to je „wërôz abò wërażenié ùtwòrzoné przë pòmòcë rodnëch dzélëków jãzëkòwëch pòdług semanticznégò mòdła cëzégò jãzëka”[14]. Jãzëkòwé kalczi dzelą sã na leksykalné (a zôs te na wërazowé i frazeòlogiczné) i gramaticzné[15]. Tu mòże dac taczé przëkładë: kalczi wërazowé: *drapôcz blónów* (z an.), czë pòlsczi *listonosz* (z niem.); frazeòlogiczné kalczi: *zabijac czas* (z franc.), gramaticznô kalka: Wszëtkò, co të brëkùjesz, to… (z an. *All you need is…*) czë felerné wërażenia **pasjô dlô zwierzãtów* (z an. *passion for animals*) zamiast *pasjô do zwierzãtów*[16] i **wszëtkò dlô twòji chëczë* (z an. *everything for your house*) zamiast *wszëtkò do twòji chëczë*[17].

---

[8] P. Bartélëk, *Wpłiw fòneticzny i fònologiczny niemiecczégò jãzëka na łużëcczëznã i kaszëbiznã w kònteksce słowiańsczim. Wëbróné aspektë w widze nowëch badérowaniów*, „Gwary Dziś” 2015, nr 7, s. 215–230; artikel je dostãpny w internece pòd adresą: <http://www.ptpn.poznan.pl/Wydawnictwo/czasopisma/gwary/Gwary-7-18-Bartelik.pdf>.

[9] H. Makùrôt, *Interferencjowé przejinaczi w gôdce bilingwalny spòlëznë Kaszub*, Gduńsk 2014.

[10] P. Bartélëk, Wpływ języka niemieckiego…, s. 216.

[11] Tam téż.

[12] K. Pòlańsczi, *Jãzëkòwé zapòżiczczi*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, wydanie drugie poprawione i uzupełnione, red. K. Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999, s. 668.

[13] Z. Saloni, Internacjonalizm, [w:] Encyklopedia językoznawstwa ogólnego, wydanie drugie poprawione i uzupełnione, red. K. Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999, s. 259.

[14] K. Pòlańsczi, Kalka jãzëkòwô, [w:] Encyklopedia językoznawstwa ogólnego, wydanie drugie poprawione i uzupełnione, red. K. Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999, s. 284.

Téż brëkòwny mdze termin **neòsemantizm**, ùżiwóny w przëtrôfkù, czej wërôz, jaczi jistnieje, nabiérô nowégò zapòżëcznégò znaczënkù, np. *mësz* (*kòmpùtrowô*) – a an. *mouse*, *starna (internetowô)*, z an. *web page*.

3. Przëkładë zapòżiczków

W tim, nôwôżniészim dzélu artikla, jô przedstawiã przëkładë z rozmajitëch tipów zapòżiczków. Wszëtczé òne pòchòdzą z taczich hewò zdrzódłów: ùchwôlënków Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka pùblikòwóné co rokù w ji Biuletinie[18] i tekstë drëkòwóné w miesãczniku „Pòmeraniô"[19] – m.jin. felietónë i wëwiadë[20]. Pòwëższé definicje są z internetowëch słowarzów – *Słowarza pòlsczégò jãzëka* PWN (dostãpnégò pòd adresą <http://sjp.pwn.pl/>) i *Słowarza pòlsczégò jãzëka* pòd red. W. Doroszewsczégò (dostãpnégò pòd adresą <http://sjp.pwn.pl/doroszewski>)[21].

3.1. Ùchwôlënczi Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

3.1.1. Internacjonalëznë

W dzysdniowi kaszëbiznie są wielné internacjonalëznë sparłãczoné z taczima dzedzënama, jak religia, téater, film, technika, technologiô, wiadłowô technologiô, medicyna czë téż jãzëkòznôwstwò, a wiele jinszich. Temù, że ni ma tu za wiele placu, jô le pòdóm pò czile przëkładów pòchòdzącëch le z wëbrónëch dzélów słowiznë.

---

[15] Téż tam.

[16] Òb. E. Lubiszewskô, *Która forma jest poprawna: „pasja dla zwierząt" czy „pasja do zwierząt" (jako tłumaczenie angielskiego „passion for pets")?, Porady językowe*, <http://fil.ug.edu.pl/wydzial/instytuty_i_katedry/instytut_filologii_polskiej/porady_jezykowe/skladnia?page=3>.

[17] Òb. S. Waszewskô, Która z form jest poprawna: „wszystko do biura" czy „wszystko dla biura"? , Porady językowe, <http://fil.ug.edu.pl/wydzial/instytuty_i_katedry/instytut_filologii_polskiej/porady_jezykowe/skladnia?page=11>.

[18] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka* 2007–2015. Ùchwôlënczi są dostãpné w internece na stronie Radzëznë: <https://www.rjk.org.pl/dokumenty/uchwaly-rjk.html>.

[19] Internetowô starna „Pòmeranii": <http://www.miesiecznikpomerania.pl/>. Archiwalné numrë mòże nalezc pòd adresã: <http://www.miesiecznikpomerania.pl/archiwum>.

[20] Tu mùszi nadczidnąc, że dzénnikarsczima ôrtama w „Pòmeranii" sã zajimô Marika Jocz w prôcë pt. *Gatënczi pùblicysticzné w „Pòmeranii" w latach 1970–2010*, [w:] *Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska* I, red. D. Stanulewicz, E. Kòmòrowskô, B. Afeltowicz, Szczecin 2016, s. 147–157.

[21] Dostãp do tëch słowarzów, a téż jinszich internetowëch zdrzódłów wëzwëskónëch w artiklu: 1-12.06.2016.

Do kaszëbsczi słowiznë religijny[22] weszło fùl terminów, co òd dôwna fùnkcjonëją w pòlaszëznie (òb. m.jin. *Ùchwôlënk nr 3/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie kaszëbsczégò jãzëka religijnégò i òbëczajowégò (1. Słowizna sparłãczonô z gòdowim czãdã)*; *Ùchwôlënk nr 4/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie kaszëbsczégò jãzëka religijnégò i òbëczajowégò. (2. Słowizna sparłãczonô z jastrowim czãdã)*, *Ùchwôlënk nr 1/RJK/14 z dnia 14.04.2014 r. w sprawie ùżëtkù religijny słowiznë sparłãczony z òkresleniama Bòga Òjca*, *Ùchwôlënk nr 3/RJK/14 z dnia 14.04.2014 r. w sprawie ùżëtkù religijny słowiznë sparłãczony z angelologią*, *Ùchwôlënk nr 2/ RJK/15 z dnia 13.05.2015 r. w sprawie ùżëtkù religijny słowiznë sparłãczony z òstatecznyma rzeczama*), np.

— ***adoracjô***, pòl. *adoracja*, «ùroczëzna dôwaniô tczë Bògù abò przedmiotóm religijnégò kùltu»[23], z łac. *adoratio*[24];
— ***angelologiô***, pòl. *angelologia*, 1. «dzél teòlogii, co sã tikô wiédzë ò aniołach», 2. «dzél demònologii, co sã tikô dobrëch dëchów»[25], z łac. *angelus* ‘aniół’ + gr. *lógos* ‘słowò, nôùka’[26];
— ***eschatologiô***, pòl. *eschatologia*, «dzél religijny doktrinë, téż filozoficznô teòriô, co gôdô ò kawlach pòsmiertnëch człowieka i zgrôwie i namienienim swiata»[27]; z gr. *éschatos* ‘òstatny’ + *lógos* ‘słowò, nôùka’[28];
— ***mònoteizm***, pòl. *monoteizm*, «wiara w jistnienié jedurnégò Bòga»[29], *mono-* + gr. *theós* ‘bóg’[30];
— ***Pascha***, pol. *Pascha*, «swiãto żëdowsczé fejrowóné na wdôr wińdzeniô Izraelitów z Egiptu»[31], z gr. *páscha* z hebr. *pesah* ‘przeńdzenié’[32].

Mùszebné są téż internacjonalëznë sparłãczoné z nowima technologiama, co fùnkcjonëją w wiele jãzëkach swiata – chòc są wëjątczi, np. kòmpùter pò francëskù to *ordinateur*, pò szpańskù pòdobno – *ordenador* (ale téż *computadora*). W kaszëbsczi kòmpùtrowi słowiznie nalôżóné wielné internacjonalëznë, co nót je pòdsztrichnąc, bédowóné przez ùżëtkòwników internetu[33] (òb. *Ùchwôlënk nr 6/RJK/09 z dnia 2-10-2009 r. w sprawie ùżëtkù kaszëbsczich terminów i infòrmaticznëch pòchwatów*, *Ùchwôlënk nr 9/RJK/14 z dnia 24.09.2014 r. w sprawie ùżëtkù kaszëbsczich terminów i pòchwatów sparłãczonëch z internetã – dofùlowanié*), np.

---

[22] Religijną słowizną zajimô sã m.jin. Édwôrd Bréza (m.jin. *Kaszëbsczé lëdowé, liturgiczne i lëteracczé pozwë (swiãtów) Bòżi Matczi / Kaszubskie ludowe, liturgiczne i literackie nazwy (świąt) Matki Bożej*, *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego* 2012, s. 46–66 [wersja kasz.], 182–202 [wersja pol.]) i Elżbiéta Bugajnô (m.jin. *Słownictwo religijne w poezji kaszubskiej / / Nôbòżnô (religiowô) słowizna w kaszëbsczi póezji*, *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego / Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka* 2008, s. 266–281).
[23] <http://sjp.pwn.pl/sjp/adoracja;2548839.html>.
[24] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/adoracja;5407758.html>.
[25] <http://sjp.pwn.pl/sjp/angelologia;2550043.html>.
[26] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/angelologia;5409097.html>.
[27] <http://sjp.pwn.pl/sjp/eschatologia;2557022.html>.
[28] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/eschatologia;5426399.html>.
[29] <http://sjp.pwn.pl/sjp/monoteizm;2568386.html>.
[30] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/monoteizm;5452828.html>.
[31] <http://sjp.pwn.pl/sjp/pascha;2498599.html>.
[32] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/pascha;5470188.html>.

- ***kòmpùtr***, pòl. *komputer*, z an. *computer*;
- ***Jinternet*** / ***internet***, pòl. *internet*, z an. *Internet*;
- ***klik***, ***klikac***, pòl. *klik*, *klikać*, z an. *click*;
- ***online***, z an. *online*;
- ***pòrtôl***, pòl. *portal*, z an. *portal*, « internetowô witrina ò sznërgòwim charakterze, co ùdostãpniwô indiwidualnym ùżëtkòwnikóm wszelejaczé wiadła i ùsłëdżi»[34] (chòc tu nót je przëbôczëc pòchòdzënk tegò słowa: śrdw.-łac. *portale* ‘bróma’[35] i jegò znaczënczi: 1. «òzdobné architektoniczno-żłobiarsczé òbramòwanié bùtnowëch dwiérzi jaczis bùdacji » 2. «dwiérze abò bróma, co mô taczé òbramòwanié»[36]);
- ***serwer***, pòl. *serwer*, «w kòmpùtrowëch sécach: kòmpùter abò program namieniony do òbsłëdżi ùżëtkòwników przez ùdostãpniwanié jich kòmpùtróm swòjich zasobów i wëkònywanié dostôwónëch pòlétów»[37], z an. *server* (*serve* ‘służëc, pòdawac’);
- ***webméster***, pòl. *webmaster*, «persóna, co twòrzi internetową starnã i dërch òdnôwiô ùjãté w ni dóné»[38], z an. *webmaster*, dosł. méster sécë.

Kò ne przëkładë mòżna bë tu wielëc, nié leno w przëtrôfkù religijny słowiznë czë słowiznë sparłãczony z nowima technologiama, ale téż w przëtrôfkù wszëtczich jinszich dzedzënów. Jedną z nich są media[39]. Medialnô słowizna, ùjãtô w *Ùchwôlënkù Nr 8/RJK/11 z dnia 30.09.2011 r. w sprawie ùżëtkù kaszëbsczi spòdleczny terminologii medialny*, ùjmùje m.jin. taczé zapòżiczczi:

---

[33] Òb. D. Stanulewicz, *Kaszëbsczé terminë sparłãczoné z fùnkcjonowanim internetowëch starnów / Kaszubskie terminy związane z funkcjonowaniem stron internetowych*, *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego* 2011, s. 136–141 [wersja kasz.], 274–279 [wersja pol.].

[34] <http://sjp.pwn.pl/sjp/portal-II;2572143.html>.

[35] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/portal;5478082.html>.

[36] <http://sjp.pwn.pl/sjp/portal-I;2572142.html>.

[37] <http://sjp.pwn.pl/sjp/serwer;2575297.html>.

[38] <http://sjp.pwn.pl/sjp/webmaster;2579619.html>.

[39] Ùżëcym kaszëbsczégò jãzëka w mediach zajimô sã m.jin. Eùgeniusz Prëczkòwsczi w artiklu pt. *Język kaszubski w działalności publicznej i obrocie prawnym, a zwłaszcza w reklamie, prasie, radiu i telewizji oraz administracji*, *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego* 2007, s. 73–82; Dariusz Majkòwsczi w artiklu pt. *W niewoli słuchaczy, czyli jak mówić po kaszubsku w radiu / W niewòlë słëchińców, to je jak gadac pò kaszëbskù w radiu*, *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego* 2008, s. 140–149; Adam Łuczińsczi m.jin. w prôcë pt. *Gazétny słowôrz – współczesne kaszubskie słownictwo medialne w słownikach i w miesięczniku „Pomerania”*, [w:] *Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska I*, red. D. Stanulewicz, E. Kòmòrowskô, B. Afeltowicz, Szczecin 2016, s. 159–176.

— ***czat***, pòl. *czat*, *chat*, 1. «gôdka za pòstrzédnictwã Internetu, chtërna pòlégô na tuszowaniu sã trescama w fòrmie pisónëch kòmùnikatów», 2. «môl na internetowi starnie, jaczi dôwô mòżnosc na prowadzenié taczich gôdków»[40], z an. *chat* ‘pògôdajka, rozmòwa, gôdka przez internet’;
— ***lead***, ***lid***, pòl. *lead*, «wstãpny, wprowôdzający dzél prasowégò artiklu»[41], z an. *lead* ‘przédnikòwac, prowadzëc; wprowadzenié do artiklu’;
— ***repòrtéra***, pòl. *reporter*, z an. *reporter*[42].

Téż w pòlu RUCHNA sã pòjôwiają nowé leksemë zapòżëczoné z anielsczégò i jinszich mòwów, sparłãczonëch z wcyg nową módą (zob. *Ùchwôlënk nr 1/RJK/15 z dnia 21.03.2015 r. w sprawie ùżëtkù słowiznë sparłãczony z ruchnama i módą*), np.

— ***bikini***, pòl. *bikini* «białgòwsczi kòstjim słuńcowiskòwi, dwadzélowi, knap òkriwający cało»[43], „mòże òd pòzwë òstrowù Bikini”[44], Bikini, Bikini Atoll, „atol w òstrowiznie ù Òstrowów Marshalla (państwò stowarzëszoné z ÙSA), w grëpie Ralik”[45];
— ***bòdi***, pòl. *body*, «dzél białgòwsczégò òblokù, co przëbôcziwô jednodzélowi kòstjim kąpielowi»[46], z an. *body* ‘cało’, „the part of a garment covering the body or trunk”[47] ‘dzél òblokù zakrëwający cało abò srąb;
— ***dżinsë***, pòl. *dżinsy*, z an. *jeans*: *dżins*, *jeans* «mòcny bawełniany sztof, mòdri abò niebiesczi»[48];
— ***leginsë***, pòl. *legginsy* (abò *leginsy*[49]), [*wëm.* leginse] «òbcësłé, elasticzné bùksë»[50], z an. *leggings* (*leg* ‘noga’);
— ***pònczo***, pòl. *ponczo*, *poncho*, «wiérzchné òkrëcé z czwòrobòcznégò szwatołu sëkna z wëcãtą we westrzódkù dzurą na głowã»[51], szp. *poncho*[52];
— ***strindżi***, pòl. *stringi*, «majtczi z wąsczim pasykã midzë półrzëtkama»[53], z an. *string* ‘pòwrózk;

---

[40] <http://sjp.pwn.pl/sjp/czat;2554155.html>.

[41] <http://sjp.pwn.pl/szukaj/lead.html>.

[42] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/reporter;5489753.html>.

[43] <http://sjp.pwn.pl/sjp/bikini;2552122.html>.

[44] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/bikini;5413412.html>.

[45] <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Bikini;3877627.html>.

[46] <http://sjp.pwn.pl/sjp/body;2552421.html>.

[47] <http://www.merriam-webster.com/dictionary/body>.

[48] <http://sjp.pwn.pl/sjp/dzins;2555914.html>.

[49] Mirosłôw Bańkò òdpòwiôdô na pëtanié, czë pisac lepi legginsy czë leginsy (M. Bańkò, *Legginsy czy już leginsy?, Poradnia Językowa PWN*, <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/legginsy-czy-juz-leginsy;14535.html>.

[50] <http://sjp.pwn.pl/sjp/legginsy;2477765.html>.

[51] <http://sjp.pwn.pl/sjp/poncho;2572077.html>.

[52] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/poncho;5477112.html>.

[53] <http://sjp.pwn.pl/sjp/stringi;2576352.html>.

— ***top***, pòl. *top*, krótkô kòszulka abò bluzka, czãsto bez rãkôwów, z an. *top* (*top* ‘góra, czëp).

Téż w mùzyczny słowiznie ùżiwô sã wielnëch internacjonalëznów (òb. Ùchwôlënk *nr 7/RJK/14 z dnia 28.05.2014 r. w sprawie ùżëtkù słowiznë sparłãczony z mùzyką – lëtrë A–B*, *Ùchwôlënk nr 3/RJK/15 z dnia 26.06.2016 r. w sprawie sprawie ùżëtkù słowiznë sparłãczony z mùzycznyma pòchwatama – lëtrë C–F*), np.

— ***C-dur***, pòl. *C-dur*, «gama abò durowô tonacjô»[54], z łac. *durus* ‘cwiardi’[55];
— ***chòreògrafiô***, pòl. *choreografia*, 1. «kùńszt kómpònowaniô tuńców i widzawiszczów tuńcowëch», 2. «ùkłôd tuńca abò tuńcowëch ruchów w binowim widzawiszczu»[56], z gr. *choreía* ‘tuńc + *gráphō* ‘piszã’[57];
— ***czardasz***, pòl. *czardasz*, z madż. *csárdás* «madżarsczi nôrodny tuńc; téż: mùzyka do te tuńca»[58];
— ***czarlston***, pòl. *charleston* [*wëm.* czarlston], 1. «towarzëszczi tuńc ò żëwim tempie, pòpùlarny w latach dwadzestëch i trzëdzestëch XX w.; téż: mùzyka do te tuńca», 2. «perkùsyjny statk»[59], Charleston – miasto w Sztécach[60];
— ***dirigent***, pòl. *dyrygent*, z łac. *dirigens*, *dirigentis* ‘czerëjący’[61];
— ***dodekafóniô***, pol. *dodekafonia*, «technika kómpònowaniô mùzycznëch sztëczków, w jaczi sã ùznôwô za równo wôżné wszëtczé zwãczi òktawë ùłożoné w dowòlną seriã»[62], z gr. *dṓdeka* ‘dwanôsce’ + *phōnḗ* ‘głos, zwãk’[63];
— ***duet***, pòl. *duet*, «dwùch spiewôków abò instrumentalëstów, co razã grają mùzyczny sztëczk; téż: mùzyczny sztëczk na dwa głosë abò dwa statczi»[64], z ital. *duetto*[65];
— ***kantata***, pòl. *kantata*, «wòkalno-mùzyczny sztëczk w ùroczëstim nastroju, złożony m.jin. z arii, duetów i chùrów»[66], z ital. *cantata*, z łac. *canto* ‘spiéwóm’[67].

Tej-sej na równo z internacjonalëznama stosëje sã rodné wariantë, np.

---

[54] <http://sjp.pwn.pl/sjp/C-dur;2447049.html>.
[55] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/dur-II;5423445.html>.
[56] <http://sjp.pwn.pl/sjp/choreografia;2448472.html>.
[57] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/choreografia;5416928.html>.
[58] <http://sjp.pwn.pl/sjp/czardasz;2554149.html>.
[59] <http://sjp.pwn.pl/sjp/charleston;2553294.html>.
[60] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/charleston;5416377.html>.
[61] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/dyrygent;5424244.html>.
[62] <http://sjp.pwn.pl/sjp/dodekafonia;2555259.html>.
[63] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/dodekafonia;5421245.html>.
[64] <http://sjp.pwn.pl/sjp/duet;2454565.html>.
[65] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/duet;5423378.html>.
[66] <http://sjp.pwn.pl/sjp/kantata;2562772.html>.
[67] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/kantata;5437701.html>.

— ***atmosfera*** i ***wiodrowina***, pòl. *atmosfera*, 1. «szëchta lëftu, co òtôczô zemską kùlã», 2. «gazowi òkriwk, co òtôczô planétë i gwiôzdë»[68], z gr. *atmós* 'pôra' + *sphaíra* 'kùla, glob'[69];

— ***lënk*** i ***łączba***, pòl. *link*, «dzélëk elektronicznégò dokùmentu, co łączi jegò fragmentë abò òdsélô do jinszégò dokùmentu»[70], z an. *link* 'ògniwa, pòłączenié, lopk (elektroniczny)';

— ***kòmentôrz*** i ***dopòwiesc***, pòl. *komentarz*, z łac. *commentarius* 'pisemné òbjasnienié'[71].

W przëtrôfkù pierszi pôrë słów, pòchwôt *wiodrowina* nalezc mòżemë w słowarzu Jana Trepczika[72]. Zôs i słowò *lënk*, jak i *łączba* są bróné przez ùżëtkòwników internetu – zanôleżno òd te, jak chto lëdô.

Tu mùszi nadczidnąc, że tej-sej òkróm internacjonalëznów są bédowóné téż perifrasticzné wariantë (perifraza abò òmówienié to je „ùżëcé złożonégò wërażenia, òpisowégò, zamiast pòjedincznégò wërazu"[73]), np.

— ***cezura*** i ***lëftowô pauza*** (dosł. powietrzna pauza), pòl. *cezura*, «malinkô przerwa midzë frazama sztëczkù, jaczi wëzwëskiwô spiéwôk abò mùzyk do zahalaniô lëftu»[74], z łac. *caesura*[75];

— ***abrazjô*** i ***pòdmiwanié brzegù*** (dosł. podmywanie brzegu), pòl. *abrazja*, «proces niszczeniô przitczégò sztrądu przez bicé wałów»[76], z łac. *abrasio* 'òdskrobiwanié'[77].

3.1.2. Jãzëkòwé kalczi

Westrzód pòchwatów bédowónëch w ùchwôlënkach Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka sã zdôrzają téż jãzëkòwé kalczi, co są brewiter dolmaczënkã cëzëch słów, a téż wërażeniów i zwrotów, np.

— ***tritón***, ***„diôbeł w mùzyce"***, pòl. *tryton*, *diabolus in musica*, «dôlô trzech całëch tónów»[78], z fr. *triton*, z gr. *trítonos* 'zesadzony z trzech tónów', łac. *diabolus in musica* 'diôbéł w mùzyce';

---

[68] <http://sjp.pwn.pl/sjp/atmosfera;2441774.html>.

[69] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/atmosfera;5410443.html>.

[70] <http://sjp.pwn.pl/sjp/link;2478615.html>.

[71] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/komentarz;5441081.html>.

[72] J. Trepczik, Słownik polsko-kaszubski, oprac. J. Treder, Gduńsk 1994, t. I, s. 31.

[73] S. Karolak, *Peryfraza (omówienie)*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego, wydanie drugie poprawione i uzupełnione*, red. K. Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999, s. 431.

[74] <http://sjp.pwn.pl/sjp/cezura;2553232.html>.

[75] <sjp.pwn.pl/doroszewski/cezura;5416231.html>.

[76] <http://sjp.pwn.pl/sjp/abrazja;2548620.html>.

[77] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/abrazja;5407567.html>.

[78] <http://sjp.pwn.pl/sjp/tryton-II;2531000.html>.

— ***zladënk***, ùżiwóné w pòl. *download*, z an. ‘scyganié, ladowanié lopków abò programów z internetu’;
— ***włączë i ùżëwôj***, ùżiwóné w pòl. *plug and play*, z an. ‘włącz i ùżëwôj’.

3.1.3. Neòsemantizmë

Pòdług pòlsczégò mòdła, w kaszëbsczim jãzëkù fùnkcjonëją neòsemantizmë, to je słowa, co mają dostóné nowé znaczënczi. Westrzód nich sã nalazłë m.jin.:

— ***starna*** ‘strona (np. strona gazétë, téż: bòk), strona internetowa’, pòl. *strona*, na mòdło an. *page*;
— ***mësz*** ‘mësz (zwiérz), kòmpùtrowô mësz’, pòl. *mysz*, *myszka*, na mòdło an. *mouse*;
— ***séc*** ‘séc (np. rëbackô), séc internetowô’, pòl. *sieć*, z an. *web*.
— ***wpisënk*** ‘wpis, pòst (wiadło na internetowim fòrum abò w diskùsyjnym karnie)’, mést na mòdło pòl. *wpis* ‘wpis, post’.

3.2. Przëkładë zapòżiczków – miesãcznik „Pòmeraniô”

W tekstach drëkòwónëch w miesãcznikù „Pòmeraniô”, nôbarżi tëch, co sã tikają miastowi strukturë, gòspòdarczi, nowëch technologii itd., czëtińcowie nalézą wiele zapòżiczków, nôwicy internacjonalëznów, np.

— *Jakôs robota bë bëła pewno krodzy, ale òsoblëwi charakter naszi trójgardowi* ***aglomeracji*** *sprôwiô, że na niejedne fachë nôwiãkszé zapòtrzebòwanié je prawie tam. (…) Czej zdrzã na* ***parkindżi*** *pòd biórowcama w Òliwie, to widzã, że kòl 10% aùtów, jaczé tam stoją, to są aùta na kaszëbsczich numrach*[79];
— *Chcemë, żebë Olivia Star stôł sã nowim* ***symbòlã*** *i bùchą Gduńska, Trzëgardu i całégò Pòmòrzô. Olivia Business Centre to to* ***biznesowò-kònferencjowé*** *serce całi* ***metropòlie****. Bëlnô* ***lokalizacjô*** *w Òlëwie, jakô je* ***geògraficznym centrum*** *naji* ***aglomeracji****, parłãczi mòżlëwòtë Gduńska i Gdini (…)*[80].
— ***Innowacyjnosc*** *to je cos, co ni mô za baro swòjégò placu, tak pò prôwdze nijak nie trzeba wiele lëdzy do tegò, żebë rozwinąc baro dobrze dzejający* ***biznes*** *w skalë swiatowi, dzejający równo w jaczim placu. I to nié blós w* ***IT***[81].

Wëróżnioné wërazë w nëch przëkładach fùnkcjonëją téż w pòlaszëznie. W tekstach drëkòwónëch w „Pòmeranii” jidze nalezc wiele jinszich internacjonalëznów, co są w òbù mòwach, zapòżëczonëch w XXI wiekù, a téż rëchli, np.

— *Jô téż mëszlã, że to je równak* ***symbioza***[82].

---

[79] *Ni ma Kaszëb bez Trójmiasta, a Trójgardu bez Kaszëb*, „Pomerania” 2016, nr 7–8, s. 3.
[80] *Nôwëższi bùdink nordowi Pòlsczi*, „Pomerania” 2016, nr 9, s. 15.
[81] *Ni ma Kaszëb bez Trójmiasta…*, s. 7.
[82] Téż tam, s. 4.

— *A Kaszëbi równak téż na tim zwëskiwają, bò wiele lëdzy z Gduńska na* ***weekend*** *jedze na kaszëbscé jezora, tam òstôwiô pieńdze, dzãka temù wiele* ***firmów*** *môlëch sã rozwijô*[83].

— *A jeżlë jidze ò* ***edukacjã****, to mómë dzys wiãcy jak 20 tësący dzecy i młodzëznë, co sã ùczi kaszëbsczégò jãzëka*[84].

Zôs westrzód nônowszich zapòżiczków mòżna òdnotérowac m.jin. słowa pòdsztrichnioné w niższich przëkładach:

— *Òne tam mają jesz* ***PILINDŻI****...*[85].

— *Terô mieszkô ù nich sztërzech przedstôwców zortu* ***siberian husky*** (…)[86].

— *Co noszą?* (…) *Wszëtkò.* (…) ***pendrajwë****, ksążeczka zdrowiô kòta,* (…) *platka CD,* ***disk mòbilny****,* ***notbùk****,* (…)[87].

— *Zachãcywómë do czëtaniô* ***newsów*** *na stronie kaszubi.pl a téż na najich* ***profilach na facebookù*** (…)[88].

Wôrt tu jesz nadczidnąc ò jãzëkòwim szpòrce, jaczim je ùżëcé przez Rómana Drzéżdżona w plac lëtrë *a* tzw. *a hańdlowégò*, znónégò szerok jakno *môłpa*, to je @, w felietónie ò troje dzecach Cywilizowónégò Swiata – zdrzélnikù, mòbilce i kòmpùtrze. Hewò je wëjimk negò tekstu, w jaczim je téż wiele zapòżiczków z òbjimù nowëch technologii:

— *Trzecé dzeckò je nôgòrszé, @ zwie sã Kòmpùtr. Cywilizowóny* ***Swi@t*** *dôł mie w darënkù Kòmpùtr* ***r@zã*** *z Internetã ë kôzôł* ***serfòw@c*** *pò sécë. Serfujã, @ co móm biédny zrobic?* ***J@k*** *jô bë nie serfòwôł, tej bëm nie wiedzôł* ***j@k*** *lëdze wëzdrzą, @ z niczim bëm nie pògôdôł*[89].

4. Kùńcowé słowò

W nym krótczim artiklu jô przedstawia leno wëbróné przëkładë rozmajitëch òrtów zapòżiczków, bédowónëch w ùchwôlënkach Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, a téż co są w tekstach drëkòwónëch w cządnikù „Pòmeraniô”. Témat gwësno bë béł wôrt szerszégò i dëchtowniészégò òbgôdaniô, przë wëzwëskanim wikszi lëczbë tekstów, co są wzãté z rozmajitëch zdrzódłów, ze snôżi lëteraturë mët (tu òna nie je ùwzglãdnionô).

---

[83] Téż tam.

[84] *Wcyg jidzemë do przódkù*, „Pomerania” 2016, nr 10, s. 22.

[85] T. Fópka, *Nié dlô chłopa, abò czemù chłopi nie są mëmoma*, „Pomerania” 2012, nr 1, s. 67.

[86] M. Gelniôk, *Husky na Pòmòrzim*, „Pomerania” 2012, nr 12, s. 44.

[87] T. Fópka, *Co białczi w taszë noszą*, „Pomerania” 2016, nr 6, s. 67.

[88] *Wećc, pògadac i wząc knëżkã do rãczi*, „Pomerania” 2016, nr 5, s. 4.

[89] R. Drzéżdżónk, *Cywilizowóny Swi@t*, „Pomerania” 2007, nr 12, s. 68.

Tu wëwidniony w artiklu jãzëkòwi materiał wskazywô na to, że z jedny stronë zapòżiczczi, òsoblëwie te, co nazéwają rzeczë i zjawiszcza do te czasu nieznóné na Kaszëbach, są mùszebné dlô kaszëbiznë, pòdobno jak dlô pòlaszëznë i jinszich mòwów. Jich adaptacjô – fònologicznô, z jaką sparłãczonô je òrtograficznô, a téż mòrfòlogicznô – dokònywô sã na systemòwi ôrt, bez wikszich tôklów. Z drëdżi stronë, ùżëtkòwnicë kaszëbsczégò jãzëka są w sztãdze kòrzëstac z rodny bòkadoscë słowiznowi i twòrzëc, jak je nót, nowé słowa i wërażenia.

Bożena Ugowska

Tłómaczenia na kaszëbsczi jãzëk i z jãzëka kaszëbsczégò

Òmôwiającë kaszëbską lëteraturã (rozmióną nôczãscy jakno ùtwórstwò Kaszëbów dlô Kaszëbów i pisóné pò kaszëbskù), nie je mòżno pòminąc wcyg sã pòwiãksziwającégò òbrëmia tłómaczeniów. Jak donëchczas zajistniało w nim pôrã widzałëch dokazów tłómaczonëch abò „skaszëbionëch” (nym terminã òkresliwóm wszelczé przekładë z jãzëków nie bãdącëch jãzëkã òriginału, to je nôczãscy z j. pòlsczégò).

Ò tim, że tak òd stronë ùtwórczi, jak téż jãzëkòznawczich badérowaniów je to wôżné òbrëmié pismieniznë, swiôdczą dwie[1] kònferencje zòrganizowóné pòdług ùdbë prof. Daniela Kalinowsczégò w Mùzeùm Pismieniznë i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi w Wejrowie. Plónã òbù sesji są mònograficzné prôce pòd red. prof. D. Kalinowsczégò, zbiérające materiałë tematiczné zaprezentowóné òb czas zéńdzeniów w MPiMKP w Wejrowie[2].

Hewòtnô prôca przedstôwiô òglową infòrmacjã ò kaszëbskòjãzëkòwëch przekładach dokazów lëteracczich, jak téż tłómaczeniach na kaszëbsczi jãzëk, w tim tëch, co òstałë wëdóné pò wspòmniónëch ju kònferencjach, co wskôzëje na zainteresowanié tą sferą i ji żëwòtnosc. Nie mdą tu za to zamieszczoné infòrmacje ò tekstach z internetowëch pòrtalów, gdze aùtorowie są anonimòwi, a tłómaczenia prezentowóné leno w wëjimkach. Nadto nie je pòdóné do wiédzë, czë przekład pòwstôł na spòdlim òriginalnégò tekstu, czë je to adaptacjô, do jaczi òstôł wëzwëskóny przekład pòlskòjãzëczny. Nie piszã téż ò przekładach kòlãdów, frantówków, przësłowiów ani téż pòjedinczich pòeticczich czë prozatorsczich dokazów, drëkòwónëch w czãdnikach, a nie wëdónëch w antologiach czë wëdôwiznowëch tomach. Te dokazë czãsto nie miescą sã w mòdle lëteracczégò dokazu, nadto z leżnotë jich wieloscë wëmôgają òsóbnégò òbrobienió.

---

[1] Pierszô òdbëła się 16 gòdnika 2011 r., a drëgô trzë lata pózni, 17 gòdnika 2014 r.

[2] *Tłumaczenia na język kaszubski. Osiągnięcia, metody, cele*, red. D. Kalinowski, Wejherowo 2012 i *Tłumaczenia z kaszubskiego. Osoby, techniki, perspektywy*, red. D. Kalinowski, Gdańsk – Wejherowo 2015.

Przekładë Biblii i religijnëch tekstów

Nobilitacją dlô kòżdégò jãzëka i jegò ùsankcjonowanim (w òdniesenim do jãzëków mniészosców czë j. regionalnégò, jaczim je kaszëbsczi) są przekładë Biblii. Samò słowò przekładë òznacziwô w tim przëtrôfkù tekst tłómaczony bezpòstrzédno „z biblijnëch jãzëków òriginalnëch”[3]. Sobór Watikańsczi II, *Kònstitucjô ò Bòżim Òbjawienim*, a dali Kòngregacjô Kùltu Bòżégò i Discëplinë Sakramentów w *Instrukcji liturgiczny „Liturgiam authenticam”* z 2001 rokù wëjasniwają, że „chòdzy ò tekst Biblii, chtëren w òdniesenim do Stôrégò Testamentu pòwstôł w jãzëkù hebrajsczim i aramejsczim (tzw. ksãdżi protokanoniczné) abò grecczim (tzw. ksãdżi deùterokanoniczné), a w òdniesenim do Nowégò Testamentu — leno w jãzëkù grecczim. Leno te tekstë są ùznôwóné za natchnioné”[4].

Z leżnotë wielelatnëch wëzwëskiwaniów kaszëbskòjãzëcznëch elementów w liturgii, bëła brëkòwnota stwòrzeniô corôz lepszich i dzysdniowò brzëmiącëch tekstów czëtaniów i psalmów. Pierszé liturgiczné tekstë Kaszëbi zawdzãcziwają refòrmacji. Za prekùrsora nót je ùznac pastora Szëmóna Krofeya, chtëren króm katézmùsu przërëchtowôł dlô wiérnëch téż *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera y ynßich naboznich męzow* (1586). Nen dokôz je we wiôldżim dzélu pòlaszenim z wplotłima wielnyma kaszëbizmama. Szlachùjący stil i charakter miôł *Mały Catechism D. Marcina Luthera NiemieckoWándalski abo Słowięski to jestá z Niemieckiego językà w Słowięski wystáwion y na jáwnosc wydan* (1643) Michaela Brüggemanna, a pòdpisóny przez niegò „trójjãzëczno w nôslédny spòsób: *Mostnik-Pontanus-Brückmann* (òstatné òd niem. die *Brücke* ‘mòst’, *Mòstnik* za to je fòrmą zesłowiańszczoną, a *Pòntanus* zlatinizowóną)”[5]. Téż F. Ceynowa béł dbë, że kaszëbsczi jãzëk mùszi bëc widoczny nié le w pùblicznym òbrëmim, ale téż dëchòwim. Przekònywôł, że pò kaszëbskù prawilë apòstołowie w dzéń Piãcdzesątnicë, bò „w ti jedny mòwie zawiérają sã wszëtczé jiné”[6], a w jinym placu ùdokazniwôł Pòlôchòwi: „To wejle Waspón widzysz, jakô to mòwa, jaczé to wëbòrné słowa!”[7]. Ceynowa ùznôwôł, że kaszëbsczim dzecóm nót je ùżëwac rodnégò jãzëka we wszëtczich òbrëmiach żëcô, cobë „pò tësącach lat dali òstałë Słowianama”[8], stądka z j. niemiecczégò przełożił katézmùs *Pjnc głovnech wóddzałov Evangjelickjeho Katechizmu z Njemjeckjeho na Kaśebsko-Słovjenskj język przełożeł Wójkasin ze Sławóśéna, Roku Panskjeho*

---

[3] *Stanowiszcze PAN w òdniesenim do dzysdniowëch przekładów Biblii*, Zdrzódło: http://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=154:uwagi-o-wspoczesnych-przekadach-biblii&catid=55&Itemid=61 (dostãp: 17.06.2016).

[4] Tamże.

[5] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 32.

[6] Cytat òstôł zapisóny w kaszëbiznie dzysdniowi. Zdrzë: *Krotochwilnô rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą* [w:] F. Ceynowa, *Teksty więzienne*, Wejherowo-Puck 2004, s. 128.

[7] Tamże, s. 129.

[8] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1982, s. 45.

1861, Svjece (1861), jaczi òstôł w dzélëkù przëbôczony z leżnotë II Kòngresu Kaszëbsczégò[9] w pòstacje bibliofilsczi wëdôwiznë: *Kaszubskie teksty modlitewne Floriana Ceynowy* (1992) w originalnym pisënkù aùtora. W tim samim rokù òstôwô wëdóny pierszi widzałi dokôz, jaczim bëła *Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament. IV Ewanjelje* (1992), przełożonô z łacëznë przez ks. Frãcëszka Grëczã. Ledwò rok pózni kaszëbskô spòlëzna òtrzima *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu* (1993) Eùgeniusza Gòłąbka, skaszëbioné na spòdlim pòlskòjãzëcznégò tekstu Biblii Tësąclecégò. Żebë w wiãkszim dzélu zaspòkòjic liturgiczné brëkòwnotë, ten sóm aùtor wëdôwô *Knégã Psalmów* (1999). Dzãka wiãkszi zrozmiałoscë i wspólczasnémù brzëmieniémù, przekładë Gòłąbka do dzys są wëzwëskiwóné òb czas kaszëbskòjãzëcznëch liturgii. Nôwiãkszim równak ùznanim ceszą sã tłómaczenia ò. Adama Riszarda Sykòrë: *Ewanielëjô wedle swiãtégò Marka* (2001), *Ewanielëjô wedle swiãtégò Jana* (2007), kùreszce *Nowi Testameńt. Ewanielie pò kaszëbskù* (2014), chtëren terô zajimô sã tak brëkòwnyma przekładama Stôrégò Testamentu. Do rãków wiérnëch òddôł ju *Knégã Zôczątków* (2015), a téż *Knégã Wińdzeniô* (2016). Ò pierszi z nëch translacjów prof. J. Tréder pisôł, że „Jãzëk przekładu ò. A. Sykòrë (ur. 1955) z Wejrowa blëższi je kaszëbznie tłómaczeniégò Gòłąbka, tak tej i pòlsczi wersji, a bez to baro sã jinaczi òd Grëczë”[10].

Przë analizë przekładów Biblii ni mòże nie wspòmnąc ò kaszëbskòjãzëczny adaptacji tekstów Stôrégò Testamentu *Mòja pierszô Bibliô. Stôri Testament w òbrôzkach* (2014), przërëchtowóny przez Aleksandrã i Dariusza Majkòwsczich, chtërna je bédënkã dozwôlającym drãdżé tekstë religijné przëbliżëc dzecóm.

Nót je równak wspòmnąc, że Pòlskô Akademiô Nôùków zjiwrowónô je tak w teòlogiczno-religijnym òbrëmim, jak i na spòdlim jãzëkòwò-filologicznym „trawestowanim” biblijnëch tekstów na gwarë i slang, jak np. *Biblia Ślązôka*, bò przenôszanié jich na jãzëk regionalny nie służi „ùprzëstãpniwaniémù Swiãtëch Pismionów, a le narażiwô jich wëmòwã na jãzëkòwą triwializacjã, a w òbrëmim religijnégò òdczëcô na bezrefleksyjné miészanié *sacrum* z *profanum*. Do te nie wëkazëją lëteracczi wôrtnotë, jakô bë mògła bëc argùmentã na jich «òbronã»”[11]. Bierze sã to z przëjãcô milący strategii tłómaczeniô, jakô zniechãcywô „gwarowima i brónyma z òkòlégò ekwiwalentama biblijnëch zdarzeniów i wërażeniów”[12]. Dejade ekspetowie PAN zaznacziwają, że jich stanowiszcze nie òdnôszô sã do przekładów kaszëbskòjãzëkòwëch i pòdkresliwają, że religijnô tradicjô lëterackô tegò regionu sygô XVI w. (*Duchowne piesnie*), a „XX-wieczné translatorsczé pòczënania bëłë baro dozdrzeniałé”, m.jin. za sprawą profesjonalnëch tłómaczeniów ò. Sykòrë, jaczé òstałë wësok òbszacowóné: „Òstatné tłómaczenié [tëczi sã

---

[9] *Kaszubskie teksty modlitewne Floriana Ceynowy*, Wejherowo 1992, s. 5.

[10] J. Treder, *Biblia Kaszubska. Komentarz językoznawczy*, zdrzódło: http://www.verbasacra.pl/archiwum/kaszubywej-f_2006.htm (dostãp: 10.06.2016).

[11] *Stanowisko PAN dot. współczesnych przekładów Biblii*, dz. cyt.

[12] Tamże.

Ewanielëji wedle swiãtegò Marka] w całoscë zasłëgiwô na tã pòzwã, dokònóné przez biblistã, z òriginału, òpiniowóné przez specjalistów, zacwierdzoné przez kòscelné władze”[13].

Tłumaczenia lëteraturë pòlsczi i cëzy na kaszëbsczi jãzëk

Drãgò je wëznaczëc pòczątczi tłómaczeniów na jãzëk kaszëbsczi i w drëgą stronã. Lëteraturoznajôrze są dbë, że w wielejãzëcznëch i pògrańcznëch strzodowiszczach dochôdało do nich samòjistno[14]. Bez wątpieniô aùtorã pierszich, ze swiądą dokònónëch translacji, je F. Cenôwa, chtëren realizëjącë swój program bùdzeniô Kaszëbów, m.jin. z łacëznë przełożił swòjã doktorską rozprawã pt. *Dorade lekarzkje v rożnech chorobach* (1862), a z j. rusczégò bajkã A. Pùszkina *Wò rébôku é ribce*, zamieszczoną w „Skôrbie kaszëbskòsłowińsczi mòwë” i himn panslawistów F. Tutczewa *Vječnje žéc nąm v rozłąčenju*[15].

Klasycznô i romanticznô lëteratura ceszëła sã wiôldżim ùznanim Młodokaszëbów. A. Majkòwsczi króm tłómaczeniô z łacëznë anticzny pòezji Hòracégò i wëbrónëch bôjków Kriłowa z rusczégò, przëbliżiwôł téż niemieckòjãzëcznégò pòetã Józefa K. B. F. von Eichendorffa (tłómaczenia nalazłë sã w zbiérze *Wiersze i frantówczi*[16]), a J. Karnowsczi króm wëżi wspòminónégò Eichendorffa tłómacził jesz J. W. Gòethégò, M. Greifa, i H. Heinégò i Hòracégò – te dokazë òstałë wëdóné w *Nowòtnëch spiéwach*[17]. Téż ks. L. Heyke béł òczarzony ùtwórstwã niemiecczich romantików (dokazë Gòethégò i Eichendorffa nalazłë swój plac w zbiérkù *Kaszëbsczé spiéwë*[18]), a do te lëdôł ùtwórstwò bôjkòpisarza G. E. Lessinga, chtërnégò tłómaczenia drëkòwôł w „Grifie”[19].

W pòwòjnowim cządze J. Trepczyk stôł sã znóny nié le za sprawą włôsny pòezji, ale i przekładów liryków Gòethégò (w zbiérkù *Òdecknienié*) i G. Grassa (w *Wierszach wybranych* w òpracowanim B. Faca).

Wôrtnotã lëteraturë, tak rodny, jak i pòwstôwający pòza kaszëbsczim krãgã kùlturowim, baro dobrze znôł S. Pestka. J. Tréder zaliczìwô gò do przédnégò, a do te dosc wąsczégò karna tłómaczącëch na j. kaszëbsczi[20]. Pierszą próbą jegò translatorsczégò talentu bëłë trzë pòeticczé dokazë aùtorów z róznëch kùlturowëch òbrëmiów, ùmôlnioné na òstatnëch stronach zbiérkù *Wizrë ë duchë*[21]: włosczégò pòetë, esejistë, lëteracczégò kritika, a nadto ùczałégò Giosue Carducczégò *La guerra* tłómaczonô jakno *Wojniszcze*; rusczégò pòetë, noblistë Iwana Bùnina *Nocz*, tłómaczonô jakno *Nocëszka*. Slédnym i do te jesz nôdłëgszim przekładã je *Uskwier rugijsczi dzéwë* (*Die Jungfrau von Stubbenkammer*) niemiecczégò pòetë, przërodnika i rézownika, Adelberta von Chamisso. Na slédnëch stronach swégò nôrëmniészégò pòeticczégò zbiéru *Wieczórny widnik* Zbrzëca téż zamiescył cekawé translacje: J. Przëbòsza *Dopisk do Himnu*, z j. serbsczégò Anónima[22] *Nôpismò na kòsowsczim stôłpie*, z greczi dokôz Kònstandinosa Kawafisa *Pòsydóńczicë* i Marii Czerkawsczi *Kruszka*.

---

[13] Tamże.

[14] J. Treder, *O przekładach na kaszubski i z kaszubskiego*, [w:] *Tłumaczenia na język kaszubski*, dz. cyt., s. 10.

[15] Tamże, s. 18.

[16] A. Majkowski, *Wiersze i frantówczi*, Banino – Kartuzy – Kościerzyna 2009.

[17] J. Karnowski, *Nowòtné spiéwë i wiersze*, Banino 2010.

[18] L. Heyke, *Kaszëbsczé spiéwë*, Gdańsk 1999. Zdrzë: A. Majkowski, J. Karnowski, L. Heyke, *Poezja Młodokaszubów*, Gdańsk 2012 – na str. 579 i 606 mòże przërównac tłómaczenia tegò samégò dokazu Eichendorffa, noszącé dwa różné titułë: w zbiérkù *Niewiérnô*, a w „Grifie” z 1911 r. *Niewiérnosc*.

[19] *Tłumaczenia na język kaszubski*, dz. cyt., s. 13.

[20] J. Treder, *Kaszubskie piśmiennictwo i literatura piękna*, [w:] *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, dz. cyt., s. 170.

W régach dolmaczów pòezji spòtikómë téż J. Łiska, chtëren w zbiérkù *Sztëczk sebie* zaprezentowôł przekładë pòlsczich pòetów: *Przë domôcym stole* Anë Béatë Chòdorowsczi, *Żdanié* Bògdana Balcerowicza i *Pòrénk mdze dlô mie*, *A czej bądã wiôldżi…*, *Jedze Mikòłôj* Lecha Miodowicza.

W latach 90-ëch ùszłégò wiekù pò szerok wnenczas znóné pùblikacje hindusczégò jezujitë Anthonégò de Mello sygnął Eùgeniusz Prëczkòwsczi, a wëbróné meditacje i bôjczi wëdôł w ksążcze *Casnô aureola* (1993). Nen dokôz béł lëteracczim debiutã tłómacza[23]. Pózni, króm aùtorsczich dokònaniów lëteracczich, sygôł pò dokazë klasyków, m.jin. w zbiérkù *Na jimiã Bòsczé* drëkùje przekład dwùch wiérztów A. Mickewicza: *Strzelc* i *Òda do młodoscë*, a na dodôwk *Reno, czej mòrze sã bùdzy* – tłómaczenié znóny piesni B. Sëchtë.

Dzysdnia wiôldżé ùznanié za przëblëżiwanié rozmajitoôrtnëch lëteracczich dokazów nôleżi sã Stanisławòwi Jance. Je aùtorã tłómaczeniów: A. Mickewicza *Krimsczé sonetë* (1998), *Òda do młodectwa* (1998) i mònumentalnégò dzeła *Pón Tadeùsz* (2010). Janke je téż przełóżcą pôrã dokazów pòezji pòlsczi, ùkrajińsczi i japòńsczi[24], chtërne nalazłë sã w zbiérkù *Piesniodzejanié* (2003), a nadto zbiéru brawãdów i legendów z trzëjãzëczny wëdôwiznë *Legendy Pomorza i Kaszub* (2010).

Cekawim przekładã, jaczi ùkôzôł sã le rok pò pòlskòjãzëcznym wëdanim je *Triptik rzimsczi* Jana Pawła II tłómaczony przez Z. Jankòwsczégò (2004). W tim przëtrôfkù nie béł to równak debiut, bò Jankòwsczi, znóny przédno ze swégò aktorsczégò talentu, dôł sã rëchli pòznac jakno aùtor kaszëbsczi wersji *Òdë do redotë* (*Himnu Ùnii Eùropejsczi*), a do te jesz *Pòwiôstków gduńsczich* (2002), bãdącëch tłómaczenim zbiéru *Baśni gdańskich* ks. S. Bògdanowicza. W 2006 r. w wëdôwiznie *Domôcô bina* òstôł òpùblikòwóny jegò przekład (zrëchtowóny razã z E. Gòłąbkã) dramatu L. Bądkowskiego *Sąd nieòstateczny*[25].

---

[21] J. Zbrzyca, *Wizrë ë duchë*, Gdańsk 1986.

[22] W mònografii *Tłumaczenia na język kaszubski…*, dz. cyt., J. Tréder jakno aùtora pòdôwô Sztefana Lazarewicza (1377–1427), s. 18.

[23] Zdrzódło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Eugeniusz_Pryczkowski (dostãp: 22.08.2016).

[24] Dokazë japòńsczé pòchôdają z dwùjãzëczny pòlskò-japòńsczi pùblikacji *Wiśnie rozkwitłe pośród zimy. Antologia współczesnej poezji japońskiej*, òprac. A. Kazuko, W. Kotański, T. Śliwak, Tokio 1992.

[25] L. Bądkòwsczi, *Sąd nieòstateczny. Moralitet dëcht nowi*, skaszëbienié Eùgeniusz Gòłąbk ë Zbigniew M. Jankòwsczi [w:] *Domôcô bina*, Wejrowò-Gduńsk, 2006, s. 25–75.

Z klasyką lëteraturë, przëblëżiwającë jã w rodny mòwie, mierzi sã jesz H. Makùrôt. Donëchczas òpùblikòwa *Bajkę o żelaznym wilku inaczej o Czeszkowskim albo o Czeszku. Bôjka ò żelôznym wilkù, jinaczi Ò Czeszkòwsczim abò Czeszkù* F. Cenôwë, téż w dwùjãzëczny wersji *Dramatë* L. Bądkòwsczégò: *Zaklęta królewianka. Zaklãtô królewiónka. Sobótka. Sobòtka. Złoty sen. Złoti spik* (2009), dali *Zdënk* (2011) W. Gòmbrowicza i D. M. Kónkòla *Kaszëbsczé słowò z môłégò mòrza* (2014)[26].

W epòce renesansu, ù Jana Kòchanowsczégò, pòdskôcënków szukôł J. Mamelsczi, a plónã jegò pióra są *Treny. Jiscënczi* (2011).

Do kaszëbsczi lëteraturë przedostôwają sã téż dokazë ze swiata Òrientu, òsoblëwie Japònii. Króm ju wspòmniónégò S. Janczi, chtëren do swégò ùróbkù dołożił tłómaczenia Yamamùra Bòchò (Yamamura Bochō), *Swiãto wszeljaczégò jistnieniô*; Hagiwara Sakùtaro (Sakutarō), *Smùtnô miesądzowô noc*; Mòro (Moro) Saisei, *Rodzynnô wies*; Òki Atsuò (Ōki Atsuo), *Wiater*, *łisk i lëst na drzewie*; Aida Tsunaò (Tsunao), *Dzëwô kaczka*; Mòrano (Morano) Shirō, *Pò drëdżi stronie mùru*[27], òsoblëwą kartã zapisywô tu W. Bòbrowsczi. W 2013 r., wëdôł zbiér japòńsczi klasyczi zestawiowny przez aristokratã i znajôrza lëteraturë Teika Fùdżiwara (1162–1241), czedë ten mieszkôł w Ògùra, pòdmiescym Kioto: *Wiérztnica z Ogura abò sto piesni òd sta piesniodzejów*. Na òsoblëwé ùznanié zasłëgiwô fakt, że tłómacz pòsłëgiwôł sã òrigináłã. W przedesłowie do wëdaniégò japòńsczi slawista i badéra kaszëbiznë, promùjący najã mòwã na Ùniersytece Hòkkaido, dr Mòtoki Nomachi napisôł m.jin.: „Tëli, co jô wiém, no dolmaczenié to je pierszô ksążka pò kaszëbskù na japóńsczi témat…” i „Procëm wszelejaczi trudnoscë Wasta Bòbrowsczi mô baro bëlno przedolmaczoné nasze wiérztczi na kaszëbsczi, nawetka z filologicznyma dopowiedzeniama”[28].

W slédnym czasu ùkôzałë sã przekładë adresowóné do młodszégò pòkòleniô czëtińców. W 2004 r. L. Szulc wëdôł bôjczi I. Kriłowa swémù przekładowi dôwającë titel *Pòwiôstczi*. Prawie dekadã pózni òfertã zbògacëłë *Nôsnôżniészé wiérztë dlô dzecy* (2013) [J. Tuwima – dop. włôsny] i *Brzechwa dzecoma* (2014) – òba przërëchtowóné przez Tomôsza Fópkã. Z jegò ùdbë pòwstała jesz pòpùlarnô ksążeczka ze szpòrtama *Szpòrtë swójsczé i kùpczé òd Tómka Fópczi*, a jak titel wskazëje, wiôldżi jich dzél je kaszëbską wersją wiców fùnkcjonëjącëch w pùbliczny sferze.

W régã pùblikacjów dlô nômłodszich wpisywô sã téż D. Stanulewicz *Balbina z IV B* (2015) i latosé wëdanié dokazu A. A. Milne’a *Winnie-The-Pooh*, to je *Miedzwiôdk Pùfôtk* (2016) – òba dokazë w tłómaczenim piszący nã prôcã. Do kòmpletu ji tłómaczeniów wëdónëch jakno wëdôwiznë ksążkòwé nót je jesz dodac *Żëcé piesnią pisóné – spiéwôrz biograficzny ks. Antoniégò Peplińsczégò* Jaromira Szroédera (2010).

---

[26] Infòrmacjô z bloga aùtorczi; zdrzódło: http://meta-fizyka.blogspot.com/p/leteraccze-publikacje_30.html (dostãp: 30.08.2016).

[27] S. Janke kòrzëstôł z przekładu pòlsczégò: *Wiśnie rozkwitłe pośród zimy. Antologia współczesnej poezji japońskiej*, dz. cyt.

[28] J. Treder, *Ogura Hyakunin-Isshu w kaszubskim przekładzie Witolda Bobrowskiego* [w:] „Gdańskie Studia Azji Wschodniej”, red. Kamil Zeidler, Zeszyt 9/2016, s. 8.

Wiele pòjedincznëch tekstów pòeticczich czë prozatorsczich ùkôzało sã w czãdnikach: „Pòmerania”, „Stegna”, „Òdroda”, „Zwónk kaszëbsczi”, internetowëch pòrtalach, itd., równak z leżnotë na jich wielosc i rozproszenié, nie òstałë òne tu ùjãté, bò niemòżebnym bëło wëzwëskanié jich wszëtczich w ramach òbjãtoscowëch artikla, temù òmôwióné są tu leno samòstójné wëdôwiznë abò zbiérë czë antologie.

Gwësno zaprezentowóné tu translacje i jich ùtwórcë nie zamikają tématu, tim barżi, że je to rozwijającô sã gałąz lëteraturë. Temù nôleżi miec nôdzejã, że na ksãgarsczich pòlëcach, króm aùtorsczich ùsôdzków nalézą sã wëdôwiznë swiatowi klasyczi w bëlnym przekładze na jãzëk Kaszëbów.

Lëteratura kaszëbskô przełożonô na jãzëczi swiata

Kaszëbskô lëteratura, tak pòezjô, jak i proza[29], stôwô sã òbrëmim zainteresowaniô przełóżców[30], dzãka temù zajistniała nié le blós w pòlskòjãzëczny wersji, ale mô swòje tłómaczenia na j. niemiecczi, francëszczi, anielsczi[31], nadto łużëcczi, lëtewsczi, łotewsczi, słoweńsczi, czesczi[32], a frantówka *Kaszëbsczé Nótë*[33] czë pòjedinczné liriczi kaszëbsczich pòetów nawetka na tak egzoticzny jãzëk, jak japòńsczi.

Jakno nôbarżi zasłużonégò tłómacza kaszëbsczi lëteraturë nôlégô ùznac Ferdinanda Neùreitera, chtëren w dwùjãzëczny *Kaschubische Antologie* (wëdóny w München, 1973) przedstawił przezérk nôwôżniészich dokazów pòeticczich i krótczich fòrmów prozatorsczich z kaszëbsczi lëteraturë. Do zwënégów aùstriacczégò badérë nôleżi jesz wëdónô piãc lat pózni, pòdrobno òpracowónô, historia kaszëbsczi lëteraturë *Geschichte der Kaschubischen Literatur*. Wôrt przë tim pamiãtac, że jegò òswòjiwanié sã z kaszëbsczim ùtwórstwã przëpôdało na drãdżi czãd panowaniô w Pòlsce socjalisticzny dejologii, „a wszelejaczé etniczné apartnoscë w pòlsczich ùstrojowëch realiach przëjimóné bëłë z wiôldżim ùprocëmnienim”[34].

---

[29] Przédny plac ù tłómaczów prozë zajimô epòpejô A. Majkòwsczégò *Żëcé i przigòdë Remùsa*.

[30] Pòdrobną analizã lëteracczich przekładów z j. kaszëbsczégò przedstôwiô mònograficznô prôca *Tłómaczenia z kaszëbsczégò. Òsobë, techniczi i perspektiwë*, red. D. Kalinowsczi, Gduńsk – Wejrowò 2015. Z ti leżnotë przëwòłiwanié wëbrónëch lëteracczich dokazów nót je przëjãc leno jakno przikładë przedstôwionégò tématu, a nié wjimné òpracowanié.

[31] Ana Łajming – jak donëchczas dwa tomë biograficzny trëlogii (trzecy mô sã ùkazac na pòczątkù 2017 r.): *Childhood / Dzecyństwò. Memoirs / Wspòminczi*, Gdańsk 2014, *Youth / Młodosc. Memoirs / / Wspòminczi*, Gdańsk 2015; *The four leafed clover. Sztërëlëstny kléwer*, Gdańsk 2011; *Red Roses. Czerwòné róże*, Gdańsk 2013.

[32] Na te jãzëczi bëła przede wszëtczim przekłôdónô pòezjô, m.jin. A. Nôgla, zdrzë: *Mòje wiérztë,* dz. cyt.

[33] Téż: *Ayaka Sasai spiéwô „Kaszëbsczé Nótë” pò japòńskù*, zdrzódło: http://expresskaszubski.pl/kultura/2011/06/ayaka-sasai-zaspiewa-kaszubskie-nuty-po-japonsku (dostãp: 45.02.2016).

[34] A. Kùik-Kalinowskô, *Ferdinand Neùreiter jakno tłómacz kaszëbsczi lëteraturë* [w:] *Tłómaczenia z kaszëbsczégò…*, dz. cyt., s. 86.

J. Tréder analizëjącë témat przekładów kaszëbskòjãzëcznëch dokazów scwierdzył, że nôrëchli tłómaczeniów doczekałë sã „fòlkloristiczné tekstë F. Cenôwë: *Wiléjá Noweho Roku* i *Szczōdráki*, midzë jinszima na pòlsczi i rusczi. Dokazë ne òdswiéżił w nowim przekładze kaszëbsczim R. Drzéżdżón i z dodôwnym włôsnym przekładã na serbsczi Duszan Pazdzersczi"[35]. Ne słowa òdnôszają sã do ksążczi *Канунъ новаго года. Wilia Nowego Roku. Wiléjá Noweho Roku. Щедровки. Szczdrówki. Szczōdráki*[36] (2006). Òstającë w òbrëmim lingwisticznëch zainteresowaniów D. Pazdzersczégò, nôleżnika Radë Kaszëbsczégò Jãzëka, nôlégô pòdsztrichnąc, że nié le tim tłómaczenim przësłużił sã naji lëteraturze, promùjącë jã w rodny Serbii. Pòstãpnym ùsôdzkã béł wëdóny w Belgradze zbiér *Кашупске народне приповетке [антологија] (Kaszubskie opowiadania ludowe [antologia])* (2010). Sygnął téż do òpòwiôdaniów A. Bùdzysza i òpùblikòwôł pò serbskù *Żelezôcë a sól* (2010)[37]. Z łońsczi „Pòmeranii" z wëwiadu przeprowadzonégò przez prédnégò redaktora cządnika Dariusza Majkòwsczégò mòżemë sã doznac, że pòstãpnym dokazã tegò jãzëkòznajôrza bëłë *Кашупске теме* (Kaszëbsczé témë, 2014), to je „zbiér artiklów napisónëch przez aùtora w slédnëch latach. Wiele z nich nie bëło donëchczôs nigdze drëkòwóné. Ksążkã wëda Alma, jaczi miéwcą je prof. Dżordże Òtaszewicz, chtëren na codzéń robi w Instituce Serbsczégò Jãzëka przë Serbsczi Akademie Nôùk. Ta serbskô wëdôwizna nié pierszi rôz zainteresowa sã najim jãzëka. *Кашупске теме* to drëdżi tom z serie Kaszëbskô Biblioteka. Pierszim ji dzélã bëła *Антологија кашупске народне приповетке*, to je *Antologiô kaszëbsczi lëdowi pòwiôstczi,* a trzecą bãdze tłómaczenié na serbsczi nônowszi pùblikacje prof. Jerzégò Trédra *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*"[38]. Slédné zdanié wskazëje na daleksyżné planë rozkòscérzaniô kaszëbiznë, tak òd stronë lëteracczi, jak i nôùkòwi w òjczëznie profesora. Dejade je téż òtemkłi na lżészé fòrmë. Serbsczi ùczałi Gduńsczégò Ùniwersytetu wëszedł z ùdbą i dokònôł wëbiéru, dającë tim samim pòczątk pózniészémù cyklowi wëdôwiznów i nagraniów pòswiãconëch nômłodszim, *Òpòwiédz mie bôjkã. Opowiedz mi bajkę* (2010)[39] – dwùjãzëczny wëbiér bôjków, tłómaczonëch na j. kaszëbsczi przez D. Pioch.

Òsoblëwim zainteresowanim przełóżców ceszi sã epòpejô A. Majkòwsczégò *Żëcé i przigòdë Remùsa*. Pierszégò mònumentalnégò tłómaczeniô w 1964 dokònôł Lech Bądkòwsczi pòlskòjãzëkòwą wersją dokazu, òpùblikòwóną w trzëtomòwi symùltaniczny wersji. Aùtorką przekładu na j. niemiecczi pt. *Das abenteuerliche Leben des Remus. Ein kaschubischer Spiegel* je Ewa Brenner (1988). W jãzëkù francësczim zajistniôł donëchczôs le pierszi dzél *Żëcégò i przigód Remùsa* staranim Jacqueline

---

[35] J. Tréder, *Ò przekładach na kaszëbsczi…*, dz. cyt. s. 19.

[36] F. Ceynowa, *Канунъ новаго года. Wilia Nowego Roku. Wiléjá Noweho Roku. Щедровки. Szczdrówki. Szczōdráki*, red. D.-V. Pażdżersczi, J. Ellwart, Gdiniô 2006.

[37] Òpòwiôdanié ùkôzało sã w cządnikù „КЊижеви Преглед" nr 2/2010 jakno: *Алози Будзиш, Железаки и со (Превео са кашупског Душан Владислав Пажђерск)*, s. 322–324.

[38] D. Majkòwsczi, *Pò serbskù ò rodny mòwie Kaszëbów*, „Pomerania" nr 3/2015, s 52.

[39] D. V. Pażdżersczi, *Òpòwiédz mie bôjkã. Opowiedz mi bajkę [wëbiér kaszëbsczich bôjków dlô dzecy]*, Gduńsk 2010.

Dera-Gilmeister, noszący titel *Le Colporteur aux étoiles. La vie et aventures de Remus.* (1992), a S. Frimark, B. Krbechek i K. Gawlik-Luiken òfiarowelë *Life and Adventures of Remus* anielskòjãzëcznémù czëtińcowi.

Nié mniészą érã mô ùtwórstwò H. Derdowsczégò, òsoblëwie ù anielskòjãzëcznëch przełóżców. Socha-Bòrzestowsczi przetłómacził *Kaszubë pod Widnem / The Kassubians at Vienna*, a ju nadpòmkłi B. Krbechek razã z S. Frimarkã są aùtorama przekładów m.jin.: *Jasiek from Knieja, a Collection of Kaszubian Tall Tales. Jasiek z Knieji, spòrô kùpa łgarstw kaszëbsczëch* (2010). Do tegò zbiéru dodóné są jesz dokazë: *Walek at the Market / Walek na Jarmarku i Jasiek from Knieja and Szemek from Wiele Travelling to America / Jasiek z Knieji i Szymek z Wiela w podróży do Ameryki*. Tłómaczã nôwidzalszégò dokazu Derdowsczégò – pòematu *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò séce jachôł* je ks. Alojzy Rekòwsczi[40].

Zdrząc ë matematiczno, wierã nôwiãcy przekładów doczeka sã pòezjô A. Nôgla. Aùtorzë biograficzny notë *O autorze*, nalôżający sã w tomie zebrónëch pòezjów *Mòje wiérztë*, M. M. Ùrbaniôk i J. Ellwart scwierdzywają: „Na mòc Nôglowi liriczi nôlepi wskôzëje òdbiér jegò ùtwórstwa pòza Kaszëbama. Lesocczé wiérztë bëłë pòdzywióné w Pòlsce i za grańcą. (…) Wiele ùznónëch kòmpòzytorów, np. Aleksander Szurbin z Petersbùrga, twòrzëło do lirików Nôgla mùzykã, a spiéwôcë wëzwëskiwelë jegò dokazë w scenicznym repertuarze”[41].

J. Bòrzëszkòwsczi w słowie òd Institutu Kaszëbsczégò do zbiérkù *Nie spiéwôj pùsti nocë* wëlicziwô, że wiérztë Nôgla żëją w jinëch jãzëkach: serbòłużëcczim, niemiecczim, biôłorusczim, rusczim, a nawetka japòńsczim i jesz jinëch[42]. Do tegò spisënkù nót je dołożëc téż j. polsczi. J. Trojanowskô zredagòwa pòlskòjãzëczné wëdania bôjków: *Matki przyrody i jej dzieci* (1981 i 1988) i *Dziewczynki i krasnoludków* (1989). Dlô nômłodszich czëtińców cekawim bédënkã je téż antologiô *Bajki i bajeczki. Bôjczi i bôjeczczi* A. Nagla w tłómaczenim Sz. Radzymińsczégò[43].

Pòlsczémù czëtińcowi lëteracczé dokazë rodny mòwë przëbliżiwôł téż J. Drzéżdżón, chtëren w tomie *Modra kraina* òpùblikòwôł przełożóné przez se òpòwiôdania A. Bùdzysza. Na szerszą skalã robił to S. Janka, chtëren wëdôł m.jin.: *Straszydło w Czarnowskim Młynie* Jana Patocka (1984), *Ptak za uszami. Humor i satyra Kaszubów* (1992 – w zamkłoscë zbiéru są hùmòresczi F. Ceynowë, J. Patocka, J. Karnowsczégò, A. Budzysza, A. Labùdë, A. Dominika, J. Walkùsza i S. Òkònia, *Klechdy kaszubskie* (1994). G. Schramke zajistniôł w lëteraturze zredagòwanim we współczasnym pisënkù kaszëbsczim i adaptacją w j. pòlsczim òpòwiôstków, pòdaniów, bôjków i anegdotów wëzwëskónëch ze *Słowarza gwarów kaszëbsczich* ks. B. Sëchtë[44]. Jednym z nowszich dokazów je dwajãzëczné wëdanié wiérztów, spiéwków i skeczów *Nasz môl* (2013) Kadzmiérza Jastrzãbsczégò, chtërnyma pòlsczé tłómaczenié (wiérztóm i frantówkóm) zrëchtowôł T. Fópka.

---

[40] J. Tréder, *O przekładach na kaszubski…*, dz. cyt. s. 20.

[41] A. Nôdżel, *Mòje wiérztë*, Gdynia 2010, s. 9.

[42] A. Nôdżel, *Nie spiéwôj pùsti nocë*, Gdańsk 1997, s. 41.

[43] A. Nôdżel, *Bajki i bajeczki. Bôjczi i bôjeczczi*, Gdynia 2011.

Aùtoprzekładë

Zajimającym spòdlim analizë tłómaczeniów są aùtoprzekładë, czãsto w drëkù pòjôwiającé sã jakno dwùjãzëczné pùblikacje. Na ten ôrt ùtwórstwa dôwóm bôczenié òsóbno, z leżnotë na drãgòsc w òznaczenim jãzëka dokazu pierwòtnégò, òsoblëwie czej pòjôwiô sã w pùblikacji symùltaniczny, a tłómaczã je téż ùtwórca dokazu.

Aùtotłómaczeniów na j. niemiecczi i francësczi dokònywôł np. F. Sãdzëcczi, co pòswiôdcziwô F. Neùreiter, w artiklu *Franciszek Sędzicki als Dichter in deutsche und französisier Sprache*, òpùblikòwónym w „Mickiewicz-Blätter”, nr 43/1970.

Szlachòwné zjawiszcze widzymë m.jin. ù: S. Bieszka, chtëren òpùblikòwôł pò pòlskù *Sonety kaszubskie* (1986), ks. J. Walkùsza w wëdanim *Jantarowy pacierz* (1991), H. Mùsë Kòta w zbiérkach: *Mój kaszubski świat* / *Mój kaszëbsczi swiat* i *Co wyśpiewały fale zatoki* / *Co wëspiéwałë dënëdżi wikù*.

Z dzysdniowëch wëdôwiznów w całoscë symùltaniczno pò pòlskù i pò kaszëbskù òstałë zrëchtowóné zbiérczi pòezji: E. Prëczkòwsczégò *Dzecynny czas*, dedikòwóny dzecóm, *Zwadë dëszë mòji* Jaromirë Labùddë czë *Pielgrzymki morskie* Jerzégò Barthelke.

Nierôz pòecë w wëdónëch zbiérkach zamieszcziwają leno niejedne, wëbróné przez se, dokazë. Tomikama ò taczi strukturze są m.jin. *Sztëczk sebie* Jerzégò Łiska i *Lustro rzeki* Jerzégò Stachùrsczégò.

Jedinym jak dotądka aùtotłómaczenim prozë je *Żôłti kam* (2014) S. Janczi, wëdóny 16 lat pò pòlskòjãzëczny wersji (*Żółty kamień*, 1998). Òn téż w drëgą stronã przełożił wiérztë do zbiérkù *Żużónka jak mrzónka. Kołysanka z marzeń* (1984).

Kreatiwny cësk tłómaczeniów

Przekładë mògą téż bëc rozskacenim dlô rodny lëteraturë. Jazaps Òsmanis (Jāzaps Òsmanis), łotewsczi dolmacz pòlsczi lëteraturë w rozwôżaniach spisónëch pòd wiele znaczącym titlã *Tłumaczyć czy nie tłumaczyć? Przegląd tłumaczeń literatury polskiej na Łotwie* pisze, że Sudrabù Edżus (Sudrabu Edžus), chtëren prawie sto lat rëchli tłómacził pòlsczich klasyków, pòd cëskã *Antka* B. Prusa napisôł swój „nôpiãkniészi prozajiczny dokôz – wëfùlowóné gòrzką prôwdą i jurzącé òpòwiôdanié *Głupi Dauka*[45]. Pòtemù na przełomie XIX i XX w. przełożił „czile wiérztów Mickewicza, wëjimk *Pana Tadeusza* òpisywający lëtewsczé pùszcze, *III część Dziadów*, dzélëk *Konrada Wallenroda* i *Krzyżaków* Senkewicza, a tej napisôł włôsnégò *Konrada Wallenroda* i włôsnégò *Pana Tadeusza* (*Wspomnienia o dwóch rodach, starym Dudakasie, krawcu Dzelme i o mnie samym*)”[46].

---

[44] G. J. Schramke, *W wieczornej mgle. Niesamowite opowieści z Kaszub ze Słownika Sychty / / W wieczórny dôce. Niestwòrzoné pòwiôstczi z Kaszëbsczi ze Słowôrza Zëchtë*, Gdynia – Pelplin 2004; G. J. Schramke, *W świetle dnia. Anegdoty i bajki z Kaszub ze Słownika Sychty / W widze dnia. Gôdczi i bôjczi z Kaszëbsczi ze Słowôrza Zëchtë*, Gdynia – Pelplin 2006.

Leszk Szulc, tłómacz pisónëch wiérztą bôjków Jiwana Kriłowa, a w kaszëbsczi wersji wëdónëch pt. *Pòwiôstczi*, tak pisze ò swòji prôcë, jakno przełóżcë: „Tłómaczącë bôjczi na kaszëbsczi jô czuł redotã dzecka, chtërno wiôldżi lëteraturze mòże ùżëczëc ti dikcji, jaką lata temù jô tak ùkòchôł jakno pòmlék i bówka, a jaczi ze spòłeczno-ideòlogicznëch jeleżnosców mie nie bëło dóné ùswòjic jakno *primum mobile*, z jaczi rozskaceniô pòdjimô sã słowną mediacjã ze swiatã. Tak tej pisanié pò kaszëbskù je dlô mie przińdzenim nazôd dodóm, to je na Môl. (…) Móm swiądã, że mòje przekładë bãdą szłë barżi w czerënkù parafrazë, niżlë rusczégò òriginału. Dejadë nie zdôwô mie sã, żebë klarownô dejô bôjków Kriłowa bëła przez mie òpaczno òdczëtónô i zrozmiónô”[47].

---

[45] J. Òsmanis, *Tłumaczyć czy nie tłumaczyć? Przegląd tłumaczeń literatury polskiej na Łotwie*, [w:] „Tytuł. Pismo literacko-artystyczne” 1/1995, s. 22.

[46] Tamże.

[47] I. Kriłow, *Pòwiôstczi*, tłomaczënk Leszek Szulc, Wejherowo 2004, s. 90.

Alicjô Pioch

Jón Czôrlińsczi – lëteracczi òbrôz kaszëbsczégò szlachcëca

Szlachcëców w kaszëbsczi lëteraturze mómë nié za wiele. Wëchôdô to gwësno z tegò, że kaszëbskô lëteratura je jesz na ògle młodô i nie fùnkcjowała na fùl òbrotach, czedë szlachecczi stón przeżiwôł swój złoti cząd. Stądka téż titlowi heroja dokazu *Ò Panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł* zasłëgiwô na tim wikszą ùwôgã. Nen zadzéwny pòemat aùtorstwa Hieronima Derdowsczégò zwóny je czãsto kaszëbską epòpeją[1], chòc mòże przëjąc, że lepszim bédënkã bëłbë pòemat hùmòristiczny[2]. Lepszim, bò peripetie Pana Czôrlińsczégò to cyg nieùdałëch i kòmicznëch zdarzeniów, z jaczich przédny bòhater wëchôdô mni abò barżi òbarną rãką. Czëtińc wcyg pòdskôcany je do smiéchù przez pòkazywanié lëdzczich słabòtów, kòmiczną i czasã niespòdzéwną nëkbã zdarzeniów czë szpòrtowné skòjarzenia słowné, chòc zdanim A. Bùkòwsczégò hùmòr, z jaczim mómë do ùczinkù na kartach dokazu stôwô sã sztótama na tëli trzepòtny, że zaniżô lotë całégò dokazu[3]. Hùmòristicznëch inspiracjów doszukiwają sã niechtërny ù Reja czë Paska[4], ale wërazno są téż fascynacje Tillã Eùlenspiéglã czë pòstacjama z ùtwórstwa Marka Twaina[5].

Hùmòristiczny, môlama kąsk satiriczny w swòji wëmòwie dokôz mógłbë sugerowac, że bãdzemë mielë do ùczinkù z rozmajitima przecéchòwaniama, téż w przëtrôfkù przédnégò heroje. Nie chcã cwierdzëc, że tak nie je, leno ògrańczenié sã badérów do scwierdzeniô, że Czôrlińsczi béł szlachcëcã (zresztą sóm na kartach dokazu tak sã przedstôwiô i tak zwrôcają sã do niegò jiny bòhaterowie) nie je sygającym. Juwerno niesygającym je scwierdzenié, że Derdowsczi òbdarził Czôrlińsczégò régą tipòwëch znanków, abò nawetka stereòtipòwëch dlô szlachcëca, znónëch nóm z lëteraturë[6]. Zdrzącë na to, że, tak jak rëchli bëło rzekłé, ni mómë za wiele szlachcëców na kartach kaszëbsczi lëteraturë je wôrt sã przëzdrzec, jak przë wëzwëskanim nëch stereòtipòwëch znanków Derdowsczi mésterskò zdzejôł szlachòtã kaszëbsczégò szlachcëca.

---

[1] Patrz: J. Samp, *Przedmowa*, w: *Ò Panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*, Gdańsk 1990.

[2] Zob. A. Bukowski, *Regionalizm Kaszubski: Ruch naukowy, literacki: zarys monografii historycznej*, Poznań 1950, s. 62.

[3] Patrz: A. Bukowski, dz. cyt., s. 61.

[4] Patrz. A. Bukowski, dz. cyt., s. 61.

[5] Patrz: J. Samp, dz. cyt., s. 13.

[6] J. Samp., dz. cyt., s. 20.

Familiô Czôrlińsczich prôwdac nie rechùje sã do chmielińsczi zbiédniałi szlachtë, ale to prawie ta spòlëznowô wiôrszta razã z gbùrama, to je majãtnyma miéwcama rolë, ùchòwała nôwicy z dëchòwi tradicje regionu. Sóm przédny heroja mô w se jesz wiele szlachecczi bùchë, czëje sã téż sparłãczony juwerno mòcno ze swòją môłą jak i wiôlgą òjczëzną[7]. Niech za przëkłôd stanie chòcle fakt, że zrësziwô gò widzënk zabiédzonégò kònika, jaczi reagùje żëwim marszã na Mazurka Dąbrowsczégò – kóń nen brôł ùdzél w stëcznikòwim pòwstanim. Szlachcëc decydëje sã nimò złégò stanu zwierzãca na kùpienié gò. Je to wôżné z pòzdrzatkù na to, że cząd akcji dokazu przëpôdô na drëgą pòłowã XIX wiekù, czedë to na Pòmòrzim pòstãpùje proces wënôrodnieniô. Pòstãpùjącé zanikanié wiôrsztë szlacheckò-zemiańsczi, prëskô edukacjô, wòjskòwô służba, zakôz kùlturowégò dzejaniô i prakticzno niejistniejącé jesz jednotné (co nie òznôczô, że nie bëło inteligencje wcale) strzodowiszcze inteligencczé – to wszëtkò sã przëłożëło do wëzbëcô môlowégò lëdztwa z donëchczasowi tradicje[8].

Nim przeńdã do lëteracczégò òpisënkù *Jana Czôrlińsczégò* wôrt je nadczidnąc, że miôł òn swòje nielëteracczé mòdło. W *Herbarzu Szlachtë Kaszëbsczi* mòżemë nalezc nôzwëskò Czarliński (Czarleński) – *Czôrlińsczi* to kaszëbskô wersjô tegò nôzwëska. Aùtor pòdôwô, że familiô ta pòsłëgiwa sã znakã Sówka. Swòje kòrzenie nen strzédnomajãtny ród wëwòdzy z Czôrlëna kòl Tczewa. Ju w XVIII stolecym Czôrlińscë, pòdzelony na pôrã rózgów, bëlë ùmôlniony w rozmajitëch nórcëkach Pòmòrsczi, prôwdac ni ma Chmielna w nym wielnym spisënkù môlów, są równak gwësné przedkłôdczi do tegò, że jeden z pòtómków rodu stôł sã jakbë mòdłã do ùsztaturzeniô lëteracczégò Jana Czôrlińsczégò. Jidze tuwò ò Felicjana Schedlin-Czôrlińsczégò (1804–1881), miéwcã Chwarzna kòl Stôri Kiszewë. Béł òn nôrodnym dzejarzã, a téż przédnikã Rolniczégò Towarzëstwa dlô Zemi Kaszëbsczi (w latach 1863–1918) a jegò sënowie Eùgeniusz, Emil i Léòn bëlë przédnéma òrganizatorama pòmòcë dlô sprawë stëcznikòwégò pòwstaniô pòd prësczim zôbòrã[9].

Titlowi heroja pòematu Derdowsczégò ni miôł mòże tak nadzwëkòwégò żëcopisu jak jegò nielëteracczé mòdło. Bezògôdkòwò równak jegò peripetie bë nalazłë môl w szlachecczich brawãdach rozpòmiónowónëch z leżnoscë familijnëch czë drësznëch zéńdzeniów. Jakno że przënôleżôł do zbiédniałi zôgardowi szlachtë, jakòs mùszôł zagwësnic òbstojenié swòji rodzëznie. Zajimôł sã rëbaczenim i prawie ta zajma pòstrzédno stała sã przëczëną jegò apartny rézë pò Kaszëbach. W zëmòwim cządze Czôrlińsczi wëbiérô sã do Pùcka pò nowé sécë – kò mòrsczi rëbôcë robią je nôlepszé i nômòcniészé, a je wôrt, żebë nôrzãdła do zwënédżi bëłë mòcné i trzimałë wiele lat. Chòc rëbaczenim zajimelë sã i chłopi, to jistnieje całô réga sygnalów zaswiôdczającëch ò tim, że Czôrlińsczi, chòc mòże niebògati, ale równak szlachcëcã béł. I nie przemôwiô za tim leno fakt, że sóm ò se tak gôdôł.

---

[7] Patrz: J. Samp., dz. cyt., s. 20.

[8] Patrz: Samp, dz. cyt., s. 5.

[9] Spr. P. Pragert, *Herbarz Szlachty Kaszubskiej*, t. II, Inowrocław 2007 s. 38–39.

Stanisłôw Sekersczi w swòji prôcë Kùltura Szlachtë Pòlsczi w latach 1864–2001 wskazywô na jistnienié cëgù òbëczajowëch wëznaczników szlachectwa[10]. Jasnô sprawa, że w cządze, czedë dzeje sã akcja dokazu majãtnosc ni mògła bëc jednym le naznaczenim przënôleżnotë do szlachtë. Jak ju rëchli bëło rzekłé, w taczich strzodowiszczach nôlepi przedërcha szerok pòjãtô tradicja regionu, miało to na gwës mòcné sparłãczenié z dozéranim stanowi tradicje. Czôrlińsczi, mòże tak rzec, je przédnym tegò przëmiôrã.

Jedną z taczich òbëczajowëch znanków szlachectwa wg Sekersczégò je familiô, jakô nié wiedno, w zanôleżnoce òd materialnégò miectwa, mògła przëjąc jednã ze sztërzech fòrmów. Pò pierszé: rodzëzna aristokraticznô, mającô parłãcze z rozmajitima zagranicznyma rózgama, przez co tradicje pòlsczi szlachtë dôwałë czãsto plac jinym. Pòdrëdżé: bëłë familie, jaczé przëstojiwałë leno tradicjóm òjców i w niezmieniwny fòrmie przekazowałë szlachecką erbã swòjim pòtómkóm. Pò trzecé: familie, chcemë rzec pòkroczné, jaczé miałë starã ò to, żebë dzecë sã wëùczëłë i miałë mòżnotã weńdzeniô do inteligencczégò strzodowiszcza, co równoczasno bë jim dało mòżnosc ùsamòbëtnieniô sã òd ùprôwianiô zemi. Po czwiôrté kùreszce: Sekersczi wskazëje na mòdło rodzëznë colemało spòtikóny westrzód zagrodowi szlachtë, to je taczi, w jaczim blós ùtrzëmanié òbëczajowëch normów bëło w sztãdze zdzejac jaką le bądź jinosc midzë nôleżnikama taczégò rodu a np. chłopama[11]. Familiô Czôrlińsczich wpisywała sã, jasnô sprawa, w mòdło czwiôrté. Fach, jaczim zajimała sã głowa rodzëznë nie jinacził sã wiele òd tegò, czim zajimelë sã notejszi chmielińsczi chłopi. Mòże blós to, że Czôrlińsczi miôł swòjégò méstra òd niewòdu i përznã lepszą ekònomiczną stojiznã, dozwôlało na gwësniészé pòdczorchiwanié swòji stanowi apartnoscë. Zycher żóden chłop ni mógł so pòzwòlëc na rézã saniama do pòłożonégò 70 km dali Pùcka òb zëmã i to jesz z taczim òbdôwã:

Béł òn dobrze òbleczony òd stopë do głowë,
Biédë cerpiec nie brëkùje, ò tim ni ma mòwë.
Miôł ze sobą w dwùch kòbielach wãdzoné mòrénczi,
Miôł czełbasë, gãsë pôłczi i trzë grubé szinczi[12].

Z tegò wëchôdô, że w dodomie Czôrlińsczich niczegò nie brakło, nie żëlë prôwdac w bògactwie, ale Pani Czôrlińsczi na tëli sygało, żebë dac na mszã w intencji chùtczégò nazôt chłopa z rézë, a téż, żebë biédnëch kôrmic chlebã za mòdlëtwã ò długò niewrôcającégò szlachcëca.

---

[10] S. Siekierski, *Kultura Szlachty Polskiej latach 1864–2001*, Pułtusk 2003, s. 159.

[11] Òb. S. Siekierski, dz. cyt., s. 165–166.

[12] H. J. Derdowski, *Ò Panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, oprac. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 2., Gdańsk 2007, s. 213.

Chòc finansowò familiô Czôrlińsczich żëła jak barżi majãtny miéwca rolë – to je *gbùr*, to do mëszleniô dôwô sprawa, że wastostwò *Czôrlińscë* nie są wcale wësztôłcony. Jón mòże prôwdac pisac – wësyłô lëst do białczi ze swòji rézë, ale z rechòwanim mô ju tôczel, bò mùszi rechowac przë ùżëcym pôlców. Pani Czôrlińskô za to nie rozmieje nawetka czëtac, bò lëst òd chłopa zanôszô môlowémù szkólnémù[13]. Z dokazu tak na ògle nie dowiadywómë sã niczegò ò parłãczach Czôrlińsczégò z dzecama, jaczich mô dwòje. Wiémë za to, że teskni za białką, òsoblëwie w sztóce, czedë trôfiô do sôdzë i z rozchlëdnienim jã wspòminô:

Wiãc téż nieròz biédôk wzdichôł za żoną tesklëwie,
Chtërnô jegò doma zawdë kôrmiła żëczlëwie.
Wszëtkò, ò czim le wiedzała, że mù szmakòwało,
Kòbiécëskò do jedzeniô jemù pòdôwało[...]
Czej na môltëch czasã w pòrã nie przëszedł z jezora,
Pòd pierzëną mù chòwała jadło do wieczora
I nie jadła sama prãdzy, jaż i òn béł doma,
Bò nôlepi szmakało jima razã òbòma[14].

Pani Czôrlińskô nie bëła leno zwëczajną domòwą gòspòdënią. Miała do spełnieniô wiôldżi òbrzészk sparłãczony z wëchòwanim dzecy, w tim téż patrioticznégò wëchòwaniô, òsoblëwie no drëdżé bëło zadanim nënków w szlachecczich familiach[15]. Nié chto jiny jak prawie Pani Czôrlińskô spiéwie dzeckù kòlibiónkã, w chtërny je gôdka ò Chajsce Gduńczónów z 1308 rokù zdzejóny przez Zôkón Krzëżacczi[16]. Za sprawą ti kòlibiónczi nie je nikwiony wdôr ò ùszłëch zdarzeniach, a téż ùmòcniwô sã przeswiôdczenié ò tim, że nieprzëcél kaszëbsczégò ludu, i nié leno, pòchôdô zeza zôpadny grańcë, co w zôbòrach miało òsoblëwé znaczenié. Tëli, a mòże jaż tëli, ò familijnym żëcym *Czôrlińsczich*, zdrzącë na to, że akcja przédno rozegrôwô sã w rozmajitëch nórcëkach Kaszëb i Pòmòrzô.

Bôczącë na to, że machtny dzél zdarzeniów mô môl nié w domôctwie Czôrlińsczich, nie nalézemë tu za wiele wiadłów na témat tegò czë miało òno do wëpełnieniô jakąs òsoblëwą fùnkcjã òkróm mieszkalny[17]. Zdrzącë na to, że Czôrlińscë przënôleżelë do zùbòżałi szlachtë, a we wsë fãksnérowôł kòscół i szkòła, gwësno tak bëło. Ni ma tu téż gôdczi ò dwòrzczim żëcym. Sytuacjô jinégò szlachcëca, ù jaczégò Czôrlińsczi zatrzëmiwô sã na gòscënã, wëdôwô sã juwernô z sytuacją chmielónów.

---

[13] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 216.
[14] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 255.
[15] Òb. S. Siekierski, dz. cyt., s. 179.
[16] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 244–245.
[17] Ò òsoblëwim znaczenim dodomù szlachcëca jidze przeczëtac w: S. Siekierski, dz. cyt., s. 191–215.

Równak jeżlë ò nã gòscënã jidze, to je wôrt dac bôczënk na zachòwanié ùwôżnotë przez Czôrlińsczégò w òdniesenim do gòspòdëni:

Jô czejm skùńcził, żem ji złożił grzecznie swą pòdzãkã,
I pò pòlskù, jakò szlachcëc kùsznął żem jã w rãkã.
Chwôlił jem jã przed wszëtczima, że smacznie kùcharzi,
Że prowadzy w chëczë òrdnung, dobrze gòspòdarzi[18].

Co cekawé, Czôrlińsczi tak je zajãti bakòwanim gòspòdëni i ji córce, że nie przejmùje sã òdbiwającym sã prawie w chëczë Dąbrowsczégò sejmikã môlowi szlachtë, na jaczi *de facto* trôfiô przez przëpôdk (przejéżdżô przez Kãtrzëno, w jaczim mô plac nen prawie sejmik, razã z Żëdama, chtërnëch miôł zawiezc na tôrg, z czegò mòcno sã tłómaczi przed resztą szlachcëców.) Mòże to bëc pòswiôdczenim tegò, że Czôrlińsczi wëżi pòliticznëch zgrôwów stôwiôł zagwësnienié bëcô sobie i swòji familie, kùreszcze sejmiczi bëłë niebezpieczné, bò przëcygałë òsoblëwi bôczënk prësczich szandarów. Prôwdã rzekłszë òpùszczenié sejmikù i to, że naji heroja rézowôł w towarzëstwie Żëdów na tëli zjurzëło pòòstałëch radzącëch w Kãtrzënie kòl Strzépcza, że zaczãlë sã namëszlac, czë nie òdebrac mù szlachecczégò titelu, ale chitrosc szlachcëca z Chmielna dozwòlëła mù nie pòddac sã ti jakże przikri sytuacje. Rzekłszë ò wszëtczim co do négò cządu mù sã przëtrafiło, òbłaskawił rozprzeniosłëch panów bracy, a do czësta jich ùdobrëchôł òpòwiôdającë ò tim, że w drodze zrobił nawetka czile kroków w stronã nawróceniô rëchli wspòmniónëch Żëdów na katolëcką wiarã[19]. Tim do nédżi rozkòmùdzył szlachcëców i ùmkł przed bezczestnoscą, jakô gwësno bë szła za nim i jegò pòtómkama przez wiele lat.

To dobri sztót, żebë zrobic rozezdrzenié pòstãpny òbëczajny znanczi szlachectwa. Je nim nastawienié szlachtë do wiarë, a téż do dëchòwieństwa. Jakno, że chrzescëjaństwò bëło i je sparłãczoné z rycersczim etosã, a pózni szlachecczim[20] nie jidze pòminąc ti sprawë w rozwôżaniach nad pòstacą szlachcëca Jana Czôrlińsczégò, przede wszëtczim temù, że taczich parłãczów mómë w dokazu całą rzmã. Prôwda ta nie dzëwùje, jak wezniemë pòd ùwôgã, że przez dłudżé lata Pòlôch, ale téż i Kaszëba, òznôczało katolëk[21]. Katolëcëzna bëła dërżéniowim dzejnikã rozszlachòwùjącym Pòlôchów i Kaszëbów òd prësczich òbëwatelów. Jednym z przëmiarów nastawieniô Czôrlińsczégò do Kòscoła je chãc òfiarowaniô dzéla sëmë zarobiony na przewòzënkù Żëdów dlô kòscérsczégò sanktuarium. Na miarã swòjich finansowëch mòżlëwòtów wpisôł sã Czôrlińsczi w tradicjã pieniãżnégò wspiéraniô rozmajitëch òstrzódków religijnégò kùltu przez szlachtã. Temù że prawie całosc dokazu, to peripetie wëchôdającé z cësniãti na szlachcëca klątwë przez żëdowsczégò handlôrza, mòdlëtwa wiele razy retała heroje żëcé. Stądka téż mòżemë wëcygnąc swiądë, że Czôrlińsczi, jak na szlachcëca przënôlégało, zachòwiwôł téż wszedné religijné prakticzi. Z cekawszich znanków nastawieniô do wiarë i religie, króm wczasni przëwòłóny próbë nawróceniô Żëdów, jeden òsoblëwie zasłëgiwô na ùwôgã: czedë Czôrlińsczi trôfiô w gòscënã do chëczë Kąkòlów, mieszkającëch na pôłnié òd jezora Łebskò, docëgô sã, że chòc ùżiwaja òni kaszëbsczi gôdczi, to felô czegòs, czegò w kòżdim kaszëbsczim dodomie nigdë nie braknie – swiãtëch òbrazów. Pòkazywô sã, że gòspòdarze, juwerno jak wikszosc môlowëch mieszkańców, są lëtersczégò wëznaniô. Na dodôwk Kąkòl jiscy sã, że kaszëbskô mòwa w jich òbéńdze dżinie. Reakcjô Czôrlińsczégò je dosc zaskakùjącô:

---

[18] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 234.
[19] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 232.
[20] S. Siekierski, dz. cyt., s. 223.
[21] J. Samp, dz. cyt., s. 6.

Wierã Pón Bóg tu na waju przëpùscył skôranié,
Żesta druchë – wej – lëtersczé przëjãlë wëznanié.
Më, Kaszubë, co mieszkómë w kraju nadwislańsczim
Midzë rzéką Brdą, a mòrzã co je zowią gdańsczim,
Zawdë żesmë bëlë wiérny katolëcczi wierze,
Za to nóm téż mòwë òjców Pón Bóg nie òdbierze[22].

Nôrodnô czë etnicznô juwernota je tak mòcno sparłãczonô z wiarą Czôrlińsczégò, że nie dopùszczô do se mëslë, iże bez katolëckòscë je mòżebné ùtrzimiwanié swòjégò pòczëcô apartnotë pòd zôbòrama. Pò prôwdze, w realiach, w jaczich przëszło żëc najémù heroje, gdze nie bëło przëzwòleniô na jaczé bądź dzejanié dlô òswiatë czë kùlturë w nôrodnym dëchù, kòscół béł slédnym òbstojã prze tim co erbòwóné pò starkach. Czôrlińsczi, chòc tak mòcno zrzeszony z religią, nie béł równak doktorã kòscelnëch nôùków, stądka téż zdôrzałë mù sã w drodze pòstãpczi mòralno niejednoznaczné. Zdôrzało sã, że sã brôł do łżélstwa, żebë ùnc przed òdpòwiedzalnotą abò ùcëszëc gwôsné sëmienié, jak tej, czedë òstôwiô wsadzonëch do prizë przez prësczégò szandarã Żëdów i ùmësliwô so rëgnąc w dalszą drogã sóm:

Wiãc so mëszlã: Co môsz czekac tak na pòsmiewiskò,
Jedz le terô wprost do Pùcka, co stąd leżi bliskò.
Jużem chcôł kù mòrzu jachac, jużem pòrwôł lécczi,
Ale stój! Jô przecã Żëdóm werbùm dôł szlachecczé!
Przërzekł żem jim przë ùgòdze jachac do Conowa-
terô téż ni mògã łamac szlachecczégò słowa.
Wiãc żem rusził w Pòmrë wrzeszcząc: – Dali, Żëdë, sadac!
Że nie przëszlë, jô ni mògã za to òdpòwiadac[23].

---

[22] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 282.
[23] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 238.

Przestrzéganié bòsczich przëkôzaniów bë mógł pòstawic w jedny rédze z dotrzimanim szlachecczégò słowa. Bòc téż przeniewiérstwò szlachcëcowi-katolëkòwi sã nie gòdzy. Przeniesienié òdpòwiedzalnotë za niedotrzëmanié ùgôdënkù przenôszô tej Czôrlińsczi na drëgą stronã, chòcô dobrze ò tim wié, że Żëdzë trafilë do sôdzë.

Twòrzenié czë téż dopasowiwanié òbstójnëch mòralnëch wskôzów przez szlachtã parłãczëło sã wierã z jiną szlachecką znanką: jarchòlëzną. Chòcô Sekersczi ùwôżô, że w XIX stolecym szlachta òdpùszczała ju prawòwanié sã, bò brakło na nie i dëtków i czasu, i że òkróm zagrodowi szlachtë, dochôdający za sprawą prawòwaniô sã swòjich szlachecczich kòrzeniów, pòòstałë leno pòjedinczné przëtrôfczi wielepòkòleniowëch sztridów w sądach[24], to równak w przëtrôfkù Czôrlińsczégò ni mómë żódny wiédzë na témat tegò, żebë z kògùms sã prawòwôł. Jedno, co bë mògło zaswiadczëwac jakbë ò jegò zôwzãtoscë to fakt, że za wszedné dëtczi chce pòmstwë na czôpnikù Szmùlu, òd jaczégò dostôł przeklãtą czôpkã bãdącą przëczëną wszednëch ùcemiãgów w rézë. Òd lëgòtczi na pòmstwã nie òdcëgô gò ani białka, ani nawetka ùscëgòwùjacy gò òd tegò ksądz. Czë równak wôrt je szëkac w tim znanków òsoblëwie namienionëch szlachecczémù stanowi? Nie wiém.

Żelë jesmë ju przë czôpce, to je nót dac bôczenié na slédny, chòc mòże wcale nié mni wôżny dzejnik szlachectwa, jaczim są ruchna. Nie wchôdającë w historiã szlachecczich ruchnów w òbrëmim stolecëch wôrt je leno pòdczorchnąc, że w XIX wiekù, a osoblëwie w drëdżi jegò pòłowie, apartny strój szlacheccczi dżinął, abò pòjôwiôł sã leno w òsoblëwëch sytuacjach. Jeżlë jidze ò szlachtã zagrodową, do jaczi przënôleżôł òpisywóny tu heroja, to je nót dopòwiedzec, że fùnkcjonowôł strój robòcy, mòżlëwie jak nôtańszi – drãgò sã tej spòdzewac, żebë Czôrlińsczi òb czas łowitwë òblôkôł sã w drodżé (gwësno, że drodżé, ale w zasygù jegò finansowëch mòżlëwòtów) ruchna. Za to żlë jidze ò swiąteczné ruchna, to na gwës mielë òni starã jinaczëc sã òd chłopów[25]. Czë Czôrlińsczi chôdôł do kòscoła we farwnëch ruchnach kaszëbsczich? Mòże jo. Ni ma równak taczi wiédzë w dokazu. Jedurnym wiadłã ò òbleczeniach szlachcëca je to, że rëgnął w rézã w dłudżim płôszczu i mô téż czôpkã z wełnë, jaką ju na samim zôczątkù rézë zjôdô wilk, chtëren mësli, że to jagniã. Z czôpką Pón Czôrlińsczi òsoblëwie czëje sa zrzeszony, a i w gòłi głowie chadac nie przëstoji:

Tak żem wëklął psa złodzeja, co sã jeno zowie
Ale dëcht żem w pień zabôcził, żem je w gòłi głowie.
A tu wkòło mòjich sani wiôldżé zbiegòwiskò,
Wszëtczé dzecë robią sobie ze mie pòsmiewiskò,
I ze mie sã wëszczérzają kartësczi łobùzë:

---

[24] Wicy ò tim jak wëzdrzałë szlachecczé sztridë òb. S. Siekierski, dz. cyt., s. 233–237.

[25] Szlachecczé ruchna jakno wëznacznik szlachectwa òpisëje S. Siekierski [w:] dz. cyt., s. 215–223.

– Pón Czôrlińsczi przepił czôpkã – Òn ni mô kapùzë!
Tej żem chwëcył sã za włosë i żem sã zawstëdzył,
Bò żem wiedzôł terô, czemù nôród ze mie szëdzył[26].

Jidze do Szmùla, Żëda handlëjącégò czôpkama, jaczégò, jak to sóm wëznôł, dlô szpôsu òszukôł rok wczasni, dającë mù miast dobri wełnë resztczi lnu i paklepié[27]. Czôpka je na tëli wôżnym dzelã òbleczënkù, że Czôrlińsczi w składze òbzérô towarë z wëższi pòlëcë, równak czej wëchôdô, że ni mô dosc dëtków na wëbróną mùcã, pò namòwach decydëje sã na przewiezenié karna Żëdów na tôrg za drobną òpłatą i czôpką w rozrechòwanim – przeklãtą czôpką, jaczi szlachcëc nie zjimô nawetka czej zaczinô pòdezdrzewac, że cos je z nią nié tak. Pòrządnô czôpka i dłudżi mantel w rézë na gwës nawetka w niewiôldżim stãpieniu jinaczëłë Czôrlińsczégò òd chłopów henëtnégò cządu, mòże tej ùznac, że we wiôldżim stãpieniu sóm bòhater przëkłôdôł do òbleczeniów wôgã.

Wiele bë mógł jesz na gwës nalezc w òsobie Czôrlińsczégò szlachecczich znanków, a jesz wicy przikładów dlô nich. Pòemat Derdowsczégò, pòwstałi w 1880 rokù, dôwô czëtińcowi nié leno rozegracjã przez apartno prowadzoną brawãdã ò peripetiach bòhatera wëchôdającëch z zaprzësëdżi cësniãti na niegò przez handlôrza z pòmstë. Bòhater òdbëwô niemałą drogã, bò przez Kartuzë trôfiô do Kòbùsewa, pózni do Przedkòwa, a przez Kãtrzëno kòl Strzépcza trafi do Słëpska, żebë pózni przez Sławno, Dąbrowë, Jizbice, Główczëce, Charbrowò i czile jinëch môlów trafic kùreszce do Pùcka, gdze równak nie ùdôwô mù sã kùpic séców, tedë wërësziwô w dalszą, w dzélu mòrską drogã pò półòstrowie, przez co trôfiô do Gduńska, Òliwë, Sopòtu, Gdini, Pierwòszëna, Mòstów i Rzucewa, żebë znowa dotrzéc do Pùcka i kùpioné w Jastarni sécë wząc kùreszce do chëczi[28].W nen spòsób czëtińc zwëskiwô téż swójny prowadnik pò kaszëbsczi zemi i mô zetkania na kartach dokazu z rozmajitima òsoblëwòtama nórcëków pòmòrsczi zemi (taczima jak wszelejaczé dialektë, zwëczi i wëznania). Zwëskùjemë téż wôrtny òbrôz kaszëbsczégò szlachcëca z drëdżi pòłowë XIX stolecégò, czedë stón nen ju prawie dżinie. Mòże nie je nasz bòhater nôbògatszim przedstôwcą swòjégò stanu, ale mającë starã ò szlachecką tradicjã przëkłôdôł sã téż do dbałotë ò nôrodną juwernotã i, chcemë téż rzec dzys, etniczną – swòjã i swòji rodzëznë w tak drãdżich realiach jak żëcé pòd prusczim zôbòrã.

Bibliografia:

Bukowski Andrzej, *Regionalizm Kaszubski: Ruch naukowy, literacki: zarys monografii historycznej*, Poznań 1950.

---

[26] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 219.
[27] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 218.
[28] T. Linkner, *W Unii słowa*, Pelplin 2004, s. 92–93.

Derdowski Hieronim Jarosz, *Ò Panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, oprac. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 2., Gdańsk 2007.

Linkner Tadeusz, *W Unii słowa*, Pelplin 2004.

Pragert Przemysław, *Herbarz Szlachty Kaszubskiej*, t. II, Inowrocław 2007.

Samp Jerzy, *Przedmowa*, [w:] *O Panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*, Gdańsk 1990.

Siekierski Stanisław, *Kultura Szlachty Polskiej w latach 1864-2001*, Pułtusk 2003.

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE

RJK

Edward Breza

Jak dbano o kulturę języka kaszubskiego przed powołaniem Rady Języka Kaszubskiego

Odpowiadając wprost na tak postawione zagadnienie, można powiedzieć, że zabiegi te ze strony Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (ZK-P) i pojedynczych Pomorzan Kaszubów sprowadzały się do następujących form:

1) Organizowanie przez Zarząd Oddziału ZKP w Kościerzynie, któremu przewodził Jan Machut, kolega nauczyciel historii ze Szkoły Podstawowej Nr 1 (z lat 1958-1960), gdy uczyłem tu religii w wymiarze 38 godzin tygodniowo, **Spotkań Wdzydzkich**, w których udział brali pisarze kaszubsko-pomorscy i tzw. aktyw kulturowy, a więc nauczyciele, członkowie ZKP. Na Spotkaniach tych omawialiśmy sposoby wprowadzania tematyki regionalnej do szkół podstawowych i średnich. W budynku Komitetu Wojewódzkiego PZPR we Włocławku odbyła się specjalna konferencja, poświęcona sposobom wprowadzania w życie wartości kultury regionalnej, gdzie m.in. – pamiętam – referat miał prof. dr A. Bukowski i mówiący te słowa. Omawiałem tam m.in. pojęcie regionalizmu. Ze Spotkań Wdzydzkich pamiętam wystąpienie w dyskusji Jana Trepczyka: *Chto jô jem? – Niemc jô nie jem, Pòlôch jô nie jem. – Kaszëba jô jem.* Na innym spotkaniu tenże uczestnik zaapelował do zebranych: *Òtwórzta òkna i dwiérze, niech tu wiãcy kaszëbiznë wléze.*

Gorące wystąpienia L. Bądkowskiego, spokojne perswazje T. Bolduana, rzeczowe informacje historyczne, nauczyciela tego przedmiotu z LO w Kościerzynie J. Knyby, który uzyskał potem doktorat z etnografii na UMK w Toruniu, były dobrze przyjmowane przez uczestników. O nauce języka kaszubskiego nikt wówczas nie myślał, ba nazwanie w okresie PRL-u mowy Kaszubów językiem odebrane zostałoby z miejsca jako przejaw separatyzmu[1]. Dlatego i nasza organizacja przyjęła nazwę *Zrzeszenie Kaszubsko-**Pomorskie***, a więc związek obejmujący nie tylko Kaszuby, ale także Kociewie i może Bory Tucholskie, a więc prawie tak, jak u Ceynowy, który na temat granic Kaszub nie miał sprecyzowanego poglądu, a w wykazie kaszubskich nazw miejscowości znalazło się także nie tylko Kociewie i Bory, ale także Krajna i Powiśle Gdańskie, tj. ziemia malborska. Nie spodziewali się również czasów, gdy Kaszubi będą nauczali swojej mowy w szkołach także, wybitni pisarze kaszubscy. Tak wyraźnie we wstępie do „Jaśka z Knieji" mówił H. Derdowski: „do tego nie dojdzie".

---

[1] Znamienne, że jeszcze w r. 1997 T. Bolduan w swoim *Bedekerze kaszubskim* s. 380–381 pisze (o J. Trepczyku): Drugim motywem [poezji Trepczyka] jest **podnoszona do rangi języka mowa kaszubska**.

Ci, co w mowie Kaszubów widzieli osobny słowiański język, mówili *kaszubszczyzna,* jak synonimicznie mówi się także *polszczyzna, angielszczyzna, francuszczyzna, czeszczyzna* itd. Nad tym czuwał odpowiedni sekretarz Komitetu Wojewódzkiego PZPR, a arbitrem dla niego był prof. Andrzej Bukowski. Mówiło się zatem o regionalizmie. Zastanawialiśmy się, jak przekazywać wiedzę o regionie uczniom: czy to w osobnej wkładce regionalnej w ogólnopolskich podręcznikach, zatwierdzonych przez władze oświatowe. Rozważaliśmy też możliwość wydania osobnego podręcznika regionalnego na wszystkie przedmioty szkolne. Z tym wiązała się myśl osobnego przedmiotu regionalnego w formie 1 godziny tygodniowo, ale z oficjalnym wnioskiem do Ministerstwa nie wystąpiono.

Jako przewodniczący Komisji Oświaty przy ZKP dążyłem do stworzenia programu dla szkół podstawowych i średnich. Na jęz. polski program taki z zakresu literatury przygotował T. Lipski, do gramatyki E. Breza, do historii J. Machut, geografii E. Kloka, fizyki i chemii K. Pobłocki, a więc nauczyciele tych przedmiotów w Szkole Podstawowej Nr 1 w Kościerzynie, z którymi tam pracowałem na początku swej drogi pedagogiczno-dydaktycznej, śpiewu Z. Kamińska. Nie pamiętam, kto przygotował program na religię, ale myśleliśmy o kulcie miejscowych madonn: Matki Bożej Swarzewskiej, Królowej Kaszubów północnych, Matce Bożej Sianowskiej, Królowej Kaszubów południowych, Matce Bożej Piaseckiej (Piaseczno w pow. tczewskim na Kociewiu), potem doszła Matka Boża Królowa Rodzin w Kościerzynie w kościele Św. Trójcy (farze), kult szerzony przez dziekana i proboszcza ks. prałata Mariana Szczepińskiego, Lipuska Pani (NMPanna w Lipuszu, pow. Kościerzyna), kult utwierdzany przez ks. kan. Zygmunta Jutrzenkę-Trzebiatowskiego, którego witałem wierszem w czasie introdukcji proboszczowskiej jako uczeń kl. VII w Lipuszu, a żegnałem wdzięcznie jako profesor UG m.in. za pobudowany kościół pw. Św. Rocha w Kaliszu, gdy odchodził na emeryturę proboszcza parafii (odnotował to w swoich wspomnieniach). Programy te pisane najczęściej ręcznie, przepisałem na maszynie, zatwierdzone zostały na którymś ze Spotkań Wdzydzkich i wydane przez ZKP.

2) Wydanie z problematyki regionalnej pomocy dydaktycznej dla nauczycieli w postaci referatów nauczycieli akademickich (i mgra T. Lipskiego jako wybitnego polonisty) pt. *Bliżej regionu i ucznia*, gdzie referaty bądź artykuły w liczbie 18 zebrał kol. Edward Mazurkiewicz, zrecenzował podpisany, on też napisał *Przedmowę* i zamieścił swój referat pt. „Region a kultura i literatura ogólnopolska"; tomik wyszedł w Wydawnictwie Uniwersytetu Gdańskiego w r. 1993; zamieścił tu także swój artykuł „Pamiętnikarstwo kaszubsko-pomorskie w szkole" historyk J. Borzyszkowski.

G. Surma pokazała, jak w szkole wprowadzać wiedzę o dialektach i nazwach własnych (problematyka onomastyczna); dodać trzeba, że problematyka ta stała się przedmiotem rozważań na Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej (tzw. OKO) z udziałem gości zagranicznych w Uniwersytecie Szczecińskim, w Szczecinie, a w omawianej publikacji J. Treder przedstawił tekst nt. „Języka polskiego lekcja… w dialekcie”. Tu, jak widać, sugestie, jak poprowadzić lekcje, poświęcone mowie ludowej, czyli dialektom. Osobiście w Szczecinie mówiłem o problematyce onomastycznej w programach szkolnych: najczęstsze imiona i nazwiska Polaków, pochodzenie nazw miejscowości zamieszkania i najbliższej okolicy.

3) Ukułem zasadę *Scientia est diffusibilis* „Wiedza lubi być przekazywana”, dlatego angażowałem się jeszcze jako nauczyciel w szkołach pow. kościerskiego w odczyty TWP w gminach Lipusz, St. Kiszewa, N. Karczma i innych, mówiłem o imionach, nazwiskach, potem nazwach miast Pomorza Gdańskiego, kulturz języka polskiego w LO Kartuzach. Somoninie, Wejherowie, Gdyni, Braniewie. Mówiłem także o pochodzeniu nazw geograficznych. Objaśniałem (po r. 1990) słownictwo religijne i obyczajowe związane z okresem Bożego Narodzenia i Wielkanocy.

4) **Kultura kaszubszczyzny** dotyczyła głównie **pisowni kaszubskiej**. Pisownia sprawiała problemy wszystkim Kaszubom, którzy pragnęli zapisać w rodzinnej mowie wypowiadany tekst. Zawsze mieli dwie możliwości: albo zapisywać literami znanymi z jęz. polskiego, albo posłużyć się specjalnymi, dodatkowymi znakami. Przypomnijmy, że bez specjalnych znaków rozpoczął zapisywać teksty kaszubskie F. Ceynowa (potem jednak stosował różne sposoby zapisu: tzw. alfabet wszechsłowiański, pisownię czeską i inne), H. Derdowski i inni. Dużo problemów stwarzała pisownia wszystkim pisarzom, nie wyłączając A. Majkowskiego czy ks. Leona Heykego.

Dlatego L. Bądkowski w imieniu Związku Pisarzy Polskich, jako jego członek zwołał na 24 II 1974 r. (była to niedziela) do siedziby Związku przy ul. Straganiarskiej w Gdańsku na posiedzenie, gdzie obok pisarzy zaproszeni zostali E. Breza i J. Treder jako niedawni doktorzy (z r. 1972 i 1973) z Zakładu Języka Polskiego Uniwersytetu Gdańskiego. Dokładnie pamiętam tę niedzielę, bo byłem na konferencji naukowej w Krakowie, która skończyć się miała w sobotę, odjechałem jednak w piątek, by wrócić w sobotę rano do domu. W niedzielę 24 II były także urodziny mojej śp. Mamy, gdy cała rodzina gromadziła się na ojcowiźnie u brata, Mamę więc mocno przepraszałem za nieobecność na rodzinnym spotkaniu, tak zależało mi na obecności na zebraniu u L. Bądkowskiego. Wyłoniono na nim 6 członków przyszłej komisji w osobach pisarzy kaszubskich: A. Labuda, L. Roppel, J. Trepczyk, dwóch, jak to określano, naukowców, ale tylko w stopniu doktora: E. Brezę i J. Tredera oraz redaktora Pomeranii W. Kiedrowskiego. Ponieważ liczba członków była parzysta, przyszły przewodniczący Komisji obdarzony został przywilejem podwójnego głosu, z którego – jak się potem okazało – nie było potrzeby korzystać. W razie wątpliwości Komisja miała zasięgać opini ks. dra B. Sychty. Praktyka pokazała, że taka potrzeba nie zaistniała.

Zespołowi narzucono czy sam sobie narzucił dość rygorystyczne wymagania: do 15 VI r.1974 winny być gotowe zasady pisowni, które jako Projekt postanowiono wysłać do ośrodków naukowych w kraju, gdzie naukowcy parają się dialektologią, a więc głównie Zakład Słowianoznawstwa PAN w Warszawie, Instytut Języka Polskiego w Krakowie, uniwersytety: (oba) w Lublinie, w Poznaniu, Łodzi, Warszawie, WSP w Szczecinie, Słupsku, Olsztynie. Na zebraniu organizacyjnym w ZKP Komisja ukonstytuowała się: przewodniczący E. Breza, sekretarz J. Treder, który protokoły zebrań przekazał do MPiMKP w Wejherowie członkowie pozostali, tj. pisarze i poeci oraz red. W. Kiedrowski; wszyscy postanowili, że będą pracować choćby z członkostwa zrezygnował jeden czy dwaj członkowie; w wypadku dalszej rezygnacji dokooptuje się nowych członków. Następne zebranie robocze odbyło się 17 III w MPiMKP w Wejherowie, dalsze 3 IV i 26 IV w Zakładzie Jęz. Polskiego Uniwersytetu Gd.

Ciężar pracy przejęli pracownicy UG, dzieląc się zagadnieniami na kolejne posiedzenia, potem czytali nawzajem sobie propozycje rozstrzygnięć i ze wspólnym sądem prezentowali je na spotkaniu plenarnym. L. Roppel najczęściej przyklaskiwał propozycjom adiunktów uniwersyteckich, niewiele propozycji zgłaszał A. Labuda, najczęściej odmienne stanowisko zajmował J. Trepczyk, jednak w głosowaniach nad kolejnymi zasadami zostawał przegłosowany; W. Kiedrowski przyjmował najczęściej pozycję obserwatora.

Zbliżyliśmy się wtenczas z Jurkiem (zaczęliśmy sobie mówić per Ty), widzieliśmy, jak się dopełniamy; On znawca praktyczny kaszubszczyzny północnej, ja południowej. Połączyła nas praca i w zasadzie hierarchia wartości, ideałów i celów. Mogliśmy za Goethem powtarzać: *Füge, du Arbeit, Hand zu Hand; Herzen zu Herzen* ‘Skuj, praco, rękę z ręką, serce z sercem’.

Tak przygotowane zasady jako projekt zostały opublikowane przez Zarząd Główny ZKP w r. 1974 z adnotacją: „Do użytku wewnętrznego na prawach rękopisu”; liczyły 61 stron i zostały rozesłane do osób prywatnych i ośrodków naukowych (zob. wyżej). Jak należało się spodziewać, nie wszyscy odpowiedzieli na zredagowane *Zasady pisowni kaszubskiej*, niektóre głosy, jak np. S. Fikusa niczego nie wnosiły, bo pisał on: nie tak, tylko tak, gdzie „tylko tak” było jego wersją zapisu wyrazu, niektórzy, jak J. Ceynowa, współpracowali z autorami „Zasad”. Pochwalne głosy otrzymaliśmy od prof. H. Popowskiej-Taborskiej, naszego Mistrza, prof. H. Górnowicza, ks. dra B. Sychty. Po szczegóły trzeba by sięgnąć do wejherowskiego Muzeum, dokąd przekazaliśmy odpowiedzi respondentów (zachowałem sobie tylko kopię opinii prof. Górnowicza).

Nie odnotowałem sobie daty dziennej naszego zebrania, gdyśmy wspólnie odczytali nadesłane glosy dyskusyjne i przejęliśmy, jak nam się wydawało, cenne uwagi. W „Projekcie” nie było osobnego słowniczka wyrazów podawanych jako przykłady w rozwa- żaniach poszczególnych kwestii. Tak przygotowane „Zasady” opublikowano w r. 1975 w nakładzie 300 egz., nakład ten szybko rozszedł się, zyskały one bardzo dobrą ocenę znawczyń kaszubszczyzny: prof. H. Popowskiej-Taborskiej („Język Polski” t. 57, 1977, s.76-80) i wówczas doc. dr hab. K. Handke („Slavia Occidentalis” t. 35, 1978, s. 144-46). W wyd. II z r. 1984 wprowadzono niektóre zmiany, o których autorzy mówią w „Przedmowie” s. 5.

Życie wprowadza zmiany nie tylko merytoryczne, ale także techniczne. Tak też w naszym wypadku zapisywanie samogłoski nosowej przedniej *ę*, wymawianej przez Kaszubów jako *a* nosowe przez literę *ę* powodowało, że recytatorzy na konkursach wymawiali *ę* (nie, jak należało, ã, czyli po kaszubsku *a z blewiązką*, fachowo *a z tyldą)*), łatwo też zaznaczyć labializowane *ò* i *ù*; technika więc przyszła z pomocą ortografom. Dlatego też w r. 1996 na zebraniu w siedzibie ZKP przyjęto te sposoby zapisu, postulowane też wcześniej przez młodzież kaszubską, skupioną w tygodnika „Tatczëzna”.

Zasady pisowni kaszubskiej, opracowane przez E. Brezę, ur. 24 IX 1932 r. i J. Tredera (ur. 14 IV 1942 – 2 IV 2015) służą Kaszubom już ponad 30 lat przy aprobacie członków Komisji do spraw Pisowni Kaszubskiej: W. Kiedrowskiego (22 XI 1937 – 18 IV 2011)), A. Labudę (9 VIII 1902 – 24 X 1981), L. Roppla (19 IX 1912 – 12 V 1978) i J. Trepczyka (22 X 1907 – 3 IX 1989); jak widać, żyje jeszcze piszący te słowa.

Danuta Pioch

Działania dotyczące standaryzacji i normalizacji języka kaszubskiego w ostatnim dziesięcioleciu

Spośród ważniejszych zadań stawianych przed RJK warto wymienić analizę stanu języka kaszubskiego, współpracę w administracją publiczną, popularyzowanie wiedzy o kaszubszczyźnie, wypowiadanie się nt. wydawnictw, jak też szeroko pojęte prace związane ze standaryzowaniem języka.

Ruch kulturalny i działania na rzecz rozwoju języka kaszubskiego miały miejsce na Kaszubach już od czasów Floriana Ceynowy (tj. od XIX wieku), znacznego przyspieszenia nabrały po utworzeniu w 1956 roku Zrzeszenia Kaszubskiego. Niektóre z kwestii ważkich dla środowisk mniejszościowych regulowała *Konstytucja RP* i doprecyzowała *Ustawa o systemie oświaty z 1991 roku*, ale wiatru w żagle dała zdecydowanie *ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* (kaszubskim).

W działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego ustawa ta naznaczyła w sposób wyraźny nowe obszary działania i zabiegów wokół kultury i języka. „Dzięki tej ustawie po raz pierwszy język kaszubski znalazł się pod prawną ochroną, co jest ewenementem w historii społeczności kaszubskiej. Odtąd przedmiotem zabiegów stało się skuteczne wykorzystanie możliwości, jakie daje nowa ustawa. Aby stało się to realne, Rada Naczelna ZKP uchwaliła strategię ochrony i rozwoju języka i kultury Kaszubów. Jednym z ustaleń tej strategii było powołanie RJK[1]. Dokonano tego na mocy uchwały nr 14 Rady Naczelnej ZKP z dnia 26 sierpnia 2006 roku[2]. Od momentu jej powstania mija zatem dziesięć lat, lat trzeba powiedzieć bardzo pracowitych. Dla RJK szczególnie ważnymi są zapisy art. 12 traktującego o dodatkowych nazwach miejscowości, obiektów fizjograficznych i ulic w językach mniejszości. Niemniej ważnym jest też zapis art. 17 związanego z nauką języka mniejszości oraz nauką własnej historii i kultury. Z kolei art. 18 precyzuje zadania organów władzy państwowej, które są zobowiązane podejmować odpowiednie kroki w celu wspierania działalności zmierzającej do ochrony, zachowania i rozwoju tożsamości kulturowej. Sam art. 19. jest z kolei ewenementem dla kaszubszczyzny, gdyż jest poświecony wyłącznie językowi regionalnemu kaszubskiemu.

---

[1] C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi dzisiaj*, Gdańsk 2007, s. 17.

[2] Podstawą do utworzenia RJK były zapisy § 28 ust. 2 i 4 Statutu Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego oraz *Strategii ochrony i rozwoju języka kaszubskiego i kultury*.

Zakres działań RJK określony Regulaminem jest dość szeroki[3]. Jednym z ważniejszych zadań RJK jest standaryzowanie języka kaszubskiego. Wiadomo, iż Kaszubi są społecznością posługującą się różnymi odmianami rodnej mowy. Ten fakt zawsze niezmiernie cieszył i ubogacał kaszubską kulturę, ale był też od dawna przedmiotem trosk. Działacze kaszubscy, językoznawcy, wszyscy, którym leżało na sercu dobro języka, nawoływali do ujednolicenia języka pisanego, znormalizowania go, standaryzowania, by w ten sposób uchronić wspólne dobro[4]. Jasnym było, że etnolekt zaliczany do języków mniej używanych nie oprze się procesowi zaniku, jeśli będzie funkcjonował w drobnych (choć niezwykle urokliwych) odmianach. Teorie o konieczności umówienia się do jednej standaryzowanej (literackiej) formy zapisu wymagały jak najszybszego rozwiązania – funkcję tę powierzono Radzie Języka Kaszubskiego. Nie oznacza to jednak, że przed powołaniem RJK nie próbowano języka standaryzować[5].

Pierwszymi tekstami zapisanymi po kaszubsku były przekłady dokonane przez pastorów Szymona Krofeja i Michała Pontanusa, o których to przekładach mówi się, że reprezentowały polszczyznę północnej Polski nacechowaną kaszubskimi właściwościami[6]. Potem nastąpiła przerwa, a powrót do tematu literackiej kaszubszczyzny można datować na połowę XIX wieku. Niewątpliwie chodzi tu o twórczość F. Ceynowy i H. Derdowskiego, choć S. Ramułt oceniał, iż nie może być w tym przypadku mowy o języku literackim, bo pierwszy z nich pisał w narzeczu żarnowieckim, drugi zaś w południowym, posługując się do tego grafią wyłącznie polską[7].

Na temat kaszubskiego języka literackiego wypowiadał się badacz kaszubszczyzny F. Lorentz[8], który postulował, by nie był on zlepkiem wszystkich właściwości dialektalnych, ale bazował na czymś, co może dla nich być wspólne. Ponieważ nie dopatrzył się niczego, co mogłoby tym wymaganiom sprostać, stwierdził, że jeszcze długo kaszubszczyzna będzie nosiła znamiona dialektalne. Pytanie brzmiało, czy wszystkie dialekty miałyby się na nią składać, czy tylko jeden miałby być uznany za podstawę. W rezultacie (za sprawą prac wokół wydania utworów Bilota, Budzisza i Patoka) zaczął lansować język północnych Kaszubów. Język Derdowskiego zaliczył do gwary wielewskiej, a twórczość Majkowskiego przypisał do gwary kościerskiej, twierdząc, iż żaden z nich nie pokusił się o twórczość w języku ogólnokaszubskim.

---

[3] Regulamin RJK [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbscégò Jãzëka*. Rok 2007, Kaszëbskò-Pòmòrscé Zrzeszenié, Gduńsk 2007.

[4] Działania wokół normalizowania pisowni kaszubskiej zostały opisane w artykule E. Brezy, *Rys historyczny pisowni kaszubskiej*, [w:] E. Breza, J. Treder, *Zasady pisowni kaszubskiej*, Gdańsk 1984.

[5] Po utworzeniu Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w 1956 roku nad sprawami normalizowania pisowni kaszubskiej pracowały: Komisja obradująca 13 VI 1959 r. w składzie: Jan Rompski, Jan Trepczyk, Stefan Bieszk, Jan Piepka, Tadeusz Bolduan, Leon Roppel – dla której punktem wyjścia był projekt opracowany przez Stefana Bieszka; Komisja powołana 24 II 1974 r. i pracująca do 22 X 1974 r. kiedy zostały podjęte wiążące postanowienia w sprawie pisowni – skład: Edward Breza, Wojciech Kiedrowski, Aleksander Labuda, Leon Roppel, Jerzy Treder, Jan Trepczyk, z głosem doradczym Bernard Sychta; grupa obradująca na poszerzonym zebraniu Komisji ds. Oświaty przy ZG ZKP 13 V 1996 roku dokonała również znaczących zmian w pisowni kaszubskiej – więcej o jej ustaleniach m.in. hasło *Pisownia kaszubska* [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2002.

[6] Cechy językowe tychże tekstów omówiono [w:] *Szkice z kaszubszczyzny*, H. Popowska-Taborska, Gdańsk 2006; H. Popowska-Taborska, *Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego*, [w:] *Kaszubszczyzna. Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, red. E. Breza, Opole 2001.

[7] Stanowisko na temat języka i jego statusu wyprowadził Ramułt w przedmowie i obszernym wstępie do swojego *Słownika języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, wydanego w 1893 roku w Krakowie.

[8] F. Lorenz bardzo przysłużył się opracowaniu języka Słowińców, zanim ten zniknął z mapy językowej kaszubszczyzny (gramatyka, spis tekstów, wielki słownik).

Swoje zdanie wypowiedział też J. Karnowski, twierdząc, że główną przeszkodę w tworzeniu kaszubszczyzny literackiej stanowi silne rozdrobnienie i zróżnicowanie dialektalne. Pomimo to wierzył, że dojdzie do „wytworzenia własnego języka literackiego" na Kaszubach. Pisał o tym w odczycie „Nieco o mowie kaszubskiej" w marcu 1908 roku tak: „Teoretycznie język kaszubski jest równouprawniony z językiem polskim. Jest to na pozór niebezpieczna konstrukcja. Ale uwzględniając stosunki historyczne i dzisiejsze polityczne, śmiało stwierdzić można, że Kaszuby, jeśli nie utoną w niemczyźnie, kulturę polską przyjąć muszą i też przyjmą… Pomimo to nie brakło i nie brak dzisiaj na Kaszubach zapędów do wytworzenia własnego języka literackiego"[9]. Z kolei K. Kantak widział rozwój kaszubszczyzny literackiej w oparciu jej na narzeczu północnym, jak też na innych językach słowiańskich. Sporo do myślenia o literackiej kaszubszczyźnie dali Zrzeszeńcy, a w ich imieniu szczególnie A. Labuda, klasyfikując stosowany przez różnych twórców język jako: 1) żargon (Krofej, Pontanus); 2) popsutą polszczyznę (Derdowski); 3) kaszubszczyznę polaszącą (Ceynowa); 4) literacką (począwszy od Karnowskiego a skończywszy na *Życiu i przygodach Remusa* A. Majkowskiego, które uznał za przykład prozy literackiej)[10]. Choć teoretycznie Zrzeszeńcy widzieli kaszubszczyznę północną w roli języka literackiego, to mimowolnie (z racji swego środkowokaszubskiego pochodzenia) wprowadzali do języka właśnie cechy środkowokaszubskie, a poprzez pomnikowe dzieła, które po sobie pozostawili, świadomie bądź nieświadomie je utrwalili. Stąd w dzisiejszej kaszubszczyźnie literackiej w znacznym stopniu dominują cechy językowe centrum Kaszub.

Na temat modelu językowego kaszubszczyzny swoje uwagi wypowiedział L. Roppel, sprowadzając je w zasadzie do swobodnego wyboru pewnych cech. Po utworzeniu Zrzeszenia Kaszubskiego w 1956 roku nad sprawami normalizowania pisowni kaszubskiej pracowały: Komisja obradująca 13 VI 1959 r. w składzie: Jan Rompski, Jan Trepczyk, Stefan Bieszk, Jan Piepka, Tadeusz Bolduan, Leon Roppel – dla której punktem wyjścia był projekt opracowany przez Stefana Bieszka; Komisja powołana 24 II 1974 r. i pracująca do 22 X 1974 r. kiedy zostały podjęte wiążące postanowienia w sprawie pisowni – skład: Edward Breza, Wojciech Kiedrowski, Aleksander Labuda, Leon Roppel, Jerzy Treder, Jan Trepczyk, z głosem doradczym Bernard Sychta – jednak nie przez wszystkich przyjęte, model krytykowali m.in. młodzi twórcy, dlatego 13 V 1996 roku Komisja Oświaty przy ZG ZKP podczas poszerzonego zebrania wprowadziła następujące ustalenia: 1) zapis samogłoski nosowej jako ã; 2) zapis czedë, dżąc – bez zmiękczającego i; 3) pisanie ł w formach r. męskiego czasu przeszłego; 4) opuszczanie „j" jako zmiękczenia; 5) zapisywanie labializowanych głosek o, u z kreseczką lub bez niej. Był to ostatni poważny krok na gruncie normalizacji języka kaszubskiego przed powołaniem RJK, co stało się niemal dokładnie w dziesiątą rocznicę tego wydarzenia.

---

[9] Za A. Bukowskim, *Regionalizm kaszubski*, Poznań 1950, s. 161.

[10] Na podstawie J. Treder, *Język, piśmiennictwo i kultura duchowa Kaszubów* [w:] *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999.

Okazuje się, że mimo upływu czasu problemy związane ze standaryzacją kaszubszczyzny ciągle oscylują wokół tych samych zagadnień językowych, raz dokonane ustalenia poddawane są kolejnym weryfikacjom i dyskusjom, język żyje, staje się na nowo, wymaga wielokrotnych rewizji przyjmowanych stanowisk, jest ciągle *in statu nascendi* i jako taki będzie niejednokrotnie jeszcze absorbował środowisko i dominował w pracach RJK.

Działania RJK nie byłyby możliwe, gdyby nie zapisy w art. 19 Ustawy o języku regionalnym oraz art. 18 mówiącego o tym, że „Organy władzy państwowej zobowiązane są podejmować odpowiednie środki w celu wspierania działalności zmierzającej do ochrony, zachowania i rozwoju tożsamości kulturowej mniejszości". Następnie wymienionych zostaje 10 obszarów finansowego wsparcia, a działalność RJK mieści się również w jednej z dotacji.

RJK ma za zadanie dokonywać analizy i oceny stanu języka kaszubskiego. Zajmują się tym przede wszystkim pracownicy naukowi Uniwersytetu Gdańskiego, gdzie (oprócz ośrodka warszawskiego) skupia się największa liczba językoznawców podejmujących tematy kaszubskie. Duża część tych specjalistów stanowi od lat zaplecze naukowe RJK, będąc przede wszystkim jej członkami, ale też autorytetami w wielu kwestiach.

Działania Rady są wspierane przez organy państwowe, trudno więc sobie wyobrazić jej pracę bez współdziałania z nimi. W MSWiA powołano grupę roboczą ds. podręczników dla mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego – pracuje w niej również przedstawiciel Kaszubów (członek RJK); zMinisterstwem Edukacji Narodowej współpracuje 2 członków Rady w zakresie ustalania standardów nauczania, konstruowania podstawy programowej dla mniejszości, 4 opiniuje podręczniki do nauki j. kasz. (recenzenci z listy MEN).

Prace Rady oscylują też wokół upowszechniania wiedzy o języku kaszubskim, jego odmianach, normach i kryteriach oceny jego użycia oraz organizowania w tym celu dyskusji i konferencji naukowych. Corocznie planowane są dwudniowe plenarne posiedzenia z konferencją, podczas których realizuje się powyższe zadania, a także rozpatruje potrzebę stosowania w języku kaszubskim dwu norm: wzorcowej i regionalnej. Szczególnie ta ostatnia wywołała sporo emocji, choć sama uchwała jest dość krótka. Warto ją zatem przytoczyć w całości:

> *Rada Języka Kaszubskiego zaleca stosowanie w języku kaszubskim dwu norm: wzorcowej i regionalnej. Norma wzorcowa, w której widoczne byłyby odwołania do historii języka kaszubskiego, powinna być realizowana w oficjalnych kontaktach i rodzajach wypowiedzi. Winni ją stosować księża, aktorzy, dziennikarze, literaci, nauczyciele, naukowcy i inni intelektualiści. Należy ją realizować w szkole i wykorzystywać w podręcznikach.Norma regionalna, częściej oparta na uzusie, może być stosowana w swobodnych kontaktach, czyli języku potocznym, oraz literaturze – jako zabieg stylizacyjny*[11].

Z krótkiego przekazu tej uchwały wynika sporo istotnych dla języka i jego użytkowników spraw. Przede wszystkim zostali wymienieni ci, których zobligowano do używania literackiej kaszubszczyzny (choćby ich język wyniesiony z domu był inny). Sprawa bardzo kontrowersyjna dla wielu, bo po upływie czasami wielu lat życia mają zostać pozbawieni języka ojców w dotychczasowej postaci, a w jego miejsce nauczyć się nowego. Nie obyło się bez gorących dyskusji przy tworzeniu podręczników szkolnych, kiedy rozpętała się batalia o zachowanie regionalnych przyzwyczajeń autorów, którzy nie chcieli uznać ogólnych ustaleń, np. stosowania końcówki –ã w narzędniku rzeczowników r. męskiego i nijakiego. Z drugiej części zalecenia RJK wynika, że norma regionalna może być stosowana w swobodnych kontaktach – jednak które sytuacje do nich należą i czy wszyscy zamierzali się temu zaleceniu poddać? Czas pokazał, że nie.

Niejednokrotnie Rada wypowiadała się nt. poziomu i potrzeb wydawnictw z zakresu wiedzy o języku kaszubskim i kulturze języka. Szczególnemu oglądowi poddawano podręczniki do nauki j. kaszubskiego. Czterech członków Rady pełni funkcję rzeczoznawców MEN powołanych do opiniowania podręczników do nauczania j. kasz. – może zatem w szybki i skuteczny sposób przenosić ustalenia standaryzacyjne do opiniowanych pozycji.

Dość szerokim zakresowo obszarem jest działalność skupiająca się na rozstrzyganiu wątpliwości językowych co do słownictwa, gramatyki, wymowy i ortografii. W tym celu powołano internetową Poradnię językową, gdzie można u członków Rady zasięgnąć porad językowych.

Zadaniem Rady, zgodnie z Regulaminem, jest poszukiwanie rozwiązań w zakresie używania kaszubskiego w różnych dziedzinach nauki i techniki, zwłaszcza w dyscyplinach nowych. Tu corocznie przybywa kolejnych uchwał bogacących słownictwo (np. matematyczne, komputerowe, muzyczne, kulturowe, sportowe itd.).

Sporą część działań Rady przeznacza się na wyrażanie opinii o używaniu języka kasz. w działalności publicznej, a zwłaszcza w reklamie, prasie, radiu i telewizji. Do członków Rady zwracają się przedsiębiorcy o zaopiniowanie nazw nowych towarów i usług.

---

[11] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2008, s. 72.

Całkiem sporym obszarem działań jest opiniowanie i pomoc w ustaleniu dwujęzycznych nazw miejscowości. Na Kaszubach funkcjonują dwujęzyczne nazwy miejscowości, a w niektórych z nich także kaszubskojęzyczne wersje nazw ulic. Początkowo stawianie dwujęzycznych tablic budziło liczne kontrowersje i wątpliwości, z czasem wszyscy się do tego przyzwyczaili, obecnie są one niewątpliwą atrakcją, szczególnie dla licznie przybywających do regionu turystów. Zanim jednak możliwość dwujęzycznego nazewnictwa została prawnie usankcjonowana przepisami wspomnianej wyżej Ustawy, kilka miejscowości na Kaszubach zastosowało kaszubskojęzyczne nazwy ulic: należy tu wymienić Ostrzyce w gminie Somonino (jako pierwsze), w 2000 roku dokonała tego gmina Jastarnia w miejscowościach: Jastarnia i Kuźnica; również podwójne nazwy ulic zaistniały w Miechucinie, gm. Chmielno.

Ostatnio ożywiły się gminy kaszubskie w zakresie nadawania dwujęzycznych nazw miejscowości. W mijającym roku RJK wydawała ekspertyzy na temat proponowanych nazw dla pięciu gmin. Nie obeszło się bez kontrowersji, gdyż miejscowe tradycje i przyzwyczajenia czasami nie szły w parze z propozycjami RJK. Postanowiono zatem pozostawić ruch po stronie mieszkańców, którzy w drodze konsultacji społecznych mogą wnieść decydujący głos w ustanowieniu tradycyjnie stosowanej na danym terenie nazwy.

Wszystkim sygnalizowanym wyżej wymaganiom (jak i wielu innym, o których tu nie wspomniano) stara się sprostać powołana RJK. Po każdym roku działalności Rady wydawany jest Biuletyn, w którym spisane są podjęte uchwały, jak też publikowane artykuły wygłaszane podczas dwudniowych posiedzeń.

W pierwszym roku swej działalności (2007) RJK podjęła 7 uchwał poświęconych m.in. sprawie szyku słów w kaszubszczyźnie, krótszych i dłuższych końcówek w słowach obcego pochodzenia. Zajęła się przygotowaniem słownictwa z zakresu teorii literatury, słownictwa dla mediów, niektórych nazw geograficznych. Do ważniejszych rozważań należały ustalenia w sprawie alternacji, *e* ruchomego, labializacji i jotacji w j. kaszubskim[12]. Już na tym etapie działań nie udało się uniknąć dyskusji, które towarzyszyły dotychczasowym standaryzacjom. Przede wszystkim brały górę regionalne przywiązania, osobiste powiązania z określonymi gwarami, sympatie i antypatie. Wiele argumentów próbowano łączyć z gwarami wyniesionymi z domu, powoływano się na wzorce kultywowane przede wszystkim w rodzinie. Potem pojawiały się argumenty wypracowywane w mniejszych grupach, które łączyły wspólnoty interesów (np. wspólnie przygotowywane wydawnictwa). Po takiej burzy, która nie wróżyła nic dobrego, zaczęto odwoływać się do wiedzy językoznawców, szukać podłoża naukowego i szerszego językowego uzasadnienia, jak też (za namową slawisty Dušana Paždjerskiego) odnosić się do szerszego kontekstu słowiańskiego, by uniknąć wyrównań li tylko w kierunku polszczyzny.

---

[12] Szczegóły [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Rok 2007*, Gduńsk 2007.

Kolejny rok – drugi (2008) RJK rozpoczęła od korekty jednego z wcześniejszych postanowień (związanego z pisownią zakończeń rzeczowników rodzaju żeńskiego w dopełniaczu, celowniku, miejscowniku (typu *historii* / *historie*). W trakcie całego roku podjęła 8 uchwał[13]. Ważniejsze z nich dotyczyły kaszubskich imion oficjalnych oraz ich zdrobnień, a także stosowania w języku kaszubskim dwu norm: wzorcowej i regionalnej, o których była już wcześniej mowa.

W roku 2009 (3 roku istnienia) RJK podjęła 7 uchwał. W nawiązaniu do krótkiej uchwały poświęconej normie językowej z poprzedniego roku pojawiło się (wywołane odzewem środowiska) stanowisko w sprawie ochrony lokalnych odmian języka kaszubskiego. Zapis tego postanowienia znacznie łagodził rygorystyczne stanowisko z poprzedniego roku. W zakończeniu czytamy m.in. *RJK stoi na stanowisku, iż należy chronić lokalne odmiany kaszubszczyzny*[14].

Ważniejsze z tematów zwykle wracały co jakiś czas. Wróciła też sprawa labializacji, która po uchwale z 2007 roku wzbudziła wiele emocji. Oprócz normalizowania systemu językowego trwały też prace zmierzające do ustalenia słownictwa na potrzeby edukacji: rok 2009 przyniósł zbiór słownictwa matematycznego i informatycznego. Postanowienia w tym zakresie zostały poddane weryfikacji społecznej, na temat uchwał wypowiadali się różni ludzie, najczęściej na łamach prasy (np. artykuły w „Pomeranii").

W roku 2010 (4. roku działania) ponownie podjęto 7 uchwał. Były to raczej postanowienia związane z systemem językowym[15]. Udało się sfinalizować nazewnictwo w zakresie kaszubskich terminów i pojęć gramatycznych (fonetyka, słowotwórstwo). Niestety nie zostało opracowane kompleksowo słownictwo gramatyczne. Podjęto także uchwałę w sprawie stosowania kaszubskich nazw miast i wsi gminnych oraz sołeckich.

Piąty rok działalności RJK (2011) oscylował generalnie wokół spraw duchowych. Aż 7 z 12 uchwał dotyczyło stosowania kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. Oprócz tematyki kościelnej Rada zajęła się terminologią medialną (przygotowaną na prośbę mediów kaszubskich) i nazwami znaków interpunkcyjnych[16]. Przyjęto też jedno stanowisko w sprawie stosowania słownictwa kaszubskiego w szpitalu w Kartuzach.

W szóstym roku (2012) działania RJK skupione były na podejmowaniu uchwał (9) w sprawach: terminologii religijnej, zaznaczania labializacji w tekstach pisanych, słownictwa związanego z tradycyjnymi zwyczajami i uroczystościami, w sprawie stosowania słownictwa związanego z fleksją i składnią, stosowania jotacji w języku kaszubskim.

---

[13] Dorobek całorocznej pracy RJK zaprezentowano [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka 2008*, Gduńsk 2008.

[14] Uchwala Nr 3/RJK/09 z dnia 13.03.2009 r. w sprawie ochrony lokalnych odmian języka kaszubskiego, [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2009, s. 30.

[15] Dokonania całorocznej pracy zebrano [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczegò Jãzëka*, Gduńsk 2010.

[16] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, Gduńsk 2011.

Siódmy rok pracy RJK (2013) zamknięto podjęciem 8 uchwał dotyczących: słownictwa medialnego, gospodarskiego, związanego z wyposażeniem domu, ze zbieractwem, medycyną ludową. Zajęto się także dalszymi działami terminologii religijnej.

Rok 2014 (8 rok) przebiegał w pracach RJK pod hasłem kultury kaszubskiej i mediów. Trzy uchwały poświęcono sztuce (film, teatr i słownictwo muzyczne), podjęto uchwałę dotycząca terminologii internetowej, pojawiło się też dalej słownictwo religijne, jak też obszary związane z bożkami i demonami oraz zwyczajami i obrzędami.

Wydany Biuletyn za rok 2015 (9 rok działań) zamknięto 6 uchwałami. Znalazły się wśród dotyczące: słownictwa związanego z ubiorami i modą, dalszej części słownictwa muzycznego, z terminologią geograficzną, fleksyjną, a także religijną.

Po wspomnianym ożywieniu wśród gmin kaszubskich dotyczącym stosowania dwujęzycznych nazw na Kaszubach do RJK nadchodzi coraz więcej próśb dotyczących zaproponowania kaszubskich nazw, wyrażenia opinii na zebrane propozycje czy wreszcie wydania werdyktu w kwestiach spornych.

Do prac normalizacyjnych zostali zaproszeni eksperci zajmujący się kaszubszczyzną naukowo, w szerszym stopniu zaangażowano też środowisko, które ma się wypowiadać na temat wprowadzanych przez RJK postanowień. Członkowie RJK mają świadomość, że ich pracy bacznie przygląda się wiele oczu i poddaje ostrej krytyce postanowienia – tak zapewne musi być, wszak chodzi o nie byle jakie wspólne dobro, jakim jest mowa ojców. RJK jest otwarta na wszystkie głosy i zapoznaje się z każdym z nich, wyciągając odpowiednie wnioski.

W dziesiątym roku działalności RJK okazuje się, że idea utworzenia takiego organu była słuszna, RJK spotyka się sukcesywnie, nie narzeka na brak pracy, mimo usilnych zabiegów wokół standaryzacji języka kaszubskiego ciągle jeszcze ma przed sobą ogrom zadań związanych z tą działalnością.

Elżbieta Bugajna

Język kaszubski w tekstach o tematyce religijnej

Tak sformułowany temat referatu pozwala objąć zainteresowaniem wiele różnych tekstów kultury o tematyce religijnej pisanych w języku kaszubskim. W pole zainteresowań wchodzą zarówno utwory *stricte* literackie, z rodzaju epiki, liryki oraz dramatu, a także, o ile takowe zaistniały w języku kaszubskim, z pogranicza wymienionych rodzajów literackich, gatunki synkretyczne typu ballady, jak i teksty użytkowe czy publicystyczne, a nawet naukowe. Tematyka religijna jest nierozdzielnie związana z życiem człowieka jako sfera duchowa, dlatego też zajmuje niepodzielne miejsce w twórczości artystycznej.

Na potrzeby niniejszego referatu, aby przybliżyć słuchaczom obszar badanego zjawiska, przedstawię zasób materiału, który ma do dyspozycji badacz języka kaszubskiego w tekstach o tematyce religijnej. Nie ograniczę się jedynie do tekstów literatury pięknej, dlatego materiał źródłowy obejmuje:

a) utwory literackie;
b) wydania kazań i homilii;
c) tłumaczenia Biblii;
d) modlitewniki;
e) lekcjonarze;
f) artykuły publicystyczne;
g) teksty naukowe.

Spośród tak przedstawionych tekstów wybiorę do bliższego omówienia utwory literackie oraz odniosę się do tworzenia zasobu słownictwa religijnego w kaszubszczyźnie na podstawie dostępnych tekstów teoretycznych: opracowań i referatów.

Najszerszą bodaj grupę utworów kaszubskich o tematyce religijnej stanowią teksty literackie. Określenie utwory literackie o tematyce religijnej jest bardzo szerokie. Mieszczą się w nim bowiem nie tylko liryki, które zaliczamy do tzw. poezji religijnej, ale również utwory odwołujące się do topiki tradycyjnie łączonej z religią. Stefan Sawicki stwierdza, że istnieje wiele dzieł literackich, w których religijne (na pierwszy rzut oka) jednostki tematyczne funkcjonują w charakterze parareligijnym lub nawet pseudoreligijnym, wyłącznie kulturowym (np. poezja patriotyczna)[1].

W tym miejscu należałoby pokusić się o rozróżnienie pomiędzy *sacrum* i *profanum*; kategoria sacrum stanowi bowiem istotny wyróżnik religijnych utworów literackich. Słowo *sacrum* oraz bliskoznaczne *sanctum* lub *fanum* oznacza separację, oddzielenie, jest tłumaczeniem występujących w Biblii terminów *kadosz* i *hagios*. Wymieniona kategoria wyznacza istnienie Boga jako rzeczywistości transcendentnej, innej od wszystkiego, co się w świecie znajduje[2], jest więc nieodzownym wyznacznikiem literatury religijnej. Odwołania do sfery *sacrum*, zarówno zewnętrzne (obrazy, postaci, toposy) jak i wewnętrzne, decydują o przynależności danego tekstu do poetyckiej, literackiej aktywności człowieka.

W poezji kaszubskiej pojawia się dużo utworów, w których występuje motyw religijny, na co zwrócił swego czasu uwagę prof. Daniel Kalinowski[3]. Musiało upłynąć ponad pół wieku od czasu, gdy Andrzej Bukowski stwierdził w swoim *Regionalizmie kaszubskim* z 1950 roku, że w poezji Kaszubów nie znajdujemy prawie wcale motywu religijnego. Bukowski pisze tak: „Lud kaszubski jest pobożny, mocno przywiązany do religii i Kościoła. Byłoby więc rzeczą naturalną, gdyby motyw religijny pojawiał się w poezji często. Tymczasem nie znajdujemy go prawie wcale. To dziwne na pozór zjawisko tłumaczy się tym, że Kaszubi uznawali i uznają za mowę kościelną, za „mowę świętą" – mowę polską literacką. Stąd uczuć nabożnych nie wyrażają w swej gwarze"[4].

Wśród autorów kaszubskojęzycznej poezji religijnej są zarówno osoby stanu duchownego, jak i świeckie. Wymienić należy m.in. księży: Leona Heykego, Franciszka Gruczę, Antoniego Peplińskiego, Jana Walkusza czy franciszkanina Zbigniewa M. Joskowskiego. Spośród osób świeckich po tematy religijne sięgają m.in.: Bożena Ugowska, Ida Czaja, Eugeniusz Pryczkowski, Jerzy Stachurski, Michał Pieper, Stanisław Janke, Jaromira Labudda, Dorota Wilczewska, Stanisław Bartelik, Alojzy Nagel, Ewa Warmowska, Janusz Mamelski, Elżbieta Bugajna. Trudno natomiast jest wskazać autorów posługujących się prozą literacką, którzy tworzą teksty religijne. Przesiąknięty religijnym widzeniem rzeczywistości jest świat bohaterów najwybitniejszej powieści kaszubskojęzycznej Aleksandra Majkowskiego *Żëcé i przigòdë Remùsa*, nie jest to jednak tekst *stricte* religijny. Podobnie wiele odniesień do sfery religijnej, sfery *sacrum* znajdujemy u innych twórców piszących prozą w języku kaszubskim, chociaż jest ich niewielu.

---

[1] Zob. S. Sawicki, *Chrześcijańskie wartości poezji Norwida*, Lublin 1986, s. 6.

[2] Zob. J. Sochoń, *Przedmowa*, [w:] *Spalony raj. Antologia młodej poezji religijnej*, Warszawa 1986, s. 7.

[3] Zob. D. Kalinowski, *Rozniecony ogień. Najnowsza liryka kaszubska,* „Pomerania" 1/2011. Tekst ten znajduje się też w szerszym opracowaniu D. Kalinowskiego *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014, s. 157–163.

[4] A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950, s. 358.

Twórcy kaszubscy, dla których język polski stanowi w większości podstawowy środek wyrażania przeżyć religijnych, czerpią z bogatego dorobku poprzedników, z pojęć utrwalonych w języku polskim, którego dorobek artystyczny jest starszy i bogatszy niż w kaszubszczyźnie. Poprzednie wieki pozostawiły ogromny arsenał tematów i wątków zaczerpniętych z Biblii, bogatą topikę chrześcijańską. Przenoszenie doświadczeń religijnych, próby ich wyrażenia w ciągle tworzącym się języku kaszubskim, otwierają przed autorami różne możliwości.

Autorzy kaszubskich tekstów o tematyce religijnej wykorzystują język kaszubski znany im z doświadczenia. Często muszą więc tworzyć specjalistyczne słownictwo, posługując się neosemantyzmami bądź tworząc neologizmy. Mogą także korzystać z opracowań słownictwa religijnego wydanego w biuletynach RJK. Opracowano szeroki wybór słownictwa religijnego związanego z poszczególnymi sferami *sacrum*. Dla porządku warto wymienić wykazy przygotowane przez prof. Edwarda Brezę, opublikowane w biuletynach RJK:

a) od 2011 roku trwały prace nad kaszubskim językiem religijnym:
   - słownictwo związane z okresem Bożego Narodzenia (uchwała 3/2011),
   - słownictwo związane z okresem wielkanocnym (uchwała 4/2011),
   - słownictwo związane z okresem zwykłym (uchwała 5/2011),
   - słownictwo związane z sakramentami świętymi (generalia) (uchwała nr 6/2011),
   - słownictwo związane z sakramentem i obrzędem chrztu (uchwała nr 7/2011),
   - słownictwo związane z sakramentem bierzmowania, pokuty i namaszczenia chorych (uchwała nr 9/2011),
   - słownictwo związane z sakramentem kapłaństwa (uchwała nr 10/2011);

b) w 2012 roku zatwierdzono kolejne zakresy terminologii religijnej:
   - słownictwo związane z sakramentem małżeństwa (uchwała nr 1/2012),
   - słownictwo związane z domem kultu (uchwała nr 3/2012),
   - słownictwo związane ze świętowaniem, poszczeniem i życiem religijnym (uchwała nr 4/2012),
   - słownictwo związane z objawieniem Bożym (uchwała nr 5/2012);

c) w 2013 roku opracowano następujące zagadnienia:
   - słownictwo związane z nazwami Syna Bożego (uchwała nr 6/2013),
   - słownictwo związane z teologicznymi i literackimi określeniami Ducha Świętego (uchwała nr 7/2013);

d) w 2014 roku powstały:
   - uchwała w sprawie stosowania słownictwa religijnego związanego z określeniami Boga Ojca (nr 1/2014),

- uchwała w sprawie stosowania słownictwa religijnego związanego z określeniami Trójcy Przenajświętszej (nr 2/2014),
- uchwała w sprawie stosowania słownictwa religijnego związanego z angelologią (nr 4/2014);

e) w 2015 roku opracowano zagadnienia:
- uchwała w sprawie stosowania słownictwa związanego z rzeczami ostatecznymi (nr 2/2015).

W ciągu pięciu lat Rada Języka Kaszubskiego podała propozycje stosowania słownictwa religijnego w 17 uchwałach.

W biuletynach RJK ukazały się również referaty dotyczące tematyki religijnej napisane przez autorkę niniejszego wystąpienia, w szczególności omawiające słownictwo religijne w poezji kaszubskiej (2008), obrzęd „pustej nocy" w tejże poezji (2010), wybrane zagadnienia teologiczne w poezji, m.in. stworzenie, wszechmoc Boga, dotyczące aniołów oraz aniołów upadłych (2011), o poezji religijnej (2012).

Referaty przygotowane przez członków RJK i przedstawione na konferencji w Wieżycy w 2012 roku w całości zostały poświęcone tematowi przewodniemu: *Życie religijne na Kaszubach*. W biuletynie za rok 2012 znalazły się teksty dotyczące m.in. ludowych, liturgicznych i literackich nazw Matki Bożej i Jej świąt (E. Breza), religijności Kaszubów, ukazanej w utworach literatury kaszubskiej (A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, E. Bugajna, W. Kiedrowska), kaszubszczyzny w kazaniach (J. Zieniukowa), tematyki homiletycznej (E. Pryczkowski), ludowej religijności Kaszubów (B. Ugowska), tematyki religijnej w przysłowiach i frazeologizmach (D. Pioch), opinie młodzieży nt. jęz. kaszubskiego w liturgii (D. Stanulewicz), słownictwa religijnego w czasopiśmie „Zwónk kaszëbsczi" (D. Majkowski) czy też religijności Kaszubów w sztuce ludowej (K. Serkowska).

Różne są drogi twórców piszących w języku kaszubskim. W ostatnich latach nastąpił rozkwit prób literackich, niekoniecznie stanowiących już wielką literaturę. Stało się to możliwe dzięki coraz większej liczbie młodych ludzi uczących się tego języka w szkołach, zdających w nim maturę. Nowe możliwości stworzył kierunek studiów kształcących przyszłych kaszubistów: etnofilologia kaszubska. Liczne konkursy poetyckie i prozatorskie zachęcają do sięgania po pióro. Bogaty rynek wydawniczy, promocja kaszubszczyzny w mediach, obecność języka kaszubskiego na uniwersytetach i w Kościele, wielkie zaangażowanie działaczy kaszubskich w bieżące zadania pozwalają żywić nadzieję, że literatura kaszubska nadal będzie się rozwijać, a jej twórcy sięgać po najwyższe laury. Bez drobnych prób, niekoniecznie najwyższej próby, nie powstałaby literatura w pełnym tego słowa znaczeniu.

Marika Jocz

O trzech magicznych słowach w kaszubszczyźnie

1. Wstęp

Trzy *magiczne słowa*: *proszę*, *dziękuję* i *przepraszam* są nam znane od najmłodszych lat. Umiejętność ich zastosowania w życiu codziennym świadczy o naszym dobrym wychowaniu. W procesie edukacji coraz lepiej poznajemy różnorodne formy grzecznościowe. Wiemy także kiedy, do kogo i jakiego zwrotu użyć. Jak słusznie zauważa Mickiewicz „grzeczność nie jest nauką łatwą ani małą”, zatem nie jest zaskoczeniem, że na jej temat powstało już wiele prac naukowych[1].

Niniejszy artykuł dotyczyć będzie grzeczności językowej w wybranych dramatach obyczajowych Jana Rompskiego: *Jô chcã na swiat*, *Lelek*, *Pòrénk*, *Lepszé chëcze* oraz *Jiwer òstatnëch*. Materiał do analizy został zebrany w trakcie badania literatury kaszubskiej pod kątem grzeczności językowej, czego dotyczyć będzie moja przyszła dysertacja doktorska.

2. Podziękowania

Bohaterowie dramatów Jana Rompskiego zazwyczaj dziękują za pomocą zwrotu *dzãka*. Często wzbogacony jest on także dopełnieniem wskazującym, komu się dziękuje, np. *dzãka tobie*, *dzãka wami* itp. Oprócz formy *dzãka*, która występuje w utworach łącznie 13 razy, znalazły się następujące formy podziękowań: *dzãkùjã* (4 razy), *Bóg zapłac* (5) oraz *jem baro dzãczlëwô* (1).

---

[1] Na gruncie polskim należy tu wymienić chociażby: M. Marcjanik, *Grzeczność w komunikacji językowej*, Warszawa 2007, M. Marcjanik, *Polska grzeczność językowa*, Kielce 2003, M. Marcjanik, *W kręgu grzeczności. Wybór prac z zakresu etykiety językowej,* Kielce 2001, K. Ożóg, *Grzecznościowe akty mowy*, [w:] *Studia nad polszczyzną mówioną Krakowa*, t. 2, red. B. Dunaj, Kraków 1984, s. 147–157, K. Ożóg, *Uwagi o współczesnej polskiej grzeczności językowej*, [w:] *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, red. K. Ożóg, Rzeszów 2001, s. 73–84, K. Ożóg, *Zwroty grzecznościowe współczesnej polszczyzny mówionej (na materiale języka mówionego mieszkańców Krakowa)*, Warszawa – Kraków 1990, M. Cybulski, *Obyczaje językowe dawnych Polaków. Formuły werbalne w dobie średniopolskiej*, Łódź 2003, M. Cybulski, *Pan i sługa. Niektóre społeczne uwarunkowania zmian w polskich obyczajach językowych*, [w:] *Uwarunkowania i przyczyny zmian językowych. Zbiór studiów*, red. E. Wrocławska, Warszawa 1994, s. 31–39.

Prace dotyczące kaszubskiej grzeczności językowej: E. Rogowska-Cybulska, M. Cybulski, *Kaszubskie powitania w dramatach Jana Karnowskiego*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, red. M. Klinkosz, Z. Lica, Gdańsk 2013, s. 55–68; ciż, *Odniesienia do Boga w etykiecie językowej bohaterów dramatów Jana Karnowskiego*, „Język – Szkoła – Religia”, R. VIII, nr 1, Pelplin 2013, s. 45–60.

Sposób podziękowania zależy przede wszystkim od intencji mówiącego. Ogólnie podziękowanie można podzielić na dwa rodzaje:

1. *Mówię, że jestem ci wdzięczny za zrobienie dla mnie x + mówię, że wiem, że zrobić tego nie musiałeś;*
2. *Mówię, że jestem ci wdzięczny za zrobienie dla mnie x + mówię, że ani ty nie mogłeś zachować się inaczej, ani ja, dziękując, nie mogę zachować się inaczej*[2].

W drugim przypadku chodzi o sytuacje stereotypowe, takie jak podziękowanie za życzenia, gratulacje, otrzymany prezent itp. W zgromadzonym materiale znalazł się następujący przykład ilustrujący to zagadnienie:

Wanda: Franuszkù, wëpakòwa jem mój skrómny darënk dlô cebie. Proszã!
Franc: Prawie na czas! Dzãkùją tobie, Wando! (Lel, 411)

Pozostałe podziękowania zebrane w niniejszym artykule zaklasyfikować można do podziękowań spontanicznych, wynikających z zaistniałej sytuacji. Według norm grzecznościowych podziękować należy za każde doznane dobro, uprzejmość, pomoc. Świadczy to o dobrym wychowaniu nadawcy i pozwala na utrzymanie dalszych dobrych stosunków.

Nadawca wypowiedzi zwykle szczegółowo dopowiada, za co dziękuje. Odbiorca może założyć wtedy, że podziękowanie jest szczere, że nadawcy zależy na tym podziękowaniu:

Semsczi: Nalôzł jem zelé, co dobije w ni gzéla i òtemknie wama wrota na swiat...
Rózka: Dzãka wami! Dzãka wami...
Tełk: Ach, dzãka wami za tã łaskã. Do smiercë nie zabôczã. (JôCh, 326)

Profesor: Të sã bierzë do dzeła, bò jinak mdze zle! Na wszëtkò je szëk! Kò wiész, jak kòwôl diôchła ùtłukł... Nié prosto sã jidze na szeroczé rëmë, bò sã przechlastniesz wpół, ale bòczkã, bòczkã – pòmalinkù! Wedle scanë!
Kòruszk: A, dzãka tobie, Profesor! Cos mie jesz felało w tim kursu!

Zdarza się, że w akcie podziękowania zawarty jest także komplement dla tego, któremu się dziękuje. Nadawca podkreśla w ten sposób, jak ważne było dla niego to, co otrzymał od odbiorcy. Chce mu nie tylko podziękować, ale także pokazać, że jego dar był dla niego cenny:

---

[2] M. Marcjanik, *Polska grzeczność językowa*, Kielce 1997, s. 192.

> *Lucja: Jak wë, tatkù, jesce dobri! Dzãkùjã, dzãkùjã!* (Lel, 357)
>
> *Wëbawił jes mie, Tełkù, z mòcë pieczelny. Dzãka tobie... Jes bòjôrz... Lepi jes wëszedł na ny recepce... Jes pòdatny i jesz rôz jem sã nie zmilił na rozëmkù twòjim...* (JôCh, 319)
>
> *Lesny: Më mdzemë warac z wami, wastnô Lucja.*
> *Jiny: Më téż, më téż!*
> *Lucyjka: Dzãka wami! Zdërchóm to przë wajich mòcnëch sercach. Ju je dobrze.* (Pòr, 611)

Nadawca wypowiedzi może swoje podziękowanie wyrazić także za pomocą sformułowania: jestem ci bardzo wdzięczny, tak jak w poniższym przykładzie:

> *Przekãsnô: Òn na wies nie wëchôdô – mô strach! Ale ti mòji czipnicë ju zarzeklë, że mù pùdze zle jelë bë przëszło do nieszczescô. Hej!*
> *Lucyjka: Co, Marta? Jem wama baro dzãczlëwô.* (Pòr, 643)

Zdarza się, że grzeczność nie wypływa z dobrych intencji mówiącego, który chce szczerze podziękować za przysługę mu uczynioną, lecz jest ironią, mając uświadomić odbiorcy, że jego zachowanie jest nieodpowiednie. Jest to swoista gra słowna, w której odbiorca musi domyślić się intencji nadawcy:

> *Wspaniałomëslny jes i dajesz mie Rózkã dlôtegò, że jem stôri kawalér. Dzãka tobie za tą łaskã. Dzãka tobie za tczëwôrtnosc...* (JôCh, 295)

W dramatach J. Rompskiego stosunkowo rzadko pojawia się podziękowanie sformułowane za pomocą zwrotu *Bóg zapłac*. Charakterystyczne przy tym jest to, że używają go zwykle bohaterowie starszego pokolenia, jak np. w poniższym cytacie, w którym podziękowanie wobec doktora kierują ojcowie głównych bohaterów:

> *Wãtoszk: Bóg zapłac, wami Doktór!*
> *Jobka: Bóg zapłac òde mie... Bez was wierã bësmë sedzelë do sądnégò dnia...* (Lel, 508)

Zwrot *Bóg zapłac* jest także szczególnie popularny w dramacie *Jiwer òstatnëch*. Być może wpływa na to fakt, iż akcja utworu toczy się w 2 połowie XIX w. Bohaterka reprezentująca młode pokolenie posługuje się i zwrotem *Bóg zapłac* i *baro dzëkùja*:

Gòjczënô: Mòje dzeckò, robi, jak tobie serce i rozëm kôże. (...)
Marta: Bóg zapłac mëmince! Baro dzëkùjã, tak jem rôd. ((Jiw, 838)

Natomiast starsze pokolenie używa tylko formy *Bóg zapłac*:

Ksydz: Wez! Tëlé jô mògã wami dac.
Gòjczënô: Bóg zapłac wami, dobrodzeju. Spłacymë to jak nôchùdzy. (Jiw, 883)

Kùpc: Tak i ma pùdzema. Mùszisz, Hans, òdpòcząc.
Gòjczënô: Bóg zapłacë tobie, Hans, za ùretanié Tónë. Tëlé leno mògã tobie dac.
Gòjka: Bóg zapłac! (Jiw, 873)

W ostatnim przykładzie warto także zwrócić uwagę na rolę i moc podziękowania. Jest ono najwyższą formą wynagrodzenia, kiedy nie jest się w stanie w inny sposób odwdzięczyć za otrzymany dar.

3. Przeproszenia

W twórczości J. Rompskiego zwrotem najczęściej używanym w celu przeproszenia jest słowo *przeprôszajã* (5 razy) oraz forma z krótszą końcówką: *przeprôszóm* (4 razy). Dość popularny jest również czasownik *wëbôczë* (3 razy) oraz jego zdrobnienie: *wëbôczkôj* (3 razy). Po jednym razie w formie przeprosin wystąpił zwrot *nie gòrzë sã*, a także jego zdrobnienie: *nie gòrzkôj sã* oraz prośba o wybaczenie: *nie bãdzce na mie złô*.

W komunikacji społecznej akt przeproszenia jest jednym z najistotniejszych aktów mowy. Etykieta nakazuje, by przeprosić za każde przewinienie, nietakt, obrazę. Przeproszenie pozwala odbudować neutralne stosunki między rozmówcami. O sposobie przeproszenia decyduje nadawca, który bierze pod uwagę sytuację, w jakiej kieruje przeprosiny (np. oficjalna czy nie) czy też stopień znajomości z odbiorcą.

Grzeczność językowa nakazuje, by przepraszać nie tylko za poważnie przewinienia, obrazę odbiorcy, lecz również za każde drobne uchybienie czy gafę. Tej zasady są świadomi bohaterowie dramatów Rompskiego. Pierwszy przykład to przeproszenie za nieopatrzne wejście do pokoju, w którym toczy się poważna rozmowa między parą głównych bohaterów:

Profesor: Ach, przeprôszajã! (Chce wińc)
Kòruszk: Òstań, Profesor! (Lep, 691)

W kolejnym przykładzie jeden z bohaterów omyłkowo wyciera ręce w fartuch gospodyni, zamiast w podstawiony ręcznik:

Mùnyszczënô: Szczescé, że móm fartuch...
Profesor: Ach, przeprôszóm! Jô sã czësto òzabôcził! (Lep, 720)

Bohaterka spostrzegając gafę profesora obraca wszystko w żart, natomiast profesor przeprasza i jednocześnie tłumaczy się ze swojej pomyłki. To sprawia, że oboje mogą uznać sprawę za niebyłą.

Przeprosić należy także za niespodziewane najście, którego odbiorca się nie spodziewał i nie jest na nie przygotowany:

Jesz rôz przëszło mie tu do was zazdrzec. To tak je z tim szôłtësowim ùrzãdã. Przeprôszajã téż za nen tu niespòdzajny rapt. (...) Do ùzdrzeniô zôskù, a mòże w kąsynk lepszi rozgracëji... (Pòr, 567)

W ten sposób łagodzi się dyskomfort osoby, której w jakiś sposób zaburzyło się strefę prywatną.

O tym, czy przeprosiny zostaną przyjęte, decyduje odbiorca wypowiedzi. To od jego reakcji zależy, czy nadawca będzie czuł, że jego przewinienie zostało wybaczone. Odpowiedzią na przeproszenie zwykle są sformułowania umniejszające winę nadawcy. Jest to swego rodzaju gra komunikacyjna pozwalająca nadawcy lepiej, pewniej się poczuć i ułatwia powrót do dobrych stosunków między rozmówcami:

Marta: Janie, wëbôczë mie mòji brzëdczé słowa. Nie gòrzë sã na mie.
Hans: Sadni so Marta! Wiedno jem cë rôd. (Jiw, 869)

Kòruszk: Przeprôszajã was, Profesor, za taczi òlér!
Profesor: Pioterkù, bracyńcu mileczny! Kò jesmë stôrima, jakbë wnetk krewnyma. Òstawi te profesorsczé hònorë! (Lep, 693)

Bywa również tak, że przeprosiny wprowadzają w zakłopotanie osobę, której dotyczą. Dzieje się tak szczególnie wtedy, gdy łączą się one z dziwnym, przesadnym zachowaniem nadawcy, jak w poniższym przykładzie:

Kòruszk: Malijka, jô cã tak baro lubiejã. (pôdô na kòlana) Wëbôczë mie wszëtkò!
Mùnyszczënô: Ju le wstań! Jak to wëzdrzi! (Lep, 767)

Bohaterka czuje, że zachowanie Kòruszka jest niestosowne, dlatego chce jak najszybciej zakończyć tę sytuację, a w związku z tym nie pozostaje jej nic innego, jak przyjąć przeprosiny. Natomiast przepraszający, stosując taki zabieg, dodatkowo wspomaga efekt werbalny przeprosin, co w jego świadomości wpłynie na przychylną reakcję bohaterki. Tak też się dzieje.

Czasami zdarza się, że o przeprosiny trzeba się upomnieć, jak ma to miejsce w poniższym przykładzie:

Kòruszk: Wë sã ze mie wëszczérzôce. Òbrazã robice! Te chëcze są pòczëstné dlô mie. Z niebòszczëkã jesmë tu dwaji prôcowelë... Jesce młodi, to i starszich nôleżi sã słëchac...
Brunosz: Në tak, tak! Nie chcôł jem was ùrazëc. Przeprôszajã. (Lep, 665)

Nie zawsze nadawca ma świadomość, że swoim zachowaniem w jakiś sposób obraża odbiorcę, jednak szybka reakcja w postaci przeprosin pozwala obu bez przeszkód kontynuować konwersację.

Sposób i forma przeprosin zależy od stopnia zażyłości interlokutorów. Osobę starszą, darzoną szacunkiem przeprasza się zwracając się do niej w liczbie mnogiej grzecznościowej:

Tełk: Jô ju dali ni mógł... Nié... Nie bãdzce na mie złô...
Nawòlskô: Të, Tëłkù, ni môsz w tim winë... Òna!! Jô nie gòrzã sã na ce... (JôCh, 320)

Natomiast do osoby, z którą jest się w bliskich relacjach, rodzinnych czy przyjacielskich, zwraca się w sposób bardziej poufały, osobisty. W tym celu w miejscu oficjalnego *wëbôczë*, pojawia się zdrobnienie *wëbôczkôj* lub *nie gòrzkôj są*, co czyni przeproszenie jednocześnie gorącą prośbą o wybaczenie przewinienia:

Lucja: Kò mògła jem zabëc.
Władi: Prôwda! Wëbôczkôj, ni móm prawa ce winic. (Lel, 350)

Lucyjka: Wëbôczkôj mie, mój Jërkù, łzë. (Pòr, 652)

Nawòlskô: We dwòje ten swiat béł jednak, béł milszi... Cepli bëło żëc... Człowiek miôł, në... swój ùbëtk.
Semsczi: Wierzã, że bëło cepli... Wëbôczkôj, mùszã sã cmùlëc. Ale jô mëslôł wiedno, że te ògnie w tobie ju dôwno zgasłë... (JôCh, 274)

Brunosz: Nie gòrzkôj sã. Żdôj jednak na mie tu. (Lep, 669)

Przeprosiny w niektórych sytuacjach mogą być także elementem flirtu, zabawy między bohaterami, którzy zabiegają o swoje względy, jak ma to miejsce w poniższych przykładach:

Kòruszk: Tak sã dzëwic mùszã na wasze dikterie... Za ten sëniôk was przeprôszajã. To tak z nerwów. Jô so z tim nick nie mëslôł...

Jizdbniôczka: Kò nie zbrónióm do mëszleniô… (Lep, 686)

Tełk: Pò prôwdze! Jedne dzéwczãtka lëdają, czej je tak jãzëkã parobk côrnie.
Parón! Nie wiedzôł jem, że mòja Pelagia to lëdô…
Pelagia: Biôj, të mackù!
Tełk: Ale, Pelażkò, to tak dlô rozgracëje. Słodkò cã przeprôszóm... (JôCh, 283)

Zarówno dla odbiorcy jak i dla nadawcy ważna jest szczerość aktu przeprosin. Nadawca musi mieć świadomość, że przeproszeniem chce niejako wymazać swoje winy, natomiast odbiorca ma mieć pewność, że nadawca ma wobec niego szczere intencje. Jeżeli w jakiś sposób ta równowaga zostaje zaburzona, do aktu przeprosin nie dochodzi mimo tego, że formalnie zostały one wypowiedziane:

Władi: Jô przëszedł was przeprosëc.
Tutkòwsczi: A… To ùznajesz, że jes zle do starszégò zrobił?
Władi: Nié!
Tutkòwsczi: Biôj të gò rozmieta!
Władi: Béł jem doma. Jô rzekł, co bëło, mëmie. Kôza mie was przeprosëc. (Lel, 388)

4. Prośby

W języku kaszubskim tak jak i np. w języku polskim prośbę wyraża się za pomocą czasownika *prosëc*. W słowie *prosëc* wpisane jest ukryte znaczenie, które zakłada, że nadawca ma prawo wymagać od odbiorcy, by ten coś dla niego wykonał czy w jakiś sposób zmienił swoje zachowanie. Dodanie zwrotu *proszã* jest w tym przypadku grzeczną obudową tego rozkazu, ma pozytywnie wpłynąć na odbiorcę, sprawić, by ten nie czuł się do danej rzeczy przymuszony, lecz co najwyżej zachęcony:

Lucyjka: Proszã ce, żebë jes nają szkółkã za jaczis sztëruszk sprosył do naj. (Pòr, 603)
Lucyjka: Proszã mie z ti szaruznie wëpùscëc. (Pòr, 636)

Prośby dotyczyć mogą zarówno spraw błahych, jak choćby zamknięcie okna, jak i rzeczy najważniejszych, gdzie przykładem może być proszenie kogoś o rękę, np.:

Tełk: Miłoserdzé, starkò! We dwójkã was prosymë… (...) Wszëtkò bãdze mia, na rãkach jã bãdã nosył. (JôCh, 333)

Tełk: Tak was dzysô prosymë… Nie gòdzy sã stôrémù radnémù i ławnikòwi mscëc na nas, biédôkach… (...)

> *Rózka: Dôjce sã ùprosëc, òpiekùnie... (...) Wasza bãdze wina, że do klôsztoru pùdã.* (JôCh, 333)

Dwoje młodych bohaterów prosi starszych o to, by mogli wziąć ślub. Uciekając się do aktu prośby, chcą wpłynąć na decyzję odbiorców. Wierzą, że prośby, a nawet błagania pomogą im uzyskać zamierzony efekt, jakim jest przyzwolenie na małżeństwo.

Do zmiany rozkazu w prośbę nadawca ucieka się również wówczas, gdy chce się w delikatny sposób wpłynąć na zachowanie odbiorcy. Tak dzieje się w poniższym przykładzie, gdzie matka pragnie, by jej córka się ustatkowała:

> *Pelagia: Jô bë téż chca bëc, nënkò, stateczniészô...*
> *Nawòlskô: Kò wiedno cã ò to proszã. Ceszi mie to baro i jeden kłopot terôzka bãda mia mni.* (JôCh, 305)

Zwrot *proszã* używany jest również, gdy chce się kogoś zaprosić do wejścia lub zachęcić do jedzenia. W tej sytuacji używa się także sformułowania *rôczbiã*:

> *Semsczi: Biôjta le wszëtcë, proszã, do jizbë.* (JôCh, 338)

> *Profesor: Rôczbiã was.*
> *Stazja: Ale môce le jednã taseczkã.*
> *Profesor: Zarôzka przëniesã drëgą... (...)*
> *Profesor: Proszã, wastkò Stazyjkò. Czestëjce sã... Kò to je najô wieczerzô.* (Lep, 724)

> *Profesor: Za chwilã wëłożã dokùmeńtno, terô rôczbiã sedzec...* (Lep, 730)

W języku kaszubskim często zdarza się, że prośba formułowana jest bez użycia czasownika *prosëc*. Jego miejsce zajmuje czasownik w formie zdrobnienia. Jest to forma familiarna, na którą przyzwala się jedynie w sytuacji, w której rozmówcy dobrze się znają i mogą sobie pozwolić na pewne odstępstwa od etykiety:

> *Lucyjka: Martkò, trzébno nóm mdze wid zapalëc i sã do robòtë tu wząc. Ale wezkôj dëtka i przëniesë mie chleba i mléka. (Pòr, 556)*

> *Brunosz: Szpektór mô prôwdã. Lepi òstani tu. Pòznôsz swòje wnetk nowé chëcze. Òstańkôj, Stazyjkò. (Lep, 669)*

> *Profesor (...): Jak długò mëslisz dulczëc na mòjã cerplëwòsc?*
> *Kòruszk: Zróbkôj to dlô mie, dlô łëségò kawalérstwa! Zarzékóm cã na mój zapadłi brzëch, co bez żeniaczkã le pòdniesc sã mòże; na mòje sztiwné kòlana, co chrobòcą jak zeschłé wòzewé kòła... Pòmòżë! Pòmòżë mie! (Lep, 716)*

Profesor: Wastka Stazyjka, nie płaczkôjce, bò òmglejã, a tej mdze jesz wikszô plëta. (Lep, 737)

W ostatnim przykładzie bohater zastosował formę podwójnie grzeczną – *płaczkôjce* – zdrobnienie czasownika odmienione w formie pluralis maiestaticus.

5. Podsumowanie i wnioski

Dramaty Jana Rompskiego są wdzięcznym polem badania kaszubskiej grzeczności językowej. Jego twórczość obfituje w tego typu zwroty, zarówno podstawowe, jak podziękowania, przeproszenia, prośby, jak i te rzadziej spotykane, jak życzenia, pozdrowienia czy toasty.

Kaszubszczyzna dramatów J. Rompskiego jest bardzo zróżnicowana pod względem używania wyrażeń grzecznościowych. Dziękując można użyć następujących zwrotów: *dzãka*, *dzãkùjã*, *Bóg zapłac*, *jem baro dzãczlëwô*, przepraszając: *przeprôszajã*, *przeprôszóm*, *wëbòczë*, *wëbôczkôj*, *nie gòrzë sã*, *nie gòrzkôj sã*, *nie bãdzce na mie złô*, natomiast prosząc: *proszã*, *rôczbiã* lub czasownika w formie zdrobniałej.

Na uwagę zasługują zwroty rzadko spotykane w mowie codziennej, jak czasownik *rôczbiã* oznaczający *proszę, zapraszam* oraz zwrot *jem baro dzãczlëwo – jestem wdzięczna*, które Rompski umiejętnie zastosował w dialogach swoich bohaterów. Ciekawe jest również konsekwentne stosowanie zwrotu *Bóg zapłac* jedynie wśród bohaterów reprezentujących starsze pokolenie lub tych, którzy żyją w XIX w.

Wykaz zastosowanych skrótów:

Lel – J. Rompski, *Lelek* [w:] Rompski J., *Dramaty kaszubskie*, oprac., wstęp i przypisy: A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo-Gdańsk 2009

JôCh – J. Rompski, *Jô chcã na swiat* [w:] Rompski J., *Dramaty kaszubskie*, oprac., wstęp i przypisy: A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo-Gdańsk 2009

Pòr – J. Rompski, *Pòrénk* [w:] Rompski J., *Dramaty kaszubskie*, oprac., wstęp i przypisy: A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo-Gdańsk 2009

Jiw – J. Rompski, *Jiwer Òstatnëch* [w:] Rompski J., *Dramaty kaszubskie*, oprac., wstęp i przypisy: A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo-Gdańsk 2009

Lep – *Lepszé chëcze* [w:] Rompski J., *Dramaty kaszubskie*, oprac., wstęp i przypisy: A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo-Gdańsk 2009

Bibliografia:

Cybulski M., *Obyczaje językowe dawnych Polaków. Formuły werbalne w dobie średniopolskiej*, Łódź 2003

Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza, red. M. Klinkosz, Z. Lica, Gdańsk 2013
„Język – Szkoła – Religia”, R. VIII, nr 1, Pelplin 2013
Marcjanik M., *Grzeczność w komunikacji językowej*, Warszawa 2007
Marcjanik M., *Polska grzeczność językowa*, Kielce 2003
Marcjanik M., *W kręgu grzeczności. Wybór prac z zakresu etykiety językowej,* Kielce 2001
Ożóg K., *Zwroty grzecznościowe współczesnej polszczyzny mówionej (na materiale języka mówionego mieszkańców Krakowa)*, Warszawa-Kraków 1990
Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia, red. K. Ożóg, Rzeszów 2001
Studia nad polszczyzną mówioną Krakowa, t. 2, red. B. Dunaj, Kraków 1984
Uwarunkowania i przyczyny zmian językowych. Zbiór studiów, red. E. Wrocławska, Warszawa 1994

Daniel Kalinowski
Akademia Pomorska w Słupsku

Dramaturgia w języku kaszubskim. Przegląd kwestii najważniejszych

Już od początku istnienia tradycji tożsamości kulturowej Kaszubów wyrażonej w połowie XIX wieku przez Floriana Ceynowę, estetyczne składniki dramaturgii i teatru pojawiają się bardzo wyraźnie. Dalsze pokolenia twórców z Hieronimem Derdowskim, Młodokaszubami, Zrzeszeńcami, klekowcami i twórcami powojennymi wypracowały takie wyróżniające składniki artystyczne, które dają się wpisać w rodzaj systemu obejmującego całą rozwijającą się do dziś działalność[1]. W najkrótszym ujęciu można ze względu na tematykę utworów scenicznych wyróżnić trzy grupy dramaturgii kaszubskojęzycznej: utwory etnograficzne, społeczno-obyczajowe oraz historyczno-tożsamościowe. Taki podział nie zawsze pozwala się konsekwentnie utrzymać, ponieważ zdarzają się utwory wielozakresowe, których nie można wyłącznie przypisać tematowi historycznemu lub etnograficznemu. Pojawiają się więc utwory, które zarówno mają składniki sztuki historycznej jak i np. obyczajowej. Mimo tego czynnika można wszakże poczynić pewne podziały materiału artystycznego w dramaturgii kaszubskiej, by dostrzec w nich dominującą tendencję tematyczną. Wymieńmy zatem autorów i ich utwory sceniczne, mając świadomość, że czynimy to dla wstępnego, nie zaś szczegółowego prześledzenia bardzo rozległej problematyki badawczej. Pełne zestawienie autorów sztuk teatralnych i omówienie tematyki ich propozycji wymaga opracowania książkowego, nie zaś tylko artykułu.

---

[1] Patrz główne i przekrojowe opracowania tej tematyki: Z. Mrozek, *Kaszubsko-pomorska dramaturgia w dwudziestoleciu międzywojennym*. [w:] *W kręgu Adama Grzymały-Siedleckiego i dramaturgii polskiej*, Bydgoszcz 1970 [„Prace Wydziału Nauk Humanistycznych Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego”, seria B, nr 4, 1970], s. 125–144; K. Orska, *Ludowy teatr kaszubski – geneza i droga rozwoju*, „Pomerania” 1970, nr 5–6, s. 9–26; K. Maksymowicz, *Kaszubska twórczość sceniczna po roku 1945*. [w:] *Literatura gdańska i ziemi gdańskiej w latach 1945–1975,* red. A. Bukowski, Gdańsk 1979, s. 310–323; D. Żebrowska, *Realia obyczajowe i historyczne w dramaturgii kaszubskiej w latach 1920–1939*, „Rocznik Gdański” 1986, z. 2, s. 295–309; D. Kalinowski, *Dramaturgia kaszubska. Pytania o kondycję i perspektywy*. [w:] *Literatura kaszubska. W nauce, edukacji, życiu publicznym*, red. Z. Zielonka, Gdańsk 2007, s. 125–139; D. Kalinowski, *Obrzęd, obyczaj, historia. Ku antropologii teatru kaszubskiego*. [w:] A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, *Od Smętka do Stolema. Wokół literatury Kaszub*, Słupsk – Gdańsk 2009, s. 195–214.

Nurt dramaturgii etnograficznej

Grupa tekstów, które umieszczamy w tego typu zbiorze została napisana przede wszystkim dla ocalenia lub utrwalenia zachowań, obrzędów, rytuałów, tańców czy pieśni kultury kaszubskiej. Dramaturg staje się tutaj nie tyle artystą dbającym o cechy formalne dramatu czy głębię psychologiczną postaci sztuki, co o językową prawdę słowa kaszubskiego, rzeczywiście istniejące melodie przyśpiewek lub występujące w danym miejscu Pomorza ustalone tradycją zachowania mieszkańców.

Za pierwsze tego typu utwory można uznać zapis obrzędów ludowych, które opublikował Florian Ceynowa w połowie XIX wieku jako *Wilejo Noweho Roku* oraz *Szczodraki*[2]. One to wraz z charakterystyką *Świętojanek* oraz *Ścinania Kani w dzień Ś. Jana*[3] świadczą, że na Kaszubach obrzędowość noworoczna albo czas przesilenia wiosenno-letniego miały już dobrze wykształconą formę parawidowiska z przyporządkowanymi przez wcześniejsze pokolenia rolami oraz uczestnikami-publicznością, w większości odczytującą kulturowe konwencje zdarzeń rytualno-teatralnych[4]. Nie było to jeszcze wydarzenie teatralne, ale już nie pełniło magiczno-religijnego aktu przebłagania natury. „Przepędzanie" starego roku dźwięczącymi i grzechoczącymi instrumentami oraz jednozdaniowe formy zaklinania nowego roku, aby przyniósł dla domostwa wszelkie dobra natury, to w ujęciu Ceynowy rejestracja obrzędu, a jednocześnie zarys scenariusza teatralnego. Także i w innym przykładzie, który przedstawia w swych folklorystycznych pracach kaszubski działacz-etnograf, można interpretować działania zespołu kolędników, np. ich identyczny sposób wygłaszania dłuższego tekstu w czasie obchodu po wiejskich domach niekoniecznie jako rejestrację ludowego obrzędu, ale quasi-wypowiedź chóralną. Oczywiście w prymarnym znaczeniu ochrony miejscowego folkloru, tak jak czynił to Ceynowa, nie można traktować jego dramatyzacji jako sztuki teatralnej. Ale już sam obrzęd ścinania kani nawet w połowie XIX wieku nie miał już swojego klarownego dla uczestników znaczenia, przez co przesuwał się ku parateatralnym czynnościom agrarnym wykonywanym w szczególnie ważnym przesileniu wiosennym.

Za najbardziej znanego autora repertuaru teatru kaszubskiego bazującego na folklorze można uznać księdza Bernarda Sychtę[5]. Jego autorstwa dramaty etnograficzno-

---

[2] Pierwsze wydanie: F. Ceynowa, *Wileja Noweho Roku; Szczodraki*. „Jutrzenka. Przegląd Słowiański", 1843, nr 3, s. 51–60. Wydanie współczesne: F. Ceynowa, *Канунъ новаго года, Wilia Nowego Roku, Wiléjá Noweho Roku; Щедровки, Szczodrówki, Szczōdráki*, Gdańsk 2006.

[3] Wydane [w:] J. Treder, *Ceynowy i Mosbacha Wiadomość o Kaszubach z połowy XIX wieku*, a także A. Mosbach, *Wiadomość o Kaszubach*, Gdynia 2006, s. 72–82.

[4] Szerzej te kwestie omawiałem w artykule: D. Kalinowski, *Materiały etnograficzne Floriana Ceynowy jako formy dramaturgiczne*. [w:] *Życie i dzieła Floriana Ceynowy (1817–1881)*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2012, s. 163–188.

[5] Przekonanie to widoczne jest zwłaszcza w pracach D. Żebrowskiej, *Twórczość dramatyczna Bernarda Sychty*, „Zeszyty Naukowe Wyższego Studium Nauczycielskiego UG" 1973, nr 3, s. 113–117; J. Walkusz, *Piastun słowa. Ks. Bernard Sychta*, Gdańsk, Pelpin 1997, s. 66–96.

-obyczajowe *Gwiôzdka ze Gduńska*, *Hanka sę żeni* oraz *Dziewczę i miedza*[6] stały się znakiem rozpoznawczym teatru kaszubskiego już w okresie międzywojennym, także po drugiej wojnie światowej cieszyły się dużym uznaniem i scenicznymi realizacjami. Sychta pisząc swe sztuki, nie miał ambicji ściśle literackich, dbał raczej niczym folklorysta i zbieracz regionalnych opowieści o możliwie dokładne zapisanie ludowych narracji, łączonych przez niego w większe fabuły i ciągi dramaturgiczne. Jako artysta i jako językoznawca wyczulony był w swych dramatach na lokalne odmiany znaczeniowe i muzyczną śpiewność języka. Stąd do szczególnie udanych dramatów można zaliczyć *Gwiôzdkã ze Gduńska* z kolędą *Żużónka*[7] czy *Bùdzta spiącëch* z kolędą *Bi-żónka*. W obydwu sztukach słownictwo, jakiego używa Sychta, piosenki, rymowanki, stroje, a nawet wyposażenie chaty przedstawionej na scenie, podlegają porównaniu ze stanem rzeczywistym. Wspomniane elementy jego dramatów ludowych nie mają autonomicznej wartości estetycznej, ale mają za zadanie odzwierciedlać prawdziwie istniejące zjawiska językowe czy stosunki społeczne.

Najlepszym przykładem na to jest dramat Sychty *Hanka sę żeni*[8]. W warstwie dramaturgicznej niemal zupełnie brak w nim napięć, zaskakującej intrygi czy zderzenia odmiennych charakterologicznie postaci. Sztuka broni się za to barwnością ludowego widowiska, sięgnięciem do tańców, muzyki, śpiewów oraz recytacji występujących w obrzędowości Kaszub, a zogniskowanych na zamążpójściu. Z jednej strony dramat nie pozwala na swobodę w kreowaniu atmosfery emocjonalnej zdarzeń scenicznych i na rozwój charakteru postaci, ale z drugiej z kolei jego głównym zadaniem jest ukazać powtarzalność obyczaju, typowość figur wiejskiej społeczności, identyczność tego, co dziedziczone z odległej przeszłości, z tym, co namacalnie obecne[9].

Po drugiej wojnie światowej jeszcze bardziej aniżeli Sychta zetnografizował dramaturgię kaszubską Paweł Szefka. Można nawet zaryzykować tezę, że mamy tutaj do czynienia nie ze *sensu stricto* dramaturgią, lecz bardziej ze scenariuszem widowiska folklorystycznego, które powstało dzięki wcześniejszej pracy badawczej i kompilatorskiej autora. Szefka napisał takie dramatyzacje jak: *Wesele na Kaszubach*, *Kosôrze* czy *Dla Cebie Królowo Mario Puelsczi strzeżeme*, później wydawał formy sceniczne ze zwyczajami noworocznymi[10], obchodami nocy świętojańskiej[11], wielkanocnymi obyczajami dyngowania[12] czy wreszcie innymi kaszubskimi obrzędami agrarnymi[13]. Jego utwory sceniczne nie mogą być traktowane jako repertuar ściśle tekstowy tradycji kaszubskiej, gdyż zbyt mały zakres świata myśli, uczuć, czy wyobraźni opisują. Mogą jednak z powodzeniem być uznane za czynnik pogłębiający wiedzę w zakresie folkloru pomorskiego, będąc materiałem do dalszych osobnych, antropologicznych studiów nad obrzędowością, tańcem oraz językiem[14].

---

[6] Tekst w wydaniu: B. Sychta, *Dramaty,* t. I: *Dramaty obyczajowe*, oprac. J. Treder, J. Walkusz, Gdańsk 2008, s. 461–532.

[7] B. Sychta, *Gwiôzdka ze Gduńska*, Gdańsk 1985; nowe wydanie: tegoż, *Dramaty,* t. I: *Dramaty obyczajowe*, s. 533–628.

[8] B. Sychta, *Hanka sę żeni*, Wejherowo 1937, nowe wydanie: tegoż, *Dramaty,* t. I: *Dramaty obyczajowe*, s. 341–460.

[9] Pełniej opisałem tę problematykę w tekście: D. Kalinowski, *Bernard Sychta teatralny czyli (syn) teza Kaszub na scenie*. [w:] *Język, literatura i edukacja kaszubska*, red. D. Stanulewicz, B. Afeltowicz, Gdańsk – Szczecin 2016.

[10] P. Szefka, *Gwiżdże. Widowisko obyczajowe, obrazujące obyczaje i zabawy noworoczne Kaszubów,* Gdańsk 1957.

[11] Tegoż, *Sobótka. Widowisko ludowe oparte na zwyczajach i obyczajach kaszubskich,* Gdańsk 1958.

Wśród innych przedstawicieli dramaturgii kaszubskojęzycznej odnajdziemy jeszcze sporo twórców nurtu etnograficznego, choć z pewnością mniej znanych anizeli Bernard Sychta. Można wszakże wspomnieć o różnorodnej dramaturgii Stefana Bieszka, a wśród jego utworów kaszubskojęzycznych utworach: *Pokòrnô Roża* (napisany wespół z Różą Bronk) oraz *Kòwôl Czarownik*, które silnie związane są z ludową podstawą kultury kaszubskiej[15]. Intryga tych form scenicznych jest bardzo skromna. Widać tutaj wyraźny wpływ poetyki ludowej *gôdki*, dążącej w zwartym, nierozbudowanym fabularnie utworze do humorystycznego zaprezentowania głównej postaci i przygód, jakie przeżywa[16]. W przypadku Stefana Bieszka bohaterką pierwszego dramatu jest kobietą, co wywołuje asocjacje z postacią ludowej opowiastki o niewieście świętoszkowatej i głupiej, która sama uważa się za pobożną i mądrą[17]. Etiuda dramatyczna doprowadza do ujawnienia dwuznaczności tytułowego określenia bohaterki przezwiskiem Pokorna Róża. Cel ludyczny utworu zaistniał równolegle z celem moralistycznym, widz w krótkim utworze uzyskał zabawną opowieść o prawdziwych wartościach egzystencjalnych i religijnych. Drugi z utworów Bieszka ukazuje ludowego bohatera, który z człowieka nie najbogatszego przekształca się w chciwego, nienasyconego wiejskiego bogacza. Jego powodzenie materialne nie przynosi wszakże szczęścia rodzinnego ani posłuchu w miejscowej gromadzie. Dopiero ingerencja nadprzyrodzonych sił przywołuje do porządku kowala i co daje mu szansę ponownie wkroczyć na drogę cnoty i opanowania[18]. Z takiego zestawienia fabuły wyraźnie widać, iż sztuki eksploatujące ludowe przekonania, wierzenia i zachowania zostały przygotowane dla humorystyczno-parenetycznych celów.

---

[12] Tegoż, *Dëgusë. Obyczajowy obrazek sceniczny z kaszubskich stron,* Gdańsk 1961; Tegoż, *Wrejôrze jidą. Widowisko plenerowe z kaszubskich obrzędów dyngusowych,* Gdańsk 1981.

[13] Tegoż, *Wyzwoliny kosiarza. Widowisko plenerowe z Kaszub,* Gdańsk 1979.

[14] Wgląd w twórczość Pawła Szefki i fragmenty jego dramatów odnajdziemy w wydawnictwie *Paweł Szefka w historii i kulturze Kaszub. Antologia utworów*, wybór i wstęp B. Breza, Wejherowo 2000.

[15] Teksty sztuk w wydaniu: *Pro memoria Stefan Bieszk (1895-1964)*, oprac. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2013, s. 348–356, 357–399.

[16] O cechach stylistycznych tego gatunku piszą: J. Krzyżanowski, *Słownik folkloru polskiego*, s. 117–118; Tegoż, *W świecie bajki ludowej*, Warszawa 1980, s. 57 oraz D. Simonides, *Wstęp*. [w:] *Księga humoru ludowego*, red. D. Simonides, Warszawa 1981, s. 5–7.

[17] Głupia kobieta jako obiekt żartów to jeden z typowych zabiegów humoru ludowego. Patrz hasło *Baba*. [w:] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej,* t. 1, s. 9–10 a w ogólnopolskiej perspektywie J. Krzyżanowski, *Mądrej głowie, dość dwie słowie. Pięć centuryj przysłów polskich i diabelski tuzin z hakiem*, Warszawa 1994, t. I, s. 36–48, t. II, s. 101.

[18] O cechach tego typu bohaterów literackich: E. Ferfecka, *Święci i grzesznicy. Bohater jako jeden z wyznaczników gatunkowych legendy ludowej*. [w:] *Genologia literatury ludowej. Studia folklorystyczne*, red. A. Mianecki, V. Wróblewska, Toruń 2002, s. 140–143.

Także i w bogatej tematycznie i formalnie twórczości scenicznej Jana Rompskiego można zauważyć kilka fragmentów utworów obrzędowych[19]. Kaszubskojęzyczne fragmenty, jak np. *Òżniwinë*[20], odczytywać można tak w świetle folkloru, jak i rytuału o mitycznym wymiarze. Ten ułamek utworu oraz jego polskojęzyczne *Ścinanié Kanië* pozwalają dzięki swej obrazowości i symbolice odzwierciedlić sakralną niemal aurę kaszubskiego życia wiejskiego[21]. Rompski przechodzi jednak od etnografii ku opisaniu fenomenu rytualno-kulturowego, nie interesują już go tak mocno kwestie językowe czy społeczne. Tym samym antropologicznie pyta o praprzyczynę powodów, które nakazują ludziom czcić naturę i składać jej akty poddania.

W takim to otoczeniu pojawia się licznie reprezentowana dramaturgia Aleksego Peplińskiego, powstająca od lat sześćdziesiątych XX wieku, która swym naznaczeniem tematycznym i stylistycznym zbliża się ku wzorcom obrzędowego teatru Bernarda Sychty, lecz nie osiąga tak wysokiej jakości artystycznej. Jeśli przywołać zestawienie stworzonych przez Peplińskiego form teatralnych, objawi się ona w różnych gatunkach i różnej tematyce[22]. Objawia się jako autor o lekkim piórze, któremu pisanie wyraźnie sprawia radość. Wśród jego utworów spontanicznie wybija się umiejętność budowania intrygi teatralnej, wyrazistych postaci scenicznych oraz komicznych sytuacji. To stąd bierze się fakt, że jest grany na kaszubskiej scenie i ma swoich wielu zwolenników[23]. Zdecydowana większość obrazów scenicznych Aleksego Peplińskiego poświęcona jest ukazaniu kaszubskiej obrzędowości z perspektywy konwencji teatru szkolnego. Utwory te napisane zostały z zaznaczeniem dystansu czasowego między współczesnymi bohaterami a przedstawianym, przywoływanym światem tradycji. Przez ten czynnik silnie zaznacza się pierwiastek dydaktyczny, który dominuje nad pozostałymi składnikami artystycznymi utworu. Pouczanie zaś wywołuje czynnik moralistyczny, który osłabia walory psychologiczne postaci, tworząc bohaterów jednowymiarowych i schematycznych. Obrzędowe dramaty szkolne Peplińskiego, będąc podporządkowane funkcji perswazyjnej, z jednej strony dobrze przygotowują młodego widza do rozpoznawania podstawowych znaków kaszubskiej kultury ludowej, z drugiej jednak stawiają go w obliczu świata silnie i sztucznie zhierarchizowanego, w którym przeszłość jest zawsze mityzowana pozytywnie, zaś teraźniejszość do niej tylko aspiruje.

---

[19] Skrótowe uwagi o dramaturgii Jana Rompskiego zawarte są we wspomnianych w przypisie 1 tego artykułu syntetycznych omówieniach teatru kaszubskiego. Bardziej wnikliwe opracowania to: A. Skwarło, *Życie i twórczość Jana Rompskiego*. [w:] *Katalog rękopisów Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie*: t. I – *Spuścizna Jana Rompskiego*, oprac. J. Kurowska, A. Skwarło, Wejherowo 2005, s. 97–136 oraz D. Kalinowski, *Dramaturgia Jana Romskiego, Tematy, idee, techniki*. [w:] J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, oprac. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo – – Gdańsk 2009, s. 5–44.

[20] J. Rompski, *Wożnjivjine*, „Zrzesz Kaszëbskô", 1947, nr 71, s. 5 oraz wydanie dzisiejsze: J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, s. 243–254.

[21] Omówienie sztuki w tekście: D. Kalinowski, *Ścinanié Kanië Jana Rompskiego. Dawna i współczesna moc rytuału*, „Acta Cassubiana" t. XII, 2010, s. 33–47.

[22] Patrz charakterystyki tej twórczości: J. Borzyszkowski, *Ò familëji i kaszësczi stegnie ksãdza Antóna i szkólnégo Alekségò – bracynów Peplińsczich*, „Acta Cassubiana" 2005, t. VII, s. 52-nast.; D. Kalinowski, *W u(ś)cisku teatru obrzędowego i okolicznościowego. O dramaturgii Aleksego Peplińskiego*, „Acta Cassubiana" t. XIV, 2012, s. 66–83. Teksty sztuk dostępne w wydaniach: A. Pepliński, *Kaszëbsczié jasełka. Widowisko gwiôzdkowé w sztërech aktach*, Gdańsk 1986; A. Peplińsczi, *Bëtowsczé strôszczi. Òbrazë na binã*, Gdiniô 2006 oraz *Antologia lëteracczich dokôzów. Antón i Aleks Peplińsce*, red. J. Tréder, Sierakowice 2009.

[23] O znaczeniu działalności Aleksego Peplińskiego pisali: J. Borzyszkowski, *Z kaszubskiego matecznika. Życie i twórczość Aleksego Peplińskiego*, „Pomerania" 1990, nr 1; J. Mielewczyk, *Aleksy Pepliński do uczniów z Łyśniewa*, „Wiadomości Sierakowickie" 2005, marzec, s. 23. Warto wspomnieć, że jednoaktówki Peplińskiego pojawiały się wśród repertuaru grup Przeglądu Zespołów Kolędniczych w Sierakowicach a później podczas Powiatowego Przeglądu Teatrów Szkolnych „Kaszëbskô Bino".

Nurt dramaturgii społeczno-obyczajowej

Społeczno-obyczajowe sztuki kaszubskie to wcale rozległy zespół utworów, które ukazują za pomocą kilku technik teatralnych, jak wygląda w danym momencie dziejowym model życia prywatnego, rodzinnego i wspólnotowego na Kaszubach. W tym trybie napisane utwory przyjmują rozliczne formy estetyczne: od obiektywistycznego realizmu począwszy, przez uwypuklający negatywne zjawiska naturalizm, satyrę, komizm, na ironii oraz najrzadszej w teatrze kaszubskim grotesce skończywszy.

Jednym z pierwszych autorów sztuk humorystyczno-społecznych był Leon Heyke. To on właśnie udramatyzował anegdoty społeczno-obyczajowe (szołobułki), które ciążyły ku farsie scenicznej, wywodząc się z gatunku oracji ludowej. Najbardziej znaną szołobułką Heykego (powstała na podstawie powiastki Alojzego Budzisza *Żelôzk przed sądã*) należy *Agust Szloga*[24]. Ta trzyaktowa dynamiczna krotochwila sceniczna atrakcyjność swą zawdzięcza głównie komizmowi słownemu i sytuacyjnemu[25]. Jej przystępność w scenicznej percepcji wynika z potocznego języka, wizerunku wiejskich bohaterów i ludowego humoru. Sztuka owa odzwierciedla relacje społeczno-obyczajowe Kaszub lat międzywojennych, sam zaś główny bohater ukrywa swoje prawdziwe motywacje i myślenie o świecie pod maską wiejskiego nieudacznika i niespełna rozumu prostaczka. Właśnie taka postawa skutecznie rozbija sztuczny i napuszony styl bycia sędziego i ławników, ukazując jednocześnie, że represyjny system administracji państwowej można pokonać. Szołobułka głosi w tym momencie idee chłopskiego sprytu oraz oporu przed władzą, co w sytuacji niepewności politycznej czy ekonomicznej wydaje się szczególnie ważne ideowo[26].

---

[24] L. Heyke, *Agust Szloga*, „Gryf", 1931/1932, nr 2. Nowe wydanie: L. Heyke, *Szôłôbùłki*, Gdańsk 2002, s. 5–40.

[25] Omawia ją: F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszańska-Borowikowa. Gdańsk 1982, s. 136.

[26] Odrębne rozważania na ten temat: D. Kalinowski, *Dramaturgia Leona Heykego. Zarys Problematyki*. [w:] *Dzieło Leona Heykego*, red. J. Borchmann, M. Plińska i B. Wiszowaty, Bolszewo 2016, s. 19–32.

Drugą szołobułką wciąż o podstawach ludowej opowiastki humorystycznej jest *Katilina*[27]. Intryga pierwszego aktu tej sztuki Heykego rozpoczyna się od spotkania dwóch studentów, którzy ze względu na swoje charakterologiczne cechy nazywani są Katyliną i Cyceronem. Akcja rozgrywa się na podmiejskich błoniach, studenci przekomarzają się, żartują i kilkakrotnie wypowiadają słowa podkreślające ich ciepłe uczucia wobec Kaszub. W pewnej chwili Katylina wpada na pomysł, aby podążającym na targ ludziom robić żarty. Przystępuje zatem do jednego z chłopów – Mrocha i wmawia mu, że prowadzi na targi nie krowę, lecz kozę. Naiwny chłop wierzy w owe zapewniania i sprzedaje mu krowę w cenie, jaką by dostał za kozę. Dopiero spotkana później żona uświadamia gburowi jego głupotę. Otrzeźwiony Mroch postanawia zemstę. Rusza na poszukiwanie oszustów, zakładając odświętne ubranie, cylinder oraz udając nikomu nieznanego bogacza. W drugim akcie sztuki studenci ponoszą karę za swoje postępowanie, w kolejnym zaś trafiają do chaty Mrocha, by podziwiać autentyczne piękno życia wiejskiego na Kaszubach. Wydarzenia trzech aktów *Katiliny* zostały przez Heykego umieszczone w kompozycyjnej klamrze Prologu i Epilogu. To bardzo ważne czynniki znaczeniowe, ponieważ wynoszą żartobliwo-ludową opowieść ku wyższym znaczeniom symboliczno-mitycznym oraz moralistyczno-patriotycznym. Inicjalne sceny dramatu odbywają się na Górze Zamkowej, wśród ruin dawnej osady, z tajemniczymi zjawami średniowiecznych rycerzy. W Epilogu ponownie widać zamkową izbę i znowu trafia do niej student, aby poznać tajemnicę tego miejsca. Tym razem odkrywa się przed nim o wiele więcej: widzi swojego przyjaciela Katilinę, który poszedł na wojenny front, widzi walkę dawnych Kaszubów pod wodzą Świętopełka, jak wygrywali z Krzyżakami. Ostatnim aktem wtajemniczenia jest zatem ujrzenie czasów nowożytnych i znaczenia Kaszub jako nadmorskiego regionu Polski. Patetyzm zakończenia dramatu Heykego to z pewnością nie ludyczność, nawet nie chwalba swojskości, lecz poważny i wzniosły akt obywatelski.

W atmosferze humorystycznej intrygi rozgrywają się również niektóre utwory sceniczne Stefana Bieszka, które dając nieskomplikowaną rozrywkę, przynoszą ze sobą opis bardziej ambitnych wartości świata. Ciekawy jest zwłaszcza wizerunek Kaszubów przebijający się ze wspomnianego już dramatu *Kòwôl Czarownik*, który bynajmniej nie jest jednolity w podawanych treściach. Z jednej strony Kaszubi to lud chrześcijański, pracowity, obyty i dbający o swój język zarówno w sytuacjach życia codziennego, jak i w kościele. Jednakże w drugiej części dramatu kaszubska religijność okazuje się dość powierzchowna i jedynie Kowal Czarownik potrafi wcielać w życie nakazy chrześcijaństwa. Wreszcie w ostatnich aktach ukazane zostały dalsze negatywne cechy Kaszubów, przekształcających się ze skromnych ludzi w kogoś, kto wykazuje chęć rządzenia innymi. Także i w sztuce *Pólnô mësz* Bieszk przedstawia społeczne przewartościowanie dotychczasowego modelu życia rodzinnego[28]. Kryzys obejmuje zarówno niezaradnego życiowo mężczyznę, jak ambitną i wyalienowaną kobietę. Do kłopotów rodzinnych dochodzi jeszcze wiejski bogacz i podrywacz, który zamierza rozbić owo małżeństwo. Dramat rodziny rozgrywa się w aurze przemian politycznych PRL-u. Utwór pokazuje miejscowych bogaczy, familię „kułaków", którzy niechętnie patrzą na zmiany w ówczesnej polityce i ekonomii, zaś druga rodzina to zwolennicy spółdzielni produkcyjnej. Zatem skłóceni małżonkowie oprócz rozwiązywania własnych, prywatnych problemów, muszą również dokonać wyborów społeczno-politycznych, które skutkują ich późniejszą kondycją[29].

---

[27] Tekst sztuki w wydaniu: L. Heyke, *Szôłôbùłki*, s. 41–124.

[28] Tekst maszynopisowy [w:] *Pro memoria Stefan Bieszk (1895–1964)*, s. 305–347.

W zgoła odmiennym tonie w latach pięćdziesiątych XX wieku powstawały sztuki teatralne Huberta Sucheckiego: *Wrëje*, *Rebockie wesele*, *Ukriti kapr*, *Jedzeme na łów*, *W rebockiej checzy na półwyspie helszczim*. Cechą wspólną wszystkich dramatów Huberta Sucheckiego jest sceniczny opis specyfiki wiejskiego życia lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku. Akcja jego sztuk teatralnych rozgrywa się na północnych krańcach Kaszub. Uczestnikami wydarzeń dramatycznych są najczęściej rybacy, rzadziej rolnicy czy robotnicy, przeżywający odmieniającą się zasadniczo względem realiów przedwojennych rzeczywistość społeczną i mentalnościową. Przekształcenia z dawnego modelu konserwatywno-patriarchalnego na stosunki socjalistyczno-liberalne wywołują tutaj pewien typ konfliktów, które nie mają jednak postaci drastycznych walk ideologicznych, a raczej żartobliwą aurę sporów pokoleniowych, okraszoną sporą dawką elementów folkloru kaszubskiego. Dramaty Sucheckiego unikają zatem jednoznacznego, politycznego opowiedzenia się po stronie socjalistycznej władzy, choć niewątpliwie sympatyzują swą tematyką z nowymi prądami kulturowymi[30]. Współwystępowanie aspektów społeczno-obyczajowych i ludowo-muzycznych jest próbą przemycenia rodzimej tradycji wśród, koniecznych w takim układzie do realizacji, „szczytnych" idei socjalizmu. Własna tradycja pojawia się zatem w sztukach teatralnych, choć przygnieciona sztywnymi hasłami propagandy politycznej i ekonomicznej. Jeśli Suchecki chciał wystawiać sztuki, które propagowały kulturę kaszubską, musiały one w takich warunkach objawić się jedynie sięgnięciem do składników przekazu ludowego, obfitującego w obrzędowość wiejską, nie było zaś miejsca na pogłębione sportretowanie zagadnień tradycji kaszubskiej, która wypracowała przecież swoje wyróżniki mityczne czy mitologiczne i miała poczucie własnej godności[31].

---

[29] O dwujęzycznej dramaturgii pisałem w artykułach: D. Kalinowski, *Heroizm i historyzm. Dramaturgia polska Stefana Bieszka*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodnio-Kaszubskiego w Bytowie" 2010, nr 12, Bytów 2011, s. 273–290 oraz *Pamięć o pięknej mowie. Kaszubskojęzyczne dramaty Stefana Bieszka*. [w:] *Pro memoria Stefan Bieszk (1895–1964)*, s. 280–304.

[30] Taka postawa poszukiwania wspólnej przestrzeni działalności regionalnej kaszubskich aktywistów i władzy ludowej wydawała się w pierwszych latach powojennych możliwa. Dopiero dojście do władzy środowiska PPR i socrealizm w estetyce rozwiał złudzenia wielu Kaszubów co do intencji „opieki" władzy ludowej na ruchem kaszubskim. Patrz o tych zjawiskach: C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością,* Gdańsk 2002.

[31] Szerzej o tej dramaturgii pisałem w tekście: D. Kalinowski, *Hubert Suchecki. Zapomniany dramaturg kaszubski*, [w:] *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego* 2015, s. 134–145.

Nurtowi społeczno-obyczajowemu dramaturgii kaszubskiej szczególnie mocno przysłużyła się Anna Łajming. Jej wydany drukiem debiut dramaturgiczny to obrazek sceniczny w dwóch odsłonach *Szczesce*[32], później we fragmentach prezentowała interesującą sztukę *Pustkowie*[33]. W pierwszej z wymienionych sztuk pojawia się u Łajming stała cecha jej twórczości, tzn. opisywanie statusu najbardziej oddalonych od centrów kulturowych osad kaszubskich w realiach czasów międzywojennych. Nie chodzi przy tym jedynie o specyfikacje geograficzne, ale o charakterystyki życia emocjonalnego i intelektualnego Kaszubów. We wspomnianym dramacie autorka kilkakrotnie powraca do pytania o tytułowe szczęście, jej dramat jest więc analizą kaszubskiego rozumienia i wyobrażenia, czym jest bieda i bogactwo, bierność i aktywność, duchowość i materialność, wreszcie czym indywidualne potrzeby jednostki, a czym spełnianie obowiązków wobec grupy.

Napięcia wewnątrz społeczności kaszubskiej szczególnie dobrze widoczne są w obrazku scenicznym *Spotkanié na Półmacku* to dramat rozgrywający się w podobnych realiach czasowych i przestrzennych jak *Szczesce*. Widać tutaj małą społeczność kaszubską biedującą z dnia na dzień, liczącą na jakieś zarobki i zajmującą się ciężką pracą na gospodarstwie. Główni bohaterowie dramatu to prości ludzie o ograniczonych perspektywach światopoglądowych, ale na swój sposób godnie przyjmujący zewnętrzną sytuację bytową. Głównym wydarzeniem utworu jest spotkanie miejscowych Kaszubów z dawnymi mieszkańcami wybudowania na Półmacku, którzy po latach pobytu w Stanach Zjednoczonych zapragnęli wrócić do swej ojczyzny. Humorystyczno-ironicznym zabiegiem wyzyskanym przez Łajming w utworze jest to, że zarówno mieszkańcy wybudowania, jak i amerykańscy Kaszubi żyją w złudzeniach. Mieszkańcy wioski marzą o Ameryce jak o krainie ekonomicznego spełnienia, myśląc, że przyjeżdżający stamtąd Marceli i Marcelowa przywiozą ze sobą walizki pełne dolarów. „Amerykanie” zaś sądzą, że w ich rodzinnej miejscowości dalej będą mogli spotykać się ze znajomymi, przeżywać przyjemne doświadczenia i osiągną na Kaszubach stabilizację, której nie doświadczyli w Ameryce[34].

Trzecia sztuka Łajming pt. *Gdzie jest Balbina?*[35] także bazuje na zderzeniu projekcji i rzeczywistości. Za kanwę intrygi dramaturgicznej posłużyła tutaj sytuacja swatania tytułowej Balbiny. Komizm z przenikliwym zmysłem realizmu tworzy w tym utworze ciekawą mieszankę, ukazując jednocześnie, jak silne w środowisku kaszubskim jest ocenianie i osadzanie człowieka w kategoriach posiadanego majątku, wieku oraz płci. Dramat Łajming z surową, ale nie tendencyjną pasją pokazuje jasne i ciemne strony schematów społecznych Kaszub: lojalność, która czasami przekształca się w podległość, kult dla pracowitości, który niekiedy zmienia się w jedyny sposób wartościowania, wreszcie posłuszeństwo nakazom obyczajowym, które przybiera niekiedy postać konformizmu[36]. Kojarzący się dotychczas z obrzędowością tradycyjny motyw kaszubskiego wesela potrafiła Anna Łajming zastosować w nowych realiach kulturowych.

---

[32] A. Łajming, *Szczesce. Obrazek sceniczny*, Gdańsk 1959. Nowe wydanie wraz z innymi dramatami: A. Łajming, *Szczescé, Spotkanié na Półmackù, Gdze je Balbina*, Gdańsk 2005.

[33] Informacja za: *To był mój świat. Z Anną Łajming rozmawia Edmund Szczesiak.* [w:] *Pro memoria Anna Łajming*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2004, s. 187. Pierwodruk: „Pomerania” 1984, nr 7, s. 1–4.

[34] Motyw powrotu Kaszubów z amerykańskiej emigracji jest widoczny również w dramacie Jana Rompskiego *Pòrénk*, w którym Nozderka przypływa ze Stanów Zjednoczonych, aby organizować przemysł nie zaś rolnictwo. Patrz: J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, oprac. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo – Gdańsk 2009, s. 24–25, 537–656.

[35] A. Łajming, *Gdzie jest Balbina?,* Gdańsk 1974.

Wydarzenia niedawno wydanego, lecz chronologicznie pierwszego dramatu Łajming odkrywają prostych, przeciętnych ludzi wraz z ich śmiesznostkami i ograniczeniami. Chodzi tutaj o *Parzyn*[37]. Kobiety występujące w utworze całe dnie wysiadują przed domami opowiadając sobie sny, plotkując o sąsiadach czy powtarzając zasłyszane od innych historyjki. Są pełne przesądów, strasząc się wzajemnie rozprawianiem o złym oku i opisami niesamowitych wydarzeń. Ich podejrzliwość wzmaga się, kiedy widzą obcych ludzi krążących po wiosce, obawiają się bowiem nowości i nieznanego. Podobnie zachowują się mężczyźni, którzy w przeważającej mierze są bezrobotni, oszczędzają każdy pieniądz, byle tylko przeżyć kolejny tydzień. Z ich dialogów wyłania się obraz ludzi prostych, ale pracowitych, ograniczonych w wiedzy o współczesnym świecie, ale za to przekonanych, że pracowitość i poszanowanie ziemi zawsze przynosi pozytywne rezultaty[38]. Ludzie ci bynajmniej na takim literackim opisie nie tracą, co więcej – zyskują, gdyż czytelnik-spektator może poznać bohatera mniej wystylizowanego, mniej modelowego, za to bardziej „prawdziwego" i typowego dla świata kaszubskich „pustków" i wybudowań. Tego typu dramaty prowadzą już w świat problemów współczesności[39].

Właśnie w wielu kwestiach mentalnościowych i obyczajowych zanurzona jest twórczość teatralna Stefana Fikusa, przy czym realizuje ją w utworach o profilu satyrycznym oraz realistycznym[40]. Pierwsze z ujęć ma na celu przede wszystkim zdystansować się wobec zewnętrznej rzeczywistości polityki, moralności czy stosunków międzyludzkich i obnażyć ludzkie przywary i ograniczenia. Satyra używana przez Fikusa ma przez swą cechę ludyczności wyśmiać wszelkie indywidualne, społeczne czy etyczne zło. Natomiast dramaty napisane bardziej w aspekcie realistycznym prowadzą do wskazania najważniejszych punktów życia społecznego, rodzinnego i osobistego z mniej lub bardziej jawną ich jednoznaczną oceną etyczną. Fikus opisując świat w poetyce utworu współczesno-obyczajowego, dąży do obiektywizmu i ideowej bezstronności, co jednak nie znaczy, że mu się ten zabieg zawsze udaje.

---

[36] Szersze omówienie dramatu w książce: J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945––1980*. Warszawa 1986, s. 180–184.

[37] A. Łajming, *Parzyn. Humoreska kaszubska*, Gdańsk 2014.

[38] Tytułowy *Parzyn* to rzeczywista wioska na południowych Kaszubach przedstawiona nie tylko w omawianym tutaj utworze Anny Łajming, ale także w jej opowiadaniach i wspomnieniach. Patrz rozważania: K. Ostrowski, *Mały świat Parzyna*. [w:] tegoż, *Opowieść o trwaniu Kaszub*, Gdańsk 1985, s. 87–102; E. Puzdrowski, *Mały wielki świat Parzyna*, „Pomerania" 1994, nr 5, s. 7–11.

[39] D. Kalinowski, *Dramaturgia Anny Łajming. Tematy i konwencje*. [w:] *Zapisane i ocalone. Twórczość literacka Anny Łajming*, red. A. Kuik-Kalinowska, Gdańsk – Słupsk 2016, s. 55–70.

[40] Wydania jego utworów: S. Fikus, *A smierc nie przëchôdô*. [w:] *Domôcô Bina. Dziewiãc dramów do jigrë. Wëbiór z nônowszi kaszëbsczi lëteraturë*, red. J. Lipski, Wejrowò – Gduńsk 2006, s. 88–138; S. Fikus, *Strach. Teatralnô sztëka w dwuch aktach*. [w:] *Antologiô kaszëbsczi dramë. Spòd strzechë na binã*, red. i wyb. B. Ugowska, Gdańsk 2011, s. 357–485; S. Fikus, *Gwiôzdka z Lëzëna. Sztëka teatralnô w krótczim wëkònanim*. [w:] *Antologiô kaszëbsczi dramë. Spòd strzechë na binã*, s. 488–518.

Za udany przykład dramatu, w którym są obecne obydwie – satyryczne i realistyczne – tendencje do opisywania rzeczywistości, może posłużyć Stefana Fikusa *Strach*. W tej dwuaktowej sztuce najpierw w zabawny sposób przedstawia autor kombinatorstwo i deprawację wiejskiego środowiska Gminnej Spółdzielni znajdującego się gdzieś na Kaszubach. W drugim z kolei akcie z dużą dozą empatii ukazuje kaszubską rodzinę z bezradnością utyskującą na realia życia w czasach socjalizmu lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku. Pierwszy akt sztuki Stefana Fikusa to typowa komedia rodem z dziewiętnastowiecznych jeszcze fars teatru ludowego. Pojawiają się tutaj postaci o „mówiących" nazwiskach[41]. Najważniejsze dla autora było tutaj ukazać wypaczenia socjalizmu jako systemu organizacji państwowej i wzorzec postaw obywatelskich. W *Strachu* i wielu innych dramatach Fikus nie tyle zważał na artystyczną formę swych propozycji, co podporządkował swe propozycje celom, jakie stawiał sobie teatr ludowy, perswazyjny, a nawet agitacyjny[42]. Nie jest to jakaś specyficzna, głęboko przemyślana strategia, wynikająca z lektur lub kontaktów artystycznych, a raczej intuicyjne przekonanie twórcy nieprofesjonalnego, sądzącego, iż tworzenie literatury czy sztuk scenicznych musi poprawiać istniejącą obok rzeczywistość społeczną i obyczajową[43].

Atrakcyjnie od strony żywiołu teatralnego zbudowane zostały społeczno-obyczajowe dramaty Jana Piepki. *Choróbsko* to napisana w połowie lat pięćdziesiątych sztuka[44], która w krzywym zwierciadle satyry ukazuje rzeczywistość społeczną lat pięćdziesiątych, a zwłaszcza realia życia na kaszubskiej wsi przeobrażającej się powoli z dawnych stosunków gospodarczych w narzucany zewnętrznie system gospodarki planowej. Zbiorowym bohaterem utworu jest rodzina Walkuszów, kaszubskich gburów, którzy uprawiają swoją ziemię, a jednocześnie muszą oddawać państwu zakontraktowane wcześniej plony. Wszystkie komiczne sytuacje sztuki Piepki wynikają z faktu napięcia pomiędzy przemożną chęcią prowadzenia własnej uprawy czy hodowli a wymaganiami, jakie stawia nowa, socjalistyczna władza kaszubskim chłopom. Z kolei *Rebaczi trzôsk* to niewielkiej objętości sztuka teatralna, która wiąże się z konfliktem dwóch postaw wobec nadchodzącej nowoczesności: liberalnej oraz konserwatywnej[45]. W warstwie intrygi teatralnej dotyczy losów mieszkańców wioski rybackiej leżącej w okolicy Władysławowa, przeżywających zmiany ustrojowe i mentalnościowe pierwszy lat powojennych. W zarysowaniu świata wartości sztuki pozytywnym bohaterem starszego pokolenia jest Macej, stary rybak i wędrowiec[46]. Jego ideowym przeciwnikiem jest Kąkol, uosobienie zacofania, defetysta i nierób. Wreszcie *Domôcy wión* to sceniczna opowieść o kaszubskiej rodzinie Dargów, żyjącej na północy Kaszub w latach pięćdziesiątych[47]. Rodzice obserwują dorastanie swoich dzieci: siedemnastoletniej Anieli oraz dziewiętnastoletniego Pawła. Zwłaszcza córka zaprząta ich uwagę, sądzą bowiem, że zbliża się ona do wieku wyjścia za mąż, a ku ich niezadowoleniu, dziewczyna nie szuka sobie męża, lecz wypatruje możliwości dalszej nauki w mieście.

---

[41] To technika obecna zarówno w „wysokiej" dramaturgii osiemnastowiecznej, jak i w odmianach dramatu popularnego. Patrz np.: R. Górski, *Dramat ludowy XIX wieku*, Warszawa 1969.

[42] Pod hasłem teatr agitacyjny można rozumieć tak oddziaływanie na sferę politycznych wyborów widzów, jak i bardziej ogólnie - na przemianę ich systemu wartości. Takim właśnie wartościom służył teatr ludowy i nieprofesjonalny. Patrz: J. Zięba, *Ruch teatralny na wsi 1918–1939*, Warszawa 1976, a w szerszej perspektywie R. Rolland, *Teatr ludowy*, przeł. i oprac. P. Olkusz, Gdańsk 2008.

[43] Szerzej o jego dramaturgii: D. Kalinowski, *Moralistyka w przeróżnych odcieniach. Dramaturgia Stefana Fikusa*, „Nasze Pomorze" 2014 [2015], nr 16, s. 169–196.

[44] Pierwsze wydanie: J. Piepka, *Choróbsko*, „Dodatek do Biuletynu Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego" 1968, nr 1; w najnowszych wydaniu: J. Piepka, *Chòróbskò*. [w:] *Antologiô kaszëbsczi dramë. Spòd strzechë na binã*, s. 109–193.

Jan Piepka przede wszystkim ceniąc sobie możliwości prezentowania swych utworów na forum publicznych spotkań, nie zastanawiał się zbytnio nad technikami teatralnymi. Nie wchodził w swych sztukach w problematykę dyskusji ideologicznych, skupiając się bardziej nad klarownym przesłaniem treściowym, które głównie miało uzdrowić, pomóc, zabawić lub rozśmieszyć[48]. Okazywał się w swych komediach autorem mniej lub bardziej świadomie, ale jednak trafnie, stosującym komizm w odmianie słownej, sytuacyjnej i postaci[49].

Bardzo reprezentatywne dla powojennego nurtu społeczno-obyczajowego dramaturgii kaszubskiej są także utwory Jana Rompskiego np. *Jô chcę na swiat* albo *Zemia*[50]. Tytuł pierwszej sztuki wskazuje na pragnienie wybicia się na samodzielność i samostanowienie każdego z bohaterów sztuki, chęć osiągnięcia osobistego szczęścia i egzystencjalnego spełnienia. Ich zasadniczym problemem jest jednak to, że wszyscy żyją pod presją swoich własnych kompleksów i pod ciężarem narzuconych im ról społecznych. Druga ze sztuk dotyczy troski, wręcz walki o ziemię ojczystą, rozumianą jako prawo do uprawiania własnego zagonu, wedle planu, jaki samemu się zapragnęło realizować. Główną przeszkodą jest jednak niesprawiedliwy układ społeczny, który niszczy indywidualną inicjatywę, popiera zaś zachowania wyrachowane i szkodliwe. Zarysowane napięcie dramaturgiczne dotyczy stosunkowo niewielkiego grona ludzi, którzy reprezentują w zamierzeniu autorskim różne podejście do świata zewnętrznego. W utworze komediowym pierwszy styl bycia bohaterów wyraża się niezdecydowaniem, obawami i ciągłymi powrotami do dawnych czasów, drugi rodzaj manifestuje się poprzez gry towarzyskie, liberalny stosunek do wydarzeń społecznych i konformistyczny sposób życia. W utworze o znaczeniu tragedii jeden typ ludzi jest bierny, wyczekujący, poddający się władzy, dugi natomiast to jednostki ambitne, żądające zmian, poświęcające się wspólnym wartościom. I w jednym i w drugim typie utworów Rompskiego skonfrontowane ze sobą postacie toczą z początku utajoną, a potem coraz bardziej jawną walkę o zawładnięcie umysłami młodego pokolenia Kaszubów. Dramaturgia ukazuje tym samym jak bardzo społeczność Kaszubów zmienia się w aktywną, dokonującą wyboru, mającą swoją wizję rozwoju wspólnotę obywatelską.

---

[45] Tekst zawarty w wydaniu: *Pro memoria Jan Piepka (1929–2001)*, zebr. i oprac. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2013, s. 503–557.

[46] Imię wspominanego tutaj bohatera wraz z jego przezwiskiem ma postać Macej Wanoga. Jest on mediatorem skłóconych postaw społeczności kaszubskiej, jednocześnie opowiadając się po stronie postępu i zmian. Nie bez znaczenia więc Macej Wanoga był pseudonimem artystycznym używanym przez krótki czas przez Piepkę.

[47] Zapis tekstu w pracy: *Pro memoria Jan Piepka (1929–2001)*, s. 503–560.

[48] Dokładniej o tych zagadnieniach: D. Kalinowski, *Jasna strona codzienności. Sztuki teatralne Jana Piepki*, „Acta Cassubiana" 2015, nr XVII, s. 181–198.

[49] W odniesieniu do dramaturgii kategorie te omówione zostały w tekstach, m.in.: J. Kleiner, *Z zagadnień komizmu*. [w:] tenże, *Studia z zakresu teorii literatury*, Warszawa 1956; B. Dziemidok, *O komizmie*, Warszawa 1967; J. Ziomek, *Komizm – spójność teorii i teoria spójności*. [w:] *Powinowactwa literatury*, Warszawa 1980.

[50] Wydanie tych dramatów w standaryzowanym zapisie: J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, s. 255–342, 455–536.

Nurt dramaturgii historyczno-tożsamościowej

Dramaturgia historyczno-tożsamościowa jest ilościowo najsłabiej reprezentowana w całym korpusie tradycji kaszubskiej, lecz mimo to właśnie tego typu utwory stają w hierarchii tematów najwyżej, jednocześnie najsilniej stymulując wyobraźnię, cele i zapatrywania się na poczucie samoistności kulturowej Kaszubów. W pewnym uproszczeniu pisząc, są to dzieła, które przedstawiając historyczne wydarzenia lub postacie, rzutują je na aktualność społeczno-polityczną czy obyczajowo-mentalnościową, a nawet programują przyszłość.

Za jednego z najważniejszych dramaturgów tego nurtu twórczości trzeba uznać Jana Karnowskiego, który różnymi środkami artystycznymi zaprojektował kilka znaczących obrazów tożsamościowych. W jego ujęciu legenda, podanie, bajka czy baśń wyjęta została z ram ludowej opowieści i skierowana ku figurom symbolicznym, mitom, opowieściom historyzującym o wyrafinowanych, literackich formach. W takich utworach jak w różny sposób przedstawia się obyczajowość i niektóre z realiów życia Kaszub, ale przede wszystkim chodzi w nich o artystyczno-ideowy opis przestrzeni kulturowej Pomorza[51].

Oto w *Òtrôku Swiãtowida* napotykamy nadnaturalne istoty, które wyrastają z nadmorskiego folkloru i panują w magicznym świecie ludzi i natury[52]. Rocitka, Mora,

---

[51] W bardziej wyczerpujący sposób pisałem o tym w artykule: D. Kalinowski, *Obraz – idea – tożsamość. O dramaturgii Jana Karnowskiego*. [w:] J. Karnowski, *Dramaty*, oprac. i przyp. M. Cybulski, wstęp C. Obracht-Prondzyński, D. Kalinowski, M. Cybulski, Gdańsk 2011, s. 71–139.

[52] Tekst w najnowszym wydaniu: J. Karnowski, *Dramaty*, s. 377–400.

Morskô Panna i Smętk są postaciami baśniowymi, lecz zarazem dzięki przedstawieniu magicznego myślenia mieszkańców Pomorza (Czeszk, Òwczôrz, Dzecë, Kobiétë, Knôpi) stają się realnie w świecie przedstawionym utworu działającymi siłami. Szczególną rolę w dramacie Karnowskiego odgrywają Swiãtewid i Grif. Pierwszy – przedchrześcijański bóg Słowian nadodrzańskich (właściwie Rugijczyków) – troszczy się o swych wyznawców, obdarzając łaską powodzenia, drugi – wywodzący się z pomorskiego świata wyobraźni i średniowiecznej heraldyki – opiekuje się podległą mu krainą, broniąc ją przed przeciwnościami. Fabuła dramatu, choć wywodzi się ze schematycznych struktur ludowych, tworzy sensy głębsze. Uderza przede wszystkim figura snu. Z odrętwienia wybijany jest Czeszk, ze snu budzony jest Grif, z marazmu beznadziei i upadku ma powstać również Pomorze. Zakończenie dramatu ma wydźwięk negatywny, ale raczej nieostateczny. Ocalenie co prawda jeszcze nie nadchodzi, lecz mit odrodzenia wciąż żyje i można mieć nadzieję, że zostanie kiedyś z powodzeniem zrealizowany. W idei dramatu Karnowskiego w jakiejś przyszłości przebudzą się kolejni Czeszkowie, którzy podejmą trud odnowy kaszubszczyzny.

Karnowski napisał także utwory w aurze dramaturgii historycznej. Wspólnym mianownikiem są średniowieczne losy księstwa wschodniopomorskiego. Jako artysta nie dążył on jednak do precyzyjnego w ujęciu historycznym ukazania rozbicia dzielnicowego Polski czy do wyjaśnienia politycznych zawirowań księstwa, co raczej do syntetycznego i opartego na metaforycznym obrazie zarysowania podstawowych problemów politycznych tamtego czasu. *Zôpis Mestwina* to artystyczne widowisko mające za zadanie przypomnieć o układzie politycznym księcia pomorskiego i wielkopolskiego łączącym Pomorze Gdańskie z pozostałymi ziemiami Polski (dokładnie z dzielnicą wielkopolską będącą niejako jądrem państwa Piastów)[53]. Jednoznacznie pozytywną rolę odgrywa w dramacie Karnowskiego Mestwin (Mściwój) jako władca przejmujący po swoim ojcu Świętopełku wizję samodzielnego istnienia politycznego Pomorza i Kaszub. To książę, który trafnie przewiduje losy tego terytorium po swojej śmierci. Aby uniknąć walk o sukcesję, wyznacza wielkopolskiego księcia Przemysła na następcę, podając za zgodą swoich poddanych i rodów pomorskich kierunek polityki propolskiej, nie zaś prokrzyżackiej czy też sprzyjającej Brandenburgii. Mestwin wierzy bowiem w kulturową i militarną jedność słowiańską, która tylko wówczas ma szansę na zbudowanie trwałej przeciwwagi dla żywiołu germańskiego, kiedy działa razem[54]. To przekonanie widoczne jest zresztą także po stronie polskiej. Do przyjęcia dalekosiężnego stanowiska politycznego Mestwina ideowo dojrzewa Swenca, jeden z przywódców rodowych Pomorzan, odznaczający się męstwem, odwagą, ale i zapalczywością i prywatą. Jest on przykładem średniowiecznego Pomorzanina, który po części tylko jest chrześcijaninem, gdyż wciąż jeszcze nie wyzbył się dawnej przedchrześcijańskiej tradycji duchowej. Karnowski nie ukazuje dalszych losów rodu Święców, którzy z perspektywy polskiej historiografii nie są oceniani pozytywnie z racji swej zdrady na rzecz margrabiów brandenburskich[55]. Bardziej jednakże zależało dramaturgowi na zaznaczeniu kwestii tego, iż strona polska w układzie z Pomorzanami mogła zbudować wspólną, trwałą przyszłość, jeśli tylko potrafiłaby powściągnąć swą ekspansywność. Dramat w szerokim kontekście historycznym opisywał to, że model współistnienia politycznego i ekonomicznego między Pomorzem a dzielnicą senioralną Korony Polskiej był możliwy w układzie partnerstwa, nie zaś w sytuacji nierówności i wykorzystywania.

---

[53] Tekst dramatu: J. Karnowski, *Dramaty*, s. 313–345.

[54] W liryku Karnowskiego *Spiritus flat, ubi vult (Dëch wieje, dze chce)* pojawia się motyw historycznego znaczenia testamentu Mestwina. Doniosłość tego czynu objawiła się w sytuacji współczesnej podmiotowi (lata trzydzieste XX wieku) przede wszystkim zachowaniem tożsamości kaszubskiej. Patrz: J. Karnowski, *Nowotné spiéwë i wiersze*, oprac. L. Roppel, Gdynia 1958, s. 39–40. Karnowski także w swej publicystyce zawarł treści podkreślające zasadność jedności Pomorza z Polską: *Śmierć Mestwina II (25.12.1294), wg S. Kujota Dzieje Prus Królewskich,* „Mestwin" 1927, nr 1, s. 5; *Scamma ducis Mestwini*, „Mestwin" 1932, nr 8, s. 3.

Drugi z historycznych dramatów Karnowskiego dotyczy związków rodowych między koroną czeską a pomorskim rodem Święców[56]. W wymiarze faktograficznym tłem dla sztuki teatralnej są zabiegi króla czeskiego Wacława II i potem Wacława III o panowanie nad Pomorzem. Ponieważ osobiście było im za daleko do bezpośredniego sprawowania władzy nad tymi ziemiami, szukali lojalnych wasali i skutecznych zarządców przypadających im dziedzin. Takimi administratorami okazali się Święcowie, którzy zręcznie lawirowali między zależnością od Władysława Łokietka a czeskimi Przemyślidami. Zajmując się stroną treściową utworu, główną bohaterką jest czeska księżniczka Libusza – w źródłach historycznych żona zarządcy Pomorza Wschodniego nie jest znana z imienia – wydana za mąż za Piotra Święcę[57]. Przybywa ona na Pomorze, aby z jednej strony świadczyć o nobilitacji rodu jej męża, z drugiej zaś, aby ukazać mieszkańcom tych ziem, jak może wyglądać kultura duchowa o wysublimowanej postaci rodem z Czech[58]. Na szczególną uwagę zasługuje w tym dramacie Karnowskiego tendencja do kreowania figury Gryfa jako znaku-symbolu Pomorza. Zabieg ten widoczny jest już w pierwszym obrazie utworu, w którym służba zamkowa dekoruje bramę wjazdową i umieszcza na niej godła. Gryf obok Lwa to symbole zjednoczenia dwóch rodów i jednocześnie dwóch tradycji, przy czym Karnowskiemu zależy tutaj na uświadomieniu czytelnikom-spektatorom faktu, iż Kaszubi stanowili już od czasów średniowiecza ważną geopolitycznie część Europy oraz że byli jedną z ówczesnych społeczności, które legitymowały się już swym godłem[59]. Oprócz Czechów, z jeszcze innej strony na Pomorze pożądliwie patrzy także strona polska, reprezentowana w dramacie przez zaufanych Władysława Łokietka. Tutaj również przywołuje się różnego typu argumenty (związki dynastyczne), aby uzmysłowić wahającym się w politycznych deklaracjach Pomorzanom ich bliskość z koroną polską. Karnowski jako dramaturg konstruujący utwór z ideowym zaangażowaniem krytykuje zarówno polskie jak i czeskie stronnictwo polityczne. Jego bowiem zdaniem obydwa środowiska chcą instrumentalnie – chciałoby się rzec: imperialnie – traktować Pomorze jako przestrzeń do osiągnięcia własnych korzyści politycznych i ekonomicznych[60].

---

[55] Jako kontekst dla postaci Swency można w tym miejscu przypomnieć liryk Karnowskiego z 1910 roku pod tytułem *Zdrada Swiecô w 1309 r.*, w którym polityczny gest pomorskiego rodu został przedstawiony jako największa podłość wobec ojczyzny-Pomorza. Patrz: J. Karnowski, *Nowotnè spiéwë i wiersze*, s. 25–27.

[56] Osobne rozważania o tym dramacie: D. Kalinowski, *Czeska „księżniczka" na Kaszubach*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii" 2015, z. 2, s. 112–122.

[57] J. Karnowski, *Dramaty*, s. 345–376.

[58] Przedstawiał tę kwestię Kazimierz Ostrowski w artykule *Nieznany utwór dramatyczny Jana Karnowskiego*, „Zeszyty Chojnickie" 1967, nr 2, s. 62–73.

Nieco później po Karnowskim wystąpił ze swoją dramaturgią historyczno-mitologiczną Bernard Sychta, któremu zależało na łączeniu tematyki mitycznej z patriotyczną. Można tutaj wymienić takie tytuły jak *Spiącé uejskue*[61], *Przebudzenié*[62], *Budzta spiącëch*[63] oraz *Ostatnô gwiôzdka Mestwina*[64]. Napotkamy w nich szereg historycznych obrazów, które z jednej strony mają znaczenie dydaktyczne, z drugiej jednak kształtują postawę patriotyczną. Dramaty stają się wówczas w pewnym sensie utworami tyrtejskimi, w których oprócz sławienia przeszłości, poleca się czynne przeciwstawienie obcym żywiołom etnicznym oraz pielęgnowanie wzniosłych uczuć do ponadjednostkowych wartości (ojczyzna, heroizm, szlachetność). W jednej ze scen *Ostatniej gwiôzdki Mestwina* Sychta przedstawia pomorskiego księcia na łożu śmierci, dokonującego obrachunku swego życia. Jego początkowy niepokój o losy Kaszub zmienia się w miarę rozwoju sceny (rozmowy z Sybillą, Świętopełkiem, Rycerzem) w pewność, iż „Nigdë do zgubë nie przińdą Kaszebë". Ta scena wyraźnie obrazuje u Sychty zręczne połączenie autentyzmu i prostoty ludowości z cechami twórczości zaangażowanej ideowo i patriotycznie. W innych dramatach o profilu historyczno-mitologicznym zauważyć można wyraźną krytykę żywiołu niemieckiego, w którym Sychta widzi wszelkie zło nawiedzające ziemię kaszubską. Pozytywną wizją przyszłości u Sychty jest przestrzeń Wielkiego Pomorza na trwałe złączonego z Polską[65].

Swego typu krytykiem ujęć Sychty i zradykalizowanym kontynuatorem myśli dramaturgicznej Karnowskiego był Jan Rompski. Wiązał on warstwę przedstawieniową dramatu z ideowością i treściami tożsamościowymi, lecz czynił to w duchu kreowania odrębności losów historycznych Kaszub. Myślę w tym miejscu o jego autorstwa tragedii historycznej pt. *Vzenjik Arkonë*[66]. Aliks – główny bohater dramatu – to swoisty refleks postaci Remusa z powieści Aleksandra Majkowskiego. Z kolei w świetle *Òtrôka Swiãtewida* tenże Aliks przypomina Czeszka, baśniową postać stworzoną przez Karnowskiego dążącą do przebudzenia identyfikacyjnego Kaszubów. Ideowość Aliksa z tragedii Rompskiego polega na tym, że przeżywa on rozterki duchowe, poczucie mocy i chwile zwątpienia, wszystko wszakże po to, aby dojrzeć do kaszubskiej sprawy narodowej.

---

[59] W popularnonaukowej narracji o znaczeniu gryfa w pomorskich kontekstach kulturowych (pieczęcie miejskie, książęce, heraldyka) pisał Tadeusz Bolduan, *Gryf. Godło Pomorza*, Gdańsk 1971.

[60] Wspomina o tym C. Obracht-Prondzyński, *Jan Karnowski (1886-1939). Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999, s. 288–289.

[61] B. Sychta, *Spiącé uejskue*, Wejherowo 1937.

[62] Tegoż, *Przebudzenié. Dramat kaszubski*, „Arkona" 1946, nr 8, s. 9–10. Całość dramatu jak dotąd wciąż w rękopisie.

[63] Tegoż, *Budzta spiącëch*, „Arkona" 1946, nr 12, s. 16.

[64] Tegoż, *Ostatnô gwiôzdka Mestwina czyli Słonecznicié pomorscié. Dramat w 2 obrazach*, Gdańsk 1985.

[65] O dramatach historycznych Sychty pisali wspomniani wcześniej: J. Walkusz, *Piastun słowa*, s. 78–97; Z. Mrozek, *Kaszubsko-pomorska dramaturgia...*, s. 135–136; D. Żebrowska, *Realia obyczajowe...*, s. 297–298. Warto również wspomnieć o charakterystyce dramatów Sychty, jakiej dokonał J. Drzeżdżon, *O niewydanych dramatach Bernarda Sychty*. [w:] *Społeczność Zrzeszona 1956–1971*, pr. zbior., Gdańsk 1971, s. 19–20.

Inną historyczno-ideową sztuką Rompskiego jest opowieść o dziewiętnastowiecznych Słowińcach pt. *Jiwer òstatnëch*[67]. W dramacie tym zapoznajemy się z materialnymi i egzystencjalnymi problemami jednej tylko rodziny Gòjków. Są to biedni rybacy, ciężko pracujący na swym gospodarstwie i z godnością znoszący sytuację ludzi na ciągłym dorobku. Osią dramaturgiczną, wokół której spotykają się wątki dramatu, jest przyszłe zamążpójście Marty. Wybrankiem jej serca jest Boles – sierota i parobek Gòjków, młodzieniec szlachetny, pracowity i prostolinijny, choć biedny i samotny.

Ten wydawałoby się rodzinny dramat zarysowuje Rompski na szerszym planie sytuacji społecznej i kulturowej Słowińców w XIX i XX wieku[68]. Tytułowy „jiwer" (egzystencjalny ból) to przecież wyraz osamotnienia „òstatnëch" Słowian, zalewanych niemieckim żywiołem narodowym. Kaszubi nad Gardnem nie mają wsparcia u Polaków, jest ich też zbyt mało, aby mogli stanowić rzeczywistą przeciwwagę dla niemieckiej dominacji gospodarczej czy politycznej. Najtrudniejszą wszakże sprawą jest to, że wewnątrz ich społeczności wyraźnie odczuwany jest kryzys tożsamości. Nikt już nie wierzy w magiczną moc góry Rowokół, nikt nie słucha dawnych opowieści i podań słowińskiego ludu. Kaszubska przeszłość jest zbędnym ciężarem przeszkadzającym w uzyskiwaniu profitów we współczesnych realiach Pomorza. Jedynie w najmłodszym pokoleniu znajdują się jeszcze jednostki, które wierzą w duchowe odrodzenie, w kaszubski etos „Pomorańców" – owych dawnych mieszkańców tych ziem. Dalszy rozwój wypadków w dramacie zmienia postawy bohaterów. Duchową przemianę przechodzi nade wszystko ojciec kaszubskiej rodziny – Gòjka, który wcześniej fascynując się kulturą niemiecką, w ostatecznym rozrachunku uznaje siebie za jednego z ostatnich Słowińców i twardo podkreśla swoją odrębność wobec

---

[66] J. Rompski, *Vzenjik Arkonë*. „Zrzesz Kaszëbskô", 1938, nr 4–11; 1939, nr 5. W nowym standaryzowanym wydaniu: J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, s. 173–232.

[67] Tekst dramatu w najnowszym wydaniu: J. Rompski, *Dramaty kaszubskie,* s. 829–888.

[68] Dramat Rompskiego pozostaje w silnym związku z tym, co działo się ze Słowińcami po II wojnie światowej, kiedy potraktowani zostali przez polską administrację jako obcy żywioł narodowy. Sztukę Rompskiego można zatem uznać za artystyczny głos w dyskusjach o Słowińcach w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku. Szerzej o problemie piszą m.in.: T. Bolduan, *W krainie Słowińców*, Warszawa 1953 (w optyce publicystyki), H. Rybicki, *Nazywano ich Słowińcami*, Słupsk 1995 [cz. 1], Gdańsk 2003 [cz. 2] (w optyce historycznej); T. Linkner, *O Słowińcach w naszej literaturze* (*1880–1938*). [w:] *Wielkie Pomorze. Mit i literatura*, red. A. Kuik-Kalinowska, Słupsk 2009, s. 91–107 (w optyce literaturoznawczej).

Niemców. Cóż jednak z jego duchowej przemiany dla społeczności wiejskiej nad jeziorem Gardno, skoro pozostaje w swych wyborach samotny? Takie właśnie rozterki i nierozwiązywalne problemy są szczególną cechą dramatów Jana Rompskiego, które wiele zawdzięczają neoromantycznej atmosferze wydarzeń oraz postaw jego bohaterów. Panuje tutaj uwznioślanie, heroizowanie oraz mityzowanie kaszubskich składników tożsamości kulturowej.

Jeszcze inny zrzeszyniec Aleksander Labuda także napisał utwór o tematyce historycznej. Chodzi tutaj o dramat *Z czasów Swiãtopôłka Bëlnégò*[69]. Podstawowym zadaniem dramatu było ukazanie wizerunku rodziny kaszubskiej, spędzającej swój żywot w czasach średniowiecza na terytorium Kaszub, którym rządzi niemal idealny władca – Świętopełk[70]. Mieszkańcy Kaszub wyróżniają się w utworze Labudy poczuciem świadomości narodowej, co jest od strony historycznej XIII wieku niewątpliwie anachronizmem, choć dla wymiaru fikcjonalnego utworu nie stanowi wielkiej przeszkody. Poza tym postacie bohaterów nie zostały zbudowane dla zachowania prawdopodobieństwa stylu myślenia. Natomiast w takim operowaniu wartościami sprawy kaszubskie kojarzone są z rzeczywistością piękna, szlachetności i poświęcenia. Nie widać przy tym, że idealistyczna rzeczywistość przyszłościowych Kaszub nie ma u Labudy podstaw, a zbudowana została jedynie na marzeniu, wizji oraz pragnieniu. Specyficznemu naznaczeniu podlegają w utworze strona polska i krzyżacka, opisywane jako kolonizatorzy Pomorza, a zatem jako siły negatywne. Zabiegi Labudy mają na celu zarysować Kaszuby jako krainę szczęśliwości, w której panuje społeczna równość, zasobność i poczucie odpowiedzialności. Średniowiecze i Świętopełk mają w takim układzie przywoływać „złoty wiek" Kaszub, kiedy w ciągu panowania dwóch książąt Pomorze Wschodnie zdołało prowadzić względnie samodzielną politykę.

Kaszubskojęzyczny dramat szkolny

Najliczniejsze w wydawanej dramaturgii kaszubskiej są utwory, które projektuje się do wykorzystania w sytuacji edukacyjnej. Pisane są one niemal metodycznie od lat osiemdziesiątych XX wieku, a i wcześniej powstawały w zakresie twórczości autorów piszących także dla widzów dorosłych. W ostatnich latach pisze z dużym wyczuciem sceny młodego odbiorcy miniatury teatralne Ida Czaja[71]: *Drama ò Bòżim Narodzenim* lub *Gwiżdż. Szpetôczél z óflama*, taki też charakter mają dramaty Aleksego Peplińskiego[72] *Wilijô*, *Gwiôzdczi*, *Gwiôzdkòwi czas*, *Sylwestrowi wieczór*, *Stôri*

---

[69] A. Labuda, *Z czasów Swiãtopôłka Bëlnégò. Òbrôzk w trzech aktach*, Bolszewo 2012.

[70] Wstępny opis wydawnictwa oraz treści dramatu przedstawiałem w recenzji: D. Kalinowski, *Średniowiecza uroki różne*, „Pomerania" 2013, nr 7–8, s. 78–79.

[71] Omawiane formy opublikowane są w zbiorku: I. Czajinô, *Obrôzczi na binã*, Gdańsk 2005.

[72] Sięgam tutaj do utworów wydanych w zbiorze: A. Peplińsczi, *Bëtowsczé strôszczi*, dz. cyt.

i Nowi Rok oraz *Herodë*. Do tego zestawienia dodać jeszcze można utwory sceniczne, które napisali: Sabina Drywa[73], Eugeniusz Gołąbek[74], Brygida Bulczak[75], Maria Mach[76] opublikowane w połowie lat dziewięćdziesiątych w „Pomeranii" w wyniku akcji mającej przynieść nowy repertuar dla teatrów młodego widza. Wspomniane tutaj dramaty napisane są według dwóch metod. Wedle pierwszej wydarzenia sceniczne opisywane są niejako od wewnątrz, bez zaznaczania przez podmiot dramatyczny dystansu czasowego pomiędzy bohaterami a przedstawianym światem. Wedle drugiej ukazywany świat dramatu ma w sobie zaznaczony dystans czasowy między „teraz" i „tutaj" bohaterów dnia dzisiejszego, a „kiedyś" i „tam" bohaterów przeszłości. W tego typu dramatach istotnym czynnikiem jest funkcja perswazyjna, która ogniskuje się na wykreowaniu szczęśliwego, pięknego świata kaszubskiej przeszłości, będącego probierzem wartości dla czasów dzisiejszych.

Za przykład umiejętnie kojarzonej tradycji obrzędowej Kaszub z czynnikami edukacyjno-wychowawczymi może posłużyć twórczość sceniczna Idy Czai, która np. korzysta z anonimowych bajek (*Jak môlinczi spiéwôk kaszëbsczi do nieba sã dostôł, Za co bòcón béł ùkôróny*). Autorka komponuje także własne utwory o bajkowej specyfice gatunkowej. Za przykład może posłużyć obrazek sceniczny *Òpòwiescë mirochòwsczi pùszczë*, w którym pojawia się ciekawe połączenie dydaktycznego moralizowania oraz elementów satyry politycznej w kostiumie zwierzęcej bajki narracyjnej. Jest tutaj zarówno humor jak i partie nienachalnej dydaktyki, tak zabawa, jak i czynniki wychowawcze. Nad nimi jeszcze zawiesiła autorka składniki pozytywnego kreowania kaszubskiej przestrzeni kulturowej.

Jednym z ciekawszych zbiorów kaszubskich utworów scenicznych dla szkoły jest w ostatnich latach wydawnictwo *W krôjnie Grifa*[77]. Kaszubskie autorki w szczególny sposób podchodzą do tradycji: utrzymują ją, urozmaicają i propagują, starając się o to, aby nic nie umknęło z dawnych treści. W ich propozycjach scenicznych wyczuwa się troskę o wydobycie u dziecięcego i młodzieżowego odbiorcy-aktora ładunku ukierunkowanej ku pozytywom uczuciowości, która wspiera ucznia na dalszej drodze tożsamościowego rozwoju. Świat teatru bowiem przez umiejętność wywoływania tak nastroju radości, sympatii i szacunku, jak atmosfery smutku, niechęci czy dezaprobaty wspiera tworzenie się osobistego stosunku do świata zewnętrznego. Nachylenie się ku młodemu człowiekowi w scenariuszach oznacza takie zaprojektowanie świata dramatu, aby aktor-widz mógł znaleźć dla siebie przestrzeń realizacji własnego „ja", czyli możliwość wyrażenia osobistych emocji i myślenia. Poszczególne sceny miniatur dramatycznych czy konkretne rozwiązania inscenizacyjne podane są więc przez dramatopisarki tego zbioru na tyle „elastycznie", że przy realizacji scenicznej zawsze znajdzie się w owych teatralnych składnikach miejsce na indywidualny pomysł lub rozwiązanie powstający już po stronie konkretnych wykonawców czy reżysera spektaklu. W przywoływanym zbiorze można ułożyć kilka kręgów tematycznych. Pierwszy to utwory oparte na kaszubskiej tradycji ludowej (kaszubskie mity, postacie). Drugi krąg to formy dotyczące świąt kościelnych łączonych z kaszubską obrzędowością (Boże Narodzenie, Wielkanoc). Trzecią grupę tworzą scenariusze związane z tradycyjnymi i uniwersalistycznymi bajkami oraz baśniami. Czwarty zestaw utworów to inscenizacje uroczystości okolicznościowych (Dzień Babci i Dziadka, Dzień Matki i Ojca, Dzień Nauczyciela, Dzień Jedności Kaszubów). Ostatni wreszcie z kręgów skupia w sobie teksty kabaretowe i satyryczne[78].

---

[73] S. Drywa, *Kaszëbskô Wilëjô,* „Pomerania" 1997, nr 2, s. 24–30.

[74] E. Gołąbk, *Nawrócenie króla tirana,* „Pomerania" 1998, nr 1, s. 28–33.

[75] B. Bulczak, *Wigilijné òpòwiôstczi,* „Pomerania" 1998, nr 11–12, s. 45–48.

[76] M. Mach, *Gwiôzdka dlô dzôtków,* „Pomerania" 2000, nr 12, s. 40–41.

[77] E. Pryczkowska, T. Wejer, D. Formella, *W krôjnie Grifa. Téatrowé scenarniczi*, Gdańsk 2012.

Kaszubskojęzyczna dramaturgia jest stosunkowo bogato reprezentowana także i przez to, że stale dokonuje się w niej adaptacji z dzieł dla literatury kaszubskiej klasycznych. Z jednej strony pozwala to przygotować młodego widza do percepcji większych, ambitniejszych propozycji tradycji kaszubskiej, z drugiej zaś wydobywa z oryginalnych utworów składniki bardziej modelowe, jednowymiarowe i zogniskowane na parenetycznych czynnikach dramatu. W zbiorze *W krôjnie Grifa* tak właśnie uczyniono z powiastką Floriana Ceynowy *O trzech bracynach*, sztuką Natalii Gołębskiej *Damroka i Gryf*, legendą Józefa Ceynowy *Dobro dobãdze*, bajką Jerzego Sampa *Diôbelsczé zelëskò*, powieścią Aleksandra Majkowskiego *Żëcé i przigodë Remusa*[79]. Z kolei w antologii *Spòd strzechë na binã* przetłumaczono z polskiego dramat Stefana Bieszka *Tobie Òjczëzno*[80], zaś w zbiorze *Domôcô bina* pojawiły się: tłumaczenie z polskiego Lecha Bądkowskiego *Sąd niéòstateczny*, adaptacja liryki Krystyny Muzy *Mamòta*, opowiadania Jana Drzeżdżona *Mónika*, powiastki Franciszka Sędzickiego *Nawrócenié Króla Tirana*[81]. Wszystkie te utwory wzbogacają szkolną recepcję dramaturgii kaszubskiej, choć nieco szkoda, że oryginalna postać dramatów nie znajduje swoich realizacji na scenie dla widza dorosłego.

* * *

Trzy wyszczególnione tutaj typy dramaturgii oraz twórczość dla młodego odbiorcy wyrażają specyfikę treściową kaszubskojęzycznych utworów scenicznych. Nie jest to cały wachlarz możliwości dramaturgicznej, jakie są możliwe do realizacji w innych językach. Dla tradycji kaszubskiej wciąż nienapisane zostały utwory wolne od ideologizacji, a bardziej oparte na walorach autotematyzmu lub awangardyzmu. Poza tym bardzo rzadko pojawiają się dramaty pełnospektaklowe, wieloaktowe, z popisowymi partiami dla głównych bohaterów, z ciekawymi zabiegami scenograficznymi czy muzycznymi. Dominuje za to raczej jednoaktówka sceniczna lub szkic dramaturgiczny. Wynika to z różnych powodów, jednym z nich jest usługowość dramatu kaszubskiego, wykorzystywanego często po pierwsze do odzwierciedlania kwestii ideowo-politycznych, po drugie dla celów dokumentacyjno-etnograficznych, po trzecie wreszcie do pracy dydaktycznej i do celów szkolnych. W sytuacji XXI wieku utwory pisane dla czytelnika dorosłego poza okazjonalnymi dziś przykładami scenicznymi (np. tłumaczone z polskiego dramaty Lecha Bądkowskiego[82] czy *Damroka i Gryf* Natalii Gołębskiej[83]) wciąż nie przebijają się wśród propozycji głównych mediów tożsamości kaszubskiej.

---

[78] Szerzej o specyfice tych utworów pisałem we wstępie do tego przywoływanego tutaj wydawnictwa pt. *Teatr dla kaszubskiej szkoły. O scenariuszach Elżbiety Pryczkowskiej, Teresy Wejer i Doroty Formeli*, s. 7–12.

[79] Patrz w zbiorze *W krôjnie Grifa*, s. 36–43, 44–64, 65–74, 107–116, 155–164.

[80] S. Bieszk, *Tobie Òjczëzno*. [w:] *Spòd strzechë na binã*, s. 9–108.

[81] Patrz w zbiorze: *Domôcô bina*, s. 25–72, 73–75, 76–87, 188–198.

---

[82] Patrz ich wydania: L. Bądkowski, *Zaklęta królewianka / Zaklãtô królewiónka, Sobótka / Sobòtka, Złoty sen / Złoti spik*, przeł. H. Makurat, Kartuzy 2009 oraz *Sąd niéòstateczny. Téater w trzech aktach. Adaptacjô dlô téatrowëch karnów*, skaszëbienié: E. Gòłąbk ë Z. M. Jankòwsczi, adaptacjô: Z. M. Jankòwsczi. [w:] *Domôcô bina. Dzewiãc dramów do jigrë*, s. 26-72. Analiza treściowa tych utworów w artykule: D. Kalinowski, *Między moralitetem a baśnią. Dramaty Lecha Bądkowskiego*. [w:] *Lech Bądkowski. Literatura i wartości,* red. D. Kalinowski, Bytów – Słupsk – Gdańsk 2009, s. 129–141.

[83] Wydany oryginalnie [w:] N. Gołębska, *Fantazje kaszubskie*, Gdańsk 2003.

Wanda Lew-Kiedrowska

Działania okołoedukacyjne w kaszubszczyźnie

Na początek proponuję przypomnienie podstawowych terminów encyklopedycznych. **Edukacja** to wychowanie wiążące się z rozwojem umysłowym i wiedzą człowieka; to proces zdobywania wiedzy w szkole lub poza nią; to pojęcie używane dla określenia stanu wiedzy danej osoby, społeczeństwa, narodu. **Edukacja** to także wychowanie (głównie pod względem umysłowym), wykształcenie, nauka; to proces kształcenia, czyli ogół czynności i procesów mających na celu przekazywanie wiedzy, kształtowanie określonych cech i umiejętności.

W tym kontekście mówi się o dobrej lub złej edukacji, wystarczającej lub niewystarczającej. Edukacja miała szczególne znaczenie w starożytności, zwłaszcza w polis greckich. W XV wieku dzięki wynalazkowi druku nastąpił rozwój oświaty, od tego czasu do edukacji używano książek drukowanych.

W procesie uczenia się można wyróżnić **pięć form edukacji**:

- **edukację formalną** (albo szkolną) – która ma miejsce na etapie edukacji szkolnej, w trakcie studiów oraz w ramach różnego typu szkoleń. Zazwyczaj jest to proces prowadzący do uzyskania dyplomów, certyfikatów czy zaświadczeń, oparty na określonej strukturze i organizacji nauki i jej metodologii i metodyki,
- **edukację nieoficjalną** – która zazwyczaj ma miejsce obok oficjalnego procesu nauczania bądź szkolenia, ale przeważnie nie prowadzi do uzyskania w sposób sformalizowany certyfikatów i dyplomów. Tego typu uczenie się obecne jest w miejscu pracy albo w ramach aktywności organizacji społeczeństwa obywatelskiego (np. organizacji pozarządowych, młodzieżowych, związków zawodowych, klubów sportowych). Tego typu aktywności edukacyjne mogą kreować także same osoby uczące się,
- **edukację nieformalną** – którą można ogólnie opisać jako trwający przez całe życie proces kształtowania się postaw, wartości, umiejętności i wiedzy na podstawie różnych doświadczeń oraz wpływu edukacyjnego otoczenia (rodziny, znajomych, środowiska pracy, zabaw, rynku) oraz oddziaływania mass mediów. Przykładem mogą tu być m.in. różnego rodzaju edukacyjne konkursy, projekty, filmy, słuchowiska, gry multimedialne i symulacyjne, w które angażuje się konkretna osoba, a także edukacja rozrywkowa,

- **samoedukacja** – jest formą wzbogacania swojej wiedzy w sytuacji, gdy aktualna edukacja nie spełnia oczekiwań danej jednostki lub gdy została już zakończona w wyniku edukacji formalnej[1].
- **edukację akcydentalną** (*ad hoc*) – wynikającą z codziennych sytuacji, które wydarzyły się niespodziewanie i nie były zaplanowane, ale były źródłem cennej wiedzy lub doświadczenia.

> *„Mòwa, jãzëk, to je drżëń kaszëbiznë. Zagróżbą je Niewôrto – że przestónie sã dmùchac na nen płomiszk, stąd tak wôżny je pòkòleniowi przekaz òd kòlibczi. (...) Terôzka pòd faną Ùnii nastôł czas wënadgrôdzający pòliticzi. Kùreszce mòże dlô kaszëbiznë i calëchnégò Pòmòrza zrobic wicy dobrégò”.*
>
> Stanisław Pestka, „Pomerania”, V 2014 r.

Wszystko, co osiągnęliśmy w naszej kaszubskiej edukacji regionalnej, zawdzięczamy naszym poprzednikom, Ojcu Świętemu Janowi Pawłowi II i jego słowom skierowanym do Kaszubów, konkretnym działaczom kaszubskim znanym z imienia i nazwiska oraz tym, którzy nam w tym pomagali.

Tu chciałabym wymienić śp. Romana Tempskiego i do dziś nam życzliwych Wojciecha Książka i Edmunda Wittbrodta. R. Tempski przecierał z ramienia Kuratorium ścieżki regionalizacji, natomiast W. Książek i E. Wittbrodt swoimi ministerialnymi decyzjami usankcjonowali edukację regionalną.

W działaniach okołoedukacyjnych związanych z kaszubszczyzną, mamy do czynienia z edukacją **nieoficjalną i nieformalną**.

Możemy do tych działań zaliczyć przede wszystkim poczynania organizacji pozarządowej, jaką jest Zrzeszenie Kaszubsko – Pomorskie. Wielką rolę w edukacji kaszubskiej na przestrzeni dziesiątek lat odegrała **Komisja /Zespół/ Oświaty/Edukacji ZG ZKP**. Przewodniczącymi komisji byli m.in.: prof. Edward Breza, red. Henryk Galus, prof. Maria Pająkowska, Witold Bobrowski, Renata Mistarz, Judyta Śliwińska, pisząca te słowa, epizodycznie – Jerzy Stachurski, a w obecnej kadencji (2013–2016) jest nim Zbigniew Byczkowski.

Zespół ds. Oświaty może poszczycić się takimi dokonaniami jak: opracowanie i opublikowanie materiałów do regionalizacji nauczania w szkole, jako *„Materiały do dyskusji na temat regionalizacji nauczania”* – Wdzydze 9–10 X 1981 r. pod red. prof. E. Brezy; pierwszych programów: *Tematyka kaszubsko-pomorska w nauczaniu języka polskiego w kl. IV–VIII szkoły podstawowej. Materiały pomocnicze do nauczania języka polskiego* – T. Lipski i E. Breza, IKN im. Wł. Spasowskiego w Warszawie, Oddział Doskonalenia Nauczycieli w Gdańsku, Gdańsk 1987 – we wstępie Autorzy zaznaczyli, że *„Materiał powstał przy współpracy z Komisją Oświaty Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Gdańsku”.*

Również przy współpracy Komisji Oświaty ZG ZKP i Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Gdańsku dwie Panie metodyczki – NIE-KASZUBKI! Janina Kwiecień i Józefa Siudaczyńska, zorganizowały 11–12 stycznia 1990 roku *Sesję* *popularno-naukową... dotyczącą programu regionalizacji w procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoły, ze szczególnym zwróceniem uwagi na przedmioty klas I-III i muzyki w klasach I–VIII.* Wykład „Z historii Kaszubów" wygłosił Tadeusz Bolduan, nauczyciele otrzymali „Materiały metodyczne" opracowane na tę okoliczność, zawierające głównie opracowania scenariuszy lekcji, przygotowane przez nauczycieli ze szkoły w Stężycy (Grażyny Wesołowskiej, Wandy Kiedrowskiej, Jadwigi Kwidzińskiej-Naczk, Jolanty Treder-Michalskiej, Alicji Zielińskiej i Lucyny Szulc-Kerlin) oraz Tadeusza Lipskiego z Karsina, Józefa Błaszkowskiego z Lubania i Edmunda Kamińskiego z Wejherowa. Spotkanie uświetnił zespół „Tuchlińskie Skrzaty".

Niezależnie od poczynań KO ZG ZKP pojawiły się materiały – programy Wojewódzkiego Ośrodka Metodycznego w Słupsku: *Wiedza o regionie na lekcjach języka polskiego /Pomorze Środkowe/ – Małe formy metodyczne. Zeszyt I,* Słupsk – 1992 oraz w 1993 r. *Program nauczania języka kaszubskiego dla klas I-III szkoły podstawowej* w opracowaniu Witolda Bobrowskiego ze Szkoły Podstawowej na Głodnicy.

Komisja ds. Oświaty zorganizowała **3 lipca 1998 r**. **pierwszy egzamin 12 osób**, ubiegających się o certyfikat uprawniający do nauczania j. kaszubskiego w szkole. W komisji egzaminacyjnej zasiedli: prof. E. Breza, prof. Jerzy Treder (zastrzegł jednorazowość swojej obecności w takim gremium, bo uważał, że tylko studia mogą dać takie uprawnienia), dr. Marek Cybulski, z ramienia ZG ZKP – Aleksander Klemp, z KOiW – Roman Tempski, ja, po zdaniu tegoż egzaminu, reprezentowałam Komisję ds. Oświaty. Znamienne były słowa proroczych życzeń prof. E. Brezy, skierowane do tej pierwszej „12" nauczycieli j. kaszubskiego, by stali się „dwunastoma apostołami" kaszubskiej edukacji. Dziś można powiedzieć, że tak się stało. Pamiętne certyfikaty otrzymali: Irena Ceynowa, Jaromira Labbuda, Brygida Bulczak, Maria Gusman-Krauza, Danuta Pioch, Barbara Miotke, Felicja Synak, Elżbieta Ścibor, Bożena Szymańska (Ugowska), Felicja Baska-Borzyszkowska, Tadeusz Lipski i pisząca te słowa.

Niewątpliwym osiągnięciem Zespołu ds. Oświaty było doprowadzenie do ustalenia zasad pisowni kaszubskiej. **13 maja 1996** r. w Domu Kaszubskim zebrali się piszący po kaszubsku, młodsi i starsi oraz naukowcy i teoretycy j. kaszubskiego. Kompromis osiągnięto i podpisany ***„Protokół uzgodnień co do zasad pisowni kaszubskiej"*** obowiązuje do dziś. Jednak moja radość została przytłumiona doświadczeniem prof. E. Brezy, który powiedział, że to tylko czubek góry lodowej, problemy się dopiero zaczną. By je rozwiązywać, powstała kolejna komórka działająca okołoedukacyjnie – **Rada Języka Kaszubskiego**, która wydając kolejne biuletyny pokazuje, że j. kaszubski żyje i wymaga stałego dopieszczania.

Kiedy grupa ludzi, na czele z prof. Józefem Borzyszkowskim i przy wielkim wsparciu Kurator Danuty Kledzik, zatroskanych o los języka kaszubskiego i kultury kaszubskiej, powołała do życia Kaszubskie Liceum Ogólnokształcące w Brusach (1991 r.) z nauczanym j. kaszubskim, zaistniała konieczność zalegalizowania tego, co od kilku lat na „tym okręcie flagowym" kaszubszczyzny się działo. Trzeba było przedstawić ministerstwu program nauczania. Opracował go Tadeusz Lipski, sfinansowała córka Feliksa Marszałkowskiego Bogumiła (Lutogniewska)-Piechocka. Następnie trzeba było usankcjonować maturę z tego przedmiotu. Zespół ds. Oświaty wskazał MEN osoby, które po konsultacjach opracowały tzw. „sylabus". Zdecydowana postawa prof. E. Brezy spowodowała, że zamiast „sylabusa", mamy „informatory" maturalne, modyfikowane zgodnie z sugestiami nauczycieli i MEN. Zespół ds. Oświaty wspierany przez naszych Profesorów był bardzo aktywny i niezbędny do realizacji kolejnych ważnych zadań edukacyjnych i okołoedukacyjnych. Należy tu podkreślić wspaniałą współpracę z MEN (m.in. z p. Ireną Płoszajską), Centralną (Lucyna Grabowska i Paulina Olechowska) i Okręgową (Hanna Łęczycka) Komisją Egzaminacyjną, która trwa do dziś.

Pamiętne i wielce owocne były konferencje, warsztaty, wycieczki studyjne oraz wspaniała współpraca z Kociewiem i Krajną. Twardy Dół, Tczew, Malbork, Gołuń, Osieczna, Ostrołęka, Rytro i pamiętna Fryzja, to tylko niektóre miejsca kojarzące się z dobrą robotą, zaangażowaniem członków Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i Komisji ds. Oświaty. Każda wycieczka i „warsztaty w drodze", to nawiązanie do tradycji i wzorów Wielkich Kaszubów – poznawania w czasie wędrówek historii i kultury wpisanej w krajobraz. Niezbędnym czynnikiem do pokochania jest poznanie. Tu warto przytoczyć fragment z książki Alojzego Bùdzysza *Zemia Kaszëbskô*:*„**Chto twòje wòdë nie widzôł, zemia kaszëbskô, tatczëzna mòjich przodków, nie znô Ce".***

(Cieszę się, że dr Ewa Kożyczkowska z Instytutu Pedagogiki UG podjęła się w swojej pracy habilitacyjnej szczegółowego zbadania i opisania działalności Komisji Edukacji ZG ZKP i jej efektów.)

Poznawaniu piękna Kaszub służy „**Marsz z flagami**" od 6 lat organizowany przez SNJK „Remùsowi Drëszë" 2. maja w dzień flagi. Wędrując ścieżkami, polami, lasami, nad jeziorami, mijając stare chaty, głazy, kapliczki, ale i nowoczesne wsie, spotykając ludzi, bawiąc się w *wanożników,* pokonują miłośnicy czynnego wypoczynku około 9–12 km i poznają piękne zakątki Kaszub, do których tylko pieszo dojść można.

Z pewnością edukacją nieformalną są wszystkie konkursy okołoedukacyjne, związane z językiem, literaturą, kulturą, muzyką, historią czy geografią Kaszub.

Kontynuowane są stare działania, jak 45-letni „**Konkurs Recytatorski Literatury Kaszubsko-Pomorskiej**", znany dziś jako „**Rodnô Mòwa**", odbywający się kolejno w Borzestowie, Brodnicy, Kartuzach, by ostatecznie zagościć na stałe w Chmielnie. Na tegorocznym finale zaprezentowali się uczestnicy z: Gdyni, Nowej Wsi Przywidzkiej, Pręgowa, Kowal, Luzina, Niepoczołowic, Szemuda, Wejherowa, Mostów, Rozłazina, Żarnowca, Starzyna, Władysławowa, Pucka, Odrów, Kosobud, Czyczków, Chojnic, Kościerzyny, Nowego Klincza, Wiela, Liniewa, Borowego Młyna, Brzeźna Szlacheckiego, Miastka, Lęborka, Leśnic, Popowa, Skórowa, Słupska, Potęgowa, Kobylnicy, Kartuz, Mirachowa, Żukowa, Stężycy, Miechucina i Borzestowa.

Byli to najlepsi z najlepszych. Z tego zestawienia wynika, że kaszubszczyzna wraca na swe dawne rubieże i obejmuje swym zasięgiem całe Pomorze.

Do starszych konkursów należą *nordowy* **„Bë nie zabëc mòwë starków”**, czy **Turniej gawędziarzy we Wielu** na południu Kaszub. Przeglądy zespołów kolędniczych, teatralnych, tanecznych, śpiewaczych mają wielkie znaczenie dla trwania kaszubszczyzny. Niektóre umierają, inne zmieniają swą formułę, rodzą się nowe pomysły, mające na celu doskonalenie kaszubszczyzny na wielu płaszczyznach. Przeglądy i konkursy pieśni i piosenek kaszubskich, „Pasje” i pastorałki, chóralne i indywidualne śpiewy, np. w Miszewie, Wierzchucinie, Szemudzie, Wejherowie, Żukowie, Kamienicy Szlacheckiej czy Lipnicy skupiają dzieci, młodzież i dorosłych, kształcą coraz lepszy język kaszubski, wzbogacają repertuar a najważniejsze, że są.

Swoją 11-letnią tradycję ma **„Majówka z Gen. Józefem Wybickim, czyli wyprawa po generalskie epolety”**. Jest to konkurs wiedzy połączony z rajdem na trasie Będomin – Kościerzyna – Sikorzyno. Organizatorem jest O/ZKP Stężyca i Nowa Karczma, starostwo Kartuzy i Kościerzyna, Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie i państwo Maria i Leszek Zakrzewscy, właściciele Dworu Wybickich w Sikorzynie. Corocznie bierze w nim udział ok. 150 uczestników z całego Pomorza, którzy wykazują się wiedzą na temat epoki, w której żył i działał nasz rodak Józef Wybicki. Ciekawą oprawę sprawdzania wiedzy w tym konkursie, a także zabawy, przygotowuje młodzież I LO w Kościerzynie im. J. Wybickiego. Nazywam to „teatrem w plenerze”, bo zadania są tak skonstruowane, że wykonując je, uczestniczy się w czasie i przestrzeni XVIII- i XIX-wiecznych realiów.

Trwające od kilku lat konkursy – **Wiedzy o Kaszubach w Luzinie** i znajomości życiorysów wybitnych Kaszubów w **Kościerzynie** cieszą się wielkim powodzeniem wśród gimnazjalistów.

Popularyzacji literatury kaszubskiej podjęła się **Biblioteka w Bolszewie**, która jest organizatorem konkursu **„Bëlnégò czëtaniô”**, swoim zasięgiem obejmuje on już cały region.

Wypełniona co roku po brzegi kolegiata w Wejherowie, gdzie słuchać można **Danuty Stenki** i muzyków interpretujących **Verba Sacra** po kaszubsku, świadczy o tym, że artystyczna uczta kaszubska jest potrzebna i oczekiwana. Uczestniczą w tym wydarzeniu nie tylko dorośli, ale młodzież i dzieci.

Gdzieś zniknął chojnicki „Tur”, zmienił regułę festiwal folkowy w Brusach, ale pojawiają się nowe.

W tym roku O/ZKP i Zespół Publicznego Gimnazjum i Szkoły Podstawowej w Baninie im. ks. prałata Józefa Bigusa zorganizowali I Powiatowy Konkurs Dziecięcych Zespołów Wokalno-Tanecznych **„Òd se cos dac”**. O konieczności sprawdzenia się w konfrontacji z innymi, świadczy fakt, że wzięło w nim udział 7 zespołów. Zdobyty przez organizatorów „grant” pozwolił na uhonorowanie najlepszych zespołów nagrodami finansowymi.

Swoją 15-letnią historię ma już „**Kaszubskie Dyktando –Królewiónka w Pałacu”**. Jest to *wanożąca* impreza, która odbyła się 2 razy w Gdańsku oraz w Wejherowie, Pucku, Kartuzach, Kościerzynie, Żukowie, Sopocie, Bytowie, Sierakowicach, Szymbarku, Luzinie, Strzepczu, Gdyni a tegoroczne odbędzie się w Kosakowie. Oprócz sprawdzenia umiejętności ortografii, uczestnicy mają okazję poznania kolejnych miejsc, szkół, ludzi. Na IX dyktandzie w Bytowie *Pana Tadeusza* po kaszubsku czytali Danuta Stenka i Maciej Miecznikowski. Z dwóch kategorii, rozrosło się dyktando do sześciu, a najwięcej emocji budzi co 5 rywalizacja lat o tytuł Arcymistrza Kaszubskiej Pisowni. Mamy dwóch arcymistrzów: p. Iwonę Makurat z Kościerzyny i Eugeniusza Pryczkowskiego z Banina. Rywalizacja o tytuł następnego arcymistrza odbędzie w r. 2017 w Szemudzie, a w roku bieżącym wejdą do rywalizacji uczniowie klas I–III. Głównym organizatorem jest każdorazowo inny Oddział ZKP, wybrana szkoła oraz O/ZKP Stężyca (jako pomysłodawca), samorząd terytorialny, ZG ZKP, UG – przygotowujący teksty, SNJK „Remùsowi Drëszë” i Zespół ds. Oświaty odpowiedzialni są za skład i pracę jury.

Studenci z Klubu „Pomorania” mają też swoje zadania okołoedukacyjne skierowane do licealistów związane z „**Remùsową Karą”** czy **Konkursem Wiedzy o Pomorzu**. „Remusowa Kara” przemieszcza się po Kaszubach, a KWoP osiadł w ostatnich latach w Urzędzie Marszałkowskim.

Redakcja „Pomeranii” organizuje coroczne ***warsztaty dla piszących po kaszubsku***. Jest to również forma wędrująca po Kaszubach, a tym samym uaktywniająca poszczególne środowiska i dająca możliwość poznania rożnych zakątków Kaszub oraz ludzi tam mieszkających.

O „Ludowych Talentach” na stronie intrnetowej wydawnictwa „Czec” możemy przeczytać: *„25 lat Ludowych Talentów. Kalendarium” – niewielka publikacja wydana z okazji 25-lecia konkursu, organizowanego przez ZKP Gdańsk. Przez wiele lat konkurs przyczynił się do propagowania na Kaszubach twórczości ludowej. Publikacja ukazała się w 1996 roku, konkurs „Ludowe Talenty” trwa do dziś,* ale zmienił zasady, bo w 2015 r. odbyła się 8. edycja „Ludowych Talentów” w Bytonii.

Prężnie rozwija się ruch hafciarski w wielu ośrodkach na Kaszubach, m.in. w Lini, Żukowie. Organizowane są wystawy i konkursy, działa też prężnie firma hafciarska pani Gabrieli Recy „Gabi” w Tuchomiu. A pani Andżelika Szulfer i jej firma „Farwa” z siedzibą w Kościerzynie produkuje przeróżne przedmioty, pamiątki z elementami haftu kaszubskiego. Obie panie organizują liczne warsztaty i pokazy produkcji coraz popularniejszych gadżetów kaszubskich.

Wszystkie muzea na Kaszubach wykazują się działaniami okołoedukacyjnymi: spotkania, warsztaty, konkursy związane z życiem na Kaszubach, kulturą, tradycjami, literaturą.

Nie sposób przecenić działań okołoedukacyjnych mediów. Były i są bardzo ważne. Dziś z rozrzewnieniem wspominamy „Rodną Zemiã”, oglądamy – za rzadko „Tedë jo!”, zaglądamy czasami do intrenetowej „TTM”, słuchamy nocą „Na bôtach i w bòrach”, cały dzień „Radia Kaszëbë”, czytamy „Pomeranię” i dodatki w „Dzienniku Bałtyckim”. Nie sposób przecenić roli Internetu w dostępie do różnorodnego słowa kaszubskiego: mówionego, pisanego, śpiewanego, do obrazów filmowych, dokumentalnych i współczesnych.

Od sześciu lat Eugeniusz Pryczkowski i Oddział ZKP w Baninie są organizatorami „**Festiwalu Kaszubskich Filmów**”. Od pierwszej edycji cieszy się on zaciekawieniem i popularnością. Ma interesującą formułę – oprócz filmów jest jeszcze spotkanie z ludźmi, którzy są związani z przedstawianymi obrazami. Jest też okazją do przyjacielskich rozmów, degustacji potraw i słuchania kapel kaszubskich.

Coraz częściej w szkołach, gdzie uczy się języka kaszubskiego, organizowane są tzw. ***dni, tygodnie kaszubskie, dni patrona***, połączone z konkursami plastycznymi lub wiedzy, występami zespołów i spotkaniami z działaczami kaszubskimi.

Są samorządy terytorialne, które doceniają kaszubskie sukcesy uczniów i nauczycieli, organizując specjalne spotkania, wręczając podziękowania, dyplomy i nagrody. Zdaje się przodować w takiej formie działań okołoedukacyjnych gmina Sierakowice, o czym przeczytać można w „Wiadomościach Sierakowickich”.

Do działań okołoedukacyjnych można zaliczyć jeszcze wiele przedsięwzięć, ale w większości są one adresowane do osób starszych. Należą do nich wszystkie wyróżnienia i nagrody przyznawane przez różne gremia, Zjazdy Kaszubów, Dni Jedności Kaszubów i Kongresy. Czekają one jeszcze na fachowe opisanie.

Ciągle narzekamy na to, że różne konkursy, imprezy, spotkania, konferencje regionalne odbywają się w tym samym czasie, lecz świadczy to, że działań okołoedukacyjnych jest dużo i cieszą się powodzeniem. Jest w czym wybierać, co poznawać i w czym się kształcić.

O każdym wymienionym przedsięwzięciu okołoedukacyjnym można napisać obszerne, szczegółowe opracowania. Zapewne są i takie, o których nie wspomniałam. Wszystkie wymagają opracowania i zapisania.

Krystyna Lewna

Jana Drzeżdżona poglądy na temat etniczności Kaszubów

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku spowodowało dynamiczny rozwój gospodarczy kraju, a wygenerowana przez Parlament Unijny polityka szczególnie wspiera mniejszościom etnicznym, co można zauważyć w prężnym rozwoju gospodarczym na Kaszubach i nie tylko. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, a także samorządy lokalne czy inne stowarzyszenia i organizacje regionalne szybko nauczyły się pozyskiwać fundusze europejskie, pomagające w realizowaniu wielu zadań, a zwłaszcza w promowaniu regionalizmu. Ten dynamiczny rozwój spowodował, że Kaszubi od „skansenizacji" przeżywają obecnie renesans swojej kulturowości i obyczajowości[1]. Mimo tego istnieje zagrożenie archaizacją kaszubszczyzny, co potwierdza poniższa wypowiedź:

> Sytuacja na Kaszubach nie jest prosta: coraz mniej osób mówi po kaszubsku i za Kaszubów się uważa. Język kaszubski może być używany w życiu publicznym, jednocześnie jednak coraz rzadziej spotykany jest w sytuacjach prywatnych. Kaszubi są coraz bardziej świadomi wartości swojej kultury, lecz ona coraz silniej się folkloryzuje i traci swoją żywotność. Działacze kaszubscy wkładają wiele wysiłku w zmianę jej wizerunku i w modernizację, jednak wielu Kaszubów boi się utraty jej specyficznego charakteru i autentyczności. Paradoksalnie, kultura kaszubska, znajdując się w dobrej sytuacji, ochraniana i rozwijana, nigdy nie była tak zagrożona[2].

Zrozumienia tej hybrydowości należy szukać w korzeniach samych Kaszubów, o których Cezary Obracht-Prondzyński pisze, że są „społecznością długiego trwania"[3], to znaczy taką, która nierozerwalnie związana jest ze swoją przeszłością historyczno-kulturowo-obyczajową[4]. Zasymilowanie człowieka z postępem szczególnie widać pod koniec XX wieku i na początku obecnego stulecia, kształtując „nowy obraz świata i polityczny, i kulturowy, i gospodarczy”[5]. Ta „integracja” zmusiła badaczy regionalistów, językoznawców, historyków, etnologów, socjologów, geografów… do zwrócenia uwagi na dewaluację dziedzictwa dawnej obyczajowości. Mam tutaj na uwadze zarówno zanikanie języka kaszubskiego, obrzędowości, religijności, zmieniającej się mentalności Kaszubów, którzy czasami stają się popularyzatorami wysublimowanej, „jarmarcznej” wręcz kaszubszczyzny. Jan Perszon nazywa to zjawisko „pęknięciami” następującymi między pokoleniami wskutek „postępującej globalizacji”[6], co jest zbieżne z opinią C. Obrachta-Prondzyńskiego, który również zaleca czujność i krytyczność wobec masowego rozwoju „kruszącego fundamenty”[7].

---

[1] K. Kleina, C. Obracht-Prondzyński, *Społeczność kaszubska w procesie przemian. Kultura, tożsamość, język,* [Zespoły senackie, zeszyt 12/2012], Warszawa 2012, s. 8.

[2] N. Dołowy, *Kaszubi z Pomorza*, Gdynia 2010, s. 9.

[3] K. Kleina, C. Obracht-Prondzyński, *Społeczność kaszubska w procesie przemian,* dz. cyt., s. 9.

Stąd tak liczne pytania o przyszłość kulturową Kaszubów[8], na które nie ma jednoznacznych odpowiedzi:

> Nie ma, bo nie może być tu prostych odpowiedzi, jednoznacznych diagnoz, ani też oczywistych rozwiązań. W świecie paradoksów możliwa jest i taka sytuacja, w której znakomitemu rozwojowi instytucjonalnemu kultury kaszubskiej będzie towarzyszył zanik jej niektórych elementów, np. języka. Może się też tak zdarzyć, że ten rozwój zorganizowanych, systematycznych i celowych działań społeczności kaszubskiej, wspieranych środkami publicznymi i unijnymi przy zagwarantowaniu odpowiednich regulacji prawnych, przyczyni się do rozkwitu kultury kaszubskiej. Warunki korzystne ku temu są. Czy tak się stanie, zależy tylko od samych Kaszubów[9].

Pozostają jedynie sugestie na temat walorów małych grup etnicznych, objawiających się jako potrzeba znalezienia „swojego miejsca na ziemi”, dającego poczucie przynależności i tożsamości ze wspólnotą, chroniącą przed „agresją, niechęcią do obcych”. Tak musi być, ponieważ „uprzedzenia rodzą się tam, gdzie jest pustka duchowa, gdzie ludzie nie są związani ze swoją tradycją, gdzie ludzie boją się – mają kompleksy. *Patriotyzm strachu* jest siłą napędową wszelkich nacjonalizmów i ksenofobii”[10].

---

[4] Jako rozszerzenie tej myśliC. Obracht-Prondzyński pisze: „Na początku XX wieku Kaszubi żyli w państwie prusko-niemieckim, represyjnie nastawionym do tej społeczności, jak i do wszystkich Polaków. Następnie w okresie międzywojennym zostali podzieleni na trzy części – największa żyła w granicach Drugiej Rzeczpospolitej, druga na terenie Wolnego Miasta Gdańska (w samym mieście i wioskach w powiecie Gdańsk-Wyżyny), trzecia wreszcie pozostała w granicach Niemiec (powiaty bytowski, lęborski, słupski – tzw. Słowińcy, niewielkie grupki w powiatach człuchowskim i miasteckim). Najtrudniejszym okresem w dziejach dla Kaszubów była druga wojna światowa. Elita tej społeczności prawie w całości została wymordowana. Od marca 1942 roku obowiązywał na Pomorzu przymusowy wpis na Niemiecką Listę Narodowościową (DVL). W ślad za tym tysiące 10 kaszubskich synów musiało służyć w armii niemieckiej. Kaszubi umierali w KZ Stutthof i w wielu innych miejscach kaźni na Pomorzu i poza nim. Zbudowali jednak własną konspirację i oczekiwali wyzwolenia. Ale wyzwolenie i nowe porządki w państwie komunistycznym okazały się częstokroć dla nich bardzo trudne. W okresie PRL władze kierowały się w stosunku do Kaszubów mieszanką nieufności i próbą wciągania ich przedstawicieli w struktury władzy”. Tamże,

[5] J. Drzeżdżon, *O etniczności,* [w:] R. Mistarz, *Twarze Drzeżdżona,* Gdańsk 2007, s. 38.

[6] J. Perszon, *Kaszubi, tożsamość, rodzina*, Gdańsk 2015, s.10.

[7] K. Kleina, C. Obracht-Prondzyński, *Społeczność kaszubska w procesie przemian…,* dz. cyt., s. 11.

[8] C. Obracht-Prondzyński, *W kręgu problematyki kaszubsko-pomorskiej. Studia i szkice*, Gdańsk – – Wejherowo 2003, s. 159.

[9] K. Kleina, C. Obracht-Prondzyński, *Społeczność kaszubska w procesie przemian…,* dz. cyt., s. 15.

Potwierdza to również Jan Drzeżdżon, pisarz, naukowiec, animator, do którego stale będę się w niniejszym tekście odwoływać: „Obawa przed inną organizacją <światową> lub przed chaosem prowadzi do wrogości, konfliktu i w rezultacie do zniszczenia. Ponieważ grupy etniczne nie posiadają ani armat, ani innej broni stworzonej przez naszą cywilizację są skazane w razie konfliktu na zagładę lub przejście pod obce wpływy, równie niebezpieczne, czego najlepszym przykładem jest Jugosławia”[11].

Własna kultura, zatem staje się ochroną przed samym sobą, ale, jak podkreśla Jan Drzeżdżon, również jest casusem do obrony własnego „ja”[12], co zapobiega tworzeniu barier na inne narodowości czy nacje. Już w innej sytuacji kulturowej, wiele lat po Drzeżdżonie, odmienne zdanie wypowiedział Stefan Chwin, który w wywiadzie dla „Przeglądu Politycznego” sceptycznie odniósł się do „mniejszości etnicznych” twierdząc, że tkwi w nich destrukcyjna siła, hamująca rozwój człowieka, oferująca jedynie miraż przedawnionych wartości, symboli i prawd. W dodatku stanowi również zagrożenie, gdyż stwarza sytuacje konfliktowe na tle religijnym, kulturowym i obyczajowym, nie tylko w obrębie swych granic. Przykładem na to, według autora *Esther*, była sytuacja w Jugosławii[13].

Edukacja kaszubska

Na początku XX, po przystąpieniu w 1991 roku ZKP do Federacyjnej Unii Europejskiej Grup Etnicznych (FUEV), pojawiły się głosy kwestionujące m.in. istnienie języka kaszubskiego czy odrębności kulturowej Kaszubów[14]. W tej kwestii stanowczo wypowiadał się Brunon Synak twierdząc, że tożsamość kaszubska i polska są ze sobą ściśle powiązane, a dowodził tego na podstawie badań empirycznych:

---

[10] C. Obracht-Prondzyński, *W kręgu problematyki kaszubsko-pomorskiej…,* dz. cyt., s. 159.

[11] J. Drzeżdżon, *O etniczności,* dz. cyt., s. 38.

[12] Tamże.

[13] J. Zalesiński, *Kto dzisiaj jeszcze rozmawia o Gdańsku*, rozmowa J. Zalesińskiego ze S. Chwinem, „Przegląd Polityczny” 2007, nr 83, s. 67–68. Warto również przytoczyć fragment tej wypowiedzi: „Tamta wojna, tamte małe bałkańskie ojczyzny, które z nożami skoczyły sobie do gardła, wszystko to rzutowało na mój sposób myślenia o małych ojczyznach u nas. Nigdy nie byłem żadnym fanem mitologii małych ojczyzn, jak mi się to przypisuje u nas”.

[14] Patrz dyskusja redakcyjna z udziałem: redaktora Tadeusza Bolduana, wiceprezesa ZK-P i starosty puckiego Artura Jabłońskiego, redaktora Jana Chrzana, prezesa oddziału toruńskiego ZK-P Tomasza von Piechowskiego, prezesa ZK-P prof. Brunona Synaka oraz reprezentujących „Pomeranię” Krystyny Puzdrowskiej i Stanisława Jankego, *Czy to już rewolucja kaszubska*? „Pomerania” 2002, nr 10–11 [także w wydaniu: *50 lat z Pomeranią*, Gdańsk 2013, s. 342].

> Silna identyfikacja kaszubska nie przeszkadza w jednoznacznym określeniu i podkreślaniu polskiej przynależności. <Kaszubskość> i <polskość> są tożsamościami, które zachodzą na różnych poziomach identyfikacyjnych (regionalnym i narodowym), ale w obrębie tych samych wartości kulturowych. (…) Tożsamość kaszubska i tożsamość polska nie są tożsamościami substytutywnymi, zatem umacnianie jednej może się odbywać bez osłabiania i wyzbywania się drugiej[15].

Jan Drzeżdżon również był przekonany o tej zależność, co stale podkreślał w swoich esejach: *O etniczności*[16], *O edukacji dziecka na ziemi kaszubskiej*[17]. Autor *Twarzy Smętka* nie dzielił nigdy Kaszubów na Kaszubów-Polaków i Kaszubów jako odrębnych Kaszubów. Uważał, że Kaszubi są Polakami, którzy powinni reprezentować potrzeby lokalnej społeczności nie tylko na arenie narodowej, ale również międzynarodowej[18]. Należy tu jednak pamiętać, że Drzeżdżon „w swym fenomenologicznym i hermeneutycznym myśleniu był w innym miejscu"[19]. Wiele spraw rozpatrywał pod kątem literaturoznawczym i kulturoznawczym, o czym chociażby świadczy odniesienie regionalizmu do postawy Franza Kafki, jako przykładu zasymilowanego Żyda, który „wybrał język niemiecki na narzędzie do wydobycia na jaw swego zagrożonego świata" w bardziej lub mniej świadomy sposób, podyktowany etnicznością[20].

Podążając tym tropem widać, że regionalizm i edukacja są pojęciami, w mniemaniu Jana Drzeżdżona, wzajemnie połączonymi. Dlatego obie te zasady należy rozpatrywać łącznie, gdyż propagowanie kultury kaszubskiej w szkole „zakończy dramat dziecka". Jest to pierwszy istotny czynnik w „zachowaniu swojej tożsamości i zbudowaniu jej autentyczności"[21]. Dalej autor *Na niwach* postuluje, aby: „Nie burzyć delikatnej materii, z którą przychodzi dziecko do pierwszej klasy. Zachować jego zaufanie, ciszę domową, barwę głosu matki, pierwsze doznania, gdy styka się z rodzeństwem, z naturą, ze słońcem"[22]. Kazimierz Kossak-Główczewski nazywa to „powrotem do domu, do źródeł życia każdego człowieka"[23] po to, aby poszerzyć wiedzę na temat tego, co „najbardziej swojskie i bliskie"[24]. Takie podejście do regionalizmu „otwiera przed człowiekiem możliwości rozpoznawania tego, kim jest i skąd pochodzi”[25]. Kolejnym asumptem rozważanym przez Adelę Kożyczkowską jest „wartość” mowy kaszubskiej, traktowanej jako „synonim” mowy polskiej, będącej przez wiele lat wyznacznikiem „chłopskości, „wsiowości”, prostoty. Na „wstyd” Kaszubów złożyło się również to, „że socjalizowanie dziecka w mowie kaszubskiej jest przyczyną upośledzenia umysłowego”[26]. O takim podejściu pisał również Jan Drzeżdżon we wspomnianym artykule *O edukacji dziecka na ziemi kaszubskiej* cytując słowa Stanisława Sikorskiego, na temat umieszczania wyobcowanego dziecka kaszubskiego w Szkołach Specjalnych[27]:

---

[15] B. Synak, *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Gdańsk 1998, s. 72–73.

[16] J. Drzeżdżon, *O etniczności,* [w:] *Jana Drzeżdżona nie dokończony tryptyk społeczny a edukacja regionalna,* red. K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1995, s. 41–44.

[17] Tamże, s. 35–50.

[18] J. Drzeżdżon, *O etniczności…,* dz. cyt., s. 40.

[19] K. Kossak-Główczewski, *Jana Drzeżdżona etniczność; człowiek i jego współczesność,* [w:] R. Mistarz, *Twarze Drzeżdżona,* s. 80.

[20] J. Drzeżdżon, *O etniczności…,* dz. cyt., s. 39.

[21] J. Drzeżdżon, *O edukacji dziecka…*, dz. cyt., s. 33.

[22] Tamże.

[23] *Edukacji nie można zostawiać w szkole*, *Z dr Adelą Kożyczkowską z Instytutu Pedagogiki UG o edukacji regionalnej i wstydzie etnicznym Kaszubów* rozmawia Marek Adamkowicz, „Pomerania" 2012, nr 2, s.10.

[24] Tamże.

> Błąd Sikorskiego jak i wspomnianych przez Skotnicką polonistów polega na tym, że uważają, iż kaszubszczyznę należy skutecznie wyrugować. Nie winiłbym ich za to, Sikorski wykazał w swoim wystąpieniu dużo dobrej woli, ale nie dotarł do rzeczy, a więc do samych wartości kaszubszczyzny[28].

Konstrukcja myślowa zawarta w powyższej wypowiedzi zmusiła autora do konkluzji, a także merytorycznych wskazówek tyczących się dalszego kształcenia kaszubskiego dziecka. Po pierwsze Drzeżdżon zabiegał o odpowiedni dobór kadry nauczycielskiej, sugerując, że osoba ucząca powinna znać mentalność i język ludzi, z którymi się spotyka w szkole, po drugie „zetknięcie się dziecka z mądrym nauczycielem byłoby może ideałem”[29]. Zaleca również „wprowadzenie nauczycieli do pracy w środowisku kaszubskim”[30] poprzez odpowiednie ich wyedukowanie. Proponuje zajęcia z regionalizmu na uczelniach wyższych, co również sugeruje Jerzy Treder: „Jak nôszerzi edukòwac w szkòłach. Jeżlë bãdze to robioné w taczim stãpniu jak dzys, to ni ma retënkù dlô kaszëbiznë.(…) W radzëznie mùszą bëc przédno ùczałi, w pierszim dzélu lingwiscë, ale mùszi téż bëc szerszé karno – ti, co sã zajimają edukacją, kùlturą”[31].

W swoich poglądach edukacyjno-regionalnych Jan Drzeżdżon „wyprzedzał nasz czas”[32], twierdząc, że: „W ciągu ostatnich trzydziestu lat znacznie wytępiono język kaszubski w rodzinie. (…), przez co kultura kaszubska ginie w zastraszającym tempie”[33]. Potwierdzeniem na to staje się chociażby, napisana w 2007 roku przez C. Obrachta-Prondzyńskiego, następująca teza na temat kondycji języka kaszubskiego:

---

[25] Tamże.

[26] Tamże, s. 12.

[27] J. Drzeżdżon, *O edukacji dziecka*, dz. cyt., s. 31.

[28] Tamże.

[29] Tamże, s. 33.

[30] Tamże, s. 32.

[31] Tłumaczenie własne: „Jak najszerzej edukować w szkołach. Jeżeli będzie to robione w takim stopniu jak obecnie, to nie będzie ratunku dla języka kaszubskiego. Dlatego też należy ludzi edukować, zarówno lingwistów, jak i zajmujących się kaszubszczyzną; edukacją czy kulturą”, Tegoż, *Żëcé chùtkò nëkô,* „Pomerania” 2012, nr 7–8, s. 15.

[32] K. Kossak-Główczewski, *Jana Drzeżdżona etniczność…,* dz. cyt., s. 85.

[33] J. Drzeżdżon, *O etniczności…*, dz. cyt., s. 29.

> Oto słabnie proces naturalnego przekazywania znajomości języka w rodzinach – ich funkcja enkulturacyjna wyraźnie traci na znaczeniu. Poznawanie języka odbywa się coraz częściej w kręgach znajomych („kolegów z podwórka") oraz w przestrzeni publicznej, w tym szczególnie w szkołach. Problem polega na tym, czy zdąży się na tyle upowszechnić skuteczna nauka języka kaszubskiego w szkołach, że zastąpi przekaz rodzinny? Jeśli tak, język ma szanse na przetrwanie, a nawet na rozwój, bo ze szkół dzieci wyniosą nie tylko bierną, ale i czynną (w piśmie) znajomość języka, znajomość literatury kaszubskiej, umiejętność posługiwania się literacką kaszubszczyzną. Jeśli nie, kaszubszczyzna będzie w ciągu jednego, dwóch pokoleń zamierać poza enklawami środowiskowymi (w niewielkich społecznościach wiejskich lub w gronie pasjonatów i działaczy motywowanych ideologicznie)[34].

Jan Drzeżdżon stał się „krytycznym pedagogiem nowatorem"[35], który dostrzegał w edukacji regionalnej granice świata, budowane przez człowieka niezachwianego ani też nieobarczonego żadnymi kompleksami[36]. Prymarnym czynnikiem w jego postrzeganiu kaszubskości staje się zlikwidowanie obojętnego stosunku do kaszubskiego dziedzictwa, nazwanego przez B. Synaka „eskapizmem etnicznym"[37]. Ta „szczątkowość tożsamościowa", przypominająca „jałową ziemię" stanowi pokłosie silnego kaszubskiego kompleksu, pokrywającego się zwykle z kompleksem wiejskości. Brakiem identyfikacji ze środowiskiem kaszubskim, z kaszubską kulturą[38].

Jan Drzeżdżon i język kaszubski

Aby dowiedzieć się na ile autor *Twarzy Boga* był autentyczny w tym, co robił i mówił na temat kaszubszczyzny, należy przeanalizować jego konotacje twórcze związane z regionalizmem. Wiadomo, że brał czynny udział w spotkania ludzi piszących po kaszubsku, które były niejako rozszerzeniem zainicjowanych kilka lat wcześniej zjazdów literackich w Kościerzynie. Pierwszy taki zjazd odbył się, m.in. dzięki inicjatywie Lecha Bądkowskiego, w październiku 1971 r. Jego problematyka tyczyła się *Drogi rozwoju literatury kaszubsko-pomorskiej*, którą zreferował Jan Drzeżdżon, sam nie tylko badacz, ale i pisarz tworzący po kaszubsku i po polsku. Zjazdy te odbywały się co roku do końca lat 90, najpierw pod tytułem: *Spotkania Twórców Literatury Kaszubsko-Pomorskiej*, a potem pod skróconą nazwą: *Spotkania Wdzydzkie.* Stały się one z czasem najważniejszym forum integracji środowiska literackiego i osób interesujących się rozwojem literatury w kręgach kaszubsko-pomorskich. Ważne było, że w spotkaniach tych brali udział nie tylko pisarze piszący po kaszubsku, ale współtworzący rzeczywistość literacką Pomorza. Pozwalało to spojrzeć na dorobek literacki regionu z szerszej perspektywy[39]. Zaangażowanie Jana Drzeżdżona w sprawy związane z regionalizmem doczekały się po latach uznania:

---

[34] C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi dzisiaj. Kultura – język – tożsamość*, Gdańsk 2007, s. 19–20.

[35] Tamże.

[36] Sam bowiem zmagał się z kompleksami z dzieciństwa, o czym szerzej pisał D. Kalinowski, *Drzeżdżon autobiografista*, [w:] *Światy możliwe Jana Drzeżdzona*, red. D. Kalinowski / *Pamięci Jana Drzeżdżona*, red. J. Borchman, B. Wiszowaty, Bolszewo 2013, s. 28. Warto również tutaj zacytować następujące wyznanie J. Drzeżdzona, które potwierdza jego izolację kulturową i napiętnowanie: „Nie chcę tutaj potwierdzać tez, które na mój temat pisała Alicja Grajewska (Krzysztof Narutowicz) w swojej książce *Konstelacje.* Autorka wpisując się w styl przyjęty przez środowisko warszawskie usiłuje wykazać moje nieokrzesanie, w czym pomaga jej powierzchowna obserwacja, że mieszkam poza Warszawą, i chęć tamtego środowiska, aby od czasu do czasu znaleźć kogoś egzotycznego. Moje tu wyznania nie mają z tym nic wspólnego, jako że moje odkrycia dotyczyły samej istoty rzeczy, a więc śpiewu jako takiego, a nie faktu, że mam do czynienia z panami występującymi w Operze Bałtyckiej. Gdyby to był ktoś, kto zaśpiewałby przy moim piecu chlebowym, to olśnienie byłoby takie samo". J. Drzeżdżon, *Twarz Boga*, Warszawa 1984, s. 130.

[37] B. Synak, *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana,* s.70.

[38] Tamże.

> Niezwykły Kaszuba. Z pomorskiej macierzy, z prowincji wyrosły, ofiarował naszej literaturze dzieła, które śnić się (zdarza się) mogą i we śnie, i na jawie. Wciąż budząc magnetyczny zachwyt[40].

Również M. Jentys-Borelowska twierdziła, że: „Kaszubskość Drzeżdżona jest ważnym, wręcz fundamentalnym faktem w jego biografii, bez uwzględnienia go nie można by nawet myśleć o dostosowaniu się do osobnego i tak bardzo innego świata jego utworów”[41].

Biograficzne doświadczenia autora przekładają się na jego twórczość zarówno polskojęzyczną jak i kaszubskojęzyczną. Mam tutaj na uwadze debiutanckie opowiadania (*W niedzielni wieczór,* 1974) i tomik wierszy (*Sklaniané pôcorë* z 1974) napisane po kaszubsku, które przyniosły mu pierwsze sukcesy wydawnicze[42]. Niebagatelne znaczenie ma język kaszubski wpływający na autentyzm fabuły czy przestrzeń geograficzną w prozie kaszubskojęzycznej Drzeżdżona czy też na zachowanie podmiotu lirycznego w jego wierszach. Język staje się wyznacznikiem łatwiejszego oglądu świata, „pachnie swojskością”, a biograficzne i tekstowe argumentowanie psychologicznych hipotez motywacyjnych jest niezwykle sugestywne. O atucie „języka pierwszego” wypowiadał się Henryk Bereza:

> Uzewnętrzniony świat pierwszy pisarza – jego <wewnętrzna ziemia> – jest źródłem i podstawą wszystkiego, czego pisarz jest w stanie w literaturze

---

[39] J. Treder, C. Obracht-Prondzyński, *Literatura kaszubska – jej fenomen, historia i społeczne znaczenie*, [w:] K. Kleina, C. Obracht-Prondzyński, *Społeczność kaszubska w procesie przemian,* s. 91–92.

[40] L. M. Jakób, *Dlaczego Drzeżdżon*?, „Elewator” 2012, nr 2, s. 80.

[41] M. Jentys -Borelowska, *Ogrody zamyśleń, marzeń i symboli. Rzecz o Janie Drzeżdżonie*, Gdańsk 2014, s. 8.

[42] Natomiast później ukazały się w języku kaszubskim: J. Drzeżdżon, *Dzwónnik, Kòl Biélawé, Twarz Smętka* oraz zbiór wierszy *Przëszlë do mnié.*

> dokonać. Nie musiało tak być w literaturze dawnej, korzystała ona w większym stopniu z samej siebie (jedna literatura z drugiej) i z tego, co dyktował nabyty rozum, w dzisiejszej literaturze bez sięgnięcia do źródeł swego pierwszego (niejako przyrodzonego) świata nie ma się szans bycia sobą w twórczości, pierwszy świat to źródło pierwszego języka, w literaturze dzisiejszej nastał czas języków pierwszych…[43].

A także Jerzy Samp, podkreślając, że uwydatnia on kanon myślowy i artystyczny epoki. Staje się autorskim azylem, sposobem na zachowanie prywatności, odrębności, niezależności:

> Uważał kaszubszczyznę za zjawisko wystarczająco bogate i mogące się wyrazić we własnym języku. Odrzucał przeto potrzebę transponowania jej do języka ogólnopolskiego. Nie bez znaczenia jest też wielokrotnie wyrażany pogląd, że wrażliwość ukształtowana w jego własnym środowisku ma kluczowe znaczenie dla utworów, jakie stworzył, całkiem niezależnie od tego, w jakim powstały języku[44].

Autor *Upiorów* wielokrotnie udowadniał, że pochodzenie etniczne ma ogromny wpływ na kształtowanie osobowości człowieka, stanowi „alternatywny punkt odniesienia, tym punktem była Jego dwukulturowość”[45]. Dlatego też nigdy nie wyrzekał się swoich kaszubskich korzeni, a wręcz przeciwnie uczynił z nich fundamentalny atut, podkreślając, że: to „książki moje dają mi przestrzeń bezpieczeństwa w moim najgłębszym poczuciu tożsamości. Nie jest to ani bezpieczeństwo materialne, ani prestiżowe, ale głęboko egzystencjonalne, związane z czasem, w którym żyję”[46].

Adela Kuik-Kalinowska zwraca uwagę na jeszcze jeden aspekt: przyroda-człowiek, występujący w twórczości Jana Drzeżdżona, jako nieodłączny element jego pisarstwa w języku kaszubskim[47]. Ta zależność prowadzi do konotacji wynikającej z pradawnych wierzeń i obrzędowości, do pradawnych czasów Bałtów[48], o których szerzej wspominał Drzeżdżon w *Twarzy Boga.* Do takiego poglądu nie każdy się za czasów działalności Drzeżdżona i później przypisywał. Tadeusz Bolduan nie chciał wracać do „wspólnot plemiennych, do wczesnego średniowiecza”[49], twierdząc, że historia nie jest wystarczającym casusem przemawiającym za tym, aby Kaszubi stanowili etniczność narodową z własnym językiem:

---

[43] H. Bereza, *Bieg rzeczy,* Warszawa 1982, s. 7.

[44] J. Samp, *Kaszubszczyzna w prozie Jana Drzeżdżóna*, [w:] *Twarze Drzeżdżona*, dz. cyt., s. 106–107.

[45] K. Kossak-Główczewski, *Jana Drzeżdżona etniczność*, s. 91.

[46] J. Drzeżdżon, *Ulotna kruchość literatury (moje credo pisarskie),* „Elewator” 2012, nr 2, s. 81.

[47] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk – Słupsk 2011, s. 215.

[48] J. Drzeżdżon, *Twarz Boga*, s. 118.

[49] *Czy to już rewolucja kaszubska?,* s. 345.

> Nie wyobrażam sobie, bym miał uznawać siebie za członka jakiejś mniejszości w Polsce. To absurd. Jeśli chodzi o język kaszubski, powiem otwarcie: nie byłem i nie jestem zwolennikiem nazwania kaszubskiego językiem. Jestem zwolennikiem mowy kaszubskiej, mowy Kaszubów, a nie sztucznego tworzenia języka, zasad pisowni. Nie może być tak, że dialekt nazywa się językiem. Nie mogę z tym się pogodzić. (…) Kaszubi zawsze wychowywali się na kulturze polskiej…[50].

Podążając tym tropem, odrzucenia wszelkich przynależności/zależności człowieka od historii, wspólnoty, kultury, tworzy się nowego człowieka, produkt, maszynę, manekina, automat. O tym zagrożeniu przekonany był Jan Drzeżdżon, czego dowodzi w *Mieście automatów, Karamoro, Oczach diabła, Okrucieństwie czasu…*, a na co zwraca uwagę K. Kossak-Główczewski, twierdząc ponownie, że „Drzeżdżon w swym myśleniu wyprzedza rzeczywistość", ponieważ świat nihilistyczny tworzy „człowieka-nikogo"[51].

Innowacyjność w postrzeganiu dziedzictwa kulturowego autora *Upiorów* wywodziła się również z jego wyjazdu do Stanów Zjednoczonych Ameryki[52], czego dowodzą następujące spostrzeżenia:

> Z braku pozytywnych efektów [owego podtrzymywania] – pisał – najmłodsze pokolenie jest skłonne zastanowić się, czy ich tradycja na coś się zda, i jest to raczej niepewne.
>
> To, co obserwujemy ostatnio jako szukanie tzw. *background*, jest owym kolejnym zrywem [na rzecz ożywienia poczucia polskości] podyktowanym wspomnianą niepewnością i szukaniem potwierdzenia swoich racji w starym kraju. Jest więc rzeczą oczywistą, że emigracyjna grupa narodowościowa musi odrzucić stare, wyniesione z domu formy, natomiast nowych nie jest zdolna sama wypracować, bo stanowi już zupełnie inne społeczeństwo albo, inaczej, jest częścią nowego społeczeństwa[53].

Bardzo sceptycznie do tej podróży stypendialnej Jana Drzeżdżona odniósł się Lech Bądkowski, twierdząc, że nie przyniosła ona żadnych korzyści merytorycznych dla badaczy kaszubszczyzny[54]. Powyższej opinii sprzeciwia się Maria Jentys-Borelowska, która wskazuje na „odkrywcze szkice" na temat Kaszubów kanadyjskich[55].

---

[50] Tamże, s. 345.

[51] K. Kossak-Główczewski, *Jana Drzeżdżona etniczność*, dz. cyt., s. 89.

[52] W1973 r. Jan Drzeżdżon odbywał staż naukowy w Stanach Zjednoczonych Ameryki, gdzie przebywał do czerwca 1974 r. Zajmował się Polonią Amerykańską, pisał szkice i artykuły naukowe. Więcej informacji o pobycie J. Drzeżdżona w Ameryce uzyskamy [w:] M. Jentys-Borelowska, *Ogrody zamyśleń*, s. 25-–46.

[53] Tamże, s. 41.

[54] J. Borzyszkowski, *Pro memoria. Izabella Trojanowska (1929-1995),* Gdańsk – Wejherowo 2015, s. 429–430.

[55] M. Jentys-Borelowska, *Ogrody zamyśleń…*, dz. cyt., s. 36.

Słodko-gorzkie doświadczenie autora *Patalonków* kulturą amerykańską, która według niego pielęgnuje „skamieniałości" pozostałe z innych kultur w imię podtrzymania etniczności nie ma żadnego sensu, ponieważ stanowi ona sztuczny i wyimaginowany obraz tego, co było, a w rezultacie prowadzi do spłycenia i wytwarzania nowej „nadrzędnej superkultury", „która zdawała się logicznie wynikać z rozważań wstępnych o naturalnym umieraniu grupy emigracyjnej w znaczeniu odrębności etnicznej"[56].

Drzeżdżon w *Twarzy Boga* przestrzegał przed skutkami wyrzekania się swojej chłopskości na rzecz pseudokultury, czyli kultury zachodniej, która skupia się jedynie na konsumowaniu i płytkich wartościach[57]. Podobny apel do Kaszubów kierował Jan Perszon, twierdząc, że ich obecny stan duchowy i kulturowy przypominają agonię etniczności tradycyjnej, co powoduje spłycenie dotychczasowych wartości szczególnie prymarnych dla ludzi z Pomorza[58]. O niepokojących zmianach, zachodzących wśród Kaszubów pisał również Brunon Synak, wskazując na zobojętnienie ludzi na swój regionalizm[59]. Jedynym *antidotum* na ocalenie kaszubszczyzny według Jana Perszona jest:

> Zabieganie o żywe, prawdziwe Kaszuby. Ubogacają one bowiem bukiet ogólnonarodowej kultury polskiej. Idzie nie tylko o nasze przetrwanie, ale i o taką kulturową ekspresję naszej oryginalności, która będzie zdolna do twórczego uczestnictwa we współczesnej kulturze narodu polskiego, a szerszej perspektywie w uniwersalnym dialogu kultury ludzkiej[60].

---

[56] Tamże, s. 42. Warto tutaj również zauważyć, że poglądy Jana Drzeżdżona na temat kultury amerykańskiej są zbieżne z poglądami J. Baudrillarda: „Stany Zjednoczone wraz z ich przestrzenią, technologicznym wyrafinowaniem, brutalnie dobrym samopoczuciem, a także wszechobecną symulacją, są w istocie *jedynym dzisiejszym społeczeństwem prymitywnym.* I fascynujące jest przemierzenie ich jako prymitywnego społeczeństwa przyszłości: złożonego, przemieszanego, w najwyższym stopniu chaotycznego, społeczeństwa o rytuale okrutnym, lecz pięknym w swej powierzchownej różnorodności, społeczeństwa będącego totalnym faktem metaspołecznym o nieprzewidywalnych konsekwencjach, którego immanentność zachwyca, lecz nie wytwarza przestrzeni do refleksji nad sobą, a zatem fundamentalnie prymitywnego… Prymitywność przejawia się w hiperbolicznym i odhumanizowanym charakterze tego świata, który się nam wymyka i który daleko wyprzedza własną rację moralną, społeczną czy ekologiczną". J. Baudrillard, *Ameryka*, przeł. R. Lis, Warszawa 2011, s. 13–14.

[57] J. Drzeżdżon, *Twarz Boga…*, dz. cyt., s. 64–65.

[58] J. Perszon, *Kaszubi, tożsamość, rodzina*, Gdańsk 2015, s. 50.

[59] C. Obracht-Prondzyński, *Społeczność kaszubska w socjologicznym oglądzie Brunona Synaka*. [w:] D. Rancew-Sikora, C. Obracht-Prondzyński, M. Kaczmarczyk, P. Czekanowski*, O społecznym znaczeniu tożsamości, miejsca i czasu życia. Szkice socjologiczne i gerontologiczne,* Gdańsk 2013, s. 37.

[60] J. Perszon, *Kaszubi …*, dz. cyt., s. 52.

Adam Łuczyński
Anna Lewandowska

Kaszubskie słownictwo medialne

Świat masowych środków informacji to jedna z najbardziej dynamicznie rozwijających się i zmieniających sfer naszej rzeczywistości u progu XXI wieku. Powstają nowe media, związane przede wszystkim z komputeryzacją i internetem, a jednocześnie tradycyjne środki przekazu, takie jak prasa, radio i telewizja, zmieniają ciągle swoją formę. Wraz z nowymi zjawiskami w tej sferze tworzy się nowoczesne słownictwo medialne, napływające do języka różnymi drogami. W epoce globalizacji wiele nazw ma charakter międzynarodowy, pojawia się więc w wielu językach. Ale jest też rodzima część słownictwa, na którą składają się neologizmy słowotwórcze i nowe znaczenia wyrazów od dawna występujących w zasobie leksykalnym danej społeczności językowej. W ten sposób powstaje leksyka medialna w jakimkolwiek języku, w tym także w kaszubszczyźnie.

Język mediów jest jedną z najbardziej bujnie rozwijających się sfer języka kaszubskiego. Jego bazą jest zasób środków językowych związanych z rozwojem czasopiśmiennictwa w XIX wieku.

XX wiek, a w szczególności jego druga połowa, w kaszubskim języku medialnym był okresem wyzwań. Do najpoważniejszych zalicza się wypracowanie nowego słownictwa używanego w medialnym przekazie. Punktem odniesienia był zasób wyrazów istniejących w kaszubszczyźnie. O istnieniu swoistego słownictwa kaszubskiego możemy się dowiedzieć najwięcej z zachowanych słowników. Pierwsze drukowane zbiory leksyki kaszubskiej odnotowane są już w XVIII wieku[1]. W XIX stuleciu pojawia się kilka tekstów zawierających wyrazy kaszubskie oraz słowników kaszubskich autorstwa m.in. K. C. Mrongowiusza (1764–1855), F. S. Ceynowy (1817–1881), G. Pobłockiego (1840–1915), L. Biskupskiego (1848–1893)[2]. Największy zbiór kaszubskiej leksyki z XIX wieku to *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta (1859–1913). Swoista leksyka medialna w XIX-wiecznej leksykografii kaszubskiej praktycznie jeszcze się nie pojawia, mimo że wiadomo, iż istniało w tym czasie piśmiennictwo periodyczne[3]. Stąd też można stwierdzić, że pierwsze próby tworzenia kaszubskiej terminologii medialnej szły w parze z kształtowaniem się kaszubskiego języka literackiego i aktywnością XX-wiecznych działaczy, literatów i publicystów kaszubskich. Należał do nich m.in. Aleksander Labuda (1902–1981) – jeden z założycieli periodyku „Zrzesz Kaszëbskô" oraz autor słowników, w których, za pomocą licznych neologizmów, próbował zaproponować pisarzom i publicystom kaszubskim więcej słownictwa, niż dawały to gwary. Znacznie większe znaczenie dla dokumentacji leksyki kaszubskiej miał (i ma do dziś) wychodzący w latach 1967-1976 *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* księdza Bernarda Sychty (1907-1982), który powstawał na podstawie materiału zebranego przez autora wprost od ludności kaszubskojęzycznej przy okazji wielu podróży i rozmów autora z autochtonami. Pomimo że to słownik leksyki ludowej, notuje on pewne określenia medialne.

---

[1] Za pierwszego autora zbioru leksyki kaszubskiej uchodzi niemiecki badacz kultury Słowian Anton Karl Gottlob, który w swoim dziele pt. *Erste Linien eines Versuches über der alten Slawen Ursprung, Sitten, Gebräuche, Meinungen und Kenntnisse* z 1783 r. odnotował 84 wyrazy kaszubskie (zob. [H. Popowska-Taborska], *Leksykografia*, hasło [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder., wyd. 2. poprawione i poszerzone, Gdańsk 2006, s. 141–142.

[2] Tamże, s. 142–146.

Kontynuatorem starań Labudy nad tworzeniem kaszubskiego języka literackiego był jego bliski współpracownik i przyjaciel z najmłodszych czasów – Jan Trepczyk (1907–1989). Jego *Słownik polsko-kaszubski*, wydany w 1994 roku, notuje już bardzo wiele terminów medialnych, przy czym należy zwrócić uwagę na fakt, że jest to głównie (podobnie jak w przypadku Labudy) leksyka sztucznie stworzona. Jednak, jak przekonuje wieloletni redaktor pracujący w kaszubskojęzyczych mediach Eugeniusz Pryczkowski, słownik ten dostarczył dziennikarzom bardzo wielu przydatnych terminów[4]. Warto dodać, że zabiegi słowotwórcze stosowane przez Trepczyka koncentrują się wokół charakterystycznej dla „zrzeszińców" tendencji do unikania zbieżności z polszczyzną, stąd np. pojawiają się tam takie wyrazy jak np. *kòrespondenta* (a nie, spotykany we współczesnych pracach leksykograficznych, *kòrespóndent*) lub *redaktora* (a nie *redaktór*)[5]. Na uwagę zasługuje również duża liczba formacji wielowyrazowych, które autor tworzył jako odpowiedniki polskich nazw jednowyrazowych (np. *codniowô gazéta* lub *codzéniowé wiédze* jako propozycje tłumaczenia na kaszubski polskiego słowa *dziennik*)[6].

Współczesny kaszubski leksykograf Eugeniusz Gołąbek (ur. 1949) jest właśnie w trakcie opracowywania największego w założeniu słownika polsko-kaszubskiego, a przedtem wydał swój *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* (2005 r.). W obu tych pracach wprowadził on słowa niewystępujące u Trepczyka, zaś niektóre z nich zastąpił swoimi propozycjami. Jednak brakuje tam ciągle wielu potrzebnych określeń medialnych, w szczególności tych powiązanych z działalnością dziennikarską w internecie. Można je znaleźć z kolei w prasie, w szczególności w pisanych po kaszubsku, lub tłumaczonych na język kaszubski tekstach ukazujących się na łamach miesięcznika społeczno-kulturalnego „Pomerania".

---

[3] Nie licząc pojawiającego się w słowniku Ramułta wyrazu *gazéta* i jego zdrobnienia *gazétka*.

[4] E. Pryczkowski, *Neologizmy spopularyzowane w mediach kaszubskich* w latach 1990–2010, [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gdańsk 2011, s. 287.

[5] H. Popowska-Taborska, W. Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa 1996, s. 52.

[6] H. Popowska-Taborska, *Specyfika kaszubskich innowacji leksykalnych w Słowniku polsko-kaszubskim Jana Trepczyka*, [w:] H. Popowska-Taborska, *Szkice z kaszubszczyzny. Dzieje badań. Dzieje języka. Zabytki. Etymologie*, Gdańsk 2006, s. 195.

Ważne znaczenie w kwestii standaryzacji kaszubskiego języka medialnego mają zabiegi Rady Języka Kaszubskiego. Rada opublikowała w swoich biuletynach trzy uchwały zawierające kaszubskie propozycje nazewnictwa medialnego. Pierwsza uchwała reguluje podstawową terminologię prasową[7]. W drugiej uchwale ujęto już bardziej szczegółowe słownictwo[8]. W sumie jest to ponad 250 przydatnych w języku dziennikarskim terminów odnoszących się głównie do prasy. W niniejszym Biuletynie Rady Języka Kaszubskiego pojawia się kolejna uchwała, która stanowi rozszerzenie obu poprzednich o terminologię związaną z mediami elektronicznymi.

Ujęty we wspominanych trzech uchwałach zbiór kaszubskich nazw związanych ze środkami masowego przekazu daje przybliżony obraz stanu jednej z najdynamiczniej rozwijających się sfer nazewniczych w języku kaszubskim. Obraz językowy zawarty w zebranym materiale jest ściśle związany z historią czasopiśmiennictwa, radiofonii, telewizji i najnowszego medium, jakim jest internet, na Kaszubach.

Okazuje się, że pierwszych nazw związanych z najstarszym środkiem masowego przekazu informacji, czyli prasy, używano na ziemiach kaszubskich już w XIX, bo w drugiej połowie tego stulecia zaczęły być wydawane polskojęzyczne gazety, np. „Gazeta Grudziądzka", w tym pierwsze czasopismo w języku kaszubskim „Skôrb Kaszébsko-słovjnskjè mòwé", które jednak nie trafiło do masowego czytelnika. Duże znaczenie miały późniejsze tytuły prasowe: założony przez A. Majkowskiego „Gryf" (wychodzący od 1908 roku) i „Zrzesz Kaszëbskô" A. Labudy (pojawiająca się z przerwami od roku 1933 do 1993). Współcześnie największe znaczenie ma miesięcznik „Pomerania", wydawany przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie od 1963 roku[9].

Słownictwo kaszubskie związane z czasopiśmiennictwem jest najbardziej tradycyjne, a jednocześnie ma najdłuższą historię, gdyż ciągle pojawiają się nowe nazwy związane z tym medium, a kaszubski język literacki – istnieje w nim *in statu nascendi*[10]. W XX wieku obszar sfery medialnej poszerzył się najpierw o radio, a później o telewizję. Jednak na cykliczne audycje radiowe czy programy telewizyjne w języku kaszubskim trzeba było czekać do drugiej połowy XX stulecia. Dlatego też bujny okres rozwoju słownictwa związanego z mediami elektronicznymi przypada na te stosunkowo nieodległe czasy. Współcześnie znaczącą rolę w krzewieniu kaszubszczyzny odgrywają regionalne rozgłośnie Polskiego Radia – Radio Gdańsk i Radio Koszalin, które emitują regularnie programy kaszubskie. Także ważną rozgłośnią jest Radio Kaszëbë, które ze względu na rozrywkowy charakter programu przyciąga młodszych odbiorców. Jeśli chodzi o telewizję, to obecnie jej rola w prezentowaniu treści kaszubskich jest ciągle niewystarczająca. Koncepcja programowa gdańskiego oddziału Telewizji Polskiej od czasu likwidacji audycji „Rodnô Zemia" (2010 rok) wzbudza kontrowersje. Nie utrzymała się na rynku medialnym telewizja CSB TV, która miała być docelowo ogólnopolską kaszubską stacją[11].

---

[7] *Uchwała nr 8/RJK/11 z dnia 30.09.2011 r. w sprawie stosowania kaszubskiej podstawowej terminologii medialnej* [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gdańsk 2011, s. 36–38.

[8] *Uchwała nr 1/RJK/13 z dnia 17.05.2013 r. w sprawie terminologii związanej ze słownictwem medialnym* [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gdańsk 2013, s. 54–59.

[9] O kaszubszczyźnie w „Pomeranii" zob. K. Serkowska, *Język kaszubski w miesięczniku „Pomerania" w latach 1963–2011*, [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gdańsk 2011, s. 242–249.

[10] J. Treder, *Język kaszubski*, hasło [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, wyd. II, Gdańsk 2006, s. 102.

Najkrótszą historię mają kaszubskie witryny internetowe. Ich pojawienie się odnotowujemy dopiero w XXI wieku. Jako pierwsza pojawiła się strona naszekaszuby.pl, założona w maju 2001 roku. Zintensyfikowało to rozwój słownictwa związanego z najmłodszym środkiem masowego przekazu.

Nazwy medialne w języku kaszubskim są różnorodne znaczeniowo. Analiza semantyczna pozwoliła na wyodrębnienie wśród nich kilku grup o zróżnicowanej liczebności. Najliczniejszą grupę znaczeniową stanowią nazwy wytworów medialnych. W tej grupie nazw mieszczą się różne typy tekstów prasowych, audycji i programów radiowych czy telewizyjnych, a także informacji i komentarzy zamieszczanych w internecie. Można je rozumieć jako przykłady określonych gatunków dziennikarskich, znanych z teorii medioznawstwa[12]. Można powiedzieć, że ta grupa nazw to podstawa współczesnego słownictwa medialnego w języku kaszubskim. Wśród jednostek nazewniczych tej grupy są nazwy gatunków wypowiedzi dziennikarskich, które jako terminy są podstawą terminologii medialnej. To przykładowo takie nazwy jak *articzel*[13], *repòrtôż, felietón, wëdowiédzô* i in.

Dużą grupę semantyczną w kaszubskim słownictwie medialnym stanowią nazwy osobowe[14]. Ich liczebność wiąże się z występowaniem w tej grupie wielu nazw zawodów uprawianych przez ludzi związanych z mediami (por. przykładowo nazwy: *gazétnik*, *pùblicysta, redaktór* i in.). Na wyróżniającą się frekwencję osobowych nazw medialnych składa się też występowanie w kaszubszczyźnie licznych nazw osób uczestniczących w odbiorze przekazu medialnego (np. *słëchińc*, *czëtińc*).

---

[11] Więcej na ten temat zob. D. Pioch, *Kaszubskojęzyczna oferta w CSB TV,* [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbscżégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gdańsk 2011, s. 257–263.

[12] O gatunkach dziennikarskich zob. m.in.: K. Wolny-Zmorzyński, A. Kaliszewski, W. Furman, *Gatunki dziennikarskie. Teoria – praktyka – języ*k, Warszawa 2006.

[13] Formę *articzel* zaleca Rada Języka Kaszubskiego. Jako *articziel* wyraz jest zapisany w słowniku A. Labudy (wiąże się to z dawniej praktykowaną zasadą zapisu palatalizacji *k* jako *czi*, co dziś oddawane jest w ortografii jako *cz*). Spolszczoną wersją w postaci *artikùl* jest propozycja E. Gołąbka.

[14] A. Łuczyński, *Pospolite nazwy osobowe w słownictwie medialnym kaszubszczyzny*, [w:] *Polszczyzna regionalna, cz. 8 / pod red. Doroty Czyż*, Ostrołęka 2015, s. 177–187.

Niewiele mniejszą grupę stanowią nazwy środków przekazu medialnego. Znalazły się tu głównie nazwy związane z prasą, w tym stosunkowo liczne określenia typów czasopism, takie jak *dniownik*, *tidzénik, dwatidzénik, miesãcznik, pismiono ilustrowóné, brukówc* i in. Liczbę nazw tej grupy powiększają określenia wielowyrazowe, oparte niekiedy na tym samym wyrazie (zob. przykładowo wyrażenia z rzeczownikiem *cządnik*, takie jak *cządnik dlô dzecy*, *pòpùlarnoùczbòwi cządnik*, *warkòwi cządnik* i in.).

Poza powyższymi grupami wyodrębniono jeszcze inne, choć mniej liczne zbiory nazw, tj. nazwy części wytworów medialnych (np. *nôdpis, strzódtitel, lid*), określenia miejsc związanych z mediami (np. *redakcjô, gazétné bióro, radiowé studio*), nazwy sprzętu medialnego (np. *mikrofón, zdrzélnik, radioòdbiérnik*) i grupę nazw czynności (np. *nagrëwac, dac do gazétë, przesél*).

Gdy rozpatrujemy zebrany materiał językowy od strony strukturalnej, możemy zauważyć występowanie dwóch grup jednostek: nazwy syntetyczne (jednowyrazowe) i analityczne (wielowyrazowe).

Wśród nazw wielowyrazowych wyraźnie dominują dwuskładnikowe wyrażenia przymiotnikowo-rzeczownikowe, takie jak *codniowé gazétnictwò*, *pùblicystné ôrtë, gazétnô znowina* i in. Zwraca w nich uwagę charakterystyczny dla kaszubszczyzny szyk z przymiotnikiem poprzedzającym rzeczownik.

Analizowany materiał od strony słowotwórczej charakteryzuje się przewagą rzeczowników sufiksalnych. Największą produktywnością wykazał się przyrostek -*ka*, który pojawił się w wielu nazwach, głównie określających osoby płci żeńskiej związane z mediami (np. *gazétniczka*, *pùblicystka*). Produktywny też był sufiks -*nik*, który wystąpił w rzeczownikach, takich jak *przezérnik* czy *rzecznik*[15]. Znaczącą liczbę derywatów rzeczownikowych odnotowano jeszcze wyrazach z sufiksami -*ik* (np. *cządnik*, *miesãcznik*), -*ôcz* (np. *wëdôwôcz, przëzérôcz*)[16] i -*k* (np. *ùsôdzk, wëdôwk*). Ten ostatni przyrostek jest charakterystyczny dla kaszubszczyzny. Ze specyficznych przyrostków kaszubskich w analizowanym materiale warto jeszcze zwrócić uwagę na *-ënk*[17], *-ińc -(n)ota*[18], a także archaiczny sufiks *-(ow)iszcze* w nazwie *słëchòwiszcze*[19]. Trzeba jednak zauważyć, że swoiste kaszubskie typy słowotwórcze stanowią zdecydowaną mniejszość w analizowanym materiale.

---

[15] Na to, że jest to sufiks częsty w kaszubszczyźnie, zwraca uwagę J. Treder (zob. *Język i leksykon Jana Trepczyka*, [w:] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, opr. J. Treder, Gdańsk 1994, t. II, s. 476).

[16] Na produktywność przyrostka *–ôcz* w funkcji nazw wykonawców czynności i nazw narzędzi zwraca uwagę E. Breza (zob. *Podstawowe wiadomości z morfologii* [w:] E. Breza (red.), *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna,* Opole 2001, s. 138). Autor podkreśla, że w języku kaszubskim często są wykorzystywane inne czasowniki bazowe niż w derywatach z przyrostkiem -*acz* w polszczyźnie

[17] Jest to według J. Tredera częsty sufiks w kaszubszczyźnie mówionej (zob. *Język i leksykon Jana Trepczyka*, [w:] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, opr. J. Treder, Gdańsk 1994, t. II, s. 478). W języku polskim analogiczny sufiks -*unek* ma mniejszy zakres występowania

[18] Sufiks *–ota* zaliczany jest do charakterystycznych i często używanych przyrostków w języku kaszubskim (zob. E. Breza, *Podstawowe wiadomości z morfologii*, [w:] E. Breza (red.), *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, Opole 2001, s. 138).

Oprócz licznych rzeczownikowych derywatów sufiksalnych znalazły się też nazwy utworzone formantem paradygmatycznym (np. *przesél, wëdowiédzô*[20]). Znaczącą też okazała się grupa złożeń, takich jak np. *radiosłëchińc*.

Słowotwórstwo w pozostałych wyrazach występujących w analizowanym materiale zaznacza się w znacznie mniejszej skali. Można tu wspomnieć o pojawiających się głównie w nazwach dwuwyrazowych derywatach przymiotnikowych (zdecydowanie dominują tu typy z przyrostkami *-ny* i *-owi*[21]) oraz o kilkunastu czasownikowych formacjach słowotwórczych (tu najwięcej jest derywatów z przedrostkiem *wë-*)[22].

Wśród derywatów są też nowe nazwy, utworzone na bazie kaszubskiego systemu słowotwórczego w celu uzupełnienia słownictwa medialnego (dla nowych obiektów i zjawisk) lub też jako alternatywa dla nazw obcojęzycznych[23].

Ogólne wnioski, które nasuwają się po analizie słowotwórczej zebranego materiału, prowadzą do stwierdzenia, że kaszubskie sposoby tworzenia nazw medialnych oparte są w większości na wzorcach strukturalnych, które są znane w polszczyźnie. Świadczy o tym nie tylko występowanie wielu formacji słowotwórczych bardzo podobnych do polskich odpowiedników, lecz także używanie w większości tych samych formantów słowotwórczych.

Zgodnie z oczekiwaniami najwięcej określeń medialnych zostało przeniesionych do kaszubszczyzny z języka polskiego. W omawianym zbiorze można wyróżnić ponad 100 jednowyrazowych nazw zaliczonych do pożyczek z polszczyzny, takich jak *nadôwca, nagranié, òdbiér, ògłoszenié, radioòdbiérnik, radiostacjô* i wiele innych. W tym mieszczą się kalki z języka polskiego, widoczne zwłaszcza we wspomnianych nazwach analitycznych, a także derywaty zbliżone do polskich odpowiedników. Rola polszczyzny w kaszubskim słownictwie medialnym zawiera się też w pośrednictwie w przechodzeniu do kaszubszczyzny nazw z języków zachodnioeuropejskich.

---

[19] Na temat sufisku *-iszcze* zob. M. Milewska, *Kaszubskie augmentativa z sufiksem *-išče*‖-**isko*, [w]: *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, 5, Gdańsk 2003. E. Breza w pracy *Podstawowe wiadomości z morfologii* [w:] E. Breza (red.), *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*… (s. 131–132) wymienia ten sufiks jako jeden z najbardziej charakterystycznych dla kaszubszczyzny. Ten sam autor zauważa zanikanie tego przyrostka w kaszubszczyźnie i zastępowanie go sufiksem *–isko*, rozpowszechnionym w polszczyźnie (zob. E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk 1981, s. 92–93).

[20] Od *wëdowiedzec sã* ‘wywiedzieć się, zdobyć informację’. Wyraz ten jest omawiany przez H. Popowską-Taborską jako przykład neologizmu J. Trepczyka niepoddającego się analizie słowotwórczej (zob. H. Popowska-Taborska, *Specyfika kaszubskich innowacji leksykalnych w Słowniku polsko-kaszubskim Jana Trepczyka*, [w:] H. Popowska-Taborska, *Szkice z kaszubszczyzny…*, s. 196.

[21] Wg danych B. Milewskiej *–owi* to najczęstszy sufiks wśród kaszubskich przymiotników odrzeczownikowych (B. Milewska, *Słowotwórstwo kaszubskiego przymiotnika. Formacje denominalne*, Gdańsk 2013, s. 145–146).

[22] Formacje prefiksalne dominują w słowotwórstwie czasownika także w polszczyźnie (zob. R. Grzegorczykowa, R. Laskowski, H. Wróbel (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia,* Warszawa 1999, s. 536).

[23] Por. syntetyczne opisy słowotwórstwa kaszubskiego w pracy E. Brezy pt. *Podstawowe wiadomości z morfologii*, [w:] E. Breza (red.), *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, Opole 2001, s. 125–150 oraz w rozdziale 3.1. *Gramatyki kaszubskiej* E. Brezy i J. Tredera, Gdańsk 1981, s. 87–110.

W wypadku wyrazów wchodzących w skład analizowanego materiału, dla których źródło stanowią języki obce, inne niż polszczyzna, dane o pochodzeniu jednostek leksykalnych można znaleźć w słownikach wyrazów obcych języka polskiego. Oczywiście lepiej byłoby, gdyby do tego celu służył słownik wyrazów obcych języka kaszubskiego, ale kaszubszczyzna takiego słownika jeszcze nie ma. Można jednak przyjąć, że w wypadku nazw medialnych wyrazy obce najczęściej najpierw przedostawały się do języka polskiego, a następnie do języka kaszubskiego, choć możliwe jest też, że wchodziły równolegle do obu języków. Przy takim założeniu oznacza to, że wyrazy obce z punktu widzenia kaszubszczyzny są w takim samym stopniu obce w polszczyźnie, więc informacja o nich w słowniku wyrazów obcych języka polskiego jest do wykorzystania w odniesieniu do kaszubszczyzny. I tak przykładowo wyraz *szpalta* jest opatrzony w *Wielkim słowniku wyrazów obcych* pod red. A. Latuska informacją, że wywodzi się z niemieckiej nazwy *Spalte*. Przyjmujemy zatem, że występujący również w kaszubszczyźnie ten wyraz można uznać za jednostkę pochodzenia niemieckiego[24].

Poza tym jako źródło do ustalania pochodzenia analizowanych wyrazów wykorzystano analogicznie *Etymologiczny słownik języka polskiego* pod red. A. Bańkowskiego (Warszawa 2000)[25].

Oprócz polszczyzny wpływem na analizowaną sferę nazewniczą wyróżnia się język niemiecki[26]. Ustalono, że prawie 40 kaszubskich nazw medialnych pochodzi z tego języka, np. *abònent, emitowac, szlager, szpalta* i in. Notowane są także znaczące grupy nazw pochodzenia francuskiego (np. *biuletin, kòlpòrtôż, redaktór,* i in.) czy też pożyczki z ekspansywnego obecnie języka angielskiego (np. *blog, dubbing, mòderatór, radio* i in.). Zapożyczenia z innych języków są w kaszubskim słownictwie medialnym wyjątkowe. Należy jednak zaznaczyć, że nazwy zakwalifikowane tu jako zapożyczenia z języków zachodnioeuropejskich (w tym także z łaciny i greki) w większości najprawdopodobniej dostały się do kaszubszczyzny za pośrednictwem języka polskiego. Wyjątkiem mogą być poszczególne germanizmy, takie jak *merk*, *ôrt* czy *wark*, które dostały się do języka kaszubskiego bezpośrednio z języka niemieckiego.

Kaszubskie nazwy związane ze środkami masowej informacji, mimo czerpania wzorów z innych języków (przede wszystkim z polszczyzny), w dużym stopniu zachowują swoistość. Kaszubski charakter analizowanego zbioru udaje się uzyskać przede wszystkim dzięki szerokiemu wykorzystaniu tradycyjnej leksyki, występującej od dawna w kaszubszczyźnie ludowej. Takie jednostki wchodzą do słownictwa medialnego jako neosemantyzmy, jak np. *karno* (np. w wyrażeniu *karno redakcjowé*), *klëka* itp. Wiele wyrazów uzyskuje znaczenie medialne w ramach nazw wielowyrazowych, tak jak w wypadku rzeczowników: *dodôwk* czy *zestôwk* (zob. wyrażenia: *dodôwk do pismiona, zestôwk wiadłów*).

---

[24] Oprócz *Wielkiego słownika wyrazów obcych* (red. A. Latusek, Kraków 2009) wykorzystano też *Słownik wyrazów obcych PWN* (red. J. Tokarski, Warszawa 1980).

[25] Słownik ten nie został ukończony. Ukazały się dwa tomy, zawierające hasła od litery A do P.

[26] Również według danych E. Brezy zapożyczeń z języka niemieckiego (nie licząc polszczyzny) jest w kaszubszczyźnie najwięcej (zob. *Podstawowe wiadomości z morfologii* [w:] E. Breza (red.), *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*… s. 126).

Twórcy i propagatorzy kaszubskiej leksyki medialnej niekiedy świadomie wykorzystują środki językowe, które są szczególnie charakterystyczne dla kaszubszczyzny. Widać to w neologizmach słowotwórczych, w których zastosowano takie sufiksy jak *-k, -inc, -iszcze, -ota*, *-ënk* czy *-ëzna*. Są one żywe w kaszubszczyźnie, natomiast w polszczyźnie albo w ogóle nie są używane, albo ich zakres użycia jest ograniczony. Podobnie rzecz się ma z wykorzystaniem rzeczownika *zôchãcba* (z archaicznym sufiksem *-ba*, dawno wymarłym w polszczyźnie).

Kaszubskość słownictwa związanego z mediami bywa akcentowana też przez wykorzystanie w nazwach swoistych dla kaszubszczyzny cech fonetycznych, tak jak brak alternacji *e:ø* w wyrazach z sufiksem *-k* (por. *dodôwk*, *nôgłówk*), swoisty rozwój prasłowiańskiej grupy *tort* w rzeczowniku *starna*[27] czy kaszubskiej palatalizacji w nazwie *articzel.*

Interesującym zjawiskiem w ramach kaszubskiej leksyki medialnej jest wykorzystanie w derywacji podstawy słowotwórczej w postaci czasownika *zdrzec* ‘patrzeć’. Ten tradycyjny wyraz kaszubski został użyty do utworzenia rzeczownika *zdrzélnik* ‘telewizor’, który notuje nawet wydany ponad 40 lat temu leksykon księdza Bernarda Sychty[28].

Podsumowując, należy przypomnieć, że kaszubszczyzna jest w stadium tworzenia nowoczesnego słownictwa specjalistycznego, w tym związanego z masowymi środkami przekazu informacji. Można przyjąć, że słownik języka kaszubskiego wzbogaci się w najbliższych latach o wiele nowych określeń dotyczących mediów, zwłaszcza takich młodych jak internet. Z pewnością jednak część tradycyjnej leksyki medialnej utrzyma się w kaszubszczyźnie, a część wyjdzie z użycia. O tym, jak się ukształtuje kaszubskie słownictwo medialne, przekonamy się w przyszłości. Można mieć nadzieję, że będzie to przedmiotem studiów językoznawczych i medioznawczych.

---

[27] W kaszubszczyźnie *-or-* między spółgłoskami rozwinęło się w *-ar-*, np. *charna* ‘licha trawa’, *warna* ‘wrona’, *warta* ‘wrota’ (zob. E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska,* s. 23). W języku polskim grupa prasłowiańska grupa *tort* rozwinęła się w *trot,* co przejawia się w takich wyrazach jak *strona*, *wrona*, *wrota* itp. (zob. Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Spławiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa 1981, s. 124–125).

[28] *Zdřėlńik*, hasło [w:] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej,* Wrocław 1973, t. VI, s. 206.

Hanna Makurat

Gramatyki języka kaszubskiego – analiza porównawcza

Dotychczas napisano kilka gramatyk kaszubszczyzny, jednakże nie została jeszcze wydana gramatyka normatywna języka kaszubskiego. Autorem pierwszych kaszubskich opracowań gramatycznych był Florian Ceynowa, który w języku niemieckim, jaki był wówczas językiem urzędowym, napisał pracę zatytułowaną *Kurze Betrachtungen über die kaßubische Sprache, als Entwurf zur Grammatik*, która została przygotowana do druku 1998 r. przez Aleksandra Duliczenkę i Wernera Lehfeldta[1]. Natomiast w 1879 r. została opublikowana również niemieckojęzyczna gramatyka tego samego autora pt. *Zarés do Grammatikj Kaŝébsko-Słovjinskè Mòvé*[2]. Jak słusznie zauważył Jerzy Treder, oba te opracowania stanowią opis gramatyki rodzimej gwary autora z okolic Sławoszyna[3].

Kolejnym autorem, który przygotował gramatykę kaszubszczyzny, był Aleksander Majkowski. Napisał on pracę zatytułowaną *Gramatyka kaszubska*[4], która znajduje się w rękopisie datowanym na 1937 r. w zbiorach Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Również w zbiorach wejherowskiego muzeum przechowywany jest maszynopis tej pracy przygotowany w 1960 r. przez Feliksa Marszałkowskiego. Gramatyka Majkowskiego w założeniu miała być normatywna, a ustalone przez autora zasady zostały wykorzystane praktycznie w jego pracach. Własną gramatykę zatytułowaną *Podręczna gramatyka kaszubska*[5] napisał też Aleksander Labuda w latach osiemdziesiątych XX wieku. Opracowanie Labudy stanowi wykładnię zasad gramatycznych stosowanych przez autora we własnych tekstach literackich, a po części nawiązuje ono też do lingwistycznych poglądów innych zrzeszyńców. Maszynopis *Podręcznej gramatyki kaszubskiej* znajduje się w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.

---

[1] F. Ceynowa, *Kurze Betrachtungen über die kaßubische Sprache, als Entwurf zur Grammatik*, eingeleitet und kommentiert von A. Duličenko & Lehfeldt, Göttingen 1998.

[2] F. Ceynowa, *Zarés do Grammatikj Kaŝébsko-Słovjinskè Mòvé*, Poznań 1879.

[3] J. Tréder, *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, Gduńsk 2014, s. 90.

[4] A. Majkowski, *Gramatyka kaszubska*, MPiMKP, rps: R-696. A. Majkowski, *Gramatyka kaszubska*, przëgotowoł F.Marszałkowski, 18 IV 1960, MPiMKP, rps: R-697

[5] Aleksander Labuda, *Podręczna gramatyka kaszubska*, rok 1978, MPiMKP, rps: R-4784.

Ważną pozycją wśród gramatyk kaszubszczyzny jest wydana w zeszytach przez Instytut Zachodniosłowiański w Poznaniu w latach 1927–1937 *Gramatyka pomorska*[6] Friedricha Lorentza, której drugie fotooffsetowe trzytomowe wydanie ukazało się we Wrocławiu w latach 1958–1962. Lorentz pisał tę pracę po niemiecku, natomiast z rękopisu niemieckiego dzieło przetłumaczył Mikołaj Rudnicki. Od prof. Alfreda Majewicza wiem, że nie wszystkie zeszyty rękopiśmienne ocalały; ostatni zeszyt dotyczący składni został zniszczony lub wywieziony przez Niemców, stąd też część dotycząca tego działu językoznawstwa w publikacji jest niedokończona. Niekompletny rękopis *Gramatyki pomorskiej* przechowywany jest w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Możliwe jest także, że Rudnicki, przekładając tekst Lorentza na polszczyznę, dokonywał własnych zmian i modyfikacji treści. *Gramatyka pomorska* nie ma charakteru normatywnego, lecz drobiazgowo opisuje systemy gramatyczne wyodrębnionych przez Lorentza 76 gwar kaszubskich. Pozycja ta jest ważna dla historycznych badań kaszubszczyzny, bo pokazuje stan języka z pierwszej połowy XX wieku. Lorentz napisał też krótszą popularnonaukową gramatykę, która w założeniu miała mieć charakter normatywny, a zatytułowana była *Kaschubische Grammatik*[7]; została ona wydana w Gdańsku w 1919 r. Powstała ona na prośbę młodokaszubów i stała się wzorem dla Majkowskiego podczas tworzenia jego własnej gramatyki[8]. Opracowaniem gramatycznym opisującym stan gwarowej kaszubszczyzny jest *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*[9] Edwarda Brezy i Jerzego Tredera wydana w 1981 r. Treder opracował w tej książce część dotyczącą fonetyki oraz składni, Breza natomiast omówił morfologię kaszubską. Ostatnią pracą, o której chciałabym powiedzieć, jest *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka*[10] mojego autorstwa, napisana w języku kaszubskim. Zostanie ona wydana w 2016 r. przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. W odróżnieniu od wcześniejszych pozycji to opracowanie gramatyczne jest ujęciem normatywnym, opisującym system gramatyczny literackiego języka kaszubskiego. Poniżej przedstawię charakterystykę najważniejszych gramatyk.

Niemieckojęzyczna książka Floriana Ceynowy zatytułowana *Zarés do Grammatikj Kaŝébsko-Słovjinskè Mòvé* nie jest opisem całego systemu gramatycznego, ale obejmuje jedynie fonetykę i fleksję. Praca zaczyna się od opisu głosek kaszubskich. Autor przy poszczególnych kaszubskich samogłoskach i spółgłoskach podaje ich niemieckie fonetyczne odpowiedniki oraz kaszubskojęzyczne wyrazy, w których pojawiają się omawiane dźwięki. Przy opisie fleksji Ceynowa posługuje się terminologią gramatyczną w języku łacińskim oraz niemieckim, ale podaje też kaszubskie odpowiedniki użytych pojęć lingwistycznych, np. przymiotniki określone zostają nazwami: Eigenschaftswörter, przemjotnjkj, nomina adjectiva; liczebniki ułamkowe – die Bruchzahlen, léчbnjkj wułąmkovè, numeralia partitiva; czasowniki – die Zeitwörter, чasnjkj, verba. Autor podaje sformułowane po niemiecku definicje terminów gramatycznych z zakresu fleksji oraz załącza tabele odmiany wyrazów: rzeczowników, przymiotników, zaimków, liczebników i czasowników w czasie teraźniejszym, przyszłym, przeszłym i zaprzeszłym. Ceynowa wyodrębnia osobne formy dla liczby podwójnej, co dowodzi tego, że w XIX wieku była ona na Kaszubach używana ze znaczeniem podwójności. Autor omawianej gramatyki opisuje też nieodmienne części mowy: partykuły, przysłówki, spójniki, wykrzykniki, podaje ich definicje po niemiecku oraz ilustruje opis licznymi przykładami. Do gramatyki dołączone są krótkie opowieści, mające stanowić przykłady użyć tekstowych omawianych w pracy kwestii, oraz fragment napisanego przez Ceynowę dialogu *Rozmòva Pòláha s Kasébą*. Na końcu książki wyjaśnione także zostały użyte w pracy skróty.

---

[6] F. Lorentz, *Gramatyka pomorska*, t. I–III, wyd. I, Poznań 1927–1937, wyd. II, fotooffsetowe, Wrocław 1958–1962.

[7] F. Lorentz, *Kaschubische Grammatik*, Danzig 1919.

[8] J. Tréder, *Spòdlowô wiédzô…*, dz. cyt., s. 97–98.

[9] E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*, Gdańsk 1981.

[10] H. Makurat, *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka*, praca nieopublikowana.

Gramatyka Aleksandra Majkowskiego pisana była w języku polskim. Ma ona prezentować znormalizowaną kaszubszczyznę – tę, która została wprowadzona w powieści *Żëcé i przigòdë Remùsa*. Majkowski zasadniczo nie tworzył kaszubskich terminów gramatycznych, nie używał też pojęć wypracowanych przez Floriana Ceynowę, ale wykorzystywał terminologię łacińską, np. *futurum*, *genus feminium*, *verbum* lub polską. Maszynopis gramatyki przygotowany przez Feliksa Marszałkowskiego został rozszerzony w stosunku do rękopisu. Na początku dodane zostały dwa teksty redaktora – Marszałkowskiego – dotyczące pisowni kaszubskiej stosowanej przez Majkowskiego oraz języka powieści o Remusie. Przedrukowany jest też list Aleksandra Majkowskiego dotyczący reguł ortograficznych w kaszubszczyźnie oraz tekst tegoż autora omawiający historię pisowni kaszubskiej. Samo opracowanie gramatyczne pióra Majkowskiego obejmuje jedynie problemy fonetyki (opisanej łącznie z zasadami pisowni) i fleksji. Autor przy poszczególnych literach alfabetu tłumaczy ich wymowę. Omawia też kaszubskie znaki diakrytyczne i zasady ich użycia w kaszubszczyźnie. Fleksja imienna opisana została przez Majkowskiego poprzez przedstawienie paradygmatów odmiany wybranych rzeczowników, przymiotników, zaimków, liczebników. Przy okazji wyjaśniania zasad fleksyjnych autor podaje też zasady akcentowania wyrazów oraz zwraca uwagę na wymiany głoskowe pojawiające się podczas odmiany. Majkowski podaje też zasady stopniowania przymiotników i przysłówków oraz sposób tworzenia adwerbiów od przymiotników w kaszubszczyźnie. W zakresie fleksji werbalnej autor prezentuje końcówki czasowników w czasie teraźniejszym, przeszłym, przyszłym oraz w trybie rozkazującym oraz podaje przykłady odmiany wybranych czasowników. Gramatykę Majkowskiego kończy krótki tekst na temat tego, że pisownia nie musi być zgodna z wymową, ale najważniejsze jest to, by oddawała myśl. Ponadto załączona jest próbka tekstu Derdowskiego, a w maszynopisie są też fragmenty powieści *Żëcé i przigòdë Remùsa*.

Friedrich Lorentz był językoznawcą, slawistą, kaszubologiem, a napisana przez niego *Gramatyka pomorska* ma charakter naukowy. W pierwszym tomie odnajdujemy obszerny wstęp, w którym autor przedstawia ogólne zagadnienia dotyczące języka pomorskiego. Stara się on wyznaczyć granice pomorskiego obszaru językowego, zwracając uwagę, że zakres pojęcia *język pomorski* jest szerszy niż zakres wyrażenia *język kaszubski*. W ujęciu Lorentza kaszubszczyzna była jednym z narzeczy pomorszczyzny. Autor twierdzi, że historii języka nie da się opisać w oderwaniu od dziejów ludu posługującego się tym językiem, dlatego prezentuje on przegląd najważniejszych wydarzeń na pomorskim obszarze językowym. Następnie w *Gramatyce pomorskiej* została dokonana klasyfikacja narzeczy pomorskich, których Lorentz wyodrębnia aż 76. W dalszej części badacz zwraca uwagę na kontakty i wpływy na gwary pomorskie polszczyzny i niemczyzny. Następnie opisuje pomorszczyznę jako język literacki oraz omawia źródła, w których pojawił się kaszubski materiał językowy, oraz gramatyki i słowniki kaszubszczyzny. Na końcu rozważań wstępnych znalazły się reguły transkrypcji zastosowane przez Lorentza w książce. W tomie pierwszym oprócz wprowadzenia omówione zostały też zagadnienia fonetyczne z zakresu wokalizmu pomorskiego. Autor opisuje stan współczesnego kaszubskiego systemu samogłoskowego, odwołując się do zmian dokonujących się w wokalizmie od czasów prasłowiańskich. W *Gramatyce pomorskiej* omówione zostały problemy pomorskiego iloczasu, dyspalatalizacji samogłosek przednich, rozwoju grup *tort*, *tolt*, *tert*, *telt*, rozwoju sonantów w pomorszczyźnie, wokalizacji jerów w gwarach pomorskich, artykulacji samogłosek ustnych i nosowych w poszczególnych narzeczach języka pomorskiego. W dalszej części pierwszego tomu Lorentz omawia przesunięcia w obrębie systemu samogłoskowego, czyli kontrakcje samogłosek, wstawne samogłoski, wymiany wokaliczne. Drugi tom *Gramatyki pomorskiej* obejmuje zagadnienia fonetyczne z zakresu systemu spółgłoskowego oraz problemy słowotwórcze języka pomorskiego. Konsonantyzm – podobnie jak wokalizm – opisany jest na tle diachronicznym. Najpierw autor przedstawia prasłowiański system spółgłoskowy oraz procesy fonetyczne, które dokonały się w okresie przed ukształtowaniem się pomorszczyzny. W dalszej kolejności, nawiązując do kontekstu historycznego, omawia on rozwój pomorskich spółgłosek w poszczególnych gwarach. Szczególną uwagę Lorentz zwraca na miękkie spółgłoski wargowe, rozwój spółgłosek przedniojęzykowo-zębowych, zmiany w artykulacji spółgłoski *ń*, afrykatyzację tylnojęzykowych, bylaczenie, wymiany spółgłoskowe, asymilacje, dysymilacje. Ponadto w drugim tomie badacz omawia problemy akcentuacji głosek pomorskich. W drugiej części zamieszczonej w tym tomie szczegółowo opisane zostały zagadnienia z zakresu słowotwórstwa. Autor wyodrębnia tu słowotwórstwo imienne, słowotwórstwo zaimkowe, słowotwórstwo werbalne i słowotwórstwo przysłówków. Omawia formacje bezsufiksalne, derywaty sufiksalne z wymienieniem poszczególnych przyrostków oraz derywaty prefiksalne i złożenia. Lorentz wyszczególnia też podstawowe kategorie słowotwórcze w obrębie słowotwórstwa pomorskiego. Z kolei trzeci tom *Gramatyki* *pomorskiej* obejmuje fleksję i składnię. Odmianę rzeczownika i czasownika autor przedstawia, bazując na dawnych prasłowiańskich podziałach na deklinacje i koniugacje. Omawiając rzeczownik, Lorentz pokazuje, jaki był rozwój pierwotnych prasłowiańskich końcówek w poszczególnych gwarach pomorskich. W obrębie przymiotnika przedstawione zostały pozostałości w narzeczach pomorskich dawnej prostej (rzeczownikowej) odmiany przymiotnika oraz różne gwarowe końcówki, wywodzące się z prasłowiańskiej złożonej (zaimkowej) odmiany. W zakresie deklinacji zaimka podane są typowe dla różnych pomorskich dialektów formy zaimków rzeczownych i przymiotnych. Osobno omówione zostały liczebniki główne, porządkowe, zbiorowe i ułamkowe. W obrębie fleksji werbalnej szczegółowo przedstawiony został rozwój w gwarach pomorskich czasowników należących do odrębnych koniugacji i klas koniugacyjnych. Omówione zostały różne kategorie gramatyczne: czas, tryb, strona, osobne rozdziały są też poświęcone występującym w pomorszczyźnie imiesłowom. Nieodmienne części mowy opisane zostały w części poświęconej zagadnieniom syntaktycznym. Składnia przedstawiona została skrótowo i pobieżnie, co wynika z zaginięcia części rękopisu poświęconego zagadnieniom syntaktycznym. Na początku zaprezentowane zostały funkcje wyrazów w zdaniu, odmiennych i nieodmiennych. W dalszej części omówione zostały rodzaje zdań prostych i części zdania oraz niektóre rodzaje zdań złożonych, autor zwraca także uwagę na spójniki i wskaźniki zespolenia. Pracę kończy posłowie oraz indeks wyrazów i form użytych w książce, dołączona jest także mapa narzeczy pomorskich.

Podręczna gramatyka kaszubska Aleksandra Labudy została napisana w języku polskim i obejmuje zagadnienia fonetyczne, słowotwórcze, fleksyjne oraz składniowe. Autor posługuje się terminologią polską i po polsku formułuje definicje terminów gramatycznych. W przedmowie autor wymienia dotychczasowe gramatyki kaszubszczyzny, dalej omawia pochodzenie mowy kaszubskiej, genezę nazwy Kaszuby, granice kaszubskiego obszaru językowego, stan współczesnej kaszubszczyzny, wpływ języków obcych na mowę kaszubską oraz znaczenie Kaszubów i ich języka dla Polski. W zakresie fonetyki autor przedstawia artykulację poszczególnych głosek w kaszubszczyźnie, problem iloczasu w języku kaszubskim, występowanie dyftongów, akcentuację; dokonuje klasyfikacji spółgłosek, ponadto opisuje historyczne procesy fonetyczne, które zaszły w kaszubszczyźnie: przegłos lechicki, zanik *e* ruchomego. Omówienie słowotwórstwa kaszubskiego w gramatyce Labudy zajmuje najmniej miejsca, autor wymienia charakterystyczne dla mowy kaszubskiej formanty słowotwórcze oraz podaje przykłady ich użycia. Szczególną uwagę zwraca on na tworzenie w języku kaszubskim form zdrobniałych i zgrubiałych, opisuje też złożenia i zrosty. W ramach słowotwórstwa autor przywołuje stosowane w kaszubszczyźnie skrótowce. Prezentując poszczególne części mowy, Labuda podaje ich definicje oraz dokonuje szczegółowych klasyfikacji. Opis obejmuje nie tylko odmienne części mowy, ale też nieodmienne: przysłówek, przyimek, spójnik, partykułę, wykrzyknik. W dalszej części autor gramatyki podaje zasady odmieniania wyrazów w kaszubszczyźnie oraz przedstawia wzory deklinacji i koniugacji; prezentowane zagadnienia są bogato ilustrowane przykładami. Następnie Labuda opisuje funkcje części mowy w zdaniu i przyporządkowuje je odpowiednim częściom zdania, podając przy tym bogaty materiał egzemplifikacyjny. W zakresie składni opisane zostają zdania pojedyncze, równoważniki zdań oraz różne rodzaje zdań współrzędnie i podrzędnie złożonych. Na końcu pracy zamieszczony jest słowniczek trudniejszych wyrazów użytych w gramatyce jako przykłady.

Ważną pozycją jest też popularnonaukowa *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny* autorstwa Edwarda Brezy i Jerzego Tredera. Praca ta napisana została po polsku i stanowi opracowanie gramatyczne kaszubszczyzny gwarowej, która opisywana jest nie jako osobny język, ale jako dialekt języka polskiego. Niektórzy twierdzą, że ujmowanie mowy kaszubskiej jako dialektu polszczyzny przez Brezę i Tredera wynika z przyczyn politycznych i dyskryminacji w okresie komunizmu języków mniejszości, jednakże prof. Jerzy Treder często w prywatnych rozmowach podkreślał, że kaszubszczyzna niegdyś faktycznie była dialektem języka polskiego, ale ewoluowała, rozwinęła się i w późniejszym czasie zyskała status odrębnego języka. *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny* przez niektóre osoby była uznawana za normatywną, ponieważ wyeliminowane zostały z niej pewne mniej powszechne na obszarze kaszubskim gwarowe cechy językowe. Przykładowo w zakresie fleksji zaprezentowane zostały nie wszystkie warianty końcówek z różnych narzeczy, ale jedynie wybrane z nich. We wstępnych rozdziałach autorzy omawiają granice dialektu kaszubskiego, jego wewnętrzne zróżnicowanie i stosunek do innych dialektów polszczyzny. Problemy fonetyczne przedstawione zostały z szerokim uwzględnieniem kontekstu historycznego. Opisane zostały ważniejsze zjawiska prozodyczne: intonacja, iloczas i akcent, w dalszej kolejności zaprezentowane zostały najistotniejsze cechy kaszubskiej fonetyki historycznej: rozwój sonantów, rozwój grup *tort*, *tert*, *tolt*, *telt*, ruchome *e*, przegłos lechicki, palatalizacje i dyspalatalizacje, afrykatyzacja, wzdłużenie zastępcze i inne zmiany. Dużo miejsca autorzy poświęcają wokalizmowi i omówieniu poszczególnych samogłosek w kaszubszczyźnie, zaprezentowane też zostały alternacje samogłoskowe i spółgłoskowe oraz zmiany w grupach spółgłoskowych. Kolejny rozdział dotyczy morfologii. Słowotwórstwo opisano poprzez wskazanie charakterystycznych dla kaszubszczyzny formantów oraz derywatów, w których zostały one użyte. Szczegółowo zostało omówione przede wszystkim słowotwórstwo rzeczownika, ale autorzy nie pominęli słowotwórstwa przymiotnika, czasownika, liczebnika, zaimka i przysłówka. Zaprezentowany też został stosunek słowotwórstwa ogólnopolskiego do kaszubskiego. Ponadto Breza i Treder zwracają uwagę na geograficzne zróżnicowanie kaszubskich formacji. W zakresie fleksji opisana została deklinacja rzeczowników, przymiotników twardo- i miękkotematowych, zaimków rodzajowych, wskazujących, pytajnych, zwrotnych i uogólniających oraz liczebników. Szczegółowo omówione zostały liczebniki główne, porządkowe, zbiorowe, wielorakie, podziałowe, ułamkowe oraz zaimki liczebne. W obrębie koniugacji zaprezentowane zostały formy czasu teraźniejszego, przeszłego, zaprzeszłego i przyszłego, trybu rozkazującego i przypuszczającego, strony biernej. Opisane zostały także formy bezosobowe oraz imiesłowy. Ponadto w ramach fleksji pojawiają się uwagi o nieodmiennych częściach mowy: przysłówkach, przyimkach, spójnikach, wykrzyknikach i partykułach. Składnia omówiona została przede wszystkim przez wskazanie cech syntaktycznych kaszubszczyzny, które nie są właściwe polszczyźnie. Autorze przedstawiają rodzaje wypowiedzeń w gwarach kaszubskich i zwracają uwagę na różnice między składnią kaszubską i ogólnopolską. Opisują typowe dla kaszubszczyzny spójniki i wskaźniki zespolenia oraz szyk wyrazów w zdaniu, ponadto prezentują obecne w narzeczach kaszubskich kalki składniowe z języka niemieckiego.

Ostatnią pracą, jaką tutaj przedstawię, będzie *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka* mojego autorstwa. Jest to opracowanie w całości napisane po kaszubsku, książka nie została jeszcze opublikowana, ale zostanie wydana przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie w 2016 r. Przykłady pojawiające się w pracy pochodzą ze *Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernarda Sychty, z *Gramatyki pomorskiej* Friedricha Lorentza, z *Atlasu językowego kaszubszczyzny*, ze *Słownika polsko-kaszubskiego* Jana Trepczyka oraz *Wielkiego słownika polsko-kaszubskiego* Eugeniusza Gołąbka oraz ze *Kaszëbsczégò słowarza normatiwnégò* tegoż autora. Jest to gramatyka normatywna, która przedstawia stan współczesnej literackiej kaszubszczyzny. W zakresie fonetyki opisane zostały podstawowe pojęcia, zaprezentowany został alfabet fonetyczny kaszubszczyzny, omówiony został współczesny system wokaliczny oraz konsonantyczny z podziałami samogłosek i spółgłosek oraz opisem wymowy poszczególnych fonemów w standardowym języku kaszubskim. W dalszej części omówione zostały procesy fonetyczne, które zaszły w gwarach kaszubskich na przestrzeni wieków, oraz wpływ tych zmian na obecną literacką kaszubszczyznę. Na końcu rozdziału poświęconego fonetyce przedstawiona została współczesna norma dotycząca akcentuacji w języku kaszubskim. W opracowaniu zaprezentowane zostały tylko te formy fleksyjne, które mieszczą się w ramach standardowej kaszubszczyzny. Opisane zostały podstawowe pojęcia fleksyjne oraz odmienne i nieodmienne części mowy. W ramach fleksji najpierw omówiony został czasownik, właściwe kaszubszczyźnie koniugacje i kategorie fleksyjne przypisane do tej części mowy. W dalszej części przedstawiony został rzeczownik, jego definicja, klasyfikacje oraz odmiana. Następnie opisana została deklinacja oraz stopniowanie przymiotnika. Dokonana też została klasyfikacja zaimków oraz liczebników oraz omówiona ich odmiana. W książce tej jest też dość dokładny opis nieodmiennych części mowy wraz z podaniem ich licznych przykładów. Część słowotwórcza jest najszerszym dotychczasowym omówieniem tego działu kaszubskiej gramatyki. Zaprezentowane zostały formacje rzeczownikowe, przymiotnikowe, czasownikowe i przysłówkowe. Wyszczególnione zostały formanty: sufiksy, prefiksy, interfiksy, oraz kategorie słowotwórcze. Szczególna uwaga została też poświęcona różnego rodzaju formom deminutiwnym, które są bardzo częste w kaszubszczyźnie. W zakresie składni także zostały opisane podstawowe pojęcia, następnie omówione zostały poszczególne części zdania wraz z przykładami. W dalszej części przedstawione zostały związki składniowe: związek zgody, rządu oraz przynależności. Ponadto zaprezentowane zostały różne rodzaje zdań współrzędnie, podrzędnie i wielokrotnie złożonych z licznymi przykładami. Osobno omówiony został imiesłowowy równoważnik zdania oraz szyk zdania w kaszubszczyźnie. Na końcu pracy zamieszczona została bibliografia, w której wykazane zostały dotychczasowe opracowania gramatyczne i inne artykuły oraz monografie, które były pomocne w przygotowaniu książki.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że próby opisu gramatycznego kaszubszczyzny pojawiały się od XIX w. Pierwsze gramatyki kaszubszczyzny nie obejmowały jednak wszystkich działów gramatycznych, ale omawiały przede wszystkim fleksję i wybrane zagadnienia fonetyczne. Taki kształt miał napisany po niemiecku *Zarés do Grammatikj Kašébsko-Słovjinskè Mòvé* Floriana Ceynowy oraz polskojęzyczna *Gramatyka kaszubska* Aleksandra Majkowkiego. Obie pozycje miały opisywać język, który był uważany przez autorów za normatywny, jednakże w dużej mierze był on zależny od domowej mowy autorów. *Gramatyka pomorska* Friedricha Lorentza z założenia nie jest pracą opisującą normę kaszubszczyzny, ale jest opracowaniem gramatycznym gwar kaszubskich. Jednakże jest to pozycja ważna, stanowi ona materiałowe źródło kolejnych gramatyk, a jednocześnie jest to pierwsza gramatyka obejmująca zarówno fonetykę, fleksję, słowotwórstwo, jak i składnię. Gramatyka Aleksandra Labudy również obejmuje wszystkie działy językoznawstwa i stanowi ona opis normy stosowanej przez autora we własnych tekstach. Z kolei *Gramatyka kaszubska. Zarys popularny* jest obecnie najbardziej znanym opracowaniem gramatyki kaszubszczyzny. W pracy tej niektóre mniej powszechne formy gwarowe zostały wyeliminowane, nie można jednak powiedzieć, że ma ona charakter normatywny. Wykładnię normy kaszubszczyzny zawiera natomiast nieopublikowana jeszcze *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka*, w której właściwie brak jest wariantów dialektalnych, a przedstawione są jedynie formy mieszczące się w ramach standardowego języka kaszubskiego; jest to też jedyna gramatyka kaszubska napisana po kaszubsku.

Dariusz Majkowski

Normalizacja, teksty o języku kaszubskim i stosunek do Rady Języka Kaszubskiego, czyli kaszubszczyzna w „Stegnie”

„Stegna” to kaszubskojęzyczny kwartalnik literacki, darmowy dodatek do miesięcznika „Pomerania”. Od 2006 roku ukazało się 40 numerów tego pisma (do czerwca 2016 r.). Na jego łamach publikowane są literackie utwory, tłumaczenia na język kaszubski, pieśni, recenzje i opisy książek, wywiady z krytykami i znawcami literatury. „Stegna” jest wykorzystywana przez nauczycieli języka kaszubskiego podczas lekcji tego przedmiotu, służy czytelnikom jako pomoc w pogłębianiu swojej wiedzy na temat kaszubskiej literatury, historii czy tradycji.

Mówiąc o kaszubszczyźnie w tym kwartalniku, należy zwrócić uwagę na kilka aspektów. Wśród nich ważny jest język, jakim posługują się autorzy piszący do „Stegny”, poza tym jego normalizacja oraz korekta pisowni, którą przeprowadza zespół redakcyjny. Trzecią sprawą są teksty na temat języka kaszubskiego, które stosunkowo często goszczą na łamach literackiego dodatku do „Pomeranii”.

A o tym, że kaszubszczyzna dla redakcji „Stegny” ma znaczenie priorytetowe, świadczą słowa z pierwszego zamieszczonego w niej tekstu:

> Wiémë, że nie dożdajemë sã tësąców Czëtińców, bò wcyg za mało je lëdzy, co chcą i rozmieją czëtac pò kaszëbskù. Rozsądzëlë jesmë równak, żebë nimò te pisac leno w tim jãzëkù, bò zdôwô sã nama, że wcyg na stegnach mieszkańców ti zemi za mało je kaszëbsczégò słowa[1].

Język autorów publikowanych w „Stegnie”

Jako że „Stegna” jest kwartalnikiem literackim, w pierwszej kolejności przybliża twórców literatury i ich dzieła. Nie ma obecnie innego pisma, które w takiej skali ukazywałoby pisarzy, poetów i dramaturgów kaszubskich. W ciągu minionej dekady na łamach tego dodatku do „Pomeranii" swoje utwory prezentowało ok. 70 twórców. Wśród nich są przedstawiciele starszego pokolenia, mający już spory dorobek pisarski czy poetycki, jak nieżyjący już Stanisław Pestka (Jan Zbrzyca) i Stefan Fikus czy Jerzy Hoppe albo Stanisław Janke. Zdecydowanie najczęściej w „Stegnie" publikują jednak młodsi kaszubscy autorzy. Są to przede wszystkim twórcy, którzy znani są (lub być powinni) Kaszubom jako autorzy własnych książek, w tym zwłaszcza tomików poezji, współautorzy różnych antologii lub zdobywcy nagród w literackich konkursach (głównie Prozatorskim Konkursie im. Jana Drzeżdżona). Wymienić tu można choćby Stanisława Bartelika, Elżbietę Bugajną, Idę Czaję, Piotra Dziekanowskiego, Romana Drzeżdżona, Tomasza Fopkego, Zbigniewa Joskowskiego, Krystynę Lewnę, Hannę Makurat, Henryka Jerzego Musę, Eugeniusza Pryczkowskiego, Jerzego Stachurskiego, Ewę Warmowską. Dla wielu twórców „Stegna" była lub jest jedyną okazją do zaprezentowania swoich literackich talentów czytelnikom, zwłaszcza po tym, gdy przestał się ukazywać *ZYMK*. W tym gronie jest m.in. Joanna Chaber, Sabina Drywa, Mateusz Łącki, Wojciech Myszk czy Karolina Serkowska.

---

[1] *Òd redakcji*, „Stegna” nr 1 (1/2006), s. 3.

Tak szeroki wybór tekstów i twórców powinien – jak by się zdawało – oznaczać bardzo różne rodzaje kaszubszczyzny, oparte na różnych jej gwarach. W rzeczywistości jednak zdecydowana większość pisze zestandaryzowanym językiem kaszubskim i trudno jest dostrzec większe różnice między nimi. Jak ujął to Stanisław Janke podsumowując w „Stegnie" jeden z konkursów prozatorskich im. Jana Drzeżdżona, nie da się dzisiaj na ogół rozpoznać, skąd jakiś autor pochodzi, bo wszyscy mniej więcej piszą w jednym uniwersalnym przyjętym kanonie[2].

Oczywiście, każdy z piszących ma swój styl, ulubione słowa, mniejsze lub większe przywiązanie do neologizmów, słownika Jana Trepczyka lub Eugeniusza Gołąbka, ale zasadniczo prawie wszyscy piszą w języku literackim. Wyjątkami są jedynie niektórzy piszący z północy Kaszub, którzy zachowują w swoich tekstach przede wszystkim bylaczenie.

Dla przykładu tekst Romana Drzeżdżona:

> To bëlo tej, czedë bëlo. W czasu ë môlu dôwno zadżinionym. (...) Nicht nikòmu nie wadzyl, ni zwiérz czlowiekòwi, ni czlowiek zwierzëcu[3].

Podobnie pisze choćby Józef Roszman, Krystyna Lewna czy Artur Jabłoński, w którego tekstach północnokaszubskich cech jest najwięcej (np. *wząn*, *wzãna* zamiast *wzął*, *wzãła, pińc* zamiast *piãc* itp.).

---

[2] D. Majkòwsczi, *Jakô je ta kaszëbizna?*, „Stegna" nr 9 (3/2008), s. 2.

[3] R. Drzéżdżón, *Krótkô òpòwiesc ò...*, „Stegna" nr 4 (2/2007), s. 16–18.

Z kolei Grzegorz Schramke podkreśla, że jego domową kaszubszczyzną jest ta południowa, powołuje się na jej znajomość[4], ale w jego tekstach obok form znanych w Brusach i okolicy pojawiają się też cechy kojarzone raczej z północą, jak „ë” w roli spójnika.

Pisownia i stosunek do Rady Języka Kaszubskiego

„Stegna” od samego początku istnienia jest wydawana w znormalizowanej pisowni obowiązującej na mocy porozumienia z 1996 r. Nie jest to nic dziwnego, jeśli weźmiemy pod uwagę, że korektą zajmuje się przez te wszystkie lata jeden z sygnatariuszy tego porozumienia Eugeniusz Pryczkowski. Zapewne wnikliwemu czytelnikowi uda się znaleźć jakieś błędy, literówki, co jest nie do uniknięcia, ale generalnie teksty publikowane w kwartalniku są zgodne z tymi ustaleniami.

Od 2006 r. mamy do czynienia z nową sytuacją w związku z powstaniem Rady Języka Kaszubskiego, która od początku wydawała wiele uchwał związanych z poprawną pisownią. I ponownie należy zaznaczyć, że wspomniany już E. Pryczkowski od samego początku był jej członkiem, więc na bieżąco mógł bez problemu implementować w „Stegnie” podejmowane przez RJK uchwały (od drugiej kadencji do tego ciała dołączył też Dariusz Majkowski, redaktor prowadzący „Stegnę” od jej powstania aż do dzisiaj). Zarówno promowane przez Radę słowa, jak i ustalenia dotyczące np. jotacji czy labializacji, w zdecydowanej większości w kwartalniku były uwzględniane. Wyjątkiem było labializowanie dyftongów au- i eu-. Pomimo tego, że w biuletynach RJK od pierwszego numeru (2007 r.) używano na ogół w tym wypadku labializacji[5], w „Stegnie” dyftongi – jeden występuje nawet w imieniu korektora „Eugeniusz” – konsekwentnie zapisywano „bez sztriszczi”. Od 2009 r. nikt nie mógł mieć o to pretensji, bo wówczas Rada opublikowała uchwałę nr 7/RJK/09, w której m.in. napisano, że labializacja „nie dotyczy dwugłosek (dyftongów) *au, eu* najczęściej pochodzenia greckiego i łacińskiego”. W 2012 r. biuletyn RJK zupełnie zmienił tę zasadę, podając w uchwale nr 2/RJK/2012, że powinno się labializować powyższe dyftongi, i pozbawiając mocy dotychczasowe przepisy w tej sprawie. „Stegna” dostosowała się do tego zapisu i od numeru 3/2012 m.in. Eugeniusz ze stopki redakcyjnej „się zlabializował” i stał „Eùgeniuszã”.

Redakcja kwartalnika podporządkowała się też decyzji Rady, która w roku 2015 zdecydowała, że nazwiska typu Heyke, po kaszubsku należy zapisywać jako „Heyka”, a w odmianie „Heyczi”, „Heyce” itd. Na skutek tego dotychczasowy Stanisław Janke został Stanisławem Janką.

---

[4] Por. G. J. Schramke, *W òdpòwiescë na... òdpòwiésc*, „Stegna” nr 13 (3/2009), s. 18–20.

[5] Por. np. E. Breza, *Wëbróné problemë kaszëbsczégò pisënku ë mòrfòlogie*, Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, Gduńsk 2007, s. 49–58, R. Wòszôk-Slëwa, *O jãzëkòwi normie nié blós w pòlsczim jãzëku*, Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, Gduńsk 2007, s.59–63.

Należy zaznaczyć, że stosunek redakcji do RJK od samego początku był bardzo przychylny. Jako dowód można przytoczyć słowa redaktora prowadzącego ze wstępu do numeru 4/2007:

> Ju òd roku dzejô Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka, to je karno lëdzy, jaczé mô starã ò normalizacjã naji mòwë. Jich robòta je òsoblëwie wôżnô dlô szkólnëch, ale téż tëch wszëtczich, co zajimają sã kaszëbską lëteraturą. Kòżdi, chto twòrzi wiérztë, prozã czë dokazë na binã żdaje na brzôd robòtë Radzëznë – słowôrz i wskôzë pisënkù, dzãka chtërnym skùńczą sã bezùstôwné wątplëwòtë: *jak to napisac?*[6]

W tym samym numerze został zamieszczony wywiad z Witoldem Bobrowskim, ówczesnym przewodniczącym Rady Języka Kaszubskiego[7], który żartobliwie zauważył, że największym sukcesem tego młodego wówczas ciała, było to, że po roku zmagań ze standaryzacją kaszubszczyzny nikt z członków nie ma poważnych obrażeń. Dodał też, że liczne spory w Radzie są skutkiem tego, że językiem kaszubskim zajmują się w niej przede wszystkim ludzie z sercem na dłoni – pisarze i poeci.

> Tegò serca je nierôz tëli, że drãgò je sã jima dogadac. Do te, jak wiémë, kaszëbizna na pôłnim i nordze je jinszô. Drãgò je tej zrobic tak, żebë wszëtcë bëlë szczestlëwi[8].

I jeszcze jeden cytat z W. Bobrowskiego, który rok po powstaniu Rady był dużym optymistą:

> Chcemë, żebë pòwstałë słowarze kaszëbsczégò jãzëka: etimòlogiczny, frazeòlogiczny, òrtograficzny. I z tegò, co je widzec, nie mdzemë muszelë długò żdac, jaż uzdrzimë te słowarze w ksãgarniach[9].

Na temat normalizacji i standaryzacji pisał m.in. Roman Drzeżdżon, który zwraca uwagę, że normalizowanie języka danego autora powoduje często utratę czegoś cennego, m.in. gwarowej specyfiki i odrębności. I dodaje, że najbardziej traci na próbach normalizacji poezja, gdzie trudno zwłaszcza przerabia się fleksyjne końcówki. Osobnym problemem jest uwspółcześnianie dzieł kaszubskiej klasyki. Jako przykład szczególnie trudnego wyzwania podaje Drzeżdżon dzieło Hieronima Derdowskiego *O Panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł.*

---

[6] D. Majkòwsczi, *Od redakcji*, „Stegna" nr 6 (4/2007), s. 3.

[7] D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka z Witołdã Bòbrowsczim, przédnikã Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, „Stegna" nr 6 (4/2007), s. 4–5.

[8] Tamże.

[9] Tamże.

Teksty na temat języka kaszubskiego

Stosunkowo często w „Stegnie" pojawiają się artykuły lub wywiady, w których piszący lub rozmówcy wyrażają swoje opinie na temat języka kaszubskiego. Jako pierwszy na łamach kwartalnika poruszył tę kwestię pisarz, poeta, dramaturg, dziennikarz i tłumacz Stanisław Janke. Zwrócił on uwagę zwłaszcza na wolność poszczególnych autorów w wyborze odmiany języka kaszubskiego, którą chcą się posługiwać.

> Ale jô téż ùwôżóm, że tu nôleżi dac czas lëteraturze kaszëbsczi i z jedny stronë przëjąc tã wòlnotã pisôrza. Żelë chtos chce pisac w jãzëkù swòji wsë, to niech pisze (....)[10].

Na łamach „Stegny" to właśnie Stanisław Janke najczęściej wypowiada się na temat kaszubszczyzny. W 2008 roku podkreślał, że nie powinno się przyspieszać procesu tworzenia języka literackiego[11]. Ta wolność piszącego do wyboru własnej odmiany kaszubszczyzny nie dotyczy jednak jego zdaniem pisowni. Ta – jak pisze Janke – powinna być jedna dla wszystkich[12].

Autor *Łiskawicë* wyrażał też zastrzeżenia wobec przedstawiania w znormalizowanej pisowni dzieł klasyków.

> Derdowsczi przekôzóny w tim pisënkù znormalizowónym, to je czësto jinszi Derdowsczi niż ten, chtërnégò më czëtómë w òriginale. To nie jidze ò to, że tam ni ma tëch znaków diakriticznëch nad tima lëterkama, bò òn nie ùżiwôł tegò, ale téż ta całô jegò fleksjô, te kùnôszczi są czësto jiné niż dzysôdnia to zamieniają redaktorzë[13].

Dla S. Jankego kwestia wyboru najbardziej odpowiedniej dla twórcy odmiany kaszubszczyzny była (i jest) ważna, bo w ciągu swego życia poznał i używał różnych odmian języka kaszubskiego.

Urodził się w Kościerzynie, a pierwsze lata jego życia były związane z Lipuszem, gdzie poznawał kaszubszczyznę południową. Co prawda sam po kaszubsku jako dziecko nie mówił, ale słyszał ten dialekt od swoich rodziców, ich znajomych, mieszkańców wsi, którzy odwiedzali warsztat krawiecki jego ojca. Po latach przyznał, że miał wręcz problemy z poprawnym wypowiadaniem się po polsku.

---

[10] A. Cupa, D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka ze Stanisławã Janke*, „Stegna" nr 1 (1/2006), s. 6-9. Por. także D. Majkowski, *Ocena sytuacji literatury kaszubskiej na łamach „Stegny"*. [w:] *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gdańsk 2015.

[11] *Jakô je ta kaszëbizna? Gôdka ze Stanisławã Janke*, „Stegna" nr 9 (3/2008), s. 2.

[12] A. Cupa, D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka...*

[13] A. Cupa, D. Majkòwsczi, *Kôrbiónka...*

> I më jakò dzecë gôdelë jistną pòlaszëzną przemikłą kaszëbsczima słowama i tak samò gramaticzną kònstrukcją, na przikłôd „ja był", „ja pojechał". Jô pamiãtóm, że dopiérze w dozdrzeniałim wiekù jô òdkrił, że słowa „ugardlić", to je ùdëszëc, w całoscë ni ma w słowarzu pòlsczégò jãzëka. Mòji bracynowie do dzysô gôdają taką pòlaszëzną[14].

Tymczasem w „Stegnie" lipuskiej kaszubszczyzny u Jankego nie znajdziemy. Od kilkudziesięciu lat literat rodem z Lipusza mieszka w Wejherowie, ale i ta odmiana kaszubszczyzny nie jest obecna w jego twórczości. Tworzy po prostu w literackim języku kaszubskim – dodajmy pięknie opanowanym, czego potwierdzeniem jest choćby powieść *Łiskawica* czy zwłaszcza przekład na język kaszubski *Pana Tadeusza*.

W tekstach poświęconych językowi kaszubskiemu sporo jest narzekania na jego słabą znajomość wśród piszących, zwłaszcza tych młodych.

> W tekstach pòeticczich młodëch autorów jidze zauważëc słabą znajomòsc domôcy słowiznë i składni, a òsoblëwie môłi kòntakt z żëwą mòwą, czegò rezultatã je wëszukónô, słownikòwô kaszëbizna w wierszach[15].

Z kolei autorce tych słów – Ludmile Gołąbek wytykano (konkretnie Grzegorz Schramke) nadmierne polaszenie i używanie takich słów, jak: „chaos", „uswiadomic", „dobitny", „przestrzeń", „wërôz", „badôcz", „ewidentny", „gustowac" abò wërażeniów: „zdrzec przez primat", „nostalgiczné przëwiązanié"[16]. O sporze toczonym na łamach kwartalnika między L. Gołąbk a G. Schramke pisano już w Biuletynie RJK z 2015 r.[17], więc tutaj nie będziemy rozwijać tego tematu.

Inny z młodych autorów – Sławomir Formella krytykował język piosenek zespołu Bubliczki na przykładzie *Nie bãdã sã żenił*.

> Cëż taczégò mòżemë tam uczëc? Przede wszëtczim to, że „nie będę się żenił". Zarô pò tim pòlsczim dzélëku czëjemë kaszëbsczé „jaż po Wiôldżinoce". Dejade żebë zachòwac „równowôgã" midzë jãzëkã kaszëbsczim a pòlsczim, zarô pò tim mómë: „Wezmę sobie dziewczę, co ma modre ocze". Wedle mòji dbë leno slédnô lëtra „psëje" to pò prôwdze pòlsczé zdanié (...) A gdze je tuwò kaszëbienié, chtërne je doch jedną z nôwôżniészich znanków kaszëbsczi mòwë?[18]

---

[14] *Droga z rodnégò gniôzda. Ze Stanisławã Janką gôdô Macéj Tamkùn*. [w:] S. Janke, M. Tamkun, *Szescdzesątka*, Bolszewo 2016, s. 49–91.

[15] L. Gòłąbk, *Co sztôłtëje òbrôz współczasny pòezji kaszëbsczi?*, „Stegna" nr 11 (1/2009), s. 19–23.

[16] G. J. Schramke, *W òdpòwiescë na... òdpòwiésc*, „Stegna" nr 13 (3/2009), s. 18–20.

[17] Por. D. Majkòwsczi, *Otaksowanié stojiznë kaszëbsczi lëteraturë na stronach „Stegnë"*, [w:] Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, Gduńsk 2015, s. 179–185.

[18] S. Fòrmella, *Czë „się" i „dziewczę" to kaszëbsczé słowa?*, „Stegna" nr 17 (3/2010), s. 15.

Na temat kaszubszczyzny wypowiadał się również Piotr Dziekanowski, który twierdził, że piszący po kaszubsku ma swoją odrębność, swoją własną standaryzację[19]. Krytykuje on zarówno polaszenie, jak i germanizowanie. Podkreśla, że nie powinno się „brudzić” kaszubskiego tym, co nie jest potrzebne, a więc neologizmami lub obcymi słowami, bez wyraźnej konieczności.

Interesujące rozważania na temat języka kaszubskiego używanego przez różnych Kaszubów, zwłaszcza Zrzeszińców, na pocz. lat 90. snuje w „Stegnie” Eugeniusz Gołąbek. Jan Trepczyk, którego słownictwo Gołąbek wykorzystywał choćby w tłumaczeniu Nowego Testamentu na język kaszubski, pisał wg niego zbyt sztucznie, Aleksander Labuda pisał lekko jako Guczów Mack, ale pozostałe teksty roiły się od neologizmów – podkreśla Gołąbek.

Ostatnią – jak dotąd – osobą wypowiadającą się w „Stegnie” wprost na temat kaszubszczyzny, jest rumski nauczyciel, pisarz i dziennikarz Jerzy Hoppe. Krytykuje on częściowo Radę Języka Kaszubskiego, z której niektórymi uchwałami się nie zgadza (m.in. dotyczy to niektórych zapisów o labializacji). Polemizuje też ze ś.p. prof. Jerzym Trederem na temat pisowni „pò prôwdze”, które J. Hoppe pisze razem, a przede wszystkim z redaktorem naczelnym „Pomeranii” i prowadzącym „Stegnę” Dariuszem Majkowskim:

> Wasta redaktór pisze np. *bez* w znaczenim *przez*. Przez gãbã mie téż nie przechòdzy *sztôłcëc*. Zdôwô mie sã, że to wszëtkò je gwarowé – ni mòże bëc *ksztôłcëc* le *sztôłcëc,* nié *gdze* le *dze*, nié *ideja* le *deja*. Zdrzã na to kriticzno[20].

J. Hoppe krytykuje też przymiotnikowe odmienianie rzeczowników, np. *żëcégò* a nie *żëcô* oraz używanie *ë* w funkcji spójnika.

Podsumowanie

Podsumowując, można zauważyć, że kaszubszczyzna w „Stegnie” jest w zdecydowanej większości ustandaryzowana i znormalizowana. Bardzo trudno jest znaleźć w tekstach tu publikowanych cechy właściwe dla jakiejkolwiek gwary kaszubskiej. Nie brak w tym literackim kwartalniku artykułów i wywiadów, w których praktycy języka kaszubskiego – pisarze, poeci, tłumacze wypowiadają się na temat kaszubszczyzny, wskazują błędy i postulują zmiany.

Warto również podkreślić, że „Stegna” będąca rówieśniczką Rady Języka Kaszubskiego od samego początku była jej sojuszniczką w normalizowaniu i standaryzowaniu języka kaszubskiego. Właściwie wszystkie uchwały RJK natychmiast były w tym piśmie wcielane w życie, co z pewnością przyczyniało się do ich popularyzacji wśród nauczycieli, kaszubskojęzycznych dziennikarzy i twórców, którzy stanowią liczną grupę pośród czytelników tego literackiego dodatku do „Pomeranii”.

---

[19] D. Majkòwsczi, *Dalek òd „achów” i „òchów”*, „Stegna” nr 35 (1/2015)

[20] D. Majkòwsczi, *Lëteratura mô dawac nôdzejã*, „Stegna” nr 38 (4/2015).

Bibliografia:

Breza E., *Wëbróné problemë kaszëbsczégò pisënku ë mòrfòlogie*, Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, Gduńsk 2007, s. 49–58.

Cupa A., Majkòwsczi D., *Kôrbiónka ze Stanisławã Janke*, „Stegna” nr 1 (1/2006), s. 6–9.

Droga z rodnégò gniôzda. Ze Stanisławã Janką gôdô Macéj Tamkùn. W: S. Janke, M. Tamkun, *Szescdzesątka*, Bolszewo 2016, s. 49–91.

Drzéżdżón R., *Krótkô òpòwiesc ò...*, „Stegna” nr 4 (2/2007), s. 16–18.

Fòrmella S., *Czë „się” i „dziewczę” to kaszëbscé słowa?*, „Stegna” nr 17 (3/2010), s. 15.

Gòłąbk L., *Co sztôłtëje òbrôz wspólczasny pòezji kaszëbsczi?*, „Stegna” nr 11 (1/2009), s. 19–23.

Jakô je ta kaszëbizna? Gôdka ze Stanisławã Janke, „Stegna” nr 9 (3/2008), s. 2.

Janka S., *Złotą nitką szëjemë niebò*, „Stegna” nr 37 (3/2015), s. 11–15.

Majkòwsczi D., *Dalek òd „achów” i „òchów”*, „Stegna” nr 35 (1/2015).

Majkòwsczi D., *Jakô je ta kaszëbizna?*, „Stegna” nr 9 (3/2008), s. 2.

Majkòwsczi D., *Kôrbiónka z Witołdã Bòbrowsczim, przédnikã Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, „Stegna” nr 6 (4/2007), s. 4–5.

Majkòwsczi D., *Lëteratura mô dawac nôdzejã*, „Stegna” nr 38 (4/2015).

Majkowski D., *Ocena sytuacji literatury kaszubskiej na łamach „Stegny”*. W: *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gdańsk 2015.

Majkòwsczi D., *Od redakcji*, „Stegna” nr 6 (4/2007), s. 3.

Majkòwsczi D., *Otaksowanié stojiznë kaszëbsczi lëteraturë na stronach „Stegnë”*. W: Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, Gduńsk 2015, s. 179–185.

Òd redakcji, „Stegna” nr 1 (1/2006), s. 3.

Schramke G.J., *W òdpòwiescë na... òdpòwiésc*, „Stegna” nr 13 (3/2009), s. 18–20.

Wòszôk-Slëwa R., *O jãzëkòwi normie nié blós w pòlsczim jãzëku*, Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, Gduńsk 2007, s.59–63.

Janusz Mamelski

Język kaszubski w szkole – sukcesy, zagrożenia i porażki

Język kaszubski funkcjonuje w szkołach na Kaszubach już 25 lat. Można zaryzykować stwierdzenie, że jest stałym elementem szkolnego krajobrazu. Co jednak kryje się za tą szkolną rzeczywistością języka kaszubskiego? Z jego wprowadzeniem do szkół kaszubskie środowiska wiązały wielkie nadzieje, niektórzy nawet uzależniali od tego możliwość przetrwania języka kaszubskiego[1]. Na ile te nadzieje się spełniają? Co ewentualnie stoi temu na przeszkodzie? Co należy w tym względzie uznać za porażkę?

I. Sukcesy

Mało kto wie, że język kaszubski funkcjonował w szkolnictwie już w XIX wieku. W latach 1819–1837 dialekt kaszubski, jak wówczas go określano, obok języka niemieckiego, a w miejsce języka polskiego, był zalecany w szkołach pruskich na Kaszubach[2].

W Polsce postulat wprowadzenie języka kaszubskiego do edukacji pojawił się stosunkowo późno, bo dopiero po roku 1989, czyli po przywróceniu w naszym kraju demokracji. Wysunęło go środowisko Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Inicjatywa ta była przyjmowana bardzo różnie, począwszy od wielkiego entuzjazmu aż po duży sceptycyzm i sprzeciw. Głównym argumentem przeciwników była mała przydatność użytkowa języka kaszubskiego. Kaszubi, jako lud bardzo praktyczny, argumentowali, że w życiu językiem bardziej potrzebnym jest angielski[3].

a. Głodnica

Pierwsze kaszubskie szkoły powstały dzięki inicjatywom lokalnym. Od 1 września 1991 roku zaczęły funkcjonować jednocześnie Szkoła Podstawowa na Głodnicy w gminie Linia oraz Liceum Ogólnokształcące w Brusach w powiecie chojnickim. Szkoły otwarto, mimo że panował jeszcze częściowo niejasny stan prawny. Szkoła Podstawowa na Głodnicy stworzona została z inicjatywy Witolda Bobrowskiego, ówczesnego Przewodniczącego Rady Gminy Linia[4]. Nowe władze gminy, jako pierwsze na Kaszubach, oficjalnie uchwaliły, że mieszkańcy gminy są wspólnotą samorządową kultywującą specyfikę kulturową Kaszub ze szczególnym podkreśleniem odrębności językowej, co zostało zapisane w pierwszym paragrafie statutu gminy. Podczas przeprowadzonych badań sondażowych w 1990 roku w Miłoszewie rodzice 139 dzieci – na 146 uczniów uczęszczających do tamtejszej szkoły – wyrazili zgodę na objęcie swoich dzieci nauką języka kaszubskiego. Przychylność rodziców zaskoczyła nawet organizatorów sondażu i skłoniła Radę Gminy Linia do wystąpienia do kuratorium z wnioskiem o objęcie uczniów szkół podstawowych z terenu gminy nauką języka kaszubskiego, zgodnie z wolą rodziców. W efekcie otwarta została jedna szkoła z językiem kaszubskim, właśnie na Głodnicy[5].

---

[1] Por. Cezary Obracht-Prondzyński, *Kaszubi dzisiaj*, Gdańsk 2007, s. 19.

[2] Por. Renata Mistarz, *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej* [w] „Edukacja Pomorska" nr 64/65 (15/16) – maj-sierpień 2014 r. s. 4.

[3] Por. Renata Mistarz, *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej*, dz. cyt., s. 5.

b. Brusy

Kaszubskie Liceum Ogólnokształcące w Brusach powstało z inicjatywy Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego przy aktywnej współpracy kuratorów oświaty województw gdańskiego i bydgoskiego[6]. W grudniu 1989 r. zjazd ZK-P, na wniosek Kazimierza Kossak-Główczewskiego, podjął uchwałę o stworzeniu kaszubskiego liceum. W roku 1991 naukę kaszubskiego rozpoczęło 60 uczniów[7].

c. Stan prawny

Do roku 1992 aktualne było Zarządzenie nr 67 Ministra Edukacji z 21 grudnia 1988 r. w sprawie organizowania nauki języka ojczystego dla dzieci i młodzieży narodowości niepolskiej w szkołach podstawowych i liceach ogólnokształcących (Dz. Urz. MEN Nr 11, poz. 69). Zostało ono zastąpione rozporządzeniem MEN z dnia 24 marca 1992 r. w sprawie organizacji kształcenia umożliwiającego podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych (Dz. U. Nr 34, poz. 150), obowiązującym do r. 1999[8]. Natomiast od 2005 roku język kaszubski ma status prawny – języka regionalnego. Na tej podstawie odbywa się jego nauczanie w szkołach wszystkich typów i przedszkolach.

O tym, jak taki stan został osiągnięty, można by napisać książkę. Z pewnością zawdzięczamy to sprawności działania, zręczności i dyplomatycznemu talentowi wielu Kaszubów.

---

[4] Por. Tamże.

[5] Danuta Pioch, *Nauka języka kaszubskiego – bogactwo form i związane z tym trudności,* [w:] *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gdańsk 2008, s. 116.

[6] Por. Renata Mistarz, *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej*, dz. cyt., s. 5.

[7] Danuta Pioch, *Nauka języka kaszubskiego…*, dz. cyt., s. 123.

[8] Por. Renata Mistarz, *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej*, dz. cyt., s. 5.

d. Liczba uczniów

Od momentu wprowadzenia kaszubskiego do szkół praktycznie stale rośnie liczba uczniów, którzy uczęszczają na lekcje języka kaszubskiego. Ilustruje to poniższy wykres i tabela.

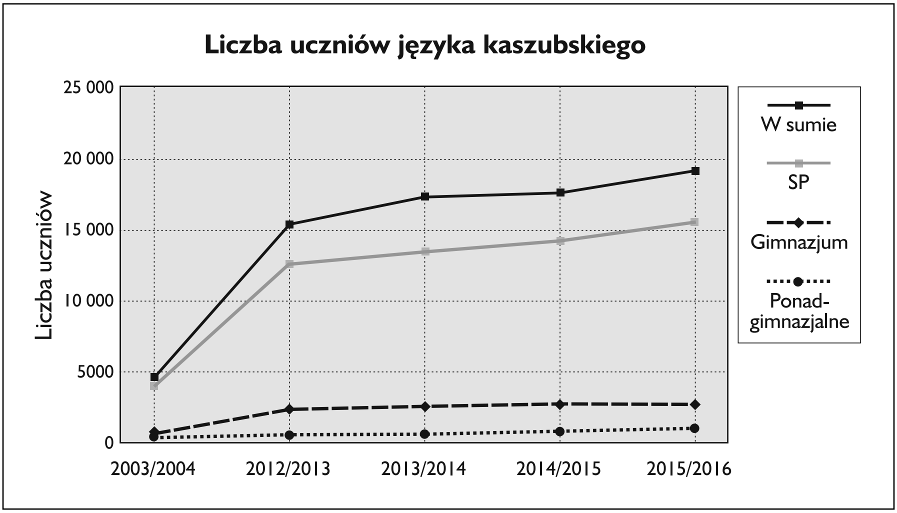

Lata	W sumie	SP	Gimnazjum	Ponadgimnazjalne
2003/2004	4744	3928	544	272
2012/2013	15242	12498	2286	457
2013/2014	17145	13373	2572	514
2014/2015	17585	14110	2733	742
2015/2016	19085	15511	2653	937

e. Materiały – podręczniki

Gdy inicjowano nauczanie języka kaszubskiego w szkołach, nie było programów nauczania ani podręczników. Musieli tworzyć je nauczyciele, którzy dopiero zbierali doświadczenia.

Milowym krokiem ułatwiającym naukę czytanie i pisania po kaszubsku było wprowadzenie, po wielu latach sporów, ujednoliconej pisownia dnia 13 maja 1996 r. na posiedzeniu Zespołu ds. Oświaty[9].

---

[9] Por. Danuta Pioch, *Nauka języka kaszubskiego*..., dz. cyt., s. 122.

Ministerstwo Edukacji Narodowej dopuściło do użytku szkolnego pierwsze programy nauczania języka kaszubskiego i historii regionalnej w 1996 r. Ich autorami byli Jaromira Labudda, Tadeusz Lipski i Elżbieta Brzeska. W toku prac nad reformą edukacji wdrażaną w 1999 r. powstały, dzięki aktywności nauczycieli z Zespołu ds. Oświaty Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego: podstawa programowa języka mniejszości narodowej i grupy etnicznej, standardy wymagań i syllabus z języka kaszubskiego Matura 2003. Podręczniki do nauczania języka kaszubskiego powstawały z wielkim trudem. Opracowali je czynni zawodowo nauczyciele: Danuta Pioch, Witold Bobrowski (wraz z Katarzyną Kwiatkowską), Jaromira Labudda, Teresa Czerwińska, Aleksandra Pająk i Lucyna Sorn, Felicja Baska-Borzyszkowska i Wojciech Myszk, a także językoznawcy z Uniwersytetu Gdańskiego: Marek Cybulski i Róża Wosiak-Śliwa[10].

Podręczników i innych materiałów do nauczania języka kaszubskiego przybywa z każdym rokiem. Rok 2015 przyniósł nam kolejne pozycje:

E. Pryczkowska, J. Hewelt, *W jantarowi krôjnie. Dzél I.*
A. Pająk, L. Sorn, *Z kaszëbsczim w szkòle część 3. Książka pomocnicza do nauki języka kaszubskiego w klasie V.*
M. Kargul, K. Korda, *Kaszuby przez wieki. Poradnik dla nauczycieli.*

Ciekawym i wartym odnotowania jest też podręcznik do chemii, pierwszy w całości napisany po kaszubsku podręcznik przeznaczony do nauczania przedmiotu innego niż język kaszubski: Jerzy Nacel *Chemiô òglowô i òrganicznô*!

f. Kształcenie nauczycieli

Wprowadzenie nowego przedmiotu do szkół zawsze wiąże się z kwestią przygotowania nauczycieli do jego nauczania. Początki były niełatwe.

Począwszy od roku akademickiego 1982/83 działało Studium Podyplomowe Wiedzy o Pomorzu Uniwersytetu Gdańskiego, prowadzono też kursy języka kaszubskiego dla nauczycieli, organizowane przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie oraz Studium Edukacji Regionalnej i Alternatywnej UG (Instytut Pedagogiki).

W roku 1991 odbył się pierwszy kurs j. kaszubskiego dla nauczycieli, obejmujący procesy językowe w kaszubszczyźnie, zagadnienia gramatyczne oraz naukę pisania po kaszubsku, zorganizowany w Chmielnie. Kolejne szkolenia odbywały się w Kartuzach (1992) i w Sierakowicach (1998/99).

Po nim Instytut Pedagogiki UG powołał Studium Edukacji Regionalnej i Alternatywnej (I edycja ruszyła w 1995 roku). W końcu lat 80. Instytut Filologii Polskiej powołał również lektorat języka kaszubskiego. W roku akademickim 1993/1994 została ustanowiona specjalizacja kaszubologiczna od III roku studiów, jednak w praktyce niewiele osób ją ukończyło.

---

[10] Por. Renata Mistarz, *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej*, dz. cyt., s. 7.

W roku szkolnym 2001/2002 ruszyło pierwsze Studium Kwalifikacyjne Przedmiotowo-Metodyczne Nauczania Języka Kaszubskiego na UG, nadające uprawnienia do nauczania języka kaszubskiego. Studium to ukończyło 41 nauczycieli, którzy zostali wybrani z grona 120 ubiegających się o przyjęcie. Dotychczas odbyły się trzy edycje i społeczność nauczycielska oczekuje kolejnych.

Społeczność kaszubska czekała też bardzo długo na kaszubistykę – oddzielny lub prowadzony dwutorowo z innym kierunkiem sposób kształcenia nauczycieli. Z niemałym trudem został on uruchomiony w 2014 roku na Uniwersytecie Gdańskim i ciągle cierpi na zbyt małą liczbę chętnych.

Ofertę kształcenia nauczycieli języka kaszubskiego poszerzyła Akademia Pomorska w Słupsku. Również tam odbywają się Studia Podyplomowe Kwalifikacyjne Metodyczno-Kulturoznawcze Nauczania Języka Kaszubskiego[11].

Około 1987 roku powstało „Drëszstwò szkólnëch”, które prowadziło wzajemną wymianę myśli pedagogicznej i metod nauczania.

Nauczycieli wspiera też aktywnie Stowarzyszenie Nauczycieli Języka Kaszubskiego „Remùsowi Drëszë”. Jego członkowie przygotowali sporo materiałów dla nauczycieli, organizują też cykliczne imprezy, jak choćby Marsz z Flagą czy Dyktando Kaszubskie.

g. Efekty nauczania

Do sukcesów zaliczyłbym także efekty nauczania języka kaszubskiego osiągane w szkołach. Dzięki kaszubskiemu w szkołach coraz więcej osób mówi, czyta i pisze po kaszubsku. Coraz więcej osób pracujących w mediach, w radiu, w prasie, coraz więcej twórców i działaczy kultury to ludzie, którzy kaszubskiego nauczyli się w szkołach. Poziom nauczania jest na tyle wysoki, że od kilkunastu lat odbywają się Kaszubskie Dyktanda, na które przyjeżdżają setki uczestników.

To głównie nauczyciele kaszubskiego organizują dziesiątki najróżniejszych kaszubskich imprez: konkursów, przeglądów, festiwali, wycieczek, marszów, wędrówek, itd. Niekiedy szkoły bardziej przypominają kaszubski dom kultury niż szkołę.

2. Zagrożenia

Pod pojęciem zagrożenia rozumiem wszystkie zjawiska negatywne, które mają ujemny wpływ na proces nauczania języka kaszubskiego w szkołach i obniżają jego efekty.

a. Dużo, ale za mało

Jak pokazano powyżej, liczba dzieci uczących się języka kaszubskiego ciągle rośnie i z tego należy się cieszyć. Ale jeśli spojrzymy na to z innej strony, to łatwo zauważyć, że liczba uczących się języka kaszubskiego nie osiąga nawet 10% uczniów województwa pomorskiego. Z jednej strony mamy szkoły, w których kaszubskiego uczy się 100% uczniów. Z drugiej strony wiele jest jeszcze szkół na Kaszubach, gdzie kaszubskiego nie uczy się wcale.

---

[11] Por. Renata Mistarz, *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej* [w] „Edukacja Pomorska” nr 64/65 (15/16), maj–sierpień 2014 r. s. 7–8.

Co ciekawe, często przeciwnicy nauczania języka kaszubskiego to mieszkańcy najbardziej „kaszubskich" gmin Pomorza, tzw. Szwajcarii Kaszubskiej. Mieszkańcy „obrzeży" Kaszub wykazują wielokrotnie dużo większe zrozumienie dla nauki języka kaszubskiego.

Zarówno badania jak i szkolna rzeczywistość pokazują, że najbardziej otwarci na naukę języka są uczniowie. Znacznie mniej (nawet dwukrotnie) entuzjastów nauczania kaszubskiego jest wśród rodziców. Często uczeń chciałby zapisać się na kaszubski, lecz nie pozwalają mu na to jego rodzice. Najbardziej sceptyczni wobec nauczania kaszubskiego są wciąż nauczyciele, także nauczyciele Kaszubi[12].

b. Nauczyciele

Jak wspomniano wcześniej, obecnie nie brakuje możliwości kształcenia nauczycieli języka kaszubskiego. Nie stanowi zatem problemu brak ofert kształcenia. Natomiast problemem jest mała liczba chętnych do skorzystania z istniejących ofert.

Minęły już czasy, kiedy to nauczyciel uczył się języka kaszubskiego razem ze swoimi uczniami. Nie wypada już także, by języka kaszubskiego uczył nauczyciel z racji tego, że potrafi po kaszubsku mówić, a akurat zabrakło mu godzin do pełnego etatu. Ufam, że takie sytuacje już się nie zdarzają i że przed uczniami stają już tylko nauczyciele profesjonalnie przygotowani.

Jednakże spora część nauczyciele języka kaszubskiego nie ukończyła studiów w tym kierunku i pracuje tylko na podstawie egzaminu i zaświadczenia z ZK-P. Jak mówi Łukasz Grzędzicki, „nierzadko w takich sytuacji dochodzi do dylematu. Czy puścić takiego nauczyciela, który ma to w sercu i wyniósł z domu, ale nie ma całego instrumentarium naukowego, czy w ogóle nie dać mu takiego zaświadczenia o znajomości kaszubskiego i w danej miejscowości nie będzie wówczas nauki tego języka"[13].

c. Modele nauczania

Ministerstwo Edukacji Narodowej przyjmuje, że języki mniejszości grup etnicznych są językami ojczystymi i należy ich uczyć w taki sposób, jak Polaków języka polskiego.

Nie sposób nie zauważyć, że wynika z tego kilka problemów. Po pierwsze coraz więcej dzieci, czasami wręcz wszystkie w klasie, nie wynosi z domu znajomości języka kaszubskiego. Po drugie sposób nauczania często jest zdeterminowany przez fakt, że dzieci zgłaszane są na ten przedmiot dobrowolnie. Można zaobserwować co najmniej dwa modele nauczania języka kaszubskiego. W pierwszym nauczyciele w bezkompromisowy sposób realizują podstawę programową ucząc intensywnie pisania, czytania i innych umiejętności i konsekwentnie egzekwują ich znajomość u uczniów. Inni, nie zaniechawszy realizacji podstawy programowej, więcej czasu poświęcają na „empiryczne" zaznajamianie z kaszubszczyzną, na wycieczki, spacery, rozmowy. Bardziej dbają o taką formę zajęć, która okaże się dla uczniów atrakcyjna, nie zniechęci ich do nauki, a może też przyciągnie więcej chętnych. Obydwa modele wydają się słuszne, choć przynoszą odmienne efekty[14].

---

[12] Por. Renata Mistarz, *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej*, dz. cyt., s. 5.

[13] http://wyborcza.pl/1,91446,15505103,Rosnie_liczba_dzieci_i_mlodziezy_uczacych_sie_jez_.html?disableRedirects=true

Dochodzi do tego wiele problemów organizacyjnych wynikających nieraz z konieczności łączenia grup uczniów z różnych klas, a także uczniów znacznie różniących się poziomem kompetencji językowych.

d. Finansowanie

W pierwszych latach nauczanie języka kaszubskiego odbywało się albo na koszt gmin, albo realizowane było przez nauczycieli społecznie. Dopiero od 1995 roku rozpoczęto subwencjonowanie nauczania języka kaszubskiego, do czego walnie przyczynił się dyrektor szkoły na Głodnicy.

Obecnie przepisy jasno regulują tą kwestię, wprowadzając dwa progi liczbowe. Generalnie subwencja, choć zróżnicowana, jest dosyć wysoka. Natomiast problemem jest nieprzekazywanie przez organy prowadzące otrzymanej od państwa subwencji szkołom, które realizują nauczanie języka kaszubskiego. Wiele samorządów wykorzystuje te pieniądze na inne, bardzo różna, nawet pozaedukacyjne cele. Rzeczywistość wygląda naprawdę źle. Wiele organów prowadzących nie przekazuje nawet połowy subwencji do szkół. Zazwyczaj ograniczają się one do opłacenia nauczyciela uczącego języka kaszubskiego i przyznania jakiejś kwoty, zazwyczaj niższej niż 100 zł na ucznia, na uatrakcyjnienie tych zajęć w postaci warsztatów, wycieczek czy spotkań z twórcami ludowymi.

e. Brak spójności

Ostatnia niedoskonałość, jaką należałoby w edukacji kaszubskiej przezwyciężyć, to brak spójności podręczników, materiałów pomocniczych i wszelkich innych pomocy do nauczania język kaszubskiego.

Nauczyciel języka obcego, np. angielskiego, wybiera podręcznik jakiegoś wydawnictwa i ma do dyspozycji pełen pakiet materiałów na cały etap edukacyjny, a nawet na kilka etapów. W skład takiego pakietu wchodzą podręczniki, zeszyty ćwiczeń, materiały metodyczne i mnóstwo pomocy dydaktycznych: nośniki z multimediami (nagrania audio i wideo), plansze, tablice, najróżniejsze karty, nierzadko materiały interaktywne, dostępne także w internecie.

---

[14] Por. Danuta Pioch, *Nauka języka...*, dz. cyt., s. 124.

Nauczyciel języka kaszubskiego może tylko o tym pomarzyć. Nie ma jeszcze żadnego cyklu podręczników przeznaczonych dla wszystkich klas, wzbogaconego o metodyczną obudowę i pakiet pomocy naukowych. Wiele materiałów jest zupełnie autonomicznych i nie powiązanych z innymi. Wiele inicjatyw ma charakter fragmentaryczny i nie są kompatybilne z innymi.

3. Porażki

Czy po dwudziestu pięciu latach nauczania języka kaszubskiego w szkołach można już wprowadzać pojęcia tak mocno wartościujące jak porażka? Obawiam się, że w jednym przypadku tak.

Jak pamiętamy, wprowadzenie języka kaszubskiego do szkół miało być antidotum na zanik przekazu międzypokoleniowego w rodzinach. Myślę, że wszyscy się zgodzimy z tezą, że ten efekt nie został osiągnięty i nie widać na razie szans, by to się mogło zmienić. Nie dlatego, że szkoła nie potrafi nauczyć języka kaszubskiego, albo że robi to źle. Wiele dzieci nabywa w szkole umiejętność posługiwanie się językiem kaszubskim. Problemem jest to, że poza lekcjami dzieci i młodzież tym językiem się nie posługują. Kaszubski jest dla nich niczym angielski, niemiecki czy francuski. Młodzież szkolna nie używa kaszubskiego na przerwach, nie używa go po szkole, w domu, w kontaktach z rówieśnikami, nie używa go w nowych mediach. Młodzież szkolna prawie wcale nie spotyka się z językiem kaszubskim poza szkołą! Ani w mediach, ani w domu, ani na podwórku, ani w urzędzie, prawie nigdzie! Tysiące dzieci uczęszcza na lekcje języka kaszubskiego, bo są fajne, bo jest miło, bo dowiaduje się ciekawych rzeczy, bo uczy się mówić inaczej, bo jeździ na wycieczki, na konkursy, bo może coś wygrać, ciekawie spędzić czas. Ale efektem tych zajęć prawie nigdy nie jest używanie języka kaszubskiego na co dzień.

Prawie nikt nie mówi głośno o tym problemie, nie widać analiz i propozycji jego rozwiązania. Odzywają się nieśmiałe głosy mówiące o nauczaniu dwujęzycznym, o obowiązkowym wprowadzeniu języka kaszubskiego dla wszystkich uczniów, o częstszym używaniu kaszubskiego w sytuacjach oficjalnych, itd. Żadna z tych ani z innych propozycji nie jest na razie poważnie brana pod uwagę. Nie wiadomo, co robić. Jak pisze dr Nicole Dołowy-Rybińska, język kaszubski „pojawia się w życiu publicznym sporadycznie, zazwyczaj używany jest przez lokalnych działaczy bądź polityków na spotkaniach z wyborcami. Kaszubskim do niedawna w ogóle nie można było porozumiewać się w sytuacjach oficjalnych”[15].

Czy winę za taki stan rzeczy można przypisać szkole? Czy rzeczywiście jest to porażka kaszubskiej edukacji? Ośmielam się twierdzić, że nie. Szkoły wykonują swoje zadanie dość dobrze. Porażkę ponieśli ci, co się spodziewali, że szkoła zastąpi środowisko rodzinne i przejmie jego zadanie, że wypełni lukę w realizacji przekazu międzypokoleniowego. Ci, którzy mieli nadzieję, że edukacja w szkole jest w stanie zapobiec zanikowi języka kaszubskiego w codziennym użytku. Okazuje się, że nie. Szkoły uczą języka kaszubskiego, ale nie są w stanie skłonić uczniów do jego powszechnego używania. Moim zdaniem to zadanie przekracza możliwości szkół. Nadzieja na to, że może być inaczej, narobiła wielu szkód. Starając się o przetrwanie języka kaszubskiego, skupiono się na edukacji szkolnej, a zaniedbano kaszubskie rodziny i prace nad ich świadomością.

---

[15] Nicole Dołowy-Rybińska, *Odwracanie zmiany językowej na Kaszubach*, [w:] *Studia Socjologiczne 2010*, 3 (198), https://www.academia.edu/4388752/Odwracanie_zmiany_j%C4%99zykowej_na_Kaszubach

4. Zakończenie

Mija 25 lat edukacji kaszubskiej w szkołach. Śmiało można powiedzieć, że przez ten czas przeszliśmy długą drogę. Drogę wspaniałego rozwoju. Początki nie były łatwe. W dalszym ciągu nie brakuje problemów. Jednakże bilans tych lat napawa dumą. Poradziliśmy sobie z wieloma problemami, dlatego nie powinniśmy martwić się zbytnio tym, czego nie udało się osiągnąć.

Natomiast koniecznie trzeba znaleźć sposób na ożywienie języka kaszubskiego w mowie codziennej, zwłaszcza wśród młodych pokoleń. To już jednak nie jest zadanie wyłącznie dla szkół.

Eugeniusz Pryczkowski

Ks. prał. Franciszek Grucza – ojciec i promotor języka kaszubskiego w liturgii Kościoła

Rozważając znaczenie Kościoła katolickiego w dziele zachowania języka i kultury kaszubskiej w XX i XXI wieku najczęściej przytaczana jest postać św. Jana Pawła II, który – jak twierdzą niektórzy – uczynił najwięcej dla tej sprawy[1]. W kolejnych publikacjach, na portalach społecznościowych, a przede wszystkim w licznych rozmowach, ten fakt nieustannie jest przypominany. Ostatnio, przy okazji obchodów 38. rocznicy wyboru kard. Karola Wojtyły na papieża, przypomniał też o tym znany pisarz i publicysta Stanisław Janke, pisząc: *Dziewięć lat później Jan Paweł II powiedział w Gdyni słowa, które nas zaszokowały i olśniły: „Drodzy bracia i siostry Kaszubi! Strzeżcie tych wartości i tego dziedzictwa, które stanowią o waszej tożsamości”. Trudno zliczyć inicjatywy i działania, które zrodziły się pod wpływem tego przesłania, w tym najważniejsze: tłumaczenie Pisma Świętego na język kaszubski. Nawet osoby w naszym środowisku, które traktują chrześcijaństwo z dystansem, muszą przyznać, że dzięki Janowi Pawłowi II poszliśmy do przodu znacznie dalej, niż marzyliśmy*[2]. I chociaż słowa S. Jankego, niczym uderzenie w stół poruszyły internetowe nożyce, to jednak prawda ta okazuje się znacznie silniejsza niż protesty antyklerykałów. Można przypuszczać, że dopóki kaszubszczyzna będzie egzystowała w przestrzeni publicznej, dopóty też prawda o jej wielkich promotorach także będzie żywa.

Słowa papieża przyniosły odwagę działaczom, dały natchnienie pisarzom i zintensyfikowały prace translatorów[3]. Wkrótce powstały tłumaczenia Biblii na język kaszubski, wydano modlitewnik, ukazały się śpiewniki i inne publikacje. W dzieło wprowadzania języka kaszubskiego do liturgii Kościoła włączyły się dziesiątki działaczy społecznych, głównie związanych ze Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim. Zaczęto odprawiać msze święte z kaszubską liturgią słowa. Wkrótce też w niektórych miejscach stały się one cykliczne, z reguły comiesięczne. Pierwszym takim miejscem był kościół Matki Boskiej Różańcowej (tzw. okrąglak) na gdańskim Przymorzu. Stało się to w roku 1987za sprawą ówczesnego wikariusza ks. Bogusława Głodowskiego, niespełna pół roku po papieskiej wizycie w Gdyni. W szczytowym okresie (lata 2003–2008) cyklicznych msze były odprawianie prawie w trzydziestu parafiach na Kaszubach[4]. W ostatnich latach liczba ta maleje. Dostrzegalny jest wyraźny regres w tej przestrzeni.

---

[1] Zob. np. wypowiedź prof. Brunona Synaka, ówczesnego prezesa ZKP, w filmie dokumentalnym „Kaszubi u Ojca Świętego”, real. E. Pryczkowski, Banino 2004. Także: E. Pryczkowski, *Bòże pòmagôj. Jan Paweł II do Kaszubów*, Banino-Pelplin 2005, s. 118 i 125.

[2] https://www.facebook.com/profile.php?id=100000665020571&fref=ts

[3] Zarówno w Gdyni i Gdańsku papież otrzymał dary od Kaszubów. W Gdańsku wręczał go Mariusz Szmidka. Wpierw udał się do ks. Gruczy, który polecił mu mówić do papieża w języku kaszubskim, a w darze przekazać figurkę Matki Boskiej Sianowskiej. M. Szmidka powiedział m.in.: *Ùlubiałi Òjcze Swiãti! Młodzëzna kaszëbskô skłôdô Wóm w darënkù figùrënkã Matczi Bòsczi Swiónowsczi – kaszëbsczi*

Zanim jednak doszło do wypowiedzenia pamiętnych słów papieskich na Skwerze Kościuszki, już co najmniej od kilkudziesięciu lat trwały działania zmierzające do wprowadzeniu kaszubszczyzny do liturgii. Wydarzeniem, które było kamieniem węgielnym w tej kwestii, była koronacja Matki Boskiej Sianowskiej na Królową Kaszub w Sianowie. W 2016 r. obchodziliśmy złoty jubileusz tego wydarzenia. Personalnie zaś największe zasługi na tym polu należy przypisać niezłomnego kaszubskiemu kapłanowi, ks. prał. Franciszkowi Gruczy. Jest on też autorem pierwszej pieśni kościelnej „Swiónowskô Panienka”[5] oraz pierwszym kapłanem, który odprawił mszę z liturgią słowa w języku kaszubskim[6]. Jaka była zatem droga tego zasłużonego kapłana, by na trwałe zapisać się w dziejach ruchu kaszubskiego?

Franciszek Grucza urodził się 19 listopada 1911 r. w Pomieczyńskiej Hucie jako dwunaste dziecko w rodzinie. Ochrzczony został w Sianowie, 26 listopada 1911 r. Czworo z rodzeństwa zmarło przed jego urodzeniem. Rósł więc jako ósmy wśród dziewięciorga rodzeństwa[7]. – *Nas bëło dzewiãc knôpa i jedno dzéwczã. Tej wa mòżeta wiedzec, co to bëła za familiô. A nasz tata, ten béł baro machtny w gòspòdarzenim* – wspominał w telewizyjnym programie[8]. Ojciec przyszłego kapłana Jan, urodził się w 1869 roku w Sitnie w parafii żukowskiej. Był tam rybakiem, zaś w Pomieczyńskiej

---

Madonnë, naj kaszëbsczi królewiónczi, żebë Was chrónia i bronia swòją mòdlëtwą ù Bòga (...). Papież na to odpowiedział: *Sianowo - piękne sanktuarium.* Zob.: E. Pryczkowski, *Bòże pòmagôj...*

[4] Zob.: m.in.: *Kaszubszczyzna z Kościele* [w:] Biuletyn Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gdańsk 2012, s. 247–253.

[5] Utwór ten powstał tuż po wojnie, a być może nawet przed wojną. Nieco starszą pieśnią jest „Òjcze nasz” Aleksandra Labudy z muzyką Jana Trepczyka, zob.: J. Trepczyk, *Kaszëbskji pjesnjôk*, Rogoźno 1935, s. 24. Jest to jednak utwór o charakterze religijnym, a nie stricte pieśń kościelna.

[6] E. Szczesiak, *Ze strychu do pałacu*, „Dziennik Bałtycki”, 24.10.2014. Także: *Pro memoria. Józef Ceynowa (1905–1991),* zebrał i opracował J. Borzyszkowski, Gdańsk 2005, s. 55, gdzie w liście napisanym w październiku 1983 r. do pisarza Józefa Ceynowy poeta Alojzy Nagel odnotował: „Ks. Grëcza odprawił mszã po kaszëbskù”. O początkach liturgii w języku kaszubskim patrz także: E. Pryczkowski, *Kaszubski Kordecki. Życie i twórczość ks. prał. Franciszka Gruczy*, Banino 2008, s. 61; tenże, *Siła Żukowa*, Żukowo-Banino 2009, s. 196–202.

[7] *Baptizatorium L er Parochiae Sianovensis* (1911–1924), AP Sianowo.

[8] Film dokum. „Kaszëbskô stegna”, real. A. Jabłoński, TVG, emisja 1992.

Hucie trudnił się między innymi handlem[9]. W 1903 roku ks. Franciszek Okoniewski, ówczesny proboszcz sianowski, odnotował, że jest z zawodu karczmarzem[10]. W dość krótkim czasie dorobił się na tyle, że był w stanie zakupić karczmę w Gowidlinie, gdzie Gruczowie przenieśli się w 1912 roku[11].

Korzenie matki, Marty Gruczy z Flisykowskich, od pokoleń związane były z Sianowem. Do Gowidlina wyprowadziła się także matka matki, Franciszka, która tam dożyła wieku 95 lat (jej mąż Antoni – dziadek Franciszka – zmarł w 1909 r. w Pomieczyńskiej Hucie i pochowany został w Sianowie). To ona – jak wspominał po latach ks. Grucza – *nas chòranczi ùcza spiewac i baja ò stôrëch czasach, ò Gduńskù, ò Chmielnie, że tam w Òliwie bëlë naji kaszëbsczi królowie, tam jesz są jich grobë... ò panienkach żukòwsczich, co tam je Prësowie wëmòrdowelë i że òne snôżo wësziwałë w kaszëbsczé kwiôtczi kòscelné òrnôtë, co jesz do dzysô dnia tam są. Ò Chmielnie, ò jedny królewiónce, co sã zwa Damroka. Ò Garecznicë, że w ti górze spi kaszëbsczé wòjskò, co czedës Kaszëbë zbùdzą. A spiewac rozmia i bòżé, i kòzé piesnie (...). Chòdza téż z Gòwidlëna na òdpùstë do Swiónowa jiże tam sã ùrodza i ùrosła. Bra mie ze sobą i wiele ò Swiónowie i Swiónowsczi Panience pòwiôda, jak to czej sã swiónowsczi kòscół òd grzëmòtu spôlił a figùra Matczi Bòsczi sã ùchòwa i sã nie spôlëła i jã zanioslë do strzépsczégò kòscoła, a Òna wiedno wrôca do Swiónowa i we snie jedny starëszce wiedno przëkôzowa, że mają jeji kòscół zôs wëstawic, bò żlë nié, tej pùdze do Tërecczi, a tu zle mdze sã dzejało... Ò jednym, co tu na kòrëtkù sã sënął do Swiónowa na òdpùst, bò bél krãczny i ni mógł na nodżi. A czej bél ju na Młëńskù, ùczuł jak w gromadã zwònilë na wiôldżé nôbòżeństwò i serdeczno zapłakôł, że ju nie zańdze na nôbòżeństwò i westchnął do Nôswiãtszi Panienczi. Nôgle ùczuł mòc w nogach i zerwôł sã ze swòjim kòrëtkã i czijama pòd pôchą dobiégł do Swiónowa i jesz przëszedł na czas na nôbòżeństwò. Ne czije jesz dłudżi czas wisałë na scanach kòscoła…*[12].

F. Grucza był orędownikiem Sianowskiej Pani od najmłodszych lat. Po szkole powszechnej w Gowidlinie swe kroki skierował do wejherowskiego gimnazjum, gdzie tkwią korzenie jego kaszubskiej działalności. W tym czasie zetknął się po raz pierwszy z Aleksandrem Majkowskim, który był na jednym ze spotkań organizowanych przez gimnazjalne koło kaszubskie. Pod wpływem tego spotkania stał się wielkim orędownikiem kaszubszczyzny[13].

Po maturze wstąpił do Seminarium Duchownego w Pelplinie. Już na pierwszym roku, przy moralnym poparciu ks. bpa Konstantyna Dominika, kleryk F. Grucza reaktywował Koło Kaszubologów[14]. Ogromne znaczenie, zarówno przy reaktywowaniu koła, jak i jego prosperity, miała przychylność ks. prałata Kazimierza Bieszka, profesora Seminarium Duchownego w Pelplinie[15]. Ks. Bieszk nie tylko wspierał kleryków w działaniu organizacyjnym, ale także pomagał im finansowo. Był wielkim miłośnikiem kaszubszczyzny, bardzo cenionym przez kleryków, w tym Gruczę. Przy finansowym wsparciu ks. Bieszka, kaszubscy klerycy przyczynili się do wydania pierwszego kaszubskiego śpiewnika o tytule *Kaszëbskji pjesnjôk* Jana Trepczyka[16] oraz pierwszego tomu powieści Majkowskiego *Żëcé i przigòdë Remùsa*. Wydanie tego dzieła zawdzięczamy przede wszystkim działającemu w Toruniu Stowarzyszeniu Miłośników Kaszubszczyzny „Stanica". Kluczową rolę odegrał w tej sprawie przyjaciel ks. F. Gruczy, Karol Krefft[17]. Obaj należeli do pokolenia literackiego Zrzeszińców, nazwanego tak od organu prasowego „Zrzesz Kaszëbskô"[18].

---

[9] R. Ciemiński, *Grëcza*, „Pomerania”, 9/1995.

[10] *Baptizatorium L er Parochiae Sianovensis...*

[11] E. Pryczkowski, *Kaszubski Kordecki...*

[12] Wspomnienie ks. F. Gruczy *Mòje kaszëbsczé drożëszcze*, rękopis w posiadaniu autora.

[13] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1982, s. 194. Także: R. Ciemiński, *Grëcza*, „Pomerania”, 9/1995.

[14] Ks. J. Walkusz, *Rys historyczny Klubu Studentów Kaszubów w Pelplinie,* „Pomerania”, nr 1, 1979, s. 7. Zob. także: A. K. Hirsz, *Kronika życia i twórczości Aleksandra Majkowskiego*, Banino 2008.

Dnia 4 czerwca 1939 r. diakon F. Grucza otrzymał święcenia kapłańskie z rąk ks. bpa Konstantyna Dominika. Prymicje odbyły się w Gowidlinie. Byli na nich między innymi pisarze i działacze kaszubscy: ks. dr Leon Heyke, ks. dr Kazimierz Bieszk, Jan Rompski, Feliks Marszałkowski oraz syn Aleksandra Majkowskiego, Mestwin, z którym młody kapłan się przyjaźnił. Na obrazku prymicyjnym umieścił napis w języku kaszubskim, który w tłumaczeniu brzmi: *Błogosławieństwo Boże niech zstąpi na Ciebie i zostanie na zawsze z Tobą. Amen. Błogosł. Prymicyjne. Pamiątka święceń kapłańskich i prymicji. Ks. Franciszek Grucza. Pelplin – Gowidlino 4/6 czerwca 1939r. Panienko Sianowska miej nas Kaszubów, wierny swój lud w łaskawej opiece!* W Sianowie odbyły się sekundycje ks. F. Gruczy. Po nich został mianowany wikariuszem w Lignowach Szlacheckich, a po miesiącu w Piecach pod Starogardem Gdańskim, gdzie zastała go wojna, aresztowanie i osadzenie w starogardzkim więzieniu. Nosił zawsze przy sobie obrazek prymicyjny. Z nim odmawiał w Starogardzie i w ciągu całej wojny, nowennę do MB Sianowskiej[19]. Uwolnienie z więzienia zawdzięczał Sianowskiej Pani, mówiąc: *Mògã dzãkòwac, że jô wëszedł cało ze Stutthofu. Czej jô ju bél z niewolë wëszłi, tej moje pierszé kroczi téż bëłë do Swiónowa. Tam jô miôł w nen czas pierszé kôzanié mòje pò wòjnie. Wiedno we mie grało, że jô jem Matce Bòsczi Swiónowsczi winny mòjégò żëcégò. (...) Jô czãsto biwóm w Swiónowie na òdpùstach. Jô tu móm kôzania. Mòje dzeje bëłë baro złączoné z kùltã Swiónowsczi Panienczi. Tak to òstało i jô chcã tą drogą trafic czedës do nieba*[20].

---

[15] Ks. J. Walkusz, *Rys historyczny...*; R. Ciemiński, *Grëcza*, „Pomerania", 9/1995.

[16] J. Trepczik, *Kaszëbskji pjesnjôk*. Dzél I, Rogoźno Wlk 1935. Śpiewnik jest debiutanckim dziełem Trepczyka, którego zesłano do pracy nauczycielskiej z kaszubskiego Miszewa pod Żukowem do wielkopolskiego Rogoźna. Właśnie tęsknota za rodzinnymi Kaszubami stała się dodatkową inspiracją do powstania pięknych pieśni, znanych i śpiewanych po dzień dzisiejszy.

[17] Zob.: E. Pryczkowski, *Król Kaszubów. Karol Krefft*, Banino 2016.

[18] Czołowymi działaczami z grona Zrzeszińców byli: Aleksander Labuda, Jan Trepczyk, ks. Franciszek Grucza, Ignacy Szutenberg, Feliks Marszałkowski, Jan Rompski, Stefan Bieszk, Karol Krefft i Brunon Richert.

[19] R. Ciemiński, *Grëcza*, „Pomerania", 9/1995.

[20] Film dokumentalny „Kaszëbskô stegna"…

Tuż przed wybuchem wojny biskup chełmiński nakazał ukryć cudowną figurę z sianowskiego kościółka. Na początku wojny rozstrzelano cała pelplińską kapitułę, nikt więc nie znał miejsca ukrycia[21]. Wielki niepokój ogarnął Kaszubów po bardzo smutnych odpustach w 1939 i 1940 roku, kiedy w miejscu cudownej figury stał obraz z Jej podobizną. Zdawało się, że cudowna figura została utracona na zawsze[22]. Ks. Grucza, który w tym czasie był administratorem w Gowidlinie, mówił wówczas: *Przyjaciele Kaszubi, teraz jest źle, bardzo źle. Pewnie tym razem utracimy na zawsze naszą Cudowną Panienkę. Objechałem na rowerze całe Kaszuby, całą ziemię chełmińską i nigdzie jej nie znalazłem. Ale miejmy nadzieję w Bogu…)*[23]. I wówczas ks. Grucza zainicjował odprawianie nowenny w kilku sąsiednich parafiach jednocześnie. Było to w sierpniu 1942 roku. Modlitwy w intencji powrotu figury trwały dniem i nocą. W dziewiąty dzień nowenny nadeszła pocztówka z informacją, że na kolejowym dworcu w Kartuzach jest do odebrania paczka. Okazało się, że była to skrzynka z cudowną figurą. Jej odnalezienie wierni Kaszubi odczytali jako cud[24]. Na odpust Narodzenia NMP zwany Matki Boskiej Siewnej w niedzielę po 8 września, figura stała już na swoim miejscu[25].

W Gowidlinie ks. F. Grucza zaangażował się w działalność konspiracyjną, jako członek „Gryfa Pomorskiego”. W czerwcu 1944 r. został ponownie aresztowany i osadzony w Stutthofie. Tam potajemnie odprawiał msze święte zaopatrzony w paramenty liturgiczne od ks. bpa Karola Marii Spletta. Szedł w marszu śmierci, z którego udało mu się – przy pomocy znajomych Kaszubów – zbiec w Kczewie koło Przodkowa. Po wyzwoleniu udał się do Sianowa, by tam podziękować za cudowne ocalenie z marszu śmierci.

Po zakończeniu II wojny światowej ks. Grucza szybko włącza się w wir działalności kaszubskiej. Wchodzi w skład Komitetu Honorowego I Kongresu Kaszubskiego, który odbył się 12 i 13 stycznia 1946 roku w Wejherowie[26]. W tym czasie ks. F. Grucza był wikariuszem parafii katedralnej w Oliwie. Po rocznej służbie został proboszczem nowo utworzonej parafii NSPJ w Sopocie, gdzie pozostał do końca swego życia. Tam poddany był inwigilacji przez aparat Służby Bezpieczeństwa. Grupę Zrzeszińców otoczyła sieć agentów o kryptonimach: „Wojciech Kos”, „Leszek”, „Janusz”, „Szybki”, „Marynarz”, „Kubacki”, „Jastrząb”, „Wojciech Sudomski”, „C.5”, etc.[27]. Ostatnie dwa były pseudonimami

---

[21] F. Grucza, *Dzieje cudownej figury Matki Boskiej Świanowskiej w czasie ostatniej wojny,* „Zrzesz Kaszëbskô”, Nr 100/1946.

[22] F. Grucza, *Dzieje cudownej…*

[23] E. Pryczkowski, *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016, s. 159.

[24] T. Pulcyn, *Kaszubska Królowa* „Trzeźwymi bądźcie…”, Warszawa nr 1–2, 1991.

[25] E. Pryczkowski, *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016.

[26] „Zrzesz Kaszëbskô”, 22 gromicznik – luty 1992 r., nr 1, s. 8 i 9.

[27] Akta IPN, GD 0027/886, t.1–6.

Brunona Richerta, darzonego przyjaźnią przez ks. F. Gruczę, który dał się złamać na skutek osobistych problemów[28].

W 1965 r. pojawiła się szansa na ukoronowanie MB Sianowskiej na Królową Kaszub. W dzieło to osobiście zaangażował się ordynariusz diecezji chełmińskiej, ks. bp Kazimierz Józef Kowalski, który wiedział o łaskach doznawanych za przyczyną Pani Sianowskiej zarówno od księży, jak i osób świeckich, m.in. od ks. Stanisława Gronowskiego, Augustyna Kowalewskiego z Kartuz, a zwłaszcza od ks. prał. F. Gruczy, który w sposób szczególny zaangażował się w to dzieło. Pragnął, by uroczystość wypadła okazale, a przede wszystkim, żeby przybyło jak najwięcej ludzi[29]. Osobiście wraz z ks. prał. Józefem Bigusem towarzyszył biskupowi – koronatorowi w kulminacyjnym momencie nałożenia koron na głowę Maryi i Dzieciątka[30]. Miał wówczas 55 lat.

Ciekawe jest, że na temat koronacji próżno szukać nawet wzmianki w „Pomeranii – Biuletynie Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego”. Tymczasem kaszubszczyzna po raz pierwszy w dziejach tak pięknie zabrzmiała właśnie w Sianowie, na uroczystości, która miała ogromne znaczenie dla przyszłości regionu. Była to w największym stopniu zasługa ks. F. Gruczy oraz jego przyjaciela Jana Trepczyka. To wówczas, pod koniec uroczystości, chór z Gowidlina wykonał pieśń kościelną „Swiónowskô Panienka” autorstwa ks. F. Gruczy. Z kolei Maria Bemke z Wejherowa zadeklamowała wiersz J. Trepczyka o tytule „Kaszëbskô Królewô”. Poeta dopisał później nuty do tego utworu. Współcześnie jest to najbardziej znana pieśń na Kaszubach. Koronacyjne utwory stały się fundamentem kaszubskiej pieśni kościelnej[31].

Historyczne znaczenie miało też wystąpienie poety J. Trepczyka, który w języku kaszubskim dziękował biskupom za akt koronacji[32]. Autorem tekstu wystąpienia był także ks. F. Grucza. Jego treść jest następująca: *Nôpòczestniészi Ksãże Biskùpie! Jô, jakno jeden ze sënów naszégò kaszëbscégò lëdu, i jakno chrzcony w Swiónowie, co*

---

[28] S. Formella, *Pòmachtóny żëwòt Bruna Richerta*, „Pomerania”, nr 10, 2016, s. 28–30.

[29] IPN GD 003/43. Notatka agenturalna z dn. 16 lutego 1966 r. sporządzona przez ppor. Wł. Sterczewskiego po spotkaniu z TW „Mathias”.

[30] Zob.: E. Pryczkowski, *Swiónowskô nasza Matinkò*..., dz. cyt.

[31] Zob. *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, przërëchtowôł E. Pryczkowski, Gdańsk 2006. Śpiewnik zawiera aż 120 pieśni kościelnych. Większość z nich powstała w latach 1990-2006. Pieśni F. Gruczy i J. Trepczyka stanowią klasykę kościelnej pieśni kaszubskiej. Zob. także: R. Grucza, *Możliwości wykorzystania pieśni kościelnej w nauce katechezy i jęz. kaszubskiego w oparciu o śpiewnik „Dlô Was Panie”,* [w:] *Kaszubskie teksty i pieśni religijne w edukacji szkolnej, materiały IV Wojewódzkiej Konferencji Nauczycieli Regionalistów*, Żukowo 2007 oraz *tamże*, J. Perszon, *Kaszubska pieśń religijna w edukacji dzieci i młodzieży*.

[32] To wystąpienie było też szeroko komentowane przez aparat władzy (Uroczystości milenijne 1966 r. Sprawozdania Urzędu Spraw Wewnętrznych, Warszawa 1966, s. 40-41), który starał się maksymalnie obniżać znaczenie uroczystości. Władza jednak uznała, że koronacja była najważniejszym milenijnym wydarzeniem religijnym Kaszubów i jednocześnie główną uroczystością diecezji chełmińskiej. Wystąpienie Trepczyka scharakteryzowano, jako *próbę oprawy zgromadzenia manifestacyjnego [...] akcentujące głębokie przywiązanie ludności kaszubskiej do wiary katolickiej, MB Sianowskiej i przywiązania do kleru.* Zob.: C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi. Między dyskryminacją*..., dz. cyt., s. 640.

bëło mòją parafią od knôpiczich lat, móm dzys szczescé dzãkã złożëc w rãce Waszi Ekscelencji, za wiôldżi akt kòrunacji Matczi Bòsczi Swiónowsczi, naszi Kaszëbsczi Królewi. Nen wiôldżi, redosny a swiãti dzys dzéń, czwiôrti séwnika milenijnégò rokù, wéńdze do dzejów Swiónowa i całi naszi ùmiłowóny kaszëbsczi Tatczëznë. Bóg zapłac Cë, Wami Ekscelencjo, że jesce mionã Òjca Swiãtégò Pawła VI, ùkòrunowelë naszã Swiónowską Panienkã, przez co më jã w tak niebiwałi, ùroczësti, a swiãti spòsób ùtczëlë jakno Królewą wszëtczich Kaszëbów. Kaszëbsczi lud, co òd stalat wiôldżim swòjim sercã przëlgnął z nôwikszą tczą do Swiónowsczi Panienczi wdzãczny je Swiãtémù Kòscołowi, naszémù Òjcu Swiãtémù i Wami, nôtczëwôrtniészi arcëpasturze, na tã ùroczëstosc hewò tu zeszłi. Niech Bògù mdze chwała i Jegò Nôswiãtszi Matce w nym dzysészim kòrunacyjnym òdpùsce Matczi Bòsczi Séwny.

Swiónowskô Panienkò, Matinkò Bòżô, nasza Kaszëbskô Królewô! Tak jak òd stalat jes błogòsławia naszim starkóm a òjcóm, co ù Cë tu w Swiónowie wëprôszelë so swòjã drogã do Bòga, tak błogòsławië, żegnôj nas, Twój wiérny lud. Żegnôj naszã, lubòtną Kaszëbską Tatczëzna, ji niwë a wòdë, naje chëczë a dobëtk, naszã robòtã a trud. Żegnôj naszã swiãtą kaszëbską mòwã, żegnôj dzecë a młodzëznã, żegnôj nas wszëtczich. Żebë jesmë swiãtim turã starków szlë i przez Twòjã mòdlëtwã i za Twòjim mienim sã doszlë téż do Bòga[33].

Ten tekst stał się po latach perłą religijnej literatury kaszubskiej. Jego fragmenty często są prezentowane na różnych uroczystościach. Końcowy fragment stał się też elementem anglojęzycznej Nowenny do MB Sianowskiej odmawianej na Kaszubach Kanadyjskich. W kaszubskiej wersji odczytano go podczas uroczystości intronizacji repliki figury Królowej Kaszub w Kanadzie, w dniu 8 maja 2016 r.[34]. W ten sposób język kaszubski, spychany w czasie koronacji do rzędu gwar polskich[35], zaczął egzystować we wspólnocie Kościoła, aczkolwiek jego obecność w liturgii ograniczała się tylko do sporadycznych przypadków głoszenia kazań. Podstawową przyczyną był brak odpowiednich i zatwierdzonych przez Kościół tłumaczeń tekstów biblijnych. Na to trzeba było poczekać jeszcze kolejnych prawie dwadzieścia lat. Wówczas zainicjowano prace nad translacją ksiąg Nowego Testamentu na język kaszubski, psalmów oraz innych modlitw[36].

---

[33] E. Pryczkowski, *Swiónowskô nasza Matinkò...,* dz. cyt., s. 220.

[34] Tamże, s. 364–365.

[35] W tym czasie swoistym „autorytetem” w zakresie kaszubszczyzny wobec władz partyjnych, a także w zwierzchnictwie ZKP, był prof. Andrzej Bukowski, rektor Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Gdańsku w latach 1956–1962. Był aktywnym członkiem PZPR i miał wielki wpływ na życie kulturalne regionu gdańskiego. Występował jako ekspert Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Gdańsku głównie w zakresie spraw kaszubskich. Lansował polonocentryczne widzenie problematyki kaszubskiej. Język kaszubski uważał za gwarę polskiego. Był ideowym przeciwnikiem Zrzeszińców, zwłaszcza A. Labudy, J. Trepczyka i F. Gruczy, a to właśnie ci trzej byli najbardziej zaangażowani w kaszubską oprawę koronacji. Zob. m.in.: SBPN, Supl. 1, s. 47, Gdańsk 1998 (hasło „Bukowski”, autor: J. Borzyszkowski) oraz artykuły A. Bukowskiego publikowane w „Dzienniku Bałtyckim” na początku lat 80-tych XX wieku.

[36] Plon tych prac ukazał się w postaci: *Kaszëbskô Biblëjô. IV Ewanjelje*, tłum. Franciszek Grucza, Poznań 1992; *Swiãté Pismiona Nowégo Testameńtu*, skaszëbił Eugeniusz Gołąbk, Gduńsk – Pelplin 1993,

W dniu 8 października 1983 r. ks. prał. F. Grucza odprawił w Wygodzie w czasie spotkania kaszubskich literatów pierwszą mszę częściowo w języku kaszubskim. Osobiście tłumaczył perykopy lekcyjne[37]. Jednym z uczestników tej mszy był Feliks Marszałkowski, który napisał: *Ks. Grëcza skaszëbił Mszą sw., przez to wicy zrobił, nigle Mòstnik (czilże „Pontanus” ze swòjim „Małim katechizmã” 1643) i Krofey (ze swòjim „Duchowne piesnie” z 1586) razã. Ks. Grëcza rozdôł Mszą sw. pôrãnôsce òsobóm. Jem czekawi, jak na „próba” z próbë wińdze*[38]. Rok później było podobnie. Na tej mszy byli też obecni księża Bogusław Głodowski, Jacek Dawidowski i Marian Miotk oraz literaci i działacze kaszubscy[39]. Wówczas ks. F. Grucza był już emeryturze. Mógł wtedy w znacznie większym stopniu poświęcić się działalności kaszubskiej. Często jeździł do różnych parafii odprawiać msze święte, na których głosił kazania w języku kaszubskim[40]. Zarówno te, jak i kolejne msze w języku kaszubskim, odprawiane były zazwyczaj w związku z jakimś wydarzeniem. Często były to pogrzeby. Ks. Grucza odprowadzał na wieczny spoczynek większość swego rodzeństwa oraz wszystkich Zrzeszińców, także swego przyjaciela, dra Jana Drzeżdżona[41].

Po przejściu na emeryturę ks. F. Grucza rozpoczął translację Ewangelii na język kaszubski. Impuls do tej pracy dał mu tłumacz całego Nowego Testamentu, Eugeniusz Gołąbek, który – jak podaje „Pomerania” – *z gotowym przekładem Ewangelii św. Łukasza udał się w początkach lat osiemdziesiątych do księdza Franciszka Gruczy. Nie wiedział wówczas, że da księdzu impuls, swoistą zachętę, do spróbowania tego samego*[42]. Oba tłumaczenia różnią się bardzo. Fakt, że ks. Grucza znał częściowo przekład Gołąbka, mógł mieć znaczenie w dobieraniu przez niego słów i zwrotów.

Më trzimómë z Bògã. Kaszëbsczé mòdlëtwë i spiéwë, przełożëlë i przërëchtowelë E. Gołąbk i E. Prëczkòwsczi, Gduńsk 1988; *Knéga Psalmów*, skaszëbił Eugeniusz Gòłąbk, Gdańsk 1999; *Òjcze nasz, Kaszëbsczé spiéwë a mòdlëtwë*, zebr. E. Pryczkowski, Banino – Gdańsk – Pelplin, 2004; Z. Joskòwsczi, *Przez Krziż do Bòga*. *Kaszëbskô Droga Krziżewô*, Banino 2004; *Ksążeczka do nôbòżéństwa*, przërëchtowôł E. Prëczkòwsczi, Pelplin 2005; *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, przërëchtowôł E. Pryczkowski, Gdańsk 2006; *To je słowò Bòżé. Czëtania mszalné i spiéwë midzëlekcyjné na niedzele i swiãta we wszëtczich cządach lëturgicznëch rokù*, na kaszëbsczi przełożił Eugeniusz Gòłąbk, Gdańsk 2007; *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné*, z greczi na kaszëbsczi przełożił o. Adam Ryszard Sikora OFM, Gduńsk 2010.

[37] E. Szczesiak, *Ze strychu do pałacu*, „Dziennik Bałtycki”, 24.10.2014. Także: *Pro memoria. Józef Ceynowa (1905–1991),* zebrał i opracował J. Borzyszkowski, Gdańsk 2005, s. 55, gdzie w liście napisanym w październiku 1983 r. do pisarza Józefa Ceynowy poeta Alojzy Nagel odnotował: *Ks. Grëcza odprawił mszã po kaszëbskù*. O początkach liturgii w języku kaszubskim patrz także: E. Pryczkowski, *Kaszubski Kordecki...,* s. 61; tenże, *Siła Żukowa*, Żukowo – Banino 2009, s. 196-202.

[38] *Feliks Marszałkowski*..., dz. cyt., s. 278.

[39] Zob.: Wspomnienia ks. B. Głodowskiego, w których napisał: *Tam to, w parafii Wygoda w kaplicy w domu parafialnym (organistówce), gdzie proboszczem był ks. Stanisław Gackowski, w październiku 1984 roku, odprawialiśmy Mszę św. z kaszubską liturgią słowa, razem z ks. Prałatem Franciszkiem, on pewnie już wcześniej*.

[40] Trzeba jednakże zaznaczyć, że pierwsze kazania całkowicie w języku kaszubskim ks. Grucza głosił już w czasie okupacji, w rodzinnym Gowidlinie. Po wyzwoleniu głosił kaszubskie kazania w Sianowie i Wygodzie.

[41] Zob.: E. Pryczkowski, *Kaszubski Kordecki*..., dz. cyt.

[42] R. Ciemiński, *Dwaj*..., dz. cyt., s. 7.

Chciał, żeby jego tłumaczenie było oryginalne, zawierało wiele rdzennie kaszubskich słów. Mimo zamieszkania przez dziesiątki lat poza zwartym obszarem używania języka kaszubskiego, w jego mieszkaniu ten język rozbrzmiewał nieustannie, pod koniec życia zwłaszcza dzięki młodym z „Tatczëzny”[43].

Pierwsze egzemplarze dzieła *Kaszëbskô Biblëjô – Nowi Testament IV Ewanjelje* ukazały się tuż przed II Kongresem Kaszubskim, który odbył się w dniach 12–14 czerwca 1992 roku. Rozpoczął się uroczystą mszą w katedrze oliwskiej pod przewodnictwem biskupów pomorskich diecezji. Lekcję i modlitwy wiernych po kaszubsku odczytali członkowie studenckiego klubu „Pomorania”, ewangelię natomiast odczytał ks. Grucza[44], który po mszy rozdał pierwsze egzemplarze biskupom biorącym udział w uroczystości. Rozesłał też egzemplarze do wielu znajomych na całym świecie. Egzemplarz dzieła trafił też do *United Bible Societies* w Wielkiej Brytanii. Tłumacz też osobiście zabiegał, by Pismo dotarło do Ojca Świętego. Udało się to za pośrednictwem młodego księdza, Kaszuby, Mirosława Adamczyka, wówczas studenta w Watykanie, obecnie arcybiskupa posługującego w Afryce[45].

Ks. F. Grucza wkrótce zmarł, w dniu 23 kwietnia 1993 r. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Sopocie. Po kilku latach jego grób przeniesiono w pobliże kościoła, a plac przykościelny nazwano jego imieniem. W piętnastą rocznicę śmierci ukazała się biografia tego wybitnego kapłana zatytułowana *Kaszubski Kordecki. Życie i twórczość ks. prał. Franciszka Gruczy*.

19 listopada 2016 r. minęła 105 rocznica jego urodzin. W tym dniu, z inicjatywy redaktorów „Tatczëzny” Eugeniusza Pryczkowskiego i Mariusza Szmidki, zawisła w sanktuarium sianowskim Królowej Kaszub tablica poświęcona temu zasłużonemu księdzu i wielkiemu Kaszubie. Jej kaszubski tekst brzmi następująco: *Na pamiãc pisarza i dolmacza Ewanielii na kaszëbsczi jãzëk Ks. prał. Francyszka Grëczë (1911–1993) Sëna ti parafii i wiôldżégò tczëcela Królewi Kaszëb, Zrzeszińca w 105. roczëznã ùrodzeniô, 19.11.2016 r. – Wdzãczny Kaszëbi, „Tatczëzna”.* Uroczystość połączona była z I Kongresem Młodych Kaszubów.

---

[43] Skład redakcji stanowili: Piotr Dziekanowski, Jarosław Ellwart, Wojciech Etmański, Artur Jabłoński, Eugeniusz Pryczkowski, Mariusz Szmidka i Dariusz Szymikowski.

[44] S. Janke, *W poczuciu odpowiedzialności*, „Pomerania”, nr 7/8 1992, s. 3. Natomiast w niedzielę, w ostatni dzień kongresu, mszę świętą w kościele św. Bartłomieja odprawił i kazanie wygłosił ks. Grucza w asyście księży: ks. dra Jana Walkusza, ks. dra Jana Perszona, ks. prał. Henryka Cyrzana i ks. Krzysztofa Niedałtowskiego.

[45] Zob.: E. Pryczkowski, *Kaszubski Kordecki…*, dz. cyt.

Eugeniusz Pryczkowski

Młoda inteligencja kaszubska w zorganizowanym działaniu dla kaszubszczyzny

Zorganizowany kaszubski ruch młodzieżowy dotychczas nie był jeszcze tematem pogłębionych badań. Mimo że istnieje on już ponad sto lat to jednak nie powstało jeszcze żadne kompendium, które ukazywałoby tę działalność i dokonania. Jedynym, jak dotychczas, opracowaniem książkowym jest publikacja wydana przez kleryków Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie o tytule „Më trzimómë z Bògã. Księga jubileuszowa – 100 lat Klubu Studentów Kaszubów w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie 1908-2008”[1]. Ważna jest też broszura wydana w 2012 r. z okazji 50-lecia Klubu Studenckiego „Pomorania”, a w niej – oprócz wielu danych statystycznych – szczególnie cenne wspomnienia byłych prezesów klubu[2].

Początków młodzieżowego ruchu kaszubskiego należy upatrywać w działalności wybitnego działacza i pisarza kaszubskiego Jana Karnowskiego, studenta pelplińskiego seminarium, który zafascynowany słownikiem prof. Stefana Ramułta[3], już w grudniu 1907 r. zaprezentował na ogólnym spotkaniu kleryków referat „Przebieg i wyniki badań nad językiem kaszubskim”. Spotkania te odbywały się w ramach samokształceniowego ruchu narodowo-polskiego kleryków, który intensywnie się wówczas rozwijał w Pelplinie[4]. Wkrótce Karnowski postanowił utworzyć osobną sekcję nazwaną Kołem Kaszubologów. Stało się to w czerwcu 1908 r. Owa data jest początkiem kaszubskiego koła kleryckiego, które – z dosyć dużymi przerwami – funkcjonuje do dziś[5].

---

[1] *Më trzimómë z Bògã. Księga jubileuszowa – 100 lat Klubu Studentów Kaszubów w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie 1908–2008*, red. Ks. A. Nadolny, Pelplin 2008.

[2] *Klub Studencki Pomorania. Organizacja młodych, wokół której powstaje legenda 1962–2012*, red. W. Dejk, K. Główczewska, M. Jelińska, P. Kowalewski, M. Pek, A. Pryczkowska, K. Serkowska, T. Slowi, P. Szmidka, Gdańsk 2012.

[3] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Kraków 1893.

[4] C. Obracht-Prondzyński, Jan *Karnowski 1886–1939. Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999, s. 64n.

[5] Zob.: J. Karnowski, *Moja droga kaszubska*, Gdańsk 1981.

W kole tym swą kaszubską działalność rozpoczął także inny wybitny pisarz-Młodokaszuba, kleryk Leon Heyke. Praca ta skupiała się głównie na spotkaniach dyskusyjnych, na których klerycy wygłaszali referaty. W ciągu dwóch lat działalności zaprezentowano ich ponad 20. Karnowski pochłonięty ideą kaszubską postanowił na Wielkanoc 1910 r. za zgodą biskupa odejść z seminarium, by oddać się dalszym studiom kaszubologicznym na świeckich uczelniach. Niestety, dla Koła oznaczało to kres działalności, o czym zdecydował regens seminarium oznajmiając to następcy Karnowskiego, przyszłemu księdzu Bolesławowi Piechowskiemu[6]. Zawieszone koło wznowiło działalność dopiero przed wybuchem II wojny światowej za sprawą kleryka Franciszka Gruczy, później wybitnego kapłana, znanego z celebracji pierwszych mszy z kaszubską liturgią słowa oraz tłumaczenia czterech Ewangelii na język kaszubski[7].

Jan Karnowski, zwany często sumieniem regionalizmu kaszubskiego, był jednym z czołowych działaczy pokolenia regionalistów kaszubskich zwanych Młodoszubami, których przywódcą był Aleksander Majkowski. Z kolei ks. Franciszek Grucza należał do drugiej generacji działaczy nazwanych Zrzeszińcami od swego organu prasowego o tytule „Zrzesz Kaszëbskô". Liderami organizacji byli Aleksander Labuda[8] i Jan Trepczyk[9], faktyczni twórcy organizacji o nazwie Zrzeszenie Regionalne Kaszubów, powstałej 18 sierpnia 1929 r. w Kartuzach. Zarówno pierwsi, a zwłaszcza drudzy, byli dobrze znani Karolowi Krefftowi, urodzonemu 15 czerwca 1907 w Zaworach koło Chmielna. Krefft był rówieśnikiem J. Trepczyka, z którym łączyły go więzy przyjaźni. Prezesem ZRK został Majkowski, jego zastępcą Labuda, Trepczyk zaś sekretarzem, natomiast Krefft, który w tym czasie był po drugim roku wydziału prawa Uniwersytetu Warszawskiego, należał do jej członków założycieli. To jemu właśnie przypada miano ojca ruchu młodej inteligencji kaszubskiej.

---

[6] Tamże. Zob. także J. Karnowski, *Moja droga kaszubska (fragment,)* „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego", Nr 1, R II, Gdańsk 1965, s. 25–31.

[7] Zob.: E. Pryczkowski, *Kaszubski Kordecki. Życie i twórczość ks. prał. Franciszka Gruczy*, Banino 2008.

[8] Aleksander Labuda urodził się 9 sierpnia 1902 roku w Mirachowie. Ukończył Seminarium Nauczycielskie w Kościerzynie, gdzie spotkał się z młodokaszubą ks. drem L. Heyke. Po spotkaniu z drem A. Majkowskim latem 1925 roku postanowił wyłącznie pracować dla Kaszub i kaszubszczyzny. W 1929 wraz z Janem Trepczykiem, założył Zrzeszenie Regionalne Kaszubów. Był przywódcą trzeciego pokolenia regionalistów kaszubskich Zrzeszińców, wydających organ „Zrzesz Kaszëbskô". Jest najznakomitszym felietonistą kaszubskim. Swoje felietony podpisywał pseudonimem „Guczów Mack". W 1992 roku wydano je wszystkie razem pod wspólnym tytułem *Guczów Mack gôdô*. Jest też autorem *Zasad pisowni kaszubskiej* i słowników kaszubskich oraz kilku książek literackich, w tym zbioru *Kaszëbsczim jesmë lëdã*. Zmarł 24 października 1981 roku. Pochowany jest w Strzepczu. Po śmierci ukazały się kolejne jego dzieła: *Ewanielskô spiéwa* (3 tomy), *Z czasów Swiãtopôłka Bëlnégò*, *Bògòwie i dëchë naj przodków* oraz *Òstatny sąd w Mirchòwie*.

[9] Jan Trepczyk urodził się 22 października 1907 roku w Stryszej Budzie koło Mirachowa. W 1926 ukończył Seminarium Nauczycielskie w Kościerzynie i podjął pracę w Kartuzach. Pod wpływem Majkowskiego i Labudy zajął się kaszubszczyzną. Jako poeta zadebiutował w 1930 roku w gdyńskiej „Chëczë kaszëbsczi", następnie związał się „Gryfem Kaszëbsczim" i „Zrzeszą Kaszëbską". Po wojnie pracował jako nauczyciel w Wejherowie. Jest autorem dziesięciu publikacji zwartych, w tym *Kaszëbsczégò piesniôka*, *Lecë chòrankò* – zbioru pieśni z nutami, *Odecknienié* – tomu zawierającego 86 wierszy i tomiku wierszy dla dzieci *Ukłôdk dlo dzôtk*. Dziełem życia jest dwutomowy *Słownik polsko-kaszubski* zawierający około 60 tysięcy haseł. Zmarł 3 września 1989 roku. Pochowany jest w Wejherowie.

Od początku studiów K. Krefft wykazywał rosnące zainteresowanie rozwijaniem idei kaszubskiej w ruchu akademickim. Utrzymywał kontakty z wybitnymi postaciami regionu. W Warszawie K. Krefft stwierdził, że profesorowie byli przychylni wobec Kaszubów i chętnie słuchali dźwięcznego języka kaszubskiego. Często rozmawiał z nimi też w obcych językach. Sami warszawiacy jednak byli negatywnie ustosunkowani do Kaszubów. Pewnego dnia K. Krefft oprowadzał po kaszubsku wycieczkę z Pucka. Będąc przy jednym z pomników, podszedł do niego starszy pan i powiedział: „W Warszawie mówi się wyłącznie po polsku”[10]. Ta przygana spowodowała, że Karol – wbrew pierwotnym planom przeniesienia się na paryską Sorbonę – postanowił pozostać na uniwersytecie w Warszawie. Pragnął wykazać, że Kaszubi są zdolnymi i równoprawnymi, a zapewne wielekroć lepszymi patriotami polskimi. Krefft napisał o tym incydencie w liście do dra Aleksandra Majkowskiego, który odpowiedział, że chce się spotkać ze studentami, by omówić plany utworzenia organizacji studenckiej.

W XX-leciu międzywojennym bardzo popularną formą zorganizowanego ruchu studenckiego były korporacje. Wywierały one znaczący wpływ na kształtowanie się życia społecznego studentów. Nawiązywały do tradycji licznych korporacji polskich działających w czasie zaborów, zwłaszcza na terenie zaboru pruskiego, które dawały tam Polakom poczucie oparcia w zbiorowości. Pierwsza korporacja powstała w 1815 r. na uniwersytecie w Jenie w Niemczech. Szybko powstawały kolejne. Sam A. Majkowski, w czasie swych studiów, był także członkiem polskich towarzystw akademickich działających w Berlinie oraz Gryfii, natomiast w czasie studiów w Monachium sam założył w 1902 r. polskie towarzystwo akademików „Vistula”, które propagowało idee zbliżone do późniejszych korporacji działających w II Rzeczypospolitej[11].

Pierwsza organizacja młodzieży skupiająca studentów z Pomorza powstała już w 1919 r. na Uniwersytecie Poznańskim. Z niej wyodrębniła się w 1921 r. korporacja „Baltia”, która skupiała się – zgodnie ze swoją nazwą – na propagowaniu idei morskich. Dopiero kolejna korporacja o nazwie „Pomerania”, założona przez grupę siedmiu poznańskich studentów z Pomorza 2 grudnia 1923 r., koncentrowała się zdecydowanie bardziej na zagadnieniach związanych z regionem Pomorza i jego integracją z odrodzoną Rzeczypospolitą[12]. Wśród członków tej korporacji było wielu Kaszubów. Pierwszym prezesem został Damazy Gracz, były filomata pomorski. Miała też członków honorowych, wśród których byli znani już wówczas działacze młodokaszubscy A. Majkowski oraz J. Karnowski[13]. „Pomerania" wkrótce należała do największych korporacji poznańskich. Była także jedną z najstarszych i najliczniejszych w kraju korporacji chrześcijańskich.

---

[10] E. Pryczkowski, *Karol Krefft. Europejski samotnik*, „Czas Żukowa”, nr 17, styczeń 2003 r.

[11] Zob.: J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk – – Wejherowo 2002, ss. 121n.

[12] D. Pater, P. Tomaszewski, *Od morza jesteśmy... Świadomość pomorska w mysli i działalności akademickiego ruchu korporacyjnego w Polsce w czasach II Rzeczypospolitej*, Toruń 2006, ss. 19–20.

Wśród założycieli „Pomeranii" był między innymi Wiktor Jagalski ze Sławoszyna pod Puckiem, prezes korporacji na przełomie lat 1926/27. Wraz z nim organizację zakładał Jan Krefft z Kosobud pod Brusami, absolwent uniwersytetu z 1925 i prezes z lat 1924/25. Wiadomo, że K. Krefft utrzymywał z nimi, a także z innymi członkami „Pomeranii", kontakty. Działalność poznańskiej korporacji była jedną z inspiracji powołania podobnego ruchu w Warszawie. Jeszcze większą motywację przynosił fakt, że wielu warszawiaków traktowało Kaszubów jak Niemców, nad czym K. Krefft ubolewał. To był jeden z ważnych powodów, dla których postanowił on założyć kaszubską organizację studencką. Swój plan zrealizował na pierwszym roku studiów w 1927 roku zakładając korporację „Cassubia", której został pierwszym prezesem. Nazwą organizacja nawiązywała do książęcej przeszłości Kaszub, którą K. Krefft był zafascynowany do końca swego życia.

Na samym starcie organizacja natrafiła jednak na problemy. Dyrektor departamentu Ministerstwa Wyznań, Religii i Oświecenia Publicznego nie chciał dopuścić do jej rejestracji. Uważał, że na uczelni warszawskiej nie trzeba akcentu kaszubskiego. Skutecznie zadziałało dopiero wsparcie słynnego prof. Ignacego Koschembahr-Łyskowskiego, byłego rektora Uniwersytetu Warszawskiego, pochodzącego z Żelichowa pod Gdańskiem, który w 1884 roku ukończył z wyróżnieniem gimnazjum w Chojnicach[14]. Nowa korporacja miała charakter organizacji apolitycznej, międzyuczelnianej, samokształceniowej, samopomocowej i towarzysko-propagandowej[15]. Postrzegała się – na wzór poznańskiej „Pomeranii" – jako korporacja chrześcijańska i należała do Zjednoczenia Polskich Akademickich Korporacji Chrześcijańskich.

Według ostatniego prezesa korporacji, Antoniego Skwiercza[16], który jej początki pamiętał z opowiadań starszych kolegów, nigdy nie było żadnych wątpliwości, co do zasług K. Kreffta – głównego inspiratora i twórcy korporacji[17]. Wśród pierwszych członków organizacji byli także: Brunon Nowicki (zginął w powstaniu warszawskim), Jan Bielawa z Nowego Podlesia pod Kościerzyną, Jerzy Chrostowski, Alfons Grajewski z Lubawy, Roman Świetlik ze Starogardu, Walenty Rosiński, Tomasz Perczyński. W kolejnych latach do organizacji przystąpili m.in.: Piotr Rolbiecki z Chojnic, Tadeusz Kitkowski, Bernard Kula, Leon Pohnke, Abdon Stryszak, Stanisław Tollik, ks. Roman Wiśniewski, Bernard Nuszkowski, Franciszek Wróblewski z Gdyni, Roman Kossak-Główczewski[18]. W swoich założeniach korporacja przyjęła charakter organizacji regionalnej i apolitycznej w odróżnieniu od większości innych korporacji w kraju. Podstawowe zasady działalności to: a) K. „Cassubia" była organizacją międzyuczelnianą na terenie Warszawy i skupiała męską młodzież studencką z regionu pomorskiego; b) Władzę korporacji stanowił zarząd składający się z prezesa, sekretarza i skarbnika wybieranych przez rycerzy w głosowaniu tajnym. Nad planem działania pracował Zarząd. Przyjmował nowych kandydatów na członków, zwanych giermkami i wyznaczał dla nich opiekunów z grona rycerzy, czyli członków stałych. Rytuału pasowania giermka na rycerza dokonywał prezes „Cassubii". Finansową podstawę działania stanowiły składki członkowskie oraz subsydia przekazywane przez sympatyków[19].

---

[13] Zob.: http://www.archiwumkorporacyjne.pl/index.php/muzeum-korporacyjne/poznan/k-pomerania/

[14] A. Grzędzicki, *Zapomniana „Cassubia"*, „Nasz Tygodnik Kartuzy", nr 6, 1.02.1992.

[15] J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk – Wejherowo 2002, s. 608.

[16] Antoni Skwiercz ur. się 24 kwietnia 1917 r. w Połchowie pod Puckiem. Studia w Warszawie rozpoczął w II połowie lat 30-tych. Został wybrany na prezesa „Cassubii" wiosną 1939 roku. Było to efektem jego aktywności w działaniach korporacji. Na zebraniu 30 stycznia 1939 roku – jeszcze jako komiliton (członek korporacji) - wygłosił główny referat pt. „Rozwój gospodarczy Kaszub", który wzniecił ożywioną dyskusję. Na zachowanym zaproszeniu na doroczny zjazd w Kartuzach, który odbył się 16 lipca 1939 roku, widnieją nazwiska prezesa Polskiej Korporacji Akademickiej „Cassubia" w Warszawie, Antoniego Skwiercza oraz prezesa Koła Filistrów, Karola Kreffta. A. Skwiercz po wojnie związał się z Gdynią. Zmarł 9 grudnia 2003 r. Pochowany jest na cmentarzu komunalnym w Kosakowie.

[17] W swoich wspomnieniach podaje on: *Kaszuba, Karol Krefft (absolwent Polskiego Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Gdańsku – student prawa Uniwersytetu Warszawskiego) był głównym inicjatorem i organizatorem tego przedsięwzięcia. Zob.: Wspomnienia Antoniego Skwiercza*, maszynopis w posiadaniu autora.

Podstawowym celem działania korporacji było *upowszechnianie szerokiej znajomości historii regionu kaszubsko-pomorskiego i pielęgnowanie jego kultury, kształtowanie postaw obywatelskich w zgodzie z etosem Pomorzan i propagowanie idei gospodarki morskiej w duchu hasła „Gdynia naszym oknem na świat"*[20]. Ważna była też wszechstronna pomoc dla członków w okresie studiów i po ich ukończeniu, i wdrażanie form dobrego wychowania w oparciu o zasady moralno-etyczne[21]. Jako oznaki zewnętrzne korporanci przyjęli czapkę – korporantkę, zwaną też deklem, koloru morza z czarno-żółtym otokiem i złotym naszyciem na denku przedstawiającym splot czterech kotwic. Używano też wstęgi o trzech zasadniczych kolorach niebieskim, złotym i czarnym oraz miniaturową odznakę czyli cyrkiel noszony w klapie marynarki i spleciony z pierwszych słów: *Vivat, crescat, floreat, K'Cassubia* (Cassubia niech żyje, wzrasta, kwitnie!) oraz herb czarny gryf pomorski na złotym polu[22]. W siedzibie korporacji był sporych rozmiarów emblemat Gryfa Pomorskiego. Organizacja posługiwała się okrągłą pieczęcią z napisem w otoku: *Akademicka Korporacja Cassubia w Warszawie*[23]. Miała też swój hymn z tekstem Jana Tryzny i muzyką Mieczysława Konarzewskiego[24].

---

[18] *Wspomnienia Antoniego Skwiercza*, maszynopis w posiadaniu autora. Zob.: także: E. Kamiński, *Kaszëbsczé młodzëznowé karna*, „Pomerania", nr 9/2002, s. 31. Także: A. Grzędzicki, *Zapomniana „Cassubia"*, „Nasz Tygodnik Kartuzy", nr 6, 1.02.1992.

[19] *Wspomnienia Antoniego Skwiercza*, maszynopis w posiadaniu autora.

[20] Tamże. Także: J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk – Wejherowo 2002, s. 608.

[21] Rozmowa z Antonim Skwierczem przeprowadzona przez Eugeniusza Pryczkowskiego i Lucynę Reiter dnia 1.04.2000, zarejestrowana na kasecie magnetofonowej.

[22] E. Kamiński, *Kaszëbsczé młodzëznowé karna*, „Pomerania", nr 9/2002, s. 31.

[23] J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski...*, s. 611.

[24] A. Grzędzicki, *Zapomniana „Cassubia"*, „Nasz Tygodnik Kartuzy, nr 6, 7.02.1992. Dotychczas jeszcze go nie odnaleziono.

Ostatni przedwojenny prezes tak wspominał te chwile: *Początkowo w tej organizacji byli Pomorzacy i Kaszubi. Gdy tych ostatnich przybywało Pomorzacy odchodzili. Przed wybuchem II wojny światowej członków było około 50. Obok korporacji działało także Koło Pomorzan w Warszawie. Należały do niego przede wszystkim studiujące dziewczyny. Cassubia była wyłącznie dla mężczyzn. Oni również mogli należeć do tego koła. Na przykład Bernard Kula był naszym członkiem i zarazem prezesem Koła Pomorzan. Biuro korporacji znajdowało się przy ulicy Sierpnia – właścicielką kamienicy była hrabina Olszanowska. Był tam także magazyn, w którym przechowywano wszelkie dokumenty naszej organizacji. Niestety w wyniku działań wojennych prawdopodobnie wszystkie uległy zniszczeniu. W korporacji obowiązywał regulamin (niestety nie posiadam już jego treści). Były w niej m.in. określone kryteria, które decydowały o przyjęciu nowych członków. Prezes korporacji otrzymywał na własną prośbą z sekretariatu listę studentów przyjętych na I rok. Kaszubów „wyławiało się" po nazwiskach i po miejscu zamieszkania. Całe prezydium analizowało, kto z jakiej rodziny pochodzi. Wybrane przez nas osoby, wyrażające jednocześnie chęć wstąpienia do organizacji, przez rok były kandydatami, następnie zdawali egzamin wg wymogów regulaminu. Gdy przeszedł pomyślnie, a zazwyczaj wszyscy zdawali, wchodził w szeregi starszyzny i każdy otrzymywał informacje na temat zakresu swojej pracy, następnie odbywało się ślubowanie. Mieliśmy swój hymn, a później sztandar. Zebrania odbywały się raz w miesiącu, wówczas każdy z członków otrzymywał spis zadań do wykonania. Wszystkie zebrania i spotkania były protokołowane*[25].

Spotkania korporacyjne, na których każdorazowo wygłaszane były referaty, stanowiły dodatkową płaszczyznę edukacji studentów. Przysposabiały ich do pracy społecznej w terenie. Poważna praca ideowa i naukowa w połączeniu z rozrywką, dająca radość i pogodę ducha, wyróżniała „Cassubię". Zbliżała ją do organizacji filomackich i filareckich, których dewizą było: Ojczyzna, nauka i cnota[26]. W rozumieniu założyciela organizacji chodziło też w ogromnej mierze o podniesienie statusu języka kaszubskiego. To przesłanie towarzyszyło mu przez całe życie.

„Cassubia" wkrótce okazała się najaktywniejszą korporacją pomorską w Warszawie. Autorzy monografii polskich korporacji skupiających studentów z Pomorza podkreślają, że w latach trzydziestych, aż do wybuchu II wojny światowej, stanowiła ona najprężniejszy ośrodek myśli i działalności Pomorzan na warszawskich uczelniach. Jej członkowie zdominowali niemal całkowicie życie społeczne studentów z Pomorza, przejmując w swoje ręce wszystkie ważniejsze akademickie instytucje regionalne Pomorzan w stolicy[27].

---

[25] Rozmowa z Antonim Skwierczem przeprowadzona przez Eugeniusza Pryczkowskiego i Lucynę Reiter dnia 1.04.2000, zarejestrowana na kasecie magnetofonowej.

[26] *Z życia K! „Cassubia" w W-ie*, „Biuletyn Pomorski", nr 3 z 1 marca 1939.

[27] D. Pater, P. Tomaszewski, *Od morza jesteśmy... Świadomość pomorska w myśli i działalności akademickiego ruchu korporacyjnego w Polsce w czasach II Rzeczypospolitej*, Toruń 2006, s. 39.

Ideowym opiekunem korporacji był dr Aleksander Majkowski, wówczas znany już, jako wybitny działacz i pisarz kaszubski. K. Krefft utrzymywał z nim bliskie kontakty jeszcze z czasów nauki w Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Gdańsku. Darzył go wielkim szacunkiem[28]. Również A. Majkowski cenił K. Kreffta, o czym świadczą choćby życzenia dla niego wyrażone w zachowanym liście do Edmunda Jonasa[29]. Do wielu sukcesów korporacji należy między innymi opracowanie fragmentów *Historii Kaszubów* A. Majkowskiego. Dzieło to wywarło szczególne wrażenie na K. Kreffcie[30]. Spory rezonans społeczny przynosiło wydawanie „Biuletynu Pomorskiego". Czasopismo wychodziło wprawdzie pod patronatem Stowarzyszenia Przyjaciół Pomorza, jednakże trzon redakcyjny stanowili korporanci „Cassubii". Redaktorem naczelnym był Alfons Kotowski[31]. Pismo zdecydowanie opowiadało się za wspólnym budowaniem silnej polskiej ojczyzny akcentując tożsamość kaszubską, jako ważną wartość w dziele konsolidacji państwa. Już sam ten fakt budził opór innych korporacji „Baltia" i „Masovia" związanych ze Stronnictwem Narodowym, którzy w swoim organie o tytule „Słowo Pomorskie" próbowali podważać linię programową „Cassubii".

Wielkim wydarzeniem w życiu korporacji była obecność kilkunastoosobowej grupy Kaszubów w Warszawie w dniach od 2 do 5 maja 1932 r. Przewodniczył jej A. Majkowski. Grupa wzięła udział – wraz z przedstawicielami innych regionów ówczesnej Polski – w uroczystościach jubileuszowych Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Po spotkaniu z prezydentem RP Ignacym Mościckim na Zamku Królewskim Kaszubi byli gośćmi studentów w lokalu zebrań „Cassubii". Wówczas studentom prezesował Roman Kossak-Główczewski. Korporanci oprowadzili też gości po stolicy. Duże zainteresowanie wzbudzały wszędzie żeńskie stroje kaszubskie wykonane według projektu Franciszki Majkowskiej, siostry Aleksandra, obecnej także w kaszubskiej grupie[32].

---

[28] W jednym z zachowanych listów K. Krefft napisał do A. Majkowskiego: *Warszawa 10/II.28 r. Szanowny Panie Doktorze! Bardzo przepraszam, że dziś dopiero chcę podziękować za łaskawą odpowiedź. Dziękuję w imieniu mych, sprawą korporacji zainteresowanych, kolegów za życzliwy i przyjacielski ton listu. Ze względów formalnych nie rozstrzygnęliśmy jeszcze sprawy ostatecznie. Po drugie trza się dobrze zastanowić nad tą kwestją, ażeby ewent. nie ośmieszyć samej nazwy. Gdy zaś już coś ostatecznego się ukonstytuuje, to z największą chęcią poinformuję o tem Sz. Pana. W załączeniu pozwoliłem sobie przesłać w imieniu akademików Pomorzan zaproszenie na „czarną kawę". Z wysokiem poważaniem, Karol Krefft.* AMPiMKP, Listy do A. Majkowskiego, k. 261–262.

[29] F. Marszałkowski, *Listy do Przyjaciół; „Domòwina" – „Mòje doma"* [w:] *Pro memoria Feliks Marszałkowski (1911–1987)*, zebrał i opracował J. Borzyszkowski, Gdańsk 2007, s. 574.

[30] Córka Majkowskiego Damroka Majkowska pisała w liście do F. Marszałkowskiego: *Odczuwam, że jest on bardzo pod urokiem „Historii Kaszubów" ojca, bo to, co mówi, często wyjęte z tej książki*. Patrz: *Pro memoria Feliks Marszałkowski (1911 – 1987)*, zebrał i opracował Józef Borzyszkowski, Gdańsk 2007, s. 401.

[31] D. Pater, P. Tomaszewski, *Od morza jesteśmy... Świadomość pomorska w myśli i działalności akademickiego ruchu korporacyjnego w Polsce w czasach II Rzeczypospolitej*, Toruń 2006, s. 42.

[32] Al. Fonek [Aleks Cierocki], *Kaszubi w Warszawie z okazji uroczystości jubileuszowych Polskiego Tow. Krajoznawczego*, „Gryf Kaszubski", nr 10, lipiec 1932.

Korporanci włączyli się również w organizację pobytu znacznie większej grupy Kaszubów, bo ponad pięćsetosobowej, której przewodził wejherowski burmistrz Teodor Bolduan. W większości byli to kaszubscy rybacy. Spotkali się oni z naczelnym wodzem, marszałkiem Edwardem Rydz-Śmigłym nadając mu tytuł Honorowego Obywatela Wejherowa[33]. Dwudniowym wydarzeniom związanym z obchodami rocznicy odzyskania niepodległości 10 i 11 listopada 1937 r., towarzyszyły pokazy kaszubskich tańców regionalnych, które ożywiły tłumy warszawian. Z kolei w Teatrze Wielkim prezentowano operę Feliksa Nowowiejskiego „Legenda Bałtyku", na którą zaproszono Kaszubów. Korporanci z „Cassubii" przygotowali wieczornicę, na której niemal całe środowisko akademickie Warszawy mogło poznać czar pieśni i tańców kaszubskich[34].

Po zakończeniu studiów korporanci nadal pozostawali członkami „Cassubii". Zwano ich filistrami. Od 1933 r. zaczęto organizować w Kartuzach coroczne zjazdy korporantów. Pierwszy odbył się w dniach 22–24 kwietnia tego roku. Na nim właśnie zawiązano koło filistrów. Prezesem został także K. Krefft[35], który pełnił tę rolę, z przerwami związanymi głównie z pobytami na szkoleniach wojskowych, aż do wybuchu wojny. Udało się ustalić około 50 nazwisk członków korporacji. Wiadomo, że liczba ta stanowi tylko część stanu członkowskiego[36]. Do bardziej znanych postaci, które wpisały się w dzieje ruchu kaszubskiego – oprócz K. Kreffta – należą: Aleksander Arendt[37], Robert Komkowski[38], Bernard Kula[39],

---

[33] T. Bolduan, *Nie dali się złamać*, Gdańsk 1996, s. 73.

[34] B. Nuszkowski, *Wycieczka kaszubska w Warszawie*, „Teka Pomorska", R. 2, nr 4, 1937, s. 125.

[35] A. Fonek, *Pierwszy zjazd Akademickiej Korporacji „Cassubia" w Kartuzach*.

[36] http://www.archiwumkorporacyjne.pl/index.php/muzeum-korporacyjne/warszawa/k-cassubia/

[37] Aleksander Arendt ur. się 6 grudnia 1912 r. w Będargowie. W 1934 r. ukończył Gimnazjum w Wejherowie. Od 1935 r. studiował prawo na Uniwersytecie Warszawskim. Był prezesem Koła Akademików Kaszubów w Kartuzach i prezesem Stowarzyszenia Przyjaciół Pomorza w Warszawie 1935–1938, także członkiem „Cassubii". W czasie wojny był członkiem „Gryfa Pomorskiego", m.in. więziony w Stutthofie. Po wojnie pracował w administracji rządowej, był m.in. komendantem powiatowym Milicji Obywatelskiej w Kartuzach, wicestarostą powiatu gdańskiego i starostą kościerskim (1947–48). W 1956 r. był jednym z założycieli i pierwszym prezesem Zrzeszenia Kaszubskiego. Współpracował z Urzędem Bezpieczeństwa. Odznaczony m.in. Krzyżem Oficerskim OOP, Krzyżem Partyzanckim, medalami kaszubskimi. Zmarł 1 stycznia 2002 r. Pochowany jest w Kartuzach.

[38] Robert Komkowski ur. się 6 czerwca 1913 roku we wsi Cieszenie, gmina Chmielno. W jego dzieciństwie rodzina przeprowadziła się do Banina. Gimnazjum ukończył w Wejherowie. W latach 1937–1938 pod pseudonimem *Er-Ka* publikował na łamach „Zrzeszë Kaszëbsczi" zebrane przez siebie kaszubskie pieśni ludowe. W 1939 roku ukończył prawo na Uniwersytecie Warszawskim. Przez krótki czas był prezesem „Cassubii". W czasie wojny był więźniem oficerskiego oflagu Wolenberg II C. Po wojnie był sekretarzem Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Kaszubskiego w Kartuzach. Po Październiku 1956 roku był zarówno członkiem założycielem Zrzeszenia Kaszubskiego, jak i aktywnym działaczem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Do końca lat 80-tych był sekretarzem tej organizacji, jednym z reżyserów budowy struktury organizacyjnej Zrzeszenia i jego programu. Zmarł 2 czerwca 2006 roku w wieku 93 lat w Sopocie, gdzie został pochowany.

[39] Bernard Kula ur. się 15 września 1908 r. w Śliwicach k. Tucholi. Studiował prawo na Uniwersytecie Warszawskim. Był członkiem „Cassubii" oraz prezesem Akademickiego Koła Pomorzan. W 1937 r. zainicjował powstanie Stowarzyszenia Przyjaciół Pomorza. W 1956 r. był czlonkiem założycielem Zrzeszenia

Alfons Cierocki[40], Abdon Stryszak[41], Antoni Skwiercz. Wielu członków, zwłaszcza w pierwszym okresie, zwerbował osobiście K. Krefft. Tak było np. w przypadku Marii Koprowskiej, studentki prawa UW, o kilka lat młodszej absolwentki Gimnazjum Macierzy Szkolnej. Z liderem „Cassubii" utrzymywała przyjacielskie stosunki jeszcze wiele lat po wojnie. Kilkakrotnie odwiedziła go nawet w jego późniejszej samotni za rzeką Radunią[42].

Dorobek korporacji na warszawskiej uczelni oraz jej znaczenie dla środowiska kaszubskiego Pomorza trafnie określa jeden z jej członków Bernard Nuszkiewicz, który w rocznicę jej powstania napisał: *Założona przed 10 laty, zdołała w swym gronie skupić najcenniejszy element pomorski, który udał się po wiedzę do ognisk naukowych w Warszawie. Wykuwając swą samodzielną myśl ideową, wspartą bogatą tradycją kultury kaszubskiej i aktualnymi założeniami społecznymi, zdołała dzisiaj zająć należne sobie miejsce w Rzeczypospolitej Akademickiej*[43].

W dniach 25 i 26 lipca 1937 r. (10. rocznica) odbył się w Kartuzach zjazd czynnych korporantów i filistrów „Cassubii". W zjeździe tym uczestniczyli przedstawiciele wojewody pomorskiego, duchowieństwa, Instytutu Bałtyckiego, Komisariatu rządu w Gdyni oraz ruchu kaszubskiego z dr A. Majkowskim na czele. Prezesem klubu był wówczas student weterynarii Klemens Kuca. Natomiast na szefa filistrów wybrano tam Stanisława Tollika z Gdyni, zaś B. Nuszkowski z Warszawy został jego zastępcą. Kulminacyjnym punktem zjazdu kartuskiego był komers w sali Hotelu Centralnego. Ustalone zostały na nim drogi, którymi miała w nowym dziesięcioleciu kroczyć młoda i pięknie rozwijająca się korporacja. Jednym z głównych celów było poszerzenie bazy organizacyjnej, by na zapleczu gdyńskim stać się pozytywnym ośrodkiem ruchu młodej inteligencji kaszubskiej[44].

W tym czasie K. Krefft – już jako radca prawny wojewody pomorskiego – ofiarnie poświęcał się sprawie wydania dzieła A. Majkowskiego *Żëcé i przigòdë Remùsa*. Brał nadal aktywny udział w życiu swych młodszych kolegów. W dniu 3 lipca 1938 r.,

---

Kaszubskiego. Był blisko związany z A. Arendtem. Współtworzył z nim w 1983 r. Związek Przyjaciół Pomorza. Zmarł 2 września 2001 r. w Gdańsku. Zob. SBPN. Suplement III, s. 131–133.

[40] Alfons Cierocki (pseud. Al-Fonek) ur. się w Starej Hucie k. Sianowa w 1906 r. Ukończył prawo na Uniwersytecie Warszawskim. Pracował w ambasadzie polskiej we Włoszech. Był publicystą i działaczem kaszubskim, członkiem Zrzeszenia Regionalnego Kaszubów. Jest autorem rozprawy „Czy Kaszubi są Polakami?". Zmarł w obozie koncentracyjnym w Dachau w maju 1943 r.

[41] Abdon Stryszak ur. się 30 grudnia 1908 w Domatowie k. Pucka. Był absolwentem Wydziału Weterynaryjnego Uniwersytetu Warszawskiego. Doktorat uzyskał w 1935 r., od 1948 był profesorem, a od 1958 profesorem zwyczajnym Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, od 1960 – jako pierwszy lekarz weterynarii – członek korespondent PAN, od 1969 członek rzeczywisty, doktor honoris causa Wyższej Szkoły Weterynaryjnej w Hanowerze 1963, aktywny członek Komitetu Rozwoju Gospodarczego Ziemi Kaszubskiej, współzałożyciel Zrzeszenia Kaszubskiego, wyróżniony tytułem Członka Honorowego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, odznaczony m.in. Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą i Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł 27 listopada 1995 w Warszawie.

[42] G. Danielewicz, *W kręgu Polonii gdańskiej*, Gdańsk 1996, ss. 204 i 210.

[43] B. Nuszkowski, *Akademicy pomorscy w Warszawie*, „Teka Pomorska", R. 2, Nr 3, 1937, ss. 91 i 92.

[44] Tamże.

nastąpiło w Kartuzach poświęcenie sztandaru „Cassubii". Wówczas to on właśnie – jako główny inicjator, także w części fundator – wręczał go na ręce nowego prezesa Kazimierza Wittke[45]. Wśród rodziców chrzestnych sztandaru był pracodawca K. Kreffta, wojewoda pomorski Władysław Raczkiewicz, późniejszy prezydent Polski na uchodźstwie, działacz narodowy Tomasz Rogala z Wiela[46], dr Franciszek Kręcki, a także jedna z sióstr K. Kreffta, Anna. Na wspólnym gwoździu widnieje też nazwisko Heleny Wdzięczkowskiej. Wśród fundatorów byli też: Wincenty Łącki – starosta krajowy pomorski, korporacja „Pomorania" z Poznania, Zarząd Miejski Kartuz, Powiat Kartuski, Stowarzyszenie Przyjaciół Pomorza, Stowarzyszenie Miłośników Kaszubszczyzny „Stanica" z Torunia i Gdyni, Augustyn Kąkol z Nadola, Ottomar Ptach z Wyczechowa, Emil Lniski z Kartuz i czternastu filistrów założycieli[47]. Nietrudno zauważyć, że większość podmiotów i prywatnych osób znalazło się w tym gronie z inicjatywy K. Kreffta. Dotyczy to zwłaszcza jego szwagra O. Ptacha, przyjaciół filistrów oraz instytucji toruńskich i kartuskich. Uroczystościom towarzyszyła wystawa zbiorów A. Majkowskiego oraz tradycyjny komers korporantów, na którym wykład wygłosił Bernard Kula. Były też przemówienia delegatów z innych organizacji studenckich[48].

Trójbarwny sztandar uznano za arcydzieło kaszubskiej sztuki hafciarskiej[49]. Obok kaszubskiego Gryfa umieszczono na nim zawołanie korporacji „Fortiter et constanter" (śmiało i konsekwentnie)[50]. Uroczystego poświęcenia dokonał ks. prał. Franciszek Jank z Torunia, natomiast kazanie wygłosił wydelegowany przez bpa K. Dominika, który pierwotnie miał być osobiście na zjeździe, ks. dr Kazimierz Bieszk z Pelplina. Sztandar wykonała znana instruktorka hafciarska Bronisława Wrycza z Wejherowa[51]. Artystka pochodziła ze Stężycy. Była stypendystką Towarzystwa Popierania Przemysłu Ludowego w Toruniu, a później instruktorką haftu w różnych miejscowościach Pomorza. Pod koniec lat 30. XX w. była nauczycielką w Szkole dla Głuchoniemych w Wejherowie, choć wykonywała głównie hafty szkoły wdzydzkiej. Takie motywy zawiera też sztandar „Cassubii”[52]. B. Wrycza była bratanicą pierwszego pomorskiego kapelana z armii gen. Józefa Hallera, ks. płka Józefa Wryczy. Została żoną wybitnego rzeźbiarza kaszubskiego Teodora Plińskiego (1907–1951)[53]. Po wojnie związała się z Kościerzyną, gdzie zmarła w 1995 r.

---

[45] Kazimierz Wittke ur. się 4 marca 1913 w Pobłociu w pow. wejherowskim w rodzinie ziemiańskiej, jako syn Antoniego i Pelagii z d. Zakrzewskiej, brat Stefana (członek korporacji „Pomerania" w Poznaniu), absolwent Gimnazjum w Wejherowie, student i absolwent ekonomii SGH. W wojnie obronnej 1939 r. był dowódcą plutonu w 2 Pułku Szwoleżerów Rokitniańskich. Uczestniczył w Bitwie nad Bzurą, trafił do niewoli niemieckiej, w oflagach przebywał w latach 1939–45. Po wojnie pracował do 1960 r. w Ministerstwie Handlu Zagranicznego w Warszawie, a następnie w Dziale Handlu Zagranicznego w Centromorze w Gdańsku. Po przejściu na emeryturę 30 czerwca 1978 r. osiadł w Starogardzie Gdańskim, którego został zasłużonym obywatelem. Tam jest pochowany. Zmarł 18 września 2006 r. Zob.: J. Kostka, *Ród Wittke*, Koszalin 1995, s. 10.

[46] Tomasz Rogala (1860–1951) był wybitnym działaczem pochodzącym z Wiela k. Kościerzyny, członkiem delegacji pomorskiej do Wersalu. Zwany był królem kaszubskim. Również jego brat Wincenty (1871–1958) był działaczem patriotycznym i kulturalnym, zwanym „kaszubskim Sabałą". Zob.: SBPN, red. Z. Nowak, T. 4, ss. 76–78.

[47] *Wspomnienia Antoniego Skwiercza*, maszynopis w posiadaniu autora.

[48] B. Nuszkowski, *Zjazd młodzieży pomorskiej w Kartuzach*, „Teka Pomorska", R. 3, Nr 4, 1938, s. 143.

[49] Z. K., *Kronika*, „Biuletyn Pomorski", nr 1 z 25 grudnia 1938 – 1 stycznia 1939.

[50] Antoni Grzędzicki, *Zapomniana „Cassubia"*, „Nasz Tygodnik Kartuzy", nr 6 z 7 lutego 1992 r.

[51] *Zjazd pomorskiej młodzieży akademickiej*, „Klëka", R. 2, nr 12, 1 VII 1938.

Antoni Skwiercz tak wspomina uroczystość wręczenia sztandaru: *Staraniem grona filistrów z Karolem Krefftem na czele w dniu 3 lipca 1938 r., na dorocznym zjeździe korporacji w Kartuzach, nastąpiło poświęcenie sztandaru K.Cassubia. W uroczystości tej uczestniczyli licznie członkowie korporacji, przedstawiciele władz i duchowieństwa oraz szerokie grono działaczy kaszubskich i społeczeństwa. Uroczystość odbyła się w nastroju poważnym i patriotycznym, zwłaszcza dla społeczności kaszubskiej szczególnie radosnym, ponieważ piękny sztandar z napisem K.Cassubia i gryfem pomorskim stanowił jednocześnie o jej podmiotowości – odebrali go jako «swój». Sztandar ten stał się w opinii społeczeństwa kaszubskiego aktem nobilitacji, ponieważ przez całe lata dla młodzieży kaszubskiej studia w szkołach średnich, a zwłaszcza wyższych, były praktycznie nieosiągalne, przez to była ona pozbawiona możliwości współudziału w aktywnym życiu społecznym. Pod tym sztandarem skupiła się pierwsza generacja młodej inteligencji kaszubskiej*[54].

W zjeździe obecne były delegacje, np. „Pomeranii” z Poznania, reprezentacja korporacji polskich z Wolnego Miasta Gdańska, działacze „Stanicy”, oraz wielu innych. Fakt ten odbił się szerokim echem także w Warszawie, gdzie 4 grudnia 1938 r. odbyła się uroczysta msza, a po niej spotkanie filistrów, na którym ponownie prezes Koła Filistrów K. Krefft dokonał symbolicznego wręczenia sztandaru prezesowi korporacji, K. Wittke. Tenże przyrzekł w imieniu korporacji stać na straży honoru i ideologii „Cassubii”, po czym przekazał go pocztowi sztandarowemu[55].

Nadanie sztandaru zintensyfikowało działalność o charakterze kaszubskim. Prym wiedli rodowici Kaszubi, jak kolejni prezesi: Roman Kossak-Główczewski z Brus, K. Wittke z Pobłocia pod Wejherowem, czy A. Skwiercz z Połchowa pod Puckiem. Wygłaszano przemówienia i referaty na różne tematy związane z Kaszubami i Pomorzem. Na przykład 11 kwietnia 1939 roku – jak czytamy za zachowanym zaproszeniu

---

[52] Najstarsza szkoła, wdzydzka, wyróżnia się bogatym wzornictwem skoncentrowanym na środkowych częściach płaszczyzny. Duże i bogate kompozycje są bardzo kolorowe, z przewagą niebieskiego, czerwonego, zielonego, czarnego i żółtego. Uzupełniają je kolory pastelowe. Teodora Gulgowska wychowała wiele hafciarek, jej uczennice jeszcze więcej. Bronisława Plińska z Wiela, która założyła w Kościerzynie ośrodek haftu, wyszkoliła w tej sztuce aż 450 dziewcząt.

[53] SBPN, red. Z. Nowak, T. 3, Gdańsk 1997, s. 442. Autor osobiście znał artystkę i rozmawiał z nią. W bezpośredniej rozmowie dowiedział się, że to ona wykonywała sztandar „Cassubii”. W programie TVG „Rodnô Zemia” ukazał się reportaż o tej sprawie.

[54] Rozmowa z Antonim Skwierczem przeprowadzona przez Eugeniusza Pryczkowskiego i Lucynę Reiter dnia 1.04.2000, zarejestrowana na kasecie magnetofonowej.

[55] Z. K., *Kronika*, „Biuletyn Pomorski”, nr 1 z 25 grudnia 1938 – 1 stycznia 1939.

– odbyła się w kartuskim „Kaszubskim Dworze” konferencja informacyjna poświęcona omówieniu ówczesnych zadań i potrzeb ruchu kaszubskiego w zakresie piśmiennictwa, zdobnictwa, turystyki, letnictwa i przemysłu ludowego. Obok podpisu K. Kreffta są na nim też podpisy Franciszka Szroedera, Aleksandra Labudy, Małgorzaty Cylkowskiej, Józefa Kolki, Leona Pohnke, Franciszka Tredera, Aleksandra Arendta i Bolesława Torlińskiego[56]. Aż do wybuchu wojny odbywały się też zabawy taneczne oraz wycieczki turystyczno-krajoznawcze[57].

Ostatni zjazd korporantów odbył się w lipcu 1939 r. w Kartuzach. Panowało na nim przygnębienie wywołane coraz bardziej realnym widmem wybuchu wojny. Część filistrów nie mogła już przybyć w związku z powołaniem do armii. Coraz wyraźniej odczuwano skutki negatywnych działań mieszkających na Pomorzu Niemców. Nikt jednak nie sądził, że rozmiary zbliżającego się koszmaru będą tak tragiczne i że tylu obecnych jeszcze na kartuskim zjeździe korporantów odda życie za ojczyznę[58].

Po wojnie uznano, że sztandar zaginął. Przez pewien czas komuniści szukali go, by zatrzeć ślady wszelkiej działalności kaszubskich studentów. Dopiero w roku 1993 okazało się, że przechował go ostatni prezes korporacji, Antoni Skwiercz. W dniu 23 kwietnia tego roku przekazał go – za pośrednictwem ówczesnego prezesa Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Stanisława Pestki – na ręce studenta Politechniki Gdańskiej Eugeniusza Pryczkowskiego, prezesa Klubu „Pomorania” w latach 1991–92[59]. W poczcie sztandarowym byli także nieco starsi byli pomorańcy: Krzysztof Barembruch i Tomasz Szymański. Działo się to podczas uroczystości otwarcia Domu Kaszubskiego w Gdańsku, w którym sztandar od tego czasu jest przechowywany. W dniu 6 grudnia 2003 r. towarzyszył on młodzieży z gminy Żukowo podczas spotkania założycielskiego Klubu Młodzieży Kaszubskiej, która przyjęła historyczną nazwę „Cassubia”. Prezesami byli najpierw Magdalena Bisewska, a po niej Renata Pupacz[60]. Po czterech latach działalności aktywność klubu ustała. Jego reaktywacja nastąpiła w dniu 17 września 2016 r. Prezesem został Robert Groth. Klub ten jest głównym organizatorem I Kongresu Młodych Kaszubów. Zgodnie z regulaminem główna działalność klubu skupiona jest na integracji młodzieży z terenu gminy Żukowo oraz innych gmin kaszubskich wokół kwestii związanych z wszechstronnym rozwojem tego terenu i społeczności go zamieszkującej. W pismach wystosowanych do współpracowników, członkowie „Cassubii” napisali między innymi: *Ufamy gorąco, że Kongres będzie miał duże znaczenie w kształtowaniu przyszłych nauczycieli języka kaszubskiego, księży,*

---

[56] Zob.: zbiory MPiMKP w Wejherowie.

[57] *Zjazd korporacji „Cassubia”*, „Gazeta Kartuska” z 15 sierpnia 1936 r.

[58] *Wspomnienia Antoniego Skwiercza*, maszynopis w posiadaniu autora.

[59] Taka była wola A. Skwiercza, z którym E. Pryczkowski utrzymywał już wcześniej częste i przyjazne kontakty. Między innymi z inicjatywy E. Pryczkowskiego ukazały się w programie TV Gdańsk „Rodnô Zemia” reportaże o korporacji „Cassubia” z udziałem A. Skwiercza w dniach 21.02.1993 r. oraz 19.10.1997 r.

[60] E. Pryczkowski, *Zrzeszeni w Baninie*, Banino 2006, s. 78 i 80–81.

artystów, dziennikarzy, działaczy kultury. Niewątpliwie podkreśli rolę młodych w całym regionie kaszubskim oraz wyznaczy priorytety w przyszłej działalności[61].

Współczesna „Cassubia" bezpośrednio nawiązuje do idei głoszonych przez K. Kreffta, który pochowany jest na żukowskim cmentarzu i od 2002 roku patronuje jednemu z żukowskich rond. Jednocześnie czerpie z dokonań klubów powstałych po II wojnie światowej, zwłaszcza „Pomoranii". Większość działaczy przedwojennych przeżyła okupacje, w tym także K. Krefft. Szybko przystąpili oni do wskrzeszenia ruchu kaszubskiego. Na początku 1946 r. zorganizowali w Wejherowie I Kongres Kaszubski. Byli to głównie działacze z grona Zrzeszińców, w tym także K. Krefft. Mieli po około czterdzieści lat, a więc wciąż byli jeszcze młodzi, pełni wigoru do kaszubskiej działalności. Jednak komunistyczna machina nabierała wówczas swej siły i wkrótce rozwiała nadzieje kaszubskich działaczy, pozbawiając ich wszelkich szans na rozwój działalności. Nadzieje na nowo odżyły podczas odwilży popaździernikowej w grudniu 1956 r., kiedy doszło do zawiązania się Zrzeszenia Kaszubskiego, od 1964 r. Kaszubsko-Pomorskiego. W tym czasie szybko objawiły się działania młodych działaczy. Jednym z nich był Wojciech Kiedrowski, twórca klubu „Ormuzd", o którego krótkiej działalności mamy niewiele informacji. We wspomnieniu o W. Kiedrowskim, Kazimierz Ostrowski z Chojnic podaje takie informacje: *13 października 1963 r. w niedzielne przedpołudnie, w Szkole Muzycznej we Wrzeszczu odbyła się konferencja, która miała na celu uaktywnienie młodzieży skupionej w Zrzeszeniu Kaszubskim. Głównym referentem był Wojciech Kiedrowski, który najpierw omówił rolę młodych w dziejach pomorskiego ruchu regionalnego, potem wykładał, jakie są dzisiejsze oczekiwania względem młodego pokolenia regionalistów. Przekonywał, że najlepszą formą aktywności młodych są kluby, które powinny powstawać w oddziałach na wzór „Pomoranii". Sam był bowiem współtwórcą tego klubu, a wcześniej organizatorem studenckiego klubu „Ormuzd". Zapewniał, że „Pomorania" wspomoże doświadczeniem i radą bratnie kluby „w terenie"*[62].

W biogramie W. Kiedrowskiego, ujętym w tej samej książce, także nie znajdujemy o klubie „Ormuzd" nic poza tym, że: *Pierwszym wymiernym dziełem Wojciecha działacza było założenie Klubu Studentów Ormuzd i przewodniczenie mu*[63]. Również w pośmiertnych wspomnieniach pomieszczonych w „Pomeranii" nr 5 z 2011 r. nie znajdujemy nic więcej. W. Kiedrowski urodził się 22 listopada 1937 r. Wiemy, że studia na wydziale inżynierii wodnej Politechniki Gdańskiej ukończył na początku 1961 r.[64]. „Ormuzd" zatem istniał przed tym rokiem, a ściślej przed rokiem 1959, o czym informują nas doniesienia agenturalne, które przynoszą nam tę zasadniczą informację, że był to klub poddany ścisłej obserwacji. Z tego też powodu nie mógł rozwinąć skrzydeł. Z tychże doniesień wiemy, że wpływ na działalność „Ormuzda" mieli także Zrzeszińcy. W doniesieniu z 14 stycznia 1961 r. czytamy: *Wpływ „Zrzeszińców" na działalność powstałych klubów ma swoje odbicie w postawie działaczy tych klubów. Np. Wojciech Kiedrowski – student Politechniki Gdańskiej w liście do Rompskiego z dnia 19 II 1959 r. pisze, że o faktycznej działalności Klubu „Ormuzd" nie powinien rozgłaszać, bo myśli studentów jeszcze nikt spoza Klubu nie zna, daje on Rompskiemu do zrozumienia, że może na nich liczyć, lecz musi być ostrożny przy angażowaniu ich do zamierzonej przez niego działalności*[65].

---

[61] Zob. J. Antonowicz, *Przyszłość kaszëbizny*, „Dziennik Bałtycki", 30.09.2016.

[62] K. Ostrowski, *„Pomerania" – radość i troska* [w:] *Lew. Stolem. Budziciel. Wojciechowie Kiedrowskiemu na 70. urodziny*, Gdańsk-Wejherowo 2007, s. 79.

[63] E. Szczesiak *Lew, Stolem, Budziciel* [w:] *Lew. Stolem. Budziciel...*, dz. cyt., s. 13.

[64] *Słownik dziennikarzy i publicystów Pomorza 1945-2015*, red. J. Model, Gdańsk 2015, s. 96.

Znacznie więcej dowiadujemy się z innego doniesienia agenturalnego sporządzonego 8 lipca 1960 r. przez tajnego współpracownika o kryptonimie „Smętek", który przechwycił list W. Kiedrowskiego do Edmunda Puzdrowskiego, wówczas studiującego na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. „Smętek" podaje, że: *Kiedrowski pisze o swym stosunku do sytuacji w Zrzeszeniu Kaszubskim, a następnie udziela szereg wskazówek w sprawie powołania klubu Stud. Kaszubów przy Uniwersytecie w Toruniu. M. innymi pisze: „Jak ja sobie wyobrażam Wasz Klub. Moim zdaniem obecnie nie powinien on być oficjalny. Taki Klub stworzony przez studentów istniał już w Poznaniu. Spotykali się w prywatnym mieszkaniu prowadząc dyskusje, przygotowując referaty. Wiem, że praca takiego klubu jest nieco ograniczona, ale jawność niekiedy nawet jest niekorzystna (oczywiście przy anormalnej sytuacji, która ciągle jeszcze na Kaszubach jest)". Następnie Kiedrowski dzieli się swymi uwagami o działalności Klubu „Ormuzd", o osiągnięciach, o których tak pisze: „...Efekty naszego Klubu nie są wielkie, lecz wytworzenie przywiązania do Kaszub, poznanie zasadniczych elementów tworzących tzw. sprawę kaszubską wśród wielu studentów zostało uzyskane. Śmiem przypuszczać, że bez względu pod jaką firmą będzie występował „Ormuzd", wielu z nas często się będzie spotykało i w różnej formie pracowało dla dobra Kaszub i Kaszubów"*[66].

Z dalszych materiałów agenturalnych wynika, że W. Kiedrowski planował uniezależnienie się klubów młodzieżowych (podobny klub istniał także w Wejherowie, zaś pewne działania młodzi podejmowali także w Chojnicach) od Zrzeszenia Kaszubskiego. Powodem miała być zbytnia zależność władz naczelnych organizacji, w której prym wiedli wówczas Aleksander Arendt i Bernard Szczęsny, od czynników partyjnych. Dalszych działań w tym kierunku nie było, ponieważ wkrótce działalność klubów zamarła. Wiemy jednakże, że członków „Ormuzda" było niewielu. Wśród założycieli – poza W. Kiedrowskim – byli Damroka Majkowska, Izabella Trojanowska i Konstanty Bączkowski. Związany był z nim także ks. Władysław Szulist z Wielkiego Kacka. Próbowano zwerbować agenta w tej grupie, co się nie udało, ze względu małą liczbę członków[67]. W dniu 3 lipca 1960 r. przybyli oni na spotkanie do Kartuz. Byli tam też przedstawiciele Klubu Młodej Inteligencji z Wejherowa oraz Klubu Studentów z Torunia, a także działacze kaszubscy, tacy jak J. Trepczyk. J. Rompski, Tadeusz Bolduan, Lech Bądkowski i Aleksander Arendt[68]. Razem około trzydziestu osób.

---

[65] IPN Gd 0027/886 T.1, k. 68.

[66] IPN Gd 00118/929/2-7.

[67] INP Gd 0027/886 t.2, k. 187 z 8 lipca 1960 r.

Jednym z gospodarzy kartuskiego spotkania był Klub Młodych Kaszubów z Kartuz, z innych publikacji znany też jako Klub Młodej Inteligencji Kaszubskiej przy Zrzeszeniu Kaszubskim w Kartuzach. Taka nazwa widnieje na oficjalnej pieczątce klubu[69]. Prezesem był Edmund Kamiński, który wspomina, że klub działał w latach 1958-1961, a jego głównym zadaniem było przygotowanie kadry dla Zrzeszenia[70]. W materiałach agenturalnych Kamiński przedstawiany jest jako przewodniczący Koła Literatów Kaszubów w Kartuzach. Ponadto podawany jest jako organizator spotkania Zrzeszińców i klubów młodzieżowych w tym mieście[71].

Najważniejsze w działalności klubów było samokształcenie. Do sukcesów „Ormuzda" należy zaliczyć wydanie pieśni Jana Trepczyka, zorganizowanie wycieczki po Kaszubach i wystawy malarstwa kaszubskiego w Kartuzach[72]. Każde jednak działanie klubu, nawet wypowiedzi liderów, były odnotowywane przez agentów Służby Bezpieczeństwa. Ówcześni liderzy ZK Szczęsny i Arendt bynajmniej nie wspierali działalności młodych. Z kolei intensywnie pomagali im Zrzeszińcy, zwłaszcza Jan Rompski, który w tym ruchu widział przyszłość organizacji. Materiały podają, że: *Rompski wysuwa na pierwszy plan sprawę zjednania ludzi a szczególnie młodzieży kaszubskiej – pokazania jej czym jest ruch kaszubski. Obecne kluby – zdaniem Rompskiego – pracują dobrze, są nawet popierane przez władze, bo np. jak w Kartuzach występują pod szyldem Klubu Literackiego, studiują historię Pomorza, ale obok tych spraw daje się pogadanki wychowujące młodzież na prawdziwych patriotów kaszubskich*[73].

Rompski miał plany zorganizowania podobnych klubów w Chojnicach i Kościerzynie. Te i wszystkie inne zostały wkrótce zniweczone przez SB. W planie przedsięwzięć operacyjnych zalecenia dotyczące inwigilacji Rompskiego oraz jego najbliższych przyjaciół, a także infiltracji klubów, zawierają aż sześć stron maszynopisu. Zostały one wprowadzone w czyn po 8 lipca 1960 r., a zrealizowane w ciągu kolejnych trzech miesięcy. Stosowano intrygi, preparowano fałszywe oskarżenia, skłócano członków klubów i działaczy kaszubskich. Podjęto liczne próby werbunków do współpracy z organami władzy. Doprowadzono nawet do rewizji w mieszkaniach Zrzeszińców. Wszystko czyniono w celu skompromitowania ich. Była to jedna z bardziej ponurych chwil w dziejach ruchu kaszubskiego.

---

[68] IPN Gd 00118/929/2-7.

[69] APG 1597/9, k. 168. Odpis pisma ze Szkoły Podstawowej nr 34 z Poznania dotyczący postaci Franciszka Peplińskiego.

[70] Informacja od Edmunda Kamińskiego, 6.10.2016 r.

[71] IPN Gd 0027/886 t. 3, k. 201.

[72] T. Bolduan, *Kluby kaszubskie*, „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubskiego", styczeń-luty 1963, s. 16.

[73] INP Gd 0027/886 t.2, k. 192–193.

Krótka działalność „Ormuzda” i innych klubów młodych nie była daremna. Już w 1962 r. powstał w Gdańsku klub „Pomorania”. Pierwszym jego liderem został L. Bądkowski. Jego następcą był W. Kiedrowski. Klub działa nieprzerwanie do dnia dzisiejszego przechodząc wzloty i upadki. W zamyśle założycieli miał stać się podchorążówką Zrzeszenia. Na pewno w dużym stopniu tak właśnie jest. Na 50-lecie klubu wydano broszurę, z której dowiadujemy się, że do tego czasu przez klub przewinęło się około 600 osób. Rekordową liczbę członków – 64, odnotowano w 1992 r. Klubem do 2012 r. sterowało 35 prezesów. Rozdano 130 Medali Stolema, zorganizowano 25 Konkursów Wiedzy o Pomorzu[74]. Działalność studenckiej „Pomoranii” zasługuje na pewno na solidne opracowanie i wydanie w pozycji książkowej. Taka wiedza ukazałaby nam rzeczywistą rolę klubu w kreowaniu kadr organizacji. Nie ulega wątpliwości, że jest ona znacząca. Starczy choćby zauważyć, że co najmniej trzech prezesów ZKP ukształtowało swą regionalną formację w „Pomoranii”, z kolei w wielu oddziałach także prym wiedli i wiodą byli pomorańcy. Ciekawe również byłyby spostrzeżenia dotyczące udziału byłych członków klubu w innych przestrzeniach życia regionu, np. w mediach, szkolnictwie czy samorządzie terytorialnym.

Współczesny młodzieżowy ruch kaszubski również jest obecny w innych miastach regionu. W 2000 r. powstał przy Akademii Pomorskiej w Słupsku Kaszubski Klub Studentów „Tatczëzna”. Jego pierwszym liderem była Lucyna Reiter, obecnie aktywny działacz O/ZKP w Baninie. Nazwą klub nieprzypadkowo nawiązywał do pisma redagowanego na początku lat 90-tych ubw. przez grupę studentów związanych z kolei z „Pomoranią”. Słupska „Tatczëzna” w szczytowym okresie swej działalności skupiała ponad dwadzieścia osób. W ostatnich latach działalność klubu jakby zamarła[75]. Tymczasem z mediów dochodzą informacje o powstaniu klubu młodzieżowego „Nowô Tatczëzna” założonego przez uczniów z rumskich szkół. Niestety, jego działalność trwała zaledwie kilka miesięcy[76]. Z kolei przy Kaszubsko-Pomorskiej Szkole Wyższej w Wejherowie zawiązał się klub „Zemia Rodnô”, który wiosną 2016 r. zorganizował już pierwszą konferencję naukową. W Wyższym Seminarium Duchownym w Gdańsku Oliwie funkcjonuje od 1992 r. (po reorganizacji diecezji) klub kleryków, na wzór pelplińskiego. Klerycy co roku przygotowują przedstawienie obrzędowe „Gwiżdże”. Występują też z kaszubskimi pieśniami religijnymi w kościołach diecezji gdańskiej. Aktywność klubów najbardziej zależy od postawy lidera. Tak jest zresztą w każdym innym tego rodzaju przypadku. Te wszystkie i inne współczesne działania młodzieży kaszubskiej zasługują na osobne badanie i na pewno także wsparcie ze strony bardziej doświadczonych działaczy.

---

[74] *Klub Studencki Pomorania. Organizacja młodych, wokół której powstaje legenda 1962–2012*, red. W. Dejk, K. Główczewska, M. Jelińska, P. Kowalewski, M. Pek, A. Pryczkowska, K. Serkowska, T. Slowi, P. Szmidka, Gdańsk 2012.

[75] K. Narloch, http://stara.mojemiasto.slupsk.pl/index.php?id=2862, dostęp z 10.10.2016 r.

[76] Zob.: http://radiokaszebe.pl/nowo-tatczezna-najmlodsza-organizacja-kaszubow/, dostęp z 10.10. 2016 r. Także List od Wojciecha Skierki z Rumi.

Karolina Serkowska

Tradycja tańca na Kaszubach na podstawie opracowań Pawła Szefki pt. „Tańce kaszubskie”

Taniec na Kaszubach był niegdyś bardzo bogato rozwinięty. Niestety wiele jego form odeszło w zapomnienie, a niektóre praktykowane są głównie przez zespoły folklorystyczne podczas imprez regionalnych. Nie są już tak powszechne i popularne, jak dawniej. Według źródeł traktujących o tym zagadnieniu, kaszubski taniec ukształtował się głównie z wpływów tradycji środkowoeuropejskich, ściślej zachodniosłowiańskich, a więc polskich, a także, choć w mniejszym stopniu, z niemieckojęzycznych[1] i możliwe, że również ze skandynawskich. W książce pt. *Muzyka Kaszub* Witosława Frankowska pisze, że taniec podlegał modzie, która przenosiła się z zachodu na wschód[2]. Stąd też, jak podaje autorka, wiele wspólnych cech z tańcem kaszubskim można odnaleźć na Warmii i Mazurach, Wielkopolsce i Śląsku. Do cech tych należą sytuacje obrzędowe, zabawy dziecięce i młodzieżowe, nawiązania do polskich tańców narodowych, wpływy centralnoeuropejskie, tańce towarzyskie oraz czerpanie z kaszubskiego regionalizmu etnicznego.

Ze względu na okoliczności tańca, wyróżnić można ich różne odmiany. Jednym z głównych źródeł informacji na ten temat jest książka opracowana przez Pawła Szefkę pt. *Tańce kaszubskie*. Dzieli on tańce na grupy: obrzędowe, zabawy taneczne, tańce zawodu lub pracy, tańce popisowe[3], a następnie każdej z grup przypisuje poszczególne rodzaje. Warto prześledzić je wszystkie po kolei.[4]

---

[1] Zob. *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne*, pod red. W. Witosławy Frankowskiej, Gdańsk 2005, ss. 231–234.

[2] Tamże, s. 231.

[3] *Tańce kaszubskie*, zeb. i oprac. P. Szefka, zeszyt I, wyd. II, Wojewódzki Dom Kultury, Gdańsk 1968.

[4] We wstępie do wydania drugiego *Tańców kaszubskich*, zeszytu I Paweł Szefka podaje klasyfikację różną od tej zawartej w spisach treści wszystkich trzech publikacji oraz pomija niektóre tańce, które zawarte są we wspomnianych pozycjach. Dlatego w pracy tej zawarte są tańce i zabawy taneczne wymienione na podstawie spisów treści.

Kaszubi za pomocą tańca pokazywali różnorodne obrzędy, które swoje początki brały nawet z pogańskich czasów. Wśród takich tańców Szefka wymienia Kosesa[5], Rebacki tónc[6], Brutczi tónc, Wróżbë, Naspik[7], Glemdę, Wide Witę[8].

Koses był dożynkowym korowodem tańczonym w rytmie różnych melodii. Często myli się go z kosederem, ale znacznie się od niego różnił. Polegał on na odbywaniu pochodu przez żniwiarzy, którzy ustawiali się w korowód po zakończeniu swoich prac żniwiarskich. Tak uformowani z pola szli do wsi, by obwieścić sąsiadom zakończenie czasu zbierania żniw. Kosiarze dawali dziewczętom znak do rozpoczęcia plecenia wianków. Oni też wręczali starszyźnie tzw. „wińce". Spośród nich wybierano przywódcę, który uzyskiwał przydomek „żniwnego wójta". Miał on za zadanie kierować pochód albo całe dożynki oraz pilnować układu i poprawności kroków tancerzy, przywiązywano bowiem wielką wagę do tego, by nikt się nie pomylił. W zabawie tej ważne były trzy podstawowe elementy, takie jak ukłon i korowód, ustawienie stosów grabi i kos, popisy[9]. Szefka kosesa określił jako „poloneza dożynkowego"[10]. Był to chód na zasadzie marszu. Chodziło się w nim parami, kosiarz był po lewej stronie, w ręku trzymał kosę. Grabiarka zaś szła po prawej stronie, trzymając pod rękę kosiarza, a w drugiej ręce miała grabie. Oba atrybuty przystrojone były kwiatami polnymi i kłosami zbóż. Na czele pochodu było troje osób – mężczyzna w środku i dwie kobiety po obu jego stronach.

Rebacki tónc wykonywali mężczyźni. W innych rejonach nazywano go też „kleporz rebacki" bądź „kuflorz". Był on niegdyś ściśle związany z obrzędowością. Za jego pomocą rybacy okazywali radość przed wyprawą na połów albo zadowolenie z udanej wyprawy na ryby. Każdej uroczystości rybaków towarzyszyło piwo, tańczyli więc oni z kuflami tego złotego napoju w rękach. Zamiast niego mogli mieć też fajkę lub chustkę. Druga ręka była wolna. W takt muzyki chłopi podrygiwali w drewnianym obuwiu, zwanym „korkami", które wzmacniało ich rytmiczne kroki.

Kolejny, obrzędowy taniec również nacechowany był symboliką. **Brutczi tónc**, czyli taniec oczepinowy oznaczał przejście pary, tuż po zaślubinach, z młodzieńczego życia do roli małżonków i rodziców. Słowo brutka w języku kaszubskim oznacza bowiem pannę na wydaniu. Wieś dzieliła się niegdyś na dwie grupy: młodzież i gospodarzy. Taniec ten był więc pożegnaniem pary młodej ze swoimi rówieśnikami. Obrzęd zmienił się w formę tańca w roku około 1790. Towarzyszyła mu duża nastrojowość. Składał się z czterech części: pożegnania panny młodej, pożegnania pana młodego, oczepin (zdjęcia wianka pannie młodej), tańca wróżbe[11]. Pożegnalne tańce pary młodej były skoczne i radosne, w rytm walczyka. Same zaś oczepiny nakreślone były poważną muzyką, na wzór pieśni kościelnej. Tańczono krokiem walca. Podczas obrzędu panna młoda żegnała się z innymi młodzieńcami, a pan młody z dziewczętami. Pożegnalny taniec podzielony był na dwie części. Każda oprawiona była inną melodią. Układ tańca panny młodej wyglądał tak, że do stołu, przy którym siedziała jej matka z talerzami w ręku, podchodził młodzieniec, rzucał na jeden z nich garść pieniędzy, od czego talerz ów rozbijał się, wypowiadał życzenia dla panny i tupnięciem nogi zapraszał ją do tańca. Gdy okrążyli całą izbę, już znalazł się kolejny kandydat do tańca, który uprzednio stłukł nowy talerz swoimi pieniędzmi, złożył życzenia i tak samo w przypadku pozostałych, aż do ostatniego mężczyzny. Oznaczało to, że panna nie wróci już do grona młodych. Następnie podchodził pan młody, wykonywał te same czynności, co jego poprzednicy, zamiast jednak tańczyć, obchodził ze swoją wybranką salę weselną, pokazując ją ostatni raz w wianku i odprowadzał na miejsce. Druga część obrzędu, zwana przez Pawła Szefkę „Rëmnikiem kawaléra”[12], polegała na obtańcowywaniu przez pana młodego wszystkich panien uczestniczących w weselu, a na końcu tańczył ze swoją małżonką. Zmieniał on partnerki charakterystycznym tupnięciem nogi i odpowiednim gestem ręki. W czasie oczepin zmieniano nastrój na poważny i doniosły. Usuwano stół ze środka sali, a w to miejsce, pośród potłuczonych talerzy i pieniędzy, stawiano dwa krzesła, na których zasiadała młoda para, tyłem do siebie. Podczas piosenki matki i drużbowie zdejmowali wianek z głowy dziewczyny, po czym ona oddawała go swojemu ukochanemu na „znak wierności, oddania i przywiązania”[13]. Następnie pan młody obiecywał, że postara się sprawić, aby życie jego żony podobne było do tego wianka, piękne i bez trosk, i po pocałunkach oddawał jej dar z kwiatów do przechowania. Później nastrój uroczystości znów stawał się radosny i zaczynała się czwarta część, wróżbë.

---

[5] Nazwy tańców przywołane zostały tu w oryginalnej pisowni Pawła Szefki.

[6] *Tańce kaszubskie*, dz. cyt., ss. 11, 57.

[7] Tamże, zeszyt II, wyd. II, Gdańsk 1939, ss. 21, 25, 31.

[8] Tamże, zeszyt III, wyd. I, Gdańsk 1969, ss. 9, 23.

[9] Zob. *Tańce*…, s. 58.

[10] Tamże.

[11] Tamże, zeszyt II, wyd. II, s. 21.

Wróżbë to jedna z najciekawszych zabaw weselnych. Tańczone były po skończonych oczepinach. Miały one na celu wywróżenie, kto w kolejnym roku stanie na ślubnym kobiercu. W niektórych miejscach forma tej zabawy stała się inscenizacją, w innych zaś pozostała formą tańca. Rozpoczynała się ona spokojnym krokiem przeplatanym poleczką. Dzieliła się na trzy etapy. W pierwszym, goście weselni, tworząc koło, trzymali się za ręce. Maszerowali w kółko według wskazówek zegara. Następnie drużba wprowadzał do koła pannę młodą, a druhna pana młodego, wcześniej jednak zawiązując im oczy chustkami. Po czym młodzi z drużbami tańczyli wewnątrz koła do rytmu poleczki. W drugim etapie zabawy goście tańczyli w odwrotnym kierunku niż pokazywał zegar. Do nich przyłączali się drużbowie i zostawiali parę młodą w kręgu. Oboje spośród tancerzy z zakrytymi oczami wybierali przyszłych małżonków, panna młoda dziewczynę, której nakładała swój wianek, zaś pan młody młodzieńca, któremu przypinał pęk swoich wstążek. Następnie, już z odsłoniętymi oczami, prosili ich do tańca. W ostatnim etapie tworzyły się dwa koła, w wewnętrznym były dziewczęta, w zewnętrznym chłopcy. Poruszali się w takt muzyki w przeciwnych kierunkach. Wszystkie te etapy odbywały się przy trzech zwrotkach pieśni, po której następowała poleczka. Biesiadnicy tańczyli w parach w wybranych kierunkach. Do zabawy dołączany bywał taniec „odbijany”, sygnalizowany charakterystycznym klaskaniem.

---

[12] Tamże, s. 23.
[13] Tamże.

Naspik był ostatnim tańcem wesela. Wskazuje na to też jego nazwa, gdyż spik w języku kaszubskim oznacza sen. Po tańcu tym świeżo upieczeni małżonkowie odprowadzani byli do domu. Był to również znak dla gości, by także udali się na spoczynek. O rozpoczęciu tańca decydował weselny starosta, zwany Bôbcą[14]. Osoba taka odpowiedzialna była za sprawdzanie, na jak długo starczy jedzenia i napojów do odpowiedniego ugoszczenia biesiadników. Pilnowała również całej uroczystości. Szefka podaje, że choć był to taniec obrzędowy, po części można klasyfikować go też pod kategorią zabaw tanecznych[15]. Brały w nim udział pary taneczne w dowolnej ilości. Polegał na tym, że obie pary drużbów tworzyły koło z własnych rąk, w którego wnętrzu zamknięta była para młoda i chodzili wokół niej. Reszta osób stała półkolem za grupą. Pan młody trzymał obiema rękami partnerkę w pasie, ta zaś kładła ręce na jego ramionach.

Glemdą przez Kaszubki nazywany był mężczyzna niezaradny życiowo. Do tańca na jego cześć wybierały zazwyczaj dwa święta w okresie powitania wiosny, czyli turniej pasterski, który odbywał się podczas strzyżenia owiec i zabawę w Sobótkową Noc. Podczas postrzyżyn owiec mieszkańcy jednej lub kilku wsi przebywali w szałasach nad wodą. W dzień kąpali i strzygli owce oraz sortowali i prali wełnę. Wieczorem gromadzili się przy ognisku, bawiąc się i odbywając turnieje pasterskie. Jednym z zadań dla mężczyzn w ramach turnieju była konieczność ostrzyżenia owcy w ciemnym lesie. Mieli na to godzinę. Dostawali owcę, nożyce oraz mogli wybrać sobie do pomocy jedną z panien. Oprócz ostrzyżonej owcy musieli przynieść wełnę w zawiniątku. W tym momencie dziewczęta miały okazję do poznania zaradności młodzieńców. Ten, który schował w lesie wcześniej ostrzyżoną owcę oraz zawiniątko, podmieniał ją, a resztę czasu spędzał z niewiastą, chwaląc jej wdzięki i tym procentował w jej oczach. Ten zaś, który nie miał przygotowanej owcy, prosił dziewczynę o przytrzymanie owieczki, by móc ją ostrzyc. Panna przynosiła wówczas z wyprawy, zamiast miłych wspomnień, ubrudzone i podarte ubranie, a nawet siniaki wynikłe na skutek mocowania się ze zwierzęciem. Miała wtedy powód do nazwania swojego towarzysza nieporadnym, czyli Glemdą. Swoje niezadowolenie kobiety wyrażały zazwyczaj za pomocą śpiewów i inscenizacji, które później przerodziły się w zabawy taneczne.

Wide Wita była zabawą związaną z dawnym obrzędem zwanym owocobraniem. Zaczęła być praktykowana w miejscach, w których nie występowały owoce i zboże.

---

[14] Tamże, s. 31.

[15] Tamże.

Mieszkańcy je więc przynosili z innych miejsc, co było dla nich powodem do radości i zabawy. Na wyjaśnienie sensu nazwy tańca istnieje kilka teorii. Jedną z nich jest twierdzenie, że powstała ona na podstawie pytania wypowiadanego podczas tańca: „Wide, Wide Wita, gdzesz te bela”[16], czyli „Witko, gdzieś ty była?”[17]. Warto dodać, że podczas tworzenia tekstów, aby uzyskać rym i rytm Kaszubi niekiedy skracali lub zmieniali wyrazy, nie zawsze dbając o ich poprawność. Podobnie było i w tym przypadku. Pozbywając się nadmiaru spółgłosek, twórca tekstu udźwięcznił i zwielokrotnił pierwsze jego zgłoski. Sama zabawa polegała na tym, że uczestnicy obrzędu podchodzili do różnych stoisk, na których częstowani byli zazwyczaj owocowymi podarunkami. Każdy gospodarz oferował produkty, które w danym roku najlepiej mu się udały. Dlatego właśnie rytuałowi temu towarzyszyły przechwałki i licytacje. Następnie obdarowana młodzież z zebranym towarem biegła do rodziców, by zaprezentować, co otrzymała. Tę wesołą czynność przedstawiał właśnie taniec Wide Wita. Jeszcze tego samego dnia na zabawie ogólnej młodzież w groteskowy sposób przedstawiała swoje przechwałki i odnoszenie zdobyczy rodzicom. Inscenizacja ta dostarczała wiele uciechy. Głównymi cechami tego tańca był jego humorystyczno-ludowy charakter.

Dobrą okazją do tańca były dla ludności kaszubskiej zabawy organizowane dla całej wsi, czy uroczystości rodzinne i młodzieżowe. Do takich zabaw tanecznych Szefka zaliczył Naszą nenkę, Maruszkę, Okrąc so wkół[18], Mulszkę[19], Klepocza, Krzyżnika, Naszą kozę, Wiém jo wiém, Zańca[20].

Nasza nenka była jedną z zabaw tanecznych, która dawniej zawierała w sobie wiele obyczajowego charakteru. Podczas niej zauważyć można było jedną z istotnych cech Kaszubów, jaką jest ich upór, tym razem upór nenki, czyli matki podczas wydawania swojej córki za mąż. W tym celu rodzice organizowali targi, na których omawiali wysokość ekwiwalentu pieniężnego za małżeństwo z ich dzieckiem. Praktyka ta była wówczas bardzo powszechna, o czym świadczyły choćby liczne inscenizacje odgrywane na tę okoliczność. Zawarte w niej pieśni o tej tematyce to np. „Glemda”, „Ożenił jem so”, „Józefk”, „Nasza nenka”, „Hejda storo”[21]. Zabawa weselna Nasza nenka obchodzona była z reguły przed oczepinami, czyli przed północą. W ten sposób biesiadnicy podkreślali początek współżycia młodej pary i zgodę na to rodziców. Jeśli matka wyraziła zgodę, to nie należało się temu sprzeciwiać, nawet jeśli młodzi nie wyrazili takiej chęci.

Maruszka należała do rodzaju tańców zwanych „trôflem”, które charakterystyczne były dla żeglarzy. Domniemywa się, że wzorowana była na skandynawskich tańcach. Wskazuje na to wyraz znajdujący się w tekście piosenki towarzyszącej tańcowi „szoc". Takie miano albo podobne – „szkoc" oznaczało osoby „z tamtej strony wody"[22], czyli z Bałtyku, a więc Szkotów, Szwedów, Norwegów, Duńczyków. Maruszka to tylko jedna z form całego bogactwa tańca trôfla. Jednak uległa wpływom ekspansji germańskiej, przejmując cechy niemieckiego tańca ludowego „Teoländler". Podobieństwo kaszubskiego „trôfla" z niemieckim „Teoländlerem" sprawiło, że oba te tańce przejęły wzajemne cechy, tworząc nową formę tańca, zwaną „Laurą". W niezmienionej, kaszubskiej formie zachowana jest tylko Maruszka.

---

[16] Tamże, s. 25.
[17] Tamże.
[18] Tamże, ss. 39, 73, 81.
[19] Tamże, s. 11.
[20] Tamże, zeszyt III, wyd. I, ss. 35, 45, 59, 65, 75.
[21] Tamże, zeszyt I, wyd. II, Gdańsk 1968, s. 39.

Zabawa stworzona dla nieśmiałych młodzieńców nosiła nazwę **Okrąc so wkół**. Nieśmiałość mężczyzn przejawiała się w tym, że byli mało rozmowni, wstydzili się poprosić dziewczynę do tańca, spędzali czas głównie z kolegami. Aby temu zapobiec dziewczęta nakłaniały ich do zabawy. Dedykowały im w tym celu taniec zwany białym walczykiem i zachęcały do wspólnego świętowania. Odbywało się to głównie podczas specjalnych uroczystości, takich jak wesele, dożynki, sobótki. W niektórych stronach Kaszub nieśmiałych mężczyzn nazywano mruczkami, dlatego taniec o nich nosił tam miano „Mreczk".

Taniec Mulszka był częścią bardzo urozmaiconej zabawy obchodzonej podczas jesiennego owocobrania. Zwyczaj ten polegał na zbieraniu owoców i ich przetwarzaniu w wino, piwo, wódkę, marmoladę, leguminę, placek, itp. Mówiło się wówczas o „gotowinach" albo „brzôdniku", bo brzôd to owoc. Uroczystość w niedzielę, z reguły w pierwszej połowie października, świętowała zarówno młodzież, jak i starsi. Chłopcy, mający od dziesięciu do czternastu lat zrywali owoce, a dziewczęta w tym samym wieku zanosiły je do starszej od siebie młodzieży. Ta z kolei podzielona na kilka grup, paliła w piecach i suszyła owoce, przygotowywała drewno na opał oraz wyciskała sok z tartych owoców. Dziewczęta zajmowały się obieraniem i tarciem owoców na tarkach, gotowaniem marmolady, soku, leguminy, a także pieczeniem placków owocowych. Natomiast trunki przyrządzali starzy mieszkańcy wsi. Przy wszystkich tych pracach była też okazja do opowiadania dowcipów, bajek i wspólnego śpiewu. Zajęcia te powtarzano u każdego gospodarza, aż wszyscy zapełnili swoją piwnicę lub spiżarnię. Gdy prace zostały zakończone, urządzano święto owocobrania, każdego roku u innego gospodarza. Zabawa polegała na wystawianiu sporządzonych smakołyków i wspólnej biesiadzie. Wyznaczana była jedna z ulic bądź placów we wsi, gdzie ustawiano stoiska, na których gospodarze kładli swoje najsmaczniejsze wyroby. Dzieci częstowały się plackami, leguminami, owocami i kompotami. Dorośli kosztowali piwo, wino, wódkę i inne przysmaki. Dzięki temu humor im dopisywał. Wieczorem młodzi formowali pochód z pochodniami i lampionami, i chodzili wokół straganów. Zatrzymywali się przy stoisku mieszkańca, który przygotował najlepsze wyroby. Następnie śpiewali i tańczyli na cześć gospodyni, która je przyrządziła, a wyróżnionego gospodarza młodzież nosiła na ramionach. Jednym z towarzyszących temu zwyczajowi tańców była właśnie Mulszka, zwana również „złotym jabłkiem” oraz „gołąbkiem”. Wykonywana była w żywym, radosnym tempie polki. Taniec ten zawierał pewien symbol. Mulszka oznacza bowiem dojrzały owoc. Złośliwie mówiono tak o pannach, które ukończyły dwudziesty szósty rok życia. Toteż dziewczęta biorące w nim udział, uważano za dojrzałe owoce, o które młodzieńcy mogą się starać, by następnie je poślubić. Oprócz pokazu tanecznego gospodarze otrzymywali zielony wieniec z mirty lub borówki, wyglądający jak sznur z korali. Potem pochód ruszał do izb gospodarzy, gdzie trwała zabawa do rana. Istnieją wzmianki o tym, że w pochodzie brały też udział „maszkary”, czyli zjawy podobne do ropuch, diabłów, purtków, które rzekomo prześladują pijaków. W ten sposób chciano przestrzec biesiadników przed nadmiernym spożywaniem alkoholu.

---

[22] Tamże, s. 73.

Kolejną, interesującą zabawą taneczną był **Klepocz**. Nazwę tańca wymyślił Paweł Szefka na podstawie różnych ludowych określeń, takich jak wiwat zaproszenie, wiwat klepony, wiwat tręptocz, dżuk wiwat[23]. Z tych wszystkich najbardziej właściwy wydał mu się wiwat klepony, ze względu na charakter tańca, w którym klepie się rękami i nogami. Zabawa ta praktykowana była na weselach. Na Kaszubach był zwyczaj przybywania orszakiem uformowanym przez dobrane w pary gości. Zdarzały się sytuacje, kiedy gospodarz nie dysponował dostatecznie obszerną salą taneczną, więc często wypożyczano dużą salę od sąsiada. Tym sposobem istniała konieczność przechodzenia orszaku z izby tanecznej do izby, w której odbywał się posiłek. Podczas takiego przechodzenia gościom weselnym zawsze dopisywał dobry humor. Korowód prowadziła kapela, tuż za nią starosta weselny i swat, czyli Boboa oraz osoba zajmująca się rozdawaniem gościom poczęstunków pitnych, czyli Toczk. Następnie szła para młoda, a za nią goście. Czasem też, aby oświetlić orszakowi drogę, dziatwa niosła pochodnie, które w późniejszym czasie zamieniono na lampiony. Posiłki, na które zmierzali biesiadnicy, odbywały się z reguły o późnych porach. Najpierw jedzono między godziną dwudziestą a dwudziestą trzecią, a drugi posiłek był dopiero nad ranem, między drugą a trzecią. Wzorując się na zamożniejszych rodzinach stosowano zwyczaj rzucania przez mężczyzn talarów dla kapeli i zapraszania tupnięciem oraz ukłonem do posiłku wybraną przez siebie pannę. Kapela tymczasem grała tak długo aż uformował się cały orszak. Kawaler, który wybrał sobie partnerkę do marszu, zobowiązany był do towarzyszenia jej podczas przemarszu do pomieszczenia z jedzeniem, dbania o to, by najadła i napiła się do syta, komplementowania jej, a także przyprowadzenia z powrotem na salę zabawy. W związku z tak licznymi obowiązkami, mężczyźni często ociągali się z wyborem towarzyszki zabawy. To z kolei sprawiało, że skojarzone wcześniej pary na początku orszaku, aby się nie nudzić, bawiły się w takt przygrywanych melodii wiwatowych. Ta skoczna i radosna zabawa była popularna przed pierwszą wojną światową oraz w okresie międzywojennym w zamożniejszych kaszubskich domach.

---

[23] Tamże, zeszyt III, wyd. I, s. 38.

Inną, ciekawą rozrywką Kaszubów był **Krzyżnik**. Zależnie jednak od regionu, posiadała ona różne nazwy, takie jak Krzyżnik, Krzeżok, Krio-polka, Huzar-polka, Lelok i W nogę. Krio-polka oraz Huzar-polka prawdopodobnie są skutkiem wpływów niemieckich. Ciekawą genezę mają natomiast nazwy Lelok i W nogę. Lelok to określenie dla osób niezaradnych i to właśnie w tańcu było zaprezentowane poprzez rozdzielanie się partnerów i kojarzenie z innymi. Taniec W nogę kryć w sobie mógł dwa sensy. Pierwszy to taki, że para tak długo ze sobą tańczyła, aż w końcu któraś ze stron nie wytrzymała i „dała nogę", czyli uciekła z tańca i każdy szukał sobie nowego partnera. Drugi natomiast zakładał bardziej optymistyczną wersję, iż melodia i krok tańca były rytmiczne, więc wymagały zgodnego, efektownego tańca. Charakteryzował się on krzyżykowym krokiem. Zabawa ta cieszyła się dużym powodzeniem wśród tancerzy, ponieważ pozwalała im na dużo swobody i beztroski. Oprócz tego podczas Krzyżnika każdy traktowany był, pod względem towarzyskim, na równi.

Naszo koza tańczona była w dzień Zielonych Świąt. W tym czasie bardzo często odbywały się tzw. gwesnosce, czyli upewniny. Była to uroczystość młodej pary, która najpierw świętowała oględziny, następnie wspomniane upewniny i dopiero potem zaręczyny. Tego też dnia zapadała ostateczna decyzja o ślubie. Na takie domowe zabawy zapraszana była znaczna część młodzieży. Zaś młode dziewczęta i mężczyźni, którzy zaproszeni nie byli, organizowali się w śpiewno-taneczne zespoły i przychodzili na podwórka gospodarzy, u których organizowane były przyjęcia przyszłych małżonków. Następnie dość swawolnymi przyśpiewkami, dowcipami, zabawami tanecznymi i kupletami rozweselali biesiadników. Za to w podzięce otrzymywali ciastka, jajka oraz piwo lub wino. Kuplety w żartobliwy sposób traktowały o umiejętnościach panny młodej lub jej rodziny. Pochwały były tym większe, im bardziej zespoły były przez gospodarzy ugoszczone. W przypadku małej gościny, młodzież, „dziękując" za „chciwą szczodrość"[24], wymieniała wady przyszłej panny młodej. Zabawa Naszo koza odzwierciedlała też krytykę mężczyzn za ich materialistyczne podejście do spraw ożenku.

Do zabawy Naszo koza podobna jest zabawa taneczna **Wiém jo wiém**. Obchodzona była w okresie zalecania się przyszłego pana młodego do przyszłej panny młodej. Zanim bowiem doszło do ślubu, dawniej Kaszubi obchodzili kilka istotnych uroczystości. Najpierw były nimi obzérczi, czyli oględziny, zwykle w drugie święto Wielkanocy w domu panny. Następnie były wspomniane wcześniej gwesnosce, czyli upewniny, z reguły podczas Zielonych Świąt. Panna młoda i jej rodzina mieli wówczas okazję do rewizyty u pana młodego. Potem przychodził czas na zarękawice, czyli zaręczyny. Odbywały się one zazwyczaj u kawalera podczas dożynek. I dopiero po nich można było urządzić wesele, na które goście schodzili się w domu panny młodej. Najczęściej wyprawiane było ono późną jesienią, po tzw. żniwach małych, wielkich oraz miodowych, czyli po sianokosach, żniwach zbóż, a także wykopkach i owocobraniu. Był to dla gospodarza najlepszy czas na wyprawienie córce przyjęcia weselnego, gdyż wtedy właśnie miał jedzenia pod dostatkiem. Podobnie jak drugiego dnia Wielkanocy, w dzień Zielonych Świąt grupa mężczyzn, urządzając „polewkę dyngusową"[25], chodziła od domu do domu i udawała zaloty kawalera chcącego się ożenić. Zaś w Zielone Święta chłopcy zbierali się na podwórkach gospodarzy, u których miała być rewizyta panny młodej z rodziną i za pomocą zabaw tanecznych oraz śpiewu ogłaszali sąsiadom tę wizytę. Najpierw podkreślali atuty przyszłej małżonki, a gdy kawaler długo nie zjawiał się z poczęstunkiem, zaczynali wymieniać jej wady. Wówczas domownicy częstowali przybyłą młodzież smakołykami, by tylko przestała źle mówić o pannie. Byli na podwórku tak długo, aż otrzymali od gospodarza zasłużone ciastka, kiełbasę i napiwek. Jedną z zabaw przedstawianych przez chłopców była właśnie pieśń-zabawa Wiém jo Wiém. Charakteryzowała się ona wychwalaniem bądź osądzaniem przyszłej panny młodej. Taniec ten posiadał cechy groteski.

---

[24] Tamże, s. 61.

Podczas kaszubskiego wesela nie brakowało dowcipów, kupletów, przyśpiewek, inscenizacji. Odbywały się one głównie późną porą, w czasie między głównym posiłkiem, czyli obiadem a oczepinami. Ich celem było ukazanie zalet i wad młodożeńców oraz ich rodziny. Za pomocą tańca **Zańc** żartowano sobie z pana młodego. Przy czym każdy, kto przybył nieproszony na wesele z dowcipem dla młodej pary, zawsze miał dla niej jakiś upominek. Często prezent ten zapakowany był w zabawny sposób, tak że na uroczystości weselnej odpakowywanie go wywoływało wiele śmiechu. Po odpakowaniu przy wszystkich gościach, dowcipnisie wręczali go młodym. Taniec Zańc, podobnie jak inne zabawy związane z uroczystościami rodzinnymi, takimi jak upewniny, zaręczyny, wesele, choć miały różne melodie, to ich kroki i figury taneczne podobne były do głównej konstrukcji tańca zabawowego o nazwie Krzyżnik.

Kaszubi tańczyli też po to, by wyrazić swoją radość z faktu posiadania pracy, zajęcia, które przynosiło im oczekiwane owoce oraz satysfakcję. Czasem pokaz ten przybierał formy groteskowe, na przykład, gdy wyśmiewano czyjąś niezdarność bądź rodzaj pracy zmuszającej do ciągłego powtarzania jednej czynności. Spośród tańców zawodu lub pracy wspomniany badacz wyróżnił Owczarza[26], Cepôrza, Szewca[27] oraz Kowala[28]. Owczarz to zabawa związana z obrzędem „powitania wiosny"[29]. Pasterze wypędzali wówczas stada owiec na pastwiska. Kaszubi obrzęd ten obchodzili najczęściej w sobotę, piętnaście dni przed uroczystością Zielonych Świąt, a kończyli w środę, przed Wniebowstąpieniem. Gdy była zimna wiosna, zmieniano termin na czas po Zielonych Świętach. Obrzęd przebiegał w ten sposób, że najpierw z osady na dużą polanę, na punkt zborny, spędzane były owce. Stamtąd kierowano je do rzeki, stawu albo jeziora. Sprawni chłopcy brali swoje owce i myli je w wodzie. Następnie zwierzęta przenosiły się na zieloną łąkę albo polanę w celu ochronienia ich wełny przed wyschnięciem oraz zabrudzeniem. Przebywały tam kilka dni. Następnie, z reguły od poniedziałku, mieszkańcy wsi przychodzili na strzyżenie owiec. Zdobycie sporej ilości wełny oraz gotówki z jej sprzedania dawało mieszkańcom powody do radości i świętowania. Dlatego po udanych postrzyżynach owce wypędzane były na pastwisko, gdzie zostawały przez całe lato, a pracownicy bawili się i cieszyli z nastania okresu wiosennego oraz pożegnania pasterzy, którzy mogli zająć się swoimi pasterskimi zajęciami.

---

[25] Tamże, s. 67.

[26] *Tańce kaszubskie*..., dz. cyt., s. 47.

[27] Tamże, zeszyt II, wyd. II, ss. 37, 51.

[28] Tamże, zeszyt III, wyd. I, s. 83.

[29] Tamże, zeszyt I, wyd. II, s. 47.

W wielu kaszubskich miejscowościach dzień wypędzania owiec na pastwiska traktowano jako oddzielny obrzęd. Zabawy te obfitowały w radość i beztroskę. **Owczarz** to jedna z najstarszych takich zabaw. Bogata była ona w różnorodność tekstów i melodyjność. Brali w niej udział, oprócz tancerzy, także konkretne postacie, takie jak tancerz, pies i wilk (jako soliści). Wplecione były do niej elementy inscenizacyjne. „Postrzyżyny owiec” były niegdyś bardzo barwnym i żywym obrzędem na Kaszubach. Prawdopodobnie łączył się on niegdyś ze zwyczajem składania bogom urodzaju, nazywanego „Wywołaniem urodzaju” płodów rolnych, leśnych, łąk, zwierząt domowych, a nawet rodziny[30].

Cepôrz był tańcem obrazującym pracę ludzi, którzy młócili cepami. Nie był on mocno rozpowszechniony na Kaszubach. Prawdopodobnie wywodzi się z zabawy inscenizacyjnej, która często dostarczała Kaszubom rozrywki podczas długich, jesiennych wieczorów. Mężczyźni młócili zboże od rana do wieczora zaraz po zakończeniu prac przy żniwach. Zbierali się na klepisku i pracowali w sześć do dziesięciu osób. Klepiskiem była wydzielona część stodoły, w której znajdowała się twarda, ubita podłoga z gliny. Można było wjeżdżać na nią wozem i młócić zboże cepami. Nazwa tańca pochodzi od klepania, ubijania. Po omłóceniu zboża u jednego gospodarza „Cepôrze” udawali się do następnych, aż u wszystkich mieszkańców wsi omłócone zostało zboże cepami. Obiad dla „ceprów” był skromny, by nie zajmował zbyt dużo czasu, za to kolacja wystawna, by pracownicy mogli najeść się do syta. Nie tylko mężczyźni zajmowali się młóceniem. Również kobiety miały w nim swój udział i zaliczane były do grupy „draszôków”[31], czyli młócarzy. Do zadań niewiast należało zbieranie, a następnie wiązanie słomy, układanie jej w zagrodach, przygotowywanie klepiska do omłotów, przesiewanie ziarna i napełnianie nim worków. Stąd też wzięło się kaszubskie porzekadło „jedzą jak draszôce” (jedzą jak młócarze)[32]. Po obfitej kolacji młodzież miała ochotę na dobrą zabawę. W tańcach więc, które się potem odbywały, pokazywana i chwalona była praca „cepôrza”. Taniec ten nie był nigdy kojarzony z dożynkami, traktowano go zawsze jako zabawę jesienną. Świetnie nadawał się on jednak do uzupełnienia programu zabaw, takich jak „Brzôdnik”, czyli owocobranie, „Òżniwinë”, czyli dożynki, „Zarękawinë”, czyli zaręczyny.

---

[30] Tamże, s. 48.

[31] Tamże, zeszyt II, wyd. II, s. 37.

[32] Tamże, s. 38.

Taniec przedstawiający pracę szewca zachował się do dzisiejszych czasów i pokazywany jest na Kaszubach przez liczne zespoły folklorystyczne. Dawniej wykorzystywano go również na zabawach oraz weselach. Stał się bardzo popularny z powodu prostoty jeśli chodzi o technikę taneczną, jak i układ. Przypuszcza się, że **Szewc** jest jednym z najstarszych tańców kaszubskich. Legenda głosi, że nawet król Jan Sobieski, będąc na Kaszubach, tańczył Szewca[33]. Składał się on z trzech figur: szycia, wbijania ćwieków oraz poleczki. W północnej części Kaszub traktowany był jak zabawa, natomiast w południowej odbierano go za formę groteski inscenizacyjno-tanecznej. Być może dlatego, że tancerze rękami wykonywali charakterystyczne ruchy ilustrujące pracę szewca.

Taniec o nazwie **Kowal** swoje początki bierze z obrzędu Ścinania Kani. Gdy obchodzono to niegdyś najważniejsze na Kaszubach święto powitania wiosny, ludność wiejska wyrażała swoją radość za pomocą różnych tańców, również Kowala. Zwyczaj Ścinania Kani odbywał się w czasie Zielonych Świąt. Tak samo jak przyroda wciąż się zmienia, tak i społeczność wiejska starała się o zmiany w swoim środowisku na lepsze. Lud wierzył, że okres zimy sprzyja rozpanoszeniu się w domach wszelkiego zła. Pod tym złem rozumiane były między innymi chciwość, oczernianie, kłótnie. Mieszkańcy wsi starali się więc to zło poznać, aby móc się go skutecznie pozbyć. Stąd też podczas pochodu Ścinania Kani wytykano na głos wszystkim ich błędy. Kaszubi mieli nadzieję, że po wypowiedzeniu zła ono automatycznie zacznie znikać. Były jednak wyjątki. Czasem zło zadomowiło się w zwierzętach lub ptakach, które znane są z tego, że choć nie pracują, to i tak znajdują pożywienie. Uosobieniem zła według Kaszubów była kawka, znana jako kania. Wybrano ją prawdopodobnie dlatego, że jest czarna, podobnie jak długie noce w zimie, że na zimę chowa się pod strzechami, blisko kominów i wreszcie że na zimę nie wylatuje do ciepłych krajów, w związku z czym traktowana była jako niepożyteczna. Uważano, że to jej krakanie wywołało wszelkie nieszczęścia i że trzeba ją zniszczyć. Odbywało się to poprzez ścięcie jej głowy, a następnie zakopanie martwego ptaka. W ten sposób pozbywano się największego we wsi zła. Sądzono, że najniebezpieczniejsze zło ukryte było w kaniach, które chowały się w kominie albo w zakamarkach kuźni. Nie reagowały one bowiem na kucie o kowadło, a wierzono, że uderzenia w żelazo, blachy, beczki czy bębny przepędza to zło. Łapano więc jedną z kani, by ją unicestwić i tym samym pozbyć się nieszczęścia. Kania niesiona była na czele pochodu. Kowal zatrzymywał się przed kuźnią, gdzie oczyszczał i ostrzył lemiesz do ścięcia głowy ptaka. Po jej ucięciu przez kata, uczestnicy pochodu hałaśliwie przenosili martwe zwierzę na nieuprawiane pole, by je zakopać. Potem zbierali zielone gałęzie i przynosili do swoich domów na znak odrodzenia, wyrzucenia zła oraz wprowadzenia świeżości, płodności i urodzaju.

---

[33] Tamże, s. 51.

Podczas gdy kowal przygotowywał lemiesz, młodzież tańcem oraz śpiewem wyrażała swoją radość z powodu pozbywania się zła. Taniec o nazwie kowal był jedną z takich zabaw i ściśle wiązał się z obrzędem ścinania kani. Z czasem jednak zaczął zmieniać swoją formę, przekształcając się w taniec związany z zawodem lub pracą.

Istniał także rodzaj tańców popisowych. Powstały one prawdopodobnie z potrzeby przedstawienia się w jak najlepszym świetle, a więc podczas zalotów. Szefka wymienił tu Dzëka, Kosédera, Wôłtôka[34] i Diabli tónc[35].

Dzëk do dziś jest chętnie wykonywany przez liczne zespoły folklorystyczne. Kaszubi stworzyli kilka wersji dla tego tańca. Na południu regionu określany był jako żëk (od żuka), na wybrzeżu zaś funkcjonował pod nazwą dzëk (od dzika). Porównanie to wzięło się prawdopodobnie od dzikości oraz energiczności towarzyszącej tańcowi. Paweł Szefka powołuje się na wykład Jadwigi Mierzejewskiej, która w dzëku dopatrzyła się śladów tańców korsarskich, które również charakteryzowały się „dzikością”[36]. Wpływy te przesiąkły prawdopodobnie podczas wizyt na wybrzeżu korsarskich piratów. Mieli oni bowiem schronienie u ubogich Kaszubów, których wspierali materialnie. Poza tym wprowadzali do spokojnego życia rybaków dużo energii oraz wigoru. Wpływy te widoczne są w dzëku. Taniec stał się popularny na całych Kaszubach. Rozpowszechniło się kilka jego wersji, ale melodia i kroki wszędzie były jednakowe.

Koséder to taniec, który Kaszubi traktowali i nadal traktują jako swój rodowy. Prawdopodobnie pochodzi od słów kosej, kuszej, kuszaj używanych jeszcze w II połowie XIX w. Oznaczały one ucztę[37]. Oprócz radości, ekspresji i energii, taniec cechowała także dostojność. Był szybki, ale jednocześnie poważny i pełen wdzięku. Posiadał jeden główny krok, który powtarzał się przez cały czas jego trwania. W celu jego ożywienia, wzbogacony został o poleczkę, która wprowadzała do całego tańca swobodną atmosferę. Do układu kosedera dobierane były niegdyś różne melodie. Jego figury odznaczały się dużą powagą. Dla kaszubskiej ludności taniec ten miał bardzo duże znaczenie z kilku powodów. Przede wszystkim każda oficjalna uroczystość rozpoczynać musiała się tym właśnie tańcem. Chatę, w której zabawa odbyła się bez kosedera, traktowana była jako wyalienowana. Co więcej – w pierwszych parach kosedera tańczyć powinni najzacniejsi goście. Poza tym na każdej osobie spoczywał obowiązek dobrej znajomości tego tańca. Istniało także przekonanie, że tak długo będą istnieć Kaszubi, jak długo będą oni tańczyć kosedera.

Wôłtôk to taniec morski. Jego nazwa wzięła się od dwóch kaszubskich wyrazów. Pierwsza część nazwy „wôł” pochodzi od kaszubskiego słowa „wała”, czyli fala, a druga, „tok”, to skrót od kaszubskiego słowa „toklowanie”, określającego kłótnię.

---

[34] Zob. *Tańce…*, dz. cyt., ss. 29, 65, 21.

[35] Tamże, zeszyt III, wyd. I, s. 97.

[36] Zob. Tamże, zeszyt I, wyd. II, s. 29.

[37] Zob. http//szkola.interklasa.pl/f019/strona/pol/muzyka.html#5

Wôłtôk oznacza zatem silne, gwałtowne fale, które uderzają o brzeg morza w czasie sztormów jesienią lub wiosną. Taniec ten nazywany był również Trojakiem, gdyż na południowych Kaszubach nabrał cech trojaka śląskiego. Ponadto używana była nazwa Wetrójnik, mająca podkreślić uczestnictwo w tańcu trzech osób. W pierwszej jego części, którą wykonywały trzy osoby, czyli jeden mężczyzna i dwie kobiety bądź na odwrót, należało wykonywać rękami ruchy przypominające fale morskie. Druga część, zwana oberkową, polegała na imitowaniu wiru wodnego i przeznaczona była głównie dla mężczyzn.

Diabli tónc zawierał duże znaczenie obrzędowe. Dawniej Kaszubi posiadali silną wiarę w istnienie złych duchów, które należało, jak sądzili, przepędzać. Rok obrzędowy ludności kaszubskiej dostarczał wielu okazji do kultywowania tego zwyczaju. Sądzono, że zła na tych terenach było tak dużo, że często trzeba było je przepędzać. Taniec symbolizujący wypędzanie zła nazywany był także „Tańcem trzech diabłów”[38]. Ilość diabłów zawarta w nazwie wskazywała na poczucie dużego zagrożenia przez ludność kaszubską. Naśladowanie diabłów poprzez żywiołowe ruchy, będące formą obrzędu, z czasem zamieniła się w taniec popisowy, który wykonywany był z dużą starannością. Każdy tancerz wkładał w niego wiele kunsztu i dużą dozę indywidualizmu. Taniec ten kultywowany jest do dziś.

O popularności i szerokim rozwoju kaszubskiego tańca wskazują zachowane materiały. Dużo wiedzy na ten temat niewątpliwie dostarczają informacje zebrane przez Pawła Szefkę. Wynika z nich, że taniec przedstawiał bogactwo zwyczajów i obrzędów mieszkańców tego regionu. Wyrażał charakter życia społecznego Kaszubów i ukazywał obraz ich codzienności. Biorąc pod uwagę religijność tej ludności, można pomyśleć, że kierowała się podobną myślą, co współcześnie Eben Alexander: „Gdy ludzie tańczą, wyrażają tę część siebie, która wie i pamięta, skąd przychodzi i dokąd zmierza, która wie, że ten świat nie jest kresem istnienia”[39].

---

[38] Zob. *Tańce…*, dz. cyt., s. 102.

[39] Eben Alexander, Ptolemy Tompkins, *Mapa nieba. Nauka, religia i zwykli ludzie udowadniają, że zaświaty naprawdę istnieją. (Niesamowite historie ludzi, którzy dotknęli tajemnicy życia po śmierci)*, tł. Rafał Śmietana, Kraków 2014, s. 189.

Danuta Stanulewicz
Uniwersytet Gdański

Wpływ języków obcych na leksykę kaszubszczyzny

1. Wstęp

Celem tego artykułu jest omówienie zapożyczeń w języku kaszubskim, głównie internacjonalizmów, pochodzących z języków innych niż język polski, między innymi z angielskiego, francuskiego, włoskiego, a także z greki i łaciny. Trzeba tu zaznaczyć, że polski często występuje w roli pośrednika, ponieważ to właśnie z jego zasobów leksykalnych kaszubszczyzna bezpośrednio zapożycza słowa wcześniej przezeń przyswojone.

Wpływem innych języków na leksykę, składnię i fonetykę języka kaszubskiego zajmowało się wielu badaczy, m.in. (w kolejności chronologicznej): Stanisław Gogolewski w artykule *Wpływy niemieckie na kaszubski system czasów przeszłych*[1], Edward Breza w artykule *Zapożyczenia w kaszubszczyźnie*[2], Jerzy Treder w pracy *Kaszubska i pomorska frazeologia pochodzenia niemieckiego (na tle słowiańskim)*[3] oraz haśle *Zapożyczenia*[4], Róża Wosiak-Śliwa w artykule *Germanizmy składniowe w prozie północnokaszubskich pisarzy Jana Bilota i Alojzego Budzisza*[5], Hanna Popowska-Taborska w pracy *Specyfika leksykalnych interferencji kaszubsko-dolnoniemieckich*[6], Anna Gliszczyńska w artykule *Germanizmy leksykalne południowej kaszubszczyzny (Na materiale książki Bolesława Jażdżewskiego* Wspomnienia kaszubskiego „gbura”*)*[7], Lechosław Jocz w dwuczęściowym artykule *Wpływ fonetyczny i fonologiczny języka niemieckiego na łużyczczyznę i kaszubszczyznę w kontekście słowiańskim. Wybrane aspekty na tle porównawczym*[8] czy też Piotr Bartelik w swojej rozprawie doktorskiej zatytułowanej *Niemieckie zapożyczenia leksykalne w kaszubskim dialekcie gowidlińskim*[9], a także w artykule *Wpływ języka niemieckiego na system gramatyczny kaszubszczyzny w świetle nowszych badań*[10]. Jak wyżej zaznaczyłam, nie zajmuję się wpływem polszczyzny na kaszubszczyznę, lecz tutaj chciałabym przywołać chociaż jedną publikację – monografię *Interferencjowé przejinaczi w gôdce bilingwalny spòlëznë Kaszub* autorstwa Hanny Makurat[11].

---

[1] S. Gogolewski, *Wpływy niemieckie na kaszubski system czasów przeszłych*, „Rozprawy Komisji Językowej" Łódzkiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1963, nr 9, s. 69–75.

[2] E. Breza, *Zapożyczenia w kaszubszczyźnie*, „Litery" 1979, nr 8, s. 13–26.

[3] J. Treder, *Kaszubska i pomorska frazeologia pochodzenia niemieckiego (na tle słowiańskim)*, [w:] *Problemy frazeologii europejskiej* I, red. A. Lewicki, Warszawa 1996, s. 131–146.

[4] J. Treder, *Zapożyczenia*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, wyd. 2., red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 277–278.

[5] R. Wosiak-Śliwa, *Germanizmy składniowe w prozie północnokaszubskich pisarzy Jana Bilota i Alojzego Budzisza*, „Rocznik Gdański" 1996, nr LVI, z. 2, s. 103–111.

[6] H. Popowska-Taborska, *Specyfika leksykalnych interferencji kaszubsko-dolnoniemieckich*, [w:] *Językoznawstwo. Prace na XII Międzynarodowy Kongres Slawistów w Krakowie 1998*, Warszawa 1998, s. 225–230.

Jak widać z przytoczonych wyżej tytułów, językoznawcy często badają wpływ języka niemieckiego na kaszubszczyznę. Piotr Bartelik zauważa, że „Badania wpływów niemieckich na kaszubszczyznę mają za sobą długą historię”[12] i wymienia prace Floriana Ceynowy, Aleksandra Hilferdinga i Leona Biskupskiego, a także Friedricha Lorentza i Friedhelma Hinzego[13].

2. Zapożyczenie językowe, internacjonalizm, kalka językowa, neosemantyzm

Zanim zajmę się nowymi zapożyczeniami w kaszubskim, chciałabym przytoczyć kilka definicji omawianych w tym artykule zjawisk językowych.

Encyklopedia językoznawstwa ogólnego definiuje **zapożyczenie językowe** jako „element przejęty z obcego jęz. Najczęściej jest nim wyraz […], rzadziej prefiks lub sufiks […]”[14]. **Internacjonalizm** określany jest jako „wyraz albo wyrażenie frazeologiczne występujące w postaci adaptowanej do ortografii, struktury fonologicznej i gramatycznej danego jęz. W wielu jęz. świata źródłem jest jęz. oddziałujący silnie na inne, dawniej grec. […] i łac. […], dziś – jęz. ang. […], ale por. też obecność wyrazu *tabu* z jęz. mieszkańców wysp Tonga na Pacyfiku w różnych jęz. świata”[15]. Przykładami internacjonalizmów są *filozofia*, *obiektywny*, *subiektywny*, *komputer*, a także *telewizja* – wyraz ten jest hybrydą grecko-łacińską.

---

[7] A. Gliszczyńska, *Germanizmy leksykalne południowej kaszubszczyzny (Na materiale książki Bolesława Jażdżewskiego* Wspomnienia kaszubskiego „gbura”*)*, „Lingvaria” nr 1(3), Kraków 2007, s. 79–89; artykuł dostępny w internecie pod adresem <http://www.lingvaria.polonistyka.uj.edu.pl/documents/5768825/ba471e18-619c-4c78-ae3b-5ac07e26bb93>.

[8] L. Jocz, *Wpływ fonetyczny i fonologiczny języka niemieckiego na łużyczczyznę i kaszubszczyznę w kontekście słowiańskim. Wybrane aspekty na tle porównawczym*, „Acta Cassubiana” 2011, nr XIII, s. 67–84; L. Jocz, *Wpływ fonetyczny i fonologiczny języka niemieckiego na łużyczczyznę i kaszubszczyznę w kontekście słowiańskim. Wybrane aspekty na tle porównawczym II*, „Acta Cassubiana” 2012, nr XIV, s. 39–52.

[9] P. J. Bartelik, *Niemieckie zapożyczenia leksykalne w kaszubskim dialekcie gowidlińskim*, rozprawa doktorska, promotor: T. Czarnecki, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2013.

[10] P. Bartelik, *Wpływ języka niemieckiego na system gramatyczny kaszubszczyzny w świetle nowszych badań*, „Gwary Dziś” 2015, nr 7, s. 215–230; artykuł dostępny w internecie pod adresem: <http://www.ptpn.poznan.pl/Wydawnictwo/czasopisma/gwary/Gwary-7-18-Bartelik.pdf>.

[11] H. Makurat, *Interferencjowé przejinaczi w gôdce bilingwalny spòlëznë Kaszub*, Gdańsk 2014.

[12] P. Bartelik, *Wpływ języka niemieckiego…*, s. 216.

[13] Tamże.

[14] K. Polański, *Zapożyczenie językowe*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, wydanie drugie poprawione i uzupełnione, red. K. Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999, s. 668.

Swoistym zapożyczeniem jest **kalka językowa** (klisza, refleks), czyli „wyraz lub wyrażenie utworzone za pomocą rodzimych elementów jęz. według wzoru semantycznego jęz. obcego”[16]. Kalki językowe dzielą się na leksykalne (a te z kolei na wyrazowe i frazeologiczne) oraz gramatyczne[17]. Można tu podać następujące przykłady: kalki wyrazowe: *drapacz chmur* (z ang.), *listonosz* (z niem.); kalki frazeologiczne: *zabijać czas* (z franc.), kalka gramatyczna: *Wszystko, czego potrzebujesz to…* (z ang. *All you need is…*) czy niepoprawne wyrażenia **pasja dla zwierząt* (z ang. *passion for animals*) zamiast *pasja do zwierząt*[18] i **wszystko dla twojego domu* (z ang. *everything for your house*) zamiast *wszystko do twojego domu*[19].

Potrzebny będzie również termin **neosemantyzm**, używany w przypadku, gdy istniejący wyraz nabywa nowe, zapożyczone znaczenie, np. *mysz* (*komputerowa*) – z ang. *mouse*, *strona* (*internetowa*), z ang. *web page*.

3. Przykłady zapożyczeń

W tej, zasadniczej części artykułu przedstawię przykłady reprezentujące różne typy zapożyczeń. Przedstawione przykłady pochodzą z następujących źródeł: uchwały Rady Języka Kaszubskiego publikowane co roku w jej Biuletynie[20] oraz teksty publikowane w miesięczniku „Pomerania”[21] – m.in. felietony i wywiady[22]. Przytoczone definicje pochodzą z internetowych wersji słowników – *Słownika języka polskiego* PWN (dostępnego pod adresem <http://sjp.pwn.pl/>) i *Słownika języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego (dostępnego pod adresem <http://sjp.pwn.pl/doroszewski>)[23].

---

[15] Z. Saloni, *Internacjonalizm*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, wydanie drugie poprawione i uzupełnione, red. K. Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999, s. 259.

[16] K. Polański, *Kalka językowa*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, wydanie drugie poprawione i uzupełnione, red. K. Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999, s. 284.

[17] Tamże.

[18] Zob. E. Lubiszewska, *Która forma jest poprawna: „pasja dla zwierząt” czy „pasja do zwierząt” (jako tłumaczenie angielskiego „passion for pets”)?*, Porady językowe, <http://fil.ug.edu.pl/wydzial/instytuty_i_katedry/instytut_filologii_polskiej/porady_jezykowe/skladnia?page=3>.

[19] Zob. S. Waszewska, *Która z form jest poprawna: „wszystko do biura” czy „wszystko dla biura”?*, Porady językowe, <http://fil.ug.edu.pl/wydzial/instytuty_i_katedry/instytut_filologii_polskiej/porady_jezykowe/skladnia?page=11>.

[20] „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2007–2015. Uchwały dostępne są w internecie na stronie Rady: <https://www.rjk.org.pl/dokumenty/uchwaly-rjk.html>.

[21] Strona internetowa „Pomeranii”: <http://www.miesiecznikpomerania.pl/>. Numery archiwalne można znaleźć pod adresem: <http://www.miesiecznikpomerania.pl/archiwum>.

[22] Należy tu odnotować, że gatunkami dziennikarskimi w „Pomeranii” zajmuje się Marika Jocz w pracy pt. *Gatunki publicystyczne w „Pomeranii” w latach 1970–2010*, [w:] *Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska* I, red. D. Stanulewicz, E. Komorowska, B. Afeltowicz, Szczecin 2016, s. 147–157.

3.1. Uchwały Rady Języka Kaszubskiego

3.1.1. Internacjonalizmy

We współczesnej kaszubszczyźnie występują liczne internacjonalizmy związane z dziedzinami takimi jak religia, teatr, film, technika, technologia informacyjna, medycyna czy też językoznawstwo oraz wiele innych. Ze względu na szczupłość miejsca przedstawię po kilka przykładów pochodzących tylko z wybranych działów leksyki.

Do kaszubskiego słownictwa religijnego[24] weszło wiele terminów od dawna funkcjonujących w polszczyźnie (zob. m.in. *Uchwała nr 3/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego (1. Słownictwo związane z okresem Bożego Narodzenia)*; *Uchwała nr 4/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie kaszubskiego języka religijnego i obyczajowego. (2. Słownictwo związane z okresem wielkanocnym)*, *Uchwała nr 1/RJK/14 z dnia 14.04.2014 r. w sprawie stosowania słownictwa religijnego związanego z określeniami Boga Ojca*, *Uchwała nr 3/RJK/14 z dnia 14.04.2014 r. w sprawie stosowania słownictwa religijnego związanego z angelologią*, *Uchwała nr 2/RJK/15 z dnia 13.05.2015 r. w sprawie stosowania słownictwa związanego z rzeczami ostatecznymi*), np.

— ***adoracjô***, pol. *adoracja*, «ceremonia oddawania czci Bogu lub przedmiotom kultu religijnego»[25], z łac. *adoratio*[26];

— ***angelologiô***, pol. *angelologia*, 1. «dział teologii dotyczący wiedzy o aniołach», 2. «dział demonologii dotyczący dobrych duchów»[27], z łac. *angelus* ‘anioł’ [z gr. *ángelos* ‘posłaniec’] + gr. *lógos* ‘słowo, nauka’[28];

---

[23] Dostęp do tych słowników, a także innych źródeł internetowych wykorzystanych w artykule: 1-12.06.2016.

[24] Słownictwem religijnym zajmują się m.in. Edward Breza (m.in. *Kaszëbsczé lëdowe, liturgiczne i lëteracczé pozwë (swiãtów) Bòżi Matczi / Kaszubskie ludowe, liturgiczne i literackie nazwy (świąt) Matki Bożej*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, s. 46–66 [wersja kasz.], 182-202 [wersja pol.], *„Słowo Pańskie trwa na wieki”. Ze studiów nad słownictwem religijnym i obyczajowym*, Gdańsk 2015) i Elżbieta Bugajna (m.in. *Słownictwo religijne w poezji kaszubskiej / Nôbòżnô (religiowô) słowizna w kaszëbsczi póezji*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego / Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” 2008, s. 266–281).

[25] <http://sjp.pwn.pl/sjp/adoracja;2548839.html>.

[26] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/adoracja;5407758.html>.

[27] <http://sjp.pwn.pl/sjp/angelologia;2550043.html>.

[28] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/angelologia;5409097.html>, <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/aniol;5409179.html>.

— ***eschatologiô***, pol. *eschatologia*, «część doktryny religijnej, także teoria filozoficzna, traktująca o losach pośmiertnych człowieka oraz celu i przeznaczeniu świata»[29]; z gr. *éschatos* ‘ostatni’ + *lógos* ‘słowo, nauka’[30];

— ***mònoteizm***, pol. *monoteizm*, «wiara w istnienie jedynego Boga»[31], *mono-* + gr. *theós* ‘bóg’ / *Theós* ‘Bóg’[32];

— ***Pascha***, pol. *Pascha*, «święto żydowskie obchodzone na pamiątkę wyjścia Izraelitów z Egiptu»[33], z gr. *páscha* z hebr. *pesah* ‘przejście’[34].

Nieuniknione także są internacjonalizmy związane z nowymi technologiami, funkcjonujące w wielu językach świata – chociaż są wyjątki, np. komputer po francusku to *ordinateur*, po hiszpańsku podobnie – *ordenador* (lecz również *computadora*). W kaszubskim słownictwie komputerowym znajdziemy liczne internacjonalizmy, co trzeba podkreślić, stosowane przez użytkowników internetu[35] (zob. *Uchwała nr 6/RJK/09 z dnia 2-10-2009 r. w sprawie stosowania kaszubskich terminów i pojęć informatycznych*, *Uchwała nr 9/RJK/14 z dnia 24.09.2014 r. w sprawie stosowania pojęć i terminów związanych z internetem – uzupełnienie*), np.

— ***kòmpùtr***, pol. *komputer*, z ang. *computer*;

— ***Jinternet*** / ***internet***, pol. *internet*, z ang. *Internet*;

— ***klik***, ***klikac***, pol. *klik*, *klikać*, z ang. *click*;

— ***online***, z ang. *online*;

— ***pòrtôl***, pol. *portal*, z ang. *portal*, «witryna internetowa o charakterze komercyjnym, udostępniająca indywidualnym użytkownikom różnorodne informacje i usługi»[36] (chociaż tu trzeba przypomnieć pochodzenie tego słowa: śrdw.-łac. *portale* ‘brama’[37] i jego znaczenia: 1. «ozdobne architektoniczno-rzeźbiarskie obramowanie otworu wejściowego jakiejś budowli» 2. «drzwi lub brama mające takie obramowanie»[38]);

— ***serwer***, pol. *serwer*, «w sieciach komputerowych: komputer lub program przeznaczony do obsługi użytkowników przez udostępnianie ich komputerom swoich zasobów i wykonywanie otrzymanych poleceń»[39], z ang. *server* (*serve* ‘służyć, podawać’);

---

[29] <http://sjp.pwn.pl/sjp/eschatologia;2557022.html>.

[30] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/eschatologia;5426399.html>.

[31] <http://sjp.pwn.pl/sjp/monoteizm;2568386.html>.

[32] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/monoteizm;5452828.html>.

[33] <http://sjp.pwn.pl/sjp/pascha;2498599.html>.

[34] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/pascha;5470188.html>.

[35] Zob. D. Stanulewicz, *Kaszëbsczé terminë sparłãczoné z fùnkjonowanim jinternetowëch starnów / / Kaszubskie terminy związane z funkcjonowaniem stron internetowych*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2011, s. 136–141 [wersja kasz.], 274–279 [wersja pol.].

[36] <http://sjp.pwn.pl/sjp/portal-II;2572143.html>.

[37] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/portal;5478082.html>.

[38] <http://sjp.pwn.pl/sjp/portal-I;2572142.html>.

[39] <http://sjp.pwn.pl/sjp/serwer;2575297.html>.

— ***webméster***, pol. *webmaster*, «osoba tworząca stronę internetową i aktualizująca zawarte w niej dane»[40], z ang. *webmaster*, dosł. mistrz sieci.

Oczywiście, przykłady można byłoby tu mnożyć, nie tylko w przypadku słownictwa religijnego czy słownictwa związanego z nowymi technologiami, lecz także w przypadku wszystkich innych dziedzin. Jedną z nich są media[41]. Słownictwo medialne, zawarte w *Uchwale Nr 8/RJK/11 z dnia 30.09.2011 r. w sprawie stosowania kaszubskiej podstawowej terminologii medialnej*, zawiera m.in. takie zapożyczenia:

— ***czat***, pol. *czat*, *chat*, 1. «rozmowa za pośrednictwem Internetu, polegająca na przekazywaniu treści w formie pisemnych komunikatów», 2. «miejsce na stronie internetowej, które umożliwia prowadzenie takich rozmów»[42], z ang. *chat* ‘pogawędka, rozmowa, rozmowa przez internet’;
— ***lead***, ***lid***, pol. *lead*, «wstępna, wprowadzająca część artykułu prasowego»[43], z ang. *lead* ‘przewodzić, prowadzić; wprowadzenie do artykułu’;
— ***repòrtéra***, pol. *reporter*, z ang. *reporter*[44].

Również w polu ODZIEŻ pojawiają się nowe leksemy zapożyczone z angielskiego i innych języków, związane ze zmieniającą się modą (zob. *Uchwała nr 1/RJK/15 z dnia 21.03.2015 r. w sprawie stosowania słownictwa związanego z ubiorem i modą*), np.

— ***bikini***, pol. *bikini* «damski kostium plażowy, dwuczęściowy, skąpo okrywający ciało»[45], „może od nazwy wyspy Bikini”[46], Bikini, Bikini Atoll, „atol w archipelagu Wysp Marshalla (państwo stowarzyszone z USA), w grupie Ralik”[47];
— ***bòdi***, pol. *body*, «część kobiecego ubrania przypominająca jednoczęściowy kostium kąpielowy»[48], z ang. *body* ‘ciało’, „the part of a garment covering the body or trunk”[49] ‘część ubrania zakrywająca ciało lub tułów’;

---

[40] <http://sjp.pwn.pl/sjp/webmaster;2579619.html>.

[41] Użyciem języka kaszubskiego w mediach zajmują się m.in. Eugeniusz Pryczkowski w artykule pt. *Język kaszubski w działalności publicznej i obrocie prawnym, a zwłaszcza w reklamie, prasie, radiu i telewizji oraz administracji*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2007, s. 73–82; Dariusz Majkowski w artykule pt. *W niewoli słuchaczy, czyli jak mówić po kaszubsku w radiu / W niewòlë słëchińców, to je jak gadac pò kaszëbskù w radiu*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2008, s. 140–149; Adam Łuczyński m.in. w pracy pt. *Gazétny słowôrz – współczesne kaszubskie słownictwo medialne w słownikach i w miesięczniku „Pomerania”*, [w:] *Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska* I, red. D. Stanulewicz, E. Komorowska, B. Afeltowicz, Szczecin 2016, s. 159–176.

[42] <http://sjp.pwn.pl/sjp/czat;2554155.html>.

[43] <http://sjp.pwn.pl/szukaj/lead.html>.

[44] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/reporter;5489753.html>.

[45] <http://sjp.pwn.pl/sjp/bikini;2552122.html>.

[46] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/bikini;5413412.html>.

[47] <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Bikini;3877627.html>.

[48] <http://sjp.pwn.pl/sjp/body;2552421.html>.

[49] <http://www.merriam-webster.com/dictionary/body>.

— ***dżinsë***, pol. *dżinsy*, z ang. *jeans*: *dżins*, *jeans* «mocna tkanina bawełniana, granatowa lub niebieska»[50];

— ***leginsë***, pol. *legginsy* (lub *leginsy*[51]), [*wym.* leginsy] «obcisłe, elastyczne spodnie»[52], z ang. *leggings* (*leg* ‘noga’);

— ***pònczo***, pol. *ponczo*, *poncho*, «wierzchnie okrycie z czworobocznego płata sukna z wyciętym pośrodku otworem na głowę»[53], hiszp. *poncho*[54];

— ***strindżi***, pol. *stringi*, «majtki z wąskim paskiem między pośladkami»[55], z ang. *string* ‘sznurek’;

— ***top***, pol. *top*, krótka koszulka lub bluzeczka, często bez rękawów, z ang. *top* (*top* ‘góra, wierzchołek’).

Także w słownictwie muzycznym używa się licznych internacjonalizmów (zob. *Uchwała nr 7/RJK/14 z dnia 28.05.2014 r. w sprawie stosowania słownictwa związanego z muzyką – litery A–B*, *Uchwała nr 3/RJK/15 z dnia 26.06.2016 r. w sprawie stosowania słownictwa związanego z terminami muzycznymi – litery C–F*), np.

— ***C-dur***, pol. *C-dur*, «gama lub tonacja durowa»[56], z łac. *durus* ‘twardy’[57];

— ***chòreògrafiô***, pol. *choreografia*, 1. «sztuka komponowania tańców i widowisk tanecznych», 2. «układ tańca lub ruchów tanecznych w widowisku scenicznym»[58], z gr. *choreía* ‘taniec’ + *gráphō* ‘piszę’[59];

— ***czardasz***, pol. *czardasz*, z węg. *csárdás* «węgierski taniec narodowy; też: muzyka do tego tańca»[60];

— ***czarlston***, pol. *charleston* [*wym.* czarlston], 1. «taniec towarzyski o żywym tempie, popularny w latach dwudziestych i trzydziestych XX w.; też: muzyka do tego tańca», 2. «instrument perkusyjny»[61], Charleston – miasto w Stanach Zjednoczonych[62];

— ***dirigent***, pol. *dyrygent*, z łac. *dirigens*, *dirigentis* ‘kierujący’[63];

— ***dodekafóniô***, pol. *dodekafonia*, «technika komponowania utworów muzycznych, w której uznaje się za równouprawnione wszystkie dźwięki oktawy ułożone w dowolną serię»[64], z gr. *dṓdeka* ‘dwanaście’ + *phōnḗ* ‘głos, dźwięk’[65];

---

[50] <http://sjp.pwn.pl/sjp/dzins;2555914.html>.

[51] Mirosław Bańko odpowiada na pytanie, czy powinno się pisać *legginsy* czy *leginsy* (M. Bańko, *Legginsy czy już leginsy?*, Poradnia Językowa PWN, <http://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/legginsy-czy-juz-leginsy;14535.html>.

[52] <http://sjp.pwn.pl/sjp/legginsy;2477765.html>.

[53] <http://sjp.pwn.pl/sjp/poncho;2572077.html>.

[54] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/poncho;5477112.html>.

[55] <http://sjp.pwn.pl/sjp/stringi;2576352.html>.

[56] <http://sjp.pwn.pl/sjp/C-dur;2447049.html>.

[57] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/dur-II;5423445.html>.

[58] <http://sjp.pwn.pl/sjp/choreografia;2448472.html>.

[59] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/choreografia;5416928.html>.

[60] <http://sjp.pwn.pl/sjp/czardasz;2554149.html>.

[61] <http://sjp.pwn.pl/sjp/charleston;2553294.html>.

[62] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/charleston;5416377.html>.

[63] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/dyrygent;5424244.html>.

— ***duet***, pol. *duet*, «dwóch śpiewaków lub instrumentalistów wykonujących razem utwór muzyczny; też: utwór muzyczny na dwa głosy lub dwa instrumenty»[66], z wł. *duetto*[67];

— ***kantata***, pol. *kantata*, «utwór wokalno-instrumentalny w nastroju uroczystym, złożony m.in. z arii, duetów i chórów»[68], z wł. *cantata*, z łac. *canto* ‘śpiewam’[69].

Czasami na równi z internacjonalizmami stosuje się warianty rodzime, np.

— ***atmosfera*** i ***wiodrowina***, pol. *atmosfera*, 1. «warstwa powietrza otaczająca kulę ziemską», 2. «powłoka gazowa otaczająca planety i gwiazdy»[70], z gr. *atmós* ‘para’ + *sphaíra* ‘kula, glob’[71];

— ***lënk*** i ***łączba***, pol. *link*, «element dokumentu elektronicznego łączący jego fragmenty lub odsyłający do innego dokumentu»[72], z ang. *link* ‘ogniwo, połączenie, link (elektroniczny)’;

— ***kòmentôrz*** i ***dopòwiesc***, pol. *komentarz*, z łac. *commentarius* ‘pisemne objaśnienie’[73].

W przypadku pierwszej pary słów, termin *wiodrowina* odnajdujemy w słowniku Jana Trepczyka[74]. Natomiast zarówno *lënk*, jak i *łączba* są stosowane przez użytkowników internetu – w zależności od indywidualnych preferencji.

Należy też tu odnotować, że niekiedy obok internacjonalizmów proponuje się również warianty peryfrastyczne (peryfraza lub omówienie to „użycie wyrażenia złożonego, opisowego, zamiast pojedynczego wyrazu”[75]), np.

— ***cezura*** i ***lëftowô pauza*** (dosł. powietrzna pauza), pol. *cezura*, «nieznaczna przerwa między frazami utworu, którą wykorzystuje śpiewak lub instrumentalista do zaczerpnięcia oddechu»[76], z łac. *caesura*[77];

---

[64] <http://sjp.pwn.pl/sjp/dodekafonia;2555259.html>.

[65] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/dodekafonia;5421245.html>.

[66] <http://sjp.pwn.pl/sjp/duet;2454565.html>.

[67] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/duet;5423378.html>.

[68] <http://sjp.pwn.pl/sjp/kantata;2562772.html>.

[69] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/kantata;5437701.html>.

[70] <http://sjp.pwn.pl/sjp/atmosfera;2441774.html>.

[71] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/atmosfera;5410443.html>.

[72] <http://sjp.pwn.pl/sjp/link;2478615.html>.

[73] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/komentarz;5441081.html>.

[74] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, oprac. J. Treder, Gdańsk 1994, t. I, s. 31.

[75] S. Karolak, *Peryfraza (omówienie)*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, wydanie drugie poprawione i uzupełnione, red. K. Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999, s. 431.

[76] <http://sjp.pwn.pl/sjp/cezura;2553232.html>.

[77] <sjp.pwn.pl/doroszewski/cezura;5416231.html>.

— ***abrazjô*** i ***pòdmiwanié brzegù*** (dosł. podmywanie brzegu), pol. *abrazja*, «proces niszczenia stromego wybrzeża przez działanie fal»[78], z łac. *abrasio* ‘odskrobywanie’[79].

3.1.2. Kalki językowe

Wśród terminów proponowanych w uchwałach Rady Języka Kaszubskiego zdarzają się również kalki językowe, będące dosłownym tłumaczeniem obcych słów, a także wyrażeń i zwrotów, np.

— ***tritón***, ***„diôbeł w mùzyce”***, pol. *tryton*, *diabolus in musica*, «odległość trzech całych tonów»[80], z fr. *triton*, z gr. *trítonos* ‘złożony z trzech tonów’, łac. *diabolus in musica* ‘diabeł w muzyce’;

— ***zladënk***, używane w pol. *download*, z ang. ‘ściąganie, ładowanie plików lub programów z internetu’;

— ***włączë i ùżiwôj***, używane w pol. *plug and play*, z ang. ‘włącz i używaj’.

3.1.3. Neosemantyzmy

Podobnie jak w polszczyźnie, w języku kaszubskim funkcjonują neosemantyzmy, czyli słowa, które zyskały nowe znaczenia. Wśród nich znalazły się m.in.:

— ***starna*** ‘strona (np. strona gazety, także: bok), strona internetowa’, pol. *strona*, na wzór ang. *page*;

— ***mësz*** ‘mysz (zwierzę), mysz komputerowa’, pol. *mysz*, *myszka*, na wzór ang. *mouse*;

— ***séc*** ‘sieć (np. rybacka), sieć internetowa’, pol. *sieć*, z ang. *web*.

— ***wpisënk*** ‘wpis, post (wiadomość na forum internetowym lub w grupie dyskusyjnej)’, prawdopodobnie na wzór pol. *wpis* ‘wpis, post’ (*post* ‘wpis na forum internetowym’[81]).

3.2. Przykłady zapożyczeń – miesięcznik „Pomerania”

W tekstach publikowanych w miesięczniku „Pomerania”, szczególnie tych dotyczących struktury miejskiej, gospodarki, nowych technologii itd., czytelnicy napotkają wiele zapożyczeń, głównie internacjonalizmów, np.

— *Jakôs robota bë bëła pewno krodzy, ale òsoblëwi charakter naszi trójgardowi* ***aglomeracji*** *sprôwiô, że na niejedne fachë nôwiãkszé zapòtrzebówanié je prawie tam.* […] *Czej zdrzã na* ***parkindżi*** *pòd biórowcama w Òliwie, to widzã, że kòl 10% aùtów, jaczé tam stoją, to są aùta na kaszëbsczich numrach*[82];

---

[78] <http://sjp.pwn.pl/sjp/abrazja;2548620.html>.

[79] <http://sjp.pwn.pl/doroszewski/abrazja;5407567.html>.

[80] <http://sjp.pwn.pl/sjp/tryton-II;2531000.html>.

[81] <http://sjp.pwn.pl/so/post;5586942.html>.

[82] *Ni ma Kaszëb bez Trójmiasta, a Trójgardu bez Kaszëb*, „Pomerania” 2016, nr 7–8, s. 3.

— *Chcemë, żebë Olivia Star stôł sã nowim* ***symbòlã*** *i i bùchą Gduńska, Trzëgardu i całégò Pòmòrzô. Olivia Business Centre to to* ***biznesowò-kònferencjowé*** *serce cali* ***metropòlie****. Bëlnô* ***lokalizacjô*** *w Òlëwie, jakô je* ***geògraficznym centrum*** *naji* ***aglomeracji****, parłãczi mòżlëwòtë Gduńska i Gdini* […][83].

— ***Innowacyjnosc*** *to je cos, co ni mô za baro swòjégò placu, tak pó prôwdze nijak nie trzeba wiele lëdzy do tegò, żebë rozwinąc baro dobrze dzejający* ***biznes*** *w skalë swiatowi, dzejający równo w jaczim placu. I to nie blós w* ***IT***[84].

Wyróżnione wyrazy w powyższych przykładach funkcjonują również w polszczyźnie. W tekstach drukowanych w „Pomeranii" można znaleźć wiele innych internacjonalizmów obecnych w obu językach, zapożyczonych w XXI wieku, a także wcześniej, np.

— *Jô téż mëszlã, że to je równak* ***symbioza***[85].

— *A Kaszëbi równak téż na tim zwëskiwają, bò wiele lëdzy z Gduńska na* ***weekend*** *jedze na kaszëbscé jezora, tam òstôwiô pieńdze, dzãka temù wiele* ***firmów*** *môłëch sã rozwijô*[86].

— *A jeżlë jidze ò* ***edukacjã****, to mómë dzys wiãcy jak 20 tësący, dzecy i młodzëznë, co sã ùczi kaszëbsczégò jãzëka*[87].

Natomiast wśród najnowszych zapożyczeń odnotować można m.in. słowa wyróżnione w poniższych przykładach:

— *Òne tam mają jesz* ***PILINDŻI****...*[88].

— *Terô mieszkô ù nich sztërech przedstôwców zortu* ***siberian husky*** […][89].

— *Co noszą?* […] *Wszëtkò.* […] ***pendrajwë****, książeczka zdrowiô kòta,* […] *platka CD,* ***disk mòbilny****,* ***notbùk****,* […][90].

— *Zachãcywómë do czëtaniô* ***newsów*** *na stronie kaszubi.pl a téż na najich* ***profilach na facebookù*** […][91].

Należy też tu odnotować żart językowy, jakim jest użycie przez Romana Drzeżdżona zamiast litery *a* tzw. *a handlowego*, znanego powszechnie jako *małpa*, czyli @, w felietonie o trzech dzieciach Cywilizowanego Świata – telewizorze, telefonie komórkowym i komputerze. Oto fragment tego tekstu, zawierającego także liczne zapożyczenia z zakresu nowych technologii:

---

[83] *Nôwëższi bùdink nordowi Pòlsczi*, „Pomerania" 2016, nr 9, s. 15.

[84] *Ni ma Kaszëb bez Trójmiasta…*, s. 7.

[85] Tamże, s. 4.

[86] Tamże.

[87] *Wcyg jidzemë do przódkù*, „Pomerania" 2016, nr 10, s. 22.

[88] T. Fópka, *Nié dlô chłopa, abò czemù chłopi nie są mëmoma*, „Pomerania" 2012, nr 1, s. 67.

[89] M. Gelniôk, *Husky na Pòmòrzim*, „Pomerania" 2012, nr 12, s. 44.

[90] T. Fópka, *Co białczi w taszë noszą*, „Pomerania" 2016, nr 6, s. 67.

[91] *Wećc, pògadac i wząc knëżkã do rãczi*, „Pomerania" 2016, nr 5, s. 4.

— *Trzecé dzeckò je nôgòrszé,* ***@*** *zwie sã Kòmpùtr. Cywilizowóny* ***Swi@t*** *dôł mie w darënkù Kòmpùtr* ***r@zã*** *z Jinternetã ë kôzôł* ***serfòw@c*** *pò sécë. Serfujã,* ***@*** *co móm biédny zrobic?* ***J@k*** *jô bë nie surfòwôł, tej bëm nie wiedzôł* ***j@k*** *lëdze wëzdrzą,* ***@*** *z niczim bëm nie pògôdôł*[92].

4. Słowo końcowe

W tym krótkim artykule przedstawiłam tylko wybrane przykłady różnych rodzajów zapożyczeń, zaproponowane w uchwałach podjętych przez Radę Języka Kaszubskiego, a także występujące w tekstach opublikowanych w jednym czasopiśmie, „Pomeranii". Temat oczywiście zasługuje na szersze i głębsze potraktowanie przy wykorzystaniu większej liczby tekstów pochodzących z różnych źródeł, także z literatury pięknej (która tutaj nie została uwzględniona).

Zaprezentowany w artykule materiał językowy wskazuje na to, że z jednej strony zapożyczenia, szczególnie te nazywające nowe bądź dotychczas nieznane na Kaszubach przedmioty i zjawiska, są nieuniknione w kaszubszczyźnie, podobnie jak w polszczyźnie i innych językach. Ich adaptacja – fonologiczna, z którą powiązana jest ortograficzna, a także morfologiczna – dokonuje się w sposób systemowy, bez większych problemów. Z drugiej strony użytkownicy języka kaszubskiego są również w stanie korzystać z rodzimych zasobów leksykalnych i tworzyć, w miarę potrzeby, nowe słowa i wyrażenia.

---

[92] R. Drzéżdżónk, *Cywilizowóny Swi@t*, „Pomerania" 2007, nr 12, s. 68.

Bożena Ugowska

Przekłady na język kaszubski i z języka kaszubskiego

Omawiając literaturę kaszubską (rozumianą najczęściej jako twórczość Kaszubów dla Kaszubów i pisaną po kaszubsku) nie sposób pominąć coraz obszerniejszego działu tłumaczeń. Jak dotąd zaistniało w nim kilka znaczących dzieł tłumaczonych bądź „skaszubionych” (tym terminem określam wszelkie przekłady z języków nie będących językiem oryginału, a więc najczęściej z j. polskiego).

O tym, że zarówno od strony twórczej, jak również badań językoznawczych jest to ważny obszar piśmiennictwa świadczą dwie[1] konferencje zorganizowane z inicjatywy prof. Daniela Kalinowskiego w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Pokłosiem obu sesji są prace monograficzne pod red. prof. D. Kalinowskiego, zawierające tematyczne materiały prezentowane podczas spotkań w MPiMKP w Wejherowie[2].

Niniejsza praca zawiera syntetyczną informację o przekładach kaszubskojęzycznych dzieł literackich, jak też tłumaczeń na j. kaszubski, również tych, które zostały wydane w okresie następującym po owych konferencjach, co świadczy o ciągłym zainteresowaniu tą dziedziną, jak też o jej żywotności. Nie znajdą się tu jednak informacje o tekstach zamieszczanych na portalach internetowych, gdzie autorzy są często nieznani, a utwory prezentowane we fragmentach, ponadto nie ma informacji, czy przekładu dokonano z tekstu oryginalnego, czy też jest to adaptacja, do której posłużyła wersja polskojęzycznego tłumaczenia. Nie zajmowałam się również przekładami kolęd, piosenek, przysłów, jak też pojedynczych utworów poetyckich czy prozatorskich zamieszczanych w czasopismach, a nie wydanych w antologiach czy zbiorach wydawniczych, gdyż utwory te niekiedy nie mieszczą się w formule utworu literackiego, ponadto z uwagi na ich liczbę wymagają oddzielnego opracowania.

---

[1] Pierwsza odbyła się 16 grudnia 2011 r., zaś druga trzy lata później, 17 grudnia 2014 r.

[2] *Tłumaczenia na język kaszubski. Osiągnięcia, metody, cele*, red. D. Kalinowski, Wejherowo 2012 oraz *Tłumaczenia z kaszubskiego. Osoby, techniki, perspektywy*, red. D. Kalinowski, Gdańsk-Wejherowo 2015.

Przekłady Biblii i tekstów religijnych

Nobilitacją dla każdego języka i jego usankcjonowaniem (w odniesieniu do języków mniejszości czy j. regionalnego, jakim jest kaszubski) są przekłady Biblii. Samo słowo „przekłady" w tym wypadku oznacza tekst tłumaczony bezpośrednio „z biblijnych języków oryginalnych"[3]. Sobór Watykański II, *Konstytucja o Objawieniu Bożym*, a następnie Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów w *Instrukcji liturgicznej „Liturgiam authenticam"* z 2001 roku wyjaśniają, „że chodzi o tekst Biblii, który w przypadku Starego Testamentu powstał w języku hebrajskim i aramejskim (tzw. księgi protokanoniczne) bądź greckim (tzw. księgi deuterokanoniczne), a w przypadku Nowego Testamentu — tylko w języku greckim. Jedynie te teksty uznawane są bowiem za natchnione"[4]. Z uwagi na wieloletnią obecność kaszubskojęzycznych elementów w liturgii, istniało zapotrzebowanie na coraz lepsze i współcześnie brzmiące teksty czytań i psalmów. Pierwsze teksty liturgiczne Kaszubi zawdzięczają reformacji. Jako prekursora należy wspomnieć pastora Szymona Krofeya, który oprócz katechizmu przygotował dla wiernych również *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera y ynßich naboznich męzow* (1586). Dzieło w dużej mierze spolszczone z licznie wplecionymi kaszubizmami. Podobny styl i charakter miał *Mały Catechism D. Marcina Luthera NiemieckoWándalski abo Słowięski to jestá z Niemieckiego językà w Słowięski wystáwion y na jáwnosc wydan* (1643) Michaela Brüggemanna, a podpisany przez niego „trójjęzycznie w kolejności: *Mostnik-Pontanus-Brückmann* (Ostatnia od niem. die *Brücke* ‘most', *Mostnik* zaś to forma zasłowiańszczona, a *Pontanus* zlatynizowana)"[5]. Również F. Ceynowa uważał, że język kaszubski powinien być obecny nie tylko w sferze publicznej, ale również duchowej. Przekonywał, że po kaszubsku mówili apostołowie w dniu Pięćdziesiątnicy, gdyż „w ti jedny mòwie zawiérają sã wszëtczé jiné"[6], a w innym miejscu udowadniał Polakowi: „To wejle Waspón widzysz, jakô to mòwa, jaczé to wëbòrné słowa!"[7]. Ceynowa uważał, że kaszubskie dzieci powinny używać języka we wszystkich sferach życia, by „po tysiącach lat nadal pozostawały Słowianami"[8], stąd z j. niemieckiego przełożył katechizm *Pjnc głovnech wóddzałov Evangjelickjeho Katechizmu z Njemjeckjeho na Kaśebsko-Słovjenskj język przełożeł Wójkasin ze Sławóśéna, Roku Panskjeho 1861, Svjece* (1861), który przypomniano we fragmencie na okoliczność II Kongresu Kaszubskiego[9], wydając bibliofilską pozycję: *Kaszubskie teksty modlitewne Floriana Ceynowy* (1992) w oryginalnej pisowni autora. W tym samym roku zostaje wydane pierwsze znaczące dzieło, jakim była *Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament. IV Ewanjelje* (1992), przełożona z łaciny przez ks. Franciszka Gruczę. Zaledwie rok później społeczność kaszubska otrzymuje *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu* (1993) Eugeniusza Gołąbka, skaszubione na podstawie polskojęzycznego tekstu Biblii Tysiąclecia. Dla zaspokojenia potrzeb liturgicznych ten sam autor wydaje *Knégã Psalmów* (1999). Dzięki większej zrozumiałości i współczesnemu brzmieniu tłumaczenia Gołąbka do dziś są wykorzystywane podczas kaszubskojęzycznych liturgii. Największym jednak uznaniem cieszą się tłumaczenia o. Adama Ryszarda Sikory: *Ewanielëjô wedle swiãtégò Marka* (2001), *Ewanielëjô wedle swiãtégò Jana* (2007), wreszcie *Nowi Testameńt. Ewanielie pò kaszëbskù* (2014), który obecnie pracuje nad tak potrzebnymi przekładami Starego Testamentu, oddając dotychczas do rąk wiernych *Knégã Zôczątków* (2015) oraz *Knéga Wińdzeniô* (2016). O pierwszym z przekładów prof. J. Treder pisał, że „Język przekładu o. A. Sikory (ur. 1955) z Wejherowa bliższy jest kaszubszczyźnie tłumaczenia Gołąbka, a zatem i wersji polskiej, odbiegając zarazem bardziej od Gruczy”[10].

---

[3] *Stanowisko PAN dot. współczesnych przekładów Biblii*, Źródło: http://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=154:uwagi-o-wspoczesnych-przekadach-b lii&catid=55&Itemid=61 (dostęp: 17.06.2016).

[4] Tamże.

[5] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 32.

[6] Cytat zapisano we współczesnej kaszubszczyźnie. Por. *Krotochwilnô rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą* [w:] F. Ceynowa, *Teksty więzienne*, Wejherowo-Puck 2004, s. 128.

[7] Tamże, s. 129.

[8] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1982, s. 45.

Omawiając przekłady Biblii nie sposób nie wspomnieć o kaszubskojęzycznej adaptacji tekstów Starego Testamentu *Mòja pierszô Bibliô. Stôri Testament w òbrôzkach* (2014), przygotowanej przez Aleksandrę i Dariusza Majkowskich, będąca pozycją pozwalającą trudne teksty religijne przybliżyć dzieciom.

Jednocześnie należy wspomnieć, że Polska Akademia Nauk zaniepokojona jest w sferze teologiczno-religijnej, jak i na płaszczyźnie językoznawczo-filologicznej „trawestowaniem” tekstów biblijnych na gwary i slang, np. *Biblia Ślązoka*, gdyż przenoszenie ich na język regionalny nie służy „udostępnianiu Pisma Świętego, ale naraża jego treść na językową trywializację, a na płaszczyźnie doświadczenia religijnego na bezrefleksyjne mieszanie *sacrum* z *profanum*. Nie mają też, niestety, wartości literackiej, która mogłaby być argumentem na ich «obronę»”[11].Wynika to z przyjętej błędnej strategii tłumaczenia, które razi „gwarowymi i środowiskowymi ekwiwalentami realiów i wyrażeń biblijnych”[12]. Eksperci PAN podkreślają jednocześnie, że ich stanowisko nie odnosi się do kaszubskich przekładów, podkreślając, że religijna tradycja literacka tego regionu sięga XVI w. (*Duchowne piesnie*), zaś „XX-wieczne poczynania translatorskie były znacznie dojrzalsze”, m.in. za sprawą profesjonalnych tłumaczeń o. Sikory, które zostały wysoko ocenione: „Ostatni przekład [dot. *Ewanielëji wedle*

---

[9] *Kaszubskie teksty modlitewne Floriana Ceynowy*, Wejherowo 1992, s. 5.

[10] J. Treder, *Biblia Kaszubska. Komentarz językoznawczy*, źródło: http://www.verbasacra.pl/archiwum/kaszubywej-f_2006.htm (dostęp: 10.06.2016).

[11] *Stanowisko PAN dot. współczesnych przekładów Biblii*, dz. cyt.

[12] Tamże.

swiãtegò Marka] w pełni zasługuję na tę nazwę, dokonany został przez biblistę, z oryginału, opiniowany przez specjalistów, aprobowany przez władze kościelne”[13].

Tłumaczenia literatury polskiej i obcej na język kaszubski

Trudno określić początki tłumaczeń z języka kaszubskiego i na kaszubski. Literaturoznawcy stoją na stanowisku, że w środowiskach wielojęzycznych i pogranicznych dochodziło do nich spontanicznie[14]. Niewątpliwie pierwszych świadomych działań translatorskich podjął się F. Ceynowa, realizując swój program budzenia Kaszubów, m.in. z łaciny przełożył swoją rozprawę doktorską pt. *Dorade lekarzkje v rożnech chorobach* (1862), zaś z j. rosyjskiego bajkę A. Puszkina *Wò rébôku é ribce*, zamieszczoną w „Skôrbie kaszëbskòsłowińsczi mòwë” i hymn panslawistów F. Tutczewa *Vječnje žéc nąm v rozłąčenju*[15].

Literaturę klasyczną i romantyczną potrafili docenić wykształceni Młodokaszubi. A. Majkowski oprócz tłumaczeń z łaciny antycznej poezji Horacego i wybranych bajek Kryłowa z rosyjskiego, przyswajał również niemieckiego poetę K. B. F. von Eichendorffa (tłumaczenia zostały zamieszczone w zbiorze *Wiersze i frantówczi*[16]), zaś J. Karnowski oprócz wyżej wymienionego Eichendorffa tłumaczył również J. W. Goethego, M. Greifa i H. Heinego oraz Horacego – te utwory ukazały się w *Nowòtnëch spiéwach*[17]. Również ks. L. Heyke zachwycał się twórczością niemieckich romantyków (utwory Goethego i Eichendorffera zamieścił w tomiku *Kaszëbsczé spiéwë*[18]), a oprócz tego pochylał się nad twórczością bajkopisarza G. E. Lessinga, przekłady drukując w „Gryfie”[19].

W okresie powojennym J. Trepczyk zasłynął nie tylko własną poezją, ale i przekładami utworów Goethego (w tomiku *Òdecknienié*) oraz G. Grassa (w jego *Wierszach wybranych* w opracowaniu B. Faca).

Wartość literatury, tak rodzimej jak i powstającej poza kaszubskim kręgiem kulturowym doskonale znał S. Pestka. J. Treder zalicza go dość ścisłego i jednocześnie nielicznego grona tłumaczących na j. kaszubski[20]. Pierwszą odsłoną jego talentu translatorskiego były trzy utwory poetyckie autorów z różnych kręgów kulturowych zamieszczone na ostatnich stronach tomiku *Wizrë i dëchë*[21]: włoskiego poety, eseisty, krytyka literackiego, a jednocześnie wykładowcy Giosue Carducciego *La guerra* tłumaczona jako *Wojniszcze*; rosyjskiego poety, noblisty Iwana Bunina *Nocz*, tłumaczona jako *Nocëszka.* Ostatnim i zarazem najdłuższym przekładem jest *Uskwier rugijsczi dzéwë* (*Die Jungfrau von Stubbenkammer*) niemieckiego poety, przyrodnika i podróżnika, Adelberta von Chamisso. Również na ostatnich stronach najobszerniejszego swego zbioru poetyckiego *Wieczórny widnik* Zbrzyca zamieścił ciekawe translacje: J. Przybosia *Dopisënk do Himnu*, z j. serbskiego Anónima[22] *Nôpismò na kòsowsczim stôłpie*, z greki utwór Konstandinosa Kawafisa *Pòsydóńczicë* oraz Marii Czerkawskiej *Kruszka*.

---

[13] Tamże.

[14] J. Treder, *O przekładach nas kaszubski i z kaszubskiego*, [w:] *Tłumaczenia na język kaszubski*, dz. cyt., s. 10.

[15] Tamże, s. 18.

[16] A. Majkowski, *Wiersze i frantówczi*, Banino-Kartuzy – Kościerzyna 2009.

[17] J. Karnowski, *Nowòtné spiéwë i wiersze*, Banino 2010.

[18] L. Heyke, *Kaszëbsczé spiéwë*, Gdańsk 1999. Por. A. Majkowski, J. Karnowski, L. Heyke, Poezja Młodokaszubów, Gdańsk 2012 – na str. 579 i 606 można porównać tłumaczenia tego samego utworu Eichendorffa, noszące dwa różne tytuły: w tomiku *Niewiérnô*, zaś w „Gryfie” z 1911 r. *Niewiérnosc*.

[19] *Tłumaczenia na język kaszubski*, dz. cyt., s. 13.

[20] J. Treder, *Kaszubskie piśmiennictwo i literatura piękna*, [w:] *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, dz. cyt., s. 170.

W szeregach tłumaczy poezji spotykamy również J. Łyska, który w zbiorku *Sztëczk sebie* zaprezentował przekłady polskich poetów: *Przë domôcym stole* Anny Beaty Chodorowskiej, *Żdanié* Bogdana Balcerowicza *oraz Pòrénk mdze dlô mie*, *A czej bądã wiôldżi…* i *Jedze Mikòłôj* Lecha Miodowicza.

W latach 90-ych ubiegłego wieku po popularne wówczas publikacje hinduskiego jezuity Anthony'ego de Mello sięgnął Eugeniusz Pryczkowski wydając wybrane medytacje i bajki w zbiorze *Casnô aureola* (1993). Pozycja ta była debiutem literackim tłumacza[23]. Później, oprócz autorskich dokonań literackich, sięgał również po utwory klasyków, m.in. w tomiku *Na jimiã bòsczé* prezentuje przekład dwóch wierszy A. Mickiewicza: *Strzelc* i *Òda do młodoscë* oraz *Reno, czej mòrze sã bùdzy* – tłumaczenie znanej pieśni B. Sychty.

Współcześnie wielkie uznanie za przybliżanie różnorodnych utworów literackich należy oddać Stanisławowi Jankemu. Jest autorem tłumaczeń: A. Mickiewicza *Krimsczé sonetë* (1998), *Òda do młodectwa* (1998) oraz monumentalnego dzieła *Pón Tadeùsz* (2010). Janke jest także tłumaczem kilku utworów poezji polskiej, ukraińskiej i japońskiej[24] zamieszczonych w tomiku *Piesniodzejanié* (2003), a także zbioru podań i legend *Legendy Pomorza i Kaszub* (2010).

Ciekawą pozycją, wydaną zaledwie rok po wydaniu polskojęzycznym jest *Tryptyk Rzymski* Jana Pawła II w przekładzie Z. Jankowskiego – *Triptik rzimsczi* (2004). Nie jest to jednak debiut, gdyż Jankowski, znany szczególnie z talentu aktorskiego, dał się wcześniej poznać jako autor kaszubskiej wersji *Òdë do redotë* (*Himnu Ùnii Eùropejsczi*), a także *Pòwiôstków gduńsczich* (2002), będących tłumaczeniem zbioru *Baśni gdańskich* ks. S. Bogdanowicza. W 2006 r. w wydawnictwie *Domôcô bina* został opublikowany jego przekład (wraz z E. Gołąbkiem) dramatu L. Bądkowskiego *Sąd Nieostateczny* (*Sąd nieòstateczny*[25]).

---

[21] J. Zbrzyca, *Wizrë i duche*, Gdańsk 1986.

[22] W pozycji *Tłumaczenia na język kaszubski…*, dz. cyt., J. Treder jako autora podaje Stefana Lazarewicza (1377–1427), s. 18.

[23] Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Eugeniusz_Pryczkowski (dostęp: 22.08.2016).

[24] Utwory japońskie pochodzą z dwujęzycznej polsko-japońskiej publikacji *Wiśnie rozkwitłe pośród zimy. Antologia współczesnej poezji japońskiej*, oprac. A. Kazuko, W. Kotański, T. Śliwak, Tokio 1992.

[25] L. Bądkòwsczi, *Sąd nieòstateczny. Moralitet dëcht nowi*, skaszëbienié Eugeniusz Gòłąbk ë Zbigniew M. Jankòwsczi [w:] Domôcô bina, Wejrowò-Gduńsk, 2006, s. 25–75.

Z klasyką literatury, przybliżając ją w rodnej mowie, mierzy się również H. Makurat. Dotychczas opublikowała *Bajkę o żelaznym wilku inaczej o Czeszkowskim albo o Czeszku. Bôjka ò żelôznym wilkù, jinaczi Ò Czeszkòwsczim abò Czeszkù* F. Ceynowy, wersję dwujęzyczną *Dramatów* L. Bądkowskiego: *Zaklęta królewianka. Zaklãtô królewiónka. Sobótka. Sobòtka. Złoty sen. Złoti spik* (2009), *Zdënk* (2011), czyli *Ślub* W. Gombrowicza oraz D. M. Konkola *Kaszëbsczé słowò z môłégò mòrza* (2014)[26].

W epoce renesansu, u Jana Kochanowskiego, inspiracji szukał J. Mamelski, a plonem jego pióra są *Treny. Jiscënczi* (2011).

Do literatury kaszubskiej przenikają również utwory ze świata Orientu, głównie Japonii. Oprócz wspomnianego wcześniej S. Jankego, który do swego dorobku dołożył tłumaczenia Yamamura Bochō, *Swiãto wszeljaczégò jistnieniô*; Hagiwara Sakutarō, *Smùtnô miesądzowô noc*; Moro Saisei, *Rodzynnô wies*; Ōki Atsuo, *Wiater, łisk i lëst na drzewie*; Aida Tsunao, *Dzëwô kaczka*; Murano Shirō, *Pò drëdżi stronie mùru*[27], szczególną kartę zapisuje tu W. Bobrowski. W 2013 r., wydał zbiór klasyki japońskiej opracowany przez arystokratę i znawcę literatury Teika Fudżiwara (1162–1241), gdy mieszkał w Ogura, dzielnicy Kioto: *Wiérztnica z Ogura abò sto piesni òd sta piesniodzejów*. Na podkreślenie zasługuje fakt, że tłumaczenia dokonano z oryginału. We wstępie do wydania japoński slawista i badacz kaszubszczyzny, promujący kaszubszczyznę na Uniersytecie Hokkaido, dr Motoki Nomachi napisał m.in.: „Tëli, co jô wiém, no dolmaczenié to je pierszô ksążka pò kaszëbskù na japòńsczi témat…” i „Procëm wszelejaczi trudnoscë Wasta Bòbrowsczi mô baro bëlno przedolmaczoné nasze wiérztczi na kaszëbsczi, nawetka z filologicznëma dopowiedzeniama”[28].

W ostatnim czasie ukazały się przekłady adresowane do młodszego pokolenia czytelników. W 2004 r. L. Szulc wydał bajki I. Kryłowa tytułując swój przekład *Pòwiôstczi*. Niemal dekadę później ofertę wzbogaciły *Nôsnôżniészé wiérztë dlô dzecy* (2013) [J. Tuwima – dop. własny] i *Brzechwa dzecoma* (2014) – oba przygotowane przez Tomasza Fopke. Jest on też pomysłodawcą popularnego zbioru kawałów *Szpòrtë swójsczé i kùpczé òd Tómka Fópczi*, a jak tytuł wskazuje spora ich część jest kaszubską wersją żartów funkcjonujących w sferze publicznej.

W nurt publikacji dla najmłodszych wpisuje się również tegoroczne wydanie dzieła A. A. Milne'a *Winnie-The-Pooh*, czyli *Miedzwiôdk Pùfôtk* (2016) i D. Stanulewicz *Balbina z IV B* (2015) – obie pozycje w tłumaczeniu piszącej tę pracę. Do kompletu tłumaczeń wydanych jako pozycje książkowe należy dodać jeszcze

---

[26] Informacja z bloga autorki; źródło: http://meta-fizyka.blogspot.com/p/leteraccze-publikacje_30.html (dostęp: 30.08.2016).

[27] S. Janke korzystał z przekładu polskiego: *Wiśnie rozkwitłe pośród zimy. Antologia współczesnej poezji japońskiej*, oprac. A. Kazuko, W. Kotański, T. Śliwiak, Tokio 1992.

[28] J. Treder, *Ogura Hyakunin-Isshu w kaszubskim przekładzie Witolda Bobrowskiego* [w:] *Gdańskie Studia Azji Wschodniej*, red. Kamil Zeidler, Zeszyt 9/2016, s. 8.

Żëcé piesnią pisóné – spiéwôrz biograficzny ks. Antoniégò Peplińscziégò Jaromira Szroedera (2010).

Wiele pojedynczych tekstów poetyckich czy prozatorskich ukazało się w czasopismach: „Pomerania", „Stegna", „Òdroda", „Zwónk kaszëbsczi", portale internetowe, itd., jednakże z uwagi na ich ilość i rozproszenie dla potrzeb niniejszego opracowania niemożliwym było dotarcie do wszystkich, wobec czego skupiłam się wyłącznie na dostępnych pozycjach wydawanych jako samodzielne publikacje bądź zbiory i antologie. Z pewnością zaprezentowane translacje i ich twórcy również nie wyczerpują tematu, tym bardziej, że jest to rozwojowa gałąź literatury. Należy jednak mieć nadzieję, że w ofercie księgarskiej oprócz utworów autorskich będą się licznie pojawiać coraz atrakcyjniejsze pozycje klasyki światowej w dobrym tłumaczeniu na język Kaszubów.

Literatura kaszubska w przekładach na języki świata

Literatura kaszubska, zarówno poezja, jak i proza[29], jest również obiektem zainteresowania tłumaczy[30], dzięki czemu zaistniała nie tylko w wersji polskojęzycznej, ale ma swoje przekłady na j. niemiecki, francuski, angielski[31], ponadto łużycki, litewski, łotewski, słoweński, czeski[32], a pieśń *Kaszëbsczé Nótë*[33] czy pojedyncze utwory kaszubskich poetów nawet na tak egzotyczny język, jak japoński.

Za najbardziej zasłużonego tłumacza literatury kaszubskiej na j. niemiecki należy uznać Ferdinanda Neureitera, który w dwujęzycznej pozycji *Kaschubische Antologie* (wydany w München, 1973) przedstawił przegląd najważniejszych utworów poetyckich i krótkich form prozatorskich z literatury kaszubskiej. Do osiągnięć austriackiego badacza należy również wydana pięć lat później, szczegółowo opracowana, historia literatury kaszubskiej *Geschichte der Kaschubischen Literatur*. Trzeba przy tym pamiętać, że jego oswajanie się z kaszubską literaturą przypadało na trudny okres panowania w Polsce ideologii socjalistycznej, „a wszelkie odmienności etniczne w polskich realiach państwowych traktowane były z dużą dezaprobatą"[34].

---

[29] Prymat wśród tłumaczy prozy wiedze epopeja A. Majkowskiego *Żëcé i przigòdë Remùsa*.

[30] Szczegółową analizę literackich przekładów z j. kaszubskiego zawiera praca monograficzna *Tłumaczenia z kaszubskiego. Osoby, techniki i perspektywy*, red. D. Kalinowski, Gdańsk – Wejherowo 2015. Wobec czego przywołanie wybranych dzieł literackich należy traktować jedynie jako przykłady omawianego tematu, a nie szczegółowe opracowanie.

[31] Anna Łajming – jak dotychchas ukazały się dwa tomy trylogii biograficznej Anny Łajming: *Childhood / Dzieciństwo. Memoirs / Wspomnienia*, Gdańsk 2014, *Youth / Młodość. Memoirs / Wspomnienia*, Gdańsk 2015; *The four leafed clover. Czterolistna koniczyna*, Gdańsk 2011; *Red Roses. Czerwone róże*, Gdańsk 2013.

[32] Na te języki przekładano głównie poezję, m.in. A. Nagla, por. *Mòje wérztë*, dz. cyt.

[33] Również: Ayaka Sasai śpiewa „Kaszubskie Nuty" po japońsku, źródło: http://expresskaszubski.pl/kultura/2011/06/ayaka-sasai-zaspiewa-kaszubskie-nuty-po-japonsku (dostęp: 45.02.2016).

[34] A. Kuik-Kalinowska, *Ferdinand Neureiter jako tłumacz literatury kaszubskiej* [w:] *Tłumaczenia z kaszubskiego...,* dz. cyt., s. 86.

J. Treder analizując temat przekładów utworów kaszubskojęzycznych stwierdza, że najwcześniejszych tłumaczeń doczekały się „teksty folklorystyczne F. Ceynowy: *Wiléjá Noweho Roku* i *Szczōdráki*, mianowicie na polski i rosyjski, co odświeżył, wraz z nowym tłumaczeniem kaszubskim R. Drzeżdżona i dodatkowym własnym przekładem na serbski, Dušan Paždjerski"[35]. Słowa te odnoszą się do książki *Канунъ новаго года. Wilia Nowego Roku. Wiléjá Noweho Roku. Щедровки. Szczdrówki. Szczōdráki*[36] (2006). Pozostając w kręgu zainteresowań lingwistycznych D.-V. Paždjerskiego, członka Rady Języka Kaszubskiego, należy podkreślić, że nie tylko ww. tłumaczeniem zasłużył się literaturze kaszubskiej, promując ją w rodzimej Serbii. Kolejnym utworem był wydany w Belgradzie zbiór *Кашупске народне приповетке [антологија] (Kaszubskie opowiadania ludowe [antologia]*) (2010). Ponadto sięgnął do opowiadań A. Budzisza publikując po serbsku *Żelezôcë a sól* (2010)[37]. Natomiast w ubiegłorocznej „Pomeranii" z wywiadu przeprowadzonego przez redaktora naczelnego miesięcznika Dariusza Majkowskiego można się dowiedzieć, że kolejnym dziełem tego językoznawcy jest *Кашупске теме* (Kaszëbsczé témë) (2014), czyli „zbiér artiklów napisónëch przez aùtora w slédnëch latach. Wiele z nich nie bëło donëchczôs nigdze drëkòwóné. Ksążkã wëda Alma, jaczi miéwcą je prof. Dżordże Òtaszewicz, chtëren na codzéń robi w Instituce Serbsczégò Jãzëka kòl Serbsczi Akademie Nôùk. Ta serbskô wëdôwizna nié pierszi rôz zainteresowa sã najim jãzëka. *Кашупске теме* to drëdżi tom z serie Kaszëbskô Biblioteka. Pierszim ji dzélã bëła *Антологија кашупске народне приповетке*, to je *Antologiô kaszëbsczi lëdowi pòwiôstczi,* a trzecą bãdze tłómaczenié na serbsczi nônowszi pùblikacje prof. Jerzégò Trédra *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*"[38].Ostatnie zdanie wskazuje na dalekosiężne plany propagowania kaszubszczyzny, zarówno od strony literackiej, jak i naukowej w ojczyźnie profesora. Pociągają go również lżejsze formy. Serbski naukowiec Uniwersytetu Gdańskiego jest także pomysłodawcą i autorem wyboru, zapoczątkowującego późniejszy cykl wydawnictw i nagrań poświęconych najmłodszym, *Òpòwiédz mie bôjkã. Opowiedz mi bajkę* (2010)[39] – dwujęzyczny wybór bajek kaszubskich, tłumaczonych na j. kaszubski przez D. Pioch.

Szczególnym zainteresowaniem tłumaczy cieszy się epopeja A. Majkowskiego *Żëcé i przigòdë Remùsa*. Pierwszego monumentalnego przekładu w 1964 dokonał Lech Bądkowski polskojęzyczną wersją *Życia i przygód Remusa*, opublikowanego w trzytomowej wersji symultanicznej. Autorką przekładu dzieła A. Majkowskiego na j. niemiecki pt. *Das abenteuerliche Leben des Remus. Ein kaschubischer Spiegel* jest Ewa Brenner (1988). Z kolei przekładu pierwszej części *Żëcégò i przigód*

---

[35] J. Treder, *O przekładach na kaszubski…*, dz. cyt. s. 19.

[36] F. Ceynowa, *Канунъ новаго года. Wilia Nowego Roku. Wiléjá Noweho Roku. Щедровки. Szczdrówki. Szczōdráki*, red. D.-V. Paždjerski, J. Ellwart, Gdynia 2006.

[37] Opowiadanie ukazało się w czasopiśmie „КЊижеви Преглед" nr 2/2010 jako: Алози Будзиш, Железаки и со (Превео са кашупског Душан Владислав Пажђерск), s. 322-324.

[38] D. Majkòwsczi, *Pò serbskù ò rodny mòwie Kaszëbów*, „Pomerania" nr 3/2015, s 52.

[39] D. V. Paždjerski, *Òpòwiédz mie bôjkã. Opowiedz mi bajkę* [wybór bajek kaszubskich dla dzieci], Gdańsk 2010.

Remùsa A. Majkowskiego na francuski dokonała Jacqueline Dera-Gilmeister pod tytułem *Le Colporteur aux étoiles. La vie et aventures de Remus.* (1992), zaś S. Frymark, B. Krbechek i K. Gawlik-Luiken ofiarowali *Life and Adventures of Remus* czytelnikowi anglojęzycznemu.

Również twórczość H. Derdowskiego cieszy się uznaniem tłumaczy, szczególnie anglojęzycznych. B. Socha-Borzestowski przełożył *Kaszubë pod Widnem / The Kassubians at Vienna*, zaś wspomniani B. Krbechek wraz z S. Frymarkiem są autorami przekładów m.in.: *Jasiek from Knieja, a Collection of Kaszubian Tall Tales. Jasiek z Knieji, spòrô kùpa łgarstw kaszëbsczëch* (2010). Zbiór zawiera również utwory: *Walek at the Market / Walek na Jarmarku i Jasiek from Knieja and Szemek from Wiele Travelling to America / Jasiek z Knieji i Szymek z Wiela w podróży do Ameryki*. Przekładu najsłynniejszego dzieła Derdowskiego – poematu *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł* dokonał ks. Alojzy Rekowski[40].

Bodaj największej ilości przekładów doczekała się poezja A. Nagla. Autorzy noty biograficznej *O autorze* zamieszczonej w tomie poezji zebranych, M. M. Urbaniak i J. Ellwart stwierdzają: „O sile liryki Nagla najlepiej świadczy odbiór jego twórczości poza Kaszubami. Lesockimi wierszami zachwycano się w Polsce i zagranicą. (…) Wielu wybitnych kompozytorów, np. Aleksander Szurbin z Petersburga tworzyło do liryków Nagla muzykę, a śpiewacy wykorzystywali jego wiersze w repertuarze scenicznym”[41].

J. Borzyszkowski w słowie od Instytutu Kaszubskiego do tomiku *Nie spiéwôj pùsti nocë* zaznacza, że wiersze Nagla żyją w innych językach: serbołużyckim, niemieckim, białoruskim, rosyjskim, a nawet japońskim i jeszcze innych[42]. Do tego katalogu należy dodać jeszcze j. polski. I. Trojanowska przygotowała polskojęzyczne wydania *Matki przyrody i jej dzieci* (1981 i 1988) oraz *Dziewczynki i krasnoludków* (1989)

Wśród licznych tłumaczy przybliżających literaturę kaszubskojęzyczną czytelnikowi polskiemu należy wspomnieć również J. Drzeżdżona, publikującego w tomie *Modra kraina* opowiadania A. Budzisza w swoim przekładzie oraz St. Jankego, który opublikował m.in.: *Straszydło w Czarnowskim Młynie* Jana Patocka (1984), *Ptak za uszami. Humor i satyra Kaszubów* (1992 – zbiór zawiera humoreski F. Ceynowy, J. Patocka, J. Karnowskiego, A. Budzisza, A. Labudy, A. Dominika, J. Walkusza i S. Okonia, *Klechdy kaszubskie* (1994). G. Schramke dokonał natomiast opracowania kaszubskiego i adaptacji w j. polskim opowieści, podań, bajek i anegdot zaczerpniętych ze *Słownika gwar kaszubskich* ks. B. Sychty[43]. Ciekawą ofertą dla najmłodszych czytelników jest antologia bajek kaszubskich *Bajki i bajeczki. Bôjczi i bôjeczczi* A. Nagla w tłumaczeniu Sz. Radzimińskiego[44].

---

[40] J. Treder, *O przekładach na kaszubski…*, dz. cyt. s. 20.

[41] A. Nagel Mòje wiérztë, Gdynia 2010, s. 9.

[42] A. Nagel, *Nie spiéwôj pùsti nocë*, Gdańsk 1997, s. 41.

[43] G. J. Schramke, *W wieczornej mgle. Niesamowite opowieści z Kaszub ze Słownika Sychty / / W wieczórny dôce. Niestwòrzoné pòwiôstczi z Kaszëbsczi* ze Słowôrza Zëchtë, Gdynia – Pelplin 2004; G. J. Schramke, *W świetle dnia. Anegdoty i bajki z Kaszub ze Słownika Sychty / W widze dnia. Gôdczi i bôjczi z Kaszëbsczi ze Słowôrza Zëchtë*, Gdynia – Pelplin 2006.

Autoprzekłady

Interesującym aspektem analizy tłumaczeń są autoprzekłady, często ukazujące się drukiem jako publikacje dwujęzyczne. Ten rodzaj twórczości ujmuję oddzielnie z uwagi na trudność w określeniu języka dzieła pierwotnego, a tłumaczem jest autor danego utworu.

Autotłumaczeń na j. niemiecki i francuski dokonywał np. F. Sędzicki, o czym wspomina F. Neureiter, w artykule *Franciszek Sędzicki als Dichter in deutsche und französisier Sprache*, zamieszczonym „Mickiewicz-Blätter", nr 43/1970.

Taka sytuacja występuje również m.in. u S. Bieszka, który opublikował po polsku *Sonety kaszubskie* (1986), ks. J. Walkusza w wydaniu *Jantarowy pacierz* (1991), H. Musy Kota w zbiorach: *Mój kaszubski świat* / *Mój kaszëbsczi swiat* oraz *Co wyśpiewały fale zatoki* / *Co wëspiéwałë dënëdżi wikù*.

Z wydawnictw współczesnych całkowicie symultanicznymi polsko-kaszubskimi pozycjami są: tomik poezji E. Pryczkowskiego *Dzecynny czas*, dedykowany dzieciom, *Zwadë dëszë mòji* Jaromiry Labuddy czy *Pielgrzymki morskie* Jerzego Barthelke. Czasem poeci w wydanych tomikach zamieszczają tłumaczenia niektórych, wybranych przez siebie utworów. Zbiorkami o takiej strukturze są m.in. *Sztëczk sebie* Jerzego Łyska i *Lustro rzeki* Jerzego Stachurskiego.

Jedynym dotychczas autotłumaczeniem prozy jest *Żôłti kam* (2014) S. Jankego, wydany 16 lat po wersji polskojęzycznej (*Żółty kamień*, 1998). Zaś w odwrotną stronę dokonał przekładu tomiku *Żużónka jak mrzónka. Kołysanka z marzeń* (1984).

Kreatywny wpływ tłumaczeń

Przekłady mogą mieć też pobudzający twórczo wpływ na literaturę rodzimą. Jāzaps Osmanis, łotewski tłumacz literatury polskiej w rozważaniach o znamiennym tytule *Tłumaczyć czy nie tłumaczyć? Przegląd tłumaczeń literatury polskiej na Łotwie* pisze, że Sudrabu Edźus, który niemal sto lat wcześniej tłumaczył klasyków polskich, pod wpływem *Antka* B. Prusa napisał swój „najpiękniejszy utwór prozaiczny – pełne gorzkiej prawdy i jątrzące opowiadanie *Głupi Dauka*[45]. Potem na przełomie XIX i XX w. przełożył „kilka wierszy Mickiewicza, fragment *Pana Tadeusza* z opisem puszcz litewskich, *III część Dziadów*, ustęp *Konrada Wallenroda* i *Krzyżaków* Sienkiewicza oraz napisał własnego *Konrada Wallenroda* i własnego *Pana Tadeusza* (*Wspomnienia o dwóch rodach, starym Dudakasie, krawcu Dzelme i o mnie samym*)”[46].

---

[44] A. Nagel, *Bajki i bajeczki. Bôjczi i bôjeczczi*, Gdynia 2011.

[45] J. Osmanis, *Tłumaczyć czy nie tłumaczyć? Przegląd tłumaczeń literatury polskiej na Łotwie,* [w:] „Tytuł. Pismo literacko-artystyczne" 1/1995, s. 22.

Leszek Szulc, tłumacz wierszowanych bajek Iwana Kryłowa, wydanych w wersji kaszubskiej pod tytułem *Pòwiôstczi*, tak pisze o swej pracy, jako tłumacza: „Tłumacząc bajki na kaszubski czułem radość dziecka, które może wielkiej literaturze użyczyć tej dykcji, którą lata temu tak pokochałem jako pomlek i bówka, a której z przyczyn społeczno-ideologicznych nie dane mi było przyswoić jako *primum mobile*, dzięki której podejmuje się słowną mediację ze światem. Pisanie po kaszubsku jest więc dla mnie powrotem do domu, czyli na Miejsce. (…) Zdaję sobie sprawę, że moje przekłady będą skłaniały się bardziej ku parafrazie, niż rosyjskiemu oryginałowi. Nie przypuszczam jednak, żeby klarowna idea bajek Kryłowa została przeze mnie źle odczytana i zrozumiana”[47].

---

[46] Tamże.

[47] I. Kryłow, *Pòwiôstczi*, tłomaczënk Leszek Szulc, Wejherowo 2004, s. 90.

Alicja Pioch

Humor – jego odbicie w leksyce kaszubskiej

Humor, objawiający się na płaszczyźnie literackiej pod postacią komizmu, jest jedną z tych kategorii, które są nieodłącznym elementem egzystencji człowieka. Bogdan Dziemidok, autor rozpraw i publikacji poświęconych komizmowi pisał o nim tak: „Zjawisko komizmu jest jednym z najbardziej złożonych i różnopłaszczyznowych zjawisk estetycznych. Może ono dotyczyć zarówno pewnych obiektywnych zdarzeń, przedmiotów i zachodzących między nimi stosunków, jak też pewnego typu przeżyć psychicznych i wreszcie pewnego typu twórczości, polegającej na świadomym wywoływaniu określonego układu zjawisk i konstruowaniu określonego systemu pojęć i słów. Najczęstszym sygnałem i widocznym rezultatem komizmu jest śmiech”[1]. Humor, komizm i śmiech są tak ważnymi kategoriami, że ich naukowym opracowaniem zajmowało się wielu teoretyków literatury, filozofów i psychologów[2].

---

[1] B. Dziemidok, O niektórych koncepcjach komizmu, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin 1958, s. 80.

[2] Zestawienie nazwisk za B. Dziemidok: G. Hegel, *Wykłady z estetyki*, cz. III, Moskwa 1958, t. X IV, s. 367; W. Bieliński, *Połnoje sobranije soczinienij*, Moskwa 1954, t. V, s. 70; W. Boriew: *Tragiczeskoje i ko miczeskoje w życzni i iskustwie*, Moskwa 1955; B. Zawadzki, *Przegląd krytyczny ważniejszych teorii komunizmu*, [w:] „Przegląd Filozoficzny”, r. 1929; J. Trzynadlowski, Komizm, „Prace Polonistyczne”, Łódź 1952; T. Peiper, Komizm ekranowy, „Tędy”, Warszawa 1930; J. Kleiner, *Z zagadnień komizmu. Studia z zakresu teorii literatury*, Lublin 1956; J. Krzyżanowski, *Komizm w literaturze. Studia z dziejów kultury polskiej*, Warszawa 1949; W. Witwicki, Psychologia, Lwów 1925, t. II. Sam Dziemidok zresztą też jest twórcą publikacji *O komizmie. Od Arystotelesa do dzisiaj*, Warszawa 1967, i w niej wymienia dalej nazwiska, tym razem już polskich historyków, teoretyków literatury, badaczy zajmujących się sprawami komizmu: Monografie na ten temat napisali Jan Bystroń i Kazimierz Zygulski. Specjalne rozprawy lub specjalne rozdziały większych prac komizmowi poświęcili: Juliusz Kleiner, Julian Krzyżanowski, Zofia Lissa, Stefan Szuman, Jan Trzynadlowski, Mieczysław Wallis, Władysław Witwicki, Bohdan Zawadzki, Jerzy Ziomek i Tadeusz Boy-Żeleński. Interesujące uwagi dotyczące niektórych kwestii teorii komizmu można znaleźć w pracach Bronisławy Bałutowej, Danuty Buttler, Władysława Chłopickiego, Ignacego Chrzanowskiego, Aleksandra Główczewskiego, Macieja Gutowskiego, Karola Irzykowskiego, Jana Kotta, Jerzego Kwiatkowskiego, Eugeniusza Kucharskiego, Adama Kucharskiego, Piotra Łaguny, Czesława Matusewicza, Stefana Morawskiego, Artura Sandauera, Ireny Sławińskiej, Lecha Sokoła, Jerzego Stemplewskiego, Jolanty Tomczuk-Wasilewskiej, Andrzeja Wirtha, Kazimierza Wyki i innych.

Humor w rozumieniu słownikowym to:

- zdolność dostrzegania zabawnych stron życia,
- chwilowy stan usposobienia, zwłaszcza: pogodny nastrój,
- przedstawienie czegoś w zabawny sposób; też: zabawne, komiczne sceny, sytuacje, dialogi itp.[3]

Do tego słowa w internetowym słowniku synonimów języka polskiego zapisano aż 154 synonimy, które zostały podzielone na 10 grup znaczeniowych:

humor: np. w odniesieniu do humoru: beztroska, błogość, dowcip, esprit, figlarność, filuterność, humorystyczność, komiczność, komizm, poczucie humoru, pogoda, pogodność, promienność, radość, rozanielenie, rozpromienienie, rozradowanie, rozweselenie, szczęście, szczęśliwość, śmieszność, ucieszenie, uradowanie, uszczęśliwienie, wesołkowatość, wesołość, wniebowzięcie, zachwyt, żartobliwość;

humor: np. jako pogodne usposobienie: charakter, mentalność, nastrój, natura, osobowość, samopoczucie, stan ducha, temperament, umysłowość, usposobienie;

humor: np. jako stan psychiczny: dobry nastrój, duch, fason, kondycja psychiczna, morale, nastroik, nastrój, płyn ustrojowy, samopoczucie, stan, stan ducha, stan duchowy, stan psychiczny, stan wewnętrzny, usposobienie;

humor: np. w odniesieniu do kapryszenia: anse, chęć, chętka, chimera, chimery, chrapka, dąs, dąsy, dziwactwo, eksces, ekstrawagancja, fanaberia, fanaberie, fantazja, fochy, fumy, grymas, grymasy, grymaszenie, kaprys, kaprysik, kaprysy, ochota, pożądanie, pragnienie, widzimisię, wola, wybryk, wymysł, wyskok, zachcianka, żądza, życzenie;

humor: np. w odniesieniu do nastroju wydarzenia lub miejsca: atmosfera, aura, charakter, duch, fluid, klimat, koloryt, nastrojowość, nastrój, nuta, treść;

humor: np. jako optymistyczne usposobienie: beztroska, humorek, luz, nastawienie, nastrój, optymizm, pogoda, radość, samopoczucie, spokojne życie, spokój, ufność, usposobienie, wesołość, wiara;

humor: np. w odniesieniu do radości: beztroska, ekstaza, entuzjazm, euforia, eutymia, ferwor, frajda, frenezja, luz, niefrasobliwość, ogień, pasja, podniecenie, pogoda ducha, poryw, promienność, przyjemność, radocha, radosny nastrój, radość, rozkosz, rozradowanie, satysfakcja, spełnienie, stan zachwytu, szczęście, szczęśliwość, śmiech, trans, trzpiotowatość, uciecha, ukontentowanie, uniesienie, upojenie, uszczęśliwienie, wesele, weselenie się w dniu wspaniałym, wesołość, wesoły nastrój, wielka przyjemność, wielka radość, wzlot, wzniosłość, zachwyt, zadowolenie, zapał, żar, żarliwość, żartobliwość;

---

[3] http://sjp.pwn.pl/sjp/humor;2465214.html

humor: np. jako humor sytuacji: dowcip, frywolność, komizm, żart, żartobliwość;

humor: np. w odniesieniu do samopoczucia: duch, morale, nastrój, samopoczucie, stan, usposobienie;

humor: np. w odniesieniu do dowcipkowania: breweria, dowcip, esprit, fantazja, figiel, greps, heca, humoreska, kawał, numer, psikus, psota, psoty, skecz, werwa, wic, wybryk, żarcik, żart[4].

Szczególnie ostatnia z przytoczonych kategorii, dotycząca dowcipkowania, jest silnie osadzona i bogato reprezentowana w obyczajowości, społecznych normach zachowań, w kulturze i literaturze kaszubskiej. Próbując zaliczyć Kaszubów do grup umiejących się śmiać z samych siebie, należy kategorycznie stwierdzić, iż nie jest to wcale takie oczywiste i pewne. Kaszubi chętnie śmieją się z innych, rzadziej natomiast poddają się autoironii. Nie brakuje jednak w języku słownictwa obrazującego zdolności dostrzegania zabawnych stron życia. Czy zatem Kaszubów, a tym samym ich pisarzy i poetów stać na tworzenie humorystycznych utworów? Nie ulega wątpliwości, że tak. Ferdinand Neureiter w swoim opracowaniu poświęconym literaturze kaszubskiej pisał m.in. tak o felietonach Aleksandra Labudy: „Odznaczają się one jedyną w swoim rodzaju świeżością i naturalnością, jędrnym językiem ludowym, pełnym niewymuszonego, chytrego, prawdziwie kaszubskiego humoru”[5]. Na szczególną uwagę w tym stwierdzeniu zasługują cztery ostatnie słowa: chytry, prawdziwie kaszubski humor. Jaki on zatem jest, poza tym, że chytry? Jaki powinien być, by zasłużyć na miano „prawdziwie kaszubskiego”?

Humorystyczne treści pojawiają się w literaturze kaszubskiej od zarania jej dziejów, czyli już w utworach Floriana Ceynowy. W obszernym wstępie Jerzego Tredera do utworu *Rozmowa Polaka z Kaszubą* czytamy: „Mimo, iż autor zrezygnował ostatecznie w tytule ze słowa *krotochwilnô*, to w zamyśle i w niektórych ujęciach słownych i sytuacyjnych rozmowa jest co najmniej anegdotyczna, może nawet humorystyczna, nieco też ironiczna”[6]. Żeby takową mogła być, musiała posłużyć się bogactwem środków językowych i zasobów leksykalnych, o których nieco więcej za chwilę.

Nie zrezygnował z zabarwiania humorem treści przelewanych na karty utworów także Hieronim Derdowski. Tworzył utwory ideowe, patriotyczne, wzruszające, ale jednocześnie dbał też o rozweselenie odbiorcy, gdyż „z jednej strony uważał, że Kaszubi mają prawo do własnej literatury wyłącznie w postaci utworów sowizdrzalskich, o silnym zabarwieniu humorystycznym, z drugiej zaś sam pisał tak, by nie tylko prowokować czytelników do śmiechu, lecz wyciskać im z oczu łzy wzruszenia”[7]. Uciekanie się do wątków humorystycznych brało się w niemałym stopniu z fascynacji Tillem Eulenspieglem (ludowym dowcipnisiem i jednocześnie niezwykle mądrym człowiekiem), do dziś zresztą używane jest na Kaszubach słowo *ùleszpédżel* (zdr. *ùlk*; też *julëszpédżel*, *sowizdrzôł*) – figlarz, żartowniś, błazen. W dość podobnych znaczeniach używane są też słowa: *ùlãbarch* (trzpiot, figlarz, pędziwiatr) oraz *ùlëpòp* (figlarz, trzpiot)[8]. Główny bohater utworu *Ò panu Czôrlinsczim co do Pùcka pò sécë jachôł* jest wyrazicielem wszystkich idei twórcy dzieła, który „ z właściwą sobie werwą i humorem zapoznaje czytelnika z tajnikami tzw. katechizmu ludowego[9]” (motywem znanym już z wcześniejszych dzieł Ceynowy), zresztą nie tylko w tym fragmencie widoczne są humorystyczne nacechowania, całość utworu utrzymana jest w krotochwilno-sowizdrzalskiej konwencji – choć jednocześnie spełnia on też szereg innych zadań ważnych dla tożsamości mieszkańców i promocji regionu.

---

[4] http://synonim.net/synonim/humor

[5] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1982, s. 175.

[6] J. Treder, Wstęp do: Florian Stanisław Ceynowa, *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą*, Gdańsk 2007, s. 50.

Po prekursorach literatury kaszubskiej pałeczkę przejęli kolejni twórcy. Nigdy nie brakowało, i do dziś nie brakuje, w ich utworach elementów humorystycznych. Nie brakuje też humoru okraszonego soczystym śmiechem w życiu codziennym. Żeby je wyrazić potrzebne jest nie tylko swoiste poczucie humoru, ale też odpowiednie zasoby leksykalne i temu właśnie zostanie poświęcony dalszy ciąg tekstu.

Rzeczowniki humor, wesołość, żarty mają w języku kaszubskim sporo odpowiedników:

**żartë* – zwroty: *sedzec na żartach* – nieustannie żartować; *nie znac żartów* – o człowieku łatwo się obrażającym; *gadac..., robic pò żartach* – mówić do śmiechu, nie na serio; *Òbrócëc cos w żart. Z tim ni ma żartów. Jegò sã trzimają żartë* (Sy VI 278[10]);

**szpôsë* – zwroty i przysłowia: *gadac pò szpôsach* – żartować; *pòwiedzec cos na szpôs* – zażartować; *Znac sã na szpôsach. Zrobic kòmùs szpôs* – spłatać komuś figla. Humor: *Taczégo szpôsu mòja białka jesz mie nie zrobiła, żebë òna zabôczëła òddëchac* (Sy V 283);

**szpòrt* – zabawa, żart, figiel, psota; *Zrobic... rzec cos do szpòrtu. Ale to je szpòrt*; Przysł.: *To je szpòrt na akòrt!* – okrzyk, gdy się coś udało (Sy V 286);

**wëpczi/wipczi* – żarty, figle, zbytki, psikusy; *Ten leno mô wëpczi w głowie.* Odm. *wipczi, fëpczi* (Sy VI 76);

---

[7] Ze wstępu Jerzego Sampa do: Hieronim Jarosz Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*, Gdańsk 2007, s. 12.

[8] Zob. te hasła w: Bernard Sychta, Słownik gwar kaszubskich, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1973, t. VI. S.18-19.

[9] J. Samp, wstęp do: Hieronim Jarosz Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*, Gdańsk 2007, s. 24.

[10] Skrót *Sy* oznacza *Słownik gwar kaszubskich* B. Sychty.

- **wërgle – przecywianié sã, błazeństwò. Jegò le sã sa wërgle trzimają, czegò jinszégò òn nie wié* (Goł 593[11]);
- **kùczczi* – zbytki, swawola; *Mô kùczczi jak kòza. Òna mô kùczczi w głowie. Òna nëch swòjich kùczków tak zarô nie pòniechô* (Sy II 28);
- **nëczi* – zbytki, kaprys, narowy; *Miec nëczi w głowie. Ta mô nëczi. Dostac nëków. Nasz kóń mô taczé nëczi, że całą drogã slôdkòwôł* (Sy III 205);
- **figle – Jemù są le te figle w głowie* (Goł 106);
- **faksë – nëczi, chimerné knale, fochë, zagrania*; przër. *wipczi* (Goł 105);
- **przecywianié sã* – pol. droczyć się, przekomarzać się (Goł 400);
- ** błazeństwò – wëgłupianié sã, wipczi, faksë, wërgle* (Goł 31);
- * *wërąpinë* – kpiny;
- * *pòdgôdka* – złośliwe, ośmieszające naśladowanie czyjejś mowy;
- **wëwtórë* – żarty, dowcipy, figle; *Z tim lepi nie gadac, bò sã nie znaje na wëwtórach. To nie są wëwtórë. Òn bãdze ùmiérôł, a wëwtórë gò sã eszcze bãdą trzimałë. Wëwtórë na bòk!* (Sy VI 87).

Również ***kategoria czasowników obsługujących rzeczowniki: humor, wesołość, żart*** jest dość imponująca:

- **pòsmiewac sã* – kpić, drwić;
- **pòwëszczerzac* – naśmiewać się, natrząsać;
- **wëpkòwac* – dokazywać, zbytkować, nabierać kogo, żartować z kogo; *Nie wierzã tobie, të le mie tak wëpkùjesz. Òn le pò tim swiece lôtô i lëdzy wëpkùje.* (Sy VI 76);
- **żartowac – szpòrtowac, szpôsowac, wëpòwac, wëpkòwac, przecëwiac sã*; *Na pògrzebie sã nie żartëje. Nie żartuj terô. Gôdôsz të prôwdã, czë të le żartëjesz?* (Goł 677);
- **przecëwiac sã* – certolić się, droczyć się; *Nie jé, le sã przecywiô jak môłé dzeckò.* (Sy IV 178);
- **wëgłupiac sã – żartowac, wëpkòwac, robic cos do ùlkù, robic cos niemądrégò, ni miec rozsądkù; Co òn sã wëgłupiô? Terô òb zëmã bùdowac?. Le sã nie wëgłupiôj, dôj pòkù.* (Goł 582);
- **robic co na psotã* – psikus, figiel, psota; *Do psotë* lub *na psotã kòmù cos zrobic. Të wiedno jakąs psotã mùszisz zrobic.* Zwroty: *ten je na psotach ùrosłi* albo *te psotë gò tak wëcygają* – o młodym mężczyźnie wysokiego wzrostu; strata, szkoda. *Ten deszcz narobił wiele psotë. Cota-psota* – czarownica: *Bądzeta òstróżny przed tą cotą-psotą. Cota-psota ùkriwô sã colemało w lese pòd wilczima grzëbama.* (Sy IV 210);

---

[11] Skrót *Goł* oznacza *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* E. Gòłąbka.

*_wëstwarzac cos – wëprawiac, wërabiac_, np. _Co ten człowiek wëstwôrzô, czej przińdze dodóm napiti. Co wa tam wëstwôrzôta?_ (Goł 596);
*_głëpic kògò_ – zwodzić, okłamywać; _Nie głëp gò. Nic nie robi, le chòdzy pò wsë i lëdzy głëpi. Mòżesz głëpic taczich jak të sóm jes, ale nié nas! Òna le nas tak głëpi_ (Sy I 325);
*_pòcëgac kògò – pòcëgac kògo, brac/wząc kògò pòd włos, głëpic kògò, manic kògò, brac/wząc kògò „na szôl”. Òni gò tak le pòcygelë (wëszczérzelë sã z niegò), a òn sã dôwôł i mëslôł, że to je pò prôwdze_ (Goł 356);
*_pòdkôrbiac – pòdkrëkòwac kòmù, pòwtarzac czëjãs mòwã,_ pòl. przedrzeźniać; _Nie pòdkarbiôj mù! Nie pòdkarbiôjta jima! To je brzëdkò tak pòdkarbiac starszémù człowiekòwi_ (Goł 359);
*_pòdgadëwac_ – przedrzeźniać;

Do analizowanych rzeczowników – _humor_, _wesołość_, _żarty_ – odnoszą się także ich ***przymiotnikowe bądź imiesłowowe określenia***:

*_żartoblëwi_ – żartobliwy; _Prowadzëc żartoblëwé gôdczi_ (Sy VI 279); _szpòrtowny, szpôsowati, wëpkòwati, smiészny, wëkrëczny_ (Goł 677);
* _szpôsowati / szpôsowiti_ – dowcipny, nacechowany dowcipem; _To je szpôsowiti chłop, czej tam sã przińdze, tej je smiéchù skòpicą jizba. Swoją szpôsowitą gôdką rozwieselił cawné wieselé_ (Sy V 284);
* _szpòrtowny_ – dowcipny, umiejący mówić i przedstawiać coś w sposób zabawny; _Nigdë jem nie mëslôł, że to taczi je szpòrtowny człowiek. Òna je takô szpòrtownô_; pełen dowcipu. _To dzys béł szpòrtowny dzéń, më sã ùsmielë jak nigdë_ (Sy V 286);
* _smiészny_ – śmieszny, dziwaczny; _Co za smiészny człowiek z cebie_ (Sy V 106);
* _ùceszny_ – dowcipny; _Józef jidze, bãdze wiesoło, bò òn je wiedno ùceszny_ (Sy VI 7);
*_wëkrëkny_ – kpiarski, skłonny do kpin; _Wëkrëknym òkã długò na mie zdrzała_ (Sy VI 71); _szpòrtowny, żartoblëwi, skłonny do wëpkòwaniô_ (Goł 584);
*_wëkrëczny_ – kpiarski, szyderczy; _Jô le pò jegò wëkrëczny gãbie widzã, że to nie je dobri człowiek_ (Sy VI 71);
* _wëkrëkùsowati_ – kpiarski;
* _hùmòrisyticzny_ – pełen humoru;
* _wëpkòwati_ – żartobliwy;
* _wëkrëczny – ùrążny, przesmiéwny, wëszczérzający sã, sowizdrzalsczi_ (Goł 584).

W kulturze ludowej funkcjonują różnego rodzaju ***humorystyczne rymowanki***, często przytaczane dla rozweselenia, choć czasami dostarczające wesołości tylko ich nadawcy, niekoniecznie zaś odbiorcy. Należy tu wspomnieć o tzw.:

* *wërąpiónkach* (rymy złośliwe, nawiązujące najczęściej do imienia i nazwiska osób lub do nazwy wsi, przeciwko którym są wymierzone)[12], np. *Michôł babë z pieca spichôł. Czaja zniósł dwa jaja. Na Firodze bùla bòdze. W Gòstómnie ni ma diôbłów skrómnie, a w Parchòwie diôblë są na chòwie. W Lëni diôbeł sã slëni. Do Pòdjôz diôbeł lôzł, a do Bórkù òn jachôł na wãbórkù.*

***ùrwikach* (wiersze uszczypliwe, złośliwe), np. *Czej më jeszcze bëlë dzecami, to më do każdégò jimienia wiedzelë jakąs ùrwikã pòwiedzec*, np. *Ana pasła barana, baran zdechł, Ana w miech.*[13];

***przecygajkach* (rymy wyszydzające, najchętniej powtarzane przez dzieci, nawiązujące najczęściej do imienia, rzadziej do nazwiska osoby, przeciwko której są wymierzane); np. *Jan, pan, Cyprijan, żabë piecze, kòsze plece, jaż mù z nosa kapka cecze* (Sy II 79);

* *wëszczérkach* (rymy wyszydzające)[14], np. *Ega, mëga, skògòla. Witro bãdze niedzela*. (wierszyk wyszydzający tzw. *Skògolów*, czyli mieszkańców Strzelna, Karwi, Ostrowa w Puckiem)[15].

Na gruncie literackim szczególnie humorystyczne, przesycone śmiechem są utwory nazywane *hùmòreską, szołobùłką (szałabôjką), smiésznym dokôzã*. Literatura kaszubska ma w swoich zasobach liczne przykłady tego rodzaju twórczości (np. w 1920 roku ukazały się drukiem „Figle gnieżdżewskich gburów” – była to pierwsza kaszubska książka wydana po I wojnie światowej[16], ukazująca w humorystyczny sposób mentalność ludzi ze wsi Gnieżdżewo).

Oczywiście cała kategoria leksyki związanej tematycznie z *humorem*, *wesołością i żartami* nie może się obyć bez nazwania **wykonawcy**, którym zwykle jest:

***smiészk* – człowiek skłonny do śmiechu, lubiący się śmiać. *Taczégò drëdżégò smiészka tak zarô ni ma nigdze, jak Michôł je. Të sã smiejesz smiészkù, ale w tim samim miészkù niesesz łzë* (Sy V 107);

***wëkrëkùl* – kpiarz, szyderca. *Ni mogã slëchac, jak ten wëkrëkùl przesmiéwô sa z lëdzy* (Sy VI 71);

* *wëkrëkùs* – figlarz, żartowniś. *Co më sã z tegò wëkrëkùsa czasã nasmiejemë*; kpiarz; *Tak z lëdzy sa nasmiewac, to ten wëkrëkùs pòtrafi*; nazwa diabła, podkreślająca jego nieprzyjemny stosunek do człowieka, zwł. szyderstwo. *Chcesz, żebë wëkrëkùs miôł z cebie ùcechã? To je na wëkrëkùsa!* (Sy VI 71);

***wëtrëkùs* – kpiarz. *Bez tegò wëtrëkùsa nie bëło bë żódnégò wesela* (Sy VI 71);

***wëkrëcznik* – kpiarz. *Ù nas to ten wëkrëcznik z jinszich sã przesmiéwô, a czej òn wińdze òd nas, to òn nas òbrôbiô* (Sy VI 71); *wëkrëkùs, wëkrëkòla, przeszczérca,*

---

[12] Patrz: Bernard Sychta, *Słownik gwar kaszubskich*, t. VI, s. 79.

[13] J. Treder, *Kaszubi. Wierzenia i twórczość*, Gdańsk 2000, s. 32.

[14] Tamże, s. 32.

[15] Tamże, s. 35.

[16] R. Drzeżdżon, wstęp do: Jan Patock, *Figle gnieżdżewsczich gbùrów*, Pùck 2006, s. 5.

wëszczérca, wëszczerga, wëszczerzajk, wëszczérzoch, wëszczerzaja, wëdrwiéla, wëdrwisz, wëszczerzok, wëszczerzoch, wërãpiôrz, wësmiéwajk, wësmiéwca, pòsmiéwca, sowizdrzôł, ùlëszpédżel, nasmiéwôcz, nasmiéwca, nasmiéwajk, zãbòla, rozzãbòl, rozzãblôk, zãblôcz, kòzëbel, wëwtórnik, figlôrz, pòsladownik, wëkpisz, wëkpiszón, rągała, przeżérca, rągôcz, ùrągôcz, wërągôrz, wërągôcz, wërąpiélc, wërąpiélk (Goł 584);

**wëkùrôdca* – żartowniś. *Chòc ten wëkùrôdca nama sã psocy, nimò to më gò baro lubimë* (Sy VI 72);

* *hùmorista* – pisarz, artysta tworzący dzieła odznaczające się humorem; człowiek skłonny do ujmowania spraw od strony komicznej;

* *wëpkôrz – rozsmiészk, człowiek wiesołi, smiészk, rozwieselk, wëkùrôdca* (Gol 590);

* *wërągôcz* – kpiarz, *wëkrëcznik*;

* *pòdgadélc – pòdgôdańc, pòdkôrbiajk* (Goł 359).

Zgromadzone słownictwo powiązane z humorem, śmiechem i wesołością jest dość imponującym zbiorem. Nie można w związku z tym ukuć stwierdzenia, że język kaszubski nie dysponuje odpowiednią ilością leksyki dla swobodnego wyrażania uczuć i stanów z pogranicza humoru. Jak widać z powyższego zestawienia, nie są to tylko pojedyncze wyrazy, ale także związki frazeologiczne i przysłowia. Niektóre wyrazy grupują wokół siebie całkiem imponujący zbiór synonimów (patrz *wëkrëcznik* – około 40 wyrazów bliskoznacznych). Szczególną kopalnią słownictwa jest Słownik B. Sychty. Niestety wiele z tych wyrazów rzadko słyszy się już w mowie dzisiejszych użytkowników języka kaszubskiego, co oznacza stopniowe zubożanie jego zasobów i posługiwanie się tylko podstawowym zakresem słów.

Alicja Pioch

Jón Czôrlińsczi – literacki obraz kaszubskiego szlachcica

Szlachciców w kaszubskiej literaturze mamy niewielu. Wynika to zapewne z faktu, że jest ona stosunkowo młoda i nie podejmowała takiej tematyki, gdy stan szlachecki przeżywał swój złoty okres. Stąd też tytułowy bohater *Ò Panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł* zasługuje na tym większą uwagę. Ten awanturniczy poemat autorstwa Hieronima Jarosza Derdowskiego nazywany jest często kaszubską epopeją[1], choć wydaje się, że właściwszym określeniem byłby poemat humorystyczny[2]. Właściwszym, gdyż perypetie Pana *Czôrlińsczégò* to ciąg niefortunnych i komicznych zdarzeń, z których główny bohater wychodzi mniej lub bardziej obronną ręką. Czytelnik wciąż prowokowany jest do śmiechu poprzez wytykanie ludzkich słabostek, komiczny i niekiedy niespodziewany bieg wydarzeń czy zabawne skojarzenia słowne, choć zdaniem Bukowskiego humor, z jakim mamy do czynienia na kartach utworu, staje się momentami na tyle rubaszny, że obniża loty całego dzieła[3]. Humorystycznych inspiracji doszukują się niektórzy u Reja czy Paska[4], ale wyraźne są też fascynacje Tillem Eulenspieglem czy postaciami z twórczości Marka Twaina[5].

Humorystyczny, miejscami nieco satyryczny w swej wymowie utwór mógłby sugerować, że będziemy mieli do czynienia z różnorakimi przerysowaniami również w przypadku głównego bohatera. Nie twierdzę, że tak nie jest, niemniej ograniczenie się badaczy do stwierdzenia, że *Czôrlińsczi* był szlachcicem (zresztą sam w na kartach utworu tak się przedstawia i tak zwracają się do niego inni bohaterowie) nie wydaje się być wystarczającym. Tak samo jak niewystarczającym jest stwierdzenie, że Derdowski wyposażył *Czôrlińsczégò* w szereg cech typowych, bądź nawet stereotypowych dla szlachcica, znanych nam z literatury[6]. Wziąwszy pod uwagę, że tak jak wcześniej wspomniałam, niewielu mamy szlachciców na kartach literatury kaszubskiej warto przyjrzeć się, jak przy wykorzystaniu tych stereotypowych cech Derdowski kreuje wizerunek kaszubskiego szlachcica.

---

[1] Patrz: J. Samp, *Przedmowa*, [w:] *O Panu Czorlińsczim co do Pucka po sece jachoł*, Gdańsk 1990.

[2] Zob. A. Bukowski, *Regionalizm Kaszubski: Ruch naukowy, literacki: zarys monografii historycznej*, Poznań 1950 s. 62.

[3] Patrz: A. Bukowski, dz. cyt., s. 61

[4] Patrz. A. Bukowski, dz. cyt., s. 61.

[5] Patrz: J. Samp, dz. cyt., s. 13.

[6] J. Samp, dz. cyt., s. 20.

Rodzina *Czôrlińsczich* wprawdzie należy do chmieleńskiej zubożałej szlachty, ale to właśnie ta warstwa społeczna razem z gburami, czyli majętnymi rolnikami, zachowała najwięcej z duchowej tradycji regionu. Sam główny bohater ma w sobie jeszcze wiele szlacheckiej dumy, czuje się też związany równie mocno ze swoją małą jak i wielką ojczyzną[7]. Niech za przykład posłuży choćby fakt, że rozczula go widok zabiedzonego konika, który reaguje żywym marszem na Mazurka Dąbrowskiego – koń ów walczył w powstaniu styczniowym. Szlachcic decyduje się mimo złego stanu zwierzęcia na jego zakup. Jest to istotne ze względu na to, że czas akcji utworu przypada na drugą połowę XIX wieku, kiedy to na Pomorzu postępuje proces wynaradawiania. Stopniowy zanik warstwy szlachecko-ziemiańskiej, pruskie szkolnictwo, służba wojskowa, zakaz działalności kulturalnej i praktycznie nieistniejące jeszcze jednolite (to nie znaczy, że nie było inteligencji w ogóle) środowisko inteligenckie – to wszystko przyczyniało się do pozbawiania miejscowej ludności dotychczasowej tradycji[8].

Nim przejdę do opisu literackiego *Jana Czôrlińsczégò*, warto dodać, że miał on swój pierwowzór nieliteracki. W Herbarzu Szlachty Kaszubskiej odnaleźć możemy nazwisko Czarliński (Czarleński) – *Czôrlińsczi* to kaszubska wersja tego nazwiska. Autor podaje, że rodzina ta pieczętowała się herbem Sówka. Swoje korzenie ten średniozamożny ród wywodzi z Czarlina pod Tczewem. Już w XVIII wieku Czarlińscy, dzielący się na kilka linii, zamieszkiwali licznie w różnych zakątkach Pomorza, wprawdzie nie występuje na liście tych wielu miejscowości Chmielno, ale istnieją pewne przesłanki ku temu, że jeden z potomków rodu stał się niejako wzorem dla kreacji literackiego Jana *Czôrlińczégò*. Chodzi mianowicie o Felicjana Schedlin-Czarlińskiego (1804-1881), właściciela Chwarzna k. Starej Kiszewy. Był on działaczem narodowym, a także prezesem Towarzystwa Rolniczego dla Ziemi Kaszubskiej (w latach 1863-1918), a jego synowie: Eugeniusz, Emil i Leon byli głównymi organizatorami pomocy na rzecz powstania styczniowego w zaborze pruskim[9].

Tytułowy bohater poematu Derdowskiego nie miał może tak wybitnego życiorysu jak jego nieliteracki pierwowzór. Niewątpliwie jednak jego perypetie znalazłyby miejsce w szlacheckich gawędach rozbrzmiewających przy okazji spotkań rodzinnych czy towarzyskich. Jako że należał do zubożałej szlachty zagrodowej, jakoś musiał zapewnić byt swojej rodzinie. Trudnił się rybołówstwem i właśnie to zajęcie pośrednio stało się przyczyną jego specyficznej wędrówki po Kaszubach. Zimową porą Czarliński wybiera się do Pucka po nowe sieci – wszak te wykonane przez morskich rybaków są najlepsze i najtrwalsze, a warto, by narzędzie zarobkowania było wytrzymałe i służyło długie lata. Choć rybołówstwem trudnili się i chłopi, to istnieje szereg sygnałów świadczących o tym, że Czarliński, choć może nie majętnym, ale jednak szlachcicem był. I nie przemawia za tym jedynie fakt, że sam o sobie tak mówił.

---

[7] Patrz: J. Samp, dz. cyt., s. 20.

[8] Patrz: Samp, dz. cyt., s. 5.

[9] Spr. P. Pragert, *Herbarz Szlachty Kaszubskiej*, t. II, Inowrocław 2007 s. 38–39.

Stanisław Siekierski w swojej pracy Kultura Szlachty Polskiej w latach 1864-2001 wskazuje na istnienie szeregu obyczajowych wyznaczników szlachectwa[10]. Rzecz jasna, że w czasie, gdy toczy się akcja utworu, status materialny nie mógł być jedynym wyznacznikiem przynależności do szlachty. Jak już wcześniej zostało powiedziane, w takich środowiskach przetrwała najsilniej szeroko pojęta tradycja regionu, co miało zapewne ścisły z wiązek z pielęgnowaniem tradycji stanowej. *Czôrlińsczi* zdaje się być doskonałym tego przykładem.

Jednym z takich obyczajowych wyznaczników szlachectwa wg Siekierskiego jest rodzina, która nie zawsze, z uwagi na status materialny, mogła przybrać jedną z czterech form. Po pierwsze: mogła to być rodzina arystokratyczna, mająca związki z różnymi zagranicznymi rodami, przez co tradycje polskiej szlachty ustępowały często miejsca innym. Po drugie: istniały rodziny, które hołdowały jedynie tradycjom ojców i w formie niezmienionej przekazywały szlachecką spuściznę swoim potomkom. Po trzecie: rodziny, nazwijmy je postępowymi, które dbały o to, by dzieci zdobyły wykształcenie i miały możliwość wejścia do środowiska inteligenckiego, co jednocześnie uniezależniłoby je od posiadania ziemi. Po czwarte wreszcie: Siekierski wskazuje na model rodziny najczęściej spotykany wśród szlachty zagrodowej, czyli taki, w którym jedynie zachowanie obyczajowych norm było w stanie uczynić jakąkolwiek różnicę między członkami takiego rodu, a np. chłopami[11]. Rodzina Czarlińskich wpisywała się rzecz jasna w schemat czwarty. Zajęcie, jakim parała się głowa rodziny nie odbiegało od tego, czym zajmowali się poza rolą ówcześni chmieleńscy chłopi. Może jedynie to, że *Czôrlińsczi* miał swojego mistrza od niewodu i nieco lepszą sytuację materialną, pozwalało na pewniejsze podkreślanie swojej odrębności stanowej. Zapewne żaden chłop nie mógł sobie pozwolić na podróż saniami do oddalonego o 70 km Pucka zimą i to jeszcze z takim ekwipunkiem:

Bél òn dobrze òbleczony òd stopë do głowë,
Biédë cerpiec nie brëkùje, ò tim ni ma mòwë.
Miôł ze sobą w dwùch kòbielach wãdzoné mòrénczi,
Miôł czełbasë, gãsë pôłczi i trzë grubé szinczi[12].

---

[10] S. Siekierski, *Kultura Szlachty Polskiej latach 1864–2001*, Pułtusk 2003, s. 159.

[11] ob. S. Siekierski, dz. cyt., s. 165–166.

[12] H. J. Derdowski, *Ò Panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł, oprac. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich*, t. 2, Gdańsk 2007, s. 213.

Jak widać, w domu Czarlińskich niczego nie brakowało, nie żyli wprawdzie w luksusach, ale Panią Czarlińską stać było na to, by dać na mszę w intencji rychłego powrotu męża z podróży, a także, by ubogich karmić chlebem w zamian za modlitwę za długo niewracającego szlachcica.

Choć finansowo rodzina Czarlińskich żyła na stopie majętniejszego rolnika – czyli *gbùra*, to zastanawiać może fakt, że państwo *Czôrlińscë* nie są w ogóle wykształceni. Jan potrafi wprawdzie pisać – wysyła list do żony ze swojej podróży, ale z liczeniem ma już kłopoty, bo musi rachować przy pomocy palców. Pani *Czôrlińskô* natomiast nie potrafi nawet czytać, bo list od męża zanosi miejscowemu nauczycielowi[13]. Z utworu właściwie nie dowiadujemy się niczego o relacjach Czarlińskiego z dziećmi, których ma dwójkę. Wiemy natomiast, że tęskni za żoną, szczególnie w momencie, kiedy trafia do więzienia i z rozrzewnieniem ją wspomina:

Wiãc téż nierôz biédôk wzdichôł za żoną tesklëwie,
Chtërnô jegò doma zawdë kôrmiła żëczlëwie.
Wszëtkò, ò czim le wiedzała, że mù szmakòwało,
Kòbiecëskò do jedzeniô jemù pòdôwało[...]
Czej na môltëch czasã w pòrã nie przëszedł z jezora,
Pòd pierzëną mù chòwała jôdło do wieczora
I nie jadła sama prãdzy, jaż i òn béł doma,
Bò nôlepi szmakało jima razã òbòma[14].

Pani Czarlińska nie pełniła jednak tylko funkcji gospodyni domowej. Spoczywał na niej obowiązek wychowania dzieci, w tym też wychowania patriotycznego, szczególnie to drugie leżało w gestii matek w rodzinach szlacheckich[15]. Nie kto inny jak właśnie Pani Czarlińska śpiewa dziecku kołysankę, w której mowa o rzezi Gdańszczan z 1308 roku dokonanej przez Zakon Krzyżacki[16]. Poprzez tę kołysankę nie tylko nie zanika pamięć o dawnych wydarzeniach, ale też utrwala się przekonanie, o tym, że wróg ludu kaszubskiego, i nie tylko, pochodzi zza zachodniej granicy, co w sytuacji zaborów miało znaczenie szczególne. Tyle, a może aż tyle o życiu rodzinnym *Czôrlińsczich*, wziąwszy pod uwagę, że akcja głównie rozgrywa się w rozmaitych zakątkach Kaszub i Pomorza.

W związku z tym, że znaczna większość wydarzeń toczy się poza domostwem *Czôrlińsczich* nie znajdziemy tu zbyt wielu informacji na temat tego, czy spełniało ono jakąś szczególną funkcję poza mieszkalną[17]. Zważywszy na fakt, że *Czôrlińscë* należeli do szlachty zubożałej, a we wsi funkcjonował kościół i szkoła, zapewne tak było. Nie ma tutaj też mowy o dworskim życiu, sytuacja innego szlachcica, u którego *Czôrlińsczi* zatrzymuje się w gościnę, wydaje się podobna do sytuacji chmielan. Jednak, jeśli o ową gościnę chodzi, to warto zwrócić uwagę na zachowanie konwenansów przez Czarlińskiego w stosunku do gospodyni:

---

[13] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 216.
[14] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 255.
[15] Zob. S. Siekerski, dz. cyt., s. 179.
[16] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 244–245.
[17] O wyjątkowym znaczeniu domu szlachcica przeczytać można [w:] S. Siekierski, dz. cyt., s. 191–215.

Jô czejm skùńcził, żem ji złożił grzecznie swą pòdzãkã,
I po pòlskù, jakò szlachcëc kùsznął żem jã w rãkã.
Chwôlił jem jã przed wszëtczima, że smacznie kùcharzi,
Że prowadzy w chëczë òrdnung, dobrze gòspòdarzi[18].

Co ciekawe, *Czôrlińsczi* na tyle zaabsorbowany jest schlebianiem gospodyni i jej córce, że zdaje się nie przejmować trwającym właśnie w domu Dąbrowskiego sejmiku miejscowej szlachty, na który *de facto* trafia przez przypadek. (Przejeżdża przez Kętrzyno, w którym ma miejsce ów sejmik, razem z Żydami, których zawieźć miał na targ, z czego gęsto się tłumaczy przed resztą szlachciców.). Może świadczyć to o tym, że *Czôrlińsczi* nad politycznymi aspiracjami stawiał wyżej zapewnienie bytu sobie i swojej rodzinie, zresztą sejmiki były niebezpieczne, bo przyciągały szczególną uwagę żandarmów pruskich. Wprawdzie opuszczenie sejmiku i to, że nasz bohater podróżował w towarzystwie Żydów wzburzyło na tyle pozostałych obradujących w Kętrzynie pod Strzepczem, że zaczęli zastanawiać się, czy nie odebrać mu tytułu szlacheckiego, ale spryt szlachcica z Chmielna pozwolił mu uniknąć tej jakże nieprzyjemnej sytuacji. Opowiedziawszy co do tej pory mu się przydarzyło złagodził wzburzonych panów braci, a zupełnie udobruchał ich opowiadając o tym, że poczynił w drodze nawet pewne kroki w stronę nawrócenia wcześniej wspomnianych Żydów na katolicyzm[19]. Tym ostatecznie udobruchał szlachciców i uniknął infamii, która z pewnością ciągnęłaby się za nim i jego potomkami przez wiele lat.

To dobry moment, by rozpatrzyć kolejny obyczajowy wyznacznik szlachectwa. Jest nim stosunek szlachty do wiary, a także do duchowieństwa. Jako, że chrześcijaństwo było i jest związane z etosem rycerskim, a później szlacheckim[20] nie sposób pominąć tego aspektu w rozważaniach nad postacią szlachcica Jana Czarlińskiego, zwłaszcza, że takich odniesień mamy w utworze całe mnóstwo. Fakt ten nie dziwi, gdy weźmiemy pod uwagę, że przez długie lata Polak, ale również i Kaszub znaczyło katolik[21]. Katolicyzm był istotnym czynnikiem odróżniającym Polaków i Kaszubów od zaborcy. Jednym z przykładów stosunku *Czôrlińsczégò* do Kościoła jest chęć darowania części sumy zarobionej na transporcie Żydów na rzecz kościerskiego sanktuarium. W miarę swych finansowych możliwości wpisał się Czarliński w tradycję finansowego wspierania rozmaitych ośrodków kultu religijnego przez szlachtę. Ponieważ prawie całość utworu to perypetie wynikłe z rzuconej na szlachcica klątwy przez żydowskiego handlarza, modlitwa wielokrotnie ratowała bohaterowi życie. Stąd też wnioskować możemy, że *Czôrlińsczi*, jak na szlachcica przystało, zachowywał również wszelkie praktyki religijne. Z ciekawszych przejawów stosunku do wiary i religii, prócz wcześniej przytoczonej próby nawrócenia Żydów, jeden szczególnie zasługuje na uwagę: Kiedy Czarliński trafia w gościnę do domu *Kąkòlów*, mieszkających na południe od jeziora Łebsko, odkrywa, że choć posługują się oni mową kaszubską, to brak jest czegoś, czego w każdym kaszubskim domu nigdy nie brakuje – świętych obrazów. Okazuje się, że gospodarze, podobnie jak większość okolicznych mieszkańców, wyznają luteranizm. Dodatkowo Kąkol żali się, że mowa kaszubska w ich okolicy zanika. Respons Czarlińskiego wydaje się być zaskakujący:

---

[18] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 234.
[19] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 232.
[20] S. Siekierski, dz. cyt., s. 223.
[21] J. Samp, dz. cyt., s. 6.

Wierã Pón Bóg tu na waju przëpùscył skôranié,
Żesta druchë – wej – lutersczé przëjãlë wëznanié.
Më Kaszubë, co mieszkómë w kraju nadwislańsczim
Midze rzeką Brdą, a mòrzem co je zowią gdańsczim,
Zawdë żesmë bëlë wierny katolëcczi wierze,
Za to nóm téż mòwë òjców Pón Bóg nie òdbierze[22].

Tożsamość narodowa czy etniczna jest tak silnie zespolona z wiarą Czarlińskiego, że nie dopuszcza do myśli, iż bez katolicyzmu możliwe jest podtrzymanie swojego poczucia odrębności pod zaborami. W istocie, w realiach, w jakich przyszło żyć naszemu bohaterowi, gdzie niedozwolona była jakakolwiek działalność na rzecz oświaty czy kultury w duchu narodowym, kościół pozostawał ostatnią ostoją tego, co odziedziczone po przodkach. *Czôrlińsczi*, choć tak mocno związany z religią, nie był wszak doktorem nauk kościelnych, stąd też zdarzały mu się w drodze czyny moralnie niejednoznaczne. Zdarzało się, że uciekał się do kłamstewek, by uniknąć odpowiedzialności lub uspokoić własne sumienie, jak wtedy, gdy porzuca zatrzymanych przez pruskiego żandarma Żydów i dalej rusza w drogę sam:

Wiãc so mëszlã: Co môsz czekac tak na pòsmiewiskò,
Jedz le terô wprost do Pùcka, co stąd leżi bliskò.
Jużem chcôł kù mòrzu jachac, jużem pòrwôł lécczi,
Ale stój! Jô przecã Żëdóm werbùm dôł szlachecczé!
Przërzekł żem jim przë ùgòdzë jachac do Cônowa-
terô téż ni mògã łamac szlachecczégò słowa.

---

[22] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 282.

Wiãc żem rusził w Pòmrë wrzeszcząc: – Dali, Żëdë, sadac!
Że nie przëszlë, jô ni mògã za to òdpòwiadac[23].

Przestrzeganie boskich przykazań można byłoby postawić na równi z dotrzymaniem szlacheckiego słowa. Wiarołomstwo wszak szlachcicowi katolikowi się nie godzi. Przeniesienie odpowiedzialności za niedotrzymanie umowy Czarliński zatem przenosi na drugą stronę, mimo że doskonale zdawał sobie sprawę z tego, iż Żydzi zostali aresztowani.

Tworzenie, czy też naginanie istniejących zasad moralnych przez szlachtę łączyło się zapewne z inną szlachecką cechą: pieniactwem. Chociaż Siekierski uważa, że w XIX wieku szlachta zaprzestawała już procesów, bo brak było na nie i pieniędzy, i czasu, i że poza szlachtą zagrodową, dowodzącą poprzez procesowanie się swoich szlacheckich korzeni, pozostały jedynie jednostkowe przypadki wielopokoleniowych sporów sądowych[24], to jednak w przypadku Czarlińskiego nie mamy żadnej informacji na temat tego, by z kimś się procesował. Jedyne co mogłoby świadczyć niejako o jego zawziętości to fakt, że za wszelką cenę chce zemścić się na czapniku Szmulu, od którego dostał przeklętą czapkę będącą przyczyną wszelkich komplikacji w podróży. Od chęci zemsty nie odciąga go ani żona, ani nawet nalegający na to ksiądz. Czy jednak warto dopatrywać się w tym cechy szczególnie przypisanej szlacheckiemu stanowi? Nie wiem.

Jeśli jesteśmy już przy czapce, to należy też zwrócić uwagę na ostatni, choć może nie najmniej ważny wyznacznik szlachectwa, jakim jest ubiór. Nie wnikając w historię ubiorów szlachty na przestrzeni wieków warto zaznaczyć jedynie, że w XIX wieku, a szczególnie w drugiej jego połowie, typowy ubiór szlachecki zanikał, bądź pojawiał się jedynie w wyjątkowych sytuacjach. Jeśli chodzi o szlachtę zagrodową, do której należał opisywany tu bohater, trzeba dodać, że funkcjonował ubiór roboczy, możliwie najtańszy – trudno oczekiwać, by *Czôrlińsczi* podczas połowów ubierał się w kosztowne (oczywiście kosztowne, ale w zasięgu jego możliwości finansowych) stroje. Natomiast, jeśli chodzi o stroje odświętne, to z pewnością starali się oni odróżniać od chłopów[25]. Czy *Czôrlińsczi* chadzał do kościoła w kolorowym stroju kaszubskim? Być może. Nie znajdujemy jednak takich informacji w utworze. Jedyną informacją o ubiorze szlachcica jest to, że rusza w drogę w długim płaszczu i ma na sobie wełnianą czapkę, którą już na samym początku podróży zjada wilk myśląc, że to jagnię. Do czapki *Pón Czôrlińsczi* szczególnie czuje się przywiązany, a i w gołej głowie chodzić nie wypada:

Tak żem wëklął psa złodzeja, co sã jeno zowie
Ale dëcht żem w pień zabôcził, żem je w gòli głowie.

---

[23] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 238.
[24] Więcej o tym jak wyglądały spory szlacheckie zob. S. Siekierski, dz. cyt., s. 233–237.
[25] Szlacheckie stroje jako wyznacznik szlachectwa opisuje S. Siekierski w: dz. cyt., s. 215–223.

A tu wkòło mòjich sani wiôldżé zbiegòwiskò,
Wszëtczé dzece robią sobie ze mie pòsmiewiskò,
I ze mie sã wëszczérzają kartësczi łobùzë:
– Pón Czôrlińsczi przepił czôpkã – Òn ni mô kapùzë!
Tej żem chwëcył sã za włosë i żem sã zawstëdzył,
Bò żem wiedzôł terô, czemù nôród ze mie szëdzył[26].

Udaje się do Szmula, Żyda handlującego czapkami, którego, jak sam określił, dla żartu oszukał rok wcześniej, dając mu zamiast dobrej wełny odpady lnu i pakuły[27]. Czapka wydaje się o tyle istotnym elementem ubioru, że *Czôrlińsczi* w sklepie ogląda towary z wyższej półki, jednak gdy okazuje się, że nie stać go na wybrane nakrycie głowy, po namowach decyduje się na przewiezienie grupy Żydów na targ za drobną opłatą i czapką w rozliczeniu – przeklętą czapką, której szlachcic nie zdejmuje, nawet gdy zaczyna podejrzewać, że coś jest z nią nie tak. Porządna czapka i długi płaszcz w podróży z pewnością nawet w niewielkim stopniu odróżniały Czarlińskiego od chłopów tamtego okresu, można więc uznać, że w pewnym stopniu sam bohater przykładał do ubioru wagę.

Z pewnością można byłoby w postaci Czarlińskiego znaleźć sporo jeszcze rysów szlacheckich, a jeszcze więcej przykładów dla nich. Poemat Derdowskiego, powstały w 1880 roku, dostarcza czytelnikowi nie tylko rozrywki poprzez fantazyjnie prowadzoną opowieść o perypetiach bohatera wynikłych z klątwy rzuconej na niego w zemście przez handlarza. Bohater przebywa niemałą drogę, bo przez Kartuzy trafia do Kobysewa, później do Przodkowa, a przez Kętrzyno pod Strzepczem trafi do Słupska, by później przez Sławno, Dąbrowę, Izbice, Główczyce, Charbrowo i kilka innych miejscowości trafić wreszcie do Pucka, gdzie jednak nie udaje mu się kupić sieci, więc rusza w dalszą trasę po półwyspie częściowo drogą morską, przez co trafia do Gdańska, Oliwy, Sopotu, Gdyni Pierwoszyna, Mostów i Rzucewa, by znów dotrzeć do Pucka i zakupione w Jastarni sieci zabrać wreszcie do domu[28]. Tym samym czytelnik zyskuje również swoisty przewodnik po ziemi kaszubskiej i styka się na kartach utworu z rozmaitymi osobliwościami zakątków ziemi pomorskiej (takimi jak różne dialekty, zwyczaje i wyznania). Zyskujemy również cenny obraz kaszubskiego szlachcica z drugiej połowy XIX wieku, gdy stan ów już w zasadzie zanika. Może nie jest nasz bohater najmajętniejszym przedstawicielem swojej grupy, ale dbając o tradycję szlachecką przyczynia się również do dbania o tożsamość narodową i, powiemy dziś, etniczną, swoją i swojej rodziny w tak trudnych realiach jak życie pod zaborem pruskim.

---

[26] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 219.
[27] H. J. Derdowski, dz. cyt., s. 218.
[28] T. Linkner, *W Unii słowa*, Pelplin 2004, s. 92–93.

Bibliografia:

Bukowski Andrzej, *Regionalizm Kaszubski: Ruch naukowy, literacki: zarys monografii historycznej*, Poznań 1950.

Derdowski Hieronim Jarosz, *Ò Panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, oprac. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 2., Gdańsk 2007.

Linkner Tadeusz, *W Unii słowa*, Pelplin 2004.

Pragert Przemysław, *Herbarz Szlachty Kaszubskiej*, t. II, Inowrocław 2007.

Samp Jerzy, *Przedmowa*, w: *O Panu Czolińsczim co do Pucka po sece jachoł*, Gdańsk 1990.

Siekierski Stanisław, *Kultura Szlachty Polskiej w latach 1864–2001*, Pułtusk 2003.

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniémù
Minystra Bënowëch Sprawów i Administracji

ISSN 1899-4326

ISSN 1899-4318

2017

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

RJK

ZKP
ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

11

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA
BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO
2017

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2017

RADA JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

Gduńsk 2017

Nôùkòwi redaktor:
dr hab. Daniel Kalinowsczi, prof. AP

Redaktor tomù:
Bòżena Ùgòwskô

Kòrekta pòlsczich tekstów:
Bòżena Ùgòwskô

Kòrekta kaszëbsczich tekstów:
Bòżena Ùgòwskô, Danuta Pioch

Graficzné òbrobienié i projekt òbkłôdczi:
Pioter Geisler

Copyright by Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
Gduńsk 2017

ISSN 1899-4318

Wëdôwca:

Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20–23, 80–837 Gduńsk
tel. 58 301 27 31, fax 58 346 26 13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka dëtkóm Minystra Bënowëch Sprawów i Administracji

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Redaktor naukowy:
dr hab. Daniel Kalinowski, prof. AP

Redaktor tomu:
Bożena Ugowska

Korekta tekstów polskich:
Bożena Ugowska

Korekta tekstów kaszubskich:
Bożena Ugowska, Danuta Pioch

Opracowanie graficzne i projekt okładki:
Piotr Geisler

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Gdańsk 2017

ISSN 1899-4326

Wydawca:

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20–23, 80–837 Gdańsk
tel. 58 301 27 31, fax 58 346 26 13
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

Spisënk zamkłoscë / Spis treści

Danuta Pioch
Profesor Édwôrd Bréza – wspòmink 10

Danuta Pioch
Profesor Edward Breza – wspomnienie 13

Daniel Kalinowsczi
Przedesłów 17

Daniel Kalinowski
Wstęp 19

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 21

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/17 Z DNIA 21.04.2017 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ CZASNIKÓW ROZKÔZOWNÉGÒ
NÔDŻIBÙ ÔRTU: RWIJ, TNIJ 22

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/17 Z DNIA 21.04.2017 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ ÒBÒCZNOSCÓW KÙNÔSZKÓW –I ‖ -E
W NIECHTËRNËCH PRZËPÔDKACH JISTNIKÓW BIAŁGŁOWSCZÉGÒ ÔRTU 23

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/17 Z DNIA 21.04.2017 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ ÒBÒCZNOSCÓW KÙNÔSZKÓW –A ‖ -U / -Ù
W RODZÔCZU JISTNIKÓW CHŁOPSCZÉGÒ ÔRTU 25

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/17 Z DNIA 29.06.2017 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY
Z TERMINAMA MÙZYCZNYMA – LËTRË L–M WERSJI PÒLSCZI 27

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/17 Z DNIA 10.11.2017 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ JISTNIKÓW BIAŁGŁOWSCZÉGÒ ÔRTU
ZAKÙŃCZONËCH NA -WIESC 29

ÙCHWÔLËNK NR 6/RJK/17 Z DNIA 10.11.2017 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ LICZEBNËCH ZAMIONÓW: KÙLI I TËLI 30

UCHWAŁY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 31

UCHWAŁA NR 1/RJK/17 Z DNIA 21.04.2017 R. W SPRAWIE PISOWNI
CZASOWNIKÓW TRYBU ROZKAZUJĄCEGO TYPU: RWIJ, TNIJ 32

UCHWAŁA NR 2/RJK/17 Z DNIA 21.04.2017 R.
W SPRAWIE PISOWNI OBOCZNOŚCI KOŃCÓWEK –I ‖ -E
W NIEKTÓRYCH PRZYPADKACH RZECZOWNIKÓW RODZAJU ŻEŃSKIEGO 33

UCHWAŁA NR 3/RJK/17 Z DNIA 21.04.2017 R.
W SPRAWIE PISOWNI OBOCZNOŚCI KOŃCÓWEK –A ‖ -U
W DOPEŁNIACZU RZECZOWNIKÓW RODZAJU MĘSKIEGO 35

UCHWAŁA NR 4/RJK/17 Z DNIA 29.06.2017 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO
Z TERMINAMI MUZYCZNYMI – LITERY L–M 37

UCHWAŁA NR 5/RJK/17 Z DNIA 10.11.2017 R.
W SPRAWIE PISOWNI RZECZOWNIKÓW RODZAJU ŻEŃSKIEGO
ZAKOŃCZONYCH NA -(W)IESC 39

UCHWAŁA NR 6/RJK/17 Z DNIA 10.11.2017 R.
W SPRAWIE PISOWNI ZAIMKÓW LICZEBNYCH: ILE I TYLE 40

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ 41

Édwôrd Bréza
Leksyka *Knédżi Wińdzeniô* ò. prof. A. R. Sykòrë 42

Elżbiéta Bùgajnô
Mòtiw kùńsztu i artistë w kaszëbsczi pòezji 48

Tómk Fópka
Pòdjimiznë dlô rodny mòwë. Stojizna na rok 2017 57

Daniel Kalinowsczi
Antropòlogiczné znanczi dokazów na binã Pawła Szefczi 73

Alicjô Pioch
Téater na Kaszëbach 84

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Klôsztorné warkòwnie Żukòwa i Żarnówca kòlibką kaszëbsczégò wësziwù 90

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Òznaczi lëdowégò ùtwórczégò dzejaniégò ù Kaszëbów w Kanadze 99

Danuta Stanulewicz
Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù i jich psychòlogicznô płôtnota 112

Paùlëna Wãserskô
Pòzwë niedozdrzeniałëch òsobów z òbéńdë kartësczégò krézu zwëskóné ze słowarza Bernarda Sëchtë *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* 122

Dorota Wilczewskô
Kaszëbsczi kùnszt lëdowi natchnienim do ùrôbianiégò dzysdniowégô òbleczeniô 133

Bòżena Ùgòwskô
Lëdowi kùńszt i jegò ùtwórcë w felietonach Stanisława Pestczi 138

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 149

Edward Breza
Leksyka *Księgi Wyjścia* o. prof. A. R. Sikory 150

Elżbieta Bugajna
Motyw sztuki i artysty w poezji kaszubskiej 156

Daniel Kalinowski
Antropologiczny wymiar sztuk Pawła Szefki 163

Wanda Lew-Kiedrowska
Wycieczki edukacyjne i ich znaczenie w poznaniu Kaszub 174

Krystyna Lewna
Różne aspekty śmierci w twórczości Jana Drzeżdżona 195

Duszan Pazdjerski
Świat sztuki i wyobrażenia estetyczne Kaszubów
w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta 210

Alicja Pioch
Teatr na Kaszubach 223

Eugeniusz Pryczkowski
Pracownie klasztorne Żukowa i Żarnowca kolebką haftu kaszubskiego 229

Eugeniusz Pryczkowski
Przejawy ludowej działalności twórczej u Kaszubów w Kanadzie 239

Danuta Stanulewicz
Kolory w malarstwie a kaszubskie nazwy barw 262

Bożena Ugowska
Sztuka ludowa i jej twórcy w felietonach Stanisława Pestki 272

Édwôrd Bréza (1932–2017)

Òdj. A. Bòbrowskô

Profesor Édwôrd Bréza – wspòmink

Dni na zbiégù kòżdégò rokù czerëją òbrôz czëcowégò ùstawù w stronã òsoblëwi mãkòlie, ùdostôwają do głãbszégò zamëslënkù nad szëkã żëcégò, wôrtnotama. Kôżą téż czãszczi, niżlë w jinszich cządach rokù, copac sã mëslama do nëch, chtërny bëlë z nama – żëwima, a ju jich ni ma. Òsoblëwie mësla bieżi do tëch, jaczi bëlë jesz niedôwno, a dzysô mómë jich ju leno we wspòminkach.

Taką personą dlô nôleżników Radë Kaszëbsczégò Jãzëka bél Profesor Édwôrd Bréza, bëlny ùczałi, pòlonista i kaszëbista, regionalny dzejôrz, wiôldżi aùtoritet, człowiek machtny wiédzë, kùlturë i òbëczajnoscë, szkólny i wëchòwawca młodzëznë (i nié leno). W karnie lëdzy zajimającëch sã standarizacją i normalizacją kaszëbsczégò jãzëka òdznôczôł sã nadzwëkòwim pòchwatã, bél swójnégò ôrtu wërocznią w dërżéniowëch sprawach, rozsądzającym nôwôżniészé jãzëkòwé problemë. W latach 2007–2010 Profesor sprôwiôł ùrząd przédnika Radë Kaszëbsczégò Jãzëka, jaczi to fùnkcje zerzekł sã na gwôsné żëczenié, przë wiôldżim zajiscenim pòòstałëch, na szczescé nie òdstąpił òd robòtë w RKJ, chtërnã dzejno wspiérôł bezmała do òstatnégò dnia swòjégò żëcô, m.jin. przez wiele lat przédnicził Kòmisje ds. Normalizacje i Standarizacje.

Co sztërk jesmë mëslama przë Profesorze, rozpòwiôdómë, wspòminómë, òsoblëwie tej, czedë normalizacyjné dzejania tëczą sã dërżéniowëch dlô kaszëbsczégò jãzëka spraw, braknie Jegò przemëszlonëch ùdbów, rozëmnëch doradów, mòcno nôùkòwò òbùdowónëch rozsądzënków – z tëch leżnosców, i z wiele jesz jinëch, ni mòżemë Gò przesënąc do ùszłotë i ùmôlnic leno blós we wdzãczny pamiãcë. Wiémë, że 12 rujana 2017 rokù òdeszedł na „wieczną wachtã", równak wdôr nie dzejô jak gùma do gùmkòwaniô i nie wëmaże òd razu zapisywónëch latama kartów. Nie dô sã òstro przemienic wielelatnego wespółbëcô i dëcht czësto zmienic nastawieniô. Doch wiedno bél westrzód nas, służił pòmòcą, dobrą radą, wspiérôł meritoriczno wszëtczé dbë na kaszëbsczi niwiznie, zeswiôdczôł wiele faktów swòjim wiôldżim aùtoritetã, bùdowôł parłãczë, rzesził, czej bëło nót – biôtkòwôł w dobri sprawie, ale wiedno z wiôlgą òbëczajnoscą, kùlturą, strzimòwnotą, ùbëtkã; rechùjącë sã z kòżdim i z kòżdim pòdjimającë diskùrs. Nimò swòji machtny wiédzë, ùmiejãtnosców, titelów, pòczestnosców nigdë sã nie wënôszôł nad jinszich.

É. Bréza ùrodzył sã 24.09.1932 rokù w Kaliszu, w kòscérsczim krézu. Spòdleczną Szkòłã kùńcził w Kaliszu, Òglowòsztôłcącé Liceùm w Kòscérznie, Pedagògiczné Liceùm w Gdini.

Pò skùńczenim filozoficzno-teòlogicznégò sztudérowaniô w Krakówie zaczął warkòwą robòtã jakno szkólny religie, ùczył w szkòłach w Kòscérznie, Dzemiónach i Kalëskach. Pòchadôł dali w sztôłcenim, studia z pòlsczi filologie skùńcził w rokù 1964, robiącë pózni jakno czerownik Pòwiatowégò Òstrzódka Metodicznégò w Kòscérznie i instruktor pòlsczégò jãzëka. Òd rokù 1966 robił jakno starszi asystent WSP we Gduńskù. Doktorat zwëskôł w rokù 1972 na Gduńsczim Ùniwersytece, habilitowôł sã w rokù 1978, a rok pózni òstôł etatowim docentã, profesorã nadzwëczajnym w rokù 1988, a profesorã zwëczajnym w 1993 r.

Robił w Gduńsczim Ùniwersytece, w Wëższi Szkòle Pedagògiczny w Bëdgòszczë, wëkłôdôł na Ùniwersytece w Grodnie, wespółdzejôł z Pòlôchama z Biôłorusëji, pisôł dlô „Głosu znad Niemna”, wespółrobił z henëtną telewizją pòlską i pòlsczim radiã. Prowadzył wëłożënczi z òbrëmiô kaszëbisticzi iònomasticzi na Ùniwersytece Hùmbòldta w Berlinie, WSP w Magdebùrgù; narzesził nôùkòwé parłãcze ze slawistama z Lipska, Berlina, Pradżi, Brna, Bratisławë i jinszich òstrzódków w Czechach i Słowacje. Jakno pòlonista, ale téż hùmanista ò baro szeroczich pòzdrzatkach, pòliglota znający spòsobno czile jãzëków (w tim klasycznëch) miôł wiôlgą letkòsc w ùsôdzanim rozmajitëch analizów, przërównaniów, zestôwków; rozmiôł sã òbracac westrzód wiele pòkrewnëch nôùków. Zajimôł sã ònomastiką, dialektologią, historią pòlsczégò jãzëka na Pòmòrzim, cëskã łacëznë na pòlsczi jãzëk, metodiką naùczaniô pòlsczégò jãzëka, kùlturą jãzëka. W 2006 r. òstôł pierszim doktorã hònoris causa Hùmanisticznégò Wëdzélu Ùniwersytetu Kadzmiérza Wiôldżégò w Bëdgòszczë.

W 2002 rokù przeszedł na emeriturã, ale nie trzimôł sã na ùstronie. Dali dzejôł baro intensywno, służącë swòją apartną wiédzą i doswiôdczenim wiele strzodowiszczóm. Òsoblëwie wiele czasu òfiarowiwôł kaszëbsczim sprawóm. Rozpòczãté w latach 80. XX st. dzejania (do pòspòłu z prof. J. Trédrã), to je òpùblikòwóné *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù (Zasady pisowni kaszubskiej)*, a téż *Gramatika kaszëbskô*, stałë sã milowima kamama i pòspòdlim do flotniészégò ùznaniô kaszëbiznë za jãzëk, bëlno sã przëłożëłë do ùmôlnieniô i ùmòcnieniô ji jazëkòwégò statusu. Jednym z wielnëch òblubionëch dzejaniów Profesora bëła ònomastika. Òbrobił i wëdôł: Pòzwë môlëznów gminë Przedkòwò, Rëmiô – 1975; Sëlëczëno – 1996; Chmielno – 1997; Kartuzë – 1997; Somònino – 1998; Serakòjce – 1998; Banino – Żukòwò 2005.

Razã z òdińdzenim Profesora westrzód ùczałëch przëstojiwającëch kaszëbsczim dzejaniόm pòwsta wiôlgô rëta (dwa lata rëchli ùmarł téż jinszi z filarów kaszëbiznë – prof. J. Tréder). Nie bãdze letkò przënãcëc sã do mëslë, że ni ma ju człowieka wiôldżi wiédzë, méstra, nôùkòwégò znajòrza, dorôdcë. Brewiter stanãła Kaszëbóm przed òczama prôwda, że tracą ùwôżónégò pedagòga, òfiarnégò dzejarza spòlëznowégò i wëmògającégò (przede wszëtczim òd sebie) mòderatora, niepòspiéwnégò do ùgòdów, czedë szło ò sprawë wôżné, a równoczasno lubiónégò człowieka, do òstatka pòswiãconégò warkòwi robòce, zajisconégò kawlã strzodowiszcza i regionu.

To krótkô i dosc wëjimkòwô charakteristika sp. Profesora – pedagòga, mentora, człowieka. Òdeszedł òd nas na wiedno, òstôwiającë ròwnak w naszi pamiãcë wëbëtny szlach. Jegò dokazë jidą przed Nim, a mëslë za Nim, bò jak napisa pòetka Wisława Szimbòrskô „Umarłych wieczność dotąd trwa, dokąd pamięcią im się płaci”.

Danuta Pioch
przédniczka Radë Kaszëbsczégò Jãzëka òd rokù 2010

Profesor Edward Breza – wspomnienie

Dni w końcówce każdego roku nastrajają szczególnie melancholijnie, skłaniają do głębszej zadumy nad sensem życia, wartościami. Każą też częściej niż w innych okresach roku wracać myślami do tych, którzy byli z nami – żywymi, a już ich nie ma. Szczególnie myśl biegnie ku tym, którzy byli jeszcze niedawno, a dziś zachowujemy ich już we wspomnieniach.

Taką osobą dla członków Rady Języka Kaszubskiego był Profesor Edward Breza, wybitny naukowiec, polonista i kaszubista, działacz regionalny, wielki autorytet, człowiek ogromnej wiedzy, kultury i taktu, nauczyciel i wychowawca młodzieży (i nie tylko). W gronie ludzi zajmujących się standaryzacją i normalizacją języka kaszubskiego był wybitnym członkiem tego gremium, swoistego rodzaju wyrocznią w sprawach istotnych, rozsądzającym najważniejsze kwestie językowe. W latach 2007–2010 Profesor pełnił funkcję przewodniczącego Rady Języka Kaszubskiego, z której to funkcji zrezygnował na własną prośbę, ku ogromnemu zmartwieniu pozostałych, na szczęście nie zrezygnował z pracy w RJK, którą czynnie wspierał niemalże do ostatniego dnia swojego życia, m.in. przez wiele lat przewodniczył Komisji ds. Normalizacji i Standaryzacji.

Często wracamy myślami do Profesora, rozmawiamy, wspominamy, szczególnie wtedy, gdy prace normalizacyjne toczą się wokół istotnych dla języka kaszubskiego spraw, brakuje Jego wyważonych sądów, rzeczowych rad, silnie naukowo podbudowanych ekspertyz – z tych powodów, i wielu jeszcze innych, nie możemy Go przesunąć do przeszłości i ulokować li tylko we wdzięcznej pamięci. Wiemy, że 12 października 2017 roku odszedł na „wieczną wachtę", jednak pamięć nie działa na zasadzie gumki wymazującej natychmiast zapisywane latami karty. Nie da się nagle przewartościować wieloletnich relacji i totalnie zmienić nastawienia. Przecież zawsze był wśród nas, służył pomocą, dobrą radą, wspierał merytorycznie wszystkie poczynania na kaszubskiej niwie, zaświadczał wiele faktów swoim ogromnym autorytetem, budował relacje, jednoczył, kiedy trzeba – walczył w słusznej sprawie, ale zawsze z ogromnym taktem, kulturą, opanowaniem, spokojem; doceniając każdego i z każdym podejmując dyskurs. Mimo swej ogromnej wiedzy, umiejętności, tytułów, zaszczytów nigdy się nie wywyższał.

E. Breza urodził się 24.09.1932 roku w Kaliszu, w powiecie kościerskim. Szkołę Podstawową kończył w Kaliszu, Liceum Ogólnokształcące w Kościerzynie, a Liceum Pedagogiczne w Gdyni.

Po ukończeniu studiów filozoficzno-teologicznych w Krakowie zaczął pracę zawodową jako nauczyciel religii, pracował w szkołach w Kościerzynie, Dziemianach i Kaliskach. Kontynuował dokształcanie, studia w zakresie filologii polskiej ukończył w roku 1964, pracując potem na stanowisku kierownika Powiatowego Ośrodka Metodycznego w Kościerzynie i instruktora języka polskiego. Od roku 1966 pracował jako starszy asystent WSP w Gdańsku. Doktorat uzyskał w roku 1972 na Uniwersytecie Gdańskim, habilitował się w roku 1978, w roku następnym został etatowym docentem, profesorem nadzwyczajnym w roku 1988, a profesorem zwyczajnym w 1993 r.

Pracował w Uniwersytecie Gdańskim, w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bydgoszczy, wykładał na Uniwersytecie w Grodnie, współpracował z Polakami z Białorusi, pisał dla „Głosu znad Niemna", współpracował z tamtejszą telewizją polską i polskim radiem. Prowadził wykłady z zakresu kaszubistyki i onomastyki na Uniwersytecie Humboldta w Berlinie, WSP w Magdeburgu; utrzymywał kontakty naukowe ze slawistami Lipska, Berlina, Pragi, Brna, Bratysławy i innych ośrodków w Czechach i Słowacji. Jako polonista, ale też humanista o bardzo szerokich horyzontach, poliglota znający biegle kilka języków (w tym klasycznych) miał niesamowitą łatwość dokonywania przeróżnych analiz, porównań, zestawień; umiał się poruszać po wielu naukach pokrewnych. Zajmował się onomastyką, dialektologią, historią języka polskiego na Pomorzu, wpływem łaciny na język polski, metodyką nauczania języka polskiego, kulturą języka. W 2006 r. został pierwszym doktorem *honoris causa* Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

W 2002 roku przeszedł na emeryturę, ale nie pozostał na uboczu. Nadal pracował bardzo intensywnie, służąc swoją niezwykłą wiedzą i doświadczeniem wielu środowiskom. Szczególnie dużo czasu poświęcał sprawom kaszubskim. Zapoczątkowane w latach 80. XX w. działania (wspólnie z prof. J. Trederem), czyli opublikowane *Zasady pisowni kaszubskiej* oraz *Gramatyka kaszubska*, stały się kamieniami milowymi i podwalinami do szybszego uznania kaszubszczyzny za język, wybitnie przyczyniły się do ugruntowania i umocnienia jej statusu językowego. Jedną z rozlicznych pasji Profesora były działania onomastyczne. Opracował i wydał: Nazwy miejscowości gminy Przodkowo, Rumia – 1975; Sulęczyno – 1996; Chmielno – 1997; Kartuzy – 1997; Somonino – 1998; Sierakowice – 1998; Banino – Żukowo – 2005.

Wraz z odejściem Profesora wśród naukowców wspierających kaszubskie działania powstała wielka wyrwa (dwa lata temu zmarł również inny z filarów kaszubszczyzny – prof. J. Treder). Nie będzie łatwo oswoić się z myślą, że nie ma już człowieka ogromnej wiedzy, autorytetu naukowego, doradcy. Dobitnie stanęła Kaszubom przed oczyma prawda, że tracą cenionego pedagoga, ofiarnego działacza społecznego i wymagającego (przede wszystkim od siebie) moderatora, nieskorego do kompromisów, kiedy chodziło o sprawy ważne, a jednocześnie lubianego człowieka, bez reszty poświęconego pracy zawodowej, zatroskanego losami środowiska i regionu.

To krótka i dość wyrywkowa charakterystyka śp. Profesora – pedagoga, mentora, człowieka. Opuścił nas na zawsze, pozostawiając jednak w naszej pamięci trwały ślad. Jego czyny idą przed Nim, a myśli za Nim, bo jak napisała poetka Wisława Szymborska „Umarłych wieczność dotąd trwa, dokąd pamięcią im się płaci”.

Danuta Pioch
przewodnicząca Rady Języka Kaszubskiego od roku 2010

Daniel Kalinowsczi

Przedesłów

Wchôdómë w pòstãpny etap jistnieniô Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka i „Biuletinu” téjże Radzëznë. Dzeje sã tak nié leno z leżnoscë jednôstégò tomù naszégò rocznika, ale z racji faktu, że òdeszedł òd nas ten, chtëren wcyg wspiérôł nas swòją wiédzą, doswiôdczenim i żëczlëwòtą – Profesor Édward Breza. To dzãka Niemù naje karno mògło liczëc na nôùkòwą òpiekã, zachãcbã do rozrzesziwaniô problemów i niezliczoné przëkładë inspiracji. Swòją òtemkłoscą do wësłëchiwaniô jinëch lëdzy, jãzëkòwim wëczulenim i akademicczim aùtoritetã dodôwał nama mòcë. Terô przed nama drãdżi mòment kòntinuòwaniô tegò dzejaniô bez Niegò. Równak pamiãtómë, że bezùstôwno nas rozskacywôł do „wëbawieniô zapadłégò zómkù” i nie òstôwô nic jinégò, jak leno dali cygnąc swòjã prôcã, mającë nôdzejã, że przënôszô to progres kaszëbsczégò jãzëka, w co tak wierził Profesor.

Nônowszi tom „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” zawiérô szesc ùchwôlënków: w sprawie pisënkù czasników rozkôzownégò nôdżibù: „rwij”, „tnij”; w sprawie pisënkù òbòcznosców kùnôszków „-i‖-e” w niejednëch przëpadkach jistników białgłowsczégò ôrtu; w sprawie pisënkù kùnôszków „-a‖-u/ù” w rodzôczu jistników chłopsczégò ôrtu; w sprawie stosowaniô słowiznë sparłãczony z mùzycznyma terminama – lëtrë L–M; w sprawie pisënkù jistników białgłowsczégò ôrtu zakùńczonëch na „-wiesc” i na kùńc w sprawie pisënkù wielnikòwëch zamionów: „kùli” i „tëli”.

Dalszi dzél rocznika RKJ òdnôszô sã do problematiczi artizmù, kùńsztu i esteticzi, rozwôżóné na rozmajitégò ôrtu òbrëmiach kaszëbsczi kùlturë. Rozpòczinómë nen temat artiklã sp. prof. Édwarda Brezë pt. *Leksyka „Ksiãdżi Wińdzeniô” ò. prof. A. R. Sykòrë*. Dali Elżbiéta Bùgajnô w przezérkòwim artiklu *Mòtiw kùńsztu i artistë w kaszëbsczi pòezji* wskazëje na nôbarżi znóné realizacje tegò motiwu. Pózni zamieszczonô je wëpòwiédz Tómasza Fópczi ò wszelejaczich kònkùrsach, w jaczich mògą sã sprawdzëc dzecë, młodzëzna i dozdrzeniałi, gdze aùtor zaprezentowôł téż nôdłëżi jistniejący Kònkùrs Recytatorsczi Lëteraturë Kaszëbsczi „Rodnô Mòwa” òd pòczątkù jegò jistnieniô do 2017 r. W pòstãpnym teksce przedstawiony je òpis jednégò z barżi znónëch widzawiszczów Pawła Szefczi pt. *Sobótka*, jaczé scharakterizowôł Daniel Kalinowsczi. Dalszô wëpòwiesc Wandë Lew-Czedrowsczi, *Wycieczki edukacyjne i ich znaczenie w poznaniu Kaszub* wskazëje na znaczenié tegò ôrtu wanogów dlô emòcjonalnégò i równoczasno intelektualnégò doswiôdczaniô kaszëbsczi kùlturë. W dalszim dzélu rocznika nalôz sã articzel Kristinë Lewnë ò tanaticznëch mòtiwach w ùtwórstwie Jana Drzéżdżona, zawiartëch w rozmajitëch znaczeniowëch kònfigùracjach. Zôs Janusz Mamelsczi w swòjim teksce dokònôł charakteristiczi òbrazu Bòga w przełożonëch na kaszëbsczi język psalmach. Późni Duszan Pażdjersczi òmôwiô *Świat sztuki i wyobrażenia estetyczne Kaszubów w „Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego" Stefana Ramułta*. W jinym tematicznym òbrëmim ùmôlniony je synteticzny articzel Alicji Pioch, pt. *Teatr na Kaszubach*. Dwa pòstãpné artikle aùtorstwa Eùgeniusza Prëczkòwsczégò òpisywają apartné kòntekstë. Nôprzód Aùtor pòdsztrëchiwô znaczenié klôsztornëch prôcowni Żukòwa i Żarnówca w wësztôłcenim sã kaszëbsczégò wësziwù, a pòtemù przëwòłiwô przëkładë lëdowégò ùtwórczégò dzejaniô westrzód kanadijsczich Kaszëbów. Pòsobicą nalôżają sã tekstë jãzëkòznôwczé Danutë Stanulewicz parłãczącé sã z problematiką nazewnictwa farwów. W pierszim òmôwióné są pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù i jich psychòlogiczné òdniesenié, a w drëdżim specyfika farwów w malarstwie, jak téż jich nazéwanié w kaszëbiznie. Pòstãpny je articzel Bòżenë Ùgòwsczi pt. *Lëdowi kùńszt i jegò ùtwórcë w felietonach Stanisława Pestczi*, a dali Paùlëna Wãserskô analizëje nazwania młodëch lëdzy w òbrëmim kartësczégò pòwiatu wëpisóné ze *Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernata Sëchtë. Kùńcowim tekstã naszégò biuletinu je wëpòwiédz Dorotë Wilczewsczi badający cësk kaszëbsczégò lëdowégò kùńsztu na dzysdniowé ruchnowé wzornictwò.

Rôczimë do lekturë i jeżlë mdze brëkòwnota prosymë ò kòntakt pòd adresã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô.

Daniel Kalinowski

Wstęp

Wchodzimy w kolejny etap istnienia Rady Języka Kaszubskiego i „Biuletynu” tejże Rady. Dzieje się tak nie tylko ze względu na jedenasty tom naszego rocznika, ale z racji faktu, że opuścił nas ten, który stale nas wspierał swoją wiedzą, praktyką i sympatią – Profesor Edward Breza. To dzięki Niemu nasze grono mogło liczyć na naukową opiekę, zachętę do rozwiązywania problemów i nieprzebrane przykłady inspiracji. Jego gotowość do wysłuchania innych ludzi, wrażliwość językowa i akademicki autorytet dodawał nam sił. Teraz czeka nas trudny moment kontynuowania działalności bez Jego obecności. Pamiętamy jednak, że stale zachęcał nas do „wybawienia zapadłego zamku” i nie pozostaje nic innego, jak tylko dalej prowadzić swą pracę, mając ufność w tym, że przynosi to progres języka kaszubskiego, w co wierzył przecież Profesor.

Najnowszy tom „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego” zawiera sześć uchwał: w sprawie pisowni czasowników trybu rozkazującego typu: „rwij”, „tnij”; w sprawie pisowni oboczności końcówek „-i‖-e” w niektórych przypadkach rzeczowników rodzaju żeńskiego; w sprawie pisowni oboczności końcówek „-a‖-u/ù” w dopełniaczu rzeczowników rodzaju męskiego; w sprawie stosowania słownictwa związanego z terminami muzycznymi – litery L–M; w sprawie pisowni rzeczowników rodzaju żeńskiego zakończonych na „-wiesc” oraz na koniec w sprawie pisowni zaimków liczebnych: „ile” i „tyle”.

Pozostała część rocznika RJK dotyczy problematyki artyzmu, sztuki oraz estetyki, które rozpatrywane są na różnego typu przykładach kultury kaszubskiej. Rozpoczynamy ów temat artykułem śp. prof. Edwarda Brezy pt. *Leksyka „Księgi Wyjścia” o. prof. A. R. Sikory*. Następnie Elżbieta Bugajna w przeglądowym artykule *Motyw sztuki i artysty w poezji kaszubskiej* wskazuje na najbardziej znane realizacje tego motywu. Później pojawia się wypowiedź Tomasza Fopkego o różnorodnych konkursach angażujących dzieci, młodzież i dorosłych, w tym o najdłużej istniejącym Konkursie Recytatorskim Literatury Kaszubskiej „Rodnô Mòwa” od początku jego istnienia do 2017 r. Jako kolejny tekst zjawia się opis jednego z bardziej znanych widowisk Pawła Szefki pt. *Sobótka*, które scharakteryzował Daniel Kalinowski. Późniejsza wypowiedź Wandy Lew-Kiedrowskiej, *Wycieczki edukacyjne i ich znaczenie w poznaniu Kaszub* dotyczy znaczenia tego typu wypraw dla emocjonalnego i jednocześnie intelektualnego doświadczania kultury kaszubskiej. W dalszej części rocznika pojawia się artykuł Krystyny Lewnej o motywach tanatycznych w twórczości Jana Drzeżdżona, istniejących w przeróżnych konfiguracjach znaczeniowych. Następujący dalej tekst Janusza Mamelskiego jest charakterystyką obrazu Boga w psalmach przełożonych na język kaszubski. Później Duszan Paždjerski omawia *Świat sztuki i wyobrażenia estetyczne Kaszubów w „Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego" Stefana Ramułta*. W innej przestrzeni tematycznej usytuowany jest syntetyczny artykuł Alicji Pioch, pt. *Teatr na Kaszubach*. Kolejne dwa artykuły autorstwa Eugeniusza Pryczkowskiego opisują odmienne konteksty. Najpierw Autor zaznacza znaczenie pracowni klasztornych Żukowa i Żarnowca w wykształceniu się haftu kaszubskiego, potem zaś przywołuje przykłady ludowej działalności twórczej wśród Kaszubów kanadyjskich. Późniejsze teksty językoznawcze Danuty Stanulewicz związane są z problematyką nazewnictwa kolorów. Najpierw omawiane są nazwy barw w języku kaszubskim i ich psychologiczna istotność, następnie zaś specyfika kolorów w malarstwie oraz ich kaszubskie nazwy barw. Następnie pojawia się artykuł Bożeny Ugowskiej pt. *Sztuka ludowa i jej twórcy w felietonach Stanisława Pestki*, potem zaś Paulina Węsierska omawia nazwy młodych ludzi występujące w powiecie kartuskim a wynotowane ze *Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernarda Sychty. Jako ostatni tekst naszego biuletynu publikujemy wypowiedź Doroty Wilczewskiej dotyczącą kaszubskiej sztuki ludowej inspirującej współczesne wzornictwo odzieżowe.

Zapraszamy do lektury i w razie potrzeby prosimy o kontakt pod adresem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

RJK

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/17 Z DNIA 21.04.2017 R. W SPRAWIE PISËNKÙ CZASNIKÓW ROZKÔZOWNÉGÒ NÔDŻIBÙ ÔRTU: RWIJ, TNIJ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka dopùszcziwô twòrzenié rozkôzownégò nôdżibù czasników ôrtu rwij, tnij w dwùch fòrmach:

pòjedinczô lëczba:	wielnô lëczba:
rwi – rwij	rwita – rwijta
tni – tnij	tnita – tnijta
òbjasni – òbjasnij	òbjasnita – òbjasnijta
kòpni – kòpnij	kòpnita – kòpnijta
sadni – sadnij	sadnita – sadnijta

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/17

Z DNIA 21.04.2017 R.

W SPRAWIE PISËNKÙ ÒBÒCZNOSCÓW KÙNÔSZKÓW -I ‖ -E W NIECHTËRNËCH PRZËPÔDKACH JISTNIKÓW BIAŁGŁOWSCZÉGÒ ÔRTU

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka w nawiązanim do Ùchwôlënkù nr 6/RJK/07 z dn. 8.12.2007r. i pkt. 5 Ùchwôlënkù nr 7/RJK/07 z dn. 8.12.2007 r. ùstaliwô, że jistniczi białgłowsczégò ôrtu cëzégò pòchòdzeniô zakùńczoné na -iô, -jô, w tim pòzwë kòntinentów, państwów i miastów, a téż białgłowsczich mionów w rodzôczu, dôwôczu i môlnikù pòjedinczi lëczbë mają dwa równoległé kùnôszczi:

- i, -ii, ji ‖ -ie, -je
np.
historii ‖ historie
melodii ‖ melodie
karoserii ‖ karoserie
nawigacji ‖ nawigacje
kòloni ‖ kòlonie
kòmóni ‖ kòmónie
harmóni ‖ harmónie
òpòwiedni ‖ òpòwiednie
procesji ‖ procesje
kalwarii ‖ kalwarie

Azji ‖ Azje
Aùstralii ‖ Aùstralie
Indonezji ‖ Indonezje
Zelandii ‖ Zelandie
Macedoni ‖ Macedonie
Filadelfii ‖ Filadelfie
Òruni ‖ Òrunie

Aùrelii ‖ Aùrelie
Eùlalii ‖ Eùlalie
Kònstancji ‖ Kònstancje
Melani ‖ Melanie

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/17
Z DNIA 21.04.2017 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ ÒBÒCZNOSCÓW KÙNÔSZKÓW -A ‖ -U / -Ù W RODZÔCZU JISTNIKÓW CHŁOPSCZÉGÒ ÔRTU

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô, że we wiãkszocë jistników chłopsczégò ôrtu w rodzôczu pòjedinczi lëczbë pòprawné są dwa równoległé kùnôszczi -a ‖ -u / / -ù, bédëjącë stosowanie w pierszi rédze kùnôszka -a:

lasa ‖ lasu
wòza ‖ wòzu
Szimbarka ‖ Szimbarkù

W jistnikach chłopsczégò ôrtu, zakùńczonëch fòneticzno miãtczima głoskama: -sz, -cz, -dż, -ż w rodzôczu stosëje sã colemało leno jeden kùnôszk:

-a:
kòsz – kòsza
dréùsz – dréùsza
nipòceùsz – nipòceùsza
miecz – miecza
sztãpôcz – sztãpôcza
klészcz – klészcza
Gwiżdż – Gwiżdża
bridż – bridża
nóż – noża
jarmùż – jarmùża

abò -u:
deszcz – deszczu
barszcz – barszczu

tłuszcz – tłuszczu
zamsz – zamszu
plusz – pluszu
farsz – farszu
mùżdż – mùżdżu

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/17
Z DNIA 29.06.2017 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z TERMINAMA MÙZYCZNYMA – LËTRË L–M WERSJI PÒLSCZI

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z terminama mùzycznyma – lëtrë l-m wersji pòlsczi:

flot, rëszno ‘mosso’

himn chwalbë, himn pòchwałë ‘lauda’

krótëchno zrzeszoné, lejącym miodã ‘legato’

la ‘la’
lendler ‘lendler’
letëchno ‘leggero, leggiero’
lira ‘lira’
ludwisarstwò, twórzba zwònów ‘ludwisarstwo’
lutnictwò ‘lutnictwo’

łãk ‘łuk’

madrigôł ‘madrygał’
mandolina ‘mandolina’
marimba ‘marimba’
marsz ‘marsz’
marszã ‘marcia’
mazur ‘mazur’
melodeklamacjô ‘melodeklamacja’
menuet ‘menuet’
metalofónë ‘metalofony’
mglejąco ‘languendo’

miara ‘menzura’
miech ‘miech’
mikrofón ‘mikrofon’
mòdulacjô ‘modulacja’
mòll ‘moll’
mòtiw ‘motyw’
mùltanczi ‘multanki’
mùrmòcącë ‘mormorando’
mùtacjô ‘mutacja’
mùzycznô miniatura ‘miniatura muzyczna’
mùzyk, mùzykant ‘muzyk’
mùzyka ‘muzyka’
mùzykal ‘musical’
mùzykòlogiô ‘muzykologia’

nié za chùtkò, pòmału, ale chùtczi jak largo ‘larghetto’
nótowô: krëczewka, laseczka, szaszk (òd szach) ‘laseczka nuty’

òbzdobienié spiéwã ‘melizmat’

płaczlëwie ‘lacrimoso’
pòmału ‘lento’
przédny mòtiw ‘leitmotiv’

rãcznô klawiatura ‘manuał’
rãka ‘mano’
ruch ‘movimento’

słowa pòd mùzykã ‘libretto’
smùtno ‘mesto’
smùtny ‘minore’
szerok, pòmału ‘largo’

wstrzëmòwno ‘moderato’

zamiérającë ‘morenda’

żëwim głosã ‘messa voce, messa di voce’

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/17
Z DNIA 10.11.2017 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ
JISTNIKÓW BIAŁGŁOWSCZÉGÒ ÔRTU
ZAKÙŃCZONËCH NA -WIESC

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka wedle stosowaniô różnëch fòrmów zapisywaniô, ùstaliwô pisënk jistników zakùńczonëch na -wiesc w pòstãpny spòsób:

dopòwiesc
òdpòwiesc
òpòwiesc
pòdpòwiesc
pòwiesc
przepòwiesc
przëpòwiesc
wëpòwiesc
wiesc
zôpòwiesc

ÙCHWÔLËNK NR 6/RJK/17
Z DNIA 10.11.2017 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ LICZEBNËCH ZAMIONÓW: KÙLI I TËLI

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka wedle stosowaniô różnëch fòrmów zapisywaniô, ùstaliwô pisënk liczebnëch zamionów w pòstãpny sposób:

kùli ‖ kùliż, wiele – ile
kùli razy – ile razy
kùliż, wieleż – ileż

tëli, tëlinkò, tëlinuszkò, tëlini(e)nkò – tyle
tëli razy – tylekroć
tëlilatny – tyloletni
drëdżé tëli – drugie tyle
dwa razë tëli – dwa razy tyle

UCHWAŁY
RADY
JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

RJK

UCHWAŁA NR 1/RJK/17

Z DNIA 21.04.2017 R.

W SPRAWIE PISOWNI CZASOWNIKÓW TRYBU ROZKAZUJĄCEGO TYPU: RWIJ, TNIJ

Rada Języka Kaszubskiego dopuszcza tworzenie trybu rozkazującego czasowników, typu rwij, tnij w dwóch formach:

liczba pojedyncza:	liczba mnoga:
rwi – rwij	rwita – rwijta
tni – tnij	tnita – tnijta
òbjasni – òbjasnij	òbjasnita – òbjasnijta
kòpni – kòpnij	kòpnita – kòpnijta
sadni – sadnij	sadnita – sadnijta

UCHWAŁA NR 2/RJK/17
Z DNIA 21.04.2017 R.
W SPRAWIE PISOWNI OBOCZNOŚCI KOŃCÓWEK -I ‖ -E W NIEKTÓRYCH PRZYPADKACH RZECZOWNIKÓW RODZAJU ŻEŃSKIEGO

Rada Języka Kaszubskiego w nawiązaniu do pkt. 5 Uchwały nr 7/RJK/07 z dn. 8.12. 2007 r. oraz Uchwały nr 6/RJK/07 z dn. 8.12.2007 r. ustala, że rzeczowniki rodzaju żeńskiego pochodzenia obcego zakończone na -iô, -jô, w tym nazwy kontynentów, państw i miast oraz imiona żeńskie w dopełniaczu, celowniku i miejscowniku l. poj. posiadają dwie równoległe końcówki:

- i, -ii, ji ‖ -ie, -je
np.
historii ‖ historie
melodii ‖ melodie
karoserii ‖ karoserie
nawigacji ‖ nawigacje
kòloni ‖ kòlonie
kòmóni ‖ kòmónie
harmóni ‖ harmónie
òpòwiedni ‖ òpòwiednie
procesji ‖ procesje
kalwarii ‖ kalwarie

Azji ‖ Azje
Aùstralii ‖ Aùstralie
Indonezji ‖ Indonezje
Zelandii ‖ Zelandie
Macedoni ‖ Macedonie
Filadelfii ‖ Filadelfie
Òruni ‖ Òrunie

Aùrelii ‖ Aùrelie
Eùlalii ‖ Eùlalie
Kònstancji ‖ Kònstancje
Melani ‖ Melanie

UCHWAŁA NR 3/RJK/17

Z DNIA 21.04.2017 R.

W SPRAWIE PISOWNI OBOCZNOŚCI KOŃCÓWEK -A ‖ -U W DOPEŁNIACZU RZECZOWNIKÓW RODZAJU MĘSKIEGO

Rada Języka Kaszubskiego ustala, że w większości rzeczowników rodzaju męskiego w dopełniaczu liczby pojedynczej dopuszczalne są dwie równoległe końcówki -a ‖ -u // -ù, zalecając stosowanie w pierwszej kolejności końcówki -a:

lasa ‖ lasu
wòza ‖ wòzu
Szimbarka ‖ Szimbarkù

W rzeczownikach rodzaju męskiego, zakończonych fonetycznie miękkimi głoskami -sz, -cz, -dż, -ż w dopełniaczu stosuje się tylko jedną końcówkę:

-a:
kòsz – kòsza
dréùsz – dréùsza
nipòceùsz – nipòceùsza
miecz – miecza
sztãpôcz – sztãpôcza
klészcz – klészcza
Gwiżdż – Gwiżdża
bridż – bridża
nóż – noża
jarmùż – jarmùża

lub -u:
deszcz – deszczu
barszcz – barszczu

tłuszcz – tłuszczu
zamsz – zamszu
plusz – pluszu
farsz – farszu
mùżdż – mùżdżu

UCHWAŁA NR 4/RJK/17
Z DNIA 29.06.2017 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z TERMINAMI MUZYCZNYMI – LITERY L–M

Rada Języka Kaszubskiego proponuje do stosowania następujące słownictwo związane z terminami muzycznymi – litery l-m:

la ‘la’
lacrimoso ‘płaczlëwie’
languendo ‘mglejąco’
larghetto ‘nié za chùtkò, pòmału, ale chùtczi jak largo’
largo ‘szerok, pòmału’
laseczka nuty ‘nótowô: krëczewka, laseczka, szaszk (òd szach)’
lauda ‘himn chwalbë, himn pòchwałë’
legato ‘krótëchno zrzeszoné, lejącym miodã’
leggero, leggiero ‘letëchno’
leitmotiv ‘przédny mòtiw’
lendler ‘lendler’
lento ‘pòmału’
libretto ‘słowa pòd mùzykã’
lira ‘lira’
ludwisarstwo ‘ludwisarstwò, twórzba zwònów’
lutnictwo ‘lutnictwò’

łuk ‘łãk’

madrygał ‘madrigôł’
mandolina ‘mandolina’
mano ‘rãka’
manuał ‘rãcznô klawiatura’
marcia ‘marszã’

marimba ‘marimba’
marsz ‘marsz’
mazur ‘mazur’
melizmat ‘òbzdobienié spiéwã’
melodeklamacja ‘melodeklamacjô’
menuet ‘menuet’
menzura ‘miara’
messa voce, messa di voce ‘żëwim głosã’
mesto ‘smùtno’
metalofony ‘metalofónë’
miech ‘miech’
mikrofon ‘mikrofón’
miniatura muzyczna ‘mùzycznô miniatura’
minore ‘smùtny’
moderato ‘wstrzëmòwno’
modulacja ‘mòdulacjô’
moll ‘mòll’
morenda ‘zamiérającë’
mormorando ‘mùrmòcącë’
mosso ‘flot, rëszno’
motyw ‘mòtiw’
movimento ‘ruch’
multanki ‘mùltanczi’
musical ‘mùzykal’
mutacja ‘mùtacjô’
muzyk ‘mùzyk, mùzykant’
muzyka ‘mùzyka’
muzykologia ‘mùzykòlogiô’

UCHWAŁA NR 5/RJK/17
Z DNIA 10.11.2017 R.
W SPRAWIE PISOWNI RZECZOWNIKÓW RODZAJU ŻEŃSKIEGO ZAKOŃCZONYCH NA -(W)IESC

Rada Języka Kaszubskiego wobec stosowania różnych forma zapisu, ustala pisownię wyrazów zakończonych na -wiesc w sposób następujący:

dopòwiesc
òdpòwiesc
òpòwiesc
pòdpòwiesc
pòwiesc
przepòwiesc
przëpòwiesc
wëpòwiesc
wiesc
zôpòwiesc

UCHWAŁA NR 6/RJK/17
Z DNIA 10.11.2017 R.
W SPRAWIE PISOWNI ZAIMKÓW LICZEBNYCH: ILE I TYLE

Rada Języka Kaszubskiego wobec stosowania różnych forma zapisu, ustala pisownię poniższych zaimków liczebnych w sposób następujący:

ile – kùli ‖ kùliż, wiele
ile razy – kùli razy
ileż – kùliż, wieleż

tyle – tëli, tëlinkò, tëlinuszkò, tëlini(e)nkò
tylekroć – tëli razy
tyloletni – tëlilatny
drugie tyle – drëdżé tëli
dwa razy tyle – dwa razë tëli

REFERATË
KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ

RJK

Édwôrd Bréza

Leksyka *Knédżi Wińdzeniô* ò. prof. A. R. Sykòrë[1]

Kaszëba, wejrowión, ò. prof. dr hab. Adóm Riszard Sykòra skaszëbił z hebrajsczégò òriginału *Knégã Wińdzeniô*, rok chùdzy w Pałacu Òpatów we Gduńskù-Òliwie 2 VI 2015 jô béł laùdatorã tłómaczeniô *Knédżi Zôczątków* (zdrzë miesãcznik „Pomerania" 2015, nr 7–8, s. 64–65, gdze kąsk wicy infòrmacjów ò zasłużonym dlô kaszëbiznë ksãdzu i profesorze biblisticzi na ÙAM w Pòznaniu). Jãzëkòwim kònsultantã béł jãzëkòznajôrz prof. J. Tréder z Biôłi Rzéczi, partu Rëmi, dzys, pò jegò smiercë (2 IV 2015 r.) fùnkcjã tã przejãła mgr D. Pioch i mô so zasłużoné na specjalné gòrącé pòdzãkòwanié ze stronë tłómacza – òjca Sykòrë (zdrzë s. 18).

Kaszëbi mają tej tłómaczenia Ewanielie: mało ùdałé ks. prałata Frãcëszka Grëczë (zdrzë mòjã recenzjã w „Pòmeranie" 1993, nr 2, s. 30–34), skaszëbioné wersje tpzw. katolëcczi *Biblie Tësąclecô* (III wëd. z 1982 r.), całégò *Nowégò Testamentu* z 1993 r. E. Gòłąbka i jegò *Knégã Psalmów* z 1999 r. Ks. Grëcza deklarowôł, że „z łacëznë przełożił na kaszëbsczi jãzëk", pò prôwdze równak, jak jem to ùdokaznił w cytowóny recenzje, pòsłëgòwôł sã pòlsczim przełożënkã tpzw. katolëcczi *Biblie Tësąclecô*. Dzys ò tłómaczenim ks. Grëczë pòwiém refleksyjno za Òwidiuszã z „Lëstów z Pòntu" *Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas*[2]. Miôł wiôldżé ambicje, zdrzë na sóm titel Kaszëbskô Biblëjô... i dedikacjã „Bracynóm Zrzeszińcóm na wdôr", ale mòcë (miôł wnenczas 81 lat) nie sygło mù ju na ambitné zrealizowanié ùdbë. Ùżiwôł téż pisënkù zrzeszińców, nie przëjãtégò w Kaszëbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim. Ze Stôrégò Testamentu przëstãpné są leno skaszëbioné przez E. Gòłąbka perikòpë na niedzele i „nakôzóné swiãta" w *To je Słowò Bòżé*, Gduńsk 2007[3].

Wôrtné wiarë przełożënczi z òriginalnëch jãzëków Stôrégò Testamentu na kaszëbsczi jãzëk zrëchtowôł dopiérze Òjc Prof. Sykòra, frãcëszkón, czerownik Zakładu Biblijnëch Nôùków Teòlogòwégò Wëdzélu ÙAM w Pòznaniu.

---

[1] *Knéga Wińdzeniô. Exodus. Z hebrajscczégò jãzëka na kaszëbsczi przełożił o. Adam Ryszard Sikora OFM*, Gduńsk 2016.

[2] Chòcbë mòcë nie sygało, same chãcë są wôrt pòchwôleniô. (Òwidiusz, *Lëstë z Pòntu*) – dop. redakcje.

[3] Ò przełożënkach na kaszëbsczi jãzëk zdrzë B. Ùgòwskô w *Biuletinie Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka* za 2016 rok, s.347–257.

Rëchli Òjc Profesór zrobił tłómaczenié sztërzech Ewanieliów, jaczé ùkazywałë sã jakno samòstójné wëdôwiznë, w 2014 r., dzãka staróm gazétë „Dziennik Bałtycki" i Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô wëszedł zebróny razã *Nowi Testameńt. Ewanielie pò kaszëbskù; z greczi na kaszëbsczi jãzëk przełożił ò. Adam Sikora OFM*, Gduńsk 2014.

Chcemë żëczëc Òjcu Profesorowi mòcë i chãcë do przełożënkù zaòstałëch wielnëch knégów Nowégò i Stôrégò Testamentu.

Leksykalnyma pòlaszeniama są: ùstanowi jich ***zwiérzchnikama*** 18,21 Sych nie notérëje, Tr II 441 dôwô pasowné słowò *pòdwëższi* abò *przédnik. …nie dotëkac ji **pòdnóża*** 19,12, Sych ni mô, Tr II 41 pòdstopie… *Mùszi za swòje* żëcé dac òkùp 21,30; *za swòje żëcé* òkùp 30,12 Sych nie notérëje; òdszkòdowanié – titel do 22,4–14; *…nie bãdzesz dlô niegò jakno* ***lëchwiôrz*** 22,24… i nie kôżesz mù płacëc òdsetków 22,24; Żelë të ***wezniesz w zastôw*** *swòjégò blëznégò* 22,25. Skaszëbioné *Przëmierzé* w titlu do 24,1-18, do te *Knéga* ***Przëmierzô,*** *Arka* ***Przëmierzô*** i *krew* ***Przëmierzô*** 24,7; 24,8, Sych ni mô, Tr II 118 leno wariantiwno *arka łączbë* abò *przëmierzég*ò; *…pòdwórc* c***ałopôleniô*** i òfiarë *pòjednaniô* z celców 24,5. *Të rozkôżesz* sënóm Izraela, żebë przënio*slë do* ***lëchtôrza*** [bë miało bëc ***lëchtarza*****].** *Z ti sami brëłë wëkùł* ***lëchtôrz*** 37,17. *…nieustôwnô* òfiara ***całopôlnô*** 29,42; ò*fiar*ë z ***pòkarmów*** 30,9; ò*fiar*ë z ***płónów*** 30,9; ò*fiar*ë z ***płinów***; ***Kadz*** *do òbmëców* – titel do 30,17-21; *jegò* ***pòtómstwò*** 30,21. *Jô dóm wajim* ***pòtómkóm*** 32, 13; òlej do namaszczaniô **–** titel do 30,22-33; ***pôchnącé galbanum*** 30,34; ***Wëkònôwcë robòtów*** **–** titel do 31,1-11**;** ***pòjemniki*** *jegò pòdstawa* 31,10; *Przez szesc dni wa* ***môta prôcowac*** 31,15. *To nie są* òkrziczi wòjnowé w ***lôgrze*** [recte: *lagrze*] 32,17. *…lud béł* ***niepòskromiony*** 32,25, *bò Aarón zezwòlił na* ***niepòskromienié*** 32,25; *Jô tobie* ùkôżã całą ***Mòjã wspaniałosc*** 33,18; *słowa* ***przëmierzô*** 34,27. *…jegò* **[**Mòjżesza**]** *skóra promieniała z* ***przëczënë jegò*** *gôdaniô z Panã* 34,29 (BT *na skutek rozmowy*)*;* ***przëczëna*** kòl Tr II 114, ***przëczina*** kòl Sych IV195, z pôłniô Kaszëb znajã téż *przëczina.* ***Wôłtôrz całopôleniô*** **–** titel do 38,1-8 – lepszé jak bédowóné przez Tr I 71 òfiaropôleniô**,** jaczé nie wësłowiô, że spôlëło sã *całą* òfiarã. *Wszëtczé ne* ***przirząd****ë zrobił ze złota* 38,3 (BT *sprzęty*). *Téż jich* ***głowice*** *bëłë pòkrëté strzébrã* 38,17 (Sych ni mô, Tr I 178 dopùszcziwô *głowicã) Danina na* ***bùdowã Przëbiwkù*** – titel do 25, 1-9 Sych i Tr ni mô.

Jiny fòneticzny sztôłt dôwô Tłómôcz pòlsczémù wërazowi: *Z bronksu zrobił* ***krôtã na sztôłt jadrinczi*** 38,4. Sych VII 133 pòdôwô z pôłniô Kaszëb (znóné mie) *krata.*

Pòlonisticzny zestôwk słów *Aarón* ***pòniese òdpòwiedzalnotã*** *za* ***nieùwôżnotë*** *przë* ò*fiarach* 28,38.

Nie rozmiejã duńc do te, skądka Tłómôcz wzął *pòdpłôtk* na ‘podarek': *Nie przëjimôj* ***pòdpłôtków*** 23,8 (BT mô *podarki*, Tr II 35 pòdôwô *dôrënk*, słowòùtwórczo jô bë szukôł òdnieseniô do słowa *podpłacić*; mùsz je rzeknąc: niekòmùnikatiwné i nietrafioné (ale je u Tr słowò *pòdpłôtk* w znaczenim łapówka, i gwësno ò to szło tłómaczowi [dop. redakcje]). *Nie bãdzesz* ***cemiãżił*** cëzyńca, *bò wa znajeta, co to je* *bëc cëzyńcã, bò wa sami bëlë cëzyńcama w zemi egipsczi* w 23,9. Ùdałi neòlogizm Tr I 90 òd spòdlégò *cëzô zemia* ‘ziemia obca, cudza’.

Z Tr II 220 przejimniãtô ***strzéla***: *przebiti* ***strzélą*** 19,13, ùsadzonô òd pôłniowòkasz. s*trzélac* przez kònwersjã.

Je przëjãté (za E. Gòłąbkã, ale mô téż Sych III 247) zwac pò kaszëbskù błogòsławiony stón białczi, a mediczno cążã (z łac. *graviditas*) *niesama*: Żelë chłopi bãdą sã bilë i jaczis z *nich ùderzi przëpôdkã kòbiétã* ***niesamã*** 21,22. Mòże w tim môlu przëbaczëc, że ks. Grëcza tłómacził: òna zańdze, zaszła.

I wzął *lud casto… w* ***naczëniach*** *òbwiniãtëch* 12,34, a i Sych V 127 i Tr I 338 i sóm znajã w tim znaczënkù *statk*, czãscy we wielny lëczbie *statczi*. Za Tr II 201 wprowôdzô neòsemantizm ***zjiscëc***‘spełnić’: *I òni* [Egipcjónowie] ***zjiscëlë*** ‘spełnili’ *jich prosbë* 12,37, bò dlô Sych II 107 *zjiscëc* to ‘zmartwić kogoś’; jô z pôłniô Kaszëb znóm *iscëc sã* ‘skarżyć się’. *Krwiô naòżenika je* ***z przëczënë òbrzezaniô*** 4.27; *lud zemi je* ***liczny*** 5.5; *Jô weznã* ***was*** *dlô sebie* 6.7; a rëchli *Jô* ***waji*** ùwòlniã 6.6. *Nie* ***cëzołożë***! 20,14.

Wrôcającë do jistnika ***kòbiéta***, wôrt dac bôczenié, że Tłómôcz wëzwëskiwô téż archajiczny jistnik ***białka***: Żelë bë wół bòdnął na *smierc chłopa abò białkã* 21,29 i do tegò zdaniô je dodóny snôżi archajizm: jegò ***miéwca*** 21,29 ‘właściciel’ Sych II 154.

Mómë téż dozdrzóné ***fòneticzny*** pòlonizm: *Taczi je* ***nakôz*** w sprawie *Paschë* 12,43, Sych III 184 i Tr 1 345 pòdôwają nôkôz, jaczi téż znajã z pôłniô Kaszëb.

W òbrëmienim **semanticzi** wôrt dac bôczënié na rozszerzenié znaczeniô słowa ùszkòda: …*wezniesz młodégò celca ... bez* ùszkòdë 29,1, gdze ùszkòda kòl Sych VI 38 je wëtłómaczonô jakò ‘poronienie’, tu ‘skaza’, mòże szlachã Tr II 186. *Zjimôjta złoté* ùsznice 32,2 (BT *kolczyki*); dlô Sych VI 15 ùsznica mô 3 znaczënczi: 1) ‘klapa na uszy u czapki zimowej’, 2. ‘czapka zimowa zaopatrzona w nausznice’, 3. zool. ‘sowa uszata’.

Jem zadzëwòwóny, że w *Knédze zôczątków* ‘Genesis’, jaką mógł jem z redotą prezentowac w Pałacu Òpatów we Gduńskù-Òliwie 2 VI 2015 r. widzã wiele cësków ze słowarza J. Trepczika (òb. skrócënk Tr I, II), a nie widzã wërazów zapisónëch przez ks. dra B. Sëchtã (Sych), a Ò. Profesór dôwô mie do wiédzë, że ni mô i nie kòrzëstô ze słowarza Sëchtë, bò i za czim, skòrno Jegò kònsultantã w sprawach jãzëka je prof. J. Tréder. Dzysô mògã Ò. Profesorowi pòwiedzec, że Biblioteka ÙAM w Pòznaniu je bòkadnô w dokazë ks. Sëchtë, nalézemë tu nié leno 7-tomòwi *Słownik gwar kaszubskich…*, ale téż 3-tomòwé *Słownictwo kociewskie*, téatrowé dokazë pelplińsczégò ùczałégò, sesjowé i leżnoscowé materiałë; mòże tej wëzwëskac w Internece, a – mëszlã – dlô tak wôrtnégò dokazu ùdostac téż do Zakładu Biblisticzi Słowôrz kaszëbsczi ks. Sëchtë.

Òdniesenié do **germanizmów** je rzeczowé. Wiémë, że pòdatnosc na germanizmë miele J. Trepczik i A. Labùda, òdchôdôł òd nich ks. B. Sëchta. Mómë tej: żebë prawò Pana bëło na twòjich ***lëpach*** 13,9. Mùsz je dodac, że i Tr II 304, i Sych II 354 pòdôwają *lëpa*, pòżiczkã z niem. *Lippe* ‘warga’. …*léga rosë leżała wkół* ***lôgra*** [recte: ***lagru***] 16,13; *bél w* ***lôgrze*** [bë miało bëc: *w* ***lagrze***], *wëprowadził lud z* ***lôgru*** 19,17 [bë miało bëc z ***lagru***] z niem. *Lager* ‘obóz’. Żelë je midzë nima jaczis ***sztrid*** 18,15, przëjãté w kaszëbiznie *Striet* H.-Winter 311[4], pasowné do górnoniem. *Streit* ‘kłótnia, zwada’, przër. Sych V 304, znóm czãscy we wielny lëczbie *sztrid*ë, jaż je dzywné, że nie zapisôł westrzód synonimów *kłótni* Tr. *Kamianné* ***Tôfle*** *prawa i przëkôzania* 24,12; …*dwie* ***Tôfle Swiôdczënë*** 31,18, 32,15 z niem. ***Tafel*** – lepszô równak wedle mie bë bëła ***tôblëca***, *Spôlił* ***gò*** [celca] …i *zmiałcził na* ***pich*** ‘proch’, 32,20. …*mielë strach* 34,30 – przëjãté w kaszëbiznie z niem. *Angst haben.* …*zakrił swoje skarnie* ***szlëjerã*** 34,33 z niem. *Schleier* ‘welon’, znóm z pôłniô jako *sztajer,* Sych VII 313 notérëje *szlejer*, tak téż Tr II 309.

Neòlogizmë Tłómacza: *na wëszëńc* ‘szczyt’górë 19,20; Tr II 318 pòdôwô m.jin. ***wëszańc***; ***pòwiérznik*** ‘powiernik’ *nie wëcygnął swòji rãczi* 22,10 nie notérëje ani Sych, ani Tr. Żelë chtos ùprowadzył ***dzéwicã*** 22,15,16 – skaszëbiony pòlonizm i bëlné rozrzeszenié (tak zrobił téż E. Gòłąbk, ks. Grëcza *panna* i *dzéwczã*). I *Swiãto* ***Zbiérników*** *na kùńcu rokù* 23,16, ùdałé òd czãstégò kòl Kaszëbów zbiérac *na kùńcu żniw* (BT Święto Żniw). …òfiarë ***całopôleniô*** i òfiarë ***pòjednaniô*** z **celców** 24,5, Sych ni mô, Tr I 86 *celczã* ‘cielec’. *Të zrobisz Mie Przëbiwk z dzesãc* ***tkalniców*** ‘tkanin’. Sych i Tr *nie* notérëją; *Długòsc kòżdi* ***tkalnicë*** bãdze dwadzesce łokców 26,6; Wszëtczé ***tkalnice*** 26,2; *na kańce wiéchrzëznë* ***tkalnicë*** 26,4; Òd *pôłniowi stronë* ***zawiésznice*** ‘zasłony’ bãdą zrobioné 27,9; ***Pòdwórc Przëbiwkù*** – titel do 27,9 – 19; *Pòtemù wa zbùdëjeta* ***pòdwórc*** *Przëbiwkù; òd pôłniowi stronë zawiésznicë bãdą zrobioné 27,9. To bãdze* ***nieùstôwnô*** òfiara całopôlnô 29,42; *nie ùstawac*. *Jô gò nafùlowôł*… ***mésternoscą*** 31,3. *Jô nafùlowôł rozëm mądroscą wszëtczic* ***rãkòdzejników*** 31,6; *głos piesni* ***klãsczi*** 32,18. Mòjżesz… cësnął … Tôfle i rozbił kòl ***pòdgórka*** 32,19 (BT *u podnóża góry*, Sych i Tr nie pòdôwają). …*na kańce drëdżi* ***tkalnicë***‘ tkaniny’, Sych ni mô, Tr II 256 *wôrpòwina*. *I zrobił ż.* ***Przebłagalniã*** *z czëstégò złota* 37,6 (BT pisze môłą lëtrą). ***Wôłtôrz*** *bél* ***kwadratny*** 38,1, Sych i Tr I 277 nie notérëją. *Pò* ***Przëbiwkù*** – titel do 38,9-20, na Sych IV 108 je *pòdwórk* i *pòdwórz*é, Tr I 144 pòdwórzé; *I* ùmôlnilë na nim [pektorale] *sztërë rédżi kamów* 39,10, Sych i Tr nie notérëją; *w* ***pòsobnëch*** *régach* 39,13 (BT *w odpowiednich rzędach,* Sych IV 145 *pòsobicą* ‘po kolei, kolejno’, *na* ***pòdwórc*** 39,40).

Tłómôcz wòli jic za Tr jak za Sych, np. w titlu do 23,20-33 dôwô Òbiecënczi i przestrodżi; Tr II 334 òbiecënk jakò *obietnica*, a Sych III 284 pòdôwô òbiecanka.

Pòjawił sã snôżi **archajizm**: *na trzech* ***stołpach*** ‘słupach’ 27,32, jaczi je téż w kaszëbsczi pòzwie rzéczi *Słupi – Stolpiô* (téż *Słëpiô*), i pòchôdający òd ni pòzwë *Słupska – Stołp*, bãdący téż w niem. pòzwie Słupska – *Stolp.* I jiné pòcwierdzenié: *Wszëtczé* stołpë *wkół pòdwórca* 27,17…. *do tegò dzesãc* ***stołpów*** *i dzesãc pòdstawów* 38,12.

---

[4] Wierã E. Brezë chòdzy ò niemiecką profesor Renate Herrmann-Winter, aùtorkã m.jin.: *Kleines plattdeutsches Wörterbuch für den Mecklenburgisch-Vorpommerschen Sprachraum.Hinstorff,* Rostock 1985; [dop. redakcje].

Neòlogizmë Trepczika; *wôłtôrz ù* ***pòdstopia*** górë 24.4 za Tr II 41 analogiczno do pòl. *podnóże* – wedle mie ùdałé; *na* ***wëszëńcu***‘szczycie’*górë* 24,17. *Pòmascysz* ***pòkôzownym*** *pôlcã* ‘wskôzëjącym’ *rodżi wôłtôrza* 29,12 kòl Sych ni ma, je kòl Tr II 186. I *zebierzesz tłuszcz, chtëren pokriwô wątpia i brzësznicã* i òbie nérczi i sëté 29,13; żebë zrobic ***spisënk*** 30,12. *…chcôł jich wëtracëc w górach i zgładzëc z* ***wiérzchrzëznë*** *zemi?* 32,12. Òn je ***pòdajny*** *na złé* 32,22 (BT *skłonny do złego*), Sych ni mô, neòlogizm mało ùdałi Tr II 188; *stani przë* ***kamiznie*** 33,21 (BT *przy skale)*, Tr II 186; ***Swiãto Zbiérëznë*** 34,22 (BT Święto Zbiorów abò Święto Plonów) – to nowisłów J. Trepczika (Tr II 414), chtëren z predilekcją twòrzi nama *kùrzëznã* i *skòpòwiznã* ‘baraninã’ i abstrakta ôrtu *idealizna, egòizna*; *na tim* ***pòspòdlim*** **‘**na ti pòdstawie’ 34,27. To przejãło wiele aùtorów piszącëch i gôdającëch pò kaszëbskù òd Trepczika (Tr II 44), ùsadzoné òd spòdlégò *po spodzie*, kasz. ***pò spòdz-e*** z fòrmantã *-**lé***.

Czësto kaszëbskô słowizna to np. *pòlét* ‘polecenie, rozkaz’: …*wszëtczé* Jegò *pòlét*ë 24,3, przër. Sych IV 125; *...i pòd Jegò* (Pana) *stopama jakbë **dok**ôz szafiru* 24,11. *Të wëprowadzył z egipsczi zemi z wiôlgą mòcą i **dôżną r**ãką* 32,11 (BT *silną ręką* i zdrzë Sych I 187 archajizm *dôżny* ‘silny, mocny’ i pòdobno Tr II 184. **Pòsłużenié sã BT**: *Pón nie òstawi bez karë negò*, *chtëren wzywô Jegò miono do **prôżn**ëch **rzeczów*** 20,7, przër. katechizmòwé *nadaremno* i wùlgatowé *in vanum* (*Non assumes nomen Domini tui in vanum*), w BT: *doczczych rzeczy. Tej* sënowie Izraela zjimelë *ze sebie swòje* ***przëòzdobë*** 33.6, zdrzë Sych IV 199, Tr ni mô *Mòje* òbliczé *pùdze z wama* 33,14 Sych IV 271 jakò *uroczyście.* …niegòdzëwòta òjców na *sënów i* ***syneczników*** 34,7 kòl Sych V 45 kwalifikòwóné jakno archajizm (jeden krziżik) BT *na synów i wnuków.* *…dlô skłôdaniô òfiarów* ***lejnëch*** **37,**16 BT *płynnych*, zdrzë Sych II 348, Tr II 30. *Z bronksu zrobił* ***krôtã na sztôłt jadrinczi*** 38,4 Sych II 69 *jadrina*,’firanka’, tak téż Tr I 162. Sych nie notérëje jistnika ***sztôłt***, dobrze mie znónégò z pôłniô Kaszëb i pòdónégò téż przez Tr I 272. *…do te*gò dzesãc *stołów i* dzesãc ***pòdstawów*** 38,12 Sych IV 107.

Jakno **leksykalną mòdifikacjã** mùsz przëjimnąc ***rozpãklenié*** ‘rozpadlina’ w wersece: *Jô cebie pòstawiã w* ***rozpãklenim*** *kamiznë* 33,22 òd notérowóny przez Sych IV 353 i Tr II153 pòstacji ***rozpãklëna*** do òdsłownégò jistnika ***rozpãklenié.*** Tu mòże téż wëmienic słowò ***misa*:** *Zrobił téż* ***misë*** *i bachrë* 37,16. Sych III 172 mô leno *miska,* jistno Tr I 322.

Internacjonalizmë. Baro chwôlã òstawienié w leksykalnym sztôłce internacjonalizmów, wedle mie mòże je dopasowac do kaszëbiznë leno fòneticzno, jak tu ***diadém,*** drãgò zmieniwac fòneticzno ***tiarã,*** przër. rëchli pòdóną *Paschã. I zrobisz téż* ***diadém*** z czëstégò złota i wërëjesz na nim tak [felô kòmë] *jak na sztãplu… I zrzeszisz gò sznurã z lilewi pùrpùrë* [zbãdnô kòma]*, tak*, żebë béł na przédny stronie ***tiar***ë 28,36; *Të nie ùczënisz sobie bògów ùlónëch* z ***metalu*** 34.17.

Jiné. Mëszlã, że w zapisënkù *rzemiãstwa* 35,31 je prosto niedozdrzónô fela, miałobë bëc *rzemiosła*, jak kòl Tr II 170 abò *rzemiãsło,* jak kòl Sych IV 381 z infòrmacją, że òdmianą je *rzemiosło.* Równak zôsné ùżëcé: …òbeznôł w ***rzemiãstwie*** 36,8, pòkazywô, że to mòże bëc swiądné przez analogiã do *kòwalstwò.*

Wniosczi: 1. Dosc wiele pòlonizmów je czims nôtërnym i ni miałobë bëc dzywné. 2. Òdniesenié Tłómacza do germanizmów je rozëmné, przemikłé do kaszëbiznë wprowôdzô do biblijnégò tekstu, nowëch nie ùsôdzô, neòlogizmë òpiérô na pòlaszëznie, ni ma téż widzec latinizmów, chòc gwës w Hieronimòwi Wùlgace sã rozczëtiwôł. 3. Wôrt dac bôczenié, że Tłómôcz dërch ùżiwô czasnika *czënic*, nigdë nie ùżił *robic*, tak czãstégò w mòwie Kaszëbów, zdrzë Sych IV 331–332.

Elżbiéta Bùgajnô

Mòtiw kùńsztu i artistë w kaszëbsczi pòezji

Mòtiw kùńsztu i artistë w pòezji béł czãsto pòdjimóny w pismieniznie rozmajitëch lëteracczich cządów. Pëtanié, jakô je rolô artistë, bëło stôwióné ju w czasach antikù. Artista béł ùznôwóny za kògòs nadzwëkòwégò, kòmù pòmôgają mùzë; kùńsztóm nadôwelë rozmajité zadania, m.jin. nasladowanié jawernotë (mimezis), a téż wëwòłiwanié rozprzenieseniô i nakłónianié do refleksje (katharsis). Mòtiw artistë je téż nieòdstójnym tematã nôrodnëch lëteraturów. W kaszëbsczi pòezji, temù że ni mô dłudżégò cządu rozwiju (òd pòłowë XIX stalata), nen mòtiw pòjawił sã dosc pózno, bò na kùńc XIX stalata. Badéra kaszëbsczi lëteraturë, Andrzéj Bùkòwsczi, w wëdónym w 1950 rokù dokazu *Kaszëbsczi regionalizm*, w rozdzélu zatitułowónym „Mòtiwë kaszëbsczi pòezji" wëmienił czile z nich, jaczé pòjôwiają sã w stalatnym doróbkù téjże, nie ùznôł nimò te wskazac wëmienionégò mòtiwu[1]. Czë gò wnenczas nie bëło? Co rozmiejemë pòd pòchwatã kùńsztu i artistë? Na tak pòstawioné pëtania móm starã dac òdpòwiesc w hewòtnym referace.

Pòniższé rozwôżania są pòdzeloné na dwa równé dzéle. Kùńszt je pòchwatã baro rëmnym. Òbjimô artisticzną dzejnotã i ji dokazë, ze wskôzanim na esteticzné wôrtoscë; zarówno lëreracczi ùróbk, jak téż malarsczi, żłobiznowi, kómpòzytorsczi czë zaòstałé òbrëmia ùsôdztwa. Temù że w tak krótczim teksce nie je mòżlëwé òdniesenié do wszëtczich dzélów kùńsztu, analizowóné bãdą jegò wëbróné aspektë. W pierszim dzélu referatu òstónie przedstawiony mòtiw pòetë i jegò rolë widzawny w kaszëbsczi pòezji, za to drëdżi dzél referatu tikac sã bãdze pòeticczich òdnieseniów do ùsôdzców pòòstałëch òbrëmiów kùńsztu.

Rolô pòetë i jegò artisticznô samòswiąda to, jak wëżi je wspòmnioné, czãsti mòtiw lirików rozmajitëch lëteracczich cządów. Na spòdlim kaszëbsczi pòezji pòjôwiô sã òn dopiérze w pòezji młodokaszëbów, pòtemù kònsekwentno, wëstãpiwô òn ù wiãkszoscë ùtwórców. Nót je nadczidnąc, że ju rëchli Hieronim Derdowsczi swój pòemat ò Czôrlińsczim (rok wëdaniô 1880) nazwôł kąsk przekãsno „rimë te ùbòdżé", zôs ùtwórstwò zapisôł jakno „grëzdanié”[2]. Bezùstónkòwé nawlékanié do negò mòtiwù wskôzëje na jegò wôżnotã i zaswiôdczô ò pònadczasowi mòcë kùńsztu i jegò ùsôdzcë. W pierszim cządze rozwiju kaszëbsczi lëteraturë w wiérztach wëstãpiwają znóné òd starożitnoscë zawòłania do mùzów, òsoblëwie do mùzë liriczny pòezji, co nie òdstôwô òd notejszégò kanonu. Ten wątk spòtikómë m.jin. w pòezji Jana Karnowsczégò, w wiérzce *Prosba*: „Wierã Mùzë spałë”[3].

---

[1] A. Bùkòwsczi wëmieniwô je pòsobicą: a) kùlt òjczëstì mòwë, b) piãkno rodzynnégò kraju, c) mòrze, jegò spòsobnosc i ùrzas, d) dzejowi tragizm; patriotizm, e) hùmòr i satirã, f) felënk religiowëch wseczëców, g) erotikã – miłosną lirikã. Òb. tegòż, *Regionalizm kaszubski*, Poznań 1950, s. 343–365.

Ù Aleksandra Majkòwsczégò w pierszim cządze ùtwórstwa wôżny je wątk twòrzeniô dlô se: „Lectaż, mòje miłé spiéwë, / com was spiéwôł dlô sebie”[4]. Na ten ôrt artista prôbùje wpisac sã w panteòn ùsôdzców, ale nie je jesz gwësny wôrtnotë swòji pòezji. Liriczné ùsôdzczi aùtor nazéwô spiéwama. Są òne pisóné prostim jãzëkã: „Tam tã wajã prostą nótã/ dobri lëdze rozmieją”[5]. Adéla Kùik-Kalinowskô wëróżniwô ù pòetë baro letką pòeticką stilistikã wëpòwiedzaną w jãzëkòwi fòrmie szpôsu i lëdowi przëspiéwczi[6]. Jan Karnowsczi w wiérzce z 1910 rokù „Jô bëm chcôł wëspiewac” tak samò pisanié lirików nazéwô spiéwanim. Chcôłbë wësłowic, co mù graje w piersë, co gò gniece: „Jô bëm chcôł wëspiewac głosno, / co w piersë mie pôli, / co w dëszë sã żôli”[7]. Młodi pòeta, juwerno jak jegò drëch A. Majkòwsczi, nie je jesz gwësny wôrtnotë swòji pòezji, żôli sã: „Wierã Mùzë spałë”[8]. Pòstãpny młodokaszëba, Léón Hejka, tak samò stosëje pòchwôt „piesnie” na nazwanié pòezji: „Ach, ni ma mi Hanczi, / / jô nie wiém co / a bez kòchanczi / chto piesnie mie dô”[9]. Òbchôdanié pòezji jakno spiéwù mô swòje zdrzódło w anticznëch czasach, czedë wëkònywónô òna bëła wiedno prze akómpaniamence mùzycznëch jinstrumentów. Wspòmnióny wëżi Léón Hejka nawlékô do tegò tematu w wiérzce *Mòja lutnia*: „Sztërë le strënë/ ma lutnia mô / / wiedno te same/ mie tonë dô”[10]. W cëtowónym fragmence je czëc nôdzejã, że wena pòetë nie zadżinie, zôs jegò ùtwórstwò òstónie niezmienioné. Nie je to kùreszcze jakôs wiôlgô, pateticznô pòezjô, tak jak w romantizmie, le prostô, wërôstającô z rodzynny zemi, z tatczëznë. Pòbrzmiéwô w ni charakteristicznô niegwësnota czasu młodoscë, szëkanié indiwidualny żëcowi drodżi, co widzec je w pòezji młodokaszëbów na pòczątkù jich przigòdë z pòezją. Piszącë ò swòji pòezji jakno lutni i spiéwie „pòeta òdwòłiwô sã tak do renesansowi tradicji, jak téż romanticzny czë neòromanticzny”, co rëchli dostrzegła A. Kùik-Kalinowskô[11].

---

[2] H. J. Derdowszczi, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł. Zełgôł dlô swòjich drëchów kaszubsczich Jarosz Derdowski*, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 2, oprac. J. Samp,J. Treder, E. Gołąbek, Gdańsk 2007, s. 208.

[3] J. Karnowski, *Prosba*, w: J. Karnowski, *Nowòtné spiéwë i wiersze*, Banino 2010, s. 16. Ùsôdzczi zebróné J. Karnowsczégò w: Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów*, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich t. 7, òprôcowanié i dopisënczi H. Makurat, wstãp J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, H. Makurat, Gdańsk 2012, s. 205–300 i wersja znormalizowónô s. 447–542.

[4] A. Majkowski, *Zamiast przedmòwë*, w: A. Majkowski, *Wiersze i frantówczi*, Banino – Kartuzy – Kościerzyna 2009, s. 12. Ùsôdzczi zebróné A. Majkòwsczégò w: Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów...,* dz. cyt., s. 145–204 i wersja znormalizowónô s. 387–446.

[5] A. Majkowski, *Zamiast przedmòwë...,* dz. cyt., s. 12.

[6] A. Kuik-Kalinowska, *Lutnia kaszubska. Poeci z kręgu młodokaszubów*, w: Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów*, dz. cyt., s. 58.

[7] J. Karnowski, *Jô bëm chcôł wëspiewac*, w: J. Karnowski, *Nowòtné spiéwë i wiersze*, Banino 2010, s. 16.

[8] J. Karnowski, *Prosba*, w: J. Karnowski, *Nowòtné spiéwë i wiersze*, Banino 2010, s. 16.

[9] L. Heyke, *Piesniôdejka*, w: L. Heyke, *Kaszëbsczé spiéwë*, Gdańsk 1999, s. 89. Dokazë zebróné L. Heyke w: Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów...,* dz. cyt., s. 301–360 i wersja znormalizowónô s. 543–622.

[10] L. Hejke, *Mòja lutnia*, w: L. Heyke, *Kaszëbsczé spiéwë*, Gdańsk 1999, s. 5.

Z pòjmòwanim pòezji jakno piesni i spiéwù parłãczą sã pòzwë i słowizna. Pòeta to piesniodzej, pòetka – piesniodejka. Zôpis ten wëstãpiwô m.jin. w pòezji L. Hejczi, pózni jidze gò nalezc w pòlskò-kaszëbsczim słowarzu zrzeszińca Jana Trepczika (1994). Bernat Sëchta w dramace *Przebùdzenié* akt IV tak pisze ò Hieronimie Derdowsczim: „Piesniodzeju z Wiela, tu skrzëpice môsz, bij w parmienie złotëch strun, wëdobądzë piesnią z nich jak skrą, piesnią ò sławie!”[12]. Terôczasny pòeta Stanisłôw Janka jednémù z tomików wiérztów dôł tituł *Piesniodzejanié*[13].

Jaromira Labùdda stosëje téż drëdżé òkreslenié pòetë, neòlogiznã: runita, w wiérzce „Runita wòdë”: „na kùtrze widza jem piesniodzejã / rozbijôł jadra zawątaniégò / / piestrzéń widnika / a pònémù parminiem słuńca / runił na niebie / wëłowioné wiérztë”[14]. Aùtorka wëzwëskiwô jãzëkòwé doswiôdczenia zrzeszińców, z chërnyma stikała sã jakno córka swégò òjca Aleksandra Labùdë. Runita – pòeta, runic – pisac, ùsôdzac pòezjã. Czasnik runimë pòjawiô sã w pòstãpny wiérzce „Wërozmienié”: „Czernidłem nieba runimë wiérztë”[15]. Zdrzódłospòdlé neòlogiznë pòchôdô òd słowa runë – znaczi alfabétu wëzwëskiwónégò bez germańscze lëdë.

Pózniészi lëteracë, òsoblëwie z karna zrzeszińców i jich pòsobników, tak samò wërazno czëją sëłã słowa, starã i ùcemiãgã pòetë. Cytowónô chùdzy aùtorka Jaromira Labùdda w teksce *Twòrzenié* wëznaje: „Słowa płëną przeze mie, ale nie są mòje”[16]. Ùtwórca stôwô sã przesélnikã, nôrzãdzã w rakach ùniwersum. Pisanié stôwô sã namienienim artistë: „Gôdôsz: Piszë wiérztë. To je twòja nômiana”[17], choc mô òn swiądã, że nie je letkò, czegò nie rozmieje ten, co stoji bùten: „Letkò rzec, chto sã słowa nie trzimie codniowò”[18]. Tak mòże pòwiedzec leno ten, co sóm nie pisze, chtos, chtëren zdrzi z bòkù. Artista zamanówszë czëje nimòc i pùstkã: „Le të nie wiész, że ù mie cemnica i niwec, / i jô sama jem lózô jak na Szklanô Góra”[19]. Zapisóné słowa, drãgò wëprôcowóné, wëcygniãté z głãbi bëcégò pòetë spôdają na papiór: „Spôdają na papiór zmachconé lëtrë / – zapùchałé wątë”[20]. Za D. Kalinowsczim nót je pòwtórzëc, że aùtorka òdkriwô w swòjich ùsôdzkach wiôlgą wôgã i òdpòwiedzalnotã pòetë-medium, bez jaczégò mògą przepłiwac trescë tak bëlnotë i harmónijnégò piãkna, jak i òmanë i wëkrzëwiony brzëdotë[21].

---

[11] Òb. A. Kuik-Kalinowska, *Lutnia kaszubska*..., dz. cyt., s. 72.

[12] Cytat pòchôdô ze *Słownika gwar kaszubskich* Bernarda Sychty, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970, tom IV, s. 267. Òb. też: „Arkona”, R. 1946, nr 12, s. 16.

[13] S. Janke, *Piesniodzejanié*, Gdańsk 2003.

[14] J. Labudda, *Runita wòdë*, w: *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990r.)*, red. R. Drzeżdżón, G. Schramke, Gdiniô 2004, s. 223. Wiérzta ùkôzała sã w pierszim tomikù pòetczi *Kôrba cëchòtë* w 1986 roku.

[15] J. Labudda, *Wërozmienié*, w: *Zwadë dëszë mòji*, Bolszewo 2014, s. 37.

[16] J. Labudda, *Twòrzenié*, w: *Zwadë dëszë mòji*, dz. cyt., s. 12.

[17] J. Labudda, *Piszë*, w: *Zwadë dëszë mòji*, dz. cyt., s. 15.

[18] Tamże.

[19] Tamże.

Rozwôżania na témã pòezji i pòetów wëstãpiwają téż w dozdrzeniałim cządze ùtwórstwa apartnëch aùtorów. Z perspektiwë lat Stanisłôw Janka tak wspòminô swòjã pierszą wiérztã: „Mòja pierszô wiérzta bëła zadzëwòwanim / swòjim jistnienim w swiece”[22]. Jegò wiérztë „nie bëłë le zwëczajnym / rimã”, leno stałë sã „szmaką rzéczi, chtërna wiedno płënie”[23]. Zastanôwiô sã nad swòjim ùtwórstwã: „Wejle, to je ale na swiece, Stach pisze wiérztë”, procëmno do swòjégò starka gbùra czë òjca krôwca, „a tak pò prôwdze co to / pisanié dëcht daje ani dëtka, ani jestkù, leno / mòże le jaką pòcechã i to je wszëtkò i dëcht jaż tëlé”[24]. Pismienizna nie dôwô strzodków na żëcé pòece, mòże dawac blós pòcechã. Artista jawi sã wiãc jakno chtos wëjątkòwi, òdchôdający òd tradicyjnëch zdrzódłów zagwësnieniô ùtrzimaniô rodzëznie, je kims jinym, apartnym, rodzy zadzëwòwanié. Zadzëwòwanié w pòezji Janczi je kùreszce wszechòbecné, wëstãpiwô téż w jinëch wiérztach. Sóm pisze ò sobie: „Jô jem dëbeltnym pùstkòwim chłopã / chtëren z zadzëwòwanim krący sã pò swiece / a zaczekawiony wzérô jaż w òstatné / nórtë wszechswiata nié do pòjãcô”[25]. Z zadzëwòwaniô rodzy sã filozoficzné pòdińdzenié do żëcô, jegò wòlô zmianë i pòznaniô.

Dzysdniowé pòkòlenia pòetów reprezentëje Hana Makùrôt, aùtorka trzech zbiérków wiérztów[26]. W ji pòezji „artiscë żëją na hòrizonce jindiwidualnoscë / to co materialné ni mô dlô nich wôrtoscë / (…) pòeta chtëren pòpôdł w artiznã / nie wëgramòli sã / do ùłudë domôcëznë i cepłégò mléka / farwa szaroscë je dlô naju / baro niebezpiecznô/ më żëjemë definiującë mëslë”[27]. Pòdmiot liriczny òblôkô sã w ruchna pòetë, chtëren wëdôwô sã bëc kims jinym niżle zwëczajny człowiek, kims lepszim. Codzénnosc je dlô niegò baro niebezpiecznô. Dlôcze? Mòże rzeknąc, że je zôwadą w twòrzenim. Pòeta żëje pò to, bë pisac – definiowac mëslë. Ùsôdzczëni ùżiwô epitetu „pòezja szôlëzna”: „piszesz sã pòezjo mòja szôlëzno”[28]. Aùtorka rozmieje letkòsc twòrzeniô: „z ùmësłu wëjimóm pòematë jak parmienie/ jak jelenie wëbiégają wiérztë z mëslów same/ mòja artizna to nie je mòcowanié sã / to nie je rzemieslniczô mãka kreòwaniô ùrôbianiô”[29]. Całi pierszi dzél zbiérkù *Testameńtë jimaginacji* pòd charakteristicznym titlã *Knéga bezsromòtny Jimaginacji Artiznë* (Księga Bezwstydnej Imaginacji Artystycznej) tikô sã pòezji i kùńsztu. Pòetka òddôwô w ùjãtëch w nim lirikach swòjã dëszã artistczi, nié wiedno zrozmiałi. Jak sama òbstôwô, kómpònëje aùtisticzny swiat, zôs kùńszt je absolutno bòską hòdowlą dzywnëch słowów, przeto je darënkã Bòżim, a artista jinaczi sã òd zwëczajnëch lëdzy. Grégór Schramke we wstãpie do zbiérkù *Testameńtë jimaginacji* wskazywô na romanticzné pòchôdanié lirycznégò pòdmiotu – pòetë, jegò pònadzwëczajnotã, bëcé pòza swiatã, chtërno widzec je w lirikach Hanë Makùrôt[30]. Artista nie pasëje do swiata zwëkłëch lëdzy, temù je wiãc samòtnikã, aùtsajderã, a nawetka blisczim Bògù. Daniél Kalinowsczi w recenzji tomikù *Testameńtë jimaginacji* wëmieniwô aùtoironiã jakno wôżny pòeticczi dzejnik, bùdowanié distansu wedle pòwôżno wëpòwiôdónëch òbrzészków lëteraturë[31].

---

[20] J. Labudda, *Wërozmienié*, w: *Zwadë dëszë mòji*, Bolszewo 2014, s. 37.

[21] Òb. D. Kalinowski, *Skrzydła myśli*, w: D. Kalinowski, *Sylwa kaszubskie*, Słupsk – Gdańsk 2017, s. 36.

[22] S. Janke, *Mój tuńc na mòstkù*, w: S. Janke, M. Tamkun, *Szescdzesątka*, Bolszewo 2016, s. 12.

[23] Tamże.

[24] S. Janke, *Stach pisze wiérztë*, w: S. Janke, M. Tamkun, *Szescdzesątka*, Bolszewo 2016, s. 25.

[25] S. Janke, *Jô jem dwa razë pùstkòwi*, w: S. Janke, M. Tamkun, *Szescdzesątka*, Bolszewo 2016, s. 28.

[26] Są to w chronologiczny kòlejnoscë: *Chlëw* (2010), *Testameńtë jimaginacji* (2011), *Intimné mònolodżi. Monologi intymne* (2016).

[27] H. Makurat, *cëzosc swiata*, w: H. Makurat, *Testameńtë jimaginacji*, Kartuzy 2011, s. 108.

[28] H. Makurat, *pòezja szôlëzna*, w: H. Makurat, *Testameńtë jimaginacji*, dz. cyt., s. 24.

Pòecë wspòminają w swòjich ùtwòrach pòprzédców na placu ùtwórstwa. W pierszi rédze przëwòłiwają Floriana Cenôwã, np. Jón Karnowsczi w wiérztach z cyklu „Òn miôł kaszëbsczé serce”: „Ceynowa”[32], „Rozmiszlanié Ceynowë” dzél I i II[33] czë „Czile słów Ceynowë”[34]. Ò òddzaływanim pòezji Jana Karnowsczégò pisze Feliks Sykòra: „Jô bëm leno chcôł,/ żebë naszô mòwa,/ cos jã snôżo sôł,/ w nórtach sã nie chòwa”[35]. Sztefón Biészk w pòeticczim cyklu *Sonety kaszubskie* wëstawił lëteracczi pòmnik taczim ùtwórcóm jak F. Cenôwa („Cenowa”), Jón Karnowsczi („Wós Budzysz”), Aleksander Majkòwsczi („Majkowsczi”), Léón Hejka („Heyke”), Jón Trepczik („Trepczyk”) czë Francëszk Grëcza („Ksódz Grëcza”)[36]. Ò wiôldżich pòprzédcach w lirikach Trepczika i Bieszka pisôł D. Kalinowsczi we wstãpie do 8 tomù Biblioteczi Kaszëbsczich Pisarzów *Pòezjô zrzeszińców*[37]. Wiãkszé òbgôdanié lëteracczich pòrtretów w lirikach Trepczika jidze nalezc w artiklu *Pòrtretëjący Trepczik* przëwòłónégò badérë, chtëren dôł wiele placu Trepczikòwim dokazóm pòswiãcónym jegò pòprzédcóm na gónie ùtwórstwa, jak téż terôczasnym pòetóm[38].

---

[29] H. Makurat, *ars poetica*, w: H. Makurat, *Testameńtë jimaginacji*, dz. cyt., s. 31.

[30] G. Schramke, *Dwa swiatë ë czëstô herezja parnasu*, w: H. Makurat, *Testameńtë jimaginacji*, dz. cyt., s. 8.

[31] D. Kalinowski, *Czarne słońce*, w: D. Kalinowski, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014, s. 25.

[32] J. Karnowski, *Nowòtné spiéwë i wiersze*, Banino 2010, s. 39.

[33] J. Karnowski, *Nowòtné spiéwë…*, dz. cyt., s. 40–49.

[34] J. Karnowski, *Nowòtné spiéwë…*, dz. cyt. Banino 2010, s. 51. Ò òdnieseniach do znónëch pòstacjów w lirikach Karnowsczégò pisze téż A. Kuik-Kalinowska: *Lutnia kaszubska…,* dz. cyt., s. 49–84.

[35] F. Sikora, *Przë grobie Jana Karnowsczégò w Brusach*, w: G. Schramke, *Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (1991–2008*), Gdiniô 2010, s. 93.

[36] S. Bieszk, *Sonety kaszubskie*, Gdańsk 1986.

[37] Òb. D. Kalinowski, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców*, w: Jan Trepczyk, Aleksander Labuda, Jan Rompski, Stefan Bieszk, Franciszek Grucza, Feliks Marszałkowski, *Poezja zrzeszyńców*, opr. i przypisy H. Makurat, wstęp J. Borzyszkowski, D.Kalinowski, H. Makurat, BPK t. 8, s. XLVI–XLVII, LXI.

[38] Òb. D. Kalinowski, *Trepczyk portretujący*, w: *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejherowo 2017, s. 77–93.

Pòstãpny ùtwórca, Stanisłôw Pestka, pòswiãcył jednã z wiérztów Janowi Trepczikòwi, pòece i spiéwôkòwi. W lirikù *Piesniodzej z Wejrowa*[39] tak òpisôł Méstra Jana: „Skrë i grómë na ti lërze / bò ji strënë ùcwiardzoné w arkóńsczim ògniszczu”[40]. Lira w antikù bëła atribùtã mùzë pòezji miłosny i weselny Erato. Òdniesenia do lirë wpisywają Trepczika w długą régã lirników, lëdowëch spiéwôków (jak w romantizmie), pòetów sławiącëch rodzynną zemiã. Lira traktowónô jakno atribùt pòetë wëstãpiwô w ùtwórstwie kaszëbskòjãzëkòwëch aùtorów, chòc młodokaszëbi sławilë lutniã[41]. Trepczik je przedstawiony jakno ten, chtëren w kaszëbiznie widzôł „głãbiznã” i òdegrôł wiôlgą rolã w ùsztôłtowanim kaszëbsczégò jãzëka w zôkrãżim słowiznë[42]: „Zôs zbëlnioné ë zmłodzoné słowa pòtłukôcze / Donëkané jaż za grańce dosłownoscë / Skrzą sã bë chto na nie prisnął z tãczë / Kaszëbskô tej sta sã snicym w jawernoce”[43]. Tak samò Michôł Piéper chwôli Jana Trepczika: „Pësznô mòwa, dëchtowné słowa” za Trepczikòwi tomik *Òdecknienié*[44], pòdkresliwającë òsoblëwie jãzëkòwi aspekt ùtwórstwa Trepczika. Zôs Bòżena Ùgòwskô pòswiãcëła jeden z lirików wspòmniónémù Stanisławòwi Pestce: „Wiele krëjamnotów tacëłë na pół przëmkłé òczë”[45], a pòetã nié wiedno spòtikało zrozmienié[46].

Jinégò pòetã, Léòna Heykã, swòjégò méstra, wspòminô Stanisłôw Janka w teksce *Kòscérzna*: „chtëren pisôł romanticzną balladã ò mùlkach / Dobrogòsce i Miłosławie ze strzédnowieczô / a długò w nocë pôlił sã wid w jego òknie òbrócónym / na nordową stronã”[47]. Do tématów ùtwórstwa Heyczi, zwónégò piesniarzã nordë, przedstôwcą młodokaszëbów, nôleżi „spiéw dzejowi”, to je historicznô tématika[48]. Widzenié Pòetë z Cerzni bez jegò żimką, nôczãszczi nocną twórczą robòtã je plónã zebrónëch przez Jankã wspòminków ùczniów kòscérsczich szkòłów: seminarium dlô szkólnëch, gimnazjum i liceùm, w jaczich Heyka béł katechetą i prefektã[49].

---

[39] J. Zbrzyca, *Piesniodzej z Wejrowa*, w: J. Zbrzyca, *Wieczórny widnik*, Gdańsk 2002, s. 30.

[40] Tamże. D. Kalinowsczi òdniósł sã téż do lëteracczégò pòrtretu Trepczika, chtëren nalôzł sã w wiérzce S. Pestczi *Piesniodzej z Wejrowa*; òb. D. Kalinowski, *Trepczyk portretujący…*, dz. cyt., s. 91–92.

[41] Symptomaticzny je tituł wstãpù do òpracowania tikającégò sã pòezji młodokaszëbów w serii Biblioteka Kaszëbsczich Pisarzów, t. 7. A. Kuik-Kalinowska, *Lutnia kaszubska…,* dz. cyt., s. 49–84.

[42] Òb. E. Bugajna, *Pamięć zapisana w poezji*, w: *Kulturowe konteksty pamięci Pomorzan. XIII Konferencja Kaszubsko-Pomorska,* red. C. Obracht-Prądzyński, Słupsk – Gdańsk 2016, s. 319.

[43] J. Zbrzyca, *Piesniodzej…,* dz. cyt., s. 30.

[44] M. Pieper, *Dlô Méstra*, w: G. Schramke, *Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (1991–2008*), Gdiniô 2010, s. 267.

[45] B. Ugowska, *[Wieleż krëjamnotów…]*, w: B. Ugowska, *Òkrëszënë żëcégò*, Gdańsk 2016, s. 16.

[46] Pòstacjô i ùtwórstwò Stanisława Pestczi, pseùdonim Jón Zbrzëca, òstałë òmówioné w tomie z serii *Pro memoria. Stanisław Pestka (1929–2015)* pod red. J. Borzyszkowskiego, Gdańsk – Wejherowo 2017.

[47] S. Janke, *Kòscérzna*, w: S. Janke, M. Tamkun, *Szescdzesątka*, Bolszewo 2016, s. 28.

[48] Na témã religijny pòezji L. Heyczi òb. E. Bugajna, *Leon Heyke a poezja religijna*, w: *Dzieło Leona Heykego*, red. J. Borchmann, M. Plińska i B. Wiszowaty, Bolszewo 2016, s. 33–34. Òb. téż *Leon Heyke – Świetopełk literatury kaszubskiej*, red. J. Kęcińska, Gdańsk – Wejherowo 2007.

[49] S. Janke je téż aùtorã ksążczi *Poeta z kaszubskiej nocy. Życie i twórczość ks. dr. Leona Heykego (1885–1939*), Wejherowo 1998. Òb. tegòż: *Moja glossa do biografii ks. dr. Leona Heykego*, w: *Dzieło Leona Heykego…*, dz. cyt., s. 57–61.

Dokazóm pòswiãconym pamiãcë nadzwëkòwëch ùtwórców kaszëbsczich w lëteraturze przezdrza sã Adéla Kùik-Kalinowskô w ksążce *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub* w rozdzélu zatitułowónym *Literackie pomniki*[50]. Badérka zajãła sã tim dzélã pòezji, chtëren w centrum stôwiô òbrazë pòchówków abò grobów wëbitnëch indiwidualnosców: Floriana Cenôwë, Aleksandra Majkòwsczégò, Jana Karnowsczégò i jinëch.

Pòetowie òdnôszają sã téż do artistów wëpòwiôdającëch sã w pòòstałëch òbrëmiach kùńsztu. Apartno ùlëdónym mòtiwã kaszëbsczich lëteratów je mùzyka i ji ùtwórca. Chùdzy wëzwëskôł gò A. Majkòwsczi w wiérzce *Muzykańt Didana*[51] czë pózni Frãcëszk Sãdzëcczi w pòemace ò mùzykance Skwierkù, chtëren pòswiãcył całé żëcé temù kùńsztowi[52]. Bòhater, jak wskazywô D. Kalinowsczi, „naznaczony je niepòwtôrzalnotą talentu i rozrosłim indiwidualizmã"[53]. Mùzyka bëła dlô Skwierka dërżéniã, dbą żëcégò, mòtórã dzejaniégò, przëcygała gò z nieòdpiérną sëłą, ni mógł bëc òd ni lóz, nimò że wëzbëła gò ùstatkòwónégò żëcô. Òblubionô, a wespół fatalnô. Pòkôzónô w pòemace sëła talentu bùdëje jakbë negatiwny òbrôz cëskù kùńsztu. Czë je to òdniesenié do młodopòlsczégò zéwiszcza „kùńszt dlô kùńsztu", czedë artista nie zdrzôł na ùwôżanié, słôwã, dëtczi? Gwësno lëteracczi Skwierk pòswiãcył dlô ti mùzë całé swòje żëcé. Szëkającë jinëch lirików tëczącëch sã mùzyczi, mòże wskazac tekst Benedikta Karczewsczégò, chtëren wëstãpiwô procëm scwierdzeniémù „Cassubia non cantat", żëjącégò w XIX stalatim pastora Lorka z Cecenowa: „A zewsząd płëną spiéwë, mùzyka, tuńc / Ë kaszëbsczich karnów młodzëznë zéńc"[54].

Pòstãpnym dzélã kùńsztu wëzwëskiwónym bez lirików je malarstwò. Wôrt tuwò przëwòłac tekst Jana Trepczika *Méster snôżotë (z ùwôżanim i tczą w. M. Mòkwie dedikùjã)*[55]. Pòznôwómë skrócënk żëcopisu sopòcczégò malarza, chtërnégò rodzynné stronë leżą nad Wdzydzczim Jezorã („Nad biôławim sztrądã, kòl wdzydzczich jezór, / Na stolëma knôpiã so rosło") a téż główné mòtiwë jegò òbrazów: „òkrãt sã zybie na wałach", „rëbôcë w czôłnie". Marinisticznô tematika rozsądzywô ò apartnoscë jegò ùtwórstwa. W pòdobnym tonie ùtrzimóny je lirik Alojzégò Nôgla „Malôrz mòrza": „Òn szedł na sztrąd/ i ùzdrzôł Bôłt. / Na mòrzu płënã/ kùtrë trzë… / Rëbacczi trud/ òbzérôł jakbë w spikù”[56]. Przikłôd jinégò bòhatera zajimającégò sã malarstwã nalézemë w pòemace Sãdzëcczégò „Jôchim Czwaruch”[57]. Młodi malôrz òd pòczątkù widzy procëmnotë, staje sã wiejsczim pòpichańcã, le pòsobné zwrotë akcji prowadzą do prawie hollywoodzczégò kùńca. Wedle D. Kalinowsczégò „historiô ò Czwaruchù stôwô sã aktã òddzeleniô Sãdzëcczégò òd diktatu lëdowi lëteraturë”, zôs „przekrôczanié pòeticzi gôdczi” nót je traktowac jakno „òdwôgã pòdjãcô nowi stilisticzi”[58].

---

[50] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie…,* dz. cyt., s. 292–296.

[51] A. Majkowski, *Mùzykańt Didana*, w: *Wiersze i frantówczi*, Banino – Kartuzy – Kościerzyna 2009, s. 111.

[52] S. Sędzicki, *Gôdka ò Januszu Skwierkù, nôsławniészim grajkù kaszëbsczim*, w: F. Sędzicki, *Utwory kaszubskie*, BPK t. 9, òpracowanié i dopisënczi Marek Cybulski, wstãp Marek Cybulski, Joanna Schodzińska, Daniel Kalinowski, Gdańsk 2014, s. 219–300.

[53] Òb. D. Kalinowski, *Miłować i chwalić. Kaszubskojęzyczna twórczość Franciszka Sędzickiego*, w: F. Sędzicki, *Utwory kaszubskie…,* dz. cyt., s. LXI.

[54] B. Karczewski, *Cassubia non cantat*, w: *Czemù kaszëbsczi*, Gdańsk 2000, s. 29. Ò pòezji Karczewsczégò òb. B. Ugowska, *Òbrôz Kaszëbów i zemi kaszëbsczi w dokazach Benedikta Karczewsczégò*, w: „Kościerskie Zeszyty Muzealne" 2017, nr 11, s. 187–195.

[55] Jan Trepczyk, Aleksander Labuda, Jan Rompski, Stefan Bieszk, Franciszek Grucza, Feliks Marszałkowski, *Poezja zrzeszyńców…,* dz. cyt., s. 396–398. Ò lëteracczim pòrtrece Mòkwë pisze D. Kalinowsczi w: *Trepczyk portretujący…,* dz. cyt., s. 89–90.

Nômni pòeticczich dokazów tikô sã żłobiarstwa. Henrik Héwelt, aùtor pòeticczégò tomikù *Nie òdińdã bez pòżegnaniô* (Gdiniô 1996), béł żłobiarzã. Na témã kaszëbsczi pòrcelanë i ji dokazców wëpòwiôdôł sã przëwòłóny wëżi B. Karczewsczi w tekstach *Damroczi gard*[59] ò ceramice znónëch grónkarzów Néclów z Chmielna czë żukòwsczich modłach wësziwôrczi Ptach, przeniosłëch na pòrcelanã w Lubianie[60]. Jón Karnowsczi zôs òddôł tczã założcë wdzydzczégò skansenu Izydorowi Gùlgòwsczémù w wiérzce *Syn Bòrów*[61].

W pòdónëch wëżi rozwôżaniach òstałë wëzwëskóné blós wëbróné pòeticczé egzemplifikacje. Pòdóné przikładë òdnôszają sã do zapisónégò w temace mòtiwù kùńsztu i artistë w kaszëbsczi pòezji. W pierszim dzélu referatu przedstawiony òstôł mòtiw pòetë i jegò rolë, za to drëgô czãsc tikała sã pòeticczich òdniesesniów do ùsôdzców pòòstałëch òbrëmiów kùńsztu. Nie je to całowny òbrôz òmôwiónégò zagadnienia. W ùmëslënkù aùtorczi hewòtnô prôca je prziczinkã do badérowaniów lëteraturoznajôrzów nad òbrazã pòetë i artistë w kaszëbsczi lëteraturze.

Na spòdlim przeprowadzonëch rozłożënów mòże scwierdzëc, że nôbarżi widoczny je mòtiw pòetë i jegò namëslënkù nad rolą pòezji, pòdjimóny w całim cządze rozwiju kaszëbsczi lëteraturë. Wëstãpiwô òn ù młodokaszëbów, zrzeszińców, pòwòjnowëch i terôczasnëch pòetów. Przede wszëtczim widzec je artisticzną samòswiądnotã pòetów, zapisóną w wielnëch wiérztach. Pòjôwiają sã trójné òdniesenia do lirë, zawołania do mùzów, niegwësnotã wôrtnotë pierszich pòeticczich próbów. Do głosu dochôdô téż ùcemiãga sparłãczonô z procesã twòrzeniô. Na drëdżim biegùnie zôs widzec je pewnotã wëjątkòwi rolë artistë, jegò niepòwtôrzalnotë, indiwidualiznë, a kùnszt je traktowóny jakno dôrënk Bòżi. Na apartną rolã pòezji wskôzëje téż słowizna: nazéwónô je pesnią, spiéwanim, piesniodzejanim, zôs ji ùsôdzca piesniodzejarzã, runitą. Wielnô je lëczba lirików òdnôszającëch sã do jinëch ùtwórców, tpzw. lëteracczich pòrtretów: Cenôwë, Majkòwsczégò, Karnowsczégò, Hejczi, Trepczika, Grëczë, Pestczi.

---

[56] A. Nagel. *Malôrz mòrza*, w: A. Nagel, *Mòje wiérztë*, Gdynia 2010, s. 82.

[57] F. Sędzicki, *Jôchim Czwaruch. Dzëwacznô gôdka dlô zabawieniô płochëch, a zgòrszeniô stateczněch lëdzy. Ùbzdurził sobie, zniewichôł i nachribòtił Frant Gôch,* w: F. Sędzicki, *Utwory kaszubskie…*, dz. cyt., s. 301–432.

[58] Òb. D. Kalinowski, *Miłować i chwalić…,* dz. cyt. s. LXXIX.

[59] B. Karczewski, *Damroczi gard*, w: *Kaszëbsczé sprawë*, Gdańsk 2001, s. 24.

[60] B. Karczewski, *Kaszëbskô porcelana*, w: *Na kaszëbsczi rodny ôrt*, Gdańsk 1999, s. 9; tamże: Żukòwò, s. 21.

[61] J. Karnowski, *Syn Bòrów*, w: Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów*, dz. cyt., s. 541.

Nômni przikładów dotikô jinëch òbrëmiów kùńsztu, czãsto są to tematë przigòdné, leżnoscowé. Westrzód nich wërazniészé są tekstë tikającé sã mùzyczi czë malarstwa. Pòzdrzatczi na témat rolë artistë i kùńsztu rozwijałë sã w kòżdi epòce, nierôz bëłë sobie przékòwné. Bezùstôwné pòdjimanié tegò tematu przëswiôdczô ò tim, że wiedno béł to dlô człowieka wôżny wątk, co zaswiôdczô ò pònadczasowi sële kùńsztu i artistë.

Tómk Fópka

Pòdjimiznë dlô rodny mòwë. Stojizna na rok 2017

Kaszëbsczi jãzëk wcyg nie chce ùmrzéc. W szkòłach je jegò ùczonëch kòl 20 tësący szkòłowników. Mòżna gò sztudérowac. Są kùrsë, szkòlenia, gdze jidze jegò sã wëùczëc i pòdnaszac swòjã niwiznã znajomòscë. Pòwstôwają nowé ksążczi, platczi, dokazë na binã. Rada Kaszëbsczégò Jãzëka[1] dbô ò standarizacjã kaszëbiznë. Je òn przëtomny w pùbliczny rëmie[2], w czim bëlno pòmôgają kaszëbskòjãzëkòwé media[3]. W cządze, czedë kaszëbsczégò jãzëka je ju dzél wiãcy w pùblicznym dzejanim jak w familiach – leżnoscą do jegò pòkôzaniô stôwają sã rozmajité pòdjimiznë: kònkùrsë, festiwale, przezérczi. Dzél z nich pòdskôcô do twòrzeniô nowëch lëteracczich, mùzycznëch, binowëch dokazów. Jiné są ze swi nôtërë barżi òdtwórczé, promùjąco-kòrzeniącé w swiądze a lëdzczi pamiãcë. Pòzérającë na jich zortë, wëmienic mùszi pòdjimiznë kaszëbiznë pisóny, mówiony a spiéwóny. Są téż pòdjimiznë łączącé zortë, np. pisóny i mówiony. Wëmienic sã słëchô tuwò nordowé „Bë nie zabëc mòwë starków”, czë wielewsczi kònkùrs gôdëszów, gdze wëstãpiwający sami twòrzą, a pózni prezentëją swòje pisanié w gôdce. Są téż jiné, ò jaczich słëchało bë sã chòcle wspòmnąc. Pewno zdarzi sã, że jaczis pòdjimiznë zafelëje[4]. Gôdka bãdze ò pòdjimiznach, co bëłë przëtomné w rokù 2017.

Pisónô kaszëbizna

Nôwikszim kònkùrsã lëteracczi kaszëbiznë[5] òstôwô **Òglowòpòlsczi Kònkùrs Lëteracczi miona Jana Drzéżdżona**[6], jaczi òd 1996 rokù òrganizëje wejrowsczé Mùzeùm

---

[1] http://rjk.org.pl/

[2] M.jin.: w kòmercjowim dzejanim. Zdrzë: Tómk Fópka. *Kaszubszczyzna w sklepach i gościńcach Pomorza*, w: „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego 2009”, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2009, s. 150–160. W pòlitice: pierszi co przemôwiôł w pòlsczim parlameńce pò kaszëbskù, a robi to tej-sej, je senatór Kazmiérz Kleina: http://www.gazetakaszubska.pl/69655/jezyk-kaszubski-zabrzmial-senacie-rp.

[3] Przédnym „rozkòscerziwôczã” kaszëbiznë òstôwają: pùbliczné Radio Gduńsk a priwatné: Twòja Telewizja Mòrskô z Wejrowa i Radio Kaszëbë z Gdini. Strzód cządników nôwiãcy pò kaszëbskù je w „Pòmeranii”. W pùbliczny telewizji (TVP Gduńsk) kaszëbizna mô leno krótczi program „Tedë jo”, rôz na dwie niedzele. Skòpicą kaszëbiznë je w internece, w całoscë na stronach priwatnëch miéwców, ale téż na stronach stowarów, w tim Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô: www.kaszubi.pl.

[4] Nôwikszi głód aùtor òdczuł sznëkrëjącë za binowima cyklicznyma rozegracjama…

[5] Tematika kaszëbsczich lëteracczich kònkùrsów òstała rëszonô téż w: Tómk Fópka*, Kaszëbsczé lëteracczé kònkùrsë – jimë z jãzëkã*, „Stegna – kaszëbsczé lëteracczé pismiono” nr 3/2008 (9), s. 25–27.

[6] Historiã tegò kònkùrsu, òkróm protokòłów pòsobnëch edicjów, jidze pòznac na spòdlim zdrzódłów: Radosław Kamiński. *Ogólnopolskie Konkursy Prozatorskie im. Jana Drzeżdżona*, w: *Światy możliwe Jana*

Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë a Mùzyczi. Na zôczątkù nazéwôł sã „Òglowòpòlsczim Kònkùrsã Prozatorsczim" i przez 13 lat pisóné bëło pò pòlskù a pò kaszëbskù[7]. W latach 2009–2012 nie béł òrganizowóny. Pò wznowienim w rokù 2013 przëjimóné bëłë leno dokazë w kaszëbsczim jãzëkù, a dwa lata pózni do kategòrie prozë doszła kategòriô pòezje i kònkùrs zmienił pòzwã na Òglowòpòlsczi Kònkùrs Lëteracczi[8]. Brzôd tegò kònkùrsu je stolëmny – wëdónëch òstało 16 zbiérów nôdgrodzonëch dokazów[9].

Do Drzéżdżonowi „familie kònkùrsów" (pòd jegò mionã) zaliczëc trzeba jesz nordowé: „Kònkùrs Kaszëbsczich Môłëch Artisticznëch Fòrmów – Bielawa"[10] i „Bë nie zabëc mòwë starków", ò jaczim mdze w pòsobnym dzélu tegò òpracowaniô.

Drzeżdżona pod red. Daniela Kalinowskiego, Biblioteka Publiczna Gminy Wejherowo, Bolszewo 2013, s. 221–229 (lata 1996–2008); Tomasz Fopke, *Powrót Drzeżdżona. Ćwierć tysiąca kaszubskich znaków* w: *Światy możliwe Jana Drzeżdżona* pod red. Daniela Kalinowskiego, Biblioteka Publiczna Gminy Wejherowo, Bolszewo 2013, s. 245–247 (edicjô z rokù 2013); http://radiokaszebe.pl/grzegorz-schramke--zwyciezca-xv-konkursu-prozatorskiego-im-jana-drzezdzona/ (2014); *Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Kalendarium*, oprac. Anna Kąkol, Zuzanna Szwedek-Kwecińska w: „Wejherowski Rocznik Kulturalny", Miejska Biblioteka Publiczna im. Aleksandra Majkowskiego w Wejherowie, 2016, s. 80. (2015), Tomasz Fopke, *Sprawozdanie z działalności merytorycznej Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie za rok 2016*, w: „Wejherowski Rocznik Kulturalny 3", Wejherowo 2016, s. 121–122.

[7] W numrze 3/2008 „Stegnë" nalôżómë wëwiôd z jednym z òbsądzëcelów kònkùrsu, Stanisławã Janką (s. 2), a recenzjã nôdgrodzonëch dokazów pióra Barbarë Pisark (s. 3–6).

[8] Je to nôbarżi znóny kaszëbsczi lëteracczi kònkùrs. Òb czas Kòngresu Młodëch Kaszëbów wKartuzach, pòd kùńc 2016 rokù, kònkùrs ten pòdóny je jakno nôbarżi rozpòznowóny przez młodzëznã, w: „Stegna" 1/2017 (43), s. 5.

[9] Brzadã kònkùrsu są ksążczi (pòdług czasu jich wińscô): *Dërchôj królewiónkò. Antologia dzysdniowi prozë kaszëbsczi*. Zebrôł i òpracowôł Eùgeniusz Prëczkòwsczi, SZOS, Gdynia, 1996; Bolesław Bork. *Twierdzą był im każdy próg. Opowieść historyczna*. red. Jerzy Treder, Justyna Pomierska, Wejherowo 1998; Zygmunt Narski, *Zaduma serca. Opowiadanie o losach Ziemi Kaszubskiej,* przedm. Józef Borzyszkowski, Wejherowo 1999; *Czas zelinta* i inne opowiadania. Wybór, układ i wstęp Zbigniew Żakiewicz, Wejherowo 2000; *Kaszëbskô nôtëra. Antologiô pòwiôstków nôdgrodzonëch w latach 1996–2000*, red. i wybór Jerzy Treder i Stanisław Janke, Wejrowò – Gduńsk 2001; Bòlesłôw Bòrk, *Lesocczé pòwiôstczi ë jiné dokôzë*. Wstęp, opracowanie i redakcja Jerzy Treder, Wejherowo 2002; *Kaszëbsczé dzeje ë dzysészé żëcé. Dokôzë kaszëbsczi prozë. Zwësk Òglowòpòlsczégò Kònkùrsu Prozatorsczégò miona Jana Drzéżdżona z lat 2000–2003*. Ùszëkòwôł i kaszëbiznã ùnormòwôł Jerzi Tréder, Wejrowò 2004; *Jan z Zapyziału i inne opowiadania*. Wybór, układ, wstęp i redakcja Tadeusz Linkner, Wejherowo 2005; *Tam, gdzie słychać śpiew syren. Antologia prozy współczesnej*. Wybór, układ i wstęp Zbigniew Żakiewicz. Wejherowo 2006; Henryk Dawidowski, *Z Kaszëbama ò Kaszëbach*, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2007; *Rost na kamiznie. Antologia prozy kaszubskiej*, Wybór, redakcja i przedmowa Stanisław Janke, Gdańsk – Wejherowo 2008; *Lëdze są lëdzama*, Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Gdańsk 2014; *Chceta wiãcy krwie? Antologia utworów z XV Konkursu Prozatorskiego im. Jana Drzeżdżona z 2014 roku*, MPiMK-P, Region, Wejherowo – Gdynia 2015; *Swiat dobëcô. Antologiô dokôzów nôdgrodzonëch w XVI Òglowòpòlsczim Kònkùrsu m. Jana Drzéżdżóna w rokù 2015*. MPiMKP w Wejherowie, 2016; Krystyna Lewna, *Mòtowidlo,* red. Róman Drzéżdżón, MPiMKP w Wejherowie, 2016; *Witôj przigòdo! Antologiô dokôzów nôdgrodzonëch w XVII Òglowòpòlsczim Kònkùrsu m. Jana Drzéżdżóna w rokù 2016, red.* Grażyna Wirkus, Wydawnictwo ZKP, MPiMKP w Wejherowie, 2017.

[10] Jan P. Dettlaff, *Kaszubskie Małe Formy Literackie. Poezja. „Bielawa" im. Jana Drzeżdżona*, w: *Światy możliwe Jana Drzeżdżona* pod red. Daniela Kalinowskiego, Biblioteka Publiczna Gminy Wejherowo, Bolszewo 2013, s. 255–256.

„**Biélawa**”, jakno cykel pòeticczich zetkaniów dedikòwónëch Janowi Drzéżdżonowi zaczął sã w rokù 2000. Zòrganizowôł gò Gminny Òstrzódk Kùlturë, Spòrtu, Turisticzi i Procëmpòżarowi Òchrónë w Pùckù, razã z lesniewsczim partã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, z Kòłã Wiesczich Gòspòdëniów a Sołecką Radą wsë Domôtowò[11]. Òd pòsobnégò rokù zetkanié bëło ju kònkùrsã, jaczi dërchô do dzysô[12]. Òdbiwô sã ònò w Domôtowie nad jezorã Biélawa, gdze Drzéżdżón sã ùrodzył, abò w môlu jegò pòchòwaniô, w Mëchòwie. Przëjimóné na kònkùrs są wiersze, ale tej-sej dochôdô téż spiéwónô pòezjô czë môłé binowé przedstôwczi. Pòstrzód dobiwców ti pòdjimiznë bëlë m.jin. Ewa Warmòwskô z Bącczi Hëtë a Eùgeniusz Prëczkòwsczi z Banina.

Pòdjimizną, gdze òkróm pòlaszëznë achtniwónô je kaszëbizna, je Òglowòpòlsczi Lëteracczi Kònkùrs miona Mieczisława Strijewsczégò[13], robiony przez Miejską Bibliotekã w Lãbòrgù. W 2017 rokù bëła to ju 32. edicjô. Dwie nôdgrodë w kònkùrsu są dôwóné za dokazë pò kaszëbskù: Òglowégò Zarządu Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô – za pòezjã, a lãbòrsczégò partu ti òrganizacje – za prozã. Pò rozpëzglenim kònkùrsu wëdôwónô je antologia nôdgrodzonëch prôców.

Pòdobno je z **Lëteracczim Kònkùrsã dlô ùczniów pòmòrsczégò wòjewództwa**, jaczi w roku 2017 òdbéł sã ju 25. rôz[14]. Jegò rozrzeszenié miało swój môl w Przedkòwie[15]. Je to dëbeltjãzëkòwô, pòlskò-kaszëbskô pòdjimizna, pòd patronatã Pòmòrsczégò Kùratora Òswiatë.

---

[11] Ùdbòdôwcama a pierszima òrganizatorama ti pòdjimiznë bëlë Jan Dettlaff a Kristina Skrzëpkòwskô, w: „Stegna” nr 2/2007 s.4.

[12] http://oksitpuck.pl/jubileuszowe-spotkanie-kaszubskich-malych-form-artystycznych-bielawa2017/, przëstãp 01.06.2017.

[13] Tak bëło w rokù 2017: http://www.biblioteka.lebork.pl/ogolnopolski-konkurs-literacki-im-mieczyslawa-stryjewskiego/xxxii-ogolnopolski-konkurs-literacki-im-mieczyslawa-stryjewskiego/, przëstãp: 01.07.2017.

[14] Hewò są wëjimczi z przemówieniô na ùroczëstoscë rozrzeszbë, jaczé wëgłosył przédnik òbsądzëcelów – Stanisłôw Janka: *Konkurs Literacki dla Uczniów Województwa Pomorskiego obchodzi 25-lecie istnienia. Jest to według mnie jedno z najważniejszych wydarzeń poetyckich dla dzieci i młodzieży Pomorza. Konkurs stał się swoistą instytucją kultury, dzięki której młodzi poeci mogą sprawdzić swoje umiejętności, wejść w klimat lirycznego myślenia, obcować z wyobraźnią, ze słowem pisanym, które należy do najważniejszego dorobku cywilizacyjnego. W ciągu ćwierćwiecza istnienia konkursu byłem obecny jako juror w większości edycji. To wydarzenie co roku wzbogaca moje doświadczenie literackie, odsłania przede mną obszary wrażliwości młodych ludzi zainteresowanych poezją. W tegorocznym konkursie, podobnie jak i w poprzednich, jednym z najważniejszych motywów wierszy jest miłość – miłość do drugiej osoby, do rodziców, rodzeństwa, a także do zwierząt. Poza poszukiwaniem miłości, młodzi autorzy opisują swoje nastroje i uczucia, z zadumą przyglądają się swoim bliskim oraz toczącym się wydarzeniom. Kolejny motyw to samotność – odczuwają ją młodzi ludzie mimo istnienia telewizji, radia, telefonii komórkowej, co więcej – nawet ci, którzy żyją w dostatku i w spokoju w domu rodzinnym. Niestety, samotność to jedno z dojmujących uczuć naszej egzystencji, obecne w świadomości szczególnie osób bardzo wrażliwych i pewnie nie da się jej do końca wyeliminować z naszego istnienia. W rzeczach poetyckich nadesłanych na konkurs jest mimo wszystko sporo radości wypływającej z obcowania z rodzeństwem i rodzicami, a także dziadkami, z przeżywania pór roku i piękna przyrody, z takich wartości jak przyjaźń, szacunek, tolerancja. Jednym z istotnych wątków jest miłość do Wielkiej Ojczyzny – Polski – i Małej Ojczyzny Kaszubskiej. To budujące, że dzieci i młodzież interesują się swoim regionem, co więcej, potrafią o nim układać wiersze, także w języku kaszubskim. To wielka wartość, że ten konkurs traktuje na równi język polski i kaszubski język regionalny. (...) Cieszy mnie szczególnie, że Przodkowo na Kaszubach, stolica prężnie rozwijającej się gminy, stało się swoistym centrum poezji dziecięcej i młodzieżowej. Dziękuję organizatorom i animatorom*

Kònkùrs Lëteracczégò Ùtwórstwa w Kaszëbsczim Jãzëku „**Złoté jaje**"[16] je pòeticczim kònkùrsã ò pòwiatowim òbjimie, jaczi òrganizëje òd 2001 rokù kartësczé Centrum Kùlturë „Kaszëbsczi Dwór". Òkróm aùtorsczich wiérztów (midzë 3 a 5) mòże selac téż tłómaczënczi z pòlsczégò[17]. Pòstrzód donëchczasnëch jegò dobiwców nalezc jidze Elżbiétã Bùgajną, Éwã Warmòwską, Janusza Mamelsczégò czë brata Zbigòrza Joskòwsczégò.

Do wzãcô ùdzélu w V Kònkùrsu „**Twòrzimë w Rodny Mòwie**"[18] rôczą: bëtowskô Zrzesz Ekònomiczno-Ùsługòwëch Szkòłów a Kaszëbsczé Òglowòsztôłcącé Liceùm w Brusach. Startëje leno młodzëzna òd sódmi klasë spòdleczny szkòłë pò maturańtów. Pisac mògą jeden dokôz: wiérztã, prozã abò dramã. Termin rozrzeszënkù bãdze wiedzec w strëmiannikù 2018 r. Protokòłë a nôdgrodzoné dokazë są drëkòwóné w lëteracczim dodôwkù do „Pòmeranie" – „Stegnie"[19].

Òglowòpòlsczi Lëteracczi Kònkùrs miona Jana Trepczika na tekst spiéwë dlô dzecy w kaszëbsczim jãzëkù rëchtëje òd 2016 rokù[20] co dwa lata, na zmianã z kònkùrsã kòmpòzytorsczim miona Renatë Gleinert[21] – wejrowsczé Mùzeùm Kaszëbskò-

---

tego wydarzenia: Panu Wójtowi Gminy Przodkowo Andrzejowi Wyrzykowskiemu oraz poecie i kompozytorowi Jerzemu Stachurskiemu, który w tej gminie, jako gdańszczanin, przed wielu laty zamieszkał, jest dyrektorem czeczewskiej szkoły i tę wybraną ojczyznę wzbogaca swoim artyzmem.(...)

[15] http://www.przodkowo.pl/przodkowo-rozstrzygnieto-xxv-konkurs-literacki-dla-uczniow-wojewodztwa-pomorskiego/, przëstãp 01.08.2017.

[16] Karolëna Serkòwskô. *Złoté jaje*. „Stegna" nr 8 – lëteracczi dodôwk do Pòmeranie, 2008, s. 9–11.

[17] http://www.centrum.kultury.pl/bez-kategorii/konkurs-literacki-w-jezyku-kaszubskim-zlote-jaje-2/, przëstãp 01.09.2017.

[18] http://klo.brusy.pl/wp-content/uploads/2017/11/V_konkurs_jk.pdf, przëstãp 01.06.2017.

[19] „Stegna" nr 3/2014 (33), s. 2–5, nr 2/2015 (36), s. 2–8; nr 2/2016 (40), s. 2–5.

[20] Z internetowi starnë òrganizatora: *W ramach XII Dni Kultury Powiatu Wejherowskiego 27 września w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie miało miejsce uroczyste rozstrzygnięcie I Edycji Ogólnopolskiego Konkursu Literackiego im. Jana Trepczyka na tekst piosenki dla dzieci w języku kaszubskim. Spośród licznie nadesłanych prac jury w składzie: Bożena Ugowska (przewodnicząca), Bogumiła Cirocka i Adam Hebel wybrało laureatów: I Miejsce – Roman Drzeżdżon za tekst „Mòkré nótë"; II Miejsce – Jerzy Stachurski za tekst „Rëbôk, jooo, jooo"; III Miejsce – Adela Kuik-Kalinowska za tekst „Wiôldżi zwónk". Wyróżnienie – Marek Serkowski za tekst „Nié mój swiat". (...) Konkurs im. Jana Trepczyka odbył się dzięki pomocy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Starostwa Powiatowego w Wejherowie. Sekretarzem Konkursu z ramienia Muzeum był Piotr Schmandt.*

[21] Za òrganizatorã kònkùrsu: *27 września 2017 roku w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie wręczono nagrody laureatom „I Ogólnopolskiego Konkursu Kompozytorskiego im. Renaty Gleinert na piosenkę (pieśń) w języku kaszubskim". Konkurs zorganizowany przez wejherowskie Muzeum cieszył się sporym zainteresowaniem zarówno twórców z Pomorza jak i centralnej Polski. Zadaniem kompozytorów było napisanie muzyki do tekstów nagrodzonych w „I Ogólnopolskim Konkursie Literackim im. Jana Trepczyka na tekst piosenki dla dzieci w języku kaszubskim". Jury w składzie dr Tadeusz Formela – przewodniczący komisji oraz Weronika Korthals-Tartas i Tomasz Fopke przyznało następujące nagrody: I miejsce – Michał Sołtysik za utwór „Nié mój swiat", II miejsce – Michał Kawecki za utwór „Wiôldżi zwónk" i III miejsce – Dorota Muża-Szlas za utwór „Mòkré nótë". Ponadto Jury przyznało wyróżnienia dla Piotra Harasimiuka, Mieczysława Kilarskiego, Doroty Muża-Szlas oraz Jerzego Stachurskiego. Laureatom Konkursu nagrody wręczyli Wojciech Rybakowski – etatowy członek Zarządu*

-Pòmòrsczi Pismieniznë a Mùzyczi. Są to pòdjimiznë dlô ùstnëch. Pierszą edicjã Trepczikòwégò Kònkùrsu wëgrôł Róman Drzéżdżón[22].

Òd rokù 2014 Mùzeùm Pismieniznë i Kaszëbskò-Pòmòrsczi Mùzyczi we Wejrowie przërëchtowiwô **Òglowòpòlsczi Kònkùrs Kòmpòzytorsczi na chóralny dokôz pasyjny do tekstu w kaszëbsczim jãzëkù**[23]. Mùzyka je twòrzonô do słowów wzãtëch z òpisënkù Pańsczi Mãczi, z dolmaczënków Pisma sw. z greczi na kaszëbsczi, zdzejónégò przez òjca prof. Adama Riszarda Sykòrã OFM. Bëłë to, w pòsobnëch latach:

2014 – Mt 39: *Mój Òjcze, żelë to je mòżlëwé, niech ten czelich òdéńdze òd Mie! Ale nié jak Jô chcã, le jak Të!*
2015 – Łk 23,46: *Òjcze, w Twòje rãce skłôdóm mòjégò dëcha.*
2016 – Knéga Proroka Zachariasza 12,10: *Bãdą zdrzec na Tegò, co Gò przebilë.*
2017 – Łk 23,34: *Tej Jezës rzekł: Òjcze, òdpùscë jima, bò nie wiedzą, co czënią.*

Dzãka temù Kònkùrsowi pòwstało donëchczas 26 nowëch, kaszëbsczich dokazów sakralnëch – pasyjnëch. Są òne czëc m.jin. òbczas: Pòmòrsczégò Festiwalu Piesnie Wiôlgòpòstny w Czelnie a w rëmsczim Midzënôrodnym Festiwalu Religijny Mùzyczi m. ks. Stanisława Òrmińsczégò, gdze za spiéwanié pò kaszëbskù dôwóné są specjalné wëprzédnienia Radë Kaszëbsczich Chùrów. Nôdgrodzony pòchòdzą z całi Pòlsczi[24].

Kaszëbsczé Diktando[25], jak pisze Justina Pòmiérskô[26], czerowniczka Centrum Jãzëka i Kaszëbsczi Kùlturë na Gduńsczim Ùniwesytece[27], co rëchtëje diktowóné

Powiatu Wejherowskiego oraz Tadeusz Gleinert. Po oficjalnym ogłoszeniu wyników Weronika Korthals-Tartas oraz Przemysław Bruhn przy akompaniamencie fortepianowym Tadeusza Formeli zaprezentowali utwory, które zostały najwyżej ocenione przez jurorów. Sekretarzem konkursu i koordynatorem tej części spotkania była pani adiunkt Aleksandra Janus.

[22] http://radiokaszebe.pl/roman-drzezdzon-zwyciezca-ogolnopolskiego-konkursu-literackiego/, przëstãp 01.07.2017.

[23] Głãbi jem sprawã zbadérowôł w artiklu: *Pisanié kaszëbsczich piesniów pieniãdzama (nié) do zapłaceniô*, „Pomerania” nr 5 (509), maj 2017, s.19–21.

[24] Rok 2014: I môl – Mark Raczińsczi z Pòznania, II môl – Szëmón Gòdzemba-Tritk z Bëdgòszczë, III môl – Ana Rocławskô z Wejrowa; 2015: I môl – Ana Rocławskô z Wejrowa, II môl – Môrcën Stoltmann z Grzëbna, III môl – Adóm Diesner z Òstrowa; 2016: I môl – Ana Rocławskô z Wejrowa, II môl – Kamil Szafran z Kòszalëna, III môl – Dawid Jazłocczi z Sosnowca; 2017: I môl – Karól Krefta z Chwaszczëna, II môl – Michôł Sołtësk z Òtwòcka, III môl – Adóm Diesner z Òstrowa.

[25] Ò „Diktandze…” pisze jegò ùdbòdôwcka, Wanda Lew-Czedrowskô: *Królewiónka w Pałacu – abò „Kaszëbsczé diktanda…”*, w: Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, Zrzeszenié Kaszëbskò-Pòmòrsczé, 2015, s.162–166; *Królewianka w pałacu – albo „Kaszubskie dyktanda…”*, w: Szëmaùdzczi Miesãcznik Gminny „Lesôk”, Wydanie specjalne. XVI Kaszëbsczé Diktando „Piszã pò kaszëbskù – królewiónka w pałacu”, 4.11.2017 r.”.

[26] *Królewiónka w pałacu. O pożytkach płynących z Dyktanda Kaszubskiego*, w: *Język. Tradycja. Tożsamość*, pod red. E. Rogowskiej-Cybulskiej i M. Milewskiej-Stawiany, Wyd. UG, Gdańsk 2013, s. 45–51. Jiné zdrzódła: Justyna Pomierska, *„Język kaszubski” w edukacji międzykulturowej Pomorzan*, w: *Kultura w edukacji międzykulturowej – doświadczenia i propozycje praktyczne*, pod red. T. Lewowickiego, E. Ogrodzkiej-Mazur, A. Gajdzicy, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013 i J. Pomierska *Nauczanie języka kaszubskiego w dobie powszechnej globalizacji i uniwersalizacji*, w: *Mała ojczyzna wobec wielokulturowej Europy*, pod red. G. Różańskiej, Pruszcz Gdański – Słupsk 2013.

[27] https://fil.ug.edu.pl/uniwersytet/struktura_ug/wydzial_filologiczny/instytut_filologii_polskiej/centrum_jezyka_i_kultury_kaszubskiej, przëstãp 01.08.2017.

tekstë – je to „jedna z najważniejszych kaszubskich inicjatyw edukacyjno-kulturalnych, mająca na celu propagowanie znormalizowanej kaszubszczyzny pisanej. Uczestniczą w niej dzieci i młodzież w trzech kategoriach wiekowych, odpowiadających etapom edukacyjnym oraz dorośli w dwóch kategoriach – tu podział odróżnia amatorów i zawodowców. Odpowiednim kategoriom odpowiadają inne tytuły laureata[28]. Titel Arcëméstra przëznôwóny je co 5 lat. Donëchczôs dostelë gò: Iwòna Makùrôt (2007), Eùgeniusz Prëczkòwsczi (2012), a w rokù 2017 – Elżbiéta Bùgajnô[29]. Ùdbã Kaszëbsczégò Diktanda pòdała szkólnô Wanda Lew-Czedrowskô. Je to wanożnô rozegracjô. Òd rokù 2002 pòsobné edicje miałë môl w różnëch dzélach Kaszëb. Jich tematika sparłãczonô bëła colemało ze zrzeszeniowim Patronã Rokù[30] abò z òkrãgłima roczëznama ùtwórców i kaszëbsczich dzejarzów[31].

Mówionô kaszëbizna

W 1992 r. w Pùckù ùmëslëlë so òrganizacjã òbéńdowégò turnieju gôdëszów. Miôł òn bëc sczerowóny do dzecy, młodzëznë a dozdrzeniałëch, co mieszkelë w òkòlim Pùcka. Chtëż pierszi zabédowôł jegò òrganizacjã – dzysô ju nie je wiedzec na gwës. Kò wëmieniwô sã troje lëdzy: pisarza Jana Drzéżdżona, direktorkã Mùzeùm Pùcczi Zemi – Elżbiétã Lewandowską a znónégò plestã – Józefa Roszmana. Cãżôr òrganizacje wzãło na se pùcczé mùzeùm – ë to òno cygnie nen wòzyk do dzys[32]. Tak ò kònkùrsu „**Bë nie zabëc mòwë starków**”[33] miona Jana Drzéżdżona pisze Róman Drzéżdżón, co przez lata gò kòòrdinowôł. Ùczãstnicë-recytatorzë rëchtëją do recytacje pò dwa tekstë. Jeden – pisarza z Nordë (nôlepi patrona kònkùrsu), a drëdżi mùszi bëc swòji robòtë. Dobiwca, co nôlepi rzecze swój dokôz, mô zagwësniony wëstãp òb czas Krancbalu w Nôdolim. Pòstrzód donëchczasnëch ùczãstników „Bë nie zabëc…" bëlë: Weronika Kòrthals – estradowô artistka a kòmpòzytórka, Pioter Cyskòwsczi ze szpëlë Bliza i Radia Kaszëbë, ksądz Pioter Wittbrodt a kabaretnicë: Szëmón Heland i Krësztof Rôdka. Nôlepszé kònkùrsowé tekstë szłë smarą w „Stegnie"[34].

---

[28] Titułë laùreatów Diktanda to: Môłi Mésterk Kaszëbsczégò Pisënkù (spòdleczné szkòłë), Strzédny Mésterk Kaszëbsczégò Pisënkù (gimnazja), Wiôldżi Mésterk Kaszëbsczégò Pisënkù (wëżigimnazjalné), Méster Kaszëbsczégò Pisënkù (ùstny), Warkòwi Méster Kaszëbsczégò Pisënkù (warkòwi, szkólny) a Acëméster Kaszëbsczégò Pisënkù (dobiwcowie wszëtczich edicjów diktanda).

[29] http://www.dziennikbaltycki.pl/wiadomosci/wejherowo/a/w-bojanie-odbylo-sie-xvi-kaszubskie-dyktando-zdjecia-wideo-wyniki,12644248/, przëstãp 01.09.2017.

[30] Naczelnô Rada Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô nadôwô Patrona Rokù w pòsobnëch latach. Je to pòdskôcënkã a leżnoscą do zapòznaniô sã z historią Kaszëb a ùtwórstwã Patrona przez nôleżników KPZ a przëstojników kaszëbiznë przez òrganizacjã rozegracjów patronowi dedikòwónëch.

[31] 2002 – Gduńsk – Hieronim Derdowsczi; 2003 – Wejrowò – Aleksander Majkòwsczi; 2004 – Kartuzë – Anna Łajming (w setną roczëznã ji ùrodzënów); 2005 – Pùck – Józef Cenôwa (100. roczëzna ùrodzënów); 2006 – Kaszëbsczi Rok– ògłoszony przez Sejmik Pòmòrsczégò Wòjewództwa – Żukowo – *Żëcé i przigòdë Remùsa* A. Majkòwsczégò; 2007 – Sopot – ks. dr Bernard Sëchta (Rok Bernarda Sëchtë); 2008 – Kòscérzna – Aleksander Majkòwsczi (Rok Aleksandra Majkòwsczégò); 2009 – Serakòjce – Antoni i Aleksy Peplińscë (Rok Lecha Bądkòwsczégò); 2010 – Bëtowò – Jan Karnowsczi (Rok Jana Karnowsczégò); 2011 – Gduńsk – Florión Cenôwa (Rok Floriana Cenôwë); 2012 – Strzépcz – Aleksander Labùda (Rok Młodokaszëbów); 2013 – Szimbarch (tekstë ò rodnym krôjòbrazu); 2014 – Lëzëno (Alojzy Nôdżel i Stanisłôw Janka); 2015 – Gdiniô (ks. Léón Heyka – patrón); 2016 – Kòsôkòwò – tekstë ò historie (rok prof. Gerarda Labùdë) a 2017 – Bòjano (tłómaczenia z patrona – Józefa Chełmòwsczégò).

[32] Roman Drzeżdżon. *Bë nie zabëc… miona Jana Drzéżdżóna. 20 lat kònkùrsu kaszëbsczi gôdczi w pùcczim pòwiece*, w: *Światy możliwe Jana Drzeżdżona*, red. Daniel Kalinowski, Bolszewo 2013, s. 177–197.

[33] Òstatnô edicjô z rokù 2017: http://muzeumpuck.pl/xxii-konkurs-be-nie-zabec-mowe-starkow/, przëstãp 02.06.2017.

13 maja 2017 rokù w Kòscérznie òdbéł sã XVIII **Diecezjalny Kònkùrs Marijny Pòezje**[35], co gò zrëchtowelë: Parafia Swiãti Trójcë a kòscersczi part Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Je to pòdjimizna dlô ùtwórców i recytatorów w jãzëkach: pòlsczim i kaszëbsczim. Nôlepszé wiérztë są drëkòwóné[36]. Główną dozérôczką kònkùrsu je Maria Mach.

Jednym z nôstarszich kaszëbsczich kònkùrsów je **Turniej Lëdowëch Gôdëszów Kaszëb i Kòcewiô we Wielu**[37]. Fąksnérëje ju òd 1978 rokù. W òstatnëch latach rëchtowelë gò: Dodóm Kùlturë we Wielu, Mùzeùm Zôbòrsczi Zemi, Ùrząd Gminë Kôrsëno a Òglowi Zarząd Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Tekstë mògą bëc pùblikòwóné i niepùblikòwóné. Ùczãstnicë są òceniwóny w trzech kategòriach: ò nôdgrodã Hieronima Derdowsczégò jidą w miónczi gôdkarze ze swòją gôdką niepùblikòwóną; nôdgrodã Józwë Brusczégò za swòjã abò cëzą gôdkã ju pùblikòwóną i wëprzédnienié miona Wicka Rogalë – dlô gôdkarzów zeza grańców Kaszëb i Kòcewiô. Czile z kònkùrsowëch prezentacjów òstało wëdrëkòwónëch w Stegnie"[38]. Dobiwcama ti rozegracje bëlë chòcle Édmùnd Kònkòlewsczi, Édmùnd Lewańczik, ks. Róman Skwiercz, a z młodszégò pòkòleniô – Karolëna Keler i Ana Gliszczińskô. W 2017 rokù rozrzeszënk 40. Turniéru sparłãczony béł z ùroczëstoscą 60. roczëznë òdsłoniãcô pòmnika Hieronima Derdowsczégò we Wielu[39].

Nôstarszą kaszëbską rozegracją je **Kònkùrs Recytatorsczi Kaszëbsczi Lëteraturë „Rodnô Mòwa"**[40], jaczi òdbiwô sã w Chmielnie. Historia kònkùrsu zaczãła sã w 1972 r. w Bòrzestowie[41]. Z Rodną Mòwą òd zôczątkù zrzeszony są kaszëbsczi dzejarze: Brunon Cërocczi a Antoni Czaja. Je to nôwikszô, wcygający sta ùczãstników z całégò Pòmòrzô – rozegracjô, co zabrzadowa pòwstanim czile ksążk[42]. Je to dwadniowô jimpreza. W sobòtã pòd kùńc maja są przesłëchania i integracyjno-kùlturalny wieczórk, a w niedzelã – mszô swiãtô i ùroczëstosc wrãczeniô nôdgrodów. Ji òrganizatorama są: Wójt Gminë Chmielno, Gminny Òstrzódk Kùlturë, Spòrtu i Rekreacje w Chmielnie a môlowi part Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Òceniwóny są ùczãstnicë òd przedszkòlô jaż pò ùstnëch. Są téż przëznôwóné specjalné wëprzédnienia: np. za nôsnôżniészą interpretacjã kaszëbsczi pòezje, za nôlepszą recytacjã dokazu Alojzégò Nagla; za nôbëlniészą recytacjã religijnégò dokazu, za nôlepszé wëkònanié dzélëka „Żëcô i przigòdów Remùsa" Aleksandra Majkòwsczégò czë nôdgroda dlô nômłodszich recytatorów. Cobë dobrze sã przërëchtowac do kònkùrsu, rëchtowóné są kònferencje a warkòwnie[43]. Finał RM AD 2017 béł ju 46. za régą[44].

---

[34] „Stegna" nr: 1/2010 (15), s.29–30; 1/2011 (19), s. 35–36; 1/2013 (27), s. 34–35 a 1/2014 (31), s. 29–30.

[35] http://www.koscierzyna24.info/wiadomosci/1404,koscierzyna-diecezjalny-konkurs-poezji-maryjnej, przëstãp 01.07.2017.

[36] *Tyś Kaszub Królową. Antologia wierszy laureatów Konkursu Poezji Maryjnej w Kościerzynie 2009–2013*, red. Stanisława Janke, Pelplin 2014.

[37] Cezary Obracht-Prondzyński. *W stronę socjologii i antropologii literatury kaszubskiej*, w: *Literatura kaszubska w nauce – edukacji – życiu publicznym*, red. Zbigniew Zielonka, Gdańsk 2007, s. 175.

[38] „Stegna" nr 1/2009 (11), s. 2–7; 3/2012 (25), s. 2–8; 3/2013 (29), s. 10–14; 4/2014 (34), s. 22–25.

[39] http://www.karsin.pl/index.php/90-aktualnosci/kultura/424-uroczystosc-60-rocznicy-odsloniecia-pomnika-hieronima-derdowskiego-w-wielu, przëstãp 02.08.2017.

[40] Nie je wiedzec dokładno, czedë pòjawiła sã ta nazwa (Rodnô Mòwa). Pòchòdzy òna z wiersza Jana Trepczika.

[41] Stanisław Janke, *Srebrna historia „Rodny mowë"*, w: *Światy możliwe Jana Drzeżdżona*, dz. cyt., s. 199–203. (przedruk z „Pomeranii" 1996, nr 7–8, s. 65–67).

Miészi òbjim mô jinô recytatorskô rozegracjô, **Pòwiatowi Kònkùrs Recytatorsczi pt. „Ùtwórcë z najich strón"**[45], jaczi w 2017 rokù miôł ju 5 lat. Robi gò biblioteka m. Henrika Héwelta w Przedkòwie. Tegò rokù deklamòwóné bëłë wiersze Jerzégò Stachùrsczégò z Czeczewa.

Òsmë lat dërchô ju, robiony przez Szkòłowò-Przedszkòlną Zrzesz „Môłô szkòła" w Szopie (gm. Serakòjce) a „Stowôrã dlô rozwicô sołectwa Bąckô Hëta" – **Wòjewódzczi Kònkùrs Recytatorsczi Wiérztów a Fraszków Éwë Warmòwsczi**. Bédowóny je w całoscë dlô môłëch dzecy, chòcô ùdzél mògą brac téż ùczniowie do strzédnëch szkòłów. Je to pòsobnô rozegracjô dedikòwónô, tim razã, jedny ùtwórccë, jakô zasôdô w kònkùrsowim juri. Dokazë do recytowaniô (pò pòlskù abò kaszëbskù) mòże scygnąc prosto na kòmpùter z internetowi starnë[46]. Ta rozegracjô ceszi sã wilôgą przëtomnoscą deklamatorów, chtërny czãsto przëgòtowóné wiersze recytëją na jinëch kònkùrsach, w tim na Rodny Mòwie.

Nômłodszą rozegracją je przedkòwsczi Kònkùrs Recytatorsczi **„W romanticznym òkrãżim**[47] **– rzecz ò Panu Tadeùszu"**[48], jaczi pierszi rôz w rokù 2017 zrëchtowała

---

[42] J. Walkùsz,*Sztrądę słowa* – zbiér kôzaniów wëgłôsziwónëch òb czas mszów na zakùńczenié kònkùrsu; Krystyna Mazur, Jerzy Treder. *Jak recytować po kaszubsku* (materiały metodyczne), red. Izabela Trojanowska, Chmielno 1979; Justyna Treder, Jerzy Treder. *Domôcé słowo zwãczné* (antologiô tekstów do recytowaniô), Chmielno 1994; Krystyna Krynicka. *Stolëca Rodny Mòwë Chmielno*, Gdynia 2011.

[43] Dwie òstatné rozegracje przëgòtowiwającé do „Rodny Mòwë", w jaczich aùtór tegò òpracowaniô brôł ùdzél jakno instruktor to: konferencja pt. „Rodnô Mòwa przetrwała wieczi – nie chcemë dac ji zdżinąc". Warkòwniô „*Spòdlé pòprawny recytacje. Wprowadzenié do aktorsczi interpretacje kaszëbsczich tekstów*", Gminny Òstrzódk Kùlturë, Spòrtu i Rekreacje w Chmielnie, 21.04.2016 a „*Warkòwnie ze spòdlów techniczi jinterpretacje pòezje a prozë kaszëbsczi*", Ùrząd Gminë Kòscérzna, 09.01.2017.

[44] http://expresskaszubski.pl/kultura/2017/05/chmielno-rozstrzygnieto-46-konkurs-rodno-mowa, przëstãp 02.09.2017.

[45] http://www.czeczewo.pl/aktualnoci.html?start=108, przëstãp 01.06.2017.

[46] http://malaszkola.eu/wp-content/uploads/2017/11/VIII_Konkurs-recytatorski-wierszy-i-fraszek-Ewy-Warmowskiej_15.12.2017.pdf, przëstãp 02.07.2017.

[47] Òriginalno: W romantycznej scenerii.

[48] http://kartuzy.info/wiadomosc,30131,Przodkowo-Recytowali-inwokacje-po-kaszubsku.html, przëstãp 02.08.2017.

Zrzesz Wëżigimnazjowëch Szkòłów w Przedkòwie. Deklamòwónô bëła inwòkacjô z „Pana Tadeùsza" Adama Mickiewcza w przełożënkù Stanisława Janczi[49].

W gòdnikù, w bëtowsczi Spòdleczny Szkòle nr 1 miôł môl ju dwanôsti Pòwiatowi Kònkùrs Recytatorsczi „**Kaszëbsczi Swiat w Brawãdze**[50] **Zaklãti**"[51]. W klasach I–III bëłë recytowóné bôjczi, a w starszich (do gimnazjum) – brawãdë. Leno pò kaszëbskù.

Pierszi, jesz gminowi kònkùrs pòd pòzwą **Mistrz Pięknego Czytania w Języku Kaszubskim**[52] miôł swòje rozrzeszenié 29 gromicznika 2012 rokù w sedzbie bólszewsczi biblioteczi, przë drodze Lesny. Przez pôrã lat dorobił sã randżi wòjewódzczi. Jegò òrganizatorka, direktorka biblioteczi w Bólszewie, Janina Bòrchmann – przeszła na emeriturã. Temù òd 2017 rokù kònkùrs **Méster Bëlnégò Czëtaniô**[53] zadostôł sã „pòd skrzidła" wejrowsczégò Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë a Mùzyczi, gdze jegò kòòrdinatorã je Dariusz Majkòwsczi. Jegò òstatnô edicja zgromadzëła w finale 100 ùczãstników, chtërny wëstąpilë w 5. wiekòwëch kategòriach[54].

Timczasã w stëcznikù 2017 rokù w Brusach òdbéł sã XIII (!) **Konkurs Jasełek w Języku Kaszubskim**, gdze wëstąpiło 10 jasełkòwëch karnów[55]. Jegò òrganizatorã je Centrum Kùlturë i Biblioteczi m. Jana Karnowsczégò w Brusach[56].

Remùsowi Krąg w Bòrzestowie[57] to warający òd pòczątkù tegò stalata cykel zetkaniów, jaczégò stałim dzélã je czëtanié *Żëcô i przigòdów Remùsa* Aleksandra Majkòwsczégò. Przédnika karna je Brunon Cërocczi.

Na wiesoło promùją kaszëbiznã w Òstrzëcach òb czas majowégò „dłudżégò wikendu". **Kaszubska Biesiada Kabaretowa „BËLNY WIC"** ju 12 razy bëła zrëchtowónô przez Gminny Òstrzódk Kùlturë w Somòninie[58]. Jak pòdôwô ji ùdbòdôwca, direktór GÒK, Marión Kòwalewsczi: *Celem tej cyklicznej imprezy jest zachowanie dziedzictwa kulturowego Kaszub, promocji folkloru kaszubskiego, kultywowanie języka i muzyki kaszubskiej, pokazania i przybliżenia turystom rodzinnego dowcipu*

---

[49] Aùtór przełożënkù w gòdnikù 2017 tak napisôł na swòjim fejsbùkòwim profilu: *Dopiero niedawno dowiedziałem się, że w Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych w Przodkowie odbył się w kwietniu Powiatowy Kaszubski Konkurs Recytatorski „W romantycznej scenerii – rzecz o „Panu Tadeuszu". Dzieci i młodzież recytowały Inwokację w moim przekładzie na język kaszubski. Inicjatorką konkursu jest nauczycielka i poetka Dorota Wilczewska. Gratuluję wspaniałej inwencji. Już otrzymałem zaproszenie na kolejny konkurs, czekam z ciekawością na to wydarzenie.*

[50] Òriginalno: w legendzie zaklęty.

[51] http://www.kurierbytowski.com.pl/kurier/aktualnosci/kaszubskie-recytacje/, przëstãp 01.09.2017.

[52] http://www.bpgw.org.pl/?s=arc&c=kon&id=76 , przëstãp 02.06.2017.

[53] Historiã kònkùrsu „Méstra Bëlnégò Czëtaniô" òpisôł jem szerzi w: *Bólszewsczé rozegracje rodny mòwë – Méster Bëlnégò Czëtaniô, dz. 1*, „Pomerania" nr 7–8/2017, s. 50–51, a w *Bólszewsczé rozegracje rodny mòwë – Méster Bëlnégò Czëtaniô, dz. 2*, „Pomerania" nr 9/2017.

[54] http://www.muzeum.wejherowo.pl/d/aktualnosci/konkursy/znamy-juz-mestrow-belnego-czetanio/?cat=6, przëstãp 02.07.2017.

[55] http://www.brusy.pl/?a=22&lg=pl&id=19956, przëstãp 02.08.2017.

[56] http://ckibbrusy.pl/foto/jaselka2017/regulamin.pdf, przëstãp 02.09.2017.

[57] Wicy ò tim jem napisôł w: *Remùsowi Krąg w Bòrzestowie – môłô kôrbiónka ò wiôldżi sprawie*, „Pomerania", 10/2017.

[58] Dokùmentacjã ti rozegracje jidze nalezc na starnie GOK: http://somoninogok.pl/.

i gadek kaszubskich. Imprezę rozpoczyna przemarsz kapel, które wspólnie na scenie wielkiego namiotu witają gości i bawią wraz z kabaretami do godzin porannych.

Jest to wielka gratka, zarówno dla mieszkańców jak i turystów przebywających podczas długiego weekendu w Gminie Somonino i na Kaszubach.

Fejsbùkòwô akcjô **Czëtôj dzecóm pò kaszëbskù**[59] je to bédënk Dariusza Majkòwsczégò dlô rodzëców, cobë przëczëtelë dzecóm co pò kaszëbskù, delë to do internetu a tej zabédowelë to samò kòmù jinémù[60].

W łżëkwiace, w pùcczim **McDonaldze** dzecë a szkòłowô młodzëzna mògą dobëc gôdającë kaszëbsczi tekst. Òd pôra lat ta restaùracjô szëkùje dëtkòwé nôdgrodë i mòżnosc darmòwégò zjestku dlô dobiwców[61].

Lëteracczé ògródczi, do jaczich zarechòwac mùszi rozegracje priwatné i pùliczné, gdze je czëtóné pò kaszëbskù i diskùtowóné. Òd czile lat do swòjégò łubiańsczégò ògródka[62] rôczi Felicjô Baska-Bòrzëszkòwskô[63]. Patronëje temù wejrowsczé Mùzeùm, w jaczim òdbiwają sã téż „Lëteracczé Strzodë w Pałacu”, robioné przez Miejską Bibliotekã m. Aleksandra Majkòwsczégò w Wejrowie. Ta prawie institucjô założa w roku 2016 „Diskùsjowi Klub Kaszëbsczi Ksążczi”[64].

Spiéwónô kaszëbizna[65]

W Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie òd rokù 2002 dobëtno realizëje swój aùtorsczi cykel „**Zetkania z mùzyką Kaszëb**” Witosława Frankòwskô. Do kùńca rokù 2017 wëbrzmiało ju 54. kòncertów.

Międzynarodowy Letni Festiwal Kultury i Sztuki w Helu, jaczégò XVII ju edicjô bëła w rokù 2017, pòstrzód jinëch wëdarzeniów mùzycznëch wiedno dôwô plac kaszëbsczi muzyce. Artisticznym direktorã festiwalu je Dariusz Paradowsczi[66].

W rujanie 2017 rokù òdbéł sã ju XXIX **Międzynarodowy Festiwal Muzyki Religijnej im. ks. Stanisława Ormińskiego** w Rumi[67], rëchtowóny przez Òrganizacyjny Kòmitet w kòscele NMP Wspòmòżeniô Wiérnëch. Òd rokù 2010, òb czas rujanowégò

---

[59] http://www.radioglos.pl/wiadomosci/regionalne/3146-akcja-czytaj-dzieciom-po-kaszubsku, przëstãp 02.06.2017.

[60] https://www.facebook.com/czytajdzieciompokaszubsku/, przëstãp 02.07.2017.

[61] http://gmina.puck.pl/konkurs-jezyka-kaszubskiego-w-restauracji-mcdonalds-w-pucku/, przëstãp 02.08.2017.

[62] F. Baska-Bòrzëszkòwskô, *Lëst z Łubianë*, „Stegna”, nr 3/2017, s. 10–11.

[63] http://www.muzeum.wejherowo.pl/d/aktualnosci/promocje-ksiazek/literackie-spotkanie-w-ubianie-lepinc-na-ponim/, przëstãp 02.09.2017.

[64] http://biblioteka.wejherowo.pl/index.php?option=com_content&view=category&id=91%3Arelacje-ze-spotka&layout=default&Itemid=58, przëstãp 02.09.2017.

[65] Pierszą próbã zebraniô do grëpë kaszëbsczich pòdjimiznów muzycznëch pòdjął jem w rokù 2015: *Cassubia cantat*, „Pomerania” nr 5/2015, s. 24–25.

[66] http://gohel.pl/strona-3269-xvii_miedzynarodowy_letni_festiwal.html, przëstãp 02.06.2017.

[67] http://festiwalrumia.pl/historia-festiwalu, przëstãp 02.07.2017.

Festiwalu, prowadzony je Kònkùrs na nôbëlniészé wëkònanié piesni w jãzëkù kaszëbsczim[68]. Spiéwią chùrë, jaczé biôtkùją sã ò dëtkòwą nôdgrodã Wejrowsczégò Starostë a Pùchar Radë Chùrów Kaszëbsczich.

Pomorski Festiwal Pieśni Wielkopostnej w Czelnie[69] robiony je òd jednôsce lat przez Gminowé Centrum Kùlturë, Spòrtu i Rekreacje w Szemôłdze – w kòscele sw. Wòjcecha w Czelnie. Bierzą w nim ùdzél chùrë, co mògą wëkònac m.jin. zadóny dokôz w kaszëbsczim jãzëkù, jaczi wëgrôł ùszłoroczny Òglowòpòlsczi Kònkùrs na Kaszëbską Kòmpòzycjã Chùralną do tekstu w jãzëkù kaszëbsczim ò tematice pasyjny, rëchtowónégò przez wejrowsczé Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi. Je téż przëznôwóny Pùchar Radë Chùrów Kaszëbsczich.

Stowarzyszenie Miłośników Gminy Jastarnia i Rozwoju Turystyki *PÓŁWYSEP w rokù 2017 zòrganizowało* XVIII ju **Metropolitalny Festiwal Piosenki Religijnej**[70], gdze za „wykonanie piosenki kaszubskiej lub z regionu, z którego pochodził zespół, 1500 zł otrzymał Zespół *Appassjonata* z Jastrzębia Zdroju”[71]. W festiwalu ùdzél bierzą karna, jaczé są dopuszcziwóné do niegò na dardze wstãpnëch eliminacjów.

Pomorski Konkurs Kaszubskiej Pieśni Bożonarodzeniowej w Szemudzie robi òd dwanôsce lat[72] szemaùdzczé gimnazjum[73]. Spiéwający wëstãpiwają solo abò w karnach, òd przedszkòlô pò ùstnëch. Wëkònóné mògą bëc dwie spiéwë, co pòwstałë w jãzëkù kaszëbsczim, przë czim jedna z nich je bez towarzeniô instrumentu.

Festiwal Kolęd Kaszubskich je rozegracją robioną przez Stowôrã Kaszëbsczi Regionalny Chùr Mòrzanie z Pierwòszëna, do jaczi rôczoné są chùrë, co spiéwią kaszëbsczé kòlãdë przez trzë dni, w różnëch dzélach Pòmòrzô. Brzadã pòsobnëch festiwalów są m.jin. dwa zsziwczi z kòlãdama przëszëkòwónyma na chùrë przez

---

[68] Z kroniczi Festiwalu: Za najlepsze wykonanie pieśni religijnych w języku kaszubskim nagradzani byli: 2010 – Chór Akademii Morskiej ze Szczecina pod dyr. Sylwii Fabiańczyk-Makuch, 2011 – Akademicki Chór Uniwersytetu Łódzkiego pod. dyr. Aleksandry i Andrzeja Ryłko, 2012 – Chór Akademicki im. prof. Jana Szyrockiego ZUT ze Szczecina, 2013 – Żeński Zespół Wokalny „Sigma” z Bydgoszczy; 2014 – Zespół Wokalny „Tacet” z Warszawy oraz Chór Collegium Medicum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Bydgoszczy pod dyrekcją Janusza Staneckiego; 2015 – Chór Uniwersytetu Śląskiego „Harmonia” z Cieszyna, pod dyrekcją Izabelli Zieleckiej-Panek oraz Chór Męski „Echo” Ostrowskiego Centrum Kultury z Ostrowa Wielkopolskiego, pod dyrekcją Andrzeja Ryłko. W roku 2016 za najlepsze wykonanie pieśni religijnej w języku kaszubskim nagrodę ufundowaną przez Starostę Powiatu Wejherowskiego w wysokości 5000 zł otrzymał: Chór „Cartusia” z Kartuz pod dyrekcją Małgorzaty Kuchtyk; za wykonanie utworu w języku kaszubskim Puchar Prezesa Rady Chórów Kaszubskich otrzymał: Gdyński Chór Kameralny z Gdyni, pod dyrekcją Piotra Klemenskiego; w roku 2017 nagrodę finansową otrzymał Chór Mieszany Instytutu Muzyki Uniwerytetu Zielonogórskiego pod dyrekcją Iwony Wiśniewskiej-Salamon; Puchar prezesa Rady Chórów Kaszubskich – Zespół Wokalny „Harmonic Solution” ze Szczecina pod dyr. Urszuli Żmijewskiej.

[69] http://szemud.pl/wp-content/uploads/2017/04/Protokół-_Festiwal_2017.pdf, przëstãp 02.08.2017.

[70] Ò pierszi dekadze festiwalu mòże przeczëtac: W. Wawrzyniak, *Dziesięć lat Metropolitarnego Festiwalu Piosenki Religijnej w Jastarni*, Jastarnia – Jurata – Kuźnica – Chałupy 2010.

[71] http://www.festiwal.jastarnia.org/o_fastiwalu.htm, przëstãp 02.09.2017.

[72] http://wejherowo.naszemiasto.pl/artykul/pomorski-konkurs-kaszubskiej-piesni-bozonarodzeniowej-w,3981834,artgal,t,id,tm.html, przëstãp 02.06.2017.

[73] Pò refòrmie systemù edukacje, òd rokù 2018 kònkùrs rëchtëje szemaùdzkô Spòdlecznô Szkòła.

Przemisława Stanisławsczégò[74]. Festiwal òdbiwô sã òd 2006 rokù. Òd rokù 2017 mô nową pòzwã – **Festiwal Kolęd Kaszubskich i Pieśni Adwentowych**[75].

Jiną rozegracją kòlãdową je **Lęborski Przegląd Kolęd Kaszubskich im. Franciszka Okunia**, jaczi rëgnął w 2017 rokù. Robią gò: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié w Lãbòrgù, Centrum Kùlturë „Fregata", Stowôra sw. Jakùba Apòsztoła i Sanktuarium sw. Jakùba w Lãbòrgù. Swój ùdzél na drëdżim LPKK zapòwiedzałë m.jin. karna: „Frantówka" i „Levino" a dzecné zespòłë ze szkòłów w: Bùkòwinie, Lesnicach, Szczenurzë a Lãbòrgù[76]. Przëstojnikã rozegracji je bùrméster Lãbòrga.

Nowizną pòstrzód mùzycznëch, chùrowëch rozegracjów, gdze nôdgrodzywónô je kaszëbizna[77] je òd 2015 rokù Òglowòpòlsczi **Festiwal Religijny Piesnie „Pater Noster"** w Strzépczu, w gminie Lënia[78].

Verba Sacra je cyklã pòtkaniów z biblijnyma tekstama tłómaczonyma z greczi i hebrajsczégò na kaszëbsczi przez ò. prof. Adama Riszarda Sykòrã OFM, a czëtónyma przez aktorkã Danutã Stenkã we wejrowsczi kòlegiace. Czëtanióm towarzi mùzyka, tej-sej pò kaszëbskù. Verba Sacra òdbiwô sã òd 2009 rokù[79] i gromadzy stolëmné karno lubòtników kaszëbiznë i talentu Stenczi. Òrganizacyjno rozegracje dozérô Wejrowsczé Centrum Kùlturë.

Na òsóbné òpracowanié zasługiwają jiné **religijné rozegracje**, w tim msze sw. kaszëbsczé, jaczich na Kaszëbach wcale nie je tak mało[80]. Òdpustë z kaszëbską liturgią i mùzyczną òprawą pò kaszëbskù[81]. Są kùreszce Kaszëbsczé Drodżi Krzińżowé[82].

Òd 2001 rokù w Spòdleczny Szkòle m. Lecha Bądkòwsczégò w Lëzënie rëchtowóny je **Pomorski Festiwal Piosenki Kaszubskiej „Kaszëbsczé Spiéwë"**[83] Przez pierszé dwa lata bëła to rozegracjô pòwiatowô, òd 2003 rokù zmienia pòzwã na pòmòrską. Ùczãstnicë wëstãpiwają w kategòriach solo i w karnie, òd przedszkòlô do strzédny szkòłë plus kategòriô ôpen[84]. Na 10-lecé festiwalu òstało wëdóné CD „Antologia piosenki kaszubskiej”. Na swòji internetowi starnie òrganizatorzë rôczą ju na finał AD 2018, jaczi mdze 16 strëmiannika[85].

---

[74] *Kolędy i pastorałki kaszubskie na chór mieszany* w opracowaniu Przemysława Stanisławskiego, Mòrzanie 2011 i *Kolędy i pastorałki kaszubskie na chór mieszany*, opracował Przemysław Stanisławski, Polihymnia, Wrocław 2016.

[75] Òrganizatorzë pòszerzëlë fòrmùłã festiwalu ò adwentowé spiéwë. W roku 2017 za nôlepszé wëkònanié kaszëbsczi adwentowi piesnie nôdgrodzony òstôł chùr „Strzelenka" z Tëchómia (gm. Żukòwò).

[76] http://www.fm.lebork.pl/start/aktualnosci/przyjdz-na-ii-przeglad-koled-kaszubskich-im-franciszka-okunia/#, przëstãp 02.06.2017.

[77] Np. w roku 2016 chùr „Lutnia" z Lëzëna òstôł wëprzédniony za nôcekawszé wëkònanié piesnie w kaszëbsczim jãzëkù.

[78] http://www.paternosterfestiwal.pl/, przëstãp 01.07.2017.

[79] *Verba Sacra. Modlitwy katedr polskich. Biblia Kaszubska. Verba Sacra w Wejherowie 2009–2013*, opracował Michał R. Jeliński, Wejherowo 2013.

[80] Temat kaszëbsczich mszów swiãtëch na Kaszëbach wcyg żdaje na nôùkòwé òbrobienié. Parafia, gdze na pòtrzebë kaszëbsczich mszów òstałë załóżoné dwa mùzyczné karna, a napisónëch òstało czilenôsce nowëch piesniów – je Chwaszczëno. Je to wies, gdze dzejô nôwiãcy twòrzącëch pò kaszëbskù.

[81] Rada Kaszëbsczich Chùrów, co zrzesziwô 13 chùrów, òd rokù 2009 spiéwô pò kaszëbskù co rokù na dwùch òdpùstach na Kalwarii we Wejrowie, òb czas swiãtów: Wniebòwstąpieniô Pańsczégò a Trójcë Swiãti.

[82] Nôwiãkszą Kaszëbską Drogą Krzińżową je ta na wejrowsczich Swiãtëch Górach, gdze co rokù specjalno przërëchtowóné rozwôżania czëtają przedstôwcowie całégò regionu. Pòdobnô, le na mniészą skalã, je w sanktuarium w Swiónowie. KDK są téż òdprôwióné chòcle w Gdini Wiôldżim Kackù czë w Chwaszczënie.

[83] http://www.luzino.pl/05kultur/05akutur/05arch03/0541festi/0541festi.html, przëstãp 02.07.2017.

Wojewódzki Konkurs Pieśni im. Jana Trepczyka w Miszewie je robiony w Spòdleczny Szkòle m. Jana Trepczika w Miszewie òd 2008 rokù przez szkòłã a Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié z Banina. Szkòłowé dzecë (kl. 0–6), mùszą wëkònac pò dwie kaszëbsczé spiéwë, w tim jednã Méstra Jana. Spiéwią soliscë a duetë, nié dłëżi jak 7 minut. Òd ùszłégò rokù wejrowsczé mùzeùm je wespółòrganizatorã ti rozegracje[86]. Je to jeden z dwùch kònkùrsów z familie „Trepczikòwëch”, tj. jegò miona – òkróm lëteracczégò, robionégò we Wejrowie.

Kaszubski Festiwal Polskich i Światowych Przebojów w Lipnicy[87] rëchtëje gò òd 2010 rokù[88] Zrzesz Szkòłów w Lëpińcach, a òd 2016 rokù wspiérô jã Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë a Mùzyczi we Wejrowie. Wëstãpiwają wëkònôwcowie w wiekù òd 10—20 lat, chtërny spiéwią znóné cëzé a pòlsczé szlagrë tłómaczoné na kaszëbsczi abò w nowi, kaszëbsczi wersje. Kòżdi mòże zaspiewac jeden dokôz. Specjalnô nôdgroda je przëznôwónô za nôbëlniészé tłómaczenié a za nôsnôżniészi jãzëk wëkònaniô. Dobiwcowie Festiwalu mają òrãdzé pòkazac swòje ùmiejãtnoscë òb czas swiãta 3 Maja w Lëpińcach.

Ogólnopolski Festiwal Pieśni o Morzu w Wejherowie, jaczi òrganizëje Wejrowsczé Centrum Kùlturë (Filharmónia Kaszëbskô) miôł w rokù 2017 ju 23. edicjã[89]. Chùrë wëkònac mògą mòrsczi dokôz pò pòlskù abò pò kaszëbskù. Kaszëbskô piesniô je òsóbno òceniwónô, téż przez Radã Kaszëbsczich Chùrów.

W roku 2016 òdbéł sã **I Ogólnopolski Festiwal Chóralny 50+**, bédowóny starszima spiéwającyma. Òrganizatorzë: Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë a Mùzyczi i Wejrowsczi Miészóny Chùr „Camerata Musicale” dôwają nôdgrodã za nôlepszé wëkònanié dokazu w kaszëbsczim jãzëkù. Pùchar Przédnika Radë Kaszëbsczich Chùrów w I Festiwalu trafił do Spiéwnégò Towarzëstwa Miona Jana Trepczika, pòd dir. Zofie Kamińsczi, za wëkònanié „A të ptôszkù, skòwronuszkù”.

Ju trzënôsce edicjów miôł **Kaszubski Festiwal Muzyki Chóralnej i Regionalnej** w Żukowie[90]. Przédnym òrganizatorã ti chùralny rozegracje je gduńsczi part

---

[84] Ni mòże wëkònac Kaszëbsczégò Himnu, piesni kòscelnëch, biesadnëch abò z jaczima szpetnyma słowama. Ni ma gminowëch a pòwiatowëch eliminacjów, trzeba za to przesłac òrganizatorowi mp3 z nagraniama wprzódk.

[85] https://sp.luzino.pl/?page_id=3239, przëstãp 02.09.2017.

[86] http://kartuzy.naszemiasto.pl/artykul/x-wojewodzki-konkurs-piesni-kaszubskiej-im-jana-trepczyka-w,4145298,artgal,t,id,tm.html, przëstãp 02.06.2017.

[87] Protokòłë z rozegracje a niechtërne tekstë jidze nalezc w „Stegnie”, np. w nr 2/2017, s. 35–37.

[88] https://www.youtube.com/watch?v=Vizx_x3bOIE, przëstãp 01.08.2017.

[89] http://www.wejher.com/c/35422-Wejherowo-wyniki-xxiii-ogolnopolskiego-festiwalu-piesni-o-morzu.html, przëstãp 02.09.2017.

[90] http://kartuzy.naszemiasto.pl/artykul/xiii-kaszubski-festiwal-muzyki-choralnej-i-regionalnej-w,4147264,artgal,t,id,tm.html, przëstãp 02.06.2017.

Pòlsczégò Związkù Chùrów i Òrkestrów razã z môlowim chùrã „Harmónia”. Òdbiwô sã òn w kòscele Wniebòwzãcô NMP. Za spiéwanié pò kaszëbskù chùrë są dodôwkòwò achtniwóné[91].

Festiwal Pieśni Kaszubskich „**Kaszëbsczé tónë nad Môlim Mòrzã**” robi Òstrzódk Kùlturë, Spòrtu i Turisticzi Gminë Pùck, òb lato, w Swôrzewie. W rokù 2017 miôł swój môl ju XVIII rôz pòsobicą. [92] Wëstãpiwają roczoné przez òrganizatorów karna. Kòmisjô przëznôwô GRAND PRIX „Bùrsztinowégò Skòwrónka”.

Festiwal „**Cassubia Cantat**”[93] w Bëtowie òrganizowóny je przez Zôpadno-Kaszëbsczé Mùzeùm w Bëtowie òd 2010 rokù[94]. Karna, jaczé przëjadą do Bëtowa, mùszą pòkazac swòjã aranżacjã wëbrónëch trzech lëdowëch dokôzków spòmidzë 98. zabédowónëch przez òrganizatorów. Brzôd pòsobnëch festiwalów je wëdôwóny co rokù na platkach a przëstãpny w internece[95].

W Bëtowie òd 25 lat òdbiwô sã **Przegląd Twórczości Kaszubskiej Dzieci i Młodzieży.** Je to rozegracjô, co mô w se trzë kònkùrsë: plasticzny, karnów spiéwù i tuńca a gminowé eliminiacje Rodny Mòwë[96]. Latos mdze ju 23. rôz. Rëchtëje gò Bëtowsczé Centrum Kùlturë razã z bëtowsczim partã Zrzeszeniô.

Zjôzd Kaszëbsczich Spiéwôków je przédną rozegracją Radë Kaszëbsczich Chùrów, jakô rzeszi pôrãnôsce karnów spiéwù. Co rokù jiné karno cygnie kawel ò wanożną lutniã. Dobiwca òrganizëje zjôzd. Donëchczôs bëłë òne w: Lëzënie – Barłominie, Parchòwie, Wejrowie, Lëni, Redze, Mechelinkach – Mòstach, Żukòwie, Chwaszczënie – Tëchómkù, Rëmi, Baninie, Żelëstrzewie, Gniewinie, Kòsôkòwie, Gdini a zôs we Wejrowie[97]. Òb czas zjazdu kòżdi chùr spiéwô trzë piesnie pò kaszëbskù.

Konkurs Pieśni o Morzu „**Jantarowi Bôt**” òd 16. lat je rëchtowóny przez part Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô w Dãbògòrzu – Kòsôkòwie. W regùlaminie czëtómë, że mùszi wëkònac dwie piesnie ò mòrzu, w tim przënômni jednã pò kaszëbskù. Karna spiéwią do 10 minut. Ni mògą bëc czëté z binë Kaszëbsczi Himn i biesadné spiéwë.

W Wierzchùcënie, na pòczątkù lëpińca, òd dzewiãtnôsce lat[98] òdbiwô sã **Przegląd Zespołów Regionalnych w Wierzchucinie**. Je to rozegracjô môlowégò partu zrzeszeniô, jakô zaczinô sã òd mszë sw, pò jaczi ùczãstnicë przezérkù jidą paradno przez wies na plac, gdze są wëstãpë[99].

---

[91] W rokù 2017 nôdgrodzoné za kaszëbiznã òstałë karna: Dzecny Chùr PSM I st. m. F. Chopina we Wejrowie, Wòkalné Karno „Alta Trinita” z Elbląga, Chłopsczi Chùr „Echo” m. Pawła Òsyńsczégò Mieszkaniowi Spółdzelnie w Grëdządzu a Kaszëbsczi Regionalny Chùr „Mòrzanie” z Dãbògòrzô.

[92] http://wiadomosci.polwysep.pl/news/kaszubskie-tony-nad-malym-morzem--swarzewo-2017/, przëstãp 02.07.2017.

[93] Ò brzadze bëtowsczégò festiwalu pisôł jem tuwò: *Cassubia Cantat. Bògati brzôd bëtowsczégò festiwalu*, „Pomerania” nr 5/2016 (498), s. 26–28.

[94] http://www.bck-bytow.pl/aktualnosci/2010/casubia/regulamin.pdf, przëstãp 02.08.2017.

[95] http://muzeumbytow.pl/cassubia-cantat/, przëstãp 02.09.2017.

[96] http://www.powiatbytowski.pl/aktualnosci/25-przeglad-tworczosci-kaszubskiej-dzieci-i-mlodziezy, przëstãp 02.06.2017.

[97] http://www.telewizjattm.pl/dzien/2017-10-23/44420-zofia-kaminska-z-nagroda-remusa.html?play=on, przëstãp 02.07.2017.

[98] http://kck.krokowa.pl/kultura/regionalny-przeglad-zespolow-kaszubskich-wierzchucino-2017/, przëstãp 02.08.2017.

Drëgą rozegracją rëchtowóną przez wierzchùcczi part Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô je czerwińcowi Dziecięcy Przegląd Kaszubskich Zespołów Regionalnych **BURCZYBAS**, na jaczi zjéżdżają sã karna z całëch Kaszëb. Òstatné dwa Bùrczibasë (12. i 13.), wëgrało karno „Kaszëbskô Rodzëzna” z Lëni[100].

Òd dwùch lat[101] rëchtowóny je **Powiatowy Konkurs Zespołów Wokalno-Tanecznych „Òd se cos dac”** w Baninie. Robi gò tamecznô spòdlecznô szkòła[102].

17 séwnika 2017 rokù, w Mùzeùm Wsë Słowińsczi w Klukach, drëdżi rôz pòsobicą[103] zrëchtowóny òstôł **Festiwal Folkloru Pomorza „Pomerania cantat”**[104]. Pierszą jegò edicjã wëgrałë: w kat. ùstnëch – „Zemia Lãbòrskô” a w dzecny – „Tëchlińsczé Skrzatë”. Pò trzech latach laùreat w dzecny kategòrii sã nie zmienił, za to pòstrzód ùstnëch dobëło karno „Serakòjce”.

Kaszëbsczi Idol[105] je mùzycznym projektã Radia Kaszëbë, jaczi je robiony òd 2008 rokù i dlô jaczégò napisóné òstałë dzesątczi dokazów. Doróbk Idola to wielné kòncertë „młodëch idolów” a czile platk z jich repertuarã. W òbrëmim projektu, przë wspòmóżce Pòlsczégò Państwa[106] na całëch Kaszëbach òdbiwają sã przesłëchania młodëch spiéwającëch, chtërnëch dobiwcowie mają leżnosc rejestracje swòjich wëkònaniów a wëstãpë *live*.

Òd rokù 2015 Stowôra „Akademia Głodnica” Halinë i Witolda Bòbrowsczich òrganizëje w prowadzonëch przez sebie szkòłach w Stôri Hëce i na Głodnicë „**sledzyczi pò kaszëbskù**”[107]. Na kùńc zôpùstów rëchtowóné są kòncertë pòpùlarny mùzyczi. Donëchczôs béł to repertuar: rusczi (2015), francësczi (2016) a szwedzczi – ABBA (2017) – w wëkònanim Kaszëbsczégò Artisticznégò Duò (Tomôsz Fópka – baritón, Riszard Bòrisónk – akòrdión). Òriginalné tekstë òstałë przëłożóné na kaszëbscze, a òd dwùch lat òrganizatorzë drëkùją dlô ùczãstników zetkaniów specjalné spiéwniczczi.

---

[99] W rokù 2016 GRAND PRIX XVIII Przezérkù dobëło karno „Serakòjce”, rok pózni (19. edicja), wëgrelë „Kòsôkòwanie”, przed „Kaszëbkama” z Chwaszczëna i „Redzanama”.

[100] http://telewizjabaltycka.pl/przeglad-dzieciecych-zespolow-regionalnych-burczybas-w-wierzchucinie/, przëstãp 02.09.2017.

[101] Za http://kartuzy.info/wiadomosc,26725,Banino-d-se-cos-dac.html: *Podczas I Konkursu w roku 2016: Na parkiecie hali widowisko-sportowej banińskiej placówki wystąpiło około 140 tancerzy i wokalistów, reprezentujących następujące placówki oświatowe: Zespół Pieśni i Tańca Słunôszka ze SP nr 2 w Kartuzach, Zespół Mali Hopowianie ze SP w Egiertowie, Zespół Pieśni i Tańca Małe Kaszuby ze SP w Przodkowie, Zespół Marzebiónczi z Zespołu Kształcenia i Wychowania w Szymbarku, Zespół Skòrb Złoti Górë z Zespołu Kształcenia i Wychowania w Brodnicy Górnej, zespół Mùlczi ze SP im. Jana Trepczyka w Miszewie oraz Zespół Wesołe Ludki z ZS w Kiełpinie.* Przëstãp 02.06.2017.

[102] http://spbanino.098.pl/strona/o-szkole/wymagania-edukacyjne-i-pso/klasy-v/9-z-zycia-szkoly/910-od-se-cos-dac-podsumowanie, przëstãp 02.08.2017.

[103] Pierszi festiwal béł w 2014 rokù.

[104] http://www.muzeumkluki.pl/aktualnosci-244.html, przëstãp 02.09.2017.

[105] http://radiokaszebe.pl/kaszubski-idol-muzyka/idol-2014/o-konkursie/, przëstãp 02.06.2017.

[106] Ùdëtkòwienié ministra gwôsnégò do sprawów regionalnégò jãzëka.

[107] T. Fópka, *Pisanié kaszëbsczich piesniów pieniãdzama (nié) do zapłaceniô*, „Pomerania” nr 5 (509), maj 2017, s.19–21.

Òd 2010 rokù Zrzesz Sztôłceniô a Wëchòwiwaniô w Szlachecczi Kamińcë rôczi na **Powiatowy Konkurs Piosenki Kaszubskiej „Kaszebsczé spiéwë ù nas”**[108]. Szkòła achtniwô na nen ôrt swégò patrona, ks. Antoniégò Peplińsczégò.

Na pôłnim Kaszëb òdbiwają sã kòncertë Międzynarodowego Festiwalu Folkloru **„Kaszubskie Spotkania z Folklorem Świata”**[109].

Je to dalszô historiô zaczãtégò w 1995 rokù[110] przez karno „Krëbanë” zez Brus[111] – Międzynarodowego Festiwalu Folklorystycznego.

Kaszëbë Music Festiwal w Kartuzach je latowim bédënkã dlô turistów i swòjińców. Jak piszą jegò òrganizatorzë: *Festiwal dedykowany Kaszubom będzie manifestacją kaszubskich wartości oraz ideałów, prezentując naszą część kraju jako miejsce bogate w tradycje oraz nowoczesne inspiracje. W jego skład wejdą koncerty zespołów z kaszubskim rodowodem z gościnnym udziałem zespołu Żywiołak. Oprócz tego kaszubskie kino festiwalowe, pokazy mody, spotkania podróżnicze, zlot samochodów klasycznych i wiele innych atrakcji.* W rokù 2017 na binie zagòscëlë m.jin.: Damroka, FUCUS i Kabaret KÙŃDA. Dwa chùtczészé KMFë bëłë w 2013 a 2016 rokù.

Nônowszim kònkùrsã zrzeszonym ze spiéwanim pò kaszëbskù je **Kaszëbsczé karaoke**[112]. Òrganizëją gò „Młodi Kaszëbi”, a dobëc mòże dëtkòwą nôdgrodã twòrzącë karaòke do wëbróny z 14 piesniów z tekstama Eùgeniusza Prëczkòwsczégò. Rozrzeszënk béł òbczas latoségò *Kònkùrsu Piesnie Jana Trepczika* w Miszewie, 8 czerwińca[113].

Òbrôbiajacë temat rozegracjów służącëch rozwijowi kaszëbiznë ni miôł jem do kùńca swiądë, że tëli jich je[114]. Że tëli je zortów promòwaniô naszégò jãzëka. Że je taczi ruch w tim òbjimie – że wcyg pòwstôwają nowé, a jiné sã kùńczą. Wôrt je nad kòżdą rozegracją zatrzëmac sã wiele dłëżi, nôlepi pòdac wszëtczich ùczãstników, òrganizatorów, dobrzińców. Le na to nie zbiegło czasu i kòmpùtrowégò lopka. I òstało dóné pòkù z wëmieniwanim rozegracjowëch òbsądzëcelów. Kò je wiedzec, że są to nôlepszi z nôlepszich.

---

[108] http://zkiw.com.pl/kamsz1718/index.html, przëstãp 02.07.2017.

[109] http://czluchow.naszemiasto.pl/artykul/brusy-chojnice-kaszubskie-spotkania-z-folklorem-swiata,4196904, artgal,t,id,tm.html, przëstãp 02.08.2017.

[110] Marek Czarnowski, *Kto Kaszubą rodem Kaszubą zostanie*, Chojnice 2010, s. 30.

[111] Ò załóżcë karna wôrt je pòczëtac m.jin. w: Marek Czarnowski, *Wychowawcza, edukcyjna, kulturalna i społeczna działalność Władysława Czarnowskiego dla sprawy pomorskiej*, 2016 a ò samim karnie w: *Był sobie Krëban. O działalności Kaszubskiego Zespołu Folklorystycznego „Krëbane” z Brus i jego inspiracjach* pod red. Władysława Czarnowskiego, Brusy 2017.

[112] http://www.mlodi-kaszebi.info/karaoke-po-kaszebsku-konkurs/, przëstãp 02.08.2017.

[113] Katarzëna Kankòwskô-Filëpiôk, Eùgeniusz Prëczkòwsczi, *Kaszëbskô Młodëch rewòlucjô*, Banino 2017, s.145.

[114] Wiãcy jak półsta…

Daniel Kalinowsczi

Antropòlogiczné znanczi dokazów na binã Pawła Szefczi

Paweł Szefka to pòstacjô baro wôżnô w kaszëbsczi juwernotowi rësznoce i westrzód nôwôżniészich dzejarzów znónô bënômni z nôzwëska i – zgódno z prôwdą – parłãczonô z mùzyką i tuńcã. Czë równak w drëdżim dzesãclecym XXI wiekù jegò dzejanié bëlno znóné i widzewné? Mòże w to wątpic. Tim barżi, że zdrzącë na dzysdniową téatrową rësznotã nie widzymë, żebë z wiôldżim dobëcym béł gróny w slédnëch latach jaczis jegò dokôz na binã. Bëtnosc Szefczi je dërch blós do wëczëcô w kaszëbsczich karnach lëdowégò tuńca, te wej szerok wëzwëskiwają mùzykã, chòregòrafòwé ùkładë i rozrzeszenia, jaczé dramatizëją tuńc[1].

Gwës wôrt namienic Szefce wicy czasu i wiele głãbi zając sã jegò ùtwórstwã, jak bëło to robioné donëchczôs w òbrëmienim òpisywaniô jegò biografie[2], mùzycznégò[3], chòreògrafòwégò[4], lëteracczégò[5] i téatrowégò dzejaniô[6]. Pierszé, niewiôldżé przë tim, całowné òbrobienié jegò znaczënkù dlô kaszëbsczi kùlturë[7] dôwô swiądã, jak wiele jesz mòże ò Szefce pisac, badérëjącë jegò rozmajitoôrtné dzejanié. Tim barżi, że dopiérze dosc niedôwno zaczãłë sã próbë biograficznégò, kùlturoznajôrsczégò, a przë tim kriticznégò, òpisënkù robòtów, jaczé zjiscywôł[8].

---

[1] Jidze ò zesziwczi: P. Szefka, *Kaszubskie pieśni i tańce ludowe*, Wejrowo 1936 [w wespółrobòce z Z. Madejsczim] a téż: tegò, *Tańce kaszubskie*, t. I–IV, Gduńsk 1958–1979.

[2] Zdrzë biograficzné infòrmacje: A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Pòznań 1950, s. 301; F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszańska-Borowikowa, Gduńsk 1982, s. 216–220; J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986, s. 144, 185–186; B. Breza, *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślanskiego. Suplement I*, red. Z. Nowak, Gduńsk 1998, s. 309–310, B. Breza, *Wprowadzenie*, w: *Paweł Szefka w historii i kulturze Kaszub. Antologia utworów*, red. B. Breza, Wejrowò 2000, s. 5–10; R. Osowicka, *Leksykon wejherowski*, Wejrowò 2008, s. 224; M. Kaliński, *Paweł Szefka. Zasłużony folklorysta Kaszub*, Łączëce 2007; E. Pryczkowski, *Paweł Szefka – wybitny kaszubski folklorysta*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2014, s. 330–336 i J. Borzyszkowski, *Czasopismo „Kleka” – Wejherowo 1937–1939 a grono związanych z nim twórców literatury kaszubskiej*, w: J. Ceynowa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, òprôc. H. Makurat, wstãpë J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, H. Makurat, Gduńsk 2015, s. XXVI–XXVII.

[3] Zdrzë zéwiszcze: *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne*, red. W. W. Frankowska, Wejrowò 2005, s. 60.

[4] Zdrzë artikel K. Serkòwsczi, *Tradycja tańca na Kaszubach na podstawie opracowań Pawła Szefki pt. „Tańce kaszubskie”*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2016, s. 307–322.

[5] A. Kuik-Kalinowska, *Patriotyczne przesłanie niesione wierszem*, w: J. Ceynowa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, s. LX–LXIII.

[6] Ùmôlowienié dokazów Szefczi westrzód etnograficznëch ùsôdzków: D. Kalinowski, *Obrzęd, obyczaj, historia. Ku antropologii teatru kaszubskiego*, w: D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Od Smętka do Stolema. O literaturze Kaszub*, Słëpskò – Gduńsk 2009, s. 195–214.

W òbrëmienim hewòtnégò tekstu nôwikszé zainteresowanié bãdze towarzëc jegò binowim bédënkóm, jaczé mają apartny genologiczny i stilisticzny status, jistniejącë na pògrańczim dramatizowónégò òbrzãdu, kòmpilacje dokazów do spiéwaniô czë téż tuńca, kùreszce òriginalno prezentowónégò fòlklorowégò materiału, w jaczim krom artisticznégò dzejnika wôżnô je téż jãzëkòwô pòprawnota abò dzélëczi òbleczënkù i melodie. Nie zajimającë sã za baro statusã dokazów Szefczi, żelë jidze ò znanczi lëdowégò ùtwórstwa, wôrt dzysô zdrzec na jegò binowé ùsôdzczi z pòzdrzatkù antropòlogie téatru, zdôwô sã wej, że prawie ta znanka, òdkriwającô barżi bënową stojiznã kùlturë, pòszła kąsk w zabëcé na skùtk òbzéraniô leno bùtnowi stronë widzawiszcza, wëzdrzatkù spiéwôka-aktora, czë pòprawnotë i jãzëkòwëch kòmpetencjów dokazów.

Mómë tej dzysô przëstãp do wielnëch jegò pùblikòwónëch ùsôdzków, chòc niejedne jidze nalezc leno w archiwach: *Dożynki okrężne* (1937); *Wesele na Kaszubach. Obrzęd dawny w opracowanu scenicznym i muzycznym*, Wejrowò 1937; *Kosôrze. Obrzęd sianokosów i wyzwoliny kosiarza* (1938) czë *Dla Cebie Królowo Mario Puelsczi strzeżeme. Wieczornica kaszubska na uroczystości narodowe i w szczególności na dzień 3-go maja i święto morza* (1938); *Rëbôce. Montaż słowno-muzyczny oparty na tekstach Fr. Sędzickiego i na pieśniach i tańcach kaszubskich* (1957); *Gwiżdże. Widowisko obyczajowe, obrazujące obyczaje i zabawy noworoczne Kaszubów,* Gduńsk 1957; *Wola wejherowska w czterech obrazach*, Wejrowò 1958 [w archiwùm MKPPiM]; *Sobótka. Widowisko ludowe oparte na zwyczajach i obyczajach kaszubskich,* Gduńsk 1958; Ścięcie kani. Obrzęd powitania wiosny na Kaszubach, (1959); *Dëgusë. Obyczajowy obrazek sceniczny z kaszubskich stron,* Gduńsk 1961; *Wyzwoliny kosiarza. Widowisko plenerowe z Kaszub,* Gduńsk 1979 i *Wrejôrze jidą. Widowisko plenerowe z kaszubskich obrzędów dyngusowych,* Gduńsk 1981 [kąsk zmienionô wersjô *Dëgusë*]. Nie włącziwóm w òbjim antropòlogòwëch analizów òbrobieniów Szefczi ò kaszëbsczim tuńcu abò instrumentach tegò regionu, òstôwiającë jinym znajôrzóm tã sprawã do apartnëch badérowaniów, jaczich na gwës są wôrt[9].

Wspomnióny zestôwk dokazów to czësto wiele do przeanalizowaniô za pòmòcą metodów, jaczima bëłë interpretowóné tak klasyczné grecczé tragedie, jak i binowé ùsôdzczi pierwòsznëch kùlturów, tak ùtwórstwò kùlturów wkół Strzódzemnégò Mòrza, jak i egzoticzné tradicje kùlturów Spòkójnégò Òceanu. Antropòlogiô téatru jakò metoda czëtaniô binowëch zdarzeniów wësztôłcëła sã w sétmëdzesątëch latach ùszłégò wiekù dzãka chòcle Jerzémù Grotowsczémù[10] czë Eùgenio Barbie[11]. Pózni rozwijelë jã w Pòlsce Leszk Kòlankewicz[12], Grégór Zółkòwsczi[13], Włodzmiérz Szturc[14] i jinszi. W nôbarżi òglowim znaczënkù jidze w ni ò òdkriwanié w widzawiszczu, rituale czë òbrzãdze nôstarszich i nôbarżi pierwòsznëch dzélëków lëdzczi nôtërë, swójnégò antopòlogòwégò spòdlô dlô pózniészégò systemù wôrtnotów czë wësztôłcony religie. Wëdarzenia, jaczé dzeją sã w pòspólnoce, w apartnym môlu i kònkretnym placu, ze statusama-rolama òfiarëjącëch, òfiarnika i òfiarë niosą ze sobą nôbarżi fùndamentalné słowa, emòcje, òbrazë i melodie tikającé sã bògów, herojów, kòsmòsu i samégò òbzérnika mitu/rituału/zdarzeniô. W òdniesenim do kaszëbsczi tradicje czëtanié dramatu abò téatru na taczi ôrt je rzôdkò pòtikóné[15]. Tim barżi tej chcemë pòmëslec nad czile sprawama z szeroczégò karna metodologòwëch bédënków antropòlogie téatru, z nôdzeją, że mòże w przińdnoce òstóną zrobioné w tim diskùrsu òpisënczi téż jinëch kaszëbsczich aùtorów dokazów na binã.

---

[7] Całowny òbzérk ùtwórstwa Pawła Szefczi i dzélëczi jegò binowëch dokazów nalézemë we wspòmnióny ju wëdôwiznie: *Paweł Szefka w historii i kulturze Kaszub* a téż w artiklu Łukasza Zołtkòwsczégò, *Paweł Szefka – od strzebielińskiego muzyka do zaklinacza kaszubskości. Literacko-etnograficzny rekonesans*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii, [84], 2015, z. 2, s. 176–185.

[8] Mëszlã tuwò ò prôcach Łukasza Zołtkòwsczégò, chtëren òd jaczégòs czasu rëchtëje lëteracką mònografiã Pawła Szefczi pòd czerënkã prof. Adelë Kùik-Kalinowsczi w òbrëmienim lëteraturoznajôrsczégò doktorancczégò seminarium realizowónégò na Pòmòrsczi Akademie w Słëpskù.

[9] Jidze w tim môlu ò wëdóné przez Szefkã òprôcowanié *Narzędzia i instrumenty z Kaszub i Kociewia*, Wejrowò 1982.

Zaòstałoscë magicznégò mësleniô (*Sobótka*)

Sobótka to w òbrzãdowim kalãdôrzu słowiańsczich kùlturów jedno z nôwôżniészich swiąt. Nôkrótszô noc w rokù, czas manifestacje sëłów nôtërë i dobëcé mòcë żëcô baro wërazno tikała sã téż żëcô człowieka. W kaszëbsczi tradicje nôbarżi òriginalno zajistniôł nen czas w rituale scynaniô kani[16]. Króm tegò równak pòjôwiają sã téż sobótkòwé czë swiãtojańsczé ritualë[17]. Mają òne swòjã ùdokaznioną tradicjã wëkònywaniô, jistnieją téż w fòrmie scenarników téatrowò-widzawiszczowëch dzejaniów. Z pòzdrzatkù antropòlogie téatru wôrt równak, żebë te dzejniczi zbadérowac barżi głãbòk i wëprowadzëc czëtińca/òbzérôcza a téż aktora/perfòrmera z ògrańczeniów wiéchrzëznowëch znaczeniów.

---

[10] J. Grotowski, *Teksty zebrane*, red. karno A. Adamiecka-Sitek i jinszi, Warszawa 2012; tegò, *Ku teatrowi ubogiemu*, òprôc. E. Barba, przedm. P. Brook, przeł. G. Ziółkowski, Wrocław 2007; tegò, *Teksty z lat 1965–1969. Wybór*, wëb. i red. J. Degler, Z. Osiński, Wrocław 1999.

[11] E. Barba, *Spalić dom. Rodowód reżysera*, przeł. A. Górka, Wrocław 2011; tegò, *Canoe z papieru. Traktat o Antropologii Teatru*, przeł. L. Kolankiewicz i D. Wiergowska-Janke, Wrocław 2007; tegò, N. Savarese, *Sekretna sztuka aktora. Słownik antropologii teatru*, przeł. J. Fret i jinszi, Wrocław 2005; E. Barba, *Teatr. Samotność, rzemiosło, bunt*, przeł. G. Godlewski, I. Kurz, M. Litwinowicz-Droździel, Warszawa 2003; tegò, *Ziemia popiołu i diamentów. Moje terminowanie w Polsce oraz 26 listów Jerzego Grotowskiego do Eugenia Barby*, przeł. M. Gurgul, Wrocław 2001.

[12] L. Kolankiewicz, *Dziady. Teatr Święta Zmarłych*, Gduńsk 1999; tegò, *Wielki mały wóz*, Gduńsk 2001; tegò, Święty Artaud, Gduńsk 2001; tegò, *Samba z bogami. Opowieść antropologiczna*, Wrocław 2016.

[13] G. Ziółkowski, *Teksty od serca*, Wrocław 2016; tegò, *Dwugłos o ciszy*, Wrocław 2016; tegò, *Guślarz i eremita. Jerzy Grotowski – od wykładów rzymskich (1982) do paryskich (1997–1998)*, Wrocław 2007; tegò, *Argonauci współczesnego teatru. Podróże teatralne zespołów Petera Brooka, Eugenio Barby oraz Włodzimierza Staniewskiego*, Łódz 1995.

[14] W. Szturc, *Teoria dramatu romantycznego w Europie XIX wieku*, Bëdgòszcz 1999; tegò, *Rytualne źródła teatru. Obrzęd, maska, święto*, Kraków 2013; tegò, *Dotkliwe przestrzenie. Studia o rytmach śmierci,* Kraków 2016; tegò, *Genetyka widowiska. Człowiek, maska, rytuał, widowisko*, Kraków 2017.

[15] D. Kalinowski, *Tradycje misteryjne na Kalwarii Wejherowskiej*, w: *Kalwaria Wejherowska. Żywy pomnik kultury barokowej na Pomorzu*, red. K. Krawiec-Złotkowska, Wejrowò 2008, s. 118–126; tegò, S*cynanié Kanie Jana Rompskiego. Dawna i współczesna moc rytuału*, „Acta Cassubiana” t. XII, 2010, s. 33–47.

Hewò chòcle **sprawa czasu**, w jaczim dzeją sã wëdarzenia widzawiszcza Szefczi. Je to mòment symbòliczno wôżny, nadchôdający zôpôd słuńca, a akùrôtno slédné minutë przed zôczątkã nôkrótszi nocë w rokù. Pòwôga i znaczënk czasu òbrzãdowëch wëdarzeniów pòjôwiają sã nié prosto ze stronë dramaticznégò subiektu i partie didaskaliów, ale w słowach jedny z pòstacjów ùsôdzkù: „A moc to je takô, jakô je ta noc, a jako so le rôz do roku zdarzy! To je noc, gdze dzéń z nocą so mocëją, gdze zło – z dobrem, łża z prôwdą ë łaska z grzéchem wiolgą odbiwają bitwa!” (s. 6)[18].

Je to równak nié leno czas biôtczi i miónków midzë procëmstojącyma sëłama, ale téż sztót, czedë egzystencjalné szczescé jednégò człowieka mòże sã sparłãczëc ze spòlëznową sprawiedlëwòtą. W taczim sparłãczenim energie dobra mògą sã zbierac razã i przëniesc ze sobą pòzytiwné rozrzeszenia, jaczé ùzdrowią môlową pòspólnotã. Tak wërzekłé słowa, co òpisywają czasowé grańce nadzwëkòwégò zestawieniô mòcë, są jesz zmòcniwóné zwãkòwim sygnałã w pòstacje hejnału, chtëren zapòwiôdô zôczątk nocë. Mùzyczny element je w tim przëtrôfkù mòcnym dzejnikã wëapartniwającym specjalną chwilã, chronotip swiãtoscë, jaczi wëchôdô bùten grańców czasu, co je dlô ùczãstników zwëczajny, pòwtôrzóny i rutinowi.

Drëdżim baro wëraznym antropòlogòwim dzejnikã je **môl** òdbiwającëch sã wëdarzeniów. Z jedny stronë dzeją sã òne w òtemkłi rëmie, niezakrëti elementama nôtërë, to je widzewnym i przëstãpnym wszëtczim pòzeszłim na rituał, co pòkazywô egalitarnosc wëdarzeniów. Z drëdżi równak stronë zwëczajnosc môla mòże natëchstopach zmienic sã w nadzwëkòwé i ezotericzné òbrëmié. Je tak prawie w widzawiszczu Szefczi dzãka wetkniãcémù szlidżi wërazno òkreslonégò drzewa na skrzëżowanim sąsedzczich grańców na pòlu. Hewò jeden z herojów dokazu „Wtyka gałązkę brzozy na skrzyżowaniu miedz, po czym okłada to miejsce kamieniami – dwa, na pola oddzielone miedzami, a trzeci, największy kładzie na wspólną granicę pozostałych dwóch pól.”. (s. 1.)

---

[16] Spisënk, tekstë i òmówienié ti témë są w dwùch prôcach: J. Rompski, *Ścinanie kani. Kaszubski zwyczaj ludowy*, Toruń 1973 i J. Treder, *Zwyczaj i widowisko Ścinania kani w etnologii i literaturze*, Wejrowò 2012.

[17] Np. J. Patock, *Dzień świętego Jana na Kaszubach. Stare zwyczaje ludowe w czerwcu*, „Gryf Kaszubski” 1932, nr 9, nr 10 i nr 11; B. Stelmachowska, *Rok obrzędowy na Kaszubach*, Toruń 1933, s. 129-pòs. abò nowszé tekstë: N. Maczulis, *Doroczne obrzędy sobótkowe i noc św. Jana na Kaszubach środkowych*, „Kaszubskie Zeszyty Muzealne” 2003, z. 11, s. 7–12; P. Szmandt, *Sobótka, ścinanie kani, ogień i czary na Kaszubach*, Gdiniô 2014, s. 85–88.

[18] Cytatë w òriginalnym pisënkù z wëdôwkù P. Szefka, *Sobótka. Widowisko ludowe oparte na zwyczajach i obyczajach kaszubskich,* Gduńsk 1958. Ùżiwóm òznôczenié s. i numer stronë.

Symbòlika grańcë (miedzë) je tuwò jasnô – to grańce, jaczé dzãka magicznym roscënóm i rzeczóm mòże przeńc[19]. Pòtkanié sã celebransa i ùczãstników rituału na miedzë pòdczorchiwô liminalną, grańcową stojiznã, jaczi doswiôdczenié zmieniwô jawernotã z priwatno-codniowi, na zbiérno-sakralną, ze zwëczajnoscë w òdswiãtnosc. Sakralny kòntekst môla pòdczorchiwają zôs mùzyczné elementë, bò bazuniscë dmùchają w instrumentë na sztërë stronë swiata, co mô rzeszëc całą nôtërã i wszëtczich lëdzy, co bierzą ùdzél w kaszëbsczim òbrzãdze. Wëbiér instrumentów je w tim placu znankòwny dlô kaszëbsczi tradicje, ale i równoczasno mô znaczënk dlô antropòlogòwégò wiodra widzawiszcza. Kò bazuna jakno sygnalowi pastursczi abò rëbacczi instrument, mô swój zôczątk w kùltach płodnoscë[20].

Harmònizowanié sëłów nôtërë je widzec téż w òbkôdzanim môla widzawiszcza. Dim z jałówca mô òczëszczëc rëmią òdprôwianiô Sobótczi (s. 4). Jałówc nie je w tim placu przez przëtrôfk, le jakò magicznô roscëna mô znikwic bëtnosc energie demònicznëch mòców[21]. Z jałówcowim dëmã wespółjistnieje w widzawiszczu Szefczi pôcha pôlący sã bórninë[22], jakô rozmieje nafùlowac òkòlé bëlną wònią, co wprowôdzô pòzytiwné mòce (s. 4).

Jesz jednym symbòlicznym nacéchòwanim môla òdprôwianiô sobótczi są trzë sztaple z chróstã, jeden wiôldżi w westrzódkù i dwa mniészé stroną (s. 4). Ògniszcze mô pòzytiwny znaczënk, jegò płom òczëszcziwô òkòlé z lëchégò, procëmnotów i dëchòwégò skażeniô. To bôłdzô, jakô mòże zmienic nôtërã i lëdzy, co wërazno pòdczorchiwô chwôlącô spiéwa:

Swięty wid, pôlący wid!	*(Swiãti wid, pôlący wid!*
Wszëtci winë lëdzci zczidł!	*Wszëtczé winë lëdzczé sczidł!*
Grom zapôlô, wiater zwôlô,	*Grom zapôlô, wiater zwôlô,*
Woda topi, suszô trôpi!	*Wòda topi, suszô trôpi!*
Swięty widzë, widzë nocny	*Swiãti widze, widze nocny*
Pokôż wyrok mocny (S. 10)	*Pòkôż wërok mòcny)*
	w znormalizowónym pisënkù

Dzãka sakralnémù nacéchòwaniu czasu i placu, na kòżdi tak pò prôwdze dzél sobótkòwégò widzawiszcza je mòżno zdrzec jak na manifestowanié sã bòsczégò pòrządkù. W nacéchòwónym ùłożënkù placu i dzélów rëmie je widzec, że twòrzi sã w plenerze rodë kòncentriczné ùpòrządkòwanié z ògniszczama bënë i z karnama ùczãstników na grańcach òbrzãdowégò òkrãgù. Taczi sztôłt je figùrą swiãtoscë, symbòlã równotë i równowôżeniô sëłów nôtërë[23]. Mùsz je równak dozdrzec, że ùmôlowienié òbzérników/òfiarników ni mòże bëc przëtrôfkã. Szefka céchùje dwa môle procëm se dlô chłopsczi i białgłowsczi młodzëznë. Òddzeliwô jich pôlący sã òdżin sztaplów. Je to wërazné zestawienié dżibów pëłców, jaczé w pasownym sztóce wërzucą swòjã mòc w miłotnym sparłãczenim, dopiérze równak jich energiô rosce w rëchtowanim i nôpiãcym atmòsferë rituału. Sakralnosc rosce nié leno dzãka òbkadzeniu, mùzyce, spiéwóm czerowónym do ògnia, ale téż przez inwòkacje czerowóné do sztërzech strón swiata, z gòrlëwą prosbą ò mòc, pòrządk i szczescé lëdzczi egzystencje (s. 3–4).

---

[19] Zdrzë ò symbòlice môla: S. Czarnowski, *Podział przestrzeni i jej ograniczenie w religii i magii*, Warszawa 1939, w: tegò, *Dzieła*, T. 1–5, òprôc. N. Assorodobraj i S. Ossowski, Warszawa 1956.

[20] Zdrzë òpisënk bazunë: A. Chybiński, *O polskiej muzyce ludowej*, Kraków 1961, s. 333–334; S. Olędzki, *Polskie instrumenty ludowe*, Kraków 1978; http://www.ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4651;

[21] Symbòlika jałówca je przedstôwionô np. w zéwiszczach dokazu: P. Kowalski, *Leksykon. Znaki świata. Omen, przesąd, znaczenie*, Wrocław 1998, s. 179–181; W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 1990, s. 128–129.

[22] Ò ùżiwanim bórninë w domôcëch òczëszczających rituałach wspòminelë: W. Odyniec, *Kaszubskie obrzędy i obyczaje*, Gduńsk 1985 abò L. Malicki, *Rok obrzędowy na Kaszubach*, Gduńsk 1986.

Wszëtczim tim dzejaniół towarzą **symbòle prasłowiańsczich** magicznëch i religijnëch **rituałów.** Hewò dzéwczãta plecą wiónczi z zelów i pùszczają je do wòdë[24], a tej zmòcniwają akwaticzną symbòlikã, czerëjącë jã w stronã kùltu płodonoscë. Knôpi szukającë kwiatu parpacë w gãstim lese, rëchtëją sã w atmòsferze inicjacjowi symbòliczi do chłopsczi dozdrzeniałotë[25]. Symbòliczné znaczënczi dërch są przëtomné w pòjôwiającëch sã elementach rodë: brzozowi szlig to doch znak mòcë wegetatiwnëch sëłów, sygnal mòżlëwòtë rozwijający sã młodoscë wedle zestarzałi, staticzny energie kama[26]. Lëst parpacë w òbrzãdowim sobótkòwim zéńdzenim stôwô sã znakã rządzeniô[27], przekazywónym nôwôżniészim sãdzóm lëdowégò zgromadzeniô (s. 9). A lëst łopieniô mô bëc w swiece rituału sygnalã procesu òbczëszczeniô, dokazã skrëszeniô w procesu pòprawë[28] (s. 10). Sakralny znaczënk mô kùreszce téż bëlëca zbiérónô przez dzéwczãta i cëskónô do beczczi-czarzelnicë, żebë òstac spôlonô (s. 13). Mô to bëc roscëna, jakô òdpòwiôdô za òbczëszczenié z nieszczescô i zła[29].

Czekawò z pòzdrzatkù na symbòlikã wëzdrzi kùltowô spiéwa *Gęsy ud (Gãsy ùd)*. Ptôchë te mają znaczënk, jaczi rzeszi sã z sakralnoscą w rozmajitëch kùlturowëch tradicjach[30]. Jich pòjôwianié sã òbczas kaszëbsczi sobótczi mòże rozmiec jakno òbrôz bògactwa, bòkadnoscë. Wëzwëskiwóné w spiéwie ònomatopeje zwieliwają to jesz barżi. Czëjemë tuwò:

---

[23] Figùra krãgù jakò symbòliczné òznaczenié swiãtoscë je kòmentérowónô np. w: G. Poulet, *Metamorfozy koła*, przeł. P. Taranczewski, w: tegò, *Metamorfozy czasu*, wëb. J. Błoński i M. Głowiński, przedm. J. Błoński, Warszawa 1977 abò M. Seuphor, *Koło i kwadrat*, „Poezja" 1967, nr 11.

[24] Ò znaczënkach figùrë wińca i wiónka pisze np. P. Kowalski, *Leksykon. Znaki świata*, s. 590–593; W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1991, s. 1279–1280.

[25] Ò metafòricznëch kòntekstach òbrazu kwiatu parpacë pisze m.jin.: P. Kowalski, *Leksykon. Znaki świata*, s. 424–426; W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, s. 568.

[26] Symbòliczny znaczënk brzozë òpisywô np.: P. Kowalski, *Leksykon. Znaki świata*, s. 33–37.

[27] Parpac jakno symbòlicznô roscëna je przedstawionô w zéwiszczu: P. Kowalski, *Leksykon. Znaki świata*, s. 424–426; P. Schmandt, *Sobótka, ścinanie kani…*, s. 51–58.

[28] Ò znaczenim ti roscënë: K. Moszyński, *Atlas kultury ludowej*, 1935, z. II, nr 10; tegò, *Kultura ludowa Słowian,* T. 2,Kraków 1939, s. 1298–1302.

[29] Wspòminô ò ni: W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, s. 130. Szeroczé òmówienié floristiczny temiznë na spòdlim lëdowi kùlturë: S. Niebrzegowska, *Przestrach od przestrachu. Rośliny w ludowych przekazach ustnych*, Lublin 2000.

Hola ho, Hola ho! Halo, halo, halo!
Tarlu, tarlu, tarlu w trąbë rëczelë!
Gdze më so będzemë widzelë?
Oj w lese, w lese, czas widë nies,
W polu przë błoce,
Mój miły brace!
Gęsy ud, drobny chód,
Haló, haló, haló (s. 5)

(Hòla ho, Hòla ho! Halo, halo, halo!
Tarlu, tarlu, tarlu w trąbë rëczelë!
Gdze më sã bãdzemë widzelë?
Òj w lese, w lese, czas widë niesc,
W pòlu przë błoce,
Mój miłi brace!
Gãsy ùd, drobny chód,
Haló, haló, haló)
w znormalizowónym pisënkù

Ùłożënk krzików mô w tim sztóce znaczënk przede wszëtczim ritmizacjowi, a pòjôwiającé sã słowa wëzdrzą na ònomatopeje. Głãbszé równak analizë prowadzą do spòdlecznëch symbòliczno-ritualnëch znaczënków a wnenczas słowò-zôklãcé „halo” mòżemë parłãczëc ze stôrogrecczim „halos” – „słuńcowô òdczidnica”[31], a „tarlu” z pòlsczim słowã „tarło”, to je nierzchã ù rëbów.

Sobótkòwi òbrzãd je tej stôro-słowiańsczim, dôwno-kaszëbsczim **zagwësnienim òdwiecznégò pòrządkù** (s. 3). Chòc widzawiszcze dzeje sã ju w czasach chrzescëjaństwa, inwòkacjowô spiéwa do swiãtégò Jana nie brzëmi za baro òrtodoksyjno, ale barżi przedchrzescëjańskò, jakbë do słowiańsczégò bóżstwa mòcë nôtërë. Znankòwné je pòjôwiającé sã w piesnie òkreslenié „biôłi Jón” (s. 5), co sã nie parłãczi prosto z kòntekstã chrzescëjańtwa, a barżi z przedstôwianim so słowiańsczich bóżstwów[32].

Czëc je w ni prosbã ò rozëm dlô chłopów, snôżotã dlô białków i zaklënanié, żebë eroticzné pòżądlëwòscë nie òstałë zarechòwóné do grzéchów, żebë kùszkający sã i szukający pòspólnégò towarzëstwa nie wërzékelë tegò sobie i nie czëlë sromòtë (s. 7). To ùwòlnienié mòże sã zjiscëc pò zaspiéwanim do słuńca:

> Të ju wej zachôdzysz słunuszkò! Të, co nóm zemiã ògrzéwôsz, ë łączi, zbòża, lasë ë wôdë swòjim gòrącym dechã…
>
> Të, co swim płôszczã promieni chùchôsz na ten zëmny swiat. Wnet gò òstawisz, żebë mógł zasnąc w òbjãcach ti letni nocë ë snic ò lëdzczi niemòcë. Reno të zwilżisz jegò lëpë rosą ë letczim wiatrã bë mógł wstac swiéżi ë dzérsczi, twòjim widokã ùceszony! (S. 1) w znormalizowónym pisënkù

---

[30] Zdrzë: W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 1990, s. 95–96.

[31] Zdrzë: Z. Kubiak, *Mitologia Greków i Rzymian*, Warszawa 2003, s. 47.

[32] Mòże sã dac na tezã, że Biôłi Jón to òdbicé Biôłobòga. Ò tim bóżstwie pisze: A. Szyjewski, *Religia Słowian*, Kraków 2004, s. 40; J. Strzelczyk, *Mity, podania i wierzenia dawnych Słowian*, Pòznań 2007. W kaszëbsczi jawernoce: A. Labuda, *Bògòwie i dëchë naj przodków*, Wejrowò – Bólszewò 2008.

Nawetka równak sharmònizowanié wszëtczich warënków rodë do zjisceniô sã sobótkòwi nocë nie bãdze miało sprôwiający mòcë, żelë wcyg jidze dozdrzec felënk dogôdaniô sã midzë ùczãstnikama òbrzãdu. Dlôte téż pòjôwiô sã mùsz pòwszedny zgòdë w sobótkòwą noc. Zeszłi òbczas òbrzãdu stôwają przed wëbiérã: „Abò sã pòjednac, abò bãdzesz wëklãtô jak czarownik” (s. 1 w znorm. pisënkù). Dlô mieszkańców wsë je to prôwdzëwô grozba, jak wej przëbôcziwô jeden z ùczãstników rituału, jegò matka kôrbiła mù ò wënëkanim z pòmòcą żôłącëch sã głowniów jedny białczi, co nie chcała bëc pòsłëszno mòralnym prawóm wikszoscë. Skùtkama tegò wënëkaniô béł nieùbëtk mieszkańców wsë, felënk spikù, czë téż zwãczi dzëwi jachtë (s. 2). Dopiérze pò dwùch latach, òbczas òdprôwianiô pòsobny sobótczi, zgòda lëdzy wsë z òdrzuconą i wënëkóną białką dała mir w òkòlim.

Przëbôcziwanié dôwnëch wëdarzeniów przez pòstacje widzawiszcza znankùje **aktualizowanié dôwnëch mòralnëch prawów**, jaczé mają mòc nié tëli na spòdlim pisónëch dokùmentów, co w môlowëch zwëkach i pòczëcym sprawiedlëwòtë. Mòże je interpretowac jakò zaòstałoscë rządów lëdu, systemù, w jaczim radzëzna nôleżników spòlëznë wespół rozsądzywô ò nôwôżniészich dlô se wëdarzeniach i célach jistnieniô[33]. Pòcwierdzenim taczi mòżlëwòtë je scena widzawiszcza Szefczi, w jaczi dochôdô do sądzeniô ùczinków mieszkańców wsë, zrobionëch òbczas mijającégò rokù. Karno zebrónëch wëbiérô człowieka, chtëren mô nôwikszé ùwôżanié na wsë (Ksawer), a ten ògłôszô wëroczi, jaczé są pòwszédno przëjimóné i zjiscywóné przez wszëtczich nôleżników spòlëznë (s. 8). Żebë pòdczorchnąc wiôldżi znaczënk sãdzégò, pòjôwiô sã w widzawiszczu z wińcã kwiatów. Towarzi mù bòrénk z łońską, zabróną z sobótkòwi ceremónie głownią. Sztërk zapôleniô sztapla w mòmence nadéńdzeniô cemnicë za pòmòcą łońsczi głowni je manifestacją nieprzerwónoscë ùchòwaniô sobótkòwégò kùltu[34]. To téż znak równoczasny bëtnoscë òbczas òbrzãdu stôroscë i młodoscë, dôwnégò i nowégò, egzystencjalnégò doswiôdczeniô i żëcowi swiéżotë.

Szefka mô nacéchòwóné w „sądowim” dzélu sobótkòwégò widzawiszcza òsoblëwą gradacjã òbwinów. Hewò jeden z młodëch chłopów przëznôwô sã do kradzélstwa, pózni jinszi ze skrëszenim gôdô ò swòjim krzëwim przësyganim, kùreszce dzéwczã pòcwierdzô, że łgało i zadôwało ùroczi pôrze młodëch, chtërny mòglë òstac slëbnyma. Wëroczi wëpòwiôdóné przez sãdzã-starca[35] nie òstôwiają wątplëwòtów co do winë, nakôzywającë zjiscenié sztrôfë, jakô nie je leno mòralną wënôdgrodą za szkòdë, ale téż wëzdrzi na prakticzi biôłi magie. Hewò jeden z młodzónków (Liks) za kradzélstwò nie bãdze mógł sã z nikògùm drëszëc òb rok. Żebë to pòcwierdzëc mùszi wërzëcëc kwiat dostóny òd starca w môłé ògniszcze. Drëgô òbwinionô (Róża) na skùtk òbgadiwaniô téż miałabë bëc òb rok sama i mùszi wzyc òd starca kwiat, a pózni włożëc w swòji chëczi za òbrôz, co mô ji przëbôcziwac ò òbwinie i złu, jaczé zrobiła. Kùreszce trzecy òbsądzony (Ambrożi), chtëren je winny nôbarżi niewôrtnégò ùczinkù swiôdczeniô łżélstwa, mùszi òb rok żëc bëc drëchów. Ni ma téż prawa do òbronë, a òbczas wëpòwiôdaniô wërokù mô trzëmac w gãbie lëst łopieniô i damic. Pò wëdanim wëroków starc-kapłón zdrzëcywô ze se wszëtczé kwiatë, w jaczé béł òblokłi i òbrzeszony, pôlącë je w ògniszczu ze słowama:

---

[33] Je to stojizna szlachòwnô jak w òbrzãdze scynaniô kani. Zdrzë: P. Szefka, Ścięcie kani. Obrzęd powitania wiosny na Kaszubach, „Biuletyn Wojewódzkiego Domu Kultury w Gdańsku” 1959, nr 13. Interpretacjô rituału, m.jin.: J. Samp, *Misterium ptaka ofiarnego*, w: tegò, *Droga na sabat*, Gduńsk 1981, s. 5–29.

[34] Pôlenié swiãtojańsczich ògniszczów to téż dzélëk przedchrzescëjańsczich słowiańsczich rituałów, np. P. Jasienica, *Świt słowiańskiego jutra*, Warszawa 1954, s. 124; A. Szyjewski, *Religia Słowian*, s. 146; J. Strzelczyk, *Mity, podania i wierzenia dawnych Słowian*, Pòznań 2007, s. 104.

[35] Kapłańskô pòzycjô starca òstała òbgôdónô w òpisënkù antropòlogie kùlturë, np. w: J. G. Frazer, *Czarownik, kapłan, król. Wykłady o pierwotnych dziejach instytucji królewskiej*, przeł. I. Wajnberg, Warszawa 1911; tegò, *Złota gałąź*, przeł. H. Krzeczkowski, Warszawa 1962.

> Słunkò wieczno młodé! Spraw, bësmë bëlë tak młodi, tak czësti, tak gòrący w miłoscë do naszich sąsadów, jak të jes!
>
> Niech sã spôlą w tim ògniu wszëtczé pògòrchë ë kłótnie, wszëtczé zwadë ë plotczi, co tu midzë nama bëłë! Niech sã wskrzeszi czëstnosc naszich mësli tak miłô, jak ta skra z ògnia, jak ta gwiôzda na niebie! (s.12) [zredagòwóné w znormalizowónym pisënkù]

Je to pòsobny dzejnik, jaczi mòżemë miec za etnograficzny zapisënk zaòstałosców solarnëch kùltów ùchòwónëch w kaszëbsczi tradicje, a pòstacjô starca jakò celebransa-òfiarnika, co trzimie dëchòwą władzã nad môlową spòlëzną.

Slédną sekwencją sobótczi w ùłożenim Pawła Szefczi je spôlenié beczczi-czarzelnicë, zatkłi na pôrãmétrowim stołpie. Chòc zdrzący òd etnograficzny stronë nie jesmë gwës, czë pò prôwdze je to dzejnik słowiańsczi tradicji, Szefka bez nieòbéńdnëch kòmentarzów dôwô ten element w zakùńczenim widzawiszcza[36]. Òfiara z beczczi-czarzelnicë je w logice òbrzãdu mùszebnô, bò dopiérze pò ji spôlenim mòże nalezc kwiat parpacë (s. 13). Czejbë nie doszło do spôleniô, szukanié parpacë bë bëło nadzwëkòwò niebezpieczné, bò towarzą temù pòjôwiające sã òmanë i dëchë, apartné dlô białk i apartné dlô chłopów (s. 6).

Zdënk etnografie i antropòlogie

Rozsądzywóné wëżi antropòlogiczné dzejniczi widzawiszczów Pawła Szefczi są dofùlowóné bôczënkama zamkłima w tekstach napisónëch w tradicyjnym téatrologicznym diskùrsu ò lëdowëch mòtiwach. Mëszlã tuwò ò artiklach Zdzysława Mrozka[37],

---

[36] Zdrzë òpisënczi w prôcë: T. Guttówna, *Obrzędy, wierzenia, zwyczaje i przesądy wśród rybaków polskiego wybrzeża*, „Prace i materiały etnograficzne" 1950–1951, t. VIII–IX, s. 469-pòs.; R. Klim, *Jak dawniej zapłonęła beczka w Helu*, „Pomerania" 1978, nr 4, s. 45; J. Perszon, *Sobótka w Jastarni*, Lublin – Jastarniô 1993.

[37] Z. Mrozek, *Kaszubsko-pomorska dramaturgia w dwudziestoleciu międzywojennym*, w: W kręgu Adama Grzymały-Siedleckiego i dramaturgii polskiej, Bëdgòszcz 1970[„Prace Wydziału Nauk Humanistycznych Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego", seriô B, nr 4, 1970], s. 125–144.

Kristinë Òrsczi[38], Kristinë Maksymòwicz[39] czë téż Danutë Żebrowsczi[40]. Antropòlogiô téatru dôwô tej mòżlëwòtã reinterpretacje taczich zéwiszczów jak: fòlklor, lëdowô lëteratura, jãzëk, òbrzãdowòsc czë amatorsczi téater. Prezentowóny tuwò òpisënk sobótczi w ùjimniãcym Szefczi pòdjimô leno szeroczi program mòżlëwëch badérowaniów. Ju terô je równak widzec, że antropòlogiczné namëszlenié nad widzawiszczama wëwòłiwô taczé sprawë, jak: rituał, magiô, wierzenia, symbòlika rëmie, czasu, roscënów, swiat zòbrazënów, wrazlëwòta, kùlturowé kònstrukcje i juwernota.

Na taczim spòdlim Paweł Szefka je badérą-téatrownikã, chtëren pùblikùje rezultatë swòjich wielelatnëch szëkbów w etnograficzno-dramaturgiczny fòrmie. Analizowónô dzys *Sobótka*, jaką òpùblikòwôł pòd kùńc piãcdzesątëch lat XX wiekù, to brzôd òbrobieniô materiałów zebrónëch w latach 1930–1938. Je to czekawi przëmiôr zebraniô w jednã logiczno ùłożoną sekwencjã òbrazów-zwëków, jaczé w całoscë wësłowiają nôstrój kaszëbsczégò swiãtowaniô sobótczi. Kreacjowi dzélëk je wedle aùtora òprôcowaniô minimalny i ògrańcziwô sã przédno do zrzeszeniô rozmajitëch elementów w jednã kòmpòzycjã. A ta rozmajitosc mô swòjã przëczënã w tim, że Szefka zbiérôł zwëczi i òbrzãdë w rozmajitëch môlëznach Kaszëb: Czelnie, Darżlëbim, Tëłowie, Żarnówcu, Górny Brodnicë, Swiónowie, Gôrczu, Wielu, Stôri Hëce i jinëch nie pòdónëch akùrôtno w didaskaliach môlëznach.

Dlô metodologie antropòlogie téatru baro wôżné je to, że Szefka w notérowanim hewòtnëch zwëków i òbrzãdów béł pòstrzédnikã, człowiekã głãbòk sedzącym w kùlturze, jaką sã przedstôwiô w téatrowim zapisënkù, a równoczasno kògùms ju wedle ni bùtnowégò, chto jakbë z bùtna robi òpisënk. Mùsz je w tim môlu pamiãtac, że Szefka przed zôczãcym zbieraniô zamkłoscë lëdowi tradicje nôprzód sóm béł wësłowcą ti tradicje dzãka swòjémù ùdzélowi w lëdowëch kapelach. Dopiérze pózni ju jakò szkólny mógł wezdrzec na znaczënk kùlturowi transmisje, jakô dzejała sã prawie westrzód mùzyków-lëdowëch spiéwôków, chtërny w òralny fòrmie, a nié pisóny, ùchòwiwelë fòlklorowi materiôł. Taczé doswiôdczenia Szefczi miałë sprawioné òsoblëwi status dramaturgiczny personë w jegò dokazach. To dzãka ùdzélowi, a pózni zaangażowónym òpisënkù kaszëbskòscë, mòżemë przëjimac, że pòjôwiającé sã dzélëczi widzawiszcza są aùtenticzné, niefikcjonalné, historiczno i zwëkòwò do sprôwdzeniô. Kòmpòzycjowé rozsądzenia, jaczé pòdjimô aùtor-zbiérôcz, nie zmieniwają w tim przëtrôfkù pòdsëwónëch przez apartné scenë sensów, a leno ùkłôdają ôrt wizualny ekspòzycje dlô fòrmów, jaczé nie brëkùją rédżi czasowëch warënków, same bãdącë ùmôlowioné w jednym le czasu zymkòwégò przesëleniô.

---

[38] K. Orska, *Ludowy teatr kaszubski – geneza i droga rozwoju*, „Pomerania” 1970, nr 5–6, s. 9–26.

[39] K. Maksymowicz, *Kaszubska twórczość sceniczna po roku 1945*, w: *Literatura gdańska i ziemi gdańskiej w latach 1945–1975,* red. A. Bukowski, Gduńsk 1979, s. 310–323.

[40] D. Żebrowska, *Realia obyczajowe i historyczne w dramaturgii kaszubskiej w latach 1920–1939*, „Rocznik Gdański” 1986, z. 2, s. 295–309.

Szefka szedł za pierwòszënama kaszëbsczi dramaturgie, to je zôpisënkã lëdowëch òbrzãdów, jaczé òpùblikòwôł Florión Cenôwa w pòłowie XIX wiekù. Mëszlã tuwò przédno ò *Wileji Noweho Roku* i *Szczodrakach*[41]. Do tëch dwùch òpisënków mùsz je jesz dodac materiałë, jaczé przëszëkòwôł Cenôwa i przekôzôł do pùblikacji Agùstowi Mòsbachòwi. Jidze ò dokazë Świętojanka a téż Ścinanie Kani w dzień Ś. Jana[42]. Prawie ju te zapisënczi pòcwierdzywałë, że na Kaszëbach òbrzãdowòsc miała ju wërazno wësztôłconą fòrmã widzawiszcza z nacéchòwónyma tradicją rolama i ùczãstnikama-pùbliką, jakô rozczëtiwała kùlturowé kònwencje ritualno-téatrowëch zdarzeniów. Tak przëwòłóną kaszëbską tradicjã rozwijôł pózni ks. Bernat Sëchta w swòjich widzawiszczach-szpetôklach *Gwiôzdka z Gdańska*, *Hanka sę żeni*, *Dziewczę i miedza* i *Wesele kociewskie*[43]. Jegò binowé dokazë stôwałë sã repertuarã wiele amatorsczich téatrowëch i szkòłowëch karnów na Kaszëbach, bãdącë równoczasno dzejnikã, jaczi pògłãbiwô wiédzã przëstojników téatru, a z drëdżi stronë achtniącë jich kùlturã i jãzëk. Bëła to téż òsoblëwô fòrma ùchòwaniô w swiądze Kaszëbów nôdôwniészich – a w pòwòjnowi jawernoce òdchôdającëch z pamiãcë – zwëków i òbrzãdów. Pò Florianie Cenôwie i Bernace Sëchce, a równoczasno z Janã Rompsczim i Klémãsã Dercã, téż i Paweł Szefka miôł starã ùretac to, co sã blós dało, z òdchôdającégò z pamiãcë òbrzãdowégò rituału Kaszëb.

---

[41] Pierszi wëdôwk: F. Ceynowa, *Wileja Noweho Roku; Szczodraki*. „Jutrzenka. Przegląd Słowiański”, 1843, nr 3, s. 51–60. Terôczasny wëdôwk: F. Ceynowa, Канунъ новаго года, Wilia Nowego Roku, Wiléjá Noweho Roku; Щедровки, Szczodrówki, Szczōdráki, Gdańsk 2006.

[42] Wëdóné w ksążeczce J. Treder, *Ceynowy i Mosbacha Wiadomość o Kaszubach z połowy XIX wieku*; A. Mosbach, *Wiadomość o Kaszubach*, Gdiniô 2006, s. 72–82.

[43] Taczé przeswiôdczenié je widzec òsoblëwie w tekstach D. Żebrowsczi, *Twórczość dramatyczna Bernarda Sychty*, „Zeszyty Naukowe Wyższego Studium Nauczycielskiego UG” 1973, nr 3, s. 113–117; J. Walkusz, *Piastun słowa. Ks. Bernard Sychta*, Gdańsk, Pelplin 1997, s. 66–96.

Alicjô Pioch

Téater na Kaszëbach

Ò znaczenim binowëch dokazów w lëdzczim żëcym nie je nót wiele gadac, bò bëłë òne, są i bãdą dali wôżné i przëtomné, grającë w nim znaczeniową rolã. Prôwdë ti nie zmieni nawetka szeroczé wchôdanié w nasze żëcé wszãdobëtnëch technicznëch nowòsców. Téater i jegò bédënk wiedno béł i je przëcygającym mòdłã wëfùlowaniô wòlnégò czasu, wëpòwiôdaniô wseczëców, ekspresje, niezanôleżno òd tegò czë mómë do ùczinkù z lëdowim téatrã, czë fachòwim. Nié jinaczi je téż na Kaszëbach, *wnetka òd zôczątkù òbstojeniô tradicje kùlturowi juwernotë Kaszëbów szerok rozmióny téater jawił sã w ni jakno wôżné medium przekazu tresców i pòdskacënów*[1]. Z ùwôdżi na òbskrómnioną wiôlgòsc drëkòwónégò tekstu w BRKJ pòniższi szkic je blós wstãpã do analizë szeroczégò zagadnieniô, jaczim je téter na Kaszëbach.

W pòmòrsczi òbéńdze dramaticzné ùsôdztwò bëło na zôczątkù wëprowôdzóné z pòtrzébnotów lëdowégò téatru. Mòże tej réskirowac scwierdzenié, że pòkôzanié sã pierszich lëteracczich fòrmów w òbrëmim dramatu bëło wińdzëną strzodowiszczowi brëkòwnotë. *Ni mòże pisac ò kaszëbsczi lëteraturze, nie wdôrzającë ò téatrze. Tim barżi, że lëdowi téater na Kaszëbach mô swòjã stôrą tradicjã, chòcô kaszëbscé wątczi zaczãlë w nim* wëzwëskiwac *dopiérze na zôczątkù XX stolecégò*[2]. Z piersza spòdlowim lepiszczã i zdrojã pòdskôcënków bëłë òbrzãdë, bòkadno reprezentowóné i dozéróné do dzysdnia. Szëkòwanié kùlturalnégò żëcô nawkół téatru zajimało wespòlëznóm zachtno czasu; czasu, jaczi nie béł „zeżéróny" przez techniczné nowòstczi i òstôwôł w całoscë do zagòspòdarzeniô. Temù téż jak grzëbë pò deszczu wërôstałë pòstãpné téatrowé karna, mni abò barżi fòrmalné. Téater béł wszãdzebëtny w żëcym, towarził òficjalnym i nieòficjalnym wëdarzeniόm, bawił i ùcził, wchôdôł w rozmajité òbrëmia spòlëznowégò fąksnérowaniô, béł òdzdrzadlenim lëdzczich tesknotów, pragniączków i wëbòléwków. *Na Kaszëbach bëłë z dôwna ùsztôłconé widzawiszcza z òpisónyma tradicją rolama i sztabil pùbliką, òdbiérającą kùlturowé kònwencje widzawiszczów i òbrzãdów*[3]. *Òsoblëwie dobrze sã miéwôł téater w szkòłowëch strzodowiszczach, chtërne bëłe swójnym gniôzdã rodny* kùlturë.

---

[1] D. Kalinowsczi, *Dramaturgia i teatr kaszubski. Osiągnięcia i wyzwania*, „Pòmeraniô" 2014, s. 3.

[2] C. Òbracht-Prondzyńsczi, *Teatr kaszubski*, w: *Kaszubi dzisiaj. Kultura-język-tożsamość*, Gduńsk 2007, s. 26.

[3] D. Kalinowsczi, *Teatr kaszubski. Od folkloru ku antropologii teatralnej*, w: *Dzieje wsi pomorskiej. Materiały II Międzynarodowej Konferencji Naukowej*, red. R. Gazyńsczi, A. Chludzyńsczi, Dëgòwò – Szczecëno 2003.

Jak w jinëch òbrëmiach kùlturalnégò żëcô tak téż na téatrowim gónie pòcwierdzywô sã rzeczenié, że kùnszta kôrmią sã swòją materią. Jedne rësznotë zmieniwają sã aùtomaticzno w jinszé. Kùltiwòwóné òbrzãdë pòdskôcają do zapisaniô jich w pòstacë lëteracczégò dokazu; spòlëznowé sprôwianié i tradicje są materiałã do lëteracczégò òbrôbianiô; historiô regionu dopòminô sã przenieseniô na papiór w apartny lëteracczi fòrmie; i tak pòsobno wszëdne wôżné w gwësny spòlëznie òbrëmia stôwają sã mòtórã nëkającym lëteracką rësznotã. W lëdzach òd pierwòsznëch jich dzejów drzémie machtny brëkùnk zjiscywaniô sã na binie, nié jinaczi je téż na Kaszëbach. Pòwstôwają tej pòstãpné téatrowé dokazë, na jich brëkùnk strzodowiszcze gwësno ni mòże sã jiscëc, chòcô wiedno bë sã chcało wicy, w szerszim zôkrãżim ôrtowim i tematicznym.

Jednyma z pierszich téatrowëch fòrmów na Kaszëbach bëłë widzawiszcza òbrzãdowé. W nich to kaszëbskô dramaturgiô òbstojała nôchùtczi i we wiôldżim dzélu, bò región legitimùje sã baro bòkadną kùlturą niematerialną w tim zôkrãżim. *Bez zdrzeniô na geògrafną szérzawã, farwã skórë czë jãzëk, kòżdô spòlëzna żëje w swòjim gwôsnym kùlturowim òbrëmim, a tej, co sã z tim parłãczi, ùsôdzô i òdtwôrzô swòje òbrzãdë, jaczé są dzejnikã lëdzczi kùlturë i tradicje, są téż dërżëniowim elementã lëdzczégò bëcô. Òbrzãd jakno zbiér dzejnotów i praktików wrosłëch w tradicjã, colemało òpisónëch wskôzama, mający prawie wiedno symbòliczné znaczenié, bãdący dërżëniowim dzelã rozmajitëch ùroczëznów, przirodnëch gwësnym spòlëznóm, dolmacził, òbłaszczëwiôł, przëbliżôł i wprowôdzôł w zdarzenia zachôdającé w nôtërze i spòlëznie, w jaczi żił człowiek*[4].

Lëdowi téater wërósł prosto z lëdowëch òbrzãdów i domôgôł sã dërch nowëch szpetôklów[5]. W ùsôdzanim kaszëbsczich òbrzãdowëch pòkôzków specjalizowelë sã midzë jinszima: Jón Karnowsczi, Frãcëszk Sãdzëcczi, Paweł Szefka, Bernard Sëchta, Jón Rómpsczi, Aleksy Peplińsczi; òkróm nich epizodno téż jinszi ùsôdzcë. Z widzawiszczów pòdjëmającëch òbrzãdową tematikã nót je dac bôczënk na: *Wilëjã Nowégò Rokù* i *Szczodrôczi* F. Cenôwë; *Scynanié kani* J. Karnowsczégò; *Kòlãdã kaszëbską* F. Sãdzëcczégò; szpetôczel Òżniwinë J. Rómpsczégò; dokazë P. Szefczi: *Wieselé na Kaszëbach*, *Gwiżdże*, *Sobótka*, *Dëgùsë*, *Wrëjôrze jidą*, *Wëzwòlinë kòsôrza*; ùsôdztwò B. Sëchtë: *Hanka sã żeni*; wiôldżé znaczenié w tim zorce ùsôdztwa mô Aleksy Peplińsczi: *Kòlãda*, *Królowie jadą*, *Nowòczasné jasełka*, *Sobòtka*, *Stôri i Nowi Rok*, *Stôri i Nowi Wiek*, *Sylwester*, *Szopka kaszëbskô*, *Wiôldżi Heród*.

W kaszëbsczi dramaturgie swój môl mają téż historiczné dramatë. *Przezérk ùsôdzców kaszëbsczi dramaturgie wstãpno céchùje spòdlowé czerënczi, w jaczich sã òna zjiscywała. Dôwô to òrądz do namëszleniô sã nad żëwòcëzną kaszëbsczégò dramatu i pòdajnoscą na przekr*ôczanié dejów wąskò rozmiónégò fòlklorizmù i regionalëznë. Bò wej rozmienié kaszëbsczi dramaturgie leno jakno znanczi lëdowi kùlturë ùmniésziwô wieleôrtową tradicjã Kaszë*bów*[6]. Z historicznëch dramatów wôrtné bôczënkù są m.jin.: J. Karnowsczégò *Libùsza*, *Wòtrôk Swantewita*, *Zôpis Mestwina, Kaszubë pòd Widnã*; B. Sëchtë *Gwiôzdka ze Gduńska* i *Spiącé wòjskò*; czë Aleksandra Labùdë *Z czasów Swiãtopôłka Bëlnégò*.

---

[4] A. Trukszin, *Obrzęd, znaczenie, klasyfikacja i funkcja*, http://www.wdk-kielce.pl/index.php?id1=244&id2=245&id3=275&language=pl

[5] J. Tréder, *Język, piśmiennictwo i kultura duchowa Kaszubów*, w: J. Bòrzëszkòwsczi, J. Mòrdawsczi, J. Tréder, *Historia. Geografia. Język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gduńsk 1999, s. 168.

Dzél dostónkù kaszëbsczi dramaturgie je ùmôlniony w zôkrãżim òbëczajowégò dramatu. Westrzód titlów pòdjimającëch nã tematikã je nót wspòmnąc: *Wieselé kaszëbsczé* i *Czôrlińsczégò* J. Karnowsczégò; *Lepszé chëcze* i *Jô chcã na swiat* J. Rómpsczégò; *Hanka sã żeni*, *Dzéwczã i miedza, Gwiôzdkã ze Gduńska* B. Sëchtë; *Wrëje, Rëbacczé wieselé, Ùkrëti kapr, Jedzemë na łów* i *4 cządë rokù* H. Suchecczégò; *Szczescé*, *Gdze je Balbina* A. Łajming.

W zôkrãżim binowëch tekstów są téż dramatë dejowò-pòliticzné czë tragedie, np.: *Wzénik Arkónë*, *Pòrénk, Jiwer òstatnëch*, *Lelek*, *Zemia* J. Rómpsczégò; *Chòlera* F. Grëczë (rãkòpis zadżinął òb czas II wòjnë).

Są w kaszëbsczi dramaturgie téż kòmedie. Do przedstôwców tegò gatënkù rechùje sã *Figle gnieżdżewsczich gbùrów* J. Patocka (zbiér tekstów nadôwającëch sã do wëstawieniô na binie, chòcô niezapisónëch w akùrôtny fòrmùle dramatu); dokazë L. Hejczi (*Agùst Szlôga*, *Katilina*), chtëren *zwôł swòje szpetôczle „szołobùłkama”, co òznôczô ùdramatizowóné anegdotë na ôrt hùmòresków*[7]. Westrzód nëch dokazów bezògôdkòwò bë sã mògłë nalezc téż niewëdóné dokazë F. Sãdzëcczégò (*Roztrãbarchë to je zabijanié stôrégò rokù*, *Filut Beszte-Frant*, *Bobek i Skrobek – wesołé dzëwòwiskò kaszëbsczé*, *Dzëwòwiskò w Smiéchòwiskach, abò sztërë rôjbë narôz*). Westrzód ùsôdzców kòmédiów ni może zafelac J. Rómpsczégò i jegò dokazów: *Jô chcã na swiat. Kòmédiô w trzech aktach*, *Lepszé chëcze. Szołobùłka w trzech aktach*, *Roztrãbarch. Kòmédiô w dwùch aktach*; z niepùblikowónëch dokazów S. Bieszka wôrt je wspòmnąc trzë szołobùłczi: *Pòkórnô róża*, *Kòwôl Czarownik*, *Pólnô mësz*; w nym gatënkù je téż ùmôlnioné J. Piepczi *Chòróbskò*.

S. Fikùs ùprôwiôł téater môłëch fòrmów, westrzódka nich są np.: *Strach, Òbarchniałi jadą, Òdprawa banowëch, Cëż jô z tim chłopã blós móm*, *Gwiôzdka z Lëzëna*, *Wszëscë swòji*, *Pòdzãka na starosc*.

Kaszëbskô dramaturgiô dożda sã téż przełożënków nôbarżi znónëch dokazów klasyczi swiatowi na kaszëbsczi jãzëk: np. przetołmaczony przez I. Czajiną dramat Szekspira *Romeo i Julia*, czy *Pòskromienié złostnicë* w przełożënkù Z. Jankòwsczégò.

Kaszëbsczi dramat fąksnérëje za sprawą wiôldżi starë strzodowiszcza. Jegò zdroje mòże zarechòwac wedle czile prowadnëch témów, co ùdało wëwidniwô wspòminóny ju wielerazowò znajôrz kaszëbsczi lëteraturë D. Kalinowsczi. *Kaszëbsczi téater… òdrôdzô sã za sprawą sztërzech zdrzódłów. Pierszé to pierwòszné òbrzãdë agrarné, dzélama przëstãpné rituałë magiczno-przedchrzescëjańsczé, jaczé mają swój môl*

---

[6] D. Kalinowsczi, *Dramaturgia i teatr kaszubski. Osiągnięcia i wyzwania*, „Pòmeraniô” 2014, s. 4.

[7] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, Gduńsk 1982, s. 135.

w ùzdrzadnionëch òbrzãdach scynaniô kani, òbrzãdowòscë sobótkòwi czë òżniwinach i wëbiéranim bùlew... Drëdżim zdrojã je téatralizowónô òbrzãdowòsc wigilijno-nowòrocznô a téż zôpùstno-jastrowô. Móm tu òsoblëwie na mëslë gwiżdże, jasełka, herodë abò dëgòwanié. Trzecy zdrój to dzewiãtnôscewiecznô jesz tradicjô amatorsczégò téatru, z satiriczno-zabawòwima kòmédiama abò dokazama historiczno-mòralisticznyma jakno przédnéma fòrmama. Czwiôrtim kùreszce spòsobã *manifestowaniô sã kaszëbsczégò téatru jest tradicjô lëterackô, jakô ùrôbiô gwôsny swiat mitów, rozmieniô dzejówi i pòkazowaniô apartny pòdmiotowòscë*[8].

Zdrzącë na dramat kaszëbsczi z perspektiwë czasu, w jaczim sã zjiscywôł mòże rzec, że miéwał òn swòje cządë widzałoscë i czasë relatiwny stãgnotë. Pierwòszné fòrmë dramaticzné pòchôdają z I pòłowë XIX stolecégò i są nima: *Wilëjô Nowégò Rokù* (rzecz pòkazëjącô zwëk wënëkiwaniô stôrégò rokù przë ùżëcym rozmajitégò ôrtu trzôskòwaniô, jôchù i strzélaniô), a téż *Szczodrôczi* (chòdzenié w Wiliã Trzech Królów òd chëczë do chëczë z żëczbama i prosbą ò dôwczi) – òba F. Ceynowë[9]. Tekstë są nié za dłudżé i tematiczno rzeszą sã z lëdową òbrzãdowòscą. F. Neureiter régùje je mili jakno òpisënczi lëdowëch zwëków, zato Daniel Kalinowsczi pòzéwô je etnograficznyma tekstama[10].

Wspòmnióny wëżi Daniel Kalinowsczi – w przëpòdónym artiklu *Dramaturgiô i téater kaszëbsczi* – scwierdzywô téż, że kaszëbskô gôdka *pòjôwiała sã w òsemnôscewiecznëch szkòłowëch widzawiszczach ù wejrowsczich òjców francëszkanów*. Badéra doszukiwô sã téż téatrowégò môchù w dokazach Derdowsczégò piszącë: *Hùmòristiczné pòematë Hieronima Derdowsczégò są pisóné w taczim tempie i z taką ekspòzycją pòstaców, że je w nich widzec mëslenié téatrã.* Wszëtkò to równak je przechódnyma fòrmama, bò *prôwdzëwé blôskniãcé gatënkòwé kaszëbsczi dramaturgie i binowëch fòrmów kaszëbsczégò téatru przëchôdô pòspół z dzejanim młodokaszëbów.* Tu na przódk wëbijô sã Jón Karnowsczi, jaczégò ùznôwô sã za przédnégò swiądnégò dramaturga. Niewiele mniészé są zôwdzãczi Léòna Hejczi, a wiele pózni z dramaticznyma fòrmama dorzesziwô do nich Aleksander Majkòwsczi.

Wedle pòzdrzatkù badérów nôwikszi rozwij kaszëbsczégò dramatu trafił sã w cządze midzëwòjnowégò dwadzescelecégò. Òkróm wspòmniónëch ju: Karnowsczégò i Hejczi pòjôwiają sã widzawiszcza Pawła Szefczi i przede wszëtczim Bernarda Sëchtë. Ze zrzeszińców òsoblëwi bôczënk nôleżi sã ùtwórstwù Jana Rómpsczégò, swój głos dorzesziwô téż Aleksander Labùda, Sztefón Biészk i Frãcëszk Grëcza. Dokazë są impònëjącé, nié leno z pòzdrzatkù na wielënã, kwalitetno téż wôrtné są bôczënkù. Na nen dobiwk złożëło sã bòdôj teatralné rozlubienié ùsôdzców żëjącëch w gwësnëch cządach.

---

[8] D. Kalinowsczi, *Dramaturgia i teatr kaszubski...*, dz. cyt., s. 6.

[9] Na spòdlim òpisënkù, òb.: F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, Gduńsk 1982, s. 38.

[10] Zdanié tikajacé sã òbëdwùch dokazów brzëmi pòstãpno: *Walory teatralne można także odkryć w tekstach etnograficznych Floriana Ceynowy*, D. Kalinowsczi, *Dramaturgia i teatr kaszubski...*, dz. cyt., s. 3.

Czas II wòjnë i cząd bezpòstrzédny pò ni nie béł dlô dramaturgie kaszëbsczi za bòkadny. Karno ùtwórców je nié za wiôldżé, a dokazë niewielné. Dopiérze lata 60. czë 70. przënôszają zrëszenié. W karnie dzysdniowëch dramaturgów pòjôwiają się taczé nôzwëska jak np.: Anna Łajming, Lech Bądkòwsczi, Aleksy Peplińsczi, Stanisłôw Janka czë Jaromira Labùdda.

Zdrzącë na wielënã aùtorów i titlów przënôlégô sã téż spòdzewac gromadë pòdmiotów wëzwëskùjącëch w praktice dostónk kaszëbsczégo dramatu. Fòrmë téatrowégò żëcô Kaszëb są trójné, dzejają kaszëbsczé téatrë amatorsczé, òdbëwają sã przezérczi kòlãdowëch karnów, przezérczi szkòłowëch téatrów, reżiserowóné są profesjonalné szpetôczle na spòdlim kaszëbsczi lëteraturë, dzejają téatrë eksperimentalné. Nimò tegò nie je nót òprzestawac dzejaniégò, *je mùsz mëslec ò kaszëbsczi téatrowi rësznoce czëstnozgrôwno i długòczasno, nie bòjącë sã zestawieniô z festiwalama, przezérkama i kònkùrsama òglowòpòlsczima. Mającë swiądã, że za òglowònôrodną rësznotą téatrową stoją wielné dodomë kùlturë, instruktorzë, samòrządzënowé, wòjewódzczé czy ministerialné finansowanié, wôrt i na Kaszëbach szëkac corôz to nowëch i kònsekwentno prowadzonëch fòrmów rozwiju gwôsnégò téatrowégò żëcô*[11].

Je jesz jeden wëbòléwk, niemôłi wiôlgòscë – felënk mònografiów, òbrobieniów, regùlarnëch badérowaniów, bùdëjącëch recenzjów, òbgôdków, kriticznëch ùwôgów w sprawie dramaturgie i przejawów téatrowégò żëcô. *Kaszëbsczi téater je zjawiszczã òsoblëwie szeroczim, a prawie wcale niebëłim w téatrologicznym czë lëteraturoznajôrsczim namëszlënkù dzysdniowi kaszëbòlogie*[12].

Òkróm wëżi wspòmniónëch fòrmów téatrowégò żëcô na Kaszëbach ni mòże zabëc ò dozéranim téatrowëch tradicjów w szkòłach i jinëch institucjach (np. dodomach kùlturë). *W szkòłowi robòce z ùczniã jasną je sprawa òbrzészkòwégò parłãczeniô nôùczi kaszëbsczégò jãzëka, historie Kaszëb, elementów etnografie a téż artisticznëch dzejaniów (kùnsztownô recytacjô, spòdlowé techniczi aktorsczé, spiéw, tuńc) w system sparłãczonëch ze sobą aktiwnotów. Téater, ùżëti w realnym bëcym kaszëbiznë w szkòle, widzało sã sprawùje tak w realizowanim didakticznëch célów (ùczbë jãzëka), artisticzno-wëchòwawczich (szkòłowé szpetôczle) jak téż leżnoscowëch*[13].

Z czegò mòże zwëskiwac szkólny kaszëbsczégò jãzëka, animatór kùlturë, żebë rozwijac w wëchòwańcach i òdbiércach rozlubienié w teatrze mòcno sparłãczonym z regionã? W òstatnëch czilenôsce latach ùkôzałë sã pòstãpné pùblikacje:

- *Antologiô kaszëbsczi dramë. Spòd strzechë na binã*, red. B. Ùgòwskô, Gduńsk 2012;

---

[11] D. Kalinowsczi, *Wóz Tespisa znowu w Chojnicach*, w: „Pòmeraniô” 2014, s. 13.

[12] Pisze ò tim Daniel Kalinowsczi w artiklu *Teatr kaszubski. Od folkloru ku antropologii teatralnej* w: *Dzieje wsi pomorskiej, Materiały II Międzynarodowej Konferencji Naukowej*, pod red. R. Gazińskiego i A. Chludzińskiego, Dëgòwò – Szczecëno 2003, s. 121–130.

[13] D. Kalinowsczi, *Teatr dla kaszubskiej szkoły*, w: *Raptularz kaszubski*, Gduńsk 2014, s. 127.

- *Antologiô lëteracczich dokazów. Antón i Aleks Peplińscë*, red. D. Pioch, Serakòjce 2009;
- Baska-Bòrzëszkòwskô F., *Ùsôdzczi na wdôr*, Gduńsk 2013;
- Bądkowsczi L., *Dramatë*, przekłôd H. Makùrôt, Kartuzë 2009;
- Czajinô I., *Òbrôzczi na binã*, Gduńsk 2005;
- *Domôcô bina. Dzewiãc dramów do jigrë. Wëbiór z nônowszi kaszëbsczi lëteraturë*, wëbiór J. Lipusczi, red. B. Pisarek, Wejrowò – Gduńsk 2006;
- *Dramatë Bernarda Sëchtë*, t. 1, òpr. J. Tréder, J. Walkùsz, Gduńsk 2008;
- Karnowsczi J., *Dramatë*, òpr. M. Cëbùlsczi, Gduńsk 2011;
- Labùda A., *Z czasów Swiatopôłka Bëlnégò. Òbrôzk w trzech aktach*, Bólszewò 2012;
- Łajming A., *Szczescé*, *Spòtkanié na Półmackù*, *Gdze je Balbina*, Gduńsk 2005;
- Peplińsczi A., *Bëtowsczé strôszczi. Òbrazë na binã*, Gdiniô 2006;
- Prëczkòwskô E., Wejer T., Fòrmela D., *W krôjnie Grifa. Teatrowé scenarniczi*, Gduńsk 2012;
- Rómpsczi J., *Dramatë kaszëbsczé*, òpr. A. Kùik-Kalinowskô, D. Kalinowsczi, J. Tréder, Wejrowò – Gduńsk 2009.

Téater wspòmôgô wëchòwawczo, przenôszô w jinszi swiat, dozwôlô ùstanowic wôrtnotã jawernotë, stawiac siebie i jinszich w régã. *Swiat téatru, przez mésternosc w wëwòłiwanim tak ùstôwù redotë, òblubieniô i ùwôżaniô, jak atmòsferë smùtkù, niezgarë czë dezaprobatë, wspòmôgô ùrôbianié swójnégò nastawieniô do swiata. Techniczi dramaturgiczné mògą téż w atrakcyjny dlô szkòłowégò òdbiércë spòsób pòkazac swiądnoscowé i etnograficzné dokazë kùlturë dëchòwi w trójnëch sztôłtach téatrowégò dokazu*[14].

W slédnëch czãdach pòjôwiają sã prôwdac nowé sceniczné ùsôdzczi, ale są òne przede wszëtczim czerowóné do nômłodszégò òdbiércë. Pòwstôwô tej pragniączka copnieniô sã do ambitnégò repertuaru. *Mòże kùreszce zawiészony òstónie diktat dzecnégò i młodzëznowégò òdbiércë, co przëmùsziwô do pasownégò dobiéraniô tematiczi i stilisticzi dramatów... mòże wëdóné bãdą dramatë kaszëbsczé dlô ùstnégò i wëmôgającégò czëtińca, dokazë pò prôwdze tikającé dzysdniowòscë XXI stolecégò, nieschôdającé z nôbarżi jaskrëch tématów i problemów codniowégò żëcô abò sztridów nawkół religijnotë, płcowòscë i juwernotë*[15].

---

[14] Tamże, s. 128

[15] D. Kalinowsczi, *Wiącej, wiącej...*, w: *Raptularz kaszubski*, Gduńsk 2014, s. 142.

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Klôsztorné warkòwnie Żukòwa i Żarnówca kòlibką kaszëbsczégò wësziwù

Skądka le bë nie wjéżdżôł na teren gminë Żukòwò, mijómë tôflë z nôpisã: „Gmina Żukòwò kòlibką kaszëbsczégò wësziwkù”. Ùstawioné bëłë tej, czej bùrméstrã gminë béł w latach 2002–2010 dzejôrz kaszëbsczi, Albin Bëchòwsczi. Na sentencjô sã sta promòcyjnym zéwiszczã gminë. Równoczasno nawlékanié do wësziwkù baro òżëwiło nen kaszëbsczi lëdowi kùńszt, jaczi pòd kùńc XX wiekù béł dëcht na zadżinienim. Dzysdnia w gminie dzejają sztërë wësziwkòwé szkółczi (Żukòwò òd 2003 rokù, Miszewò òd 2004 rokù, Banino òd 2007 rokù i Chwaszczëno òd 2007 rokù)[1], rëchtowóné są cządowé wëstôwczi, doswiôdczoné wësziwôrczi a téż szkòłowi adepcë te kùńsztu co rok bierzą – wiedno z brzadã – ùdzél w Wòjewódzczim Kònkùrsu Wësziwù. Òd wiele lat je òn rëchtowóny w Lëni. Jegò ùdbòdôwcą i przez wiele lat nôpierszim òrganizatorã béł dôwny mieszkańc Żukòwa Édmùnd Szëmikòwsczi, ùczeń sławetnëch sostrów Jadwidżi i Zofii Ptôch, jaczima z pòdskacënkù bëlnégò kaszëbsczégò dzejarza Kazmiérza Bańczika pòstawilë w 1989 rokù òbelisk w Żukòwie, a jedna z szaséjów dosta jich miono. Skądkaż tej takô dwigającô sã pòpùlarnota te kùńsztu? Kò òsoblëwie wëchôdô òna z ji wiôldżi snôżotë, pò drëdżé wërôstô z wiôldżi historii i bògati tradicji Kaszëbów, nôbarżi sparłãczony z norbertańską ùszłotą Żukòwa i benediktińską Żarnówca.

Żlë chòdzy ò pòwstanié kaszëbsczégò wësziwkù, to tak sã przëjãło gadac, że je to dzeło òbù nëch klôsztorów[2]. Kò je wiedzec, że do dzejaniégò zôkònnëch sostrów – òkróm nôwôżniészich sparłãczonëch z rozkòscérzanim chrzescëjaństwa – słëchało twòrzenié liturgicznëch ruchnów dlô dëszpasturzów, antepediów, òbrësków i jinszich kòscelnëch atribùtów mùszebnëch do òdprôwianiô liturgii. Klôsztorë, òsoblëwie żukòwsczi, wëtwòrził apartny, swójny stil kòscelny i swiecczi ò wësoczi artisticzny niwiznie. Mòdła do te wësziwkù mòże do dzys dnia òbzerac na ùtaconëch w skôrbcu klôsztornégò kòscoła albach, òrnatach, stułach, manipùlarzach, kapach, dalmatikach i jinszich kòscelnëch paramentach[3]. Równak dëcht mało co mòże nalezc szczegółowi wiédzë ò tim wielestalatnym zôkònnym dzele w mònograficzny prôcë ò titlu *Dzieje Żukowa*, òkróm òglowégò i mało gôdającégò zôpisënkù ò brzmienim *Na gwës ùczëlë tu tkactwa i wësziwkù*, a téż òdjimkama czile dokazów. Pòd jednym òdnotowelë: *Nôstarszi wësziwk z żukòwsczégò klôsztoru – velum z 1 pòłowë XIII w.*[4]. Zôs pòd dwùma pòsobnyma, òrnatã z XVII w. i kapą z XVIII w. napiselë, że w nocë z 25 na 26 zélnika 1989 r. òstałë òne ùkradłé i wszeden szpùr pò nich zadżinął[5]. W ny ksążce ni ma pòdónëch zdrzódłów pòchòdzeniô òdjimków. Ni ma równak wątpieniô, że wzãlë je z ksążczi A. Grzãdzëcczégò *Żukowo*, w jaczi je do te jesz wëdrëkòwóné czile jinszich wôrtnëch òdjimków norbertańsczich dokazów[6].

---

[1] Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Leksykon Ziemi Żukowskiej*, Banino – Żukowo 2012, ss. 107–109.

[2] Òb. np.: B. Stelmachòwskô, *Sztuka ludowa na Kaszubach*, Poznań 1937, s. 55; *Sztuka ludowa Kaszubów*, red. Wanda Szkùlmòwskô, Bëdgòszcz 1995, s. 141.

[3] Òb.: Ks. Frãcëszk Ksaweri Òkroy, *Dzieje klasztorów norbertańskich w Żukowie*, Żukowo 2010.

Wspòmniónô kradzéż norbertańsczich dokazów je wiôlgą stratą dlô kùlturë naszi krôjnë. Tej ùkradłé bëłë nôlepszé dzeła norbertanków, jaczé pòwstałë w czãdze òd pierszi pòłowë XVII do òstatnégò wiertla XVIII stalatégò[7]. Dzãka analize zachòwónëch akt Rejonowi Prokùraturë w Kartuzach je wiedzec, że ùkradłé òstało piãcdzesąt jeden bezcennëch ruchnów, òsoblëwie òrnatów, kap, stułów, manipùlarzów i jinszich[8]. Dëchtowny jich rejester je w ksążkach *Siła Żukowa* i *Leksykon Ziemi Żukowskiej*[9]. Mùszi dodac, że z piersza nen zbiér béł wiele wikszi. Jedne z nëch wôrtnëch dokazów òstałë znikwioné òb czas òstatny wòjnë. W stëcznikù 1945 rokù ùczãstnicë marszu smiercë, nëkóny bez SS-manów ze Stutthoffù, wlezlë do skôrbca kòscoła i wzãlë czile wôrtnëch ruchnów. Skôrbc téż mòcno ùcerpiôł pò wlézenim sowiecczich wòjsk w strëmiannikù 1945 rokù[10].

Nasza wiédza bëłabë wiele mniészô, czejbë nié szczestlëwie zachòwóné dzeło ks. Frãcëszka Òkroya (1908–1993), ksãdza, co pòchòdzył z pòdżukòwsczégò Miszewa, a przez wiele pòwòjnowëch lat béł probòszcza w Kòwôlowie Pòmòrsczim, hònorowégò òbëwatela negò miasta. Kò hewò wiele przed- i pòwòjnowëch lat òn spãdzył na badérowanim dzejów norbertańsczégò klôsztoru w Żukòwie. Dokôz nen òstôł wëdrëkòwóny dopiérkù w 2010 rokù[11]. Ks. Òkroy napisôł w nim ò ùkradłëch w 1989 rokù dzełach hewò tak:

---

[4] *Dzieje Żukowa*, red. Błażej Slëwińsczi, Żukòwò 2003, s. 64–65.

[5] Tamże, s. 114–115.

[6] A. Grzãdzëczi, *Żukowo*, Gduńsk 1989.

[7] B. Kazmierskô-Latzke, *Hafty, tkaniny jedwabne, płótna lniane drukowane ze skarbca w Żukowie* w: *Centralne Muzeum Włókiennictwa*, Łódź 1976. We wstãpie, w jaczim gôdô sã ò „bògatim zestôwkù paramentów wësziwónëch i jedwabnëch", òdnotérowelë do te: *Sã wëdôwô rzeczą wôżną zreferowanié lëteraturë, co pisze ò warkòwni i paramentach żukòwsczich i ùdokaznienié, że widzałé wësziwczi pòwstałë w ti warkòwni, aparatë jedwabné zôs bëłë szëté w przëklôsztorny szkòle z tichów wnôszónëch w spòsobie przez swiecczé i zôkònné brutczi.*

[8] Akta Prokùraturë Rejonowi w Kartuzach, sygn. DS 676/89.

[9] E. Prëczkòwsczi, *Siła Żukowa*, ss. 25–28; E. Prëczkòwsczi, *Leksykon Ziemi Żukowskiej*, Banino – Żukowo 2012, ss. 83–84.

[10] Òb.: Ks. F.K. Okroy, *Dzieje klasztorów norbertańskich w Żukowie*, Żukowo 2010.

[11] Ks. F.K. Okroy, *Dzieje klasztorów norbertańskich w Żukowie*, Żukowo 2010. Maszënopis ny prôcë ks. Òkroy przed smiercą przekôzôł swòjémù drëchòwi ks. prał. Józefòwi Bigùsowi. Òd nie dostôł gò ks. prał. Stanisłôw Gackòwsczi – wnenczasny żukòwsczi probòszcz. Òn ùdostãpnił jã aùtorowi artikla, co doprowadzył do ji wëdaniô.

Przechòwóné paramentë swiôdczą ò wzorach negò stilu, jak i jegò farwach. Na jich spòdlim mòżemë òrzec, że nôpierszi òrnament negò stilu twòrzą w rozmajitim szëkù stilizowóné tëlpë, róże, palmetë, serca, kòła, brzôd granatu. Jinszich roscënowëch mòtiwów téż nie felëje. Kò bëlnym przëkładã wspòmniónëch mòdłów je òrnôt, co pòchôdô z XVII wiekù. Za tima òrnatowima szlachùją jinszé mòtiwë, co są na albach żukòwsczich i antepediach. Kò wezmë mòtiwë brzadu granatu, tëlpë, palmetë, marzëbiónczi i jinszé roscënowé krutë. Stilizacjô na antepediach je kąsk jinszô. Mòże na jednëch z nich zmerkac zarës twélkòwi kòmpòzycji, pòdjãti jakno „drzewò żëcégò" z ażurowim kòszikã. Brzôd granatu më widzymë téż na antepedium wôłtôrza w kòscele sw. Jana w Żukòwie. Żlë chòdzy ò farwë, to mùszi pòdsztrichnąc, że baro fejn òn przëstojiwô ze wspòmniónyma mòtiwama wzorów. Nad wszëtczima jinszima farwama kaszëbsczégò wësziwkù je mòdrô w trzech zortach. Czerwiéń je ògniowô, jak pólné maczi. Żôłtô farwa mô òdcéń złota. Zelonô farwa je w òliwkòwi tonacji. Do nôstarszich strzédnowiecznëch paramentów nôleżi gòticczi òrnôt z XIII wiekù, co pamiãtô gwës czasë pòmòrsczich ksążąt, temù téż nazéwóny je pòdług môlowi tradicji płôszczã Swiãtopełka. Je to jedurny pòza Pelplinã òkôz taczégò zortu gòticczégò òrnatu na Pòmòrzim. Z pòòstałëch paramentów nôwicy pòchôdô z XVII i XVIII wiekù, z czasu dobëcégò Kòscoła nad refòrmacją. [...] Żukòwsczé klôsztornice robiłë brëkòwné paramentë nié le do swòjich kòscołów, co słëchałë do klôsztoru, ale téż do wiele jinszich, co bëłë pòza Pòmòrzim, pò czim prôwdac mało òstało szlachów[12].

Żukòwsczé klôsztornice do òglowëch mòtiwów wprowôdzałë elementë wzãté z kaszëbsczégò krôjòbrazu. Snôżé kwiatë, przëkładowò mòdrôczi, marzëbiónczi i bùszné maczi, jezora, rzéczi i mòrze, przemôwiałë w swójny spòsób do dëszë swégò lëdu. Nie pòwtôrzałë mòtiwów z jinszich kùlturów, le przetwôrzałë stôré mòdła na swój ôrt i wprzigałë je w swòjim kùńszce[13]. Pò rozrzeszënkù klôsztoru w 1834 rokù klôsztornicë, co miałë prawò mieszkac w klôsztornëch bùdinkach do swòji smiercë (òstatnô klôsztornica Agnieszka Bòjanowskô, ùrodzonô w Pùzdrowie, ùmarła w 1862 rokù) ùdbałë so naùczëc negò wësziwkù dzéwczãta z òkòlnëch wsów. Jedną z ùczenków bëła Marianna Òkùniewskô. Òd ni negò kùńsztu ùczëłë sã ji wnuczczi a rodzoné sostrë Zofia i Jadwiga Ptôch. Rëchli baro bëlno pòznôł gò téż òd swòji nënczi znóny spòlëznowi dzejôrz i tatk nëch sostrów, Robert. Wëcmanim z Paùlëną z Brëlowsczich wprzigł sã mët w przekazywanié negò kùńsztu nastãpnym pòkòleniόm. Familijny talent i dobëtk stałë sã spòdlim do pòwstaniô żukòwsczi szkòłë kaszëbsczégò wësziwkù[14].

---

[12] Ks. F.K. Òkroy, *Dzieje klasztorów norbertańskich w Żukowie*, Żukowo 2010, s. 105

[13] Téż tam, ss. 104–106.

[14] E. Prëczkòwsczi, *Leksykon Ziemi Żukowskiej*, Banino – Żukowo 2012, ss. 50–53

Dzejama negò wësziwkù òd lat zajimô sã téż dr Marian Jelińsczi z Żukòwa, chtëren téż ni mô żódnégò wątpieniô co do ùdzélu norbertanków w pòwstanim kùńsztu. Do te wëjôsniô, że ju w 1910 rokù Robert Ptôch, syn Mariannë z Òkùniewsczich, stwòrził ze swòjich chëczów razã ze swòją białką i córkama, a nawetka téż sënã Frãcëszkã (zdżinął w niemiecczim kòncentracyjnym lagrze Mathausen-Gusen) wôżny wësziwkòwi òstrzódk na Kaszëbach[15].

W 1927 rokù sostrë Ptôch bëłë na kaszëbsczim wëstôwkù ùtwórstwa lëdowégò w Kartuzach. Tam spòtkałë sã z dokazama Téòdorë Gùlgòwsczi – ùtwórczëni wdzydzczi szkòłë kaszëbsczégò wësziwkù. Gùlgòwskô wëcmanim z chłopã Jizydorã załóżëła w 1906 rokù skansen we Wdzydzach Kiszewsczich. W tim czasu bëła ju ùznóną wësziwôrką. Prowadzëła zajmë dlô òkòlnëch dzéwczãt, ùczącë je kuńsztu. Jedne zdrzódła pòdôwają, że Gùlgòwskô stwòrzëła włôsné mòdła, czësto przë tim pòmijają abò le nôwëżi nadczidają ò żukòwsczi tradicji[16]. Timczasã, prawie sławetné dokazë żukòwsczich norbertanków, stanowiłë nôpierszą inspiracjã dlô ji ùtwórstwa. W tim môlu wôrt jesz rôz òddac głos ks. Òkroyowi:

> Jizydór Gùlgòwsczi, z warkù szkólny, a z lubòtë etnologa, béł wiôldżim regionalistą, zôs jegò białka Téòdora, z dodómù Fethke, sostra Jana Fethke, co béł ksãdzã w Żukòwie, chtërnégò w młodëch latach òdwiédzała i tam téż pierszé razë sama sã spòtika z wësziwkã żukòwsczich norbertanków, wëapartnionym na kòscelnëch paramentach. Jegò snôżota rozbùdzëła w ni wrodzoné ju w tim czerënkù zdatnoscë. Z lubòtą tej òdda sã lëdowémù kùńsztowi i zajãła sã nôbarżi stôrą wësziwkòwą techniką, co pòtemù sta sã ji specjalnoscą. Pò studiach i bëlnym przërëchtowanim Gùlgòwskô zaczã robòtã nad òdrodą dôwnégò i stwòrzenim dzysdniowégò kaszëbsczégò wësziwkù. Robia to baro rzetelno, skòrno jak sama gôda, „jô nie wprowôdza nick nowégò i cëzégò lëdowi, le mù òdda to, co przódë miôł”[17].

Ks. Jan Fethke, ùrodzony w 1848 rokù w Zapceniu kòle Chòjnic, béł w Żukòwie wikarim w latach 1871–1878, a pò smiercë probòszcza R. Hentschla administrowôł ną parafią do rokù 1886[18]. Tej jaż przez piãtnôsce lat sostra ks. Fethke, Téòdora, mia bezpòstrzédną łączbã z norbertańsczima dzełama. Pò skùńczenim grańtownëch studiów plasticznëch w Berlinie, gdze midzë jinszima pòznôwa krëjamnotë rozmajitëch ôrtów wësziwkù, bëła bëlno przërëchtowónô, żebë stwòrzëc wdzydzką szkòłã wësziwkù w òpiarcym ò mòdła te kùńsztu przez wieczi ùrôbiónégò w Żukòwie[19]. Gùlgòwskô dërch promòwa kaszëbsczi wësziwk, w jaczim bëła zakòchónô. Czãsto chòdzëła w kaszëbsczim òblokù, òsoblëwie na niedzélné msze do Wiela. Za ji przëkładã i wspiarcym wnetka na całëch Kaszëbach pòwstałë szkółczi i kùrsë kaszëbsczégò wësziwkù, co sã przëczëniło do jegò rozkòscérzeniô[20].

---

[15] M. Jelińsczi, *Haft kaszubski szkoły żukowskiej – przeszłość i współczesność*, Gdynia 2006, s. 11. Wôrt mùszebno zwrócëc bôczënk na jinszé dzysdniowé dzeła, w jaczich téż mòże nalezc wiele wiadłów na témat dzejów wësziwkù. Są to np.: *Norbertańska siła Kaszub*, red. A. Groth, E. Prëczkòwsczi, Banino 2011; J. Belgraù, *Norbertańskie dzieje Żukowa*, Żukòwò 2012. Przódë nen témat pòrësziwôł w swòjich dzełach prof. Antoni Czacharowsczi. Zob.: A. Czacharowski, *Uposażenie i organizacja klasztoru norbertanek w Żukowie od XIII do połowy XV wieku*, Toruń 1963.

[16] Òb. np.: B. Rezmer, *Jak haftować po kaszubsku*, Gduńsk 1989, s. 6–7; *Sztuka ludowa Kaszubów*, red. Wanda Szkùlmòwskô, Bëdgòszcz 1995, ss. 141–168. Ò dzejanim Gùlgòwsczi pisôł téż A. Bùkòwsczi w: A. Bùkòwsczi, *Regionalizm kaszubski*, Pòznań 1950, ss.136–145.

[17] Ks. F.K. Òkroy, *Dzieje klasztorów norbertańskich w Żukowie*, Żukòwò 2010, s. 109.

[18] H. Mross, *Słownik biograficzny kapłanów Diecezji Chełmińskiej wyświęconych w latach 1821–1920*, Pelplin 1995, s. 66. Wôrt nadczidnąc, że ks. Fethke òstôł pòtemù probòszczã w Wielu, gdze béł jaż

Timczasã tej-sej dôwô sã czëc rozmajité diwagacje, co stoją procëm żukòwsczémù pòchòdzënkòwi wësziwkù. Pòjôwiô sã to w ksążkach, jak i dokùmentalnëch filmach. Taczim przëkładã je zrëchtowóny w 2013 rokù przez Magdalenã Swierczińską-Dolot film ò titlu „Haft kaszubski”, co prosto przékùje żukòwsczi tradicji wësziwkù, a wësziwk pòdług filmù miôł pòwstac dopiérze na zôczątkù XX wiekù. Miôł òn sã zacząc leno dzãka Téòdorze Gùlgòwsczi, a ò ji òblubienim norbertańsczi tradicji, co bëło nôwôżniészé dlô ùtwórczëni wdzydzczi szkòłë wësziwkù, ni ma w filmie ani wzmiónczi[21].

Czekawé je, że ju Òkroy w swòjim pòwòjnowim dzele dôwôł znac ò jaczichs próbach, co miałë przékòwac òriginalnoscë kaszëbsczégò wësziwkù, co pòdwôżałë òsoblëwie aùtentizm mòtiwów kaszëbsczégò òblokù. Taczé tendencje są wierã żëwé jesz barżi terô. Kò tej-sej dôwają ò se znac niechtërny pùblicyscë, co mają w zgardze kaszëbsczi òblok wëzwëskiwóny przez fòlkoristiczné karna[22]. Procëmnicë kaszëbsczégò òblokù ùwôżają, że òdeszedł òn za dalek òd pierwòsznëch wzorów, temù dôwają znac, że jegò promòwanié nie je nót. Timczasã ni ma wątpieniô, że dzysdniowé mòtiwë prosto wëchôdają z kaszëbsczi tradicji norbertańsczégò wësziwkù. Je téż gwësné to, że ùlégałë òne jaczémùs ùbëlnieniémù, co przëszło dzãka dostãpnoscë i corôz lepszim sztofóm, a do te zwëczajno z brëkòwnotë zaadaptowaniô jich dlô pòtrzebów artisticznëch karnów. Czekawie w tim brzmi wëpòwiédz znajôrza kaszëbiznë i pòetë Stanisława Janczi, chtëren pò latach doswiôdczeniów i òbserwacji ùznôł: *Rôz czedës kaszëbsczi òblok jô parłãcził leno z fòlklorizmã, dzys zdrzã na niegò czësto jinaczi. Je dlô mie wôżną znanką juwernotë Kaszëbów, czims na ôrt kimona dlô Japanów. Nijak nie jidze przék nowòczasnoscë, piãkno pòdsztrichiwô miłotã do swòjiznë. Łoni*

---

do smiercë w 1905 rokù. Wdzydze przënôlégałë prawie do ti parafii. Wspiarcé probòszcza miało gwësno wiôldżi znaczënk w twòrzenim skansenu i kaszëbsczégò wësziwkòwégò kùńsztu wëniosłégò pò prôwdze z Żukòwa.

[19] http://www.dziennikbaltycki.pl/artykul/748999, listy-rozpaczy-smutne-wyznania-teodory-gulgowskiej-zalozycielki-skansenu-we-wdzydzach,id,t.html (dostęp: 27.10.2017 r.)

[20] F.K. Òkroy, *Dzieje klasztorów norbertańskich w Żukowie*, Żukòwò 2010, s. 109.

[21] https://www.youtube.com/watch?v=KKmuzVBAQIE (dostęp z dn. 29.10.2017 r.)

[22] Òb. np.: T. Lasowô, *Pokazać źródła kultury*, „Pomerania”, 5/2004, s. 5. Wôrt je téż zazdrzec do I. Joc, *Kaszubi w dżinsach*, „Norda”, 23.04.2004 r. i pòlemicznëch artiklów Frãcëszka Kwidzyńsczégò (2.05.2004) i pòsobnëch drëkòwónëch w nastãpnëch numrach negò pisma. I ta diskùsjô, jak i wiele jinszich te ôrtu dzejaniów, bë miałë stac sã richtich tématã grańtownëch badérowaniów, òsoblëwie terô, w czãdze drasticznégò i – co je baro przikré – wierã téż òstatecznégò znikwieniô kaszëbsczégò jãzëka.

na mój benefis z leżnoscë 60. ùrodzënów w bibliotece w Bólszewie jô przërôcził drëchów i znajemnëch, żebë przëszlë prawie w kaszëbsczim òblokù. Baro wiele zjiscëło nã mòjã prosbã. Wspòminóm to z bùchą i wzrëszenim[23].

Ta bùcha i wzrëszenié stałë sã mòżebné dzãka – jak ju bëło rzekłé – wiôldżi norbertańsczi tradicji, ale téż przez pòkòlenia zasłużonëch przëstojników te kùńsztu. W 1926 rokù zrëchtowelë òni pierszą szkółkã wësziwkù. Z piersza czerowa nią wastnô Hinc, zôs pòtemù òd 1925 rokù czer wzãła wspòmniónô ju Zofia Ptôch. Na zôczątkù robilë rzeczë domôcégò ùżëtkù, taczé jak: serwetczi, òbrësczi, zôgłówczi, abò całé zestôwczi na stół. Żukòwsczé kòło liczëło òd 20 do 50 białk. Zéńdzenia bëłë rôz na tidzéń. Jich môlã bëła karczma Gleinertów (przë dzysészim Rondze miona Karola Krefta), w jaczi téż bëłë pòkôzywóné ne dzeła przed wielnyma gòscama gòspòdë, co przëjéżdżelë òbzerac pòklôsztorné bùdacje. To dzejanié prima sã rozwijało pòd òkã i przë wspòmòżce zasłużonégò żukòwsczégò probòszcza ks. Bernata Gòłomsczégò jaż do wëbùchniãcô II swiatowi wòjnë. Wiele z nëch dokazów szło na pòtrzebë kòscoła[24].

Na mòdło Żukòwa pòwstôwałë pòdobné place w jinszich môlëznach dzysészégò kartësczégò krézu. Cząd II swiatowi wòjnë zaklamòwôł to dzejanié, ale gò nie przerwôł. Dzél kòłów ùpadło. Jedne pò wòjnie òdnowilë. Nôwôżniészé, że nen kùńszt na wiedno kanął do kaszëbsczich chëczi i w nich dali sã rozwijô. Tak je do dzys. Dzysdnia wësziwk je przedmiotã bùchë mieszkańców Kaszëb. Kùńszt nen dôwno ju przedërchôł grańce naszi krôjnë. Jednyma z machtniészich dzys jegò òstrzódków je Tëchòla i Człëchòwò. Na coroczné wòjewódzczé kònkùrsë kaszëbsczégò wësziwkù rëchtowóné w Lëni nadchôdają dokazë z całégò kraju. Przëkładowò w 2017 rokù, w dwadzestim drëdżim ju kònkùrsu, wzãła ùdzél rekòrdowô lëczba jaż 227 wësziwôrzów i wësziwôrków, w tim wnetka 150 młodzëznë szkòłowi i gimnazjalny. W całoscë nadeszło jaż 526 dokazów, co ùdokazniwają snôżotã wszëtczich szkòłów kaszëbsczégò wësziwkù. Nôwicy z nich tradicyjno zgłosëlë ùczãstnicë z gminë Żukòwò, a téż z gminë Lëniô, to je gòspòdarze rozegracji. Nôwicy nôdgrodów, òsoblëwie w szkòłowëch kategòriach, mët trafiło do gminë Żukòwò. Równak prôwdzëwą sensacjã i redotã òrganizatorów wzbùdzëłë m.ji. dzeła Halinë Dulembë z Krakòwa czë Dawida Mielewczika z Londinu. Dosc tëli dokazów nadeszło téż z Trójmiasta i z gduńsczégò krézu[25].

Kòżdi rôz kòle kònkùrsu je wëstôwk dokazów òd lat rëchtowóny przez jegò ùdbòdôwcã Edmùnda Szëmikòwsczégò. Wëstôwk òbzérają tësące miłotników te kùńsztu.

---

[23] https://www.facebook.com/profile.php?id=100000665020571 (przëstãp z dn. 27.10.2017 r.).

[24] Òb.: F.K. Òkroy, *Dzieje*... Wiele nowiznów ò przedwòjnowim dzejanim żukòwsczi szkółczi kaszëbsczégò wësziwkù mòże téż nalezc w niedôwno wëdóny ksążce młodi aùtorczi z Żukòwa Magdalenë Zischke, co je rozprzeniosłô dzejama swòjégò miasta. Zebrała òna wiele czekawëch relacji ò przedwòjnowim czasu, midzë jinszima ò dzejach kaszëbsczégò wësziwkù. Òb.: M. Zischke, *Nieznana historia Żukowa*, Gdynia 2013. Téż w *Dziejach Żukowa*, s. 212, je ùjãti jeden òdjmk żukòwsczégò kòła wësziwkòwégò na wëstôwkù w 1939 r. We westrzódkù sedzy ks. B. Gòłomsczi.

[25] http://www.gminalinia.com.pl/aktualnosci-gdk/xxii-wojewodzki-konkurs-haft-kaszubski-linia-2017/ (przëstãp z dn. 28.10.2017 r.)

Dobiwcowie kònkùrsu wësziwkù w Lëni, òdjimk ze zbiérów włôsnëch aùtora

Òd lat je pòkôzywóny w Żukòwie mët. Jegò pòpùlarnota rosce, temù w 2017 rokù przëszła ùdba, żebë gò pòkazac we Gduńskù, a pòtemù w niemiecczim Ansbach, gdze zrobił wiôldżé wrażenié na mieszkańcach Frankónii[26]. Sukces rézë béł tak bëlny, że zarô pò nim zdecydowelë ò corocznëch wanogach wëstôwkù. W 2018 rokù nen pòkònkùrsowi wëstôwk mô bëc pòkôzóny w Łodzë, centrum pòlsczégò włóknostwa[27].

Jinszą sprawą w pòwstanim wësziwkù je ùdzél blëzniaczégò òstrzódka zôkònnégò, to je klôsztoru w Żarnówcu, ò czim nadczidô wikszosc pùblikacji, co piszą ò dzejach te kùńsztu[28]. Fùndacjô żarnowsczégò klôsztoru zajistnia përznã pózni òd żukòwsczégò, bò kòl 1245 rokù[29]. Z piersza béł to cystersczi klôsztór, zôs pò refòrmacji i kòntrrefòrmacji (kùńc XVI w.) przëszłë do nie benediktinczi. Pò I rozbiorze Pòlsczi nen klôsztór – tak jak żukòwsczi – òstôł znikwiony przez prësczi rząd. Taczi stón dérowôł do kùńca II swiatowi wòjnë. W 1946 rokù benediktinczi wrócëłë do Żarnówca. Tak téż – jinaczi jak w Żukòwie – nen klôsztór je do dzys dnia.

Drãgò równak je lëteraturze przedmiotu dobadérowac sã brewiter dokazów – jak to je w przëtrôfkù Żukòwa – na ùdzél żarnowsczégò klôsztoru w twòrzenim dzysdniowégò kaszëbsczégò wësziwkù. Je równak wiedzec na gwës, że benediktinczi téż zajimałë sã wësziwkã liturgicznëch parametów. W klôsztornym skôrbcu w Żarnówcu są do dzys bezcenné òrnatë i kapë – dzeła rąk benediktinków. Aùtor sóm je òbzérôł przë leżnoscë robieniô pòsobnégò dzélëka programù „Skarbë Kaszëb” w Twòji Telewizji Mòrsczi[30]. Znajôrz dzejów żarnowsczégò klôsztoru s. Małgòrzata Bòrkòwskô OSB[31] pòdsztrichiwa, że w Żarnówcu – procëmkù Żukòwa – òstało wiele liturgicznëch ruchnów. Pòkôzywóny le je dzél z nich. Tak naprôwdã dostãp do skôrbca je baro ògrańczony. Mòże gò leno zwiedzac za specjalnym przëzwòlenim zôkònnëch sostrów. Jakno że program je dostãpny na internetowi starnie, kòżdi tej mòże niechtërne z nëch ruchnów so òbaczëc. Je to rzecz czësto wëjątkòwô, bò klôsztór je klaùzurowi, to znaczi, że òglowò nie lëdô òn zazéraniô do niegò mediów[32]. Temù téż wikszosc dokazów znónô le je klôsztornicóm. Ne skarbë òbzérelë téż ùczałi sparłãczony z Pòlską Akademią Nôùk: Barbara Rol i Iwòna Strzeleckô. W ksążce, co pòwsta jakno brzôd tëch badérowaniów, dałë òne jaż 81 czôrno-biôłëch òdjimków benediktińsczich kòscelnëch ruchnów z Żarnówca[33]. W jednëch przëtrôfkach baro òne szlachùją za znónyma nama z òdjimków, leno że ùkradłima, żukòwsczima ruchnama.

---

[26] http://pomorskie.eu/-/barwy-pomorskiej-tradycji-wystawa-haftu-kaszubskiego-w-ansbach

[27] Wëwiadë radiowé z Mirosławą Kùberną i Janã Trofimòwiczã z Lëni wëemitowóné w programie „Na bôtach i w bòrach”, 5.11.2017 r.

[28] Òb. np.: W. Szkùlmòwskô, *Współczesna sztuka ludowa Kaszub*, Bëdgòszcz – Gduńsk – Słëpsk 1992, s. 23. Òb. téż: K. Szałasnô, W. Szkùlmòwskô, H. Òstrowskô-Wójcëk, *Współczesna sztuka ludowa Kaszub,* Bëdgòszcz 1987, s. 18 i W. Błaszkòwsczi, *Hafty regionalne na Pomorzu Gdańskim*, Gduńsk 1983, s. 13.

[29] M. Bòrkòwskô, *Legenda Żarnowiecka*, Gduńsk 1999, s. 8.

Òba klôsztorë, żukòwsczi i żarnowsczi, dzeli sztëk kòl 60 kilométrów drodżi. Tej je czësto zrozmiałé, że przez stalata ne klôsztorë ze sobą wespółdzejałë. Co do te ni mają wątpieniô téż etnografòwie. Wòjcech Błaszkòwsczi tak ò tim gôdô:

> Do czasu znikwieniô òbù klôsztorów przez prësczi rząd w r. 1835 (żebë zarabczëc jich dobëtk i ùrwac kùlturalné dzejanié w nôrodnym dëchù), Żukòwò i Żarnówc trzimałë ze sobą dërch mòcną łączbã w òbjimie kùlturë i kùńsztu, dzelëłë sã technicznyma dobëcama i wzorama ùdostónyma z bùtna. Nie ògrańcziwałë sã do wërobinów le samëch liturgicznëch parametów, robiłë mët na zlécenié swiecczich òdbiérców. Dwòróm i dwórkóm szlachecczim, bùdinkóm mieszczónów, a tej-sej i gbùrsczim chëczóm tëgòwałë przedmiotë kùńsztu, sprzãt, òbica i zdobné tichë, wëkònóné w warkòwniach òbù klôsztorów. Aùtor ny prôcë òbzérôł w kaszëbsczi chëczë malowóną skrzëniã i szelbiąg, a téż pòlichromòwóné żłobiznë, co pòchôdałë z żukòwsczégò klôsztoru. Gwësno téż kaszëbsczé czepce – bënômni jich wiôldżi dzél – są zrobioné w warkòwniach Żukòwa i Żarnówca. Ò tim nas przekònywa szlachòta techniczi złotogłowiô kaszëbsczégò do kòscelnëch parametów – jich kòmpòzycyjny ùkłôd i òrnamentika[34].

---

[30] http://www.telewizjattm.pl/nasze-programy/111/41661-klasztor-w-zarnowcu-i-historia-swiecina.html?play= on (przëstãp z dn. 29.10.2017 r.)

[31] s. Małgòrzata Bòrkòwskô OSB je m.jin. aùtorką ksążczi ò titlu *Legenda Żarnowiecka*, Gdańsk 1999, w jaczi przedstôwiô dzeje klôsztoru w fòrmie legendë, chòc pòdôwô w ni leno brewiter sprôwdzoné historiczné faktë.

[32] http://www.telewizjattm.pl/nasze-programy/111/41661-klasztor-w-zarnowcu-i-historia-swiecina.html?play= on (przëstãp z dn. 29.10.2017 r.)

[33] *Katalog zabytków sztuki. Puck, Żarnowiec i okolice*, red. B. Rol i I. Strzeleckô, Warszawa 1989.

[34] W. Błaszkòwsczi, *Hafty regionalne na Pomorzu Gdańskim*, Gdańsk 1983, s. 17.

W. Błaszkòwsczi béł Kaszëbą òd Serakòjc. Ùrósł w kùlturze i jãzëkù kaszëbsczim, a równoczasno miôł dosc bëlné przërëchtowanié zdobëté na Wëdzélu Etnografii Ùniwersytetu Mikòłaja Kòpernika w Toruniu. Temù téż jegò òbsądë mają bëlné meritoriczné spòdlé, znankùją sã téż òdpòwiedzalnotą przed włôsną spòlëzną. Przez to ni ma téż mòwë ò zrobienim przëtrôfkòwëch felów, jaczé są ù jinszich badérów spòza kaszëbsczi spòlëznë, tak jakbë z bòkù pòdzérającëch i òpisywającëch nen kùńszt. Taczim przëkładã je scwierdzenié, że T. Gùlgòwskô bëła Miemcką[35]. A kò ùrodza sã doch w Wiôldżich Chełmach kòl Chòjnic, a sama ò se gôda: *Më sã czëlë Kaszëbama*[36], na co zwrócył téż bôczënk M. Jelińsczi z Żukòwa, téż Kaszëba òd serakòjsczich strón.

Rësznota rodnëch badérów wiele barżi przëblëżiwô nas do całownégò pòznaniô dzejów te piãknégò kaszëbsczégò kùńsztu. Równoczasno – co òsoblëwie je wôrtné – są òni mët ji do nédżi òddónyma rozszérznikama. Do nich przënôlégô Édmùnd Szëmikòwsczi, aùtor pòpùlarizatorsczi ksążeczczi ò żukòwsczi szkòle wësziwkù[37]. Dzãka tim wszëtczim lëdzóm nen kùńszt dali sã bëlno rozwijô w czasach, czej wieczórné rodzynné i midzësąsedzczé gôdczi, co piérwi tak baro sprzijałë pòspólnym wësziwkòwim dzejaniôm, terô wnet czësto zadżinãłë na zwësk dzysészi technologii cyfrowi. Snôżota kaszëbsczégò wësziwkù i wôrtnotë, co wëchôdają z jegò wëkònywaniô (m.jin. sztôłtowanié manualnëch ùmiejãtnoscy, wzbùdzywanié pòczëcégò esteticzi, mòżnota twòrzeniô kòmpòzycji, wëcëszenié), są tak baro atrakcyjné, że mògą jic na miónczi z łakòtama sparłãczonyma z dzysdniowim cywilizacyjnym rozwijã. Òsoblëwie jedno i drëdżé (żëwòtnosc wësziwkòwégò kùńsztu i ùrbanisticzny rozwij) są merkac na terenie Gminë Żukòwò – kòlibczi kaszëbsczégò wësziwù. To promòcyjné zéwiszcze je czësto ùzasadnioné. Kò w ti wiôldżi gminie, co mô ju 35 tësãcy mieszkańców, ò nôwikszim w Pòlsce przërosce lëdzy, jaczi pòwstôwô nôbarżi przez migracyjną rësznotã, dzejô nôwicy szkółków wësziwkù dlô dzecy i ùstnëch. Mô to swòje òdzdrzadlenié w nôwikszi lëczbie dobëtników corocznëch wòjewódzczich kònkùrsów wësziwkù w Lëni. Ta prôwda mô przede wszëtczim swòje zdrzódło w tradicji i dzejach ny òbéńdë, sztôłtowóny przez stalata przez żukòwsczi klôsztór norbertańsczi.

Żukòwsczé norbertanczi wëcmanim z żarnowsczima benediktinkama są prôwdzëwima ùtwórcama kaszëbsczégò kùńsztu wësziwkòwégò. Równak to, że je òn dzys włôsnoscą lëdztwa, zawdzãcziwómë téż nôbarżi żukòwsczim klôsztornicóm. Temù ni ma wątpieniô, że prawie temù klôsztorowi przënôlégô sã pierszéństwò w ùznanim jegò rolë w pòwstanim wësziwkù. Nôwikszô promòcjô negò wësziwkù téż płënãła colemało z Żukòwa. Mòcenkò bëła wspòmôgónô przez wdzydzczi òstrzódk, pózni téż wejrowsczi (Frãcëszka Majkòwskô), pùcczi, człëchòwsczi, a w dzysdniowim czãdze tëchòlsczi, bòrowiacczi i słëpsczi mët.

---

[35] Òb.: https://www.youtube.com/watch?v=KKmuzVBAQIE (przëstãp z dn. 29.10.2017 r.)

[36] A. Bùkòwsczi, *Regionalizm kaszubski*, Pòznań 1950, s. 137.

[37] E. Szëmikòwsczi *ABC... haftu kaszubskiego, szkoła żukowska*, Gdynia 2006.

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Òznaczi lëdowégò ùtwórczégò dzejaniégò ù Kaszëbów w Kanadze

Pierszi emigrancë z Kaszëb przëbëlë do Kanadë w 1858 rokù. Pòchôdelë colemało z dzysdniowëch krézów chònicczégò, kòscérsczégò, bëtowsczégò i kartësczégò. Na nowi zemi szukelë bëlniészégò żëcégò i wòlnotë. Znónô je ùcemiãga, jaką emigrancë mielë òbczas rézë, pòtłuka, chërë, głód, niebezpiek, òszustwa agentów i drãdżi pioniersczi kawel emigrantów[1]. Emigrowelë òni w sąsedzczich karnach, bò chcelë w nowëch, doch słabò jesz znónëch warënkach, nalezc òpiarcé w nawzôjny pòmòcë. Przënãcony do grãdi robòtë i maraszbë, zamieszkelë òni w dolëznie rzéczi Madawasczi (Madawaska Valley), gdze z wiôlgą drãgòtą rëchtowelë sobie farmë na kamienisti zemi, robilë w lese, a bëlë rëbôkama. Zakłôdelë parafie i môlëznë, taczé jak Hagarty (pòtemù nazwóné Wilno na tczã òsadłégò z nima ksãdza, co pòchôdôł z litewsczégò Wilna) i pòsobné. Zamieszkelë téż w Killaloe, Madawaska, Whitney, Combermere, Brudenell, Renfrew i Pembroke. W kòscele Kaszëbi sã mòdlëlë pò pòlskù, chòc nigdë gò nie ùżiwelë na co dzéń, w szkòle i ùrzãdze gôdelë ze sobą pò anielskù, ale doma wiedno gôdóné bëło pò kaszëbskù. Do 70-tëch lat XX stalata kaszëbsczi béł jich nôpierszim jãzëkã kòmùnikacji. Równak cywilizacyjné zmianë wpłënãłë na zerwanié nôtëralnégò jãzëkòwégò przekazu. Téż do te czasu do tatczëznë przódków mało co docérało wiadłów ò kawlu ti emigracji[2].

---

[1] Òbczas fejrowaniô 150-lecégò emigracji ks. prał. Ambrożi Pick, Kaszëba czwiôrti generacji emigrantów, rzekł na nôwôżniészi ùroczëznie w Wilnie, m.jin.: *Dzysô je nama tu wespół dobrze, ale czej 150 lat temù naszi lëdze tu przëszlë, tej rząd jima dôł seczerã i hakã i rzekł: „Terô biôjta i òbrôbiôjta tã zemiã”. To bëło tej baro cãżkò. Ale òni so delë radã. Kò przëszlë tu za chlebã i za wòlnoscą*. Czekawé, że òbczas ti jubileùszowi mszë téż òba czëtania, psalm i ewanieliô bëłë w kaszëbsczim jãzëkù, co zaskòczëło wszëtczich Kaszëbów z Pòlsczi.

[2] Jakno pierszi ò emigrantach szerok pisôł Józef Kiselewsczi w dokazu z 1938 rokù *Ziemia gromadzi prochy* wëdónym w Pòznaniu. Jedną z pierszich relacji z bëtnoscë w Kanadze ùsadzył Arkadi Fiedler w ksążce *Kanada pachnąca żywicą*, Warszawa 1955, jaczi w pòdrozdzélu *Wilno w Ontario* na sédmë stronach ùjął zacht dzél czekawëch refleksji. Czekawé są téż impresje, jaczé ùsadzył Agùstin Nécel w swòji ksążce ò baro wëmòwnym titlu *Z deszczu pod rynnę*, Warszawa 1971. Baro wôżné bëłë téż wielné artikle Pawła Brzésczégò (1914–2008) z Toronto i Bronisława Sochë–Bòrzestowsczégò aùtora *Panoramy kaszubsko–pomorskiej* wëdóny w Londinie (1975), w jaczim je np. articzel ò pòczątkach Pòlsczégò Òstrzódka Harcersczégò „Kaszëbë” w òntarijsczim Wilnie. Bëlniészé badérowania zaczãłë sã dopiérze pòcząwszë òd lat 80. XX wiekù. Òd ne czasu pòwstało ju czësto wiele ksążków w pòlsczim jãzëkù. Są to

Wôżnym sztótã w żëcym kanadijsczich Kaszëbów bëło założenié òrganizacji zdrëszający Kaszëbów zajisconëch ò zachòwanié i rozwij kaszëbsczi kùlturowi spôdkòwiznë westrzód Kaszëbów w Kanadze ò pòzwie Wilno Heritage Society (Wileńskô Stowôra Spôdkòwiznë). Òjcama ji pòwstaniô bëlë òsoblëwie Martin Shulëst i ks. Aloysius Rekòwsczi, aùtor ksążczi ò Kaszëbach za òceanã[3], jakô da zôczątk szerszim badérowanióm i dzejaniόm sparłãczonym z kaszëbską emigracją w Kanadze. Prawie ta knéga wzbùdzëła zaczekawienié dzejama Kaszëbów ù Davida Shulësta (syn Martina), chtëren béł przez lata przédnikã stowarë WHS i nôpierszim wëkònôwcą ji zawiązaniô. Pierszé zéńdzenié bëło 15 strëmiannika 1998 r. Òkróm przédnika D. Shulësta do zarządu wlezlë: wiceprzédnik Michael Coulas, skarbnik Ed Chippior, Andrew Yantha (òdpòwiedzalny za dzejania kòle rozbùdowë skansenu w Wilnie), sekretéra Diane Etmanskie i Phil Biernaskie, Teenie Shulist a Christine Recoskie[4]. W latach 2010–2015 D. Shulëst béł bùrméstrã gminë Barry's Bay Hagarty. Chòc terôzka nie trzimô niżódnégò wôżnégò ùrzãdu, to równak je ùwôżóny dali za pòstacją numer 1 westrzód Kaszëbów. Tej-sej je nazéwóny tam kaszëbsczim królã. W òstatnëch miesądzach robi drãgò nad ksążką, w jaczi òpisywô swòje żëcé sparłãczoné z kaszëbizną i swój persónowi pòzdrzatk na sprawë kaszëbsczi rësznotë i jegò relacji z pòlskòscą[5].

W nym dokazu mdze baro wiele òpisënków dzysdniowëch kùlturalnëch dzejaniów w Kanadze. Dzél placu zajimô òpisënk ùroczëznë 150-lecégò pierszi emigracji Kaszëbów do Kanadë, co bëła w zélnikù 2008 rokù. Òb czas fejrë pierszi rôz sã pòkôzało kaszëbsczé karno w całownëch regionalnëch ruchnach. Grëpa ta ùszëkòwónô

---

m.jin.: I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983; R. Małańczôk, *Kaszuby, Ontario w poszumie borów i odplusku fal*, Toronto 1990; J. Kùcharskô, *Poszukiwania tożsamości kulturowej ludności kaszubskiej w Polsce i Kanadzie*, Łódź 1993; K. Ickiewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, Gduńsk 1981; W. Szulëst, *Kaszubi kanadyjscy*, Gduńsk 1992; J. Bòrzëszkòwsczi, *O Kaszubach w Kanadzie*, Gduńsk – Elbląg 2004; S. Stolarczik, *Nasza Polska kanadyjska*, Toronto 2008. Wnet tëli samò ksążków pòwstało w anielsczim jãzëkù, z czegò nôwôżniészô to A. Rekòwsczi, *The saga of the Kashub people in Poland, Canada, USA,* Òttawa [1996], a S. Mask Connolly, *Kashubia to Canada Crossing on the Agda*, Òttawa 2003. Do te wôrt wërechòwac np.: J. M. Glofcheskie, *Folk music of Canada's oldest Polish community*, Òttawa 1980; *The proud inheritance*, red. A. Żurakòwskô, Ontario's Kaszuby, Òttawa 1991; M. Biernaskie, Barbara Dombroskie, *Dombroskie Genealogy*, Kanada Òntario 2013; *Kashub/ Polish Heritage Stories of Renfrew County; crosses of Wilno* by D. and M. Shulist, Wilno 2002.

[3] A. Rekòwsczi, *The Saga od The Kashub People in Poland, Canada, USA*, Òttawa [1996].

[4] Òb.:http://www.wilno.org/vol1.html, w jaczim òdnotowelë m.jin.: *On March 15th 1998, the Wilno Heritage Society met for the first time. At this meeting, a committee was formed and Dave Shulist was voted President; Michael Coulas was voted Vice-President; Ed Chippior was voted Financial Director and the following committee members nominated: Andrew Yantha (Building Director) has since stepped down and his position has been filled by Phil Biernaskie, Teenie Shulist (Heritage Director), Christine Recoskie (Treasurer), Diane Etmanski (Secretary) [15 strëmiannika 1998 rokù Wilno Heritage Society zeszło sã pierszi rôz. Na tim zéńdzenim karno wëbrało swój zarząd. David Shulëst òstôł wëbróny na przédnika, Michael Coulas òstôł wiceprzédnikã, Ed Chippior finansowim czerownikã. Do te nôleżnikama zarządu òstelë: Andrew Yantha (ds. bùdinków), pò jaczégò òdińdzenim nen môl zajął Phil Biernaskie, Teenie Shulëst (ds. spôdkòwiznë), Christine Recoskie (skôrbnik), Diane Etmanski (sekretéra)].*

[5] Wiadła òd Davida Shulësta. Aùtor mô dzélëczi rëchtowónégò dokazu.

bëła specjalno na tã ùroczëznã. Wëstąpilë w ni przede wszëtczim sztudérzë, pòtómcë kaszëbsczich emigrantów, w tim Sarah Chippior (Sara Szczipiór) òd lat mòckò wprzëgłô w rozszérzwianié kaszëbsczi kùlturë. Karno pòkôzało czile kaszëbsczich tuńców, w tim kòsédra. Repertuar bierze òd zdrëszonëch partnerów z Pòlsczi, òsoblëwie òd karna „Kaszëbë” z Kartuz, jaczé ju dwa razë kòncertowało w Kanadze. Przédnik karna Frãc Kwidzyńsczi, òb czas ti sami ùroczëznë, wrãcził gòspòdarzóm pò trzë zestôwczi chłopsczich i białgòwsczich òbleczënków kaszëbsczich. Tak w òpiarcym ò nã wespółrobòtã, jak i na spòdlim wielnëch pùblikacji (w tim teczczi wësziwkù), co w dostatecznëch iloscach trôfiają do Kaszëbów za òceanã, môlowé wësziwôrczi robią òbleczënczi a wielné òbrësczi i jinszé ekspònatë z kaszëbsczima mòtiwama[6]. Dosc wiele nëch ekspònatów je téż na stałim wëstôwkù w skansenie. Rëchtowóné są kùrsë wësziwkù, w jaczich je machtny dzél białków, òsoblëwie z Wilna i Barry’s Bay. Do barżi znónëch wësziwôrków przënôlégają Bernice Bleskie, Theresa Prince, Zosza Kosinski, Joyce Lorbetskie. Wëcmanim z czile jinszima twòrzą òne Kaszëbsczi Klub Wësziwkù w Wilnie.

Do te òd czile lat rëchtowóné są kùrsë w szkòłach. Przódë jaż w trzech w Wilnie, Barry’s Bay i Round Lake, dzysdnia – pò lëkwidacji dwùch – leno w Barry’s Bay. Dobëtnicë kòżdégò rokù ògłôszóny są òbczas Kashub Day ksãżniczką i ksążëcã Kaszëb[7].

Przez te dzejania kaszëbsczi òbleczënk sã stôwô w Kanadze corôz barżi pòpùlarny. Kò terôzka na kòżdim corocznym Kashub Day je ùżiwóny leno prôwdzëwi kaszëbsczi òblok regionalny. To nie je dëcht taczé wejle gwësné, kò jesz niedôwno bëło tam czësto jinaczi. W latach 60. i 70. kaszëbsczé dzôtczi bëłë przëjimóné tam do I Kòmónii swiãti w ruchnach z mòtiwama krakòwsczégò fòlkloru. Jesz w 2007 rokù Martha Linton z dodómù Palubeski (Pałëbicczi), spiéwa na binie kaszëbsczé piesniczczi téż w krakòwsczim òblokù[8]. Kò prawie taczé ruchna bëłë tam tej do dostaniô i ùżiwóné. Miałë pòdsztrichëwac etniczny (pòlsczi) pòchòdzënk ti grëpë mieszkańców Kanadë[9].

---

[6] Wiadła òd Davida Shulësta. Sóm aùtor wiele razy (w wiele chëczach mët) òbzérôł dokazë kaszëbsczich wësziwôrków z Kanadë.

[7] Na przełómanim 2012 i 2013 rokù dzél ekspònatów pòkôzywelë w Toronto przë leżnoscë wëstôwkù òdjimków ò kanadijsczich i pòlsczich Kaszëbach Mariana Górlëkòwsczégò z òpisënkama Eùgeniusza Prëczkòwsczégò, jaczi pierszi rôz pòkôzywóny béł w ambasadze Kanadë w Pòlsce w czerwińcu 2012 rokù. 3 rujana 2012 r. òtemkłi ùroczësto òstôł w senace RP, a 23 lëstopadnika w Królewsczim Mùzeùm w Toronto. Ne zdarzënczi bëłë òpisóné w wielnëch artiklach prasowëch, téż w telewizyjnëch przekazach. Wiadła ò kaszëbsczi drëszbie bëłë w pùblikacji Ambasadë Kanadë w Warszawie wëdóné w wieletësącznym nakładze. Wôrt dodac, że przed Ambasadą Kanadë w Warszawie stanął pòmnik ùpamiãtniwający pòlskò-kanadijsczé braterstwò broni. Złożony je z dwùch kamów. Jeden je halóny z Barry’s Bay, drëdżi z Kaszëbsczi Zemi. Mònument wëkòna firma „Murkam” z Kawlów Dólnëch Léòna Czerwińsczégò. Òb. E. Prëczkòwsczi, *Aktualny rozwój kultury kaszubskiej u Kaszubów w Kanadzie*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, Gduńsk 2013, ss. 255–265.

[8] Òb. film dokùmentalny „Kaszubi w Kandzie”, real. E. Prëczkòwsczi, emisjô w TVP, 2008.

[9] Czekawie gôdô ò tim David Shulëst: *When my Father Martin Shulist was promoting our heritage in the 1960’s, he has all our youth dress up in Polish costumes. You never saw a Kashubian costume. NEVER. We did not know of the Kashubian costume until around 1997. We did not know we were Kashub – We did not know that our language, culture, traditions were Kashubian. We never knew that Kashubia was the Fatherland. Our true identity was taken away from us. It was hidden for almost 140 years, until Father Al Rekowsczi and I exposed the truth. [Czej mój tatk Môrcën Szulëst promòwôł naszã spôdkòwiznã*

Wësziwôrczi z Wilna, òdjimk ze zbiérów aùtora

Wspòmniónô Martha Linton nagra kómpaktową platkã *Polish-Kashub Songs*. Ji przódkòwie wërézowelë do Kanadë w 1870 rokù. Chòc słëcha òna do czwiôrtégò pòkòleniégò emigrantów, równak baro bëlno kôrbia pò kaszëbskù. Znała 60 spiewków, jaczé erbòwa òd swòjich przódków. Z piersza wnetka wszëtczé bëłë w pòlsczim jãzëkù. Spiéwóné są równak z wëzwëskanim kaszëbsczi fòneticzi. Baro czãsto w pòlsczich słowach wëstãpiwô labializacjô, wnetka wszãdze nalôżô sã jãzëkòwô znanka zwónô kaszëbienim (miast pòlsczich ś, ć, ź, dź ùżiwóné są *s, c, z, dz*), zôs cwiardé *sz, cz, ż* wëmôwióné są mitkò. Westrzód dzewiãtnôsce spiéwków je sztëczk *Jestem Kaszubą [Jô jem Kaszëba]*, jinszé są znóné z repertuarów fòlkloristicznëch karnów z rozmajitëch strón Pòlsczi. Nôbarżi znóny z nich sztëczk to *Głęboka studzienko [Głãbòkô stëdzenkò].* Na òbkłôdce platczi wëdóny w 2006 rokù je òdjimk lëdzy, co tuńcëją w kaszëbsczich ruchnach na festinie Kashub Day w 2006 rokù, zôs slôdë je òdjimk solëstczi i skrzëpka Raya Chapesczégò, téż Kaszëbë. Òbòje są w krakòwsczich òblokach[10]. Ray Chapeskie (Czôpiewsczi) òd łżëkwiata 2008 do gromicznika 2017 rokù prowadzył wëcmanim z Davidã Shulëstã program kaszëbsczi ò titlu „Radio

---

w latach 60., òn nas młodëch wszëtczich òblókł w pòlscze ruchna. Nigdë më nie widzelë kaszëbsczich ruchnów. Nigdë! Më nie znelë kaszëbsczich ruchnów jaż do kòle 1997 rokù. Më nie wiedzelë, że më jesmë Kaszëbama. Më nie wiedzelë, że nasz jãzëk, kùltura, tradicje bëłë kaszëbscze. Nigdë më nie wiedzelë, że Kaszëbë są naszą tatczëzną. Nasza prôwdzëwô jawernota bëła wzãtô wek òd nas. Bëła ùtaconô wnetka przez 140 lat, jaż do czasu, czej wëcmanim z ks. Alojzym Rekòwsczim më wëwidnielë prôwdã.]. Òb. Lëst e-mail do aùtora z 27.12.2017 r.

[10] Platka CD *Martha Linton sings Polish-Kashub Songs* je ù aùtora doma.

Kaszëbë” w krézowi stacji Radio Renfrew. Dali kòżdégò rokù graje òn na Kashub Day i jinszich kùlturowëch rozegracjach. Wiedno mô ju terô na se kaszëbsczi òblok. Téż Martha Linton dosta w darënkù na zôczątkù maja 2008 rokù całowny kaszëbsczi òblok. Jegò przekôzaniu towarzëło wiôldżé wzrëszenié lëdowi artistczi. Spiéwała w nim na fejrze 150 lat emigracji. Przikré bëło, że ju w łżëkwiace 2009 rokù Linton ùmarła w wiekù 82 lat[11].

Na festinach tej-sej mët wëstąpiwô z kaszëbsczima spiéwkama Janet Peplinskie. W 2016 rokù zaspiéwa òna midzë jinszima sztëczk, co sã zaczinô òd słów *Pòsłała mie matka*. Nen tekst je ùjãti w ksążce wëdóny w 1980 rokù przez Nôrodné Mùzeùm w Òttawie. Aùtorã ny ksążczi je mùzyk, co pòchòdzy z Barry’s Bay, John Michael Glofcheskie (Główczewsczi). Chòc nen sztëczk je mët zapisóny w pòlsczi transkripcji, to spiéwôczka gò wëkòna pò kaszëbskù. W spiéwnikù je wëdrëkòwóné cziledzesąt tekstów spiéwków wëcmanim z nótama. Wszëtczé są nalazłé na òntarijsczich Kaszëbach. Żódna z nich nie je òriginalnym kaszëbsczim sztëczkã. Są to prosto rzec pòlsczé lëdowé piosenczi spiéwóné – a téż pò kąskù zapisóné – w kaszëbsczi fònetice[12].

Dëcht jinaczi sã féréje platka wëdónô w 2015 rokù przez pòlonijné karno z Hamilton ò pòzwie „Ludowa nuta”, co téż ùżiwô kaszëbsczi wersji ti pòzwë – „Lëdowô nóta”. Karno wëkònywô piesnie znóné z fòlkloru rozmajitëch strón Pòlsczi. Na pierszim môlu równak stôwiô kaszëbsczi fòlklor. Wëstąpiwô téż w kaszëbsczich ruchnach, chòc mô òbleczënczi z jinszich strón kraju mët. Niejedny z nôleżników karna są mòcenkò rodzynno zrzeszony z Kaszëbama. Sóm przédnik Sławòmir Dudalsczi, rodzony w Grëdządzu, czëje sã Kaszëbą, òd 2015 rokù je nôleżnikã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô w Baninie. Jegò białka – ùrodzonô w Kanadze – mô mòcną rodzynną łączbã z kanadijsczima Kaszëbama. Jich platka je nagrónô we wzorcowim kaszëbsczim jãzëkù. Mô titel *Zeza wiôldżi wòdë – Kaszëbë. Beyond the great water – Kaszëbë*. Je na ni sédmënôsce tradicyjnëch kaszëbsczich sztëczków. Pierszô spiéwka je pò anielskù z kaszëbsczima wstôwkama. Z ji trescë jidze zôchãcba do ùczbë kaszëbsczégò. Je òna na mòdło słinny pòlczi ò titlu *Speaking Polish Polka [Pòlka – gôdającë pò pòlskù],* napisóny przez pòlsczich emigrantów[13]. Brzmienié spiéwków ùbògacóné je amerikańsczima mùzycznyma mòtiwama. Sztëczczi są baro rëszné, mają w se bòkadné instrumentarium i bëlné wòkalné sekcje. Całownota ùkôzywô Kaszëbë, jakno baro czekawi region, z bògatą mòrską kùlturą[14].

Karno spiéwało na òdpùstowi ceremónii w sanktuarium Królewi Kaszëb w Swiónowie 20 lëpińca 2015 rokù. Na ti ùroczëznie pòswiãcony òstôł téż propòrc karna.

---

[11] AEP (Archiwùm Eùgeniusza Prëczkòwsczégò), *Zmarła królowa kaszubskiej pieśni*.

[12] J. M. Glofcheskie, *Folk music of Canada's oldest Polish community. La musique traditionnelle de la plus ancienne communaute polonaise du Canada*, Òttawa 1980, s. 63.

[13] Titel kaszëbsczi wersji brzëmi „Speaking Kashub polka” („Pòlka – gôdającë pò kaszëbskù”). Ùdbã zrëchtowaniô kaszëbsczi wersji wësënął przédnik „Lëdowi nótë” Sławòmir Dudalsczi, zôs dolmaczënk kaszëbsczich dzélëków zrobił – na jegò prosbã – E. Prëczkòwsczi.

[14] Plata je ù aùtora doma.

Na westrzódkù zdobi gò wizerënk Królewi Kaszëb òkòlony nôdpisã „Matka Bòskô Swiónowskô Kaszëbskô Królewô”. Dzeło no zrobiłë Inga Mach z Bëtowa i Gabriela Reca z Tëchòmia. „Lëdowô nóta” wëstąpiwa téż na Festiwalu Fòlkloru w Brusach i na Festiwalu Filmów Kaszëbsczich w Miszewkù. Wszãdze ùdostôwała wiôldżi aplaùz i szacënk[15]. Pòdobno je wiedno téż w Kanadze i USA, gdze karno baro czãsto spiéwô. W slédnëch latach wnetka kòżdégò rokù je téż na Kashub Day. Spiéwało na fejrze 150. roczëznë emigracji, jak i téż na ùroczëznie intronizacji repliczi Matczi Bòsczi Królewi Kaszëb, 7 i 8 maja 2016 r.[16].

Kaszëbë w Kanadze chłoscą téż malarzów. Wiele òbrazów, na jaczich ùwiecznioné są farmë i krôjmalënczi Dolëznë Madawasczi, namalowôł All Burandt (1934–2016), lëdowi ùtwórca z Barry’s Bay, co bëlno kôrbił w mòwie swòjich tatków. Zanôlégało mù przede wszëtczim na tim, żebë ùwiecznic znóné mù z młodoscë kaszëbsczé zôgardë[17]. Baro rozprzeniosłi Kaszëbama je téż Janusz Charczuk, rôz czedës balôrz I-ligòwi Lechii Gduńsk, emigrant òd wnet sztërdzescë lat, ùtwórca wiele snôżich ikònów[18]. Do rodny tematiczi sygô Kaszëbka Shirley Mask Connolly, z wësztôłceniégò malôrka, z lubòtë gazétniczka i dokùmentalistka dôwnégò i dzysdniowégò żëcégò Kaszëbów w Kanadze. W nëch òbù przëtrôfkach ni mòże równak gadac ò lëdowim ùtwórstwie. Òbòje są fùl warkòwima artistama[19].

Shirley Mask-Connolly je aùtorką wiôldżégò ksążkòwégò dokazu *Kashubia to Canada: Crossing on the Agda*[20]. Je to Kaszëbka ùrodzonô w Hagarty, sprzëti Killaloe, w rodzëznie Ludwika i Ritë (z Lëpińsczich) Maszków. Ji starszi baro bëlno gôdelë w kaszëbsczim jãzëkù. W 2003 rokù Wilno Heritage Society zaczãło wëdawac pismiono, jaczégò òsta redaktorką. Ùkôzywô sã òno dwa razë w rokù. Je dobrim rejestratorã wiele kùlturalnëch i òrganizacyjnëch dzejaniów òntarijsczich Kaszëbów, pòkôzywô téż wielné pòdjimiznë wëcmanim robioné przez Kaszëbów z Pòlsczi i Kanadë[21].

---

[15] Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016, ss. 361n.

[16] Téż tam.Òb.téż: *Kashub Day May 4, 20*13, „News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum”, Fall/Winter 2013, Nr 2; Film dokùmentalny „Kanadijsczi Kaszëbi”, real. E. Prëczkòwsczi, https://www.youtube.com/watch?v=QrTt0lPM-5c.

[17] Òb.: *A sallute to...*, „News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum”, Fall/Winter 2016, Nr 2; Film dokùmentalny „Kaszubi w Kanadzie”, real. E. Prëczkòwsczi, emisjô TVG, 2008.

[18] Janusz Charczuk tak gôdô ò zôczątkach swòji fascynacji: *Ta ùnikalnô i niepòwtôrzalnô òbéńda Kanadë baro mòcno szlachùje za Kaszëbama w Pòlsce, za strëgama i rzéczkama wijącyma sã westrzód lasowëch grzëpów i grzëpków z niebiesczim szorã czëstëch i nieskażonëch jezór, lasama z wiekòwima chójkama wòniącyma żëwicą, złocëstima klónama, lasama fùl nôrozmajitszich zwierzãtów.*

[19] AEP, m.jin.kòrespòndencjô z S.Mask Connolly i J. Charczukã.

[20] S. Mask Connolly, *Kashubia to Canada: Crossing on the Agda*, Òttawa 2003 [csb: *Kaszëbë do Kanadë: Réza na Agdze* (Agda to pòzwa pasażersczégò statkù, jaczim płënãlë kaszëbsczi emigrancë)]. Do te wiôlgą wôrtnotã mają jinszé dokazë Shirley Mask Connolly, jak: S. Mask Connolly, *Pioneers in Canada’s First Polish Settlement*, Òttawa 2002 i S. Mask Connolly, *Marriage Matters*, Òttawa 2014.

[21] Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Anglojęzyczne nowiny z kaszubskiego Wilna w Kanadzie* w: *Òd Skôrbù do Stegnë*, red. D. Kalinowsczi, Wejrowò 2017.

Kaszëbsczé fòlkloristiczné karno „Lëdowô nóta”, òdjimk ze zbiérów aùtora

W czãdnikù je szerok pòkôzónô gòscëna òsmënôscepersónowi delegacji Kaszëbów, jakô w dniach òd 2 do 9 maja 2016 rokù bëła midzë jinszima na Kashub Day. Nôpierszim równak pòwòdã wizytë bëło przëwiezenié repliczi Królewi Kaszëb i zainstalowanié ji w kòscele w Wilnie[22]. Karno zwiedzëło wiele wôżnëch môlów historiczno i dzysdniowò sparłãczonëch z kaszëbską diaspòrą. Jeden z dni pòswiãcony béł na òbezdrzenié tak zwóny katédrë pòd chójkama i bùdinków, w jaczich rok w rok òdbiwają sã – ju òd 50-tëch lat ùszłégò wiekù – harcersczé òbòzë dlô dzecy pòlsczich emigrantów z wikszich miesczich òstrzódków Kanadë. W jednym z bùdinków jô natkł sã na zesziwk z tekstama pisónyma w pòlsczim jãzëkù. Hewò jeden z nich ò titlu *Kaszëbë w Kanadze* w kaszëbsczim dolmaczënkù:

Czejbë cë chtos rzekł ò chëczach westrzód malw kwitnącëch,
Ò piesniach tëch pòlsczich, kòjącëch,
Ò ògniach niéconëch przez pòlsczich harcerzi.
To bës nie ùwierził,
Że w daleczi Kanadze
Mòdrosc jezór Bôłt przëbôcziwô,
Dzëczé kaczczi lecą pòd blónama,
Słowiczi w ùspónëch jasminach

---

[22] Òb.: S. Mask Connolly, *Kashub Day – May 7, 2016*, „News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum”, Fall/Winter 2016, Nr 2.

Spiéwają tak samò,
I mie sã widzy, że jô jem w Pòlsce,
Że jem z tobą mëmò.
I jakôs jiscba na serce mie sã kładze –
Kaszëbë, Krziż, Wilno – w Kanadze.

Płotë w rãplôczach, zelonëch trôw kłosë,
Zmòkrzałé pôcórkòwato pòrénczi...
I bë sã chcało nëkac, nëkac, nëkac
Na szréj, bòso, przez zdzëwioné rëmióncz i,
Jak tej czej dzectwò sã smiało beztroskò,
Czej chléb ùpiekłi pòdôwa nënka,
Czedë dzesãc przëkôzaniów i òpieka Bòskô
Bëłë westrzód żëcowëch bùrz nôgwësniészim retënkã.

Czejbë, cë chtos rzekł –
Ò kòscele, kaplëcë i krziżach,
Ò drëszbie, co lëdzy tak zbliżô,
Ò piãknëch drëchnach i drëchach,
Ò dzyrsczich zuchach,
I ò pòlsczich skaùtów zlotach,
To bës nie chcôł dac wiarë na to,
Że tu jakòs tak fejn i tak jakòs swójskò...
Czej czëjesz spiéw pòlsczi młodzëznë
Na Kaszëbach, w Kanadze czëjesz sã jak w Pòlsce.
Mùszisz tu bëc, żebë ùwierzëc,
I to wszëtkò prastarków rãką zbùdowóné,
Dërchô i pòkòleniòm służëc mô przëkładã,
I dërch przez pòsobnëch wzbògôcóné,
Bë na tësąclatë jic za tim sladã!

W ksążeczce béł jesz jeden tekst, co nawlékôł do mieszkańców ny zemi. Mô titel *Kaszëbë*. Jegò pierszé réżczi wëzdrzą hewò tak: *Mòcą cerpieniów, pòswiãceniów i òfiarny robòtë / Wëkarczowôł pòlsczi lub swój céch „Kaszëbë”/ Nicht nie rechòwôł swòji zôwdzãczi, nicht nie chcôł nôdgrodów, / Prastarkòwie swòjim wnukóm òstawilë chwałã! [...]*[23].

Nen dokôzk, wiele równak jakòscowò słabszi òd rëchlészégò, òpisywô òdczëca przëtrôfkòwégò pòlsczégò emigranta, chtëren na Kaszëbach w Kanadze sã zetkł z kaszëbską tradicją. W dalszim dzélu merkac je gwësną supremacjã Pòlôchów. Kaszëbsczi jãzëk je nazéwóny gwarą, môlowi Kaszëbi to leno są chłopi, co trzimią sã rodnëch zwëków i tradicjów wëniosłëch ze stôrégò kraju. Pòstrzédno z ny wiérztë wëlôżô protekcjonalny stosënk Pòlôchów pòdług Kaszëbów, co dôwôł sã merkac òsoblëwie w II pòłowie XX wiekù, a pò kąskù jesz do dzys dnia. Wôrt tu przëtoczëc słowa òrganistë z Wilna, Gòrdona Lorbietsczégò, pòtómka kaszëbsczich emigrantów, chtëren bëlno kôrbi w rodny mòwie. Znaje téż dosc dobrze pòlsczi jãzëk, bò sztudérowôł przez rok w Archidiecezjalnym Studium Òrganistowsczim w Lublinie. Pisze òn tak: *Matka i Òjc mòglë piãkno gadac pò kaszëbskù. Leno że mëmka sã równak kąsk sromała, czej chtos z pòlsczégò pòchòdzënkù do ni gôdôł pò pòlskù, nie chca òdgadëwac pò kaszëbskù. To tak bëło òd swiadectwa z 1960 lat, bò czedës Pòlôsz*ë *do ni gôdelë: „O wa Kaszëbë! To gwara, nié jãzëk i wa jesta biédny ‚pezanczy’* [òd anielsczégò słowa „peasant” – csb. „chłop, nieòbëcznik” – EP], *biédny chłopi i farmerzë”. Tak to brzëdkò pòtraktowóny bëlë òjcowie*[24].

---

[23] AEP, fòtokòpia tekstu.

Dëcht jinaczi sã jawi mało znóné ùtwórstwò Romana Małańczaka, jaczi pò II swiatowi wòjnie na wiedno stracył swòjã môłą tatczëznã na Wschòdnëch Kùńcach Rzeczpòspòliti. Wërézowôł do Kanadë, gdze sã pòtemù zakòchôł w Kaszëbach, jaczé stałë sã dlô nie zastãpiną straconégò raju. W 1990 rokù sã ùkôzôł w Òttawie jegò tomik pòezji[25]. Zadedikòwôł gò *Pamiãcë pionierów, Kaszëbów, co zalëdniwają te snôżé nórcëczi Prowincji Wschòdnégò Òntario.* Na redakcyjny stronie wëdrëkòwóny je wizerënk Królewi Kaszëb, zôs w przedesłowim aùtor wãzłowato gôdô ò dzejach emigrantów i rolë, jaką òdgriwają w Kanadze. Pòdôwô, że *Kanada sã sta jich przëbróną Tatczëzną. Da jima wësnioną wòlnotã i mòżnotã pòjużnégò żëcégò, dbałotë ò zwëczi i tradicjã, mòwã, wiarã i dostatk. Da téż prawò kùpiwaniô zemi dlô se i pòjużnégò zagòspòdarzeniô ji pòdług włôsnëch ùdbów i pòtrzebów. Nic téż dzywnégò, że jã pòkòchelë, chòc tej-sej mòkrzëlë jã zmòklëzną i serdeczną łzą w ùcemiãdze witra,* w grãdi i dłudżi maraszbie lasowëch robòtników.

Jesz czekawi pòeta wëwidnił pòwód, dlô jaczégò te wiérztë naskriblił. Kò gôdô òn tak: *Przëbôczenié Kaszëbów i starë lëdzy, co miłują gòdnotã swòjégò pòlsczégò pòchòdzënkù, szmërgô mëslã òdewstaniô tak òd marksëstowskò-ateisticznégò wschòdu, jak i òd wòlnomùlarsczégò a ateùszowsczégò zôchòdu, żebë nie dawac wrogóm môlu do żéru, rozkłôdaniô i wëmazywaniô krutów łączący nas wiarë naszich Tatków i naszi dërch rozwijający sã kùlturë Pòlsczi, jakô s*ã domôgô pòwstaniô bùsznëch dok*azów na te zbrzëgłé przeszkòdë stôwiôné przez„Smãtka”*[26]. Nót je pamiãtac, że wiérztë te pòwstałë jesz za rządów kòmùnisticznëch w Pòlsce, co ni mògło bëc bezpieczné dlô jich aùtora. Równoczasno òn téż wskôzywôł ju tej na zagrôżbë, jaczé płënãłë z zôchòdu. W ksążce je przeszło trzëdzescë wiérztów napisónëch pò pòlskù. Slédny je w anielsczim jãzëkù. Wszëtczé są ò Kaszëbach, w wikszoscë nawetka w titlach mają pòzwã „Kaszëbë”. Dlô przëkładu są title: *Kaszëbë to zdrzódło, Krôjno*

---

[24] Lëst e-mail òd Gòrdon Lorbietskie z 3 czerwińca 2016 r.

[25] R. J. Małańczôk, *Kaszuby. Ontario w poszumie borów i odplusku fal*, Toronto 1990.

[26] Téż tam, s. VI.

Kaszëbskô, Cnotë Kaszëb Òntario, Drzewa kaszëbsczé sã rozkwitłë, A jakùż jô kòchóm tëch Kaszëb, Smãtk. Aùtor wiérztów béł gwësno baro wësztôłconą persóną, co jasno wëchôdô ze wstãpù jegò aùtorstwa, jaczi znankùje sã bëlną ùczałoscą. Równak jegò wiérztë są napisóné na lëdowé mòdło. Wërôżają głãbòką pòbòżnotã aùtora, òsoblëwie jegò wiôlgą miłotã do kaszëbsczich krôjmalënków, westrzód jaczich zbùdowôł òn so latowiskòwą chëcz. Nazwôł jã „Podhulanka", bò chcôł miec w Kanadze swój ùtracony môl kòl Lwòwa. Hewò je przëkłôd dolmaczënkù jedny z krotszich wiérztów ò titlu *Mòje Wa kaszëbsczé*.

Mòje Wa kaszëbsczé jesenią krôsné grzëpë.
Wëzdrzatkã, widokã, òdblaskã, snôżotą, ùjãcym
Kòżdi lëst, kòżdi chłąd bòru robi mie strëpë,
Że mòje serce, mòja dësza mùszi gadac to z przejãcym.

Jô bë prażił sã kąpac w ti widny z farwów chwale
Jô bë prażił spijac te złocësté strëdżi stóp słuńca
I tulëc sã w dôce lasu rozlónégò jak fale,
Co sã przëzérô w wòdnëch szorach jezór bez kùńca.

Jô bë prażił niécëc mëslą swòje serce do czënu
Òd tëch kamiannëch czëpów, płonącëch wieczorów,
Co ju sejô ògniã złotégò stopù rozczënu
Rozniécywô widnik nieba i czëpë bòrów.

Jô bë prażił dac cos òd se dlô swòjińców, macerzë.
Jô bë prażił bëc na służbie ù kòżdégò blëznégò,
Le jakùż dokazac nawet, przë nôwikszi wierze
Żlë sã ni mô pôcórczi daru do tegò.

Tej òstôwôsz sã leno Të, mój Swiãti Bòże,
Co jes stwòrził mie taczim jaczim jô jem sobie.
Znajesz i czëtôsz mòjã mëslã skrëtą, jakô sã twòrzi.
Żebë te żôrotné słowa bëłë skłonã Tobie![27].

Drãgò je nalezc pòdobné w charakterze wiérztë pòswiãconé Kaszëbóm w Pòlsce i napisóné przez aùtora jinszi kùlturowi òbéńdë, a do te tak zakòchónégò w Kaszëbach. Kò prôwdac są tomiczi – chòc dëcht mało – co sławią Kaszëbë, czë mòże barżi kònkretné môle ti zemi abò i lëdzy[28]. Równak daremné je szukanié w nich ti bezwarënkòwi miłotë, jaką darzi Małańczôk Kaszëbë w Kanadze wëcmanim z jich mieszkańcama, kùlturą i jãzëkã. Je to wierã jedurny téż taczi przëtrôfk w Kanadze. Czekawé, że sami òntarijsczi Kaszëbi nie piselë nigdë pò kaszëbskù. Téż – jak donëchczôs – nie dô sã nalezc przëtrôfków wiérztów, co wësłôwiają swòjã kùlturowòsc i jawernotã, a są napisóné przez Kaszëbów w anielsczim jãzëkù[29]. Zagwës to jesz wëmôgô dëchtowniészich badérowaniów. Wierã bëłobë wôrt zacząc jaczés dzejania, cobë mògłë wëkazac, że równak w domôcëch archiwach òntarijsczich Kaszëbów taczé ùtwórstwò je, wiadomò że pò anielskù[30]. Jedurnym znónym taczim przëtrôfkã je wiérzta Mòcnô i wòlnô Kaszëbskô (ang.Kashubia, Strong and Free, pl. Mocne i wolne Kaszuby) Davida Shulësta, napisónô przez aùtora w dwùch jãzëkach, pò kaszëbskù i anielskù. Wiérzta przemikłô je dejologią. Barżi wërôżô pragniączkã aùtora co do wësniony tatczëznë, jak òpisywô bezgraniczną miłotã do ni. W kaszëbsczim jãzëkù wiérzta ta brzmi tak:

---

[27] R. J. Małańczôk, *Kaszuby. Ontario w poszumie borów i odplusku fal*, Toronto 1990, s. 53.

[28] Wôrt tu przëwòłac przëkładowò taczé tomiczi wiérztów: Z. Szëmańsczi, *Pieśń o ziemi kaszubskiej*, Gduńsk 1981; F. Fenikòwsczi, *Kamienne kręgi*, Gduńsk 1974; H. Józefczik, *Stary i morze z madonnami*, Wejherowo 1989; A. Bòr, *Wiele sercu bliskie*, Gduńsk 1978.

Hewò, Kaszëbskô!
Nasz dodóm i nasza rodnô zemia
Prôwdzëwëch patrijotów miłoto
Ùzdrzimë nasz nôród, jak sã dwigô
Bùszny, mòcny i wòlny

Òd pôłniowégò sztrądu Wiôldżégò Mòrza
Midzë rzékama Òdrą a Wisłą
W cali krôjnie më jesmë
W jednoce i parôt do dzejaniô
W Brómach Gduńska
Më trzimómë naszã starżã
Kòl Òlëwsczégò Grobù Kaszëbsczich Ksyżëców

Z mòcą Grifa
Mòdlimë sã do naszi Swiónowsczi Królewi
Naj sënowie i córczi
Bãdą barnic Ce

---

[29] Jedurnô mie znónô wiérzta napisónô òsta przez kanadijsczégò Kaszëbã z wëbòru ò lwòwsczich kòrzeniach. Òb.: R. J. Małańczôk, *God's Country,* w: *Kaszuby. Ontario w poszumie borów i odplusku fal*, Toronto 1990, s.75. Wiérzta sã zaczinô hewò tak: *A dancing ray here a spark over there / A glittering speck sunshine everywhere! / Oh Kashuby's heights, your splendour is great! / You are beautiful everyone can state. [Tuńcëjący parmiń je tam skrą / Wszãdze łiszczącé, delikatné słuńce! / Oh Kaszëbë wspaniałé, waji blôsk je wiôldżi / Kòżdi mòże ùzdrzec, jak wa jesta piãkné.].*

[30] Na mòje w ti sprawie zapitanié nôlepszi znajôrz spòlëznë òntarijsczich Kaszëbów David Shulëst, co przez wiele lat béł przédnikã Wilno Heritage Society, òdrzekł: *I do not know anyone in Canada that wrote about Kashubs or Kaszebe. We did not know about the word Kashub, Kashubian or Kashubia until 20 years ago. Everyone wrote about Polish and Poland. No Kashub or Kashubia. [Jô nie znajã nikògò w Kanadze, chtëren bë pisôł ò Kaszëbach abò ò zemi Kaszëbów. Jesz dwadzesce lat temù më nie wiedzelë nick ò słowie Kaszëba, kaszëbsczi abò Kaszëbë. Kòżdi pisôł ò Pòlôchach i Pòlsce.].*Òb. Lëst e-mail z 29.12.2017 r.

Më jesmë kaszëbsczim nôrodã
Bùsznym, mòcnym i wòlnym
Më to wiãcy niżle kaszëbsczé ruchna.
Në że! Kaszëbskô wiedno bëła i bãdze dërch.

Nasza nôrodnô czôrno-złotô stanica pòwiéwô
Nasz himn „Zemia Rodno" dô sã czëc przez całą krôjnã
Złoti piôsk i żôłté kamë
Rozwidniwają bôłtowé noce
Pón ce namalowôł – to je bëlny òbrôzk.

Zachòwôj Bòże naszã zemiã
W sławùce i wòlnoce
Oh Kaszëbskô!
Më stojimë na starżë kòl Ce[31].

Pòwëższé rozmëszlënczi leno mają dobrze côrnioné ò wëjimczi ùtwórczégò dzejaniégò na Òntarijsczich Kaszëbach. Żelë ò plasticznym kùńszce ju kąsk je napisóné[32],

MARTHA LINTON 6b
sings
Polish-Kashub Songs
HAPPY KASHUB DAY
Accompanied by
RAY CHAPESKIE & THE WILNO EXPRESS

Òbkłôdka platczi
Marthë Linton

---

[31] *O Kashubia! / Our home and native land / True patriot love / We will see our nation rise / Proud, strong and free / From the south shores of the Baltic Sea / Between the Odra and the Vistula Rivers / Across the land we stand / United, and ready to deliver / At the gates of Gdunsk / We stand on guard / Honoring Kashubian Duke's at Oliwa's tomb / With Griffin's strength / Our Queen Sianowsko's Prayer / Our Sons and Daughters / Thee will defend / Kashubian nation we are / Proud, strong and free / We are more than just the dress. / You! Kashubia forever was and will always be / Our nations flag wave black and gold / Our anthem „Native Land" heard throughout the land / The golden sand and amber stone / Lights the Baltic nights / The Lord has painted you, the perfect sight / God keep our land / Glorious and free / O Kashubia / We stand on guard for thee.*

[32] Òb. chòcle E. Prëczkòwsczi, *Aktualny rozwój kultury kaszubskiej u Kaszubów w Kanadzie*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka", Gduńsk 2013, ss. 255–265. czë I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983 i jinszé.

to równak lëteracczim ùtwórstwã donëchczôs nicht sã nie zajimôł. Procëm niechtërnym domëslënóm, fùl òbrôz kùlturë (nié blós lëdowi) kanadijsczich Kaszëbów je baro czekawi i dosc bòkadny. Gwësno nôwicy dobëtkù mòże zmerkac na niwiznie wòkalno-mùzyczny[33], téż dosc tëli dokazów pòwstôwô w òbjimie malëtwë i żłobiznë, a òsoblëwie kaszëbsczégò wësziwkù. Sã mët nalôżają dëcht czekawé zjawiszcza w òbjimie snôżi lëteraturë, jaczé na gwës wëmôgają dalszich badérowaniów. Wszëtkò to zasłëgiwô na bëlné całowné òbrobienié ksążkòwé.

---

[33] Dëcht przed Gòdama (2017) aùtor wëcmanim z żëczbama dostôł w darënkù kómpaktową platkã z dwadzesce mùzycznyma sztëczkama (tuńcama). Są to tradicyjné dokazë gróné przez kaszëbsczich grajków. Paczét nadôł John Glofcheskie (csb: Główczewsczi) – Kaszëba z Òttawë, ùrodzony i ùrosłi w Wilnie. Pòdług niegò wszëtczé ne sztëczczi (pòza slédnym – ùkrajińsczim) są òriginal, przeniosłé do Kanadë z pòmòrsczich Kaszëb i przekôzywóné z pòkòlenia na pòkòlenié. Gróné bëłë colemało na wiesołach. W przëtrôfkù wikszoscë z nich nie są ju znóné jich òriginalné title, temù dostałë òne nowé kaszëbsczé pòzwë w Kanadze.

Danuta Stanulewicz

Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù i jich psychòlogicznô płôtnota

1. Wstãp

Zgrôwą negò artikla je ùkôzanié wëników nônowsczi fazë badérowaniów nad psychòlogiczną płôtnotą pòzwów farwów w kaszëbiznie. Zeszłé fazë badérowaniów ùwzglãdniwałë pò 32 i 50 ùczãstników, co gôdelë w kaszëbsczim jãzëkù[1], terô ta faza – 76 ùczãstników, przë czim karno to je wërównóné, żlë chòdzy ò płec. Na òstatkù badérowanim mô bëc òbjãté nômni 100 personów.

Na zôczątkù nót je téż wëjasnic, że pòzwë farwów są psychòlogiczno wôżné, żlë wszëtcë ùżëtkòwnicë jãzëka je znają i jich ùżiwają w codniowëch kôrbiónkach, a przërôczony do pòdaniô słów, co sã do farwów òdnôszają, wëmieniwają je w pierszi rédze.

2. Spòdleczné i niespòdleczné pòzwë farwów

Pòdług Brenta Berlina i Paula Kaya[2], je kòl jednôsce pòzwów farwów, co są wôżniészé òd jinszich w leksykònie farwów. Są nazéwóné spòdlecznyma pòzwama farwów (ang. *basic colour terms*). W kaszëbsczim jãzëkù są to pòsobné znankòwniczi: *biôłi, czerwòny, zelony, żôłti, niebiesczi, bruny, lilewi, apfelzynowi, różewi* i *szari*. Z ewòlucyjnégò pòzdrzatkù, spòdleczné pòzwë farwów sã pòjôwiają w słowiznie dónégò jãzëka w gwësnym swójnym rëchtągù (òb. rës. 1): na zôczątkù jegò ùżëtkòwnicë ùżiwają spòdlecznëch dwùch pòzwów, co sã òdnôszają do biélë i czôrnotë (abò barżi do jasnëch i cemnëch farwów). Trzecym òkreslenim je pòzwa farwë czerwòny, zôs pòtemù sã pòjôwiô pòzwa zeleni, a pò ni żôłcë (abò na òpak). Szóstą pòzwą je òkreslenié niebiesczi farwë, sódmą – bruny, zôs pózni, w równo jaczi rédze, dotëgùją pòzwë lilewi farwë, różewi, apfelzynowi i szari.

---

[1] Badérowania westrzód 32 ùczãstników òstałë òpisóné: D. Stanulewicz, *Słownictwo barw w języku kaszubskim – próba ustalenia zbioru nazw podstawowych*,„Acta Cassubiana”2009, nr 11, s. 128–140, a téż w: D. Stanulewicz, A. Pawłowsczi, *Kashubian colour vocabulary*, w: *New Directions in Colour Studies*, red. C. P. Biggam, C. Hough, C. J. Kay, D. R. Simmons, Amsterdam – Philadelphia 2011, s. 105–119. Zôs badérowania przeprowadzoné westrzód 50 ùżëtkòwników kaszëbiznë są ùkôzóné w: D. Stanulewicz, *The Polish and Kashubian colour lexicons: Basic and non-basic terms*, w: *New Insights into Slavic Linguistics*, red. J. Witkòs, S. Jawòrsczi, Frankfurt am Main 2014, s. 357–373.

[2] B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley 1969.

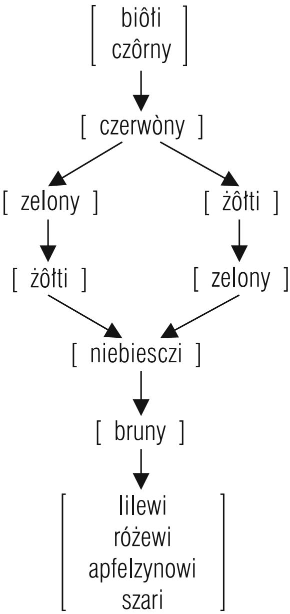

Rës. 1. Ewòlucyjny cykel pòzwów farwów pòdług Brenta Berlina i Paùla Kaya[3]

Analiza leksykònów farwów w 98 jãzëkach da Berlinowi i Kayowi duńc do swiądë, że jãzëczi są na czile rozmajitëch niwiznach rozwiju tegò segmentu słowiznë: jidze nalezc jãzëczi le z dwùma spòdlecznyma pòzwama (są to pòzwë farwë biôłi/jasny i czôrny/cemny), z trzema (dochôdô pòzwa czerwònoscë), sztërzema ëtd. Żlë w dónym jãzëkù sã ùżiwô dwùch abò trzech spòdlecznëch pòzwów farwów, to ni mùszi nijak znaczëc, że jegò ùżëtkòwnicë znają le ne dwie abò trzë pòzwë farwów: mògą ùżëwac wiele wicy niespòdlecznëch pòzwów farwów. Berlin i Kay wëmieniwają sztërë nôpierszé warënczi, jaczé mùszi zjiscëwac spòdlecznô pòzwa farwë[4]:

(i) znaczënk spòdleczny pòzwë farwë nie je sëmą znaczënków ji dzélów (nie zjiscywają te warënkù np. znankòwniczi *jasnoczerwòny* i *czerwònoapfelzynowi*);

---

[3] Téż tam, s. 4. Berlin i Kay pòkôzywają cykel ewòlucyjny słowiznë farwów w niwiznowim ùkładze.

[4] Téż tam, s. 6.

(ii) pòzwa spòdlecznô farwë ni mòże bëc pòzwą òdcéni farwë (sã nie stosëją do te kriterium np. *karmazynowi* i *szkarłatny*, bò nazéwają òdcénie czerwònoscë);
(iii) ùżëcé dóny pòzwë sã ni mòże ògrańczëwac do òpisënkù wąsczégò krãgù przedmiotów (np. znankòwniczi *blond* i *rudi* nie zjiscywają negò warënkù, bò są ùżiwóné colemało le do òpisënkù włosów),
(iv) pòzwa mùszi bëc psychòlogiczno wôżnô dlô ùżëtkòwników dónégò jãzëka, co znaczi – jak jô wëżi wspòmnia – że je znónô wszëtczim persónóm, co ùżiwają negò jãzëka; rôczonym ò pòdanié pòzwów farwów, a òne wëmienią spòdleczné pòzwë farwów w pierszi rédze (tegò kriterium nie zjiscywają np. òchra, ùmbra i ùltramarina).

Berlin i Kay pòdôwają téż sztërë dodôwkòwé kriteria, jaczé tikają sã distribùcyjnégò pòtencjału, pòchòdzënkù òd pòzwów przedmiotu, dosc nowëch zapòżëczków i mòrfòlogiczny złożonoscë[5].

Paùl Kay i Chad K. McDaniel dzelą spòdleczné pòzwë na słowa primarné (słowa, co nazéwają pierszé szesc farwów w ewòlucyjnym cyklu: w pòlsczim są to znankòwniczi *biôłi, czôrny, czerwòny, zelony, żôłti, i niebiesczi*) i sekùndarné (wërazë, co nazéwają piãc néżnëch farwów: *bruny, lilewi, apfelzynowi, różewi i szari*)[6].

Teòriô spòdlecznëch pòzwów farwów bëła szkalowónô i pòprôwiónô (np. badérowie przëjãlë, że pòzwa farwë szari mòże sã pòjawic wiele rëchli[7]), równak ju pierszô wersjô dotëgòwa pasobné mòdło, w jaczich ramach mòże prowadzëc rozwôdżi ò farwòwi słowiznie.

3. Lësta pòtencjalnëch spòdlecznëch pòzwów farwów w kaszëbsczim

Ò kaszëbsczich pòzwach farwów pòwstało ju czile artiklów, midzë jinszima taczé, co òmôwiają jich bëcé w słowarzach. Kwirina Handke zajãła sã słowizną farwów w słowarzu Bernata Sëchtë[8], Adam Łuczińsczi przë leżnoscë badérowaniô farwòwi słowiznë òdnotowôł ji bëtnosc w słowarzach Jana Trepczika i Eùgeniusza Gòłąbka[9], zôs pòzwë farwów ùjãté w słowarzu Ramùłta òstałë òbgôdóné przez mie[10]. Lësta pòtencjalnëch spòdlecznëch farwów w kaszëbsczim òsta ùsadzonô nié le na spòdlim wiadłów w słowarzach, ale téż òbserwacji, a bëcégò słowiznë farwów w ùczbòwnikach i pòmòcniczich materiałach kaszëbsczégò jãzëka aùtorstwa Katarzënë Kwiatkòwsczi i Witolda Bòbrowsczégò, Danutë Pioch, Marzenë Dembek a Ludmiłë Gòłąbk mët[11]. Lësta pòtencjalnëch kaszëbsczich spòdlecznëch farwów, zestawionëch z òkresleniama pòlsczima[12], mòże widzec w tôflë 1.

---

[5] Téż tam, s. 6–7.

[6] P. Kay, C. K. McDaniel, *The linguistic significance of the meanings of basic color terms*, „Language” 1978, nr 54/3, s. 626; òb. téż: G. G. Corbett, I. R. L. Davies, *Establishing basic color terms: Measures and techniques*, w: *Color Categories in Thought and Language*, red. C. L. Hardin, L. Maffi, Cambridge 1997, s. 198.

[7] Òb. téż R. Tokarsczi, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin 2004 (prwdr. 1995), s. 20, przëpis 2.

[8] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII, Wrocław 1967–1976; K. Handke, *Nazwy barw w* Słowniku gwar kaszubskich *Bernarda Sychty*, w: *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś 4*, red. R. Wòsôk-Slëwa, Gduńsk 2001, s. 23–41.

[9] J. Trepczik, *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Tréder, t. I–II, Gduńsk 1994; E. Gòłąbk, *Słownik polsko-kaszubski*, t. I, red. J. Tréder, Gduńsk 2013, a téż nié fùl wersjô słowarza w dwùch tomach, jakô bëła

Tôfla 1

Spòdleczné pòlsczé i pòtencjalné kaszëbsczé spòdleczné pòzwë farwów

Pòlsczé spòdleczné pòzwë farwów	Pòtencjalné kaszëbsczé spòdleczné pòzwë farwów
biały	biôłi
czarny	czôrny
czerwony	czerwòny
zielony	zelony
żółty	żôłti
niebieski	mòdri
brązowy	bruny
fioletowy	lilewi
różowy	różewi
pomarańczowy	apfelzynowi, pòmarańczowi
szary	szari

---

jeden sztërk do ùzdrzeniô w internece (terô leno pierszi tom ti wersji je wsadzony do cyfrowi biblioteczi Skôrbnicë Kaszëbsczi na stronie http://skarbnicakaszubska.pl/wp-content/uploads/2016/11/Slownik_1-1.pdf); A. Łuczińsczi, *Nazwy barw w poezji kaszubskiej opublikowanej na łamach kwartalnika „Stegna"*, w: *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, red. E. Kòmòrowskô, D. Stanulewicz, Szczecëno 2014, s. 125–143.

[10] S. Ramùłt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. J. Tréder, Gduńsk 2003, wierã 1893; D. Stanulewicz, *Nazwy barw w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *StefanaRamułta*, w: *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza* 2, red. M. Klinkòsz, A. Lica, Z. Lica, Gduńsk 2015, s. 185–198.

[11] K. Kwiatkòwskô, W. Bòbrowsczi [K. Kwiatkowska, W. Bobrowski], *Kaszëbsczé abecadło: Twój pierszi elemeńtôrz*, Gduńsk 2000; K. Kwiatkòwskô, W. Bòbrowsczi [K. Kwiatkowska, W. Bobrowski], *Twój piersi słowôrz: Słowôrz kaszëbskò-pòlsczi*, Gduńsk 2003; D. Pioch, *Kaszëbë. Zemia i lëdze. Ùczbownik do kaszëbsczégo jãzëka*, Gdańsk 2011; D. Pioch, *Z kaszëbsczim w swiat. Ùczbownik do kaszëbsczégo jãzëka dlô I etapù sztôłceniô*, Gduńsk 2012; M. Dembek, *Mój słowôrz*, Gduńsk 2013; L. Gòłąbk [L. Gołąbek], *Kaszëbsczi słowôrz ilustrowóny. Wanoga z dëchama*, Gduńsk 2014.

[12] Spòdleczné pòzwë farwów w pòlaszëznie ùstaloné na spòdlim m.jin.: R. Tokarsczi, dz. cyt.; K. Waszakòwô, *Struktura znaczeniowa podstawowych barw. Założenia opisu porównawczego*, w: *Studia z semantyki porównawczej.Nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne* I, red. R. Grzegòrczikòwô, K. Waszakòwô, Warszawa 2000, s. 59–72; D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gduńsk 2009, s. 250–256.

Tu mùszi òdnotowac, że *apfelzynowi* ‘pomarańczowy’ je deriwatã òd zapòżëczczi z jãzëka niemiecczégò (*apfelzyna* ‘pomarańcza’, z niem. *Apfelsine*), zôs *pòmarańczowi* òstôł zapòżëczony z pòlaszëznë.

4. Test ùżiwóny do ùstaleniô spòdlecznëch pòzwów farwów

W badérowaniach jô wëzwëska pòpùlarny test behawioralny, jaczi pòlégô na ùdostanim pòzwów farwów òd ùczãstników òbczas piãc minut (ang. *elicitation list task*). Nen test sprôwdzô, jaczé pòzwë farwów są psychòlogiczno wôżné dlô ùżëtkòwników dónégò jãzëka, przë załóżenim, że te spòdleczné są wëmieniwóné w pierszi rédze. Nen test ùżiwało wiele badérów, co zajimelë sã farwòwą słowizną w rozmajitëch mòwach, m.jin. Berlin i Kay[13], téż z wespółrobòtnikama w nowszich badérowaniach[14]. Żlë chòdzy ò słowiańsczé jãzëczi, badérowania z ùżëcym testu przeprowadzëlë westrzód ùżëtkòwników rusczégò, ùkrajińsczégò i biôłorusczégò jãzëka[15]. Òkróm wschòdnosłowiańsczich mòwów badérowaniama bëłë òbjãté jãzëczi zôchòdnosłowiańsczé – dólnołużëcczi i górnołużëcczi, czesczi i pòlsczi[16]. Te slédné dokôzałë, że pòzwë farwów, co ùwôżóné są za spòdleczné (*biôłi, czôrny, czerwòny, zelony, żôłti, niebiesczi, bruny, lilewi, apfelzynowi, różewi*, *szari*) są pò prôwdze psychòlogiczno wôżné dlô ùżëtkòwników jãzëka.

Test je czësto prosti – persóna, co gò prowadzy, prosy ùczãstników, żebë przez piãc minut wëpisywelë na kôrtce pòzwë farwów. W badérowanim kaszëbsczi farwòwi słowiznë jô ùżëła wersji testu zmòdifikòwóny przez Mòrgana i Corbetta[17], w jaczi ùczãstnicë pò kòżdi minuce są proszony ò pòdsztrichniãcé do ne czasu pòdónëch òkresleniów i dalszé robienié pòd sztrichã. To pòzwòliwô na òbrechòwanié wëników dlô kòżdi z piãc minut testu (nôbarżi wôżnô je pierszô minuta).

5. Wëniczi testu

Badérowania z ùżëcym sprôwdzającégò testu, chtërne pòzwë farwów są psychòlogiczno wôżné dlô ùżëtkòwników kaszëbsczégò jãzëka, są prowadzoné òd 2006 rokù.

---

[13] B. Berlin, P. Kay, dz. cyt.

[14] P. Kay, B. Berlin, L. Maffi, W. Merrifield, *Color naming across languages*, w: *Color Categories in Thought and Language*, red. C. L. Hardin, L. Maffi, Cambridge 1997, s. 21–56.

[15] G. Mòrgan, G. G. Corbett, *Russian colour term salience*, „Russian Linguistics" 1989, nr 13, s. 125–141; A. Hippisley, *Basic BLUE in East Slavonic*, „Linguistics" 2001, nr 39/1, s. 151–179.

[16] A. Hippisley, I. Davies, *Evolving secondary colours: Evidence from Sorbian*, w: *Progress in Colour Studies* I: *Language and Culture*, red. C. P. Biggam, C. Kay, Amsterdam – Philadelphia 2006, s. 127–143; M. Uusküla, *The basic colour terms of Czech*, „Trames" 2008, nr 12/1, s. 3–28; D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language*..., s. 250–256; E. Kòmòrowskô, D. Stanulewicz, *Psychologiczne znaczenie polskich i ukraińskich nazw barw – porównanie wyników badań testowych*, w: *Język, tożsamość i komunikacja międzykulturowa. Księga Pamiątkowa ofiarowana Doktor Bożenie Zinkiewicz-Tomanek*, red. E. Kòmòrowskô, D. Stanulewicz, Szczecëno 2010, s. 138–154.

[17] G. Mòrgan, G. G. Corbett, dz. cyt.; òb. téż G. G. Corbett, I. R. L. Davies, dz. cyt., s. 204.

Do ne czasu wzãło w nich ùdzél 76 persónów (38 białków i 38 chłopów) w wiekù 18–84 lat, co mieszkałë w rozmajitëch stronach Kaszëb.

Całownô lëczba ùdostónëch òd bëtników testu pòzwów farwów wënôszô 1285, statisticzno na jednégò bëtnika przëpôdô 16,91 òkresleniów farwów. W przërównanim z badérowaniama dlô pòlsczégò jãzëka[18], statisticzny ùżëtkòwnik kaszëbiznë pòdôł strzédno ò 10 pòzwów mni (òb. tôfla 2). Téż rekòrdowô lëczba w przëtrôfkù pòlaszëznë je wëższô (przënôlégô tu nadczidnąc, że w òbù badérowaniach nôwikszą lëczbã pòzwów farwów dałë białczi)[19].

Tôfla 2

Pòzwë farwów pòdóné przez kaszëbsczich i pòlsczich bëtników testu – statisticzné dóné

Jãzëk	Lëczba bëtników badérowania	Całownô lëczba pòdónëch pòzwów farwów	Lëczba pòzwów farwów co przëpôdô na bëtnika	Rekòrdowô lëczba pòzwów farwów
kaszëbsczi	76	1285	16,91	42
pòlsczi	100	2698	26,98	54

Tôfla 3 pòkôzywô nôczãscy pòdôwóné pòzwë farwów òbczas 5 minut testu. Próg 10 procent przekroczëło 21 òkresleniów farwów.

Tôfla 3

Frekwencjô kaszëbsczich pòzwów farwów pò piãc minutach testu

Plac w rankingù	Pòzwa farwów	Lëczba wëstąpieniów	% (N = 76)
1–2	czôrny	75	99
	zelony	75	99
3	biôłi	74	97
4	czerwòny	72	95
5	żôłti	70	92
6–7	mòdri	61	80
	bruny	61	80

---

[18] Dóné dlô pòlsczégò jãzëka pòchôdają z: D. Stanulewicz, *The Polish and Kashubian colour lexicons*..., s. 362.

[19] Pòlskô i kaszëbskô słowizna farwów pòrównywô w: D. Stanulewicz, *The Polish and Kashubian colour lexicons*..., a téż w: D. Stanulewicz, *Blue in Polish and Kashubian* (w drëkù), gdze jô piszã ò pòzwach farwë niebiesczi w tëch jãzëkach.

8	różewi	49	64
9	szari	48	63
10–11	złoti	45	59
	strzébrzny	49	59
12	pòmarańczowi	31	41
13	niebiesczi	28	37
14	fioletowi	25	35
15	lilewi	23	30
16	apfelzynowi	14	18
17	seledinowi	11	14
18–19	bòrdowi	9	12
	cemnozelony	9	12
20–21	cytrónowi	8	11
	bùri	8	11

Na lësce nôczãscy pòdôwónëch pòzwów farwów sã nalazłë te wëmienioné w tôflë 1, równak nié wszëtczé sã zmiescëłë w pierszi jednôstce – pòza nią nalazło sã òkreslenié fioletu *lilewi* i òkreslenia òranżu *apfelzynowi* i *pòmarańczowi*. W przëtrôfkù nëch òbù farwów pòlsczé zapòżëczczi mają wëższą frekwencjã: *fioletowi* – 35%, *lilewi* – 30%; *pòmarańczowi* – 41%, *apfelzynowi* – 18%. Na placach 10–11 sã nalazłë òkreslenia farwë złoti i strzébrzny – *złoti* i *strzébrzny*. Żlë jesz chòdzy ò wszëtczé pòzwë farwów pòkôzónëch w tôflë 3, lëczbòwé i procentowé dóné pòzwòliwają na wërégòwanié pòsobnëch grëpów:

- grëpa I (80%–99%): *czôrny*, *zelony*, *biôłi*, *czerwòny*, żôłti, *mòdri*, *bruny*;
- grëpa II (59%–64%): *różewi*, *szari*, *złoti*, *strzébrzny*;
- grëpa III (30%–41%): *pòmarańczowi*, *niebiesczi*, *fioletowi*, *lilewi*;
- grëpa IV (11%–18%): *apfelzynowi*, *seledinowi*, *bòrdowi*, *cemnozelony*, *cytrónowi*, *bùri*.

Kò jesz do te bë mùszôł dodac grëpã V, w jaczi sã nalazłë słowa pòdóné przez mni jak 10 procent ùczãstników badérowaniô. Grëpë I–IV dzeli co nômni 12 pùnktów procentowëch, nôwicy (23) w przëtrôfkù grëpë II i III.

Równak – jak jô ju wëżi rzekła – dlô wërégòwaniô spòdlecznëch pòzwów farwów nôbarżi płôtnô je pierszô minuta badérowaniô. Tôfla 4 pòkôzywô pòzwë farwów pòdóné w ti zôczątkòwi faze testu (próg – téż 10 procent). Płôtnô je téż pòzwa pòdónô jakno pierszô (òb. tôfla 5).

Tôfla 4
Frekwencjô kaszëbsczich pòzwów farwów pò pierszi minuce testu

Plac w rankingù	Pòzwa farwë	Lëczba wëstąpieniów	% (N = 76)
1	czôrny	70	92
2	biôłi	64	84
3	żôłti	62	82
4–5	czerwòny	60	79
	zelony	60	79
6	mòdri	52	68
7	bruny	43	57
8	niebiesczi	19	25
9–10	różewi	18	24
	szari	18	24
11	lilewi	14	18
12	apfelzynowi	11	14
13–14	pòmarańczowi	10	13
	fioletowi	10	13
15–16	złoti	8	11
	strzébrzny	8	11

Tôfla 5
Kaszëbsczé pòzwë farwów pòdóné jakno pierszé

Plac w rankingù	Pòzwa farwë	Lëczba wëstąpieniów	% (N = 76)
1	biôłi	26	34
2	czôrny	12	16
3	mòdri	11	14
4	czerwòny	9	12
5	zelony	6	8
6	bruny	5	7
7	żôłti	4	5
8	niebiesczi	3	4
9–10	szari	1	1
	kawòwi	1	1

Jak wënikô z pòkôzónëch dónëch w tôflë 4, w pierszi minuce badérowania òkreslenia *złoti* i *strzébrzny* nalazłë sã za pierszą jednôstką – na môlach 15–16, zôs w pôrach pòzwów fioletu i òranżu pòlsczé zapòżëczczi mają (kąsynôszk) niższą frekwencjã: *lilewi* – 18%, *fioletowi* – 13%; *apfelzynowi* – 14%, pòmarańczowi – 13%. Do pierszi jednôstczi kanãłë *lilewi* i *niebiesczi*. Tak òglowò zdrzącë, pòdóné pòzwë farwów dzelą sã na dwie wërazné grëpë, jaczé dzelą jaż 32 procentowé pùnktë:

- grëpa I: (57%–92%): *czôrny*, *biôłi*, żôłti, *czerwòny*, *zelony*, *mòdri*, *bruny*;
- grëpa II: (11%–25%): *niebiesczi*, *różewi*, *szari*, *lilewi*, *apfelzynowi*, *pòmarańczowi*, *fioletowi*, *złoti*, *strzébrzny*.

We wszëtczich trzech tôflach – nr 3, 4 i 5 – na pierszich sédmë placach nalazłë sã pòsobné leksemë: *czôrny*, *biôłi*, żôłti, *czerwòny*, *zelony*, *mòdri* i *bruny*. Jich wësoczé notowania w òbù rankingach swiôdczą ò jich psychòlogiczny płôtnoce, a téż ò jich sztabil placu w leksykònie farwów w kaszëbsczim jãzëkù. Mòże wëcygnąc wniosk, że przënôlégają òne do primarnëch spòdlecznëch pòzwów farwów, chòc jinszi badérowie nie rechùją do ti grëpë bruny pòzwë. Wësokô pòzycjô ti pòzwë farwë w kaszëbiznie mòże bëc sparłãczonô z wôżną rolą, jaką miałë zwierzãta w tradicyjny wiesczi gòspòdarce – westrzód nich bëłë kònie i krowë brunégò zortu. Ta sprawa wëmôgô dalszich badérowaniów.

Zôs do grëpë sekùndarnëch pòzwów spòdlecznëch – czejbë wzął pòd bôczënk òsoblëwie badérowania z pierszi minutë – mòże zarechòwac leksemë różewi, *szari*, *lilewi*, *apfelzynowi* abò *pòmarańczowi*, a téż *niebiesczi*. Prôwdac, z badérowaniów wëszło, że nie są òne nijak tak płôtné dlô ùżëtkòwników kaszëbiznë, równak òstałë przez nich czãscy ùwzglãdnioné jak néga pòzwów farwów (je wiedzec, że bez rechòwaniô nëch sédmë primarnëch).

Czekawô je tu bëtnosc znankòwnika *niebiesczi*, jaczi w kaszëbiznie (nié le pòdług słowarzów, ale téż pòdług mëszleniô wiele Kaszëbów) ni mô związkù z farwą, le òznôczô ‘nawlékô do nieba, niebiańsczi’[20]. Czemù tak je wierã przënôlégô widzec w dwajãzëcznòscë i z tim sparłãczony interferencji. Kò niechtërny bëtnicë testu pòdelë dwa znankòwniczi, co nazéwałë niebieską farwã *mòdri* i *niebiesczi* – z czegò mòże merkac, że te persónë ùwôżają, że ne leksemë sã òdnôszają do rozmajitëch òdcéni niebiesczégò. Tu mùszi baczëc na gwësną tendencjã zmerkóną w jednëch mòwach słowiańsczich – rusczim, ùkrajińsczim i biôłorusczim, jaką je ùżiwanié nié jedny, le dwùch spòdlecznëch pòzwów farwë niebiesczi (np. rus. синий i голубой – pierszi z tëch leksemów sã òdnôszô do òdcéni cemniészich, a drëdżi do jasniészich)[21], a téż òsoblëwi status leksemù błękitny w pòlsczim jãzëkù[22]. Ta rzecz wëmôgô dalszich badérowaniów.

---

[20] Òb. m.jin. E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słôworz normatiwny*, Gduńsk 2005, s. 264.

[21] Òb. m.jin. A. Hippisley, dz. cyt.; E. Kòmòrowskô, *Barwa w języku polskim i rosyjskim: Rozważania semantyczne*, Szczecëno 2010, s. 157–165; G. Mòrgan, G. G. Corbett, dz. cyt.; G. V. Paramei, *Singing the Russian blues: An argument for culturally basic color terms*, „Cross-Cultural Research: The Journal of Comparative Social Studies” 2005, nr 39/1, s. 10–38.

Czej zdrzimë na relatiwno niską frekwencjã pòzwów fioletu i òranżu, jakbë ùczãstnicë badérowania szarf sã òrzeklë za jedną z pòzwów (*lilewi* abò *fioletowi*, *apfelzynowi* abò *pomarańczowi*), jich môl béłbë wiele wëżi. Jak na terô je wërazno widzec, że *lilewi* i *fioletowi* a *apfelzynowi* i *pomarańczowi* jidą ze sobą na miónczi. Do te mùszi baczëc na to, że pòzwa farwë pòmarańczowi dotëgòwa do kaszëbsczi leksyczi jakno slédnô – ni mô ji słowôrz Ramùłta, ani słowôrz Sëchtë – a nen slédny òbjimô wszëtczé néżné leksemë z tôflë 1. Kaszëbi w ùszłoce mòglë nã farwã miec jakno òdcéń żôłti farwë.

6. Pòdsëmòwanié

W pòdsëmòwanim przënôlégô ùznac, że zbiérk psychòlogiczno nôbarżi wôżnëch kaszëbsczich pòzwów farwów òbjimô pòsobné znankòwniczi: *biôłi*, *czôrny*, *zelony*, *czerwòny*, żôłti, *mòdri* i *bruny*. Wôżné są téż *szari*, *różewi*, *lilewi* i *apfelzynowi* abò *pòmarańczowi*, le jich plac w leksykònie farwów – òsoblëwie pòzwów fioletu i òranżu – nie je jesz sztabil.

Jak jô nadczidnãła we wstãpie, badérowania jidą dali. Òbjãcé testã wikszi lëczbë ùczãstników mést pòcwierdzy wëniczi pòkôzóné w nym artiklu – òsoblëwie te, co sã tikają nôbarżi płôtnëch sédmë kaszëbsczich pòzwów farwów, ale téż – jô móm nôdzejã – dô nama barżi fùl òdpòwiésc na czile mãczącëch mie jiwrów.

Pòdzãka

Jem baro wdzãcznô pòsobnym personóm, jaczé przeprowadzëłë testowé badérowania westrzód nôleżników swòjich familiów, znajemnëch i sztudérów abò mie pòmògłë w jegò przeprowadzenim, a bëlë to: Òlga Aleksandrowskô, Mark Cybùlsczi, Klaùdia Jakùbòwskô, Martina Jaskùlskô (z d. Richert), Anna Malewskô, Joanna Òkòniewskô, Justina Pòmierskô, Manuel Schmidt, Lucyna Sorn, Tomôsz Staniszewsczi, Sabina Szëmikòwskô, Magdalena Trosko (z d. Reclaf), Bòżena Ùgòwskô i Magdalena Zegarlińskô (z d. Òkrój). Téż baro serdeczno dzãkùjã wszëtczim, co wzãlë ùdzél w badérowanim.

---

[22] Òb. D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language*..., òsoblëwie s. 276–282.

Paùlëna Wãserskô

Pòzwë niedozdrzeniałëch òsobów z òbéńdë kartësczégò krézu zwëskóné ze słowarza Bernarda Sëchtë *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*

Spòdlowim célã hewòtnégò dokazu – jak wskôzëje téż titel – bëło zebranié i zestawienié rozmajitëch słowów, wëzwëskónëch ze sétmë tomów słowarza Bernata Sëchtë *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* (t. I–VII, 1967–1976), tikającëch sã pòzwów niedozdrzeniałëch òsobów, ale blós tëch, przë chtërnëch ùsôdzca słowarza pòdôł môl wëstãpòwaniô – „śr.” abò pasownëch wsów (np. Pùzdrowò, Gòwidlëno, Serakòjce), tak tej nëch w òbéńdze kartësczégò krézu.

Słowa jak np. bãks (Sy I, 25), gdze môl wëstãpòwaniô to nié blós kartësczi kréz, ale téż pùcczi i wejrowsczi (tuwò ùsôdzca pòdôwô môl wëstãpòwaniô pò teksce z zastosowanim słowa), abò darmòzjôd (Sy I, 189), jakno słowò, jaczégò ùmôlowienié to Rąb, Jeleńskô Hëta, Òtalżëno, Łebińskô Hëta (blós Rąb to miescowòsc, nachôdającô sã w kartësczim krézu) nie òstałé w ny robòce wëzwëskóné, tak jak w przëtrôfkù słowów, chtërne są òglowé dlô całi òbéńdë Kaszëb [np. bòżuszk (Sy I, 52), krëszëna (Sy II, 249), nagùla (Sy III, 182), mòrës (Sy III, 108)], jak i nëch, gdze ùsôdzca môl pòdôwô dopiérkù np. przë rzeklënie [brutka (Sy I, 73– 74), Czej sã brutka kawalerowi nawinie, to òn jã weznie. (Pùzdrowò)], bòsôk (Sy I, 61), ‘Bòsôków wiészają – grożą dzieciom biegającym wczesną wiosną boso’ (Pùzdrowò)].

Wiele słów [np. brojownica (Sy I, 71)] z gwôsnëch doswiôdczeniów pamiãtóm, jakno tëch sczerowónëch blós do dzecy, równo, czë do knôpa czë do dzéwczãca. B. Sëchta pòdaje taczé wëjasnienié w przëtrôfkù pòwëższégò słowa: ‘ta, co broi’. Tej wedle jegò badérowaniów słowa brojownica mòże ùżëc w stosënkù do dzecka, młodzëznë, ale téż do białczi. Taczich wërazów w ti prôcë ni ma.

Pòjawiłë sã téż jiwrë np. w słowie beczka (Sy I, 29), chtërno òznôczô: ‘urwis, figlarz, żartowniś’. Nawetka pò przeczëtanim dalszi frazë: Të jes beczka., nie je wiedzec, do kògò tak pò prôwdze òdnôszô sã to słowò. Nôczãsczi w pòtoczny gôdcë słowa ‘urwis’ ùżiwô sã w stosënkù do dzecka abò młodzëznë. Równak jeżlë jidze ò słowò ‘żartowniś’, to barżi tikô to sã kògòs dozdrzeniałégò, ale téż czasama młodzëznë.

Chòc jakno môl wëstãpòwaniô je pòdónô wies Pùzdrowò, słowa, chtërnym cãżkò je przëpòrządkòwac òdbiércã, nie nachôdają sã w ti robòce.

W przëpôdkù, czej słowò òznôczô jakąs òsobã, ale téż np. zwierzãta [czmir (Sy I, 174) ‘drobiazg, szczególnie drobne dzieci, drobne ryby, drobne pieniądze’], przë pòdôwanim ùżëcégò słowa òstałë pòdóné blós zdania, w chtërnëch ùsôdzca wëjasniwô znaczenié sparłãczoné z pòzwą niedozdrzeniałi òsobë, abò karna òsobów (Co tu tegò czmiru je ù waju. Nié: Ùłowilë sóm czmir. Wrzëc ten czmir nazôd w wòdã. Tim czmirã të nikògò nie wëpłacysz.)

Słowa òstałë pòddóné semanticzny i statisticzny analize. W dokazu òstałë wëzwëskóné leksykalné jednostczi w spòdlowëch fòrmach, tj. jistniczi w nazéwôczu pòjedinczny lëczbë, czasama w wielny lëczbie, w rozmajitëch gramaticznëch ôrtach, a òkróm hasła téż jegò znaczenié, ùżëcé i wëstãpòwanié. Pòzwë i tekstë, w jaczich òstałë òne ùżëté, są zapisóné wedle dzysdniowégò pisënkù. Gwarowé fòrmë są zamienioné na fòrmë zgódné z dzysdniowim lëteracczim jãzëkã.

Ò kaszëbsczich pòzwach bëło tej-sej pisóné. Òglowò w nôùkòwim dzélu robòtë nad kaszëbizną nicht nigdë nie pisôł ò pòzwach lëdzy, tj. dzecy, młodzëznë czë dozdrzeniałëch òsobów. Nôukòwé robòtë, chtërne òglowò ùdało sã mie nalezc, jaczich spòdlowim célã bëła robòta prawie nad słowizną, tikałë sã np. pòzwów zwierzãtów.

W zbiérkù pòd titlã *Szkice z kaszubszczyzny. Dzieje·Zabytki·Słownictwo* (Wejherowo 1987) mòże nalezc trzëdzescë szesc artiklów, chtërnëch aùtorką bëła jãzëkòznajôrka Hana Pòpòwskô-Tabòrskô. Tak, jak pisze aùtorka, w nym zbiérkù są artikle sparłãczoné z kaszëbsczima dzejama, pamiątkama, a przede wszëtczim kaszëbską słowizną. Równak westrzód wszëtczich artiklów w ji robòce jô nalazła blós jeden, tj. *Niektóre kaszubskie appelativa wobec staropolskiego nazewnictwa osobowego*, („Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, XI, 1927, s. 89–92), chtërnégò spòdlowim célã bëło zbadérownié jistników, jaczé bëłë pòzwama całi klasë desygnatów. Nie bëłë to tej gwôsné jistniczi. Jak téż bëło w titlu artikla pòdsztrëchniãté, są to blós niechtërne appelativa. Nie je to tej bòkadné karno taczich prawie pòzwów.

Sóm ùsôdzca słowarza, na spòdlim jaczégò pòwsta ta robòta, ks. Bernat Sëchta, napisôł artikle pt. *Twórcze zdolności językowe Kaszubów (na przykładzie synonimów biedronki)* („Język Polski”, XXXVIII, 1958, 3, S. 217–220), *Przezwiska u Kaszubów* („Język Polski”, XXXVI, 1956, 2, 97–108, 3, s. 205–2017), K*aszubskie grupy regionalne i lokalne, ich nazwy i wzajemny stosunek do siebie* („Rocznik Gdański”, XVII/XVIII, 1958/1959, s. 223–249), *Kaszubskie nazwy diabła (wyjątki ze słownika kaszubskiego)* („Język polski”, XXXVII, 1957, 1, s. 28–44).

Wôrt nadczidnąc téż ò Bernace Slasczim, chtëren je ùsôdzcą artikla pt. *Słownictwo rybackie i żeglarskie u Kaszubów nadmorskich* („Prace Filologiczne”, VIII, 1913, 1, s. 21–93), Jerzim Trédrze, chtëren je aùtorã artikla pt. *Kaszubskie nazwy stawów w powiecie wejherowskim* („Rocznik Gdański”, XXXIII, 1973, z. 1, s. 178–188), a nawetka ò Friedrichù Lorentzu, ùsôdzcë prôcë pt. *Polskie i kaszubskie nazwy miejscowości na Pomorzu kaszubskim* (Pòznań 1923).

Ò pòzwach roscënów, a dokładno jagòdów, pisa Jadwiga Majowô. Swòjã robòtã przedstôwia w artiklu pt. *Nazwy jagód w gwarach kaszubskich*, („Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, VIII, 1969, s. 115–127).

Brzadã doktorsczi robòtë wastnë Éwë Rogòwsczi-Cëbùlsczi je ksążka *Kaszubskie nazwy roślin uprawnych* (Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1998) i jak sóm titel wskôzëje, je to robòta nad pòzwama roscënów.

Nót jesz napisac ò dwùch artiklach profesora Mareka Cëbùlsczégò, tj. *Kaszubskie czasowniki oznaczające jedzenie i picie*, (w: *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, cz. VI: *Słownictwo i frazeologia polszczyzny mówionej*, pod redakcją H. Sędziak, Łomża 2002, s. 51–57) i *Kaszubskie nazwy ciernika* (w: *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, cz. VII: *Obraz życia i kultury mieszkańców regionu utrwalony w słownictwie gwarowym i regionalnym*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2003, s. 35–42), gdze ùsôdzca zajimô sã kaszëbsczima pòzwama òsoblëwi rëbë i czasnikama òkresliwającyma jedzenié i picé.

Jak je widzec, pòjawiłe sã robòtë, rozmajité arikle, chtërnëch ùsôdzcowie sczerowelë swòje badérowania w stronã kaszëbsczi słowiznë. Jak widzec z pòwëższégò zestôwkù, badérowónô bëła słowizna sparłãczonô z pòzwama pùrtków, zwierzãtów, roscënów, miescowòsców, błotków, regionalnëch karnów, przezwësków itd. Jô bë równak chcała dac bôczenié na articzel Hanë Pòpòwsczi-Tabòrsczi pt. *Niektóre kaszubskie appelativa wobec staropolskiego nazewnictwa osobowego* („Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, XI, 1927, s. 89–92), chtëren je jedurnym z nëch, jaczé ùdało mie sã zebrac, co òdnôszô sã do pòzwów òsobów, chòc i tuwò je to robòta nad òglowima, a do te jesz wëbrónyma pòzwama. Na spòdlim wszëtczich zebrónëch dokazów mòże pòwiedzec, że jesz nigdë nicht sã nie zajimôł badérowanim pòzwów niedozdrzeniałëch òsobów. Wedle mòji wiédzë nicht jesz nigdë nie zajimôł sã tą problematiką.

W ksążce *Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego* (Warszawa 1966), chtërny ùsôdzcą je M. Szimczak, zgódno z titlã nachôdô sã kaszëbsczi jãzëk jakno jeden z pòlsczich dialektów, a westrzód pòzwów stãpniów krewnotë tam pòdónëch są téż kaszëbsczé pòzwë. W mòji robòce jidze równak ò pòzwë młodëch òsobów w kartësczi òdmianie kaszëbsczégò jãzëka niezanôleżno òd krewnotë.

Z sétmëtomòwégò dokazu Bernata Sëchtë jô wëbra 107 pòzwów.
Jeżlë jidze ò umôlowienié słowów, to nie je to takô do kùnca prostô sprawa. B. Sëchta we wstãpie do swòji robòtë, w dzélu ò wërazowi geògrafii, pisze tak: „Bez uwzględnienia czynnika geograficznego nie ma wyczerpującej charakterystyki słownictwa gwarowego ani pełnego obrazu życia poszczególnych wyrazów. Dlatego każde hasło, o ile nie jest ogólne, jest umiejscowione. To samo odnosi się do jego formy fonetycznej lub fleksyjnej i do jego funkcji znaczeniowej”[1]. W przëtrôfkù pòzwów, chtërne

---

[1] SGK, t. I, s. XXIV

jô wëzwëska ze słowarza, nigdze nie bëło tak, żebë zarô pò hasle nachôdało sã jegò ùmôlowienié. Tak tej dlô mie wëznacznikã wëstãpòwaniô wërazów stałë sã wse, jaczé ùsôdzca pòdôwô dopiérze pò rozmajitëch zdaniach z ùżëcym słowòw. Jeżlëbë szedł wedle wskôzów B. Sëchtë, to przikładową wëpòwiésc: *Ju të sã czëbisz, pùpùjajkù* ùsôdzca mùszôłbë zapisac tak samò w trzech wsach, tj. Serakòjcach, Pùzdrowie, Swiónowie. Jak sã mòże domëszlac, nie je to mòżebné.

Zebróną i òpisóną przeze mie słowiznã, tikającą sã pozwów niedozdrzeniałëch òsobów z òbéńdë kartësczégò krézu, mòże pògrëpòwac zgódno z przëpisónyma ji miescowòscama, to je:

kartësczi kréz: arcybãks, pãpk, nopel, nopelk, rozwòlańc, smùlónk, bòjfón, bùckmack, bùcón, bùzer, bùzón, cëbùla/cebùla, pënôla, jeblot, jeblotka, môłniô, ùczënka, bibiątkò, bùzer, nipòcéùsz, nipòcywc, òbiésk, òbiéska, grôbczôk, brzãczk, brutiszka, bùzónka, cotuszka/cotiszka, czôglątkò, firla, firlëta, majéwka, nôzëmczã, pòdlatawc, pòdlecónka, pizglã, pizglątkò, czmir, grôbczôk, kãpka, nadżéla, pëtk, pëta, pùga, skrzëpica, sztolmiątkò, lëszczã, mùżdżątkò, smùlónka, mùleczk, krziwdzątkò, piérnica, wëzdrzónka, jabùleczkò;

tam-sam w kartësczim krézu: plewa, szczeżlôk, pòdrzëtnica;
kartësczi kréz, a przede wszëtczim Serakòjce, Pùzdrowò, Gòwidlëno: nopel, nopelk;
Pùzdrowò: babrzënisz, pëtosz, pëtoszk, beróza/ bróza, mecetin, mecetinka, czundrus, petileta, piérlëca, rzepeckô, gùnka, wińcónka;
Pùzdrowò, Serakòjce: wiewòtka, zakwitnica, zaswójk, flëska, flësëca, pùpùlk;
Pùzdrowò, Gòwidlëno: wëroslôk;
Pùzdrowò, Serakòjce, Tëchlëno: fizgôcz;
Pùzdrowò, Serakòjce, Gòwidlëno, Tëchlëno: biôtkòwnica;
Serakòjce, Pùzdrowò, Swiónowò: pùpùjaj, pùpùjajk, pùpùla, pùpùsz;
Pùzdrowò, Serakòjce, Gòwidlëno: grëmlëca, chòchla;
Pùzdrowò, Mòjsz, Miechùcëno: leniónk, leniónka;
Swiónowò: dëgòtka;
Pùzdrowò, Serakòjce, Gòwidlëno, Swiónowò: pùrtela;
Stajszewò: szczigla, szcziglã;
Tokarë, Czeczewò, Kłosowò: bùcer, czorga;
Rąb: biegùszk;
Rąb, Òtalżëno: kôrczã, kôrczka;
Pòmieczëno: kôrkówka;
Pòmieczëno, Przedkòwò: gùtôrz;
Żukòwò, Przedkòwò: niedorostk;
Przedkòwò, Żukòwò, Pòmieczëno: skwiega;
Gòrãczëno: bòber;

Czôrlëno, Niesołejce, Zgòrzałé: fiksatka;
Łątczińskô Hëta: grëmelk;
Rãbiéńca, Kùjôtë, Kistowò: nãtnica;
Pòdjazë, Sëlëczëno, Kistowò, Żakòwò,Wãsorë: pùpùsza;
Swiónowò, Stajszewò, Mirochòwò, Pòmieczińskô Hëta, Bącz: pizglôcz.

Ùsôdzca wërazno wskôzôł na słowa, chtërne wëszłë z ùżëcô, a są to: babrzënisz, mecetin, mecetinka. Równak wiele wicy je słowów, chtërne, wedle kwalifikatorów, bëłë ùżiwóné blós przez nôstarszé pòkòlenié Kaszëbów, tj. 18 pòzwów (wińcónka, mùżdżątkò, gùnka, wiewòtka, skwiega, skrzëpica, nãtnica, leniónk, leniónka, biôtkòwnica, zakwitnica, rzepeckô, piérlëca, petileta, zaswójk, czorga, wëroslôk, pëtoszk). Wôrt je zmerkac, że jinaczi kwalifikòwóné je zdrobnienié, a jinaczi spòdlowô fòrma, jak w przëtrôfkù słowa pëtosz, chtërnégò zdrobniałô fòrma, pëtoszk, w słowarzu nachôdô sã z kwalifikatorã, chtëren przed hasłã wzgl. przed jego definicją òznôczô, że *wyraz wzgl. jego znaczenie znane są już tylko najstarszemu pokoleniu*[2].

Ùdzél pòzwów z kwalifikatorama „+" i „++"
w stosënkù do pòòstałi lëczbë słowów

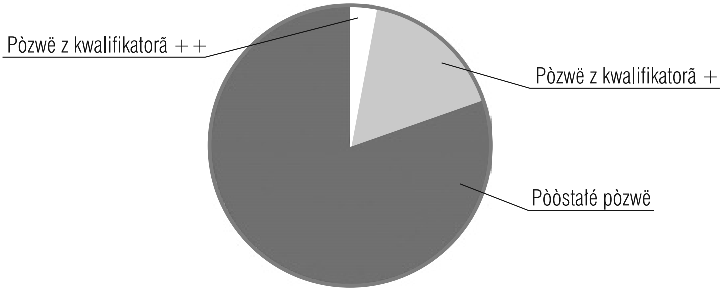

Wëzwëskóné przeze mie słowa, tikającé sã pòzwów niedozdrzeniałëch òsobów z kartësczégò krézu, mòże pòdzelëc wedle jich znaczënków, to je:

słowizna tikającô sã pòzwów nieslëbnëch dzecy: arcybãks, pãpk;
słowizna tikającô sã pòzwów rozwòlonëch, niedozdrzeniałëch òsobów: babrzënisz, nopel, nopelk, pëtosz, pëtoszk, pùpùjaj, pùpùjajk, pùpùla, pùpùsz, rozwòlańc, smùlónk, pùpùlk;
słowizna tikającô sã pòzwów niedozdrzeniałëch òsobów z pòzdrzatkù na jich zachòwanié, tipiczné czinnoscë: biegùszk, biôtkòwnica, czorga, gùtôrz, jeblot, jeblotka, môłniô, ùczënka;

---

[2] SGK IV, 62

słowizna tikającô sã pòzwów nômłodszich dzecy: bibiątkò, niedorostk;
słowizna tikającô sã pòzwów cëzëch dzecy: zaswójk;
słowizna tikającô sã pòzwów nipòcëch, niedozdrzeniałëch òsobów: bòber, bùzer, czundrus, fizgôcz, nipòcéùsz, nipòcywc, òbiésk, òbiéska, pùrtela;
słowizna tikającô sã pòzwów niedozdrzeniałëch òsobów, co wiele płaczą: brzãczk;
słowizna tikającô sã pòzwów młodëch, niedoswiôdczonëch òsobów: brutiszka, bùzónka, cotuszka/cotiszka, czôglątkò, dëgòtka, fiksatka, firla, firlëta, kôrczã, kôrczka, kôrkówka, majéwka, mecetinka, nôzëmczã, petileta, pòdlatawc, pòdlecónka, piérlëca, pizglã, pizglątkò, rzepeckô, szcziglã, zakwitnica, beróza/bróza, bòjfón, bùckmack, bùcer, bùcón, bùzer, bùzón, cëbùla/cebùla, grôbczôk, mecetin, pënôla, wëroslôk;
słowizna tikającô sã pòzwów karna dzecy: czmir;
słowizna tikającô sã pòzwów niedozdrzeniałëch òsobów z pòzdrzatkù na jich wëzdrzatk: grôbczôk, grëmelk, grëmlëca, chòchla, kãpka, leniónk, leniónka, nadżéla, nãtnica, nopel, nopelk, pëtk, pëta, plewa, pùga, pùpùsza, pizglã, pizglątkò, pizglôcz, skrzëpica, skwiega, sztolmiątkò, szczeżlôk, wiewòtka;
słowizna tikającô sã pòzwów niedozdrzeniałëch òsobów sparłączonô z jich charakterã: gùnka, lëszczã, mùżdżątkò, smùlónka, fleska, flësëca;
słowizna tikającô sã òglowëch pòzwów niedozdrzeniałëch òsobów: mùleczk, wińcónka;
słowizna tikającô sã pòzwów niedozdrzeniałëch òsobów z emòcjalnym nacéchòwanim: krziwdzątkò, pòdrzëtnica, piérnica, wëzdrzónka, jabùleczkò.

Stosënk słowów z pòsobnëch, semanticznëch karnów

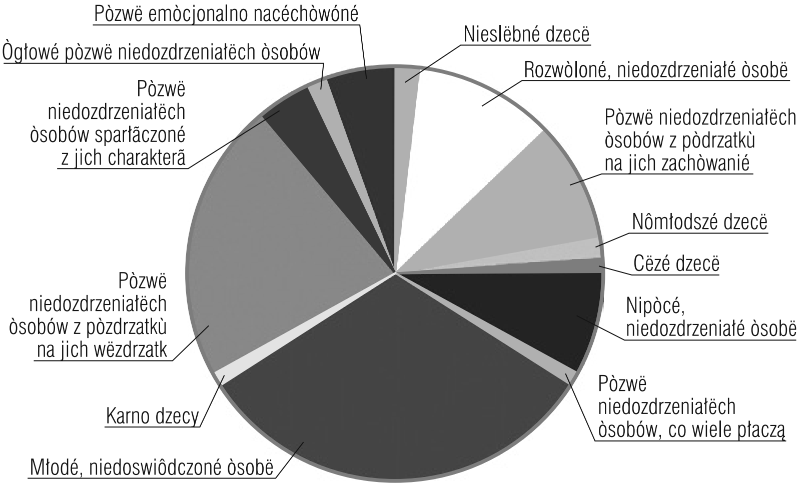

Jak je widzec na pòwëższim malënkù, nôwicy pòzwów je ùsadzonëch na spòdlim wëzdrzatkù drëdżi òsobë i pòzwów młodëch, niedoswiôdczonëch òsobów, dlô chtërnëch żëcowé jiwrë to cos, co nie je do zrozmieniô.

Wiele westrzód zebrónëch słowów mô wicy jak jedno znaczenié. Czasã je tak, że pierszim znaczenim słowa je znaczenié, chtërno bëło mie brëkòwné w ny robòce, np. tak jak w przëtrôfkù słowa nopel, czë jegò deminutiwny fòrmë nopelk. Zdôrzô sã równak téż tak, że znaczenié słowa, chtërno òdnôszô sã do pòzwów niedozdrzeniałëch òsobów z òbéńdë kartësczégò krézu, je nym pòstãpnym, nié pierszim, np. pãpk.

Zebróną słowiznã mòże pòdzelëc na taczé ôrtë:

słowa, chtërne mają blós jedno znaczenié: arcybãks, babrzënisz, pëtoszk, pùpùjaj, pùpùjajk, pùpùla, pùrusz, rozwòlańc, smùlónk, pùpùlk, biegùszk, czorga, flëska, flësëca, ùczënka, bibiątkò, niedorostk, zaswójk, bùzer, czundrus, fizgôcz, nipòcéùsz, nipòcywc, òbiésk, òbiéska, pùrtela, brutiszka, bùzónka, szczigłã, czôgłątkò, dëgòtka, fiksatka, firla, firlëta, kôrczã, kôrczka, kôrkówka, mecetinka, petileta, piérlëca, rzepeckô, zakwitnica, beróza/bróza, bòjfón, bùckmack, bùcer, bùcón, bùzer, bùzón, mecetin, wëroslôk, biôtkòwnica, grëmelk, grëmlëca, leniónk, leniónka, nãtnica, pëtk, pùpùsza, pizglôcz, skrzëpica, sztolmiątkò, szczeżlôk, wiewòtka, gùnka, mùżdżątkò, smùlónka, krziwdzątkò, piérnica, wëzdrzónka;
słowa, chtërnëch pierszé znaczenié je wëzwëskiwóné w ti robòce: nopel, nopelk, pëtosz, pòdlecónka, pënôla, nadżéla, mùleczk;
słowa, chtërnëch znaczenié wôżné dlô ti robòtë, to pòsobné znaczenié, jiné niżlë pierszé: pãpk, gùtôrz, jeblot, jeblotka, môłniô, bòber, grôbczôk, brzãczk, cotuszka/cotiszka, majéwka, nôzëmczã, pòdlatawc, cëbùla/cebùla, grôbczôk, chòchla, kãpka, nopel, nopelk, pëta, plewa, pùga, pizglã, pizglątkò, skwiega, lëszczã, wińcónka, pòdrzëtnica, jabùleczkò.

W karnie całi słowiznë nachôdô sã wiele pòzwów, chtërne ùsôdzca pòdôwô z kwalifikatorama *augm*. i *dem*. W nym dzélu robòtë jô ne wszëtczé słowa podzela prawie pòdług nëch kwalifikatorów:

zgrëbiałé fòrmë: flësëca (òd flëska);
zdrobniałé fòrmë: czôgłątkò (òd czôgłã), nopelk (òd nopel), pëtoszk (òd pëtosz), pizglątkò (òd pizglã), pùpùjajk (òd pùpùjaj).

Tak spòdlowô fòrma pòwëższich słowów, jak i pasownô dlô nich zgrëbiałô abò zdrobniałô fòrma wedle B. Sëchtë bëłë charakteristiczné dlô òbéńdë kartësczégò krézu. Równak jô jem dbë, że jesz wiele jinëch słowów (np. smùlónk), chòc ni ma przë nich pasownëch kwalifikatorów (augm., dem.) téż są zgëbiałima abò zdrobniałima fòrmama słowów, chtërnëch jô w ti robòce nie zanotérowa, bo nie są òne pasowné do òglowò przëjãtëch przez mie reglów ny robòtë.

Wëstrzód wszëtczich pòzwów blós niecałi 18% (babrzënisz, pëtosz, pëtoszk, beróza/ /bróza, mecetin, mecetinka, czundrus, petileta, piérlëca, rzepeckô, gùnka, wińcónka, dëgòtka, szcziglã, biegùszk, kôrkówka, bòber, grëmelk) òkôzało sã bëc znóné i ùżiwóné leno w niechtërnëch wsach. Pòzwë, chtërne bëłë charakteristiczné dlô òbéńdë całégò kartësczégò krézu to 50,4% wszëtczich słowów, a kòl te 1,8% to pòzwë òglowò znóné w kartësczim krézu, ale nôbarżi przez mieszkańców Serakòjc, Tëchlëna i Pùzdrowa i 2,8% słowów, jaczé baro rzôdkò mòżna bëło ùczëc w òkòlim kartësczégò krézu. 11,2% to ùdzél słowów tipicznëch blós dlô dwùch wsów (wiewòtka, zakwitnica, zaswójk, flëska, flësëca, pùpùlk, wëroslôk, kôrczã, kôrczka, gùtôrz, niedorostk, nãtnica). Kòl 13% wszëtczich pòzwów je charkteristiczné dlô trzech wsów, a 2,8% dlô sztërzech. Le dwa słowa są tipiczné dlô piãc wsów, a je to 1,8% wszëtczich jistników.

Wiedzącë, że ùsôdzca słowarza, ks. Bernat Sëchta, pòchôdôł z Pùzdrowa i spãdzył tam dłudżi czas swòjich dzecynnëch lat, a przë tim jegò starszi doma gôdelë blós pò kaszëbskù, mòżna bëło założëc, że nôwicy słowów bãdze tipicznëch prawie dlô wsë Pùzdrowò. Tak tej jaż 38 słowów je tipicznëch m.jin. dlô Pùzdrowa. W przërównanim do lëczbë nëch znónëch òglowò w kartësczim krézu (54) je to baro wiele, bò jaż 35,5% wszëtczich zebrónëch słowów.

Nôbarżi bòkadny dzél kartësczégò krézu w pòzwë niedozdrzeniałëch òsobów stanowi jegò zôpadnô i nordowô czãsc.

Chòc tuwò nachôdają sã słowa blós z òbéńdë kartësczégò krézu i chòc je jich nôwicy, to na spòdlim nacéchùnków, czë chùtczészich pòdzélów, wiele słowów je tipicznëch blós dlô niechtërnëch wsów. Mòże to zaswiôdczëwac ò bòkadoscë i płodnoscë kaszëbsczégò jãzëka.

Ze wszëtczich jistników 2,8% to archaizmë. 16,8% to słowa, chtërne ju w drëdżi pòłowie XX stalata bëłë znóné leno nôstarszémù pòkòleniu. Razã słowa z tima prawie kwalifikatorama to 19,6% wszëtczich zebrónëch słowów. Wiele wiãkszi dzél, bò jaż 80,37% ze 107 słowów, to pòzwë, chtërne bëłë dobrze znóné i wcyg ùżiwóné.

Z pòzwów na rozwòloné niedozdrzeniałé òsobë w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* z òbéńdë kartësczégò krézu jô nalazła 12 słowów, z chtërnëch mòżna bë ùsadzëc pòsobné sztërë karna, tj. pòzwë òdnôszającé sã blós do knôpów (babrzënisz, pùpùjaj, pùpùjajk, pùpùla, pùpùsz, smùlónk, pùpùlk), ne, jaczich sã ùżiwało w stosënkù do jedurnégò dzecka (nopel, nopelk), òkresleniów do òstatnëch, nômłodszich dzecy w rodzënie (pëtosz, pëtoszk) i do dzecy òglowò rozwòlonëch (rozwòlańc).

Wëdawac bë sã mògło, że w sédem tomach słowarza Bernata Sëchtë na gwës bãdze mòżna nalezc bòkadné karno pòzwów tikającëch sã nieslëbnëch dzecy. Òkôzało sã równak, że blós w piãc tomach, tj. I, II, III, IV, VI, negò słowarza nachôdają sã taczé pòzwë, a do te w jednym słowarzu nôwicy to sztërë słowa (pierszi tom). Razã, w piãc tomach, nachôdô sã 16 pòzwów, z czegò blós dwie (arcybãks, pãpk) Bernat Sëchta przëpisôł kartësczémù krézowi.

W karnie słowiznë tikający sã młodzëznë, jakno tëch młodëch i niedoswiôdczonëch lëdzy, nachôdô sã jaż 35 pòzwów i je to nôwiãkszô lëczba pòzwów z wszëtczich ùsadzonëch semanticznëch karnów. Pòjôwiô sã tuwò równak môłi jiwer, bò wedle dolmaczënków, chtërne pòdôwô ùsôdzca słowarza, słëchô sã pòlsczé słowa: wyrostek, młokos, smyk, żółtodziób, podlotek, podfruwajka, trzpiot ùznac za synonimë. Czej sã sprôwdzô znaczenié nëch słowów w słowarzu pòlsczégò jãzëka, wërazno sã òne òd se jinaczą nacéchòwanim. *Wyrostek* z kwalifikatorã *potocznie* to ‘chłopak w wieku dorastania; podrostek, nastolatek, młodzieniaszek, małolat’, tak jak *podfruwajka* jakno ‘młoda dziewczyna’. *Młokos* wedle słowarza pòlsczégò jãzëka z kwalifikatorã *lekceważąco* to: młodzieniec, dorastający chłopiec’[3]. Z kwalifikatorã żartobliwie nachôdają sã słowa: *smyk* [‘dziecko (gł. chłopiec); malec, brzdąc, smarkacz’][4] i żółtodziób ùżiwóny w gôdce ò ‘kimś młodym, dorastającym, nieznającym się na rzeczy’. Wedle słowarza pòlsczégò jãzëka *podlotek* to słowò, chtërnégò ùżiwô sã *ironicznie* w gôdce ‘o osobie młodej i niedoświadczonej; żółtodziób’[5]. Na przëmiôr B. Sëchta pòdôwô słowò beróza/ bróza w znaczenim ‘młokos, wyrostek’, tak tej beróza/bróza to prosto òkreslenié młodégò knôpa w codniowi gôdce, czë òbrazlëwi òkreslenié knôpa, jakno tegò, co sã na niczim nie znô, wiele jesz mùszi sã naùczëc? Jô ùwôżóm, że aùtor słowarza tak dokładno nie dôwôł bôczënkù prawie na pòlsczé znaczenia nëch słowów. Pòtraktowôł je pewno barżi òglowò. I tak na spòdlim taczich wniosków jô ùsadza pòsobné karna:

słowizna tikającô sã dzéwczãt: brutiszka, bùzónka, cotuszka/cotiszka, czôglątkò, szcziglã, dëgòtka, fiksatka, firla, firlëta, kôrczã, kôrczka, kôrkówka, majéwka, mecetinka, nôzëmczã, petileta, pòdlatawc, pòdlecónka, piérlëca, pizglã, pizglątkò, szcziglã, zakwitnica;
słowizna tikającô sã knôpów: beróza/bróza, bòjfón, bùckmack, bùcer, bùcón, bùzer, bùzón, cëbùla/cebùla, mecetin, pënôla, wëroslôk;
słowizna tikającô sã przede wszëtczim dzéwczãt: rzepeckô.

Słowa òstałë dopasowóné do pòsobnëch karnów na spòdlim ôrtów, chtërne B. Sëchta pòdôwô pò kòżdim hasłowim artiklu. Jeżlë dejade to słowò bëło dzecnégò ôrtu (np. nôzëmczã), abò drãgò bëło pòwiedzec, do kògò òno sã tak pò prôwdze òdnôszô, baro pòmòcné òkôzałë sã zdania z ùżëcym słowów (Ani sã nie przëzdrzôł na to nôzëmczã. Chto bë sã spòdzôł, że z tegò nôzëmczëca takô panna wërosce.).

Nôwicy pòzwów na młodé, niedozdrzeniałé òsobë tikô sã dzéwczãt, bò jaż 23 pòzwë. Do tegò 11 słowów òdnôszającëch sã do knôpów, a blós jeden jistnik, rzepeckô, je òkreslenim òglowò młodëch, wiatrowatëch, letczich w głowie lëdzy, a przede wszëtczim dzéwczãt.

---

[3] http://sjp.pl/młokos, dzéń wzéraniô: 28.03.2017 r.

[4] http://sjp.pl/smyk, dzéń wzéraniô: 28.03.2017 r.

[5] http://sjp.pl/podlotek, dzéń wzéraniô: 28.03.2017 r.

Słowiznã tikającą sã pòzwów niedozdrzeniałëch òsobów z pòzdrzatkù na jich zachòwanié, tipiczné czinnoscë mòżna pòdzelëc na pòdrobné karna. W *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* dwa jistniczi z òbéńdë kartësczégò krézu òdnôszają sã do chòdzeniô dzecy, tj. biegùszk, czorga. Dwa pòsobné sparłãczoné są z gôdanim: jeblot, jeblotka. Jeden òdnôszô sã do dzecka, chtërno sã bawi (gùtôrz), jeden do niespòkòjnégò dzecka (môłniô), jeden związóny je z warkã, robòtą, tj. ùczënka.

W karnie pòzwów na nipòcé, niedozdrzeniałé òsobë mòżna ùsadzëc pòsobné karna:
òglowò dzecë: czundrus, fizgôcz, nipòcéùsz, nipòcywc;
knôpi: bòber, bùzer, òbiésk, pùrtela;
dzéwczãta: òbiéska.

Jistniczi, chtërne pòwstałë na spòdlim wëzdrzatkù, téż mòżna rozłożëc do rozmajitëch miechów znaczeniowëch, jak np.: pòzwë, jaczé pòwstałë na spòdlim wëzdrzatkù cała (włosë, sztôłt, itd.) i na spòdlim wëzdrztkù ruchnów (np. w kòszlë). W tim pierszim karnie tej nalézemë taczé pòzwë: grôbczôk, grëmelk, grëmlëca, chòchla, kãpka, leniónk, leniónka, nãtnica, nopel, nopelk, pëtk, pëta, plewa, pùga, pùpùsza, pizglã, pizglątkò, pizglôcz, skrzëpica, skwiega, sztolmiątkò, szczeżlôk, wiewòtka; równak w drëdżim blós jednã – nadżéla.

Ze słowów leniónk, leniónka, pùga twòrzi sã grëpa słowów, chtërne pòwstałë na spòdlim wëzdrzatkù włosów.

Króm tegò mòżlëwé je ùsadzenié procëmnëch karnów, tj. grëbi – lëbi, nisczi – wësoczi. Chtos, chto béł grëbi, béł nazéwóny tak: grëmlëca, kãpka. Ne słowa òdnôszają sã do dzéwczãt. W słowarzu jô nie nalazła niżódnëch słowów, jaczé bëłëbë òkresleniamia grëbëch knôpów.

Chtos, chto béł lëbi, béł nazéwóny tak: grëmelk, chòchla, pizglã, pizglątkò, pizglôcz, skwiega, szczeżlôk; z czegò chòchla, pizglã, pizglątkò, skwiega òdnôszają sã do dzéwczãt.

Chòchla je jedurnym słowã, chtërno tikô sã wësoczich dzéwczãt, a przë tim pizglôcz, jakno jedurné słowò na òkreslenié wësoczich knôpów.

Dwa słowa, tj. nãtnica, wiewòtka, mni równak skrzëpica, bëłë ùżiwóné jakno òkreslenia piãknëch dzéwczãt. Wszëtczé ne trzë pòzwë w dokazu B. Sëchtë nachôdają z kwalifikatorã „+”. Blós słowò plewa òdnôszô sã do brzëdczégò dzéwczãca. Ùsôdzca nie zanotérowôł tegò ôrtu słowów na brzëdczich knôpów.

Skwiega je jedurnym słowã, chtërno pòwstało na spòdlim wëzdrzatkù i je sparłãczoné z chòroscą, tak tej chtos wëzdrzi lëchò, bò je chòri.

Westrzòd pòzwów na nipòcé, niedozdrzeniałé òsobë nôwicy tikô sã knôpów (bòber, bùzer, òbiésk, pùrtela) i òglowò dzecy (czundrus, fizgôcz, nipòcéùsz, nipòcywc), równak mni dzéwczãt – tj. dwa jistniczi (òbiéska, pùrtela).

Do karna słowiznë tikający sã pòzwów niedozdrzeniałëch òsobów z emòcjalnym nacechòwanim jô zarechòwa téż słowò *wëzdrzónka*. Chòc ùsôdzca przë hasłowim artiklu nie pòdôł niżódnëch kwalifikatorów, jô na spòdlim wëjasnieniô negò słowa, tj. ‘ukochana kobieta, dziewczyna’, a mòże nawetka barżi na spòdlim słowa *ukochana* ùzna, że to słowò òdnôszô sã do kògòs, kògò sã kòchô. Tak tej w tim przëtrôfkù wseczëca mają wôżną rolã.

Słowôrz, chtërnégò ùsôdzcą je ksądz z Pùzdrowa, je jednym z nôwôżniészich dokazów, jaczi pòkazëje bòkadosc kaszëbsczi leksykògrafii, wierzeniów, rzeklënów, tãgòtków, frantówków i wiele, wiele jinëch. Mëszlã, że na spòdlim słowarza mógłbë napisac jesz wiele artiklów, robòtów òd licencjacczich pò nawetka profesorsczé, chòc i tak dzysô je jich ju baro wiele. Ta robòta je tej blós farwną kroplą farbë, jaką mòżna bë namalowac snôżi òbrôz całi kaszëbsczi zemi.

Wëzwëskónô lëteratura w ti robòce / Bibliografiô

Słowarze:

B. Sychta, Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, t. I–VII, Wrocław 1967––1976.

Internetowé starnë:

Słowôrz pòlsczégò jãzëka, http://sjp.pl/m%C5%82okos,
http://sjp.pl/smyk,
http://sjp.pl/podlotek,

Nôùkòwé robotë:

M. Cybulski, K*aszubskie czasowniki oznaczające jedzenie i picie*, w: *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, cz. VI: *Słownictwo i frazeologia polszczyzny mówionej*, pod redakcją H. Sędziak, Łomża 2002, s. 51–57.

M. Cybulski, *Kaszubskie nazwy ciernika*, w: *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, cz. VII: *Obraz życia i kultury mieszkańców regionu utrwalony w słownictwie gwarowym i regionalnym*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2003, s. 35–42.

J. Majowa, *Nazwy jagód w gwarach kaszubskich*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, VIII, 1969, s. 115–127.

E. Rogowska-Cybulska, *Kaszubskie nazwy roślin uprawnych*, Gdańsk 1998.

B. Sychta, *Twórcze zdolności językowe Kaszubów* (na przykładzie synonimów biedronki), „Język Polski”, XXXVIII, 1958, 3, s. 217–220.

M. Szymczak, *Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego*, Warszawa 1966.

Dorota Wilczewska

Kaszëbsczi kùnszt lëdowi natchnienim do ùrôbianiégò dzysdniowégô òbleczeniô

Tradicjô to snôżosc, chtërnã chrónimë,
a nié kłódczi, chtërne naji rzeszą.
(Ezra Pound)

Kùnszt je słowã, chtërno òdnôszô sã równak do lëteraturë, teatru, mùzyczi, tuńca, czë piesni, a przede wszëtczim òbrëmiô materialnégò kùńsztu. Òbleczenié, tak jak chëcz i jedzenié, je jednym z nôwôżniészich elementów kùlturë materialny. Je òno taczé jak klimat, warënczi żëcégò i rodzaj gòspòdarczi. Òbleczënk noszony òbczas swiąt, domôcëch i kòscelnëch ùroczëznów béł jinszi òd codniowégò òbleczeniô, miôł jinszi sztof, krój, zdobienié. Slôdë, nié le w kùlturze lëdowi strój béł elementã baro wôżnym. Pòkôzywôł òn stanowiszcze w lëdztwie.

Rozwij kùńsztu lëdowégò w Pòlsce zaczął sã pòd kùńc XVIII w. i na pòczątkù XIX w. pòd wpłiwã znieseniô szarwakòwiznë i bùdzeniô sã spòlëznowi swiądë.

Béł równak fòrmą i spòsobã manifestowaniô kùlturë, spòsobã wëpòwiôdaniô pòtrzebów artisticznëch i miôł kònkretny, fùnkcjonalny charakter. Kùńszt lëdowi związóny je z kùlturą lëdową i żëcym spòdlecznym – parłącził członków môlowégò lëdztwa i dôwôł jim czëcé przënôleżnotë i apartnotë w pòrównanim do jinszich regionów, bò kùltura lëdowô rodzëła sã, dzejała i rozwijała sã leno w pòstacji òtmianów regionalnëch. Céchą apartną pòlsczégò kùńsztu i ji cëdowizną je z jedny stronë wiérnosc tradicji, z drëdżi apartny i nôtëralny spòsób mëszleniégò artisticznégò, chtëren wëchôdô z pòszónowaniégò i znajemnotë surowca, narzãdzy, techników i wëkònaniô. Równak baro wôżny béł przekôz szëkòwnoscë z pòkòleniô na pòkòlenié, z méstra na ùcznia, mòżlëwòsc kòrzistaniô z cëzëch dejów.

Dôwny kùńszt lëdowi, wpisóny w codniowé żëcé, ò charakterze dëcht le brëkòwnym – mòże rzec, że dzysô ju gò ni ma. Je za to kùńszt lëdowi współczesny, chtëren nie je ju kategòrią historiczną, dlôte czãsto je nazéwóny kùńsztã ôrtu lëdowégò abò kùńsztã regionalnym. Je òn związóny z jiną sytuacją ùtwórcë lëdowégò, robiony dlô jinszégò òdbiorcë. Czãsto związóny je z miastã i robiony dlô strzodowiska miastowégò, nie je terôczas òdapartnionym plónã spòdlecznégò żëcégò. Zmieniła sã przede wszëtczim jegò fùnkcjô, kòntekst jegò fùnkcjonowaniô i strzodowiskò òdbiérców, pòza tim je òn robiony prawie w niezmienióny fòrmie.

Kaszëbi dosc chùtkò przestelë nosëc stroje lëdowé, stało sã to ju w XIX w. To nie przeszkôdzało, żebë mielë czile różnëch òbleczënków, do kòżdi robòtë jinszé. Jinszi strój nosył rëbôk, a jinszi gbùr. Dzysô karna piesni i tuńca wëstãpùją le w swiątecznym stroju kaszëbsczim.

Kùńszt lëdowi, prawie jak wies, dôwny *orbis interior*, zmienił sã. Pò drëdżi wòjnie pòjôwiało sã corôz wiãcy tónëch produktów, wëtwôrzónëch przerobinowò, chtërne zastãpiwałë rãkòdzełо, sztôłtowałë sã nowé wzorë esteticzné co spełniwałë zapòtrzebòwanié òdbiérców. Z czasã kùńszt lëdowi stôwôł sã corôz barżi niezależny òd przekazëwónëch z pòkòleniô na pòkòlenié tradicyjnëch schematów, a lëdowi méstrowie nalezlë òdbiérców w miastach i institucjach etnografnëch mùzeów.

Dokazë lëdowëch artistów w Pòlsce òstałë òdkrëté dlô szeroczégò lëdztwa, wëkòrzëstiwóné propagandowò przez władzã lëdową.

Dzysdnia mòże bëc, że przenikanié mòtiwów kùńsztu lëdowégò do designu, módë, mô cechë pòwiérzchòwné, dekòracyjné, jak w młodopòlsczi lëdomanii, i je równak apartné i corôz barżi widzałé.

Kùńszt współczasnëch òbleczënków fòlk miescy sã westrzód lëdowi tradicji i apartnégò szukaniô.

Zmieniła sã swiąda i pnienié esteticzné ùtwórców i òdbiérców, a przë tim tématë i jikònograficzné wzorce współczasnégò kùńsztu lëdowégò.

Współczasnô móda lëdowô pòdskôcanô je tradicyjnym, pòlsczim i eùropejsczim wzornictwã. Mómë szeroczi wëbiérk produktów, chtërne nawiązywają stilistiką i wzornictwã do stilu fòlk, bòhò i etno. Pòwstają designersczé produktë znónëch i cenionëch fòlkòwëch firmów i wërobë artistów lëdowëch. Pòdobiéróné dodatczi fòlk aùtorsczégò projektu artistów, robioné są z pasją i wiôlgą starą. Kùńsztowno łączą tradicjã z mòdernotą, kùlturã lëdową z mòdernym designã. Krómë zaòpatrzoné są w òbleczenia lëdowé, òzdobioné piãknyma wësziwkama, abò nadrëkama z różnëch regionów kraju. Produktë wësoczi jakòscë baro czãsto zrobioné są rãczno i z pasją, a westrzód nich kòszulczi z nadrëkã, piãkno wësziwóné torbë filcowé i pasyczi, eco torbë, rãczno zrobionô biżuteriô, mańtle, sëknie fòlkòwé i jinszé dodôwczi jak: etuji, pòkrowce, chùstë i mùcczi.

Apartny, farwny wësziwk – kòjarzony czãsto z Kaszëbama, pòwstôł dopiérze na przełomie XIX i XX wiekù, zainicjowóny przez Gùlgòwsczich, wzãti béł z dôwnëch kaszëbsczich czepców, lëdowégò malënkù na szkle i ceramiczi. Wzorë dopasowóné òstałë do nowëch sztôłtów – pòdëszków, deków na stół. Nôczãszczi wëstãpùje palmeta, brzôd, kwiatë granatu, tëlpón.

Ùdbë na współczasné stroje w stilu fòlk céchùje czile rzeczów. To przede wszëtczim kùńszt, chtëren òpiérô sã na prostëch mòtiwach i kómpòzycjach. Wôżnô je tuwò symetriô i dobri ùkłôd wësziwkù; wiąże sã z regionã i domôcą kùlturą, òbëczajnotą i tradicją; òbòk fùnkcji ùżëtkòwëch mô fùnkcje artisticzné.

Móda na pòlsczi fòlklor

Sëknie fòlkòwé stałë sã òd pôrã lat módné i nic nie zapòwiôdô, żebë ten wërazny trend miôł bëc zabôczony. Mòdelczi na swiatowëch wëbiegach prezentëją kreacje z aztecczima, norwesczima czë azjaticczima wzorama. Pòlsczé mòtiwë lëdowé są równak cekawé, a przeniosłé na baro dobri jakòscë sztofë zachwëcają swòją wërazboscą i farwą. Pólné kwiatë, farwné wzorë z góralsczich chùstów, zdobienia z mòtiwã kaszëbsczim – kòżdô stilowô kòbiéta mòże za pòmòcą sëkni fòlk pòdkreslëc nié le, że znô nômódniészé trendë, ale równak kreatiwno nawiązac do swòjégò pòchòdzeniégò. Biôłô sëczenka z kloszowim czitlã, lóznô, czerwònô sëknia, chtërna subtelno zamaskùje drobné niedoskònałoscë sylwetczi, abò romanticznô kreacjô w pastelowé kwiatë, w sóm rôz na zéńdzenié – sëczenczi fòlk baro dobrze łączą tradicjã i mòdernosc, wëdobiwają na codniowi wid apartny ùrok pòlsczégò kùńsztu lëdowégò.

Dzysdnia apartny strój lëdowi mòżemë òbaczëc na festiwalach fòlkloristicznëch, abò w regionach, w chtërnëch tradicjô je wcyg żëwô. W miastach nie je letkò òdnalezc lëdzy tak òblokłëch. Je prawie terô nôdzeja, żebë pòlsczé wzorë lëdowé pòjawiłë sã na naszich ùlëcach. Pòlsczi kùńszt lëdowi, a przede wszëtczim pòlsczé stroje lëdowé stałë sã inspiracją dlô czile artistów, chtërny projektëją òbleczenia i dodôwczi.

Lëdowé wësziwczi są inspiracją do fòlkòwëch t-shirtów. Elementë piérwi òstałë namalowóné akwarelą, pòstãpno kòmpùtrowò przeniosłé na sztof. Taczé kòszulczi baro dobrze pasëją do czitlów w wërazny, jednostajny farwie.

Bëlnym dodôwkã do prosti stilizacji bãdze chùsta lëdowô z kwiatowim wzorã, chtërna dodô përznã farwë, równak cekawą propozycją są sëczenczi z wëszëtim wzorã fòlk. Wzorë lëdowé są baro wërazné i farwné, dlôte òdradzywô sã łączeniô czile elementów ze sobą. Jeżlë wëbiérómë kòszulkã z mòtiwã fòlk, zalécô sã dobrac do ni jednofarwny czitel, abò bùksë i bezpartné dodôwczi. Projektancë ùwôżają, że wësziwónô, kaszëbskô bluzka nie bãdze dobrze wëzdrza z czitlã we wzorë òrientalné.

Dzysôdniowé propòzycje mają w se równak kùńszt, aùtentizm i snôżotã pòlsczégò stroju lëdowégò.

Projektancczi kùńszt ùtwórców, ùsztôłtowôł nié le mòderną fòrmã, ale sztél jinszi òd kanonów ikònograficznëch i òdcësnął òsoblëwą snôżotã na kòżdi módowi propòzycji. Fantazyjné òrnamentë, chtërne wëstãpùją w dzysdniowëch propòzycjach, pòzwôlają ùtwórcóm wërazëc swòje òsoblëwé pòdéńdzenié do tradicji, do wësziwkù, baro czãsto nadôwającë jima ekspresyjny òbrôz.

Baro mòdné stałë sã w òstatnëch latach produktë inspirowóné pòlsczim kùńsztã lëdowim i domôcym fòlklorã. W krómach nalézemë równak produktë aùtorsczé, dlô chtërnëch pòlsczi kùńszt lëdowi béł pùnktã wińdzeniô do stwòrzeniégò nowëch, òsoblëwëch wzorów, równak przedmiotë, chtërne ùtwórcë wërôbiają, są bezpòstrzédno bróné z lëdowi tradicji. Taczé pòdéńdzenié robi, że pòlsczé mòtiwë lëdowé òdżëłë i bëlno zaadaptowałë sã w dzysdniowim wzornictwie, a co za tim jidze wrôcô téż móda i zapòtrzebòwanié na òsoblewé przedmiotë zrobioné rãką lëdowëch méstrów. Taczé òsoblëwé, lëdowé rzeczë nalézemë w krómach. Apartné produktë baro dobrze wkómpònowùją sã w mòderné wnãtrza chëczów i nadôwają jima òsoblewi klimat. Je nôdzeja, że dzãka temù rzemiosło jesz do niedôwna ùznôwóné za dżinącé, wrócy do łasków i naléze swój môl.

Móda na lëdowò, to nie je nic jinszégò jak bògati wëbór fòlkòwëch sëkniów, kòszulków i akcesoriów inspirowónëch pòlsczim fòlklorã. Drzewiané kòrale, góralsczé chùstë, rãczno malowóné kaszëbsczé trampczi, filcowé torbë z rozmajitima haftama, to le niechtërne z fòlkòwëch òbleczënków i dodôwków, chtërne mòżemë òbaczëc w krómach.

Swiat fashion ògłëpiôł jeżlë chòdzy ò etniczną módã. Lëdowé mòtiwë przewijają sã w kòlekcjach nôwiãkszich projektantów i renomòwónëch firmów. Òsoblëwie bògati pòlsczi fòlklor nie je ani përznã gòrszi òd tegò, chtëren propònëją méstrowie – designerzë i nie je wcale dzywné, że òbleczenia z mòtiwã kaszëbsczim, łowicczim czë góralsczim corôz wiãcy pòkazëją sã na ùlëcach naszich miast. Sëknie fòlk są baro kòbiécym i efektownym trendã. Projektë inspirowóné òbleczënkã lëdowim ni mają nic wspólnégò ze wspòmnieniama z wanodżi do mùzeùm. Sëknie fòlk mają nowòczasné wzornictwò, zgódné z wszëtczima kanonama dzysdniowi módë. Lëdowé mòtiwë bùszno wzbògacają współczasną estetikã, nadôwają ji òsoblëwòtë i wëraznoscë. Biôłô płócanô sëczenka w bôjkòwé, farwné kwiatë, w finezyjnëch sztôłtach wzãtëch z naji kùlturë, zaprzéczô módowi nudze i pòspòlitoscë. Sëknie fòlk mają dodatkòwą, nie do pòdważeniô òsoblëwòsc – są le te jedne w swòjim gatënkù! Inspirëjącé, apartné wzornictwò, chtërno sztélowò wëkòrzëstiwô lëdowé kòrzenie, piãkno wpisëje sã w gùsta i pòtrzebë wszëtczich białeczków, chtërne szukają òsoblewòtë i lubią wëapartnic sã z lëdztwa.

Lëdowé trendë na kòżdą leżnosc

Wielefarwné kwiatë òdpòwiôdają za to, że nicht nie przeńdze òbòjãtno òbòk sëkni fòlk. Nôtëralny, biôłi sztof je bëlnym tłã dlô energeticznëch eksplozjów farwów i maestrii sztôłtów, chtërne przed wiekama stwòrzëła baro bògatô wëòbraznia lëdowëch ùtwórców. Sëknia z mòtiwã kaszëbsczim czë pòdhalańsczim nie je le módnym strojã, ale téż spòsobã na òcalenié òd zabôczeniô elementów tradicyjnégò, pòlsczégò kùńsztu. Stilizowóné, lëdowé kwiatë, chtërne zdobią całą pòwiérzchniã sztofù, abò są le subtelnym akcentã, baro dobrze òdnajdëją sã w wiôlgòmiastowi scenerii. Dzãka wiôldżi kreatiwnoscë projektantów sëknie fòlk dostãpné są w wiele wersjach, równak na codzéń jak i na specjalné leżnoscë. Biôłô, miãtkô bawełna, snôżo ùkłôdającô sã satina, szlachetnô wełna – sëknie fòlk to wiele apartnëch dejów na bëlny wëzdrzatk i prôwdzewi òbrôzkòwi dobiwk.

Szëkòwno i na lëdowò

Biôłô abò czôrnô sëknia z mòtiwã kaszëbsczim, apartné kwiatë, chtërne zdobią òkòlé dekòltu czë talii, lëdowé printë na gòrsetowi górze, abò zalotno rozszérzóné czitle – sëknie fòlk to wiôlgô rozmajitosc krojów i fasonów. Jeżlë chtos lubi òsoblëwé i wëgódné stilizacje, mòże spòkójno sygnąc pò lózną òversizeową sëkniã midi w bôjkòwé, farwné kwiatë, pòłączëc jã z denimòwą lëtewką i balerinkama abò wełnianym kardiganã i krótczima kòzakama. Na ùroczësté przëjãcé przëdô sã sëknia z wërazno zaznaczoną talią, chtërna mô widzałi delikatny nadrëk i apartno bãdze wëzdrzała ze szpilkama i kòpertówką. Na imprezã mòżna założëc mini-sëkniã z tiulowim czitlã i bògatim, kwiatowim wzorã. Biôłô abò czerwònô sëknia maxi bãdze sã widzec kòżdi tczëcelce supermódnégò stilu bòhò. Sëknie fòlk z mòtiwama kaszëbsczima abò jinëch regionów Pòlsczi pòdsztrëchùją naturalną białczëną ùrodã i téż jestestwò.

Na gwës dobrze sã dzeje, czej planëjemë realizacjã zagadnieniów związónëch z kùńsztã lëdowim i tej sygómë pò dostãpné materiałë, nôlepi pòchôdającé z nôtërë i wëbiérómë techniczi i fòrmë zbliżoné do dôwnëch tradicji swòjégò regionu. Żebë spòpùlarizowac tematikã lëdową sygómë do bògatëch materiałów faktograficznëch, przez kòntakt z tim, co jesz òstało. Z wëtwòrama kùńsztu wiejsczégò, taczégò jak: chëcze na wsë, stëdnie z żurawiã, no i pòmniczi kùlturë wsë pòlsczi, z wëtwórczoscą òbrzãdową w pòstacë drzewianëch, przëdrożnëch kaplëczków. Kaszëbë, jak kòżdi region w Pòlsce, mają swòje òsoblëwé zdobnictwò, swòjã juwernotã, równoważną wôrtny spôdkòwiznie.

Stôri prôwdë nie zmienimë, że kùńszt to nic jinégò, jak człowiek dodóny do nôtërë.

Bòżena Ùgòwskô

Lëdowi kùńszt i jegò ùtwórcë w felietonach Stanisława Pestczi

Pùblicystika Stanisława Pestczi, a òsoblëwie rozprawë, eseje, felietonë i repòrtaże skłôdają sã na przewôżający dzél jegò lëteracczégò ùtwórstwa.

Dlô rozwidnieniô przëjãtégò tématu w hewòtnym referace chcã przëblëżëc jegò wezdrzenié na lëdowé ùtwórstwò, na spòdlim wëbrónëch artiklów, jaczé ùkôzałë sã na szpaltach „Pòmeranii" w latach 1968–2003.

Jednym z òbrëmiów wieletematicznëch wëpòwiesców Pestczi (pòlskòjãzëkòwą pùblicystikã zazwëczôj zamienno pòdpisywôł swòjim nazwëskã abò pseùdonimã Jan Zbrzëca, a kaszëbskòjãzëkòwé artikle òpatriwôł jesz trzecym zawòłanim – Krëban z Milachòwa) bëła regionalnô tématika, a w barżi wąsczim rozmienim kùńszt lëdowi i ti, chtërny z zajãcym, nawet procëm kritice i òglowim nasztelowanióm (czasë panëjącégò w kùlturze i kùńszce socrealizmù, a téż centralisticzné wëznacziwanié czerënków, jaczé nastało pò nim, ògłosziwanié tematicznëch kònkursów dlô regionalnëch ùtwórców, miałë doprowadzëc do zùnifikòwaniô lëdowégò ùtwórstwa, znikwieniô jegò indiwidualnëch fòlkloristicznëch znanków i apartnosców) ji sã òddôwelë.

Pestka nie béł wëjimkã, pòdjimającë tã tematikã. Òd nôùkòwi stronë kùlturã, w tim téż lëdowé ùtwórstwò badała ùznónô etnograf, Bòżena Stelmachòwskô, a ji dokôz *Sztuka ludowa na Kaszubach*[1] wcyg je przëjimóné jakno kòmpendium wiédzë z òmôwiónégò òbrëmia, pòdobno zresztą jak szeroczi zôkrãżé badérowaniów i studiów òdnôszającëch sã do kùlturowi apartnoscë Kaszëb òpracowónëch przez Wandã Szkùlmòwską[2]. Dzysdnia te prôce są dali pòdjimóné przez tak samò ùznóné pòstacje, m.jin. prof. Anã Kwasniewską[3] czë Kristinã Szałasną[4].

Pòliticzno-spòłeczné jeleżnoscë

Nót je pamiãtac, że pierszé wëpòwiescë Pestczi òdnôszającé sã do lëdowégò ùtwórstwa ùkazywałë sã w czasach panëjącégò w kùlturze i kùńszce socrealizmù, a téż pòsobicą wchôdającégò centralisticznégò wëznacziwaniô czerënków i ògłosziwaniô tematicznëch kònkùrsów dlô ùtwórców regionalnëch. Wszëtkò to miało doprowadzëc do zùnifikòwaniô lëdowégò ùtwórstwa, znikwieniô jegò indiwidualnëch, òpiartëch na rodnym fòlklorze znanków i apartnosców.

---

[1] B. Stelmachòwskô, *Sztuka ludowa na Kaszubach*, Poznań 1937, czë *Słowińcy – ich dzieje i kultura (do 1956 r.)*, òprac. A. Kwasniewskô, Gduńsk – Kluczi 2013.

[2] *Sztuka ludowa Kaszubów. Przeszłość i teraźniejszość*, red. W. Szkùlmòwskô, Bëdgòszcz 1995.

[3] Pòr. A. Kwasniewskô, *Badania etnologiczne na Pomorzu Wschodnim w XIX i XX wieku. Ludzie, instytucje, osiągnięcia badawcze*, Gduńsk 2009.

[4] Pòr. *Współczesna sztuka ludowa Kaszub*, red. K. Szałasnô, H. Òstrowskô-Wójcëkòwô,W. Szkùlmòwskô, Bëdgòszcz 1987.

Pòcwierdzenim òglowò òdczuwónëch jeleżnosców są słowa Cz. Rëbòticczégò, chtëren w szeroczi analize spòłeczno-pòlitcznégò kòntekstu lat 50-ëch i 60-ëch ùszłégò stalata pisze ò wëzwëskiwanim lëdowégò ùtwórstwa do „perswazyjnëch staraniów ùtrzimaniô spòłeczny didakticzi”[5], co bëło ôrtã zwëczajny propagandë. Ù̀dokazniwô to w taczi spòsób:

> Dowodzono w niej [propagandzie – przyp. wł.] wówczas karkołomnej tezy, że ludzkie pasje, ekspresje talentów i indywidualne sukcesy nie mogłyby się tak rozwinąć nigdzie poza socjalizmem. Dodam, że wielu naiwnych etnografów i działaczy kultury tezie tej wiernie świadczyło i to nie z ideologicznych pobudek, lecz z ogromu pasji i przekonań o wartości kultury ludowej. To one, właśnie, pozwalały nie dostrzegać dwuznaczności sytuacji takiego uczestnictwa w kulturze, w którym za opiekę państwowego mecenasa płaciło się trybut w postaci ograniczeń cenzury, uległości i instrumentalnego traktowania[6].

No „instrumentalné pòdińdzenié” do lëdowégò ùtwórstwa pòlégało nié le na jegò propagandowim wëzwëskiwaniu, mającë za zadanié ùnifikacjã pòsczégò spòłeczeństwa, ale wskazëje téż na fakt, że:

> stała się fundamentem „jednolitej, pozbawionej przeżytków kultury ogólnonarodowej” w myśl socrealistycznej idei, że „wszystko, co w sztuce wielkie, bierze się ze sztuki ludowej” (Bolesław Bierut). Ludowy mandat legitymizował komunistyczną władzę, dla której podstawą było poparcie chłopów. Folklor wykorzystywano ideologicznie i estetycznie, neutralizując jego aspekty światopoglądowe (przede wszystkim sakralny charakter), wprzęgano go w eklektyczny repertuar nowej świeckiej obrzędowości[7].

Wôrt nadczidnąc, że w òmôwiónëch wëżi latach 60. i 70. ùtwórstwò lëdowé béło nié leno wëzwëskiwóné ideòlogiczno, ale żebë taką prawie fùnkcjã mògło pełnic, mùszało òdpòwiadac na ideòlogiczné założenia systemù, stądka òstelë pòwòłóny tpzw. instruktorzë, to je „òpiekùnowie” nad artistama. Jich dzejanié kòncentrowało sã na eliminowanim mòdłów ùznónëch za niezgódné z tradicją i pòdtikanié ùtwórcóm nowëch inspiracjów[8].

---

[5] Cz. Rëbòticczi, *Współczesna plastyka ludowa jako konwencja*, w: *Kultura ludowa. Teorie. Praktyki, Polityki*, red. B. Fatiga i R. Michalsczi, Warszawa 2014, s. 290.

[6] Tam.

[7] *Polska – kraj folkloru?*, zdrój: https://zacheta.art.pl/public/upload/download/POLSKA_%20KRAJ%20FOLKLORU_%20materia%C5%82y%20prasowe.pdf (przëstãp: 10.06.2017).

Z leżnotë taczi cenzurë, negòwaniô sakralny tematiczi, jakô prawie wëapartniwa sã w lëdowim kùńszce Kaszëb, a przë tim niechãtnégò pòddôwaniô sã òpiece państwòwëch mecenasów, wiele artistów zaprzestało swòjégò dzejaniô i prakticzno do dzysdnia pòdjimóné są starania, òsoblëwie promòcyjné, ò przëwrócenié jima nôleżnégò môla w kùlturze. Synteticzny ùjimniãcé na temat dzejaniów henetnëch panowników przedstawił Aleksander Jackòwsczi w jeleżnoscowim artiklu na 50-lecé cządnika „Kòntekstë. Pòlsczi lëdowi kùńszt”. Pisze m.jin.

> Zwalczając kler, spółdzielczość, wszelkie formy samorządności, odradzającą się PSL – Mikołajczyka, władza kokietuje jednocześnie społeczność wiejską pozornym zainteresowaniem jej kulturą, a zwłaszcza sztuką. Oczywiście traktowaną jako zabawa, kolorowa dekoracja, ludowość na pokaz. Pozbawia się folklor, sztukę ludową jej wymiaru duchowego, odrywa od podłoża i symbolicznych sensów. Zachowuje się formę, zwalczając towarzyszące jej treści (zgodnie z postulatem sztuki „narodowej w formie a socjalistycznej w treści”)[9].

Dali, w chronologicznym ùkładze pòdôwô faktë òdnôszającé sã do manipùlacji wëszëznë w òbrëmim kùlturë. Dotkłë òne téż redakcyjné karno pòwëższégò pismiona ju na pòczątkù jegò jistnieniô, przënôszającë szeroczi òdzwãk. Pòtrójny zestôwk, òbjimający numrë 6, 7 i 8 pòswiãcony béł wëstawie pòwòjnowégò lëdowégò kùńsztu pt. „Wëstawa krakòwskô Rzezbë, Malarstwa i Graficzi Lëdowi”, na jaczi òstôł pòkôzóny bòkadny zbiér dokazów, tłómaczącëch swòjim artizmã zainteresowanié nym ùtwórstwã, a sóm A. Jackòwsczi z przekònanim cwierdzy, że bëło to „wprowadzenié tegò kùńsztu do nôrodowégò panteònu”[10]. Równak tejczasné władze nie pòdzeliwałë òdczëców etnografów, ùtwórców, badérów kùlturë czë òrganizatorów wëstawë, a jaczé przëniosło to skùtczi nôlepi òddadzą słowa aùtora:

> Numer wywołał oburzenie, wicepremier wezwał „na dywanik” ministra Sokorskiego (z ramienia partii odpowiadał za politykę resortu), ten zaś za propagowanie „religianctwa”, świątków, z miejsca wyrzucił Grabowskiego[11] z pisma

---

[8] K. Blaschke*, Z teorii sztuki ludowej w PRL-u / Excerpts from the theory of folk art in the Polish People's Republic*, zdrój: http://www.academia.edu/31992999/Z_teorii_sztuki_ludowej_w_PRL-u_Excerpts_from_the_theory_of_folk_art_in_the_Polish_People_s_Republic (przëstãp: 12.06.2017).

[9] A. Jackòwsczi, *Konteksty, polska sztuka ludowa. Pół wieku istnienia pisma*, w: „Polska sztuka ludowa – konteksty” t. 1–2/1996 r, s. 141–142.

[10] Tamże, s. 145.

[11] Józef Grabòwsczi, historik kùnsztu, béł m.jin. pierszim redaktorã cządnika „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa”, a też inicjatorã pòwstaniô i czerownikã sekcji malarstwa i rzezbë w Państwòwim Institucе Badaniô Lëdowégò Kùńsztu. Òprac. na spòdlim infòrmacji zawiartëch w artiklu A. Jackòwszczégò, *Konteksty*..., dz. cët., s. 144–145.

> i Instytutu. Miało to miejsce w listopadzie 1948 roku. W tym czasie kończyła się już względnie liberalna polityka w zakresie kultury, narastały konflikty z Kościołem, marksizm miał wyprzeć wszelkie inne formy wiary. Zlikwidowano miesięcznik „Nurt. Literatura-Nauka-Życie", zakazano wystawienia Kordiana w Krakowskim Teatrze im. Słowackiego, odwołano ze stanowiska redaktora naczelnego „Odrodzenia" Karola Kuryluka, w grudniu los jego podzieli Stefan Żółkiewski – redaktor „Kuźnicy"[12].

Ju nëch pôrã faktów lawinowò zachôdającëch pò jedny leno pùblikacji pòkazywô jak głãbòkô i bezkòmpromisowô bëła ingerencjô „mecenasów" na niechcóné i nie mieszczącé sã w naznaczonëch ideòlogicznëch grańcach dzejania w òbrëmim kùlturë, w tim lëdowégò kùńsztu. W hewòtnym artiklu przedstôwióm pòwëższé kwestie dlô całoscowégò zrozmieniô òglowégò kòntekstu jeleżnosców, z jaczima mùszelë mierzëc sã lëdowi artiscë i strzodowiszcze ùczałëch, zajimającëch sã lëdowim kùńsztã. Ni ma jednak mòżlëwòtë ani brëkòwnotë, bë w òbrëmim òmôwiónégò tematu zając sã szerszą analizą tegò leno zagadnieniô, chtërno zresztą doczekało sã rzetelnégò, pònadtësącstronowégò nôùkòwégò òpracowaniô[13].

Institucje wspiéraniô kùlturë i ideòlogii

Kùńszt lëdowi w òmôwiónym cządze, szlachòwno zresztą jak i dzysô, fòrmòwôł sã i rozwijôł òsoblëwie w spòlëznach wiesczich, niewësztôłconëch, gdze spòdlim ùtrzimaniô bëłë nié za wiôldżé gbùrstwa. To téż implikòwało swòjny spòsób zdrzeniô na niã, a wëznacznikã òbsądu i òbszacënkù béł znankòwnik „lëdowi". Paradoksalno to prawie miało cësk na ji trwałosc. A. Brzezyńskô scwierdzywô prosto:

> Kultura ludowa ukształtowała się w specyficznych warunkach, na które wpływ miał kastowy podział społeczeństwa. Była ona związana z obszarami wiejskimi, w których podstawową siłę stanowiła produkcja rolnicza, a także stabilność. Duży wpływ na jej przekazywanie i trwanie miała społeczność, stosunkowo zamknięta, z jasno określonymi rolami społecznymi (rola autorytetów, starszych osób oraz patriarchalny model rodziny)[14].

Nôlégô pòdsztrichnąc, że wiôldżi cësk na lëdowëch ùtwórców i jich dokazë miała pòwòłónô w 1949 rokù Spòlëznowò-Państwòwô Centrala Lëdowi i Artisticzny Przerobinë, skrótowò pòzywónô Cepelią. Prédnym célã ji dzejaniô miało bëc roztoczenié taczégò systemù òpieczi nad ùtwórcama, chtëren bë jich pòdskacywôł do twòrzeniô i zagwësniwôł mòżlëwòtã sprzedôwaniô swòjich dokazów[15]. Równak, króm òsoblëwi, òbjimający szeroczé zôkràża promòcji lëdowégò kùńsztu i stwòrzeniô zbëtu dlô lëdowi wërobinë na taką skalã, że jaż pòwstałë òstrzódczi lëdowégò wëtwórstwa, wiele badérów, etnografów i fòlkloristów dôwô bôczenié na to, że:

---

[12] Tamże, s. 146.

[13] Por. M. Fik, *Kultura polska po Jałcie. Kronika lat 1944–1981*, Warszawa 1991.

[14] A. W. Brzezyńskô, *Specjaliści od kultury ludowej?*, zdrój: http://www.pan.poznan.pl/nauki/N_309_09_Brzezinska.pdf (dostęp: 28.05.2017 r.)

> Rozbudowany system zamawiania i zlecania wykonywania konkretnych wyrobów, ich dostępność na terenie całego kraju w wielu przypadkach pozbawiła bezpośredniego kontaktu twórcy z nabywcą. Nie były to już wyroby ludowe, lecz „w stylu ludowym". Produkowanie na masową skalę oraz promowanie kultury ludowej jako radosnej, kolorowej, nieco naiwnej i bardzo uproszczonej przyczyniło się do powstania funkcjonującego do dzisiaj pejoratywnego określenia „cepeliada". Do negatywnego wizerunku wszystkiego, co ludowe przyczyniły się także będące pod opieką Cepelii zespoły folklorystyczne, przesadnie stylizowane i prezentujące sztucznie aranżowany repertuar, będące tubą propagandową ustroju politycznego[16].

Cepelia nie bëła jediną òrganizacją zrzesziwającą lëdowëch ùtwórców. W 1968 r. (prawie 20 lat pózni jak Cepelia) òstała ùstanowionô Stowôra Lëdowëch Ùtwórców. Prédnym celã dzejaniô, jak stojało w statuce ti òrganizacji, bëło:

> kultywowanie tradycji sztuki ludowej w dziedzinie plastyki, piśmiennictwa, tańca i budownictwa, popularyzacja najwartościowszych przejawów artystycznej twórczości ludowej i folkloru oraz reprezentacja twórców ludowych i roztaczanie nad nimi opieki[17].

Òglowò zdrzącë na fùnkcje SLÙ mòże wëapartnic dwa òbrëmia ji dzejaniô. Pierszé sczerowóné bëło na bédowanié lëdowégò ùtwórstwa i twòrzenié dobrégò pòzdrzatkù na lëdzy zajimającëch sã tim warkã. Drëdżé, mającé wëzwãk ideòlogiczny i sterowóny pòliticzno, miało wëwierac cësk na spòłeczeństwò i wëjasniewac mù spòdlé i znaczenié lëdowégò kùńsztu. Bez wątpieniô nôwiãkszim zwëskã ti dzejnotë bëło ùdostanié dlô lëdowëch ùtwórców zagwësnionëch prawã dëtków na rentë abò emeriturë – dosc kòrzëstnëch, zdrząc ë na wësokòsc[18].

Równak ne zwëskòwné jeleżnoscë stałë sã pòczątkã zamiéraniô tejczasnégò lëdowégò ùtwórstwa. Marek Knohl nadmieniwô, że chòc panôrze czasów PRL bëlë

---

[15] Tamże.

[16] Tamże.

[17] Tamże

[18] Tamże.

„przédnym mecenasã i animatorã lëdowégò kùńsztu”, dejade skòmercjalizowónô, ùwarkòwionô i centralno czerowónô „wnetka sã òdbiércóm przejadła i pòd kùńc lat 70. wëstôwiała sã nôczãszczi na rãgania”[19].

Prasowô pòlemika

W taczim klimace i taczim nastawienim w rokù 1971 w szeroczi rozprawie Stanisłôw Pestka dzeli sã swòjima òbserwacjama i pòzdrzatkã na temat lëdowégò ùtwórstwa. Pestka nie ùcékô òd kònfrontacji z głosama pòliticzno nasztelowónëch teòretików, badérów-etnografów czë kritików stôwiającëch pëtania: „czë regionalizm przedstôwiô jaczés wôrtoscë wëższégò rzãdu? Czë je leno òbzdobnikã i przigòdą dlô lëdzy wrażlëwëch na snôżotã môlecznégò krôjmalënkù, zakòchónëch w nôblëższi historii. A mòże je blós czims na pòdobã zdrëszënë hòbbistów?”[20].

W nëch czasach ùtwórstwò lëdowé bëło nôbarżi wëtikóné za sentimentalizm, jaczi òdwrôcô „energiã i bôczënk w stronã przeżëtëch antikwaricznëch sztôłtów”[21]. Pestka notëje téż słowa kriticzi, czerowóné do tak pòzéwónëch animatorów kùlturë, we wiôldżim dzélu diletantów, ni mającëch pòjãcô ò przedmioce „kreòwónégò swiata, a stądka skôzónégò na bezùstôwną improwizacjã”[22], jacziż tej brzôd taczi wizjonéra mógł wëstwòrzëc? Dali na czilenôsce stronach rozpisëje historiã regionalizmù, cobë duńc do jemù wspólczasnëch lat, interesëjącëch téż dlô òbrónégò òbrëmia tematicznëch rozwôżaniów. Nie òdcynô sã bënômni òd jeleżnosców socjalisticznégò pòstrzéganiô kùlturë, a nawetka mòcno przëwòłiwô wëpòwiescë Jerzégò Kòssôka, rusczégò teòretika kùlturë Wiktora Gùsjewa i pózniészégò widzałégò znajôrza lëdowégò kùńsztu Rocha Sulima, chtëren béł zresztą recenzentã dokazu Gùsjewa *Estetika fòlkloru*, a zgôdzającë sã z wëgłôsziwónyma przez niegò tezama ùznôwôł, że „samòregùlëjącô wôrtnota fòlkloru (w ùjimniãcym Gùsjewa samòregùlëjącô òznacziwało òdrzucywającô jednostkòwé, indiwidualné lëdzczé pragniączczi i mòżlëwòtë) stôwiô òsoblëwie dzys przed sobą zadanié ò znaczenim «werifikùjącym», jaczé w òbgrańczonëch procesach kùlturowëch wëtwôrzô demòkraticzny «stil» w kùlturze socjalisticzny”[23]. Dali z wëczuwónym ùznanim scwierdzywô, że leżnoscą do ùtrwaleniô i rozpropagòwaniô negò „demòkraticznégò stilu w kùlturze przez òdwòłanié sã do fòlkloristicznégò bògactwa cësk mają pòwstôwającé z inicjatiwë państwa i rozkòscerziwóné wëznaczoné tendencje kreacji ùtwórstwa regionalnégò towarzëstwa spòłeczno-kùlturalné” [jaczé] dzejają ju w wiãcy jak pół tësąca môlëznów i zrzesziwają „wiãcy jak wiertel milióna szczero òddónëch i aktiwnëch dzejarzów”[24]. Pòdczorchiwô téż, że w założeniach programòwëch Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô jednym z zagadnieniów je dozér nad lëdowim ùtwórstwã. Drãgò je tu doszukiwac sã riwalizacji, ale Pestka wskazëje, że nôwiãkszą institucją, jakô specjalno do tegò òbrëmiô òsta ùtwòrzonô béł Wòjewódzczi Dodóm Ùtwórstwa Lëdowégò, przemianowóny pózni na Wòjewódzczi Dodóm Kùlturë. Ùdokazniwô przë tim, że spòsób, w jaczi rozskacywóné i bédowóné je dżinącé lëdowé ùtwórstwò przëczëniwô sã „w przeswiôdczenim wiele nôleżników Zrzeszeniégò” do rozwiju kùlturë nôrodowi[25].

---

[19] M. Zaremba,*PRL głównym mecenasem i animatorem sztuki ludowej*, zdrój: https://histmag.org/PRL-glownym-mecenasem-i-animatorem-sztuki-ludowej-11311 (przëstãp: 12.06.2017).

[20] S. Pestka, *Miejsce kultury regionalnej w kulturze ogólnonarodowej*, „Pomerania” nr 1/1971, s. 1.

[21] Tamże.

[22] Tamże.

[23] S. Pestka, *Miejsce kultury regionalnej w kulturze ogólnonarodowej (dokończenie)*, „Pomerania” nr 3/1971, s. 23.

Wiãcy jak dekadã pózni w kaszëbskòjãzëcznym artiklu, jem dbë, że w tim przëtrôfkù, zdrzącë na tematikã i argùmentacjã, bëło to zamierzoné, próbùje przëzdrzec sã pòzdrzatkóm na temat dzejaniów i staraniów ò ùchòwanié „mòwë starków” i rodny kùlturë i przeniesenié ji w „nasze czasë, w chtërnëch rządzy atom, telewizjô i kòmpùtrë”[26]. Felietonista je dbë, że wszëtczima, co wëkazywają starã ò ùchòwanié rodny spôdkòwiznë, nôleżi sã chòcbë dobré słowò, temù je téż baro pòrëszony batalią procëm kaszëbiznie toczoną na szpaltach „Dzénnika Bôłtëcczégò”, a wëwòłóną przez Barbarã Kalitã scwierdzenim: „Cãdżem ta kaszëbizna na rozmajiti ôrt”[27]. Dzénnikarka nie przebiérającë w słowach wëgłôsziwô „òracjã” do lubòtników kaszëbiznë, wëtikającë jima „fùtrowanié sebie i jinëch lëdzy” lëdową kùlturą: „gôdką, przëpòwiôstką, tuńcã i ptôchama z drewna, kwiatama na òbrëskach ze lnu”[28]. Chùtkò nalezlë sã pòplecznicë twòrzący jesz barżi emòcjonalną narracjã: „za wiele tegò spiéwaniô, graniô i ti pisaninë wënëkóny z drzéwia kaszëbsczich tradicjów. (…) wszëtkò to pôchnie naftaliną…”[29]. Z drëdżi stronë, w tim samim czasu w bëdgòsczich „Faktach” òstôł òpùblikòwóny dramaticzny w swim wëzwãkù articzel Stefani Liszkòwsczi-Skùrowi *Kùltura bez kòrzeni*, w jaczim pùblicystka ùdokazniwô, że terenowé òstrzódczi kùlturë nie òdnôszają sã do tradicji i historii swòjich zemiów, ani nie próbùją sã w kùlturze regionalny zadomòwic, a to prowadzy do znikwieniô stôrëch zwëków, wëmiéraniô wësziwkù, niewspòmòganiô ùtwórców, a tradicyjné rozegracje jak Truskawkòbranié czë Jôrmark we Wdzydzach nie są realizowóné. Ta argùmentacjô téż spòtikô sã z òstrą reakcją Pestczi, chtëren nie zdrzącë na bezpòstrzédnégò adresata kriticzi zôs chwôli dzejania Wòjewódzczégò Òstrzódka Kùlturë we Gduńskù. Tu nie dô sã zgòdzëc z taką jednostronną rekòntrą, bò articzel znóny etnograf, przë leżnoscë prôcownika wspòmniónégò WÒK-ù, laùreatczi medalu Stolema z rokù 1973[30], nie òdnôszôł sã do dzejaniów jednostczi wòjewódzczi, ale béł niezgòdą na zaniechania òstrzódków terenowëch w òdniesenim do lëdowégò kùńszti i jegò ùtwórców. Nie są nama znóné relacje òbòjga, ale mòże tu leżi przëczëna!

---

[24] Tamże, s. 24.
[25] Tamże, s. 25.
[26] Kreban z Milachowa, *Cziéj gburze z Gnieżdżewa*, „Pomerania” nr 10/1983, s. 57.
[27] Tamże.
[28] Tamże.
[29] Tamże.
[30] Zdrój: http://www.pg.gda.pl/org/pomorani/stolem.html, (przëstãp: 10.06.2017).

Promòcjô rodnëch ùtwórców

Pestka sprawama kùlturë lëdowi zajimôł sã nié leno teòreticzno, ale przë leżnoscë wëzwëskiwôł spòsobnosc do wëchwôliwaniô dokazów lëdzczich rãków i mëslë. Przëkładë jegò laùdacjów nalezc mòże téż na stronach „Pòmeranii”, jak chòcbë w relacji z pòkònkùrsowégò[31] wëstôwkù zòrganizowónégò przez gduńsczé Etnograficzné Mùzeùm w Òpacczim Spikrzu w Òliwie. Je to téż repòrtôż ò dosc emòcjonalnym wëzwãkù, co sã dosc rzôdkò spòtikô w ùtwórstwie tak lëteracczim, jak i medialnym Pestczi. Z òczarzenim òpisëje „kùńsztowno wëcézelowóné jigłą i nitką òbrësczi, serwetczi, bieżniczi, stroje, makatczi, i rzecz jasnô chùstë”, mdącé dzełama „ùtalentowónëch wësziwôrków z Tëchòlë”. Na spòdlim artikla mòże òdczëtac szczeré zainteresowanié i wësoczé znôwstwò kùńsztu wësziwù, parłãczącégò sã z òbrëmim, jaczim w znacznym dzélu zajimają sã leno białczi. Ùżëté òkreslenia „zdobieniowé mésterstwò”, „kòmpòzycyjny szëk” czë „naturalizm w pòdrobnotach”, téż swiôdczą nié leno ò znôwstwie drãgòtów robòtë z jigłą i nitką, ale i swójny tczë dlô wszëtczich ùtwórczëniów i ùtwórców (jakno jediny chłop w karnie wësziwôrków nalôzł sã Édwôrd Szëmikòwsczi z Lëni). Wôżną znanką tegò repòrtażu je téż starowné wëmienienié z miona i nazwëska wszëtczich òsobów, chtërnëch prôce gò òczarzëłë (m.jin.: Zytë Klészcz, Genowefë Bònk, Teresë Fòledżi. Irenë Baranowsczi, Stanisławë Betinë, Łucji Chëłë, Jadwidżi Szulc, Annë Kónkòl, Władisławë Wiszniewsczi, Wandë Dzerzgòwsczi z Żukòwa, Élżbiétë Lewandowsczi i Wandë Szinwelsczi – òbie z Człëchòwa czë Teresë Dembkòwsczi z Wejrowa)[32].

Tak samò cepłé słowa Pestka czerëje do rzezbiarzów i malëjącëch na szkle, chtërnëch dokazë „harmònizëją z bajeczną farwnoscą wësziwów”. Dlô pòtomnëch zaòstawił téż wiele nôzwësków aktiwnëch na pòczątkù XXI w. ùtwórców, chtërny zajimelë sã òbùma tima artisticznyma òbrëmiama, nieròz dopisëjącë jesz wëbróné dokazë (wëmieniwô m.jin. Édwarda Jastrzãbsczégò „Matkã Bòską Swôrzewską”, Józefa Walczaka „Zesłanié Dëcha Swiatégò” czë Józefa Chełmòwsczégò „Hierarchiã Aniołów” i „Madonnã” Józefa Bònka, nadto przëwòłiwô nôzwëska artistów: Czesława Birra, Zdzysława Grajpera czë Annë Basmann-Dettlaff z Pôłczëna), chtërnëch dokazë zrodzëłë sã z „religijnégò dëcha” i ze „zgrzebnégò wiesczégò òbmiesca”, a są „jakbë snôżé wòta wdzãcznotë”, bùdzącé òczarzenié „pësznotą farwów i delikatnoscą malënkù”[33].

Dlô Pestczi kòżdô pòstac starowno wëkònónégò rãcznégò dokazu i rzezbë je spòdlim do scwierdzeniô, że je to żëwi kùńszt, „wërosłi na kaszëbsczi zemi”. Aùtor mô jednak swiądã, że pasowné jeleżnoscë do rozwiju tegò ôrtu kùńsztu wieczné nie są, chòcbë temù, że „w czasach corôz głãbszégò kùlturowégò przemikaniô, dokazë zwóné lëdowima bãdą dali żëwò interesowałë, jeżlë jich ùtwórcë (…) wërobią w se barżi współczasną fòrmùłã czë szëk esteticzny”[34].

---

[31] XVII Kònkùrs Wspólczasnégò LëdowégòKùńsztu Kaszëb zòrganizowało Mùzeùm Historiczno-Etnograficzné w Chònicach, a pòzebrało nadzwëkòwą lëczbã 470 prôców, przesłónëch przez 106 ùtwórców. Za: J. Zbrzëca, *Z kaszubskiej gleby*, „Pomerania” nr 6/2003, s. 40.

[32] Tamże.

[33] Tamże.

Nen articzel nie béł leno wëzwãkã òczarzeniô, ale Pestka tim spòsobã chcôł wëwòłac pòlemikã nad lëdowim ùtwórstwã, w jaką chcôł bë sã włączëlë tak ùtwórcë, jak i znajôrze fòlkloru.

Ò tim, że tak kùńszt lëdowi we wszëtczich fòrmach, jak i jegò propagòwanié bëło dlô Pestczi wôżné swiôdczą téż pòstãpné pùblikacje zamiescywóné na stronach „Pòmeranii”. W jedny z nich analizëje swiéżo wëdóną ksążkã Marka Arpada Kòwalsczégò pt. *Szlachama swiątków*, zajimającą nié leno z leżnoscë pòłączeniô techniczi repòrtażu i nôùkòwi mònografii, ale téż temù, że jeden z rozdzélów w całoscë òdnôszôł sã do ùtwórstwa żłobiarsczégò na Kaszëbach[35]. „Miodã dlô dëszë” bëło nié le blós wëznanié M. A. Kòwalsczégò ò ùrzeczenim tim regionã, jaczi ùchòwôł swòjã jinosc i „dôwające do mësleniô pòczëcé regionalny parłãczë”[36]. Pùblicysce ùwidzało sã doszukiwanié sã pierwòsznotów żłobiarsczégò kùńsztu, jaczé aùtor òdnalôzł w przëdrożnëch kaplëczkach, prezentëjącë dosc òdwôżną tezã, że bëłë òne „reminiscencjama – w swim plasticznym ùjãcym – dôwnëch kùltowëch wëòbrażeniów, sygającëch pògańsczich czasów”[37]. Wôrtnotą wëdôwiznë je téż przedstawienié pòstacjów nôwôżniészich w nym czasu lëdowëch artistów Kaszëb i Kòcewiô, a westrzód nich nalezlë sã m.jin. Apòlinari Pastwa, Władisłôw Lica, Czesłôw Hinc, Frãcëszk Mãczikòwsczi, Léònard Meyer, Izajasz Rzepa, Édmùnd Zelińsczi czë Andrzej Arendt. Nimò szeroczi reprezentacji żłobiarzów i wërobionégò bez kòżdégò z nich indiwidualnégò stilu, aùtor analizëjącë tematikã dokazów ù wszëtczich doszukôł sã pòspólny znanczi, jaką je „przënôleżnosc do ôrtu kùlturë mòrsczi”. Colemało pòlemiczny Pestka w òdniesenim do ti pùblikacji je baro òbszczãdny w kritice, nie zgôdzô sã leno z òbsądã, że dlô młodégò pòkòleniô lëdowëch ùtwórców „spiérczi ò aùtenticznosc dôwny tradicji są cëzé i niezrozmiałé”[38].

Pestka nie napisôł wiele artiklów teòreticzno òdnôszającëch sã do kùlturë lëdowi. Wiãcy pòswiãcył jich pòrtretóm wëbrónëch ùtwórców[39]. Równak wszëtczé òne wëapartniwają sã westrzód dominëjący pùblicysticzi spòłeczno-gòspòdarczo-ideòlogiczny. Szlachòwno jak w lirice, pòsłëgiwôł sã słowã cepłim, nierôz emòcjonalnym. I chòc te artikle nie są wielné, samò òbrëmié lëdowi kùlturë bëło dlô niegò wôżné. Przërëchtowùjącë tezë na II Kòngres

---

[34] Tamże.

[35] J. Zbrzëca, *Śladami kaszubskich świątków*, „Pomerania” nr 3/1972, s. 101.

[36] Tamże. Kaszëbóm pòswiãcony òstôł VIII rozdzél pùblikacji. Pòr. M. A. Kòwalsczi, *Śladami Świątków*, Warszawa 1971, s. 132–163.

[37] Tamże.

[38] Tamże, s. 102.

[39] To òbrëmié pòmijóm, bò òstało ju przedstawioné; pòr. B. Ùgòwskô, *Bòhaterowie swòjich môlów i czasów w pùblicystice Stanisława Pestczi (Jana Zbrzëcë) / Bohaterowie swoich miejsc i czasów w publicystyce Stanisława Pestki (Jana Zbrzycy)*, w: *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gduńsk 2014, s. 196–202, 346–352.

Pòmòrsczi w czile môlach òdnôszô sã do tradicji, kùlturë i materialny spôdkòwiznë, m.jin. w hasłach: *Korzenie, tradycje i szanse trwania pomorskiej tożsamości* czë *W rodzimej zagrodzie czyli dziś i jutro wsi pomorskiej*[40].

Niech zaòstónie w pamiãcë

Chòc miôł szeroczé spektrum zainteresowaniów, jimôł sã rozmajitëch warków, piastowôł wësoczé fùnkcje spòłeczné (dwa razë béł prézdnikã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, wiele lat béł prédnym redaktorã „Pòmeranii”, czãsto rézowôł, béł czile razy w Zjednoczonëch Stanach, nigdë nie przestôł bëc sënã kaszëbsczi zemi. Miôł téż swiądã, że wspólczasny mù dëch kaszëbsczi przedërchôł nié leno dzãka przeswiôdczonym ò swòjich dzejaniach ideòlogóm i bùdzëcelóm, ale téż dzãka czãsto ni majãcym swiądë wôrtoscë i wôżnoscë swòjich dokazów zwëczajnym lëdzóm, chtërny, czej òdkrëlë w se swòje òsoblëwé zdólnoscë, nie dozwòlëlë sã jima znikwic i nimò codniowi cãżczi robòtë swòje serca i mëslë òddelë ùwinnym rãkóm. Prezentowónô pùblicystika je fòrmą promòcji i pòkazywaniô lëdowégò ùtwórstwa jakno jedny z wiele gałązów kùlturë nôrodowi, ale ò wëjątkòwi wôrtoscë, nié leno materialny. W ni òdbijô sã całô lëdzkô jawernota. Ni mòże tej dzëwic, że za zasłëdżi na pòlu ùpòwszechniwaniô kaszëbiznë béł wiele razy wënadgrodzywóny, m.jin. 6 maja 2006 rokù òstôł wëapartniony Medalã Lëdowëch Ùtwórców. Majãcë swiądã wielënë jegò dokònaniów w tim zôkrãżu w niedrësznëch jeleżnoscach, zasłużił so ù pòtomnëch na pamiãc wieczną.

---

[40] J. Pestka, *Kongres Pomorski. Przesłanki ideowe i propozycje organizacyjne*, „Pomerania” nr 11/1996, s. 6–8. Pòr. Cezary Òbracht-Prondzyńsczi, *Zjednoczeni w idei. Pięćdziesiąt lat działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (1956–2006)*, Gduńsk 2006, s. 394.

REFERATY
POLSKOJĘZYCZNE

RJK

Edward Breza

Leksyka *Księgi Wyjścia* o. prof. A. R. Sikory[1]

Kaszuba wejherowianin o. prof. dr hab. Adam Ryszard Sikora przełożył z oryginału hebrajskiego na jęz. kaszubski *Księgę Wyjścia*, rok wcześniej w Pałacu Opatów w Gdańsku-Oliwie 2 VI 2015 byłem laudatorem tłumaczenia *Księgi Rodzaju*, *Knédżi Zôczątków* (zob. miesięcznik „Pomerania”, nr 7–8/2015, s. 64–65, gdzie nieco więcej informacji o zasłużonym dla kaszubszczyzny kapłanie i profesorze biblistyki na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu). Konsultantem językowym był językoznawca prof. J. Treder, Kaszuba z Białej Rzeki, części Rumi, dziś po jego śmierci (2 IV 2015 r.) funkcję tę przejęła mgr D. Pioch i zasłużyła sobie na specjalne gorące podziękowanie ze strony Translatora Ojca Sikory (zob. s. 18).

Kaszubi mają tłumaczenia Ewangelii: mało udane ks. prałata Franciszka Gruczy (zob. moją recenzję w „Pomeranii” 1993, nr 2, s. 30–34), skaszubione wersje tzw. katolickiej *Biblii Tysiąclecia* (wyd. III z r. 1982) całego Nowego Testamentu z roku 1993 E. Gołąbka i tegoż *Knégã Psalmów* z roku 1999. Ks. Grucza deklarował, że „z łacëznë przełożël na kaszëbszczi jãzëk”, *de facto* często, jak to wykazałem w cytowanej recenzji, posługiwał się polskim przekładem tzw. katolickiej *Biblii Tysiąclecia*. Dziś o przekładzie ks. Gruczy powiem refleksyjnie za Owidiuszem z *Listów z Pontu*: *Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas*[2]. Miał wielkie ambicje, por. sam tytuł *Kaszëbskô Biblëjô*… i dedykację „Bracinóm Zrzeszińcóm na wdôr”, ale siły (miał wówczas 81 lat) już nie pozwoliły na ambitne zrealizowanie zamysłu. Stosował także pisownię zrzeszeńców, nie przyjętą w Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim. Ze Starego Testamentu do dyspozycji są tylko skaszubione przez E. Gołąbka perykopy lekcyjne na niedziele i „święta nakazane” pt. *To je słowò Bôżé*, Gdańsk 2007[3].

Wiarygodne przekłady z języków oryginalnych Starego Testamentu na język kaszubski wyszły dopiero spod pióra Ojca profesora Sikory, franciszkanina, kierownika

---

[1] *Knéga Wińdzeniô. Exodus*, Z hebrajsczégò jãzëka na kaszëbsczi przełożił o. Adam Ryszard Sikora OFM, Gduńsk 2016.

[2] Choćby sił nie stało, same chęci są godne pochwały (Owidiusz, *Listy z Pontu*) – dop. redakcji.

[3] *O przekładach na jęz. kaszubski*, zob. B. Ugowska, *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gdańsk 2016, s. 347–357.

Zakładu Nauk Biblijnych Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Wcześniej Ojciec Profesor dokonał przekładu czterech Ewangelii, które ukazywały się jako samodzielne wydawnictwa, w r. 2014 staraniem „Dziennika Bałtyckiego" i Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego wyszedł scalony *Nowi Testameńt. Ewanielie pò kaszëbskù; z greczi na kaszëbsczi jãzëk przełożił ò. Adam Sikora OFM,* Gduńsk 2014.

Wypada życzyć Ojcu Profesorowi sił i zapału do przekładu pozostałych licznych ksiąg Nowego i Starego Testamentu.

Analiza językoznawcza

Polonizmami leksykalnymi są: *ùstanowi jich* ***zwiérzchnikama*** 18,21 Sych nie notuje, Tr II 441 daje odpowiednik *pòdwëższi* lub *przédnik, …nie dotëkac ji* ***pòdnóża*** 19,12, Sych brak, Tr II 41 *pòdstopie… Mùszi za swòje żëcé dac* ***òkùp*** 21,30; *za swòje żëcé* ***òkùp*** 30,12 Sych nie notuje; ***òdszkòdowanié*** – tytuł do 22, 4–14; *…nie bãdzesz dlô niegò jak no* **lëchwiôrz** 22,24… i nie kôżesz *mù płacëc* ***òdsetków*** 22,24; Żelë të ***wezniesz w zastôw*** *swòjégò blëznégò* 22,25. Skaszubione *Przëmierzé* w tytule do 24,1-18, nadto *Knéga* ***Przëmierzô,*** *Arka* ***Przëmierzô*** i *krew* ***Przëmierzô*** 24,7; 24,8, Sych brak, Tr II 118 tylko wariantywnie *arka łączbë* albo *przmierzégò*; *…pòdwórc* c***ałopôleniô*** i *òfiarë pòjednaniô* z celców 24,5. *Të rozkôżesz sënóm Izraela, żebë przënieslë do* ***lëchtôrza*** **[**winno być ***lëchtarza*****].** *Z ti sami brëłë wëkùł* ***lëchtôrz*** 37,17. *…nieustôwnô òfiara* ***całopôlnô*** 29,42; ò*fiar*ë z ***pòkarmów*** 30,9; ò*fiar*ë z ***plónów*** 30,9; ò*fiar*ë z ***płinów***; ***Kadz*** *do òbmëców* – tytuł do 30,17-21; *jegò* ***pòtómstwò*** 30,21. *Jô dóm wajim* ***potómkóm*** 32,13; ***òlej do namaszczaniô*** **–** tytuł do 30,22-33; ***pôchnącé galbanum*** 30,34; ***Wëkònôwcë robòtów*** **–** tytuł do 31,1-11**;** ***pòjemnik*** *i jegò pòdstawa* 31,10; *Przez szesc dni wa* ***môta prôcowac*** 31,15. *To nie są* ***òkrziczi*** wòjnowé w ***lôgrze*** [recte: *lagrze*] 32,17*...lud bél* ***niepòskromiony*** 32,25, *bò Aarón* ***zezwòlił*** *na* ***niepòskromienié*** 32,25. *Jô tobie ùkôżã całą* ***Mòjã wspaniałosc*** 33,18; *słowa* ***przëmierzô*** 34**,27**. *...jegò* **[**Mojżesza**]** *skóra promieniała z* ***przëczënë jegò*** *gôdaniô z Panã* 34,29 BT *na skutek rozmowy;* ***przëczëna*** u Tr II 114, ***przëczina*** u Sych IV 195, z południa Kaszub znam także postać *przëczina.* ***Wôłtôrz całopôleniô*** **–** tytuł do 38,1-8 – lepsze niż proponowany przez Tr I 71 ***òfiaropôleniô,*** które nie ujawnia, że spaliło się *całą* ofiarę. *Wszëtczé ne* ***przirządë*** *zrobił ze złota* 38,3 BT sprzęty. *Téż jich* ***głowice*** *bëłë pòkrëté strzébrã* 38,17 Sych brak, Tr I 178 dopuszcza *głowicę, Danina na* ***bùdowã Przëbiwkù*** – tytuł do 25,1-9 Sych i Tr brak.

Inny kształt fonetyczny nadaje Tłumacz wyrazowi polskiemu: *Z bronksu zrobił* ***krôtã na sztôłt fadrinczi*** 38,4. Sych VII 133 podaje z południa Kaszub (znane mi) *krata.*

Polonistyczny zwrot *Aarón* ***pòniesie òdpòwiedzalnotã*** *za* ***nieùwôżnotë*** *przë* ò*fiarach* 28,38.

Nie umiem dociec, skąd Tłumacz wziął *pòdpłôtk* na ‘podarek’: Nie *przëjimôj* ***pòdpłôtków*** 23,8, BT ma *podarki*, Tr II 35 podaje *dôrënk*, słowotwórczo odniósłbym do słowa *podpłacić;* wypada powiedzieć: niekomunikatywne i nietrafne. *Nie bãdzesz* **cemiãżił** *cëzyńca*, *bò wa znajeta, co to je bëc cëzyńcã, bò wa sami bëlë cëzyńcama w zemi egipsczi* w 23,9. Udany neologizm Tr I 90 od podstawy *cëzô zemia* ‘ziemia obca, cudza’.

Z Tr II 220 przejęta ***strzéla***: *przebiti* ***strzélą*** 19,13, utworzona od południowokasz. s*trzélac* poprzez konwersję.

Przyjęło się (za E. Gołąbkiem, ale notuje Sych III 247) nazywać po kaszubsku stan odmienny czy błogosławiony kobiety, a medycznie ciążę (z łac. *graviditas*) *niesama*: *Żelë chłopi bãdą sã bilë i jaczis z nich ùderzi przëpôdkã kòbiétã* **niesamã** 21,22. Przypomnieć w tym momencie można, że ks. Grucza tłumaczył *òna zańdze, zaszła.*

I wzął lud casto… w ***naczëniach*** *òbwini*ãt*ëch* 12,34, a i Sych V 127 i Tr I 338 i sam znam w tym znaczeniu *statk*, częściej w l. mn. *statczi*. Za Tr II 201 wprowadza neosemantyzm ***zjiscëc*** ‘spełnić’: *I òni* [Egipcjanie] ***zjiscëlë*** ‘spełnili’ *jich prosbë* 12,37, bo dla Sych II 107 *zjiscëc* to ‘zmartwić kogoś’; osobiście z południa Kaszub znam *iscëc sã* ‘skarżyć się’. *Krwiô naòżenika je* ***z przëczënë òbrzezaniô*** 4.27; *lud zemi je* ***liczny*** 5.5; *Jô weznã* ***was*** *dlô sebie* 6.7; a wcześniej Jô ***waji*** *ùwòlniã* 6.6. *Nie* ***cëzołożë***! 20,14.

Wracając do rzeczownika ***kòbiéta***, zauważyć trzeba, że Tłumacz wyzyskuje także archaiczny rzeczownik ***białka***: *Żelë bë wół bòdnął na smierc chłopa abò białk*ã 21,29 i do tego zdania dodany piękny archaizm: jego ***miéwca*** 21,29 ‘właściciel’ Sych II 154.

Stwierdzamy też polonizm ***fonetyczny***: *Taczi je* **nakôz** w sprawie *Paschë* 12,43, Sych III 184 i Tr 1 345 podają *nôkôz*, który też znam z południa Kaszub.

Z zakresu **semantyki** można wskazać na rozszerzenie znaczenia słowa ***ùszkòda***: …*wezniesz młodégò celca ... bez* ***ùszkòdë*** 29,1, gdzie *ùszkòda* u Sych VI 38 objaśniona jako ‘poronienie’, tu ‘skaza’, może za sugestią Tr II 186, *Zjimôjta złoté* ***ùsznice*** 32,2 BT kolczyki; dla Sych VI 15 *ùsznica* ma 3 znaczenia: 1) ‘klapa na uszy u czapki zimowej’, 2. ‘czapka zimowa zaopatrzona w nausznice’, 3. zool. ‘sowa uszata’.

Wyrażam zdziwienie, że w *Knédze Zôczątków* ‘Genesis’, którą miałem przyjemność prezentować w Pałacu Opatów w Gdańsku-Oliwie 2 VI 2015 r. zauważam, wiele sugestii ze słownika J. Trepczyka (zob. skrót Tr I, II), a nie dostrzegam wyrazów zanotowanych przez ks. dra B. Sychtę (Sych), a O. Profesor informuje mnie, że nie ma i nie korzysta ze słownika Sychty, bo i po co, skoro Jego konsultantem w sprawach języka, szczególnie kaszubszczyzny jest prof. J. Treder. Dziś mogę O. Profesora poinformować, że Biblioteka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu jest bogato zaopatrzone w prace ks. Sychty, znajdziemy tu nie tylko 7-tomowy *Słownik gwar kaszubskich ...,* ale także 3-tomowe *Słownictwo kociewskie*, sztuki teatralne pelplińskiego uczonego, materiały sesyjne i okolicznościowe; więc można wyzyskać w Internecie, a – myślę – dla tak zbożnego dzieła uzyskać także do Zakładu Biblistyki *Słownik gwar kaszubskich* ks. Sychty.

Stosunek do **germanizmów** jest rzeczowy. Wiemy, że predylekcję do germanizmów wykazywali J. Trepczyk i A. Labuda, stronił od nich ks. B. Sychta. Mamy zatem: *żebë prawò Pana bëło na twòjich* ***lëpach*** 13,9. Dodać trzeba, że i Tr II 304, i Sych II 354 podają *lëpa*, pożyczkę z niem. *Lippe* ‘warga’. …*léga rosë leżała wkół* ***lôgra*** [recte: ***lagru*****]** 16,13; *béł w* ***lôgrze*** [winno być: *w* ***lagrze***], *wëprowadzył lud z* ***lôgru*** 19,17 [winno być z ***lagru***] z niem. *Lager* ‘obóz’. Żelë je midzë nima jaczis ***sztrid*** 18,15, przyswojone w kaszubszczyźnie *Striet* H.-Winter 311[4], odpowiednik górnoniem. *Streit* ‘kłótnia, zwada’, por. Sych V 304, znam częściej w l. mn. *sztrid*ë, aż dziw, że nie odnotował wśród synonimów *kłótni* Tr. *Kamianné* ***Tôfle*** *prawa i przëkôzania* 24,12; …*dwie* ***Tôfle Swiôdczënë*** 31,18, 32,15 z niem. ***Tafel*** – lepsza jednak według mnie byłaby ***tôblëca***, *Spôlił* **gò** [celca] … i *zmiałcził na* **pich** ‘proch’, 32,20. …*mielë strach* 34,30 – przyjęte w kaszubszczyźnie z niem. *Angst haben*. …*zakrił swoje skarnie* ***szlëjerã*** 34,33 z niem. *Schleier* ‘welon’, znam z południa jako *sztajer*, Sych VII VII 313 notuje *szlejer*, tak też Tr II 309.

Neologizmy Tłumacza: na ***wëszëńc*** ’szczyt’ gór*ë* 19,20; Tr II 318 podaje m.in. ***wëszańc***; ***pòwiérznik*** ‘powiernik’ *nie wëcygnął swòji r*ãczi 22,10 nie notuje ani Sych, ani Tr. *Żelë chtos ùprowadzył* ***dzéwicã*** 22,15,16 – skaszubiony polonizm i rozwiązanie słuszne (tak postąpił też E. Gołąbek, ks. Grucza *panna* i *dzéwczã*). I *Swiãto* ***Zbiérników*** *na kuńcu rokù* 23,16, udane od częstego u Kaszubów zbi*érac na kuńcu żniw*. BT Święto Żniw. …*òfiarë* ***całopôleniô*** i *òfiarë* ***pòjednaniô*** z **celców** 24,5, Sych brak, Tr I 86 *celczã* ‘cielec’. *Të zrobisz Mie Przëbiwk z dzesãc* ***tkalniców*** ‘tkanin’. Sych i Tr *nie* notują; *Długòsc kòżdi* ***tkalnicë*** *bãdze dwadzesce łokców* 26,6; Wszëtczé ***tkalnice*** 26,2; *na kańce wiéchrzëznë* ***tkalnicë*** 26,4; *Od pôłniowi stronë* ***zawiésznice*** ‘zasłony’ *bãdą zrobioné* 27,9; ***Pòdwórc Przëbiwkù*** – tytuł do 27,9-19; *Pòtemù wa zbùdëjeta* ***pòdwórc*** *Przëbiwkù; òd pôłniowi stronë zawiésznicë bãdą zrobioné* 27,9. *To bãdze* ***nieùstôwnô*** *òfiara całopôlnô* 29,42: *nie ustawac*. *Jô gò nafùlowôł* ... ***mésternoscą*** 31,3. *Jô nafùlowôł rozëm mądroscą wszëtczich* ***rãkòdzejników*** 31,6; *głos piesni* ***klãsczi*** 32,18. *Mòjżesz* ... *cësnął* ... *Tôfle i rozbił kòl* ***pòdgórka*** 32,19, BT u podnóża góry, Sych i Tr nie podają. …*na kańce drëdżi* ***tkalnicë*** ‘tkaniny’, Sych brak, Tr II 256 *wôrpòwina*. *I zrobił téż* ***Przebłagalniã*** *z czëstégò złota* 37,6; BT pisze małą literą. ***Wôłtôrz*** *béł* ***kwadratny*** 38,1, Sych i Tr I 277 nie notują. *Pò* ***Przëbiwkù*** – tytuł do 38,9-20, na Sych IV 108 notuje *pòdwórk* i *pòdwórz*é, Tr I 144 *pòdwórz*é; *I* ***ùmôlnilë*** na nim [pektorale] *sztërë rédżi kamów* 39,10, Sych i Tr nie notują; *w* ***pòsobnëch*** *régach* 39,13; BT w odpowiednich rzędach Sych IV 145 *pòsobicą* ‘po kolei, kolejno’, *na* ***pòdwórc*** 39,40.

---

[4] E. Breza prawdopodobnie odwołuje się do niemieckiej profesor Renate Herrmann-Winter, autorki m.in.: *Kleines plattdeutsches Wörterbuch für den Mecklenburgisch-Vorpommerschen Sprachraum. Hinstorff*, Rostock 1985; [dop. redakcji].

Tłumacz woli pójść za Tr niż za Sych, np. w tytule do 23,20-33 daje *Obiecënczi i przestrodzi* Tr II 334 *òbiecënk* jako odpowiednik *obietnicy*, a Sych III 284 podaje *obiecanka.*

Pojawił się piękny **archaizm**: *na trzech* ***stołpach*** 'słupach' 27,32, występujący także w kaszubskiej nazwie rzeki *Słupi – Stolpia* i pochodnej od niej nazwy *Słupska – Stołp*, widniejąca też w niem. nazwie Słupska – *Stolp*, i dalsze poświadczenie: *Wszëtcz****é stołpë*** *wkół pòdwórca* 27,17*... do tegò dzesãc* ***stołpów*** *i dzesãc pòdstawów* 38,12.

Neologizmy Trepczyka; *wôłtôrz ù* ***pòdstopia*** *górë* 24.4 za Tr II 41 analogicznie do *podnóże* – moim zdaniem trafne; *na* ***wëszëńcu*** 'szczycie' *górë* 24,17. *Pòmascysz* ***pòkôzownym*** *palcã* 'wskazującym' *rodżi wôłtôrza* [winno być wôłtarza] 29,12 u Sych brak, jest u Tr II 186. I *zebierzesz tłuszcz, chtëren pokriwô wątpia i brzësznicã* i *òbie nérczi i sëté* 29,13; *żebë zrobic* **spisënk** 30,12. *…chcôł jich wëtracëc w górach i zgładzëc z* ***wiérzchrzëznë*** *zemi?* 32,12. *On je* ***pòdajny*** *na zł*é 32,22, BT *skłonny do złego*, Sych brak, neologizm mało udany Tr II 188; *stani przë* ***kamiznie*** 33,21. BT *przy skale*, Tr II 186; ***Swiãto Zbiérëznë*** 34,22, BT *Święto Zbiorów* lub *Święto Plonów* – to twór J. Trepczyka (Tr II 414), który z predylekcją tworzy nam *kùrzëznã* i *skòpòwiznã* 'baraninę' i abstrakta typu *idealizna, egòizna*; *na tim* ***pòspòdlim*** **'**na tej podstawie'34,27. To przejęło wiele autorów, piszących i mówiących po kaszubsku od Trepczyka (Tr II 44), utworzone od podstawy *po spodzie*, kasz. ***pò spòdz-e*** z formantem *-**lé***.

Specyficznie kaszubskie słownictwo to np. *pòlét* 'polecenie, rozkaz': *…wszëtczé* Jegò *pòlétë* 24,3, por. Sych IV 125; *...i pòd Jegò* (Pana) *stopama jakbë* **dokôz** *szafiru* 24,11. *Të wëprowadzył z egipsczi zemi z wiôlgą mòcą i* ***dôżną r****ãką* 32,11 BT *silną ręką* i por. Sych I 187 archaizm *dôżny* 'silny, mocny' i podobnie Tr II 184. **Posłużenie się BT**: *Pón nie òstawi bez karë negò, chtëren wzywô Jegò miono do* ***próżnych rzeczów*** 20,7, por. katechizmowe *nadaremno* i wulgatowe *in vanum* (: *Non assumes nomen Domini tui in vanum*), w BT: do *czczych rzeczy. Tej* sënowie *Izraela zjimel*ë *ze sebie swòje* ***przëòzdobë*** 33.6, zob. Sych IV 199, Tr brak *Mòje* ***òbliczé*** *pùdze z wama* 33,14 Sych IV 271 jako *uroczyście.* …niegòdzëwòta òjców na *sënów i* ***syneczników*** 34,7 u Sych V 45 kwalifikowane jako archaizm (jeden krzyżyk) BT na synów i wnuków. *…dlô skłôdaniô òfiarów* ***lejnëch*** **37,**16 BT *płynnych*, por. Sych II 348, Tr II 30. *Z bronksu zrobił* ***krôtã na sztôłt jadrinczi*** 38,4 Sych II 69 *jadrina*, 'firanka', tak też Tr I 162. Sych nie odnotował rzeczownika ***sztôłt***, dobrze mi znanego z południa Kaszub i podanego także przez Tr I 272. *…do te*gò dzesãc *stołów i* dzesãc ***pòdstawów*** 38,12 Sych IV 107

Jako **modyfikację leksykalną** przyjąć trzeba ***rozpãklenié*** **'**rozpadlina' w wersecie: *Jô cebie pòstawiã w* ***rozpãklenim k****amizné* 33,22 od notowanej przez Sych IV 353 i Tr II 153 postaci ***rozpãklëna*** do rzeczownika odsłownego ***rozpãklenié.*** Tu wymienić też można wyraz ***misa*****:** *Zrobił téż* ***misë*** *i bachrë* 37,16. Sych III 172 notuje tylko *miska,* tak samo Tr I 322.

Internacjonalizmy. Bardzo pochwalam pozostawienie w kształcie leksykalnym internacjonalizmów, według mnie można je dostosowywać do kaszubszczyzny jedynie fonetycznie, jak tu ***diadém***, trudno zmieniać fonetycznie ***tiarę,*** por. wcześniej podaną *Paschę. I zrobisz téż* ***diadém*** *z czëstégò złota i wërëjesz na nim tak* [brak przecinka] *jak na sztãplu… I zrzeszisz gò sznurã z lilewi pùrpùrë* [zbędny przecinek]*, tak, żebë béł na przédny stronie* ***tiaré*** 28,36; *Të nie ùczënisz sobie bògów ùlónëch* z **metalu** 34.17.

Inne. Przypuszczam, że w zapisie *rzemiãstwa* 35,31 zakradł się po prostu niezauważony błąd, winno być *rzemiosła*, jak u Tr II 170 lub *rzemiãsło,* jak u Sych IV 381 z informacją, że odmianką jest *rzemiosło.* Jednak użycie powtórne: *…òbeznôł w* ***rzemiãstwie*** 36,8, że to zamierzone przez analogię do *kòwalstwò.*

Wnioski: 1. Stosunkowo duża ilość polonizmów jest czymś naturalnym i nie powinna dziwić. 2. Stosunek Tłumacza do germanizmów jest racjonalny, zadomowione w kaszubszczyźnie wprowadza do tekstu biblijnego, nowych nie tworzy, neologizmy opiera na polszczyźnie, nie widać też latynizmów, choć na pewno w Hieronimowej Wulgacie się rozczytywał. 3. Odnotować warto, że Tłumacz stale posługuje się czasownikiem *czënic,* nigdy nie użył *robic,* tak częstego w ustach Kaszubów, zob. Sych IV 331–332.

Elżbieta Bugajna

Motyw sztuki i artysty w poezji kaszubskiej

Motyw sztuki i artysty w poezji był często podejmowany w piśmiennictwie różnych epok literackich. Pytanie, jaka jest rola artysty, stawiano sobie już w czasach antyku. Artystę uznawano za kogoś niezwykłego, komu sprzyjają muzy; sztuce zaś powierzano rozmaite zadania, m.in. naśladowanie rzeczywistości (mimesis) oraz wywoływanie wzruszenia i skłanianie do refleksji (katharsis). Motyw artysty jest też nieodłącznym tematem literatur narodowych. W poezji kaszubskiej, ze względu na jej niezbyt długi okres rozwoju (od połowy XIX wieku), motyw ten pojawił się stosunkowo późno, bowiem dopiero pod koniec XIX wieku. Badacz literatury kaszubskiej, Andrzej Bukowski, w wydanej w 1950 roku pracy *Regionalizm kaszubski* w rozdziale zatytułowanym *Motywy poezji kaszubskiej* wymienił kilka z nich pojawiających się w ówczas stuletnim dorobku tejże, nie uznał jednak za stosowne wskazanie wymienionego wyżej motywu[1]. Czy go wówczas nie było? Co rozumiemy pod pojęciem sztuki i artysty? Na te pytania postaram się odpowiedzieć w referacie.

Niniejsze rozważania są podzielone na dwie części. Sztuka jest terminem bardzo szerokim. Obejmuje działalność artystyczną oraz jej wytwory, z ukierunkowaniem na wartości estetyczne; zarówno twórczość literacką, jak i malarską, rzeźbiarską, kompozytorską czy pozostałe dziedziny twórczości. Ponieważ nie sposób w ramach niniejszego tekstu odnieść się do wszystkich dziedzin sztuki, analizie poddane zostaną wybrane jej aspekty. W pierwszej części referatu przedstawiony zostanie motyw poety i jego roli widoczny w poezji kaszubskiej, natomiast druga część referatu dotyczyć będzie poetyckich odniesień do twórców pozostałych dziedzin sztuki.

Rola poety i jego samoświadomość artystyczna to, jak wcześniej wspomniano, częsty motyw liryków różnych epok literackich. Na gruncie poezji kaszubskiej pojawia się on dopiero w poezji młodokaszubów, potem konsekwentnie, występuje u większości twórców. Gwoli ścisłości należy dodać, że już wcześniej Hieronim Derdowski poemat o Czôrlińsczim (rok wydania 1880) nazwał trochę przekornie „rimë te ùbòdżé", zaś swoją twórczość określił jako „grëzdanié"[2]. Ciągłe podejmowanie tego motywu wskazuje na jego doniosłość i świadczy o ponadczasowej sile sztuki oraz jej twórcy. W początkowym okresie rozwoju literatury kaszubskiej pojawiają się znane od starożytności wezwania do muz, zwłaszcza do muzy poezji lirycznej, co nie odbiega od ówczesnego kanonu. Ten wątek spotykamy m.in. w poezji Jana Karnowskiego w wierszu *Prosba*: „Wierã Mùzë spałë"[3].

---

[1] A. Bukowski wymienia w kolejności: a) kult mowy ojczystej, b) piękno kraju rodzinnego, c) morze, jego urok i grozę, d) tragizm dziejowy; patriotyzm, e) humor i satyrę, f) brak wyrazu uczuć religijnych, g) erotykę – lirykę miłosną. Zob. tegoż, *Regionalizm kaszubski*, Poznań 1950, s. 343–365.

U Aleksandra Majkowskiego w pierwszym okresie twórczości istotny jest wątek tworzenia dla siebie: „Lectaż, mòje miłe spiéwë, / com was spiéwôł dlô sebie"[4]. W ten sposób artysta próbuje wpisać się w panteon twórców, ale nie jest jeszcze pewny wartości swojej poezji. Utwory liryczne autor nazywa śpiewami. Są pisane prostym językiem: „Tam tã wajã prostą nótã / dobri lëdze rozmieją"[5]. Adela Kuik-Kalinowska wyróżnia u poety bardzo lekką poetycką stylistykę wyrażoną w formie językowego żartu i ludowej przyśpiewki[6]. Jan Karnowski w wierszu z 1910 roku *Jô bëm chcôł wëspiéwac* również pisanie liryków nazywa śpiewaniem. Chciałby wyrazić, co mu gra w piersi, co go boli: „Jô bëm chcôł wëspiéwac głosno, / co w piersë mie pôli, / co w dëszë sã żôli"[7]. Młody poeta, podobnie jak jego kolega A. Majkowski, nie jest jeszcze pewien wartości swej poezji, skarży się: „Wierã Mùzë spałë"[8]. Kolejny młodokaszuba, Leon Heyke, również używa terminu „piesnie" na oznaczenie poezji: „Ach, ni ma my Hanczi, / jô nie wiem co / a bez kòchanczi / chto piesnie mie dô"[9]. Traktowanie poezji jako śpiewu ma swoje źródło w czasach antycznych, kiedy wykonywana ona była zawsze przy akompaniamencie instrumentów muzycznych. Do tego tematu nawiązuje zresztą wspomniany wyżej Leon Hejke w wierszu *Mòja lutnia*: „Sztërë le strënë / ma lutnia mô / wiedno te same / mie tonë dô"[10]. W cytowanym fragmencie pobrzmiewa nadzieja, że wena poety nie zaginie, zaś jego twórczość pozostanie niezmienna. Nie jest to zresztą jakaś wielka, patetyczna poezja, na wzór romantycznej, lecz prosta, wyrastająca z ziemi rodzinnej. Pobrzmiewa w niej charakterystyczna niepewność czasu młodości, szukanie indywidualnej drogi życiowej, co widać w poezji młodokaszubów na początku ich przygody z poezją.

---

[2] Hieronim Jarosz Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł. Zełgôł dlô swòjëch druchów kaszubsczich Jarosz Derdowski*, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 2, oprac. Jerzy Samp, Jerzy Treder, Eugeniusz Gołąbek, Gdańsk 2007, s.208.

[3] J. Karnowski, *Prosba*, w: J. Karnowski, *Nowòtné spiéwë i wiersze*, Banino 2010, s. 16. Utwory zebrane J. Karnowskiego w: Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów*, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich t. 7, opracowanie i przypisy H. Makurat, wstęp J. Borzyszkowski, A. Kuik--Kalinowska, H. Makurat, Gdańsk 2012, s. 205–300 i wersja znormalizowana s. 447–542.

[4] A. Majkowski, *Zamiast przedmòwë*, w: A. Majkowski, *Wiersze i frantówczi*, Banino – Kartuzy – Kościerzyna 2009, s. 12. Utwory zebrane A. Majkowskiego w: Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów...*, dz. cyt., s. 145–204 i wersja znormalizowana s. 387–446.

[5] A. Majkowski, *Zamiast przedmòwë...*, dz. cyt., s. 12.

[6] A. Kuik-Kalinowska, *Lutnia kaszubska. Poeci z kręgu młodokaszubów*, w: Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów*, dz. cyt., s.58.

[7] J. Karnowski, *Jô bëm chcôł wëspiéwac*, w: J. Karnowski, *Nowòtné spiéwë i wiersze*, Banino 2010, s. 16.

[8] J. Karnowski, *Prosba*, w: J. Karnowski, *Nowòtné spiéwë i wiersze*, Banino 2010, s. 16.

[9] L. Heyke, *Piesniôdejka*, w: L. Heyke, *Kaszëbsczé spiewë*, Gdańsk 1999, s. 89. Utwory zebrane L. Heyke w: Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów...*, dz. cyt. s. 301–360 i wersja znormalizowana s. 543–622.

[10] L. Heyke, *Mòja lutnia*, w: L. Heyke, *Kaszëbsczé spiewë*, Gdańsk 1999, s. 5.

Z pojmowaniem poezji jako pieśni i śpiewu łączy się nazewnictwo. Poeta to piesniodzej, poetka – piesniodejka. Zapis ten występuje m. in. w poezji L. Heyki, później pojawia się w słowniku polsko-kaszubskim zrzeszyńcy Jana Trepczyka (1994). Bernard Sychta w dramacie *Przebùdzenié* akt IV tak pisze o Hieronimie Derdowskim: „Piesniodzeju z Wiela, tu skrzëpice môsz, bij w parnienie złotëch strun, wëdobądzë piesnią z nich jak skrą, piesnią ò sławie!”[11]. Współczesny poeta Stanisław Janke jednemu z tomików wierszy dał tytuł *Piesniodzejanié*[12].

Jaromira Labudda stosuje również drugie określenie poety, neologizm: runita w wierszu *Runita wòdë*: „na kutrze / widza jem piesniodzejã / rozbijôł jadra zawątaniégò / piestrzéń widnika / a pònémù parminiem słuńca / runił na niebie / wëłowioné wiérztë”[13]. Autorka wykorzystuje doświadczenia językowe zrzeszeńców, z którymi miała styczność jako córka swego ojca Aleksandra Labudy. Runita – poeta, runic – pisać, tworzyć poezję. Czasownik runimë pojawia się w kolejnym wierszu *Wërozmienié*: „Czernidłem nieba runimë wiérztë”[14]. Źródłosłów neologizmu pochodzi od słowa runy – znaki alfabetu używanego przez ludy germańskie. Czy u innych twórców także występuje ta nazwa?

Późniejsi literaci, zwłaszcza z kręgu zrzeszyńców i ich następców, również wyraźnie czują moc słowa, trud i mękę poety. Cytowana wcześniej autorka Jaromira Labudda w tekście *Twòrzenié* wyznaje: „Słowa płëną przeze mie, ale nie są mòje”[15]. Twórca staje się przekaźnikiem, narzędziem w rękach uniwersum. Pisanie staje się przeznaczeniem artysty: „Gôdôsz: Piszë wiérztë. To je twòja namiana”[16], choć ma on świadomość, że nie jest łatwo, nie rozumie tego ktoś stojący z zewnątrz: „Letkò rzec, chto sã słowa nie trzimie codniowò”[17]. Tak może powiedzieć tylko ktoś, kto sam nie tworzy, ktoś, kto patrzy z boku. Artysta często czuje niemoc i pustkę: „Le te nie wiész, że ù mie cemnica i niwecz / i jô sama jem lózô jak na Szklanô Góra”[18]. Zapisane słowa, ciężko wypracowane, wydobyte z głębi jestestwa poety spadają na papier: „Spôdają na papiór zmachconé lëtrë / – zapùchałé wątë”[19]. Za D. Kalinowskim należy powtórzyć, że autorka odkrywa w swych utworach wielką wagę i odpowiedzialność poety-medium, przez którego mogą przepływać treści zarówno dobra i harmonijnego piękna, jak i złudy oraz koślawej brzydoty[20].

---

[11] Cytat pochodzi ze *Słownika gwar kaszubskich* Bernarda Sychty, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970, tom IV, s. 267. Zob. też: „Arkona”, R. 1946, nr 12, s. 16.

[12] S. Janke, *Piesniodzejanié*, Gdańsk 2003.

[13] J. Labudda, *Runita wòdë*, w: *Dzëczé gãsë antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990r.)*, red. R. Drzeżdżón, G. Schramke, Gdiniô 2004, s. 223. Wiersz ten ukazał się w pierwszym tomiku poetki *Kôrba cëchòtë* w 1986 roku.

[14] J. Labudda, *Wërozmienié*, w: *Zwadë dëszë mòji*, Bolszewo 2014, s. 37.

[15] J. Labudda, *Twòrzenié*, w: *Zwadë dëszë mòji*, dz. cyt., s. 12.

[16] J. Labudda, *Piszë*, w: *Zwadë dëszë mòji*, dz. cyt., s. 15.

[17] Tamże.

[18] Tamże.

[19] J. Labudda, *Wërozmienié*, w: *Zwadë dëszë mòji*, dz. cyt., s. 37.

Rozważania na temat poezji i poetów pojawiają się również w dojrzałym okresie twórczości poszczególnych autorów. Z perspektywy lat Stanisław Janke tak wspomina swój pierwszy wiersz: „Mòja pierszô wiérzta bëła zadzëwòwanim / swòjim jistnienim w swiece”[21]. Jego wiersze „nie bëłë le zwëczajnym / rimã”, ale stały się „szmaką rzéczi chtërna wiedno płënie”[22]. Zastanawia się nad swoją twórczością: „Wejle to je ale na swiece Stach pisze wiérztë”, w przeciwieństwie do swojego dziadka rolnika czy ojca krawca, „a tak pò prôwdze co to/ pisanie dëcht daje ani dëtka ani jestkù leno/ mòże le jaką pòcechã i to je wszëtkò i dëcht jaż tëlé”[23]. Twórczość nie stanowi źródła utrzymania poety, może dawać pociechę. Artysta jawi się więc jako ktoś wyjątkowy, odchodzi od tradycyjnych źródeł utrzymania rodziny, jest kimś innym, odmiennym, budzi zdziwienie. Zdziwienie w poezji Jankego jest zresztą wszechobecne, pojawia się także w innych wierszach. Sam pisze o sobie: „Jô jem dëbeltnym pùstkòwim chłopã / chtëren z zadzëwòwanim krący sã pò swiece / a zaczekawiony wzérô jaż w òstatné / nórtë wszechswiata nié do pòjacô”[24]. Z zadziwienia rodzi się filozoficzne podejście do życia, jego chęć zmiany i poznania.

Współczesne pokolenie poetów reprezentuje Hanna Makurat, autorka trzech tomików wierszy[25]. W jej poezji „artiscë żëją na hòrizonce indiwidualnoscë / to co materialné ni mô dlô nich wôrtoscë / (…) pòeta chtëren popadł w artiznã / nie wëgramòli sã / do ùłudë domôcëznë i cepłégò mléka / farwa szaroscë je dlô naju / baro niebezpiecznô / më żëjemë definiującé mëszlë”[26]. Podmiot liryczny ubiera się w szaty poety, który czuje się kimś innym niż zwykły człowiek, kimś lepszym. Codzienność jest dlań bardzo niebezpieczna. Dlaczego? Można dopowiedzieć, że przeszkadza w tworzeniu. Poeta żyje po to, by pisać – definiować myśli. Poetka używa epitetu pòezja szôlëzna: „piszesz sã pòezjo mòja szôlëzno”[27]. Autorka czuje lekkość tworzenia: „z ùmësłu wëjimóm pòematë jak parmienie / jak jelenie wëbiégają wiérztë z mëslów same / mòja artizna to nie je mòcowanié sã / to nie je rzemieslniczô mãka kreòwaniô ùrôbianiô”[28]. Cała pierwsza część tomiku *Testameńtë jimaginacji* pod znamiennym tytułem *Knéga bezsromòtny Jimaginacji Artiznë* (Księga Bezwstydnej Imaginacji Artystycznej) dotyka poezji i sztuki. Poetka oddaje w zawartych w niej lirykach swoją duszę artystki, nie zawsze zrozumiałej. Jak sama twierdzi, komponuje autystyczny świat, zaś sztuka jest absolutnie boską hodowlą dziwnych słów, jest więc darem Bożym, a artysta różni się od prostych ludzi. Grzegorz Schramke we wstępie do tomiku *Testameńtë jimaginacjë* wskazuje na romantyczną proweniencję podmiotu lirycznego – poety, jego ponadprzeciętność, bycie poza światem wybrzmiewające w lirykach Hanny Makurat[29]. Artysta nie pasuje do świata zwyczajnych ludzi, z tego powodu jest więc samotnikiem, outsiderem, a nawet bliskim Bogu. Daniel Kalinowski w recenzji tomiku *Testameńtë jimaginacji* wymienia autoironię jako ważny czynnik poetycki, budowanie dystansu wobec poważnie wyrażanych powinności literatury[30].

---

[20] Zob. D. Kalinowski, *Skrzydła myśli*, w: D. Kalinowski, *Sylwa kaszubskie*, Słupsk – Gdańsk 2017, s. 36.

[21] S. Janke, *Mój tuńc na mòstkù*, w: S. Janke, M. Tankum, *Szescdzesątka*, Bolszewo 2016, s. 12.

[22] Tamże.

[23] S. Janke, *Stach pisze wiérztë*, w: S. Janke, M. Tankum, *Szescdzesątka*, dz. cyt., s. 25.

[24] S. janke, *Jô jem dwa razë pustkowi*, w: S. Janke, M. Tankum, *Szescdzesątka*, dz. cyt., s. 28.

[25] Są to w kolejności chronologicznej: *Chlëw* (2010), *Testameńtë jimaginacji* (2011), *Intimné monolodżi. Monologi intymne* (2016).

[26] H. Makurat, *cëzosc swiata*, w: H. Makurat, *Testameńtë jimaginacji*, Kartuzy 2011, s. 108.

[27] H. Makurat, *pòezja szôlëzna*, w: H. Makurat, *Testameńtë jimaginacji*, dz. cyt., s. 24.

[28] H. Makurat, *ars poetica*, w: H. Makurat, *Testameńtë jimaginacji*, dz. cyt., s. 31.

Poeci wspominają w swych utworach poprzedników na niwie twórczości. Szczególnie częste są przywołania Floriana Ceynowy, np. przez Jana Karnowskiego w wierszach z cyklu *Òn miôł kaszëbsczé serce*: *Ceynowa*[31], *Rozmiszlanié Ceynowë* dzél I i II[32], czy *Czile słów Ceynowë*[33]. O sile poezji Jana Karnowskiego pisze Feliks Sikora: „Jô bëm leno chcôł, / żebë naszô mòwa, / cos jã snôżo sôł, / w nórtach sã nie chòwa"[34]. Stefan Bieszk w cyklu poetyckim *Sonety kaszubskie* wystawił literacki pomnik takim twórcom jak F. Ceynowa (*Cenowa*), Jan Karnowski (*Wós Budzysz*), Aleksander Majkowski (*Majkowsczi*), Leon Heyke (*Heyke*), Jan Trepczyk (*Trepczyk*) czy F. Grucza (*Ksódz Grëcza*)[35]. O wielkich poprzednikach w lirykach Trepczyka pisał D. Kalinowski we wstępie do 8 tomu Biblioteki Pisarzy Kaszubskich *Poezja Zrzeszyńców*[36].

Kolejny twórca Stanisław Pestka poświęcił jeden z utworów Janowi Trepczykowi, poecie i pieśniarzowi. W liryku *Piesniodzej z Wejrowa*[37] tak opisał Méstra Jana: „Skrë i grómë na ti lërze / bò ji strënë ùcwiardzoné w arkóńsczim ògniszczu"[38]. Lira w antyku była atrybutem muzy poezji miłosnej i weselnej Erato. Odwołania do liry wpisują Trepczyka w długi szereg lirników, pieśniarzy ludowych (jak w romantyzmie), poetów sławiących ziemię rodzinną. Lira traktowana jako atrybut poety występuje w twórczości kaszubskojęzycznych autorów, choć młodokaszubi sławili lutnię. Również Michał Pieper wysławia Jana Trepczyka: „Pësznô mòwa, dëchtowné słowa” za Trepczykowy tomik *Òdecknienié*.[39] Innego poetę, Leona Heykę, swojego mistrza, wspomina S. Janke w tekście *Kòscérzna*: „chtëren pisôł romanticzną balladã ò mùlkach / Dobrogòsce i Miłosławie ze strzédnowieczô / a długò w nocë pôlił sã wid w jego òknie òbróconym / na nordową stronã”[40]. Zaś Bożena Ugowska poświeciła jeden z liryków wspomnianemu Stanisławowi Pestce: „Wiele krëjamnotów tacëłë na pół przëmkłé òczë”[41], a poetę nie zawsze spotykało zrozumienie.

---

[29] G. Schramke, *Dwa swiatë ë czësta herezja parnasu*, w: H. Makurat, *Testameńtë jimaginacji*, dz. cyt., s. 8.

[30] D. Kalinowski, *Czarne słońce*, w: D. Kalinowski, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014, s. 25.

[31] J. Karnowski, *Nowòtné spiéwë i wiersze*, Banino 2010, s. 39.

[32] J. Karnowski, *Nowòtné spiéwë i* wiersze, dz. cyt., s. 40–49.

[33] J. Karnowski, *Nowòtné spiéwë i wiersze*, dz. cyt., s. 51.

[34] F. Sikora, *Przë grobie Jana Karnowsczégò w Brusach*, w: G. Schramke, *Skrë ùsôdzkòwi mòcë antologiô kaszëbsczi pòezji (1991–2008*), Gdiniô 2010, s. 93.

[35] S. Bieszk, *Sonety kaszubskie*, Gdańsk 1986.

[36] Zob. D.Kalinowski, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców*, w: Jan Trepczyk, Aleksander Labuda, Jan Rompski, Stefan Bieszk, Franciszek Grucza, Feliks Marszałkowski, *Poezja Zrzeszyńców*, opr. i przypisy H. Makurat, wstęp J. Borzyszkowski, D. Kalinowski, H. Makurat, BPK t. 8, Gdańsk 2013, s. XLVI–XLVII.

[37] J. Zbrzyca, *Piesniodzej z Wejrowa*, w: J. Zbrzyca, *Wieczórny widnik*, Gdańsk 2002, s. 30.

[38] Tamże.

Utworom poświęconym pamięci wybitnych twórców kaszubskich w literaturze przyjrzała się Adela Kuik-Kalinowska w pracy *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub* w rozdziale zatytułowanym *Literackie pomniki*[42]. Badaczka zajęła się tą częścią poezji, która w centrum stawia obrazy pogrzebów lub grobów wybitnych indywidualności: Floriana Ceynowy, Aleksandra Majkowskiego, Jana Karnowskiego i innych.

Poeci odnoszą się również do artystów wypowiadających się w pozostałych dziedzinach sztuki. Henryk Hewelt, autor tomiku poetyckiego *Nie òdińdã bez pòżegnaniô* (Gdynia 1996), był rzeźbiarzem. Szczególnie ulubionym motywem kaszubskich literatów jest muzyka i jej twórca. Wcześnie wykorzystał go A. Majkowski w wierszu *Muzykańt Didana*[43] czy później Franciszek Sędzicki w poemacie o muzykancie Skwierku, który poświęcił całe życie tej sztuce[44]. Muzyka była dla Skwierka sednem, sensem życia, motorem działania, przyciągała go z nieodpartą siłą, nie mógł się od niej uwolnić, mimo że pobawiła go ustatkowanego życia. Ukochana a jednocześnie fatalna. Ukazana w poemacie wyniszczająca siła talentu buduje jakby negatywny obraz oddziaływania sztuki. Czy jest to w pewnym sensie młodopolskie hasło „sztuka dla sztuki”, gdy artysta nie patrzył na zaszczyty, sławę, pieniądze? Na pewno literacki Skwierk poświęcił tej muzie całe swoje życie. Ze współczesnych twórców m. in. Benedykt Karczewski występuje przeciwko stwierdzeniu „Cassubia non cantat” żyjącego w XIX wieku pastora Lorka z Cecenowa: „A zewsząd płëną spiéwë, mùzyka, tuńc / / Ë kaszëbsczich karnów młodzëznë zéńc”[45]. U tego ostatniego pojawił się też liryk na temat zespołu muzycznego „Paka”[46], który przygrywał na weselu.

Na temat kaszubskiej porcelany i jej twórców wypowiadał się przywołany wyżej B. Karczewski w tekstach *Damroczi gard*[47] o ceramice znanych rzeźbiarzy Neclów z Chmielna czy wzornictwie żukowskim hafciarki Ptach przeniesionym na porcelanę w Lubianie[48]. Jan Karnowski oddał cześć twórcy wdzydzkiego skansenu Izydorowi Gulgowskiemu w wierszu *Syn Bòrów*[49].

---

[39] M. Pieper, *Dlô Méstra*, w: G. Schramke, *Skrë ùsôdzkòwi mòcë antologiô kaszëbsczi pòezji (1991–2008)*, Gdiniô 2010, s. 267.

[40] S. Janke, *Kòscérzna*, w: S. Janke, M. Tankum, *Szescdzesątka*, dz. cyt., s. 28.

[41] B. Ugowska, *[Wieleż krëjamnotów...]*, w: B. Ugowska, *Òkrëszënë żëcégò*, Gdańsk 2016, s. 16.

[42] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie...*, dz. cyt., s. 292–296.

[43] A. Majkowski, *Mùzykańt Didana*, w: *Wiersze i frantówczi*, dz. cyt., s. 111.

[44] S. Sędzicki, *Gôdka ò Januszu Skwierkù, nôsławniészim grajku kaszëbsczim*, w: F. Sędzicki, *Utwory kaszubskie*, BPK t. 9, opracowanie i przypisy Marek Cybulski, wstęp Marek Cybulski, Joanna Schodzińska, Daniel Kalinowski, Gdańsk 2014, s. 219–300.

[45] B. Karczewski, *Cassubia non cantat*, w: *Czemù kaszëbsczi*, Gdańsk 2000, s. 29.

[46] B. Karczewski, *Paka*, w: *Kaszëbskô Bëlnota*, Kartuzy 2013, s. 15.

[47] B. Karczewski, *Damroczi gard*, w: *Kaszëbscé sprawë*, Gdańsk 2001, s. 24.

W powyższych rozważaniach oparłam się na wybranych egzemplifikacjach poetyckich. Nie jest to całościowy obraz motywu sztuki i artysty w poezji kaszubskiej. Praca niniejsza stanowi przyczynek do badań literaturoznawców nad obrazem poety i artysty w literaturze kaszubskiej. Na podstawie przeprowadzonych analiz można stwierdzić, że najbardziej widoczny jest motyw poety i jego refleksji nad rolą poezji, podejmowany w całym okresie rozwoju literatury kaszubskiej. Najmniej przykładów dotyczy innych dziedzin sztuki, często są to tematy przygodne, okazjonalne. Poglądy na temat roli artysty i sztuki ewoluowały w każdej epoce, często były ze sobą sprzeczne. Ciągłe podejmowanie tego tematu świadczy jednak o tym, że od zawsze był to dla człowieka ważny wątek, co świadczy o ponadczasowej sile sztuki i artysty.

---

[48] B. Karczewski, *Kaszëbskô porcelana*, w: *Na kaszëbsczi rodny ôrt*, Gdańsk 1999, s. 9; tamże: *Żukòwò*, s. 21.

[49] J. Karnowski, *Syn Bòrów*, w: *Nowòtné spiéwë i wiersze*, Banino 2010, s. 35.

Daniel Kalinowski

Antropologiczny wymiar sztuk Pawła Szefki

Paweł Szefka to postać w kaszubskim ruchu tożsamościowym bardzo ważna i wśród najważniejszych aktywistów znana przynajmniej z nazwiska i słusznie kojarzona z muzyką i tańcem. Czy jednak w drugiej dekadzie XXI wieku jego działalność jest rzeczywiście tak znana i oczywista, można wątpić. Tym bardziej, że patrząc na współczesny ruch teatralny nie widać, aby odgrywano z wielkim powodzeniem w ostatnich latach jakąś z jego sztuk. Obecność Szefki jest jedynie stale wyczuwalna w kaszubskich zespołach tańca ludowego, te bowiem bardzo szeroko korzystają z muzyki, układów choreograficznych i rozwiązań dramatyzujących taniec[1].

Na pewno warto Szefce poświęcić więcej czasu i zdecydowanie głębiej potraktować jego twórczość, aniżeli dotąd uczyniono to w ramach omawiania jego biografii[2], działalności muzycznej[3], choreograficznej[4], literackiej[5] i teatralnej[6]. Pierwsze, niewielkie przy tym, całościowe opracowanie jego znaczenia dla kultury kaszubskiej[7] uświadamia, jak wiele jeszcze można o Szefce pisać, badając jego wieloaspektową działalność. Tym bardziej, że dopiero stosunkowo niedawno podjęte zostały próby biograficznego, kulturoznawczego, a przy tym krytycznego, opisu prac, jakie realizował[8].

---

[1] Chodzi o zeszyty: P. Szefka, *Kaszubskie pieśni i tańce ludowe*, Wejherowo 1936 [we współpracy z Z. Madejskim] a także: tegoż, *Tańce kaszubskie*, t. I–IV, Gdańsk 1958–1979.

[2] Patrz informacje biograficzne: A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950, s. 301; F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszańska-Borowikowa, Gdańsk 1982, s. 216–220; J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986, s. 144, 185–186; B. Breza, *Słownik Biograficzny Pomorza Nadwiślanskiego. Suplement I*, red. Z. Nowak, Gdańsk 1998, s. 309–310, B. Breza, *Wprowadzenie*, w: *Paweł Szefka w historii i kulturze Kaszub. Antologia utworów*, red. B. Breza, Wejherowo 2000, s. 5–10; R. Osowicka, *Leksykon wejherowski*, Wejherowo 2008, s. 224; M. Kaliński, *Paweł Szefka. Zasłużony folklorysta Kaszub*, Łęczyce 2007; E. Pryczkowski, *Paweł Szefka – wybitny kaszubski folklorysta*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2014, s. 330–336 oraz J. Borzyszkowski, *Czasopismo „Kleka” – Wejherowo 1937–1939 a grono związanych z nim twórców literatury kaszubskiej*, w: J. Ceynowa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, oprac. H. Makurat, wstępy J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, H. Makurat, Gdańsk 2015, s. XXVI–XXVII.

[3] Patrz hasło: *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne*, red. W. W. Frankowska, Wejherowo 2005, s. 60.

[4] Patrz przeglądowy artykuł K. Serkowskiej, *Tradycja tańca na Kaszubach na podstawie opracowań Pawła Szefki pt. „Tańce kaszubskie”*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2016, s. 307–322.

[5] A. Kuik-Kalinowska, *Patriotyczne przesłanie niesione wierszem*, w: J. Ceynowa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, s. LX–LXIII.

[6] Umiejscowienie sztuk Szefki wśród utworów etnograficznych: D. Kalinowski, *Obrzęd, obyczaj, historia. Ku antropologii teatru kaszubskiego*, w: D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Od Smętka do Stolema. O literaturze Kaszub*, Słupsk – Gdańsk 2009, s. 195–214.

W ramach poniższego tekstu głównym przedmiotem zainteresowania będą jego propozycje sceniczne, które mają specyficzny status genologiczny oraz stylistyczny, istniejąc na pograniczu dramatyzowanego obrzędu, kompilacji utworów do śpiewania czy też tańca, wreszcie oryginalnie prezentowanego materiału folklorystycznego, w którym oprócz czynnika artystycznego ważna jest również językowa poprawność czy elementy stroju lub melodii. Nie zajmując się zbytnio statusem utworów Szefki pod względem cech twórczości ludowej, warto dzisiaj popatrzeć na jego utwory sceniczne z perspektywy antropologii teatru, zdaje się bowiem, że ten właśnie aspekt, odsłaniający bardziej wewnętrzne uwarunkowania kultury, został nieco zapomniany za sprawą skupienia się na zewnętrznym wymiarze widowiska, wyglądzie śpiewaka-aktora, czy poprawności i kompetencji językowej utworów.

Mamy zatem dzisiaj do dyspozycji sporo jego opublikowanych sztuk, choć niektóre dostępne są tylko w archiwach: *Dożynki okrężne* (1937); *Wesele na Kaszubach. Obrzęd dawny w opracowanu scenicznym i muzycznym*, Wejherowo 1937; *Kosôrze. Obrzęd sianokosów i wyzwoliny kosiarza* (1938) czy *Dla Cebie Królowo Mario Puelsczi strzeżeme. Wieczornica kaszubska na uroczystości narodowe i w szczególności na dzień 3-go maja i święto morza* (1938); *Rëbôce. Montaż słowno-muzyczny oparty na tekstach Fr. Sędzickiego i na pieśniach i tańcach kaszubskich* (1957); *Gwiżdże. Widowisko obyczajowe, obrazujące obyczaje i zabawy noworoczne Kaszubów,* Gdańsk 1957; *Wola wejherowska w czterech obrazach*, Wejherowo 1958 [w archiwum MPiMK-P]; *Sobótka. Widowisko ludowe oparte na zwyczajach i obyczajach kaszubskich,* Gdańsk 1958; *Ścięcie kani. Obrzęd powitania wiosny na Kaszubach*, (1959); *Dëgusë. Obyczajowy obrazek sceniczny z kaszubskich stron,* Gdańsk 1961; *Wyzwoliny kosiarza. Widowisko plenerowe z Kaszub,* Gdańsk 1979 oraz *Wrejôrze jidą. Widowisko plenerowe z kaszubskich obrzędów dyngusowych,* Gdańsk 1981 [nieco zmieniona wersja *Dëgusë*]. Nie włączam w zakres analiz antropologicznych opracowań Szefki o tańcu kaszubskim czy instrumentach tego regionu, zostawiając innym specjalistom ową kwestię na osobne badania, które z pewnością są tego warte[9].

---

[7] Całościowy wgląd w twórczość Pawła Szefki i fragmenty jego dramatów odnajdziemy we wspomnianym już wydawnictwie: *Paweł Szefka w historii i kulturze Kaszub,* a także w artykule Łukasza Zołtkowskiego, *Paweł Szefka – od strzebielińskiego muzyka do zaklinacza kaszubskości. Literacko-etnograficzny rekonesans*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii, [84], 2015, z. 2, s. 176–185.

[8] Myślę w tym momencie o pracach Łukasza Zołtkowskiego, który od pewnego czasu przygotowuje monografię literacką Pawła Szefki pod kierunkiem prof. Adeli Kuik-Kalinowskiej w ramach literaturoznawczego seminarium doktoranckiego realizowanego na Akademii Pomorskiej w Słupsku.

[9] Chodzi w tym miejscu o wydane przez Szefkę opracowanie *Narzędzia i instrumenty z Kaszub i Kociewia*, Wejherowo 1982.

Wspomniany zestaw utworów to całkiem sporo do przeanalizowania za pomocą metod, którymi interpretowano tak klasyczne tragedie greckie, jak i sztuki kultur pierwotnych, tak twórczość kultur basenu Morza Śródziemnego, jak i egzotyczne tradycje kultur Oceanu Spokojnego. Antropologia teatru jako metoda odczytywania zdarzeń scenicznych wykształciła się w latach siedemdziesiątych zeszłego wieku za sprawą choćby Jerzego Grotowskiego[10] czy Eugenio Barby[11]. Potem rozwijali ją na polskim gruncie Leszek Kolankiewicz[12], Grzegorz Ziółkowski[13], Włodzimierz Szturc[14] i inni. W najbardziej ogólnym wymiarze chodzi w niej o odkrywanie w widowisku, rytuale czy obrzędzie najstarszych i najbardziej pierwotnych składników ludzkiej natury, swoistej bazy antropologicznej dla późniejszego systemu wartości czy wykształconej religii. Wydarzenia rozgrywające się we wspólnocie, w specjalnym miejscu i określonym miejscu, ze statusami-rolami ofiarujących, ofiarnika i ofiary przynoszą ze sobą najbardziej zasadnicze słowa, emocje, obrazy i melodie dotyczące bogów, bohaterów, kosmosu i samego oglądającego mit/rytuał/zdarzenie człowieka. W odniesieniu do tradycji kaszubskiej odczytywanie dramatu czy teatru w tego typu sposób jest sporadyczne[15]. Tym bardziej więc rozważmy kilka kwestii z szerokiej gamy propozycji metodologicznych antropologii teatru, licząc, że w może przyszłości dokonane zostaną w tym dyskursie opisy także innych kaszubskich dramaturgów.

---

[10] J. Grotowski, *Teksty zebrane*, zespół red. A. Adamiecka-Sitek i inni, Warszawa 2012; tegoż, *Ku teatrowi ubogiemu*, oprac. E. Barba, przedm. P. Brook, przekł. G. Ziółkowski, Wrocław 2007; tegoż, *Teksty z lat 1965–1969. Wybór*, wyb. i red. J. Degler, Z. Osiński, Wrocław 1999.

[11] E. Barba, *Spalić dom. Rodowód reżysera*, przekł. A. Górka, Wrocław 2011; tegoż, *Canoe z papieru. Traktat o Antropologii Teatru*, przekł. L. Kolankiewicz i D. Wiergowska-Janke, Wrocław 2007; tegoż, N. Savarese, *Sekretna sztuka aktora. Słownik antropologii teatru*, przeł. J. Fret i inni, Wrocław 2005; E. Barba, *Teatr. Samotność, rzemiosło, bunt*, przeł. G. Godlewski, I. Kurz, M. Litwinowicz-Droździel, Warszawa 2003; tegoż, *Ziemia popiołu i diamentów. Moje terminowanie w Polsce oraz 26 listów Jerzego Grotowskiego do Eugenia Barby*, przeł. M. Gurgul, Wrocław 2001.

[12] L. Kolankiewicz, *Dziady. Teatr Święta Zmarłych*, Gdańsk 1999; tegoż, *Wielki mały wóz*, Gdańsk 2001; tegoż, *Święty Artaud*, Gdańsk 2001; tegoż, *Samba z bogami. Opowieść antropologiczna*, Wrocław 2016.

[13] G. Ziółkowski, *Teksty od serca*, Wrocław 2016; tegoż, *Dwugłos o ciszy*, Wrocław 2016; tegoż, *Guślarz i eremita. Jerzy Grotowski – od wykładów rzymskich (1982) do paryskich (1997–1998)*, Wrocław 2007; tegoż, *Argonauci współczesnego teatru. Podróże teatralne zespołów Petera Brooka, Eugenio Barby oraz Włodzimierza Staniewskiego*, Łódź 1995.

[14] W. Szturc, *Teoria dramatu romantycznego w Europie XIX wieku*, Bydgoszcz 1999; tegoż, *Rytualne źródła teatru. Obrzęd, maska, święto*, Kraków 2013; tegoż, *Dotkliwe przestrzenie. Studia o rytmach śmierci,* Kraków 2016; tegoż, *Genetyka widowiska. Człowiek, maska, rytuał, widowisko*, Kraków 2017.

[15] D. Kalinowski, *Tradycje misteryjne na Kalwarii Wejherowskiej*, w: *Kalwaria Wejherowska. Żywy pomnik kultury barokowej na Pomorzu*, red. K. Krawiec-Złotkowska, Wejherowo 2008, s. 118–126; tegoż, *Ścinanie Kani Jana Rompskiego. Dawna i współczesna moc rytuału*, „Acta Cassubiana" t. XII, 2010, s. 33–47.

Relikty myślenia magicznego (*Sobótka*)

Sobótka to w kalendarzu obrzędowym kultur słowiańskich jedno z najważniejszych świąt. Najkrótsza noc w roku, czas manifestacji sił przyrody i triumf mocy życia w oczywisty sposób dotyczyła także życia człowieka. W tradycji kaszubskiej najbardziej oryginalnie zaistniał ów czas w rytuale ścinania kani[16]. Oprócz tego wszakże pojawiają się także rytuały sobótkowo czy też świętojańskie[17]. Mają one swoją udokumentowaną tradycję wykonawczą, istnieją również w formie scenariuszy działań teatralno-widowiskowych. Jednakże z punktu widzenia antropologii teatru warto, aby czynniki te zanalizować głębiej i wyprowadzić czytelnika/widza oraz aktora/performera z ograniczeń znaczeń powierzchniowych.

Oto choćby **kwestia czasu**, w którym rozgrywają się wydarzenia widowiska Szefki. Jest to moment symbolicznie ważny, nadchodzący zachód słońca, dokładnie zaś ostatnie minuty tuż przed rozpoczęciem najkrótszej nocy roku. Powaga i znaczenie czasu obrzędowych wydarzeń pojawiają się nie bezpośrednio ze strony podmiotu dramatycznego i partii didaskaliów, lecz z ust jednej z postaci utworu: „A moc to je takô, jakô je ta noc, a jako so le rôz do roku zdarzy! To je noc, gdze dzéń z nocą so mocëją, gdze zło – z dobrym, łża z prôwdą ë łaska z grzéchem wiélgą odbywają bitwę!” (s. 6)[18].

Jest to wszakże nie tylko czas konfliktu i zwalczania się biegunowych sił, ale również moment, kiedy egzytencjalne szczęście jednego człowieka może się połączyć ze sprawiedliwością społeczną. W takim układzie energie dobra mogą się kumulować i przynieść ze sobą pozytywne rozwiązania, uzdrawiające lokalną zbiorowość. Tak wypowiadane słowa ustalające ramy czasowe nadzwyczajnego układu sił są jeszcze wzmacniane sygnałem dźwiękowym w postaci hejnału zwiąstującego rozpoczęcie nocy. Element muzyczny jest w tym przypadku silnym czynnikiem wydzielającym moment specjalny, chronotop świętości, wyłamujący się spoza ramy czasu dla uczestników zwykłego, powtarzanego i rutynowego.

Drugim bardzo wyrazistym składnikiem antropologicznym jest **miejsce** rozgrywających się wydarzeń. Z jednej strony rozgrywają się one w przestrzeni otwartej, nieosłoniętej elementami natury, a więc jawnej i dostępnej wszystkim zgromadzonym podczas rytuału, co informuje o egalitarności wydarzeń. Z drugiej strony jednak zwykłość miejsca może jednak natychmiastowo przemienić się w przestrzeń niezwykłą oraz ezoteryczną. Dzieje się to właśnie w widowisku Szefki za sprawą wetknięcia witki ściśle określonego drzewa na skrzyżowaniu sąsiedzkich miedz na polu. Oto jeden z bohaterów utworu: „Wtyka gałązkę brzozy na skrzyżowaniu miedz, po czym okłada to miejsce kamieniami – dwa, na pola oddzielone miedzami, a trzeci, największy kładzie na wspólną granicę pozostałych dwóch pól." (s. 1.).

---

[16] Wykaz, teksty oraz omówienie tego tematy odnajdziemy w dwóch pracach: J. Rompski, *Ścinanie kani. Kaszubski zwyczaj ludowy*, Toruń 1973 oraz J. Treder, *Zwyczaj i widowisko Ścinania kani w etnologii i literaturze*, Wejherowo 2012.

[17] Np. J. Patock, *Dzień świętego Jana na Kaszubach. Stare zwyczaje ludowe w czerwcu*, „Gryf Kaszubski” 1932, nr 9, nr 10 i nr 11 B. Stelmachowska, *Rok obrzędowy na Kaszubach*, Toruń 1933, s. 129-nast. albo ujęcia nowsze: N. Maczulis, *Doroczne obrzędy sobótkowe i noc św. Jana na Kaszubach środkowych*, „Kaszubskie Zeszyty Muzealne” 2003, z. 11, s. 7–12; P. Szmandt, *Sobótka, ścinanie kani, ogień i czary na Kaszubach*, Gdynia 2014, s. 85–88.

[18] Cytaty w pisowni oryginalnej z wydania P. Szefka, *Sobótka. Widowisko ludowe oparte na zwyczajach i obyczajach kaszubskich,* Gdańsk 1958. Stosuję oznaczenie s. i numer strony.

Symbolika miedzy jest tutaj oczywista, to granice, które za sprawą magicznych roślin oraz przedmiotów (brzozowa witka wśród kamieni) i specjalnego czasu widowiska można przekroczyć[19]. Spotkanie się celebransa i uczestników rytuału na miedzy podkreśla sytuację liminalną, graniczną, której doświadczenie zmienia rzeczywistość z prywatno-codziennej, na zbiorowo-sakralną, ze zwykłości w odświętność. Kontekst sakralny miejsca podkreślają znowu elementy muzyczne, ponieważ bazuniści dmą w instrumenty w cztery strony świata, co harmonizować ma całą naturę i wszystkich ludzi uczestniczących w kaszubskim obrzędzie. Dobór instrumentów jest w tym miejscu tyleż typowy dla tradycji kaszubskiej, co i jednocześnie znaczący dla antropologicznej aury widowiska. Wszak bazuna, jako sygnalizacyjny instrument pasterski lub rybacki, wywodzi się z kultów płodności[20].

Harmonizowanie sił natury widoczne jest również w czynności okadzania miejsca widowiska. Dym z jałowca ma za zadanie oczyścić przestrzeń odczynienia Sobótki (s. 4). Jałowiec nie jest w tym miejscu przypadkowy, lecz jako roślina magiczna ma wyeliminować obecność energii sił demonicznych[21]. Z jałowcowym dymem współistnieje z kolei w widowisku Szefki zapach palącej się żywicy[22], która ma właściwości napełniania otoczenia miłą wonią, wprowadzającą pozytywne moce (s. 4).

Jeszcze jednym symbolicznym naznaczeniem miejsca sprawowania sobótki jest obecność trzech stosów z chrustem, jeden w środku duży i dwa pomniejsze po jego bokach (s. 4). Ognisko ma znaczenie dodatnie, jego płomień oczyszcza otoczenie ze zła, przeciwności oraz duchowego skalania. To żywioł zdolny odmienić naturę i ludzi, co jednoznacznie wiadomo dzięki pieśni pochwalnej:

Swięty wid, pôlący wid!
Wszëtci winë lëdzci zczidł!

---

[19] Patrz o symbolice miejsca: S. Czarnowski, *Podział przestrzeni i jej ograniczenie w religii i magii*, Warszawa 1939, w: tegoż, *Dzieła*, T. 1–5, oprac. N. Assorodobraj i S. Ossowski, Warszawa 1956.

[20] Patrz opis bazuny: A. Chybiński, *O polskiej muzyce ludowej*, Kraków 1961, s. 333–334; S. Olędzki, *Polskie instrumenty ludowe*, Kraków 1978; http://www.ludowe.instrumenty.edu.pl/pl/instruments/show/instrument/4651;

[21] Symbolika jałowca przedstawiona jest np. w hasłach pracy: P. Kowalski, *Leksykon. Znaki świata. Omen, przesąd, znaczenie*, Wrocław 1998, s. 179–181; W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 1990, s. 128–129.

[22] O używaniu żywicy w domowych rytuałach oczyszczających wspominali: W. Odyniec, *Kaszubskie obrzędy i obyczaje*, Gdańsk 1985 albo L. Malicki, *Rok obrzędowy na Kaszubach*, Gdańsk 1986.

Grom zapôlô, wiater zwôlô,
Woda topi, suszô trôpi!
Swięty widzë, widzë nocny
Pokôż wyrok mocny (s. 10)

Dzięki sakralnemu naznaczeniu czasu i miejsca, każdy właściwie element widowiska sobótkowego można rozpatrywać jako manifestowanie się boskiego porządku. W zarysowanym układzie miejsca i elementów przestrzeni widać, iż tworzy się w plenerze natury koncentryczne uporządkowanie z ogniskami wewnątrz oraz z grupami uczestników na krańcach obrzędowego okręgu. Taki kształt jest oczywiście figura świętości, symbolem równości i równoważenia sił natury[23]. Trzeba wszakże zauważyć, że umiejscowienie widzów/ofiarników nie może być przypadkowe. Szefka zaznacza dwa przeciwległe miejsca dla męskiej i żeńskiej młodzieży, których przegradza palący się ognień stosów. Jest to oczywiście zestawienie biegunów płci, które w odpowiednim momencie wyładują swoją moc w miłosnym zjednoczeniu, na razie jednak ich energia wzrasta w przygotowaniach i napięciu atmosfery rytuału. Sakralność wzrasta nie tylko dzięki okadzeniu, muzyce, pieśniom kierowanom do ognia, ale także za sprawą inwokacji kierowanych do czterech stron świata, z żarliwą prośbą o moc, ład i szczęście ludzkiej egzystencji (s. 3–4).

Wszystkim tym zabiegom towarzyszą **symbole prasłowiańskich rytuałów** magicznych i religijnych. Oto dziewczęta plotą wianek z ziół i puszczają je do wody[24], a zatem wzmacniają symbolikę akwatyczną, kierując ją ku kultowi płodności. Z kolei chłopcy szukając kwiatu paproci w gęstym lesie, przygotowują się w aurze symboliki inicjacyjnej do męskiej dojrzałości[25]. Symboliczne znaczenia stale są obecne w pojawiających się elementach natury: brzozowa witka, to przecież znak na moc sił wegetatywnych, sygnał możliwości rozwijającej się młodości wobec zestarzałej, statycznej energii kamienia[26]. Liść paproci w obrzędowym zgromadzeniu sobótkowym staje się oznaką władzy[27], przekazywaną najważniejszym sędziom ludowego zgromadzenia (s. 9). Z kolei liść łopianu, ma być w świecie rytuału sygnałem procesu oczyszczenia, dowodem skruchy w procesie poprawy[28] (s. 10). Sakralnemu znaczeniu podlega wreszcie i bylica zbierana przez dziewczęta i wrzucana do beczki-czarownicy w celu spalenia (s. 13). Ma to być roślina odpowiedzialna za oczyszczenie z nieszczęścia i zła[29].

---

[23] Figura kręgu jako symboliczne oznaczenie świętości jest komentowana np. w pracy: G. Poulet, *Metamorfozy koła*, przeł. P. Taranczewski, w: tegoż, *Metamorfozy czasu*, wyb. J. Błoński i M. Głowiński, przedm. J. Błoński, Warszawa 1977 lub M. Seuphor, *Koło i kwadrat*, „Poezja" 1967, nr 11.

[24] O znaczeniach figury wieńca i wianka pisze np. P. Kowalski, *Leksykon. Znaki świata*, s. 590–593; W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1991, s. 1279–1280.

[25] O metaforycznych kontekstach obrazu kwiatu paproci pisze, m.in.: P. Kowalski, *Leksykon. Znaki świata*, s. 424–426; W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, s. 568.

[26] Znaczenie symboliczne brzozy omawia np.: P. Kowalski, *Leksykon. Znaki świata*, s. 33–37.

[27] Paproć jako roślina symboliczna przedstawiona jest w haśle: P. Kowalski, *Leksykon. Znaki świata*, s. 424–426; P. Schmandt, *Sobótka, ścinanie kani…*, s. 51–58.

[28] O znaczeniu tej rośliny: K. Moszyński, *Atlas kultury ludowej*, 1935, z. II, nr 10; tegoż, *Kultura ludowa Słowian,* T. 2, Kraków 1939, s. 1298–1302.

Zastanawiająco z punktu widzenia symboliki wygląda pieśń kultowa *Gęsy ud*. Ptaki te mają znaczenie wiążące się z sakralnością w różnych tradycjach kulturowych[30]. Ich pojawianie się podczas kszubskiej sobótki można rozumieć jako element obrazujący bogactwo i zasobność. Wykorzystywane w pieśni dźwiękonaśladowcze słowa potęgują jeszcze to znaczenie. Słyszymy tutaj:

Hola ho, Hola ho! Halo, halo, halo!
Tarlu, tarlu, tarlu w trąbë rëczelë!
Gdze më so będzemë widzelë?
Oj w lese, w lese, czas widë nies,
W polu przë błoce,
Mój miły brace!
Gęsy ud, drobny chód,
Haló, haló, haló (s. 5)

Układ okrzyków ma w tym momencie znaczenie głównie rytmizacyjne, pojawiające się zaś słowa wyglądają na onomatopeje. Głębsze jednakże analizy prowadzą ku podstawowym znaczeniom symboliczno-rytualnym a wówczas słowo-zaklęcie „halo" wiązać można ze starogreckim „halos" – „tarcza słoneczna"[31], z kolei „tarlu" z „tarło" czyli nazwą na okres godowy u ryb.

Obrzęd sobótkowy jest zatem staro-słowiańskim, dawno-kaszubskim **gwarantem odwiecznego porządku** (s. 3). Choć widowisko rozgrywa się już w czasach chrześcijaństwa, pieśń inwokacyjna do świętego Jana, nie pobrzmiewa zbyt ortodoksyjnie, lecz bardziej przedchrześcijańsko, niczym do słowiańskiego bóstwa sił przyrody. Znacząco pojawia się w pieśni określenie „biały Jan" (s. 5), co przecież nie wiąże się bezpośrednio z kontekstem chrześcijaństwa a raczej z wyobrażeniem bóstw słowiańskich[32].

Słychać w niej prośbę o rozum dla mężczyzn, piękno dla kobiet oraz zaklinanie, ażeby nie policzone zostały za grzech erotyczne namiętności, by składający sobie pocałunki i szukający wspólnego towarzystwa nie czynili sobie za to wymówek i nie odczuwali wstydu (s. 7). Owo uwolnienie może się dokonać po zaśpiewie do słońca:

---

[29] Wspomina o niej: W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, s. 130. Szerokie omówienie problematyki florystycznej w aspekcie kultury ludowej: S. Niebrzegowska, *Przestrach od przestrachu. Rośliny w ludowych przekazach ustnych*, Lublin 2000.

[30] Patrz: W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 1990, s. 95–96.

[31] Patrz: Z. Kubiak, *Mitologia Greków i Rzymian*, Warszawa 2003, s. 47.

[32] Można zaryzykować tezę, że Biały Jan to refleks Białoboga. O tym bóstwie pisze: A. Szyjewski, *Religia Słowian*, Kraków 2004, s. 40; J. Strzelczyk, *Mity, podania i wierzenia dawnych Słowian*, Poznań 2007. W kontekście kaszubskim: A. Labuda, *Bògòwie i dëchë naj przodków*, Wejherowo – Bolszewo 2008.

> Të ju wéj zachôdzysz słónuszko! Të, co nôm zemię ogrzéwôsz, ë łączi, zbôża, lasë ë wôdy swojim gôrącym dechem…
>
> Të, co swym płôszczem promieni chuchósz na ten zëmny swiat. Wnet go ostawisz, żebë mógł zasnąc w objęcach téj letnij nocë ë snic ô lëdzcij niemocë. Reno të zwilżysz jego lëpë rosą ë letcim wiatrem bë mógł wstac swiéży ë dzérsci, twojim widokem uceszony! (s. 1).

Nawet jednak sharmonizowanie wszystkich warunków przyrody do spełnienia się nocy sobótkowej nie będzie miało mocy sprawczej, jeśli wciąż daje się zauważyć brak porozumienia między uczestnikami obrzędu. Stąd też występuje konieczność powszechnego pojednania w noc sobótkową. Zgromadzeni podczas obrzędu stają przed alternatywą: „Abo sę pojednac, abo będzesz wëklętô jak czarownik” (s. 1). Dla mieszkańców wioski jest to realna groźba, jak bowiem zauważa jeden z uczestników rytuału, jego matka opowiadała mu o wygnaniu za pomocą płonących głowni pewnej kobiety, która nie chciała się podporządkować prawom moralnym większości. Owo wygnanie skutkowało niepokojem odczuwanym przez mieszkańców wsi, brakiem snu, czy też odgłosami dzikiego polowania (s. 2). Dopiero po dwóch latach, w czasie odprawiania kolejnej sobótki, pogodzenie się ludzi wsi z odrzuconą i przepędzoną kobietą przyniosło okolicy spokój.

Przywołanie dawnych wydarzeń przez postacie widowiska znamionuje **aktualizowanie dawnych praw moralnych**, które mają swoje zakotwiczenie nie tyle w pisanych dokumentach, co w lokalnych zwyczajach i poczuciu sprawiedliwości. Można je interpretować jako relikty gminowładztwa, systemu, wedle którego rada członków społeczności wspólnie postanawia o najważniejszych dla siebie wydarzeniach i celach istnienia[33]. Potwierdza taką ewentualność scena widowiska Szefki, w której dochodzi do sądzenia czynów mieszkańców wioski, popełnionych w ciągu upływającego roku. Grupa zebranych wybiera osobę mającą największy autorytet na wsi (Ksawer), ten zaś wypowiada wyroki, które są powszechnie przyjmowane i wypełniane przez wszystkich członków społeczności (s. 8). Aby podkreślić wysoki status sędziego, pojawia się w widowisku z wieńcem kwiecia. Towarzyszy mu młodzieniec z zeszłoroczną, zabraną z sobótkowej ceremonii głownią. Moment zapalenia stosu w momencie nastania ciemności za pomocą zeszłorocznej głowni jest manifestacją ciągłość zachowania sobótkowego kultu[34]. To także sygnał na jednoczesną obecność podczas obrzędu starości i młodości, dawnego i nowego, egzystencjalnego doświadczenia i życiowej świeżości.

---

[33] Jest to zbliżona sytuacja jak w obrzędzie ścinania kani. Patrz: P. Szefka, *Ścięcie kani. Obrzęd powitania wiosny na Kaszubach*, „Biuletyn Wojewódzkiego Domu Kultury w Gdańsku” 1959, nr 13. Interpretacja rytuału, m.in.: J. Samp, *Misterium ptaka ofiarnego*, w: tegoż, *Droga na sabat*, Gdańsk 1981, s. 5–29.

[34] Palenie ognisk świętojańskich to także element przedchrześcijańskich rytuałów słowiańskich, np. P. Jasienica, *Świt słowiańskiego jutra*, Warszawa 1954, s. 124; A. Szyjewski, *Religia Słowian*, s. 146; J. Strzelczyk, *Mity, podania i wierzenia dawnych Słowian*, Poznań 2007, s. 104.

Szefka zarysowuje w „sądowej” sekwencji widowiska sobótkowego specyficzną gradację win. Oto jeden młodych mężczyzn przyznaje się do kradzieży, potem inny ze skruchą mówi o swoim krzywoprzysięstwie, wreszcie dziewczyna potwierdza, że uciekała się do kłamstw i rzucania uroków na parę młodych, którzy mogli być małżeństwem. Wyroki wypowiadane przez sędziego-starca[35] nie pozostawiają wątpliwości co do przewin, nakazując wypełnienie kary, która ma nie tylko wymiar moralnego zadośćuczynienia, ale również wygląda na czynności białej magii. Oto jeden z młodzieńców (Liks) za akt kradzieży nie będzie mógł się z nikim przyjaźnić na okres roku. Aby to potwierdzić musi wyrzucić kwiat otrzymany od starca w małe ognisko. Druga z osób przewinionych (Róża) z powodu obmowy także powinna przez rok być sama i musi wziąć od starca kwiat, a następnie zatknąć w swoim domu za obraz jako element przypominający jej o winie i złu, które wyrządziła. Wreszcie trzecia z osób (Ambroży), która popełniła najbardziej karygodny czyn świadczenia nieprawdy, musi przez rok egzystować bez przyjaciół. Nie ma również prawa do obrony, zaś w trakcie ogłaszania wyroku winien trzymać w ustach liść łopianu i milczeć. Po wydaniu wyroków starzec-kapłan zrzuca z siebie wszystkie kwiaty, jakimi był przybrany i opasany, paląc je w ognisku ze słowami:

> Słónko wiecznie młodé! Spraw, bësmë bëlë tak młody, tak czësty, tak gorący w miłoscë do naszëch sąsôdów, jak të jes!
>
> Niech so spôlą w tym ogniu wszëtczi pogorchë ë kłótnie, wszëtczi zwadë ë plotci, co tu miëdzë namë bëlë! Niech so wskrzeszy czëstność naszëch mësli tak miłô, jak ta skra z ôgnia, jak ta gwiôzda na niebie! (s.12)

Jest to kolejny czynnik, który można traktować jako etnograficzny zapis szczątków kultów solarnych zachowanych w tradycji kaszubskiej, zaś postać starca jako celebransa-żercy sprawującego władzę duchową nad lokalną społecznością.

Ostatnią sekwencją sobótki w układzie Pawła Szefki jest spalenie beczki-czarownicy, umieszczonej na kilkumetrowym palu. Choć od etnograficznej strony patrząc nie jest pewne czy w istocie jest to składnik tradycji słowiańskiej, Szefka bez zbędnych komentarzy umieszcza ów element w zakończeniu widowiska[36]. Ofiara z beczki-czarownicy jest w logice obrzędu konieczna, ponieważ dopiero po jej spaleniu można znaleźć kwiat paproci (s. 13). Gdyby się nie dokonało spalenia, poszukiwanie paproci byłoby nad wyraz niebezpieczne, gdyż przecież towarzyszą temu pojawiające się złudzenia i duchy, specyficzne dla kobiet, jeszcze inne dla mężczyzn (s. 6).

---

[35] Kapłańska pozycja starca omówiona została w opisie antropologii kultury, np. w: J. G. Frazer, *Czarownik, kapłan, król. Wykłady o pierwotnych dziejach instytucji królewskiej*, przeł. I. Wajnberg, Warszawa 1911; tegoż, *Złota gałąź*, przeł. H. Krzeczkowski, Warszawa 1962.

[36] Patrz opisy w pracy: T. Guttówna, *Obrzędy, wierzenia, zwyczaje i przesądy wśród rybaków polskiego wybrzeża*, „Prace i materiały etnograficzne” 1950–1951, t. VIII–IX, s. 469-nast.; R. Klim, *Jak dawniej zapłonęła beczka w Helu*, „Pomerania” 1978, nr 4, s. 45; J. Perszon, *Sobótka w Jastarni*, Lublin – Jastarnia 1993.

Mariaż etnografii i antropologii

Rozpatrywane powyżej antropologiczne składniki widowisk Pawła Szefki uzupełniają uwagi poczynione w artykułach napisanych w tradycyjnym dyskursie teatrologicznym o motywach ludowych. Myślę tutaj o artykułach Zdzisława Mrozka[37], Krystyny Orskiej[38], Krystyny Maksymowicz[39], czy też Danuty Żebrowskiej[40]. Antropologia teatru umożliwia zatem reinterpretacji haseł typu: folklor, literatura ludowa, język obrzędowość czy teatr amatorski. Prezentowany tutaj opis sobótki w ujęciu Szefki podejmuje tylko rozległy program możliwych badań. Już teraz wszakże widać, że antropologiczny namysł nad widowiskami wywołuje takie kwestie, jak: rytuał, magia, wierzenia, symbolika przestrzeni, czasu, roślin, świat wyobraźni, wrażliwość, konstrukcje kulturowe i tożsamość.

W takim konktekście Paweł Szefka jawi się jako badacz-teatralnik, publikujący wyniki swoich wieloletnich eksploracji w formie etnograficzno-dramaturgicznej. Analizowana dziś *Sobótka*, którą opublikował pod koniec lat pięćdziesiątych XX wieku, to wynik opracowania materiałów zebranych w latach 1930–1938. Jest to ciekawy przykład zebrania w jedną logicznie ułożoną sekwencję obrazów-obyczajów, które całościowo wyrażają nastrój kaszubskiego świętowania sobótki. Element kreacyjny jest wedle autora opracowania minimalny i sprowadzony został głównie do połączenia różnorodnych składników w jedną kompozycję. Owa różnorodność zaś bierze się z faktu, że Szefka zbierał zwyczaje i obrzędy w różnych miejscowościach Kaszub: Kielnie, Darzlubiu, Tyłowie, Żarnowcu, Brodnicy Górnej, Sianowie, Garczu, Wielu, Starej Hucie i innych nie wymienionych precyzyjnie w didaskaliach miejscowościach.

Dla metodologii antropologii teatru bardzo ważne jest to, że Szefka w notowaniu owych zwyczajów i obrzędów zajmował pozycję pośrednika, człowieka zanurzonego w kulturze, którą się przedstawia w zapisie teatralnym, a jednocześnie kogoś już wobec niej zewnętrznego, kto niejako z zewnątrz dokonuje opisu. Trzeba w tym miejscu pamiętać, że Szefka przed przystąpieniem do zbierania treści tradycji ludowej najpierw sam był wyrazicielem tejże tradycji ze względu na własne uczestnictwo w kapelach ludowych. Dopiero później już jako nauczyciel mógł spojrzeć na znaczenie transmisji kulturowej, jaka dokonywała się właśnie wśród muzyków-spiewaków ludowych, którzy w formie oralnej, nie zaś piśmiennej, zachowywali materiał folklorystyczny. Tego typu doświadczenia Szefki wywołały szczególny status podmiotu dramaturgicznego jego sztuk. To dzięki uczestnictwie a potem zaangażowanym opisie kaszubskości, można przyjąć, że pojawiające się elementy widowiska są autentyczne, niefikcjonalne, historycznie i obyczajowo sprawdzalne. Decyzje kompozycyjne, jakie podejmuje autor-zbieracz, nie zmieniają w tym przypadku sugerowanych przez poszczególne sceny sensów, a jedynie układają rodzaj wizualnej ekspozycji dla form, które nie potrzebują szeregu uwarunkować czasowych, same będąc osadzone w jednym tylko czasie wiosennego przesilenia.

---

[37] Z. Mrozek, *Kaszubsko-pomorska dramaturgia w dwudziestoleciu międzywojennym*, w: *W kręgu Adama Grzymały-Siedleckiego i dramaturgii polskiej*, Bydgoszcz 1970 [„Prace Wydziału Nauk Humanistycznych Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego”, seria B, nr 4, 1970], s. 125–144.

[38] K. Orska, *Ludowy teatr kaszubski – geneza i droga rozwoju*, „Pomerania” 1970, nr 5–6, s. 9–26.

[39] K. Maksymowicz, *Kaszubska twórczość sceniczna po roku 1945*, w: *Literatura gdańska i ziemi gdańskiej w latach 1945–1975,* red. A. Bukowski, Gdańsk 1979, s. 310–323.

[40] D. Żebrowska, *Realia obyczajowe i historyczne w dramaturgii kaszubskiej w latach 1920–1939*, „Rocznik Gdański” 1986, z. 2, s. 295–309.

Szefka podążał za pierwocinami kaszubskiej dramaturgii, czyli zapisem obrzędów ludowych, które opublikował Florian Ceynowa w połowie XIX wieku. Myślę tutaj przede wszystkim o *Wileji Noweho Roku* oraz *Szczodrakach*[41]. Do tych dwóch opisów należy jeszcze dodać materiały, które przygotował Ceynowa i przekazał do publikacji Augustowi Mosbachowi. Chodzi o *Świętojankę* oraz *Ścinanie Kani w dzień św. Jana*[42]. Właśnie już owe zapiski świadczyły, iż na Kaszubach obrzędowość miała już wyraziście wykształconą formę widowiska z określonymi tradycją rolami i uczestnikami-publicznością, odczytującą kulturowe konwencje zdarzeń rytualno-teatralnych. Tak przywołaną tradycję kaszubską rozwijał potem ksiądz Bernard Sychta w swych widowiskach-spektaklach *Gwiôzdka z Gduńska*, *Hanka sę żeni*, *Dziewczę i miedza* i *Wesele kociewskie*[43]. Jego utwory sceniczne służyły za repertuar wielu amatorskich grup teatralnych i szkolnych Kaszub, będąc z jednej strony czynnikiem pogłębiającym wiedzę adeptów teatru, z drugiej zaś strony stanowiąc docenienie ich kultury i języka. Była to również specyficzna forma utrzymywania w świadomości Kaszubów najdawniejszych – a w realiach powojennych odchodzących w niepamięć – zwyczajów i obrzędów. Po Florianie Ceynowie i Bernardzie Sychcie, a równolegle z Janem Rompskim i Klemensem Dercem, także i Paweł Szefka próbował ocalić możliwie wiele z odchodzącego w niepamięć rytuału obrzędowego Kaszub.

---

[41] Pierwsze wydanie: F. Ceynowa, *Wileja Noweho Roku; Szczodraki*. „Jutrzenka. Przegląd Słowiański”, 1843, nr 3, s. 51–60. Wydanie współczesne: F. Ceynowa, *Канунъ новаго года, Wilia Nowego Roku,Wiléjá Noweho Roku; Щедровки, Szczodrówki, Szczōdráki*, Gdańsk 2006.

[42] Wydane w książeczce J. Treder, *Ceynowy i Mosbacha Wiadomość o Kaszubach z połowy XIX wieku*; A. Mosbach, *Wiadomość o Kaszubach*, Gdynia 2006, s. 72–82.

[43] Przekonanie to widoczne jest zwłaszcza w pracach D. Żebrowskiej, *Twórczość dramatyczna Bernarda Sychty*, „Zeszyty Naukowe Wyższego Studium Nauczycielskiego UG” 1973, nr 3, s. 113–117; J. Walkusz*, Piastun słowa. Ks. Bernard Sychta*, Gdańsk, Pelpin 1997, s. 66–96.

Wanda Lew-Kiedrowska

Wycieczki edukacyjne i ich znaczenie w poznaniu Kaszub

I. ZAMIAST WSTĘPU

„Świat jest książką, a ci, którzy nie podróżują, czytają tylko jedną jej stronę”
św. Augustyn

„Każde wyjście poza budynek szkoły w celach edukacyjnych należy do lubianych przez młodzież szkolną form organizacyjnych procesu dydaktyczno-wychowawczego. Wycieczki szkolne umożliwiają dzieciom i młodzieży bezpośrednie poznanie i przeżywanie środowiska lokalnego, własnego regionu, kraju ojczystego, krajów Europy i świata, ich właściwości historycznych, geograficznych, społeczno-ekonomicznychi kulturowych”.
W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Żak, Warszawa 2007, s. 473.

Alojzy Bùdzysz, Zemia kaszëbskô (wëjimk)

Chto twòje wòdë nie widzôł, zemia kaszëbskô, tatczëzna mòjich przodków, nie znô ce. Nie znô téż twòjã miłą pësznosc a skrómną bùsznosc. Chto kréz twòjich niw a pól na r’żący zôpôch wëpichającym samòchòdze abò hùczącym mòtórze, na trzôskùjącym cugù abò gwiżdżącym kòle przelecy, przespieszi a przedërchô, ni mòże sobie twòjã krëjamną piãknosc a wëgódną wspaniałosc wëòbrazëc – szkalëje a wadzy na nierówné górzësté drodżi, nieprzewidzalné lasë, mizerné pòla, mizerné wiosczi.

Chto ale piechti przez twòje plónë a lasë, twòje szónë a wrzosë, przez twòje wądołë a parowë, przez twòje rãbiska a zarosla wãdriwô, twòje górë a dolënë pòstrzégô, w twòje rzésczé rzéczi a mòdré jezora ôpen òkã zdrzi, chto twòje gòscynné wiosczi a na płôszczëznie rozdrzuconé pùstczi nawiédzô, chto tã chãtnosc, prostotã, szpórownosc twòjich mieszkańców pòznô, tã skrómnosc, kòrnosc a sromòtnosc twòjich córk widiwô, ten leżi przë twòjich piersach a ssô pôłen òtëchë przerosłosc, miłosc a pôchnosc tatczëznë w swòje serce jak niemòwlątkò z piersë mëmczi zdrowié a sëłë ssô. Òn zaznô twòji krôjnë snôżą przepësznosc, twòjich wód swiécącëch żôrgalną robòtnosc, czëje twòje żëwé òddëchanié, twégò serca wiesołé bicé, twégò żëcô rëchlëwé rëszenié. Jemù stanie sã kòżderny kamiszk, kòżdernô roslëna, kòżderné zwierzã bratã, bò jak òn, tak i të są dzélëczi ti jistny mëmczëny zemie kaszëbsczi, chtërna wszëtczémù stwòrzeniu żëwnotã a strzimanié pòdôwô. Do ni czëje sã przëcygniony a przëwiązóny całą dëszą, całim sercã a wszëtczima swòjima sëłama, w ni tkwią jegò dobrobëtu krzepczé kòrzenie.

Przez cąg całi płôszczëznë kaszëbsczi płënie Redëniô, chùtkò a pòpãdlëwie òd zdrzódła do wëpłëwù w krącącym a wijącym sã biegù, przez wądołë a dolënë, jak szerokô swiécącô żëła żëwòtnô, wedle gór a pagórków, wedle cemnëch lasów a ùrodzajnëch pól. Nad ji brzegama stoją liczné wse a zwãk zwònów kòscelnëch rozlégô sã przez całą òkòlëcã. W krãgù ji dopłëwów pòdnôszją sã wëszawë Kaszëbsczi Szwajcarëji, chtërnëch nôwëższi szpëc, Góra Szénbarskô, nôwëższô góra je midzë niemiecczim Har'zã a rësczima pògórzama Waldaju. Kòle Redëni a w ji łożu jak perłë różańca régùją sã jezora nad jezorama, môłé a wiôldżé, wąsczé a szeroczé, snôdczé a głãbòczé, czësté a sapisté, wszëtczé fùl niemégò żëcô dôwają mieszkańcóm sąsednëch wiosk zatrudnienié a zôróbk.

W pôłniu twòjich grańc, zemia kaszëbskô, leżi Jezoro Wdzydzczé, a na północë, bezmała nad sztrądã mòrsczim, Żarnowsczé, przez chtërno Piôsznica swój biég bierze. Midzë tëma rozpriskóné a rozsëpóné leżą niedozlëczalné stawë, kałudżi, łużczi, smùdżi, bagna, błota, jezorã jak gwôłtã nadzwëczajnym rozprëszczoné na całim kraju mòdré krople (…)

Poznać coś, to – radość, poznać coś dobrze – to wielka radość, poznać coś bardzo dobrze – to szczęście. Tak właśnie odczuwam poznawanie i poznanie Małej i Wielkiej Ojczyzny – na koniec – poznawanie Świata.

Piszę to z perspektywy nauczycielki i wychowawczyni, która przez 50 lat z pasją wypełniała swe powołanie, które było zawarte m.in. w hymnie naszego ukochanego Liceum Pedagogicznego w Lęborku: „*Pójdziemy do szkół, by uczyć w nich polskie dzieci ojczystych słów, miłości ziemi tej*”.

Tak, poznanie prowadzi do miłości, wszak dopóki nie poznasz – nie pokochasz. Co więc czynić powinien nauczyciel, żeby jego uczniowie dumni byli z tego, gdzie mieszkają, jak żyli ich przodkowie i jak widzą swoją przyszłość, żeby z pełną świadomością powiedzieli, że kochają Kaszuby i dumni są z tego, że kochają Małą i Wielką Ojczyznę? Ważne i trudne to zadanie.

Zacznijmy zatem poznawanie podczas wycieczek edukacyjnych.

II. WYCIECZKI EDUKACYJNE

Wycieczki edukacyjne organizowane w ramach lekcji j. kaszubskiego powinny mieć charakter zajęć interdyscyplinarnych i obejmować zagadnienia z zakresu kilku przedmiotów, np. geografii, historii, przyrody kaszubskiej, wiedzy o twórcach kultury kaszubskiej, wiedzy o bliskim i dalszym środowisku i innych, wg uznania nauczyciela prowadzącego wycieczkę.

Przed wyruszeniem na wycieczkę należy przeprowadzić zajęcia pilotażowe w klasie, podczas których omówione powinny być najważniejsze zagadnienia związane z planowaną wyprawą. *(doskonale realizowała to zadanie p. Barbara Grenda – nauczycielka historii w KLO w Brusach!)*

W celu uzupełnienia, poszerzenia i urozmaicania edukacji regionalnej nauczyciele j. kaszubskiego powinni inicjować i realizować wycieczki przedmiotowe.

Dla uczniów klas I–III szkoły podstawowej należy organizować wyjścia lub wyjazdy na tereny najbliższej okolicy, uczniowie klas IV–VI powinni poznać ciekawe dla Kaszub obiekty na terenie województwa pomorskiego; uczniowie klas VII–VIII oraz szkół ponadgimnazjalnych podczas wycieczek edukacyjnych z j. kaszubskiego powinni pogłębić, poszerzyć i ugruntować wiedzę o Kaszubach we wszystkich aspektach.

Zagadnienia wycieczek w ramach zajęć z języka kaszubskiego, ich propozycje realizacji sugerują wszystkie dostępne podręczniki do j. kaszubskiego.

Oto kilka przykładów.

- kl. I–III – na podstawie podręczników **„Kaszëbë, zemia i lëdze” wyd. z 2001 r. i z 2011 r.** – można zorganizować bardzo wiele wycieczek po najbliższej okolicy: zajrzeć do rolników, by poznać pracę w gospodarstwach w czasie 4 pór roku („Zielone szkoły”); poznać najbliższą okolicę; najbliższe zabytki, także te związane z przyrodą; odwiedzić najbliższe muzeum; odwiedzić Stryszą Budę, pospacerować po parku Miniatur i Olbrzymów; zabawić się zimą na śnieżnych ścieżkach, zajrzeć do zwierząt i je dokarmić; poznać sąsiadów i ich zajęcia; odwiedzać las o każdej porze roku; zachęcić do uczestnictwa w kulturze.
- kl. IV–VIII – **„Żëcé codniowé na Kaszëbach” 2 i 3** – podczas wycieczek w niższych klasach (IV–VI) można poznać morze, zawody, zabytki i kulturę związaną z tą tematyką; w klasach wyższych poznać Wejherowo, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko – Pomorskiej; Kalwarię Wejherowską, Piaśnicę; zorganizować wędrówkę po kaszubskiej ziemi śladami Remusa; odwiedzić Sanktuaria Maryjne, muzea we Wdzydzach, Będominie, Łebie; z wierszem F. Sędzickiego zaplanować można wędrówki po Środkowych Kaszubach.

  Podręcznik **„W jantarowi krôjnie. Dzél I”** – sugeruje *„Wanogã do egzoticznégò zoo”* do *„Nôrodnégò Mùzeùm we Gduńskù”,* do Kartuz i na wędrówkę rowerami brzegiem Bałtyku, ścieżkami nad Radunią oraz zaplanowanie wizyt w teatrach.
- szkoły średnie **„Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece” dzél I i II** – tu będzie okazja, by wędrować ścieżkami Remusa i Czôrlińskégò, ale też zagłębić się w zagadnienie wpływu miejsca na osobowość człowieka; ponownie odwiedzić

i utrwalić poznane w młodszych klasach miejsca na Kaszubach, a to wszystko w powiązaniu z literaturą.

Ciekawą lekturą z gotowymi scenariuszami 9 dni wycieczkowych po środkowych Kaszubach jest pozycja **„Łażoch Kaszëbą – czyli będzie, co będzie”.**

W tutejszej szkole
do użyczonej przez nauczyciela
izdebki na poddaszu
Remus
wracał strudzony
wędrówkami po Kaszubach.
LIPUSZ A.D.2015

Fot. ze zbiorów autorki

Warto skorzystać z bogatej oferty różnorodnych **warsztatów** związanych z kulturą Kaszub, organizowanych m.in. przez KUL, Chmielno LGR, Wdzydze, MPiMKP w Wejherowie i inne placówki kultury na Kaszubach. Wyjazd na warsztaty powinno się połączyć z poznaniem miejsca, w którym spotkanie się odbywa. Oferta warsztatów edukacyjnych jest bardzo szeroka, znaleźć ją można na stronach internetowych.

Inne **wydarzenia kulturalne**, na które **warto zaplanować wyjazd z dziećmi i młodzieżą**, odbywają się z okazji różnych wydarzeń, np. Dzień Jedności Kaszubów – Gdańsk; Zjazdy Kaszubów – zawsze w innej miejscowości; zaślubiny Polski z Morzem – Puck, kolejne edycje Verba Sacra w Wejherowie; Marsz Flagi – corocznie w różnych miejscach na Kaszubach; rajd i konkurs „Majówka z gen. J. Wybickim – czyli bieg po generalskie epolety” – Sikorzyno-Będomin; Dyktanda Kaszubskie – wędrują po Kaszubach – XVII odbędzie się w Kolbudach.

By skorzystać z tej bogatej oferty należy śledzić strony internetowe ZKP, czytać „Pomeranię” i należeć do oddziału ZKP w swojej miejscowości.

Przygotowując się do wycieczek, należy sięgnąć też do przewodników po Kaszubach, np. z wydawnictwa **„Region”,** do map, do haseł w Internecie, przydzielić dzieciom i młodzieży zagadnienia do opracowania. Przygotowani uczniowie poczują się przewodnikami podczas prezentacji wybranych obiektów terenie.

Z mojego wieloletniego doświadczenia wiem, że warto skorzystać z usług licencjonowanych przewodników. Można z nimi uzgodnić trasę, poprosić, by zwrócili większą uwagę na interesujące nas zagadnienia

III. Kilka propozycji wycieczek, nie tylko po Kaszubach, ale z Kaszubami w tle.

1. Program wycieczki dla szkół średnich lub starszych klas szkoły podstawowej: Szczecin + Mecklemburg Vorpommern

Dzień 1. Przyjazd do Szczecina
Po przyjeździe 1 godz. czas wolny na posiłek i chwila odpoczynku
Zwiedzanie miasta.
W programie:
– objazd miasta, rejs po porcie
– zwiedzanie: Katedra, Zamek, Wały Chrobrego, Stocznia Szczecińska, Różanka w Parku Kasprowicza, Cmentarz Centralny;

Dzień 2.
8.00 wyjazd do Niemiec.
Przejazd na trasie: Szczecin – Wolgast.

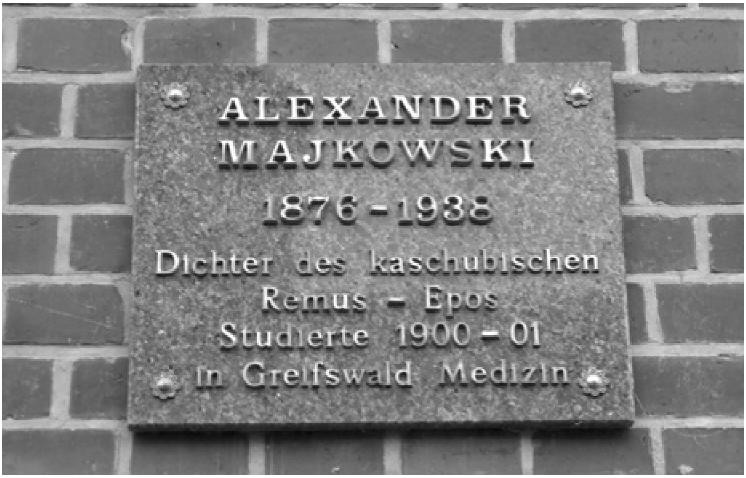
ALEXANDER
MAJKOWSKI
1876 - 1938
Dichter des kaschubischen
Remus - Epos
Studierte 1900 - 01
in Greifswald Medizin

Fot. ze zbiorów autorki

– Wołogoszcz – Spacer po mieście.
– Przejazd do Greifswaldu. Po drodze zwiedzanie Edeny i Wiecku.
– Greifswald – Uniwersytet, w którym studiował Aleksander Majkowski, zabytkowa Aula i Karcer; Muzeum Pomorskie; Katedra; Casper David Friedrich Centrum, spacer trasą zwiedzania poświęconą malarzowi).

Dzień 3.
– Wyjazd na zwiedzanie Rugii.
W programie: Bergen, Ralswiek (pałac i największa w Europie scena na wolnym powietrzu), Putbus, wieża widokowa koło Binz, (najstarsze kąpielisko na Rugii), Sassnitz, Jasmundzki Park Narodowy (klif Königsthul), Glowe, Altenkirchen.
– Przejazd elektryczną ciuchcią na KAP ARKONA, spacer klifem do miejscowości Vitt, powrót ciuchcią.

Dzień 4.
– Przejazd na zwiedzanie Stralsundu (bez Oceanarium). Spacer po starym mieście i zwiedzenie kościoła św. Mikołaja (zbiór najcenniejszych zabytków ruchomych z kościołów pomorskich). Wyjazd ze Stralsundu, przejazd drogą 114 do Rostocku.
– Po drodze krótki postój w Truskawkowym Landzie KARLS k/Rostocku. Zwiedzanie centrum Rostocku (Kościół Mariacki z jedynym na północy zegarem astronomicznym, Uniwersytet Rostocki, krótki pobyt w Muzeum Kultury Sztuki).
– Powrót do Szczecina.

Dzień 5.
– Dalszy ciąg zwiedzania Szczecina (Trasa podziemna: II Wojna Światowa; panorama na Szczecin z 22 piętra wieży widokowej).
Można zaplanować spotkanie z przedstawicielami Szczecińskiego Oddziału ZKP, są zawsze otwarci na potrzeby młodzieży.
W drodze powrotnej w okolicy Koszalina zwiedzanie Chełmskiej Góry – (Sanktuarium Matki Boskiej Trzykroć Przedziwnej i wieża widokowa) oraz Góry Polanowskiej z klasztorem franciszkanów.

2. **Wycieczka po kaszubach środkowych / dla starszych uczniów z noclegami w Ostrzycach/**

Dzień 1.
– przyjazd do „Danmaru”,
– zwiedzanie CEiPR (bunkier „Gryfa”, kościółek, „Dom Sybiraka”, dom na głowie postawiony, najdłuższa deska, największy fortepian i inne ciekawostki),
– wejście na szczyt Wieżyca 328,6 m npm.,
– zwiedzanie Dworu Wybickich w Sikorzynie, park i labirynt,

– spacer promenadą nad Jeziorem Raduńskim w Stężycy – 700 m / najdłuższa promenada jeziorna w Polsce,
– spacer po Ostrzycach;
(można rozbić na 2 dni)

Dzień 2.
– przejazd Drogą Kaszubską do Kartuz – zwiedzanie kościoła poklasztornego kartuzów i Muzeum Regionalnego w Kartuzach,
– przejazd do Sianowa i poznanie historii sanktuarium Królowej Kaszub
– przejazd do Węsior i wędrówka po kręgach kamiennych i wśród kurhanów – kurhany w Uniradzach,
– zwiedzanie Ogrodu Botanicznego w Gołubiu – Wizyta w Dworze Wybickich w Sikorzynie,
– przejazd do Ostrzyc (ew. wejście na Jastrzębią Górę);

Dzień 3.
– wyjazd do Kościerzyny,
– wizyta w sanktuarium Matki Bożej Patronki Rodzin oraz w muzeum akordeonów, kolejnictwa i regionalnym,
– przejazd do Wdzydz i zwiedzanie skansenu /najstarsze muzeum na wolnym powietrzu w Polsce od 1906 r./ wejście na wieżę widokową, przystań jachtowa,
– przejazd do Będomina i zwiedzanie Muzeum Hymnu Narodowego, wystawy stałej, czasowej i spacer po parku;

GALERIA KASZUBSKI RÓG

Galeria Kaszubski Róg
fot. ze zbiorów własnych autorki

Rudolf Kręcki
fot. ze zbiorów własnych autorki

Dzień 4. (w okresie Bożego Ciała)
– wyjazd do Wygody,
10.00 – Msza Święta i procesja (dzieci komunijne w strojach kaszubskich); historia kościoła w Wygodzie i kaszubskiej truskawki; rola ks. Anastazego Sadowskiego w życiu Kaszubów – spotkanie z członkami KS „Pomorania" w ich checzy w Łączyńskiej Hucie (po uprzednim skontaktowaniu się z gospodarzami),
– przerwa na posiłek „U Czôrlińskiego" w Chmielnie lub „U Kaszuby" – widok na kompleks Jezior Raduńskich,
– zwiedzanie Zakładu Ceramiki Necla /garncarstwo/ lub Galerii „Kaszëbsczi Róg" Rudolfa Kręckiego w Chmielonku,
– wieczór w Ostrzycach – wieczorny spacer po okolicy, nad jeziorami;

5. dzień
– wyjazd z Ostrzyc;

3. Ile Pomorza i Kaszub jest w Warszawie?

1. Premierem był Donald Tusk.
2. Kaszubski Klub Parlamentarny – założył go 2005 r. i przewodzi mu senator Kazimierz Kleina; należą do niego m.in. Mieczysław Augustyn, Bogdan Borusewicz, Sławomir Rybicki, Barbara Zdrojewska, Zbigniew Konwiński, Kazimierz Plotzke, Stanisław Lamczyk, Agnieszka Pomaska… Każdy z w/w parlamentarzystów chętnie podejmie się organizacji zwiedzania naszego parlamentu i spotkania z senatorami czy posłami.
3. Pomnik Adama Mickiewicza, przy odsłonięciu którego obecny był Aleksander Majkowski:
„Dwa były w szczególności momenty, które zadecydowały o kierunku życia A. Majkowskiego. Pierwszy to odsłonięcie pomnika Adama Mickiewicza w Warszawie w r. 1898. „Ta chwila – pisze pod koniec życia w swoich wspomnieniach – kiedy spadła zasłona z postaci wieszcza narodowego, przedstawionego z ręką na sercu, jakby chciał powiedzieć: „kocham za miliony" a ja stałem u jego stóp z nielicznymi reprezentantami społeczeństwa, wywarła na mnie niezatarte do dzisiaj wrażenie". Poznał bowiem wtedy, że wśród olśniewającej potęgi zaborców jest inna wyższa siła, która porywa naród i czyni go nieśmiertelnym. Wtedy uwierzył także w jego odrodzenie. Nie bez wpływu było zetknięcie się przy tej okazji z polskim światem politycznym, naukowym i literackim, m.in. z Wojciechem Korfantym, prof. Karłowiczem, Janem Kasprowiczem oraz z córkami i wnukiem Adama Mickiewicza." (s.428–429)
4. Kościół św. Anny na Nadwiślańskiej Skarpie uratowano przed osunięciem metodą prof. R.A. Cebertowskiego z Politechniki Gdańskiej; zastosowano tzw. cebertyzację podłoża, czyli *metodę zabezpieczania osuwające się skarpy i tym samym uratowano przed runięciem kościół św. Anny przy trasie W-Z w Warszawie.*

5. Zegary z postacią Śmierci, trzymającą kosę (jak w kolegiacie w Kartuzach) i Śmierć klepiąca kosę za stodołą w „ŻipR”, czy unosząca się nad lasem, kiedy zginął Trąba.
6. Stolem na Starym Mieście z wielkim kamieniem.
Podobne zagadnienie można sobie postawić przy wizytach w innych miastach Pomorza, np. w Gdańsku, Słupsku, Bytowie, Toruniu i innych.

4. Propozycja ramowego programu wycieczek przedmiotu – język kaszubski w klasach szkoły średniej

Lp.	Nazwa wycieczki	Czas wycieczki	Miejscowości	Zwiedzane obiekty
		Klasa I		
1.	Szlakiem Raduni	1 dzień	Babi Dół	Rezerwat „Jar rzeki Raduni”
			Rutki	Elektrownia wodna
			Żukowo	Kompleks dawnego klasztoru norbertanek
2.	*Szwajcaria Kaszubska*	2 dni	Szymbark – – Wieżyca	Wieżyca (punkt widokowy); „Danmar” – wybrane obiekty, np. – Dom Sybiraka, bunkier, obiekty z Kanady i Adampola
			–	Kaszubski Uniwersytet Ludowy – założenia programowe działalności
			–	Droga Kaszubska (Ostrzyce, Jastrzębia Góra, Złota Góra)
			Kartuzy	Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, Muzeum Regionalne F. Tredera
			Chmielno	Dom kultury i jego działalność, coroczny konkurs recytatorski „Rodny Mòwë”, Muzeum Ceramiki Kaszubskiej Neclów; wizyta w galerii „Kaszëbsczi Róg” u pana Rudolfa Kręckiego; grodzisko średniowieczne z XI–XIII w.
			Sianowo	Historia i znaczenie dla Kaszubów Sanktuarium Matki Boskiej Sianowskiej Królowej Kaszub
3.	*Szlakiem Gryfa Kaszubskiego*	1 dzień	Stężyca	Pomnik poświęcony założycielom „Gryfa Kaszubskiego”.
			–	Złota Góra

			–	Lasy Mirachowskie (fragment czerwonego Szlaku Kaszubskiego z bunkrem „Ptasia Wola”, groty nad j. Lubygość)
			–	Zamkowa Góra (punkt widokowy koło Kamienickiego Młyna)
			Sierakowice	Ołtarz papieski; grób Gryfowów, kościół drewniany
4.	Wanoga na Nordã Z noclegiem w Jastrzębiej Górze	2 dni	Piaśnica Wielka	Miejsce rozstrzelania przedstawicieli inteligencji Kaszub przez hitlerowców w 1939 r.
			Mechowa	Rezerwat geologiczny „Groty Mechowskie”; kościół i cmentarz – miejsce spoczynku Jana Drzeżdżona
			Puck	Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy; Gotycki kościół farny św. Piotra i Pawła; Port w Pucku – miejsce zaślubin Polski z morzem w 1920 r.
			Swarzewo	Historia Sanktuarium Matki Bożej Królowej Polskiego Morza
			Jastrzębia Góra	Wieczorny spacer brzegiem Morza Bałtyckiego
			Hel	Muzeum Obrony Wybrzeża; Fokarium Stacji Morskiej Instytutu Oceanografii Uniwersytetu Gdańskiego; Muzeum Rybołówstwa Morskiego; Kòpc Kaszëbów
			Żarnowiec – – Gniewino	Historia kościoła poklasztornego i znaczenie sióstr benedyktynek dla kultury pomorskiej; Józef Dambek w Żarnowcu; punkt widokowy „Kaszubskie Oko” i elektrownia szczytowo-pompowa; historia Nadola
			Wejherowo	Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej; historia obiektu, wybrane wystawy i zbiory rękopiśmienne; Kalwaria Wejherowska
Klasa II				
1.	*Kaszuby południowe*	2 dni	Wdzydze Kiszewskie	Historia Muzeum – Kaszubski Park Etnograficzny im. Teodory i Izydora Gulgowskich; wybrane obiekty

			Leśno	Modrzewiowy kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z ok. 1650 r.; Ścieżka lichenologiczno-kulturowa (cmentarzysko kurhanowe)
			Wiele	Kościół św. Mikołaja z 1906 r.; Kalwaria Wielewska
			Brusy	Kaszubskie Liceum Ogólnokształcące; Grób Jana Karnowskiego, skansen Józefa Chełmowskiego w Brusach – Jagliach.
			Czarnowo	Pomnik Jana Karnowskiego – na cmentarzu w Brusach i obok domu rodzinnego w Czarnowie
2.	*Bory Tucholskie i okolice Chojnic*	2 dni	Krojanty	XIV – wieczna krzyżacka własność rycerska Craynte, w pobliżu Jeziora Charzykowskiego, w najpiękniejszym zakątku prastarych borów – Narodowym Parku „Bory Tucholskie”. Dziś – Centrum Leczenia Bólu; Corocznie 1 września ściągają tu ludzie z całej Polski i z zagranicy. Przyjeżdżają na lekcję *historii* – jest to największe w Polsce widowisko batalistyczne z udziałem koni – bitwa pod Krojantami w kampanii wrześniowej 1939
			Fojutowo	Akwedukt – skrzyżowanie cieków wodnych Czerskiej Strugi i Wielkiego Kanału Brdy.
			Odry	Cmentarzysko kultury wielbarskiej
			Woziwoda	Przełom Brdy; Rezerwat „Cisy nad Czerską Strugą”;
			Chojnice	Bazylika pw. Ścięcia św. Jana Chrzciciela z XIV w.; Zwiedzanie centrum miasta ze średniowiecznym układem urbanistycznym; Muzeum Historyczno –Etnograficzne w Bramie Człuchowskiej; kościół pojezuicki i gimnazjum i ich rola dla nauki młodych Kaszubów
			Charzykowy	Okolice Jez. Charzykowskiego
			Funka	Harcerskie Centrum Edukacji Ekologicznej

			Tuchola	Rezerwat „Cisy Staropolskie” im. Leona Wyczółkowskiego; Sortownia i łuszczarnia szyszek; Szkoła haftu; Muzeum Borów Tucholskich;
Klasa III				
1.	*Kaszubi w Gdańsku*	2 dni	Gdańsk-Oliwa, Sopot	Miejsca związane z Aleksandrem Majkowskim
			Gdańsk-Oliwa	Biblioteka Główna Uniwersytetu Gdańskiego (lekcja biblioteczna); pomnik Mrongowiusza; Katedra Oliwska jej zabytki i obecność w literaturze kaszubskiej
			Gdańsk-Śródmieście	Spotkanie z Klubem Studenckim „Pomorania”; Spektakl teatralny w Teatrze Wybrzeże ew. w Operze Bałtyckiej; Spacer po Głównym Mieście w Gdańsku.

Po każdej wycieczce można zrobić modną wszędzie ewaluację. Jak wypadnie – tego nie wiemy, dopóki się nie przekonamy. Posiadam 2 opinie o tej samej wycieczce. A jaka była ta wycieczka? – niech wnioski wyciągnie każdy sam.

Dr Florian Cenôwa
1817 1881
Òjc rësznotë
i lëteraturë kaszëbsczi
A.D. 2017

fot. E. Pryczkowski

Jednak nie mamy nigdy gwarancji, że zadowolimy wszystkich uczestników wycieczek. Młodzież preferuje wycieczki relaksowe z koniecznością odwiedzin „McDonalda".

IV. ZAMIAST ZAKOŃCZENIA – RELACJE UCZESTNIKÓW – LICEALISTÓW Z WYCIECZEK

1. Młodzi Kaszubi z wizytą w Warszawie

Uczniowie pierwszej klasy humanistycznej I Liceum Ogólnokształcącego im. J. Wybickiego w Kościerzynie 24 i 25 kwietnia mieli okazję odbyć pouczającą podróż do stolicy Polski. Najważniejszym punktem wycieczki był udział w otwarciu wystawy w Sejmie RP „Z kaszubsko-słowiańskich i polskich losów Pomorza Zachodniego" organizowanej przez szczeciński oddział Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego przy współpracy z Archiwum Państwowym i Zamkiem Książąt Pomorskich w Szczecinie. Licealiści byli gośćmi poseł Magdaleny Kochan i przez nią szczególnie serdecznie witani.

– Taką wycieczkę udało się nam zorganizować już po raz drugi. Nawiązuje ona do różnych wątków kultury kaszubskiej, pozwala zgłębić wiedzę na temat naszego regionu, ale nie tylko. Chcieliśmy, by młodzież mogła też zetknąć się z historią Warszawy. Tegoroczna wystawa zaznajomiła nas z licznymi dokumentami archiwalnymi obrazującymi historię Pomorza Zachodniego, dotyczącymi losów Słowian i Kaszubów na tamtejszych terenach. Naprawdę cieszę się, że uczniowie mają szansę uczestniczyć w tak nietypowych wydarzeniach kulturalnych i poprzez swoją obecność wspierać podobne inicjatywy – mówi nauczycielka języka kaszubskiego i główna inicjatorka wyjazdu – Wanda Lew-Kiedrowska.

Młodzież odwiedziła w stolicy wiele ważnych miejsc związanych z historią i tradycją naszego kraju. Bardzo interesująca okazała się ekspozycja przedstawiając dzieje Zamku Królewskiego, proces jego zniszczenia i odbudowy. Duże wrażenie na młodych ludziach wywarła też wizyta w Muzeum Powstania Warszawskiego.

– To naprawdę niezwykła lekcja historii. Wiele już słyszałem o losach powstańców, ale dopiero tutaj naprawdę widzę, co spotkało tych ludzi, z czym musieli się zmierzyć i jak wiele byli zmuszeni poświęcić – komentował jeden z uczniów.

Jak mówią uczestnicy, najbardziej ekscytująca była wizyta w Sejmie Rzeczypospolitej Polskiej. Po zapoznaniu się z treścią wystawy, młodzież pod okiem senatorów zajrzała do Sali obrad, następnie udała się na krótki spacer sejmowymi korytarzami oraz posiłek w sejmowej restauracji, którym podjął uczniów i zaproszonych gości prezes szczecińskiego Oddziału ZKP Ryszard Stoltmann. Opiekę nad uczniami w czasie wyjazdu sprawowali W. Lew Kiedrowska, wychowawca klasy Cyprian Zalewski oraz przewodnik – Artur Zagozdon.

Młodzież w Sejmie na wystawie zorganizowanej przez ZKP O/Szczecin
fot. ze zbiorów własnych autorki

Wycieczka jest doskonałym przykładem na to, że nauka języka kaszubskiego wcale nie musi zamykać się w szkolnych murach i ograniczać do poznawania zasad gramatyki czy poprawnego wymawiania głosek. Takie wyjazdy pozwalają wyjść poza utarty schemat i poszerzać horyzonty swojej wiedzy w zupełnie inny sposób.

Tomasz Lidzbarski

2. Konkursowe zmagania

Dnia 29 maja 2013 roku wyruszyliśmy sprzed I Liceum Ogólnokształcącego w Kościerzynie w drogę do Bolszewa. Nie pojechaliśmy tam na wycieczkę, lecz na finał powiatowo-gminnego konkursu „Mistrz pięknego czytania w języku kaszubskim".

Pani Wanda Lew-Kiedrowska zabrała ze sobą czwórkę uczennic z drugiej klasy humanistycznej: Wiktorię Rekowską, Julię Wysocką, Angelikę Houn oraz Weronikę Limberg. Żadna z nas nie brała udziału w konkursie, mimo tego skrupulatnie ocenialiśmy i z zaciekawieniem słuchaliśmy uczestników konkursu.

Konkurs odbył się w Bibliotece w Bolszewie, gdzie spotkałyśmy się z niezwykle przyjazną atmosferą, dzięki czemu poczuliśmy się swobodniej. Pani Kiedrowska wraz z Panem Tomaszem Fopke zasiadała w jury, które miało naprawdę ciężki orzech do przełknięcia, gdyż każdy uczestnik się solidnie przygotował. W finale wzięło

28 uczestników: w kategorii dla uczniów ze szkół podstawowych – klasy IV–VI – 12 osób; w kategorii dla uczniów ze szkół gimnazjalnych – klasy I–III – 10 osób; w kategorii dla uczniów ze szkół ponadgimnazjalnych – 2 osoby, a w kategorii przeznaczonej dla dorosłych – 4 uczestników. Wybór był naprawdę trudny, dlatego nie obyło się bez dogrywki. W kategorii dla uczniów ze szkół gimnazjalnych tytuł STRZÉDNY MÉSTER BËLNÉGÒ CZËTANIÔ otrzymała Anna Bonk, Natomiast w kategorii przeznaczonej dla uczniów ze szkół ponadgimnazjalnych komisja konkursowa postanowiła nie przyznawać tytułu MÉSTER BËLNÉGÒ CZËTANIÔ, a w kategorii dla dorosłych tytuł WIÔLDŻI MÉSTER BËLNÉGÒ CZËTANIÔ otrzymała Henryka Albecka. Laureaci dostali wartościowe nagrody, takie jak tablet czy drukarka.

Po wręczeniu nagród i poczęstunku udaliśmy się w nasze rodzime strony. Pani Wanda po drodze zabrała nas w różne miejsca. Gdy ruszaliśmy na konkurs odwiedziliśmy grób Aleksandra Labudy, a gdy wracaliśmy do domu zatrzymaliśmy się przy Diabelskim Kamieniu w Nowej Hucie, aby uwiecznić to na zdjęciu.

Weronika Limberg

3. Poznajemy Nordę

Jest gorący dzień. Chociaż słońce kryje się za chmurami, na ziemi upał jest nie do wytrzymania. Stroma ścieżka pnie się malowniczo po stoku góry Zamkowej. Jest wąska, zmieści się na niej tylko jedna osoba. Balustrada, która ciągnie się z jednej strony jest słabym oparciem. Żar leje się z nieba. A my idziemy już czwartą godzinę nie najłatwiejszym szlakiem. Na szczycie znaleźć mieliśmy taras widokowy, z którego widać pięć kaszubskich jezior oraz tablicę z wyrytą na niej legendą Zamkowej Góry, na którą się właśnie wspinamy. Taras widokowy znaleźliśmy niezawodnie, jeziora widać było również. Szkoda, że zabrakło nam kogoś, kto wiedziałby gdzie dokładniej szukać kamienia i legendy na niej wyrytej. Być może zapału byłoby więcej gdyby nie zmęczenie oraz fakt, że na wyżej wymienioną górę musieliśmy się cofać, zapędziwszy się na szlaku nieco za daleko. Nic w tym dziwnego, skoro rzecz działa się w samo południe, kiedy było najgoręcej.

Podobną aurę zaobserwować można było w dniach poprzednich.

We wtorek o ósmej rano wyruszyliśmy na wycieczkę na północ Kaszub. Pierwszym przystankiem była Piaśnica koło Pucka. Mieszczą się tam zbiorowe mogiły przedstawicieli pomorskiej inteligencji zamordowanej w roku 1939 przez hitlerowców. Kolejnym odwiedzonym przez nas miejscem były groty w Mechowej. W miejscu tym odwiedziliśmy również grób poety i pisarza kaszubskiego Jana Drzeżdżona, oraz kościół w tej miejscowości. Następnie zajechaliśmy do Pucka, gdzie po Muzeum Ziemi Puckiej, po którym oprowadził nas Roman Drzeżdżon, opowiadając o trochę mniej znanych aspektach kultury kaszubskiej, których próżno szukać na lekcjach. Poszliśmy wtedy na symboliczne miejsce zaślubin Polski z morzem, w roku 1920. W tym miejscu wykładem uraczył nas pan Marcin Grulkowski, który oprócz Wandy Kiedrowskiej *był opiekunem wycieczki. Zjedliśmy następnie obiad, po czym mieliśmy chwilkę, aby wejść na puckie molo. Moim zdaniem, chwilkę zdecydowanie za krótką. Następnie zajechaliśmy na półwysep helski. Przed Helem zwiedziliśmy muzeum, które powstało w miejscu dawnej siedziby baterii artyleryjskiej, broniącej polskiego wybrzeża w 1939 roku. Wystawy mieszczą się w bunkrach. Najpierw obejrzeliśmy, niestety od połowy film, który opowiadał o funkcjonowaniu dział baterii. Następnie zwiedziliśmy wystawy, gdzie miejscami lektor, opowiadał o jej elementach. Efekt był taki, że po wystawie oprowadziliśmy się sami, ale i tak było ciekawie. Ogólne poruszenie zrobiło działko przeciwlotnicze, które wprawione w ruch działało jak karuzela. Nie obyło się też bez sesji zdjęciowych w lokomotywie kolejki wąskotorowej. Na sesję na czołgu zabrakło niestety czasu. Na Helu zwiedziliśmy fokarium. Niektórzy mieli przyjemność poznać jedną fokę z bliska. Niezłą zabawą było też wrzucanie monet do skarbonki. Monety krążyły w środku leja, wpadając w końcu do otworu, ale dając przy okazji niemało frajdy. Po fokarium przespacerowaliśmy się plażą oraz falochronem. Następnie pojechaliśmy do Jastrzębiej Góry, gdzie mieliśmy się zakwaterować. Pokoje nie były najgorsze. Po kolacji poszliśmy na spacer brzegiem morza, który moim zdaniem był najciekawszym punktem wycieczki. Pogoda była świetna na taki spacer, może jak zawsze majestatyczne i piękne. Nie przeszkadzały mokre spodnie ani zimna woda. Wróciliśmy do ośrodka, który mieścił się przy szkole. Niemały problem sprawiała łazienka. Pod prysznicem nie było światła, co wybitnie utrudniało skorzystanie z niego. Ale każdy jakoś sobie poradził, więc nie było najgorzej. Poszliśmy spać. Oczywiście nie od razu. Wycieczkowym zwyczajem, trzeba było najpierw naprzykrzyć się nauczycielom, ażeby tradycji stało się zadość.*

Drugiego dnia, o godzinie 9 byliśmy już w Żarnowcu, w klasztorze benedyktynek, gdzie razem z grupą z Gniezna wysłuchaliśmy wykładu jednej z sióstr na temat wystroju tamtejszego kościoła. Następnie przejeżdżaliśmy obok elektrowni wodnej w Żarnowcu, zaś z wieży widokowej w Gniewinie, mieliśmy widok na całe sztuczne jezioro Żarnowieckie. Widok był dobry pomimo mżawki. Następnie obowiązkowe zdjęcia z dinozaurami, stojącymi na tuż obok wieży. Z Gniewina pojechaliśmy do Wejherowa. W mieści tym zwiedziliśmy najpierw kościół z grotami, w których pochowani są założyciele miasta, ich późniejsi właściciele i dobrodzieje. Przewodnik, mający jak widać bardzo duży dystans do swojego zawodu, próbował nam wmówić, że z jednej z trumien wystawał palec. Ponoć „nie ma grupy, która nie daje się nabrać”. Swoją drogą, taki palec to już coś... Następnie zwiedziliśmy dwie stacje Kalwarii Wejherowskiej, gdzie przewodnik znów nas uraczył swoim humorem. Następnie poszliśmy do Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubskiej w Pałacu Przebendowskich. Chociaż pani przewodnik poczuciem humoru poprzedniemu przewodnikowi dorównać nie mogła, to udało jej się w miarę sprawnie oprowadzić nas po swoim obiekcie. Większość osób była jednak zmęczona drugim, wypełnionym zwiedzaniem dniem. Był to już na szczęście ostatni punkt wycieczki. Czekała nas jeszcze wycieczka do Lasów Mirachowskich. Moim zdaniem, mieliśmy po prostu pecha, trafiając na niezbyt dobrą pogodę do długich marszów.

Po przejściu dystansu, zawróceniu na Zamkową Górę, szukaniu na niej tablicy oraz zejściu, byliśmy wszyscy wyczerpani, że nawet narzekać nie było siły.

Na naszej wycieczce skupialiśmy się na przeszłości Kaszub. Odwiedzaliśmy miejsca martyrologii, cmentarze, kościoły, krypty, muzea. Wynikać by z tego mogło, że Kaszuby są martwe. Że można ich szukać tylko w tych miejscach. Zabrakło moim zdaniem czegoś ożywczego, co nie przedstawiałoby stanu jaki był, tylko stan jaki trwa. Myślę też, że plan wycieczki był przeładowany. Brakło czasami momentu wytchnienia, poznania miejsca od mniej uczęszczanej strony, pozwoleniu na zapuszczenie się w ulice miasta, aby poznać je samemu. Drugiego dnia, zabrakło też czasu na dłuższy posiłek. Myślę, że nic by się nie stało, gdybyśmy wrócili do domu godzinę później. Nie wiem czy ta wycieczka sprawiła, że czujemy się do Kaszub bardziej przywiązani. Pewien zaś jestem tego, że Zamkowej Góry nie zapomnimy długo. Bardzo długo.

/JP/

4. Norda

Od ósmego do 10 czerwca klasa pierwsza c z I Liceum Ogólnokształcącego udała się na wycieczkę po północnych Kaszubach. Wyjazd sponsorowany był z urzędu powiatu, więc uczniowie musieli dokonać jedynie symbolicznych wpłat. Opiekunami naszymi byli Pani Wanda Lew-Kiedrowska (nauczycielka kaszubskiego w LO) oraz Pan Marcin Grólkowski (nauczyciel historii w LO). Wycieczka miała na celu pokazanie uczniom uroku północnej części Kaszub oraz uświadomienie ich, jak niedaleko trzeba pojechać, żeby móc oglądać coś niezwykłego w myśl przysłowia: „Cudze chwalicie, swego nie znacie, sami nie wiecie, co posiadacie”.

Autokar sprzed szkoły odjechał kilka minut po godzinie 8. Pogoda była okropna. Było chłodno i padał delikatny deszcz. Usiadłem w przedostatnim rzędzie autobusu. Jak to bywa na początku takich wypraw wszyscy byli nieco podekscytowani, mimo tego, iż wcześniej deklarowali, że jadą tam z przymusu. Kiedy opuściliśmy miasto Nasza Przewodniczka Pani Wanda wyszła na środek i zaczęła opowiadać. Jak się domyślam o planach na dzisiejszy dzień, piszę – domyślam się, ponieważ niewiele słyszałem, gdyż w pojeździe nie było mikrofonu. Mimo tego – była cisza. Kątem ucha usłyszałem o kościele wybudowanym w szczerym polu, niestety – nie zatrzymaliśmy się przy nim. Nasz pierwszy przystanek stanowiły groby w Piaśnicy. W miarę zbliżania się do tego dramatycznego miejsca było można wyczuć atmosferę grozy. Bynajmniej ja tak się czułem. Pomyślałem wtedy o każdej osobie, która została tu zamordowana. Ich obecność przenikała mnie. Zamknąłem oczy i próbowałem sobie wyobrazić, że dokładnie w tym miejscu, dokładnie tą drogą kilkadziesiąt lat temu, jechał transport z ludźmi prowadzonymi na śmierć. Ciarki przeszły mi po plecach. Kilka minut spaceru.

Modlitwa.

Następny przystanek – Mechowo. Groty Mechowskie. Nieco bardziej optymistyczny akcent naszej wycieczki. Chociaż groty to zbyt wiele powiedziane. Grotki, grociki

– może być. Przez kilka minut trzeba było się przeciskać przez wąskie i niskie ściany tych form skalnych. Nasz pierwszy cmentarz – właśnie w tej miejscowości. Zaniedbany, stary. Kolejna modlitwa przy grobie profesora Pani Wandy. Grób mały, jakby ktoś o nim zapomniał. Wracając, wstąpiliśmy także do kościółka. Przytulny, chociaż nieodnowiony. Podziwiałem barokowe obrazy, które przy swoim bogactwie stanowiły duży kontrast przy zaplecionych w pajęczyny sztucznych kwiatach, stojących tuż obok.

Wioska wydawała się milczeć. Na ulicy, która stanowiła centrum tej miejscowości, w samym środku dnia panowały pustki. Miałem wrażenie, jakby ta wieś skrywała od wieków jakieś tajemnice. Czułem się jak w ciemnym kinie. W mojej głowie tworzyły się różne myśli. Kiedy tak zastanawiałem się nad miejscem, w którym jestem, moje oczy dostąpiły olśnienia.

Promień światła, pierwszy w tym dniu spowił moją twarz. Czułem, że to zapowiedź czegoś nowego. Wsiadłem do autobusu i zamknąłem oczy. Chciałem się zdrzemnąć, jednak było zbyt niewygodnie. Dotarliśmy do Pucka. Do Muzeum Ziemi Puckiej. O wiele bardziej podobała mi się pierwsza część muzeum, która opowiadała o zwykłym codziennym życiu dawnych Kaszubów. O ich zawodach, zwyczajach, o narzędziach jakimi się posługiwali. Naprawdę było to absorbujące. Przechodząc z jednej części muzeum do drugiej, musieliśmy pokonać kilkadziesiąt metrów. Mojej uwadze nie umknęła charyzmatyczność przewodnika. Był zabawny i bardzo dobrze opowiadał, chociaż… może jego żarty były wyuczone (?). W drodze do następnej części zapalił papierosa, pomyślałem, sobie, że pewnie robi tak za każdym razem, kiedy oprowadza grupę. Peta wyrzucił do kratki kanalizacyjnej, zrobił to automatycznie, kiedy ją mijaliśmy. Nawet nie spojrzał się w dół. Pomyślałem sobie wtedy, że musi już bardzo długo być przewodnikiem. Następna wystawa była bardzo nudna. Niestety urok osobisty przewodnika nie przekonał mnie. Wystawa pokazywała dzieje Kaszub z historycznego punktu widzenia. Pan Marcin wydawał się wyraźnie ożywiony na tę część ekspozycji, do opowiadania przewodnika dorzucił kilka swoich mądrych zdań. Moją uwagę zwrócił bogato wystrojony pokój w tylnej części pomieszczenia. Byłem tam sam. Nie było przy nim żadnej tabliczki, informacji, nic. Pani Wanda gdzieś zniknęła – zapewne organizowała nam obiad. Nie mieliśmy chwili wytchnienia. Zaraz po muzeum poszliśmy do kolejnego kościoła. Z zewnątrz była to architektura gotycka, natomiast od wewnątrz barokowo (znowu). Pani Wanda popisała się wiedzą na temat słynnego malarza, którego nazwiska niestety nie pamiętam. Malował on obrazy na terenach Kaszub bodajże w XVI w. Pod naszą grupę podłączyła się inna turystka, która obeszła z nami cały kościół. Rządna wiedzy, zwiedziła kościół, korzystając z darmowego przewodnika w postaci Pani Wandy. Następnie udaliśmy się na miejsce zaślubin Polski z Morzem. Dla mnie to było miejsce magiczne.

Przypomniały mi się słowa Józefa Becka: „Polska od Bałtyku odepchnąć się nie da”. Wypowiedziane tuż przed II wojną światową. Pamiątkowe zdjęcie i… na obiad!

Wszyscy byli już bardzo głodni, więc zjedliśmy obiad dość szybko. Poszliśmy na molo. Kilka wygłupów i tańców i wycieczka rusza dalej. Tym razem w miejsce, na które *czekałem najbardziej – Hel. Wcześniej jednak zwiedziliśmy Muzeum Obrony Hela. Było bardzo obszerne, jednak nie za ciekawe dla mnie. Widok z wieży zrekompensował mi oglądanie wystaw. Jedziemy dalej. Już jesteśmy na Helu. Zdecydowaliśmy się na wyprawę do fokarium, w którym panowały pustki. Na plaży także było mało ludzi. Pochodziliśmy trochę po falochronie. Najbardziej czekałem na spacer na cyplu. Jednak ku mojemu zaskoczeniu, nie poszliśmy tam. Widocznie grupa była zbyt zmęczona. Nie można mieć wszystkiego – tłumaczyłem sobie. Jednak, jak będę trzeci raz na Helu (to był mój drugi pobyt), nie odpuszczę sobie i pójdę na ten cypel, choćby nie wiem co. Im bliżej stałego lądu byliśmy, tym półwysep stawał się coraz cieńszy. Był taki moment, kiedy widać było otwarty Bałtyk i zatokę Pucką. Niesamowite. Dotarliśmy do pensjonatu a raczej do szkoły, gdzie mieliśmy spać. Warunki były skromne, jednak mi to wystarczyło. Było gdzie zjeść i gdzie się umyć – na jedną noc to wystarczy. Z okna rozpościerał się wspaniały widok na Bałtyk. Zrobiliśmy drobne zakupy i poszliśmy coś zjeść. Potem udaliśmy się na plażę, przechodząc obok Lisiego Jaru. Tutaj poczułem się jak w amazońskim lesie. Głębokie zapadliny, wysokie drzewa. Zdjąłem swoje obuwie i kontynuowałem wędrówkę boso. Współgrałem z naturą.*

Spacer nad plażą rozpoczął się od serii zdjęć, do których pozowałem. Było przyjemnie. Woda była zimna, ale mi to nie przeszkadzało. Wędrówka trwała dwie godziny. Podczas spaceru rozmawiałem z osobami z klasy, jednak przede wszystkim miałem głębokie przemyślenia nad moją metafizyką w świecie. Pomyślałem sobie wtedy, że nasze życie właśnie jest jak takie morze – to czy będziemy stać w miejscu, czy przeprawimy się na drugi brzeg, zależy tylko od nas. Przypomniała mi się genialna książka Josepha Murphy'ego – „Potęga Podświadomości". Z pewnością moje istnienie i mój życiowy cel utwierdził się we mnie jeszcze bardziej. Dotarliśmy do 'pensjonatu'. Szybki prysznic.

Zaczęła się noc, którą tylko po części spędziliśmy w swoich łóżkach. W rzeczywistości była duża migracja między pokojami. W zasadzie tylko jeden pokój 'spał'. Według mnie pilnowanie uczniów nocą, mijało się z celem, bo wiadomo przecież, że wszyscy nie pójdą grzecznie spać o 22. Zresztą Pani Wanda nie była aż taka konserwatywna w tym względzie, co Pan Marcin. Mimo tego, poległ On około północy, zasypiając z grubą jak cegła książką na kolanach i zsuniętymi okularami. 'Zabawa' trwała do 3 nad ranem. Dopóki do pokoju, gdzie odbywały się rozgrywki karciane nie weszła Pani Kiedrowska. Zmierzyła nas wzrokiem i wszystko było już jasne. Pobiegłem szybko do wszystkich pokoi i ogłosiłem alarm. To była ewakuacja, której mogliby nam zazdrościć Japończycy, uciekający przed trzęsieniem ziemi. W ciągu 10 sekund wszyscy byli w swoich pokojach. Tylko Paweł, nieświadomy zagrożenia, wyszedł z pokoju i kiedy zobaczył Naszą Opiekunkę, zmienił swoją trasę z pokoju numer 4 do… toalety – wszak potrzeba nie zna dnia ani godziny… Jeszcze kilka wejść Naszej Przewodniczki i nawet nie zorientowałem się, kiedy było rano.

Nigdy nie zapomnę wzroku Pani Wandy, kiedy zobaczyła mnie rano na śniadaniu. To był groźny wzrok, śmiem rzec, że nawet zabójczy, przewiercał mnie na wylot, *mieszał mi wszystkie soki żołądkowe i szare komórki. Ochłonąłem trochę i poszedłem się spakować. Następny dzień wita mnie.*

Żarnowiec.

Tutaj następny kościół, chyba już trzeci. Wystrój barokowy – a jakże. Przywitała nas milutka siostra Benedyktynka. Miała cieniutki głosik, który współgrał z jej szatami oraz jej czystością. Kolejna opowieść Pani Wandy. Tym razem o tajemniczym liście zakopanym pod dębem. Kolejny przystanek: Wieża Widokowa Kaszubskie Oko. Niektórzy zrezygnowali z tego pięknego widoku, bo mieli lęk wysokości. Była słaba widoczność. Potem szybko do autobusu.

Wejherowo.

Kolejny kościół. I któżby zgadł – barokowy! Paweł dostał ataku czkawki i musiał opuścić kościół, ponieważ mogłoby się wydawać, że to odgłos tłumionego śmiechu. Następny znajomy Pani Wandy. Z tej części „wanogi", najbardziej podobały mi się skrypty i widok trumien ze szczątkami założycieli Wejherowa. Potem obejrzeliśmy dwie z kilkunastu wejherowskich kapliczek, do których prowadziły bardzo długie schody. W następnej kolejności poszliśmy do przepięknego pałacu, w którym mieściło się Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej. Podobało mi się naprawdę bardzo. Czułem się jak arystokrata, przechadzając się po nim. Niektórzy bardzo dogłębnie zwiedzali toalety, inni zaś podziwiali wystrój, jeszcze inni oglądali wystawy i słuchali pani przewodnik. Ja zaliczałem się do każdej z grup jednocześnie. Jedna z wystaw dotyczyła profesora Gerarda Labudy. Legendarnego już człowieka – historyka i naukowca, żyjącego do dziś. Kolejna sala została zdominowana przez Aleksandra Majkowskiego i jego twórczość.

Koniec wycieczki numer jeden.

Wycieczka numer dwa odbyła się dzień później i rozpoczęła się o godzinie 8. Tym razem autokar był już lepiej przystosowany do grupy zbuntowanych nastolatków. Siedzenia były wygodniejsze, niestety kierowca mniej miły i bardziej gburowaty. Dziś mieliśmy podziwiać piękne widoki. I tak też było. Przed komarami zabezpieczyłem się rano i zabezpieczałem się co chwila. Trudno mi tutaj opowiadać o tej części wycieczki, ponieważ trzeba to po prostu zobaczyć na własne oczy. Ileż można trudu włożyć w pisanie płomiennych opisów przyrody, kiedy nie można oddać chociaż jednaj tysięcznej tego co się zobaczyło. Poruszaliśmy się czerwonym szlakiem, którego mieliśmy się trzymać. Jednak większość osób, miedzy innymi też ja, zapomniała o kontakcie wzrokowym z Panią Wandą, co okazało się kłopotliwe w skutkach. Poszliśmy za szybko do autokaru, a Nasza Pani cierpliwie czekała na nas pod Zamkową Górą, pod którą wchodziło się cholernie trudno. Niejedna osoba poświęciła swoją krew i ból, aby się tam dostać. Widok był piękny, jednak według instrukcji Pani Kiedrowskiej mieliśmy znaleźć jakąś studnię. Rozpoczęła się akcja poszukiwania studni na szczycie góry. Każda znaleziona przez nas strzałka wskazywała inną drogę. Ostatecznie skapitulowaliśmy i poszliśmy na dół. Wcześniej mieliśmy okazję podziwiać równie urokliwe widoki. Przechodziliśmy przez gęsty las, w którym znajdowało się *kilkanaście rezerwatów. Nasza Opiekunka znała potajemne przejścia, do których my, zwykli śmiertelnicy, nie znaliśmy drogi. Mieliśmy iść spacerem a nie marszem, dlatego szybko zapomnieliśmy o prawdziwym celu tej wycieczki – współgraniu z naturą, podziwianiu jej. Niestety Pani Wanda straciła na chwilę swój autorytet i wszyscy jak jeden mąż poszli w ślady Ani, która przez moment stała się naszą przewodniczką. Zasuwała szybko, niestrudzenie, podczas gdy Pani wraz z Piotrem pół kilometra od niej delektowała się szczawikiem zajęczym. Cóż za obojętność i brak szacunku dla Naszej Opiekunki. Ostatecznie grupa się zjednoczyła i pod wyżej wspomnianą górę weszliśmy już razem. Pani stała na dole i obserwowała nas – łamagów, jak próbują wspiąć się na ten szczyt godny Tatr. Podejrzewam, że śmiała się z przekąsem, myśląc o tym jak to sama zdobywała Zamkową Górę pierwszy raz.*

Uważam, że wycieczka była udana. Nie było szaleństwa, ale też nie było nudy. Trzeba przyznać, że organizacja wycieczki była na bardzo wysokim poziomie, więc pragnę Pani Wandzie serdecznie podziękować za to, że nie nudziłem się. A proszę uwierzyć – bardzo szybko się nudzę. Każda sekunda wyprawy była starannie zaplanowana. Myślę, że dla osób, które są obojętne na sztukę i duchowe przeżycia, uczuciowo cofniętych w rozwoju byłaby to droga przez mękę, jednak dla ludzi wrażliwych było to ciekawe przeżycie. Można również spojrzeć na to z innej strony. Chwaląc zalety innych osób, ich status majątkowy czy sposób bycia, nie widzimy dobrych rzeczy w nas samych. Nie dostrzegamy piękna, które mamy pod nosem. Tak samo, jak ludzie z naszej szkolnej, czy miejskiej społeczności wyjeżdżają daleko za granicę, aby móc delektować się pięknem, podczas gdy widoki, godne uwagi znajdują się kilkanaście, kilkadziesiąt kilometrów od ich domów.

/TU/

Krystyna Lewna

Różne aspekty śmierci w twórczości Jana Drzeżdżona

„Świat ludzi jest z gruntu nekrologiczny: zewsząd napływają wieści o zniszczeniu życia" – napisał Stanisław Cichowicz w eseju na temat śmierci, po czym dodał, że cmentarna wizja rzeczywistości nie jest niczym osobliwym, a przestrzenią dla umierania jest właśnie życie[1]. „ Oswojenie" się ze śmiercią polega na wyzbyciu się lęku przed nią. Dlatego człowiek podaje się porządkom, jakie niesie natura i kultura, w której się wychowuje. Stąd najczęściej oddaje cześć zmarłym, pielęgnuje pamięć o przodkach, a także dba o ich miejsca pochówku. Śmierć, budząca wiele kontrowersji, stanowi nieodłączny i niewyczerpany temat w literaturze, mimo że to: „tylko jeden z korpusów, które kultura gromadzi w swoich archiwach, korpusów dokumentów świadczących o pustce śmierci, którą świadomość ludzka może wypełnić dowolną treścią i obsadzić najrozmaitszymi znaczeniami"[2]. Wielorakie aspekty śmierci[3] przedstawił ks. Jan Perszon w swej pracy *Na brzegu życia i śmierci. Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia pogrzebowe i zaduszkowe na Kaszubach*, wskazując na prymarne znaczenie obrzędów pogrzebowych w życiu człowieka. Ceremonia pogrzebowa i przedpogrzebowe obyczaje mają pomóc w przejściu zmarłemu na „drugi brzeg", ale również odgrywają ogromną rolę dla żyjących we wspólnotach rodzinno-sąsiedzkich oraz parafialnych ludzi, ponieważ jest to ogniwo scalające ich w momencie żałoby i przemijania. Unicestwienie życia poprzez śmierć nie tylko pobudza wyobraźnię i napawa obawami, ale „mobilizuje do dobrego życia"[4].

---

[1] S. Cichewicz, *Gwałt na idei? Reakcja życia?,* w: „Twórczość" nr 5, maj 1991, s. 89.

[2] Tamże, s. 94.

[3] Według Jana Perszona Kaszubi zabiegają o *dobrą śmierć*, ponieważ „śmierć Kaszuby ma wymiar niemal kosmiczny, angażuje bowiem nie tylko ludzi i duchy, ale także siły natury, zwierzęta dzikie i domowe, które nadchodzący kryzys oznajmiają… Aby godnie umrzeć, człowiek powinien być zawsze gotowy do odejścia, o śmierci myśleć, o dobrą śmierć się modlić. Należy żyć w łasce uświęcającej, na bieżąco regulować długi i zobowiązania materialne, zadbać o testament, zawczasu wydać rozporządzenia odnoszące się do pogrzebu i pośmiertnych modlitw za swoją duszę. Dobra śmierć domaga się pojednania z Bogiem (przyjęcia sakramentów) i z ludźmi (wybaczenie winowajcom i prośba o przebaczenie". Tegoż, *Na brzegu życia i śmierci. Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia pogrzebowe i zaduszkowe na Kaszubach*, Pelplin 1999, s. 147–148.

[4] Tamże, s. 29.

To, co dla Perszona miało wydźwięk teologiczny, dla Jana Drzeżdżona – w którego twórczości śmierć gości często – stało się inspiracją literacką, rozwijaną w prozie zarówno polskojęzycznej, jak i kaszubskojęzycznej. Można, analizując dorobek epicki autora *Patalanków*, pokusić się o stwierdzenie, że żadna jego książka nie jest wolna od tematu śmierci, o czym świadczą poniższe przykłady.

W *Upiorach* w zupełnej samotności umiera Anna[5], która sama będąc jeszcze w stanie agonalnym wspomina nieżyjącego dawno dziadka[6]. Inna postać – Profesor Górski dziwi się, że do szpitala niosą dziecko, już z wyglądu nieżywe: „Co za rozum nieść dziecko na salę kontrolną wtedy, gdy już skonało"[7].

Kolejnym analizowanym utworem jest *Okrucieństwo czasu*, w którym dochodzi do samobójczej śmierci Krystyny, wcześniej mordującej swoje nowonarodzone dziecko[8]. Dochodzi również do zgonu karła[9], a pijany Marcin – główny bohater powieści, ginie pod kołami samochodu[10]. Ponadto czytelnik ogląda trupa dziecka Krystyny-Marty[11] i dowiaduje się o śmierci ojca Heleny, wybitnego historyka, autora *Współczesnej koncepcji państwa*[12].

W *Oczach diabła*, następnej powieści, Drzeżdżon jeszcze wyraźniej podkreśla kruchość życia, gdyż śmierć zbiera żniwo w obrębie jednej rodziny. Kolejno umierają w niej: Helena[13] i jej ojciec, Emanuel[14], a także jego żona – Barbara[15], przyrodni brat Edwarda – Jan[16] oraz jego przyjaciel, Norman[17], a w dalszej części także bezimienna matka[18] Marii i Edwarda. Kolejną pozycją są *Rozkosze miłości* gdzie, jakby wbrew tytułowi, nie ma rozkoszy, jest jedynie dramat śmierci, rozpoczynający się od zgonu 42-letniego mężczyzny, który był lokatorem narratora[19]: „Jan mieszkał w szarej kamiennicy z błękitnymi oknami i w ubiegłym roku się powiesił"[20]. Umiera również jego niedoszła teściowa[21], a narzeczona, Matylda, od dawna „nie ma twarzy" i żyje „w dobrych stosunkach z umarłymi dawno temu mieszkańcami miasta"[22]. W dalszej części tragiczne wieści narastają lawinowo, i tak: „Właściciel Gościeradza się powiesił, a jego żona została zadźgana przez żołnierzy bagnetami”[23], natomiast „zawiadowcy urwało głowę”[24], mechanik ma tylko gębę i przemawia zza mrocznych światów[25]. Kolejna powieść to *Leśna Dąbrowa*. Drzeżdżon nie oszczędza odbiorcy tyleż lakonicznego, co makabrycznego opisu: „Na jednym ze wzgórz stała wdowa z Augustem, a tuż pod ich nogami leżała córka wdowy z rozciętą i krwawiącą szyją, oczy zachodziły jej już białą powłoką, a rękami ściskała przypadkowy kamień…”[26], a w ramach odwetu zamordowano rzekomego zabójcę córki wdowy – Ignacego, którego przywiązano do drzewa i podpalono[27].

---

[5] J. Drzeżdżon, *Upiory*, Warszawa 1975, s. 85.

[6] Tamże, s. 74.

[7] Tamże, s. 89.

[8] J. Drzeżdżon, *Okrucieństwo czasu*, Warszawa 1977, s. 39–41.

[9] Tamże, s. 175.

[10] Tamże, s. 336.

[11] Tamże, s. 300.

[12] Zwłoki ojca i kochanka Heleny, a zarazem ojca karlicy – Krystyny-Marty są starannie przechowywane w piwnicy od ponad dwudziestu lat. Tamże, s. 91–93.

[13] J. Drzeżdżon, *Oczy diabła*, Warszawa 1976, s. 230.

[14] Tamże, s. 220.

[15] Tamże, s. 5.

[16] Tamże, s. 256.

[17] Tamże, s. 257.

[18] Tamże, s. 116.

[19] J. Drzeżdżon, *Rozkosze miłości*, Łódź 1981,s. 26.

[20] Tamże, s. 27.

[21] Tamże, s.49.

[22] Tamże, s. 48–49.

Warto zwrócić uwagę również na *Czerwony Dwór* – tutaj dochodzi do personifikacji śmierci poprzez rytualny, barbarzyński taniec tłumu, który zmierza ku tytułowemu obiektowi tylko po to, aby poczuć owo „nachylenie ku śmierci”[28]. Osobliwe w uśmiercaniu staje się zaś *Miasto automatów*, ponieważ już na pierwszych stronach tej zagmatwanej fabuły Helena zamordowała swoje nowonarodzone dziecko[29], a sekretarz miasta „bawił się swoją głową, przekładając ją z jednej ręki do drugiej”[30]. W dalszej części następuje turpistyczno-surrealistyczy opis: „Nieraz na ławie dębowej znalazła się głowa. Dwóch mieszczan jęło piłować ją najpierw z jednej strony, a potem z drugiej. Ale nic z tego nie wyszło, tak oznajmili dwaj mieszczanie piłujący głowę”[31], a całość kończy się rozstrzelaniem perkusistów[32]. W *Złotym pałacyku* śmierć ma dwa wymiary – jeden fizyczny: stałe egzekucje, w tym próba powieszenia urzędnika[33], natomiast drugi to „byt nieokreślony”, pojawiający się w formie chóru nienarodzonych dzieci[34]. *Wieczność i miłość* już na początku fabuły pokazuje dramatyczne losy Leonarda, broniącego się przed zaborczym ojcem Katarzyny. W wyniku szarpaniny młodzieniec zabija starego rybaka[35], a nieślubne dziecko Katarzyny rozszarpały psy[36]. Umiera również Izydor – przyjaciel córki Augustyna[37], a w wyniku zarazy „Leonard nie wstawał już od wielu dni. Leżał i dogorywał”[38], zaś „inny” martwy mieszkaniec osiedla z głową „przewieszoną przez siedzenie” i rękoma rozrzuconymi na boki został „więźniem” samochodu[39].

---

[23] Tamże, s. 54.
[24] Tamże, s. 61.
[25] Tamże, s. 83.
[26] J. Drzeżdżon, *Leśna Dąbrowa*, Łódź 1977, s. 76.
[27] Tamże, s. 79.
[28] J. Drzeżdżon, *Czerwony Dwór*, Gdańsk 1992, s. 87–89.
[29] J. Drzeżdżon, *Miasto automatów*, Łódź 1982, s. 6.
[30] Tamże, s. 33.
[31] Tamże, s. 37.
[32] Tamże, s. 224.
[33] J. Drzeżdżon, *Złoty pałacyk*, Gdańsk 1990,, s. 84–86.
[34] Tamże, s. 82.
[35] J. Drzeżdżon, *Wieczność i miłość*, Warszawa 1977, s. 27.
[36] Tamże, s. 77.
[37] Tamże, s. 233.
[38] Tamże, s. 254.
[39] Tamże, s. 274.

Kolejną sagą namaszczoną śmiertelną klątwą jest *Karamoro,* gdzie na pierwszych stronach powieści dowiadujemy się o śmierci pensjonariuszki[40], pracownicy przytułku dla starców i nieuleczalnie chorych. Późniejszą ofiarą „góry lodowej" staje się Obcy, który „został najpierw uduszony, a potem ktoś zadał mu mnóstwo ciosów nożem w plecy, a rozpruty brzuch był dziełem jeszcze kogoś innego – tak przynajmniej przypuszczali lekarze, którzy badali rany"[41]. Potem dochodzi do zabójstwa Marii[42], a w międzyczasie jakaś matka morduje noworodka[43]. Dochodzi również do śmierci Teodora[44], syna Obcego, natomiast Helena staje się zabójczynią czteroosobowej rodziny[45]. Później samobójstwo popełnia Sandal[46], a zamordowany zostaje inny bohater – Mikołaj[47]. Wypełniają się po brzegi łaźnie miejskie, uśmiercające ludzi[48], i po raz drugi dochodzi do uśmiercenia Marii[49], niczym w Kafkowski *Procesie*.

Tajemnica bursztynowej szkatułki, mimo iż została napisana z myślą o młodym czytelniku, to również temat przemijania jest w niej wyraźnie nakreślony, a obraz śmierci porusza wyobraźnię, o czym świadczy chociażby poniższy cytat:

> W środku leży dwoje ludzi, są zupełnie młodzi i wydają się żywi. Podchodzimy bliżej. Nie oni nie żyją, w dodatku leżą w szklanych trumnach, jedno obok drugiego[50].

Później jeszcze ginie kucharz[51], topi się Mikołaj[52] oraz umiera stary krawiec, przybrany ojciec Joanny[53], głównej bohaterki *Tajemnicy bursztynowej szkatułki*.

Również fantazyjna *Kraina Patalonków* wcale nie jest sielankową krainą. Tu już na początku akcji Agnieszka zabija z karabinu maszynowego komara[54], a część Patalonków ginie nad wielką wodą[55], zamieniając się „w kamienie i ryby"[56]. Podwładni Sinobrodego bezradnie przyglądają się śmierci gęsi[57] oraz leśniczemu, zabijającemu ptaka[58].

---

[40] J. Drzeżdżon, *Karamoro,* Warszawa 1983, s. 12.
[41] Tamże, s. 17.
[42] Tamże, s. 146.
[43] Tamże, s. 115.
[44] Tamże, s. 28–29.
[45] Tamże, s. 54.
[46] Tamże, s. 123.
[47] Tamże, s. 574.
[48] Tamże, s. 162.
[49] Tamże, s. 361.
[50] J. Drzeżdżon, *Tajemnica bursztynowej szkatułki*, Warszawa 1977, s. 102.
[51] Tamże, s. 158.
[52] Tamże, s. 190.
[53] Tamże, s. 233.
[54] J. Drzeżdżon, *Kraina Patalonków*, Warszawa 1978, s. 10.
[55] Tamże, s. 85.
[56] Tamże, s. 87.
[57] Tamże, s. 104.
[58] Tamże, s. 117.

Z zaskakującym sentymentem Patalonki wspominają, że: „kiedyś dawno żył tu smok, który zbuntował się przeciwko całemu światu i z nadmiaru pychy zdechł”[59].

W *Poszukiwaniach* śmierć pobrzmiewa w retrospekcji starego Ropucha, opowiadającego o dwóch zmarłych żonach[60], natomiast dwaj najstarsi Patalonkowie umierają na atak serca[61], a w dalszej części umiera również ojciec Anastazji[62]. *Wśród ludzi* – to trzecia część opowieści o przygodach Patalonków, pisanych przecież jako opowieści dla dzieci, a tu także mamy do czynienia z motywem śmierci – w samotności umiera stary aptekarz[63].

Analizując *Twarz lodowca* – powieść mistyczną, którą Jan Drzeżdżon „rozpłomienił i rozświetlił językiem ekstatycznej modlitewnej adoracji”[64], ponieważ w niej autor stale oscyluje, podobnie jak w *Szarym człowieku*[65], między *sacrum* a *profanum*. Narrator wraca do istnienia-nieistnienia Boga, „przymykającego oczy” na obozy koncentracyjne, głównie na Stutthof, a współczesnością – chaos powojenny, wyniszczenie duchowe, wegetacja człowieka-ducha. Śmierć jest obecna we wspomnieniach, będących następstwem „okaleczenia” psychicznego oraz subiektywnych odczuć narratora:

> Inny świat – mówię. Jest w nim pewna powaga i jakby wspomnienie cierpienia. Twarze tych ludzi za oknem są ukształtowane na stałe. Mają przed sobą widok dobry: las pełen zadumy i białe krzyże… W ten sposób Krąg Solarny zamyka się nad ich głowami i tylko z daleka widać kolczasty drut obozu w Stutthofie. Ja sam się do niego nawet przyzwyczaiłem i mogę tu chodzić z zapalonym łuczywem. W ten sposób noc się nieco rozjaśnia i mogę zobaczyć leżące ciała na drewnianych pryczach. Oto leżą – mówię sobie – oto leżą i śpią, a ja chodzę po placu z zapalonym łuczywem. Dlaczego tu nikogo nie ma na wieżach strzelniczych? Reflektory elektryczne również pogasły. Po co im wieże strzelnicze, oni przecież śpią…[66].

Noe to druga część *Twarzy Boga*, w której śmierć, podobnie jak w *Twarzy lodowca*, *Szarym człowieku* i *Karamoro*, skupia się wokół masowej zagłady ludzi w obozach koncentracyjnych: „W naszym czasie, który jest czasem obozów koncentracyjnych, rodzi się pojęcie więźnia doskonałego, również ratującego pozory istnienia”[67].

---

[59] Tamże, s. 202–203.

[60] J. Drzeżdżon, *Poszukiwania,* Warszawa 1980, s. 13.

[61] Tamże, s. 18.

[62] Tamże, s. 107.

[63] J. Drzeżdżon, *Wśród ludzi*, Warszawa 1988, s. 60.

[64] M. Jentys-Borelowska, *Ogrody zamyśleń, marzeń i symboli. Rzecz o Janie Drzeżdżonie,* Gdańsk 2014, s. 98.

[65] W *Szarym człowieku* tylko raz zostaje pokazana śmierć konkretnej osoby między innymi; Harolda II, którego „zwyciężył Wilhelm Zdobywca”. Por. J. Drzeżdżon, *Szary człowiek*, Gdańsk 1993, s. 61.

[66] J. Drzeżdżon, *Twarz lodowca,* Łódź 1986, s. 114. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że podobne nawiązania do obozu koncentracyjnego Stutthof pojawiają się na stronach: 24, 25, 88, 97–99, 101, 104, 111, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 123, 124.

Nie jest zaskoczeniem, że od śmierci nie są wolne również *Baśnie/Brawãdë*. Czytelnik przeżywa śmierć pięciu synów krawca: Wilczego Oka, który: „Znieruchomiał, sparaliżowany tym strachem, i tak został jako postać skamieniała należąca teraz do młyna”[68], Długorękiego: „Zmartwiał z przerażenia i tak został niedaleko drzwi do starego młyna, zamieniony w kamienną postać”[69], Biegnącego Jelenia: „Poszedł za tą muzyką i chodził za nią tak długo, aż w końcu zobaczył przed sobą przepaść i przeraził się, i tak został skamieniały swoim strachem”[70], Szybkiej Strzały: „I wtedy przerażony chciał się wycofać, ale było za późno, został tak, jak stał, z przerażoną twarzą, trochę odwrócony, ale już niezdolny postąpić kroku, bo kamienny”[71], Jasnej Twarzy: „Piąty syn krawca wystraszył się tak bardzo, że zmartwiał i pozostał jako kamienna postać we młynie”[72]. Synowie wracają na moment do świata żywych, ocaleni przez pieśń starego ojca-krawca, lecz opętani widmem upiornego młyna, giną w nim ponownie wraz z ojcem i innymi ludźmi, chcącymi pokonać strach[73]. W wielu z kolejnych baśni śmierć jest osią fabuły: *Łzy króla życia* – przynosi śmierć niebieskiego ptaka[74], znika również człowiek śmiechu[75] – *Człowiek śmiechu*, a smok „napił się wody z Żółtego Jeziora i padł martwy”[76] – *Smok*, natomiast dobry anioł umiera od złego wzroku macochy, podobnie jak król „złotego jeziora”[77] – *Złote jezioro*. Człowiek zaś pojawił się na ziemi w wyniku walki dwóch ptaków, które spadły z nieba martwe[78] – *Anioł i diabeł*, a król żab morduje swoim śmiechem trolle i rusałki[79] – *Rusałka powołuje do życia świętą noc*.W *Brawãdach* pojawia się również baśń *O człowieku, który bał się śmierci*. Stanowi ona studium do rozważań na temat tytułowej śmierci. Główny bohater – człowiek – robi wszystko, aby jej uniknąć. Dodaje sobie otuchy i gdy wydaje mu się, że już wyzbył się lęku związanego z umieraniem, wówczas zachodzi do domu, w którym umierała młoda, piękna dziewczyna „I wtedy znów opanował go strach. Wiedział, że donikąd nie ucieknie i nie może udawać, że śmierci nie ma”[80].

---

[67] J. Drzeżdżon, *Noe*, w: tegoż; *Twarz Boga*, dz. cyt., s. 196.

[68] J. Drzeżdżon, *Stary młyn*, w: tegoż; *Baśnie/Brawãdë*, Gdańsk 2012, s. 10.

[69] Tamże.

[70] Tamże, s. 11.

[71] Tamże.

[72] Tamże.

[73] Tamże, s. 14.

[74] J. Drzeżdżon, *Łzy króla życia,* w: tegoż; *Baśnie/Brawãdë*, dz. cyt., s. 39.

[75] J. Drzeżdżon, *Człowiek śmiechu,* w: tegoż; *Baśnie/Brawãdë*, dz. cyt., s. 83.

[76] J. Drzeżdżon, *Smok*. w: tegoż; *Baśnie/Brawãdë*, dz. cyt., s. 97.

[77] J. Drzeżdżon, *Złote jezioro*, w: tegoż; *Baśnie/Brawãdë*, dz. cyt., s. 107.

[78] J. Drzeżdżon, *Anioł i diabeł*, w: tegoż; *Baśnie/Brawãdë*, dz. cyt., s. 123.

[79] J. Drzeżdżon, *Rusałka powołuje do życia świętą noc*, w: tegoż; *Baśnie/Brawãdë*, dz. cyt., s. 150.

[80] J. Drzeżdżon, *O człowieku, który bał się śmierci*, w: tegoż; *Baśnie/Brawãdë...,* s. 178.

Nieco inaczej zostaje opisana śmierć w powieściach kaszubskojęzycznych Jana Drzeżdżona; *Zwònniku*[81], *Kòl Biélawë*[82], *Twarzy Smętka*[83], tutaj pisarz po części przestrzega obyczajów funeralnych stosowanych na Kaszubach. Chociaż to „przestrzeganie" nie zawsze ściśle łączy się z wyobrażeniami czytelników na temat obrządków pogrzebowych, chociażby takich, o których pisał J. Perszon. I tak w *Zwònniku* przedstawia „ùmarlą Éwkã"[84], śmierć Móniczi[85], a w dialogach przewijają się komentarze: „Jegò matka wczerô bëla pòchòwónô"[86], „– Jô przëwiózł naszã Mónikã – òn rzek. – Òna je ju, jedną nogã na tamtim swiece… Nié wiém, czë Tóna, ale jô dobrze wiedzôl, że òna mia reka"[87]. „Ùmar sãdza"[88] i „Tak dlugò nie waralo, a Mack ùmar"[89], także „Jich Dóra je ju ùmarlô"[90], utopili się dwaj synowie rybaka[91]. Natomiast smierć Frãca Rutë jest sensacyjna, budzi wiele podejrzeń i emocji wśród mieszkańców wsi: „Kòl szëmla leżi Frãc cali òd krëwi. Przëbieglë chùtkò lëdze. Jo, Frãc nie żil"[92]. Ludzie dokonują samosądu na wdowie po Frãcu Rucie, posądzając ją o zbrodnię na mężu, a także o czary. Topią Rucëną w jeziorze[93]. Za ten czyn ponoszą karę, ponieważ: „Tóna ùmar, a pò nim Stãżëckô, Mónika Bialowô, a zachòrzôl Téfil"[94].

W *Kòl Biélawë* – ginie tragicznie „klëftownik Nikrant", którego przygniotło drzewo. Był tak zmasakrowany, że „òni nie chcele nawet zarka òtemknąc"[95]. Mieszkańcy wspominają również Brunalka Kónefkã – „Terô òn ju dôwno nie żëje"[96], a Stary Ruta zmarł od tego, „że gò kóń kòpnął"[97]. Anatol i Marian Krefcë poszli w świat i tam zostali pochowani[98]. Natomiast, „krótkò Bòżi Stopczi, nijaczi Nikòlc je ùmarli"[99]. Zmarł również Gùst, który podejrzewał, że został otruty grzybami przez swoją żonę, Mariczkã[100], a Wladi został zabity na wojnie[101]. Umarł również Biãga: „Wejle, pamiãtôsz të negò stôrégò kùlawégò Biãgã; òni na niegò gôdelë pùrzkòt. Ten bél stôri, jô mëszlã, òn bél kòl sto lat, jak òn ùmar…”[102], a Gùst „ju dôwno nie żëje”[103], także Wladi Pòkriwków „je ùtopiony”[104]. Natomiast Feliks „sã zmòk kòl drzewa rąbieniô, wieczór so lég na zemiã a ùsnął… Nié wara dlugò a ùmar”[105]. Żona Tónë Miotka, Frida, też „chùtkò ùmarla”[106], nikt nie znał przyczyny jej śmierci.

---

[81] Pierwsze wydanie *Zwònnika* przypada na 1979 rok, drugie zaś na rok 1998 r.,

[82] Książka składa się z pięciu opowiadań; *Na niwach* opublikowano w 1991 roku nakładem gdyńskiej oficyny ARKUN, natomiast pięcioczęściowa całość ukazała się w 1997. I w wydaniu serii Biblioteka Pisarzy Kaszubskich Tom 11, Jan Drzeżdżon, *Twórczość kaszubska*, opr. M. Cybulski, D. Kalinowski, Gdańsk 2016, s. 3–91.

[83] Opublikowana w 1993 roku.

[84] J. Drzeżdżon, *Zwónnik,* Gdynia 1998, s. 16.

[85] Tamże, s. 33.

[86] Tamże, s. 44.

[87] Tamże, s. 50–51.

[88] Tamże, s. 55.

[89] Tamże, s. 68.

[90] Tamże, s. 81.

[91] Tamże, s. 86.

[92] Tamże, s. 91.

[93] Tamże, s. 92.

[94] Tamże, s. 94.

[95] J. Drzeżdżon, *Kòl Biélawë,* Gdynia 1997, s. 56.

[96] Tamże, s. 57.

[97] Tamże, s. 67.

[98] Tamże, s. 81.

[99] Tamże, s. 117.

[100] Tamże, s. 126.

Twarz Smętka obfituje w śmierć, mającą różnorakie przyczyny i oblicza. Rozpoczyna się od śmierci Gréty[107], a naznaczeni śmiertelnym przekleństwem przez zmarłą mieszkańcy Dąbrowy, opuszczają tę miejscowość po tym, „jak pjerszi czlowjek òd nich ùmar”[108]. Wiele kłopotów przysparza bohaterom powieści wojna, w wyniku której „Léón z Dąbrowë, ten szed ran na kanónę a téż chlop zdżinąn[109], został „zanbiti” ten „Czerwjoni”[110], „A té taczi mlodi to nje wjé, co swat, té so znôszô, abò chòc so jidze pòwjesëc, jak temù co nje pasérëje, tak jak to chce, në, a pò kùńc tegò pòwroza sedzy Smętk a żdże”[111], w morzu natomiast utonął mąż Marty Héftowë[112]. Do studni wpadła dziewczynka; „nen mùlk, pjerszi rôz dosta wënjéconé w banję, to bëlo czësto òd se. Mëslalo ono, njebòrôrok, że ji sa co strasznégò snije. A té jak dosta drëdżi rôz wdraszowóné, té wskòklo w stëdnję a so ùtopjilo”[113]. Zabito coś, co „ùceka wkól Bjélawë”, najprawdopodobniej jest to Smętk[114]. Powiesili Józefa Formelę[115], a „Dórcëszczé glùpé chca mjec chlopa, jak so wjidzi, a ùmarlo, a tëlé z tegò mja”[116]. Józef Bięga powiesił się w „Mùdlawòwi szopce”[117], a nauczyciel z miasta zmarł po zjedzeniu grzybów[118].

Obraz śmierci

Analizując powyższe przykłady wyraźnie widać, że pisarz z Domatowa, poprzez obraz literacki, starał się oswoić swój lęk przed śmiercią, o którym wspominał w *Twarzy Boga*[119].

---

[101] Tamże, s. 137.
[102] Tamże, s. 181.
[103] Tamże, s. 184.
[104] Tamże, s. 191.
[105] Tamże, s. 208.
[106] Tamże, s. 220.
[107] J. Drzeżdżon, *Twarz Smętka,* Gdańsk 1993, s. 10.
[108] Tamże, s. 23.
[109] Tamże, s. 59.
[110] Tamże, s. 76.
[111] Tamże, s. 117.
[112] Tamże, s. 127.
[113] Tamże, s. 129.
[114] Tamże, s. 148–149.
[115] Tamże, s. 166.
[116] Tamże, s. 230.
[117] Tamże, s. 248.
[118] Tamże, s. 251.
[119] Tegoż, *Twarz Boga*, Warszawa 1984, s. 13.

Tam też podkreślał, że poszukuje alternatywy dla siebie, aby, „ocaleć”, i uwolnić się od strachu przed tym, co nieznane. Lęk jest stanem destrukcyjnym dla właściwego funkcjonowania jednostki, w rezultacie, powtarzając za Freudem, „w życiu psychicznym występuje jakaś siła, którą zależnie od jej celów nazywamy popędem agresji albo destrukcji, i którą wywodzi się z pierwotnego w ożywionej materii popędu śmierci”[120], co potwierdza również Antonio Moreno: „Strach również jest źródłem nerwicy, jak to się zdarza w przypadkach nagłego lub nieoczekiwanego niebezpieczeństwa, a zwłaszcza śmierci, której obawa jest najgorsza ze wszystkich”[121]. Następuje całkowite zawładnięcie psychiką człowieka, który swoje obsesyjne wyobrażenia stale utrwala i umacnia[122]. Najgorsze zdaje się być to, że człowiek jest bezsilny wobec zła, staje się ofiarą „słabej osobistej dyspozycji psychologicznej”[123]. Zburzenie symbiozy wewnętrznej w organizmie ludzkim prowadzi jednostkę do ogromnego cierpienia, stąd potrzeba szukania dla siebie ratunku, a jedną z alternatyw jest świat fantazji i marzeń[124]. O czym również był przekonany Jan Drzeżdżon, sugerując, że światy irracjonalne są osadzone głęboko w „otchłani ludzkiej”, która jest czymś „co może dać nam kiedyś znak i wtedy będzie za późno na jakiekolwiek idee”[125]. Tym twierdzeniem autor *Twarzy Boga* zawraca ku śmierci, jako jedynej ucieczce od cierpienia:

> A wiesz, co sobie wymyśliłem, gdy nadejdzie czas i uznam, że dokonałem w moim życiu tego, czego chciałem, również rozpalę stos, gdzieś w przewiewnym miejscu i podpalę go razem ze mną. Zanim przyjdą ludzie, wiatr popiół rozwieje[126].

Dopowiedzeniem powyższego cytatu staje się kolejne wyznanie autora: „Jak łatwo jest umrzeć, skoczyć do wodospadu Niagara, a jak trudno jest żyć”[127]. Można w tym momencie pokusić się o Jungowskie stwierdzenie, że: „Umieranie zaczynało się więc na długo przed rzeczywistą śmiercią. Poza tym przejawiało się ono również często w szczególnej przemianie charakteru, jaka może na długo poprzedzać śmierć”[128]. Aby jednak, znów powołując się na Junga, dokładnie zbadać ten niezrozumiały byt, czyli śmierć, należałoby „mieć doświadczenie śmierci”[129]. Ze względu na niemożliwość osiągnięcia tego stanu, człowiekowi zostaje jedynie bezradność, która „rodzi bezsensowność, a poczucie bezsensu życia jest cierpieniem psychicznym, którego nasza epoka nie ogarnęła jeszcze w całym jego zakresie i w całej jego doniosłości”[130]. Zostają nam zatem jedynie wyobrażenia na temat śmierci i intuicyjne jej odczuwanie, o czym wspominał J. Perszon: „Śmierć człowieka angażuje siły duchowe, które uczestniczą w śmiertelnych zapasach, uprzedzają mający nastąpić koniec, objawiają się przez znaki i wróżebne wydarzenia”[131]. Dlatego też ważne jest, aby zachować „scenariusz dobrego umierania”[132]. Poniekąd można to zauważyć w kaszubskojęzycznych powieściach Jana Drzeżdżona: w *Twarzy Smętka*, gdzie: „té smjerc bëla czësto jinô, nawet dobrô”[133] albo „Smjerc, në cë, przindze pòsmùknje tą swòją bjôlą pają, òczë zamknie a je zbëté”[134]. Podobnie śmierć „odczuwają” bohaterowie *Kòl Biélawë,* o czym świadczy wypowiedź jednego z bohaterów, Czapy: „– Smierc nie je zlô – gôdôl Czapa. Të nie wiész, Mariczkò nic ò śmierć, ale jô ju móm kòl ni bëté. Òna nie je wcale takô zlô, ale jô cë rzekã, ten strach, òn cë jaż w krzyże wléze, a tej to nie je mòżno gò wënëkac”[135].

---

[120] S. Freud, *Poza zasadą przyjemności*, przeł. J. Prokopiuk, Warszawa 2012, s. 163.

[121] A. Moreno, *Jung, bogowie i człowiek współczesny*, przeł. S. Ławicki, Warszawa 1973, s. 206.

[122] Tamże.

[123] Tamże.

[124] Tamże, s. 209.

[125] Tegoż, *Twarz Boga*, dz. cyt., s. 84.

[126] Tamże, s. 86.

[127] J. Drzeżdżon, *Twarz Boga*, dz. cyt., s. 157.

[128] C. G. Jung, *Rebis czyli kamień filozoficzny*, przeł. J. Prokopiuk, Warszawa 1989, s. 280.

[129] Tamże, s. 282.

Zupełnie odmienny obraz śmierci wykreował H. Derdowski w *O Panu Czorlińscim…,* tam jawi się ona jako zła babka Mora, której udusiła jedyne dziecko, Szczesce:

Tej babusia Smnierc, ta jędza gorszô jesz od żmniji,
Wstecz gderała, że me mąme slepka w famniliji;
tak na dzecko sę mortwieła, baba, jaż nareszce,
Ciej mnie roz nie beło doma, udusiła Szczesce.
Śmierc, sobaka, ju potemu czesto ogłupiała
I sę odtąd niebezpieczną wszem stworzeniąm stała[136].

Te rozbieżne obrazy dotyczące śmierci są efektem tego, że myśli człowieka wciąż krążą wokół niej, a „Śmierć nie chce być zrozumiana. To, co w niej zrozumiałe, to tylko część śmierci, lżejsza, należąca do życia, niemal przeźroczysta”[137]. Staje się tak, ponieważ strach powodowany zgonem stanowi psychiczny aspekt człowieka, który, co jeszcze raz podkreślę, boi się tego, co nieznane. Stąd różne wyobrażenia na temat śmierci, która najczęściej w wyobrażeniach jest „duchem – szkieletem płci żeńskiej, ubraną w białą suknię, wyposażoną w nieodłączny atrybut – kosę”[138]. Dalej, powtarzając za Perszonem, można stwierdzić, że uosobnienie śmierci powoduje, że staje się nam bliższa. Powstają zatem całe plejady zwiastunów śmierci, a także zjawisk jej towarzyszących. Za istoty zdolne widzieć śmierć uważa się niektóre zwierzęta domowe: psy, konie, natomiast: kret, sowa, wrona, kura, borsuk, łasica, a także przedmioty martwe i zjawiska im towarzyszące takie jak: zegar, pęknięcie ślubnej obrączki, stukanie w okno, szarpanie za klamkę, samoczynne zamykanie się drzwi, trzaskanie surowego drewna w kuchni, pęknięcie szkła, spadnięcie obrazu ze ściany, przewrócenie się jakiegoś sprzętu, to ewidentne jej symptomy[139].

---

[130] Tamże, s. 286.
[131] J. Perszon, *Na brzegu życia i śmierci…,* dz. cyt., s. 111.
[132] Tamże, s. 112.
[133] Tamże, s. 8.
[134] Tamże, s. 93.
[135] J. Drzeżdżon, *Kòl Biélawë*, dz. cyt., s. 144.
[136] H. J. Derdowski, *O Panu Czorlińscim co do Pucka po sece jachoł*, Gdańsk 1990, s. 41.
[137] S. Cichowicz, *Gwałt na idei? Reakcja życia?* „Twórczość” 1991, nr 5, s. 89.
[138] J. Perszon, *Na brzegu życia i śmierci…*, dz. cyt., s. 36.

Literatura kaszubska z łatwością „wchłonęła" przyjęte w folklorze wierzenia podejmujące problematykę thanatyczną ze wszystkimi jej symbolicznymi wyznacznikami, świadczy o tym chociażby opowiadanie Anny Łajming *Kret i kogut*, w którym to czytamy:

> *– Pod scaną chałupë toczi kret… Co to będze? Ostatni rôz tocził, jak nieboszczik tatulek miôł umrze.*
> *A teru znowu!...*
> *– A Janta, co to łońsciégo roku sę powiesił…*
> *– Jaci Janta? – zapytała córka.*
> *– Nó ten, co to zôrôbku ni mógł dostac. Tedë u nich téż pod chałupą kret tocził…*
> *– Të czujesz? – szepnęła matka wstrzymując oddech.*
> *Dziewczyna wystraszona kiwnęła głową.*
> *– Të wiész, co to znaczi, ciéj kuron zaspiéwô teru, ju po zôchodze słuńca? Trup!*[140].

Podobnie o krecie, zwiastującym rychłą śmierć, pisał Bolesław Bork: „– Chtos òd nas ùmrze – rzekła ze smùtkã./ – A skąd mëma wié?/ Kret mô wëtoczoné przed progã./ Drëdżégò dnia przëjacha cotka ze Smòlôka prosëc wszëtczich na pògrzéb drëdżégò starka. Òn ùmar wczora w nocë. Przëpôdk? Jak wa mëslita?"[141].

W twórczości Jana Drzeżdżona również widać ścisłe powiązanie z wierzeniami przyjętymi na Kaszubach zwiastującymi śmierć i „straszné mëslë ò ti bjôli"[142], na przykład zegar: „Wiele tu je do gôdaniô ò tim zégrze, ale to zôs pòtemù, jak òn wëbije ju òstatną gòdzënã. Przińdze taczi czas, chto wié, kò móże. Te kamienie mdą rëczalë, a las sã rozstąpi przed cénią, co sã tu skrëje na wiedno. Mòże to mdze no bicé zégra abò przesuszanié śmierce?"[143]. Ta śmiertelna „czasoprzestrzeń odmierzana zegarem"[144] również ukazana została w *Szarym człowieku* jako harmonijna sublimacja zamknięta w przestrzeni tego czasu. O nadawaniu, przez Jana Drzeżdżona, przedmiotom cech magicznych i metaforycznych wspominał Jerzy Samp: „Na wpół baśniowe są rekwizyty kreślonych przez Drzeżdżona obrazów"[145]. Świadczy to o tym, że człowiek irracjonalne doznania przekłada na empiryczne, co w odniesieniu do śmierci w tradycji kaszubskiej objawiało się zatrzymaniem zegara. Motyw ten odnajdujemy w wielu utworach literackich, m.in. Anna Łajming tak go ujmuje: „Ludzie stali i klęczeli. Wahadło zegara na ścianie zwisało nieruchome. Zatrzymano je o godzinie dwunastej w południe. Wreszcie, ponad tłumem, wyciągając szyje dostrzegli coś na podłodze i … struchleli”[146].

---

[139] Tamże, s. 113–121. Potwierdza to również J. Treder we *Frazeologii kaszubskiej*…, s. 57–68.

[140] A. Łajming, *Czterolistna koniczyna,* Gdańsk 1985, s. 65–66.

[141] B. Bork, *Kret,* w: tegoż, *Lesôcczé pòwiòstczi ë jiné dokôzë,* Wejherowo 2002, s. 47–48.

[142] J. Drzeżdżon, *Twarz Smętka*, dz. cyt., s. 16.

[143] J. Drzeżdżon, *Kòl Biélawë*, dz. cyt., s. 28.

[144] J. Drzeżdżon, *Szary człowiek*, dz. cyt., s. 43.

[145] Tegoż, *Kaszubszczyzna w prozie Jana Drzeżdzona*, w: *Twarze Drzeżdżona,* praca zbiorowa pod red. R. Mistarz, Gdańsk 2007, s. 112.

Natomiast w *Szalonej Monice*[147] śmierć jest „lustrzanym” odbiciem głównej bohaterki. Wyrazem jej wewnętrznego rozdarcia, „zmęczenia”, o czym świadczy następujący opis:

> Może trzeba zbić lustro, aby się poruszyć – myślała… Chciała jedynie ze sobą coś zrobić, aby uniknąć uderzenia z otaczającym ją bezwładem. Stąd ów opętańczy lęk, który ją trzymał przez dłuższy czas w swoich szponach. Teraz, być może, jest to lęk, który ją trzymał przez dłuższy czas w swoich szponach. Teraz, być może, jest to jednak dotknięcie owego bezwładu, któremu, jak sądziła, jest niedostępna. Może właśnie w ten sposób ją doświadczył. Taka pozycja kojarzyła się Monice ze śmiercią. A więc z siedzącą figurą, która istnieje tylko w tle, nic więcej. Zdawała sobie też sprawę, że mogą być zupełnie inne wyobrażenia śmierci, bardziej dynamiczne. U niej chodziło raczej o dotyk, którego niestety była pozbawiona. Dotyk lustra czasu, przestrzeni, właśnie dotyk. Wiedziała również i to, że dotyk to też nie wszystko, dlatego nieraz w rozmowie odkrywała przestrzenie, które są ponad takim wyobrażeniem bezwładu.
>
> Dawno temu była przekonana, że za tym lustrzanym odbiciem ktoś musi być. Może chciałaby się nawet ujawnić, nie wiedziała tego.
>
> Śmierć pozbawiona smaku – przyszło jej do głowy ni stąd ni zowąd[148].

Monika szukając sensu życia, odnajduje go w śmierci, co potwierdza następująca refleksja głównej bohaterki: „To przytłacza i ciąży ku śmierci. Śmierć jest rozerwaniem tej materii… Bezwzględna jest śmierć – myślała – i nie ma od niej odwrotu, trzeba o tym pamiętać. Miękka materia. Czuła, że ludzie na ogół ją zabijają i w ten sposób tworzą chodzące potwory”[149]. Ukrywanie się przed śmiercią było pozorne i zabawne, ponieważ wszystko i tak zmierza ku „śmiertelnym zagrożeniom dla niej, jako Moniki”[150].

To uczucie trwogi powodowane umieraniem przeżywa również Anna, główna bohaterka cz. I *Upiorów* Jana Drzeżdżona, która w lustrze widzi bladą, zamazaną twarz kobiety. Postać ta „Mruga na mnie i kiwa ręką, ruchy ma jakieś ciężkie, co ona tam robi? Stoi przy moim łóżku. Włosy jeżą mi się na głowie – to śmierć, stoi przy moim łóżku"[151].

---

[146] A. Łajming, *Kołtun*, w: tejże; *Czterolistna koniczyna…,* dz. cyt., s. 63.

[147] Powieść nigdy nie ukazała się w wersji książkowej, natomiast jako wersja dwuczęściowa pojawiła się w miesięczniku „Twórczość”. Część I *Szalonej Moniki* „Twórczość” nr 4 marzec 1991, s. 7–47, i cz. II nr 5, 1991, s. 29–53.

[148] J. Drzeżdżon, *Szalona Monika*, „Twórczość”, nr 4, kwiecień 1991, s. 33–34.

[149] J. Drzeżdżon, *Szalona Monika*, „Twórczość”, nr 5, maj 1991, s. 31.

[150] Tamże, s. 52–53.

Natomiast w *Brawãndach* wizerunek śmierci nieco się zmienia. Staje się plastyczną wizją postaci ciepłej i dobrej:

> W końcu zauważył zbliżającą się śmierć. Usiadła przy nim, a on jej się przyjrzał. Była piękna, miała świecące kolczyki i szyję tak gorącą, że cały czuł się odurzony tym ciepłem. Nic a nic go nie przerażała. Nie wiedział, że taka jest – miękka, szara, cicha i dobra. Czekał, aż dotknie jego oczu, i był na to przygotowany. Wyobrażał sobie, że dotknięcie sprawi mu przyjemność. Że ręce musi mieć magiczne. Ludzie mają o niej zupełnie błędne wyobrażenie – myślał. Sądzą, że jest straszna na twarzy, ma kościste dłonie i widać jedynie piszczele nóg, a wokół niej czuć trupi odór. A ona jest podobna do snu. Niepotrzebnie się starał, by pozostał po nim ślad na tym świecie, jej tchnienie kończy wszystko: i strach, i upokorzenie, i ludzką nienawiść. Gdyby to wiedział, czekałby na nią o wiele wcześniej[152].

W *Czerwonym Dworze* Jan Drzeżdżon utożsamił śmierć z wodnicą[153]: „postać w czerwieni, która wyciągała do mnie rękę, mówiąc *pomogę tobie, podaj mi swoją rękę*. Proszę mi wierzyć, że jej oczy mnie oszołomiły. Miały w sobie czarne dno, chyba bez końca. Pomyślałem, że chce mnie ona na dno tego swojego wzroku wciągnąć"[154]. Oszołomiony Justynian wielokrotnie w myślach wędrował nad klif. Analizował tamto tragiczne wydarzenie, w którym zachęcany głosem wodnicy, mógł zostać wciągnięty do „brylantowego świata" po to, „aby w nim spłonąć"[155]. Konkluzją do refleksji głównego bohatera są słowa jego współtowarzyszki podróży do magicznego Czerwonego Dworu, Elizy: „– otóż wydaje mi się, że ową postacią była śmierć"[156]. Wodnica – śmierć pojawia się również w *Szarym człowieku*, gdzie została zrodzona „bujną wyobraźnią ludową"[157].

Ciekawy zabieg zastosował Drzeżdżon w *Rozkoszach miłości*, gdzie śmierć przyjmuje postać psa: „Czekasz, moja droga, w pokoju ze swymi snami i białym puszystym psem na kolanach. Jak twoja ręka drży na jego ciepłym, miękkim karku. Tak jakbyś trzymała dwie śmierci na smyczy”[158]. Podobny obraz śmierci zauważa *On* – bohater *Szarego człowieka* w „spojrzeniu psa”[159].

---

[151] J. Drzeżdżon, *Upiory,* dz. cyt., s. 16.

[152] J. Drzeżdżon, *O człowieku, który bał się śmierci*, dz. cyt., s. 179–180.

[153] „Wodniki, wodnice, utopce, topielec – wg ludowych wierzeń rozpowszechnionych w całej Europie stwory mieszkające w bagnach, jeziorach, stawach i rzekach, uważane niekiedy za pokutujące dusze samobójców albo topielców, na ogół złośliwe i niebezpieczne, przynajmniej przed 24 VI", W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury,* Warszawa 2003, s. 1444.

[154] J. Drzeżdżon, *Czerwony Dwór,* dz. cyt., s. 61.

[155] Tamże, s. 62.

[156] Tamże, s. 63.

[157] J. Drzeżdżon, *Szary człowiek,* dz. cyt., s. 57.

Warto również jeszcze raz przyjrzeć się bohaterce *Upiorów*, której przypada w udziale wypicie czerwonego wina z kielicha jako symbolu „pojednania” się ze śmiercią, co jednoznacznie nawiązuje do Ostatniej Wieczerzy[160], a tym samym zwraca uwagę na konotacje chrześcijańskie tego wydarzenia:

> Cóż bowiem znaczy jedna stara kobieta idąca po swoją śmierć, czy oni zdają sobie sprawę, że muszę ten kielich wychylić do dna i w tym samym momencie zostanę pozbawiona życia… Wyciągnę więc rękę w kierunku tego kielicha, jaki on chłodny, jaki pełny, chwilami wydaje mi się, że to wcale nie wino czerwone, lecz krew, ale to rzecz jasna, są tylko złudzenia[161].

Maria Jentys-Borelowska nazywa ten stan „emocjami bólu i tęsknoty tak pełnymi piękna, jakby umieranie było aktem sublimacji, nie zaś rozpadu”[162]. Metaforyczne znaczenie kielicha widać również w *Szarym człowieku*, gdzie rodzina nie ucieka przed dramatycznymi wydarzeniami, jakie rozgrywają się na polu bitwy pod Hastings. Z pokorą przyjmują swój los: „Widać postanowili do końca wypić kielich, który im tu zgotowano”[163].

Podsumowując powyższe przykłady należy dodać, że śmierć jest tematem frapującym i inspirującym wszystkich pisarzy, także tych którzy używają w swojej twórczości motywów regionalnych. Niewątpliwie zabieg ten ma na uwadze ocalenie zatracającej się kultury regionalnej, która niknie w globalnym uniwersalizmie. Zwrócił na to uwagę J. Perszon, przestrzegając przed „internacjonalistycznym złudzeniem”[164]. Stąd też potrzeba zwrócenia uwagi czytelnika na zwyczaje funeralne przyjęte na Kaszubach, które obecnie zanikają bądź przyjmują formę bardziej laicką[165]. Warto również powtórzyć za Janem Drzeżdżonem, że życie i śmierć wyznaczają czas, a że są one ze sobą ściśle powiązane, więc nie należy zbytnio martwić się ich upływem[166]. Stwierdzenie to pokazuje głębokość integracji ze śmiercią, chociażby w kontekście emocjonalnych związków człowieka z daną przestrzenią, np. taką, nazwaną przez

---

[158] J. Drzeżdżon, *Rozkosze miłości*, dz. cyt., s. 73.

[159] J. Drzeżdżon, *Szary człowiek*, dz. cyt., s. 8–9.

[160] Szerzej na temat symboliki kielicha i chleba w kontekście „symbolu ludzkiego życia i ludzkiej osobowości” pisał C. G. Jung, *Symbol przemiany w mszy. Sen,* przeł. R. Reszke, Warszawa 1992, s. 71–74.

[161] J. Drzeżdżon, *Upiory*, dz. cyt., s. 84–85. Monolog Anny mógł być również zainspirowany słowami pieśni kościelnej pt.; „Pij Ten kielich”, czego dowodzą następujące słowa: „Pij Ten kielich z Bożej woli, do kropelki sącz./ Jeszcze kielich Bożej woli kilka kropli gorzkich ma./ Trzeba cierpieć, pić po woli, wypić aż do dna”. Tekst pieśni: spiewnikreligijny.pl/teksty/1383,pij_ten_kielich/

[162] M. Jentys, *Pomnożyć serca dostatek…*, dz. cyt., s. 43.

[163] J. Drzeżdżon, *Szary człowiek*, dz. cyt., s. 60.

[164] J. Perszon, *Kaszubi tożsamość rodzinna*, Gdańsk 2015, s. 6.

[165] Tamże, s. 7–8.

[166] Tegoż, *Twarz Boga…*, dz. cyt., s. 99.

Perszona, wegetacyjno-obrzędową[167]. Kultura kaszubska przyjmuje obrzędowość funeralną z wszystkim, co się w niej znajduje (dziwy przyrody, uroki krajobrazu), a pod jej wpływem wszystkie odczucia nabierają swojego niepowtarzalnego kolorytu, które są trudno dostępne dla nosicieli innej kultury. Podstawa światopoglądowa zauważona w twórczości Łajming, Drzeżdżona, Borka czy Derdowskiego powoduje, że ich obraz śmierci ma podobne wymiary znaczeniowe.

---

[167] Tegoż, *Kaszubi tożsamość rodzinna...,* dz. cyt., s. 38.

Duszan Pazdjerski

Świat sztuki i wyobrażenia estetyczne Kaszubów w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta

Inspirację do napisania niniejszej pracy zaczerpnąłem z artykułów prof. Danuty Stanulewicz [Stanulewicz 2013, Stanulewicz 2014], która w swoich pracach zajęła się nazwami *odzieży* [Stanulewicz 2013], w tym nazwami spokrewnionymi z produkcją odzieży: *materiałów* [Stanulewicz 2013: 184–185, 279–280], jak również nazwami *części ubrań i akcesoriów* [Stanulewicz 2013: 183–184, 278–279], nazwami *obuwia* [Stanulewicz 2013: 185–186, 280–281] i nazwami *biżuterii* [Stanulewicz 2013: 186, 281], wybranymi nazwami *budynków*, *narzędzi*, *instrumentów muzycznych* i „*innych*” *przedmiotów* (oprócz odzieży), nazwami dotyczącymi *znakowania narzędzi* i *spółdzielni rybackich* [Stanulewicz 2014: 189–190, 339–340], *kuchni* [Stanulewicz 2014: 190, 340], *jednostek miary* [Stanulewicz 2014: 190–191, 340–341], *prawa zwyczajowego* [Stanulewicz 2014: 191, 341], *upodobań, cech i sądów* [Stanulewicz 2014: 191, 341], *zwyczajów i zabaw* [Stanulewicz 2014: 192–193, 341–343], *życia duchowego* [Stanulewicz 2014: 193–194, 343–344] i *podań i baśni* [Stanulewicz 2014: 194–195, 344–345].

Ciekawe są wnioski autorki, że „materiał zebrany zaświadcza o kontaktach międzyjęzykowych i międzykulturowych”, że stanowi „swoiste zwierciadło kultury materialnej”, że „jest również zbiorem wiedzy etnograficznej” [Stanulewicz 2013: 187, 282], a jest „także – pośrednio – zwierciadłem kultury materialnej tego okresu” [Stanulewicz 2013: 178, 272], z czym całkowicie się zgadzam (dodałbym jednak, że nie tylko kultury materialnej lecz również kaszubskiej kultury powszechnej). Należy tu dodać, że *Słownik* Ramułta, ponieważ został wydany pod koniec XIX w., podając pojedyncze wyrazy z poszczególnych obszarów, daje również pewien przekrój XIX-wiecznej kultury kaszubskiej i pewne wyobrażenie o tej kulturze dla współczesnego odbiorcy. Tym samym stanowi on swoistą machinę czasu, tak jak każdy słownik historyczny, ale jest źródłem o większej wartości, jako że takich dzieł, które przedstawiają wycinki z kaszubskiego życia codziennego, nie istnieje zbyt wiele. D. Stanulewicz stwierdza, że należałoby zbiór leksemów, który przedstawiła porównać ze zbiorami w innych słownikach kaszubskich [Stanulewicz 2013: 187, 282], chociaż wydaje mi się to zbędne, jeżeli interesuje nas tylko obraz kultury w wieku XIX. Sensownie byłoby porównać interesującą nas leksykę z leksyką dzieł kaszubskich napisanych w tym samym wieku, przede wszystkim F. Ceynowy i H. Derdowskiego, chociaż J. Treder twierdzi, że S. Ramułt umieszcza ją w swoim słowniku [Treder 2003: 448].

J. Treder, natomiast, wyraża się krytycznie nt. *Słownika* S. Ramułta. Twierdzi, że „cytaty Ramułta […] świat Kaszubów upiększają i uwznioślają, słabo oddając realia ich kultury materialnej i duchowej" [Treder 2003: 448] i, że „miłość Ramułta do Kaszub idealizowała obiekt badany" [Treder 2003: 454], nie wskazuje przy tym jednak, kto lepiej i „realniej" przedstawia ten świat w XIX wieku i w stosunku do kogo Ramułt wypada gorzej. Krytykuje Ramułta, że podaje zbyt wiele polonizmów [Treder 2003: 448], chociaż nawet z pomocą polonizmów można przedstawić realia kulturowe ówczesnych Kaszub.

* * *

Słownik języka polskiego PWN definiuje sztukę jako: „1. dziedzinę działalności artystycznej wyróżnianą ze względu na reprezentowane przez nią wartości estetyczne; też: wytwory takiej działalności 2. umiejętność wymagająca talentu, zręczności lub specjalnych kwalifikacji 3. czyn dokonany dzięki takiej umiejętności 4. utwór dramatyczny przeznaczony do wystawienia na scenie" itd. [Słownik 2007: II356], a elementy sztuki, które uwzględniłem w niniejszym artykule stanowią: sztuka plastyczna, muzyczna (w tym taniec) i literacka (w szerokim rozumieniu).

Natomiast wyobrażenia estetyczne *Encyklopedia PWN* określa jako dostrzeganie estetycznej wartości (hasło: **estetyczna wartość**) – „cechy lub zespołu cech posiadających zdolność do wywoływania przeżyć estetycznych" – „piękno, wzniosłość, harmonię" [Encyklopedia 2005: IV635]. Pozwoliłem sobie również przypuścić, że Kaszubi pośrednio zaspokajali swoje potrzeby estetyczne, co było uzewnętrznione poprzez używanie ozdób i ozdabianie, przez różnorodność nazw kolorów i leksyki związanej z kolorowaniem i materiałami używanymi do produkcji ubrań.

Podział zebranego słownictwa

- ■ Sztuka i elementy sztuki:
  - ● ogólne określenie dotyczące sztuki;
  - ● muzyka;
  - ● twórczość literacka (w tym ustna):
    - – rodzaj twórczości;
    - – medium;
    - – (od)twórca;
  - ● działalność kulturotwórcza w ramach obyczajowości:
    - – aktywne uczestnictwo;
    - – przedmioty;

    - postacie mitologiczne;
    - zabobon;
  - taniec;
    - rodzaje i nazwy tańców;
    - aktywności związane z tańcem;
  - sztuki plastyczne.

- Wyobrażenia estetyczne:
  - leksyka pozytywnych wyobrażeń estetycznych;
  - leksyka stosunku do jakości/wyglądu zjawiska:
    - pozytywny stosunek;
    - neutralny w kierunku pozytywnego;
    - negatywny stosunek.

- Treści mające „potencjał estetyczny” w leksyce kaszubskiej :
  - ozdoby/ozdabianie – części ubrania;
  - czynności;
  - inne;
  - kolor(owanie);
    - nazwy ogólnego charakteru i kolorowanie;
    - rodzaje kolorów;
    - nazwy zwierząt (roślin) pochądzących od umaszczenia (koloru);
    - kolorowanie jakimś kolorem lub przybieranie jakiegoś koloru;

Prezentacja leksyki

- Sztuka i elementy sztuki:

  - Ogólne określenia dotyczące sztuki:
    - **kùńszt** ‘kunszt, sztuka, artyzm’;
      - **kùńsztméster** ‘sztukmistrz, artysta’;
        - **kùńsztméstersczi** ‘sztukmistrzowski, artystyczny’;
        - **kùńsztmésterstwò** ‘sztukmistrzostwo, artyzm’;
      - **kùńsztowny** ‘kuńsztowny, artstyczny’;
        - **kùńsztownie** ‘kuńsztownie, artystycznie’;
        - **kùńsztownosc** ‘kuńsztowność, artyzm’.

  - Muzyka – wykonywanie
    - wykonawca (od instrumentu):
      - **basësta** ‘basista, grający na basie’;

    - **trãbôcz** ‘trtrębacz’;
  - wykonawca (grupowe wykonanie):
    - **chór** 1. ‘chór (głosowy)’ 2. ‘chór (w kościele)’;
    - **kapela** ‘kapela, orkiestra, banda muzyczna’;
  - sam wykonawca (neutralne określenie):
    - **grôcz** 2. ‘gracz, muzykant’;
    - **grôl** ‘gracz, towarzysz zabawy’;
  - wykonawca (sposób wykonywania bez instrumentu):
    - **gwizdała** ‘ten, co często gwiżdże’;
  - kierujący wykonaniem:
    - **kapelméster** ‘kapelmistrz’;
  - wykonawca (stosunek do sposobu wykonania):
    - **rzãpòlëch** ‘rzępła’ (negatywny);
    - **szwiérgòla** ‘gracz, muzykant, rzępoła’ (mieszany).

- Muzyka – sposób wykonywania
  - od nazwy instrumentu lub na instrumencie:
    - **fertac** ‘grać na fujarce’;
    - **flétowi** ‘fletowy’;
    - **trąbic** ‘trąbić’;
  - rodzaj wykonania:
    - **basowi** ‘basowy’;
    - **gwizdac/gwizdnąc** ‘gwizdnąć/gwizdnąć’;
    - **intonowac** ‘intonować’;
    - **pògrac** ‘pograć’;
    - **spiewac** ‘śpiewać’;
    - **spiewacczi** ‘śpiewacki’;
    - **zagrac** ‘zagrać’;
    - **zaspiewac** ‘zaśpiewać’;
  - od nazwy utworu:
    - **kolãdowac** ‘kolędować’;
  - stosunek do sposobu wykonania:
    - **rzãpòlëc** ‘rzępolić, źle grać’ (negatywny);
    - **szwiérgòlëc** ‘grać, zwłaszcza źle grać, rzępolić (mieszany).

- Muzyka – instrumenty:
  - **bas** 1. ‘bas (głos) 2. ‘basy (instrumenty)’;
  - **basë** ‘basy, basetla’;
  - **bazuna** ‘trąba drewniana, zwykle z drzewa klonowego lub olchowego zrobiona, 6 do 8 stóp długa’;
  - **dudle** ‘dudy’;

- **fertówka** ‘piszczałka z kory drzewnej, fujarka’;
- **flét** ‘flet’; **fléta** ‘flet’;
  - ✶ **flécëk** ‘flecik’;
- **grzechòtka** 1. ‘grzechotka, trzaskawka’;
- **gwizdówka** ‘świstówka, piszczek’;
- **harfa** ‘harfa’;
  - ✶ **harfiarsczi** ‘harfiarski’;
  - ✶ **harfiarstwò** ‘harfiarstwo’;
  - ✶ **harfiôrka** ‘harfiarka, harfinistka’;
  - ✶ **harfiôrz** ‘harfiarz’;
- **klarnéta** ‘klarnet’;
- **pipa** ‘piszczałka, fujarka’;
  - ✶ **pipka** ‘piszczałka, fujarka’;
- **trąba** ‘trąba’;
  - ✶ **trąbka** ‘trąbka’.

- Twórczość literacka
  - rodzaj twórczości:
    - ✶ **bôjka** 1. ‘baśń, opowieść’;
    - ✶ **fidżel** ‘figiel’;
      - ⅄ **fidżelk** ‘figielek’;
    - ✶ **fif** ‘wybieg, fortel’ [współcześnie: **fif** ‘żart’; Пажђерски/Макурат];
    - ✶ **frantówka** ‘pieśń świecka’;
      - ⅄ **frantóweczka** ‘piosnka światowa [świecka], wesoła’;
    - ✶ **gôdka** 2. ‘mowa, przemowa, opowiadanie’ 3. ‘przysłowie, sentencja’;
    - ✶ **historëjô** 3. ‘opowiadanie’;
      - ⅄ **historijka** ‘historyjka’;
    - ✶ **psalm** ‘psalm’;
      - ⅄ **psalmòwi** ‘psalmowy’;
    - ✶ **szãtopórka** ‘pieśń świecka, śpiewka wesoła’;
    - ✶ **szołobùłka** ‘wesoła opowieść, humoreska’;
  - medium:
    - ✶ **ksãga** ‘księga’;
      - ⅄ **ksążka** ‘książka’;
      - ⅄ **ksążeczka** ‘książeczka’;
    - ✶ **teater** ‘teatr’.
  - (od)twórca:
    - ✶ **bajk** ‘bajarz, opowiadacz’;
      - ⅄ **bajc** ‘bajarz, opowiadacz’;
      - ⅄ **bajck** ‘bajarz, opowiadacz’;
    - ✶ **bajacczi** ‘bajarski, poetycki’;

        - ⅄ **bajactwò** 1. ‘bajarstwo, opowiadanie’;
    - ✶ **bajôcz** ‘bajarz, opowiadacz baśni’;
    - ✶ **bajic** ‘bajać, opowiadać bajki’;
    - ✶ **pisark** ‘pisarz’[1];
    - ✶ **pisôrz** 3. ‘autor’;
        - ⅄ **pisarsczi** ‘pisarski’;
        - ⅄ **pisarów** ‘pisarzów’.

- ● Działalność kulturotwórcza w ramach obyczajowości:
  - – aktywne uczestnictwo w działalności:
    - ✶ **gładzëdło** ‘narzędzie do gładzenia w ogóle’, przykł. *Chòdzenié pò gładzëdło* ‘rodzaj prima aprilis na Kaszubach’;
    - ✶ **gwiôzdka** 2. ‘gwiazdka, z którą chodzą kolędnicy po domach w czasie Bożego Narodzenia’;
    - ✶ **Gwizd** ‘chłopak, który towarzyszy *Gwiôzdce* chodzącej po domach podczas świąt Bożego Narodzenia. Dzwonieniem oznajmia zbliżanie się Gwiazdki’;
    - ✶ **gwizduch** ‘chłopiec chodzący z „gwiązdką” podczas Bożego Narodzenia’;
    - ✶ **Gwiżdż** ‘*Gwizd*’;
  - – przedmioty:
    - ✶ **szopka** 2. ‘szopka, jasełka’;
  - – postacie mitologiczne:
    - ✶ **Jãdza** ‘Jędza, jakaś istota mityczna, zdaje się być uosobnieniem złośliwości, nieżyczliwości’;
    - ✶ **Jerk** ‘nazwisko jednego z diabłów’;
    - ✶ **Jéka** ‘jakaś postać mityczna, zwana także Kownatką’;
    - ✶ **jidza** ‘czarownica’;
    - ✶ **ludojad** ‘ludojad’;
    - ✶ **mòra** 1. ‘zmora (uosobnienie duszności podczas snu)’
    - ✶ **mùmôcz** ‘duch, mający siedzibę w studniach’;
    - ✶ **Płaczëbóg** ‘postać idealna, niby Jezus Christus, ale specjalnie w Wielki Piątek’;
    - ✶ **wieszczëca** ‘uopiór żeński’;
    - ✶ **wieszczi¹** ‘odnoszący się do upiora, upiór (na wszystkie trzy rodzaje);
    - ✶ **wieszczi²** ‘upiór, strzygoń’;
        - ⅄ **wieszczô** ‘upiór żeńskiego rodzaju, upierzyca’;
  - – zabobon:
    - ✶ **gùsło** ‘gusło, czar, zabobon’;

---

[1] Brak potwierdzenia w Gòłąbk 2005 i Trepczyk 1994, że oznacza piszącego twórcę.

        ⅄ **gùslarsczi** ‘guślarski’;
        ⅄ **gùslarstwò** ‘guślarstwo, czarodziejstwo’;
        ⅄ **gùslarzëc** ‘gusła czynić, gusłami się zajmować’;
        ⅄ **gùslôrz** ‘guślarz, czarnoksiężnik’;
    ✶ **gùslôrka** ‘guślarka, czarodziejka’;
    ✶ **wieszczba** ‘część błony płodowej na głowie nowo narodzonego człowieka, która zwiastuje, że dziecko będzie *wieszczé*’.

● Taniec:
– Rodzaje i nazwy tańców:
    ✶ **dżuk-wiwat** ‘rodzaj tańca’;
    ✶ **krakòwiôk** ‘krakowia (melodia i śpiew);
    ✶ **szoc** ‘taniec kaszubski pochodzenia, jak się zdaje, szkockiego’;
    ✶ **tuńc** ‘taniec’;
– aktywności związane z tańcem:
    ✶ **dżan-dżan** ‘wykrzyknik w tańcu przy muzyce: hej-ha!’;
    ✶ **trãptac** ‘tupać, przytupywać nogami’;
    ✶ **tuńcowac** ‘tańczyć’;
    ✶ **wëtuńcowac sã** ‘wytańczyć się’.

● Sztuki plastyczne:
– **haftarsczi** ‘hafciarski’;
– **haftarstwò** ‘hafciarstwo’;
– **haftowac** ‘haftować’;
– **haftôrka** ‘hafciarka’;
– **haftôrz** ‘hafciarz’;
– **lajik** ‘rysik’;
– **malôrz** ‘malarz’;
    ✶ **malowac** ‘malować’;
    ✶ **malôrka** ‘malarka’;
– **merk** 2. ‘znak rybacki, godło rybackie’;
– **òbrôz** ‘obraz’;
    ✶ **òbrôzk** ‘obrazek’;
– **rzezba** ‘rzeźba’;
    ✶ **rzezbiarsczi** ‘rzeźbiarski’;
    ✶ **rzezbiarstwò** ‘rzeźbierstwo’;
    ✶ **rzezbic** ‘rzeźbić’;
    ✶ **rzezbiôrka** ‘rzezbiarka’;
    ✶ **rzezbiôrz** ‘rzeźbiarz’;
– **szopka** 2. ‘szopka, jasełka’.

- ■ Wyobrażenia estetyczne:
  - ● Leksyka pozytywnych wyobrażeń estetycznych:
    - **elegancëjô** ‘elegancja’;
      - ✶ **eleganczi** ‘elegancki’;
    - **elegant** ‘elegant’;
      - ✶ **elegantka** ‘elegantka’;
    - **kwiat** ‘kwiat’, przykł. *Snôżô jak kwiat*;
    - **paradizowi** ‘rajski’;
    - **rajsczi** ‘rajski’;
    - **snôżi** ‘piękny, śliczny’;
      - ✶ **snôżé** ‘pieknie, ślicznie’;
      - ✶ **snôżny** ‘piekny’;
      - ✶ **snôżnie** ‘pieknie’;
      - ✶ **snôżosc** ‘piękność, sliczność’;
    - **róża** ‘róża’, przykł. *Piãknô jak róża*.
  - ● Leksyka stosunku do jakości/wyglądu zjawiska
    - pozytywny:
      - ✶ **òkòneczk** ‘mały albo piękny okoń’;
      - ✶ **stónnik** ‘koń stajenny, koń na stajni trzymany, dobrze utrzymywany’;
    - neutralny w kierunku pozytywnego:
      - ✶ **òzdoba** ‘ozdoba’;
        - ⅄ **òzdabiac** ‘ozdabiać’;
          - • **òzdabiac sã** ‘ozdabiać się’;
        - ⅄ **òzdobic** ‘ozdobić’;
          - • **òzdobic sã** ‘ozdobić się’;
        - ⅄ **òzdobno** ‘ozdobnie’;
        - ⅄ **òzdobnosc** ‘ozdobność’;
        - ⅄ **òzdobny** ‘ozdobny’;
      - ✶ **òzłocëc** ‘ozłocić’, przykł. *Słunyszkò òzłocëło jich biédã*;
    - negatywny:
      - ✶ **grëczôk** 1. ‘pończocha niezgrabna, lada jako lub z lada jakiej wełny zrobiona’;
        - ⅄ **grëczac** 1. ‘robić niezgrabne pończochy lub z lichej wełny’. 2. ‘w ogóle partaczyć, fuszerować, robić coś, robić coś lada jako lub z lichego materiału’;
      - ✶ **grëzdac** ‘pisać lub malować brzydko, bazgrać’;
        - ⅄ **grëzdactwò** ‘bazgranie, bazgranina’;
        - ⅄ **grëzdôcz** ‘człowiek piszący lub malujący brzydko, bazgracz’;
        - ⅄ **grëzdôczka** ‘bazgraczka’;

- ✶ **łacha** ‘łach, łachman, stara suknia’;
- ✶ **maszkara** ‘dziwo, potwór, dziwadło, człowiek brzydki lub o niezwykłych kształtach’;
- ✶ **mëra** ‘szkapa, szkapsko, nędzny koń’;
- ✶ **mërma** ‘szkapa, koń lichy’;
- ✶ **mùtka** ‘rybka, ryba mała i chuda’;
- ✶ **péplac** ‘w czymś mokrym, płynnym robić, mieszać, babrać się w czymś, zmarować, lada jako robić, partaczyć, fuszerować’;
- ✶ **përa** ‘lichy koń, szkapa’;
- ✶ **pòpaskùdzëc** ‘powalać, popaskudzić, pofajdać’;
  - ⅄ **pòpaskùdzëc sã** ‘powalac się, popaskudzić się, pofajdać się’;
- ✶ **raga** ‘szkapa, chabeta’;
- ✶ **rôbiédza** ‘koń nędzny, bydle chude, świnia, prosię zabiedzone’;
- ✶ **rzãpòlëc** ‘rzępolić, źle grać’;
  - ⅄ **rzãpòlëch** ‘rzępoła’;
- ✶ **szkapa** 2. ‘szkapa’;
- ✶ **szpetny** ‘brzydki, szpetny’;
  - ⅄ **szpetnica** ‘kobieta szpetna, brzydka’;
  - ⅄ **szpetnik** ‘brzydal, szpetny’;
  - ⅄ **szpetnie** ‘szpetnie, brzydko’;
  - ⅄ **szpetnik** ‘brzydal, szpetny’;
- ✶ **szpéra** ‘noga niezgrabna, wielka’;
- ✶ **szwiérgòla** ‘gracz, muzykant, rzępoła’;
  - ⅄ **szwiérgòlëc** ‘grać, zwłaszcza źle grać, rzępolić’.

■ Treści mające „potencjał estetyczny” w leksyce kaszubskiej:

● ozdoby/ozdabianie – części ubrania:

- – **alsczeta** ‘naszyjnik’;
- – **alżdëk** ‘chustka na szyje’;
- – **blewiązka** ‘wstęga, taśma, pasek’, przykł. *We włosach mô same czerzwioné blewiązczi*;
  - ✶ **blewiązeczka** ‘wstążka, tasiemeczka’;
- – **bòrsdëk** ‘kawałek materii ozdobnej noszonej przez kobiety z prowincji pomorskiej pod sznëbrustką, czyli liwkã’;
- – **czôłbôsa** ‘część dolna liwka, wypchana sianem, aby suknia (spódnica) odstawała więcej od stanu’;
- – **gùb** ‘fałda’, przykł. *Sëkniô z gùbama*;
  - ✶ **gùbik** ‘fałdzik’;
  - ✶ **gùbac** ‘fałdować, podkasywać, w gùbë układać’;
  - ✶ **gùbòwac** ‘fałdować, w fałdy układać’;

  - ✶ **gùbòwac sã** ‘fałdować się’;
- **halsztëk** ‘halsztuk, chustka na szyję’;
- **heftka** ‘haftka’;
- **hôk** 2. ‘haczyk u haftki’;
  - ✶ **hôczk** 2. ‘haftka’;
- **kasónka** 1. ‘krajka, rodzaj paska kobiecego’ 2. ‘podwiązka (przy pończochach)’;
- **klinik** ‘fartuszek’;
- **kòrónka** 3. ‘koronka do ozdabiania sukien’;
  - ✶ **kòrónkòwi** ‘koronkowy’;
- **kresa** ‘kresa (u kapelusza), przykł. Klobùczi z szeroczima kresama.;
- **lewańdowi** ‘lewandowy’, przykł. *Mój të wiónkù lewańdowi, nie spadniże z mòji głowë*;
- **mamòta** ‘chusteczka na głowę, wełniana albo bawełniana, robiona na drutach’;
- **manczet** ‘maszet, makiet’;
  - ✶ **manczetk** ‘mankiecik’;
- **matónka** ‘pętlica u płaszcza lub kożucha’;
- **medôk** ‘rodzaj chustki, orkywającej tył głowy i szyję’;
- **nôszik** ‘naszelnik, naszyjnik, rzemień’;
- **òczkò** 2. òczkò w pierssceniu ‘kamyk w pierścionku’;
- **òpaszé** ‘pasek u fartucha, spódnicy itp.’;
- **òpinka** ‘taśma, wstążka, obwiązka;
- **pòdszëc** ‘podszyć’;
  - ✶ **pòdszëwac** ‘podszywać’;
  - ✶ **pòdszewka** ‘podszewka’;
- **półchùstka** ‘połowa chustki’;
- **przëremnica** ‘listewka u koszuli, kaftanika itp.’;

- Czynności:
  - **cëkrowac** ‘cukrować’, przykł. *pieprznik cëkrowóny*;
  - **òzłocëc** ‘ozłocić’;
    - ✶ **òzłacac** ‘ozłacać’;
  - **pòstrzébrzac** ‘posrebrzać’;
    - ✶ **pòstrzébrzëc** ‘posrebrzyć;
  - **pòzłocëc** ‘pozłocić’, przykł. *Òni so delë pòzłocëc te pierscónczi*;
    - ✶ **pòzłacac** ‘pozłacać’, przykł. *Te pierscenie są pòzłôcóné*;
  - **ùfrizowac** ‘ufryzować’;
  - ✶ **ùfrizowac sã** ‘ufryzować się’;
  - **złocëc** ‘złocić’;

- Inne:
  - **diament** ‘diament’;
    - ✶ **diamentowi** ‘diamentowy’;
  - **gardina** ‘firanka’;
  - **klénot** ‘klejnot’;
  - **trączka** ‘frędzla’;
  - **klón** 2. ‘klon wazonowy’.

- Kolor(owanie)
  - nazwy ogólnego charakteru i kolorowanie:
    - ✶ **farwa** ‘farba, kolor, barwa’;
      - ⅄ **farwarsczi** ‘farbiarski’;
      - ⅄ **farwarstwò** ‘farbiarstwo’;
      - ⅄ **farwarzów** ‘dotyczący farbiarza’;
      - ⅄ **farwòwac** ‘farbować, barwić, zabarwiać’;
      - ⅄ **farwôrka** ‘farbiarka’;
        - **farwôrczin** ‘dotyczący farbiarki’
      - ⅄ **farwôrz** ‘farbiarz’;
      - ⅄ **kòlor** ‘kolor, barwa’;
        - **kòlorowi** ‘kolorowy’;
      - ⅄ **ùfarwòwac** ‘ufarbować’;
    - rodzaje kolorów:
    - ✶ **mëszati** ‘myszaty, koloru myszy’;
    - ✶ **mòdrawi** ‘niebieskawy, sinawy’;
      - ⅄ **mòdrawò** ‘niebieskawo, sinawo’;
      - ⅄ **mòdrawòsc** ‘niebieskawość, sinawość’;
    - ✶ **mòdri** ‘modry, siny, niebieski’;
    - ✶ **płowi** ‘płowy’;
    - ✶ **różewi** ‘różowy’;
      - ⅄ **różewò** ‘różowo’;
    - ✶ **złocany** ‘złoty’;
    - ✶ **złocësti** ‘złocisty’;
    - ✶ **żôłti** ‘żółty’;
      - ⅄ **żôłto** ‘żółto’;
      - ⅄ **żôłtosc** ‘żółtość’;
  - nazwy zwierząt (roślin) pochądzących od umaszczenia (koloru):
    - ✶ **mòrës** 2. ‘wół lub byk ciemno-czerwony, zwłaszcza z czarną lub ciemniejszą sierścią na głowie’;
      - ⅄ **mòrëska** 3. ‘krowa ciemnoczerwona z ciemniejszą sierścią na głowie’. 4. ‘gatunek gruszek koloru ciemnoszarego’;
    - ✶ **płowësza** ‘jałówka, krowa sierści płowej’;

✶ **płowisz** ‘wół, byk płowej maści’;
✶ **płówk** ‘byk lub wół sierści płowej’;
✶ **płówka** ‘jałówka lub krowa sierści płowej’;
✶ **rap** 1. ‘koń kary’;

– kolorowanie jakimś kolorem lub przybieranie jakiegoś koloru:

✶ **òzłacac** ‘ozłacać’;
  ⅄ **òzłocëc** ‘ozłocić’;
✶ **pòstrzébrzac** ‘posrebrzać’;
  ⅄ **pòstrzébrzëc** ‘posrebrzyć’;
✶ **pòzeleniec** ‘pozielenieć’;
✶ **pòzłacac** ‘pozłacać’;
  ⅄ **pòzłocëc** ‘pozłocić’;
✶ **pòżôłknąc** ‘pożółknąć’;
✶ **żôłknąc** ‘żółknieć’.

Wnioski

Przegląd leksyki kaszubskiej wyekscerpowanej w niniejszej pracy (ponad 250 wyrazów), obrazuje ciekawy szkic kulturologiczny XIX-wiecznych Kaszub. I chociaż jest oczywiste, że ten zbiór nie jest pełen (np. słownictwo dotyczące nazw instrumentów muzycznych, które zebrał Ramułt, nie zawiera niektórych nazw znanych wówczas i a także obecnie, co można zrzucić na karb specyficznego sposobu zbierania leksyki przez autora – w dużej mierze „na odległość”, od informatorów, jak przypuszcza Treder 2006: 239), jednak proponuje on względnie bogaty i różnorodny wycinek kaszubskiej, przede wszystkim ludowej, sztuki i kultury, w przeddzień w. XX (t. I: 1893, t. II później, w rękopisie).

Z zaprezentowanej leksyki możemy się dowiedzieć, że dla Kaszubów znaczenie miało **określenie** sztuki jako takiej (wyraz *kùńszt* i pochodne), **muzyka**, od nazw samych instrumentów (np. *bazuna*, *dudle*), przez wykonawców (np. *trãbôcz*, *grôl*), stosunek do sposobu wykonywania (np. *rzãpòlëch*, *szwiérgòla*), do samego sposobu wykonywania (np. *fertac*, *kolãdowac*); **twórczość literacka**, od rodzajów twórczości (np. *bôjka*, *frantówka*), przez media używane do jej rozpowszechniania (np. *ksãga*, *teater*), do jego (od)twórców (np. *bajk*, *pisôrz*); **działalność kulturotwórcza**, od aktywnego uczestnictwa w tej działalności (np. *gładzëdło*, *Gwizd*), przez postacie mitologiczne (np. *Jerk*, *Płaczëbóg*), do przykładów zabobonów (np. *gùsło*, *wieszczba*); **taniec**, od rodzaju i nazw tańców (np. *dżuk-wiwat*, *szoc*) do aktywności w związku z tańcem (np. *dżan-dżan*, *tãptac*); **sztuki plastyczne** (np. *malôrz*, *rzezba*); **przedstawienia estetyczne**, od słownictwa dotyczącego pozytywnych przedstawień estetycznych (нпр. *elegancëjô*, *snôżi*), do leksyki wyrażającej stosunek do jakości/wyglądu zjawiska (np. *òzdabiac*, *szpéra*). Na końcu, można zauważyć również różnorodność leksyki z **„potencjałem estetycznym”**, która sygnalizuje istnienie głębokich pokładów zasobów kulturotwórczych w ludowym życiu Kaszubów w. XIX.

Literatura

Encyklopedia 2005: *Encyklopedia Gazety Wyborczej* [*i PWN*], Kraków 2005, t. I–XX.

Gòłąbk 2005: *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005.

Пажђерски/Макурат: *Кашунско-српски речник*, ułożyli Д. В. Пажђерски, Х. Макурат, Београд 2017 (w druku).

Słownik 2007: *Słownik języka polskiego PWN*, red. L. Drabik, E. Sobol, Warszawa 2007, t. I–II.

Stanulewicz 2013: D. Stanulewicz, *Leksykalné pòle RUCHNA w* Słowarzu jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò *Sztefana Ramùlta. Pole leksykalne ODZIEŻ w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramułta*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, Gduńsk 2013, s. 178–187, 273–282.

Stanulewicz 2014: D. Stanulewicz, *Kaszëbskô kùltura materialnô i dëchòwô w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Sztefana Ramùlta. Kaszubska kultura materialna i duchowa w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramułta*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, 2014, s. 186–195, 336–345.

Treder 2003: J. Treder, *Ramułt i jego* Słownik, w: S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, scalił i znormalizował J. Treder, Gdańsk – Wejherowo 2003, s. 447–454.

Treder 2006: *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, wyd. II.

Trepczyk 1994: J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, oprac. J. Treder, Gdańsk 1994, t. I–II.

Alicja Pioch

Teatr na Kaszubach

O znaczeniu utworów scenicznych w życiu człowieka nie trzeba wiele mówić, bo były one, są i będą nadal ważne i obecne, odgrywając w nim znaczącą rolę. Faktu tego nie zmieni nawet szerokie wkraczanie w nasze życie wszechobecnych nowinek technicznych. Teatr i jego oferta zawsze była i jest atrakcyjną formą spędzania czasu, wyrażania uczuć, ekspresji, niezależnie od tego czy mamy do czynienia z teatrem ludowym, czy profesjonalnym. Nie inaczej jest też na Kaszubach, *niemal od początku istnienia tradycji tożsamości kulturowej Kaszubów szeroko rozumiany teatr pojawiał się w niej jako ważne medium przekazu treści i emocji*[1]. Ze względu na ograniczony rozmiar publikowanego tekstu w BRJK poniższy szkic jest raczej zarysem – wstępnym szkicem analizy szerokiego zagadnienia jakim jest teatr na Kaszubach.

W regionie pomorskim twórczość dramatyczna wywoływana była początkowo potrzebami teatru ludowego. Można zatem zaryzykować stwierdzenie, iż pojawienie się pierwszych form literackich na polu dramatu było efektem zapotrzebowania środowiskowego. *Nie można pisać o literaturze kaszubskiej, nie wspominając o teatrze. Tym bardziej, że teatr ludowy na Kaszubach ma swoją dawną tradycję, choć wątki kaszubskie zaczęto w nim wykorzystywać dopiero na początku XX wieku*[2]. Początkowo podstawowym tworzywem i źródłem inspiracji były obrzędy, bogato reprezentowane i kultywowane do dziś. Organizowanie życia kulturalnego wokół teatru zajmowało wspólnotom sporo czasu; czasu, który nie był „pożerany" przez zdobycze techniki i pozostawał w całości do zagospodarowania. Dlatego jak grzyby po deszczu wyrastały kolejne grupy teatralne, mniej lub bardziej formalne. Teatr był wszechobecny w życiu, towarzyszył oficjalnym i nieoficjalnym wydarzeniom, bawił i uczył, wkraczał w różne obszary społecznego funkcjonowania, stanowił odbicie ludzkich tęsknot, pragnień i bolączek. N*a Kaszubach były od dawna wykształcone widowiska z określonymi tradycją rolami i stałą publicznością, odczytującą kulturowe konwencje widowisk i obrzędów*[3].

---

[1] D. Kalinowski, *Dramaturgia i teatr kaszubski. Osiągnięcia i wyzwania*, „Pomerania" 12/2014, s. 3.

[2] C. Obracht-Prondzyński, *Teatr kaszubski*, w: *Kaszubi dzisiaj. Kultura-język-tożsamość*, Gdańsk 2007, s. 26.

[3] D. Kalinowski, *Teatr kaszubski. Od folkloru ku antropologii teatralnej*, w: *Dzieje wsi pomorskiej. Materiały II Międzynarodowej Konferencji Naukowej*, red. R. Gaziński, A. Chludziński, Dygowo – Szczecin 2003.

Szczególnie dobrze miał się teatr w środowiskach szkolnych, które stanowiły swoisty matecznik rodzimej kultury.

Jak w innych dziedzinach życia kulturalnego tak i na polu teatru potwierdza się powiedzenie, że sztuka karmi się swoim tworzywem. Jedne aktywności przeradzają się automatycznie w inne. Kultywowane obrzędy prowokują do zapisania ich w postaci tekstu literackiego; społeczne zachowania i tradycje są materiałem do literackiej obróbki; historia regionu domaga się przelania na papier w wyrafinowanej literackiej formie; i tak kolejno wszystkie ważne w danej społeczności obszary stają się motorem napędzającym ruch literacki. Ponieważ w ludziach od pradawnych ich dziejów drzemie potężna potrzeba realizowania się na scenie, nie inaczej jest też na Kaszubach. Powstają więc kolejne sztuki teatralne, na ich brak środowisko raczej nie może narzekać, choć zawsze chciałoby się więcej, w szerszym zakresie gatunkowym i tematycznym.

Jednymi z pierwszych form teatralnych na Kaszubach były widowiska obrzędowe. W nich to dramaturgia kaszubska zaistniała najwcześniej i w dużym stopniu, ponieważ region legitymuje się bardzo bogatą kulturą niematerialną w tym zakresie. *Bez względu na szerokość geograficzną, kolor skóry czy język, każde społeczeństwo żyje we własnym kręgu kulturowym, a co za tym idzie tworzy i odtwarza swoje obrzędy, które są składnikiem kultury ludzkiej i tradycji, są również istotnym elementem ludzkiej egzystencji. Obrzęd jako zespół czynności i praktyk zakorzenionych w tradycji, często określonych przepisami, mający zwykle znaczenie symboliczne, będący istotną częścią różnych uroczystości, charakterystycznych dla danej społeczności, tłumaczył, oswajał, przybliżał i wprowadzał w zjawiska zachodzące w przyrodzie i społeczności, w której żył człowiek*[4].

Teatr ludowy wyrósł wprost z ludowych obrzędów i domagał się ciągle nowych widowisk[5]. W tworzeniu kaszubskich widowisk obrzędowych specjalizowali się miedzy innymi: Jan Karnowski, Franciszek Sędzicki, Paweł Szefka, Bernard Sychta, Jan Rompski, Aleksy Pepliński; oprócz nich epizodycznie także inni autorzy. Ze sztuk podejmujących tematykę obrzędową na uwagę zasługują: *Wilëjô Nowégò Rokù* i *Szczodrôczi* F. Ceynowy; *Scynanié kani* J. Karnowskiego; *Kolęda kaszubskô* F. Sędzickiego; widowisko *Òżniwinë* J. Rompskiego; utwory P. Szefki: *Wesele na Kaszubach*, *Gwiżdże*, *Sobótka*, *Dëgùsë*, *Wrëjôrze jidą*, *Wyzwoliny kosiarza*; twórczość B. Sychty: *Hanka sã żeni*; niebagatelną rolę w tym typie twórczości pełni Aleksy Pepliński: *Kòlãda*, *Królowie jadą*, *Nowòczasné jasełka*, *Sobòtka*, *Stôri i Nowi Rok*, *Stôri i Nowi Wiek*, *Sylwester*, *Szopka kaszëbskô*, *Wiôldżi Heród*.

W dramaturgii kaszubskiej swoje miejsce mają również dramaty historyczne. *Przegląd twórców dramaturgii kaszubskiej wstępnie zarysowuje podstawowe kierunki,*

---

[4] A. Trukszyn, *Obrzęd, znaczenie, klasyfikacja i funkcja*, http://www.wdk-kielce.pl/index.php?id1=244&id2=245&id3=275&language=pl

[5] J. Treder, *Język, piśmiennictwo i kultura duchowa Kaszubów*, w: J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia. Geografia. Język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999, s. 168.

w jakich się ona realizowała. Daje to powód do namysłu nad żywotnością kaszubskiego dramatu i tendencją do przekraczania idei ciasno pojmowanego folkloryzmu i regionalizmu. Pojmowanie bowiem dramaturgii kaszubskiej tylko jako przejawu kultury ludowej zdaje się umniejszać wieloskładnikową tradycję Kaszubów[6]. Z dramatów historycznych na uwagę zasługują m. in.: J. Karnowskiego *Libusza*, *Wotrôk Swantewita*, *Zôpis Mestwina, Kaszubë pod Widnem*; B. Sychty *Gwiôzdka ze Gduńska* i *Spiącé wòjskò*; czy Aleksandra Labudy *Z czasów Swiãtopôłka Bëlnégò*.

Część zasobów dramaturgii kaszubskiej mieści się w obrębie dramatu obyczajowego. Wśród tytułów podejmujących tę tematykę należy wspomnieć: *Wesele kaszubskie* i *Czôrlińsczi* J. Karnowskiego; *Lepszé chëcze* i *Jô chcã na swiat* J. Rompskiego; *Hanka sã żeni*, *Dzéwczã i miedza, Gwiôzdka ze Gduńska* B. Sychty; *Wrëje, Rëbackie wesele, Ukrëty kapr, Jedzemë na łów* i *4 pory roku* H. Sucheckiego; *Szczescé*, *Gdzie jest Balbina* A. Łajmining.

W obrębie tekstów scenicznych są też dramaty ideowo-polityczne czy tragedie, np.: *Wzénik Arkónë*, *Pòrénk, Jiwer òstatnëch*, *Lelek*, *Zemia* J. Rompskiego; *Cholera* F. Gruczy (rękopis zaginął w czasie II wojny).

Są w dramaturgii kaszubskiej obecne również komedie. Do przedstawicieli tego gatunku zaliczane są *Figle gnieżdżewsczich gbùrów* J. Patocka (zbiór tekstów nadających się do wystawienia na scenie, choć niezapisanych w ścisłej formule dramatu); utwory L. Heykego (*Agust Szloga*, *Katilina*), który *nazywał swoje sztuki „szołobułkami", co oznacza udramatyzowane anegdoty w stylu humoresek*[7]. Wśród tych utworów niewątpliwie mogłyby się znaleźć także niewydane utwory F. Sędzickiego (*Roztrębarchy czyli zabijanie starego roku*, *Filut Beszte-Frant*, *Bobek i Skrobek – wesołi dzywowisko kaszubsci*, *Dzywowisko w Smiechowiskach, albo sztyry rejby naroz*). Wśród autorów komedii nie może zabraknąć J. Rompskiego i jego dzieł: *Jô chcã na swiat. Kòmedia w trzech aktach*, *Lepszé chëcze. Szołobùłka w trzech aktach*, *Roztrabarch. Kòmedia w dwùch aktach*; z niepublikowanych utworów S. Bieszka warto wspomnieć trzy szołobułki: *Pòkornô Roża*, *Kòwôl Czarownik*, *Polno mësz*; w gatunku tym mieści się także J. Piepki *Chòróbskò*.

S. Fikus uprawiał teatr małych form, wśród nich są np.: *Strach*, *Òbarchniałi jadą*, *Òdprawa banowëch*, *Cëż jô z tim chłopã blós móm*, *Gwiôzdka z Lëzëna*, *Wszëscë swòji*, *Pòdzãka na starosc*.

Dramaturgia kaszubska doczekała się także przekładów najbardziej znanych utworów klasyki światowej na język kaszubski: np. przetłumaczony przez I. Czaję dramat Szekspira *Romeo i Julia*, czy *Poskromienie złośnicy* w przekładzie Z. Jankowskiego.

Kaszubski dramat funkcjonuje dzięki ogromnemu zaangażowaniu środowiska. Jego źródła można sklasyfikować wedle kilku tematów przewodnich, co trafnie wywodzi wspominany już wielokrotnie znawca literatury kaszubskiej D. Kalinowski.

---

[6] D. Kalinowski, *Dramaturgia i teatr kaszubski. Osiągnięcia i wyzwania*, dz. cyt., s. 4.

[7] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1982, s. 135.

Teatr kaszubski… odnawia się dzięki czterem źródłom. Pierwsze to pradawne obrzędy agrarne, fragmentarycznie dostępne rytuały magiczno-przedchrześcijańskie, które obecne są w inscenizowanych obrzędach ścinania kani, obrzędowości sobótkowej czy dożynkach i wykopkach… Drugim źródłem jest teatralizowana obrzędowość wigilijno-noworoczna oraz zapustno-wielkanocna. Myślę tu przede wszystkim o gwiżdżach, jasełkach, herodach albo dyngowaniu. Trzeci zdrój to dziewiętnastowieczna jeszcze tradycja teatru amatorskiego, z satyryczno-ludycznymi komediami lub sztukami historyczno-moralistycznymi jako formami dominującym. Czwartym wreszcie sposobem manifestowania się teatru kaszubskiego jest tradycja literacka, która wytwarza własny świat mitów, rozumienia historii i wyrażania odrębnej podmiotowości[8].

Patrząc na dramat kaszubski z perspektywy czasu, w jakim powstawał można powiedzieć, że miewał on swoje okresy świetności i czasy względnego zastoju. Pierwociny form dramatycznych pochodzą z I połowy XIX wieku i są nimi: *Wilëjô Nowégò Rokù* (rzecz pokazująca zwyczaj wypędzania starego roku przy użyciu różnego rodzaju hałasu, krzyku i strzelania) oraz *Szczodrôczi* (chodzenie w Wigilię Trzech Króli od domu do domu z życzeniami i prośbą o datki) – oba F. Ceynowy[9]. Teksty są niewielkich rozmiarów i tematycznie wiążą się z obrzędowością ludową. F. Neureiter klasyfikuje je raczej jako opisy ludowych zwyczajów, natomiast Daniel Kalinowski nazywa je tekstami etnograficznymi[10].

Wspomniany wyżej Daniel Kalinowski – w przytaczanym artykule *Dramaturgia i teatr kaszubski* – stwierdza również, że *mowa kaszubska pojawiała się w osiemnastowiecznych przedstawieniach szkolnych wejherowskich ojców franciszkanów.* Badacz doszukuje się także teatralnego zacięcia w utworach Derdowskiego pisząc: *Poematy humorystyczne Hieronima Derdowskiego pisane są w takim tempie i z taką ekspozycją postaci, że widać w nich myślenie teatrem.* Wszystko to jednak stanowi formy przejściowe, bo *prawdziwe zajaśnienie blasku gatunkowego dramaturgii i form scenicznych teatru kaszubskiego przychodzi wraz z działalnością młodokaszubów.* Tu na czoło wybija się Jan Karnowski, który uznawany jest za pierwszego świadomego dramaturga. Niemniejsze są zasługi Leona Heykego, znacznie później z formami dramatycznymi dołącza do nich Aleksander Majkowski.

Według opinii badaczy największy rozkwit dramatu kaszubskiego przypadł na okres dwudziestolecia międzywojennego. Oprócz wspomnianych już: Karnowskiego i Heykego pojawiają się sztuki Pawła Szefki i przede wszystkim Bernarda Sychty. Ze zrzeszenców na szczególną uwagę zasługuje twórczość Jana Rompskiego, swój głos dołącza też Aleksander Labuda, Stefan Bieszk i Franciszek Grucza. Sztuki są imponujące, nie tylko pod względem ilościowym, jakościowo też zasługują na uwagę. Zapewne złożyło się na ten sukces teatralne zacięcie twórców żyjących w danych okresach.

---

[8] D. Kalinowski, *Dramaturgia i teatr kaszubski. Osiągnięcia i wyzwania*, dz. cyt., s. 6.

[9] Por. na podstawie opisu w: F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1982, s. 38.

[10] Sformułowanie dotyczące obu utworów brzmi następująco: *Walory teatralne można także odkryć w tekstach etnograficznych Floriana Ceynowy*, D. Kalinowski, *Dramaturgia i teatr kaszubski. Osiągnięcia i wyzwania*, dz. cyt., s. 3.

Okres II wojny i czas następujący po niej nie był dla dramaturgii kaszubskiej zbyt łaskawym. Grono twórców jest raczej niewielkie, a utwory nieliczne. Dopiero lata 60. czy 70. przynoszą ożywienie. W gronie współczesnych dramatopisarzy pojawiają się takie nazwiska jak np.: Anna Łajming, Lech Bądkowski, Aleksy Pepliński, Stanisław Janke czy Jaromira Labudda.

Biorąc pod uwagę liczebność autorów i tytułów należy się spodziewać również rzeszy podmiotów wykorzystujących w praktyce zasoby dramatu kaszubskiego. Formy życia teatralnego Kaszub są rozliczne, działają kaszubskie teatry amatorskie, odbywają się przeglądy zespołów kolędniczych, przeglądy teatrów szkolnych, reżyserowane są profesjonalne sztuki teatralne w oparciu o literaturę kaszubską, działają teatry eksperymentalne. Mimo to nie należy ustawać w działaniach, *trzeba myśleć o kaszubskim ruchu teatralnym ambitnie i długofalowo, nie obawiając się zestawienia z festiwalami, przeglądami i konkursami ogólnopolskimi. Mając świadomość, że za ogólnokrajowym ruchem teatralnym stoją rozliczne domy kultury, instruktorzy, finansowanie samorządowe, wojewódzkie czy ministerialne, warto i na Kaszubach poszukiwać coraz to nowych i konsekwentnie prowadzonych form rozwijania własnego życia teatralnego*[11].

Jest jeszcze jedna bolączka, niebagatelnych rozmiarów – brak monografii, opracowań, regularnych badań, konstruktywnych recenzji, omówień, krytycznych uwag na temat dramaturgii i przejawów życia teatralnego. *Teatr kaszubski to zjawisko niezwykle szerokie i niemal zupełnie nieobecne w namyśle teatrologicznym czy literaturoznawczym współczesnej kaszubologii*[12].

Oprócz wspominanych wyżej form życia teatralnego na Kaszubach nie można zapomnieć o kultywowaniu tradycji teatralnych w szkołach i innych instytucjach (np. domach kultury). *W szkolnym procesie pracy z uczniem jasnym jest fakt konieczności łączenia nauki języka kaszubskiego, historii Kaszub, elementów etnografii oraz działań artystycznych (sztuka recytacji, podstawowe techniki aktorskie, śpiew, taniec) w system zachodzących na siebie aktywności. Teatr, zastosowany w realiach obecności kaszubszczyzny w szkole, doskonale się adaptuje zarówno do realizacji celów dydaktycznych (lekcje języka), artystyczno-wychowawczych (przedstawienia szkolne) oraz okolicznościowych*[13].

Czym może dysponować nauczyciel języka kaszubskiego, animator kultury, by rozbudzać w wychowankach i odbiorcach zamiłowanie do teatru silnie związanego z regionem? Na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat ukazały się następujące publikacje:

---

[11] D. Kalinowski, *Wóz Tespisa znowu w Chojnicach*, „Pomerania" 12/2014, s. 13.

[12] Pisze o tym Daniel Kalinowski w artykule *Teatr kaszubski. Od folkloru ku antropologii teatralnej*, w: *Dzieje wsi pomorskiej, Materiały II Międzynarodowej Konferencji Naukowej*, pod red. R. Gazińskiego i A. Chludzińskiego, Dygowo – Szczecin 2003, s. 121–130.

[13] D. Kalinowski, *Teatr dla kaszubskiej szkoły*, w: *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014, s. 127.

- *Antologiô kaszëbsczi dramë. Spòd strzechë na binã*, red. B. Ugowska, Gdańsk 2012;
- *Antologiô lëteracczich dokôzów. Antón i Aleks Peplinscë*, red. D. Pioch, Sierakowice 2009;
- Baska-Borzyszkowska F., *Ùsôdzczi na wdôr*, Gduńsk 2013;
- Bądkowski L., *Dramaty*, przekład H. Makurat, Kartuzy 2009;
- Czajinô I., *Òbrôzczi na binã*, Gdańsk 2005;
- *Domôcô bina. Dzewiãc dramów do jigrë. Wëbiór z nônowszi kaszëbsczi lëteraturë*, wëbiór J. Lipuski, red. B. Pisarek, Wejrowò – Gduńsk 2006;
- *Dramaty Bernarda Sychty*, t. 1, opr. J. Treder, J. Walkusz, Gdańsk 2008;
- Karnowski J., *Dramaty*, opr. M. Cybulski, Gdańsk 2011;
- Labùda A., *Z czasów Swiatopôłka Bëlnégò. Òbrôzk w trzech aktach*, Bolszewo 2012;
- Łajming A., *Szczescé*, *Spòtkanié na Półmackù*, *Gdze je Balbina*, Gdańsk 2005;
- Peplińsczi A., *Bëtowsczé strôszczi. Òbrazë na binã*, Gdiniô 2006;
- Pryczkowska E., Wejer T., Formela D., *W krôjnie Grifa. Teatrowé scenarniczi*, Gdańsk 2012;
- Rompski J., *Dramaty kaszubskie*, opr. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo – Gdańsk 2009.

Teatr wspiera wychowawczo, przenosi w inny świat, pozwala wartościować rzeczywistość, stawiać siebie i innych w szeregu. *Świat teatru, przez umiejętność wywoływania tak nastroju radości, sympatii i szacunku, jak atmosfery smutku, niechęci czy dezaprobaty, wspiera tworzenie się osobistego stosunku do świata zewnętrznego. Techniki dramaturgiczne mogą również w atrakcyjny dla szkolnego odbiorcy sposób ukazać świadomościowe i etnograficzne świadectwa kultury duchowej w rozlicznych kształtach sztuki teatralnej*[14].

Ostatnimi czasy pojawiają się co prawda nowe utwory sceniczne, ale są one przede wszystkim kierowane do najmłodszego odbiorcy. Rodzi się zatem pragnienie powrotu do ambitnego repertuaru. *Może wreszcie zawieszony zostanie dyktat odbiorcy dziecięcego i młodzieżowego, narzucający dobór tematyki i stylistyki dramatów... może wydane zostaną dramaty kaszubskie dla czytelnika dorosłego i wymagającego, utwory istotnie dotyczące współczesności XXI wieku, nieunikające najjaskrawszych problemów dnia powszedniego lub sporów wokół religijności, płciowości i tożsamości*[15].

---

[14] Tamże, s. 128

[15] D. Kalinowski, *Więcej, więcej...*, w: *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014, s. 142.

Eugeniusz Pryczkowski

Pracownie klasztorne Żukowa i Żarnowca kolebką haftu kaszubskiego

Wjeżdżając z jakiejkolwiek strony na teren gminy Żukowo mijamy tablice z napisem: „Gmina Żukòwò kòlébką kaszëbsczégò wësziwkù”. Zainstalowano je, gdy burmistrzem gminy w latach 2002–2010, był działacz kaszubski, Albin Bychowski. Sentencja ta stała się hasłem promocyjnym gminy. Jednocześnie nawiązanie do haftu znacznie ożywiło tę kaszubską sztukę ludową, która pod koniec XX wieku była w wyraźnym zaniku. Obecnie w gminie działają cztery szkółki hafciarskie (Żukowo od 2003 roku, Miszewo od 2004 roku, Banino od 2007 roku i Chwaszczyno od 2007 roku)[1], organizowane są czasowe wystawy, doświadczone hafciarki jak również szkolni adepci tego kunsztu biorą co roku – zawsze z sukcesami – udział w Wojewódzkim Konkursie Haftu. Od wielu lat organizowany jest on w Lini. Jego pomysłodawcą i przez wiele lat głównym organizatorem był dawny mieszkaniec Żukowa Edmund Szymikowski, uczeń słynnych sióstr Jadwigi i Zofii Ptachówien, którym z inicjatywy zasłużonego działacza kaszubskiego Kazimierza Bańczyka postawiono w 1989 roku obelisk w Żukowie, a jedna z ulic miasta nosi ich imię. Skąd zatem taka rosnąca popularność tej sztuki? Przede wszystkim wynika z niezwykłego jej piękna, a po wtóre wyrasta z wielkiej historii i bogatej tradycji Kaszub, zwłaszcza związanej z przeszłością norbertańską Żukowa i benedyktyńską Żarnowca.

W kwestii powstania kaszubskiego haftu, powszechnie przyjęło się mówić, że jest to właśnie dzieło obu tych klasztorów[2]. Wiadomo bowiem, że do zadań sióstr zakonnych – oprócz najważniejszych związanych z upowszechnianiem chrześcijaństwa – należało tworzenie szat liturgicznych dla duszpasterzy, antepediów, obrusów i innych kościelnych atrybutów koniecznych do celebrowania liturgii. Klasztory, zwłaszcza żukowski, wytworzył odrębny, swoisty styl kościelny i świecki o wysokim poziomie artystycznym. Wzory tego haftu można po dzień dzisiejszy oglądać na przechowanych w skarbcu kościoła klasztornego albach, ornatach, stułach, manipularzach, kapach, dalmatykach i innych paramentach kościelnych[3]. Mimo to niewiele jednak można znaleźć szczegółowych informacji o tym wielowiekowym zakonnym dziele w pracy monograficznej o tytule *Dzieje Żukowa* poza ogólnikowym i niewiele mówiącym zapisem o brzmieniu *Niewątpliwie uczono tu też tkactwa i hafciarstwa* oraz fotografiami kilku dzieł. Pod jednym odnotowano: *Najstarszy haft z klasztoru żukowskiego – velum z 1 połowy XIII w.*[4]. Z kolei pod dwiema kolejnymi, ornatem z XVII w. i kapą z XVIII w., zapisano, że w nocy z 25 na 26 sierpnia 1989 r. zostały one skradzione i wszelki ślad po nich zaginął[5]. W publikacji nie odnotowano źródła pochodzenia zdjęć. Nie ma jednak wątpliwości, że zaczerpnięto je z publikacji A. Grzędzickiego „Żukowo", w którym ponadto opublikowano kilka innych cennych fotografii dzieł norbertańskich[6].

---

[1] Zob.: E. Pryczkowski, *Leksykon Ziemi Żukowskiej*, Banino – Żukowo 2012, ss. 107–109.

[2] Zob. np.: B. Stelmachowska, *Sztuka ludowa na Kaszubach*, Poznań 1937, s. 55; *Sztuka ludowa Kaszubów*, red. Wanda Szkulmowska, Bydgoszcz 1995, s. 141.

[3] Zob.: Ks. Franciszek Ksawery Okroy, *Dzieje klasztorów norbertańskich w Żukowie*, Żukowo 2010.

Wspomniana kradzież dzieł norbertańskich jest wielką stratą dla kultury naszego regionu. Ukradziono wtedy najlepsze dzieła norbertanek, które powstały w czasie od pierwszej połowy XVII wieku do ostatniej ćwierci XVIII stulecia[7]. Dzięki analizie zachowanych akt Prokuratury Rejonowej w Kartuzach wiadomo, że ukradziono pięćdziesiąt jeden bezcennych szat, głównie ornatów, kap, stuł, manipularzy i innych[8]. Dokładny ich rejestr zawierają publikacje „Siła Żukowa" i „Leksykon Ziemi Żukowskiej"[9]. Trzeba dopowiedzieć, że zbiór ten pierwotnie był znacznie większy. Niektóre z cennych dzieł zniszczone zostały w czasie ostatniej wojny. W styczniu 1945 roku uczestnicy marszu śmierci, prowadzeni przez SS-manów ze Stutthofu, weszli do skarbca kościoła i pozabierali kilka cennych szat. Skarbiec równie mocno ucierpiał po wkroczeniu wojsk sowieckich w marcu 1945 roku[10].

Nasza wiedza byłaby o wiele skromniejsza, gdyby nie szczęśliwie odnalezione dzieło ks. Franciszka Ksawerego Okroya (1908–1993), kapłana pochodzącego z podżukowskiego Miszewa, a przez wiele powojennych lat proboszcza w Kowalewie Pomorskim, honorowego obywatela tego miasta. Otóż wiele przed- i powojennych lat poświęcił on na badaniu historii klasztoru norbertańskiego w Żukowie. Praca ta została opublikowana dopiero w 2010 roku[11]. Ks. Okroy napisał w niej o skradzionych w 1989 roku dziełach w sposób następujący:

---

[4] *Dzieje Żukowa*, red. Błażej Śliwiński, Żukowo 2003, s. 64–65.

[5] Tamże, s. 114–115.

[6] A. Grzędzicki, *Żukowo*, Gdańsk 1989.

[7] Barbara Kaźmierska-Latzke, *Hafty, tkaniny jedwabne, płótna lniane drukowane ze skarbca w Żukowie* w: *Centralne Muzeum Włókiennictwa*, Łódź 1976. W wstępie, w którym mówi się o „bogatym zespole paramentów haftowanych i jedwabnych", odnotowano ponadto: *Wydaje się rzeczą ważną zreferowanie literatury traktującej o pracowni i paramentach żukowskich i udowodnienie, że wspaniałe hafty powstały w tejże pracowni, aparaty jedwabne zaś były szyte w szkole przyklasztornej z tkanin wnoszonych w posagu przez panny świeckie i zakonne*.

[8] Akta Prokuratury Rejonowej w Kartuzach, sygn. DS 676/89.

[9] E. Pryczkowski, *Siła Żukowa*, ss. 25–28; E. Pryczkowski, *Leksykon Ziemi Żukowskiej*, Banino – Żukowo 2012, ss. 83–84.

[10] Zob.: Ks. F.K. Okroy, *Dzieje klasztorów norbertańskich w Żukowie*, Żukowo 2010.

[11] Ks. F.K. Okroy, *Dzieje klasztorów norbertańskich w Żukowie*, Żukowo 2010. Maszynopis pracy ks. Okroy przed śmiercią przekazał swemu przyjacielowi ks. prał. Józefowi Bigusowi. Od niego otrzymał go ks. prał. Stanisław Gackowski – ówczesny proboszcz żukowski. On udostępnił ją autorowi artykułu, który doprowadził do jej edycji.

> Przechowane paramenty świadczą o wzorach tego stylu, jak i jego kolorach. Na ich podstawie można stwierdzić, że zasadniczy ornament tego stylu tworzą w różny sposób stylizowane tulipany, róże, palmety, serca, koła, owoc granatu. Nie brak i innych motywów roślinnych. Wymownym okazem wspomnianych wzorów jest ornat pochodzący z XVII wieku. Podobne motywy utrwalone na ornacie – występują na albach żukowskich i antepediach. Mianowicie motywy owocu granatu, tulipana, palmety, stokrotki i inne sploty roślinne. Stylizacja na antepediach jest nieco odmienna. Zauważyć można na niektórych zarys kompozycji bukietowej, podjętej jako „drzewo życia" z ażurowym koszykiem. Owoce granatu widzimy również na antepedium ołtarza w kościele św. Jana w Żukowie. Jeżeli chodzi o kolory, to podkreślić należy, że harmonizują się doskonale ze wspomnianymi motywami wzorów. Dominującą barwą haftu kaszubskiego jest kolor granatowo-modry w trzech odmianach. Czerwień jest ognista, jak polne maki. Kolor żółty – ma odcień złota. Kolor zielony występuje w tonacji oliwkowej. Do najstarszych średniowiecznych paramentów należy ornat gotycki z XIII wieku, pamiętający niewątpliwie czasy książąt pomorskich, stąd też zwany według miejscowej tradycji płaszczem Świętopełka. Jest to jedyny poza Pelplinem okaz tego rodzaju ornatu gotyckiego na Pomorzu. Z pozostałych paramentów najwięcej pochodzi z XVII i XVIII wieku z okresu tryumfu Kościoła nad reformacją. [...] Zakonnice żukowskie wykonywały potrzebne paramenty nie tylko do swoich kościołów należących do klasztoru, lecz i do wielu innych nawet znajdujących się poza Pomorzem, o czym co prawda niewiele pozostało śladów[12].

Zakonnice żukowskie do ogólnych motywów religijnych wprowadzały elementy zaczerpnięte z pejzażu kaszubskiego. Piękne kwiaty, na przykład modraki (chabry), stokrotki i dumne maki, jeziora, rzeki i morze, przemawiały w swoisty sposób do duszy swego ludu. Nie kopiowano motywów z innych kultur tylko przetwarzano prawzory na swój sposób i transportowano je w swej sztuce[13]. Po sekularyzacji klasztoru w 1834 roku zakonnice, które miały prawo mieszkać w budynkach klasztornych do swej śmierci (ostatnia zakonnica Agnieszka Bojanowska urodzona w Puzdrowie zmarła w 1862 roku) postanowiły nauczyć swego haftu dziewczęta z okolicznych miejscowości. Jedną z uczennic była Marianna Okuniewska. Od niej uczyły się tego kunsztu jej wnuczki i siostry rodzone Zofia i Jadwiga Ptachówny. Wcześniej znakomicie poznał go także od swej matki zasłużony działacz społeczny i ojciec sióstr, Robert. Wraz z żoną Pauliną z Brylowskich również włączył się w przekazywanie tej sztuki kolejnemu pokoleniu. Rodzinny talent i dorobek stanęły u podstaw powstania żukowskiej szkoły haftu kaszubskiego[14].

---

[12] Ks. F.K. Okroy, *Dzieje klasztorów norbertańskich w Żukowie*, Żukowo 2010, s. 105

[13] Tamże, ss. 104–106.

[14] E. Pryczkowski, *Leksykon Ziemi Żukowskiej*, Banino – Żukowo 2012, ss. 50–53

Dziejami tego haftu od lat zajmuje się też dr Marian Jeliński z Żukowa, który również nie zgłasza żadnych wątpliwości co do udziału norbertanek w powstaniu kunsztu. Wyjaśnia ponadto, że już w 1910 roku Robert Ptach, syn Marianny z Okuniewskich, stworzył ze swego domu wraz z żoną i córkami, a nawet synem Franciszkiem (zginął w niemieckim obozie koncentracyjnym Mathausen-Gusen) ważny ośrodek hafciarski na Kaszubach[15].

W 1927 roku siostry Ptachówny wzięły udział w wystawie kaszubskiej twórczości ludowej w Kartuzach. Tam zetknęły się z pracami Teodory Golgowskiej – twórczyni wdzydzkiej szkoły haftu kaszubskiego. Gulgowska wraz z mężem Izydorem założyła w 1906 roku skansen we Wdzydzach Kiszewskich. W tym czasie była już uznaną hafciarką. Prowadziła zajęcia dla okolicznych dziewcząt ucząc je tego kunsztu. Niektóre źródła podają, że Gulgowska stworzyła własne wzornictwo całkowicie pomijając lub nie w pełni doceniając tradycję żukowską[16]. Tymczasem, właśnie słynne dzieła żukowskich norbertanek, stanowiły główną inspirację dla jej twórczości. W tym miejscu warto ponownie oddać głos ks. Okroyowi:

> Izydor Gulgowski, z zawodu nauczyciel a z zamiłowania etnolog, był zapalonym regionalistą, jego zaś żona Teodora z domu Fethkówna, siostra Jana Fethkego, którego gdy był księdzem na Żukowie, w młodych latach odwiedzała i tam też po raz pierwszy osobiście zetknęła się z haftem Norbertanek żukowskich, utrwalonym na paramentach kościelnych. Jego piękno rozbudziło w niej wrodzone już w tym kierunku zdolności. Z zamiłowaniem więc oddała się sztuce ludowej i zajęła się przede wszystkim starą techniką hafciarską, co później stało się jej specjalnością. Po studiach i odpowiednim przygotowaniu Gulgowska rozpoczęła prace nad wskrzeszeniem dawnego i stworzeniem współczesnego haftu kaszubskiego. Robiła to bardzo sumiennie, gdyż jak sama podkreślała „nie wprowadzałam niczego nowego i obcego ludowi, zwróciłam mu tylko to, co dawniej posiadał”[17].

Ks. Jan Fethke, urodzony w 1848 roku w Zapceniu pod Chojnicami, przebywał w Żukowie jako wikariusz w latach 1871–1878, a po śmierci proboszcza R. Hentschla administrował parafią do roku 1886[18]. Zatem aż przez piętnaście lat siostra ks. Fethke, Teodora, miała bezpośredni kontakt z norbertańskimi dziełami. Po ukończeniu gruntownych studiów plastycznych w Berlinie, gdzie między innymi poznała tajniki różnego rodzaju haftów, była w pełni przygotowana, by stworzyć wdzydzką szkołę haftu w oparciu o kanony tej sztuki wypracowane przez wieki w Żukowie[19]. Gulgowska stale promowała kaszubski haft, w którym była rozmiłowana. Często chodziła w kaszubskim stroju, zwłaszcza na niedzielne msze do Wiela. Za jej przykładem i wsparciem wkrótce na terenie całych Kaszub powstały szkółki i kursy haftu kaszubskiego, co przyczyniło się do jego rozpowszechnienia[20].

---

[15] M. Jeliński, *Haft kaszubski szkoły żukowskiej – przeszłość i współczesność*, Gdynia 2006, s. 11. Warto zwrócić koniecznie uwagę na inne współczesne dzieła, w których również można znaleźć sporo informacji na temat historii haftu. Są to np.: *Norbertańska siła Kaszub*, red. A. Groth, E. Pryczkowski, Banino 2011; J. Belgrau, *Norbertańskie dzieje Żukowa*, Żukowo 2012. Dawniej temat ten poruszał w swych dziełach prof. Antoni Czacharowski. Zob.: A. Czacharowski, *Uposażenie i organizacja klasztoru norbertanek w Żukowie od XIII do połowy XV wieku*, Toruń 1963.

[16] Zob. np.: B. Rezmer, *Jak haftować po kaszubsku*, Gdańsk 1989, s. 6–7; *Sztuka ludowa Kaszubów*, red. Wanda Szkulmowska, Bydgoszcz 1995, ss. 141–168. O działalności Gulgowskich pisał także A. Bukowski w: A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski*, Poznań 1950, ss.136–145.

[17] Ks. F.K. Okroy, *Dzieje klasztorów norbertańskich w Żukowie*, Żukowo 2010, s. 109.

Tymczasem co rusz ujawniają się różne dywagacje kwestionujące żukowskie pochodzenie haftu. Są to zarówno publikacje, jak i filmy dokumentalne. Takim przykładem jest zrealizowany w 2013 roku przez Magdalenę Świerczyńską-Dolot film o tytule „Haft kaszubski", który wprost podważa tradycję żukowską, natomiast powstanie haftu kaszubskiego datuje na początek XX wieku. Jego autorstwo film przypisuje wyłącznie Teodorze Gulgowskiej, pomijając kluczową w tym temacie sprawę zauroczenia twórczyni wdzydzkiej szkoły haftu tradycją norbertańską[21].

Ciekawe, że już ks. Okroy w swym powojennym dziele sygnalizował pewne tendencje, usiłujące zaprzeczyć oryginalności haftu kaszubskiego, podważające zwłaszcza autentyczność motywów stroju kaszubskiego. Takie tendencje żywe są chyba szczególnie w czasach współczesnych. Często wręcz niektórzy publicyści deprecjonują haft kaszubski wykorzystywany w swych strojach przez zespoły folklorystyczne[22]. Kontestatorzy kaszubskiego stroju uważają, że odbiega on nazbyt od pierwotnych wzorców, dlatego sugerują, że jego promowanie nie jest wskazane. Tymczasem nie ulega wątpliwości, że współczesne motywy wywodzą się z kaszubskiej tradycji haftu norbertańskiego. Również oczywistością jest fakt, że ulegały one pewnym udoskonaleniom wynikającym przede wszystkim z dostępności coraz to lepszych materiałów oraz zwyczajnie z potrzeby zaadaptowania ich dla potrzeb grup artystycznych. Ciekawie w tym kontekście brzmi wypowiedź znawcy kaszubszczyzny i poety Stanisława Janke, który po latach doświadczeń i obserwacji stwierdza: *Kiedyś strój kaszubski kojarzyłem wyłącznie z folkloryzmem, dziś widzę go zupełnie inaczej. Jest dla mnie ważnym znakiem tożsamości Kaszubów, czymś w rodzaju kimona dla Japończyków. Absolutnie nie kłóci się z nowoczesnością, pięknie podkreśla umiłowanie swojszczyzny. W ubiegłym roku na mój benefis z okazji 60. urodzin w bibliotece w Bolszewie poprosiłem przyjaciół i znajomych, by przyszli właśnie w strojach kaszubskich. Bardzo wiele osób spełniło moją prośbę. Wspominam to z dumą i wzruszeniem*[23].

---

[18] H. Mross, *Słownik biograficzny kapłanów Diecezji Chełmińskiej wyświęconych w latach 1821––1920*, Pelplin 1995, s. 66. Warto zaznaczyć, że ks. Fethke został później proboszczem w Wielu, gdzie pozostał aż do śmierci w 1905 roku. Wdzydze należały do tej właśnie parafii. Wsparcie proboszcza miało na pewno duże znaczenie w tworzeniu skansenu i kaszubskiej sztuki hafciarskiej wyniesionej de facto z Żukowa.

[19] http://www.dziennikbaltycki.pl/artykul/748999,listy-rozpaczy-smutne-wyznania-teodory-gulgowskiej-zalozycielki-skansenu-we-wdzydzach,id,t.html (dostęp: 27.10.2017 r.)

[20] F.K. Okroy, *Dzieje klasztorów norbertańskich w Żukowie*, Żukowo 2010, s. 109.

[21] https://www.youtube.com/watch?v=KKmuzVBAQIE (dostęp z dn. 29.10.2017 r.)

[22] Zob. np.: T. Lasowa, *Pokazać źródła kultury*, „Pomerania", 5/2004, s. 5. Warto też zajrzeć do I. Joć, *Kaszubi w dżinsach*, „Norda", 23.04.2004 r. oraz artykułów polemicznych Franciszka Kwidzińskiego (2.05.2004) i następnych publikowanych w kolejnych numerach tego pisma. Dyskusja ta pokazuje znane od początków ruchu kaszubskiego zjawisko atakowania Kaszubów głęboko zatroskanych o los języka i kultury kaszubskiej przez ludzi (zarówno Kaszubów, jak i nie-Kaszubów), którym te wartości są obojętne, w celu podniesienia własnego prestiżu i znaczenia w tej społeczności. Zarówno ta dyskusja, jak i wiele innych tego rodzaju działań, powinny stać się tematem gruntownych badań, zwłaszcza obecnie, w dobie drastycznego i – niestety – pewnie też ostatecznego zaniku języka kaszubskiego.

Ta duma i wzruszenie stały się możliwe dzięki – jak już powiedziano – wielkiej tradycji norbertańskiej, ale także przez pokolenia zasłużonych propagatorów tego kunsztu. W 1926 roku zorganizowano pierwszą szkółkę haftu. Pierwotnie pracami kierowała pani Hinc, zaś od 1935 roku stery przejęła wspomniana Zofia Ptach. Z początku wykonywano rzeczy domowego użytku, takie jak serwetki, obrusy, poduszki, względnie całe komplety stołowe. Żukowskie koło liczyło stale od 20 do 50 członkiń. Spotkania odbywały się raz w tygodniu. Ich miejscem była gospoda Gleinertów (przy obecnym Rondzie im. Karola Kreffta), w której także eksponowano prace przed licznymi gośćmi lokalu zwiedzającymi żukowski zespół poklasztorny. Ta działalność świetnie się rozwijała pod okiem i przy wsparciu zasłużonego proboszcza żukowskiego ks. Bernarda Gołomskiego aż do wybuchu II wojny światowej. Sporo z prac przeznaczano na potrzeby kościoła[24].

Wzorem Żukowa powstawały podobne ogniska w innych miejscowościach ówczesnego powiatu kartuskiego. Okres II wojny światowej zahamował tę działalność, ale jej nie przerwał. Sporo kół upadło. Niektóre reaktywowano po wojnie. Przede wszystkim jednak sztuka ta na trwałe weszła do kaszubskich domów i w nich się nadal rozwijała. Tak jest do dziś. Obecnie haft jest przedmiotem dumy mieszkańców Kaszub. Sztuka ta dawno przekroczyła granice naszego regionu. Jednymi z prężniejszych jej ośrodków są współcześnie Tuchola i Człuchów. Na coroczne wojewódzkie konkursy haftu kaszubskiego organizowane w Lini nadchodzą prace z całego kraju. Dla przykładu w 2017 roku, w dwudziestym drugim już konkursie, wzięła udział rekordowa liczba 227 hafciarzy i hafciarek, w tym prawie 150 młodzieży szkolnej i gimnazjalnej. W sumie nadesłano aż 526 prac ukazujących piękno wszystkich szkół haftu kaszubskiego. Najwięcej prac tradycyjnie zgłosili uczestnicy z gminy Żukowo oraz z gminy Linia, a więc gospodarze konkursu. Najwięcej nagród, zwłaszcza w kategoriach szkolnych, również trafiło do gminy Żukowo. Prawdziwą jednak sensację i radość organizatorów wzbudziły m.in. dzieła Haliny Dulemby z Krakowa czy Dawida Mielewczyka z Londynu. Niemało prac nadeszło z Trójmiasta i z powiatu gdańskiego[25].

---

[23] https://www.facebook.com/profile.php?id=100000665020571 (dostęp z dn. 27.10.2017 r.).

[24] Zob.: F.K. Okroy, *Dzieje*... Sporo informacji o przedwojennej działalności szkółki żukowskiej haftu kaszubskiego można też znaleźć w niedawno wydanej publikacji młodej autorki z Żukowa Magdaleny Zischke, zafascynowanej historią swego miasta. Zebrała ona dużo ciekawych relacji o czasach przedwojennych, między innymi o historii kaszubskiego haftu. Zob.: M. Zischke, *Nieznana historia Żukowa*, Gdynia 2013. Także w *Dziejach Żukowa*, s. 212, ujęto jedno zdjęcie żukowskiego koła hafciarskiego na wystawie w 1939 r. W środku siedzi ks. B. Gołomski.

Każdorazowo konkursowi towarzyszy wystawa dzieł od lat przygotowywana przez jego pomysłodawcę Edmunda Szymikowskiego. Wystawę zwiedzają tysiące miłośników tej sztuki. Od lat prezentowana jest także w Żukowie. Rosnąca jej popularność sprawiła, że w roku 2017 postanowiono pokazać ją także w Gdańsku oraz w niemieckim Ansbach, gdzie zrobiła ogromne wrażenie na mieszkańcach Frankonii[26]. Sukces wyjazdu był na tyle znaczący, że bezpośrednio po nim zdecydowano o corocznych peregrynacjach wystawy. W 2018 roku wystawa pokonkursowa ma być zaprezentowana w Łodzi, centrum polskiego włókiennictwa[27].

Odrębną kwestią w powstaniu haftu jest udział bliźniaczego ośrodka zakonnego czyli klasztoru w Żarnowcu, o czym wzmiankuje większość publikacji traktujących o historii tej sztuki[28]. Fundacja klasztoru żarnowieckiego zaistniała nieco później niż żukowskiego, bo około roku 1245[29]. Pierwotnie był to konwent cysterski, zaś po reformacji i kontrreformacji (koniec XVI w.) osiadły w nim benedyktynki. Po I rozbiorze Polski, klasztor – podobnie jak żukowski – został zsekularyzowany przez władze pruskie. Taki stan trwał do końca II wojny światowej. W 1946 roku benedyktynki wróciły do Żarnowca. Zatem, w przeciwieństwie do Żukowa, ten klasztor istnieje do dnia dzisiejszego.

Trudno jednak w literaturze przedmiotu doszukać się tak ewidentnych dowodów – jak to jest w przypadku Żukowa – na udział klasztoru żarnowieckiego w kreacji współczesnego haftu kaszubskiego. Wiadomo jednak na pewno, że benedyktynki także zajmowały się haftem paramentów liturgicznych. W skarbcu klasztornym w Żarnowcu znajdują się do dziś bezcenne ornaty i kapy – dzieła rąk benedyktynek. Autor osobiście je oglądał realizując kolejny odcinek programu „Skarbë Kaszëb” w Twojej Telewizji Morskiej[30]. Znawca dziejów żarnowieckiego klasztoru s. Małgorzata Borkowska OSB[31] podkreśla w nim, że w Żarnowcu – w przeciwieństwie do

---

[25] http://www.gminalinia.com.pl/aktualnosci-gdk/xxii-wojewodzki-konkurs-haft-kaszubski-linia--2017/ (dostęp z dn. 28.10.2017 r.)

[26] http://pomorskie.eu/-/barwy-pomorskiej-tradycji-wystawa-haftu-kaszubskiego-w-ansbach

[27] Wywiady radiowe z Mirosławą Kuberną i Janem Trofimowiczem z Lini wyemitowane w programie „Na bôtach i w bòrach”, 5.11.2017 r.

[28] Zob. np.: W. Szkulmowska, *Współczesna sztuka ludowa Kaszub*, Bydgoszcz – Gdańsk – Słupsk 1992, s. 23. Zob. także: K. Szałaśna, W. Szkulmowska, H. Ostrowska-Wójcik, *Współczesna sztuka ludowa Kaszub,* Bydgoszcz 1987, s. 18 oraz W. Błaszkowski, *Hafty regionalne na Pomorzu Gdańskim*, Gdańsk 1983, s. 13.

[29] M. Borkowska, *Legenda Żarnowiecka*, Gdańsk 1999, s. 8.

[30] http://www.telewizjattm.pl/nasze-programy/111/41661-klasztor-w-zarnowcu-i-historia-swiecina.html?play= on (dostęp z dn. 29.10.2017 r.)

[31] S. Małgorzata Borkowska OSB jest m.in. autorką świetnej publikacji o tytule *Legenda Żarnowiecka*, Gdańsk 1999, w której przedstawia dzieje klasztoru w formie legendy, choć podaje w niej wyłącznie ściśle zweryfikowane fakty historyczne.

Żukowa – zachowało się sporo szat kościelnych. Eksponowana jest tylko część z nich. W gruncie rzeczy dostęp do skarbca jest bardzo ograniczony. Można go zwiedzać wyłącznie za specjalnym przyzwoleniem sióstr zakonnych. Jako że program dostępny jest na stronie internetowej, każdy może niektóre z tychże szat zobaczyć. Jest to rzecz absolutnie unikatowa, gdyż klasztor jest klauzurowy, zdecydowanie stroniący od wszelkich mediów[32]. Z tego powodu większość dzieł znana jest tylko zakonnicom. Skarby te oglądali wcześniej uczeni związani z Polską Akademią Nauk – Barbara Rol i Iwona Strzelecka. W książce, która powstała jako plon tych badań, zawarły one aż 81 czarno-białych fotografii benedyktyńskich szat kościelnych z Żarnowca[33]. W niektórych przypadkach uderzające jest ich podobieństwo do znanych nam z fotografii, lecz niestety ukradzionych, szat żukowskich.

Oba klasztory żukowski i żarnowiecki oddalone były od siebie o około 60 kilometrów. Jest zrozumiałe zatem, że przez wieki klasztory te współpracowały z sobą. O tym fakcie jednoznacznie mówią też etnografowie. Wojciech Błaszkowski ujmuje to następująco:

> Do czasu likwidacji obu klasztorów dokonanej przez rząd pruski w r. 1835 (dla zagrabienia ich majątku i przecięcia działalności kulturalnej w duchu narodowym), Żukowo i Żarnowiec utrzymywały ze sobą silne kontakty w dziedzinie kultury i sztuki, dzieliły się osiągnięciami technicznymi oraz wzorami zdobytymi z zewnątrz. Nie ograniczały się do wytwórstwa samych paramentów kościelnych, pracowały również na zlecenie odbiorców świeckich. Dwory i dworki szlacheckie, domy mieszczan, a niekiedy i chaty gburskie zaopatrywały się w przedmioty sztuki, sprzęt, obicia i zdobione tkaniny, wykonane w pracowniach obu klasztorów. Autor niniejszej pracy oglądał w chacie kaszubskiej malowaną skrzynię i szelbiąg oraz polichromowane rzeźby – pochodzące z klasztoru żukowskiego. Niewątpliwie i kaszubskie czepce – przynajmniej spora ich liczba – wykonane były w pracowniach Żukowa i Żarnowca. Za tym przemawia podobieństwo techniki złotogłowia kaszubskiego do paramentów klasztornych – układ kompozycyjny i ornamentyka[34].

W. Błaszkowski był Kaszubą spod Sierakowic. Wyrósł w kulturze i języku kaszubskim, a jednocześnie miał gruntowne przygotowanie zdobyte na Wydziale Etnografii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Dlatego jego sądy mają solidne podstawy merytoryczne, jednocześnie cechują się odpowiedzialnością przed własną społecznością. Wyklucza to popełnianie przypadkowych błędów, które pojawiają się

---

[32] http://www.telewizjattm.pl/nasze-programy/111/41661-klasztor-w-zarnowcu-i-historia-swiecina.html?play= on (dostęp z dn. 29.10.2017 r.)

[33] *Katalog zabytków sztuki. Puck, Żarnowiec i okolice*, red. B. Rol i I. Strzelecka, Warszawa 1989.

[34] W. Błaszkowski, *Hafty regionalne na Pomorzu Gdańskim*, Gdańsk 1983, s. 17.

ks. prałat Stanisław Gackowski, fot. ze zbiorów własnych autora

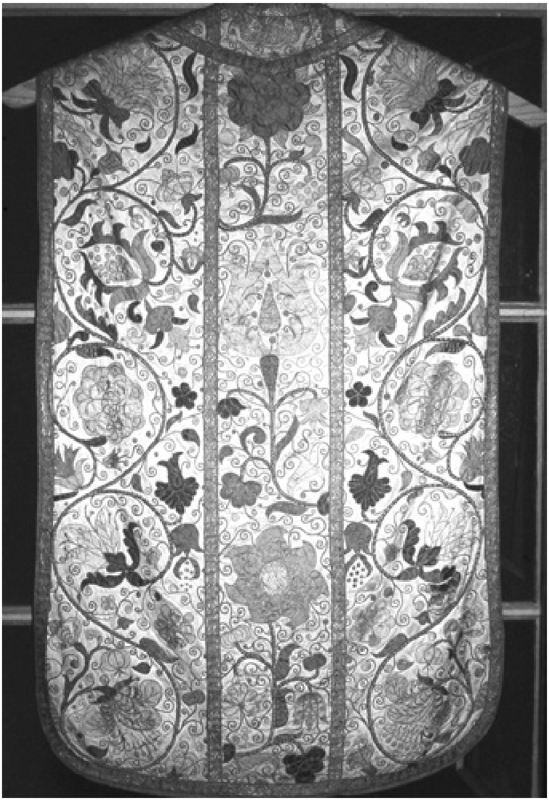

Przykład ornamentyki szat kościelnych przechowywanych w żukowskim skarbcu, fot. ze zbiorów własnych autora czasami u innych badaczy spoza społeczności kaszubskiej, niejako z boku obserwujących i opisujących ten kunszt. Takim przykładem jest stwierdzenie, że T. Gulgowska była Niemką[35]. A przecież urodziła się w Wielkich Chełmach pod Chojnicami, a sama o sobie mówiła: *Czuliśmy się Kaszubami*[36], na co zwrócił także uwagę M. Jeliński z Żukowa, również Kaszuba pochodzący spod Sierakowic.

Aktywność rodzimych badaczy zdecydowanie przybliża nas do pełnego poznania dziejów tej pięknej sztuki kaszubskiej. Jednocześnie – co jest szczególnie cenne – są oni także jej niestrudzonymi propagatorami. Należy też do nich Edmund Szymikowski, autor popularyzatorskiej pracy o żukowskiej szkole haftu[37]. Dzięki tym wszystkim ludziom sztuka ta nadal znakomicie się rozwija w czasach, w których wieczorne rodzinne i międzysąsiedzkie rozmowy, tak bardzo sprzyjające ongiś wspólnym hafciarskim działaniom, niemal zupełnie już zanikły na korzyść współczesnej technologii cyfrowej. Piękno haftu kaszubskiego i wartości wypływające z jego wykonywania (m.in. kształtowanie umiejętności manualnych, wzbudzanie poczucia estetyki, umiejętność tworzenia kompozycji, wyciszanie), są na tyle atrakcyjne, że mogą rywalizować z przyjemnościami serwowanymi przez współczesny rozwój cywilizacyjny. Szczególnie jedno i drugie (żywotność sztuki hafciarskiej i rozwój urbanistyczny) widoczne są na terenie Gminy Żukowo – kòlébczi kaszëbsczégò wësziwù. To hasło promocyjne jest w pełni uzasadnione. Przede wszystkim w tej dużej gminie, liczącej już 35 tysięcy mieszkańców, o największym w Polsce przyroście ludności wynikającym głównie z ruchów migracyjnych, działa najwięcej szkółek haftu dla dzieci i dorosłych. Ma to swoje odzwierciedlenie w największej liczbie laureatów corocznych wojewódzkich konkursów haftu w Lini. Te fakty mają przede wszystkim swe źródła w tradycji i historii tego obszaru, kształtowanej w ciągu wieków przez żukowski klasztor norbertański.

---

[35] Zob.: https://www.youtube.com/watch?v=KKmuzVBAQIE (dostęp z dn. 29.10.2017 r.)

[36] A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski*, Poznań 1950, s. 137.

[37] E. Szymikowski *ABC... haftu kaszubskiego, szkoła żukowska*, Gdynia 2006.

Eugeniusz Pryczkowski

Przejawy ludowej działalności twórczej u Kaszubów w Kanadzie

Pierwsi emigranci z Kaszub przybyli do Kanady w 1858 roku. Pochodzili głównie z obecnych powiatów chojnickiego, kościerskiego, bytowskiego i kartuskiego. Na nowej ziemi szukali dostatniego życia i swobód. Znane są nam uciążliwe warunki podróży emigrantów, niedole, choroby, głód, niebezpieczeństwa, oszustwa agentów oraz ciężki pionierski los emigrantów[1]. Emigrowano grupami sąsiedzkimi, gdyż chciano w nowych, nie bardzo znanych warunkach, znaleźć oparcie we wzajemnej pomocy. Nawykli do ciężkiej pracy i wysiłku, osiedlili się w dolinie rzeki Madawaski (Madawaska Valley), gdzie z ogromnym trudem urządzali farmy na kamienistej ziemi, pracowali w lesie, byli rybakami. Zakładali parafie i miejscowości takie jak Hagarty (później przemianowane na Wilno na cześć osiadłego z nimi księdza pochodzącego z Wilna litewskiego) i kolejne. Zamieszkali też w Killaloe, Madawaska, Whitney, Combermere, Brudenell, Renfrew i Pembroke. W kościele Kaszubi modlili się po polsku, choć nigdy się nim nie posługiwali na co dzień, w szkole i urzędzie porozumiewali się po angielsku, ale w domu mówili zawsze po kaszubsku. Do lat 70-tych XX wieku kaszubski był ich podstawowym językiem komunikacji. Niestety, zmiany cywilizacyjne wpłynęły na przerwanie naturalnego przekazu językowego. Do tego też czasu do ojczyzny przodków docierały sporadyczne informacje o losach tej emigracji[2].

---

[1] Podczas obchodów 150-lecia emigracji ks. prał. Ambroży Pick, Kaszuba czwartej generacji emigrantów, powiedział na głównej uroczystości w Wilnie, m.in.: *Dzysô je nama tu wespół dobrze, ale czej 150 lat temù naszi lëdze tu przëszlë, tej rząd jima dôł seczérã i hakã i rzekł: „Terô biôjta i òbrabiôjta tã zemiã." To bëło tej baro czãżkò. Ale òni so delë radã. Kò przëszlë tu za chlebem i za wòlnoscą. [Teraz jest tu nam wspólnie dobrze, ale gdy 150 lat temu nasi ludzie tu przybyli, wówczas rząd dał im siekierę i motykę i powiedział: „Teraz idźcie i obrabiajcie tę ziemię". Wtedy było bardzo ciężko, ale oni dali sobie radę. Przyszli tu bowiem za chlebem i wolnością].* Ciekawe, że podczas tej jubileuszowej mszy także oba czytania, psalm i ewangelia były w języku kaszubskim, co zaskoczyło wszystkich Kaszubów z Polski.

[2] Jako pierwszy o emigrantach obszernie pisał Józef Kisielewski w pracy z 1938 roku *Ziemia gromadzi prochy* wydanej w Poznaniu. Jedną z pierwszych relacji z pobytu w Kanadzie zamieścił Arkady Fiedler w książce *Kanada pachnąca żywicą*, Warszawa 1955, który w podrozdziale *Wilno w Ontario* na siedmiu stronach zawarł sporo ciekawych refleksji. Ciekawe są też impresje, które ujął Augustyn Necel w swej książce o bardzo wymownym tytule *Z deszczu pod rynnę*, Warszawa 1971. Bardzo ważne były też liczne artykuły Pawła Brzeskiego (1914–2008) z Toronto i Bronisława Sochy-Borzestowskiego autora *Panoramy kaszubsko–pomorskiej*" wydanej w Londynie (1975), w którym jest np. artykuł o początkach Polskiego Ośrodka Harcerskiego „Kaszuby" w ontaryjskim Wilnie. Bardziej gruntowne badania rozpoczęły

Ważnym momentem w życiu kanadyjskich Kaszubów było założenie organizacji zrzeszającej Kaszubów zatroskanych o zachowanie i rozwój kaszubskiego dziedzictwa kulturowego wśród Kaszubów w Kanadzie o nazwie Wilno Heritage Society (Wileńskie Stowarzyszenie Dziedzictwa). Ojcami powstania organizacji byli przede wszystkim Martin Shulist oraz ks. Aloysius Rekowski, autor książki o Kaszubach za oceanem[3], która dała początek szerszym badaniom oraz działaniom związanym z kaszubską emigracją w Kanadzie. To właśnie ta książka wzbudziła zainteresowanie dziejami Kaszub u Davida Shulista (syn Martina), który był wieloletnim liderem stowarzyszenia WHS i głównym realizatorem jego zawiązania. Pierwsze spotkanie odbyło się 15 marca 1998 r. Oprócz prezesa D. Shulista do zarządu weszli: wiceprezes Michael Coulas, skarbnik Ed Chippior, Andrew Yantha (odpowiedzialny za działania przy rozbudowie skansenu w Wilnie), sekretarz Diane Etmanskie oraz Phil Biernaskie, Teenie Shulist i Christine Recoskie[4]. W latach 2010–2015 D. Shulist był burmistrzem gminy Barry's Bay Hagarty. Mimo że obecnie nie piastuje już żadnych ważniejszych urzędów wciąż jest uważany za postać numer 1 wśród Kaszubów. Często zwany jest tam kaszubskim królem. W ostatnich miesiącach trudzi się nad książką, w której opisuje swoje życie związane z kaszubszczyzną oraz osobisty pogląd na sprawy regionalizmu kaszubskiego i jego relacji z polskością[5].

W publikacji znajdzie się bardzo dużo opisów współczesnych działań kulturowych w Kanadzie. Sporo miejsca zajmuje opis uroczystości 150-lecia pierwszej emigracji Kaszubów do Kanady, która odbyła się w sierpniu 2008 roku. Podczas obchodów

---

się dopiero począwszy od lat 80-tych XX wieku. Od tego czasu powstało już całkiem sporo książek w języku polskim. Są to m.in.: I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983; R. Małańczak, *Kaszuby, Ontario w poszumie borów i odplusku fal*, Toronto 1990; J. Kucharska, *Poszukiwania tożsamości kulturowej ludności kaszubskiej w Polsce i Kanadzie*, Łódź 1993; K. Ickiewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, Gdańsk 1981; W. Szulist, *Kaszubi kanadyjscy*, Gdańsk 1992; J. Borzyszkowski, *O Kaszubach w Kanadzie*, Gdańsk – Elbląg 2004; S. Stolarczyk, *Nasza Polska kanadyjska*, Toronto 2008. Nie mniej książek powstało w języku angielskim, z czego najważniejsza to A. Rekowski, *The saga of the Kashub people in Poland, Canada, USA,* Ottawa [1996], a S. Mask Connolly, *Kashubia to Canada Crossing on the Agda*, Ottawa 2003. Ponadto warto wymienić np.: J. M. Glofcheskie, *Folk music of Canada's oldest Polish community*, Ottawa 1980; *The proud inheritance*, red. A. Żurakowska, Ontario's Kaszuby, Ottawa 1991; M. Biernaskie, Barbara Dombroskie, *Dombroskie Genealogy*, Kanada Ontario 2013; *Kashub/ Polish Heritage Stories of Renfrew County; crosses of Wilno* by D. and M. Shulist, Wilno 2002.

[3] A. Rekowski, *The Saga od The Kashub People in Poland, Canada, USA*, Ottawa [1996].

[4] Zob.: http://www.wilno.org/vol1.html, w którym odnotowano m. in.: *On March 15th 1998, the Wilno Heritage Society met for the first time. At this meeting, a committee was formed and Dave Shulist was voted President; Michael Coulas was voted Vice-President; Ed Chippior was voted Financial Director and the following committee members nominated: Andrew Yantha (Building Director) has since stepped down and his position has been filled by Phil Biernaskie, Teenie Shulist (Heritage Director), Christine Recoskie (Treasurer), Diane Etmanski (Secretary). [15 marca 1998 r. Wilno Heritage Society spotkało się po raz pierwszy. Na tym spotkaniu utworzono zarząd. David Shulist został wybrany na prezesa, Michael Coulas został wiceprezesem, Ed Chippior został kierownikiem finansowym. Ponadto członkami zarządu zostali: Andrew Yantha (ds. budynków), po którego odejściu miejsce zajął Phil Biernaskie, Teenie Shulist (ds. dziedzictwa), Christine Recoskie (skarbnik), Diane Etmanski (sekretarz)].*

[5] Informacje od Davida Shulista. Autor jest w posiadaniu fragmentów przygotowywanej pracy.

HAPPY KASHUB DAY
NASZA RODNÔ ZEMIA

Młodzież prezentuje swoje prace, fot. ze zbiorów własnych autora

po raz pierwszy zaprezentował się zespół kaszubski w kompletnych strojach regionalnych. Grupa ta zorganizowana była specjalnie na uroczystość. Wystąpili w niej głównie studenci, potomkowie kaszubskich emigrantów, w tym Sarah Chippior (Sara Szczypior) od wielu lat zaangażowana w upowszechnianie kaszubskiej kultury. Zespół zaprezentował kilka tańców kaszubskich, w tym kosedra. Repertuar czerpie od zaprzyjaźnionych partnerów z Polski, zwłaszcza od zespołu „Kaszuby" z Kartuz, który dwukrotnie koncertował w Kanadzie. Lider zespołu Franciszek Kwidziński, podczas tej samej uroczystości, wręczył gospodarzom po trzy zestawy męskich i damskich strojów kaszubskich. Zarówno w oparciu o tę współpracę, jak i na bazie licznych publikacji (w tym teczki haftu), które w dostatecznych ilościach docierają do Kaszubów zza oceanu, miejscowe hafciarki wykonują stroje oraz liczne obrusy i inne elementy opatrzone motywami kaszubskimi[6]. Sporo eksponatów jest też na stałej ekspozycji w skansenie. Organizowane są kursy hafciarskie, w których licznie uczestniczą panie, głównie z Wilna i Barry's Bay. Do bardziej znanych hafciarek należą Bernice Bleskie, Theresa Prince, Zosia Kosinski, Joyce Lorbetskie. Tworzą one wraz z kilkoma innymi Kaszubski Klub Hafciarski w Wilnie. Ponadto od kilku lat organizowane są kursy w szkołach, dawniej aż w trzech w Wilnie, Barry's Bay i Round Lake. Obecnie – po likwidacji dwóch szkół – tylko w Barry's Bay. Zwycięzcy co roku ogłaszani są na Kashub Day księżniczką i księciem Kaszub[7].

---

[6] Informacje od Davida Shulista. Autor osobiście wielokrotnie (także w wielu domach) oglądał dzieła kaszubskich hafciarek z Kanady.

[7] Na przełomie 2012 i 2013 roku część eksponatów prezentowano w Toronto przy okazji wystawy fotografii o Kaszubach kanadyjskich i polskich Mariana Gorlikowskiego z opisami Eugeniusza Pryczkowskiego, która po raz pierwszy prezentowana była w ambasadzie Kanady w Polsce w czerwcu 2012 roku. 3 października

Przez te działania kaszubski strój staje się w Kanadzie coraz bardziej popularny. Obecnie na każdym corocznym Kashub Day używane są już wyłącznie właściwe kaszubskie stroje regionalne. Nie jest to takie oczywiste, gdyż całkiem niedawno było tam zgoła inaczej. W latach 60-tych i 70-tych kaszubskie dzieci przyjmowane były tam do I Komunii świętej w strojach z elementami folkloru krakowskiego. Jeszcze w 2007 r. Martha Linton z domu Palubeski (Pałubicki) śpiewała na estradzie piosenki kaszubskie także w stroju krakowskim[8]. Właśnie takie stroje były tam wówczas dostępne i używane. Miały podkreślać etniczne (polskie) pochodzenie tej grupy mieszkańców Kanady[9].

Wspomniana Martha Linton nagrała płytę kompaktową *Polish-Kashub Songs*. Jej przodkowie wyemigrowali do Kanady w 1870 roku. Mimo że należała już do czwartego pokolenia emigrantów świetnie mówiła po kaszubsku. Znała ponad 60 piosenek, które przejęła od swoich przodków. Znakomita większość była pierwotnie w języku polskim. Wykonywane są jednak ewidentnie z zastosowaniem fonetyki kaszubskiej. Bardzo często w polskich słowach występuje labializacja, niemal wszędzie zastosowano cechę językową zwaną kaszubieniem (zamiast polskich *ś, ć, ź, dź* używane są *s, c, z, dz*), z kolei twarde *sz, cz, ż* artykułowane są miękko. Wśród dziewiętnastu piosenek jest utwór *Jestem Kaszubą*, inne znane są z repertuarów grup folklorystycznych z różnych regionów polskich. Najbardziej znany z nich utwór to *Głęboka studzienko*. Na okładce wydanej w 2006 roku płyty jest zdjęcie tańczących w strojach kaszubskich osób na festynie Kashub Day w 2006 roku, zaś na tylnej stronie jest zdjęcie solistki oraz skrzypka Raya Chapeskiego, także Kaszuby. Oboje są w strojach krakowskich[10]. Ray Chapeskie (Czapiewski) od kwietnia 2008 do lutego 2017 roku prowadził wspólnie z Davidem Shulistem audycję kaszubską o tytule

---

2012 r. otwarto ją uroczyście w senacie RP, a 23 listopada w Królewskim Muzeum w Toronto. Wydarzenia te utrwalono w licznych artykułach prasowych, także w przekazach telewizyjnych. Informacje o kaszubskiej przyjaźni ujęto w publikacji Ambasady Kanady w Warszawie wydanej w wielotysięcznym nakładzie. Warto dodać, że przed Ambasadą Kanady w Warszawie stanął pomnik upamiętniający polsko-kanadyjskie braterstwo broni. Stanowią go dwa głazy. Jeden sprowadzono z Barry's Bay, drugi z Ziemi Kaszubskiej. Wykonawcą pomnika była firma „Murkam" z Kawli Dolnych Leona Czerwińskiego. Zob. E. Pryczkowski, *Aktualny rozwój kultury kaszubskiej u Kaszubów w Kanadzie*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka", Gduńsk 2013, ss. 255–265.

[8] Zob. Film dokumentalny „Kaszubi w Kanadzie", real. E. Pryczkowski, emisja w TVP, 2008.

[9] Ciekawie mówi o tym David Shulist: *When my Father Martin Shulist was promoting our heritage in the 1960's, he has all our youth dress up in Polish costumes. You never saw a Kashubian costume. NEVER. We did not know of the Kashubian costume until around 1997. We did not know we were Kashub – We did not know that our language, culture, traditions were Kashubian. We never knew that Kashubia was the Fatherland. Our true identity was taken away from us. It was hidden for almost 140 years, until Father Al Rekowsczi and I exposed the truth. [Gdy mój ojciec Marcin Szulist promował nasze dziedzictwo w latach 60-tych, ubrał nas wszystkich młodych w polskie stroje. Nigdy nie widzieliśmy kaszubskiego stroju. Nigdy! Nie znaliśmy kaszubskiego stroju aż do 1997 roku. My nie wiedzieliśmy, że jesteśmy Kaszubami. Nie wiedzieliśmy, że nasz język, kultura, tradycje były kaszubskie. Nigdy nie wiedzieliśmy, że Kaszuby są naszą ojczyzną. Nasza prawdziwa tożsamość była usunięta z nas. Była ukryta prawie przez 140 lat, aż do czasu, gdy ks. Alojzy Rekowski wraz ze mną ujawniliśmy prawdę.]*. Zob. List e-mail do autora z 27.12.2017 r.

[10] Płyta CD *Martha Linton sings Polish-Kashub Songs* jest w posiadaniu autora.

„Radio Kaszëbë” w powiatowej rozgłośni Radio Renfrew. Nadal każdego roku występuje na Kashub Day i innych wydarzeniach kulturowych. Zawsze ma już na sobie strój kaszubski. Także Martha Linton otrzymała w prezencie na początku maja 2008 roku kompletny strój kaszubski. Jego przekazaniu towarzyszyło ogromne wzruszenie ludowej artystki. Wystąpiła w nim podczas obchodów 150-lecia emigracji. Niestety, już w kwietniu 2009 roku Linton zmarła w wieku 82 lat[11].

Na festynach często też występuje z kaszubskimi piosenkami Janet Peplinskie. W 2016 roku zaśpiewała między innymi utwór zaczynający się od słów *Pòsłała mie matka*. Jego tekst ujęty jest w publikacji wydanej w 1980 roku przez Muzeum Narodowe w Ottawie. Autorem jest muzyk pochodzący z kaszubskiego Barry’s Bay John Michael Glofcheskie (Główczewski). Choć utwór ten również zapisany jest w polskiej transkrypcji, wokalistka zaśpiewała go po kaszubsku. W książce opublikowano kilkadziesiąt tekstów piosenek wraz z nutami. Wszystkie zebrano na Kaszubach Ontaryjskich. Żadna jednak z nich nie jest oryginalnym utworem kaszubskim. Są to po prostu polskie piosenki ludowe wykonywane – a także częściowo zapisane – w fonetyce kaszubskiej[12].

Zupełnie inaczej prezentuje się płyta wydana w 2015 roku przez polonijny zespół z Hamilton o nazwie „Ludowa nuta” używający także wersji kaszubskiej tej nazwy – „Lëdowô nóta”. Grupa wykonuje pieśni znane z folkloru różnych regionów Polski. Koncentruje się jednak głównie na folklorze kaszubskim. Występuje też w kaszubskich strojach, choć posiada także stroje innych regionów. Niektórzy z członków zespołu są ściśle powiązani rodzinnie z Kaszubami. Sam lider Sławomir Dudalski, urodzony w Grudziądzu, czuje się Kaszubą, od 2015 roku jest członkiem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Baninie. Jego żona – urodzona w Kanadzie – ma silne więzy rodzinne z kanadyjskimi Kaszubami. Ich płyta jest nagrana we wzorcowym języku kaszubskim. Nosi tytuł *Zeza wiôldżi wodë – Kaszëbë. Beyond the great water – Kaszëbë*. Zawiera siedemnaście tradycyjnych utworów kaszubskich. Pierwsza piosenka jest po angielsku z wstawkami kaszubskimi. Z jej treści płynie zachęta do nauki kaszubskiego. Wzorowana jest na słynnej polce zatytułowanej *Speaking Polish Polka [Polka mówiąc po polsku]*, a napisanej przez polskich emigrantów. Brzmienie piosenek wzbogacone jest amerykańskimi motywami muzycznymi. Utwory są bardzo żywiołowe, zawierają bogate instrumentarium oraz dobre sekcje wokalne. Całość ukazuje Kaszuby, jako bardzo ciekawy region, z bogatą kulturą morską[13].

Zespół śpiewał podczas ceremonii odpustowej w sanktuarium Królowej Kaszub w Sianowie 20 lipca 2015 roku. Na tej uroczystości poświęcony został proporzec grupy. W centralnym miejscu zdobi go wizerunek Królowej Kaszub otoczony napisem „Matka Bòskô Swiónowskô Kaszëbskô Królewô”. Wykonawcami dzieła są Inga

---

[11] AEP, *Zmarła królowa kaszubskiej pieśni*.

[12] J. M. Glofcheskie, *Folk music of Canada's oldest Polish community. La musique traditionnelle de la plus ancienne communaute polonaise du Canada*, Ottawa 1980, s. 63.

[13] Płyta jest w posiadaniu autora.

Janusz Charczuk, fot. ze zbiorów własnych autora

Mach z Bytowa oraz Gabriela Reca z Tuchomia. „Lëdowô nóta” występowała także na Festiwalu Folkloru w Brusach oraz na Festiwalu Filmów Kaszubskich w Miszewku. Wszędzie zyskiwała ogromny aplauz i uznanie[14]. Podobnie jest zawsze w Kanadzie i USA, gdzie grupa występuje bardzo często. W ostatnich latach niemal co roku jest też na Kashub Day. Koncertowała zarówno na obchodach 150-tej rocznicy emigracji, jak i na uroczystości intronizacji repliki Matki Boskiej Królowej Kaszub, 7 i 8 maja 2016 r.[15].

Kaszuby w Kanadzie inspirują także malarzy. Mnóstwo obrazów utrwalających dawne farmy i pejzaże Doliny Madawaski namalował All Burandt (1934–2016), twórca ludowy z Barry’s Bay dobrze mówiący w języku swoich ojców. Zależało mu przede wszystkim na tym, by utrwalić mu znane z młodości zagrody kaszubskie[16]. Zafascynowany Kaszubami jest Janusz Charczuk, niegdyś piłkarz I-ligowej Lechii Gdańsk, emigrant od prawie czterdziestu lat, twórca wielu pięknych ikon[17]. Do rodzimej tematyki sięga Kaszubka Shirley Mask Connolly, z wykształcenia malarka, z zamiłowania dziennikarka i dokumentalistka dawnego i współczesnego życia Kaszubów w Kanadzie. W obu tych przypadkach nie można jednak mówić o twórczości ludowej. Oboje są w pełni profesjonalnymi artystami[18].

---

[14] Zob.: E. Pryczkowski, *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016, ss. 361n.

[15] Tamże. Zob. także: *Kashub Day May 4, 20*13, „News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum”, Fall/Winter 2013, Nr 2; Film dokumentalny „Kanadijsczi Kaszëbi”, real. E. Pryczkowski, https://www.youtube.com/watch?v=QrTt0lPM-5c.

[16] Zob.: *A sallute to*..., „News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum”, Fall/Winter 2016, Nr 2; Film dokumentalny „Kaszubi w Kanadzie”, real. E. Pryczkowski, emisja TVG, 2008.

[17] Janusz Charczuk tak wyjaśnia początki swej fascynacji: *Ten unikalny i niepowtarzalny rejon Kanady jest do złudzenia podobny do rejonu Kaszub w Polsce, za strumykami i rzeczkami wijącymi się wśród leśnych wzgórz i pagórków, z niebieską tonią czystych i nieskażonych jezior, lasami z wiekowymi sosnami pachnącymi żywicą, złocistymi klonami, lasami pełnymi najrozmaitszych zwierząt.*

Shirley Mask-Connolly jest autorką pomnikowego książkowego dzieła *Kashubia to Canada: Crossing on the Agda*[19]. Jest to Kaszubka urodzona w Hagarty, nieopodal Killaloe w rodzinie Ludwika i Rity (z Lipińskich) Maszków. Jej rodzice świetnie mówili w języku kaszubskim. W roku 2003 Wilno Heritage Society zainicjowało wydawanie periodyku, którego została redaktorką. Pismo ukazuje się dwa razy w roku. Jest doskonałym rejestratorem wielu działań kulturowych i organizacyjnych ontaryjskich Kaszubów, także relacjonuje liczne przedsięwzięcia podejmowane wspólnie przez Kaszubów z Polski i Kanady[20].

W czasopiśmie szeroko zaprezentowana została wizyta osiemnastoosobowej delegacji Kaszubów, która w dniach od 2 do 9 maja 2016 roku wzięła udział między innymi w Kashub Day. Głównym jednak powodem wizyty było przywiezienie repliki Królowej Kaszub i zainstalowanie jej w kościele w Wilnie[21]. Grupa zwiedziła sporo ważnych miejsc historycznie i współcześnie związanych z diasporą kaszubską. Jeden z dni poświęcony był na poznanie tak zwanej katedry pod sosnami oraz obiektów, w których co roku odbywają się – już od lat 50-tych ubiegłego wieku – obozy harcerskie dla dzieci emigrantów polskich z większych ośrodków miejskich Kanady. W jednym z domów natrafiłem na broszurę z tekstami pisanymi w języku polskim. Oto jeden z nich o tytule *Kaszuby w Kanadzie*:

> *Gdyby ci ktoś powiedział o chatach wśród malw kwitnących,*
> *O pieśniach tych polskich, kojących,*
> *O ogniskach wzniecanych przez polskich harcerzy.*
> *To byś nie uwierzył,*
> *Że w dalekiej Kanadzie*
> *Błękit jezior Bałtyk przypomina,*
> *Dzikie kaczki lecą pod chmurami,*
> *Słowiki w uśpionych jaśminach*
> *Śpiewają tak samo,*
> *I zda mi się, że jestem w Polsce,*

---

[18] AEP, m.in. korespondencja z S. Mask Connolly i J. Charczukiem.

[19] S. Mask Connolly, *Kashubia to Canada: Crossing on the Agda*, Ottawa 2003 [pl.: Kaszuby *do Kanady: Podróż na Agdzie* (Agda to nazwa statku pasażerskiego, którym płynęli kaszubscy emigranci)]. Ponadto dużą wartość stanowią inne prace Shirley Mask Connolly, jak: S. Mask Connolly, *Pioneers in Canada's First Polish Settlement*, Ottawa 2002 oraz S. Mask Connolly, *Marriage Matters*, Ottawa 2014.

[20] Zob.: E. Pryczkowski, *Anglojęzyczne nowiny z kaszubskiego Wilna w Kanadzie*, w: *Òd Skôrbù do „Stegnë”*, red. D. Kalinowski, Wejherowo 2017.

[21] Zob.: S. Mask Connolly, *Kashub Day – May 7, 2016*, „News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum”, Fall/Winter 2016, Nr 2.

że jestem z tobą mamo.
I jakaś rzewność na serce się kładzie –
Kaszuby, Krzyż, Wilno – w Kanadzie.

Płoty w malwach, traw zielonych kłosy,
Zroszone perliście poranki...
I chciałoby się biec, biec, biec
Na przełaj, boso, poprzez zdumione rumianki,
Jak wtedy gdy dzieciństwo śmiało się beztrosko,
Gdy chleb pieczony w domu podawała matka,
Kiedy dziesięć przykazań i opieka Boska
Były wśród burz życiowych najpewniejszą kładką.

Gdyby, ci ktoś powiedział –
O kościele, kaplicy i krzyżach,
O przyjaźni co ludzi tak zbliża,
O pięknych druhnach i druhach,
O dzielnych zuchach,
I o zlotach polskich harcerzy,
To byś nie uwierzył,
Że tu jakoś tak dobrze i tak jakoś swojsko...
Kiedy słyszysz śpiew polskiej młodzieży
Na Kaszubach, w Kanadzie czujesz się jak w Polsce.
Musisz być tu ażeby uwierzyć.
I to wszystko praojców ręką postawione,
Trwa i pokoleniom służyć ma przykładem,
I poprzez potomnych ciągle wzbogacane,
By do tysiącleci podążyć tym śladem!

W publikacji był jeszcze jeden tekst odnoszący się do mieszkańców tego terenu. Nosi tytuł *Kaszuby*. Jego pierwsze wersety brzmią następująco: *Mocą cierpień, poświęceń i ofiarnej pracy / Wykarczował lud polski swe godło „Kaszuby”, / Nikt nie liczył swych zasług, nikt nie chciał odznaczeń, / Praojcowie swym wnukom zostawili chlubę! [...]*[22].

Utwór ten, jakościowo znacznie słabszy od poprzedniego, opisuje odczucia przypadkowego emigranta polskiego, który na Kaszubach w Kanadzie zetknął się z tradycją kaszubską. W dalszej treści wyczuwalna jest pewna supremacja Polaków. Język kaszubski zwany jest gwarą, miejscowi Kaszubi to raczej wyłącznie chłopi kultywujący rodzime zwyczaje i tradycje wyniesione ze starego kraju. Z utworu wypływa protekcjonalny stosunek polskich emigrantów wobec Kaszubów wyczuwalny zwłaszcza w II połowie XX wieku, a śladowo także do dnia dzisiejszego. Warto przytoczyć słowa organisty z Wilna Gordona Lorbietskiego, potomka kaszubskich emigrantów, który świetnie posługuje się kaszubszczyzną. Zna także nieźle język polski, gdyż studiował przez rok w Archidiecezjalnym Studium Organistowskim w Lublinie. Pisze on tak: *Matka i Ojciec mogli wspaniale mówić po kaszubsku. Niestety matka troszkę się wstydziła, gdy ktoś z polskiego pochodzenia do niej mówił po polsku, nie chciała odpowiedzieć po kaszubsku. Niestety to od świadectwa z 1960 lat, bo kiedyś Polacy do niej mówili: „O wy Kaszebe! To gwara, nie język i jesteście ubogi ‚pezanczy'* [od ang. słowa „peasant" – pl. „chłop, prostak" – EP], *biedny chłopi i farmery". Tak niestety potraktowani byli ojcowie*[23].

---

[22] AEP, fotokopia tekstu.

Zgoła inaczej prezentuje się mało znana twórczość Romana Małańczaka, który po II wojnie światowej utracił na zawsze swą małą ojczyznę na Kresach Wschodnich Rzeczypospolitej. Wyemigrował do Kanady, gdzie później zakochał się w Kaszubach, które stały się dla niego namiastką utraconego raju. W 1990 roku ukazał się w Ottawie jego tomik poezji[24]. Zadedykował go *Pamięci pionierów, Kaszubów zaludniających te urocze zakątki Prowincji Wschodniego Ontario*. Na stronie redakcyjnej opublikowano wizerunek Królowej Kaszub, natomiast we wstępie autor w skondensowany sposób przybliża dzieje emigrantów i rolę, jaką odgrywają w Kanadzie. Podaje, że: *Kanada stała się ich przybraną Ojczyzną. Dała im upragnioną swobodę i możliwość swobodnego życia, zachowania zwyczajów i tradycji, mowy, wiary i bytu. Dała im też prawo nabywania ziemi na własność i dowolnego zagospodarowywania jej według własnych upodobań i potrzeb. Nic też dziwnego, że pokochali ją, chociaż nie raz zraszali ją potem i łzą serdeczną w trudzie torowania jutra w ciężkiej i znojnej pracy robotników leśnych*.

Jeszcze ciekawiej poeta naświetla powód, dla którego napisał te wiersze. Wyjaśnia on: *Przypomnienie Kaszub i starania ludzi miłujących godność swojego polskiego pochodzenia, rzuca myśl uniezależnienia się tak od marksistowsko ateistycznego wschodu, jak i od wolnomularskiego oraz ateuszowskiego zachodu, aby nie dawać wrogom miejsca do żerowania, rozkładania i zacierania więzów łączącej nas wiary naszych Ojców i naszej ciągle rozwijającej się kultury Polski, która domaga się powstania wzniosłych czynów na te obmierzłe przeszkody stawiane przez „Smętka"*[25]. Trzeba pamiętać, że wiersze te powstały jeszcze za rządów komunistycznych w Polsce, co dla autora nie było zbyt bezpieczne. Jednocześnie także wówczas już wskazywał on na zagrożenia płynące z zachodu. Książka zawiera ponad trzydzieści utworów napisanych po polsku. Ostatni jest w języku angielskim. Wszystkie są o Kaszubach, w większości zawierają nawet w tytułach nazwę „Kaszuby". Przykładowe tytuły to:

---

[23] List e-mail od Gordon Lorbietskie z 3 czerwca 2016 r.

[24] R. J. Małańczak, *Kaszuby. Ontario w poszumie borów i odplusku fal*, Toronto 1990.

[25] Tamże, s. VI.

Kaszuby to źródło, Kraino Kaszubska, Cnoty Kaszub Ontario, Drzewa kaszubskie rozkwitły się, O jakże kocham tych Kaszub, Smętek. Autor wierszy był osobą niewątpliwie starannie wykształconą, co jednoznacznie wynika ze wstępu jego autorstwa cechującego się dużą erudycją. Jednakże wiersze jego są utrzymane w konwencji ludowej. Wyrażają głęboką religijność autora, zwłaszcza wielką miłość do kaszubskich pejzaży, pośród których zbudował on sobie letniskowy dom. Nazwał go „Pohulanką" chcąc mieć swoją utraconą podlwowską enklawę w Kanadzie. Oto przykład jednego z krótszych utworów o tytule *Moje Wy kaszubskie*.

Moje Wy kaszubskie jesienią krasiwe wzgórza.
Postacią, widokiem, odblaskiem, wdziękiem, ujęciem
Każdy liść, każda łodyga boru mnie odurza,
Że me serce, ma dusza musi to mówić z przejęciem.

Pragnąłbym się kąpać w tym świetlanym z barw splendorze
Pragnąłbym spijać te złociste strugi stop słońca
I tulić się w mgle lasu rozlanego jak morze,
Która przygląda się w toniach wód jezior bez końca.

Pragnąłbym zapalać myślą swe serce do czynu
Od tych wierchów skalistych, płonącego wieczoru,
Co bucha już ogniem stopu złotego rozczynu
Zapalając horyzont niebios i szczyty boru.

Pragnąłbym dać coś z siebie dla rodaków, macierzy.
Pragnąłbym być na usłudze każdemu bliźniemu,
Lecz jakże dokazać nawet, przy największej wierze
Jeśli się nie włada klejnotem daru ku temu.

Więc, zostajesz się jedynie Ty mój Święty Boże,
Który stworzyłeś mnie takim jakim jestem sobie.
Znasz i czytasz mą ukrytą myśl, jaka się tworzy.
Oby te skromne słowa były pokłonem Tobie![26].

Twórczość Małańczaka jest swoistym fenomenem. Próżno szukać podobnego tomiku poświęconego Kaszubom w Polsce, napisanego przez autora wywodzącego się z innego kręgu kulturowego, a jednocześnie tak zakochanego w Kaszubach. Jest to pewnie także jedyny taki przypadek w Kanadzie. Ciekawe, że sami Kaszubi ontaryjscy nie pisali nigdy po kaszubsku. Również – jak dotychczas – trudno znaleźć przykłady wierszy opiewających swą kulturowość i tożsamość, a napisanych przez Kaszubów w języku angielskim[27]. Rzecz zapewne wymaga bardziej dogłębnych badań. Być może nawet warto by wszcząć pewne działania, które mogłyby wykazać, że jednak w domowych archiwach Kaszubów ontaryjskich taka twórczość istnieje, rzecz jasna po angielsku[28]. Jedynym znanym takim przykładem jest wiersz *Mòcnô i wòlnô Kaszëbskô (ang. Kashubia, Strong and Free)* Davida Shulista napisany przez autora w dwóch językach, po kaszubsku i po angielsku. Wiersz przesiąknięty jest ideologią. Bardziej wyraża pragnienia autora względem wyimaginowanej ojcowizny aniżeli opisuje bezgraniczną miłość do niej. Wersja w tłumaczeniu na język polski brzmi następująco:

---

[26] R. J. Małańczak, *Kaszuby. Ontario w poszumie borów i odplusku fal*, Toronto 1990, s. 53.

O Kaszuby!

Nasz dom i nasza rodzima ziemia
Prawdziwych patriotów miłości
Zobaczymy nasz naród, jak się podnosi
Dumny, silny i wolny

Od południowego brzegu Bałtyckiego Morza
Między rzekami Odrą i Wisłą
W całej krainie jesteśmy
W jedności i gotowi do działania
W Bramach Gdańska
Trzymamy swoją straż
Honorujemy Kaszubskich Książąt w Oliwskim grobie.

Z potęgą Gryfa
Sianowskiej Królowej modlitwą
Nasi synowie i córki
Będą Cię bronić.

---

[27] Jedyny znany mi wiersz napisany został przez kanadyjskiego Kaszubę z wyboru o lwowskich korzeniach. Zob.: R. J. Małańczak, *God's Country,* w: *Kaszuby. Ontario w poszumie borów i odplusku fal*, Toronto 1990, s.75. Wiersz rozpoczyna się następująco: *A dancing ray here a spark over there / A glittering speck sunshine everywhere! / Oh Kashuby's heights, your splendour is great! / You are beautiful everyone can state. [Tańczący promień jest tam iskrą / Wszędzie lśniące, delikatne słońce! / Oh Kaszuby wspaniałe, wasz blask jest wielki / Każdy może stwierdzić, jak jesteście piękne.]*.

[28] Na moje pytanie w tej kwestii najlepiej znający społeczność ontaryjskich Kaszubów David Shulist, który przez wiele lat był prezesem Wilno Heritage Society, odpowiedział: *I do not know anyone in Canada that wrote about Kashubs or Kaszebe. We did not know about the word Kashub, Kashubian or Kashubia until 20 years ago. Everyone wrote about Polish and Poland. No Kashub or Kashubia. [Ja nie znam nikogo w Kanadzie, który pisałby o Kaszubach lub o ziemi Kaszubów. Jeszcze dwadzieścia lat temu nie wiedzieliśmy nic o słowie Kaszuba, kaszubski lub Kaszuby. Każdy pisał o Polakach i Polsce.]*. Zob. List e-mail z 29.12.2017 r.

Jesteśmy kaszubskim narodem
Dumnym, silny i wolnym
Jesteśmy kimś więcej niż tylko strój.
Hej! Kaszuby zawsze były i zawsze będą.

Nasza narodowa czarno-żółta flaga powiewa
Nasz hymn „Rodzinna Ziemia" słychać przez cały ląd
Złoty piasek i żółte kamienie
Rozjaśniają bałtyckie noce
Bóg cię namalował – perfekcyjny wygląd.

Zachowaj Boże naszą ziemię
W glorii i wolności
O Kaszuby
My stoimy na ich straży[29].

Powyższe rozważania dotykają zaledwie fragmentów działalności twórczej na Ontaryjskich Kaszubach. O ile o sztuce plastycznej napisano już cokolwiek[30], o tyle twórczością literacką dotychczas w ogóle się nie zajmowano. Wbrew niektórym przypuszczeniom pełen obraz kultury (nie tylko ludowej) kanadyjskich Kaszubów jest bardzo ciekawy i dość obfity. Pewnie najwięcej dokonań zaobserwować można w działalności wokalno-muzycznej[31], równie niemało dzieł powstaje w zakresie malarstwa i rzeźby, a zwłaszcza haftu kaszubskiego. Pojawiają się także ciekawe zjawiska w zakresie literatury pięknej, które na pewno wymagają dalszych badań. Całość zasługuje na gruntowne opracowanie książkowe.

---

[29] *O Kashubia! / Our home and native land / True patriot love / We will see our nation rise / Proud, strong and free / From the south shores of the Baltic Sea / Between the Odra and the Vistula Rivers / Across the land we stand / United, and ready to deliver / At the gates of Gdunsk / We stand on guard / Honoring Kashubian Duke's at Oliwa's tomb / With Griffin's strength / Our Queen Sianowsko's Prayer / Our Sons and Daughters / Thee will defend / Kashubian nation we are / Proud, strong and free / We are more than just the dress. / You! Kashubia forever was and will always be / Our nations flag wave black and gold / Our anthem " Native Land" heard throughout the land / The golden sand and amber stone / Lights the Baltic nights / The Lord has painted you, the perfect sight / God keep our land / Glorious and free / O Kashubia / We stand on guard for thee.*

[30] Zob. choćby E. Pryczkowski, *Aktualny rozwój kultury kaszubskiej u Kaszubów w Kanadzie*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka", Gdańsk 2013, ss. 255–265. lub I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983 i inne.

[31] Tuż przed Bożym Narodzeniem (2017) wraz z życzeniami autor otrzymał w prezencie płytę kompaktową z dwudziestoma utworami muzycznymi (tańcami). Są to tradycyjne utwory wykonywane przez kaszubskich instrumentalistów. Nadawcą przesyłki jest John Glofcheskie (pl.: Główczewski) – Kaszuba z Ottawy urodzony i wychowany w Wilnie. Według niego wszystkie utwory (poza ostatnim – ukraińskim) są oryginalne, przeniesione do Kanady z pomorskich Kaszub i przekazywane tam z pokolenia na pokolenie. Wykonywane były głównie na weselach. W przypadku większości z nich nie są znane już ich oryginalne tytuły, dlatego otrzymały nowe kaszubskie nazwy w Kanadzie.

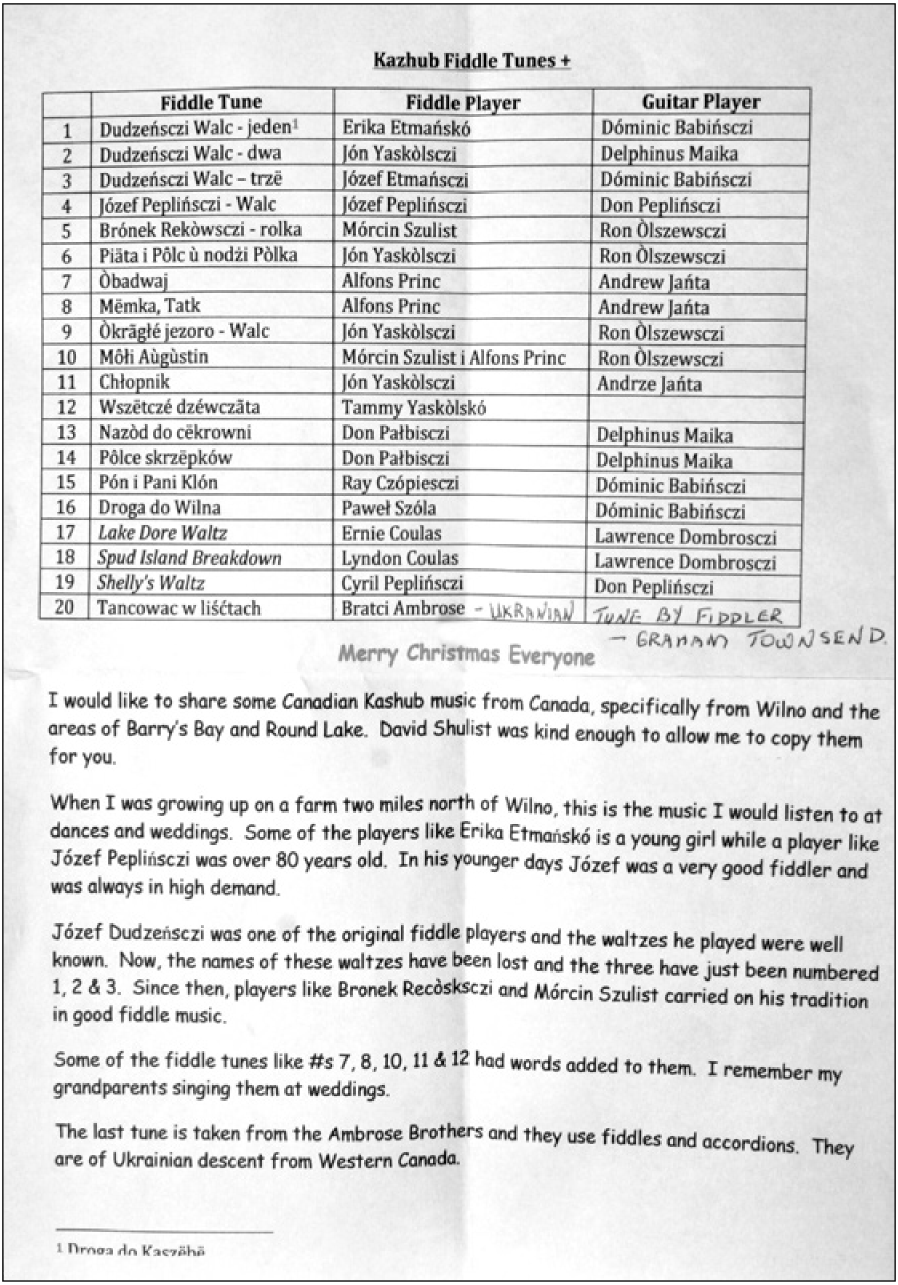

Kazhub Fiddle Tunes +

	Fiddle Tune	Fiddle Player	Guitar Player
1	Dudzeńsczi Walc - jeden[1]	Erika Etmańskó	Dóminic Babińsczi
2	Dudzeńsczi Walc - dwa	Jón Yaskòlsczi	Delphinus Maika
3	Dudzeńsczi Walc – trzë	Józef Etmańsczi	Dóminic Babińsczi
4	Józef Peplińsczi - Walc	Józef Peplińsczi	Don Peplińsczi
5	Brónek Rekòwsczi - rolka	Mórcin Szulist	Ron Òlszewsczi
6	Piãta i Pôlc ù nodżi Pòlka	Jón Yaskòlsczi	Ron Òlszewsczi
7	Òbadwaj	Alfons Princ	Andrew Jańta
8	Mëmka, Tatk	Alfons Princ	Andrew Jańta
9	Òkrãgłé jezoro - Walc	Jón Yaskòlsczi	Ron Òlszewsczi
10	Môłi Aùgùstin	Mórcin Szulist i Alfons Princ	Ron Òlszewsczi
11	Chłopnik	Jón Yaskòlsczi	Andrze Jańta
12	Wszëtczé dzéwczãta	Tammy Yaskòlskó	
13	Nazòd do cëkrowni	Don Pałbisczi	Delphinus Maika
14	Pôlce skrzëpków	Don Pałbisczi	Delphinus Maika
15	Pón i Pani Klón	Ray Czópiesczi	Dóminic Babińsczi
16	Droga do Wilna	Paweł Szóla	Dóminic Babińsczi
17	*Lake Dore Waltz*	Ernie Coulas	Lawrence Dombrosczi
18	*Spud Island Breakdown*	Lyndon Coulas	Lawrence Dombrosczi
19	*Shelly's Waltz*	Cyril Peplińsczi	Don Peplińsczi
20	Tancowac w liśćtach	Bratci Ambrose - UKRANIAN	TUNE BY FIDDLER

- GRAHAM TOWNSEND.

Merry Christmas Everyone

I would like to share some *Canadian* **Kashub** music from *Canada*, specifically from Wilno and the areas of Barry's Bay and Round Lake. David Shulist was kind enough to allow me to copy them for you.

When I was growing up on a farm two miles north of Wilno, this is the music I would listen to at dances and weddings. Some of the players like Erika Etmańskó is a young girl while a player like Józef Peplińsczi was over 80 years old. In his younger days Józef was a very good fiddler and was always in high demand.

Józef Dudzeńsczi was one of the original fiddle players and the waltzes he played were well known. Now, the names of these waltzes have been lost and the three have just been numbered 1, 2 & 3. Since then, players like Bronek Recòsksczi and Mórcin Szulist carried on his tradition in good fiddle music.

Some of the fiddle tunes like #s 7, 8, 10, 11 & 12 had words added to them. I remember my grandparents singing them at weddings.

The last tune is taken from the Ambrose Brothers and they use fiddles and accordions. They are of Ukrainian descent from Western Canada.

---

[1] Droga do Kaszëbë

Wkładka informacyjna do płyty z muzyką kaszubską

Danuta Stanulewicz

Nazwy barw w języku kaszubskim i ich psychologiczna istotność

1. Wstęp

Celem tego artykułu jest przedstawienie wyników najnowszej fazy badań nad psychologiczną istotnością nazw barw w kaszubszczyźnie. Poprzednie fazy badania uwzględniały po 32 i 50 uczestników mówiących językiem kaszubskim[1], obecna – 76 uczestników, przy czym grupa ta jest zrównoważona pod względem płci. Docelowo ma być objętych badaniem co najmniej 100 osób.

Należy też na początku wyjaśnić, że nazwy barw są psychologiczne istotne, jeżeli wszyscy użytkownicy danego języka je znają i używają ich w codziennych rozmowach, a poproszeni o podanie słów odnoszących się do kolorów, wymieniają je w pierwszej kolejności.

2. Podstawowe i niepodstawowe nazwy barw

Według Brenta Berlina i Paula Kaya[2], istnieje jedenaście nazw kolorów, które są ważniejsze od innych w leksykonie barw. Nazywane są one podstawowymi nazwami barw (ang. *basic colour terms*). W języku polskim są to następujące przymiotniki: *biały*, *czarny*, *czerwony*, *zielony*, *żółty*, *niebieski*, *brązowy*, *fioletowy*, *pomarańczowy*, *różowy* i *szary*. Z ewolucyjnego punktu widzenia, podstawowe nazwy barw pojawiają się w słownictwie danego języka w pewnym określonym porządku (zob. rys. 1): na początku jego użytkownicy używają dwóch nazw podstawowych odnoszących się do bieli i czerni (lub raczej do barw jasnych i ciemnych). Trzecim określeniem jest nazwa koloru czerwonego, następnie pojawia się nazwa zieleni, a po nim żółci (albo odwrotnie). Szóstą nazwą jest określenie koloru niebieskiego, siódmą – brązowego, zaś później, w dowolnej już kolejności, dołączają nazwy barwy fioletowej, różowej, pomarańczowej i szarej.

---

[1] Badania wśród 32 uczestników zostały opisane w: D. Stanulewicz, *Słownictwo barw w języku kaszubskim – próba ustalenia zbioru nazw podstawowych*, „Acta Cassubiana” 2009, nr 11, s. 128–140, a także w: D. Stanulewicz, A. Pawłowski, *Kashubian colour vocabulary*, w: *New Directions in Colour Studies*, red. C. P. Biggam, C. Hough, C. J. Kay, D. R. Simmons, Amsterdam – Philadelphia 2011, s. 105–119. Natomiast badania przeprowadzone wśród 50 użytkowników kaszubszczyzny są przedstawione w: D. Stanulewicz, *The Polish and Kashubian colour lexicons: Basic and non-basic terms*, w: *New Insights into Slavic Linguistics*, red. J. Witkoś, S. Jaworski, Frankfurt am Main 2014, s. 357–373.

[2] B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley 1969.

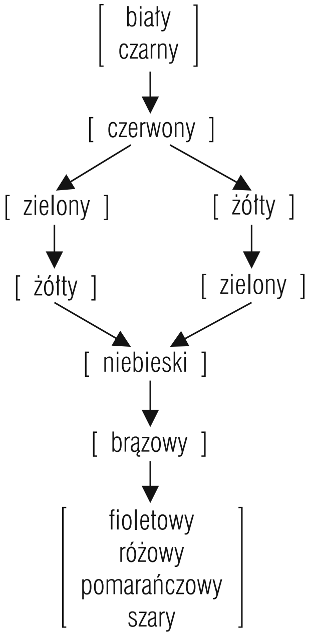

Rys. 1. Ewolucyjny cykl nazw barw według Brenta Berlina i Paula Kaya[3]

Analiza leksykonów barw w 98 językach pozwoliła Berlinowi i Kayowi dojść do wniosku, że języki znajdują się na kilku różnych etapach rozwoju tego segmentu słownictwa: można znaleźć języki tylko z dwiema nazwami podstawowymi (są to nazwy koloru białego/jasnego i czarnego/ciemnego), z trzema (dołącza się nazwa czerwieni), czterema itd. Jeżeli w danym języku używa się dwóch lub trzech podstawowych nazw barw, wcale to nie musi znaczyć, że jego użytkownicy znają tylko te dwie lub trzy nazwy kolorów: mogą posługiwać się znacznie większą liczbą niepodstawowych określeń barw. Berlin i Kay wymieniają cztery główne warunki, które musi spełniać podstawowa nazwa barwy[4]:

---

[3] Tamże, s. 4. Berlin i Kay prezentują cykl ewolucyjny słownictwa barw w układzie poziomym.
[4] Tamże, s. 6.

(i) znaczenie podstawowej nazwy barwy nie jest sumą znaczeń jej części (nie spełniają tego warunku np. przymiotniki *jasnoczerwony* i *czerwonopomarańczowy*);
(ii) nazwa barwy podstawowej nie może być nazwą odcienia barwy (nie stosują się do tego kryterium np. *karmazynowy* i *szkarłatny*, gdyż nazywają odcienie czerwieni);
(iii) użycie danej nazwy nie może się ograniczać do opisu wąskiego kręgu przedmiotów (np. przymiotniki *blond* i *rudy* nie spełniają tego warunku, ponieważ używane są głównie do opisu koloru włosów),
(iv) nazwa musi być psychologicznie ważna dla użytkowników danego języka, co znaczy – jak już powyżej wspomniałam – że jest znana wszystkim osobom posługującym się tym językiem; poproszone o podanie nazw kolorów, wymienią podstawowe nazwy barw w pierwszej kolejności (tego kryterium nie spełniają np. *ochra*, *umbra* i *ultramaryna*).

Berlin i Kay podają również cztery dodatkowe kryteria, które dotyczą potencjału dystrybucyjnego, pochodzenia od nazw przedmiotów, stosunkowo nowych zapożyczeń i złożoności morfologicznej[5].

Paul Kay i Chad K. McDaniel dzielą podstawowe nazwy barw na prymarne (słowa nazywające pierwszych sześć barw w cyklu ewolucyjnym: w polskim są to przymiotniki *biały*, *czarny*, *czerwony*, *zielony*, *żółty* i *niebieski*) i sekundarne (wyrazy nazywające pozostałe pięć barw: *brązowy*, *fioletowy*, *pomarańczowy*, *różowy* i *szary*)[6].

Teoria podstawowych nazw barw była krytykowana i modyfikowana (np. badacze przyjęli, że nazwa koloru szarego może pojawić się znacznie wcześniej[7]), jednak już jej pierwsza wersja dostarcza dogodnego modelu, w ramach którego można prowadzić rozważania o leksyce kolorystycznej.

3. Lista potencjalnych podstawowych nazw barw w kaszubskim

O kaszubskich nazwach barw powstało już kilkanaście prac, między innymi takie, które omawiają ich występowanie w słownikach. Kwiryna Handke zajęła się słownictwem barw w słowniku Bernarda Sychty[8], Adam Łuczyński przy okazji badania leksyki kolorystycznej odnotował jej obecność w słownikach Jana Trepczyka i Eugeniusza Gołąbka[9], natomiast nazwy barw ujęte w słowniku Ramułta zostały omówione przez mnie[10]. Lista potencjalnych podstawowych nazw barw w kaszubskim sporządzona została nie tylko na podstawie informacji w słownikach, ale również obserwacji, jak i obecności słownictwa barw w podręcznikach i materiałach pomocniczych do nauki języka kaszubskiego autorstwa Katarzyny Kwiatkowskiej i Witolda Bobrowskiego, Danuty Pioch, Marzeny Dembek oraz Ludmiły Gołąbek[11]. Listę potencjalnych kaszubskich nazw podstawowych, zestawionych z określeniami polskimi[12], przedstawia tabela 1.

---

[5] Tamże, s. 6–7.

[6] P. Kay, C. K. McDaniel, *The linguistic significance of the meanings of basic color terms*, „Language" 1978, nr 54/3, s. 626; zob. także: G. G. Corbett, I. R. L. Davies, *Establishing basic color terms: Measures and techniques*, w: *Color Categories in Thought and Language*, red. C. L. Hardin, L. Maffi, Cambridge 1997, s. 198.

[7] Zob. także R. Tokarski, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin 2004 (prwdr. 1995), s. 20, przypis 2.

[8] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VII, Wrocław 1967–1976; K. Handke, *Nazwy barw w* Słowniku gwar kaszubskich *Bernarda Sychty*, w: *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś* 4, red. R. Wosiak-Śliwa, Gdańsk 2001, s. 23–41.

Tabela 1

Podstawowe polskie i potencjalne podstawowe kaszubskie nazwy barw

Polskie podstawowe nazwy barw	Potencjalne kaszubskie podstawowe nazwy barw
biały	biôłi
czarny	czôrny
czerwony	czerwòny
zielony	zelony
żółty	żôłti
niebieski	mòdri
brązowy	bruny
fioletowy	lilewi

---

[9] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, t. I–II, Gdańsk 1994; E. Gołąbek, *Słownik polsko-kaszubski*, t. I, red. J. Treder, Gdańsk 2013, a także niepełna wersja słownika w dwóch tomach, która była przez jakiś czas dostępna w internecie (obecnie tylko pierwszy tom tej wersji jest umieszczony w cyfrowej bibliotece Skarbnicy Kaszubskiej na stronie http://skarbnicakaszubska.pl/wp-content/uploads/2016/11/Slownik_1-1.pdf); A. Łuczyński, *Nazwy barw w poezji kaszubskiej opublikowanej na łamach kwartalnika „Stegna"*, w: *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2014, s. 125–143.

[10] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. J. Treder, Gdańsk 2003, prwdr. 1893; D. Stanulewicz, *Nazwy barw w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramułta*, w: *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza* 2, red. M. Klinkosz, A. Lica, Z. Lica, Gdańsk 2015, s. 185–198.

[11] K. Kwiatkòwskô, W. Bòbrowsczi [K. Kwiatkowska, W. Bobrowski], *Kaszëbsczé abecadło: Twój pierszi elemeńtôrz*, Gdańsk 2000; K. Kwiatkòwskô, W. Bòbrowsczi [K. Kwiatkowska, W. Bobrowski], *Twój piersi słowôrz: Słowôrz kaszèbskò-pòlszczi*, Gdańsk 2003; D. Pioch, *Kaszëbë. Zemia i lëdze. Ùczbownik do kaszëbsczégo jãzëka*, Gdańsk 2011; D. Pioch, *Z kaszëbsczim w swiat. Ùczbownik do kaszëbsczégo jãzëka dlô I etapù sztôłceniô*, Gdańsk 2012; M. Dembek, *Mój słowôrz*, Gdańsk 2013; L. Gòłąbk [L. Gołąbek], *Kaszëbsczi słowôrz ilustrowóny. Wanoga z dëchama*, Gdańsk 2014.

[12] Podstawowe nazwy barw w polszczyźnie ustalone na podstawie m. in.: R. Tokarski, dz. cyt.; K. Waszakowa, *Struktura znaczeniowa podstawowych barw. Założenia opisu porównawczego*, w: *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne* I, red. R. Grzegorczykowa, K. Waszakowa, Warszawa 2000, s. 59–72; D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk 2009, s. 250–256.

różowy	różewi
pomarańczowy	apfelzynowi, pòmarańczowi
szary	szari

Należy tu odnotować, że *apfelzynowi* ‘pomarańczowy’ jest derywatem od zapożyczenia z języka niemieckiego (*apfelzyna* ‘pomarańcza’, z niem. *Apfelsine*), natomiast *pòmarańczowi* został zapożyczony z polszczyzny.

4. Test używany do ustalenia podstawowych nazw barw

W badaniach wykorzystałam popularny test behawioralny, który polega na uzyskaniu nazw barw od uczestników w ciągu pięciu minut (ang. *elicitation list task*). Test ten sprawdza, jakie nazwy barw są psychologicznie istotne dla użytkowników danego języka, przy założeniu, że te podstawowe są wymieniane w pierwszej kolejności. Test ten stosowało wielu badaczy zajmujących leksyką kolorystyczną w różnych językach, m.in. Berlin i Kay[13], także ze współpracownikami w nowszych badaniach[14]. Jeżeli chodzi o języki słowiańskie, badania z użyciem testu przeprowadzono wśród użytkowników języka rosyjskiego oraz ukraińskiego i białoruskiego[15]. Oprócz języków wschodniosłowiańskich badaniami objęto języki zachodniosłowiańskie – dolnołużycki i górnołużycki, czeski oraz polski[16]. Te ostatnie potwierdziły, że nazwy barw, które uważane są za podstawowe (*biały*, *czarny*, *czerwony*, *zielony*, *żółty*, *niebieski*, *brązowy*, *fioletowy*, *pomarańczowy*, *różowy* i *szary*), są rzeczywiście psychologicznie istotne dla użytkowników języka.

Test jest niezwykle prosty – osoba przeprowadzająca badanie prosi uczestników, aby przez pięć minut wypisywały na kartce nazwy kolorów. W badaniu kaszubskiej leksyki kolorystycznej zastosowałam wersję testu zmodyfikowaną przez Morgana i Corbetta[17], w której uczestnicy po każdej minucie proszeni są o podkreślenie dotychczas podanych określeń i kontynuowanie pod kreską. Pozwala to na obliczenie wyników dla każdej z pięciu minut testu (szczególnie ważna jest pierwsza minuta).

---

[13] B. Berlin, P. Kay, dz. cyt.

[14] P. Kay, B. Berlin, L. Maffi, W. Merrifield, *Color naming across languages*, w: *Color Categories in Thought and Language*, red. C. L. Hardin, L. Maffi, Cambridge 1997, s. 21–56.

[15] G. Morgan, G. G. Corbett, *Russian colour term salience*, „Russian Linguistics” 1989, nr 13, s. 125–141; A. Hippisley, *Basic BLUE in East Slavonic*, „Linguistics” 2001, nr 39/1, s. 151–179.

[16] A. Hippisley, I. Davies, *Evolving secondary colours: Evidence from Sorbian*, w: *Progress in Colour Studies* I: *Language and Culture*, red. C. P. Biggam, C. Kay, Amsterdam – Philadelphia 2006, s. 127–143; M. Uusküla, *The basic colour terms of Czech*, „Trames” 2008, nr 12/1, s. 3–28; D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language…*, s. 250–256; E. Komorowska, D. Stanulewicz, *Psychologiczne znaczenie polskich i ukraińskich nazw barw – porównanie wyników badań testowych*, w: *Język, tożsamość i komunikacja międzykulturowa. Księga Pamiątkowa ofiarowana Doktor Bożenie Zinkiewicz-Tomanek*, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2010, s. 138–154.

[17] G. Morgan, G. G. Corbett, dz. cyt.; zob. także G. G. Corbett, I. R. L. Davies, dz. cyt., s. 204.

5. Wyniki testu

Badania z zastosowaniem testu sprawdzającego, które nazwy barw są psychologicznie ważne dla użytkowników języka kaszubskiego, są prowadzone od roku 2006. Dotychczas wzięło w nim udział 76 osób (38 kobiet i 38 mężczyzn) w wieku 18–84 lat, zamieszkujących różne rejony Kaszub.

Całkowita liczba uzyskanych od uczestników testu nazw kolorów wynosi 1285, statystycznie na jednego uczestnika przypada 16,91 określeń barw. W porównaniu z badaniami dla języka polskiego[18], statystyczny użytkownik kaszubszczyzny podał średnio o 10 nazw mniej (zob. tabela 2). Także rekordowa liczba w wypadku polszczyzny jest wyższa (należy tu zaznaczyć, że w obu badaniach największą liczbę nazw barw podały kobiety)[19].

Tabela 2
Nazwy barw podane przez kaszubskich i polskich uczestników testu
– dane statystyczne

Język	Liczba uczestników badania	Całkowita liczba podanych nazw barw	Liczba nazw barw przypadająca na uczestnika	Rekordowa liczba nazw barw
kaszubski	76	1285	16,91	42
polski	100	2698	26,98	54

Tabela 3 przedstawia najczęściej podawane nazwy barw w ciągu 5 minut testu. Próg 10 procent przekroczyło 21 określeń kolorów.

Tabela 3
Frekwencja kaszubskich nazw barw po pięciu minutach testu

Pozycja w rankingu	Nazwa barwy	Liczba wystąpień	% (N = 76)
1–2	czôrny	75	99
	zelony	75	99
3	biôłi	74	97
4	czerwòny	72	95

---

[18] Dane dla języka polskiego pochodzą z: D. Stanulewicz, *The Polish and Kashubian colour lexicons…*, s. 362.

[19] Polskie i kaszubskie słownictwo barw porównuję w: D. Stanulewicz, *The Polish and Kashubian colour lexicons…*, a także w: D. Stanulewicz, *Blue in Polish and Kashubian* (w druku), gdzie piszę o nazwach barwy niebieskiej w tych językach.

5	żôłti	70	92
6–7	mòdri	61	80
	bruny	61	80
8	różewi	49	64
9	szari	48	63
10–11	złoti	45	59
	strzébrzny	49	59
12	pòmarańczowi	31	41
13	niebiesczi	28	37
14	fioletowi	25	35
15	lilewi	23	30
16	apfelzynowi	14	18
17	seledinowi	11	14
18–19	bòrdowi	9	12
	cemnozelony	9	12
20–21	cytrónowi	8	11
	bùri	8	11

Na liście najczęściej podawanych nazw barw znalazły się te wymienione w tabeli 1, jednak nie wszystkie zmieściły się w pierwszej jedenastce – poza nią znalazły się określenie fioletu *lilewi* oraz określenia oranżu *apfelzynowi* i *pòmarańczowi*. W wypadku obu tych barw polskie zapożyczenia mają wyższą frekwencję: *fioletowi* – 35%, *lilewi* – 30%; *pòmarańczowi* – 41%, *apfelzynowi* – 18%. Na pozycjach 10–11 znalazły się określenia barwy złotej i srebrnej – *złoti* i *strzébrzny*. Wracając do wszystkich nazw barw przedstawionych w tabeli 3, dane liczbowe i procentowe pozwalają na wyodrębnienie następujących grup:

- grupa I (80%–99%): *czôrny*, *zelony*, *biôłi*, *czerwòny*, *żôłti*, *mòdri*, *bruny*;
- grupa II (59%–64%): *różewi*, *szari*, *złoti*, *strzébrzny*;
- grupa III (30%–41%): *pòmarańczowi*, *niebiesczi*, *fioletowi*, *lilewi*;
- grupa IV (11%–18%): *apfelzynowi*, *seledinowi*, *bòrdowi*, *cemnozelony*, *cytrónowi*, *bùri*.

Oczywiście należałoby dodać grupę V, w której znalazły się słowa podane przez mniej niż 10 procent uczestników badania. Grupy I–IV dzieli co najmniej 12 punktów procentowych, najwięcej (23) w wypadku grupy II i III.

Jednak – jak już wyżej wspomniałam – dla wyznaczenia podstawowych nazw barw kluczowa jest pierwsza minuta badania. Tabela 4 przedstawia nazwy barw podane w tej początkowej fazie testu (próg – także 10 procent). Również ważna jest nazwa podana jako pierwsza (zob. tabela 5).

Tabela 4

Frekwencja kaszubskich nazw barw po pierwszej minucie testu

Pozycja w rankingu	Nazwa barwy	Liczba wystąpień	% (N = 76)
1	czôrny	70	92
2	biôłi	64	84
3	żôłti	62	82
4–5	czerwòny	60	79
	zelony	60	79
6	mòdri	52	68
7	bruny	43	57
8	niebiesczi	19	25
9–10	różewi	18	24
	szari	18	24
11	lilewi	14	18
12	apfelzynowi	11	14
13–14	pòmarańczowi	10	13
	fioletowi	10	13
15–16	złoti	8	11
	strzébrzny	8	11

Tabela 5

Kaszubskie nazwy barw podane jako pierwsze

Pozycja w rankingu	Nazwa barwy	Liczba wystąpień	% (N = 76)
1	biôłi	26	34
2	czôrny	12	16
3	mòdri	11	14
4	czerwòny	9	12
5	zelony	6	8
6	bruny	5	7
7	żôłti	4	5
8	niebiesczi	3	4
9–10	szari	1	1
	kawowi	1	1

Jak wynika z danych przedstawionych w tabeli 4, w pierwszej minucie badania określenia *złoti* i *strzébrzny* znalazły się poza pierwszą jedenastką – na miejscach 15–16, zaś w parach nazw fioletu i oranżu polskie zapożyczenia mają (nieznacznie) niższą frekwencję: *lilewi* – 18%, *fioletowi* – 13%; *apfelzynowi* – 14%, *pòmarańczowi* – 13%. Do pierwszej jedenastki weszły *lilewi* oraz *niebiesczi*. Ogólnie rzecz ujmując, podane nazwy barw stanowią wyraźnie dwie grupy, które dzielą aż 32 punkty procentowe:

- grupa I (57%–92%): *czôrny*, *biôłi*, *żôłti*, *czerwòny*, *zelony*, *mòdri*, *bruny*;
- grupa II (11%–25%): *niebiesczi*, *różewi*, *szari*, *lilewi*, *apfelzynowi*, *pòmarańczowi*, *fioletowi*, *złoti*, *strzébrzny*.

We wszystkich trzech tabelach – nr 3, 4 i 5 – na pierwszych siedmiu miejscach znalazły się następujące leksemy: *czôrny*, *biôłi*, *żôłti*, *czerwòny*, *zelony*, *mòdri* i *bruny*. Ich wysokie notowania w obu rankingach świadczą zarówno o ich istotności psychologicznej, a zarazem o ich stabilnej pozycji w leksykonie barw w języku kaszubskim. Można wysnuć wniosek, że należą one do prymarnych podstawowych nazw barw, chociaż inni badacze nie zaliczają do tej grupy nazwy brązu. Wysoka pozycja tej nazwy barwy w kaszubszczyźnie może być związana z ważną rolą, jaką pełniły zwierzęta w tradycyjnej gospodarce wiejskiej – wśród nich znajdowały się konie i krowy o brązowej maści. Problem ten wymaga dalszych badań. Natomiast do grupy sekundarnych nazw podstawowych – biorąc pod uwagę przede wszystkim wyniki badania z pierwszej minuty – zaliczyć można leksemy *różewi*, *szari*, *lilewi*, *apfelzynowi* lub *pòmarańczowi*, a także *niebiesczi*. Co prawda, z badań wynika, że nie są one bardzo istotne dla użytkowników kaszubszczyzny, jednak zostały przez nich częściej uwzględnione niż pozostałe nazwy barw (nie licząc oczywiście tych siedmiu prymarnych).

Ciekawa jest tu obecność przymiotnika *niebiesczi*, który w kaszubszczyźnie (nie tylko według słowników, lecz również w opinii wielu Kaszubów) nie ma związku z kolorem, lecz znaczy ‘odnoszący się do nieba, niebiański’[20]. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy znowu upatrywać w dwujęzyczności i związaną z nim interferencją. Niektórzy uczestnicy testu podali dwa przymiotniki nazywające kolor niebieski – *mòdri* i *niebiesczi*, co może sugerować, iż osoby te uważają, że leksemy te odnoszą się do różnych odcieni niebieskiego. Należy tu wziąć pod uwagę pewną tendencję zaobserwowaną w niektórych językach słowiańskich – rosyjskim, ukraińskim i białoruskim, jaką jest używanie nie jednej, a dwóch podstawowych nazw barwy niebieskiej (np. ros. *синий* i *голубой* – pierwszy z tych leksemów odnosi się do odcieni ciemniejszych, a drugi do jaśniejszych)[21], a także szczególny status leksemu *błękitny* w języku polskim[22]. Kwestia ta również wymaga dalszych badań.

---

[20] Zob. m.in. E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słôworz normatiwny*, Gdańsk 2005, s. 264.

[21] Zob. m. in. A. Hippisley, dz. cyt.; E. Komorowska, *Barwa w języku polskim i rosyjskim: Rozważania semantyczne*. Szczecin 2010, s. 157–165; G. Morgan, G. G. Corbett, dz. cyt.; G. V. Paramei, *Singing the Russian blues: An argument for culturally basic color terms*, „Cross-Cultural Research: The Journal of Comparative Social Studies” 2005, nr 39/1, s. 10–38.

[22] Zob. D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language…*, szczególnie s. 276–282.

Wracając do relatywnie niskich frekwencji nazw fioletu i oranżu, gdyby uczestnicy badania zdecydowanie opowiedzieli się za jedną z nazw (*lilewi* lub *fioletowi*, *apfelzynowi* lub *pomarańczowi*), ich pozycja byłaby znacznie wyższa. W obecnej sytuacji widać wyraźnie, że *lilewi* i *fioletowi* oraz *apfelzynowi* i *pomarańczowi* są wobec siebie konkurencyjne. Ponadto nalży wziąć pod uwagę fakt, że nazwa barwy pomarańczowej dołączyła do kaszubskiego leksykonu jako ostatnia – nie notuje jej ani słownik Ramułta, ani słownik Sychty – a ten ostatni uwzględnia pozostałe leksemy z tabeli 1. Kaszubi w przeszłości mogli traktować ten kolor jako odcień barwy żółtej.

6. Podsumowanie

W podsumowaniu należy stwierdzić, że zbiór psychologicznie najistotniejszych kaszubskich nazw barw zawiera następujące przymiotniki: *biôłi*, *czôrny*, *zelony*, *czerwòny*, *żôłti*, *mòdri* oraz *bruny*. Ważnie są również *szari*, *różewi*, *lilewi* i *apfelzynowi* bądź *pomarańczowi*, lecz ich pozycja w leksykonie barw – szczególnie nazw fioletu i oranżu – nie jest jeszcze ustabilizowana.

Jak zaznaczyłam we wstępie, badania nadal trwają. Objęcie testem większej liczby uczestników prawdopodobnie potwierdzi wyniki przedstawione w tym artykule – szczególnie te dotyczące najistotniejszych siedmiu kaszubskich nazw barw, ale także – mam nadzieję – umożliwi udzielenie pełniejszych odpowiedzi na kilka nurtujących mnie problemów.

Podziękowania
Jestem ogromnie wdzięczna następującym osobom, które przeprowadziły badanie testowe wśród członków swoich rodzin, znajomych i studentów lub pomogły mi w jego przeprowadzeniu: Olga Aleksandrowska, Marek Cybulski, Klaudia Jakubowska, Martyna Jaskulska (z d. Richert), Anna Malewska, Joanna Okoniewska, Justyna Pomierska, Manuel Schmidt, Lucyna Sorn, Tomasz Staniszewski, Sabina Szymikowska, Magdalena Trosko (z d. Reclaf), Bożena Ugowska i Magdalena Zegarlińska (z d. Okrój). Również najserdeczniej dziękuję wszystkim, którzy uczestniczyli w badaniu.

Danuta Stanulewicz

Kolory w malarstwie a kaszubskie nazwy barw

1. Farby artystyczne

Kolory w malarstwie i innych sztukach są fascynującym zjawiskiem, badanym z różnych punktów widzenia. Jednym z najciekawszych ich aspektów jest niewątpliwie symbolika. Zajmowała się nią Maria Rzepińska[1], a także inni liczni badacze[2]. W artykule tym jednak nie poruszę tego zagadnienia, lecz skoncentruję się jedynie na kaszubskich nazwach farb artystycznych – na tych już zaproponowanych przez autorów słowników, jak również na potencjalnych nowych terminach.

Jak podaje *Encyklopedia PWN*, **farby artystyczne** to

> „farby powstające z mieszaniny pigmentu i spoiwa; stosowane w malarstwie od najdawniejszych czasów; od połowy XIX w. farby artystyczne były wyrabiane przez artystów, ok. połowy XIX w., w związku z rozwojem przemysłu chemicznego, zaczęto powszechnie stosować farby fabryczne; w zależności od zastosowanego spoiwa farby artystyczne dzieli się na: olejne, olejno-żywiczne, woskowe, wodne; także na: kryjące i laserunkowe (przezroczyste); farby artystyczne stosuje się ponadto w ceramice (tzw. ceramina), tkactwie artystycznym, meblarstwie”[3].

---

[1] M. Rzepińska, *Studia z teorii i historii koloru*, Kraków 1966; M. Rzepińska, *Historia koloru w dziejach malarstwa europejskiego*, Kraków 1983.

[2] Zob. m.in. J. Gage, *Kolor i kultura. Teoria i znaczenie koloru od antyku do abstrakcji*, przekł. J. Holzman, Kraków 2008; J. Gage, *Kolor i znaczenie. Sztuka, nauka i symbolika*, przekł. J. Holzman, A. Żakiewicz, Kraków 2010; K. Homolacs, *Kolorystyka malarska*, Warszawa 1960; J. M. Parramón, *Kolor w malarstwie. Historia koloru, kontrasty i teoria barw. Kolor przedmiotów i cieni, gamy barw i ich mieszanie, praktyczne stosowanie koloru w malarstwie*, przekł. D. Ostrowska-Dziuba, S. Ostrowski, Warszawa 1995.

Należy też tu odnotować, że liczne grono badaczy zajmuje się symboliką kolorów w języku; zob. m.in. E. Komorowska, *Barwa w języku polskim i rosyjskim: Rozważania semantyczne*. Szczecin 2010; J. Szczęk, *O symbolicznej funkcji barw w języku i kulturze – niemiecko-polskie studium porównawcze*, w: *Barwa w języku, kulturze i literaturze* I, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2010, s. 93–106; R. Tokarski, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, wydanie drugie rozszerzone, Lublin 2004. Symbolika barw w literaturze, a także w filmie jest również przedmiotem zainteresowania badaczy; zob. m.in. P. Bellantoni, *Jeśli to fiolet, ktoś umrze. Teoria koloru w filmie*, przekł. M. Dańczyszyn, Warszawa 2010; A. Dąbrowska, *Symbolika barw i światła w „Hymnach” Jana Kasprowicza*, Bydgoszcz 2002.

[3] Hasło *farby artystyczne*, w: *Encyklopedia PWN*, http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/farby-artystyczne;3899937.html, (dostęp 15.06.2017).

Wspomniane w haśle encyklopedii **pigmenty** definiowane są jako

> „stałe substancje barwne, bardzo trudno rozpuszczalne w wodzie, rozpuszczalnikach organicznych, olejach schnących, żywicach syntetycznych”[4].

Pigmenty dzielą się na nieorganiczne (mineralne) i organiczne. Do pierwszych zalicza się pigmenty naturalne (inaczej farby ziemne, np. cynober, aurypigment, kreda, sjena, ochry), pigmenty sztuczne (np. żółcień chromowa, biel cynkowa, biel tytanowa, minia, ultramaryna), pigmenty otrzymywane z metali nieżelaznych (brązy) oraz pigmenty węglowe (grafit, sadza). Druga grupa zawiera pigmenty naturalne, które znajdują się w żywych organizmach (np. chlorofil, sepia, indygo) i pigmenty syntetyczne[5]. Wiele z wymienionych wyżej pigmentów używanych jest do produkcji farb stosowanych w sztukach plastycznych.

W malarstwie trzy barwy uważa się za podstawowe: błękit cyjanowy, purpurę i żółcień. Ze zmieszania ich można otrzymać się wszystkie inne kolory, łącznie z czernią[6]. Jak podaje José M. Parramón, typowy zestaw malarza zawiera następujące farby artystyczne: żółcień kadmowa cytrynowa, żółcień kadmowa średnia, ochra jasna, sjena palona, umbra palona, cynober jasny, karmin kraplak ciemny, zieleń permanentna, zieleń chromowa, ultramaryna ciemna, błękit kobaltowy jasny, błękit pruski, biel tytanowa i czerń słoniowa[7].

Tabela 1 przedstawia polskie nazwy wybranych farb artystycznych, pogrupowane według pól barw. Należy tu zaznaczyć, że nazwa danej farby artystycznej jest równocześnie nazwą barwy uzyskanej przez jej zastosowanie.

Tabela 1

Wybrane farby artystyczne – polskie nazwy

(oprac. na podst.: *Encyklopedia PWN*, http://encyklopedia.pwn.pl; *Jak malować. Akwarela, olej, pastel, akryl*, praca zbiorowa, konsult. H. Douglas-Cooper, przekł. D. Stefańska-Szewczuk, Warszawa 2017; J. M. Parramón, *Jak powstaje kolor. Barwy światła, kolor i pigmenty, barwy dopełniające, barwa cielista, kolor cienia, gamy kolorów i zasady harmonizowania kolorów*, przekł. E. Michalik, Wrocław 1993; katalog Wytwórni Farb Artystycznych Karmański, http://karmanski.pl)

Pole barwy	Polskie nazwy farb artystycznych
BIEL	biel barowa, biel chińska, biel cynkowa, biel ołowiana / srebrzysta, biel tytanowa

---

[4] Hasło *pigmenty*, w: *Encyklopedia PWN*, http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/pigmenty;3957113.html, dostęp 15.06.2017.

[5] Tamże.

[6] Zob. m.in. J. M. Parramón, *Jak powstaje kolor. Barwy światła, kolor i pigmenty, barwy dopełniające, barwa cielista, kolor cienia, gamy kolorów i zasady harmonizowania kolorów*, przekł. E. Michalik, Wrocław 1993, s. 32.

[7] Tamże, s. 60–61.

CZERŃ	bitum, czerń antracytowa, czerń słoniowa, czerń z winorośli, kość palona, sadza / czerń sadzy
CZERWIEŃ	alizaryna, amarant, burgund, cynober ciemny, cynober jasny, czerwień ceglasta, czerwień kadmowa, czerwień wenecka, czerwona laka, czerwony Saturn, eozyna, karmazyn, karmin alizarynowy, karmin ciemny, karmin jasny, karmin kraplak, kraplak, purpura, purpura dioksazynowa, purpura tyryjska, szkarłat
RÓŻ	róż angielski, róż cielisty, róż indyjski, róż pompejański, róż wenecki
ŻÓŁĆ	żółcień arylidowa, żółcień chromowa, żółcień cynkowa, żółcień georginiowa, żółcień kadmowa, żółcień kadmowa cytrynowa, żółcień kadmowa średnia, żółcień królewska, żółcień neapolitańska, żółta ochra, żółty aurypigment
BRĄZ	brąz van Dycka, ochra, sepia, sepia rzymska, sjena naturalna / surowa, sjena palona, ugier brunatny, ugier ciemny, ugier jasny, ugier złoty, umbra naturalna, umbra palona
BŁĘKIT	akwamaryna, błękit francuski, błękit ftalowy, błękit kobaltowy, błękit królewski, błękit malachitowy, błękit pruski, błękit świetlany, błękit Turnbulla, indygo, ultramaryna, ultramaryna fioletowa
ZIELEŃ	grynszpan, zieleń chromowa, zieleń cynobrowa, zieleń ftalowa, zieleń malachitowa, zieleń permanentna, zieleń soczysta, zieleń szmaragdowa, zieleń ziemi
SZAROŚĆ	szarość Payne'a

Jak można zauważyć, nazwy te często zawierają informację o składzie farby (np. *biel cynkowa*, *karmin alizarynowy*, *zieleń chromowa*, *zieleń cynobrowa*), jej odcieniu (np. *ugier brunatny*, *ugier złoty*, *ultramaryna fioletowa*, *zieleń malachitowa*) czy też stopniu jasności (np. *karmin ciemny*, *karmin jasny*; *ugier ciemny*, *ugier jasny*). W nazwach farb używane są także przymiotniki pochodzące od nazw krajów i miast (np. *biel chińska*, *błękit francuski*, *błękit pruski*, *czerwień wenecka*, *róż angielski*, *róż indyjski*, *róż pompejański*, *róż wenecki*, *sepia rzymska*), jak również nazwiska (np. malarzy: *brąz van Dycka*, *szarość Payne'a*).

2. Nazwy farb artystycznych w polsko-kaszubskich słownikach

Słowniki polsko-kaszubskie autorstwa Jana Trepczyka[8] i Eugeniusza Gołąbka[9] uwzględniają wiele nazw farb artystycznych – wybrane ich przykłady zostały zebrane w tabeli 2.

---

[8] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, t. 1–2, red. J. Treder, Gdańsk 1994.

[9] E. Gołąbek, *Słownik polsko-kaszubski*, t. 1–3, red. J. Treder, Gdańsk 2013. Ponieważ dotychczas ukazały się tomy z hasłami do litery P włącznie, korzystam również z drugiego tomu niepełnej wersji słownika, która była przez jakiś czas dostępna w Internecie (obecnie tylko pierwszy tom niepełnej wersji jest umieszczony w cyfrowej bibliotece Skarbnicy Kaszubskiej na stronie http://skarbnicakaszubska.pl/wp-content/uploads/2016/11/Slownik_1-1.pdf).

Tabela 2

Wybrane nazwy farb artystycznych/barw w słownikach Trepczyka i Gołąbka

(w kwadratowych nawiasach – słowa nieodnoszące się bezpośrednio do barw; objaśnienie skrótów: icht – ichtiologia, geol – geologia, min – mineralogia)

Polska nazwa farby	Słownik Trepczyka	Słownik Gołąbka
biel cynkowa	cynkowô bielëna (t. 1, s. 50)	biél cynkòwô (t. 1, s. 80)
biel ołowiana	ołowiowô bielëna (t. 1, s. 50)	biél òłowianô (t. 1, s. 80)
bitum	zemny pëk, bitum (t. 1, s. 52)	pëk, bitum (t. 1, s. 83)
błękit kobaltowy	–	kòbaltowô mòdrzëzna, kòbaltowi mòdrôk (t. 1, s. 482)
burgund	[burgundzczié wino] (t. 1, s. 68)	bùrgùnd, [bùrgùndzczé wino] (t. 1, s. 113)
cynober	cynober (t. 1, s. 92)	min cynober, [sarczk rtãcë] (t. 1, s. 166)
grynszpan	[zelonô rec] (t. 1, s. 191)	grinszpan, [zelonô (kòprowô / miedzanô) dërdza] (t. 1, s. 355)
indygo	modrosc, indigo (t. 1, s. 208)	indigò, cemnomòdrô farba / farwa, anilina (t. 1, s. 387)
karmazyn	icht karmazyn, czewienizna (t. 1, s. 230)	icht (ryba) karmazyn, kolor: czewienizna (t. 1, s. 445)
karmin	karmin, jaskroczerwonô farba (t. 1, s. 230)	karmin, jaskroczerwònô / jaskrawòczerwònô / jaskrawòczerwionô farba / farwa (t. 1, s. 445)
kraplak	–	kraplak, czerwiono / czerwònô farwa, czerwiony / czerwòny laker (t. 1, s. 545)
ochra	ochra (t. 1, s. 404)	òchra (t. 2, s. 450)
purpura	purpura, purpurowi smôrzcz (farbnica) (t. 2, s. 128)	pùrpùra, pùrpùrowô farwa (t. 3, s. 500)
sepia	icht sepija (t. 2, s. 180)	icht sepija (niepełna wersja, t. 2, s. 839)
ultramaryna	ultramarina, modrô mączka (t. 2, s. 281)	ultramarina, mòdrô mączka (niepełna wersja, t. 2, s. 1103)
umbra	geol żelôzëna	geol żelôzëna (niepełna wersja, t. 2, s. 1106)

Jak wykazuje tabela 2, słowniki często objaśniają znaczenie leksemów, np. *karmin – jaskroczerwònô farba*, *karmazyn – czewienizna*, *kraplak – czerwònô farwa*. Trzeba tu też zaznaczyć, że stosowane kwalifikatory nie zawsze wskazują na farby czy barwy, np. w haśle *sepia* zastosowany jest kwalifikator *icht* (ichtiologia), w haśle *umbra* – *geol* (geologia), zaś w obu przypadkach brakuje kwalifikatora *mal* (malarstwo)[10]. Należy jednak dodać, że żadne nazwy farb artystycznych nie są nim opatrzone, najwyżej można natrafić na kwalifikator *kolor*. Kaszubskich nazw ryb *karmazyn* i *sepija* można z pewnością używać w odniesieniu do farb bądź barw, natomiast dobrze byłoby się zastanowić, czy tak samo można stosować rzeczownik *żelôzëna* ‘umbra’.

Chociaż w słownikach Trepczyka i Gołąbka znaleźć można liczne nazwy farb artystycznych, nie uwzględniają one wszystkich nazw farb artystycznych – i tymi brakami zajmę się w następnej części artykułu.

3. Propozycje i problemy

Niektóre brakujące nazwy farb artystycznych można z łatwością uzupełnić, szczególnie w wypadku słów, które są internacjonalizmami, np.

– pol. *alizaryna* – kasz. *alizarina*,
– pol. *sjena* – kasz. *sjena*.

Ponadto w kaszubszczyźnie mamy do dyspozycji szereg przymiotników, które są ekwiwalentami polskich leksemów używanych w zestawieniach będących nazwami farb (takich jak *błękit pruski* czy *sjena palona*), np.

– *pôlony* ‘palony’ i *nôtëralny* / *nôtërny* ‘naturalny’,
– *cemny* ‘ciemny’ i *jasny* ‘jasny’,
– *prësczi* ‘pruski’, *indijsczi* ‘indyjski’ i *chińsczi* ‘chiński’ itp.,
– *chromòwi* ‘chromowy’, *kadmòwi* ‘kadmowy’ itp.

Bez trudu można zatem utworzyć kaszubskie zestawienia, np.

– pol. *sjena naturalna* – kasz. *nôtëralnô sjena*,
– pol. *sjena palona* – kasz. *pôlonô sjena*,
– pol. *karmin ciemny* – kasz. *cemny karmin*,
– pol. *karmin jasny* – kasz. *jasny karmin*.

pokazują przykłady nazw farb artystycznych zebrane w tabeli 1, często są one zestawieniami, w których występuje rzeczownik spokrewniony z przymiotnikową, przeważnie podstawową, nazwą barwy[11] (m.in. *czerń*, *biel*, *czerwień*, *róż*, *żółcień*,

---

[10] W spisie skrótów zarówno Trepczyk, jak i Gołąbek ujmują kwalifikator *mal* – malarstwo (Trepczyk, t. 1, s. 14; Gołąbek, t. 1, s. 20).

[11] O podstawowych i niepodstawowych nazwach barw piszą m.in. B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley 1969. Jeżeli chodzi podstawowe i niepodstawowe

zieleń, *błękit*[12]). Tabela 3 zawiera kaszubskie odpowiedniki tych polskich leksemów, jak również inne spokrewnione rzeczowniki podane w słownikach polsko-kaszubskich Trepczyka i Gołąbka.

Tabela 3

Wybrane rzeczownikowe nazwy barw w słownikach Trepczyka i Gołąbka

(w kwadratowych nawiasach – słowa nieodnoszące się bezpośrednio do barw; objaśnienie skrótów: arch – archaizm, karc – karciarstwo, rzad – rzadko, rzadziej)

Polskie nazwy barw		**Kaszubskie rzeczowniki**	
Przymiotnik	**Rzeczowniki**	**Słownik Trepczyka**	**Słownik Gołąbka**
biały	białość	biôlosc, bielëzna (t. 1, s. 49)	biôłosc, biél, biôłé (t. 1, s. 77)
	biel	bielëna / bielëzna (t. 1, s. 50)	biél, biôłosc, biôłé (t. 1, s. 80)
błękitny	błękit	modrosc, modrzëna (t. 1, s. 55)	odsyłacz do modrość: mòdrosc, mòdrzëzna (t. 2, s. 210)
brązowy	brąz	bruny (t. 1, s. 61)	brunizna, brunosc, brunô farba, bruny kòlor (t. 1, s. 99)
czarny	czarność	czôrnosc (t. 1, s. 93)	czôrnosc (t. 1, s. 169)
	czerń	czôrne, czôrnô farba (t. 1, s. 95)	czôrnosc, czôrne, czôrnô farba, czôrny kòlor (t. 1, s. 174)
czerwony	czerwień	czerwonosc / czerwionosc, czerwonizna / czerwionizna [karc czerwień] (t. 1, s. 96)	czerwònosc / czerwionosc, arch czerzwionosc, czerwienizna, rzad czerwińc [karc czerwień] (t. 1, s. 175)

---

nazwy barw w języku kaszubskim, wyniki swoich badań przedstawiłam w następujących pracach: D. Stanulewicz, *Słownictwo barw w języku kaszubskim – próba ustalenia zbioru nazw podstawowych*, „Acta Cassubiana” 2009, nr 11, s. 128–140; D. Stanulewicz, A Pawłowski, *Kashubian colour vocabulary*, w: *New Directions in Colour Studies*, red. C. P. Biggam, C. Hough, C. J. Kay, D. R. Simmons, Amsterdam – Philadelphia 2011, s. 105–119; D. Stanulewicz, *The Polish and Kashubian colour lexicons: Basic and non-basic terms*, w: *New Insights into Slavic Linguistics*, red. J. Witkoś, S. Jaworski, Frankfurt am Main 2014, s. 357–373. Zob. także: D. Stanulewicz, *Nazwy barw w języku kaszubskim i ich psychologiczna istotność*, w tym numerze „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego”.

[12] W polu barwy niebieskiej przymiotnik *niebieski* jest podstawową nazwą tego koloru, natomiast jeżeli chodzi o rzeczownik, z pewnością *błękit* jest o wiele częściej używanym leksemem niż *niebieskość* (zob. D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk 2009, s. 146–148, 156).

	czerwoność	czerwonosc / czerwionosc, czerzwionizna (t. 1, s. 96)	odsyłacz do czerwień
różowy	róż	[szminka, farwinka] (t. 2, s. 164)	[szminka, farwinka] (niepełna wersja, t. 2, s. 164)
	różowość	–	–
szary	szarość	szarota, szarosc (t. 2, s. 225)	szarota, szarosc (niepełna wersja, t. 2, s. 968)
zielony	zieleń	zelonosc (t. 2, s. 425)	zelonosc (niepełna wersja, t. 2, s. 1460)
	zieloność	zelenizna, zelonowatosc, zelonosc (t. 2, s. 425)	zelenizna, zelonowatosc, zelonosc (niepełna wersja, t. 2, s. 1460)
żółty	żółć	żôłc (t. 2, s. 449)	żôłc (niepełna wersja, t. 2, s. 1519)
	żółcień	[żôłtôk] (t. 2, s. 449)	[żôłtôk] (niepełna wersja, t. 2, s. 1519)
	żółtość	żôłtosc, żôłcëzna (t. 2, s. 449)	żôłtosc, żôłcëzna (niepełna wersja, t. 2, s. 1520)

Jak łatwo zaważyć, nie wszystkie rzeczowniki odnotowane w tabeli 3 odnoszą się do barw, np. *szminka* i *farwinka* to nazwy kosmetyków, a *żôłtôk* odnosi się do kwiatu, tak jak *żółcień* po polsku. Ponadto, na podstawie zawartości haseł nie można stwierdzić, czy *żôłc* – podobnie jak *żółć* w języku polskim – może znaczyć zarówno ‘płynna, gorzka, żółtobrunatna wydzielina wątroby, niezbędna do trawienia tłuszczu’, jak i ‘kolor żółty’[13].

W polskich nazwach farb artystycznych stosuje się na ogół krótsze rzeczowniki, np. *biel*, *błękit*, *czerń*, *czerwień*, *zieleń*. Rzeczowniki zakończone na *-ość* są abstrakcyjne i odnoszą się do posiadania cechy, a nie do substancji, jaką jest farba (wyjątkiem jest *szarość Payne'a*, z powodu braku krótszego rzeczownika, który składałby się z samego rdzenia lub rdzenia z końcówką *-eń*). W języku kaszubskim nie ma rzeczowników, które składałyby się z samego rdzenia (wyjątkiem jest *biél*), rzeczowniki z końcówką *-osc* są również abstrakcyjne, zatem można zaproponować, by w nazwach farb artystycznych używano rzeczowników zakończonych na *-ezna*/*-ëzna*/*-izna*. Przykłady z rzeczownikiem *mòdrzëzna*, które zamieszcza Gołąbek (t. 2, s. 210) w swoim słowniku (dwa pochodzą z wcześniejszych słowników – Ramułta i Sychty) potwierdzają, że taka propozycja jest do przyjęcia. Chociaż nie ma w nich mowy o farbach artystycznych, wyraźnie można zauważyć, że gdy mowa o kolorze niebieskim jako o cesze nieba i morza, używa się rzeczownika *modrosc*, natomiast gdy chodzi o konkretne niebieskie przestrzenie, zastosowany został rzeczownik *mòdrzëzna*:

---

[13] Hasło *żółć*, w: *Słownik języka polskiego PWN*, https://sjp.pwn.pl/sjp/zolc;2548281.html, dostęp 15.06.2017.

> „**modrość** *f* mòdrosc, mòdrzëzna *f*; ~ **nieba** mòdrosc nieba [Jinszô je mòdrosc nieba, a jinszô mòrza. *Ra* To mòrze to je jedna mòdrzëzna. W naszim żëcë je tëlé mòdrôków, to pòle wëzdrzi jak jedna mòdrzëzna. *Sy*]”

Ponadto w haśle *kobaltowy* (t. 1, s. 482) Gołąbek podaje, że odpowiednikiem zestawienia *błękit kobaltowy* jest *kòbaltowô mòdrzëzna*, ewentualnie *kòbaltowi mòdrôk* (na marginesie można zadać pytanie, czy nazwa kwiatu *mòdrôk* jest często używana jako nazwa koloru niebieskiego).

Przykłady propozycji nazw farb artystycznych zawierających rzeczowniki spokrewnione z podstawowymi kaszubskimi nazwami barw zamieszczam w tabeli 4.

Tabela 4
Wybrane propozycje nazw farb artystycznych z rzeczownikami spokrewnionymi z podstawowymi kaszubskimi nazwami barw

Rzeczownik kaszubski	Farby artystyczne	
	Polska nazwa	**Kaszubska nazwa**
biél / biëlezna	biel chińska	chińskô biél / biëlezna
	biel tytanowa	titanowô biél / biëlezna
brunizna	brąz van Dycka	brunizna van Dycka
czerwienizna / czerwònizna	czerwień ceglasta	ceglastô czerwienizna / czerwònizna
	czerwień kadmowa	kadmòwô czerwienizna / czerwònizna
	czerwień wenecka	weneckô czerwienizna / czerwònizna
mòdrzëzna	błękit francuski	francëskô mòdrzëzna
	błękit kobaltowy	kòbaltowô mòdrzëzna
	błękit królewski	królewskô mòdrzëzna
	błękit malachitowy	malachitowô mòdrzëzna
	błękit pruski	prëskô mòdrzëzna
	błękit Turnbulla	mòdrzëzna Turnbulla
zelenizna	zieleń chromowa	chromòwô zelenizna
	zieleń cynobrowa	cynobrowô zelenizna
	zieleń malachitowa	malachitowô zelenizna
	zieleń soczysta	socznô zelenizna

żôłcëzna	żółcień arylidowa	arilidowô żôłcëzna
	żółcień chromowa	chromòwô żôłcëzna
	żółcień kadmowa	kadmòwô żôłcëzna
	żółcień kadmowa cytrynowa	kadmòwô cytrónowô żôłcëzna
	żółcień neapolitańska	neapòlitańskô żôłcëzna

Wśród propozycji przedstawionych w tabeli 4 nie znalazły się nazwy farb artystycznych zawierające nazwy czerni, różu czy też szarości – słowniki nie notują w tych przypadkach rzeczowników z końcówką *-ezna*/*-ëzna*/*-izna*. Rozwiązaniem może być użycie w zestawieniu rzeczownika *farba* wraz z przymiotnikiem określającym kolor: *czôrnô farba*, *różowô farba* i *szarô farba*. Tabela 5 zawiera przykładowe propozycje. Oczywiście jeżeli będzie chodziło o nazwę barwy, a nie farby, należy użyć rzeczownika *farwa*, nie *farba*.

Tabela 5

Wybrane propozycje nazw farb artystycznych z rzeczownikiem *farba*

Przymiotnik	Nazwa polska	Nazwa kaszubska
czôrny	czerń antracytowa	antracytowô czôrnô farba
	czerń słoniowa	élefantowô czôrnô farba
różowi	róż angielski	anielskô różowô farba
	róż cielisty	celëstô różowô farba
	róż indyjski	indijskô różowô farba
	róż wenecki	weneckô różowô farba
szari	szarość Payne'a	szarô farba Payne'a

Rozwiązanie, którego przykłady zaprezentowałam w tabeli 5, można również zastosować alternatywnie we wszystkich przypadkach zawartych w tabeli 4, np.

– *chromòwô żôłcëzna* / *chromòwô żôłtô farba* 'żółcień chromowa',
– *francëskô mòdrzëzna* / *francëskô mòdrô farba* 'błękit francuski',
– *malachitowô zelenizna* / *malachitowô zelonô farba* 'zieleń malachitowa',
– *prëskô mòdrzëzna* / *prëskô mòdrô farba* 'błękit pruski'.

Wracając do nazw czerni i różu, można się zastanowić, czy w kaszubszczyźnie nie funkcjonują (bądź nie mogą funkcjonować) nieodnotowane w słownikach rzeczowniki zakończone na *-ezna*/*-ëzna*/*-izna*. Przykładowo *różewizna* jest potencjalnym kaszubskim leksemem, który z powodzeniem mógłby być rzeczownikową nazwą barwy różowej.

4. Zakończenie

W artykule tym przedstawiłam nazwy farb artystycznych uwzględnione w słownikach polsko-kaszubskich przez Trepczyka i Gołąbka, jak również zaprezentowałam propozycje nazw, których brakuje (bądź nie zostały odnotowane w tych słownikach). Zbiór nazw farb artystycznych z pewnością przyda się osobom zajmującym się sztuką i piszących o niej po kaszubsku. To właśnie one będą mogły zweryfikować, które z propozycji okażą się najbardziej trafne w opisie dzieł malarskich.

Bożena Ugowska

Sztuka ludowa i jej twórcy w felietonach Stanisława Pestki

Publicystyka Stanisława Pestki, a szczególnie rozprawy, eseje, felietony i reportaże, stanowią przeważającą część jego twórczości literackiej.

Dla omówienia interesującego mnie tematu w niniejszym referacie chcę przedstawić jego widzenie sztuki ludowej, na podstawie wybranych artykułów zamieszczonych na łamach „Pomeranii" w latach 1968–2003.

Jednym z obszarów wielotematycznych wypowiedzi Pestki (publicystykę polskojęzyczną zamiennie podpisywał swoim nazwiskiem lub pseudonimem artystycznym Jan Zbrzyca, zaś artykuły kaszubskojęzyczne opatrywał podpisem Krëban z Milachòwa) była tematyka regionalna, a w węższym rozumieniu sztuka ludowa oraz ci, którzy z pasją, wbrew krytyce i ogólnym trendom (czasy panującego w kulturze i sztuce socrealizmu, a także następujące po nim centralistyczne wyznaczanie kierunków, ogłaszanie tematycznych konkursów dla twórców regionalnych, miały na celu zunifikowanie twórczości ludowej, zatracenie jej indywidualnych, opartych na rodzimym folklorze cech i różnic) jej się oddawali.

Pestka oczywiście nie był wyjątkiem podejmując tę tematykę. Od strony naukowej kulturę, w tym również sztukę ludową badała wybitna etnograf, Bożena Stelmachowska, a jej dzieło *Sztuka ludowa na Kaszubach*[1] nadal jest traktowane jako kompendium wiedzy z omawianej dziedziny, podobnie zresztą jak szeroki wachlarz badań i studiów dotyczących odrębości kulturowej Kaszub opracowanych przez Wandę Szkulmowską[2]. Współcześnie te prace są kontynuowane przez równie wybitne postaci, m.in. prof. Annę Kwaśniewską[3] czy Krystynę Szałaśną[4]. Jednakże publikacje naukowe nie docierają do szerokich mas, a jedynie do zainteresowanej tą tematyką elity intelektualnej. Pestka podejmując się tej tematyki chciał zainteresować i inspirować zarówno twórców ludowych, jak też społeczność kaszubsko-pomorską. Dobrze wiedział, że kultura jest tym wyróżnikiem, który świadczy o odrębności danego regionu, a odnajdywanie jej wartości, jest czynnikiem pozwalającym na zakorzenienie się w miejscu i na rozbudzenie poczucia tożsamości.

---

[1] B. Stelmachowska, *Sztuka ludowa na Kaszubach*, Poznań 1937, czy *Słowińcy – ich dzieje i kultura (do 1956 r.)*, oprac. A. Kwaśniewska, Gdańsk – Kluki 2013.

[2] *Sztuka ludowa Kaszubów. Przeszłość i teraźniejszość*, red. W. Szkulmowska, Bydgoszcz 1995.

[3] Por. A. Kwaśniewska, *Badania etnologiczne na Pomorzu Wschodnim w XIX i XX wieku. Ludzie, instytucje, osiągnięcia badawcze*, Gdańsk 2009.

[4] Por. *Współczesna sztuka ludowa Kaszub*, red. K. Szałaśna, H. Ostrowska-Wójcikowa, W. Szkulmowska, Bydgoszcz 1987.

Kontekst polityczno-społeczny

Trzeba pamiętać, że pierwsze wypowiedzi Pestki na temat twórczości ludowej ukazywały się w czasach panującego w kulturze i sztuce socrealizmu, a także następującego po nim centralistycznego wyznaczania kierunków i ogłaszania tematycznych konkursów dla twórców regionalnych. Wszystko to miało na celu zunifikowanie twórczości ludowej, zatracenie jej indywidualnych, opartych na rodzimym folklorze cech i różnic.

Potwierdzeniem takiej sytuacji są słowa Cz. Rybotyckiego, który w szerokiej analizie kontekstu społeczno-politycznego lat 50-ych i 60-ych minionego stulecia pisze o wykorzystywaniu twórczości ludowej do „perswazyjnych zabiegów dydaktyki społecznej”[5], co było rodzajem zwyczajnej propagandy. Uzasadnia to następująco:

> Dowodzono w niej [propagandzie – przyp. wł.] wówczas karkołomnej tezy, że ludzkie pasje, ekspresje talentów i indywidualne sukcesy nie mogłyby się tak rozwinąć nigdzie poza socjalizmem. Dodam, że wielu naiwnych etnografów i działaczy kultury tezie tej wiernie świadczyło i to nie z ideologicznych pobudek, lecz z ogromu pasji i przekonań o wartości kultury ludowej. To one, właśnie, pozwalały nie dostrzegać dwuznaczności sytuacji takiego uczestnictwa w kulturze, w którym za opiekę państwowego mecenasa płaciło się trybut w postaci ograniczeń cenzury, uległości i instrumentalnego traktowania[6].

Owo „instrumentalne traktowanie” sztuki ludowej polegało nie tylko na jej propagandowym wykorzystywaniu do celów unifikacyjnych społeczeństwa polskiego, ale wskazują również na fakt, że:

> stała się fundamentem „jednolitej, pozbawionej przeżytków kultury ogólnonarodowej” w myśl socrealistycznej idei, że „wszystko, co w sztuce wielkie, bierze się ze sztuki ludowej” (Bolesław Bierut). Ludowy mandat legitymizował komunistyczną władzę, dla której podstawą było poparcie chłopów.

---

[5] Cz. Rybotycki, *Współczesna plastyka ludowa jako konwencja*, w: *Kultura ludowa. Teorie. Praktyki, Polityki*, red. B. Fatyga i R. Michalski, Warszawa 2014, s. 290.

[6] Tamże.

> Folklor wykorzystywano ideologicznie i estetycznie, neutralizując jego aspekty światopoglądowe (przede wszystkim sakralny charakter), wprzęgano go w eklektyczny repertuar nowej świeckiej obrzędowości[7].

Warto zaznaczyć, że w omawianych powyżej latach 60. i 70. nie tylko wykorzystywano ideologicznie twórczość ludową, ale by mogła taką funkcję pełnić, musiała spełniać ideologiczne założenia systemu, stąd powołano tzw. instruktorów, czyli „opiekunów" nad artystami. Ich aktywność koncentrowała się na eliminowaniu motywów uznanych za niezgodne tradycją i podsuwanie twórcom nowych inspiracji[8].

Z powodu owej właśnie cenzury, zanegowania tematyki sakralnej, która była jedną z wiodących w sztuce ludowej Kaszub, niechęci bycia pod opieką mecenasów państwowych, wielu artystów zaprzestało działalności. Świadomi tej sytuacji naukowcy-etnografowie, działacze i publicyści czynili są starania, głównie promocyjne (np. wystawy, publikacje na łamach prasy), o przywrócenie należnego im miejsca w kulturze. Syntetyczny materiał na temat działań ówczesnych władz przedstawił Aleksander Jackowski w artykule okolicznościowym z okazji jubileuszu 50-lecia czasopisma „Konteksty. Polska sztuka ludowa". Pisze m.in.

> Zwalczając kler, spółdzielczość, wszelkie formy samorządności, odradzającą się PSL – Mikołajczyka, władza kokietuje jednocześnie społeczność wiejską pozornym zainteresowaniem jej kulturą, a zwłaszcza sztuką. Oczywiście traktowaną jako zabawa, kolorowa dekoracja, ludowość na pokaz. Pozbawia się folklor, sztukę ludową jej wymiaru duchowego, odrywa od podłoża i symbolicznych sensów. Zachowuje się formę, zwalczając towarzyszące jej treści (zgodnie z postulatem sztuki „narodowej w formie a socjalistycznej w treści")[9].

Następnie podaje w chronologicznym ujęciu fakty odnoszące się do manipulacji władz w sferze kultury. Dotknęły one też zespół redakcyjny powyższego czasopisma już na początku jego istnienia, wywołując szerokie reperkusje. Potrójny zeszyt, obejmujący numery 6, 7 i 8, poświęcony był wystawie powojennej sztuki ludowej pt. „Wystawa krakowska Rzeźby, Malarstwa i Grafiki Ludowej", na której pokazano ogromny zbiór dzieł, tłumaczących swoim artyzmem fascynację tą twórczością, a sam A. Jackowski nie waha się użyć stwierdzenia, że było to „wprowadzenie tej sztuki do narodowego panteonu”[10]. Władze ówczesne nie podzielały jednak odczuć etnografów, twórców, badaczy kultury czy organizatorów wystawy, a skutki najlepiej oddadzą słowa autora:

---

[7] *Polska – kraj folkloru?*, źródło: https://zacheta.art.pl/public/upload/download/POLSKA_%20KRAJ%20FOLKLORU_%20materia%C5%82y%20prasowe.pdf (dostęp: 10.06.2017).

[8] K. Blaschke*, Z teorii sztuki ludowej w PRL-u / Excerpts from the theory of folk art in the Polish People's Republic*, źródło: http://www.academia.edu/31992999/Z_teorii_sztuki_ludowej_w_PRL-u_Excerpts_from_the_theory_of_folk_art_in_the_Polish_People_s_Republic (dostęp: 12.06.2017).

[9] A. Jackowski, *Konteksty, polska sztuka ludowa. Pół wieku istnienia pisma*, w: „Polska sztuka ludowa – konteksty" t. 1–2/1996 r, s. 141–142.

> Numer wywołał oburzenie, wicepremier wezwał „na dywanik” ministra Sokorskiego (z ramienia partii odpowiadał za politykę resortu), ten zaś za propagowanie „religianctwa”, świątków, z miejsca wyrzucił Grabowskiego[11] z pisma i Instytutu. Miało to miejsce w listopadzie 1948 roku. W tym czasie kończyła się już względnie liberalna polityka w zakresie kultury, narastały konflikty z Kościołem, marksizm miał wyprzeć wszelkie inne formy wiary. Zlikwidowano miesięcznik „Nurt. Literatura-Nauka-Życie”, zakazano wystawienia Kordiana w Krakowskim Teatrze im. Słowackiego, odwołano ze stanowiska redaktora naczelnego „Odrodzenia” Karola Kuryluka, w grudniu los jego podzieli Stefan Żółkiewski – redaktor „Kuźnicy”[12].

Już tych kilka faktów występujących lawinowo po jednej tylko publikacji pokazuje jak głęboka i bezkompromisowa była ingerencja „mecenasów” na niepożądane i nie mieszczące się w wyznaczonych ramach ideologicznych działania w zakresie kultury, w tym sztuki ludowej. W niniejszym artykule przytaczam powyższe treści dla całościowego uzmysłowienia sobie ogólnego kontekstu uwarunkowań, z jakimi musieli mierzyć się artyści ludowi i środowisko naukowców, zgłębiających sztukę ludową. Nie ma jednak możliwości ani potrzeby w ramach omawianego tematu skupiania się na szerszej analizie tylko tego zagadnienia, które zresztą doczekało się rzetelnego, ponad tysiącstronicowego opracowania naukowego[13].

Instytucje wspierania kultury i… ideologii

Sztuka ludowa w omawianym okresie, podobnie zresztą jest i obecnie, kształtowała się i rozwijała głównie w środowiskach wiejskich, niewykształconych, gdzie podstawą utrzymania były niewielkie gospodarstwa rolne. To również implikowało określony sposób jej postrzegania, a kwalifikatorem oceny i wyceny był przymiotnik „ludowy”. Paradoksalnie to też wpłynęło na jej trwałość. A. Brzezińska stwierdza:

---

[10] Tamże, s. 145.

[11] Józef Grabowski, historyk sztuki, był m.in. pierwszym redaktorem czasopisma „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa”, a także inicjatorem powstania i kierownikiem sekcji malarstwa i rzeźby w Państwowym Instytucie Badania Sztuki Ludowej. Oprac. na podstawie informacji zawartych w artykule A. Jackowskiego, *Konteksty…*, dz. cyt., s. 144–145.

[12] Tamże, s. 146.

[13] Por. M. Fik, *Kultura polska po Jałcie. Kronika lat 1944–1981*, Warszawa 1991.

> Kultura ludowa ukształtowała się w specyficznych warunkach, na które wpływ miał kastowy podział społeczeństwa. Była ona związana z obszarami wiejskimi, w których podstawową siłę stanowiła produkcja rolnicza, a także stabilność. Duży wpływ na jej przekazywanie i trwanie miała społeczność, stosunkowo zamknięta, z jasno określonymi rolami społecznymi (rola autorytetów, starszych osób oraz patriarchalny model rodziny)[14].

Należy zaznaczyć, że wielkie oddziaływanie na twórców ludowych i na ich wytwory miała powołana w 1949 roku Spółdzielczo-Państwowa Centrala Przemysłu Ludowego i Artystycznego, popularnie zwana Cepelią. Głównym jej celem miało być stworzenie takiego systemu opieki nad twórcami, który uaktywniałby ich twórczo i zapewniał zbyt produktom tej twórczości[15]. Jednakże, oprócz swoistej, na szeroką skalę zorganizowanej promocji sztuki ludowej i stworzenia popytu na produkty ludowe, do tego stopnia, że powstały nawet ośrodki wytwórczości ludowej, wielu badaczy, etnografów, folklorystów podkreśla że:

> Rozbudowany system zamawiania i zlecania wykonywania konkretnych wyrobów, ich dostępność na terenie całego kraju w wielu przypadkach pozbawiła bezpośredniego kontaktu twórcy z nabywcą. Nie były to już wyroby ludowe, lecz „w stylu ludowym". Produkowanie na masową skalę oraz promowanie kultury ludowej jako radosnej, kolorowej, nieco naiwnej i bardzo uproszczonej przyczyniło się do powstania funkcjonującego do dzisiaj pejoratywnego określenia „cepeliada". Do negatywnego wizerunku wszystkiego, co ludowe przyczyniły się także będące pod opieką Cepelii zespoły folklorystyczne, przesadnie stylizowane i prezentujące sztucznie aranżowany repertuar, będące tubą propagandową ustroju politycznego[16].

Cepelia nie była jedyną organizacją zrzeszającą twórców ludowych. W 1968 r. (niemal 20 lat później niż Cepelia) powołano Stowarzyszenie Twórców Ludowych. Główny celem działania, jak obwieszczał statut tej organizacji, było:

> kultywowanie tradycji sztuki ludowej w dziedzinie plastyki, piśmiennictwa, tańca i budownictwa, popularyzacja najwartościowszych przejawów artystycznej twórczości ludowej i folkloru oraz reprezentacja twórców ludowych i roztaczanie nad nimi opieki[17].

---

[14] A. W. Brzezińska, *Specjaliści od kultury ludowej?*, źródło: http://www.pan.poznan.pl/nauki/N_309_09_Brzezinska.pdf (dostęp: 28.05.2017 r.)

[15] Tamże.

[16] Tamże.

[17] Tamże

Ogólnie ujmując funkcje STL-u można wyróżnić dwa obszary jej działań. Pierwszy skierowany był na promowanie twórczości ludowej i kreowanie pozytywnego wizerunku osób zajmujących się tą dziedziną. Drugi, podszyty ideologicznie i sterowany politycznie, miał oddziaływać na społeczeństwo i przybliżać mu założenia i znaczenie sztuki ludowej. Niewątpliwie największym osiągnięciem było uzyskanie dla twórców ludowych zagwarantowanych prawnie świadczeń rentalno-emerytowych – korzystnych finansowo[18].

Jednak te korzystne uwarunkowania były zarazem początkiem upadku ówczesnej sztuki ludowej. Marek Knohl zauważa, że choć władze PRL były „głównym mecenasem i animatorem sztuki ludowej”, to skomercjalizowana, uprzemysłowiona i sterowana centralnie „szybko się odbiorcom przejadła i pod koniec lat 70. coraz częściej była pośmiewiskiem”[19].

Polemika prasowa

W takim klimacie i takiej atmosferze w roku 1971 w obszernej rozprawie Stanisław Pestka dzieli się swoimi obserwacjami i spostrzeżeniami nt. sztuki ludowej. Pestka nie unika konfrontacji z głosami teoretyków zaangażowanych politycznie, badaczy-etnografów bądź krytyków pytających: „czy regionalizm reprezentuje jakieś wartości wyższego rzędu? Czy jest tylko dekoracją i przygodą dla ludzi wyczulonych na piękno miejscowego krajobrazu, zakochanych w najbliższej historii. A może stanowi coś w rodzaju sprzysiężenia hobbystów?”[20].

Najpoważniejszym wówczas zarzutem wobec twórczości ludowej był sentymentalizm, odwracający „energię i uwagę ku przeżytym antykwarycznym kształtom”[21]. Pestka przytacza również słowa krytyki odnoszące się do tak zwanych animatorów kultury, częstokroć dyletantów, o mglistym pojęciu o przedmiocie „kreowanego świata, a stąd skazanego na nieustanną improwizację”[22], jakiż więc produkt taki wizjoner mógł wykreować? Następnie na kilkudziesięciu stronach kreśli historię regionalizmu, by dojść do czasów mu współczesnych, interesujących również dla przyjętego kręgu tematycznych rozważań. Nie odcina się bynajmniej od uwarunkowań socjalistycznego postrzegania kultury, a wręcz szeroko cytuje wypowiedzi Jerzego Kossaka, radzieckiego teoretyka folkloru Wiktora Gusiewa oraz późniejszego wybitnego znawcy kultury ludowej Rocha Sulimy, który recenzował dzieło Gusiewa *Estetyka folkloru*, a popierając głoszone przezeń tezy uważał, że „samoregulujący walor folkloru

---

[18] Tamże.

[19] M. Zaremba, *PRL głównym mecenasem i animatorem sztuki ludowej*, źródło: https://histmag.org/PRL-glownym-mecenasem-i-animatorem-sztuki-ludowej-11311 (dostęp: 12.06.2017).

[20] S. Pestka, *Miejsce kultury regionalnej w kulturze ogólnonarodowej*, „Pomerania” nr 1/1971, s. 1.

[21] Tamże.

[22] Tamże.

(w pojęciu Gusiewa samoregulujący oznaczał eliminujący jednostkowe, okazjonalne pragnienia i możliwości ludzkie) odgrywa szczególnie dziś rolę sfery «weryfikującej», która w organicznych procesach kulturowych tworzy demokratyczny «styl» w kulturze socjalistycznej”[23]. Następnie z pewnym uznaniem stwierdza, że szansę na utrwalenie i upowszechnienie owego „demokratycznego stylu w kulturze poprzez odwołanie się do bogactwa folklorystycznego stwarzały powstające z inicjatywy państwa i lansujące określone tendencje kreacji twórczości regionalnej towarzystwa społeczno-kulturalne działają już w ponad pół tysiąca miejscowości i zrzeszają „ponad ćwierć miliona szczerze oddanych i aktywnych działaczy”[24]. Podkreśla również, że w programie Zrzeszenia Kaszubskiego jednym z zagadnień jest opieka nad sztuką ludową. Trudno mówić o rywalizacji, ale największą instytucją utworzoną dla tego celu był Wojewódzki Dom Twórczości Ludowej, przemianowany później na Wojewódzki Dom Kultury. Udowadnia przy tym, że sposób, w jaki ożywiana i promowana jest ginąca twórczość ludowa przyczynia się „w odczuciu wielu członków Zrzeszenia” do rozwoju kultury narodowej[25].

Ponad dekadę później w kaszubskojęzycznym artykule, przypuszczam, że w tym przypadku, zważywszy na tematykę i argumentację, był to zabieg celowy, zmierza się z opiniami na temat działań i starań o zachowanie „mowy starków” oraz rodzimej kultury i przeniesienie jej w „naszé czasë, w chtërnëch rządzy atom, telewizjô i kòmpùtrë”[26]. Autor uważa, że wszystkim wykazującym troskę o rodzime dziedzictwo należy się chociażby dobre słowo, tym bardziej jest więc zaskoczony toczącą się na szpaltach „Dziennika Bałtyckiego” batalią przeciw kaszubszczyźnie, wywołaną przez Barbarę Kalitę stwierdzeniem: „Cãdżem ta kaszëbizna na rozmajiti ôrt”[27]. Dziennikarka nie przebierając w słowach wygłasza „orację” wobec miłośników kaszubszczyzny negując ich „karmienie siebie i innych ludzi” kulturą ludową: „gôdką, przëpòwiôstką, tuńcã i ptôchama z drewna, kwiatama na òbrëskach ze lnu”[28]. Szybko znaleźli się poplecznicy sekundujący jeszcze bardziej emocjonalną narracją: „za wiele tegò spiéwaniô, graniô i ti pisaninë wënëkóny z drzéwia kaszëbsczich tradicjów. (…) wszëtkò to pôchnie naftaliną…”[29]. Z drugiej strony w tym samym czasie w bydgoskich „Faktach” ukazał się dramatyczny w wymowie artykuł Stefani Liszkowskiej-Skurowej *Kultura bez korzeni*, w którym publicystka dowodzi, że terenowe placówki kultury nie czerpią z tradycji i historii swoich ziem, gdyż nie zadomawiają się w kulturze regionalnej, co prowadzi do zaniku starych zwyczajów, wymierania haftu, braku pomocy dla twórców, a tradycyjne imprezy jak Truskawkobranie, Jarmark we Wdzydzach nie są kontynuowane. Ta argumentacja spotyka się z ostrą reakcją Pestki i pochwałą działań Wojewódzkiego Ośrodka Kultury w Gdańsku. Trudno się zgodzić z dość jednostronną rekontrą, gdyż artykuł znanej etnograf, pracownika tegoż WOK-u, laureatki medalu Stolema w roku 1973[30], nie dotyczył pracy jednostki wojewódzkiej, ale był niezgodą na zaniedbania placówek terenowych wobec sztuki ludowej i jej twórców. Nieznane są nam relacje obojga, ale być może tu leży przyczyna!

---

[23] S. Pestka, *Miejsce kultury regionalnej w kulturze ogólnonarodowej (dokończenie)*, „Pomerania” nr 3/1971, s. 23.

[24] Tamże, s. 24.

[25] Tamże, s. 25.

[26] Kreban z Milachowa, *Cziéj gburze z Gnieżdżewa*, „Pomerania” nr 10/1983, s. 57.

[27] Tamże.

[28] Tamże.

[29] Tamże.

Promocja rodzimych twórców

Pestka nie tylko teoretycznie interesował się zagadnieniami kultury ludowej, ale również korzystał ze sposobności kontemplowania wytworów ludzkich myśli i rąk. Dał temu również wyraz na łamach „Pomeranii” w relacji z wizyty na pokonkursowej[31] wystawie zorganizowanej w Spichrzu Opackim w Oliwie przez gdańskie Muzeum Etnograficzne. Jest to zarazem reportaż o dość emocjonalnym zabarwieniu, co bardzo rzadko występuje w twórczości tak literackiej, jak i medialnej Pestki. Z podziwem opisuje „kunsztownie wycyzelowane igłą i nicią obrusy, serwety, bieżniki, stroje, makatki i oczywiście chusty”, będące dziełem „utalentowanych hafciarek z Tucholi”. Można odczytać szczere zainteresowanie i wybitne znawstwo sztuki „wësziwù” kojarzącej się z branżą, którą w przeważającej części zajmują się kobiety. Zastosowane określenia „mistrzostwo zdobnicze”, „zmysł kompozycyjny” czy „drobiazgowy naturalizm” również świadczą nie tylko o znajomości trudów pracy z igłą i nicią, ale również uznaniu dla wszystkich twórczyń i twórcy (jako jedyny mężczyzna w gronie hafciarek znalazł się Edward Szymikowski z Linii. Istotą tego reportażu jest też skrupulatne wymienienie z imienia i nazwiska wszystkich osób, których dzieła, prace go urzekły (m.in.: Zyty Kleszcz, Genowefy Bonk, Teresy Folega. Ireny Baranowskiej, Stanisławy Betyny, Łucji Chyłej, Jadwigi Szulc, Anny Konkol, Władysławy Wiśniewskiej i Wandy Dzierzgowskiej z Żukowa, Elżbiety Lewandowskiej i Wandy Szynwelskiej, obu z Człuchowa czy Teresy Dembkowskiej z Wejherowa)[32].

Nie mniej ciepłe słowa Pestka kieruje do rzeźbiarzy i malujących na szkle, których dzieła „harmonizują z bajeczną kolorystyką haftów”. Potomnym pozostawił również wiele nazwisk aktywnych na początku XXI w. twórców zajmujących się często oboma tymi artystycznymi dziedzinami, niekiedy dodając tytuły wybranych dzieł (wymienia m.in.: Edwarda Jastrzębskiego „Matkę Boską Swarzewską”, Józefa

---

[30] Źródło: http://www.pg.gda.pl/org/pomorani/stolem.html, (dostęp: 10.06.2017).

[31] XVII Konkurs Współczesnej Sztuki Ludowej Kaszub zorganizowało Muzeum Historyczno-Etnograficzne w Chojnicach, a zgromadziło imponującą liczbę 470 prac, nadesłanych przez 106 twórców. Za: J. Zbrzyca, *Z kaszubskiej gleby*, „Pomerania” nr 6/2003, s. 40.

[32] Tamże.

Walczaka „Zesłanie Ducha św.” czy Józefa Chełmowskiego „Hierarchię Aniołów” i „Madonnę” Józefa Bonka, ponadto przywołuje nazwiska artystów: Czesława Birra, Zdzisława Grajpera czy Anny Basmann-Dettlaff z Połczyna), których dzieła wywodzą się z „ducha religijnego” i ze „zgrzebnego wiejskiego otoczenia” i są jakby pięknymi dziękczynnymi wotami” zachwycającymi „przepychem kolorów i subtelnością rysunku”[33].

Dla Pestki każdy przejaw starannie wykonanego rękodzieła i rzeźby jest podstawą do stwierdzenia, że jest to sztuka żywa, „czerpiąca z kaszubskiej gleby”. Autor miał jednak świadomość, że okoliczności sprzyjające tej twórczości nie są wieczne, chociażby dlatego, że „w dobie coraz intensywniejszego kulturowego przenikania, dzieła zwane ludowymi będą budzić żywe zainteresowanie, jeśli ich twórcy (…), dopracują się bardziej aktualnej formuły czy ładu estetycznego”[34].

Artykuł ten nie miał tylko wydźwięku zachwytu, ale Pestka chciał w ten sposób wywołać polemikę nad twórczością ludową, w której udział braliby zarówno twórcy, jak i znawcy folkloru.

O tym, że sztuka ludowa we wszelkich formach i jej promocja była ważna dla Pestki świadczą również kolejne publikacje S. Pestki zapełniające strony „Pomeranii”. W jednej z nich pochyla się nad świeżo wydaną książką Marka Arpada Kowalskiego pt. *Śladami świątków*, interesującą nie tylko z względu na połączenie techniki reportażu i naukowej monografii, ale dlatego, że jeden z rozdziałów poświęcony jest twórczości rzeźbiarskiej na Kaszubach[35]. „Miodem dla duszy” było nie tylko wyznanie M. A. Kowalskiego o fascynacji tym regionem, zachowującym swoją inność i „zadziwiające poczucie więzi regionalnej”[36]. Publicyście spodobało się poszukiwanie pierwocin sztuki rzeźbiarskiej, które autor książki odnalazł w kapliczkach przydrożnych, wysuwając dość odważną tezę, że były „reminiscencjami – w swej warstwie plastycznej – dawnych kultowych wyobrażeń, sięgających czasów pogańskich”[37]. Wartością wydawnictwa jest również zaprezentowanie sylwetek czołowych ówcześnie artystów ludowych Kaszub i Kociewia, wśród których znaleźli się m.in.: Apolinary Pastwa, Władysław Lica, Czesław Hinc, Franciszek Męczykowski, Leonard Meyer, Izajasz Rzepa, Edmund Zieliński czy Andrzej Arendt. Mimo szerokiej plejady rzeźbiarzy i wypracowanego przez każdego z nich indywidualnego stylu autor, analizując tematykę dzieł, u wszystkich doszukał się wspólnego wyróżnika, jakim jest „przynależność do typu kultury morskiej”. Zazwyczaj polemiczny Pestka w przypadku omawianej publikacji jest bardzo powściągliwy w krytyce, nie zgadza się jedynie z opinią, że dla młodego pokolenia twórców ludowych „spory o autentyczność dawnej tradycji są obce i niezrozumiałe”[38].

---

[33] Tamże.

[34] Tamże.

[35] J. Zbrzyca, *Śladami kaszubskich świątków*, „Pomerania” nr 3/1972, s. 101.

[36] Tamże.

[37] Tamże.

[38] Tamże, s. 102.

Pestka nie napisał zbyt wielu artykułów, teoretycznie odnoszących się do kultury ludowej. Więcej poświęcił ich portretom wybranych twórców[39]. Wszystkie one jednak wyróżniają się na tle dominującej publicystyki społeczno-gospodarczo-ideologicznej. Podobnie jak w liryce posługiwał się słowem ciepłym, niekiedy emocjonalnym. I choć jest to niszowa część jego publicystyki sama tematyka kultury ludowej była dla niego ważna. Przygotowując tezy na II Kongres Pomorski w kilku miejscach odnosi się do tradycji, kultury i dziedzictwa materialnego, a świadczą o tym choćby takie hasła: *Korzenie, tradycje i szanse trwania pomorskiej tożsamości* czy *W rodzimej zagrodzie czyli dziś i jutro wsi pomorskiej*[40].

Niech w pamięci pozostanie

Pestka mimo szerokiego spektrum zainteresowań, podejmowania pracy w różnych zawodach, piastowania wysokich funkcji społecznych (dwukrotnie pełnił funkcję presesa Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, przez wiele lat był redaktorem naczelnym „Pomeranii”), wielu podróży, w tym kilkukrotnych pobytów w Stanach Zjednoczonych, nigdy nie przestał być synem kaszubskiej ziemi. Miał też świadomość, że współczesny mu duch kaszubski przetrwał nie tylko dzięki świadomym ideologom i „budzicielom”, ale również dzięki częstokroć nieświadomym wartości i ważności swych dzieł, zwyczajnym ludziom, którzy odkrywszy w sobie uzdolnienia nie pozwolili im się zmarnować, i często mimo ciężkiej codziennej pracy, swe myśli i serce oddali zręcznym dłoniom. Prezentowana publicystyka jest formą promocji i pokazywania twórczości ludowej jako jednej z wielu gałęzi kultury narodowej, ale za to o wyjątkowej wartości, nie tylko materialnej. W niej bowiem odbija się cała ludzka rzeczywistość.

Nie może więc dziwić, że za zasługi na polu upowszechniania kaszubszczyzny otrzymał wiele nagród, m.in. 25 maja 2006 r. został uhonorowany Medalem Twórców Ludowych. Uświadamiając sobie ogrom jego działań w tej dziedzinie w niesprzyjających okolicznościach, zasłużył sobie u potomnych na pamięć wieczną.

---

[39] Tę kwestię pomijam, gdyż była już prezentowana; pòr. B. Ùgòwskô, *Bòhaterowie swòjich môlów i czasów w pùblicystice Stanisława Pestczi (Jana Zbrzëcë) / Bohaterowie swoich miejsc i czasów w publicystyce Stanisława Pestki (Jana Zbrzycy)*, w: *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gduńsk 2014, s. 196–202, 346–352.

[40] J. Pestka, *Kongres Pomorski. Przesłanki ideowe i propozycje organizacyjne*, „Pomerania” nr 11/ /1996, s. 6–8. Por. Cezary Obracht-Prondzyński, *Zjednoczeni w idei. Pięćdziesiąt lat działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (1956–2006)*, Gdańsk 2006, s. 394.

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniémù
Minystra Bënowëch Sprawów i Administracji

ISSN 1899-4326

ISSN 1899-4318

12

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2018

NÔÙKÒWÔ RADZËZNA

prof. Janina Zeniukòwô (Pòlskô)
prof. Daniel Bùnczic (Niemcë)
prof. Mòtoczi Nomachi (Japóniô)
prof. Dejan Ajdaczic (Ùkrajina)
prof. Dorde Òtaszevic (Serbiô)
prof. Laùra Janda (Norweskô)

REDAKCYJNÉ KARNO

przédny redaktor: Daniel Kalinowsczi
tematiczny redaktor: Marek Cëbùlsczi (jãzëkòznôwstwò)
tematiczny redaktor: Adela Kùik-Kalinowskô (lëteratura)
tematiczny redaktor: Duszan Pażdżersczi (slawistika)
tematiczny redaktor: Danuta Stanulewicz-Skrzëpiec (edukacjô)
jãzëkòwi redaktor: Danuta Pioch
sekretarz: Bòżena Ùgòwskô

RECENZENTOWIE SPÒZA NÔÙKÒWI RADZËZNË I REDAKCYJNÉGÒ KARNA

dr. hab. Nicole Dołowi-Rëbińskô

RADA NAUKOWA

prof. Janina Zieniukowa (Polska)
prof. Daniel Bunčić (Niemcy)
prof. Motoki Nomachi (Japonia)
prof. Dejan Ajdačić (Ukraina)
prof. Đorđe Otašević (Serbia)
prof. Laura Janda (Norwegia)

KOMITET REDAKCYJNY

redaktor naczelny: Daniel Kalinowski
redaktor tematyczny: Marek Cybulski (językoznawstwo)
redaktor tematyczny: Adela Kuik-Kalinowska (literatura)
redaktor tematyczny: Duszan Paždjerski (slawistyka)
redaktor tematyczny: Danuta Stanulewicz-Skrzypiec (edukacja)
redaktor językowy: Danuta Pioch
sekretarz: Bożena Ugowska

RECENZENCI SPOZA RADY NAUKOWEJ I ZESPOŁU REDAKCYJNEGO

dr. hab. Nicole Dołowy-Rybińska

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2018

RADA JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

Gduńsk 2018

Tłumaczenié: Dariusz Majkòwsczi, Eùgeniusz Prëczkòwsczi,
Bòżena Ùgòwskô (jãzëk kaszëbsczi); Danuta Stanulewicz (jãzëk anielsczi)
Kòrekta kaszëbsczich tekstów: Danuta Pioch, Bòżena Ùgòwskô
Kòrekta pòlsczich tekstów: Bòżena Ùgòwskô
Graficzné òbrobienié, projekt òbkłôdczi: Pioter Geisler
ISSN 1899-4318, 1899-4326

Copyright by Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, Gdańsk 2018

Wëdôwca:
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20-23, 80-837 Gduńsk

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniémù Minystra Sprawów Bënowëch i Administracji

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Tłumaczenie: Dariusz Majkowski, Eugeniusz Pryczkowski,
Bożena Ugowska (język kaszubski); Danuta Stanulewicz (język angielski)
Korekta tekstów kaszubskich: Danuta Pioch, Bożena Ugowska
Korekta tekstów polskich: Bożena Ugowska
Opracowanie graficzne, projekt okładki: Piotr Geisler
ISSN 1899-4318, 1899-4326

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2018

Wydawca:
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20-23, 80-837 Gdańsk

„Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" jest obecny w następujących bazach referencyjnych:

INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL ICV 2017: 21.92

BazHum

Spisënk zamkłoscë / Spis treści

Daniel Kalinowski
Wstęp ... 9

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA ... 13

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/18 Z DNIA 29.06.2018 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY
Z TERMINAMA MÙZYCZNYMA – LËTRË N-P WERSJI PÒLSCZI ... 14

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/18 Z DNIA 19.09.2018 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË
SPARŁÃCZONY Z TERMINAMA BIOLOGICZNYMA ... 17

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/18 Z DNIA 19.10.2018 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ PÒZWÓW ÒBIEKTÓW FIZJOGRAFNËCH
STOSOWÓNËCH PRZEZ GŁÓWNY ÙRZĄD GEÒDEZJE I KARTOGRAFIE ... 31

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/18 Z DNIA 19.10.2018 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ SŁOWIZNË
SPARŁÃCZONY Z TERMINAMA HISTORICZNYMA ... 35

UCHWAŁY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO ... 43

UCHWAŁA NR 1/RJK/18 Z DNIA 29.06.2018 r.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO
Z TERMINAMI MUZYCZNYMI – LITERY N-P ... 44

UCHWAŁA NR 2/RJK/18 Z DNIA 19.10.2018 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWINICTWA
ZWIĄZANEGO Z TERMINOLOGIĄ BIOLOGICZNĄ ... 47

UCHWAŁA NR 3/RJK/18 Z DNIA 19.10.2018 R.
W SPRAWIE SŁOWNICTWA NAZW OBIEKTÓW FIZJOGRAFNICZNYCH
STOSOWANYCH PRZEZ GŁÓWNY URZĄD GEODEZJI I KARTOGRAFII ... 61

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/18 Z DNIA 19.10.2018 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ SŁOWIZNË
SPARŁÃCZONY Z TERMINAMA HISTORICZNYMA ... 64

Dzél I. STUDIA I MATERIAŁË RECENZOWÓNÉ
Część I. STUDIA I MATERIAŁY RECENZOWANE ... 71

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE ... 73

Elżbiéta Bùgajnô
Aleksandra Majkòwsczégò drodżi do samòstójnotë ... 76

Daniel Kalinowsczi
Òdrodzonô Pòlskô w lëteracczich proroctwach z Kaszëb 90

Aleksandra Majkòwskô, Dariusz Majkòwsczi
Ò tatczëznie bez napãpùżeniô. Bëtowò i òkòlé w proze Jana Natrzecégò......... 102

Danuta Pioch
Ksądz Bernat Łosyńsczi – serakòwsczi dzejôrz niepòdległoscowi...................... 116

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Wòjcech Kãtrzińsczi, Józef Wëbicczi, Antoni Miotk i jiny
– ùznóny Kaszëbi dlô Samòstójny.. 133

Danuta Stanulewicz
Historiô w *Słowarzu jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò* Sztefana Ramùłta.... 145

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 159

Elżbieta Bugajna
Aleksandra Majkowskiego drogi do niepodległości.. 160

Daniel Kalinowski
Odrodzona Polska w literackich proroctwach z Kaszub 174

Krystyna Lewna
Relacje międzyludzkie w prozie kaszubskojęzycznej Jana Drzeżdżona............... 186

Adam Łuczyński
Kaszubszczyzna w mediach elektronicznych. Zarys dziejów................................ 201

Danuta Pioch
Ksiądz Bernard Łosiński – sierakowicki działacz niepodległościowy................... 223

Eugeniusz Pryczkowski
Wojciech Kętrzyński oraz Józef Wybicki,
Antoni Miotk i inni – wybitni Kaszubi dla Niepodległej 240

Danuta Stanulewicz
Historia w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta 251

Dzél II. STUDIA I MATERIAŁË PÒPÙLARNONÔÙKÒWÉ
Część II. STUDIA I MATERIAŁY POPULARNONAUKOWE................... 265

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE 267

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Film „Kamerdiner" w kòntekstce dzysdniowi
i przińdny rësznotë kaszëbsczi – próba òcenë 268

Dorota Wilczewska
Patrijocëzna kaszëbsczégò ludu w dardze do Samòstójnotë 280

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 287

Tomasz Fopke
Kaszubska pieśń patriotyczna 288

Eugeniusz Pryczkowski
Film „Kamerdyner” w kontekście obecnego i przyszłego ruchu kaszubskiego – próba oceny 326

Eugeniusz Pryczkowski
Gen. Józef Haller na Kaszubach 339

Eugeniusz Pryczkowski
Zamiast matki - macocha 344

Daniel Kalinowski

Wstęp

Przedstawiamy Czytelnikom następny numer „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego". To już dwunasty tom rocznika, który prezentuje wieloaspektową pracę „Rady Języka Kaszubskiego" działającej przy Zarządzie Głównym Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Podkreślam słowo „wieloaspektową", ponieważ zadaniem Rady jest nie tylko prowadzić konsekwentną działalność standaryzacyjną na poziomie akademickim i popularnonaukowym, ale i również reagować na aktualnie rozgrywające się zjawiska językowe i kulturowe w kaszubszczyźnie. A zatem materiały publikowane w „Biuletynie" tyleż są dowodem na długofalowe, obliczone na całe lata, prace w zakresie tworzenia systemu języka kaszubskiego, co i przykładami odpowiedzi Rady na pojawiające się zapytania przeciętnych użytkowników kaszubszczyzny; są tak wyrazami tworzenia słowników czy kompendiów, na które oczekują niektóre środowiska społeczne, jak i reakcją na wydarzenia rocznicowe roku 1918, ważnego dla historii świata, Europy Polski i Kaszub…

Najnowszy tom „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego" zawiera cztery uchwały: w sprawie stosowania słownictwa związanego z terminami muzycznymi (litery n-p); używania słownictwa związanego z terminami biologicznymi; słownictwa nazw obiektów fizjograficznych stosowanego przez Główny Urząd Geodezji i Kartografii a także w sprawie pisowni słownictwa kaszubskiego związanego z terminami historycznymi.

Kolejna część naszego rocznika została podzielona na dwie części: naukową i populanonaukową. W pierwszej dążymy do dyscypliny wypowiedzi naukowych, dlatego są oceniane przez zewnętrznych recenzentów. W drugiej zaś zależy nam na prezentacji ujęć praktyków i fascynatów, które mają formę bardziej swobodnej wymiany myśli, weryfikowanej przez recenzje wewnętrzne. Odmieniona w ten sposób forma „Biuletynu" wynika z chęci uczynienia z niego zbioru materiałów i wypowiedzi jeszcze bardziej miarodajnych, wyważonych i zdyscyplinowanych.

Pierwsza wypowiedź wśród studiów i materiałów recenzowanych jest autorstwa Elżbiety Bugajnej i dotyczy – jak zapowiada tytuł: *Aleksandra Majkowskiego drogi do niepodległości*. Drugim tekstem jest wypowiedź Eugeniusza Pryczkowskiego, *Wojciech Kętrzyński oraz Józef Wybicki, Antoni Miotk i inni wybitni Kaszubi dla Niepodległej*. Następnie pojawia się artykuł Daniela Kalinowskiego, *Odrodzona Polska w literackich proroctwach z Kaszub*, bazujący na twórczości Leona Heykego, Franciszka Sedzickiego oraz Bernarda Sychty. Później publikowane są rozważania biograficzne Danuty Pioch pt. *Ksiądz Bernard Łosiński - sierakowicki działacz niepodległościowy*. Następnie Danuta Stanulewicz prezentuje wypowiedź pt. *Historia w „Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego" Stefana Ramułta*, która dotyczy funkcjonalności kaszubszczyzny na przełomie XiX i XX wieku. Ostatnie trzy artykuły dotyczą już problematyki współczesnej. Najpierw Adam Łuczyński w tekście *Kaszubszczyzna w mediach elektronicznych. Zarys dziejów* syntetycznie opisuje najnowsze kanały informacyjne. Następnie Krystyna Lewna w eseju pt. *Kobiety w prozie kaszubskojęzycznej Jana Drzeżdżona*, dotyka problematyki reprezentacji płci we współczesnej prozie. Na końcu zaś Aleksandra Majkowska i Dariusz Majkowski publikują swoje rozważania o najnowszych ujęciach ziemi bytowskiej w prozie Jana Natrzecégò.

Trzecia część tegorocznego „Biuletynu" zawiera studia i materiały popularnonaukowe. Otwiera tę część obszerny esej Tomasza Fopkego, *Kaszubska pieśń patriotyczna*, w którym Autor ambitnie omawia kaszubski ruch śpiewaczy, wydarzenia muzyczne na Kaszubach oraz w stematyzowany sposób omawia kaszubskojęzyczne utwory muzyczne. Następnie Eugeniusz Pryczkowski w artykule *Film „Kamerdyner" w kontekście obecnego i przyszłego ruchu kaszubskiego - próba oceny* dokonuje osobistego opisu tego filmowego wydarzenia artystycznego. Kolejny tekst autorstwa Doroty Wilczewskiej związany jest z opisem kształtowania się w społeczności kaszubskiej patriotyzmu lokalnego, etnicznego i narodowego. Ostatnie artykuły są autorstwa Eugeniusza Pryczkowskiego. Pierwszy z nich pt. *Gen. Józef Haller na Kaszubach* ukazuje kilka faktów historycznych związanych z wydarzeniami historii politycznej i społecznej roku 1919 i 1920. Natomiast ostatni z tekstów pt. *Zamiast matki – macocha* wywołuje kweste relacji pomiędzy państwem-ojczyzną, a społecznością regionalną, w tym przypadku kaszubską.

Zapraszamy do lektury „Biuletynu” i zachęcamy do choćby korespondencyjnego uczestnictwa w pracach Rady Języka Kaszubskiego. Podkreślamy w tym miejscu fakt, że jako miłośnikom języka kaszubskiego zależy nam na jego opisie, standaryzowaniu, opiniowaniu oraz zachęcaniu do używania go w możliwie wielu przestrzeniach komunikacyjnych. Realizując więc swój program prac językoznawczych lub literaturoznawczych, jesteśmy przy tym otwarci na sugestie praktyków i uwagi użytkowników. W razie potrzeby prosimy zatem o kontakt pod adresem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

RJK

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/18

Z DNIA 29.06.2018 R.

W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z TERMINAMA MÙZYCZNYMA – LËTRË N–P WERSJI PÒLSCZI

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z terminama mùzycznyma – lëtrë n-p wersji pòlsczi:

abò ‘ossia’

batuta ‘pałeczka dyrygencka’

cãżkò ‘pesante’
chòranka / piesniô ‘pieśń’
chùtkò / flot ‘presto’

dokôz ‘opus’

1. flétk (instr.), 2. malinczi ‘piccolo’
flot, chùtkò ‘presto’
fùlno ‘pieno’

gòdowé spiéwczi / pastorałczi ‘pastorałki’

kąsk, përznã ‘poco’

mòżlëwie ‘possibile’
mówiącë / gôdającë ‘parlando, parlante’
mùzyczny cząd ‘okres’
mùzyczny pisënk ‘notacja muzyczna’

neapòlitańskô seksta ‘neapolitańska seksta’
nié ‘non’
nona ‘nona’
nonét ‘nonet’
nowemòla ‘novemola’
nóta ‘nota (wł.) nuta’
nótowi papiór ‘papier nutowy’
nôpiarce ‘ostinato’

òbrzészkòwé ‘obbligato’
òberk ‘oberek’
òbój ‘obój’
òbiegnik ‘obiegnik’
òbzdobiwanié ‘ornamentyka’
òbzdobniczi ‘ozdobniki’
òkarina ‘okaryna’
òktawa ‘oktawa’
òktet ‘oktet’
òpera ‘opera’
òperetka ‘operetka’
òratorium ‘oratorium’
òrganë ‘organy’
òrganum ‘organum’
òrganysta ‘organista’
òrkestra ‘orkiestra’

ósemka ‘ósemka’

partitura ‘partytura’
pasjô ‘pasja’
pastorałczi / gòdowé spiéwczi ‘pastorałki’
pateticzno / widzało ‘patetico’
paùza ‘pauza’
pedal ‘pedał’
pentatonika ‘pentatonika’
perkùsjô ‘perkusja’
pianino ‘pianino’

piãclëniô ‘pięciolinia’
piesniô / chòranka ‘pieśń’
piórko ‘plektron’
piszczôłka / piszczówka / pipka ‘piszczałka’
pózni ‘poi’
pòlifóniô ‘polifonia’
pòlimetriô ‘polimetria’
pòlka ‘polka’
pòlonézer ‘polonez’
pôlcowanié ‘palcowanie’
pôlcówczi ‘palcówki’
przeńdzenié ‘pasaż’
płinno ‘portamento’
pòdczorchnąwszë ‘portato’
pòwôżnô mùzyka ‘poważna muzyka’
pòzycjô ‘pozycja’
pòzytiw ‘pozytyw’
pòzytiwka ‘pozytywka’
półnóta ‘półnuta’
półton ‘półtón’
preludium ‘preludium’
pierszé ‘primo’
pòkrok ‘progresja’
primka ‘prymka’
przednótka ‘przednutka’
przedtakt ‘przedtakt’
przëkluczowé znaczi ‘przykluczowe znaki’
przënótowé znaczi ‘przynutowe znaki’
psałtérz ‘psałterz’

szarpóné ‘pizzicato’

zamiérającë, wëcopiwającë ‘perdendo, perdendosi’

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/18
Z DNIA 19.09.2018 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z TERMINAMA BIOLOGICZNYMA

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z terminama biologicznyma:

abioticzné strzodowiskò ‘środowisko abiotyczne’
amònowé jonë ‘jony amonowe’
anabòlizm ‘anabolizm’
anatomiô ‘anatomia’
anys ‘anyżek’
aparat szparkòwi ‘aparat szparkowy’
archeòpteriks ‘archeopteryks’
aùtotroficzny np. òrganizm samòżëwny ‘autotroficzny, np. organizm samożywny’
azotowô zasada ‘zasada azotowa’
  adenina ‘adenina-A’
  cëtozyna ‘cytozyna-C’
  gùanina ‘guanina-G’
  tëmina ‘tymina-T’
  ùracyl ‘uracyl- U’

bakteriô ‘bakteria’
baldach ‘baldaszek’
bania ‘dynia’
baszka / szëszka ‘szyszka’
baszkòwaté (rodzëzna) ‘pałkowate (rodzina)’
bezpłcowò ‘bezpłciowo’

bëlënë ‘byliny’
bënëgatënkòwi ‘wewnątrzgatunkowy’
białgłowskô płec ‘płeć żeńska’
bielmò (òdżëwczô tkanka) ‘bielmo (tkanka odżywcza)’
biérca ‘biorca’
biocenoza ‘biocenoza’
biochemiô ‘biochemia’
biologiô ‘biologia’
biom, zbiorowiszcze òrganizmów ‘biom, zbiorowisko organizmów’
biosynteza np. biôłtka ‘biosynteza, np. białka’
bioticzné strzodowiskò ‘środowisko biotyczne’
biôłtkò ‘białko’
biôłtkòwô òtoczka (kapsyd) ‘otoczka białkowa (kapsyd)’
biôłô krëwinka ‘leukocyt, biała krwinka’
bòcónk np. błotnisty bòcónk, bòcóny nos ‘bodziszek’
bòrowinë ‘borowiny’
bòtanika ‘botanika’
brunatnice ‘brunatnice’
brzadniô ‘owocnia’
brzadolëstk ‘owocolistek’
brzôd ‘owoc’
bùdowniô np. òrganizmów ‘budowa np. organizmów’
bùlwa, bùlwë ‘bulwa, bulwy, np. ziemniaki’
bùlwòwô mączka ‘skrobia ziemniaczana’

ceklëna ‘ciecz’
cëbùla ‘cebula’
cëkrë ‘cukry’
cëkrówce ‘cukrowce, węglowodany’
cës zwëczajny ‘cis pospolity’
cësk ‘wpływ, np. mutacji’
cëtologiô ‘cytologia’
cëtoplazma np. kòmórkòwô ‘cytoplazma, np. komórkowa’
cëzożëwny np. òrganizm ‘cudzożywny, pasożytniczy np. organizm’
chemòsynteza ‘chemosynteza’
chëra ‘epidemia np. dżuma’
chlorofil ‘chlorofil’

chloroplastë ‘chloroplasty’
chłąd, łãt, zdebło ‘łodyga’
chłopskô płec /mãżskô ‘płeć męska’
chòléra ‘cholera’
chòrosc ‘choroba’
chòszczka ‘skrzyp’
chójka ‘sosna’
chromòsomë ‘chromosomy’
chromatida ‘chromatyda’
chromatina ‘chromatyna’
chromòsomòwi garnitur ‘komplet chromosomów’
czarowniczczi nos / klónowi nosk ‘skrzydlak (owoc klonu)’
czepc ‘czepiec’
czerwiónka ‘różyca’

dana ‘świerk’
deòksyrëbòza ‘deoksyryboza’
dera / suchòtë ‘gruźlica’
dil, ògardowi kòperk ‘koper (włoski)’
ditlenk wãgla / dwùtlenk wãgla ‘dwutlenek węgla’
DNA-kwas deòksyrëbònuklejinowy ‘DNA-kwas deoksyrybonukleinowy’
dôwca, dôwôcz ‘dawca’
dwòjinczi ‘dwoinki’
dzecny ‘dziecięcy’
dzedzëczenié /geneticzné przekazywanié / erbòwanié ‘dziedziczenie’
dzedzëcznosc / geneticzny przekaz/ erbòwnota ‘dziedziczność’
dzegwienié ‘trawienie’
dzejnotowi ‘czynnościowy’
dzëczé wino ‘winobluszcz pięciolistkowy, dzikie wino’

ekòlogiô ‘ekologia’
ekspresjô np. infòrmacji DNA ‘ekspresja np. informacji DNA’
enzymë ‘enzymy, biokatalizatory’
epifitë ‘epifity’
Escherichia coli (gatënk bakteriów) ‘Escherichia coli (gatunek bakterii)’
eùkario(n)t ‘eukario(n)t’
eùkarioticzné np. òrganë ‘eukariotyczne np. organy’

ewòlucjô ‘ewolucja’
ewòlucjonizm ‘ewolucjonizm’

farbnik ‘barwnik’
farwa np. kwiatów ‘barwa, kolor, np. kwiatów’
fenotip ‘fenotyp’
fermentacjô np. akòhòlowô, masłowô, mlékòwô ‘fermentacja np. alkoholowa, masłowa, mlekowa’
figówc, figówce ‘figowiec, figowce’
fizjologiô ‘fizjologia’
fòsfòranowô grëpa ‘grupa fosforanowa’
fòtosynteza ‘fotosynteza’

galeriowi, np. las ‘galeriowy, np. las’
gameta, gametë ‘gameta, gamety’
gametofit ‘gametofit’
gangrena bùlwòwô ‘zgorzel ziemniaczana’
gatënk ‘gatunek’
gatënkòwi ‘gatunkowy’
gąbka ‘gąbka’
gen ‘gen’
geneticznô inżinieriô ‘inżynieria genetyczna’
geneticzny kòd ‘kod genetyczny’
geneticzny materiôł ‘materiał genetyczny’
genetika ‘genetyka’
genotip ‘genotyp’
geòbòtanika ‘geobotanika’
globalné òceplenié ‘globalne ocieplenie’
glukòza ‘glukoza, cukier prosty’
gnilny proces ‘proces gnilny’
Gòldżégò aparat ‘aparat Golgiego’
gòsceje, òspa ‘ospa’
górskô chójka ‘limba’
grądkówc ‘gronkowiec’
grëpa np. krwi ‘grupa np. krwi’
gripa ‘grypa’
grzëbë ‘grzyby’

hemòfiliô ‘hemofilia’
hemòglobina ‘hemoglobina’
hòmeòstaza ‘homeostaza’
hòrmónë ‘hormony’

iris, józefk ‘irys’
impùls / pòdskôcënk ‘bodziec’

jajorodnosc ‘jajorodność’
jajowô kòmórka ‘komórka jajowa’
jałówc ‘jałowiec’
jasón ‘jesion’
jąderkò ‘jąderko’
jądro ‘jądro’
jedlëna ‘jodła’
jednonitkòwi ‘jednoniciowy’
jednopłcowi np. kwiat ‘jednopłciowy np. kwiat’
jiglënowé roscënë ‘rośliny iglaste’
jigła ‘igła’
jôda ‘pokarm’

kaszëbsczi jastrownik ‘jaskier kaszubski L.’
kaszëbskô wika ‘wyka kaszubska L.’
katabòlizm ‘katabolizm’
kaùczukówc ‘kauczukowiec’
klónowi nosk / czarownicczi nos ‘skrzydlak’
kłąb / krutka (ôrt systemù kòrzeniowégò) ‘wiązka (rodzaj systemu korzeniowego)’
kło / zaródk ‘zarodek’
kmink ‘kminek’
kòagùlacjô ‘wytrącenie np. osadu’
kòd np. geneticzny ‘kod np. genetyczny’
kòdon ‘kodon’
kôdra ‘pryszczyca’
kòmórkòwô tkanka ‘tkanka komórkowa’
kòróna np. kwiatowô ‘korona np. kwiatowa’
kòrzéń ‘korzeń’

kòsziczk ‘koszyczek’
krãtk ‘krętek’
krëwiónk, krwawnik ‘krwawnik’
krôsnorostë ‘krasnorosty’
krutka / kłąb np. kòrzeniowi system ‘wiązka np. system korzeniowy’
kruzowatosc bùlwòwô ‘kędzierzawość ziemniaczana’
kùkùridza ‘kukurydza’
krzeszniô ‘trześnia’
krziseń, tlen ‘tlen’
kserofit ‘kserofit, suchorośle’
kséń / dësza ‘pęcherz pławny’
kùńcowina ‘odnóże’
kwas ‘kwas’
  - **deòksyrëbònuklejinowi** ‘deoksyrybonukleinowy (DNA)’
  - **rëbònuklejinowi** ‘rybonukleinowy (RNA)’

kwiatostónë ‘kwiatostany’
kwiatowé grądkò ‘kwiatostan (grono)’

lékarzenié zelama ‘ziołolecznictwo’
lesyństwò ‘leśnictwo’
leùkòplast ‘leukoplast’
lëst ‘liść’
limfaticzny wãzeł ‘węzeł limfatyczny, chłonny’
lizosomë (enzymë dzegwiącé) ‘lizosomy (enzymy trawienne)’

magnéz ‘magnez’
makroelement ‘makroelement’
marchiew ‘marchew’
matewka ‘szypułka’
mech ‘mech’
mejoza (redukcyjny pòdzél jądra) ‘mejoza, (redukcyjny podział jądra)’
metabòlizm (przemiana materie) ‘metabolizm (przemiana materii)’
mëga ‘komar’
miãkcz ‘miękisz’
miãkczënowô tkanka ‘miękiszowa tkanka’
miãsati np. brzôd ‘mięsisty np. owoc’
midzëgatënkòwô miónczëzna ‘konkurencja międzygatunkowa’

mieszańc ‘mieszaniec’
mikrobiologiô ‘mikrobiologia’
mikroelement ‘mikroelement’
mikroòrganizm ‘mikroorganizm’
mitkôcz ‘mięczak’
mitochòndria ‘mitochondria’
mitoza (pòstrzédny pòdzél jądra) ‘mitoza, (pośredni podział jądra)’
mlécz ‘mlecz’
młodze ‘drożdze’
młodzëznowi ‘młodzieńczy’
mòdri płatwôl ‘płetwal błękitny’
mòlekùlarny ‘molekularny (cząsteczkowy)’
mòlekùła DNA ‘cząsteczka DNA’
mòrfòlogiô ‘morfologia’
mòrzëbób, lësy ògón ‘widłak goździsty’
mòzajka ‘mozaika
mRNA (matricowi/informacyjny RNA) ‘mRNA (matrycowy RNA)’
mrzéżka westrzédnoplazmòwô ‘siateczka śródplazmatyczna’
mùrchla, babié ùszë *bòt.*; piestrzenica *zoòl*. ‘pierścienica’
mùmôcz ‘wiecha np. kwiatowa’
mùskòwé òpònë ‘opony mózgowe’
mùtacjô ‘mutacja’

nadzemny dzél ‘część nadziemna rośliny’
nagòsemienné, nagòsemiowé ‘nagonasienne’
nagòsercowinowé ‘nagozalążkowe’
narwa ‘porost’
nasemienné, nasemiowé (roscënë) ‘nasienne (rośliny)’
nasenié ‘nasienie’
nieprzënôleżnô dieta ‘niewłaściwa dieta’
nitkówc ‘nicień’
nitrifikacjô ‘nitryfikacja’
nitrifikacyjné (bakterie) ‘nitryfikacyjne (bakterie)’
nosówka ‘nosówka’
nowòródk ‘noworodek’
nowòtwòrowô chòrosc / rek ‘choroba nowotworowa’
nôtëra ‘natura, przyroda’

nuklejinowé kwasë ‘kwasy nukleinowe’
nukleòtid ‘nukleotyd’

òbùpłcowi kwiat ‘kwiat obupłciowy’
òdnóżka, òdrost, lécka ‘pęd’
òdparzélc / mòrzëbób / skwiérk / ùzdë ‘widłak’
òdparzélce, włochôcze ‘widłaki’
òdpôdkòwi produkt ‘produkt odpadkowy’
ògrodnictwò ‘ogrodnictwo’
òkòlné strzodowiskò ‘otaczające środowisko’
òkrëtosemienné, òkrëtonasemieniowé ‘okrytonasienne’
òkrëtosercowinowé ‘okrytozalążkowe’
òkriwka np. semienia ‘osłonka np. nasiona’
òkriwającé (tkanczi) ‘okrywające (tkanki)’
òkwiat ‘okwiat’
òléwkòwi òléj ‘olej z oliwek’
òrganella ‘organella, struktury cytoplazmatyczne’
òrganizm ‘organizm’
òrzech ‘orzech’
òspa, gòsceje ‘ospa’
òwôd ‘owad’
òwsk ‘owsik’

ôrt ‘rodzaj, odmiana
ôrtowi ‘rodzajowy’
ôrtny / płcowi dobiér ‘dobór płciowy’

pajicznik ‘pajęczak’
parpac ‘paproć’
parzëdło ‘parzydełko’
parzélc ‘parzydełkowiec’
pentoza np. rëbòza ‘pentoza np. ryboza’
pich ‘pyłek’
pichòwi różk ‘łagiewka pyłkowa’
pichôcz ‘pylnik’
piestrzenica ***zoòl.*****, mùrchla, babié ùszë** ***bòt.*** ‘pierścienica’
piniô ‘pinia’

piotrëszka ‘pietruszka’
plamistosc / plachcowatosc lëstów ‘plamistość liści’
platka krëwi ‘trombocyt’
plemnik ‘plemnik’
plewa np. kòmórkòwô ‘ błona np. komórkowa’
płatczi kòrónë ‘płatki korony’
płazyńc ‘płaziniec’
płcowé kòmórczi ‘komórki płciowe’
płcowé rozmnôżanié ‘rozmnażanie płciowe’
płcowò ‘płciowo’
płec ‘płeć’
pòdrząd ‘podrząd’
pòdskôcënk / impùls ‘bodziec’
pòdskôcony ‘pobudzony’
pòdtip ‘podtyp’
pòdzél /dzelenié np. kòmórczi ‘podział np. komórki’
pòdzél jądra ‘podział jądra’
pòdzemnô òdnóżka ‘pęd podziemny’
pògùbòwóny ‘pofałdowany’
pòkarmòwé / jôdné rezerwë ‘zapasy pokarmowe’
pòkarmòwi / jôdny lińcuch ‘łańcuch pokarmowy’
pòkarmòwi / jôdny przewód ‘przewód pokarmowy’
pòkarmòwô / jôdnô séc ‘sieć pokarmowa’
pòkrãtnik ‘wrotycz’
pòlinukleòtidë ‘polinukleotydy’
pòłkùgla ‘półkula’
pòniemòwlãcy ‘poniemowlęcy’
pòrostë ‘porosty’
pòszëdło ‘grypa, epidemia grypy’
pôchòwi ‘zapachowy’
pôcórkówc ‘paciorkowiec’
pôl np. kòrzeniowi system ‘pal np. system korzeniowy’
pôłeczka np. sztôłt chromòsomù ‘pałeczka np. kształt chromosomu’
pôra chromòsomów ‘para chromosomów’
pôrokótny ‘parzystokopytny’
prãcëk ‘pręcik np. kwiatowy’
prątk ‘prątek’

procesë gnicô ‘procesy gnilne’
prosti pòdzél (bezpòstrzédny) ‘podział prosty (bezpośredni)’
przecynkówc ‘przecinkowiec’
przëswòjiwóny ‘przyswajany’
przëwra ‘przywra’
pszénżëto ‘pszenżyto’
psychòaktiwnô substancjô ‘substancja psychoaktywna’
ptôszô gripa ‘ptasia grypa’
pùls ‘tętno’

rapsowi òléj ‘olej rzepakowy’
rąkla ‘rzepa (burak pastewny)’
reakcjô ‘reakcja’
receptor ‘receptor’
redlëna ‘gleba, ziemia’
replikacjô ‘replikacja’
retrowirusë ‘retrowirusy’
relikt ‘relikt’
remiónk ‘rumianek’
rëbòsomë ‘rybosomy’
rëbòza (jedna z pentozów) ‘ryboza (jedna z pentoz)’
rëda, sap ‘tereny (łąki, pola) podmokłe’
rësznota (òrganicznô) ‘czynność (organiczna)’
roscëna ‘roślina’
rost ‘wzrost’
rozmajitoôrtnosc ‘różnorodność’
rozrodczé kòmórczi (plemniczi) ‘komórki rozrodcze (plemniki)’
rozrôdzanié ‘rozmnażanie’
rozsewac ‘rozsiewać’
róża w pasu ‘półpasiec’
różëczka ‘różyczka’
rzëpòt / chrëchel ‘koklusz’

salpéter ‘saletra’
samòżëwny ‘samożywny’
sasónka ‘ukwiał’
sedlëszcze ‘siedlisko’

sekrecjô, wëdzeliwanié (różnëch substancjów) ‘wydzielanie (różnych substancji)’

semiã ‘siemię’

semienné, semieniowé (roscënë) ‘nasienne, nasieniowe (rośliny)’

sercowina ‘zalążek’

sercowina słupka ‘zalążnia słupka’

sercowinowi miészk ‘woreczek zalążkowy’

sënice ‘sinice’

skórowati ‘skórzasty’

skòwrónk ‘modrzew’

slepô plamka / slepi plachcëk ‘plamka ślepa’

słunecznica ‘pęd naziemny’

słuńcownikòwi òléj ‘olej słonecznikowy’

sozologiô ‘sozologia’

słupk ‘słupek’

spòczink ‘spoczynek’

spòra ‘zarodnik’

spòrofit ‘sporofit’

spòsób żëcégò ‘tryb życia’

srokôcz, żôbnik, żôbnica, żabié zelé ‘storczyk’

srokôczowaté ‘storczykowate’

stawònóg ‘stawonóg’

stonodżënë ‘wije’

strënówc ‘strunowiec’

strzodowiskò ‘środowisko’

suchòtë / dera ‘gruźlica’

swinka ‘świnka (choroba wirusowa)’

swińskô gripa ‘świńska grypa’

swòjizna ‘właściwość’

systematika np. roscënów ‘systematyka’

szczepiónka ‘szczepionka’

szczënowi pãchôrz ‘pęcherz moczowy’

szëszka / baszka ‘szyszka’

szëszkòwaté / baszkòwaté ‘szyszkowate’

szmôłt ‘smalec’

sznëpa ‘katar’

szôlonosc ‘wścieklizna’

szpańsczi bes ‘bez, lilak’
sztëczny dobiér / sztëczné spôrowanié ‘dobór sztuczny’
szpëc / czëp ‘szczyt np. rośliny’
sztërëdzélowi ‘czterodziałowy’
strukturalny ‘strukturalny’

tãgnica ‘tężec’
tekòwé drzéwiã ‘drzewo tekowe’
testosterón ‘testosteron’
tëlpa ‘tulipan’
tkanka np. kòmórkòwô, roscënowô ‘tkanka np. komórkowa, roślinna’
tlen, krziseń ‘tlen’
tobacznô mòzajka ‘mozaika tytoniowa’
tomata /pòmidora ‘pomidor’
transferowi tRNA ‘transportujący RNA, tRNA’
transkripcjô ‘transkrypcja’
translacjô ‘translacja’
transpiracjô np. wëparowanié wòdë ‘transpiracja, np. wyparowanie wody’
transgeniczné òrganizmë ‘organizmy transgeniczne’
troczczi ‘strzępki’
tropa ‘korek’
tropòwi dąb ‘dąb korkowy’
trón ‘tran’
trôwa ‘trawa’
trzecorzãd ‘trzeciorzęd’

ùltrafioletowé promieniowanié, parminienié ÙV ‘promieniowanie UV’
ùnerwiony ‘unerwiony’
ùprawa np. roscënów ‘uprawa np. roślin’
ùprawny, òbrôbny ‘uprawny’
ùracyl ‘uracyl’
ùrôbnô tkanka ‘tkanka twórcza’
ùskarniony ‘upostaciowany’

wakùòla (wòdniczka) ‘wakuola (wodniczka)’
wãdżel ‘węgiel’
wãglowòdanë ‘węglowodany’

wëdalëwac ‘wydalać’
wëdzélënk ‘wydzielina’
wëdzeliwanié (różnëch substancjów) ‘wydzielanie (różnych substancji)’
wëpłôwczi ‘wirki’
wësëpnica ‘odra’
wiatropichny ‘wiatropylny’
widowô energiô ‘energia świetlna’
wiecha np. kwiatowô, kropidło (np. ù ówsa) ‘wiecha kwiatowa’
wielelatnô roscëna ‘bylina’
wietewka ‘gałązka’
wirion (pòjedinczô cząstka wirusa) ‘wirion (pojedyńcza cząstka wirusa)’
wirus Ebòla ‘wirus Ebola’
wirusë ‘wirusy’
włochôcz jałówcowati ‘widłak jałowcowaty’
włochôczowé, òdparzélcowé ‘widłakowate’
włóczenko ‘włókienko’
wòdné òdniesenié ‘układy wodne’
wòdór ‘wodór’
wspinôcz ‘bluszcz’

zakażac / zarëwac ‘zakażać’
zaléwòwi ‘zalewowy’
zapiszac ‘zapylać’
zapłodnienié / zaòstanié ‘zapłodnienie’
zarazlëwi ‘zaraźliwy’
zarodniczi ‘zarodniki’
zarodniô ‘zarodnia’
zaródk / kło ‘zarodek’
zastawka ‘zastawka’
zbiérë np. roscënów, kòmórków ‘zespoły np. roślin, komórek’
zbòżé ‘zboże’
zelarstwò ‘zielarstwo’
zelé ‘zioło, ziele’
zemia / gruńt ‘gleba’
zjadlëwi / zariwny np. wirus-bakteriofag T4 ‘zjadliwy np. wirus-bakteriofag T4’
zleżëna ‘złoże’

zmògnienié ‘wysiłek fizyczny’
znanka słupka ‘znamię słupka’
zoògeògraficznô krôjna ‘kraina zoogeograficzna’
zoòlogiô ‘zoologia’
zort ‘rodzaj’
zort zemi ‘rodzaj gleby’
zôwiãżé / zôwiãżniô ‘zalążnia’
zôwiãżé słupka ‘zalążnia słupka’
zwëczajny dobiér, spôrowanié ‘dobór naturalny’
zwierzã / zwiérz ‘zwierzę
zygòta ‘zygota’
zymkòwi czerwińc ‘miłek wiosenny’
zwëczajny cës ‘cis pospolity’

żabié zelé / żôbnica / wilczór ‘storczyk’
żelazło ‘żelazo’
żëwi ‘żywy’
żôdżew / òflës ‘huba’
żôłdze ‘zołzy’
żôłknica / żôłtawica ‘żółtaczka’

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/18
Z DNIA 19.10.2018 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ PÒZWÓW ÒBIEKTÓW FIZJOGRAFNËCH STOSOWÓNËCH PRZEZ GŁÓWNY ÙRZĄD GEÒDEZJE I KARTOGRAFIE

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z pòzwama òbiektów fizjografnëch stosowónëch przez Główny Ùrząd Geòdezje i Kartografie

błoto ‘bagno, błota’
błota ‘bagna, błota’
błotkò ‘staw’

czëp ‘szczyt’

dolëzna ‘dolina’
dama ‘wał’
dépka ‘mielizna’
droga ‘droga’
duna ‘wydma’
dunë ‘wydmy’
dzél (lasu) ‘część (lasu)’

etnografny region ‘region etnograficzny’

falochrón ‘falochron’

góra ‘góra’

grobla ‘grobla’
grota ‘grota’

hôwinga ‘zatoka’

jama ‘jaskinia’
jezoro ‘jezioro’
jiny òbiekt ‘inny obiekt’

kam ‘głaz’
kamë ‘głazy’
kamizna ‘skała’
karnôl ‘kanał’
klif / ùrwiskò ‘urwisko’
kòmùnikacyjny wãzeł ‘komunikacyjny węzeł’
krziżówka ‘skrzyżowanie dróg’
kùla ‘zagłębienie’

las ‘las’

łąka ‘łąka’
łączi ‘łąki’

mierzejô ‘mierzeja’
mòrenowô kãpa ‘kępa morenowa’
mòst ‘most’

nabrzeżé ‘nabrzeże’
nôtëralny región ‘region naturalny’

òbniżëna ‘depresja, obniżenie’
òkòpë ‘okopy’
òstrów ‘wyspa’

park ‘park’
pieglëszcze ‘plaża’
pirs ‘pirs’

pòle ‘pole’
pòla ‘pola’
pòrt ‘port’
półòstrów ‘półwysep’
pradolëzna ‘pradolina’
przërzéczné jezoro ‘starorzecze’

rëna ‘rynna’
rów ‘rów’
rzéka ‘rzeka’

skarpa ‘skarpa’
smùg ‘polana’
stawidło ‘zapora’
stôré kòrëto ‘stare koryto’
strëga ‘struga’
strëmiéń ‘potok’
szpërk ‘przylądek’
sztëczny wòdny zbiornik ‘sztuczny zbiornik wodny’
szuńc ‘szaniec’

torfòwiska ‘torfowiska’
torfòwiskò ‘torfowisko’

ùbrzég ‘wybrzeże’
ùroczëskò ‘uroczysko’
ùroczëskò – dôwné sedlëskò ‘uroczysko – dawna miejscowość’
ùrwiskò / klif ‘urwisko’
ùrzma ‘zbocze, stok’
ùsëp ‘kopiec’

wądół ‘wąwóz’
wëszańc ‘wzgórze, wzniesienie’
wëszańce ‘wzgórza, wzniesienia’
wëżawa ‘wysoczyzna’
wiłóz ‘parów’

zdrój ‘źródło’
zómkòwiskò ‘grodzisko’
zwãżëna ‘cieśnina’

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/18
Z DNIA 19.10.2018 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z TERMINAMA HISTORICZNYMA

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z terminama historicznyma:

antisemitizm ‘antysemityzm’
archajiznowi ‘archaiczny’
areszt ‘areszt’
Arkóna ‘Arkona’

badérowanié ‘badanie’
biédnô szlachta, kòrëczkòwô, bùlewkòwô, parcanô szlachta ‘szlachta zagrodowa’
biôtka / pòbitwa ‘bitwa’
bòjówka ‘bojówki’
Bòrowiôk (pl. Bòrowiôcë) ‘Borowiak’
Brandenbùrgiô ‘Brandenurgia’
brandenbùrsczi ‘brandenburski’

césôrz ‘cesarz’
charłãżnik / szabrownik ‘szabrownik’
Chełminiôk (pl. Chełminiôcë) ‘Chełminiak’
Chrobri ‘Chrobry’
chrzcëc / rëchcëc ‘chrzcić’
chrzest / rëchcënë ‘chrzest’
cystersowie ‘cystersi’
Czerwionobardi ‘Barbarossa’
czinsz ‘czynsz’

dac ùczestnienié ‘złożyć hołd’
Dëńskô / Duńskô ‘Dania’
Dëna / Duna ‘Duńczyk’
Dënka / Dunka ‘Dunka’
dinastiô ‘dynastia’
dobrowòlnik ‘ochotnik’
Dogôdënk w Kãpnie ‘Układ w Kępnie’
dokùment / papiór ‘dokument’
dzejanié ‘działalność’
dzeje ‘dzieje’
dzejnik rozwiju / rësznik rozwiju ‘czynnik rozwoju’
dzesãcëna ‘dziesięcina’

erigòwac ‘erygować’
ewanielik / lëter ‘ewangelik, luteranin’

faszizm ‘faszyzm’
frãcëszkanie ‘franciszkanie’
fùndatór ‘fundator’

genealogiô / pòchòdzënk ‘genealogia’
Generalnô Gùberniô ‘Generalne Gubernatorstwo’
germanizacjô / niemczenié ‘germanizacja’
gòtik gotyk’
Gòtowie / Gòcë ‘Goci’
górowanié / przewôżanié ‘dominacja’
grańca ‘granica’
Grificë ‘Gryfici’

Hanza ‘Hanza’
harãda / pacht ‘dzierżawa’
herb / merk / céch ‘herb’
hewòtny, hewò ten, ten tu ‘niniejszy’
historiô ‘historia’
nowòtnô historiô ‘historia nowożytna’
nôtërnô historiô ‘historia naturalna’
stôrowiekòwô / antikòwô historiô ‘historia starożytna’

hitlerówc ‘hitlerowiec’
hònorowi òbëwatel ‘honorowy obywatel’

inkòrpòracjô / wcelenié ‘inkorporacja’
integracjô / scawnienié ‘integracja’

jaczi je (w państwie…) ‘leżący (w państwie…)’
Jagellóńczik ‘Jagiellończyk’
junker ‘junkier’

kanclérz ‘kanclerz’
Katolëckô Stowôra Chłopsczi i Białczëny Młodzëznë ‘Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej i Żeńskiej’
Kòcewiôk, -ôka (pl. Kòcewiôcë) ‘Kociewiak’
Kòlbrzég ‘Kołobrzeg, -egù’
kòlbrzesczi ‘kołobrzeski’
kòlona zbrojnëch / karno zbrojnëch ‘drużyna zbrojnych’
kòlonista / wnożnik ‘osadnik’
kòlonizacjô / wnożëna ‘osadnictwo’
Kòło Kaszëbòlogów ‘Koło Kaszubologów’
Kòmisjô ds. ùstanowieniô pòlskò-niemiecczi grańcë ‘Komisja ds. wytyczenia granicy polsko-niemieckiej’
kòmùnizm ‘komunizm’
kòncentracyjny lôdżer ‘obóz koncentracyjny’
kònstitucjô / dërżeniowi ùstôw ‘konstytucja’
kòrónacjô ‘koronacja’
Kòszalëno ‘Koszalin’
Krajewô Armiô ‘Armia Krajowa’
Krajniôk (pl. Krajniôcë) ‘Krajniak’
król ‘król’
królewô ‘królowa’
Króléwc ‘Królewiec’
Krëjamnô Wòjskòwô Òrganizacjô „Pòmòrsczi Grif” ‘Tajna Organizacja Wojskowa „Gryf Pomorski”’
Krësztof Celestin Mrągòwiusz / Mrąga ‘Krzysztof Celestyn Mrongowiusz’
Krzëwògãbny ‘Krzywousty’

Krzëżôk (pl. Krzëżôcë) ‘Krzyżak’
ksążã / ksążëc (pl. ksążãta) ‘książę’
ksążãcy ‘książęcy’
ksądz (pl. ksãża) ‘ksiądz’
ksãstwò ‘księstwo’
kùłôk ‘kułak’

lenné ùczestnienié ‘hołd lenny’
lennik / wasôl ‘lennik, wasal’
lenny ‘lenny’
lëdztwò ‘ludność’
lëter / ewanielik ‘luteranin, ewangelik’
Lëtwa ‘Litwa’
lokòwac ‘lokować’

łacëznowi ‘łaciński’
Łoczetk ‘Łokietek’

madżarsczi’ ‘węgierski
Madżarskô ‘Węgryi’
majątkòwé ùprocëmnienia ‘stosunki własnościowe’
margrafizna / marchiô ‘marchia / margrabstwo’
margraf ‘margrabia’
maszina na ropã / parowô maszina ‘maszyna parowa’
merk / herb / céch ‘herb’
miec górã ‘dominować, przeważać’
mieszczón (pl. mieszczanie, mieszczóni) ‘mieszczanin’
mir ‘pokój’
Mir w Òlëwie ‘Pokój w Oliwie’
mirnô kònferencjô ‘konferencja pokojowa’
mòcarstwò ‘mocarstwo’
Mònachium / Mnichòwò ‘Monachium’
môlowé / miestné lëdztwò ‘ludność miejscowa’

najeźdźca ‘najachélc’
nastãpnik / nôslédnik / pòsobnik ‘następca’
Niemieckô Nôrodnô Lësta ‘Niemiecka Lista Narodowościowa’
niepòdleżny / samòstójny ‘suwerenny’

nierësznota ‘nieruchomość’
niszczotny ‘niszczycielski’
Nôrodnô Demòkracjô / endecjô ‘Narodowa Demokracja, endecja’
nôrodnowòlnotowi ‘narodowowyzwoleńczy’
nôrodnô miészëzna ‘mniejszość narodowa’
nôrodny ‘narodowy’

òbéńda / òbrëmié ‘terytorium’
òbëwatel ‘obywatel’
òbëwatelsczi / òglowòspòlëznowi / prospòlëznowi ‘obywatelski’
Òbòdrëcë / Òbòdrice ‘Obodryci’
òbrzészk wòjskòwi służbë ‘obowiązek służby wojskowej’
Òdnówca ‘Odnowiciel’
òdzwëskóné zemie ‘ziemie odzyskane’
òjczëzna / tatczëzna ‘ojczyzna’
Òsmańsczé Imperium ‘Imperium Osmańskie’

pacht / harãda ‘dzierżawa’
panowanié / **rządë / wastowanié** ‘panowanie’
panownik ‘władca’
papiéż ‘papież’
part / dzél (miasta, kraju) ‘dzielnica’
partizón ‘partyzant’
partizanowi ‘partyzancki’
partnik ‘udziałowiec’
Piôsznicczi Las ‘Las Piaśnicki’
plemiã ‘plemię’
plemieniowi ‘plemienny’
pòbrzég ‘wybrzeże’
pòd wódcą ‘pod wodzą’
pòdbicé ‘podbój’
pòddóny ‘poddany’
pòddôwnosc ‘uległość’
Pòmòrskô Zrzesz ‘Związek Pomorski’
pòsobnik / nastãpnik / nôslédnik ‘następca’
pòzdrzatk ‘pogląd’
Prëskô Zrzesz ‘Związek Pruski’
priza / sôdza / kluza ‘więzienie’

procëmrefòrmacjô ‘kontrreformacja’
przewôżanié / górowanié ‘dominacja’
przëczënowò-skùtkòwô parłãcz ‘związek przyczynowo-skutkowy’
przédnictwò ‘zwierzchnictwo’

rësznik rozwiju / dzejnik rozwiju ‘czynnik rozwoju’
rządë / panowanié / wastowanié ‘panowanie’

Samòstójnô Samòrządnô Warkòwô Zrzesz „Solidarnosc” ‘Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”’
samòstójny ‘usamodzielniony
sërowina ‘surowiec’
słëchac kòmù… ‘należeć do…’
sôdza / priza / kluza ‘więzienie’
spôdkòwizna ‘spuścizna’
stalato / stolecé / wiek ‘wiek’
stołëczny ‘stołeczny’
stón ‘stan’
chłopsczi ‘chłopski’
dëchòwny ‘duchowny’
mieszczańsczi ‘mieszczański’
ricersczi ‘rycerski’
strzédnowieczé / strzédné stalata ‘średniowiecze’
strzédnowieczny / strzédnostalatowi ‘średniowieczny’
subiektowòsc ‘podmiotowość’
swiãtnica ‘świątynia’
Swiãtopôłk ‘Świętopełk’
swiôdczëc’ ‘świadczyć’
szabrownik / charłãżnik ‘szabrownik’
szarwark ‘pańszczyzna’
Szczecëno ‘Szczecin’
szczecyńsczi ‘szczeciński’
szkòłowizna ‘szkolnictwo’
szlachcëc ‘szlachcic’
szlachcónka ‘szlachcianka’
szlachta ‘szlachta’
Szwéda ‘Szwed’

Szwédka ‘Szwedka’
Szwédzkô / Szwédë ‘Szwecja’

tatczëzna / òjczëzna ‘ojczyzna’
Teatr Ziemi Kaszubskiej ‘Teater Kaszëbsczi Zemi’
tejczasny ‘ówczesny’
ten tu, hewò ten, hewòtny ‘niniejszy’
tërecczi ‘turecki’
Tërëckô ‘Turcja’
Tërk ‘Turek’
Tërczónka ‘Turczynka’
titel ‘tytuł’
Towarzëstwò Młodokaszëbów ‘Towarzystwo Młodokaszubów’
tubëtnik ‘tubylec’

ùczestnienié ‘hołd’
ùstôw ‘ustrój, ustawa’
Ùstôw ò nôrodnëch i etnicznëch miészëznach a téż regionalnym jãzëkù ‘Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym’
ùstôwizna ‘ustawodawstwo’
ùstôwny ‘ustrojowy’
ùsztôłcenié ‘ukształtowanie’
ùwłaszczenié ‘uwłaszczenie’

Wanoga Lëdów ‘Wędrówka Ludów’
wastëjący / rządzący ‘panujący’
wastowanié / panowanié / rządë ‘panowanie’
wcelenié / inkòrpòracjô ‘inkorporacja, wcielenie’
welacjô ‘wybory’
Weletowie ‘Wieleci’
welownik ‘wyborca’
wendijsczi paragraf / wendijsczé prawò ‘paragraf wendyjski’
Wersalsczi Mir ‘Pokój (Traktat) Wersalski’
Westfalsczi Mir ‘Pokój Westfalski’
wëdac wòjnã ‘wypowiedzieć wojnę’
wëkùstrzenié (wòjnowé, bënowé) ‘wyposażenie (wojskowe, wnętrza)’

wëszëzna ‘władza’
Wideńskô Wëpòmòga ‘Odsiecz Wiedeńska’
wieczësté ksãdżi ‘księgi wieczyste’
wielmòżny ‘możny’
wiesón ‘chłop’
Wiôldżé Pòznańscé Ksãstwò ‘Wielkie Księstwo Poznańskie’
wiôlgòrządca ‘namiestnik’
wnożnik / kòlonista ‘osadnik’
wòjna ‘wojna’
domôcô wòjna ‘wojna domowa’
fligrowô wòjna ‘wojna powietrzna’
òbarnô wòjna ‘wojna obronna’
napòleòńscé wòjnë ‘wojny napoleońskie’
nordowô wòjna ‘wojna północna’
rabùsznô wòjna ‘wojna grabieżcza’
trzëdzescëlatnô wòjna ‘wojna trzydziestoletnia’
zadzéwnô wòjna ‘wojna zaczepna’
wòjnowi ùstôw ‘stan wojenny’
wòjnowô réza / wòjnowô wëprawa ‘wyprawa wojenna’
Wòjskòwô Òrganizacjô Pòmòrzô ‘Organizacja Wojskowa Pomorza’
Wòlëno ‘Wolin’
Wòlny Gard Gduńsk ‘Wolne Miasto Gdańsk’
wòłogòjsczi ‘wołogojski’
Wòłogòszcz, Wólgast ‘Wołogoszcz’
wząc górã ‘zdominować’

zagôrënk ‘zabór’
zagôrinôcz / zajimca ‘zaborca’
załóżca ‘założyciel’
Zdënk Pòlsczi z mòrzã ‘Zaślubiny Polski z morzem’
zôcãżnik ‘zaciężnik’
zwënéga ‘sukces’
Zymk Lëdów ‘Wiosna Ludów’
Zrzesz Lutëckô ‘Związek Lucicki’
Zrzesz Pòlôchów – Pòlskô Gmina w Wòlnym Gardze Gduńskù ‘Związek Polaków – Gmina Polska w Wolnym Mieście Gdańsku’

UCHWAŁY
RADY
JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

RJK

UCHWAŁA NR 1/RJK/18
Z DNIA 29.06.2018 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z TERMINAMI MUZYCZNYMI – LITERY N–P

Rada Języka Kaszubskiego proponuje stosowanie następującego słownictwa związanego z terminami muzycznymi – litery n-p:

neapolitańska seksta ‘neapòlitańskô seksta’
non ‘nié’
nona ‘nona’
nonet ‘nonét’
nota (wł.) nuta ‘nóta’
notacja muzyczna ‘mùzyczny pisënk’
novemola ‘nowemòla’

obbligato ‘òbrzészkòwé’
oberek ‘òberk’
obój ‘òbój’
obiegnik ‘òbiegnik’
okaryna ‘òkarina’
okres ‘mùzyczny cząd’
oktawa ‘òktawa’
oktet ‘òktet’
opera ‘òpera’
operetka ‘òperetka’
opus ‘dokôz’
oratorium ‘òratorium’
organista ‘òrganysta’
organum ‘òrganum’

organy ‘òrganë’
orkiestra ‘òrkestra’
ornamentyka ‘òbzdobiwanié’
ossia ‘abò’
ostinato ‘nôpiarce’
ozdobniki ‘òbzdobniczi’

ósemka ‘ósemka’

palcowanie ‘pôlcowanié’
palcówki ‘pôlcówczi’
pałeczka dyrygencka ‘batuta’
papier nutowy ‘nótowi papiór’
parlando, parlante ‘mówiącë, gôdającë’
partytura ‘partitura’
pasaż ‘przeńdzenié’
pasja ‘pasjô’
pastorałki ‘gòdowé spiéwczi, pastorałczi’
patetico ‘pateticzno, widzało’
pauza ‘paùza’
pedał ‘pedal’
pentatonika ‘pentatonika’
perdendo, perdendosi ‘zamiérającë, wëcopiwającë’
perkusja ‘perkùsjô’
pesante ‘cãżkò’
pianino ‘pianino’
pieno ‘fùlno’
pieśń ‘piesniô, chòranka’
pięciolinia ‘piãclëniô’
piccolo ‘1. flétk (*instr.*), 2. malinczi’
piszczałka ‘piszczôłka, piszczówka, pipka’
pizzicato ‘szarpóné’
plektron ‘piórko’
poco ‘kąsk, përznã’
poi ‘pózni’
polifonia ‘pòlifóniô’
polimetria ‘pòlimetriô’

polka ‘pòlka’
polonez ‘pòlonézer’
portamento ‘płinno’
portato ‘pòdczorchnąwszë’
possibile ‘mòżlëwie’
poważna muzyka ‘pòwôżnô mùzyka’
pozycja ‘pòzycjô’
pozytyw ‘pòzytiw’
pozytywka ‘pòzytiwka’
półnuta ‘półnóta’
półton ‘półtón’
preludium ‘preludium’
presto ‘flot, chùtkò’
primo ‘pierszé’
progresja ‘pòkrok’
prymka ‘primka’
przednutka ‘przednótka’
przedtakt ‘przedtakt’
przykluczowe znaki ‘przëkluczowé znaczi’
przynutowe znaki ‘przënótowé znaczi’
psałterz ‘psałtérz’

UCHWAŁA NR 2/RJK/18
Z DNIA 19.10.2018 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWINICTWA ZWIĄZANEGO Z TERMINOLOGIĄ BIOLOGICZNĄ

Rada Języka Kaszubskiego proponuje stosowanie następującego słownictwa związanego z terminami biologicznymi:

anabolizm ‘anabòlizm’
anatomia ‘anatomiô’
anyżek ‘anys’
aparat Golgiego ‘Gòldżégò aparat’
aparat szparkowy ‘aparat szparkòwi’
archeopteryks ‘archeòpteriks’
autotroficzny, np. organizm samożywny ‘aùtotroficzny np. òrganizm samòżëwny’

bakteria ‘bakteriô’
baldaszek ‘baldach’
barwa, kolor, np. kwiatów ‘farwa np. kwiatów’
barwnik ‘farbnik’
bez, lilak ‘szpańsczi bes’
bezpłciowo ‘bezpłcowò’
białko ‘biôłtkò’
bielmo (tkanka odżywcza) ‘bielmò (òdżëwczô tkanka)’
biocenoza ‘biocenoza’
biochemia ‘biochemiô’
biologia ‘biologiô’
biom, zbiorowisko organizmów ‘biom, zbiorowiszcze òrganizmów’

biorca ‘biérca’
biosynteza, np. białka ‘biosynteza np. biôłtka’
bluszcz ‘wspinôcz’
błona np. komórkowa ‘plewa np. kòmórkòwô’
bodziec ‘impùls, pòdskôcënk’
bodziszek ‘bòcónk np. błotnisty bòcónk, bòcóny nos’
borowiny ‘bòrowinë’
botanika ‘bòtanika’
brunatnice ‘brunatnice’
budowa np. organizmów ‘bùdowniô np. òrganizmów’
bulwa, bulwy, np. ziemniaki ‘bùlwa, bùlwë’
bylina ‘wielelatnô roscëna’
byliny ‘bëlënë’

cebula ‘cëbùla’
chemosynteza ‘chemòsynteza’
chlorofil ‘chlorofil’
chloroplasty ‘chloroplastë’
cholera ‘chòléra’
choroba ‘chòrosc’
choroba nowotworowa ‘nowòtwòrowô chòrosc / rek’
chromatyda ‘chromatida’
chromatyna ‘chromatina’
chromosomy ‘chromòsomë’
ciecz ‘ceklëna’
cis pospolity ‘zwëczajny cës’
cudzożywny, pasożytniczy np. organizm ‘cëzożëwny np. òrganizm’
cukrowce, węglowodany ‘cëkrówce’
cukry ‘cëkrë’
cytologia ‘cëtologiô’
cytoplazma, np. komórkowa ‘cëtoplazma np. kòmórkòwô’
cząsteczka DNA ‘mòlekùła DNA’
czepiec ‘czepc’
część nadziemna rośliny ‘nadzemny dzél’
czterodziałowy ‘sztërëdzélowi’
czynnościowy ‘dzejnotowi’
czynność (organiczna) ‘rësznota (òrganicznô)’

dawca ‘dôwca, dôwôcz’
dąb korkowy ‘tropòwi dąb’
deoksyryboza ‘deòksyrëbòza’
DNA-kwas deoksyrybonukleinowy ‘DNA-kwas deòksyrëbònuklejinowy’
dobór naturalny ‘zwëczajny dobiér, spôrowanié’
dobór płciowy ‘ôrtny / płcowi dobiér’
dobór sztuczny ‘sztëczny dobiér sztëczné spôrowanié’
drożdze ‘młodze’
drzewo tekowe ‘tekòwé drzéwiã’
dwoinki ‘dwòjinczi’
dwutlenek węgla ‘ditlenk wãgla / dwùtlenk wãgla’
dynia ‘bania’
dziecięcy ‘dzecny’
dziedziczenie ‘dzedzëczenié /geneticzné przekazywanié / erbòwanié’
dziedziczność ‘dzedzëcznosc / geneticzny przekaz/ erbòwnota’

ekologia ‘ekòlogiô’
ekspresja np. informacji DNA ‘ekspresjô np. infòrmacji DNA’
energia świetlna ‘widowô energiô’
enzymy, biokatalizatory ‘enzymë’
epidemia np. dżuma ‘chëra’
epifity ‘epifitë’
Escherichia coli (gatunek bakterii) ‘Escherichia coli (gatënk bakteriów)’
eukario(n)t ‘eùkario(n)t’
eukariotyczne np. organy ‘eùkarioticzné np. òrganë’
ewolucja ‘ewòlucjô’
ewolucjonizm ‘ewòlucjonizm’

fenotyp ‘fenotip’
fermentacja np. alkoholowa, masłowa, mlekowa ‘fermentacjô np. akòhòlowô, masłowô, mlékòwô’
figowiec, figowce ‘figówc, figówce’
fizjologia ‘fizjologiô’
fotosynteza ‘fòtosynteza’

galeriowy, np. las ‘galeriowi, np. las’
gameta, gamety ‘gameta, gametë’

gametofit ‘gametofit’
gatunek ‘gatënk’
gatunkowy ‘gatënkòwi’
gąbka ‘gąbka’
gen ‘gen’
genetyka ‘genetika’
genotyp ‘genotip’
geobotanika ‘geòbòtanika’
gleba / ziemia ‘zemia / gruńt / redlëna’
globalne ocieplenie ‘globalné òceplenié’
glukoza, cukier prosty ‘glukòza’
gronkowiec ‘grądkówc’
grupa fosforanowa ‘fòsfòranowô grëpa’
grupa np. krwi ‘grëpa np. krwi’
gruźlica ‘suchòtë / dera’
grypa, epidemia grypy ‘gripa / pòszëdło’
grzyby ‘grzëbë’

hemofilia ‘hemòfiliô’
hemoglobina ‘hemòglobina’
homeostaza ‘hòmeòstaza’
hormony ‘hòrmónë’
huba ‘żôdżew / òflës’

igła ‘jigła’
inżynieria genetyczna ‘geneticznô inżinieriô’
irys ‘iris, józefk’

jajorodność ‘jajorodnosc’
jałowiec ‘jałówc’
jaskier kaszubski L. ‘kaszëbsczi jastrownik’
jąderko ‘jąderkò’
jądro ‘jądro’
jednoniciowy ‘jednonitkòwi’
jednopłciowy np. kwiat ‘jednopłcowi np. kwiat’
jesion ‘jasón’
jodła ‘jedlëna’

jony amonowe ‘amònowé jonë’

katabolizm ‘katabòlizm’
katar ‘sznëpa’
kauczukowiec ‘kaùczukówc’
kędzierzawość ziemniaczana ‘kruzowatosc bùlwòwô’
kminek ‘kmink’
kod np. genetyczny ‘kòd np. geneticzny’
kodon ‘kòdon’
koklusz ‘rzëpòt / chrëchel’
komar ‘mëga’
komórka jajowa ‘jajowô kòmórka’
komórki płciowe ‘płcowé kòmórczi’
komórki rozrodcze (plemniki) ‘rozrodczé kòmórczi (plemniczi)’
komplet chromosomów ‘chromòsomòwi garnitur’
konkurencja międzygatunkowa ‘midzëgatënkòwô miónczëzna’
koper (włoski) ‘dil, ògardowi kòperk’
korek ‘tropa’
korona np. kwiatowa ‘kòróna np. kwiatowô’
korzeń ‘kòrzéń’
koszyczek ‘kòsziczk’
kraina zoogeograficzna ‘zoògeògraficznô krôjna’
krasnorosty ‘krôsnorostë’
krętek ‘krãtk’
krwawnik ‘krëwiónk, krwawnik’
kserofit, suchorośle ‘kserofit’
kukurydza ‘kùkùridza’
kwas ‘kwas’
- deoksyrybonukleinowy (DNA) ‘deòksyrëbònuklejinowi’
- rybonukleinowy (RNA) ‘rëbònuklejinowi’
kwasy nukleinowe ‘nuklejinowé kwasë’
kwiat obupłciowy ‘òbùpłcowi kwiat’
kwiatostan (grono) ‘kwiatowé grądkò’
kwiatostany ‘kwiatostónë’

leśnictwo ‘lesyństwò’
leukocyt, biała krwinka ‘biôłô krëwinka’

leukoplast ‘leùkòplast’
limba ‘górskô chójka’
liść ‘lëst’
lizosomy (enzymy trawienne) ‘lizosomë (enzymë dzegwiącé)’

łagiewka pyłkowa ‘pichòwi różk’
łańcuch pokarmowy ‘pòkarmòwi / jôdny lińcuch’
łodyga ‘chłąd, łãt, zdebło’

magnez ‘magnéz’
makroelement ‘makroelement’
marchew ‘marchiew’
materiał genetyczny ‘geneticzny materiôł’
mech ‘mech’
mejoza, **(redukcyjny podział jądra)** ‘mejoza (redukcyjny pòdzél jądra)’
metabolizm (przemiana materii) ‘metabòlizm (przemiana materie)’
mieszaniec ‘mieszańc’
mięczak ‘mitkôcz’
miękisz ‘miãkcz’
miękiszowa tkanka ‘miãkczënowô tkanka’
mięsisty np. owoc ‘miãsati np. brzôd’
mikrobiologia ‘mikrobiologiô’
mikroelement ‘mikroelement’
mikroorganizm ‘mikroòrganizm’
miłek wiosenny ‘zymkòwi czerwińc’
mitochondria ‘mitochòndria’
mitoza, (pośredni podział jądra) ‘mitoza (pòstrzédny pòdzél jądra)’
mlecz ‘mlécz’
młodzieńczy ‘młodzëznowi’
modrzew ‘skòwrónk’
molekularny (cząsteczkowy) ‘mòlekùlarny’
morfologia ‘mòrfòlogiô’
mozaika ‘mòzajka
mozaika tytoniowa ‘tobacznô mòzajka’
mRNA (matrycowy RNA) ‘mRNA (matricowi/informacyjny RNA)’
mutacja ‘mùtacjô’

nagonasienne ‘nagòsemienné, nagòsemiowé’
nagozalążkowe ‘nagòsercowinowé’
nasienie ‘nasenié’
nasienne, nasieniowe (rośliny) ‘nasemienné, nasemiowé / semienné, semieniowé (roscënë)’
natura, przyroda ‘nôtëra’
nicień ‘nitkówc’
niewłaściwa dieta ‘nieprzënôleżnô dieta’
nitryfikacja ‘nitrifikacjô’
nitryfikacyjne (bakterie) ‘nitrifikacyjné (bakterie)’
nosówka ‘nosówka’
noworodek ‘nowòródk’
nukleotyd ‘nukleòtid’

odnóże ‘kùńcowina’
odra ‘wësëpnica’
ogrodnictwo ‘ògrodnictwò’
okrytonasienne ‘òkrëtosemienné, òkrëtonasemieniowé’
okrytozalążkowe ‘òkrëtosercowinowé’
okrywające (tkanki) ‘òkriwający (tkanczi)’
okwiat ‘òkwiat’
olej rzepakowy ‘rapsowi òléj’
olej słonecznikowy ‘słuńcownikòwi òléj’
olej z oliwek ‘òléwkòwi òléj’
opony mózgowe ‘mùskòwé òpònë’
organella, struktury cytoplazmatyczne ‘òrganella’
organizm ‘òrganizm’
organizmy transgeniczne ‘transgeniczné òrganizmë’
orzech ‘òrzech’
osłonka np. nasiona ‘òkriwka np. semienia’
ospa ‘gòsceje, òspa’
otaczające środowisko ‘òkòlné strzodowiskò’
otoczka białkowa (kapsyd) ‘biôłtkòwô òtoczka (kapsyd)’
owad ‘òwôd’
owoc ‘brzôd’
owocnia ‘brzadniô’

owocolistek ‘brzadolëstk’
owsik ‘òwsk’

paciorkowiec ‘pôcórkówc’
pajęczak ‘pajicznik’
pal np. system korzeniowy ‘pôl np. kòrzeniowi system’
pałeczka np. kształt chromosomu ‘pôłeczka np. sztôłt chromòsomù’
pałkowate (rodzina) ‘baszkòwaté (rodzëzna)’
paproć ‘parpac’
para chromosomów ‘pôra chromòsomów’
parzydełko ‘parzëdło’
parzydełkowiec ‘parzélc’
parzystokopytny ‘pôrokótny’
pentoza np. ryboza ‘pentoza np. rëbòza’
pęcherz moczowy ‘szczënowi pãchôrz’
pęcherz pławny ‘kséń / dësza’
pęd ‘òdnóżka, òdrost, lécka’
pęd naziemny ‘słunecznica’
pęd podziemny ‘pòdzemnô òdnóżka’
pierścienica ‘piestrzenica *zoòl.*, mùrchla, babié ùszë *bòt.*’
pietruszka ‘piotrëszka’
pinia ‘piniô’
plamistość liści ‘plamistosc / plachcowatosc lëstów’
plamka ślepa ‘slepô plamka slepi plachcëk’
plemnik ‘plemnik’
płatki korony ‘płatczi kòrónë’
płaziniec ‘płazyńc’
płciowo ‘płcowò’
płec ‘płeć’
płeć męska ‘chłopskô płec /mãżskô’
płeć żeńska ‘białgłowskô płec’
płetwal błękitny ‘mòdri płatwôl’
pobudzony ‘pòdskôcony’
podrząd ‘pòdrząd’
podtyp ‘pòdtip’
podział jądra ‘pòdzél jądra’
podział np. komórki ‘pòdzél /dzelenié np. kòmórczi’

podział prosty (bezpośredni) ‘prosti pòdzél (bezpòstrzédny)’
pofałdowany ‘pògùbòwóny’
pokarm ‘jôda’
polinukleotydy ‘pòlinukleòtidë’
pomidor ‘tomata /pòmidora’
poniemowlęcy ‘pòniemòwlãcy’
porost ‘narwa’
porosty ‘pòrostë’
półkula ‘pòłkùgla’
półpasiec ‘róża w pasu’
prątek ‘prątk’
pręcik np. kwiatowy ‘prãcëk’
proces gnilny ‘gnilny proces’
produkt odpadkowy ‘òdpôdkòwi produkt’
promieniowanie UV ‘ùltrafioletowé promieniowanié, parminienié ÙV’
pryszczyca ‘kôdra’
przecinkowiec ‘przecynkówc’
przewód pokarmowy ‘pòkarmòwi / jôdny przewód’
przyswajany ‘przëswòjiwóny’
przywra ‘przëwra’
pszenżyto ‘pszénżëto’
ptasia grypa ‘ptôszô gripa’
pylnik ‘pichôcz’
pyłek ‘pich’

reakcja ‘reakcjô’
receptor ‘receptor’
relikt ‘relikt’
replikacja ‘replikacjô’
retrowirusy ‘retrowirusë’
rodzaj ‘zort’
rodzaj gleby ‘zort zemi’
rodzaj, odmiana ‘ôrt
rodzajowy ‘ôrtowi’
roślina ‘roscëna’
rośliny iglaste ‘jiglënowé roscënë’
rozmnażanie ‘rozrôdzanié’

rozmnażanie płciowe ‘płcowé rozmnôżanié’
rozsiewać ‘rozsewac’
różnorodność ‘rozmajitoôrtnosc’
różyca ‘czerwiónka’
różyczka ‘różëczka’
rumianek ‘remiónk’
rybosomy ‘rëbòsomë’
ryboza (jedna z pentoz) ‘rëbòza (jedna z pentozów)’
rzepa (burak pastewny) ‘rąkla’

saletra ‘salpéter’
samożywny ‘samòżëwny’
siateczka śródplazmatyczna ‘mrzéżka westrzédnoplazmòwô’
sieć pokarmowa ‘pòkarmòwô / jôdnô séc’
siedlisko ‘sedlëszcze’
siemię ‘semiã’
sinice ‘sënice’
skórzasty ‘skórowati’
skrobia ziemniaczana ‘bùlwòwô mączka’
skrzydlak (owoc klonu) ‘czarownicczi nos, klónowi nosk’
skrzyp ‘chòszczka’
słupek ‘słupk’
smalec ‘szmôłt’
sosna ‘chójka’
sozologia ‘sozologiô’
spoczynek ‘spòczink’
sporofit ‘spòrofit’
stawonóg ‘stawònóg’
storczyk ‘srokôcz, żôbnik, żôbnica, żabié zelé’
storczykowate ‘srokôczowaté’
strukturalny ‘strukturalny’
strunowiec ‘strënówc’
strzępki ‘troczczi’
substancja psychoaktywna ‘psychòaktiwnô substancjô’
systematyka np. roślin ‘systematika np. roscënów’
szczepionka ‘szczepiónka’
szczyt np. rośliny ‘szpëc, czëp’

szypułka ‘matewka’
szyszka ‘szëszka /baszka’
szyszkowate ‘szëszkòwaté / baszkòwaté’

środowisko ‘strzodowiskò’
środowisko abiotyczne ‘abioticzné strzodowiskò’
środowisko biotyczne ‘bioticzné strzodowiskò’
świerk ‘dana’
świnka (choroba wirusowa) ‘swinka’
świńska grypa ‘swińskô gripa’

tereny (łąki, pola) podmokłe ‘rëda, sap’
testosteron ‘testosterón’
tętno ‘pùls’
tężec ‘tãgnica’
tkanka np. komórkowa, roślinna ‘tkanka np. kòmórkòwô, roscënowô’
tkanka twórcza ‘ùrôbnô tkanka’
tlen ‘tlen, krziseń’
tran ‘trón’
transkrypcja ‘transkripcjô’
translacja ‘translacjô’
transpiracja, np. wyparowanie wody ‘transpiracjô np. wëparowanié wòdë’
transportujący RNA, tRNA ‘transferowi tRNA’
trawa ‘trôwa’
trawienie ‘dzegwienié’
trombocyt ‘platka krëwi’
tryb życia ‘spòsób żëcégò’
trzeciorzęd ‘trzecorzãd’
trześnia ‘krzeszniô’
tulipan ‘tëlpa’

układy wodne ‘wòdné òdniesenié’
ukwiał ‘sasónka’
unerwiony ‘ùnerwiony’
upostaciowany ‘ùskarniony’
uprawa np. roślin ‘ùprawa np. roscënów’

uprawny ‘ùprawny, òbrôbny’
uracyl ‘ùracyl’

wakuola (wodniczka) ‘wakùòla (wòdniczka)’
wewnątrzgatunkowy ‘bënëgatënkòwi’
węgiel ‘wãdżel’
węglowodany ‘wãglowòdanë’
węzeł limfatyczny, chłonny ‘limfaticzny wãzeł’
wiatropylny ‘wiatropichny’
wiązka (rodzaj systemu korzeniowego) ‘kłąb, krutka (ôrt systemù kòrzeniowégò)’
widłak ‘òdparzélc, mòrzëbób, skwiérk, ùzdë’
widłak goździsty ‘mòrzëbób, lësy ògón’
widłak jałowcowaty ‘włochôcz jałówcowati’
widłaki ‘òdparzélce, włochôcze’
widłakowate ‘włochôczowé, òdparzélcowé’
wiecha kwiatowa ‘wiecha np. kwiatowô, kropidło (np. ù ówsa), mùmôcz’
wietewka ‘gałązka’
wije ‘stonodżënë’
winobluszcz pięciolistkowy, dzikie wino ‘dzëczé wino’
wirion (pojedyńcza cząstka wirusa) ‘wirion (pòjedinczô cząstka wirusa)’
wirki ‘wëpłôwczi’
wirus Ebola ‘wirus Ebòla’
wirusy ‘wirusë’
właściwość ‘swòjizna’
włókienko ‘włóczenko’
wodór ‘wòdór’
woreczek zalążkowy ‘sercowinowi miészk’
wpływ, np. mutacji ‘cësk’
wrotycz ‘pòkrãtnik’
wścieklizna ‘szôlonosc’
wydalać ‘wëdalëwac’
wydzielanie (różnych substancji) ‘sekrecjô, wëdzeliwanié (różnëch substancjów)’
wydzielina ‘wëdzélënk’
wyka kaszubska L. ‘kaszëbskô wika’

wysiłek fizyczny ‘zmògnienié’
wytrącenie np. osadu ‘kòagùlacjô’
wzrost ‘rost’

zakażać ‘zakażac / zarëwac’
zalążek ‘sercowina’
zalążnia ‘zôwiãżé / zôwiãżniô’
zalążnia słupka ‘sercowina słupka / zôwiãżé słupka’
zalewowy ‘zaléwòwi’
zapachowy ‘pôchòwi’
zapasy pokarmowe ‘pòkarmòwé / jôdné rezerwë’
zapłodnienie ‘zapłodnienié / zaòstanié’
zapylać ‘zapiszac’
zaraźliwy ‘zarazlëwi’
zarodek ‘zaródk / kło’
zarodnia ‘zarodniô’
zarodnik ‘spòra’
zarodniki ‘zarodniczi’
zasada azotowa ‘azotowô zasada’
adenina-A ‘adenina’
cytozyna-C ‘cëtozyna’
guanina-G ‘gùanina’
tymina-T ‘tëmina’
uracyl- U ‘ùracyl’
zastawka ‘zastawka’
zboże ‘zbòżé’
zespoły np. roślin, komórek ‘zbiérë np. roscënów, kòmórków’
zgorzel ziemniaczana ‘gangrena bùlwòwô’
zielarstwo ‘zelarstwò’
zioło, ziele ‘zelé’
ziołolecznictwo ‘lékarzenié zelama’
zjadliwy np. wirus-bakteriofag T4 ‘zjadlëwi / zariwny np. wirus-bakteriofag T4’
złoże ‘zleżëna’
znamię słupka ‘znanka słupka’
zołzy ‘żôłdze’
zoologia ‘zoòlogiô’

zwierzę ‘zwierzã / zwiérz’
zygota ‘zygòta’

żabié zelé / żôbnica / wilczór ‘storczyk’
żelazo ‘żelazło’
żółtaczka ‘żôłknica / żôłtawica’
żywy ‘żëwi’

UCHWAŁA NR 3/RJK/18
Z DNIA 19.10.2018 R.
W SPRAWIE SŁOWNICTWA NAZW OBIEKTÓW FIZJOGRAFNICZNYCH STOSOWANYCH PRZEZ GŁÓWNY URZĄD GEODEZJI I KARTOGRAFII

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujące słownictwo nazw obiektów fizjograficznych stosowane przez Główny Urząd Geodezji i Kartografii

bagna, błota ‘błota’
bagno, błota ‘błoto’

cieśnina ‘zwãżëna’
część (lasu) ‘dzél (lasu)’

depresja, obniżenie ‘òbniżëna’
dolina ‘dolëzna’
droga ‘droga’

falochron ‘falochrón’

głaz ‘kam’
głazy ‘kamë’
góra ‘góra’
grobla ‘grobla’
grodzisko ‘zómkòwiskò’
grota ‘grota’

inny obiekt ‘jiny òbiekt’

jaskinia ‘jama’
jezioro ‘jezoro’

kanał ‘karnôl’
kępa morenowa ‘mòrenowô kãpa’
komunikacyjny węzeł ‘kòmùnikacyjny wãzeł’
kopiec ‘ùsëp’

las ‘las’

łąka ‘łąka’
łąki ‘łączi’

mielizna ‘dépka’
mierzeja ‘mierzejô’
most ‘mòst’

nabrzeże ‘nabrzeżé’

okopy ‘òkòpë’

park ‘park’
parów ‘wiłóz’
pirs ‘pirs’
plaża ‘pieglëszcze’
pola ‘pòla’
polana ‘smùg’
pole ‘pòle’
port ‘pòrt’
potok ‘strëmiéń’
półwysep ‘półòstrów’
pradolina ‘pradolëzna’
przylądek ‘szpërk’

region etnograficzny ‘etnografny region’
region naturalny ‘nôtëralny región’
rów ‘rów’
rynna ‘rëna’

rzeka ‘rzéka’

skała ‘kamizna’
skarpa ‘skarpa’
skrzyżowanie dróg ‘krziżówka’
stare koryto ‘stôré kòrëto’
starorzecze ‘przërzéczné jezoro’
staw ‘błotkò’
struga ‘strëga’
szaniec ‘szuńc’
szczyt ‘czëp’
sztuczny zbiornik wodny ‘sztëczny wòdny zbiornik’

torfowiska ‘torfòwiska’
torfowisko ‘torfòwiskò’

uroczysko – dawna miejscowość ‘ùroczëskò – dôwné sedlëskò’
uroczysko ‘ùroczëskò’
urwisko ‘klif / ùrwiskò’
urwisko ‘ùrwiskò / klif’

wał ‘dama’
wąwóz ‘wądół’
wybrzeże ‘ùbrzég’
wydma ‘duna’
wydmy ‘dunë’
wysoczyzna ‘wëżawa’
wyspa ‘òstrów’
wzgórza, wzniesienia ‘wëszańce’
wzgórze, wzniesienie ‘wëszańc’

zagłębienie ‘kùla’
zapora ‘stawidło’
zatoka ‘hôwinga’
zbocze, stok ‘ùrzma’

źródło ‘zdrój’

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/18
Z DNIA 19.10.2018 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z TERMINAMA HISTORICZNYMA

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z terminama historicznyma:

antysemityzm ‘antisemitizm, -ù’
archaiczny ‘archajiznowi’
areszt ‘areszt, -u’
Arkona ‘Arkóna, -ë’
Armia Krajowa ‘Krajewô Armiô, Krajewi Armie / Armii’

badanie ‘badérowanié, -ô, -égò’
Barbarossa ‘Czerwionobardi, -égò’
bitwa ‘biôtka, -czi / pòbitwa, -ë’
bojówki ‘bòjówka, -czi’
Borowiak ‘Bòrowiôk, -a (pl. Bòrowiôcë)
Brandenurgia ‘Brandenbùrgiô, -ie, -ii’
brandenburski ‘brandenbùrsczi’

cesarz ‘césôrz, - arza’
Chełminiak ‘Chełminiôk, -a (pl. Chełminiôcë)’
chłop ‘wiesón, -a’
Chrobry ‘Chrobri, égò’
chrzcić ‘chrzcëc / rëchcëc’
chrzest ‘chrzest, chrztu / rëchcënë, -ów’
cystersi ‘cystersowie, -ów’

czynnik rozwoju ‘rësznik rozwiju / dzejnik rozwiju’
czynsz ‘czinsz, -u’

Dania ‘Dëńskô / Duńskô, -czi’
dokument ‘dokùment, -u / papiór, -ora’
dominacja ‘przewôżanié, -ô, -égò / górowanié, -ô, -égò’
dominować, przeważać ‘miec górã’
drużyna zbrojnych ‘kòlona zbrojnëch / karno zbrojnëch’
Duńczyk ‘Dëna / Duna, -ë’
Dunka ‘Dënka / Dunka, -czi’
dynastia ‘dinastiô, -ie, -ii’
działalność ‘dzejanié, -ô, -égò’
dzieje ‘dzeje, -ów’
dzielnica ‘part, -u / dzél, -u (miasta, kraju)’
dzierżawa ‘pacht, -u / harãda, -ë’
dziesięcina ‘dzesãcëna, -ë’

erygować ‘erigòwac’
ewangelik ‘ewanielik, -a / lëter, -tra’

faszyzm ‘faszizm, -ù’
franciszkanie ‘frãcëszkanie, -ów’
fundator ‘fùndatór, -ora’

genealogia ‘genealogiô, -ie, -ii / pòchòdzënk, -ù’
Generalne Gubernatorstwo ‘Generalnô Gùberniô’
germanizacja ‘germanizacjô, -e, -i / niemczenié, -ô, -égò’
Goci ‘Gòtowie, -ów / Gòcë, -tów’
gotyk ‘gòtik, -ù’
granica ‘grańca, -ë’
Gryfici ‘Grificë, -tów’

Hanza ‘Hanza, -ë’
herb ‘herb, -ù / merk, -ù / céch, -ù’
historia ‘historiô, -ie, -ii’
historia naturalna ‘nôtërnô historiô’
historia nowożytna ‘nowòtnô historiô’

historia starożytna ‘stôrowiekòwô / antikòwô historiô’
hitlerowiec ‘hitlerówc, -a’
hołd ‘ùczestnienié, -ô, -égò’
hołd lenny ‘lenné ùczestnienié’
honorowy obywatel ‘hònorowi òbëwatel’

Imperium Osmańskie ‘Òsmańsczé Imperium’
inkorporacja ‘wcelenié, -ô, -égò / inkòrpòracjô, -je, -ji’
integracja ‘integracjô, -je, -ji / scawnienié, -ô, -égò’

Jagiellończyk ‘Jagellóńczik, -a’
junkier ‘junker, -kra’

kanclerz ‘kanclérz, -erza’
Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej i Żeńskiej ‘Katolëckô Stowôra Chłopsczi i Białczëny Młodzëznë’
Kociewiak ‘Kòcewiôk, -ôka (pl. Kòcewiôcë)’
Koło Kaszubologów ‘Kòło Kaszëbòlogów’
Kołobrzeg ‘Kòlbrzég, -egù’
kołobrzeski ‘kòlbrzesczi’
Komisja ds. wytyczenia granicy polsko-niemieckiej ‘Kòmisjô ds. ùstanowieniô pòlskò-niemiecczi grańcë’
komunizm ‘kòmùnizm, -ù’
konferencja pokojowa ‘mirnô kònferencjô, -e, -i’
konstytucja ‘kònstitucjô, -e, -i / dërżeniowi ùstôw’
kontrreformacja ‘procëmrefòrmacjô, -je, -ji’
koronacja ‘kòrónacjô, -je, -ji’
Koszalin ‘Kòszalëno, -a’
Krajniak ‘Krajniôk, -a (pl. Krajniôcë)’
król ‘król, -a’
Królewiec ‘Króléwc, -a’
królowa ‘królewô, -i’
Krzysztof Celestyn Mrongowiusz ‘Krësztof Celestin Mrągòwiusz / / Mrąga, -dżi’
Krzywousty ‘Krzëwògãbny, -égò’
Krzyżak ‘Krzëżôk, -a (pl. Krzëżôcë)’
książę ‘ksążã, -ãca / ksążëc, -ëca (pl. ksążãta)’

książęcy ‘ksążãcy’
księgi wieczyste ‘wieczësté ksãdżi’
księstwo ‘ksãstwò, -a’
ksiądz ‘ksądz, -ãdza (pl. ksãża, -i)’
kułak ‘kùłôk, -aka’

Las Piaśnicki ‘Piôsznicczi Las’
lennik, wasal ‘lennik, -a / wasôl, -ala’
lenny ‘lenny’
leżący (w państwie…) ‘jaczi je (w państwie…)’
Litwa ‘Lëtwa, -ë’
lokować ‘lokòwac’
ludność ‘lëdztwò, -a’
ludność miejscowa ‘môlowé / miestné lëdztwò’
ludność napływowa ‘przëbëczné lëdztwò’
luteranin ‘lëter, -tra’

łaciński ‘łacëznowi’
Łokietek ‘Łoczetk, -a’

marchia / margrabstwo ‘margrafizna, -ë / marchiô, -ie, -ii’
margrabia ‘margraf, -a’
maszyna parowa ‘maszina na ropã / parowô maszina’
mieszczanin ‘mieszczón, -a (pl. mieszczanie, mieszczóni)’
mniejszość narodowa ‘nôrodnô miészëzna’
mocarstwo ‘mòcarstwò, -a’
Monachium ‘Mònachium / Mnichòwò, -a’
możny ‘wielmòżny, -égò’

najeźdźca ‘najachélc, -a’
należeć do… ‘słëchac kòmù…’
namiestnik ‘wiôlgòrządca, -ë’
Narodowa Demokracja, endecja ‘Nôrodnô Demòkracjô / endecjô, -e, -i’
narodowowyzwoleńczy ‘nôrodnowòlnotowi’
narodowy ‘nôrodny’
następca ‘pòsobnik, -a /nastãpnik, -a / nôslédnik, -a’
Niemiecka Lista Narodowościowa ‘Niemieckô Nôrodnô Lësta’

nieruchomość ‘nierësznota, -ë’
Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” ‘Samòstójnô Samòrządnô Warkòwô Zrzesz „Solidarnosc”’
niniejszy ‘ten tu, hewò ten, hewòtny’
niszczycielski ‘niszczotny’

Obodryci ‘Òbòdricë, Òbòdrëce, -tów’
obowiązek służby wojskowej ‘òbrzészk wòjskòwi służbë’
obóz koncentracyjny ‘kòncentracyjny lôdżer, -gra’
obywatel ‘òbëwatel, -a’
obywatelski ‘òbëwatelsczi / òglowòspòlëznowi / prospòlëznowi’
ochotnik ‘dobrowòlnik, -a’
Odnowiciel ‘Òdnówca, -ë’
Odsiecz Wiedeńska ‘Wideńskô Wëpòmòga’
ojczyzna ‘tatczëzna, -ë / òjczëzna, -ë’
Organizacja Wojskowa Pomorza ‘Wòjskòwô Òrganizacjô Pòmòrzô’
osadnictwo ‘kòlonizacjô, -e, -i / wnożëna, -ë’
osadnik ‘kòlonista, -ë / wnożnik, -a’

ówczesny ‘tejczasny’

panowanie ‘panowanié, -ô, -égò / rządë, -ów / wastowanié, -ô, -égò’
panujący ‘wastëjący / rządzący’
pańszczyzna ‘szarwark, -ù’
papież ‘papiéż, -eża’
paragraf wendyjski ‘wendijsczi paragraf / wendijsczé prawò’
partyzant ‘partizón, -ana’
partyzancki ‘partizanowi’
plemienny ‘plemieniowi’
plemię ‘plemiã, -enia’
pod wodzą ‘pòd wódcą’
podbój ‘pòdbicé, -ô, -égò’
poddany ‘pòddóny’
podmiotowość ‘subiektowòsc’
pogląd ‘pòzdrzatk, -ù’
pokój ‘mir’
Pokój w Oliwie ‘Mir w Òlëwie’

Pokój (Traktat) Wersalski ‘Wersalsczi Mir’
Pokój Westfalski ‘Westfalsczi Mir’

spuścizna ‘spôdkòwizna, -ë’
stan ‘stón, -anu’
chłopski ‘chłopsczi’
duchowny ‘dëchòwny’
mieszczański ‘mieszczańsczi’
rycerski ‘ricersczi’
stan wojenny ‘wòjnowi ùstôw, -awù’
stołeczny ‘stolëczny’
stosunki własnościowe ‘majątkòwé ùprocëmnienia’
sukces ‘zwënéga, -dżi’
surowiec ‘sërowina, -ë’
suwerenny ‘niepòdleżny, samòstójny’
szabrownik ‘charłãżnik, szabrownik’
Szczecin ‘Szczecëno’
szczeciński ‘szczecyńsczi’
szkolnictwo ‘szkòłowizna, -ë’
szlachcianka ‘szlachcónka, -czi’
szlachcic ‘szlachcëc, -a’
szlachta ‘szlachta, -ë’
szlachta zagrodowa ‘biédnô szlachta, kòrëczkòwô, bùlewkòwô, parcanô szlachta’
Szwecja ‘Szwédzkô, -czi / Szwédë, -ów’
Szwed ‘Szwéda, -ë’
Szwedka ‘Szwédka, -czi’

średniowiecze ‘strzédnowieczé, -ô, -égò / strzédné stalata’
średniowieczny ‘strzédnowieczny, strzédnostalatowi’
świadczyć ‘swiôdczëc’
świątynia ‘swiãtnica, -ë’
Świętopełk ‘Swiãtopôłk, -a’

Tajna Organizacja Wojskowa „Gryf Pomorski” ‘Krëjamnô Wòjskòwô Òrganizacjô „Pòmòrsczi Grif”’
Teatr Ziemi Kaszubskiej ‘Teater Kaszëbsczi Zemi’

terytorium ‘òbéńda, -ë / òbrëmié, -ô, -égò’
Towarzystwo Młodokaszubów ‘Towarzëstwò Młodokaszëbów’
tubylec ‘tubëtnik, -a’
Turcja ‘Tërëckô, -czi’
turecki ‘tërecczi’
Turek, Turczynka ‘Tërk, -a, Tërczónka, -czi’
tytuł ‘titel, -tla’

udziałowiec ‘partnik, -a’
Układ w Kępnie ‘Dogôdënk w Kãpnie’
ukształtowanie ‘ùsztôłcenié, -ô, -égò’
uległość ‘pòddôwnosc, -ë’
usamodzielniony ‘samòstójny’
Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym ‘Ùstôw ò nôrodnëch i etnicznëch miészëznach a téż regionalnym jãzëkù’
ustawodawstwo ‘ùstôwizna, -ë’
ustrojowy ‘ùstôwny’
ustrój / ustawa ‘ùstôw, -awù’
uwłaszczenie ‘ùwłaszczenié, -ô, -égò’

wcielenie ‘wcelenié, -ô, -égò’
Wędrówka Ludów ‘Wanoga Lëdów’
węgierski ‘madżarsczi’
Węgry ‘Madżarskô, -czi’
wiek ‘stalato, -a / stolecé, -ô, -égò / wiek, -ù’
Wieleci ‘Weletowie, -ów’
Wielkie Księstwo Poznańskie ‘Wiôldżé Pòznańsczé Ksãstwò’
więzienie ‘sôdza, -ë / priza, -ë / kluza, -ë’
Wiosna Ludów ‘Zymk Lëdów’
władca ‘panownik, -a’
władza ‘wëszëzna, -ë’
wojna ‘wòjna, -ë’
wojna domowa ‘domôcô wòjna’
wojna grabieżcza ‘rabùsznô wòjna’
wojna obronna ‘òbarnô wòjna’
wojna powietrzna ‘fligrowô wòjna’

wojna północna ‘nordowô wòjna’
wojna trzydziestoletnia ‘trzëdzescëlatnô wòjna’
wojna zaczepna ‘zadzéwnô wòjna’
wojny napoleońskie ‘napòleòńsczé wòjnë’
Wolin ‘Wòlëno, -a’
Wolne Miasto Gdańsk ‘Wòlny Gard Gduńsk’
wołogojski ‘wòłogòjsczi’
Wołogoszcz ‘Wòłogòszcz, Wólgast’
wyborca ‘welownik, -a’
wybory ‘welacjô, -e, -i’
wybrzeże ‘pòbrzég, -egù’
wyposażenie (wojskowe, wnętrza) ‘wëkùstrzenié, -ô, égò (wòjnowé, bënowé)’
wypowiedzieć wojnę ‘wëdac wòjnã’
wyprawa wojenna ‘wòjnowô réza / wòjnowô wëprawa’

zaborca ‘zagôrinôcz, -a / zajimca, -ë’
zabór ‘zagôrënk, -ù’
zaciężnik ‘zôcãżnik, -a’
założyciel ‘załóżca, -ë’
Zaślubiny Polski z morzem ‘Zdënk Pòlsczi z mòrzã’
zdominować ‘wząc górã’
ziemie odzyskane ‘òdzwëskóné zemie’
złożyć hołd ‘dac ùczestnienié’
Związek Lucicki ‘Zrzesz Lutëckô’
Związek Polaków – Gmina Polska w Wolnym Mieście Gdańsku ‘Zrzesz Pòlôchów – Pòlskô Gmina w Wòlnym Gardze Gduńskù’
Związek Pomorski ‘Pòmòrskô Zrzesz’
Związek Pruski ‘Prëskô Zrzesz’
związek przyczynowo-skutkowy ‘przëczënowò-skùtkòwô parłãcz’
zwierzchnictwo ‘przédnictwò, -a’

Dzél I

STUDIA I MATERIAŁË RECENZOWÓNÉ

Część I

STUDIA I MATERIAŁY RECENZOWANE

RJK

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE

Elżbiéta Bùgajnô

Aleksandra Majkòwsczégò drodżi do samòstójnotë

Kluczowé słowa
Aleksander Majkòwsczi, „Drużba”, Towarzëstwò młodokaszëbów, „Gryf”, *Pamiętnik z wojny europejskiej roku 1914*, drodżi do samòstójnotë

Keywords
Aleksander Majkowski, *Drużba* [supplement to *Gazeta Gdańska*], Towarzystwo Młodokaszubów [Association of Young Kashubians], *Gryf* [magazine], *Pamiętnik z wojny europejskiej roku 1914* [Diary of World War I, 1914], paths to independence

Na témã żëcô, ùtwórstwa i dzejaniégò Aleksandra Majkòwsczégò òstało napisónëch ju wiele òpracowaniów, artiklów i ksążkòwëch pùblikacjów[1]. Bëłë téż rëchtowóné kònferencje jemù pòswiãconé. Rok 2008 òstôł ùstanowiony przez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié Rokã Aleksandra Majkòwsczégò, zôs rok 2012 Rokã Młodokaszëbów, co brzadowało pòwstanim pòsobnëch tekstów nié blós nôùkòwëch, ale i pòpùlarnonôùkòwëch wëdôwiznów i pòdskôcënków. Wielëna dostãpny bibliografii sprôwiô niejaczi jiwer badérowi

---

[1] Z wczasniészéch pùblikacji nót je wëmienic pòzycje Andrzeja Bùkòwsczégò, przede wszëtczim *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950; Jana Drzéżdżona *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939*, Gdańsk 1973, gdze procëm czasowémù ògrańczeniémù rozwôżaniów aùtor nawlékô do wczasniészich lëteracczich prób a téż Ferdinanda Neureitera *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, Gdańsk 1982.

(z pòzdrzatkù na wielënã i rozmajitosc), chòc dosc tëli razy pòwtôrzają sã w nich te same cytatë, np. ze *Wspomnień moich*[2]. Nôrëmniészim jak donąd zdrzódłã do badérowaniów nad pòstacją znónégò pisarza je mònumentalnô pùblikacjô Józefa Bòrzëszkòwsczégò *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna* wëdónô bez Kaszëbsczi Institut w 2002 rokù. Wôrt téż wëmienic prôce Tadeùsza Linknera, przédno *Z literatury młodokaszubów. Aleksander Majkowski. Studia i szkice* (2013)[3], jak téż dwa tomë Biblioteczi Kaszëbsczich Pisarzów wëdôwóné bez Kaszëbsczi Institut we Gduńskù, t. 5 *Żëcé i przigòdë Remusa* (2010) oraz t. 7 *Poezja młodokaszubów* (2012), chtëren zawiérô òbgôdanié pòezji A. Majkòwsczégò dokònóné przez Adelã Kùik-Kalinowską[4]. Nié mòże téż zabôczëc ò wczasniészich badérach kaszëbsczi lëteraturë, przede wszëtczim Andrzeju Bùkòwsczim i Janie Drzéżdżonie. Bòjater hewòtnégò referata to wierã nôbarżi znónô pòstacjô w dzejach rësznotë i kaszëbskò-pòmòrsczi lëteraturë. Przed badérama pòjôwiają sã pòsobné nadôwczi. Taczim nadôwkã je wierã problema ùjãtô w témace hewòtnégò artikla, donëchczas nie pòdjimónô przez badérów.

Latos minãła 80 roczëzna smiercë aùtora romana ò przigòdach Remùsa, mijô téż 100 roczëzna dostaniô nazôt bez Pòlskã samòstójnotë pò 123 latach zôbòrów. Na Kaszëbach cząd niewòlë dérowôł wiele dłëżi, to je òd pierszégò zarabczeniô Pòlsczi w 1772 roku do ùchwôleniô zôpadnëch grańc w 1920 rokù. Na ten sam ôrt dzejało sã w jinëch regionach Pòlsczi, m.jin. na Sląskù. Latosy rok je tedë 98. rocznicą przińdzeniô nazôt Kaszëb do Òjczëznë-Matczi. Nót je pòstawic zapëtanié, jak w tim cządze sztôłtowało sã dojrzéwanié Aleksandra Majkòwsczégò do samòstójnotë. Wëdôwô sã, że je to wëjimk czasu baro cekawi, i co sã z tim parłãczi, wëmôgô wmaklënowégò òpracowaniô. W ùmëslënkù aùtora analizowóné bãdą trzë aspektë drodżi Aleksandra Majkòwsczégò do samòstójnotë: lëterackô, spòłecznikòwskô i wòjnowô.

---

[2] A. Majkowski, *Wspomnienia moje* [w:] „Teka Pomorska”, 1938, nr 5–6, s. 158–160. Tekst nëch wspòmnieniów òstôł ùdostãpniony przez Józefa Bòrzëszkòwsczégò w całoscë w wëdóny w 2012 rokù pùblikacji: Jan Karnowski, *Aleksander Majkowski. Wspomnienia – listy – uwagi*, Gdańsk 2012, s. 209–224.

[3] Òb. téż: T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996.

[4] A. Kuik-Kalinowska, *Lutnia kaszubska. Poeci z kręgu młodokaszubów,* [w:] Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów*, òprac. i przëpisë Hanna Makurat, Gdańsk 2012, s. 49–84.

Lëterackô droga

Czedë zaczãła sã I swiatowô wòjna, Aleksander Majkòwsczi nie béł ju młodim człowiekã, rechòwôł so 38 lat żëcô. Miôł ùznóny spòłecznikòwsczi doróbk jakno kaszëbskò-pòmòrsczi dzejôrz, warkòwą stabilnotã jakno doktór medicznëch nôùk i pierszé lëteracczé próbczi za sobą, chtërne ùsztôłtowałë jegò môl westrzód nowégò pòkòleniô kaszëbsczich dzejarzów i lëteratów. Stón kawalersczi dôwôł mù wiele czasu na dzejnotã, w chtërny sã rozlubił. Trójné karno drëchów, co mielë pòspólné dbë, stwòrzëło Towarzëstwò Młodokaszëbów (1912), chtërno wëapartniwało sã dokładno pòdónym programã dzejaniô na flachù bùdzeniô i pòdtrzëmiwaniô juwernotë swòjińców. Jawerné òstôwô pëtanié, jak sztôłtowała sã lëterackô droga Aleksandra do samòstójnotë, mòckò sparłãczonô ze spòłeczno-pòlityczną stojizną, w jaczi przëszło mù żëc.

W ùprocëmnienim do jinëch kaszëbsczich ùtwórców tegò cządu artisticzny ùróbk Majkòwscziégò znaczëło gwësné mòdło. Béł wczasniészi i brzadniészi, tak co do wielëne i òbjimnotë, jak i bòkadoscë fòrm, òd młodëch lëteratów, dopiérkù co próbùjącëch swòjich sëłów na lëteracczim gónie. Jón Karnowsczi we wspòminkach tikającëch sã 1908 rokù scwierdzył, że „Majkòwsczi ùchòdzył ju wnenczas za Kaszëbã „’kat’exochen” (grec. apartny, nadzwëkòwi)”[5]. Przed I swiatową wòjną pisôrz wëdôł òglowò trzë dokazë drëkã: hùmòristiczny pòemat *Jak w Kòscérznie*.... (Gdańsk, 1899) i zbiér wiérztów *Spiéwë i frantówczi* (Poznań, 1905)[6], a téż prowadnik pò kaszëbsczi zemi *Zdroje Raduni. Przewodnik* (1913). Drëkòwôł téż w cządnikach: pòemat w pòlsczim jãzëkù *Pielgrzymka wejherowska* w „Gwiazdce Niedzielnej”, dodôwkù do „Gazety Gdańskiej” (1899), pózni lëteracczé pòdrobnotë w redagòwónym przez sebie „Drużbie”, dodôwkù do „Gazety Gdańskiej” (1905), kùreszce w kòscérsczim „Gryfie”. Jak aùtor sóm wspòminô, wëdôwca „Gazety Gdańskiej” Bernat Milsczi drëkowôł ju chùdzy téż jiné jegò ùsôdzczi[7].

W tim czasu (przed pierszą swiatową wòjną) Jón Karnowsczi je aùtorã zbiérkù pòezji *Nowòtné spiéwë* (1910), Léón Hejka przed pierszą wòjną òpùblikòwôł w „Gryfie" cykel lirycznëch wiérztów w nordowi gôdce (1911–1912) wëdónëch dopiérze w 1927 rokù pòd titlã *Kaszëbscé spiéwë*, zôs Frãcëszk Sãdzëcczi zadebiutowôł w gduńsczim „Drużbie" redagòwónym przez Majkòwsczégò (1906) i wëdôł *Dumki z kaszubskich pól* (1911) i téż tomiczk *Wiatr zawiał od pomorskich stron* (1918). Ùsôdzce òbgadiwónégò czãdu bëlë dëbeltjãzëkòwima pisarzama; Majkòwsczi debiutowôł wnetka równoczasno w pòlsczim i kaszëbsczim jãzëkù[8].

---

[5] J. Karnowski, *Aleksander Majkowski. Wspomnienia – listy – uwagi*, òprac. i wstãp J. Borzyszkowski, Gdańsk 2012, s. 43.

[6] Òpùblikòwóné z pòmòcą mecenasa i pòsła do Reichstagù w latach 1901–1907 Bernata Chrzanowscziégò.

[7] Òb. A. Majkowski, *Wspomnienia moje*, [w:] „Teka Pomorska” 1938, nr 5–6, s. 158–160.

Ni mùszi za baro sugerowac sã tak môlëchną wieloscą pùblikacjów, bò czas przed pierszą wòjną, zwóną przez notejszich eùropejską wòjną, to czãd debiutów ùtwórców z zôkrãżô młodokaszëbów[9]. Wëmieniony wëżi pisarze są kùreszce młodszi òd Majkòwsczégò, jich debiut przëpôdł wiãc z mùszu kąsk pózni. Na zwësk Majkòwsczégò przemôwiają nié blós chùtniészé chronologiczno lëteracczé dokazë, ale wëdôwanié czãdnika „Gryf" (1908–1912) a téż pùblicysticznô rësznota. Nót je przëjąc nã rëmiã jegò dzejnotë za apartną, pòdobno jak spòlëznowò-pòliticzną rësznotã (z pòczątkù na ùniwersytece, pòtemù w kraju, pò òbronienim doktorsczégò dokazu), w tim pòwstanié Towarzëstwa Młodokaszëbów (1912), a téż wszelejaczé starë wkół kaszëbsczi sprawë. Do lëteracczégò ùsôdztwa negò czãdu nót je zarechòwac pierszé prôce nad romanã ò Remùsu, to je wiérszowóny tekst *Jak Smętek po świecie wędrował* pisóny òb czas sztudérowaniô na mònachijsczim ùniwersytece (1901/2), cygniony w sopòcczim òkresu a téż liriczi pùblikòwóné w „Gryfie". Wôrt téż wëmienic ùsôdzk prozą *Nigdë do zgùbë nie przińdą Kaszubë* (1909). W tim téż czasu aùtor zaczinô robòtã nad *Historią Kaszubów*. Òba nôwôżniészé dokazë: roman ò Remùsu *Żëcé i przigòdë Remùsa* i *Historia Kaszubów*, nad jaczima prôcowôł bez całé żëcé, bãdą w całoscë wëdrëkòwóné dopiérze w 1938 rokù, ju pò smiercë aùtora.

Dlô naszich rozwôżaniów wôżné je, czedë w młodim Majkòwsczim zbùdzëła sã swiąda Kaszëbë i Pòlôcha. We wspòminkach pisôrz wëmieniwô dwa zdarzenia: òdsłoniãcé pòmnika Adama Mickewicza w 1898 rokù we Warszawie a téż sztudia na ùniwersytece w Grifii. Wôrt przëwòłac wëjimk wspòmnieniów pòetë: „Wiôldżé doznanié wëwarło na mie pierszé òdwiedzenié krużganków stôrégò ùniwersytetu: w scanã wmùrowané bëłë widzec tam medalionë strzédnicë 1 métra, z malënkama pòmòrsczich ksyżëców, w kamieniu żłobioné. Nie jem w sztãdze òpisac sëłë doznaniô, jaczé na mie wëwarłë nôdpisë wsadzoné na tëch medalionach, w chtërnëch sã co sztërk pòwtôrzô: *dux Pomeranorum et Cassuborum* – abò – *et Cassubiae*. Ùznôwóm, że z tëch nôdpisów „ksążã Kaszëbów” wëszła pierszô skra bùdzącô mie do prôcë na pòliticzny niwie”. I dali: „Pòmniczi kaszëbsczich ksyżëców w Grifii i spiżowi pòmnik Adama stałë sã swiãtim ògniã, z jaczégò narodzył sã mój rozskôcënk w pòstãpnëch latach do prôcë na nôrodnym pòlu. Midzë tima dwùma pùnktama krącëła sã mòja dzejnota w pòstãpnym czasu”[10]. Ni mòże zabëc téż ò filomacczim strzodowiszczu w chònicczim gimnazjum, jaczé sztôłtowało jegò miłotã do rodny zemi i wszëtczégò, co pòlsczé[11].

---

[8] Òb. J. Treder, *Kaszubszczyzna Majkowskiego. Główne rysy i fazy rozwojowe*, [w tegoż:] *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia,* Gdańsk 2005, s. 150.

[9] Chùdzy twòrzëlë Florión Cenôwa i Heronim Derdowsczi.

Czë w wëmienionëch wëżi lëteracczich ùsôdzkach dopiérze zaczinający lékôrz òdnôsziwô sã do deji samòstójnotë? Pòeticczi zbiérk z 1905 rokù zamikô w sobie przede wszëtczim ùtwòrë pisóné w mònachijsczim cządze[12]. Drãgò w nim jednak szëkac tekstów nawlékającëch do deji samòstójnotë. Mòże równak wskazac patrioticzné wątczi, chòcle w lirikù *Kaszëbskò-pòmòrskô mòwa*[13]. Pòeta wërazno pòdczorchiwô swòje i swòjińców przëwiązanié do rodzynny, rodny mòwë, przëbôcziwô ji zapëzglóné dzeje.

Barżi przedstôwny pòd wzglãdã deji je za to ùtwór zaczinający wëdôwanié „Drużby”, dodôwkù do „Gazety Gdańskiej”. Pòczątkòwi tekst z wprowadzenim „Drużba mówi” i słowama „Przëchòdzã do waju jak brat wasz zabëti” to jakbë apartny dejowi manifest młodégò Majkòwsczégò. Przënôlégô sã zwrócëc ùwôgã téż na pòzdrówk zaczinający wiérztã: „Niech będze pochwalony Jezus Christus!”, co równak nie òbarniło redaktora przed atakama ze stronë klerikalnëch strzodowiszczów. Nimający jesz trzedzesce lat prédny redaktór „Gazety Gdańskiej” wzéwô Kaszëbów do òbùdzeniô sã ze spikù, do dzejaniô, abë pamiãc ò dzérsczich sënach Mszczuja nie zadżinãła. Wzéwô do prôcë nad przëbôczenim jãzëka i historii dzelnégò kaszëbsczégò nôrodu, co przesztôłcô sã w wezwanié ò wëzwòlenié z niewòlë Kaszëbów w wespółrobòcë z jinyma mieszkańcama regionów tradicyjno ùznôwónëch za pòlsczé: Mazurama, Slązôkama, mieszkańcama Wiôlgò- i Môłopòlsczi: „To jidą Mazurzë – Slązocë – Pòlanie!”[14] Nót je nadczidnąc, że ne regionë bëłë òbjãté germanizacyjnyma dzejaniama i słëchałë nonejszémù prësczémù państwù. Aùtor nie ùżiwô słowa Pòlskô, scwierdzywô: „Nóm jedna òjczëzna i wiara i dola/ I jednym nos pasã òbjimô niewòla”. Słowò niewòlô wskôzywô wërazno na historiczną swiądã Majkòwsczégò. Béł to czas sztrajków pòlsczich dzecy w prësczim zôbòrze (1901–1902 Wrzesniô, pòtemù na Pòmòrzim) procëm wprowôdzaniémù nôùczi religii i mòdlëtwë w niemiecczim jãzëkù. Ni ma w wiérzce jednakò nawòłiwaniô do nôrodnégò pòwstaniô procëm zôbòrcóm, jidze tuwò ò òrganiczną i ùswiądniwającą robòtã. Sóm Majkòwsczi gôdô ò „prôcë nad bùdzenim pòczëcégò szczepòwégò ù Kaszëbów”[15]. Tak jak w Grifii pòd cëskã pamiątków dôwny sławë nôrodu, pòrtretów kaszëbsczich ksyżëców òbùdzył sã w młodim sztudérze duch kaszëbskòscë, tak terô chce òn pòcygnąc za sobą mieszkańców òbéńdë, erbòwników dôwny sławë i chwałë Kaszëbów.

---

[10] D. Majkowska, *Wstęp*, [w:] A. Majkowski, *Pomorzanie*, Gdańsk 1973, s. 10.

[11] Tamże, s. 8.

[12] J. Bòrzëszkòwsczi pòdczorchiwô fakt, że chòc „nie stanowią przikładów nôpiãkniészi kaszëbsczi liriczi, są jednakò pierszim tegò ôrtu pòeticczim zbiérã w dzejach kaszëbsczi lëteraturë. Stanowią brzôd namëslënkù aùtora, mòckò òsadzonym nié blós w sztudérskò--romanticzno-pòzytiwisticzno-mòdernisticznëch skrzëżowaniach pòzdrzatków i mëslów, jak téż doswiôdczeniów A. Majkòwsczégò.” Òb.: J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk–Wejherowo 2002, s. 187.

[13] A. Majkowski, *Kaszubsko-pomorska mowa*, [w:] Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów,* dz. cyt., s. 146; znormalizowónô wersjô, s. 388.

Pòstãpnym tekstã ò wërazno patrioticzny wëmòwie je téż òpiarti na wspòminkach żëcowi stegnë pòetë ùtwór „Jazda ze szkół” skłôdający sã ze sztërzech dzélów: 1. W Mnichòwie; 2. W Berlinie; 3. Kaszëbë; 4. Doma, jaczi òstôł wëdrëkòwóny w pismionie „Gryf” z 1912 rokù. Wëapartniwô gò patriotizm, ùlubienié môłi òjczëznë, nawléczenié do drãdżich dzejów, wkrôdô sã bezùstôwny strach przed nieprzëjôcelã, chtëren próbùje zgasëc dëcha Kaszëbów[16].

Na spòdlim analizë lëteracczich ùsôdzków Majkòwsczégò, chtërne òstałë napisóné przed pierszą swiatową wòjną, nót je scwierdzëc, że ni ma w nich bezpòstrzédnëch òdnieseniów do deji samòstójnotë. Pisôrz nie wëpòwiôdô sã na nen témat, chòc òdnôszô sã do pòspólnégò dopùstu pòlsczich plemionów, czedë pisze ò pòspólny niewòlë. Pòwstôwałë równak ùtwòrë ò gwësny patrioticzny wëmòwie, jaczé wpłënãłë w dosc wiôldżim stopniu na trójné karno nôslédników pisarza. Lëterackô droga Majkòwsczégò pòlégała w wiãkszim stopniu na wprowôdzanim gôdczi òjców, jãzëka kaszëbsczégò lëdu do lëteraturë.

---

[14] A. Majkowski, *Zbùdzëta sã, Kaszëbë*, [w:] Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów*, òprac. i przëpisë Hanna Makurat, Gdańsk 2012, s. 443. Na wiérzta je dzélã ùsôdzka, chtëren rozpòczinô pierszi numer „Drużby”.

[15] Òb. programòwi articzel A. Majkòwsczégò, *Ruch młodokaszubski*, [w:] „Gryf. Pismo dla spraw kaszubskich”, 1909, nr 7.

[16] F. Neùreiter krótkò spùentowôł: „Aùtor òpiéwôł w nëch wiérztach pò kaszëbskù swòje sztudencczé lata i tesznotã za rodną zemią” (F. Neureiter, *Historia...,* dz. cyt., s. 100).

Spòłecznikòwskô droga

Dlô Majkòwsczégò nadzwëkòwò wôżné bëłë wszelejaczé starë wkół kaszëbsczi sprawë i rozskaceniô samòswiądë westrzód domôcëch mieszkańców òbéńdë. W tim célu przeniósł sã do rodzynny Kòscérznë, gdze rozwinął szerszą dzejnotã. W grodze Gertrudë dôł pòczątk rozmajitim pòdjimiznóm: czëtnicë, spiéwnémù towarzëstwù, wëstôwkòwi. W tim miesce béł starostą „Straży. Towarzystwa ku obronie spraw ekonomicznych i społecznych” (1906), wiele zrobił dlô pòwstaniô Kaszëbsczégò Dodomù – Pòlsczégò Dodomù, to je „Bazaru”, włącził sã w pòwòłanié i rozwij Towarzëstwa Spiéwù „Halka” (1908), w założenié Towarzëstwa Pòlsczi Czëtnicë i pòwstanié Biblioteczi i Pòlsczi Czëtnicë (1909), kùreszce doprowadzył do òdemkniãcô „Wystawy ludoznawczej kaszubsko-pomorskiej”, jakô miała swój môl w „Bazarze” w dniach òd 24 czerwińca do 23 lëpińca 1911 rokù. W Kòscérznie téż zaczął wëdawac za swòje dëtczi pismiono dlô kaszëbsczich sprôw „Gryf” (1908). Spòtikôł sã z przedstôwcama młodi kaszëbsczi inteligencji, m.jin. klerikama z Dëchòwnégò Seminarium w Pelplinie, dlô chtërnëch béł aùtoritetã. Przińdzenié nazôt z szeroczégò swiata (sztudia w Berlinie, Grifii, Mònachium, doktorat w Zurichù, pierszô robòta w grodze nad Mòtławą) do rodzynnégò miasta, zetkanié z môłomiestną hipòkrizją przëczëniło wiele jiwrów nafùlowónémù zapałã i entuzjazmã dzejarzowi. Pòsobné zôwadë, chòcbë przy leżnoce òrganizowaniô wëstôwkù w „Bazarze”, felënk strzodków na wëdôwanié pòstãpnëch numrów „Gryfa” i sądowé sprawë doprowadzëłë do òpùszczeniô ùkòchóny Kòscérznë i wëcygniãcô do nôdmòrsczégò Sopòtu. Tam dali robił jakno lékôrz, ale znôwùż spòlëznowô dzejnota na pòlim ùtrzëmaniô i rozwiju spôdkòwiznë Kaszëb wëszła na pierszi plac. Doprowadzył do pòwstaniô Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Mùzeùm w Sopòce (1913) i warkòwni kaszëbsczégò wësziwkù (tim zajãła sã sostra Francëszka).

Czë te dzejania parłãczëłë sã z nôdzejama na òdzëskanié niepòdległotë? Nigdze ò tim aùtor nie pisze prosto. Nie béł to jednak jegò przédny cél. Célã bëła òbrona kùlturë, jãzëka i tradicji Kaszëbów (procëm germanizacji). Józef Bòrzëszkòwsczi scwierdzywô, że w sztërkù wëdôwaniô dodôwkù „Drużba” w 1905 rokù A. Majkòwsczi „béł ju czësto dozdrzeniałim, samòjistno mëslącym i niepòkórnym przedstôwcą kaszëbsczi inteligencji, chtërna jakno specyficzné karno westrzód ògła pòlsczi inteligencji Zôpadnëch Prus zaczãła sã dopiérze na dobré sztôłtowac”.[17]

---

[17] J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk––Wejherowo 2002, s. 211.

Na łamach „Gazety Gdańskiej” i „Drużby” gduńsczi lékôrz sfòrmùłowôł swòjã programã òdrodzeniô kaszëbiznë i òbronë pòlskòscë Pòmòrzô. Pózniészé dzejania, nôpierwi w Kòscérznie, pózni w Sopòce òdzwiercedliwają stojiznã pòzdrzatkù Majkòwsczégò, chtëren dążëł do pòwstaniô i ùsztôłtowaniô swiądë młodi kaszëbsczi inteligencji, żebë wëdobëc z zabôczeniô i pòdniesc wôrtnotë òjczëstëch Kaszëb i mòwã jich mieszkańców, ale przede wszëtczim, żebë òbarnic Kaszëbów przed germanizacją. W artiklu wsadzonym w „Gryfie” 1910 r. pisôł: „Na Kaszëbach, z dôleka òd wiôldżich centrów pòlsczi kùlturë, grozy nama zagrôżba dëchòwi germanizacji w stãpniu jesz wëższim. Stądka téż załóżcowie młodokaszëbsczi rësznotë nôwiãkszi cësk pòłożëlë na kùlturną prôcã westrzód Kaszëbów z zachòwanim jim przërodzonëch domôcëch céch. Na ten spòsób spòdzéwómë sã nôbarżi zagrodzëc drogã dalszi germanizacji i zbùdzëc òjczëstégò dëcha. Jakno ùdałé strzódczi ùwôżómë w tim wzglãdze rozpòwszechniwanié książków, jaczé zapòznają plemiã naszé z òglową pòlską mëslą we wszëtczich ji òbrëmiach: w piãkny lëteraturze, nôùce i kùńsztach, twòrzëc mają związk kresów z kùlturnyma centrama całégò nôrodu”.[18] Statut Towarzëstwa Młodokaszëbów, chtëren zawiérô cél ti stowarë: „Célã T.M.K. je prôca nad pòdniesenim Kaszëbów-Pòmòrzanów pòd wzglãdã kùlturnym, pòliticznym i gòspòdarczim”[19], zbiéżny je w wiele pùnktach z célama zapisónyma w Statuce Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, jaczé pòdczorchiwô robòtã nad sztôłtowanim i rozwijã kùlturowi apartnoscë, znajomòscë tradicji a téż kaszëbskò-pòmòrsczi mëslë spòłeczny i pòliticzny dlô jak nôszerszégò rozwiju kùlturowégò, spòłecznégò i gòspòdarczégò całégò Pòmòrzô.

Òsoblewie bòlesné bëłë dlô pisarza personalné ataczi sczerowóné procëm niemù jakno redaktorowi nôpierwi „Drużby”, pózni „Gryfa”. Pò wrócenim ze sztudiów, w latach 1905–1912, fùl chãcë i zuchternëch pòmëslënków zaczął robic kòl zintegrowaniô strzodowiszcza młodi kaszëbsczi inteligencji. Stôł sã inicjatorã rozmajitëch spòlëznowëch dzejaniów. Jak pisze Wiktór Peplińsczi, nimò czilelatny drãdżi robòtë redakcyjny i òrganizacyjny, próba ta ùdała sã blós dzélã[20] i jakno efekt ti prôcë wëmieniwô pòwstanié Towarzëstwa Młodokaszëbów. Jednakò negatiwné zdania dzélu pòzdrzatkòtwórczégò pòmòrsczégò strzodowiszcza, w tim pelplińsczégò „Pielgrzyma”, „Gazety Grudziądzkiej” czë „Gazety Toruńskiej” złożëłë sã na zaprzestanié wëdôwaniô „Pisma dla spraw kaszubskich”. Redaktorzë wspòmniónëch wëżi pòmòrsczich cządników w brzëdczi spòsób atakòwelë Majkòwsczégò. Nôwiãcy wgadiwelë jemù separatizm. Redakcjô „Pielgrzyma” pòsënãła sã nawetka do pòstawieniô mù zarzutu nôrodny zdradë, jakô miała prowadzëc do zniemczeniô i òderwaniô Kaszëb òd Pòlsczi, a na ten cél miałë płënąc „talarë i ruble jak za czasów Cenôwë”[21]. Ten òstatny zarzut nalôzł swój finał w sądze, zôs redakcjô „Pielgrzyma” òdwòłała òszczergã. Tim niémni dérëjącé sądowé sprawë, kalumnie i pòmówienia wpłënãłë negatiwno na aùtora pózniészégò romana ò Remùsu. Pierszô seria „Gryfa” zakùńczëła swój żëwòt w 1912 rokù.

---

[18] A. Majkowski, *O czytelnię i zbiory ludoznawcze*, [w:] „Gryf”, R II, 1910, nr 4–5.

[19] J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938)...,* dz. cyt., s. 359.

[20] Òb. W. Pepliński, *Aleksander Majkowski jako twórca „Gryfa” oraz Towarzystwa Młodokaszubów (1908–1912)*, w: *Literatura kaszubska – książka, twórca i biblioteka.* Materiałë z nôùkòwi sesji w Lëzënie 22 V 1998 pòd red. J. Bòrzëszkòwsczégò, Gdańsk 2000, s. 60.

Zôs na przék atakóm kritików, niezrozmieniô dzéla pòmòrsczi spòlëznë dlô ùdbë młodokaszëbsczi rësznotë (òdrodzenié kaszëbiznë, ale w łączbie ze sprawą pòlską) wôrt wskazac fakt, że sztërë roczniczi „Gryfa” (1908–1912) przedłożoné przez Antoniégò Ôbrama i Tomasza Rogalã na kònferencji w Wersalu (1920) bëłë bòdôj jednym z nôlepszich dowòdów pòlskòscë kaszëbsczégò lëdu.

Wòjnowô droga

Czedë wëbuchła I swiatowô wòjna, Aleksander Majkòwsczi òstôł pòwòłóny do prësczégò wòjska tak samò jak wikszosc młodëch Kaszëbów – czë to chłopsczich sënów, czë przedstôwców inteligencczégò stanu[22]. Dlô badérów tegò czãdu żëcégò najégò bòjatera niewëbiérnym zdrzódłã infòrmacji są pamiãtniczi z czasów eùropejsczi wòjnë, jaczé młodi lékôrz prawie dzéń w dzéń spisywôł a téż lëstë wësyłóné z frontu, przede wszëtczim do sostrë Francëszczi i przëjôcelów. *Pamiętnik z wojny europejskiej roku 1914* drëkã ùkôzôł sã w 2000 rokù[23]. Wiôlgô tu stara Tadéùsza Linknera, chtëren òdczëtôł gò z rãkòpisu, dodôł wstąp i przipisë[24].

---

[21] Tamże.

[22] Articzel ò zblëżony tematice, òb. A. Kuik-Kalinowska, *Pamięć Kaszubów o czasach I wojny światowej*, [w:] *Regionalizm literacki – historia i pamięć*, red. Z. Chojnowski i E. Rybicka, Kraków 2017, s. 643–655.

[23] A. Majkowski, *Pamiętnik z wojny europejskiej roku 1914*, opr. T. Linkner, Wejherowo–Pelplin 2000.

[24] T. Linkner zainteresowôł sã wòjnowima wspòmnieniama Majkòwsczégò, piszącë *Heroiczną biografię Remusa* (1996), przede wszëtczim zôs òb czas nôùkòwi sesji pòswiãcony „Życiu i twórczości Majkowskiego”, chtërna òdbëła sã w rujanie 1996 rokù w Mùzeùm

Donëchczôs wëjimczi rãkòpisu z bëtnoscë pisarza na fronce bëłë znóné blós z artikla córczi pisarza Damroczi òpùblikòwónégò w 1967 rokù w „Biuletynie ZKP”[25], kùreszcze ze wstãpù Damroczi do romana ji òjca *Pomorzanie*, wëdónégò w 1973 rokù, gdze aùtorka szerok òmôwiô zamkłosc pamiãtników. Dopiérze w latach 90-tëch ùkôzałë sã lëstë Majkòwsczégò do sostrë òpùblikòwóné przez Andrzeja Bùkòwsczégò[26]. Tedë ùkôzanié sã *Pamiętnika...* drëkã dofùlowało bëlno pùsti môl w zôkrãżim biografii Majkòwsczégò. Dodôwkòwò T. Linkner wsadzył niepùblikòwóné donëchczôs lëstë Majkòwsczégò do sostrë Francëszczi, rodzëców i Kamila Kantaka nachôdającé sã w zbiorach Mùzeùm Pismieniznë i Kaszëbskò-Pòmòrsczi Mùzyczi w Wejrowie.

Pamiãtnik jakno lëteratura faktu ùfarwionô subiektiwnyma òdczëcama mô bezògôdkòwą wôrtnotã. Nie je to dokôz *stricte* lëteracczi, taczi jak np. roman *Żëcé i przigòdë Remùsa*, ale wspòminkòwi. Je nié blós historicznym zdrzódłã, ale téż zdrzódłã wiédzë ò jegò aùtorze. Pòznôwómë z niegò wòjnową drogã frontowégò lékarza òkresu I swiatowi wòjnë zwóny przez aùtora eùropejską. Czëtającë wspòmnienia, razã z aùtorã przemiérzómë pòłowã Eùropë. Pierszim etapã wòjnowi wanodżi je garnizón w Chełmnie, gdze ùtwórca spòtkôł drëcha pò piórze, Léòna Hejkã. Z Chełmna droga wiedze do Piławë, tam pisôrz robił nad pòlską wersją romana ò Remùsu. Pòstãpny dłëgszi etap prowadzy przez Brzeżanë (dzys na Ùkrainie) do Rumùnii. Mòże tuwò, za T. Linknerã, wskazac na paralelã z drogą lëteracczégò Remùsa: „Wiele bò sã dzeje tu w drodze i nôczãscy na drodze, òb czas bezùstónny wãdrówczi kù nieznónémù célowi. Przëbôcziwô to na jaczis ôrt los bòjatera romana Majkòwsczégò, Remùsa, chtërnégò żëcé bëło bezùstónkòwim wanożenim”.[27] Rumùńskô kampaniô z dłudżima pòchadama, w szladze i sniégù, mòckò dała sã Aleksandrowi we znaczi. Kùreszcze pisôrz docarł na zôpad Eùropë, do Francji, gdze biôtkòwôł sã nad Marną. W lëpińcu 1918 rokù òstôł reniony,

---

Pismieniznë i Kaszëbskò-Pòmòrsczi Mùzyczi w Wejrowie. Òb. rozdzél pt. *Pisarz na wojnie*, [w:] T. Linkner, *Z literatury młodokaszubów. Aleksander Majkowski. Studia i szkice,* Pelplin 2013, s. 310–352. Pierwòdrëk negò rozdzéla [w tegoż:] *W unii słowa*, Peiplin 2004, s. 271–326.

[25] D. Majkowska, *Z kartek kalendarza Aleksandra Majkowskiego*, [w:] „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego” 1967, nr 1.

[26] A. Bukowski, *Listy Aleksandra Majkowskiego do siostry Franciszki z lat 1910–1918*, [w:] „Rocznik Gdański”, 1991, t. LI, z. 2, s. 147–214. Razã Bùkòwsczi òpùblikòwôł 56 lëstów, w tim 47 wòjnowëch.

[27] T. Linkner, *Wstãp*, [w:] A. Majkowski, *Pamiętnik...,* dz. cyt., s. 28.

dostôł sã do bòlëcë i wnetka wrócył do Sopòtu. Z negò rechòwaniô widzec, że całą pierszą wòjnã Majkòwsczi zabawił na fronce. To bëło ze szkòdą dlô jegò zdrowiégò w pózniészim żëcym (reùmatizm). Przez całi cząd bëtnoscë na fronce Majkòwsczi wspòmôgôł dëtkòwò rodzëców i sostrã Francëszkã, chtërny zlécôł rozmajité rozrechùnkòwé sprawë. Prawie wszëtczé lëstë pisóné z frontu òdnôszają sã do trôpiącëch pisarza finansów, zôs òdpòwiedzalnota za rodzëców, znëkiwającô mù spik z òczów, jak nôlepi zaswiôdcziwô ò jegò sënowsczim òddanim.

Czë z pamiãtnika mòże òdczëtac jegò pòzdrzatk na témã mòżlëwòtë òdzwëskaniô przez Pòlskã samòstójnotë? W ùchòwónëch zesziwach pamiãtnika ni ma żódny nadczidczi na nen témat. Za to w czile lëstach widzec je nadczidniãca ò Proklamacji Wòlny Pòlsczi ògłoszony w lëstopadnikù 1916 rokù. Majkòwsczi béł wnenczas w Brzeżanach. W lëstach do sostrë Francëszczi szczero wątpi, „czë to ù Pòlôchów wzbùdzy wiôldżé ùniesenié”[28], zôs proklamacjã ùwôżôł za „szkòdlëwi krok dlô òbù strón”[29]. Béł to tpzw. akt 5 lëstopadnika, w jaczim niemiecczé i aùstro-wãdżersczé wëszëznë dôwałë blëżi niedopòwiedzóné przërzeczenié ùsadzeniô Pòlsczégò Królestwa. Przecygającô sã wòjna wëmùszëła gwësné kroczi biôtkùjącëch strón, w tim téż państw Ententë. Ni mómë wiãcy bezpòstrzédnëch dónëch na témã òdnieseniô Majkòwsczégò do dzejaniów sparłãczonëch z òdzwëskanim samòstójnotë. Pò kapitulacji Niemców włącził sã w robòtã Grańczny Kòmisji, pózni Pòmòrsczi Radzëznë.

Pòdsëmòwanié

Nie je letkò bëc prorokã w swòjim kraju. Wërazno doznôł tegò Aleksander Majkòwsczi. Òd zôczątkù jegò prôcë nad òdrodzenim Kaszëb i Kaszëbów wëstãpiwałë wielné pòmówienia i niezrozmienié zuchternëch deji. Młodi lékôrz pò wrócenim ze sztudiów na Pòmòrzé nie skòncentrowôł sã blós na warkòwi robòce i dorôbianim sã. Fùl zapału dostrzégôł biédã kaszëbsczégò lëdu i zagrożenié germanizacją. Widzôł nieùwôżóné wôrtnotë rodny kùlturë, jaką dlô niegò bëła mòwa, zwëczi i historiô òjców. Kaszëbskô lëteratura dopiérze sã sztôłtowała, pierszé próbë stwòrzëlë doktór Florión Cenôwa, tak samò niezrozmiałi bez swòjińców, a téż Heronim Derdowsczi, chtëren wëcygnął do Americzi. Stojiznã zmòcniwôł fakt, że Pòlskô wiãcy jak sto lat bëła w niewòlë cëzëch mòcarstwów. Mëslë ò niepòdległi nalazłë sã niewërazno w môlinczich dzélëkach w pòczątkach ùtwórstwa młodégò pòetë ùkôzóné przez patrioticzny prizmat. Spòłecznikòwskô, pùblicysticznô dzejnota tikała sã przede wszëtczim pòdskôcënkù swiądë kaszëbsczégò lëdu, bùdzeniô pòczëcô môlowi bùsznotë (szczepòwi, jak pisôł Majkòwsczi). Nie bëło mòwë ò żódnym pòwstanim ani zbrojnym dobëcym samòstójnotë. Pòprzez òrganiczną robòtã, twòrzenié elit, kaszëbsczi inteligencji załóżca Towarzëstwa Młodokaszëbów dążił do niepòdległi. Ùdzél w eùropejsczi wòjnie w latach 1914–1918 béł dlô niegò pòstãpnym krokã. Bëlno jegò dążenia i mëslë w tim czãdze òddôwają wspòminczi frontowégò doktora, wëdóné w 2000 rokù. Epistolograficzné ùtwórstwò, ùchòwóné lëstë do rodzënë i drëchów téż òddôwają atmòsferã tamtëch dni, trosczi i planë Aleksandra.

---

[28] Lëst nr 35 z 11.11.1916, [w:] A. Bukowski, *Listy Aleksandra…,* dz. cyt., s. 193.

[29] Lëst nr 36 z 19.11.1916, [w:] A. Bukowski, *Listy Aleksandra…,* dz. cyt., s. 193.

Pòdsumòwùjącë, droga Majkòwsczégò do samòstójnotë sztôłtowała sã przez całé jegò żëcé. Pòprzez prôcã dlô pòdnieseniô swiądë kaszëbsczégò lëdu doprowadzył do pózniészégò rozwiju lëteraturë i kaszëbsczi rësznotë. Stôł sã niekòrunowónym królã kaszëbsczi lëteraturë a téż aùtoritetã nié blós dlô jemù terôczasnëch, ale w pierszi rédze dlô pòstãpnëch pòkòleniów.

Skrócënk

Referat *Aleksandra Majkòwsczégò drodżi do samòstójnotë* pòdjimô rozmajité aspektë żëcô i ùtwórstwa pisarza. Analize pòddóné òstałë trzë aspektë ti drodżi: lëterackô, spòłecznikòwskô i wòjnowô. Droga Majkòwsczégò do samòstójnotë sztôłtowała sã przez całé jegò żëcé: òd lat nôùczi w chònicczim gimnazjum i sztudérowanié w Grifii i Mònachium, pòprzez prôcã redaktora „Drużby”, pòstãpno redagòwanié „Gryfa” i spòłecznikòwską dzejnotã tak samò w Kòscérznie, jak i w Sopòce. Pòsobnym etapã ti drodżi bëła służba frontowégò lékarza òb czas I swiatowi wòjnë, czedë pisôł pamiãtnik. Dosc wiele infòrmacjów przënôszają téż wielné lëstë pisarza do rodzënë i znajemnëch. Mëslë ò niepòdległi nalazłë sã niewërazno w môlinczich dzélëkach w pòczątkach ùtwórstwa młodégò pòetë ùkôzóné przez patrioticzny prizmat. Jegò spòłecznikòwskô i pùblicysticznô dzejnota tikała sã przede wszëtczim pòdskôcënkù swiądë kaszëbsczégò lëdu, bùdzeniégò pòczëcô môlowi bùsznotë (szczepòwi, jak pisôł Majkòwsczi). Nie bëło mòwë ò żódnym pòwstanim ani zbrojnym dobëcym samòstójnotë. Pòprzez òrganiczną robòtã, twòrzenié elit kaszëbsczi

inteligencji załóżca Towarzëstwa Młodokaszëbów dążił do niepòdległi. Wòjnowé wspòmnienia i epistolograficzné ùtwórstwò wpisywają sã w atmòsferã tamtëch lat.

Abstract

Aleksander Majkowski's paths to independence

The article deals with Aleksander Majkowski's paths to independence, presenting different aspects of the writer's life and work. Three aspects of these paths are analyzed: literary, social and military. Majkowski's paths to independence were shaped throughout his entire life. We should take into consideration his school years in Chojnice, studies in Greifswald and Munich, his work as the editor of the supplement to *Gazeta Gdańska*, *Drużba*, and the magazine *Gryf*, as well as his social activities both in Kościerzyna and Sopot. During World War I he served as a battlefield physician, which he described in his diary. The writer's numerous letters to the family and friends also provide information about his attitudes. Ideas concerning independence were covertly expressed in his first poems. His social and journalistic activities focussed on raising the awareness of Kashubian people and sharpening a sense of local pride (tribal pride, as he wrote). There was no mention of any uprising or any other armed struggle for independence. The initiator of Towarzystwo Młodokaszubów [Association of Young Kashubians] thought that independence should be gained through organic work and forming the elite, i.e. the Kashubian intelligentsia. His war memoir and letters reflect the atmosphere of those years.

Bibliografiô

Borzyszkowski Józef, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk–Wejherowo 2002.

Bukowski Andrzej, *Listy Aleksandra Majkowskiego do siostry Franciszki z lat 1910–1918*, [w:] „Rocznik Gdański”, 1991, t. LI, z. 2, s. 147–214.

Bukowski Andrzej, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950.

Drzeżdżon Jan, *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939*, Gdańsk 1973.

Kuik-Kalinowska Adela, *Lutnia kaszubska. Poeci z kręgu młodokaszubów,* [w:] Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów*, oprac. i przypisy Hanna Makurat, Gdańsk 2012, s. 49–84.

Karnowski Jan, *Aleksander Majkowski. Wspomnienia – listy – uwagi*, opracowanie i wstęp J. Borzyszkowski, Gdańsk 2012.

Linkner Tadeusz, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996.

Linkner Tadeusz, *Wstęp*, [w:] A. Majkowski, *Pamiętnik z wojny europejskiej roku 1914*, Wejherowo – Pelplin 2000, s. 7–56.

Linkner Tadeusz, *W unii słowa*, Pelplin 2004.

Linkner Tadeusz, *Z literatury młodokaszubów. Aleksander Majkowski. Studia i szkice*, Pelplin 2013.

Majkowska Damroka, *Wstęp*, [w:] A. Majkowski, *Pomorzanie*. Powieść z rękopisu do druku przygotowała i wstępem opatrzyła D. Majkowska, Gdańsk 1973, s. 7–27.

Majkowska Damroka, *Z kartek kalendarza Aleksandra Majkowskiego*, [w:] „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego" 1967, nr 1, s.

Majkowski Aleksanfer, *O czytelnię i zbiory ludoznawcze*, [w:] „Gryf", R II, 1910, nr 4–5.

Majkowski Aleksander, *Pamiętnik z wojny europejskiej roku 1914*. Z rękopisu odczytał i opracował, wstępem i przypisami opatrzył T. Linkner, Wejherowo– –Pelplin 2000.

Majkowski Aleksander, *Ruch młodokaszubski*, [w:] „Gryf. Pismo dla spraw kaszubskich", 1909, nr 7.

Majkowski Aleksander, *Wspomnienia moje*, [w:] „Teka pomorska", 1938, nr 5–6, s. 158–160.

Neureiter Ferdinand, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, Gdańsk 1982.

Pepliński Wiktor, *Aleksander Majkowski jako twórca „Gryfa" oraz Towarzystwa Młodokaszubów (1908–1912)*, w: *Literatura kaszubska – książka, twórca i biblioteka.* Materiały z sesji naukowej w Luzinie 22 V 1998 pod red. J. Borzyszkowskiego, Gdańsk 2000, s. 43–61.

Treder Jerzy, *Kaszubszczyzna Majkowskiego. Główne rysy i fazy rozwojowe*, [w tegoż:] *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia,* Gdańsk 2005, s. 150.

Życie i twórczość Aleksandra Majkowskiego. Materiały z konferencji naukowej. Wejherowo 4 X 1996 pod red. J. Borzyszkowskiego, Wejherowo 1997.

Daniel Kalinowsczi

Òdrodzonô Pòlskô w lëteracczich proroctwach z Kaszëb

Kluczowé słowa
Kaszëbë, kaszëbskô lëteratura, mòtiw profetizmù w lëteraturze

Keywords
Kashubia, Kashubian literature, motif of prophecy in literature

Kaszëbskô lëteratura òd zôczątkù swòjégò jistnieniô bëła zrzeszonô kùlturowima parłãczama z pòlską tradicją. Dzejało sã tak nawetka tedë, czej pòczãtnik kaszëbscégò nowòczasnégò subiektowégò diskùrsu – Florión Cenôwa, planowôł samòstójnotã i etniczną apartnosc wedle pòlsczi nôrodny przemòdżi. W geòpòliticzny i kùlturowi stojiznie w Westrzédny Eùropie XIX wiekù pòsobnik Cenôwë Hieronim Derdowsczi béł dbë w swòjim nôwôżniészim pòemace *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł* z 1880 rokù, że:

Czujce tu ze serca toni
Skłôd nasz apòstolści:
– Nie ma Kaszub bez Pòloni,
A bez Kaszub Pòlści[1].

Na jiny ôrt pòdczorchiwelë tã zrzesz młodokaszëbi, twòrzący pòliticzné i spòlëznowé òkrãżé ò kònsekwentnym programie, ùsadzywónym przédno przez Aleksandra Majkòwsczégò i Jana Karnowsczégò, w jaczim bëło m.jin. zéwiszcze „Co kaszëbsczé, to pòlsczé”[2]. Z ùdzélã wiele dzejników, téż spòlëznowô i juwernotowô pòstawa młodokaszëbów doprowadzëła pò zakùńczenim I swiatowi wòjnë do włączeniô geògraficzno-kùlturowégò rëmù Kaszëb w cónã òbgôdków na mirny kònferencje w Wersalu.

---

[1] Cytat z wëdôwkù: H. J. Derdowski, *Ò panu Czôrlińscim co do Pùcka pò sécë jachôł*, òbr. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Gduńsk 2007, s. 65 i 208.

Wszëtczé te partë spòlëznowò-pòliticznégò żëcô bëłë widzewné téż w kaszëbsczi lëteraturze ùsadzywóny w XIX i XX wiekù. Je wiedzec, że lëteratura nie je zdrzadłã, co neùtralno òdbijô historiczné wëdarzenia, a jawernotą przemikłą fikcjonalnotą, wëapartnionyma dejowima wôrtnotama i majacyma dodôwkòwi artisticzny znaczënk fòrmalno-gatënkòwima kónstrukcjama. Nimò ti zastrzédżi ò apartnoscach midzë historią a lëteraturą, mòże równak dozdrzec zjawiszcze paralelizmù midzë jawernyma i kònkretnyma spòlëznowima dzejaniama kaszëbsczich elitów, a tim co pòkazywałë tamtoczasné lëteracczé przëmiarë sfòrmùłowóné w kaszëbsczim jãzëkù jakno òbrazë, wizje abò symbòle. Zrobiony niżi przezérk czile dokazów Léòna Heyczi, Jana Karnowsczégò, Bernata Sëchtë i Frãcëszka Sãdzëcczégò je òdbicym gwësny pòwtôrzający sã w kaszëbskòjãzëkòwi pismieniznie stojiznë, jaką widzymë nié blós kòl tëch lëteratów, chtërny òstelë przed sztótã wëmionion, ale téż kòl wiele jinëch. Òpiérała sã òna na bùdowanim taczi mentalny kònstrukcje, w jaczi Rzeczpòspòlitô Pòlskô bãdze miała taczi teritorialny sztôłt, chtëren mdze zamikôł w se téż región Kaszëb, tej grańce bãdą nad Bôłtã. W taczégò ôrtu òdrodzony Pòlsce Kaszëbi nalézą swòjã òjczëznã, w jaczi nie bãdze zagrôżbë zniemczeniô, nie mdze spòlëznowi i ekònomiczny nierównotë, za to pòwstónie państwò, w chtërnym pòjawi sã mòżlëwòta praktikòwaniô swòji subiektowòscë i pòczëcô domôcoscë. Projektowóny béł tej bezpieczny, szczestlëwi, bòkadny rum żëcégò, w jaczim Kaszëbi nie mdą sã czëlë lëdzama gòrszima materialno abò cywilizacjowò. Wërobiony òstôł gwësny kùlturowi mit, co béł pòwszechno przëjimniãti, chòc jegò dzejanié w warënkach midzëwòjnowégò dwadzescelecô òstało mòcno òsłabioné przez jawerné òdniesenia midzë môlowima Kaszëbama a òbëwatelama II Rzeczëpòspòliti z bùtna. Nimò gòrzczich rozczarzeniów mit nie òstôł òdrzucony i wcyg sã pòjôwiôł w pòsobnëch lëteracczich realizacjach[3]. Prawie w kaszëbskòjãzëkòwim i pòlskòjãzëkòwim ùtwórstwie twòrzonym przez Kaszëbów wspòmnióné przed sztótã przekònania òstałë zòbrôzkòwóné na przëmiarach proroctwów abò téż wizjów przińdnotë, jaczé przeżiwają niejedny z herojów dokazów. Są to òbrazë fùl emòcjonalnégò cepła, dejowiznë, teskniączczi i gòrący wiarë w lepszą przińdnotã, a jich pòjawienié sã w dónym dokazu parłãczi sã z nôwôżniészima identifikacjowima i patrioticznyma dzejnikama.

---

[2] Zdrzë òpisënk tëch témów w òbrobieniach ò młodokaszëbach: C. Obracht-Prondzyński, *Jan Karnowski (1886–1939). Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gduńsk 1999; J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gduńsk–Wejrowò 2002; tegò, C. Obracht-Prondzyński, *Młodokaszubi: szkice biograficzne*, Gduńsk 2012.

Spiącé wòjskò czekô na Samòstójną

Chcemë zacząc òd młodokaszëbów i Léòna Heyczi, chtëren jakno dramaturg je aùtorã dwùch ùsôdzków na binã: *Agust Szloga* i *Katilina*. W pierszim nôwôżniészé są ludiczné i satiriczné dzejniczi, równak drëdżi to wielewëmiarowi dokôz, jaczi mô wiele szerszé i głãbszé ùmôlowienié w rozmajitëch znaczënkòwëch rëmach[4]. Prawie w epilogù *Katilinë* pòjôwiô sã mòtiw nôbarżi dlô naju dzysô czekawi, zrzeszony z patriotycznym spòdlim ùsôdzkù. Pò rozpëzglenim pòkrziżawë dramatu i zamkniãcym òbëczajowò-psychòlogòwi mòtiwacje, pòjôwiô sã jesz jeden rum i jakbë jinszi, przińdnotowi wëmiar dokazu. Heyka mô nacéchòwóné tuwò mieszkalną jizbã westrzód zómkòwëch rëjnów i pòstacjã sztudérë, chtëren je òdkriwcą regionalny historie. Wrazlëwi knôp rëchtëje sã intelektualno i dëchòwò do tegò, żebë pòznac ùszłotã swòji òjczëznë. Òdkriwają sã przed nim rozmajité wëmiarë jawernotë. Z jedny stronë mô wizjã ò namienienim jegò drëcha Katilinë, chtëren pòszedł na pierszą swiatową wòjnã, le doch nié w miono swòjégò państwa czë nôrodu, ale jakò zmùszony do biôtków Kaszëba w cëzym dlô se wòjskù.[5] Z drëdżi stronë òczama wëòbraznie widzy wiôlgą ùszłotã i biôtkã dôwnëch Kaszëbów pòd wódcą wschòdnopòmòrsczégò ksążëca Swiãtopôłka, chtërny z dobëcama szlë na wòjnã z Krzëżôkama. Nôcekawszi je w ùsôdzkù Heyczi slédny, wnetka metafizyczny akt wprowadzeniô pòstacjów w krëjamnotë ùszłëch i przińdnëch wëdarzeniów. To tuwò dochòdzy do ùzdrzeniô przez sceniczną pòstacjã nowi jawernotë, w jaczi mdze môl i dlô Rzeczëpòspòliti, i dlô Kaszëb jakno kùlturowi pòspólnotë. Czëtómë tuwò:

---

[3] Ò lëteracczich kòntekstach dlô tegò mitu zdrzë: A. Kuik-Kalinowska, *Lira kaszubska*, [w:] A. Majkowski, J. Karnowski, L. Heyke, *Poezja młodokaszubów*, òbr. J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, H. Makurat, Gduńsk 2012.

[4] Szerzi jô pisôł ò tim w artiklu: D. Kalinowski, *Dramaturgia Leona Heykego. Zarys problematyki*, [w:] *Dzieło Leona Heykego*, red. J. Borchmann, M. Plińskiej i B. Wiszowatego, Bólszewò 2016, s. 19–32.

[5] Nôbarżi całowno pòkazywô to wierã Aleksander Majkòwsczi w: *Pamiętnik z wojny europejskiej 1914*, Wejrowò–Pelplin 2000. Zdrzë òbgôdanié ti sprawë T. Linkner, *Wstęp* w *Pamiętniku z wojny europejskiej*, s. 21–40 a téż A. Kuik-Kalinowska w teksce *Pamięć Kaszubów o czasach I wojny światowej*, [w:] *Regionalizm literacki – historia i pamięć*, red. Z. Chojnowski, E. Rybicka, Kraków 2017, s. 643–655.

Pò mòji stronie, të chcôł pòwiedzec,
To naszé gòdło, pòmòrsczi sëłë
Ù bróm do Pòlsczi Pòmòrzé czuwô!
Pòd skrzidłama grifa nich òdpòcziwô
Strëdzonô głowa, zmãczoné cało[6].

Cytowóny dzélëk zakùńczeniô dramatu pòkazywô, że Heyka rozmiôł przekònywno zestawic lëdowi part ùsôdzkù z taczima dzejnikama jak dzélëczi fantazje (òpòwiesc ò grifie). Ùroczësti zwãk w wëpòwiescë, jaczi brzëmi w kùńcowëch dzélach dokazu parłãczi wëchwôliwanié snôżotë Kaszëb z historiozoficznyma mòtiwama w fòrmie brawãdowégò i miticznégò tekstu. Heyka stôwiô kòl se miłotã do tatczëznë z wësłowienim nôwëższich wseczëców wedle wiôldżi òjczëznë – Pòlsczi. Kùńcowô scena ze zmartwichwstałą Pòlską na binie, ilustrowónô nôrodnym himnã, je pòeticczim òbrazã sparłãczeniô kaszëbsczégò Pòmòrzô z II Rzeczëpòspòlitą. Zakùńczenié dramatu nie òdnôszô sã tej do ludicznoscë abò do swójszczëznë, le òdsélô do òbëwatelskòscë[7].

Jesz wërazni do lëdowëch przedstawieniów zaklãtëch ricerzów zataconëch w lese abò górze nawlékô Bernat Sëchta w dramace napisónym w pòłowie trzëdzestëch lat pt. *Spiącé wòjskò*. Je to kómpòzycjô, co z jedny stronë wëzwëskiwô realizm lëdowégò teatru, a z drëdżi ònirizm i brawãdowòsc neòromanticznégò symbòlicznégò teatru. Z pierszi tradicje pòchôdają pòstacje, jaczé są przedstôwcama kaszëbsczi wsë – familiô Miotków z òjcã, matką, jich młodszą córką i starszą, ju brutką, do jaczi chòdzy na wrëje môlowi Kòwôl. Do tegò karna mòże rechòwac téż jinëch mieszkańców sedlëszcza, z jaczich wëprzédniwają sã emòcjonalnyma wëpòwiescama, le felënkã praktiicznëch dzejaniów, bògatszi gbùrzë. W drëdżi grëpie herojów dramatu Sëchtë pòjôwiają sã fantasticzné pòstacje, znóné nié blós w kaszëbsczich òpòwiedniach i pòdaniach, a tuwò jistniejącé jakno nadnôtërné, fascynëjącé jistotë Kaszëb: krëjamny ricerz, prowadnik spiącëch wòjarzów i kùreszce sami ùspiony, spòcziwający bënë górë ricerze. Òkróm ti wielny grëpë scenicznëch figùrów pòjôwiô sã jesz na pòzycje nôwëższich dëchòwëch wôrtnotów: Swiãtô Barbara i personifikacjô Pòlsczi[8].

---

[6] L. Heyke, *Katilina*, [w:] tegò, *Szôłôbùłki*, Gduńsk 2002, s. 120.

[7] Zdrzë rozmëszlania: Z. Mrozek, *Kaszubsko-pomorska dramaturgia w dwudziestoleciu międzywojennym*. W: *W kręgu Adama Grzymały-Siedleckiego i dramaturgii polskiej*, Bëdgòszcz 1970 [„Prace Wydziału Nauk Humanistycznych Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego", seriô B, nr 4, 1970], s. 144–pòst.

Pierszi part dramatu do czësta je w kònwencje realisticzno-òbëczajowégò teatru. Sëchta zbùdowôł na taczi ôrt jasną familiową sytuacjã, z sërim i równoczasno kòchającym òjcã rodzëznë, a téż pòkôzôł niezjisconą miłotã Róże i Kòwala. Nacéchòwóny je téż szerszi, bùtenjednostkòwi i bùtenwiesczi pòzdrzatk na swiat, bò Miotk przënôszô do rodny wsë pòwtôrzóné strzód lëdzy zôpòwiescë ò mający przińc wnetka wiôldżi wòjnie. Òn sóm téż przeżiwô sen, w jaczim òdkrił mù sã pòliticzny i materialny ùpôdk Prësów, a téż – co òsoblëwie dlô najich badérowaniów wôżné – òdroda Pòlsczi. Je to wërazny metafizyczno-historiozoficzny dzejnik dokazu Sëchtë.

W drëdżim parce kaszëbsczégò dramatu realisticzno-òbëczajowi dzejnik je ju słabszi. Pòjôwiô sã westrzód mieszkańców wsë Nieznóny Ricerz, chtëren zamôwiô kòl môlowégò kòwala ùsłëdżi, ale ta wizyta mô wprowadzoné jaczis nieùbëtk. Zaskòczony taczima nawiedzënama kaszëbsczi gbùrzë zdôwają sã nie czerowac za baro za tim, kim béł nen cëzy ricerz. Wikszi brzôd dôwô jich pòtkanié z Miotkã, chtëren zmieniwô sã z zajimniãtégò codniowima robòtama gbùra na swiądnégò swòji prôwdë dejologa, jaczi agitëje za òbëwatelsczim i nôrodnym przecywienim sã rządóm Prësôków i zachwôliwô przëjimniãcé pòzdrzatków, wedle jaczich Pòlskô bë miała wrócëc na kartã Eùropë. Miotk wpôdô téż w ôrt natchnieniégò, w jaczim przepòwiôdô:

> Pòlskô ju je, le jednégò dnia òna w Warszawie sã ùkôże! Pùdze na Szląsk i Lëtwã daleką. Òbéńdze wkół wszëtczé miasta, wse, òseczi, pùstczi, jaż òna tu do nas wparzi i zazdrzi do Chònic, do Kòscérznë, do Bëtowa, Lãbòrga i Słëpska. Zbùdzy wszëtczé biôłé òrzłë na brómach we Gduńskù. Czestno z nama sã przëwitô w Kartuzach, Serakòjcach i pòbiegnie zarô dali bez Lëniã i Lëzëno na Kalwariã do Wejrowa, a stądka do Pùcka. W Pùckù òna

---

[8] Tegò ôrtu pòstacje są znankòwné dlô teatru naczerowónégò na niewëszukóny òdbiér, zbùdowóny dzãka strzodkóm tradicje żëwëch òbrazów abò szaséjowégò teatru. Zdrzë ò problematice tegò ôrtu: J. Cierniak, *Źródła i nurty polskiego teatru ludowego. Wybór pism*, Warszawa 1963; J. Zięba, *Ruch teatralny na wsi 1918–1939*, Warszawa 1976.

> kanie i przed naszą Òpiekùnką, Matką Bòską Swôrzewską sã pòmòdli, a tej z bùrsztinowim zarãczi sã mòrzã, co më ji pòdarëjemë, i zaspiéwô głosno, że całi swiat ùczëje[9].

Trzecy dzél dokazu Sëchtë je w całoscë namikłi fantasticzną scenerią i pòstacjama. Lëdowi heroja òb czas samòpòznaniô doznôwô sã nié leno ò mòcach spiącëch westrzód znaków nôtërë, ale i ò historicznëch dzejnikach, sztôłtëjącëch jestã swiądnégò mieszkańca Kaszëb. Zwëkłi kòwôl stôwô sã dzãka temù doswiôdczeniu bògatszi bënowò, mòże òdpòwiedzalno bùdowac swòjã przińdnotã, tak w znaczënkù dobëcô priwatnégò szczescô, jak i w znaczenim biôtczi ò pòspólną wôrtnotã – òjczëznã[10]. Slédny dzél dramatu Sëchtë to w juwernotowò-pòliticznym wëmiarze zjiscenié sã etnicznëch sniców Miotka, damiącégò ò zmartwëchwstanim Pòlsczi. Miotk pòdskacywô do wëzwòleniô z mentalnégò i òsobistégò ùpichù wszëtczich kaszëbsczich mieszkańców wsë, jaczé zjiscywô sã dzãka przebùdzeniu i pòkôzaniu zataconëch donąd w niedaleczi górze ricerzów. Sparłãczenié w ti scenie realisticznégò planu z fantasticznym pòzwòliwô na pòdanié przez Sëchtã wskôzë, że ùspioné mòce òrtu: òdwôga, zuchternosc czë òdpòwiedzalnosc sedzą w kòżdim człowiekù, a nié leno w basniowëch nadzemsczich pòstacjach. Czwiôrti akt ùsôdzkù je tej ùkòrónowanim tegò, co bëło snicym, zôpòwiescą czë proroctwã:

> Na jistną sã bùrzã zbiérô midzë nôrodama… Ale jak pò wszedny bùrzi spòkój wnet nastaje i tãga sã ùkazëje na mòdrawim niebie, tak i pò ti dzejowi przejasni sã krzëkwie i Pòlskô sã ùkôże wiôlgô jak za dôwnëch czasów!
>
> Bãdze chcôł wróg nasz òdwieczny òd ti nowi Pòlsczi òderwac waj jak dzeckò òd piersë młodi matczi… Cobësta sã nie lãka! – Më pòmòżemë wama[11]!

Patrioticzné deklaracje i dżadowskô spiéwa

Òkróm symbòlu spiącégò wòjska jinyma mòtiwama zrzeszonyma z prorokòwanim ò przińdnoce Kaszëb sparłãczonëch z Pòlską sã sybilińskô wizjô i dżadowskô spiéwa. Òbëdwie te kùlturowò-artisticzné fòrmë pòchòdzą z lëdowi słowiańsczi tradicje, widzewny w òralnëch abò pismieniznowëch zapisënkach nié blós na Kaszëbach, ale i na wiele jinëch zemiach dôwny Rzeczëpòspòliti Pòlsczi. Bëłë òne fòrmą wësłowianiô wiesczégò pòzdrzatkù na swiat, pòczëcô sprawiedlëwòtë i rozmieniô całégò swiata[12].

---

[9] B. Sychta, *Spiącé uejskue*, Wejrowò 1937, s. 27.

[10] Pòstacjô z dramatu pòwstała dzãka lëdowémù narracjowémù òglownikòwi. Zdrzë: E. Ferfecka, *Święci i grzesznicy. Bohater jako jeden z wyznaczników gatunkowych legendy ludowej*, [w:] *Genologia literatury ludowej. Studia folklorystyczne*, red. A. Mianecki, V. Wróblewska, Toruń 2002, s. 140–143.

[11] B. Sychta, *Spiącé uejskue*, s. 33.

Do tëch wątków prowadzy naju dramat Bernata Sëchtë *Hanka sã żeni* (1937), w jaczim je zamkłi mòtiw pòlskò-kaszëbsczi pòspólnotë, wiele razy ùdokazniwóny historiczno i pòliticzno. Sóm dramat, mòcno wëzwëskiwający wieską òbrzãdowòsc, mòżemë miec za zapisënk aùtenticznëch wieselnëch zachòwaniów. Titlowô pòstacjô, ji sostra Marta, òjc i matka, a téż Waleri jakno kawaléra, co szukô z Dobrim Mãżã przińdny białczi, to swójné ôrtë lëdzy z Kaszëb, chtërny są przedstôwcama ùznónëch i òdwiecznëch znanków spòlëznowégò żëcô. Përznã jinszégò ôrtu rolã mô Dobrzewińsczi, jaczi wëpòwiôdô słowa nôwôżniészé z pòzdrzatkù widzeniô swiata deje dramatu, a w tim nôbarżi dlô naju czekawi pòmòrsczi patrioticzno-swiądnotowi mòtiw.

W przëbôcziwónym tuwò ùsôdzkù na binã Sëchtë juwernotowé przekònanié ò kaszëbskò-pòlsczi pòspólnoce Dobrzewińsczi głosy ju w pierszi scenie:

> Do smiercë nie zabôczta, że wa jesta Kaszëbi! Nie wstidzta sã nigdë swégò pòchòdzeniô, swëch strón, stôroswiecczich swëch strojów i zwëków, a ju nigdë, przenigdë nie wstidzta sã pò kaszëbskù gadac, chòcbë za to z waji smiôc sã i wëszczerzac mielë. Bò i nasza kaszëbskô pò starkach w spôdkù mòwa je téż snôżô, tak snôżô, jak snôżô je ji sostra pòlskô mòwa, w chtërny ksądz nóm kôzanié w niedzelã prawi!
>
> Żlëbë wa sã miała swegò kaszëbstwa rôz zaprzéc, to jakbë krew z wajégò serca wëszła! Nié sama krew! I dësza z waji wińdze! I Pòlskô wińdze, jakòże kòżdi dobri Kaszëba je dobrim Pòlôchã[13]!

W dalszim rozwiju dokazu Dobrzewińsczi pòwtôrzô te przekònania przëwòłiwającë pòstacjã króla Jana III Sobiesczégò i jegò prôwdzëwégò a téż symbòlicznégò znaczënkù dlô pòlsczi szlachtë. To téż starosta wieselô zaczinô na kùńc ùsôdzkù spiéw kaszëbsczégò himnu, to je spiéwã *Tam, dze Wisła òd Krakòwa / W pòlsczé mòrze płinie…*, co mô jednoznaczny identifikacjowi wëmiar, przëtómny westrzód przedstôwców nôniższich spòlëznowëch wiôrztów tamtoczasny wsë. Je to dzejnik tak òbëczajowi, jak i psychòlogòwi, a do te òddôwô pòliticzné sczerowania tamtoczasnëch Kaszëbów[14].

---

[12] Proroctwa Sybilë to jeden z tipicznëch strzodków lëdowi mòralisticzi. Zdrzë: W. Łysiak, *Wizja końca świata w folklorze Wielkopolski przełomu XIX i XX wieku*, „Literatura Ludowa”, 1988, nr 2, s. 51–57; M. Zowczak, *Sybilla kontra Salomon. Z symboliki mądrości w tradycji ludowej*, „Literatura Ludowa”, 1994, nr 4/6, s. 75–107.

[13] Kòrzistóm z nônowszégò, zmòdernizowónégò i standarizowónégò wëdôwkù: B. Sychta, *Hanka sã żeni. Wieselé kaszëbszcié*, [w:] tegò, *Dramaty*, t. I: *Dramaty obyczajowe*, òbr. J. Treder, J. Walkusz, Gduńsk 2008, s. 373.

Përznã jinszi kòntekst wiesczi kùlturë pòkazywô Frãcëszk Sãdzëcczi w swòji pòemie ò Janusza Skwierkù. Akùrôtno zdrzącë, jidze ò dzélëk, w jaczim na zakùńczenié scenë brzëmi przerobionô lamentacjowô dżadowskô spiéwa *Ò Pòlskô Kòruno!*, jakô nie je bezpòstrzédno zrzeszonô z kawlama Skwierka, a je ôrtã lëdowi piesni, skòncentrowóny na òpisënkù dzejającëch sã w tim tam czasu, przédno negatiwnëch cywilizacjowëch, mentalnëch i mòralnëch pòzmianów[15]. W ni to òbjôwiô sã kritika tamtoczasnégò stanu mòralnotë, wespół z pòtãpienim głëpòtë, chcëwòtë i bùchë. W ùsôdzkù je téż zamkłi sybilińsczi mòtiw, wespół z apòkalipticznyma wizjama, westrzód jaczich Antëchrist i straszlëwé zjawiszcza nôtërë znikwią lëdztwò na całi zemi. Pò zanégòwanim wërodzonëch zjawiszczów je pòzytiwny dzél spiéwë, jaką wëgłosziwô Skwierk, chwôlącë wiérnotã zwëkù, wiarë i mòwë Kaszëbów, òstawionëch nad Bôłtã bez wspiarcô ze stronë Pòlsczi. Żôl do Rzeczëpòspòliti je skùtkã ji nieùmiejãtnoscë gòspòdarzeniô nad Bôłtã, nierozëmny dowiérnotë wedle cëzëch nôrodów i lëchò prowadzony bënowi pòliticzi. Nimò tëch felów dôwny Kòrónë Skwierk mô wësłowioné zbiérné snicé Kaszëbów, że chùtkò przińdze pòzytiwnô pòzmiana, jakô przëniese ze sobą wrócenié dôwnégò wastowaniô Pòlsczi:

Ò Pòlskô Kòruno, eszcze të w swietnoscë
swòji zajasniejesz
w dôwny wspaniałoscë,

I më téż òchòtnie przëłożimë dłonie,
bë żëc w wspólny dolë
przë Pòlsczi Kòrunie. –

---

[14] Zdrzë: D. Żebrowska, *Twórczość dramatyczna Bernarda Sychty*, „Zeszyty Naukowe Wyższego Studium Nauczycielskiego UG", 1973, nr 3, s. 113–117 abò J. Walkusz*, Piastun słowa. Ks. Bernard Sychta*, Gduńsk, Pelplin 1997, s. 66–96.

[15] Pòetikã dżadowsczi spiéwë òpisywają: M. Waliński, *Funkcje pieśni dziadowskiej na tle literatury jarmarcznej i folkloru żebraczego*, [w:] *Literatura popularna – folklor – język,* t. 2, red. W. Nawrocki, M. Waliński, Katowice 1981, s. 110–144; K. Michajłowa, *Charakterystyka semantyczna śpiewającego dziada wędrownego*, „Konteksty", 2008, nr 1; P. Grochowski, *Dziady. Rzecz o wędrownych żebrakach i ich pieśniach*, Toruń 2009.

I mówi dżôd, i pón, i chłop,
co sedzą w jizbie razã,
i babsczi ród, i môłi knôp:
– „To naszëch serc wëraza!

Czë swit, czë zmierzch, w dnia wschód i zgón
czekómë wcyg z westchnieniã,
czë chwil tëch nie òbwiescy zwón –
Czekómë z ùtãsknieniã[16]!

Wersë spiéwë przedstôwiają tuwò gòrącą wiarã w lepszą egzystencjalno-juwernotową przińdnotã i wësłowiają nôdzejã, że nimò cerpieniów, spòlëznowò-pòliticznô jawernota na Kaszëbach kùreszce sã zmieni.

Sãdzëcczi w òpòwiescë ò Januszu Skwierkù przesztôłcył tipiczny zamkłoscowi wëmiar dżadowsczi spiéwë z lamentacjowò-apòkalipticznégò w dejologiczno-patrioticzny, z profeticznyma dzélëkama[17]. Pòd cëskã tegò dzejnika tradicjowi kòntekst lëdowégò ùtwórstwa dostôł artisitcznégò znaczeniô, znankòwnégò dlô dokazów wësoczégò stilu. Kaszëbsczi lëterat pòkôzôł tej stojiznã, w jaczi bë sã zdôwało leno ludiczno-mòralisticznô gôdka mòże równak zajistniec westrzód nôwëższich juwernotowëch sensów.

* * *

Wskôzóné tuwò dzejniczi kaszëbsczi lëteraturë, jaczé parłãczą sprawã kaszëbsczi juwernotë z pòlską kùlturową stojizną mają swòje ùdokaznienié w historiczny sytuacje, a kònkretno we wszelejaczich dobëcach i ùpôdkach I Rzeczëpòspòliti. Pò drëdżé te pòspólnota wrazlëwòtë, zdrzeniô na swiat i kùlturowëch parłãczów, jaczé chwôlëlë niejedny z kaszëbsczich aùtorów, chòc òstała przerwónô ùpôdkã Rzeczëpòspòliti i zagôrënkama a pózni zôbòrama nie znikwiła kaszëbskò-pòlsczich łączbów. Pò trzecé kùreszce jistnienié młodokaszëbów i militarno-pòliticzné rozrzeszenia I swiatowi wòjnë brzadowałë tim, że Kaszëbi z całownym przekònanim wchòdzëlë w żëcé pòlsczégò patriotizmù i òpisywelë to téż w lëteraturze ùsadzywóny w kaszëbsczim i pòlsczim jãzëkù.

---

[16] F. Sędzicki, *Gôdka ò Januszu Skwierkù*, [w:] tegò, F. Sędzicki, *Twórczość kaszubska*, òbr. J. Schodzińska, D. Kalinowski, M. Cybulski, Gduńsk 2014, s. 281–282.

[17] Ò dejowim wëmiarze ùtwórstwa Sãdzëcczégò np.: J. Schodzińska, *Franciszek Sędzicki (1882–1957). Działacz narodowy, regionalista i poeta kaszubsk*i, Gduńsk 2003; J. Borzyszkowski, *O edytorstwie i malowaniu Franciszka Sędzickiego*, [w:] tegò, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gduńsk 2011, s. 191–206; D. Kalinowski, *Miłować i chwalić. Kaszubskojęzyczna twórczość Franciszka Sędzickiego*, [w:] F. Sędzicki, *Twórczość kaszubska*, s. 5–54.

Z lëteraturoznajôrsczégò pòzdrzatkù, przëwòłóné wëżi kaszëbskòjãzëkòwé tekstë wëzwëskiwającé brawãdowé abò profeticzné symbòle bëłë równoczasno znankòwné dlô rodny kaszëbsczi tradicje i wëchôdałë z kòntaktów z pòlską snôżą lëteraturą cządu romantizmù i pòzytiwizmù. Drãgò so przedstawic, że Heyka, Sëchta czë Sãdzëcczi jakno lëdzy òczëtóny, bë mielë nie znac ùtwórstwa nôwikszich pòlsczich ùsôdzców jak Adóm Mickewicz czë Juliusz Słowacczi, ale i téż kąsk dzysô zabëtëch jak Kòrnela Ùjejsczégò, czë Wincãta Pòla. Pòlskô lëteratura dôwała wiele témòwëch i fòrmalnëch mòdłów dlô kaszëbsczich przepòwiedniów i proroctwów[18]. Mòże tuwò wspòmnąc ò lëteracczich pòstacjach Wernyhòrë, Bòjana, czë ks. Marka. Z drëdżi równak stronë wôrt dërch pamiãtac ò môlowi tradicje, pòdôwkach i legendach, jaczé dôwałë dokazóm kaszëbsczich ùtwórców òriginalnëch sztôłtów i fòrmów. Te dwie esteticzné tradicje: pòlskô i kaszëbskô, w taczim samim dzélu brzadowałë ùsôdzkama witającyma Samòstójną Rzeczpòspòlitą, w 1920 rokù, nad Bôłtã.

Skrócënk

Articzel òpisëje pôrã dokazów kaszëbsczi lëteraturë aùtorstwa Léòna Heyczi, Jana Karnowsczégò, Bernata Sëchtë i Frãcëszka Sãdzëcczégò, w perspektiwie jistnieniô w nich mòtiwù proroctwa. Analizowóny je lëteracczi òbrôz, wedle jaczégò Rzeczpòspòlëtô Pòlskô w przińdnoce bãdze miała taczi teritorialny sztôłt, jaczi mdze òbjimôł téż w całoscë Kaszëbë. W taczi prawie òdrodzony Pòlsce Kaszëbi bãdą mielë swòjã òjczëznã, w jaczi nie mdze zagrożeniô germanizacją ani niżódnëch spòłecznëch i ekònomicznëch nierównosców. Powstónie państwò, jaczé dô mòżlëwòsc praktikòwaniô swòji pòdmiotowòscë i pòczëcô swòjiznë. Proroctwa zawiarté w niejednëch dokazach kaszëbsczi lëteraturë wspòmôgałë ji patrioticzną wëmòwã.

---

[18] Zdrzë òbrobienia òrtu: S. Makowski, *Wernyhora. Przepowiednie i legenda*, Warszawa 1995; W. Stabryła, *Wernyhora w literaturze polskiej*, Warszawa 1996.

Abstract
A revived Poland in Kashubian literary prophesies

The article presents several works of Kashubian literature, by Leon Heyke, Jan Karnowski, Bernard Sychta and Franciszek Sędzicki, in the perspective of the motif of prophecy. Their literary visions are analyzed, according to which the Republic of Poland would include the region of Kashubia in the future. In the revived Poland, Kashubians would have their homeland in which there would be no threat of Germanization or social and economic inequality. A state would be created in which it would be possible for Kashubian people to be independent and maintain their identity. Prophecies presented in some works of Kashubian literature supported the patriotic attitudes of their authors.

Bibliografiô:

Borzyszkowski J., *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk–Wejherowo 2002;

tegoż, *O edytorstwie i malowaniu Franciszka Sędzickiego*, [w:] tegoż, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2011, s. 191–206;

Cierniak J., *Źródła i nurty polskiego teatru ludowego. Wybór pism*, Warszawa 1963;

Derdowski H., *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*, oprac. J. Samp, J. Treder, E.

Gołąbek, Gdańsk 2007.

Ferfecka E., *Święci i grzesznicy. Bohater jako jeden z wyznaczników gatunkowych legendy ludowej*, [w:] *Genologia literatury ludowej. Studia folklorystyczne*, red. A. Mianecki, V. Wróblewska, Toruń 2002, s. 140–149.

Grochowski P., *Dziady. Rzecz o wędrownych żebrakach i ich pieśniach*, Toruń 2009.

Heyke L., *Katilina*, [w:] tegoż, *Szôłôbùłki*, Gdańsk 2002, s. 120.

Kalinowski D., *Dramaturgia Leona Heykego. Zarys problematyki*, [w:] *Dzieło Leona Heykego*, red. J. Borchmann, M. Plińskiej i B. Wiszowatego, Bolszewo 2016, s. 19–32.

tegoż, *Miłować i chwalić. Kaszubskojęzyczna twórczość Franciszka Sędzickiego*, [w:] F. Sędzicki, *Twórczość kaszubska*, s. 5–54.

Kuik-Kalinowska A., *Lira kaszubska*, [w:] A. Majkowski, J. Karnowski, L. Heyke, *Poezja młodokaszubów*, oprac. J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, H. Makurat, Gdańsk 2012.

tejże, *Pamięć Kaszubów o czasach I wojny światowej*, [w:] *Regionalizm literacki – historia i pamięć*, red. Z. Chojnowski, E. Rybicka, Kraków 2017, s. 643–655.

Linkner T., *Wstęp* [w:], A. Majkowski, *Pamiętniku z wojny europejskiej 1914*, s. 21–40.

Łysiak W., *Wizja końca świata w folklorze Wielkopolski przełomu XIX i XX wieku*, „Literatura Ludowa" 1988, nr 2, s. 51–57;

Majkowski A., *Pamiętnik z wojny europejskiej 1914*, Wejherowo–Pelplin 2000.

Makowski S., *Wernyhora. Przepowiednie i legenda*, Warszawa 1995;

Michajłowa K., *Charakterystyka semantyczna śpiewającego dziada wędrownego*, „Konteksty", 2008, nr 1;

Mrozek Z., *Kaszubsko-pomorska dramaturgia w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *W kręgu Adama Grzymały-Siedleckiego i dramaturgii polskiej*, Bydgoszcz 1970, s. 144–156.

Obracht-Prondzyński, C., *Jan Karnowski (1886–1939). Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999;

tegoż, *Młodokaszubi: szkice biograficzne*, Gdańsk 2012;

Schodzińska J., *Franciszek Sędzicki (1882–1957). Działacz narodowy, regionalista i poeta kaszubski*, Gdańsk 2003;

Sędzicki F., *Gôdka ò Januszu Skwierkù*, [w:] tegoż, F. Sędzicki, *Twórczość kaszubska*, oprac. J. Schodzińska, D. Kalinowski, M. Cybulski, Gdańsk 2014, s. 281–282.

Stabryła W., *Wernyhora w literaturze polskiej*, Warszawa 1996.

Sychta B., *Spiącé uejskue*, Wejherowo 1937.

tegoż, *Hanka sã żeni. Wieselé kaszëbsczé*, [w:] tegoż, *Dramaty,* t. I: *Dramaty obyczajowe*, oprac. J. Treder, J. Walkusz, Gdańsk 2008.

Waliński M., *Funkcje pieśni dziadowskiej na tle literatury jarmarcznej i folkloru żebraczego*, [w:] *Literatura popularna – folklor – język,* t. 2, red. W. Nawrocki, M. Waliński, Katowice 1981, s. 110–144;

Walkusz J.*, Piastun słowa. Ks. Bernard Sychta*, Gdańsk, Pelpin 1997, s. 66–96.

Zięba J., *Ruch teatralny na wsi 1918–1939*, Warszawa 1976.

Zowczak M., *Sybilla kontra Salomon. Z symboliki mądrości w tradycji ludowej*, „Literatura Ludowa", 1994, nr 4/6, s. 75–107.

Żebrowska D., *Twórczość dramatyczna Bernarda Sychty*, „Zeszyty Naukowe Wyższego Studium Nauczycielskiego UG", 1973, nr 3, s. 113–117.

Aleksandra Majkòwskô, Dariusz Majkòwsczi

Ò tatczëznie bez napãpùżeniô. Bëtowò i òkòlé w proze Jana Natrzecégò

Kluczowé słowa
Jón Natrzecy, lëteratura kaszëbskô, Pioter Dzekanowsczi, Bëtowò

Keywords
Jón Natrzecy, Piotr Dziekanowski, Kashubian literature, Bytów

Jón Natrzecy to lëteracczi przëtómk Piotra Dzekanowsczégò, przédnégò redaktora „Kuriera Bëtowsczégò”, przédnika Redakcjowégò Kòlegium „Pòmeranii”, czedës redaktora bënowégò biuletinu Klubù Sztudérów Pomorania „Switk” i „Tatczëznë”. Jeżlë jidze ò lëteracczé dokazë, to je òn aùtora książczi science-fiction *Nalazłé w Bëtowie*[1], kriminału *Kòmùda*[2], òpòwiôdaniô *Kaszëbògònia*[3]. Pisôł tekstë do kaszëbskòjãzëkòwégò kòmiksu *Szczeniã Swiãców*[4] i fòtokòmiksu *Arbata*[5]. Zajimô sã téż tłómaczenim dokazów z pòlsczégò na kaszëbsczi (skaszëbił np. kòmiksë *Wakacje w Raju* i *Akademiô Błotowëch Żółwiów*[6]). Jegò krótszé lëteracczé tekstë bëłë pùblikòwóné m.jin. w „Stegnie” i „Zymkù”.

---

[1] Zdrzë J. Natrzecy, *Nalazłé w Bëtowie*, Bëtowò 2008.

[2] Zdrzë tegò, *Kòmùda*, Bëtowò 2011.

[3] Zdrzë tegò, *Kaszëbògònia*, Bëtowò 2014.

[4] Zdrzë R. Kucharski, J. Natrzecy, *Szczeniã Swiãców*, Bëtowò [2010].

[5] Zdrzë J. Natrzecy, K. Rolbiecczi, *Arbata*, Bëtowò 2012.

[6] Zdrzë B. Kòsmòwskô, R. Kùcharsczi, *Wakacje w Raju* [2014] i R. Kùcharsczi, M. Nowòtnik, *Akademiô Błotowëch Żółwiów*, Bëtowò [f.r.w].

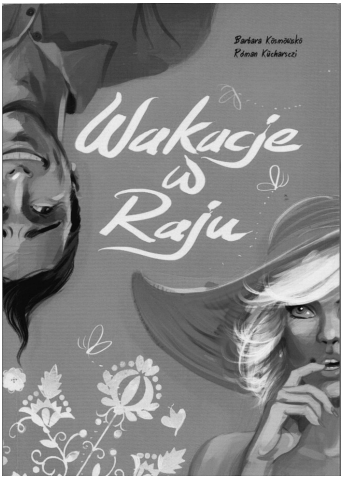

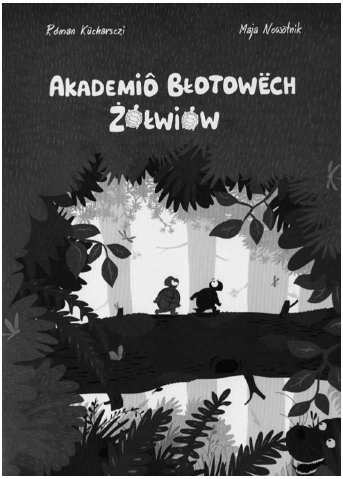

Stronë titułowé kòmiksów tłómaczonëch przez Piotra Dzekanowsczégò

Lëteracczé òrtë są w jegò dokazach rozmajité, ale wszëtczé dłëgszé fòrmë parłãczi môl akcji, jaczim je colemało Bëtowò i jegò òkòlé, a téż herojowie ksążków – mieszkańcë tegò miasta. Z jegò ksążków czëtińc pòznôwô jegò snôżotã, wôżné môle, znanczi charakteru bëtowiónów. Natrzecy je daleczi òd dejalizowaniô swòjich domôków, pòkazywô tak jich dobré, jak i lëché stronë, rozmieje sã z nich wëszczerzac, pòkazywô prowincjonalnosc Bëtowa, ale nimò tegò je czëc sympatiã do tëch lëdzy i strón, jaczé chłoscą z kôrtów dokazów Dzekanowsczégò swòją òsoblëwòscą i apartnoscą.

Pierszą lëteracką ksążką Jana Natrzecégò bëło *Nalazłé w Bëtowie*. Ji akcjô dzeje sã w daleczi przińdnoce, w swiece, w jaczim wszëtcë gôdają w jednym jãzëkù – kaszëbsczim. Blós na miesącu kôrbią përznã jinaczi, bò pò bëlackù. Nôwôżniészim zemsczim miastã są Nowé Tuszczi, gdze ùczałi wëmëslëlë cëgańswò, że nigdë nie bëło niżódnégò jinégò jãzëka i biôtkùją sã z kòżdim, chto próbùje ùdokaznic, że czedës bëło jinaczi. A nôwiãcy papiorów, jaczé swiôdczą procëm jich teòrii, je w Bëtowie i òkòlim. Tu prawie trôfiô prof. Armikùra zesłóny na tã daleką prowincjã przez rektora Leprôwdka. Òdkriwô, że prôwda je jinszô jak głoszą to w Nowëch Tuszkach. Żebë pòcwierdzëc swòje pòmëszlenia, lecy na miesąc, do Bëlôków, i pòznôwô òstatnëch żëjącëch Naszłëch – kòsmitów, chtërny chcelë za pòmòcą wirusa zniszczëc wszëtczé dokazë zemsczi cywilizacji, jaczé pòwstałë w rozmajitëch jãzëkach całégò swiata.

> Në Naszłi zabëlë ò jednym môłim, ju dżinącym jãzëkù, ò kaszëbsczim i jesz ò gazétach, bò jich nie znelë. Do te z głëpòtë jich programiscë wcësnãlë do wirusa jich jistny jãzëk! (…) Całô cywilizacëjô Naszłëch zdżinãła. Òstało le pôrã òkrãtów i jaczis òstańcë, chtërnëch przewiozlë na ksãżëc i tam zamklë. Në naszi praòjcowie téż ni mielë wiele lepi. Jedinym le retënkã bëło skaszëbic sã. „This is the end of No-Kashubian literature" – tak w jaczims pradôwnym jãzëkù napiselë w stôri gazéce ò tim, że òd negò czasu bãdze le pò kaszëbskù[7].

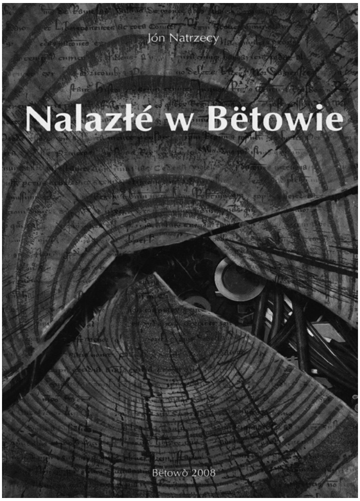

Titułowô strona dokazu *Nalazłé w Bëtowie*

Wszëtkò kùńczi sã òdkrëcym prôwdë przez zemsczégò premiera w Nowëch Tuszkach, kùńcã łżélstwa ùczałëch i jich familiów, jaczé dzãka rozmajitim cëgaństwóm dorobiłë sã wiôldżich majątków.

W całi ti historii nôwôżniészim placã je Bëtowò. Wikszosc akcji dzeje sã prawie tuwò. Je to ksążka z ôrtu science-fiction, tej nié wszëtkò je zgódné z prôwdzëwą geògrafią i historią, ale dërch, jakbë „midzë wiérztama" Natrzecy pòdôwò nama wiadła ò swòjm miesce. Bôczny czëtińc naléze tu infòrmacje ò emigracje bëtowianów do Kanadë, ò pastorze Krofeyu, jaczi ùsadził pierszi zabëtk kaszëbsczi pismienizně. Hewò krótczi cytat na pòcwierdzenié:

---

[7] J. Natrzecy, *Nalazłé...*, s. 19.

> Przódë mieszkelë tu lëdze kùlturë prekaszëbsczi, pózni wiãkszi dzél bëtowianów wësedlëlë do kanadijsczi strefë pòmieszkaniô (…), a w „Dôwnëch dzejach kaszëbsczi mòwë" je dosc tëli ò Krofeyu z Bëtowa, chtëren, co nawetka taczi zelôk jak të mùszi wiedzec, wëmëslił pisënk, to bëło jesz przed wiôlgą zarazą (…)[8].

Pòjôwiają sã téż place, chtërne wëstãpùją jawerno, jak zómk, „płëwacczi basen z pòczątkù XXI w.", góra Szëmrzëca, Rekòwò[9].

Nôwicy równak je w ti ksążce ò bëtowianach. Jich òbrôz je baro daleczi òd napãpùżeniô, pòkazywaniô jich w jak nôlepszim widze. To lëdze mieszkający na barabónach, dalek òd centrum cywilizacji. Nie je to równak dlô nich òrądz do sromòtë. Czësto jinak! Są nawetka bùszny z tegò, że żëją na swój ôrt. Prawò, jaczé òbòwiązywô w stolëcë, tuwò mô mòc leno w teòrie. Zajimają sã produkcją domôcégò kòrnusa, zakôzóny tobaczi, czasã cos ùkradną turistóm[10]. Ni mùszą tak nëkac jak lëdze w Nowëch Tuszkach, chtërnym żôl je nawetka piãc minut na przërëchtowanié jestkù[11]. Në i mają zdrowé, smaczné jestkù, bò żëje sã tuwò barżi zdrowò, kòżdi mô swój ògródk i chòdzą na jachtã za swiéżim miãsã: „I co, że jachta je zakôzónô! Szandarzë le we wiãkszich faktorëjach mają dbã ò prawò, w taczim Gduńskù abò Klôpedze, ale głãbòk w lese, jak tu w Bëtowie, chto bë pilowôł?"[12]

Prôwdzëwi bëtowión nie lëdô téż lëdzy z barżi cywilizowónëch strón, nijak jima nie dowiérzô, ale jak ju przińdą, to rozmieje jich bëlno ùgòscëc, a nôlepszim przikładã je zachòwanié jich szôłtësa Wãsyrczi:

> (…) kôzôł dzecóm wëniesc przed dodóm stół, stółczi i szmakòwno pôchnący môltëch na wiôldżim talérzu. Gòsce rôczony bez Wãsyrkã, sedlë za stołã, a zarô wzãlë sã do jestkù. Armikùra niedowiérno wzął w rãkã pierszi sztëk, në chùtkò pòprosył ò jesz jeden, a pózni ò zôsny. Pierszi rôz mielił w zãbach prôwdzëwé miãso[13].

A chcemë tu dodac, że Wãsyrka „to béł bëtowión òd bëtowianów, to je czëstô pòdejrzlëwòta òd pòdejrzlëwòtë"[14]. Mieszkańcë Bëtowa są w ksążce

---

[8] Tamò, s. 4.

[9] Zdrzë tamò, s. 3–5.

[10] Zdrzë tamò, s. 4–5.

[11] Zdrzë tamò, s. 6.

[12] Tamò, s. 6.

[13] Tamò s. 7.

[14] Tamò, s. 12.

Natrzecégò chcëwi na dëtka, rôd sã sztridëją midzë sobą i z jinyma, pòmôgają wszëtczim, co mùszą ùcekac przed szandarama i mògą za taką pòmòc zapłacëc[15]. Kùńc kùńców to równak stądka przëchòdzy wëbawienié dlô zemi i miesąca. Dzãka jich pòmòcë prof. Armikùra z Naszłim Remù mòglë ùretac swiat òd pòdpłacënków, cëgaństwa i ekòlogòwi tragedie.

W jiny ksążeczce science-fiction *Kaszëbògònia* akcjô jidze dwùma żôchama[16]. Jeden z nich je prowadzony w daleczim kòsmòsu, w swiece, gdze technologiô je rozwiniãtô wiele wëżi jak dzysô. Badéra Klëst wënalôzł Mitką Glëmzã (MG) nowi generacje, jakô wëtwôrzô jôdã na nowi ôrt, ale nie chce sã tim z nikim dzelëc. Ùcékô tej przed prokùratorã, szlachòwnikama i cemnòmòcnyma „gangsterama z Alfë Sztërë".

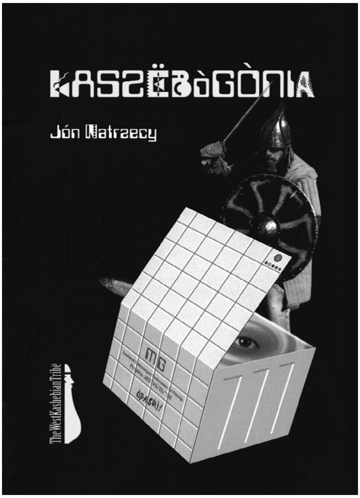

Titułowô strona dokazu *Kaszëbògònia*

W tim czasu na Zemi swòjégò placu do żëcô szukô czile skrewnionëch plemionów, docérają kùreszce do Bôłtu, gdze dobiwają nad miestnyma lëdzama i próbùją przënãcëc sã do jedzeniô rëbów. Ùdôwô sã to jima dopiérze pò tim, jak dwa żôchë fabùłë kùreszce sã pòtikają. Mitkô Glëmza spôdô jima z nieba, zmieniwô sledze w biôłtkò, a pò jegò spróbòwanim nôleżnikóm plemionów zaczãłë szmakac rëbë. Akcjô tegò krótczégò òpòwiôdaniô nie je tej baro zapëzglonô, to barżi zabawa jak próba ùsadzeniô lëteraturë na wësoczi rówiznie. Nimò tegò nie felëje i tuwò bëtowsczich szlachów. Plemiã, jaczé prowadzy całé karno szukającé nowégò żëcô, to Bëtôjce. Pòzwa dorazu czerëje mëslë czëtińców w stronã gardu na zôpadnëch Kaszëbach. Co wôżné, westrzód tëch plemionów to prawie òni są nôwôżniészi – mają nôlepszégò kapłana Krëka, a jednégò z nich bóg Perun wëbrôł na swòjégò gónca, chtëren mô pòkazac drogã całi grëpie. Wëprzédniają sã tej westrzód swòjich krewnëch (wierã Kaszëbów), ale są téż mòcniészi òd niedrëchów, nad jaczima bez jiwru dobiwają w biôtce. A ju pò zjedzenim biôłtka z Mitczi Glëmzë stelë sã òni jesz mądrzészi, chòc przë tim zrobilë sã téż chcëwi, niezgódny i niecerplëwi. Jistno jak bëtowianie z *Nalazłé w Bëtowie.*

---

[15] Tamò, s. 36–37.

[16] Ò *Kaszëbògònii* piselë: D. Kalinowski, *Kosmiczne pochodzenie Kaszubów*, „Pomerania" 2015, nr 3, s. 54–55 (tekst ten ùkôzôł sã téż w: D. Kalinowski, *Sylwa kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk 2017, s. 97–101); D. Kalinowsczi, A. Kùik-Kalinowskô, *Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gduńsk 2017, s. 327–329.

I tak samò jak w przëtrôfkù tamtégò dokazu ni ma w przedstôwianim Bëtôjców niżódnégò patosu. Szpòrtowno, „letczim piórã" Natrzecy prosto òpisywô znanczi swòjich domôków, bò zdôwô sã, że mòżemë dac sã na scwierdzenié, że Bëtôjce są symbòlã mieszkańców Bëtowa. W stronã taczi interpretacje czerëje téż recenzjô D. Kalinowsczégò, chtëren pisôł ò *Kaszëbògònie*:

> Opowiadanie ma być chyba historią, w której poszczególni członkowie zachodniokaszubskiego plemienia się odnajdą, zaś dalsi bracia-czytelnicy z Bytowa i okolic będą mieli podczas lektury radość odnajdywania rzeczywistych pierwowzorów dla postaci literackich[17].

Jesz barżi „bëtowsczi" je kriminôł Jana Natrzecégò *Kòmùda*. Akcjô jidze tu wkół mòrdarztwa Sabinë Chilawsczi i szlachòwaniô w ti sprawie. Pòlicjô szukô przesprôwcë, na swòjã rãkã robi to téż dwùch półbratów Darek i Klémãs, a tak pò prôwdze sprawą żëją wnet wszëtcë mieszkańcë Bëtowa i òkòlô. Ò zabicé młodi białczi je pòmëszlonëch czile lëdzy, a na kùńc òkazywô sã, że sprawa rzeszi sã téż z hańdlã narkòzënama.

Jistno jak w przëtrôfkù zaòstałëch dokazów Dzekanowsczégò, jegò môłô tatczëzna je tu przëtómnô w wiele môlach. Tak pò prôwdze wnet wszëtkò, co wôżné dlô rozwiju akcji, dzeje sã w bëtowsczim pòwiece, z môłim kartësczim

---

[17] D. Kalinowski, *Kosmiczne pochodzenie Kaszubów...*, s. 98.

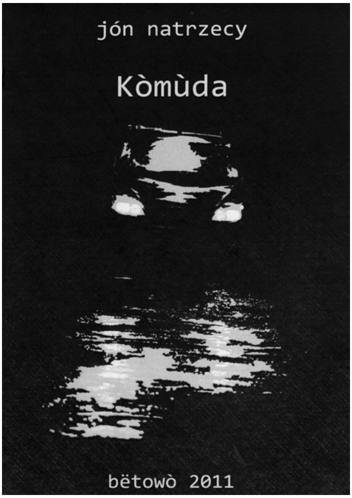

Titułowô strona dokazu *Kòmùda*

wëjimkã, bò tameczny prokùratór doznôł sã ò narkòzënowëch przesprawach zrzeszonëch z zabicym Chilawsczi. Pòjôwiô sã téż niemiecczi Braunschweig, ale to – jak sã doznôwómë z *Kòmùdë* – gard, „gdze bëtowsczich Kaszëbów bëło wiãcy jak w samim Bëtowie[18]". Bëtowianama są przédny bòhatérowie ksążczi, Sabina Chilawskô ùrodzëła sã w tim miesce, „chòdzëła do bëtowsczégò ògólniaka", a ji cało nalezlë kòl drodżi midzë Bëtowã a Parchòwã. Z tima stronama zrzeszony są tak pò prôwdze wnet wszëtczé pòstacje, co pòjôwiają sã na stronach kriminału. Daniél Kalinowsczi je dbë, że prezentacjô ti môłi tatczëznë Natrzecégò je jedną z nôwikszich wôrtnotów ksążczi:

> Oto widzimy Kaszuby ziemi bytowskiej z większymi wioskami (Parchowo, Borzytuchom) i małymi wybudowaniami, jeziorem Jeleń i okolicznymi lasami. (…) Bytów rysuje się w opowiadaniu bardzo przekonująco: widzimy zaniedbany dworzec kolejowy, małe jadłodajnie („U Emira"), wąskie uliczki, okolicznościowy pomnik pieszczotliwie nazywany w mieście Mamutem. Równie przekonywująco ukazani zostali miejscowi ludzie, w swojej normalności, typowości, zaletach i wadach[19].

---

[18] J. Natrzecy, *Kòmùda...*, s. 8.

[19] D. Kalinowski, *Jesienne d(r)eszcze nad Bytowem*, „Pomerania" 2012, nr 2, s. 51–52 (tekst ten ùkôzôł sã téż w: D. Kalinowski, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014, s. 77–81).

Jeżlë jidze ò te slédné, to zôs Natrzecy pòdczorchiwô przede wszëtczim chcëwòsc niejednëch mieszkańców bëtowsczi zemi. Na przëmiôr jeden z herojów Darek nie òżenił sã z Sabiną Chilawską, bò nie pòzwòlił na to jegò wùja, chtëren „na swiat zdrzôł bez òkùlôrë dëtka, w naddôwkù żebë lëdze mielë człowieka w pòwôżanim, chòc dlô niegò bëło to jedno, a to samò”[20].

Zdarzi sã jima klapac, ale z wiksza leno pò cëchù i westrzód swòjich. Òsoblëwie w môłëch môlëznach, na pùstkach, je midzë nima jakôs solidarnosc, chtërna nie dopùszczô, żebë gadac z cëzyma ò tim „chto pòdbiérô drzewò z państwòwégò lasa, abo jezdzy sómòchòdã, czej mô wëpité!”[21]

Jakò czekawinkã wôrt napisac, że czãsto herojowie *Kòmùdë* ò pòkrokù szlachòwaniô w sprawie zabicô Chilawsczi doznôwają sã z „Kuriera”, jaczi wierã je òdbicym prowadzony przez Piotra Dzekanowsczégò gazétë „Kurier Bytowski”.

Jón Natrzecy je téż aùtorã tekstu do kòmiksu *Szczeniã Swiãców*[22]. Jegò akcjô dzeje sã w czasach, czej Pòlską rządzy król Wacłôw. Òpòwiôdô òn ò knôpie Chòtkù – Chòcëmirze, sënie wiôlgòrządcë Wawrzińca Swiãcë, jaczi òstôwô pòrwóny przez dôwnégò słëgã swòjégò tatka – Łapã. Ùdôwô mù sã ùceknąc, òstrzéc swòjich przed najachùnkã wòjsków kamieńsczégò biskùpa i ksãca Wisława. Pò drëdżi próbie pòrwaniô knôp tracy pamiãc, jakno kòniôrz jezdzy pò gardach Wschòdnégò Pòmòrzô, jaż kùreszce pòznôwô gò drëch z Tëchómsczégò dwòru i wespół wrôcają dodóm. Òpòwiesc je téż przemikłô krótczima historicznyma dzélëkama ò pògańsczich czasach na Kaszëbach.

Jak wiedno w przëtrôfkù dokazów Jana Natrzecégò nôwôżniészé wëdarzenia dzeją sã w Bëtowie (w tim gardze je m.jin. pòkôzóny kòscół i tôrg) i òkòlim – òsoblëwie w Tëchómiu, gdze rządzy Wawrzińc Swiãca i Niezabëszewie, lasach wkół Jasoni. I zôs Dzekanowsczi pòkazywô to, co nôbarżi wôrtnégò

Szlachòwny wniosk mómë téż w: D. Kalinowsczi, A. Kùik-Kalinowskô, *Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë…*, s. 327.

[20] J. Natrzecy, *Kòmùda…*, s. 9.

[21] Tamò, s. 10.

[22] Recenzjô *Szczeniã Swiãców* (wespół z *Arbatą*) ùkôzała sã w: D. Kalinowski, *Cnotë i grzéchë (w kòmiksu)*, „Pomerania” 2013, nr 4, s. 58–60 (pózni jesz pò pòlskù w: D. Kalinowski, *Raptularz kaszubski…*, s. 147–156) a téż w: A. Hébel, *„Szczeniã Swiãców” – pòstãpny prowadnik pò legeńdach czë nowi czerënk lëteraturë?*, „Stegna” 2009, nr 4, s. 8–10 i w dzélu: E. Prëczkòwskô, *Òkã szkólny… Kaszëbów dzeje w kòmiksu*, „Stegna” 2009, nr 4, s. 6–7. Sóm Pioter Dzekanowsczi ò twòrzenim kòmiksu òpòwiedzôł w: D. Majkòwsczi, *Młodi mùszą bëc rôd… Gôdka z Piotrã Dzekanowsczim*, „Stegna” 2009, nr 4, s. 3–5.

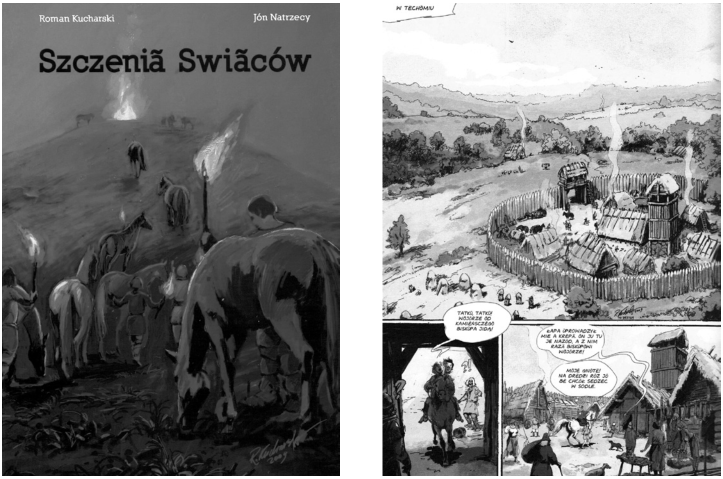
Roman Kucharski
Jón Natrzecy
Szczeniã Swiãców
W TECHÓMIU
TATKÙ, TATKÙ! WÒJÔRZE ÒD KAMIEŃSCZÉGÒ BISKÙPA JIDĄ!
ŁAPA ÙPROWADZYŁ MIE A KRËPÃ. ÒN JU TU JE NAZÔD, A Z NIM RAZÃ BISKÙPÒWI WÒJÔRZE!
MÒJE GNÓTË! NA DRËDZI RÔZ JÔ BË CHCÔŁ SEDZEC W SODLE.

Strona titułowô i strona jedny z akcjów kòmiksu *Szczeniã Swiãców*

w tëch placach – np. w Tëchómiu są nôlepszé kònie na całi Pòmòrsce, bò pòchôdają òd dôwnëch swiãtëch pògańsczich kòniów, a w Niezabëszewie są nôpësznieszé tasczi – „taczich nie trafita òd Gduńska jaż do Słëpska”. Tim razã czëtińc nie naléze òpisënków charakteru mieszkańców tëch strón – mómë prôwdac bòhatérsczégò Chòtka, jegò wiérnégò drëcha abò chcëwégò Łapã, ale nie są to przedstôwcowie bëtowsczi zemi, jaczich Natrzecy zestôwiô z jinyma lëdzama i pòkazywô apartné znanczi, jak bëło to w przëtrôfkù òpòwiôdaniów science-fiction abò *Kòmùdë*.

W fòtokòmiksu *Arbata* téż wszëtkò dzeje sã w Bëtowie i òkòlim. Przédny heroja Dark ni mòże spac òd czile nocy i jegò wùja, zelôrz, dôwô mù do picô swòji arbatë, jaczi recept pòznôł „òd Stôri Elżë, co mieszkała na pùstkach w bòru”[23]. Pò ti arbace człowiek spi, ale jegò dësza wëchôdô w normalny swiat, tëli, że widzy tam rozmajité dëchë. W tim czasu wieszczi zabijô lëdzy z Nôdalszich Pùstk, dwùch knôpów próbùje ùcąc mù głowã, ale jima sã nie ùdôwô i sami są w zagrôżbie. Jedurnym retënkã òstôwô Dark, chtëren pò wùjowi arbace przenôszô sã w swiat dëchów, królewiónków, dzëczi jachtë i ùcynô głowã wieszczémù. Na kùńcu òkazywô sã, że je òn chòri na bòreliozã i stądka ni mógł spac.

---

[23] J. Natrzecy, K. Rolbiecczi, *Arbata*…, s. 5.

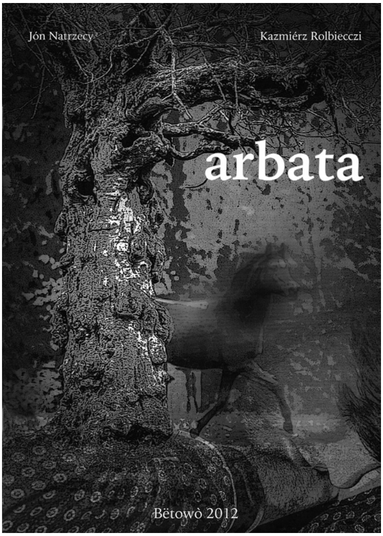

Titułowô strona fòtokòmiksu *arbata*

Tim razã króm bëtowsczich fikcjowëch bòhatérów i placów, jaczé pòjôwiają sã w fòtokòmiksu, czëtińcowie mògą téż pòznac prôwdzëwëch mieszkańców tegò krézu. Bez jiwru jidze rozeznac aktorów fòtokòmiksu – nôleżników Teatru Zamkowa 2 i jinëch, m.jin. pòstacji znónëch z dzejaniô w kùlturalnym żëcym, jak znóny mùzyk i òrganizatór festiwalów Jaromir Szroeder, direktór Gminowégò Òstrzódka Kùlturë w Tëchómiu Ludwik Szréder, dzysdniowi direktór Zôpadnokaszëbsczégò Mùzeum w Bëtowie Tomôsz Semińsczi. Pòjôwiô sã téż sóm Jón Natrzecy, a tak pò prôwdze jegò céniô, jakô òddôwô pòstacjã wieszczégò.

Ò swòji bëtowsczi tatczëznie Dzekanowsczi pisze téż tej-sej w krótszich pòwiôstkach drëkòwónëch w czą̃dnikach, jak np. *Gapiór*[24], jaczégò akcjô dzeje sã na stôrim kasztanie kòl zómkù.

Pisanié ò môłi òjczëznie jawi sã dlô Jana Natrzecégò lëteracczim òbrzészkã. Czasã zdôwô sã, że nôwôżniészim célã jegò ùtwórstwa je głoszenié pësznotë Bëtowa i wsów wkół niegò. To tu są nôlepszé kònie i nôpiãkniészé tasczi (w *Szczeniã Swiãców*), nôlepszi ricerzowie (w *Kaszëbògònii*), nôzdrowszé jestkù i nôczekawszé zabëtczi dôwny pismienizně (w *Nalazłé w Bëtowie*), to do Bëtôjców chcą przemawiac bògòwie i to jima spôdô z nieba nowòczasnô maszina, pò jaczi robią są mądrzészi (*Kaszëbògònia*). Wszëtkò to równak je pòdóné czëtińcóm „letkò”, colemało ze szpòrtã, a na dodôwk w òpisënkù mieszkańców swòjich kòchónëch strón Dzekanowsczi rozmieje téż smiôc sã z jich słabòscë – òsoblëwie z tegò, że są chcëwi na dëtka (barżi jak jinszi Kaszëbi), pierszi do sztridów, zamkłi na to, co nowé. Wszëtcë są równak bùszny z tegò, że są bëtowianama, chòc znają prôwdã ò swòjich lëchëch stronach. Mają w se miłotã do swòji zemi, jaką bëlno znają (jistno jak sóm aùtor, chtëren pisze ò wszelejaczich placach), wiérnotã swòjim reglóm żëcégò, nawet jeżlë gdze jindze są òne wësmiéwóné, i solidarnosc. To wszëtkò sprôwiô, że czëtińc czëtającë książczi Natrzecégò zdrzi na nich z sympatią.

---

[24] J. Natrzecy, *Gapiór*, „Zymk" 2009, nr 8, s. 49–51.

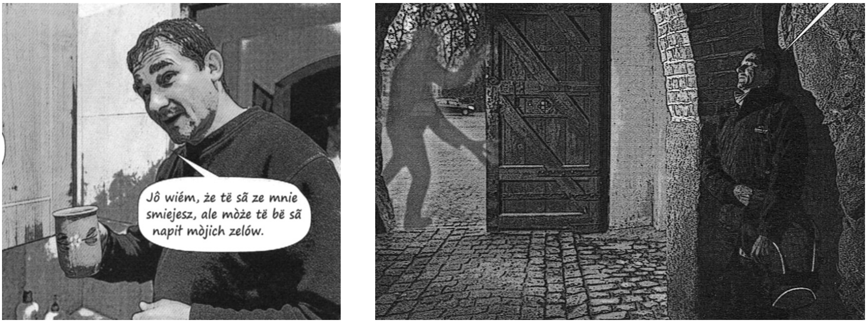
Jô wiém, że të sã ze mnie smiejesz, ale mòże të bë sã napił mòjich zelów.

Bez jiwru jidze rozeznac aktorów fòtokòmiksu…

Je to òsoblëwé wezdrzenié na tatczëznã i drãgò nalezc taczé przëmiarë w kaszëbsczi proze w XXI wiekù. Na przikłôd Kristina Léwna, chòc téż czãsto òdwòłiwô sã do swòjich rodnëch nordowëch strón, to równak herojowie ji òpòwiôdaniów mało czedë bùdzą najã sympatiã. Jich lëché stronë – chcëwòsc, klapanié, zamkniãcé przed swiatã nie są zbalansowóné dobrima znankama i colemało doprowôdzają do tragediów[25].

Artur Jabłońsczi téż rozmieje pòkazac złé kaszëbsczé zachòwania, ale nie smieje sã z nich jak Natrzecy. Do te, czej pisze ò tatczëznie, òdwòłiwô sã do mãczelstwa, do historiów ò cerpieniach, jaczich Kaszëbi doznelë òd jinëch. Òsoblëwie w *Namerkônym*[26] je widzec pòstkòlonialné zdrzenié na kaszëbsczi swiat, czegò skùtkã je czãsto wëstãpùjący patos – to napãpùżenié w pisanim ò òjczëznie, przed jaczim ùcékô Dzekanowsczi.

---

[25] Zdrzë K. Léwna, *Mòtowidlo*, Wejherowo 2016.

[26] Zdrzë A. Jablonsczi, *Namerkôny*, Gdiniô 2013.

Ò tatczëznie piszą téż niejedny prozajicë zrzeszony z „Zymkã". Grégór Schramka czãsto robi bòhatérama swòjich òpòwiôdaniów Kaszëbów, ale są òne barżi ùniwersalné jak dokazë Natrzecégò i zdôwô sã, że pòkôzanié Kaszëb i jich mieszkańców je tuwò na drëdżim abò i trzecym planie[27]. Róman Drzéżdżón, òsoblëwié w slédnëch tekstach, zajimô sã przédno smùtnyma zjawiszczama i przedstôwiô bòhatérów, chtërnëch żëcé sã nie ùkłôdô, jak zabójca swòjégò bracynë w *Naju krëwie*[28] abò pòsztridowóny nôleżnicë jedny kaszëbsczi familie w *Gebùrstagù*[29]. Nié tatczëzna i òdniesenia do ni są tuwò wôżné, a lëdzczé i òglowòspòlëznowé jiwrë.

Nôblëżi prozë Natrzecégò w òpisënkù tatczëznë je Słôwk Fòrmella[30]. Jak piselë ò nim aùtorzë nônowszi historie kaszëbsczi lëteraturë: „Swoje propozycje osadził w humoryzmie opowiadań, który czyni z nich utwory zdystansowane wobec ideologii, programów i aktualnych potrzeb społecznych"[31]. Daniél Kalinowsczi dodôwô, że Fòrmella „nie jest (…) ideologiem i nie czyni ze swoich utworów manifestów tożsamościowych, dba wszakże o to, aby w przystępny sposób zaznaczyć pozytywny stosunek do problemów identyfikacyjnych"[32].

Wierã jistno mòżemë pòdrechòwac ùtwórstwò Jana Natrzecégò. Apartni jich przédno to, że dlô Fòrmellë tatczëzna to całé Kaszëbë, a dlô Dzekanowsczégò w pierszim dzélu bëtowskô zemia.

Skrócënk

W prozatorsczich dokazach Jana Natrzecégò môlã akcji je colemało Bëtowò i bëtowsczi kréz, a herojama mieszkańcë tegò gardu. Ùtwórca pòkazywô tak jich dobré, jak i lëché stronë, pisze ò nich z hùmòrã, distansã, czasã wësmiéwô jich fele, ale nimò tegò rozmieje wzbùdzac dlô nich sympatiã czëtińców. Ùnikô

---

[27] Zdrzë np. G.J. Schramke, *Cegła na cegle,* [w:] *Dzysdniowò kaszëbskô proza. Lëdze są lëdzama*, Gduńsk 2014, s. 197–220; tegò, *W raju,* [w:] *Chceta wiãcy krwie?*, Gdynia 2015, s. 41–119.

[28] Zdrzë R. Drzéżdżón, *Naju krëwia,* [w:] *Chceta wiãcy krwie…*, s. 25–40.

[29] Zdrzë tegò, *Gebùrstag,* [w:] *Swiat dobëcô. Antologiô dokôzów nôdgrodzonëch w XVI Òglowòpòlsczim Kònkùrsu mn. Jana Drzéżdżona w rokù 2015*, Wejherowo 2016, s. 50–62.

[30] Zdrzë S. Fòrmella, *Wùnderwaffe i jinszé Fef-Lotë*, Gduńsk 2017.

[31] D. Kalinowsczi, A. Kùik-Kalinowskô, *Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë…*, s. 358.

[32] D. Kalinowski, *Humorystyka współczesna. O prozie Sławomira Formelli,* [w:] S. Fòrmella, *Wùnderwaffe...,* s. 242.

przë tim patosu i idealizowaniô. Bòhaterowie jegò ksążk kòchają swòjã môłą òjczëznã, ale nie robią z tegò żëcowi misji, nie ùwôżają sã za wiôldżich patriotów pòspiéwnëch do pòswiãceniów. Taczim spòsobã òpisywaniô òjczëznë i patriotizmù Jón Natrzecy jinaczi sã òd wikszoscë kaszëbsczich prozaików, a gwësné szlachòtë w prezentacji tëch tematów mòże nalezc dzysdnia leno w proze Słôwka Fòrmellë.

Abstract
On the homeland without pathos: Bytów and its environs in the prose of Jón Natrzecy

In Jón Natrzecy's prose, the action usually takes place in Bytów or its environs and the characters are its inhabitants. The writer presents their good and bad traits in a humorous way. Although he frequently ridicules their faults, he makes his characters likeable. It is worth stressing that the writer avoids pathos and idealization. The characters love their homeland, but they do not treat this as a mission, nor do they consider themselves great patriots willing to make sacrifices. Jón Natrzecy differs from the majority of Kashubian prose writers in the way of describing his homeland and patriotism, and some similarities in the presentation of these topics can be found only in the prose of Sławomir Formella.

Bibliografiô:

Drzéżdżón R., *Gebùrstag,* [w:] *Swiat dobëcô. Antologiô dokôzów nôdgrodzonëch w XVI Òglowòpòlsczim Kònkùrsu mn. Jana Drzéżdżona w rokù 2015*, Wejherowo: Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi w Wejrowie, 2016, s. 50–62.

Tegò, *Naju krëwia,* [w:] *Chceta wiãcy krwie?*, Gdynia: Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi w Wejrowie, Wëdôwizna Region, 2015, s. 25–40.

Fòrmella S., *Wùnderwaffe i jinszé Fef-Lotë*, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2017.

Hébel A., *„Szczeniã Swiãców" – pòstãpny prowadnik pò legeńdach czë nowi czerënk lëteraturë?*, „Stegna" 2009, nr 4, s. 8–10.

Jablonsczi A., *Namerkôny*, Gdiniô: Wëdôwizna Region, 2013.

Kalinowsczi D., Kùik-Kalinowskô A., *Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Instytut Kaszubski, 2017.

Kalinowski D., *Cnotë i grzéchë (w kòmiksu)*, „Pomerania" 2013, nr 4, s. 58–60.

Tegò, *Humorystyka współczesna. O prozie Sławomira Formelli*, [w:] Słôwk Fòrmella, *Wùnderwaffe i jinszé Fef-Lotë*, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2017, s. 241–247.

Tegò, *Jesienne d(r)eszcze nad Bytowem*, „Pomerania" 2012, nr 2, s. 51–52.

Tegò, *Kosmiczne pochodzenie Kaszubów*, „Pomerania" 2015, nr 3, s. 54–55.

Tegò, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk: Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 2014.

Tegò, *Sylwa kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk: Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, 2017.

Kòsmòwskô B., Kùcharsczi R., *Wakacje w Raju*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział w Bytowie, Partnerstwo Dorzecze Słupi, [2014].

Kùcharsczi R., Nowòtnik M., *Akademiô Błotowëch Żółwiów*, Bëtowò: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział w Bytowie, [f.r.w].

Kucharski R., Natrzecy J., *Szczeniã Swiãców*, Bëtowò: Wëdôwizna Kurier s.c., [2010].

Léwna K., *Mòtowidlo*, Wejherowo: Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi w Wejrowie, 2016.

Majkòwsczi D., *Młodi mùszą bëc rôd… Gôdka z Piotrã Dzekanowsczim*, „Stegna" 2009, nr 4, s. 3–5.

Natrzecy J., *Gapiór*, „Zymk" 2009, nr 8, s. 49–51.

Tegò, *Kaszëbògònia*, Bëtowò: TheWëstKashebianTribë/Kùrier, 2014.

Tegò, *Kòmùda*, Bëtowò: Wëdôwizna Kurier s.c., 2011.

Tegò, *Nalazłé w Bëtowie*, Bëtowò: Wëdôwizna Kurier s.c., 2008.

Natrzecy J., Rolbiecczi K., *Arbata*, Bëtowò: Bëtowsczi Part Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, Wëdôwizna Kurier s.c., 2012.

Prëczkòwskô E., *Òkã szkólny… Kaszëbów dzeje w kòmiksu*, „Stegna" 2009, nr 4, s. 6–7.

Schramke G. J., *Cegła na cegle,* [w:] *Dzysdniowò kaszëbskô proza. Lëdze są lëdzama*, Gduńsk: Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi w Wejrowie, 2014, s. 197–220.

Tegò, *W raju,* [w:] *Chceta wiãcy krwie?*, Gdynia: Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi w Wejrowie, Wëdôwizna Region, 2015, s. 41–119.

Danuta Pioch

Ksądz Bernat Łosyńsczi – serakòwsczi dzejôrz niepòdległoscowi

Kluczowé słowa
Bernat Łosyńsczi, ksądz, Serakòjce, dzejôrz na niwiznie samòstójnotë, patriota, bòhater, pòlitik, mãczelnik

Keywords
Bernard Łosiński, priest, Sierakowice, independence activist, patriot, hero, politician, martyr

KSĄDZ BERNAT ŁOSYŃSCZI (1865–1940) – biografné scygnienié

Ùrodzony 20 maja 1865 rokù we Wielim. Zasłużony dzejôrz spòlëznowò-nôrodny i pòliticzny, procëmnik germanizacyjny pòliticzi Prësôków na Kaszëbach. Sztudéra teòlogie w Münster i Pelplënie, kapłańsczé swiãcenia przëjął w 1891 rokù. W latach 1897–1940 probòszcz parafie w Serakòjcach. Aktiwny dzejôrz endecczi, załóżca, nôleżnik i sympatik wiele stowarów patrioticznëch i gòspòdarczich òrganizacjów, jak np.: Banczi Lëdowé, Towarzëstwa Lëdowé, Kółka Rolniczé, Towarzëstwa Spiéwaczé czë Towarzëstwò Drëchów Kaszëb. Òd 1903 rokù przez trzë kadencje pòlsczi pòseł do Sejmù Prësczégò, a w 1920 i 1930 rokù do Sejmù Rzeczëpòspòliti. Przesladowóny za patrioticzné dzejania i òsadzony w kòncentracyjnym lagrze w Òranienbùrgù-Sachsenhaùsen. 20 łżëkwiata 1940 rokù stracony tam smiercą mãczelnika.

W rokù tak wôżnym, czedë we wszëtczich nórcëkach Pòlsczi wspòminô sã lëdzy zasłużonëch dlô òjczëznë w 100. roczëznã òdzwëskaniô niepòdległotë, nie jidze nie wspòmnąc ò bëlnym dzejarzu niepòdległoscowim – ksãdzu Bernace Łosyńsczim[1], chtëren wikszosc lat swòji kapłańsczi pòsłudżi spãdzył w parafie p.w. sw. Môrcëna w Serakòjcach, a wspòmink bë miôł bëc niepòslédny, bò i zasłëdżi tegò kapłana są takòwé.

Dzecny cząd i szkòłowé lata

Ùrodzył sã we Wielim, w 1865 rokù, w rodzëznie majãtnëch gbùrów, jakno syn Matildë z d. Czedrowsczi i Wòjcecha Łosyńsczich. Dzectwò przindnégò ksãdza przëpadło na trudné dzejowò czasë, ale w jegò dodomie bëłë kùltiwòwóné ze starą patrioticzné, nôrodné i religijné wôrtnotë. Na gwës wiele rodzëznów wëznôwało jistné wôrtnotë, z tegò bò placa pòchôdelë téż jinszi znóny z patrioticznëch i spòlëznowëch dzejaniów Kaszëbi – Hieronim Derdowsczi czë Wincãt Rogala.

Spòdleczną edukacjã dobiwôł môłi Bernat w wielewsczi szkòle elementarny, dze wikszosc przedmiotów bëła realizowónô w niemiecczim jãzëkù, ale nimò cëskù ze stronë zôbòrcë długò bëła ùtrzimónô téż w ni nôùka pòlsczégò jãzëka. Pò skùńczenim pierszégò stopnia edukacje młodi Łosyńsczi przez piãc lat béł ùczniã Gimnazjum w Chònicach, dze cësk germanizacyjny téż béł baro mòcny, tedë młodzëzna zbiérała sã w tajnëch kòłach, żebë pielãgnowac w nich przëwiązanié do òjczëznë. Stowara Filomatów Pòmòrsczich miała w Chònicach swòjã òrganizacjã *Adóm Mickewicz*[2]. Na rësznota wëtwòrza w Bernace Łosyńsczim jesz wikszé przëwiązanié do sprawë pòlsczi. Pò zdanim maturë w 1887 rokù zaczął studia w Münster, równak pò pół rokù wrócył do kraju i dali sztudérowôł w Pelplinie. Tu téż angażowôł sã w dzejania wëmierzoné procëm zôbòrcë.

---

[1] Ò ksãdzu Bernace Łosyńsczim piselë m. jin. Z. Milczewsczi, *Proboszcz Bernard Antoni Łosiński*, „Pomerania" 1985, nr 2, s.27–29; R. Wapińsczi, *Bernard Łosiński*, [w:] *Zasłużeni ludzie Pomorza Nadwiślańskiego z okręgu zaboru pruskiego*, red. J. Bòrzëszkòwsczi, Gdużsk 1979, t. 3, s.111–112; M. Kùczkòwsczi, *Proboszcz jakiego nie znamy*, Pelplin 2014; M. Kùczkòwsczi, J. Sykòra, *Parafia p.w. św. Marcina w Sierakowicach (1382–2015). Zarys dziejów*, Pelplin 2016; K. Koszałka, *Działalność duszpasterska i społeczno-polityczna ks. Bernarda Antoniego Łosińskiego* (prôca magisterskô napisónô na wëdzélu teòlogicznym UKSW w Warszawie), Warszawa 2000.

[2] Wicy na ten temat w pùblikacje A. Bùkòwsczegò, *Kult Adama Mickiewicza na Pomorzu*, Gduńsk 1959.

Kapłaństwò i pòstãpné parafie

15 strëmiannika 1891 rokù klerik Łosyńsczi òdebrôł swiãcenia kapłańsczé w katedrze pelplińsczi, swòjã mszã primicyjną òdprawił w Brusach[3]. Pòtemù béł wikariuszã w Kamieniu Krajeńsczim, Lëpùszu, Przedkòwie, Skarlënie i Lubawie. Administrowôł parafią w Tëlëcach (1894–95), piastowôł fùnkcjã wikariusza katedralnégò (1895–97) i równoczasno direktora ekònomicznégò w Seminarium w Pelplënie[4].

31 strëmiannika 1897 rokù ks. Bernat Łosyńsczi òstôł probòszczã parafie p.w. sw. Môrcëna w Serakòjcach (pò ks. Władisławie Sobiecczim). Józef Klasa przedstôwiô nen fakt w Wiadomòscach Serakòwsczich pòstãpno: „Dnia 31 strëmiannika 1897 rokù przeniósł sã (ks. Łosyńsczi – dop. aùt.) na swòjã prosbã do Serakòjc, dze òbjął probòstwò serakòwsczi parafie, jedny z nôwikszich parafiów wiesczich diecezje chełmińsczi. Fùnkcjã tã pełnił nieprzerwónô przez 43 lata i 7 dni, to je do 7 łżëkwiata 1940 rokù”[5]. Robòtë pewno miôł wiele, bo parafie pòdlégało 47 òkòlnëch wiosków i kòle 6 tësący wiérnëch. Czedë w 1906 rokù pòwstała parafia w Wëgòdze, òstało òddzelonëch 7 wiosków, dwie z nich w 1914 rokù wrócëłë do serakòwsczi parafie[6]. Wikszosc kôzaniów głosył colemało Probòszcz i robił to w pòlsczim jãzëkù, chòc zôbòrcë stôwiełë w tim wzglãdze òstré ògrańczenia.

W czãdach wizytacjów biskùpa serakòwskô parafiô prowadzonô przez ksãdza Łosyńsczégò zasługiwa wiedno na pòchwałë. Nié jinaczi bëło w 1931 rokù, czedë w parafie òdbëła sã wizytacjô biskùpa, a wizytującym béł ks. bp Kònstantin Dominik. Probòszcz zadbôł nié leno ò gódné przëjãcé biskùpa, ale téż ò taką òprawã, żebë parafianie długò jã pamiãtelë[7]. Ksądz Łosyńsczi béł szerok znóny ze swòjich propòlsczich i patrioticznëch wëstąpieniów. Za jegò namòwą ùdôwało sã téż doprowadzac do przechôdaniô ewangelików na katolëckòsc. W czãdze Gòdów bëłë w kòscele spiéwóné kòlãdë w pòlsczim jãzëkù. Z inicjatiwë ksãdza bëłë stôwióné w czãdze jegò probòszczowaniô wielné krziże i przëdrożné kaplëce. Do dzysdnia są òne ùstôwióné w tëch dôwni wëznaczonëch placach. Dlô swòjich wiérnëch szëkòwôł misje parafialné.

---

[3] Ò czim pisze szerzi J. Bòrzëszkòwsczi, [w:] *Dzieje Brus i okolicy, Chojnice – Gdańsk 1984*, dôwającë jakno przëczënã przeniesienié sã rodzëznë Łosyńsczich pò smiercë òjca (Wòjcecha) do córczi – Józefë Pikòwi, chtërna prowadza z chłopã karczmã w Czôpiewicach.

[4] M. Kùczkòwsczi, J. Sikora, *Parafia p.w. św. Marcina w Sierakowicach (1382–2015). Zarys dziejów*, s. 150.

[5] J. Klasa, *Ksiądz Bernard Antoni Łosiński*, „Wiadomòscë Serakòwscze”, séwnik – rujan 1995**, s.** 6.

[6] M. Kùczkòwsczi, *Proboszcz jakiego nie znamy*, Pelplin 2014, s. 20.

[7] Pòdrobny òpisënk przebiegù wizytacje: tamże, s. 21.

W rolë gòspòdarza

Do kòcoła przënôleżała téż zemia. Ksądz prowadził równoczasno gòspòdarkã rolną, czekawiło gò téż pszczelarstwò, òstôł nawetka przédnikã Zrzeszë Towarzëstwów Pszczelniczich. Wnetka serakòwsczich pszczelarzów zarządzónëch przez Ksãdza Łosyńsczégò stôwielë za wzór dzejaniów w Zrzeszë. Probòszcz zarządzôł niemôłim areałã zemsczim, „serakòwskô parafiô pòsôdała wiôldżé òbrëmia zemi ùprawny, las zwóny ksãżim, ògard i łączi”[8]. Nen stón pòsôdaniô òstôł przez ks. Łosyńsczégò zwielniony i pò rokù 1925 rechòwôł razã 65 ha.

W 1925 rokù (w pòstãpną roczëznã niepòdległotë, w dniu 11 lëstopadnika) probòszcz Łosyńsczi òdprawił nôbòżeństwò za „Nieznónégò Żôłnerza”. Òdnądka rokroczno bëła ta ùroczëzna celebrowónô w kòscele. W łżëkwiace 1937 rokù ks. kanonik Łosyńsczi òbchôdôł 40-lecé òbjãcô serakòwsczi parafie. Prasa pòmòrskô (i nié leno òna) sławiła tedë szerok jegò zasłudżi: dëszpastursczé, òbëwatelsczé i patrioticzné[9].

Rozbùdowa serakòwsczi swiãtnicë

Pò 1897 rokù przestôł fùnksnérowac przëkòscelny smãtôrz. Òstôł wëznaczony nowi teren niedalek kòscoła (dze do dzysdnia je parafialny smãtôrz). Wiôldżim ùtrudnienim bëła téż za môłô drzewianô swiãtnica na kòle 145 placów, co przë wëszi 6-tësãczny parafie stanowiło wiôldżé ùcãżenié. Temù téż chùtkò zapadła decyzjô ò rozbùdowie, òstôło pòwòłóné w 1898 rokù karno ds. rozbùdowë. Rząd prësczi nie zgôdzôł sã na rozbùdowã nimò czilerazowëch prosbów probòszcza, chtëren nie ùstôwôł w staraniach i kùreszce takòwą zgòdã zwëskôł. Robòtë rozpòczãłë sã w 1903 rokù (méster mùlarsczi Hübner z Bëtowa). Prôce rëgnãłë òd zdemóntowaniô drzewiany wieżë i pòstawieniô na ji placu mùrowóny. Dalszé robòtë, nimò ùskwiérnëch próbów i planowaniô, nie doszłë do skùtkù, chòc wiele razy probòwelë sã do nich zabierac, wiedno równak pòwôżną przeszkòdą bëłë za biédné strzódczi. W 1911 rokù òstałë wëkònóné dlô kòscoła 3 zwònë (òdlóné przez firmã z Saarbùrga pòd Trewirã). Szesc lat pózni Niemcë wpedlë na brzemianną dlô parafie w skùtczi dbã, bò ùmëslëlë so zarekwirowac dwa wikszé egzemplarë na wòjnowé céle. Plan zôbòrcë béł taczi, żebë zdrzëcëc je z wieżë i pòtłëc, probòszcz ùprosył, żebë je bëło mòżlëwim zdjąc (na kòszt parafie), co téż sã stało, ale w nocë z 22 na 23 zélnika 1917 rokù zwònë zdżinãłë. Môlowi gbùrzë wëwiozlë je fùrmankama, zakòpelë w pòlu i jesz w ti nocë zaòrelë glebã. Niemcë, mô sã wiedzec, baro szukelë zgùbë, ale nick nie zwënégòwelë. Òstôł tedë wzãti slédny ze zwònów, pózni nen sóm kawel spòtkôł dwie sygnaturczi. W ten to spòsób kòscół òstôł bez zwònów. Schòwóné zwònë wrócëłë do kòscoła dopiérze w 1919 rokù, z ti leżnoscë ksądz Łosyńsczi wëgłosył patrioticzną przemòwã i paradny pòchód ùroczësto przeniósł zwònë do kòscoła[10].

---

[8] J. Sykòra, *Dzieje parafii świętego Marcina w Sierakowicach*, Pelplin 1987, s. 42–43.

[9] Z prasë pòzaregionalny je wôrt przëbaczëc artikel *Czterdzieści lat na jednej placówce. Ks. Bernard Łosiński – Sierakowice*, [w:] „Kùrier Pòznańsczi”, 32 (1937), nr 358, s. 2; piselë téż ò nim w „Gazéce Kartësczi” (*Podniosła uroczystość w Sierakowicach*, nr 95 z 1937 r., s. 2) czë w pelplińsczim „Pielgrzimie”.

Wôżné fùnkcje kòscelné

Na mòcë zarządzeniô biskùpa diecezje chełmińsczi A. Sedlaga, chtërno dokładno òkresliwało zadania dzekanów, ks. bp W. Òkòniewsczi (òrdinariusz chełmińsczi) pòwierził ks. Łosyńsczémù pełnienié òbrzészków dzekana (taczé nominacje dostôwelë niewielny i leno ti, chtërny wëkôzelë sã rëchli zdolnoscama òrganizatorsczima). W czãdze, czedë pòwstôwa niepòdległô państwòwòsc taczi kapłanowie jak ks. Bernat Łosyńsczi bëlë wôżnymògniwã patrioticznym. W 1926 rokù nen sóm biskùp mianowôł téż kapłana z Serakòjców hònorowim kanonikã kapitułë katedralny chełmińsczi. W latach 1923––1926 ks. Łosyńsczi przewòdzył téż mirochòwsczémù dekanatowi (w skład jaczégò wchôdało 19 parafiów, w tim np. z tëch dali pòłożonëch: Dzemiónë, Grabòwò Kòscersczé, Kòscérzna, Lëpùsz, Lëzëno, Parchòwò, Strzépcz, Sëlëczëno). W 1926 rokù pòwstôł nowi dekanat kartësczi, chtërnémù jaż do czãdu aresztowaniô w 1940 rokù téż prédnicził ks. B. Łosyńsczi. Serakòwsczi kapłón prédnicził téż Zrzeszë Kapłanów „Ùnitas”.

---

[10] To wëdarzenié wielerazowò bëło analizowóné i òpisywóné na łamach „Wiadomòsców Serakòwsczich”, ale nié leno, bò pisôł ò nim téż pelplińsczi „Pielgrzim” 1917, nr 102, s. 2; M. Cybùlsczi, *Sierakowickie dzwony*, „Pòmeraniô” 1986, nr 11, s. 32, J. Sykòra, *Dzieje parafii świętego Marcina w Sierakowicach*, s. 63–66.

Ksãża, wespółprôcownicë

Òb czas prowadzeniô parafie przez ks. Łosyńsczégò Serakòjce wëdałë sztërzech kapłanów: ks. Władisława Młińsczégò, ks. Hùgòna Ruchniewicza, ks. Stanisława Gronowsczégò i ks. Bernata Sëchtã. W czãdze sprôwianiô ùrzãdu probòszcza z ksãdzã Łosyńsczim wespółrobilë pòstãpny wikariusze: Bòlesłôw Masłowsczi, Frãcëszk Rutkòwsczi, Bernat Grüning, Kadzmiérz Gregòrkewicz, Jón Rogalsczi, Julión Piechòwsczi, Marión Karczińsczi, Bronisłôw Makòwsczi, Feliks Glowinke, Hùgón Szpitter, Frãcëszk Kalisz, Walerión Drążkòwsczi, Jón Sieg, Maksëmilión Krzewińsczi, Stanisłôw Główczewsczi, Marión Włoszczińsczi, Bronisłôw Smòleńsczi, Zygmùnt Hùndsdorf, Bruno Kòzorzemsczi, Tadeùsz Malënowsczi, Féliks Klonowsczi, Jón Martenka, Édmùnd Nagórsczi, Bronisłôw Bùrczik, Frãcëszk Fierek, Frãcëszk Licznersczi, Antón Troszińsczi, Féliks Kamińsczi[11].

Bractwa i patrioticzné stowarë

W czãdze prowadzeniô parafie w Serakòjcach probòszcz Łosyńsczi dbôł nieùstôwno ò bùdowanié pòlsczégò dëcha. W parafie dzejałë wielné bractwa i stowarë, niechtërne ò impònëjący wielënie, jak np. Bractwò Trzézwòtë rechùjacé kòle 3 tësący nôleżników. Ale nôbarżi pòtrzébné dlô zreperowaniô pòlsczégò dëcha bëłë stowarë swiecczégò ôrtu, do jaczich pòwstaniô abò prowadzeniô bëlno przëkłôdôł sã serakòwsczi probòszcz. Dzejało tuwò Towarzëstwò Spiéwôków „Lutniô” (zał. w 1906 r.). W 1910 rokù miôł môl w Serakòjcach zjôzd kòłów spiéwôków, a sztërë lata pózni chórziscë zawitelë do Serakòjców drëdżi rôz. Jasnô sprawa, że program béł przede wszëtczim patrioticzny, religijny téż. W 1923 rokù òstała pòwòłónô do żëcégò Katolëckô Stowôra Pòlsczi Młodzëznë. Ksądz Łosyńsczi brôł ùdzél z tim karnã w zloce młodzëznë w Kartuzach, wëgłosył referat, pòswiãcył ùfùndowóną stanicã.

---

[11] Pòdóné za: M. Kùczkòwsczi, *Proboszcz jakiego nie znamy*, dok. cyt., s. 35.

Edukacjowé dzejania

W dzejaniach probòszcza dlô parafianów ni mògło zafelac robòtów w òbrëmim spòlëznowò-bëtowim. W 1920 pòwstała przë parafie òchronka (pierszą szkólną w przedszkòlim bëła Cecyliô Hopa). W zôkrãżim parafie dzejało 12 katolëcczich szkòłów. Nôùką religie zajimała sã parafia (3 razë w tidzeniu). Probòszcz miôł wiôlgą starã ò sztôłtowanié mòcnégò szkeletu mòralnégò młodzëznë, wespółrobił ze szkòłama, béł bëtnikã wszëtczich imprezów, dôwôł pòdskacënk do dalszégò sztôłceniô. Za jegò sprawą Serakòjce rësziłë w 1922 rokù ze szkòłą dofùlowną dlô prôcëjący młodzëznë. Propòlscze dzejania probòszcza zdostôwałë sã nieùstôwno na dozéranim pòlskòscë, na ùtrzëmanim jãzëka w szkòłach. Òdzdrzadlenim mòcny pòstawë ksãdza bëło przëstąpienié do szkòłowëch strajków w 1906 rokù. Prëskô wskôza zakłôda nié leno ùczenié szkòłowëch przedmiotów w niemiecczim jãzëkù, ale téż prowadzenié religie w tim jãzëkù. To òstateczno wëwòłało fale strajków, do jaczich nawòłiwôł téż w pòdleżnëch szkòłach ks. Łosyńsczi:

> W rujanie tegò rokù téż i w Serakòjcach przëstąpilë do protestacyjny akcje. Òb czas lekcjów religie szkòłownicë na zadôwóné pëtania w niemiecczim jãzëkù òdpòwiôdelë pò pòlskù. Dzejanié to za sprawą ks. Łosyńsczégò rozszérzwiło sã na jiné szkòłë[12].

Niestetë w 1907 rokù prësczé wëszëznë zdëszëłë strajk. Pòstãpną wôżną akcją kòòrdinowóną przez ks. Łosyńsczégò béł protestacyjny wiec, jakno òdpòwiédz na ùstôw znôszający naùczanié religie w szkòłach. Zarobiałi probòszcz nie niechôł żódny aktiwnoscë. Z jegò dbë doszło do założeniô przë môlowi szkòle snôżégò ògardu, pòsadzeniô „Dãbów Wòlnotë”, òbsadzeniô drzéwiãtama i krzama terenu.

Ùdbë spòlëznowé i gòspòdarczé

Pò zadzéwny pòlitice zôbòrcë òstałë baro zadłëżoné i nierentowné gbùrstwa. Żebë sã z tegò wëpòmòc pòwstôwałë Kółka Rolniczé, jaczé miałë bëc wspiarcym w rolny produkcje, ùżëczac sprzãt i maszinë. Z ùdbë serakòwsczégò dëszpasturza w 1907 rokù w Serakòjcach téż pòwstało Kółkò Rolniczé, òn sóm kùreszce òstôł jegò przédnikã. Nôleżnicë zbiérelë sã colemało w niedzele, wëmieniwelë pòzdrzatczi, radzëlë nad zlepsziwanim systemù gòspòdarzeniô, czëtelë fachòwé czãdniczi. Wszëtkò pò to, żebë nie dac sã włączëc w mùżdżącą machinã germanizacyjną, pòlégającą na przejimanim zemi i gbùrstwów przez niemiecczé banczi. Ks. Łosyńsczi prôbòwôł do tegò ôrtu dzejaniów namawiac téż sąsedné môle, np. wëchôdôł z wielnyma referatama i prelekcjama – tak m.jin. pòwstało Kółkò Rolniczé w Chmielnie, Gòwidlënie. Bernat Łosyńsczi béł nôleżnikã Pòmòrsczi Jizbë Rolniczi, przez jaczis czas sprôwiôł fùnkcjã przédnika Zarządu. Nieùstôwno kritikòwôł ùrzãdników, przedstôwców Ùrzãdu Skarbòwégò za przesadno gòrlëwé scyganié pòdatków, rekwirowanié chòwë i òbrodzaju. Reprezentowôł sprawë lëdzy òstro kôrónëch przez Starostwò w Kartuzach. W swòji karierze mô téż serakòwsczi dëszpasturz zgłoszenié ùdałégò głosu niedowiérnotë dlô Zarządu Òglowégò Pòmòrsczégò Towarzëstwa Rolnégò. Pò ti akcje òstôwô prawie wëbróny na fùnkcjã przédnika.

---

[12] M. Kùczkòwsczi, *Proboszcz jakiego nie znamy*, dok. cyt., s. 44.

Òmówioné wëżi aktiwnotë nie są wszëtczima dzejaniama w gòspòdarczim zôkrãżim ksãdza Łosyńsczégò. Òd zôczątkù swòjégò fùnksnérowaniô w Serakòjcach wëkazywôł sã òn wiôlgą starą ò swòjich parafianów. Òdpòwiedzą na drasticzno wësoczé fòrmë kreditowaniô przez niemiecczé banczi béł bédënk pòwòłaniô pòlsczégò bankù. Wëszedł z nim, to sã rozmieje, ks. Łosyńsczi. Zdarzenié miało môl w gòdnikù 1899 rokù. Òstała wëbrónô rada nadzorczô, przëjãlë statut i tak pòwstôł Bank Lëdowi w Serakòjcach. Ò pòdrobnotach tegò wëdarzeniô dôwô baro dokładno do wiédzë zachòwóny w dokùmentacje Bankù Spółdzelczégò protokół spisóny dokładno 6 gòdnika 1899 rokù, w jaczim je gôdka ò tim, że:

> Pòd przédnictwã ksãdza probòszcza Bernata Łosyńsczégò z Serakòjc, chtëren do pióra przërôcził wastã òbëwatela Bazyla Zielke z Gòwidlëna, wëbrelë niżi pòdpisóny, założiwszë przez pòdpisanié statutu z dnia dzysészégò Spółkã: Bank Lëdowi – Eingetragene Genossenschaft mit unbeschraenkter Haftpflicht w Serakòjcach, równomëslno do Nadzérny Radë na trzë lata nôleżników: 1. Zielke Basilius z Gòwidlëna pùstk., 2. Stenzel Léò z Tëchlëna, 3. Czitowsczi Johann z Bączczi Hëtë, 4. Sëchta Johann z Pùzdrowa, 5. Czôpiewsczi Anastasius z Mòjsza pùstk., 6. Hoppa Johannn z Paczewa, 7. Brzésczi Albrecht z Serakòjc, 8. von Bronk Léò z Pałëbic, 9. Wenta Józef z Załkòwa[13].

---

[13] Protokół òstôł spisóny równoczasno w jãzëkù niemiecczim i pòlsczim.

Na tim nie zaprzestôł ks. Łosyńsczi, z jegò ùdbë pòwstałë téż jistné banczi w Kartuzach, Żukòwie, Stajszewie i Czelnie. Nôbarżi aktiwné bëłë banczi w Serakòjcach i Chmielnie. Przë jich pòmòcë ùdało sã ùretac òd bankructwa niejednégò pòlsczégò gbùra, a i wëkùpianié zemi na miectwò za sprawą jich dzejaniów stało sã barżi pòwszechné.

Z ùdbë serakòwsczégò probòszcza pòwstôwałë corôz to nowé stowarë i spółczi handlowé – Bazar, Kònsum, Kùpc, Rolnik – wszëtkò pò to, żebë doprowadzëc do ùniezależnieniô Pòlôchów òd niemiecczi pòliticzi: „spółdzelnie pòmôgałë w bòjkòtowanim niemiecczich krómów. Ks. Łosyńsczi nierôz zachãcywôł, żebë kùpiac ù swòjich: (swój do swégò). Leno szkòda, że niejedny pò latach przëjãlë to błãdno nawetka za procëmżëdowiznã[14]. Nôzwëskò ks. Łosyńsczégò pòkôzywô sã téż westrzód założców Towarzëstwa Handlowégò i fabriczi cegłë piôskòwi (sylikatowi, wapienny) „Fòrtuna" w Pùzdrowie, jaką to wespółzałożił z Antonã Mëszkã, Frãcëszkã Brzésczim i Janã Sëchtą (òjcã ks. B. Sëchtë). Prédnym célã dzejaniô cedżelnie bëło wëpòsażenié òkòlnégò lëdztwa w wapienną cegłã do bùdowaniô chëczów, ale téż dotëgòwanié tańszégò materiału do bùdowaniô serakòwsczi swiãtnicë, a przede wszëtczim danié robòtë i zôróbkù.

Charitatiwné pòdjimiznë

W Serakòjcach przë parafie dzejôł parafialny szpëtôlk, jaczégò prédnym célã bëło stwòrzenié leżnosców do gódnégò żëcô dlô kòle 6 personów. Za to mieszkanié i ùtrzimanié miałë òne òbrzészk sprzątac kòscół, ùtrzëmëwac w òchãdze lëturgiczné statczi. Przë dodomie béł chléwik i nié za wiôlgô parcela, dze mòglë sadzëc pòtrzébną ògardowiznã czë hòdowac jiné brzadë. Nen szpëtôlk dzejôł téż w czãdze sprôwianiô fùnkcje probòszcza przez ks. Łosyńsczégò, chtëren wprowadzył zwëczôj zbiéraniô òfiarów w Dzéń Zôdëszny i òb czas òdpùstu sw. Barbarë (2. patronat kòscoła, pò sw. Môrcënie). Z ùdbë probòszcza szerok bëłë rozwiniãté charitatiwné dzejania, bëłë zbiéróné òfiarë i dôrënczi dlô nôbiédniészich abò bezrobòtnëch. Nôbarżi równak miôł kapłan starã ò biédné dzecë, szëkòwôł dlô nich „gwiôzdczi" – swiąteczné dôrënczi (miodnoscë, spòżiwczé produktë, zabôwczi, ksążczi, sztof na òbleczenia). W rujanie 1932 rokù pòwstało przë parafie Towarzëstwò Dobroczinnoscë Caritas (prédnikã towarzëstwa òstôł ksądz Łosyńsczi).

---

[14] M. Kùczkòwski, J. Sykòra, *Parafia p.w. św. Marcina w Sierakowicach (1382–2015)*, s. 152.

Procëm òstri pòlitice zôbòrcë

Òstrô pòlitika Kùlturkampfù wprowadzonô przez kanclerza Otto von Bismarcka mòcno dzesątkòwała pòd kòżdim wzglãdã spòlëznã. Żebë sã nie dac w całoscë zawòjowac, bëłë twòrzoné np. Spółczi Parcelacyjné, chtërne miałë chrónic przed òddôwanim zemi Niemcóm. W pòwòłanié taczi spółczi włącził sã téż serakòwsczi dzejôrz spòlëznowi. Nôblëżi Serakòjc dzejała spółka w Kòscérznie, w chtërny ks. Łosyńsczi prowadzył ùskwiérno propòlsczé dzejania. Mòże tak bëc, że pòd cëskã taczich dzejaniów ksãdza na òstré protestë procëm Niemcóm zdecydowôł sã Agùstin Pawelczik z Paczewa, chtërnémù zakôzelë stôwianiô chëczë na gwôsny zemie, tedë téż pòstawił na ni wóz cëgańsczi i na ten ôrt zamanifestowôł mòcną wòlã mieszkaniô na swòji zemie. Ùstôw prësczégò rządu z 1908 rokù nakazywôł wëwłaszcziwanié Pòlôchów, tej téż w 1912 rokù probòszcz zòrganizowôł wiec w Serakòjcach, gdze bëło ùstanowioné, że kòżdô zemia mdze wëkùpionô òd môlowëch miéwców, żebë ji nie pòddac w niemiecczé panowanié. Je wiedzec, że Niemcë zwëskiwelë z wiele zletczeniów przëszëkòwónëch przez rząd i colemało brelë górã w gòspòdarczich geszeftach, ale dzãka samòzapiartoscë stronë pòlsczi corôz czãscy ùdôwało sã pòlskò-kaszëbsczi stón miectwa retac przed niemiecką nawałą. Z ti leżnoscë midzë lëdztwã pòlskò-kaszëbsczim a niemiecczim dochôdało co sztërk do pòwôżnëch pògòrchów, ti linie nie reprezentowôł równak probòszcz Łosyńsczi, chtëren jak leno mógł starôł sã gòdzëc wszelejaczé zaòstrzoné sprawë i ùtrzëmëwac dobré łączbë z przedstôwcama kòscoła ewangelicczégò.

Ùdzél w kùlturowim żëcym regionu

Papiorë pòcwierdzywają ùdzél ks. B. Łosyńsczégò w Zjezdze Młodokaszëbów. Jak czëtómë w jednym z òprôcowaniów:

> W 1912 r. béł bëtnikã Zjazdu Młodokaszëbów we Gduńskù, ale nie zrzesził sã z tą rësznotą. Przënôleżôł do Towarzëstwa Drëchów Kaszëb, tpzw. Stôro-Kaszëbów w Sopòce (nôleżnik kùratorium i kòmisje rewizyjny), jaczé òstało założoné 15 zélnika 1912 rokù. Célã tegò Towarzëstwa bëło wspiéranié kaszëbsczich pòdjimiznów w materialny i dëchòwi spòsób. Zrzesziwało òno dzejarzów z zôkrãżégò inteligencje. Òrganizacjô wspiérała sztôłcącą

sã młodzëznã kaszëbską i rozdôwała za darmôka kaszëbsczim dzecóm elementarze i katechizmë. Dzejarze Towarzëstwa szëkòwelë i ùdëtkòwiwelë wanodżi do Królestwa Pòlsczégò, Galicje i Ksãstwa Pòznańsczégò. Ks. Łosyńsczi colemało pòwtôrzôł, że dlô niegò „Kaszëba to Pòlôch”. Widzôł przińdnotã Kaszëb leno w parłãczë z Pòlską[15].

Pòliticzné zaangażowanié

Pò I swiatowi wòjnie ks. Łosyńsczi òstôł dzejarzã Nôrodny Lidżi, co sã zajimała kòòrdinowanim dzejaniów pòliticznëch, òswiatowëch i kùlturalnëch na terenach dôwniészich zôbòrów. W 1922 rokù zaczął téż aktiwno dzejac w Kòmitece pòwòłónym do spraw òdbùdowë Kresów Wschódnëch. W kùńcu lat dwadzestëch XX wiekù pòwstôł w Serakòjcach òrgan pòwòłóny do rozwiju spòrtu, jigrów i rozpòmiónowaniô wanogów, a téż wëchòwëwaniô dzecy w dëchù patrioticznym i z nastawienim na cwiczenié wòjskòwëch szëkòwnosców – tu téż ks. Łosyńsczi béł nôleżnikã ti kòmisje. Czedë w rokù 1931 òstało wëdóné nowé prawò ò małżeństwie, stónie cywilnym i rozwòdach, ks. Łosyńsczi zòrganizowôł òprzéczną akcjã, w jaczi wzãło ùdzél kòle 2 tësący parafianów, procëmnëch letkòważeniémù prawa nôtëralnégò i Bòżégò.

W 1930 rokù (w 10. roczëznã „Cudu nad Wisłą”) òstôł w Serakòjcach pòstawiony pòmnik Matczi Bòsczi Królewi Kòronë Pòlsczi. Rolô kapłana w ti pòdjimiznie pòlégała na prôcë w kòmitece bùdowë pòmnika i pòswiãcenim gò w dniu 5 X 1930 rokù. Józef Klasa pisze ò tim wëdarzenim w „Wiadomòscach Serakòwsczich” hewò tak:

> W 1921 rokù z ùdbë Frãcëszka Brzésczégò, przë wspiarcym ksãdza Łosyńsczégò, zawiązało sã towarzëstwò Pòwstańców i Wòjôków – Kòło w Serakòjcach. Na zéńdzenim Kòła w dniu 31 rujana 1926 rokù pòwstała dejô ò ùczestnienim pamiãcë òsób zabitëch w biôtkach ò wòlnotã Pòlsczi w latach 1914–1918 i w rokù 1920. Pierwòszno miała to bëc tôblëca z nôzwëskama pòległëch, ùmôlnionô w kòscele. Pózni równak ùstanowilë, że mdze zbùdowóny pòmnik z zamòcowóną na nim tôflą z nôzwëskama zabitëch z gminë Serakòjce. Przëzwòlenié òd wëszëznów cywilnëch i kòscelnëch dało sã ùdostac za sprawą wëpòmòżczi ze stronë ksãdza

---

[15] M. Kùczkòwsczi, *Proboszcz jakiego nie znamy*, dok. cyt., s. 59.

Łosyńsczégò. Pòmnik Matczi Bòsczi Królewi Pòlsczi, pòswiãcony nôrodnym herojóm, òstôł pòstawiony z datków môlowégò lëdztwa. Jegò pòswiãceniô dokònôł ks. Bernat Łosyńsczi 5 rujana 1930 rokù, to je pò wëszi 10 latach òd „Cudu nad Wisłą”. To historiczné wëdarzenié pòmnik miôł przédno ùwdôrzëc[16].

W ùznanim zasługów dlô sprawë pòlskòscë Towarzëstwò Pòwstańców i Wòjôków dało ks. Łosyńsczémù w 1926 rokù prawò do bëcô hònorowim nôleżnikã òrganizacje. Juwerné direktiwë miôł na mëslë dëszpasturz, czedë òrganizowôł w Serakòjcach „Dodóm Kaszëbsczi” i „Salkã za tôrgã” – jaczé to za przédny cél wzãłë so székòwanié edukacjowëch zéńdzeniow. W kùńcu 1926 rokù bëła w kartësczim krézu szëkòwónô pònadpartijnô òrganizacjô, w Serakòjcach òdpòwiescą na ùdbã Romana Dmòwsczégò bëło zòrganizowanié Òbòzu Wiôldżi Pòlsczi, a ji wińdzëną bëło pòwòłanié w 1932 rokù Stowarë Nôrodny Młodzëznë. Serakòwsczi kapłón dzejôł téż aktiwno w Nôrodnym Strónnictwie. W 1937 rokù òstôł wëbróny przédnikã krézowégò zarządu òrganizacje (miało to môl òb czas zéńdzeniô w Serakòjcach), béł téż przédnikã ti zrzeszënë dzejający w Serakòjcach. Pòliticznyma dokònaniama ksãdza baro bëlë zainteresowóny pòliticzny procëmnicë, béł sprôwdzóny, szlachòwóny, pòdsłëchiwóny – zôpisczi w jegò sprawie mòże nalezc tak w papiorach kartësczégò starostë, jak i wòjewòdë pòmòrsczégò w Toruniu.

Te i jesz jinszé dzejania sprawiłë, że ks. Łosyńsczi miôł midzë lëdztwã wiôldżé ùwôżanié. Pòwsta ùdba, żebë wëbrac gò na przedstôwcã do sejmù w Berlinie. Nimò òstri pòliticzi niemiecczi môlowé lëdztwò nie pòddało sã nagónce i ùstanowiło wprowadzëc swòjégò przedstôwcã. W 1904 rokù ks. B. Łosyńsczi òstał pòsélcã do Sejmù Prësczégò w Berlinie z òkrãgù pùckò-wejrowskò-kartësczégò. Pòstãpné welacje w 1908 i 1912 rokù téż dałë mù status pòsła. W nym sejmie ks. Łosyńsczi dzejôł w Kòle z Pòlsczi, jaczé pòwstało pò to, żebë sparłãczëc mòce procëm zôbòrczi pòlitice. Procëmstôwiôł sã wiele òstrim dzejanióm zôbòrczim: ùpichaniémù pòlsczégò jãzëka, zastrôszaniémù pòlsczégò lëdztwa, bicémù dzecy w szkòłach, miôł starã ò lepszé lokalowé leżnoscë dlô szkòłów, starôł sã ò wspiérczi dlô pòszkòdowónëch, ganił téż przekùpstwò ùrzãdników. Jegò mòwë wëpòwiôdóné w parlamence drëkòwôł na bieżąco „Pielgrzim”, rôd czëtóny przez szeroczé karna wiérnëch. Pò pòwòłanim przez Marszôłka Piłsudsczégò pierszégò

---

[16] J. Klasa, *Ksiądz Bernard Antoni Łosiński*, „Wiadomòscë Serakòwsczé”, lëstopadnik 1995, s. 6.

Sejmù II RP (w gromicznikù 1919 rokù) ks. Łosyńsczi òstôł do niegò wëbróny w dofùlownëch welacjach i pózni jesz rôz w rokù 1930.

Ùwôżanié dlô zasłëgów

W łżëkwiace 1923 rokù w Serakòjcach zjawił sã prezydent Stanisłôw Wòjcechòwsczi, jaczégò witelë m.jin. probòszcz B. Łosyńsczi i pierszi pòlsczi wójt Òtton Karszny. W przededniu wizytë prezydent wëapartnił ks. Łosyńsczégò Krziżã Òficersczim Òrderu „Pòlonia Restituta” (jistné wëapartnienié òdebrôł téż w tim dniu A. Majkòwsczi). Józef Bòrzëszkòwsczi, piszącë ò Gminie Serakòjce w czasach II Rzeczëpòspòliti, napisôł ò ks. Łosyńsczim taczé hewò słowa:

> Badérëjącë dzeje Serakòjc i òkòlégò w II RP do 1939 r. na kòżdim môlu i w kòżdim czãdze trôfiómë na òsobã ks. B. Łosyńsczégò. Wielëna jegò dokazów – rozmajité zortë dzejaniów – bòkadosc sprôwiónëch fùnkcjów, stôwiają gò w rédze tpzw. òrganizacyjnëch wielbłądów. Nié bez òrãdzë pòzéwelë gò ju za żëcô kaszëbsczim ksãdzã Wawrziniôkã[17].

Patrioticzné i edukacjowé pòdjimiznë

Òd 1875 rokù dzejało w Toruniu Towarzëstwò Nôùkòwé. Ks. Łosyńsczi béł jegò zwëczajnym nôleżnikã, pózni dosmiertnym. Jednym z zadaniów Towarzëstwa bëło wspiéranié zdolny, ale niedołożny młodzëznë. W 1880 rokù òstało założoné téż w zôbòrze prësczim Towarzëstwò Lëdowëch Czëtniców – òrganizacjã pòwòłóną do szérzwieniô òswiatë i czëtelnictwa. Ksążnica dzejającô w nym dëchu òsta założonô téż w serakòwsczi plebanie. Òd 1906 rokù ks. Łosyńsczi béł delegatã Towarzëstwa na kartësczi kréz. Pò I wòjnie całi czas bëło nót dozerac pòrządkù, miec starã ò ùtrzimanié miectwa, pòwstała tej Lëdowô Straż. Ks. Łosyńsczi béł załóżcą jednégò z ji òddzélów i béł starostą „Strażë” w kartësczim krézu. Pòwstôwałë téż Radë Lëdowé, chtërne procëmstôwiałë sã òstôwianiémù Pòmòrzégò w òbrëmim Niemców, w Serakòjcach taczi òrganizacje téż przédnicził ks. Łosyńsczi.

---

[17] J. Bòrzëszkòwsczi, *Gmina Sierakowice w czasach II Rzeczypospolitej*, [w:] *Dzieje Gminy Sierakowice*, red. A. Groth, Gduńsk 2008, s. 306.

Wespółrobòta z czãdnikama i administracją

Serakòwsczi probòszcz wespółrobił w latach 1903–1920 z pelplińsczim „Pielgrzimã”. W 1922 rokù pòwstało w Kartuzach môlowé pismiono – „Gazéta Kartëskô”, westrzód nôleżników kòmitetu òrganizacyjnégò béł téż B. Łosyńsczi. Pisôł téż artikle do „Słowa Pòmòrsczégò” (dniownika wëdôwónégò w Toruniu).

Sejm prësczi ùstanowił w 1919 rokù w biwszi dzélnicë prësczi dwa wòjewództwa: pòznańsczé i pòmòrsczé. Wòjewòda pòmòrsczi Sztefón Łaszewsczi òbsadził pierszich radnëch, westrzód jaczich nalôzł sã téż probòszcz z Serakòjców. Béł òn téż radnym w Radze Gromadzczi, a pózni prôcowôł w Radze Gminë Serakòjce.

Przez całi czãd swòjégò kapłańsczégò i spòlëznowégò dzejaniô pòtikôł sã ks. Bernat Łosyńsczi z ùwôżanim i łaszczëwima òpiniama nëch, co gò òtôczelë:

> Wszëtczé ne òpinie mają w se dzélëk bòkadnégò òbrazu pòstacë – òsobòwòscë i zwënégów ks. Łosyńsczégò – „kaszëbsczégò ks. Wawrziniaka”, dobrégò dëszpasturza i gòspòdarza, bëlnégò przedstôwcë swòjégò pòkòleniô, człowieka z przełómaniô XIX i XX stolecégò, czãdu nôrodnëch spiérków, biôtków i òrganiczny robòtë, nacjonalëznów i jinëch zjawiszczów henëtnégò czasu. Mòże rzec, że ks. Bernat Łosyńsczi wëapartnił sã dobitno na spòdlim swòji epòczi”[18].

Czãd II wòjnë i smierc

Pò wëbùchniãcym II wòjnë schòrzałi ju ks. Łosyńsczi, bòjący sã niemiecczi pòmstë za donëchczasowé dzejanié, zniszcził wszëtczé òdjimczi i dokùmentë, jaczé bë mògłë òbcãżëc jinëch. Niemcë nié òd raza wzãlë do sôdzë kapłana. Pòżdelë pół rokù i 7 IV 1940 r. wzãlë gò do prizë. Do 10 łżëkwiata trzimelë sôdzewégò w Kartuzach, pòtemù przewiozlë gò do Òranienbùrga – Sachsenhaùsen kòle Berlina. Tu żdałë na niegò òsoblëwie bestialsczé ùstëgòwania i mòże rzec, że zdżinął smiercą mãczelnika za wiarã i òjczëznã w kùńcu łżëkwiata 1940 rokù. Ò nym fakce Józef Klasa napisôł tak:

---

[18] J. Bòrzëszkòwsczi, *Gmina Sierakowice w czasach II Rzeczypospolitej*, [w:] *Dzieje Gminy Sierakowice*, s. 311. Wicy na nen témat H. Radomsczi, *Ks. Bernard Łosiński na tle swojej epoki i środowiska*, „Wiadomòscë Serakòwsczé” 2005, nr 2–5.

Ksądz Łosyńsczi béł w lagrze òsoblëwie gnãbiony jakno kapłón i jakno Pòlôch. Bicé, kòpanié, wërąpianié, òbléwanié wòdą, głodzenié – to bëłë metodë nikwieniô sôdzowëch… Do smiercë Ksãdza doprowadzëlë trzeji SS-manowie: Keiser, Seifert i Schubert. Mãczelską smierc ksãdza Łosyńsczégò òpisôł naòczny swiôdk wasta Kadzmiérz Cyganek[19].

Ò dokładny dace smiercë serakòwsczégò kapłana (chtërna to je wëznacziwónô w rozmajitëch zdrzódłach w czãdze òd 20 do 30 łżëkwiata 1940 rokù) wypòwiôdô sã bezògôdkòwò i precyzyjno Bògdón Łosyńsczi, pòzéwający ks. Bernata swòjim strijecznym starkã (to je bracczim starka), wëprowôdzającë jã na 20 łżëkwiata[20].

Wdôr pòtomnëch

Ksądz Bernat Łosyńsczi je w II karnie mãczelników z czãdu II swiatowi wòjnë, dlô chtërnëch òd 2003 rokù òstôł rozpòczãti proces beatifikacyjny, przekôzóny w 2011 rokù Kòngregacje ds. swiãtëch w Rzimie.

W Serakòjcach, na mùrze kòscoła p.w. sw. Môrcëna w 1985 rokù òstała òdsłoniãtô pamiątkòwô tôfla pòswiãconô pamiãcë ks. Łosyńsczégò. Dzysdnia ta tôblëc je ùmôlnionô w grobnicë rodzëznë Łaszewsczich na serakòwsczim smãtôrzu. We wsë je téż ùlëca mającô w pòzwie nôzwëskò widzałégò kapłana. W 1991 rokù miała w Serakòjcach môl ùroczëstô sesjô z leżnoscë swiãta Niepòdległi, pòswiãconô w całoscë żëcémù i dzejanióm ks. Łosyńsczégò. Parafianie z Lëpùsza (gdze ks. Łosyńsczi béł wikarim) ùfùndowelë pamiątkòwą tôflã jemù pòswiãconą i ùmôlnilë jã w krëchce kòscoła. W sejmie RP wisy tôblëca z nôzwëskama parlamentarzistów zabitëch òb czas II wòjnë, je westrzód nich nôzwëskò ks. Łosyńsczégò. W Bankù Spółdzelczim w Serakòjcach wisy pòrtret Słëdżi Bòżégò ks. B. Łosyńsczégò, chtëren béł prawie prédnym mòtórã jegò pòwòłaniô.

---

[19] J. Klasa, *Ksiądz Bernard Antoni Łosiński*, „Wiadomòscë Serakòwsczé”, strcznik 1996, s. 5.

[20] Z lëstu z dnia 14 stëcznika 2014 rokù przësłónégò przez Bògdana Łosyńsczégò do redakcje „Wiadomòsców Serakòwsczich”, w chtërnym aùtor pisze hewò tak: „Wedle wszelczi prôwdojuwernotë mòrdu na mòjim strijecznym starkù dokònelë ze swiądą i ùmëslno prawie w dniu 20.04, bò bëła to data ùrodzënów Adolfa Hitlera i wszëtczé kòncentracyjné lagrë przescëgiwałë sã w mòrdowanim w nym dniu kòżdégò rokù òsadzonëch pòjmańców, robiącë z tegò swójny roczëznowi dôrënk dlô Hitlera”.

Na rok 2018, w stolecé òdzwëskaniô niepòdległotë, priwatny fùndatorzë (bracô Andrzej i Tadeùsz Bigùsowie) przëszëkòwelë pòstãpny akt spòlëznowi wdzãcznotë za żëcé i dzejania ks. Łosyńsczégò – 11 lëstopadnika òstôł òdsłoniãti na serakòwsczim rënkù pòmnik pòswiãcony nadzwëkòwémù kapłanowi (ti sami donatorzë bëlë darczińcama ùstawionégò niedôwno w Serakòjcach pòmnika ks. Bernata Sëchtë – Serakòjce miałë szczescé do ksãżi Bernatów, co pòswiãcywelë sã bez resztë dlô jinszich).

Skrócënk

Articzel je poswiãcony przëblëżeniémù dramaticzny biografii ksãdza Bernata Łosyńsczégò, kapłana żëjącégò i dzejającégò w różnëch historicznëch cządach i w różnëch pòliticznëch systemach, tj. òb czas zôbòrów, w czasach rodzący sã samòstójnotë Pòlsczi, jaż do chwilë II swiatowi wòjnë. Môlã spektakùlarnëch propòlsczich i prokaszëbsczich dzejaniów są Kaszëbë, a przez wiãkszosc tegò czasu (wiãcy jak 40 lat) parafia w Serakòjcach.

W swòji dalekzdrzélnoscë ksądz nié le z wiôldżim pòswiãcenim zajimôł sã parafią, ale mòcno angażowôł sã téż w dzejania na niwiznie gòspòdarczi, spòlëznowi, patrioticzny i pòliticzny, za co pòtomny pòzwelë gò „kaszëbsczim Ksãdzã Wawrziniakã”.

Zakłôdóné przez niegò towarzëstwa, spółdzelnie i banczi, prowadzoné spòlëznowé dzejania, prôca w òrganach administracji, wespółrobòta z cządnikama, trzë razë reprezentowanié Pòmòrzanów w Prësczim Sejmie, a dwa razë w Sejmie II RP, patrioticzné òdniesenia we wszelaczich jeleżnoscach żëcô – sprowadzëłë na niegò niezgarã wrogów, jakô òstateczno doprowadzëła schòrzałégò ju Ksãdza do mãczelsczi smiercë w kòncentracyjnym lagrze w Òranienbùrgù-Sachsenhaùsen.

Swòjôcë, w ùznanim zasłëgów Ksãdza, mają starã, bë pamiãtac ò jegò dokazach i pòstawie nadôwającë jegò miono pòzwóm szasëjów, stôwiającë mù pòmnik, òrganizëjącë kònferencje, fùndëjącë pamiątkòwé tôblëce, piszącë tekstë wëchwôliwającé jegò dzejania i wëstãpùjącë ò wëniesenié gò na wôłtarze.

Abstract

Father Bernard Łosiński – an independence activist from Sierakowice

The aim of this article is to present the biography of Father Bernard Łosiński, a priest living and working in different historical periods and political systems:

during the period following the partitions of Poland and in the revived Poland, until World War II. The place of his spectacular pro-Polish and pro-Kashubian activities was Kashubia, for most of the time (over 40 years), the parish in Sierakowice.

Łosiński not only led the parish ardently, but was also actively engaged in economic, social, patriotic and political activities.

He founded societies, cooperatives and banks, worked in administrative institutions, cooperated with the press and represented Pomerania in the Prussian Parliament and later in the Polish Parliament. His patriotic activity in different fields was not favourably perceived by the Nazists. Being seriously ill, he died a martyr's death in the Sachsenhausen-Oranienburg concentration camp.

In recognition of Bernard Łosiński's merits, the inhabitants of Sierakowice gave his name to a street, erected a monument and funded commemorative plaques. They have also organized conferences presenting his activities and issued publications, postulating his elevation to the altars.

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Wòjcech Kãtrzińsczi, Józef Wëbicczi, Antoni Miotk i jiny – ùznóny Kaszëbi dlô Samòstójny

Kluczowé słowa
Kãtrzińsczi Wòjcech, Łątczëno, historik, Kãtrzëno, mediewista, badéra Kaszëb i Mazurów, Lwów, Biblioteka Òssolińsczich, Józef Wëbicczi, Antoni Miotk, Pùck, Kaszëbi dlô Samòstójny, Zdënk Pòlsczi z Mòrzã

Keywords
Wojciech Kętrzyński, Łączyno, historian, Kętrzyn, medievalist, researcher in the history of Kashubia and Masuria, Lviv, Ossolineum Library, Józef Wybicki, Antoni Miotk, Puck, Kashubians' contribution to regaining Poland's independence, Poland's Wedding to the Sea

W rokù òdzwëskaniô przez Pòlskã samòstójnoscë rôd – i gwës richtich – më nawlékómë do biogramów wiôldżich ji òjców, jak chòcle bëlnégò diplomatë Rómana Dmòwsczégò, wiôldżégò pianistë i mãża stanu Ignacégò Jana Paderewsczégò, stratega i marszôłka Józefa Piłsudsczégò abò òsoblëwie achtnionégò na Kaszëbach generała Józefa Hallera, chtëren w Pùckù szmërgnął platinowi piestrzéń do Bôłtu, czim dokònôł zdënkù z Pòlsczi z mòrzã w dniu 10 gromicznika 1920 rokù.

W tim dëcht pamiãtnym dniu kaszëbsczi szëper Jakùb Mëslisz symbòliczno przekôzôł wachã w rãce pòlsczégò marénë w miono donëchczasnëch wachtarzów kaszëbsczégò sztrądu. Ò tim bëło nawetka rzekłé w baro bëlnym filmie „Niepodległość", wëpùszczonym w telewizji 12 lëstopadnika 2018 rokù. Jednym z ùtwórców tegò ùnikatowégò òbrazu, òpiartégò ò zachòwóné filmòwé òdjimczi z pòczątkù XX stalatégò je téż Kaszëba, znóny filmòwi reżiséra, Mirosłôw Bòrk[1]. W filmie je téż pòkôzóny Antoni Abraham rodã ze Zdradë kòl Pùcka, tribùn Kaszëbów, nôbarżi znónô pòstacjô z Kaszëb tegò tam czasu[2]. Je rzekłé, że òstôł òn wëdelegòwóny wespół z Tomaszã Rogalą z Wiela na kònferencjã do Wersalu, dze domôgôł sã sparłãczeniô Pòmòrzégò z Pòlską.

Razã z nima miôł téż jachac Antoni Miotk, znóny kùpc z Pùcka i pierszi kòmisariczny bùrméster tegò miasta pò òdzwëskanim samòstójnoscë. A. Miotk sã ùrodzył 13 zélnika 1874 r. w Lewinkù kòl Strzépcza w znóny familii Miotków, z jaczi béł téż Paweł Miotk, wielelatny wójt Lëzëna i starosta òglowòpòlsczich òżniwinów w Spale, co nôgle ùmarł w roczëznã òdzwëskaniô samòstójnoscë, 11 lëstopadnika 1933 rokù[3]. A. Miotk béł rësznym dzejarzã pòlsczich òrganizacji, òsoblëwie spiéwaczich zdrëszënów i amatorsczich téatrów. Dëcht krótkò wespółdzejôł z Antonim Abrahamã, béł przédnikã Lëdowégò Towarzëstwa w Pùckù. Wprzigł sã w młodokaszëbską rësznotã, drëkòwôł w „Grifie", béł na Zjezdze Młodokaszëbów w 1912 rokù. Pò 1918 rokù rëszno dzejôł dlô spraw pòwrotu Pòmòrzégò do Pòlsczi. Béł jednym z nôpierszich òrganizatorów Slëbinów Pòlsczi z Mòrzã w gromicznikù 1920 rokù. Jegò córka Wanda gôda wiérztã na pòwitanié gen. Józefa Hallera. Pò bòlszewicczi wòjnie A. Miotk dali rëszno dzejôł w spòlëznowëch òrganizacjach, béł téż wielelatnym wicebùrméstrã Pùcka. Òb czas II swiatowi wòjnë tacył sã przed Miemcama w chëczach swòjégò bracynë w Bãdargòwie (gmina Szëmôłd), dze ùmarł 28 czerwińca 1942 rokù. Òb noc zajachelë z jegò całã na stôri smãtôrz do Pùcka i tam gò pòchòwelë[4].

---

[1] Mirosłôw Bòrk ùr. sã 22 gòdnika 1956 r. w Wejrowie. W 1980 rokù skùńcził pòlską filologiã na Gdańsczim Ùniwersytece, w 1984 telewizyjną i filmòwą reżiseriã na Wëdzélu Radia i Telewizji Ùniwersytetu Sląsczégò. Béł direktorã Telewizyjny Agencji Produkcji Teatralny i Filmòwi w TVP S.A. a téż wiceprzédnikã Stowarë Filmòwców Pòlsczich. W latach 2006–2010 béł direktorã Artisticznym Festiwalu Pòlsczich Filmów Fabùlarnëch w Gdini. Westrzód wiele filmów ùsadził téż „Pomiędzy narodami. Polacy, Niemcy, Kaszubi" (2000). W 2012 r. béł òn pòkôzywóny na II Festiwalu Filmów Kaszëbsczich w Miszewkù, na jaczim M. Bòrk béł gòscã.

[2] Antoni Abraham ùr. sã 19 gòdnika 1869 rokù w Zdradze kòle Pùcka. Do prësczi szkòłë pòwszechny chòdzył w Mechowie i Lesniewie. Jak miôł szesnôsce lat tej zaczął wanożëc pò Kaszëbach a sprzedawac maszinë do szëcégò Singer i rozprowadzac „Gdańską Gazétã". Béł załóżcą wiele Towarzëstwów Lëdowëch. Wszãdze dze le sã pòjawił rëchtowôł zéńdzenia, na jaczich szkalowôł prësczé dzejania i przëchłoscywôł do zgłãbiwaniô nôrodny swiądë. Wiele razy béł za to kôróny. Przez wiele lat rëchtowôł téż pielgrzimczi z Òlëwë na Wejrowską Kalwariã. Wprzigł sã w dzejanié Towarzëstwa Drëchów Pòmòrzégò, béł rzecznikã bùdowë pòrtu w Gdini, rëchtowôł wielné wanodżi dlô Kaszëbów. W Gdini witôł prezydenta Stanisława Wòjcechòwsczégò, przez chtërnégò òstôł òdznaczony Krziżã Òficérsczim Òrderu Òdrodzeniégò Pòlsczi. Ùmarł 23 czerwińca 1923 rokù i spòcziwô na òksëwczim smãtôrzu w Gdini.

[3] Òb.: https://pl.wikipedia.org/wiki/Pawe%C5%82_Micha%C5%82_Miotk (dostãp, 15.11. 2018 r.). Wôrt nadczidnąc, że rëchtowónô je pierszô ksążka ò nym bëlnym dzejarzu i òriginalnym ùtwórcë kaszëbsczim. Mô sã ùkazac na zymkù 2019 rokù.

Ny dwaji drëszë A. Miotk i A. Abraham òdegrelë wôżné role w przëwrócenim głównégò dzéla Kaszëb do Pòlsczi. Taczich pòstacjów – Kaszëbów bëło równak wicy i to w rozmajitëch czãdach zôbòrów. Kò òsoblëwie w pierszim môlu mùszi wëmienic gen. Józefa Wëbicczégò – aùtora Piesni Legionów, co pózni òstała himnã Pòlsczi. Nen wiôldżi pisôrz i pòlitik sã ùrodzył w pòdkòscérsczim Bãdominie 29 séwnika 1747 rokù z mëmczi Kònstancji z Òstoja Lnisczich, przez wiele lat sparłãczonëch z Brodnicą kòle Kartuz, a òjca Piotra, zemsczégò sądowégò mirochòwsczégò. Józef béł ùczãstnikã kòscuszkòwsczi insurekcji, pòtemù zrzesził sã z Pòlsczima Legionama we Włochach, dze dëcht krótkò wespółdzejôł z gen. Henrikã Dąbrowsczim. Pò kòngresu wiedeńsczim wespółtwòrził Pòlsczé Królestwò. Béł senatorã Warszawsczégò Ksãżstwa i Pòlsczégò Królestwa òd 1815 rokù, a téż prédnikã Nôwëższégò Sądu Pòlsczégò Królestwa w latach 1817–1820. Ùmarł 10 strëmiannika 1822 rokù w Manieczkach kòle Pòznania[5]. Pòchòwóny òstôł przë kòscele w Brodnicë kòl Sremù, a w dniu 11 rujana 1923 rokù jegò zwłoczi przewiozlë do Pòznania i 14 rujana ùroczësto zachòwelë w Kripce Zasłużonëch Wiôlgòpòlanów w sklepach kòscoła sw. Wòjcecha[6].

Wkłôd negò kaszëbsczégò szlachcëca w zachòwanié pòlskòscë w sercach i môgach całégò nôrodu je stolemny. Piesń Legionów zagrzéwa żôłnérzów do bòju, pòkrzésa serca Pòlôchów òb czas zôbòrów, pòdnôsza bùchã nôrodu òb czas pòkòju. Òd 26 gromicznika 1927 rokù je òficjalnym himnã Pòlsczi. Swiąda, że ji aùtorã je Kaszëba nie je równak rozkòscérzonô nawetka na Kaszëbach. Mało tegò, przódë prosto przékòwelë temù. Dëcht symptomaticzné bëło, że czej w 1997 rokù jô rëchtowôł materiał do telewizyjnégò programù „Rodnô Zemia" w Mùzeùm Nôrodnégò Himnu w Bãdominie, na jakbë niechcąco pòstawioné zapëtanié òperatora zwãkù „Czë Wëbicczi béł Kaszëbą?" chùtkò padła brewiter negatiwnô òdpòwiésc òd wastnë prowadnik[7]. Pòtemù nen pòzdrzatk òstôł pòprawiony. Òsoblëwie direktor mùzeùm Henrik Wawrzik jednoznaczno pòdsztrichiwôł, że aùtor pòlsczégò himnu béł kaszëbsczim szlachcëcã[8]. Terôzka ju corôz czãscy sã gôdô ò tim, chòc jesz dërch za mało[9].

---

[4] Òb.: G. Miotk-Szpiganowicz, *Miotkowie*, „Puckie rody", nr 1/2018.

[5] Òb.: S. Pestka, *Emisariusz niepodległości. O Józefie Wybickim*, Gdańsk 1972. Téż: *Pamiętniki Józefa Wybickiego w 100-lecie Niepodległości*, Gdańsk 2018.

[6] Òb.: https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Wybicki (dostãp, 19.11.2018 r.).

Ò wieleż pòstacjô gen. Wëbicczégò je znónô kòżdémù Pòlôchòwi, ò tëli mało chto czuł ò Wòjcechù Kãtrzińsczim, a ju dëcht nijak nie są znóné głãbòk w kraju jegò kaszëbsczé kòrzenie. Ò W. Kãtrzińsczim sã gôdô, że je jednym z nôwikszich pòlsczich historików. W jegò wielnëch biogramach corôz czãscy sã pòdôwô, że jegò òjc pòchòdzył ze szlachecczi kaszëbsczi familii herbù Cetrzew, jaczi nôzwëskò pòwstało òd wsë Kãtrzëno (dzysdnia w wejrowsczim krézu, przódë béł to mirochòwsczi pòwiôt)[10]. W dôwniészich pùblikacjach pòchòdzënk historika colemało blós òdnôszelë do Warmii i Mazurów, chòc bëło gôdóné, że jegò òjc w dzectwie pòdspiéwiwôł so czasã „Jeszcze Polska nie zginęła" J. Wëbicczégò[11].

---

[7] Archiwùm Telewizji Gduńsk, „Rodnô Zemia" z 16.05.1997 r.

[8] Archiwùm Telewizji Wëbrzeżé, „Spiéwné ùczbë" z 16.03.2012 r. W tim wëwiadzie dir. Mùzeùm Nôrodnégò Himnu w Bãdominie Henrik Wawrzik dëchtowno òbjasniwô kaszëbsczé kòrzenie gen. J. Wëbicczégò.

[9] Je cekawé, że jesz 29 séwnika 2017 r. znóny pòeta kaszëbsczi Stanisłôw Janka napisôł na swòjim profilu fb ò J. Wëbicczim hewò tak: *Dzys mijô 270 roczëzna ùrodzeniô gen. Józefa Wëbicczégò, ùtwórcë pòlsczégò nôrodnégò himnu, rodã z Bãdomina na Kaszëbach. Më stwòrzëlë mit, że Wëbicczi béł Kaszëbą, chòc ni ma ani jednégò dokazu, że miôł pòczëcé kaszëbsczi jawernotë […].* Z tim sã nie zgòdzył przédnik partu Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniégò w Stãżëcë Artur Zagòzdón: *Dëcht w przëtrôfkù Józefa ni ma nigdze szlachù ò jegò kaszëbsczim pòchòdzënkù, ale jegò strijeczny brat òstôł zapisóny do Collegium Jezëicczégò w Braniewie jakno „Cassubita" to je Kaszëba. Tej taką stegną mòżemë duńc do te, że miôł òn kaszëbsczi pòchòdzënk.* Timczasã ju 19 lëpińca 2018 r. S. Janka zôs òdezwôł sã, tą razą pòdług gazétowi pùblikacji òpiarti na gôdce z Przemisławã Rey'ã – kùratorã Nôrodnégò Himnu w Bãdominie, czësto jinaczi gôdôł tej ò aùtorze himnu: *Czekawô gôdka, le ni ma w ni niżódny wzmiónczi ò kaszëbsczich kòrzeniach generała. A doch przënôlégô pamiãtac, że jegò mëmka Kònstancja z Lnisczich bëła kaszëbską szlachcónką, córką sãdzë zemsczégò mirochòwsczégò. Wëbicczi béł nié blós generałã, ale téż pòlitikã, pùblicëstą i lëteratã. Kaszëbi mògą bëc bùszny z jegò patrioticznégò dzejaniégò*. Òb.: https://www.facebook.com/profile.php?id=100000665020571&ref=br_rs (dostãp, 14.11.2018 r.).

[10] Òb.: https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojciech_K%C4%99trzy%C5%84ski (dostãp, 14.11.2018 r.).

[11] E. Serwańsczi, *Syn odzyskanej ziemi*, Warszawa 1989, s. 84. W jinszi – starszi – ksążce ò wëraznym socrealisticznym céchù napiselë: *Wòjcech Kãtrzińsczi pòchòdzył ze zbiédniałi familii drobnoszlachecczi, piérwi kaszëbsczi, a pòtemù òsadłi na Mazurach. Jesz stark Kãtrzińsczégò, téż Wòjcech Kãtrzińszi, czuł sã Pòlôchã. Z bùchą nosył rodowi sygnet, òblôkôł sã wiedno z nôrodny pòlsczi òbleczënk, òpasowôł, żebë dzecë jegò dobrze gôdałë

Sóm Wòjcech sã ùrodzył szesnôsce lat pò smiercë aùtora himnu, w dniu 11 lëpińca 1838 rokù, w miastkù Lec na Mazurach (dzysdnia Giżickò). Jegò òjc bél Józef, prësczi wòjskòwi i szandara, syn kaszëbsczégò szlachcëca, ùrodzony we wsë Łątczëno, w dôwny parafii Chmielno (dzysdnia Wigòda) i òchrzcony pòd nôzwëskã Kãtrzińsczi w parafialnym kòscele w Chmielnie. W prësczi służbie pòddóny bél mòcny germanizacji. Tej wzął do se nôzwëskò von Winkler-Kãtrzińsczi, a pò czasu òstawił czësto ju nen dzélëk pòlsczégò nôzwëska. Sóm W. Kãtrzińsczi hewò tak wspòminôł lata swòjégò dzectwa: *Mój òjc, Józef Kãtrzińsczi, bél Pòlôchã i katolëkã, mòja mëmka Eleònora z Rabów, Miemcką; òjc bél pachtarzã w dobrach hr. Gòlza w Nowi Wsë, to je Tessendorf, krótkò Sësza, dze òjc stojôł załogą. [...] Më sã wëchòwelë nôbarżi pòd czerënkã mëmczi, bò òjca òbrzészczi trzimałë w robòce pòza chëczama. Zôs mëmka bëła nié blós rozwôżną i prakticzną gòspòdënią, ale téż bëlną i trosklëwą dozérôczką swòjich dzecy, jaczich nôùce pòswiãca swój wszëstek czas. Wiele bëło dobrotë i ùczëcégò w ji sercu; mia téż dôr òpòwiôdaniégò. [...] Òjca mòjégò przëbôcziwóm so; bél to wiôldżi chłop, cemny włos, miôł wąsë i baczczi a la Friderik Wilhelm III abò IV. Mało gò bëło doma, wiele rézowôł na kòniu pò krézu. A równak òstawił w mòjim żëcym wiôldżi céch, chòc w chëczach gôdóné ù mie bëło le pò niemieckù. Òjc lubił gadac ò Pòlôchach, ò starkù i starce mòji, ò Jezérsczim, co bél tatka dozérôczã, ò Klińsczich, ò herbòwim sygnece starka, ò Gduńskù, itd.*[12].

Tak sã stało, że Józef von Winkler ùmarł w młodim wiekù. Czej przińdny historik miôł leno òsmë lat. Mëmka òsta bez nicze do żëcégò. W taczim przëtrôfkù Wòjcech trafił do szkòłë dlô wòjskòwëch serotów. W 1856 rokù dostôł lëst òd sostrë z wiadłã ò jich pòlsczim pòchòdzenim. Òd te czasu jął badérowac pòlsczé dzeje, a w młodzëznowëch wiérztach pò niemieckù pisónëch, wspòminô mało so znóną tatczëznã. Kò prawie kaszëbsczi pòchòdzënk tatka czësto zdecydowôł ò przeńdzenim z niemczëznë na pòlską nôrodną jawernotã. Zaczął sã mòcënkò ùczëc pòlsczégò jãzëka, jaczégò z dzectwa znôł le pòjedinczné słowa. W tim gwësno baro mù pòmògła łączba z doktorã Antonim Brëlowsczim, Kaszëbą i wespółrobòtnikã Mrongòwiusza w badérowanim kaszëbsczégò jãzëka, chtëren bél szkólnym przińdnégò historika z gimnazjum w Rastembòrkù[13].

---

pò pòlskù i znałë dzeje òjczëstì zemi. Òb. A. Wakar, *Wojciech Kętrzyński. Wielki syn Ziemi Mazurskiej*, Òlsztin 1956, s. 6.

[12] W. Kãtrzińsczi, *Z księgi pieśni człowieka niemczonego*, oprac. A. Wakar, Òlsztin 1980, ss. VIII–XI.

[13] Tamùż, s. XVII.

Wòjcech Kãtrzińsczi
Òdjimk ze zbiérów aùtora

Tak no òbliczé żëcowi stegnë W. Kãtrzińsczégò, jak i wszelaczé jinszé parłãcze z Kaszëbama bëłë do niedôwna mało znóné, òstôwałë jakbë na stronie dzejaniów rëchlészich badérów. Na szczescé, nowi wid na to wszëtkò przëniósł wôrtny dokôz doktora Jacka Kòwalkòwsczégò, wëdóny z 2002 rokù. Aùtor je – procëmkù do rëchlészich biografów – Pòmòrzónã sparłãczonym z pòznańsczim òstrzódkã. Pòchôdô ze znóny kaszëbskò-kòcewsczi familii. Temù nen aspekt biografii W. Kãtrzińsczégò pòddôł głãbszémù zanalizowaniémù w swòji prôcë[14].

W ksążce J. Kòwalkòwsczégò szerzi je pòkôzóny kawel ji heroje. Mòżemë sã dowiedzec, że sztudérowôł òd 1859 rokù historiã i filologiã klasyczną na Ùniwersytece w Królewcu. Tej ùrzãdowno zmienił swòje nôzwëskò na Winkler von Kãtrzińsczi. Téż tam òbronił swój doktorsczi dokôz ò Bòlesławie Chrobrim leno ju pòd pòlsczim nôzwëskã. Òb czas studiów pierszi rôz òdwiedzył swòjégò wùjã Michała Klińsczégò – bùrméstra Kòscérznë. Tej pòznôł swòjã przińdną białkã Wilhelminã, jednã z òtroczëców bùrméstra, ùrodzoną w Klëkòwi Hëce. Zaczął òd te czasu szëkac swòjich pòmòrsczich kòrzeni, czim zajimôł sã ju dërch, jaż pò kùńc swòjégò żëwòta[15].

---

[14] J. Kòwalkòwsczi, *Badania genealogiczne Wojciecha Kętrzyńskiego (1838–1918)*, Pòznań–Wrocław 2002.

Dzãka stolemny robòcoscë wiôldżégò historika wiémë, że jegò przódk ò mionie Adóm òpùscył Kãtrzëno przed 1570 rokã i zamieszkôł w Chòsnicë kòl Parchòwa. Tam Kãtrzińscë bëlë grëbò bez 200 lat. W Chòsnicë – w piątim pòkòlenim – sã ùrodzył stark Wòjcecha, téż Wòjcech. To òn razã ze swòją drëgą białką Magdaléną Lewald-Jezérską kùpił w dniu 10 czerwińca 1796 rokù majątk w Łątczënie òd Jana Tokarsczégò. Starkòwie ùmerlë zagwës przed 1813 rokã i òstelë pòchòwóny w Chmielnie[16]. Jich wnëk Wòjcech – ùrodzony ju na Mazurach – pò zwëskanim doktoratu ni mógł ùdostac robòtë w państwòwëch ùrzãdach, bò znóny béł z propòlsczégò dzejaniégò, za co ju rëchli béł sądzony i wsadzony do sôdzë. Z piersza zajimôł sã domôcym szkòłownictwã, a w 1868 rokù przëjął pòsadã bibliotekarza w Kórnikù ù grafa Jana Dzałińsczégò. Tej czësto sã pòswiãcył badérny robòce[17].

Kòle 1870 rokù miôł òn starã ò profesurã na Jadżellońsczim Ùniwersytece, w czim na przeszkòdze stanã mù pòwstańczô ùszłota (béł ùczãstnikã Stëcznikòwégò Pòwstaniô) i pòlsczi patriotizm. Tej sã sczerowôł na Pòmòrzé, dze przez trzë lata sznëkrowôł za rãkòpismionowima zdrzódłama z czasów dôwny Rzeczëpòspòliti. Brzôd ny robòtë miôł stolemny znaczënk dlô przińdnëch badérowaniów nad dzejama Kaszëb i Pòmòrzégò, midzë jinszima z nich bòkadno czerpôł prof. Gerat Labùda, nôwikszi mediewista rodã z Kaszëb[18].

Òb czas nëch nôùkòwëch sznëkrowaniów Pòmòrzégò W. Kãtrzińsczi òsobisto zajachôł do Łątczëna, wsë ùrodzeniô swòjégò tatka. Wôrt nadczidnąc, że òd Kãtrzińsczich majątk nabëlë Zelewscë, a pòtemù Rétrowie. Bùdink Zelewsczich (bëc mòże sygający jesz czasów Kãtrzińsczich!) zachòwôł sã do dzysdniowëch czasów. Terôzka je rozbiéróny. W nórtach fùńdameńtów nalazłi òstôł kam, co dôwô nama wiadło, że bùdink béł (prze)bùdowóny w 1887 rokù. Kam wmùrowóny béł 20 czerwińca tegò rokù. Stoji wërëté na nim nôzwëskò włôscëcela – T. von Zelewski[19].

---

[15] Tamùż, s. 20.

[16] Òb.: E. Serwańsczi, *Syn odzyskanej ziemi*, Warszawa 1989.

[17] J. Kòwalkòwsczi, *Badania genealogiczne...*, dz. cyt., s. 20.

[18] Òb. m.jin.: G. Labuda; *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, tom I, Gduńsk 2006.

[19] Nen òbiekt je terô włôsnoscą familii Annë i Zbigniewa Rétrów. Òdjmczi z rozbiórczi są w pòsôdanim aùtora ùdostãpnioné przez włôscëcelów.

Przë leżnoscë gòscënë w łątczińsczim dwòrze historik zajachôł téż do parafialnégò Chmielna, a téż wiele jinszich kaszëbsczich sedlëszczów. Brzadã nëch rézów bëło òdkrëcé, a téż rozkòscérzenié sławetnëch pamiãtników Walãtégò Wòlsczégò z Niestãpòwa, dokazów o. Jerzégò Schwãgla z Kartuz, rãkòpismionów probòszcza z Bòrëszków ks. Jana Gòtfrida Bòrcka i wiele jinszich baro wôrtnëch dzełów, co pózni òdegrałë gromistą rolã w òdkriwanim dzejów Kaszëb z czasów I Rzeczëpòspòliti[20].

Wikszosc òdpisënków, pò dzélu téż òriginałów, złożił W. Kãtrzińsczi w Nôrodnym Zakładze miona Òssolińsczich we Lwòwie, z jaczim sã zrzesził w 1873 rokù, czej przëjął stanowiszcze nôùkòwégò sekretérë. Jù trzë lata pózni òstôł direktorã negò zakładu, jaczim czerowôł przez 42 lata jaż do swòji smiercë. Òb nen czas stwòrził nôwikszé dzeła, co na wiedno zapisałë W. Kãtrzińsczégò w dzejach pòlsczi historiografii. Dlô Pòmòrzégò mają òsoblëwé znaczenié: „O narodowości polskiej w Prusiech zachodnich za czasów krzyżackich” (1874), „Nazwy

Grób Wòjcecha Kãtrzińsczégò.
Òdjimk ze zbiérów aùtora

---

[20] J. Kòwalkòwsczi, *Badania genealogiczne…,* dz. cyt., s. 23–24.

PRZYWRÓCIŁ MAZURY POLSCE A POLSKĘ MAZUROM WOJCIECHOWI KĘTRZYŃSKIEMU WIELKIEMU PATRIOCIE I BOJOWNIKOWI O POLSKOŚĆ MAZUR I WARMII PATRONOWI MIASTA SPOŁECZEŃSTWO KĘTRZYNA KĘTRZYN LIPIEC 1978
WOJCIECH KĘTRZYŃSKI 1838–1918
APTEKA SOKRATES

Sztatura na tczã Wòjcecha Kãtrzińsczégò.
Òdjimk ze zbiérów aùtora

miejscowe polskie Prus Zachodnich, wschodnich, Pomorza wraz z przezwiskami niemieckimi” (1879), czë téż „Przydomki szlachty pomorskiej” (1905)[21].

W tim téż czasu wëdôł nôwicy zdrzódłowëch tekstów do historii Pòlsczi. Napisôł sta artiklów, pòlemików, rozprawów, òprôcowaniów. Przëblëżił książëcé dzeje Pòmòrzégò, òbrobił genealogie wiele rodów kaszëbsczi i pòmòrsczi szlachtë. Pisôł ò pòchòdzënkù Mikòłaja Kòpernika. Równoczasno mòc nôùkòwi rësznotë òn dôł swòjim rodnym Mazuróm. Napisôł ò nich dzél wicy dokazów. Kò gôdô sã, że je tim, chto przëwrócył Mazurë Pòlsce.

---

[21] Jô ju pisôł ò tim rëchli w „Stegnie”, w cyklu „Òni téż rozsłôwielë Kaszëbë!”. Òb.: J. Dosz, *Kaszëba – wiôldżi pòlsczi historik XIX wiekù!*, „Stegna”, dod. do „Pomeranii”, nr 2/2010, s. 37.

W. Kãtrzińsczi, jeden z nôwëbitniészich w dzejach historik ò kaszëbsczich kòrzeniach, ùmarł 15 stëcznika 1918 rokù. Je pòchòwóny we Lwòwie na Łiczakòwsczim smãtôrzu. Spòcziwô westrzód nôwikszich tejczasnëch lëminarzów pòlsczi nôùczi i lëteraturë, jak Maria Kònopnickô, Gabriela Zôpòlskô, Władisłôw Bełza, fizyk Ignacy Łukasewicz czë matematik Sztefón Banach.

Pò II swiatowi wòjnie na jegò tczã miasto Rastembòrk na Mazurach dostało pòzwã Kãtrzëno. W jegò westrzódkù stoji sztatura W. Kãtrzińsczégò.

Wiele szaséjów, placów, zakładów Mazur mô jegò miono. Do nôwôżniészich z nich przënôlégają Òstrzódk Nôùkòwëch Badérowaniów miona Wòjcecha Kãtrzińsczégò w Òlsztinie w 1963 rokù[22].

Timczasã na Kaszëbach na pòstacjô nigdë nie bëła jesz przënôleżno pòznónô. Żódna ze szkòłów nie nosy jegò miona, ni ma ani jednégò òbeliskù czë pòpierségò[23]. A Kaszëbë mają mù doch tak wiele do zawdzãczeniô. Mòże prawie òb czas fejrë 100-tny roczëznë òdzwëskaniô samòstójnoscë, chtërny nen ùczałi sã nie dożdôł (na Kaszëbach fejrowanié dérëje do 1920 rokù) je nôbëlniészô do te leżnota, żebë te zaległoscë nadnëkac.

Skrócënk

Artykuł podkreśla zasługi Kaszubów dla odzyskania niepodległości Polski. Zaznacza rolę jednego z najwybitniejszych Kaszubów w dziejach, autora hymnu polskiego Józefa Wybickiego, podkreśla udział wciąż mało poznanej postaci Antoniego Miotka z Pucka, zaś znacznie szerzej naświetla dorobek dra Wojciecha Kętrzyńskiego, który zmarł kilka miesięcy przed odzyskaniem niepodległości kraju. Był to wybitny polski historyk, który urodził się i wychował w duchu niemieckim na Mazurach. Pochodził jednak z rodziny kaszubskiej, co uświadomił sobie już w dojrzałym życiu, które postanowił poświęcić na odkrywanie dziejów Mazur, Warmii, a także Kaszub i Pomorza.

---

[22] Òb.: https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojciech_K%C4%99trzy%C5%84ski (dostęp, 16.11. 2018 r.).

[23] Przëjãcé miona W. Kãtrzińsczégò rozwôżô Spòdlecznô Szkòła w Kãtrzënie, gm. Lëniô, co pòdsztrichiwô Grażina Bronk w programie „Skarbë Kaszëb" wëpùszczonym w Twòji Telewizji Mòrsczi w Wejrowie w dniu 7 lëstopadnika 2017 r. Òb.: https://www.telewizjattm.pl/nasze-programy/111/44614-wojciech-ketrzynski-najwybitniejszy-historyk-xix-wieku.html?play=on (dostãp, 16.11.2018 r.).

Abstract

Wojciech Kętrzyński, Józef Wybicki, Antoni Miotk and others – outstanding Kashubians who contributed to regaining Poland's independence

The article concentrates on the contribution of Kashubian people to the regaining of Poland's independence. It presents the efforts of Józef Wybicki, one of the greatest Kashubians and the author of the Polish anthem. It also discusses the participation of Antoni Miotk from Puck who is still little known and the achievements of Dr. Wojciech Kętrzyński who died a few months before regaining independence. He was an outstanding Polish historian who was born in Masuria and raised in the German spirit. Kętrzyński came from a Kashubian family, which he realized in his adult life. He investigated the history of Masuria, Warmia, Kashubia and Pomerania.

Bibliografiô

Archiwum Telewizji Gdańsk, „Rodnô Zemia" z 16.05.1997 r.

Archiwum Telewizji Wybrzeże, „Spiéwné ùczbë" z 16.03.2012 r.

Bolduan T., *Trybun Kaszubów*, Gdańsk 1989.

Breza E., *Nazwy miejscowości powiatu kartuskiego*, Kartuzy 2017.

Dosz J., *Kaszëba – wiôldżi pòlsczi historik XIX wiekù!*, „Stegna", dod. do „Pomeranii", nr 2/2010.

Kętrzyński W., *Nieco o Kaszubach ze stanowiska historycznego*, „Ziemia", Warszawa, 3 czerwca 1911, R. II, nr 22.

Kętrzyński W., *Z księgi pieśni człowieka niemczonego*, oprac. A. Wakar, Olsztyn 1980.

Kowalkowski J., *Badania genealogiczne Wojciecha Kętrzyńskiego (1838–1918)*, Poznań–Wrocław 2002.

Kowalkowski J., *Wybiccy herbu Rogala od XVI do XX wieku*, Warszawa 2015.

Labuda G.; *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, tom I, Gdańsk 2006.

Miotk-Szpiganowicz G., *Miotkowie*, „Puckie rody", nr 1/2018.

Pamiętniki Józefa Wybickiego w 100-lecie Niepodległości, Gdańsk 2018.

Pestka S., *Emisariusz niepodległości. O Józefie Wybickim*, Gdańsk 1972.

Pragert P., *Herbarz szlachty kaszubskiej*, T. II, Gdańsk 2008.

Serwański E., *Syn odzyskanej ziemi*, Warszawa 1989.

Wakar A., *Wojciech Kętrzyński. Wielki syn Ziemi Mazurskiej*, Olsztyn 1956.

Internetowé stronë

https://www.telewizjattm.pl/nasze-programy/111/44614-wojciech-ketrzynski-najwybitniejszy-historyk-xix-wieku.html?play=on (dostęp, 16.11.2018 r.).

https://pl.wikipedia.org/wiki/Pawe%C5%82_Micha%C5%82_Miotk (dostęp, 15.11. 2018 r.).

https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojciech_K%C4%99trzy%C5%84ski (dostęp, 16.11. 2018 r.).

https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Wybicki (dostęp, 19.11.2018 r.).

https://www.facebook.com/profile.php?id=100000665020571&ref=br_rs (dostęp, 14.11.2018 r.).

https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojciech_K%C4%99trzy%C5%84ski (dostęp, 14.11. 2018 r.).

Danuta Stanulewicz
Ùniwersytet Gduńsczi

Historiô w *Słowarzu jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò* Sztefana Ramùłta

Kluczowé słowa:
słowôrz Ramùłta, jãzëk kaszëbsczi, historiô

Key words:
Ramùłt's dictionary, Kashubian, history

Wstãp

Zgrôwą negò artikla je ùkôzanié przëkładowëch tresców, co sã tikają historii w *Słowarzu jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò* Sztefana Ramùłta [1]. W rokù 1889 słowôrz dostôł nôdgrodã w Kònkùrsu miona S. B. Lindégò, zôs w rokù 1893 òstôł wëdóny przez Wëdôwiznã Akademii Ùmiejãtnosców w Krakòwie. Dopiérze w rokù 1993 sã ùkôzôł drëkã rëchli niewëdrëkòwóny drëdżi dzél słowarza, jaczi przërëchtowa Halina Hòrodiskô[2]. Zôs Jerzi Tréder zesadzył òba dzéle słowarza, ùdzysdniowił pisënk i òpùblikòwôł w jednym tomie w rokù 2003[3].

Kò tu mùszi przëbôczëc, że réza Ramùłta pò Kaszëbach, a téż słowôrz, co béł ji brzadã, wzbùdzëłë zaczekawienié badérów[4], m.jin. Ewë Czerniôkòwsczi[5],

---

[1] S. Ramùłt, *Słowôrz jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò*, Kraków 1893.

[2] S. Ramùłt, *Słowôrz jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò*, cz. II, red. H. Hòrodiskô, Kraków 1993.

[3] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. J. Treder, Gdańsk 2003.

[4] Òb. J. Treder, *Ważniejsze prace poświęcone S. Ramułtowi i jego* Słownikowi, [w:] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. J. Treder, Gdańsk 2003, s. 455–456.

[5] E. Czerniakowska, „*Gazeta Gdańska*" *o pobycie Stefana Ramułta na Kaszubach w 1892 roku*, „Pomerania" 1996, nr 4, s. 56–58.

Halinë Hòrodisczi[6] i Jerzégò Trédra[7]. Sã ùkôza téż zbiorowô prôca pòswiãconô Ramùłtowi i jegò dokôzóm pt. *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej* pòd redakcją Halinë Hòrodisczi[8].

Słowôrz Ramùłta nie je leno swiôdczëną tamecznégò stónu kaszëbsczégò jãzëka, ale i téż – pòstrzédno i w jaczims dzélu – òdzdrzódlenim kaszëbsczi kùlturë materialny i dëchòwi II pòłowë XIX wiekù[9]. Jerzi Tréder ùwôżô, że „Miłota Ramùłta do Kaszëb idealizowa badérowóny òbiekt"[10], jak téż, że „Cytatë Ramùłta – jak pò dzélu mët dlô egzemplifikacji pòdôwóné przësłowia i frazeòlogizmë – ùpiãksziwają i wënôszają swiat Kaszëbów, knap òddôwającë prôwdzëwòtã jich dëchòwi i materialny kùlturë […]"[11]. Jerzi Tréder hewò tak kòmentëje tresc przëkładów przëwòłónëch przez Ramùłta, a tikającëch sã pòliticzi i religii.

> Cytaty w niemałym stopniu oddają rzeczywistość opisaną w pismach Ceynowy, co nietrudno dokładniej zbadać, np.: *Kòżden pòtcëwi Kaszëba mô miłowac swòjã macerzińską mòwã*. Oczywiście, nie znaczy to, iż wtedy

---

[6] Òb. m.jin. H. Horodyska, *Nieznany rękopis drugiej części Słownika Ramułta odnaleziony*, „Pomerania" 1984, nr 7, s. 15–17; ti téż, *Przyczyny nieopublikowania „Nowych materiałów do słownika pomorskiego czyli kaszubskiego" Stefana Ramułta*, „Pomerania" 1984, nr 9, s. 8–12.

[7] Òb. m.jin. J. Treder, *Małopolanin Ramułt na Pomorzu w 1892 r.*, „Pomerania" 1996, nr 7–8, s. 61–63; tegòż, *Materiały słowińskie w słowniku Stefana Ramułta*, [w:] *Studia kaszubsko-słowińskie: materiały z II Konferencji Słowińskiej (Łeba 11–13.05.1992)*, red. J. Treder, Łeba 1992, s. 145–161.

[8] *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN, Warszawa, 25 kwietnia 1994*, red. H. Horodyska, Warszawa 1995.

[9] Ò kùlturze w słowarzu Ramùłta jem pisała w artiklu: D. Stanulewicz, *Kaszëbskô kùltura materialnô i dëchòwô w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Sztefana Ramùłta* / *Kaszubska kultura materialna i duchowa w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramułta*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2014, s. 186–195 [wersjô kasz.], s. 336–345 [wersjô pòl.]. Słowarzã Ramùłta jem sã zajima téż w jinëch prôcach: *Leksykalné pòle RUCHNA w* Słowarzu jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò *Sztefana Ramùłta* / *Pole leksykalne ODZIEŻ w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramułta*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2013, s. 178–187 [wersjô kasz.], s. 273–282 [wersjô pòl.]; *Nazwy barw w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramułta*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza* 2, red. M. Klinkosz, A. Lica, Z. Lica, Gdańsk 2015, s. 185–198.

[10] J. Tréder, *Ramułt i jego słownik*, [w:] S. Ramùłt, *Słowôrz jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò*, red. J. Tréder, Gduńsk 2003, s. 454.

[11] Ibid., s. 448.

> Kaszubi nie rozmawiali często o religii czy polityce, np. *Sóm Nôjasniészi césôrz mdze ò tim wiedzôł. Przëjachôł tu dotąd jeden mòskewsczi jenerôł. Zebróny przëstąpilë terô do jimiennégò głosowaniô. Wszëtczé jejich gromadë* [‘wiece’] *biwałë jednomëslné*. Jednak czy to ich język?[12]

Tréder téż merkô, że przëkładë, co òbrazëją znaczënk niechtërnëch zéwiszczowëch wërazów, doticzą Pòlsczi, a téż Pòmòrzégò:

> Niemało zdań-cytatów dotyczy historii Polski, a flagę polską opisuje zdanie: *Górą biôłô, dołã czerzwionô*. Przebija też z nich doskonała znajomość (z Ceynowy) dziejów Pomorza: *Swiãtopôłk béł nôsłôwniészim ksążëcã pòmòrsczim. Niegdës mielë jesmë swòjich włôsnëch ksążãt*[13].

Jak pòkôzywô pierszi z ùkôzónëch przëkładów, Tréder ùwôżô, że Kaszëbi na gwës gôdelë ò religii a pòlitice, le pòddôwô pòd wątplëwòtã – abò chòcle sztanëje nad tim – czë pò prôwdze òni gôdelë taczim jãzëkã, jaczi òstôł ùdokùmeńtowóny w słowarzu Ramùłta. Zgrôwą negò artikla – jak jô ju wëżi nadczidnã – je zbadérowanié, czë i w jaczim òbjimie Ramùłt òdnotérowôł słowiznã, chtërnã Kaszëbi mòglë ùżëwac w gôdce ò historii, a téż ò pòlitice.

Klasyfikacjô zéwiszczowëch wërazów i tresców, co tikają sã historii w słowarzu Ramùłta

Zéwiszczowé wërazë i trescë tikającé sã dzejów, a co wëstãpiwają w słowarzu Ramùłta, mòżemë sklasyfikòwac pòdług hewò taczich témiznowëch krãgów:

- historiô Pòlsczi,
- Prësë – historiô i dzysdniowé czasë (XIX wiek),
- historiô Pòmòrzégò,
- struktura spòlëznowô i rządcowie,
- wòjna i wòjskò,
- „dôwné czasë”,
- dzeje rodzëznów,
- dôwné dëtczi.

---

[12] J. Treder, *Posłowie*, [w:] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. J. Treder, Gdańsk 2003, s. 449.

[13] Téż tam.

Do ti lëstë mòżemë dotëgòwac włôsné pòzwë – państwów i miastów a ijch mieszkańców. Równak ze wzglãdu na jich szeroczi òbjim nie mdą òne tu òmôwióné w tim artiklu[14].

Przëkładë zéwiszczów sparłãczonëch z historią

W nym dzélu artikla jô ùkôżã przëkładë zéwiszczów bezpòstrzédno abò pòstrzédno doticzącëch historii. Jô je wëcygóm z wersji słowarza z rokù 2003 z ùdzysdniowionym pisënkã Jerzégò Trédra[15]. Pò kòżdim przëwòłónym cytace ze słowarza pòdôwóm w nôwiasu stronã. Standardowëch skrótów i symbòlów tu nie òbjasniwóm, leno przënôlégô je òdnotérowac, że (II) znaczi – zéwiszcze je z drëdżégò dzéla słowarza, zôs zdrzódła zapisóné są tak: Be – A Berka (L. Biskupski), *Słownik kaszubski porównawczy*, Warszawa 1891; Ceyn – F. Ceynowa, Derd – H. Derdowski. Kò je wiedzec, jô le ùwzglãdniwóm ne, co pòjawią sã w cytowónëch niżi przëkładach.

Na zôczątku przënôlégô nadczidnąc, że słowôrz Ramùłta òbjimô zéwiszcze *historëjô*[16], zòbrôzkòwóné przëkładã *historëjô Pòlsczi*:

historëjô, -i, *ż*., 1. ‘historia’: *historëjô Pòlsczi*. 2. ‘zdarzenie’: *To sã stała takô historëjô*. 3. ‘opowiadanie’: *Jô wama òpòwiém historëją*. (s. 106).

Terô pòjmë do zéwiszczów tikającëch sã Pòlsczi. Westrzód nich sã nalazłë miona rządców Pòlsczi, np.

Jadżełło, -a, *m*., ‘Jagiełło’: *Jadżełło*, *król Pòlsczi*. (s. 109);
Jadżełłów, -owi, -owô, -owé, *przym*., ‘Jagiełłów’: *Jadżełłów brat*, *Witołd*, *wiôldżi ksążã lëtewsczi*. (s. 109);
Kadzëmiérz, -a, *m.im.wł*., ‘Kazimierz’: *Kadzëmiérz Wiôldżi*, *król pòlsczi*. *Kadzëmiérz*, *ksążã pòmòrsczi*. (s. 119).

Czile zéwiszczów sparłãczonëch je z historią Pòlsczi, a téż Pòmòrzégò, tikô sã Krzëżôków. Przëkładë, co òbrazëją ùżëcé zéwiszczowëch wërazów gôdają ò òsadnictwie i wòjnach z Krzëżôkama, a téż ò krzëżacczich rządach:

---

[14] Ną sprawą jô móm so ùdbóné zając apart.
[15] Òb. przëpisk nr 3.
[16] Przënôlégô tu rzec, że w pózniészich wëdaniach słowarza Tréder ùżił jinszégò pisënkù: *historiô* (S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, wyd. 3 popr. i zm., red. i korekta J. Treder, Gdynia 2011).

Krzëżôk, -a, *m*., ‘Krzyżak’: *Krzëżôcë òsedlëlë sã nôsómprzód za Wisłą. Wòjna z Krzëżôkama*. (s. 142);
Krziżôk òb. *Krzëżôk*. (II) (s. 143);
krzëżacczi, -kô, -czé, *przym*., ‘krzyżacki’: *To sã dzało jesz za krzëżacczich rządów. Pòd panowanim krzëżacczim. Wiôldżi Méster krzëżacczi*. (s. 142);
krzëżactwò, -a, *n*., ‘krzyżactwo’: *A tej krzëżactwò wzãło sã i do naszi zemie. Krzëżactwò zalało całi krôj*. (s. 142).

W słowarzu Ramùłta òdnotérowóné òstałë: cëzé panowanié (zéwiszcze *Prësôk*), jak téż zdarzënczi w kraju zôbòrców (zéwiszcza *kòrónacjô* i *arcëksążã*), jegò ùstrój i pòstacje (zéwiszcza *césôrz*, *król*, *królestwò*, *królowac*, *prësczi*) – przë czim mùszi pamiãtac ò tim, że czasë, ò jaczich je mòwa w przëkładach, bëłë dzysdniowé dlô Kaszëbów, czej słowiznã zbiérôł i badérowôł Ramùłt:

Prësôk, -a, *m*., ‘Prusak’: *Prësôcë ju sto lat panëją nad nama*. (s. 290);
arcëksążã, -ëca/-ãca, *m*., ‘arcyksiążę’: *Wtedë włôsnie* [*prawie*, *dëcht*] *przëjachôł do Berlëna césôrz aùstrëjacczi z dwùma arcëksążãtama*. (s. 24);
kòrónacëjô, -i, *ż*., ‘koronacja’: *Na kòrónacjã césarza zjachelë sã wszëtcë królowie i ksążãta*. (s. 132)[17];
césôrz, -arza, *m*., ‘cesarz’: *Król prësczi je téż niemiecczim césarzã*. [Òb. *cysôrz*] (s. 44);
król, -a, *m*., ‘król’: *król prësczi*. (s. 140);
królestwò, -a, *n*., ‘królestwo’: *Królestwò Prësczé*. *Królestwò Pòlsczé*. […] (s. 140);
królowac, -ëjã, -owôł, *sł*., ‘królować’: *Ninia królëjący césôrz niemiecczi i król prësczi Wilhelm Drëdżi. To ju béł kùńc jegò królowaniô*. (s. 140);
prësczi, -kô, -czé, *przym*., ‘pruski’: *Król prësczi je césarzã niemiecczim. Mònarchiô prëskô*; *królestwò prësczé*; *wòjskò prësczé*. (s. 290);
ksążã, -ëca/-ãca, *m*., ‘książę’: […] *Ksążã Bismark*. (s. 143).

Chcemë sã terô zając historią Pòmòrzégò òdzdrzódlloną w słowarzu Ramùłta. Przëkładë w niechtërnëch zéwiszczach (taczich jak *pòdbijac*, *Pòmòrzé*, *nobilowac*, *pòmòrsczi*, *słôwny*) trescą są sparłãczoné z dzejama tegò regionu, załóżony nawlékającë do pòmòrsczich rządców i jich panowaniô i szlachtë przez nich nobilitowóny:

---

[17] W pózniészich wëdaniach słowarza: *kòrónacjô*.

pòdbijac, -óm, -ôł, *sł.*, ‘podbijać’: *Naszi ksążãta nie pòdbijelë nigdë jinszich nôrodów pòd swòje panowanié.* (s. 249);
Pòmòrzé, -ô, *n.*, ‘Pomorze’: *Przed zaprowadzenim chrzescëjaństwa na Pòmòrzim. Pòmòrzé miało dôwni swòjich włôsnëch ksążãt.* (s. 262);
nobilowac, -ëjã, -owôł, *sł.*, ‘nobilitować’: *Òni są jesz òd kaszëbsczich ksążãt nobilowóny.* (s. 205);
pòmòrsczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘pomorski’: *za pòmòrsczich ksążãt*; *pòmòrskô zemia*; *lëdë pòmòrsczé.* (s. 262);
słôwny, *przym.*, ‘sławny’: *Ë téż më mielë słôwnëch przódków, słôwnëch ksążãt pòmòrsczich ë wódców, co wiôldżé bitwë wëgriwelë. Słôwny lëdze. To je słôwny ród.* (s. 342).

W przëkładach òbrazëjącëch ùżëcé zéwiszczowëch słów *namalowac*, *pòrtrét*, *òlëwsczi* i *wizerënk* wspòmnióné òstałë téż pòrtretë pòmòrsczich ksążąt i jich grobë:

namalowac, -ëjã, -owôł, *sł.*, ‘namalować, wymalować’: […] *Na tëch òbrazach są wëmalowóné pòstacë ksążãt pòmòrsczich.* (s. 188);
òlëwsczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘oliwski’: *òlëwsczi klôsztór. W kòscele òlëwsczim są baro pëszno namalowóné pòrtrétë ë grobë ksążãt kaszëbsczich.* (s. 225);
pòrtrét, -u, *m.*, ‘portret’: *Czë të jes widzôł pòrtrétë ksążãt pòmòrsczich w Òlëwie*? (s. 275);
wizerënk, -ù, *m.*, ‘wizerunek, portret’: *Wizerënczi naszich ksążãt.* (s. 408).

Przënôlégô tu téż òdnotérowac, że w słowarzu òstałë ùjãté miona niechtërnëch pòmòrsczich rządców w pòstacji zéwiszczów *Mszczug* i *Swiãtopôłk*, jak téż znankòwnik *Swiãtopôłków*
Mszczug, -ëga, *m.im.wł.*, ‘Mszczug, Mestwin’: *Mszczug béł òstatnym ksãcã* (*ksążãcã*) *pòmòrsczim.* (s. 179);
Swiãtopôłk, -a, m. im.wł., ‘Świętopełk’*: Swiãtopôłk, ksążã pòmòrsczi.* (s. 357);
Swiãtopôłków, -òwi, -òwô, -òwé, przym., ‘Świętopełków’: *Swãtopôłkòwé wòjnë.* (s. 357).

Miona pòmòrsczich rządców sã pòjôwiają téż w przëkładach òbrazëjącëch zéwiszczowé słowa taczé jak *fif*, *ksążã*, *sława*, *nastãpic*. Mòże sã z nich dowiedzec, że trim Kaszëbi erbòwelë pò ksążëcu Swiãtopôłkù (zéwiszcze *fif*), nôsławetniészim w dzejach Pòmòrzégò (zéwiszcza *ksążã*, *sława*), a téż jakô bëła pòsobica rządów (zéwiszcze *nastãpic*):

fif, -ù/-a, *m*., ‘wybieg, fortel’, niem. *Pfiff*: ●*òn le fifama żëje. Pò ksążëcu Swiãtopôłkù fifë ë wëkrãtë më Kaszëbi jesz pò dzys dzéń mómë w spôdkù wzãté*. Derd (s. 84);

ksążã, -ëca/-ãca, *m*., ‘książę’: *Swiãtopôłk béł nôsłôwniészim ksążëcã pòmòrsczim. Niegdës më mielë swòjich włôsnëch ksążãt. Ksążã Bismark*. (s. 143);

nastãpic, -stąpiã, -ił, -stãpi, *sł*., 1. ‘nastąpić’: *Nastąpił ji na nogã*. 2. ‘nastać’: *Pòtemù nastąpią jesz gòrszé czasë. Pò Mszczëgù nastąpił Swiãtopôłk, a pò Swiãtopôłkù znowù Mszczug, òstatny ksążã pòmòrsczi*. (s. 193);

sława, -ë, *ż*., ‘sława’: *Sława Swiãtopôłka rosła corôz barżi. Sława naszim przódkóm*! […] (s. 341).

Przë niechtërnëch zéwiszczach Ramùłt dôł przëkładë, jaczé gôdają ò prastarkach Kaszëbów – Pòmòrzanach (zéwiszcza *pòtómk*, *przódk*, *Pòmòrsczón*, *Pòmòrzón*), jak téż wskôzywają na charakter relacji jich przódków z Pòlôchama i Pòlską (zéwiszcza *bòjowac*, *przelewac*):

pòtómk, -a, *m*., ‘potomek’: *Më jesmë pòtómkama dôwnëch Pòmòrzanów*. […] (s. 279);

przódk, -a, *m*., […] 2. ‘przodek, antenat’: *Pòmòrzani to bëlë naszi przódkòwie*. (s. 312);

Pòmòrsczón, -a, *m*., ‘Pomorzanin’: *Ti Pòmòrsczani to bëlë naszi przódkòwie*. Òb. Pòmòrzón (II). (s. 262);

Pòmòrzón, -ana, *m*., ‘Pomorzanin’: *Pòmòrzani – to bëlë naszi przódkòwie*. (s. 262);

bòjowac, -ujã, -owôł, *sł*., ‘bojować’: *Naszi przódkòwie bòjowelë z Pòlôchama*. (s. 34);

przelewac, -léwóm, -ôł, *sł*., ‘przelewać’: *Naszi przódkòwie krew za Pòlskã przeléwelë*. (s. 296).

Zacht zéwiszczów i przëkładów sparłãczonëch je z wòjną i wòjskã. W słowarzu nalôżómë hewò taczé zéwiszcza związóné z wòjskã – dowódcama, żôłnérzama i fòrmacjama:

armijô, -ii, *ż.*, ‘armia’. (s. 25)[18];
wòjskò, -a, *n.*, ‘wojsko’. (s. 410);
wòjskòwi, *przym.*, ‘wojskowy’. (s. 410);
wòjôk, -a, *m.*, ‘wojak, wojownik’. (II) [Derd] (s. 410);
wòjôrz, -arza, *m.*, ‘żołnierz’: *stôri wòjôrz prësczi.* (II) (s. 410);
wòjacczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘wojacki’. (II) (s. 410);
wòjarsczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘żołnierski, wojacki’: *wòjarsczi stón*; *wòjarskô szkòła*; *wòjarsczé żëcé*; *wòjarsczé trëdë* ‘trudy żołnierskie’. (II) (s. 410);
bòjownik, -a, *m.*, ‘bojownik, wojownik, żołnierz’: *Nôprzód szedł ksążã a za nim jegò bòjownicë.* (s. 34);
żôłnérz, -a, *m.*, ‘żołnierz’: *dobri*, *bëlny*, *dzyrsczi*, *strodżi*, *lëchi żôłnérz.* (s. 446);
żôłnérka, -czi, *ż.*, ‘żołnierka, służba wojskowa’. (s. 446);
żôłnérsczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘żołnierski’: *kabôt żôłnérsczi*; *òchòta żôłnérskô*; *òbëczaje żôłnérsczé*; *żôłnérsczé frantówczi.* (s. 446);
żôłnérstwò, -a, *n.*, ‘żołnierstwo, żołdactwo’ (zbiorowo): *Zeszło sã żôłnérstwò.* (s. 446);
generôł, -ała, *m.*, ‘generał’. (s. 91);
generalsczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘generalski’: *generalsczi kòlnérz.* (s. 90);
generalstwò, -a, *n.*, ‘generalstwo’. (s. 91);
jenerôł, -a, *m.*, ‘generał’: *Przëjachôł tu dotąd jeden mòsczewsczi jenerôł.* (s. 114);
jeneralsczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘generalski’: *mùndur jeneralsczi.* (s. 114);
jeneralstwò, -a, *n.*, ‘generalstwo’. (s. 114);
admirôł, -ała, *m.*, ‘admirał’. (s. 21);
admiralsczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘admiralski’: *Wdzôł na sã mùndur admiralsczi* ‘wdział na siebie mundur admiralski’. *Szpôda admiralskô* ‘szpada admiralska’. (s. 21);
kaprôl, -a, *m.*, ‘kapral’. (s. 121);
kapralsczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘kapralski’. (s. 121);
kapralstwò, -a, *n.*, ‘kapralstwo’. (s. 121);
artëlerëjô, -ii, *ż.*, artyleria’. (s. 25)[19];
artëlerësta, -ë, *m.*, ‘artylerzysta’. (s. 25);
artëlerijsczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘artyleryjski’: *Miôł na sobie kabôt artëlerijsczi.* (s. 25).

---

[18] W pózniészich wëdaniach słowarza: *armiô.*
[19] W pózniészich wëdaniach słowarza: *artëleriô.*

Słowôrz wzglãdniwô zéwiszcza sparłãczoné z bronią i fòrtifikacjama, np.

armata, -ë, *ż.*, ‘armata’. (s. 25);
armatny, *przym.*, ‘armatni’: *armatnô kùla*. (s. 25);
armôtka, -czi, *ż.*, *zdr.* od *armôta*, ‘armatka’. (II) [Ob. *armata*, *harmôta*] (s. 25);
fòrteca, -ë, *ż.*, ‘forteca’. (s. 86);
fòrteczka, -czi, *ż.*, *zdr.* od *fòrteca*, ‘forteczka’. (s. 86);
fòrteczny, *przym.*, ‘forteczny’ (s. 86);

jak téż z prowadzenim wòjnë:

bitwa, -ë, *ż.*, ‘bitwa’. (s. 32);
wòjna, -ë, *ż.*, ‘wojna’. (s. 410);
wòjowac, -ujã, -owôł, *sł.*, ‘wojować’. (s. 410);
wòjarzëc, -ã, -ił, *sł.*, ‘być żołnierzem, bywać na wojnach’: *Całé żëcé wòjarził. Ju móm dosc tegò wòjarzeniô*. (II) (s. 410);
wòjenny, *przym.*, ‘wojenny’: *W tëch wòjennëch czasach*. (s. 410);
bòjewiszcze, -a, *n.*, ‘bojowisko’: *Szlë na bòjewiszcze szëkac ùbitégò wódcë* ‘poszli na pobojowisko szukać zabitego dowódcy’. (s. 34);
atak, -ù, *m.*, ‘atak’. (s. 25);
atakòwac, -ùjã, -òwôł, *sł.*, ‘atakować’. (s. 25);
pòdbic, -bijã, -bił, *sł.*, ‘podbić’: *A tej wnetk pòdbił wszëtczé sąsedné nôrodë*. (s. 249);
dobic, -bijã, -bił, *sł.*, 1. ‘dobić’: […] 2. *dobic* [*dobëc* – J.T.] *wòjnã* ‘wygrać wojnę’: *Król miôł wnet straconé, ale jak òn przëjachôł, òn tã wòjnã dobéł*. (s. 67).

Słowa sparłãczoné z wòjskã Ramùłt wsadził téż w przëkładë w jinszich zéwiszczach, np.

pòprzebiegnąc, -ã, -biégł, *sł.*, ‘poprzebiegać’: *Żôłnérze pòprzebieglë w krótczim czasu tã drogã*. (II) (s. 269);
przódczi², *przyim.*, ‘z przodu, na przedzie’: […] *Przódczi wòjska jedze król na kòniu*. (s. 312).

Jak jô ju nadczidnã, w słowarzu mòże nalezc dokazë na to, że Kaszëbi wspòminelë dôwné czasë i môle, np.

pòddannik, -a, *m.*, ‘poddany’: *Kòżden szlachcëc miôł w tëch czasach swòjich pòddanników.* (II) (s. 250);
pòddaństwò, -a, *n.*, 1. ‘poddaństwo’: *Chłopi dłudżé lata żëlë w pòddaństwie i pańszczëznã òdrôbielë.* […] (s. 250);
pòddóny, -égò, *m.*, ‘poddany’: *To bëlë pòddóny tëch panów w dôwnëch czasach.* (s. 250);
òsadzac, -sôdzóm, -ôł, -sadôj, *sł.*, ‘osadzać’: *Panowie òsôdzelë lëdzy na tëch błotach.* (II) (s. 227);
przódë, *przysł.*, ‘wpierw, dawniej’: *Przódë tu biwało jinaczi. Przódë żëlë lëdze dłëżi jak ninia* ‘dawniej ludzie żyli dłużej jak teraz’. (s. 312);
dwòrzëszcze, -a, *n.*, 1. ‘stary dwór’, 2. ‘miejsce, gdzie stał dwór’. (s. 78);
rénk, -ù, *m.*, ‘rynek’, niem. *Ring*: *Na tim môlu béł dôwni rénk.* (s. 317).

Słowôrz dotëgiwô téż przëkładë, co swiôdczą ò tim, że Kaszëbów czekawiłë mët dzeje rodzëznów, np.

pradżôd, -ada, *m.*, ‘pradziad, przodek’: *Jegò pradżôd sedzôł ju na tim môlu. Mòji pradżadowie tu sedzelë.* (s. 289);
pradżadów, -owi, -owô, -owé, *przym.*, ‘pradziadów’: *pradżadowé chëcze.* (s. 289);
prastarc, -a, *m.*, ‘pradziad’: *òd prastarców* ‘z dziada pradziada’. (II) [Òb. *pastark*] (s. 289);
prastari, *przym.*, ‘prastary, starodawny’: *To je prastari zwëczôj* [*zwëk*]. (II) (s. 289);
szlachectwò, -a, *n.*, ‘szlachectwo’: *Jô móm szlachectwò òd króla pòcwierdzoné. Szlachectwò kapùstë nie òbòni* ‘szlachectwo kapusty nie omaści’ Przysł. [Ceyn] (s. 263).

Na kùńc przëwòłóm zéwiszcza, co sã parłãczą z dôwnyma mònetama. Nie bëło na pòdòrãdzym jednowërazowëch ekwiwalentów, tej Ramùłt pòdôł jich definicje, jak téż tej-sej wëwidnienia ò tejczasnym ùżëcym tëch słów:

półdëtk, -a, *m.*, ‘dawna moneta, równająca się sześciu fenigom’. Moneta ta została już dawno z obiegu wycofana, mimo to do dziś dnia liczy się jeszcze często na *półdëtczi*. (II) (s. 286);
półòsmôk, -a, *m.*, ‘moneta dawna, równająca się 2½ dëtkom, czyli 30 fenigom dawnym albo 25 fenigom obecnym’. Do dziś liczy się na *półòsmôczi*, mimo że dawno wycofane zostały z obiegu. (II) (s. 287);

półtorôk, -a, *m.*, ‘dawna moneta pruska, półtora grosza, równająca się dawniejszym sześciu, dzisiejszym pięciu fenigom’. (II) [Be] (s. 287);

półzłotk, -a, *m.*, ‘dawna moneta, równająca się 2 *półòsmôkóm*, czyli 5 *dëtkóm*, czyli 60 fenigom dawnym, tj. 50 fenigom obecnym’. Jak *półdëtk* i *półòsmôk*, tak też i *półzłotk* wycofany został dawno z obiegu, mimo to figuruje jeszcze ciągle w obliczeniach ludu kaszubskiego. (II) (s. 287).

Kùńcowé słowò

Jak hewò pòkôzywô nen pòwëższi jãzëkòwi materiał, Kaszëbi pòd kùńc XIX stalatégò mòglë swòbódno gadac w swòjim jãzëkù ò dzejach, pòlitice i spòlëznowi strukturze – żlë, czej mómë bôczënk na wątplëwòtë ùkôzóné przez Jerzégò Trédra, pò prôwdze ùżiwelë nëch słów i pòchwatów ùjãtëch w słowarzu Ramùłta. Nie je mòżno téż òdrzec na pëtanié, czë i w jaczim dzélu wnenczasny Kaszëbi znelë dzeje Pòlsczi i Pòmòrzégò. Z wiôldżim prôwdopòdobiéństwã mòżemë rzec, że témizną jich gôdków bëłë dôwné czasë i dôwné place, dzeje rodzëznów, a téż wòjnë. Ò tim, że znelë słowiznã tikającą sã rządców i spòlëznowi strukturë, na gwës je wiedzec – òkróm materiału zebrónégò w słowarzu przez Ramùłta – dzãka wielnym stożënkóm a pòdanióm, w jaczich sã pòjôwielë legendarny i historiczny rządcowie i jich pòddóny.

Skrócënk

Zgrôwą artikla je ùkôzanié zéwiszczów, co sã tikają historii w *Słowarzu jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò* Sztefana Ramùłta, jaczi béł wëdrëkòwóny w rokù 1893, zôs w rokù 2003 sã ùkôza jegò wersjô w ùdzysdniowionym pisënkù, òbrobionym przez Jerzégò Trédra. Badérowónô słowizna sã tikô nôbarżi dzejów Pòlsczi, dzejów Pòmòrzégò, wòjnów i armii, a téż tzw. dôwnëch czasów.

Summary

History in *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* [Dictionary of the Pomeranian or Kashubian Language] by Stefan Ramułt

The aim of the paper is to present entries concerning history included in *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* [Dictionary of the Pomeranian or Kashubian Language] compiled by Stefan Ramułt. The dictionary was published

in 1893 and its version with updated spelling, edited by Jerzy Treder, came out in 2003. The investigated words relate mainly to the history of Poland and Pomerania, wars and armies, as well as to "old times".

Bibliografiô

Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN, Warszawa, 25 kwietnia 1994, red. Halina Horodyska, Warszawa: Wydawnictwo Retro-Art, 1995.

Czerniakowska, Ewa, *„Gazeta Gdańska" o pobycie Stefana Ramułta na Kaszubach w 1892 roku*, „Pomerania" 1996, nr 4, s. 56–58.

Horodyska, Halina, *Nieznany rękopis drugiej części Słownika Ramùłta odnaleziony*, „Pomerania" 1984, nr 7, s. 15–17.

Horodyska, Halina, *Przyczyny nieopublikowania „Nowych materiałów do słownika pomorskiego czyli kaszubskiego" Stefana Ramùłta*, „Pomerania" 1984, nr 9, s. 8–12.

Ramùłt, Stefan, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, cz. II, red. Halina Horodyska, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1993.

Ramùłt, Stefan, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Kraków: Akademia Umiejętności, 1893.

Ramùłt, Stefan, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. Jerzy Treder, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, Oficyna Czec, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2003.

Ramùłt, Stefan, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, wyd. 3 popr. i zm., red. i korekta Jerzy Treder, Gdynia: Wydawnictwo Region, 2011.

Stanulewicz, Danuta, *Kaszëbskô kùltura materialnô i dëchòwô w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Sztefana Ramùłta / Kaszubska kultura materialna i duchowa w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramùłta*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2014, s. 186–195 [wersja kasz.], s. 336–345 [wersja pol.].

Stanulewicz, Danuta, *Leksykalné pòle RUCHNA w* Słowarzu jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò *Sztefana Ramùłta / Pole leksykalne ODZIEŻ w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramùłta*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2013, s. 178–187 [wersja kasz.], s. 273–282 [wersja pol.].

Stanulewicz, Danuta, *Nazwy barw w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramùłta*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza* 2, red. Małgorzata Klinkosz, Aneta Lica, Zenon Lica, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2015, s. 185–198.

Treder, Jerzy, *Małopolanin Ramułt na Pomorzu w 1892 r.*, „Pomerania" 1996, nr 7–8, s. 61–63.

Treder, Jerzy, *Materiały słowińskie w słowniku Stefana Ramułta*, [w:] *Studia kaszubsko-słowińskie. Materiały z II Konferencji Słowińskiej (Łeba 11–13.05.1992)*, red. Jerzy Treder, Łeba: Oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 1992, s. 145–161.

Treder, Jerzy, *Ramùlt i jego słownik*, [w:] Stefan Ramùłt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. Jerzy Treder, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, Oficyna Czec, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2003, s. 447–454.

Treder, Jerzy, *Ważniejsze prace poświęcone S. Ramùłtowi i jego* Słownikowi, [w:] Stefan Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. Jerzy Treder, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, Oficyna Czec, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2003, s. 455–456.

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE

Elżbieta Bugajna

Aleksandra Majkowskiego drogi do niepodległości

Słowa klucze
Aleksander Majkowski, „Drużba”, Towarzystwo Młodokaszubów, „Gryf”, *Pamiętnik z wojny europejskiej roku 1914*, drogi do niepodległości

Keywords
Aleksander Majkowski, *Drużba* [supplement to *Gazeta Gdańska*], Towarzystwo Młodokaszubów [Association of Young Kashubians], *Gryf* [magazine], *Pamiętnik z wojny europejskiej roku 1914* [Diary of World War I, 1914], paths to independence

Na temat życia, twórczości i działalności Aleksandra Majkowskiego powstało już wiele opracowań, artykułów i publikacji książkowych[1]. Odbyły się też konferencje jemu poświęcone. Rok 2008 został ustanowiony przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Rokiem Aleksandra Majkowskiego, zaś rok 2012 Rokiem Młodokaszubów, co zaowocowało powstaniem kolejnych tekstów nie tylko naukowych, ale i popularnonaukowych wydawnictw i inicjatyw. Obszerność dostępnej bibliografii sprawia niejaką trudność badaczowi (ze względu na obfitość i różnorodność), choć w znacznej mierze powtarzają się w nich te same cytaty, np. ze *Wspomnień moich*[2]. Najobszerniejszym jak dotąd źródłem do badań nad postacią słynnego pisarza jest monumentalna publikacja Józefa Borzyszkowskiego *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna* wydana przez Instytut Kaszubski w 2002 roku. Warto także wymienić prace Tadeusza Linknera, zwłaszcza *Z literatury młodokaszubów. Aleksander Majkowski. Studia i szkice* (2013)[3] oraz dwa tomy Biblioteki Pisarzy Kaszubskich wydawane przez Instytut Kaszubski w Gdańsku, t. 5 *Żëcé i przigòdë Remusa* (2010) oraz t. 7 *Poezja młodokaszubów* (2012) zawierający omówienie poezji A. Majkowskiego dokonane przez Adelę Kuik-Kalinowską[4]. Nie można też zapominać o wcześniejszych badaczach literatury kaszubskiej, zwłaszcza Andrzeju Bukowskim i Janie Drzeżdżonie. Bohater niniejszego referatu to niewątpliwie najwybitniejsza postać w dziejach ruchu i literatury kaszubsko-pomorskiej. Przed badaczami pojawiają się kolejne wyzwania. Takim wyzwaniem jest niewątpliwie zagadnienie zawarte w temacie niniejszego artykułu, do tej pory nie poruszane przez badaczy.

---

[1] Z wcześniejszych publikacji należy wymienić pozycje Andrzeja Bukowskiego, zwłaszcza *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950; Jana Drzeżdżona *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939*, Gdańsk 1973, gdzie wbrew czasowemu zawężeniu rozważań autor nawiązuje do wcześniejszych prób literackich oraz Ferdynanda Neureitera *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, Gdańsk 1982.

W bieżącym roku minęła 80. rocznica śmierci autora powieści o przygodach Remusa, mija też 100. rocznica odzyskania przez Polskę niepodległości po 123 latach zaborów. Na Kaszubach okres niewoli trwał znacznie dłużej, gdyż od pierwszego rozbioru Polski w 1772 roku do ustalenia zachodnich granic w 1920 roku. Podobnie rzecz się miała w innych regionach Polski, m.in. na Śląsku. Bieżący rok jest więc 98. rocznicą powrotu Kaszub do Macierzy. Należy postawić pytanie, jak w tym okresie kształtowało się dojrzewanie Aleksandra Majkowskiego do niepodległości. Wydaje się, że jest to wycinek czasu bardzo ciekawy, i co za tym idzie, wymagający wnikliwego opracowania.

W zamierzeniu autora analizie poddane zostaną trzy aspekty drogi Aleksandra Majkowskiego do niepodległości: literacka, społecznikowska i wojenna.

---

[2] A. Majkowski, *Wspomnienia moje* [w:] „Teka Pomorska”, 1938, nr 5–6, s. 158–160. Tekst tych wspomnień został udostępniony przez Józefa Borzyszkowskiego w całości w wydanej w 2012 roku publikacji Jan Karnowski, *Aleksander Majkowski. Wspomnienia – listy – uwagi*, Gdańsk 2012, s. 209–224.

[3] Zob. też: T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996.

[4] A. Kuik-Kalinowska, *Lutnia kaszubska. Poeci z kręgu młodokaszubów,* [w:] Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów*, oprac. i przypisy Hanna Makurat, Gdańsk 2012, s. 49–84.

Droga literacka

W chwili wybuchu I wojny światowej Aleksander Majkowski nie był już człowiekiem młodym, liczył bowiem 38 lat. Posiadał uznany dorobek społecznikowski jako działacz kaszubsko-pomorski, stabilizację zawodową jako doktor nauk medycznych oraz pierwsze próby literackie za sobą, które ukształtowały jego pozycję wśród nowego pokolenia działaczy i literatów kaszubskich. Stan kawalerski umożliwiał mu poświęcenie czasu na działalność, którą się pasjonował. Duże grono znajomych podzielających wspólne pasje ukonstytuowało się w Towarzystwo Młodokaszubów (1912), które wyróżniało się sprecyzowanym programem działania na niwie budzenia i podtrzymania tożsamości rodaków. Istotne pozostaje pytanie, jak kształtowała się literacka droga Aleksandra do niepodległości, ściśle związana z sytuacją społeczno-polityczną, w której przyszło mu żyć.

W stosunku do innych twórców kaszubskich tego okresu twórczość artystyczna Majkowskiego stanowiła pewien wzorzec. Była wcześniejsza i bogatsza, zarówno pod względem ilości i objętości, jak i bogactwa form, od dopiero co próbujących swych sił na polu literackim, młodych literatów. Jan Karnowski we wspomnieniach dotyczących 1908 roku stwierdził, że „Majkowski uchodził już wtenczas za Kaszubę „’kat’exochen” (grec. szczególny, wybitny)”[5]. Przed I wojną światową pisarz wydał w sumie trzy utwory drukiem: poemat humorystyczny *Jak w Kòscérznie…* (Gdańsk, 1899) i zbiór wierszy *Spiewe i frantówczi* (Poznań, 1905)[6] oraz przewodnik po ziemi kaszubskiej *Zdroje Raduni. Przewodnik* (1913). Drukował także w czasopismach: poemat w języku polskim *Pielgrzymka wejherowska* w „Gwiazdce Niedzielnej”, dodatku do „Gazety Gdańskiej” (1899), później drobne formy literackie w redagowanym przez siebie „Drużbie”, dodatku do „Gazety Gdańskiej” (1905), wreszcie w kościerskim „Gryfie”. Jak autor sam wspomina, wydawca „Gazety Gdańskiej” Bernard Milski, drukował już wcześniej także inne jego utwory[7].

W tym czasie (przed pierwszą wojną światową) Jan Karnowski jest autorem zbiorku poezji *Nowotne spiéwë* (1910), Leon Heyke przed pierwszą wojną opublikował w „Gryfie" cykl wierszy lirycznych w gwarze północnej (1911–1912) wydanych dopiero w 1927 roku pod tytułem *Kaszëbski spiéwë*, zaś Franciszek Sędzicki zadebiutował w gdańskim „Drużbie" redagowanym przez Majkowskiego (1906) i wydał *Dumki z kaszubskich pól* (1911) oraz tomik *Wiatr zawiał od pomorskich stron* (1918). Twórcy omawianego okresu byli pisarzami dwujęzycznymi; Majkowski debiutował niemal równocześnie w języku polskim i kaszubskim[8].

---

[5] J. Karnowski, *Aleksander Majkowski. Wspomnienia – listy – uwagi*, oprac. i wstęp J. Borzyszkowski, Gdańsk 2012, s. 43.

[6] Opublikowane za sprawą mecenasa i posła do Reichstagu w latach 1901–1907 Bernarda Chrzanowskiego.

[7] Zob. A. Majkowski, *Wspomnienia moje*, [w:] „Teka Pomorska” 1938, nr 5–6, s. 158–160.

Nie należy się zbytnio sugerować tak znikomą ilością publikacji, gdyż czas przed pierwszą wojną, zwaną przez ówczesnych wojną europejską, to okres debiutów twórców z kręgu młodokaszubów[9]. Wspomniani wyżej pisarze są zresztą młodsi od Majkowskiego, ich debiut przypadł więc z konieczności trochę później. Na korzyść Majkowskiego przemawiają nie tylko wcześniejsze chronologicznie utwory literackie, ale wydawanie czasopisma „Gryf" (1908–1912) oraz działalność publicystyczna. Trzeba uznać tę sferę jego działalności za wyróżnik, podobnie jak działalność społeczno-polityczną (początkowo na uniwersytecie, potem w kraju, po obronie pracy doktorskiej), w tym powstanie Towarzystwa Młodokaszubów (1912), oraz wszelkie starania około sprawy kaszubskiej. Do twórczości literackiej tego okresu należy też zaliczyć pierwsze prace nad powieścią o Remusie, to jest tekst wierszem *Jak Smętek po świecie wędrował* pisany w czasie studiów na uniwersytecie monachijskim (1901/2), kontynuowany w okresie sopockim oraz liryki publikowane w „Gryfie". Warto też wymienić utwór prozą *Nigde do zgube nie przińdą Kaszube* (1909). W tym też czasie autor rozpoczyna pracę nad *Historią Kaszubów*. Oba największe dzieła: powieść o Remusie *Żëcé i przigòdë Remùsa* oraz *Historia Kaszubów*, nad którymi pracował całe życie, ukażą się drukiem w całości dopiero w 1938 roku, już po śmierci autora.

Dla naszych rozważań istotne jest, kiedy obudziła się w młodym Majkowskim świadomość Kaszuby i Polaka. We wspomnieniach pisarz wymienia dwa filary: odsłonięcie pomnika Adama Mickiewicza w 1898 roku w Warszawie oraz studia na uniwersytecie w Gryfii. Warto przytoczyć fragment wspomnień poety: „Wielkie wrażenie wywarło na mnie pierwsze odwiedzenie krużganków starego uniwersytetu: w ścianie wmurowane widniały tam medaliony średnicy 1 metra, z portretami książąt pomorskich, w kamieniu wyciosane. Nie mogę opisać siły wrażenia, jakie na mnie wywarły napisy umieszczone na tych medalionach, w których się często powtarza: dux Pomeranorum et Cassuborum – albo – et Cassubiae. Przypuszczam, że z tych napisów „książę Kaszubów" strzeliła pierwsza iskra budząca mnie do pracy na polu politycznym". I dalej: „Pomniki książąt kaszubskich w Gryfii i spiżowy pomnik Adama stały się zniczami, od których powstał mój zapał w następnych latach do pracy na polu narodowym. Między tymi dwoma punktami obracała się moja działalność w następnym czasie"[10]. Nie można zapomnieć również o środowisku filomackim w chojnickim gimnazjum, które kształtowało jego miłość do ziemi rodzinnej i wszystkiego, co polskie[11].

---

[8] Zob. J. Treder, *Kaszubszczyzna Majkowskiego. Główne rysy i fazy rozwojowe*, [w tegoż:] *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia,* Gdańsk 2005, s. 150.

[9] Wcześniej tworzyli Florian Ceynowa i Hieronim Derdowski.

Czy w wymienionych wyżej utworach literackich początkujący lekarz odnosi się do idei niepodległości? Zbiorek poetycki z 1905 roku zawiera przede wszystkim utwory pisane w okresie monachijskim[12]. Trudno w nim jednak szukać utworów nawiązujących do idei niepodległości. Można jednakowoż wskazać wątki patriotyczne, choćby w liryku *Kaszëbskò-pòmòrskô mòwa*[13]. Poeta wyraźnie podkreśla swoje i rodaków przywiązanie do mowy rodzinnej, ojczystej, przypomina jej poplątane losy.

Bardziej wyrazisty pod względem ideowym jest natomiast utwór rozpoczynający wydawanie „Drużby", dodatku do Gazety Gdańskiej". Tekst rozpoczynający się wprowadzeniem „Drużba mówi" oraz słowami „Przëchodzę do waju jak brat wasz zabëti" stanowi swoisty manifest ideowy młodego Majkowskiego. Należy zwrócić uwagę także na pozdrowienie rozpoczynające wiersz: „Niech będze pochwalony Jezus Christus!", co nie uchroniło redaktora przed atakami ze strony środowisk klerykalnych. Niespełna trzydziestoletni redaktor naczelny „Gazety Gdańskiej" wzywa Kaszubów do obudzenia się z letargu, do działania, aby pamięć o dzielnych synach Mszczuja nie zginęła. Wzywa do pracy nad przypomnieniem języka i historii dzielnego narodu kaszubskiego, co przeradza się w apel o wyzwolenie z niewoli Kaszubów we współpracy z innymi mieszkańcami regionów tradycyjnie uznawanych za polskie: Mazurami, Ślązakami, mieszkańcami Wielko- i Małopolski: „To jidą Mazurzë – Slązoce – Polanie!”[14] Należy nadmienić, że te regiony były objęte działaniami germanizacyjnymi i wchodziły w skład ówczesnego państwa pruskiego. Autor nie używa słowa Polska, stwierdza: „Nóm jedna ojczëzna i wiara i dola/ I jednym nos pasem objimo niewola”. Słowo niewola wskazuje wyraźnie na świadomość historyczną Majkowskiego. Był to czas strajków dzieci polskich w zaborze pruskim (1901–1902 Września, potem na Pomorzu) przeciwko wprowadzeniu nauki religii i modlitwy w języku niemieckim. Nie ma w wierszu jednak nawoływania do powstania narodowego przeciwko zaborcom, chodzi o pracę organiczną i uświadamiającą. Sam Majkowski mówi o „pracy nad budzeniem poczucia szczepowego u Kaszubów”[15]. Tak jak w Gryfii pod wpływem pamiątek dawnej sławy narodu, portretów książąt kaszubskich obudził się w młodym studencie duch kaszubskości, tak teraz pragnie on pociągnąć za sobą mieszkańców regionu, dziedziców dawnej sławy i chwały Kaszubów.

---

[10] D. Majkowska, *Wstęp*, [w:] A. Majkowski, *Pomorzanie*, Gdańsk 1973, s. 10.

[11] Tamże, s. 8.

[12] J. Borzyszkowski podkreśla fakt, że choć „nie stanowią przykładów najpiękniejszej liryki kaszubskiej, są jednak pierwszym tego rodzaju zbiorem poetyckim w dziejach literatury kaszubskiej. Stanowią owoc refleksji autora, mocno osadzonych nie tylko w studencko-romantyczno-pozytywistyczno-modernistycznych skrzyżowaniach poglądów i myśli, jak i doświadczeń A. Majkowskiego." Zob.: J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk–Wejherowo 2002, s. 187.

[13] A. Majkowski, *Kaszubsko-pomorska mowa*, [w:] Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów,* dz. cyt., s. 146; wersja znormalizowana, s. 388.

Kolejnym tekstem o wyraziście patriotycznej wymowie jest także oparty na wspomnieniach drogi życiowej poety utwór „Jazda ze szkół” składający się z czterech części: 1. W Mnichowie; 2. W Berlinie; 3. Kaszëbë; 4. Doma, który ukazał się drukiem w piśmie „Gryf” z 1912 roku. Wyróżnia je patriotyzm, umiłowanie małej ojczyzny, nawiązanie do trudnych dziejów, wkrada się nieustanna obawa przed nieprzyjacielem, który próbuje zgasić ducha Kaszubów[16].

Na podstawie analizy utworów literackich Majkowskiego, które powstały przed pierwszą wojną światową, należy stwierdzić, że nie ma w nich bezpośrednich odniesień do idei niepodległości. Pisarz nie wypowiada się na ten temat, chociaż odnosi się do wspólnego losu plemion polskich, kiedy pisze o wspólnej niewoli. Powstawały jednak utwory o wymowie niewątpliwie patriotycznej, które wpłynęły w niemałym stopniu na liczne grono następców pisarza. Droga literacka Majkowskiego polegała w większym stopniu na wprowadzaniu języka ojców, języka ludu kaszubskiego do literatury.

---

[14] A. Majkowski, *Zbùdzëta sã, Kaszëbë*, [w:] Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów*, oprac. i przypisy Hanna Makurat, Gdańsk 2012, s. 443. Wiersz ten stanowi część utworu rozpoczynającego pierwszy numer „Drużby”.

[15] Zob. artykuł programowy A. Majkowski, *Ruch młodokaszubski*, [w:] „Gryf. Pismo dla spraw kaszubskich”, 1909, nr 7.

16 F. Neureiter krótko spuentował: „Autor opiewał w tych wierszach po kaszubsku swoje lata studenckie i tęsknotę za ziemią rodzinną” (F. Neureiter, *Historia...,* dz. cyt., s. 100).

Droga społecznikowska

Dla Majkowskiego niezwykle istotne były wszelkie starania około sprawy kaszubskiej i wzbudzenia samoświadomości wśród rodzimych mieszkańców regionu. W tym celu przeniósł się do rodzinnej Kościerzyny, gdzie rozwinął szerszą działalność. W grodzie Gertrudy zainicjował szereg przedsięwzięć: czytelnia, towarzystwo śpiewacze, muzeum, wystawa. W mieście tym pełnił funkcję starosty „Straży, towarzystwa ku obronie spraw ekonomicznych i społecznych" (1906), przyczynił się do powstania Domu Kaszubskiego – Domu Polskiego czyli „Bazaru", włączył w powołanie i rozwój Towarzystwa Śpiewu „Halka" (1908), w założenie Towarzystwa Czytelni Polskiej i powstanie Biblioteki i Czytelni Polskiej (1909), wreszcie doprowadził do otwarcia „Wystawy ludoznawczej kaszubsko-pomorskiej", która miała miejsce w „Bazarze" w dniach od 24 czerwca do 23 lipca 1911 roku. W Kościerzynie też zaczął wydawać własnym sumptem pismo dla spraw kaszubskich „Gryf" (1908). Spotykał się z przedstawicielami młodej inteligencji kaszubskiej, m.in. klerykami z Seminarium Duchownego w Pelplinie, dla których stanowił autorytet. Powrót z szerokiego świata (studia w Berlinie, Gryfii, Monachium, doktorat w Zurychu, pierwsza praca w grodzie nad Motławą) do rodzinnego miasta, zetknięcie z małomiasteczkową hipokryzją przyczyniło wiele trosk pełnemu zapału i entuzjazmu działaczowi. Kolejne przeszkody, choćby przy okazji organizowania wystawy w „Bazarze", brak środków na wydawanie kolejnych numerów „Gryfa" i sprawy sądowe przyczyniły się do opuszczenia ukochanej Kościerzyny i przeniesienia do nadmorskiego Sopotu. Tam w dalszym ciągu funkcjonował jako lekarz, ale znowuż działalność społeczna na polu zachowania i rozwoju dziedzictwa Kaszub wysunęła się na pierwszy plan. Doprowadził do powstania Muzeum Kaszubsko-Pomorskiego w Sopocie (1913) i pracowni haftu kaszubskiego (czym zajęła się siostra Franciszka).

Czy te działania wiązały się z nadziejami na odzyskanie niepodległości? Nigdzie o tym autor nie pisze wprost. Nie był to zresztą jego główny cel. Celem była obrona kultury, języka i tradycji Kaszubów (przeciwko germanizacji). Józef Borzyszkowski stwierdza, że w chwili wydawania dodatku „Drużba" w 1905 roku A. Majkowski „był już w pełni dojrzałym, samodzielnie myślącym i niepokornym przedstawicielem inteligencji kaszubskiej, która jako specyficzna grupa wśród ogółu inteligencji polskiej Prus Zachodnich zaczęła się dopiero na dobre kształtować”[17]. Na łamach „Gazety Gdańskiej” i „Drużby” gdański lekarz sformułował swój program odrodzenia kaszubszczyzny i obrony polskości Pomorza. Późniejsze działania, najpierw w Kościerzynie, następnie w Sopocie odzwierciedlają stałość zapatrywań Majkowskiego, który dążył do powstania i ukształtowania świadomości młodej inteligencji kaszubskiej w celu wydobycia z zapomnienia i podniesienia wartości rodzimych Kaszub i mowy ich mieszkańców, ale przede wszystkim w celu ochrony Kaszubów przed germanizacją. W artykule zamieszczonym w „Gryfie” 1910 r. pisał: „Na Kaszubach, z dala od wielkich centrów kultury polskiej, grozi nam niebezpieczeństwo duchowej germanizacji w stopniu jeszcze wyższym. Stąd też inicjatorowie ruchu młodokaszubskiego najsilniejszy akcent położyli na kulturalną pracę wśród Kaszubów z zachowaniem im przyrodzonych cech rodzimych. W ten sposób spodziewamy się najskuteczniej zagrodzić dalszej germanizacji i zbudzić ducha ojczystego. Jako skuteczne środki uważamy pod tym względem rozpowszechnianie książek, które zapoznając szczep nasz z ogólną myślą polską we wszystkich jej dziedzinach: w pięknej literaturze, nauce i sztuce, tworzyć mają związek kresów z centrami kulturalnymi całego narodu”[18]. Statut Towarzystwa Młodokaszubów zawiera cel tej organizacji: „Celem T.M.K. jest praca nad podniesieniem Kaszubów-Pomorzan pod względem kulturalnym, politycznym i ekonomicznym”[19], zbieżny w wielu punktach z celami zapisanymi w Statucie Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, który podkreśla pracę nad kształtowaniem i rozwijaniem specyfiki kulturowej, znajomości tradycji oraz kaszubsko-pomorskiej myśli społecznej i politycznej dla wszechstronnego rozwoju kulturowego, społecznego i gospodarczego całego Pomorza.

Szczególnie bolesne były dla pisarza ataki personalne skierowane przeciwko niemu jako redaktorowi najpierw „Drużby”, następnie „Gryfa”. Po powrocie ze studiów, w latach 1905–1912, pełen zapału i śmiałych pomysłów podjął się szczytnego zamiaru zintegrowania środowiska młodej inteligencji kaszubskiej. Stał się inicjatorem różnorodnych działań społecznikowskich. Jak pisze Wiktor Pepliński, mimo kilkuletniej wytężonej pracy redakcyjnej i organizacyjnej, próba ta powiodła się tylko częściowo[20] i jako efekt tej pracy wymienia powstanie Towarzystwa Młodokaszubów. Jednak negatywne opinie części opiniotwórczego środowiska pomorskiego, w tym pelplińskiego „Pielgrzyma", „Gazety Grudziądzkiej" czy „Gazety Toruńskiej" przyczyniły się do zaprzestania wydawania „Pisma dla spraw kaszubskich". Redaktorzy wspomnianych wyżej pomorskich gazet w niewybredny sposób atakowali Majkowskiego. Najczęściej zarzucano mu separatyzm. Redakcja „Pielgrzyma" posunęła się nawet do postawienia mu zarzutu zdrady narodowej, która miała prowadzić do zniemczenia i oderwania Kaszub od Polski, a na ten cel miały płynąć „talary i ruble jak za czasów Ceynowy"[21]. Ten ostatni zarzut znalazł swój finał w sądzie, zaś redakcja „Pielgrzyma" odwołała oszczerstwo. Niemniej jednak toczące się sprawy, różnorodne kalumnie i pomówienia wpłynęły negatywnie na autora późniejszej powieści o Remusie. Pierwsza seria „Gryfa" zakończyła swój żywot w 1912 roku.

---

[17] J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk–Wejherowo 2002, s. 211.

[18] A. Majkowski, *O czytelnię i zbiory ludoznawcze*, [w:] „Gryf”, R II, 1910, nr 4–5.

[19] J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938)...*, dz. cyt., s. 359.

[20] Zob. W. Pepliński, *Aleksander Majkowski jako twórca „Gryfa” oraz Towarzystwa Młodokaszubów (1908–1912)*, w: *Literatura kaszubska – książka, twórca i biblioteka.* Materiały z sesji naukowej w Luzinie 22 V 1998 pod red. J. Borzyszkowskiego, Gdańsk 2000, s. 60.

Zaś na przekór atakom krytyków, niezrozumieniu części społeczeństwa pomorskiego idei ruchu młodokaszubskiego (odrodzenie kaszubszczyzny, ale w łączności ze sprawą polską) warto wskazać fakt, że cztery roczniki „Gryfa" (1908–1912) przedłożone przez Antoniego Abrahama i Tomasza Rogalę na konferencji w Wersalu (1920) stanowiły jeden z najlepszych dowodów polskości ludu kaszubskiego.

Droga wojenna

Kiedy wybuchła I wojna światowa, Aleksander Majkowski został powołany do wojska pruskiego, podobnie jak większość młodych Kaszubów – czy to synów chłopskich, czy przedstawicieli warstwy inteligenckiej[22]. Dla badaczy tego okresu życia naszego bohatera niewyczerpanym źródłem informacji są pamiętniki z czasów wojny europejskiej, które młody lekarz na bieżąco spisywał oraz listy wysyłane z frontu, szczególnie do siostry Franciszki i przyjaciół. *Pamiętnik z wojny europejskiej roku 1914* drukiem ukazał się w 2000 roku[23]. Wielka tu zasługa Tadeusza Linknera, który odczytał go z rękopisu, opatrzył wstępem i przypisami[24]. Do tej pory fragmenty rękopisu z pobytu pisarza na froncie znano jedynie z artykułu córki pisarza Damroki opublikowanego w 1967 roku w „Biuletynie ZKP”[25], wreszcie ze wstępu Damroki do powieści jej ojca *Pomorzanie*, wydanej w 1973 roku, gdzie autorka szerzej omawia treść pamiętników. Dopiero w latach 90-tych ukazały się listy Majkowskiego do siostry opublikowane przez Andrzeja Bukowskiego[26]. Tak więc ukazanie się *Pamiętnika*... drukiem uzupełniło znacząco lukę w zakresie biografii Majkowskiego. Dodatkowo T. Linkner zamieścił niepublikowane do tej pory listy Majkowskiego do siostry Franciszki, rodziców i Kamila Kantaka znajdujące się w zbiorach Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.

---

[21] Tamże.

[22] Artykuł o zbliżonej tematyce, zob. A. Kuik-Kalinowska, *Pamięć Kaszubów o czasach I wojny światowej*, [w:] *Regionalizm literacki – historia i pamięć*, red. Z. Chojnowski i E. Rybicka, Kraków 2017, s. 643–655.

[23] A. Majkowski, *Pamiętnik z wojny europejskiej roku 1914*, opr. T. Linkner, Wejherowo–Pelplin 2000.

Pamiętnik, jako literatura faktu zabarwiona subiektywnymi odczuciami, posiada niewątpliwą wartość. Nie jest to dzieło *stricte* literackie, takie jak np. powieść *Żëcé i przigòdë Remùsa*, ale pamiętnikarskie. Jest nie tylko źródłem historycznym, ale także źródłem wiedzy o jego autorze. Poznajemy z niego drogę wojenną lekarza frontowego okresu I wojny światowej, zwanej przez autora europejską. Czytając wspomnienia, razem z autorem przemierzamy pół Europy. Pierwszy etap wojennej wędrówki stanowi garnizon w Chełmnie, gdzie twórca spotkał kolegę po piórze, Leona Heykego. Z Chełmna droga prowadzi do Piławy, tam pisarz pracował nad polską wersją powieści o Remusie. Następny dłuższy etap wiedzie przez Brzeżany (dzisiejsza Ukraina) do Rumunii. Można tu, za T. Linknerem, wskazać na paralelę z drogą literackiego Remusa: „Wiele bowiem dzieje się tu w drodze i najczęściej na drodze, podczas nieustannej wędrówki ku nieznanemu celowi. Przypomina to w jakiś sposób los Remusa, bohatera powieści Majkowskiego, którego życie było nieustanną wędrówką”.[27] Kampania rumuńska z długimi pochodami, w słocie i śniegu, mocno się dała Aleksandrowi we znaki. Wreszcie pisarz dotarł na zachód Europy, do Francji, tam brał udział w walkach nad Marną. W lipcu 1918 roku został ranny, trafił do szpitala i wkrótce wrócił do Sopotu.

---

[24] T. Linkner zainteresował się wojennymi wspomnieniami Majkowskiego, pisząc *Heroiczną biografię Remusa* (1996), zwłaszcza zaś w czasie naukowej sesji poświęconej „Życiu i twórczości Majkowskiego”, która odbyła się w październiku 1996 roku w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Zob. rozdział pt. *Pisarz na wojnie*, [w:] T. Linkner, *Z literatury młodokaszubów. Aleksander Majkowski. Studia i szkice,* Peplpin 2013, s. 310–352. Pierwodruk tego rozdziału [w tegoż:] *W unii słowa*, Pelplin 2004, s. 271–326.

[25] D. Majkowska, *Z kartek kalendarza Aleksandra Majkowskiego*, [w:] „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego” 1967, nr 1.

[26] A. Bukowski, *Listy Aleksandra Majkowskiego do siostry Franciszki z lat 1910–1918*, [w:] „Rocznik Gdański”, 1991, t. LI, z. 2, s. 147–214. W sumie Bukowski opublikował 56 listów, w tym 47 wojennych.

[27] T. Linkner, *Wstęp*, [w:] A. Majkowski, *Pamiętnik...,* dz. cyt., s. 28.

Z powyższego wyliczenia wynika, że całą pierwszą wojnę Majkowski spędził na froncie. Odbiło się to na jego zdrowiu w późniejszym życiu (reumatyzm). Przez cały okres pobytu na froncie Majkowski wspomagał finansowo rodziców i siostrę Franciszkę, której powierzał różne sprawy rozrachunkowe. Prawie wszystkie listy pisane z frontu odnoszą się do nurtujących pisarza finansów, zaś odpowiedzialność za rodziców spędzająca mu sen z powiek, świadczy jak najlepiej o synowskim oddaniu.

Czy z pamiętnika można odczytać jego zapatrywania na temat możliwości uzyskania przez Polskę niepodległości? W zachowanych zeszytach pamiętnika nie ma żadnej wzmianki na ten temat. Natomiast w kilku listach pojawiają się wzmianki o Proklamacji Wolnej Polski ogłoszonej w listopadzie 1916 roku. Majkowski przebywał w tym czasie w Brzeżanach. W listach do siostry Franciszki szczerze wątpi, „czy to u Polaków zbudzi wielkie uniesienie”[28], zaś proklamację uważał za „szkodliwy krok dla obu stron”[29]. Był to tzw. akt 5 listopada, w którym władze niemieckie i austro-węgierskie zawierały bliżej niesprecyzowaną obietnicę utworzenia Królestwa Polskiego. Przedłużająca się wojna wymusiła pewne kroki walczących stron, w tym również państw Ententy. Nie mamy więcej bezpośrednich danych na temat stosunku Majkowskiego do działań związanych z odzyskaniem niepodległości. Po kapitulacji Niemiec włączył się w prace Komisji Granicznej, później Rady Pomorskiej.

Podsumowanie

Niełatwo jest być prorokiem we własnym kraju. Dobitnie doświadczył tego Aleksander Majkowski. Od początku jego pracy nad odrodzeniem Kaszub i Kaszubów pojawiały się liczne zarzuty i niezrozumienie śmiałych idei. Młody lekarz po powrocie ze studiów na Pomorze nie skoncentrował się jedynie na pracy zawodowej i dorabianiu się. Pełen zapału dostrzegał niedolę ludu kaszubskiego, zagrożenie germanizacją. Widział niedocenione wartości rodzimej kultury, którą dla niego była mowa, zwyczaje i historia ojców. Literatura kaszubska dopiero się kształtowała, pierwsze próby stworzyli doktor Florian Ceynowa, również niezrozumiany przez rodaków, oraz Hieronim Derdowski, który wyemigrował do Ameryki. Sytuację potęgował fakt, że Polska od ponad stu lat znajdowała się w niewoli obcych mocarstw. Myśli o niepodległej znalazły swój zawoalowany wyraz w pierwocinach twórczości młodego poety, ukazane przez pryzmat patriotyzmu. Działalność społecznikowska, publicystyczna koncentrowała się na pobudzeniu świadomości ludu kaszubskiego, budzeniu poczucia dumy lokalnej (szczepowej, jak pisał Majkowski). Nie było mowy o żadnym powstaniu, zbrojnym wywalczeniu niepodległości. Poprzez pracę organiczną, budowanie elit, inteligencji kaszubskiej inicjator Towarzystwa Młodokaszubów dążył do niepodległej. Udział w wojnie europejskiej w latach 1914–1918 stanowił dlań kolejny krok. Wyraz jego dążeń i myśli w tym okresie dają wspomnienia lekarza frontowego, wydane w 2000 roku. Twórczość epistolograficzna, zachowane listy do rodziny i przyjaciół również oddają atmosferę tamtych dni, troski i plany Aleksandra.

---

[28] List nr 35 z 11.11.1916, [w:] A. Bukowski, *Listy Aleksandra...,* dz. cyt., s. 193.

[29] List nr 36 z 19.11.1916, [w:] A. Bukowski, *Listy Aleksandra...,* dz. cyt., s. 193.

Podsumowując, droga Majkowskiego do niepodległości kształtowała się przez całe jego życie. Poprzez pracę dla podniesienia świadomości ludu kaszubskiego przyczynił się do późniejszego rozwoju literatury i ruchu kaszubskiego. Stał się niekoronowanym królem literatury kaszubskiej oraz autorytetem nie tylko dla jemu współczesnych, ale w szczególności dla następnych pokoleń.

Streszczenie

Referat *Aleksandra Majkowskiego drogi do niepodległości* podejmuje różne aspekty życia i twórczości pisarza. Analizie poddane zostały trzy aspekty tej drogi: literacka, społecznikowska i wojenna. Droga Majkowskiego do niepodległości kształtowała się przez całe jego życie: od lat nauki w chojnickim gimnazjum oraz studia w Gryfii i Monachium, poprzez pracę redaktora „Drużby”, następnie redagowanie „Gryfa” i działalność społecznikowską zarówno w Kościerzynie, jak i w Sopocie. Kolejny etap tej drogi stanowiła służba lekarza frontowego w czasie I wojny światowej, podczas której pisał pamiętnik. Niemało informacji przynoszą również liczne listy pisarza do rodziny i znajomych. Myśli o niepodległej znalazły swój zawoalowany wyraz w pierwocinach twórczości młodego poety. Jego działalność społecznikowska, publicystyczna koncentrowała się na budzeniu świadomości ludu kaszubskiego, budowaniu poczucia dumy lokalnej (szczepowej, jak pisał Majkowski). Nie było mowy

o żadnym powstaniu, zbrojnym wywalczeniu niepodległości. Poprzez pracę organiczną, budowanie elit, inteligencji kaszubskiej inicjator Towarzystwa Młodokaszubów dążył do niepodległej. Wspomnienia wojenne i twórczość epistolograficzna wpisują się w klimat tamtych lat.

Abstract

Aleksander Majkowski's paths to independence

The article deals with Aleksander Majkowski's paths to independence, presenting different aspects of the writer's life and work. Three aspects of these paths are analyzed: literary, social and military. Majkowski's paths to independence were shaped throughout his entire life. We should take into consideration his school years in Chojnice, studies in Greifswald and Munich, his work as the editor of the supplement to *Gazeta Gdańska*, *Drużba*, and the magazine *Gryf*, as well as his social activities both in Kościerzyna and Sopot. During World War I he served as a battlefield physician, which he described in his diary. The writer's numerous letters to the family and friends also provide information about his attitudes. Ideas concerning independence were covertly expressed in his first poems. His social and journalistic activities focussed on raising the awareness of Kashubian people and sharpening a sense of local pride (tribal pride, as he wrote). There was no mention of any uprising or any other armed struggle for independence. The initiator of Towarzystwo Młodokaszubów [Association of Young Kashubians] thought that independence should be gained through organic work and forming the elite, i.e. the Kashubian intelligentsia. His war memoir and letters reflect the atmosphere of those years.

Bibliografia

Borzyszkowski Józef, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk–Wejherowo 2002.

Bukowski Andrzej, *Listy Aleksandra Majkowskiego do siostry Franciszki z lat 1910–1918*, [w:] „Rocznik Gdański", 1991, t. LI, z. 2, s. 147–214.

Bukowski Andrzej, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950.

Drzeżdżon Jan, *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939*, Gdańsk 1973.

Kuik-Kalinowska Adela, *Lutnia kaszubska. Poeci z kręgu młodokaszubów,* [w:] Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów*, oprac. i przypisy Hanna Makurat, Gdańsk 2012, s. 49–84.

Karnowski Jan, *Aleksander Majkowski. Wspomnienia – listy – uwagi*, opracowanie i wstęp J. Borzyszkowski, Gdańsk 2012.

Linkner Tadeusz, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996.

Linkner Tadeusz, *Wstęp*, [w:] A. Majkowski, *Pamiętnik z wojny europejskiej roku 1914*, Wejherowo – Pelplin 2000, s. 7–56.

Linkner Tadeusz, *W unii słowa*, Pelplin 2004.

Linkner Tadeusz, *Z literatury młodokaszubów. Aleksander Majkowski. Studia i szkice*, Pelplin 2013.

Majkowska Damroka, *Wstęp*, [w:] A. Majkowski, *Pomorzanie*. Powieść z rękopisu do druku przygotowała i wstępem opatrzyła D. Majkowska, Gdańsk 1973, s. 7–27.

Majkowska Damroka, *Z kartek kalendarza Aleksandra Majkowskiego*, [w:] „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego" 1967, nr 1, s.

Majkowski Aleksander, *O czytelnię i zbiory ludoznawcze*, [w:] „Gryf", R II, 1910, nr 4–5.

Majkowski Aleksander, *Pamiętnik z wojny europejskiej roku 1914*. Z rękopisu odczytał i opracował, wstępem i przypisami opatrzył T. Linkner, Wejherowo–Pelplin 2000.

Majkowski Aleksander, *Ruch młodokaszubski*, [w:] „Gryf. Pismo dla spraw kaszubskich", 1909, nr 7.

Majkowski Aleksander, *Wspomnienia moje*, [w:] „Teka pomorska"], 1938, nr 5–6, s. 158–160.

Neureiter Ferdinand, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, Gdańsk 1982.

Pepliński Wiktor, *Aleksander Majkowski jako twórca „Gryfa" oraz Towarzystwa Młodokaszubów (1908–1912)*, w: *Literatura kaszubska – książka, twórca i biblioteka.* Materiały z sesji naukowej w Luzinie 22 V 1998 pod red. J. Borzyszkowskiego, Gdańsk 2000, s. 43–61.

Treder Jerzy, *Kaszubszczyzna Majkowskiego. Główne rysy i fazy rozwojowe*, [w tegoż:] *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia,* Gdańsk 2005, s. 150.

Życie i twórczość Aleksandra Majkowskiego. Materiały z konferencji naukowej. Wejherowo 4 X 1996 pod red. J. Borzyszkowskiego, Wejherowo 1997.

Daniel Kalinowski

Odrodzona Polska w literackich proroctwach z Kaszub

Słowa klucze
Kaszuby, kaszubska literatura, motyw proroctwa w literaturze

Keywords
Kashubia, Kashubian literature, motif of prophecy in literature

Literatura kaszubska od początku swojego istnienia połączona była więzami kulturowymi z tradycją polską. Działo się tak nawet wówczas, kiedy inicjator kaszubskiego nowożytnego dyskursu podmiotowego – Florian Ceynowa, projektował samodzielność i odrębność etniczną wobec narodowego żywiołu polskiego. W sytuacji geopolitycznej i kulturowej Europy Środkowej XIX wieku następujący po Ceynowie Hieronim Derdowski uważał w swym najważniejszym poemacie *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł* z 1880 roku, że:

> Czujce tu ze serca toni
> Skłôd nasz apòstolści:
> – Nie ma Kaszub bez Pòloni,
> A bez Kaszub Pòlści[1].

W inny sposób podkreślali ten związek młodokaszubi, tworzący środowisko polityczne, społeczne i polityczne o konsekwentnym programie, formułowanym głównie przez Aleksandra Majkowskiego i Jana Karnowskiego sprowadzającym się między innymi do hasła „Co kaszubskie, to polskie”[2]. Przy udziale wielu czynników, także i postawa społeczna i tożsamościowa młodokaszubów doprowadziła po zakończeniu I wojny światowej do włączenia geograficzno-kulturowej przestrzeni Kaszub w orbitę rozmów na konferencji pokojowej w Wersalu.

---

[1] Cytat z wydania: H. J. Dedowski, *Ò panu Czôrlińscim co do Pùcka pò sécë jachôł*, oprac. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Gdańsk 2007, s. 65 oraz 208.

Wszystkie te kwestie życia społeczno-politycznego widoczne były również w literaturze kaszubskiej tworzonej w XIX i XX wieku. Oczywiście literatura nie jest zwierciadłem neutralnie odbijającym wydarzenia historyczne, a rzeczywistością nasyconą fikcjonalnością, wyodrębnionymi spośród innych wartościami ideowymi oraz mającymi dodatkowe znaczenia artystyczne konstrukcjami formalno-gatunkowymi. Mimo tego zastrzeżenia o niejednolitości pomiędzy historią a literaturą, można jednak zauważyć zjawisko paralelizmu pomiędzy rzeczywistymi i konkretnymi działaniami społecznymi elit kaszubskich, a tym co ukazywały ówczesne przykłady literackie sformułowane w języku kaszubskim na zasadzie obrazu, wizji, czy symbolu. Dokonany poniżej przegląd kilku utworów Leona Heykego, Jana Karnowskiego, Bernarda Sychty oraz Franciszka Sędzickiego odzwierciedla pewną powtarzalną w kaszubskojęzycznym piśmiennictwie sytuację, dostrzeganą nie tylko u tych z literatów, którzy zostali przed chwilą wymienieni, lecz także u wielu innych. Sprowadzała się ona do zbudowania tego typu konstrukcji mentalnej, w której Rzeczpospolita Polska będzie miała taki kształt terytorialny, który zawierał będzie w sobie także region Kaszub, a zatem granice będzie miała nad Bałtykiem. W tego typu odrodzonej Polsce Kaszubi będą mieli swoją ojczyznę, w której nie będzie zagrożenia germanizacją, nie będzie nierówności społecznej i ekonomicznej, za to powstanie państwo, w którym pojawi się możliwość praktykowania swojej podmiotowości i poczucia rodzimości. Projektowano więc bezpieczną, szczęśliwą, zasobną przestrzeń życia, w której Kaszubi nie będą się czuli ludźmi gorszymi materialnie czy cywilizacyjnie. Wypracowano zatem pewien mit kulturowy, który został powszechnie zaakceptowany, choć jego działanie w realiach dwudziestolecia międzywojennego zostało poważnie osłabione za sprawą rzeczywistych relacji pomiędzy miejscowymi Kaszubami a napływowymi obywatelami II Rzeczypospolitej. Mimo gorzkich rozczarowań mit nie został odrzucony i wciąż się pojawiał w kolejnych realizacjach literackich[3]. Właśnie w kaszubskojęzycznej i polskojęzycznej twórczości tworzonej przez Kaszubów wspomniane przed chwilą przekonania zostały zobrazowane na przykładach proroctw czy też wizji przyszłości, które przeżywają niektórzy z bohaterów utworów. Są to obrazy pełne emocjonalnego ciepła, idealizmu, tęsknoty i żarliwej wiary w lepszą przyszłość, zaś ich pojawienie się w danym dziele wiąże się z najważniejszymi czynnikami identyfikacyjnymi oraz patriotycznymi.

---

[2] Patrz opis tych zagadnień w opracowaniach o młodokaszubach: C. Obracht-Prondzyński, *Jan Karnowski (1886–1939). Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999; J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk–Wejherowo 2002; tegoż, C. Obracht-Prondzyński, *Młodokaszubi: szkice biograficzne*, Gdańsk 2012.

Śpiące wojsko czeka na Niepodległą

Zacznijmy od młodokaszubów i Leona Heykego, który jako dramaturg jest autorem dwu sztuk: *Agust Szloga* oraz *Katilina*. Pierwsza została podporządkowana czynnikom ludycznym oraz satyrycznym, jednakże druga to utwór wielowymiarowy, mający dużo szersze i głębsze osadzenie w różnych przestrzeniach znaczeniowych[4]. Właśnie w epilogu *Katiliny* pojawia się motyw najbardziej nas dzisiaj interesujący, związany z kontekstem patriotycznym utworu. Po rozwiązaniu intrygi dramatu i zamknięciu motywacji obyczajowo-psychologicznej dramatu, wyłania się jeszcze inna przestrzeń i niejako inny, przyszłościowy wymiar utworu. Heyke zarysowuje tutaj izbę mieszkalną wśród ruin zamkowych i postać studenta, który jest odkrywcą historii regionalnej. Wrażliwy chłopak przygotowuje się intelektualnie i duchowo do tego, aby poznać przeszłość swojej ojczyzny. Odkrywają się przed nim różne wymiary rzeczywistości. Z jednej strony doznaje wizji o losach jego przyjaciela Katyliny, który poszedł na pierwszą wojnę światową, lecz przecież nie w imieniu własnego państwa czy narodu, lecz jako zmuszony do walk Kaszuba w obcym sobie mundurze[5]. Z drugiej strony oczyma wyobraźni dostrzega wielką przeszłość i walkę dawnych Kaszubów pod wodzą księcia wschodniopomorskiego Świętopełka, którzy z powodzeniem toczyli wojnę przeciwko Krzyżakom. Najciekawszy jest w sztuce Heykego ostatni metafizyczny wręcz akt wtajemniczenia postaci w wydarzenia przeszłe i przyszłe. To tutaj dochodzi do ujrzenia przez postać sceniczną nowej rzeczywistości, w której będzie miejsce i dla Rzeczpospolitej, i dla Kaszub, jako wspólnoty kulturowej. Czytamy tutaj:

---

[3] O kontekstach literackich dla tego mitu patrz: A. Kuik-Kalinowska, *Lira kaszubska*, [w:] A. Majkowski, J. Karnowski, L. Heyke, *Poezja młodokaszubów*, oprac. J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, H. Makurat, Gdańsk 2012.

[4] Szerzej pisałem o tym w artykule: D. Kalinowski, *Dramaturgia Leona Heykego. Zarys problematyki*, [w:] *Dzieło Leona Heykego*, red. J. Borchmann, M. Plińskiej i B. Wiszowatego, Bolszewo 2016, s. 19–32.

[5] Najpełniej chyba ukazuje to Aleksander Majkowski w swoim *Pamiętniku z wojny europejskiej 1914*, Wejherowo–Pelplin 2000. Patrz omówienie tej kwestii T. Linkner, *Wstęp*

Pò mòji stronie, të chcôł pòwiedzec,
To naszé gòdło, pòmòrsczi sëłë
Ù bróm do Pòlsczi Pòmòrzé czuwô!
Pòd skrzidłama grifa nich òdpòcziwô
Strëdzonô głowa, zmãczoné cało[6].

Przytoczony fragment zakończenia dramatu ukazuje, że Heyke potrafił przekonująco zestawić czynnik ludowy sztuki z takimi składnikami jak elementy fantazji (opowieść o gryfie). Uroczysty ton wypowiedzi, wybrzmiewający w końcowych partiach utworu, łączy opiewanie piękna Kaszub z motywami historiozoficznymi w formie tekstu baśniowego i mitycznego. Heyke zestawia więc ton miłości do *tatczëznë* z wyrazami najwyższych uczuć wobec wielkiej ojczyzny – Polski. Finałowa scena ze zmartwychwstałą Polską na scenie, ilustrowana hymnem narodowym jest poetyckim obrazem zespolenia kaszubskiego Pomorza z II Rzeczpospolitą. Zakończenia dramatu nie odnosi się zatem do ludyczności, czy do kategorii swojskości, lecz odsyła do obywatelskości[7].

Jeszcze wyraźniej do ludowego wyobrażenia zaklętych rycerzy ukrytych w lesie lub górze nawiązuje Bernard Sychta w dramacie napisanym w połowie lat trzydziestych pt. *Spiącé wòjskò*. Jest to kompozycja z jednej strony wykorzystująca realizm teatru ludowego, z drugiej zaś oniryzm i baśniowość neoromantycznego teatru symbolicznego. Z pierwszej tradycji wywodzą się

---

w *Pamiętniku z wojny europejskiej*, s. 21–40 oraz A. Kuik-Kalinowska w tekście *Pamięć Kaszubów o czasach I wojny światowej*, [w:] *Regionalizm literacki – historia i pamięć*, red. Z. Chojnowski, E. Rybicka, Kraków 2017, s. 643–655.

[6] L. Heyke, *Katilina*, [w:] tegoż, *Szôłôbùłki*, Gdańsk 2002, s. 120.

[7] Patrz rozważania: Z. Mrozek, *Kaszubsko-pomorska dramaturgia w dwudziestoleciu międzywojennym*. [w:] *W kręgu Adama Grzymały-Siedleckiego i dramaturgii polskiej*, Bydgoszcz 1970 [„Prace Wydziału Nauk Humanistycznych Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego”, seria B, nr 4, 1970], s. 144–nast.

postacie reprezentujące kaszubską wieś – rodzina Miotków z ojcem, matką, ich młodszą córką oraz starszą, już na wydaniu, do której chodzi w konkury miejscowy Kowal. Do tej grupy zaliczają się również inni mieszkańcy osady, z których wybijają się emocjonalnymi wypowiedziami, lecz brakiem działań praktycznych bogatsi gospodarze. W drugiej grupie bohaterów dramatu Sychty pojawiają się postaci fantastyczne, znane zresztą nie tylko w kaszubskich opowieściach i podaniach, a tutaj istniejące jako ponadnaturalne, fascynujące istoty Kaszub: tajemniczy rycerz, przywódca śpiących zbrojnych i w końcu sami poddani uśpieniu, spoczywający wewnątrz góry rycerze. Oprócz tej licznej grupy figur scenicznych pojawia się jeszcze na pozycji najwyższych wartości duchowych: Święta Barbara oraz personifikacja Polski[8].

Pierwsza odsłona dramatu całkowicie mieści się w konwencji teatru realistyczno-obyczajowego. Sychta zbudował w tym duchu jasną sytuację rodzinną, z surowym i jednocześnie kochającym ojcem rodziny a także ukazał niezrealizowaną miłość Róży i Kowala. Sygnalizowana jest również szersza, pozajednostkowa i pozawiejska perspektywa oglądu świata zewnętrznego, ponieważ Miotk przynosi do rodzinnej wsi krążące wśród ludu zapowiedzi o mającej nastąpić wkrótce wielkiej wojnie. Również i on sam przeżywa sen, w którym odsłonił mu się polityczny i materialny upadek Prus, a także – co szczególnie dla naszych dociekań ważne – wskrzeszenie Polski. Jest to wyraźny czynnik metafizyczno-historiozoficzny utworu Sychty.

W drugiej odsłonie kaszubskiego dramatu czynnik realistyczno-obyczajowy jest już słabszy. Pojawia się wśród mieszkańców wsi Nieznany Rycerz, który zamawia u miejscowego kowala usługi, lecz ta wizyta wprowadza pewien niepokój. Zaskoczeni taką wizytą gospodarze kaszubscy wydają się nie przejmować zbyt głęboko tym, kim był ów obcy rycerz. Bardziej sprawcze okazuje się dla nich spotkanie z Miotkiem, który przemienia się z zajętego codziennymi robotami gospodarza w świadomego swych racji ideologa, agitującego do obywatelskiego i narodowościowego sprzeciwu wobec rządów Prusaków i propagującego przyjęcie poglądów, wedle których Polska powinna powrócić na mapę Europy. Miotk popada również w rodzaj natchnienia, w którym wieszczy:

---

[8] Tego typu postacie znamionują teatr nakierowany na odbiór niewyrafinowany, zbudowany dzięki środkom tradycji żywych obrazów lub teatru ulicznego. Patrz o tego typu problematyce: J. Cierniak, *Źródła i nurty polskiego teatru ludowego. Wybór pism*, Warszawa 1963; J. Zięba, *Ruch teatralny na wsi 1918–1939*, Warszawa 1976.

> Pòlskô ju je, le jednégò dnia òna w Warszawie sã ùkôże! Pùdze na Szląsk i Lëtwã daleką. Òbéńdze wkół wszëtczé miasta, wse, òseczi, pùstczi, jaż òna tu do nas wparzi i zazdrzi do Chònic, do Kòscérznë, do Bëtowa, Lãbòrga i Słëpska. Zbùdzy wszëtczé biôłé òrzłë na brómach we Gduńskù. Czestno z nama sã przëwitô w Kartuzach, Srôkòjcach i pòbiegnie zarô dali bez Lëniã i Lëzëno na Kalwariã do Wejrowa, a stądka do Pùcka. W Pùckù òna kanie i przed naszą Òpiekùnką, Matką Bòską Swôrzewską sã pòmòdli, a tej z bùrsztinowim zarãczi sã mòrzã, co më ji pòdarëjemë, i zaspiéwô głosno, że całi swiat ùczëje[9].

Trzecia odsłona utworu Sychty w całości nasycona jest scenerią i postaciami fantastycznymi. Ludowy bohater w procesie samopoznania dowiaduje się nie tylko o siłach drzemiących wśród znaków natury, ale i o czynnikach historycznych kształtujących osobowość świadomego mieszkańca Kaszub. Zwykły kowal staje się dzięki temu doświadczeniu bogatszy wewnętrznie, może odpowiedzialnie budować swoją przyszłość, tak w sensie osiągnięcia prywatnego szczęścia, jak i w sensie walki o wspólną wartość – ojczyznę[10]. Ostatnia część dramatu Sychty to w wymiarze tożsamościowo-politycznym ziszczenie się etnicznych marzeń Miotka, marzącego o zmartwychwstaniu Polski. Miotk inspiruje do wyzwolenia z mentalnego i osobistego ucisku wszystkich kaszubskich mieszkańców wioski, które dokonuje się dzięki przebudzeniu i zamanifestowaniu się ukrytych dotąd w pobliskiej górze rycerzy. Połączenie się w tej scenie planu realistycznego z fantastycznym pozwala na wysunięcie przez Sychtę zasady, iż uśpione moce typu: odwaga, waleczność czy odpowiedzialność tkwią w każdym człowieku, nie zaś tylko w baśniowych figurach nadziemskich. Czwarty akt sztuki jest zatem ukoronowaniem tego, co było marzeniem, zapowiedzią czy proroctwem:

> Na jistną sã bùrzã zbiérô miedzë nôrodama… Ale jak pò wszedny bùrzi spòkój wnet nastaje i tãga sã ùkazëje na mòdrawim niebie, tak i pò ti dzejowi przejasni sã krzëkwie i Pòlskô sã ùkôże wiôlgô jak za dôwnëch czasów!
>
> Bãdze chcôł wróg nasz òdwieczny òd ti nowi Pòlsczi òderwac waj jak dzeckò òd piersë młodi matczi… Cobësta sã nie lãka! – Më pòmóżemë wama[11]!

---

[9] B. Sychta, *Spiącé uejskue*, Wejherowo 1937, s. 27.

[10] Postać z dramatu powstała dzięki ludowemu schematowi narracyjnemu. Patrz: E. Ferfecka, *Święci i grzesznicy. Bohater jako jeden z wyznaczników gatunkowych legendy ludowej*, [w:] *Genologia literatury ludowej. Studia folklorystyczne*, red. A. Mianecki, V. Wróblewska, Toruń 2002, s. 140–143.

[11] B. Sychta, *Spiącé uejskue*, s. 33.

Deklaracje patriotyczne i pieśń dziadowska

Oprócz figury śpiącego wojska innymi motywami związanymi z prorokowaniem przyszłości Kaszub powiązanych z Polską są wizja sybillińska oraz pieśń dziadowska. Obydwie te formy kulturowo-artystyczne wywodzą się z ludowej tradycji słowiańskiej, widocznej w zapisach oralnych lub piśmienniczych nie tylko na Kaszubach, ale i w na wielu innych ziemiach dawnej Rzeczypospolitej Polskiej. Były one formą wyrażania wiejskiego światopoglądu, poczucia sprawiedliwości oraz rozumienia całego świata[12].

Do wątków tych prowadzi nas dramat Bernarda Sychty *Hanka sã żeni* (1937) zawierający motyw wspólnoty polsko-kaszubskiej, wielokrotnie motywowanej historycznie i politycznie. Sam dramat wykorzystujący silnie wiejską obrzędowość, można uznać za zapis autentycznych zachowań weselnych. Postać tytułowa, jej siostra Marta, ojciec i matka, a także Walery jako kawaler poszukujący z Dobrym Mężem przyszłej żony, to swoiste typy ludzi Kaszub, które reprezentują ustalone i odwieczne przejawy życia społecznego. Natomiast nieco innego typu rolę odgrywa Dobrzewiński, wypowiadający najistotniejsze z punktu widzenia świata idei dramatu kwestie, a w tym najbardziej nas zajmujący pomorski motyw patriotyczno-świadomościowy.

W przywoływanej tutaj sztuce Sychty Dobrzewiński tożsamościowe przekonanie o wspólnocie kaszubsko-polskiej wypowiada już w pierwszej scenie:

> Do smiercë nie zabôczta, że wa jesta Kaszëbi! Nie wstidzta sã nigdë swégò pòchòdzeniô, swëch strón, stôroswiecczich swëch strojów i zwëków, a ju nigdë, przenigdë nie wstidzta sã pò kaszëbskù gadac, chòcbë za to z waji smiôc sã i wëszczerzac mielë. Bò i nasza kaszëbskô pò starkach w spôdkù mòwa je téż snôżô, tak snôżô, jak snôżô je ji sostra pòlskô mòwa, w chtërny ksądz nóm kôzanié w niedzelã prawi!
>
> Żlëbë wa sã miała swégò kaszëbstwa rôz zaprzéc, to jakbë krew z wajégò serca wëszła! Nié sama krew! I dësza z waji wińdze! I Pòlskô wińdze, jakòże kòżdi dobri Kaszëba je dobrim Pòlôchã[13]!

---

[12] Wieszczby Sybilli to jeden z typowych środków ludowej moralistyki. Patrz: W. Łysiak, *Wizja końca świata w folklorze Wielkopolski przełomu XIX i XX wieku*, „Literatura Ludowa", 1988, nr 2, s. 51–57; M. Zowczak, *Sybilla kontra Salomon. Z symboliki mądrości w tradycji ludowej*, „Literatura Ludowa", 1994, nr 4/6, s. 75–107.

[13] Korzystam z najnowszego, zmodernizowanego i standaryzowanego wydania: B. Sychta, *Hanka sã żeni. Wieselé kaszëbsczé*, [w:] tegoż, *Dramaty,* t. I: *Dramaty obyczajowe*, oprac. J. Treder, J. Walkusz, Gdańsk 2008, s. 373.

W dalszym rozwoju sztuki Dobrzewiński powtarza owe przekonania w przywołaniu postaci króla Jana III Sobieskiego i jego rzeczywistego oraz symbolicznego znaczenia dla kaszubskiej szlachty. To również starosta wesela intonuje na końcu utworu tzw. hymn kaszubski, a więc pieśń *Tam, dze Wisła òd Krakòwa / W pòlsczé mòrze płinie…*, co ma jednoznaczny wymiar identyfikacyjny, obecny wśród przedstawicieli najniższych warstw społecznych ówczesnej wsi. Jest to czynnik tak obyczajowy, jak i psychologiczny, a przy tym oddający nastawienia polityczne ówczesnych Kaszubów[14].

Natomiast nico inny kontekst kultury wiejskiej wywołuje Franciszek Sędzicki w swoim poemacie o Januszu Skwierku. Dokładnie rzecz biorąc, chodzi o moment, w którym na zakończenie sceny wybrzmiewa przeróbka lamentacyjnej pieśni dziadowskiej *Ò Pòlskô Kòruno!*, która nie jest bezpośrednio związana z losami Skwierka, za to stanowi typ pieśni ludowej, skoncentrowanej na opisie wydarzających się aktualnie, głównie negatywnych zmian cywilizacyjnych, mentalnych i moralnych[15]. W niej to objawia się krytyka aktualnego stanu moralności, łącznie z napiętnowaniem głupoty, chciwości i dumy. Utwór zawiera również motyw sybilliński, wraz z apokaliptycznymi wizjami, wśród których Antychryst i straszliwe zjawiska natury zmiotą z powierzchni ziemi występną ludzkość. Po zanegowaniu wynaturzonych zjawisk następuje część pozytywna pieśni, którą wygłasza Skwierk, opiewając wierność zwyczaju, wiary i mowy Kaszubów, pozostawionych nad Bałtykiem bez wsparcia ze strony Polski. Żal do Rzeczypospolitej bierze się z powodu nieumiejętności gospodarzenia nad Morzem Bałtyckim, naiwnego zaufania dla obcych narodów oraz źle prowadzonej polityki wewnętrznej. Mimo tych wad dawnej Korony Skwierk wyraża zbiorowe marzenie Kaszubów, iż nastąpi wkrótce pozytywna zmiana przynosząca ze sobą powrót dawnego panowania Polski:

Ò Pòlskô Kòruno, eszcze të w swietnoscë
swòji zajasniejesz
w dôwny wspaniałoscë,

---

[14] Patrz: D. Żebrowskiej, *Twórczość dramatyczna Bernarda Sychty*, „Zeszyty Naukowe Wyższego Studium Nauczycielskiego UG”, 1973, nr 3, s. 113–117 albo J. Walkusz*, Piastun słowa. Ks. Bernard Sychta*, Gdańsk, Pelplin 1997, s. 66–96.

[15] Poetykę pieśni dziadowskiej omawiają: M. Waliński, *Funkcje pieśni dziadowskiej na tle literatury jarmarcznej i folkloru żebraczego*, [w:] *Literatura popularna – folklor – język,* t. 2, red. W. Nawrocki, M. Waliński, Katowice 1981, s. 110–144; K. Michajłowa, *Charakterystyka semantyczna śpiewającego dziada wędrownego*, „Konteksty”, 2008, nr 1; P. Grochowski, *Dziady. Rzecz o wędrownych żebrakach i ich pieśniach*, Toruń 2009.

I më téż òchòtnie przëłożimë dłonie,
bë żëc w wspólny dolë
przë Pòlsczi Kòrunie. –

I mówi dżôd, i pón, i chłop,
co sedzą w jizbie razã,
i babsczi ród, i môłi knôp:
– „To naszych serc wëraza!

Czë swit, czë zmierzch, w dnia wschód i zgón
czekómë wcyg z westchnieniã,
czë chwil tëch nie òbwiescy zwón –
Czekómë z ùtãsknieniã[16]!

Wersy pieśni przedstawiają tutaj żarliwą wiarę w lepszą egzystencjalno-tożsamościową przyszłość i wyrażają nadzieję, że mimo poniesionych cierpień rzeczywistość społeczno-polityczna na Kaszubach wreszcie się zmieni.

Sędzicki w opowieści o Januszu Skwierku przekształcił typowy wymiar treściowy pieśni dziadowskiej z lamentacyjno-apokaliptycznego w ideologiczno-patriotyczny, z elementami profetycznymi[17]. W następstwie tego czynnika tradycyjny kontekst twórczości ludowej nabrał sensu artystycznego, charakterystycznego dla utworów stylu wysokiego. Kaszubski literat ukazał więc sytuację, w której wydawałoby się jedynie ludyczno-moralistyczna *gôdka* może jednak zaistnieć wśród najwyższych sensów tożsamościowych.

* * *

Wskazane tutaj czynniki literatury kaszubskiej, które wiążą kwestię kaszubskiej tożsamości z polską racją kulturową mają swoje uzasadnienie w sytuacji historycznej, konkretnie zaś biorąc we wzlotach i upadkach I Rzeczypospolitej. Po drugie owa wspólnota wrażliwości, nastawienia do świata oraz związków kulturowych, które sławili niektórzy z kaszubskich autorów, choć przerwana została upadkiem Rzeczypospolitej i rozbiorami a potem sytuacją zaborów nie przekreśliła więzów kaszubsko-polskich. Po trzecie wreszcie istnienie młodokaszubów oraz wyniki militarno-polityczne I wojny światowej sprawiły, że Kaszubi z pełnym przekonaniem angażowali się w życie patriotyzmu polskiego, wyrażając to również w literaturze tworzonej w języku kaszubskim i polskim.

---

[16] F. Sędzicki, *Gôdka ò Januszu Skwierkù*, [w:] tegoż, F. Sędzicki, *Twórczość kaszubska*, oprac. J. Schodzińska, D. Kalinowski, M. Cybulski, Gdańsk 2014, s. 281–282.

[17] O ideowym wymiarze twórczości Sędzickiego np.: J. Schodzińska, *Franciszek Sędzicki (1882–1957). Działacz narodowy, regionalista i poeta kaszubski*, Gdańsk 2003; J. Borzyszkowski, *O edytorstwie i malowaniu Franciszka Sędzickiego*, [w:] tegoż, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2011, s. 191–206; D. Kalinowski, *Miłować i chwalić. Kaszubskojęzyczna twórczość Franciszka Sędzickiego*, [w:] F. Sędzicki, *Twórczość kaszubska*, s. 5–54.

Z literaturoznawczego punktu widzenia patrząc, przywołane powyżej kaszubskojęzyczne teksty wykorzystujące figury baśniowe lub profetyczne były tyleż typowe dla rodzimej tradycji kaszubskiej, co wynikały z kontaktów z polską literaturą piękną okresu romantyzmu i pozytywizmu. Trudno sobie wyobrazić, że Heyke, Sychta czy Sędzicki jako osoby o sporym oczytaniu, miałyby nie znać twórczości zarówno największych polskich twórców jak Adam Mickiewicz czy Juliusz Słowacki, ale i również nieco dzisiaj zapomnianych jak Kornel Ujejski, czy Wincenty Pol. Literatura polska dawała szereg wzorców tematycznych i formalnych dla kaszubskich wieszczb czy proroctw[18]. Można tutaj wspomnieć o figurach literackich Wernyhory, Bojana, czy ks. Marka. Z drugiej jednak strony warto stale pamiętać o lokalnej tradycji, podaniach oraz legendach, które nadawały utworom kaszubskich twórców oryginalnych kształtów i form. Te dwie tradycje estetyczne: polska i kaszubska, na równi przynosiły w rezultacie utwory witające Niepodległą Rzeczpospolitą, w 1920 roku, nad Bałtykiem.

Streszczenie

Artykuł dotyczy opisu kilku utworów literatury kaszubskiej, Leona Heykego, Jana Karnowskiego, Bernarda Sychty oraz Franciszka Sędzickiego, w perspektywie obecności motywu proroctwa. Analizowany jest obraz literacki, wedle którego Rzeczpospolita Polska będzie miała w przyszłości taki kształt terytorialny, który zawierał będzie w sobie także region Kaszub. W tego typu odrodzonej Polsce Kaszubi będą mieli swoją ojczyznę, w której nie będzie zagrożenia germanizacji oraz nie będzie nierówności społecznej i ekonomicznej. Powstanie państwo, w którym pojawi się możliwość praktykowania swojej podmiotowości i poczucia rodzimości. Proroctwa obecne w niektórych utworach literatury kaszubskiej wspomagały jej patriotyczny wymiar.

---

[18] Patrz opracowania typu: S. Makowski, *Wernyhora. Przepowiednie i legenda*, Warszawa 1995; W. Stabryła, *Wernyhora w literaturze polskiej*, Warszawa 1996.

Abstract

A revived Poland in Kashubian literary prophesies

The article presents several works of Kashubian literature, by Leon Heyke, Jan Karnowski, Bernard Sychta and Franciszek Sędzicki, in the perspective of the motif of prophecy. Their literary visions are analyzed, according to which the Republic of Poland would include the region of Kashubia in the future. In the revived Poland, Kashubians would have their homeland in which there would be no threat of Germanization or social and economic inequality. A state would be created in which it would be possible for Kashubian people to be independent and maintain their identity. Prophecies presented in some works of Kashubian literature supported the patriotic attitudes of their authors.

Bibliografia:

Borzyszkowski J., *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk–Wejherowo 2002;

tegoż, *O edytorstwie i malowaniu Franciszka Sędzickiego*, [w:] tegoż, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2011, s. 191–206;

Cierniak J., *Źródła i nurty polskiego teatru ludowego. Wybór pism*, Warszawa 1963;

Derdowski H., *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*, oprac. J. Samp, J. Treder, E.

Gołąbek, Gdańsk 2007.

Ferfecka E., *Święci i grzesznicy. Bohater jako jeden z wyznaczników gatunkowych legendy ludowej*, [w:] *Genologia literatury ludowej. Studia folklorystyczne*, red. A. Mianecki, V. Wróblewska, Toruń 2002, s. 140–149.

Grochowski P., *Dziady. Rzecz o wędrownych żebrakach i ich pieśniach*, Toruń 2009.

Heyke L., *Katilina*, [w:] tegoż, *Szôłôbùłki*, Gdańsk 2002, s. 120.

Kalinowski D., *Dramaturgia Leona Heykego. Zarys problematyki*, [w:] *Dzieło Leona Heykego*, red. J. Borchmann, M. Plińskiej i B. Wiszowatego, Bolszewo 2016, s. 19–32.

tegoż, *Miłować i chwalić. Kaszubskojęzyczna twórczość Franciszka Sędzickiego*, [w:] F. Sędzicki, *Twórczość kaszubska*, s. 5–54.

Kuik-Kalinowska A., *Lira kaszubska*, [w:] A. Majkowski, J. Karnowski, L. Heyke, *Poezja młodokaszubów*, oprac. J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, H. Makurat, Gdańsk 2012.

tejże, *Pamięć Kaszubów o czasach I wojny światowej*, [w:] *Regionalizm literacki – historia i pamięć*, red. Z. Chojnowski, E. Rybicka, Kraków 2017, s. 643–655.

Linkner T., *Wstęp* [w:], A. Majkowski, *Pamiętniku z wojny europejskiej 1914*, s. 21–40.

Łysiak W., *Wizja końca świata w folklorze Wielkopolski przełomu XIX i XX wieku*, „Literatura Ludowa" 1988, nr 2, s. 51–57;

Majkowski A., *Pamiętnik z wojny europejskiej 1914*, Wejherowo–Pelplin 2000.

Makowski S., *Wernyhora. Przepowiednie i legenda*, Warszawa 1995;

Michajłowa K., *Charakterystyka semantyczna śpiewającego dziada wędrownego*, „Konteksty", 2008, nr 1;

Mrozek Z., *Kaszubsko-pomorska dramaturgia w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *W kręgu Adama Grzymały-Siedleckiego i dramaturgii polskiej*, Bydgoszcz 1970, s. 144–156.

Obracht-Prondzyński, C., *Jan Karnowski (1886–1939). Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999;

tegoż, *Młodokaszubi: szkice biograficzne*, Gdańsk 2012;

Schodzińska J., *Franciszek Sędzicki (1882–1957). Działacz narodowy, regionalista i poeta kaszubski*, Gdańsk 2003;

Sędzicki F., *Gôdka ò Januszu Skwierkù*, [w:] tegoż, F. Sędzicki, *Twórczość kaszubska*, oprac. J. Schodzińska, D. Kalinowski, M. Cybulski, Gdańsk 2014, s. 281–282.

Stabryła W., *Wernyhora w literaturze polskiej*, Warszawa 1996.

Sychta B., *Spiącé uejskue*, Wejherowo 1937.

tegoż, *Hanka sã żeni. Wieselé kaszëbsczé*, [w:] tegoż, *Dramaty,* t. I: *Dramaty obyczajowe*, oprac. J. Treder, J. Walkusz, Gdańsk 2008.

Waliński M., *Funkcje pieśni dziadowskiej na tle literatury jarmarcznej i folkloru żebraczego*, [w:] *Literatura popularna – folklor – język,* t. 2, red. W. Nawrocki, M. Waliński, Katowice 1981, s. 110–144;

Walkusz J.*, Piastun słowa. Ks. Bernard Sychta*, Gdańsk, Pelpin 1997, s. 66–96.

Zięba J., *Ruch teatralny na wsi 1918–1939*, Warszawa 1976.

Zowczak M., *Sybilla kontra Salomon. Z symboliki mądrości w tradycji ludowej*, „Literatura Ludowa", 1994, nr 4/6, s. 75–107.

Żebrowska D., *Twórczość dramatyczna Bernarda Sychty*, „Zeszyty Naukowe Wyższego Studium Nauczycielskiego UG", 1973, nr 3, s. 113–117.

Krystyna Lewna

Relacje międzyludzkie w prozie kaszubskojęzycznej Jana Drzeżdżona

Słowa klucze
proza Jana Drzeżdżona, kobiety i mężczyźni, Kaszubi, życie we wspólnym miejscu, relacje międzyludzkie.

Keywords
Jan Drzeżdżon prose, women and men, Kashubian people, relationships

Jan Drzeżdżon w swoim credo pisarskim wyznał, że zawsze jako pisarza, a także badacza literatury interesowały go relacje międzyludzkie. Szczególnie zaś fascynowały go postacie przemawiające w języku podstawowym, pierwszym, kaszubskim, budujące więzi rodzinne czy sąsiedzkie na danym terenie[1]. Nietrudno się domyślić, że prototypami dla jego epickich bohaterów stali się autentyczni mieszkańcy poszczególnych wsi ze swoimi zachowaniami, obrzędowością, kulturą oraz wszelkimi ułomnościami i pokładami złych emocji[2]. Czego dowodzi nota autora *Karamoro*, którą sporządził do publikacji zbioru opowiadań *Kòl Biélawë*:

> Jest to zbiór opowiadań w języku kaszubskim, napisany w połowie lat osiemdziesiątych. Ideą przewodnią jest autentyzm przeżyć tego ludu w dziejach i w tak zwanej szarej codzienności. W związku z tym zastosowano wiele

---

[1] J. Drzeżdżon*, Ulotna kruchość literatury (moje credo pisarskie),* [w:] „Elewator”, nr 2/2012, s. 82.

[2] D. Kalinowski*, Oczy (na) Drzeżdżona*, [w:] J. Drzeżdżon, *Twórczość kaszubska*, opr. M. Cybulski, D. Kalinowski, Gdańsk 2016, s. LXIX–LXX.

> frazeologizmów, idiomów i zwrotów często archaicznych, które tworzą specyficzny klimat całej książki. Należy stwierdzić, iż ta prawda o życiu ludu kaszubskiego ze względu na swą autentyczność będzie aktualna zawsze. Niezależnie od realizmu szczegółów i całego obrazu literackiego przyświeca tej książce wymowa bardziej ogólna, można powiedzieć, uniwersalna, a więc projekcja losu ludzkiego w świecie. Zwraca szczególną uwagę bezradność postaci i ich zagubienie. A z drugiej strony delikatny pejzaż ich otoczenia i duszy[3].

Podążając tym tropem warto bliżej przyjrzeć się tym wykreowanym przez autora *Patalonków* postaciom literackim. Zacznę od kobiet w twórczości kaszubskojęzycznej Jana Drzeżdżona, bo to one wypełniają sporą przestrzeń w jego prozatorskich zapisach, a mam tutaj na uwadze dwa zbiory opowiadań: *Kòl Biélawë*, *Zwónnik* oraz powieść *Twarz Smętka*. W tych pisanych kaszubszczyzną „dokazach", stają się one równoprawne wobec mężczyzn, chociaż z widocznym podziałem ról i obowiązków, którym wszyscy podlegają. Kobiety opisane przez Drzeżdżona są osadzona w dobrze znanym na Kaszubach schemacie rodzinnym, co zostało potwierdzone chociażby w artykule *W rodzinie* Piotra Sieliwończyka, gdzie autor podkreśla, że obowiązki w gospodarstwach rolnych są podzielone, że zarówno mężczyźni jak i kobiety angażują się w takim samym stopniu w wychowanie dzieci i pracę na roli. Jednakże, gdy jedno z małżonków umiera, choruje lub ulega nałogom: „Kobiety podejmują wówczas takie czynności jak: obrządek krów i koni, a nawet cięższe prace w polu (za wyjątkiem jednak orki). Sytuacje odwrotne, tzn. takie, gdzie mężczyźni przejmują elementy roli kobiecej, wprawdzie rzadkie i w wąskim zakresie, niemniej trafiły się. Dotyczy to głównie dojenia krów i przerabiania oraz odstawiania do punktów skupu mleka. We wszystkich gospodarstwach nastawionych specjalistycznie na hodowlę krów mlecznych czynności te wykonywane były wspólnie przez męża i żonę, czasem nawet bardziej przez męża, mimo że generalnie uchodzą za kobiece".

Dalej autor artykułu *W rodzinie* podkreśla, że kobiety są od tego, aby zajmować się wychowywaniem dzieci, oporządzaniem w gospodarstwie domowym, zaś mężczyźni wykonują cięższe prace na roli, podejmują decyzje, za co uzurpują sobie większe prawo do odpoczynku, przywilejów i posłuszeństwa. Po czym zaznacza, że nie należy zbytnio przeceniać ich roli, bo wiele czynników wychowawczych dzieje się samoczynnie, spontanicznie, a ich rezultaty są zadowalające [4].

---

[3] M. Jentys-Borelowska, *Ogrody zamyśleń, marzeń i symboli. Rzecz o Janie Drzeżdżonie*, Gdańsk 2014, s. 160.

Cztery lata później od ukazania się artykułu Sieliwończyka Józef Borzyszkowski wskazuje na coraz częstsze dysfunkcje pojawiające się w kaszubskiej rodziny, które są rezultatem degradacji autorytetu ojca „kosztem wzrostu roli matki", która zajmuje niejednokrotnie pozycję pierwszoplanową[5]. A przecież w kaszubskich zalegalizowanych związkach panowały układy patriarchalne, doskonale utrwalone w przysłowiu: *Bùksë rządzą, a nié spódnica*. Jeśli role się odwracały, wówczas mąż stawał się ofiarą złośliwych frazeologizmów typu: *Chłop w spódnicy, a baba w bùksach*, *Ubrała męża w spódnicę*[6]. Treder zwraca uwagę na to, że Kaszubi cenili swoje matki, które często ustępowały miejsca przy stole innym domownikom, jedząc na uboczu z miski położonej na kolanach, „zadowala się resztkami jedzenia, byleby dzieci były syte"[7].

Jak krzywdzący dla Kaszubek był ten społeczny obyczaj, da się odczuć w dialogowych partiach poszczególnych bohaterek *Kòl Biélawë* Jana Drzeżdżona, gdzie przejawiają one ogromną frustrację związaną z brakiem wykształcenia, o czym świadczy refleksja Rucëny:

> Wiész të, më doch nie wiémë, szkòlów më żódnëch ni mómë. Cëż më tam wiémë? Taczi, co szkòle mają, ti jo, ti mògą co rzec, ale më pségò, më prawie wiémë, czë to sã zacygô na deszcz, abò czë krowa bùlëje[8].

---

[4] P. Sieliwończyk, *W rodzinie*, „Pomerania" 1984, nr 2, s. 1–3. Celowo wybrałam publikację z tego okresu, ponieważ jest ona odzwierciedleniem rzeczywistości, w której żył i tworzył J. Drzeżdżon. Podobny obraz kaszubskiej rodziny przedstawia w swojej biograficznej wypowiedzi Bolesław Lewiński – (autor śpiewników kościelnych, proboszcz parafii w Karwi w latach 80 i 90 XX w.) pochodzący z rodziny wielodzietnej: miał dziesięć sióstr i pięciu braci. Lewiński podkreślał, że matka zajmowała się nauką córek: „Wprowadzała je w arkana domowych obowiązków. Wszystkie siostry umiały gotować, piec, szyć, robić na drutach, prząść, haftować – był to warunek opuszczenia domu rodzinnego. I musiały pamiętać o jednym: po wyjściu za maż żadna nie mogła przyjść skarżyć się na zły los. Wyznawano zasadę, że każdy jest kowalem własnego losu. Dzieci wychowywali oboje rodzice. Ale tak jak wykształceniem córek zajmowała się matka, tak synów ojciec. On to osądził ich zdolności i pokierował przyszłością. Ambicją ojca było, by dzieci dawały sobie radę w życiu, mając dobry fach lub wykształcenie". A. Borowska, A. Brudło, *Jegomość z Karwi*, „Pomerania" 1991, nr 11/12, s. 15.

[5] J. Borzyszkowski, *Świat kaszubskich wartości*, „Pomerania" 1988, nr 12, [w:] *50 lat z Pomeranią*, red. E. Szczesiak, Gdańsk 2013, s. 195.

[6] J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje (na tle porównawczym),* Wejherowo 1989, s. 158.

[7] Tamże.

[8] J. Drzeżdżon, *Kòl Biélawë,* Gdynia 1997, s. 70.

W podobnym tonie wypowiada się o swojej córce, Werónice Antónk, który stwierdza, że przez jej nieuctwo, teraz ona „mô lëchò”, bo ma męża alkoholika, wszczynającego domowe awantury i bijatyki, w których cierpi zarówno ona, jak i jej dzieci[9]. Solidaryzuje się z nim Mariczka, towarzyszka niedzielnego spaceru, dodając, że jej córka, Gréta, „téż lepi nie trafila”, bo jej mąż często się upija i wtedy „kòżdégò kùszkô”[10], zaś ona – matka odwiedza ją tylko pod nieobecność niegodziwego zięcia. Przeciwieństwem „nieudolnych” córek stają się synowie rozmówców: Mariczczën Ksawer – „szkólny”, człowiek wykształcony, prawy, niewstydzący się swojego pochodzenia i Antónów Môrcën – z wykształcenia leśnik, „pò szkòłach, zagòspòdarzony”[11].

Synowie, przez sąsiadów Mariczczi i Antóna, są postrzegani jako „zaróbnicy”, systematycznie dofinansowujący budżet rodziców, co oczywiście jest nieprawdą, bo, jak stwierdza Mariczka: „òne mają rząd ze sobą. Prawie, że co brëkùją, në, tej òne sedzą na dwiérzach, ale tak ò nich swiat nie pisze”[12].

W tym samym zbiorze opowiadań Antón-narrator porusza również kwestię napiętnowania mieszkańców Dąbrowë, którzy wykroczyli poza przyjęte normy zachowania lub moralności. Ofiarami najczęściej są kobiety[13], o czym świadczy przypadek Agnesë Gòjkòwi, która opuściła swoją rodzinną wieś po urodzeniu nieślubnego dziecka. Dziewczynkę zaadoptowali Kòrtasowie. Dali jej swoje nazwisko, wikt i opierunek, zaś jej biologiczna matka wyjechała do miasta i zamieszkała z jakimś wdowcem. Po jego śmierci została wypędzona przez dzieci partnera i skazana na tułaczkę[14]. Do domu nie wróci, bo tutaj nic dobrego na nią nie czeka, oprócz wyzwisk i dokuczania.

---

[9] Tamże, s. 48.

[10] Tamże, s. 49.

[11] Tamże, s. 48.

[12] Tamże.

[13] W opowiadaniu *Jan* widać dominującą nad swoim mężem kobietę, która dowiadując się o jego nieślubnym synu, wpada w furię i rzuca w mężczyznę patelnią: „Wtim jô tak sã ùmk, a tej czul, że górą przeleca panewka. Tatk sã nie spòdzôl, a jaż bùda zdrénowa, tak to mù pãklo prawie w baniã. A té bëlo czësto sztël. Tatk klëk, a miôl jeden ząb wëtlëké i czësto mùniã spùchlé”. J. Drzeżdżon, *Zwónnik*, [w]: J. Drzeżdżon, *Twórczość kaszubska*, opr. M. Cybulski, D. Kalinowski, Gdańsk 2016, s. 46. Jest to jedyne opowiadanie kaszubskojęzyczne tego autora, w którym przewaga kobiety nad mężczyzną jest tak wyraźnie zaznaczona, chociaż w końcowej partii tego utworu dowiadujemy się, że mężczyzna zostawia swoją niegodziwą małżonkę. Nie zostawił jednak Drzeżdżon takiej alternatywy kobietom, co skłania do refleksji nad dominującą jednak rolą mężczyzny w wiejskim świecie prozatorskim autora *Na niwach*.

[14] J. Drzeżdżon, *Kòl Biélawë…*, [w]: J. Drzeżdżon, *Twórczość kaszubska…,* s. 383–384.

Narrator porusza tutaj kwestię oceniania ludzi przez wiejską społeczność; po pierwsze, kiedy Agnesa opuściła Dąbrowę, przypuszczano, że jest bogata, światowa i wówczas mówili o niej z szacunkiem, po drugie, kiedy dowiedzieli się o jej nędzy, to szybko stała się dla nich obiektem drwin. Nazwano ją ladacznicą i „niesromòtnicą”[15]. Łagodniej dąbrowianie podchodzą do rozwiązłego życia mężczyzny, Brunalka Kónefczi, który w Dąbrowie ma sporo nieślubnych dzieci, ale wszystko mu się wybacza, bo był zamożnym i przystojnym „gbùrã”, któremu kobiety same wchodziły do łóżka. Zachowanie Kónefczi Antónk usprawiedliwia w bardzo prosty sposób:

> Të wiész, to je co jinégò, a jinaczi je jak takô baba cë lazy pò swiece, a chtëż tam wié, co òna robila? Jô mëszlã, ti lëdze bë ji nie delë pòkù[16].

Wracając do przypadku Gòjkòwi, dowiadujemy się, że jako nastolatka moczyła się w łóżko. Jej matka zwierzyła się z tej wstydliwej tajemnicy sąsiadce, a ta szybko opowiedziała o tym w całej Dąbrowie. Tutaj rozmówcy: Antónk i Mariczka dochodzą do wspólnej konkluzji, że może to było przyczyną ucieczki Agnesë z Dąbrowy: „òna tegò ni mògla tim lëdzóm zabëc. Jo, to sã taczé pamiãtô”[17].

Mimo że Adela Kuik-Kalinowska twierdzi, że społeczność kaszubska darzy kobiety wielką czczą i szacunkiem[18], to w prozie kaszubskojęzycznej Jana Drzeżdżona, nie widać przejawów ani czci, a tym bardziej szacunku wobec nich. Dowodem na to jest „przygoda” kolejnej postaci z opowiadania pisarza z Domatowa *Jidzemë na niwë*, Rózë Szëmańsczich, którą dla zabawy wiejscy „knôpi” rozebrali do naga i wrzucili ją do stawu. W utworze czytamy:

> Rôz òni mielë Rózã Szëmańsczich zebleklé czësto nagą a té wrzuconé w stôw. W tim stawie bë so nicht nie ùtopil, tã bëlo le pò gardlo wòdë. Wëstraszonô Róza wrzeszcza: – Dajtaże mie chòc bùksë… A ti smrodze wiedzelë, że tã je wiele żabów w tim stawie, a Róza so jich mòcno bòja. […] Na òstatkù òna wëlazla z negò stawù, ale na ùdach a na brzëchù, a téż na rãkach mia fùl pijawniców[19].

---

[15] Tamże, s. 384.

[16] Tamże.

[17] Tamże, 385.

[18] A. Kuik-Kalinowska, *Kobiety Kaszub. Reprezentacje i kreacje*, [w]: Tejże, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011, s. 49.

[19] J. Drzeżdżon, *Kòl Biélawë,* [w]: J. Drzeżdżon, *Twórczość kaszubska*…, s. 537.

Ta z pozoru niewinna dla jednych zabawa, okazała się tragikomiczną sytuacją dla samej poszkodowanej, bo dziewczyna stała się pośmiewiskiem dla całej społeczności wiejskiej. Nawet wtedy, gdy wyszła za mąż i urodziła dzieci, stale słyszała przezwisko „Pijawnica”[20]. Zdarzenie to, jakże groteskowe w swojej wymowie, obejmuje również obszar relacji między jednostką a grupą, gdzie silniejsi „lorbasë” napiętnowują swoją słabszą ofiarę. Bezbronność staje się zaś przyczyną uciechy rozwydrzonych chłystków, co również świadczy o ich surowości, a nawet zwierzęcych wręcz instynktach, zaspokajanych upajaniem się widokiem poniżanej ofiary.

Warto w tym miejscu jeszcze raz przytoczyć słowa A. Kuik-Kalinowskiej, która zwraca uwagę na kontrast w budowaniu światów literackich przez Jana Drzeżdżona, gdzie „panuje zasada zderzenia: spokoju i agresji, natury i kultury wiejskiej, podmiotu i zbiorowości, także kultu witalności i odrzucenia jej przez przyjęcie norm i reguł społecznych, pierwotności i cywilizacji”[21]. Co zostało zaznaczone również w *Twarzy Smętka,* gdzie Stazja, już jako dojrzała kobieta, nadal odczuwała lęk przed ropuchami, bo: „òni doch ji mjelë czedës wsadzoné kątora pòd czitle, kò ta bëla òd se. To tak jeden drëdżémù robi nieròz na psotã”[22]. Znowu pojawia się motyw niebezpiecznej zabawy grupy rówieśników i jej skutków, które kładą się cieniem na dalszym życiu pokrzywdzonej.

Kiedy zaś Gùstowi – bohaterowi z *Kòl Biélawë*, na „chrzebt” skoczyła żaba, a ten w panice biegał po całej „glince”, wówczas kobiety szybko go uspokoiły, umyły i uprały mu ubrania. Narrator współczuje mężczyźnie, żałuje go[23], czego nie można powiedzieć o Dórze, której głowa utkwiła w mulistej sadzawce. Przy ratowaniu jej z opresji chłopi obmacują ją:

> Dóra mùszala so zebléc i òni jã maklelë, czë ni mô nic pãklégò. òna tak mùniã kruzowa, a jak Téfil òmaklôl ji nodżi, té òna zaczã krzikac.
>
> Në, taczé Dórzëszcze, jak to zarô krzicze! Kò pewno, że Téfil rôd jã maklôl, ale to doch nie bëlo nic taczégò[24].

Kolejną ofiarą żartobliwych, w mniemaniu młodych mężczyzn z Dąbrowë, figli padła Dóra Semerlingowa, która najpierw dostała „różã”, ponieważ przestraszyła się pająka, a później na „Jastrë” przy smaganiu brzozowymi gałązkami, wrzucili jej mysz pod pierzynę. Dziewczyna wyskoczyła „pólnagô” z pościeli i płakała. Broniła ją jedynie matka, bo ojciec „stojôl a sã smiôl[25]. Konkluzją tego zdarzenia jest fakt, że ojcu podobało się to, że do ich córki przyszło tylu mężczyzn właśnie w lany poniedziałek, a mysz przynieśli, ponieważ wiedzieli, że dziewczyna jest bardzo strachliwa i jej lament miał im sprawić większą satysfakcję. Krępujące jest podsumowanie tego zajścia, gdzie słyszymy, że:

---

[20] Tamże.

[21] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna*..., s. 199.

[22] J. Drzeżdżon, *Twarz Smętka,* [w]: J. Drzeżdżon, *Twórczość kaszubska*, opr. M. Cybulski, D. Kalinowski, Gdańsk 2016, s. 233.

[23] J. Drzeżdżon, *Kòl Biélawë...,* s. 429–430.

[24] Tamże, s. 430.

> Ale to mùszi wszëtkò wzyc za dobré, lapsowie są lapsowie, ti wiedno wëstwôrzają cëda[26].

Niechciane ciąże

Seksistowskie wręcz zachowania bohaterów płci męskiej wobec kobiet w kaszubskojęzycznej prozie Drzeżdżona są przedstawiane jako pewnego rodzaju norma obowiązująca na Kaszubach, co zresztą można zaobserwować także w odniesieniu do niechcianych ciąż, o które często obwinia się właśnie kobiety.

To jeden z powodów, dla którego pozbawiano kobiety życia bądź skazywano je na potępienie czy społeczne wykluczenie. Ciąża niezamężnej „białczi”, wiązała się z tym, że „pozbawiona dziewictwa uważana była za grzesznicę, gdyż odebranie jej *wianka* miało być wyłącznym przywilejem męża. Dziewictwo gwarantowało bowiem legalność przyszłego potomstwa i stało się – obok posagu – głównym atutem niezamężnej kobiety”[27]. Jak akcentują autorki artykułu *Czy wielowiekowy kult dziewictwa to już tylko pieśń przeszłości* wraz z przyjęciem chrześcijaństwa normy te zostały drastycznie zaostrzone[28], a mając na uwadze opinię Jana Perszona o silnym przywiązaniu Kaszubów do wiary chrześcijańskiej i Kościoła[29] widzimy, że przedślubna ciąża była sprawą wstydliwą dla całej rodziny. Tym większe było zażenowanie, jeśli kawaler nie chciał się ożenić z ciężarną bądź nie mógł tego zrobić.

---

[25] Tamże, s. 480.

[26] Tamże, s. 481.

[27] A. Krzemińska, Z. Bogucka, *Czy wielowiekowy kult dziewictwa to już tylko pieśń przeszłości. Piętno cnoty*, „Ja, my, oni. Poradnik psychologiczny” 2012, nr 10, s. 74.

[28] Tamże, s. 74.

[29] J. Perszon, *Kaszubi. Tożsamość. Rodzina*, Gdańsk 2015, s. 9.

A. Kuik-Kalinowska podkreśla, że sporadycznie pisarze kaszubscy podejmowali problematykę ciężarnych panien, odrzuconych nie tylko przez najbliższych, ale również przez społeczność wiejską[30], co wskazuje na restrykcyjne normy moralne na Kaszubach. Odzwierciedleniem tego są poniekąd stare kaszubskie porzekadła i związki frazeologiczne, w których niechciane ciąże są zobrazowane w sposób naturalistyczny, niejednokrotnie surrealistyczny i dosadny: „pszczoła jã ùgrëzła”, „brzmiôł jã kąsył”, „bòcón jã wëklepôł”, „kòza ję pòbòdła”, „wãgòrz jã kąsył”, „żnija jã kąsëła”, chodzëc ze szopką”, „mróz jã schwôcył”[31], do tego jeszcze warto przytoczyć takie, jak sam autor podkreśla, powiedzenia związane z wróżbami-próbami przedmałżeńskimi: „skòczëc przez pòstrónk”, „młodi dzewùs mùszi sóm na lodze trzech parobków rozgrzôc”, „òstawic pannã na gòrącym lodze”…[32].

Dramat ciężarnych kobiet jest jednym z tematów, które w swej prozie poruszył autor *Karamoro*. Sprawa jest tym bardziej dotkliwsza, że ujął ten problem w sposób realistyczny, nie szczędząc swych onirycznych wizji, czego dowodzi przypadek Kreftczi ze zbioru opowiadań *Kòl Biélawë*, która swojego Mariana „mia rëchli”[33]. Zdesperowana kobieta – „grótka”, co w języku polskim oznacza położną, wychodzi za mąż nie z miłości, lecz z konieczności właśnie za Kreftã. Narrator dokonując charakterystyki Kreftë podkreśla, że był to chłop spokojny i łagodny, nie interesował się plotkami. Zaś ludzie ze wsi przeprowadzili swojego rodzaju dochodzenie i metodą dedukcji doszli do wniosku, że ten domniemany syn Krefty, to dziecko „z nijaczim szkólnym”[34]. Ludzka ciekawość sięgnęła jeszcze dalej, co widać w momencie, kiedy „grótka” rodzi drugie dziecko, tym razem z prawego łoża i tu nasuwają się podejrzenia, że skoro raz dopuściła się zdrady, to czemu nie miałaby tego powtórzyć, o czym świadczy poniższy cytat:

> – A mëslisz të, Mariczkò, że tam jaczi jegò bél – jô rzek. – Kò jô niechc gadac, ale jak òna bëla w tegò szkólnégò tak wżartô, tej òni na pewno do se droga nalezlë[35].

---

[30] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna*…, s. 76.

[31] J. Treder, *Frazeologia kaszubska*…, s. 167–168.

[32] Tamże.

[33] J. Drzeżdżon, *Kòl Biélawë*…, s. 410.

[34] Tamże.

[35] Tamże, s. 411.

Kolejny przypadek porzuconej kobiety – panny z dzieckiem, to postać Zelónczëny. Zostawił ją nijaki Stefan Gòjk. Od tego momentu „biołka" nie pokazywała się na wsi, lecz zgorzkniała i tkwiła w staropanieństwie. Jej jedyną przestrzenią stał się dom i podwórze wokół niego z niewielkim sadem, gdzie pilnowała owoców przed wiejskimi złodziejami. Zachowanie Zelónczëny jest powodem wielu kłótni między nią a jej sąsiadami, o czym świadczy poniższy cytat:

> – Ta szôtornica – gôda Klara – òna bë sã da zabic, ale dzecóm bë nie pòzwòlëla pòdnieść krëszkã! To jak ju chto taczi je, té ni ma radë. òna wiedno bëla takô, a òni mają tëch krëszk, że to na òstatkù i swinie nie chcą żgrzéc[36].

Znienawidzoną Zelónkòwą podejrzewają również o czary, mówią, że przy pełni księżyca liczy pieniądze.

Następną ofiarą wiejskich intryg pada Stazja, żona Antóna, która rzekomo swoje przedślubne dziecko oddała krewnym w Mieście. Od tego zdarzenia regularnie tam wyjeżdża, ale jej mąż jest przekonany, że robiła to po to, aby coś tam kupić. Mężczyzna na wieść o tym, że jego żona nie była dziewicą, jest poirytowany i próbuje dociec prawdy, chociaż sam wybrał się na popołudniowy niedzielny spacer z mężatką, swą dawną sympatią. Zabiera świadków „nowosce" do swojego domu, aby skonfrontować to, co mówili ze swoją żoną. Ta wypiera się wszystkiego, zażenowana całą sytuacją. Rucë poszli do domu, a Antón z Mariczką przysiedli na schodach domu Stazji. Mariczka zbiera się na odwagę i wyjawia mężczyźnie, że jego żona naprawdę ma nieślubnego syna, który jest już dorosłym mężczyzną i pracuje w szkole. „Zdradzony" bezradnie rozkłada ręce, nie wie, co ma zrobić? Całe jego życie runęło w gruzach. Sam jest zbyt tchórzliwy, aby zburzyć dotychczasowy porządek, zatem postanawia milczeć i zostawić wszystko tak, jak było[37].

Przez to, że Jan Drzeżdżon uczynił z Antóna narratora w tomiku opowiadań *Kòl Biélawë*, odbiorca otrzymuje obraz „obciążony" jego świadomością, bo to on decyduje czy coś zostaje bardziej, czy mniej wyeksponowane i podkreślone, czy coś ulega zatarciu. I to on prowadzi swoją rozmowę na granicy jawy i snu, nad brzegiem „magicznej" Biélawë, tworząc w ten sposób sferę pośrednią między rzeczywistością a wyobraźnią. Stąd też Antón stale zaprasza czytelnika nad wodę, do Biélawë, która stanowi nieustanne źródło debat, proroctw, zmartwień dla niego i mieszkańców Dąbrowë. Wszystko po to, aby odwrócić uwagę od spraw istotnych, które kumulują się właśnie się w nim: „dobrim" a pobożnym mężczyźnie, który wychował dwoje dzieci i teraz może odpoczywać. Co oczywiście jest złudne, bo Tóna nosi w sobie piętno cierpiętnika właśnie dlatego, że nie stawia czoła problemom. Zamyka się w sobie i czeka, a ten stan okazuje się dla niego destrukcyjny. Zatem to nie postawa Stazji, a zachowanie Antóna jest kluczowym tematem w tym zbiorze opowiadań, bo pokazuje, jak tchórzostwo i bierność wyniszczają człowieka.

---

[36] Tamże, s. 478.
[37] Tamże, s. 407.

Wracając do swoistego dramatu niezamężnych kobiet w ciąży, warto wspomnieć, że problematykę tę opisała również Anna Łajming w opowiadaniu *Dwie kobiety*[38]. Franka Łajmingowej i wspomniana już Agnesa Drzeżdżona nie mają dokąd wracać. Miejsce ich urodzenia, wiejskie enklawy naznaczyły je mianem „niesromòtnic"[39], wyparli się ich, uznając je za dziwki i grzesznice. W podobnym tonie co Łajming i Drzeżdżon pisze Martyna Bunda w „Nieczułości" na temat losów odtrąconej przez wieś Otylii z jej nieślubnym dzieckiem, Rozelę[40].

Podejrzliwi są również mieszkańcy Pùstek względem Tilë, która rzekomo jest matką Macka, a zmuszona była oddać go na wychowanie innym ludziom. Mężczyzna wraca do „swòji cotczi"[41] nieświadomy pokrewieństwa z kobietą, gdyż przez całe życie słyszał jedno słowo: „nalôzk"[42], który błąkał się „pò lëdzach, a ti mù mają mùsk òdczidlé. Òn nierôzże dostôl szewszczim kòpëtã, abò rzemieniã, abò téż òbòrącznikã"[43]. W tym miejscu autor porusza następny problem; los dziecka niechcianego, zbyt słabego, aby sprzeciwić się karze bicia i poniżania[44].

---

[38] A. Łajming, *Dwie kobiety*, [w:] A. Łajming, *Z leśnych Pustków*, Gdańsk–Słupsk 2000, s.102–111.

[39] J. Drzeżdżon, *Kòl Biélawë*..., s. 384.

[40] M. Bunda, *Nieczułość*, Kraków 2018, s. 26–29.

[41] J. Drzeżdżon, *Twarz Smętka*..., Gdynia 1993, s. 287.

[42] Tamże, s. 288.

[43] Tamże.

[44] Temat ten również poruszył Drzeżdżon w swoim eseju *O edukacji dziecka na ziemi kaszubskiej*, [w]: *Twarze Drzeżdżona,* red. R. Mistarz, Gdańsk 2007, s. 19–33. Pisała również o tym A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna*..., s. 117–141.

Przezwiska

W kaszubskojęzycznych opowiadaniach Drzeżdżona, a szczególnie w zbiorze opowiadań *Zwónnik* warto zwrócić uwagę na swoistą stygmatyzację kobiet przez mężczyzn, mającą swoje źródło najczęściej w stereotypach, ułomnościach i przyzwoleniu innych członków tej samej grupy etnicznej i społecznej, a nawet instytucji, jaką jest kościół. Można się o tym przekonać, śledząc rozmowę Macka z Blądzëkòwa z jego żoną – Klarą na „koscelny drodze”, gdzie mąż wyzywa ją od „kreplów”[45], czego polskim synonimem jest słowo garbuska. Klara, w oczach Macka, nie jest również wystarczająco nabożną i ładną kobietą, co w jego subiektywnych odczuciach jest dostatecznym powodem, aby urągać jej w drodze na mszę, gdzie przed obliczem Niepokalanej Panienki – dobrej, ładnej i wszechmogącej, nie może stanąć taka maszkara. Narrator dopowiada, że „bialczëszcze bëlo zdżãté òd dwiganiô cãżczëch wãbórków, a spòd chùstë wëlôżalë sëwé wlosë, to ne paruzlãta ji tëli dopieklë”[46]. Paradoksalnie autor *Kòl Biélawë* zestawia ostentacyjną pychę z pokorą, gdzie wrażliwa pokora przegrywa z fundamentalnymi zasadami wiary chrześcijańskiej.

Postawa Macka jest podyktowana jakby jakąś zewnętrzną siłą, prowadzącą do zniszczenia słabszej jednostki. Zaczyna się to niewinnie, bo od przemocy słownej, wyzwisk stworzonych z ułomności danej ofiary np.: Kùlawô Ana, Mariczka – tipka, bo „nie bëla decht za wiôlgô”[47], Léna – narzeczona Macka, na którą wołali „wejkôle, wejkôle”[48], ponieważ przez wadę wymowy, nie mogła się wysłowić. Często też nazywano ją „glëpasô”, bo zadawała się z Mackiem. Urągano jej również, bo była kulawa, podobnie jak Ana, bohaterka *Wãdrowczëka* z tej samej powieści. Do tego jeszcze Léna cierpiała na padaczkę, miała garb, a kiedy patrzyła na swego rozmówcę, mrużyła oczy, za co ludzie „wiedno sã òszczérzalë”[49]. Żonie Michała przypięto etykietę „paczmùrë”[50], która ma „krótczi wid”[51]. Poza tym padają takie wyzwiska jak: *szpók, czarownica, sowizdrzôl, rzeszoto, riwa, chawka, mùrchla…*[52].

---

[45] J. Drzeżdżon, *Zwónnik…*, s. 54.

[46] Tamże, s. 55.

[47] J. Drzeżdżon, *Kòl Biélawë…*, s. 379.

[48] J. Drzeżdżon, *Twarz Smętka…*, s. 284.

[49] Tamże.

[50] J. Drzeżdżon, *Zwónnik…*, s. 8.

[51] Tamże.

[52] Tamże, s. 8–21.

Smutne są również losy wspomnianej Kùlawi Anë, szukającej męża, który, w jej odczuciach, na Pùstkach stanowił o atrakcyjności kobiety, pożądaniu jej i powodzeniu. Zrozpaczona bohaterka opowiadania *Wãdrowczëk* postanawia oświadczyć się Bernôdkòwi, spokojnemu mężczyźnie, podobnie jak ona, poniżanemu przez pustkowian tylko za to, że „je cëzy"[53]. Kawaler nie przyjmuje oświadczyn, ale zrobił jej masywny, drewniany but, po to, aby skorygować wadę nogi. Oświadczyny „białczi" stanowią kolejny powód do przedrzeźniania jej przez mieszkańców wsi. Urągania padające pod jej adresem, powodują, że kobieta jeszcze mocniej izoluje się od ludzi i jeszcze bardziej cierpi, o czym świadczy poniższy cytat:

> A té na biédnô Ana mô strach, òna nômili chòdzy ò cemnicą, a jak do kòscola, to jedze wiele rëchli; czé dëcht widzy kògò z dôleka, në, té chùtkò kaszerëje w rów, dze za czerz, tak żebë jã dëcht ten jistny nie widzôl. Je to téż jaczé żëcé, na taczëch Pùstkach? Kò kòżdi ptôch je tu frijnészi jak to biédné Aniszcze. Nawet zdeblo trôwë so pòdniese, jak to wiater zegnie, ale òna ju so z tegò nie pòdniese. Òna so na pewno wiele razy zarëcza w swòji jizbie a so mëslela, dzeż ji tu przëszlo na tëch Pùstkach żëc, dze lëdze ji nie dadzą pòkù, a té òna nikògò ni mô, chto bë so za nją wstawil. Jak to tak mòże bëc?[54].

Przypadek Anë można odnieść do badań Antoniego Moreno, który twierdził, że: „Strach również jest źródłem nerwicy, jak to się zdarza w przypadkach nagłego lub nieoczekiwanego niebezpieczeństwa..."[55]. Następuje całkowite zawładnięcie „nerwicowcem", do tego stopnia, że te dwa odczucia: smutek i strach uniemożliwiają „osiągnięcie zasadniczych celów człowieka, będących integralnymi elementami jedności; albo umacniają kompleksy oddziałujące niezależnie"[56]. Najgorsze jednak jest to, że człowiek jest bezsilny wobec tego zła, staje się ofiarą „słabej osobistej dyspozycji psychologicznej"[57], która w rezultacie prowadzi do silnej nerwicy, uznanej za chorobę psychiczną, wynikającą z „trwałej fałszywej postawy moralnej prowadzącej do utraty jedności"[58]. Zburzenie symbiozy wewnętrznej w organizmie ludzkim prowadzi jednostkę do ogromnego cierpienia. Odczuwa przy tym „bezdenną pustkę i głęboką samotność”[59], na którą złożyła się bezcelowość i bezsensowność życia. Terapia u takiego pacjenta, jest żmudna i nie zawsze przynosi efekty, ponieważ w nerwicach wszystko „trzeba wydobywać z trudem z samych głębin”[60].

---

[53] J. Drzeżdżon, *Twarz Smętka...*, s. 129.

[54] Tamże, s. 130.

[55] A. Moreno, *Jung, bogowie i człowiek współczesny*, przeł. S. Ławicki, Warszawa 1973, s. 206.

[56] Tamże.

[57] Tamże.

[58] Tamże, s. 208.

Dla równowagi należy jednak dodać, że niekiedy to kobiety są agresorkami i obsypują wyzwiskami mężczyzn np.: Gafczënô nazywa swego męża „pònarwa”[61], o Michale ludzie mówią „skùńczonô torba”[62], zaś stara Zelónkòwa nie waha się użyć „kramólca” wobec Zelónczi, aby nauczyć go rozumu. Do tego jeszcze wyzywa go słowami „kaméla” i „szatana”[63]. Przemoc słowną wobec Zelónczi stosuje również jego córka, powtarzając za matką; „– Të stôri brumtopie!”[64]. Padają również takie obelgi w kierunku mężczyzn, jak: *Cëgón, tlómôk, niebòrôk, dójas, nieòklëcznik, dudka, kùńsztowniélc, stôri grzëmòt, hùleszpédżel*… Przezwiska te powtarzają się notorycznie zarówno w *Zwónnikù*, *Twarzy Smętka* jak i *Kòl Biélawë*.

Jednak to mężczyźni posuwają się do najstraszniejszych czynów, przekonani o własnym wszechwładztwie w swoim mikrokosmosie. W *Zwònnikù* śledzimy proces eskalacji agresji rozpoczynający się od utarczek słownych do finalnego dramatycznego samosądu nad biedną kobietą, której małżonek – Róta został brutalnie zamordowany. Winą za śmierć pustkowiana obarczono jego żonę, Rócëną, którą posądzano również o czary. Pierwsze symptomy sąsiedzkiej agresji wobec kobiety objawiają się zaraz po pogrzebie jej męża, kiedy wraca z pola „a na dwiérzach bëlo napisóné gównã: *czarownica*”[65]. Następnego dnia wieś czeka na nią przy jeziorze, aby dokonać samosądu. Chwytają ją „a Téfil i Léòn jã wepchlë glową pòd wòdã. Bialczi stojalë sztël ë nic nie gôdalë, ale w jich òczach bëlo widzec cos strasznégò. Rùcënô jesz rôz wëplënã z wòdë, a òni dwaji jã zôs przëdëszëlë. Té òna òsta na dnie. – Czarownica – rzekl Léòn”[66]. Daniel Kalinowski podkreśla, że przypadek Rùcënë jest przykładem na to „jak niechęć, głupota i przesądy zwyciężają zwykłą kobietę, której tak wiele spraw w życiu się nie udało”[67].

---

[59] Tamże, s. 209.

[60] Z. Freud, *Moje życie i psychoanaliza*, przeł. A. Kowaliszyn, B. Gawroński, Warszawa 2012, s. 115.

[61] J. Drzeżdżon, *Kòl Biélawë...,* s. 390.

[62] J. Drzeżdżon, *Zwónnik...,* s. 8.

[63] Tamże, s. 11.

[64] Tamże, s. 12.

[65] Tamże, s. 94.

[66] Tamże, s. 95.

Podsumowanie

Powyższe zachowania Drzeżdżonowych bohaterów dowodzą jednej tezy, że człowiek jest istotą społeczną i aby przeżyć w danej społeczności musi dążyć do ułożenia relacji z innymi ludźmi. Zmuszony jest do przyswojenia sobie określonych technik, reguł, symboli, rytuałów oraz instytucji. Musi orientować się w wartościach, które pomagają mu wypełniać określone role społeczne. Bez tych narzędzi byłby bezradny. Zdany jedynie na prawa natury, na bezwzględne traktowanie przez innych, silniejszych członków tej samej wspólnoty społecznej, co zresztą zostało pokazane w powyższych przykładach.

Wzajemne urągania, wyzwiska, dokuczania odsłaniają ich kompleksy i strach przed wykluczeniem i brakiem akceptacji, który łączy się z odebraniem im pewnych funkcji społecznych. A funkcja społeczna, powtarzając za Małgorzatą i Jerzym Halickimi, polega na tym, że wyklucza się człowieka z danej społeczności, ten zaś „zwolniony z określonej pozycji i roli społecznej”[68] oddala się od dawnych wartości i traci wszystko, do czego wcześniej się odnosił. Z drugiej zaś strony, w myśl Jungowskiej zasady, to zbiorowość tłamsi jednostkę, dlatego im bardziej stajemy się sobą, tym więcej doświadczamy cierpień[69].

Streszczenie

Niniejszy artykuł ma na celu pokazanie życia kaszubskich kobiet i mężczyzn w wąskich wiejskich społecznościach, gdzie oprócz nabożnych zachowań i sielskich pejzaży działy się rzeczy okropne i niewybaczalne. Wybrałam prozę Jana

---

[67] D. Kalinowski, *Oczy(na) Drzeżdżona*, [w]: *Jan Drzeżdżon, Twórczość kaszubska…*, s. LV.

[68] M. Halicka, J. Halicki, *Socjalizacja i kształcenie w starości*, [w:] *O Społecznym znaczeniu tożsamości, miejsca i czasu życia. Szkice socjologiczne i gerontologiczne*, pod red. D. Rancew-Sikory, C. Obrachta-Prondzyńskiego, M. Kaczmarczyka, P. Czekanowskiego, Gdańsk 2013, s. 303.

[69] T. Olechanowski, *Jungowska diagnoza kultury współczesnej*, [w:] H. Machoń, *Przewodnik po myśli Carla Gustava Junga*, Warszawa 2017, s. 225.

Drzeżdżona, który urodził się i wychował w tej samej miejscowości co ja, czyli Domatowie, a wszystko po to, aby chociaż po części zrozumieć zachowania ludzi, wśród których dorastałam. Chciałam również pokazać jak od utarczek słownych, łatwo przechodzi się do agresywnych zachowań, które w rezultacie mogą doprowadzić do śmierci. Jak wiele musiały wycierpieć kobiety-panny z dzieckiem, pozostawione na łaskę „pobożnej" rodziny i równie „pobożnej" społeczności.

Abstract

Relationships between people in Jan Drzeżdżon's Kashubian Prose.

The aim of this article is to present the lives of Kashubian women and men living in small rural communities, where – along with exemplary behaviour in idyllic surroundings – horrifying and unforgivable things happened. I have chosen Jan Drzeżdżon's writings because he was born and brought up in Domatowo, my home village, and I have always wanted to understand the people I used to live among. The aim of this article is also to show how close it is from small arguments to aggressive behaviour which can lead to murder and how severely women who were single mothers must have suffered, left at the mercy of their "godly" families and equally "godly" community.

Adam Łuczyński
Ateneum Szkoła Wyższa

Kaszubszczyzna w mediach elektronicznych. Zarys dziejów

Słowa klucze:
media, Kaszubi, radio, telewizja, nowe media

Keywords:
media, Kashubians, radio, television, new media

Obecność języka kaszubskiego w środkach masowego przekazu ma długą tradycję, sięgającą ponad 150 lat. Dotyczy to przede wszystkim prasy kaszubskiej, która była przedmiotem badań naukowych zawartych w licznych publikacjach[1]. W drugiej połowie dwudziestolecia międzywojennego obszar kaszubskojęzycznej sfery medialnej poszerzył się o pierwsze audycje radiowe. Koniec XX wieku przyniósł z kolei pierwsze programy telewizyjne w języku kaszubskim. Na początku XXI w. nastąpiło wiele przemian przy okazji kaszubskojęzycznej działalności dziennikarskiej. Najistotniejszym, jeśli chodzi o media elektroniczne, było pojawienie się już całkowicie kaszubskich nadawców radiowych i telewizyjnych oraz obecność w internecie pierwszych stron skierowanych do Kaszubów.

---

[1] Z najistotniejszych należy wymienić: *Òd „Skôrbu" do „Stegnë". 150 lat czasopiśmiennictwa kaszubskiego*, red. D. Kalinowski, Wejherowo – Słupsk – Gdańsk 2017; W. Pepliński, *Czasopiśmiennictwo kaszubskie w latach zaboru pruskiego: Aspekty programowe, publicystyczne i wydawnicze*, Gdańsk 2002, a także W. Pepliński, *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939. System funkcjonowania i oblicze społeczno-polityczne prasy polskiej*, Gdańsk 1987.

W kolejnych częściach niniejszego artykułu przedstawiono dawne i współczesne kaszubskojęzyczne audycje radiowe i programy telewizyjne oraz nadawców, którzy emitowali lub do dziś emitują na swoich antenach programy w języku kaszubskim. Artykuł porusza również kwestię obecności kaszubszczyzny w nowych mediach, które według najbardziej standardowej definicji rozumiane są jako media dostępne za pośrednictwem internetu[2].

Kaszubszczyzna na falach eteru

Kaszubskie audycje w Polskim Radiu

Tematyka kaszubska była podejmowana w polskim radiu, począwszy od okresu międzywojennego, kiedy to w 1934 r. regularną działalność rozpoczęła Pomorska Rozgłośnia Polskiego Radia z siedzibą w Toruniu. Emitowała ona na swojej antenie m.in. audycje „Na kaszubskim brzegu" oraz „Dawni i współcześni poeci kaszubscy". W studiu gościli kaszubscy działacze i twórcy, tacy jak Aleksander Labuda i Andrzej Bukowski. Kaszubskim audycjom towarzyszyły recytacje utworów literackich Aleksandra Majkowskiego, Hieronima Derdowskiego i ks. Leona Heykego[3].

W związku z rosnącym znaczeniem gospodarczym i kulturalnym Pomorza za sprawą szybko rozwijającej się Gdyni w 1937 r. powstało tam podstudio rozgłośni toruńskiej, w którym miały być przygotowywane programy związane z Pomorzem i Kaszubami[4]. Od 1938 r. w niedzielne poranki na antenie Pomorskiej Rozgłośni Polskiego Radia emitowane było półgodzinne kaszubskojęzyczne słuchowisko satyryczne Jana Biangi i Bolesława Kullasa pod tytułem „Tona i Gust" [w dzisiejszej pisowni: Tóna i Gùst]. Pomysł na tę audycję zrodził się z zainspirowania bardzo popularnymi wówczas radiowymi gawędami lwowskimi Szczepcia i Tońcia[5]. Rok później działalność stacji przerwała II wojna światowa.

---

[2] Szerzej o zagadnieniu nowych mediów zob. M. Szpunar, *Czym są nowe media – próba konceptualizacji*, *„Studia Medioznawcze" 2008*, nr 4, s. 33.

[3] B. Domańska, *Rola Rozgłośni Pomorskiej Polskiego Radia w Toruniu w upowszechnianiu i współtworzeniu kultury literackiej na Pomorzu w latach 1935–1939*, „Rocznik Gdański" 1986, z. 2, s. 129–150.

[4] Tamże.

[5] *Tôna i Gust*, „Kleka", nr 15, r. 2, 1938, s. 10.

Po wojnie na obszarach wyzwolonych spod niemieckiej okupacji rozpoczęła się odbudowa polskiej radiofonii. W 1945 r. wznowiły nadawanie dotychczasowe rozgłośnie regionalne. W drugiej połowie tego roku powstała nowa rozgłośnia z siedzibą w Gdańsku[6]. Program stacji od początku miał się koncentrować na zagadnieniach związanych z morzem (odbudowa portów, rozwój rybołówstwa, działalność marynarki wojennej). Audycje dotyczące Kaszubów były emitowane w większości w języku polskim z niewielkim udziałem dialogów i przyśpiewek w języku kaszubskim. W całości po kaszubsku można było usłyszeć wznowioną audycję „Tona i Gust", realizowaną nadal przez Jana Biangę i Bolesława Kullasa, która utrzymała się na antenie do 1958 r. Emitowano także gawędy kaszubskie Jana Piepki. Pojawiały się również pojedyncze programy mające przedstawiać zwyczaje i obyczaje kaszubskie. Do tej grupy zaliczały się m.in. cykle „Od zapustów do Wielkiej Nocy na Kaszubach" oraz „Od wiosny do jesieni na kaszubskiej ziemi". W 1953 r. nagrano sygnał rozgłośni, który został oparty na motywach kaszubskiego folkloru. W tym samym roku radio wyemitowało cykl audycji „Macéj i jegò drëszë" (autor audycji nieznany)[7].

Kaszubszczyzna w mediach elektronicznych na dobre zagościła dopiero po 1989 r., kiedy rozpoczął się proces transformacji ustrojowej. Akt prawny regulujący działalność mediów elektronicznych w Polsce doczekał się uchwalenia przez Sejm RP 29 grudnia 1992 r. Wejście w życie ustawy o radiofonii i telewizji było gwarancją emisji programów w języku kaszubskim przez ośrodki regionalne mediów publicznych[8], chociaż pierwsze tego typu audycje pojawiły się kilka lat wcześniej.

Od 22 września 1990 r. Radio Gdańsk zaczęło emitować „Magazyn Kaszubski" (wychodzący również pod nazwą „Na bôtach ë w bòrach")[9], czyli cotygodniowy 50-minutowy program o najważniejszych wydarzeniach na Kaszubach. Główną tematyką audycji jest tożsamość, język i kultura kaszubska. W programie można usłyszeć współczesne kaszubskie nagrania muzyczne, prezentowane są również fragmenty kaszubskiej literatury. Omawiane są także aktualne problemy społeczności. W 2004 r. ofertę wzbogacono o kaszubskojęzyczny serwis informacyjny „Klëka"[10]. Oba programy są do dziś emitowane w Radiu Gdańsk. W godzinach nocnych można z kolei usłyszeć cykl muzyczny „Skarby Kaszub"[11]. Gdy chodzi o zespół redakcyjny, najdłużej, bo od 1991 r., z redakcją kaszubską w Radiu Gdańsk związany jest Leszek Szmidtke[12], ale przez ostatnie 20 lat przewinęło się przez nią wielu obecnie rozpoznawalnych dziennikarzy kaszubskich, jak np. Anna Cupa czy Eugeniusz Pryczkowski. Aktualnie audycje kaszubskie w Radiu Gdańsk przygotowuje zespół dziennikarzy z młodszego pokolenia, z którego można wyróżnić Tatianę Slowi, Magdalenę Kropidłowską, Magdalenę Świerczyńską-Dolot i Roberta Grotha.

---

[6] S. Miszczak, *Historia radiofonii i telewizji w Polsce*, Warszawa 1972, s. 252.

[7] J. Schodzińska, *Kaszubi i kaszubszczyzna na antenie radiowej w pierwszych latach działalności rozgłośni gdańskiej po II wojnie światowej*, „Acta Cassubiana", t. IV, 2002, s. 106–112.

[8] Zob. Art. 21.1 Ustawy z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji, Dz.U. 2004, nr 253, poz. 2531 ze zmianami.

[9] *Kalendarium 1945–2005. Najważniejsze wydarzenia w dziejach gdańskiej rozgłośni Polskiego Radia – Radia Gdańsk S.A.*, [w:] *Radio gra i ... mówi: 60 lat Radio Gdańsk 2005*, red. A. Sobecka, Pelplin 2005, s. 352.

Audycje kaszubskojęzyczne są emitowane również w Radiu Koszalin, które swym zasięgiem obejmuje ziemię słupską, lęborską i bytowską. Od 1993 r. rozgłośnia retransmitowała audycję „Na bôtach ë w bòrach", a w 1997 r. zaczęła nadawać własny „Magazyn Kaszubski", który jest emitowany do dziś[13]. Ukazuje się on raz w tygodniu i trwa 15 minut. Program prowadzi Edyta Lubiak. Można tu usłyszeć rozmowy i relacje reporterskie przygotowywane po kaszubsku przez Karolinę Keler oraz lekcje języka kaszubskiego w wykonaniu dr Anny Skotnickiej. Poza „Magazynem" w Radiu Koszalin emitowany jest cotygodniowy pięciominutowy „Serwis Kaszubski" i weekendowa prognoza pogody w języku kaszubskim – oba prezentowane przez Karolinę Keler[14]. Ostatnimi laty w koszalińskiej rozgłośni Polskiego Radia pojawiały się też takie programy jak np. „Z Poradnika Cotczi Trudë", „Kaszëbsczé Słowa na Mądrą Głowã" czy „Kącik Książki Kaszubskiej"[15]. Ponadto w 2017 r. Radio

---

[10] C. Obracht-Prondzyński*, Kaszubi – ćwierć wieku po wielkiej zmianie*, „Przegląd Zachodni", R. 69, nr 3, 2013, s. 170.

[11] *Informacja na temat audycji dla mniejszości narodowych i etnicznych w programach publicznej radiofonii i telewizji oraz nadawców koncesjonowanych w latach 2015–2016,* opracowanie: Departament Mediów Publicznych Biura KRRiT, Warszawa 2016, s. 17.

[12] *SZMIDTKE, Leszek,* hasło [w:] *Słownik dziennikarzy i publicystów Pomorza 1945–2005,* red. J. Model (i in.), Gdańsk 2008, s. 168.

[13] C. Obracht-Prondzyński*, Sukcesy i dylematy rewitalizacji języka kaszubskiego. Badania nad językiem a podstawowe dylematy społeczności kaszubskiej*, [w:] *Europejskie i regionalne instrumenty ochrony języków zagrożonych, Warszawa, 5 listopada 2013 r.*, red. L. M. Nijakowski, Warszawa 2014, s. 64.

[14] *Informacja na temat audycji dla mniejszości narodowych…* s. 18.

[15] Por. *Czwarty raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej,* Warszawa 2013, s. 80 oraz *Piąty raport dotyczący*

Koszalin wyemitowało słuchowisko z elementami języka kaszubskiego „FC Gochy”, przedstawiające w sposób groteskowy historię młodych piłkarzy z południowo-zachodnich Kaszub. Słuchowisko, podobnie jak wymienione wcześniej kaszubskie audycje, było realizowane w słupskim studiu koszalińskiej rozgłośni. Scenariusz napisał pisarz i publicysta Daniel Odija. W nagraniach uczestniczyli aktorzy Teatru Lalki „Tęcza” w Słupsku[16].

Radio Kaszëbë

Radio Kaszëbë, pierwsza kaszubska koncesjonowana stacja radiowa o profilu informacyjno-muzycznym, po raz pierwszy wyemitowała program testowy 18 grudnia 2004 r. ze studia we Władysławowie (obecnie redakcja mieści się w Gdyni)[17]. Twórcą rozgłośni jest Artur Jabłoński, który za pośrednictwem Stowarzyszenia Ziemia Pucka uzyskał 6 czerwca 2005 r. od Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji koncesję na rozpowszechnianie programu Radia Kaszëbë na falach ultrakrótkich[18]. Początkowo program był wysyłany z obiektów nadawczych w Chwaszczynie i Rekowie Górnym, co pozwalało na czysty odbiór rozgłośni na terenie północnych Kaszub oraz Trójmiasta. 21 sierpnia 2009 r. powiększono zasięg o nadajnik w Kościerzynie, dzięki któremu stacja jest również słyszalna na terytorium środkowych i południowych Kaszub[19]. W lutym 2015 r. stacja rozpoczęła emisję programu z kolejnego nadajnika zlokalizowanego w Helu[20].

Zgodnie z wymogami koncesyjnymi dziesięć procent programu radiowego musi stanowić tematyka lokalna z elementami audycji dla mniejszości kaszubskiej. W programie znajdują się zatem m.in. serwisy informacyjne, prognozy pogody, wiadomości drogowe, kulturalne, sportowe, audycje publicystyczne poświęcone kulturze kaszubskiej i sprawom społeczno-politycznym oraz konkursy i audycje z udziałem słuchaczy. Fakt, że Radio Kaszëbë emituje część programu w języku kaszubskim, sprawia, iż działania stacji na rzecz zachowania i rozwoju

---

sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2015, s. 89.

[16] P. Marecki, *„FC Gochy” w Polskim Radiu Koszalin,* http://www.prk24.pl/28053492/fc-gochy-w-polskim-radiu-koszalin [18.06.2018].

[17] J. Méjer, *Radio Kaszëbë*, „Pomerania”, nr 1, 2005, s. 12–13.

[18] *Sprawozdanie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z działalności w 2005 r.* Warszawa 2006, s. 77.

[19] *10-lecé Radia Kaszëbë*, „Pomerania”, nr 12, 2014, s. 30.

[20] *106,1 FM to czwarta częstotliwość Radia Kaszëbë*, http://radiokaszebe.pl/1061-fm-to-nasza-kolejna-czestotliwosc [18.06.2018].

tożsamości kaszubskiej są dotowane przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz jednostki samorządu terytorialnego[21].

Pierwsze audycje na antenie Radia Kaszëbë prowadzili młodzi prezenterzy (m.in. Tyberiusz Kohnke i Dawid Dettlaff), dla których było to nowe wyzwanie życiowe. Swoją audycję miał również znany gawędziarz kaszubski Józef Roszman. Do studia byli często zapraszani młodzi muzycy, którzy wykonują swe utwory w języku kaszubskim, jak np. Damroka Kwidzińska i Weronika Korthals. Obecnie stacja także przykłada dużą wagę do promowania kaszubszczyzny poprzez muzykę, np. od 2008 r. organizuje konkurs dla młodych wokalistów „Kaszubski Idol". Pod egidą stacji odbywają się też liczne imprezy plenerowe. Zaowocowało to pozytywnym odbiorem kultury kaszubskiej przez słuchaczy, połączyli ją bowiem nie tylko z wątkami folklorystycznymi, ale również współczesnymi[22].

Radio Kaszëbë utrzymało się na rynku i w dodatku może pochwalić się przyzwoitymi wynikami w fachowych rankingach. Pod względem liczebności audytorium stacja plasuje się na miejscach w pierwszej dziesiątce zestawienia najchętniej słuchanych rozgłośni w województwie pomorskim[23]. Z badań dotyczących realizacji tematyki lokalnej u koncesjonowanych nadawców radiowych, które przeprowadziła Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji w latach 2009–2011 wynika, że Radio Kaszëbë zajęło czwarte miejsce pod tym względem wśród badanych wówczas 27 niesieciowych rozgłośni w Polsce[24].

---

[21] W 2018 roku Radia Kaszëbë otrzymało ministerialną dotację w wysokości 300 000 zł na podtrzymywanie i rozwijanie w społeczności kaszubskiej znajomości języka kaszubskiego poprzez rozpowszechnianie programu radiowego, zob. *Wykaz dotacji celowych – media proponowanych przez Komisję powołaną do rozpatrywania wniosków o udzielenie dotacji na realizację 2018 r. zadań mających na celu ochronę, zachowanie i rozwój tożsamości kulturowej mniejszości narodowych i etnicznych oraz zachowanie i rozwój języka regionalnego*, http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/download/86/20714/dotacjecelowemedia2018.pdf [18.06.2018].

[22] D. Stanulewicz, *Zainteresowanie młodzieży kaszubskimi mediami (badania pilotażowe),* „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2011, s. 292–305.

[23] Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, *Informacja o pomiarach audytorium radiowego w Polsce w III kwartale 2018 roku w odniesieniu do województw. Zestawienie danych z badania Radio Track realizowanego przez Kantar Polska S. A.* Analiza i opracowanie M. Trochimczuk, Warszawa 2018, s. 23–24.

[24] Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, *Udział tematyki lokalnej w koncesjonowanych programach o zasięgu lokalnym na podstawie monitoringu w latach 2009–2011*, Warszawa 2012, s. 8.

Kaszubskojęzyczne programy telewizyjne

Programy nadawane przez Telewizję Polską

Istniejący od 1959 r.[25] gdański oddział Telewizji Polskiej po raz pierwszy wyemitował kaszubski program 21 lipca 1990 r. Był to magazyn „Rodnô Zemia", stworzony w wyniku podjęcia współpracy Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego z Telewizją Polską. Pierwszym redaktorem tego programu została Izabella Trojanowska[26], zasłużona dla ruchu regionalnego dziennikarka prasowa, znana m.in. z redagowania pierwszych numerów „Biuletynu Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego" (obecnie „Pomerania"). „Rodnô Zemia" ukazywała się co dwa tygodnie i trwała pół godziny. W każdym odcinku były relacje z aktualnych wydarzeń, trochę historii, wiersze kaszubskie i prezentacja świeżo wydanych książek, jak również wywiady z naukowcami i działaczami kaszubskimi oraz prezentacje lokalnych atrakcji turystycznych i sztuki ludowej Kaszub. Pojawiły się też lekcje kaszubszczyzny pt. „Gôdómë po kaszëbskù", przygotowywane przez językoznawcę Marka Cybulskiego, publicystę Eugeniusza Gołąbka, a prezentowane przez osoby zrzeszone w akademickim klubie „Pomorania". W kwietniu 1995 r., po śmierci Izabelli Trojanowskiej, program przejęli kaszubscy dziennikarze, którzy na początku lat 90. debiutowali w czasopiśmie „Tatczëzna" – Eugeniusz Pryczkowski i Artur Jabłoński. Po trzech latach Jabłoński zrezygnował ze współprowadzenia programu, skupiając się na działalności samorządowej (w 1999 r. został starostą powiatu puckiego). Od tego czasu przygotowywaniem „Rodny Zemi" zajmowali się Eugeniusz i Elżbieta Pryczkowscy wraz z licznymi współpracownikami[27].

W 2006 r. TVP Gdańsk postanowiła wprowadzić do swojej oferty nowy cotygodniowy program „Kaszëbë", który był emitowany za sprawą porozumienia Telewizji Polskiej z Radiem Kaszëbë. Audycja realizowana była na żywo. Prowadzili ją ówcześni dziennikarze rozgłośni Anna Cupa i Dariusz Majkowski (potem Majkowskiego zastąpił Wojciech Makurat, a wśród prowadzących należy wymienić jeszcze Weronikę Korthals i Bartka Kunca). Dwa lata później program „Kaszëbë" został zdjęty z anteny, według tłumaczeń władz TVP, ze względu na zbyt wysokie koszty produkcji oraz niezadowalającą jakość[28]. W listopadzie 2008 r. premierę na antenie gdańskiego ośrodka Telewizji Polskiej miał program „Tedë jo". Odtąd magazyn „Rodnô Zemia" dzielił z nim czas antenowy (oba były emitowane na zmianę co tydzień). W takiej formie „Rodnô Zemia" utrzymała się jedynie 2 lata. Ostatni odcinek wyemitowano 24 października 2010 r.[29].

---

[25] A. Kozieł, *Za chwilę dalszy ciąg programu... Telewizja Polska czterech dekad 1952–1989*, Warszawa 2003, s. 25–26.

[26] *TROJANOWSKA, Izabella,* hasło [w:] *Słownik dziennikarzy i publicystów Pomorza…*, s. 174–175.

[27] E. Pryczkowski, *Funkcjonowanie i kres telewizyjnego magazynu kaszubskiego „Rodnô Zemia" (1990–2010),* „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego", 2011, s. 264–266.

Wspomniany już magazyn „Tedë jo" został stworzony po to, aby w telewizji prezentowane było również nowe, współczesne spojrzenie na Kaszuby i Kaszubów. Program miał być z założenia w większości kaszubskojęzyczny i przeznaczony dla wszystkich „młodych duchem" Kaszubów. Pierwszą prowadzącą była Anna Cupa[30]. Próbowała ona zainteresować młodszą widownię takimi tematami, jak np. walentynki po kaszubsku czy moda z elementami haftu kaszubskiego. „Tedë jo" również spotkały ograniczenia ze strony TVP i od 2010 r. zredukowano emisję do dwóch dziesięciominutowych odcinków w miesiącu. Rok później prowadzącą została Karolina Raszeja, a sam magazyn zmienił formę. Stał się w zasadzie polskojęzyczną audycją o Kaszubach. Wszystkie rozmowy przeprowadzane były w języku polskim. W materiałach pojawiał się jedynie kaszubski głos lektorski Magdaleny Kropidłowskiej i polskie napisy na ekranie. Wywołało to krytykę ze strony lokalnych dziennikarzy i polityków, takich jak Eugeniusz Pryczkowski[31] i senator Kazimierz Kleina[32]. Od połowy maja 2015 r. „Tedë jo" przygotowywała Anna Włodkowska. Od tego czasu można było w nim usłyszeć kaszubszczyznę już nie tylko w głosie lektorki, ale również w wypowiedziach poszczególnych rozmówców. Od lutego 2017 r. za realizację magazynu odpowiedzialna jest ponownie Karolina

---

[28] Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, *Informacja o podstawowych problemach radiofonii i telewizji w 2008 roku*, Warszawa 2009, s. 31.

[29] E. Pryczkowski, *Funkcjonowanie i kres telewizyjnego magazynu kaszubskiego „Rodnô Zemia"*…, s. 270–272.

[30] *Sprawozdanie z działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w 2008 roku, Gdańsk 2008, s. 8.*

[31] E. Pryczkowski, *Czy „Tedë jo" spełniło oczekiwania ZKP?*, http://www.gazetakaszubska.pl/27858/czy-%E2%80%9Etede-jo-spelnilo-oczekiwania-zkp [19.06.2018].

[32] M. Adamkowicz, *Kaszubi walczą o własny program. Senator Kazimierz Kleina krytykuje TVP*, http://www.dziennikbaltycki.pl/artykul/3379297,kaszubi-walcza-o-wlasny-program-senator-kazimierz-kleina-krytykuje-tvp,1,id,t,sa.html [19.06.2018].

Raszeja. Program jest emitowany do dziś na antenie TVP3 Gdańsk co drugą niedzielę po godzinie 10[33].

Od 10 września do 24 grudnia 2014 r. w TVP Gdańsk pojawiał się 8-odcinkowy cykl Anny Cupy-Dziemińskiej pt. „Wiedno Kaszëbë". Program realizowany był w zdecydowanej większości po kaszubsku i informował o tym, co nowego dzieje się w kaszubskiej literaturze, muzyce czy też w turystyce[34].

Pod koniec 2017 r. w programie gdańskiej „trójki" zaczęły pojawiać się filmy dokumentalne zrealizowane przez Eugeniusza Pryczkowskiego. Pierwszy, „Król Kaszubów", został wyemitowany 22 grudnia 2017 r. Ukazuje on sylwetkę Karola Kreffta, jednego z intelektualistów kaszubskiej ziemi. 28 czerwca 2018 r. kanał TVP3 Gdańsk pokazał dokument „Nieustraszeni żołnierze z Kaszub", opowiadający o żołnierzach 66. Kaszubskiego Pułku Piechoty im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, który odegrał znaczącą rolę w dziele zachowania odzyskanej niepodległości Polski. Przewidywana jest wkrótce emisja trzeciego filmu Pryczkowskiego pt. „Swiónowskô nasza Matinkò", który przedstawia dzieje Sanktuarium Królowej Kaszub w Sianowie. Filmy zostały zrealizowane w języku polskim, ale zawierają wiele wypowiedzi kaszubskojęzycznych rozmówców (tłumaczonych na jęz. polski za pomocą napisów)[35].

Pojawiła się również szansa na drugi stały program w języku kaszubskim. 19 grudnia 2018 r. odbyło się spotkanie w siedzibie TVP3 Gdańsk z udziałem władz Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego dotyczące aktualnie emitowanych treści kaszubskojęzycznych, jak i planów na przyszłość w tej kwestii. Ustalono na nim, że w nadchodzącym 2019 roku współpraca obydwu stron będzie zmierzała do uruchomienia kolejnej kaszubskiej audycji cyklicznej na antenie gdańskiego ośrodka TVP[36].

CSB TV

Sukces Radia Kaszëbë pociągnął za sobą pomysł stworzenia pierwszej kaszubskiej stacji telewizyjnej. Inicjatorem tego planu był, podobnie jak w przypadku pierwszej kaszubskiej rozgłośni, Artur Jabłoński. W maju 2010 r. Krajowa Rada

---

[33] *Programy TVP3 Gdańsk: Tedë jo*, http://gdansk.tvp.pl/17670227/ted-jo [19.06.2018].

[34] *Piąty raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych…*, Warszawa 2015, s. 88.

[35] dr Eugeniusz Pryczkowski, dziennikarz, popularyzator kultury kaszubskiej i dziejów Kaszub, wywiad przeprowadzony 30 czerwca 2018 r.

[36] *Będzie drugi program kaszubskojęzyczny w TVP,* http://www.kaszubi.pl/aktualnosci/aktualnosc/id/1673 [20.12.2018].

Radiofonii i Telewizji otrzymała od spółki „Media Kaszëbë" wniosek o przyznanie koncesji. Pozwolenie na nadawanie kanału CSB TV spółka uzyskała 30 sierpnia 2010 r. [37]. Stacja rozpoczęła emisję programu za pośrednictwem satelity „Hot Bird" w przekazie niekodowanym. Niedługo później telewizja pojawiła się na wszystkich wówczas działających platformach cyfrowych oraz w lokalnych sieciach kablowych[38].

CSB TV była powiązana z Radiem Kaszëbë, którego ofertę miała uzupełniać i korzystać ze sprawdzonych wzorców, wypracowanych przez radio w ciągu 6 lat swojej działalności. Telewizja nawiązała również współpracę z TVS, śląskim nadawcą telewizyjnym, który wówczas z sukcesami emitował swój program już 2 lata. Od tych nadawców CSB TV miała również czerpać wzorce w kwestii rentowności przedsięwzięcia. Stacja liczyła na szybkie zainteresowanie lokalnych reklamodawców, a także na dotacje Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz samorządów[39].

Plany w kwestii oferty programowej były ambitne. Zakładały one m.in. emitowanie filmów fabularnych oraz animowanych z kaszubskim lektorem bądź dubbingiem, programów rozrywkowych, serwisów informacyjnych i reportaży[40]. Ważniejszymi programami zaproponowanymi widzom przez CSB TV były: „Ò tim a nym" (program wzorowany na telewizji śniadaniowej), „Bùten szëkù" (magazyn o lokalnych społecznościach na Kaszubach), „Mòrze mòżnosców" (program marynistyczny), „Kaszëbi" (program poświęcony etniczności Kaszubów), „Rządzymë sã sami" (prowadzony w całości po kaszubsku program poświęcony samorządom), „Farwë kùchni" (magazyn kulinarny), „Wszëtczégò nôbëlniészégò" (koncert życzeń), „Domôcëzna" (kaszubskojęzyczny program poświęcony kulturze i regionalnym zwyczajom), „Zakrącony w tuńcu" (program o zespołach folklorystycznych i kaszubskich tańcach). Poza tym CSB TV realizowała na antenie telewizyjnej audycje znane z Radia Kaszëbë, takie jak np. „Gospoda Radia Kaszëbë" i „Hitë Radia Kaszëbë"[41].

Od września 2011 r. telewizja zaczęła borykać się z problemami finansowymi, którym coraz trudniej było zaradzić. Zaczęto redukować etaty. Zdejmowano z anteny kolejne programy, zastępując je powtórkami, materiałami otrzymanymi od TVS oraz teledyskami i blokami telezakupów[42]. CSB TV zakończyła nadawanie 14 maja 2012 r. Twórca stacji, Artur Jabłoński, twierdził, że jego przedsięwzięcie telewizyjne nie powiodło się z powodu skromnego lokalnego rynku reklamowego. Stacja otrzymywała co prawda ministerialne dotacje, ale okazały się one niewystarczające, aby utrzymać jej działalność[43].

---

[37] *Sprawozdanie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z działalności w 2010 roku*, Warszawa 2011, s. 129.

[38] D. Pioch, *Kaszubskojęzyczna oferta w CSB TV*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2011, s. 258.

[39] Tamże, s. 258–259.

[40] Tamże, s. 259.

[41] Tamże, s. 259–262.

Kaszubskie programy w lokalnej telewizji kablowej

Kilka miesięcy przed powstaniem CSB TV pierwszy kaszubski program zaczęła nadawać Twoja Telewizja Morska (TTM), kanał lokalny wejherowskiej telewizji kablowej „Chopin". Audycja nazywała się „Tu Je Nasza Zemia". W formie przypominała „Tedë jo", jednak w przeciwieństwie do programu emitowanego ówcześnie w Telewizji Gdańsk była w całości po kaszubsku i trwała 15 minut. Prowadzącym ten program był Piotr Szyca. Od 2013 r. kaszubskojęzyczną ofertę kanału rozszerzono o kolejne programy, które zostały zrealizowane przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie i TTM w ramach projektu dofinansowanego przez Ministra Administracji i Cyfryzacji. Większość tych audycji ukazuje się do dziś. Są to: „Na gòscënie" (rozmowy z ciekawymi ludźmi z Kaszub prowadzone przez Dariusza Majkowskiego), „Klëka" (cotygodniowy serwis informacyjny w całości po kaszubsku), „Gôdómë pò kaszëbskù" (lekcje języka kaszubskiego przygotowywane przez Eugeniusza i Elżbietę Pryczkowskich), „Kaszëbë òd kùchnie" (magazyn kulinarny Mateusza Bullmanna) i „Skarbë Kaszëb" (program, w którym Eugeniusz Pryczkowski pokazuje najciekawsze zakątki Kaszub)[44]. W Twojej Telewizji Religijnej, nadającej w ramach tego samego operatora kablowego, emitowane są audycje: „Kaszëbskô Knéga"(program Eweliny Stefańskiej, w którym są czytane fragmenty literatury), „Gôdczi ò wierze" (rozmowy na tematy religijne przeprowadzane przez Dariusza Majkowskiego) oraz „Kaszëbskô ewanielëjô" (komentarz ks. Mariana Miotka do niedzielnej ewangelii)[45].

Kaszubskojęzyczne programy emitował również konkurencyjny kanał kablowy TVT Teletronik (działający w latach 2010–2016, od 2015 r. pod nazwą

---

[42] Tamże, s. 263.

[43] D. Majkòwsczi, *Swiat bez CSB TV*, „Pomerania" 2012, nr 3, s. 13–15.

[44] *Programy emitowane w Twojej Telewizji Morskiej*, http://www.telewizjattm.pl/nasze-programy.html [19.06.2018].

[45] *Programy emitowane w Twojej Telewizji Religijnej*, http://www.telewizjattr.pl/audycje.html [19.06.2018].

Telewizja Wybrzeże). Ukazywały się tam m.in. dwa programy przygotowywane przez Eugeniusza Pryczkowskiego Pierwszym z nich były „Spiéwné Ùczbë”, w których autor zachęcał do nauki języka kaszubskiego przez piosenki współczesnych zespołów z Kaszub. Prezentował on również wybitnych Kaszubów: uznanych pisarzy i poetów, działaczy, intelektualistów. Drugi nazywał się „Wòjnowi Kaszëbi” i przedstawiał historie Kaszubów, którzy przeżyli drugą wojnę światową, a nawet i tych, który pamiętali obie wojny[46]. Nadawany był też program informacyjny „Klëka”[47].

Kaszubskie serwisy internetowe

Pierwszym kaszubskim portalem informacyjno-społecznościowym była strona „Naszekaszuby.pl”, założona w maju 2001 r. przez Stanisława Gepperta, z zawodu informatyka. Geppert postanowił stworzyć serwis w czasach, kiedy o Kaszubach było bardzo mało informacji w internecie. Nawet Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie nie posiadało wtedy swojej strony internetowej[48]. Początkowo serwis nosił nazwę „Zasoby Kaszubsko-Pomorskie” i skupiał się na prezentowaniu różnych materiałów kaszubologicznych, takich jak: artykuły naukowe, kaszubska bibliografia oraz różne materiały ikonograficzne. Latem 2006 roku portal przyjął nazwę „Naszekaszuby.pl” i poza swą dotychczasową rolą stał się również miejscem środowiskowych dyskusji. Przez lata najważniejszymi składnikami portalu były m.in.: liczące blisko 2000 osób forum dyskusyjne, rozbudowywana przez użytkowników galeria zdjęć oraz liczne artykuły poświęcone sprawom kaszubskim i pomorskim. Portal ma również na swoim koncie osiągnięcia aktywizujące społeczność kaszubską, np. przyczynił on się do obchodzenia corocznego Dnia Jedności Kaszubów[49]. 1 stycznia 2013 roku domenę www.naszekaszuby.pl wraz z jej zawartością przejęło stowarzyszenie „Kaszëbskô Jednota”, które postanowiło połączyć portal „Naszekaszuby.pl” ze swoją stroną „Kaszebsko.com”, przenosząc na nią zgromadzone zasoby[50].

---

[46] Po likwidacji Telewizji Wybrzeże cykl był emitowany na antenie Twojej Telewizji Morskiej.

[47] *Programy emitowane w Telewizji Wybrzeże,* http://tvwybrzeze.pl/programy/ [31.07.2015].

[48] *N. Dołowy-Rybińska, Języki i kultury mniejszościowe w Europie: Bretończycy, Łużyczanie, Kaszubi, Warszawa 2011*, s. 467.

[49] *C. Obracht-Prondzyński, Kaszubi dzisiaj. Kultura – język – tożsamość, Gdańsk 2007,* s. 30.

[50] *Komunikat o połączeniu portali Naszekaszuby.pl i Kaszebsko.com*, http://kaszebsko.com/uploads/o_portalu_kj.pdf [19.06.2018].

W połowie 2001 r. została uruchomiona strona „Kaszubia.com". Był to serwis dostępny w czterech językach (polskim, kaszubskim, angielskim i niemieckim), który, podobnie jak „Naszekaszuby.pl", został stworzony przez informatyka, Marka Kwidzińskiego. Powody powstania witryny również były takie same jak w przypadku ówcześnie konkurencyjnych „Zasobów Kaszubsko-Pomorskich": niewystarczająca ilość informacji w internecie o Kaszubach i ich kulturze[51]. Na stronie znajdowały się krótkie teksty o języku kaszubskim, najważniejszych pisarzach, fragmenty opracowań dotyczących Kaszub z dziedzin geografii i historii, a także wieloczęściowa bibliografia kaszubska oraz omówienie projektu kaszubskiej klawiatury w systemach operacyjnych Windows i Linux[52]. Bezpośrednio powiązana ze stroną „Kaszubia.com" była założona w lutym 2002 r. „Czetnica". Do kwietnia 2007 r. funkcjonowała ona jako poddomena „Kaszubii", później już pod samodzielnym adresem www.czetnica.org. Autorami strony byli Marek Kwidziński i Michał Ostrowski. Witryna udostępniała zarówno kaszubskojęzyczne dzieła literackie (m.in. autorstwa F. Ceynowy, A. Majkowskiego, A. Labudy), jak i kaszubskie tłumaczenia utworów z języków obcych (m.in. A. Puszkina, G. Grassa czy Ch. Dickensa). Serwis współpracował również ze współczesnymi literatami piszącymi po kaszubsku (m.in. z Romanem Drzeżdżonem, Tomaszem Fopkem i Hanną Makurat)[53]. Obie strony przestały być rozwijane po 2011 r. „Czetnica.org" nie jest już dostępna, zaś „Kaszubia.com" dziś funkcjonuje głównie jako domena kilku kaszubskojęzycznych blogów.

W maju 2004 r. powstała witryna „Rastko Kaszuby", założona przez Dušana-Vladislava Paždjerskiego w ramach „Projektu Rastko" – serbskiego przedsięwzięcia, które pełni rolę internetowej slawistycznej biblioteki spuścizny kulturalnej i ukazuje związki kulturalne Serbii z innymi krainami słowiańskimi[54]. Do współtworzenia serwisu autor zaprosił znanych kaszubologów z Uniwersytetu Gdańskiego, profesorów Jerzego Tredera i Cezarego Obracht-Prondzyńskiego, oraz kaszubskich dziennikarzy i wydawców – Wojciecha Kiedrowskiego, Jarosława Elwarta i Pawła Szczyptę[55]. Na stronie znajdowały się liczne opracowania naukowe o Kaszubach i utwory literackie po kaszubsku, w tym fragmenty książek beletrystycznych, naukowych, słowników i podręczników. Po kilku latach istnienia strona przestała być aktualizowana z przyczyn logistycznych i finansowych[56]. Pod koniec 2016 r. zniknęła z internetu, jednak autor zapowiada wznowienie działalności serwisu[57].

---

[51] *O stronie*, http://pl.kaszubia.com/o-tych-stronach/ [19.06.2018].

[52] D. Kalinowski, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014, s. 192.

[53] Tamże, s. 193–194.

[54] *Projekt Rastko Kaszuby*, http://www.rastko.net/rastko-ka/content/view/52/42/ [10.08.2015].

[55] I. Joć, *Słowianie w internecie*, „Pomerania" 2004, nr 6, s. 28.

Od 2005 r. działa oficjalny portal Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego „Kaszubi.pl". Informuje on o samej organizacji, jej celach, charakterze i strukturze oraz przekazuje aktualności dotyczące wydarzeń, którym patronuje Zrzeszenie[58].

Dzięki dotacjom Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie uruchomiło również następujące tematyczne serwisy internetowe: „Skarbnicę Kaszubską", działający od 2010 r. portal edukacyjny, zamieszczający wiele tekstów źródłowych, z których można czerpać wiedzę o języku kaszubskim, historii, kulturze i geografii regionu[59]; „Wirtualné Kaszëbë", uruchomiony w 2013 r. portal z materiałami wideo[60] oraz „Akademię Bajki Kaszubskiej", serwis dla dzieci, umożliwiający czytanie i słuchanie bajek po kaszubsku[61].

W 2015 r. powstała strona „Pismiono.com"[62]. Początkowo był to serwis internetowy nieregularnika „Skra"[63], założonego przez młodych ludzi, których łączyły zainteresowania związane z kaszubskim życiem kulturalnym. Kiedy czasopismo przestało być wydawane, autorzy skupili się na prowadzeniu portalu internetowego o tematyce, która była podejmowana w ich periodyku. Na stronie publikowane są recenzje książek i albumów płytowych związanych z Kaszubami i Pomorzem, wywiady z regionalnymi animatorami kultury, a także treści informacyjne i publicystyczne dotyczące europejskich mniejszości narodowych, etnicznych i językowych. Z dużym zainteresowaniem spotkało się tłumaczenie na język kaszubski *Małego księcia* Antoine'a de Saint-Exupéry'ego autorstwa redaktora naczelnego serwisu Macieja Bandura. Na przełomie roku 2017 i 2018 portal opublikował 8 rozdziałów *Môłéwo Princa*. Towarzyszyło to internetowej zbiórce pieniędzy na wydanie przekładu w wersji fizycznej, która zakończyła się sukcesem[64].

---

[56] D. Kalinowski, *Raptularz kaszubski…*, s. 199.

[57] Dr hab. Dušan-Vladislav Paždjerski, prof. UG, kierownik Katedry Slawistyki na Uniwersytecie Gdańskim, twórca strony „Rastko Kaszuby", wywiad przeprowadzony 29 czerwca 2018 r.

[58] A. Kuik-Kalinowska, *Strony internetowe Instytutu Kaszubskiego i Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego,* „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2011, s. 284.

[59] *Skarbnica Kaszubska*, http://www.skarbnicakaszubska.pl [19.06.2018].

[60] *Wirtualné Kaszëbë*, http://www.wirtualnekaszuby.com [19.06.2018].

[61] *Akademia Bajki Kaszubskiej*, http://www.akademiabajkikaszubskiej.pl [19.06.2018].

[62] *Skra – pismiono ò kùlturze*, http://pismiono.com [19.06.2018].

[63] Opis czasopisma w namyśle krytycznym zob. D. Kalinowski, *Sylwa kaszubskie*, Słupsk––Gdańsk 2017, s. 271–277.

W lipcu 2017 r. wystartował pierwszy w całości kaszubskojęzyczny portal informacyjny „Nëże"[65]. Strona została założona przez działaczkę młodzieżową i nauczycielkę języka kaszubskiego Katarzynę Kankowską-Filipiak oraz dziennikarza i artystę kabaretowego młodego pokolenia Adama Hebla. Portal podawał w rodzimym języku aktualności z Kaszub, wzbogacając je czasem o wzmianki dotyczące głośnych wydarzeń ze świata polityki i sportu, takich jak np. referendum w sprawie niepodległości Katalonii czy lekkoatletyczne mistrzostwa świata w Londynie. Od początku działalności serwisu do października 2017 r. pojawiały się na nim regularnie nowe doniesienia. Potem drastycznie zmalała częstotliwość publikowania wpisów. Ostatni tekst na portalu „Nëże" ukazał się na początku stycznia 2018 r. Później strona przestała być aktualizowana, lecz jej twórcy nigdzie nie podali informacji o zakończeniu działalności portalu.

Poza portalami istnieją również blogi po kaszubsku, prowadzone przez znanych działaczy, dziennikarzy i artystów z regionu. Można wśród nich wyróżnić np. „Bëlôk – czôrno na biôłim", czyli blog Romana Drzeżdżona, kaszubskiego poety, satyryka i publicysty. Od 2010 r. autor zamieszcza na nim swoje wiersze, felietony, rozważania dotyczące języka kaszubskiego, a także aktualności i wszelkie ciekawostki związane z Kaszubami[66]. Na uwagę zasługuje również strona Tomasza Fopkego (www.fopke.pl), kompozytora i animatora kultury, na której od 2007 r. autor publikuje słowa i melodie kaszubskie. Hasłem przewodnim witryny jest bowiem „nauka kaszubskiego przez śpiew"[67]. Uzupełnienie strony stanowi kanał z materiałami wideo na platformie Youtube[68]. Ciekawy kaszubskojęzyczny blog prowadzi także wcześniej wspomniany Adam Hebel, gdzie można poznać jego uwagi na aktualne tematy[69].

---

[64] *„Mały Książę" po kaszubsku*, https://zrzutka.pl/63cbf3 [19.06.2018].

[65] *Nëże*, https://www.wiednoneze.com [19.06.2018].

[66] *Bëlôk – czôrno na biôłim*, http://belok.kaszubia.com [20.06.2018].

[67] *Fopke.pl*, http://www.fopke.pl [20.06.2018].

[68] *Kanał Tomasza Fopkego na platformie Youtube*, https://www.youtube.com/user/fopke4 [20.06.2018].

[69] *Przez naju, dlô naju*, http://hebel.kaszubia.com/ [20.06.2018].

Na koniec warto wspomnieć o projekcie, w który zaangażowana jest „Kaszëbskô Jednota". Stowarzyszenie dokłada starań, by kaszubski stał się językiem domyślnym we własnej edycji regionalnej Facebooka. Inicjatorzy akcji liczą na 7 tys. głosów, niezbędnych do zebrania w tej kwestii[70]. Jeśli projekt zakończy się sukcesem, będzie to drugi największy światowy serwis internetowy w języku kaszubskim po internetowej encyklopedii Wikipedia (https://csb.wikipedia.org), której regionalna wersja została utworzona 1 kwietnia 2004 r.[71].

***

Najbardziej stabilna jest sytuacja kaszubszczyzny w radiu. Obie publiczne rozgłośnie, tj. Radio Gdańsk i Radio Koszalin, od wielu lat mają w swoim programie audycje w języku kaszubskim. W przypadku Radia Gdańsk można mieć jedynie zastrzeżenia do godzin emisji programów („Magazyn Kaszubski" ukazuje się co niedziela o 08:05, „Klëka" – od poniedziałku do czwartku o 22:40 i „Skarby Kaszub" dwa razy w miesiącu po godzinie 03:00), na co zwracał uwagę Dariusz Majkowski w 2012 r. przy okazji wywiadu z ówczesnym prezesem stacji[72].

Istotną rolę spełnia Radio Koszalin. Poza terenami, które wchodzą w skład Kaszub, stacja dociera bowiem także do wielu powiatów województwa zachodniopomorskiego, gdzie wiedza na temat Kaszubów i znajomość ich kultury jest znikoma, więc audycje te stwarzają szansę zainteresowania słuchaczy zupełnie nowym dla nich zjawiskiem.

Przez ponad 13 lat istnienia Radia Kaszëbë sukcesywnie powiększało ono swój zasięg, dzięki czemu dostęp do niego ma już większość mieszkańców Kaszub, a rozgłośnia ma w swoich planach ekspansję na terenie powiatu lęborskiego[73]. Z przytoczonych już badań Danuty Stanulewicz wynika, że jest to najpopularniejsze kaszubskie medium wśród młodzieży[74]. Niemniej jednak stacja ma też grono przeciwników, którzy zarzucają jej zbyt małą liczbę audycji nadawanych po kaszubsku i emitowanie nieprzypadającej każdemu do gustu muzyki disco-polo.

---

[70] *Projekt kaszubski Facebook*, <http://kaszebsko.com/fbcsb> [20.06.2018].

[71] *C. Obracht-Prondzyński, Kaszubi dzisiaj…*, s. 30.

[72] D. Majkowski, *Na dziś to maksimum*….„Pomerania" 2012, nr 7–8, s. 16.

[73] P. Szëca, *Powiększamy nasz zasięg – będziemy nadawać też z Lęborka*, http://radiokaszebe.pl/powiekszamy-nasz-zasieg-bedziemy-nadawac-tez-z-leborka/ [20.06.2018].

[74] D. Stanulewicz, *Zainteresowanie młodzieży kaszubskimi mediami…*, s. 304.

Znacznie gorzej wygląda sprawa, jeśli chodzi o telewizję. Po likwidacji programu „Rodnô Zemia" i wielokrotnemu przekształcaniu audycji „Tedë jô" gdański ośrodek Telewizji Polskiej przestał uchodzić w środowisku Kaszubów za nadawcę realizującego w sposób wystarczający materiały w języku regionalnym. Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie nawiązało współpracę z wejherowskim operatorem telewizji kablowej „Chopin", na którego kanałach obecnie emitowanych jest najwięcej audycji po kaszubsku. Problem tkwi w tym, że mogą oglądać je w swoich odbiornikach jedynie mieszkańcy powiatów wejherowskiego i puckiego oraz abonenci na dwóch gdańskich osiedlach, a więc zasięg jest znacznie mniejszy niż w przypadku TVP3 Gdańsk. Pocieszający jest fakt, że wszystkie programy nadawca sukcesywnie umieszcza na stronach internetowych swoich kanałów. Nie powiodła się z kolei inicjatywa stworzenia dostępnej w całym kraju (i poza jego granicami) telewizji kaszubskiej. Kanał CSB TV miał być wzorowany na TV Silesia. Po niecałych dwóch latach funkcjonowania CSB TV okazało się, że koszty jej działalności są zbyt wysokie, a dotacje i wpływy z reklam niewystarczające, aby stacja się utrzymała. Porażka w tej materii trochę ostudziła zapał wyjścia z kaszubszczyzną poza Pomorze w przekazie medialnym.

W przypadku witryn internetowych po kaszubsku prawdziwy ich rozwój można zaobserwować dopiero w ostatnich latach. Niestety, poza stronami organizacji kaszubskich bywają to projekty efemeryczne, co można zauważyć chociażby na przykładzie portalu „Nëże". W języku kaszubskim można przeczytać również blogi. W chwili obecnej nie ma jeszcze żadnego kaszubskiego wideobloga[75]. Wyczekiwanym wydarzeniem, szczególnie wśród pokolenia sprawnie komunikującego się za pośrednictwem internetu, jest uruchomienie kaszubskiej wersji językowej portalu społecznościowego Facebook. Organizacje zrzeszające Kaszubów i kaszubskie media mają swoje profile na tym portalu, na których toczą się ożywione dyskusje, nierzadko w języku kaszubskim. Część użytkowników ma również imiona i nazwiska zapisane kaszubskimi znakami. Apetyt na kaszubskiego Facebooka wzrósł szczególnie, gdy w 2016 r. dialekt śląski stał się jedną z wersji językowych amerykańskiego serwisu społecznościowego.

---

[75] Termin *wideoblog/vlog* jest tu rozumiany jako udostępniana za pośrednictwem internetu forma wideo, będąca częścią większego cyklu bądź jako seria treści wideo zachowujących ciągłość fabuły i/lub wybranej tematyki. Kryterium to spełnia np. vlog Grzegorza Kulika „Chwila z Gŏdkōm" o mowie Ślązaków (https://www.youtube.com/channel/UC_vhD5x1Fg-PATLuPJ-Jovyw/featured, dostęp: 20.06.2018), definicja za: N. Hatalska, *Rola blogerów i youtuberów we współczesnym świecie. Raport*, Gdańsk 2016, s. 6

Z powyższego można wysnuć wniosek, że kaszubszczyzna, pomimo uzyskania ponad dekadę temu statusu odrębnego języka, wciąż napotyka problemy z obecnością w mediach elektronicznych. Współcześnie wynikają one głównie z przyczyn finansowych, ale również ma tu znaczenie kwestia trudności przekonania części Kaszubów (szczególnie młodzieży) do nauki własnego języka regionalnego i posługiwania się nim w życiu codziennym. Godzien pochwały jest natomiast fakt, że działacze kaszubscy ciągle starają się uświadamiać własną społeczność, w tym przedstawicieli mediów oraz przedsiębiorców, którzy są ich reklamodawcami, że używanie języka kaszubskiego w mediach ma fundamentalne znaczenie. Środki masowego przekazu motywują do mówienia, czytania i pisania w tym języku, a także podnoszą jego prestiż. Media elektroniczne dają możliwość promowania kaszubskiej kultury popularnej, np. poprzez emisję nagrań i teledysków kaszubskich artystów muzycznych. Można się o tym przekonać na przykładzie Radia Kaszëbë, które wywołało zainteresowanie współczesną tematyką kaszubską wśród uczniów szkół średnich, a także zaktywizowało początkujących wykonawców muzycznych do prezentacji swojej twórczości w konkursie piosenki organizowanym przez nadawcę. Brała w nim udział m.in. Natalia Szroeder, wokalistka znana obecnie w całej Polsce, która publicznie przyznaje się do kaszubskiego pochodzenia i uczestniczenia od najmłodszych lat w lokalnym życiu kulturalnym. Daje to dobry przykład, szczególnie rówieśnikom tych młodych twórców, jak ważne jest posługiwanie się własnym językiem regionalnym w przestrzeni publicznej i ile korzyści wynika z tego w kwestii pielęgnowania lokalnej tradycji.

Temat obecności kaszubszczyzny w mediach elektronicznych, a w szczególności w internecie, nie został wyczerpany w niniejszym artykule. Jesteśmy świadkami dynamicznego rozwoju technologicznego, który będzie warunkował kształt mass mediów w przyszłości. Być może stworzy to nowe szanse dla Kaszubów na zaistnienie w przekazie medialnym. Zjawisko to z pewnością będzie wymagało kolejnych badań z zakresu medioznawstwa czy socjolingwistyki.

Streszczenie

W opracowaniu przedstawiono kluczowe fakty historyczne, dotyczące obecności języka kaszubskiego na falach pomorskiego eteru, w publicznej telewizji regionalnej, a także w programie prywatnych nadawców lokalnych. Artykuł ukazuje również dzieje kaszubskich serwisów internetowych. W tekście zaprezentowano głównych redaktorów omawianych audycji, programów i stron internetowych. W artykule omówione są również przyczyny i skutki przemian kaszubskojęzycznej działalności dziennikarskiej w mediach elektronicznych.

Abstract

The Kashubian language in the electronic media: A historical outline

The article focusses on the most important facts in the history of the use of the Kashubian language on the radio and television, including public and private regional television stations, as well as on the Internet. The article also presents the main authors of the programmes and websites. The causes and effects of the transformation of Kashubian journalistic activities in the electronic media are discussed as well.

Bibliografia

Akty normatywne

Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji, Dz.U. 2004 nr 253 poz. 2531 ze zmianami.

Dokumenty

Czwarty raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa: Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, 2013.

Informacja na temat audycji dla mniejszości narodowych i etnicznych w programach publicznej radiofonii i telewizji oraz nadawców koncesjonowanych w latach 2015–2016, Warszawa: Departament Mediów Publicznych Biura KRRiT, 2016.

Informacja o podstawowych problemach radiofonii i telewizji w 2008 roku, Warszawa: Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2009.

Piąty raport dotyczący sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa: Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji, 2015.

Hatalska N., *Rola blogerów i youtuberów we współczesnym świecie. Raport*, Gdańsk: Blog Forum Gdańsk, 2016.

Sprawozdanie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z działalności w 2005 r. Warszawa: Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2006.

Sprawozdanie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z działalności w 2010 roku, Warszawa: Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2011.

Sprawozdanie z działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w 2008 roku, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Zarząd Główny, 2008.

Trochimczuk M., *Informacja o pomiarach audytorium radiowego w Polsce w III kwartale 2018 roku w odniesieniu do województw. Zestawienie danych z badania Radio Track realizowanego przez Kantar Polska S. A.*, Warszawa: Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2018.

Udział tematyki lokalnej w koncesjonowanych programach o zasięgu lokalnym na podstawie monitoringu w latach 2009–2011, Warszawa: Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, 2012.

Wykaz dotacji celowych – media proponowanych przez Komisję powołaną do rozpatrywania wniosków o udzielenie dotacji na realizację 2018 r. zadań mających na celu ochronę, zachowanie i rozwój tożsamości kulturowej mniejszości narodowych i etnicznych oraz zachowanie i rozwój języka regionalnego, http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/download/86/20714/dotacjecelowemedia2018.pdf [18.06.2018]

Monografie

Dołowy-Rybińska N., *Języki i kultury mniejszościowe w Europie: Bretończycy, Łużyczanie, Kaszubi*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwerstytetu Warszawskiego, 2011.

Kalinowski D., *Raptularz kaszubski*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2014.

Kalinowski D., *Sylwa kaszubskie*, Słupsk – Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2017.

Kozieł A., *Za chwilę dalszy ciąg programu... Telewizja Polska czterech dekad 1952–1989*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2003.

Miszczak S., *Historia radiofonii i telewizji w Polsce*, Warszawa: Wydawnictwa Komunikacji i Łączności, 1972.

Obracht-Prondzyński C*., Kaszubi dzisiaj. Kultura – język – tożsamość,* Gdańsk: Instytut Kaszubski w Gdańsku, 2007.

Pepliński W., *Czasopiśmiennictwo kaszubskie w latach zaboru pruskiego: Aspekty programowe, publicystyczne i wydawnicze*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2002.

Pepliński W., *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939. System funkcjonowania i oblicze społeczno-polityczne prasy polskiej,* Gdańsk: Wydawnictwo Morskie, 1987.

Prace zbiorowe

Òd „Skôrbu" do „Stegnë". 150 lat czasopiśmiennictwa kaszubskiego, red. D. Kalinowski, Wejherowo – Słupsk – Gdańsk: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Instytut Kaszubski w Gdańsku, 2017.

Radio gra i ... mówi: 60 lat Radio Gdańsk 2005, red. Anna Sobecka, Pelplin: Bernardinum, 2005.

Słownik dziennikarzy i publicystów Pomorza 1945–2005, red. J. Model (i in.), Gdańsk: Stowarzyszenie Dziennikarzy RP Oddział Morski w Gdańsku, 2008.

Artykuły w opracowaniach zbiorowych

Obracht-Prondzyński C., *Sukcesy i dylematy rewitalizacji języka kaszubskiego. Badania nad językiem a podstawowe dylematy społeczności kaszubskiej*, [w:] *Europejskie i regionalne instrumenty ochrony języków zagrożonych, Warszawa, 5 listopada 2013 r*., red. L. M. Nijakowski, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2014, s. 45–67.

Artykuły w czasopismach

10-lecé Radia Kaszëbë, „Pomerania" 2014, nr 12, s. 30.

Tôna i Gust, „Kleka" 1938, nr 15, s. 10.

Domańska B., *Rola Rozgłośni Pomorskiej Polskiego Radia w Toruniu w upowszechnianiu i współtworzeniu kultury literackiej na Pomorzu w latach 1935––1939*, „Rocznik Gdański" 1986, z. 2, s. 129–150.

Joć I., *Słowianie w internecie*, „Pomerania" 2004, nr 6 s. 28.

Kuik-Kalinowska A., *Strony internetowe Instytutu Kaszubskiego i Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2011, s. 280–285.

Majkowski D., *Na dziś to maksimum…*.„Pomerania" 2012, nr 7–8, s. 16.

Majkòwsczi D., *Swiat bez CSB TV,* „Pomerania" 2012, nr 3, s. 13–15.

Méjer J., *Radio Kaszëbë*, „Pomerania" 2005, nr 1, s. 12–13.

Obracht-Prondzyński C., *Kaszubi – ćwierć wieku po wielkiej zmianie,* „Przegląd Zachodni" 2013, nr 3, s. 157–178.

Pioch D., *Kaszubskojęzyczna oferta w CSB TV*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2011, s. 257–263.

Pryczkowski E., *Funkcjonowanie i kres telewizyjnego magazynu kaszubskiego „Rodnô Zemia" (1990–2010),* „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" / / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2011, s. 264–273.

Schodzińska J., *Kaszubi i kaszubszczyzna na antenie radiowej w pierwszych latach działalności rozgłośni gdańskiej po II wojnie światowej*, „Acta Cassubiana" 2002, s. 105–112.

Stanulewicz D., *Zainteresowanie młodzieży kaszubskimi mediami (badania pilotażowe),* „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2011, s. 292–305.

Strony internetowe

106,1 FM to czwarta częstotliwość Radia Kaszëbë, http://radiokaszebe.pl/1061-fm--to-nasza-kolejna-czestotliwosc [18.06.2018].

Adamkowicz M., *Kaszubi walczą o własny program. Senator Kazimierz Kleina krytykuje TVP*, http://www.dziennikbaltycki.pl/artykul/3379297,kaszubi-walcza-o-wlasny-program-senator-kazimierz-kleina-krytykuje-tvp,1,id,t,sa.html [19.06.2018].

Akademia Bajki Kaszubskiej, http://www.akademiabajkikaszubskiej.pl [19.06.2018].

Będzie drugi program kaszubskojęzyczny w TVP, http://www.kaszubi.pl/aktualnosci/aktualnosc/id/1673 [20.12.2018].

Bëlôk – czôrno na biôłim, http://belok.kaszubia.com [20.06.2018].

Fopke.pl, http://www.fopke.pl [20.06.2018].

Kanał Tomasza Fopkego na platformie Youtube, https://www.youtube.com/user/fopke4 [20.06.2018].

Komunikat o połączeniu portali Naszekaszuby.pl i Kaszebsko.com, http://kaszebsko.com/uploads/o_portalu_kj.pdf [19.06.2018].

„Mały Książę" po kaszubsku, https://zrzutka.pl/63cbf3 [19.06.2018].

Marecki P., *„FC Gochy" w Polskim Radiu Koszalin*, http://www.prk24.pl/28053492/fc-gochy-w-polskim-radiu-koszalin [18.06.2018].

Nëże, https://www.wiednoneze.com [19.06.2018].

O stronie, http://pl.kaszubia.com/o-tych-stronach/ [19.06.2018].

Programy emitowane w Twojej Telewizji Morskiej, http://www.telewizjattm.pl/nasze-programy.html [19.06.2018].

Programy emitowane w Twojej Telewizji Religijnej, http://www.telewizjattr.pl/audycje.html [19.06.2018].

Programy emitowane w Telewizji Wybrzeże, http://tvwybrzeze.pl/programy/ [31.07.2015].

Programy TVP3 Gdańsk: Tedë jo, http://gdansk.tvp.pl/17670227/ted-jo [19.06.2018].

Projekt kaszubski Facebook, <http://kaszebsko.com/fbcsb> [20.06.2018].

Projekt Rastko Kaszuby, http://www.rastko.net/rastko-ka/content/view/52/42/ [10.08.2015].

Pryczkowski E., *Czy „Tedë jo" spełniło oczekiwania ZKP?*, http://www.gazeta-kaszubska.pl/27858/czy-%E2%80%9Etede-jo-spelnilo-oczekiwania-zkp [19.06.2018].

Przez naju, dlô naju, http://hebel.kaszubia.com/ [20.06.2018].

Skarbnica Kaszubska, http://www.skarbnicakaszubska.pl [19.06.2018].

Skra – pismiono ò kùlturze, http://pismiono.com [19.06.2018].

Szëca P., *Powiększamy nasz zasięg – będziemy nadawać też z Lęborka*, http://radiokaszebe.pl/powiekszamy-nasz-zasieg-bedziemy-nadawac-tez-z-leborka/ [20.06.2018].

Wirtualné Kaszëbë, http://www.wirtualnekaszuby.com [19.06.2018].

Danuta Pioch
Zrzeszenie Kaszubsko Pomorskie

Ksiądz Bernard Łosiński – sierakowicki działacz niepodległościowy

Ksiądz Bernard Łosiński (1865–1940) – rys biograficzny

Urodzony 20 maja 1865 roku w Wielu. Zasłużony działacz społeczno-narodowy i polityczny, przeciwnik germanizacyjnej polityki Prusaków na Kaszubach.

Student teologii w Münster i Pelplinie, święcenia kapłańskie przyjął w 1891 roku. W latach 1897–1940 proboszcz parafii w Sierakowicach.

Aktywny działacz endecki, założyciel, członek i sympatyk wielu towarzystw patriotycznych i organizacji gospodarczych, jak np.: Banki Ludowe, Towarzystwa Ludowe, Kółka Rolnicze, Towarzystwa Śpiewacze czy Towarzystwo Przyjaciół Kaszub. Przez trzy kadencje polski poseł do Sejmu Pruskiego, a w 1920 i 1930 roku do Sejmu Rzeczypospolitej.

Prześladowany za działalność patriotyczną, osadzony w obozie koncentracyjnym w Oranienburgu-Sachsenhausen. 20 kwietnia 1940 roku stracony tam śmiercią męczeńską.

W roku tak ważnym, kiedy we wszystkich zakątkach Polski wspomina się ludzi zasłużonych dla ojczyzny w 100. rocznicę odzyskania niepodległości, nie sposób nie wspomnieć o wybitnym działaczu niepodległościowym – księdzu Bernardzie Łosińskim[1], który większość lat swojej kapłańskiej posługi spędził w parafii p.w. św. Marcina w Sierakowicach, a wspomnienie powinno być niepoślednie, bo i zasługi tego kapłana są takowe.

---

[1] O księdzu Bernardzie Łosińskim pisali m. in. Z. Milczewski, *Proboszcz Bernard Antoni Łosiński*, „Pomerania" 1985, nr 2, s.27–29; R. Wapiński, *Bernard Łosiński*, [w:] *Zasłużeni ludzie Pomorza Nadwiślańskiego z okręgu zaboru pruskiego*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 1979, t. 3, s.111–112; M. Kuczkowski, *Proboszcz jakiego nie znamy*, Pelplin 2014;

Okres dzieciństwa i lata szkolne

Urodził się w Wielu, w 1865 roku, w rodzinie zamożnych rolników, jako syn Matyldy z d. Kiedrowskiej i Wojciecha Łosińskich. Dzieciństwo przyszłego księdza przypadło na trudne dziejowo czasy, ale w jego domu kultywowano pieczołowicie patriotyczne, narodowe i religijne wartości. Zapewne wiele rodzin wyznawało podobne wartości, wszak z tego miejsca pochodzili też inni znani z patriotycznych i społecznych dokonań Kaszubi – Hieronim Derdowski czy Wincenty Rogala.

Podstawową edukację zdobywał mały Bernard w wielewskiej szkole elementarnej, gdzie większość przedmiotów była realizowana w języku niemieckim, ale mimo nacisku ze strony zaborcy długo utrzymano też w niej naukę języka polskiego. Po skończeniu pierwszego stopnia edukacji młody Łosiński przez pięć lat był uczniem Gimnazjum w Chojnicach, gdzie również nacisk germanizacyjny był bardzo silny, zatem młodzież skupiała się w tajnych kołach, aby pielęgnować w nich przywiązanie do ojczyzny. Stowarzyszenie Filomatów Pomorskich miało w Chojnicach swoją organizację *Adam Mickiewicz*[2]. Ten ruch wytworzył w Bernardzie Łosińskim jeszcze większe przywiązanie do sprawy polskiej. Po zdaniu matury w 1887 roku zaczął studia w Münster, jednak po półroczu wrócił do kraju i dalej studiował w Pelplinie. Tu również angażował się w działalność wymierzoną przeciwko zaborcy.

Kapłaństwo i kolejne parafie

15 marca 1891 roku kleryk Łosiński odebrał święcenia kapłańskie w katedrze pelplińskiej, swoją mszę prymicyjną odprawił w Brusach[3]. Potem pracował

M. Kuczkowski, J. Sikora, *Parafia p.w. św. Marcina w Sierakowicach (1382–2015). Zarys dziejów*, Pelplin 2016; K. Koszałka, *Działalność duszpasterska i społeczno-polityczna ks. Bernarda Antoniego Łosińskiego* (praca magisterska napisana na wydziale teologicznym UKSW w Warszawie), Warszawa 2000.

[2] Więcej na ten temat w publikacji A. Bukowskiego, *Kult Adama Mickiewicza na Pomorzu, Gdańsk 1959.*

[3] O czym pisze szerzej J. Borzyszkowski, [w:] *Dzieje Brus i okolicy, Chojnice – Gdańsk 1984*, podając jako przyczynę takiego stanu przeniesienie się rodziny Łosińskich po śmierci

jako wikariusz w Kamieniu Krajeńskim, Lipuszu, Przodkowie, Skarlinie i Lubawie. Administrował parafią w Tylicach (1894–95), piastował funkcję wikariusza katedralnego (1895–97) i równocześnie dyrektora ekonomicznego w Seminarium w Pelplinie[4].

31 marca 1897 roku ks. Bernard Łosiński został proboszczem parafii p.w. św. Marcina w Sierakowicach (po ks. Władysławie Sobieckim). Józef Klasa przedstawia ten fakt w Wiadomościach Sierakowickich następująco: „Dnia 31 marca 1897 roku przeniósł się (ks. Łosiński – dop. aut.) na własną prośbę do Sierakowic, gdzie objął probostwo sierakowickiej parafii, jednej z największych parafii wiejskich diecezji chełmińskiej. Funkcję tę pełnił nieprzerwanie przez 43 lata i 7 dni, czyli do 7 kwietnia 1940 roku”[5]. Pracy zapewne miał dużo, bo parafii podlegało 47 okolicznych wiosek i około 6 tysięcy wiernych. Kiedy w 1906 roku powstała parafia w Wygodzie, zostało oddzielonych 7 wiosek, dwie z nich w 1914 roku wróciły do parafii sierakowickiej[6]. Większość kazań głosił zwykle Proboszcz i czynił to w języku polskim, choć zaborcy stawiali w tym względzie ostre ograniczenia.

Podczas wizytacji biskupich sierakowicka parafia prowadzona przez księdza Łosińskiego zasługiwała zawsze na pochwały. Nie inaczej było w 1931 roku, gdy w parafii odbyła się wizytacja biskupia, a wizytującym był ks. bp Konstantyn Dominik. Proboszcz zadbał nie tylko o godne przyjęcie biskupa, ale też o taką oprawę, aby parafianie długo ją pamiętali[7]. Ksiądz Łosiński był powszechnie znany ze swoich propolskich i patriotycznych wystąpień. Za jego namową udawało się także doprowadzać do przechodzenia ewangelików na katolicyzm. W okresie Bożego Narodzenia były w kościele śpiewane kolędy w języku polskim. Z inicjatywy księdza stawiono w okresie jego proboszczowania sporo krzyży i przydrożnych kapliczek. Do dziś są one ustawiane w tych dawniej wytyczonych miejscach. Dla swoich wiernych organizował misje parafialne.

---

ojca (Wojciecha) do córki – Józefy Pikowej, która prowadziła z mężem karczmę w Czapiewicach.

[4] M. Kuczkowski, J. Sikora, *Parafia p.w. św. Marcina w Sierakowicach (1382–2015). Zarys dziejów*, s. 150.

[5] J. Klasa, *Ksiądz Bernard Antoni Łosiński*, „Wiadomości Sierakowickie”, wrzesień-październik 1995, s. 6.

[6] M. Kuczkowski, *Proboszcz jakiego nie znamy*, s. 20.

[7] Szczegółowy opis przebiegu wizytacji: tamże, s. 21.

W roli gospodarza

Do kościoła przynależała też ziemia. Ksiądz, wraz ze sprawowaniem funkcji kapłańskich prowadził jednocześnie gospodarstwo rolne, fascynowało go także pszczelarstwo, został nawet prezesem Związku Towarzystw Pszczelniczych. Wkrótce sierakowickich pszczelarzy zarządzanych przez Księdza Łosińskiego stawiano za wzór działalności w Związku. Proboszcz zarządzał niemałym areałem ziemskim, „parafia sierakowicka posiadała spore obszary ziemi uprawnej, las zwany księżym, ogród i łąki”[8]. Ten stan posiadania został przez ks. Łosińskiego pomnożony i po roku 1925 liczył w sumie 65 ha.

W 1925 roku (w kolejną rocznicę niepodległości, w dniu 11 listopada) Proboszcz Łosiński odprawił nabożeństwo za „Nieznanego Żołnierza”. Odtąd corocznie była ta uroczystość celebrowana w kościele. W kwietniu 1937 roku ks. kanonik Łosiński obchodził 40-lecie objęcia sierakowickiej parafii. Prasa pomorska (i nie tylko) sławiła wtedy szeroko jego zasługi: duszpasterskie, obywatelskie i patriotyczne[9].

Rozbudowa sierakowickiej świątyni

Do 1897 roku przestał funkcjonować przykościelny cmentarz. Wyznaczono nowy teren nieopodal kościoła (gdzie do dziś znajduje się parafialny cmentarz). Sporym mankamentem była też zbyt mała drewniana świątynia na ok. 145 miejsc, co przy ponad 6-tysięcznej parafii stanowiło ogromne utrudnienie. Dlatego szybko zapadła decyzja o rozbudowie, powołano w 1898 roku zespół ds. rozbudowy. Rząd pruski nie zgadzał się na rozbudowę mimo kilkakrotnych próśb proboszcza, który nie poddawał się w staraniach i wreszcie takową zgodę uzyskał. Prace rozpoczęły się 1903 roku (mistrz murarski Hübner z Bytowa) od zdemontowania drewnianej wieży i postawienia na jej miejscu murowanej. Dalsze prace, mimo usilnych prób i planowania, nie doszły do skutku, choć kilkakrotnie próbowano się do nich zabierać, zawsze jednak poważną przeszkodą były zbyt szczupłe środki. W 1911 roku zostały wykonane dla kościoła 3 dzwony (odlane przez firmę z Saarburga pod Trewirem). Sześć lat później Niemcy wpadli na brzemienny dla parafii w skutki pomysł, bo postanowili zarekwirować dwa większe egzemplarze na cele wojenne. Plan zaborcy był taki, aby zrzucić je z wieży i potłuc, proboszcz uprosił, aby je zdjęto (na koszt parafii), co też się stało, ale w nocy z 22 na 23 sierpnia 1917 roku dzwony zniknęły. Miejscowi gospodarze wywieźli je furmankami, zakopali w polu i jeszcze tej nocy zaorali glebę. Niemcy oczywiście poszukiwali zguby dość usilnie, ale nic nie wskórali. Został zatem zabrany ostatni z dzwonów, później ten sam los spotkał dwie sygnaturki. W ten sposób kościół pozostał bez dzwonów. Ukryte dzwony wróciły do kościoła dopiero w 1919 roku, z tej okazji ksiądz Łosiński wygłosił patriotyczne przemówienie i orszak uroczyście przeniósł dzwony do kościoła[10].

---

[8] J. Sikora, *Dzieje parafii świętego Marcina w Sierakowicach*, Pelplin 1987, s. 42–43.

[9] Z prasy pozaregionalnej warto wspomnieć artykuł *Czterdzieści lat na jednej placówce. Ks. Bernard Łosiński – Sierakowice*, [w:] „Kurier Poznański”, 32 (1937), nr 358, s. 2; pisano też o nim w „Gazecie Kartuskiej” (Podniosła uroczystość w Sierakowicach, nr 95 z 1937 r., s.2) czy w pelplińskim „Pielgrzymie”.

Ważne funkcje kościelne

Na mocy zarządzenia biskupa diecezji chełmińskiej A. Sedlaga, które ściśle określało zadania dziekanów, ks. bp W. Okoniewski (ordynariusz chełmiński) powierzył ks. Łosińskiemu pełnienie obowiązków dziekana (takie nominacje otrzymywali nieliczni i tylko tacy, którzy wykazali się wcześniej zdolnościami organizatorskimi). W czasie, gdy tworzyła się niepodległa państwowość tacy kapłani jak ks. Bernard Łosiński byli ważnym ogniwem patriotycznym. W 1926 roku ten sam biskup mianował również kapłana z Sierakowic kanonikiem honorowym kapituły katedralnej chełmińskiej. W latach 1923 – 1926 ks. Łosiński przewodził też dekanatowi mirachowskiemu (w skład którego wchodziło 19 parafii, w tym np. z tych dalej położonych: Dziemiany, Grabowo Kościerskie, Kościerzyna, Lipusz, Luzino, Parchowo, Strzepcz, Sulęczyno). W 1926 roku powstał nowy dekanat kartuski, któremu aż do czasu aresztowania w 1940 roku również przewodniczył ks. B. Łosiński. Sierakowicki kapłan prezesował też Związkowi Kapłanów „Unitas".

---

[10] To wydarzenie wielokrotnie było analizowane i opisywane na łamach „Wiadomości Sierakowickich", ale nie tylko, bo pisał o nim także pelpliński „Pielgrzym" 1917, nr 102, s. 2; M. Cybulski, *Sierakowickie dzwony*, „Pomerania" 1986, nr 11, s. 32, J. Sikora, *Dzieje parafii świętego Marcina w Sierakowicach*, s. 63–66.

Księża, współpracownicy

W czasie prowadzenia parafii przez ks. Łosińskiego Sierakowice wydały czterech kapłanów: ks. Władysława Młyńskiego, ks. Hugona Ruchniewicza, ks. Stanisława Gronowskiego i ks. Bernarda Sychtę. W czasie pełnienia urzędu proboszcza z księdzem Łosińskim współpracowali następujący wikariusze: Bolesław Masłowski, Franciszek Rutkowski, Bernard Grüning, Kazimierz Gregorkiewicz, Jan Rogalski, Julian Piechowski, Marian Karczyński, Bronisław Makowski, Feliks Glowinke, Hugon Szpitter, Franciszek Kalisz, Walerian Drążkowski, Jan Sieg, Maksymilian Krzewiński, Stanisław Główczewski, Marian Włoszczyński, Bronisław Smoleński, Zygmunt Hundsdorf, Brunon Koziorzemski, Tadeusz Malinowski, Feliks Klonowski, Jan Martenka, Edmund Nagórski, Bronisław Burczyk, Franciszek Fierek, Franciszek Licznerski, Antoni Troszyński, Feliks Kamiński[11].

Bractwa i patriotyczne stowarzyszenia

W czasie prowadzenia parafii w Sierakowicach proboszcz Łosiński dbał nieustannie o budowanie ducha polskiego. W parafii działały liczne bractwa i stowarzyszenia, niektóre o imponującej liczebności, jak np. Bractwo Trzeźwości liczące ok. 3 tys. członków. Ale najbardziej potrzebnymi dla zreperowania polskiego ducha były stowarzyszenia o świeckim nacechowaniu, do których powstania bądź prowadzenia wybitnie przyczyniał się sierakowicki proboszcz. Działało tu Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia” (zał. w 1906 r.). W 1910 roku odbył się w Sierakowicach zjazd kół śpiewaczych, a cztery lata później chórzyści zawitali do Sierakowic ponownie. Oczywiście program był przede wszystkim patriotyczny, religijny także. W 1923 roku zostało powołane do życia Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej. Ksiądz Łosiński brał udział z tą grupą w zlocie młodzieży w Kartuzach, wygłosił referat, poświęcił ufundowany sztandar.

Działalność edukacyjna

W działaniach proboszcza na rzecz parafian nie mogło zabraknąć prac w zakresie społeczno-bytowym. W 1920 powstała przy parafii ochronka (pierwszą nauczycielką przedszkola była Cecylia Hopa). W obrębie parafii działało 12 szkół katolickich. Nauką religii zajmowała się parafia (3 razy w tygodniu). Proboszcz bardzo dbał o kształtowanie silnego kośćca moralnego młodzieży, współpracował ze szkołami, uczestniczył we wszystkich imprezach, motywował do dalszego kształcenia. Za jego sprawą Sierakowice uruchomiły w 1922 roku szkołę uzupełniającą dla pracującej młodzieży. Działania propolskie proboszcza skupiały się nieustannie na kultywowaniu polskości, na zachowaniu języka w szkołach. Odbiciem silnej postawy księdza było przyłączenie się do strajków szkolnych w 1906 roku. Dyrektywa pruska zakładała nie tylko uczenie przedmiotów szkolnych w języku niemieckim, ale także prowadzenie katechezy w tymże języku. To ostatecznie spowodowało fale strajków, do których nawoływał też w podległych szkołach ks. Łosiński:

---

[11] Podano za: M. Kuczkowski, *Proboszcz jakiego nie znamy*, Pelplin 2014, s. 35.

> W październiku tegoż roku również w Sierakowicach przyłączono się do akcji protestacyjnej. Podczas lekcji religii uczniowie na zadawane pytania w języku niemieckim odpowiadali po polsku. Akcja ta dzięki ks. Łosińskiemu rozszerzyła się na inne szkoły[12].

Niestety w 1907 roku władze pruskie stłumiły strajk. Kolejną ważną akcją koordynowaną przez ks. Łosińskiego był wiec protestacyjny, jako odpowiedź na ustawę znoszącą nauczanie religii w szkołach. Zapracowany proboszcz nie uchylał się od żadnej aktywności. Z jego inicjatywy doszło do założenia przy miejscowej szkole pięknego ogrodu, posadzenia „Dębów Wolności", zadrzewienia i zakrzewienia terenu.

Inicjatywy społeczne i gospodarcze

Po agresywnej polityce zaborcy pozostały bardzo zadłużone i nierentowne gospodarstwa rolne. Aby temu zaradzić, tworzono Kółka Rolnicze, które miały wspierać w produkcji rolnej, udostępniać sprzęt i maszyny. Z inicjatywy sierakowickiego duszpasterza w 1907 roku w Sierakowicach też powstało Kółko Rolnicze, on sam zresztą został jego prezesem. Członkowie zbierali się zwykle w niedziele, wymieniali poglądy, radzili nad ulepszaniem systemu gospodarowania, czytali fachową prasę. Wszystko po to, by nie dać się włączyć w miażdżącą machinę germanizacyjną, polegającą na przejmowaniu ziemi i gospodarstw przez banki niemieckie. Ks. Łosiński próbował do tego typu działań namawiać też ościenne miejscowości, np. występował z szeregiem odczytów, prelekcji – tak m.in. powstało Kółko Rolnicze w Chmielnie, Gowidlinie. Bernard Łosiński był członkiem Pomorskiej Izby Rolniczej, przez jakiś czas pełnił funkcję prezesa Zarządu. Nieustannie krytykował urzędników i przedstawicieli Urzędu Skarbowego za nadgorliwe ściąganie podatków, rekwirowanie inwentarza i plonów. Reprezentował interesy ludzi dotkliwie karanych przez Starostwo w Kartuzach. W swojej karierze ma też sierakowicki duszpasterz zgłoszenie skutecznego wotum nieufności dla Zarządu głównego Pomorskiego Towarzystwa Rolnego. Po tej akcji zostaje właśnie powołany na funkcję prezesa.

---

[12] M. Kuczkowski, *Proboszcz jakiego nie znamy*, Pelplin 2014, s. 44.

Omówione wyżej aktywności to nie wszystkie działania w sferze gospodarczej księdza Łosińskiego. Od początku swojego funkcjonowania w Sierakowicach wykazywał się on ogromną troską o swoich parafian. Odpowiedzią na drastycznie wysokie formy kredytowania przez banki niemieckie była propozycja powołania banku polskiego. Wyszedł z nią oczywiście ks. Łosiński. Wydarzenie miało miejsce w grudniu 1899 roku. Wybrano radę nadzorczą, przyjęto statut i tak powstał Bank Ludowy w Sierakowicach. O szczegółach tego wydarzenia informuje bardzo wyczerpująco zachowany w dokumentacji Banku Spółdzielczego protokół spisany dokładnie 6 grudnia 1899 roku, mówiący o tym, iż:

> Pod przewodnictwem księdza proboszcza Bernarda Łosińskiego ze Sierakowic, który do pióra powołał pana obywatela Bazylego Zielke z Gowidlina, wybrali niżej podpisani, założywszy przez podpisanie statutu z dnia dzisiejszego Spółkę: Bank Ludowy – Eingetragene Genossenschaft mit unbeschraenkter Haftpflicht w Sierakowicach, jednomyślnie do Rady Nadzorczej na trzy lata członków: 1. Zielke Basilius z Gowidlina wyb., 2. Stenzel Leo z Tuchlina, 3. Kitowski Johann z Bąckiej Huty, 4. Sychta Johann z Puzdrowa, 5. Czapiewski Anastasius z Mojusza wyb., 6. Hoppa Johannn z Paczewa, 7. Brzeski Albrecht z Sierakowic, 8. von Bronk Leo z Pałubic, 9. Wenta Józef z Załakowa[13].

Na tym nie poprzestał ks. Łosiński, z jego inicjatywy powstały też podobne banki w Kartuzach, Żukowie, Staniszewie i Kielnie. Najbardziej aktywne były banki w Sierakowicach i Chmielnie. Przy ich pomocy udało się uratować od plajty niejednego polskiego gospodarza, a i wykup ziemi na własność dzięki ich działaniom stał się bardziej powszechny.

---

[13] Protokół zapisano równocześnie w języku niemieckim i polskim.

Staraniem sierakowickiego proboszcza powstawały coraz to nowe stowarzyszenia i spółki handlowe – Bazar, Konsum, Kupiec, Rolnik – wszystko po to, by doprowadzić do uniezależnienia Polaków od niemieckiej polityki: „spółdzielnie przyczyniały się do bojkotu sklepów niemieckich. Ks. Łosiński często zachęcał, aby kupować u swoich: (swój do swego). Niestety, niektórzy po latach przyjęli to mylnie nawet za antysemityzm”[14]. Nazwisko ks. Łosińskiego widnieje także wśród założycieli Towarzystwa Handlowego i fabryki cegły piaskowej (sylikatowej, wapiennej) „Fortuna” w Puzdrowie, którą to współzałożył z Antonim Myszkiem, Franciszkiem Brzeskim i Janem Sychtą (ojcem ks. B. Sychty). Głównym celem działalności cegielni było wyposażyć okoliczną ludność w cegłę wapienną do budowy domów, ale także dostarczyć tańszego budulca do budowy sierakowickiej świątyni, a przede wszystkim dać pracę i zarobek.

Charytatywne przedsięwzięcia

W Sierakowicach przy parafii działał szpitalik parafialny, którego celem było stworzyć warunki do godnego życia dla około 6 osób. W zamian za mieszkanie i utrzymanie były one zobowiązane do sprzątania kościoła, utrzymywania w porządku naczyń liturgicznych. Przy domu był chlewik i niewielka działka, na której mogli uprawiać potrzebne warzywa czy hodować inne płody. Ten szpitalik działał też w okresie sprawowania funkcji proboszcza przez ks. Łosińskiego, który wprowadził zwyczaj zbierania datków w Dzień Zaduszny i podczas odpustu św. Barbary (2. patronat kościoła, po św. Marcinie). Z inicjatywy proboszcza szeroko rozwinięta była działalność charytatywna, zbierano datki i dary dla najuboższych oraz bezrobotnych. Najbardziej jednak starał się kapłan o ubogie dzieci, organizował dla nich „gwiazdki” – podarki świąteczne (słodkości, produkty spożywcze, zabawki, książki, materiał na ubrania). W październiku 1932 roku powstało przy parafii Towarzystwo Dobroczynności Caritas (prezesem towarzystwa został ksiądz Łosiński).

---

[14] M. Kuczkowski, J. Sikora, *Parafia p.w. św. Marcina w Sierakowicach (1382–2015)*, s. 152.

Przeciw ostrej polityce zaborcy

Silna polityka Kulturkampfu wprowadzona przez kanclerza Otto von Bismarcka dotkliwie dziesiątkowała pod każdym względem społeczeństwo. Aby nie dać się totalnie zdominować, tworzono np. Spółki Parcelacyjne, które miały chronić przed oddawaniem ziemi Niemcom. W utworzenie takiej spółki włączył się także sierakowicki działacz społeczny. Najbliżej Sierakowic działała spółka w Kościerzynie, w której ks. Łosiński prowadził usilne działania propolskie. Być może pod wpływem propolskich działań księdza na jawne działania antyniemieckie zdecydował się Augustyn Pawelczyk z Paczewa, któremu zakazano budowy domu na własnej ziemi, zatem postawił na niej wóz cygański i w ten sposób zamanifestował silną wolę zamieszkiwania na własnej ziemi. Ustawa rządu pruskiego z 1908 roku nakazywała wywłaszczanie Polaków, zatem w 1912 roku proboszcz zorganizował wiec w Sierakowicach, gdzie ustalono, że każda ziemia zostanie wykupiona od miejscowych właścicieli, by nie oddać jej w niemieckie posiadanie. Niemcy korzystali oczywiście z wielu udogodnień rządu i często brali górę w gospodarczych transakcjach, ale dzięki samozaparciu strony polskiej coraz częściej udawało się polsko-kaszubski stan posiadania uratować przed niemiecką nawałą. Z tego tytułu między ludnością polsko-kaszubską a niemiecką dochodziło często do poważnych nieporozumień, tej linii nie reprezentował jednak proboszcz Łosiński, który za wszelką cenę starał się łagodzić wszelkie zaognione sprawy i utrzymywać poprawne stosunki z przedstawicielami kościoła ewangelickiego.

Udział w życiu kulturowym regionu

Dokumenty potwierdzają udział ks. B. Łosińskiego w Zjeździe Młodokaszubów. Jak czytamy w jednym z opracowań:

> W 1912 r. był uczestnikiem Zjazdu Młodokaszubów w Gdańsku, ale nie związał się z tym ruchem. Należał do Towarzystwa Przyjaciół Kaszub, tzw. Staro-Kaszubów w Sopocie (członek kuratorium i komisji rewizyjnej), które zostało założone 15 sierpnia 1912 roku. Celem tego Towarzystwa było popieranie inicjatyw kaszubskich pod względem materialnym i duchowym. Skupiało ono działaczy z kręgu inteligencji. Organizacja popierała kształcącą się młodzież kaszubską i rozdawała bezpłatnie dzieciom

kaszubskim elementarze i katechizmy. Działacze Towarzystwa organizowali i współfinansowali wycieczki do Królestwa Polskiego, Galicji i Księstwa Poznańskiego. Ks. Łosiński często powtarzał, że dla niego „Kaszuba to Polak". Widział przyszłość Kaszub jedynie w związku z Polską[15].

Polityczne zaangażowanie

Po I wojnie światowej ks. Łosiński został działaczem Ligi Narodowej, zajmującej się koordynowaniem działań politycznych, oświatowych i kulturalnych na terenach byłych zaborów. W 1922 roku zaczął też aktywnie działać w Komitecie powołanym do spraw odbudowy Kresów Wschodnich. W końcówce lat dwudziestych XX wieku powstał w Sierakowicach organ powołany do rozwoju sportu, zabaw i upowszechniania wycieczek, a także wychowywania dzieci w duchu patriotycznym i z nastawieniem na ćwiczenie umiejętności wojskowych – tu też ks. Łosiński był członkiem tej komisji. Kiedy w roku 1931 wydano nowe prawo o małżeństwie, stanie cywilnym i rozwodach, ks. Łosiński zorganizował wiec protestacyjny, w którym uczestniczyło ok. 2 tys. parafian, protestując przeciwko lekceważeniu prawa naturalnego i Bożego.

W 1930 roku (w 10. rocznicę „Cudu nad Wisłą") ustawiono w Sierakowicach pomnik Matki Boskiej Królowej Korony Polskiej. Rola kapłana w tym przedsięwzięciu polegała na pracy w komitecie budowy pomnika i poświęceniu go w dniu 5 X 1930 roku. Józef Klasa pisze o tym wydarzeniu w „Wiadomościach Sierakowickich" następująco:

> W 1921 roku z inicjatywy Franciszka Brzeskiego, przy poparciu księdza Łosińskiego, zawiązało się Towarzystwo Powstańców i Wojaków – Koło w Sierakowicach. Na zebraniu Koła w dniu 31 października 1926 roku postanowiono uczcić pamięć osób poległych w walkach o wolność Polski w latach 1914–1918 i w roku 1920. Pierwotnie miała to być tablica z nazwiskami poległych, umieszczona w kościele. Później jednak zdecydowano, że zostanie zbudowany pomnik z umieszczoną na nim tablicą z nazwiskami poległych z gminy Sierakowice. Pozwolenie władz cywilnych i kościelnych uzyskano dzięki pomocy księdza Łosińskiego. Pomnik Matki Boskiej Królowej Polski, poświęcony bohaterom narodowym, zbudowano ze składek miejscowej ludności. Jego poświęcenia dokonał ks. Bernard Łosiński

---

[15] M. Kuczkowski, *Proboszcz jakiego nie znamy*, s. 59.

5 października 1930 roku, czyli po przeszło 10 latach od „Cudu nad Wisłą”. To wydarzenie historyczne pomnik miał głównie upamiętniać.[16]

W uznaniu zasług na rzecz polskości Towarzystwo Powstańców i Wojaków udzieliło ks. Łosińskiemu w 1926 roku prawa do honorowego członkostwa w organizacji. Te same dyrektywy przyświecały duszpasterzowi, kiedy organizował w Sierakowicach „Dom Kaszubski” i „Salkę za bazarem” – które to miały na celu głównie organizację spotkań edukacyjnych. W końcówce roku 1926 organizowano w powiecie kartuskim ponadpartyjną organizację, w Sierakowicach odpowiedzią na inicjatywę Romana Dmowskiego było zorganizowanie Obozu Wielkiej Polski, a jej pochodną było powołanie w 1932 roku Stowarzyszenia Młodzieży Narodowej. Sierakowicki kapłan działał też aktywnie w Stronnictwie Narodowym. W 1937 roku został wybrany prezesem zarządu powiatowego organizacji (miało to miejsce podczas spotkania w Sierakowicach), był też prezesem tej organizacji działającej w Sierakowicach. Działaniami politycznymi księdza bardzo interesowali się polityczni przeciwnicy, był inwigilowany, śledzony, podsłuchiwany – notatki na jego temat można znaleźć zarówno w dokumentach starosty kartuskiego, jak i wojewody pomorskiego w Toruniu.

Te i inne jeszcze działania sprawiły, że ks. Łosiński miał wśród ludności wielkie poważanie. Postanowiono wybrać go na przedstawiciela do sejmu w Berlinie. Mimo ostrej polityki niemieckiej miejscowa ludność nie poddała się nagonce i postanowiła wypromować swojego przedstawiciela. W 1904 roku ks. B. Łosiński został posłem do Sejmu Pruskiego w Berlinie z okręgu pucko-wejherowsko-kartuskiego. Kolejne wybory w 1908 i 1912 również dały mu status posła. W tym sejmie ks. Łosiński działał w Kole z Polski, które powstało po to, by zjednoczyć siły przeciwko zaborczej polityce. Przeciwstawiał się wielu rażącym działaniom zaborczym: dyskryminacji języka polskiego, zastraszaniu ludności polskiej, biciu dzieci w szkołach, starał się o lepsze warunki lokalowe dla szkół, występował o zapomogi dla poszkodowanych, napiętnował także korupcję urzędników. Jego mowy wygłaszane w parlamencie drukował na bieżąco „Pielgrzym”, chętnie czytany przez szerokie rzesze wiernych. Po powołaniu przez Marszałka Piłsudskiego pierwszego Sejmu II RP (w lutym 1919 roku) ks. Łosiński został do niego wybrany w wyborach uzupełniających i potem ponownie w roku 1930.

---

[16] J. Klasa, *Ksiądz Bernard Antoni Łosiński*, „Wiadomości Sierakowickie”, listopad 1995, s. 6.

Uznanie zasług

W kwietniu 1923 roku w Sierakowicach zawitał prezydent Stanisław Wojciechowski, którego witali m.in. proboszcz B. Łosiński i pierwszy polski wójt Otton Karszny. W przeddzień wizyty prezydent wyróżnił ks. Łosińskiego Krzyżem Oficerskim Orderu „Polonia Restituta" (to samo odznaczenie odebrał również w tym dniu A. Majkowski). Józef Borzyszkowski, pisząc o Gminie Sierakowice w czasach II Rzeczypospolitej napisał o ks. Łosińskim następujące słowa:

> Badając dzieje Sierakowic i okolicy w II RP do 1939 r. na każdym miejscu i w każdym czasie spotykamy postać ks. B. Łosińskiego. Mnogość jego dokonań – różne pola działania – wielość pełnionych funkcji, stawiają go w rzędzie tzw. wielbłądów organizacyjnych. Nie bez powodu nazywano go już za życia kaszubskim księdzem Wawrzyniakiem[17].

Patriotyczne i oświatowe inicjatywy

Od 1875 roku działało w Toruniu Towarzystwo Naukowe. Ks. Łosiński był jego członkiem zwyczajnym, potem dożywotnim. Jednym z zadań Towarzystwa było wspieranie zdolnej, ale niezamożnej młodzieży. W 1880 roku założono też w zaborze pruskim Towarzystwo Czytelni Ludowych – organizację powołaną do krzewienia oświaty i czytelnictwa. Bibliotekę działającą w tym duchu założono też w sierakowickiej plebanii. Od 1906 roku ks. Łosiński był delegatem Towarzystwa na powiat kartuski. Po I wojnie cały czas trzeba było dbać o porządek, utrzymanie mienia, tworzono zatem Straż Ludową. Ks. Łosiński założył jeden z jej oddziałów i był starostą „Straży" w powiecie kartuskim. Powstawały też Rady Ludowe, które sprzeciwiały się pozostawianiu Pomorza w obrębie Niemiec, w Sierakowicach takiej organizacji też przewodził ks. Łosiński.

Współpraca z czasopismami i administracją

Sierakowicki proboszcz współpracował w latach 1903–1920 z pelplińskim „Pielgrzymem". W 1922 roku utworzono w Kartuzach lokalne czasopismo

---

[17] J. Borzyszkowski, *Gmina Sierakowice w czasach II Rzeczypospolitej*, [w:] *Dzieje Gminy Sierakowice*, red. A. Groth, Gdańsk 2008, s. 306.

– „Gazetę Kartuską”, wśród członków komitetu organizacyjnego był także B. Łosiński. Pisał też artykuły do „Słowa Pomorskiego” (dziennika wydawanego w Toruniu).

Sejm pruski ustanowił w 1919 roku w byłej dzielnicy pruskiej dwa województwa: poznańskie i pomorskie. Wojewoda pomorski Stefan Łaszewski mianował pierwszych radnych, wśród których znalazł się też proboszcz z Sierakowic. Był on także radnym w Radzie Gromadzkiej, a później pracował w Radzie Gminy Sierakowice.

Przez cały okres swej działalności kapłańskiej i społecznikowskiej spotykał się ks. Bernard Łosiński z uznaniem i pochlebnymi opiniami otaczających go ludzi:

> Wszystkie te opinie zawierają cząstkę bogatego obrazu postaci – osobowości i dokonań ks. Łosińskiego – „kaszubskiego ks. Wawrzyniaka”, dobrego duszpasterza i gospodarza, wybitnego przedstawiciela swojego pokolenia, człowieka z przełomu XIX i XX wieku, okresu konfliktów narodowościowych, walki i pracy organicznej, nacjonalizmów i innych zjawisk tamtego czasu. Można powiedzieć, iż ks. Bernard Łosiński wyróżniał się dobitnie na tle swej epoki”[18].

Okres II wojny i śmierć

Po wybuchu II wojny schorowany już ks. Łosiński, obawiając się niemieckiej zemsty za dotychczasową działalność, zniszczył wszystkie zdjęcia i dokumenty mogące obciążyć innych. Niemcy nie od razu aresztowali kapłana. Odczekali pół roku i 7 IV 1940 roku dokonali aresztowania. Do 10 kwietnia przetrzymywano więźnia w Kartuzach, następnie przetransportowano go do Oranienburga – Sachsenhausen koło Berlina. Tu spotkały go szczególnie okrutne prześladowania i można powiedzieć, że zginął śmiercią męczeńską za wiarę i ojczyznę w końcówce kwietnia 1940 roku. O tym fakcie Józef Klasa napisał następująco:

> Ksiądz Łosiński był szczególnie w obozie gnębiony jako kapłan i jako Polak. Bicie, kopanie, wyszydzanie, oblewanie wodą, głodzenie – to były

---

[18] J. Borzyszkowski, *Gmina Sierakowice w czasach II Rzeczypospolitej*, [w:] *Dzieje Gminy Sierakowice*, s. 311. Więcej na ten temat H. Radomski, *Ks. Bernard Łosiński na tle swojej epoki i środowiska*, „Wiadomości Sierakowickie” 2005, nr 2–5.

> metody niszczenia więźniów… Do śmierci Księdza przyczynili się trzej SS-mani: Keiser, Seifert i Schubert. Pan Kazimierz Cyganek jako naoczny świadek, opisuje śmierć księdza Łosińskiego[19].

O dokładnej dacie śmierci sierakowickiego kapłana (która to jest lokowana przez różne źródła w czasie od 20 do 30 kwietnia 1940 roku) wypowiada sie stanowczo i precyzyjnie Bogdan Łosiński, nazywający ks. Bernarda swoim stryjecznym dziadkiem (czyli bratem dziadka), datując ją na 20 kwietnia[20].

Pamięć potomnych

Ksiądz Bernard Łosiński jest w II grupie męczenników okresu II wojny światowej, dla których od 2003 roku rozpoczęto proces beatyfikacyjny, przekazany w 2011 roku Kongregacji ds. świętych w Rzymie.

W Sierakowicach na murze kościoła p.w. św. Marcina w 1985 roku została odsłonięta pamiątkowa tablica poświęcona pamięci ks. Łosińskiego. Obecnie ta tablica jest umieszczona w grobowcu rodziny Łaszewskich na sierakowickim cmentarzu. We wsi jest też ulica nosząca nazwę sławnego kapłana. W 1991 roku miała w Sierakowicach miejsce uroczysta sesja z okazji święta Niepodległej, poświęcona w całości życiu i działalności ks. Łosińskiego. Parafianie z Lipusza (gdzie ks. Łosiński był wikariuszem) ufundowali tablicę pamiątkową jemu poświęconą i ulokowali ją w kruchcie kościoła. W sejmie RP znajduje się tablica z nazwiskami parlamentarzystów poległych w czasie II wojny, jest wśród nich nazwisko ks. Łosińskiego. W Banku Spółdzielczym w Sierakowicach wisi portret Sługi Bożego ks. B. Łosińskiego, który był przecież głównym motorem jego powstania.

Na rok 2018, w stulecie odzyskania niepodległości, prywatni donatorzy (bracia Andrzej i Tadeusz Bigusowie) przygotowali kolejny akt wdzięczności społeczeństwa za życie i działania ks. Łosińskiego – 11 listopada został odsłonięty na sierakowickim rynku pomnik poświęcony wybitnemu kapłanowi (ci sami darczyńcy byli sponsorami ustawionego niedawno w Sierakowicach pomnika ks. Bernarda Sychty – Sierakowice miały szczęście do księży Bernardów, poświęcających się bez reszty dla innych).

---

[19] J. Klasa, *Ksiądz Bernard Antoni Łosiński*, „Wiadomości Sierakowickie”, styczeń 1996, s.5.

[20] Z listu z dnia 14 stycznia 2014 roku nadesłanego przez Bogdana Łosińskiego do redakcji „Wiadomości Sierakowickich”, w którym autor pisze następująco: „Według wszelkiego prawdopodobieństwa mordu na mym stryjecznym dziadku dokonano świadomie i celowo właśnie w dniu 20. 04, gdyż była to data urodzin Adolfa Hitlera i wszystkie obozy koncentracyjne prześcigały się w mordowaniu w tym dniu każdego roku osadzonych więźniów, traktując to jako swoisty prezent urodzinowy dla Hitlera”.

Streszczenie

Artykuł poświęcony przywołaniu informacji o dramatycznej biografii księdza Bernarda Łosińskiego, kapłana żyjącego i działającego w różnych okresach historycznych i w różnych systemach politycznych, tj. w okresie zaborów, w czasach rodzącej się niepodległości Polski, aż do momentu II wojny światowej. Miejscem spektakularnych działań propolskich i prokaszubskich są Kaszuby, a przez znakomitą większość czasu (ponad 40 lat) parafia w Sierakowicach.

Światły kapłan nie tylko z wielkim poświęceniem prowadzi parafię, ale ogromny wysiłek kładzie też w działalność gospodarczą, społeczną, patriotyczną i polityczną, za co zostaje przez potomnych nazwany „kaszubskim Księdzem Wawrzyniakiem”.

Zakładane przez niego towarzystwa, spółdzielnie i banki, prowadzona działalność społeczna, praca w organach administracji, współpraca z prasą, trzykrotne reprezentowanie Pomorzan w Sejmie Pruskim, a dwukrotne w Sejmie II RP, patriotyczne postawy na każdym odcinku życia – sprowadzają na jego głowę niechęć wrogów, która w ostateczności doprowadza do męczeńskiej śmierci schorowanego już Księdza w obozie zagłady w Oranienburgu-Sachsenhausen.

Rodacy, w uznaniu zasług Księdza, starają się pamiętać o jego czynach i postawach nadając jego imię ulicy, stawiając mu pomnik, organizując konferencje, fundując tablice pamiątkowe, pisząc teksty sławiące jego działania, postulując o wyniesienie go na ołtarze.

Abstract

Father Bernard Łosiński – an independence activist from Sierakowice

The aim of this article is to present the biography of Father Bernard Łosiński, a priest living and working in different historical periods and political systems: during the period following the partitions of Poland and in the revived Poland, until World War II. The place of his spectacular pro-Polish and pro-Kashubian activities was Kashubia, for most of the time (over 40 years), the parish in

Sierakowice. Łosiński not only led the parish ardently, but was also actively engaged in economic, social, patriotic and political activities.

He founded societies, cooperatives and banks, worked in administrative institutions, cooperated with the press and represented Pomerania in the Prussian Parliament and later in the Polish Parliament. His patriotic activity in different fields was not favourably perceived by the Nazists. Being seriously ill, he died a martyr's death in the Sachsenhausen-Oranienburg concentration camp.

In recognition of Bernard Łosiński's merits, the inhabitants of Sierakowice gave his name to a street, erected a monument and funded commemorative plaques. They have also organized conferences presenting his activities and issued publications, postulating his elevation to the altars.

Eugeniusz Pryczkowski

Wojciech Kętrzyński oraz Józef Wybicki, Antoni Miotk i inni – wybitni Kaszubi dla Niepodległej

Słowa klucze
Kętrzyński Wojciech, Łączyno, historyk, Kętrzyn, mediewista, badacz Kaszub i Mazur, Lwów, Biblioteka Ossolińskich, Józef Wybicki, Antoni Miotk, Puck, Kaszubi dla Niepodległej, Zaślubiny Polski z Morzem

Keywords
Wojciech Kętrzyński, Łączyno, historian, Kętrzyn, medievalist, researcher in the history of Kashubia and Masuria, Lviv, Ossolineum Library, Józef Wybicki, Antoni Miotk, Puck, Kashubians' contribution to regaining Poland's independence, Poland's Wedding to the Sea

W roku odzyskania przez Polskę niepodległości chętnie – i słusznie – przywołujemy biogramy wybitnych jej ojców, jak choćby dyplomatę Romana Dmowskiego, pianistę i męża stanu Ignacego Jana Paderewskiego, stratega i marszałka Józefa Piłsudskiego czy szczególnie cenionego na Kaszubach generała Józefa Hallera, który w Pucku wrzucił platynowy pierścień do Bałtyku zaślubiając z nim Polskę w dniu 10 lutego 1920 roku.

W tym samym pamiętnym dniu kaszubski szyper Jakub Myślisz symbolicznie przekazał straż w ręce polskiego marynarza w imieniu dotychczasowych strażników kaszubskiego nabrzeża. O tym fakcie wspomniano nawet w filmie „Niepodległość" wyemitowanym w telewizji 12 listopada 2018 roku. Jednym z twórców tego unikatowego obrazu, opartego o zachowane zdjęcia filmowe z początku XX wieku jest także Kaszuba, znany reżyser filmowy, Mirosław

Bork[1]. W filmie pokazano także Antoniego Abrahama rodem ze Zdrady koło Pucka, trybuna Kaszubów, najbardziej znaną postać z Kaszub tamtego czasu[2]. Powiedziano też, że został wydelegowany wraz z Tomaszem Rogalą z Wiela na konferencję do Wersalu, gdzie domagał się przyłączenia Pomorza do Polski.

Wraz z nimi miał również pojechać Antoni Miotk, znany kupiec z Pucka i pierwszy komisaryczny burmistrz tego miasta po odzyskaniu niepodległości. A. Miotk urodził się 13 sierpnia 1874 roku w Lewinku koło Strzepcza w znanej rodzinie Miotków, z której wywodził się także Paweł Miotk, wieloletni wójt Luzina i starosta ogólnopolskich dożynek w Spale, zmarły nagle w rocznicę odzyskania niepodległości, 11 listopada 1933 roku[3]. A. Miotk był aktywnym członkiem organizacji polskich, zwłaszcza związków śpiewaczych i teatrów amatorskich. Blisko współpracował z Antonim Abrahamem, był prezesem Towarzystwa Ludowego w Pucku. Włączył się w ruch młodokaszubski, publikował w „Gryfie", wziął udział w Zjeździe Młodokaszubów w 1912 roku. Po 1918 roku aktywnie działał na rzecz powrotu Pomorza do Polski. Był jednym z głównych organizatorów Zaślubin Polski z Morzem w lutym 1920 roku. Jego córka Wanda recytowała wiersz na powitanie gen. Józefa Hallera. Po wojnie bolszewickiej A. Miotk dalej aktywnie działał w organizacjach społecznych, był także wieloletnim wiceburmistrzem Pucka. W czasie II wojny światowej ukrywał się przed Niemcami w domu swego brata w Będargowie (gmina Szemud), gdzie zmarł 28 czerwca 1942 roku. Pod osłoną nocy jego ciało przewieziono na stary cmentarz w Pucku i tam pochowano[4].

---

[1] Mirosław Bork ur. się 22 grudnia 1956 r. w Wejherowie. W 1980 roku ukończył filologię polską na Uniwersytecie Gdańskim, w 1984 reżyserię telewizyjną i filmową na Wydziale Radia i Telewizji Uniwersytetu Śląskiego. Był dyrektorem Telewizyjnej Agencji Produkcji Teatralnej i Filmowej w TVP S.A. oraz wiceprezesem Stowarzyszenia Filmowców Polskich. W latach 2006–2010 był dyrektorem Artystycznym Festiwalu Polskich Filmów Fabularnych w Gdyni. Wśród wielu filmów stworzył także „Pomiędzy narodami. Polacy, Niemcy, Kaszubi" (2000). W 2012 r. był on prezentowany na II Festiwalu Filmów Kaszubskich w Miszewku, na którym M. Bork był gościem.

[2] Antoni Abraham ur. się 19 grudnia 1869 roku w Zdradzie koło Pucka. Do pruskiej szkoły powszechnej uczęszczał w Mechowej i Leśniewie. W wieku szesnastu lat rozpoczął wędrówkę po Kaszubach, trudniąc się sprzedażą maszyn do szycia Singer i kolportażem „Gazety Gdańskiej". Był założycielem wielu Towarzystw Ludowych. Wszędzie gdzie się pojawiał organizował wiece, podczas których krytykował działania pruskie i nawoływał do pogłębiania świadomości narodowej. Wielokrotnie był za to karany. Przez wiele lat był organizatorem pielgrzymek z Oliwy na Kalwarię Wejherowską. Wstąpił do Towarzystwa Przyjaciół Pomorza, był rzecznikiem budowy portu w Gdyni, organizował liczne wycieczki dla Kaszubów. W Gdyni witał prezydenta Stanisława Wojciechowskiego, przez którego został odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. Umarł 23 czerwca 1923 roku i spoczywa na cmentarzu oksywskim w Gdyni. Zob. T. Bolduan, *Trybun Kaszubów*, Gdańsk 1989.

[3] Zob.: https://pl.wikipedia.org/wiki/Pawe%C5%82_Micha%C5%82_Miotk (dostęp, 15.11.2018 r.). Warto nadmienić, że przygotowywana jest pierwsza książeczka o tym solidnym działaczu i oryginalnym twórcy kaszubskim. Ma ukazać się na wiosnę 2019 roku.

Zarówno dwaj przyjaciele A. Miotk i A. Abraham odegrali znaczące role w przywróceniu głównej części Kaszub do Polski. Takich postaci – Kaszubów było jednak znacznie więcej i to w różnych okresach zaborów. Przede wszystkim w pierwszym rzędzie należy wymienić gen. Józefa Wybickiego – autora Pieśni Legionów, później przyjętej jako hymn Polski. Ten wybitny pisarz i polityk urodził się w podkościerskim Będominie 29 września 1747 roku z matki Konstancji z Ostoja Lniskich, przez wiele pokoleń związanych z Brodnicą pod Kartuzami, oraz ojca Piotra, sądowego ziemskiego mirachowskiego. Józef był uczestnikiem insurekcji kościuszkowskiej, później związał się z Legionami Polskimi we Włoszech, gdzie ściśle współpracował z gen. Henrykiem Dąbrowskim. Po kongresie wiedeńskim współtworzył Królestwo Polskie. Był senatorem Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego od 1815 roku, także prezesem Sądu Najwyższego Królestwa Polskiego w latach 1817–1820. Zmarł 10 marca 1822 roku w Manieczkach pod Poznaniem[5]. Został pochowany przy kościele w Brodnicy koło Śremu, a w dniu 11 października 1923 jego zwłoki przewieziono do Poznania i 14 października uroczyście pochowano w Krypcie Zasłużonych Wielkopolan w podziemiach kościoła św. Wojciecha[6].

Wkład tego kaszubskiego szlachcica w zachowanie polskości w sercach i umysłach całego narodu jest przeogromny. Pieśń Legionów zagrzewała żołnierzy do boju, krzepiła serca Polaków w czasie zaborów, podnosiła dumę narodu w czasach pokoju. Od 26 lutego 1927 roku jest oficjalnym hymnem Polski. Świadomość, że jej autorem jest Kaszuba nie jest jednak powszechna nawet na Kaszubach. Mało tego, dawniej wręcz kwestionowano ten fakt[7]. Później pogląd ten uległ weryfikacji. Szczególnie dyrektor muzeum Henryk Wawrzyk podkreślał jednoznacznie, że autor polskiego hymnu był kaszubskim szlachcicem[8]. Obecnie już częściej mówi się o tym, choć jeszcze zdecydowanie za mało[9].

---

[4] Zob.: G. Miotk-Szpiganowicz, *Miotkowie*, „Puckie rody”, nr 1/2018.

[5] Zob.: S. Pestka, *Emisariusz niepodległości. O Józefie Wybickim*, Gdańsk 1972. Także: *Pamiętniki Józefa Wybickiego w 100-lecie Niepodległości*, Gdańsk 2018.

[6] Zob.: J. Kowalkowski, *Wybiccy herbu Rogala od XVI do XX wieku*, Warszawa 2015. Także: https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Wybicki (dostęp, 19.11.2018 r.).

[7] Symptomatyczne jest, że gdy w 1997 roku realizowałem materiał do telewizyjnego programu „Rodnô Zemia” w Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie, na niezobowiązujące pytanie operatora dźwięku „Czy Wybicki był Kaszubą?” padła z ust pani przewodnik zdecydowana odpowiedź negatywna. Zob.: Archiwum Telewizji Gdańsk, „Rodnô Zemia” z 16.05.1997 r.

O ile postać gen. J. Wybickiego jest znana każdemu Polakowi, o tyle mało mówi się o Wojciechu Kętrzyńskim, a już w ogóle słabo znana w głębi kraju jest jego kaszubska genealogia. O W. Kętrzyńskim mówi się, że jest jednym z najwybitniejszych polskich historyków. W jego licznych biogramach coraz częściej podaje się, że jego ojciec pochodził ze szlacheckiej rodziny kaszubskiej herbu Cietrzew, której nazwisko powstało od miejscowości Kętrzyno (obecnie w powiecie wejherowskim, dawniej był to powiat mirachowski)[10]. W dawniejszych publikacjach pochodzenie historyka odnoszono na ogół tylko do Warmii i Mazur, choć podkreślano, że ojciec jego w dzieciństwie nucił czasem sobie „Jeszcze Polska nie zginęła" J. Wybickiego[11].

---

[8] Archiwum Telewizji Wybrzeże, „Spiéwné ùczbë" z 16.03.2012 r. W tymże wywiadzie dyr. Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie Henryk Wawrzyk gruntownie wyjaśnia kaszubskie korzenie gen. J. Wybickiego.

[9] Ciekawe, że jeszcze 29 września 2017 r. znany poeta kaszubski Stanisław Janke napisał na swoim profilu fb o J. Wybickim następująco: *Dziś mija 270 rocznica urodzin gen. Józefa Wybickiego, twórcy polskiego hymnu narodowego, rodem z Będomina na Kaszubach. Stworzyliśmy mit, że Wybicki był Kaszubą, chociaż nie ma ani jednego dowodu, że miał poczucie tożsamości kaszubskiej [...].* Z tym nie zgodził się prezes oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Stężycy Artur Zagozdon: *Akurat w przypadku Józefa nie ma nigdzie śladu o jego kaszubskim pochodzeniu, ale jego stryjeczny brat został zapisany do Colegium Jezuickiego w Braniewie jako „Cassubita" czyli Kaszub. Więc taką drogą można wnioskować, że i on miał takie pochodzenie.* Tymczasem już 19 lipca 2018 r. S. Janke ponownie zabierając głos, tym razem w kontekście publikacji prasowej opartej na rozmowie z Przemysławem Rey'em – kuratorem Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie, zgoła inaczej określił autora hymnu: *Interesująca rozmowa, ale nie ma w niej najmniejszej wzmianki o kaszubskich korzeniach generała. A przecież należy pamiętać, że jego matka Konstancja z Lniskich była szlachcianką kaszubską, córką sędziego ziemskiego mirachowskiego. Wybicki był nie tylko generałem, ale także politykiem, publicystą i literatem. Kaszubi mogą być z jego działalności patriotycznej bardzo dumni.* Zob.: https://www.facebook.com/profile.php?id=100000665020571&ref=br_rs (dostęp, 14.11.2018 r.).

[10] Zob.: https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojciech_K%C4%99trzy%C5%84ski (dostęp, 14.11.2018 r.).

[11] E. Serwański, *Syn odzyskanej ziemi*, Warszawa 1989, s. 84. W innej – starszej – publikacji o wyraźnie socjalistycznym zabarwieniu odnotowano: *Wojciech Kętrzyński pochodził ze zubożałej drobnoszlacheckiej rodziny, niegdyś kaszubskiej, później osiadłej na Mazurach. Jeszcze dziad Kętrzyńskiego, również Wojciech Kętrzyński, czuł się Polakiem. Z dumą obnosił sygnet rodowy, ubierał sie zawsze w narodowy strój polski, dbał, by dzieci jego mówiły poprawnie po polsku i znały historię ziemi ojczystej.* Zob. A. Wakar, *Wojciech Kętrzyński. Wielki syn Ziemi Mazurskiej*, Olsztyn 1956, s. 6.

Sam Wojciech urodził się szesnaście lat po śmierci autora hymnu, w dniu 11 lipca 1838 roku w miasteczku Lec na Mazurach (obecnie Giżycko). Jego ojcem był Józef, pruski wojskowy i żandarm, syn kaszubskiego szlachcica, urodzony we wsi Łączyno, w dawnej parafii Chmielno (obecnie Wygoda) i ochrzczony pod nazwiskiem Kętrzyński w kościele parafialnym w Chmielnie. W pruskiej służbie poddany został silnej germanizacji. Przyjął wówczas nazwisko von Winkler-Kętrzyński, z czasem całkowicie odrzucił polski człon swego nazwiska. Sam W. Kętrzyński wspominał lata swego dzieciństwa następująco: *Ojciec mój, Józef Kętrzyński, był Polakiem i katolikiem, matka moja Eleonora z Rabów, Niemką; ojciec jej był dzierżawcą w dobrach hr. Golza w Nowej Wsi, czyli Tessendorf, niedaleko Susza, gdzie ojciec stał załogą. [...] Wychowaliśmy się głównie pod kierunkiem matki, gdyż ojca obowiązki zatrudniały często poza domem. Matka zaś nasza była nie tylko przezorną i praktyczną gospodynią, ale także dobrą i troskliwą opiekunką swoich dzieci, których nauce i edukacji poświęciła wszystek swój czas. Dużo było dobroci i uczucia w jej sercu; miała także talent opowiadania. [...] Ojca mojego mało sobie przypominam; był słusznego wzrostu, szatyn, nosił wąsy i baczki, a la Fryderyk Wilhelm III lub IV. Mało go było w domu, więcej podróżował konno po powiecie. A jednak wpływ wywarł ogromny na moje życie, pomimo to że w domu mówiono tylko po niemiecku. Ojciec lubił opowiadać o Polakach, o dziadku i babci mojej, o Jezierskim, który był opiekunem ojca, o Klińskich, o sygnecie herbowym dziadka, o Gdańsku itp.*[12].

Niestety, Józef von Winkler zmarł w młodym wieku, gdy przyszły historyk miał zaledwie osiem lat. Matka pozostała bez środków do życia. W tej sytuacji Wojciech trafił do szkoły dla sierot wojskowych. W 1856 roku otrzymał list od siostry z wiadomością o ich polskim pochodzeniu. Od tego czasu zaczął zgłębiać polską historię, a w młodzieńczych wierszach pisanych po niemiecku wspominał mało sobie znaną ojczyznę. Właśnie kaszubskie pochodzenie ojca całkowicie zdecydowało o odejściu od niemieckości i przyjęciu polskiej identyfikacji narodowej. Zaczął się intensywnie uczyć polskiego, którego z dzieciństwa znał zaledwie pojedyncze słowa. W tej kwestii zapewne bardzo pomógł mu kontakt z doktorem Antonim Brylowskim, Kaszubą i współpracownikiem Mrongowiusza w badaniu języka kaszubskiego, który był nauczycielem przyszłego historyka w gimnazjum w Rastemborku[13].

---

[12] W. Kętrzyński, *Z księgi pieśni człowieka niemczonego*, oprac. A. Wakar, Olsztyn 1980, ss. VIII–XI.

[13] Tamże, s. XVII.

Zarówno ten aspekt drogi życiowej W. Kętrzyńskiego jak i wszelkie inne związki z Kaszubami były do niedawna mało znane, pozostawały niejako na uboczu działań wcześniejszych badaczy. Na szczęście, nowe światło na te wydarzenia przyniosła cenna praca doktora Jacka Kowalkowskiego wydana w 2002 roku. Autor jest – w odróżnieniu do poprzednich biografów – Pomorzaninem związanym z ośrodkiem poznańskim. Pochodzi ze znanej kaszubsko-kociewskiej rodziny. Dlatego ten aspekt biografii W. Kętrzyńskiego poddał bardziej gruntownej analizie w swej pracy[14].

W książce J. Kowalkowskiego szerzej przedstawione są losy jej bohatera. Dowiadujemy się, że studiował od 1859 roku historię i filologię klasyczną na Uniwersytecie w Królewcu. Wówczas urzędowo zmienił swoje nazwisko na Winkler von Kętrzyński. Tam też obronił pracę doktorską o Bolesławie Chrobrym już tylko pod polskim nazwiskiem. W czasie studiów odwiedził po raz pierwszy swego wuja Michała Klińskiego – burmistrza Kościerzyny. Poznał wówczas swoją przyszłą żonę Wincentynę, jedną z wielu córek burmistrza, urodzoną w Klukowej Hucie. Rozpoczął wówczas poszukiwania swoich pomorskich korzeni, które kontynuował aż po kres swego życia[15].

Dzięki pracy historyka wiemy, że jego przodek o imieniu Adam opuścił Kętrzyno przed 1570 rokiem i zamieszkał w Chośnicy koło Parchowa. Tam Kętrzyńscy byli grubo ponad 200 lat. W Chośnicy – w piątym pokoleniu – urodził się dziad Wojciecha, też Wojciech. To on wraz ze swoją drugą żoną Magdaleną Lewald-Jezierską zakupił w dniu 10 czerwca 1796 roku majątek w Łączynie od Jana Tokarskiego[16]. Dziadkowie zmarli na pewno przed 1813 rokiem i pochowani zostali w Chmielnie[17]. Ich wnuk Wojciech – urodzony już na Mazurach

---

[14] J. Kowalkowski, *Badania genealogiczne Wojciecha Kętrzyńskiego (1838–1918)*, Poznań–Wrocław 2002.

[15] Tamże, s. 20.

[16] Warto zaznaczyć, że wcześniej, już co najmniej od XVI wieku, posiadaczami Łączyna byli Przewoscy, właściciele rodowego Przewozu położonego dokładnie po drugiej stronie jeziora Raduńskiego Dolnego. Pomiędzy tymi wsiami istniała przez wieki przeprawa promowa, stąd też nazwy tych wsi (Przewóz od *przewóz*, *przewozić*, Łączyno od *łączyć*), choć prof. E. Breza skłania się do dwóch innych wariantów: a) od pospolitego słowa *łąka*, b) od słowa *Łątka*, które miało być przezwiskiem. Właśnie od Przewoskich Łączyno nabyli Tokarscy dopiero w XVIII wieku, na krótko, bo już pod koniec tego wieku właścicielami byli Kętrzyńscy. Ci zaś po około pół wieku sprzedali je (przekazali?) Zelewskim. Zob.: P. Pragert, *Herbarz szlachty kaszubskiej*, T. II, Gdańsk 2008, ss. 163–166 oraz E. Breza, *Nazwy miejscowości powiatu kartuskiego*, Kartuzy 2017, ss. 200–201.

[17] Zob.: E. Serwański, *Syn odzyskanej ziemi*, Warszawa 1989.

– po uzyskaniu doktoratu nie mógł zatrudnić się w instytucjach państwowych ze względu na jego propolską działalność, za którą był już wcześniej sądzony i więziony. Początkowo trudnił się jako nauczyciel domowy, a w 1868 roku przyjął posadę bibliotekarza w Kórniku u hrabiego Jana Działyńskiego. Wtedy całkowicie poświęcił się pracy badawczej[18].

Około 1870 roku podjął starania o profesurę na Uniwersytecie Jagiellońskim, w czym przeszkodziła mu powstańcza przeszłość (był uczestnikiem Powstania Styczniowego) i polski patriotyzm. Skierował się wówczas na Pomorze, gdzie przez trzy lata poszukiwał rękopiśmiennych źródeł z czasów dawnej Rzeczypospolitej. Plon tych prac miał duże znaczenie dla przyszłych badań nad dziejami Kaszub i Pomorza, między innymi po latach czerpał z nich obficie prof. Gerard Labuda, najwybitniejszy mediewista rodem z Kaszub[19].

W czasie naukowych penetracji Pomorza W. Kętrzyński zajechał osobiście do Łączyna, wsi urodzenia swego ojca. Warto nadmienić, że od Kętrzyńskich majątek nabyli Zelewscy, a od nich z kolei Reiterowie. Dom Zelewskich (być może pamiętający też czasy Kętrzyńskich!) zachował się do czasów współczesnych[20].

Przy okazji odwiedzin łączyńskiego dworu historyk zajechał także do parafialnego Chmielna, a także wielu innych kaszubskich miejscowości. Plonem tych działań było odkrycie, względnie upowszechnienie, słynnych pamiętników Walentego Wolskiego z Niestępowa, dzieł o. Jerzego Schwengla z Kartuz, rękopisów proboszcza z Borzyszków ks. Jana Gotfryda Borka i wielu innych bezcennych prac, które później odegrały dużą rolę w odkrywaniu dziejów Kaszub z czasów I Rzeczypospolitej[21].

Większość odpisów, częściowo także oryginałów, złożył W. Kętrzyński w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Lwowie, z którym zawodowo związał się w 1873 roku, przyjmując stanowisko sekretarza naukowego. Już trzy lata później został dyrektorem instytucji, którą kierował przez 42 lata aż do swej śmierci. W tym czasie stworzył największe dzieła, które na trwałe zapisały W. Kętrzyńskiego w dziejach polskiej historiografii. Dla Pomorza szczególne znaczenie mają: „O narodowości polskiej w Prusiech Zachodnich za czasów krzyżackich" (1874), „Nazwy miejscowe polskie Prus Zachodnich, Wschodnich, Pomorza wraz z przezwiskami niemieckimi" (1879), czy też „Przydomki szlachty pomorskiej" (1905)[22].

---

[18] J. Kowalkowski, *Badania genealogiczne...,* dz. cyt., s. 20.

[19] Zob. m.in.: G. Labuda; *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, tom I, Gdańsk 2006.

[20] Obecnie jest rozbierany. W narożniku fundamentów odnaleziono kamień informujący nas, że dom był (prze)budowany w 1887 roku. Kamień wmurowano dokładnie 20 czerwca. Podano na nim nazwisko właściciela – T. von Zelewski. Obiekt jest obecnie własnością rodziny Anny i Zbigniewa Reiterów. Zdjęcia z rozbiórki są w posiadaniu autora udostępnione przez właścicieli.

[21] J. Kowalkowski, *Badania genealogiczne...,* dz. cyt., s. 23–24.

W tym też czasie wydał najwięcej tekstów źródłowych do historii Polski. Jest autorem setek artykułów, polemik, rozpraw, opracowań. Przybliżał książęcą przeszłość Pomorza, prezentował genealogie wielu rodów szlachty kaszubskiej i pomorskiej. Pisał o pochodzeniu Mikołaja Kopernika. Równocześnie mnóstwo naukowej aktywności poświęcał swym rodzinnym Mazurom. Napisał o nich znacznie więcej dzieł. Mówi się, że jest tym, który przywrócił Mazury Polsce.

W zwartych publikacjach trudno znaleźć informacje o zainteresowaniach Kętrzyńskiego samymi Kaszubami, a zwłaszcza regionalizmem kaszubskim. Nie ulega wątpliwości, że bacznie jednak obserwował ten ruch. Na pewno też utożsamiał się z Kaszubami, choć sam stronił od samej nazwy „Kaszubi" i „Kaszuba". Uważał bowiem, że te nazwy przynależne były bardziej do zachodnich Pomorzan. Trudno nawet nie przyznać mu w tym względzie racji, zważywszy, że zależało mu za wszelką cenę – w smutnej dobie zaborów – na podkreślaniu polskości Kaszub. Dlatego pisząc o Kaszubach zazwyczaj używa neutralnego terminu „Pomorze". Udało się jednak znaleźć artykuł w warszawskim kwartalniku z początku XX wieku, w którym wprost odnosi się do Kaszub. Sam tytuł artykułu, który brzmi „Nieco o Kaszubach ze stanowiska historycznego", podkreśla, że ostatecznie uznawał tę nazwę, jako odnoszącą się do ówczesnych (także współczesnych) Kaszub, choć o samej kwestii mówił następująco: *Że ludność wiejską zamieszkującą Pomorze gdańskie niesłusznie nazywają Kaszubami, choć to nazwisko dziś jest powszechnie przyjęte, udowodnił niedawno prof. Koblischke w swej rozprawie „Zum Kaschubennamen" (Ob. Mitteilungen des Vereins für Kaschubische Volkskunde. Zesz. VI. 1810). I ma racyę. Przez Kaszuby rozumiano dawniej zupełnie co innego aniżeli dzisiaj. Według dokumentów XIII i XIV wieku składają się na Kaszuby ziemie białogrodzka, sławińska i słupska, a w szerszym znaczeniu nawet i Meklemburgia*[23].

---

[22] Pisałem o tym już w „Stegnie", w cyklu „Òni téż rozsłôwielë Kaszëbë!". Zob.: J. Dosz, *Kaszëba – wiôldżi pòlsczi historik XIX wiekù!*, „Stegna", dod. do „Pomeranii", nr 2/2010, s. 37.

[23] W. Kętrzyński, *Nieco o Kaszubach ze stanowiska historycznego*, „Ziemia", Warszawa, 3 czerwca 1911, R. II, nr 22, s. 352.

Można wnioskować, że w rozumieniu W. Kętrzyńskiego podkreślanie kaszubskości, a zwłaszcza istnienia języka kaszubskiego, szkodzi polskiej racji stanu. Było to stanowisko niemal identyczne z tym, które przejawiał współczesny mu poeta Hieronim Derdowski, który nawet nie uznawał kaszubskiej grafii. W przeciwieństwie jednak do H. Derdowskiego W. Kętrzyński akceptował dorobek F. Ceynowy i A. Majkowskiego w tym zakresie pisząc na końcu swego tekstu, że Kaszubi to w gruncie rzeczy „Polôsze" z zastosowaniem kaszubskiej litery diakrytyzowanej „ô"[24].

W. Kętrzyński, jeden z najwybitniejszych w dziejach historyk o kaszubskich korzeniach, zmarł 15 stycznia 1918 roku. Pochowany został we Lwowie na cmentarzu Łyczakowskim. Spoczywa wśród najwybitniejszych ówczesnych luminarzy polskiej nauki i literatury jak Maria Konopnicka, Gabriela Zapolska, Władysław Bełza, fizyk Ignacy Łukasiewicz czy matematyk Stefan Banach. Po II wojnie światowej na jego cześć miasto Rastembork na Mazurach nazwano Kętrzynem. W jego centrum stoi pomnik W. Kętrzyńskiego. Wiele ulic, placów, instytucji Mazur nosi jego imię. Do najważniejszych z nich należy Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie założony w 1963 roku[25].

Tymczasem na Kaszubach postać ta nigdy nie została należycie poznana. Żadna ze szkół nie nosi jego imienia, nie ma ani jednego obelisku czy popiersia[26]. A Kaszuby mają mu przecież tyle do zawdzięczenia. Może właśnie w czasie obchodów 100-tnej rocznicy odzyskania niepodległości, której uczony nie doczekał (na Kaszubach obchody potrwają do 1920 roku) jest odpowiednia do tego sposobność, żeby te zaległości nadrobić.

Streszczenie

Artykuł podkreśla zasługi Kaszubów dla odzyskania niepodległości Polski. Zaznacza rolę jednego z najwybitniejszych Kaszubów w dziejach, autora

---

[24] Tamże.

[25] Zob.: https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojciech_K%C4%99trzy%C5%84ski (dostęp, 16.11.2018 r.).

[26] Przyjęcie imienia W. Kętrzyńskiego rozważa Szkoła Podstawowa w Kętrzynie, gm. Linia, co podkreśla Grażyna Bronk w programie „Skarbë Kaszëb" wyemitowanym w Twojej Telewizji Morskiej w Wejherowie w dniu 7 listopada 2017 r. Zob.: https://www.telewizjattm.pl/nasze-programy/111/44614-wojciech-ketrzynski-najwybitniejszy-historyk-xix-wieku.html?play=on (dostęp, 16.11.2018 r.).

hymnu polskiego Józefa Wybickiego, podkreśla udział wciąż mało poznanej postaci Antoniego Miotka z Pucka, zaś znacznie szerzej naświetla dorobek dra Wojciecha Kętrzyńskiego, który zmarł kilka miesięcy przed odzyskaniem niepodległości kraju. Był to wybitny polski historyk, który urodził się i wychował w duchu niemieckim na Mazurach. Pochodził jednak z rodziny kaszubskiej, co uświadomił sobie już w dojrzałym życiu, które postanowił poświęcić na odkrywanie dziejów Mazur, Warmii, a także Kaszub i Pomorza.

Abstract

The Kashubian language in the electronic media: A historical outline

The article focusses on the most important facts in the history of the use of the Kashubian language on the radio and television, including public and private regional television stations, as well as on the Internet. The article also presents the main authors of the programmes and websites. The causes and effects of the transformation of Kashubian journalistic activities in the electronic media are discussed as well.

Bibliografia

Archiwum Telewizji Gdańsk, „Rodnô Zemia” z 16.05.1997 r.
Archiwum Telewizji Wybrzeże, „Spiéwné ùczbë” z 16.03.2012 r.
Bolduan T., *Trybun Kaszubów*, Gdańsk 1989.
Breza E., *Nazwy miejscowości powiatu kartuskiego*, Kartuzy 2017.
Dosz J., *Kaszëba – wiôldżi pòlsczi historik XIX wiekù!*, „Stegna”, dod. do „Pomeranii”, nr 2/2010.
Kętrzyński W., *Nieco o Kaszubach ze stanowiska historycznego*, „Ziemia”, Warszawa, 3 czerwca 1911, R. II, nr 22.
Kętrzyński W., *Z księgi pieśni człowieka niemczonego*, oprac. A. Wakar, Olsztyn 1980.
Kowalkowski J., *Badania genealogiczne Wojciecha Kętrzyńskiego (1838–1918)*, Poznań–Wrocław 2002.
Kowalkowski J., *Wybiccy herbu Rogala od XVI do XX wieku*, Warszawa 2015.
Labuda G.; *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, tom I, Gdańsk 2006.
Miotk-Szpiganowicz G., *Miotkowie*, „Puckie rody”, nr 1/2018.
Pamiętniki Józefa Wybickiego w 100-lecie Niepodległości, Gdańsk 2018.
Pestka S., *Emisariusz niepodległości. O Józefie Wybickim*, Gdańsk 1972.
Pragert P., *Herbarz szlachty kaszubskiej*, T. II, Gdańsk 2008.

Serwański E., *Syn odzyskanej ziemi*, Warszawa 1989.

Wakar A., *Wojciech Kętrzyński. Wielki syn Ziemi Mazurskiej*, Olsztyn 1956.

Strony internetowe:

https://www.telewizjattm.pl/nasze-programy/111/44614-wojciech-ketrzynski-najwybitniejszy-historyk-xix-wieku.html?play=on (dostęp, 16.11.2018 r.).

https://pl.wikipedia.org/wiki/Pawe%C5%82_Micha%C5%82_Miotk (dostęp, 15.11. 2018 r.).

https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojciech_K%C4%99trzy%C5%84ski (dostęp, 16.11. 2018 r.).

https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Wybicki (dostęp, 19.11.2018 r.).

https://www.facebook.com/profile.php?id=100000665020571&ref=br_rs (dostęp, 14.11.2018 r.).

https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojciech_K%C4%99trzy%C5%84ski (dostęp, 14.11. 2018 r.).

Danuta Stanulewicz
Uniwersytet Gdański

Historia w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta

Słowa kluczowe
słownik Ramułta, język kaszubski, historia

Key words
Ramułt's dictionary, Kashubian, history

Wstęp

Celem tego artykułu jest przedstawienie przykładowych treści dotyczących historii w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta[1]. Na początku należy przypomnieć, że w roku 1889 słownik otrzymał nagrodę w Konkursie im. S. B. Lindego, zaś w roku 1893 został opublikowany przez Wydawnictwo Akademii Umiejętności w Krakowie. Dopiero w roku 1993 ukazała się drukiem wcześniej niepublikowana druga część słownika, którą opracowała Halina Horodyska[2]. Natomiast Jerzy Treder scalił obie części słownika, uwspółcześnił pisownię i opublikował w jednym tomie w roku 2003[3].

Pobyt Stefana Ramułta na Kaszubach, a także słownik będący jego owocem wzbudziły zainteresowanie badaczy zajmujących się kaszubszczyzną[4], m.in.

---

[1] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Kraków 1893.

[2] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, cz. II, red. H. Horodyska, Kraków 1993.

[3] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. J. Treder, Gdańsk 2003.

[4] Zob. J. Treder, *Ważniejsze prace poświęcone S. Ramułtowi i jego* Słownikowi, [w:] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. J. Treder, Gdańsk 2003, s. 455–456.

Ewy Czerniakowskiej[5], Haliny Horodyskiej[6] i Jerzego Tredera[7]. Ukazała się też praca zbiorowa poświęcona Ramułtowi i jego dziełom pt. *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej* pod redakcją Haliny Horodyskiej[8].

Słownik Ramułta jest nie tylko świadectwem ówczesnego stanu języka kaszubskiego, ale również – pośrednio i do pewnego stopnia – odzwierciedleniem kaszubskiej kultury materialnej i duchowej II połowy XIX wieku[9]. Treść przykładów przytoczonych przez Ramułta, związanych z polityką i religią, Jerzy Treder komentuje następująco:

> Cytaty w niemałym stopniu oddają rzeczywistość opisaną w pismach Ceynowy, co nietrudno dokładniej zbadać, np.: *Kòżden pòtcëwi Kaszëba mô miłowac swòjã macerzińską mòwã*. Oczywiście, nie znaczy to, iż wtedy Kaszubi nie rozmawiali często o religii czy polityce, np. *Sóm Nôjasniészi césôrz mdze ò tim wiedzôł. Przëjachôł tu dotąd jeden mòskewsczi jenerôł. Zebróny przëstąpilë terô do jimiennégò głosowaniô. Wszëtczé jejich gromadë* [‘wiece’] *biwałë jednomëslné*. Jednak czy to ich język?[10]

---

[5] E. Czerniakowska, „*Gazeta Gdańska*” *o pobycie Stefana Ramułta na Kaszubach w 1892 roku*, „Pomerania” 1996, nr 4, s. 56–58.

[6] Zob. m.in. H. Horodyska, *Nieznany rękopis drugiej części Słownika Ramułta odnaleziony*, „Pomerania” 1984, nr 7, s. 15–17; tejże, *Przyczyny nieopublikowania „Nowych materiałów do słownika pomorskiego czyli kaszubskiego*” *Stefana Ramułta*, „Pomerania” 1984, nr 9, s. 8–12.

[7] Zob. m.in. J. Treder, *Małopolanin Ramułt na Pomorzu w 1892 r.*, „Pomerania” 1996, nr 7–8, s. 61–63; tegoż, *Materiały słowińskie w słowniku Stefana Ramułta*, [w:] *Studia kaszubsko-słowińskie: materiały z II Konferencji Słowińskiej (Łeba 11–13.05.1992)*, red. J. Treder, Łeba 1992, s. 145–161.

[8] *Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN, Warszawa, 25 kwietnia 1994*, red. H. Horodyska, Warszawa 1995.

[9] O kulturze w słowniku Ramułta pisałam w artykule: D. Stanulewicz, *Kaszëbskô kùltura materialnô i dëchòwô w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Sztefana Ramùlta / Kaszubska kultura materialna i duchowa w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramułta*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2014, s. 186–195 [wersja kasz.], s. 336–345 [wersja pol.]. Słownikiem Ramułta zajmowałam się też w innych pracach: *Leksykalné pòle RUCHNA w* Słowarzu jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò *Sztefana Ramùlta / Pole leksykalne ODZIEŻ w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramułta*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2013, s. 178–187 [wersja kasz.], s. 273–282 [wersja pol.]; *Nazwy barw w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramułta*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza* 2, red. M. Klinkosz, A. Lica, Z. Lica, Gdańsk 2015, s. 185–198.

[10] J. Treder, *Posłowie*, [w:] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. J. Treder, Gdańsk 2003, s. 449.

Treder również zauważa, że przykłady ilustrujące znaczenie niektórych wyrazów hasłowych dotyczą historii Polski, a także Pomorza:

> Niemało zdań-cytatów dotyczy historii Polski, a flagę polską opisuje zdanie: *Górą biôłô*, *dołã czerzwionô*. Przebija też z nich doskonała znajomość (z Ceynowy) dziejów Pomorza: *Swiãtopôłk béł nôsłôwniészim ksążëcã pòmòrsczim*. *Niegdës mielë jesmë swòjich włôsnëch ksążãt*[11].

Jak pokazuje pierwszy z przytoczonych cytatów, Treder sądzi, że Kaszubi z pewnością rozmawiali o religii i polityce, lecz poddaje pod wątpliwość – albo przynajmniej zastanawia się – czy rzeczywiście mówili takim językiem, jaki został udokumentowany w słowniku Ramułta. Celem tego artykułu – jak już wyżej zasygnalizowałam – jest zbadanie, czy i w jakim zakresie Ramułt odnotował słownictwo, którym Kaszubi mogli się posługiwać rozmawiając o historii, jak również o polityce.

Klasyfikacja wyrazów hasłowych i treści dotyczących historii w słowniku Ramułta

Wyrazy hasłowe i treści dotyczące historii występujące w słowniku Ramułta możemy sklasyfikować według następujących kręgów tematycznych:

- historia Polski,
- Prusy – historia i czasy współczesne (XIX wiek),
- historia Pomorza,
- struktura społeczna i władze,
- wojna i wojsko,
- „dawne czasy",
- historie rodzin,
- dawne pieniądze.

Do tej listy można byłoby dodać nazwy własne – państw i miast oraz ich mieszkańców. Jednak ze względu na szczupłość miejsca nie będą one omówione w tym artykule[12].

---

[11] Tamże.

[12] Zagadnieniem tym zamierzam zająć się w osobnej pracy.

Przykłady haseł powiązanych z historią

W tej części artykułu przedstawię wybrane przykłady haseł bezpośrednio bądź pośrednio dotyczących historii. Korzystam z wersji słownika z roku 2003 z uwspółcześnioną pisownią Jerzego Tredera[13]. Po każdym przytoczonym cytacie ze słownika podaję w nawiasie stronę. Standardowych skrótów i symboli tu nie objaśniam, natomiast należy odnotować, że (II) znaczy, iż hasło pochodzi z drugiej części słownika, zaś źródła zapisane są tak: Be – A Berka (L. Biskupski), *Słownik kaszubski porównawczy*, Warszawa 1891; Ceyn – F. Ceynowa, Derd – H. Derdowski. Oczywiście uwzględniam tutaj tylko te, które pojawią się w cytowanych poniżej przykładach.

Na początku należy wspomnieć, że słownik Ramułta zawiera hasło *historëjô*[14], ilustrowane przykładem *historëjô Pòlsczi*:

historëjô, -i, *ż.*, 1. ‘historia’: *historëjô Pòlsczi*. 2. ‘zdarzenie’: *To sã stała takô historëjô*. 3. ‘opowiadanie’: *Jô wama òpòwiém historëją*. (s. 106).

Przejdźmy teraz do haseł dotyczących historii Polski. Wśród nich znalazły się imiona władców Polski, np.:

Jadżełło, -a, *m.*, ‘Jagiełło’: *Jadżełło*, *król Pòlsczi*. (s. 109);
Jadżełłów, -owi, -owô, -owé, *przym.*, ‘Jagiełłów’: *Jadżełłów brat*, *Witołd*, *wiôldżi ksąžã lëtewsczi*. (s. 109);
Kadzëmiérz, -a, *m.im.wł.*, ‘Kazimierz’: *Kadzëmiérz Wiôldżi*, *król pòlsczi*. *Kadzëmiérz*, *ksąžã pòmòrsczi*. (s. 119).

Kilka haseł związanych z historią Polski, a także Pomorza, dotyczy Krzyżaków. Przykłady ilustrujące użycie wyrazów hasłowych mówią o osadnictwie i wojnach z Krzyżakami, a także o krzyżackich rządach:

Krzëżôk, -a, *m.*, ‘Krzyżak’: *Krzëżôcë òsedlëlë sã nôsómprzód za Wisłą*. *Wòjna z Krzëżôkama*. (s. 142);

---

[13] Zob. przypis nr 3.

[14] Należy tu wyjaśnić, że w późniejszych wydaniach słownika Treder zastosował inną pisownię: *historiô* (S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, wyd. 3 popr. i zm., red. i korekta J. Treder, Gdynia 2011).

Krziżôk ob. *Krzëżôk*. (II) (s. 143);
krzëżacczi, -kô, -czé, *przym*., ‘krzyżacki’: *To sã dzało jesz za krzëżacczich rządów. Pòd panowanim krzëżacczim. Wiôldżi Méster krzëżacczi.* (s. 142);
krzëżactwò, -a, *n*., ‘krzyżactwo’: *A tej krzëżactwò wzãło sã i do naszi zemie. Krzëżactwò zalało całi krôj*. (s. 142).

W słowniku Ramułta odnotowane zostały: obce panowanie (hasło *Prësôk*), jak również wydarzenia w kraju zaborców (hasła *kòrónacjô* i *arcëksążã*), jego ustrój i postaci (hasła *césôrz*, *król*, *królestwò*, *królowac*, *prësczi*) – przy czym pamiętać należy o tym, że czasy, o jakich mowa w niektórych przykładach, były współczesne dla Kaszubów, których słownictwo zbierał i badał Ramułt:

Prësôk, -a, *m*., ‘Prusak’: *Prësôcë ju sto lat panëją nad nama*. (s. 290);
arcëksążã, -ëca/-ãca, *m*., ‘arcyksiążę’: *Wtedë włôsnie* [*prawie*, *dëcht*] *przëjachôł do Berlëna césôrz aùstrëjacczi z dwùma arcëksążãtama*. (s. 24);
kòrónacëjô, -i, *ż*., ‘koronacja’: *Na kòrónacją césarza zjachelë sã wszëtcë królowie i ksążãta*. (s. 132)[15];
césôrz, -arza, *m*., ‘cesarz’: *Król prësczi je téż niemiecczim césarzã*. [Ob. *cysôrz*] (s. 44);
król, -a, *m*., ‘król’: *król prësczi*. (s. 140);
królestwò, -a, *n*., ‘królestwo’: *Królestwò Prësczé. Królestwò Pòlsczé*. […] (s. 140);
królowac, -ëjã, -owôł, *sł*., ‘królować’: *Ninia królëjący césôrz niemiecczi i król prësczi Wilhelm Drëdżi. To ju béł kùńc jegò królowaniô*. (s. 140);
prësczi, -kô, -czé, *przym*., ‘pruski’: *Król prësczi je césarzã niemiecczim. Mònarchiô prëskô*; *królewstwò prësczé*; *wòjskò prësczé*. (s. 290);
ksążã, -ëca/-ãca, *m*., ‘książę’: […] *Ksążã Bismark*. (s. 143).

Zajmijmy się teraz historią Pomorza odzwierciedloną w słowniku Ramułta. Przykłady w niektórych hasłach (takich jak *pòdbijac*, *Pòmòrzé*, *nobilowac*, *pòmòrsczi*, *słôwny*) treściowo związane są z dziejami tego regionu, nawiązując do władców pomorskich i ich panowania oraz nobilitowanej przez nich szlachty:

---

[15] W późniejszych wydaniach słownika: *kòrónacjô*.

pòdbijac, -óm, -ôł, *sł.*, ‘podbijać’: *Naszi ksążãta nie pòdbijelë nigdë jinszich nôrodów pòd swòje panowanié.* (s. 249);

Pòmòrzé, -ô, *n.*, ‘Pomorze’: *Przed zaprowadzenim chrzescëjaństwa na Pòmòrzim. Pòmòrzé miało dôwni swòjich włôsnëch ksążãt.* (s. 262);

nobilowac, -ëjã, -owôł, *sł.*, ‘nobilitować’: *Òni są jesz òd kaszëbsczich ksążãt nobilowóny.* (s. 205);

pòmòrsczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘pomorski’: *za pòmòrsczich ksążãt*; *pòmòrskô zemia*; *lëdë pòmòrsczé.* (s. 262);

słôwny, *przym.*, ‘sławny’: *Ë téż më mielë słôwnëch przódków, słôwnëch ksążãt pòmòrsczich ë wódców, co wiôldżé bitwë wëgriwelë. Słôwny lëdze. To je słôwny ród.* (s. 342).

W przykładach ilustrujących użycie słów hasłowych *namalowac*, *pòrtrét*, *òlëwsczi* i *wizerënk* wspomniane zostały również portrety książąt pomorskich i ich groby:

namalowac, -ëjã, -owôł, *sł.*, ‘namalować, wymalować’: […] *Na tëch òbrazach są wëmalowóné pòstacë ksążãt pòmòrsczich.* (s. 188);

òlëwsczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘oliwski’: *òlëwsczi klôsztór. W kòscele òlëwsczim są baro pëszno namalowóné pòrtrétë ë grobë ksążãt kaszëbsczich.* (s. 225);

pòrtrét, -u, *m.*, ‘portret’: *Czë të jes widzôł pòrtrétë ksążãt pòmòrsczich w Òlëwie?* (s. 275);

wizerënk, -ù, *m.*, ‘wizerunek, portret’: *Wizerënczi naszich ksążãt.* (s. 408).

Należy też tu odnotować, że w słowniku zostały ujęte imiona niektórych władców pomorskich w postaci haseł *Mszczug* i *Swiãtopôłk*, jak również *Swiãtopôłków*:

Mszczug, -ëga, *m.im.wł.*, ‘Mszczug, Mestwin’: *Mszczug béł òstatnym ksãcã* (*ksążãcã*) *pòmòrsczim.* (s. 179);

Swiãtopôłk, -a, m. im.wł., ‘Świętopełk’*: Swiãtopôłk, ksążã pòmòrsczi.* (s. 357);

Swiãtopôłków, -òwi, -òwô, -òwé, przym., ‘Świętopełków’: *Swãtopôłkòwé wòjnë.* (s. 357).

Imiona władców pomorskich pojawiają się również w przykładach ilustrujących słowa hasłowe takie jak *fif*, *ksążã*, *sława*, *nastãpic*. Można się z nich dowiedzieć, że spryt Kaszubi odziedziczyli po księciu Świętopełku (hasło *fif*), najsłynniejszym władcy w dziejach Pomorza (hasła *ksążã*, *sława*), a także jaka była kolejność rządów (hasło *nastãpic*):

fif, -ù/-a, *m.*, ‘wybieg, fortel’, niem. *Pfiff*: ●*òn le fifama żëje. Pò ksążëcu Swiãtopôłkù fifë ë wëkrãtë më Kaszëbi jesz pò dzys dzéń mómë w spôdkù wzãté*. Derd (s. 84);

ksążã, -ëca/-ãca, *m.*, ‘książę’: *Swiãtopôłk béł nôsłôwniészim ksążëcã pòmòrsczim. Niegdës më mielë swòjich włôsnëch ksążãt. Ksążã Bismark*. (s. 143);

nastãpic, -stąpiã, -ił, -stãpi, *sł.*, 1. ‘nastąpić’: *Nastąpił ji na nogã*. 2. ‘nastać’: *Pòtemù nastąpią jesz gòrszé czasë. Pò Mszczëgù nastąpił Swiãtopôłk, a pò Swiãtopôłkù znowù Mszczug, òstatny ksążã pòmòrsczi*. (s. 193);

sława, -ë, *ż.*, ‘sława’: *Sława Swiãtopôłka rosła corôz barżi. Sława naszim przódkóm*! […] (s. 341).

Przy niektórych hasłach Ramułt zamieścił przykłady, które mówią o przodkach Kaszubów – Pomorzanach (hasła *pòtómk*, *przódk*, *Pòmòrsczón*, *Pòmòrzón*), jak również wskazują na charakter stosunków ich przodków z Polakami i Polską (hasła *bòjowac*, *przelewac*):

pòtómk, -a, *m.*, ‘potomek’: *Më jesmë pòtómkama dôwnëch Pòmòrzanów*. […] (s. 279);

przódk, -a, *m.*, […] 2. ‘przodek, antenat’: *Pòmòrzani to bëlë naszi przódkòwie*. (s. 312);

Pòmòrsczón, -a, *m.*, ‘Pomorzanin’: *Ti Pòmòrsczani to bëlë naszi przódkòwie*. Òb. Pòmòrzón (II). (s. 262);

Pòmòrzón, -ana, *m.*, ‘Pomorzanin’: *Pòmòrzani – to bëlë naszi przódkòwie*. (s. 262);

bòjowac, -ujã, -owôł, *sł.*, ‘bojować’: *Naszi przódkòwie bòjowelë z Pòlôchama*. (s. 34);

przelewac, -léwóm, -ôł, *sł.*, ‘przelewać’: *Naszi przódkòwie krew za Pòlską przeléwelë*. (s. 296).

Spora liczba haseł i przykładów związana jest z wojną i wojskiem. W słowniku znajdziemy następujące hasła związane z dowódcami, żołnierzami i formacjami wojskowymi, np.:

armijô, -ii, *ż.*, ‘armia’. (s. 25)[16];
wòjskò, -a, *n.*, ‘wojsko’. (s. 410);
wòjskòwi, *przym.*, ‘wojskowy’. (s. 410);
wòjôk, -a, *m.*, ‘wojak, wojownik’. (II) [Derd] (s. 410);
wòjôrz, -arza, *m.*, ‘żołnierz’: *stôri wòjôrz prëszczi.* (II) (s. 410);
wòjacczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘wojacki’. (II) (s. 410);
wòjarsczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘żołnierski, wojacki’: *wòjarsczi stón*; *wòjarskô szkòła*; *wòjarsczé żëcé*; *wòjarsczé trëdë* ‘trudy żołnierskie’. (II) (s. 410);
bòjownik, -a, *m.*, ‘bojownik, wojownik, żołnierz’: *Nôprzód szedł ksążã a za nim jegò bòjownicë.* (s. 34);
żôłnérz, -a, *m.*, ‘żołnierz’: *dobri*, *bëlny*, *dzyrsczi*, *strodżi*, *lëchi żôłnérz.* (s. 446);
żôłnérka, -czi, *ż.*, ‘żołnierka, służba wojskowa’. (s. 446);
żôłnérsczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘żołnierski’: *kabôt żôłnérsczi*; *òchòta żôłnérskô*; *òbëczaje żôłnérsczé*; *żôłnérsczé frantówczi.* (s. 446);
żôłnérstwò, -a, *n.*, ‘żołnierstwo, żołdactwo’ (zbiorowo): *Zeszło sã żôłnérstwò.* (s. 446);
generôł, -ała, *m.*, ‘generał’. (s. 91);
generalsczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘generalski’: *generalsczi kòlnérz.* (s. 90);
generalstwò, -a, *n.*, ‘generalstwo’. (s. 91);
jenerôł, -a, *m.*, ‘generał’: *Przëjachôł tu dotąd jeden mòsczewsczi jenerôł.* (s. 114);
jeneralsczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘generalski’: *mùndur jeneralsczi.* (s. 114);
jeneralstwò, -a, *n.*, ‘generalstwo’. (s. 114);
admirôł, -ała, *m.*, ‘admirał’. (s. 21);
admiralsczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘admiralski’: *Wdzôł na sã mùndur admiralsczi* ‘wdział na siebie mundur admiralski’. *Szpôda admiralskô* ‘szpada admiralska’. (s. 21);
kaprôl, -a, *m.*, ‘kapral’. (s. 121);
kapralsczi, -kô, -czé, *przym.*, ‘kapralski’. (s. 121);
kapralstwò, -a, *n.*, ‘kapralstwo’. (s. 121);
artëlerëjô, -ii, *ż.*, artyleria’. (s. 25)[17];
artëlerësta, -ë, *m.*, ‘artylerzysta’. (s. 25);

---

[16] W późniejszych wydaniach słownika: *armiô.*
[17] W późniejszych wydaniach słownika: *artëleriô.*

artëlerijsczi, -kô, -czé, *przym*., ‘artyleryjski’: *Miôł na sobie kabôt artëlerijsczi*. (s. 25).

Słownik uwzględnia hasła związane z bronią i fortyfikacjami, np.:

armata, -ë, *ż*., ‘armata’. (s. 25);
armatny, *przym*., ‘armatni’: *armatnô kùla*. (s. 25);
armôtka, -czi, *ż*., *zdr*. od *armôta*, ‘armatka’. (II) [Ob. *armata*, *harmôta*] (s. 25);
fòrteca, -ë, *ż*., ‘forteca’. (s. 86);
fòrteczka, -czi, *ż*., *zdr*. od *fòrteca*, ‘forteczka’. (s. 86);
fòrteczny, *przym*., ‘forteczny’ (s. 86);

jak również z prowadzeniem wojny:

bitwa, -ë, *ż*., ‘bitwa’. (s. 32);
wòjna, -ë, *ż*., ‘wojna’. (s. 410);
wòjowac, -ujã, -owôł, *sł*., ‘wojować’. (s. 410);
wòjarzëc, -ã, -ił, *sł*., ‘być żołnierzem, bywać na wojnach’: *Całé żëcé wòjarził. Ju móm dosc tegò wòjarzeniô*. (II) (s. 410);
wòjenny, *przym*., ‘wojenny’: *W tëch wòjennëch czasach*. (s. 410);
bòjewiszcze, -a, *n*., ‘bojowisko’: *Szlë na bòjewiszcze szëkac ùbitégò wódcë* ‘poszli na pobojowisko szukać zabitego dowódcy’. (s. 34);
atak, -ù, *m*., ‘atak’. (s. 25);
atakòwac, -ùjã, -òwôł, *sł*., ‘atakować’. (s. 25);
pòdbic, -bijã, -bił, *sł*., ‘podbić’: *A tej wnetk pòdbił wszëtczé sąsedné nôrodë*. (s. 249);
dobic, -bijã, -bił, *sł*., 1. ‘dobić’: […] 2. *dobic* [*dobëc* – J.T.] *wòjnã* ‘wygrać wojnę’: *Król miôł wnet straconé, ale jak òn przëjachôł, òn tã wòjnã dobéł*. (s. 67).

Słowa związane z wojskiem Ramułt umieścił również w przykładach ilustrujących znaczenia innych wyrazów hasłowych, np.

pòprzebiegnąc, -ã, -biégł, *sł*., ‘poprzebiegać’: *Żôłnérze pòprzebieglë w krótczim czasu tã drogã*. (II) (s. 269);
przódczi^2, *przyim*., ‘z przodu, na przedzie’: […] *Przódczi wòjska jedze król na kòniu*. (s. 312).

Jak już wyżej zaznaczyłam, w słowniku znaleźć można dowody na to, że Kaszubi wspominali dawne czasy i miejsca, np.

pòddannik, -a, *m.*, ‘poddany’: *Kòżden szlachcëc miôł w tëch czasach swòjich pòddanników.* (II) (s. 250);
pòddaństwò, -a, *n.*, 1. ‘poddaństwo’: *Chłopi dłudżé lata żëlë w pòddaństwie i pańszczëznã òdrôbielë.* […] (s. 250);
pòddóny, -égò, *m.*, ‘poddany’: *To bëlë pòddóny tëch panów w dôwnëch czasach.* (s. 250);
òsadzac, -sôdzóm, -ôł, -sadôj, *sł.*, ‘osadzać’: *Panowie òsôdzelë lëdzy na tëch błotach.* (II) (s. 227);
przódë, *przysł.*, ‘wpierw, dawniej’: *Przódë tu biwało jinaczi. Przódë żëlë lëdze dłëżi jak ninia* ‘dawniej ludzie żyli dłużej jak teraz’. (s. 312);
dwòrzëszcze, -a, *n.*, 1. ‘stary dwór’, 2. ‘miejsce, gdzie stał dwór’. (s. 78);
rénk, -ù, *m.*, ‘rynek’, niem. *Ring*: *Na tim môlu béł dôwni rénk.* (s. 317).

Słownik dostarcza przykładów świadczących o tym, że Kaszubów interesowały również historie rodzin, np.

pradżôd, -ada, *m.*, ‘pradziad, przodek’: *Jegò pradżôd sedzôł ju na tim môlu. Mòji pradżadowie tu sedzelë.* (s. 289);
pradżadów, -owi, -owô, -owé, *przym.*, ‘pradziadów’: *pradżadowé chëcze.* (s. 289);
prastarc, -a, *m.*, ‘pradziad’: *òd prastarców* ‘z dziada pradziada’. (II) [Ob. *pastark*] (s. 289);
prastari, *przym.*, ‘prastary, starodawny’: *To je prastari zwëczôj* [*zwëk*]. (II) (s. 289);
szlachectwò, -a, *n.*, ‘szlachectwo’: *Jô móm szlachectwò òd króla pòcwierdzoné. Szlachectwò kapùstë nie òbòni* ‘szlachectwo kapusty nie omaści’ Przysł. [Ceyn] (s. 263).

Na koniec przytoczę hasła dotyczące dawnych monet. Nie mając do dyspozycji jednowyrazowych ekwiwalentów, Ramułt podał ich definicje, jak również niekiedy objaśnienia o ówczesnym użyciu tych słów:

półdëtk, -a, *m.*, ‘dawna moneta, równająca się sześciu fenigom’. Moneta ta została już dawno z obiegu wycofana, mimo to do dziś dnia liczy się jeszcze często na *półdëtczi.* (II) (s. 286);

półòsmôk, -a, *m.*, ‘moneta dawna, równająca się 2½ dëtkom, czyli 30 fenigom dawnym albo 25 fenigom obecnym’. Do dziś liczy się na *półòsmôczi*, mimo że dawno wycofane zostały z obiegu. (II) (s. 287);

półtorôk, -a, *m.*, ‘dawna moneta pruska, półtora grosza, równająca się dawniejszym sześciu, dzisiejszym pięciu fenigom’. (II) [Be] (s. 287);

półzłotk, -a, *m.*, ‘dawna moneta, równająca się 2 *półòsmôkóm*, czyli 5 *dëtkóm*, czyli 60 fenigom dawnym, tj. 50 fenigom obecnym’. Jak *półdëtk* i *półòsmôk*, tak też i *półzłotk* wycofany został dawno z obiegu, mimo to figuruje jeszcze ciągle w obliczeniach ludu kaszubskiego. (II) (s. 287).

Słowo końcowe

Jak pokazuje przedstawiony powyżej materiał językowy, Kaszubi pod koniec XIX wieku mogli swobodnie rozmawiać w swoim języku o historii, polityce i strukturze społecznej – jeżeli, powracając do wątpliwości przedstawionych przez Jerzego Tredera, rzeczywiście używali do tego słów i wyrażeń zawartych w słowniku Ramułta. Nie sposób też odpowiedzieć na pytanie, czy i w jakim zakresie ówcześni Kaszubi znali historię Polski i Pomorza – zależało to zapewne od wykształcenia, jak i zainteresowań poszczególnych osób. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można natomiast stwierdzić, że tematem rozmów bywały dawne czasy i dawne miejsca, historie rodzin, jak również wojny – stosunkowo dużo jest w słowniku haseł związanych z tym ostatnim tematem. O tym, że Kaszubi znali słownictwo dotyczące władców i struktury społecznej, z pewnością świadczą – oprócz materiału zebranego w słowniku przez Ramułta – liczne baśnie i podania, w których to pojawiali się legendarni i historyczni władcy oraz ich poddani.

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie haseł dotyczących historii w *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta, który został opublikowany w roku 1893, zaś w roku 2003 ukazała się jego wersja z uwspółcześnioną pisownią, opracowana przez Jerzego Tredera. Badane słownictwo dotyczy głównie historii Polski, historii Pomorza, wojen i armii, jak również tzw. dawnych czasów.

Abstract

History in *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* [Dictionary of the Pomeranian or Kashubian Language] by Stefan Ramułt

The aim of the paper is to present entries concerning history included in *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* [Dictionary of the Pomeranian or Kashubian Language] compiled by Stefan Ramułt. The dictionary was published in 1893 and its version with updated spelling, edited by Jerzy Treder, came out in 2003. The investigated words relate mainly to the history of Poland and Pomerania, wars and armies, as well as to "old times".

Bibliografia

Całe życie pod urokiem mowy kaszubskiej. Pokłosie Sesji Naukowej Komitetu Historii Nauki i Techniki PAN, Warszawa, 25 kwietnia 1994, red. Halina Horodyska, Warszawa: Wydawnictwo Retro-Art, 1995.

Czerniakowska, Ewa, *„Gazeta Gdańska" o pobycie Stefana Ramułta na Kaszubach w 1892 roku*, „Pomerania" 1996, nr 4, s. 56–58.

Horodyska, Halina, *Nieznany rękopis drugiej części Słownika Ramułta odnaleziony*, „Pomerania" 1984, nr 7, s. 15–17.

Horodyska, Halina, *Przyczyny nieopublikowania „Nowych materiałów do słownika pomorskiego czyli kaszubskiego" Stefana Ramułta*, „Pomerania" 1984, nr 9, s. 8–12.

Ramułt, Stefan, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, cz. II, red. Halina Horodyska, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1993.

Ramułt, Stefan, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, Kraków: Akademia Umiejętności, 1893.

Ramułt, Stefan, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. Jerzy Treder, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, Oficyna Czec, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2003.

Ramułt, Stefan, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, wyd. 3 popr. i zm., red. i korekta Jerzy Treder, Gdynia: Wydawnictwo Region, 2011.

Stanulewicz, Danuta, *Kaszëbskô kùltura materialnô i dëchòwô w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Sztefana Ramùlta* / *Kaszubska kultura materialna i duchowa w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramułta*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2014, s. 186–195 [wersja kasz.], s. 336–345 [wersja pol.].

Stanulewicz, Danuta, *Leksykalné pòle RUCHNA w* Słowarzu jãzëka pòmòrsczégò to je kaszëbsczégò *Sztefana Ramùlta* / *Pole leksykalne ODZIEŻ w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramułta*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2013, s. 178–187 [wersja kasz.], s. 273–282 [wersja pol.].

Stanulewicz, Danuta, *Nazwy barw w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramułta*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza* 2, red. Małgorzata Klinkosz, Aneta Lica, Zenon Lica, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2015, s. 185–198.

Treder, Jerzy, *Małopolanin Ramułt na Pomorzu w 1892 r.*, „Pomerania" 1996, nr 7–8, s. 61–63.

Treder, Jerzy, *Materiały słowińskie w słowniku Stefana Ramułta*, [w:] *Studia kaszubsko-słowińskie. Materiały z II Konferencji Słowińskiej (Łeba 11–13.05.1992)*, red. Jerzy Treder, Łeba: Oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 1992, s. 145–161.

Treder, Jerzy, *Ramułt i jego słownik*, [w:] Stefan Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. Jerzy Treder, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, Oficyna Czec, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2003, s. 447–454.

Treder, Jerzy, *Ważniejsze prace poświęcone S. Ramułtowi i jego* Słownikowi, [w:] Stefan Ramułt, *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, red. Jerzy Treder, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, Oficyna Czec, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2003, s. 455–456.

DZÉL II

STUDIA I MATERIAŁË PÒPÙLARNONÔÙKÒWÉ

Część II

STUDIA I MATERIAŁY POPULARNONAUKOWE

RJK

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Film „Kamerdiner” w kònteksce dzysdniowi i przińdny rësznotë kaszëbsczi – próba òcenë

Fabùlarny film ò titlu „Kamerdiner” na ekranë kinów wszedł 21 séwnika 2018 rokù. Jegò fabùła je òsadzonô w dzejach Kaszëb. Wiele ze scenów je grónëch w kaszëbsczim jãzëkù. Bez dwa miesące film òbezdrzało kòl pół milióna òbzérników. To je stolemnô zwënéga, tim barżi, że czile dni pózni na ekranë kinów wszedł kòntrowersyjny i mònotematiczny „Kler”, chtëren stoji na negatiwnëch wseczëcach lëdzy, bez to z nôtërë przëcygô zachtny dzél òbzérników[1]. Ò niwiznie „Kamerdinera”swiôdczą nôdgrodë, jaczé dostôł. Kò òsoblëwie są to „Strzébrzné Lwë” na Festiwalu Filmów Fabùlarnëch w Gdini. W pierszich dniach lëstopadnika dotëgòwałë pòsobné: 1. Pierszô nôdgroda na festiwalu Filmów Pòlsczich w Vancouver, 2. „Złoti Anioł” òd pùblëcznoscë na festiwalu Tofifest w Torniu za nôlepszi pòlsczi film! Nen dokôz je promòcją Kaszëbów i kaszëbsczégò jãzëka do ne czasu niespòtikóną w dzejach ti kùlturë. Mało tegò, ni ma nawetka co żdac, żebë cokòlwiek mògło mù dorównac w pòsobnëch latach[2].

---

[1] Wiadło òd M. Piepczi z dn. 23 lëstopadnika 2018r., chtëren rzekł, że òbezdrzało gò ju kòl 600 tës. òbzérników. Òb. téż: E. Prëczkòwsczi, *Prawie pół miliona widzów obejrzało „Kamerdynera”*, Głos Kaszub”, 7 lëstopadnika 2018.

[2] Zob.: https://www.filmweb.pl/film/Kamerdyner-2018-752130/awards (dostãp: 28.11. 2018). Je to jedurny jak dotąd film fabùlarny, chtëren w westrzódkù fabùłë stôwiô Kaszëbë, jich żëcé i tragizm. Jinszé głosné filmë, w jaczich sã pòjôwiô kaszëbskô tematika òkróm głównégò wątkù fabùlarnégò, to – pòza filmã „Kaszëbë” – „Czôrny czwôrtk” i „Miasto z mòrza”. „Kamerdiner” równak, téż jakno jedurny, mô ju za sobą pòkôzczi w jinszich krajach, chtërne òdmikają mù mòżebnotã emisji w telewizjach jinszich państw. Je ju parôt dolmaczënk anielsczi filmù, terô są robioné przełożënczi na jinszé znóné jãzëczi eùropejscé. (Wiadło òd M. Piepczi.)

Kòrzeni narodzënów „Kamerdinera” mòże dozdrzec w filmie „Kaszëbë” Riszarda Bera zrobionym w 1970 rokù. Jegò akcjô sã rozgriwa nad mòrzã i parłãcza sã z drãgą robòtą a smùtnym kawlã rëbôków òb czas prësczich zôbòrów. W żôrotnodëtkòwim filmie nie bëło wnenczas żódnëch znónëch aktorów, a òdjimczi bëłë robioné na môłim òkòlim. Dialogów bëło w filmie mało, dzél béł w rodny mòwie. Pisôł je i w wikszim dzélu téż wëgłosył kaszëbsczi pòeta Jón Piepka. „Pòmerania” tej notérowa, że dialodżi te bëłë *atutã, co pòdnôszôł pòznawczé wôrtnotë filmù (...). Z czasã kò mómë nôdzejã, dożdómë sã mòże pòdjimniãcô dzysdniowi témiznë*[3].

Kò jak wëszło pòtemù, na pòsobny film nót bëło żdac wnetka pół wiekù. Taczi pòrëch pòdjął Mirosłôw Piepka – syn Jana, chtëren jakno melkùs béł bliskò dzejaniów wkół filmù „Kaszëbë”. Zrobienié nowégò filmù ò Kaszëbach bëło jegò dézënkã òd lat. Ò rodzący sã w jegò mëslach fabùle gôdôł òn hewò tak: *Jô pòchôdóm ze Starzëna kòl Pùcka, mój tatk pôsôł krowë von Grassa. Jô dodrzeniwôł ù mòjich starków, co przë pétrochòwëch lãpach òpòwiôdelë ò junkrach, a jô te słëchôł sedzącë skùlony kòl piécka. Pò latach jô so ùdbôł nen témat zbadérowac. Jô tim filmã chcôł wëfùlowac wôżną lukã. Sląsk mô filmòwi triptik Kadzmierza Kùtza, Wiôlgòpòlskô – „Nôdłëgszą wòjnã nowòczasny Eùropë”, Mazurzë mają „Różã”, a Kaszëbë i Pòmòrzé – nick. Bò przez dzesątczi lat Kaszëbi bëlë ùwôżóny za niegwësny element przez rządców, barżi progermańsczi. Gòmùłka zakôzôł przëjëmac rodowitëch Kaszëbów na ùczebnie, za Gereka ni mòglë piastowac wëższich ùrzãdów jak krézowé. Jak jô szedł do szkòłë w Sopòce, drëszë na mie wòłelë „Miemc”. To we mie pòkùtowało bez lata.*[4].

Razã z nim nad scenarnikã bez dwa lata dulczëlë Michôł Prësczi i Marek Klat[5]. Akcjô filmù sã zaczinô w 1900 rokù narodzënama nôpierszégò heroje Mateùsza Krolla (Sebastión Fabijańsczi). Jegò mëmka ùmiérô przë narodzënach, zôs zajiscony tatk dokònôł sãzabicégò. W kmòtrë knôpa wzãlë Ùrszula i Bazyli Miotke, chtërnëch òdgriwelë Diana Zamòjskô i Janusz Gajos. W filmie zagrelë do te Daniel Òlbrëchsczi, Bòris Szëc, Anna Radwón, Adóm Wòronowicz, Łukôsz Sëmlôt, Kamilla Baar, Sławòmir Òrzechòwsczi i wiele jinszich zawòłónëch aktorów. Przëchłoscenié gwiôzdów zabrzadowało nôbëlniészima kreacjama, òd samégò zôczątkù wzbùdzało téż stolemné zaczekawienié. Wôżnym témiznowim wątkã je miłota Mateùsza, titlowégò kamerdinera – knôpa z kaszëbsczi familii, do prësczi arëstokratczi, córczi grafów von Krauss, gróny przez Mariannã Zydek[6].

---

[3] T. Gleinert, *Kaszëbë*, „Pomerania”, nr 2/39, R. VIII, 1971, ss. 61-64.

[4] http://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/1,35612,18460089,kaszubi-i-piasnica-na-ekranie-filip-bajon-kreci-filmowa-sage.html?disableRedirects=true (dostãp, 27.11.2018r.).

[5] Je to doswiôdczoné karno. M. Prësczi i M. Piepka są aùtorama scenarników m. jin. do głosnëch filmów „Czôrny czwiôrtk” i „Ùkłôd zamkłi”.

Bazyli Miotke, co miôł za swòje wzãté Matégò, je pòstacją wzorowóną na tribùnie Kaszëbów Antonim Abrahamie. W filmie je téż nazéwóny Królã Kaszëbów. Czej przëszedł nazôd z I swiatowi wòjnë wzął ùdzél w Kònferencji w Wersalu, a béł nôbarżi wenérowóny westrzód mieszkańców nordowëch Kaszëbów. Zajimôł sã – na mòdło A. Abrahama – distribùcją maszinów do szëcô. A. Abraham ùmarł w 1923 rokù, zôs filmòwi B. Miotke òstôł razã z białką zamòrdowóny na zôczątkù II swiatowi wòjnë w Piôsznicë, gdze dżinie inteligencjô kaszëbsczi zemi. To mòrdarztwò, pòkôzóné bez epatowaniô krwią, je nôbarżi wëmòwnym dzélã filmù. Zaskakùjący reżisérsczi rozrzeszënk bùdzy zadzëwòwanié, a ù niechtërnëch w pierszim òdrëchù nawetka rozczarowanié. Równak bez to seansë przëkùwają òbzérnika w mòcënczim skùpienim. Nen stón dérëje przez całé sekwencje òpisëjącé II swiatową wòjnã jaż pò tã slédną i nôwôżniészą, to je wlézenié sowiecczich wòjsk. Genialno zagrónô kùńcowô scena przez S. Fabijańsczégò na długò òstónie w pamiãcë òbzérnika. Ruscë mòrdëją grafa Hermanna von Kraussa (Adóm Wòronowicz). Jegò skrëszniałi ju białce kôżą tuńcowac strzélającë ji pòd nodżi. Je to òbrôz òpiarti na prôwdzëwim zdarzenim, co pòd kùńc wòjnë miało môl w Sławùtówkù. Ji pierwòwzorã bëła wenérowónô grafka Henrietta von Bellow zamòrdowónô przez Rusków na kòplë kòle pałacu i pòtemù pòchòwónô przez môlowëch Kaszëbów na ewanielëcczim smãtôrzu w sławùtowsczim lese[7].

---

[6] Czekawòstką je, że Marianna Zydek je jedurną aktorką z Kaszëb. Ji starszi i rodzeństwò mieszkają òd bliskò 20 lat w Baninie. Pò ùkôzanim sã wiadłów w prase, że je Kaszëbką (òb.: R. Wòjcechòwskô, *To ma być film do bólu sprawiedliwy*, „Rejsy” – dod. do „Dziennika Bałtyckiego”, s. 24, 9 rujana 2015r. i R. Wòjcechòwskô, *Zupełnie jakby pogoda czytała nasz scenariusz*, „Rejsy” – dod. do „Dziennika Bałtyckiego”, 24 strëmiannika 2017r., s. 17) M. Zydek – przë zadzëwòwanim wiele jinszich, co bë taką idenitifikacjã mielë so za pòwód do bùchë – zdementowa w radiu te wiadła, pòdsztrichùjącë, że ùrodza sã w Òlëwie i nie chce, bë jã parłãczëlë z Kaszëbama.

[7] Historiã tã òsobisto mie òpòwiedzôł swiôdk tëch zdarzënków ò nôzwëskù Marzejón ze Sławùtówka. Òb.: Archiwùm Telewizji Gduńsk, magazyn kaszëbsczi „Rodnô Zemia” z 7.02. 1999 r., real. E. Prëczkòwsczi.

Mateùsz Kroll, jak niósł ji cało, mùszôł sã dolmaczëc, że nie je Miemcã, le Kaszëbą, Pòlôchã. Sowiecczi żôłnérz òbszpórowôł kùlë, chòc Mateùsz béł ju przërëchtowóny na szos z tëłu głowë. Ùczuł leno zdanié: *Kaszëba, Pòlôch – jeden ch…* i òddôlające sã kroczi na skrzëpiącym sniegù.

Na sekwencjô òstôwiô na dërch wrażenié na òbzérnikach, co wstôwają z sedzeniów dopiérze pò jaczims czasu i wëchôdają czësto sztël. Je to czas na pòjãcé drãdżich kawlów Kaszëbów ùcemiãżonëch przez zôpadnégò i wzénicznégò òkùpanta. Pòspòdlé do nëch rozwôżaniów dôwô rozbùdowónô fabùła, jakô òbjimô pół wiekù dzejów Kaszëbów, dinamika scen, chùtkô narracjô, z szëkã prowadzoné dialodżi, tej-sej ùfarwioné szpòrtã. Wszëtkò to òbònioné snôżima òdjimkama widzałëch krôjòbrazów i dinamiczno mieniającëch sã zdarzeniów. Te òtaksënczi pòcwierdzywają recenzje. W jedny z nich napiselë: *Hewò chtos zdecydowôł sã òpòwiadac w wësoczim epicczim kluczu, w jaczim sztôłt i kòmpòzycjô kòżdégò ùjãcégò dzejają na niezabëczné widzawiszcze. Reżisérskô swada i òperatorskô precyzjô w malowanim òbrazu corôz to nowëch krôjòbrazów i bënnów (na przodzy z pałacã von Kraussów) je dërch ùtrzimónô do samégò kùńca dwaipółgòdzënowégò filmù.*[8].

Ta reżisérskô swada to kùńszt Filëpa Bajona – profesora filmòwëch kùńsztów Państwòwi Wëższi Szkòłë Filmòwi, Telewizyjny i Teatralny mn. Léòna Schillera w Łodzë. W nôbarżi wierã zachtny i czekawi recenzji, pòdpisóny przez Filmaniaka – na gwës bëlnégò znajôrza filmòwégò kùńsztu, pòjawiłë sã hewò taczé zdania: *Baro ùdóno równak Filëp Bajón w „Kamerdinerze" pòkôzôł dzeje kawlów Kaszëbów. Równak w przërównanim do chòcle Smarzowsczégò w „Wòłiniu", òn ni mô ùdbë ùkazëwac cemniészi stronë tegò nôrodu, a zamiast tegò kreùje gò na to ùkrziwdzony lud przez historiã. Taczé ùkôzanié chtos bë mógł letkò nazwac glorifikacją na tczã Kaszëbów. I mòże pò prôwdze tak je, le w tim przëtrôfkù to zwëczajno pasëje. I kùltura, i jãzëk Kaszëbów òdgriwają w filmie baro wôżną rolã i wiôldżi dzél herojów gôdô prawie w nym jãzëkù. To dodôwô nié blós wiarëwôrtnotë całémù filmòwi, jaczémù nie je doch drãgò ùwierzëc w przedstawioné zdarzënczi z ùdzélã Kaszëbów, ale przede wszëtczim dô sã jich pò prôwdze pòlubic, bò reżiséra jich kreùje na „nôród" – jaczi mô swòjã historiã, jãzëk i kùlturã. Przez to sprôwiają òni nié bez przëczënë blëzniaczé wrażenié pòdobë do Pòlsczi – bò Filëp Bajón w „Kamerdinerze"*

---

[8] S. Smoliński, *Sami nie swoi,* https://www.filmweb.pl/review/Sami+nie+swoi-21798 (dostãp: 27.11.2018 r.).

ùkôzywô jich ze stronë lëdzczi jakno persónë, co mët zasłëgiwają na tczã i tolerancjã ze stronë spòlëznë[9].

Czekawé, że reżiséra prawie wespół z producentama zdecydowôł, że wikszosc òdjimków pòwstónie na Mazurach. Bez skùtkù szukelë òni dobrëch môlów na Kaszëbach, chtërne – jak sã òkôzało – są za nowòczasné, zùrbanizowóné. Ni ma ju ani jedny wsë, cobë chòcbële përznã przëbôcziwa te tam z midzëwòjnowëch lat. Pałace prësczich junkrów, co są jesz, òstałë wëszëkòwóné na hotelë i pensjonatë. Ni ma téż na Kaszëbach wiôldżich pùstëch rëmiów, jaczich je fùl jesz na Mazurach. Stąd – jak wëjasnia wespółproducentka filmù Òlga Bieniek – òstałë przeniosłé emòcjonalno Kaszëbë na Warmiã i Mazurë[10].

Nôbarżi pasowną wsą sã òkôzałë Widrënë w kãtrzińsczim krézu. Wszëtczé chëcze we wsë pòchòdzą z przedwòjnowëch czasów. Pòniszczoné domôctwa òstałë òdnowioné, dzysdniowé elewacje kąsk pòdmienioné, a nawet òstałë nowé zbùdowóné i przëstawioné do chëczi. Wies przeszła swójną przemianã. Prawie tam padłë pierszé klapsë do filmù. W Widrënach béł ògłoszony téż pierszi casting statistów, bez to na spòkójną wies naszłë hùrmë chãtnëch do filmù. Kò prôwdac nôwicy statistów prawie bëło narajonëch z krézów kãtrzińsczégò i mrągòwsczégò, òsoblëwie z òkòlégò blisczégò Részla[11].

Pòsobné scenë bëłë nagriwóné w snôżo zachòwónym pałacu w blisczich Łãżanach, jinszé w Sëłowie z zabëtkòwim kòscółkã, jesz jinszé w Galënach ze snôżima staniama i parkùrama, a téż w Részlu z zabëtkòwima kamińcama. Dosc tëli scenów nagróné bëło na Kaszëbach. Kò przede wszëtczim w historicznym môlu bëło nagróné mòrdarztwò w Piôsznicë. Scenë nad mòrzã krącëlë w Dãbkach. W òkòlim ti wsë bëłë stôwióné mët grańczné bùdczi pò òdzwëskanim samòstójnotë. Czile scenów nagrelë we Wrzeszczu. Razã bëło jaż 80 òdjimkòwëch dni[12].

---

[9] https://filmaniak928693912.wordpress.com/2018/09/29/kaszubski-kwiat-w-czasach-niepokoju-recenzja-filmu-kamerdyner/ (dostãp: 26.11.2018).

[10] http://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/1,35612,18460089,kaszubi-i-piasnica-na-ekranie-filip-bajon-kreci-filmowa-sage.html?disableRedirects=true (dostãp: 27.11.2018).

[11] *Każdy chce zostać gwiazdą – sławy polskiego kina pod Reszlem*, https://www.express.olsztyn.pl/ artykuly/kazdy-chce-zostac-gwiazda-slawy-polskiego-kina-pod-reszlem (dostãp: 24.11.1018).

[12] Òb czas realizacji filmù pòwstało cziledzesąt telewizyjnëch materiałów wiadłowëch, razã z newsama w Teleexpresu i Wiadomòscach. Zrëchtowóné bëłë téż trzë filmë dokùmentalné. Są to: 1. TVP Gdańsk, *Na planie filmu „Kamerdyner” Filipa Bajona*, real. Bòżena Òlechnowicz, 2. TVP Olsztyn, *Kaszuby na Warmii i Mazurach*, real. Joanna Wilengòwskô a téż 3. Twoja Telewizja Morska, *Skarbë Kaszëb*, real. Eùgeniusz Prëczkòwsczi. We wszëtczich

Film dérëje dwie i pół gòdzënë. Dlô Kaszëbów – òkróm fabùłë i kaszëbsczi scenerii – òsoblëwą wôrtnotą je w nim ùżëcé kaszëbsczégò jãzëka. Jãzëk nen nie je leno elementã egzoticzi czë tipòwą znanką dlô jaczégòs òsoblëwégò dzéla pòlsczégò kraju, le je wôżnym strzódkã midzëpersónowi łączbë herojów filmù. Przede wszëtczim baro bëlno dodôwô wiarëwôrtnotë do scenów, co pòkôzywają wnenczasné spòlëznowé relacje midzë Kaszëbama, a téż midzë Kaszëbama a prëską aristokracją. Do te dlô òbzérnika z głãbi kraju je wiôlgą atrakcją, dôwô swiôdczënã słowianiznë tëch zemiów i jich jãzëkòwi pòkrewnotë z pòlskòscą.

Sprawa ùżëcégò kaszëbsczégò bëła tématã gôdków ju na samim pòczątkù[13]. Nabra òna realnëch sztôłtów dopiérze, jak rolã Bazylégò Miotke zgòdzył sã zagrac słinny pòlsczi aktor Janusz Gajos. Òn sóm scwierdzył, że nót bë bëło zagrac rolã Kaszëbë w jãzëkù ti zemi, żebë dodac aùtenticznoscë grónémù heroje. J. Gajos, z ùrodzeniô Slązôk, wiele razy czuł zwãk kaszëbsczégò na corocznëch ùrlopach w Jastarni. Nigdë równak nie wczuwôł sã w melodiã ny mòwë, nie próbòwôł ji téż zrozmiôc. Zagranié w tim jãzëkù stało sã tej zacht wëzwanim. Sprawa dosta mòżlëwëch sztôłtów pò pòwòłanim jãzëkòwégò dorôdcë. Pierszé czilegòdzynné ùczbë bëłë w Teatrze Wiôldżim w Warszawie. Pòsobné bëłë ju na bieżąco òb czas nagriwaniô scenów, to je równo czë na Mazurach, czë na Kaszëbach[14].

Chùtkò sã òkôzało, że wielëna aktorów, co gôdają pò kaszëbskù, mòcënkò wzrosce. Kò sã stało gwësné, że w ti mòwie mùszi zagrac téż Diana Zamòjskô, chtërna òdgriwa rolã Ùrszulë Miotke, białczi Bazylégò. Òbòje filmòwi slëbnicë sã baro bëlno rëchtowelë do pòsobnëch scenów. Brzadã tegò je snôżô lëterackô kaszëbizna, chtërna dzëwùje niejednégò rodnégò Kaszëbã. Jich òdzdrzódlenim są dzesątczi wpisów na wszelejaczich interentowëch pòrtalach. Hewò przëkładë: *Kaszëbsczi w filmie dlô mie pierszô klasa* (Roman Wirkùs, Lëzëno); *Gratulacje! Jô mia strach, że jãzëk kaszëbsczi w wëkònanim aktorów bãdze*

---

bëłë ùkôzóné nôwôżniészé znanczi realizacyjné filmù. Òkróm tegò sã ùkôzało baro wiele telewizyjnëch wëwiadów sparłãczonëch z filmã pùszczónëch w rozmajitëch stacjach. Òb. np.: https://zkaszub.info/e-pryczkowski-na-dywaniku-2018/ (dostãp: 29.11.2018).

[13] Gôdóné bëło ju ò tim òb czas I Festiwalu Filmów Kaszëbsczich, co sã òdbéł w lëpińcu i zélnikù 2011 r. w Môłkòwie kòl Żukòwa. Gòscama festiwalu bëlë m.jin. Mirosłôw Piepka i Michôł Prësczi. Tam M. Piepka roztôczôł widzbã nowégò wiôldżégò filmù ò Kaszëbach, w jaczim bë miôł bëc téż òbecny kaszëbsczi jãzëk. Pòtemù M. Piepka béł jesz czile razy gòscã pòsobnëch edicji festiwalu, jaczé òdbiwają sã òd 2012 r. w kaszëbsczi restoracji „Mùlk” w Miszewkù.

[14] (jd), *Janusz Gajos wystąpi w filmie po kaszubsku*, „Głos Kaszub”, 8.09.2015.

razył mòje ùszë, a tu miłô niespòdzónka. Je prima. (Alicja Arendt, Rãbiechòwò). *Pón Janusz nie gôdôł pò kaszëbskù wiele, ale wëjątkòwò. Jô jem Kaszëbką, tej pòdzywióm robòtã, jô ni mùsza czëtac nôpisów, żebë gò zrozmiôc. Mùszôł miec baro bëlnégò szkólnégò.* (Mariola Marek, Przedkòwò)[15].

Dosc tëli zdaniów w kaszëbsczim jãzëkù miôł téż nôpierszi heroja filmù Sebastión Fabijańsczi. Kò wnetka proroczé są jegò slédné słowa wërzekłé przez niegò do jegò môłégò synka: *A të mùszisz żëc w spòkòju. W miono Bòżé!* Fabijańsczi je rzekł pò kaszëbskù ze swòji wòlë, chòc z piersza ùdbë bëłë jinszé. Kaszëbizna tegò baro zdatnégò aktora z Warszawë robi wiôldżé wrażenié, òsoblëwie w zôchãcbach filmù, chtërne òn nagrôł dëcht pò skùńczenim òdjmków pòd pòspólnym titlã „Ùczimë sã kaszëbsczégò z Fabijańsczim”. Òbezdrzało je kòle sto tësący ùżëtkòwników sécë[16]. W filmie pò czile zdaniów kaszëbsczich mielë téż: Jakùb Krawczik, Robert Ninkewicz, Michôł Kòwalsczi, Môrcën Kwasny, Mariusz Jakùs, Justina Bartoszewicz i Stanisłôw Òrzechòwsczi.

Stolemną rolã òdegrelë w filmie statiscë. Razã bëło jich czileset, w wikszoscë – jak bëło nadczidniãté – z Mazur. Równak bëło dosc zachtné karno – w sëmie kòle piãcdzesąt – statistów z Kaszëb. Wszëtcë baro bëlno gôdelë pò kaszëbskù. Bëła to grëpa misterno dobiérónô, westrzód nich ùczniowie gimnazjum w Żukòwie i strzédny szkòłë w Serakòjcach. Czile z përzinkã le starszich mô doswiôdczenié dzénnikarsczé i aktorsczé, np. zrzeszony z radiã Robert Groth i Gracjan Fópka abò sztudérka wòkalno-aktorsczégò wëdzélu Akademii Mùzyczny we Gduńskù, Werónika Prëczkòwskô. Drżéń statistów stanowiłë familie, w jaczich kaszëbsczi je dozéróny, co – procëmkù òglowi tendencji na Kaszëbach – trzimią pòkòleniowi przekôz kaszëbsczégò jãzëka. Taczich familiów je ju baro mało, równak nimò tegò ùdało sã nalezc je dlô filmù. Bëłë to familie Brzozowsczich z Bãdargòwa, Prëczkòwsczich ze Stążk, Bielëcczich z Kawlów Dólnëch, Rétrów z Łątczëna, Wiercyńsczich z Miszewka, Brézów z Pãpòwa, Szmëdtków z Pãpòwa i czile jinszich. Wikszosc z tëch persónów miało téż doswiôdczenié medialné. Temù wespółrobòta szła baro bëlno, a ji brzôd béł nad ùdbë filmòwców. Wërazã negò są baro ùdóné scenë balu kòle pałacu, Sylwestra dlô pałacowi słëżbë, czë sądu nad zdrôdcama, co pòbilë Bazylégò. W tëch i jinszich baro wôżné role òdegrelë statiscë – Kaszëbi. Dzãka nim téż jãzëk kaszëbsczi je wiele czãscy czëc jak le za sprawą grë aktorów[17].

---

[15] Kò rzecz jasnô, żlë jidze ju òd scysłosc mùszi nadczidnąc, że pòjôwiają sã drobné fòneticzné fele. Niechtërne są zamierzoné, jak dialog Bazylégò nadżinającégò sã do pòlsczi mòwë z warszawsczim ùrzãdownikã ò nôzwëskù Kònieczny. Fòneticznëch felów je równak wëjątkòwò mało. Kò nót miec swiądã, że ekspresywnô gra z dialogama gôdónyma na pamiãc w cëzym jãzëkù stanowi dlô aktorów wiôlgą drãgòtã, ò czim doskònale wiedzą znajôrze filmòwégò kùńsztu. W taczi sytuacji J. Gajos so pòradzył rewelacyjno, pòdobno jak wszëtcë jinszi aktorzë, òsoblëwie Diana Zamòjskô i Sebastión Fabijańsczi.

[16] Ùczbë te mòże òbzerac na rozmajitëch internetowëch pòrtalach, np. tu: https://www.youtube.com/watch?v=-7mVRW8CDYM (dostãp: 27.11.2018). Pòjawiło sã téż baro wiele pòzytiwnëch kòmentarzów tëczącëch sã ùczbów, m. jin. znónô kaszëbskô wòkalëstka i dzénnikarka radiowô Tatiana Slowi napisa: *Wiôldżé brawa dlô ùtwórców „Kamerdinera” za tak cos. Bëlnô ùdba, gwiôzdorskô òbsada. Móm nôdzejã na rost wielënë chãtnëch do ùczeniô sã kaszëbsczégò (òsoblëwie z taczim szkólnym!).*

Te i jinszé wôrtnotë filmù zmerkelë niechtërny znóny dzejarze i kòmentatorzë z Kaszëb. Mariusz Szmëdka z Kartuz, na co dzéń naczelny redaktor „Dzénnika Bôłtëcczégò", scwierdzył: *Jô mòcno kibicowôł „Kamerdinerowi" i stało sã – je wiôlgô zwënéga – Strzébrzné Lwë na gdińsczim Festiwalu Filmów Fabùlarnëch. Brawò Mirek Piepka, Janusz Gajos, brawò Genk Prëczkòwsczi, brawò Kaszëbi! To je nasz czas!* Znóny pòeta Stanisłôw Janka z Wejrowa òdkôzôł pò òbezdrzenim filmù, że *je to jeden z nôlepszich pòlsczich filmów historicznëch i jeden z nôlepszich produktów promùjącëch Kaszëbów w cągù slédnëch dzesãclecy*[18]. Zôs kaszëbsczi wëdôwca z Gdini Jarosłôw Ellwart òbznôjmił: *Jô pamiãtóm bënëkaszëbską diskùsjã i dożdënë a përznã kriticznëch ùwôgów (dzysdniowé spiéwë kaszëbsczé, przezeblôkańców w fòlkloristicznëch òblokach, felënk ewanielików). I pòwiém jedno – dlô mie to przesnôżi film. Mòże ta sztótama cygnącô sã narracjô je prawie nôbarżi kaszëbsczim z aspektów „Kamerdinera"?* Zôs młodô wòkalëstka z Lëpùsza Paùlëna Kropidłowskô rzekła: *Je przecëdowny! Całé 2,5 gòdz. filmù jô òbzéra wnetka na wdechù, jô sã nie òpiéra nawetka ò òpiarcé kinowégò zesla. Jô kòchóm Kaszëbë, kòchóm Fabijańsczégò, kòchóm Kòrteza tej na wstãpie jô ju wiedza, że to nôbëlniészé sparłãczenié (dlô mie). Jô mia starã dulczëc nad wątkã, ale téż òbezdrzec jak nôwicy, ceszącë òczë krôjmalënkama, chtërne są mie tak blisczé i ùszë kaszëbską mòwą. (...) Jô jem òczarowónô Januszã Gajosã, chtëren zagrôł tak jakbë béł mòjim kaszëbsczim wùją! Wspòmink mòrdarztwa w Piôsznicë to jak wspòmink mòrdarztwa w lëpùsczim lese w Nowim Karpnie, w tim samim czasu*[19].

---

[17] Òb.: T. Smùda, *„Kamerdyner". W Piaśnicy kręcą film*, „Dziennik Bałtycki", 20 października 2015. Także: J. Dosz, D. Tryzna, *Żukowo rezerwuarem kaszubszczyzny*, „Kurier Kaszubski", 27 października 2015 r.

[18] https://www.facebook.com/profile.php?id=100000665020571 (dostãp: 27.11.2018).

[19] E. Prëczkòwsczi, *„Kamerdyner" głos dziejowej sprawiedliwości,* „Mòja Gmina", nr 22/10, październik 2018. Òb. téż: https://zkaszub.info/kamerdyner-glos-dziejowej-sprawiedliwosci (dostãp: 28.11.2018).

Pòwëższé òbsądë fùlëją pòsobné, co płëną w bënë kraju. Rafał Winiark pòdôwô: *Jô dôwno nie widzôł tak klimaticznégò pòlsczégò filmù ze snôżima òdjimkama, dorobionym kòżdim ùjãcym, pòrëszającą historią i kawlama lëdzy, pasowną mùzyką, prima scenografią, kòstjimama, grą aktorów*, zôs Magdalena Skòla dotëgòwa: *Jô jem lubiéńcã historii i fanką pòlsczégò filmù i dlô mie to je film baro wôżny, ale jô bëła ze znajemnyma ò taczim letczim zaczekawienim tą témizną, a płakelë i ceszëlë sã na nen film, wëbróny rzecz jasnô przeze mie*[20].

Dofùlowanim nëch òbsądów są głosë warkòwëch kritików filmòwëch, co téż sã baro bëlno wpisywają w narracjã dzejarzów zajisconëch fùndamentã kaszëbsczi jawernotë to je jãzëka kaszëbsczégò. Dôjmë tej jesz rôz głos Filmaniakòwi: *Parafrazëjącë słowa Mikòłaja Reja, nen film pòkôzywô, że Kaszëbi nie są gãsë, nié blós mają swój jãzëk, ale téż tatczëznã, chtërna prôwdac nie je nacéchòwónô na kartach swiata, ale w jich sercu, dëszë – jo. „Kamerdiner” sã kùńczi baro smùtno. Filëp Bajón pòkôzywô równak nama, że më ni mòżemë zabôczëwac ò naszi historii. Bò Kaszëbi nigdë swòjégò nôrodu ni mielë. Ale dzãka jich wierze, miłoce i pamiãcë jich dzeje przetrwałë wielné próbë czasu. Dzãka temù Kaszëbi w kùńcu pòstawilë se w jasnoce i wëszlë z céni. I żebë tak bëło jak nôdłëżi, bò żëcé w wòlny tatczëznie w swiece wiarë i miłoce to nôwikszi skôrb*[21].

Film, jaczégò bùdżet zrobił nad 15 mln zł, je dlô kaszëbsczi rësznotë regionalny dokazã nadzwëkòwi miarë. Rozsłôwiô Kaszëbë w całim kraju. Ju wnetka mdze téż pùszczíwóny w jinszich państwach, mést pierszé bãdą skandinawsczé kraje. Òdbëłë sã ju pòkazënczi w czile wiôldżich miastach Eùropë i Nordowi Americzi. Rewelacyjny béł pòkôzk w Wiedniu, na jaczi przëbëło kòl półtora tësąca pòlonusów, a na kinowëch holach dërch bëło czëc kaszëbską mùzykã[22]. Równo ùdóny béł pòkôzk na 21 Festiwalu Pòlsczich Filmów w Houston, gdze na zalë fùl òbzérników film béł pòkôzóny w gromistim kómpleksu kinowim. Òtwórców achtnãlë tam fantasticznyma sztaturkama. Dëcht pò pòkôzkù bëło zéńdzenié z pùbliką, na jaczim nôpierszim tématã bëłë Kaszëbë[23]. Co sztót – òkróm standardowëch seansów kinowëch – òdbiwają sã specjalné pòkôzczi filmù, pòcząwszë òd òficjalny premierë, co bëła 18 séwnika 2018 r.

---

[20] Téż tam. Baro wiele pòzytiwnëch òbsądów mòże nalezc tu: https://www.facebook.com/filmkamerdyner/ (dostãp: 28.11.2018).

[21] https://filmaniak928693912.wordpress.com/2018/09/29/kaszubski-kwiat-w-czasach-niepokoju-recenzja-filmu-kamerdyner/ (dostãp: 27.11.2018).

[22] Wiadło òd Mirosława Piepczi – ùczãstnika pòkôzkù.

[23] Wiadło òd reżisérë i wespółproducentów filmù. Òb. także: https://www.facebook.com/filmkamerdyner/ (dostãp: 28.11.2018).

w wejrowsczi Filharmónii Kaszëbsczi z ùdzélã reżisérë, scenarzëstów i czile aktorów, w tim Annë Radwan i Mariannë Zydek. Przë nëch zéńdzeniach wiedno dérëją òficjalné i zakùlisowé gôdczi ò Kaszëbach i kaszëbskòscë. We wiele môlach są rëchtowóné specjalné zéńdzenia z wespółùtwórcama filmù, na jaczé przëchôdają hùrmë zaczekawionëch. Przëkładowò w Rëmi 18 lëstopadnika 2018 r. bëło kòl 150 lëdzy, téż tak entuzjasticzno bëło na zéńdzeniach w Gdini, Łubianie, Kôlbùdach, Baninie i we wiele jinszich môlach[24]. Do te producencë filmù Nextfilm rëchtowelë pòkazënczi i zéńdzania we wiele wikszich miastach kraju, colemało z ùdzélã reżisérë i aktorów[25].

Nie felëje téż głosów, co pòdsztrichiwają, że sta czekawie napisónëch ksążków ò Kaszëbach, téż pò kaszëbskù, ni mają tak pòzytiwnégò cëskù na ùgwësnienié kaszëbsczi jawernotë, jak prawie nen film[26]. Mdze òn egzystowôł przez pòkòlenia, ùcził i ùgwësniwôł jawernotã Kaszëbów. Kò wiadomò, że są téż głosë kriticzi mówiącé, że film je kąsk za dłudżi, czasã përznã mònotonny. Nie felëje jich téż westrzód samëch Kaszëbów[27].

Òglowò równak kriticzné głosë òstôwają na zberkù aplaùzu, co towarzi filmòwi[28]. Czësto na pierszi plan wëchôdô wezdrzenié na wôrtnotë òbrazu, co mają wpłiw na przińdnotã kaszëbsczi rësznotë, a òsoblëwie kaszëbsczégò jãzëka. W tim kònteksce wôrt je zacytowac głos przedstôwcë młodégò pòkòleniô, sztudérë etnofilologii kaszëbsczi i przédnika klubù „Cassubia”, chtëren tak òceniwô znaczënk filmù dlô Kaszëb: *Jô baro głãbòk wierzã, że wiôldżi dzél młodzëznë zmieni swój pòzdrzatk na kaszëbiznã. Më tegò nie ùzdrzimë. W spòlëznie pùblëczno dzejac nie mdze wiele lëdzy. Ale bënë òstónie w nich swiąda. Bënë w jich chëczach. Bënë jich familiów, chtërne òni mdą chcelë założëc w przińdnoce. Swiąda tegò, że bëcé Kaszëbą to je wiôlgô bùcha. Bùcha, chtërna rozcësnie blãk stereòtipë kòmùnysticzné, chtërne do dzys dnia niszczą niwiznã kaszëbiznë. I wierzã głãbòk, że to jesz nie je kùńc. Że chòc përzinkã tëch młodëch z kaszëbsczich familiów rozmieje, że jesmë Kaszëbama òd wiedno, òd przódë i że to sã ni mòże tak skùńczëc bez biôtczi wcyg jednégò pòkòleniégò. Wierzã, że przed swòją smiercą mdã mógł pòwtórzëc za Leònã Heyką „Stôł sã cud, Kaszëbskô wstała i zaczinô jic na nowò”*[29].

---

[24] Òb. np.: https://www.facebook.com/798855096828967/photos/a.798864976827979/1873732669341199/ ?type=3&theater (dostãp: 28.11.2018).

[25] Òb.: https://www.facebook.com/filmkamerdyner/ (dostãp: 28.11.2018).

[26] Notabene wëdóny òstôł téż roman, co òbjimô fùl òpisënk fabùłë, na jaczi je òpiarti nen film. Òb.: M. Klat, P. Paliński, M. Piepka, M. Pruski, *Kamerdyner. Miłość wojna zbrodnia*, Warszawa 2018. Ksążka do kùńca lëstopadnika 2018 rozeszła sã ju w nakładze kòl 50 tës. egzemplérów.

[27] Są to głosë òsobów, co ni mają dëcht nick pòspólnégò z produkcją filmòwą, téż w ti rëmie òni nie pòdjimają dialogù. Atakùją za to òczëwisté sprawë, czësto swiądno pòdjimóné rozrzeszënczi. Jednym z taczich „òdkrëców" kaszëbsczich kritików je wëzwëskanié kòscelny piesni „Kaszëbskô Królewô", jaką Jón Trepczik (ùr. 1907) napisôł doch w 1966 r. Bëła to swiądnô decyzjô chùtkò pòdjãtô przez E. Prëczkòwsczégò na prosbã reżisérë przë nagriwanim òdjimków w kòscele. Dzãka temù piesń ta zwëska renomã dokazu, jaczi za sprawą filmù rozbrzmiéwô ju na czile kòntinentach swiata. Na zberkù przënôlégô sã pòdzãka dlô baro bëlnëch kaszëbsczich statistów, chtërny òd razu i bez préfòwaniô, na jaczé nie bëło czasu, rozmielë jã zaspiewac, co nie je nijak taczé wiadomé w krãgach reprezentowónëch przez kritików. Pòdobno bëło w przëtrôfkù jinszich – swiecczich – sztëczków, jaczé bëłë ju z przënôleżnym ùrëchlenim dopasowiwóné do fabùłë filmù, òsoblëwie dzysdniowi sztëczk „Kaszëbë, Kaszëbë" bëlno wpisëjący sã w kóntekst òdzwëskaniô samòstójnotë. Òb. głosë kriticzi: M. Borzyszkowska-Szewczyk, *Gra nieoczywistościami. Czesząc myśli po obejrzeniu filmu „Kamerdyner"*, „Pomerania", nr 10/2018, s. 9. Téż: R. Drzeżdżon [w:] http://belok.kaszubia.com/ (dostãp: 28.11.2018).

[28] *Wôrt zwrócëc bôczënk, że w czasu trzech lat rëchtowaniô filmù i dëcht pò premierze sã ùkôzało wiele artiklów prasowëch w òglowòpòlsczich i regionalnëch pismionach, np.:*

Diskùsjô ò grãdëch kawlach Kaszëbów zainspirowónô „Kamerdinerã” je ju baro żëwô w całim kraju. Corôz wicy lëdzy pòprôwiô swój donëchczasny felny pòzdrzôtk. Kò òsoblëwie Pòlôszë z bëna kraju w całoscë ju rozmieją, że Kaszëbi są Słowianama z włôsnym zwãcznym i skòdifikòwónym jãzëkã lëteracczim. Tak samò wôżny je drãdżi historiczny kòntekst, w jaczim przëszło dërchac Kaszëbóm przez pòkòlenia, òkòlony niedrësznyma nôrodama. Pierszi rôz w tak wërazny i mòcny spòsób ùkôzóné òstało piôsznicczé mòrdarztwò, w jaczim zdżinãła kaszëbskô inteligencjô. Gromistô mòc wpłëwù filmù sprôwiô, że w chùtczim tempie pòstãpiwô zmiana mëszleniégò ò nadmòrsczim lëdztwie, wiedno wiérnym Pòlsce, dzãka chtërnémù Pòlskô (casus pòstacje A. Abrahama!) òdzwëska dostãp do mòrzégò. Za kòle dwa lata mdze parôt telewizyjny serial. Bãdze sã mést skłôdôł z sétmë wnetka gòdzynnëch dzélów. Tam mdą wëzwëskóné wszëtczé nagróné ju scenë. Bãdze téż jesz wiele

---

R. Wòjcechòwskô, To ma być film do bólu sprawiedliwy*, „Rejsy” – dod. do „Dziennika Bałtyckiego”, 9 rujana 2015r.; Z. Musik,* Miłość kaszubsko-niemiecka miała szansę zaistnieć *[w:] http://magazynkaszuby.pl/2018/09/; R. Wòjcechòwskô,* Zupełnie jakby pogoda czytała nasz scenariusz*, „Rejsy” – dod. do „Dziennika Bałtyckiego”, 24 strëmiannika 2017r.; R. Wòjcechòwskô,* Kino historyczne wymaga refleksji, a nie szybkich odpowiedzi*, „Dziennik Bałtycki”, 16 sierpnia 2016r.; E. Lejk,* „Jô jem Kaszëba”*, „Z Kaszub info”, jeséń 2018; R. Wòjcechòwskô,* „Kamerdyner” należał się Kaszubom*, „Rejsy” – dod. do „Dziennika Bałtyckiego”, 14 séwnika 2018r.; W. Ksążk,* Lasy Piaśnickie – kaszubska ofiara za trwanie przy swej ziemi*, „Dziennik Bałtycki”, 31.10–1.11.2018r.*

[29] Lëst e-mailowi z 4 séwnika 2018 r. do E. Prëczkòwsczégò. Lëst napisóny je pò kaszëbskù.

wicy kaszëbsczégò jãzëka. Nen dokôz òstónie na wiedno i gwësno dlô wiele przińdnëch pòkòleniów mdze miôł znaczënk w sprawie òdkriwaniô jawernotë Pòmòrzanów.

Przëkładowé tekstë (dolmaczënczi) wëpòwiôdóné przez aktorów w kaszëbsczim jãzëkù

Janusz Gajos

W miono Nôwëższégò Bòga… nôdrogszô, kòchónô białkò. Paczét jô òdebrôł, tak samò gazétë, za jaczé serdeczno dzãkùjã. Lëstë i gazétë jidą tej do mie kòl dzesãc dni, tôflã szekòlôdë jô so schòwôł. Kò to mùszi wiedzec, że szekòlôda w pòlu to nie je doch żódna łakòta, le wôżny dzél żëwnotë, òsoblëwie przë lëchim jedzenim. Prawie dzys mijają trzë miesące jak më czëlë pierszi szos z kanónë. Më przëszlë na môl, gdze leżimë do dzys dnia, ani sztëczka më nie szlë do przódkù. Jô mùszã cë wëznac, że jesz dopiérze jô sã czëjã na fronce, jak na jaczim latowiskù.

Sebastión Fabijańsczi

Czej Bóg wszëtkò ju stwòrził… Przëbôcził so ò môlu, gdze òstôł le sóm piôsk i jałowô zemia… Z samégò spódkù miecha wësëpôł to, co mù òstało – jezora, strëdżi, grzëpë, dolëznë, lasë i kwiatné łączi. Béł sóm zadzëwòwóny – jak piãknô krôjna pòwsta z te wszëtczégò.… Kò prawie tu jô sã ùrodzył. W môlu gdze jô doznôł wszëtczégò dobrégò… i wszëtczégò lëchégò. Tuwò. Na ùkòchóny kaszëbsczi zemi. Zemi mòjégò tatka… i mëmczi.

Më, Kaszëbi, doznelë żëcégò w krôjnie, jaczi namienienim bëło przedërchac w òsamòtnienim przë tim, co pòlsczé. I za to trwanié më dëcht czãsto płacëlë nôwëższą daninã – nasze żëcé.

Dorota Wilczewska

Patrijocëzna kaszëbsczégò ludu w dardze do Samòstójnotë

> „Niech ta jedna Patrijocëzna, co mô naji zrzeszac, a nié dzelëc, òznôczô Patrijocëznã, co swòje szlachectwò wëprowôdzô z wiesczich niw, w ùkłónie pòkrzëwionëch ògrodzeniów i słuńcowników, chtërne wënôszają swòje słuńcowé głowë do gniôzda bòcóna na òbëczajny chëczë. Wësłôwiającą sã ùmiłowanim tradicji, kùlturë, wiarë i nade wszëtkò ùmiłowanim sostrów i bracynów, chtërny gôdają tim samim jãzëkã i dzelą starã ò naszã wspólną tatczëznã – domôcëznã.” (Wòjcech Mazur)

Patrijocëzna – ùwôżanié i ùmiłowanié tatczëznë, gòtowòsc do pòswiãceniô sã dlô ni i nôrodu, stôwianié dobra swòjégò kraju nad priwatné sprawë. Czëcé mòcny parłãczë wseczëcowi i lëdzczi z nôrodã, jegò kùlturą i i tradicją.

Patrijocëzna łączi sã z ùwôżanim dlô jinëch nôrodów. Òddzeliwô sã patrijocëznã môlową – miłosc do domôcëch strón, do môla ùrodzeniégò i wëchòwaniégò, môla mieszkaniégò, ale téż patrijocëznã regionalną – przërzeszenié do krôjnë, dzéla kraju. Wërodzenim patrijocëznë je szowinizna. Je patrijocëzna môla, placu. Tu jem, to je mòje òkòlé, dzél, miasto, chtërne kòchóm, abò pò prôwdze jem tuwò ù se. Je patrijocëzna – pòdsztrichnijmë: serca. Familji, bò nôród to je to, co sã nôrodzëło, naszô szerszô rodzëzna i nie òznôczô, że jeżlë z tą jesmë zrzëszony wseczëcama – to jiną bësmë mielë niezgarac. To nie òznôczô, że jeżlë tëch kòchóm, to jak nic, niezgaróm jinëch. No nié, tak to nie chòdzy.

Kòżdô familjô mô swòjã gôdkã – swòje znaczi, swòjã tradicjã, swòjã òpòwiesc i nôród to téż zrzesznica jãzëka. Biwô téż, że apartno czëje sã człowiek w familji nôblëższi, mającë na ùwôdze to, że ta familiô skłôdô sã na wiôlgą tatczëznã. Na przëmiôr Kaszëbi, czej gôdają: nôprzód jem Kaszëbą, pòtemù Pòlôchã. Kaszëbi przez wieczi pòdlégelë rozmajitim wzątkóm, nôbarżi niemiecczim i, jak pòkazëje historiô, wëpiéróny bëlë corôz dali na wschód.

Przetrwelë le na Gduńsczim Pòmòrzim, dlôte mòżemë nazéwac jich słowiańsczim ludã aùtochtonicznym Pòmòrza, chtëren, przék lëchim leżnoscóm rozwiju, ùchòwôł swój jãzëk, tradicjã i kùlturã. „W XIX stolecym, czej môłé nôrodë w Strzédny Eùropie weszłë w fazã bùdzeniô i rozwiju swòji nôrodny swiądë, kaszëbizna ni miała tëli mòcë ani nie czëła pòtrzebë (…) rozbùdzeniô swòji nôrodny i jãzëkòwi zrzesznicë do randżi pòliticzny i nôrodowi aùtonomii”. Procëmdzejającë germanizacji, Kaszëbi dzejelë w òdrodzenim pòlsczi państwòwòscë, przez co w XX stolecym stelë sã pełnoprawnyma członkama samòstójnégò państwa pòlsczégò, z prawã do dalszégò rozwiju swòjégò karna, jãzëka i tradicji. B. Synak ùwôżô, że przék procëmdzejającym leżnoscóm, Kaszëbi, jakno òsoblëwé karno kùlturowò – etniczné, ùchòwało swòjã òdrãbną gôdkã, òsoblëwą wôrtnotã, materialną i niematerialną spôdkòwiznã, chtërnô je swiôdectwã òsoblëwòscë tegò lëdztwa. W Pòlsce Kaszëbi ùznôwóny są za nôbarżi ùsztôłtowóné zrzeszóné nôrodné karno aùtochtoniczné, chtërno wëapartniwô sã jãzëkòwò i kùlturowò.

Wzątk historji i òsoblëwòsc Kaszëbów na pewno zrobiłë to, że Kaszëbi sami nie nazéwelë sebie patrijotama – dzejelë dlô zrzeszë kaszëbsczi, wierzącë, że tak trzeba i tak je nôlepi. Wedle Bądkòwsczégò, to prawie ùpiarcé Kaszëbów je nôprzédniészą znanką, chtërna rozsądzëła ò ùdałi òbronie jich domôcégò czëcégò i nôrodny skarni. Prostoliniowòsc i ùtcëwòsc w gôdce i robòce zrobiła wiele lëchòrozmieniégò z cëzyma. Bądkòwsczi pòdsztrëchiwô adiplomaticznosc, chtërna je widocznô w za baro szczerim traktowanim lëdzy i jich spraw. Pòmòrzón nie gôdô za wiele i nie òbnôszô sã ze swòjima ùpatriwaniama. Ti, co mieszkają w jinëch dzélach Pòlsczi, gôdają, że Kaszëbi za mòcno liczą sã w sprawach materialnëch i nié le w tëch. „Ùtracôrzostwò nie leżi w nôtërze Pòmòrzanów”. Pòmòrzanie robią wszëtkò planowò i dokładno, le pòmału, nie są za baro pòstrzegòwi ani swiécący. Nie są przekònóny do bùfònadë i górnolotny frazeòlogii. Czãsto nie są szpòrtowny i nie rozmieją sã z sebie smiôc. Ale mają wiôldżi szëk òrganizowny i czëcé òdpòwiedzalnotë tak swòji jak i rzeszny, co je baro wôrtnym dobroctwã. „Pòmòrzón na pòczątkù nôczãszczi òkazëje zëmno, co je mòtiwòwóné òstróżnotą i niedowiérnoscą (…)”. Pòmòrzanie mòcno pòkazëją swòjã solidarnosc, je òna wôżnô dlô całi spòlëznë. Mòże tuwò rzec ò solidarnoscë familijny, ùlëcowi, wioskòwi, miastowi, òkrãgòwi, òglowòpòmòrsczi… Mieszkańcë Pòmòrzégò mają mòcno zakòrzenioną wiarã w Bòga, chtërna twòrzi mòcną kònstrukcjã familie. Kaszëbi są znóny z tegò, że ni mają kòmpromisu, jeżlë chòdzy ò religiã.

Historia i warënczi żëcégò indywidualnégò i zrzeszonégò przez niã stwôrzóné baro wpłënãłë na mëszlenié i charakter Kaszëbów. Pònadstalatné, pòliticzné panowanié germańsczé i jegò spòłeczno-gòspòdarczô przewôga stwòrzëłë ù mieszkańców tëch zemiów kòmpleks òbrónny – zaniechanié pòdjimnotów. To òbrónné nastawienié doprowadzëło do zamkniãcô sã w sebie, w swòjim karnie i stwòrzëło céchã ùpartoscë, chtërna stała sã przëczëną do ùdałi òbronë nôrodnégò czëcégò. Pòdstãpnô taktika wroga i kòniecznosc òbronë zrodzëłë pòdejrzlëwòsc i nieùfnosc. Dłudżé bëcé z Niemcama wpłënãło na to, jaczi Kaszëbi są. „**Zemia Pòmòrza bëła zamieszkónô w zamkłim karnie przez lëdztwò nôrodno równé, dosc môłé, dzãka domôcy swòjiznie niewëstawioné na piérszi niemiecczi ùderzënk, bò na to za biédné, zemi pòkrëti wieloscą lasów, jezór, ò ùbòdżi glebie. Fòlklor zachòwôł sã w nim wcale żëwò, co bëło pòwôżnym trómfã do zwëskaniô**.”

W pòłowie XIX stolecégò rozpòczął swòje dzejanié Florión Cenôwa – nazéwóny òjcã kaszëbsczégò regionalizmù. Cenôwa, pierszi pò latach zaczął niécëc òdżin òdrodzeniégò. Kaszëbë znôł baro dobrze, téż mòwã kaszëbską i spòsób mëszleniégò, jich zwëczi, spòsób żëcégò i pòtrzebë. Kaszëbi midzë sobą wëszczérzelë sã z tëch, co pòlaszëlë. Cenôwa mùszôł bùdowac na tim, co bëło jich dobrã – na jich jãzëkù, zwëkach, kùlturze. Kaszëbë nie bëłë w tim temace wëjątkã. Tak samò bëło na Zemi Chełmińsczi. Ks. Józef Dembińsczi pisôł w swòjim pamiãtnikù, że jesz przë kùńcu XIX stolecégò prosti lëdze ni mielë niżódny nôrodowi swiądë: „Nie wiedzelë i nic nie czëlë ò Pòlsce – pisze ks. Dembińsczi – nie wiedzelë, jak jô sóm, co òznôczô bëc Pòlôchã. Nie znelë wôrtnotë pòlsczégò jãzëka i jinëch skôrbów dëchòwëch nôrodu. „Ksądz, szkólny, gbùr, co miôł zemiã mòglë miec nôrodową swiądã. Czëcé swiądë nôrodowi, òglowòpòlsczi mògła miec le szlachta kaszëbskô, bò i òna nôleżała do feùdalnégò nôrodu pòlsczégò. Pòjãcé nôrodu i patriotizmù nie dotëczëło wtenczas wszëtczich warstw spòłecznëch. Pòlsczi nôród to bëła szlachta – zamkłé karno z przëwilejama.

Cenôwa mógł le sã òdwòłiwac do kaszëbsczégò czëcégò lëdu, chtëren béł mù baro blisczi. Kaszëbi nie czëlë wtenczas pòlsczi nôrodowòscë. Florión Cenôwa swòje òglowé dzejanié rozpòczął òd czerowaniégò do rëchtowaniô pòwstańczi próbë na Pòmòrzu w 1846 rokù, chtërna mia sã wëdarzëc pòd Starogardã Gduńsczim. Akcja Cenôwë nie ùdała sã i òstôł skôzóny przez sąd prusczi na smierc. Czej w Berlinie wëbùchła Wiosna Ludów, tej Cenôwa òstôł wëbawiony òd ny karë. Zrazëł sã do pòlsczégò ruchù pòwstańczégò. Widzôł zagrożenia związóné z germanizacją i pòstawił so cél, żebë òbùdzëc w Kaszëbach wiarã w wôrtnotã domôcy kùlturë. Miôł ùdbã, że òpiérającë sã na swòjim jãzëkù, kùlturze, zwëkach, Kaszëbi mògą skùtkòwno procëmdzejac germanizacji. Cenôwa zaczął wëdawac ksążczi pò kaszëbskù, tłómacził na ten jãzëk wëjimczi katechizmù dlô Kaszëbów – ewanielików z Pòmòrza Zôpadnégò. Òpracowôł zasadë gramaticzi kaszëbsczégò jãzëka i zaczął w nim pùblikòwac swòje dokazë. Jegò dzejanié przëczëniło sã do wiãkszégò zainteresowaniégò badérów – nôbarżi pòlsczich, rusczich i niemiecczich – Kaszëbama i jich jãzëkã. Dlô samëch Kaszëbów nie bëło òno tak wôżné.

Ò wiele wiãkszą ùdałosc przëniosło dzejanié Hieronima Derdowsczégò. Mëslôł òn ò mòwie Kaszëbów jak ò gwarze jãzëka pòlsczégò. Sóm jednak stwòrzëł nôbarżi znóny dokôz kaszëbsczi, chtëren stôł sã fundamentã kaszëbsczi juwernotë. Wëdóny w 1880 rokù w Toruniu szpòrtowny epòs „Ò Panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł”, napisóny w pôłniowi òdmianie kaszëbsczégò jãzëka, stôł sã kamieniã wãdżelnym samòjuwernotë Kaszëbów. Dokôz béł nacéchòwóny pòlsczim patriotizmã i równak zaznacziwôł kaszëbską juwernotã hasła: „Ni ma Kaszëb bez Pòlonii…”, abò „Pòlskô wiara, pòlskô mòwa nigdë nie zadżinie”, co bùdzëło pòlską juwernotã nôrodną na Pòmòrzu przë kùńcu XIX stolecégò. Baro wôżné je to, że dokôz Derdowsczégò béł wiele razy wznôwióny i òdczëtiwóny w całoscë abò jegò wëjimczi, pòtwierdzywôł aùtonomiczny status mòwë Kaszëbów i pòkôzôł, że je to jãzëk, w chtërnym mòże pisac znóné dokazë lëteracczé.

Biôtka ò kùlturã (Kùlturkampf), chtërna sã zaczãła w latach 70- tëch XIX stolecégò, zmieniła nastawienié Kaszëbów do państwa niemiecczégò. Òbróna katolëcëzmù pòwiązónô bëła wnenczas z òbroną pòlskòscë. Na Kaszëbach mòcno rozwinãła sã prôca òrganicznô. Pòwstôwało wiele kòłów rolniczich, lëdowé czëtnice i rozmajité òrganizacje spòłeczno – kùlturowé, to wszëtkò procëm dominacji ekònomiczno – kùlturowi Niemców. Co wôżné, warstwą przewòdną ti rësznotë òstelë katolëcczi ksãża, dzãka temù na Kaszëbach mòcné òpiarcé na dłudżé dekadë òtrzima nôrodnô pòliticznô rësznota – Nôrodowô Demòkracjô zwónô krótkò endecją. Wiele Kaszëbów, przédno dzejarzów, w pòczątkach XX stolecégò czëło sã pòlsczima patriotama, ale równak pòdkresliwelë swòjã regionalną specyfikã.

W tim klimace, na pòczątkù XX stolecégò gôrstka młodëch inteligentów kaszëbsczich zaczãła dzejac, żebë pògòdzëc pòlsczi patriotizm i aùtonomiczną, kaszëbską juwernotã. Chòdzëło przede wszëtczim ò to, żebë rozwinąc kaszëbiznã. Retënk dlô ni widzelë w òpiarcym ò kùlturã òglowòpòlską. Nowô ùdba – „co kaszëbsczé – to pòlsczé”, nazwónô òsta młodokaszëbsczim zéwiszczã.

Ji òjcã je Aleksander Majkòwsczi, stało sã to razã z wëdanim gazétë „Grif” i ùtwòrzenim w Gduńskù Towarzëstwa Młodokaszëbów. Majkòwsczi pòmału i òstróżno przërëchtowôł Kaszëbów do jich akcji òfensywny w czerënkù òglowò – pòmòrsczim, a nié le szczepòwò – kaszëbsczim. Kaszëbë nie bëłë ju zastraszoną, bezwòlną masą etniczną, surowcã pòd òbróbkã niemiecczi kùlturë. Majkòwsczi, czej béł prezesã Radë Pòmòrsczi, czuwôł nad żëcym kùlturalnym i artisticznym Kaszëbów.

W cządze rozbiorów warënczi żëcégò na Gduńsczim Pòmòrzu baro różniłë sã òd tëch w zôbòrze rusczim i aùstrijacczim. Kaszëbi w wiãkszoscë wëchôdelë z warstwë chłopsczi, w swòji biôtce ò zachòwanié juwernotë mùszelë brónic sã przed baro dobrze zòrganizowónym państwã prusczim. Wszëscë jegò òbiwatele pòdlégelë szkòłowémù òbòwiązkòwi, chtëren pò prôwdze zlikwidowôł analfabetizm, ale téż służił germanizacji miéscowëch lëdzy. Robòta pòzytiwisticznô na Kaszëbach przëniosła brzôd pò I swiatowi wòjnie. Na kònferencjã pòkòjową do Pariża kaszëbsczi dzejarze wësłelë swòjich przedstôwców z żądanim, żebë przëłączëc Pòmòrzé do Pòlsczi. Le dwùm delegatóm (Antoniémù Abrahamòwi i Tómaszowi Rogalë) ùdało sã przedostac do Francji, gdze wspierlë delegacjã pòlską argùmentama na związczi Kaszëbów z Pòlską. Wëprawa ta miała głãbòczé znaczenié na Pòmòrzim i òbrosła legendą.

W 1919 rokù pòwstôł 66. Kaszëbsczi Pùłk Piechòtë, chtëren miôł „na sztandarach” propagòwóny przez Majkòwsczégò kaszëbsczi herb: czôrnégò grifa na żôłtim tle i zawòłanié z „Himnu kaszëbsczégò”: „Nigdë do zgùbë nie przińdą Kaszëbë”. Wôrt téż pòdsztrichnąc, że jeden z dzejarzi Pùłkù, ks. Józef Wrëcza wëgłosył kôzanié w czas zrãkawinów Pòlsczi z mòrzã 10 gromicznika 1920 rokù, chtërne bëłë symbòlicznym ùkòrónowanim tegò, że Kaszëbë są nazôd w Pòlsce. Przez to, że Kaszëbi pò I swiatowi wòjnie òpòwiedzelë sã za Pòlską dało to ji dostãp do mòrza – „òkno na swiat”. Wschòdnô czãsc dzéla, na chtërnym mieszkelë Kaszëbi òstała włączonô do Wòlnégò Miasta Gduńska, a czãsc zôpadnô (przede wszëtczim kréz bëtowsczi) òstawionô w grańcach Niemców. Władze państwòwé nie wierzëłë za baro pòmòrsczémù lëdowi, czãsto ùwôżałë ten lud na nôrodowò niepewny.

W midzëwòjnowim czasu dlô wiele Kaszëbów òtemkłë sã wiôldżé mòżlëwòscë robieniô kariérë i wëksztôłceniégò, za czim szedł awans spòłeczny. Problemów gòspòdarczich nie brakło, ale pòmału zaczãłë sã twòrzëc dobrze wëksztôłconé domôcé elitë, chtërne stôwałë sã corôz wôżniészé. Kaszëbsczi doktorzë, prawnicë i samòrządowcë aktiwny bëlë téż w Gduńskù (gdze twòrzëlë trzón tzw. Pòlonii Gduńsczi) i na zemi całégò wòjewództwa pòmòrsczégò.

Wtenczas baro mòcno rozwijô sã kùltura kaszëbskô, np. lëdowé rzemiosło, a co za tim jidze strój kaszëbsczi, chtëren fónksnérëje do dzysdnia. Przez ten całi czas bëłë wëdôwóné rozmajité gazétë, piszącé ò Kaszëbach i pò kaszëbskù i wcyg szła diskùsjô ò fòrmie zôpisu i ò statusu kaszëbiznë. Ùkòrónowanim tegò dzejaniégò bëła pùblikacjô w 1938 rokù nôwiãkszégò dokazu, chtëren pòwstôł w jãzëkù kaszëbsczim – pòwiescë „Żëcé i przigòdë Remùsa” Aleksandra Majkòwsczégò. „Krajowòsc pòmòrskô, co równô je nôrodowòscë i patrijotizmòwi mô swòjã tradicjã i dokazë. Czej wnôszómë jich dobro do nôrodny skôrbnicë, wëstôwiómë tim samim do òcenë pùbliczné prôwdë, głoszoné przez se zasadë òglowi krajowòscë.”

Òdcãcé Pòmòrza òd Pòlsczi zamkło Kaszëbów w swòjim karnie i wzmòcniło w nich apartnotã. Czej dzél zemi wrócył do Pòlsczi, pò I swiatowi wòjnie, Pòmòrzanie, w tim Kaszëbi, pòczëlë përznã psychiczny swòbòdë – apartnotã baro ùzasadnioną òsoblëwima warënkama dzejowima. Historia baro pòwôżno wpłiwô na mëszlenié i charakter lëdzy. Prostolinijnô ùtcëwòsc z pòdejrzlëwòscą i skrëtoscą łączą sã z gòrącym, chòc ùtajonym patrijotizmã pòlsczim sparłãczonym z plemienną òdrãbnoscą. „**Pòmòrzanie òglowò są cwiardim lëdã i zwiartim, ò wësoczich walorach żôłnérsczich, co przez wieczi Niemcë wëkòrzistiwelë na mòc i pòtãgã. Jeden przë drëdżim stoją remiã przë remienim – solidarno i ùpiarto. Przeszlë wiele razy krwawé ùczbë historii**.”

Patriotą w strzédniowieczim béł człowiek, chtëren na pierszim môlu stôwiôł Bòga, zarô za Nim Tatczëznã i władcã. Jideał. Pòdobno w czas I i II swiatowi wòjnë, czej lëdzóm przëswiécôł jeden cél: wòlnosc i samòstójnota. A co to tak pò prôwdze znaczi dzysô? Żëjemë w suwerennym kraju. Patriotizm to je pòstawa, chtërna wërôżô sã w wëpełnianim pòdstawòwëch kònstitucyjnëch òbòwiązków òbëwatelsczich, taczich jak służba wòjskòwô i òbróna tatczëznë, wiérnosc dlô kraju, martwienié sã ò pòspólné dobro i dbanié ò strzodowiskò nôtëralné, przestrzéganié prawa, gòtowòsc do noszeniô wszelczich cãżarów i swiôdczeniów, téż płaceniô pòdatków.

Jak dzysdnia widzymë patriotizm? Dozérómë naszich tradicjów, dbómë ò naszã widzałą kùlturã…, na ile to sygnie, pòkôże na pewno czas. Dlô Kaszëbów pierszim wëznacznikã juwernotë je jãzëk. Wedle badére B. Synaka „(…) familia kaszëbskô przestôwô bëc niekwestionowónym bastionã rodny mòwë i kùlturë etniczny, chtërny je przińdnym nosnikã – socjalizacjô młodégò pòkòleniô zmiérzô czãsto w czerënkù eliminacji kaszëbiznë na rzecz – nié wiedno pòprawny pòlaszëznë”. Synak ùwôżô, że jistnienié i rozwij kaszëbsczégò jãzëka zależą przede wszëtczim òd jegò pòzycji spòłeczny, ekònomiczny i kùlturowi. „Jeżlë Kaszëbi nie mdą chrónic i rozwijac tegò, co je dlô nich nôblëższé i nôwôżniészé – jãzëka i jinszich elementów regionalno – etniczny juwernotë – równak szerok włączającë sã w wespółtwòrzenié nowi jistnotë gòspódarczi i cywilizacyjno – kùlturowi, szëkòwno gòdzącë bògactwò tradicji z wëzwaniama dzysdniowëch czasów, przewiązanié do familijnëch wôrtosców z aktiwnym ùczestnictwã w gremiach decyzyjnëch pòdmiotów żëcégò spòłeczno – pòliticznégò rozmajitégò szczebla i rozmajitégò rodzaju, to nowé warënczi, chtërne stwôrzają nieògraniczoné mòżlëwòscë dzejaniégò, mògą òkazac sã dlô Kaszëbów tak samò niebezpieczné jak kòncesjonowanié przez państwò prawa do òchronë swòji spôdkòwiznë w warënkach pòprzédnégò systemù. Niepòdwôżalną w ti sprawie je cągłô pòtrzeba edukacji regionalny, chtërna pòzwôlô wrócëc dodóm, do zdrzódeł żëcégò kòżdégò człowieka, do zdrzódeł jegò eticzi i jegò jãzëka, dlôte do zdrzódeł domôcy kùlturë, regionalny, nôrodny i òglowòlëdzczi.”

Edukacja regionalnô – jak pisze jãzëkòznôwca Jerzi Tréder – dotikô przede wszëtczim lëdzy, chtërny z pòkòlenia na pòkòlenié zajimają òkreślony dzél zemi. Jakò przikłôd aùtor pòdôwô Kaszëbów na Kaszëbach. Dzãka temù, że tematika edukacji regionalny dotikô rozmajitëch problemów regionu, w chtërnym żëją, człowiek mòże całim sobą ùczestniczëc w żëcym swòjégò karna, zachòwiwac i rozwijac wôrtoscë, chtërne jã twòrzą. Òkôzywô sã, że patriotizm je baro szeroczim terminã, chtëren nabiérô nowëch znaczeniów, zmieniwô sã i nie je żódną stałą w równanim matematicznym. Kaszëbi zmieniwają swòje mëszlenié, òdmëkają sã na swiat i mają distans do se, chòc pewno nié wiedno prosto jim to przëchôdô. Dzysdniowòsc rzetelno przedstôwiają felietonë, chòcbë tekst Rómka Drzéżdżona pt. „Kaszëbi trzimią sã mòcno”, chtërnégò pòczątk brzëmi: *Agata je wiôlgą kaszëbską patriotką. Gôdô pò kaszëbskù, mësli pò kaszëbskù, mòdli sã pò kaszëbskù, czëtô pò kaszëbskù, warzi pò kaszëbskù, chëcz mô ùrządzoné pò kaszëbskù, wszëtkò robi pò kaszëbskù (...), je Kaszëbką fùl gãbą.* I do tegò czasu nic nas nie dzëwi, pòdzywiómë główną bòhaterkã za ji kaszëbskòsc. Tón felietonu përznã sã zmieniwô, czej czëtómë: *Z dodomù, cotka Agata, zwie sã Ming, a pò chłopie Ping (...).* Skądka te cëzo brzmiącé miona ù nieùfnëch i pòdejrzlëwëch Kaszëbów?

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE

Tomasz Fopke

Kaszubska pieśń patriotyczna[1]

Pomiędzy Polską a Niemcami

Przystępując do opracowania tego tematu należy zdefiniować pojęcie „kaszubskiej pieśni patriotycznej". Traktując „patriotyzm" jako postawę ponad wszystko wynoszącą umiłowanie ojczyzny[2] – skupimy się na literaturze wokalnej, której treść przesycona jest tym pierwiastkiem. Jak określić ojczyznę Kaszubów? Według obywatelstwa, narodowości? Wyniki ostatnich polskich spisów powszechnych stanowią dowód na to, że dla Kaszubów obywatelstwo nie jest równoznaczne z narodowością. Zależnie od posiadanego obywatelstwa, Kaszubi byli i są patriotami polskimi, niemieckimi (pruskimi), kanadyjskimi i innymi[3]. Poza tym są patriotami tzw. „Małej Ojczyzny", Kaszub. Spora grupa mieszkańców regionu uważa, że skoro są Kaszubami – „z automatu" stają się Polakami. Są także ci, którzy bycie Kaszubą (wybór subiektywny – narodowość) łączą z posiadanym obywatelstwem (wybór obiektywny, zależny od miejsca płacenia podatków). Odnośnie pieśni będących w repertuarze Kaszubów – zapytać należy o język prezentacji, jakże istotny w procesie identyfikacji kaszubskiej literatury wokalnej[4]. Założyć należy, że kaszubska pieśń patriotyczna wykonywana jest w języku kaszubskim. Inaczej jest z pieśniami patriotycznymi polskimi, niemieckimi i innymi, które Kaszubi wykonywali i wykonują, będąc obywatelami struktur państwowych. Wszak nie można Kaszubom – obywatelom Niemiec zakazywać śpiewu *Deutschland, Deutschland über alles*[5] w postawie *hab-acht*[6]. Dla równowagi podać można, że autorem tekstu polskiego Hymnu Państwowego *Mazurka Dąbrowskiego* jest Kaszuba z Będomina, Józef Wybicki.

---

[1] Dotychczas nie pokuszono się o charakterystykę tak nazwanej grupy utworów. U Witosławy Frankowskiej, w jej *Muzyce Kaszub. Materiałach encyklopedycznych* z roku 2005 na str. 181, znajdujemy jedynie „piosenkę żołnierską".

[2] Według Wikipedii: Patriotyzm (*łac.* patria = ojczyzna, *gr.* patriotes) – postawa szacunku, *umiłowania* i oddania własnej *ojczyźnie* oraz chęć ponoszenia za nią ofiar i pełna gotowość do jej obrony, w każdej chwili. Charakteryzuje się też przedkładaniem celów ważnych dla ojczyzny nad osobiste, a także gotowością do pracy dla jej dobra i w razie potrzeby poświęcenia dla niej własnego zdrowia lub czasami nawet życia. Patriotyzm to również umiłowanie i pielęgnowanie narodowej *tradycji*, *kultury* czy *języka*. Oparty jest on na poczuciu *więzi społecznej*, *wspólnoty* kulturowej oraz *solidarności* z własnym *narodem* i *społecznością*.

[3] Temat emigracji kaszubskiej przedstawiony był m.in. podczas seminarium pt. „Emigracja kaszubska. Zjawisko, Ludzie. Ośrodki", które odbyło się w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 29 września 2018 r. – http://skarbnicakaszubska.pl/seminarium-emigracja-kaszubska-zjawisko-ludzie-osrodki/

W dążeniach państwotwórczych pieśń patriotyczna odgrywała znakomitą rolę, choćby pod zaborami, gdzie śpiew polski pozwalał zachować kulturę, chociaż na mapach nie było państwa polskiego. W tamtych czasach patriotyzm Kaszubów wyrażany był głównie w śpiewie po polsku lub niemiecku[7] oraz w nielicznych utworach ludowych – po kaszubsku. Główną rolę w kształtowaniu niemieckich postaw patriotycznych wśród Kaszubów odgrywała szkoła. W „Kronice Szkoły Powszechnej w Tuchlinie" (dziś: pow. kartuski, gm. Sierakowice) czytamy: *Rok szkolny 1887/88 zakończył się bardzo smutno, gdyż 9 marca 1888 roku o godzinie 8.30 opiekun niemieckich szkół, nasz bardzo lubiany i podziwiany bohaterski cesarz Wilhelm I, po chwalebnym 27-letnim rządzeniu został przez Boga odwołany do wiecznego życia. Uwiecznionemu dane było przeżyć 90 lat i 352 dni – wiek, którym daleko przewyższa jego poprzedników*

---

[4] Muzyka kaszubska nie posiada własnej skali muzycznej, stąd o jej „kaszubskości" decyduje głównie język, do którego jest tworzona. Źródło: *Tomasz Fopke. Kaszubskie „Stworzenie Świata"*, w: Hybryda. Pismo Artystyczno-Literackie Stowarzyszenia Twórczego POLART, Joanna Krupińska-Trzebiatowska (red.), Kraków 2018, s. 94–100.

[5] https://pl.wikipedia.org/wiki/Hymn_Niemiec

[6] http://www.abteilung7.org/grhwh_mus.htm

[7] Kaszubi, jako społeczeństwo kulturowego pogranicza wciąż byli i są zmuszani do jednoznacznego opowiadania się po którejś ze stron państwowych, zwłaszcza polskiej lub niemieckiej. Rzeczywistość jest bardziej skomplikowana. Wielu Kaszubów opowiedziało się za państwem niemieckim, które dawało możliwość większego rozwoju społeczno-gospodarczego swoim obywatelom i to zarówno podczas zaboru jak i po drugiej wojnie światowej, gdy Kaszubi korzystali z „prawa niemieckiego urodzenia" i wyjeżdżali do Niemiec, niedawnego wojennego agresora. Osobne karty stanowią emigracje do Niemiec: „solidarnościowa" z końca XX w. i „unijna" z początku XXI w. Więcej na temat skomplikowanych wątków kaszubsko-polsko-niemieckich można znaleźć choćby w twórczości literackiej niemieckiego noblisty, Gűntera Grassa.

i uważany może być jako szczególnie łaskawy dla niemieckiego narodu. Tak bardzo przez młodzież szkolną oczekiwany, radośnie witany dzień 22 marca – dzień urodzin cesarskich stał się więc dniem niewymownego bólu i głębokiej żałoby. Zgodnie z zarządzeniem rządowym żałobie tej dano wyraz w drodze odpowiedniej uroczystości. Akademia ku czci zmarłego rozpoczęła się w naszej szkole przemówieniem nauczyciela, obrazującym obfitujące w sławne czyny życie cesarza. Uroczystość zakończono okolicznościową modlitwą i śpiewem[8].

Po stronie polskiej najważniejszym rozgrywającym był Kościół rzymsko-katolicki, który krzewił patriotyzm polski zarówno poprzez nabożeństwa w tym języku jak i poprzez inicjowanie powstania m.in. chórów. Pierwsze polskie towarzystwa śpiewacze, które swą strukturę przejęły od wcześniejszych, niemieckich – pojawiły się na Pomorzu w XIX wieku[9]. *Pewien rozkwit życia kulturalnego na Pomorzu, w Prusach Zachodnich i Królewcu nastąpił w drugiej połowie XIX wieku, m.in. dzięki rozbudowie sieci dróg kolei żelaznej. (...) Powstanie silnej polskiej organizacji śpiewaczej w Prusach Zachodnich, w warunkach intensywnego tłumienia wszelkich objawów polskości, należy uznać za wielki sukces społeczeństwa polskiego. Świecki amatorski ruch śpiewaczy, zarówno polski jak i niemiecki, odegrał szczególną rolę w umacnianiu poczucia odrębności narodowej Polaków i Niemców*[10]. Najstarszą formacją łączącą chóry na Pomorzu był Związek Kół Śpiewaczych[11], który obejmował teren Prus Królewskich oraz Warmii. Efektem działań związku były zjazdy śpiewacze w latach: 1878 (Toruń), 1882 (Tczew), 1883 (Elbląg), 1891 (Grudziądz), 1892 (Chełmno), 1894 (Pelplin) i 1900 (Wejherowo)[12].

---

[8] *Kronika Szkoły Powszechnej w Tuchlinie 1886–1945. Dzieje szkoły i społeczności Tuchlina 1856–1945 pod redakcją Ireny Warmowskiej, Brygidy Knopik oraz Jarosława Jóskowskiego.* Tuchlino 2018. s. 21

[9] Więcej na temat kaszubsko-pomorskiego ruchu chóralnego znaleźć można w artykule: *Tomasz Fopke. Kaszubsko-pomorski ruch chóralny. Repertuar w języku kaszubskim – wyzwania dyrygenckie* w: „Dyrygent, animator, pedagog, artysta” pod red. naukową Iwony Wiśniewskiej-Salamon. Uniwersytet Zielonogórski 2018, s. 47–73.

[10] Barbara Zakrzewska-Nikiporczyk, *Życie muzyczne Pomorza w latach 1915–1920. Kultura muzyczna północnych ziem Polski 2,* Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku, 1982, s. 170–171.

[11] Zbigniew Klaga, Krystyna Klincewicz, *Muzyczny ruch amatorski w regionie gdańskim*, Gdańsk 2004, s. 15.

[12] Witosława Frankowska (red.), *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne,* Oficyna CZEC, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2005, s. 204–206.

Kaszubski ruch śpiewaczy

Pierwszą organizacją, która nacisk główny położyła na śpiew w języku kaszubskim jest Rada Chórów Kaszubskich, zawiązana w sierpnia 2004 roku w Parchowie podczas II Zjazdu Kaszubskich Śpiewaków. Stworzyli ją reprezentanci pięciu chórów: „Cassubia Cantat" z Parchowa, „Pięciolinia" z Lini, „Lutnia" z Luzina, chór św. Wojciecha z Redy oraz „Harmonia" z Wejherowa. Przewodniczącym Rady został główny animator ruchu, Tomasz Fopke[13]. Rok później, na Zjeździe w Wejherowie przyjęto Regulamin Rady. Głównym celem chórów zrzeszonych w Radzie Chórów Kaszubskich jest propagowanie śpiewu w języku kaszubskim, co realizują poprzez koncerty w języku kaszubskim, wydawanie kolejnych płyt i śpiewników z utworami rodzimymi, a także poprzez wspólną manifestację kulturalno-religijną podczas odpustów na Górach Wejherowskich. Siedzibą Rady jest Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Organizacja nie posiada osobowości prawnej. Jej członkowie nie płacą składek. W skład Rady może wejść zespół liczący min. 12 osób, śpiewający co najmniej w dwugłosie i wykonujący utwory w języku kaszubskim.

Przez lata działalności zmieniał się skład RKCH. W roku 2018 czynnymi członkami Rady były następujące grupy wokalne i zespoły: „Dzwon Kaszubski" z Gdyni, „Harmonia" z Wejherowa, „Harmonia" z Żukowa, „Jubileum" z Żelistrzewa, „Kaszubki" z Chwaszczyna, „Kosakowianie" z Kosakowa, „Lutnia" z Luzina, „Morzanie" z Pierwoszyna, „Nadolanie" z Nadola, „Pięciolinia" z Lini, „Rumianie" z Rumi, „Strzelenka" z Tuchomia i Towarzystwo Śpiewacze im. Jana Trepczyka z Wejherowa.

Coroczną uroczystością Rady są Zjazdy Kaszubskich Śpiewaków, których gospodarzami są chóry-członkowie. Odbyły się one dotychczas w: Luzinie – Barłominie (2003), Parchowie (2004), Wejherowie (2005), Lini (2006), Redzie (2007), Mechelinkach-Mostach (2008), Żukowie (2009), Chwaszczynie – Tuchomiu (2010), Rumi (2011), Baninie (2012), Żelistrzewie (2013), Gniewinie (2014), Kosakowie (2015), w Gdyni (2016), w Wejherowie (2017) i w Chwaszczynie (2018). Zespoły-członkowie Rady co roku losują „wanożną lutniã" (lutnię wędrowną). Organizator obecnego zjazdu uroczyście przekazuje małą, drewnianą rzeźbę[14] organizatorowi kolejnego. Zjazdy mają utrwalony tradycją schemat organizacyjny. Rozpoczynają się mszą św. kaszubską, której oprawę muzyczną zapewnia chór-gospodarz zjazdu. Po mszy chóry wspólnie wykonują pieśń – hymn religijny *Kaszëbskô Królewô* Jana Trepczyka[15]. Następnie udają się na miejsce koncertu, gdzie każdy z chórów wykonuje po trzy pieśni w języku kaszubskim. Po powitaniu uczestników i przedstawieniu historii kaszubskiego ruchu śpiewaczego każdy zespół sam zapowiada swoją prezentację. Po zakończeniu części koncertowej wspólnie odśpiewywany jest hymn RKCH – *Zemia rodnô* Jana Trepczyka. Ostatnia część służy zacieśnieniu relacji między chórami i połączona jest z posiłkiem. Kolejne Zjazdy służą upamiętnianiu postaci zasłużonych dla ruchu śpiewaczego w poszczególnych ośrodkach na terenie Kaszub[16].

---

[13] Eugeniusz Pryczkowski (oprac.), *Jan Trepczyk a współczesny kaszubski ruch śpiewaczy*. Na pamiątkę X Zjazdu Kaszubskich Śpiewaków, Banino 2012. s 5–6.

Wydarzenia

Obok Zjazdów Kaszubskich Śpiewaków ważną rolę w propagowaniu kaszubskiej pieśni, w tym patriotycznej, pełnią przeglądy, konkursy, festiwale i inne wydarzenia muzyczne. Należą do nich: Międzynarodowy Festiwal Muzyki Religijnej im. ks. Stanisława Ormińskiego w Rumi; Międzynarodowy Festiwal Kultury i Sztuki w Helu, Ogólnopolski Festiwal Pieśni o Morzu w Wejherowie; Ogólnopolski Festiwal Pieśni Religijnej „Pater Noster” w Strzepczu; Ogólnopolskie Warsztaty Akordeonowe w Wejherowie; Metropolitalny Festiwal Piosenki Religijnej w Jastarnii; Pomorski Festiwal Piosenki Kaszubskiej „Kaszëbsczé Spiéwë” w Luzinie, Pomorski Konkurs Kaszubskiej Pieśni Bożonarodzeniowej w Szemudzie; Festiwal „Cassubia Cantat” w Bytowie; Konkurs „Kaszëbsczi Idol”; Pomorski Festiwal Pieśni Wielkopostnej w Kielnie; Wojewódzki Konkurs Pieśni im. Jana Trepczyka w Miszewie; Kaszubski Festiwal Polskich i Światowych Przebojów w Lipnicy, Kaszubski Festiwal Muzyki Chóralnej i Regionalnej w Żukowie; Przegląd Twórczości Kaszubskiej Dzieci i Młodzieży w Bytowie; Festiwal Pieśni Kaszubskich „Kaszëbsczé tónë nad Môlim Mòrzã" w Swarzewie; Festiwal Kolęd Kaszubskich w Pierwoszynie; Konkurs Pieśni o Morzu „Jantarowi Bôt"; Powiatowy Konkurs Zespołów Wokalno – Tanecznych „Òd se cos dac" w Baninie; Powiatowy Konkurs Piosenki Kaszubskiej „Kaszebsczé spiéwë ù nas" w Kamienicy Szlacheckiej; Przegląd Zespołów Regionalnych w Wierzchucinie; Lęborski Przegląd Kolęd Kaszubskich im. Franciszka Okunia; Kaszubski Przegląd Orkiestr Dętych w Gniewinie; Szemudzki Przegląd Orkiestr i Zespołów Dętych; Dziecięcy Przegląd Kaszubskich Zespołów Regionalnych BURCZYBAS w Wierzchucinie; Kaszëbë Music Festiwal w Kartuzach; cykl „Verba Sacra" i Maraton Pieśni Patriotycznej w Wejherowie oraz najdłuższy autorski cykl koncertowy, odbywający się od roku 2002 w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie – Spotkania z Muzyką Kaszub[17].

---

[14] Lutnię wykonał rzeźbiarz Marian Mielewczyk, a ufundował ją inicjator Zjazdów – chór „Lutnia” z Luzina.

[15] Kompendium wiedzy na temat działalności „ojca kaszubskiej pieśni regionalnej” – Jana Trepczyka stanowi książka pod redakcją Witosławy Frankowskiej pt. *Méster Jan (1907–1989. Praca monograficzna o Janie Trepczyku* wydana przez Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. 2017.

[16] Np. zjazd w roku 2017 odbywał się w Wejherowie i dedykowany był Janowi Trepczykowi w 110-tą rocznicę jego urodzin.

Wśród wymienionych dają się spostrzec przedsięwzięcia religijne i instrumentalne (orkiestrowe i akordeonowe). Imprezy instrumentalne bazują na pieśniach – stąd ich obecność w wykazie, a treści religijne pozostają w ścisłym związku z wartościami patriotycznymi. Bóg, Jezus, Maryja Matka – bywają ostatnimi instancjami, do których odwołują się Kaszubi prosząc o wolność, oddając w opiekę swoją niedolę. Śpiewamy o tym w kolędzie Rëbackô kòlãda w rokù 1980 Antoniego Sutowskiego i Jerzego Łyska: *Witóma Ce Jezëskù drodżi, witóma Ce tu westrzód nas. Chòc jes jesz môłi, ju prosbã mómë: Ò Jezu, Jezu, pòmòżë zmienic nen cãżczi czas.*

Istotne jest również wskazanie kaszubskiej miejscowości, wsi, miasta w pieśni nabożnej. Duma ze swojego miejsca pochodzenia jest wszak jednym z wyróżników patriotyzmu.

Kolędy

Tak jest np. w kolędach i pieśniach maryjnych, gdzie spotykamy nazwy miejscowości czy wręcz autor umiejscawia akcję pieśni w konkretnym czasie i miejscu. W pastorałce pt. *Ùrodzył sã Jezësk* T. Fopke znajdujemy aż siedem miejscowości:

---

[17] Pomysłodawczynią i realizatorką projektu jest dr hab. Witosława Frankowska.

Ùrodzył sã Jezësk na zómkù w Bëtowie
Zazwònił nôwikszi zwón
Ceszą sã lëdzëska w Lëzënie, Wejrowie
Chùtuszkò ùzdrzec Gò chcą
Zapłakôł. Marija dzecuszkò pòsmùka
Józef sã jiscy: je zdrów?
Ùsmiałë sã òczka Bòżégò Knôpika
Chwileczkã pózni ju spôł...

Zybie Gò kaszëbsczé mòrze
Mùjkô Gò kłosama zbòżé
Môłëch ptôszków chùr dzys kòlãdã spiéwie Mù.

Òd Bôłtu, ze Stołpë, z kaszëbsczi stolëcë
Wanożi z redotą lud
Je Môrcën i Wanda, są starszi i dzecë
Gwiôzdë prowadzy jich wid
Z Lëpniców w darënkù zabôwków miech pełny
A w kankach mlékò i miód
Zôs z Gdinie nôlepszé dlô dzôtków pielëszczi
Kòlibka, grochòtczi są

Kartuzy występują w popularnej pastorałce *Spiéwta ptôszczi* W. Frankowskiej do słów Leona Roppla:

Knôpi z Kartuz przëgriwają
na skrzëpkach ë basë
a dzéwczãta zôs w chòrankach
nie żałują głosë

Ciekawe rozwiązanie muzyczne do patriotyczno-kolędowej treści zaproponował Tadeusz Korthals w hip-hopie: *Gwiôzdka w Słëpskù*[18]*:*

Garną lëdze i zwierzãta
Piechti, baną a wasągã
Jaż do Słëpska, gdze kòlãdã
Mają na kaszëbsczich sztudiach

---

[18] Nagranie utworu powstało 17 grudnia 2016 roku jako zaliczenie zajęć. „Animacja życia muzycznego Kaszub" w ramach Studium Podyplomowego Nauczania Języka Kaszubskiego w Akademii Pomorskiej w Słupsku: https://www.youtube.com/watch?v=E5KcZ4-u9Vg

Jëzësk kôrbi pò naszémù
Józef je zatobaczony
A Marija Dzeckù spiéwô
Nasz repertuar gòdowi

Pasturkòwie przëgriwają
Aniółkòwie nócą chùrã
Królowie, co mają – dają
Kò chcą wszëtcë achtnąc Króla

Biżkôj, żużkôj, spijkôj, lulkôj
Hewò gwiôzda lecy niebã
W rédze z darënkama ludków
Stanął sóm prezydent Biedróń

Są téż psorzë z Akademie
Co w sztudérów wiedzã sztopią
Tak je cepło, jak nié w zëmie
To kaszëbsczé grzeje słowo

Òdeckł Jezësk i zawòłôł:
Dôjta mie co do zjedzeniô,
Leno nié ten sëchi kòłôcz
Cwiardi, nie do przedzegwieniô!

Przëszlë z Gòchów a z Trójgardë
Lesôków a z Czëstëch Pòlów
Są pòzeszli lëdze z Nordë
Z Pôłniô, Zôpadu a Wschòdu

Ùsnął Jezës, spi Marija
I pasturcë, i aniółcë
Jeszcze przez spik chtos: glorija
Westchnął. Ùsnął. I pò gwiôzdce…

Jak pisze Witosława Frankowska: *Nie dziwi (…) obfitość kolęd osadzonych w bliskiej okolicy, do czego nawiązywali na Kaszubach zwłaszcza Leon Roppel, Antoni Pepliński, Jan Trepczyk*[19]. O konsekwencjach kolędowego przeniesienia miejsca narodzin Jezusa z Ziemi Świętej w rodzime, kaszubskie strony czytamy: *do najważniejszych należała zmiana klimatu, zderzenie z bezmiarem lokalnej gościnności w połączeniu z przewidywaną poprawą egzystencji Świętej Rodziny oraz zaproszenie do pełnowymiarowego uczestnictwa w życiu lokalnej społeczności*[20]. Badaczka zauważa także: *Częstym zjawiskiem w obrębie kolęd regionalnych jest idealizowanie własnej grupy etnicznej*[21].

---

[19] W. Frankowska. *Kolędowanie na Kaszubach. Dzieje kolęd na Pomorzu od XVI do XXI wieku*, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2015, s.330

Maryjne

W kolejnej, mniej licznej grupie pieśni religijnych, maryjnych również wyraźnie zaznacza się wątek patriotyczny, ojczyźniany. Choćby w utworze pt. „Z piesnią do Cebie”[22] Korneliusza Tredera do słów Leona Roppla:

Bò z kòżdą piesnią spiéwóną ù zdroja,
Z kòżdą melodią, co wieczorã płënie
Z pasterscziсh bazun, z pasterscziсh bazun –
Piãkniészô sã stajesz, òjczëzno mòja!
(...)
Z piesnią do cenie jidzemë, Matinkò
Z piesnią jidzemë òd kaszëbsczich strón.
Z serca Cë darë niesemë, Matinkò
Niechże przëstroją naju wspólny dom.

Mnogość sanktuariów maryjnych, miejsc kultu na Kaszubach zaowocowało powstaniem pieśni dedykowanych lokalnym Matkom Boskim.

Swôrzewskô nasza Pani Marii Boszke, poświęcona jest Królowej Polskiego Morza. MB Swarzewska jest Królową Polskiego Morza od 8 września 1937 r., kiedy to biskup chełmiński Stanisław Okoniewski, delegat papieża Piusa XI dokonał aktu koronacji[23].

Swôrzewskô nasza Pani
Kaszëbskô Nënkò

---

[20] W. Frankowska. *Kolędowanie*... s. 273–278.

[21] W. Frankowska. *Kolędowanie*... s. 287

[22] *Z piesnią do Cebie. Chór „Kaszubia”. Śpiewnik*, Szemud 2004, s. 19

[23] Tomasz Fopke. *Kaszubskich Matek Boskich kaszubskie pieśni*. W: *Sanktuarium Sianowskie a tożsamość kaszubska* pod red. Eugeniusza Pryczkowskiego. Sianowo–Banino 2018, s. 145–147.

Të swòje dzecë wszëtczé
Do se przëgarniesz

Swôrzewskô Pani, Kaszëbskô Nënkò
Të tu w Swôrzewie nóm trzimôsz straż
Nad całim mòrzã i nad pòlama
Të wiedno wszëtczich w òpiece môsz
(...)
W pielgrzimce do Ce jidą
Wszëtcë Kaszëbi
Nasza Królewò Mòrza
Co kòchają Ce

Obraz Matki Bożej Wejherowskiej – Uzdrowienia Chorych na Duszy i Ciele – koronowany został 5 czerwca 1999 r. przez papieża Jana Pawła II podczas spotkania na sopockim hipodromie. Wśród pieśni kierowanych do tej patronki na wyróżnienie zasługuje *Wejrowskô Pani* z muzyką Witosławy Frankowskiej do słów Mariana Selina.

To Wejrowskô Pani, Matinka Kaszëbów,
dzys wòłô nas do se, z wszëtczich naji strón.
Òd mòrza, jezór, pólnëch wzgórz ë lasów,
gromadno spieszma w Bòżi Pani dóm.

Obraz Matki Bożej Kościerskiej Królowej Rodzin ukoronowany został 16 maja 1998 r. Sanktuarium Trójcy Świętej, gdzie znajduje się obraz oraz miejscowe Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie od prawie 30 lat organizują Diecezjalny Konkurs Poezji Maryjnej, którego plon zawarto w trzech zbiorach wierszy. Eugeniusz Pryczkowski napisał wiersz pt. *Kaszëbskô Rodzyn Królewô*, do którego muzykę stworzył Jerzy Stachurski.

Pani z Kòscérznë, co królëjesz nama
przed Tobą nasze zdżibómë kòlana,
prosząc ò łasczi, niebné żegnanié.
Kò leno ù Ce żdżemë zmiłowaniô.

Do miejsc kultu maryjnego należy zaliczyć gdyński Wielki Kack i Źródło Marii, zwane przez Kaszubów *Brzãczką*. Źródło Marii uzyskało swój status w maju 1922 roku. Mieszkaniec tej dzielnicy Gdyni, Bernard Bieszk, zadedykował swej Pani tekst pt. *Brzãczka*, do którego muzykę stworzył Tomasz Fopke.

Do Twi figùrczi, co stoji na wòdze
Jidzemë żôlëc sã w naszi biédze
Chcemë òdkrëc swòje grzéchë, pòczëc żôl
Dôj nóm Nënkò wiarë mòc, szczescé nóm dôj!
Zajisconëch nas nigdë nie òstawisz
W sądny dzéń za nama sã wstawisz.

Osoba kompozytora *Brzãczczi* łączy Źródło Marii z niedalekim Chwaszczynem. W kościele parafialnym św. Szymona i Judy Tadeusza znajduje się łaskami słynąca figurka Matki Bożej Chwaszczyńskiej. Tekst tej pieśni został wmurowany wraz z aktem erekcyjnym nowego kościoła w roku 2012[24]. Kazimierz Jastrzębski śle do Pani z Chwaszczyna takie słowa w utworze pt. *Chwaszczińskô Pani*:

Chwaszczińskô Pani, nasza Madonno
Bądz z nama w dobri i lëchi czas.
Pòbłogòsławi rãką swą drobną
Pòla i lasë i wszëtczich nas.

Jedną z najnowszych piosenek maryjnych, umiejscawiających Matkę Boską na Kaszubach jest *Chmieleńskô Panienka*[25] Zbigniewa Kilarskiego i Marka Serkowskiego, gdzie za aprobatą autora słów i pomysłodawcy stworzenia piosenki – Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Chmielnie – zamienia się „chmieleńskô" odpowiednio do okazji na: „lëzyńskô", „naj rëmskô", „wejrowskô" czy „kaszëbskô"[26].

Wiérné dzecë do Ce lną,
Nasza Bòżô Matińkò,
Kaszëbi trwac przë Ce chcą,
Chmieleńskô Panienkò.

---

[24] http://www.chwaszczyno.diecezja.gda.pl/budowa-kosciola-11260/akt-wmurowania-kamienia-wegielnego-11263

[25] Jaromir Szroeder, Tomasz Fopke: *Żeby wracał ten czas. O życiu, pieśniach i poezji ks. Antoniego Peplińskiego* + 2 CD, Muzeum Zachodniokaszubskie w Bytowie, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Bytów–Wejherowo 2018, s. 86.

[26] Z praktyki chóru mieszanego „Lutnia" z Luzina.

Najstarszą autorską kaszubską pieśni maryjną jest *Swiónowskô Panienka*[27] ks. Franciszka Gruczy. Tak podaje autor opracowania nt. Matki Boskiej Sianowskiej w muzyce Pomorza: *Jeszcze zanim Jan Trepczyk wymyślił melodię do swojej Kaszëbsczi Królewi – Sianowską Panienkę już wykonywano. Nie zabrakło jej również podczas uroczystości koronacji, 50 lat temu. Wybrzmiała jako wiersz i jako pieśń, w dźwięcznej interpretacji dziewcząt z gowidlińskiej parafii księdza Franciszka. To kilkuzwrotkowe dziełko nie doczekało się wielu aranżacji muzycznych. Funkcjonuje raptem jedno opracowanie chóralne Tadeusza Formeli.*

Swiónowskô Panienkò cëdnô
Matinką jes nama wiedno.
Cã kaszëbską naj' Królewą
Czestnimë rodną naj' mòwą. Marija.

W Swiónowie, w naj' swiãtim môlu,
Wszëtcë Kaszëbi Cã chwôlą.
Dôj nóm znądka niesc do chëczi,
Czësté serca, swiãté zwëczi. Marija.

Kaszubskim hymnem[28] religijnym jest bez wątpienia pieśń Kaszëbskô Królewô[29].

Trzyzwrotkowa pieśń ze słowami i muzyką Jana Trepczyka – „Kaszëbskô Królewô" jest utworem mocno zakorzenionym w kaszubskiej tradycji religijnej[30]*. Analizując dostępną literaturę i fonografię można stwierdzić, że jest to najpopularniejsza kaszubska pieśń religijna, której refrenowe wezwania*

---

[27] Tomasz Fopke. *Matka Boska Sianowka w muzyce Pomorza*. w: Sanktuarium Sianowskie a tożsamość kaszubska pod red. Eugeniusza Pryczkowskiego. Sianowo–Banino 2018, s. 36–50.

[28] Utwór ten wykonywany jest podczas najważniejszych mszy św., w tym także podczas nabożeństw upamiętniających znanych Kaszubów, np. artystkę kabaretową Bogusławę Labudda w Strzepczu (2017) i regionalistę, propagatora krajoznawstwa Bernarda Hinza w Kartuzach (2018).

[29] Tomasz Fopke. *Matka Boska Sianowka w muzyce Pomorza*. w: Sanktuarium Sianowskie a tożsamość kaszubska pod red. Eugeniusza Pryczkowskiego. Sianowo–Banino 2018, s. 36–50.

[30] Witosława Frankowska, Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne, Oficyna CZEC, MPiMK-P w Wejherowie, 2005, str. 179;

można wykonywać także w wersji „wejherowskiej i „kaszubskiej" kolejno: Siónowskô nasza Matinkò, Wejrowskô nasza Matinkò, Kaszëbskô nasza Matinkò[31]*. Najpierw powstał jej tekst. Podczas uroczystości koronacji Matki Boskiej Sianowskiej na Królową Kaszub, 4 września 1966 roku recytowała go uczennica Maria Bemke z Wejherowa*[32]*. (...) Nuty znajdziemy w sześciu wydawnictwach. Tekst – w co najmniej dziewięciu. Zapis dźwiękowy obecny jest na 12 nośnikach.*

Wsiom

Świeckie pieśni kaszubskie sławiące „Małą ojczyznę": wieś, miasto, region mają również sporą reprezentację. Do tych „wiejskich" należą: *Starzno, mòja wies* Wacława Kirkowskiego, *Lëzëno, mòja wies* T. Fopkego oraz *Nasz môl* Kazimierza Jastrzębskiego.

Starzno, mòja wies[33]

Niedalek òd Pùcka, mòrza naprocëm Rozewiô,
Gdze są równé pòla, łączi i Pùszcza Darzlëbskô,
Stąd szeroczi widok robi wiôldżi krąg,
Stateczné òbejsca, doróbk lëdzczich rąk.
To je Wiôldżé Starzno – twòja, mòja wies,
Tu kòrzenie nasze, òjców grobë téż.

Pò wòjenny straszny bùrzë nie bëło tu skòro –
Kòżdi z biédą swòją bił sã, wszëtczégò sã bòjôł.
Robòtë miôł wiele, dumã swòjã miôł,
Swòjã dolã dwigôł, jakò takò żił...
Starzëno przez wieczi znóné bëło wszem,
Terô téż je wiôldżé, jak sprzed wieków sen.

---

[31] Podano za Edmundem Kamińskim, zięciem autora pieśni. Informacja pochodzi z jednej z prób połączonych chórów Rady Chórów Kaszubskich, w kościele św. Anny w Wejherowie;

[32] CD „Kaszëbskô Królewô" – dodatek do Dziennika Bałtyckiego (Tygodnik Kartuzy) z 15 lipca 2016r., wyd.: Dziennik Bałtycki i Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie;

[33] Wacław Kirkowski. *Starzno, mòja wies.* Muzeum Piśmiennictwa i muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie 2015, s. 9–10.

Bądz pòzdrowión mòje Starzno, i Wiôldżé i Môłé,
Niechże twòji tu mieszkańcë sen mają wcyg biôłi,
A dokòła wszëtkò wnôszô wszëtczim part…
Ë niech czas przënôszô wszëtczim lëdzóm fart…
Niech sã Starzno wznôszô pònad òrzli lot,
Żebë béł szczeslëwi wszëtczich kòżdi krok.

Lëzëno – mòja wies[34]

Takô móda terô nasta
Cobë sã wënaszac z miasta
Chòcô w gardach mòże blëżi
Na wsë nijak nie je gòrzi…

Lëzëno – mòja wies
Ò jinëch nie chcã czëc
Lëdzëska, chłop czë niasta
Do miasta nie chcą, do miasta…

Je tu bana, różné krómë
Kòscół, szkòłë – wszëtkò mómë
Wójt, szańdara, je i lesny
Górka, rzéczka – zôkrãt òstri…

Z tëch strón mądri wëszlë lëdze
Tuwò spiéw, i tuńce, granié
Lëzëniónie żëją w zgòdze
Òd pòrénkù jaż pò spanié…

Nasz môl[35]

Jak wiérny ptôszk, co z cëzëch strón
Pòwrôcô zôs do gniôzda
Tak kòżden z nas do Chwaszczna lgnie
Tu nas prowadzy gwiôzda

---

[34] *Pomerania. Dodatek specjalny z okazji Zjazdu Kaszubów*, Luzino, 7 lipca 2018 r. s. 5.
[35] Kazimierz Jastrzębski. *Nasz môl*. Region 2013, s. 10.

Tu snôżi swiat nëch młodëch lat,
Co zaòstałë w tële
Tu starków grób, tu dzôtków smiéch
Tak mało – a tak wiele…

Tu płënie nóm szczestëwie czas
Tu chcemë żëc do kuńca
Chòc przińdą téż kòmùdné dnie –
Kò wiedno wiãcy słuńca.

Tu je nasz môl, nasz swiata dzél
Tu mómë, co je trzeba…
Codniowi trud, pòwszedny chléb
A w górze swój sztëczk nieba.

Miastom

Wśród pieśni, piosenek ukorzenionych w miastach znajdziemy utwory o: Jastarni (nostalgiczna *Piesniô Jastarni* Gerarda Konkela), Pucku (ludowa *Do Pùcka pò sledza*), Żukowie (biesiadna *Ni ma jak w Żukòwie*), Gdyni (dedykowana tamtejszemu Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskiemu *Mòji Gdini*) i Gdańsku (walce: *Kòchóny, stôri Gduńsk* Antoniego Sutowskiego i Jerzego Łyska oraz *Stoleczny mój gard* Fopkego).

Piesń ò naszi Jastarni[36]

Piesń ò naszi Jastarni, co nad Wiôldżim Mòrzã leżi
Mieszkają tu rëbôcë w ni, co swòje jadra w mòrze stôwiają.
Mie je tak teszno za wiôldżim mòrzã…

Do Pùcka pò sledza[37]

Hejda, do Pùcka pò sledza rëszómë wszëtcë, hej!
Gòscyńcã, dróżką, czë miedzą z miast, wiosek, pùstków, kniej!

---

[36] *Kaszubski Śpiewnik Domowy* pod red. W. Frankowskiej, Gdynia–Wejherowo 2014, s. 136–137.

[37] Pieśni z Kaszub – Władysław Kirstein i Leon Roppel, Komitet Wykomawczy Roku Jubileuszowego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Gdańsku, 1958, s. 47–48.

Ni ma jak w Żukòwie[38]

Tak snôżo Redënia przëgriwô…
Jak ptôszczi w dąbrowie szemarzi…
W klôsztornym kòscółkù rôd biwóm,
Dze tobakã dzejów duch zażił…

Ni ma jak w Żukòwie!
Nen żëczny, lëdzczi krąg…
Ni ma jak w Żukòwie!
Wcyg żôl òdjeżdżac stąd…
Ni ma jak w Żukòwie!
Tu szczescô mégò cząd…
Ni ma jak w Żukòwie!

Zôs kroczã przefarwną ną stegną,
Co Ptôch Sostrë miałë jidzoné
I zybie mie, jaż w spikù legnã,
W kòlibce wësziwù złożony…
Ni ma jak w Żukòwie!

Òtemknie mie krótkò pò smiercë
Òczenkò przë òd nieba pórce
Stróż Anioł – i zdrokã przewiercy:
– Ze Żukòwa jes të? Tej wpùscëc!
Ni ma jak w Żukòwie!

A czejbë chòc zbłądzył do piekła
Na pùklu wlókł mieszëskò grzéchów
Gwës w smòle nalézã pòd dëklã
Kòlegów – i z nima zaspiéwóm:
Ni ma jak w Żukòwie!

Mòji Gdini[39]

To miasto wërosłé na zemi kaszëbsczi
Pòlsczé òkno na swiat
Ùsmiéwô sã, òb noc przeslécô sã, nie spi

---

[38] Tómk Fópka. *Z Regionu. Antologiô lëteracczich zbiérków z lat 2002–2012*, s. 147. Chwaszczyno 2018.

[39] Tomasz Fopke. *Z drodżi*. Region 2012, s. 24.

Witra spragłé je dnia…
Pòzérô nad dakama, kòminë gëldzy
Daje lëdzama znak,
Że walca czas zacząc, co w Bôłtu takt szëmi
Razã zanócëc tak:

Dlô mòji Gdini wznôszóm w górã głos
Swój dôwóm spiéw ji, redosc w sercu grô
To w mòji Gdini swój jem nalôzł môl
I żódné jiné tak „mòje” nie je jak to!

Òd rena melodiô nad Gdinią rozbrzmiéwô
Cmùli sã tuwò, tam
Czë jes na Òksëwiu, czë jes na Karwinach –
Wszãdze ùczëjesz jã.
I nawetk Abraham pòd nosã sã smieje,
Taczi miłi to zwãk…
Ach, sąsôdkù, witôj! Në jakùż sã miéwôsz?
Wez le, zaspiéwie tak:
Dlô mòji Gdini…

Kòchóny stôri Gdańsk[40]

Wiele miast je na swiece
Chtërnëch chwôlbã piesń niese
Że są snôżé jak jabłuszka w raju
Ale mie bãdze wiedno
Miodné sercu le jedno:
Mòrsczé miasto, co w mòjim je kraju:

Kòchóny stôri Gduńsk
Minionëch dzejów kąsk
Zaklãti w kamieniu
W kùrantów zwònieniu
Kòchóny stôri Gduńsk
Kòchóny stôri Gduńsk

---

[40] *Kaszubski Śpiewnik Domowy* pod red. W. Frankowskiej, Gdynia–Wejherowo 2014, s. 70–71.

Minionëch dzejów kąsk
Z nim zrzesził jem bëcé
Tu skùńczëc chcã żëcé
Kòchóny stôri Gduńsk

Czedë zazdrzi tu cëzy
To jaż òczóm nie wierzi
Dłudżim Tôrgã szpacérëjąc sobie
„Czas sã copnął” – tak mësli
czej bùdinkóm sã przëzdrzi
„W wiekù dôwnégò gwësno jem dobie”!
Kòchóny stôri Gduńsk…

Stoleczny mój gard[41]

Wej! Miasto ze snu òdeckniwô
Ju zéwnął jak chłop wiôldżi gard
Elektrisz: Dzyn! Dzyn! – pòzwòniwô
Zôczątk – chleba wònią je dnia…
Òdpòcznã pò dłùdżi wanodze
Czej z Bòrów wëkùknã na swiat
I bãdã jak nen sztótów złodzéj
W òliwsczi katedrze czas krasc…

Stoleczné mòje miasto
Nômilszi sercu môl
To Gduńsk! Wcyg mało nas tu
Bë mòcni brzmiôł nen głos…
Tak snôżé – jak je stôré
Co krok czëc dzejów zwãk
A lëdzëska są dobri –
Wnetk kòżdi je jak brat…

Tej rëszã Pòlankama dali
I minã wałãsową chëcz
Cos kùpiã we Wrzeszczu – to sprawi
Òstawic tam chòc slédny dëtk…

---

[41] *Najô Ùczba* nr 2 (12), gromicznik 2008, s. IV–V.

Kùreszce do brómë zaklepiã
Dze Dłudżi Tôrg, gdze Długô je
Przeńc całą jã mdze gwës nôlepi
Do rzéczi duńc, gdze òkrãt żdże…
Stoleczné…

Mòtława pòmału ùsniéwô
Le gòwôr gòłąbków i méw
Tã noc, co chce przińc – òdnëkiwô
A z Òstrowù Spikrzów… spiéw czëc…
„Zapôdô ju smrok” – nóta niese
i dzénny wid przëkrił lamp blôsk
Ach! Mòże tak w Kòsmòsu dzes je –
Jô Gduńskòwi zaspiéwiã zôs:
Stoleczné…

Na zamówienie

Wśród utworów patriotycznych, dedykowanym określonym miejscom na Kaszubach, szczególne miejsce mają piosenki reklamowe, zlecone: napisana w ramach projektu unijnego *Witôj w Roczitach* oraz piosenki stworzone na zjazdy Kaszubów: w Pucku i w Bytowie.

Witôj w Roczitach!

Witôj w Roczitach!
Dze lëdze są robòcy
Witôj w Roczitach!
Dze mòżesz so wëpòcząc
Witôj w Roczitach!
Dze wòdë, lasë, pòla
Witôj w Roczitach!
Z redoscą mdzemë wòłac!

Szkòła, kòscół a jezórkò
Je téż kaplëczka z Matëchną
Wszëtcë dzejają do zgòdë
Są „Roczitkòwé Jagòdë”
Witôj…

Lëdzy we wsë wcyg przëbiwô
W lasach, wòdach bëlné żniwò
Pòstrzód zemi niéarastny
Sëdwinkã Nôwëższi zasôł
Witôj…

Czedë trafisz na Kaszëbë,
Do nas w gòscënã sã wëbierz!
Midzë Lãbòrg a Bëtowò
Chãtno mdzesz przëjéżdżôł znôwù
Witôj…

Pùckô frańtówka[42]

Czej rôz Jezës sztrądã szedl
Do rëbôka Piotra rzekl:
„Pùckôj za mną drëchù mój” –
stąd sã wzãla pòzwa Pùck
Pòjta, pòjta tu do nas
Pùck serdeczno rôczi was
Pòjta, pòjta tu do naju
Pùcónie witają waju
Pòjta wszëtcë na nen rum
Dze zapadli w zemi zómk
Òbezdrzëta stôri rénk
Pùcczi Plëtë pëszny brzég
Chtëren chce Kaszëbą bëc
Mùszi wëbrac sã na zjôzd
W Pùckù egzaminë zdac
Wãgòrzowi kùsa dac…

W Bëtowie[43]

W Bëtowie na zómkù wiôldżi bal –
Wnetk sã całi zjachôł swiat!

---

[42] *Muzyka: Tadeusz Korthals, słowa: Roman Drzeżdżon*: http://belok.kaszubia.com/wiadla/pucko-frantowka

[43] *Gazéta Zjazdowô. Specjalny dodôwk do Kùriera Bëtowsczégò na Zjôzd Kaszëbów, 04.07.2009*, s. 1.

Kaszëbską brzmi mòwą stôri gard,
Lëdztwa przefarwny kwiat…

W Bëtowie prawie jem pòtkôł cã,
Tej ma sã skamracëła…
W òkamërgnienim przelecôł czas,
Bëtowò zrzesza nas!

W Bëtowie, w Bëtowie jesmë më!
W Bëtowie, w Bëtowie spiéwómë!
W Bëtowie, w Bëtowie drëszny krąg!
W Bëtowie lëdze gòscynny są!

Òd Bôłtu, z wejrowsczich przëszlë strón,
Z Brus i Kartuz téż tu są!
Zez Gdini, ze Gduńska wanożą –
Kòżdi naszińcã, swój!

Chãtno na wãder tej chce sã jic
Czej drëch-spiéw nóm towarzi!
Drogã skrodzywô, dô w cemżi wid
Pewno pòprowadzy!
W Bëtowie…

Do utworów zleconych zaliczyć można również te, które powstały dla wskazanych zespołów, tutaj: dziecięcych, z Luzina i Łubiany.

Łubiańsczé Gzubë[44]

Czë w biegù, czë stoji –
gzub chãtno co zbroji,
chòc nie chcôł, to samò sã stało…
I jak gò pòchwôlëc,
pòsmùkac? Kò to je
nieletkò, a równak sã dało:

Za tuńce, spiéwanié
Za mùzykòwanié

---

[44] Niepublikowana, 2017 rok, autor: Tomasz Fopke.

Łubiańscze Gzubë!
Za redotã dzecka
Ùsmiéwk matczi, òjca –
Lubië nas, lubië!

Chto nie znô Łubianë,
skąd zdrój pòrcelanë
kaszëbsczi na swiat sã rozléwô?
Na kòscersczi zemi
je karno znajemné –
chto wié, jak sã òno nazéwô?
Za tuńce...

Chòc wnetkã nóm żëcé
dłëgszé nadô szlëce
a chëcze zmienimë na nowé,
Wcyg mdzemë pamiãtac
ò „Gzubach": chòrankach
a tuńcach – zanócymë znôwù:
Za tuńce...

Lëzyńscze Zwónuszczi[45]

Zwònią, zwònią zwónczi wkół,
czëc jich w ùszach tón
Gwësno mòcné serca w nich
taką spiéwą brzëmią:

Lëzyńscze Zwónuszczi
Czë môłi, czej wiôldżi – serce mô!
Lëzyńscze Zwónuszczi
Szczestlëwô je wies, gdze Zwónk dzysô grô !
Lëzyńscze Zwónuszczi
Dzéwczątkò z knôpã tuńcëje ë spiéwô
Lëzyńscze Zwónuszczi –
tak karno sã naje nazywô

Żlë kòmùdny przińdze czas –
czôrné mëslë môsz –

---

[45] Niepublikowana, 2002 rok, autor: Tomasz Fopke.

sadni brace tuwò tej –
słëchôj, chto cë grô:
Lëzyńsczé Zwónuszczi…

Martyrologia

W tonie zgoła innym, rozpamiętywania rzekomych krzywd, martyrologicznym utrzymana jest pieśń Tadeusza Tylewskiego do słów Hieronima Jarosza Derdowskiego pt. *A w Redëni*. Tak w swoim opracowaniu pt. *„A w Raduni krwawa woda. Obraz wojny i pokoju w polskich i kaszubskich pieśniach powstałych i wykonywanych na Pomorzu od XIX wieku*"[46] pisze o tym utworze Witosława Frankowska: *Pieśń opowiada o krwawej rzezi gdańszczan, po której rzeka miała zmienić swą barwę („A w Raduni krwawa woda…"). Przesłanie utworu potęguje zestawienie łagodnej, kojącej melodii z dramatycznym tekstem oraz struktura refrenowa, która, w powiązaniu z jednorodną rytmiką kołysanki, tworzy pełen zadumy obraz. Narratorką jest matka, która usypiając córkę daje upust swej żałości i bezsilności:*

Żużu, żużu, córuleńko,
zabili ci ojca w rynku.
Zabili go przed drugimi
toporami żelaznymi.
A w Raduni krwawa woda,
szkoda ojca, życia szkoda (...)[47]

Dalej autorka wspomnianego opracowania przywołuje nieliczne przykłady śpiewanych na Pomorzu pieśni żołnierskich i konstatuje*: wśród utworów kaszubskich powstałych po II wojnie światowej dominuje nurt „pieśni o ziemi ojczystej". Przebija z nich głęboka fascynacja oraz umiłowanie własnych stron, spotęgowane przez niedawne doświadczenia wojenne, emigracyjne. U Jana Trepczyka wyrażają to pieśni: Najô òjczëzna, Mòje stronë do sł. Jana Piepki, Jastarniô, Mòje Wejrowo, u Antoniego Peplińskiego zaś Bëtowskô zemio, Gdze mòja wies?, Kaszëbë wòłają nas*[48]*, Kòchónô zemia, W łësniewsczich pùstkach.*

---

[46] Niepublikowane.

[47] Władysław Kirstein, Leon Roppel (red.), *Pieśni z Kaszub*, s. 29–30.

[48] Ta piosenka doczekała się własnej antologii: Jaromir Szroeder, Tomasz Fopke: *Żeby wracał ten czas. O życiu, pieśniach i poezji ks. Antoniego Peplińskiego* + 2 CD, Muzeum

Tematyka tych pieśni oscyluje pomiędzy opisem konkretnych stron i ludzi tam zamieszkałych – rybaków, pasterzy, gburów (gospodarzy), gęsiarek, dając wrażenie kadrów zatrzymanych w czasie.

Ojczyźniane

Zarówno Jan Trepczyk jak i Antoni Pepliński należą do grona autorów, których utwory najczęściej są przywoływane w kontekście pieśni patriotycznej. Śpiewniki: *Lecë chòrankò*[49] (Trepczyk) i *Antologiô lëteracczich dokôzów*[50] Antoniego i Aleksego Peplińskich – stanowią bogate źródło pieśni o kaszubskiej ojczyźnie – tatczëznie. Innym śpiewnikiem, który stać powinien na półce kaszubskiego patrioty i winien być wykorzystywany jest *Kaszubski Śpiewnik Domowy*[51] pod red. Witosławy Frankowskiej, gdzie odnajdziemy kompilację rodzimej twórczości ojczyźnianej. Obok nich wyróżnić należy twórczość Edmunda Lewańczyka[52] i utwory do tekstów Franciszka Sędzickiego, w tym słynny polonez *Hej, tu ù nas, na Kaszëbach*.

Niemałe wzięcie wśród wykonawców ma piosenka z tekstem Janiny Ciskowskiej pt. *Nasza zemia*. Na miano hegemona popularności zasługują *Kaszëbsczé Nótë*, wykorzystywana na zasadzie kontrafaktury niemiecka przyśpiewka weselna, która podobne miała wielkie znaczenie podczas zaborów w walce o zachowanie rodzimej mowy przed natarczywością germanizatorów[53].

Wśród artefaktów żyjących autorów wymienić trzeba piosenki *tatczëznowé* Jerzego Łyska, Jerzego Stachurskiego i Eugeniusza Pryczkowskiego oraz Tomasza Fopke i Weroniki Korthals-Tartas. Oto wybrane przykłady:

Zachodniokaszubskie w Bytowie, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Bytów – Wejherowo 2018.

[49] Lecë chòrankò, pieśni kaszubskie, wyd. II – Wejherowskie Centrum Kultury, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 1997;

[50] *Antologiô lëteracczich dokôzów. Antón i Aleks Peplińscë.* Gmina Sierakowice 2009.

[51] *Kaszubski Śpiewnik Domowy* pod red. Witosławy Frankowskiej – Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Wydawnictwo REGION z Gdyni, 2014;

[52] Recenzent śpiewnika E. Lewańczyka nazywa jego utwory „haimatowymi", w: Tómk Fópka.„Z Tobą bëc – Kirkòwsczi a Lewańczik – Wanoga z piesnią", „Pomerania" nr 2 (484), luty 2015, s. 48–49.

[53] I. Trojanowska, R. Ostrowska, *Bedeker kaszubski,* Gdańsk 1974, s. 5.

Utrzymana w rytmie walca piosenka *Hej! Mòji domôcë*[54] (muz. Antoni Sutowski, sł. Jerzy Łysk):

Zybówka żëcô dërch mie zybie,
Sztócëk do górë, sztócëk w dół.
Jem jak wóz, co gò czas kòlibie,
Ale so nie dóm złómac kół.

Bò móm kaszëbsczé serce
– Kaszëbsczi w nim je dëch,
Wiesoło spiéwóm sobie,
Chòc w piersach dłôwiã chlëch:

Hej, hej! Mòji domôcë
Nié wszëtkò straconé,
Póczi piesń kaszëbskô zwãczi,
Żëc na tim swiece je wôrt.

Hej, hej! Mòji domôcë
Jesz nié wszëtkò straconé,
Póczi mòwã naszã czëc je,
Kaszëbów warô ôrt!

Zybówka żëcô mëslë zybie,
Sztócëk do górë, sztócëk w dół,
Wieze je wóz, co sã kòlibie,
Slôdë òstôwiô szpùrë kół.

Dlô tëch, co mają serce,
W chtërnym kaszëbsczi dëch,
Spiéwają so wiesoło,
Chòc w piersach dłôwią chlëch.
Hej, hej! Mòji domôcë...

Popularny, dynamiczny utwór *Kaszëbë, Kaszëbë*[55] (J. Stachurski, E. Pryczkowski):

---

[54] *Kaszubski Śpiewnik Domowy* pod red. Witosławy Frankowskiej – Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Wydawnictwo REGION z Gdyni, 2014, s. 72.

[55] Tomasz Fópka, Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Jerzi Stachùrsczi – *Piesnie Rodny Zemi*-ROST, Banino 2003, s. 140.

W żëcym różnëch je przëtrôfków wiele, le kòżdi wcyg wejle
blós chce jachac na szczestlëwim kòle.
I mësli so zôs:
Mòże dalek wszëtkò je piãkniészé,
Mòże w cëzëch stronach żëcé lżészé.
I czej rëgnąc przëszedł bë ju czas,
Tej le zważ so jesz rôz, dobrze sobie zważ:

Dlô nas nigdze ni ma nad Kaszëbë, Kaszëbë, Kaszëbë.
Tu gdze płëną wòdë Sztołpë, Łebë,
Dze z Bôłtu czëc je żoch.
To je nasza zemia blós: Kaszëbë, Kaszëbë, Kaszëbë,
Namienionô nóm przez mëmkã, në bò
Tu rodny môl je doch.

I chòc w żëcym smùtno czasã biwô, ból serce przesziwô,
Wiedno jakòs to sã lżi przeżiwô,
Czej wiedzec je że:
Nie je letczé nasze tuwò bëcé.
Nawetk cérzniô je wpisónô w żëcé,
Ale wszëtczé renë gòji czas
To le zważ so dobrze, jesz rôz sobie zważ:
Dlô nas nigdze ni ma nad Kaszëbë...

Nostalgiczna, chętnie wykonywana przez chóry *Òjczëzna*[56] (T. Fopke):

Czej dzeckò sã zapitô ò Òjczëzna, co znaczi
I sadnie sã na stółczkù, cekawé zazdrzi w òczë
Przëscygnij sã w swi gòńbie – wez, sadnij sã naprocëm
I prosto wëtłómaczë, czim Òjczëzna je dlô ce.

Òjczëzna – to nasze pòle
Òjczëzna – to mëma, tata
Òjczëzna – robòtë wiele
Òjczëzna – jô z mòjim bratã
Òjczëzna – to jedna mòwa
Òjczëzna – pòspólné dzeje

---

[56] *Tómk Fópka. Z Regionu. Antologiô lëteracczich zbiérków z lat 2002–2012*. Chwaszczyno 2018. s. 153.

Òjczëzna – to wòda, drzewa
Òjczëzna – czej të sã smiejesz

Czej rëgniesz w cëzé stronë za dëtkã mòże lżészim
W zabët mdze mòwa wzãtô – ju lëstu nie napiszesz
Co w cëzënie tej rzekniesz na dzecka zapitanié?
Czë bãdzesz jemù w sztãdze tak òdpòwiedzec na nie?
Òjczëzna…

Popisowa, żartobliwa w treści *A jô so spiéwiã pò kaszëbskù*[57] (Tomasz Fopke):

Mòżna spiéwac altã, basã czë sopranã,
Jidze mrëczec cëchò, rëczec czejbë bana,
Jeden dôwô z serca jak nen Pavarotti,
Jinszi spiéwią cenkò, zwãkã czësto prostim…

A jô so spiéwiã pò kaszëbskù!
Brzëmi prôwdzëwie pò królewskù!

Pò anielskù, ruskù, pòlskù czë miemieckù
Letkò mùzykòwac starce czë téż dzeckù,
Tuwò dôsz fermatã, héne chùtczi nëkôsz
Z przódkù tón spòkójny – slôdë nóta dzëkô.
A jô so spiéwiã…

Kabaret

Jedna z dwóch piosenek kabaretowych, opowiadających o sytuacji Kaszubów w Unii Europejskiej *Kaszëbi w Eùropie* (Tomasz Fopke)[58]

Cos mie sã mekcy, w głowie sã sztopie,
Że më òd niedz'lë jesmë w Eùropie…

---

[57] Śpiewnik *Nótë kaszëbsczé. Pòpùlarné piesnie*, red. Eùgeniusz Prëczkòwsczi, ROST, Banino 2008, s. 114.

[58] Niepublikowana. Z repertuaru Kaszubskiego Duo Artystycznego *We Dwa Kònie*. Więcej o zespole w: Tomasz Fopke. *10 lat Kaszubskiego Duo Artystycznego „We Dwa Kònie". Katalog dokonań*. Chwaszczyno 2018.

Jenë, chłopie! Më jesmë w Eùropie!

Stolëcã terô mają przeniosłé
Jaż do Brukselë – do cze to doszło…?!
Jenë, chłopie…

Geje, lesbijczi robią paradë
Sztrëjkùją związczi – kò taczé prawò…
Jenë, chłopie…

Państwò òbcérô rzëcczi dzecątkóm
Tatk… leno wzérô, mëma… tu sprzątô…
Jenë, chłopie…

Kòżdi socjalné mô przëwileje
Czip cë specjalny wszczépią do szëjë…
Jenë, chłopie…

Kòscół w biszągù! Nie chce sã wierzëc!
Krziżã… w Strasbùrgù mòżesz pòleżec…
Jenë, chłopie…

Czëstô kòmùna! Jistny rôj wnetkã!
Tak leno ù nas! Wej, Eùropejskô!
Jenë, chłopie…

Béł Niemc i Ruscë, Pòlskô téż bëła…
Nie dô nas radë zmùżdżëc Bruksela!
Jenë, chłopie…

I kolejna:

Jesmë w Eùropie! (T. Fopke)[59]

Wej, nowé mómë rządë!
Za stolëcã – Brukselã
Niejeden ju sã chwiądô

---

[59] Niepublikowana. Z repertuaru Kaszubskiego Duo Artystycznego *We Dwa Kònie*. Więcej o zespole w: Tomasz Fopke. *10 lat Kaszubskiego Duo Artystycznego „We Dwa Kònie”. Katalog dokonań*. Chwaszczyno 2018.

Skąd bë na kònto przelôc…
Warszawa w charnie tonie
Sã skrił Kùlturë Pałac
Le ptastwò lecy do nie
Nie jidze lëdzów nalezc…

Yes, yes, yes – na znak dobëcô;
Ja, ja, ja – czej leżnosc chwëcysz;
Oui, oui, oui – parfimą pôchnie;
Si, si, si – nastãpnik Piotra;
Tak, tak, tak – cos z telefónã;
La, la, la – to spiti Tóna;
Da, da, da – kò to ju bëło;
Jo, jo, jo – je przédną sëłą!

Pòmòrzé za to kwitnie
Ò Bôłtu scanã wspiarté
Kaszëbi robią biznes
W ajencjã mają wzãté…
I leją sã miód z mlékã
Tam, gdze sã Wisła kùńczi
A dëtka płënie rzéka
I to ju kùńc ti spiéwczi…
Yes…

Łatwa piosenka **DLA DZIECI** *Grif i Gduńsk* (T. Fopke)[60]

Òrzłowi dzëb i lwòwé paje
Kòżdi Kaszëba grifa znaje
Na żôłtim pòlu bùszno stôwô
Staniców naszich je òzdobą

Gduńsk je stolecznym naszim miastã
Nôpierszim gardã Kaszëb lat sta
Dze leżą zemi ti ksążãta
Ò chtërnëch mùszimë pamiãtac

---

[60] Tomasz Fopke „Piosenki dla knôpika i dzéwczątka, Piosenki kaszubskie dla małych dzieci", Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Chwaszczyno–Gdańsk 2011. s. 25.

Kolejny utwór dostosowany do wieku odbiorców, dziecięca *A më so gôdómë* (J. Stachurski, E. Pryczkowski)[61]:

Jesmë dzôtczi z Chòjnic, z Hélë
I òd Gduńska jesmë më
Më, jak wiedno przódë, wejle,
Pò kaszëbskù gôdómë.

Nas tak doma swòjskò ùczą
Naszi starcë, mëma z tatkã.
W szkòle téż do ùczbë rôczą,
Chwatkò jidze nama gôdka.

Bò më rodną mòwã tczimë
Co je nóm òd starków dónô
Jak dozdrzec, më ju wiémë,
Bë na wiedno òsta znónô.
Nas tak…

Piosenki współczesne w formie i treści, utrzymane w stylu pop: *Mówiã: Kaszëbë i Dodóm* (Weronika Korthals-Tartas, T. Fopke):

Mówiã: Kaszëbë

Mëszlã: chëcz – mówiã: Kaszëbë
Mëszlã: Të – i kòchóm Cebie
Mówiã: swiat – a mëszlã: mëma
Mówiã: brat – mëszlã: Kaszëba!

Jesmë jak drzewa, co wrosłé są w zemiã
Cwiardé, chòc łãdżé, czej wiater szãtoli
Dôwómë brzadë a schrónią dlô zwierzãt
Nas całi las je, i z lëstã wcyg młodim…

Tej-sej so robôk wëkùmac chce jómkã
Słuńce nôpiarto òpôliwô krónã

---

[61] Tomasz Fópka, Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Jerzi Stachùrsczi – *Piesnie Rodny Zemi*-ROST, Banino 2003, s. 14.

Chtos wëcął „love”, zabòlało w kórã
Skôczą pò wietewkach bùzer ze wszónã…

Mòżemë bùkã bëc, dãbã, leszczëną
Nawetkã krzesniama, krëszką, czë slëwą
Le nicht nas w pólné nie zmieni kamienie
Bò swòje mómë w ti zemi kòrzenie!

Dodóm

Dwasta górów, trzësta rzéków stąd
Dze człowiek je cëzy tak
Dze jinaczi padô deszcz…
Szukôsz nowi drodżi, szukôsz słów
Bë pòstrzód zwëczajnëch spraw
pòwiedzec tak przez łzë:

Jesz mògã wrócëc
Mògã to rzucëc
Òkrãt òstatny nie je òdpłëniony jesz…
To sã nie zmieni
Że na ti zemi
Pò wanożenim dodóm wiedno je….

Trzësta górów, dwasta rzéków stąd
Dze pòmali płënie czas
Dze mieszkają Mëma, Brat…
Stôré łóżkò, stółk i pôrã ksążk
A skòpicą zgrónëch platk
a wëzdrzą na môłé tak…

Jesz mògã wrócëc
Mògã to rzucëc
Òkrãt òstatny nie je òdpłëniony jesz…
To sã nie zmieni
Że na ti zemi
Pò wanożenim dodóm wiedno je….

Rób, co le bãdzesz chcôł
Dze le sygô zdrok, tam biôj, z żëcô bierz

Czej czasã zmilisz szlach
Nie zajiscë sã, bò wiész, wiész, że jesz…

Jesz mògã wrócëc
Mògã to rzucëc
Òkrãt òstatny nie je òdpłëniony jesz…
To sã nie zmieni
Że na ti zemi
Pò wanożenim dodóm wiedno je….

Większość kaszubskich pieśni ojczyźnianych utrzymana jest w tonacji durowej. Są jednakże utwory, które mają dwie wersje melodyczne: wesołe i smutne. Takiej dywersyfikacji doczekała się pieśń do słów Jana Piepki *Mòje stronë,* do której Wacław Kirkowski ułożył nótę wesołą, optymistyczną, Jan Trepczyk zaś – melancholijną, tęskną, nostalgiczną.[62].

Mòje stronë, mòje stronë
Są nôlepszé z wszëtczich strón
Móm w nich kwiatë, wòdë, lasë,
W pòlu rosce żëtny plón.
W mòjich stronach, w mòjich stronach
Wiater sztormã z nordë dmie;
Jadą kùtrë i òkrãtë,
I latarnie stoją dwie.

Mòjim stronóm, mòjim stronóm
Wcąg przëgriwô ptôchów spiéw
A nad sztrądã i nad wòdą
Wiedno widzysz skrzidła méw.
Mòje stronë, mòje stronë
Brzmią robòcym rojã pszczół;
Bòcón klepie, czapla brodzy,
Strëga płënie do jezór.

W mòjich stronach, w mòjich stronach
Niebò skrzi sã rojã gwiôzd,

---

[62] *Kaszubski Śpiewnik Domowy* pod red. Witosławy Frankowskiej – Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Wydawnictwo REGION z Gdyni, 2014, s. 82.

A z nich jedna wnet nad głową
Z nordë sle nóm zëmny blôsk.
Mòjim stronóm, mòjim stronóm
Spłacëc chcôłbëm lëdzczi dług
Za dni smiéchù, dni robòtë
Czej na rolë òrze pług.

Mòje stronë, mòje stronë
Są nôlepszé z wszëtczich strón
Móm w nich kwiatë, wòdë, lasë,
W pòlu rosce żëtny plón.
Mòje stronë, mòje stronë
Są nôlepszé z wszëtczich strón
W mòjich stronach, w mòjich stronach
Chcôłbëm spòcząc, czej mdze zgón.

Wśród pieśni nostalgicznych szczególną urodą jaśnieje *Teskniączka* Jana Karnowskiego i Wacława Kirkowskiego, która doczekała się aranżacji chóralnej i orkiestrowej.

Nijak ce ni mògã zabôczëc
Biédny kraju mój drodżi
Dôwno, ju dôwno jem òd ce précz
W twòje ju nie wrócã prodżi

Chòcô wiesołi wkòło tu swiat
Słodkò mùzyka zwòni
Co mie tam cëzy, pôchnący kwiat
Czej mie ju tesniączka gòni

Gòni mie zawdë òb dzéń i noc
Bòrów rzewlëwi szum,
Z pòlów gdzes wòłô mie głosów mòc:
„Chadôjże, chadôjże do dóm!”

Protest-songi

W skarbcu kaszubskiej literatury wokalnej nie brak i protest-songów, a dokładniej, utworów pacyfistycznych, antywojennych. Należą do ni nich dwie piosenki z repertuaru Kaszubskiego Duo Artystycznego: *Wòjskò maszerëje* i *Żôłnierzowa łza*.

Wòjskò maszerëje (T. Fopke)[63]

Na jaczé wòjnë dzys nas wëslą?
Za kògò sznërgã przelôc krew?
Za wiôlgą wòdã, górë, gdze chcą –
Tam pòlsczi żôłnérz rëszi wnetk!
Chòc doma białka, dzecë żdają
Òjczëzna wezwa – régùj sã!
Krok równy bãbnë nóm pòdają
Barń na remieniu, przed se – marsz!
To wòjskò maszerëje!

Òn béł tak młodi, jesz nie kòchôł
Zapłaka matka, sostra, òjc
Ju gò na drodze nicht nie pòtkô
Nie mdze krajóny jemù chléb…
I cëzô zemia gò przësëpie
Pòd jinym niebã ùspi Bóg
Bë drëdżim lëdzóm bëło lepi
Bës të i kòżdi spiewac mógł:
To wòjskò maszerëje!

Żôłnierzowa łza (Ryszard Borysionek, T. Fopke)

Chto w wòjska rédżi przëszedł, temù Bóg kawel dôł.
Zapôlił żëcô swiécã i pòdskôcô ji płom.
Na lëdztwa doprzińc mô kraj, tam trzëmac straż, bëc parôt,
Czej na Tatczëznë bezpiek znôù bë dulcził chtos…

Zakłôdô òbleczenié, jaczich wkòło ju sta.
Je jeden pòstrzód sómnëch i wnetk zdjimô gò strach.
Dają karabin, mô jic, rozkôżą jesc, kôżą spac.
I czëje, jak mù wilgnie òkò, czëje jak:

---

[63] https://www.youtube.com/watch?v=cZFyFgiJ4qE

Ta łza, słonô łza spłiwô mù pò skarni...
I żôl, tak mù żôl, tak mù teskno, tak mù smùtno...
Płacz w céni dnia, w widze nocë chlëchôj!
To łza, w jaczi sã przezdrzi swiat...

Chto w wòjska karnie służi, temù sąsadã – Złi.
Przegrzechã słodką niese i przecywiô sã z nim:
Òbrazë snôżé przez spik- tak òchli gò chitri biés...
I górz, niezgarã, w se zwątpienié zadô miks...

Tuńcëją jimrë, zmùdë. Mãczi môg zgardë smiéch.
Zabijô, niszczi, krziwdzy – taczi dostôł pòlét.
Le czasã rãka mù drżi, tej czedë dzeckò sã zdrzi
I bùdzy sã zôs w lëdzach człowiek w mòrzu krwi:
Ta łza...

Hymny

Na osobne wspomnienie zasługują pieśni, które ze względu na swą wyjątkową wartość literacko-muzyczno-symboliczną dosłużyły się miana hymnów, czyli utworów przewodnich, głównych – których wykonywanie jest powodem do dumy, wywołuje zbiorowe przeżywanie uczuć patriotycznych. Jakże istotną namiastką Hymnów przez duże „H" są hymny szkolne. Onegdaj podjęto próbę omówienia także i tej sfery[64]. Bardzo ciekawą analizę hymnów Pomorza w ujęciu historycznym sporządził Daniel Kalinowski[65]. Obecnie do rangi hymnu kaszubskiego aspirują i są przez różne środowiska promowane dwie pieśni: *Marsz Kaszubski* Feliksa Nowowiejskiego do słów Hieronima Derdowskiego oraz pieśń *Zemia rodnô* Jana Trepczyka.

Marsz kaszubski pobrzmiewa z ratuszy Wejherowa i Karsina jako hejnał. Dostępne są aranżacje na głos z fortepianem i na orkiestrę dętą. Jest popierany przez największą kaszubską organizację: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie oraz przez część kapłanów. Tekst pierwotny pochodzi z poematu H. Derdowskiego pt. *Ò Panu Czôlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł* i jest tam śpiewany… koniowi w celu postawienia zwierzęcia na nogi. Witosława Frankowska tak pisze w swoim opracowaniu „A w Raduni krwawa woda. Obraz wojny i pokoju w polskich i kaszubskich pieśniach powstałych i wykonywanych na Pomorzu od XIX wieku”:[66] *Nowowiejski opatrzył Marsz dedykacją „Dzielnym synom Polski, kochanym braciom Kaszubom – poświęca kompozytor”. Zanim jednak Nowowiejski skomponował swoją melodię, marsz śpiewany był na melodię Mazurka Dąbrowskiego*[67]*, co z pewnością nie pozostało bez wpływu na późniejsze postrzeganie utworu w kategorii hymnu.*

---

[64] Tómk Fópka. „Kòmù spiéwómë kaszëbsczé himnë wszëtczé", „Pomerania" nr 5/2014, s. 24–26.

[65] Daniel Kalinowski. *Hymny pomorskie. Polski, niemiecki i kaszubski głos ideologiczny:* http://strona.kaszebsko.nazwa.pl/uploads/Kalinowski2.pdf

Tam, gdze Wisła òd Krakòwa
W pòlsczé mòrze płënie
Pòlskô wiara, pòlskô mòwa
Nigdë nie zadżinie!

Nigdë do zgùbë nie przińdą Kaszubë
Marsz, marsz, marsz za wrogã
Më trzimómë z Bògã!

Më z Niemcama wieczi całé
Krwawé wiedlë wòjnë.
Wòlné piesnie wiedno brzmiałë
Bez górë i chòjnë.

Przëszedł Krzëżôk w twardi blasze,
Pôlił wse i miasta,
Za to jegò cepë nasze
Grzmòcëłë lat dwasta.

Nas zawòłôł do swi rotë
Pòlsczi król Jadżełło,
Téj w niemiecczich karkach gnôtë
Trzeszczałë jaż miło.

Gdze król Kadzmiérz gnôł Krzëżôka?
Gnôł gò pòd Chònice!
Bë gò zgniotłë, jak robôka,
Kaszëbsczé kłonice.

---

[66] Niepublikowane.
[67] Stanisław Janke, *Derdowski,* Gdańsk 2002, s. 40.

Czej rôz naju òkrãtama
Szwedë najechalë,
Më żesmë jich kapùzama
Z Pùcka wënëkalë.

Krziżã swiãtim przëżegnóné
Séc, seczera, kòsa,
Z tim Kaszëba w piekle stónie,
Diôbłu ùtrze nosa[68].

*Zemia rodnô t*o jeden z najpiękniejszych owoców rodzimej poezji patriotycznej, tchnący umiłowaniem Małej Ojczyzny i wyrażający nadzieję na odrodzenie kaszubszczyzny. Jest to wiersz, do którego autor stworzył muzykę. Pieśń „Zemia rodnô" uznawana jest przez część środowisk za hymn. Należą do nich m.in. gdański Klub Studencki „Pomorania" (!!!) czy Rada Chórów Kaszubskich. „Zemiã" usłyszeć można codziennie w południe i o północy w Radio Kaszëbë a także podczas oczekiwania na połączenie telefoniczne w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Pieśń ta doczekała się opracowań chóralnych oraz aranżacji na głos z towarzyszeniem fortepianu czy orkiestry filharmonicznej. Dostępne są również partytury utworu na orkiestrę dętą. Najpełniejszą charakterystykę twórcy utworu znajdziemy z książce pod red. Witosławy Frankowskiej „Méster Jan. Materiały monograficzne", wydanej nakładem wejherowskiego muzeum w roku 2017. Sama pieśń doczekała się mini-monografii pióra Marioli Pobidyńskiej pt. „*Zemia Rodnô* Jana Trepczyka – analiza literacko-ideowa", którą w roku 2009 wydał gdyński REGION. Oto tekst pieśni i jego trawestacja polska, dokonana przez autora niniejszej analizy.

Zemia rodnô, pëszny kaszëbsczi kraju,
Òd Gduńska tu jaż do Roztoczi bróm!
Të jes snôżô jak kwiat rozkwitłi w maju.
Ce, tatczëznã jô lubòtną tu móm.

Sambòrów miecz i Swiãtopôłka biôtczi
W spòsobie ce dlô nas ùchòwałë.

---

[68] *Marsz kaszubski* (pisownia znormalizowana), https://pl.wikipedia.org/wiki/Marsz_Kaszubski.

Twòje jô w przódk bëlné pòcyskóm kwiôtczi.
Òdrodë cél Kaszëbóm znôw brënie.

Tu jô dali mdã starżã zemi trzimôł
Skądka zôczątk rodnô naj' rózga mô.
Tu mdã dali domôcëznë sã jimôł.
Jaż zajasni i nama brzôd swój dô.

Kaszubska ma! Ojczyste twe połacie
Od Gdańska, stąd, aż do Roztoki bram!
Pięknaś jak kwiat, co szczodrze maj okrasza
Najdroższą tyś, wierności przyjmij dar!

Sambora miecz i Świętopełka boje
Sprawiły, żeś dziedziną naszą jest!
Siejmy więc my przed siebie kwiecie Twoje!
Dla głodnych niw – swój odrodzenia siew!

Będę i ja tej ziemi trwał na straży!
Tu nasz jest ród, praojce nasze stąd!
A sprawi Bóg, co życiem nas obdarzył,
Że wstanie świt, pogrąży ciemną noc!

Posłowie

Kaszubska pieśń patriotyczna pozostaje wciąż *in statu nascendi* (w trakcie procesu powstawania) a już pochwalić się może różnorodnością, bogactwem form i treści – co starał się udokumentować obszernie cytując autor niniejszego opracowania. Od pieśni ludowych do autorskich. Pisanych dla dzieci, ale również dla dorosłych odbiorców. Na różne składy wykonawcze: od solowych, klasycznych wykonań poprzez aranżacje chóralne – aż po orkiestrowe. Tworzone z potrzeby chwili, ale także na zamówienie. Są pieśni radosne i nostalgiczne. Pienia chwały i songi protestu. Hymny poważne i piosenki kabaretowe. To wszystko znaleźć można i wyśpiewać po kaszubsku. I nie tylko od święta!

Eugeniusz Pryczkowski

Film „Kamerdyner” w kontekście obecnego i przyszłego ruchu kaszubskiego – próba oceny

Fabularny film o tytule „Kamerdyner” wszedł na ekrany kin 21 września 2018 roku. Jego fabuła osadzona jest w dziejach Kaszub. Sporo scen granych jest w języku kaszubskim. W ciągu dwóch miesięcy film obejrzało pół miliona widzów. To jest ogromny sukces, tym bardziej, że kilka dni później wszedł na ekrany kin kontrowersyjny i monotematyczny „Kler”, bazujący na negatywnych emocjach ludzkich, a więc z natury przyciągający sporą część widzów[1]. O poziomie „Kamerdynera” świadczą nagrody, które otrzymał. Przede wszystkim są to „Srebrne Lwy” na Festiwalu Filmów Fabularnych w Gdyni. W pierwszych dniach listopada doszły kolejne: 1. Główna nagroda na Festiwalu Filmów Polskich w Vancouver, 2. Złoty Anioł od publiczności na festiwalu Tofifest w Toruniu za najlepszy polski film! To dzieło stanowi promocję Kaszub i języka kaszubskiego niespotykaną do tego czasu w dziejach tej kultury. Mało tego, trudno nawet oczekiwać, by cokolwiek mogło jemu dorównać w tym względzie w kolejnych latach[2].

---

[1] Informacja od M. Piepki z dn. 23 listopada 2018r., który stwierdził, że obejrzało go już ok. 600 tys. widzów. Zob. także: E. Pryczkowski, Prawie pół miliona widzów obejrzało „Kamerdynera", Głos Kaszub", 7 listopada 2018.

[2] Zob.: https://www.filmweb.pl/film/Kamerdyner-2018-752130/awards (dostęp: 28.11. 2018). Jest to jedyny jak dotąd film fabularny, który w centrum fabuły stawia Kaszuby, ich życie i tragizm. Inne głośne filmy, w których pojawia się tematyka kaszubska poza głównym wątkiem fabularnym, to – poza filmem „Kaszëbë” – „Czarny czwartek” i „Miasto z morza”. „Kamerdyner” jednak, także jako jedyny, ma już za sobą pokazy w innych krajach, które otwierają mu możliwość emisji w telewizjach innych państw. Gotowe jest już tłumaczenie angielskie filmu, aktualnie trwają prace nad translacjami w pozostałych znanych językach europejskich. Informacja od M. Piepki.

Korzeni narodzin „Kamerdynera” można upatrywać w filmie „Kaszëbë” Ryszarda Bera zrealizowanym w 1970 roku. Jego akcja rozgrywała się nad morzem i dotyczyła trudnej pracy i smutnego losu rybaków w czasach pruskiego zaboru. W niskobudżetowym filmie nie wystąpili wówczas żadni znani aktorzy, a zdjęcia realizowane były na niewielkim obszarze. Dialogów film zawierał niewiele, część była po kaszubsku. Pisał je i w większości także wygłaszał poeta kaszubski Jan Piepka. „Pomerania” wówczas odnotowała, że dialogi te były *atutem podnoszącym walory poznawcze filmu (...). Z czasem miejmy nadzieję, doczekamy się być może podjęcia współczesnych tematów*[3].

Jak się okazało na kolejny film trzeba było czekać prawie pół wieku. Inicjatywę taką podjął Mirosław Piepka – syn Jana, który jako dziecko był obecny przy działaniach wokół filmu „Kaszëbë”. Realizacja nowego filmu o Kaszubach była jego marzeniem od lat. O rodzącej się w jego myślach fabule mówił następująco: *Pochodzę ze Starzyna koło Pucka, mój ojciec pasał krowy von Grassa. Dorastałem u moich dziadków, którzy przy lampach naftowych opowiadali o junkrach, a ja słuchałem tego, siedząc w kucki pod piecem. Po latach postanowiłem temat spenetrować. Chciałbym tym filmem wypełnić istotną lukę. Śląsk ma filmowy tryptyk Kazimierza Kutza, Wielkopolska – „Najdłuższą wojnę nowoczesnej Europy”, Mazurzy mają „Różę”, a Kaszuby i Pomorze – nic. Bo przez dziesięciolecia Kaszubi byli uznawani przez władzę za element niepewny, raczej progermański. Gomułka zakazał przyjmować rodowitych Kaszubów na uczelnie, za Gierka nie mogli piastować wyższych funkcji niż powiatowe. Kiedy poszedłem do szkoły w Sopocie, koledzy wołali na mnie „Niemiec”. To we mnie pokutowało przez lata*[4].

Wraz z nim nad scenariuszem przez dwa lata pracowali Michał Pruski i Marek Klat[5]. Akcja filmu rozpoczyna się w 1900 roku narodzinami głównego bohatera Mateusza Krolla (Sebastian Fabijański). Jego matka umiera przy narodzinach, natomiast zrozpaczony ojciec popełnia samobójstwo. Chrzestnymi chłopca zostają Urszula i Bazyli Miotke, w których role wcielili się Diana Zamojska i Janusz Gajos. W filmie zagrali też Daniel Olbrychski, Borys Szyc, Anna Radwan, Adam Woronowicz, Łukasz Simlat, Kamilla Baar, Sławomir

---

[3] T. Gleinert, *Kaszëbë*, „Pomerania”, nr 2/39, R. VIII, 1971, ss. 61–64.

[4] http://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/1,35612,18460089,kaszubi-i-piasnica-na-ekranie-filip-bajon-kreci-filmowa-sage.html?disableRedirects=true (dostęp, 27.11.2018r.).

[5] Jest to doświadczony zespół. M. Pruski i M. Piepka są autorami scenariuszy m. in. do głośnych filmów „Czarny czwartek” oraz „Układ zamknięty”.

Orzechowski i inni znani aktorzy. Zaangażowanie gwiazd zaprocentowało znakomitymi kreacjami, jednocześnie od początku wzbudzało ogromne zainteresowanie. Ważnym wątkiem tematycznym filmu jest miłość Mateusza, tytułowego kamerdynera – chłopaka z kaszubskiej rodziny, do pruskiej arystokratki, córki hrabiostwa von Krauss granej przez Mariannę Zydek[6].

Przybrany ojciec Matiego Bazyli Miotke jest z kolei postacią wzorowaną na trybunie Kaszubów Antonim Abrahamie. W filmie również zwany jest Królem Kaszubów. Po powrocie z I wojny światowej bierze udział w Konferencji w Wersalu i cieszy się największym autorytetem wśród mieszkańców północnych Kaszub. Trudni się – na wzór A. Abrahama – dystrybucją maszyn do szycia. A. Abraham zmarł w 1923 roku, natomiast filmowy B. Miotke zostaje wraz z żoną zamordowany na początku II wojny światowej w Piaśnicy, gdzie ginie inteligencja kaszubskiej ziemi. Ten mord, pokazany bez epatowania krwią, jest najbardziej wymownym fragmentem filmu. Zaskakujące rozwiązanie reżyserskie budzi zdumienie, a u niektórych w pierwszym odruchu wręcz rozczarowanie. W efekcie jednak seanse przykuwają widza w niezwykłym skupieniu. Ten stan trwa przez całe sekwencje opisujące II wojnę światową aż po tę ostatnią i najważniejszą, czyli wkroczenie wojsk sowieckich. Genialnie zagrana scena końcowa przez S. Fabijańskiego na długo pozostaje w pamięci widza. Rosjanie mordują hrabiego Hermanna von Kraussa (Adam Woronowicz). Jego sędziwej już małżonce każą tańczyć strzelając pod nogi. Jest to scena oparta na prawdziwym wydarzeniu, które pod koniec wojny zaistniało w Sławutówku. Jej pierwowzorem była bardzo szanowana hrabina Henrietta von Bellow zamordowana przez Rosjan na łączce koło pałacu i później pochowana przez miejscowych Kaszubów na ewangelickim cmentarzu w sławutowskim lesie[7].

---

[6] Ciekawostką jest, że Marianna Zydek jest jedyną aktorką z Kaszub. Jej rodzice i rodzeństwo mieszkają od blisko 20 lat w Baninie. Po ukazaniu się informacji w prasie, że jest Kaszubką (zob.: R. Wojciechowska, *To ma być film do bólu sprawiedliwy*, „Rejsy” – dod. do „Dziennika Bałtyckiego”, s. 24, 9 października 2015 r. oraz R. Wojciechowska, *Zupełnie jakby pogoda czytała nasz scenariusz*, „Rejsy” – dod. do „Dziennika Bałtyckiego”, 24 marca 2017 r., s. 17) M. Zydek – ku zdumieniu wielu innych, którzy poczytywaliby sobie za zaszczyt taką identyfikację – zdementowała w wywiadzie radiowym te informacje, podkreślając, że urodziła się w Oliwie i nie chce, by ją utożsamiano z kaszubskością.

[7] Historię tę osobiście opowiedział mi świadek tych wydarzeń o nazwisku Marzejon ze Sławutówka. Zob.: Archiwum Telewizji Gdańsk, magazyn kaszubski „Rodnô Zemia” z 7.02. 1999 r., real. E. Pryczkowski.

Niosący jej ciało Mateusz Kroll musiał tłumaczyć się, że nie jest Niemcem, tylko Kaszubą, Polakiem. Sowiecki żołnierz oszczędził kuli, choć Mateusz był już przygotowany na strzał w tył głowy. Usłyszał tylko stwierdzenie: *Kaszub, Polak – jeden ch…* i oddalające się kroki na skrzypiącym śniegu.

Sekwencja ta pozostawia niezatarte wrażenie na widzach wstających z miejsc dopiero po upływie pewnego czasu i wychodzących w zupełnej ciszy. Jest to czas na zrozumienie trudnych losów Kaszubów gnębionych przez zachodniego i wschodniego okupanta. Podstawę do tych analiz daje rozbudowana fabuła obejmująca pół wieku historii Kaszubów, dynamika scen, wartka narracja, błyskotliwe dialogi od czasu do czasu ubarwione humorem. Wszystko to okraszone pięknymi zdjęciami urokliwych pejzaży i dynamicznie zmieniających się wydarzeń. Te opinie potwierdzają recenzje. W jednej z nich napisano: *Oto ktoś zdecydował się opowiadać w wysokim kluczu epickim, w którym kształt i kompozycja każdego ujęcia pracują na rzecz niezapomnianego widowiska. Reżyserska swada i operatorska precyzja w malowaniu obrazem coraz to nowych pejzaży i wnętrz (na czele z pałacem von Kraussów) zostaje utrzymana do samego końca dwuipółgodzinnego filmu*[8].

Ta *reżyserska swada* to kunszt Filipa Bajona – profesora sztuk filmowych Państwowej Wyższej Szkoły Filmowej, Telewizyjnej i Teatralnej im. Leona Schillera w Łodzi. W bodaj najbardziej obszernej i jednej z ciekawszych recenzji, podpisanej przez Filmaniaka – niewątpliwie świetnego znawcy sztuki filmowej, pojawiły się takie oto zdania: *Bardzo udanie jednak przede wszystkim Filip Bajon w „Kamerdynerze” ukazał dzieje losów Kaszubów. W porównaniu jednak do choćby Smarzowskiego w „Wołyniu”, on nie ma zamiaru ukazywać ciemniejszej strony tego narodu, a zamiast tego kreuje go na lud pokrzywdzony przez historię. Takie ukazanie ktoś mógłby bez problemów nazwać gloryfikacją na cześć Kaszubów. I może rzeczywiście tak jest, ale w tym przypadku to zwyczajnie pasuje. Zarówno kultura, jak i język Kaszubów odgrywają w filmie bardzo ważną rolę i spora część bohaterów mówi właśnie w tym języku. Dodaje to nie tylko wiarygodności całemu filmowi, któremu nie trudno uwierzyć w przedstawiane wydarzenia z udziałem Kaszubów, ale przede wszystkim ich naprawdę da się polubić, bo reżyser kreuje ich na „naród” – który ma swoją historię, język i kulturę. Przez to sprawiają oni nie bez przyczyny bliźniacze wrażenie podobieństwa do Polski – bo Filip Bajon w „Kamerdynerze” ukazuje*

---

[8] S. Smoliński, *Sami nie swoi,* https://www.filmweb.pl/review/Sami+nie+swoi-21798 (dostęp: 27.11.2018 r.).

ich ze strony ludzkiej jako osoby, które również zasługują na szacunek i tolerancję ze strony społeczeństwa[9].

Ciekawe, że reżyser właśnie wspólnie z producentami zdecydował, że większość zdjęć powstanie na Mazurach. Bez skutku szukano odpowiednich miejsc na Kaszubach, które – jak się okazało – są zbyt nowoczesne, zurbanizowane. Nie ma już ani jednej wsi, która choćby trochę przypominała tamte z lat międzywojennych. Istniejące pałace pruskich junkrów zaadoptowane są na hotele i pensjonaty. Nie ma też na Kaszubach dużych pustych przestrzeni, których pełno jest jeszcze na Mazurach. Stąd – jak wyjaśniła współproducentka filmu Olga Bieniek – przeniesiono emocjonalnie Kaszuby na Warmię i Mazury[10].

Najbardziej odpowiednią wsią okazały się Widryny w powiecie kętrzyńskim. Wszystkie domy we wsi pochodzą z przedwojennych czasów. Zniszczone domostwa poddano renowacji, współczesne elewacje nieco zmieniono, a nawet zbudowano nowe i przyłożono do domów. Wieś przeszła swoistą metamorfozę. Tam właśnie padły pierwsze klapsy do filmu. W Widrynach urządzono też pierwszy casting statystów, w efekcie czego spokojną wieś nawiedziły tłumy chętnych do wzięcia udziału w produkcji. W istocie najwięcej statystów zaangażowano właśnie z powiatów kętrzyńskiego i mrągowskiego, zwłaszcza z okolic pobliskiego Reszla[11].

Kolejne sceny nagrywane były w znakomicie zachowanym pałacu w pobliskich Łężanach, inne w Sułowie z zabytkowym kościółkiem, jeszcze inne w Galinach z pięknymi stajniami i parkurami oraz w Reszlu z zabytkowymi kamienicami. Niemało scen realizowano na Kaszubach. Przede wszystkim w historycznym miejscu nagrano mord w Piaśnicy. Sceny nad morzem nakręcono w Dębkach. W pobliżu tej wsi stawiano również graniczne budki po odzyskaniu niepodległości. Kilka scen nagrano we Wrzeszczu. Razem było aż 80 dni zdjęciowych[12].

---

[9] https://filmaniak928693912.wordpress.com/2018/09/29/kaszubski-kwiat-w-czasach-niepokoju-recenzja-filmu-kamerdyner/ (dostęp: 26.11.2018).

[10] http://trojmiasto.wyborcza.pl/trojmiasto/1,35612,18460089,kaszubi-i-piasnica-na-ekranie-filip-bajon-kreci-filmowa-sage.html?disableRedirects=true (dostęp: 27.11.2018).

[11] *Każdy chce zostać gwiazdą – sławy polskiego kina pod Reszlem*, https://www.express.olsztyn.pl/artykuly/kazdy-chce-zostac-gwiazda-slawy-polskiego-kina-pod-reszlem (dostęp: 24.11.1018).

[12] Podczas realizacji filmu powstało kilkadziesiąt telewizyjnych materiałów informacyjnych, włącznie z newsami w Teleexpresie i Wiadomościach. Zrealizowano także trzy filmy dokumentalne. Są to: 1. TVP Gdańsk, *Na planie filmu „Kamerdyner” Filipa Bajona*, real.

Film trwa dwie i pół godziny. Dla Kaszubów – poza fabułą i kaszubską scenerią – szczególną wartością jest obecność w nim języka kaszubskiego. Język ten nie jest wyłącznie elementem egzotyki czy cechą typową dla pewnego szczególnego obszaru polskiego państwa, lecz jest ważnym środkiem interpersonalnej komunikacji bohaterów filmu. Przede wszystkim znakomicie dodaje wiarygodności do scen prezentujących ówczesne relacje społeczne między Kaszubami, a także między Kaszubami a pruską arystokracją. Poza tym dla widza z głębi kraju stanowi wielką atrakcję, daje świadectwo słowiańskości tych ziem i ich językowego pokrewieństwa z polskością.

Kwestia obecności kaszubskiego była tematem rozmów już w fazie przygotowań[13]. Nabrała ona realnego wymiaru dopiero, gdy rolę Bazylego Miotke zgodził się zagrać słynny polski aktor Janusz Gajos. On sam stwierdził, że powinien zagrać rolę Kaszuby w języku tej ziemi, chcąc dodać odtwarzanemu bohaterowi autentyczności. J. Gajos, z urodzenia Ślązak, wielokrotnie słyszał brzmienie kaszubskiego podczas corocznych urlopów w Jastarni. Nigdy jednak nie wczuwał się w melodię tego języka, nie próbował go też zrozumieć. Zagranie w tym języku stało się więc nie lada wyzwaniem. Rzecz nabrała realnych kształtów po powołaniu konsultanta językowego. Pierwsze kilkugodzinne lekcje odbyły się w Teatrze Wielkim w Warszawie. Kolejne były już na bieżąco podczas realizacji scen, zarówno na Mazurach, jak i na Kaszubach[14].

Rychło się okazało, że liczba aktorów mówiących po kaszubsku znacznie wzrośnie. Przede wszystkim stało się oczywiste, że w tym języku winna też zagrać Diana Zamojska, która wcieliła się w rolę Urszuli Miotke, żony Bazylego. Oboje filmowi małżonkowie bardzo starannie przygotowywali się do kolejnych scen. Efektem jest piękna literacka kaszubszczyzna, która zdumiewa

---

Bożena Olechnowicz, 2. TVP Olsztyn, *Kaszuby na Warmii i Mazurach*, real. Joanna Wilengowska oraz 3. Twoja Telewizja Morska, *Skarbë Kaszëb*, real. Eugeniusz Pryczkowski. We wszystkich ukazano najistotniejsze cechy realizacyjne filmu. Poza tym ukazało się mnóstwo wywiadów telewizyjnych związanych z filmem emitowanych w różnych stacjach. Zob. np.: https://zkaszub.info/e-pryczkowski-na-dywaniku-2018/ (dostęp: 29.11.2018).

[13] Rozmawiano już o tym podczas I Festiwalu Filmów Kaszubskich, który odbył się w lipcu i sierpniu 2011 r. w Małkowie koło Żukowa. Gośćmi festiwalu byli m.in. Mirosław Piepka oraz Michał Pruski. Tam M. Piepka snuł już wizję nowego wielkiego filmu o Kaszubach, w którym miałby być także obecny język kaszubski. Później M. Piepka był kilka razy gościem kolejnych edycji festiwalu, które odbywają się od 2012 r. w kaszubskiej restauracji „Mùlk” w Miszewku.

[14] (jd), *Janusz Gajos wystąpi w filmie po kaszubsku*, „Głos Kaszub”, 8.09.2015. Do roli konsultanta zaproszono autora niniejszego tekstu.

niejednego rodowitego Kaszubę. Ich odzwierciedleniem są dziesiątki wpisów na różnych portalach internetowych. Oto przykłady: *Kaszubski w filmie dla mnie pierwsza klasa* (Roman Wirkus, Luzino); *Gratulacje! Obawiałam się, że język kaszubski w wykonaniu aktorów będzie raził moje uszy, a tu miła niespodzianka. Jest super.* (Alicja Arendt, Rębiechowo). *Pan Janusz nie mówił po kaszubsku dużo, ale wyjątkowo. Jestem Kaszubką, więc podziwiam wysiłek, nie musiałam czytać napisów, żeby go zrozumieć. Musiał mieć świetnego nauczyciela.* (Mariola Marek, Przodkowo)[15].

Niemało kwestii w języku kaszubskim miał także główny bohater filmu Sebastian Fabijański. Wręcz prorocze są ostatnie słowa wypowiedziane przez niego do jego małego synka: *A të mùszisz żëc w spòkòju. W miono Bòżé!* S. Fabijański powiedział je po kaszubsku z własnej inicjatywy, mimo że pierwotne plany były inne. Kaszubszczyzna tego niezwykle zdolnego aktora z Warszawy robi duże wrażenie, zwłaszcza w reklamówkach filmu, które nagrał on po zakończeniu zdjęć pod wspólnym tytułem „Uczmy się kaszubskiego z Fabijańskim". Obejrzało je około sto tysięcy użytkowników sieci[16]. W filmie po kilka kwestii kaszubskich mieli także: Jakub Krawczyk, Robert Ninkiewicz, Michał Kowalski, Marcin Kwaśny, Mariusz Jakus, Justyna Bartoszewicz i Stanisław Orzechowski.

Ogromną rolę odegrali w filmie statyści. W sumie było ich kilkaset, w większości – jak wspomniano – z Mazur. Była jednak całkiem liczna grupa – w sumie około pięćdziesięciu – statystów z Kaszub. Wszyscy znakomicie mówiący po kaszubsku. Była to grupa bardzo starannie dobierana, wśród nich uczniowie gimnazjum w Żukowie i średniej szkoły w Sierakowicach. Kilku z nieco tylko starszych ma doświadczenie dziennikarskie i aktorskie, np. związani z radiem

---

[15] Oczywiście, gwoli ścisłości należy odnotować, że pojawiają się drobne błędy fonetyczne. Niektóre są zamierzone, jak dialog Bazylego naginającego się do polskiej mowy z warszawskim urzędnikiem o nazwisku Konieczny. Fonetycznych zmyłek jest jednak wyjątkowo mało. Trzeba mieć świadomość, że ekspresywna gra z dialogami artykułowanymi na pamięć w obcym języku stanowi dla aktorów wybitną trudność, o czym doskonale wiedzą znawcy sztuki filmowej. W tej sytuacji J. Gajos poradził sobie rewelacyjnie, podobnie jak wszyscy pozostali aktorzy, zwłaszcza Diana Zamojska i Sebastian Fabijański.

[16] Lekcje te można oglądać na różnych internetowych portalach, np. tu: https://www.youtube.com/watch?v=-7mVRW8CDYM (dostęp: 27.11.2018). Pojawiło się też mnóstwo pozytywnych komentarzy dotyczących lekcji, m. in. znana kaszubska wokalistka i dziennikarka radiowa Tatiana Slowi napisała: *Wielkie brawa dla twórców „Kamerdynera" za coś takiego. Piękna inicjatywa, gwiazdorska obsada. Mam nadzieję na wzrost liczby chętnych do nauczenia się kaszubskiego (zwłaszcza z takim nauczycielem!).*

Robert Groth i Gracjan Fopke czy studentka wokalno-aktorskiego wydziału Akademii Muzycznej w Gdańsku Weronika Pryczkowska. Trzon statystów stanowiły rodziny, w których kaszubski jest pielęgnowany, które – wbrew ogólnej tendencji na Kaszubach – zachowują przekaz pokoleniowy języka kaszubskiego. Takich rodzin jest już bardzo mało, mimo to udało się je znaleźć dla potrzeb filmu. Były to rodziny Brzozowskich z Będargowa, Pryczkowskich ze Stążek, Bielickich z Kawli Dolnych, Reiterów z Łączyna, Wiercińskich z Miszewka, Brezów z Pępowa, Szmidtków z Pępowa i kilka innych. Większość z tych osób miało też doświadczenie medialne. Stąd współpraca przebiegała znakomicie, a efekt przerósł oczekiwania filmowców. Wyrazem tego są bardzo udane sceny balu przy pałacu, Sylwestra dla pałacowej służby czy sądu nad konfidentami, którzy pobili Bazylego. W tych i wielu innych znaczące role odegrali statyści – Kaszubi. Dzięki nim też język kaszubski jest znacznie częściej obecny aniżeli tylko za sprawą gry aktorów[17].

Te i inne walory filmu dostrzegli niektórzy znani działacze i komentatorzy z Kaszub. Mariusz Szmidka z Kartuz, na co dzień redaktor naczelny „Dziennika Bałtyckiego", stwierdził: *Mocno kibicowałem „Kamerdynerowi" i stało się – jest wielki sukces – Srebrne Lwy na gdyńskim Festiwalu Filmów Fabularnych. Brawo Mirek Piepka, Janusz Gajos, brawo Gienek Pryczkowski, brawo Kaszubi! To jest nasz czas!* Znany poeta Stanisław Janke z Wejherowa zakomunikował po obejrzeniu filmu, że *jest to jeden z najlepszych polskich filmów historycznych i jeden z najlepszych produktów promujących Kaszubów w ciągu ostatnich dziesięcioleci*[18]. Natomiast kaszubski wydawca z Gdyni Jarosław Ellwart oznajmił: *Pamiętam wewnątrzkaszubskie dyskusje i oczekiwania oraz trochę uwag krytycznych (współczesne piosenki kaszubskie, przebierańców w strojach folklorystycznych, absolutny brak ewangelików). I powiem jedno – dla mnie to przepiękny film. Może ta chwilami dłużąca się narracja jest właśnie najbardziej kaszubskim z aspektów „Kamerdynera"?* Z kolei młoda wokalistka z Lipusza Paulina Kropidłowska powiedziała: *Jest przecudowny! Całe 2,5 godz. trwania filmu oglądałam niemal na wdechu, nie opierając się nawet o oparcie kinowego fotela. Kocham Kaszuby, kocham Fabijańskiego, kocham Korteza, więc na wstępie wiedziałam, że to idealne połączenie (dla*

---

[17] Zob.: T. Smuda, *„Kamerdyner". W Piaśnicy kręcą film*, „Dziennik Bałtycki", 20 października 2015. Także: J. Dosz, D. Tryzna, *Żukowo rezerwuarem kaszubszczyzny*, „Kurier Kaszubski", 27 października 2015 r.

[18] https://www.facebook.com/profile.php?id=100000665020571 (dostęp: 27.11.2018).

mnie). Starałam się śledzić wątek, ale też obejrzeć jak najwięcej, ciesząc oczy krajobrazami, które są mi tak bliskie i uszy kaszubską mową. (…) Jestem oczarowana Januszem Gajosem, który zagrał tak jakby był moim kaszubskim wujkiem! Wspomnienie mordu w Piaśnicy to jak wspomnienie mordu w lipuskim lesie w Nowym Karpnie, w tym samym czasie[19].

Powyższe opinię dopełniają kolejne płynące z głębi kraju. Rafał Winiarek podaje: *Dawno nie widziałem tak klimatycznego polskiego filmu z pięknymi zdjęciami, dopracowanym każdym ujęciem, poruszającą historią i losami ludzi, pasującą muzyką, świetną scenografią, kostiumami, grą aktorów*, zaś Magdalena Skola dopowiada: *Jestem pasjonatką historii i fanką filmu polskiego i dla mnie film ważny niezmiernie, ale byłam ze znajomymi o umiarkowanym zainteresowaniu taką tematyką, a płakali i cieszyli się na ten film, wybrany oczywiście przeze mnie*[20].

Dopełnieniem tych ocen są głosy profesjonalnych krytyków filmowych, jednocześnie świetnie wpisujące się w narrację działaczy zatroskanych losem fundamentu tożsamości kaszubskiej czyli języka kaszubskiego. Oddajemy zatem ponownie głos Filmaniakowi: *Parafrazując słowa Mikołaja Reja, ten film ukazuje, że Kaszubi nie gęsi, nie tylko swój język mają, ale także ojczyznę, która może nie jest nakreślona na mapach świata, ale w ich sercu i duszy – owszem. „Kamerdyner" kończy się w sposób bardzo smutny. Filip Bajon ukazuje nam jednak, że nie powinniśmy zapominać o naszej historii. Bo Kaszubi nigdy swego narodu nie mieli. Ale dzięki ich wierze, miłości i pamięci ich historia zdołała przetrwać liczne próby czasu. Dzięki temu Kaszubi w końcu postawili siebie w jasności i wyszli z mroku. I oby tak było jak najdłużej, bo życie w wolnej ojczyźnie w świecie wiary i miłości to największy skarb*[21].

Film, którego budżet wyniósł ponad 15 mln zł, jest dla kaszubskiego ruchu regionalnego dziełem nadzwyczajnej miary. Rozsławia Kaszuby w całym kraju. Już wkrótce będzie też emitowany w innych państwach, prawdopodobnie pierwsze będą kraje skandynawskie. Odbyły się już pokazy w kilku wielkich miastach Europy i Ameryki Północnej. Rewelacyjna była projekcja w Wiedniu, na którą przybyło półtora tysiąca polonusów, a na kinowych holach rozbrzmiewała przez cały czas muzyka kaszubska[22]. Równie udany był pokaz na 21 Festiwalu Polskich Filmów w Houston, gdzie przy sali pełnej widzów pokazano film w olbrzymim kompleksie kinowym. Twórców doceniono tam fantastycznymi statuetkami. Tuż po projekcji odbyło się spotkanie z publicznością, na którym głównym tematem były Kaszuby[23]. Co rusz – poza standardowymi seansami kinowymi – odbywają się specjalne projekcje filmu, począwszy od oficjalnej kaszubskiej premiery, która odbyła się 18 września 2018 r. w wejherowskiej Filharmonii Kaszubskiej z udziałem reżysera, scenarzystów i kilku aktorów, w tym Anny Radwan i Marianny Zydek. Podczas spotkań zawsze trwają oficjalne i zakulisowe rozmowy o Kaszubach i kaszubskości. W wielu miejscach organizowane są specjalnie spotkania ze współtwórcami filmu, na które przychodzą tłumy zainteresowanych. Dla przykładu w Rumi 18 listopada 2018 r. było ok. 150 osób, równie entuzjastycznie było na spotkaniach w Gdyni, Łubianie, Kolbudach, Baninie i wielu innych miejscach[24]. Ponadto producenci filmu Nextfilm organizowali pokazy i spotkania w wielu większych miastach kraju, najczęściej z udziałem reżysera i aktorów[25].

---

[19] E. Pryczkowski, *„Kamerdyner" głos dziejowej sprawiedliwości,* „Mòja Gmina", nr 22/10, październik 2018. Zob. także: https://zkaszub.info/kamerdyner-glos-dziejowej-sprawiedliwosci (dostęp: 28.11.2018).

[20] Tamże. Bardzo dużo pozytywnych opinii można znaleźć tu: https://www.facebook.com/filmkamerdyner/ (dostęp: 28.11.2018).

[21] https://filmaniak928693912.wordpress.com/2018/09/29/kaszubski-kwiat-w-czasach-niepokoju-recenzja-filmu-kamerdyner/ (dostęp: 27.11.2018).

Nie brakuje już głosów podkreślających, że setki ciekawie napisanych książek o Kaszubach, także po kaszubsku, nie mają tak pozytywnego wpływu na utrwalenie tożsamości kaszubskiej, jak właśnie ten film[26]. Będzie on egzystował przez pokolenia, edukował i utrwalał tożsamość Kaszubów. Oczywiście, są też głosy krytyki mówiące, że film jest zbyt długi, czasem trochę monotonny. Nie brakuje ich też wśród samych Kaszubów[27].

---

[22] Informacja od Mirosława Piepki – uczestnika pokazu.

[23] Informacja od reżysera i współproducentów filmu. Zob. także: https://www.facebook.com/filmkamerdyner/ (dostęp: 28.11.2018).

[24] Zob. np.: https://www.facebook.com/798855096828967/photos/a.798864976827979/1873732669341199/ ?type=3&theater (dostęp: 28.11.2018).

[25] Zob.: https://www.facebook.com/filmkamerdyner/ (dostęp: 28.11.2018).

[26] Notabene wydano też powieść zawierającą pełen opis fabuły, na której oparty jest film. Zob.: M. Klat, P. Paliński, M. Piepka, M. Pruski, *Kamerdyner. Miłość wojna zbrodnia*, Warszawa 2018. Książka do końca listopada 2018 rozeszła się już w nakładzie ok. 50 tys. egzemplarzy.

[27] Są to głosy osób nie mających nic wspólnego z produkcją filmową, a więc w tym obszarze nie podejmują oni dialogu. Atakują natomiast rzeczy oczywiste, w pełni świadomie podejmowane rozwiązania. Jednym z takich „odkryć" kaszubskich krytyków jest wykorzystanie pieśni kościelnej „Kaszëbskô Królewô", którą Jan Trepczyk (ur. 1907) napisał przecież w 1966 r. Była to świadoma decyzja szybko podjęta przez E. Pryczkowskiego

Generalnie jednak krytyczne głosy pozostają na marginesie aplauzu towarzyszącemu filmowi[28]. Zdecydowanie na pierwszy plan wypływa spojrzenie na walory obrazu wpływające na przyszłość ruchu kaszubskiego, a zwłaszcza kondycję języka. W tym kontekście warto zacytować głos przedstawiciela młodego pokolenia, studenta etnofilologii kaszubskiej i lidera klubu „Cassubia", który tak ocenia znaczenie filmu dla Kaszub: *Jô baro głãbòk wierzã, że wiôldżi dzél młodzëznë zmieni swój pòzdrzatk na kaszëbiznã. Më tegò nie ùzdrzimë. W spòlëznie pùblëczno dzejac nie mdze wiele lëdzy. Ale bënë òstónie w nich swiąda. Bënë w jich chëczach. Bënë jich familiów, chtërne òni mdą chcelë założëc w przińdnoce. Swiąda tegò, że bëcé Kaszëbą to je wiôlgô bùcha. Bùcha, chtërna rozcësnie blãk stereòtipë kòmùnysticzné, chtërne do dzys dnia niszczą niwiznã kaszëbiznë. I wierzã głãbòk, że to jesz nie je kùńc. Że chòc përzinkã tëch młodëch z kaszëbsczich familiów rozmieje, że jesmë Kaszëbama òd wiedno, òd przódë i że to sã ni mòże tak skùńczëc bez biôtczi wcyg jednégò pòkòleniégò. Wierzã, że przed swòją smiercą mdã mógł pòwtórzëc za Léònã Heyką „Stôł sã cud, Kaszëbskô wstała i zaczinô jic na nowò"*[29].

Dyskusja o trudnych losach Kaszubów zainspirowana „Kamerdynerem" jest już bardzo żywa w całym kraju. Coraz więcej osób weryfikuje swój

---

na prośbę reżysera podczas realizacji zdjęć w kościele. Dzięki temu pieśń ta zyskała renomę utworu, który za sprawą filmu rozbrzmiewa już na kilku kontynentach świata. Na marginesie należą się podziękowania dla znakomitych kaszubskich statystów, którzy bez zawahania i bez prób, na które nie było czasu, potrafili ją zaśpiewać, co nie jest takie oczywiste w kręgach reprezentowanych przez krytyków. Podobnie było w przypadku innych – świeckich – utworów, które były już z odpowiednim wyprzedzeniem dopasowywane do fabuły filmu, zwłaszcza współczesny utwór „Kaszëbë, Kaszëbë" dobrze wpisujący się w kontekst odzyskania niepodległości. Zob. głosy krytyki: M. Borzyszkowska-Szewczyk, *Gra nieoczywistościami. Czesząc myśli po obejrzeniu filmu „Kamerdyner"*, „Pomerania", nr 10/2018, s. 9. Także: R. Drzeżdżon [w:] http://belok.kaszubia.com/ (dostęp: 28.11.2018).

[28] *Warto zwrócić uwagę, że w ciągu trzech lat realizacji filmu i tuż po premierze ukazało się sporo artykułów prasowych w ogólnopolskich i regionalnych pismach, np.: R. Wojciechowska,* To ma być film do bólu sprawiedliwy, *„Rejsy" – dod. do „Dziennika Bałtyckiego", 9 października 2015r.; Z. Musik,* Miłość kaszubsko-niemiecka miała szansę zaistnieć *[w:] http://magazynkaszuby.pl/2018/09/; R. Wojciechowska,* Zupełnie jakby pogoda czytała nasz scenariusz, *„Rejsy" – dod. do „Dziennika Bałtyckiego", 24 marca 2017r.; R. Wojciechowska,* Kino historyczne wymaga refleksji, a nie szybkich odpowiedzi, *„Dziennik Bałtycki", 16 sierpnia 2016r.; E. Lejk,* „Jô jem Kaszëba", *„Z Kaszub info", jesień 2018; R. Wojciechowska,* „Kamerdyner" należał się Kaszubom, *„Rejsy" – dod. do „Dziennika Bałtyckiego", 14 września 2018r.; W. Książek,* Lasy Piaśnickie – kaszubska ofiara za trwanie przy swej ziemi, *„Dziennik Bałtycki", 31.10–1.11. 2018r.*

[29] List e-mailowy z 4 września 2018 r. do E. Pryczkowskiego.

dotychczasowy mylny pogląd. Przede wszystkim Polacy z głębi kraju w pełni rozumieją już, że Kaszubi są Słowianami z własnym dźwięcznym i skodyfikowanym językiem literackim. Równie ważny jest trudny kontekst historyczny, w jakim przyszło trwać Kaszubom przez pokolenia, w otoczeniu nieprzyjaznych narodów. Po raz pierwszy w tak wyrazisty i mocny sposób ukazana została zbrodnia piaśnicka, w której zginęła kaszubska inteligencja. Potężna siła oddziaływania filmu sprawia, że w szybkim tempie następuje zmiana myślenia o nadmorskim ludzie, zawsze wiernym Polsce, dzięki któremu Polska (casus postaci A. Abrahama!) odzyskała dostęp do morza. Za około dwa lata gotowy będzie serial telewizyjny. Prawdopodobnie będzie się składał z siedmiu niemal godzinnych odcinków. Tam wykorzystane zostaną wszystkie nagrane już sceny. Będzie także jeszcze więcej języka kaszubskiego. To dzieło zostanie na zawsze i pewnie dla wielu przyszłych pokoleń będzie miało znaczenie w kwestii odkrywania tożsamości Pomorzan.

Przykładowe teksty (tłumaczenia) wypowiadane przez aktorów w języku kaszubskim

Janusz Gajos

W imię Boga Najwyższego… najdroższa, kochana żono. Paczkę odebrałem, tak samo gazety, za które serdecznie dziękuję. Listy i gazety idą więc do mnie około 10 dni, tabliczkę czekolady schowałem sobie. Trzeba ci wiedzie, że czekolada w polu, bynajmniej nie luksus, ale bardzo ważny czynnik pożywienia, szczególnie przy lichej strawie. Dziś akurat mijają trzy miesiące jak usłyszeliśmy pierwszy wystrzał armatni. Przybyliśmy na miejsce, gdzie leżymy do dziś dnia nie ruszywszy się ani na krok na przód. Muszę Ci wyznać, że na razie czuję się na froncie jak na jakich wywczasach.

Sebastian Fabijański

Kiedy Bóg stworzył już wszystko… Przypomniał sobie o miejscu, gdzie pozostał tylko sam piasek i jałowa gleba… Z samego dna worka wysypał to co mu zostało – jeziora, strumienie, małe wzniesienia, doliny, lasy i kwieciste łąki. Sam był zdziwiony – jak piękna powstała z tego wszystkiego kraina.… To właśnie tutaj się narodziłem. W miejscu gdzie doświadczyłem wszystkiego dobrego… i wszystkiego złego. Tutaj. Na ukochanej kaszubskiej ziemi. Ziemi mego ojca… i matki.

My, Kaszubi, doświadczaliśmy życia w krainie, której przeznaczeniem było trwanie w osamotnieniu przy tym co polskie. I za to trwanie nazbyt często płaciliśmy najwyższą daninę – nasze życie.

Eugeniusz Pryczkowski

Gen. Józef Haller na Kaszubach

10 lutego minęła już 96. rocznica Zaślubin Polski z Morzem. To wydarzenie niemal każdemu uczniowi kaszubskich szkół wiąże się z postacią gen. Józefa Hallera – dowódcy „błękitnej armii". Także w Kartuzach i Kościerzynie ta postać jest godnie upamiętniona. Centralna ulica Kartuz nosi jego imię, także w Kościerzynie do znanego już w całym województwie szpitala specjalistycznego prowadzi ulica imienia słynnego dowódcy i wielkiego Polaka.

Czy zatem tylko słynne zaślubiny są źródłem takiej popularności tej postaci na Kaszubach? Na pewno nie. Wielu uważa, że odpowiedzią na to pytanie jest przemarsz armii na czele z Hallerem przez Kaszuby, w tym przez dwa centralne miasta regionu. To przekonanie może też utwierdzać znany w Kartuzach obraz malarza Henryka Kotowskiego, który przedstawia Hallera z wyciągniętą szablą przed swoim wojskiem na kartuskim rynku. Obraz jest aktualnie własnością Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego w Kartuzach. Rodzi się pytanie, czy takie wydarzenie miało w ogóle miejsce? Odpowiedź brzmi – nie. A czy Haller był w ogóle w Kartuzach? Tak! I to aż trzykrotnie.

Polska odzyskała niepodległość w 1918 roku. Pomorze jednak było przez ponad rok obiektem zaciekłych dyskusji polityków europejskich. W tym celu wyjechała do Wersalu delegacja na czele z Antonim Abrahamem, która stanowczo i skutecznie domagała się przyłączenia Kaszub do Polski. Nie ulega zatem wątpliwości, że właśnie Kaszubom, przywiązanym do polskości, nasza ojczyzna zawdzięcza dostęp do morza. Po podjęciu ostatecznych decyzji nastąpiło przejęcie Pomorza przez wojsko polskie. Zaczęło się od Torunia, który leżał już w granicach dawnego zaboru pruskiego. „Błękitna armia" weszła do miasta 19 stycznia 1920 roku. W tym właśnie dniu miasto to wróciło do polskiej macierzy, jednocześnie stało się siedzibą województwa pomorskiego. Tam ustalono też program obchodów symbolicznych zaślubin z morzem. Po kilku dniach zaczęto przejmować kolejne pomorskie miasta.

Fot. ze zbiorów autora

Fot. ze zbiorów autora

Wszędzie triumfalne witano polskich żołnierzy. W Kartuzach stało się to w dzień 8 lutego 1920 roku za sprawą I pułku Ułanów Krechowieckich. Był to jeden z oddziałów „błękitnej armii". Swój rodowód pułk wywodził od 1 Pułku Ułanów utworzonego w ramach Legionu Puławskiego, zaś przydomek „krechowieccy" od miejscowości Krechowce koło Stanisławowa, gdzie pod dowództwem płk Bolesława Mościckiego stoczył swój pierwszy zwycięski bój. Pułk brał udział w wojnie polsko-ukraińskiej, gdzie wsławił się obroną Gródka Jagiellońskiego, czym przyczynił się do powodzenia odsieczy Lwowa. W Kartuzach witał żołnierzy ówczesny starosta Emil Sobiecki wraz z tłumem mieszkańców.

W kronice szkoły w Sianowie miejscowy nauczyciel Stefan Bągorski zapisał w 1. rocznicę tego wydarzenia, że wojsko polskie wkroczyło do Sianowa 10 lutego 1920 roku. Jest to jedyna, nieco sensacyjnie brzmiąca informacja, która sygnalizuje obecność wojsk słynnej „błękitnej armii" w Sianowie. Gdyby dać wiarę zapiskom sianowskiego nauczyciela, pułk musiał spędzić dwie noce w Kartuzach i wczesnym rankiem wyjechać, by zameldować się 10 lutego w Pucku przed zaślubinami, które rozpoczęły się około godz. 13. Zarówno wybór drogi przez Sianowo, jak i datę 10 lutego potwierdzają *Historia Wejherowa* pod red. Józefa Borzyszkowskiego oraz *Bedeker wejherowski* Reginy Osowickiej. Stąd wiemy, że hallerczycy wkroczyli do Wejherowa w strugach deszczu, witani owacyjnie przez tłumy mieszkańców, 10 lutego około godz. 10. Wjechali od strony Szemuda, czyli drogą z Kartuz, która prowadzi właśnie przez Sianowo. Z tego wynika, że przez Sianowo oddział przejeżdżał przed godz. 7, z Kartuz zaś wyjechał około 5. Wśród żołnierzy byli także Kaszubi. Jednym z nich był Jan Wiecki spod Kościerzyny, pochowany w 1992 roku w Strzepczu.

Tymczasem gen. Haller, jako dowódca Frontu Pomorskiego, dotarł do Pucka niezależnie. Wyjechał pociągiem z Torunia wczesnym rankiem 10 lutego wraz z całym sztabem wybitnych osobistości. Od Grudziądza towarzyszył mu też ówczesny minister Spraw Wewnętrznych, Stanisław Wojciechowski, późniejszy prezydent RP. W Gdańsku, na dłuższym postoju, Haller otrzymał od podkomisarza Naczelnej Rady Ludowej na Gdańsk i Pomorze, dr. Józefa Wybickiego dwa platynowe pierścienie. Do Pucka pociąg dotarł ok. 13. W porcie wszystko było już przygotowane do uroczystej mszy, podczas której patriotyczne kazanie wygłosił ks. płk Józef Wrycza. Rozpoczął je słowami: „Dostojni Panowie, Narodzie Polski, Bracia Kaszubi!" Przywołał też słowa Hieronima Derdowskiego: „Czujce tu ze serca toni, skłôd nasz apòstolsczi; Ni ma Kaszub bez Pòlonii, a bez

Kaszub Pòlsczi”, by po nich dobitnie podkreślić: „O tem credo narodowem każdy Kaszuba pamiętał. I choć fale germanizmu groźnie biły i zalaniem ziemiom kaszubskim zagrażały, Kaszuba stał twardy i niewzruszony, jak ona skała w morzu. Zawładnąć sobą nie dał, ducha polskiego w swej checzy kaszubskiej pielęgnował, pomimo wszelkich wysiłków nauczycieli germanizatorów, a nieraz i księży. Tem samem ziemie i morze kaszubskie dla Polski zachował”. Po mszy nastąpiły słynne zaślubiny.

Nocleg generał Haller spędził w domu „Stella Maris” w Gdyni. A już z rana 11 lutego wyjechał do sanktuarium maryjnego w Swarzewie. Potem zwiedzał kolejne nadmorskie osady. Pamiątką tych wydarzeń jest osiedle Hallerowo, które obecnie jest częścią Władysławowa. Po kilku dniach Haller wrócił do Torunia. Dopiero wówczas, już w ostatnich dniach lutego, postanowił zwiedzić miasta pomorskie. Zwiedzanie odbywało się samochodem. Zajechał wtedy na pewno do Kościerzyny i Kartuz, o czym sam wspomina w swoich *Pamiętnikach* wydanych pośmiertnie w Londynie w 1964 roku. Ewidentnie błędna jest zatem informacja zamieszczona w „Dziejach Kartuz” (t. I, s. 321 i t. II, s. 27), że Haller odwiedził Kartuzy podczas powrotu z Pucka dzień po zaślubinach.

Jeszcze tego samego roku rozegrała się wojna bolszewicka, w której także wzięło udział sporo Kaszubów, w tym bohaterski 66. Kaszubski Pułk Piechoty

Fot. ze zbiorów autora

im. J. Piłsudskiego, który odegrał znaczącą rolę w wojnie o niepodległość państwa. W jego szeregach poległ bohaterską śmiercią urodzony w Czeczewie ppor. Jan Hirsz, dowódca jednego z batalionów, kawaler orderu Virtuti Militari. W sumie z powiatu kartuskiego poległo w tych walkach 27 żołnierzy.

Drugi pobyt Hallera w Kartuzach miał nastąpić 16 października 1922 roku. Generał został zaproszony na inaugurację działalności drukarni „Gazety Kartuskiej" i otwarcie dawnego szpitala znajdującego się przy obecnej ul. 3 Maja. Czy był tam rzeczywiście obecny? Prawdopodobnie tak. Na pewno jednak wziął udział w uroczystości poświęcenia sierocińca prowadzonego przez siostry Wincentki, która to miała odbyć się – według *Dziejów Kartuz* – 3 listopada 1922 roku. Z tego wydarzenia zachowało się historyczne zdjęcie. Pomiędzy tymi datami Haller mógł ponownie przebywać nad kaszubskim morzem, które – jak wiadomo skądinąd – bardzo pokochał. Po raz trzeci gen. Haller miał odwiedzić Kartuzy 14 sierpnia 1927 roku. Wówczas – jak podaje Norbert Maczulis w swojej książce *Kartuzy z dziejów miasta i powiatu* – wziął udział w odsłonięciu i poświęceniu Figury Matki Boskiej Królowej Korony Polskiej w parku miejskim.

Eugeniusz Pryczkowski

Zamiast matki – macocha

Nauczone pokory w czasie zaborów społeczeństwo kaszubskie nie dostrzegało negatywnej wobec niego postawy tworzącej się władzy polskiej. Było przekonane, że Polska będzie prawdziwą matką, że wreszcie skończy się pruskie przezywanie *dummer Kaschube* (tłum. głupi Kaszuba), a stworzy się atmosfera wielkiego państwowego domu. Cierpliwie znoszono niedogodności okresu przejściowego, brak zaopatrzenia, rosnące bezrobocie i nędzę, w nadziei, że już wkrótce wszystko się zmieni na lepsze[1]. W dniu 10 lutego 1920 r. odbyły się w Pucku podniosłe Zaślubiny Polski z Morzem, na których Kaszubi manifestowali swoje zjednoczenie z Polską. W różnych miejscowościach spontanicznie organizowano uroczystości. Dla przykładu w przywołanym Sianowie zgromadziła się na ceremonii cała parafia. O Niemczech chciano jak najprędzej zapomnieć[2]. Dla wojska polskiego budowano bramy powitalne, szeroko otwierano drzwi. Tymczasem żołnierze zachowywali się jak najeźdźcy. Grożąc bronią, zachowywali się jak w podbitym kraju, dokonywali rekwizycji i gwałtów. Na przykład w Luzinie miejscowy proboszcz kazał ludności bić w dzwony kościelne i obficie gościć żołnierzy. Gdy ci jednak ukradli mu zapasy zboża, sam zacząć protestować. Wówczas zagrożono mu pobiciem, wskutek czego proboszcz, znany z wielkiego patriotyzmu polskiego, dostał zawału serca i zmarł[3].

Nowa rzeczywistość okazała się wielkim rozczarowaniem. Pojawiły się tu rzesze urzędników z innych dzielnic Polski, zupełnie nie rozumiejących złożonej specyfiki tego nadmorskiego i nadgranicznego ludu, którego spora część populacji pozostała poza granicami Polski, w Wolnym Mieście Gdańsku i Niemczech. Z kolei nauczycieli i urzędników z Kaszub chętnie delegowano na przeciwległe rubieże Rzeczypospolitej. Kaszubi byli tłumieni politycznie i gospodarczo, a zaangażowani w ruchu kaszubskim działacze – jak Aleksander Majkowski – byli dyskryminowani. Rolnicy na Kaszubach płacili większe podatki niż pod pruskim okupantem, choć gleby na Kaszubach są słabe. Wówczas utarło się powiedzenie, że zamiast oczekiwanej matki-ojczyzny przybyła niesprawiedliwa macocha[4].

---

[1] J. Kutta, *Druga Rzeczpospolita i Kaszubi 1920–1939*, Bydgoszcz 2003, s. 74.

[2] Zob.: E. Pryczkowski, *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub,* Banino 2016*,* s. 130.

[3] S. Fikus, *Luzino*, Gdańsk 1992, s. 105–109.

Jednymi z zesłanych w głąb kraju za działalność kaszubską byli utalentowani poeci kaszubscy Jan Trepczyk, Stefan Bieszk i Jan Rompski. Wszyscy należeli do pokolenia pisarzy zwanych zrzeszińcami. Nazwa ta wzięła się od ich prasowego organu „Zrzesz Kaszëbskô” i organizacji Zrzeszenie Regionalne Kaszubów, którą założyli w Kartuzach Aleksander Labuda wraz z Trepczykiem w 1929 roku. Na jej czele stanął najwybitniejszy z pisarzy kaszubskich, dr Aleksander Majkowski. Wówczas po raz pierwszy wywieszono kaszubską czarno-żółtą flagę, co początkowo było powodem szykan ze strony wicestarosty kartuskiego Zygmunta Paźniewskiego, który wysłał policjantów z rozkazem usunięcia chorągwi[5].

Zrzeszińcy podkreślali, że mowa kaszubska jest samodzielnym językiem słowiańskim. Samo to stwierdzenie, które przyjęli za ojcem regionalizmu kaszubskiego Florianem Ceynową (1817–1881), Aleksandrem Majkowskim i krakowskim profesorem Stefanem Ramułtem, przez władze odrodzonej Rzeczypospolitej traktowane było jako przejaw separatyzmu. W latach 1933–1939 lider zrzeszińców Aleksander Labuda, poeta i prozaik kaszubski, wielokrotnie wtrącany był do więzienia za publikowanie w czasopiśmie „Zrzesz Kaszëbskô” artykułów o języku i tożsamości kaszubskiej. Z tego powodu pismo miało nieustanne problemy finansowe, a ideowi przeciwnicy zaczęli je niesłusznie określać przymiotnikami: radykalna i separatystyczna[6].

---

[4] F. Okroy, *Dzieje klasztorów norbertańskich w Żukowie*, Żukowo 2010, s. 194.

[5] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska*, Warszawa 1986, s. 216.

[6] Zob.: J. Kutta, *Druga Rzeczpospolita...,* dz. cyt.

2019

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

RJK

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

13

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA
BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO
2019

NÔÙKÒWÔ RADZËZNA

prof. Jadwiga Zeniukòwô (Pòlskô)
prof. Daniel Bùnczic (Niemcë)
prof. Mòtoczi Nomachi (Japóniô)
prof. Dejan Ajdaczic (Ùkrajina)
prof. Dorde Òtaszevic (Serbiô)
prof. Laùra Janda (Norweskô)

REDAKCYJNÉ KARNO

przédny redaktor: Daniel Kalinowsczi
tematiczny redaktor: Marek Cëbùlsczi (jãzëkòznôwstwò)
tematiczny redaktor: Adela Kùik-Kalinowskô (lëteratura)
tematiczny redaktor: Duszan Pażdżersczi (slawistika)
tematiczny redaktor: Danuta Stanulewicz-Skrzëpiec (edukacjô)
jãzëkòwi redaktor: Danuta Pioch
sekretarz: Bòżena Ùgòwskô

RECENZENTOWIE SPÒZA NÔÙKÒWI RADZËZNË I REDAKCYJNÉGÒ KARNA

dr. hab. Nicole Dołowi-Rëbińskô

RADA NAUKOWA

prof. Jadwiga Zieniukowa (Polska)
prof. Daniel Bunčić (Niemcy)
prof. Motoki Nomachi (Japonia)
prof. Dejan Ajdačić (Ukraina)
prof. Đorđe Otašević (Serbia)
prof. Laura Janda (Norwegia)

KOMITET REDAKCYJNY

redaktor naczelny: Daniel Kalinowski
redaktor tematyczny: Marek Cybulski (językoznawstwo)
redaktor tematyczny: Adela Kuik-Kalinowska (literatura)
redaktor tematyczny: Duszan Paždjerski (slawistyka)
redaktor tematyczny: Danuta Stanulewicz-Skrzypiec (edukacja)
redaktor językowy: Danuta Pioch
sekretarz: Bożena Ugowska

RECENZENCI SPOZA RADY NAUKOWEJ I ZESPOŁU REDAKCYJNEGO

dr. hab. Nicole Dołowy-Rybińska

BIULETIN RADZËZNË
KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2019

RADA JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

ZKP
ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

Gduńsk 2019

Tłumaczenié: Dariusz Majkòwsczi, Eùgeniusz Prëczkòwsczi,
Bòżena Ùgòwskô (jãzëk kaszëbsczi); Danuta Stanulewicz (jãzëk anielsczi)
Kòrekta kaszëbsczich tekstów: Danuta Pioch, Bòżena Ùgòwskô
Kòrekta pòlsczich tekstów: Bòżena Ùgòwskô
Graficzné òbrobienié, projekt òbkłôdczi: Pioter Geisler
ISSN 1899-4318, 1899-4326

Copyright by Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, Gdańsk 2019

Wëdôwca:
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20-23, 80-837 Gduńsk

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniémù Minystra Sprawów Bënowëch i Administracji

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Tłumaczenie: Dariusz Majkowski, Eugeniusz Pryczkowski,
Bożena Ugowska (język kaszubski); Danuta Stanulewicz (język angielski)
Korekta tekstów kaszubskich: Danuta Pioch, Bożena Ugowska
Korekta tekstów polskich: Bożena Ugowska
Opracowanie graficzne, projekt okładki: Piotr Geisler
ISSN 1899-4318, 1899-4326

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2019

Wydawca:
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20-23, 80-837 Gdańsk

„Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" jest obecny w następujących bazach referencyjnych:

INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL ICV 2017: 21.92

BazHum

Spisënk zamkłoscë / Spis treści

Daniel Kalinowski
Wstęp 9

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 11

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/19 Z DNIA 29.06.2019 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY
Z TERMINAMA MÙZYCZNYMA – LËTRË R–Ż WERSJI PÒLSCZI 12

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/19 Z DNIA 3.12.2019 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SAMÒZWÃKÒWËCH ALTERNACJÓW
W JISTNIKACH CHŁOPSCZÉGÒ ÔRTU 19

UCHWAŁY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 21

UCHWAŁA NR 1/RJK/19 Z DNIA 29.06.2019 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO
Z TERMINAMI MUZYCZNYMI – LITERY R–Ż 22

UCHWAŁA NR 2/RJK/19 Z DNIA 3.12.2019 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA ALTERNACJI SAMOGŁOSKOWYCH
W RZECZOWNIKACH RODZAJU MĘSKIEGO 28

Dzél I. STUDIA I MATERIAŁË RECENZOWÓNÉ
Część I. STUDIA I MATERIAŁY RECENZOWANE 31

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE 33

Elżbiéta Bùgajnô
Jón Trepczik westrzód ùtwórstwa zrzeszińców 34

Marek Cybulski
Mòrfònologòwé alternacje w kaszëbiznie Jana Trepczika 52

Daniel Kalinowszczi
Jón Trepczik i kaszëbskô lëteratura dlô dzôtk 65

Joana Léman, Danuta Stanulewicz
Pòzwë farwów w „Pòlskò-kaszëbsczim słowarzu" Jana Trepczika 78

Aleksandra Majkòwskô
Tradicjô, roda i miłota w tomikù *Odecknienié* 104

Eùgeniusz Prëczkòwszczi
Jón Trepczik – czerownik i patrón szkòłë w Miszewie 118

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 131

Elżbieta Bugajna
Jan Trepczyk na tle twórczości zrzeszyńców 132

Marek Cybulski
Alternacje morfonologiczne w kaszubszczyźnie Jana Trepczyka 150

Daniel Kalinowski
Jan Trepczyk i kaszubska literatura dla dzieci 163

Joanna Leman, Danuta Stanulewicz
Nazwy barw w „Słowniku polsko-kaszubskim" Jana Trepczyka 176

Aleksandra Majkowska
Tradycja, przyroda i miłość w tomiku *Odecknienié* 201

Eugeniusz Pryczkowski
Jan Trepczyk – kierownik i patron szkoły w Miszewie 215

Dzél II. STUDIA I MATERIAŁË NIERECENZOWÓNÉ
Część II. STUDIA I MATERIAŁY NIERECENZOWANE 229

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE 231

Danuta Pioch
Znaczenié standarizowóny kaszëbiznë w edukacje 232

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 245

Danuta Pioch
Znaczenie standaryzowanej kaszubszczyzny w edukacji 246

Tomasz Fopke
Standaryzowana pisownia kaszubska we współczesnej muzyce 258

Dzél III. STUDIA I MATERIAŁË PÒPÙLARNONÔÙKÒWÉ – STANOWISZCZA RJK W SPRAWIE STANDARIZACJI PISËNKÙ
Część III. STUDIA I MATERIAŁY POPULARNONAUKOWE – STANOWISKA RJK W SPRAWIE STANDARYZACJI PISOWNI 265

STANOWISZCZA KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ
STANOWISKA KASZUBSKOJĘZYCZNE 267

Stanisłôw Janka
Kaszëbsczi pisënk – rok 1996 268

Wanda Lew-Czedrowskô
Jak doszło do pòdpisaniô dogôdënkù kaszëbsczi òrtografii z 13 maja 1996 r.? 270

Dark Majkòwsczi
Pisënk w kaszëbskòjãzëkòwi prase i jinëch mediach pò 1996 r. (wprowadzenié do òbgôdczi) 274

Iwòna Makùrôt
Królewónka w pałacu 278

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Kaszëbsczé tekstë w pisënkù pò 1996 r. w kòscelnym rëmie 280

Elżbiéta Prëczkòwskô
Ò ùczbòwnikach do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka 285

Bòżena Ùgòwskô
Tłómaczenia – ùbògacenié czë zbëteczné dzejanié 288

STANOWISZCZA PÒLSKÒJÃZËCZNÉ
STANOWISKA POLSKOJĘZYCZNE 293

Wanda Lew-Kiedrowska
Jak doszło do podpisania uzgodnień dotyczących ortografii kaszubskiej 13 maja 1996 r. 294

Eugeniusz Pryczkowski
Teksty kaszubskie w pisowni po 1996 r. w przestrzeni kościelnej 298

Elżbieta Pryczkowska
O podręcznikach do nauki języka kaszubskiego 302

Bożena Ugowska
Tłumaczenia – ubogacenie czy zbyteczny trud 305

Dzél IV. BADÉROWANIA I RECENZJE
Część IV. BADANIA I RECENZJE 309

Dragoljub Perić
Kaszubska duchowa współrzędna 310

Danuta Stanulewicz
Edukacja a użycie języka kaszubskiego przez młodzież 320

Daniel Kalinowski

Wstęp

Członkowie Rady Języka Kaszubskiego pracują już kolejną kadencję nad tym, aby tradycja kulturowa rdzennych mieszkańców Pomorza mogła przetrwać i dalej się rozwijać. Nie są to łatwe działania, gdyż zmagać się przychodzi z konsekwencjami zjawisk historycznych i współczesnych, zaznaczających swoją obecność także i w języku. Stąd konieczność wyjaśnienia, że niegdyś kaszubszczyzna stale istniała w napięciu do języka niemieckiego, a dzisiaj do polszczyzny. Zarówno dawniej, w przeciągu wielu wieków istnienia, jak i dzisiaj, w szumie i nadmiarze komunikacyjnym Kaszubi stawiani byli (i są) wobec wyborów, jakim językiem się porozumiewać…? Bardziej użytecznym, ale przecież zewnętrznym wobec nich czy też własnym, wewnętrznym i rodzimym…?

W tego typu pytaniach i propozycjach odpowiedzi bardzo ważną rolę odegrał Jan Trepczyk, który decyzją Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego stał się patronem roku 2019. Jego postawa obywatelska, konsekwencja pracy i osiągnięcia realizowane przez dziesięciolecia w przestrzeni literatury, muzyki czy językoznawstwa były i są dla kultury kaszubskiego nie do przecenienia i stale warte analiz i ocen. Stąd też nie powinno dziwić, że w najnowszym „Biuletynie Rady Języka Kaszubskiego" odnaleźć można dowody fascynacji spuścizną tożsamościową Trepczyka.

Oprócz wszakże opisu postaci historycznej, najnowszy tom naszego rocznika dotyczy współczesnej problematyki kondycji języka kaszubskiego. Tutaj zaś podejmujemy temat zasad, wedle których dokonuje się standaryzacji języka. Pojawiają się zatem wypowiedzi, które przypominają o ważnych wydarzeniach z 1996 roku do dziś normujących tak graficzną jak i systemową postać kaszubszczyzny. Po ponad dwudziestu latach od tego aktu, można już dokonać pewnego zdystansowanego oglądu, co dzięki owym uzgodnieniem uzyskano, jakie problemy językowe przestały występować, a jakie wciąż istnieją.

Najnowszy numer „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego" podzielony został na kilka części. Pierwsza zatytułowana została **Studia i materiały recenzowane** i znalazły się tutaj artykuły napisane w dyskursie akademickim: Elżbiety Bugajnej, *Jan Trepczyk na tle twórczości zrzeszyńców*, Marka Cybulskiego, *Alternacje morfologiczne w kaszubszczyźnie J. Trepczyka*, Daniela Kalinowskiego *Jan Trepczyk i kaszubska literatura dla dzieci,* Joanny Leman i Danuty Stanulewicz, *Nazwy barw w słowniku Trepczyka*, Aleksandry Majkowskiej, *Tradycja, przyroda i miłość w tomiku „Odecknienié" Trepczyka* oraz Eugeniusza Pryczkowskiego, *Jan Trepczyk – kierownik i patron szkoły w Miszewie.* Druga część rocznika zawiera **Studia i materiały nierecenzowane**. Odnajdziemy tutaj wypowiedzi: Danuty Pioch, *Znaczenie standaryzowanej kaszubszczyzny w edukacji* oraz Tomasza Fopkego, *Standaryzowana pisownia kaszubska we współczesnej muzyce*. Trzecia grupa materiałów „Biuletynu…" to **Studia i materiały popularnonaukowe – stanowiska Rady Języka Kaszubskiego w sprawie standaryzacji pisowni**. Publikujemy w tym miejscu teksty: Stanisława Jankego, *Kaszëbsczi pisënk – rok 1996*, Wandy Lew-Kiedrowskiej, *Jak doszło do podpisania uzgodnień 13 V 1996*, Dariusza Majkowskiego, *Pisënk w kaszëbskòjãzëkòwi prase i jinëch mediach pò 1996 r. (wprowadzenié do òbgôdczi)*, Iwony Makurat, *Królewiónka w pałacu*, Eugeniusza Pryczkowskiego, *Teksty kaszubskie w pisowni po 1996 r. w przestrzeni kościelnej*, Elżbiety Pryczkowskiej, *O podręcznikach do nauki języka kaszubskiego* oraz Bożeny Ugowskiej, *Tłumaczenia – ubogacenie czy zbyteczny trud*. Czwarta część rocznika Rady Języka Kaszubskiego zawiera **Badania i recenzje.** Publikujemy więc artykuł recenzyjny: Dragoljuba Perića, *Kaszubska duchowa współrzędna* oraz efekt badań ankietowych Danuty Stanulewicz, *Edukacja a użycie języka kaszubskiego przez młodzież.*

Stałą pozycją naszego periodyku są **Uchwały** RJK. Pojawiają się w tej materii regulacje dotyczące: stosowania słownictwa związanego z terminami muzycznymi (litery r–ż) oraz stosowania alternacji samogłoskowych w rzeczownikach rodzaju męskiego.

Mamy nadzieję, że materiały zgromadzone w tomie „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego" staną się kolejnym czynnikiem utrwalającym żywotność języka kaszubskiego. Jednocześnie zapowiadamy, że w tomie przygotowywanym do publikacji w 2020 r. pojawią się kolejne stanowiska RJK w sprawie standaryzacji pisowni.

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

RJK

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/19
Z DNIA 29.06.2019 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z TERMINAMA MÙZYCZNYMA – LËTRË R–Ż WERSJI PÒLSCZI

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpną słowiznã kaszëbską sparłãczoną z terminama mùzycznyma – lëtrë r–ż wersji pòlsczi:

ale zarô, natëchstopach ‘subito’
altówka ‘viola’

bas, tuba ‘tuba’
białczëne / białgłowsczé głosë ‘żeńskie głosy’

całim smëczkã, łãczkã ‘sciolto’
cësznik ‘tłumik’
corôz pòmali ‘rallentando’
corôz pòmali ‘ritenuto lub ritardando’

dami, môłczi, milczi ‘tacet’
deklamùjącë, òpòwiôdającë ‘recitando’
dërno ‘rapido’
dërno ‘risoluto’
dërno, dzyrskò ‘vigoroso’
dostrojiwanié, dopasowiwanié ‘temperowanie’
dowòlno, równo jak, pòdług wòlë ‘rubato, a piacere’
drëdżi ‘secondo’
drëżąco ‘vibrato, vibrando’

farwa ‘timbre’
flot ‘vivo’

głos ‘voce’
głôdkò, równo ‘spianato’

jaż tak (np. chùtkò) ‘tanto (np. presto)’
jeden, jedna ‘un, una’

kòcłë ‘timpani’
kamertón ‘widełki strojowe’
klawirowi wëcyg ‘wyciąg fortepianowy’
klawisz ‘tasto’
kòntrabas ‘violone’
kùńczenié ‘volta’

lasowi róg, waltorniô ‘waltornia’
lecënkòwò ‘veloce’
lewô (rãka) ‘sinistra’

łãczk, smëczk ‘smyczek’

mòdulacjowé zbòczenié, mòdulacjowô aberacjô ‘zboczenie modulacyjne’
mùzyczné wëdôwiznë ‘wydawnictwa muzyczne’
mùzyczné zdanié ‘zdanie muzyczne’
mùzyczné znaczi ‘znaki muzyczne’
mùzyczny trzënórt ‘triangel’

narôz głosno ‘sforzando, sforzato’
narôz mòcni ‘rinforzando’
nótowé parłãcze ‘wiązania nut’

òbjim głosu ‘tessitura’
òmanowô, złómionô kadencjô ‘zwodnicza, złamana kadencja’

patrioticznô piesniô, rota ‘rota’
pòd, z dołu ‘sotto’
pòdług wòlë, dowòlno, równo jak ‘rubato, a piacere’
pòdskakùjąco ‘saltato’
pòjedinczno, solo ‘solo’

pòwôżno ‘serio, serioso’
prosto ‘semplice’
przëgriwka ‘vorspiel’
przëscygającë ‘tardamente, tardando’
pùzón ‘trombone’

rapsodiô ‘rapsodia’
reczital, spiéwnô rozegracjô ‘recital’
refren, pòwtórka ‘refren’
rejester ‘rejestr’
rekwiem, żałobnô mszô ‘requiem’
repertuar, zbiér dokazów ‘repertuar’
repeticjô, pòwtórzenié ‘repetycja’
repriza, pòwtórzenié ‘repryza’
rewiô ‘rewia’
rezonans ‘rezonans’
rezonatór ‘rezonator’
rëszno ‘vivace’
ritm ‘rytm’
ritmicznô wôrtosc ‘wartość rytmiczna’
ritmika ‘rytmika’
rondo ‘rondo’
róg ‘róg’
rumba ‘rumba’

saksofón ‘saksofon’
sarabanda ‘sarabanda’
scëskającë ‘stringendo’
scësnienié ‘stretto’
sekstet ‘sekstet’
sekstola ‘sekstola’
sekùnda ‘sekunda’
sekwencjô ‘sekwencja’
septima ‘septyma’
serenada ‘serenada’
seriô ‘seria’

sëchò ‘secco’
skala ‘skala’
skrzëpice ‘skrzypce, violino’
słëch ‘słuch’
słing ‘swing’
smëczk, łãczk ‘smyczek’
smëczkòwanié ‘smyczkowanie’
solfeż ‘solfeż’
solista ‘solista’
solmizacjô ‘solmizacja’
sonata ‘sonata’
sonatina ‘sonatina’
sonoristika ‘sonorystyka’
sopran ‘sopran’
spiéw ‘śpiew’
spiéwnô deklamacjô ‘recitatiwo, recytatyw’
spiéwnô rozegracjô, reczital ‘recital’
stakato, (rozdzélającë z pòdczorchnienim) ‘staccato’
starowno, pracyzyjno ‘rigoroso’
stãpiéń ‘stopień’
stepòwanié ‘stepowanie’
stereòfóniô ‘stereofonia’
stil ‘styl’
stilizacjô ‘stylizacja’
strachòblëwie. ùrzasno ‘timoroso’
strëna ‘struna’
strojenié ‘strojenie’
strojik ‘stroik’
subdominanta ‘subdominanta’
sujita ‘suita’
surma ‘surma’
symfóniô ‘sinfonia’
symfóniô ‘symfonia’
synkòpa ‘synkopa’
szesnôstka ‘szesnastka’
szpòrt / fif (mùzyczny); ze szpòrtã, z fifã ‘scherzo’
szpòrtowno, z fifã ‘scherzando, rzadziej scherzoso’

tabùlatura ‘tabulatura’
takt, dzélëk piãclëni ‘takt’
taktowanié ‘taktowanie’
talérze ‘żele, czynele, talerze’
tambùrino ‘tamburyn’
tam-tam ‘tam-tam’
tangò ‘tango’
tuńc ‘taniec’
tarabón ‘taraban’
tastatura ‘tastatura’
tempò, chùtkòsc ‘tempo’
tenor ‘tenor’
teòriô mùzyczi ‘teoria muzyki’
tercdecyma ‘tercdecyma’
tercet ‘tercet’
tercjô ‘tercja’
tetrachòrd ‘tetrachord’
toczulk ‘toczek’
tokata ‘toccata’
tonacjô ‘tonacja’
tonalnota ‘tonalność’
tonika ‘tonika’
tón ‘ton’
transkripcjô, przepisanié ‘transkrypcja’
transpòzycjô, przełożenié ‘transpozycja’
trąbka ‘trąbka’
tremòlando, dëržącë ‘tremolando’
tremòlo, dëržącë ‘tremolo’
triada ‘triada’
trib ‘tryb’
trijo ‘trio’
trijola ‘triola’
tril ‘tryl’
tritón ‘tryton’
trzëdzescedwójka ‘trzydziestodwójka’
trzëdzélny takt ‘trójdzielny takt’
trzëzwãk ‘trójdźwięk’

tuba, bas ‘tuba’
tusz ‘tusz’

ùbëtno ‘tranquillo’
ùchò ‘ucho’
ùltrazwãczi, nadzwãczi ‘ultradźwięki’
ùndecyma ‘undecyma’
ùnisono, na jedno ‘unisono’
ùriwającë ‘spiccato’
ùroczësti ‘solemnis’
ùrzasno, strachòblëwie ‘timoroso’
ùstnik ‘ustnik’
ùwertura, zôczątk ‘uwertura’

walc ‘walc’
waltorniô, lasowi róg ‘waltornia’
wariacje ‘wariacje’
wariacjô ‘variacione’
wcësniãtô, wklészczonô, pòbòcznô dominanta ‘wtrącona, wstawiona, poboczna dominanta’
wentil ‘wentyl’
werbel ‘werbel’
wespółbrzëmienié ‘współbrzmienie’
wësokòsc zwãkù ‘wysokość dźwięku’
wibracjô ‘wibracja’
wibrafón ‘wibrafon’
wiedno ‘sempre’
wieległosowòsc ‘wielogłosowość’
wiolónczela ‘violoncello’
wirtuòz, mùzyczny méster ‘wirtuoz’
wòdewil ‘wodewil’
wòkalistika, spiéw ‘wokalistyka’
wòkaliza ‘wokaliza’
wòkalnô mùzyka, mùzyka do spiéwaniô ‘wokalna muzyka’
wstrzëmùjącë ‘sostenuto’
wstrzëmùjącë ‘tenuto’
wszëtcë ‘tutti’

za baro ‘troppo’
zadãcé ‘zadęcie’
zamiérający̨cë ‘smorzando’
zbiér dokazów, repertuar ‘repertuar’
zdrzë ‘vide’
ze szpòrtã, z fifã; szpòrt / fif (mùzyczny) ‘scherzo’
z fifã; szpòrtowno ‘scherzando, rzadziej scherzoso’
złómionô / òmanowô kadencjô, ‘zwodnicza, złamana kadencja’
zmniészony ‘zmniejszony’
z òżëwienim, z dëchã ‘spirituoso’
zôczątk, ùwertura ‘uwertura’
zwãczno ‘sonore’
zwikszony ‘zwiększony’
zwòlniwający̨cë ‘slentando, slentato’

żałobnô mszô, rekwiem ‘requiem’

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/19

Z DNIA 3.12.2019 R.

W SPRAWIE STOSOWANIÔ SAMÒZWÃKÒWËCH ALTERNACJÓW W JISTNIKACH CHŁOPSCZÉGÒ ÔRTU

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje stosowanié samòzwãkòwëch alternacjów w jistnikach chłopsczégò ôrtu:

Czãsto w jistnikach chłopsczégò ôrtu, mającëch temat zakùńczony zwãcznym spółzwãkã, przed jaczim wëstãpùją samòzwãczi ô, é, ó, i, y, u – pòjôwiają sã we wiãkszoscë przëpadków zależnëch pasowno nastãpùjącé alternacje:
ô : a;
é : e;
ó : o (ò, a przed m, n);
i, y, u : ë;

sas**ô**d - sas**a**da - sas**a**dowi - sas**a**da - sas**a**dã - sąs**a**dze - sas**a**dze
chl**é**b - chl**e**ba - chl**e**bòwi - chl**é**b - chl**e**bã - chl**e**bie - chl**e**bie
r**ó**w - r**o**wù - r**o**wòwi - r**ó**w - r**o**wã - r**o**wie - r**o**wie
B**ó**g - B**ò**ga - B**ò**gù - B**ò**ga - B**ò**gã - B**ò**gù - B**ò**że
P**ó**n - P**a**na - P**a**nu - P**a**na - P**a**nã - P**a**nu - P**a**nie
grz**i**b - grz**ë**ba - grz**ë**bowi - grz**ë**ba - grz**ë**bã - grz**ë**bie - grz**ë**bie
s**y**n - s**ë**na - s**ë**nowi - s**ë**na - s**ë**nã - s**ë**nie - s**ë**nie
c**u**d - c**ë**du - c**ë**dowi - c**u**d - c**ë**dã - c**ë**dze - c**ë**dze

Òpisóné wëżi alternacje nie wëstãpùją we wskôzónëch pòłożeniach w jistnikach chłopsczégò ôrtu, czej jich temat zakùńczony je bezzwãcznym samòzwãkã, np.:

kamr**ô**t - kamr**ô**ta - kamr**ô**towi - kamr**ô**ta - kamr**ô**tã - kamr**ô**ce - kamr**ô**ce
sztr**é**p - sztr**é**pa - sztr**é**pòwi - sztr**é**p - sztr**é**pã - sztr**é**pie - sztr**é**pie

b**ó**t - b**ó**ta - b**ó**towi - b**ó**t - b**ó**tã - b**ó**ce - b**ó**ce
kl**i**f - kl**i**fù - kl**i**fòwi - kl**i**f - kl**i**fã - kl**i**fie - kl**i**fie
s**y**f - s**y**fù - s**y**fòwi - s**y**f - s**y**fã - s**y**fie - s**y**fie
r**u**ch - r**u**chù - r**u**chòwi - r**u**ch - r**u**chã - r**u**chù - r**u**chù

Czasama zdôrzają sã jistniczi chłopsczégò ôrtu z tematã zakùńczonym bezzwãcznym samòzwãkã, w jaczich nie zachôdają alternacje, równak wëstãpùją òne w dwùch fòrmach i mòżebnym je stosowanié zôpisu z samòzwãkã u abò ë, np.:

d**u**ch / d**ë**ch - d**u**cha / d**ë**cha - d**u**chòwi / d**ë**chòwi - d**u**cha / d**ë**cha - d**u**chã / d**ë**chã - d**u**chù / d**ë**chù - d**u**chù / d**ë**chù

UCHWAŁY
RADY
JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

RJK

UCHWAŁA NR 1/RJK/19 Z DNIA 29.06.2019 R. W SPRAWIE STOSOWANIA SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z TERMINAMI MUZYCZNYMI – LITERY R–Ż

Rada Języka Kaszubskiego proponuje stosowanie następującego słownictwa związanego z terminami muzycznymi – litery r–ż:

rallentando ‘corôz pòmali’
rapido ‘dërno’
rapsodia ‘rapsodiô’
recital ‘spiéwnô rozegracjô, reczital’
recitando ‘mówiącë’
recitatiwo ‘spiéwnô deklamacjô’
recytatyw ‘spiéwnô deklamacjô’
refren ‘refren, pòwtórka’
rejestr ‘rejester’
repertuar ‘repertuar, zbiér dokazów’
repetycja ‘repeticjô, pòwtórzenié’
repryza ‘repriza, pòwtórzenié’
requiem ‘rekwiem, żałobnô mszô’
rewia ‘rewiô’
rezonans ‘rezonans’
rezonator ‘rezonatór’
rigoroso ‘starowno, precyzyjno’
rinforzando ‘narôz mòcni’
risoluto ‘dërno’
ritenuto lub **ritardando** ‘corôz pòmali’
rondo ‘rondo’
rota ‘patrioticznô piesniô, rota’

róg ‘róg’
rubato, a piacere ‘dowòlno, równo jak, pòdług wòlë’
rumba ‘rumba’
rytm ‘ritm’
rytmika ‘ritmika’

saksofon ‘saksofón’
saltato ‘pòdskakùjąco’
sarabanda ‘sarabańda’
scherzando, rzadziej **scherzoso** ‘szpòrtowno, z fifã’
scherzo ‘(mùzyczny) szpòrt (fif); ze szpòrtã, z fifã’
sciolto ‘całim smëczkã, łãczkã’
secco ‘sëchò’
secondo ‘drëdżi’
sekstet ‘sekstet’
sekstola ‘sekstola’
sekunda ‘sekùnda’
sekwencja ‘sekwencjô’
semplice ‘prosto’
sempre ‘wiedno’
septyma ‘septima’
serenada ‘serenada’
seria ‘seriô’
serio, serioso ‘pòwôżno’
sforzando, sforzato ‘narôz głosno’
sinfonia ‘symfóniô’
sinistra ‘lewô (rãka)’
skala ‘skala’
skrzypce ‘skrzëpice’
slentando, slentato ‘zwòlniwającë’
słuch ‘słëch’
smorzando ‘zamiérającë’
smyczek ‘smëczk, łãczk’
smyczkowanie ‘smëczkòwanié’
solemnis ‘ùroczësti, -ô, -é’
solfeż ‘solfeż’
solista ‘solista’

solmizacja ‘solmizacjô’
solo ‘pòjedinczno, solo’
sonata ‘sonata’
sonatina ‘sonatina’
sonore ‘zwãczno’
sonorystyka ‘sonoristika’
sopran ‘sopran’
sostenuto ‘wstrzimùjącë’
sotto ‘pòd, z dołu’
spianato ‘głôdkò, równo’
spiccato ‘ùriwającë’
spirituoso ‘z òżëwienim, z dëchã’
staccato ‘stakato, (rozdzélającë z pòdczorchnienim)’
stepowanie ‘stepòwanié’
stereofonia ‘stereòfóniô’
stopień ‘stãpiéń’
stretto ‘scësnienié’
stringendo ‘scëskającë’
stroik ‘strojik’
strojenie ‘strojenié’
struna ‘strëna’
styl ‘stil’
stylizacja ‘stilizacjô’
subdominanta ‘subdominanta’
subito ‘ale zarô, natëchstopach’
suita ‘sujita’
surma ‘surma’
swing ‘słing’
symfonia ‘symfóniô’
synkopa ‘synkòpa’
szesnastka ‘szesnôstka’

śpiew ‘spiéw’

tabulatura ‘tabùlatura’
tacet ‘dami, môłczi, milczi’
takt ‘takt, dzélëk piãclëni’

taktowanie ‘taktowanié’
talerze, żele, czynele ‘talérze’
tamburyn ‘tambùrino’
tam-tam ‘tam-tam’
tango ‘tangò’
taniec ‘tuńc’
tanto (np. presto) ‘jaż tak (np. chùtkò)’
taraban ‘tarabón’
tardamente, tardando ‘przëscygającë’
tastatura ‘tastatura’
tasto ‘klawisz’
temperowanie ‘dostrojiwanié, dopasowiwanié’
tempo ‘tempò, chùtkòsc’
tenor ‘tenor’
tenuto ‘wstrzimùjącë’
teoria muzyki ‘teòriô mùzyczi’
tercdecyma ‘tercdecyma’
tercet ‘tercet’
tercja ‘tercjô’
tessitura ‘òbjim głosu’
tetrachord ‘tetrachòrd’
timbre ‘farwa’
timoroso ‘strachòblëwie. ùrzasno’
timpani ‘kòcłë’
tłumik ‘cësznik’
toccata ‘tokata’
toczek ‘toczulk’
ton ‘tón’
tonacja ‘tonacjô’
tonalność ‘tonalnota’
tonika ‘tonika’
tranquillo ‘ùbëtno’
transkrypcja ‘transkripcjô, przepisanié’
transpozycja ‘transpòzycjô, przełożenié’
trąbka ‘trąbka’
tremolando ‘tremòlando, dërżącë’
tremolo ‘tremòlo, dërżącë’

triada ‘triada’
triangel ‘mùzyczny trzënórt’
trio ‘trijo’
triola ‘trijola’
trombone ‘pùzón’
troppo ‘za baro’
trójdzielny takt ‘trzëdzélny takt’
trójdźwięk ‘trzëzwãk’
tryb ‘trib’
tryl ‘tril’
tryton ‘tritón’
trzydziestodwójka ‘trzëdzescedwójka’
tuba ‘tuba, bas’
tusz ‘tusz’
tutti ‘wszëtcë’

ucho ‘ùchò’
ultradźwięki ‘ùltrazwãczi, nadzwãczi’
un, una ‘jeden, jedna’
undecyma ‘ùndecyma’
unisono ‘ùnisono, na jedno’
ustnik ‘ùstnik’
uwertura ‘ùwertura, zôczątk’

variacione ‘wariacjô’
veloce ‘lecënkòwò’
vibrato, vibrando ‘drëżąco’
vide ‘zdrzë’
vigoroso ‘dërno, dzyrskò’
viola ‘altówka’
violino ‘skrzëpice’
violoncello ‘wiolónczela’
violone ‘kòntrabas’
vivace ‘rëszno’
vivo ‘flot’
voce ‘głos’
volta ‘kùńczenié’

vorspiel ‘przëgriwka’

walc ‘walc’
waltornia ‘waltorniô, lasowi róg’
wariacje ‘wariacje’
wartość rytmiczna ‘ritmicznô wôrtosc’
wentyl ‘wentil’
werbel ‘werbel’
wiązania nut ‘nótowé parłãcze’
wibracja ‘wibracjô’
wibrafon ‘wibrafón’
widełki strojowe ‘kamertón’
wielogłosowość ‘wieległosowòsc’
wirtuoz ‘wirtuòz, mùzyczny méster’
wodewil ‘wòdewil’
wokalistyka ‘wòkalistika, spiéw’
wokaliza ‘wòkaliza’
wokalna muzyka ‘wòkalnô mùzyka, mùzyka do spiéwaniô’
współbrzmienie ‘wespółbrzëmienié’
wtrącona, wstawiona, poboczna dominanta ‘wcësniãtô, wklészczonô, pòbòcznô dominanta’
wyciąg fortepianowy ‘klawirowi wëcyg’
wydawnictwa muzyczne ‘mùzyczné wëdôwiznë’
wysokość dźwięku ‘wësokòsc zwãkù’

zadęcie ‘zadãcé’
zboczenie modulacyjne ‘mòdulacjowé zbòczenié, mòdulacjowô aberacjô’
zdanie muzyczne ‘mùzyczné zdanié’
zmniejszony ‘zmniészony, - ô, -é’
znaki muzyczne ‘mùzyczné znaczi’
zwiększony ‘zwikszony, - ô, -é’
zwodnicza, złamana kadencja ‘òmanowô, złómionô kadencjô’

żele, talerze, czynele ‘talérze’
żeńskie głosy ‘białczëne głosë, białgłowsczé’

UCHWAŁA NR 2/RJK/19
Z DNIA 3.12.2019 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA ALTERNACJI SAMOGŁOSKOWYCH W RZECZOWNIKACH RODZAJU MĘSKIEGO

Rada Języka Kaszubskiego proponuje stosowanie alternacji samogłoskowych w rzeczownikach rodzaju męskiego:

Często w rzeczownikach rodzaju męskiego, mających temat zakończony spółgłoską dźwięczną, przed którą występują samogłoski ô, é, ó, i, y, u – pojawiają się w większości przypadków zależnych odpowiednio następujące alternacje:
ô : a;
é : e;
ó : o (ò, a przed m, n);
i, y, u : ë;

sas**ô**d - sas**a**da - sas**a**dowi - sas**a**da - sas**a**dã - sąs**a**dze - sas**a**dze
chl**é**b - chl**e**ba - chl**e**bòwi - chl**é**b - chl**e**bã - chlebie - chlebie
r**ó**w - r**o**wù - r**o**wòwi - r**ó**w - r**o**wã - r**o**wie - r**o**wie
B**ó**g - B**ò**ga - B**ò**gù - B**ò**ga - B**ò**gã - B**ò**gù - B**ò**że
P**ó**n - P**a**na - P**a**nu - P**a**na - P**a**nã - P**a**nu - P**a**nie
grz**i**b - grz**ë**ba - grz**ë**bowi - grz**ë**ba - grz**ë**bã - grz**ë**bie - grz**ë**bie
s**y**n - s**ë**na - s**ë**nowi - s**ë**na - s**ë**nã - s**ë**nie - s**ë**nie
c**u**d - c**ë**du - c**ë**dowi - c**u**d - c**ë**dã - c**ë**dze - c**ë**dze

Omówione wyżej alternacje nie mają miejsca odpowiednio we wskazanych wyżej pozycjach w rzeczownikach rodzaju męskiego z tematem zakończonym spółgłoską bezdźwięczną, np.:

kamr**ô**t - kamr**ô**ta - kamr**ô**towi - kamr**ô**ta - kamr**ô**tã - kamr**ô**ce - kamr**ô**ce
sztr**é**p - sztr**é**pa - sztr**é**pòwi - sztr**é**p - sztr**é**pã - sztr**é**pie - sztr**é**pie

b**ó**t - b**ó**ta - b**ó**towi - b**ó**t - b**ó**tã - b**ó**ce - b**ó**ce
kl**if** - kl**i**fù - kl**i**fòwi - kl**if** - kl**i**fã - kl**i**fie - kl**i**fie
s**y**f - s**y**fù - s**y**fòwi - s**y**f - s**y**fã - s**y**fie - s**y**fie
r**u**ch - r**u**chù - r**u**chòwi - r**u**ch - r**u**chã - r**u**chù - r**u**chù

Czasami zdarzają się rzeczowniki rodzaju męskiego z tematem zakończonym spółgłoską bezdźwięczną, w których nie zachodzą alternacje, ale występują w dwóch formach i można stosować zapis z samogłoskami u lub ë, np.:

d**u**ch / d**ë**ch - d**u**cha / d**ë**cha - d**u**chòwi / d**ë**chòwi - d**u**cha / d**ë**cha - d**u**chã / d**ë**chã - d**u**chù / d**ë**chù - d**u**chù / d**ë**chù

Dzél I

STUDIA I MATERIAŁË RECENZOWÓNÉ

Część I

STUDIA I MATERIAŁY RECENZOWANE

REFERATË
KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY
KASZUBSKOJĘZYCZNE

dr Elżbiéta Bùgajnô

Jón Trepczik westrzód ùtwórstwa zrzeszińców

Jan Trepczyk's works and the literary group Zrzeszińcë

Słowa – klucze:
Jón Trepczik, Méster Jón, zrzeszińcë, „Zrzesz Kaszëbskô”, Regionalné Zrzeszenié Kaszëbów, kaszëbskô lëteratura

Keywords
Jan Trepczyk, Méster Jan [Master Jan], literary group Zrzeszińcë, magazine *Zrzesz Kaszëbskô*, Zrzeszenie Regionalne Kaszubów [Regional Association of Kashubians], Kashubian literature

Setnô roczëzna ùrodzeniégò Jana Trepczika to spòsobnô leżnosc, żebë pòchilëc sã nad ùtwórstwã i môlã w panteònie kaszëbsczich lëteratów tegò „piesniodzeja zemi, ji lëdzy i historii”[1]. Nie je to pierszé òbtaksowanié pisarstwa wëmienionégò twórcë. Aùtor piesni *Zemia rodnô* stôł sã jedną z nôwôżniészich pòstacy Zrzeszenia Regionalnégò Kaszëbów w midzëwòjnowim czãdze, wpłiwôł w bëlny spòsób na rozwij kaszëbsczi kùlturowi i lëteracczi rësznotë téż w drãdżim pòwòjnowim trzëdzestolatim. Jegò pòstac i ùtwórstwò bëło widzóné przez pòmòrsczé strzodowiszcze, doczekôł sã trójnëch refleksji i namëslënkù w artiklach, recenzjach i analiticznëch tekstach. Są to przede wszëtczim dzélëczi wikszich całosców, òbgadiwùjącëch kaszëbską lëteraturã, a òsoblëwie ùtwórstwò zrzeszińców[2]. Kriticzné wëdanié i òprôcowanié liriczi ùtwórców rechòwónëch do karna zrzeszińców miescy ósmé tomiszcze Biblioteczi Kaszëbsczich Pisarzów pòd titlã *Pòezjô zrzeszińców* ze wstãpã biograficzno-historicznym Józefa Bòrzëszkòwsczégò, teòreticzno-lëteracczim òmówienim Daniela Kalinowsczégò, a téż analizą jãzëka prezentowónëch liryków zrobioną przez Hanã Makùrôt[3]. Z wëdónëch w òstatnëch latach pùblikacjów nót je wëmienic przezérkòwą pòzycjã *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë* aùtorstwa Daniela Kalinowsczégò i jegò białczi Adelë Kùik-Kalinowsczi wëdóną przez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, chtërna zawiérô wersjã pòlskò- i kaszëbskòjãzëczną[4]. Ni ma za to òprôcowaniów mònograficznëch pòswiãconëch temù ùtwórcë. Lukã tã próbùje dofùlowac pòzycjô pòd red. Witosławë Frankòwsczi *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku,* wëdónô w 2017 rokù przez Mùzeùm Pismieniznë i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi w Wejrowie jakò pòkłosé kònferencji, chtërna òdbëła sã 21 łżëkwiata tegòż rokù[5].

---

[1] Hasło Trepczyk Jan [w:] T. Bolduan, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 2002.

Hewòtny òpisënk tikôł sã bãdze ùmôlowieniô ùsôdzków Jana Trepczika midzë jinyma ùtwòrama zrzeszińców w czãdze midzëwòjnowégò dwadzestolata. Nót je pòdczorchnąc, że je to pòczątkòwi dzél ùtwórstwa pòetë ze Strëszi Bùdë, nôbarżi radikalny. W nym czasu dozdrzeniwôł jegò pòzdrzatk na kaszëbską kwestiã, carłë sã ùmëslënczi w tiglu midzëdrësznëch diskùsji, a téż ataków z bùtna. To téż cząd szëkaniô przez młodégò pisarza swòjégò placu w swiece, zôróbkòwô robòta, założenié rodzënë, rozmajité przeszkòdë w dzejanim na niwie kaszëbskòscë. Pòstãpny dzél artikla òdnaszac sã bãdze do pòwòjnowégò czãdu, czedë aùtor skòncentrowôł sã na lirice i piesni. To ju czësto jiny kòntekst historiczno-pòliticzny, chtëren w wiôldżim stãpniu wpłënął na zaangażowanié lirika.

---

[2] Jakno pierszi dzejania zrzeszińców òpisôł Andrzéj Bùkòwsczi w historiczny mònografii *Regionalizm kaszubski* (Poznań 1950). Apartną ùwôgã na talent i liriczi Trepczika zwrócył Lech Bądkòwsczi w *Zarysie historii literatury kaszubskiej* (Gdańsk 1958). Pòstãpny badéra Jón Drzéżdżón òdniósł sã do rësznotë zrzeszińców w mònografii *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1929–1939* (Gdańsk 1973), gdze westrzód pòstacjów pòetów òsóbno prezentëje pòezjã Trepczika, zôs w pózniészi rozprawie *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980* (Warszawa 1986) barżi pòdrobno òdniósł sã do ùtwórstwa nié blós Jana Trepczika, ale téż Jana Rómpsczégò i Sztefana Biészka. Faktë tikającé sã żëcô i ùtwórstwa zrzeszińców pòdôwô Aùstriak Ferdinand Neùreiter w *Historii literatury kaszubskiej*, wëdóny w niemiecczim jãzëkù (1978), a przedolmaczony przez Mariã Bòduszińską-Bòrowikòwą (Gdańsk 1982).

[3] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców*, [Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 8], oprac. H. Makurat, wstępy: J. Borzyszkowski, D. Kalinowski, H. Makurat, Gdańsk 2013.

[4] D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, przeł. D. Majkòwsczi, Gdańsk 2017.

[5] Wëmienionô pòzycjô òpisëje m.jin. kwestie lëteracczi i mùzyczny dzejnotë Jana Trepczika. Òb. D. Kalinowski, *Trepczyk portretujący*, [w] *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejherowo 2017, s. 77–93.

Spòdlim hewòtny analizë są liriczné tekstë Jana Trepczika zebróné w wëdanim dzełów zrzeszińców w serii Biblioteczi Kaszëbsczich Pisarzów, pòchôdają zôs z tomików *Odecknienié* (1977), *Mòja stegna* (1970), *Kaszëbsczi piesniôk* (1935) razã z pòòstałima wiérztama rozsëpónyma w cząjnikach i antologiach. Wiérztë dlô dzecy z tomikù *Ùkłôdk dlô dzôtk* (1975) weszłë w skłôd pòdónëch wëżi zbiérków. W òstatnym czasu nakładã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô czëtińc ùdostôł wëbiérk wiérztów dlô dzecy *Wiérztë starka dlô dzôtk* (Gduńsk 2018).

Jón Trepczik ùrodzył sã 22 rujana1907 rokù w Strëszi Bùdze w kartësczim krézu. Pò skùńczenim Seminarium dlô Szkólnëch w Kòscérznie, gdze spòtkôł sã z pòetą, ksãdzã Léònã Hejką, w 1926 rokù òstôł szkólnym w spòdleczny szkòle w Kartuzach. Tam pòznôł nestora kaszëbsczich dzejarzów Aleksandra Majkòwsczégò. Karno jegò blisczich òbjimało jinëch szkólnëch, jaczim bliskô bëła kaszëbskô sprawa: Aleksandra Labùdã (1902–1981) i Jana Rómpsczégò (1913–1969), z chtërnégò sostrą sã òżenił. Òni troje pòchôdelë z kartësczégò krézu, z chłopsczich rodzënów, leno òjc Labùdë béł brifką. Trepczik i Labùda na żëcé zarôbielë jakno szkólny, stegna nôùczëcelów stanowia wnenczas nobilitacjã dlô wiesczich sënów, drogã spòlëznowégò awansu. Jiną drogą wëdobëcô sã z wiesczi biédë béł kapłańsczi stón, chtëren wëbrôł pòstãpny zrzeszińc Frãcëszk Grëcza (1911–1993). Òbaji, Trepczik i Labùda, chùtkò wcygnãlë sã w dzejnotã pùblicysticzno-pòliticzną na regionalnym zôgònie, na co cësk mia znajemnota z A. Majkòwsczim i jegò miticzné mëslenié ò wiôlgòscë Kaszëbów, a téż notejszô sytuacjô spòłeczno-pòliticznô: niezrozmienié pòłożeniô lëdu kaszëbsczégò, òddaliwanié òd stanowiszczów w rządowi administracji i jegò przesladowanié przez notejszé państwòwé wëszëznë. W 1929 rokù w Kartuzach młodi drëchòwie stelë sã załóżcama Regionalnégò Zrzeszeniô Kaszëbów, chtërno w pierszim zamëslënkù miało składac sã ze szkólnëch, cobe dali prowadzëc dzeło Floriana Cenôwë, a przede wszëtczim „Grifa” i Towarzëstwa Młodokaszëbów[6]. Młodi nazéwelë sebie trzecym pòkòlenim dzejarzów kaszëbsczi rësznotë[7]. Hònorowim przédnikã karna òstôł Aleksander Majkòwsczi, ale nie włącziwôł sã w dzejania karna, chtërno twòrzëlë młodi lëdze. Pòzwa zrzeszińcë òstała ùrobionô òd prasowégò òrganu redagòwónégò przez nôleżników ZRK pòd nazwą „Zrzesz Kaszëbskô" (wëdôwónô w latach 1933–1939, po II wòjnie swiatowi 1945–1947). Mòttã pisma bëłë słowa: „W miono Bòga – òdrodzenié Kaszub", a célã bëło „òdrodzenié Wiôldżégò Pòmòrzô na spòdlim kaszëbiznë, w nôbëlniészich zgrôwach przë wspòmòżcë i wespółdzejanim Pòlsczi, dlô ji dobra"[8]. Wëdôwaniémù cządnika wiedno towarzëłë rozmajité i wielné ùcemiãdżi ze stronë wëszëznów, jaczima bëłë sztrôfë, aresztowanié i sôdza, a téż przeniesenié Jana Trepczika do Wiôlgòpòlsczi w 1934 rokù[9]. Wszësczé ne szikanë miałë za cél òdnëkanié młodëch òd dzejnotë na pòlu regionalnym, kò karno ùznóné bëło przez notejszą wëszëznã za separatisticzné, i wedle ni miało służëc òddzeleniémù Kaszëb òd Pòlsczi[10]. Nié takô bëła jednak ùdba zrzeszińców. Pùblicysticznô gwôłtownosc i òstré słowa kritikùjącé pòstãpòwanié sanacyjnëch wëszëznów w òdniesenim do Kaszëbów nie widzałë sã rządzącym. Òpinie ò separatizmie pòwtôrzóné przez badérów (òsoblëwie A. Bùkòwsczégò[11]) ùwdôrzałë stereòtip zrzeszińców jakno taczich prawie dzejarzów.

---

[6] Na prosbã Ferdinanda Neùreitera, pasjonata i badérë kaszëbsczi lëteraturë, Jón Trepczik napisôł m.jin. krótczé biogramë, włôsny i drëchów zrzeszińców. Òstałë òne òpùblikòwóné

---

w prôcë *Z Kaszub do Austrii. Korespondencja literatów kaszubskich do Ferdinanda Neureitera*, materiałë przëszëkòwa, òprôcowała, a téż dodała wstãp Adela Kùik-Kalinowskô, Gdańsk–Słupsk 2017.

[7] Òb. articzel *Më trzecé pòkòlenié*, „Zrzesz Kaszëbskô", 1938, nr 7, pòdpisóny „Jank wod Sovjotu". Pòdôwóm za: J. Borzyszkowski, *Zrzeszyńcy a Zrzeszenie Regionalne Kaszubów i „Zrzesz Kaszëbskô" w dziejach ruchu pomorskiego*, [w:] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców*, s. XIV.

[8] Za: J. Treder, *Język, piśmiennictwo i kultura duchowa Kaszubów*, [w:] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999, s. 156.

[9] Pòstãpny zrzeszińc, Sztefón Biészk, òstôł przeniosłi do Zamòsca.

[10] Jón Trepczik we wspòminkach zatitułowónëch *Moje życie* tak pisôł: „Jô béł téż swiôdkã brzëdczich zdarzeniów, a nawetka wrodżégò òdnôszaniô sã do wszëtczégò, co kaszëbsczé. Przed wòjną, tzn. w midzëwòjnowim cządze, nazéwelë mie i jinëch kaszëbsczich dzejarzów separatistama, naszã robòtã – wòdą na niemiecczi młin, a kòżdé słowò pisóné pò kaszëbskù – znanką separatizmù", [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986, s. 235.

[11] „W nym pismionie pierszi rôz w dzejach kaszëbsczégò regionalizmù pòjawiłë sã tendencje, wëchôdające pòza dozwòloné grańce regionalny robòtë, separatisticzné tendencje, jaczé cemną plamą padłe na donëchczasny widny hòryzont, jasny, nimò że dôwni z jaczichs na nim céchów próbòwelë wësënąc negatiwné, niedowiérné i alarmùjącé wnioscze. Bëłë òne, jak wiémë, chùtczé i nieùzasadnioné. Ale „Zrzesz Kaszëbskô" dała wërazny, bezògôdkòwi dowód przerosceniô regionalizmù, dôwającë tim samim łatwą bróń do rãczi procëmników,

Lëteracczé ùtwórstwò aùtorów rechòwónëch do karna zrzeszińców w przedwòjnowim czãdze bëło dosc biédné. W malinczim stãpniu òstało zaùważoné przez Andrzeja Bùkòwsczégò, chtëren skòncentrowôł sã na dzejaniu „Zrzeszë Kaszëbsczi”, wëtikającë ji redaktoróm wëmienioné wëżi separatisticzné skłónnoscë, a téż wskazëjącë na przeroscenié regionalizmù. Dostrzegł nimò te talent Trepczika i Rómpsczégò, zôs w analiticznym dzélu swégò dokazu przëtocził i dowôrtnotowôł wiérztã Trepczika pt. *Chaja*, dostrzégającë w ni „nôapartniészi i nôbëlniészi wëraz przeżëcô mòrza”[12]. Òglowò wësok trzimôł liriczi Trepczika. W przedwòjnowim czãdze jedurną ksążkòwą pòzycją zrzeszińców je wëdóny przez Jana Trepczika w Wiôlgòpòlsczim Rogòznie zbiér *Kaszëbsczi piesniôk* (1935), na chtëren skłôdają sã 32 piesnie z melodiama skómpònowónyma przez aùtora do tekstów A. Labùdë, J. Rómpsczégò i włôsnëch. Pòjedinczné ùtwòrë nôleżników karna bëłë drëkòwóné m.jin. w gdińsczi „Chëczë Kaszëbsczi”, pózni w „Gryfie Kaszubskim” i „Zrzeszë Kaszëbsczi”. Jakno lëterat Trepczik zadebiutowôł w 1930 rokù wëjimkã òpòwiôdaniô *Na szlachù zbrodnie*. W nym czasu A. Labùda zajistniôł satiricznyma felietónama drëkòwónyma pòd pseùdonimã Gùczów Mack, zôs jegò pierszi lirik *Valë* ùkôzôł sã téż w 1930 rokù. Nômłodszi z wëżi wëmienionëch, J. Rómpsczi, debiutowôł czile lat pózni lirikã *Kiej* na łamach „Zrzeszë Kaszëbsczi”, zôs jakò dramaturg zajistniôł pierszim aktã sztëczi *Vzénik Arkónë*. Młodi zrzeszińcë próbòwelë swòjich sëłów w rozmajitëch lëteracczich ôrtach i gatënkach. Nie wdającë sã tuwò w mòżlëwòtë samëch aùtorów i jiné przeszkòdë, ksążkòwé wëdania jich ùtwórstwa zaczãłë sã pòjawiac dopiérkù w pòwòjnowim czãdze. Wszëscë zrzeszińcë przeżëlë II swiatową wòjnã, mòglë wiãc na miarã swòjich sëł i mòżlëwòtów dali prowadzëc rozpòczãté dzeło.

Trepczika i jegò przëjôcelów zaliczëc mòżna do erbòwników òstôwiznë Floriana Cenôwë. Robilë eksperimentë z jãzëkã, wëznacziwającë w nen spòsób czerënk rozwiju kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka. Sóm Trepczik we wspòminkach napisónëch na prosbã badérë kaszëbsczi lëteraturë Jana Drzéżdżona tak pisôł:

> Przecã kaszëbizna nie je żódną pòpsëtą gwarą pòlską naszpikòwóną niemczëzną, leno apartną słowiańską mòwą, slédnym niezgermanizowónym dialektã pòmòrsczim. Ti mòwie – ji ùtrzimaniu, dozérënkòwi i rozrostowi – jô pòswiãcył swòjã pismieniznã. Kòżdim napisónym tekstã móm starã

òsoblëwie miałczich i złi wòlë, i wërządzającëch tim spòsobã cãżką krziwdã niechãtnémù na ji dzejnotã kaszëbsczémù lëdowi, a téż krziwdã całi donëchczasny robòce òd Cenôwë do Majkòwsczégò mët”, [w:] A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski*, s. 292.

[12] A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski*, dz. cyt., s. 353.

> pòdczorchiwac apartné znanczi kaszëbiznë, to je: rëszny nordowòkaszëbsczi przëzwãk, jakno pòòstałosc prasłowiańską, kòl inicjalnégò, pôłniowòkaszëbsczégò przëzwãkù. Dobiéróm słowiznã leno kaszëbską, cobë ùchrónic jã òd zabôczeniô. Móm starã przëwrócëc do żëcô te wszëtczé wërażenia, chtërne wëchôdają z codniowi żëwi kaszëbsczi mòwë czë téż temù, że są niezrozmiałé przez Pòlôchów i są czãsto pòmijóné przez niechtërnëch kaszëbsczich lëteratów[13].

Tã mëslã wëpòwiôdôł w swòjich lëteracczich dokazach abò téż w spisónym w slédnëch latach żëcégò, ale wëdónym ju pò smiercë aùtora dwatomòwim *Słowniku polsko-kaszubskim* (Gdańsk 1994). Kąsk chùdzy ùkôzôł sã *Słownik polsko-kaszubski* jinégò zrzeszińca Aleksandra Labùdë (Gdańsk 1981), chtëren je kòntinuacją przeznaczónégò na szkòłowi ùżëtk *Słowniczka kaszubskiego* (Warszawa, 1960). Robòta nad jãzëkã to béł prédny cél i drżéń dzejnotë tegò lëteracczégò karna, chtëren pòzwòliwôł zaliczëc jegò przedstôwców do erbòwników Floriana Cenôwë.

Na pòeticczé ùtwórstwò Jana Trepczika skłôdają sã liriczi i tekstë piesniów. Ùdało nazwôł Trepczika „spiéwającym pòetą” Daniél Kalinowsczi[14]. Pòdobny tendencji nie je widzec ù pòòstałëch przedstôwców òmôwiónégò pòeticczégò karna. Nót je pòdczorchnąc, że sóm Trepczik skómpònowôł do swòjich wiérztów mùzykã. Na liricznosc i melicznosc jegò dokazów wskazywô ju titel pierszégò wëdrëkòwónégò zbiérkù *Kaszëbsczi piesniôk* w 1935 rokù. Pózniészé pùblikacje mùzycznëch tekstów pòcwierdzywają ten czerënk Trepczikòwégò pisarstwa: *Cztery pieśni kaszubskie* (1968), *Rodnô zemia* (1974), *Mòja chëcz* (1978), *Lecë chòrankò* (1980, wyd, uzup. 1997), *Hej, mòrze, mòrze. Zbiór pieśni 1* (2008), *Marika. Zbiór pieśni 2* (2008), a téż *Pieśni kaszubskie na 2, 3 i 4 głosy a capella* (2017)[15]. Pòsobnicë na pòeticczim gónie nazéwają Trepczika piesniodzejã, to je kaszëbsczim piesniarzã. Sygnie wząc do rãczi wiérztã *Piesniodzej z Wejrowa* Jana Zbrzëcë[16]. Pòzwa ta òdnôszô sã równo do lirików jak i tekstów piesni, bò ù Trepczika łączą sã òne, twòrzącë jeden lëteracczi gatënk.

---

[13] J. Trepczyk, *Moje życie*, [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura...,* dz. cyt., s. 236–237.

[14] D. Kalinowski, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców,* [w:] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców*, dz. cyt., s. XL–XLVIII.

[15] Tak samò Klub Sztudérów Kaszëbów „Òrmùzd” wëdôł dwa zestawë kaszëbsczich piesni Jana Trepczika (1958).

[16] J. Zbrzyca, *Piesniodzej z Wejrowa*, [w:] *Wieczórny widnik*, Gdańsk 2002, s. 30–32. Stanisłôw Pestka tak òpisôł Méstra Jana: „Skrë i gromë na ti lërze / bò ji strënë ùcwiardzoné

Tematiczno lirikã Trepczika mòżna pòdzelëc wedle czile tématów: patrioticzno-historiczné mòtiwë, òpisënczi rodë, robòta w pòlu / na gbùrstwie i mòtiw mòrza, a téż pòrtretë kaszëbsczich dzejarzów. Wëstãpiwają w ni téż dokazë ò religijny tematice, chòcbë tekst znóny piesni *Kaszëbskô Królewô* czë kòlãdë *Bibi, bibi*. Ni ma za to westrzód jegò wiérztów tekstów nawlékającëch do II swiatowi wòjnë, jaczé nalézemë np. ù jinégò zrzeszińca, jegò przëjôcela, Jana Rómpsczégò[17]. Òn sóm wëmieniwôł pòstãpné tematiczné òkrãża: ùlubienié kaszëbiznë, to je jãzëka, snôżosc kaszëbsczi zemi, historiczné òbrôzczi z pòstacjama wiôldżich Kaszëbów, mòrze i rëbôcë, a téż wiérztë dlô dzecy[18]. Wëmieniony wëżi pòdzél je tej taczi sóm jak w ùmëslënkù aùtora. Jak napisôł Jón Drzéżdżón, pòeta „w swòjim *Domôcym nórcëkù* pòdjimô wikszim dzélã sprawë kaszëbsczégò jãzëka i téż wchôdô w etimòlogiã słowów, a w *Òdecknieniu* pisze ò kaszëbiznie jakno deji sparłãczony i z jãzëkã, i z dokònaniama kaszëbsczich pisarzów”[19]. Pòwòłującë sã na Édmùnda Pùzdrowsczégò, badéra nazéwô pòezjã Trepczikòwą: „skrą Òrmùzdową, chtërna nie zagasła westrzód wszëtczich pòwòjnowëch lat[20].

Pierszé tematiczné karno ùsôdzków òbjimô wiérztë ò patrioticzno-historiczny tematice. Jeden z nôbarżi wierã znónëch ùtwòrów stanowi tekst pòd titlã *Kaszëbskô mòwa*, chtëren ùkôzôł sã w periodikù „Kaszëbë” w 1960 rokù (nr 18), a pòtemù òstôł włączony do tomiczkù *Mòja stegna* (1970). Pózni wiele razy przedrëkòwóny w czãdnikach[21], zbiérkach kaszëbsczi pòezji[22] i szkòłowëch

---

w arkóńsczim ògniszczu”. Lira w antikù bëła atribùtã mùzë miłosny i wieselny pòezji Erato. Òdwòłania do rekwizytu lirë wpisywają Trepczika w długą régã lërników, lëdowëch piesniarzów (jak w romantizmie), pòetów chwôlącëch rodzynną zemiã. Na ten témat òb. E. Bugajna, *Motyw sztuki i artysty w poezji kaszubskiej*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2017, s. 156–162.

[17] Òb. analizã tegò tématu: E. Bugajna, *Refleksje o II wojnie u wybranych poetów kaszubskich*, [w:] *Wielkie Pomorze. Wojna i pokój*, red. D. Kalinowski, Słupsk–Gdańsk 2019, s. 225–243.

[18] Òb. J. Trepczyk, *Moje życie*, [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura…,* dz. cyt., s. 237–241.

[19] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura…,* dz. cyt., s. 92.

[20] Òb. jw. s. 97.

[21] M.jin. w czãdnikach „Litery”, 1966, nr 7 (55), „Pomerania” 1987, nr 9.

[22] M.jin. F. Neureiter, *Kaschubische Antologie*, Monachium 1973, s. 167 i pòst.; *Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej*, Gdańsk 1973, s. 175; J. Samp, *Poezja rodnej mowy*, Gdańsk 1985, s. 87. Ni ma gò za to w zbiérkù przëszëkòwónym przez R. Drzéżdżona i G. J. Schramke *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990 r.),* Gdiniô 2004.

ùczbòwnikach. Lirik zaczinô sã wezwanim do kaszëbsczi mòwë, stôwającë sã inwòkacją:

Tczëwôrtnô jes, jak dzejów duch,
Co w tobie sã przezérô
Bò slôdë wdôr i rodny chùch
Wespół z tobą ùmiérô.
Tczëwôrtnô jes, jak naji gón
Do widu i do słuńca.
Të szerok mdzesz brzëmia, jak zwón,
Na wiedno i bez kùńca.
Skażoną miôł ce, wej, cëzyńc,
I znikwic chcôł do nédżi,
Le më cë dómë w pałac przińc
I w pierszé sadnąc rédżi.
Ò, mòwa starków! Nad twój zwãk
Nick lepszégò nicht ni mô!
Jô lubiã ce, móm ò ce lãk,
Ce stracëc strach mie zjimô.
Jô ùkòchôł ce jak no brat
Widzałosc zaczarzoną,
Òd małoscë do stôrëch lat
Jes dlô mie namienioną.
W ce duch, zarzekłô dësza je
I serce naji lëdu
Ze zgardë më ce dwigniemë,
Rozwicô dożdôsz cëdu.
Ò, mòwa starków! Më ce w strój
Òbleczemë bùszny,
Że mdzesz sklënia jak gwiôzdów trój,
Jak słuńca wid pëszny![23]

Przëtoczony wëżi tekst nót je zaliczëc do pòezji wseczëcowò zaangażowóny. Z całi wiérztë wëbijô sã miłota i ùczestnienié (*tczëwôrtnô jes* – jesteś godna czci) do òjczëstégò jãzëka, do ti mòwë, chtërnã liriczny pòdmiot tak mòckò ùkòchôł. Nazéwô jã mòwą starków – mòwą dżadków, a wic wëniosłą z rodzynnégò dodomù (*òd małoscë*), je dlô niegò *namienioną* – jegò przeznaczenim. Pòwtórzenié dwa razë apòstrofë: „*Ò, mòwa starków*!” pòdczorchiwô emòcjonalné nastawienié aùtora do òpisywóny jawernotë. Z wersów przebijô równoczasno strach ò ji stracenié (*móm ò ce lãk*), ale téż gwësnota lepszi przindnotë (*mdzesz sklënia jak gwiôzdów trój / Jak słuńca wid pëszny*! – będziesz lśnić jak niezliczone gwiazdy / jak przepiękne światło słoneczne!). Ni ma w przëtoczony wiérzce kasandricznégò zwãkù, przepòwiôdaniô zanikniãcô jãzëka, czôrnowidztwa. Całosc kùńczi sã przërzeczenim, jakbë przësãgą wiérnotë, co zaùważił ju J. Samp[24]. W pòdobnym tónie, òptimizmù i dzejaniô, ùtrzimóné są téż pòòstałé liriczi Trepczikòwé, chòcbë *Mòja kaszëbizna*[25] czë *Pòjmë w przódk*[26].

---

[23] Pisënk w wersji znormalizowóny za: J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców*..., dz. cyt., s. 383.

Dlô patrioticznégò nurtu charakteristicznô je téż wiérzta pt. *Òjczëzna*. Wersja w rãkòpisu, chtërna przechòwiwónô je w Mùzeùm Pismieniznë i Kaszëbskò-Pòmòrsczi Mùzyczi w Wejrowie, nosy titel *Najô òjczëzna*[27], zôs w zbiérkù Léòna Roppla *Wybór współczesnej poezji kaszubskiej* (Gdańsk 1967) òsta òpùblikòwónô jakno *Tatczëzna*. Stało sã tak gwës z ùżiwaniô na òtmianë przez aùtora wërazów *Kaszëbskô* i *tatczëzna* (pierszi wers wiérztë w BPK brzëmi: *Jakùż pësznô jes mie Kaszëbskô*, a w antologii *Modra struna*: *Jakùż pësznô jes mie tatczëzna*). Dlô najich rozwôżaniów wôżné je przesłanié wiérztë. W slédny zwrotce znôwùż wëstãpiwô nóta zaangażowaniô:

Cë wic pòczestnosc òddôwomë,
Żëcé nasze z tobą zdôwómë,
Bò nad brëslëjącym Bôłtã je
Naja òjczëzna i môl[28].

Negò tipù nastawienié charakterizowało całé ùtwórstwò Trepczika. Je òno w wikszoscë òptimisticzné, òpiarté na głãbòczi swiądze swégò môla i wôrtnotów, chtërne niese ze sobą przënôleżnota do kaszëbsczégò lëdu, erbòwników dôwny chwalbë i widzałoscë Kaszëbów-Pòmòrzanów. Pòcwierdzywają to pòstãpné title wiérztów: *Piesniô Wendów* czë *Zgrôwa*. Przëtoczoné liriczi parłãczą sã z miticzną ùszłotą Kaszëbów, chtërnëch Trepczik, tak samò jak jegò méster Majkòwsczi, zeszlachòwôł z Wieletama. Stądka w jegò wiérztach pòjôwiają sã òdniesenia do wëmienionëch plemionów: w teksce *Welecëjô*: „*Welecëjô, Kaszëbskô ma / të jedna le jes òjczëzna*”[29] czë znôwùż ò Wendach w *Je ju czas*:

---

[24] Òb. J. Samp, *Zanim staniesz się niemy w mowie ojców*, [w:] tegòż, *Poezja rodnej mowy*, Gdańsk 1985, s. 58.

[25] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców*..., dz. cyt., s. 390.

[26] Tamże, s. 380.

[27] Pòdôwóm za: J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców*..., dz. cyt., s. 8.

[28] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców*..., dz. cyt., s. 378.

> Jesmë négą stôrëch Wendów,
> Co òd Niecë pò sóm Bôłt,
> A òd Wisłë jaż do Elbë
> Bëlnëch Kaszëbów béł sztôłt.[30]

Jak pisze Daniél Kalinowsczi, Trepczik rozmieje historiã Kaszëbów: „dosc òsoblewie, zajimającë sã przédno lëteracczim òpisënkã strzédnowiekòwëch czasów i bëtnoscą Słowianów w Westrzédny Eùropie, zacéchòwóné teritorium midzë Wisłą a Łabą. Trepczik chcôł pòkazac stojiznã, w jaczi dzysdniowi Kaszëbi mielë bëc erbòwnikama dôwnëch słowiańsczich plemionów: Wieletów, Wendów czë nôszerzi – Pòmòrzanów”[31].

W pòemace *Reknica* jegò drëch A. Labùda òdwòłiwô sã do biôtczi nad rzéką Reknicą w Niemcach midzë słowiańsczima wòjskama a sëłama króla Òttona I w pòłowie X stalata. Tak samò szwadżer pòetë ze Strëszi Bùdë, Jón Rómpsczi, wëzwëskiwô ùsôdzkòwò cząd wczasnégò zôpadnopòmòrsczégò strzédnowieczô w swòjich historicznëch dramatach, np. *Wzénik Arkónë*[32]. Cząd widzałoscë dôwnëch Pòmòrzanów béł bò wej ùlëdónym tématã zrzeszińców, dzélã jich dejologii, òstôwizną kòntaktów z przédnikã młodokaszëbsczi rësznotë, Aleksandrã Majkòwsczim. Trepczikòwi nie bëła cëzô téż strzédnowiecznô dinastiô gduńsczich ksążãtów, Subisławiców. Charakteristiczny je tu wczasny (wëdóny w zbiérkù z 1935 r.) ùsôdzk pòswiãcony ksãcu Swiãtopôłkòwi II Wiôldżémù (òk. 1195–1266) zatitułowóny *Smierc Swiãtopôłka*[33]:

---

[29] Jw., s. 474–475.

[30] Jw., s. 475–476.

[31] D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska*… dz. cyt., s. 134.

[32] Òb. J. Rompski, *Wzénik Arkónë. Tragediô w 4 aktach*, [w:] tegòż: *Dramaty kaszubskie*, oprac., wstęp i przypisy: A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, [Biblioteka Pisarzy Kaszubskich 4], Wejherowo–Gdańsk 2009, s. 173–232.

[33] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców*…, dz. cyt., s. 477.

Na Gduńska wòjarsczi górze
Zómk sã krëwawò sklëni,
W wòjarsczi jizbie na górze
Swiãtopôłk na wieczi spi.

Dejową deklaracjã i samòòkreslenié karna zrzeszińców nalézemë w słowach piesni *Marsz Naszińców*:

Hej, ma młodi z Wendów rodu,
Chtërny mómë dzyrsczi chwat:
Dëcha zrëszmë! a w se dëszmë
Wszedną łeż, co dôł nóm brat[34].

Nie je nót zabôczëc téż ò napisónym w pózniészim czãdze dzejaniô ùsôdzkù *Zemia rodnô*, chtërnã młodzëzna z karna sztudérów Pomorania przëjãła za swój himn, a i nawetka pretendowôł òn do miana himnu wszëtczich Kaszëbów[35]. Bëłë wëmieniwóné wôrtnotë zwiãzóné z zamkłoscą – òdnôszanié sã do miticzny ùszłotë zôpadnëch Pòmòrzanów, a téż dinastii gduńsczich ksążãtów, jak i melodiczné wôrtnotë. Tekst piesni zaczinô sã wezwanim, apòstrofą do òjczësti zemi[36]:

Zemia rodnô, pëszny kaszëbsczi kraju
Òd Gduńska tu jaż do Roztoczi bróm,
Të jes snôżô jak kwiat rozkwitłi w maju,
Ce, Òjczëznã, jô lubòtną tu móm.

Sambòrów miecz i Swiãtopôłka biôtczi
W spòsobie Ce dlô nas ùchòwałë.
Twòje jô wprzódk bëlné pòcyskóm kwiôtczi,
Òdrodë cél Kaszëbóm znôw brënie.

Tu jô dali mdã starżã zemi trzimôł.
Skądka zôczątk rodnô naj rózga mô.

---

[34] Tamże, s. 480–482.

[35] Òb. rozdzél *Kaszubskie hymnów rozdwojenie* w artykule: D. Kalinowski, *Hymny pomorskie. Polski, niemiecki i kaszubski glos ideologiczny* [w:] *Wielkie Pomorze. Tożsamość i wielokulturowość*, red. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, Gdańsk–Słupsk 2011, s. 119–141.

[36] Pòdobny zabieg zastosowôł téż pòlsczi pòeta Adóm Mickiewicz: „Litwo! Ojczyzno moja!” w epopei *Pan Tadeusz*.

Tu mdã dali domôcëznë sã jimôł
Jaż zajasni i nama brzôd swój dô…[37]

Widzec w ni dokładno wszëtczé wspòmnióné przë wczasniészich ùtwòrach znanczi patrioticzno zaangażowóny pòezji: lirika apelu, òdniesenié do historii, wiôlgòscë Kaszëb. Ùmiłowaniémù òjczëstigi zemi nieòdewstało towarzi roda, chtërna parłãczi sã z òpisënkã zdarzeniów, twòrzącë ùkòchóné place, swiãté môle. Lirik kùńczi sã przësãgą, juwerno jak przërzeczenié złożóné przez zrzeszińców na pògrzebie Aleksandra Majkòwsczégò. Mòże wskazac na wszechbëtnosc mitu „rodny zemi" w liriczny pismieniznie Trepczika i jinëch zrzeszińców[38].

Òsóbné karno lirików stanowią dokazë pòwiãconé przedstôwcóm kaszëbsczi rësznotë. W przedwòjnowim cządze Trepczik ùwieczniwô swòjich méstrów: Floriana Cenôwã i Aleksandra Majkòwsczégò. W cëtowónym wëżi teksce *Pòjmë w przódk* tak charakterizëje swòje strzodowiszcze: „Nieùrzasłi duch Cenôwë / kòscerzi sã westrzód nas", zôs w bòrénkòwim *Do Floriana Cenôwë* przërzékô niesc dali deje pòprzédcë:

Florianie Cenôwa! Twòje cało w grobie
Leżi, w Pòmòrsce cëchò sobie spi.
Duch jak zarzekłi, wanożi wcyg sobie,
A gdze òn wmiknie, słuńcã tej sklëni!
Zabôczëlë ò ce. Nijak kòle grobù
Nicht z najich bratów nie przësygôł cë…
Më równak òd dzysô chcemë nimò znobù,
Twòjã miec dejã w sercach, bënë se![39]

Juwernô przësãga nalazła sã w pòswiãconym Aleksandrowi Majkòwsczémù ùsôdzkù *Òddzëkòwanié Méstra* wëdrëkòwónym zarô pò smiercë prédnika młodokaszëbów w „Zrzeszë Kaszëbsczi" pòd titlã *Tobie, Méstrze i Szkólny naj* w trzech dzélëkach[40]:

---

[37] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców…*, dz. cyt., s. 495. Tekst òstôł wëdrëkòwóny w cządnikù „Kaszëbë", 1960, nr 5 (70).

[38] Jak scwierdzëła Adela Kùik-Kalinowskô: „mit rodny zemi je mòckò wpisóny w dejologiã i ùtwórstwò zrzeszińców". Òb. A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011, s. 150.

[39] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców…*, dz. cyt., s. 382.

[40] Òb. J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców…*, dz. cyt., s. 486–488; „Zrzesz Kaszëbskô" 1938, nr 3, 4, 5.

Leżisz ju w swòjim môlu. Slédné dzãczi Cë
Skłôdają nad Twòjã trëmã wiérny òtrocë.
[…]
Przësygómë Cë, nasz Kniezu, z bëna najich serc,
Że òd wëtchłégò so célu – òderwie le smierc.
Cë przësygómë, nasz Kniezu, barnic rodną chëcz,
Bracynów i soster najich, gôdkã, spiéw i zwëcz.
Przësygómë Cë, naj Kniezu, na nôswiãtszi Krziż,
Jiże Twòja deja – naszą! – W płóm sã rozeskrzisz![41]

Smierc Majkòwsczégò w gromicznikù 1938 rokù dała leżnosc do wiôldżi manifestacji zrzeszińców, chtërny nazéwelë sebie jegò dëchòwima òtrokama: „wiérny òtrocë". Młodi lëdze z Regionalnégò Zrzeszeniô Kaszëbów przëkrëlë cało ùmarłégò wódcë kaszëbską chòrągwią – stanicą. Nad jegò zarkã przësãgã skłôdôł Aleksander Labùda. Kaszëbsczi żałobny himn napisóny przez Trepczika òdspiéwôł Jón Rómpsczi.

W pòwòjnowim cządze Trepczik ùsadził téż bòkadosc liricznëch tekstów pòswiãconëch òdchôdającym do wiecznoscë wiôldżim Kaszëbóm. Wëmienic tuwò je nót Jana Rómpsczégò òdjimniãtégò w lirikù *Zrzeszińc*, a téż malarza Mariana Mòkwã, chtërnémù pòeta zadedikòwôł wiérztã *Méster snôżotë*. Szerzi ò lëteracczich pòrtretach ù Jana Trepczika pisôł Daniél Kalinowsczi w artiklu *Trepczyk portretujący*[42]. Z pòòstałëch zrzeszińców lëteracczé pòrtretë ùlubił sobie Sztefón Biészk. W cyklu *Sonety kaszubskie* nachôdają sã liriczi pòswiãconé Janowi Karnowsczémù (*Wos Bùdzysz*), Aleksandrowi Majkòwsczémù (*Majkòwsczi*), Léònowi Hejce (*Heyke*), Janowi Trepczikòwi (*Trepczik*) i Frãcëszkòwi Grëczë (*Ksądz Grëcza*)[43]. Dlô tegò òstatnégò Trepczik ùsadził téż pasowną wiérztã z leżnoscë strzébrznégò jubileùszu kapłańsczich swiãceniów przëjôcela: *Sacerdos Christi* (*ks. prał. F. Grëczë na strzébrzny ksãżi jubileùsz*)[44].

---

[41] Wersjô *Òddzëkòwanié Méstra* [w:] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców…*, dz. cyt., s. 383–386.

[42] Òb. D. Kalinowski, *Trepczyk portretujący*, [w:] *Méster Jan*, s. 77–93. Òb. téż: E. Bugajna, *Motyw sztuki i artysty w poezji kaszubskiej*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gduńsk 2017, s. 156–162.

[43] Òb. J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców…*, dz. cyt., s. 645–664.

[44] J. Trepczyk, *Sacerdos Christi*, [w:] J. Walkusz, *Swiãti dzél dëszë. Antologia kaszubskiej poezji religijnej*, Pelplin 1981, s. 24. Ni ma tekstu tegò wiersza w wëdanim Biblioteczi

W òbgôdënkù ùtwórstwa Trepczika ni mòże pòminąc tekstów dzélëkòwò leżnoscowëch, za to zrzeszonëch z ùdbama aùtora co do cągłotë dzejów kaszëbsczi rësznotë. Òd prekùrsora kaszëbsczi lëteraturë (Cenôwa) przez młodokaszëbów (Majkòwsczi, Hejka, Karnowsczi) i jemù terôczasnëch (Rómpsczi, Grëcza) pòeta przechôdô do przedstôwców kaszëbsczi rësznotë w pòwòjnowim czãdze. Je westrzód założców Kaszëbsczégò Zrzeszeniô w 1956 rokù, jaczé pózni przesztôłcëło sã w Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié (1964). Ni ma tuwò placu na òbgôdanié zapëzglonëch dzejów ny rësznotë i czasów, w jaczich sã twòrzëła[45], ale wôrt je pòdczorchnąc nieùstónkòwé towarzenié pòetë dzejarzóm i sztrukturóm ti òrganizacji. Wskazywają na to nôslédné liriczi: *Naji gón*, *Na dwadzescelatną roczëznã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô*, *Naszińców part*.

Òsóbné karno twòrzą liriczi òpisëjącé snôżotã rodë: grzëpów, lasów, jezór i mòrza. Stanowią wikszi dzél jegò ùtwórstwa, bòdôjże nôwikszi. W wikszoscë parłãczą òne môlowi patriotizm pòetë z nôtërnyma òpisënkama, co pògłãbiwô wëmòwã wiérztów. Są to wikszim dzélã niedłudżé tekstë ò jedno- abò dwawërazowëch titlach, np.: *Ògródk, Skòwrónk, Zymk, Zymkòwi wiéw, Ptôszk, Strużka, Kùkówka, Môj, Jeséń, Las*. Pòwstôwałë òne na całi ùsôdzkòwi stegnie pòetë. Wierã tak samò wôżné są òbrazë pòlsczégò mòrza, chtërnémù Trepczik w tomikù *Òdecknienié* wëznacził apartny dzélëk pòd titlã *Na zôloju*, zôs w *Mòji stegnie* dzél *Chaja*. Òbrazë mòrza òczarzëwają swòją snôżotą i dërnotą.

Pòdsëmòwanié

Jak pisze D. Kalinowsczi: „òdbiér liriczi zrzeszińców òd pòczątkù nacéchòwóny béł dejologiczno-pòliticznym kòntekstã jich pòzaartisticzny dzejnotë”[46]. Stojizna takô mia plac w midzëwòjnowim czãdze, czedë zrzeszincë stôwielë pierszé kroczi w òbrëmim pòezji, a téż w latach pò drëdżi swiatowi wòjnie. Znanka separatizmù przëlnãłã do nich na dłudżé lata, a i dzysô je jim to wëtikóné.

Kaszëbsczich Pisarzów nr 8. Òb. téż: D. Kalinowski, *Trepczyk portretujący*, [w]: *Méster Jan (1907–1989)*… dz. cyt. s. 86.

[45] Na témat KPZ òb. tekstë: T. Bolduan, *Nie dali się złamać*, Gdańsk 1996 oraz C. Obracht-Prondzyński, *Zjednoczeni w idei. Pięćdziesiąt lat działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (1956–2006)*, Gdańsk 2006.

[46] Òb. J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców*…, dz. cyt., s. LXXX.

Ùtwórstwò Trepczika i pòòstałëch zrzeszińców zastrzegłé je specyfiką czasów, w jaczich mùszelë żëc i dzejac. Wszëscë ùrodzëlë sã òb czas zôbòrów, wikszosc z nich kùńczëła spòdleczną nôùkã w niemiecczich szkòłach, zôs pò òdzwëskanim przez Pòmòrzé samòstójnotë ùczëlë sã w szkòłach wëższégò stãpnia: Trepczik i Labùda w Seminarium dlô Szkólnëch w Kòscérznie, Sztefón Biészk złożëł maturalny egzamin jesz w niemiecczi szkòle (sztudia z klasyczny filologii skùńcził w 1923 w Pòznaniu), leno lata szkòłowi nôùczi Frãcëszka Grëczë, Feliksa Marszôłkòwsczégò i Jana Rómpsczégò przëpadłë na midzëwòjnowi cząd (Rómpsczi pò II wòjnie skùńcził etnografné sztudia, zaczął pisac doktorat, co przecãła smierc). Pierszich troje z wëżi wëmienionëch rozmiało wic gadac i pisac w trzech jãzëkach: kaszëbsczim, pòlsczim i niemiecczim. Bëlë trzëjãzëkòwi. Takô w wikszoscë bëła téż stojizna mieszkańców pògrańcza; trójjãzëcznota, wielekùlturowòsc wëniosłé z rodzynnégò dodomù. Wchôdanié w dorosłosc, szëkanié swòjégò môla w òdrodzony Pòlsce przeczidnãłë w wiôldżim dzélu jich dzejalnotã. Sparłãcziło jich òblubienié òjczëstì zemi, sztëczka Pòlsczi, jaczi nazéwô sã Kaszëbë, a szerzi Pòmòrzé. Dërżéniowi béł w jich przëtrôfkù cësk pòprzédców, Cenôwë i Majkòwsczégò, nôwikszim dzélã negò slédnégò, òd chtërnégò wzãlë ùdbã ò miticzny wiôlgòscë Kaszëbów, dôwny chwalbie i mòcë kraju, jaczégò grańce sygałë òd zaòdrzańsczich zemiów do Wisłë. Òsobisté pòtkania z Méstrã w latach jich młodoscë ùsztôłtowałë taczi òdbiér dzejów Kaszëb, co nalazło swój òpisënk w jich ùtwórstwie midzëwòjnowégò czãdu, a i pózni wiele razy przebijało sã ze sztrofów liryków czë dramaticznëch dokazów. Òd Cenôwë za to przejãlë òdniesenié do kaszëbsczégò jãzëka.

Nôbëlniészim lirikã westrzód zrzeszińców, nôbarżi bòkadnym tak w czãdze przed- jak i pòwòjnowim je Jón Trepczik. Nié darmôk przëlnãło do niegò òkreslenié Méster Jan. Szkólny, didaktik, pòeta, kómpòzytor, spiéwôk, piesniodzejôrz. W czãdze pò II swiatowi wòjnie pòswiãcył sã wëchòwawczi robòce, czerowôł chórama, kómpònowôł mùzykã. Dzejôł w Kaszëbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim, béł jednym z jegò współzałóżców w 1956 rokù, a nawetka przédnikã partu KPZ w Wejrowie. Wszëtkò to jednak òdbiwało sã z wiãkszim namëslënkã, bez bòrénkòwi letkòwiérnotë, tak przirodny dlô midzëwòjnowégò czãdu. Nie je mòżné pòminiãcé tuwò zmieniony stojiznë pò 1945 rokù, a òsoblëwie rozmajitëch ùcemiãgów i represji ze stronë aparatu władzë – tim razã kòmùnisticzny (przed wòjną – sanacyjny). Jakbë nie zdrzec, wiedno szedł na przék aktualny linii pòliticzny – w miono òblubieniô môłi òjczëznë, rodny mòwë kaszëbsczi, jaką terôczasné władze pòmijałë, trzëmiącë prawie jakno zagrôżbã i spichałë do rolë fòlkloru.

Tematika dokazów Trepczika òdzdrzadliwô dejałë młodectwa, wëkùté w pierszim dzesãclatim pò òdzwëskanim samòstójnotë przez Pòlskã. Wëstãpiwają òne w patrioticzno-historicznëch wiérztach i òdmalëwającëch snôżotã rodzynny zemi. Liriczi ò patrioticzny tematice mają deklaratiwny charakter, przedstôwiają programã zrzeszińców: skùpienié sã na kaszëbsczi mòwie i kùlturze, pòdniesenié jich do randżi dërżéniów twòrzącëch wôrtnotë kaszëbsczégò etosu, bùdowanié pòczëcô môlowi tożsamòscë i pòchwatu môłi òjczëznë w grańcach wiôldżi òjczëznë: Pòlsczi. W pòdniosłim tónie pòeta mówi ò miłocë do jãzëka i òjczësti zemi, to je dlô niegò dërżéń deji, chtërny pòswiãcywô żëcé i ùtwórstwò. Pòprzez ùżiwanié apelatiwnëch fòrmów ùsôdzca chce stac sã bùdzëcelã spiącégò kaszëbsczégò lëdu. Zgódno z programã òdwòłiwô sã do prastôri ùszłotë, zdrzącë na ji cągłotã i mitologizëjącë jã. Przekònanié ò prôwdze włôsnëch pòzdrzatków na témat kaszëbsczi kwestii òstónie ù zrzeszińców do kùńca żëcô, chòc w pózniészim czãdze w mni radikalny fòrmie.

Streszczenie

W artiklu *Jón Trepczik westrzód pismieniznë zrzeszińców* dokònónô òsta analiza i interpretacja ùsôdztwa Jana Trepczika, przedstawionô w szeroczim lëteracczim kònteksce pòkòlenia zrzeszińców, do jaczégò Trepczik nôleżôł. Articzel òpisywô pismieniznã Méstra Jana z midzëwòjnowégò i pòwòjnowégò czãdu, a w tim slédnym czãdze pòeta òprzestôł na pòezji i piesniach. Pierszi przedwòjnowi czãd ùtwórstwa pòetë ze Strëszi Bùdë mòckò związóny je z tamtëczasnyma warënkama midzëwòjnowégò 20-lata. Je to pòczątkòwi etap jegò ùtwórstwa, nôbarżi radikalny, związóny z pòwstanim Zrzeszë Regionalny Kaszëbów (1929) i redagòwanim czãdnika „Zrzesz Kaszëbskô”. W nym czasu wësztôłcył sã pòzdrzatk Trepczika na kaszëbscżé sprawë, na tpzw. kaszëbską kwestiã. Ten pòzdrzatk nie widzôł sã notejszim wëszëznóm. Wnenczas zaczãło sã przedstôwców zrzeszińców nazéwac separatistama. Pòstãpny dzél artikla òdnôszô sã do pòwòjnowégò czãdu, czedë pòeta skòncentrowôł sã na lirice i piesniach. To je czësto jiny historiczno-pòliticzny kòntekst, chtëren w dosc wiôldżim stãpniu miôł cësk na pózniészé zaangażowanié pòetë, m.jin. na pòwstanié Kaszëbsczégò Zrzeszeniô (1956), przesztôłconégò pózni na Kaszëbskò-Pòmòrscżé Zrzeszenié. Aùtorka przedstawiła analizã wëbrónëch licznëch tekstów pòetë z nurtu patrioticzno-historicznégò, a téż lëteracczé pòrtretë kaszëbsczich dzejarzów. Całi tekst kùńczi sã pòdsëmòwanim.

Abstract

The paper presents an analysis of works by Jan Trepczyk, read in the broad context of the generation of the literary group Zrzeszińcë, to which the poet belonged. The paper concerns his works from the interwar period, as well as from the post-war

period, when he focused on creating poetry and songs. The pre-war period was conditioned by the specificity of those times. For Trepczyk, it was the most radical period, connected with the foundation of Zrzeszenie Regionalne Kaszubów [Regional Association of Kashubians] (1929) and editing the magazine *Zrzesz Kaszëbskô*. At that time, Trepczyk formed his views on the Kashubian issue. These views were frequently criticized by the authorities and the literary group Zrzeszińcë received the label of separatists. In the post-war period, Trepczyk concentrated on poetry and songs. The historical and political context was a completely different and it considerably influenced Trepczyk's subsequent involvement in the foundation of Zrzeszenie Kaszubskie [Kashubian Association] (1956), later renamed Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie [Kashubian-Pomeranian Association]. The author of this paper analyzes selected poems dealing with patriotic and historical issues, and as well as presenting literary portraits of Kashubian activists.

Bibliografia:

Bądkowski L., *Zarys historii literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1958.
Bolduan T., *Nie dali się złamać*, Gdańsk 1996.
Bolduan T., *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 2002.
Borzyszkowski J., Mordawski J., Treder J., *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999.
Bugajna E., *Motyw sztuki i artysty w poezji kaszubskie*j, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2017, s. 156–162.
Bugajna E., *Refleksje o II wojnie u wybranych poetów kaszubskich*, [w:] *Wielkie Pomorze. Wojna i pokój*, red. D. Kalinowski, Słupsk–Gdańsk 2019, s. 225–243.
Bukowski A., *Regionalizm kaszubski,* Poznań 1950.
Drzeżdżon J., *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1929–1939,* Gdańsk 1973.
Drzeżdżon J., *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980,* Warszawa 1986.
Drzéżdżón R., Schramke G. J., *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990 r.),* Gdiniô 2004.
Kalinowski D., *Hymny pomorskie. Polski, niemiecki i kaszubski glos ideologiczny* [w:] *Wielkie Pomorze. Tożsamość i wielokulturowość*, red. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, Gdańsk–Słupsk 2011, s. 104–109.
Kalinowski D., *Trepczyk portretujący*, [w:] *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Trepczyku,* Wejherowo 2017.
Kalinowski D., Kuik-Kalinowska A., *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, przeł. D. Majkowsczi, Gdańsk 2017.
Kuik-Kalinowska A., *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011.
Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej, Gdańsk 1973.

Neureiter F., *Historia literatury kaszubskiej,* Gdańsk 1982.

Neureiter F., *Kaschubische Antologie*, Monachium 1973.

Obracht-Prondzyński C., *Zjednoczeni w idei. Pięćdziesiąt lat działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (1956–2006)*, Gdańsk 2006.

Rompski J., *Wzénik Arkónë. Tragediô w 4 aktach*, [w tegoż:] *Dramaty kaszubskie*, oprac., wstęp i przypisy: A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, [Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 4], Wejherowo–Gdańsk 2009, s. 173–232.

Samp J., *Poezja rodnej mowy*, Gdańsk 1985.

Trepczyk J., Labuda A., Rompski J., Bieszk S., Grucza F., *Poezja zrzeszyńców*, [Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 8], oprac. H. Makurat, wstępy: J. Borzyszkowski, D. Kalinowski, H. Makurat, Gdańsk 2013.

Walkusz J., *Swiãti dzél dëszë. Antologia kaszubskiej poezji religijnej*, Pelplin 1981.

Zbrzyca J., *Wieczórny widnik*, Gdańsk 2002.

Z Kaszub do Austrii. Korespondencja literatów kaszubskich do Ferdinanda Neureitera, materiały przygotowała, opracowała oraz wstępem opatrzyła Adela Kuik-Kalinowska, Gdańsk–Słupsk 2017.

Marek Cybulski

Mòrfònologòwé alternacje w kaszëbiznie Jana Trepczika[1]

Morphophonological alternations in the variety of the Kashubian language used by Jan Trepczyk

Słowa klucze:
Jan Trepczik, *Zrzesz Kaszëbskô*, mòrfònologòwé alternacje, standarizacjô kaszëbsczi lëteracczi mòwë

Keywords
Jan Trepczyk, literary group Zrzeszińcë, morphophonological alternations, standarization of the Kashubian literary language

Jón Trepczik (22 X 1907 – 3 IX 1989), kaszëbsczi pisôrz i dzejôrz z karna pisarzów zrzeszonëch kòle pismiona „Zrzesz Kaszëbskô”, w òglowim doznanim ùwôżóny za bëlnégò, jeżlë nié nôjbëlniészégò przedstôwcã tegò lëteracczégò karna, òstawił w swòjim ùróbkù wiérztë, m.jin. z tomù *Odecknienié*, (Gdańsk 1977), felietónë, np. z cyklu *Domôcy nórcëk* („Pomerania” od r. 1969 do r. 1974), artikle, co w nich rozszérzôł swòje deje, a téż – jakno jeden z pierszich w kaszëbsczi lëteraturze – wiérztë dlô dzecy (np. *Ukłôdk dlô dzôtk*, Gdańsk 1975). Nen pisôrz béł tak samò mùzykańtã, ùsôdzcą wiele nótów nié blós do swòjich tekstów; mieszkańcë niejednégò kaszëbsczégò môla jesz dzysô nawetka pamiãtają, jak biwôł kòl nich z białką i spiéwôł swòje chòranczi. W wiérztach òpisywôł ùlubienié rodny mòwë, strach, że mòże jã stracëc (òb. wiérztã *Kaszëbskô mòwa*, co sã zaczinô òd słów *Tczëwôrtnô jes*, *jak dzejów duch*, / *Co w tobie sã przezérô* [...] *Jô lubiã ce*, *móm o ce lãk* / *Ce stracëc strach mie zjimô*), chwôlił òstałą w mice òglowòpòmòrską dôwnotã (*Piesniô Wendów*) i ji tereczasnotã (*Zemia rodnô*), nawòłiwôł do òdrodë i òbronë Kaszëb i Kaszëbów (*Budzta sã*, *Kaszëbi*).

---

[1] Nen tekst to je przedrëk artikla *Alternacje morfonologiczne w kaszubszczyźnie Jana Trepczyka*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza* dawniej *i dziś*, 5, red. R. Wosiak-Śliwa, Gdańsk 2003, s. 71–84 z môłima zmianama.

Zrzeszińcë to bëlë pierszi kaszëbsczi pisarze, co dzejelë ju pò czasu zarabczeniégò, w wòlny Polsce. W jich tekstach béł widzec òsoblëwi bùńt procëm pòlsczi midzëwòjnowi administracji, bò òna wedle nich „spychała kaszubski do rzędu gwar polskich”[2] i nie pòzwòla mù na swòbódny rozwij. Temù znakã zrzeszińców stało sã pòwiedzenié: „Odrodzenie Kaszub dla Polski, odrodzenie Polski dla całej słowiańszczyzny”[3].

Pisarze zrzeszony kòl „Zrzeszë Kaszëbsczi” nie bëlë wëùczony jakno mòwnoùczałi, le òni doch chcelë robic dlô òdrodë Kaszëb i Kaszëbów i jakno artiscë, co ùrôbielë w jãzëkù, temù ten jãzëk (kaszëbsczi) to bëło wedle nich nôrzãdo, co przez nie chcelë nacëskac na swòjich domôków (pò prôwdze nié blós na nich). Zrzeszińcë włączëlë sã do diskùsji i robòtów nad kaszëbską mòwą téż temù, że òni dosc òstro òbsądzelë to, co w òbrëmienim doskònaleniégò kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka zrobilë wczasniészi pisarze. I tak kaszëbsczi ùsôdzcë to wedle nich ti, co piselë: a) żargónã abò pòpsëtą pòlaszëzną (Derdowsczi, Sãdzëcczi), b) kaszëbiącą pòlaszëzną (Cenôwa, Derdowsczi w *Czôrlińsczim*), c) pòlaszącą kaszëbizną, d) kaszëbizną nad zwëk gôdkòwą (Heyka, Sëchta), e) kaszëbizną nad zwëk lëteracką (Majkòwsczi, Trepczik)[4].

Z òczarzeniô jãzëkã zrodzëłë sã próbë twòrzeniô nowëch / stôrëch słów (przër. wiele nowëch słów, np. kòl Labùdë, Trepczika i Grëczë), a téż wëbiéranié apartnëch słów i fòrmów, jinëch jak w pòlaszëznie (przër. tùwò np. wëbiéranié òsoblëwëch kaszëbczich fòrmantów w jistnikach i czasnikach[5]). Zaczekawienié mòwą brzadowało òbrobienim przez zrzeszińców kaszëbsczich słowarzów (Labùda[6], Trepczik[7]) i kaszëbsczi gramaticzi (Labùda[8]).

---

[2] J. Trepczyk, *O wolny byt ducha Kaszubów*, „Zrzesz Kaszëbskô” 1933, nr 3; cyt. za: T. Bolduan, *Wstęp*, [w:] J. Trepczyk, *Òdecknienié*, Gdańsk 1977, s. IX.

[3] A. Labuda, *Życiorys* (rãkòpis); cyt. za F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszańska-Borowikowa, Gdańsk 1982, s. 169.

[4] A. Labuda, *Fazy rozwoju literackiej kaszubszczyzny*, „Teka Pomorska”, r. 2, 1937; cyt. za: J. Treder, *Poglądy Jana Trepczyka na kaszubszczyznę*, „Acta Cassubiana”, t. II, 2000, Gdańsk, s. 75.

[5] Zob. J. Treder, *Niektóre cechy kaszubszczyzny utworów tzw. zrzeszeńców*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej 17 X 1991*, Gdańsk 1992, s. 65–79.

Sprawa, chtërnã dzejarze, co piselë w „Zrzeszë Kaszëbsczi”, mùszelë rozrzeszëc, żebë ùsadzëc regle lëteracczi kaszëbiznë (a téż pózni jic wedle tëch reglów), to bëło ùprocëmnienié do wiôldżégò zjinaczeniô kaszëbsczich gôdków. Bò tak pò prôwdze kòżdi z kaszëbsczich ùsôdzców pisôł swòją domôcą gôdką, chòc włącziwôł do swòjich tekstów elementë jinëch gôdków, przede wszëtczim słowiznã. Teòretik zrzeszińców, Sztefón Biészk, pòstulowôł stwòrzenié kaszëbscégò lëteracczégò jãzëka na spòdlim zôpadnëch gôdków westrzédnëch Kaszëbów, wedle jegò dbë nôbarżi apartnëch dlô całëch Kaszëbów[9]; nié mni wôżné bëło w ti sprawie i to, że stądka pòchòdzył wikszi dzél pisarzów zrzeszonëch w *Zrzeszë Kaszëbsczi*[10]. Taczim téż jãzëkã są pisóné jich tekstë, z dodôwkã nordowòkaszëbsczi słowiznë jakno nôbarżi apartny òd pòlaszëznë. Ze sprawą wëbiéru gôdkòwégò spòdlégò dlô lëteracczi kaszëbiznë zrzeszonô je sprawa standarizacji lëteracczégò jãzëka, to je wëbiéru pasownëch słowów i gramaticznëch fòrmów westrzód jinëch słowów i fòrmów, co téż są ùżiwóné, te wëbróné są ùwôżóné za lepszé, i stądka jiné słowa i fòrmë jakno gòrszé są òdrzuconé[11].

Jeżlë jidze dokładno ò sprawë jãzëka, Jón Trepczik jinacził sã westrzód dzejarzów „Zrzeszë Kaszëbsczi” tim, że wiele ò rodny mòwie pisôł, zajimôł stanowiszcze we wiele sprawach w felietónach i jinëch tekstach. Na przëmiôr w jednym z felietónów *Domôcégò nórcëka* pòdôł słowa nie dosc – wedle swòji dbë – kaszëbsczé, cëzé i zabédowôł, żebë zamiast nich dac słowa jiné, barżi spòsobné dlô kaszëbiznë[12]. Jón Trepczik to téż aùtór artikla „Kaszëbizna"[13], ògłoszonégò w „Pomeranii" 1980 nr 12, na co òdpòwiedza prof. H. Pòpòwskô--Tabòrskô[14], pózni akademicczi szkólny Zakładu Pòlsczégò Jãzëka Gduńsczégò Ùniwersytetu[15], a za tim jiny dzejarze piselë ò tim, czim je kaszëbizna, jaczé je ji stanowiszcze do pòlaszëznë i jinëch mòwów, a wszëtkò zakùńcził artikel prof. A. F. Majewicza[16].

---

[6] A. Labuda, *Słowôrz kaszëbskò-pòlsczi*, oprac. nauk. E. Brezy, Gdańsk 1982; tenże, *Słownik polsko-kaszubski*, oprac. nauk. J. Treder, Gdańsk 1981.

[7] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*. Naukowo opracował i aneksem opatrzył J. Treder, t. I–II, Gdańsk 1994 (dali pòdôwóny jakò T – òb. téż ùżëté skrócenia na kùńcu artikla).

[8] Rãkòpis w zbiérach Mùzeùm Pismieniznë i Kaszëbskò-Pòmòrsczi Mùzyczi w Wejrowie.

[9] J. Treder, *Poglądy Jana Trepczyka na kaszubszczyznę...*, s. 75.

[10] Zrzeszińcë pòchòdzëlë z zôpadnégò dzélu westrzédnëch Kaszëb (Jón Trepczik ùrodzył sã w Strëszi Bùdze, Aleksander Labùda – w Mirochòwie, Frãcëszk Grëcza – w Pòmieczińsczi Hëce, Jón Rómpsczi – w Kartuzach) i jãzëk tegò dzéla Kaszëb w pòchwôtny spòsób òstôł materią jich tekstów. Pòr. téż ùwôgã E. Gòłąbka, aùtora *Wskôzów kaszëbscégò pisënkù,* Gduńsk 1997, s. 18, czedë òn pisze ò dzysdniowi lëteracczi kaszëbiznie, że òna je *„òpiartô na gôdkach westrzédnëch z dodôwkã elementów nocno- i pôłniowòkaszëbsczich”*.

[11] Òb. M. Cybulski, *Standaryzacja kaszubszczyzny – zakres, historia, przykłady*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, t. XVII, *Językowa przeszłość i współczesność Mazowsza i Podlasia*, red. H. Sędziak, D. Czyż, Łomża 2013, s. 93–103, a téż to samò: *Standarizacjô kaszëbiznë – òbjim, historiô, przëkładë,* „Biuletin Radzëznë Kaszëbscégò Jãzëka 2014”, Gduńsk 2014, s. 89 – 99; *Standaryzacja kaszubszczyzny – zakres, historia, przykłady,* „Biuletin Radzëznë Kaszebscégò Jãzëka” 2014, s. 237–248.

Taczé gwësné *opus vitae* Jana Trepczika to dwatomòwi *Słownik polsko-kaszubski* (Gdańsk 1994). Ten dokôz, długò ùsôdzóny i żdóny, nie zjiscył równak nôdzejów, jaczé mielë mòwnoùczałi. Prof. E. Breza pisôł ò tim dokazu m.jin.: „...słownik Trepczyka trochę mnie zawiódł i rozczarował. I autor, i otoczenie zapowiadali *słowôrz apartnoscy kaszëbsczich*, przez co rozumiałem archaizmy i wyrazy specyficznie kaszubskie używane przez Kaszubów. Tymczasem otrzymaliśmy słownik neologizmów, i to często chybionych"[17]. Wedle dbë Jana Trepczika miôł to równak bëc tipòwi słowôrz dwajãzëkòwi, stądka kaszëbizna òsta tuwò òpisónô jakno apartny mòwny system, zajimający sã wszëtczima òbrëmiama żëcégò, a jeżlë w żëwi kaszëbsczi mòwie ni ma słowiznë dlô niechtërnëch pòchwatów, aùtor słowarza béł dbë, że je mùsz twòrzeniô nowëch słów. Stądka òsoblëwą znanką tegò słowarza je to, że w dzélu kaszëbsczich ekwiwalentów pòlsczich akùrôtno fachòwëch terminów zamikô òn w se dosc tëli kaszëbsczich synonimów, czedë timczasã czëtińc bë chcôł tuwò rëchli jednégò słowa. J. Tréder, redaktor tegò słowarza, dolmaczi tã zbiwnotã tim, bë dac mòżlëwòtã wëbiéru pisarzowi słowa, co mù sã widzy – czedë kaszëbsczi lëteracczi jãzëk wcyg jesz je w dzélu pòwstôwaniégò[18].

---

[12] „Pomerania" 1970, nr 5/6, s. 90–94.

[13] „Pomerania" 1980, nr 11–12, s. 27–30.

[14] H. Popowska-Taborska, *W związku z „Kaszëbizną" Jana Trepczyka*, „Pomerania" 1991, nr 4, s. 28–29.

[15] *Nasze oświadczenie*, „Pomerania" 1991, nr 4, s. 30.

[16] A. F. Majewicz, *A New Cashubian Dictionary and Problem of the Linguistic Status of Cashubian (am Insight from Outside the Field)*, [w:] *Colectanea Linguistica in honorem Adami Heinz*, "Prace KJ PAN" 53, Kraków 1986, s. 95–99.

[17] E. Breza, *Słownik polsko-kaszubski Jana Trepczyka na tle innych słowników kaszubskich*, [w:] *Gwary i nazewnictwo na Ziemiach Północnych i Zachodnich*, red. E. Homa, Zielona Góra 1998, s. 105.

[18] J. Treder, *Język i leksykon Jana Trepczyka*, [w:] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski...*, t. II, s. 460.

Òsoblëwą starã Jana Trepczika je widzec nié blós w słowiznie – choc tuwò przede wszëtczim – le téż w mòrfònologòwim systemie. Bò mùsz je pamiãtac, że gôdónô kaszëbizna dosta w spòsobie stôrodôwny, dosc spëzglony samòzwãkòwi mòrfònologòwi system. Ten system je widzec tak samò w słowòtwórzbie, jak i w zjinaczënie.

W zjinaczënie czasnika, to je w kòniugacji, trzimają sã dosc zawité, stôré, jesz indoeùropejsczé alternacje. Chòdzy ò to, że w témie czasnika dôwnémù krótczémù samòzwãkòwi infinitiwù i imperatiwù òdpòwiôdôł dłudżi samòzwãk persónowëch fòrmów, np. *gadac*, *gadôj* – *gôdô*, *gôdôł*, *gôdała*, *spiewac*, *spiewôj* – *spiéwô*, *spiéwôł*, *spiéwała*, *trzëmac*, *trzëmôj* – *trzimô*, *trzimôł*, *trzimała*, *rãbic*, *rãbi* – *rąbi*, *rąbił*, *rąbiła* itp.[19]. Rozmieje sã, że w żëwi mòwie mómë tuwò wiele wërównaniów i ùprosceniów, a w òbrëmienim apartnëch kaszëbsczich gôdków sprawa wëzdrzi tak, że nôbarżi stôrodôwné są tuwò nordowé gôdczi, òne nôlepi trzimają òpòzycje, a jak sã jidze dali na pôłnié Kaszëb, je corôz wicy wërównaniów i ùprosceniów.

Jiną mòrfònologòwą znanką, òsoblëwie przirodną dlô kaszëbiznë są efektë szesnôscelatowégò procesu przeńdzeniô òpòzycji dołżënë w òpòzycjã farwë, to je pòwstanié samòzwãków ò pòdwëższony wëmòwie, tak pòzwónëch pòchiłëch; proces ten – jak je wiedzec – béł zaszłi téż w dôwny pòlaszëznie, równak w kaszëbiznie jegò krąg béł wikszi, bò króm *á*, *é*, *ó* mómë w mòwie Kaszëbów *ë*, pòwstałé z dôwnëch krótczich *i* (*y*), a téż *u*. Alternacje – skùtczi tegò procesu są widzec we wszëtczich partach mòwë, równo w słowòtwórzbie, np. *cud* – *cëdowny*, *brzôd* – *brzadowi*, jak i w zjinaczenie, np. *miôł* – *miała*, *cud* – *cëda* itp. Nôlepi równak są òne widzec w deklinacji jistników, przede wszëtczim chłopsczich, np. *brzôd* – *brzadu*, *sniég* – *sniedżi*, *cud* – *cëda*, *grzib* – *grzëbë* itp.

Chòc w òbrëmienim fòneticzi (przede wszëtczim fòrmë ze stôropòmòrsczim karnã zwãków -*TarT*-, np. *gard*, *warbel*) i słowiznë (wiele stôropòmòrsczich słowiznowëch archajiznów) zrzeszińcë z wiédzą dzejelë przë jãzëkù swòjich tekstów, równak do kùńca nie rozmielë mòrfònologòwëch ùwôżnotów i temù w tim òbrëmienim jich jãzëka je widzec stón, jaczi je w jich westrzédnokaszëbsczich domôcëch gôdkach (przër. tuwò téż przëkładë westrzédno- i pôłniowòkaszëbsczich tekstów w słowarzu B. Sëchtë[20]), a nawet, jeżlë jidze np. ò czasnik, dôwelë w swòjich tekstach wiele ùprosceniów (m.jin. prawie Jón Trepczik). W słowarzu Trepczika czasniczi w nieòznacznikù – a doch w ti fòrmie jakno słowarzowi są tuwò pòdóné – mają w ùprawiony wikszoscë dłudżi (pòchiłi) samòzwãk, np. *gôdac*, *spiéwac*, *sprôwiac*, *céchòwac*, *zgrôwac*, *òbòwiązac*, *mówic*, *chwôlëc*, *słôwic*, *żôlëc sã*, chòc aùtor słowarza – jak mie sã widzy – je tuwò dosc zagatóny, bò w òbrëmienim jinëch czasników nalôzł jem nieòznaczniczi *gadac* i *spiewac*, a niedalek tak samò *rzëcëc – zrzucëc* itp.

---

[19] E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska*, Gdańsk 1981, s. 27–28. Dobiéranié alternacji zalécô téż: *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny,* Gduńsk 2005 E. Gòłąbka; chòc ni ma infòrmacji ò dobiéranim alteracji prosto przë dónym czasnikù, pòkazëją sã òne równak w przëmiarach ùżëców tëch czasników, przër. pasowno wëmienioné czasniczi na s. 112, 487, 547, 431. Przë *rãbic* aùtor słowarza dôwô nawetka òstrzegã: *nié rąbac* (s. 431).

Czasnikama kòl Trepczika wôrt sã zajic apart (przër. tuwò np. zestôwno wiele iteratiwnëch fòrmów jak *dac – dôwac* itp., a téż teòreticzny tekst J. Trepczika ò tim z *Domôcégò nôrcëka* i ùwôgã prof. J. Trédra w artiklu ò jãzëkù zrzeszińców; cekawô je przë tim semantowô jinosc, jaką zrëchtowôł aùtor słowarza midzë fòrmama czasnika *padac: deszcz*, *sniég*, *grôd padô* wòbec *bëdło pôdô*, T II 3), a w tim tuwò teksce jô bë chcôł pòkazac dzejanié samòzwãkòwëch mòrfònologòwëch alternacji w òbrëmienim deklinacji jistnika. Nôdokładni to je widzec westrzód jistników chłopsczégò ôrtu z tématã zakùńczonym na zwãczny spółzwãk, na spòdlim jinoscë midzë fòrmą nazéwôcza pòjedinczi lëczbë a fòrmą zanôleżnëch przëpôdków, np. *cud – cëda*, *brzôd – brzadu*, a téż westrzód jistników białgłowsczégò i dzecnégò ôrtu, w chtërnëch fòrma zakùńczonô na zwãczny spółzwãk biwô w rodzôczu wielny lëczbë, np. *rëba – rib*. Równak tuwò to biwô rzadzy temù, że òkòma zerowégò kùnôszka biwają fòrmë (nawetka czãscy) z kùnôszkã *–ów* (òkòma *rib* mómë *rëbów*). Stądka równak, że słowôrz Trepczika prze słowarzowim czasnikù nie pòdôwô fòrmów zjinaczënë słów, nié wiedno sã dô òpisac, jaką mòrfònologòwą pòstacjã bédowôł w pòznôwónëch jeleżnoscach aùtor słowarza (np. z fòrmë *aptékôrz* ni ma widzec, czë fòrmë zanôleżnëch przëpôdków brzëmią *aptékarza* czy *aptékôrza*). Dzejanié abò nié mòrfònologòwëch jistnikòwëch òpòzycjów w jãzëkù Jana Trepczika zeswiôdczôł jem blós tedë, czedë nalôzł jem pasowną fòrmã zanôleżnégò przëpôdka w òbrëmienim tegò samégò abò jinégò słowa w jegò słowarzu abò w jaczims felietónie *Domôcégò nórcëka*. Z tegò je widzec, że ni mógł jem zeswiadczëc dzejaniégò abò niedzejaniégò òpòzycji w òbrëmienim wszëtczich jistników, co tuwò w tekstach Trepczika są wëpisóné, równak na spòdlim tegò, co jem wëpisôł, mògã ju cos ùstalëc.

---

[20] Òb. np. S II 13, II 101, III 166, III 270.

1. Zachòwanié òpòzycji:
bòjôrz – bòjarza (D 70/3,89); *bòdôrz* (T I 441) – *bòdarzów* (T II 269); *ból* (T I 60) – *bóle*; *brzég* (T I 64) – *brzegù* (T I 122); *brzôd* (T I 444) – *brzadu* (D 70/3,89); *cud – cëda* (T I 90); *cug – cëgã* (T I 90); *dim* (T I 139) – *dëmù* (T II 33); *dług – dłëgù*, *dłëdżi* (T I 111); *dôr – w darze* (T I 103); *dzejôrz* (T I 142) – *dzejarze* (T I 20); *dzyw – dzëwù* (T I 146); *dżôd* (T I 142) – *dżada* (T I 259); *gądlôrz* ‘podróżnik’ – *gądlarze* (T II 43); *głód* (T I 178) – *głodu* (T II 118); *górz* (T I 180) – *gòrzu* (T II 19); *grzebiéń – bez grzebienia* (T II 192); *grzib – grzëbë* (T I 192); *jedwôb – jedwabie* (T I 219 – 220); *jeséń – jesenią* (T I 220); *jinweńtôrz – jinweńtarza* (T I 211); *kôł* (T I 56) – *w kale*, *kałã* (T I 76); *kòniôrz – kòniarze* (T II 211); *krôj* (T I 58) – *kraje* (T I 325), *w kraju* (T I 177); *krąg – krãdżi* (T I 247); *ksądz – ksãdza* (T I 271); *lud* (T I 290) – *lëdów* (T I 154); *malôrz – malarza* (T I 330); *miedwiédz* (T I 366) – *miedwiedza* (T II 119); *młënôrz* (T I 324) – *młënarzowi* (T II 446); *młin* (T I 324) – *w młënie* (T II 331); *mòrdôrz* (T I 328) – *mòrdarzów* (T I 218); *nieprzë(jô)cél* (T I 374) – *nieprzëcela* (T I 121); *nôród* (T I 352) – *w nôrodze* (T II 60); *òbstrój* ‘dekoracja’ (T I 106) – *òbstroju* (T II 430); *òbëczôj – òbëczaje* (T I 402); *òbrôz – òbrazach* (T I 398); ò*dstrzig* ‘kupon’ – *z òdstrzëgama* (T I 275); ò*gniôrz* ‘strażak’ (T I 219) – *ògniarze* (T I 422); *òrądz* ‘powód’ – *orãdze* (T II 73); *papiéż* (T II 8) – *papieża* (T II 216); *papiór – papiorë* (T II 7); *pieniądz – pieniãdze* (T II 19); *pielgrzim* (T II 19) – *pielgrzëmów* (T I 202); *pògrzéb* (T II 48) – *z pògrzebã* (T I 250); *pòsôd* ‘warstwa’ – *w pòsadë* (T II 305); *pisôrz* (T II 24) – *pisarzów* (D 69/3,91); *pón – panã* (T II 6); *przedôj* ‘sprzedaż’ – *przedaju* (T II 209); *rëba* (T II 167) – *rib* (T I 201); *rôz* (T II 134) – *razã* (T I 296); *rim* (T II 168) – *bez rëmù* (T I 40); *rząd* (T II 169) – *rzãdë* (T II 67); *sąsôd* (T II 177) – *sąsadów* (D 69/2,69); *scyrz – scërzu* (T II 20); *skłôd – składë* (T II 168); *skôrb* (T II 186) – *skarbù* (T II 43); *skrôw* (T II 191) – *skrawë* (T I 426); *sniég* (T II 244) – *pò sniegù* (T II 31); *sôd* (T II 173) – *do sadu* (T I 375); *spòkój – spòkòju* (T II 51–52); *spòwiédz – do spòwiedzë* (T II 206); *syn* (T II 225) – *sëna* (T II 71); *szczôw – szczawa* (T II 229); *szãtopiérz – szãtopierza* (T I 378); *tił – w tële* (T II 399); *tôrg – tardżi* (T II 251); *ùkłôd* – ù*kładu* (T II 279); *ùrząd – ùrzãdu* (T II 291); *ùstôw* (T II 102) – *ùstawù* (T II 106); *wëchód – wëchòdu* (T II 348); *wëprzedôj* (T II 360) – *wëprzedaju* (T I 309); *wiłóz – wiłoza* (D 69/3); *wòjôrz – wòjarze* (T II 167); *wrij – wrëje* (T I 146); *wstid – wstëdu* (T II 335); *zbiég – zbiedżi* (T I 426); *zdrój – zdroju* (T II 445); *złodzéj – złodzeje* (T II 428); *zôlój* ‘zalew’ – *na zôloju* (T II 391); *zôkón – zôkònu* (T II 389); *zyb – zëbù* (T I 289); *żaba – żôb* (T II 135).

2. Niezachòwanié òpòzycji – wërównanié do fòrmów z dłudżim (pòchiłim) samòzwãkã:
ból (T I 60) – *bóle* (T II 92); *cél* – *do célu* (T I 72); *dél* ‘deska’ – *na délu* (T I 108); *dér* ‘kłopot’ – *z déru* (T I 242); *dokôz* ‘utwór, dzieło’ – *dokôzë* (T I 144); *drôw* (T I 50) – *drôwù* (II 439); *dzél* ‘część’ (T I 142) – *dzélã* (T I 96); *gwôł* ‘tandeta’ (II 251) – *z gwôłã* (T II 250); *gzél* ‘giez’ – *gzéla* (T I 175); *jachtôrz* (T I 335) – *jachtôrza* (T I 98); *jedwôb* (T I 219) – *jedwôbù* (T I 158), *z jedwôbã* (T I 53), *na jedwôbie* (T I 196); *jinweńtôrz* – *jinwańtôrza* (T II 203); *kawalér* – *kawalérowie* (T I 234); *klawér* – *na klawérze* (T I 165); *kalãdôrz* (T I 225) – *z kalãdôrzã* (T I 191); *kréz* – *krézu* (T II 71); *krziż* (T I 270) – *krziże* (T I 271); *malôrz* (T I 303) – *malôrza* (T I 277); *môg* ‘rozum, pamięć, umysł’ (T II 161) – *môgù* (T I 219); *môl* – *môlu* (T I 317); *młin* (T I 324) – *we młinie* (T I 259); *nieprzë(jô)cél* (T I 374) – *nieprzëcéla* (T II 81), *nieprzëcélowi* (T II 37); *niszpór* – *niszpórë* (T I 378); *nôkôz* (T II 150) – *nôkôzów* (T II 217); *òddzél* – *òddzéla* (T II 344); *òlér* ‘ambaras’ – *òléru* (T I 22); *òrądz* ‘pozór’ – *pòd òrądzą* (T II 76); *pachtôrz* – *pachtôrza* (T I 28); *palôr* ‘świecznik’ – *na palôrze* (T II 247); *pieniądz* (T II 19) – *pieniądzama* (T II 404); *pòsôd* – *pòsôdama* (T II 305); *przëkłôd* (T II 116) – *przëkłôdã* (T II 246); *rãkôw* (T II 140) – *rãkôwa* (T I 284), *rãkôwë* (T I 67); *rim* – *rimów* (T II 168); *rozkòlib* ‘kulminacja’– *w rozkòlibie* (T I 274); *rząd* – *pòd rządama* (T II 169); *séw* ‘posiew’ (T II 64) – *séwù* (T II 29); *słowôrz* ‘słownik’ (T II 195) – *słowôrzu* (D 69/2); *smãtôrz* – *smãtôrzu* (T I 89); *stôl* ‘stal’ (T II 211) – *stôlë* (T I 56); *strzél* ‘pocisk’ – *strzéle* (T II 34); *szãtopiérz* (T I 379) – *szãtopiérza* (T II 366); *szôl* ‘szał’– *szôlu* (T I 349); *tidzéń* – *tidzénia* (T II 269); *ùstôw* ‘ustawa’ – *z ùstôwã* (T II 293); *wartôrz* ‘stróż’ (T II 220) – *wartôrza* (T I 66); *wôłtôrz* – *do wôłtôrza* (T I 428); *wëprzedôw* – *wëprzedôwù* (T I 309); *znajôrz* (T II 434) – *znajôrza* (T II 428); *żér* ‘apetyt’ – *żéru* (T I 26); *żôl* (T II 446) – *ze żôlã* (T I 60), *bez żôlu* (T I 44); *żôłnérz* – *żôłnérze* (T II 449).

3. Niezachòwanié òpòzycji – wërównanié do fòrmów z krótczim (bez pòchileniégò) samòzwãkã:
badżier ‘pogłębiarka’ (T II 47); *bal* (T I 291); *bédżiel* ‘ramiączko’ (T II 133); *bùcefal* ‘bucefał’ (T I 65); *chachmãcëcel* ‘krętacz’ (T I 265); *czënicel* ‘sprawca’ (T II 207); *gaz* ‘gaz’ (T I 172); *grad* ‘stopień’ (T II 216); *jaw* – *jaw*(*a*), *na jawie* (T I 217); *jurzëcel* ‘podmawiacz’ (T II 40); *kapitał* – *kapitału*, *kapitałów* (T I 228); *kawaler* (T II 123); *kawał* (T I 234); *lécerz* ‘wrzeciądz’ (T II 331); *lôdżier* ‘posłanie’ (T II 64); *majicel* ‘właściciel’ (T II 324); *madrigal* ‘madrygał’ (T I

301); *manipùlarz* (T I 306); *materiał* (T I 311); *mineral* ‘kopalina’ (T I 255); *òdkùpicel* (T I 411); ò*riginał* (T I 435); *òwal* (T I 444); *paw* ‘paw’ (T II 13); *pegaz* (T II 14); *personel* (T II 12); *pijar* ‘pijar’ (T II 22); *płoszëcel* ‘człowiek ulegający panice’(T II 7); *pòradzëcel* ‘zwycięzca’; *pòrtal* (T II 62); *pòrtier* (T II 62); *prawò*, *praw*, np. *ùchowë praw człowieka* (T I 286–287); *przëmiar* ‘przykład’ (T I 116); *radzëcel* ‘rajca’ (T II 132); *reczital* (T II 135); *reflektor* (T II 136); *regal* (T II 77); *rãczëcel* ‘poręczyciel’ (T II 61); *prosëcel* ‘suplikant’ (T II 223); *ricerz*, *ricerze* (T II 167); *skarżëcel* ‘prokurator’ (T II 83); *rządzëcel* ‘rządca’ (T II 169); *smierdzel* (T II 243); *s(z)kandal* (T II 186); *sprawa*, *spraw*, np. *minister bùtnowëch spraw* (T I 322); *stwòrzëcel* (T II 222); *sygnal* ‘sygnał’ (T II 225); *szal* ‘szal’ (T I 167); *szakal* (T II 227); *szpetôcziel* ‘spektakl’ (T II 201); *sztãpel* (T II 214); *tczëcel* ‘czciciel’ (T II 316); *totalizator* (T II 259); *ùleszpédżiel* ‘sowizdrzał’; *weńdzëcel* ‘przybysz’ (T II 112); *wierzécel* ‘wierzyciel’ (T II 318); *zbawicel* (T I 411).

4. Jistniczi, w chtërnëch zmieniô sã tip zjinaczënë z chłopsczi na białogłowską – z zachòwónym pòchilenim w przedòstatny szlabize:
akcjonéra ‘akcjonariusz’ (T I 20); *balbiéra* ‘fryzjer’ (T I 167); *bùszniôla* ‘zarozumialec’ (T II 403); *cesjonôra* ‘cesjonariusz’ (T I 74); *cwiardzéla* ‘siłacz’ (T II 184); *darmòjôda* ‘pasibrzuch’ (T II 11); *emaliéra* ‘emalier’ (T I 152); *frizéra* ‘fryzjer’ (T I 167); *filozófa* ‘filozof’ (T I 162); *grawéra* ‘rytownik’ (T II 169); *grenadéra* ‘grenadier’ (T I 187); *kaséra* ‘skarbnik’ (T II 186); *kòntroléra* ‘kontroler’ (T I 253); *medaliéra* ‘medalier’ (T I 313); *paróla* ‘parol’ (T II 9); *pasażéra*, *pasażérowie* (T II 10); *patróla* ‘patrol’ (T II 13); *pedagóga* ‘pedagog’ (T II 14); *planéra* ‘planista’ (T II 25); *pòdòficéra* ‘podoficer’ (T II 41); *pòcztëlióna* ‘pocztylion’ (T II 35); *pòdsekretôra* ‘podsekretarz’ (T II 43); *reakcjonéra* ‘wstecznik’ (T II 334); *repòrtéra* ‘reporter’ (T II 138); *Samaritóna* ‘Samarytanin’ (T II 174); *sapéra* ‘saper’ (T II 176); *sekretôra* ‘sekretarz’ (T II 179); *szoféra* ‘szofer’ (T II 235); *szpacéra* ‘spacerowicz’ (T II 200); *Szwéda* ‘Szwed’ (T II 238); *treséra* ‘treser’ (T II 261); *wespółdzejôra* ‘kooperator’ (T I 255); *żongléra* ‘żongler’(T II 449).

5. Jistniczi, w chtërnëch zmieniô sã tip zjinaczënë z chłopsczi na białogłowską – bez pòchileniégò:
gùbernatora ‘wielkorządca’ (T II 316); *kanibala* ‘kanibal’ (T I 227); *maga* ‘mag’ (T I 301); *manipùlatora* ‘manipularz, manipulator’ (T I 306); ò*peratora* ‘operator’ (T I 430); *parlamentora* ‘parlamentarzysta’ (T II 9); *pastela* ‘pastel’

(T II 11); *pedala* ‘pedał’ (T II 14); *piesniodzeja* ‘poeta’ (T II 46); *pigmeja* ‘pigmej’ (T II 22); *plagiatora* ‘plagiator’ (T II 25); *plantatora* ‘plantator’ (T II 25); *pretora* ‘pretor’ (T II 82); *propagatora* ‘propagator’ (T II 84); *racjonalizatora* ‘racjonalizator’ (T II 131); *radikała* ‘radykalista’ (T II 132); *refòrmatora* ‘reformator’ (T II 136); *senatora* ‘senator’ (T II 179); *speditora* ‘spedytor’ (T II 201); *stratega* ‘strateg’ (T II 218); *szambelana* ‘szambelan’ (T II 228); *sztukatora* ‘sztukator’ (T II 237); *technologa* ‘technolog’ (T II 253); *teòloga* ‘teolog’ (T II 254); *topògrafa* ‘topograf’ (T II 258); *toreadora* ‘toreador’ (T II 258); *triumfatora* ‘triumfator (T II 262); ù*lana* ‘ułan’ (T II 282); ù*zurpatora* ‘samozwaniec’ (T II 175); *wandala* ‘wandal’ (T II 304); *wąsala* (T II 306); *wenerologa* ‘wenerolog’ (T II 309); *Westfala* ‘Westfalczyk’ (T II 310); *wirtuoza* ‘wirtuoz’ (T II 321); *wizytatora* ‘wizytator’ (T II 322); *zoòloga* ‘zoolog’ (T II 436).

6. Nieregùlarné fòrmë:
czas, *czasã*, *czasowi* (T I 94), le *dotëchczôs*, *dotëchczôsny* (T I 127); *dzëb*, *dzob* (T I 147); *drëw* ‘prąd’ (T II 81); *łëg*, *łëgù* (T I 299); *mùsk*, *mùskù*, *mùseczk* (T I 331); *rozëm* (T II 161); *ùchëł* ‘pochylenie’ (T II 33).

Cekawé efektë dôwô téż przërównanié fòrmów przedstôwiónëch w jãzëkù J. Trepczika z fòrmama w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* B. Sëchtë:

1. Jistniczi, w chtërnëch w *Słowniku* Sëchtë ni ma òpòzycji – jinaczi jak kòl Trepczika: *bòdôrz – bòdôrze* (S I 50); *gądlôrz – gądlôrza* (S I 350); *młënôrz – młënôrza* (S III 87); *pielgrzim – pielgrzima* (S IV 249); *tôrg – tôrgù* (S V 326); *ùkłôd* (S VI 18).

2. Jistniczi, w chtërnëch w *Słowniku* Sëchtë je òpòzycjô – jinaczi jak kòl Trepczika: *dokôz – dokazë* (S I 227); *drôw – drawù* (S I 236); *jachtôrz – jachtarzë* (S II 73); *jurzëcél – jurzëcela* (S II 113); *môg – magù* (S III 36); *nieprzëjôcél – nieprzëjôcela* (S III 244); *niszpór – niszpòru* (S III 263); *nôkôz – nôkazu* (S III 184); *òlér – òlerë* (S VII 208); *przikłôd – przikładu* (S IV 204); *ricérz – ricerza* (S IV 328); *rozkòlib – rozkòlëbù* (S IV 351); *rząd – rzãdë* (S IV 390); *séw – sewù* (S V 6); *skarżëcél – skarżëcela* (S V 48); *sprawa – sprôw* (S V 134); *stôl – stale* (S V 149); *tidzéń – tidzenia* (S V 350); *Zbawicél – Zbawicela* (S VI 197); *żôl – żalu* (S VI 268).

3. Jistniczi, chtërne w *Słowniku* Sëchtë jinaczą sã na dwa spòsobë: z alternacją i bez alternacji: *jedwôb* (S II 92), *koniôrz* (S II 199); *młin* (S III 87); *olér* (S VII 208); *pachtôrz* (S IV 9); *pieniądz* (S IV 250); *sąsôd* (S V 126); *wstid* (S VI 113).

4. Jistniczi, chtërnëch ni ma w *Słowniku* Sëchtë: *akcjonéra*, *balbiéra*, *bòjôrz*; *ból*, *cesjonôra*, *cél*; *cug*; *dér*; *dzejôrz*; *emaliéra*, *filozófa*, *frizéra*, *grenadéra*, *gwôł*, *jinweńtôrz*; *kanibala*, *kapitał*, *klawér*; *kòntroléra*, *kréz*, *madrigal*, *maga*, *malôrz*; *manipùlarz*, *manipùlatora*, *materiał*, *medaliéra*, *mineral*, *òbëczôj*; *òddzél*, *òdkùpicel*, *òdstrzig*; *ògniôrz*; *òperatora*, *òriginał*, *òwal*, *palôr*, *parlamentora*, *pasażéra*, *patróla*, *paw*, *pedagóga*, *pegaz*, *pigmeja*, *pijar*, *pisôrz*; *plagiatora*, *pòcztëlióna*, *pòdòficéra*, *pòdsekretôra*, *pretora*, *przedôj*, *przëmiar*, *rim*; *słowôrz*; *strzél*, *szôl*, *wartôrz*, *weńdzëcel*, *wespółdzejôra*, *wëprzedôj*; *wëprzedôw*, *wiłóz*; *wòjôrz*, *znajôrz*.

W jãzëkù tekstów Jana Trepczika, jak i w kùńcu w jegò domôcy westrzédny kaszëbiznie, zachòdzą czãsto mòrfònologòwé wërównania, chtërne mają na ùdbie ùsënąc zawité òpòzycje. Piesniodzéj biôtkùjący ò òdrodã kaszëbiznë, dbałi ò snôżotã mòwë i ji apartnosc, z wiédzą robił dlô rozwòju kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka. Stądka dobiérôł słowiznã òsoblëwie przirodną dlô kaszëbiznë, *apartną*, jiną òd pòlaszëznë i niemczëznë. Takô słowizna, òsoblëwie ze stôrima, przirodnyma fòneticznyma znankama, np. tak pòzwóną grëpą zwãków -*TarT*-, nôlepi sã ùtrzimała na nordze Kaszëbów, skądka Trepczik bòkadno nabiérôł. Równoczasowò piesniodzéj pisôł westrzédną kaszëbizną, a tuwò sã òdrzucô zawité òpòzycje (przër. ze słowarzã Sëchtë). No òdrzucanié zawitëch òpòzycji sã łączi ze standarizacją jãzëka, bò tuwò chòdzy ò twòrzenié jednégò kòdu, równégò dlô wiele gôdków i dialektów. W òbrëmienim mòrfònologii czasnika ta standarizacjô je widzec w ùwszednienim mòdła z pòchiłim samòzwãkã w témie nieòznacznika i rozkazownika (*gôdac*, *spiéwac*, *gôdôj*, *spiéwôj*), choc nié wszãdze i niepòpùstno (czasã: *gadac*, *spiewac*, *gadôj*, *spiewôj*).

Czedë jidze ò mòrfònologiã jistnika, tuwò je pòdobno jak w gôdkòwi kaszëbiznie. Przë pòrównanim jãzëka Trepczika ze *Słownikiem gwar kaszubskich* ks. Sëchtë, zeswiôdczómë wielné juwernotë i drobné jinoscë, np. *ból*, *bólu* kòl Sëchtë, *ból*, *bòle* kòl Trepczika, *séw*, *sewù* kòl Sëchtë, a téż *séw*, *séwù* kòl Trepczika, le np. *jedwôb* na dwa spòsobë: z òpòzycją, a téż bez ni i kòl Sëchtë, i kòl Trepczika. W jãzëkù nôbëlniészégò ze zrzeszińców pòdpôdô felënk òpòzycji w niechtërnëch jistnikach, czãstëch w tekstach, np. *dokôz*, *dokôzë* (kòl Sëchtë ‘dowód, świadectwo’, kòl Trepczika neòlogizna ‘utwór, dzieło'), *słowôrz*, *słowôrzu* itp., co czerëje na to, że czëtińcowi sã zdôwô, jakbë tëch fòrmów bez alternacji bëło wicy, jak jich je pò prôwdze. Zato je tuwò dosc tëli jistników, co sã jinaczą na dwa spòsobë: z alternacją abò bez ni (16), a téż jistnienié np. kòle fòrmë *tił* (z alternacją w zanôleżnëch przëpôdkach) tak samò fòrmë *tëł* (T II 269) prowadzy do mëslë ò gwësnym rozpadniãcym sytemù mòrfònologòwëch òpòzycji w jãzëkù Trepczika[21]. Dôwô sã merkac téż i to, że odstąpienia Trepczika òd przëjimniãcégò mòrfònologòwëch òpòzycji prowadzą do zwikszeniô w jegò tekstach frekwencji òsoblëwie kaszëbsczich lëtrów *ë*, *ô*, *é* (a to je gwësno skùtk jistnieniégò w wëbrónëch fòrmach òsoblëwie gwësno fònemów). Stądka mie sã wëdôwô, że faktã, co rozsądzył ò tim, jaką mòrfònologòwą fòrmã aùtor *Słownika polsko-kaszubskiego* wëbrôł, bëło nié tëli wëstąpienié òsoblëwie kaszëbsczch mòrfònologòwëch òpòzycji, czile òsoblëwie kaszëbsczich fònemów (w gôdce) i lëtrów (w pisënkù)[22].

Na òstatkù wòlno mie wierã zuchterno docëgnąc, że czejbë *Méster Jón* znôł akùratni wskôzë dzejaniô mòrfònologòwëch alternacji w kaszëbiznie, to bë sã nima czerowôł z wikszą kònsekwencją, bò òne są dlô mòwë Kaszëbów baro òsoblëwé, a na dodôwk je to ji baro òsoblëwô *apartnosc*, bò midzë jinyma tim téż òna sã jinaczi òd pòlaszëznë.

Ùżëté skrócenia:

T – Jan Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski.* Naukowo opracował i aneksem opatrzył Jerzy Treder, t I–II, Gdańsk 1994 (lëczba przë lëtrze òznôczô numer stronë).
S – Bernard Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VIII, Wrocław 1967–1976 (przër. wëż.).

---

[21] Òb. téż M. Cybulski, *Opozycja* a*:* á *w deklinacji kaszubskich rzeczowników*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś 4*, Gdańsk 2001, s. 109–129, a téż nen: *Problematyka morfonologiczna w procesie kodyfikacji kaszubszczyzny na przykładzie samogłoskowych alternacji jakościowych przed końcówką zerową rzeczowników*, Gdańsk 2008, s. 378.

[22] Przër. òsoblëwi skùtk w dobiéranim alternacjów w aùtorsczim *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Sztefana Ramùłta w wëdôwkù z roku 1893 i 1993, a téż znormalizowónym przez Jerzégò Trédra z rokù 2003 razã z z pózniészima wëdôwkama (np. *pałôc, pałace* w wëdôwkù z rokù 1893, s. 180, a téż *pałac, pałacu* w wydanim znormalizowónym z r. 2011, s. 285, a także *bernardin, bernardëna* w wydaniu z roku 1893, s. 6, oraz w wëdówkù znormalizowónym przez Jerzégò Trédra, s. 41, czedë timczasã to słowò *bernardin* je cëzé mòwie Kaszëbów, bò tak w pòrénkòwi Pòlsce pòzéwô sã przedstôwcã zôkònu refòrmòwónëch francyszkanów òd kòscoła sw. Bernarda w Krakòwie, gdze ti zôkònnicë pasterzëją dëszama, zato w zôpadny Pòlsce, téż i na Kaszëbach, przedstôwcã tegò zôkònu pòzéwô sã prostu francyszkanã.

D – felieton z cyklu *Domocy nórcëk*, drukowany w *Pomeranii* (w zôpisu np. D 70/3,89 pierszô lëczba òznôczô rok, drëgô, pò skòsu – miesąc, zato òstatnô – stronã).

Streszczenie

W niniejszym artykule zajęto się kwestią samogłoskowych alternacji morfonologicznych w kaszubszczyźnie Jana Trepczyka (1907–1989), przedstawiciela grupy literackiej „Zrzesz Kaszëbskô”. Zaprezentowanie bogatej palety alternacji w zakresie rzeczownika jak i czasownika wydawało się ważne ze względu na nobilitację kaszubszczyzny, pokazanie jej bogactwa i odrębności, choć z drugiej strony pochodzenie pisarza z Kaszub środkowych, gdzie wprowadzono już w tym zakresie pewne redukcje, spowodowało, że pisarz uprościł swój system gramatyczny w tym zakresie, np. w obrębie koniugacji.

Abstract

The aim of this paper is to present morphophonological vowel alternations in the variety of the Kashubian language used by Jan Trepczyk (1907–1989), a member of the literary group Zrzeszińcë. An analysis of the whole system of alternations in noun and verb inflection, demonstrating its richness and distinctness, is important in view of the status of the Kashubian language. Trepczyk came from the central part of Kashubia where some reductions have occurred in this system. This explains why his morphophonological system, for example conjungation, was reduced.

Daniel Kalinowsczi
(Pòmòrskô Akademiô w Słëpskù)

Jón Trepczik i kaszëbskô lëteratura dlô dzôtk

Jan Trepczyk and Kashubian children's literature

Słowa kluczowe:
Jón Trepczik, lëteratura kaszëbskô, lëteratura dlô dzecy

Keywords:
Jan Trepczyk, Kashubian literature, children's literature

Kaszëbskòjãzëcznô lëteratura òd swòjégò zôczątkù nasztëlowónô bëła na rozmajitëch òdbiérôczów, chòc z piersza przédnikòwôł w nich ùstny czëtińc. Specyfika rozwiju ti pismieniznë za czasów Flóriana Cenôwë i Hieronima Derdowsczégò sprawia, że pòdjimóné kònwencje etnografny lëteraturë, pòpùlarny dlô lëdztwa, a téż spòlëznowò-pòliticzny pùblicysticzi jãzëkòznôwczo-kùlturoznôwczi nie zabrzadowałë ùtwórstwã dlô dzôtk. Zôs zôczątczi tegò ôrtu mësleniégò zjawiłë sã w ùtwórczi pòstawie młodokaszëbów, co ùkłôdelë dejowé zgrôwë pòwstaniô *Bajarza kaszubskiego* abò wstôwielë bôjkòwò-łżónkòwé dzéle w swòji lirice czë dramaturgii. Kò to nie bëłë dokazë dëcht prosto czerowóné do młodégò czëtińca, nie wërôżałë zgrôwów znóny ju tej w Eùropie i np. w pòlsczi lëteraturze ùtwórstwa dlô młodégò czëtińca. Kaszëbsczi bajôrz béł tej barżi zbiérkã etnografnym, jak lëteracczim[1], zôs *frantówczi* Aleksandra

---

[1] *Bajarz Kaszubski. Bajki z „Gryfa" (1908–1912), oprac. J. Borzyszkowski, Wejherowo–Gdańsk 2005.*

Majkòwsczégò[2] abò liriczi Léòna Heyczi[3] to dokazë, co wëkôzywają ludiczné abò satiriczné zgrôwë, jaczé swój fùlny znaczënk òdkriwają dopiérkù przed ùstnym czëtińcã. Kùreszce i teatrowé kùńszta Jana Karnowsczégò, chòc miôł òn młodzónkòwatëch herojów abò łżónkòwą aùrã (*Òtrok Swiãtowida*), leno pòstrzédno są dokazama dlô dzôtk[4].

Kaszëbskòjãzëcznô lëteratura dlô dzôtk zaczãła sã rozwijac dopiérze pò II swiatowi wòjnie, czej przëszedł bëlniészi czas w lëteracczim strzodowiszczu i pòliticznym żëcym pò „zeldze" rokù 1956. Tej téż ùtwórcë këszëbsczi lëteraturë mòglë mët kąsk barżi wezdrzec w swòjã przińdnotã i zacząc pisac dokazë, co achtnãłë wrazlëwòtã, percepcjã i brëkòwnotë nômłodszégò czëtińca. Taczé pòdińdzenié nie bëło tej czims gwësnym[5]. W dejowëch gôdkach rësznotë kaszëbsczi rzeczëwistoscë piãcdzesątëch i szescdzesątëch lat lëteratura sã zdôwa marginalnym zjawiszczã, mni wôżnym jak wiele barżi spòdlecznëch jawernotowëch zgrôwów żëcégò pismieniznë kaszëbskò-pòmòrsczi i kaszëbskòjãzëczny. Dopiérze w sédmëdzesątëch i òsmëdzesątëch latach zaczãlë corôz barżi w pòmòrsczim lëteracczim strzodowiszczu òdczëwac, że wôrt je pisac do apartnégò ôrtu adresata. Czejbë chcôł wëmienic w tim môlu pòeticczé tomiczi, w jaczich bëłë pòdjimóné taczé próbë, tej dô sã ùsadzëc taczi pòsobny zestôwk wëdôwiznów: Jan Trepczik, *Ùkłôdk dlô dzôtk*[6], Alojzy Nôdżel i tomiczi: *Nënka Roda i ji dzôtczi*[7], *Cëdowny wzérnik*[8], *Szadi Władi*[9] i kùreszce *Dzéwczã i krôsniãta*[10]. Do te mòże jesz wërechòwac wiérztë Jana Piépczi ze zbiérkù *Mòja kòtka. Mój kòt*[11], a téż Stanisława Janczi òbjãté w tomikach pt. *Żużónka jak mrzónka*[12], a pózni *Krôjczi pôjczi*[13]. W dalszim dzélu pòjôwiają sã binowé sztëczczi Aleksa Peplińsczégò z òsmëdzesątëch i pózniészich lat XX w. czerowóné do młodégò òbzérnika[14] i pòlskò-kaszëbsczé *Bôjczi* Anë Łajming (1996)[15]. Nót téż nadczidnąc ò pòlskòjãzëcznëch binowëch kùńsztach kaszëbskò-pòmòrsczich lëteratów, jak Lecha Bądkòwsczégò (*Zaklęta królewianka, Złoty sen*)[16], Natalii Gòłãbsczi (*Guli gutka, Diabelskie skrzypce, Damroka i Gryf)*[17], czë Frãcëszka Fenikòwsczégò (*Zaczarowane skrzypki*)[18], chtërny wspiérelë swòjim ùtwórstwã dlô dzôtk kaszëbskòjãzëcznëch aùtorów. Pòtemù dlô młodëch czëtińców piselë ju wicy i dzyrzkò, co je merkac w tomach, np. Eùgeniusza Prëczkòwsczégò[19], Janusza Mamelsczégò[20], czë téż Tomasza Fópczi[21]. Dzysdnia mòże wnet gadac ò przewôdze kaszëbskòjãzëcznëch dokazów dlô młodégò òdbiérôcza procëmkù tegò ôrtu lëteraturze dlô ùstnëch[22].

---

[2] A. Majkowski, J. Karnowski, L. Heyke, *Poezja młodokaszubów*, oprac. H. Makurat, wstępy J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowski, H. Makurat, Gdańsk 2012, s. 167–180.

[3] Téż, òsoblëwie. 361–283.

[4] J. Karnowski, *Dramaty*, oprac. i przyp. M. Cybulski, wstęp C. Obracht-Prondzyński, D. Kalinowski, M. Cybulski, Gdańsk 2011, s. 377–400.

[5] W tim môlu nót je nadczidnąc, że w kùlturowi sytuacji PRL-u ùtwórstwò dlô dzôtk pòmału dochôdało do głosu, chòc bënë w nim bëło wiele zastrzegów dejowi nôtërë. Zdrzë wôżny głos w diskùsji ò zgrôwach tegò ôrtu lëteraturë w artiklu Krystyny Kuliczkowskiej, „Kłopoty z teorią" w literaturze dla dzieci i młodzieży „Polonistyka" 1956, nr 2, s. 5–16 i ti sami, *Z zagadnień prozy dla młodzieży w Polsce Ludowej* „Kultura" 1964, nr 40. Synteticzni òmôwiô sprawã: S. Frycie, *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1970,* Warszawa 1978.

[6] J. Trepczik, Ù*kłôdk dlô dzôtk*, Gduńsk 1975.

[7] A. Nôdżel, *Nënka Roda i ji dzôtczi*, Gduńsk 1977.

[8] Tegòż, *Cëdowny wzérnik*, Gduńsk 1979.

[9] Tegòż, *Szadi Władi*, Gduńsk 1983.

[10] Tegòż, *Dzéwczã i krôsniãta*, Gduńsk 1988.

---

[11] J. Piépka, *Mòja kòtka. Mój kòt*, Gduńsk 1983.

[12] S. Janka, *Żużónka jak mrzónka*, Gduńsk 1984.

[13] Tegòż, *Krôjczi pôjczi*, Gduńsk 1997.

[14] A. Peplińsczi, *Kaszëbsczé jasełka. Widowiskò gwiôzdkòwé w sztërech aktach*, Gdańsk 1986; tegòż, *Bëtowsczé strôszczi. Òbrazë na binã*, Gdiniô 2006; *Antologia lëteracczich dokazów. Antón i Aleks Peplińscë*, red. J. Tréder, Serakòjce 2009.

[15] A. Łajming, *Bajki*, Gdańsk 1996.

[16] L. Bądkowski, *Zaklęta królewianka / Zaklãtô królewiónka, Sobótka / Sobòtka, Złoty sen / Złoti spik*, przeł. H. Makùrôt, Kartuzë 2009. Z tegò wëdôwkù dlô dzecnégò òdbiérôcza są napisóné pierszi i trzecy dokôzk.

[17] N. Gołębska, *Fantazje kaszubskie*, Gduńsk 2003.

[18] F. Fenikowski, *Zaczarowane skrzypki. Widowisko marionetkowe dla dzieci,* Gduńsk 1982.

[19] *Dërchôj królewiónkò*, òprôc. E. Prëczkòwsczi 1996; *Mësla dzecka*, òprôc. E. i E. Prëczkòwscë 2005.

[20] Na spòdlim etnografnëch tekstów Mamelsczi òbrobił tomë: *Legendy kaszubskie / Kaszëbsczé legeńdë*, Gdiniô 1999; *Bursztynowy skarb. Legendy z serca Kaszub / Jantarowi skôrb. Legeńdë z serca Kaszëb,* Gdiniô 2004; *Bajki kaszubskie / Bôjczi kaszëbsczé* Gdiniô 2009. Wëdôł téż pòeticczi tomik aùtorsczi *Żëcé dzecy / Życie dzieci*, Gdiniô 2012 i brawãdã dlô dzecy *Mack*, Gduńsk 2016.

[21] T. Fópka, *Czë mùcha mô jãzëk?* Gduńsk 2016. Do te mùszi pamiãtac, że dolmacził òn na kaszëbsczi klasykã pòlsczi lëteraturë dlô dzôtk: J. Tuwim, *Nôsnôżniészé wiérztë dlô dzecy*, przeł. T. Fopke, Gduńsk 2013; J. Brzechwa, *Brzechwa dzecoma*, przeł. T. Fópka, Gduńsk 2014; *Droga ni mô kùńca. Antologiô wiérztowóny pòlsczi bôjczi*, przeł. T. Fópka, wëb. i pòsł. W. Bonowicz, Wrocław 2016.

[22] Jô nadczidnął ò tim na slédnëch stronach: *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gduńsk 2017, s. 370–379.

Westrzód wërechòwónëch wëżi nôzwësków na zôczątkù nié bëz przëtrôfk sã pòjawił zrzeszińc, Jón Trepczik, chtëren chùtkò zmerkôł, że skòrno chce dobëc cos w rozkòscérzanim kaszëbsczi swiądë, tej mùszi gadac nié blós do ùstnëch, ale mùszi téż pamiãtac ò nômłodszim pòkòlenim. Prawie òn ju w 1959 rokù òpùblikòwôł w cządnikù „Kaszëbë" témiznowi minidzélëk *Nórcek dlô dzecy*, pòwtórzony pò rokù, chòc apartny tomik wëdôł dopiérze w 1975 r.[23]. Tej téż te pòdjimniãca Trepczika sprôwiają, że to jemù przënôlégô przëznac pierszëznã w rédze kaszëbskòjãzëcznëch aùtorów lëteraturë dlô dzôtk…

Ò czile technikach wërazu

Czej w 1975 r. sã pòjawił w nakładze 2 tës. egz. tomik Jana Trepczika *Ùkłôdk dlô dzôtk* z leno 9 dokôzkama, kaszëbsczé strzodowiszcze czëtińców nijak recenzyjno nie dało znac. Zbiérk redakcyjno przërëchtowa Izabella Trojanowskô, zôs malënczi w kònwencji lëdowëch wërzniónków zrobia Marina Górskô-Kòbëlińskô. Kąsk dzëwùje na recenzyjnô cëszô, le z drëdżi stronë mùszi przëznac, że wnenczas béł to jaczis eksperiment wëdôwiznowi i nicht wierã (wëcmanim z aùtorã) nie béł gwës czë takô ksążeczka je pò prôwdze kòmù pòtrzébnô. Pòjawiłë sã tu wiérztë, co twòrzą baro żôrotny tomik z malinczima lëteracczima fòrmama, wërazno naczerowóny na zrëszenié òkreslonégò wrażeniô czëtińców. Nôpierszą kòmpòzycyjno-témiznową ùdbą ne zbiérkù je lëterackô zôchãcba do wanodżi pò nôblëższim swiece nôtërë. Kò rzecz jasnô nie je do kùńca zasadné òmawiac wiérztë, równak wôrt je dozdrzec, jaczé Trepczik dotikôł sprawë w tomikù pòezji dlô dzôtk.

Pierszi tej dokôzk *Wëlecënk* zachãcywô nas jic bùten, na grëpòwą wanogã ze spiéwã na lëpach, żebë w redoce pòspólnégò bëcô côrnąc ò òjczëstą nôtërã. Drëgô wiérzta w zbiérkù to *Kùlanié krãga*, to krótëchny òpisënk zabawë kùlaniô metalowi réfë, w czim na miónczi jidą dwaji knôpi, zôs całé karno dzecy redotno temù winkùje. *Hej wstanita* to je ôrt pòbùdczi, jakô rëchtuje dzôtczi do jaczégòs redotnégò zdarzënkù, w jaczim przińdze jima bëc. Pòsobnô wiérztka *Pòjmë so na grzëbë* je ju dëcht samą rézą do lasu i nad jezoro. Tą razą karno dzôtk nalôżô redotã w zbiéranim grzëbów abò wądkòwanim. Sómnô maraszba, jaką nót włożëc, to wczas reno wëlezc z wërów. *Leszczëna* w tomikù Trepczika je zôpisënkã sztócëkù òdpòczinkù, edukacjowégò przëstónkù, żebë przesztudérowac kòldrogòwé drzéwkò, jaczé pòdlégô zmianóm cządów rokù, a dôwô ùtacënk ptôszim gniôzdkóm. *Pùrgówka* zôs nawlékô do zëmë i narôz chùtuszkò rëchtowóny pùrgówczi, w jaczi je czëc smiéch a rozegracjã. *Pòspiéwac* to je zôs nôwrót do nôstroju zymkù i stónu bùdzeniô sã żëcégò, jaczé sparłãczoné òstało w dokôzkù z pòspólnyma knôpów i dzéwczãt spiéwama, co ùgwësniwają jak mòcenkò dzôtuszczi doswiôdczają swiata. Żlë w zbiérkù Trepczika są baro młodi lëdze, to ni mòże westrzód nich felowac téż psa, ò czim gôdô wiérzta *Psota*. Do nôstroju zabawë dotëgiwô tu tej zwiérz, jesz jeden znak redotë, żewòtnoscë i witalnoscë. Zwierzëcy swiat w jawerny spòsób pòdsztrëchiwô bëlny sztôłt nôtërë, w jaczi bënë je człowiek. Slédnô wiérzta w zbiérkù *Stark* to òsoblëwé wëcëszenié pò całim dniu zabawë. Je to jedurnô wiérzta, w jaczi liriczny pòdmiot bezpòstrzédno gôdô jakno pòstacjô dzecka rozprzeniosłégò bôjkòwim òpòwiôdanim starka. Wôżnô je tuwò tresc ny historii, bò titlowi *stark* ùkôzywô dzeckù tradicyjné kaszëbsczé òpòwiednie ò zaklãti królewiónce, ò trzech ùkôzkach i ò stolemach. Slédny dokôzk nawlékô tej do nôwôżniészich kùlturowëch znaków Kaszëb, znónëch w tak wiele dokazach, a nômòcni w *Żëcym i przigòdach Remùsa*[24].

---

[23] Materiał òstôł òpùblikòwóny przez Trepczika pòd pseùdonimã *Waji szkólny*, „Kaszëbë" 1959, nr 24, s. 6 i 1960, nr 2.

Prôwdac wôrt je dozdrzec jesz jednã fòrmalną znankã czile dokôzków z *Ùkłôdkù dlô dzôtk…* Mało czej Trepczik ùżiwô stilisticznëch strzódków lëdónëch òsoblëwie przez nômłodszégò òdbiérôcza, to je rozmajitëch pòwtórzeniów i paralelizmów leksykalnëch, czë składniowëch, chtërne robią dokôzk barżi wëraznym i przëcygającym bôczënk[25]. Taczé zjawiszcze zachôdô w wiérztce *Leszczëna* z ôrtã jednoréżkòwégò refrenu mùzycznégò w kòżdi ze sztrofków. Trepczik nie ùcékô téż òd mùzycznëch elemeńtów, co wzmòcniwają redotny klimat rozegracji i smiéchù, tak jak sã dzeje to w dokôzkù *Pòjmë so na grzëbë*:

Pòjmë so na grzëbë, pòjmë wãdzëc rëbë,
Gdze jezór je glada, gdze je las!

---

[24] Zdrzë òmówienié tegò ôrtu znaczënkòwëch figùr, np.: D. Kalinowski, *Mity fundacyjne w literaturze kaszubskiej*, [w:] *Geografia wyobrażona regionu. Literackie figury przestrzeni*, red. D. Kalinowsczi, M. Mikòłajczôk, A. Kuik-Kalinowskô, Kraków 2014, s. 156–170.

[25] Òd genologicznégò i stilisticznégò pùnktu widzeniô lëteraturã dlô dzôtk òpisywelë badérzë: H. Skrobiszewska, *Książki naszych dzieci, czyli o literaturze dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1971; J. Cieślikowski, *Literatura i podkultura dziecięca*, Wrocław 1975.

Nazbierzemë grzëbów, nawãdzymë rëbów,
Bãdze jich dlô mëmë ë dlô nas.
Hejdiliszkóm ha, hejdiliszkóm ha,
La la la la la la hopsasa![26]

Zwãkòwò-mùzyczné stilisticzné strzódczi wzãté przez Trepczika baro dobrze pòdsztrëchiwają klimat dokôzkù dlô dzôtk, w jaczim ludiczny czinnik bë miôł bëc wôżnym czinnikã wërazu[27]. Kaszëbsczi aùtor ùżiwôł je nié bez przëtrôfk, bò jakno kòmpòzytóra znôł jich wôrtnotë. Mùszi do te wiedzec, że jakno wielelatny szkólny miôł wiôlgą swiądã, jak robic z ùczniama, żebë òsygnąc brëkòwné efektë artisticzno-pòznôwczé. Rezultatë swòji robòtë z młodima lëdzama pùbliczno pòkôzywôł jesz przed II swiatową wòjną, zôs pózni nierôz w swòjich mùzycznëch bédënkach ùsôdzónëch dlô chùru nawlékôł do dzecny wrazlëwòtë[28]. Nen stón je ùdokùmentowóny w pùblikòwónëch ju w XXI stalatim wëdôwiznach: *Kaszubski śpiewnik domowy*[29] i *Kaszubski śpiewnik szkolny*[30], w jaczich nalôżómë dokôzczi przërëchtowóné do wëkònaniô przez młodëch prawie spiéwôków.

Òkróm kómpòzycyjnëch czinników (składniowò-ritmicznëch) i mùzycznëch (akùsticznëch) wiérztów napisónëch przez Trepczika dlô dzecy nót je nadczidnąc ò czinnikach edukacyjnëch i jawernotowëch, jaczé w nich są mët[31]. Nie są òne nôwôżniészé w minitomikù *Ùkłôdk dlô dzôtk*, le wiele wërazni sã pòjôwiają westrzód fòrmów, co skłôdają sã na slédno wëdóny zbiérk pòezji pt. *Wiérztë starka dlô dzôtk*[32]. Tą razą je to wôżny wątk ùtwórstwa dlô dzôtk, leno że całô krôsa ùtwórstwa pòlégô na tim, żebë nie bëła za baro wërazëstô i didakticznô[33].

---

[26] J. Trepczik, *Ùkłôdk dlô dzôtk*, s. 6

[27] J. Cieślikowski, *Wielka zabawa. Folklor dziecięcy. Wyobraźnia dziecka. Wiersze dla dzieci*, Wrocław 1967; B. Żurakowski, *Wartości estetyczne w literaturze dla dzieci*, [w:] *Wartości w świecie dziecka i sztuki dla dzieci*, red. M. Tiszkòwô i B. Żurakowski, Warszawa–Poznań 1984.

[28] Westrzód dokôzków skómpònowónëch przez Trepczika felëje dëcht prosto czerowónëch do dzecnégò òdbiérôcza. Równak czej sã zdrzi na całé jegò mùzyczné ùtwórstwò, tej mòże zmerkac czile, co mają w se òbrôzkòwanié dopasowóné do òdbiéru dzecka. Zdrzë: W. Frankowska, *Muzyczna stegna Méstra Jana*, [w:] *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankòwskô, Wejrowò 2017, s. 110 i ti sami, *Bibliografia utworów muzycznych Jana Trepczyka*, s. 219–230.

[29] *Kaszubski śpiewnik domowy*, red. W. Frankowska, Gdynia–Wejherowo 2014.

[30] *Kaszubski śpiewnik szkolny*, red. W. Frankowska, Gdynia–Wejherowo 2016.

[31] Widzy no Bòżena Ùgòwskô w artiklu, *Jón Trepczik – dzysdniowé òdczëtiwanié jegò ùtwórstwa w procesu didakticznym*, [w:] *Méster Jan (1907–1989)*, s. 131–141.

[32] J. Trepczik, *Wiérzte starka dlô dzôtk*, Gduńsk 2019.

Trepczik w swòjich wiérztach dlô dzôtk chce zachòwac miarã w parłãczenim snôżotë òbrazów òjczëstë rodë z chãcą nacéchòwaniô ji patrioticznym céchùnkã. Z tegò sã twòrzi grëpa wiérztów ôrtu *Òdeckł dzéń*, *Las*, *Na jezorze*, a téż *Mòrze*, w jaczich tczëwôrtnota i majestat nôtërë rodzą ùczëca szacënkù i tczë pòdług sëłów, co są nad człowiekã. Pòeta nie òstôwô równak na niwiznie òczarzënkù bùtnowim swiatã. Wprowôdzô pòstacją człowieka i ùkôzywô jegò tipiczné dzejanié czë robòtã w òbjimie pòzytiwnëch i ùniwersalnëch wôrtnotów. W dokôzkach ôrtu *Mòja kaszëbizna, Mësla rëbôka*, czë *Rëbôk* nadjednostkòwé wôrtnotë sparłãczoné òstałë z kaszëbizną. Jãzëk tej stôwô sã nosnikã pamiãcë, emòcji i nôdzeji, jaczé nad pòeticczi szëk wërôżają patrioticzné i òglowòkaszëbsczé trescë. W pierszich z dokôzków czëtómë:

Ò, mòja kaszëbizna, szczescym mie mdzë!
Jak kwiôtk naji zemi, jak słuńce sklëniё!
Të zwãczë pòjugą jak dobëtny zwón,
Rozkòscerzë skrzidła, zdzerżëwôj swój gón![34]

W taczim sztócëkù nastãpiwô przëwòłanié wëcmaniznowëch kategòrii, co rëchtują młodégò czëtińca do bëcégò w swiece wiele wikszim priwatnym i wiele wôżniészim jak włôsny doswiôdczënk. Zmiana liricznégò tonu nie je letczim zadanim, kò pòeta mùszôł niechac w wiérzce z tomù wespółbëtnika rozegracjów i z rozsmiónégò òbserwatora zamienic sã na kògòs, co pisze ò rzeczëwistoscë z pùnktu doswiôdczënkù i magù. Przez to na òstatkù pòjôwiô sã ton pòùczeniégò, jaczégò ôrtu wëchòwaniô, co kąsk ùsztiwniwô łączbòwi stón. Nie je to falsz brzmieniô w zbiérkù aùtora, co swój apartny tomik dlô dzôtk ùsôdzô, czej béł ju wnetk sédmëdzesątlatkã. Trepczik miôł tu fùl prawò pisac z pòzdrzatkù mądroscë wiekù, mógł zrobic ze swòjégò biologicznégò wiekù łączbòwą strategiã. To nie jidze blós ò nen zbiérk. W jinszich dokôzkach pòetë, jak *Òdeckł dzéń*, czë téż *To lubi mie* dzecny czëtińc mët mòże dozdrzec kògòs, na kògùm mòże sã wzorowac, chto nosy w se wôrtnotë ùszłëch pòkòleniów. Liriczny pòdmiot ni mùszi tej szëkac pòrozmieniô za wszelką cenã z młodim człowiekã, nie pòdslécô mù sã, nie robi ze se na mòc atrakcyjnym. Prosto rzec zakłôdô, że młodi człowiek téż widzy różnicã wiekù i wenerëje jã.

---

[33] Zdrzë szerzi ò stilisticznëch zagadnieniach: J. Cieślikowski, *Bajeczka dziecięca (Próba określenia gatunku)*, [w:] tegòż, *Kim jesteś Kopciuszku, czyli o problematyce współczesnej literatury dla dzieci i młodzieży*, red. S. Aleksandrzaka, Warszawa 1968, s. 88; J. Goczoł, *Próba poszukiwań nowych środków wyrazu w poezji dla dzieci*, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu”, 1970, z VII: *Z dziejów literatury dla dzieci i młodzieży*.

[34] J. Trepczik, *Mòja kaszëbizna*, [w:] tegòż, *Wiérzte starka dlô dzôtk*, s. 45.

Pisac do dzôtk

Lëteracczé bédënczi dlô dzôtk przërëchtowóné przez Trepczika mùszi widzec w dwùch ùkładach òdnieseniów: z pòzdrzatkù kaszëbskòjãzëcznégò i kómparatisticznégò. Pòdług pierszégò z nich nót je mù przëznac môl inicjatora i inspiratora lëteraturë dlô dzôtk i młodzëznë twòrzony w kaszëbiznie. Pòtrafił òn wińc pòza lëdowé znanczi kaszëbsczi lëteraturë, pòstawił na prostotã w pòeticczim òpisënkù nôtërë, doswiôdczenia codniowégò żëcégò i patriotizmù, chòc nie darwôł przë tim nawlekac za baro do gatënków bôjczi czë stożónczi. Nômòcniészé przëcësczi dôł òn przë òpisanim rodë (np. *Môj*, *Zymk*, *Zëmòwi wiater*, *Jeséń*), chërna sã w rësznëch przemianach ùkôzywô, w farwach i rësznoce, jaczé mògą bëc dozdrzóné i przëżëté przez kòżdégò z lëdzy. Trepczik ùkôzôł téż dzélëczi zwëczajnégò żëcégò, niepretensjonalné òbrôzczi z dzectwa i wczasny młodoscë, czasã téż dodrzeniałoscë w aktach codniowi robòtë (*Kùlanié krãga*, *Spadłë sniedżi*, *Stark*, *Na jezorze*). Kùreszce trzecy, patrioticzny czinnik wiérztów Trepczika, prowadzy dzecnégò òdbiérôcza kaszëbsczi lëteraturë w nowé òbéńdë, do spòdlégò kùlturowi jawernotë. Chòc Trepczik nie przëjął do kùńca artisticznie trafny strategii pisaniô w kònwencji doradów i òpòwiedniów *starka*, przedstôwcë nôstarszégò w kùńcu pòkòleniégò, to nie pòpôdł téż w narracjã leno didakticzną a mòralizatorską.

Pòezjã dlô dzôtk Trepczika wôrt je téż doch rozpëzglec w ùkładze kómparatisticznym. Z jedny stronë pòeta nie szedł tu stegną wëznaczoną przez pòlską lëteraturã i fòrmë prozatorsczé twòrzoné przez Zuzannã Rabską w ji *Baśniach kaszubskich*[35], Hannã Zdzëtowiecką z tomikù *Bursztynowe baśnie*[36], czë téż przez Frãcëszka Fenikòwsczégò i jegò łżónczi lëdowò-lëteracczé w zbiérkù

---

[35] Z. Rabska, *Baśnie kaszubskie*, Warszawa 1925, 2 wëd. 1946.

[36] H. Zdzitowiecka, *Bursztynowe baśnie*, Gduńsk 1972.

Bursztynowe serce[37], *Gburzy z Gnieżdżewa*[38], *Okręt w herbie*[39], *Gdańska szkatułka*[40] czë brawãdë *Złoty strąd*[41]. Równak z drëdżi stronë bédënczi Trepczika nie bëłë témiznowò i fòrmalno dalek òd pòeticczich zbiérków Janinë Pòrazyńsczi, co wëda dokôzczi zbrzątwioné kòle òpisënkù dzecnégò swiata zabawë, codniowégò żëcégò i ùczbë. Ji dokôzczi wëchôdałë drëkã òd sztërdzestëch lat (*Pleciugowe nowinki* – 1947; *Smyku-smyku na patyku* – 1953; *Psotki i śmieszki* – 1955; *Trzy gadułki* – 1955). Stałë sã wërazëstim lëteracczim bédënkã, szerzi òmôwiónym na łamach òglowòpòlsczi prasë[42]. W szlachòwnym żochù pisa swòje pòezje, co dërch nawlékałë do lëdowi tradicji, dzecnëch rozegracji i mùzycznëch sztëczków (kòlibiónków) Ewa Szelbùrg-Zarembina w tomikach *Na listeczku kalinowym* – 1955; *Idzie niebo ciemną nocą* – 1966; *Opowiem Wam...* – 1966) czë téż Hanna Januszewskô, co wëda zbiérk *Srebrna kózka* (1960)[43]. Nie bëłë to czësto jinszé bédënczi òd tëch, co wëdôwôł Trepczik...

Czekawé, że nie je widzec ù Trepczika nawlékaniô do tak wërazëstëch bédënków pòezji dlô dzôtk, jaczima jesz przed II swiatową wòjną i pò ni mët, bëło ùtwórstwò Juliana Tuwima i Jana Brzechwë. Tomiczi pierszégò z nich pt. *Cuda i dziwy* z 1949 r. i *Wiersze dla dzieci* z 1954 r. wëchôdałë w blónach wiôldżich artisticznëch zwënégów[44]. Jesz wicy wëdôwôł Brzechwa (*Ptasie plotki* – 1949; *Brzechwa dzieciom* – 1953; *Sto bajek* – 1958; *Fruwająca krowa* – 1960; *Globus* – 1965; *Śmiechu warte* – 1965)[45]. Kò sã zdôwô, że pòdług Trepczika na nen ôrt eksperimentowanié ze słowã, bôłdzô satirë a czasã grotesczi bëło jesz za wczas. Nawetka ùtwórstwò Wandë Chòtomsczi czë Ludwika Jerzégò Kerna, co zaczinelë swòje pisarsczé kariérë w piãcdzesątëch latach, ni miałë stimùlëjącégò cëskù na kaszëbsczégò pòetã.

Òtemkłim jiwrã je czë patrioticzny mòtiw w pòezjach Trepczika dlô dzôtk, chtëren mòżna wëcëgac gwësno ze specyficzi liriczi zrzeszińców, dôwô sã òbszacowac w òbliczim tegò ôrtu témiznë òbecny ù nôbrzadniészégò wierã pòetë dlô dzecy Czesława Janczarsczégò, aùtora bez 50 pòeticczich zbiérków. Kò prawie Janczarsczi, co ùcékôł òd kómpòzycyjnëch abò stilisticznëch dzywnosców (np. *Wspólna sprawa* – 1952; *Mieszkanie Hani* – 1961; *Listy, listy, listy* – 1964; *Sklepy* – 1969; *Nasza ziemia i słońce* 1972), pisôł ò codniowòscë dziecka i jegò rodzynnégò czë szkòłowégò żëcégò, wiele razy przë tim dotikôł patrioticzny, wëchòwawczi i swiądny témiznë[46]. Równak rozrzeszënk ti sprawë je mòżebny dopiérze pò analizë fùl zestôwkù kòrespòndencji i aùtobiograficznëch wëpòwiesców Trepczika.

---

[37] F. Fenikowski, *Bursztynowe serce*, Warszawa 1957.
[38] Tegòż, *Gburzy z Gnieżdżewa*, Gduńsk 1958.
[39] Tegòż, *Okręt w herbie*, Warszawa 1955.
[40] Tegòż, *Gdańska szkatułka*, Warszawa 1960.
[41] Tegòż, *Złoty strąd*, Warszawa 1964.
[42] J. Z. Białek, *Janiny Porazińskiej poezja dla dzieci*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie 1963, z. 17.
[43] W. Krzemińska, *Literatura dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1963, s. 159.
[44] K. Kuliczkowska, *Szkoła Tuwima i Brzechwy*, [w:] tejże, *W szklanej kuli*, Warszawa 1970, s. 165.
[45] H. Skrobiszewska, *Brzechwa*, Warszawa 1965;

Z kómparatisticznégò zestôwkù kaszëbsczi i pòlsczi lëteraturë bédënk Méstra Jana wëzdrzi jakno szpórownô fòrma, co mòże kąsk dzëwòwac, czej wiémë ò jegò mùzycznëch mòżnoscach i zajmach abò stilisticzny tendencji do twòrzeniégò neòlogizmów w lirice. Wôżniészé równak bëło dlô pòetë pòstawienié na pòznôwczo-ludiczné trescë, a nié wprowadzac niezwëczajną pòdôwczą fòrmã. Z piersza cygnął òn do zbùdowaniô zaùfaniô, pòtemù dopiérze do pòkôzaniô pòspólnotë „më” jãzëkòwégò i „më” kùlturowégò.

Wiérztë dlô dzôtk Jana Trepczika òbjimóné z szeroczégò lëteraturoznôwczégò pòzdrzatkù nie są tej ewenementã, równak z pòzdrzatkù kaszëbisticzi stałë sã pùnktã wińdzeniô dlô pòeticczich bédënków wëdôwónëch pòtemù przez Alojzégò Nôgla czë Stanisława Jankã. Nie je téż spòsób so wëòbrazëc dzysészą wëdôwiznową rësznotã w òbjimie ùtwórstwa dlô dzôtk i młodzëznë bez fòrmów napisónëch przez Trepczika, jaczé są jak òrientacyjné kamë na stegnie kaszëbskòjãzëczny lëteraturë…

Streszczenie

Celem tego artykułu jest przedstawienie twórczości Jana Trepczyka adresowanej do dzieci pisanej od lat pięćdziesiątych XX w. Autor artykułu podkreśla, że Trepczyk był pierwszym poetą kaszubskim, który świadomie pisał poezję dla młodego czytelnika, inspirował się zaś literaturą polską. Jego utwory naznaczone są miłością dla ojczyzny – Kaszub, ukazują związki z naturą, odkrywają również dziecięcą wrażliwość na świat. Twórczość dla dzieci Trepczyka dopiero z czasem znalazła swoją kontynuację u przedstawicieli kolejnych pokoleń kaszubskich literatów (A. Nagel, S. Janke, T. Fopke).

---

[46] Ò sprawie ti, np. B. Żurakowski, *Elementy tradycji we współczesnej poezji dla dzieci*, [w:] *Poezja i dziecko*, Poznań 1973; M. Tyszkowa, *Wychowawcze oddziaływanie literatury pięknej w okresie dzieciństwa i dorastania*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1974, nr 3.

Abstract

The aim of this paper is to present the poems by Jan Trepczyk addressed to children, written from the 1950s onwards. The author of the paper emphasizes that Trepczyk was the first Kashubian poet to write purposely for the young reader. Trepczyk was inspired by Polish literature. His poems are marked with love for his homeland, Kashubia. They also show our relationships with nature and discover children's sensitivity to the world. As an author of poems for children, Trepczyk has found his followers among Kashubian writers representing subsequent generations (A. Nagel, S. Janke, T. Fopke).

Bibliografia:

Podmiotowa:

Bajarz Kaszubski. Bajki z „Gryfa" (1908–1912), oprac. J. Borzyszkowski, Wejherowo–Gdańsk 2005.

Bądkowski Lech, *Zaklęta królewianka / Zaklãtô królewiónka, Sobótka / Sobòtka, Złoty sen / Złoti spik*, przeł. H. Makurat, Kartuzy 2009.

Brzechwa Jan, *Brzechwa dzecoma*, przeł. T. Fopke, Gdańsk 2014;

Dërchôj królewiónkò, oprac. E. Pryczkowski 1996;

Droga ni mô kùńca. Antologiô wiérztowóny pòlsczi bôjczi, przeł. T. Fopke, wyb. i posł. W. Bonowicz, Wrocław 2016.

Fenikowski Franciszek, *Bursztynowe serce*, Warszawa 1957.

Tegoż, *Gburzy z Gnieżdżewa*, Gdańsk 1958.

Tegoż, *Okręt w herbie*, Warszawa 1955.

Tegoż, *Gdańska szkatułka*, Warszawa 1960.

Tegoż, *Złoty strąd*, Warszawa 1964.

Tegoż, *Zaczarowane skrzypki. Widowisko marionetkowe dla dzieci,* Gdańsk 1982.

Fopke Tomasz, *Czë mùcha mô jãzëk?* Gduńsk 2016.

Gołębska Natalia, *Fantazje kaszubskie*, Gdańsk 2003.

Janke Stanisław, *Żużónka jak mrzónka*, Gdańsk 1984.

Tegoż, *Krôjczi pôjczi*, Gdańsk 1997.

Karnowski Jan, *Dramaty*, oprac. i przyp. M. Cybulski, wstęp C. Obracht-Prondzyński, D. Kalinowski, M. Cybulski, Gdańsk 2011, s. 377–400.

Kaszubski śpiewnik domowy, red. W. Frankowska, Gdynia–Wejherowo 2014.

Kaszubski śpiewnik szkolny, red. W. Frankowska, Gdynia–Wejherowo 2016.

Łajming Anna, *Bajki*, Gdańsk 1996.

Majkowski Aleksander, Karnowski Jan, Heyke Leon, *Poezja młodokaszubów*, oprac. H. Makurat, wstępy J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowski, H. Makurat, Gdańsk 2012, s. 167–180.

Mamelski Janusz, *Legendy kaszubskie / Kaszëbsczé legeńdë*, Gdynia 1999;

Tegoż, *Bursztynowy skarb. Legendy z serca Kaszub / Jantarowi skôrb. Legeńdë z serca Kaszëb*, Gdynia 2004;
Tegoż, *Bajki kaszubskie / Bôjczi kaszëbsczé* Gdynia 2009.
Tegoż, *Żecé dzecy / Życie dzieci*, Gdynia 2012
Tegoż, *Mack*, Gdańsk 2016.
Mësla dzecka, oprac. E. i E. Pryczkowscy 2005.
Nagel Alojzy, *Nënka Roda i ji dzôtczi*, Gdańsk 1977.
Tegoż, *Cëdowny wzérnik*, Gdańsk 1979.
Tegoż, *Szadi Władi*, Gdańsk 1983.
Tegoż, *Dzéwczã i krôsniãta*, Gdańsk 1988.
Pepliński Aleksy, *Kaszëbsczié jasełka. Widowisko gwiôzdkowé w sztërech aktach*, Gdańsk 1986;
Tegoż, *Bëtowsczé strôszczi. Òbrazë na binã*, Gdynia 2006;
Pepliński Antoni, Pepliński Aleks, *Antologia lëteracczich dokôzów. Antón i Aleks Peplińsce*, red. J. Tréder, Sierakowice 2009.
Piepka Jan, *Mòja kòtka. Mój kòt*, Gdańsk 1983.
Rabska Zuzanna, *Baśnie kaszubskie*, Warszawa 1925, 2 wyd. 1946.
Trepczyk Jan, *Waji szkólny*, „Kaszëbë" 1959, nr 24 oraz 1960, nr 2.
Tegoż, *Ùkłôdk dlo dzôtk*, Gdańsk 1975.
Tegoż, *Wiérztë starka dlô dzôtk*, Gdańsk 2019.
Tuwim Julian, *Nôsnôżniészé wiérztë dlô dzecy*, przeł. T. Fopke, Gdańsk 2013;
Zdzitowiecka Hanna, *Bursztynowe baśnie*, Gdańsk 1972.

Przedmiotowa:

Białek Józef Z., *Janiny Porazińskiej poezja dla dzieci*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie 1963, z. 17.
Cieślikowski Jerzy, *Bajeczka dziecięca (Próba określenia gatunku)*, [w:] tegoż, *Kim jesteś Kopciuszku, czyli o problematyce współczesnej literatury dla dzieci i młodzieży*, red. S. Aleksandrzaka, Warszawa 1968, s. 88–97;
Tegoż, *Literatura i podkultura dziecięc*a, Wrocław 1975.
Tegoż, *Wielka zabawa. Folklor dziecięcy. Wyobraźnia dziecka. Wiersze dla dzieci*, Wrocław 1967;
Frankowska Witosława, *Muzyczna stegna Méstra Jana*, [w:] *Méster Jan (1907––1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejherowo 2017, s. 110–121.
Frycie Stanisław, *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1970*, Warszawa 1978.
Goczoł Jan, *Próba poszukiwań nowych środków wyrazu w poezji dla dzieci*, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu", 1970, z. VII: *Z dziejów literatury dla dzieci i młodzieży*.

Kalinowski Daniel, *Mity fundacyjne w literaturze kaszubskiej*, [w:] *Geografia wyobrażona regionu. Literackie figury przestrzeni*, red. D. Kalinowski, M. Mikołajczak, A. Kuik-Kalinowska, Kraków 2014, s. 156–170.

Kalinowski Daniel, Kuik-Kalinowska Adela, *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gdańsk 2017.

Krzemińska Wanda, *Literatura dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1963;

Kuliczkowska Krystyna, *„Kłopoty z teorią" w literaturze dla dzieci i młodzieży*, „Polonistyka" 1956, nr 2.

Tejże, *Z zagadnień prozy dla młodzieży w Polsce Ludowej*, „Kultura" 1964, nr 40.

Tejże, *Szkoła Tuwima i Brzechwy*, [w:] tejże, *W szklanej kuli*, Warszawa 1970.

Skrobiszewska Halina, *Brzechwa*, Warszawa 1965;

Tejże, *Książki naszych dzieci, czyli o literaturze dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1971;

Tyszkowa Maria, *Wychowawcze oddziaływanie literatury pięknej w okresie dzieciństwa i dorastania*, „Kwartalnik Pedagogiczny" 1974, nr 3.

Ugowska Bożena, *Jan Trepczik – dzysdniowé òdczëtiwanié jegò ùtwórstwa w procesu didakticznym*, [w:] *Méster Jan (1907–1989)*, s. 131–141.

Żurakowski Bogusław, *Elementy tradycji we współczesnej poezji dla dzieci*, [w:] *Poezja i dziecko*, Poznań 1973;

Tegoż, *Wartości estetyczne w literaturze dla dzieci*, [w:] *Wartości w świecie dziecka i sztuki dla dzieci*, red. M. Tyszkowa i B. Żurakowski. Warszawa–Poznań 1984.

Joana Léman
(Ùrząd Miasta Gdini)
Danuta Stanulewicz
(Gduńsczi Ùniwersytet)

Pòzwë farwów w „Pòlskò-kaszëbsczim słowarzu” Jana Trepczika

Colour terms in “Słownik polsko-kaszubski” [Polish-Kashubian Dictionary] by Jan Trepczyk

Słowa kluczowe:
Jan Trepczyk, słownik polsko-kaszubski, kaszubskie słownictwo barw, podstawowe nazwy barw, niepodstawowe nazwy barw

Keywords:
Jan Trepczyk, Polish-Kashubian dictionary, Kashubian colour vocabulary, basic colour terms, non-basic colour terms

Wstãp

Kaszëbskô słowizna farwów zamkłô w słowarzach bëła czile razy badérowónô przez jãzëkòznajôrzów. Kwirina Handke zrobiła analizã pòzwów farwów, jaczé pòjôwiają sã w słowarzu Bernata Sëchtë[1], jedna z aùtorków zajãła sã tim dzélëkã słowiznë w słowarzu Stefana Ramùłta[2], a Adóm Łuczińsczi òpisôł w skrócënkù òkreslenia farwów zamkłé téż w słowarzach Jana Trepczika i Eùgeniusza Gòłąbka[3]. Célã tegò artikla je przedstawienié i klasyfikacjô pòzwów farwów, jaczé pòjôwiają sã w *Pòlskò-kaszëbsczim słowarzu* Jana Trepczika[4]. Wôrt tu nadczidnąc, że wstãpné badérowania nad pòzwama farwów, co wëstãpiwają w tim słowarzu, jesmë przedstawiłë rëchli w niepùblikòwónëch tekstach[5].

---

[1] K. Handke, *Nazwy barw w „Słowniku gwar kaszubskich” Bernarda Sychty*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, t. 4, red. R. Wosiak-Śliwa, Gduńsk 2001, s. 23–41.

[2] D. Stanulewicz, *Nazwy barw w „Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego” Stefana Ramułta*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, t. 2, red. M. Klinkosz, A. Lica, Z. Lica, Gduńsk 2015, s. 185–198.

Słownik polsko-kaszubski aùtorstwa Jana Trepczika je rëmnym leksykònã kaszëbsczégò jãzëka, wëdónym w 1994 rokù przez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié jakno dwatomòwé òbrobienié, zamikające razã kòl 60000 przédnëch wërazowëch zéwiszczów w pòlsczim jãzëkù, dające bôczënk na frazeòlogòwé parłãcze wespół z jich kaszëbsczima równoznaczënama. Adresatama słowarza mielë bëc lëdze piszący pò kaszëbskù, òsoblëwie w lëteracczi òdmianie.

Mùsz je tu przëbôczëc, że òkróm słowiznë z codniowégò jãzëka Kaszëbów (w dzélu przejimniãtim ze słowarza Sëchtë) słowôrz Trepczika mô wiele nowisłowów (jaczé równak nie òstałë namerkóné pasownyma kwalifikatorama), jak téż niejedne germanizmë. Mòże dlôte part zabédowónëch przez Trepczika słów je cëzy domôcym brëkòwnikóm kaszëbsczégò jãzëka[6]. Òkróm te do pòlsczégò zéwiszcza nierôz je dopasowónëch czile kaszëbsczich synonimów, przë wëbiéranim jaczich aùtór trzimôł sã regle „wëstrzéganiô sã zbiéżnotë z pòlaszëzną”[7]. Słowôrz Trepczika mòżemë tej miec za przëmiôr „swiądny rozbùdowë kaszëbsczi leksyczi, zrzeszony z ùdbą dwigniãcô kaszëbiznë do rówiznë lëteracczégò jãzëka”[8].

---

[3] A. Łuczyński, *Nazwy barw w poezji kaszubskiej opublikowanej na łamach kwartalnika „Stegna”*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, 2014, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecëno, s. 125–143.

[4] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, t. I–II, red. J. Treder, Gduńsk 1994.

[5] J. Leman, *Słownictwo barw w powieści Aleksandra Majkowskiego „Żëcé i przigòdë Remùsa” i jej przekładach*, niepùblikòwóny doktorsczi dokôz, Uniwersytet Gdański, Gduńsk 2019; D. Stanulewicz, *Nazwy barw w „Słowniku języka kaszubskiego czyli pomorskiego” Stefana Ramułta i „Słowniku polsko-kaszubskim” Jana Trepczyka*, referat przedstawiony òb czas II Òglowòpòlsczi Kònferencji „Językowy, literacki oraz kulturowy obraz Pomorza dawniej i dziś”, Gduńsk 2013 (òpùblikòwóny òstôł leno dzél tikający sã słowarza Ramùłta: D. Stanulewicz, *Nazwy barw w „Słowniku języka pomorskiego”*…). Wôrt dac bôczenié, że J. Léman w swòjim doktorsczim dokazu òpisała słowiznã farwów zanotérowóną we wiele słowarzach kaszëbsczégò jãzëka.

[6] J. Treder, *Język i leksykon Jana Trepczyka*, [w:] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, Gduńsk 1994, t. II, s. 457, 460.

[7] H. Popowska-Taborska, *Dzieje kaszubskiej leksykografii*, [w:] H. Popowska-Taborska, W. Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa 1996, s. 52.

[8] Téż tam, s. 53.

Słowizna farwów – spòdleczné i niespòdleczné pòzwë

W swòjim dokazu pt. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*[9] Brent Berlin i Paul Kay przedstôwiają pòzdrzatk, że je jednôsce leksemów w leksykònie farwów, jaczé są wôżniészé òd jinëch pòzwów farwów. Badérowie ti zwią je spòdlecznyma pòzwama farwów (an. *basic colour terms*). W pòlsczim jãzëkù w ti grëpie są taczé hewò znankòwniczi: *biały*, *czarny*, *czerwony*, *zielony*, *żółty*, *niebieski*, *brązowy*, *fioletowy*, *pomarańczowy*, *różowy* i *szary*. Pòzwë te pòjôwiają sã w słowiznie dónégò jãzëka w òkreslonym pòrządkù (zdrzë céch. 1): na pòczątkù brëkòwnicë tegò jãzëka pòsłëgiwają sã dwùma spòdlecznyma farwama, òdnôszającyma sã do biôłoscë i czôrnoscë (abò barżi do jasnëch i cemnëch farwów). Trzecym òkreslenim je pòzwa czerwòny farwë, pò ni pòjôwiają sã pòzwë zelonoscë i żôłtoscë (mògą sã pòjawic w jiny pòsobicë). Szóstą pòzwą w leksykònie farwów je òkreslenié mòdri farwë, sódmą – bruny, a pózni w równo jaczim pòrządkù, dochòdzą pòzwë farwów: lilewi, różewi, apfelzynowi i szari.

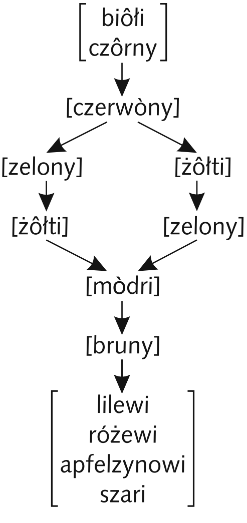

Rysunek 1.
Ewòlucjowi cykel pòzwów farwów wedle Brenta Berlina i Paula Kaya[10]

---

[9] B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley 1969.

[10] Téż tam, s. 4. Berlin i Kay prezentëją ewòlucjowi cykel słowiznë farwów w niwnym ùłożënkù.

Analiza słowiznë farwów w 98 jãzëkach doprowadzëła Berlina i Kaya do wnioskù, że jãzëczi mògą sã nalôżac w rozmajitëch czãdach rozwiju: jistnieją jãzëczi blós z dwiema spòdlecznyma pòzwama (pòzwama farwów: biôłi / jasny i czôrny / cemny), z trzema (tą trzecą je pòzwa czerwònoscë), sztërzema itd. Żelë w jaczims jãzëkù są ùżiwóné leno dwie abò trzë spòdleczné pòzwë farwów, to ni mùszi to òznaczac, że jegò brëkòwnicë znają leno te dwa abò trzë òkreslenia farwów: mògą pòsłëgiwac sã wiele wikszą lëczbą farwów, jaczé mómë za niespòdleczné. Berlin i Kay pòdôwają sztërë przédné warënczi, jaczé miałabë spełniewac spòdlecznô pòzwa farwë[11]:

a) znaczënk spòdleczny pòzwë farwë nie je sëmą znaczënków ji skłôdnëch dzélów (nie są pasowné do ti regle np. *cemnoczerwòny* i *żôłtoapfelzynowi*);
b) spòdlecznô pòzwa farwë nie je pòzwą òdcéni (nie zjiscywają tegò warënkù np. *karminowi* i *czerwienny*, bò tikają sã òdcéniów czerwòny krôsë);
c) ùżëcé spòdleczny pòzwë farwë nie ògrańcziwô sã do òpisënkù wąsczégò zbiéru òbiektów (np. *blond* i *lësati* nie zjiscywają tegò warënkù, bò są ùżiwóné colemało do òpisënkù farwë włosów);
d) spòdlecznô pòzwa farwë je psychòlogiczno wôżnô dlô brëkòwników dónégò jãzëka, co òznôczô, że je znónô jegò wszëtczim domôcym brëkòwnikóm – proszony ò pòdanié pòzwë farwów, wëmienią òni colemało spòdleczné pòzwë farwów w pierszi rédze (taczi regle na gwës nie zjiscywają np. *òchra*, *sjena* i *ùltramarina*).

Berlin i Kay wymieniwają téż sztërë dodôwkòwé kriteria, tikającé sã distribùcjowëch mòżlëwòtów, pòchòdzënkù òd pòzwów zachów itd., wzglãdno niedôwnëch zapòżëczeniów i mòrfòlogòwi zesadzonoscë[12].

Wôrt téż tu nadczidnąc, że Paùl Kay i Chad K. McDaniel przedstôwiają pòdzél spòdlecznëch farwów na primarné (w kaszëbsczim jãzëkù są to: *biôłi*, *czôrny*, *czerwòny*, *zelony*, *żôłti* i *mòdri*) i sekùndarné (*bruny*, *lilewi*, *apfelzynowi*, *różewi* i *szari*)[13].

---

[11] Téż tam, s. 6.

[12] Téż tam, s. 6–7.

[13] P. Kay, C. K. McDaniel, *The linguistic significance of the meanings of basic color terms*, „Language" 1978, nr 54/3, s. 626; zdrzë téż: G. G. Corbett, I. R. L. Davies, *Establishing basic color terms: Measures and techniques*, [w:] *Color Categories in Thought and Language*, red. C. L. Hardin, L. Maffi, Cambridge 1997, s. 198.

Teòriô spòdlecznëch farwów wiele razy bëła kritikòwónô i zmieniwónô (np. òstało przëjimniãté, że pòzwa szari farwë mòże pòjawic sã wiele rëchli w ewòlucjowim cyklu[14]), równak ju ji pierwòsznô wersjô dała badéróm dobré mòdło do prowadzeniô badérowaniów nad leksyką zrzeszoną z farwama.

Spòdleczné i niespòdleczné pòzwë farwów w kaszëbiznie

Słowizna farwów w kaszëbiznie bëła ju analizowónô z pòzdrzatkù na rozapartnienié na spòdleczné i niespòdleczné pòzwë farwów[15]. Badérowania ùdokazniłë, że nôbarżi wôżné psychòlogiczno dlô brëkòwników kaszëbiznë są taczé hewò pòzwë farwów: *czôrny*, *biôłi*, *żôłti*, *czerwòny*, *zelony*, *mòdri* i *bruny*. Do grëpë spòdlecznëch pòzwów mòżemë téż rechòwac leksemë: *różewi*, *szari*, *lilewi*, *apfelzynowi* abò *pòmarańczowi*, a téż *niebiesczi*. Bëtnosc tëch trzech slédnëch słów je dokazã na cësk jinëch jãzëków – niemiecczégò (*apfelzynowi*) i pòlsczégò (*pòmarańczowi* i *niebiesczi*) na kaszëbską leksykã zrzeszoną z farwama[16]. Żelë dómë bôczënk na rodné pòzwë, a téż jednã zapòżëczoną pòzwã (jakô wëfùlowiwô leksykalną dzurã), zbiér kaszëbsczich spòdlecznëch pòzwów mô taczé hewò znankòwniczi: *czôrny*, *biôłi*, *czerwòny*, *żôłti*, *zelony*, *mòdri*, *bruny*, *lilewi*, *różewi*, *apfelzynowi* i *szari*.

Żelë jidze ò niespòdleczné pòzwë, do relatiwno pòpùlarnëch słëchają m.jin. *fioletowi*, *złoti*, *strzébrzny*, *seledinowi*, *bòrdowi*, *cytrónowi* i *bùri*. Téż w tim karnie leksemów dô sã dozdrzec zapòżëczenia z pòlsczégò jãzëka (np. *fioletowi* i *seledinowi*, jaczé nie są domôcyma słowama téż w pòlaszëznie)[17].

Leksykalné pòle

Nigle zaczniemë kôrbic ò pòzwach farwów zapisónëch w słowarzu Trepczika, chcemë przëbôczëc tu w skrócënkù pòchwôt semanticznégò (znaczënkòwégò) i leksykalnégò pòla. Stanisłôw Karolak w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* pòdôwô taką jegò deifinicjã:

---

[14] Zdrzë téż: R. Tokarski, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin 2004 (prwdr. 1995), s. 20, przëpis 2.

[15] Zdrzë m.jin. D. Stanulewicz, *Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù i jich psychòlogicznô płôtnota / Nazwy barw w języku kaszubskim i ich psychologiczna istotność*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2017, s. 112–121 [kasz. wersjô], 252–261 [pòl. wersjô]. Badérowania òpisóné w artiklu wcyg są robioné.

[16] Téż tam.

[17] Téż tam.

> **Semanticzné (znaczënkòwé) pòle.** Bënowò ùpòrządkòwóny w paradigmaticznym i syntagmaticznym szëkù zbiér leksemów, jaczé reprezentëją zbiér pòjãców zrzeszonëch z jaczims nadleżnym pòjãcã, np. pòchwatã intelektu, snôżotë, krewnotë, farwë i jin.
>
> […] nieùpòrządkòwónô jãzëkòwô substancjô, niezanôleżnô òd pòjedincznëch jãzëków, dô sã pòdzelëc na pòjãcowé wiôrztë twòrzącé gwësné continua. Kòżdé kòntinuum je strukturalno zòrganizowóné przez pòjedinczné jãzëkòwé systemë: pasowny je do niegò w strukturowi wiéchrzëznie zòrganizowóny zbiér jednostków. Zbiér ten òpisywô sã jakno leksykalné pòle (niem. Wortfeld) abò znakòwé pòle (Zeichenfeld). We wiéchrzëznie zamkłoscë do wërazowégò pòla równoznaczëną je pòjãcowé pòle (Sinnfeld)[18].

Na tak zebróné słowa mòżemë téż zdrzec jak na leksykalną kategóriã, definiowóną jakno „Klasa wërazów mającëch pòspólné znaczënkòwé znanczi, np. kategóriô żëwòtnoscë (to je klasa jistników òznôczającëch żëwé jistotë), farwë (klasa znankòwników nazéwającëch farwë) […]”[19]. Z kògnitiwnégò pòzdrzatkù kategórie znankùją sã nieòstrima grańcama i mògą miec w se elementë ò rozmajiti rówiznie przënôleżnotë. Do te kategóriô mòże miec radialną strukturã – w centrum je prototip, a mni tipiczné elementë nalôżają sã blëżi ji periferii. Mùsz je tu téż przëbôczëc, że badérowie wëprzédniają trzë niwiznë kategórizacje: nadleżnô, spòdlecznô i pòdleżnô[20]. Hierarchiô ta je sparłãczonô ze zjawiszczã hipònimie, jakô je òpisywónô jakno:

> zanôleżnota midzë dwùma leksykalnyma jednostkama, jakô pòlégô na tim, że znaczënkòwi òbjim jedny nalôżô sã w òbjimie òznôczaniô drëdżi. Pòzwa ò szerszi denotacje i barżi òglowim znaczënkù (np *roscëna*), to je tpzw.

---

[18] S. Karolak, *Pole semantyczne* (*znaczeniowe*), [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocłôw – Warszawa – Kraków 1999, s. 444–445.

[19] K. Polański, *Kategoria leksykalna*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocłôw – Warszawa – Kraków 1999, s. 290.

[20] Zdrzë m.jin. G. Lakoff, *Kobiety, ogień i rzeczy niebezpieczne. Co kategorie mówią nam o umyśle?*, nôùk. red. E. Tabakowska, przeł. M. Buchta, A. Kotarba, A. Skucińska, Kraków 2011 (prwdr. G. Lakoff, *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago – London 1987); J. R. Taylor, *Kategoryzacja w języku. Prototypy w teorii językoznawczej*, przeł. A. Skucińska, Kraków 2001 (prwdr. J. R. Taylor, *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford 1989).

hiperonim, je nadleżną jednostką w przërównanim do pòzwë ò wãższim òbjimie òdniesenió, ale ò barżi skònkretizowóny, bòkadniészi zamkłoscë (np. *drzewò*), to je hipònim[21].

Wrôcającë do słowiznë farwów, mòżemë je miec za leksykalné pòle[22], pòdzeloné na pòjedincznè pòdpòla wëznaczoné przez 11 spòdlecznëch pòzwów farwów wëprzédnionëch przez Berlina i Kaya. Dlô ùproscenió pòjedincznè pòdpòla bãdzemë zwac pòlama. I tak, niżi przëzdrzimë sã pòzwóm farwów zapisónëch przez Trepczika, przëpisëjącë je do pòlów achromaticznëch farwów: biôłoscë, czôrnoscë, szaroscë, a téż pòlów chromaticznëch farwów: czerwònoscë, zelonoscë, mòdroscë, brunoscë, lilewiznë, różowòscë i apfelzynowòscë. Radialnô struktura kategórii (i kònsekwentno leksykalnëch pòlów) i zrzeszoné z nią ùmôlowienié niejednëch leksemów na jich periferiach prowadzy do niejednoznacznégò klasyfikòwanió niechtërnëch miészónëch farwów – mògą òne bëc przëpisóné nié do jedny, a do dwùch kategóriów / pòlów.

Klasyfikacjô pòzwów farwów zapisónëch w słowarzu Trepczika

Pòlskò-kaszëbsczi słowôrz Trepczika dôwô bôczenié na rozamajité òkreslenia farwów, do jaczich są zarechòwóné spòdleczné i niespòdleczné pòzwë farwów, a téż pòkrewné fòrmë i złożenia. Leksykón ten mô téż zaregistrowóné deminutiwné fòrmë i frazeòlogòwé parłãcze. Niżi przedstôwiómë òkreslenia pòzwów farwów sklasyfikòwóné wedle farwnotowëch pòlów[23]. Je wiedzec, że mómë swiądã – jak jesmë ju wëżi nadczidnãłë – że niejedné pòzwë farwów mògą òstac przëpisóné do rozmajitëch pòlów. We frazeòlogòwëch parłãczach – òkróm bezspiérnëch frazeòlogiznów, w tim przërównaniów – bierzemë pòd wzgląd czãsté kòlokacje i pòzwë roscënów itd. Òkróm tipicznëch pòzwów farwów prezentëjemë téż m.jin. leksemë, jaczé òdnôszają sã do wielefarwnotë, jasnoscë i sklëniącoscë. W kwadratnëch klamrach pòdôwómë dzysdniowi pisënk wërazów (żelë sã apartni òd pisënkù ùżëtégò przez Trepczika), a w òkrãgłëch numer tomù i starnë.

---

[21] I. Szczepankowska, *Semantyka i pragmatyka językowa*, Białystok 2011, s. 56.

[22] Zdrzë téż: J. Grzenia, *Założenia opisu pola semantycznego barw w języku polskim*, „Poradnik Językowy" 1993, nr 4, s. 155–165.

[23] Klasyfikacjô pòchòdzy z: J. Leman, *Słownictwo barw w powieści…*, s. 151–161, tuwò ze zmianama i dofùlowónô.

1 Pòzwë farwów włôscëwëch:

A. Pòle biôłoscë (sétmë leksemów i skrewnioné ze sztërzema z nich słowa i zesadzenia):

- *biôłi* ‘biały’ (I, s. 49), *biôławi* / *białasy* ‘białawy’ (I, s. 48), *bielëchny* / *bielenëchny* / *bielëchenczi*, spieszcz. òd *biôłi*, ‘bieluchny, jasnobiały’ (I, s. 51, s. 216), ale téż zesadzenia *jasnobiôłi* ‘jasnobiały’ (I, s. 216), *mlécznobiôłi* ‘białomleczny’ (I, s. 48); *biôłosc* ‘biel’ (I, s. 50); *bielëc sę* [*sã*] ‘bielić się’ (I, s. 51), *bielec* / *wëbielëwac* ‘płowieć (II, s. 30), *wëbielëc* ‘odbarwi(a)ć się’ (I, s. 405), ‘odfarbować’ (I, s. 409), ‘wybielać / wybieleć’ (II, s. 338), ‘zblaknąć’ (II, s. 415), *dac wëbielëc* ‘odbarwi(a)ć się’ (I, s. 405), *zbielec* / *wëbielec* ‘zbieleć’ (II, s. 414), *biôło (po)farbowac* [*(pò)farbòwac*] ‘pobielać’ (II, s. 31), ‘zabielać, zabielić’ (II, s. 379); *biôłofarbowóny* [*biôłofarbòwóny*] / *kalkowóny* [*kalkòwóny*] ‘pobielany’ (II, s. 31);
- *jasny* ‘biały’ (I, s. 49);
- *krémowi* [*krémòwi*] ‘kremowy’ (I, s. 263); *krémowô* [*krémòwô*] *farba* ‘kolor kremowy’ (I, s. 263);
- *lenisti* ‘płowy’ (II, s. 39);
- *platinowi* ‘platynowy’ (II, s. 25); *platinowac* ‘platynować’ (II, s. 25);
- *sëwi* ‘siwy’ (II, s. 185), *sëwawi* / *sëwati* / *sëwiasti* ‘siwawy’ (II, s. 185), *sëwuchny* [*sëwùchny*] / *sëwuchenczi* [*sëwùchenczi*], spieszcz. òd *sëwi*, ‘siwiuchny’ (II, s. 185), *podsëwiałi* [*pòdsëwiałi*] ‘podsiwiały’ (II, s. 43); *sëwiec* ‘siwieć’ (II, s. 185); *zesëwiec* ‘zesiwieć’ (II, s. 64);
- *strzébrny* ‘srebrny’ (II, s. 210), *strzéb(rz)ny* ‘srebrny’ (II, s. 210), *strzébrzny* ‘srebrzysty’ (II, s. 210); *strzébro* ‘srebro’ (II, s. 210); *postrzébrzac* [*pòstrzébrzac*] ‘srebrzyć’ (II, s. 210), *strzébrzëc sę* [*sã*] / *sybrzëc sę* [*sã*] ‘srebrzyć się’ (II, s. 210), *postrzébrzë(wa)c* [*pòstrzébrzë(wa)c*] ‘posrebrzać’ (II, s. 65), *postrzébrzony* [*pòstrzébrzony*] ‘posrebrzany’ (II, s. 65).

Frazeòlogòwé parłãcze:

- *biôłi jak mleko* [*mlékò*] ‘białomleczny’ (I, s. 48);
- *biôłi jak sniég* ‘śnieżnobiały’ (II, s. 244);
- *na biôłim* / *jasnym dniu* ‘w biały dzień’ (I, s. 49);
- *biôłi chleb* [*chléb*] ‘biały chleb’ (I, s. 49);
- *biôłé krëpë* ‘kasza perłowa’ (I, s. 233);
- *biôłô worzta* [*wòrzta*] ‘salceson’ (II, s. 173);

- *rozpôlony do biôłégo* [*biôłégò*] ‘rozpalony do białości’ (I, s. 49);
- *sëwi mróz* ‘biały mróz’ (I, s. 49).

B. Pòle czôrnoscë (jeden leksem i skrewnioné z nim słowa i zesadzenia):

- *czôrny* ‘czarny’ (I, s. 93), ‘wrony’ (II, s. 331), *czôrnawi* / *czôrniasti* ‘czarniawy’ (I, s. 93), *czôrnëchny* / *czôrnëchenczi*, spieszcz. òd *czôrny*, ‘czarniuchny’ (I, s. 93), *czôrnofarbny* / *czôrnofarwny* / *czôrnofarwowi* [*czôrnofarwòwi*], *czôrnofarbisti* ‘czarnobarwny’ (I, s. 93); *czôrno* ‘czarno’ (I, s. 93); *czôrné* / *czôrnô farba* ‘czerń’ (I, s. 95); *czôrniec* / *robic czôrny* ‘czernieć’ (I, s. 95), *podczôrniec* [*pòdczôrniec*] / *zrobic përznę* [*përznã*] *czôrno* ‘podczernieć’ (II, s. 37), *uczôrnic* [*ùczôrnic*] / *czôrno ufarbowac* [*ùfarbòwac*] ‘uczernić’ (II, s. 274), *zaczôrni*(*a*)*c* / *zaczôrniwac* ‘zaczerni(a)ć’ (II, s. 383), *sczôrni*(*wa*)*c* / *poczôrni*(*wa*)*c* [*pòczôrni*(*wa*)*c*] ‘poczerni(a)ć’ (II, s. 35), *sczôrniec* / *poczôrniec* [*pòczôrniec*] ‘poczernieć’ (II, s. 35); *sczôrniałi* / *poczôrniałi* [*pòczôrniałi*] ‘poczerniały’ (II, s. 35).

Frazeòlogòwé parłãcze (w tim przërównanié):

- *czôrny jak pëk* ‘czarny jak smoła’ (I, s. 93), ‘czarny jak kruk’ (I, s. 267);
- *czôrnô czarzëna* ‘czarna magia’ (I, s. 302);
- *czôrnô jagoda* [*jagòda*] ‘czernica’ (I, s. 95);
- *czôrnô karwa* ‘czarnucha’, tj. czarna krowa (I, s. 93);
- *czôrnô zemia* ‘czarnoziem’ (I, 93);
- *czôrny kmink* ‘czarnuszka’ (I, s. 93);
- *czôrny kóń* ‘wrony koń’ (II, s. 331);
- *czôrnô worzta* [*wòrzta*] ‘czarny salceson’ (II, s. 173);
- *chodzec* [*chòdzëc*] *w czôrnym* ‘czarno się nosić’ (I, s. 93);
- *czôrno sę oblôkac* [*sã òblôkac*] ‘czarno się nosić’ (I, s. 93);
- *czôrno oblokłi* [*òblokłi*] / *obuti* [*òbùti*] ‘czarno ubrany’ (I, s. 93).

C. Pòle szaroscë (szesc leksemów i skrewnioné ze sztërzema z nich słowa):

- *szari* ‘szary’ (II, s. 229), *szarawi* ‘szarawy’ (II, s. 228), *szarëchny*, spieszcz. òd *szari*, ‘siwiuchny’ (II, s. 185); *szaro* ‘szaro’ (II, s. 229); *szarota* / *szarosc* ‘szarość’ (II, s. 229); *szarzec* ‘szarzeć’ (II, s. 229), ‘siwieć’ (II, s. 185), *zeszarzec* / *zrobic sę* [*sã*] *szari* ‘wyszarzeć’ (II, s. 367), ‘zszarzeć’ (II, s. 438);
- *buri* [*bùri*] ‘bury’ (I, s. 68), *burawi* [*bùrawi*] ‘burawy’ (I, s. 68); *burota* [*bùrota*] ‘burość’ (I, s. 68);
- *mëszati* ‘siwy’ (II, s. 185);

- *mrozati* ‘siwawy’ (II, s. 185), ‘siwy’ (II, s. 185)[24], *mrózkowi* [*mrózkòwi*] ‘siwy’ (II, s. 185);
- *popielati* [*pòpielati*] ‘popielaty’ (II, s. 59), ‘szaraczkowy’ (II, s. 228); *spopielëc* [*spòpielëc*] ‘spopielić’ (II, s. 205), *spopielec* [*spòpielec*] ‘spopieleć’ (II, s. 205);
- *szëmlati* ‘siwy’ (II, s. 185); *szëmlec* ‘siwieć’ (II, s. 185).

Frazeòlogòwô parłãcz:

- *szari obleczënk* [*òbleczënk*] ‘szarość, szarzyzna’ (II, s. 229).

D. Pòle czerwònoscë (òsmë leksemów i skrewnioné z jednym z nich słowa i złożenia):

- *czerw*(*i*)*ony* [*czerwiony* / *czerwòny*] / *czerzwiony* ‘czerwony’ (I, s. 96), ‘krasny’ (I, s. 262), ‘bordo’ (I, s. 59), ‘pąsowy’ (II, s. 13), ‘karmazynowy’ (I, s. 230), *czerw*(*i*)*onawi* [*czerwionawi* / *czerwònawi*], *czerw*(*i*)*oniasti* [*czerwioniasti* / *czerwòniasti*] ‘czerwonawy’ (I, s. 96), *czerw*(*i*)*onëchny* [*czerwionëchny* / *czerwònëchny*] / *czerwonëchenczi* [*czerwònëchenczi*], zdr. òd *czerwiony*, ‘czerwioniuchny / czerwoniut(eń)ki’ (I, s. 96), *czerwonawi* [*czerwònawi*] ‘rudawy’ (II, s. 166), ‘ryżawy’ (II, s. 167), *czerwieniowi* ‘czerwienny’ (I, s. 96), *czerwienny* ‘czerwienny’ (I, s. 96), ‘szkarłatny’ (II, s. 233); *czerw*(*i*)*ono* [*czerwiono* / *czerwòno*], *czerzwiono* ‘czerwono’ (I, s. 96); *zaczerwoniony* [*zaczerwòniony*] ‘rumiany’ (II, s. 166), a téż zesadzenia: *bladoczerzwiony* / *bladoczerwony* [*bladoczerwòny*] ‘bladoczerwony’ (I, s. 51), *cemnoczerwony* [*cemnoczerwòny*] / *cemnoczer*(*z*)*wiony* ‘ciemnoczerwony’ (I, s. 86), *jaskroczerwony* [*jaskroczerwòny*] ‘karminowy’ (I, s. 231), *lilewoczerzwiony* [*lilewòczerzwiony*] ‘amarantowy’ (I, s. 22); *czerw*(*i*)*onosc* [*czerwionosc*/ *czerwònosc*] / *czerzwionizna* ‘czerwoność’ (I, s. 96), *cemnoczerwionô farwa* ‘kolor buraczkowy’ (I, s. 68); *czerzwienic* / *czerwonic* [*czerwònic*] ‘pąsowieć’ (II, s. 13), *czerwonic sę* [*czerwònic sã*] ‘czerwienić się’ (I, s. 96), ‘rumienić się’ (II, s. 166), *czerwonic* [*czerwònic*] / *robic sę* [*sã*] *czerwony* [*czerwòny*] ‘rudzieć’ (II, s. 166), *sczerwonic* [*sczerwònic*] ‘poczerwienieć’ (II, s. 35), *zaczerwonic* [*zaczerwònic*] ‘zaczerwienić’ (II, s. 383), ‘zarumienić’ (II, s. 403), *zaczerwonic sę* [*zaczerwònic sã*] ‘zarumienić się’ (II, s. 403), ‘spąsowieć’ (II, s. 201), ‘oblać się rumieńcem’

---

[24] Leksem *mrozati* ze znaczënkã ‘siny, sinawy’ je rechòwóny do pòla mòdroscë.

(II, s. 166), *zaczerwonic sę* [*zaczerwònic sã*] / *zaczerzwienic sę* [*sã*] ‘spiec ra(cz)ka’ (II, s. 131, s. 133);
- *bordo* [*bòrdo*] ‘bordo’ (I, s. 59) – słowôrz pòdôwô téż wëraz *czerzwiony* jakno synonim *bordo* [*bòrdo*] (I, s. 59);
- *cegłowati* / *ceglasti* w wërażenim *cegłowatô* / *ceglastô farba* ‘ceglasty’ (I, s. 72);
- *fosati* [*fòsati*] ‘cisawy’ (I, s. 88);
- *krëwisti* w wërażenim *krëwistô farba* ‘krwisty’ (I, s. 268);
- *lësati* ‘rudy’ (II, s. 166), ‘rudawy’ (II, s. 166), ‘ryżawy’ (II, s. 167); *robic sę* [*sã*] *lësati* ‘rudzieć’ (II, s. 166);
- *ognisti* [*ògnisti*] ‘ognisty’ (I, s. 422);
- *purpurowi* [*pùrpùrowi*] ‘szkarłatny’ (II, s. 233), ‘purpurowy’ (II, s. 128), *purpurny* [*pùrpùrny*] ‘purpurowy’ (II, s. 128).

Frazeòlogòwé parłãcze (w tim przërównania):
- *czerw*(*i*)*onô chorosc* [*czerwionô* / *czerwònô chòrosc*] / *czerwiónka* ‘czerwonka’ (I, s. 96);
- *czerwionô kapusta* [*kapùsta*] ‘czerwona kapusta’ (I, s. 229).
- *czerwioné drzewo* [*drzewò*] ‘mahoń’ (I, s. 302);
- *czerw*(*i*)*ony* [*czerwiony* / *czerwòny*] / *zażôlony jak krew* ‘czerwony jak krew, jak rak’ (I, s. 96);
- *czerw*(*i*)*ony* [*czerwiony* / *czerwòny*] / *zażôlony jak rek* ‘czerwony jak krew, jak rak’ (I, s. 96);
- *czerw*(*i*)*ony* [*czerwiony* / *czerwòny*] / *zażôlony jak krôsnię* [*krôsniã*] ‘czerwony jak krew, jak rak’ (I, s. 96);
- *malowac na czerwiono* ‘karminować’ (I, s. 231);
- *umalowac so* [*ùmalowac so*] *czerwiono lëpë* ‘ukarminować’ (II, s. 278), *czerzwiono* (*sę*) [(*sã*)] *umalowac* [*ùmalowac*] ‘uróżować (się)’ (II, s. 291);
- *żôlącô czerw*(*i*)*onosc* [*czerwionosc* / *czerwònosc*] ‘czerwień pąsowa’ (I, s. 96).

E. Pòle zelonoscë (jeden leksem i skrewnioné z nim słowa i zesadzenia):
- *zelony* ‘zielony’ (II, s. 425), *zelonawi* ‘zielonawy’ (II, s. 425), *zelonkawi* ‘zielonkowaty’ (II, s. 425), a téż złożenia: *jasnozelony* / *bladozelony* ‘seledynowy’ (II, s. 179), *cemnozelony* ‘ciemnozielony’ (I, s. 86), *szarozelony* ‘szarozielony’ (II, s. 229), *zelonorecowi* ‘grynszpanowy’ (I, s. 191); *zazelenic* / *robic sę* [*sã*] *zelony* ‘pozielenieć’ (II, s. 75); *rozzeleni*(*ew*)*ac sę* [*sã*] / (*z*)*robic sę* [*sã*] *zelono* ‘rozzieleni(a)ć się’

(II, s. 163); *zazelenic* / *zrobić sę* [*sã*] *zelono* ‘zazielenić’ (II, s. 412), *ozelenic* [*òzelenic*] ‘uzielenić’ (II, s. 300), *obstrojëwac* [*òbstrojëwac*] *zelonotą* ‘maić’ (I, s. 302).

Frazeòlogòwé parłãcze (w tim przërównania):

- *zelony jak rzęsa* [*rzãsa*] ‘zielony jak rzęsa’ (II, s. 425);
- *jic pod* [*pòd*] *zeloną* ‘umrzeć’ (II, s. 425), wësłów ten notérëje w swòjim słowarzu téż Sëchta, òkreslenié *zelonô* òznôczô tu ‘smãtôrz’, ‘smierc’ i rzeszi sã z topògraficzno-nôtërnyma sparłãczeniama[25].

F. Pòle żôłtoscë (sztërë leksemë i skrewnioné z dwùma z nich słowa i zesadzenia):

- *żôłti* ‘żółty’ (II, s. 449), *żôłtawi* ‘beż’ (I, s. 48), *żôłtawi*/*żôłtowati* ‘żółtawy’ (II, s. 449), a téż zesadzenia: *biôłożôłti* ‘białożółty’ (I, s. 49), *cemnożôłti* ‘ciemnożółty’ (I, s. 86), *wełnianożôłti* ‘beż’ (I, s. 48); *żôłtosc* / *żôłcëzna* ‘żółtość’ (II, s. 449); *żôłknąc* ‘żółknąć’ (II, s. 449), *zeżôłknąc* / *pożôłknąc* [*pòżôłknąc*] ‘zżółknąć’ (II, s. 444), ‘pożółknąć’ (II, s. 77), *zeżôłknąc* / *wëżôłknąc* / *zeżôłcëc* ‘pożółknąć’ (II, s. 374), *żôłcëc* ‘żółcić’ (II, s. 449), *zeżôłcëc* / *pożôłcëc* [*pòżôłcëc*] ‘zżółcić’ (II, s. 444), *zeżôłcëc* / *przëżôłknąc* / *përznę* [*përznã*] *zeżôłknąc* ‘przyżółknąć’ (II, s. 126); *zeżôłkłi* / *pożôłkłi* [*pòżôłkłi*] ‘pożółkły’ (II, s. 77), ‘wyżółkły’ (II, s. 374), ‘zżółkły’ (II, s. 444); *wëżôłkłi* ‘wyżółkły’ (II, s. 374);
- *złoti* ‘złoty’ (II, s. 429), *złotawi* ‘złotawy’ (II, s. 429), *złocësti* ‘złocisty’ (II, s. 428), *złotëchny* / *złotëchenczi*, spieszcz. òd *złoti*, ‘złociuchny’ (II, s. 428), *złotnisti* / *złotofarbny* ‘złotobarwny’ (II, s. 429); *o*(*b*) *złocenie* [*ò*(*b*)*złocenié*] / *o*(*b*)*złocënk* [*ò*(*b*)*złocënk*] / *o*(*b*)*złocëna* [*ò*(*b*) *złocëna*] ‘ozłocenie’ (I, s. 445); *złocëc* / *pozłocë*(*wa*)*c* [*pòzłocë*(*wa*) *c*] ‘pozłacać’ (II, s. 75), ‘złocić’ (II, s. 428), *o*(*b*)*złocë*(*wa*)*c* [*ò*(*b*) *złocë*(*wa*)*c*] ‘ozłacać’ (I, s. 445);
- *blond* ‘blond’ (I, s. 54)[26];
- *jasny* ‘blond’ (I, s. 54)[27].

Frazeòlogòwé parłãcze (w tim przërównanié):

- *żôłti jak marchew* ‘żółty jak marchew’ (II, s. 449);
- *żôłti koblun* [*kòblun*] ‘grążel żółty’ (I, s. 187);

---

[25] K. Handke, *Nazwy barw w* Słowniku gwar..., s. 41.

[26] Kaszëbsczi leksem *blond* jidze téż dopasowac do pòla biôłoscë. Wôrt pòdczorchnąc, że Trepczik w swòjim słowarzu pòdôwô kaszëbsczi znankòwnik *biôłi* (I, s. 54) jakno równoznaczënã pòlsczi pòzwë *blond*.

[27] Analogiczno leksem *jasny* mòżemë dopasowac do pòla biôłoscë.

- *złocënë* / *złote [złoté] wieselé* ‘złote wesele, gody’ (II, s. 429);
- *obiecowac* [*òbiecowac*] *złoté górë* ‘obiecywać złote góry’ (I, s. 185).

G. Pòle mòdroscë (sztërë leksemë i skrewnioné z dwùma z nich słowa i zesadzenia):

- *modri* [*mòdri*] ‘błękitny’ (I, s. 55), ‘chabrowy’ (I, s. 74), ‘lazurowy’ (I, s. 282), ‘modry’ (I, s. 326), ‘niebieski’ (I, s. 362), *modrôkow*(*at*)*i* [*mòdrôkòw*(*at*)*i*] ‘chabrowy’ (I, s. 74), *modrawi* [*mòdrawi*] ‘błękitnawy’ (I, s. 55), ‘modrawy’ (I, s. 326), ‘niebieskawy’ (I, s. 361); *modrasy* [*mòdrasy*] / *modrzësti* [*mòdrzësti*] ‘modrawy’ (I, s. 326), *modrzasti* [*mòdrzasti*] ‘błękitnawy’ (I, s. 55) i zesadzenia: *bladomodri* [*bladomòdri*] ‘bladoniebieski’ (I, s. 51), *jasnomodri* [*jasnomòdri*] ‘jasnoniebieski’ (I, s. 216), *cemnomodri* [*cemnomòdri*] ‘granatowy’ (I, s. 187), *cemnomodri* [*cemnomòdri*] / *cemnomodrasti* [*cemnomòdrasti*] ‘ciemnobłękitny’ (I, s. 86), *czôrnomodri* [*czôrnomòdri*] ‘czarnobłękitny’ (I, s. 93); *modrota* [*mòdrota*] ‘lazur’ (I, s. 282), *modrosc* [*mòdrosc*] / *modrzëzna* [*mòdrzëzna*] ‘błękit’ (I, s. 55), ‘indygo’ (I, s. 208), ‘modrość’ (I, s. 326), *cemnomodrota* [*cemnomòdrota*] ‘granat’ (I, s. 186); *modrzec* [*mòdrzec*] ‘błękitnieć’ (I, s. 55), ‘zbłękitnieć’ (II, s. 415), *wëmodrzec* [*wëmòdrzec*] ‘wybłękitnieć’ (II, s. 339); a téż *modrawi* [*mòdrawi*] ‘sinawy’ (II, s. 184), *modrasti* [*mòdrasti*] ‘siny’ (II, s. 184), ‘sinawy’ (II, s. 184), *zmodrzałi* [*zmòdrzałi*] ‘podsiniały’ (II, s. 43), ‘zsiniały’ (II, s. 438); *zmodrzec* [*zmòdrzec*] ‘zsinieć’ (II, s. 438);
- *granatny* ‘granatowy’ (I, s. 187);
- *sëny* ‘siny’ (II, s. 184), *sënawi* ‘sinawy’ (II, s. 184); *sëniec* ‘sinieć’ (II, s. 184), *zesëniec* ‘posinieć’ (II, s. 64), *zesëniec* / *sëno obiegnąc* [*òbiegnąc*] ‘zsinieć’ (II, s. 438); *zesëniałi* / *obiegłé* [*òbiegłé*] *sëno* ‘zsiniały’ (II, s. 438);
- *mrozati* ‘siny’, ‘sinawy’ (II, s. 184).

Frazeòlogòwé parłãcze:

- *modrosc* [*mòdrosc*] *nieba* ‘błękit nieba’ (I, s. 55);
- *sëny od gorzu* [*òd gòrzu*] ‘żółć go zalewa’ (II, s. 449).

H. Pòle brunoscë (trzë leksemë i skrewnioné z jednym z nich słowa i zesadzenia):

- *bruny* ‘brązowy’ (I, s. 61), ‘brunatny’ (I, s. 63), ‘gniady’ (I, s. 179), ‘rumiany (II, s. 166), *brunawi* ‘brunatnawy’ (I, s. 63), *ubruniony* [*ùbruniony*] ‘opalony’ (I, s. 429); *brunizna* / *brunosc* ‘opalenizna’

(I, s. 429), a téż zesadzenia: *cemnobruny* ‘ciemnobrunatny’ (I, s. 86), ‘kawowy’ (I, s. 234), *czôrnobruny* ‘czarnobrunatny’ (I, s. 93),‘skarogniady’ (II, s. 186); *cemnobrunawi* ‘ciemnogniady’ (I, s. 86); *bruno* ‘brunatno’ (I, s. 63); *brunic* ‘brązowieć’ (I, s. 61), ‘brunatnieć’ (I, s. 63), *brunic sę* [*sã*] ‘rumienić się’ (II, s. 166), *zbrunic*/*ubrunic* [*ùbrunic*] ‘zbrązowieć’ (II, s. 45), *przëbrunic* ‘podrumienić’ (II, s. 43), ‘zarumienić’ (II, s. 403), *ubrunic sę* [*ùbrunic sã*] ‘zarumienić się’ (II, s. 403), (*u*)*brunic* (*sę*) [(*ù*)*brunic* (*sã*)] ‘opalić się’ (I, s. 429);

- *szekoladowi* [*szekòladowi*] w wyrażeniu *szekoladowô* [*szekòladowô*] *farwa* (I, s. 52);
- *opôlony* [*òpôlony*] ‘opalony’ (I, s. 429).

Frazeòlogòwé parłãcze:

- *brunô farba skórë* / *brunô miazdra* ‘płeć brązowa’ (I, s. 61);
- *bruny miazdrë* ‘śniady’ (II, s. 244), *brunawi miazdrë* ‘śniadawy’ (II, s. 244);
- *opôlony* [*òpôlony*] *jak gwiżdż* ‘mocno opalony, usmolony’ (I, s. 429);
- *opôlony* [*òpôlony*] *przez rzeszoto* ‘piegowaty’ (II, s. 18).

I. Pòle lilewiznë (jeden znankòwnik i skrewnioné z nim słowa, a téż jeden wësłów):

- *lilewi* ‘fioletowy’ (I, s. 162), ‘fiołkowy’ (I, s. 162), ‘liliowy’ (I, s. 287), ‘ametystowy’ (I, s. 23), *lilewizna* ‘fiolet’ (I, s. 162), *lilewô farba* / *lila* ‘lila’ (I, s. 287);
- *biskupi* [*biskùpi*] w wësłowie *biskupiô* [*biskùpiô*] *farwa* ‘fiolet’ (I, s. 162).

J. Pòle różowòscë (jeden leksem i skrewnioné z nim słowa, a téż zesadzenia):

- *różewi* / *różowi* ‘różowy’ (II, s. 13, II, s. 165), *różewi* / *różów* ‘różany’ (II, s. 165) i zesadzenié: *bladoróżewi* ‘bladoróżowy’ (I, s. 51); *różewo* / *różowo* [*różewò* / *różowò*] ‘różowy’ (II, s. 165); *zaróżewic* ‘zaróżowić’ (II, s. 403).

Frazeòlogòwé parłãcze:

- *zdrzec wiedno różowo* [*różowò*] *na swiat* ‘widzieć wszystko w różowych barwach’ (I, s. 38); *na wszëtko* [*wszëtkò*] *zdrzec różowo* [*różowò*] ‘patrzeć różowo na rzeczy’ (II, s. 165); *widzec wszëtko* [*wszëtkò*] *na różewo* [*różewò*] ‘patrzyć na wszystko przez różowe szkła’ (II, s. 13).

K. Pòle apfelzynowòscë (pòtencjalno jeden leksem – znankòwnik i jistnik):
- *apfelzynowi* 'pomarańczowy' (II, s. 55);
- *oranża* [*òranża*] 'oranż' (I, s. 434).

2. Leksemë òdnôszającé są do farwë (nadleżny kategòrii), wielefarwnoscë i kwiatowatoscë:
- *farwny* / *farbny* / *farbisti* 'kolorowy' (I, s. 246), 'barwny' (II, s. 39), 'wielobarwny' (II, s. 317); *farba* / *farwa* 'kolor' (I, s. 246), *farwnota* / *farbistosc* 'koloryt', 'kolor' (I, s. 246); *farwnic* 'koloryzować' (I, s. 246), *pofarbowac* [*pòfarbòwac*] / *pofarwowac* [*pòfarwòwac*] / *pofarwic* [*pòfarwic*] 'pofarbować' (II, s. 46), *przefarbowac* [*przefarbòwac*] / *przefarwowac* [*przefarwòwac*] 'przefarbować' (II, s. 94), *przëfarbowac* [*przëfarbòwac*] / *przëfarbic* 'przybarwić' (II, s. 111), *zafarbowac* [*zafarbòwac*] / *zafarwowac* [*zafarwòwac*] 'zafarbować' (II, s. 385), 'zabarwić' (II, s. 378), *zafarwic* 'zabarwić' (II, s. 378);
- *głôdczi* 'jednobarwny' (I, s. 218);
- *jednofarbisti* / *jednofarwny* 'jednobarwny' (I, s. 218);
- *dwojefarbisti* [*dwòjefarbisti*] / *dwiefarwny* 'dwubarwny' (I, s. 137), *dwafarbowi* [*dwafarbòwi*] / *dwafarwny* 'dwukolorowy (I, s. 137), *dwojefarbistosc* [*dwòjefarbistosc*] / *dëbeltfarwnota* 'dwukolorowość' (I, s. 137);
- *trzëfarwny* / *trzëfarbowi* [*trzëfarbòwi*] / *trzëfarbisti* 'trójbarwny', 'trójkolorowy' (II, s. 262);
- *wielefarwny* / *wielefarbowi* [*wielefarbòwi*] / *wielefarbisti* 'wielobarwny', 'wielokolorowy' (II, s. 317);
- *wszelejakofarbisti* [*wszelejakòfarbisti*] / *rozmajitofarwny* 'różnokolorowy' (II, s. 165);
- *bestri* 'srokaty' (II, s. 210), 'pstr(okat)y' (II, s. 126); *bestro* 'pstro' (II, s. 126);
- *drobkowati* [*drobkòwati*] 'cętkowany' (I, s. 74);
- *jarzębiati* [*jarzãbiati*] 'pstrokaty, pstry' (II, s. 126);
- *moręgowati* [*mòrãgòwati*] 'pstrokaty, pstry' (II, s. 126); *m*(*o*)*ręgowati* [*m*(*ò*)*rãgòwati*] 'pręgowaty' (II, s. 82), *moręgowato* [*mòrãgòwato*] 'pstro' (II, s. 126);
- *piegowati* [*piegòwati*] 'piegowaty' (II, s. 18);
- *plachc*(*ow*)*ati* 'pstrokaty, pstry' (II, s. 126), *plachcowati* 'piegowaty' (II, s. 18), *plachc*(*ë*)*kowati* [*plachc*(*ë*)*kòwati*] 'cętkowany' (I, 74);

– *pręgowati* [*prãgòwati*] ‘pręgowaty’ (II, s. 82);
– *srokati* / *sarkati* ‘srokaty’ (II, s. 210), ‘pstrokaty, pstry’ (II, s. 126);
– *sztrépowati* [*sztrépòwati*] ‘pręgowaty’ (II, s. 82).

3. Leksemë wësłowiający stãpién jasnotë, cemnotë, mòcë i sklënieniô farwë:

A. jasnota:

– *jasny* ‘jasny’ (I, s. 217), *jasnëchny* / *jasnisti* / *jasnëtinczi*, spieszcz. òd *jasny* ‘jasny’ (I, s. 217); *jasno* / *jasnëchno* ‘jasno’ (I, s. 216); *jasnosc* / *jasnota* ‘jasność’ (I, s. 216), a téż przërównania: *jasné jak słuńce* ‘jasne jak na dłoni’ (I, s. 217) i szpòrtowno – *jasné jak fùsë* / *łësô bania* ‘jasne jak na dłoni’ (I, s. 217);
– *jaskri* ‘jasny’ (I, s. 217); *jaskro* ‘jasno’ (I, s. 216);
– *widny* ‘jasny’ (I, s. 217); *widno* / *widnëchno* ‘jasno’ (I, s. 216); *wid* ‘jasność’ (I, s. 216);

B. cemnota:

– *cemny* ‘ciemny’ (I, s. 86), *cemnawi* / *cemnisti* ‘ciemnawy’ (I, s. 86), *cemnëchny* / *cemnëchenczi*, zdr. od *cemny* ‘ciemniut(eń)ki’ (I, s. 86); *cemno* ‘ciemno’ (I, s. 86); *cemnota* / *cemnosc* / *cemnica* / *cemżô* ‘ciemność’ (I, s. 86); *cemniec* ‘ciemnieć’ (I, s. 86), *robic sę* [*sã*] *cemno*‘ciemnieć’ (I, s. 86), a téż frazeòlogòwé parłãcze: *egipskô cemnica* ‘ciemności egipskie’ (I, s. 86);
– *smroczny* ‘ciemnawy’ (I, s. 86); *smroczno* ‘ciemno’ (I, s. 86); *robic sę* [*sã*] *mroczno* ‘ciemnieć’ (I, s. 86);

C. mòc farwë:

– *bladi* ‘blady’ (I, s. 51), *bladëchny* / *bladëchenczi*, spieszcz. òd *bladi*, ‘bledziuchny’ (I, s. 53); *bladnąc* ‘blednieć’ (I, s. 51), *przëbladnąc* ‘przyblednąć’ (II, s. 112), *wëblékowac* [*wëblékòwac*] / *wëbielec* / *wëbladnąc* ‘wyblaknąć’ (II, s. 339), *kąsk wëbielec* / *wëbladnąc* ‘przyblaknąć’ (II, s. 112), *zbladnąc* ‘poblednąć’ (II, s. 31), ‘zblednąć’ (II, s. 415), *wëbielenié* / *wëbladnienié* ‘odbarwienie’ (I, s. 405); *wëblékowóny* [*wëblékòwóny*], *wëbielałi* / *wëbladłi* ‘wyblakły’ (II, s. 339), *wëbladłi* / *wëbielałi* ‘opłowiały’ (I, s. 432), ‘płowy’ (II, s. 30), ‘pobladły’ (II, s. 31), ‘wybladły’ (II, s. 339), *przëbladłi* / *zbladłi* ‘przybladły’ (II, s. 112), ‘zbladły’ (II, s. 415), *zbladłi* ‘pobladły’ (II, s. 31);
– *pastelny* / *pastelowi* ‘pastelowy’ (II, s. 11);

D. sklënienié:

- *blëszczati* ‘błyszczący’ (I, s. 216); *blëszczatosc* ‘jaskrawość’[28] (I, s. 216);
- *jaskri* ‘błyszczący’ (I, s. 216); *jaskrota* ‘jaskrawość’ (I, s. 216), a téż *jaskré farbë* ‘jaskrawe kolory’ (I, s. 216);
- *łiszczący* ‘połyskliwy’ (II, s. 55); *łisk* ‘połysk’ (II, s. 55), *łiskanié* ‘połyskiwanie’ (II, s. 55); *łiszczec* ‘połyskiwać’ (II, s. 55);
- *parmny* ‘promienny’ (II, s. 84), *parmienisti* ‘promienisty’ (II, s. 84), *rozparmiony*/ *rozparmieniony* ‘rozpromieniony’ (II, s. 156);
- *skrzący* ‘błyszczący’ (I, s. 216), ‘lśniący’ (I, s. 290); *rozskrzony* ‘roziskrzony’ (II, s. 149);
- *sklëniący* / *sklący* ‘lśniący’ (I, s. 290), ‘połyskliwy’ (II, s. 55); ‘świecący’ (II, s. 246); *sklënié* / *sklënienié* ‘połysk’ (II, s. 55), *sklënienié* ‘połyskiwanie’ (II, s. 55); *sklëc* / *sklënic* ‘świecić’ (II, s. 246);
- *skrzëwny* ‘lśniący’ (I, s. 290), *skrzewi* ‘błyszczący’ (I, s. 216); *skrzëwnota* ‘jaskrawość’ (I, s. 216);
- *swiécący* ‘świecący’ (II, s. 246), ‘skrzący’ (II, s. 192); *swiécëc* ‘świecić’ (II, s. 246).

4. Wërazë skrewnioné ze spòdlecznyma i niespòdlecznyma pòzwama farwów, jaczé òpisywają:

A. lëdzy z pòzdrzatkù na farwã jich włosów (jistniczi), np.:

- *bielin* / *białas* / *bialis* ‘blondyn’ (I, s. 54), *bielink* / *blondink* / *bialisk*, spieszcz. pasowno òd *bielin* / *bialis* ‘blondynek’ (I, s. 54), *bielin* / *bieliszk* / *biélc* / *bielis* ‘jasny blondyn’ (I, s. 217), *bielinka* / *bieliska* ‘jasna blondynka’ (I, s. 217), *biélka* / *bialis*(*k*)*a* ‘blondyn(k)a’ (I, s. 54);
- *blond* ‘blondyn’ (I, s. 54), *blondink*, spieszcz. pasowno òd *blond* ‘blondynek’ (I, s. 54), *blondina* ‘blondyn(k)a’ (I, s. 54);
- *jasnioch* ‘blondyn’ (I, s. 54), *jasnioszk*, spieszcz. pasowno òd *jasnioch*, ‘blondynek’ (I, s. 54), *jasnioszka* ‘blondyn(k)a’ (I, s. 54);
- *lenionk* ‘mężczyzna lnianowłosy’ (I, s. 289), *lenionka* ‘kobieta lnianowłosa’ (I, s. 289);
- *bruniôk* ‘brunet’ (I, s. 63), *bruniôczka* ‘brunetka’ (I, s. 63);

---

[28] Wszëtczé leksemë òdnôszającé sã do blëszczatoscë mògą bëc téż zaklasyfikòwóné do karna słów òdnôszającëch sã do mòcë farwë.

- *cemnoch* ‘szatyn’ (II, s. 229), *cemnoszka* ‘szatynka’ (II, s. 229);
- *czôrnis* ‘brunet’ (I, s. 63), *czôrnisa* ‘brunetka’ (I, s. 63);
- *mrocz*(*ul*)*k* ‘brunet’ (I, s. 63), *mroczulka* ‘brunetka’ (I, s. 63);
- *morës*(*k*) [*mòrës*(*k*)] ‘brunet’ (I, s. 63), *mores*(*k*)*a* [*mòrës*(*k*)*a*] ‘brunetka’ (I, s. 63);
- *czerwoniélc* [*czerwòniélc*] / *rudk* / *lës* ‘rudy’ (II, s. 166);
- *sywc* / *sëwôcz* / *sëwôla* / *sëwich* ‘siwy mężczyzna’ (II, s. 185), *sëwôczka* / *sëwicha* ‘siwa kobieta’ (II, s. 185);

B. lëdzy z pòzdrzatkù na farwã jich włosów (znankòwniczi), np.:

- *czerzwionowłosowi* ‘rudowłosy’ (II, s. 166);
- *jasnowłosowi* ‘jasnowłosy’ (I, s. 216);
- *lenisti* ‘jasnowłosy’ (I, s. 216), *lniany* ‘lniany’ (I, s. 289), *lniané włosë* ‘włosy lniane’ (I, s. 289);
- *popielati* [*pòpielati*] / *bielisowati* ‘płowowłosy’ (II, s. 30);
- *sëwowłosowi* [*sëwòwłosowi*] ‘siwowłosy’ (II, s. 185), *sëwogłowowi* [*sëwògłowòwi*] ‘siwogłowy’ (II, s. 185).

C. lëdzy z pòzdrzatkù na farwã òczów abò zarosłosc (znankòwniczi), np.:

- *jasnookowi* [*jasnoòkòwi*] ‘jasnooki’ (I, s. 216);
- *modrooczny* [*mòdroòczny*], *modrookowi* [*mòdroòkòwi*] ‘modrooki’ (I, s. 326), ‘niebieskooki’ (I, s. 362);
- *zelonookowi* [*zelonoòkòwi*], *zelonooczny* [*zelonoòczny*] ‘zielonooki’ (II, s. 425);
- *czerzwionobardi* ‘rudobrody’ (II, s. 166);
- *sëwobardny* [*sëwòbardny*] / *sëwobrodowi* [*sëwòbrodowi*] ‘siwobrody’ (II, s. 185), a téż *sënobarda* / *sënobroda* ‘sinobrody’ (II, s. 184).

D. pòzwë zwierzãtów i roscënów mòtiwòwóné jich farwą, np.:

- *białach* / *môrzk* / *szëmel* ‘siwek’ (II, s. 185);
- *bruny* ‘gniadosz’ (I, s. 179);
- *czôrnula* / *czôrnô karwa* ‘czarnucha’, tj. czarna krowa (I, 93);
- *fos*(*k*) [*fòs*(*k*)] ‘cisawy koń’ (I, s. 88), *foska* [*fòska*] ‘cisawa klacz’ (I, s. 88);
- *glink* / *glinka* / *glënia* / *glëniôk* ‘koń maści gliniastej’ (I, s. 254);
- *mrózk* ‘koń maści białoszarej’ (I, s. 254), *mrózk* / *mrozôk* / *môrzk* ‘siwek’ (II, s. 185), *mrózka* ‘siwka’ (II, s. 185);
- *mësz*(*ô*)*k* ‘siwek’ (II, s. 185), *mëszka* ‘siwka’ (II, s. 185);
- *plachcónka* / *sroka* ‘pstrokata krowa’ (II, s. 126);

- *szëmel* ‘siwek’ (II, s. 185), *szëmla* ‘siwka’ (II, s. 185);
- *żołtôk* ‘żółcień’ (II, s. 449).

5. **Leksemë, jaczé mògą fónksnérowac jakno sparłãczeniowé (metonimiczné) òpisania pòzwów farwów** (równak w leksykònie felëje bezpòstrzédnégò òdniesenió do farwë), np.:
   - **pòtencjalno w pòlu biôłoscë:** *alabastrowi* ‘alabastrowy’ (I, s. 21), *konoplën(y)* [*kònoplën(y)*] / *konoplë(no)wi* [*kònoplë(no)wi*] / *konopl(ast)i* [*kònopl(ast)i*] ‘konopiany / konopiasty / konopny’ (I, s. 252), *maslany* / *maselny* ‘maślany’ (I, s. 310), *mleczny* [*mléczny*] / *młóczny* / *młókowi* [*młókòwi*] ‘mleczny’ (I, s. 323), *perlën* / *perlowi* ‘perłowy’ (II, s. 15);
   - **pòtencjalno w pòlu czôrnoscë:** *hebanowi* ‘hebanowy’ (I, s. 198), *krëczny* ‘kruczy’ (I, 267), *smołowi* [*smòłowi*] ‘smolisty’ (II, s. 197);
   - **pòtencjalno w pòlu szaroscë:** *gołąbczën* [*gòłąbczën*] / *gołębi* [*gòłãbi*] ‘gołębi’ (I, s. 181), *mëszi* / *mëszëny* ‘mysi’ (I, s. 334), *stalany* ‘stalowy’ (II, s. 211);
   - **pòtencjalno w pòlu czerwònoscë:** *amarantowi* ‘amarantowy’ (I, s. 22); *dërdzany* / *dërdzawi* / *recowati* ‘rdzawy’ (II, s. 135), *jarzëbinowi* / *jarzëbny* / *jarzëbiôkowi* [*jarzëbiôkòwi*] ‘jarzębinowy’ (I, s. 216), *karminowi* [*karminowi*] ‘karminowy’ (I, s. 231), *koralowi* [*kòralowi*] / *koralën* [*kòralën*] ‘koralowy’ (I, s. 256), *krzeszn(iow)y* / *krzeszniczi* ‘wiśniowy’ (I, s. 95), *malënowi* ‘malinowy’ (I, s. 304), *miedzany* / *koprowi* [*kòprowi*] ‘miedziany’ (I, s. 317), *wiszniowi* ‘wiśniowy’ (II, s. 322), *potrôwnicowi* [*pòtrôwnicowi*] ‘poziomkowy’ (II, s. 75);
   - **pòtencjalno w pòlu żôłtoscë:** *burztinowi* [*bùrztinowi*] / *jantarowi* ‘bursztynowy’ (I, s. 68), *cytrónowi* ‘cytrynowy’ (I, s. 92), *mozdrichowi* [*mòzdrichòwi*] ‘musztardowy’ (I, s. 333), *miodowi* ‘miodowy’ (I, s. 322), *piôskowi* [*piôskòwi*] ‘piaskowy’ (II, s. 17), *sarkowi* [*sarkòwi*] ‘siarkowy’ (II, s. 182), *słomiany* / *słomkowi* [*słomkòwi*] ‘słomiany / słomkowy’ (II, s. 194), *szafranowi* ‘szafranowy’ (II, s. 227), *woskowi* [*wòskòwi*] ‘woskowy’ (II, s. 328);
   - **pòtencjalno w pòlu zelonoscë:** *oliwkowi* [*òliwkòwi*] ‘oliwkowy’ (I, s. 428), *szmaragdowi* ‘szmaragdowy’ (II, s. 234);
   - **pòtencjalno w pòlu mòdroscë:** *kobaltny* [*kòbaltny*] / *kobaltowi* [*kòbaltowi*] ‘kobaltowy’ (I, s. 243), *turkusowi* [*turkùsowi*] ‘turkusowy’ (II, s. 267);
   - **pòtencjalno w pòlu brunoscë:** *cymtowi* / *cynamónowi* ‘cynamonowy’ (I, s. 92), *harbatny* ‘herbaciany’ (I, s. 199), *kakaowi* [kakaòwi] ‘kakaowy’

(I, s. 225), *kasztanow*(*at*)*i* ‘kasztanow(at)y’ (I, s. 233), *kawowi* [*kawòwi*] ‘kawowy’ (I, s. 234), *mah*(*ag*)*oniowi* [*mah*(*ag*)*òniowi*] / *mah*(*ag*)*onin* [*mah*(*ag*)*ònin*] ‘mahoniowy’ (I, s. 302), *orzechowi* [*òrzechòwi*] / *orzeszny* [*òrzeszny*] ‘orzechowy’ (I, 436), *piwiasti* ‘piwny’ (II, s. 24);

- **pòtencjalno w pòlu lilewiznë:** *ametistowi* / *ametistny* ‘ametystowy’ (I, s. 23), *jagodny* [*jagòdny*] / *jagodowi* [*jagòdowi*] ‘jagodowy’ (I, s. 214), *proliszkowi* [*proliszkòwi*] ‘fiołkowy’ (I, 162), *lewańdowi* ‘lawendowy’ (I, s. 282);
- **pòtencjalno w pòlu apfelzynowòscë:** *aprikózny* / *aprikózën* ‘morelowy’ (I, 328), *brzoskwiowi* ‘brzoskwiniowy’ (I, s. 65), *łososowi* ‘łososiowy’ (I, s. 298).

Analiza materiału wëekscerpòwónégò ze słowarza

Jak wëchôdô z przedstawionégò wëżi jãzëkòwégò materiału, *Słownik polsko-kaszubski* Trepczika mô 37 znankòwników òpisëwającëch farwë, nie rechùjącë skrewnionëch fòrmów i zesadzeniów. Pòla czerwònoscë, biôłoscë i szaroscë są nôwikszé i mają pasowno òsmë, sétmë i szesc òkresleniów farwów. Miészé są pòla żôłtoscë (sztërë leksemë) i mòdroscë (trzë leksemë + jeden), a téż brunoscë (trzë leksemë). Słowôrz notérëje dwa òkreslenia lilewiznë i leno pò jednym czôrnoscë, zelonoscë, różowòscë i apfelzynowòscë. Tôfla 1 przedstôwiô te lëczbòwé, a téż procentowé dóné,

Tabela 1.
Pòzwë farwów (znankòwniczi) w *Słowniku polsko-kaszubskim* Jana Trepczika

Pòle	Wiôlgòsc pòla		Leksemë
	Lëczba leksemów*	W procentach (bezmała)	
BIÔŁOSC	7	19	*biôłi*, *jasny*, *kremowi* [*krémòwi*], *lenisti*, *platinowi*, *sëwi*, *strzébrny* / *strzéb(rz)ny*
CZÔRNOSC	1	3	czôrny
SZAROSC	6	16	*szari*, *bùri*, *mëszati*, *mrozati*, *popielati* [*pòpielati*], *szëmlati*

CZERWÒNOSC	8	21	*czerwiony* / *czerzwiony* / *czerwony* [*czerwòny*], *bordo* [*bòrdo*], *cegłowati* / *ceglasti*, *fosati* [*fòsati*], *krëwisti*, *lësati*, *ognisti* [*ògnisti*], *purpurowi* [*pùrpùrowi*] / *purpurny* [*pùrpùrny*]
ZELONOSC	1	3	zelony
ŻÔŁTOSC	4	11	*żôłti*, *złoti*, *blond*, *jasny*
MÒDROSC	3 (+1)	8	*mòdri*, *granatny, sëny* (téż *mrozati*)
BRUNOSC	3	8	*bruny, opôlony* [*òpôlony*], *szekoladowi* [*szekòladowi*]
LILEWIZNA	2	5	*lilewi, biskupi* [*biskùpi*]
RÓŻEWÒSC	1	3	różewi
APFELZYNOWÒSC	1	3	apfelzynowi
Razã	37 (100%)		

* Dôwómë bôczenié leno na znankòwniczi bez pòdôwaniô skrewnionëch fòrmów i zesadzeniów.

Zdrzódło: włôsné òbrobienié.

W swòjim słowarzu Trepczik zanotérowôł téż wielné zesadzenia, w jaczich są zamkłé przédno leksemë *czerwiony* / *czerwòny*, *zelony*, *żôłti* i *mòdri*. Złożenia te pòdôwają infòrmacjã ò stãpniu jasnotë farwë (dzéle *jasno-* i *cemno-*) abò òdnôszają sã do miészónëch farwów, np. *czôrnomodri* [*czôrnomòdri*] ‘czarnobłękitny’ abò *biôłożôłti* ‘białożółty’. Słowôrz dôwô bôczenié na dosc wielné frazeòlogòwé parłãcze z pòzwama biôłoscë, czôrnoscë i czerwònoscë.

Aùtór *Słownika polsko-kaszubskiego* mô téż zaregistrowóné wiele pòzwów domôcëch zwierzãtów ùsadzonëch òd pòzwë jich farwë, np. *bruny* ‘gniadosz’, *fuks* [*fùks*] ‘kasztan’, *białach*, *mrózk*, *mesz*(*ô*)*k*, *szëmel* ‘siwek’.

Pòdóny wëżi materiôł pòzwòliwô brëkòwnikóm słowarza Trepczika zrobic czile jinëch pòstrzegów na témã kaszëbsczi słowiznë farwów.

Pò pierszé, jeżlë przërównómë pòlsczé pòzwë farwów, co wëstãpiwają jakò zéwiszcza z jich kaszëbsczima równoznaczënama, òkôże sã, że w niejednëch pòlach nimò zachtny lëczbë kaszëbsczich leksemów są òne we wiôldżim dzélu ze sobą skrewnioné abò są zesadzeniama, co mają te same partë. Na przëmiôr, słowôrz notérëje taczé hewò pòlsczé pòzwë z pòla mòdroscë: spòdleczną pòzwã *niebieski* i deriwat *niebieskawy*, a téż niespòdleczné pòzwë: *błękitny* (i *błękitnawy*), *granatowy*, *siny* (i *sinawy*), *lazurowy*, *modry* (i *modrawy*), a téż *chabrowy*. Słowôrz pòdôwô taczé jich kaszëbsczé równoznaczënë:

- *niebieski – mòdri*; *niebieskawy – mòdrawi*;
- *błękitny – mòdri*; *błękitnawy – mòdrzasti*, *mòdrawi*;
- *granatowy – granatny*, *cemnomòdri*;
- *siny – sëny*, *mrozati*, *mòdrasti*; *sinawy – sënawi*, *mòdrawi*, *mòdrasti*, *mrozati*;
- *lazurowy – mòdri*;
- *modry – mòdri*; *modrawy – mòdrasy*, *mòdrawi*, *mòdrzësti*;
- *chabrowy – mòdri, mòdrôkòw*(*at*)*i* .

Jak je widzec z tegò zestôwkù, wastëjącym kaszëbsczim leksemã je *mòdri* wespół z deriwatama, a òkróm te pòjôwiają sã leno trzë jinszé leksemë: *granatny*, *sëny* i *mrozati*. Mòżemë przińc do mëslë, że kaszëbsczé pòle mòdroscë je biédniészé jak pòlsczé, ale wôrt dac bôczenié na bòkadnosc słowòùtwórczich fòrmantów (-*awi*, -*asti*, -*ësti*, -*ati*, -*owati*, -*asy*).

Drëgô pòstrzega tikô sã sklasyfikòwaniô leksemù òdnôszającégò sã do jedny miészóny farwë – *beżu*. *Słownik języka polskiego PWN* mô tak zdefiniowóné leksemë *beż* i *beżowy*:

> **beż I** «beżowy»
> **beż II**
> 1. «farwa mléczny kawë»
> 2. «òbleczenié, sztof itp. majacy nã farwã»
> (https://sjp.pwn.pl/szukaj/be%C5%BC.html)
>
> **beżowy** «taczi jak farwa mléczny kawë»
> (https://sjp.pwn.pl/szukaj/be%C5%BCowy.html)

Dzysdniowi słowôrz PWN nie rozsądzywô tej, do jaczégò pòla farwów słëchają *beż* i *beżowy*, chòc mléczną kawã mòże sparłãczëc z jasną brunoscą. Rëchlészi słowôrz, pòd redakcją Witolda Doroszewsczégò, przëpisywôł *beż* do pòla żôłtoscë, jak téż szaroscë:

> **beż 1.** ndm «kolor piaskowożółty, szarożółty, barwy mlecznej kawy»
> **2.** *m II*, *D* -u, *blm włók.* «lekka tkanina zrobiona z wełny nie farbowanej, mającej naturalną barwę»
> (https://sjp.pwn.pl/doroszewski/bez;5413040.html)

Riszôrd Tokarsczi mô przëpisóné *beżowy* do trzech pòlów:

> Francuska pożyczka *beż*, *beżowy* (od *beige*) w słownikach języka polskiego definiowana bywa zarówno przez odniesienie do jednej bądź kilku podstawowych nazw barw (*żółty*, *brązowy*, *szary*), jak też przez wskazanie obiektu (czy grupy obiektów) będących typowymi nosicielami tej barwy (*jasna kawa*, *piasek*)[29].

A Trepczik przëpisôł *beż* leno do pòla żôłtoscë: „**beż** *m* wełnianożôłti, żôłtawi" (I, s. 48), redukùjącë mòcno znaczënk tegò leksemù.

Trzecô pòstrzega tikô sã skrewnieniô kaszëbsczich pòzwów farwów z jich pòlsczima równoznaczënama. Wikszosc pòdónëch w słowarzu Trepczika pòzwów farwów je skrewnionô z pòzwama farwów, co wëstãpiwają w pòlaszëznie (i jinszich słowiańsczich jãzëkach), chòc pôrë ekwiwalentów nié wiedno mają jistny status, np. w pòlu lilewiznë pòlsczi *liliowy* je niespòdleczną pòzwą, a kaszëbsczi *lilewi* – spòdleczną. Zapisóné w słowarzu włôscëwé òkreslenia farwów nieskrewnioné z pòlsczima pòzwama to: *mrozati*, *szëmlati*, *lësati*, *fòsati*, *apfelzynowi*.

Pò czwiôrté, wôrt téż dozdrzec, że Trepczik ùcékô òd tpzw. pòlaszeniô – słowôrz ni mô zaregistrowóné dosc niedôwnëch pòlsczich zapòżëczënëch słów (np. *pòmarańczowi*) ani neòsemantizmów (np. *niebiesczi*).

Piątô pòstrzega wpisywô sã w òbzérczi tikającé sã leksykònów farwów w rozmajitëch jãzëkach. Przedstawiony wëżi materiôł ze słowarza pòcwierdzywô zgrôwë zanotérowóné w jinëch jãzëkach – w pòlach cepłëch farwów (czerwònosc i żôłtosc) je wicy leksemów jak w pòlach zëmnëch farwów (zelonosc i mòdrosc).

Kùńcowé słowò

Jak pòkazywô materiôł wëekscerpòwóny ze *Słownika polsko-kaszubskiego*, jegò aùtór dôł bôczenié na wszëtczé spòdleczné pòzwë farwów (*czôrny*, *biôłi*, *czerwòny*, *żôłti*, *zelony*, *mòdri*, *bruny*, *lilewi*, *różewi*, *apfelzynowi* i *szari*), jak téż wiele niespòdlecznëch. Na skùtk tegò, że ni ma tu dosc placu, jesmë nie przedstawiłë materiału ze wszëtczich zéwiszczów zrzeszonëch z farwama i skrewnionyma zjawiszczama, òsoblëwie w pónktach 2–5. Równak to, co mómë zaprezentowóné, je ju dokazã na bòkadnosc zamkłi w słowarzu kaszëbsczi leksyczi zrzeszony z farwama.

---

[29] R. Tokarski, *Semantyka barw…*, s. 145.

Skrócënk

Célã tegò artikla je przedstawienié i klasyfikacjô spòdlecznëch i niespòdlecznëch pòzwów farwów, jaczé pòjôwiają sã w *Pòlskò-kaszëbsczim słowarzu* Jana Trepczika, wëdónym w 1994 rokù. Badérowanié pòkazywô, że aùtór wzął pòd wzgląd wszëtczé spòdleczné pòzwë farwów (*czôrny*, *biôłi*, *czerwòny*, *żôłti*, *zelony*, *mòdri*, *bruny*, *lilewi*, *różewi*, *apfelzynowi* i *szari*), a téż wiele niespòdlecznëch farwów, jak i wielné jinszé leksemë, jaczé mògą fónksnérowac jakno òkreslenia farwów.

Streszczenie

Celem tego artykułu jest przedstawienie i sklasyfikowanie podstawowych i niepodstawowych nazw barw odnotowanych w *Słowniku polsko-kaszubskim* Jana Trepczyka, wydanym w roku 1994. Badanie wykazuje, że autor słownika uwzględnił wszystkie podstawowe nazwy barw (*czôrny*, *biôłi*, *czerwòny*, *żôłti*, *zelony*, *mòdri*, *bruny*, *lilewi*, *różewi*, *apfelzynowi* i *szari*), a także wiele nazw niepodstawowych, jak również liczne inne leksemy, które mogą funkcjonować jako określenia kolorów.

Summary

The aim of this paper is to present and classify the basic and non-basic colour terms recorded in *Słownik polsko-kaszubski* [Polish-Kashubian Dictionary] by Jan Trepczyk, published in 1994. The study shows that the dictionary includes all the basic Kashubian colour terms (*czôrny* ‘black’, *biôłi* ‘white’, *czerwòny* ‘red’, *żôłti* ‘yellow’, *zelony* ‘green’, *mòdri* ‘blue’, *bruny* ‘brown’, *lilewi* ‘purple’, *różewi* ‘pink’, *apfelzynowi* ‘orange’ and *szari* ‘grey’) and numerous non-basic terms, as well as potential colour names.

Bibliografiô

Berlin Brent, Kay Paul, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley: University of California Press, 1969.

Corbett Greville G., Davies Ian R. L., *Establishing basic color terms: Measures and techniques*, [w:] *Color Categories in Thought and Language*, red. Clyde Laurence Hardin, Luisa Maffi, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 197–223.

Grzenia Jan, *Założenia opisu pola semantycznego barw w języku polskim*, „Poradnik Językowy” 1993, nr 4, s. 155–165.

Handke Kwiryna, *Nazwy barw w „Słowniku gwar kaszubskich” Bernarda Sychty*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, t. 4, red. Róża Wosiak-Śliwa, Gduńsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 2001, s. 23–41.

Karolak Stanisław, *Pole semantyczne (znaczeniowe)*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. Kazimierz Polański, Wrocłôw – Warszawa – Kraków: Ossolineum 1999, s. 444–446.

Kay Paul, McDaniel Chad K., *The linguistic significance of the meanings of basic color terms*, „Language" 1978, nr 54/3, s. 610–646.

Lakoff George, *Kobiety, ogień i rzeczy niebezpieczne. Co kategorie mówią nam o umyśle?*, nôùk. red. Elżbieta Tabakowska, przeł. Magdalena Buchta, Agnieszka Kotarba, Anna Skucińska, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2011.

Lakoff George, *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago – London: The University of Chicago Press, 1987.

Leman Joanna, *Słownictwo barw w powieści Aleksandra Majkowskiego „Żëcé i przigòdë Remùsa" i jej przekładach*, niepùblikòwóny doktorsczi dokôz, Uniwersytet Gdański, Gduńsk 2019.

Łuczyński Adam, *Nazwy barw w poezji kaszubskiej opublikowanej na łamach kwartalnika „Stegna"*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, 2014, red. Ewa Komorowska, Danuta Stanulewicz, Szczecëno: Uniwersytet Szczeciński i Szczecińskie Towarzystwo Naukowe, 2014, s. 125–143.

Polański Kazimierz, *Kategoria leksykalna*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. Kazimierz Polański, Wrocłôw – Warszawa – Kraków: Ossolineum 1999, s. 290–291.

Popowska-Taborska Hanna, *Dzieje kaszubskiej leksykografii*, [w:] Popowska-Taborska, Hanna, Boryś Wiesław, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1996, s. 11–66.

Słownik języka polskiego, red. Witold Doroszewski, https://sjp.pwn.pl/doroszewski/.

Słownik języka polskiego PWN, https://sjp.pwn.pl/.

Stanulewicz Danuta, *Nazwy barw w „Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego" Stefana Ramułta*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, t. 2, red. Małgorzata Klinkosz, Aneta Lica, Zenon Lica, Gduńsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2015, s. 185–198.

Stanulewicz Danuta, *Nazwy barw w „Słowniku języka kaszubskiego czyli pomorskiego" Stefana Ramułta i „Słowniku polsko-kaszubskim" Jana Trepczyka*, referat przedstawiony podczas II Ogólnopolskiej Konferencji „Językowy, literacki oraz kulturowy obraz Pomorza dawniej i dziś", Gduńsk 2013.

Stanulewicz Danuta, *Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù i jich psychòlogicznô płôtnota / Nazwy barw w języku kaszubskim i ich psychologiczna istotność*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2017, s. 112–121 [kasz. wersjô], 252–261 [pòl. wersjô].

Szczepankowska Irena, *Semantyka i pragmatyka językowa*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2011.

Taylor John R., *Kategoryzacja w języku. Prototypy w teorii językoznawczej*, przekł. Anna Skucińska, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2001.

Taylor John R., *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford: Clarendon Press, 1989.

Tokarski Ryszard, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004 (prwdr. 1995).

Treder Jerzy, *Język i leksykon Jana Trepczyka*, [w:] Jan Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, t. II, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1994, s. 453–495.

Trepczyk Jan, *Słownik polsko-kaszubski*, t. I–II, red. Jerzy Treder, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1994.

Aleksandra Majkòwskô

Tradicjô, roda i miłota w tomikù *Odecknienié*

Tradition, nature and love in the poetry book *Odecknienié*

Słowa klucze:
Jan Trepczik, *Odecknienié,* Wendowie, kaszëbskô tradicjô, kaszëbskô roda, miłota, Florian Ceynowa, Aleksander Majkòwsczi, zrzeszińcë, mòrze

Keywords
Jan Trepczyk, poetry book *Odecknienié*, Wends, Kashubian tradition, Kashubian nature, love, Florian Ceynowa, Aleksander Majkowski, literary group Zrzeszińcë, sea

10 czerwińca 2017 r. Przédnô Radzëzna Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô przëjimnãła ùchwôlënk nr 18/2017, jaczi ògłosył rok 2019 rokã Jana Trepczika. Z ti leżnoscë òdbëło sã wiele pòtkaniów, kònferencjów, wëstôwków namienionëch temù bëlnémù kómpòzytorowi, pòece i aùtorowi dwatomòwégò *Słownika polsko-kaszubskiego*[1]. KPZ wëdało téż kalãdôrz, na jaczim pòjawiło sã zéwiszcze sparłãczoné z ùtwórczima zainteresowaniama Méstra Jana – „Tradicjô. Roda. Miłota”.

Te trzë słowa pòdczorchiwają wôżny dzél pòeticczich rozlubieniów Trepczika, chtëren òkróm wezwaniów ò biôtkã za kaszëbiznã, równoprawié dlô Kaszëbów w pùblicznym żëcym, czãsto pòrësziwôł w swòjich lirikach témë wëpisóné w zrzeszeniowim kalãdôrzu. Jistną témiznã wiérztów Méstra Jana pòdsztrëchiwôł téż Daniél Kalinowsczi:

---

[1] Przër. J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, òbr. J. Treder, Gdańsk 1994 (tom I A–Ó, tom II P–Ż).

> Nôwôżniészim témòwim karnã je tuwò miłota do rodny zemi wësłowionô wszelejaczima stilisticznyma strzodkama i pòkazywónô we wielnëch nawléczeniach: a to do prehistorii Pòmòrzô i historii Kaszëb, a to przez òpisënczi rodny nôtërë, a to kùreszce przez artisticzné przedstawienié znanków charakteru lëdzy, co mieszkają na Pòmòrzim[2].

Pòdzél swòjich ùsôdzków, wnet jistny z zéwiszczã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô przëjimniãtim na rok Trepczika, zabédowôł sóm pòeta w tomikù *Moja stegna*[3] (trzë dzéle mają tu title: Deja, Miełota, Chaja).

W tim tu artiklu zajimniemë sã témą tradicji, rodë i miłotë w drëdżim tomikù pòetë *Odecknienié* wëdónym w 1977 r.[4] Zbiér béł ju òbgadiwóny m.jin. przez Jana Drzéżdżona, Feliksa Marszôłkòwsczégò, Józefa Bòrzëszkòwsczégò, Daniela Kalinowsczégò i Kristinã Mùzã[5]. W *Odecknienim* je 86 wiérztów pòdzelonëch na piãc grëpów[6] (jeden z dokazów *Rzeczëta* òstôł wëapartniony, bò trzimô rolã swójnégò wprowadzeniô do całi pùblikacji), wstãp aùtorstwa Tadeùsza Bòlduana, a téż biograficznô nota Édmùnda Pùzdrowsczégò.

I. Tradicjô

Tradicjô to wedle Słowarza Pòlsczégò Jãzëka PWN „całosc zwëków, normów, pòzdrzatków, zachòwaniów itd. włôscëwëch dlô jaczégòs spòlëznowégò karna, przekazywónëch z pòkòleniô na pòkòlenié; téż: nieprzerwónosc tëch zwëków, normów, pòzdrzatków abò zachòwaniów”[7]. Wspomnióną w ti definicji spòlëznową grëpą są w tomikù *Odecknienié* Kaszëbi i to jich zwëczi, a téż zachòwania są tuwò òpisywóné. Trepczik widzy równak swòjich domôków, jich historiã i teritorialny òbjim na òsoblëwi ôrt. Interpretëje niewielné (w cządze, w jaczim pòwstôwałë òpisywóné liriczi) historiczné zdrzódła tak, żebë pasowałë do jegò ùdbë, wedle jaczi Kaszëbi są prédnyma erbama kòlbôłtowëch Słowianów[8]. Mómë tu do ùczinkù z wërazną mitologizacją historii, mést w òpiarcym ò książkã méstra i szkólnégò Trepczika Aleksandra Majkòwsczégò *Historia Kaszubów*[9]. Nôwikszą szlachòtą midzë ùdbama zamkłima we wspòmnióny pùblikacji i w tomikù *Odecknienié* je trzimanié za jedno Kaszëbów i Weletów abò téż Wendów[10].

---

[2] D. Kalinowski, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców*. [w:] *Poezja zrzeszyńców*, òbr. H. Makurat, Gdańsk 2013, s. XL–XLVIII.

[3] Przër. J. Trepczyk, *Moja stegna*, Gdańsk 1970.

[4] Przër. tegòż, *Odecknienié*, Gdańsk 1977.

[5] Przër. J. Drzeżdzon, *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939*, Gdańsk 1973, s. 106–110; F. Marszałkowski, *Jana Trepczyka „Odecknienié" a mòje ùwidzenié*. [w:] *Pro memoria Feliks Marszałkowski (1911–1987)*, òbr. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2007, s. 235–243; J. Borzyszkowski, *Wielkie Pomorze w poezji i pieśni Jana Trepczyka*. [w:] tegòż, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2011, s. 293–302; D. Kalinowski, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców…*; K. Muza, *Lirnik kaszubski*, „Pomerania" 9/1987, s. 24.

[6] 1. Z naj prôwdą jidącë, 2. Zdłużą niwë, 3. Jiné słuńca, 4. Na zôloju, 5. Naj` stegnë.

Wedle lirycznégò subiektu pamiãc ò zwëkach, historii i dobëcach tegò dôwnégò kòlbôłtowégò lëdu je dlô Kaszëbów dzejnikã parłãczącym z dôwnyma pòkòleniama i równoczasno midzë sobą. Jak czëtómë w *Piesni Wendów*:

> W nas brëslëje jesz stôrëch Wendów krew,
> Jak szëmot mòrsczich wôł
> Nóm zrzeszą mdze ò przódë òjcach wdôr,
> Co wiédzą ôrtu dôł.

Trzimanié za jedno Kaszëbów i Wendów dozwòliwô subiektowi na pòkôzanié czëtińcóm dłudżi tradicji swòjégò lëdu, a téż jegò szeroczi teritorialny òbjim, jaczi nie ògrańcziwô sã leno do zôpadny słowianiznë Weletów, ale téż zemiów rządzonëch przez pòmòrską dinastiã Grifitów i wschòdnopòmòrscégò państwa Swiãtopôłka Wiôldżégò (*Më*, s. 25–27). Jak pisze Daniél Kalinowsczi:

> To zainteresowanié Trepczika nôstarszima, a do te leno w dzélu znónyma prôwdama z czasów welecczi zrzeszë, nié do kùńca przezérnyma leżno-

---

[7] https://sjp.pwn.pl/slowniki/tradycja.html. (Przëstãp 23.06.2019 r.).

[8] Dzysdniowé rezultatë badérowaniów historików, archeòlogów i jãzëkòznajôrzów na témã kòlbôłtowëch Słowianów òstałë szerok zaprezentowóné [w:] J. M. Piskorski, *Pomorze plemienne. Historia – Archeologia – Językoznawstwo*, Szczecëno 2002 (reprint w 2014).

[9] To, że zrzeszińcë brelë wiédzã ò historii Kaszëbów prédno ze wspòmnióny pùblikacji A. Majkòwsczégò, pòcwierdzywô D. Kalinowsczi w dokazu *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców…*, s. XLIV.

[10] Ju w pierszim zdaniu *Historii Kaszubów* czëtómë: „Kaszubi czyli Pomorzanie, najdawniej zwani Weletami, są jedną z licznych gałęzi szczepu słowiańskiego, który zamieszkiwał Europę już w czasach przedchrystusowych”. Przër. A. Majkowski, *Historia Kaszubów*, Gduńsk 1991, s. 1.

> scama rządów pierszich Grifitów i kùreszce niegwësnégò miru w latach wastowaniô Swiãtopôłka pòzwòliwałë pòece wëfùlowiwac lëteracczima zamkłoscama hipòtézë akademicczich historików[11].

Wedle lirycznégò subiektu kaszëbskô tradicjô je słowiańską spôdkòwizną. Kaszëbi wespół z Rusczima, Czechama, Lechama-Pòlôchama są sënama ti sami matczi – Sławë (*Piesniô Sławë*, s. 9; *Piesniô Wendów*, s. 11). Słowiańskô jednota szła w zabët, co brzadowało „cemnicą” i „ zabôczenim przez swiat”. Cëzé lëdë nie chcą dopùscëc do te, żebë wëmienioné nôrodë òdkrëłë na nowò swòjã wiôlgòsc i jednotã, tej same òne mùszą sã sparłãczëc – kòżdi pòd swòjim merkã, to je nie twòrzącë jednégò lëdu. Co wôżné, tima, co dôwają znak do òdrodë słowianiznë są „Kaszëbi znad kraju Bôłtu”. Liriczny subiekt nié leno pòkazywô tej równoréżnosc Kaszëbów westrzód słowiańsczich nôrodów, ale bédëje mëslã, że mògą òni trzëmac òsoblëwą rolã, bùdzëcelów, a mòże nawetka prowadników. Co wôżné i znankòwné dlô deji zrzeszińców, Trepczik nie parłãczi kaszëbskòscë z pòlskòscą, na co dôwô bôczënk aùtor wstãpù do òpisywónégò tomikù Tadeùsz Bòlduan:

> Wybór tradycji jest więc jednoznaczny, osadza Kaszubów w rodzinie słowiańskiej, ale zapatrzony jest wyłącznie w samych Kaszubów lub ich protoplastów zachodnich. Z narodowych tradycji polskich nie ma w poezji Trepczyka właściwie niczego[12].

Dzélã tradicji je w tomikù *Odecknienié* ùwôżanié dlô ùróbkù pòprzédnëch pòkòleniów kaszëbsczich dzejarzów i pisarzów. Tomôsz Kantzow, Szëmón Krofej, Michôł Mòstnik, Léón Heyka, Jón Karnowsczi, Jón Rómpsczi, Marión Mòkwa – to wôżny przedstôwcowie na turze kaszëbsczi tradicji. Òsoblëwi môl mają tu: Florión Cenôwa i Aleksander Majkòwsczi. Pierszi z nich je symbòlã dzyrskòscë i bùchë z kaszëbsczégò pòchòdzeniô. Cenôwa to pòstacjô, jakô mô òsoblëwi znaczënk dlô zrzeszińców. Wôrt tu przëwòłac ùroczëznã z leżnoscë 50-lecô smiercë tegò bùdzëcela Kaszëbów zòrganizowóną 29 strëmiannika 1931 r. przez Regionalné Zrzeszenié Kaszëbów (Jón Trepczik béł jegò skarbnikã)[13]. Jegò duch, wedle lirycznégò subiektu, dërch żëje westrzód swòjich domôków i rozżôliwô jich serca miłotą do kaszëbiznë (*Pojmë w przódk*, s. 12). Jegò przédną zasłëgą je równak przebùdzenié Kaszëbów:

---

[11] D. Kalinowski, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców*…, s. XLIII.

[12] T. Bolduan, Wstęp. [w:] J. Trepczyk, *Odecknienié*..., s. XV.

[13] Przër. J. Borzyszkowski, *Zrzeszyńcy a Zrzeszenie Regionalne Kaszubów i „Zrzesz Kaszubów” w dziejach ruchu kaszubskiego*. [w:] *Poezja zrzeszyńców*…, s. V–XXXVIII.

Të jes to napòczął dëcha swiãti bòjé
Przemógł jes spik nasz (*Do Floriana Ceynowë*, s. 16)

To bùdzenié warô dali, bò duch Floriana Cenôwë wcyg wanożi pò Kaszëbach i szukô swòjich pòsobników, a gdze sã pòjawi: „słuńcã tej sklëni”. Liriczny subiekt przërównywô gò do strzédnowiekòwégò ksãca Sambòra z dinastii Sobiesławiców, mô tej zrobioné swójną „lëteracką kòrónacjã” bùdzëcela Kaszëbów.

Prôwdzëwim ksãcã i prowadnikã, méstrã i szkólnym, je w *Odecknienim* téż Majkòwsczi, chtëren zbùdowôł fùndament, na jaczim jidze rozwijac jãzëk, tradicjã i kùlturã (*Oddzëkowanié Méstra*, s. 19–22). Òn téż òstôł metafòriczno kòrónowóny przez liriczny subiekt i kònsekwentno je zwóny „Kniezã”.

W lirikach namienionëch Cenôwie i Majkòwsczémù Jón Trepczik ùżiwô pòeticzi panegirikù, na przesadzony ôrt prezentëjącë jich wôrtnotë i zasłëdżi[14]. Wiérztë te są napãpùżoné, pateticzné, a dzejaniôm òbëdwùch pòstacjów są przëpisóné nadlëdzczé mòce. Jich słowa trôfiają w słëchińców jak miecze dôwnëch kaszëbsczich ricerzów, a rodnô zemia cerpi na skùtk jich smiercë. Òbëdwaji są téż pòkôzóny jakno bezinteresowno òddóny kaszëbiznie, nigdë nie szukający swòjégò szczescô abò zwëskù:

Za Kaszëbską stojôł, dlô ni leno żëł
To bëło mu skôzą ë bëcym (*Oddzëkowanié Méstra*, s. 19–22).

Wedle lirycznégò subiektu tak Majkòwsczi, jak i Cenôwa òddelë swòje żëcé za to, żebë Kaszëbë bëłë mòcné i wòlné. Terô jich misjã bë miałë dofùlowac pòsobné pòkòlenia, a westrzód nich òsoblëwie zrzeszińcë, chtërny ju trzimają barń w pòszëkù[15], żebë w kòżdi chwilë mòglë sã bic za swòjã zemiã i deje zaczãté przez Aleksandra Majkòwsczégò i Floriana Cenôwã (*Zgrôwa*, s. 13)[16].

Westrzód pòstacjów wëmieniwónëch w lirikach Méstra Jana felëje Hieronima Derdowsczégò, to je jedurnégò przedstôwcë pòzytiwizmù w kaszëbsczi lëteraturze[17]. Trepczik, czej wëmieniwô wôżné pòstacje dlô rozwiju kaszëbiznë, czësto òmijô drëdżégò pò Cenôwie ùczãstnika „kaszëbsczi wëmiónczi pòkòleniów”. Zdôwô sã to bëc swiądnym dzejanim, bò dlô całégò karna zrzeszińców aùtór *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł* béł niepòpùlarnym, trzimónym wnet za zdrôdcã kaszëbsczi sprawë. Òsoblëwie Aleksander Labùda òbwiniôł gò ò felënk nôrodny kaszëbsczi deji i ò to, że „pisywał utwory swoje nie w języku kaszubskim, lecz po prostu polszczyzną kaszubiącą, poprzeplataną wyrazami kaszubskimi poprzekręcanymi niekiedy nie do poznania. Z tego powodu wywarł on fatalny wpływ na rozwój literatury narodowej i pisowni kaszubskiej[18]”. Jak pòdczorchiwô Daniél Kalinowsczi, za mòcné trzimanié za jedno Kaszëbów i Pòlôchów je téż przëczëną pòmijaniô w pòezji Trepczika Bernata Sëchtë abò Józefa Cenôwë[19].

---

[14] Na témã penegirików zdrzë W. Sierotwiński, *Słownik terminów literackich*, Wrocłôw 1986, s. 167.

[15] *Oddzëkowanié Méstra*, s. 19–22.

[16] Wicy na témã lirików Trepczika namienionëch kaszëbsczim dzejarzóm i lëteratóm zdrzë D. Kalinowski, *Trepczyk portretujący*, [w:] *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejrowò 2017, s. 77–93.

Wôżnym dzélã tradicji je dlô lirycznégò subiektu symbòl Grifa, jaczi pòjôwiô sã òsoblëwie w przełómaniowëch sztërkach dlô kaszëbsczégò lëdu, a jegò „òdecknienié” je pòkazywóné jakno cél dzejaniô wszëtczich swiądnëch Kaszëbów.

W tomikù pòjôwiają sã téż zwëczi zrzeszoné z òbrzãdowim rokã i nôwôżniészima chrzescëjańsczima swiãtama. Są òne w *Odecknienim* sparłãczoné z kaszëbizną, òdrodą tatczëznë. Na przëmiôr òpisënk Gòdów we wiérzce *Na Gòdë* (s. 91–94) zaczinô sã tradicjowò òd danczi, dôrënków, kùglów, żëczbów i bicô zwònów na pasterkã, ale z redotą z narodzeniô Christusa wespółgraje zajiscenié ò kawel rodnégò jãzëka i Kaszëbsczégò Zrzeszeniô. Òsoblëwé są żëczbë, jaczé pòjôwiają sã w ùsôdzkù:

Wiele miełotë i zgòdë
Cwiardo stojec kòl naj zgrôw
I rodny pòcëskac drôw
Naj` Zrzeszeniégò sã trzëmac
I kaszëbiznë sã jëmac

Jesz barżi wespółbrzëmią z dbałotą ò òjczëznã òpisënczi Jastrów (*Na Jastrë*, s. 89–90). Zmartwëchwstanié Christusa to nié tëli òrądz do redotë i swiãtowaniô, co przikłôd dlô Kaszëbów. Wedle lirycznégò subiektu, jistno jak Zbôwca wrócył do żëcô, wstónie z grobù Kaszëbskô, a jastrowé zwònë to przédno apel-pòdskacenié do robòtë dlô wszëtczich, chtërnym ta sprawa je bliskô. Na taczi ôrt Jón Trepczik mô zesakralizowóną kaszëbską tradicjã. Starã ò kaszëbiznã mô pòstawioné na jedny rówiznie z religijnyma òbrzészkama. Szlachòwné dzejania, òsoblëwé, mającé za cél zwikszenié pòczëcô wôrtnotë rodny zemi i jãzëka, są czãsté w kaszëbsczi lëteraturze, pòjôwiają sã ju w *Rozmòwie Pòlôcha z Kaszëbą* i *Rozmòwie Kaszëbë z Pòlôchã* Floriana Cenôwë, w *Żëcym i przigòdach Remùsa* Aleksandra Majkòwsczégò, a w XXI w. są znankòwné m.jin. dlô ùtwórstwa Stanisława Janczi (òsoblëwie w taczich wiérztach jak: *Aniół płakôł* z tomika *Kòl kùńca wiekù*, *Swojszczëzna* abò *Tak mie przëszło* z *Do biôłégò rena*)[20].

---

[17] Przër. D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gdùńsk 2017, s. 14.

[18] Cytat za: D. Majkowski, *Tatczëzna. W miono Bòsczi nôrodni wzénik*, Gdiniô 2010, s. 38.

[19] Przër. D. Kalinowski, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców…*, s. XLVI.

2. Roda

Nôwielniészé karno wiérztów w tomikù *Odecknienié* je sparłãczoné z rodą. Jistno jak w przëtrôfkù liryków òdnôszającëch sã do tradicji, téż tuwò nôwôżniészô je kaszëbizna, a snôżota nôtërë abò ji groza przede wszëtczim pòdczorchiwają ji wôrtnotã i mają bùdzëc do dzejaniô dlô ji ùchòwaniô i rozwiju. Przëmiarã je wiérzta *Rzeczëta* (s. 1–2), jakô òstała na òsoblëwi ôrt wëapartnionô w tomikù Trepczika – pò pierszé dlôte, że je pierszim dokazã, a pò drëdżé jakno jedurnô nie je włączonô do niżódnégò z piãc partów, na jaczi dzeli sã zbiérk. Wiérzta je namienionô wiatróm wiejącym na Kaszëbach i òdwiedzywającym kòżdi jich nórt. Dzãka temù pòznôwają sërą snôżotã mòrza, wiłozë, grzëpë itd. Liriczny subiekt antropòmòrfizëjącë te wiatrë pitô je równak nié ò pësznotã zemi, a ò mòżlëwòtã przebùdzeniô swòjich domôków, żebë stelë sã jednotą i zrozmielë, że „w kaszëbiznie szczescé, ùbëtk dlô nas mdze”.

Nie òznôczô to równak, że w lirikach nie je achtnionô widzałosc Kaszëb. We wiele môlach je widzec òczarzenié tą zemią:

Jakùż pësznô jes mie Kaszëbskô
Jakùż je snôżi twój strój!
Jakże farwné twòje ùstronë,
Co tak redëją zdrok mój!

---

[20] Wicy na ten témat w òpracowanim: D. Majkowski, *Jak czëtac Knégã Pòczątków – przegląd kaszubskojęzycznych tekstów o Księdze Rodzaju*, „Język-Szkoła-Religia”, tom X/2, Pelplin 2015, s. 85–95; M. Miotk, *Recepcja kaszubskich przekładów Biblii*, Wejrowò––Gniewino 2018.

Sóm pòeta pòcwierdzył, że jednym z célów jegò ùtwórstwa je ùwrazlëwianié Kaszëbów na pësznotã jich zemi – „krainy nadmorskiej z pagórkami pokrytymi lasami, z pięknymi jeziorami”[21].

Nôwikszi bôczënk liriczny subiekt dôwô mòrzu. Jeden z piãc partów tomikù („Na zôloju”) je w całoscë namieniony Bôłtowi i robòce rëbôków. Mòrze w *Odecknienim* je placã, jaczi parłãczi w se fascynacjã i ùrzas – *misterium tremendum* i *misterium fascinosum*. Kaszëbi òddôwają mù tczã, òbczas sztormów bòją sã jegò mòcë, ale równoczasno, co mòże nôwôżniészé, to prawie òno je dërżéniowim dzejnikã rozsądzywającym ò juwernoce Kaszëbów. To prawie „nad brëzlëjącym Bôłtã je najô òjczëzna ë môl” (*Òjczëzna*, s. 7). Zéwiszcze to je do dzysdnia na stanicach gdińsczégò partu KPZ.

Liriczny subiekt chwôli téż jiné dzéle kaszëbsczi nôtërë, jak grzëpë, lasë abò jezora. Co wôżné, ta roda je snôżô bezùstôwno, reno i wieczór, òbczas wszëtczich czãdów rokù, ale òsoblëwi pësznotë dostôwô na zymkù. Ten czas mô we wiérztach specjalné prawa – wnenczas nôbëlni spiéwają ptôchë, kwitną kwiatë, w sercach lëdzy rodzy sã redota. Tikô sã to òsoblëwie „pësznégò i snôżégò maja”, jaczémù je namieniony jeden z dokazów (*Môj*), chtëren w XXI wiekù stôł sã mùzycznym szlagrã rockòwégò karna „Chëcz”.

Zymk je òbrazã titlowégò *Odecknieniô*. Jistno jak bùdzy sã do żëcô roda, zmartwëchwstónie téż kaszëbizna. Zymk je przikładã i zôchãtą dlô Kaszëbów, bò i dlô nich przińdze zelony i kwitnący môj:

> Budząca się do życia przyroda inspiruje według poety do analogicznych zachowań tożsamościowych u zwykłych Kaszubów. Sygnały ze strony roślinności, zwierząt, zjawisk atmosferycznych, łącznie zachęcają do tego, aby obudzić się z marazmu, wygodnictwa lub aby zrzucić z siebie przeszkadzające czynniki zewnętrzne i wreszcie zamanifestować własną podmiotowość[22].

Tak widzącë i òpisywającë nôtërã liriczny subiekt nie kùńczi na kòntemplacji snôżégò kaszëbsczégò swiata, ale wëmôgô òd czëtińca wespółdzejaniô z rodą, jakô stôwô sã w lirikach jednym z elementów pòdskacywającëch do dzejaniô dlô rozwiju swòji tatczëznë. Òbzéranié mòrza i jinëch dzélów kaszëbsczi rodë nie czerëje lirycznégò subiektu do kwietësticzny biernoscë, nie robi gò òbòjãtnym na swiat i żëcé wkół, ale zachãcywô do aktiwnotë. Na przëmiôr spiéw kùkówczi to znak do zabawë i smiéchù (*Kùkówka*, s. 55), szpacéra pò cemnym lese bùdzy w lëdzach chãc rësznotë, pòrenégò wstôjaniô i szukaniô jednotë z nôtërą (*Westrzód gór*, s. 50).

---

[21] J. Trepczyk, *Moje życie*. [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945––1980*, Warszawa 1986, s. 238.

[22] D. Kalinowski, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców…*, s. XLVI.

Cykle nôtërë są w *Odecknienim* mòcno zrzeszoné z kaszëbizną, bò mòwa, tradicjô i lëdzczé zdrzenié na swiat są w jaczims dzélu elementama rodë. Taczi pòzdrzatk mielë téż jiny kaszëbsczi pòecë: Aleksander Majkòwsczi, Jón Karnowsczi abò Frãcyszk Sãdzëcczi[23]. Jak pòdczorchiwô Jerzi Samp, je to spòdleczny témòwi kanón w kaszëbsczi pòezji:

> Każde ze zjawisk zachodzących cyklicznie lub spontanicznie w świecie przyrody, podobnie jak pejzaż stron rodzinnych: bliskość morza czy lasu, rzek czy też jezior, pól urodzajnych czy wydm piaszczystych, kształtuje psychikę człowieka (…)[24].

Kaszëbskô zemia wespółczëje ze swiądnyma Kaszëbama, òsoblëwie w drãdżich chwilach, np. smiercë. Wnenczas zajiscony Bôłt zaczinô dërżec, a zemia przëgarinô człowieka jak nôdrogszô matka i kòlibie gò do spikù (*Oddzëkowanié Méstra*, s. 19–22; *Rodnô zemia*, s 42). Mòtiw kòlibiónczi nócony Kaszëbóm przez mòce nôtërë je dosc czãsti w lirikach Trepczika. Co wôżné, òniriczné òbrazë, jaczé sã pòjôwiają w môgach lëdzy „ùkòlibónëch” przez jezoro abò las, są wiedno zrzeszoné z retanim kaszëbiznë. To apelatiwné snë rodzącé teskniączkã do czasów miticznégò rozkwitaniô Kaszëb (*Na jezorze*, s. 86), a téż przëbôcziwającé „bitwë slédnëch najich wòjarzów”, chtërny swòją krwią pòdléwelë tã zemiã, a terô żądają pamiãcë i prowadzeniô dali swòji robòtë (*Las*, s. 61–62).

Taczi ôrt òpisywaniô rodë włącziwô Jana Trepczika do wielnégò karna pòetów mitizëjącëch rodną zemiã, jaczi mòtiwë „przez wielokrotne ich użycie przerodziły się z czasem w topos literacki”[25]. Westrzód tëch ùtwórców są m.jin. blisczi mù dejowò zrzeszińcë: Aleksander Labùda, Sztefón Biészk abò Jón Rómpsczi, ale téż mający jinszé – wiele mni kaszëbòcentriczné – pòzdrzatczi: Hieronim Derdowsczi, Frãcyszk Sãdzëcczi abò Klémãs Derc.

---

[23] Por. J. Samp, *Zanim staniesz się niemy w mowie ojców*. [w:] tegòż, *Poezja rodnej mowy*, Gdańsk 1985, s. 5–59.

[24] Tamò, s. 50.

[25] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słëpskò 2011, s. 149–150.

3. Miłota

Mało je ùsôdzków tikającëch sã miłotë midzë lëdzama. Z wiksza jich témą je rozestanié midzë mùlkama. Miłotné liriczi wësłowiają smùtk i teskniączkã òsoblëwie białków, chtërne nie rozmieją przińc do se pò òdéńdzenim – na krótszi abò dłëgszi czas – swòjégò ùkòchónégò. Jich mãka zaczinô sã ju reno, czedë nie widzą swòjégò chłopa przez „niżódnã z rut” (*Jiwer*, s. 118), òb czas dnia ni mògą ò niczim mëslec, bò dërch czëją smùtk i nieùbëtk. Miru nie dôwô jima téż noc, bò w tim czasu „sercã trzise jik”, a spik nie przëchòdzy. Jedurnym pòceszenim je nôdzeja na to, że jesz czedës – jednégò zymkù – ùdô sã pòtkac ze swòjim mùlkã.

Ò, mòże rôz zymk przińdze znôw,
Że òbôczã ce na naj stegnie.
Të mdzesz na mie jak przódë zdrzôł,
Jesz kąsk lubieniô dlô nas zbiegnie (*Oddzëkowanié*, s. 120)

Drëdżé karno miłotnëch liryków to dokazë, w jaczich naòżeni wëchwôliwają swòje ùkòchóné. Òsoblëwie czãsto pòjôwiô sã w tegò ôrtu tekstach przërównanié do kwiôtków, tej-sej wëszwiektóné i nieprzekònywającé:

Bò nie wëzdrzi niżóden kwiat
Jak, Lénka, të, mój sniti swiat (*Jô chcę le ce*, s. 127)

Malinuszkô Marika,
Rozkwitô jak nen kwiat (*Marika*, s. 128)

Szlachòwné przërównania nalézemë np. we wiérzce *Ogródk*, gdze naòżeniô je przërównywónô nié blós do jednégò kwiata, a nawetka do całégò ògardu. Òd artisticzny stronë te wiérztë zdôwają sã słabszé jak liriczi zrzeszoné z kaszëbizną. Wôrt téż rzeknąc, że òbëdwie te témë przemikają sã we wiele ùsôdzkach. Na przëmiôr w *Żëczbach,* w jaczich liriczny subiekt dôwô żëczbë nowòżeniałim, na zakùńczenié pòjôwiô sã sztrofka, w jaczi żëczi òn tegò, cobë młodi nie zabëlë ò swòji „Domôcëznie”. To słowò je wëapartnioné przez zôpisënk rozstrzélonym drëkã, co sprôwiô, że stôwô sã jakbë nôwôżniészim elementã wiérztë, a wszëtczé sztrofczi prowadzëłë do ti nôwôżniészi.

Trepczik ùżiwô czãsto słów i przërównaniów znankòwnëch dlô òpisënkù miłotë midzë lëdzama na wësłowienié wseczëców do kaszëbsczi zemi i swòjégò rodnégò jãzëka. Kôrbi òn bezpòstrzédno do kaszëbiznë, pòdczorchiwającë, że je mù namienioną, „lubòtą miodną” i – je wiedzec – „kwiôtkã”, (*Moja kaszëbizna*, s. 28). Jistno jak w miłotnëch lirikach, tu téż na pierszim planie je teskniączka. Liriczny subiekt teszni do rodnégò dodomù (*Doma*, s. 124), do kaszëbsczi zemi (*Teskniączka*, s. 46). Co cekawé, ta zemia téż kòchô i teszni: „ojczëzna nasza za nama teskni” (*Teskniączka*, s. 46).

Dosc czãsto w miłotnëch wiérztach Jana Trepczika pòjôwiają sã spieszczenia, np. *malinuszkô, malinczi, słunuszkò, kwiôtk, chłopulk*, co òddôwô nôstrój kôrbiónczi midzë zakòchónyma[26]. Bliskòsc mùlków pòdczorchiwają téż czasniczi, co òpisywają nawzôjné pieszczënë: *mujkac, trzimac w òbjimniãcym*. Wszëtczé òpisënczi fizycznégò kòntaktu są równak nadzwëk subtelné, bez niżódny dosłownotë pòjôwiający sã w proze niejednëch dzysdniowëch kaszëbskòjãzëkòwëch aùtorów, jak np. Stanisłôw Janka[27], chtëren òpisywô seksualné stosënczi fùlné zmôżnotë i pòżądlëwòtë, abò òsoblëwie Artur Jabłońsczi, jaczi w swòjich romanach i òpòwiôdaniach mô np. òpisënczi seksualnëch òrgiów[28].

Podrechòwùjącë, wôrt dac bôczenié, że wszëtczé dzéle zéwiszcza przëjimniãtégò przez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié na Rok Jana Trepczika, a tak pò prôwdze wësłowióné przez nie témë, czãsto pòjôwiają sã w tomikù *Odecknienié*. Prezentëjącë kaszëbską tradicjã sygô sã tuwò do òglowòsłowiańsczich kòntekstów, tej-sej do zwëków zrzeszonëch z nôwôżniészima swiãtama i wëdarzeniama z żëcô gbùrów i rëbôków. Roda to przédno mòrze, ale i jiné ji dzélëczi są òpisywóné i chwôloné przez liriczny subiekt. Za to miłota je parłãczonô przede wszëtczim z teskniączką abò dosc wëszwiektónyma scwierdzeniama na témã pësznotë przërównywóny czãsto do kwiatów.

Pòdsztrëchiwanié bòkadnoscë tradicje, snôżotë kaszëbsczi rodë i miłotné dzélëczi mają brzadowac w pierszi rédze przebùdzenim czëtińców, chtërny pòd cëskã lekturë pòmògą wrócëc do żëcô swòji mòwie i kùlturze. Mô w tim pòmòc téż przëbôcziwanié wëbrónëch pòstacjów zasłużonëch dlô kaszëbsczi lëteraturë, westrzód chtërnëch òsoblëwą rolã mają Floriόn Cenôwa i Aleksander Majkòwsczi, a òmijóny je Hieronim Derdowsczi i jiny ùtwórcë, co jednoznaczno mają za to samò kaszëbskòsc i pòlskòsc. Wëraznô wikszosc ùsôdzków zamkłëch w *Odecknienim* je apelatiwnô, fùl napãpùżeniô[29] i – jidącë za bédënkã Daniela Kalinowsczégò – mòżemë je rechòwac do tirtejskò-nôrodnégò żochù[30], bò nôwicy je w nich wezwaniów do dzejaniô dlô òdrodë i rozwiju Kaszëb i kaszëbiznë.

---

[26] Na témã spieszczeniów w pòezji J. Trepczika zdrzë J. Drzeżdzon, *Współczesna literatura kaszubska…*, s. 92.

[27] Przër. S. Janke, *Łiskawica. Psë*, Gduńsk 2015, s. 126; tegòż, *Żôłti kam*, Gdiniô 2014, s. 20.

[28] Przër. A. Jabłoński, *Jastra*. [w:] *Kaszëbskô nôtëra. Antologiô pòwiôstków nôdgrodzonëch w Òglowòpòlsczim Kònkùrsu Prozatorsczim miona Jana Drzéżdżona w latach 1996–2000*, red. i wëbór S. Janke, J. Tréder, Wejrowò–Gduńsk 2001, s. 47–48; tegòż, *Smùgã*, Gdiniô 2014, s. 64–66.

Streszczenié

Jón Trepczik to ùznóny kaszëbsczi regionalny dzejôrz, kómpòzytór i pòeta. W swòjich pòeticczich ùsôdzkach czãsto pòrësziwôł témë kaszëbsczi tradicji, rodë i miłotë. Òsoblëwie òstro te pòeticczé zainteresowania òstałë pòkôzóné w tomikù *Odecknienié* wëdónym w 1977 r. We wiérztach, jaczé są w nim òpùblikòwóné, je pòdczorchiwónô historicznô łączba midzë dzysdniowima mieszkańcama Kaszëb a strzédnowiekòwima Weletama (Wendama). Liriczny subiekt mòckò pòdsztrëchiwô, że kaszëbskô tradicjô je słowiańską spôdkòwizną, a pamiãc ò zwëkach, historii i zwënégach Weletów je dlô Kaszëbów tim, co parłãczi jich z dôwnyma pòkòleniama, a téż dzysdnia midzë sobą. Dzélã tradicji je téż w Odecknienim ùwôżanié dlô ùróbkù pòprzédnëch pòkòleniów kaszëbsczich dzejarzów i pisarzów, westrzód chtërnëch òsoblëwi znaczënk mają Florión Cenôwa i Aleksander Majkòwsczi. W tomikù są téż przëwòłiwóné zwëczi zrzeszoné z òbrzãdowim rokã.

Nôwiélniészé karno wiérztów w tomikù Odecknienié je zrzeszoné z rodą. Chwôlą òne pësznotã Kaszëb, ùwrazlëwiają na snôżotã kaszëbscich krôjmalënków. Nôwikszi bôczënk liriczny subiekt dôwô na mòrze, jaczé parłãczi w se fascynacjã i strach – misterium tremendum i misterium fascinosum. Roda je piãknô òsoblëwie òb zymk, jaczi je òbrazã titlowégò Odecknieniô. Liriczny subiekt pòdczorchiwô, że jistno jak sã bùdzy do żëcô nôtëra, zmartwëchwstónie téż kaszëbizna.

Miłotné dokazë wësłowiają przédno smùtk i teskniączkã rozdzelonëch mùlków. We wiele lirikach je téż wëchwôlënk białczëny snôżotë. W miłotnëch wiérztach Jana Trepczika są wielné spieszczenia, np. malinuszkô, malinczi, słunuszkò, kwiôtk, chłopulk, co òddôwô nôstrój kôrbiónczi midzë zakòchónyma. Pòjôwiające sã òpisënczi fizycznégò kòntaktu są nadzwëk subtelné, bez niżódny dosłownotë i wùlgarnotë.

Abstract

Jan Trepczyk was a respected Kashubian regional activist, composer and poet. In his poetry, he frequently focused on the topics of Kashubian tradition, nature and love. These poetic interests can be observed especially in the poetry book

---

[29] „Odtwarzanie sławnej przeszłości Kaszubów i mocna, optymistyczna wiara w ich wielką przyszłość każą poecie uderzać w tony Schillerowskie, których krzepki patos porywa czytelnika". F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, Gduńsk 1982, s. 181.

[30] D. Kalinowski, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców…*, s. LXVI–LXXI.

Odecknienié published in 1977. The poems included in it emphasize the historical continuity between today's inhabitants of Kashubia and medieval Wends. The lyrical ego strongly stresses that the Kashubian tradition is Slavic heritage, and the memory of the customs, history and achievements of Wends is a factor connecting Kashubians with the past generations and with each other today. Another element of tradition in *Odecknienié* is respect for the achievements of the previous generations of Kashubian activists and writers, among whom Florian Ceynowa and Aleksander Majkowski occupy a special place. The book also mentions customs related to the ritual year.

Poems which constitute the most numerous group in *Odecknienié* concern nature. They celebrate the beauty of Kashubia, sensitizing the reader to the allure of Kashubian landscapes. The lyrical ego pays attention to the sea which combines fascination and terror – misterium tremendum and misterium fascinosum. Nature is beautiful, especially in spring. The lyrical ego emphasizes that just as nature comes to life, the Kashubian language will be revived.

The love poems in the book mainly express the sadness and longing of separated lovers. Many poems also contain a praise of female beauty. In Trepczyk's love poems, there are numerous diminutive forms, e.g. *malinuszkô*, *malinczi*, *Słunuszkò*, *Kwiôtk*, *chłopulk*, which reflects the atmosphere of the conversation between lovers. Descriptions of physical contact are extremely subtle, devoid of any bluntness or vulgarity.

Bibliografiô:

Bolduan T., *Wstęp*. [w:] J. Trepczyk, *Odecknienié*, Gduńsk 1977

Borzyszkowski J., *Wielkie Pomorze w poezji i pieśni Jana Trepczyka*. [w:] tegoż, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gduńsk 2011

Borzyszkowski J., *Zrzeszyńcy a Zrzeszenie Regionalne Kaszubów i „Zrzesz Kaszubów" w dziejach ruchu kaszubskiego*. [w:] *Poezja zrzeszyńców*, òbr. H. Makurat, Gduńsk 2013

Drzeżdzon J., *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939*, Gduńsk 1973

Jabłoński A., *Jastra*. [w:] *Kaszëbskô nôtëra. Antologiô pòwiôstków nôdgrodzonëch w Òglowòpòlsczim Kònkùrsu Prozatorsczim miona Jana Drzéżdżona w latach 1996–2000*, red. i wëbór S. Janke, J. Tréder, Wejrowò–Gduńsk 2001

Tegòż, *Smùgã,* Gdiniô 2014

Janke S., *Łiskawica. Psë*, Gduńsk 2015

Tegòż, *Żôłti kam*, Gdiniô 2014

Kalinowski D., *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców*. [w:] *Poezja zrzeszyńców*, òbr. H. Makurat, Gduńsk 2013

Tegòż, *Trepczyk portretujący*. [w:] *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejrowò 2017

Kalinowski D., Kuik-Kalinowska A., *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gduńsk 2017

Kuik-Kalinowska A., *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gduńsk–Słëpskò 2011

Majkowski A., *Historia Kaszubów*, Gduńsk 1991

Majkowski D., *Jak czëtac Knégã Pòczątków – przegląd kaszubskojęzycznych tekstów o Księdze Rodzaju*, „Język – Szkoła – Religia", tom X/2, Pelplin 2015

Tegòż, *Tatczëzna. W miono Bòsczi nôrodni wzénik*, Gdiniô 2010

Marszałkowski F., *Jana Trepczyka „Odecknienié" a mòje ùwidzenié*. [w:] *Pro memoria Feliks Marszałkowski (1911–1987)*, òbr. J. Borzyszkowski, Gduńsk 2007

Miotk M., *Recepcja kaszubskich przekładów* Biblii, Wejrowò–Gniewino 2018

Muza K., *Lirnik kaszubski*, „Pomerania" 9/1987

Neureiter F., *Historia literatury kaszubskiej*, Gduńsk 1982

Piskorski J. M., *Pomorze plemienne. Historia – Archeologia – Językoznawstwo*, Szczecëno 2002

Samp J., *Zanim staniesz się niemy w mowie ojców*. [w:] tegoż, *Poezja rodnej mowy*, Gduńsk 1985

Sierotwiński W*., Słownik terminów literackich*, Wrocłôw 1986

Trepczyk J., *Moja stegna*, Gduńsk 1970

Tegòż, *Moje życie*. [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986

Tegòż, *Odecknienié*, Gduńsk 1977

Tegòż, *Słownik polsko-kaszubski*, òbr. J. Treder, Gduńsk 1994

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Jón Trepczik – czerownik i patrón szkòłë w Miszewie

Jan Trepczyk – the principal and patron of the school in Miszewo

Słowa kluczowe
Jón Trepczik, szkólny, pòeta, kómpòzytor, leksykògraf, ùznóny Kaszëba, zrzeszińc, bùdzëcél regionalizmù kaszëbsczégò.

Keywords
Jan Trepczyk, teacher, poet, composer, lexicographer, oustanding Kashubian, member of the literary group Zrzeszińcë, initiator of Kashubian regionalism

Jón Trepczik je jednym z nôbarżi zasłużonëch pòstacjów w dzejach kaszëbsczi spiéwaczi rësznotë. Béł wiôldżim pòetą i kómpòzytorã. Słëchôł do czwiôrti generacji kaszëbsczich regionalëstów zwónëch „zrzeszińcama”.

Sã ùrodzył 22 rujana 1907 rokù na pùstkach Strëszi Bùdë kòl Mirochòwa z òjca Jana i matczi Bertë z dodomù Hébel, co pòchòdza z Rozłazëna. Òjc gòspòdarził na dwadzescehektarowim gbùrstwie. Lubił wiele czëtac. Abònowôł „Gazétã Grëdządzką” i „Pielgrzima”. Mëmka kòcha spiéwanié, nôbarżi religijnëch spiéwów. Do te Jón miôł starszégò bracynã Wiktora – kómbatanta I swiatowi wòjnë i trzë starszé sostrë[1]. Rodné chëcze pózniészégò pòetë stoją do dzysa. Leżą westrzód snôżich grzëpów, pòlów a szónągów. Wiedno słëchałë do parafii w Swiónowie, wsë òdległi leno ò trzë kilométrë. Tak je do dzys. Znónô z łasków swiónowskô Królewô Kaszëb – jak pòtemù sã òkôzało – mia wiôldżi cësk na żëcé i ùtwórstwò Trepczika.

---

[1] Nôbarżi pòdrobny biogram Trepczika: S. Chòlcha, *Jan Trepczyk (1907–1989) i jego kaszubskie morze* [w:] *Obrazy kaszubskiego morza. W 110. rocznicę urodzin Augustyna Necla*, red. J. Bòrchmann i M. Tamkùn, Bólszewò 2012.

W latach 1914–1921 ùcził sã w Spòdleczny Szkòle w Mirochòwie. Do 1919 rokù ùczba szła w niemiecczi mòwie. Béł zdatnym szkòlôkã. Doma gôdelë òni leno w kaszëbsczim jãzëkù, w kòscele pòznôwôł pòlaszëznã, zôs dzãka starszim sostróm ju wczas w dzectwie pòznôł niemiecczi, jaczégò regle zgłãbił w szkòłowi ùczbie, co bëła w latach I swiatowi wòjnë. Zaczekawiony béł pòezją, geògrafią i spiéwã, a téż céchùnkama, historią i rodą. Wiele czëtôł, pò niemieckù i pò pòlskù, czerpiącë z dobroctwa môlowi biblioteczi prowadzony przez familiã Òkrojów. Do dalszi ùczbë chłoscył gò mirochòwsczi szkólny Hùbert Pawłowsczi, chtëren jakno pierszi ùcził w pòlsczim jãzëkù.

W latach 1921–1926 béł w Szkólnowsczim Seminarium w Kòscérznie. Béł dobrim ùczniã. Tej direktorã béł Tomôsz Targòwsczi, zôs katechetą wiôldżi kaszëbsczi pòeta z karna młodokaszëbów, ks. dr Léòn Heyka. W seminarium ò kaszëbsczich sprawach nie bëło gôdóné. Pò maturze dostôł szkólnowsczé ùprawnienia. Pierszą robòtã delë mù w Kartuzach. Rok pózni òstôł ju czerownikã wiesczi szkòłë w Miszewie kòl Żukòwa. Prawie tam rozwinął swòje kaszëbsczé zaczekawienia. Przëòchlił gò do te jegò drëch z rodny wsë, Aleksander Labùda, téż absolwent kòscérsczégò szkólnowsczégò seminarium. Labùda ò swòjã rodną mòwã biôtkòwôł sã ju w spòdleczny szkòle. Pózni zgłãbiwôł zaczekawienié kaszëbizną òb czas kòscérsczi ùczbë, midzë jinszima tej-sej trzimôł łączbã z ks. L. Heyką. Pò maturze òstôł czerownikã szkòłë w Lëni, a pòtemù w Zélewie kòl Lëzëna. Òb czas latnëch ferii w rokù 1928 Labùda sã zeszedł w rodny wsë z Trepczikã. Òpòwiedzôł mù ò pismionie „Grif" redagòwónym przez Aleksandra Majkòwsczégò, chtërnégò czile numrów miôł. Trepczika nen témat tak ùchwôcył, że òbaji ùdbelë sã jachac na kòłach do szkòłë w Zélewie, dze numrë ne leżałë. Pò całonocnym sztudérowanim tëch pismión ùwzãlë sã jachac do dr. Majkòwsczégò, do Kartuz. Ta gòscëna czësto òdmieniła jich żëcé. Na zapëtanié Labùdë ò status mòwë Kaszëbów i problem jich nôrodnoscë, Majkòwsczi wstôł i zjął z pòlëcë dokôz prof. Sztefana Ramùłta *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego* wëdóny w 1893 rokù przez Akademiã Ùmiejãtnoscë w Krakòwie. Wskôzôł na titlową starnã i rzekł: *Jakbë jô wama to samò gôdôł, wa bë mògła mie ùwierzëc abò nié, ale nôwëższi ùczebny institucji w Pòlsce, jaką je Akademiô Ùmiejãtnoscë w Krakòwie, jô szczerze wierzã i takô je mòja òdpòwiédz na waje zapëtania. Néga zanôlégô òd waji.*

No zéńdzenié zrobiło taczi cësk na òbùch, że ùdbelë òni so négã swòjégò żëcégò pòswiãcëc kaszëbiznie. Trepczik nawetka rzekł, że: *Nigdë jô bë wierã nie napisôł żódny wiérztczi, nie ùsadzył żódny piesni, czejbë jô sã nie zetkł z przedstôwcama wnenczasny rësznotë kaszëbsczi. Nôpierszim inspiratorã nôwôżniészich dzejaniów sparłãczonëch z tą rësznotą béł Aleksander Labùda*[2].

Gwës Labùda béł téż nôwôżniészim inicjatorã założeniô kaszëbsczi stowôrë. Do dzeła rzecz jasnô przëstąpił wespół z Trepczikã. Z piersza miała to bëc Zdrëszëna Kaszëbsczich Szkólnëch. Do te zrëchtowóny béł w 1927 rokù Zjôzd Kaszëbów. Trepczik ùszëkòwôł na niegò swòje pierszé kómpòzycje napisóné do słów ks. Léòna Heyczi. Pòsobné melodie ùsôdzôł ju do włôsnëch tekstów i Labùdë. Szkólnëch równak no dzejanié nie òbchòdzëło. Òstateczno pòwòłóné òstało Zrzeszenié Regionalné Kaszëbów z przédnikã Aleksandrã Majkòwsczim. Labùda òstôł wiceprzédnikã, a Trepczik sekretérą nowi òglowòkaszëbsczi stowôrë. Òni dwaji, a téż szkólny ze Swiónowa, Alojzy Stoltman, stanowilë òrganizacyjny drżéń zjazdu. Òb czas nëch dzejaniów pòkôza sã wôżnô znanka na ògle wstrzëmòwnégò i zgódnégò młodégò pòetë. Dobrze jã òpisywô sytuacjô pòdónô przez Labùdã. Hewò nen òpisënk:

> Dzãka temù, że familiô Rómpsczich nama da darmôk jizbã przë szaséje Gduńsczi, më mòglë miec bióro do zjazdowëch sprôw. Nad biórã bùszno fërkòta złoto-żôłtô fana z Czôrnym Grifã. (…) Kòmitet ùdbôł so nad biórã wëwiesëc drëgą fanã kaszëbską – czôrno-żôłtą, nôrodną fanã. To dorazu zrëszëło dzejanié môlowi władzë. Wicestarosta kartësczi, wasta Pazniewsczi, przësłôł szandarów z rozkôzã ùsëniãcô tëch fanów. Przez sztócëk jô sã tej pòczuł słabi i bezradny. Jô przerzekł tej do Jana [Trepczika]: – Co terô? Co robic? – Co robic? To są nasze fanë, kaszëbsczé. Tëch fanów nie dómë ùsënąc, chòcbë sã przëszło nama bic z całą kartëską pòlicją. Kaszëbsczé symbòle mają prawò bëc na kaszëbsczich zemiach. Jô mù wezdrzôł w òczë i ùzdrzôł w nich pierszi rôz prôwdzëwégò Jana, całą jegò zdecydowóną wòlã. Taczi bił z nich chwat i sëła wòlë, i gwësnota, że jô so pòmeslôł: taczé òczë mógł le miec wierã Napòleòn pòd Aùsterlitz. Sëła jegò wòlë na mie zarô weszła. Jô sã zawstëdzył mòji krótczi słabòtë i bezradnotë. W tim sztóce do naszégò bióra wnëka sostra doktora Majkòwsczégò, w. Frania z doradą, żebë nie zjëmac fanë, le nimò kaszëbsczi wëwiesëc pòlską fanã.

---

[2] Wspòminczi A. Labùdë i J. Trepczika [w:] Jan Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska*, Warszawa 1986.

> Më tak zrobilë i dzãka temù môlowé władze dałë nama bezpiek. Dzéń zjazdu béł wëznaczony na niedzelã 18 zélnika 1929 rokù[3].

W 1930 rokù Trepczik wëdrëkòwôł swòjã wiérztã w gdińsczi „Chëczë kaszëbsczi” ò titlu *Na szlachù zbrodnie*. Nie bëła to równak pierszô wiérzta ani zôczątk ùtwórstwa. Rëchli, bò w 1929 rokù, pùbliczno bëła prezentowónô jegò *Piesniô Sławë*. Zaspiéwało jã karno kaszëbsczi młodzëznë przed prezydentã RP Jignacym Mòscycczim na królewsczim zómkù òb czas ùroczëznë 25-lecégò Pòlsczégò Towarzëstwa Krôjoznôwczégò. Òd te sztótu pòwstôwałë pòsobné wiérztë rôd drëkòwóné w „Grifie Kaszëbsczim”, a òd 1933 rokù w „Zrzeszë Kaszëbsczi”, chtërna òb czas fąksnérowaniô mia dërch dëtkòwé jiwrë. Dëtczi bëłë żorgóné colemało òd bògatszich Kaszëbów. Nie pòmôga w tim môlowô administracjô, temù wëchôdelë òni z prosbą nawetka do pôłniowëch sąsadów. Z lëstu do czesczégò slawistë Antoniégò Frintë, przédnégò redaktora „Słowiańsczégò Przezérkù” më sã dowiadiwómë midzë jinszima: „Kaszëbsczémù nôrodowi, co rechùje dzys z malga kòl 150 tësący głów, grozy niebezpiek całowny zagładë ze stronë pòbratimców Pòlôchów. W miarodajnëch pòlsczich karnach pòliticznëch i ùrzãdowëch mô górã pòzdrzatk, że nôleżi bezwzglãdnyma strzódkama dążëc do te, żebë ò Kaszëbach wszeden słëch zadżinął”[4]. Lëst pòdpiselë Labùda i Trepczik.

Trzë lata pò przińdzenim do Miszewa, w rokù 1930, J. Trepczik sã òżenił z Anielą z Rómpsczich (ùr. 2 maja 1909 r.). Bëła òna sostrą Jana Rómpsczégò, pózniészégò kaszëbsczégò pòetë, jednégò z karna zrzeszińców, wespółzałóżcë i wiceprzédnika Zrzeszeniégò Kaszëbsczégò. Z tegò małżeństwa przëszłë na swiat córczi Bògùsława, Damroka, Mirosława i Sława, a téż sënowie Swiãtopełk i Mestwin, chtëren ùmarł w młodim wiekù na difterit i spòcziwô na smãtôrzu w Swiónowie.

Na czas bëcégò w Miszewie (1927–34) przëpôdô czas nôwikszi aktiwnoscë òrganizacyjny i ùtwórczi pòetë. Tam téż bëłë zéńdzenia z kaszëbsczima dzejarzama, przede wszëtczim z A. Labùdą i Sztefanã Biészkã, a téż z ks. Sztefanã Wëdrowsczim. Nen slédny pòżëcził nawetka dëtczi na kùpisz drëkarenczi dlô „Zrzeszë Kaszëbsczi” òd swòjégò probòszcza w Przedkòwie, ks. Józefa Paszotë. Gészeft sprawił Labùda, chtëren wiózł jã aùtółã z Gdini. Pò drodze wstąpił òn na krótczi òdpòczink do miszewsczi szkòłë, co w swòjich wspòminkach òpisywô Trepczik[5].

---

[3] A. Labùda, *Moja droga kaszubska* [w:] J. Drzéżdżón, *Współczesna literatura kaszubska*, s. 216–217.

[4] D. Szëmikòwsczi, *Znamienny list*, „Pomerania” 2009, nr 9 (423), s. 40–41.

J. Trepczik corôz mòcni wprzigôł sã téż w redakcyjné dzejanié „Zrzeszë Kaszëbsczi”. Ògłôszôł w ni swòje kaszëbsczé wiérztczi i pùblicysticzné tekstë. Colemało te pisôł pò pòlskù. To wszëtkò sprawiło, że pòwiatowé władze zbrzątwiłë sã relegòwac gò z Miszewa pòza Kaszëbë. Wnenczasnô administracjô òbsadzonô bëła lëdzama spòza Kaszëb, co nie rozmielë i tim barżi nie achtnãlë robòtë na rzecz negò regionu, jakô pò prôwdze ùgwësniwa Kaszëbów jakno wiérnëch stróżów pòlskòscë nad Bôłtã. Trepczika drëch, zasłużony dlô Kaszëb, ks. Frãcëszk Òkroy, ùrodzony w Miszewie, tak prawie òceniwôł ten stón rzeczi:

> Pò òdzwëskanim samòstójnoscë, na skùtk niezrozmieniô, kaszëbsczi lud dali béł swiądno ùstëgòwóny na niwiznie pòliticzny, jak i gòspòdarczi. Rëszny dzejarze kaszëbsczi, co robilë kòle regionalny swiądë bëlë pòdezdrziwóny a nawetka jak szło sztrôfòwóny. Tak np. z nôtërë spòkójny Kaszëba Jón Trepczik, szkólny z Miszewa, dostôł karné przeniesenié do Rogòzna w Pòznańsczé. Prof. Biészk z Chònic pòd Lublin do Zamòsca. Téż gbùrzë na Kaszëbach płacëlë bez pòrównaniô wikszé pòdatczi jak pòd prësczim òkùpańtã, chòc bëło wiedzec, że na òglé słabô zemia i òstri klimat nie sprzijałë gbùrsczi produkcji. Stądka na Kaszëbach zaczãło bëc gôdóné, że pò prësczi òkùpacji nie przëszła wëżdónô mëmka-òjczëzna, le niesprawiedlëwô macecha[6].

Sóm Trepczik pòcwierdzywô mët, że przeniesenié bëło przez jegò dzyrsczé dzejanié w kaszëbsczi rësznoce. Dekret wëstawiło Minysterstwò Wëznaniów Religijnëch i Òswieceniégò Pùblicznégò 21 łżëkwiata 1934 rokù. Nie pòmògła nawetka interwencjô Aleksandra Majkòwsczégò ani protest wëdrëkòwóny w „Zrzeszë Kaszëbsczi”. „Na „emigracji” Trepczik wprzigł sã czësto w lëteracką robòtã. Pòwstôwałë tej nôwicy melanchòlijné spiéwczi, przikładowò *Òddzëkòwanié* czë *Teskniączka*. Narodza sã tej mësla, żebë je wëdac drëkã. Tuwò znaczënk miało to, że w Rogòznie miôł swòjã drëkarniã Kaszëba rodã ze Serakòjc Sztefan Fòrmella. Dôł jã do dispòzycji. Zôs szwadżer Trepczika, Jan Rómpsczi béł ju wëùczony za zecra. To òn pòdjął sã technicznégò òbrobieniô negò spiéwnika. Wëdôwk wspiarło karno kaszëbòlogów z Dëchòwnégò Seminarium w Pelplënie, jaczim przédnikòwôł tej klerik Frãcëszk Grëcza, téż jeden ze zrzeszińców. Książeczka sã ùkôza w gromicznikù 1935 rokù. Òbjima 32 piesniczczi òbònioné kaszëbskòjãzëcznym wstãpã aùtora, w jaczim nazwôł se „wënëkańcã”. Do te napisôł òn (pòdôwóm w dzysdniowim pisënkù): „Dzys, czej òdroda Kaszëbów òbjimô krąg corôz to wikszi; dzys, czej dëch Cenôwë, pierszégò bòjarza kaszëbsczi sprawë przemógł naju spik; dzys, czej Kaszëbi dwigają sã z ùcemiãdżi dëcha – zbùdzëc je téż czas domôcy chòranczi, piesniczczi ë spiéwë”[7].

---

[5] Z pòbùdzënkù Partu Kaszëbskò-Pòmòrsczégò w Baninie szkòła w Miszewie mô òd 2004 rokù miono J. Trepczika. Przed ùroczëzną nadaniô miona córka patrona Bògùsława Damps napisa do szkòłë lëst ò taczi trescë: *[...] Baro nas redëje ùdba Waja ò chãcë ùczinieniô patrónã naszégò ùkòchónégò tatka Jana Trepczika môlowi spòdleczny szkòłë, co ze skrómnotą pòwiémë, że z fùl gwësnotą na taczé wëróżnienié mô so zasłëżoné. Sédmë lat żił, robił, twòrził nasz tatk w szkòle w Miszewie. Chòc jô mia le trzë i pół rokù żëcégò, móm żëwò w pamiãcë szkòłã i môłą wies z czasów, czej më tam mieszkelë. Mòja sostra Mirosława, trzecé dzeckò tatka, ùrodza sã w Miszewie w 1933 r. Jô móm wôrtny òdjimk z kùńca szkòłowégò rokù 1934 mòjégò tatka z familią i ùczniama ti szkòłë. Z przijemnotą më sã pòdzelimë pamiątkama i prôwdzëwima wiadłama ò żëcym i ùtwórstwie naszégò tatka, Jana Trepczika.*

[6] Ks. F. K. Okroy, *Dzieje klasztorów norbertańskich w Żukowie*, Żukòwò 2010, s. 194.

W Rogòznie kòl Òbòrników Trepczik robił przez rok, pòtemù trafił do malinczich Tłëkaw, dze òstôł jaż do wòjnë. W rodny stronë przëjéżdżôł leno òb czas latnëch ferii. W 1936 rokù òstatny rôz zeszedł sã z Aleksandrã Majkòwsczim, jaczémù w 1938 rokù pòswiãcył trzëdzélowi pòeticczi wspòmink *Tobie Méstrze ë Szkólny naj*[8].

Wòjna ùdosta gò w Tłëkawach. Mieszkôł dërch w szkòłowim bùdinkù, chòc òstôł tej bez robòtë. W 1940 r. mùszôł òstawic wies. Wrócył tej na rodny môl i pòmôgôł szwagrowi na gbùrstwie. W gòdnikù tegò rokù zamieszkôł w Swiónowie. Òstôł kasowim w môlowim ùrzãdze gminë. Tam, òb lato 1942 rokù, òstôł zmùszony do pòdpisaniô trzecy niemiecczi grëpë. Pò pòspólnym naradzenim sã wszëtcë robòtnicë ùrzãdu tak zrobilë. Jinaczi Jón szedłbë do kòncentracyjnégò lagru, a białka i dzecë bë òstałë bez dëtków do żëcégò. 1 czerwińca 1943 rokù òstôł wcygniony do niemiecczégò wòjska. Sczerowelë gò do Hanówru, pózni do Belgii i Włoch. Béł przë kòniach w tabòrach. Stąd wësélôł lëstë do swòji białczi. Zachòwało sã jich cziledzesąt. Pisôł je pò pòlskù, chòc fùl bëło w nich kaszëbsczich słów. We wszëtczich merkac je wiôlgą tesknotã za rodnyma stronama i za zéńdzenim z familią. W lësce z 24 séwnika 1944 rokù pisze m.jin.:

---

[7] J. Trepczik, *Kaszëbskji pjesnjôk*, Rogòzno 1935.

[8] *Méster*, òpr. Édmùnd Kamińsczi, Wejrowò 1989. Téż: E. Prëczkòwsczi, *Jan Trepczyk a współczesny kaszubski ruch śpiewaczy*, Banino 2012, s. 27.

> Jô dërch dézëjã ò ti przińdnoce, jakô sã nama òdemknie. Tej jô zabôcziwóm ò tim smãtnym dzysészim kawlu i ò ti dëchòwi a celesny ùcemiãdze. Jô sã pòcesziwóm dzéń w dzéń, że òna wnet sã skùńczi i to słunuszkò widni, i mòcni nas ògrzeje. A timczasã mùszimë dërch wzmòcniac naszégò dëcha w przedërchanim, żdanim jaż do te ùpragnionégò sztërkù. Trzëmôj sã téż kòchanô Anielkò i nie ùpadôj na dëchù. Miéjta starã ò waje zdrowié, mòdlëta sã za mie do nôdrogszégò Jezëska i matinczi Jegò naszi Swiónowsczi Panienczi. A jô z całą sënowską dowiérnotą òddôwóm sã Bòżi òpiece i bãdã miôł starã ùńc z żëcym zdrów z wszelejaczich mòżlëwëch złëch przëgòdów[9].

Wiele razy téż wëpëtiwôł w lëstach ò kawle drëchów wsadzonëch do lagrów, abò ò kamrôtów wòjnowi ùcemiãdżi, z chtërnyma òn stracył łączbã, np.: „Jakùż z Januszã [Rómpsczim – EP] sã przedstôwiô sprawa? Czë x. Grëcza je z nim razã? Czë òni ju ze sobą gôdelë? Czë Wiktor Meyer pisze? Wierã je ju ù Tómka na frisztëkù, co? Të nie gôda z jegò sostrą? A ò Lewińsczim i Prëczkòwsczim, czë të sã co blëższégò dowiedza, co sã z nima stało?”[10].

Lëstë są baro bëlnym zdrzódłã tikającym sã wòjnowëch kawlów Kaszëbów. Żdają na gruńtowną analizã. Szkòda, że sã nie zachòwałë lëstë òd Anielë Trepczik do chłopa, równak i z zachòwónëch papiórów mòże ùdostac wiele nowiznów. Kò je wiedzec, że Jón Rómpsczi i ks. Frãcëszk Grëcza przeżëlë Stutthof. Kawel Lewińsczégò nie je znóny, a Antoni Prëczkòwsczi òstôł cãżkò reniony, ale wòjnã przeżił[11].

We Włochach Trepczik dożdôł sã kùńca wòjnë. Tej zgłosył sã do pòlsczégò wòjska. Taczim szëkã sã nalôzł w II Kòrpùsu gen. Andersa. Rëchtowôł tam kùrs pòlsczégò jãzëka, a pòtemù cygnął normalny program spòdlecznëch szkòłów. Na zymkù 1946 rokù zgłosył lëszt na pòwrót do kraju. Z Neapòlu, bez Szkòcjã, wrócył w czerwińcu tegò rokù do rodzëznë.

Szedł mieszkac do Wejrowa, dze dostôł robòtã i mieszkanié, z piersza na szaséje Bùkòwi (do 1961 rokù), a pòtemù na Kòpernika (naprocëm bùdinkù Ùrzãdu Bezpieczi). Ùcził spiéwù, geògrafii, plasticzi i matematiczi, nôwicy w SP nr 4. Zarô téż wnëkôł w drôw regionalny robòtë. Zaczął wespółrobòtã ze wznowionym w Wejrowie pismionã „Zrzesz Kaszëbskô” z dodôwkã „Chëcz”. Tam sã ùkôzywałë jegò dôwné i nowé wiérztë. Czej „Zrzesz” òsta znikwionô nastôł nôczãżészi czas dlô kaszëbsczich dzejarzów z karna zrzeszińców. Bëlë òni pòddóny òstri inwigilacji ze stronë Ùrzãdu Bezpieczi. Przede wszëtczim na sztrichù bëlë Aleksander Labùda, Trepczik, ks. Francyszk Grëcza i Jón Rómpsczi[12]. W tim czasu Trepczika dotikałë familijné jiscbë. 19 gromicznika 1951 rokù ùmarła na reka jegò białka Aniela. Òsta pòchòwónô na stôrim smãtôrzu w Wejrowie. Trepczik òstôł z czwórką wnetùstnëch dzecy. W gòdnikù 1953 rokù drëdżi rôz sã òżenił z Leòkadią. Z pierszim chłopã, Pawłã, zadżinionym na wòjnie, Leòkadia mia córkã Zofiã, pózniészą białkã Édmùnda Kamińsczégò[13].

---

[9] Kòpiô lëstu J. Trepczika do białczi Anielë w zbiorach aùtora.

[10] Téż tam.

[11] Lëstë Jana Trepczika do białczi Anielë pisóné w latach 1944–45. Kòpie lëstów są ù Aùtora.

J. Trepczik wiedno stojôł na stanowiszczu jãzëkòwégò statusu rodny mòwë, nawetka w czasu czej za gôdanié ò tim grozëła totalnô kritika ze stronë pòlsczich òstrzódków jãzëkòznôwczich. Tak prawie stało sã w gòrącëch latach 1980–1981. Trepczika pòprosëlë tej ò wëgłoszenié referatu pòd titlã *Kaszëbizna – ji môl w karnie słowiańsczich gôdk* na trzecym zéńdzenim piszącëch pò kaszëbskù w Cziszewsczich Wdzydzach. W szeroczim òbjimie referent ùkôzôł wszëtczé jãzëkòwé znanczi kaszëbiznë, a pòstawił jã jednoznaczno w rédze słowiańsczich mòwów. Przëblëżił stanowiszcze jinszich jãzëkòznajôrzów w tim témace, a ùprocëmnił do te swòje doswiôdczenié a wiédzã. Nôpierszé wniosczi, co z ti rozprawë wëpłiwałë, są ùjãté w pòsobnëch zdaniach:

> Zbiérno zdrzec na môl kaszëbiznë w karnie słowiańsczich mòwów i problemã kaszëbskò-pòlsczi mòwny parłãczë, móm hewò taczi pòzdrzatk: a) òbinda nocnowieczórny słowianiznë, tak pòzwónô lechickô, dzeli sã na dwa dialektowé dzéle – pòmòrsczi i pòlsczi; b) kaszëbizna je nôdali w pòrénk wësëniãtim pòmòrsczim dialektã, a jakno grańczny z pòlaszëzną, mô z nią nôwicy zrzesznëch znank, a pòłabizna je nôdali we wieczór wësëniãtim pòmòrsczim dialektã i temù bëła nôbarżi apartnym òd pòlsczich dialektów; c) kaszëbizna, jakno jedurny zaòstałi pòmòrsczi dialekt, je w prawie bëc samòjistną mòwą, a jakno przedstôwca wszëtczich pòmòrsczich dialektów, grëpkòwac w se wszëtczé jich swòjiznë […][14].

---

[12] Òb.: S. Fòrmela, *Pierszé lata wejrowsczégò partu Kaszëbsczégò Zrzeszeniô wedle aktów kòmùnysticzny bezpieczi,* „Pomerania”, nr 1/2018, s. 30–31, nr 2/2018, s. 30–31 i nr 3/2018, s. 30–31. Téż: S. Formela, *Kryptonim „Działacze”. Inwigilacja Jana Trepczyka przez komunistyczny aparat bezpieczeństwa do 1956 r.* [w:] *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. Witosława Frankòwskô, Wejrowò 2017, s. 27–58.

[13] E. Prëczkòwsczi, *Jan Trepczyk a współczesny kaszubski ruch śpiewaczy*, Banino 2012, s. 27.

[14] Trepczik, J., *Kaszëbizna*, „Pomerania”, nr 11–12/1980, s. 30. Nen articzel stôł sã zôczątkã diskùsji. Jakno pierszô òdezwa sã Hanna Pòpòwskô-Tabòrskô. Òb.: *W związku z „Kaszëbizną”*

Równo wôżné dlô przińdnotë sã òkôzałë wniosczi referatu:

> Môl kaszëbiznë bądze w nédze zanôlégôł òd naszégò przëstojeniô ji, òd widzałoscë ë bëlnotë lëteracczich dokazów, z jaczich mdze sã przesléca – bądze zanôlégôł òd nas, co bądzemë so rozmielë wëczarzëc swój apartny, zrzeszony z naj zemią ë lëdã, pòzdrzatk, co jasno widzą cél swòjich ùdb i tą wiarą rozmieją zarwac jinëch. Czej so te prôwdë ùskarnimë i w ti dbie bądzemë dzejelë, to kòżdi nasz lëteracczi ùsôdzk mdze miôł nié le znanczi apartny snôżotë, wjimnégò cëskù na jinëch i dobëtny pòchadë w przódk, ale mdze téż dokôzã apartnégò môla kaszëbiznë w kòżdim kaszëbsczim sercu[15].

Leksykògraficznym brzadã czekawòtów Méstra Jana je dwatomòwi *Słownik polsko-kaszubski*, w chtërnym je kòl 60 tësący zéwiszczów. Wëdóny òstôł jaż piãc lat pò smiercë aùtora. Wiôlgô w tim zôwdzãka nôleżi sã prof. Jerzémù Trédrowi[16]. Równak wikszosc dokazów – przék jak bëło ù A. Labùdë i J. Rómpczégò – sã ùkôza jesz za żëcégò pisarza, òsoblëwie zachtny zbiérk ò titlu *Òdecknienié,* w jaczim je 86 wiérztów. Wstãp do niegò napisôł red. Tadeùsz Bòlduan, chtëren miast sã skùpic na lëteracczi wôrtnoce tomù, sztanowôł nad dejowima zôkòlama zrzeszińców, przë czim wëkôzôł dëcht subiektiwny pùnkt zdrzeniô, daleczi òd dzysdniowi bëlny òcenë zachtnégò òrganizacyjnégò i lëteracczégò dobëtkù tegò pòkòleniô ùtwórców kaszëbsczégò regionalizmù. A ju dëcht nijak nie je do przëjãcô jegò cągłé nazéwanié kaszëbsczégò jãzëka dialektã, z czim tej – i téż wiele rëchli – dërch sã biôtkòwôł aùtor wiérztów[17].

J. Trepczik, jak wszëtcë pisarze z krãgù zrzeszińców, ùbòkadniwôł ùtwórczo kaszëbską mòwã, ùbëlniwôł jã, òżëwiwôł archaizmë i wprowôdzôł jãzëkòwé neòlogizmë. Je ùwôżóny za jednégò z nôlepszich pòetów w dzejach kaszëbsczi lëteraturë. Jegò wiérztë bëłë dolmaczoné na jãzëczi: biôłorusczi, górnołużëcczi,

---

Jana Trepczyka, „Pomerania”, nr 4/1981, s. 28–30. Òsoblëwi òbacht mùszi téż dac jednémù z pòsobnëch artiklów. Òb.: Breza E., Treder J., *Wokół „Kaszëbiznë” Trepczyka*, „Pomerania”, nr 10/1981, s. 46. Tézë w nim ùjãté stoją w całowny procëmnocë z tima, co głosëlë ti aùtorzë pò 1990 r. Całô diskùsjô je zagwës wôrt grińtowny rozwôdżi. Òb. téż: Trepczik Jan, *Moji uprocemnieni sę do wskôzów kaszëbszcziwo pisenku* (Zasady pisowni kaszubskiej) Gduńsk ZKP 1975, maszinopis je w zbiérkach aùtora.

[15] Téż tam.

[16] Tréder J., *Język i leksykon Jana Trepczyka* [w:], Trepczik J., *Słownik polski-kaszubski*, T. II, Gduńsk 1994, s. 453–495.

[17] Bòlduan T., *Wstęp* [w:] Trepczik J., *Odecknienié*, Gduńsk 1977, s. V–XVI.

bretońsczi, słoweńsczi i niemiecczi. Òn sóm dolmacził na kaszëbsczi tekstë J.W. Goethégò i G. Grassa[18]. Jegò ùtwórstwò wiele razy bëło achtnioné, téż za jegò żëcégò, ale nôbarżi pò jegò smiercë, jakô przëszła 3 séwnika 1989 r. w Wejrowie.

Òsoblëwą pamiãc ò pisarzu trzimają mieszkańcë Miszewa i Banina. Kò z pòbùdzënkù Partu KPZ w Baninie 18 czerwińca 2004 r. miono Trepczika dosta spòdlecznô szkòła w Miszewie, jaką òn przed wòjną przez sédmë lat czerowôł [19]. Ju te samégò rokù zaczãtô bëła ùczba kaszëbsczégò jãzëka. Szkólną òsta Elżbiéta Prëczkòwskô. Na zôczątkù chòdzëło na niã le òsmë dzecy. Równak cągłô robòta doprowadza do te, że ju pò trzech latach wszëtcë ùczniowie chòdzëlë na ùczbë z rodny mòwë[20].

Tej wnet wëszło, że żëje jesz czile ùczniów Trepczika. Jednym z nich béł Stanisłôw Hasse z Miszewa, co dobrze pamiãtôł swòjégò szkólnégò. Wspòminôł m. jin.:

> Trepczik ùcził nas kaszëbsczich piesniów. To sã tak fejn pòsłëchało piesniów w naszi mòwie. Jedne z nich jô jesz pamiãtóm „Pòd bòrã brzózka stojała, tam jô swe gąsczi pôsała”, abò „Òd błotka do błotka, chójeczka rosce”. Chòc jô béł blós w pierszi klase to wszëtkò òstało w pamiãcë[21].

Swòjégò szkólnégò dobrze téż ùpamiãtôł Stanisłôw Òkrój z Miszewa. Wspòminô, że lubił òn grac w kôrtë z jegò tatkã. Do te chòwôł kùrë i swinie, në i rzecz jasnô na kòżdim môlu pòdsztrëchiwôł swòjã miłotã do kaszëbiznë, jakô sta sã téż wôżną wôrtnotą dlô miszewsczich ùczniów. Na to sã skłôdałë krôjoznôwczé wanodżi, chtërne szëkòwôł dlô ùczniów, do te òrganizowôł kùlturalné żëcé, rëchtowôł gwiôzdkòwé ùroczëznë i jinszé. Sóm Trepczik pò latach chãtno téż wrôcôł mëslama do te môla. W 1987 rokù wspòminôł je na taczi ôrt:

---

[18] Òb.: S. Chòlcha, *Jan Trepczyk (1907–1989) i jego kaszubskie morze* [w:] *Obrazy kaszubskiego morza. W 110. rocznicę urodzin Augustyna Necla*, red. J. Bòrchmann i M. Tamkùn, Bólszewò 2012. Téż: G. Grass, *Wiersze wybrane*, Gduńsk 1986, s. 67 i 69.

[19] Dosz J., *Kandydat na patrona*, „Czas Żukowa”, nr 3/03.2004, s. 7. Òb. téż: Prëczkòwsczi E., *Zrzeszeni w Baninie*, Banino 2006; Antonowicz J., *Wzór dlô dzecy. Miszewo, Kaszubski patron Jan Trepczyk*, „Norda”, 25.06.2004.

[20] Doszowie R. i J., *Méster Jan Trepczik – wiôldżi patron w Miszewie*, „Pomerania”, gromicznik 2019, s. 49–51.

[21] *Gôdôł pò naszémù. Rozmowa ze Stanisławem Hasse z Miszewa o Janie Trepczyku*, „Czas Żukowa”, nr 6/03, s. 10. Stanisłôw Hasse (rocznik 1925) ùmarł w 2016 r.

> W Miszewie dzecë ë jich starszi, zwëczajno, jak na całëch Kaszëbach, mòckò bëlë sprzëgłi z kaszëbizną, wiedno parôt ò niã stojec i za nią sã zatôrczac. Namiklënie cëzënë w swòje żëcé, lud sã nónej barżi procëmstôwiôł jak dzys. Nónej béł to ùstôw jakbë niechcący – dzys zmieniwô sã na barżi chcący, swiądny. Tu jô bë jesz chcôł nadczidnąc, że w Miszewie pòwstało dzél mòjich spiéwów, a młodzëzna òdegra kaszëbsczi teater Aleksandra Labùdë „Z czôs Swiãtopełka”[22].

W 2005 rokù zaczãti béł coroczny Kònkùrs Piesni mn. Jana Trepczika, jaczi òd 2008 r. mô wòjewódzczi òbjim. W 2007 r. ùroczësto fejrowóné bëło 100-lecé ùrodzeniô patrona szkòłë. Béł na tim m. jin. wiceminyster kùlturë, Jarosłôw Sellin, chtëren sã pòdzelił wspòminkama z łączbë jegò mëmczi z córkama patrona i nim samim[23].

W 2009 rokù Part KPZ w Baninie pòwòłôł dzecné fòlkloristiczné karno, jaczé z piersza fąksnérowało pòd pòzwą „Kaszëbsczé nótczi”, jakô nawléka do dôwnégò karna przë SP w Baninie. Jegò czerownikã òsta téż Elżbiéta Prëczkòwskô. Mùzycznym instruktorã je Marek Mùnch z Chwaszczëna, wielelatny òrganista parafii Banino. Òd zôczątkù karno dzejô przë szkòle w Miszewie, òsoblëwie w òpiarcym ò ùczniów z ti szkòłë. W 2012 r. dostało òficjalną pòzwã „Mùlczi”. To kaszëbsczé słowò òznôczô ùkòchóną òsobã[24]. Pierszé wëstãpë karna sparłãczoné bëłë z Miszewã i òkòlim, m. jin. z Kònkùrsã Piesni Jana Trepczika. Pòtemù karno regùlarno kòncertowało w rozmajitëch, tej-sej òdległëch, môlach. Do kùńca 2018 r. karno miało ju bez sto wëstãpów[25].

W 2018 r. zaczãtô bëła mùszebnô rozbùdowa szkòłë. Zbùdowónô bëła nowô turnowô sala razã z dómama, czile nowima ùczebnyma salama i dodôwkòwima nórtama. Òtemkniãcé òbiektu bëło zaplanowóné na 6 gromicznika 2019 r. Nen rok Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié pòswiãcëło pamiãcë Jana Trepczika. Tim szëkã zrodzëła sã ùdba, żebë ùroczëstą inaùgùracjã pòłączëc z òtemkniãcym salë. Bëło to jedno z wikszich wëdarzeniów w dzejach szkòłë, jaczé òtmikô nowi – jesz rëszniészi – ji rozwij. Miszewò sã w òstatnëch latach chùtkò rozrôstô. Wnetka bez wies pùdze aùtostrada. Pòwstôwają nowé òsedlëszcza. Lëczba ùczniów lawinowò rosce. Wikszosc z nowò òsedlonëch familiów ni mô kaszëbsczich kòrzeni. Równak, dzãka ùdbie i decyzji pòdjãti w 2004 r., wszëtcë pòznôwają żëcé i dokazë swòjégò patrona, a téż nôwikszą jegò miłotã, to je kaszëbsczi jãzëk[26].

---

[22] A. Labùda, *Z czasów Swiãtopôłka Bëlnégò*, Wejherowo 2012, s. 72, dze je téż pòdóné, że kùńszt nen wëstôwióny béł jesz w sąsednëch Żukòwie i Matarni. Ni ma wątpieniô, że to je zôwdzãka J. Trepczika. Òb. téż: J. Trepczik, *Moje życie*, [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska*, s. 226–246.

[23] *Krok w przódk z kaszëbizną. W Miszewie wszyscy uczniowie uczą się rodnej mowy*, „Norda”, 19.10.2007.

[24] AEP, teczka ZKP Banino, w jaczi m.jin. są papiorë i artikle prasowé sparłãczoné z dzejanim „Mùlków”

[25] Téż tam.

Streszczenié

Articzel je pòswiãcony pòstacji wiôldżégò pòetë i kómpòzytóra, Jana Trepczika. Wëwidniwô jegò żëcé i dokazë. Òsoblëwie pòkôzywô młodé lata pòetë sparłãczoné z wëchòwanim w òkòlim sanktuarium Królewi Kaszëb w Swiónowie, cząd ùczbë i robòtë na stanowiszczu czerownika Spòdleczny Szkòłë w Miszewie. Ten cząd zdecydowôł ò wëbranim gò na patróna ti szkòłë pò 70 latach. Dzysdnia jegò pòstacjô a dokazë mają wiôldżi znaczënk kòle cygniony tam regionalny ùczbë.

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest postaci wybitnego poety i kompozytora kaszubskiego, Jana Trepczyka. Przybliża jego życie i dokonania. W szczególności prezentuje młode lata poety związane z wychowaniem w okolicy sanktuarium Królowej Kaszub w Sianowie, czas edukacji i pracy na stanowisku kierownika Szkoły Powszechnej w Miszewie. Ten czas zdecydował o wybraniu go na patrona tej szkoły po 70-ciu latach. Obecnie jego postać i dzieła mają duże znaczenie w prowadzonej tam edukacji regionalnej.

Abstract

This paper is devoted to Jan Trepczyk, a great Kashubian poet and composer. It focuses on his life, work and accomplishments. It presents his childhood which he spent in a village located close to the Sanctuary of Saint Mary, the Queen of Kashubia, in Sianowo. In addition, the paper concentrates on the times when Trepczyk served as the principal of the Elementary School in Miszewo. 70 years later, the school was named Szkoła Podstawowa im. Jana Trepczyka w Miszewie [Jan Trepczyk Elementary School in Miszewo]. Trepczyk's works tremendously influence the regional education provided by the school today.

Bibliografia:

Akta IPN GD 0027/886 t.1.

Antonowicz J., *Wzór dlô dzecy. Miszewo, Kaszubski patron Jan Trepczyk*, „Norda”, 25.06.2004.

---

[26] W séwnikù 2019 r. Elżbiéta Prëczkòwskô òsta direktorã w sąsedny szkòle w Tëchòmiu.

Breza Edward, Treder Jerzy, *Zasady pisowni kaszubskiej*, Gdańsk 1975.
„Czas Żukowa", 2003–10.
Dosz Jan, *Kandydat na patrona (Jan Trepczyk – Miszewo)*, „Czas Żukowa", nr 3/03.
Doszowie R. i J., *Méster Jan Trepczik – wiôldżi patron w Miszewie*, „Pomerania", luty 2019.
Drzeżdżon Jan, *Współczesna literatura kaszubska*, Warszawa 1986.
Jak słuńca wid pëszny, opr. Edmund Kamiński, Wejrowo 1987.
Janke Stanisław, *Służëc Kaszëbóm ë kaszëbiznie*, „Pomerania", 9/1987, s. 13–17.
Kutta Janusz, *Druga Rzeczpospolita i Kaszubi 1920–1939*, Bydgoszcz 2003.
Listy Jana Trepczyka do żony Anieli pisane w latach 1944–45.
Méster, opr. Edmund Kamiński, Wejrowo 1989.
Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku, red. Witosława Frankowska, Wejherowo 2017.
Mòja darżëna biôtk, Wspomnienia Jana Trepczyka, rękopis.
Pobidyńska Mariola, *Zemia rodnô Jana Trepczyka*, Gdynia 2009.
Pryczkowski Eugeniusz, *Siła Żukowa*, Banino 2009.
Pryczkowski Eugeniusz, *Zrzeszeni w Baninie*, Banino 2006.
„Rodnô Zemia", Program TVG, 1990–2010.
Trepczyk Jan, *Kaszëbskji pjesnjôk*, Rogoźno 1935.
Trepczyk J*., Słownik polsko-kaszubski*, T. II, Gdańsk 1994.
Trepczyk Jan, *Moji uprocemnieni sę do wskôzów kaszëbszcziwo pisenku* (Zasady pisowni kaszubskiej) Gdańsk ZKP 1975, maszynopis.

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE

dr Elżbieta Bugajna

Jan Trepczyk na tle twórczości zrzeszyńców

Jan Trepczyk's works and the literary group Zrzeszińcë

Słowa klucze:
Jan Trepczyk, Méster Jan, zrzeszyńcy, „Zrzesz Kaszëbskô", Zrzeszenie Regionalne Kaszubów, literatura kaszubska

Keywords
Jan Trepczyk, Méster Jan [Master Jan], literary group Zrzeszińcë, magazine *Zrzesz Kaszëbskô*, Zrzeszenie Regionalne Kaszubów [Regional Association of Kashubians], Kashubian literature

Setna rocznica urodzin Jana Trepczyka to znakomita okazja, aby pochylić się nad twórczością i miejscem w panteonie literatów kaszubskich tego „piewcy ziemi, jej ludzi i historii"[1]. Nie jest to pierwsze omówienie pisarstwa wymienionego twórcy. Autor pieśni *Zemia rodnô* stał się jedną z najbardziej znanych postaci Zrzeszenia Regionalnego Kaszubów w okresie międzywojennym, wpływał w znaczący sposób na rozwój ruchu kulturalnego i literackiego również w trudnym trzydziestoleciu powojennym. Jego postać i twórczość była zauważana przez środowisko pomorskie, doczekała się wielu refleksji i namysłu w postaci artykułów, recenzji i analiz. Są to przeważnie części większych całości, przedstawiających literaturę kaszubską, a szczególnie twórczość zrzeszyńców[2]. Krytyczne wydanie i opracowanie liryki twórców zaliczanych do grupy zrzeszyńców zawiera ósmy tom Biblioteki Pisarzy Kaszubskich pod tytułem *Poezja zrzeszyńców* ze wstępem biograficzno-historycznym Józefa Borzyszkowskiego, teoretyczno-literackim omówieniem Daniela Kalinowskiego oraz analizą języka prezentowanych liryków dokonaną przez Hannę Makurat[3]. Z wydanych ostatnio publikacji należy wymienić przeglądową pozycję *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë* autorstwa Daniela Kalinowskiego i Adeli Kuik-Kalinowskiej wydaną przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, która zawiera wersję polsko- i kaszubskojęzyczną[4]. Brak jest natomiast opracowań monograficznych poświęconych temu twórcy. Miejsce to próbuje uzupełnić pozycja pod redakcją Witosławy Frankowskiej *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku,* wydana w 2017 roku przez Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie jako pokłosie konferencji, która miała miejsce 21 kwietnia tegoż roku[5].

---

[1] Hasło Trepczyk Jan [w:] T. Bolduan, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 2002.

[2] Jako pierwszy działalność zrzeszyńców zauważył Andrzej Bukowski w monografii historycznej *Regionalizm kaszubski* (Poznań 1950). Szczególną uwagę na talent i liryki

W niniejszej pracy zostanie podjęta próba ukazania miejsca twórczości Jana Trepczyka wśród innych utworów zrzeszyńców w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Trzeba zauważyć, że jest to początkowy okres twórczości poety ze Stryszej Budy, najbardziej radykalny. W tym czasie krystalizowały się jego poglądy na kwestię kaszubską, ścierały w tyglu międzyprzyjacielskich dyskusji oraz ataków z zewnątrz. To także okres szukania przez młodego pisarza swojego miejsca w świecie, praca zarobkowa, założenie rodziny, różne przeszkody w działalności na niwie kaszubskości. Kolejna część artykułu

---

Trepczyka zwrócił Lech Bądkowski w *Zarysie historii literatury kaszubskiej* (Gdańsk 1958). Kolejny badacz Jan Drzeżdżon odniósł się do ruchu zrzeszyńców w monografii *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1929–1939* (Gdańsk 1973), gdzie spośród sylwetek poetów osobno prezentuje poezję Trepczyka, zaś w późniejszej rozprawie *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980* (Warszawa 1986) szczegółowiej ustosunkował się do twórczości nie tylko Jana Trepczyka, ale również Jana Rompskiego i Stefana Bieszka. Fakty dotyczące życia i twórczości zrzeszyńców podaje Austriak Ferdynand Neureiter w *Historii literatury kaszubskiej*, wydanej w języku niemieckim (1978), przetłumaczonej przez Marię Boduszyńską-Borowikową (Gdańsk 1982).

[3] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców*, [Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 8], oprac. H. Makurat, wstępy: J. Borzyszkowski, D. Kalinowski, H. Makurat, Gdańsk 2013.

[4] D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, przeł. D. Majkòwsczi, Gdańsk 2017.

[5] Wymieniona pozycja porusza m.in. kwestie działalności literackiej i muzycznej Jana Trepczyka. Zob. D. Kalinowski, *Trepczyk portretujący*, [w] *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejherowo 2017, s. 77–93.

odnosić się będzie do okresu powojennego, kiedy autor skoncentrował się na liryce i pieśni. To już zupełnie inny kontekst historyczno-polityczny, który w niemałym stopniu wpłynął na zaangażowanie liryka.

Podstawą niniejszej analizy są utwory liryczne Jana Trepczyka zebrane w wydaniu dzieł zrzeszyńców w serii Biblioteki Pisarzy Kaszubskich, pochodzą zaś z tomików *Odecknienié* (1977), *Moja stegna* (1970), *Kaszëbskji pjesnjôk* (1935) wraz z pozostałymi wierszami rozproszonymi w czasopismach i antologiach. Wiersze dla dzieci z tomiku *Ukłôdk dlô dzôtk* (1975) weszły w skład podanych wyżej zbiorków. W ostatnim czasie staraniem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego czytelnik otrzymał wybór wierszy dla dzieci *Wiérztë starka dlô dzôtk* (Gduńsk 2018).

Jan Trepczyk urodził się 22 października 1907 roku w Stryszej Budzie w powiecie kartuskim. Po ukończeniu Seminarium Nauczycielskiego w Kościerzynie, gdzie zetknął się z poetą, księdzem Leonem Heykem, w 1926 roku podjął pracę nauczyciela w Kartuzach. Tam poznał nestora działaczy kaszubskich Aleksandra Majkowskiego. Grono jego znajomych obejmowało innych nauczycieli, którym bliska była sprawa kaszubska: Aleksandra Labudę (1902–1981) i Jana Rompskiego (1913–1969), z którego siostrą się ożenił. Cała trójka pochodziła z powiatu kartuskiego, z rodzin chłopskich, jedynie ojciec Labudy był listonoszem. Trepczyk i Labuda na życie zarabiali jako nauczyciele, droga nauczycielska stanowiła bowiem nobilitację dla synów wiejskich, drogę awansu społecznego. Inną drogą emancypacji był stan kapłański, który wybrał kolejny zrzeszyniec Franciszek Grucza (1911–1993). Obaj, Trepczyk i Labuda, szybko zaangażowali się w działalność publicystyczno-polityczną na polu regionalnym, na co wpłynęła znajomość z A. Majkowskim i jego mityczne myślenie o wielkości Kaszubów, a także ówczesna sytuacja społeczno-polityczna: niezrozumienie położenia ludu kaszubskiego, odsuwanie od stanowisk w administracji rządowej i jego szykanowanie przez ówczesną władzę państwową. W 1929 roku w Kartuzach młodzi przyjaciele założyli Zrzeszenie Regionalne Kaszubów, które w pierwszym zamyśle skupiać miało nauczycieli z myślą o kontynuowaniu dzieła Floriana Ceynowy, a przede wszystkim „Gryfa” i Towarzystwa Młodokaszubów[6]. Młodzi uważali siebie za trzecie pokolenie działaczy ruchu kaszubskiego[7]. Formalnym przywódcą ugrupowania został Aleksander Majkowski, ale nie włączał się w działania grupy, którą tworzyli młodzi ludzie. Nazwa zrzeszyńcy została utworzona od organu prasowego redagowanego przez członków ZRK pod nazwą „Zrzesz Kaszëbskô" (1933–1939, po II wojnie światowej 1945–1947). Dewizę pisma stanowiły słowa: „W imię Boga – odrodzenie Kaszub", a celem było „odrodzenie Wielkiego Pomorza na podstawie kaszubszczyzny, w najszlachetniejszych zamiarach przy pomocy i współudziale Polski, dla jej dobra"[8]. Wydawaniu czasopisma towarzyszyły liczne trudności i represje ze strony władz skutkujące karami grzywny, aresztu czy przeniesieniem Jana Trepczyka do Wielkopolski w 1934 roku[9]. Wszystkie te szykany miały służyć zaniechaniu działalności na polu regionalnym grupy uznawanej przez ówczesną władzę za separatystyczną, mającą na celu oderwanie Kaszub od Polski[10]. Nie taki był jednak zamiar zrzeszyńców. Publicystyczna gwałtowność i ostre słowa krytykujące postępowanie sanacyjnych władz w stosunku do Kaszubów nie podobały się rządzącym. Opinie o separatyzmie powtarzane przez badaczy (zwłaszcza A. Bukowski[11]) utrwaliły stereotyp zrzeszyńców jako takich właśnie działaczy.

---

[6] Na życzenie Ferdinanda Neureitera, pasjonata i badacza literatury kaszubskiej, Jan Trepczyk sporządził m.in. krótkie biogramy: swój i kolegów zrzeszyńców. Zostały one opublikowane w pracy *Z Kaszub do Austrii. Korespondencja literatów kaszubskich do Ferdinanda Neureitera*, materiały przygotowała, opracowała oraz wstępem opatrzyła Adela Kuik-Kalinowska, Gdańsk–Słupsk 2017.

---

[7] Zob. artykuł *Më trzecé pokolenjé*, „Zrzesz Kaszëbskô", 1938, nr 7, podpisany „Jank wod Sovjotu". Podaję za: J. Borzyszkowski, *Zrzeszyńcy a Zrzeszenie regionalne Kaszubów i „Zrzesz Kaszëbskô" w dziejach ruchu pomorskiego*, [w:] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców*, s. XIV.

[8] Za: J. Treder, *Język, piśmiennictwo i kultura duchowa Kaszubów*, [w:] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999, s. 156.

[9] Kolejny zrzeszyniec, Stefan Bieszk. został przeniesiony do Zamościa.

[10] Jan Trepczyk we wspomnieniach zatytułowanych *Moje życie* tak pisał: „Byłem też świadkiem przykrych zajść, a nawet wrogiego odnoszenia się do wszystkiego, co kaszubskie. Przed wojną, tzn. w okresie międzywojennym, nazwano mnie i innych działaczy kaszubskich separatystami, naszą pracę – wodą na młyn niemiecki, a każde słowo pisane po kaszubsku – oznaką separatyzmu", [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986, s. 235.

[11] „W tym piśmie po raz pierwszy w dziejach regionalizmu kaszubskiego przejawiły się tendencje wykraczające poza dopuszczalne granice pracy regionalnej, tendencje separatystyczne, które ciemną plamą zapadły na dotychczasowy jasny horyzont, jasny, mimo że dawniej z pewnych na nim znaków usiłowano wysnuć negatywne, podejrzliwe i alarmujące wnioski. Były one, jak wiemy, pochopne i nieuzasadnione. Ale „Zrzesz Kaszëbskô" dała wyraźny, niewątpliwy dowód przerostu regionalizmu, wkładając tym samym łatwą broń do ręki przeciwników, zwłaszcza płytkich i złej woli, i wyrządzając tym samym dotkliwą krzywdę obojętnemu na jej działalność ludowi kaszubskiemu oraz krzywdę całej dotychczasowej pracy od Ceynowy do Majkowskiego włącznie", [w:] A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski*, s. 292.

Twórczość literacka autorów zaliczanych do grupy zrzeszyńców w okresie przedwojennym była bardzo uboga. W nikłym stopniu została zauważona przez Andrzeja Bukowskiego, który skoncentrował się na działalności „Zrzeszë Kaszëbsczi", zarzucając jej redaktorom wspomniane wyżej tendencje separatystyczne oraz wskazując na przerost regionalizmu. Zaważył jednak talent Trepczyka i Rompskiego, zaś w części analitycznej przytoczył i docenił wiersz Trepczyka pt. *Chaja*, dostrzegając w nim „najoryginalniejszy i najlepszy wyraz przeżycia morza"[12]. Generalnie cenił liryki Trepczyka. W okresie przedwojennym jedyną pozycję książkową zrzeszyńców stanowi wydany przez Jana Trepczyka w Rogoźnie Wielkopolskim zbiór *Kaszëbskji pjesnjôk* (1935), na który składają się 32 pieśni z melodiami skomponowanymi przez autora do tekstów A. Labudy, J. Rompskiego i własnych. Pojedyncze utwory członków grupy były drukowane m.in. w gdyńskiej „Chëczë Kaszëbsczi", później w „Gryfie Kaszubskim" i „Zrzeszë Kaszëbsczi". Jako literat Trepczyk zadebiutował w 1930 roku fragmentem opowiadania *Na szlachu zbrodnje*. W tym samym czasie A. Labuda zasłynął satyrycznymi felietonami drukowanymi pod pseudonimem Guczów Mack, zaś jego pierwszy liryk *Vałë* ukazał się także w 1930 roku. Zdecydowanie najmłodszy z wyżej wymienionych J. Rompski debiutował kilka lat później lirykiem *Kiej* na łamach „Zrzeszë Kaszëbsczi", zaś jako dramaturg zaistniał pierwszym aktem sztuki *Vzénik Arkónë*. Młodzi zrzeszyńcy próbowali swych sił w wielu rodzajach literackich. Z różnych względów wydania książkowe ich twórczości ukazały się jednak dopiero w okresie powojennym. Wszyscy przeżyli II wojnę światową, mogli więc na miarę swoich sił i możliwości dalej kontynuować rozpoczęte dzieło.

Trepczyka i jego przyjaciół zaliczyć można do spadkobierców spuścizny Floriana Ceynowy. Eksperymentowali z językiem, wyznaczając w ten sposób kierunek rozwoju kaszubskiego języka literackiego. Sam Trepczyk we wspomnieniach napisanych na prośbę badacza literatury kaszubskiej, Jana Drzeżdżona, tak pisał:

> Przecież kaszubszczyzna nie jest żadną popsutą gwarą polską upstrzoną niemczyzną, lecz oryginalną mową słowiańską, ostatnim nie zgermanizowanym dialektem pomorskim. Tej mowie – jej utrzymaniu, pielęgnacji i rozwojowi – poświeciłem swoją twórczość. Każdym utworem staram się podkreślać charakterystyczne właściwości kaszubszczyzny, a więc: ruchomy

---

[12] A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski*, dz. cyt., s. 353.

> akcent północnokaszubski, jako pozostałość prasłowiańską, obok akcentu inicjalnego, południowokaszubskiego. Dobieram słownictwo wyłącznie kaszubskie, aby uchronić je od zapomnienia. Staram się przywołać do życia te wszystkie wyrażenia, które wychodzą z potocznej mowy kaszubskiej czy też z powodu niezrozumienia ich przez ogół polski bywają często pomijane przez niektórych literatów kaszubskich[13].

Tę myśl wyrażał w swoich utworach literackich albo też w opracowywanym w późniejszych latach życia, ale wydanym już po śmierci autora, dwutomowym *Słowniku polsko-kaszubskim* (Gdańsk, 1994). Nieco wcześniej ukazał się *Słownik polsko-kaszubski* innego zrzeszyńca Aleksandra Labudy (Gdańsk, 1981), będący kontynuacją przeznaczonego na użytek szkolny *Słowniczka kaszubskiego* (Warszawa, 1960). Praca nad językiem stanowiła bowiem jeden z głównych wyznaczników działalności tej grupy literackiej, wyróżnikiem sytuującym ich wśród spadkobierców Floriana Ceynowy.

Twórczość poetycka Jana Trepczyka obejmuje liryki i teksty pieśni. Trafnie nazwał Trepczyka „poetą śpiewającym" Daniel Kalinowski[14]. Podobnej tendencji nie widzimy u pozostałych przedstawicieli omawianej grupy poetyckiej, przy czym to sam Trepczyk skomponował do swoich utworów melodie. Na liryczność i meliczność jego utworów wskazuje już tytuł pierwszego wydrukowanego zbiorku *Kaszëbskji pjesnjôk* w 1935 roku. Późniejsze publikacje muzycznych tekstów potwierdzają ten kierunek Trepczykowego pisarstwa: *Cztery pieśni kaszubskie* (1968), *Rodnô zemia* (1974), *Moja chëcz* (1978), *Lecë choranko* (1980, wyd, uzup. 1997), *Hej, mòrze, mòrze. Zbiór pieśni 1* (2008), *Marika. Zbiór pieśni 2* (2008) oraz *Pieśni kaszubskie na 2, 3 i 4 głosy a capella* (2017)[15]. Następcy na niwie poetyckiej nazywają Trepczyka pieśniodziejem czyli pieśniarzem kaszubskim. Wystarczy sięgnąć do utworu *Piesniodzej z Wejrowa* Jana Zbrzycy[16]. Nazwa ta odnosi się zarówno do liryków jak i tekstów pieśni, gdyż u Trepczyka łączą się one, tworząc jeden gatunek literacki.

---

[13] J. Trepczyk, *Moje życie*, [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura...,* dz. cyt., s. 236–237.

[14] D. Kalinowski, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców,* [w:] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców*, dz. cyt., s. XL–XLVIII.

[15] Również Klub Studentów Kaszubów „Ormuzd" wydał dwa zestawy kaszubskich pieśni Jana Trepczyka (1958).

[16] J. Zbrzyca, *Piesniodzej z Wejrowa*, [w:] *Wieczórny widnik*, Gdańsk 2002, s. 30–32. Stanisław Pestka tak opisał Méstra Jana: „Skrë i grómë na ti lërze / bò ji strënë ùcwiardzoné w arkóńsczim ògniszczu". Lira w antyku była atrybutem muzy poezji miłosnej i weselnej

Tematycznie lirykę Trepczyka można podzielić według kilku tematów: motywy patriotyczno-historyczne, opisy przyrody, praca na roli i motyw morza oraz portrety działaczy kaszubskich. Pojawiają się również utwory o tematyce religijnej, choćby tekst słynnej pieśni *Kaszëbskô Królewô* czy kolędy *Bibi, bibi*. Nie ma natomiast wśród jego wierszy tekstów nawiązujących do II wojny światowej, które spotykamy np. u innego zrzeszyńca, jego przyjaciela, Jana Rompskiego[17]. On sam wymieniał następujące kręgi tematyczne: umiłowanie kaszubszczyzny czyli języka, piękno ziemi kaszubskiej, obrazki historyczne z postaciami wielkich Kaszubów, morze i rybaków oraz wiersze dla dzieci[18]. Wskazany wyżej podział jest więc tożsamy z myśleniem autora. Jak zauważył Jan Drzeżdżon, poeta „w swoim *Domocym nórceku* podejmuje przeważnie sprawy języka kaszubskiego oraz wnika w etymologię słów, a w *Odecknieniu* pisze o kaszubszczyźnie jako idei związanej i z językiem i z dokonaniami pisarzy kaszubskich”[19]. Powołując się na Edmunda Puzdrowskiego, badacz nazywa poezję Trepczykową: „skrą Ormuzdową, która nie zgasła w ciągu wszystkich lat powojennych[20].

Pierwszą tematyczną grupę utworów stanowią wiersze o tematyce patriotyczno-historycznej. Jeden z najbardziej chyba znanych utworów stanowi tekst pod tytułem *Kaszëbskô mòwa*, który ukazał się w periodyku „Kaszëbë” w 1960 roku (nr 18), a następnie został włączony do tomiku *Moja stegna* (1970). Później wielokrotnie przedrukowywany w czasopismach[21], zbiorach poezji kaszubskiej[22] i podręcznikach szkolnych. Liryk zaczyna się wezwaniem do mowy kaszubskiej, przybiera kształt inwokacji:

Erato. Odwołania do rekwizytu liry wpisują Trepczyka w długi szereg lirników, pieśniarzy ludowych (jak w romantyzmie), poetów sławiących ziemię rodzinną. Na ten temat zob. E. Bugajna, *Motyw sztuki i artysty w poezji kaszubskiej*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2017, s. 156–162.

[17] Zob. analizę tego tematu: E. Bugajna, *Refleksje o II wojnie u wybranych poetów kaszubskich*, [w:] *Wielkie Pomorze. Wojna i pokój*, red. D. Kalinowski, Słupsk–Gdańsk 2019, s. 225–243.

[18] Zob. J. Trepczyk, *Moje życie*, [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura…,* dz. cyt., s. 237–241.

[19] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura…,* dz. cyt., s. 92.

[20] Zob. jw. s. 97.

[21] M.in. w czasopismach „Litery”, 1966, nr 7 (55), „Pomerania” 1987, nr 9.

[22] M.in. F. Neureiter, *Kaschubische Antologie*, Monachium 1973, s. 167 i nast.; *Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej*, Gdańsk 1973, s. 175; J. Samp, *Poezja rodnej mowy*, Gdańsk 1985, s. 87. Nie ma go natomiast w wyborze przygotowanym przez R. Drzéżdżona i G. J. Schramke *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990 r.),* Gdiniô 2004.

Tczëwôrtnô jes, jak dzejów duch,
Co w tobie sã przezérô
Bò slôdë wdôr i rodny chùch
Wespół z tobą ùmiérô.
Tczëwôrtnô jes, jak naji gón
Do widu i do słuńca.
Të szerok mdzesz brzëmia, jak zwón,
Na wiedno i bez kùńca.
Skażoną miôł ce, wej, cëzyńc,
I znikwic chcôł do nédżi,
Le më ce dómë w pałac przińc
I w pierszé sadnąc rédżi.
Ò, mòwa starków! Nad twój zwãk
Nick lepszégò nicht ni mô!
Ju lubiã ce, móm ò ce lãk,
Ce stracëc strach mie zjimô.
Jô ùkòchôł ce jak no brat
Widzałosc zaczarzoną,
Òd małoscë do stôrëch lat
Jes dlô mie namienioną.
W ce duch, zarzekłô dësza je
I serce naji lëdu
Ze zgardë më ce dwigniemë,
Rozwicô dożdôsz cëdu.
Ò, mòwa starków! Më ce w strój
Òbleczemë bùszny,
Że mdzesz sklënia jak gwiôzdów trój,
Jak słuńca wid pëszny![23]

Przytoczony tekst zaliczyć trzeba do poezji uczuciowo zaangażowanej. Z całego wiersza przebija miłość i szacunek (*tczëwôrtnô jes* – jesteś godna czci) do języka ojczystego, do tej mowy, którą podmiot liryczny tak mocno ukochał. Nazywa ją mową starków – mową dziadków, a więc wyniesioną z domu rodzinnego (*òd małoscë*), jest dlań *namienioną* – jego przeznaczeniem. Dwukrotne powtórzenie apostrofy: „*Ò, mòwa starków*!” podkreśla emocjonalny stosunek autora do opisywanej rzeczywistości. Z wersów przebija jednocześnie obawa o jej stratę (*móm ò ce lãk*), ale też pewność jasnej przyszłości (*mdzesz sklënia jak gwiôzdów trój / Jak słuńca wid pëszny*! – będziesz lśnić jak niezliczone gwiazdy / jak przepiękne światło słoneczne!). Nie ma w przytoczonym wierszu tonu kasandrycznego, wieszczenia zaniku języka, czarnowidztwa. Całość kończy się obietnicą, jakby przysięgą wierności, co zauważył już J. Samp[24]. W podobnym tonie, optymizmu i działania, utrzymane są również pozostałe liryki Trepczykowe, choćby *Mòja kaszëbizna*[25] czy *Pòjmë w przódk*[26].

---

[23] Pisownia w wersji znormalizowanej za: J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców…*, dz. cyt., s. 383.

Dla nurtu patriotycznego charakterystyczny jest też wiersz pt. *Òjczëzna*. Rękopis znajdujący się w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie nosi tytuł *Najô òjczëzna*[27], zaś w zbiorku Leona Roppla *Wybór współczesnej poezji kaszubskiej* (Gdańsk 1967) został opublikowany jako *Tatczëzna*. Wynika to zapewne z zamiennego stosowania przez autora wyrazów *Kaszëbskô* i *tatczëzna* (pierwszy wers wiersza w BPK brzmi: *Jakùż pësznô jes mie Kaszëbskô*, a w antologii *Modra struna*: *Jakusz pësznô jes mie tatczëzna*). Dla naszych rozważań istotna jest wymowa wiersza. W ostatniej zwrotce znowu pojawia się nuta zaangażowania:

> Cë wic pòczestnosc òddôwómë,
> Żëcé nasze z tobą zdôwómë,
> Bò nad brëslëjącym Bôłtã je
> Naja ôjczëzna i môl[28].

Tego typu nastawienie charakteryzowało całą twórczość Trepczyka. Jest ona ze swej natury optymistyczna, oparta na głębokiej świadomości swego miejsca i wartości, które niesie ze sobą przynależność do ludu kaszubskiego, spadkobierców dawnej chwały i świetności Kaszubów-Pomorzan. Potwierdzają to kolejne tytuły *Piesniô Wendów* czy *Zgrôwa*. Przytoczone liryki wiążą się z mityczną przeszłością Kaszubów, których Trepczyk, podobnie jak jego mistrz Majkowski, utożsamia z Wieletami. Stąd w jego wierszach pojawiają się odwołania do wymienionych plemion: w tekście *Welecëjô*: „*Welecëjô, Kaszëbskô ma / të jedna le jes òjczëzna*"[29] czy znowuż o Wendach w *Je ju czas*:

---

[24] Zob. J. Samp, *Zanim staniesz się niemy w mowie ojców*, [w:] tegoż, *Poezja rodnej mowy*, Gdańsk 1985, s. 58.

[25] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców…*, dz. cyt., s. 390.

[26] Tamże, s. 380.

[27] Podaję za: J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców…*, dz. cyt., s. 8.

[28] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców…*, dz. cyt., s. 378.

Jesmë négą stôrëch Wendów,
Co òd Niecë pò sóm Bôłt,
A òd Wisłë jaż do Elbë
Bëlnëch Kaszëbów béł sztôłt[30].

Jak pisze Daniel Kalinowski, Trepczyk rozumie historię Kaszubów: „dosyć specyficznie, głównie zajmując się literackim opisem czasów średniowiecznych i obecnością Słowian w przestrzeni Europy Środkowej, zakreślanej terytorium pomiędzy Wisłą a Łabą. Poeta projektował tutaj sytuację, w której współcześni Kaszubi mieli być dziedzicami dawnych plemion słowiańskich: Wieletów, Wendów czy nawet szerzej – Pomorzan"[31].

W poemacie *Reknica* jego kolega A. Labuda odwołuje się do bitwy nad rzeką Reknicą w Niemczech między wojskami słowiańskimi a siłami króla Ottona I w połowie X wieku. Również szwagier poety ze Stryszej Budy, Jan Rompski, wykorzystuje twórczo okres wczesnego zachodniopomorskiego średniowiecza w swoich dramatach historycznych, np. *Wzénik Arkónë*[32]. Okres świetności dawnych Pomorzan był bowiem ulubionym tematem zrzeszyńców, częścią ich ideologii, spuścizną kontaktów z przywódcą ruchu młodokaszubskiego, Aleksandrem Majkowskim. Trepczykowi nie była obca także średniowieczna dynastia książąt gdańskich, Subisławiców. Charakterystyczny jest tu wczesny (wydany w zbiorze z 1935 r.) utwór poświęcony księciu Świętopełkowi II Wielkiemu (ok. 1195–1266) zatytułowany *Smierc Swiãtopôłka*[33]:

Na Gduńska wòjarsczi górze
Zómk sã krëwawò sklëni,
W wòjarsczi jizbie na górze
Swiãtopôłk na wieczi spi.

---

[29] Jw., s. 474–475.

[30] Jw., s. 475–476.

[31] D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska*… dz. cyt., s. 134.

[32] Zob. J. Rompski, *Wzénik Arkónë. Tragediô w 4 aktach*, [w:] tegoż: *Dramaty kaszubskie*, oprac., wstęp i przypisy: A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, [Biblioteka Pisarzy Kaszubskich 4], Wejherowo–Gdańsk 2009, s. 173–232.

[33] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców*…, dz. cyt., s. 477.

Ideową deklarację i samookreślenie grupy zrzeszyńców znajdziemy w słowach pieśni *Marsz Naszińców*:

Hej, ma młodi z Wendów rodu,
Chtërny mómë dzyrsczi chwat:
Dëcha zrëszmë! a w se dëszmë
Wszedną łeż, co dôł nóm brat[34].

Nie należy również zapomnieć o powstałym w późniejszym okresie twórczości utworze *Zemia rodnô*, który młodzież z klubu Studentów Pomorania przyjęła za swój hymn, a swego czasu pretendował on do miana hymnu wszystkich Kaszubów[35]. Wskazywano na walory zarówno treściowe – odnoszenie się do mitycznej przeszłości zachodnich Pomorzan oraz dynastii książąt gdańskich, jak i walory melodyczne. Treść pieśni zaczyna się wezwaniem, apostrofą do ziemi ojczystej[36]:

Zemia rodnô, pëszny kaszëbsczi kraju
Òd Gduńska tu jaż do Roztoczi bróm,
Të jes snôżô jak kwiat rozkwitłi w maju,
Ce, Òjczëznã, jô lubòtną tu móm.

Sambòrów miecz i Swiãtopôłka biôtczi
W sposobie Ce dlô nas ùchòwałë.
Twòje jô wprzódk bëlné pòcyskóm kwiôtczi,
Òdrodë cél Kaszëbóm znôw brënie.

Tu jô dali mdã starżã zemi trzimôł.
Skądka zôczątk rodnô naj rózga mô.
Tu mdã dali domôcëznë sã jimôł
Jaż zajasni i nama brzôd swój dô…[37]

Widać w niej wyraźnie wszystkie wspomniane przy wcześniejszych utworach cechy poezji patriotycznie zaangażowanej: liryka apelu, odwołanie do historii, wielkości Kaszub. Umiłowaniu ziemi ojczystej nieodmiennie towarzyszy przyroda, która współgra z opisywanymi zdarzeniami, tworząc miejsca ukochane, święte. Tekst kończy przysięga, podobnie jak przyrzeczenie złożone przez zrzeszyńców na pogrzebie Aleksandra Majkowskiego. Można wskazać na wszechobecność mitu „rodnej zemi" w lirycznej twórczości Trepczyka i innych zrzeszyńców[38].

---

[34] Tamże, s. 480–482.

[35] Zob. rozdział *Kaszubskie hymnów rozdwojenie* w artykule: D. Kalinowski, *Hymny pomorskie. Polski, niemiecki i kaszubski glos ideologiczny* [w:] *Wielkie Pomorze. Tożsamość i wielokulturowość*, red. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, Gdańsk–Słupsk 2011, s. 119–141.

[36] Podobny zabieg zastosował zresztą polski poeta Adam Mickiewicz: „Litwo! Ojczyzno moja!" w epopei *Pan Tadeusz*.

[37] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców*…, dz. cyt., s. 495. Tekst został wydrukowany w periodyku „Kaszëbë", 1960, nr 5 (70).

Oddzielną grupę liryków stanowią utwory poświęcone osobistościom ruchu kaszubskiego. W okresie przedwojennym Trepczyk upamiętnia swoich mistrzów: Floriana Ceynowę i Aleksandra Majkowskiego. W cytowanym wcześniej tekście *Pòjmë w przódk* tak charakteryzuje swoje środowisko: „Nieùrzasłi duch Cenôwë / kòscerzi sã westrzód nas", zaś w młodzieńczym *Do Floriana Cenôwë* przyrzeka nieść dalej idee poprzednika:

Florianie Cenôwa! Twòje cało w grobie
Leżi, w Pòmòrsce cëchò sobie spi.
Duch jak zarzekłi, wanożi wcyg sobie,
A gdze òn wmiknie, słuńcã tej sklëni!
Zabôczëlë ò ce. Nijak kòle grobù
Nicht z najich bratów nie przësygôł cë…
Më równak òd dzysô chcemë nimò znobù,
Twòjã miec dejã w sercach, bënë se![39]

Podobna przysięga znalazła się w poświęconym Aleksandrowi Majkowskiemu utworze *Òddzëkòwanié Méstra* wydrukowanym tuż po śmierci wodza młodokaszubów w „Zrzeszë Kaszëbsczi" pod tytułem *Tobie, Méstrze i Szkólny naj* w trzech częściach[40]:

Leżisz ju w swòjim môlu. Slédné dzãczi Cë
Skłôdają nad Twòją trëmą wiérny òtrocë.
[…]
Przësygómë Cë, nasz Kniezu, z bëna najich serc,

---

[38] Jak stwierdziła A. Kuik-Kalinowska: „mit rodnej ziemi jest mocno wpisany w ideologię i twórczość zrzeszyńców". Zob. A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011, s. 150.

[39] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców…*, dz. cyt., s. 382.

[40] Zob. J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców…*, dz. cyt., s. 486–488; „Zrzesz Kaszëbskô" 1938, nr 3, 4, 5.

Że òd wëtchłégò so célu – òderwie le smierc.
Cë przësygómë, nasz Kniezu, barnic rodną chëcz,
Bracynów i soster najich, gôdkã, spiéw i zwëcz.
Przësygómë Cë, naj Kniezu, na nôswiãtszi Krziż,
Jiże Twòja deja – naszą! – W płóm sã rozeskrzisz![41]

Śmierć Majkowskiego w lutym 1938 roku stała się okazją do wielkiej manifestacji zrzeszyńców, którzy nazywali siebie jego duchowymi synami: „wiérny òtrocë”. Młodzi ludzie ze Zrzeszenia Regionalnego Kaszubów nakryli ciało zmarłego kaszubską chorągwią – stanicą. Nad jego grobem przysięgę składał Aleksander Labuda. Kaszubski hymn żałobny autorstwa Trepczyka odśpiewał Jan Rompski.

W okresie powojennym Trepczyk stworzył również wiele tekstów lirycznych poświęconych odchodzącym do wieczności wielkim Kaszubom. Wymienić tutaj należy Jana Rompskiego sportretowanego w liryku *Zrzeszińc* oraz malarza Mariana Mokwę, któremu poeta zadedykował tekst *Méster snôżotë*. Szerzej o literackich portretach u Jana Trepczyka pisał Daniel Kalinowski w artykule *Trepczyk portretujący*[42]. Z pozostałych zrzeszyńców literackie portrety upodobał sobie Stefan Bieszk. W cyklu *Sonety kaszubskie* znajdują się liryki poświęcone Janowi Karnowskiemu (*Wos Bùdzysz*), Aleksandrowi Majkowskiemu (*Majkòwsczi*), Leonowi Heykemu (*Heyke*), Janowi Trepczykowi (*Trepczik*) i Franciszkowi Gruczy (*Ksądz Grëcza*)[43]. Dla tego ostatniego Trepczyk ułożył również stosowny wiersz z okazji srebrnego jubileuszu święceń kapłańskich przyjaciela: *Sacerdos Christi* (*ks. prał. F. Grëczë na strzébrzny ksãżi jubileùsz*)[44].

Nie można pominąć tekstów częściowo okolicznościowych, ale związanych z namysłem autora odnośnie ciągłości dziejów ruchu kaszubskiego. Od prekursora literatury kaszubskiej (Ceynowa) poprzez młodokaszubów (Majkowski, Heyke, Karnowski) i jemu współczesnych (Rompski, Grucza) poeta przechodzi do przedstawicieli ruchu kaszubskiego w okresie powojennym. Jest jednym z założycieli Zrzeszenia Kaszubskiego w 1956 roku, które później przekształciło się w Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie (1964). Nie miejsce tutaj omawiać złożone dzieje tego ruchu i czasy, w których się krystalizował[45], ale warto podkreślić nieustanne towarzyszenie poety działaczom i strukturom tej organizacji. Wskazują na to następujące liryki: *Naji gón*, *Na dwadzescelatną roczëznã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszëniô*, *Naszińców part*.

---

[41] Wersja *Òddzëkòwanié Méstra* [w:] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców…*, dz. cyt., s. 383–386.

[42] Zob. D. Kalinowski, *Trepczyk portretujący*, [w:] *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Trepczyku,* Wejherowo 2017., s. 77–93. Zob. też: E. Bugajna, *Motyw sztuki i artysty w poezji kaszubskiej*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego, Gduńsk 2017, s. 156–162.

[43] Zob. J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców…*, dz. cyt., s. 645–664.

[44] J. Trepczyk, *Sacerdos Christi*, [w:] J. Walkusz, *Swiãti dzél dëszë. Antologia kaszubskiej poezji religijnej*, Pelplin 1981, s. 24. Nie ma tekstu tego wiersza w wydaniu Biblioteki Pisarzy Kaszubskich nr 8. Zob. też: D. Kalinowski, *Trepczyk portretujący*, [w:] *Méster Jan (1907–1989)…* dz. cyt. s. 86.

Oddzielną grupę stanowią liryki opisujące piękno przyrody: pagórków, lasów, jezior i morza. Stanowią znaczącą część jego spuścizny, bodajże największą. W większości łączą one lokalny patriotyzm poety z opisami przyrodniczymi, co pogłębia wymowę wierszy. Są to przeważnie niedługich rozmiarów teksty o jedno- lub dwuwyrazowych tytułach, np.: *Ògródk, Skòwrónk, Zymk, Zymkòwi wiéw Ptôszk, Strużka, Kùkówka, Môj, Jeséń, Las*. Powstawały one w ciągu całej drogi twórczej poety. Nie mniej istotne są obrazy polskiego morza, którym Trepczyk w tomiku *Òdecknienié* przeznaczył osobną część zatytułowaną *Na zôloju*, zaś w *Mòji stegnie* część *Chaja*. Obrazy morza urzekają swoim pięknem i grozą.

Podsumowanie

Jak zauważa D. Kalinowski: „odbiór liryki zrzeszyńców od początku nacechowany był kontekstem ideologiczno-politycznym ich pozaartystycznej działalności”[46]. Sytuacja taka miała miejsce zarówno w okresie międzywojennym, gdy stawiali pierwsze kroki w dziedzinie poezji, jak i w latach po drugiej wojnie światowej. Piętno separatyzmu przylgnęło do nich na długie lata, a i dzisiaj jest im wypominane.

Twórczość Trepczyka i pozostałych zrzeszyńców uwarunkowana jest specyfiką czasów, w których przyszło im żyć i działać. Wszyscy urodzili się w okresie zaborów, większość z nich kończyła podstawową naukę w szkołach niemieckich, zaś po odzyskaniu przez Pomorze niepodległości doskonaliła się w szkołach wyższego stopnia: Trepczyk i Labuda w Seminarium Nauczycielskim w Kościerzynie, Stefan Bieszk zdał maturę jeszcze w szkole niemieckiej (studia z filologii klasycznej ukończył w 1923 w Poznaniu), jedynie lata szkolnej nauki Franciszka Gruczy, Feliksa Marszałkowskiego i Jana Rompskiego przypadły na okres międzywojenny (Rompski po II wojnie ukończył studia etnograficzne, podjął się pisania doktoratu, który przerwała śmierć). Pierwsza trójka spośród wymienionych była więc trójjęzyczna: kaszubsko-polsko-niemiecka. Taka zresztą była sytuacja mieszkańców pogranicza; wielojęzyczność, wielokulturowość wyniesione z domu rodzinnego. Wchodzenie w dorosłość, szukanie swojego miejsca w odrodzonej Polsce przeniknęły w dużym stopniu ich działalność. Połączyło ich umiłowanie ziemi ojczystej, kawałka Polski, który nazywa się Kaszuby, a szerzej Pomorze. Istotny był w ich przypadku wpływ poprzedników, Ceynowy i Majkowskiego, zwłaszcza tego ostatniego, od którego przejęli myślenie o mitycznej wielkości Kaszubów, dawnej chwale i potędze kraju sięgającego od ziem zaodrzańskich po Wisłę. Osobiste spotkania z Mistrzem w latach ich młodości ukształtowały taki odbiór dziejów Kaszub, co znalazło odzwierciedlenie w ich twórczości okresu międzywojennego, a i później niejednokrotnie przebijało ze strof liryków czy twórczości dramatycznej. Od Ceynowy natomiast przejęli stosunek do języka kaszubskiego.

---

[45] Na temat ZKP zob. teksty: T. Bolduan, *Nie dali się złamać*, Gdańsk 1996 oraz C. Obracht-Prondzyński, *Zjednoczeni w idei. Pięćdziesiąt lat działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (1956–2006)*, Gdańsk 2006.

[46] Zob. J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, *Poezja zrzeszyńców…*, dz. cyt., s. LXXX.

Najwybitniejszy liryk spośród zrzeszyńców, najbardziej płodny zarówno w okresie przed- jak i powojennym to Jan Trepczyk. Nie na darmo przylgnęło do niego określenie Méster Jan. Nauczyciel, dydaktyk, poeta, kompozytor, pieśniarz. W okresie po II wojnie światowej poświęcił się pracy wychowawczej, prowadził chóry, komponował muzykę. Działał w Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim, należał do jego założycieli w 1956 roku, był nawet prezesem oddziału w Wejherowie. Wszystko to jednak odbywało się z większym namysłem, bez młodzieńczej naiwności, tak charakterystycznej dla okresu międzywojennego. Nie można pominąć tu zmienionej sytuacji po 1945 roku, a zwłaszcza szykan i represji ze strony aparatu władzy – tym razem komunistycznej (przed wojną – sanacyjnej). Jak by nie patrzeć, zawsze szedł na przekór aktualnej linii politycznej – w imię umiłowania małej Ojczyzny, rodnej mowy kaszubskiej, którą aktualne władze pomijały, traktowały wręcz jako zagrożenie i spychały do roli folkloru.

Tematyka utworów Trepczyka odzwierciedla młodzieńcze ideały, wykrystalizowane w pierwszym dziesięcioleciu po odzyskaniu niepodległości przez Polskę. Występują one w wierszach patriotyczno-historycznych i opisujących piękno ziemi rodzinnej. Liryki o tematyce patriotycznej mają charakter deklaratywny, przedstawiają program zrzeszyńców: skupienie się na mowie i kulturze kaszubskiej, podniesienie ich do rangi konstytuującej wartości kaszubskiego etosu, budowanie poczucia tożsamości lokalnej i pojęcia małej ojczyzny w granicach dużej ojczyzny: Polski. W podniosłym tonie poeta mówi o miłości do języka i ziemi ojczystej, to dlań istota idei, której poświęca życie i twórczość. Poprzez stosowanie form apelatywnych twórca chce stać się budzicielem uśpionego ludu kaszubskiego. Programowo odwołuje się do zamierzchłej przeszłości, zwracając uwagę na jej ciągłość, mitologizując ją. Przekonanie o słuszności własnych poglądów na temat kwestii kaszubskiej pozostanie u zrzeszyńców do końca życia, choć w późniejszym okresie w mniej radykalnej formie.

Streszczenie

Artykuł *Jan Trepczyk na tle twórczości zrzeszyńców* jest przyczynkiem do analizy i interpretacji twórczości Jana Trepczyka, odczytanej w szerokim kontekście literackim pokolenia zrzeszyńców, do którego należał także poeta. Artykuł dotyczy twórczości Méstra Jana z okresu międzywojennego, a także powojennego, kiedy skupił się poeta na tworzeniu liryki i pieśni. Pierwszy przedwojenny okres twórczości poety ze Stryszej Budy uwarunkowany jest specyfiką 20-lecia międzywojennego. Jest to początkowy okres twórczości liryka, najbardziej radykalny, związany z powstaniem Zrzeszenia Regionalnego Kaszubów (1929) i redagowaniem czasopisma „Zrzesz Kaszëbskô”. W tym czasie krystalizowały się poglądy Trepczyka na kwestię kaszubską, bardzo często narażone na ataki ze strony władz. Wówczas też przypięto zrzeszyńcom łatkę separatystów. Kolejna część artykułu odnosi się do okresu powojennego, kiedy autor skoncentrował się na liryce i pieśni. To już zupełnie inny kontekst historyczno-polityczny, który w niemałym stopniu wpłynął na późniejsze zaangażowanie poety, m.in. w powstanie Zrzeszenia Kaszubskiego (1956), przemianowanego później na Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Autorka poddała analizie wybrane teksty liryczne poety z nurtu patriotyczno-historycznego oraz portrety literackie działaczy kaszubskich. Całość kończy się podsumowaniem.

Abstract

The paper presents an analysis of works by Jan Trepczyk, read in the broad context of the generation of the literary group Zrzeszińcë, to which the poet belonged. The paper concerns his works from the interwar period, as well as from the post-war period, when he focused on creating poetry and songs. The pre-war period was conditioned by the specificity of those times. For Trepczyk, it was the most radical period, connected with the foundation of Zrzeszenie Regionalne Kaszubów [Regional Association of Kashubians] (1929) and editing the magazine *Zrzesz Kaszëbskô*.

At that time, Trepczyk formed his views on the Kashubian issue. These views were frequently criticized by the authorities and the literary group Zrzeszińcë received the label of separatists. In the post-war period, Trepczyk concentrated on poetry and songs. The historical and political context was a completely different and it considerably influenced Trepczyk's subsequent involvement in the foundation of Zrzeszenie Kaszubskie [Kashubian Association] (1956), later renamed Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie [Kashubian-Pomeranian Association]. The author of this paper analyzes selected poems dealing with patriotic and historical issues, and as well as presenting literary portraits of Kashubian activists.

Bibliografia

Bądkowski L., *Zarys historii literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1958.

Bolduan T., *Nie dali się złamać*, Gdańsk 1996.

Bolduan T., *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 2002.

Borzyszkowski J., Mordawski J., Treder J., *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999.

Bugajna E., *Motyw sztuki i artysty w poezji kaszubskie*j, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2017, s. 156–162.

Bugajna E., *Refleksje o II wojnie u wybranych poetów kaszubskich*, [w:] *Wielkie Pomorze. Wojna i pokój*, red. D. Kalinowski, Słupsk–Gdańsk 2019, s. 225–243

Bukowski A., *Regionalizm kaszubski,* Poznań 1950.

Drzeżdżon J., *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1929–1939,* Gdańsk 1973.

Drzeżdżon J., *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980,* Warszawa 1986.

Drzéżdżón R., Schramke G. J., *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990 r.),* Gdiniô 2004.

Kalinowski D., *Hymny pomorskie. Polski, niemiecki i kaszubski glos ideologiczny* [w:] *Wielkie Pomorze. Tożsamość i wielokulturowość*, red. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, Gdańsk–Słupsk 2011, s. 104–109.

Kalinowski D., *Trepczyk portretujący*, [w:] *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Trepczyku,* Wejherowo 2017.

Kalinowski D., Kuik-Kalinowska A., *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, przeł. D. Majkòwsczi, Gdańsk 2017.

Kuik-Kalinowska A., *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011.

Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej, Gdańsk 1973.

Neureiter F., *Historia literatury kaszubskiej,* Gdańsk 1982.

Neureiter F., *Kaschubische Antologie*, Monachium 1973.

Obracht-Prondzyński C., *Zjednoczeni w idei. Pięćdziesiąt lat działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (1956–2006)*, Gdańsk 2006.

Rompski J., *Wzénik Arkónë. Tragediô w 4 aktach*, [w tegoż:] *Dramaty kaszubskie*, oprac., wstęp i przypisy: A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, [Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 4], Wejherowo–Gdańsk 2009, s. 173–232.

Samp J., *Poezja rodnej mowy*, Gdańsk 1985.

Trepczyk J., Labuda A., Rompski J., Bieszk S., Grucza F., *Poezja zrzeszyńców*, [Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 8], oprac. H. Makurat, wstępy: J. Borzyszkowski, D. Kalinowski, H. Makurat, Gdańsk 2013.

Walkusz J., *Swiãti dzél dëszë. Antologia kaszubskiej poezji religijnej*, Pelplin 1981.

Zbrzyca J., *Wieczórny widnik*, Gdańsk 2002.

Z Kaszub do Austrii. Korespondencja literatów kaszubskich do Ferdinanda Neureitera, materiały przygotowała, opracowała oraz wstępem opatrzyła Adela Kuik-Kalinowska, Gdańsk–Słupsk 2017.

Marek Cybulski

Alternacje morfonologiczne w kaszubszczyźnie Jana Trepczyka[1]

Morphophonological alternations in the variety of the Kashubian language used by Jan Trepczyk

Słowa klucze:
Jan Trepczyk, „Zrzesz Kaszëbskô”, alternacje morfonologiczne, standaryzacja kaszubskiego języka literackiego

Keywords
Jan Trepczyk, literary group Zrzeszińcë, morphophonological alternations, standarization of the Kashubian literary language

Jan Trepczyk (22 X 1907 – 3 IX 1989), kaszubski pisarz i działacz z kręgu twórców skupionych wokół pisma „Zrzesz Kaszëbskô”, w powszechnym odczuciu uważany za wybitnego, jeśli nie najwybitniejszego przedstawiciela tej grupy literackiej, pozostawił w swym dorobku poezje m.in. z tomiku *Odecknienié*, (Gdańsk 1977), felietony, np. z cyklu *Domocy nórcëk* (*Pomerania* od r. 1969 do r. 1974), artykuły, w których propagował swe idee, a także – jako jeden z pierwszych w literaturze kaszubskiej – wiersze dla dzieci (np. *Ukłôdk dlô dzôtk*, Gdańsk 1975). Był również muzykiem, autorem wielu melodii nie tylko do swoich tekstów; mieszkańcy niejednej kaszubskiej miejscowości pamiętają jeszcze, jak gościł u nich wraz z żoną Leokadią, śpiewając swe piosenki. W wierszach wyrażał umiłowanie rodzimej mowy, strach przed jej utratą (por. wiersz *Kaszëbskô mowa*, zaczynający się od słów *Tczëwôrtnô jes, jak dzejów duch*, / *Co w tobie sã przezérô* [...] *Jô lubiã ce, móm o ce lãk* / *Ce stracëc strach mie zjimô*), chwalił mityczną przeszłość ogólnopomorską (*Piesniô Wendów*) i jej teraźniejszość (*Zemia rodnô*), wzywał do odrodzenia i obrony Kaszub (*Budzta sę, Kaszëbi*).

---

[1] Niniejszy tekst jest przedrukiem artykułu *Alternacje morfonologiczne w kaszubszczyźnie Jana Trepczyka*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, 5, red. R. Wosiak-Śliwa, Gdańsk 2003, s. 71–84 z niewielkimi zmianami.

Zrzeszyńcy byli pierwszymi pisarzami, tworzącymi już po okresie zaborów, w niepodległej Polsce. W ich tekstach przejawił się specyficzny bunt wobec międzywojennej administracji, którą oskarżali o to, że „spychała kaszubski do rzędu gwar polskich”[2], nie pozwalając mu swobodnie się rozwijać. Dlatego hasłem zrzeszyńców stało się: „Odrodzenie Kaszub dla Polski, odrodzenie Polski dla całej słowiańszczyzny”[3].

Pisarze skupieni wokół „Zrzeszë Kaszëbsczi” nie mieli językoznawczego wykształcenia, ale ponieważ chcieli pracować dla odrodzenia Kaszub, a jako literaci tworzyli w języku, ten język (kaszubski) stał się dla nich narzędziem, poprzez które pragnęli oddziaływać na swych ziomków (zresztą nie tylko na nich). Bezpośrednią przyczyną szczególnie intensywnego włączenia się zrzeszyńców do dyskusji i prac o charakterze językowym była ich dość surowa ocena dokonań poprzedników w zakresie doskonalenia języka literackiego. Dzielili oni pisarzy kaszubskich na twórców piszących: a) żargonem, względnie popsutą polszczyzną (Derdowski, Sędzicki), b) polszczyzną kaszubiącą (Ceynowa, Derdowski w *Czôrlińscim*), c) kaszubszczyzną polaszącą, d) kaszubszczyzną wybitnie gwarową (Heyke, Sychta), e) kaszubszczyzną wybitnie literacką (Majkowski, Trepczyk)[4].

Z zafascynowania językiem narodziły się próby swoistego eksperymentowania mową (por. liczne neologizmy, np. u Labudy, Trepczyka i Gruczy) oraz wyszukiwanie słów i form *apartnych*, różnych od polskich (por. tu np. preferowanie specyficznie kaszubskich formantów rzeczownikowych i czasownikowych[5]). Zainteresowania językowe zaowocowały także opracowaniem przez nich słowników kaszubskich (Labuda[6], Trepczyk[7]) i kaszubskiej gramatyki (Labuda[8]).

---

[2] J. Trepczyk, *O wolny byt ducha Kaszubów*, „Zrzësz Kaszëbskô” 1933, nr 3; cyt. za: T. Bolduan, *Wstęp*, [w:] J. Trepczyk, *Odecknienié*, Gdańsk 1977, s. IX.

[3] A. Labuda, *Życiorys* (rękopis); cyt. za F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, Gdańsk 1982, s. 169.

[4] A. Labuda, *Fazy rozwoju literackiej kaszubszczyzny*, „Teka Pomorska”, r. 2, 1937; cyt. za: J. Treder, *Poglądy Jana Trepczyka na kaszubszczyznę*, „Acta Cassubiana”, t. II, 2000, Gdańsk, s. 75.

Problemem, który twórcy skupieni wokół *Zrzeszë Kaszëbsczi* musieli rozwiązać, aby stworzyć reguły literackiej kaszubszczyzny (i oczywiście ich później przestrzegać), było ustosunkowanie się do ogromnego zróżnicowania dialektalnego kaszubszczyzny. Każdy z twórców kaszubskich pisał w zasadzie w swym rodzimym dialekcie, choć włączał do swej twórczości elementy innych dialektów, zwłaszcza leksykę. Teoretyk zrzeszyńców, Stefan Bieszk, postulował stworzenie kaszubskiego języka literackiego w oparciu o dialekty zachodnie Kaszub centralnych, najbardziej jego zdaniem charakterystyczne dla całych Kaszub[9]; nie bez znaczenia dla jego stanowiska w tej sprawie był zapewne także fakt, że stąd pochodziła większość pisarzy skupionych wokół „Zrzeszë Kaszëbsczi"[10]. Takim też językiem pisane są ich teksty, z dodaniem leksyki północnokaszubskiej jako najbardziej różnej od polszczyzny. Z zagadnieniem wyboru podłoża gwarowego dla literackiej wersji kaszubszczyzny wiąże się również problem standaryzacji języka literackiego, tzn. wyboru pewnych leksemów i form gramatycznych spośród kilku równolegle funkcjonujących, uznania ich za lepsze z pominięciem innych, nawet w obrębie tego samego dialektu[11].

---

[5] Zob. J. Treder, *Niektóre cechy kaszubszczyzny utworów tzw. zrzeszeńców*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej 17 X 1991*, Gdańsk 1992, s. 65–79.

[6] A. Labuda, *Słowôrz kaszëbsko-polsczi*, oprac. nauk. E. Breza, Gdańsk 1982; tenże, *Słownik polsko-kaszubski*, oprac. nauk. J. Treder, Gdańsk 1981.

[7] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, oprac. i aneks J. Treder, t. I–II, Gdańsk 1994 (dalej podawany jako T – zob. też rozwiązanie skrótów na końcu artykułu).

[8] Rękopis w zbiorach Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.

[9] J. Treder, *Poglądy Jana Trepczyka na kaszubszczyznę...*, s. 75.

[10] Zrzeszyńcy pochodzili z zachodniej części Kaszub środkowych (Jan Trepczyk urodził się w Stryszej Budzie, Aleksander Labuda – w Mirachowie, Franciszek Grucza – w Pomieczyńskiej Hucie, Jan Rompski – w Kartuzach) i język tej części Kaszub w zasadniczy sposób stał się tworzywem ich tekstów. Por. również uwagę E. Gołąbka autora *Wskôzów kaszëbsczégò pisënkù,* Gduńsk 1997, s. 18, gdy pisze o współczesnej kaszubszczyźnie literackiej, że jest ona *„òpiartô na gôdkach westrzédnëch z dodôwkã elementów nocno- i pôłniowòkaszëbsczich".*

[11] Zob. M. Cybulski, *Standaryzacja kaszubszczyzny – zakres, historia, przykłady*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, t. XVII, *Językowa przeszłość i współczesność Mazowsza i Podlasia*, red. H. Sędziak, D. Czyż, Łomża 2013, s. 93–103 oraz *Standarizacjô kaszëbiznë*

Jeśli chodzi o stosunek do spraw ściśle językowych, Jan Trepczyk wyróżniał się spośród twórców „Zrzeszë Kaszëbsczi” wielokierunkowością swoich poczynań w tym zakresie. Wypowiadał się on na tematy *językowe* w formach publicystycznych, np. w jednym z felietonów *Domocégo nórcëka* przytoczył słowa nie dość kaszubskie, obce, proponując zastąpić je innymi, bardziej charakterystycznymi dla kaszubszczyzny[12]. Był również Trepczyk autorem artykułu pt. *Kaszëbizna*[13], zawartego w „Pomeranii” 1980 nr 12, który spotkał się z odpowiedzią prof. H. Popowskiej-Taborskiej[14] i później pracowników Zakładu Języka Polskiego UG[15], co z kolei zainicjowało dalszą dyskusję na temat statusu kaszubszczyzny, a pewnym jej ukoronowaniem była wypowiedź A. F. Majewicza[16].

Swoistym *opus vitae* Jana Trepczyka jest dwutomowy *Słownik polsko-kaszubski* (Gdańsk 1994). Dzieło to, długo tworzone i oczekiwane, nie spełniło jednak nadziei pokładanych w nim przez językoznawców. E. Breza pisał o tym utworze m.in.: „...słownik Trepczyka trochę mnie zawiódł i rozczarował. I autor, i otoczenie zapowiadali *słowôrz apartnoscy kaszëbsczich*, przez co rozumiałem archaizmy i wyrazy specyficznie kaszubskie używane przez Kaszubów. Tymczasem otrzymaliśmy słownik neologizmów, i to często chybionych”[17]. W zamierzeniu Jana Trepczyka miał to jednak być typowy słownik dwujęzyczny, toteż kaszubszczyzna została tu potraktowana jako odrębny system językowy, obsługujący wszystkie dziedziny życia, a w wypadku braku w żywej mowie kaszubskiej leksemów dla pewnych pojęć autor uznał za konieczne utworzenie neologizmów. Cechą specyficzną tego leksykonu jest to, że po

---

– òbjim, historiô, przëkładë,„Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka 2014”, Gduńsk 2014, s. 89 – 99; *Standaryzacja kaszubszczyzny – zakres, historia, przykłady,* „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego 2014” / „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” Gduńsk 2014, s. 237–248.

[12] „Pomerania” 1970, nr 5/6, s. 90–94.

[13] „Pomerania” 1980, nr 11–12, s. 27–30.

[14] H. Popowska-Taborska, *W związku z „Kaszëbizną” Jana Trepczyka*, „Pomerania” 1991, nr 4, s. 28–29.

[15] *Nasze oświadczenie*, „Pomerania” 1991, nr 4, s. 30.

[16] A. F. Majewicz, *A New Cashubian Dictionary and Problem of the Linguistic Status of Cashubian (am Insight from Outside the Field)*, [w:] *Colectanea Linguistica in honorem Adami Heinz*. Prace KJ PAN 53, Kraków 1986, s. 95–99.

[17] E. Breza, *Słownik polsko-kaszubski Jana Trepczyka na tle innych słowników kaszubskich*, [w:] *Gwary i nazewnictwo na Ziemiach Północnych i Zachodnich*, red. E. Homa, Zielona Góra 1998, s. 105.

stronie kaszubskich ekwiwalentów wielu terminów ściśle specjalistycznych zawiera on kilka kaszubskich synonimów, podczas gdy użytkownik oczekiwałby tu raczej jednego wyrazu. J. Treder, redaktor tego słownika, tłumaczy ten nadmiar chęcią umożliwienia wyboru piszącym – w sytuacji, gdy kaszubski język literacki ciągle jeszcze jest na etapie powstawania[18].

Pewnym zabiegom poddał Jan Trepczyk w tym słowniku nie tylko słownictwo, lecz również system morfonologiczny. Kaszubszczyzna mówiona odziedziczyła bowiem archaiczny, dość skomplikowany samogłoskowy system morfonologiczny. System ów widoczny jest zarówno w słowotwórstwie, jak i we fleksji.

W zakresie koniugacji zachowały się niezwykle skomplikowane, stare, praindoeuropejskie jeszcze alternacje. Polegały one na tym, że w temacie czasownika samogłosce krótkiej infinitiwu i imperatiwu odpowiadała samogłoska długa form osobowych, np. *gadac*, *gadôj – gôdô*, *gôdôł*, *gôdała*, *spiewac*, *spiewôj – spiéwô*, *spiéwôł*, *spiéwała*, *trzëmac*, *trzëmôj – trzimô*, *trzimôł*, *trzimała*, *rãbic*, *rãbi – rąbi*, *rąbił*, *rąbiła* itp.[19] Oczywiście, dochodzi tu do różnego typu wyrównań i uproszczeń, a w obrębie poszczególnych dialektów kaszubskich sytuacja wygląda tak, że najbardziej archaiczne są pod tym względem dialekty północne, najlepiej zachowujące opozycje, natomiast wędrując na południe Kaszub, spotykamy się z coraz większą liczbą nowszych wyrównań i uproszczeń.

Inną cechą morfonologiczną szczególnie charakterystyczną dla kaszubszczyzny są efekty szesnastowiecznego procesu przejścia opozycji iloczasu w opozycję barwy, czyli powstanie samogłosek o podwyższonej artykulacji, tzw. pochylonych; proces ten – jak wiadomo – zaszedł również w dawnej polszczyźnie, jednak w kaszubszczyźnie jego zakres był większy, bowiem obok *á*, *é*, *ó* występuje w mowie Kaszubów *ë*, powstałe z dawnych krótkich

---

[18] J. Treder, *Język i leksykon Jana Trepczyka*, [w:] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski...*, t. II, s. 460.

[19] E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska*, Gdańsk 1981, s. 27–28. Stosowanie alternacji zaleca również .*Kaszëbsczi słowôrz normatiwny,* Gduńsk 2005 E. Gòłąbka; wprawdzie brak informacji o stosowaniu alternacji bezpośrednio przy haśle, pojawiają się one jednak w przykładach użyć danych czasowników, por. odpowiednio hasła wymienionych czasowników na s. 112, 487, 547, 431. Przy haśle *rãbic* leksykograf daje nawet ostrzeżenie: *nié rąbac* (s. 431). Wszystkie przykłady kaszubskie podaję w ortografii zastosowanej w *Słowniku* Jana Trepczyka, choć materiały z tekstów Gòłąbka i dalej Ramułta przytaczam już według ortografii obecnie obowiązującej.

i (*y*) oraz *u*. Alternacje będące konsekwencją tego procesu widoczne są we wszystkich częściach mowy, zarówno w derywacji, np. *cud – cëdowny*, *brzôd – brzadowi*, jak i we fleksji, np. *miôł – miała*, *cud – cëda* itp. Najlepiej jednak dają się one zaobserwować w deklinacji rzeczowników, zwłaszcza męskich, np. *brzôd – brzadu*, *sniég – sniedżi*, *cud – cëda*, *grzib – grzëbë* itp.

Jakkolwiek w zakresie fonetyki (zwłaszcza formy ze staropomorską grupą *-TarT-*, np. *gard*, *warbel*) i leksyki (liczne staropomorskie archaizmy leksykalne) zrzeszyńcy świadomie oddziaływali na język swych tekstów, na subtelności morfonologiczne nie byli już uczuleni i w tej dziedzinie oddawali stan panujący w rodzimych gwarach środkowokaszubskich (por. tu również przykłady tekstów centralno- i południowokaszubskich w słowniku B. Sychty[20]), a nawet, gdy chodzi np. o czasownik, stosowali liczne uproszczenia (m.in. właśnie Jan Trepczyk). W słowniku Trepczyka czasowniki w bezokoliczniku – a w tej formie jako słownikowej pojawiają się przecież hasła werbalne – mają w zdecydowanej większości samogłoskę długą (pochyloną), np. *gôdac*, *spiéwac*, *sprôwiac*, *céchowac*, *zgrôwac*, *obowiązac*, *mówic*, *chwôlëc*, *słówic*, *żôlëc sę*, choć leksykograf wydaje się tu nieco zagubiony, ponieważ w obrębie innych haseł znalazłem bezokoliczniki *gadac* i *spiewac*, obok zaś *rzëcëc – zrzucëc* itp.

Czasownikiem u Trepczyka warto zająć się osobno (por. tu np. stosunkowo wiele form iteratywnych typu *dac – dôwac* itp. oraz tekst teoretyczny J. Trepczyka na ten temat z *Domocégo nôrcëka* i uwagę prof. J. Tredera w artykule o języku zrzeszyńców; interesujące jest rozróżnienie semantyczne, jakie zastosował leksykograf między formami czasownika *padac : deszcz*, *sniég*, *grôd padô* wobec *bëdło pôdô*, T II 3), w niniejszym zaś tekście chciałbym zanalizować funkcjonowanie samogłoskowych alternacji morfonologicznych w obrębie deklinacji rzeczownika. Najwyraźniej zjawisko to widać na przykładzie rzeczowników rodzaju męskiego o tematach zakończonych na spółgłoskę dźwięczną, na podstawie różnicy między formą mianownika liczby pojedynczej a formą przypadków zależnych, np. *cud – cëda*, *brzôd – brzadu*, a także na przykładzie rzeczowników rodzaju żeńskiego i nijakiego, w których forma zakończona na spółgłoskę etymologicznie dźwięczną pojawia się w dopełniaczu liczby mnogiej, np. *rëba – rib*. Tu jednak jest to zjawisko rzadsze ze względu na to, że obok końcówki zerowej pojawiają się formy (nawet częściej) z końcówką *–ów* (obok *rib* mamy *rëbów*). Ponieważ jednak słownik Trepczyka przy haśle słownikowym nie podaje form odmiany wyrazów, nie zawsze da się stwierdzić, jaką postać morfonologiczną postulował w konkretnych wypadkach autor słownika (np. z formy *aptekôrz* nie wynika, czy formy przypadków zależnych brzmiałyby *aptekarza* czy *aptekôrza*). Funkcjonowanie lub brak funkcjonowania morfonologicznych opozycji rzeczownikowych w języku Jana Trepczyka stwierdzałem tylko wtedy, gdy znajdowałem odpowiednią formę przypadka zależnego w obrębie tego samego lub innego hasła w jego słowniku albo w którymś z felietonów *Domocégo nórcëka*. Nie udało mi się zatem potwierdzić funkcjonowania lub braku opozycji w obrębie wszystkich wchodzących tu w grę leksemów rzeczownikowych, niemniej na podstawie zebranego materiału można już poczynić pewne ustalenia.

---

[20] Zob. np. S II 13, II 101, III 166, III 270.

1. Zachowanie opozycji:
bojôrz – bojarza (D 70/3,89); *bodôrz* (T I 441) *– bodarzów* (T II 269); *ból* (T I 60) *– bole*; *brzég* (T I 64) *– brzegu* (T I 122); *brzôd* (T I 444) *– brzadu* (D 70/3,89); *cud – cëda* (T I 90); *cug – cëgę* (T I 90); *dim* (T I 139) *– dëmu* (T II 33); *dług – dłëgu*, *dłëdżi* (T I 111); *dôr – w darze* (T I 103); *dzejôrz* (T I 142) *– dzejarze* (T I 20); *dzyw – dzëwu* (T I 146); *dżôd* (T I 142) *– dżada* (T I 259); *gądlôrz* ‘podróżnik’ *– gądlarze* (T II 43); *głód* (T I 178) *– głodu* (T II 118); *górz* (T I 180) *– gorzu* (T II 19); *grzebiéń – bez grzebienia* (T II 192); *grzib – grzëbë* (T I 192); *jedwôb – jedwabie* (T I 219 – 220); *jeséń – jesenią* (T I 220); *jinweńtôrz – jinweńtarza* (T I 211); *kôł* (T I 56) *– w kale*, *kałę* (T I 76); *koniôrz – koniarze* (T II 211); *krôj* (T I 58) *– kraje* (T I 325), *w kraju* (T I 177); *krąg – krędżi* (T I 247); *ksądz – ksędza* (T I 271); *lud* (T I 290) *– lëdów* (T I 154); *malôrz – malarza* (T I 330); *miedwiédz* (T I 366) *– miedwiedza* (T II 119); *młënôrz* (T I 324) *– młënarzowi* (T II 446); *młin* (T I 324) *– w młënie* (T II 331); *mordôrz* (T I 328) *– mordarzów* (T I 218); *nieprzë(jô)cél* (T I 374) *– nieprzëcela* (T I 121); nô*ród* (T I 352) *– w nôrodze* (T II 60); *obstrój* ‘dekoracja’ (T I 106) *– obstroju* (T II 430); *obëczôj – obëczaje* (T I 402); *obrôz – obrazach* (T I 398); *odstrzig* ‘kupon’ *– z odstrzëgama* (T I 275); *ogniôrz* ‘strażak’ (T I 219) *– ogniarze* (T I 422); *orądz* ‘powód’ *– orędze* (T II 73); *papiéż* (T II 8) *– papieża* (T II 216); *papiór – papiorë* (T II 7); *pieniądz – pieniędze* (T II 19); *pielgrzim* (T II 19) *– pielgrzëmów* (T I 202); *pogrzéb* (T II 48) *– z pogrzebę* (T I 250); *posôd* ‘warstwa’ *– w posadë* (T II 305); *pisôrz* (T II 24) *– pisarzów* (D 69/3,91); *pón – panę* (T II 6); *przedôj* ‘sprzedaż’ *– przedaju* (T II 209); *rëba* (T II 167) *– rib* (T I 201); *rôz* (T II 134) *– razę* (T I 296); *rim* (T II 168) *– bez rëmu* (T I 40); *rząd* (T II 169) *– rzędë* (T II 67); *sąsôd* (T II 177) *– sąsadów* (D 69/2,69); *scyrz – scërzu* (T II 20); *skłôd – składë* (T II 168); *skôrb* (T II

186) – *skarbu* (T II 43); *skrôw* (T II 191) – *skrawë* (T I 426); *sniég* (T II 244) – *po sniegu* (T II 31); *sôd* (T II 173) – *do sadu* (T I 375); *spokój – spokoju* (T II 51–52); *spowiédz – do spowiedzë* (T II 206); *syn* (T II 225) – *sëna* (T II 71); *szczôw – szczawa* (T II 229); *szętopiérz – szętopierza* (T I 378); *tił – w tële* (T II 399); *tôrg – tardżi* (T II 251); *ukłôd – układu* (T II 279); *urząd – urzędu* (T II 291); *ustôw* (T II 102) – *ustawu* (T II 106); *wëchód – wëchodu* (T II 348); *wëprzedôj* (T II 360) – *wëprzedaju* (T I 309); *wiłóz – wiłoza* (D 69/3); *wojôrz – wojarze* (T II 167); *wrij – wrëje* (T I 146); *wstid – wstëdu* (T II 335); *zbiég – zbiedżi* (T I 426); *zdrój – zdroju* (T II 445); *złodzéj – złodzeje* (T II 428); *zôlój* ‘zalew’ – *na zôloju* (T II 391); *zôkón – zôkonu* (T II 389); *zyb – zëbu* (T I 289); *żaba – żôb* (T II 135).

2. Niezachowanie opozycji – wyrównanie do form z samogłoską długą (pochyloną):
ból (T I 60) – *bóle* (T II 92); *cél – do célu* (T I 72); *dél* ‘deska’ – *na délu* (T I 108); *dér* ‘kłopot’ – *z déru* (T I 242); *dokôz* ‘utwór, dzieło’ – *dokôzë* (T I 144); *drôw* (T I 50) – *drôwu* (II 439); *dzél* ‘część’ (T I 142) – *dzélę* (T I 96); *gwôł* ‘tandeta’ (II 251) – *z gwôłę* (T II 250); *gzél* ‘giez’ – *gzéla* (T I 175); *jachtôrz* (T I 335) – *jachtôrza* (T I 98); *jedwôb* (T I 219) – *jedwôbu* (T I 158), *z jedwôbę* (T I 53), *na jedwôbie* (T I 196); *jinweńtôrz – jinwańtôrza* (T II 203); *kawalér – kawalérowie* (T I 234); *klawér – na klawérze* (T I 165); *kalędôrz* (T I 225) – *z kalędôrza* (T I 191); *kréz – krézu* (T II 71); *krziż* (T I 270) – *krziże* (T I 271); *malôrz* (T I 303) – *malôrza* (T I 277); *môg* ‘rozum, pamięć, umysł’ (T II 161) – *môgu* (T I 219); *môl – môlu* (T I 317); *młin* (T I 324) – *we młinie* (T I 259); *nieprzë(jô)cél* (T I 374) – *nieprzëcéla* (T II 81), *nieprzëcélowi* (T II 37); *niszpór – niszpórë* (T I 378); *nôkôz* (T II 150) – *nôkôzów* (T II 217); *oddzél – oddzéla* (T II 344); *olér* ‘ambaras’ – *oléru* (T I 22); *orądz* ‘pozór’ – *pod orądzą* (T II 76); *pachtôrz – pachtôrza* (T I 28); *palôr* ‘świecznik’ – *na palôrze* (T II 247); *pieniądz* (T II 19) – *pieniądzama* (T II 404); *posôd – posôdama* (T II 305); *przëkłôd* (T II 116) – *przëkłôdę* (T II 246); *rękôw* (T II 140) – *rękôwa* (T I 284), *rękôwë* (T I 67); *rim – rimów* (T II 168); *rozkolib* ‘kulminacja’– *w rozkolibie* (T I 274); *rząd – pod rządama* (T II 169); *séw* ‘posiew’ (T II 64) – *séwu* (T II 29); *słowôrz* ‘słownik’ (T II 195) – *słowôrzu* (D 69/2); *smętôrz – smętôrzu* (T I 89); *stôl* ‘stal’ (T II 211) – *stôlë* (T I 56); *strzél* ‘pocisk’ – *strzéle* (T II 34); *szętopiérz* (T I 379) – *szętopiérza* (T II 366); *szôl* ‘szał’– *szôlu* (T I 349); *tidzéń – tidzénia* (T II 269); *ustôw* ‘ustawa’ – *z ustôwę* (T II 293); *wartôrz* ‘stróż’ (T II 220) – *wartôrza* (T I 66); *wôłtôrz – do wôłtôrza* (T I 428); *wëprzedôw*

– *wëprzedôwu* (T I 309); *znajôrz* (T II 434) – *znajôrza* (T II 428); *żér* ‘apetyt’ – *żéru* (T I 26); *żôl* (T II 446) – *ze żôlę* (T I 60), *bez żôlu* (T I 44); *żôłnérz* – *żôłnérze* (T II 449).

3. Niezachowanie opozycji – wyrównanie do form z brakiem pochylenia:
badżier ‘pogłębiarka’ (T II 47); *bal* (T I 291); *bédżiel* ‘ramiączko’ (T II 133); *bucefal* ‘bucefał’ (T I 65); *chachmęcëcel* ‘krętacz’ (T I 265); *czënicel* ‘sprawca’ (T II 207); *gaz* ‘gaz’ (T I 172); *grad* ‘stopień’ (T II 216); *jaw* – *jaw*(*a*), *na jawie* (T I 217); *jurzëcel* ‘podmawiacz’ (T II 40); *kapitał* – *kapitału*, *kapitałów* (T I 228); *kawaler* (T II 123); *kawał* (T I 234); *lécerz* ‘wrzeciądz’ (T II 331); *lôdżier* ‘posłanie’ (T II 64); *majicel* ‘właściciel’ (T II 324); *madrigal* ‘madrygał’ (T I 301); *manipularz* (T I 306); *materiał* (T I 311); *mineral* ‘kopalina’ (T I 255); *odkupicel* (T I 411); *originał* (T I 435); *owal* (T I 444); *paw* ‘paw’ (T II 13); *pegaz* (T II 14); *personel* (T II 12); *pijar* ‘pijar’ (T II 22); *płoszëcel* ‘człowiek ulegający panice’(T II 7); *poradzëcel* ‘zwycięzca’; *portal* (T II 62); *portier* (T II 62); *prawo*, *praw*, np. *uchowë praw człowieka* (T I 286–287); *przëmiar* ‘przykład’ (T I 116); *radzëcel* ‘rajca’ (T II 132); *reczital* (T II 135); *reflektor* (T II 136); *regal* (T II 77); *ręczëcel* ‘poręczyciel’ (T II 61); *prosëcel* ‘suplikant’ (T II 223); *ricerz*, *ricerze* (T II 167); *skarżëcel* ‘prokurator’ (T II 83); *rządzecel* ‘rządca’ (T II 169); *smierdzel* (T II 243); *s(z)kandal* (T II 186); *sprawa*, *spraw*, np. *minister butnowëch spraw* (T I 322); *stworzëcel* (T II 222); *sygnal* ‘sygnał’ (T II 225); *szal* ‘szal’ (T I 167); *szakal* (T II 227); *szpetôcziel* ‘spektakl’ (T II 201); *sztępel* (T II 214); *tczëcel* ‘czciciel’ (T II 316); *totalizator* (T II 259); *uleszpédżiel* ‘sowizdrzał’; *weńdzëcel* ‘przybysz’ (T II 112); *wierzécel* ‘wierzyciel’ (T II 318); *zbawicel* (T I 411).

4. Rzeczowniki, w których zmienia się typ odmiany z męskiego na żeński – z zachowanym pochyleniem w przedostatniej zgłosce:
akcjonéra ‘akcjonariusz’ (T I 20); *balbiéra* ‘fryzjer’ (T I 167); *buszniôla* ‘zarozumialec’ (T II 403); *cesjonôra* ‘cesjonariusz’ (T I 74); *cwiardzéla* ‘siłacz’ (T II 184); *darmojôda* ‘pasibrzuch’ (T II 11); *emaliéra* ‘emalier’ (T I 152); *frizéra* ‘fryzjer’ (T I 167); *filozófa* ‘filozof’ (T I 162); *grawéra* ‘rytownik’ (T II 169); *grenadéra* ‘grenadier’ (T I 187); *kaséra* ‘skarbnik’ (T II 186); *kontroléra* ‘kontroler’ (T I 253); *medaliéra* ‘medalier’ (T I 313); *paróla* ‘parol’ (T II 9); *pasażéra*, *pasażérowie* (T II 10); *patróla* ‘patrol’ (T II 13); *pedagóga* ‘pedagog’ (T II 14); *planéra* ‘planista’ (T II 25); *podoficéra* ‘podoficer’ (T II 41); *pocztëlióna* ‘pocztylion’ (T II 35); *podsekretôra* ‘podsekretarz’ (T II 43);

reakcjonéra ‘wstecznik’ (T II 334); *reportéra* ‘reporter’ (T II 138); *Samaritóna* ‘Samarytanin’ (T II 174); *sapéra* ‘saper’ (T II 176); *sekretôra* ‘sekretarz’ (T II 179); *szoféra* ‘szofer’ (T II 235); *szpacéra* ‘spacerowicz’ (T II 200); *Szwéda* ‘Szwed’ (T II 238); *treséra* ‘treser’ (T II 261); *wespółdzejôra* ‘kooperator’ (T I 255); *żongléra* ‘żongler’(T II 449).

5. Rzeczowniki, w których zmienia się typ odmiany z męskiego na żeński – z brakiem pochylenia:
gubernatora ‘wielkorządca’ (T II 316); *kanibala* ‘kanibal’ (T I 227); *maga* ‘mag’ (T I 301); *manipulatora* ‘manipularz, manipulator’ (T I 306); *operatora* ‘operator’ (T I 430); *parlamentora* ‘parlamentarzysta’ (T II 9); *pastela* ‘pastel’ (T II 11); *pedala* ‘pedał’ (T II 14); *piesniodzeja* ‘poeta’ (T II 46); *pigmeja* ‘pigmej’ (T II 22); *plagiatora* ‘plagiator’ (T II 25); *plantatora* ‘plantator’ (T II 25); *pretora* ‘pretor’ (T II 82); *propagatora* ‘propagator’ (T II 84); *racjonalizatora* ‘racjonalizator’ (T II 131); *radikała* ‘radykalista’ (T II 132); *reformatora* ‘reformator’ (T II 136); *senatora* ‘senator’ (T II 179); *speditora* ‘spedytor’ (T II 201); *stratega* ‘strateg’ (T II 218); *szambelana* ‘szambelan’ (T II 228); *sztukatora* ‘sztukator’ (T II 237); *technologa* ‘technolog’ (T II 253); *teologa* ‘teolog’ (T II 254); *topografa* ‘topograf’ (T II 258); *toreadora* ‘toreador’ (T II 258); *triumfatora* ‘triumfator (T II 262); *ulana* ‘ułan’ (T II 282); *uzurpatora* ‘samozwaniec’ (T II 175); *wandala* ‘wandal’ (T II 304); *wąsala* (T II 306); *wenerologa* ‘wenerolog’ (T II 309); *Westfala* ‘Westfalczyk’ (T II 310); *wirtuoza* ‘wirtuoz’ (T II 321); *wizytatora* ‘wizytator’ (T II 322); *zoologa* ‘zoolog’ (T II 436).

6. Formy nieregularne:
czas, *czasę*, *czasowi* (T I 94), ale *dotëchczôs*, *dotëchczôsny* (T I 127); *dzëb*, *dzob* (T I 147); *drëw* ‘prąd’ (T II 81); *łëg*, *łëgu* (T I 299); *musk*, *musku*, *museczk* (T I 331); *rozëm* (T II 161); *uchëł* ‘pochylenie’ (T II 33).

Interesujące efekty daje również porównanie form zaprezentowanych w języku J. Trepczyka z formami w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* B. Sychty:

1. Rzeczowniki, w których w *Słowniku* Sychty brak opozycji – inaczej niż u Trepczyka: *bodôrz – bodôrze* (S I 50); *gądlôrz – gądlôrza* (S I 350); *młënôrz – młënôrza* (S III 87); *pielgrzim – pielgrzima* (S IV 249); *tôrg – tôrgu* (S V 326); *ukłôd* (S VI 18).

2. Rzeczowniki, w których w *Słowniku* Sychty jest opozycja – inaczej niż u Trepczyka: *dokôz – dokazë* (S I 227); *drôw – drawu* (S I 236); *jachtôrz – jachtarzë* (S II 73); *jurzëcél – jurzëcela* (S II 113); *môg – magu* (S III 36); *nieprzëjôcél – nieprzëjôcela* (S III 244); *niszpór – niszporu* (S III 263); *nôkôz – nôkazu* (S III 184); *olér – olerë* (S VII 208); *przikłôd – przikładu* (S IV 204); *ricérz – ricerza* (S IV 328); *rozkolib – rozkolëbu* (S IV 351); *rząd – rzędë* (S IV 390); *séw – sewu* (S V 6); *skarżëcél – skarżëcela* (S V 48); *sprawa – sprôw* (S V 134); *stôl – stale* (S V 149); *tidzéń – tidzenia* (S V 350); *Zbawicél – Zbawicela* (S VI 197); *żôl – żalu* (S VI 268).

3. Rzeczowniki, które w słowniku Sychty odmieniają się na dwa sposoby: z alternacją i bez alternacji: *jedwôb* (S II 92), *koniôrz* (S II 199); *młin* (S III 87); *olér* (S VII 208); *pachtôrz* (S IV 9); *pieniądz* (S IV 250); *sąsôd* (S V 126); *wstid* (S VI 113).

4. Rzeczowniki, których brak w słowniku Sychty: *akcjonéra*, *balbiéra*, *bojôrz*; *ból*, *cesjonôra*, *cél*; *cug*; *dér*; *dzejôrz*; *emaliéra*, *filozófa*, *frizéra*, *grenadéra*, *gwôł*, *jinweńtôrz*; *kanibala*, *kapitał*, *klawér*; *kontroléra*, *kréz*, *madrigal*, *maga*, *malôrz*; *manipularz*, *manipulatora*, *materiał*, *medaliéra*, *mineral*, *obëczôj*; *oddzél*, *odkupicel*, *odstrzig*; *ogniôrz*; *operatora*, *originał*, *owal*, *palôr*, *parlamentora*, *pasażéra*, *patróla*, *paw*, *pedagóga*, *pegaz*, *pigmeja*, *pijar*, *pisôrz*; *plagiatora*, *pocztëlióna*, *podoficéra*, *podsekretôra*, *pretora*, *przedôj*, *przëmiar*, *rim*; *słowôrz*; *strzél*, *szôl*, *wartôrz*, *weńdzëcel*, *wespółdzejôra*, *wëprzedôj*; *wëprzedôw*, *wiłóz*; *wojôrz*, *znajôrz*.

W języku twórczości Jana Trepczyka, jak zresztą w jego rodzimej kaszubszczyźnie środkowej, zachodzą częste wyrównania morfonologiczne, które mają na celu wyeliminowanie skomplikowanych opozycji. Poeta, walczący o odrodzenie kaszubszczyzny, dbały o piękno języka i jego odrębność, świadomie pracował nad rozwojem kaszubskiego języka literackiego. W tym celu dobierał słownictwo szczególnie charakterystyczne dla kaszubszczyzny, *apartné*, różniące się od polszczyzny i niemczyzny. Słownictwo takie, zwłaszcza ze starymi, charakterystycznymi cechami fonetycznymi, np. tzw. grupą *-TarT-*, najlepiej zachowało się na Kaszubach północnych, skąd Trepczyk obficie czerpał. Jednocześnie poeta pisał kaszubszczyzną środkową, eliminującą skomplikowane opozycje (por. ze słownikiem Sychty). Owo eliminowanie skomplikowanych opozycji łączy się ze standaryzacją języka, służącą tworzeniu jednolitego kodu spośród wielu gwar i dialektów. W zakresie morfonologii czasownika wyrazem tej standaryzacji jest upowszechnienie wzoru z samogłoską pochyloną w temacie bezokolicznika i rozkaźnika (*gôdac*, *spiéwac*, *gôdôj*, *spiéwôj*), choć nie wszędzie i niekonsekwentnie (niekiedy: *gadac*, *spiewac*, *gadôj*, *spiewôj*).

Gdy chodzi o morfonologię rzeczownika, sytuacja wygląda podobnie jak w kaszubszczyźnie gwarowej. Konfrontując język Trepczyka ze *Słownikiem gwar kaszubskich* ks. Sychty, stwierdzamy liczne podobieństwa i drobne różnice, np. *ból*, *bólu* u Sychty, *ból*, *bole* u Trepczyka, *séw*, *sewu* u Sychty oraz *séw*, *séwu* u Trepczyka, natomiast np. *jedwôb* na dwa sposoby: z opozycją oraz bez niej i u Sychty, i u Trepczyka. U najwybitniejszego ze zrzeszyńców uderza brak opozycji w niektórych rzeczownikach często się pojawiających, np. *dokôz*, *dokôzë* (u Sychty 'dowód, świadectwo', u Trepczyka neologizm 'utwór, dzieło'), *słowôrz*, *słowôrzu* itp., co powoduje, że czytelnik odnosi wrażenie, iż formy z brakiem alternacji pojawiają się w jego języku częściej. Natomiast niemała liczba rzeczowników odmieniających się na dwa sposoby: z alternacją lub bez niej (16), a także funkcjonowanie np. obok formy *tił* (z alternacją w przypadkach zależnych) również formy *tëł* (T II 269) świadczy o pewnym rozchwianiu systemu opozycji morfonologicznych w języku Trepczyka[21]. Zwraca przy tym uwagę, że odstępstwa Trepczyka od uwzględniania oboczności morfonologicznych prowadzą do zwiększenia w jego tekstach frekwencji specyficznie kaszubskich liter *ë*, *ô*, *é* (co jest oczywiście pochodną występowania w wybranych formach specyficznie kaszubskich fonemów). Wydaje się zatem, że czynnikiem decydującym o wyborze przez autora *Słownika polsko-kaszubskiego* konkretnej formy morfonologicznej było nie tyle wystąpienie w niej specyficznie kaszubskich oboczności morfonologicznych, ile specyficznie kaszubskich fonemów (w mowie) i liter (w piśmie)[22].

---

[21] Zob. również M. Cybulski, *Opozycja* a : á *w deklinacji kaszubskich rzeczowników*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś 4*, Gdańsk 2001, s. 109–129 oraz tenże, *Problematyka morfonologiczna w procesie kodyfikacji kaszubszczyzny na przykładzie samogłoskowych alternacji jakościowych przed końcówką zerową rzeczowników*, Gdańsk 2008, s. 378.

[22] Por. swoistą konsekwencję w zastosowaniu alternacji w autorskim *Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego* Stefana Ramułta w wydaniu z roku 1893 i 1993 oraz znormalizowanym przez Jerzego Tredera z roku 2003 wraz z późniejszymi wydaniami, (np. *pałôc, pałace* w wydaniu z roku 1893, s. 180, oraz *pałac, pałacu* w wydaniu znormalizowanym z r. 2011, s. 285, a także *bernardin, bernardëna* w wydaniu z roku 1893, s. 6, oraz w wydaniu znormalizowanym przez Jerzego Tredera, s. 41, gdy tymczasem leksem

Na końcu wolno chyba wyrazić przypuszczenie, że gdyby *Méster Jan* znał dokładniej zasady funkcjonowania alternacji morfonologicznych w kaszubszczyźnie, stosowałby je bardziej konsekwentnie, ponieważ są one dla mowy Kaszubów bardzo charakterystyczne, a w dodatku stanowią jej szczególną *apartnosc*, odróżniającą ją od polszczyzny.

Zastosowane skróty:

T – Jan Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski.* Naukowo opracował i aneksem opatrzył Jerzy Treder, t I–II, Gdańsk 1994 (liczba przy literze oznacza numer strony).
S – Bernard Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. I–VIII, Wrocław 1967–1976 (por. wyż.).
D – felieton z cyklu *Domocy nórcëk*, drukowany w *Pomeranii* (w zapisie typu D 70/3,89 pierwsza liczba oznacza rok, druga, po ukośniku – miesiąc, natomiast ostatnia, po przecinku – stronę).

Streszczenie

W niniejszym artykule zajęto się kwestią samogłoskowych alternacji morfonologicznych w kaszubszczyźnie Jana Trepczyka (1907–1989), przedstawiciela grupy literackiej „Zrzesz Kaszëbskô". Zaprezentowanie bogatej palety alternacji w zakresie rzeczownika jak i czasownika wydawało się ważne ze względu na nobilitację kaszubszczyzny, pokazanie jej bogactwa i odrębności, choć z drugiej strony pochodzenie pisarza z Kaszub środkowych, gdzie wprowadzono już w tym zakresie pewne redukcje, spowodowało, że pisarz uprościł swój system gramatyczny w tym zakresie, np. w obrębie koniugacji.

Abstract

The aim of this paper is to present morphophonological vowel alternations in the variety of the Kashubian language used by Jan Trepczyk (1907–1989), a member of the literary group Zrzeszińcë. An analysis of the whole system of alternations in noun and verb inflection, demonstrating its richness and distinctness, is important in view of the status of the Kashubian language. Trepczyk came from the central part of Kashubia where some reductions have occurred in this system. This explains why his morphophonological system, for example conjungation, was reduced.

ów *bernardin* jest obcy mowie Kaszubów, ponieważ tak w Polsce wschodniej nazywa się przedstawiciela zakonu franciszkanów reformowanych od wezwania kościoła św. Bernarda w Krakowie, gdzie owi zakonnicy sprawują duszpasterstwo, natomiast w Polsce zachodniej, również na Kaszubach, przedstawiciela tego zakonu nazywa się po prostu franciszkaninem.

Daniel Kalinowski
(Akademia Pomorska w Słupsku)

Jan Trepczyk i kaszubska literatura dla dzieci

Jan Trepczyk and Kashubian children's literature

Słowa kluczowe:
Jan Trepczyk, literatura kaszubska, literatura dla dzieci

Keywords:
Jan Trepczyk, Kashubian literature, children's literature

Literatura kaszubskojęzyczna od początku swojego istnienia projektowana była dla różnorakich odbiorców, choć początkowo dominował wśród nich czytelnik dorosły. Specyfika rozwoju tego piśmiennictwa za czasów Floriana Ceynowy i Hieronima Derdowskiego spowodowała, że podejmowane konwencje literatury etnograficznej, popularnej oraz dla ludu a także publicystyki społeczno-politycznej i językoznawczo-kulturoznawczej nie zaowocowała twórczością dla dzieci. Natomiast zaczątki tego typu myślenia zjawiły się w postawie twórczej młodokaszubów, który formułowali ideowe cele powstania *Bajarza kaszubskiego* albo umieszczali formy bajkowo-baśniowe w swojej liryce czy dramaturgii. Nie były to wszakże utwory wprost kierowane do młodego czytelnika, nie wyrażały celów istniejącej już wtedy w Europie i np. w literaturze polskiej twórczości dla młodego czytelnika. *Bajarz kaszubski* był więc bardziej zbiorem etnograficznym niż literackim[1], z kolei *frantówczi*

---

[1] *Bajarz Kaszubski. Bajki z „Gryfa" (1908–1912)*, oprac. J. Borzyszkowski, Wejherowo–Gdańsk 2005.

Aleksandra Majkowskiego[2] czy liryki Leona Heykego[3] to utwory wyrażające cele ludyczne lub satyryczne, które swoje pełne znaczenie odkrywają dopiero przed dojrzałym czytelnikiem. Wreszcie i sztuki teatralne Jana Karnowskiego, pomimo młodzieńczych bohaterów lub aury baśniowej (*Òtrok Swiãtowida*), tylko w pośredni sposób są utworami dla dzieci[4].

Kaszubskojęzyczna literatura dla dzieci była możliwa dopiero po II wojnie światowej, kiedy to zaistniała odpowiednia atmosfera w środowisku literackim i życiu politycznym po „odwilży" roku 1956. Wówczas to także i twórcy literatury kaszubskiej mogli nieco śmielej popatrzyć na swoją przyszłość i zacząć pisać utwory doceniające wrażliwość, percepcję i potrzeby czytelnika najmłodszego. Takie podejście nie było wówczas czymś oczywistym[5]. W dyskusjach ideowych ruchu tożsamości kaszubskiej lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych literatura wydawała się rzeczywistością marginalną, mniej istotną wobec dużo bardziej zasadniczych celów tożsamościowych istnienia piśmiennictwa kaszubsko-pomorskiego i kaszubskojęzycznego. Dopiero w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych zaczęto w pomorskim środowisku literackim silniej odczuwać, że warto pisać do odrębnego typu adresata. Wymieniając w tym miejscu tomiki poetyckie, w których próby tego typu były podejmowane, można ułożyć zestaw następujących wydawnictw: Jan Trepczyk, *Ukłôdk dlo dzôtk*[6], Alojzy Nagel i tomiki: *Nënka Roda i ji dzôtczi*[7], *Cëdowny wzérnik*[8], *Szadi Władi*[9] i wreszcie *Dzéwczã i krôsniãta*[10]. Poza tym, można jeszcze wymienić wiersze

---

[2] A. Majkowski, J. Karnowski, L. Heyke, *Poezja młodokaszubów*, oprac. H. Makurat, wstępy J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowski, H. Makurat, Gdańsk 2012, s. 167–180.

[3] Tamże, szczególnie s. 361–283.

[4] J. Karnowski, *Dramaty*, oprac. i przyp. M. Cybulski, wstęp C. Obracht-Prondzyński, D. Kalinowski, M. Cybulski, Gdańsk 2011, s. 377–400.

[5] Trzeba w tym miejscu wspomnieć, że w sytuacji kulturowej PRL-u, twórczość dla dzieci powoli przebijała się do głosu, będąc naznaczona szeregiem zastrzeżeń natury ideologicznej. Patrz ważny głos w dyskusji o celach tego typu literatury w artykule Krystyny Kuliczkowskiej, *„Kłopoty z teorią" w literaturze dla dzieci i młodzieży*, „Polonistyka" 1956, nr 2, s. 5–16 oraz tejże, *Z zagadnień prozy dla młodzieży w Polsce Ludowej*, „Kultura" 1964, nr 40. Syntetycznie omawia kwestię: S. Frycie, *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1970*, Warszawa 1978.

[6] J. Trepczyk, *Ukłôdk dlo dzôtk*, Gdańsk 1975.

[7] A. Nagel, *Nënka Roda i ji dzôtczi*, Gdańsk 1977.

[8] Tegoż, *Cëdowny wzérnik*, Gdańsk 1979.

[9] Tegoż, *Szadi Władi*, Gdańsk 1983.

[10] Tegoż, *Dzéwczã i krôsniãta*, Gdańsk 1988.

Jana Piepki ze zbiorku *Mòja kotka. Mój kòt*[11], a także utwory Stanisława Jankego zawarte w tomikach pt. *Żużonka jak mrzónka*[12], a później *Krôjczi pôjczi*[13]. W dalszej kolejności pojawiają się utwory sceniczne Aleksa Peplińskiego z lat osiemdziesiątych i późniejszych XX w. kierowane do młodego widza[14] oraz polsko-kaszubskie *Bajki* Anny Łajming (1996)[15]. Wypada także wspomnieć o polskojęzycznych sztukach teatralnych literatów kaszubsko-pomorskich jak Lech Bądkowski (*Zaklęta królewianka, Złoty sen*)[16], Natalia Gołębska (*Guli gutka, Diabelskie skrzypce, Damroka i Gryf)*[17], czy Franciszek Fenikowski (*Zaczarowane skrzypki*)[18], którzy wspierali swoją twórczością dla dzieci autorów kaszubskojęzycznych. Potem dla młodych czytelników pisano coraz więcej i śmielej, co pokazywały tomy np. Eugeniusza Pryczkowskiego[19], Janusza Mamelskiego[20], czy też Tomasza Fopkego[21]. Dzisiaj można wręcz pisać o dominacji kaszubskojęzycznych utworów dla młodego odbiorcy wobec tego typu literatury pisanej dla odbiorcy dorosłego[22].

---

[11] J. Piepka, *Mòja kotka. Mój kòt*, Gdańsk 1983.

[12] S. Janke, *Żużonka jak mrzónka*, Gdańsk 1984.

[13] Tegoż, *Krôjczi pôjczi*, Gdańsk 1997.

[14] A. Pepliński, *Kaszëbsczié jasełka. Widowisko gwiôzdkowé w sztërech aktach*, Gdańsk 1986; tegoż, *Bëtowsczé strôszczi. Òbrazë na binã*, Gdynia 2006; *Antologia lëteracczich dokôzów. Antón i Aleks Peplińsce*, red. J. Tréder, Sierakowice 2009.

[15] A. Łajming, *Bajki*, Gdańsk 1996.

[16] L. Bądkowski, *Zaklęta królewianka / Zaklãtô królewiónka, Sobótka / Sobòtka, Złoty sen / Złoti spik*, przeł. H. Makurat, Kartuzy 2009. Z tego wydania dla dziecięcego odbiorcy są napisane pierwszy i trzeci utwór.

[17] N. Gołębska, *Fantazje kaszubskie*, Gdańsk 2003.

[18] F. Fenikowski, *Zaczarowane skrzypki. Widowisko marionetkowe dla dzieci,* Gdańsk 1982.

[19] *Dërchôj królewiónkò*, oprac. E. Pryczkowski 1996; *Mësla dzecka*, oprac. E. i E. Pryczkowscy 2005.

[20] Na bazie tekstów etnograficznych Mamelski opracował tomy: *Legendy kaszubskie / Kaszëbsczé legeńdë*, Gdynia 1999; *Bursztynowy skarb. Legendy z serca Kaszub / Jantarowi skôrb. Legeńdë z serca Kaszëb*, Gdynia 2004; *Bajki kaszubskie / Bôjczi kaszëbsczé* Gdynia 2009. Wydał także poetycki tomik autorski *Żecé dzecy / Życie dzieci*, Gdynia 2012 oraz powieść dla dzieci *Mack*, Gdańsk 2016.

[21] T. Fopke, *Czë mùcha mô jãzëk?* Gduńsk 2016. Oprócz tego trzeba pamiętać, że tłumaczył on na kaszubski klasykę literatury polskiej dla dzieci: J. Tuwim, *Nôsnôżniészé wiérztë dlô dzecy*, przeł. T. Fopke, Gdańsk 2013; J. Brzechwa, *Brzechwa dzecoma*, przeł. T. Fopke, Gdańsk 2014; *Droga ni mô kùńca. Antologiô wiérztowóny pòlsczi bôjczi*, przeł. T. Fopke, wyb. i posł. W. Bonowicz, Wrocław 2016.

[22] Wspominałem o tym na ostatnich stronach: *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gdańsk 2017, s. 370–379.

Wśród wymienionych powyżej nazwisk nieprzypadkowo na początku listy pojawił się zrzeszyniec, Jan Trepczyk, który bardzo szybko zorientował się, że aby osiągnąć sukces w krzewieniu świadomości kaszubskiej, należy zwracać się nie tylko do dorosłych, ale również trzeba pamiętać o pokoleniu najmłodszym. On właśnie, choć odrębny tomik wydał w 1975 r. już w 1959 r. opublikował w periodyku „Kaszëbë" minidział tematyczny *Nórcek dlô dzecy*, powtórzony rok później[23]. Te zatem inicjatywy Trepczyka powodują, że to jemu należałby przyznać pierwszeństwo w szeregu kaszubskojęzycznych autorów literatury dla dzieci…

O kilku technikach wyrazu

Kiedy w 1975 r. pojawił się w nakładzie 2 tys. egz. tomik Jana Trepczyka *Ukłôdk dlo dzôtk* z zaledwie 9 utworami, kaszubskie środowisko czytelnicze nawet na niego recenzyjnie nie zareagowało. Zbiorek redakcyjnie przygotowała Izabella Trojanowska, ilustrowała zaś w konwencji ludowych wycinanek Maryna Górska-Kobylińska. Trochę dziwi to recenzyjne milczenie, lecz z drugiej strony trzeba przyznać, że był to wówczas rodzaj wydawniczego eksperymentu i nikt chyba (z autorem włącznie) nie miał pewności czy tego typu pozycja jest rzeczywiście komuś potrzebna. Pojawiły się tutaj wiersze, które tworzą bardzo skromny tomik z niedużym rozmiarami formami literackimi, wyraźnie nastawiony na wywołanie określonego wrażenia czytelniczego. Głównym pomysłem kompozycyjno-tematycznym zbiorku jest literacka zachęta do wędrówki po najbliższym świecie przyrody. Oczywiście nie do końca jest zasadne, aby streszczać wiersze, lecz mimo warto dostrzec, jakie realizował Trepczyk w tomiku poezji dla dzieci.

Pierwszy więc utwór *Wëlecenk* zachęca do wyjścia na dwór, na grupową eskapadę ze śpiewem na ustach, by w radości wspólnego bytowania doświadczyć ojczystej natury. Drugi wiersz w zbiorku to *Kulanie kręga*, krótki opis zabawy toczenia metalowej obręczy koła, w którym współzawodniczą dwaj chłopcy, zaś cała gromada dzieci temu radośnie sekunduje. *Hej wstanita* to rodzaj pobudki, która przygotowuje grupę dzieci do jakiegoś radosnego wydarzenia, w którym będą mogły uczestniczyć. Następny utwór *Pojmë so na grzëbë* jest już samą wyprawą do lasu i nad jezioro. Tym razem grupa dzieci odnajduje radość w zbieraniu grzybów albo wędkarstwie. Jedyny wysiłek, jaki trzeba tutaj uczynić, to wstać z łóżka wcześnie rano. *Leszczëna* w tomiku Trepczyka jest zapisem chwili odpoczynku, edukacyjnego przystanku, aby postudiować przydrożne drzewko, które podlega zmianom pór roku, dając schronienie dla ptasich gniazd. *Purgòwka* jest z kolei jest nawiązaniem do zimy i organizowanej spontanicznie ślizgawki, w której pobrzmiewa śmiech i zabawa. *Pospiéwac* to znowu powrót do nastroju wiosny i sytuacji budzenia się życia, które skojarzone zostało w utworze ze wspólnymi dziewcząt i chłopców śpiewami potwierdzającymi intensywność dziecięcego doświadczania świata. Jeśli w zbiorku Trepczyka są bardzo młodzi ludzie, to nie mogło braknąć wśród nich także i psa, o czym opowiada wiersz *Psota*. Do nastroju zabawy dołącza się tutaj zatem zwierzę, jeszcze jeden sygnał radości, żywotności i witalności. Świat zwierzęcy w oczywisty sposób podkreśla intensywny kształt natury, w której uczestniczy człowiek. Ostatni wiersz zbiorku *Stark* to swoiste wyciszenie po całodniowej zabawie. Jest to jedyny wiersz, w którym podmiot liryczny bezpośrednio przemawia jako postać dziecka, urzeczonego baśniową opowieścią dziadka. Znacząca jest tutaj treść owej historii, gdyż tytułowy *stark* przedstawia dziecku tradycyjne kaszubskie narracje o zaklętej królewiance, o trzech zjawach oraz o stolemach. Ostatni utwór nawiązuje zatem do najważniejszych znaków kulturowych Kaszub, znanych w tak wielu utworów, najsilniej zaś w *Życiu i przygodach Remusa*[24].

---

[23] Materiał został opublikowany przez Trepczyka pod pseudonimem *Waji szkólny*, „Kaszëbë" 1959, nr 24, s. 6 oraz 1960, nr 2.

Warto wszakże dostrzec jeszcze jedną cechę formalną kilku wierszy z *Ukłôdkù dlo dzôtk…* Sporadycznie używa Trepczyk środków stylistycznych szczególnie lubianych przez najmłodszego odbiorcę, a więc różnego typu powtórzeń i paralelizmów leksykalnych, czy składniowych, które czynią utwór wyrazistszym i przyciągającym uwagę[25]. Tego typu zjawisko dokonuje się w wierszu *Leszczëna* z rodzajem jednowersowego muzycznego refrenu w każdej ze strof. Trepczyk nie unika również elementów muzycznych, które wzmagają radosną atmosferę zabawy i śmiechu, tak jak to się dzieje w utworze *Pòjmë so na grzëbë*:

---

[24] Patrz omówienie tego typu figur znaczeniowych, np.: D. Kalinowski, *Mity fundacyjne w literaturze kaszubskiej*, [w:] *Geografia wyobrażona regionu. Literackie figury przestrzeni*, red. D. Kalinowski, M. Mikołajczak, A. Kuik-Kalinowska, Kraków 2014, s. 156–170.

[25] Od genologicznego i stylistycznego punktu widzenia literaturę dla dzieci opisywali badacze: H. Skrobiszewska, *Książki naszych dzieci, czyli o literaturze dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1971; J. Cieślikowski, *Literatura i podkultura dziecięca*, Wrocław 1975.

Pójmë so na grzëbë, pójmë wędzëc rëbë,
Gdze jezór je glada, gdze je las!
Nazbierzemë grzëbów, nawędzymë rëbów,
Bądze jich dlô mëmë ë dlô nas.
Hejdiliszkóm ha, hejdiliszkóm ha,
La la la la la la hopsasa![26]

Dźwiękowo-muzyczne środki stylistyczne zastosowane przez Trepczyka bardzo dobrze podkreślają atmosferę utworu dla dzieci, w którym czynnik ludyczny powinien być istotnym czynnikiem wyrazu[27]. Kaszubski autor stosował je nieprzypadkowo, gdyż jako kompozytor znał ich walory. Ponadto trzeba pamiętać, że był jako wieloletni nauczyciel dobrze uświadomiony, jak pracować z dziećmi, aby osiągnąć określone efekty poznawczo-artystyczne. Efekty swojej pracy z młodymi ludźmi prezentował publicznie jeszcze przed II wojną światową, później zaś niejednokrotnie w swoich propozycjach muzycznych tworzonych dla chóru nawiązywał do wrażliwości dziecięcej[28]. Dokumentują ów stan rzeczy także wydawnictwa publikowane już w XXI w.: *Kaszubski śpiewnik domowy*[29] oraz *Kaszubski śpiewnik szkolny*[30], w których odnajdziemy utwory przygotowane pod wykonawstwo młodych właśnie śpiewaków.

Oprócz czynników kompozycyjnych (składniowo-rytmicznych) oraz muzycznych (akustycznych) wierszy dla dzieci napisanych przez Trepczyka dla dzieci trzeba wspomnieć również o występujących w nich czynnikach edukacyjnych i tożsamościowych[31]. Nie są one najważniejsze w minitomiku *Ukłôdk dlo dzôtk*, lecz dużo wyraźniej pojawiają się wśród form składających się na wydany ostatnio zbiór poezji pt. *Wiérztë starka dlô dzôtk*[32]. Tym razem jest to istotny element twórczości dla dzieci, lecz przecież całe piękno twórczości polega na tym, aby nie był zbyt wyrazisty i dydaktyczny[33].

---

[26] J. Trepczyk, *Ukłôdk dlo dzôtk*, s. 6

[27] J. Cieślikowski, *Wielka zabawa. Folklor dziecięcy. Wyobraźnia dziecka. Wiersze dla dzieci*, Wrocław 1967; B. Żurakowski, *Wartości estetyczne w literaturze dla dzieci*, [w:] *Wartości w świecie dziecka i sztuki dla dzieci*, red. M. Tyszkowa i B. Żurakowski. Warszawa––Poznań 1984.

[28] Wśród utworów skomponowanych przez Trepczyka brak jednoznacznie kierowanych ku odbiorcy dziecięcemu. Nie mniej jednak patrząc na całość jego dokonać muzycznych, można jednak odnaleźć kilka, które zawierają w sobie obrazowanie dostosowane do percepcji dziecięcej. Patrz: W. Frankowska, *Muzyczna stegna Méstra Jana*, [w:] *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejherowo 2017, s. 110 oraz tejże, *Bibliografia utworów muzycznych Jana Trepczyka*, s. 219–230.

[29] *Kaszubski śpiewnik domowy*, red. W. Frankowska, Gdynia–Wejherowo 2014.

[30] *Kaszubski śpiewnik szkolny*, red. W. Frankowska, Gdynia–Wejherowo 2016.

[31] Zauważa je Bożena Ugowska w artykule, *Jan Trepczyk – dzysdniowé òdczëtiwanié jegò ùtwórstwa w procesu didakticznym*, [w:] *Méster Jan (1907–1989)*, s. 131–141.

Trepczyk w swoich wierszach dla dzieci próbuje zachować umiar w łączeniu piękna obrazów ojczystej przyrody z chęcią naznaczenia jej składnikiem patriotyzmu. Tworzy się z tego grupa wierszy typu *Òdeckł dzéń*, *Las*, *Na jezorze* oraz *Mòrze*, w których dostojność i majestat natury inicjuje uczucia szacunku i oddania wobec sił dominujących nad człowiekiem. Poeta nie pozostaje wszakże na poziomie zachwytu zewnętrznym światem. Wprowadza także postać człowieka i ukazuje jego typową działalność czy pracę w aurze pozytywnych i uniwersalnych wartości. W utworach typu *Mòja kaszëbizna, Mësla rëbôka,* czy *Rëbôk* ponadjednostkowe walory skojarzone zostały z kaszubszczyzną. Język staje się w takim układzie nośnikiem pamięci, emocji oraz nadziei, które w poetycki sposób wyrażają treści patriotyczne i ogólnokaszubskie. W pierwszym z utworów czytamy:

> Ò, mòja kaszëbizna, szczescym mie mdzë!
> Jak kwiôtk naji zemi, jak słuńce sklënië!
> Të zwãczë pòjugą jak dobëtny zwón,
> Rozkòscerzë skrzidła, zdzerżëwôj swój gón![34]

Następuje w takim momencie przywołanie kategorii wspólnotowych, które przygotowują młodego czytelnika do uczestnictwa w świecie dużo większym niż prywatny oraz w dużo istotniejszym niż własne doświadczenie. Zmiana tonu lirycznego nie jest łatwym zadaniem, poeta musiał bowiem zrezygnować w wierszu z tonu współuczestnika zabaw i z roześmianego obserwatora i przekształcić się w kogoś, kto pisze o rzeczywistości z pozycji doświadczenia i rozumu. W konsekwencji pojawia się ton pouczenia, pewnego typu wychowania, które nieco usztywnia sytuację komunikacyjną. Nie jest to brzmienie fałszywe w zbiorze autora, który swój odrębny tomik dla dzieci formułował jako blisko siedemdziesięciolatek. Trepczyk miał tutaj pełne prawo pisać z pozycji mądrości wieku, mógł uczynić ze swojego biologicznego wieku strategię komunikacyjną. Nie chodzi zresztą tylko o ten zbiorek. Także i w innych utworach poety jak *Òdeckł dzéń*, czy też *To lubi mie* dziecięcy czytelnik może upatrywać kogoś, na kim można się wzorować, kto reprezentuje wartości wcześniejszych pokoleń. Podmiot liryczny nie musi wówczas szukać porozumienia za wszelką cenę z młodym człowiekiem, nie pochlebia, nie czyni się za wszelką cenę atrakcyjnym. Po prostu zakłada, że także i młody człowiek widzi różnicę wieku i szanuje ją.

---

[32] J. Trepczyk, *Wiérztë starka dlô dzôtk*, Gdańsk 2019.

[33] Patrz szerzej o stylistycznych zagadnieniach: J. Cieślikowski, *Bajeczka dziecięca (Próba określenia gatunku)*, [w:] tegoż, *Kim jesteś Kopciuszku, czyli o problematyce współczesnej literatury dla dzieci i młodzieży*, red. S. Aleksandrzaka, Warszawa 1968, s. 88; J. Goczoł, *Próba poszukiwań nowych środków wyrazu w poezji dla dzieci*, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu", 1970, z. VII: *Z dziejów literatury dla dzieci i młodzieży*.

[34] J. Trepczyk, *Mòja kaszëbizna*, [w:] tegoż, *Wiérztë starka dlô dzôtk*, s. 45.

Pisać do dzieci

Propozycje literackie dla dzieci przygotowane przez Jana Trepczyka trzeba widzieć w dwóch układach odniesień: z perspektywy kaszubskojęzycznej oraz z perspektywy komparatystycznej. Wedle pierwszej z nich trzeba mu przyznać pozycję inicjatora i inspiratora literatury dla dzieci i młodzieży tworzonej w kaszubszczyźnie. Potrafił wyjść poza ludowe uwarunkowania literatury kaszubskiej i nie nawiązując zbytnio do gatunków bajki czy baśni, postawił na prostotę w poetyckim opisie natury, doświadczenia życia codziennego oraz patriotyzmu. Najsilniejsze akcenty postawił przy charakterystyce przyrody (np. *Môj*, *Zymk*, *Zëmòwi wiater*, *Jeséń*), która przedstawia się w dynamicznych przemianach, w kolorach i ruchu, które mogą być dostrzeżone i przeżyte przez każdego z ludzi. Trepczyk ukazał również składniki zwykłej egzystencji, niepretensjonalne obrazy dzieciństwa i wczesnej młodości, czasami także dorosłości w aktach codziennej pracy (*Kulanie kręga*, *Spadłë sniedżi*, *Stark*, *Na jezorze*). Wreszcie trzeci, patriotyczny czynnik wierszy Trepczyka, prowadzi dziecięcego odbiorcę literatury kaszubskiej w nowe rejony, ku podstawom identyfikacji kulturowej. Choć Trepczyk przyjął nie do końca artystycznie trafną strategię pisania w konwencji porad i opowieści *starka*, przedstawiciela najstarszego w końcu pokolenia, to nie popadł w narrację wyłącznie dydaktyczną i moralizatorską.

Poezję dla dzieci Trepczyka warto wszakże rozpatrywać w układzie komparatystycznym. Z jednej strony poeta nie podążał tutaj drogą wytyczoną przez literaturę polską i prozatorskie formy tworzone przez Zuzannę Rabską w jej *Baśnie kaszubskie*[35], Hannę Zdzitowiecką z tomiku *Bursztynowe baśnie*[36] czy też przez Franciszka Fenikowskiego i jego baśnie ludowo-literackie w zbiorze *Bursztynowe serce*[37], *Gburzy z Gnieżdżewa*[38], *Okręt w herbie*[39], *Gdańska szkatułka*[40] czy powieści *Złoty strąd*[41]. Jednakże z drugiej strony propozycje Trepczyka nie znajdowały się daleko tematycznie i formalnie od poetyckich zbiorków Janiny Porazińskiej, która wydawała utwory skupione na opisie dziecięcego świata zabawy, życia codziennego i nauki. Jej utwory wychodziły drukiem od lat czterdziestych (*Pleciugowe nowinki* – 1947; *Smyku-smyku na patyku* – 1953; *Psotki i śmieszki* – 1955; *Trzy gadułki* – 1955), stając się bardzo wyrazistą propozycją literacką, szerzej dyskutowaną na łamach ogólnopolskiej prasy[42]. W podobnym duchu pisała swoje poezje, stale je odnosząc do tradycji ludowej, zabaw dziecięcych oraz utworów muzycznych (kołysanek) Ewa Szelburg-Zarembina w tomikach *Na listeczku kalinowym* – 1955; *Idzie niebo ciemną nocą* – 1966; *Opowiem Wam…* – 1966) czy też Hanna Januszewska, wydająca zbiorek *Srebrna kózka* (1960)[43]. Nie były to zupełnie odmienne propozycje od tych, jakie wydawał Trepczyk...

---

[35] Z. Rabska, *Baśnie kaszubskie*, Warszawa 1925, 2 wyd. 1946.
[36] H. Zdzitowiecka, *Bursztynowe baśnie*, Gdańsk 1972.

Ciekawe, że nie widać u Trepczyka nawiązania do tak wyrazistych propozycji poezji dla dzieci, jaką jeszcze przed II wojną, a po niej również, była twórczość Juliana Tuwima oraz Jana Brzechwy. Tomiki pierwszego z nich pt. *Cuda i dziwy* z 1949 r. oraz *Wiersze dla dzieci* z 1954 r. wychodziły w aurze dużych wydarzeń artystycznych[44]. Jeszcze więcej wydawał Brzechwa (*Ptasie plotki* – 1949; *Brzechwa dzieciom* – 1953; *Sto bajek* – 1958; *Fruwająca krowa* – 1960; *Globus* – 1965; *Śmiechu warte* – 1965)[45]. Wydaje się, że według Trepczyka na tego typu eksperymentowanie ze słowem, żywioł satyry a czasami groteski było jeszcze za wcześnie. Nawet twórczość Wandy Chotomskiej czy Ludwika Jerzego Kerna rozpoczynających swoje literackie kariery w latach pięćdziesiątych nie podziałały na kaszubskiego poetę stymulująco.

---

[37] F. Fenikowski, *Bursztynowe serce*, Warszawa 1957.

[38] Tegoż, *Gburzy z Gnieżdżewa*, Gdańsk 1958.

[39] Tegoż, *Okręt w herbie*, Warszawa 1955.

[40] Tegoż, *Gdańska szkatułka*, Warszawa 1960.

[41] Tegoż, *Złoty strąd*, Warszawa 1964.

[42] J. Z. Białek, *Janiny Porazińskiej poezja dla dzieci*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie 1963, z. 17.

[43] W. Krzemińska, *Literatura dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1963, s. 159.

[44] K. Kuliczkowska, *Szkoła Tuwima i Brzechwy*, [w:] tejże, *W szklanej kuli*, Warszawa 1970, s. 165.

[45] H. Skrobiszewska, *Brzechwa*, Warszawa 1965.

Pozostaje kwestią otwartą czy motyw patriotyczny zawarty w poezjach Trepczyka dla dzieci, który wywodzić można oczywiście ze specyfiki liryki zrzeszyńców, daje się zinterpretować w obliczu tego typu tematów obecnych u najpłodniejszego chyba poety dla dzieci Czesława Janczarskiego, autora ponad 50 zbiorków poetyckich. Właśnie Janczarski, unikając uniezwykleń kompozycyjnych czy stylistycznych (np. *Wspólna sprawa* – 1952; *Mieszkanie Hani* – 1961; *Listy, listy, listy* – 1964; *Sklepy* – 1969; *Nasza ziemia i słońce* 1972), pisze o codzienności dziecka i jego życia rodzinnego czy szkolnego, wielokrotnie dotykając tematyki patriotycznej, wychowawczej i świadomościowej[46]. Jednakże rozstrzygnięcie tej kwestii jest możliwe dopiero po analizie pełnego zestawu korespondencji czy wypowiedzi autobiograficznych Trepczyka.

Z komparatystycznego zestawienia literatury kaszubskiej i polskiej propozycja Méstra Jana jawi się jako forma oszczędna, co może nieco dziwić, wiedząc o jego zainteresowaniach i umiejętnościach muzycznych czy stylistycznej tendencji do tworzenia neologizmów w liryce. Ważniejsze jednak dla Poety było postawić na treści poznawczo-ludyczne, nie zaś uniezwyklać formę podawczą. Najpierw dążył on do zbudowania zaufania, dopiero później do zaprezentowania wspólnoty „my” językowego i „my” kulturowego.

Wiersze dla dzieci Jana Trepczyka ujmowane z szerokiej perspektywy literaturoznawczej nie są więc ewenementem, jednakże z punktu widzenia kaszubistyki stały się punktem wyjścia dla propozycji poetyckich wydawanych później przez Alojzego Nagla czy Stanisława Jankego. Także i dzisiejszy ruch wydawniczy w zakresie twórczości dla dzieci i młodzieży trudno sobie wyobrazić bez form napisanych przez Trepczyka, które istnieją niczym kamienie orientacyjne na drodze literatury kaszubskojęzycznej…

Streszczenie

Celem tego artykułu jest przedstawienie twórczości Jana Trepczyka adresowanej do dzieci, pisanej od lat pięćdziesiątych XX w. Autor artykułu podkreśla, że Trepczyk był pierwszym poetą kaszubskim, który świadomie pisał poezję dla młodego czytelnika, inspirował się zaś literaturą polską. Jego utwory

---

[46] O kwestii tej, np. B. Żurakowski, *Elementy tradycji we współczesnej poezji dla dzieci*, [w:] *Poezja i dziecko*, Poznań 1973; M. Tyszkowa, *Wychowawcze oddziaływanie literatury pięknej w okresie dzieciństwa i dorastania*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1974, nr 3.

naznaczone są miłością dla ojczyzny – Kaszub, ukazują związki z naturą, odkrywają również dziecięcą wrażliwość na świat. Twórczość dla dzieci Trepczyka dopiero z czasem znalazła swoją kontynuację u przedstawicieli kolejnych pokoleń kaszubskich literatów (A. Nagel, S. Janke, T. Fopke).

Summary

The purpose of this article is to present the work of Jan Trepczyk addressed to children written since the 1950s. The author of the article emphasizes that Trepczyk was the first Kashubian poet who knowingly wrote poetry for the young reader, and was inspired by Polish literature. His works are marked by love for their homeland – Kashubia, they show relationships with nature, they also discover children's sensitivity to the world. The work for Trepczyk's children only later found its continuation with representatives of successive generations of Kashubian writers (A. Nagel, S. Janke, T. Fopke).

Abstract

The aim of this paper is to present the poems by Jan Trepczyk addressed to children, written from the 1950s onwards. The author of the paper emphasizes that Trepczyk was the first Kashubian poet to write purposely for the young reader. Trepczyk was inspired by Polish literature. His poems are marked with love for his homeland, Kashubia. They also show our relationships with nature and discover children's sensitivity to the world. As an author of poems for children, Trepczyk has found his followers among Kashubian writers representing subsequent generations (A. Nagel, S. Janke, T. Fopke).

Bibliografia:

Podmiotowa:

Bajarz Kaszubski. Bajki z „Gryfa" (1908–1912), oprac. J. Borzyszkowski, Wejherowo–Gdańsk 2005.
Bądkowski Lech, *Zaklęta królewianka / Zaklãtô królewiónka, Sobótka / Sobòtka, Złoty sen / Złoti spik*, przeł. H. Makurat, Kartuzy 2009.
Brzechwa Jan, *Brzechwa dzecoma*, przeł. T. Fopke, Gdańsk 2014;
Dërchôj królewiónkò, oprac. E. Pryczkowski 1996;
Droga ni mô kùńca. Antologiô wiérztowóny pòlsczi bôjczi, przeł. T. Fopke, wyb. i posł. W. Bonowicz, Wrocław 2016.
Fenikowski Franciszek, *Bursztynowe serce*, Warszawa 1957.
Tegoż, *Gburzy z Gnieżdżewa*, Gdańsk 1958.
Tegoż, *Okręt w herbie*, Warszawa 1955.
Tegoż, *Gdańska szkatułka*, Warszawa 1960.
Tegoż, *Złoty strąd*, Warszawa 1964.

Tegoż, *Zaczarowane skrzypki. Widowisko marionetkowe dla dzieci,* Gdańsk 1982.
Fopke Tomasz, *Czë mùcha mô jãzëk?* Gduńsk 2016.
Gołębska Natalia, *Fantazje kaszubskie*, Gdańsk 2003.
Janke Stanisław, *Żużonka jak mrzónka*, Gdańsk 1984.
Tegoż, *Krôjczi pôjczi*, Gdańsk 1997.
Karnowski Jan, *Dramaty*, oprac. i przyp. M. Cybulski, wstęp C. Obracht-Prondzyński, D. Kalinowski, M. Cybulski, Gdańsk 2011, s. 377–400.
Kaszubski śpiewnik domowy, red. W. Frankowska, Gdynia–Wejherowo 2014.
Kaszubski śpiewnik szkolny, red. W. Frankowska, Gdynia–Wejherowo 2016.
Łajming Anna, *Bajki*, Gdańsk 1996.
Majkowski Aleksander, Karnowski Jan, Heyke Leon, *Poezja młodokaszubów*, oprac. H. Makurat, wstępy J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowski, H. Makurat, Gdańsk 2012, s. 167–180.
Mamelski Janusz, *Legendy kaszubskie/ Kaszëbsczé legeńdë*, Gdynia 1999;
Tegoż, *Bursztynowy skarb. Legendy z serca Kaszub / Jantarowi skôrb. Legeńdë z serca Kaszëb*, Gdynia 2004; Tegoż, *Bajki kaszubskie / Bôjczi kaszëbsczé* Gdynia 2009.
Tegoż, *Żecé dzecy / Życie dzieci*, Gdynia 2012
Tegoż, *Mack*, Gdańsk 2016.
Mësla dzecka, oprac. E. i E. Pryczkowscy 2005.
Nagel Alojzy, *Nënka Roda i ji dzôtczi*, Gdańsk 1977.
Tegoż, *Cëdowny wzérnik*, Gdańsk 1979.
Tegoż, *Szadi Władi*, Gdańsk 1983.
Tegoż, *Dzéwczã i krôsniãta*, Gdańsk 1988.
Pepliński Aleksy, *Kaszëbsczé jasełka. Widowisko gwiôzdkowé w sztërech aktach*, Gdańsk 1986;
Tegoż, *Bëtowsczé strôszczi. Òbrazë na binã*, Gdynia 2006;
Pepliński Antoni, Pepliński Aleks, *Antologia lëteracczich dokôzów. Antón i Aleks Peplińsce*, red. J. Tréder, Sierakowice 2009.
Piepka Jan, *Mòja kotka. Mój kòt*, Gdańsk 1983.
Rabska Zuzanna, *Baśnie kaszubskie*, Warszawa 1925, 2 wyd. 1946.
Trepczyk Jan, *Waji szkólny*, „Kaszëbë" 1959, nr 24 oraz 1960, nr 2.
Tegoż, *Ukłôdk dlo dzôtk*, Gdańsk 1975.
Tegoż, *Wiérztë starka dlô dzôtk*, Gdańsk 2019.
Tuwim Julian, *Nôsnôżniészé wiérztë dlô dzecy*, przeł. T. Fopke, Gdańsk 2013;
Zdzitowiecka Hanna, *Bursztynowe baśnie*, Gdańsk 1972.

Przedmiotowa:

Białek Józef Z., *Janiny Porazińskiej poezja dla dzieci*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie 1963, z. 17.

Cieślikowski Jerzy, *Bajeczka dziecięca (Próba określenia gatunku)*, [w:] tegoż, *Kim jesteś Kopciuszku, czyli o problematyce współczesnej literatury dla dzieci i młodzieży*, red. S. Aleksandrzaka, Warszawa 1968, s. 88–97;

Tegoż, *Literatura i podkultura dziecięc*a, Wrocław 1975.

Tegoż, *Wielka zabawa. Folklor dziecięcy. Wyobraźnia dziecka. Wiersze dla dzieci*, Wrocław 1967;

Frankowska Witosława, *Muzyczna stegna Méstra Jana*, [w:] *Méster Jan (1907––1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejherowo 2017, s. 110–121.

Frycie Stanisław, *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1970*, Warszawa 1978.

Goczoł Jan, *Próba poszukiwań nowych środków wyrazu w poezji dla dzieci*, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu”, 1970, z. VII: *Z dziejów literatury dla dzieci i młodzieży*.

Kalinowski Daniel, *Mity fundacyjne w literaturze kaszubskiej*, [w:] *Geografia wyobrażona regionu. Literackie figury przestrzeni*, red. D. Kalinowski, M. Mikołajczak, A. Kuik-Kalinowska, Kraków 2014, s. 156–170.

Kalinowski Daniel, Kuik-Kalinowska Adela, *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gdańsk 2017.

Krzemińska Wanda, *Literatura dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1963;

Kuliczkowska Krystyna, *„Kłopoty z teorią” w literaturze dla dzieci i młodzieży*, „Polonistyka” 1956, nr 2.

Tejże, *Z zagadnień prozy dla młodzieży w Polsce Ludowej*, „Kultura” 1964, nr 40.

Tejże, *Szkoła Tuwima i Brzechwy*, [w:] tejże, *W szklanej kuli*, Warszawa 1970.

Skrobiszewska Halina, *Brzechwa*, Warszawa 1965;

Tejże, *Książki naszych dzieci, czyli o literaturze dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1971;

Tyszkowa Maria, *Wychowawcze oddziaływanie literatury pięknej w okresie dzieciństwa i dorastania*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1974, nr 3.

Ugowska Bożena, *Jan Trepczyk – dzysdniowé òdczëtiwanié jegò ùtwórstwa w procesu didakticznym*, [w:] *Méster Jan (1907–1989)*, s. 131–141.

Żurakowski Bogusław, *Elementy tradycji we współczesnej poezji dla dzieci*, [w:] *Poezja i dziecko*, Poznań 1973;

Tegoż, *Wartości estetyczne w literaturze dla dzieci*, [w:] *Wartości w świecie dziecka i sztuki dla dzieci*, red. M. Tyszkowa i B. Żurakowski. Warszawa–Poznań 1984.

Joanna Leman
(Urząd Miasta Gdyni)
Danuta Stanulewicz
(Uniwersytet Gdański)

Nazwy barw w „Słowniku polsko-kaszubskim” Jana Trepczyka

Colour terms in “Słownik polsko-kaszubski” [Polish-Kashubian Dictionary] by Jan Trepczyk

Słowa klucze:
Jan Trepczyk, słownik polsko-kaszubski, kaszubskie słownictwo barw, podstawowe nazwy barw, niepodstawowe nazwy barw

Keywords:
Jan Trepczyk, Polish-Kashubian dictionary, Kashubian colour vocabulary, basic colour terms, non-basic colour terms

Wstęp

Kaszubskie słownictwo barw ujęte w słownikach było niejednokrotnie przedmiotem badań językoznawców. Kwiryna Handke przeanalizowała nazwy barw występujące w słowniku Bernarda Sychty[1], jedna z autorek tego artykułu zajęła się tym wycinkiem słownictwa w słowniku Stefana Ramułta[2], a Adam Łuczyński prześledził pokrótce określenia barw ujęte także w słownikach Jana Trepczyka i Eugeniusza Gołąbka[3]. Celem tego artykułu jest przedstawienie i sklasyfikowanie nazw barw ujętych w *Słowniku polsko-kaszubskim* Jana Trepczyka[4]. Należy tu odnotować, że wstępne badania nad nazwami barw występującymi w tym słowniku przedstawiłyśmy wcześniej w niepublikowanych pracach[5].

---

[1] K. Handke, *Nazwy barw w „Słowniku gwar kaszubskich” Bernarda Sychty*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, t. 4, red. R. Wosiak-Śliwa, Gdańsk 2001, s. 23–41.

[2] D. Stanulewicz, *Nazwy barw w „Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego” Stefana Ramułta*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, t. 2, red. M. Klinkosz, A. Lica, Z. Lica, Gdańsk 2015, s. 185–198.

Słownik polsko-kaszubski autorstwa Jana Trepczyka jest obszernym leksykonem języka kaszubskiego, wydanym w roku 1994 nakładem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego jako opracowanie dwutomowe, zawierające łącznie około 60 000 głównych haseł wyrazowych w języku polskim, uwzględniających związki frazeologiczne wraz z ich kaszubskimi odpowiednikami. Adresatami słownika miały być osoby piszące po kaszubsku, szczególnie w odmianie literackiej.

Trzeba tu przypomnieć, że poza słownictwem z codziennego języka Kaszubów (częściowo przejętym ze słownika Sychty) słownik Trepczyka zawiera liczne neologizmy (które jednak nie zostały opatrzone odpowiednimi kwalifikatorami), jak również pewne germanizmy. Może dlatego niektóre z zaproponowanych przez Trepczyka słów są obce rodzimym użytkownikom języka kaszubskiego[6]. Ponadto polski wyraz hasłowy nierzadko opatrzony jest kilkoma synonimami kaszubskimi, przy wyborze których autor zastosował zasadę „unikania zbieżności z polszczyzną”[7]. Słownik Trepczyka można zatem potraktować jako przykład „świadomej rozbudowy leksyki kaszubskiej, związany z zamierzeniem podniesienia kaszubszczyzny do rangi języka literackiego”[8].

---

[3] A. Łuczyński, *Nazwy barw w poezji kaszubskiej opublikowanej na łamach kwartalnika „Stegna”*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, 2014, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin, s. 125–143.

[4] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, t. I–II, red. J. Treder, Gdańsk 1994.

[5] J. Leman, *Słownictwo barw w powieści Aleksandra Majkowskiego „Żëcé i przigòdë Remùsa” i jej przekładach*, niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2019; D. Stanulewicz, *Nazwy barw w „Słowniku języka kaszubskiego czyli pomorskiego” Stefana Ramułta i „Słowniku polsko-kaszubskim” Jana Trepczyka*, referat przedstawiony podczas II Ogólnopolskiej Konferencji „Językowy, literacki oraz kulturowy obraz Pomorza dawniej i dziś”, Gdańsk 2013 (opublikowana została tylko część dotycząca słownika Ramułta: D. Stanulewicz, *Nazwy barw w „Słowniku języka pomorskiego*”…). Należy tu odnotować, że J. Leman w swojej rozprawie doktorskiej omówiła słownictwo barw odnotowane w wielu słownikach języka kaszubskiego.

[6] J. Treder, *Język i leksykon Jana Trepczyka*, [w:] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, red. J. Treder, Gdańsk 1994, t. II, s. 457, 460.

[7] H. Popowska-Taborska, *Dzieje kaszubskiej leksykografii*, [w:] H. Popowska-Taborska, W. Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa 1996, s. 52.

[8] Tamże, s. 53.

Słownictwo barw – nazwy podstawowe i niepodstawowe

W swojej pracy pt. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*[9] Brent Berlin i Paul Kay przedstawiają pogląd, że istnieje jedenaście leksemów w leksykonie barw, które są ważniejsze od innych nazw barw. Badacze ci nazywają je podstawowymi nazwami barw (ang. *basic colour terms*). W języku polskim zbiór taki zawiera następujące przymiotniki: *biały*, *czarny*, *czerwony*, *zielony*, *żółty*, *niebieski*, *brązowy*, *fioletowy*, *pomarańczowy*, *różowy* i *szary*. Nazwy te pojawiają się w słownictwie danego języka w określonym porządku (zob. rys. 1): na początku użytkownicy tego języka posługują się dwoma nazwami podstawowymi, odnoszącymi się do bieli i czerni (lub raczej do jasnych i ciemnych barw). Trzecim określeniem jest nazwa barwy czerwonej, po niej pojawiają się nazwy zieleni i żółci (mogą zaistnieć w odwrotnej kolejności). Szóstą nazwą w leksykonie barw jest określenie koloru niebieskiego, siódmą – brązowego, a później, w kolejności dowolnej, dołączają nazwy barw: fioletowej, różowej, pomarańczowej i szarej.

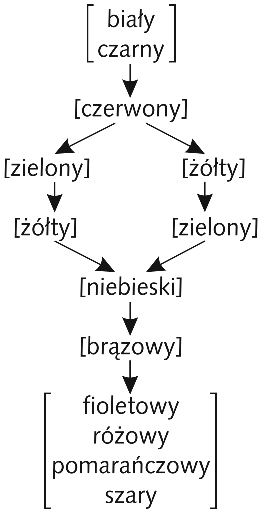

Rysunek 1.
Ewolucyjny cykl nazw barw według Brenta Berlina i Paula Kaya[10]

---

[9] B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley 1969.

[10] Tamże, s. 4. Berlin i Kay prezentują cykl ewolucyjny słownictwa barw w układzie poziomym.

Analiza słownictwa barw w 98 językach doprowadziła Berlina i Kaya do wniosku, że języki mogą się znajdować się na różnych etapach rozwoju: istnieją języki tylko z dwiema nazwami podstawowymi (nazwami barw: białej/jasnej i czarnej/ciemnej), z trzema (tą trzecią jest nazwa czerwieni), czterema itd. Jeżeli w jakimś języku używane są tylko dwie lub trzy podstawowe nazwy barw, nie musi to wcale znaczyć, że jego użytkownicy znają tylko te dwa lub trzy określenia kolorów: mogą posługiwać się znacznie większą liczbą nazw barw, które uważane są za niepodstawowe. Berlin i Kay precyzują cztery główne warunki, które powinna spełniać podstawowa nazwa barwy[11]:

a) znaczenie podstawowej nazwy barwy nie jest sumą znaczeń jej części składowych (nie stosują się do tego kryterium np. *ciemnoczerwony* i *żółtopomarańczowy*);
b) podstawowa nazwa barwy nie jest nazwą odcienia (nie spełniają tego warunku np. *karminowy* i *szkarłatny*, ponieważ nazywają odcienie koloru czerwonego);
c) użycie podstawowej nazwy barwy nie ogranicza się do opisu wąskiego zbioru przedmiotów (np. *blond* i *rudy* nie spełniają tego warunku, ponieważ używane są przeważnie do opisu koloru włosów);
d) podstawowa nazwa barwy jest psychologicznie istotna dla użytkowników danego języka, co znaczy, że jest znana jego wszystkim rodzimym użytkownikom – poproszeni o podanie nazw kolorów, wymienią oni na ogół podstawowe nazwy barw w pierwszej kolejności (takiego kryterium z pewnością nie spełniają np. *ochra*, *sjena* i *ultramaryna*).

Berlin i Kay wymieniają także cztery dodatkowe kryteria, dotyczące potencjału dystrybucyjnego, pochodzenia od nazw przedmiotów itp., relatywnie niedawnych zapożyczeń i morfologicznej złożoności[12].

Należy też tu wspomnieć, że Paul Kay i Chad K. McDaniel przedstawiają podział podstawowych nazw barw na prymarne (w języku polskim są to: *biały*, *czarny*, *czerwony*, *zielony*, *żółty* i *niebieski*) i sekundarne (*brązowy*, *fioletowy*, *pomarańczowy*, *różowy* i *szary*)[13].

---

[11] Tamże, s. 6.

[12] Tamże, s. 6–7.

[13] P. Kay, C. K. McDaniel, *The linguistic significance of the meanings of basic color terms*, „Language" 1978, nr 54/3, s. 626; zob. także: G. G. Corbett, I. R. L. Davies, *Establishing basic color terms: Measures and techniques*, [w:] *Color Categories in Thought and Language*, red. C. L. Hardin, L. Maffi, Cambridge 1997, s. 198.

Teoria podstawowych nazw barw bywała niejednokrotnie krytykowana i modyfikowana (np. przyjęto, że nazwa barwy szarej może pojawić się znacznie wcześniej w cyklu ewolucyjnym[14]), jednak już jej pierwotna wersja dostarczyła badaczom dogodnego modelu do prowadzenia badań nad leksyką kolorystyczną.

Podstawowe i niepodstawowe nazwy barw w kaszubszczyźnie

Słownictwo barw w kaszubszczyźnie było już analizowane pod kątem rozróżnienia na podstawowe i niepodstawowe nazwy kolorów[15]. Badania wykazały, że najbardziej psychologicznie istotne dla użytkowników kaszubszczyzny są następujące nazwy barw: *czôrny*, *biôłi*, *żôłti*, *czerwòny*, *zelony*, *mòdri* i *bruny*. Do grupy nazw podstawowych zaliczyć można również leksemy *różewi*, *szari*, *lilewi*, *apfelzynowi* lub *pòmarańczowi*, a także *niebiesczi*, przy czym obecność tych trzech ostatnich słów świadczy o wpływie innych języków – niemieckiego (*apfelzynowi*) i polskiego (*pòmarańczowi* i *niebiesczi*) na kaszubski leksykon kolorystyczny[16]. Jeżeli weźmiemy pod uwagę nazwy rodzime, a także jedną nazwę zapożyczoną (zapełniającą lukę leksykalną), zbiór kaszubskich podstawowych nazw zawiera następujące przymiotniki: *czôrny*, *biôłi*, *czerwòny*, *żôłti*, *zelony*, *mòdri*, *bruny*, *lilewi*, *różewi*, *apfelzynowi* i *szari*.

Jeżeli chodzi o nazwy niepodstawowe, do relatywnie popularnych należą m.in. *fioletowi*, *złoti*, *strzébrzny*, *seledinowi*, *bòrdowi*, *cytrónowi* i *bùri*. Także w tej grupie leksemów można dostrzec zapożyczenia z języka polskiego (np. *fioletowi* i *seledinowi*, które nie są wyrazami rodzimymi również w polszczyźnie)[17].

Pole leksykalne

Zanim przystąpimy do omawiania nazw barw odnotowanych w słowniku Trepczyka, przypomnimy tu pokrótce pojęcie pola semantycznego (znaczeniowego) i leksykalnego. Stanisław Karolak w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* podaje jego następującą definicję:

---

[14] Zob. także R. Tokarski, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin 2004 (prwdr. 1995), s. 20, przypis 2.

[15] Zob. m.in. D. Stanulewicz, *Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù i jich psychòlogicznô płôtnota / Nazwy barw w języku kaszubskim i ich psychologiczna istotność*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2017, s. 112–121 [wersja kasz.], 252–261 [wersja pol.]. Badania opisane w artykule nadal są prowadzone.

[16] Tamże.

[17] Tamże.

> **Pole semantyczne (znaczeniowe).** Uporządkowany wewnętrznie pod względem paradygmatycznym i syntagmatycznym zbiór leksemów reprezentujących zbiór pojęć związanych z jakimś pojęciem nadrzędnym, np. pojęciem intelektu, piękna, pokrewieństwa, barwy i in.
>
> […] nieuporządkowana substancja językowa, niezależna od poszczególnych jęz., dzieli się na strefy pojęciowe stanowiące pewne continua. Każde kontinuum jest strukturalnie zorganizowane przez poszczególne systemy jęz.: odpowiada mu mianowicie w płaszczyźnie strukturalnej zorganizowany zbiór jednostek. Zbiór ten określa się jako p. leksykalne, p. wyrazowe (niem. Wortfeld) lub p. znakowe (Zeichenfeld). W płaszczyźnie treści p. wyrazowemu odpowiada p. pojęciowe (Sinnfeld)[18].

Tak zebrane słowa można również rozpatrywać jako kategorię leksykalną, definiowaną jako: „Klasa wyrazów wykazujących wspólne cechy znaczeniowe, np. kategoria żywotności (tj. klasa rzeczowników oznaczających istoty żywe), koloru (klasa przymiotników nazywających kolory) […]”[19]. W ujęciu kognitywnym kategorie charakteryzują się nieostrymi granicami i mogą zawierać w sobie elementy o różnym stopniu przynależności. Ponadto kategoria może mieć strukturę radialną – w centrum znajduje się prototyp, zaś mniej typowe elementy umieszczone są bliżej jej peryferii. Należy też tu przypomnieć, że badacze wyróżniają trzy poziomy kategoryzacji: nadrzędny, podstawowy i podrzędny[20]. Hierarchia ta powiązana jest ze zjawiskiem hiponimii, która jest opisywana jako:

> zależność między dwoma jednostkami leksykalnymi polegająca na tym, że zakres znaczeniowy jednej mieści się w zakresie oznaczania drugiej. Nazwa o szerszej denotacji i ogólniejszym znaczeniu (np. *roślina*), czyli

---

[18] S. Karolak, *Pole semantyczne* (*znaczeniowe*), [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999, s. 444–445.

[19] K. Polański, *Kategoria leksykalna*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999, s. 290.

[20] Zob. m.in. G. Lakoff, *Kobiety, ogień i rzeczy niebezpieczne. Co kategorie mówią nam o umyśle?*, red. nauk. E. Tabakowska, przekł. M. Buchta, A. Kotarba, A. Skucińska, Kraków 2011 (prwdr. G. Lakoff, *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago – London 1987); J. R. Taylor, *Kategoryzacja w języku. Prototypy w teorii językoznawczej*, przekł. A. Skucińska, Kraków 2001 (prwdr. J. R. Taylor, *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford 1989).

tzw. hiperonim, stanowi jednostkę nadrzędną wobec nazwy o węższym zakresie odniesienia, lecz o bardziej skonkretyzowanej, bogatszej treści (np. *drzewo*), czyli hiponimu[21].

Wracając do słownictwa barw, możemy je potraktować jako pole leksykalne[22], podzielone na poszczególne podpola wyznaczone przez 11 podstawowych nazw barw wyróżnionych przez Berlina i Kaya. Dla uproszczenia poszczególne podpola będziemy nazywać polami. I tak, poniżej rozpatrzymy nazwy barw odnotowane przez Trepczyka, przypisując je do pól barw achromatycznych: bieli, czerni, szarości, oraz pól barw chromatycznych: czerwieni, zieleni, żółci, błękitu, brązu, fioletu, różu i oranżu. Radialna struktura kategorii (i konsekwentnie pól leksykalnych) i związane z nią umieszczenie pewnych leksemów na ich peryferiach prowadzi do niejednoznacznego klasyfikowania niektórych nazw barw mieszanych – mogą one być przypisane nie do jednej, a do dwóch kategorii/pól.

Klasyfikacja nazw barw odnotowanych w słowniku Trepczyka

Słownik polsko-kaszubski Trepczyka uwzględnia różne określenia kolorów, do których zaliczają się podstawowe i niepodstawowe nazwy barw oraz formy pokrewne i złożenia. Leksykon ten rejestruje ponadto formy deminutywne oraz związki frazeologiczne. Poniżej przedstawiamy określenia nazw barw sklasyfikowane według pól kolorystycznych[23]. Mamy oczywiście świadomość – jak już wyżej wspomniałyśmy – że niektóre nazwy barw przypisane mogą zostać do różnych pól. W związkach frazeologicznych – oprócz bezsprzecznych frazeologizmów, w tym porównań – uwzględniamy częste kolokacje i nazwy roślin itp. Oprócz typowych nazw barw zaprezentujemy również m.in. leksemy odnoszące się do wielobarwności, jasności i połyskliwości. W kwadratowych nawiasach podajemy obecnie obowiązującą pisownię wyrazów (jeżeli się różni od pisowni użytej przez Trepczyka), a w okrągłych numer tomu i strony.

---

[21] I. Szczepankowska, *Semantyka i pragmatyka językowa*, Białystok 2011, s. 56.

[22] Zob. także: J. Grzenia, *Założenia opisu pola semantycznego barw w języku polskim*, „Poradnik Językowy” 1993, nr 4, s. 155–165.

[23] Klasyfikacja pochodzi z: J. Leman, *Słownictwo barw w powieści*..., s. 151–161, tutaj ze zmianami i uzupełnieniami.

1. **Nazwy barw właściwych:**

   A. **Pole bieli** (siedem leksemów i spokrewnione z czterema z nich słowa oraz złożenia):

   - *biôłi* ‘biały’ (I, s. 49), *biôławi* / *białasy* ‘białawy’ (I, s. 48), *bielëchny* / *bielenëchny* / *bielëchenczi*, zdr. od *biôłi*, ‘bieluchny, jasnobiały’ (I, s. 51, s. 216), ale również złożenia *jasnobiôłi* ‘jasnobiały’ (I, s. 216), *mlécznobiôłi* ‘białomleczny’ (I, s. 48); *biôłosc* ‘biel’ (I, s. 50); *bielëc sę* [*sã*] ‘bielić się’ (I, s. 51), *bielec* / *wëbielëwac* ‘płowieć (II, s. 30), *wëbielëc* ‘odbarwi(a)ć się’ (I, s. 405), ‘odfarbować’ (I, s. 409), ‘wybielać / wybieleć’ (II, s. 338), ‘zblaknąć’ (II, s. 415), *dac wëbielëc* ‘odbarwi(a)ć się’ (I, s. 405), *zbielec* / *wëbielec* ‘zbieleć’ (II, s. 414), *biôło* (*po*)*farbowac* [(*pò*)*farbòwac*] ‘pobielać’ (II, s. 31), ‘zabielać, zabielić’ (II, s. 379); *biôłofarbowóny* [*biôłofarbòwóny*] / *kalkowóny* [*kalkòwóny*] ‘pobielany’ (II, s. 31);
   - *jasny* ‘biały’ (I, s. 49);
   - *krémowi* [*krémòwi*] ‘kremowy’ (I, s. 263); *krémowô* [*krémòwô*] *farba* ‘kolor kremowy’ (I, s. 263);
   - *lenisti* ‘płowy’ (II, s. 39);
   - *platinowi* ‘platynowy’ (II, s. 25); *platinowac* ‘platynować’ (II, s. 25);
   - *sëwi* ‘siwy’ (II, s. 185), *sëwawi* / *sëwati* / *sëwiasti* ‘siwawy’ (II, s. 185), *sëwuchny* [*sëwùchny*] / *sëwuchenczi* [*sëwùchenczi*], zdr. od *sëwi*, ‘siwiuchny’ (II, s. 185), *podsëwiałi* [*pòdsëwiałi*] ‘podsiwiały’ (II, s. 43); *sëwiec* ‘siwieć’ (II, s. 185); *zesëwiec* ‘zesiwieć’ (II, s. 64);
   - *strzébrny* ‘srebrny’ (II, s. 210), *strzéb*(*rz*)*ny* ‘srebrny’ (II, s. 210), *strzébrzny* ‘srebrzysty’ (II, s. 210); *strzébro* ‘srebro’ (II, s. 210); *postrzébrzac* [*pòstrzébrzac*] ‘srebrzyć’ (II, s. 210), *strzébrzëc sę* [*sã*] / *sybrzëc sę* [*sã*] ‘srebrzyć się’ (II, s. 210), *postrzébrzë*(*wa*)*c* [*pòstrzébrzë*(*wa*)*c*] ‘posrebrzać’ (II, s. 65), *postrzébrzony* [*pòstrzébrzony*] ‘posrebrzany’ (II, s. 65).

   Związki frazeologiczne:

   - *biôłi jak mleko* [*mlékò*] ‘białomleczny’ (I, s. 48);
   - *biôłi jak sniég* ‘śnieżnobiały’ (II, s. 244);
   - *na biôłim* / *jasnym dniu* ‘w biały dzień’ (I, s. 49);
   - *biôłi chleb* [*chléb*] ‘biały chleb’ (I, s. 49);
   - *biôłi krëpë* ‘kasza perłowa’ (I, s. 233);
   - *biôłô worzta* [*wòrzta*] ‘salceson’ (II, s. 173);

- *rozpôlony do biôłégo* [*biôłégò*] ‘rozpalony do białości’ (I, s. 49);
- *sëwi mróz* ‘biały mróz’ (I, s. 49).

B. Pole czerni (jeden leksem i spokrewnione z nim słowa oraz złożenia):

- *czôrny* ‘czarny’ (I, s. 93), ‘wrony’ (II, s. 331), *czôrnawi* / *czôrniasti* ‘czarniawy’ (I, s. 93), *czôrnëchny* / *czôrnëchenczi*, zdr. od *czôrny*, ‘czarniuchny’ (I, s. 93), *czôrnofarbny* / *czôrnofarwny* / *czôrnofarwowi* [*czôrnofarwòwi*], *czôrnofarbisti* ‘czarnobarwny’ (I, s. 93); *czôrno* ‘czarno’ (I, s. 93); *czôrné* / *czôrnô farba* ‘czerń’ (I, s. 95); *czôrniec* / *robic czôrny* ‘czernieć’ (I, s. 95), *podczôrniec* [*pòdczôrniec*] / *zrobic përznę* [*përznã*] *czôrno* ‘podczernieć’ (II, s. 37), *uczôrnic* [*ùczôrnic*] / *czôrno ufarbowac* [*ùfarbòwac*] ‘uczernić’ (II, s. 274), *zaczôrni*(*a*)*c* / *zaczôrniwac* ‘zaczerni(a)ć’ (II, s. 383), *sczôrni*(*wa*)*c* / *poczôrni*(*wa*)*c* [*pòczôrni*(*wa*)*c*] ‘poczerni(a)ć’ (II, s. 35), *sczôrniec* / *poczôrniec* [*pòczôrniec*] ‘poczernieć’ (II, s. 35); *sczôrniałi* / *poczôrniałi* [*pòczôrniałi*] ‘poczerniały’ (II, s. 35).

Związki frazeologiczne (w tym porównanie):

- *czôrny jak pëk* ‘czarny jak smoła’ (I, s. 93), ‘czarny jak kruk’ (I, s. 267);
- *czôrnô czarzëna* ‘czarna magia’ (I, s. 302);
- *czôrnô jagoda* [*jagòda*] ‘czernica’ (I, s. 95);
- *czôrnô karwa* ‘czarnucha’, tj. czarna krowa (I, s. 93);
- *czôrnô zemia* ‘czarnoziem’ (I, 93);
- *czôrny kmink* ‘czarnuszka’ (I, s. 93);
- *czôrny kóń* ‘wrony koń’ (II, s. 331);
- *czôrnô worzta* [*wòrzta*] ‘czarny salceson’ (II, s. 173);
- *chodzec* [*chòdzëc*] *w czôrnym* ‘czarno się nosić’ (I, s. 93);
- *czôrno sę oblôkac* [*sã òblôkac*] ‘czarno się nosić’ (I, s. 93);
- *czôrno oblokłi* [*òblokłi*] / *obuti* [*òbùti*] ‘czarno ubrany’ (I, s. 93).

C. Pole szarości (sześć leksemów i spokrewnione z czterema z nich słowa):

- *szari* ‘szary’ (II, s. 229), *szarawi* ‘szarawy’ (II, s. 228), *szarëchny*, zdr. od *szari*, ‘siwiuchny’ (II, s. 185); *szaro* ‘szaro’ (II, s. 229); *szarota* / *szarosc* ‘szarość’ (II, s. 229); *szarzec* ‘szarzeć’ (II, s. 229), ‘siwieć’ (II, s. 185), *zeszarzec* / *zrobic sę* [*sã*] *szari* ‘wyszarzeć’ (II, s. 367), ‘zszarzeć’ (II, s. 438);
- *buri* [*bùri*] ‘bury’ (I, s. 68), *burawi* [*bùrawi*] ‘burawy’ (I, s. 68); *burota* [*bùrota*] ‘burość’ (I, s. 68);
- *mëszati* ‘siwy’ (II, s. 185);

- *mrozati* ‘siwawy’ (II, s. 185), ‘siwy’ (II, s. 185)[24], *mrózkowi* [*mrózkòwi*] ‘siwy’ (II, s. 185);
- *popielati* [*pòpielati*] ‘popielaty’ (II, s. 59), ‘szaraczkowy’ (II, s. 228); *spopielëc* [*spòpielëc*] ‘spopielić’ (II, s. 205), *spopielec* [*spòpielec*] ‘spopieleć’ (II, s. 205);
- *szëmlati* ‘siwy’ (II, s. 185); *szëmlec* ‘siwieć’ (II, s. 185).

Związek frazeologiczny:

- *szari obleczënk* [*òbleczënk*] ‘szarość, szarzyzna’ (II, s. 229).

D. Pole czerwieni (osiem leksemów i spokrewnione z jednym z nich słowa oraz złożenia):

- *czerw*(*i*)*ony* [*czerwiony* / *czerwòny*] / *czerzwiony* ‘czerwony’ (I, s. 96), ‘krasny’ (I, s. 262), ‘bordo’ (I, s. 59), ‘pąsowy’ (II, s. 13), ‘karmazynowy’ (I, s. 230), *czerw*(*i*)*onawi* [*czerwionawi* / *czerwònawi*], *czerw*(*i*)*oniasti* [*czerwioniasti* / *czerwòniasti*] ‘czerwonawy’ (I, s. 96), *czerw*(*i*)*onëchny* [*czerwionëchny* / *czerwònëchny*] / *czerwonëchenczi* [*czerwònëchenczi*], zdr. od *czerwiony*, ‘czerwioniuchny / czerwoniut(eń)ki’ (I, s. 96), *czerwonawi* [*czerwònawi*] ‘rudawy’ (II, s. 166), ‘ryżawy’ (II, s. 167), *czerwieniowi* ‘czerwienny’ (I, s. 96), *czerwienny* ‘czerwienny’ (I, s. 96), ‘szkarłatny’ (II, s. 233); *czerw*(*i*)*ono* [*czerwiono* / *czerwòno*], *czerzwiono* ‘czerwono’ (I, s. 96); *zaczerwoniony* [*zaczerwòniony*] ‘rumiany’ (II, s. 166) oraz złożenia: *bladoczerzwiony* / *bladoczerwony* [*bladoczerwòny*] ‘bladoczerwony’ (I, s. 51), *cemnoczerwony* [*cemnoczerwòny*] / *cemnoczer*(*z*)*wiony* ‘ciemnoczerwony’ (I, s. 86), *jaskroczerwony* [*jaskroczerwòny*] ‘karminowy’ (I, s. 231), *lilewoczerzwiony* [*lilewòczerzwiony*] ‘amarantowy’ (I, s. 22); *czerw*(*i*)*onosc* [*czerwionosc*/ *czerwònosc*] / *czerzwionizna* ‘czerwoność’ (I, s. 96), *cemnoczerwionô farwa* ‘kolor buraczkowy’ (I, s. 68); *czerzwienic* / *czerwonic* [*czerwònic*] ‘pąsowieć’ (II, s. 13), *czerwonic sę* [*czerwònic sã*] ‘czerwienić się’ (I, s. 96), ‘rumienić się’ (II, s. 166), *czerwonic* [*czerwònic*] / *robic sę* [*sã*] *czerwony* [*czerwòny*] ‘rudzieć’ (II, s. 166), *sczerwonic* [*sczerwònic*] ‘poczerwienieć’ (II, s. 35), *zaczerwonic* [*zaczerwònic*] ‘zaczerwienić’ (II, s. 383), ‘zarumienić’ (II, s. 403), *zaczerwonic sę* [*zaczerwònic sã*] ‘zarumienić się’ (II, s. 403), ‘spąsowieć’ (II, s. 201), ‘oblać się rumieńcem’ (II, s. 166), *zaczerwonic sę* [*zaczerwònic sã*] / *zaczerzwienic sę* [*sã*] ‘spiec ra(cz)ka’ (II, s. 131, s. 133);

---

[24] Leksem *mrozati* ze znaczeniem ‘siny, sinawy’ zaliczony jest do pola błękitu.

- *bordo* [*bòrdo*] ‘bordo’ (I, s. 59) – słownik podaje też wyraz *czerzwiony* jako synonim *bordo* [*bòrdo*] (I, s. 59);
- *cegłowati* / *ceglasti* w wyrażeniu *cegłowatô* / *ceglastô farba* ‘ceglasty’ (I, s. 72);
- *fosati* [*fòsati*] ‘cisawy’ (I, s. 88);
- *krëwisti* w wyrażeniu *krëwistô farba* ‘krwisty’ (I, s. 268);
- *lësati* ‘rudy’ (II, s. 166), ‘rudawy’ (II, s. 166), ‘ryżawy’ (II, s. 167); *robic sę* [*sã*] *lësati* ‘rudzieć’ (II, s. 166);
- *ognisti* [*ògnisti*] ‘ognisty’ (I, s. 422);
- *purpurowi* [*pùrpùrowi*] ‘szkarłatny’ (II, s. 233), ‘purpurowy’ (II, s. 128), *purpurny* [*pùrpùrny*] ‘purpurowy’ (II, s. 128).

Związki frazeologiczne (w tym porównania):

- *czerw*(*i*)*onô chorosc* [*czerwionô* / *czerwònô chòrosc*] / *czerwiónka* ‘czerwonka’ (I, s. 96);
- *czerwionô kapusta* [*kapùsta*] ‘czerwona kapusta’ (I, s. 229).
- *czerwioné drzewo* [*drzewò*] ‘mahoń’ (I, s. 302);
- *czerw*(*i*)*ony* [*czerwiony* / *czerwòny*] / *zażôlony jak krew* ‘czerwony jak krew, jak rak’ (I, s. 96);
- *czerw*(*i*)*ony* [*czerwiony* / *czerwòny*] / *zażôlony jak rek* ‘czerwony jak krew, jak rak’ (I, s. 96);
- *czerw*(*i*)*ony* [*czerwiony* / *czerwòny*] / *zażôlony jak krôsnię* [*krôsniã*] ‘czerwony jak krew, jak rak’ (I, s. 96);
- *malowac na czerwiono* ‘karminować’ (I, s. 231);
- *umalowac so* [*ùmalowac so*] *czerwiono lëpë* ‘ukarminować’ (II, s. 278), *czerzwiono* (*sę*) [(*sã*)] *umalowac* [*ùmalowac*] ‘uróżować (się)’ (II, s. 291);
- *żôlącô czerw*(*i*)*onosc* [*czerwionosc* / *czerwònosc*] ‘czerwień pąsowa’ (I, s. 96).

E. Pole zieleni (jeden leksem i spokrewnione z nim słowa oraz złożenia):

- *zelony* ‘zielony’ (II, s. 425), *zelonawi* ‘zielonawy’ (II, s. 425), *zelonkawi* ‘zielonkowaty’ (II, s. 425) oraz złożenia: *jasnozelony* / *bladozelony* ‘seledynowy’ (II, s. 179), *cemnozelony* ‘ciemnozielony’ (I, s. 86), *szarozelony* ‘szarozielony’ (II, s. 229), *zelonorecowi* ‘grynszpanowy’ (I, s. 191); *zazelenic* / *robic sę* [*sã*] *zelony* ‘pozielenieć’ (II, s. 75); *rozzeleni*(*ew*)*ac sę* [*sã*] / (*z*)*robic sę* [*sã*] *zelono* ‘rozzieleni(a)ć się’ (II, s. 163); *zazelenic* / *zrobić sę* [*sã*] *zelono* ‘zazielenić’ (II, s. 412), *ozelenic* [*òzelenic*] ‘uzielenić’ (II, s. 300), *obstrojëwac* [*òbstrojëwac*] *zelonotą* ‘maić’ (I, s. 302).

Związki frazeologiczne (w tym porównanie):

- *zelony jak rzęsa* [*rzãsa*] ‘zielony jak rzęsa’ (II, s. 425);
- *jic pod* [*pòd*] *zeloną* ‘umrzeć’ (II, s. 425), wyrażenie to notuje w swoim słowniku również Sychta, określenie *zelonô* oznacza tu ‘cmentarz’, ‘śmierć’ i wiąże się ze skojarzeniami „topograficzno-przyrodniczymi’[25].

F. Pole żółci (cztery leksemy i spokrewnione z dwoma z nich słowa oraz złożenia):

- *żôłti* ‘żółty’ (II, s. 449), *żôłtawi* ‘beż’ (I, s. 48), *żôłtawi*/*żôłtowati* ‘żółtawy’ (II, s. 449) oraz złożenia: *biôłożôłti* ‘białożółty’ (I, s. 49), *cemnożôłti* ‘ciemnożółty’ (I, s. 86), *wełnianożôłti* ‘beż’ (I, s. 48); *żôłtosc* / *żôłcëzna* ‘żółtość’ (II, s. 449); *żôłknąc* ‘żółknąć’ (II, s. 449), *zeżôłknąc* / *pożôłknąc* [*pòżôłknąc*] ‘zżółknąć’ (II, s. 444), ‘pożółknąć’ (II, s. 77), *zeżôłknąc* / *wëżôłknąc* / *zeżôłcëc* ‘pożółknąć’ (II, s. 374), *żôłcëc* ‘żółcić’ (II, s. 449), *zeżôłcëc* / *pożôłcëc* [*pòżôłcëc*] ‘zżółcić’ (II, s. 444), *zeżôłcëc* / *przëżôłknąc* / *përznę* [*përznã*] *zeżôłknąc* ‘przyżółknąć’ (II, s. 126); *zeżôłkłi* / *pożôłkłi* [*pòżôłkłi*] ‘pożółkły’ (II, s. 77), ‘wyżółkły’ (II, s. 374), ‘zżółkły’ (II, s. 444); *wëżôłkłi* ‘wyżółkły’ (II, s. 374);
- *złoti* ‘złoty’ (II, s. 429), *złotawi* ‘złotawy’ (II, s. 429), *złocësti* ‘złocisty’ (II, s. 428), *złotëchny* / *złotëchenczi*, zdr. od *złoti*, ‘złociuchny’ (II, s. 428), *złotnisti* / *złotofarbny* ‘złotobarwny’ (II, s. 429); *o*(*b*)*złocenie* [*ò*(*b*)*złocenié*] / *o*(*b*)*złocënk* [*ò*(*b*)*złocënk*] / *o*(*b*)*złocëna* [*ò*(*b*)*złocëna*] ‘ozłocenie’ (I, s. 445); *złocëc* / *pozłocë*(*wa*)*c* [*pòzłocë*(*wa*)*c*] ‘pozłacać’ (II, s. 75), ‘złocić’ (II, s. 428), *o*(*b*)*złocë*(*wa*)*c* [*ò*(*b*)*złocë*(*wa*)*c*] ‘ozłacać’ (I, s. 445);
- *blond* ‘blond’ (I, s. 54)[26];
- *jasny* ‘blond’ (I, s. 54)[27].

Związki frazeologiczne (w tym porównanie):

- *żôłti jak marchew* ‘żółty jak marchew’ (II, s. 449);
- *żôłti koblun* [*kòblun*] ‘grążel żółty’ (I, s. 187);
- *złocënë* / *złote wieselé* ‘złote wesele, gody’ (II, s. 429);
- *obiecowac* [*òbiecowac*] *złoté górë* ‘obiecywać złote góry’ (I, s. 185).

---

[25] K. Handke, *Nazwy barw w „Słowniku gwar”*..., s. 41.

[26] Kaszubski leksem *blond* można przyporządkować również do pola bieli. Warto zaznaczyć, że Trepczyk w swoim słowniku podaje kaszubski przymiotnik *biôłi* (I, s. 54) jako ekwiwalent polskiej nazwy *blond*.

[27] Analogicznie leksem *jasny* można przyporządkować do pola bieli.

G. Pole błękitu (cztery leksemy i spokrewnione z dwoma z nich słowa oraz złożenia):

- *modri* [*mòdri*] ‘błękitny’ (I, s. 55), ‘chabrowy’ (I, s. 74), ‘lazurowy’ (I, s. 282), ‘modry’ (I, s. 326), ‘niebieski’ (I, s. 362), *modrôkow*(*at*) *i* [*mòdrôkòw*(*at*)*i*] ‘chabrowy’ (I, s. 74), *modrawi* [*mòdrawi*] ‘błękitnawy’ (I, s. 55), ‘modrawy’ (I, s. 326), ‘niebieskawy’ (I, s. 361); *modrasy* [*mòdrasy*] / *modrzësti* [*mòdrzësti*] ‘modrawy’ (I, s. 326), *modrzasti* [*mòdrzasti*] ‘błękitnawy’ (I, s. 55) oraz złożenia: *bladomodri* [*bladomòdri*] ‘bladoniebieski’ (I, s. 51), *jasnomodri* [*jasnomòdri*] ‘jasnoniebieski’ (I, s. 216), *cemnomodri* [*cemnomòdri*] ‘granatowy’ (I, s. 187), *cemnomodri* [*cemnomòdri*] / *cemnomodrasti* [*cemnomòdrasti*] ‘ciemnobłękitny’ (I, s. 86), *czôrnomodri* [*czôrnomòdri*] ‘czarnobłękitny’ (I, s. 93); *modrota* [*mòdrota*] ‘lazur’ (I, s. 282), *modrosc* [*mòdrosc*] / *modrzëzna* [*mòdrzëzna*] ‘błękit’ (I, s. 55), ‘indygo’ (I, s. 208), ‘modrość’ (I, s. 326), *cemnomodrota* [*cemnomòdrota*] ‘granat’ (I, s. 186); *modrzec* [*mòdrzec*] ‘błękitnieć’ (I, s. 55), ‘zbłękitnieć’ (II, s. 415), *wëmodrzec* [*wëmòdrzec*] ‘wybłękitnieć’ (II, s. 339); a także *modrawi* [*mòdrawi*] ‘sinawy’ (II, s. 184), *modrasti* [*mòdrasti*] ‘siny’ (II, s. 184), ‘sinawy’ (II, s. 184), *zmodrzałi* [*zmòdrzałi*] ‘podsiniały’ (II, s. 43), ‘zsiniały’ (II, s. 438); *zmodrzec* [*zmòdrzec*] ‘zsinieć’ (II, s. 438);
- *granatny* ‘granatowy’ (I, s. 187);
- *sëny* ‘siny’ (II, s. 184), *sënawi* ‘sinawy’ (II, s. 184); *sëniec* ‘sinieć’ (II, s. 184), *zesëniec* ‘posinieć’ (II, s. 64), *zesëniec* / *sëno obiegnąc* [*òbiegnąc*] ‘zsinieć’ (II, s. 438); *zesëniałi* / *obiegłé* [*òbiegłé*] *sëno* ‘zsiniały’ (II, s. 438);
- *mrozati* ‘siny’, ‘sinawy’ (II, s. 184).

Związki frazeologiczne:

- *modrosc* [*mòdrosc*] *nieba* ‘błękit nieba’ (I, s. 55);
- *sëny od gorzu* [*òd gòrzu*] ‘żółć go zalewa’ (II, s. 449).

H. Pole brązu (trzy leksemy i spokrewnione z jednym z nich nim słowa oraz złożenia):

- *bruny* ‘brązowy’ (I, s. 61), ‘brunatny’ (I, s. 63), ‘gniady’ (I, s. 179), ‘rumiany (II, s. 166), *brunawi* ‘brunatnawy’ (I, s. 63), *ubruniony* [*ùbruniony*] ‘opalony’ (I, s. 429); *brunizna* / *brunosc* ‘opalenizna’ (I, s. 429) oraz złożenia: *cemnobruny* ‘ciemnobrunatny’ (I, s. 86), ‘kawowy’ (I, s. 234), *czôrnobruny* ‘czarnobrunatny’ (I, s. 93),‘skarogniady’ (II, s. 186); *cemnobrunawi* ‘ciemnogniady’ (I, s. 86); *bruno* ‘brunatno’ (I, s. 63); *brunic* ‘brązowieć’ (I, s. 61), ‘brunatnieć’ (I, s. 63), *brunic sę* [*sã*] ‘rumienić się’ (II, s. 166), *zbrunic* / *ubrunic* [*ùbrunic*] ‘zbrązowieć’ (II, s. 45), *przëbrunic* ‘podrumienić’ (II, s. 43), ‘zarumienić’ (II, s. 403), *ubrunic sę* [*ùbrunic sã*] ‘zarumienić się’ (II, s. 403), (*u*)*brunic* (*sę*) [(*ù*)*brunic* (*sã*)] ‘opalić się’ (I, s. 429);

- *szekoladowi* [*szekòladowi*] w wyrażeniu *szekoladowô* [*szekòladowô*] *farwa* (I, s. 52);
- *opôlony* [*òpôlony*] ‘opalony’ (I, s. 429).

Związki frazeologiczne:

- *brunô farba skôrë* / *brunô miazdra* ‘płeć brązowa’ (I, s. 61);
- *bruny miazdrë* ‘śniady’ (II, s. 244), *brunawi miazdrë* ‘śniadawy’ (II, s. 244);
- *opôlony* [*òpôlony*] *jak gwiżdż* ‘mocno opalony, usmolony’ (I, s. 429);
- *opôlony* [*òpôlony*] *przez rzeszoto* [rzeszotò] ‘piegowaty’ (II, s. 18).

I. Pole fioletu (jeden przymiotnik i spokrewnione z nim słowa, a także jedno wyrażenie):

- *lilewi* ‘fioletowy’ (I, s. 162), ‘fiołkowy’ (I, s. 162), ‘liliowy’ (I, s. 287), ‘ametystowy’ (I, s. 23), *lilewizna* ‘fiolet’ (I, s. 162), *lilewô farba* / *lila* ‘lila’ (I, s. 287);
- *biskupi* [*biskùpi*] w wyrażeniu *biskupiô* [*biskùpiô*] *farwa* ‘fiolet’ (I, s. 162).

J. Pole różu (jeden leksem i spokrewnione z nim słowa oraz złożenia):

- *różewi* / *różowi* ‘różowy’ (II, s. 13, II, s. 165), *różewi* / *różów* ‘różany’ (II, s. 165) i złożenie: *bladoróżewi* ‘bladoróżowy’ (I, s. 51); *różewo* / *różowo* ‘różowy’ (II, s. 165); *zaróżewic* ‘zaróżowić’ (II, s. 403).

–Związki frazeologiczne:

- *zdrzec wiedno różowo* [*różowò*] *na swiat* ‘widzieć wszystko w różowych barwach’ (I, s. 38); *na wszëtko* [*wszëtkò*] *zdrzec różowo* [*różowò*] ‘patrzeć różowo na rzeczy’ (II, s. 165); *widzec wszëtko* [*wszëtkò*] *na różewo* [*różewò*] ‘patrzyć na wszystko przez różowe szkła’ (II, s. 13).

K. Pole oranżu (potencjalnie jeden leksem – przymiotnik oraz rzeczownik):

- *apfelzynowi* ‘pomarańczowy’ (II, s. 55);
- *oranża* [*òranża*] ‘oranż’ (I, s. 434).

2. Leksemy odnoszące się do koloru (kategorii nadrzędnej), wielobarwności i wzorzystości:

- *farwny* / *farbny* / *farbisti* ‘kolorowy’ (I, s. 246), ‘barwny’ (II, s. 39), ‘wielobarwny’ (II, s. 317); *farba* / *farwa* ‘kolor’ (I, s. 246), *farwnota* / *farbistosc* ‘koloryt’, ‘kolor’ (I, s. 246); *farwnic* ‘koloryzować’ (I, s. 246), *pofarbowac* [*pòfarbòwac*] / *pofarwowac* [*pòfarwòwac*] / *pofarwic* [*pòfarwic*] ‘pofarbować’ (II, s. 46), *przefarbowac* [*przefarbòwac*] / *przefarwowac* [*przefarwòwac*] ‘przefarbować’ (II, s. 94), *przëfarbowac* [*przëfarbòwac*] / *przëfarbic* ‘przybarwić’ (II, s. 111), *zafarbowac* [*zafarbòwac*] / *zafarwowac* [*zafarwòwac*] ‘zafarbować’ (II, s. 385), ‘zabarwić’ (II, s. 378), *zafarwic* ‘zabarwić’ (II, s. 378);
- *głôdczi* ‘jednobarwny’ (I, s. 218);
- *jednofarbisti* / *jednofarwny* ‘jednobarwny’ (I, s. 218);
- *dwojefarbisti* [*dwòjefarbisti*] / *dwiefarwny* ‘dwubarwny’ (I, s. 137), *dwafarbowi* [*dwafarbòwi*] / *dwafarwni* ‘dwukolorowy (I, s. 137), *dwojefarbistosc* [*dwòjefarbistosc*] / *dëbeltfarwnota* ‘dwukolorowość’ (I, s. 137);
- *trzëfarwny* / *trzëfarbowi* [*trzëfarbòwi*] / *trzëfarbisti* ‘trójbarwny’, ‘trójkolorowy’ (II, s. 262);
- *wielefarwny* / *wielefarbowi* [*wielefarbòwi*] / *wielefarbisti* ‘wielobarwny’, ‘wielokolorowy’ (II, s. 317);
- *wszelejakofarbisti* [*wszelejakòfarbisti*] / *rozmajitofarwny* ‘różnokolorowy’ (II, s. 165);
- *bestri* ‘srokaty’ (II, s. 210), ‘pstr(okat)y’ (II, s. 126); *bestro* ‘pstro’ (II, s. 126);
- *drobkowati* [*drobkòwati*] ‘cętkowany’ (I, s. 74);
- *jarzębiati* [*jarzãbiati*] ‘pstrokaty, pstry’ (II, s. 126);
- *moręgowati* [*mòrãgòwati*] ‘pstrokaty, pstry’ (II, s. 126); *m*(*o*)*ręgowati* [*m*(*ò*)*rãgòwati*] ‘pręgowaty’ (II, s. 82), *moręgowato* [*mòrãgòwato*] ‘pstro’ (II, s. 126);
- *piegowati* [*piegòwati*] ‘piegowaty’ (II, s. 18);
- *plachc*(*ow*)*ati* ‘pstrokaty, pstry’ (II, s. 126), *plachcowati* ‘piegowaty’ (II, s. 18), *plachc*(*ë*)*kowati* [*plachc*(*ë*)*kòwati*] ‘cętkowany’ (I, 74);
- *pręgowati* [*prãgòwati*] ‘pręgowaty’ (II, s. 82);
- *srokati* / *sarkati* ‘srokaty’ (II, s. 210), ‘pstrokaty, pstry’ (II, s. 126);
- *sztrépowati* [*sztrépòwati*] ‘pręgowaty’ (II, s. 82).

3. Leksemy wyrażające stopień jasności, ciemności, intensywności i połyskliwości barwy:

A. jasność:

- *jasny* ‘jasny’ (I, s. 217), *jasnëchny* / *jasnisti* / *jasnëtinczi*, zdr. od *jasny* ‘jasny’ (I, s. 217); *jasno* / *jasnëchno* ‘jasno’ (I, s. 216); *jasnosc* / *jasnota* ‘jasność’ (I, s. 216) oraz porównania: *jasné jak słuńce* ‘jasne jak na dłoni’ (I, s. 217) i żartobliwie – *jasné jak fusë* / *łësô bania* ‘jasne jak na dłoni’ (I, s. 217);
- *jaskri* ‘jasny’ (I, s. 217); *jaskro* ‘jasno’ (I, s. 216);
- *widny* ‘jasny’ (I, s. 217); *widno* / *widnëchno* ‘jasno’ (I, s. 216); *wid* ‘jasność’ (I, s. 216);

B. ciemność:

- *cemny* ‘ciemny’ (I, s. 86), *cemnawi* / *cemnisti* ‘ciemnawy’ (I, s. 86), *cemnëchny*/ *cemnëchenczi*, zdr. od *cemny* ‘ciemniut(eń)ki’ (I, s. 86); *cemno* ‘ciemno’ (I, s. 86); *cemnota* / *cemnosc* / *cemnica* / *cemżô* ‘ciemność’ (I, s. 86); *cemniec* ‘ciemnieć’(I, s. 86), *robic sę* [*sã*] *cemno* ‘ciemnieć’ (I, s. 86) oraz związek frazeologiczny *egipskô cemnica* ‘ciemności egipskie’ (I, s. 86);
- *smroczny* ‘ciemnawy’ (I, s. 86); *smroczno* ‘ciemno’ (I, s. 86); *robic sę* [*sã*] *mroczno* ‘ciemnieć’ (I, s. 86);

C. intensywność:

- *bladi* ‘blady’ (I, s. 51), *bladëchny* / *bladëchenczi*, zdr. od *bladi*, ‘bledziuchny’ (I, s. 53); *bladnąc* ‘blednieć’ (I, s. 51), *przëbladnąc* ‘przyblednąć’ (II, s. 112), *wëblékowac* [*wëblékòwac*] / *wëbielec* / *wëbladnąc* ‘wyblaknąć’ (II, s. 339), *kąsk wëbielec* / *wëbladnąc* ‘przyblaknąć’ (II, s. 112), *zbladnąc* ‘pobladnąć’ (II, s. 31), ‘zblednąć’ (II, s. 415), *wëbielenié* / *wëbladnienié* ‘odbarwienie’ (I, s. 405); *wëblékowóny* [*wëblékòwóny*], *wëbielałi* / *wëbladłi* ‘wyblakły’ (II, s. 339), *wëbladłi* / *wëbielałi* ‘opłowiały’ (I, s. 432), ‘płowy’ (II, s. 30), ‘pobladły’ (II, s. 31), ‘wybladły’ (II, s. 339), *przëbladłi* / *zbladłi* ‘przybladły’ (II, s. 112), ‘zbladły’ (II, s. 415), *zbladłi* ‘pobladły’ (II, s. 31);
- *pastelny* / *pastelowi* ‘pastelowy’ (II, s. 11);

D. połyskliwość:

- *blëszczati* ‘błyszczący’ (I, s. 216); *blëszczatosc* ‘jaskrawość’[28] (I, s. 216);

---

[28] Wszystkie leksemy odnoszące się do jaskrawości mogą również być zaklasyfikowane do grupy słów odnoszących się do intensywności barwy.

- *jaskri* ‘błyszczący’ (I, s. 216); *jaskrota* ‘jaskrawość’ (I, s. 216) oraz *jaskré farbë* ‘jaskrawe kolory’ (I, s. 216);
- *łiszczący* ‘połyskliwy’ (II, s. 55); *łisk* ‘połysk’ (II, s. 55), *łiskanié* ‘połyskiwanie’ (II, s. 55); *łiszczec* ‘połyskiwać’ (II, s. 55);
- *parmny* ‘promienny’ (II, s. 84), *parmienisti* ‘promienisty’ (II, s. 84), *rozparmiony*/ *rozparmieniony* ‘rozpromieniony’ (II, s. 156);
- *skrzący* ‘błyszczący’ (I, s. 216), ‘lśniący’ (I, s. 290); *rozskrzony* ‘roziskrzony’ (II, s. 149);
- *sklëniący* / *sklący* ‘lśniący’ (I, s. 290), ‘połyskliwy’ (II, s. 55); ‘świecący’ (II, s. 246); *sklënié* / *sklënienié* ‘połysk’ (II, s. 55), *sklënienié* ‘połyskiwanie’ (II, s. 55); *sklëc* / *sklënic* ‘świecić’ (II, s. 246);
- *skrzëwny* ‘lśniący’ (I, s. 290), *skrzewi* ‘błyszczący’ (I, s. 216); *skrzëwnota* ‘jaskrawość’ (I, s. 216);
- *swiécący* ‘świecący’ (II, s. 246), ‘skrzący’ (II, s. 192); *swiécëc* ‘świecić’ (II, s. 246).

4. Wyrazy spokrewnione z podstawowymi oraz niepodstawowymi nazwami barw, które określają:

A. ludzi ze względu na kolor ich włosów (rzeczowniki), np.:

- *bielin* / *białas* / *bialis* ‘blondyn’ (I, s. 54), *bielink* / *blondink* / *bialisk*, zdr. odpowiednio od *bielin* / *bialis* ‘blondynek’ (I, s. 54), *bielin* / *bieliszk* / *biélc* / *bielis* ‘jasny blondyn’ (I, s. 217), *bielinka* / *bieliska* ‘jasna blondynka’ (I, s. 217), *biélka* / *bialis*(*k*)*a* ‘blondyn(k)a’ (I, s. 54);
- *blond* ‘blondyn’ (I, s. 54), *blondink*, zdr. odpowiednio od *blond* ‘blondynek’ (I, s. 54), *blondina* ‘blondyn(k)a’ (I, s. 54);
- *jasnioch* ‘blondyn’ (I, s. 54), *jasnioszk*, zdr. odpowiednio od *jasnioch*, ‘blondynek’ (I, s. 54), *jasnioszka* ‘blondyn(k)a’ (I, s. 54);
- *lenionk* ‘mężczyzna lnianowłosy’ (I, s. 289), *lenionka* ‘kobieta lnianowłosa’ (I, s. 289);
- *bruniôk* ‘brunet’ (I, s. 63), *bruniôczka* ‘brunetka’ (I, s. 63);
- *cemnoch* ‘szatyn’ (II, s. 229), *cemnoszka* ‘szatynka’ (II, s. 229);
- *czôrnis* ‘brunet’ (I, s. 63), *czôrnisa* ‘brunetka’ (I, s. 63);
- *mrocz*(*ul*)*k* ‘brunet’ (I, s. 63), *mroczulka* ‘brunetka’ (I, s. 63);
- *morës*(*k*) [*mòrës*(*k*)] ‘brunet’ (I, s. 63), *mores*(*k*)*a* [*mòrës*(*k*)*a*] ‘brunetka’ (I, s. 63);
- *czerwoniélc* [*czerwòniélc*] / *rudk* / *lës* ‘rudy’ (II, s. 166);

  - *sywc* / *sëwôcz* / *sëwôla* / *sëwich* ‘siwy mężczyzna’ (II, s. 185), *sëwôczka* / *sëwicha* ‘siwa kobieta’ (II, s. 185);

B. **ludzi ze względu na kolor włosów (przymiotniki)**, np.:
  - *czerzwionowłosowi* ‘rudowłosy’ (II, s. 166);
  - *jasnowłosowi* ‘jasnowłosy’ (I, s. 216);
  - *lenisti* ‘jasnowłosy’ (I, s. 216), *lniany* ‘lniany’ (I, s. 289) w *lniané włosë* ‘włosy lniane’ (I, s. 289);
  - *popielati* [*pòpielati*] / *bielisowati* ‘płowowłosy’ (II, s. 30);
  - *sëwowłosowi* [*sëwòwłosowi*] ‘siwowłosy’ (II, s. 185), *sëwogłowowi* [*sëwògłowòwi*] ‘siwogłowy’ (II, s. 185).

C. **ludzi ze względu na kolor oczu czy zarostu (przymiotniki)**, np.:
  - *jasnookowi* [*jasnoòkòwi*] ‘jasnooki’ (I, s. 216);
  - *modrooczny* [*mòdroòczny*], *modrookowi* [*mòdroòkòwi*] ‘modrooki’ (I, s. 326), ‘niebieskooki’ (I, s. 362);
  - *zelonookowi* [*zelonoòkòwi*], *zelonooczny* [*zelonoòczny*] ‘zielonooki’ (II, s. 425);
  - *czerzwionobardi* ‘rudobrody’ (II, s. 166);
  - *sëwobardny* [*sëwòbardny*] / *sëwobrodowi* [*sëwòbrodòwi*] ‘siwobrody’ (II, s. 185), a także *sënobarda* / *sënobroda* ‘sinobrody’ (II, s. 184).

D. **nazwy zwierząt i roślin motywowane odpowiednio umaszczeniem i barwą części roślin**, np.:
  - *białach* / *môrzk* / *szëmel* ‘siwek’ (II, s. 185);
  - *bruny* ‘gniadosz’ (I, s. 179);
  - *czôrnula* / *czôrnô karwa* ‘czarnucha’, tj. czarna krowa (I, 93);
  - *fos*(*k*) [*fòs*(*k*)] ‘cisawy koń’ (I, s. 88), *foska* [*fòska*] ‘cisawa klacz’ (I, s. 88);
  - *glink* / *glinka* / *glënia* / *glëniôk* ‘koń maści gliniastej’ (I, s. 254);
  - *mrózk* ‘koń maści białoszarej’ (I, s. 254), *mrózk* / *mrozôk* / *môrzk* ‘siwek’ (II, s. 185), *mrózka* ‘siwka’ (II, s. 185);
  - *mësz*(*ô*)*k* ‘siwek’ (II, s. 185), *mëszka* ‘siwka’ (II, s. 185);
  - *plachcónka* / *sroka* ‘pstrokata krowa’ (II, s. 126);
  - *szëmel* ‘siwek’ (II, s. 185), *szëmla* ‘siwka’ (II, s. 185);
  - *żołtôk* ‘żółcień’ (II, s. 449).

5. **Leksemy, które mogą funkcjonować jako skojarzeniowe (metonimiczne) określenia nazw barw** (jednak w leksykonie brak jednak bezpośredniego odniesienia do barwy), np.:

- **potencjalnie w polu bieli:** *alabastrowi* ‘alabastrowy’ (I, s. 21), *konoplën(y)* [*kònoplën(y)*] / *konoplë(no)wi* [*kònoplë(no)wi*] / *konopl(ast)i* [*kònopl(ast)i*] ‘konopiany / konopiasty / konopny’ (I, s. 252), *maslany* / *maselny* ‘maślany’ (I, s. 310), *mleczny* [*mléczny*] / *młóczny* / *młókowi* [*młókòwi*] ‘mleczny’ (I, s. 323), *perlën* / *perlowi* ‘perłowy’ (II, s. 15);
- **potencjalnie w polu czerni:** *hebanowi* ‘hebanowy’ (I, s. 198), *krëczny* ‘kruczy’ (I, 267), *smołowi* [*smòłowi*] ‘smolisty’ (II, s. 197);
- **potencjalnie w polu szarości:** *gołąbczën* [*gòłąbczën*] / *gołębi* [*gòłãbi*] ‘gołębi’ (I, s. 181), *mëszi* / *mëszëny* ‘mysi’ (I, s. 334), *stalany* ‘stalowy’ (II, s. 211);
- **potencjalnie w polu czerwieni:** *amarantowi* ‘amarantowy’ (I, s. 22); *dërdzany*/ *dërdzawi* / *recowati* ‘rdzawy’ (II, s. 135), *jarzëbinowi* / *jarzëbny*/ *jarzëbiôkowi* [*jarzëbiôkòwi*] ‘jarzębinowy’ (I, s. 216), *karminowi* [*karminòwi*] ‘karminowy’ (I, s. 231), *koralowi* [*kòralowi*] / *koralën* [*kòralën*] ‘koralowy’ (I, s. 256), *krzeszn(iow)y*/ *krzeszniczi* ‘wiśniowy’ (I, s. 95), *malënowi* ‘malinowy’ (I, s. 304), *miedzany* / *koprowi* [*kòprowi*] ‘miedziany’ (I, s. 317), *wiszniowi* ‘wiśniowy’ (II, s. 322), *potrôwnicowi* [*pòtrôwnicowi*] ‘poziomkowy’ (II, s. 75);
- **potencjalnie w polu żółci:** *burztinowi* [*bùrztinowi*] / *jantarowi* ‘bursztynowy’ (I, s. 68), *cytrónowi* ‘cytrynowy’ (I, s. 92), *mozdrichowi* [*mòzdrichòwi*] ‘musztardowy’ (I, s. 333), *miodowi* ‘miodowy’ (I, s. 322), *piôskowi* [*piôskòwi*] ‘piaskowy’ (II, s. 17), *sarkowi* [*sarkòwi*] ‘siarkowy’ (II, s. 182), *słomiany* / *słomkowi* [*słomkòwi*] ‘słomiany / słomkowy’ (II, s. 194), *szafranowi* ‘szafranowy’ (II, s. 227), *woskowi* [*wòskòwi*] ‘woskowy’ (II, s. 328);
- **potencjalnie w polu zieleni:** *oliwkowi* [*òliwkòwi*] ‘oliwkowy’ (I, s. 428), *szmaragdowi* ‘szmaragdowy’ (II, s. 234);
- **potencjalnie w polu błękitu:** *kobaltny* [*kòbaltny*] / *kobaltowi* [*kòbaltowi*] ‘kobaltowy’ (I, s. 243), *turkusowi* [*turkùsowi*] ‘turkusowy’ (II, s. 267);
- **potencjalnie w polu brązu:** *cymtowi* / *cynamónowi* ‘cynamonowy’ (I, s. 92), *harbatny* ‘herbaciany’ (I, s. 199), *kakaowi* ‘kakaowy’ (I, s. 225), *kasztanow(at)i* ‘kasztanow(at)y’ (I, s. 233), *kawowi* [*kawòwi*] ‘kawowy’ (I, s. 234), *mah(ag)oniowi* [*mah(ag)òniowi*] / *mah(ag)onin* [*mah(ag)ònin*] ‘mahoniowy’ (I, s. 302), *orzechowi* [*òrzechòwi*] / *orzeszny* [*òrzeszny*] ‘orzechowy’ (I, 436), *piwiasti* ‘piwny’ (II, s. 24);
- **potencjalnie w polu fioletu:** *ametistowi* / *ametistny* ‘ametystowy’ (I, s. 23), *jagodny* [*jagòdny*] / *jagodowi* [*jagòdowi*] ‘jagodowy’ (I, s. 214), *proliszkowi* [*proliszkòwi*] ‘fiołkowy’ (I, 162), *lewańdowi* ‘lawendowy’ (I, s. 282);

- **potencjalnie w polu oranżu:** *aprikózny* / *aprikózën* ‘morelowy’ (I, 328), *brzoskwiowi* ‘brzoskwiniowy’ (I, s. 65), *łososowi* ‘łososiowy’ (I, s. 298).

Analiza materiału wyekscerpowanego ze słownika

Jak wynika z przedstawionego powyżej materiału językowego, *Słownik polsko-kaszubski* Trepczyka zawiera 37 przymiotników określających barwy, nie licząc form pokrewnych i złożeń. Pola czerwieni, bieli i szarości są największe i zawierają odpowiednio osiem, siedem i sześć określeń barw. Mniejsze są pola żółci (cztery leksemy) oraz błękitu (trzy leksemy + jeden) i brązu (trzy leksemy). Słownik rejestruje dwa określenia fioletu i tylko po jednym określeniu czerni, zieleni, różu i oranżu. Tabela 1 przedstawia te dane liczbowe, a także procentowe.

Tabela 1.
Nazwy barw (przymiotniki) w *Słowniku polsko-kaszubskim* Jana Trepczyka

Pole	Wielkość pola		Leksemy
	Liczba leksemów*	**W odsetkach (w przybliżeniu)**	
BIEL	7	19	*biôłi*, *jasny*, *kremowi* [*krémòwi*], *lenisti*, *platinowi*, *sëwi*, *strzébrny* / *strzéb(rz)ny*
CZERŃ	1	3	czôrny
SZAROŚĆ	6	16	*szari*, *bùri*, *mëszati*, *mrozati*, *popielati* [*pòpielati*], *szëmlati*
CZERWIEŃ	8	21	*czerwiony* / *czerzwiony* / *czerwony* [*czerwòny*], *bordo* [*bòrdo*], *cegłowati* / *ceglasti*, *fosati* [*fòsati*], *krëwisti*, *lësati*, *ognisti* [*ògnisti*], *purpurowi* [*pùrpùrowi*] / *purpurny* [*pùrpùrny*]
ZIELEŃ	1	3	zelony
ŻÓŁĆ	4	11	*żôłti*, *złoti*, *blond*, *jasny*
BŁĘKIT	3 (+1)	8	*mòdri*, *granatny*, *sëny* (również *mrozati*)

BRĄZ	3	8	*bruny, opôlony* [*òpôlony*], *szekoladowi* [*szekòladowi*]
FIOLET	2	5	*lilewi, biskupi* [*biskùpi*]
RÓŻ	1	3	różewi
ORANŻ	1	3	apfelzynowi
Ogółem	37 (100%)		

* Uwzględniamy tylko przymiotniki bez podawania form pokrewnych i złożeń.
Źródło: opracowanie własne.

W swoim słowniku Trepczyk odnotował ponadto liczne złożenia zawierające przede wszystkim leksemy *czerwiony* / *czerwòny*, *zelony*, *żôłti* i *mòdri*. Złożenia te zawierają informację o stopniu jasności barwy (człony *jasno-* i *cemno-*) lub odnoszą się do barw mieszanych, np. *czôrnomodri* [*czôrnomòdri*] ‘czarnobłękitny’ czy *biôłożôłti* ‘białożółty’. Słownik uwzględnia stosunkowo liczne związki frazeologiczne z nazwami bieli, czerni i czerwieni.

Autor *Słownika polsko-kaszubskiego* dokumentuje również wiele nazw zwierząt domowych utworzonych od nazwy ich umaszczenia, np. *bruny* ‘gniadosz’, *fuks* [*fùks*] ‘kasztan’, *białach*, *mrózk*, *mesz*(*ô*)*k*, *szëmel* ‘siwek’.

Przytoczony powyżej materiał pozwala użytkownikom słownika Trepczyka poczynić kilka innych spostrzeżeń na temat kaszubskiego słownictwa barw.

Po pierwsze, jeżeli porównamy polskie nazwy barw występujące jako wyrazy hasłowe z ich kaszubskimi odpowiednikami, okaże się, że w niektórych polach mimo dużej liczby kaszubskich leksemów są one w sporej mierze ze sobą spokrewnione bądź stanowią złożenia zawierające te same człony. Przykładowo, słownik uwzględnia następujące polskie nazwy z pola błękitu: nazwę podstawową *niebieski* i derywat *niebieskawy* oraz nazwy niepodstawowe: *błękitny* (oraz *błękitnawy*), *granatowy*, *siny* (oraz *sinawy*), *lazurowy*, *modry* (oraz *modrawy*) i *chabrowy*. Słownik podaje następujące ich kaszubskie ekwiwalenty:

– *niebieski – mòdri*; *niebieskawy – mòdrawi*;
– *błękitny – mòdri*; *błękitnawy – mòdrzasti*, *mòdrawi*;
– *granatowy – granatny*, *cemnomòdri*;
– *siny – sëny*, *mrozati*, *mòdrasti*; *sinawy – sënawi*, *mòdrawi*, *mòdrasti*, *mrozati*;
– *lazurowy – mòdri*;
– *modry – mòdri*; *modrawy – mòdrasy*, *mòdrawi*, *mòdrzësti*;
– *chabrowy – mòdri, mòdrôkow*(*at*)*i*.

Jak widać z tego zestawienia, dominującym leksemem kaszubskim jest *mòdri* wraz z derywatami, ponadto występują tylko trzy inne leksemy: *granatny*, *sëny* i *mrozati*. Można wysnuć wniosek, iż kaszubskie pole błękitu jest uboższe od polskiego, przy czym jednak należy zwrócić uwagę na bogactwo formantów słowotwórczych (-*awi*, -*asti*, -*ësti*, -*ati*, -*owati*, -*asy*).

Drugie spostrzeżenie dotyczy sklasyfikowania leksemu odnoszącego się do jednej barwy mieszanej, mianowicie beżu. *Słownik języka polskiego PWN* definiuje leksemy *beż* i *beżowy* następująco:

> **beż I** «beżowy»
> **beż II**
> 1. «kolor mlecznej kawy»
> 2. «ubranie, tkanina itp. mające ten kolor»
> (https://sjp.pwn.pl/szukaj/be%C5%BC.html)
>
> **beżowy** «taki jak kolor mlecznej kawy»
> (https://sjp.pwn.pl/szukaj/be%C5%BCowy.html)

Współczesny słownik PWN zatem nie rozstrzyga, do jakiego pola barw należą *beż* i *beżowy*, chociaż mleczną kawę można skojarzyć z jasnym brązem. Wcześniejszy słownik, pod redakcją Witolda Doroszewskiego, przypisuje *beż* do pola żółci, jak również szarości:

> **beż 1.** ndm «kolor piaskowożółty, szarożółty, barwy mlecznej kawy»
> **2.** *m II*, *D* -u, *blm włók.* «lekka tkanina zrobiona z wełny nie farbowanej, mającej naturalną barwę»
> (https://sjp.pwn.pl/doroszewski/bez;5413040.html)

Natomiast Ryszard Tokarski przypisuje *beżowy* do trzech pól:

> Francuska pożyczka *beż*, *beżowy* (od *beige*) w słownikach języka polskiego definiowana bywa zarówno przez odniesienie do jednej bądź kilku podstawowych nazw barw (*żółty*, *brązowy*, *szary*), jak też przez wskazanie obiektu (czy grupy obiektów) będących typowymi nosicielami tej barwy (*jasna kawa*, *piasek*)[29].

---

[29] R. Tokarski, *Semantyka barw…*, s. 145.

Natomiast Trepczyk przypisuje *beż* tylko do pola żółci: „**beż** *m* wełnianożôłti, żôłtawi" (I, s. 48), redukując znaczenie tego leksemu.

Trzecie spostrzeżenie dotyczy pokrewieństwa kaszubskich nazw barw z ich polskimi ekwiwalentami. Większość podanych w słowniku Trepczyka nazw barw spokrewniona jest nazwami barw występującymi w polszczyźnie (i innych językach słowiańskich), chociaż pary ekwiwalentów nie zawsze mają taki sam status, np. w polu fioletu polski *liliowy* jest nazwą niepodstawową, podczas gdy kaszubski *lilewy* – podstawową. Odnotowane w słowniku właściwe określenia barw niespokrewnione z polskimi nazwami barw to: *mrozati*, *szëmlati*, *lësati*, *fòsati*, *apfelzynowi*.

Po czwarte, należy też tu zauważyć, że Trepczyk unika tzw. polaszenia – słownik nie odnotowuje stosunkowo niedawnych polskich zapożyczeń (np. *pòmarańczowi*) ani neosemantyzmów (np. *niebiesczi*).

Piąta uwaga wpisuje się w obserwacje dotyczące leksykonów barw w różnych językach. Przedstawiony powyżej materiał słownikowy potwierdza tendencje odnotowane w innych językach – w polach barw ciepłych (czerwień i żółć) jest więcej leksemów niż w polach barw zimnych (zieleń i błękit).

Słowo końcowe

Jak pokazuje materiał wyekscerpowany ze *Słownika polsko-kaszubskiego*, jego autor uwzględnił wszystkie podstawowe nazwy barw (*czôrny*, *biôłi*, *czerwòny*, *żôłti*, *zelony*, *mòdri*, *bruny*, *lilewi*, *różewi*, *apfelzynowi* i *szari*), jak również wiele niepodstawowych, włączając w to nazwy potencjalne. Ze względu na szczupłość miejsca nie przedstawiłyśmy materiału ze wszystkich haseł związanych z kolorami i pokrewnymi zjawiskami, szczególnie w punktach 2–5. Jednak to, co zaprezentowałyśmy, już świadczy o ujętej w słowniku bogatej kaszubskiej leksyce kolorystycznej.

Streszczenie

Celem tego artykułu jest przedstawienie i sklasyfikowanie podstawowych i niepodstawowych nazw barw odnotowanych w *Słowniku polsko-kaszubskim* Jana Trepczyka, wydanym w roku 1994. Badanie wykazuje, że autor słownika uwzględnił wszystkie podstawowe nazwy barw (*czôrny*, *biôłi*, *czerwòny*, *żôłti*, *zelony*, *mòdri*, *bruny*, *lilewi*, *różewi*, *apfelzynowi* i *szari*), a także wiele nazw niepodstawowych, jak również liczne inne leksemy, które mogą funkcjonować jako określenia kolorów.

Summary

The aim of this paper is to present and classify the basic and non-basic colour terms recorded in *Słownik polsko-kaszubski* [Polish-Kashubian Dictionary] by Jan Trepczyk, published in 1994. The study shows that the dictionary includes all the basic Kashubian colour terms (*czôrny* 'black', *biôłi* 'white', *czerwòny* 'red', *żôłti* 'yellow', *zelony* 'green', *mòdri* 'blue', *bruny* 'brown', *lilewi* 'purple', *różewi* 'pink', *apfelzynowi* 'orange' and *szari* 'grey') and numerous non-basic terms, as well as potential colour names.

Bibliografia

Berlin Brent, Kay Paul, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley: University of California Press, 1969.

Corbett Greville G., Davies Ian R. L., *Establishing basic color terms: Measures and techniques*, [w:] *Color Categories in Thought and Language*, red. Clyde Laurence Hardin, Luisa Maffi, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 197–223.

Grzenia Jan, *Założenia opisu pola semantycznego barw w języku polskim*, „Poradnik Językowy" 1993, nr 4, s. 155–165.

Handke Kwiryna, *Nazwy barw w* Słowniku gwar kaszubskich *Bernarda Sychty*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, t. 4, red. Róża Wosiak-Śliwa, Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 2001, s. 23–41.

Karolak Stanisław, *Pole semantyczne (znaczeniowe)*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. Kazimierz Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków: Ossolineum 1999, s. 444–446.

Kay Paul, McDaniel Chad K., *The linguistic significance of the meanings of basic color terms*, „Language" 1978, nr 54/3, s. 610–646.

Lakoff George, *Kobiety, ogień i rzeczy niebezpieczne. Co kategorie mówią nam o umyśle?*, red. nauk. Elżbieta Tabakowska, przekł. Magdalena Buchta, Agnieszka Kotarba, Anna Skucińska, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2011.

Lakoff George, *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago – London: The University of Chicago Press, 1987.

Leman Joanna, *Słownictwo barw w powieści Aleksandra Majkowskiego* Żëcé i przigòdë Remùsa *i jej przekładach*, niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2019.

Łuczyński Adam, *Nazwy barw w poezji kaszubskiej opublikowanej na łamach kwartalnika „Stegna"*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, 2014, red. Ewa Komorowska, Danuta Stanulewicz, Szczecin: Uniwersytet Szczeciński i Szczecińskie Towarzystwo Naukowe, 2014, s. 125–143.

Polański Kazimierz, *Kategoria leksykalna*, [w:] *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. Kazimierz Polański, Wrocław – Warszawa – Kraków: Ossolineum 1999, s. 290–291.

Popowska-Taborska Hanna, *Dzieje kaszubskiej leksykografii*, [w:] Popowska-Taborska, Hanna, Boryś Wiesław, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1996, s. 11–66.

Słownik języka polskiego, red. Witold Doroszewski, https://sjp.pwn.pl/doroszewski/.

Słownik języka polskiego PWN, https://sjp.pwn.pl/.

Stanulewicz Danuta, *Nazwy barw w* Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego *Stefana Ramułta*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, t. 2, red. Małgorzata Klinkosz, Aneta Lica, Zenon Lica, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2015, s. 185–198.

Stanulewicz Danuta, *Nazwy barw w* Słowniku języka kaszubskiego czyli pomorskiego *Stefana Ramułta i* Słowniku polsko-kaszubskim *Jana Trepczyka*, referat przedstawiony podczas II Ogólnopolskiej Konferencji „Językowy, literacki oraz kulturowy obraz Pomorza dawniej i dziś", Gdańsk 2013.

Stanulewicz Danuta, *Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù i jich psychòlogicznô płôtnota / Nazwy barw w języku kaszubskim i ich psychologiczna istotność*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2017, s. 112–121 [wersja kasz.], 252–261 [wersja pol.].

Szczepankowska Irena, *Semantyka i pragmatyka językowa*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2011.

Taylor John R., *Kategoryzacja w języku. Prototypy w teorii językoznawczej*, przekł. Anna Skucińska, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, 2001.

Taylor John R., *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford: Clarendon Press, 1989.

Tokarski Ryszard, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004 (prwdr. 1995).

Treder Jerzy, *Język i leksykon Jana Trepczyka*, [w:] Jan Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, t. II, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1994, s. 453–495.

Trepczyk Jan, *Słownik polsko-kaszubski*, t. I–II, red. Jerzy Treder, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1994.

Aleksandra Majkowska
(Akademia Pomorska w Słupsku)

Tradycja, przyroda i miłość w tomiku *Odecknienié*

Tradition, nature and love in the poetry book *Odecknienié*

Słowa klucze:
Jan Trepczyk, *Odecknienié*, Wendowie, tradycja kaszubska, przyroda kaszubska, miłość, Florian Ceynowa, Aleksander Majkowski, Zrzeszińcy, morze

Keywords
Jan Trepczyk, poetry book *Odecknienié*, Wends, Kashubian tradition, Kashubian nature, love, Florian Ceynowa, Aleksander Majkowski, literary group Zrzeszińcë, sea

10 czerwca 2017 r. Rada Naczelna Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego przyjęła uchwałę nr 18/2017 o ustanowieniu roku 2019 rokiem Jana Trepczyka. Z tej okazji odbyło się wiele spotkań, konferencji, wystaw poświęconych temu wybitnemu kompozytorowi, poecie i autorowi dwutomowego *Słownika polsko-kaszubskiego*[1]. ZKP wydało również kalendarz, na którym zamieszczono hasło związane z twórczymi zainteresowaniami Méstra Jana – „Tradicjô. Roda. Miłota”.

Te trzy słowa oddają ważną część poetyckich zainteresowań Trepczyka, który często poruszał w swoich lirykach tematy wskazane w zrzeszeniowym kalendarzu. Podobną tematykę wierszy Méstra Jana wskazał również Daniel Kalinowski:

---

[1] Por. J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, opr. J. Treder, Gdańsk 1994 (tom I A–Ó, tom II P–Ż).

> Najważniejszą grupą tematyczną jest tutaj miłość do rodzinnej ziemi wyrażana przeróżnymi środkami stylistycznymi i ukazywana w rozlicznych nawiązaniach: a to do prehistorii Pomorza i historii Kaszub, a to przez opisy rodzimej przyrody, a to wreszcie przez artystyczne przedstawienie cech charakterologicznych mieszkających na Pomorzu ludzi[2].

Podział swoich utworów prawie tożsamy z hasłem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego przyjętym na rok Trepczyka zaproponował zresztą sam poeta w tomiku *Moja stegna*[3] (trzy części są tu zatytułowane: Deja, Miełota, Chaja).

W niniejszym artykule zajmiemy się tematem tradycji, przyrody i miłości w drugim tomiku poety *Odecknienié*[4] wydanym w 1977 r. Zbiór był już omawiany m.in. przez Jana Drzeżdżona, Krystynę Muzę, Feliksa Marszałkowskiego, Józefa Borzyszkowskiego oraz Daniela Kalinowskiego[5]. *Odecknienié* zawiera 86 wierszy podzielonych na pięć grup[6] (jeden z utworów *Rzeczëta* został wydzielony, pełniąc rolę pewnego wprowadzenia do całej publikacji), wstęp autorstwa Tadeusza Bolduana oraz notę biograficzną Edmunda Puzdrowskiego.

Tradycja

Tradycja to wg *Słownika Języka Polskiego PWN*: „ogół obyczajów, norm, poglądów, zachowań itp. właściwych jakiejś grupie społecznej, przekazywanych z pokolenia na pokolenie; też: ciągłość tych obyczajów, norm, poglądów lub zachowań”[7]. Wspomnianą w tej definicji grupą społeczną są w tomiku *Odecknienié* Kaszubi i to ich obyczaje oraz zachowania są tutaj opisywane.

---

[2] D. Kalinowski, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców*, [w:] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, F. Marszałkowski, *Poezja zrzeszyńców*, opr. H. Makurat, Gdańsk 2013, s. XL–XLVIII.

[3] Por. J. Trepczyk, *Moja stegna*, Gdańsk 1970.

[4] Por. tegoż, *Odecknienié*, Gdańsk 1977.

[5] Por. J. Drzeżdzon, *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939*, Gdańsk 1973, s. 106–110; K. Muza, *Lirnik kaszubski*, „Pomerania” 9/1987, s. 24; F. Marszałkowski, *Jana Trepczyka „Odecknienié” a mòje ùwidzenié*, [w:] *Pro memoria Feliks Marszałkowski (1911–1987)*, opr. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2007, s. 235–243; J. Borzyszkowski, *Wielkie Pomorze w poezji i pieśni Jana Trepczyka*, [w:] tegoż, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2011, s. 293–302; D. Kalinowski, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców*...

[6] 1. Z naj prôwdą jidącë, 2. Zdłużą niwë, 3. Jiné słuńca, 4. Na zôloju, 5. Naj` stegnë.

[7] https://sjp.pwn.pl/slowniki/tradycja.html. (Dostęp 23.06.2019 r.).

Trepczyk widzi jednak swoich rodaków, ich historię i zasięg terytorialny w sposób specyficzny, interpretując szczupłe (zwłaszcza w okresie, gdy powstawały omawiane liryki) źródła historyczne tak, aby wiązały się z koncepcją głoszącą, że Kaszubi są głównymi dziedzicami tradycji nadbałtyckich Słowian[8]. Mamy tu do czynienia z wyraźną mitologizacją historii, z dużą dozą prawdopodobieństwa w oparciu o książkę mistrza i nauczyciela Trepczyka Aleksandra Majkowskiego *Historia Kaszubów*[9]. Najistotniejszym podobieństwem między tezami zawartymi we wspomnianej publikacji oraz w tomiku *Odecknienié* jest utożsamianie Kaszubów z Weletami czy też Wendami[10].

Dla podmiotu lirycznego pamięć o zwyczajach, historii i dokonaniach tego dawnego nadbałtyckiego ludu jest dla Kaszubów czynnikiem wiążącym z dawnymi pokoleniami oraz współcześnie między sobą. Jak czytamy w *Piesni Wendów*:

W nas brëslëje jesz stôrëch Wendów krew,
Jak szëmot morsczich wôł
Nóm zrzeszą mdze o przódë ojcach wdôr,
Co wiedzą ortu dôł (*Piesniô Wendów*, s. 11)[11]

Utożsamianie Kaszubów z Wendami pozwala podmiotowi na ukazanie czytelnikom długiej tradycji swego ludu oraz jego szeroki zasięg terytorialny, który nie ogranicza się tylko do zachodniej słowiańszczyzny Wieletów, ale także ziem rządzonych przez pomorską dynastię Gryfitów i wschodniopomorskiego państwa Świętopełka Wielkiego (*Më*, s. 25–27). Jak pisze Daniel Kalinowski:

> To zainteresowanie Trepczyka najstarszymi, a przy tym częściowo znanymi faktami czasów związku wieleckiego, nie do końca przejrzystymi

---

[8] Współczesne rezultaty badań historyków, archeologów i językoznawców na temat nadbałtyckich Słowian zostały szeroko zaprezentowane w opracowaniu J. M. Piskorskiego, *Pomorze plemienne. Historia – Archeologia – Językoznawstwo*, Szczecin 2002 (reprint w 2014).

[9] Tezę o tym, że zrzeszińcy czerpali wiedzę o historii Kaszubów przede wszystkim ze wspomnianej publikacji A. Majkowskiego potwierdza D. Kalinowski w opracowaniu: *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców*..., s. XLIV.

[10] Już w pierwszym zdaniu *Historii Kaszubów* czytamy: „Kaszubi czyli Pomorzanie, najdawniej zwani Weletami, są jedną z licznych gałęzi szczepu słowiańskiego, który zamieszkiwał Europę już w czasach przedchrystusowych". Por. A. Majkowski, *Historia Kaszubów*, Gdańsk 1991, s. 1.

[11] Wszystkie wiersze J. Trepczyka przytoczone w artykule pochodzą z tomiku *Odecknienié*, Gdańsk 1977. Numery stron podane w nawiasach odnoszą się do tego wydania.

> okolicznościami rządów pierwszych Gryfitów czy wreszcie niepewnego pokoju w latach panowania Świętopełka pozwalały poecie wypełniać literackimi treściami hipotezy akademickich historyków[12].

Według podmiotu lirycznego tradycja kaszubska jest dziedzictwem słowiańskim. Kaszubi wraz z Rosjanami, Czechami, Lechami-Polakami są synami tej samej matki – Sławy (*Piesniô Sławy*, s. 9; *Piesniô Wendów*, s. 11). Jedność słowiańska została zapomniana, co skutkowało „ciemnością" i „zapomnieniem przez świat". Obce ludy nie chcą dopuścić do tego, żeby wymienione narody odkryły na nowo swoją wielkość i jedność, więc same muszą się one połączyć – każde pod swoim znakiem, a więc nie tworząc jednego ludu. Co ważne, tymi, którzy dają sygnał do odrodzenia słowiańszczyzny są „Kaszëbi znad kraju Bôłtu". Podmiot liryczny zatem nie tylko pokazuje równorzędność Kaszubów wśród słowiańskich narodów, ale sugeruje, że mogą oni pełnić szczególną rolę, budzicieli, a może nawet przywódców. Co ważne i charakterystyczne dla idei zrzeszińców, Trepczyk nie łączy kaszubskości z polskością, na co zwraca uwagę autor wstępu do omawianego wstepu Tadeusz Bolduan:

> Wybór tradycji jest więc jednoznaczny, osadza Kaszubów w rodzinie słowiańskiej, ale zapatrzony jest wyłącznie w samych Kaszubów lub ich protoplastów zachodnich. Z narodowych tradycji polskich nie ma w poezji Trepczyka właściwie niczego[13].

Elementem tradycji jest w tomiku *Odecknienié* szacunek dla dorobku poprzednich pokoleń działaczy i pisarzy kaszubskich. Tomasz Kantzow, Szymon Krofej, Michał Mostnik, Leon Heyke, Jan Karnowski, Jan Rompski, Marian Mokwa – to ważni przedstawiciele sztafety kaszubskiej tradycji. Szczególne miejsce zajmują w niej: Florian Ceynowa i Aleksander Majkowski. Pierwszy z nich reprezentuje odwagę i dumę z kaszubskiego pochodzenia. Ceynowa to postać, jaka ma szczególne znaczenie dla zrzeszińców. W tym kontekście należy przywołać uroczystość z okazji 50-lecia śmierci tego budziciela Kaszubów zorganizowaną 29 marca 1931 r. przez Zrzeszenie Regionalne Kaszubów (Jan Trepczyk był jego skarbnikiem)[14]. Jego duch, według podmiotu lirycznego, ciągle żyje wśród swoich rodaków i rozpala ich serca miłością do kaszubszczyzny (*Pojmë w przódk*, s. 12). Jego główną zasługą jest jednak przebudzenie Kaszubów:

---

[12] D. Kalinowski, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców...*, s. XLIII.

[13] T. Bolduan, Wstęp, [w:] J. Trepczyk, *Odecknienié...*, s. XV.

[14] Por. J. Borzyszkowski, *Zrzeszyńcy a Zrzeszenie Regionalne Kaszubów i „Zrzesz Kaszubów" w dziejach ruchu kaszubskiego*, [w:] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, F. Marszałkowski, *Poezja zrzeszyńców...*, s. V–XXXVIII.

Të jes to napoczął dëcha swięti bojé
Przemógł jes spik nasz (*Do Floriana Ceynowë*, s. 16)

To budzenie trwa nadal, bo duch Floriana Ceynowy nadal wędruje po Kaszubach i szuka swoich nastepców, a gdzie się pojawi: „słuńcã tej sklëni”. Podmiot liryczny porównuje go do średniowiecznego księcia Sambora z dynastii Sobiesławiców, czyli dokonuje swoistej „literackiej koronacji” budziciela Kaszubów.

Prawdziwym księciem i przewodnikiem, mistrzem i nauczycielem, jest w *Odecknienim* również Majkowski, który według podmiotu lirycznego zbudował fundament, na którym można rozwijać język, tradycje i kulturę (*Oddzëkowanié Méstra*, s. 19–22). On także został metaforycznie koronowany przez podmiot liryczny i konsekwentnie nazywany jest „Kniezã”.

W lirykach poświęconych Ceynowie i Majkowskiemu Jan Trepczyk zastosował poetykę panegiryku, w dobitny sposób prezentując ich zalety i zasługi[15]. Ton tych wierszy jest podniosły, patetyczny, a działaniom obu przypisane są nadludzkie siły. Ich słowa uderzają z mocą w odbiorców, a rodzima ziemia cierpi z powodu ich śmierci. Obaj są też prezentowani jako bezinteresownie oddani kaszubszczyznie, nigdy nie szukający swojego szczęścia czy interesu:

Za Kaszëbską stojôł, dlô ni leno żëł
To bëło mu skôzą ë bëcym (*Oddzëkowanié Méstra*, s. 19–22).

Według podmiotu lirycznego zarówno Majkowski, jak i Ceynowa oddali swoje życie za to, żeby Kaszuby były silne i wolne. Teraz ich misję powinny wypełnić kolejne pokolenia, a wśród nich zwłaszcza „zrzeszińce”, którzy już trzymają „broń w gotowości”[16], aby móc w każdej chwili bić się za swoją ziemię i idee zapoczątkowane przez Aleksandra Majkowskiego i Floriana Ceynowę (*Zgrôwa*, s. 13)[17].

---

[15] Na temat penegiryków zob. W. Sierotwiński, *Słownik terminów literackich*, Wrocław 1986, s. 167.

[16] *Oddzëkowanié Méstra*, s. 19–22.

[17] Więcej na temat liryków Trepczyka poświęconych kaszubskim działaczom i literatom zob. D. Kalinowski, *Trepczyk portretujący*, [w:] *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejherowo 2017, s. 77–93.

Wśród postaci wymienianych w lirykach Méstra Jana brakuje Hieronima Derdowskiego, czyli jedynego przedstawiciela pozytywizmu w literaturze kaszubskiej[18]. Trepczyk wymieniając ważne postaci dla rozwoju kaszubszczyzny zupełnie pomija drugiego po Ceynowie uczestnika „kaszubskiej sztafety pokoleń". Zdaje się to być świadome działanie, bo dla całej grupy zrzeszińców autor *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł* był kimś niepopularnym, uważanym nieomal za zdrajcę sprawy kaszubskiej. Zwłaszcza Aleksander Labuda zarzucał mu brak idei narodowej kaszubskiej oraz to, że „pisywał utwory swoje nie w języku kaszubskim, lecz po prostu polszczyzną kaszubiącą, poprzeplataną wyrazami kaszubskimi poprzekręcanymi niekiedy nie do poznania. Z tego powodu wywarł on fatalny wpływ na rozwój literatury narodowej i pisowni kaszubskiej[19]". Jak zauważa Daniel Kalinowski, zbyt silne łączenie w twórczości spraw Kaszubów i Polaków jest też przyczyną pomijania w poezji Trepczyka Bernarda Sychty czy Józefa Ceynowy[20].

Ważną częścią tradycji jest dla podmiotu lirycznego symbol Gryfa, który pojawia się zwłaszcza w ważnych dziejowych momentach ludu kaszubskiego, a jego „òdecknienié" jest ukazywane jako cel działania dla wszystkich świadomych Kaszubów.

W tomiku przywoływane są też obyczaje związane z rokiem obrzędowym, najważniejszymi świętami chrześcijańskimi. Są one w *Odecknienim* sprzężone z kaszubszczyzną, odrodzeniem tatczëznë. Przykładowo opis świąt Bożego Narodzenia w wierszu *Na Gòdë* (s. 91–94) zaczyna się tradycyjnie od choinki, prezentów, bombek, życzeń i bicia dzwonów na pasterkę, ale z radością z narodzenia Chrystusa współgra troska o los rodzimego języka i Zrzeszenia Kaszubskiego. Osobliwe są życzenia pojawiające się w utworze:

Wiele miełotë i zgodë
Cwiardo stojec kol naj zgrôw
I rodny pocëskac drôw
Naj` Zrzeszeniégo sę trzëmac
I kaszëbiznë sę jëmac (*Na Gòdë*, s. 91)

---

[18] Por. D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gduńsk 2017, s. 14.

[19] Cytat za: D. Majkowski, *Tatczëzna. W miono Bòsczi nôrodni wzénik*, Gdynia 2010, s. 38.

[20] Por. D. Kalinowski, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców...*, s. XLVI.

Jeszcze bardziej współbrzmią z dbałością o ojczyznę opisy wielkanocy (*Na Jastrë*, s. 89–90). Zmartwychwstanie Chrystusa to nie tyle powód do radości i świętowania, co przykład dla Kaszubów. Według podmiotu lirycznego, tak samo jak wrócił do życia Zbawiciel, wstanie z grobu Kaszëbskô, a wielkanocne dzwony to przede wszystkim apel-pobudka do pracy dla wszystkich, którym ta sprawa jest bliska. W ten sposób Jan Trepczyk dokonuje sakralizacji kaszubskiej tradycji, wyraża troskę o kaszubszczyznę na równi z religijnymi obowiązkami. Podobne zabiegi, zwłaszcza mające na celu dowartościowanie ojczystej ziemi i języka, są częste w literaturze kaszubskiej, pojawiają się już w *Rozmòwie Pòlôcha z Kaszëbą* i *Rozmòwie Kaszëbë z Pòlôchã* Floriana Ceynowy, w *Żëcym i przigòdach Remùsa* Aleksandra Majkowskiego, a w XX w. są charakterystyczne m.in. dla twórczości Stanisława Jankego (zwłaszcza w takich wierszach jak: *Aniół płakôł* z tomiku *Kòl kùńca wiekù*, *Swójszczëzna* czy *Tak mie przëszło* z *Do biôłégò rena*)[21].

Przyroda

Najliczniejsza grupa wierszy w tomiku *Odecknienié* jest związana z przyrodą. Podobnie jak w przypadku liryków odnoszących się do tradycji, również tutaj najważniejsza jest „kaszëbizna", a piękno natury bądź jej groza przede wszystkim podkreślają jej wartość i mają budzić do działania na rzecz jej zachowania i rozwoju. Przykładem jest wiersz *Rzeczëta* (s. 1–2), jaki został w sposób szczególny wyeksponowany w tomiku Trepczyka – po pierwsze dlatego, że jest pierwszym utworem, a po drugie jako jedyny nie został włączony do żadnej z 5 części, na jakie dzieli się zbiorek. Wiersz jest poświęcony wiatrom wiejącym na Kaszubach i odwiedzającym każdy ich fragment. Dzięki temu poznają surowe piękno morza, wąwozy, pagórki itp. Podmiot liryczny antropomorfizując owe wiatry pyta je jednak nie o urodę ziemi, a o możliwość przebudzenia swoich rodaków, aby stali się jednością i zrozumieli, że „w kaszëbiznie szczescé, ùbëtk dlô nas mdze".

Nie oznacza to jednak, że w lirykach nie jest doceniane piękno Kaszub. W wielu miejscach widoczny jest wręcz zachwyt nad tą ziemią:

---

[21] Więcej na ten temat pisze D. Majkowski w opracowaniu: *Jak czëtac „Knégã Pòczątków" – przegląd kaszubskojęzycznych tekstów o „Księdze Rodzaju"*, „Język – Szkoła – Religia", tom X/2, Pelplin 2015, s. 85–95; M. Miotk, *Recepcja kaszubskich przekładów Biblii*, Wejherowo–Gniewino 2018.

Jakùż pësznô jes mie Kaszëbskô
Jakùż je snôżi twój strój!
Jakże farwné twòje ùstronë,
Co tak redëją zdrok mój! (*Ojczëzna*, s. 7)

Sam poeta potwierdził, że jednym z celów jego twórczości jest uwrażliwanie Kaszubów na piękno ich ziemi – „krainy nadmorskiej z pagórkami pokrytymi lasami, z pięknymi jeziorami”[22].

Najwięcej uwagi podmiot liryczny poświęca morzu. Jedna z pięciu części tomiku („Na zôloju”) jest w całości poświęcona Bałtykowi i pracy rybaków. Morze w *Odecknienim* jest miejscem, które łączy w sobie fascynację i grozę – *misterium tremendum* i *misterium fascinosum*. Kaszubi oddają mu cześć, podczas sztormów boją się jego mocy, ale jednocześnie, co może najważniejsze, to właśnie ono jest istotnym czynnikiem decydującym o tożsamości Kaszubów. To właśnie „nad brëzlejącym Bôłtã je najô òjczëzna ë môl” (*Ojczëzna*, s. 7). Hasło to znajduje się do dzisiaj na sztandarach gdyńskiego partu ZKP.

Podmiot liryczny wychwala również inne elementy kaszubskiej natury, jak pagórki, lasy czy jeziora. Co ważne, ta przyroda, choć jest stale piękna, rano i wieczorem, w ciągu wszystkich pór roku, szczególnej urody nabiera wiosną. Ten czas jest w wierszach uprzywilejowany – wówczas najpiękniej śpiewają ptaki, rozkwitają kwiaty, w sercach ludzi rodzi się radość. Dotyczy to zwłaszcza „pësznégò i snôżégò maja”, jakiemu poświęcony jest jeden z utworów (*Môj*), który w XXI wieku stał się muzycznym przebojem zespołu rockowego „Chëcz”.

Wiosna jest obrazem tytułowego *Odecknieniô*. Podobnie jak budzi się do życia natura, zmartwychwstanie również kaszubszczyzna. Zymk jest przykładem i zachętą dla Kaszubów, dla których również nadejdzie zielony i kwitnący maj:

> Budząca się do życia przyroda inspiruje według poety do analogicznych zachowań tożsamościowych u zwykłych Kaszubów. Sygnały ze strony roślinności, zwierząt, zjawisk atmosferycznych, łącznie zachęcają do tego, aby obudzić się z marazmu, wygodnictwa lub aby zrzucić z siebie przeszkadzające czynniki zewnętrzne i wreszcie zaminifestować własną podmiotowość[23].

---

[22] J. Trepczyk, *Moje życie*, [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986, s. 238.

[23] D. Kalinowski, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców...*, s. XLVI.

Tak widząc i opisując przyrodę podmiot liryczny nie zatrzymuje się na kontemplacji pięknego kaszubskiego świata, ale domaga się od czytelnika współdziałania z naturą, która staje się w lirykach jednym z elementów pobudzających do działania na rzecz rozwoju swojej ojczyzny. Obserwacja morza i innych elementów kaszubskiej przyrody nie skłania podmiotu lirycznego do kwietystycznej bierności, nie zobojętnia go wobec świata i życia toczącego się wokół, ale zachęca do aktywności. Przykładowo, śpiew kukułki to sygnał do zabawy i śmiechu (*Kùkówka*, s. 55), spacer po ciemnym lesie wyzwala w ludziach chęć ruchu, porannego wstawania i szukania jedności ze naturą (*Westrzód gór*, s. 50).

Cykle przyrody są w *Odecknienim* ściśle związane z kaszubszczyzną, ponieważ mowa, tradycja i ludzkie patrzenie na świat są w pewnym sensie częścią natury. Taki pogląd wyrażali też inni kaszubscy poeci: Aleksander Majkowski, Jan Karnowski czy Franciszek Sędzicki[24]. Jak podkreśla Jerzy Samp jest to podstawowy kanon tematyczny w poezji kaszubskiej:

> Każde ze zjawisk zachodzących cyklicznie lub spontanicznie w świecie przyrody, podobnie jak pejzaż stron rodzinnych: bliskość morza czy lasu, rzek czy też jezior, pól urodzajnych czy wydm piaszczystych, kształtuje psychikę człowieka (...).[25]

Ziemia kaszubska współodczuwa ze świadomymi Kaszubami, zwłaszcza w trudnych chwilach, np. śmierci. Wówczas zasmucony Bałtyk zaczyna drżeć, a ziemia przygarnia człowieka niczym najdroższa matka i kołysze go do snu (*Oddzëkowanié Méstra*, s. 19–22; *Rodnô zemia*, s 42). Motyw kołysanki nuconej Kaszubom przez siły natury pojawia się w lirykach Trepczyka dość często. Co ważne, oniryczne obrazy, jakie pojawiają się w umysłach ludzi „ùkòlibónëch" przez jezioro czy las, są zawsze związane z ratowaniem kaszubszczyzny. To apelatywne sny rodzące tęsknotę do czasów mitycznego rozkwitu Kaszub (*Na jezerze*, s. 86) oraz przypominające „bitwë slédnëch najich wòjarzów", którzy swoją krwią zrosili tę ziemię, a teraz domagają się pamięci i kontynuacji swojego dzieła (*Las*, s. 61–62).

Taki sposób opisywania przyrody włącza Jana Trepczyka do licznej grupy poetów mityzujących „rodną zemiã", której motywy „przez wielokrotne ich użycie przerodziły się z czasem w topos literacki”[26]. Wśród tych twórców znajdują się m.in. bliscy mu ideowo zrzeszińcy: Aleksander Labuda, Stefan Bieszk czy Jan Rompski, ale też mający inne – znacznie mniej kaszubocentryczne – poglądy: Hieronim Derdowski, Franciszek Sędzicki czy Klemens Derc.

---

[24] Por. J. Samp, *Zanim staniesz się niemy w mowie ojców*, [w:] tegoż, *Poezja rodnej mowy*, Gdańsk 1985, s. 5–59.

[25] Tamże, s. 50.

Miłość

Rzadkie są w *Odecknieniu* utwory dotyczące miłości między ludźmi. W większości ich tematem jest rozstanie między zakochanymi. Liryki miłosne często wyrażają smutek i tęsknotę kobiet, którzy nie potrafią się odnaleźć po odejściu – na krótszy lub dłuższy czas – wybranka swego serca. Ich męka zaczyna się już rano, kiedy nie widzą swego mężczyzny przez „żadną z szyb” (*Jiwer*, s. 118), w ciągu dnia nie mogą się na niczym skupić, bo wciąż ich mysli zaprząta smutek i niepokój. Ukojenia nie przynosi również noc, ponieważ w tym czasie „sercem trzise jik”, a sen nie nadchodzi. Jedynym pocieszeniem jest nadzieja na to, że jeszcze kiedyś – pewnej wiosny – uda się spotkać ze swym ukochanym:

O, może rôz zymk przińdze znôw,
Że obôczę ce na naj stegnie.
Të mdzesz na mie jak przódë zdrzôł,
Jesz kąsk lubieniô dlô nas zbiegnie (*Oddzëkowanié*, s. 120)

Druga grupa liryków miłosnych to utwory, w jakich narzeczeni głoszą pochwałę swoich wybranek. Szczególnie często pojawia się w tego typu tekstach porównanie do kwiatów, czasem banalne i nieprzekonujące:

Bo nie wëzdrzi niżóden kwiat
Jak, Lénka, të, mój sniti swiat (*Jô chcę le ce*, s. 127)

Malinuszkô Marika,
Rozkwitô jak nen kwiat (*Marika*, s. 128)

Podobne porównania znajdziemy np. w wierszu *Ogródk*, gdzie narzeczona jest porównywana nie tylko do jednego kwiata, a nawet całego ogrodu. Pod względem artystycznym te wiersze wydają się słabsze od liryków związanych z kaszubszczyzną. Zresztą oba te tematy przenikają się w wielu utworach. Przykładowo w *Żëczbach,* w których podmiot liryczny składa życzenia nowożeńcom, na zakończenie pojawia się zwrotka, w jakiej życzy on tego, aby młodzi nie zapomnieli o swojej „Domôcëznie". To słowo jest uwypuklone poprzez zapis rozstrzelonym drukiem, co powoduje, że staje się jakby najważniejszym elementem wiersza, a wszystkie pozostałe zwrotki prowadziły do tej najważniejszej.

---

[26] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011, s. 149–150.

Trepczyk używa często słów i porównań charakterystycznych dla opisu miłości między ludźmi na wyrażenie uczuć do ziemi kaszubskiej i swego rodzimego języka. Zwraca się bezpośrednio do kaszubszczyzny, podkreślając, że jest mu przeznaczoną, „lubòtą miodną" oraz oczywiście „kwiôtkã", (*Moja kaszëbizna*, s. 28). Podobnie jak w lirykach miłosnych, tu też na pierwszy plan wybija się tęsknota. Podmiot liryczny tęskni do rodzinnego domu (*Doma*, s. 124), do kaszubskiej ziemi (*Teskniączka*, s. 46). Co ciekawe, owa ziemia również kocha i tęskni: „ojczëzna nasza za nama teskni" (*Teskniączka*, s. 46).

Stosunkowo często w wierszach miłosnych Jana Trepczyka pojawiają się spieszczenia, np. *malinuszkô, malinczi, słunuszkò, kwiôtk, chłopùlk*, co oddaje klimat rozmowy między zakochanymi[27]. Bliskość kochanków podkreślają także czasowniki opisujące wzajemne pieszczoty: *mùjkac, trzimac w òbjimniãcym*. Wszystkie opisy fizycznego kontaktu są jednak niezwykle subtelne, pozbawione jakielkolwiek dosadności, obecnej w prozie niektórych współczesnych autorów kaszubskojęzycznych jak Stanisław Janke[28], który opisuje stosunki seksualne pełne namiętności i pożądania, czy zwłaszcza Artur Jabłoński, jaki w swoich powieściach i opowiadaniach zamieszcza np. opisy perwersji seksualnych[29].

Podsumowując, należy zauważyć, że wszystkie człony hasła przyjętego przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie na Rok Jana Trepczyka, a właściwie wyrażane przez nie tematy, często pojawiają się w tomiku *Odecknienié*. Prezentując kaszubską tradycję sięga się tu do kontekstów ogólnosłowiańskich, czasem do zwyczajów związanych z najważniejszymi świętami i wydarzeniami z życia rolników i rybaków. Przyroda to głównie morze, ale i inne jej elementy są opisywane i wychwalane przez podmiot liryczny. Z kolei miłość kojarzona jest głównie z tęsknotą lub dośc banalnymi stwierdzeniami na temat urody porównywanej często do kwiatów.

---

[27] Na temat zdrobnień w poezji J. Trepczyka zob. J. Drzeżdzon, *Współczesna literatura kaszubska...*, s. 92.

[28] Por. S. Janke, *Łiskawica. Psë*, Gdańsk 2015, s. 126; tegoż, *Żôłti kam*, Gdynia 2014, s. 20.

[29] Por. A. Jabłoński, *Jastra*, [w:] *Kaszëbskô nôtëra. Antologiô pòwiôstków nôdgrodzonëch w Òglowòpòlsczim Kònkùrsu Prozatorsczim miona Jana Drzéżdżona w latach 1996–2000*, red. i wëbór S. Janke, J. Tréder, Wejrowò–Gduńsk 2001, s. 47–48; tegoż, *Smùgã,* Gdiniô 2014, s. 64–66.

Podkreślanie bogactwa tradycji, urody kaszubskiej natury i wątki miłosne mają przyczynić się w pierwszym rzędzie do przebudzenia czytelników, aby zainteresowali się losem swojej mowy i kultury. Temu celowi służy też przywoływanie wybranych postaci zasłużonych dla kaszubskiej literatury, wśród których szczególną rolę przypisuje się Florianowi Ceynowie i Aleksandrowi Majkowskiemu, a pomijany jest Hieronim Derdowski i inni twórcy jednoznacznie utożsamiający kaszubskość z polskością.

Zdecydowana utworów zawartych w *Odecknieniu* jest apelatywna, pełna patosu[30] i – idąc za propozycją Daniela Kalinowskiego – możemy je zaliczyć do nurtu tyrtejsko-narodowego[31], gdyż dominują w nich wezwania do działania na rzecz odrodzenia i rozwoju Kaszub oraz kaszubszczyzny.

Streszczenie

Jan Trepczyk to ceniony kaszubski działacz regionalny, kompozytor i poeta. W swoich utworach poetyckich często poruszał tematy kaszubskiej tradycji, przyrody oraz miłości. Szczególnie wyraźnie te poetyckie zainteresowania zostały uwypuklone w tomiku Odecknienié wydanym w 1977 r. W zawartych w nim wierszach podkreślana jest ciągłość historyczna między dzisiejszymi mieszkańcami Kaszub a średniowiecznymi Weletami (Wendami). Podmiot liryczny mocno podkreśla, że tradycja kaszubska jest dziedzictwem słowiańskim, a pamięć o zwyczajach, historii i dokonaniach Weletów jest dla Kaszubów czynnikiem wiążącym z dawnymi pokoleniami oraz współcześnie między sobą. Elementem tradycji jest też w Odecknienim szacunek dla dorobku poprzednich pokoleń działaczy i pisarzy kaszubskich, wśród których szczególne miejsce zajmują Florian Ceynowa i Aleksander Majkowski. W tomiku przywoływane są też obyczaje związane z rokiem obrzędowym.

Najliczniejsza grupa wierszy w tomiku Odecknienié jest związana z przyrodą. Opiewają one piękno Kaszub, uwrażliwają na urodę kaszubskich krajobrazów. Najwięcej uwagi podmiot liryczny poświęca morzu, które łączy w sobie fascynację i grozę – misterium tremendum i misterium fascinosum. Przyroda jest piekna

---

[30] „Odtwarzanie sławnej przeszłości Kaszubów i mocna, optymistyczna wiara w ich wielką przyszłość każą poecie uderzać w tony Schillerowskie, których krzepki patos porywa czytelnika”. F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1982, s. 181.

[31] D. Kalinowski, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców*..., s. LXVI–LXXI.

zwłaszcza wiosną, jaka jest obrazem tytułowego Odecknieniô. Podmiot liryczny podkreśla, że podobnie jak budzi się do życia natura, zmartwychwstanie również kaszubszczyzna.

Utwory miłosne przede wszystkim wyrażają smutek i tęsknotę rozłączonych zakochanych. Wiele liryków zawiera również pochwały kobiecego piekna. W wierszach miłosnych Jana Trepczyka występują liczne spieszczenia, np. malinuszkô, malinczi, słunuszkò, kwiôtk, chłopùlk, co oddaje klimat rozmowy między zakochanymi. Pojawiające się opisy fizycznego kontaktu są niezwykle subtelne, pozbawione jakiejkolwiek dosadności i wulgarności.

Abstract

Jan Trepczyk was a respected Kashubian regional activist, composer and poet. In his poetry, he frequently focused on the topics of Kashubian tradition, nature and love. These poetic interests can be observed especially in the poetry book *Odecknienié* published in 1977. The poems included in it emphasize the historical continuity between today's inhabitants of Kashubia and medieval Wends. The lyrical ego strongly stresses that the Kashubian tradition is Slavic heritage, and the memory of the customs, history and achievements of Wends is a factor connecting Kashubians with the past generations and with each other today. Another element of tradition in *Odecknienié* is respect for the achievements of the previous generations of Kashubian activists and writers, among whom Florian Ceynowa and Aleksander Majkowski occupy a special place. The book also mentions customs related to the ritual year.

Poems which constitute the most numerous group in *Odecknienié* concern nature. They celebrate the beauty of Kashubia, sensitizing the reader to the allure of Kashubian landscapes. The lyrical ego pays attention to the sea which combines fascination and terror – misterium tremendum and misterium fascinosum. Nature is beautiful, especially in spring. The lyrical ego emphasizes that just as nature comes to life, the Kashubian language will be revived.

The love poems in the book mainly express the sadness and longing of separated lovers. Many poems also contain a praise of female beauty. In Trepczyk's love poems, there are numerous diminutive forms, e.g. *malinuszkô*, *malinczi*, *Słunuszkò*, *Kwiôtk*, *chłopulk*, which reflects the atmosphere of the conversation between lovers. Descriptions of physical contact are extremely subtle, devoid of any bluntness or vulgarity.

Bibliografia:

Bolduan T., *Wstęp*, [w:] J. Trepczyk, *Odecknienié*, Gdańsk 1977
Borzyszkowski J., *Wielkie Pomorze w poezji i pieśni Jana Trepczyka*, [w:] tegoż, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2011

Borzyszkowski J., *Zrzeszyńcy a Zrzeszenie Regionalne Kaszubów i „Zrzesz Kaszubów” w dziejach ruchu kaszubskiego*, [w:] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, F. Marszałkowski, *Poezja zrzeszyńców*, opr. H. Makurat, Gdańsk 2013

Drzeżdzon J., *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939*, Gdańsk 1973

Jabłoński A., *Jastra*, [w:] *Kaszëbskô nôtëra. Antologiô pòwiôstków nôdgrodzonëch w Òglowòpòlsczim Kònkùrsu Prozatorsczim miona Jana Drzéżdżona w latach 1996–2000*, red. i wëbór S. Janke, J. Tréder, Wejrowò–Gduńsk 2001

Tenże, *Smùgã,* Gdiniô 2014

Janke S., *Łiskawica. Psë*, Gdańsk 2015

Tenże, *Żôłti kam*, Gdynia 2014

Kalinowski D., *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców*, [w:] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, F. Marszałkowski, *Poezja zrzeszyńców*, opr. H. Makurat, Gdańsk 2013

Tenże, *Trepczyk portretujący*, [w:] *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejherowo 2017

Kalinowski D., Kuik-Kalinowska A., *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gduńsk 2017

Kuik-Kalinowska A., *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011

Majkowski A., *Historia Kaszubów*, Gdańsk 1991

Majkowski D., *Jak czëtac Knégã Pòczątków – przegląd kaszubskojęzycznych tekstów o Księdze Rodzaju*, „Język-Szkoła-Religia”, tom X/2, Pelplin 2015

Tenże, *Tatczëzna. W miono Bòsczi nôrodni wzénik*, Gdynia 2010

Marszałkowski F., *Jana Trepczyka „Odecknienié” a mòje ùwidzenié*, [w:] *Pro memoria Feliks Marszałkowski (1911–1987)*, opr. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2007

Miotk M., *Recepcja kaszubskich przekładów* Biblii, Wejherowo–Gniewino 2018

Muza K., *Lirnik kaszubski*, „Pomerania” 9/1987

Neureiter F., *Historia literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1982

Piskorski J. M., *Pomorze plemienne. Historia – Archeologia – Językoznawstwo*, Szczecin 2002

Samp J., *Zanim staniesz się niemy w mowie ojców*, [w:] tegoż, *Poezja rodnej mowy*, Gdańsk 1985

Sierotwiński W., *Słownik terminów literackich*, Wrocław 1986

Trepczyk J., *Moja stegna*, Gdańsk 1970

Tenże, *Moje życie*, [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945––1980*, Warszawa 1986

Tenże, *Odecknienié*, Gdańsk 1977

Tenże, *Słownik polsko-kaszubski*, opr. J. Treder, Gdańsk 1994

Eugeniusz Pryczkowski

Jan Trepczyk – kierownik i patron szkoły w Miszewie

Jan Trepczyk – the principal and patron of the school in Miszewo

Słowa kluczowe
Jan Trepczyk, nauczyciel, poeta, kompozytor, leksykograf, wybitny Kaszuba, Zrzeszińc, budziciel regionalizmu kaszubskiego.

Keywords
Jan Trepczyk, teacher, poet, composer, lexicographer, oustanding Kashubian, member of the literary group Zrzeszińcë, initiator of Kashubian regionalism

Jan Trepczyk jest jedną z najbardziej zasłużonych postaci w dziejach kaszubskiego ruchu śpiewaczego. Był wybitnym poetą i kompozytorem. Należał do grona czwartego pokolenia regionalistów kaszubskich zwanego „zrzeszińcami".

Urodził się 22 października 1907 roku na wybudowaniach Stryszej Budy koło Mirachowa z ojca Jana i matki Berty z domu Hebel pochodzącej z Rozłazina. Ojciec prowadził dwudziestohektarowe gospodarstwo rolne. Lubił dużo czytać. Abonował „Gazetę Grudziądzką" oraz „Pielgrzyma". Matka uwielbiała śpiewać, zwłaszcza religijne pieśni. Ponadto Jan miał starszego brata Wiktora – kombatanta I wojny światowej oraz trzy starsze siostry[1]. Rodzinny dom późniejszego poety istnieje do dziś. Położony jest wśród pięknych wzgórz, pól i zagajników. Zawsze należał do parafii w Sianowie, wsi oddalonej o zaledwie trzy kilometry. Tak jest do dziś. Łaskami słynąca Sianowska Królowa Kaszub – jak się okaże po latach – miała wielki wpływ na życie i twórczość Trepczyka.

---

[1] Najbardziej szczegółowy biogram Trepczyka: S. Cholcha, *Jan Trepczyk (1907–1989) i jego kaszubskie morze* [w:] *Obrazy kaszubskiego morza. W 110. rocznicę urodzin Augustyna Necla*, red. J. Borchmann i M. Tamkun, Bolszewo 2012.

W latach 1914–1921 uczył się w Szkole Powszechnej w Mirachowie. Do roku 1919 nauka przebiegała w języku niemieckim. Był zdolnym uczniem. W domu posługiwano się wyłącznie językiem kaszubskim, w kościele poznawał polszczyznę, zaś dzięki starszym siostrom już we wczesnym dzieciństwie poznał niemiecki, którego zasady zgłębiał w edukacji szkolnej przypadającej na lata I wojny światowej. Interesował się poezją, geografią i śpiewem, a także rysunkami, historią i przyrodą. Dużo czytał, zarówno po niemiecku i po polsku, wykorzystując zasoby miejscowej biblioteki prowadzonej przez rodzinę Okrój. Do dalszej edukacji zachęcił go mirachowski nauczyciel Hubert Pawłowski, który jako pierwszy nauczał w języku polskim.

W latach 1921–1926 uczęszczał do Seminarium Nauczycielskiego w Kościerzynie. Był dobrym uczniem. Dyrektorem był wówczas Tomasz Targowski, zaś katechetą wybitny działacz kaszubski i poeta z kręgu młodokaszubów, ks. dr Leon Heyke. W seminarium tematy kaszubskie nie były jednak poruszane. Po maturze otrzymał kwalifikacje nauczycielskie. Pierwszą pracę przydzielono mu w Kartuzach. Po roku został kierownikiem wiejskiej szkoły w Miszewie koło Żukowa. Tam właśnie rozwinął swe kaszubskie zainteresowania. Stało się to za sprawą jego przyjaciela z rodzinnej wsi, Aleksandra Labudy, również absolwenta kościerskiego Seminarium Nauczycielskiego. Labuda występował w obronie rodzimej mowy już w szkole powszechnej. Później pogłębił zainteresowanie kaszubszczyzną w czasach kościerskiej edukacji, między innymi miał częstszy kontakt z ks. L. Heykem. Po maturze został kierownikiem szkoły w Lini, a potem w Zelewie koło Luzina. Podczas ferii letnich w roku 1928 Labuda spotkał się z Trepczykiem w rodzinnej wsi. Opowiedział mu o piśmie „Gryf" redagowanym przez Aleksandra Majkowskiego, którego kilka numerów posiadał. Trepczyk tak zainteresował się tematem, że obaj postanowili pojechać na rowerach do szkoły w Zelewie, gdzie numery te się znajdowały. Po całonocnym studiowaniu tych pism postanowili pojechać do dr. Majkowskiego, do Kartuz. Ta wizyta całkowicie odmieniła ich życie. Na pytanie Labudy o status mowy Kaszubów i problem ich narodowości, Majkowski wstał i sięgnął po dzieło prof. Stefana Ramułta *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego* wydany w 1893 roku przez Akademię Umiejętności w Krakowie. Wskazał na stronę tytułową i powiedział: „Gdybym ja wam to samo powiedział, moglibyście mi uwierzyć lub nie, ale najwyższej instytucji naukowej w Polsce, jaką jest Akademia Umiejętności w Krakowie, ja szczerzę wierzę i taka jest moja odpowiedź na wasze pytania. Reszta zależy od was". Spotkanie to wywarło tak wielki wpływ na obu, że postanowili oni resztę swego życia poświęcić kaszubszczyźnie. Trepczyk wręcz powiedział, że: „Nigdy bym pewnie nie napisał żadnego wierszyka, nie skomponował żadnej pieśni, gdybym nie zetknął się z przedstawicielami ówczesnego ruchu kaszubskiego. Właściwym inspiratorem głównych poczynań związanych z tym ruchem był Aleksander Labuda"[2].

Zapewne Labuda był też głównym inicjatorem założenia organizacji kaszubskiej. Do dzieła przystąpił oczywiście wspólnie z Trepczykiem. Pierwotnie planowano powołać Zrzeszenie Nauczycieli Kaszubów. W tym celu zorganizowano w 1927 roku uroczysty Zjazd Kaszubów. Trepczyk przygotował nań swe pierwsze kompozycje napisane do słów ks. Leona Heyke. Kolejne melodie komponował już do własnych tekstów oraz Labudy. Nauczyciele jednak nie wyrażali zainteresowania powstającym ruchem. Ostatecznie powołano Zrzeszenie Regionalne Kaszubów na czele z Aleksandrem Majkowskim. Labuda został wiceprezesem, a Trepczyk sekretarzem nowej ogólnokaszubskiej organizacji. Oni dwaj, a także nauczyciel z Sianowa, Alojzy Stoltman, stanowili trzon organizacyjny zjazdu. W trakcie działań ujawniła się istotna cecha na ogół umiarkowanego i kompromisowego młodego poety. Dobrze charakteryzuje ją sytuacja opisana przez Labudę. Oto ten opis:

> Dzięki udostępnieniu nam bezpłatnego lokalu przy ulicy Gdańskiej przez rodzinę Rompskich utworzyliśmy biuro do spraw zjazdu. Nad biurem dumnie powiewała złoto-żółta chorągiew z Czarnym Gryfem.(…) Komitet postanowił nad biurem wywiesić drugą chorągiew kaszubską – czarno-żółtą, chorągiew narodową. Wywołało to natychmiastową reakcję ze strony władz lokalnych. Wicestarosta kartuski, p. Paźniewski, przysłał policjantów z rozkazem usunięcia tych chorągwi. Wówczas to na moment poczułem się nagle słaby i bezradny. Zwróciłem się do Jana [Trepczyka]: – Co teraz? Co robić? – Co robić? To są chorągwie nasze, kaszubskie. Tych chorągwi nie damy usunąć, chociażby się nam o nie bić przyszło z całą policją kartuską. Symbole kaszubskie mają prawo bytu na ziemiach kaszubskich. Spojrzałem mu w oczy i zobaczyłem w nich po raz pierwszy prawdziwego Jana, całą

---

[2] Wspomnienia A. Labudy i J. Trepczyka [w:] Jan Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska*, Warszawa 1986.

> jego zdecydowaną wolę. Taka z nich biła energia i siła woli, i zdecydowanie, że pomyślałem sobie: takie oczy chyba mógł mieć jedynie Napoleon pod Austerlitz. Siłą jego woli natychmiast mnie się udzieliła. Zawstydziłem się mej chwilowej słabości i bezradności. W tej chwili wpadła do naszego biura siostra doktora Majkowskiego, p. Frania, z radą, aby nie zdejmować chorągwi, ale wywiesić obok kaszubskich chorągiew polską. Zrobiliśmy tak i dzięki temu władze lokalne chwilowo dały nam spokój. Dzień zjazdu wyznaczono na niedzielę 18 sierpnia 1929 roku[3].

W 1930 roku Trepczyk opublikował swój wiersz w gdyńskiej „Chëczë kaszëbsczi” o tytule *Na szlachu zbrodnie*. Nie był to jednak pierwszy utwór, ani też początek twórczości. Wcześniej, bo w 1929 roku, publicznie prezentowana była jego *Piesniô Sławë*. Odśpiewała ją grupa młodzieży kaszubskiej w obecności prezydenta RP Ignacego Mościckiego w zamku królewskim podczas uroczystości 25-lecia Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Od tej chwili powstawały kolejne wiersze chętnie publikowane w „Gryfie Kaszëbsczim”, a od 1933 roku w „Zrzeszë Kaszëbsczi”, która przez cały czas swego funkcjonowania miała problemy finansowe. Środki pozyskiwano głównie od zamożniejszych Kaszubów. Nie pomagała w tym lokalna administracja, dlatego z prośbą o pomoc występowano nawet do południowych sąsiadów. Z listu do czeskiego slawisty Antoniego Frinty, redaktora naczelnego „Słowiańskiego Przeglądu” dowiadujemy się między innymi: „Narodowi kaszubskiemu, liczącemu dzisiaj niespełna 150 tysięcy głów, grozi niebezpieczeństwo zupełnej zagłady ze strony pobratymców Polaków. W miarodajnych kołach polskich politycznych i urzędowych przeważa pogląd, że należy bezwzględnymi środkami dążyć do tego, by o Kaszubach wszelki słuch zaginął”[4]. List podpisali Labuda i Trepczyk.

Trzy lata po przybyciu do Miszewa, w roku 1930, J. Trepczyk ożenił się z Anielą z Rompskich (ur. 2 maja 1909 r.). Była ona siostrą Jana Rompskiego, późniejszego poety kaszubskiego, jednego z grona zrzeszińców, współzałożyciela i wiceprezesa Zrzeszenia Kaszubskiego. Z tego małżeństwa przyszły na świat córki Bogusława, Damroka, Mirosława i Sława oraz synowie Świętopełk i Mestwin, który zmarł w młodzieńczym wieku na dyfteryt i spoczywa na cmentarzu w Sianowie.

---

[3] A. Labuda, *Moja droga kaszubska* [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska*, s. 216–217.

[4] D. Szymikowski, *Znamienny list*, „Pomerania” 2009, nr 9, s. 40–41.

Na lata pobytu w Miszewie (1927–34) przypada okres największej aktywności organizacyjnej i twórczej poety. Tam często odbywały się spotkania z działaczami kaszubskimi, przede wszystkim z A. Labudą oraz Stefanem Bieszkiem, czy też ks. Stefanem Wydrowskim. Ten ostatni pożyczył nawet od swego proboszcza w Przodkowie, ks. Józefa Paszoty, pieniądze na zakup drukarenki dla „Zrzeszë Kaszëbsczi”. Transakcji dokonał Labuda, który wiózł ją samochodem z Gdyni. Po drodze wstąpił on na krótki odpoczynek do miszewskiej szkoły, co w swoich wspomnieniach relacjonuje Trepczyk[5].

J. Trepczyk coraz aktywniej angażował się też w działalność redakcyjną w „Zrzeszë Kaszëbsczi”. Ogłaszał w niej swoje kaszubskie liryki oraz teksty publicystyczne. Te najczęściej pisał po polsku. To wszystko złożyło się na to, że władze powiatowe postanowiły relegować go z Miszewa poza Kaszuby. Ówczesna administracja obsadzona była ludźmi spoza Kaszub, którzy nie rozumieli i tym bardziej nie doceniali pracy na rzecz tego regionu, która w istocie utrwalała Kaszubów, jako wiernych strażników polskości nad Bałtykiem. Przyjaciel Trepczyka, zasłużony dla Kaszub kapłan ks. Franciszek Okroy, urodzony w Miszewie, określił ten stan w sposób następujący:

> Po odzyskaniu niepodległości wskutek nieporozumienia lud kaszubski nadal świadomie był tłumiony tak uciskiem politycznym jak i gospodarczym. Intensywniej pracujący Kaszubi w ruchu regionalnym byli podejrzani a nawet w miarę możliwości karani. Tak, np. z natury spokojny Kaszuba Jan Trepczyk nauczyciel z Miszewa otrzymał karne przesiedlenie do Rogoźna w Poznańskie. Prof. Bieszk z Chojnic pod Lublin do Zamościa. Również rolnicy na Kaszubach płacili bez porównania większe podatki niż pod pruskim okupantem, choć wiadomem było, że na ogół lekka ziemia i ostry klimat

---

[5] Z inspiracji Oddziału Zrzeszenia Kaszubsko–Pomorskiego w Baninie szkoła w Miszewie nosi od 2004 roku imię J. Trepczyka. Przed uroczystością nadania imienia córka patrona Bogusława Damps napisała do szkoły list [w posiadaniu autora artykułu – przyp. D.K.] następującej treści: „Cieszy nas bardzo propozycja Państwa o chęci uczynienia patronem naszego ukochanego ojca Jana Trepczyka miejscowej szkoły podstawowej, co ze skromnością stwierdzamy, że z całą pewnością na takie wyróżnienie zasługuje. Siedem lat żył, pracował, tworzył nasz ojciec w szkole w Miszewie. Choć miałam tylko trzy i pół roku życia, mam żywo w pamięci szkołę i małą wieś z czasów, kiedy tam mieszkaliśmy. Moja siostra Mirosława, trzecie dziecko ojca, urodziła się w Miszewie w 1933 r. Posiadam cenne zdjęcie z zakończenia roku szkolnego 1934 mojego ojca z rodziną i uczniami tej szkoły. Z przyjemnością podzielimy się pamiątkami i prawidłowymi informacjami o życiu i twórczości naszego ojca, Jana Trepczyka.”

> nie sprzyjają produkcji rolnej. Stąd też utarło się na Kaszubach powiedzenie, że po okupacji pruskiej nie przyszła oczekiwana matka-ojczyzna, lecz niesprawiedliwa macocha[6].

Sam Trepczyk również potwierdza, że przeniesienie spowodowane było czynnym zaangażowaniem w ruchu kaszubskim. Dekret wystawiło Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia publicznego 21 kwietnia 1934 roku. Nie pomogła nawet interwencja Aleksandra Majkowskiego ani protest opublikowany w „Zrzeszë Kaszëbsczi". Na „emigracji" Trepczyk oddał się całkowicie pracy literackiej. Powstawały głównie melancholijne piosenki, na przykład *Òddzëkòwanié* czy *Teskniączka*. Wówczas narodziła się myśl, by wydać je drukiem. Nie bez znaczenia był fakt, że drukarnię w Rogoźnie prowadził Kaszuba rodem z Sierakowic Stefan Formella. Dał do dyspozycji swoją drukarnię. Z kolei szwagier Trepczyka, Jan Rompski, był już wykwalifikowanym zecerem. To on podjął się technicznego przygotowania edycji śpiewnika. Pomagał mu syn Formeli, Stefan, student prawa Uniwersytetu Poznańskiego. Wydanie wsparł klub kaszubologów z Seminarium Duchownego w Pelplinie, którym przewodził wówczas kleryk, Franciszek Grucza, także jeden ze zrzeszińców. Książeczka ukazała się w lutym 1935 roku. Zawiera 32 piosenki opatrzone kaszubskojęzycznym wstępem autora, w którym nazywa siebie „wënëkańcã". Ponadto pisze on (podaję w pisowni uwspółcześnionej): „Dzys, czej òdroda Kaszëbów òbjimô krąg corôz to wikszi; dzys, czej dëch Cenôwë, pierszégò bòjarza kaszëbsczi sprawë przemógł naju spik; dzys, czej Kaszëbi dwigają sã z ùcemiãdżi dëcha, – zbùdzëc je téż czas domôcy chòranczi, piesniczczi ë spiéwë"[7].

W Rogoźnie koło Obornik Trepczyk pracował przez jeden rok, potem trafił nieopodal do maleńkich Tłukaw, gdzie pozostał aż do wybuchu wojny. W rodzinne strony przyjeżdżał tylko w czasie letnich wakacji. W 1936 roku po raz ostatni spotkał się w Aleksandrem Majkowskim, któremu w 1938 roku poświęcił trzyczęściowe poetyckie wspomnienie *Tobie Méstrze ë Szkólny naj*[8].

Wojna zastała go w Tłukawach. Mieszkał nadal w budynku szkolnym, choć pozostał bez pracy. W 1940 roku musiał opuścić wieś. Wrócił na rodzinne gospodarstwo pomagając szwagrowi na roli. W grudniu tego roku zamieszkał w Sianowie. Został kasjerem w miejscowym urzędzie gminy. Tam, latem 1942 roku, został zmuszony do podpisania trzeciej grupy niemieckiej. Tak po wspólnej naradzie uczynili wszyscy pracownicy urzędu. Alternatywą było zesłanie do obozu koncentracyjnego i pozbawienie żony oraz dzieci środków do życia. 1 czerwca 1943 roku został powołany do niemieckiego wojska. Skierowano go do Hanoweru, później do Belgii i Włoch. Zajmował się końmi w taborach. Stąd przysyłał sporo listów do swej małżonki. Zachowało się ich kilkadziesiąt. Pisał je po polsku, sowicie okraszając kaszubskimi słowami. We wszystkich przebija ogromna tęsknota za rodzinnymi stronami oraz za spotkaniem z rodziną. W liście z 24 września 1944 roku pisze m.in.:

---

[6] ks. F. K. Okroy, *Dzieje klasztorów norbertańskich w Żukowie*, Żukowo 2010.

[7] J. Trepczyk, *Kaszëbskji pjesnjôk*, Rogoźno 1935.

[8] *Méster*, opr. E. Kamiński, Wejrowo 1989. Także: E. Pryczkowski, *Jan Trepczyk a współczesny kaszubski ruch śpiewaczy*, Banino 2012, s. 27.

> Ciągle marzę o tej przyszłości, która przed nami się otworzy. Wtedy zapominam o tej smutnej teraźniejszej doli i o tych udrękach duchowych i cielesnych. Pocieszam się z dnia na dzień, że ona się wnet zakończy i to słoneczko i jaśniej, i silniej nas ogrzeje. A tymczasem musimy nadal umacniać naszego ducha w wytrwaniu, oczekiwaniu aż do tej upragnionej chwili. Trzymaj się Anielko kochana także i nie upadaj na duchu. Starajcie się o Wasze zdrowie, módlcie się za mnie do Jezuska najdroższego i matuli Jego naszej Swiónowsczi Panienczi. A ja z całą synowską ufnością oddając się Bożej pieczy, będę się starał ujść cało i zdrowo z wszelkich ewentualnych złych przygód[9].

Wielokrotnie też wypytywał w listach o losy przyjaciół osadzonych w obozach koncentracyjnych, czy też kompanów wojennej niedoli, z którymi utracił kontakt, np.: „Jakże z Januszem [Rompskim – E.P.] się rzecz przedstawia? Czy x. Grucza jest z nim razem? Czy ze sobą już rozmawiali? Czy Wiktor Meyer pisze? Pewnie jest już u Tomka na śniadaniu, co? Nie rozmawiałaś z jego siostrą? A o Lewińskim i Pryczkowskim, czy się już coś bliższego dowiedziałaś, co z nimi się stało?”[10].

Listy są znakomitym źródłem dotyczącym wojennych losów Kaszubów. Czekają na gruntowną analizę. Szkoda, że nie zachowały się listy od Anieli Trepczyk do męża, jednak i z zachowanego materiału można pozyskać sporo informacji. Wiadomo, że Jan Rompski oraz ks. Franciszek Grucza przeżyli

---

[9] List J. Trepczyka z 24 września 1944 r. do żony Anieli. Kopia listu w zbiorach autora artykułu.

[10] Kopia listu J. Trepczyka do żony Anieli w zbiorach autora artykułu.

Stutthof. Los Lewińskiego pozostaje nieznany, natomiast Antoni Pryczkowski został ciężko ranny, ale wojnę przeżył[11].

We Włoszech Trepczyk doczekał końca wojny. Wówczas zgłosił się do wojska polskiego. Tak znalazł się w II Korpusie gen. Andersa. Organizował tam kurs języka polskiego, a później realizował normalny program szkół podstawowych. Wiosną 1946 roku zgłosił chęć powrotu do kraju. Z Neapolu, poprzez Szkocję, wrócił w czerwcu tego roku do rodziny.

Zamieszkał w Wejherowie, gdzie otrzymał pracę i mieszkanie, najpierw na ul. Bukowej (do 1961 roku), a potem na Kopernika (naprzeciw gmachu Urzędu Bezpieczeństwa). Uczył śpiewu, geografii, plastyki i matematyki, głównie w SP nr 4. Włączył się też natychmiast w nurt pracy regionalnej. Zaczął współpracę ze wznowionym w Wejherowie pismem „Zrzesz Kaszëbskô” z dodatkiem „Chëcz”. Tam ukazywały się jego dawne i nowe wiersze. Po upadku „Zrzeszë” następuje najtrudniejszy czas dla działaczy kaszubskich z kręgu zrzeszińców. Zostają poddani ścisłej inwigilacji ze strony Urzędu Bezpieczeństwa. Obserwacją objęci zostali zwłaszcza Aleksander Labuda, Trepczyk, ks. Franciszek Grucza i Jan Rompski[12]. Trepczyka w tym czasie dodatkowo dotykają rodzinne kłopoty. 19 lutego 1951 roku na raka umiera jego żona Aniela. Pochowano ją na starym cmentarzu w Wejherowie. Trepczyk pozostał z czwórką dorastających dzieci. W grudniu 1953 roku żeni się powtórnie z Leokadią. Z pierwszym mężem, Pawłem, zaginionym na wojnie, Leokadia miała córkę Zofię, późniejszą żonę Edmunda Kamińskiego[13].

J. Trepczyk zawsze stał na stanowisku językowego statusu rodnej mowy, nawet w czasie, gdy mówienie o tym narażone było na totalną krytykę ze strony polskich ośrodków językoznawczych. Tak stało się w gorących skądinąd latach 1980–1981. Trepczyka poproszono o wygłoszenie referatu pod tytułem *Kaszëbizna – ji môl w karnie słowiańsczich gôdk* na trzecim spotkaniu piszących po kaszubsku we Wdzydzach Kiszewskich. W szerokim kontekście referent przedstawił wszystkie cechy językowe kaszubszczyzny, stawiające je jednoznacznie w szeregu języków słowiańskich. Przybliżył stanowiska innych językoznawców w tym temacie, konfrontując je z własnym doświadczeniem i wiedzą. Główne wnioski wypływające z tej rozprawy ujmują następujące zdania:

---

[11] Listy Jana Trepczyka do żony Anieli pisane w latach 1944–45. Kopie listów są w posiadaniu autora.

[12] Zob.: S. Formela, *Pierszé lata wejrowsczégò partu Kaszëbsczégò Zrzeszeniô wedle aktów kòmùnysticzny bezpieczi,* „Pomerania” 2018, nr 1, s. 30–31; nr 2, s. 30–31 i nr 3, s. 30–31. Także: S. Formela, *Kryptonim „Działacze”. Inwigilacja Jana Trepczyka przez komunistyczny aparat bezpieczeństwa do 1956 r.* [w:] *Mëster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejherowo 2017, s. 27–58.

[13] E. Pryczkowski, *Jan Trepczyk a współczesny kaszubski ruch śpiewaczy*, s. 27.

> Zbiérno zdrzec na môl kaszëbiznë w karnie słowiańsczich mòwów i problemã kaszëbskò-pòlsczi mòwny parłãczë, móm hewò taczi pòzdrzatk: a) òbénda nocnowieczórny słowianiznë, tak pòzwónô lechickô, dzeli sã na dwa dialektowé dzéle – pòmòrsczi i pòlsczi; b) kaszëbizna je nôdali w pòrénk wësëniãtim pòmòrsczim dialektã, a jakno grańczny z pòlaszëzną, mô z nią nôwicy zrzesznëch znank, a pòłabizna je nôdali we wieczór wësëniãtim pòmòrsczim dialektã i temù bëła nôbarżi apartnym òd pòlsczich dialektów; c) kaszëbizna, jakno jedurny zaòstałi pòmòrsczi dialekt, je w prawie bëc samòjistną mòwą, a jakno przedstôwca wszëtczich pòmòrsczich dialektów, grëpkòwac w se wszëtczé jich swòjiznë […][14].

Równie ważne dla przyszłości okazały się końcowe sformułowania referatu:

> Môl kaszëbiznë bãdze w nédze zanôlégôł òd naszégò przëstojeniô ji, òd widzałoscë ë bëlnotë lëteracczich dokazów, z jaczich mdze sã przesléca – bãdze zanôlégôł òd nas, co bãdzemë so rozmielë wëczarzëc swój apartny, zrzeszony z naj zemią ë lëdã, pòzdrzatk, co jasno widzą cél swòjich ùdb i tą wiarą rozmieją zarwac jinëch. Czej so te prôwdë ùskarnimë i w ti dbie bãdzemë dzejelë, to kòżdi nasz lëteracczi ùsôdzk mdze miôł nié le znanczi apartny snôżotë, wjimnégò cëskù na jinëch i dobëtny pòchadë w przódk, ale mdze téż dokôzã apartnégò môla kaszëbiznë w kòżdim kaszëbsczim sercu[15].

Owocem leksykograficznych zainteresowań Méstra Jana jest dwutomowy *Słownik polsko-kaszubski* zawierający około 60 tysięcy haseł. Wydany został dopiero pięć lat po śmierci pisarza. Duża w tym zasługa prof. Jerzego Tredera[16]. Większość jednak dzieł Trepczyka – w przeciwieństwie do A. Labudy i J. Rompskiego – ukazała się za życia pisarza, zwłaszcza obszerny zbiór o tytule *Odecknienié* zawierający 86 wierszy. Wstępem opatrzył go red. Tadeusz Bolduan, który miast skupić się na wartościach literackich tomu, rozwodził się nad ideologicznymi meandrami zrzeszińców, wykazując przy tym nazbyt subiektywny punkt widzenia, daleki od współczesnej pozytywnej oceny imponującego dorobku organizacyjnego i literackiego tego pokolenia twórców regionalizmu kaszubskiego. A już w ogóle nie do przyjęcia jest notoryczne nazywanie języka kaszubskiego dialektem, z czym wówczas – i o wiele wcześniej – konsekwentnie walczył autor wierszy[17].

---

[14] J. Trepczyk, *Kaszëbizna*, „Pomerania" 1980, nr 11–12, s. 30. Artykuł ten stał się zarzewiem dyskusji. Jako pierwsza głos zabrała Hanna Popowska-Taborska, *W związku z „Kaszëbizną" Jana Trepczyka*, „Pomerania" 1981, nr 4, s. 28–30. Na szczególną uwagę zasługuje też jeden z kolejnych artykułów. Zob.: E. Breza, J. Treder, *Wokół „Kaszëbiznë" Trepczyka*, „Pomerania" 1981, nr 10, s. 46. Tezy w nim zawarte stoją w sprzeczności, z tym, co głosili ci autorzy po 1990 r. Cała dyskusja zasługuje na pewno na gruntowną analizę. Zob. także: J. Trepczyk, *Moji uprocemnieni sę do wskôzów kaszëbszcziwo pisenku* (Zasady pisowni kaszubskiej) Gdańsk ZKP 1975, maszynopis w zbiorach autora.

[15] J. Trepczyk, *Kaszëbizna*, s. 30.

J. Trepczyk, jak wszyscy pisarze z kręgu zrzeszińców, twórczo wzbogacał mowę kaszubską, doskonalił ją, ożywiał archaizmy i wprowadzał neologizmy językowe. Uznawany jest za jednego z najlepszych poetów w historii literatury kaszubskiej. Jego wiersze tłumaczono na języki: białoruski, górnołużycki, bretoński, słoweński i niemiecki. On sam tłumaczył na kaszubski teksty J.W. Goethego i G. Grassa[18]. Jego twórczość doceniano wielokrotnie, także za życia twórcy, ale głównie po jego śmierci, która nastąpiła 3 września 1989 r. w Wejherowie.

Szczególną pamięć o pisarzu zachowują mieszkańcy Miszewa i Banina. Otóż z inicjatywy Oddziału ZKP w Baninie 18 czerwca 2004 roku imię Trepczyka nadano Szkole Podstawowej w Miszewie, którą przed wojną kierował przez siedem lat[19]. Już w tym samym roku wprowadzono lekcje języka kaszubskiego. Nauczycielką została Elżbieta Pryczkowska. Na początku uczęszczało zaledwie ośmioro dzieci. Jednak konsekwentna praca doprowadziła do tego, że już po trzech latach wszyscy uczniowie chodzili na zajęcia z rodzimego języka[20].

---

[16] J. Treder, *Język i leksykon Jana Trepczyka,* [w:] J. Trepczyk, *Słownik polski-kaszubski*, T. II, Gdańsk 1994, s. 453–495.

[17] T. Bolduan, *Wstęp* [w:] J. Trepczyk, *Odecknienié*, Gdańsk 1977, s. V–XVI.

[18] Zob.: S. Cholcha, *Jan Trepczyk (1907–1989) i jego kaszubskie morze* [w:] *Obrazy kaszubskiego morza*... Także: G. Grass, *Wiersze wybrane*, Gdańsk 1986, s. 67 i 69.

[19] J. Dosz, *Kandydat na patrona*, „Czas Żukowa" 2004, nr 3, s. 7. Zob. także: E. Pryczkowski, *Zrzeszeni w Baninie*, Banino 2006; J. Antonowicz, *Wzór dlô dzecy. Miszewo, Kaszubski patron Jan Trepczyk*, „Norda", 25.06.2004.

[20] R. i J. Doszowie, *Méster Jan Trepczik – wiôldżi patron w Miszewie*, „Pomerania" 2019, nr 2, s. 49–51.

Wówczas okazało się też, że żyją jeszcze nieliczni uczniowie Trepczyka. Jednym z nich był Stanisław Haase z Miszewa, który dobrze pamiętał swego nauczyciela. Wspominał m.in.: „Trepczik ùcził nas kaszëbsczich piesniów. To sã tak fejn pòsłëchało piesniów w naszi mòwie. Jedne z nich jô jesz pamiãtóm *Pòd bòrã brzózka stojała, tam jô swe gąsczi pôsała*, abò *Òd błotka do błotka, chójeczka rosce*. Chòc jô béł blós w pierszi klase to wszëtkò òstało w pamiãcë”[21]. Swego nauczyciela dobrze też pamiętał Stanisław Okrój z Miszewa. Wspomina, że lubił on grać w karty z jego ojcem. Ponadto hodował kury oraz świnie oraz – oczywiście – na każdym miejscu podkreślał swoje umiłowanie kaszubszczyzny, która stała się także istotną wartością dla miszewskich uczniów. Składały się też na to wycieczki krajoznawcze, które organizował dla uczniów, ponadto organizował życie kulturalne, przygotowywał uroczystości gwiazdkowe i inne.

Sam Trepczyk także po latach chętnie wracał myślami do tego miejsca. W 1987 roku wspominał je w ten sposób:

> W Miszewie dzecë ë jich starszi, zwëczajno, jak na całëch Kaszëbach, mòckò bëlë sprzëgłi z kaszëbizną, wiedno parôt ò niã stojec i za nią sã zatôrczac. Namiklënie cëzënë w swòje żëcé, lud sã nónej barżi procëmstôwiôł jak dzys. Nónej béł to ùstôw jakbë niechcący – dzys zmieniwô sã na barżi chcący, swiądny. Tu jô bë jesz chcôł nadczidnąc, że w Miszewie pòwstało dzél mòjich spiéwów, a młodzëzna òdegra kaszëbsczi teater Aleksandra Labùdë *Z czôs Swiãtopełka*[22].

W 2005 roku zainicjowano coroczny Konkurs Pieśni im. Jana Trepczyka, który od 2008 ma zasięg wojewódzki. W 2007 r. uroczyście obchodzono 100-lecie urodzin patrona szkoły. Obecny był m.in. wiceminister kultury, Jarosław Sellin, który podzielił się wspomnieniami z kontaktów jego matki z córkami patrona i nim samym[23].

---

[21] *Gôdôł pò naszémù. Rozmowa ze Stanisławem Hasse z Miszewa o Janie Trepczyku*, „Czas Żukowa” 2003, nr 6, s. 10. Stanisław Hasse (rocznik 1925) zmarł w 2016 r.

[22] A. Labuda, *Z czasów Swiętopôłka Bëlnigo*, Wejherowo 2012, s. 72, gdzie także podano, że sztukę tę wystawiano również w sąsiednich Żukowie i Matarni. Nie ulega wątpliwości, że to także była zasługa J. Trepczyka. Zob. także: J. Trepczyk, *Moje życie*, [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska*, s. 226–246.

[23] *Krok w przódk z kaszëbizną. W Miszewie wszyscy uczniowie uczą się rodnej mowy*, „Norda”, 19.10.2007.

W 2009 roku Oddział ZKP w Baninie powołał dziecięcy zespół folklorystyczny, który pierwotnie funkcjonował pod tymczasową nazwą „Kaszëbsczé nótczi" nawiązującą do dawnego zespołu przy SP w Baninie. Jego kierownikiem także została Elżbieta Pryczkowska. Instruktorem muzycznym jest Marek Munch z Chwaszczyna, wieloletni organista parafii Banino. Od początku zespół działał przy szkole w Miszewie, głównie w oparciu o uczniów tej szkoły. W 2012 roku nadano mu oficjalną nazwę „Mùlczi". To kaszubskie słowo oznacza ukochaną osobę[24]. Pierwsze występy zespołu związane były z Miszewem i okolicą, m.in. z Konkursem Pieśni Jana Trepczyka. Później zespół regularnie już koncertował w różnych, często odległych, miejscach. Do końca 2018 r. grupa przekroczyła liczbę stu występów[25].

W 2018 r. rozpoczęto konieczną rozbudowę szkoły. Pobudowano nową salę gimnastyczną wraz z zapleczem i kilkoma nowymi salami lekcyjnymi. Otwarcie obiektu zaplanowano na 6 lutego 2019 r. Ten rok Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie poświęciło pamięci Jana Trepczyka. W ten sposób zrodziła się idea, by uroczystą inaugurację połączyć z otwarciem sali. Było to jedno z większych wydarzeń w dziejach szkoły, które otwiera nowy – jeszcze bardziej dynamiczny – jej rozwój. Miszewo w ostatnich latach intensywnie się rozbudowuje. Wkrótce przez wieś przebiegać będzie autostrada. Powstają nowe osiedla. Liczba uczniów lawinowo wzrasta. Większość z nowo osiedlonych rodzin ma niekaszubskie korzenie. Jednak, dzięki inicjatywie i decyzji podjętej w 2004 r., wszystkie poznają życie i dokonania swego patrona, a także największą jego miłość czyli język kaszubski[26].

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest postaci wybitnego poety i kompozytora kaszubskiego, Jana Trepczyka. Przybliża jego życie i dokonania. W szczególności prezentuje młode lata poety związane z wychowaniem w okolicy sanktuarium Królowej Kaszub w Sianowie, czas edukacji i pracy na stanowisku kierownika Szkoły Powszechnej w Miszewie. Ten czas zdecydował o wybraniu go na patrona tej szkoły po 70-ciu latach. Obecnie jego postać i dzieła mają duże znaczeniu w prowadzonej tam edukacji regionalnej.

---

[24] AEP, teczka ZKP Banino, w której m.in. są dokumenty i artykuły prasowe dotyczące działalności „Mùlków"

[25] Tamże.

[26] We wrześniu 2019 r. Elżbieta Pryczkowska przejęła obowiązki dyrektora w sąsiedniej szkole w Tuchomiu.

Abstract

This paper is devoted to Jan Trepczyk, a great Kashubian poet and composer. It focuses on his life, work and accomplishments. It presents his childhood which he spent in a village located close to the Sanctuary of Saint Mary, the Queen of Kashubia, in Sianowo. In addition, the paper concentrates on the times when Trepczyk served as the principal of the Elementary School in Miszewo. 70 years later, the school was named Szkoła Podstawowa im. Jana Trepczyka w Miszewie [Jan Trepczyk Elementary School in Miszewo]. Trepczyk's works tremendously influence the regional education provided by the school today.

Bibliografia

Akta IPN GD 0027/886 t.1.

Antonowicz J., *Wzór dlô dzecy. Miszewo, Kaszubski patron Jan Trepczyk*, „Norda", 25.06.2004

Breza Edward, Treder Jerzy, *Zasady pisowni kaszubskiej*, Gdańsk 1975.

„Czas Żukowa", 2003–10.

Dosz Jan, *Kandydat na patrona (Jan Trepczyk – Miszewo)*, „Czas Żukowa", nr 3/03.

Doszowie R. i J., *Méster Jan Trepczik – wiôldżi patron w Miszewie*, „Pomerania", luty 2019

Drzeżdżon Jan, *Współczesna literatura kaszubska*, Warszawa 1986.

Jak słuńca wid pëszny, opr. Edmund Kamiński, Wejrowo 1987.

Janke Stanisław, *Służëc Kaszëbóm ë kaszëbiznie*, „Pomerania", 9/1987, s. 13–17.

Kutta Janusz, *Druga Rzeczpospolita i Kaszubi 1920–1939*, Bydgoszcz 2003.

Listy Jana Trepczyka do żony Anieli pisane w latach 1944–45.

Méster, opr. Edmund Kamiński, Wejrowo 1989.

Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku, red. Witosława Frankowska, Wejherowo 2017.

Mòja darżëna biôtk, Wspomnienia Jana Trepczyka, rękopis.

Pobidyńska Mariola, *Zemia rodnô Jana Trepczyka*, Gdynia 2009.

Pryczkowski Eugeniusz, *Siła Żukowa*, Banino 2009.

Pryczkowski Eugeniusz, *Zrzeszeni w Baninie*, Banino 2006.

„Rodnô Zemia", Program TVG, 1990–2010.

Trepczyk Jan, *Kaszëbskji pjesnjôk*, Rogoźno 1935

Trepczyk J., *Słownik polski-kaszubski*, T. II, Gdańsk 1994

Trepczyk Jan, *Moji uprocemnieni sę do wskôzów kaszëbszcziwo pisenku* (Zasady pisowni kaszubskiej) Gdańsk ZKP 1975, maszynopis.

Dzél II

STUDIA I MATERIAŁË NIERECENZOWÓNÉ

Część II

STUDIA I MATERIAŁY NIERECENZOWANE

RJK

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE

Danuta Pioch

Znaczenié standarizowóny kaszëbiznë w edukacje

Òd sztótu pòwòłaniô Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka (VIII 2006 r.) minãło ju 14 lat. Òrgan nen òstôł ùstanowiony przez ZÒ KPZ pò to, żebë pilowac wszëtczich sprawów sparłãczonëch z ùżiwanim i rozwijã kaszëbsczégò jãzëka, òsoblëwie analizowac i taksowac stój jãzëka, ùwszedniwac wiédzã ò nim i jegò òtmianach, a téż normach, rozsądzëwac wątplëwòscë jãzëkòwé co do słowiznë, gramaticzi, wëmòwë, òrtografie i interpùnkcje, ùstanawiac òrtografné i interpùnkcjowé wskôzë, wëpòwiadac swòje zdanié w sprawie nowi słowiznë, miec òsoblëwą starã ò jãzëk wëzwëskiwóny w szkòłowim ùczbienim. Wôrtné wjimnégò bôczënkù je slédné z przëwòłónëch zadaniów, bò nie dô sã przecenic dzysdniowi rolë kaszëbsczi edukacje w przekazywanim jãzëka, czedë bezmała prawie czësto ùstôł jegò pòkòleniowi przesél, a òdpòwiedzalnota za dërchanié rodny mòwë òstała przerzuconô na szkòłë. Òd tegò sztërkù zaczãłë sã rãdé robòtë przë normalizowanim i standarizowanim kaszëbiznë, twòrzenim lëteracczégò jãzëka, taczégò, chtëren w pisóny fòrmie zwëskają wszëtcë Kaszëbi, niezanôleżno òd brëkòwóny na co dzéń fòrmë gôdónégò jãzëka, jaczi mòże sã zacht jinaczëc òd przëjãtégò mòdła pisónégò jãzëka. Równak nad doprowadzenim do taczégò stanu sprawë nie robiła leno RKJ. Rëchli namôwielë do tegò jãzëkòznajôrze, m. jin. profesorowie Gduńsczégò Ùniwersytetu: Jerzi Tréder i Édwôrd Bréza.

Kaszëbsczé strzodowiszcze miało równak ò wiele rëchli swiądã tegò, że je nót sã dogadac co do jednégò mòdła pisónégò jãzëka, cobë nié leno przeniesc kaszëbiznã dlô pòstãpnëch pòkòleniów w pisóny wersje, ale téż dac ji mòżnosc nôùkòwégò òprôcowaniô, przëszëkòwaniô gramatików, słowarzów, przełożënków, rozwiju lëteraturë; a wszëtkò to brëkùje jednotnégò mòdła zôpisënkù. Bëła tej wiôlgô stara ò wëszukanié tegò mòdła, wielerazowò bëłë robioné próbë standarizacje, szëkòwóné spisënczi wskôzów, rëchtowóné pòstãpné wersje pisënkù. Robiłë przë tim wielné karna, złożoné z ùczałëch, ùsôdzców i dzejarzów. Niezanôleżno òd jich òsobòwégò zestôwkù, wiedno prédnym célã bëło przëszëkòwanié taczégò standardu, chtëren bë mógł bëc mòżlëwim do przëjãcégò przez wszëtczé karna brëkùjącé kaszëbsczégò jãzëka[1].

W sprawie statusu jãzëkòwégò kaszëbiznë wëpòwiôdało sã wiele ùczałëch. Profesorowie: Alfred Majewicz i Tomôsz Wicherkewicz ùmôlniwają jã w rédze jãzëków mni ùżiwónëch, nad jaczima wisy zagrôżba chùtczégò wëdżiniãcô. „Z jedny stronë we wszëtczich regionach swiata je widzec chùtkò przërëchlëwającé procesë dżiniãcô jãzëków… Procëmnym czerënkã są dającé sã dozdrzec òsoblëwie w Eùropie tendencje do pòdnôszaniô ùwôżaniégò dlô jãzëkòwëch òdmianów, chtërne wedle szerzi rozpòmiónowóny dbë są ùwôżóné za pòdleżné wedle ùznónëch jãzëków (państwòwëch, nôrodnëch, òficjalnëch)”[2]. Kaszëbizna bëła donądka jãzëkã dodomù, przekazywónym z pòkòleniégò w pòkòlenié. Dzysdnia rodnô mòwa Kaszëbów nie fùnksnérëje ju w pòkòleniowim przesélu, a jeżlë jo, to w baro môłim procence i ji przińdnota we wiôldżim dzélu je zanôleżnô òd kaszëbsczi inteligencje. Jãzëk przedërchô, żlë bãdą tegò chcelë intelektualiscë, chtërnëch szczescym w strzodowiszczu nie felô. Przëwòłóny wëżi profesor T. Wicherkewicz gôdô prosto ò tim, że zbawnym dlô kaszëbiznë sztótã bëło ratifikòwanié przez Pòlskã *Eùropejsczi Kartë Jãzëków Regionalnëch abò Miészëznowëch*. Bez tegò dokùmentu bë nie bëło jãzëka regionalnégò kaszëbsczégò – to òznôczô, że bë zafelało ùstawòwégò ùznaniô kaszëbiznë za jãzëk, a to bë ùniemòżniło naùczanié gò w szkòłach, ale téż przesztrëchnãło wiele jinszich dzejaniów dlô rozwiju jãzëka i kùlturë Kaszëbów.

---

[1] Ò tim jak sprawa normalizacje kaszëbsczégò jãzëka bëła wôżnô, niech zeswiôdczi òglowi zestôwk dzejaniów w tim zôkrãżim (òbrobienié na spòdlim: J. Treder, *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny,* Gdańsk 2002, s. 173–175). Kaszëbsczé znanczi bëłë w tekstach rozmajice zjiscywóné i wielerazowò zmieniwôł sã system graficzny i òrtografny. Robił nad nim ju F. Cenôwa, chtëren czile razy gò pózni zmieniwôł. Wiele zjisceniów Cenôwë przejął A. Majkòwsczi, piszącë *Gramatikã kaszëbską*, a pózni zwëskiwającë przëjãté wskôzë w dokazach, òsoblëwie w *Żëcym i przigòdach Remùsa*. Na zlécenié kaszëbsczich ùsôdzców *Zarys ogólnej pisowni* przërëchtowôł w 1911 rokù F. Lorentz. Dwie dekadë póżni swój bédënk w ti sprawie przedstawił A. Labùda w *Zasadach pisowni kaszubskiej*. Pòstãpné próbë standarizowaniô mòże dozdrzec ù L. Roppla, chtëren wëdôwającë swòje pòstãpné dokazë ùmôlnił w nich *Uwagi o pisowni kaszubskiej*. Ùrównaniémù kaszëbsczi òrtografie bëła pòswiãconô prôca S. Biészka *Normalizacja pisowni kaszubskiej*, przëszëkòwónô w 1959 rokù. Strzodowiszcze dali równak nie bëło rôd z donëchczasowëch bédënków i prôce dali dérowałë. W 1974 rokù òstała pòwòłónô Kòmisjô ds. Kaszëbsczégò Pisënkù (E. Bréza, W. Czedrowsczi, A. Labùda, L. Roppel, J. Tréder, J. Trepczik). Na spòdlim wskôzów òbrobionëch przez no karno kaszëbsczi pisënk fùnksnérowôł jaż do rokù 1996, czedë to Zespół ds. Òswiatë, dzejający przë ZG ZKP, zabédowôł pòstãpné zmianë (m.jin. pisanié ã, ò, ù). Ò wiôldżich staraniach strzodowiszcza (òsoblëwie nôùkòwégò) nad doprowadzenim kaszëbsczégò pisënkù do jednotnégò systemù niech zeswiôdczą słowa prof. J. Trédra z cytowóny pùblikacje: „Ùsôdzcë i czëtińcë kaszëbsczich tekstów mùszą sobie ùswiądnic, że òrtografiô żódnégò jãzëka nie òddôwô w całoscë wëmòwë, tedë fòneticznô òrtografiô nie je mòżlëwô do zdzejaniô, òsoblëwie tedë, czedë gôdónô kaszëbizna mô wiele môlowëch zjinaków. Temù w miono òglowégò zwëskù, jaczim bë miôł bëc pòspólny dlô Kaszëbów lëteracczi jãzëk, je nót òdstąpic òd regionalnëch zgrôwów”.

[2] T. Wicherkiewicz, *Języki regionalne w Polsce na tle europejskim*, w: Postscriptum Polonistyczne, 2019, 1(23), s. 17–18.

Mëszlącë ò placu mniészëznowégò jãzëka na spòdlim jãzëka nôrodnégò je nót miec na ùwôdze wszelejaczé mòżlëwòtë. W nôùkòwim pòdińdzenim do sprawë je gôdka ò rozmajitëch mòdłach jãzëkòwi zanôleżnotë. T. Wicherkewicz prowadzy wëwód o zanôleżnoce kaszëbiznë i pòlaszëznë wspiérającë sã mòdłã:

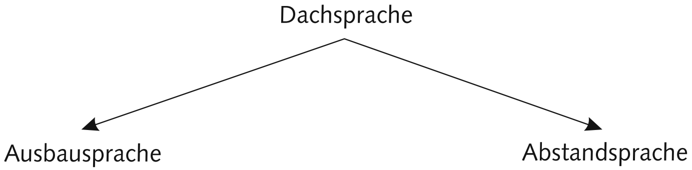

przëszëkòwónym przez Heinza Klossa (1967)[3] i Žarka Muljačića (1986)[4]. Pierszi z aùtorów wprowadzył terminë: *Ausbau*- (jãzëk przez rozwij) i *Abstandsprache* (jãzëk przez distans). Termin *Dachsprache* (*jãzëk parasolowi*), wëprzédniający sã nad wystãpùjącyma w jegò teritorium jinszima jãzëkama (rozwijającyma sã *pòd jegò dakã*) zabédowôł Muljačić. Wicherkewicz wëkłôdô znaczenié terminu *Ausbausprache* jakno òtmianã krewną ze swòją *Dachsprache*, chtërna zwëskała status jãzëka za sprawą standarizacje, je ùczonô w szkòłach, brëkòwónô jakno jãzëk pisóny w szerszim zôkrãżim fónkcjów; za to *Abstandsprache* charakterizëje jakno òtmianã tak òbiektiwno strukturalno jiną òd *Dachsprache* , że ni mòże bëc òna ùwôżónô za jegò dialekt[5]. Jak w ti strukturze ùmôlnic kaszëbiznã, przez lata diskùtowelë ùczałi i jãzëkòznajôrze.

---

[3] Kòncepcjã òpisôł H. Kloss w pùblikacje z rokù 1967 pt. *Abstand Languages and Ausbau Languages*.

[4] Žarko Muljačić – chòrwacczi jãzëkòznajôrz i filolog, chtëren badérowôł m.jin. sztôłtowanié sã jãzëków standardowëch i wzôjné òdniesenia midzë jãzëkã a dialektã.

[5] T. Wicherkewicz, *Języki regionalne w Polsce na tle europejskim*, [w:] Postscriptum Polonistyczne, 2019, 1(23), s. 20–21.

Żëwé diskùsje w sprawie jãzëkòwégò statusu kaszëbiznë miałë môl w latach 80-tëch XX stolecégò. Wikszosc z nich bëła nieprzëstójnô prawù do samòbëtnoscë dlô mòwë Kaszëbów, m.jin. Alfred Zarãba (chtëren jakno pierszi ùżił w 1988 rokù terminu *jãzëk regionalny*) sejôł zlewróżné wizje w ti sprawie: *Gwësno bë mógł so przedstawic, że Kaszëbi ùpòmną sã ò swòjã szkòłã i kaszëbsczé ùrzãdë, ale czejbë nawetka do tegò przëszło, w co nie wierzã, to przegrają w kònkùrencji z pòlsczim jãzëkã*[6].

Nimò nieżëczněch dbów kaszëbsczé strzodowiszcze nie spaszowało i stôwiało pòstãpné ùdbóné kroczi na drodze dopòminaniô sã nôleżněch praw. W 1981 rokù òstałë przëszëkòwóné programë regionalizacji naùczaniégò w szkòłach na rozmajitëch przedmiotach (programë naùczaniô môłëch dzôtków, historie i wëchòwaniô òbëwatelsczégò, geògrafie, mùzycznégò sztôłceniô, pòlsczégò jãzëka i wëchòwaniô regionalnégò[7]), ùsôdzcama bëlë szkólny – nôleżnicë Zespòłu ds. Òswiatë ZÒ KPZ. Przédną deją bëło sczerowanié bôczënkù kòżdégò ze szkólnëch na region, w jaczim żëje i robi, a chtëren niese ze sobą wiôldżé pòsôdë edukacjowëch mòżlëwòtów. Le wej, temù, że dérowôł wòjnowi stón béł mùsz òdstąpic òd zjiscywaniô przëszëkòwónëch ùdbów, do sprawë ùdało sã nazôd doprzińc dopiérze w 1987 rokù, czedë to Kùratorium Òswiatë przëjãło do realizacje przëszëkòwóné programë regionalizacji naùczaniégò.

Do tak ùmëszlonëch dzejaniów równak bëło nót pasowno przëszëkòwac kadrã. Miało temù słëżëc pòwòłóné na Gduńsczim Ùniwersytece w rokù akademicczim 1982/83 dwasemestralné Studium Wiédzë ò Pòmòrzim (20 szkólnëch bãdącëch pòspòdlim kaszëbsczi edukacje). „*Tematika Studium òbjimała historiã Pòmòrzégò, kaszëbską lëteraturã, kaszëbiznã jakno jãzëk, niechtërne socjologòwé sprawë i przedmiot regionalny didakticzi w spòdlecznëch i strzédnëch szkòłach*”[8]. Tuwò téż warała diskùsjô nad szerszim wëzwëskanim edukacjowëch mòżlëwòtów w rozkòscérzanim regionalnëch wôrtnotów, strzodowiszcze dozdrzeniwało do pòdjimniãcô apartnëch kroków dlô dozéraniô kùlturë regionalny i jãzëka.

---

[6] A. Zaręba, *Literackie języki regionalne w Polsce*, „Język polski”, nr LXVIII, 1988, s. 86.

[7] Szerzi ò tim zagadnienim [w:] J. Tréder: *Niektóre inicjatywy w dziedzinie edukacji regionalnej na Kaszubach*, [w:] K. Kòssak-Główczewsczi: *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych*, Gdańsk 1999, s. 27–28

[8] E. Bréza, *Współczesne życie naukowo-kulturalne i kształcenie regionalne na Kaszubach*, [w:] Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego, 637, 1994, s. 330.

W aspekce przëczënowò-skùtkòwim, mającym doprowadzëc kaszëbską edukacjã do przënôleżnégò stanu ni mòże nie wspòmnąc przëszëkòwóny w 1990 rokù, za sprawą Janinë Kwiecéń, dwadniowi sesje pòpùlarno-nôùkòwi „Regionalizacja w procesie nauczania”, czegò wińdzëną bëłë *Materiałë metodiczné* òbrobioné przez szkólnëch spòdlecznëch szkòłów. Cëgã równak felało systemòwëch rozrzeszeniów dlô jãzëka. Switk blôsknął, czedë w 1990 r. pòkôzałë sã wëpisënczi z kaszëbsczi lëteraturë dlô szkólnëch pòlsczégò jãzëka[9], chtërne chùtkò przeôrtowałë sã w ùczbòwnik dlô szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka. Naczãła sã systemòwô nôùka kaszëbsczégò jãzëka. Miało to môl 1 IX 1991 rokù w môłi Spòdleczny Szkòle na Głodnicë i w Kaszëbsczim Liceùm Òglowòsztôłcącym w Brusach. Òd tegò czasu jãzëkòwé sprawë dostałë wiôldżégò przërëchleniô.

Jãzëkòwi status kaszëbiznë òstôł ùgwësniony, a rzeczeniową *kropkã nad i* pòstawiło Państwò Pòlsczé pòzéwającë jãzëkã regionalnym kaszëbsczi jãzëk w *Ùstôwie ò miészëznach nôrodnëch i etnicznëch a téż ò regionalnym jãzëkù*[10]. Kriteria, chtërne òsoblëwie doprowadzëłë do przëjimniãcô taczégò stanowiszcza to:

- miectwò bòkadny lëteraturë regionalny, ùsôdzóny ju òd XIX stolecégò;
- apartnô grafiô (system zwãkòwi);
- wielné słowarze przekładowé; pòlskò-kaszëbsczé i kaszëbskò-pòlsczé;
- obrobioné gramaticzi kaszëbsczé;
- przełożënczi Swiãtëch Pismionów;
- bòkadno reprezentowóné nôùkòwé badérowania kaszëbiznë (òsoblëwie rusczi ùczałi ju w XIX stolecym);
- mòcné nastawienié strzodowiszcza (òsoblëwie inteligencje) na ùnormòwanié spraw zrzeszonëch ze statusã jãzëka.

Czemù w òdniesenim do kaszëbiznë òstało ùżëté pòjãcé *jãzëk regionalny* wëwidniwô pòdrobno T. Wicherkewicz w przëwòłiwóny ju prôcë (òb. przëpisënk nr 5). Za jãzëk regionalny w rozmienim ùstôwù, zgódno z *Eùropejską Kartą Jãzëków Regionalnëch abò Miészëznowëch*, ùznôwô sã jãzëk, chtëren:

---

[9] T. Lipsczi, *Remùsowi króm. Wypisy z literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1990.

[10] Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Dz. U. z 2005, nr 17, poz. 141.

1) je tradicyjno ùżiwóny na teritorium dónégò państwa przez jegò òbëwatelów, chtërny są lëczbòwò mniészim karnã òd pòòstałégò lëdztwa tegò państwa;
2) jinaczi sã òd òficjalnégò jãzëka tegò państwa; nie òbjimô to ani dialektów òficjalnégò jãzëka państwa, ani jãzëków migrantów.

Ùdbòdôwca dodôwô: *Jãzëkã regionalnym w rozmienim ùstôwù je kaszëbsczi jãzëk*. Jeżlë zdrzec na definicje mniészëznë nôrodny czë etniczny, ùmôlnioné w tim dokùmence, je nót scwierdzëc, że kaszëbizna ni mô òbrëmieniô w żódny z nich, bënômni tak mësli wikszosc kaszëbsczi spòlëznë.

Sztót zaczãcégò òficjalny edukacje kaszëbsczi (1991 r.) béł bezògôdkòwò wôżną przëczëną tegò, żebë zając sã normalizacją kaszëbsczégò jãzëka w krótczim czasu. Przënôlégało przëszëkòwac jednotny system jãzëkòwi, żebë szkòłownikóm i szkólnym ùmòżebnic edukacjowé dzejania. Na starżë zjiscywaniô tegò zadaniégò stanãło Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, chtërno w swòji *Strategii rozwoju i ochrony języka kaszubskiego*[11] zapisało pòstãpny przédny cél: „Ùczënic kaszëbsczi jãzëk spòsobnym do dërchaniô i rozwiju”. Nen zôpisënk mô w se pòsôdë głãbòczégò strachù ò przińdnotã rodny mòwë, wërôżô wiôldżi jiscënk strzodowiszcza ò ji zastrzegã, je òbrazã òsoblëwégò pòszëkù i apartnégò ôrtu nieùdżibłotë w dzejaniach. Naczãłë sã swójné miónczi z czasã, a cena je wësokô. Strzodowiszcze doszło do swiądë, że zjiscywô sã prawie przerzucanié wiôldżégò cãżaru zrzeszonégò z dozéranim jãzëka òjców z donëchczasowi fòrmùłë rodzynny na grunt edukacjowi. Hewò jak ò tim gôdô Cezari Òbracht Prondzyńsczi:

> Czemù edukacjowé sprawë są tak wôżné? Bò wej jidze pòstawic tezã – dosc réskną, ale mającą za sobą wiele przëkładów w Eùropie – że na naszich òczach òdbiwają sã swójné miónczi z czasã. Wej słabnie proces naturalnégò przekazywaniô znajemnotë jãzëka w familiach – jich fùnkcjô enkùlturacyjnô wërazno tracy na znaczenim. Jiscënk je tej w tim, czë dô sã na czas na tëli ùwszednic ùdałą nôùkã kaszëbsczégò jãzëka w szkòłach, że zastąpi rodzynny przesél?. Jeżlë jo, jãzëk mô mòżnosc przedërchaniô, a nawetka na rozwij, bò ze szkòłów dzecë wëniesą nié leno pasywną, ale i dzejną (w pismie) znajemnotã jãzëka, znajemnotã kaszëbsczi lëteraturë, szëk w brëkòwanim lëteracczi kaszëbiznë[12].

---

[11] Dokùment zawiérô szeroczé zôkrãżé dbów. Zdrzë: *Strategia ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej*, ZG ZKP, Gdańsk 2006.

[12] C. Obracht – Prondzyńsczi, *Kaszubi dzisiaj*, Gdańsk 2007, s. 19.

Taczé przeswiôdczenié przëniosło lawinã pòstãpnëch dzejaniów, wëmògło ùdbóné kroczi i ùmëslënczi. Na pierszi òdżin szłë rozsądzënczi zrzeszoné z zazychrowanim szkòłów w ùczbòwniczi. Tim nadôwkã òd zôczątkù zajimało sã Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié i do dzysdnia je zjiscywô. Chto wié, czë sprawa ùczbòwników nie bëła kluczowim dokłôdkã do pòwôżny diskùsje ò normalizacji jãzëka. Jak przëbôcziwô prédniczka Zespòłu ds. Òswiatë – Wanda Lew-Czedrowskô: „Znacznô normalizacjô kaszëbsczégò pisënkù, ùstanowionô w 1996 rokù, òstała wëwòłónô przez aùtorów szëkùjącëch pierszé szkòłowé ùczbòwniczi”[13].

Skòrno òstała rëszonô procedura ùczeniégò kaszëbsczégò jãzëka w szkòle, naczãłë sã téż robòtë przë szëkòwanim ùczbòwników, a to pòsobicą zachãcywało corôz wicy szkòłów i szkólnëch do pòdjimaniô dbë ò włączenim sã do akcji. Prédnym zadanim bëło téż profesjonalné przëszëkòwanié didakticzny kadrë. Jakno pierszé rëgnãło Studium Wiédzë ò Pòmòrzim, chtërno dôwało dobré meritoriczné pòspòdlé z zôkrãżégò historie i kùlturë, za to mni kómpetencjów jãzëkòwëch, a przede wszëtczim meritoriczno-metodicznëch. Za sprawą notejszi metodik CEN Janinë Kwiecéń przëszło do dogôdënkù z wëszëznama Gdańsczégò Ùniwersytetu, chtëren przëszëkòwôł Studium Edukacje Regionalny i Alternatiwny (sparłãczenié kaszëbsczi edukacje z pedagògikama alternatiwnyma, m.jin. C. Freineta), i co wicy wëszëznë dałë zgòdã (pierszi rôz w historie) na zjiscywanié zajãców gdze jindze niżlë w mùrach ùczbòwni (pierszô edicjô w terenie – Serakòjce – skùńczëła sã w 1996 rokù). Pòstãpné edicje miałë pózni môl w Kòscérznie, Brusach i Wejrowie. Szkólny dostelë pòwôżné wëpòsażenié swòjich mésternosców, cëgã równak nie bëłë to ne studia, chtërne zgódno z lëtrą prawa bë zagwësniwałë fùlné kwalifikacje. Przëszła tej dba zwëskaniô z zôpisënkù rozpòrządzeniô MEN w sprawie kwalifikacjów szkólnëch, dôwającégò mniészëznowim stowôróm prawò do rozsądzywaniô ò znajemnoce jãzëka gwësny spòlëznë[14]. Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié ùdbało so zwëskac z nadónëch ùdowierzaniów i pò sprôwdzenim znajemnotë kaszëbsczégò jãzëka pierszi rôz w dzejach nadało taczé ùpòwôżnienia w1998 rokù 12 szkólnym.

---

[13] Pierszim wspiarcym dlô szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka bëłë wëbiérczi z kaszëbsczi lëteraturë dlô szkólnëch pòlsczégò jãzëka *Remusowi króm*, òbrobioné przez Tadeùsza Lipsczégò, Gdańsk 1990 (w nich zôpisënk wedle starszégò pisënkù, colemało taczégò, jaczégò ùżiwelë ùsôdzcë). Pòstapnyma ùczbòwnikama, w jaczich bëłë wëzwëskóné ùmëslënczi kòmisje normalizacyjny z 1996 rokù bëłë: *Kaszëbsczé abecadło. Twój pierszi eleméntôrz*, aùtorstwa Witolda Bòbrowsczégò i Katarzënë Kwiatkòwsczi (Gdańsk 2000), a téż *Kaszëbë. Zemia i lëdze*, aùtorstwa Danutë Pioch (Gdańsk 2001).

[14] Dzysdnia nã sprawã regùlëje § 14 Rozpòrządzeniô Ministra Nôrodny Edukacje z dnia 1 zélnika 2017 r. w sprawie pòdrobnëch kwalifikacjów żądónëch òd szkólnëch (Dz. U. z 2017 r., pòz. 1575), chtëren ùstaliwô:

Strzodowiszcze dali równak nie bëło zadowòlnioné ze sztôłceniégò szkólnëch. Pò pierszé nie przechôdelë òni kùrsowégò szkòleniô jãzëkòwégò, pò drëdżé bëło nót pòmëslec ò sprawach zrzeszonëch z metodiką sztôłceniô. Z tëch ùdbów pòwstało w 2000 rokù na ÙG I Studium Pòdiplomòwé sztôłcącé szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka. Je wiedzec, że jãzëkã wëkładowim bëła lëterackô kaszëbizna, szkólny do dzysdnia są szëkòwóny do robòtë w tim jãzëkù. Prôwdac jeden z pierszich ùchwôlënków Radë Kaszëbsczégò Jãzëka òstôł pòswiãcony dwùm normóm jãzëkòwim w kaszëbiznie[15], równak w zôkrãżim pisónégò jãzëka bédowóné bëło ju leno jedno mòdło – tpzw. kaszëbsczi jãzëk lëteracczi. Terôczasno Gduńsczi Ùniwersytet prowadzy ju szóstą edicjã tëch studiów, juwerné sztôłcenié rëszëła téż Akademiô Pòmòrskô w Słëpskù, a òd 2014 rokù dzejô etnofilologiô kaszëbskô na Gduńsczim Ùniwersytece. Króm

---

1. Kwalifikacje do naùczaniô abò prowadzeniô w szkòłach, przedszkòlach, karnach abò òddzélach zajãców ùmòżebniającëch ùcznióm przënôleżącym do nôrodnëch mniészëznów, mniészëznów etnicznëch abò spòlëznë pòsłëgiwający sã regionalnym jãzëkã ùtrzimiwanié pòczëcô nôrodny, etniczny abò jãzëkòwi juwernotë mô òsoba, chtërna mô kwalifikacje brëkòwné do zajimaniô stanowiszcza szkólnégò, òpisóné w § 3 ùst. 1 i § 4, a òkróm tegò znaje jãzëk gwësny nôrodny mniészëznë, mniészëznë etniczny abò jãzëk regionalny, w jaczim ùczi abò prowadzy zajãca.
2. Znajemnotã jãzëka, ò jaczi je gôdka w ùst. 1, pòcwierdzywô sã diplomã skùńczeniô studiów na czerënkù filologiô w specjalnoscë dónégò jãzëka cëzégò, diplomã ùkùńczeniô szkólnowsczégò kòlegium cëzëch jãzëków w specjalnoscë dónégo jãzëka cëzégò abò cedlã ò znajemnoce dónégo jãzëka, o chtërnym je gôdka w przepisach wëdónëch na spòdlim art. 11 ùst. 3 *ùstôwù z dnia 6 stëcznika 2005 r. ò nôrodnëch i etnicznëch miészëznach a téż ò jãzëkù regionalnym* (Dz. Ù. z 2017 r. pòz. 823), abò zaswiôdczenim wëdónym przez spòlëznową òrganizacjã mniészëznë nôrodny, etniczny abò spòlëznë pòsłëgiwający sã regionalnym jãzëkã.

[15] Biuletin RKJ, Ùchwôlënk Nr 7/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô w kaszëbsczim jãzëkù dwùch normów: wzorcowi i regionalny, Gduńsk 2008, s. 72. Zôpisënk tegò ùchwôlënkù je na tëli dërżëniowi, że je wôrtné przëwòłac gò w całoscë: Rada Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje brëkòwanié w kaszëbsczim jãzëkù dwùch normów: wzorcowi i regionalny. Wzorcowô norma, w jaczi widzec bëłobë nawleczenié do historie kaszëbsczégò jãzëka, mùszałabë bëc wëzwëskónô w òficjalnëch kòntaktach i ôrtach wëpòwiesców. Mùszelëbë jã wëzwëskiwac ksãża, aktorzë, gazétnicë, pisarze, szkólny, ùczałi i jinszi intelektualiscë. Nót je jã wëzwëskiwac w szkòle i w ùczbòwnikach. Regionalnô norma, czãscy òpiartô na ùzusu, mòże bëc wëzwëskónô w codniowëch kòntaktach, to je w codniowim jãzëkù, a téż w lëteraturze – jakno stilistny zôbiég.

zòrganizowónégò sztôłceniô równak cëgã je zwëskiwónô stegna nadôwaniô kwalifikacjów czinnym szkólnym przez ZKP, przë chtërnym dzejô Zespół Òrzékający ò kwalifikacjach szkólnëch.

Wôżnym dokłôdka, chtëren bë ùgwësniwôł mùszebnotã brëkòwaniô jednégò mòdła pisóny kaszëbiznë bëło pòstanowienié MEN dopùszczìwające òd 2005 rokù mòżlëwòtã zdôwaniô maturë z kaszëbsczégò jãzëka. Òd tegò sztótu kaszëbizna nalazła sã téż w mùrach Centralny Kòmisje Egzaminacyjny, gdze rokroczno są szëkòwóné arkusze egzaminacyjné z kaszëbsczégò jãzëka, rozmieje sã w standarizowóny kaszëbiznie.

Òrãdzów przemôwiającëch za tim, cobë systemòwò normalizowac i standarizowac pisóną kaszëbiznã bëło corôz wicy, pòwsta tej dba ò ùstanowienim dzejającégò przë Zarządze Òglowim cała (Radë Kaszëbsczégò Jãzëka), chtërno bë sã zajimało nyma sprawama[16]. Dzejania te dérëją ju 14 lat. Normalizowanié i standarizowanié jãzëka, co je w nieùstôwnym rozwiju (*in statu nascendi*), nie je sprawą letką, ni mòże téż bëc òstro sprôwióné, tec nót je miec na ùwôdze dërchã żëwé i wielné gwarë kaszëbsczé – terôzka taksowóné przez ùczałëch na 36 (a na zôczątkù XX stolecégò wedle badérowaniów F. Lorentza na 76[17]).

Wprowadzenié lëteracczi kaszëbiznë do edukacje wëwòłało lawinã pòstãpnëch ùdbów. W timże jãzëkù nié leno szëkùje sã ùczbòwniczi, je òn téż òbrzészkòwi w wëdôwiznach wspòmôgającëch edukacjã, to je w słowarzach, lëteracczich dokazach, przełożënkach z lëteraturë swiatowi na kaszëbsczi jãzëk, w czątnikach regionalnëch, zbiérach piesniów.

Dlô edukacje, a dokładno dlô szkòłowników òstałë przëszëkòwóné bédënczi òglowòkaszëbsczich kònkùrsów, chtërnëch pòspòdlim je prawie standarizowóny jãzëk kaszëbsczi. Jednym z nich je Diktando Kaszëbsczé – kònkùrs rozpòczãti w 2001 rokù[18]. Mòże smiało rzec, że jegò fòrmùła bë sã nie przëjãła, czejbë rëchli nie bëło przëjãté pòspólné dlô wszëtczich gwarów kaszëbsczich mòdło jãzëka pisónégò. Dzys, pò òsmënôsce latach kaszëbsczich òrtografnëch biôtków, smiało mòże rzec, że kaszëbizna lëterackô zwëskała w chùtczim tempie na pòpùlarnoce prawie za sprawą szëkòwaniô tegò kònkùrsu. Rokroczno do òrtografnëch biôtków stôwô wëżi 200 bëtników (dzecy, młodzëznë i ùstnëch) ze wszëtczich nórcëków Kaszëb i zeza terenu, w tim dzecy òd nômłodszich lat nôùczi w szkòle. Jinszim przëmiarã wëzwëskiwaniô standarizowónégò jãzëka kaszëbsczégò je Kònkùrs Bëlnégò Czëtaniô[19], chtëren téż gromadzy bëtników z rozmajitëch strón Kaszëb i drãgò bë bëło so przedstawic jegò fòrmùłã, czejbë rëchli zôpisënk lëteracczich dokazów nie òstôł sprowadzony do jednégò mòdła. W tim sztóce (pò szesc edicjach tegò kònkùrsu) czëtanié òdbiwô sã w piãc kategòriach wiekòwëch, òd nômłodszich ùczniów spòdleczny szkòłë zaczinającë, a na ùstnëch personach kùńczącë.

---

[16] RKJ òstała pòwòłónô na spòdlim ùchwôlënkù nr 14 Przédny Radë KPZ z dnia 26 zélnika 2006 rokù i na pòspòdlim § 28 ùst. 2 i 4 *Statutu Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô,* a téż *Strategie chrónieniô i rozwiju jãzëka i kùlturë kaszëbsczi*.

[17] Wicy ò dzejaniach tegò ùczałégò dlô kaszëbiznë w zéwiszczu *Lorentz Friedrich*, *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gdańsk 2002, s. 131–133.

[18] Ze wspòminków Wandë Lew-Czedrowsczi – ùdbòdôwczi Diktanda: *„Czim je kaszëbsczé diktando? Nie je wôżné, jak chto na to wzérô, ale je to wiedno cos dobrégò na drodze retaniô kaszëbsczégò jãzëka – naji Królewiónczi. (...) Przez lata diktando sã zmieniwało, bò doswiôdczenié pòdpòwiôdało, co i jak zrobic, żebë z rokù na rok bëło lepi; jidze ò zmianã terminu – z maja na lëstopadnik, zwikszenié kategòriów z dwùch do sétmë, a co 5 lat biôtka ò titel Arcëmëstra Kaszëbsczégo Pisënkù; pòjawiło sã przechódné pióro, fùndowóné przez Stowôrã Szkólnëch Kaszëbsczégò Jãzëka „Remùsowi Drëszë”. Jedno je sztabil – diktando*

W standarizowóny kaszëbiznie piszą i twòrzą lëteraturã dzysdniowi pisarze i pòecë kaszëbsczi (króm niechtërnëch tekstów stilizowónëch na gwarë nordowò-kaszëbsczé). Wiôldżim wzãcym ceszą sã lëteracczé kònkùrsë, a jich brzôd je wëdôwóny w ksążkach, zwiksziwającë wielënã antologiów kaszëbsczi lëteraturë. W znormalizowónym jãzëkù kaszëbsczim zapisywóné są pòstãpné dokazë kaszëbsczich kómpòzytorów, nim prawie pòsłëgiwają sã ùsôdzcë

---

razã z Królewiónką wanożi pò rozmajitëch gardach i wsach kaszëbsczich. (...) Pierszé miało môl 18 maja 2002 r. w òsoblëwim dlô Kaszëbów Pałacu – na Gduńsczim Ùniwersytece, z tekstama H. Derdowsczégò. (...) Pò czile latach ùczbieniô j. kaszëbsczégò w KLO w Brusach jem pòstrzegła, że niechtërny szkòłownicë pò 1,5-roczny nôùce kaszëbsczégò zaczinają pisac bez zmiłków. Jem pòmësla – „Je nót to pòkazac, żebë jinszi delë wiarã, że kaszëbsczégò pisënkù jidze sã naùczëc”. I stało sã. W radiu Kristina Bòchenek reklamòwała pòlsczé diktando. A czemù ni mòże bëc kaszëbsczégò diktanda? (...) A mòże ta dejô bë bëła dobrô? Jem sã pòdzela ną mëslą z przédnikã ZÒ KPZ prof. Brunonã Synakã i Zarządã Òglowim. Wszëtcë bëlë „za”. Dérowôł prawie Rok H. Derdowczégò, temù tekstë tegò ùsôdzcë miałë bëc pisóné na diktandze. Chto mòże je lepi przëszëkòwac niżle prof. Jerzi Tréder? Zgòdzył sã. Do òrganizacje włącził sã KS „Pòmòraniô”, Kòmisjô Edukacji ZÒ KPZ, bióro KPZ, a òsoblëwie w. Anna Mùcha. Gduńsczi Part KPZ wzął sã z ùwôżanim do przëszëkòwaniô Kaszëbsczégò Diktanda. Baro zaangażowôł sã przédnik gduńsczégo partu KPZ prof. Andrzej Ceynowa, i Pałac, nôwôżniészi dlô Kaszëbów, wpùscył najã Królewiónkã na swòje paradnice”. Wspòminczi *Królewiónka w Pałacu – abò „Kaszëbsczé diktanda ...”* spisóné z jeleżnoscë XVI Diktanda szëkòwónégò w Gminie Szemôłd (w szkòle w Bòjanie) w rokù 2017, http://gcksir.szemud.pl/artykuly/krolewianka-w-palacu-albo-kaszubskie-dyktanda/.

[19] Kònkùrs pierszi rôz òstôł przeprowadzony w rokù 2013. Jegò ùdbòdôwcką bëła Janina Bòrchman, direktor Pùbliczny Biblioteczi Gminë Wejrowò w Bólszewie. Na zôczątkù miôł òn krézowi òbjim, ale ju pò rokù pòwsta dejô, żebë jegò fòrmùłã rozszérzwic na całi region.

i animatorzë artisticznégò żëcégò Kaszëb, mòwa ta królëje w jãzëkù elitów, wdostôwô sã na pierszi plan w spòlëznowëch dzejaniach.

Swójnym môlã pòdwëższaniô znormalizowóny kaszëbiznë są programë radiowé i telewizyjné. Tu narracjã we wikszoscë prowadzy sã w standarizowónym jãzëkù, przënôleżno zakłôdającë, że òdbiércë wëchôdają ju colemało z zôkrãżów, chtërne wënôszają znajemnotã pisónégo jãzëka (a téż i gôdónégò) ze szkòłowi edukacje, gdze pòspòdlim bëła prawie ta wersjô jãzëka.

Prawie równo z rodzenim sã dbë zrzeszony z edukacją i nôùką kaszëbsczégò jãzëka w szkòle pòwstôwała téż dejô tëczącô sã wprowadzeniô kaszëbiznë do Kòscoła. Nen ùmëslënk òstôł zdzejóny czile lat rëchli nim rëgnãłë do ùczbë pierszé szkòłë na Kaszëbach[20]. Dzysdnia kaszëbizna mòże sã bùsznic wielnyma tekstama ùsadzonyma na ùżëtk w Kòscele[21], w tim przełożënkama

---

[20] Ò zôczątkach bëcégò kaszëbsczégò jãzëka w kòscele piselë m.jin.: J. Ściesiński, *Kaszubski w liturgii?*, „Pielgrzym", nr 16/1993, i nr 3/1994; S. Janke, *Kres kaszubszczyzny w kościele?*, „Pomerania", nr 9/1993,; J. Zbrzyca, *Jak grom z jasnego nieba*, „Pomerania", nr 9/1993,; E. Pryczkowski, *Kaszubski w liturgii gwarantem stabilności kościoła na Kaszubach*, „Gazeta Kartuska", nr 42/1993; E. Breza, *Czy kaszubszczyzna może być językiem liturgii?*, „Pomerania" nr 12/1993; H. Skorowski, *Kaszubski w liturgii? Oczywiście*, „Pielgrzym", nr 25/1993,; J. Zieniukowa, *Nowe zjawisko w kulturze polskiej – liturgia słowa w języku kaszubskim*, [w:] *Funkcja słowa w ewangelizacji*, red. M. Kamińska, E. Umińska-Tytoń, Łódź 1998.

[21] Westrzód nich je wôrt wspòmnąc: *Më trzimómë z Bògã. Kaszëbsczé mòdlëtwë i spiéwë*, przełożëlë i przërëchtowelë E. Gòłąbk i E. Prëczkòwsczi, Gduńsk 1988; *Kaszëbskô Biblëjô. IV Ewanjelje*, przełożił Frãcëszk Grëcza, Pòznań 1992; *Swięté Pismiona Nowégò Testameńtu*, skaszëbił Eùgeniusz Gòłąbk, Gduńsk–Pelplin 1993, *Knéga Psalmów*, skaszëbił Eùgeniusz Gòłąbk, Gdańsk 1999; *Ewanielëjô wedle swiãtégò Marka*, z greczi przełożił na kaszëbsczi jãzëk ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gdańsk–Nałęczów–Poznań 2001; *Òjcze nasz, Kaszëbsczé spiéwë a mòdlëtwë*, zebr. E. Prëczkòwsczi, Banino–Gdańsk–Pelplin, 2004; Z. Joskòwsczi, *Przez Krziż do Bòga*. *Kaszëbskô Droga KrzKrziżewô*, Banino 2004; *Książeczka do nôbòżéństwa*, przërëchtowôł E. Prëczkòwsczi, Pelplin 2005; *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, przërëchtowôł E. Pryczkòwsczi, Gdańsk 2006; *To je słowò Bòżé. Czëtania mszalné i spiéwë midzëlekcyjné na niedzele i swiãta we wszëtczich cządach lëturgicznëch rokù*, na kaszëbsczi przełożił Eùgeniusz Gòłąbk, Gdańsk 2007; *Ewanielëjô wedle swiãtégò Jana*, z greczi przełożił na kaszëbsczi jãzëk ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gdańsk 2007; *Ewanieliô wedle swiãtégò Mateùsza*, z greczi przełożił na kaszëbsczi jãzëk ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gdańsk 2008; *Ewanieliô wedle swiãtégò Łukasza*, z greczi przełożił na kaszëbsczi jãzëk ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gdańsk 2010; *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné*, z greczi na kaszëbsczi przełożił o. Adam Riszard Sykòra OFM, Gduńsk 2010; *Nowi Testameńt. Ewanielie pò kaszëbskù*, z greczi na kaszëbsczi przełożił o. Adam Riszard Sykòra OFM, Gduńsk 2014; *Knéga Zôczątków*, z hebrajsczegò jãzëka na kaszëbsczi przełożił ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gduńsk 2015; *Knéga Wińdzeniô. Exodus*, z hebrajsczégò jãzëka na kaszëbsczi przełożił o. Adam Ryszard Sikora OFM, Gduńsk 2016; *Knéga Kapłańskô.*

Biblie bezpòstrzédno z jãzëków òryginału, czegò dokònôł Ò. Adóm Riszard Sykòra ÒFM. Wikszosc z nëch tekstów je ju zapisónô w standarizowóny wersji kaszëbsczégò jãzëka.

Pò òglowim przezdrzenim w tim òmówienim wôżniészich wëdarzeniów z żëcô spòlëznowégò, kùlturalnégò i dëchòwégò Kaszëb wëchôdô, że na standarizacjã i normalizacjã kaszëbiznë, jak téż na pòwstanié ji lëteracczi wersje miałë cësk òżëwioné dzejania kaszëbsczégò strzodowiszcza w òbrëmim slédnëch sztërdzescë lat. Każdô ze wspòmniónëch dzejnotów miała w nym dokazu swój apartny ùdzél, a razã wzãté dałë leżnosc do ùgwësnieniô prôców sprôwiónëch przez lata przez strzodowiszcze. Nié môłi w tim dzejanim je na gwës ùdzél szerok pòjãti edukacje – zanôleżnota je dërżéniowò dwastronnô – jãzëk rozwijô sã dzãka wprowadzeniémù gò do szkòłowi jawernotë, a szkòła mòże prowadzëc swòje dzejania dzãka jednolitémù mòdłowi jãzëka.

Leviticus, z hebrajsczégò jãzëka na kaszëbsczi przełożił ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gduńsk 2017; *Knéga Lëczbów. Numeri*, z hebrajsczégò jãzëka na kaszëbsczi przełożił ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gduńsk 2018; *Knéga Pòwtórzonégo Prawa. Deuteronomium*, z hebrajsczégò jãzëka na kaszëbsczi przełożił Adóm Riszard Sykora ÒFM, Gduńsk 2019.

REFERATË
PÒLSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY
POLSKOJĘZYCZNE

Danuta Pioch

Znaczenie standaryzowanej kaszubszczyzny w edukacji

Od momentu powstania Rady Języka Kaszubskiego (VIII 2006 r.) minęło już 14 lat. Organ ten został powołany przez ZG ZKP po to, by monitorować wszelkie sprawy dotyczące używania i rozwoju języka kaszubskiego, w szczególności analizować i oceniać stan języka, upowszechniać wiedzę o nim i jego odmianach oraz normach, rozstrzygać wątpliwości językowe co do słownictwa, gramatyki, wymowy, ortografii i interpunkcji, ustalać zasady ortograficzne i interpunkcyjne, opiniować pojawiające się nowe słownictwo, otaczać szczególną opieką język wykorzystywany w nauczaniu szkolnym. Na baczną uwagę zasługuje ostatnie z wymienionych zadań, gdyż trudno jest przecenić obecną rolę edukacji kaszubskiej w przekazywaniu języka, kiedy niemalże ustał przekaz pokoleniowy, a odpowiedzialność za dalsze trwanie rodnej mowy została przerzucona na szkoły. Od tego momentu zaczęły się intensywne prace wokół normalizowania i standaryzowania kaszubszczyzny, tworzenia języka literackiego, takiego, który w formie pisanej posiądą wszyscy Kaszubi, niezależnie od stosowanej na co dzień formy języka mówionego, który może się znacznie różnić od przyjętego modelu języka pisanego. Nad doprowadzeniem do takiego stanu rzeczy nie pracowała jednak wyłącznie RJK. Wcześniej nawoływali do tego językoznawcy, m.in. profesorowie Uniwersytetu Gdańskiego: Jerzy Treder i Edward Breza.

Środowisko kaszubskie miało jednak znacznie wcześniej świadomość tego, że należy umówić się do jednego modelu języka pisanego, by nie tylko przenieść kaszubszczyznę dla kolejnych pokoleń w formie pisanej, ale też dać jej możliwość naukowego opracowania, sporządzenia gramatyk, słowników, przekładów, rozwoju literatury; a wszystko to wymaga jednolitego modelu zapisu. Poszukiwano więc usilnie tego modelu, wielokrotnie dokonywano prób standaryzacji, sporządzano spisy norm, przygotowywano kolejne wersje pisowni. Pracowały nad tym liczne zespoły, złożone z naukowców, literatów i działaczy. Niezależnie od składu tychże zawsze celem nadrzędnym było wypracowanie takiego standardu, który okazałby się możliwym do przyjęcia przez wszystkie grupy posługujące się językiem kaszubskim[1].

Na temat statusu językowego kaszubszczyzny wypowiadali się liczni naukowcy. Profesorowie: Alfred Majewicz i Tomasz Wicherkiewicz lokują ją na liście języków mniej używanych, które mogą być zagrożone szybkim unicestwieniem. „Z jednej strony we wszystkich regionach świata obserwuje się gwałtownie przyspieszające procesy wymierania języków… Kierunek przeciwny to dające się zauważyć zwłaszcza w Europie tendencje do podnoszenia prestiżu odmian językowych, traktowanych wedle szerzej rozpowszechnionych opinii jako podrzędne w stosunku do uznanych języków (państwowych, narodowych, oficjalnych)"[2]. Kaszubszczyzna była dotąd językiem domu, przekazywanym z pokolenia na pokolenie. Dziś rodna mowa Kaszubów nie funkcjonuje już w przekazie pokoleniowym, a jeśli tak, to w bardzo nikłym procencie i jej przyszłość w dużej mierze uzależniona jest od inteligencji kaszubskiej. Język przetrwa, gdy będą tego chcieli intelektualiści, których na szczęście w środowisku nie brakuje. Wspomniany wyżej profesor T. Wicherkiewicz mówi otwarcie o tym, że zbawiennym dla kaszubszczyzny momentem było ratyfikowanie przez Polskę *Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych*. Bez tego dokumentu nie byłoby języka regionalnego kaszubskiego – czyli zabrakłoby ustawowego uznania kaszubszczyzny za język, co by uczyniło niemożliwym nauczanie go w szkołach, ale też przekreśliłoby wiele innych działań na rzecz rozwoju języka i kultury Kaszubów.

---

[1] O tym jak sprawa normalizacji języka kaszubskiego była ważna, niech zaświadczy pobieżne zestawienie prac dokonywanych w tym zakresie (opracowano na podstawie J. Treder, *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny,* Gdańsk 2002, s. 173–175). Cechy kaszubskie w tekstach były różnie oddawane i wielokrotnie zmieniał się system graficzny oraz ortograficzny. Pracował nad nim już F. Ceynowa, który parokrotnie go potem zmieniał. Wiele z dokonań Ceynowy przejął A. Majkowski, pisząc *Gramatykę kaszubską*, a następnie stosując przyjęte zasady w utworach, szczególnie w *Żëcym i przigòdach Remùsa*. Na zlecenie pisarzy kaszubskich *Zarys ogólnej pisowni* przygotował w 1911 roku F. Lorentz. Dwie dekady później swoją propozycję przedstawił w tej sprawie A. Labuda w *Zasadach pisowni kaszubskiej*. Kolejne próby standaryzowania obserwować można u L. Roppla, który wydając kolejne swoje utwory zamieścił w nich *Uwagi o pisowni kaszubskiej*. Ujednoliceniu ortografii kaszubskiej była poświęcona praca S. Bieszka *Normalizacja pisowni kaszubskiej*, przygotowana w 1959 roku. Środowisko nadal nie było jednak zadowolone z dotychczasowych propozycji i prace dalej postępowały. W 1974 roku powołano Komisję ds. Pisowni Kaszubskiej (E. Breza, W. Kiedrowski, A. Labuda, L. Roppel, J. Treder, J. Trepczyk). Na podstawie norm opracowanych przez ten zespół pisownia kaszubska funkcjonowała aż do roku 1996, kiedy to Zespół ds. Oświaty, działający przy ZG ZKP, zaproponował kolejne zmiany (m.in. pisanie ã, ò, ù). O ogromnej trosce środowiska (szczególnie naukowego) nad doprowadzeniem pisowni kaszubskiej do jednolitego systemu niech zaświadczą słowa prof. J. Tredera z cytowanej publikacji: „Literaci i czytelnicy kaszubskich tekstów winni sobie uświadomić, że ortografia żadnego języka nie oddaje w pełni wymowy, zatem fonetyczna ortografia jest niemożliwa, zwłaszcza gdy kaszubszczyzna mówiona ma wiele odmian lokalnych. Dlatego w imię dobra ogólnego, jakim winien być wspólny dla Kaszubów język literacki, trzeba ustąpić od regionalnych ambicji".

[2] T. Wicherkiewicz, *Języki regionalne w Polsce na tle europejskim*, [w:] Postscriptum Polonistyczne, 2019, 1(23), s. 17–18.

Myśląc o miejscu języka mniejszościowego na tle języka narodowego trzeba mieć na uwadze różne możliwości. W naukowym podejściu do sprawy jest mowa o różnych modelach językowej zależności. T. Wicherkiewicz prowadzi wywód o zależności kaszubszczyzny względem polszczyzny opierając się na modelu przygotowanym przez Heinza Klossa (1967)[3] i Žarka Muljačića (1986)[4].

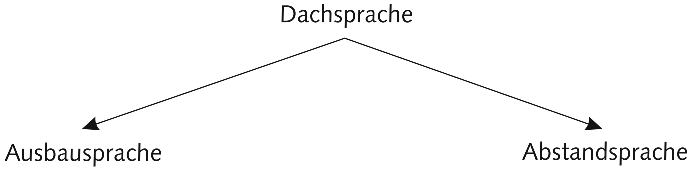

Pierwszy z autorów wprowadził terminy: *Ausbau*- (język przez rozwój) i *Abstandsprache* (język przez dystans). Termin *Dachsprache* (*język parasolowy*, dominujący nad występującymi na jego terytorium innymi językami (rozwijającymi się *pod jego dachem*) zaproponował Muljačić. Wicherkiewicz wyjaśnia znaczenie terminu *Ausbausprache* jako odmianę spokrewnioną ze swoją *Dachsprache*, która osiągnęła status języka dzięki standaryzacji, jest nauczana w szkołach, używana jako język pisany w szerszym zakresie funkcji; *Abstandsprache* zaś charakteryzuje jako odmianę tak obiektywnie strukturalnie różną od *Dachsprache* , że nie może być ona uważana za jego dialekt[5]. Jak w tej strukturze ulokować kaszubszczyznę przez lata dyskutowali naukowcy i językoznawcy.

---

[3] Koncepcję opisał H. Kloss w publikacji z roku 1967 pt. *Abstand Languages and Ausbau Languages*.

[4] Žarko Muljačić – chorwacki językoznawca i filolog, który badał m.in. kształtowanie się języków standardowych oraz wzajemne relacje między językiem a dialektem.

[5] T. Wicherkiewicz, *Języki regionalne w Polsce na tle europejskim*, [w:] Postscriptum Polonistyczne, 2019, 1(23), s. 20–21.

Ożywione dyskusje na temat statusu językowego kaszubszczyzny toczyły się w latach 80-tych XX wieku. Większość z nich była nieprzychylna usamodzielnieniu się mowy Kaszubów, m.in. Alfred Zaręba (który jako pierwszy użył w 1988 roku pojęcia *język regionalny*) roztaczał złowróżbne wizje w tej sprawie: *Można sobie oczywiście wyobrazić, że Kaszubi upomną się o swoją szkołę i urzędy kaszubskie, ale nawet gdyby do tego doszło, w co wątpię, to przegrają w konkurencji z językiem polskim*[6].

Mimo nieprzychylnych opinii środowisko kaszubskie nie dawało za wygraną i stawiało kolejne zdecydowane kroki na drodze sankcjonowania należnych sobie praw. W 1981 roku zostały przygotowane programy regionalizacji nauczania w szkołach na różnych przedmiotach (programy nauczania początkowego, historii i wychowania obywatelskiego, geografii, wychowania muzycznego, języka polskiego i wychowania regionalnego[7]), autorami byli nauczyciele należący do Zespołu ds. Oświaty ZG ZKP. W zamyśle było zwrócenie uwagi każdego z nauczycieli na region, w którym żyje i pracuje, a który niesie ze sobą ogromne pokłady edukacyjnych możliwości. Niestety, z uwagi na trwający stan wojenny odstąpiono od realizacji przygotowanych zamierzeń, do sprawy udało się wrócić dopiero w 1987 roku, kiedy to Kuratorium Oświaty przyjęło do realizacji przygotowane programy regionalizacji nauczania.

Do tak zaplanowanych działań trzeba było jednak odpowiednio przygotować kadrę. Służyć miało temu powołane na Uniwersytecie Gdańskim w roku akademickim 1982/83 dwusemestralne Studium Wiedzy o Pomorzu (20 nauczycieli stanowiących zalążek edukacji kaszubskiej). „*Tematyka Studium obejmowała historię Pomorza, literaturę kaszubską, kaszubszczyznę jako język, niektóre zagadnienia socjologiczne i problemy dydaktyki regionalnej w szkołach podstawowych i średnich*"[8]. Tu też trwała dyskusja nad szerszym wykorzystaniem możliwości edukacyjnych w krzewieniu wartości regionalnych, środowisko dojrzewało do podjęcia spektakularnych kroków na rzecz pielęgnowania kultury regionalnej i języka.

W łańcuchu przyczynowo-skutkowym, mającym doprowadzić edukację kaszubską do odpowiedniego stanu nie sposób nie wspomnieć przygotowanej w 1990 roku, za sprawą J. Kwiecień, dwudniowej sesji popularno-naukowej „Regionalizacja w procesie nauczania”, czego efektem były *Materiały metodyczne* opracowane przez nauczycieli szkół podstawowych. Ciągle jednak brakowało systemowych rozwiązań dla języka. Światełko zabłysło, kiedy w 1990 r. ukazały się wypisy z literatury kaszubskiej dla nauczycieli języka polskiego[9], które szybko przerodziły się w podręcznik dla nauczycieli języka kaszubskiego. Rozpoczęła się systemowa nauka języka kaszubskiego. Stało się to 1 IX 1991 roku w małej Szkole Podstawowej na Głodnicy i w Kaszubskim Liceum Ogólnokształcącym w Brusach. Od tej pory sprawy językowe nabrały ogromnego przyspieszenia.

---

[6] A. Zaręba, *Literackie języki regionalne w Polsce*, „Język polski", nr LXVIII, 1988, s. 86.

[7] Szerzej o tym zagadnieniu pisze J. Treder: *Niektóre inicjatywy w dziedzinie edukacji regionalnej na Kaszubach*, [w:] K. Kossak-Główczewski: *Edukacja regionalna mniejszości narodowych i etnicznych*, Gdańsk 1999, s. 27–28

[8] E. Breza, *Współczesne życie naukowo-kulturalne i kształcenie regionalne na Kaszubach*, [w:] Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego, 637/1994, s. 330.

Status językowy kaszubszczyzny został usankcjonowany, a przysłowiową *kropkę nad i* postawiło Państwo Polskie nazywając językiem regionalnym język kaszubski w *Ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*[10]. Kryteria, które wybitnie przyczyniły się do podjęcia takiego stanowiska to:

- posiadanie bogatej literatury regionalnej, tworzonej już od XIX wieku;
- oddzielna grafia (system głoskowy);
- liczne słowniki przekładowe; polsko-kaszubskie i kaszubsko-polskie;
- opracowane gramatyki kaszubskie;
- przekłady Pisma Świętego;
- bogato reprezentowane badania naukowe kaszubszczyzny (szczególnie naukowcy rosyjscy już w XIX wieku);
- silne nastawienie środowiska (szczególnie inteligencji) na unormowanie spraw związanych ze statusem języka.

Dlaczego w stosunku do kaszubszczyzny użyto pojęcia *język regionalny* wyjaśnia szczegółowo T. Wicherkiewicz w przywoływanej już pracy (zob. przypis nr 5). Za język regionalny w rozumieniu ustawy, zgodnie z *Europejską Kartą Języków Regionalnych lub Mniejszościowych*, uważa się język, który:

1) jest tradycyjnie używany na terytorium danego państwa przez jego obywateli, którzy stanowią grupę liczebnie mniejszą od reszty ludności tego państwa;

---

[9] T. Lipski, *Remùsowi króm. Wypisy z literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1990.

[10] *Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym,* Dz. U. 2005 nr 17 poz. 141.

2) różni się od oficjalnego języka tego państwa; nie obejmuje to ani dialektów oficjalnego języka państwa, ani języków migrantów.

Ustawodawca dodaje: *Językiem regionalnym w rozumieniu ustawy jest język kaszubski*. Jeśli spojrzeć na definicje mniejszości narodowej czy etnicznej zamieszczone w tym dokumencie, trzeba stwierdzić, że kaszubszczyzna nie mieści się w żadnej z nich, przynajmniej tak sądzi większość społeczności kaszubskiej.

Moment rozpoczęcia oficjalnej edukacji kaszubskiej (1991r.) był niewątpliwie poważnym przyczynkiem do tego, by zająć się normalizacją języka kaszubskiego w szybkim trybie. Należało przygotować jednolity system językowy, by uczniom i nauczycielom umożliwić działania edukacyjne. Na straży realizacji tego zadania stanęło Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, które w swojej *Strategii rozwoju i ochrony języka kaszubskiego*[11] zapisało następujący cel główny: „Uczynić język kaszubski zdolnym do trwania i rozwoju". Ten zapis mieści w sobie pokłady głębokiego niepokoju o przyszłość rodnej mowy, wyraża ogromne zatroskanie środowiska o jej kondycję, jest wyrazem szczególnej gotowości i specyficznego rodzaju determinacji w działaniach. Rozpoczął się swoisty wyścig z czasem, a stawka jest wysoka. Środowisko zrozumiało, że dokonuje się właśnie przerzucenie wielkiego ciężaru związanego z pielęgnowaniem języka ojców z dotychczasowej formuły rodzinnej na grunt edukacyjny. Oto jak o tym mówi Cezary Obracht-Prondzyński: *Dlaczego kwestie edukacyjne są tak ważne? Otóż można postawić tezę – dość ryzykowną, ale mającą za sobą wiele przykładów w Europie – że na naszych oczach rozgrywa się swoisty wyścig z czasem. Oto słabnie proces naturalnego przekazywania znajomości języka w rodzinach – ich funkcja enkulturacyjna wyraźnie traci na znaczeniu. Problem polega więc na tym, czy zdąży się na tyle upowszechnić skuteczna nauka języka kaszubskiego w szkołach, że zastąpi przekaz rodzinny?. Jeśli tak, język ma szanse na przetrwanie, a nawet na rozwój, bo ze szkół dzieci wyniosą nie tylko bierną, ale i czynną (w piśmie) znajomość języka, znajomość literatury kaszubskiej, umiejętność posługiwania się literacką kaszubszczyzną*[12].

Takie przekonanie wywołało lawinę kolejnych posunięć, wymusiło zdecydowane kroki i postanowienia. Na pierwszy ogień poszły decyzje związane z zaopatrzeniem placówek edukacyjnych w podręczniki. Tym zadaniem od początku zajmowało się Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie i do dziś je realizuje. Kto wie czy sprawa podręczników nie była kluczowym przyczynkiem do poważnej dyskusji o normalizacji języka. Jak wspomina przewodnicząca Zespołu ds. oświaty – Wanda Lew-Kiedrowska: *Znacząca normalizacja pisowni kaszubskiej, ustanowiona w 1996 roku, została sprowokowana przez autorów przygotowujących pierwsze podręczniki szkolne*[13].

---

[11] Wszystkie założenia opisane w opracowaniu *Strategia ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej*, ZG ZKP, Gdańsk 2006.

[12] C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi dzisiaj*, Gdańsk 2007, s. 19.

Skoro została uruchomiona procedura nauczania języka kaszubskiego w szkole, rozpoczęto też prace nad przygotowywaniem podręczników, a to z kolei zachęcało coraz więcej szkół i nauczycieli do podejmowania decyzji o włączeniu się do akcji. Kluczowym zadaniem było również profesjonalne przygotowanie kadry dydaktycznej. Jako pierwsze ruszyło Studium Wiedzy o Pomorzu, które dawało dobre podstawy merytoryczne z zakresu historii i kultury, mniej zaś kompetencji językowych, a przede wszystkim merytoryczno-metodycznych. Staraniem ówczesnej metodyk CEN Janiny Kwiecień doszło do porozumienia z władzami Uniwersytetu Gdańskiego, który zorganizował Studium Edukacji Regionalnej i Alternatywnej (połączenie edukacji kaszubskiej z pedagogikami alternatywnymi, m.in. C. Freineta), i co więcej władze wyraziły zgodę (po raz pierwszy w historii) na realizację zajęć poza murami uczelni (pierwsza edycja w terenie – Sierakowice – zakończyła się w 1996 roku). Kolejne edycje odbyły się potem w Kościerzynie, Brusach i Wejherowie. Nauczyciele otrzymali poważne oprzyrządowanie swoich umiejętności, ciągle jednak nie były to te studia, które zgodnie z literą prawa dawałyby pełne uprawnienia. Postanowiono więc skorzystać z zapisu rozporządzenia MEN w sprawie kwalifikacji nauczycieli, dającego organizacjom mniejszości prawo do orzekania o znajomości języka danej społeczności[14]. Zrzeszenie Kaszubsko-

---

[13] Pierwszym wsparciem dla nauczycieli języka kaszubskiego były wypisy z literatury kaszubskiej dla nauczycieli języka polskiego *Remusowi króm*, opracowane przez Tadeusza Lipskiego, Gdańsk 1990 (w nich zapis według starszej pisowni, często takiej, jakiej używali twórcy). Kolejnymi pozycjami podręcznikowymi, uwzględniającymi postanowienia komisji normalizacyjnej z 1996 roku były: *Kaszëbsczé abecadło. Twój pierszi elemeńtôrz*, autorstwa Witolda Bobrowskiego i Katarzyny Kwiatkowskiej (Gdańsk 2000) oraz *Kaszëbë. Zemia i lëdze*, autorstwa Danuty Pioch (Gdańsk 2001).

[14] W chwili obecnej reguluje tę sprawę § 14 *Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli* (Dz. U. z 2017 r., poz. 1575), który mówi:

1. Kwalifikacje do nauczania lub prowadzenia w szkołach, przedszkolach, grupach lub oddziałach zajęć umożliwiających uczniom należącym do mniejszości narodowych, mniejszości etnicznych lub społeczności posługujących się językiem regionalnym

-Pomorskie postanowiło skorzystać z nadanych uprawnień i po sprawdzeniu znajomości języka kaszubskiego po raz pierwszy nadało takowe uprawnienia w1998 roku 12 nauczycielom.

Środowisko nadal jednak czuło niedosyt w zakresie kształcenia nauczycieli. Po pierwsze nie przechodzili oni kursowego szkolenia językowego, po drugie należało pomyśleć o sprawach związanych z metodyką nauczania. Z tych zamierzeń zrodziło się w 2000 roku na UG I Studium Podyplomowe kształcące nauczycieli języka kaszubskiego. Oczywiście językiem wykładowym była kaszubszczyzna literacka, nauczyciele do dziś są przygotowywani do pracy w tymże języku. Co prawda jedna z początkowych uchwał Rady Języka Kaszubskiego została poświęcona dwu normom językowym w kaszubszczyźnie[15], jednakże w zakresie języka pisanego postulowano już tylko jeden model – tzw. język kaszubski literacki. Obecnie Uniwersytet Gdański prowadzi już szóstą edycję tych studiów, podobne kształcenie uruchomiła też Akademia Pomorska w Słupsku, a od 2014 roku działa etnofilologia kaszubska na Uniwersytecie Gdańskim. Oprócz kształcenia zorganizowanego ciągle jednak stosowana jest ścieżka nadawania kwalifikacji czynnym nauczycielom przez ZKP, przy którym działa Zespół Orzekający o kwalifikacjach nauczycieli.

---

podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej lub językowej posiada osoba, która ma kwalifikacje wymagane do zajmowania stanowiska nauczyciela, określone w § 3 ust. 1 i § 4, a ponadto zna język danej mniejszości narodowej, mniejszości etnicznej lub język regionalny, w którym naucza lub prowadzi zajęcia.

2. Znajomość języka, o której mowa w ust. 1, potwierdza się dyplomem ukończenia studiów na kierunku filologia w specjalności danego języka obcego, dyplomem ukończenia nauczycielskiego kolegium języków obcych w specjalności danego języka obcego lub świadectwem znajomości danego języka, o którym mowa w przepisach wydanych na podstawie art. 11 ust. 3 *ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* (Dz. U. z 2017 r. poz. 823), albo zaświadczeniem wydanym przez organizację społeczną mniejszości narodowej, etnicznej lub społeczności posługującej się językiem regionalnym.

[15] Biuletyn RJK, Uchwała Nr 7/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie stosowania w języku kaszubskim dwu norm: wzorcowej i regionalnej, Gdańsk 2008, s. 72. Zapis tej uchwały jest na tyle istotny, że warto go przytoczyć w całości: Rada Języka Kaszubskiego zaleca stosowanie w języku kaszubskim dwu norm: wzorcowej i regionalnej. Norma wzorcowa, w której widoczne byłyby odwołania do historii języka kaszubskiego, powinna być realizowana w oficjalnych kontaktach i rodzajach wypowiedzi. Winni ja stosować księża, aktorzy, dziennikarze, literaci, nauczyciele, naukowcy i inni intelektualiści. Należy ją realizować w szkole i wykorzystywać w podręcznikach. Norma regionalna, częściej oparta na uzusie, może być stosowana w swobodnych kontaktach, czyli języku potocznym, oraz literaturze – jako zabieg stylizacyjny.

Ważnym przyczynkiem przemawiającym za koniecznością stosowania jednego modelu pisanego języka kaszubskiego było postanowienie MEN dopuszczające od 2005 roku możliwość zdawania matury z języka kaszubskiego. Od tego momentu kaszubszczyzna wkroczyła też w mury Centralnej Komisji Egzaminacyjnej, gdzie corocznie przygotowywane są arkusze egzaminacyjne z języka kaszubskiego, oczywiście z standaryzowanej kaszubszczyźnie.

Przyczyn przemawiających za tym, by systemowo normalizować i standaryzować kaszubszczyznę pisaną było coraz więcej, postanowiono zatem powołać działający przy Zarządzie Głównym ZKP organ (Radę Języka Kaszubskiego), który zajmowałby się tymi sprawami[16]. Działania te trwają już 14 lat. Normalizowanie i standaryzowanie języka będącego w ciągłym rozwoju (*in statu nascendi*) nie jest sprawą łatwą, nie może też przebiegać gwałtownie, wszak trzeba brać pod uwagę ciągle żywe i liczne gwary kaszubskie – obecnie ilościowo szacowane przez naukowców na 36 (a na początku XX wieku wg badań F. Lorentza na 76[17]).

Wprowadzenie kaszubszczyzny literackiej do edukacji wywołało lawinę kolejnych decyzji. W tymże języku nie tylko przygotowuje się podręczniki, jest on też obowiązkowy w wydawnictwach wspierających edukację, czyli w słownikach, dziełach literackich, przekładach z literatury światowej na język kaszubski, w czasopismach regionalnych, zbiorach pieśni.

Dla edukacji, a precyzyjniej dla uczniów przygotowane zostały propozycje ogólnokaszubskich konkursów, bazujących właśnie na języku standaryzowanym. Jednym z nich jest Dyktando Kaszubskie – konkurs wdrożony w 2001 roku[18]. Można śmiało stwierdzić, iż jego formuła nie przyjęłaby się, gdyby wcześniej nie ustanowiono wspólnego dla wszystkich gwar kaszubskich modelu języka pisanego. Dziś, po osiemnastu latach kaszubskich zmagań ortograficznych, śmiało można powiedzieć, że kaszubszczyzna literacka zyskała w szybkim tempie na popularności zwłaszcza za sprawą organizowania tego konkursu. Corocznie w ortograficzne szranki staje ponad 200 uczestników (dzieci, młodzieży i dorosłych) ze wszystkich zakątków Kaszub i spoza terenu, w tym dzieci od najmłodszych lat nauki w szkole. Innym przykładem wykorzystywania standaryzowanego języka kaszubskiego jest Konkurs Bëlnégò Czëtaniô[19], który także gromadzi uczestników z różnych stron Kaszub i trudno by było wyobrazić sobie jego formułę, gdyby nie sprowadzono wcześniej zapisu utworów literackich do jednego modelu. W chwili obecnej (po sześciu edycjach tego konkursu) czytanie odbywa się w pięciu kategoriach wiekowych, od najmłodszych uczniów szkoły podstawowej poczynając, a na osobach dorosłych kończąc.

---

[16] RJK została powołana na mocy uchwały nr 14 Rady Naczelnej ZKP z dnia 26 sierpnia 2006 roku na podstawie § 28 ust. 2 i 4 *Statutu Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego* oraz *Strategii ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej*.

[17] Więcej o pracach tego uczonego na rzecz kaszubszczyzny w haśle *Lorentz Friedrich*, *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gdańsk 2002, s. 131–133.

[18] Ze wspomnień Wandy Lew-Kiedrowskiej – pomysłodawczyni Dyktanda: *Czym jest kaszubskie dyktando? Nieważne, jak ktoś na to patrzy, ale jest to zawsze coś dobrego na drodze ratowania języka kaszubskiego – naszej Królewianki (...) Przez lata dyktando się zmieniało, bo doświadczenie podpowiadało, co i jak zrobić, by z roku na rok było lepiej; chodzi o zmianę terminu – z maja na listopad, zwiększenie kategorii z dwóch do siedmiu, a co 5 lat walka o* tytuł *Arcymistrza Kaszubskiej Pisowni; pojawiło się przechodnie pióro, ufundowanie przez Stowarzyszenie Nauczycieli Języka Kaszubskiego „Remùsowi Drëszë". Jedno jest stałe – dyktando razem z Królewianką wędruje po różnych miastach i wsiach kaszubskich (...) Pierwsze miało miejsce 18 maja 2002 r. w szczególnym dla Kaszubów Pałacu*

W standaryzowanej kaszubszczyźnie piszą i tworzą literaturę współcześni literaci i poeci kaszubscy (poza niektórymi tekstami stylizowanymi na gwary północno-kaszubskie). Dużym powodzeniem cieszą się konkursy literackie, a ich pokłosie wydawane jest w wydawnictwach zwartych, powiększając liczbę antologii literatury kaszubskiej. W znormalizowanym języku kaszubskim

---

– na Uniwersytecie Gdańskim, z tekstami H. Derdowskiego (...) Po paru latach nauczania j. kaszubskiego w KLO w Brusach zauważyłam, że niektórzy uczniowie po 1,5-rocznej nauce kaszubskiego zaczynają pisać bez błędów. Pomyślałam – „Trzeba to pokazać, by inni uwierzyli, że kaszubskiej pisowni można się nauczyć”. I stało się. W radiu Krystyna Bochenek reklamowała polskie dyktando. A dlaczego nie może być kaszubskiego dyktanda? (...) A może ta idea byłaby dobra? Podzieliłam się tą myślą z prezesem ZG ZKP prof. Brunonem Synakiem i Zarządem Głównym. Wszyscy byli „za”. Trwał akurat Rok H. Derdowskiego, dlatego teksty tego pisarza miały być pisane na dyktandzie. Kto może je lepiej przygotować niż prof. Jerzy Treder? Zgodził się. Do organizacji włączył się KS „Pomorania”, Komisja Edukacji ZG ZKP, biuro ZKP, a szczególnie p. Anna Mucha. Oddział Gdański ZKP przyjął zaszczyt przygotowania I Kaszubskiego Dyktanda. Bardzo zaangażował się prezes gdańskiego oddziału ZKP prof. Andrzej Ceynowa, i Pałac, najważniejszy dla Kaszubów, wpuścił naszą Królewiankę na swoje pokoje. Wspomnienia *Królewianka w Pałacu – albo „Kaszubskie dyktanda ...”* spisane na okoliczność XVI Dyktanda organizowanego w Gminie Szemud (w szkole w Bojanie) w roku 2017, http://gcksir.szemud.pl/artykuly/krolewianka-w-palacu-albo-kaszubskie-dyktanda/.

[19] Konkurs po raz pierwszy został przeprowadzony w roku 2013. Jego pomysłodawczynią była Janina Borchman, dyrektor Biblioteki Publicznej Gminy Wejherowo w Bolszewie. Początkowo miał on zasięg powiatowy, ale już po roku postanowiono jego formułę rozszerzyć na cały region.

zapisywane są kolejne dzieła kompozytorów kaszubskich, nim właśnie posługują się twórcy i animatorzy życia artystycznego Kaszub, mowa ta króluje w języku elit, wybija się na pierwszy plan w działaniach społecznych.

Swoistym miejscem promocji znormalizowanej kaszubszczyzny są programy radiowe i telewizyjne. Tu narrację prowadzi się w przeważającej większości w standaryzowanym języku, słusznie zakładając, że odbiorcy wywodzą się już coraz częściej z kręgów wynoszących znajomość języka pisanego (a i też mówionego) z edukacji szkolnej, gdzie podstawą była właśnie ta wersja języka.

Niemal równorzędnie z rodzeniem się zamysłu związanego z edukacją i nauką języka kaszubskiego w szkole powstawała też idea dotycząca wprowadzenia kaszubszczyzny do Kościoła. Zamysł ten zrealizowano kilka lat wcześniej zanim ruszyły do dzieła pierwsze szkoły na Kaszubach[20]. Dziś kaszubszczyzna może się pochwalić rozlicznymi tekstami stworzonymi na użytek w Kościele[21], w tym przekładami Biblii bezpośrednio z języków oryginału, czego dokonał O. Adam Ryszard Sikora OFM. Większość z tych tekstów zapisana jest już w standaryzowanej wersji języka kaszubskiego.

---

[20] O początkach obecności języka kaszubskiego w kościele pisali m.in.: J. Ściesiński, *Kaszubski w liturgii?*, „Pielgrzym”, nr 16/1993 i nr 3/1994; S. Janke, *Kres kaszubszczyzny w kościele?*, „Pomerania”, nr 9/1993; J. Zbrzyca, *Jak grom z jasnego nieba*, „Pomerania”, nr 9/1993; E. Pryczkowski, *Kaszubski w liturgii gwarantem stabilności kościoła na Kaszubach*, „Gazeta Kartuska”, nr 42/1993; E. Breza, *Czy kaszubszczyzna może być językiem liturgii?*, „Pomerania” nr 12/1993; H. Skorowski, *Kaszubski w liturgii? Oczywiście*, „Pielgrzym”, nr 25/1993; J. Zieniukowa, *Nowe zjawisko w kulturze polskiej – liturgia słowa w języku kaszubskim*, [w:] *Funkcja słowa w ewangelizacji*, red. M. Kamińska, E. Umińska-Tytoń, Łódź 1998.

[21] Wśród nich warto wymienić: *Më trzimómë z Bògã. Kaszëbsczé mòdlëtwë i spiéwë*, przełożëlë i przërëchtowelë E. Gołąbk i E. Prëczkòwsczi, Gduńsk 1988; *Kaszëbskô Biblëjô. IV Ewanjelje*, dolm. Francyszk Grëcza, Pòznań 1992; *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu*, skaszëbił Eugeniusz Gołąbk, Gduńsk–Pelplin 1993, *Knéga Psalmów*, skaszëbił Eugeniusz Gòłąbk, Gdańsk 1999; *Ewanielëjô wedle swiãtégò Marka*, z greczi przełożił na kaszëbsczi jãzëk ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gdańsk–Nałęczów–Poznań 2001; *Òjcze nasz, Kaszëbsczé spiéwë a mòdlëtwë*, zebr. E. Prëczkòwsczi, Banino–Gdańsk–Pelplin, 2004; Z. Joskòwsczi, *Przez Krziż do Bòga*. *Kaszëbskô Droga Krzyżewô*, Banino 2004; *Książeczka do nôbòżéństwa*, przërëchtowôł E. Prëczkòwsczi, Pelplin 2005; *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, przërëchtowôł E. Pryczkowski, Gdańsk 2006; *To je słowò Bòżé. Czëtania mszalné i spiéwë midzëlekcyjné na niedzele i swiãta we wszëtczich czãdach lëturgicznëch rokù*, na kaszëbsczi przełożił Eugeniusz Gòłąbk, Gdańsk 2007; *Ewanielëjô wedle swiãtégò Jana*, z greczi przełożił na kaszëbsczi jãzëk ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gdańsk 2007; *Ewanieliô wedle swiãtégò Mateùsza*, z greczi przełożił na kaszëbsczi jãzëk ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gdańsk 2008; *Ewanieliô wedle swiãtégò Łukôsza*, z greczi przełożił na kaszëbsczi jãzëk ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gdańsk 2010; *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné*, z greczi na kaszëbsczi przełożił o. Adam Riszard Sykòra OFM, Gduńsk 2010; *Nowi Testameńt. Ewanielie pò kaszëbskù*, z greczi na kaszëbsczi przełożił o. Adam Riszard Sykòra OFM, Gduńsk 2014; *Knéga Zôczątków*, z hebrajsczegò jãzëka na kaszëbsczi przełożił

Po pobieżnym prześledzeniu w tym tekście ważniejszych wydarzeń z życia społecznego, kulturalnego i duchowego Kaszub wynika, że na standaryzację i normalizację kaszubszczyzny, jak też na wytworzenie się jej wersji literackiej złożyły się ożywione działania środowiska kaszubskiego na przestrzeni ostatnich czterdziestu lat. Każda ze wspomnianych dziedzin miała w tym dziele swój osobny udział, a razem wzięte spowodowały ugruntowanie prowadzonych od lat przez środowisko prac. Niemały w tym dziele jest na pewno udział szeroko pojętej edukacji – zależność jest w zasadzie obustronna – język rozwija się dzięki wprowadzeniu go do szkolnej rzeczywistości, a szkoła może prowadzić swoje działania dzięki ujednoliconemu modelowi języka.

ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gduńsk 2015; *Knéga Wińdzeniô. Exodus*, z hebrajsczégò jãzëka na kaszëbsczi przełożił o. Adam Ryszard Sikora OFM, Gduńsk 2016; *Knéga Kapłańskô. Leviticus*, z hebrajsczégò jãzëka na kaszëbsczi przełożił ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gduńsk 2017; *Knéga Lëczbów. Numeri*, z hebrajsczégò jãzëka na kaszëbsczi przełożił ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gduńsk 2018; *Knéga Pòwtórzonégo Prawa. Deuteronomium*, z hebrajsczégò jãzëka na kaszëbsczi przełożił Adóm Riszard Sykora ÒFM, Gduńsk 2019.

Tomasz Fopke

Standaryzowana pisownia kaszubska we współczesnej muzyce

13 maja 1996 roku odbyło się w Gdańsku spotkanie, podczas którego przyjęto obecnie obowiązującą pisownię kaszubską, z najbardziej charakterystycznymi, labializowanymi „ò” i „ù”. Wśród dziedzin, gdzie nowa pisownia znalazła zastosowanie, istotne miejsce zajmuje muzyka. Muzyka kaszubska nie posiada własnej skali, tak jak np. występująca w muzyce rodaków z gór tzw. „skala góralska” z podwyższonym czwartym stopniem gamy i obniżonym siódmym. „Kaszubskość” naszej muzyki opiera się więc głównie na języku, z którym jest związana. Dotyczy to przede wszystkim najliczebniejszej grupy utworów – wokalnych. Dlatego też poprawność językowa zapisu pieśni, piosenki – staje się nierzadko decydująca w odbiorze jej kaszubskiego charakteru. Niechlujność wydawnicza odstręcza od sięgania po płytę, śpiewnik – zadrukowane „zepsutą polszczyzną” czy jak określa tego rodzaju materiał językowy Roman Drzeżdżon, specjalista do spraw języka i kultury kaszubskiej Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie – największej instytucji zajmującej się kaszubszczyzną – „polkaszem”.

Przez ponad dwie dekady ukazało się wiele publikacji muzycznych: kaset, płyt CD i DVD oraz śpiewników, opracowań muzycznych a także kilka prac naukowych i popularnonaukowych na te tematy. Stworzony został od podstaw kaszubski ruch chóralny[1]. Ogłaszane kolejne edycje konkursów kompozytorskich do tekstów w języku kaszubskim a konkursy, przeglądy, festiwale i inne spotkania muzyczne, gdzie nagradzane są wykonania w języku kaszubskim[2]

---

[1] Mowa tutaj o Radzie Chórów Kaszubskich, powołanej przez pięć chórów w roku 2004, przy okazji II Zjazdu Kaszubskich Śpiewaków w Parchowie. W odróżnieniu od organizacji wcześniejszych, działających na terenie Kaszub – RChK zajmuje się propagowaniem języka kaszubskiego poprzez śpiew w języku kaszubskim.

[2] Próbę charakterystyki przedsięwzięć kulturalnych służących rozwojowi języka kaszubskiego, w tym wydarzeń muzycznych podjąłem w artykule: *Pòdjimiznë dlô rodny mòwë*.

– cieszą się niesłabnącą popularnością. Organizatorzy dokładają starań, aby w gronach jurorskich obecni byli znawcy języka, których zdanie liczy się na równi z opiniami muzycznymi[3].

Z bogatego plonu dyskografii i bibliografii kaszubskiej[4] wskazać należy te publikacje, które wyraźniej zaznaczają się na tle innych i odpowiednie wydają się być dla nich szczególne określenia wartościujące, ukute niegdyś przez Prezydenta Państwa Polskiego Lecha Wałęsę – „plusy dodatnie" i „plusy ujemne". Plusem jest zatem sama obecność publikacji na półce kaszubskiej szafy muzycznej. „Dodatniość" plusa określa dbałość o ortografię, „ujemność" zaś – dezynwolturę. Z morza artefaktów jako „plusy dodatnie" z pewnością wyłowić należy te, które przeszły przez sito krytyki i znalazły się w muzycznej części publikacji pt. „Współczesna kultura kaszubska"[5]. Na „plusy ujemne", czyli lekceważenie kaszubskiej ortografii przez wydawców, producentów płyt i śpiewników, co często wpływa na jakość językową wykonywanej muzyki[6], zasługują z pewnością:

Stojizna na rok 2017, Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka 2017, Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, Gduńsk, s. 57–73.

[3] Dobrym przykładem poważnego podejścia do oceny wykonań muzycznych w języku kaszubskim jest Międzynarodowy Festiwal Muzyki Religijnej im. ks. Stanisława Ormińskiego w Rumi, gdzie w komisji jurorskiej, od roku 2010, wśród sław polskiej chóralistyki zasiada przedstawiciel Rady Chórów Kaszubskich.

[4] Temat ten podejmowałem wielokrotnie, m.in. w opracowaniach: *Współczesna muzyka kaszubska w służbie edukacji regionalnej. Przegląd dokonań XXI wieku* – wersja w polskiej i kaszubskiej wersji językowej, [w:] „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego", Gdańsk 2008, s. 148–159; *Współczesna muzyka kaszubska a muzyka ludowa. Poszukiwania i inspiracje*, [w:] „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie", nr 13/2011, s. 235–242; *Współczesna muzyka kaszubska. Żniwo z lat 2010–2014*, [w:] „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie", nr 16/2014, s. 87–96; *Kaszëbizna w terôczasny kaszëbsczi mùzyce*, [w:] „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" 2016, Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, Gduńsk 2016, s. 57–72; Witosława Frankowska, Tomasz Fopke, *Bibliografia utworów muzycznych Jana Trepczyka*, [w:] *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. Witosława Frankowska, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie 2017, s. 250–278; *Kaszubska pieśń patriotyczna*, [w:] „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego", Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2018;

[5] Cezary Obracht-Prondzyński, Tomasz Fopke, Katarzyna Kulikowska. *Współczesna Kultura Kaszubska. Terôczasnô Kaszëbskô Kùltura*. Gdańsk 2018.

[6] Bywa też tak, że książeczka do płyty przechodzi korektę językową, a samo nagranie od strony językowej pozostawia wiele do życzenia… Patrz: T. Fópka, *Kaszëbë wołają nas, leno jaczim jãzëkã…*?, „Pomerania" nr 10 (402)/2007, s. 40–41.

„Biesiada kaszubska – śpiewnik. Pieśni, przyśpiewki i gawędy z gminy Szemud”, wydany przez Towarzystwo Przyjaciół Gminy Szemud w roku 2004, gdzie obok pisowni „fonetycznej” (*Pued buerem chuejna*, s. 15) – znajdujemy teksty z labializacją (*Pòczekôj dzéweczkò*, s. 19), gdzie pod nutami widnieje zapis zaczerpnięty z „Pieśni z Kaszub” Kirsteina i Roppla: *uOd błotka* (...) *chuoinka rosce* a także niekonsekwentnie podaje się polską wersją tytułu, np. *Ożenił się Bandura* – nad kaszubskim tekstem.

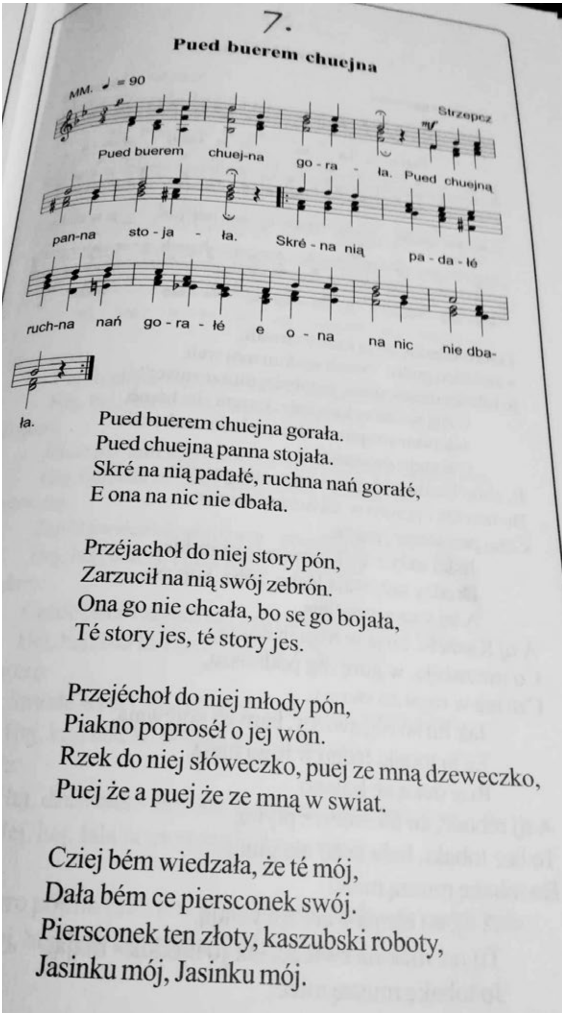

7.

Pued buerem chuejna

MM. ♩ = 90
Strzepcz
mf
Pued buerem chuej-na go - ra - ła. Pued chuejną
pan-na sto - ja - ła. Skré - na nią pa - da - łé
ruch-na nań go - ra - łé e o - na na nic nie dba-
ła.

Pued buerem chuejna gorała.
Pued chuejną panna stojała.
Skré na nią padałé, ruchna nań gorałé,
E ona na nic nie dbała.

Przéjachoł do niej story pón,
Zarzucił na nią swój zebrón.
Ona go nie chcała, bo sę go bojała,
Té story jes, té story jes.

Przejéchoł do niej młody pón,
Piakno poproséł o jej wón.
Rzek do niej słóweczko, puej ze mną dzeweczko,
Puej że a puej że ze mną w swiat.

Cziej bém wiedzała, że té mój,
Dała bém ce piersconek swój.
Piersconek ten złoty, kaszubski roboty,
Jasinku mój, Jasinku mój.

W wydanych w roku 2008, z okazji XX Ogólnopolskiego Festiwalu Pieśni o Morzu w Wejherowie dwóch zeszytach opracowań chóralnych pieśni Jana Trepczyka w opracowaniu Juliusza Mowińskiego nie uwzględniono przed drukiem całości korekty, skutkiem czego Wejherowskie Centrum Kultury zmuszone było wydrukować erratę.

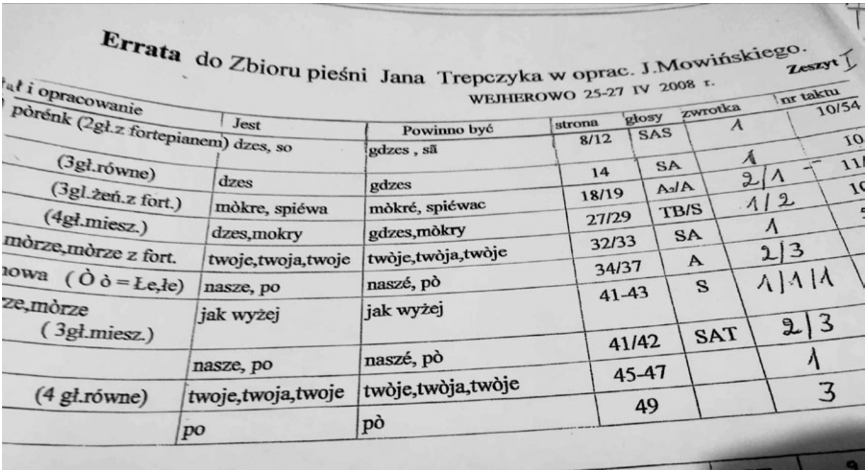

Errata do Zbioru pieśni Jana Trepczyka w oprac. J.Mowińskiego.
Zeszyt I
WEJHEROWO 25-27 IV 2008 r.

ał i opracowanie	Jest	Powinno być	strona	głosy	zwrotka	nr taktu
pòrénk (2gł.z fortepianem)	dzes, so	gdzes , sã	8/12	SAS	1	10/54
(3gł.równe)	dzes	gdzes	14	SA	1	10
(3gl.żeń.z fort.)	mòkre, spiéwa	mòkré, spiéwac	18/19	A_2/A	2/1	11
(4gł.miesz.)	dzes,mokry	gdzes,mòkry	27/29	TB/S	1/2	1
mòrze,mòrze z fort.	twoje,twoja,twoje	twòje,twòja,twòje	32/33	SA	1	5
owa (Ò ò = Łe,łe)	nasze, po	naszé, pò	34/37	A	2/3	
ze,mòrze (3gł.miesz.)	jak wyżej	jak wyżej	41-43	S	1/1/1	
	nasze, po	naszé, pò	41/42	SAT	2/3	
(4 gł.równe)	twoje,twoja,twoje	twòje,twòja,twòje	45-47		1	
	po	pò	49		3	

O ile w wyżej przywołanych publikacjach zarzucić można niekonsekwencję w używaniu pisowni czy potknięcia natury organizacyjnej – w wydanych w roku 2016, nakładem lubelskiej „Polyhymi” – „Kolędach i pastorałkach kaszubskich na chór mieszany” w opracowaniu Przemysława Stanisławskiego – w ogóle nie zadano sobie trudu weryfikacji pisowni kaszubskiej.

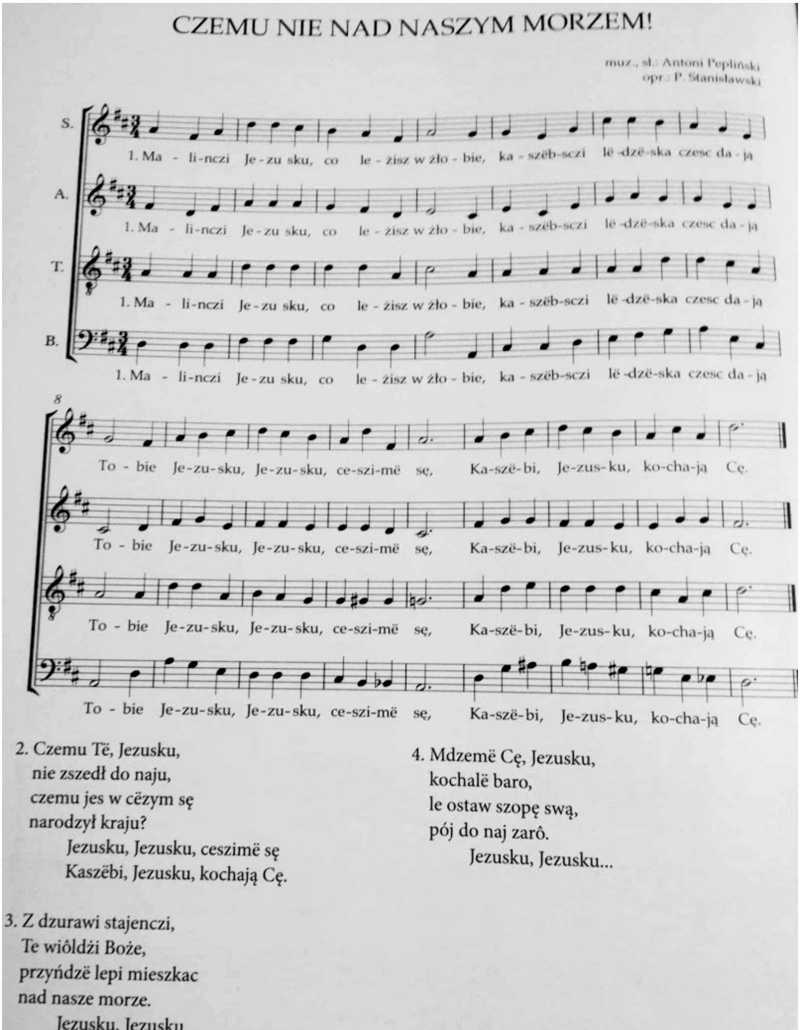

CZEMU NIE NAD NASZYM MORZEM!

muz., sł.: Antoni Pepliński
opr.: P. Stanisławski

S.
1. Ma - li-nczi Je-zu sku, co le - żisz w żło - bie, ka - szëb-sczi lë -dzë-ska czesc da - ją
A.
1. Ma - li-nczi Je-zu sku, co le - żisz w żło - bie, ka - szëb-sczi lë -dzë-ska czesc da - ją
T.
1. Ma - li-nczi Je-zu sku, co le - żisz w żło - bie, ka - szëb-sczi lë -dzë-ska czesc da - ją
B.
1. Ma - li-nczi Je-zu sku, co le - żisz w żło - bie, ka - szëb-sczi lë -dzë-ska czesc da - ją
8
To - bie Je-zu-sku, Je-zu-sku, ce-szi-më sę, Ka-szë-bi, Je-zus-ku, ko-cha-ją Cę.
To - bie Je-zu-sku, Je-zu-sku, ce-szi-më sę, Ka-szë-bi, Je-zus-ku, ko-cha-ją Cę.
To - bie Je-zu-sku, Je-zu-sku, ce-szi-më sę, Ka-szë-bi, Je-zus-ku, ko-cha-ją Cę.
To - bie Je-zu-sku, Je-zu-sku, ce-szi-më sę, Ka-szë-bi, Je-zus-ku, ko-cha-ją Cę.

2. Czemu Të, Jezusku,
nie zszedł do naju,
czemu jes w cëzym sę
narodzył kraju?
Jezusku, Jezusku, ceszimë sę
Kaszëbi, Jezusku, kochają Cę.

3. Z dzurawi stajenczi,
Te wiôldżi Boże,
przyńdzë lepi mieszkac
nad nasze morze.
Jezusku, Jezusku ...

4. Mdzemë Cę, Jezusku,
kochalë baro,
le ostaw szopę swą,
pój do naj zarô.
Jezusku, Jezusku...

W drugim wydaniu „Lecë chòrankò. Pieśni kaszubskie” Jana Trepczyka z roku 1997 – posłużono się jeszcze „starą” pisownią. Najwyraźniej prace wydawnicze byłym na tyle zaawansowane, że „nowinki” z roku 1996 nie zdążyły związać w działaniu wydawców: Wejherowskiego Centrum Kultury i Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.

Analizując pisownię kaszubską na płytach, wydanych bądź wznowionych po 1996 roku znaleźć można stosunkowo mało przykładów nie-stosowania znormalizowanej ortografii. Na niektórych okładkach znajdziemy nawet litery nie występujące w kaszubskim alfabecie: „ü" („Szlachem ojcow" z wznowionej w roku 2011, bruskich „Krëbanów"). Podobnie jest z ich płytą „Kaszëbsczié kolędë ë godowe spiewë", wznowioną w roku 2011, gdzie zastosowano zapis ze śpiewnika pod tym samym tytułem, wydanym w roku 1982 – nie uwzględniwszy zmian w pisowni, które dokonały się pomiędzy czasem wydania płyty (1991) a jej wznowienia. Także rzecz ma się z kolejną płytą tego zespołu – „Zaspiéwôjta z nama".

Brak labializacji i dość dowolne traktowanie kaszubskiego zapisu znajdujemy także na krążkach: „Kaszubianek" z Władysławowa, „Kaszub" z Kartuz (1998), „Stolema" z Chwaszczyna (Z kaszëbsczich stron, Futurex 2002), „Koleczkowian" (*Żebe wrócył ten czas*, 2000), „Morzan" (2004), „Ptôszkòwie na lëpie" (MPiMK-P w Wejherowie, 2006), „Rumian" (*Z piesnią od kaszëbscich strón*, MDK Rumia 2008), „Chmielan" (*Nie zabôczta bawic so*, GOK w Chmielnie 2005). Wszelkie rekordy bije okładka płyty „Redzan" pt. *Kaszëbscii piesni – słôwiąc krôj ë lëdzi*, wydana „w celach promocyjnych"...

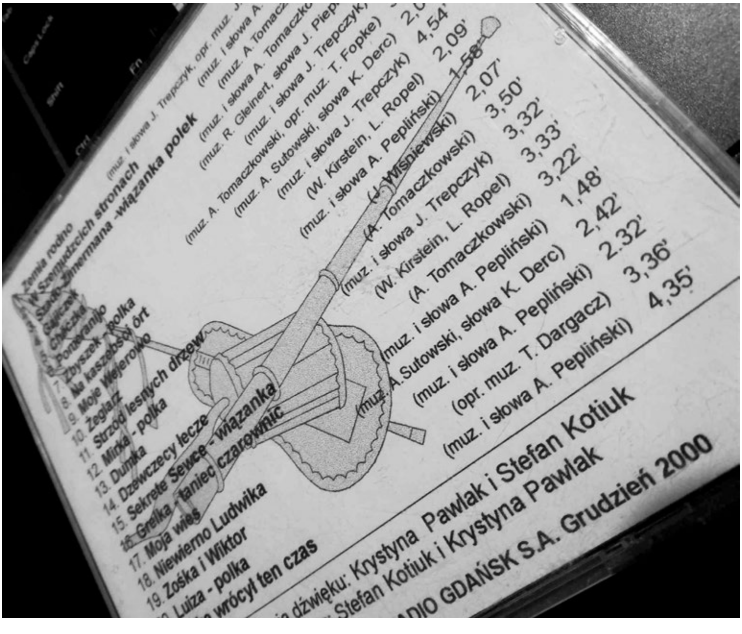

Zemia rodno
W Szemudzcich stronach
Sztado-Zimmermana - wiązanka polek
Gajiczek
Chëczka
Pomeranijo
7. Zbyszek - polka
8. Na kaszebsci ört
9. Moje Wejerowo
10. Żeglarz
11. Strzód lesnych drzew
12. Mirka - polka
13. Dumka
14. Dzewczecy łecze
15. Sekrete Sewce - wiązanka
16. Grelka - taniec czarownic
17. Moja wieś
18. Niewierno Ludwika
19. Zośka i Wiktor
Luiza - polka
wrócył ten czas

(muz. i słowa J. Trepczyk, opr. muz. J.
(muz. i słowa A.
(muz. A. Tomacz
(muz. i słowa A. Tomaczko
(muz. R. Gleinert, słowa J. Piep
(muz. i słowa J. Trepczyk)
(muz. i słowa T. Fopke) 2,0
(muz. A. Tomaczkowski, opr. muz. K. Derc) 4,54'
(muz. A. Sutowski, słowa J. Trepczyk) 2,09'
(muz. i słowa J. Trepczyk) 1,58'
(W. Kirstein, L. Ropel) 2,07'
(muz. i słowa A. Pepliński) 3,50'
(J. Wiśniewski) 3,32'
(A. Tomaczkowski) 3,33'
(muz. i słowa J. Trepczyk) 3,22'
(W. Kirstein, L. Ropel) 1,48'
(A. Tomaczkowski) 2,42'
(muz. i słowa A. Pepliński) 2.32'
(muz. A.Sutowski, słowa K. Derc) 3,36'
(muz. i słowa A. Pepliński) 4,35'
(opr. muz. T. Dargacz)
(muz. i słowa A. Pepliński)

dźwięku: Krystyna Pawlak i Stefan Kotiuk
Stefan Kotiuk i Krystyna Pawlak
DIO GDAŃSK S.A. Grudzień 2000

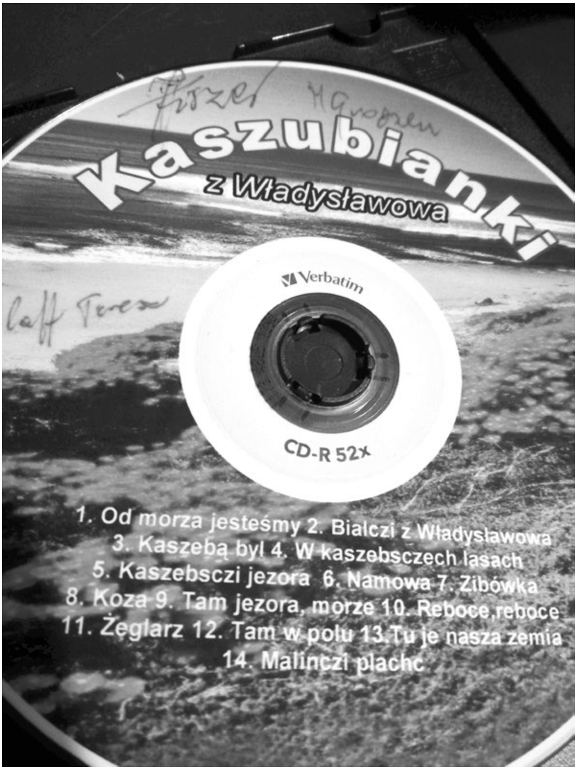
Kaszubianki
z Władysławowa
Verbatim
CD-R 52x
1. Od morza jesteśmy 2. Bialczi z Władysławowa
3. Kaszebą byl 4. W kaszebsczech lasach
5. Kaszebsczi jezora 6. Namowa 7. Zibówka
8. Koza 9. Tam jezora, morze 10. Reboce,reboce
11. Żeglarz 12. Tam w polu 13.Tu je nasza zemia
14. Malinczi plachc

Dzél III

STUDIA I MATERIAŁË PÒPÙLARNONÔÙKÒWÉ – STANOWISZCZA RJK W SPRAWIE STANDARIZACJI PISËNKÙ

Część III

STUDIA I MATERIAŁY POPULARNONAUKOWE – STANOWISKA RJK W SPRAWIE STANDARYZACJI PISOWNI

RJK

STANOWISZCZA KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ

STANOWISKA KASZUBSKOJĘZYCZNE

Stanisłôw Janka

Kaszëbsczi pisënk – rok 1996

W czerwińcowi „Pòmeranie” w 1996 rokù, w parce „Klëka” jô napisôł nadczidkã pòd nôdpisã *Kaszëbsczi pisënk w nowim sztôłce*. Òn sã zaczinôł słowama:

> Redosnyma przëpitkama z szampanã skùńczëło sã zéńdzenié, na chtërenym òstała zwënégòwónô ùgòda w sprawie kaszëbsczégò pisënkù. Zéńdzenié zradzoné przez karno do spraw pòùczënë Głównégò Zarządu Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô òdbëło sã 13 maja tegò rokù w Kaszëbsczim Dodomie. Pòza nôleżnikama karna w pòtkanim wzãlë ùdzél reprezentancë strzodowisków szkólnëch, ùtwórców, ùczałëch, przedstôwcë gazétów, radia i telewizje.

W skrodzëznie do tegò czãdu rodny pisënk wëzdrzôł hewòle tak: co ùtwórca, co lëteracczé karno, to jinô òrtografiô – tak bëło òd Cenôwë, przez Derdowsczégò, młodokaszëbów w „Grifie”, ale i sóm Majkòwsczi w swòjim arcëdokazu *Żëcé i przigòdë Remùsa* pisôł apart. Zrzeszińcë: Labùda, Trepczik, Rómpsczi, Bieszk i Grëcza – w swòji „Zrzeszë Kaszëbsczi” mielë czësto jiny pisënk, chtëren w jaczims stãpieniu nawlékôł do òrtografie Cenôwë. Czësto procëm nich béł pisënk „Klëkòwców”, chtërnym krodzy bëło do Derdowsczégò, a òni jesz do te ùmëslno pòlaszëlë; Jarosz tegò nie robił, òn le pisôł w swòji pôłniowi kaszëbiznie, w jaczi gôdało sã we Wielu i òkòlim.

Mni wiãcy òd rokù 1990 do trzënôstégò maja 1996 rokù w wëdôwiznach i gazétach pòjôwiałë sã dwie fòrmë zôpisënkù kaszëbiznë: wedle wskôzów òrtografie przëjãtëch przez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié w 1974 rokù, chtërne bëłë ùsadzoné przez profesorów Édwarda Brézã i Jerzégò Trédra i w pisënkù stwòrzonym przez karno lëdzy, chtërny nôpierwi bëlë zrzeszony nawkół czãdnika „Tatczëzna”, a pòzdze z tigòdnikã „Norda”; bëlë to Eùgeniusz Gòłąbk, Artur Jabłońsczi, Eùgeniusz Prëczkòwsczi. Próbë ùsadzeniô kòmpromisu midzë przëstójnikama nëch dwùch pisënkòwëch ùjimiãców jak donëchczas kùńczëłë sã wiedno nieùdôwkã. Równak wiele Kaszëbów miało swiądã, że standarizacjô pisënkù je pò prôwdze mùszebnô, òsoblëwie w tamtim czasu, czej céchòwała sã mòżlëwòta wprowadzeniô kaszëbsczégò jãzëka do szkòłów, robieniô pòùczněch programów, ùczbòwników.

Sejmikòwanié na tim zéńdzenim bëło zrëszné i òstré. Ju miało duńc do zerwaniô tegò pòtkaniô, bò niejedny nie rozmielë, pò co kaszëbsczi pisënk mô bëz zmieniony. Ùgòda jakòs nastąpiła niespòdzajno – téż temù, że Gòłąbk i Prëczkòwsczi bëlë baro bëlno przërëchtowóny do wprowadzeniô swòjégò pisënkù. Nie bãdã tuwò cytowac całégò protokòłu ùgòdë, leno pòdczorchnã, że wedle mie nôwôżniészé zmianë to: zôpisënk samòzwãkù nosowégò przédnégò „ã”, tipù gãsto, gãba, rãka; samòzwãków „ò” i „ù” jakò dwùznanków pò niejednëch lëtrach. Protokół ùgòdë pòdpiselë w pòsobiznie: Édwôrd Bréza, Eùgeniusz Gòłąbk, Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Wanda Czedrowskô, Renata Mistôrz, Artur Jabłońsczi, Róża Wòsôk-Slëwa, Jaromira Labùdda, Kazmiérz Klawiter, Brunon Cërocczi, Stanisłôw Pestka, Stanisłôw Janka, Witold Bòbrowsczi, Katarzëna Czedrowskô-Zagòzdón, Maria Kraùza. Główny Zarząd Kaszëbskò-Pòmorsczégò Zrzeszeniô tã ùgòdã zacwierdzył i wprowadzył w żëcé.

Jô jakò czãsti juror rozmajitëch kaszëbsczich kònkùrsów z miesąca na miesąc, z rokù na rok pòstrzégôł jak nen pisënk zaczął bëlno dzejac – i na głosowinã, i na lëteracczi jãzëk. Tak bëło i je w recytatorsczim kònkùrsu w Chmielnie, kònkùrsu miona Drzéżdżona, Kaszëbsczim Diktandze. I do „Pòmeranie”, w chtërny jô robił, zaczãłë napłëwac, corôz barżi jãzëkòwò pòprawné tekstë. Czë pisënk z 1996 rokù je czësto bëlny? Nié, wiedno mòżemë cos w nim zmienic, ale w całoscë głównô bùdacjô mùszi òstac takô, jakô je. Przëdżibóm sã do tëch, chtërny bédëją, żebë fòrmë tipù: mógł, rzekł, zapisëwac na kùńcu bez lëtrë: „ł”.

I jesz na kùnc: mie baro bòlą próbë wprowôdzaniô jinégò pisënkù niżle nen z 1996 rokù. Jem za rozmajitoscą pòmëslënków i ùdbów w kaszëbsczi rësznoce, ale żlë jidze ò pisënk, jô ùwôżajã, że më mùszimë sã trzëmac tegò, jaczi bëlno òd wiele lat służi kaszëbiznie, bùdëje kùlturową i etniczną jednotã, i jaczi w taczich mãkach przez naj’ òstôł ùsadzony.

Wanda Lew-Czedrowskô

Jak doszło do pòdpisaniô dogôdënkù kaszëbsczi òrtografii z 13 maja 1996 r.?

W 1991 rokù jãzëk kaszëbsczi (mòwa) wszedł do spòdleczny szkòłë na Głodnicë i do Kaszëbsczégò Liceùm Òglowòsztôłcącégò w Brusach. Wszedł dzãka aktiwnoscë kaszëbsczich ùczałëch i dzejarzów, przë wspiarcym samòrządów. Wëszëznë òswiatowé òstałë pòstawioné przed dokònónym faktã. Ùczbòwników, programów i pòmòców didakticznëch nie bëło. Witold Bòbrowsczi pòdjął próbë wprowadzeniô òrtografie „**Zrzeszë Kaszëbsczi**”, òpiarti na historicznym procesu sztôłtowaniô wskôzów, le nie òstałë òne przëjãté przez ùczałëch, a téż szkólnëch.

„Ùczbòwnikã gramaticzi” dlô mie (Wandë Lew-Czedrowsczi) w KÒL w Brusach bëłë „Zasady pisowni kaszubskiej” Édwarda Brézë i Jerzégò Trédra z 1972 r. – i to bëło wszëtkò. Përznã pózni ùkôzałë sã wëpisë z lëteraturë kaszëbsczi Tadeùsza Lipsczégò „Remùsowi króm”. Bëła to ju dlô szkólnëch wiôlgô wspòmóżka, chòc nié w òbrëmim kaszëbiznë pisóny, bò prezentowałë (pòkazywałë) rozmajité ôrtë pisënkù wiele aùtorów, le ju tekstë F. Cenôwë bëłë werifikòwóné przez prof. J. Trédra i mają pisënk blisczi dzysdniowémù.

W szlachë szkòłów na Głodnicë i w Brusach szłë jinszé szkòłë. Szkólny ùczëlë na wëczëcé – òsoblëwie gôdczi. Twòrzëlë ***Kôrtë robòtë*** dlô szkòłowników i pitelë sami se, czë robią to dobrze. Z *Kôrtama prôcë/robòtë* zetka jem sã ù wastnë Danutë Pioch. Namôwia jem jã do jich propagòwaniô, ale zetkła jem sã z òdmòwą, bò prawie dérowałë mòcné sztridë jak pisac pò kaszëbskù, bë „ùdałé dac rzeczë słowò”. Dokùmentëje to lëst prof. Édwarda Brézë z 21 XI 1996 r. do ZÒ KPZ, w chtërnym pisze, że „nieracjonalné i nieùdokaznioné nôùkòwò są tendencje „neòzrzeszińców”, zmiérzającé do wprowadzeniô kòntròrtografie procëm òbrzeszkòwim wskôzóm kaszëbsczégò pisënkù z 1972 r, a wëdónym przez KPZ w 1975 i 1984 rokù”. Profesor dopùszczôł jiné niżle ùznóné przez KPZ wskôzë pisënkù le w aùtorsczich tekstach i wëdôwiznach, króm Zrzeszeniégò. Cwierdzył, że felënk nipòpùstnégò pisënkù, „je przeszkòdą do wprowadzeniô nôùczi kaszëbsczégò jãzëka do szkòłów”. Wzéwôł ZÒ KPZ do **„pòdjãcô dzejaniô, bë doprowadzëc do òglowégò przëzwòleniô na jeden òrtografny system”.** Niesëga taczich ùdbów i ùtrzimanié *„rozbieżnëch systemów pisënkù ùdostôwô to, że kaszëbizna je wcyg lëteracczim jãzëkã in statu nascendi”.*

Cëtowóny lëst òstôł napisóny na zéndzenié w Łączińsczi Hëce, jaczé bëło 26 smùtana 1994 r. ù Wastów Hannë i Józefa Bòrzëszkòwsczich, chtërny je przëszëkòwelë. Mia jem érã na nim bëc. Nôwôżniészim tématã bëła ***„Dzysdniowô religijnô pòezjô”***. Zetkanié bëło leżnoscą, bë pòkôrbic téż na témat wskôzów kaszëbsczégò pisënkù. Głównyma diskùtantama m.jin. bëlë: ks. Antoni Peplińsczi, Aleksy Peplińsczi, klericë pelplińsczégò seminarium, Tomôsz Wicherkewicz, Eùgeniusz Gòłąbk, Stanisłôw Pestka, Stanisłôw Janke, Elżbiéta i Eùgeniusz Prëczkòwscë, Leszk Szmëdtka, Artur Jabłońsczi, Brunon Cërocczi, Małgòrzata Etmańskô, Bòżena Szëmańskô i piszącô te słowa.

Diskùsjô szła wkół szëkòwónëch pò kaszëbskù przez E. Gòłąbka „Lekcjonarza” i przez E. Prëczkòwsczégò „Mòdlëtewnika”. Klericë ùwôżelë, że jãzëk tëch dwùch dokazów *mùszi bëc zblëżony do codniowégò* – chòdzëło jima òsoblëwie ò słowiznã. S. Janke ùwôżôł, że *Jak chto bãdze czëtôł, tak mdze rozmiôł.* Jinaczi ùwôżôł A. Jabłońsczi, scwierdzywającë, że *nama je nót twòrzëc lëteracczi jãzëk, nie zdrzec na to, jak chto kôrbi, le twórzëc zrozmiałi jãzëk.* Pò dłudżi diskùsje prof. J. Bòrzëszkòwsczi zabédowôł, cobë Prezydium KPZ pòwòłało kòmisjã, w składze: E. Gòłąbk, E. Prëczkòwsczi, S. Janke, S. Pestka, Jerzi Tréder, E. Bréza, B. Szëmańskô i A. Jabłońsczi, cztërna chùtkò mô doprowadzëc do ùgôdënkù w sprawie pisënkù, bò *òd naj mdze zanôlégało czë mdzemë mòcą, czë rozprisniemë sã; je nót wiele wiédzë, wiele drëchów dlô naj sprawë.* E. Gòłąbk nie widzôł kòmpromisu. Za to E. Prëczkòwsczi *je gwës, że mùszi pòwstac jeden òrtografny system.* Ùwôżôł, *że je jakôs lëniô kòmpromisu! Widzy mòżnotã dogôdaniô.* S. Pestka téż ùwôżôł, że są mòżlëwé kòmpromisë. Przëbôcził *zetkanié z Retoromanã Kasparã Pùltą, chtëren béł zainteresowóny tim, co robią Kaszëbi. Cesził sã, że Kaszëbi żëją, że je lëteratura, inteligencjô, le króm wiôldżich lëdzy mùszi bëc wiôlgô spòlëzna. Mdze wiôlgô, żlë dómë ji wicy lëteracczi jôdë. K. Pùlt béł zadzëwiony, że ni mómë jednégò pisënkù. Jesta 20 lat za nama! Mielë jesmë 5 ôrtów pisënkù – le wpedlë më na pòmëslënk jednégò samòstójnégò* *òrtografnégò systemù. Wszëtcë jã przëjãlë, zaakceptowelë i zmieniła sã klima, a w szkòłach jidze pisënk baro dobrze.(...) Dzëwùje sã K. Pùlt, że ni ma dogôdënkù midzë Kaszëbama w ti sprawie. Cél wëmôgô kòmpromisów, wëprôcowaniô jedny kòmpromisowi lënii.* J. Bòrzëszkòwsczi pòdsztrichnął, że w sprawie pisënkù liczi sã **specjalizacjô i aùtoritetë, jaczima są bez wątplëwòsców Bréza i Tréder**, òni ni mògą so pòzwòlëc na òdrzucenié nôùkòwëch systemów.

Pò tim jarchòlnym zéńdzenim minãło 1,5 rokù nim zeszło sã karno piszącëch, ùczącëch i ùczałëch, bë pòdjąc òstateczno decyzjã jak pisac pò kaszëbskù, jaczé przëjąc òrtografné wskôzë. Pòszerzoné zetkaniã Kòmisji ds. Òswiatë ZÒ miało môl na ùl. Straganiarsczi, w sedzbie KPZ. Zwòła je przédniczka ti kòmisji Wanda Lew-Czedrowskô. Na òdjimkach z tegò wëdarzeniô widzec je: Édwarda Brézã, Renatã Mistôrz, Katarzënã Czedrowską-Zagòzdón, Jaromirã Labbùdã, Mariã Gùsman, Kazmiérza Klawitra, Witolda Bòbrowsczégò, Eùgeniusza Gòłąbka, Stanisława Pestkã, Stanisława Jankã, Eùgeniusza Prëczkòwsczégò, Artura Jabłońsczégò, Brunona Cërocczégò i piszącą te słowa. Jich pòdpisë je widzec na protokòle dogôdënkù.

Zeszłi pò 4,5-gòdzynny debace, pò òstatecznym kòmpromisu ze stronë prof. Édwarda Brézë ***„dlô dobra kaszëbiznë”***, pòdpiselë protokół dogôdënkù, w chtërnym czëtómë, cobë òd terô:

1) Zapisëwac nosowi samòzwãk **ã** we wërazach tipù*:* ***gãsto, gãba, rãka (jakno a z tildą, kasz. z blewiązką).***
2) Wërazë tipù*:* ***czedë, dżąc, jaczé – zapisëwac bez mitczégò i****.*
3) Samòzwãczi *u* a téż *o* rozpòczinającé wërazë i pò spółzwãkach: ***p, b, m, w, f, k, g, ch(h)*** zapisëwac wedle ùznaniô ze sztriszkã, prowadzonym z lewa na prawò (`). Dobri je dlôte pisënk tipù: ***òkò, ùchò, pòle, jak i oko, ucho, pole***. Taczi pisënk mùszi bëc kònsekwentny w òbrëmim jednégò tekstu.
4) W fòrmach chłopsczégò ôrtu ùszłégò czasu tipù: ***mógł, rzekł, piekł*** zapisëwac z **ł,** chòc gò nie wëmôwiómë.
5) Zrezygnowac z fùnkcji zmitczający znakù **j.**

Nen pisënk òbòwiązywô do dzys. Zdôł egzamin na maturach, diktandze kaszëbsczim, w kònkùrsach lëteracczich i rozmajitëch recytatorsczich. Stosowóny je pòwszédno i ni ma co gò zmieniewac. Doch ju nicht z nas nie wëòbrôżô so copniãcô pòlsczégò pisënkù do rokù 1594? Dzys, czej czëjã z rozmajitëch strón słowa pòchwałë ti decyzji z 13 maja 1996 r. nad kòmpromisã, nad zôpisã **„5”,** dorozmiéwóm so, że stôwianié na dobro KASZËBIZNË mùszi i dzys bëc rozdrożnikã w służbie Królewiónce.

(*BÔCZËNK – zapisôny kùrsywą tekst ze zéńdzenia w Łątczińsczi Hëce pòchòdzy z mòjich notatków*).

Dark Majkòwsczi

Pisënk w kaszëbskòjãzëkòwi prase i jinëch mediach pò 1996 r. (wprowadzenié do òbgôdczi)

Rozwij kaszëbskòjãzëkòwëch mediów pò 1996r. nie béł gwës rewòlucjowi, ale dosc wërazny. Òd czile lat (òd lëpińca 1991 r.) nie wëchôdało ju pismiono, co stojało na zôczątkù zmianów pisënkù, to je „Tatczëzna". Zrzeszony z nią lëdze rëszno weszlë równak w swiat prasë, radia i telewizje (òsoblëwie Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Artur Jabłońsczi, Pioter Dzekanowsczi, Mariusz Szmidka)[1].

Wôżny plac w historii rozwiju prasë miała „Norda", jaką òd 1995 r. prowadzëlë Kadzmiérz Klawiter i Eùgeniusz Prëczkòwsczi[2]. Do kùńca 1996 r. wëdôwelë jã w Rëmi. Na zôczątkù béł to dodôwk do gazétów: „Goniec Rumski" i „Goniec Wejherowski", pózni pòjôwiała sã w wikszoscë dodôwków do „Dziennika Bałtyckiego". Czedë „Norda" zaczãła wëchòdzëc, jesz nie bëło kùńcowi decyzji w sprawie refòrmë pisënkù, ale nimò tegò òd razu òstôł tu przëjimniãti dzysdniowi pisënk (òkróm ùżiwaniô „ł" na kùńcu czasników ôrtu: szedł, rzekł, mógł itd.). „Norda" bëła téż pierszim pismionã, jaczé òpùblikòwało ùchwôlënk z 1996 r. w sprawie refòrmë pisënkù. Nôwicy pisôł i redaktorowôł w „Nordze" Eùgeniusz Prëczkòwsczi. Wnet kòżdi numer wëzdrzôł hewò tak: na pierszi starnie wiérztа, przédny articzel, klëka, na pòsobnëch starnach m.jin. ùczbë kaszëbsczégò jãzëka. Dłudżi czas ùkazywôł sã téż cykel prof. Édwarda Brézë „Nasze imiona i nazwiska". Bëłë téż recenzje, pùblicystika i szpòrtë. „Norda” to kaszëbsczi tidzenik, jaczi miôł nôwikszi òbjim w historii kaszëbskò-pòmòrsczi rësznotë (pòd kùńc 1998 r. wëchòdzëło 80 tës. egz.). Z czasã „Norda” tracëła znaczënk i lëczbã strón. W 1999 r. miała leno 2 str., a òd 2002 r. 1 str.

---

[1] Zdrzë np.: J. Ellwart, *„Tatczëzna" na fali rewolucji*, [w:] *Òd „Skôrbù" do „Stegnë". 150 lat czasopiśmiennictwa kaszubskiego*, red. D. Kalinowski, Wejherowo–Słupsk–Gdańsk 2017, s. 177–188; D. Kalinowski, *Czarno-złota tożsamość. Kaszubocentryczne periodyki „Tatczëzna" i „Òdroda"*, „Porówania" [t. 14], 2013, s. 137–150; D. Majkòwsczi, *Tatczëzna. W miono Bòsczi nôrodni wzénik*, Gdynia 2010.

[2] Zdrzë np.: E. Pryczkowski, *„Norda" – jej powstanie i funkcjonowanie w latach 1995–2010*, [w:] *Òd „Skôrbù" do „Stegnë"...*, s. 209–220.

Dzysdnia nôbarżi kaszëbskòjãzëkòwim pismionã je „Pomerania”[3]. Òd 2009 r., czedë przédnym redaktorã béł Édmùnd Szczesôk, stała sã òna dwajãzëkòwô – bënômni 30 strón je pò kaszëbskù, a òkróm te 10 razy w rokù wëchòdzy w całoscë kaszëbskòjãzëkòwi edukacjowi dodôwk „Najô ùczba” i 4 razë na rok lëteracczé pismiono „Stegna”. Wôrt pòdczorchnąc, że „Pomerania” i ji dodôwczi wiedno mają starã przëjimac jak nôrëchli nié le refòrmã z 1996 r., ale wszëtczé ùchwôlënczi Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Bënë mómë lëteracczé, edukacjowé, pùblicysticzné, szpòrtowné, pòwôżné, nôùkòwé, pòpùlarné i infòrmacjowé tekstë, téż te zrzeszoné z reglama pisënkù. „Pomerania” mô wiôldżi cësk na rozkòscérzanié kaszëbiznë, dzejaniô RKJ i pisënkù.

Pòsobnym wôżnym pismionã z òpisywónëch lat bëła „Òdroda”, a pózni „Kaszëbskô Òdroda” (1999–2006)[4]. Z wiksza wëchòdzëła pò kaszëbskù. Do 2003 rokù przédnym redaktorã béł Paùel Szczëpta, pózni Grégòr Schramke i Róman Drzéżdżón. Pierszi numer ùkôzôł sã jakno „Pòmòranijô” (titel pòchòdzy òd wiérztë Trepczika z tomikù *Òdecknienié*) – béł pòlskòjãzëkòwi wnet w całoscë, drëdżi ju jakno „Òdroda” w pòłowie pò kaszëbskù, a pózni kaszëbiznë w „Òdrodze” bëło corôz wicy. Nôwôżniészé témë to: òdroda kaszëbiznë, diskùsje ò nôrodze, òsoblëwie przed pòwszechnym spisënkã w 2002 r. Pòjôwiałë sã tekstë ò historii, turistice, kùlturze, lëteraturze, bëło tłómaczenié *Môłégò Ksyżëca* pò kaszëbskù. W jaczims dzélu brzadã „Òdrodë”, a barżi dzejający kòl ni wëdôwny òficynë, je „Zymk” wëdóny w wespółrobòce z Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie. Pisënk w „Òdrodze” béł z wiksza refòrmòwóny (to je ten z 1996 r.), chòc na zôczątkù dało sã widzec wiele felów. Z kòżdim numrã bëło z tim równak lepi. Kònsekwentno ùżiwelë tu pòzmianë kùnôszków: -ki na -czi, -gi na -dżi, kùnôszczi niejednëch jistników: -ijô; -ëjô (òd 2007 r. RKJ bédëje krótszé fòrmë). Òkrãżé „Òdrodë”, m.jin. Stanisłôw Geppert i pòrtal Naje Kaszëbë, miało cësk na wpisywanié kaszëbsczi nôrodnoscë w pòwszechnym spisënkù w 2002 r. i pòwstanié Dnia Jednotë Kaszëbów.

---

[3] Zdrzë np.: A. Bùsler, *Od „Biuletynu Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego” do „Pomeranii” – rola i oddziaływanie w ruchu kaszubsko-pomorskim*, [w:] *Òd „Skôrbù” do „Stegnë”...*, s. 157–176; K. Ostrowski, *Od biuletynu do nowoczesnego czasopisma*, [w:] *50 lat z „Pomeranią”*, Gdańsk 2013, s. 5–17.

[4] Zdrzë np.: D. Kalinowski, *Czarno-złota tożsamość...*, G. Schramke, *„Òdroda” i „Kaszëbskô Òdroda”. Autorzy, formy, tematy*, [w:] *Òd „Skôrbù” do „Stegnë”...*, s. 189–208.

W całoscë kaszëbskòjãzëkòwim pismionã (òkróm jednégò tekstu) bél „Zwónk Kaszëbsczi”[5]. Zaczął wëchadac ju w 1986 r. (redaktorã bél Zenón Pipka), ale wnenczas bél òn w wikszoscë pò pòlskù, czôrno-biôłi, a nakłôd to kòl 100 egzemplarów. W 2004 òstôł òdnowiony (pòd redakcją Dariusza Majkòwsczégò). Ta nowô edicjô bëła w całoscë pò kaszëbskù, pismiono miało 32–48 starnów, w dzélu farwnëch. Nôwicy bëło religijnëch tekstów, ale pòjôwiałë sã téż lëteracczé, recenzje, historiczné, kôrbiónczi z kaszëbsczima dzejarzama i tłómaczenia. Nakłôd „Zwónka” w tim czasu wichlôł sã òd 500 do 1000 egz. Przédną deją bëła chãc pòkôzaniô, że pò kaszëbskù mòże pisac i gadac ò wszëtczim, téż ò wierze i teòlogii. Jeżlë jidze ò pòzdrzatk na kaszëbiznã, to pismiono prezentowało rozmajité mëslë – òd pòlonofilsczich tekstów Tomasza Syldatka pò baro nôrodné wëpòwiescë Paùla Szczëptë, chtëren na starnach „Zwónka” żałowôł, „że Kaszëbi są wëkastrowóny z òstrégò rewòlucyjnégò skrzidła”. Célã „Zwónka” bëła téż biôtka ò to, żebë kaszëbizna w kòscołach bëła bëlnô, a czëtający i spiéwający przërëchtowóny. Òd zôczątkù òbòwiązywôł pisënk z 1996 r.

Z jinëch pismionów i gazétów wôrt wëmienic „Kurier Bytowski”, jaczégò przédnym redaktorã òd 90. lat XX w. do dzysdnia je jeden z załóżców „Tatczëznë” Pioter Dzekanowsczi. Tuwò pòjôwiô sã m.jin. lëteratura pò kaszëbskù (np. książczi Jana Natrzecégò). Dzãka temù, że nakłôd gazétë to kòl 7000 egz., kaszëbizna z pòmòcą „Kuriera” dochòdzy szerok do mieszkańców bëtowsczégò krézu. Te same tekstë ùkazywałë sã w latach 2009–2010 w „Gazecie Kościerskiej” (redaktorã bél wnenczas Dariusz Majkòwsczi). Niejedne tekstë pò kaszëbskù bëłë téż pùblikòwóné w jinëch gazétach, jaczé miałë gminowi abò pòwiatowi òbjim („Lesôk”, „Wiadomości Sierakowickie”, Gazeta Kartuska” i jin.). Kaszëbskòjãzëkòwé elementë pòjôwiałë sã w „Najich Gôchach” Zbigniewa Talewsczégò[6] i dodôwkù do słëpsczégò „Głosu Pomorza” – „Głos Kaszëb” Jerzégò Dąbrowë-Januszewsczégò[7]. Wszãdze tam je ùżiwóny colemało pisënk z 1996 r.

---

[5] Zdrzë np.: D. Majkòwsczi, *Biôtka ò wiarã i kaszëbiznã – pelplińsczi cządnik „Zwónk kaszëbsczi”*, [w:] *Òd „Skôrbù” do „Stegnë”*…, s. 221–242.

[6] Zdrzë Ł. Zołtkòwsczi, *Bùdztа spiącëch – czasopismo czy ideowa misja?* [w:] *Òd „Skarbù do „Stegnë”*…, s. 243–256.

[7] Zdrzë A. Łuczyński, *Czasopisma wydawane na Kaszubach po II wojnie światowej. Cz. 2*, „Pomerania” nr 2/2017, s. 26–27.

Żelë jidze ò radio[8], to je wiedzec, że pisënk nie je tu tak wôżny jak w przëtrôfkù prasë. Òd czasu, czej wiele wiadłów je równak ògłosziwónëch w spòlëznowëch mediach (przédno na facebookù), stôwô sã òn téż jednym z dzélëków robòtë radiówca. W Radiu Kòszalëno, gdze regùlarno pòjôwiają sã kaszëbskòjãzëkòwé aùdicje (dzysdnia prowadzy je Ana Glëszczińskô) taczich zôpòwiesców jesz ni ma, ale ju w Radiu Gdańsk mómë je tak pò prôwdze dzéń w dzéń. Pisënk mòże w skrócënkù òpisac tak: wedle ùdbë aùtora dónégò wiadła. Je òn nibë dosc krótkò wskôzów przëjimniãtëch w 1996 r., ale z wielnyma felama. W kaszëbskòjãzëkòwëch tekstach na internetowi starnie i facebookòwim profilu Radia Kaszëbë tëch felów ju ni ma. Tuwò wërazno wastëje pisënk z 1996 rokù, chòc w pôrã przëtrôfkach je widzec tpzw. „bańdurówkã” – to je pisënk ùsadzony przez Maceja Bańdura, jaczi mómë w jegò tłómaczënkù *Môłégò Princa* i w artiklach internetowégò pismiona „Skra”.

W telewizjowëch programach – jistno jak w radiowëch – pisënk nie je tak wôżny, chòc wôrt dac tu bôczenié na nônowszi program w TVG – Farwë Kaszëb, gdze pòd wëpòwiescama w pòlsczim jãzëkù mómë kaszëbsczé pòdpisënczi. Zajimô sã tim absolwentka kaszëbsczi etnofilologie Paùlëna Wãserskô, jakô ùżiwô pisënkù z 1996 r. i wskôzów RKJ. Pòdpisënczi w niejednëch swòjich programach dôwała téż Twoja Telewizja Morska (taczé aùdicje jak: Klëka i Gôdómë pò kaszëbskù). W jinëch programach, tak w TVG (tam òsoblëwie wôżny môl miôł program „Rodnô Zemia”, 1990–2010)[9], jak i w telewizjach ò mniészim ògarniãcym (dzysdnia przédno Twoja Telewizja Morska i Twoja Telewizja Religijna) nôdpisów je mni, ale wszëtczé są dopasowóné do wskôzów pisënkù ùchwôlonëch w 1996 rokù.

---

[8] Ò radiowëch i telewizjowëch programach pò kaszëbskù pisôł dosc szerok: A. Łuczyński, *Kaszubszczyzna w rozgłośniach radiowych i w telewizji*, „Pomerania” 2017, nr 3, s. 14–15 (cz. 1) i 2017, nr 5, s. 14–15 (cz. 2).

[9] Nôwicy pisôł na ten témat E. Prëczkòwsczi, *Fùnkcjonowanié i kùńc telewizyjnégò magazynu „Rodnô Zemia” (1990–2010)*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” 2010, s. 126–135.

Iwòna Makùrôt

Królewónka w pałacu

Królewiónka w pałacu – i te kùreszcze më mòglë sã dożdac! Królewiónka – naj domôcô mòwa – achtnionô i pòsadzonô na nôwëższim stółkù: na Gdańsczim Ùniwersytece, w salach pałacu Przebendowsczich i Keyserlingków, w szkòłach wszelejaczégò szczebla, òd nordë pò pôłnié, z zôpadu na wzénik, a przede wszëtczim w sercach, na lëpach i – dôł Bóg, czegò nabarżi nama przez wieczi felało – w pisënkù przede wszëtczim młodëch ji brëkòwników – Kaszëbów dzysdniowégò pòkòleniô.

Mòże rzec, że kaszëbsczi pisënk je ju wnetka dozdrzeniłi – latos mdze 18. edicjô biôtkòwaniô piórã bez nôlepszich brëkòwników, nié blós z òbrëmieniégò Kaszëb. Zôczątczi bëłë drãdżé, nie bëło letkò zebrac bëtników, a dzysô? Wiele razy wëżi 200 sztëk lëdzy w 6 kategòriach, òd pierszich klasów spòdlecznëch szkòłów jaż pò warkòwëch. Je nót nakładac – módné słowò – „limitë” na szkòłë, cobë nie przëjachało za wiele chãtnëch. 10 òbsądzëcelów ledwò sygnie, cobë wszëtkò bëlno i flot sprawdzëc.

Wszëtkò to dzãka dogôdaniémù sã Kaszëbów co do pisënkù. Wërobieniémù kòmpromisu, ùstaliwaniémù reglów, szukaniémù „złotégò westrzódka”. Nasze dialektë w gôdce apartnią sã baro mòcno – doch *co wies, to jinszô piesń*, ale na diktanda przëjéżdżają bëtnicë z rozmajitëch strón i są w sztãdze napisac je bëlno. A są to tekstë różnëch aùtorów – bëłë Hieronima Derdowsczégò, Aleksandra Majkòwsczégò, Anë Łajming, Józefa Cenôwë, Jana Karnowsczégò, Aleksandra Labùdë, Alojzégò Nôgla, Stanisława Janczi, Léòna Heyczi... Je to wiôldżi pòkrok kaszëbiznë, w òstatnym czasu pewno nôwiãkszi, bò piszącëch pò kaszëbskù rokroczno przëbiwô.

Ti, co rozmieją ju pisac ze słëchù bierzą sã do pisaniégò swòjich włôsnëch tekstów. Leżnoscą do te są téż wszelejaczé kònkùrsë. Jeden ze starszich to *Lëteracczi Kònkùrs miona Jana Drzéżdżona*, jaczégò pierszô edicjô bëła ju w 1996 rokù, z nowszich mómë *Złoté jaje* w Kartuzach czë *Twòrzimë w rodny* *mòwie* – kònkùrs ùsadzony bez Felicjã Baska-Bòrzëszkòwską i Katarzënã Główczewską. Są téż jednorazowé inicjatiwë, jak chòcbë z mòjégò òbrëmiô – kònkùrs na żëczbë pisóné na wszelejaczé leżnoscë, pózni wëdóné w apartnym zbiérkù. W Kòscérznie mają téż môl Kòscérsczé Tardżi Ksążczi Kaszëbsczi i Pòmòrsczi „Costerina”, gdze zgłosziwóné są m.jin. ksążczi pisóné pò kaszëbskù. Kaszëbizna pisónô przëdôwô sã téż w kònkùrsach sparłãczonëch ze spiéwanim. W Lëpnicë òd 2010 rokù òdbiwô sã *Kaszëbsczi Festiwal Pòlsczich i Swiatowëch Przebòjów*, gdze dobiwają téż nôlepszé dolmaczënczi, mómë téż karaòke pò kaszëbskù. Zôs mésterstwa w czëtanim nôprzód rëgnãłë w Brusach i w òkòlim, gdze je *Czëtanié Remùsa*, a tej w Bólszewie bëlno rozwinął sã òd 2012 rokù kònkùrs *Méster Bëlnégò Czëtaniô*, jaczi terô swój finał mô w Mùzeùm Pismieniznë i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi we Wejrowie. Jidący za nową módą – jak dotąd òdbëłë sã dwie edicje – mô kùnkùrs rëchtowóny bez Pòmòrańców, latos zatitlowóny *Złoti Jigrzan*, na nôlepszi dubbing w kaszëbsczim jãzëkù, a zôs na recytatorsczim kònkùrsu kaszëbsczi lëteraturë *Rodnô Mòwa* w Chmielnie bëtnicë pòtkelë sã latos ju 48 rôz.

Tak bë mógł rëchòwac wierã jesz długò, bò je widzec, że Kaszëbi lëdają sã biôtkòwac, a ôrt realizacje kaszëbsczégò jãzëka w szkòłach pòmôgô taczim inicjatiwóm, jak pòwstôwanié nowëch kònkùrsów. Òstôwô le miec nôdzejã, że swòjich zwënégów w tim òbrëmim nie znikwimë bez niebrëkòwné sztridë. Nen czas doch lepi wëzwëskac na rëchtowanié sã do np. latoségò diktanda, jaczé ju w rujanie w Słëpskù!

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Kaszëbsczé tekstë w pisënkù pò 1996 r. w kòscelnym rëmie

W nôtészim głosu jô chcã wëwidnic przëkładë ùżëcégò pisónégò kaszëbsczégò jãzëka w znormalizowónym pisënkù w kòscelnym rëmie. Tikô to sã òsoblëwie wszëtczich tôblëców z tekstã Pańsczi Mòdlëtwë i jinszima mòdlëtwama, wdôrzënkòwima tôblëcama lëdzy i wëdarzeniów, drëkòwónëch tekstów piesni i mòdlëtwów ùżiwónëch w lëturgii.

Cytowóné tekstë są bróné nôwicy z Biblii. Pierszé dolmaczënczi Biblii drëkòwóné równak bëłë:

a) Sztërë Ewanielie w dolmaczënkù ks. prał. Frãcëszka Grëczë w pisënkù tzw. tatczëznowim, co nawlékôł do historicznégò pisënkù Zrzeszińców,
b) Nowi Testament w dolmaczënkù Eùgeniusza Gòłąbka w tzw. pisënkù Tréder-Bréza, òbrzészkòwim do 1989 rokù.

Zôs pierszą kòscelną knégą zwieloną w dzysdniowim pisënkù béł mòdlëtewnik *Më trzimómë z Bògã* òbrobiony przez Eùgeniuszów: Gòłąbka i Prëczkòwsczégò[1]. Do jegò drëdżégò wëdôwkù z 1999 rokù Òjc Swiãti Jan Paweł II przekôzôł dedikacjã w kaszëbsczim jãzëkù (w dzysdniowim pisënkù) ò trescë: „Bòże pòmagôj, Jan Paweł II, 3 maj 1999”.

W jubileùszowim 2000 rokù doszło w kaszëbsczi spòlëznie do historicznégò zdarzeniô, chtërnégò brzôd dërch rosce. Kò hewò w kòscele Pater Noster w Jeruzalemie na tôflë òstôł zawiészony tekst Pańsczi Mòdlëtwë, wzãti prawie z rëchli wspòmniónégò mòdlëtewnika. Pòswiãcył gò gduńsczi metropòlita, arcëbiskùp Tadeùsz Gòcłowsczi, òbczas pamiãtny pielgrzimczi pół tësąca Kaszëbów do Swiãti Zemi[2]. Résknąc mòże pòwiedzenié, że je to nôwôżniészi pisóny tekst kaszëbsczi, chtëren òbzérają mëliónë wiérnëch i wanożników z całégò swiata. Wnetka repliczi w rozmajitëch sztôłtach – równak wiedno z dobrze napisónym tekstã – zawisłë w wiele kaszëbsczich swiãtnicach. Mòdlëtwã tã mòże tej czëtac i òdmawiac w taczich kòscołach jak:

---

[1] *Më trzimómë z Bògã*, przëłożëlë i przërëchtowelë Eugeniusz Gołąbek i Eugeniusz Pryczkowski, Gduńsk 1998.
[2] *Kaszubi w Ziemi Świętej*, òprôc. Artur Jabłońsczi i Mariusz Szmëdka, Gdiniô 2000.

a) katedra metropòlitalnô w Gduńskù Òlëwie,
b) sanktuarium Królewi Kaszëb w Swiónowie,
c) sanktuarium kalwaryjsczé w Wejrowie,
d) kòscół Nôswiãtszégò Serca Pana Jezësa w Gdini,
e) sanktuarium na Swiãti Górze Pòlanowsczi,
f) kòscół w Gniewinie,
g) swiãtnica w Centrum Edukacji i Promòcji Regionu w Szimbarkù,
h) kaplëca Pater Noster w Kãtrzënie,
i) kòscół p.w. sw. Jana w Serakòjcach,
j) kòscół NMP w Wilnie na Kaszëbach Òntarijsczich.

W ti slédny swiãtnicë je wdôrzënkòwô tôfla z wpisënkã Òjca Swiãtégò „Bòże pòmagôj, Jan Paweł II, 3.05.1999” i drëgô z tekstã Magnificat.

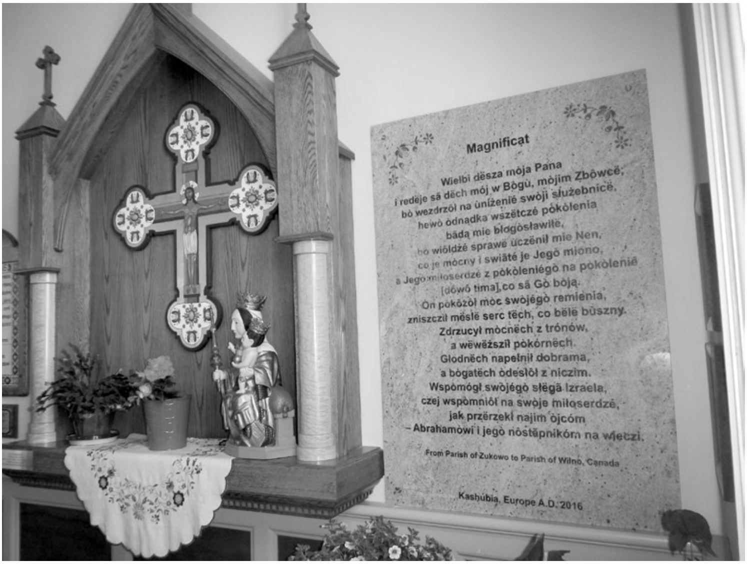

Magnificat

Wielbi dësza mòja Pana
i redëje sã dëch mój w Bògù, mòjim Zbôwcë,
bò wezdrzôł na ùniżenié swòji służebnicë,
hewò òdnądka wszëtczé pòkòlenia
bãdą mie błogòsławiłë,
bò wiôldżé sprawë ùczënił mie Nen,
co je mòcny i swiãté je Jegò miono,
a Jegò miłoserdzé z pòkòleniégò na pòkòlenié
[dôwô tima],co sã Gò bòją.
Òn pòkôzôł mòc swòjégò remienia,
zniszcził mëslë serc tëch, co bëlë bùszny.
Zdrzucył mòcnëch z trónów,
a wëwëższił pòkòrnëch.
Głodnëch napełnił dobrama,
a bògatëch òdesłôł z niczim.
Wspòmògł swòjégò słëgã Izraela,
czej wspòmniôł na swòje miłoserdzé,
jak przërzekł najim òjcóm
– Abrahamòwi i jegò nôstãpnikóm na wieczi.

From Parish of Zukowo to Parish of Wilno, Canada

Kashubia, Europe A.D. 2016

Wdôrzënkòwô tôfla w kòscele NMP w Wilnie na Kaszëbach Òntarijsczich.
Òdjimk ze zbiérów aùtora.

Òriginał w kaszëbsczi wersji, w dolmaczënkù ò. Adama Riszarda Sykòrë, wisy na tôflë w bazylice nawiedzeniô Nôswiãtszi Marije Pannë w Ain Karem òd 2013 roku[3]. Wnetka replika bëła pòwiészonô i pòswiãconô (bp Wiesław Szmigel) w sanktuarium Królewi Kaszëb w Swiónowie. Pòdobnô tôblëca zawisła téż bùten pònorbertańsczi swiãtnicë w Żukòwie.

W 2004 rokù bëła zôs historicznô pielgrzimka do Jana Pawła II z prosbą ò chùtką beatifikacjã Słëdżi Bòżégò, ks. biskùpa Kònstantina Dominika, ò co cągłé mòdłë w rodny mòwie dërch dérëją na całëch Kaszëbach. Dwa miesądze pò ti pielgrzimce pòwsta Kòmisjô Kòscelnô Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. To òna doprowadza do wëdaniô pòsobnëch brëkòwnëch knégów kòscelnëch. Są to: *Książeczka do nôbòżéństwa* (Pelplin 2005), kòscelny piesniôk *Dlô Was Panie* (Gdańsk 2006) i trzecô a nôwôżniészô *To je słowò Bòżé. Czëtania mszalné i spiéwë midzëlekcyjné na niedzele i swiãta we wszëtczich cządach lëturgicznégò rokù na kaszëbsczi przełożił Eùgeniusz Gòłąbk* (Gduńsk 2007).

Lekcjonôrz *To je słowò Bòżé* definitiwno zamkł jiwrë z dolmaczenim lekcyjnëch perikòpów. W referace wëgłoszonym na ùroczësti proklamacji dokazu, 8 gromicznika 2008 rokù w Żukòwie, z ùdzélã arcëbiskùpa Tadeùsza Gòcłowsczégò i biskùpa Jana Szladżi, gôdóné bëło: *Na knéga ùkôzywô całą snôżotã kaszëbsczégò jãzëka, bògatą słowiznã i ji znaczënkòwą bòkadosc. Ne słowa przëczëniwają sã w kòscele do nobilitacji jãzëka, ale téż równoczasno noblëwô kaszëbizna pòcérô ò nôbarżi delikatné pòsadë lëdzczi pamiãcë i wëòbrazni, a pòbùdzywô do głãbszégò – òsadzonégò w kaszëbsczi tradicyjny religijnoscë – przeżiwaniô natchnionëch trescy*[4].

Ukôzanié sã nëch ksãgów dało mòżnotã wëzwëskaniô tesktów w nich ùjãtëch na drëkach rôczbów, w ksążkòwëch cytacjach, a téż na tôflach. Czile z nich je ùsadzonëch na kamieniach i tôflach na Swiãti Górze Pòlanowsczi. Jeden wzãti je z tekstu psalmù. Na jinszi drzéwiany tôflë je tekst „Zdrowas Marijo".

Apartnyma artefaktama są wdôrzënkòwé i nagrobné tôfle. W Baninie stanął przë kòscele w 2006 rokù òbelisk, co wdôrziwô ks. prałata Józefa Bigùsa. W 2016 r. w swiónowsczi swiãtnicë bëła pòswiãconô tôfla pamiãcë ks. prałata Frãcëszka Grëczë – sëna ti parafii. Téż antepedia w swiónowsczim kòscele mają na se kaszëbskòjãzëczné cytatë słów Jana Pawła II w dzysdniowim pisënkù. W 2018 r. przed kòscołã stanãła wiadłowô tôfla ò dzejach sanktuarium. Pò rokù pòdobną tôflã òdsłonilë inicjatorzë i realizatorzë òbù pòdjimiznów, to je Rada Westrzédnëch Partów Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, z tekstama przemòwë Jana Trepczika (wëgłoszony òb czas kòrónacji w 1966 r.) i piesnią „Kaszëbskô Królewô”.

---

[3] *Magnificat Kaszubów w Ziemi Świętej*, red. Dariusz Majkòwsczi, Arkadiusz Gòlińsczi, Gduńsk 2013.

[4] Òb.: *Norbertańska siła Kaszub*, red. A. Groth, E. Prëczkòwsczi, Banino 2011.

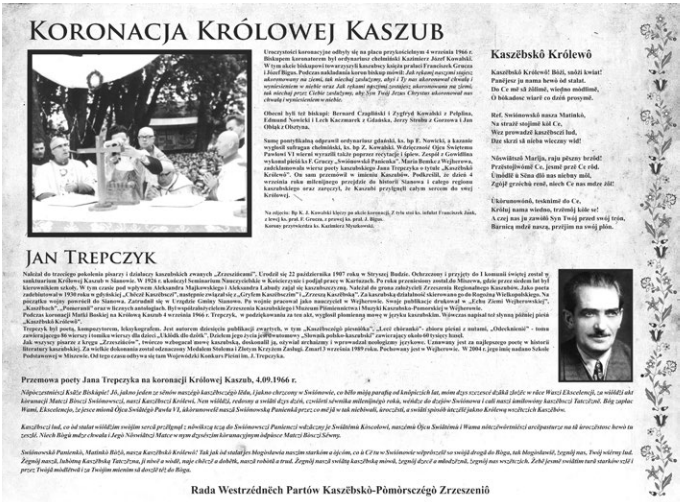

KORONACJA KRÓLOWEJ KASZUB

Uroczystości koronacyjne odbyły się na placu przykościelnym 4 września 1966 r. Biskupem koronatorem był ordynariusz chełmiński Kazimierz Józef Kowalski. W tym akcie biskupowi towarzyszyli kaszubscy księża prałaci Franciszek Grucza i Józef Bigus. Podczas nakładania koron biskup mówił: *Jak rękami naszymi stajesz ukoronowany na ziemi, tak niechaj zasłużymy, abyś i Ty nas ukoronował chwałą i wyniesieniem w niebie* oraz *Jak rękami naszymi zostajesz ukoronowana na ziemi, tak niechaj przez Ciebie zasłużymy, aby Syn Twój Jezus Chrystus ukoronował nas chwałą i wyniesieniem w niebie.*

Obecni byli też biskupi: Bernard Czapliński i Zygfryd Kowalski z Pelplina, Edmund Nowicki i Lech Kaczmarek z Gdańska, Jerzy Stroba z Gorzowa i Jan Obłąk z Olsztyna.

Sumę pontyfikalną odprawił ordynariusz gdański, ks. bp E. Nowicki, a kazanie wygłosił sufragan chełmiński, ks. bp Z. Kowalski. Wdzięczność Ojcu Świętemu Pawłowi VI wierni wyrazili także poprzez recytacje i śpiew. Zespół z Gowidlina wykonał pieśń ks F. Gruczy „Swiónowskô Panienka”. Maria Bemke z Wejherowa, zadeklamowała wiersz poety kaszubskiego Jana Trepczyka o tytule „Kaszëbskô Królewô”. On sam przemówił w imieniu Kaszubów. Podkreślił, że dzień 4 września roku milenijnego przejdzie do historii Sianowa i całego regionu kaszubskiego oraz zaręczył, że Kaszubi przylgnęli całym sercem do swej Królowej.

Na zdjęciu: Bp K. J. Kowalski klęczy po akcie koronacji. Z tyłu stoi ks. infułat Franciszek Jank, z lewej ks. prał. F. Grucza, z prawej ks. prał. J. Bigus.
Korony przytwierdza ks. Kazimierz Myszkowski.

Kaszëbskô Królewô

Kaszëbskô Królewô! Bòżi, snôżi kwiat!
Panëjesz ju nama bewò òd stalat.
Do Ce më sã żôlimë, wiedno mòdlimë,
Ò bòkadosc wiarë co dzéń prosymë.

Ref. Swiónowskô nasza Matinkò,
Na strażë stojimë kòl Ce,
Wez prowadzë kaszëbsczi lud,
Dze skrzi sã nieba wieczny wid!

Nôswiãtszô Marija, raju pëszny brzôd!
Przëstojiwómë Ce, jesmë przë Ce ród.
Ùmòdlë ù Sëna dlô nas niebny môl,
Zgòjë grzéchù renë, niech Ce nas mdze żôl!

Ùkòrunowónô, tesknimë do Ce,
Królëj nama wiedno, trzëmôj kòle se!
A czej nas ju zawòłô Syn Twój przed swój trón,
Barnicą mdzë naszą, przëjim na swój plón.

JAN TREPCZYK

Należał do trzeciego pokolenia pisarzy i działaczy kaszubskich zwanych „Zrzeszińcami”. Urodził się 22 października 1907 roku w Stryszej Budzie. Ochrzczony i przyjęty do I komunii świętej został w sanktuarium Królowej Kaszub w Sianowie. W 1926 r. ukończył Seminarium Nauczycielskie w Kościerzynie i podjął pracę w Kartuzach. Po roku przeniesiony został do Miszewa, gdzie przez siedem lat był kierownikiem szkoły. W tym czasie pod wpływem Aleksandra Majkowskiego i Aleksandra Labudy zajął się kaszubszczyzną. Należał do grona założycieli Zrzeszenia Regionalnego Kaszubów. Jako poeta zadebiutował w 1930 roku w gdyńskiej „Chëcë Kaszëbsczi”, następnie związał się z „Gryfem Kaszëbsczim” i „Zrzeszą Kaszëbską”. Za kaszubską działalność skierowano go do Rogoźna Wielkopolskiego. Na początku wojny powrócił do Sianowa. Zatrudnił się w Urzędzie Gminy Sianowo. Po wojnie pracował jako nauczyciel w Wejherowie. Swoje publikacje drukował w „Echu Ziemi Wejherowskiej”, „Kaszëbach”, „Pomeranii” oraz w licznych antologiach. Był współzałożycielem Zrzeszenia Kaszubskiego i Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.
Podczas koronacji Matki Boskiej na Królową Kaszub 4 września 1966 r. Trepczyk, w podziękowaniu za ten akt, wygłosił płomienną mowę w języku kaszubskim. Wówczas napisał też słynną później pieśń „Kaszëbskô Królewô”.
Trepczyk był poetą, kompozytorem, leksykografem. Jest autorem dziesięciu publikacji zwartych, w tym „Kaszëbsczégò piesniôka”, „Lecë chòrankò”- zbioru pieśni z nutami, „Odecknienié” - tomu zawierającego 86 wierszy i tomiku wierszy dla dzieci „Ukłôdk dlo dzôtk”. Dziełem jego życia jest dwutomowy „Słownik polsko-kaszubski” zawierający około 60 tysięcy haseł.
Jak wszyscy pisarze z kręgu „Zrzeszińców”, twórczo wzbogacał mowę kaszubską, doskonalił ją, ożywiał archaizmy i wprowadzał neologizmy językowe. Uznawany jest za najlepszego poetę w historii literatury kaszubskiej. Za wielkie dokonania został odznaczony Medalem Stolema i Złotym Krzyżem Zasługi. Zmarł 3 września 1989 roku. Pochowany jest w Wejherowie. W 2004 r. jego imię nadano Szkole Podstawowej w Miszewie. Od tego czasu odbywa się tam Wojewódzki Konkurs Pieśni im. J. Trepczyka.

Przemowa poety Jana Trepczyka na koronacji Królowej Kaszub, 4.09.1966 r.

Nôpòczestniészi Ksãże Biskùpie! Jô, jakno jeden ze sënów naszégò kaszëbsczégò lëdu, i jakno chrzcony w Swiónowie, co bëło mòją parafią od knôpiczich lat, mòm dzys szczescé dzãkã złożëc w rãce Waszi Ekscelencji, za wiôldżi akt kòrunacji Matczi Bòsczi Swiónowsczi, naszi Kaszëbsczi Królewi. Nen wiôldżi, redosny a swiãti dzys dzéń, czwiôrti sëwnika milenijnégò rokù, wńdze do dzejów Swiónowa i całi naszi ùmiłowóny kaszëbsczi Tatczëznë. Bóg zapłac Wami, Ekscelencjo, że jesce mionã Òjca Swiãtégò Pawła VI, ùkòrunowelë naszã Swiónowską Panienkã przez co më jã w tak niebiwali, ùroczësti, a swiãti spòsób ùtczëlë jakno Królewą wszëtczich Kaszëbów.

Kaszëbsczi lud, co òd stalat wiôldżim swòjim sercã przëlgnął z nôwiksząg czcą do Swiónowsczi Panieneczi wdzãczny je Swiãtémù Kòscołowi, naszémù Òjcu Swiãtémù i Wama nôtczëwòrtniészi arcëpasturze na tã ùroczëstosc bewò tu zeszłé. Niech Bògù mdze chwała i Jegò Nôswiãtszi Matce w nym dzysészim kòrunacyjnym òdpùsce Matczi Bòsczi Sëwny.

Swiónowskô Panienkò, Matinkò Bòżô, nasza Kaszëbskô Królewò! Tak jak òd stalat jes błogòsławia naszim starkóm a òjcóm, co ù Cë tu w Swiónowie wëprôszëlë so swòjã drogã do Bòga, tak błogòsławiôj, żegnôj nas, Twój wiérny lud. Żegnôj naszã, lubòtną Kaszëbską Tatczëznã, ji niwë a wòdë, naje chëczë a dobëtk, naszã robòtã a trud. Żegnôj naszã swiãtą kaszëbską mòwã, żegnôj dzecë a młodzëznã, żegnôj nas wszëtczich. Żebë jesmë swiãtim turã starków szlë i przez Twòjã mòdlëtwã i za Twòjim mienim sã doszlë téż do Bòga.

Rada Westrzédnëch Partów Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô

Tôfla z tekstama przemòwë Jana Trepczika
(wëgłoszony òb czas kòrónacji w 1966 r.) i piesnią „Kaszëbskô Królewô”.

We wszëtczich tëch przëtrôfkach je dzys òbrzészkòwi pisënk. Mòże sã z nim téż zéńc na smãtôrzach, na jaczich sã pòjôwiają – chòc jesz dopiérkù malinkò – kaszëbsczé nagrobné sentencje.

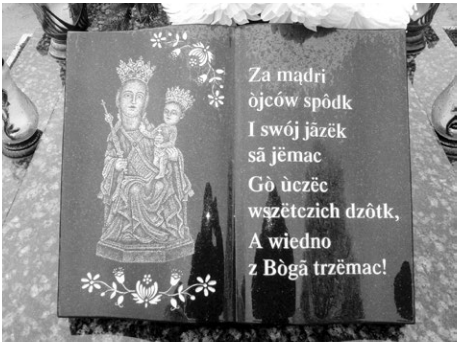

Inskripcjô na grobie s.p. B. Fópczi
na smãtôrzu w Szemôłdze.
Òdjimczi ze zbiérów aùtora.

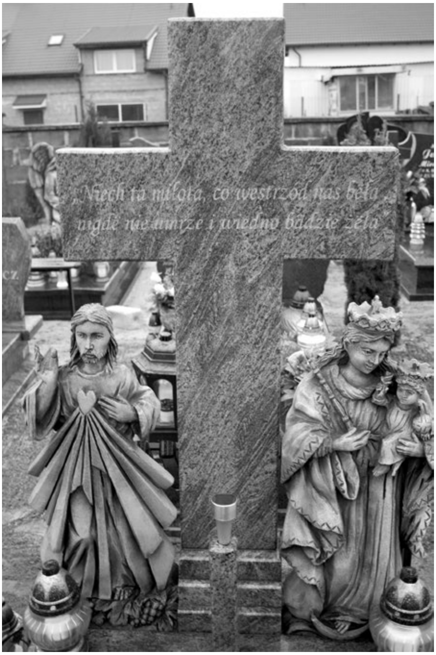
„Niech ta miłota, co westrzód nas bëła
nigdë nie ùmrze i wiedno bãdzie żëła

Hewò przëkładë:

Swiónowò – *Swiónowskô Panienkò przëjim na swój klin*.

Banino – *Chòc béł jem młodi / A żëcé bëło tak lubné / Bóg wezwôł mie do se / Do Tatczëznë niebny*.

Bólszewò – *Niech ta miłota, co westrzód nas bëła, nigdë nie ùmrze i wiedno bãdze żëła*.

Elżbiéta Prëczkòwskô

Ò ùczbòwnikach do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka

Dogôdanié pisënkòwëch reglów bëło spòdlową sprawą, jakô òtemkła mòżnotã rëchtowaniô ùczbòwników do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka. Przed 1996 rokã aùtorzë ùżiwelë pisënkòwëch reglów przëjãtëch w 1975 r. Mòże ùznac, że pierszą knéżką ùsadzoną do szkòłowégò ùżëtkù bëłë wëpisënczi z kaszëbsczi lëteraturë, zrëchtowóné przez Tadeùsza Lipsczégò *Remùsowi króm* (Gdańsk 1990). Za tim kąsk òglowò szlachòwało *Domôcé słowo zwãczné*, òbrobioné przez Jerzégò i Justinã Trédrów (Chmielno 1994). Na prôca przede wszëtczim mia przëpòmòc ùczãstnikóm w dobiéranim tekstów w pòpùlarnym kònkùrsu „Rodnô Mòwa" w Chmielnie. Gwësno w jaczims dzélu zjiscëła nen ùmëslënk. Równak dëcht téż, jak mało jakô prôca, ùkôza negatiwny cësk stôrégò pisënkù na kaszëbską wëmòwã, nôbarżi żlë chòdzy ò spòdlowé włôscëwòscë kaszëbsczégò jãzëka, jak òsoblëwie labializacjã „ò" i „ù", a téż artikùlacjã nosowégò „a". Ksążka sã tej wnetka sta pòsobnym argùmeńtã, co przemôwiôł za mùszebnym pòprawienim i ùreglowanim kaszëbsczégò pisënkù.

Përznã rëchli, bò w 1992 rokù, sã ùkôzôł ùczbòwnik dlô lektoratów *Kaszubski język literacki* Róże Wòsôk-Slëwë i Marka Cëbùlsczégò. Jegò narracjô prowadzonô bëła w pòlsczim jãzëkù. Bëła w nim bòkadosc gramaticznëch pòchwatów i przikładów zahalónëch z żëwi kaszëbiznë.

Òb ten czas bëła òstrô robòta nad ùlepszenim pisënkù. Przë tim prowadzonô bëła dërch zawzãtô diskùsjô. Kùreszce przëjãti w 1996 rokù wariant pisënkù òkôzôł sã wiôldżim dobëcym kaszëbsczégò strzodowiska. Wszëtcë zgódno przëjãlë nowé regle. To òtemkło stegnã do dalszi òstri robòtë nad rëchtowanim profesjonalnëch ùczbòwników do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka.

Pierszi ùczbòwnik sã ùkôzôł w 2000 rokù. Bëło to *Kaszëbsczé abecadło* Witolda Bòbrowsczégò i Katarzënë Kwiôtkòwsczi, wzorowóny na dôwnëch pòlsczich eleméntarzach Mariana Falsczégò. Na ksążka bëła bëlno przërëchtowónô i wëdónô. Do dzys je jesz tej-sej wëzwëskiwónô w szkòłowi ùczbie.

Wnetka przëszło do te, że bëło ju nót całą régã ùczbòwników. Nen proces w drasticzny spòsób przëspiesza *Ùstawa ò miészëznach nôrodnëch i etnicznëch a téż ò jãzëkù regionalnym* przëjãtô przez pòlsczi sejm w 2005 rokù. Zgódno z nią kaszëbsczi jãzëk pòdlégô òchronie państwa, pòdobno jak wszëtczé jinszé mniészëznowé jãzëczi òbecné na teritorium Pòlsczi.

Aùtorką, jaką ju rëchli sã pòdjãła òbrobieniô serii ùczbòwników, bëła szkólna kaszëbsczégò jãzëka i direktorka Spòdleczny Szkòłë w Mòjszu, Danuta Pioch. Ji pierszi ùczbòwnik kaszëbsczégò jãzëka razã z cwiczënkama do nômłodszich klas miôł titel *Kaszëbë. Zemia i lëdze*. Sã ùkôzôł ju w 2001 rokù. Dożdôł sã czilë wëdaniów. Do 2004 rokù ùkôzałë sã dwa pòsobné. Jesz w tim samim rokù sã ùkôzôł ùczbòwnik do pòsobny klasë *Żëcé codniowé na Kaszëbach* (2004). Do drëdżégò edukacyjnégò etapù służił ùczbòwnik zatitlowóny *Najô domôcëzna*, wëdóny téż w 2004 rokù. Trzë lata pózni sã ùkôzôł ti sami aùtorczi ùczbòwnik do I klasë gimnazjum *Òjczëstô mòwa*. Danuta Pioch przërëchtowa téż ùczbòwnik kaszëbsczégò jãzëka dlô dorosłëch ò titlu *Kaszëbizna dlô dorosłëch*. Zôs w 2012 r. wëda ùczbòwnik *Z kaszëbsczim w swiat* namieniony dlô nômłodszich ùczniów.

Szlachùjący kąsk titel *Z kaszëbsczim w szkòle* je aùtorstwa mòcno sparłãczonëch rodzynno szkólnëch z gminë Kòsôkòwò: Teresë Czerwińsczi, ji sostrë Aleksandrë Pająk i jich bratowi Lucynë Sorn. Òne òbrobiłë całą régã knéżków dlô dzecy z nôniższich klas spòdleczny szkòłë

Zôs ùczbòwnik dlô klas IV–VI o titlu *Zôrno mòwë* przërëchtowa doswiôdczonô szkólna Jaromira Labùdda. Wëdóny òstôł w 2009 rokù. Rok pózni sã ùkôzôł drëdżi dzél *Zdrój słowa*. Są to równak jedurné przikładë z corôz szerszi pòlëcë ùczbòwników, w jaczich kąsk bëło òdeszłé òd pisënkòwëch normów. To sprawiło, że przëszło do gôdczi nad ksążkama, a na skùtk tegò dostałë òne kąsk ògrańczony spòleczny akcept. Nen przikłôd leno dokôzôł, jak wôżné je kónsekwentné trzimanié sã òkreslonëch dëchtowno pisënkòwëch reglów.

Pòwëższich ekperimentów ju nicht nie pòdjimôł kòle rëchtowaniô sã do wëdaniô ùczbòwnika dlô gimnazjalëstów aùtorstwa Elżbiétë Prëczkòwsczi i Jadwidżi Héwelt *W jantarowi krôjnie* (2015). W jaczims dzélu béł òn kòntinuacją wczasniészégò dokazu Elżbiétë Prëczkòwsczi, Teresë Wejer i Dorotë Fòrmelë *W krôjnie Grifa* (2012), w chtërnym są teatrowé scenarniczi do szkòłowégò ùżëtkù.

Slédny bédënk do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka w spòdleczny szkòle przedstawia nowô aùtorka Emilia Maszke. Swój ùczbòwnik, adresowóny do dzecy z klas IV, zatitlowa *Kaszëbsczi Òdkriwca*. Je to dëcht czekawi zbiérk òbrobiony na spòdlim włôsnëch doswiôdczeniów, jakno szkólnë spòdleczny szkòłë w gminie Serakòjce.

Rozwij kaszëbsczi ùczbë wnetka pòkôzôł brëkùnk przerëchtowaniô ùczbòwników do czwiôrtégò etapù (pò lëkwidacji gimnazjów – trzecégò), to je szkòłowiznë na strzédny niwiznie. Tegò zadaniô sã pòdjął duet zrzeszony z kòscérsczim pòwiatã: Felicja Baska-Bòrzëszkòwskô i Wòjcech Mëszk. Wëdôwóné są pòd pòspólnym titlã *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece*. Pierszi dzél sã ùkôzôł w 2012 rokù. Pòsobny béł wëdóny dwa lata pózni, a trzecy w 2017 rokù.

W kaszëbsczim jãzëkù mòże téż ùczëc jinszich przedmiotów dzãka specjalnym ksążkóm. Karno aùtorów sparłãczoné z Bëtowã òbrobiło ùczbòwnik do ùczbë geògrafii i rodë tëch tam strón (téż përznã je w nim ò historii i ò kaszëbsczim jãzëkù) ò titlu B*ëtowskô zemia* (2013). Zôs Jerzi Nacel wëdôł ksążkã do ùczbë chemii ò titlu *Chemiô òglowô i òrganicznô* (Gduńsk 2013).

Bòżena Ùgòwskô
Rada Jãzëka Kaszëbsczégò

Tłómaczenia – ùbògacenié czë zbëteczné dzejanié

Pitanié ò sens tłómaczeniów

W dobie krizysu czëtelnictwa nie je to taczé bezzasadné pitanié. Lëdze nie sygają pò lëteraturã tpzw. „piãkną”, noblowską, swiatową ani krajową, a cëż dopiérkù regionalną. Badérowania pòkazëją, że je corôz wiãkszé karno lëdzy, co w òstatnym rokù nie przeczëtelë ani jedny ksążczi, tim barżi żódny nie kùpilë, nie gôdającë ju ò zazéranim do biblioteków i pòżiczanim ksążków.

Przechôdającë na rodny gruńt nót je rzec, że prédnyma òdbiércama kaszëbskòjãzëczny lëteraturë są szkólny i szkòłownicë, czãsto wcale nié z wiôldżégò rozskaceniô, ale brëkòwnotë nëch pùblikacjów w procesu edukacji. Stąd, chòc są kùpióné nieròz z mùszu, równak zagwësniwają, że nakład pùblikacji nie trafi w całoscë z pòlëców ksążniców prosto do magazynów.

Felënczi tłómaczeniów

Nót sã jima przëzdrzec z rozmajitëch rówiznów. Pierszô gwësno wiedno wëpliwô z perspektiwë narôstający diskùsji ò dwajãzëcznëch szkòłach jakno alternatiwie dlô corôz szerszégò wprowôdzaniô kaszëbiznë do wszëtczich etapów sztôłceniô, za czim przemôwiô téż ekònomiczny òbrechùnk, na jaczim zanôlégô tak stronie samòrządowi jak i sami placówce edukacyjny.

Ten kòntekst pòkazywô felënk przedmiotowëch ùczbòwników (kwestią parłãczącą sã z tim òbrëmim, chòc wëmôgającą apartny analizë je felënk szkólnych, przërëchtowónëch do prowadzeniô zajmów w regionalnym jãzëkù) i tematicznëch czë przedmiotowëch słowarzów do prowadzeniô dwajãzëcznëch zajmów czë rozszerzeniô edukacyjny òfertë na czile przedmiotów prowadzonëch w kaszëbsczim jãzëkù. Ùczbòwnik do matematiczi, fizyczi i jinëch, np. artisticznëch czë technicznëch przedmiotów spòkójno bë mógł bëc adaptacją abò aùtorsczim òpracowanim bazëjącym na fùnkcjonëjącëch ju w szkòle ùczbòwnikach. Tej sygłobë wëbrac pasowny ùczbòwnik czë ùczbòwniczi, zgódné z programòwim spòdlim i zrëchtowac tłómaczenié abò tłómaczeniową kómpilacjã z nich wszëtczich (z leżnotë tegò, że je dosc spòri wëkôz ùczbòwników, a kòżdô szkòła sama dokònëje wëbiéru spòstrzód pòzycjów zacwierdzonëch przez Ministerstwò Nôrodny Edukacje.

Felô téż tekstów nôùkòwëch i pòpùlarnonôùkòwëch, chtërne nié leno rozszerziwałë bë wiédzã czëtającëch, ale téż zbògacywałë słowiznã. Nadto mògłë bë bëc wëzwëskiwóné jakno tekstë alternatiwné w starszich klasach spòdleczny szkòłë i szkòłach strzédnëch i wëzszich.

Wcyg, wiãcy jak skrómnô, je òferta tłómaczonëch dokazów lëteracczich (pòlsczich i swiatowëch). Òsoblëwie nót je pòdsztrichnąc, że żóden dokôz wëapartniony nôdgrodą Nobla nie ùkôzôł sã pò kaszëbskù.

Rolô tłómacza i cél jegò robòtë

Pùnktã wińdzeniô do òmówieniô ti kwestii je òpracowanié H. Makùrôt tëczącé sã zmaganiów tłómacza z tekstã lëteracczim przekłôdónym na kaszëbsczi. H. Makùrôt w recenzowónym artiklu *Odniesienia intertekstualne obecne w tłómaczeniu dramatu Ślub Witolda Gombrowicza na język kaszubski w świetle badań komparatystycznych*[1] przedstôwiô aùtoanalizã problemów przekładu sparłãczonëch z intertekstualnoscą i szukanim ekwiwalentów òdznôczającëch sã pòdobną pòlisemicznoscą, co nié wiedno bëło mòżlëwé.

Ta sama aùtorka w jinym artiklu, ju w titlu *W jakim zakresie tłómacz tekstów literackich z języka polskiego na kaszubszczyznę jest pośrednikiem między kulturami?*[2], stôwiô hipòteticzné pitanié ò rolã tłómacza – pòstrzédnika midzëkùlturowégò przekazu.

---

[1] H. Makurat, *Odniesienia intertekstualne obecne w tłumaczeniu dramatu Ślub Witolda Gombrowicza na język kaszubski w świetle badań komparatystycznych*, źródło: cejsh.icm.edu.pl › cejsh › element › 11_Makurat_174–183_.pdf (dostęp: 07.06.2019 r.).

[2] H. Makurat-Snuzik, *W jakim zakresie tłumacz tekstów literackich z języka polskiego na kaszubszczyznę jest pośrednikiem między kulturami?*, źródło: cejsh.icm.edu.pl › cejsh › element › 06_hanna_makurat-snuzik (dostęp: 07.06.2019 r.)

Są to baro wôrtné ùwôdżi dlô tłómaczów, bò pisóné nôùkòwò, ale z perspektiwë praktika, a nié teòretika. Wôżnym bë bëło, cobë kòżdi pòdjimający sã tegò ôrtu robòtë nad tekstã nôprzód zwerifikòwôł swòje nastawienia i mòżlëwòscë.

Tłómacz – tej chto?

Òglowò przëjimô sã, że je to òsoba ò wësoczich jãzëkòwëch kòmpetencjach, dobri znajomòscë co nômni dwùch jãzëków. Wark tłómacza nie parłãczi sã z apartnyma edukacyjnyma czerënkama, jak téż pòsôdanim pasownëch ùprawnieniów (króm warkù tłómacza przësygłégò. Colemało jegò rolô parłãczi sã z òsobistima ambicjama i aktualną kòniunkturą.

Czë nie bëłobë równak zasadnym zastanowic sã nad jakąs fòrmą certifikacji òsobów zajimającëch sã przekładama na kaszëbsczi jãzëk i z jãzëka kaszëbsczégò, twòrzącë w nen spòsób lëstã tłómaczów-specjalistów, pòswiôdczëwającë tim samim jich wësoczé jãzëkòwé ùmiejãtnoscë i wskazëjącë, że tim lëdzóm wôrt je zlecac tłómaczenia, òsoblëwie w przëtrôfkù tekstów pùblikòwónëch w mediach czë wchôdającëch w skład ùczbòwników.

Òglowé problemë w tłómaczonëch tekstach

- môłô dbałota ò pasowny dobiér ekwiwalentu jãzëkòwégò, co przekłôdô sã na pòmniészìwanié statusu kaszëbsczégò jãzëka,
- sprimitizowanié tekstu tłómaczonégò – czëtający nie znô tegò tekstu, tej ni mô rozeznaniô ò jakòscë lëteracczi òbùch tekstów.

Pisónô kaszëbizna w tłómaczeniach – ale jakô?, w kònteksce pùblikacji *Môłí Princ* „ve klasicznim variance”.

W tim temace rodzą sã leno same pitania, z nôdzeją na diskùsjã prowadzącą do wëpracowaniô z rozmajitomëslnoscë jednégò stanowiszcza:

- Jaczé tłómaczenié ùznac za przekład na j. kaszëbsczi?
- Czë jistnieje czile kaszëbsczich jãzëków, a jeżlë jo, tej i kaszëbsczich pisënków? Jeżlë òdpòwiédz je cwierdzącô, tej w jaczi spòsób je sankcjonowac, na jaczim òbrëmim dopùszczëwac do stosowaniô, standarizowac

i realizowac w procesu naùczaniô w szkòle, a téż w rozmajitëch mediach, w jaczich wëzwëskùje sã pisënk, w tim téż w sferze pùblicznégò òbrëmiô, np. reklamie, pamiątkòwëch tôflach, materiałach promòcyjnëch itp.?

- Jak sztôłcëc szkólnëch przë dopùszczalnoscë wieloscë pisënków i jaczi z nich realizowac w szkòle, a mòże to szkòła abò szkólny mô decydowac ò ti kwestii? Jaczé mdą daleksyżné skùtczi rozmajitoscë pisënków dlô naùczaniô regionalnégò jãzëka?
- Czë je brëkòwné i zasadné copanié kaszëbsczi grafii w rozwiju do czasów zrzeszińców, a nawetka Cenôwë, czej òni sami bëlë szukającyma jak nôlepszich rozwiązaniów i wcyg zmieniwelë swój pisënk?
- Jãzëk pisóny w kòntekscë szerok rozmióny jednotë Kaszëbów – czë rozmiejemë sã dogadëwac i nalôżac rozwiązania prowadzącé do zgòdë, chòc kómpromis wiedno kòsztô i wëmôgô òd kòżdi ze stronów werifikacji pòzdrzatkù i pòczënieniô ùstãpstwów, czë wôżniészô bãdze donikąd prowadzącô spiérka, bë leno cygnąc sztridë òbstôwającë przë swòjim?
- Czë twòrzi sã wizjã przińdnotë: co chcemë stwòrzëc – jednolitosc pisënkù i rozmajitoôrtnosc dialektalny wëmòwë (co òznôczô téż dialektalné òdczëtiwanié zapisu tekstowégò) czë téż pluralizm zôpisu i wëmòwë, co mòże doprowadzëc do rozmajitoôrtnoscë i rozmëcô wszëtczich reglów? Czë z tegò nie wińdze leno pòmachtanié i ùtracenié tegò, do czegò Kaszëbi doszlë z taką drãgòtą, ùstaliwającë dzysdniowi standard pisónégò kaszëbsczégò jãzëka?
- Jak pòstrzegac tpzw. tłómaczenia dialektalné, skòrno zôpis graficzny je wiedno jakąs le ùgòdą na òddanié zwãkù gôdónégò, chtëren przë wiôldżich dialektalnëch zjinaczeniach na môłim òbrëmim mô, òdwòłowającë sã do ks. Bernata Sëchtë, „co parafijô, to jinô melodijô”?

STANOWISZCZA PÒLSKÒJÃZËCZNÉ

STANOWISKA POLSKOJĘZYCZNE

Wanda Lew-Kiedrowska

Jak doszło do podpisania uzgodnień dotyczących ortografii kaszubskiej 13 maja 1996 r.

W 1991 roku język kaszubski wszedł do szkoły podstawowej na Głodnicy i do Kaszubskiego Liceum Ogólnokształcącego w Brusach. Wszedł dzięki aktywności działaczy i naukowców kaszubskich, przy wsparciu władz samorządowych. Władze oświatowe zostały przed faktem dokonanym. Podręczników i pomocy dydaktycznych nie było. Witold Bobrowski podjął próby wprowadzenia ortografii „Zrzeszë Kaszëbsczi”, opartej na przesłankach historycznych, ale nie zyskały aprobaty naukowców jak i nauczycieli.

„Podręcznikiem gramatyki” dla mnie [Wandy Lew–Kiedrowskiej] w Brusach były *Zasady pisowni kaszubskiej* – Edwarda Brezy i Jerzego Tredera z 1972 r. – i to wszystko. Nieco później ukazały się wypisy z literatury kaszubskiej Tadeusza Lipskiego *Remùsowi króm*. Była to już dla nauczycieli znacząca pomoc, choć nie w dziedzinie pisanej kaszubszczyzny, bo prezentowane były w nich różne pisownie, wielu autorów, ale prezentowały teksty Floriana Ceynowy weryfikowane przez prof. Jerzego Tredera i pisownię zbliżoną do współczesnej.

W ślad za Głodnicą i Brusami poszły inne szkoły, nauczyciele uczyli na wyczucie, głównie konwersacji. Tworzyli tzw. ***Karty pracy*** dla uczniów i zadawali sobie pytanie, czy robią to dobrze. Z takimi kartami pracy zetknęłam się u pani Danuty Pioch. Namawiałam ją do ich propagowania, ale spotkałam się z odmową, bo trwały właśnie zacięte spory jak pisać po kaszubsku, by „odpowiednie dać rzeczy słowo”. Dokumentuje to list prof. Edwarda Brezy z 21 XI 1994 r. do ZG ZKP, w którym pisze, że nieracjonalne i nieuzasadnione naukowo są tendencje „neozrzeszeńców”, zmierzające do wprowadzenia kontrortografii wobec obowiązujących zasad pisowni kaszubskiej z 1972 r., a wydanych przez ZKP w 1975 i 1984 r. Profesor dopuszczał inne niż uznane przez ZKP zasady pisowni, ale tylko w autorskich tekstach i wydawanych poza Zrzeszeniem. Stwierdza, że brak konsekwencji w pisowni: „Utrudnia wprowadzenie nauki języka kaszubskiego do szkół". Wzywa ZG ZKP do „**podjęcia działań, by doprowadzić do ogólnej akceptacji jednego systemu ortograficznego".** Brak takich postanowień i utrzymanie „rozbieżnych systemów pisownianych [powoduje], że kaszubszczyzna jest nadal językiem literackim *in statu nascendi*".

Cytowany list został napisany na spotkanie w Łączyńskiej Hucie, jakie miało miejsce 26 listopada 1994 r. u pp. Hanny i Józefa Borzyszkowskich, którzy takowe organizowali. Miałam zaszczyt w nim uczestniczyć. Tematem wiodącym była *Dzisiejsza poezja religijna,* spotkanie było okazją, by wypowiedzieć się też na temat **jak pisać po kaszubsku.** Uczestniczyli w nim m.in. ks. Antoni Pepliński, Aleksy Pepliński, klerycy seminarium w Pelplinie, Tomasz Wicherkiewicz, Eugeniusz Gołąbek, Stanisław Pestka, Stanisław Janke, Elżbieta i Eugeniusz Pryczkowscy, Leszek Szmydtka, Artur Jabłoński, Brunon Cirocki, Małgorzata Etmańska, Bożena Szymańska i pisząca te słowa. Dyskusja toczyła się wokół przygotowywanego przez E. Gołąbka *Lekcjonarza* i E. Pryczkowskiego *Modlitewnika*. Klerycy uważali, że język tych publikacji musi być zbliżony „do codniowego" – chodziło głównie o słownictwo. S. Janke wyrażał pogląd, że „jak kto będzie czytał, tak będzie rozumiał." Natomiast A. Jabłoński stwierdził, że „musimy tworzyć język literacki, nie patrzeć jak kto mówi, lecz tworzyć język zrozumiały."

Po długiej dyskusji Józef Borzyszkowski zaproponował, by Prezydium ZKP powołało komisję w składzie E. Gołąbek, E. Pryczkowski, S. Janke, S. Pestka, J. Treder, E. Breza, B. Szymańska i A. Jabłoński – która szybko miałaby doprowadzić do kompromisu w zakresie pisowni: „od nas będzie zależało, czy będziemy siłą, czy się rozpryśniemy, trzeba dużo wiedzy, dużo przyjaciół dla naszej sprawy". E. Gołąbek kompromisu nie widzi. Natomiast E. Pryczkowski „jest przekonany, że musi powstać jeden system ortograficzny, Uważa, że jest jakaś linia kompromisu! Jest przekonany, że jest szansa dogadania się." S. Pestka uważa, że są możliwe kompromisy. Przypomniał „spotkanie z Retoromanem Kasparem Pultem, który interesował się tym, co robią Kaszubi. Cieszył się, że Kaszubi żyją, że jest literatura, inteligencja, ale oprócz wielkich ludzi musi być wielkie społeczeństwo. Będzie wielkie, jeśli damy mu więcej literackiej karmy. Był zdziwiony, że nie mamy jednej pisowni. Jesteście 20 lat za nami! Mieliśmy 5 rodzajów pisowni – wpadliśmy na pomysł jednego niezależnego systemu ortograficznego. Przyjęli go, zaakceptowali i zmienił się klimat, w szkołach funkcjonuje bardzo dobrze. (…) Dziwi się Kaspar Pult, że nie dogadali się Kaszubi co do jednej pisowni. Cel wymaga kompromisów, wypracowania jednej kompromisowej linii.” J. Borzyszkowski podkreślił, że w kwestii pisowni liczy się **specjalizacja i autorytety**, jakimi są bez wątpliwości Breza i Treder, oni nie mogą sobie pozwolić na odrzucanie systemów naukowych.

Po tym burzliwym spotkaniu upłynęło 1,5 roku i znowu zebrała się grupa piszących, uczących i naukowców, by podjąć wreszcie decyzję jak pisać po kaszubsku, jakie stosować zasady ortograficzne. Poszerzone spotkanie Komisji ds. Oświaty ZG miało miejsce na ul. Straganiarskiej w siedzibie ZKP, zwołała je przewodnicząca tej Komisji Wanda Lew-Kiedrowska. Na zdjęciach z tego wydarzenia widzimy: **prof. Edwarda Brezę, Renatę Mistarz, Katarzynę Kiedrowską–Zagozdonową, Jaromirę Labuddę, Marię Gusman, Kazimierza Klawitra, Witolda Bobrowskiego, Eugeniusza Gołąbka, Stanisława Pestkę, Stanisława Jankego, Eugeniusza Pryczkowskiego, Artura Jabłońskiego, Brunona Cirockiego.** Ich podpisy widnieją na protokole uzgodnień.

Zebrani po 4,5-godzinnej debacie, po ostatecznym kompromisie ze strony prof. Edwarda Brezy „**dla dobra kaszubszczyzny**”, podpisali protokół uzgodnień, w którym czytamy, by odtąd:

- zapisywać samogłoskę nosową przednią ã w wyrazach typu: gãsto, gãba, rãka, (*a* z tyldą, kasz. *a* z blewiązką),
- wyrazy typu: czedë, dżąc, jaczé zapisywać bez miękczącego *i*,
- samogłoski *u* oraz *o* rozpoczynające wyrazy i występujące po *spółgłoskach p, b, m, w, f, oraz k, g, ch (*także *h)* zapisywać wg uznania przez kreseczkę prowadzoną z lewa na prawo (`). Równouprawnione są zatem zapisy typu: *òkò, ùchò, pòle jak i: oko, ucho pole*. Zapis ten powinien być konsekwentny w obrębie jednego tekstu,
- w formach rodzaju męskiego czasu przeszłego typu: *mógł, rzekł*, *piekł*, zapisywać z *ł*, choć go nie wymawiamy,
- zrezygnować z funkcji zmiękczającej znaku *j*.

Pisownia ta obowiązuje do dziś. Zdała egzamin na maturach, dyktandzie kaszubskim i w konkursach literackich. Stosowana jest powszechnie, więc po co ją zmieniać i na siłę udziwniać? Przecież nikt z nas nie wyobraża sobie powrotu pisowni polskiej do takiej z roku 1594? Dziś, kiedy z różnych stron słyszę słowa zachwytu nad tą decyzją z 13 maja 1996 r., nad kompromisem, nad zapisem tej „5", uświadamiam sobie, że stawianie na dobro KASZUBSZCZYZNY powinno i dziś być drogowskazem w służbie Królewiance.

(UWAGA – tekst dotyczący spotkania w Łączyńskiej Hucie, zapisany kursywą, pochodzi z moich notatek).

Eugeniusz Pryczkowski

Teksty kaszubskie w pisowni po 1996 r. w przestrzeni kościelnej

W niniejszym głosie chcę przedstawić wyłącznie przykłady użycia pisanego języka kaszubskiego w znormalizonej ortografii w przestrzeni kościelnej. Dotyczy to przede wszystkim tablic z tekstem Modlitwy Pańskiej i innymi modlitwami, tablic upamiętniających ludzi i wydarzenia, drukowanych tekstów pieśni i modlitw używanych w liturgii.

Cytowane teksty czerpane są przede wszystkim z Biblii. Pierwsze tłumaczenia Biblii drukowane były jednak:

a) Cztery Ewangelie w tłumaczeniu ks. prał Franciszka Gruczy w ortografii tzw. tatczëznowej, nawiązującej do historycznej pisowni Zrzeszińców,
b) Nowy Testament w tłumaczeniu Eugeniusza Gołąbka w tzw. pisowni Treder-Breza obowiązującej przed 1989 rokiem.

Natomiast pierwszą księgą kościelną opublikowaną w aktualnej ortografii był modlitewnik *Më trzimómë z Bògã* w opracowaniu Eugeniuszów Gołąbka i Pryczkowskiego[1]. Do jego drugiego wydania z 1999 roku Ojciec Święty Jan Paweł II przekazał dedykację w języku kaszubskim (w obowiązującej ortografii) o treści: „Bòże pòmagôj, Jan Paweł II, 3 maj 1999".

W jubileuszowym 2000 roku w życiu kaszubskiej społeczności doszło do wydarzenia historycznego, którego owoce wciąż powstają. Otóż w kościele Pater Noster w Jerozolimie umieszczono na tablicy tekst Modlitwy Pańskiej zaczerpnięty właśnie z przywołanego modlitewnika. Poświęcił go metropolita gdański, Tadeusz Gocłowski, podczas pamiętnej pielgrzymki pół tysiąca

---

[1] *Më trzimómë z Bògã*, przëłożëlë i przërëchtowelë Eugeniusz Gołąbk i Eugeniusz Pryczkowski, Gduńsk 1998.

Kaszubów do Ziemi Świętej[2]. Można zaryzykować stwierdzenie, że jest to najważniejszy pisany tekst kaszubski, który oglądają miliony wiernych i turystów z całego świata. Wkrótce repliki o różnych kształtach – zawsze jednak z poprawnym tekstem – zawisły w wielu kaszubskich świątyniach. Modlitwę tę możemy zatem czytać i odmawiać w takich kościołach, jak:

a) katedra metropolitalna w Gdańsku Oliwie,
b) sanktuarium Królowej Kaszub w Sianowie,
c) sanktuarium kalwaryjskie w Wejherowie,
d) kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gdyni,
e) sanktuarium na Świętej Górze Polanowskiej,
f) kościół w Gniewinie,
g) świątynia w Centrum Edukacji i Promocji Regionu w Szymbarku,
h) kaplica Pater Noster w Kętrzynie,
i) kościół p.w. św. Jana w Sierakowicach,
j) kościół NMP w Wilnie na Kaszubach Ontaryjskich.

W tej ostatniej świątyni jest także tablica pamiątkowa z wpisem Ojca Świętego „Bòże pòmagôj, Jan Paweł II, 3.05.1999” oraz inna z tekstem Magnificat. Oryginał w wersji kaszubskiej w tłumaczeniu o. Adama Ryszarda Sikory zawisł na tablicy w bazylice Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Ain Karem w 2013 roku[3]. Wkrótce replikę zawieszono i poświęcono (bp. Wiesław Śmigiel) w sanktuarium Królowej Kaszub w Sianowie. Podobna tablica zawisła także na zewnątrz ponorbertańskiej świątyni w Żukowie.

W 2004 roku odbyła się również historyczna pielgrzymka do Jana Pawła II z prośbą o rychłą beatyfikację Sługi Bożego ks. biskupa Konstantyna Dominika, o co nieustanne modły w rodnej mowie trwają wciąż na całych Kaszubach. Dwa miesiące po tej pielgrzymce powstała Komisja Kościelna Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego. To ona doprowadziła do wydania kolejnych niezbędnych ksiąg kościelnych. Są to: *Książeczka do nôbòżéństwa* (Pelplin 2005), śpiewnik kościelny *Dlô Was Panie* (Gdańsk 2006) oraz trzecia i najważniejsza *To je słowò Bòżé. Czëtania mszalné i spiéwë midzëlekcyjné na niedzele i swiãta we wszëtczich czãdach lëturgicznégò rokù na kaszëbsczi przełożił Eùgeniusz Gòłąbk* (Gdańsk 2007).

---

[2] *Kaszubi w Ziemi Świętej*, oprac. Artur Jabłoński i Mariusz Szmidka, Gdynia 2000.

[3] *Magnificat Kaszubów w Ziemi Świętej*, red. Dariusz Majkowski, Arkadiusz Goliński, Gdańsk 2013.

Lekcjonarz *To je słowò Bòżé* definitywnie zakończył problem z amatorskim przekładaniem perykop lekcyjnych. W referacie wygłoszonym na uroczystej proklamacji dzieła, 8 lutego 2008 roku w Żukowie z udziałem arcybiskupa Tadeusza Gocłowskiego i biskupa Jana Szlagi, mówiono: *Księga ta ukazuje całe piękno języka kaszubskiego, bogatą leksykę i jej bogactwo znaczeniowe. Słowa te w kościele przyczyniają się do nobilitacji języka, ale jednocześnie nobliwa kaszubszczyzna porusza najbardziej delikatne pokłady ludzkiej pamięci i wyobraźni pobudzając do głębszego – osadzonego w tradycji kaszubskiej religijności – przeżywania treści natchnionych*[4].

Ukazanie się tych ksiąg dało możliwość wykorzystywania tekstów w nich zawartych na drukach zaproszeń, w cytacjach książkowych, a także na tablicach. Kilka z nich umieszczono na kamieniach i tablicach na Świętej Górze Polanowskiej. Jeden zaczerpnięto z tekstu psalmu. Na innej drewnianej tablicy zamieszczono tekst „Zdrowas Marijo".

Odrębnymi artefaktami są tablice pamiątkowe i nagrobne. W Baninie stanął przy kościele w 2006 roku obelisk upamiętniający ks. prałata Józefa Bigusa. W 2016 r. w świątyni sianowskiej poświęcono tablicę pamięci ks. prałata Franciszka Gruczy – syna tej parafii.

Tablica pamięci ks. prałata Franciszka Gruczy w Sianowie.
Zdjęcie ze zbiorów autora.

---

[4] Zob.: *Norbertańska siła Kaszub*, red. A. Groth, E. Pryczkowski, Banino 2011.

Również antepedia w sianowskim kościele zawierają kaszubskojęzyczne cytaty ze słów Jana Pawła II w aktualnej ortografii. W 2018 r. przed kościołem stanęła tablica informacyjna o historii sanktuarium. Rok później podobną tablicę odsłonili inicjatorzy i realizatorzy obu przedsięwzięć, czyli Rada Westrzédnëch Partów Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, z tekstami przemowy Jana Trepczyka wygłoszonej podczas koronacji w 1966 r. oraz pieśni „Kaszëbskô Królewô”.

Koronacja Królowej Kaszub
Kaszëbskô Królewô
Jan Trepczyk
XV PIELGRZY

Tablica z tekstami przemowy Jana Trepczyka wygłoszonej podczas koronacji w 1966 r. oraz pieśni „Kaszëbskô Królewô". Fotografia ze zbiorów autora.

We wszystkich przypadkach zastosowano obowiązującą ortografię. Można się z nią zetknąć także na cmentarzach, na których pojawiają się – choć na razie sporadycznie – kaszubskie sentencje nagrobne. Oto przykłady:

Sianowo – *Swiónowskô Panienkò przëjim na swój klin.*

Banino – *Chòc béł jem młodi / A żëcé bëło tak lubné / Bóg wezwôł mie do se / Do Tatczëznë niebny*.

Bolszewo – *Niech ta miłota, co westrzód nas bëła, nigdë nie ùmrze i wiedno bãdze żëła.*

Elżbieta Pryczkowska

O podręcznikach do nauki języka kaszubskiego

Ustalenie zasad ortograficznych było fundamentalną kwestią, która otworzyła możliwość opracowywania podręczników do nauki języka kaszubskiego. Przed 1996 rokiem autorzy stosowali się do zasad przyjętych w 1975 r. Można stwierdzić, że pierwszą książką przygotowaną do użytku szkolnego były wypisy z literatury kaszubskiej, przygotowane przez Tadeusza Lipskiego, pt. *Remusowi króm* (Gdańsk 1990). Podobne w charakterze było *Domôcé słowò zwãczné* opracowane przez Jerzego i Justynę Trederów (Chmielno 1994). Ta praca przede wszystkim miała ułatwić dobór repertuaru uczestnikom popularnego konkursu recytatorskiego „Rodnô Mòwa" w Chmielnie. Te oczekiwania zapewne w jakimś stopniu spełniła. Jednocześnie jednak, jak mało która praca, ukazała ona negatywny wpływ na wymowę kaszubską, zwłaszcza odnoszącą się do zasadniczych właściwości języka kaszubskiego, czyli w szczególności labializacji „ò" i „ù" oraz artykulacji nosowego „a". Książka stała się wkrótce kolejnym argumentem przemawiającym za koniecznością korekty i regulacji dawnej ortografii kaszubskiej.

Nieco wcześniej, bo w 1992 roku, ukazał się podręcznik dla lektoratów *Kaszubski język literacki* Róży Wosiak-Śliwy i Marka Cybulskiego. Jego narracja prowadzona była w języku polskim. Zawierał sporo terminów gramatycznych oraz przykładów zaczerpniętych z żywej kaszubszczyzny.

W tym samym jednak czasie trwały intensywne prace nad udoskonaleniem pisowni. Z nimi wiązała się zaciekła dyskusja. Ostatecznie przyjęty w 1996 r. wariant wkrótce okazał się dużym sukcesem środkowiska kaszubskiego. Wszyscy zgodnie przyjęli nowe zasady. Otworzyło to drogę do dalszych intensywnych prac nad przygotowaniem profesjonalnych podręczników do nauki języka kaszubskiego.

Pierwszy podręcznik ukazał się w 2000 roku. Było to *Kaszëbsczé abecadło* Witolda Bobrowskiego i Katarzyny Kwiatkowskiej, wzorowany na dawnych elementarzach polskich Mariana Falskiego. Książka została starannie przygotowana i wydana. Stanowi udany wzorzec literackiej kaszubszczyzny. Sporadycznie do dziś wykorzystywana jest w edukacji szkolnej.

Wkrótce zaistniała potrzeba wydania całej serii podręczników. Proces ten w sposób drastyczny przyśpieszyła *Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz* o *języku regionalnym* przyjęta przez polski sejm w 2005 roku. Zgodnie z nią język kaszubski podlega ochronie państwa, podobnie jak wszystkie inne języki mniejszościowe obecne na terytorium Polski.

Autorką, która już wcześniej podjęła się trudu opracowania serii podręczników była nauczycielka i dyrektorka Szkoły Podstawowej w Mojuszu, Danuta Pioch. Pierwszy jej podręcznik języka kaszubskiego, wraz z ćwiczeniami, do najmłodszych klas nosił tytuł *Kaszëbë. Zemia i lëdze*. Ukazał się już w 2001 roku. Doczekał się kilku wydań. Do 2004 roku ukazały się dwa kolejne. Jeszcze w tym samym roku ukazał się podręcznik do kolejnego etapu edukacji *Żëcé codniowé na Kaszëbach*. Do drugiego etapu edukacyjnego służył podręcznik o tytule *Najô domôcëzna* wydany także w 2004 roku. Trzy lata później ukazał się tej samej autorki podręcznik do I klasy gimnazjum *Òjczëstô mòwa*. Danuta Pioch opracowała także *ùczbòwnik kaszëbsczégò jãzëka dlô dorosłëch* o tytule *Kaszëbizna dlô dorosłëch*. Z kolei w 2012 r. wydała podręcznik *Z kaszëbsczim w swiat* zaadresowany do najmłodszych uczniów.

Podobnie brzmiący tytuł *Z kaszëbsczim w szkòle* jest autorstwa trzech bardzo mocno związanych rodzinnie nauczycielek z gminy Kosakowo: Teresy Czerwińskiej, jej siostry Aleksandry Pająk i ich bratowej Lucyny Sorn. Opracowały one cały cykl książek dla dzieci z najniższych klas szkoły podstawowej.

Z kolei podręcznik dla klas IV–VI o tytule *Zôrno mòwë* przygotowała doświadczona nauczycielka Jaromira Labudda. Wydany został w 2009 roku. Rok później ukazała się druga część *Zdrój słowa*. Są to jednak jedyne przykłady z rosnącej półki podręczników, w których dopuszczono się pewnych nieznacznych odstępstw od ortograficznej normy. Spowodowało to duskurs nad książkami, wskutek czego podręczniki te zyskały ograniczoną akceptację społeczną. Przykład ten jedynie dowiódł, jak ważne jest konsekwentne trzymanie się ściśle ustalonych zasad ortograficznych.

Powyższych eksperymentów nie podejmowano podczas przygotowań do wydania podręcznika dla gimnazjalistów autorstwa Elżbiety Pryczkowskiej i Jadwigi Hewelt *W jantarowi krôjnie* (2015). Był on w pewnej części kontynuacją wcześniejszego dzieła Elżbiety Pryczkowskiej, Teresy Wejer i Doroty Formeli *W krôjnie Grifa* (2012), zawierającego scenariusze teatralne do użytku szkolnego.

Ostatnią propozycję do nauki języka kaszubskiego w szkole przedstawiła nowa autorka Emilia Maszke. Swój podręcznik, adresowany do dzieci z klas IV, zatytułowała *Kaszëbsczi Òdkriwca*. Jest to całkiem ciekawy zbiór opracowany na podstawie własnych doświadczeń, jako nauczycielki szkoły podstawowej w gminie Sierakowice.

Rozwój edukacji kaszubskiej ukazał wkrótce potrzebę przygotowania podręczników do czwartego etapu (po likwidacji gimnazjów – trzeciego), czyli szkolnictwa na poziomie średnim. Tego zadania podjął się duet związany z powiatem kościerskim: Felicja Baska-Borzyszkowska i Wojciech Myszk. Wydawano je pod wspólnym tytułem *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece*. Część pierwsza ukazała się w 2012 roku. Kolejną wydano dwa lata później, a trzecią w 2017 roku.

W języku kaszubskim można także uczyć innych przedmiotów dzięki specjalnym książkom. Zespół autorów związanych z Bytowem opracował podręcznik do nauki geografii i przyrody tych okolic (także fragmentarycznie historii i języka kaszubskiego) o tytule *Bëtowskô zemia* (2013). Z kolei Jerzy Nacel wydał ksiażkę do nauki chemii o tytule *Chemiô òglowô i òrganicznô* (Gduńsk 2013).

Bożena Ugowska
Rada Języka Kaszubskiego

Tłumaczenia – ubogacenie czy zbyteczny trud

Pytanie o sens tłumaczeń

W dobie kryzysu czytelnictwa nie jest to takie znów bezzasadne pytanie. Ludzie przestali sięgać po literaturę tzw. „piękną", noblowską, światową czy krajową, nie wspominając już o regionalnej. Badania pokazują, że wciąż powiększa się grono osób, które na przestrzeni ostatniego roku nie przeczytały ani jednej książki, jak również żadnej nie kupiły, nie mówiąc o odwiedzinach w bibliotekach i wypożyczaniu książek.

Przechodząc na rodzimy grunt należy dopowiedzieć, że głównymi odbiorcami literatury kaszubskojęzycznej są nauczyciele i uczniowie, i zazwyczaj nie wynika to z wielkiego entuzjazmu, ale konieczności korzystania z tych publikacji w procesie edukacji. Stąd, choć bywają kupowane z musu, dają jednak zapewnienie, że nakład publikacji nie trafi w całości z księgarskich półek wprost do magazynów.

Braki tłumaczeń

Można je rozpatrywać na kilku płaszczyznach. Pierwsza z nich jawi się w perspektywie narastającej dyskusji o szkołach dwujęzycznych jako alternatywie dla coraz szerszego wprowadzania kaszubszczyzny do wszystkich etapów kształcenia, za czym przemawia również rachunek ekonomiczny, zarówno samorządu, jak i samej placówki edukacyjnej.

Ten kontekst ukazuje również brak przygotowania do takiego typu kształcenia, szczególnie w zakresie podręczników przedmiotowych (kwestią powiązaną, choć wymagającą osobnej analizy jest brak przygotowania nauczycieli do prowadzenia poszczególnych przedmiotów w języku regionalnym), a także tematycznych czy przedmiotowych słowników do prowadzenia dwujęzycznych zajęć, czy rozszerzenia oferty edukacyjnej w języku kaszubskim na kilka przedmiotów. Podręcznik do matematyki, fizyki i innych np. artystycznych czy technicznych przedmiotów bez wątpienia mógłby być adaptacją albo autorskim opracowaniem bazującym na funkcjonujących już w szkole podręcznikach. W tej sytuacji wystarczyłoby wybrać odpowiedni podręcznik czy podręczniki, zgodne z podstawą programową i przygotować tłumaczenie bądź tłumaczeniową kompilację z nich wszystkich (z uwagi na to, że wykaz podręczników jest dość szeroki i każda placówka dokonuje sama wyboru spośród pozycji zatwierdzonych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej).

Brakuje również tekstów naukowych i popularnonaukowych, które nie tylko rozszerzałyby wiedzę czytających, lecz także służyły wzbogacaniu słownictwa. Takie materiały mogłyby być wykorzystywane jako teksty alternatywne w starszych klasach szkoły podstawowej oraz w szkołach ponadpodstawowych i wyższych.

Wciąż bardziej niż skromna jest oferta tłumaczonych dzieł literackich (polskich i światowych). Szczególnie należy podkreślić, że żaden utwór uhonorowany nagrodą Nobla nie ukazał się po kaszubsku.

Rola tłumacza i cel jego pracy

Punktem wyjścia do omówienia tej kwestii jest opracowanie H. Makurat odnoszące się do zmagań tłumacza z tekstem literackim przekładanym na język kaszubski. H. Makurat w recenzowanym artykule *Odniesienia intertekstualne obecne w tłumaczeniu dramatu Ślub Witolda Gombrowicza na język kaszubski w świetle badań komparatystycznych*[1] przedstawia autoanalizę problemów przekładu związanych z intertekstualnością i szukaniem ekwiwalentów odznaczających się podobną polisemicznością, co nie zawsze jest możliwe.

Ta sama autorka w innym artykule już w tytule (*W jakim zakresie tłumacz tekstów literackich z języka polskiego na kaszubszczyznę jest pośrednikiem*

---

[1] H. Makurat, *Odniesienia intertekstualne obecne w tłumaczeniu dramatu Ślub Witolda Gombrowicza na język kaszubski w świetle badań komparatystycznych*, źródło: cejsh.icm.edu.pl › cejsh › element › 11_Makurat_174–183_.pdf (dostęp: 07.06.2019 r.).

między kulturami?[2]) stawia hipotetyczne pytanie o rolę tłumacza – pośrednika międzykulturowego przekazu.

Są to bardzo istotne uwagi dla tłumaczy, bo przedstawione naukowo, ale z perspektywy praktyka, a nie teoretyka. Warto, by każdy podejmujący się tego rodzaju pracy nad tekstem wpierw zweryfikował swe możliwości i postawę.

Tłumacz – czyli kto?

Ogólnie przyjmuje się, że jest to osoba o wysokich kompetencjach językowych, dobrej znajomości co najmniej dwóch języków. Zawód tłumacza nie wiąże się ze specyficznymi kierunkami edukacyjnymi, jak też uzyskaniem odpowiednich uprawnień (oprócz zawodu tłumacza przysięgłego). Zazwyczaj jego rola wiąże się z osobistymi ambicjami i aktualną koniunkturą.

Czy jednak nie byłoby zasadnym zastanowić się nad jakąś formą certyfikacji osób zajmujących się przekładami na język kaszubski i z języka kaszubskiego, tworząc w ten sposób listę tłumaczy-specjalistów, poświadczając jednocześnie ich wysokie kompetencje językowe i wskazując, że te osoby warto zaangażować do dokonania tłumaczeń, szczególnie w przypadku tekstów publikowanych w mediach czy wchodzących w skład podręczników.

Ogólne problemy zauważane w tłumaczonych tekstach

- mała dbałość o odpowiedni dobór językowego ekwiwalentu, co przekłada się na pomniejszanie statusu języka kaszubskiego,
- sprymityzowanie tekstu tłumaczonego – czytający nie zna tego tekstu, wobec czego nie ma rozeznania o jakości literackiej obydwu tekstów.

Pisana kaszubszczyzna w tłumaczeniach – ale jaka?, w kontekście publikacji *Môłí Princ* „ve klasicznim variance”.

W tym temacie rodzą się wyłącznie same pytania, z nadzieją na dyskusję prowadzącą do wypracowania z różnomyślności jednolitego stanowiska:

---

[2] H. Makurat-Snuzik, *W jakim zakresie tłumacz tekstów literackich z języka polskiego na kaszubszczyznę jest pośrednikiem między kulturami?*, źródło: cejsh.icm.edu.pl › cejsh › element › 06_hanna_makurat-snuzik (dostęp: 07.06.2019 r.)

- Jakie tłumaczenie uznać za przekład na język kaszubski?
- Czy istnieje kilka języków kaszubskich, a w związku z tym pisowni kaszubskich? Jeżeli tak, to w jaki sposób je sankcjonować, na jakim obszarze dopuszczać do użytku, standaryzować i realizować w procesie nauczania w szkole, a także różnorodnych mediach, gdzie wykorzystuje się pisownię, w tym także w przestrzeni publicznej, np. reklamie, tablicach pamiątkowych, materiałach promocyjnych itp.?
- Jak kształcić nauczycieli przy dopuszczalności wielu pisowni i którą z nich realizować w szkole, a może to szkoła bądź nauczyciel ma decydować o tej kwestii? Jakie będą długofalowe skutki tej różnorodności dla nauczania języka regionalnego?
- Czy jest potrzebnym i zasadnym cofanie kaszubskiej grafii w rozwoju do czasów zrzeszyńców, a nawet Ceynowy, skoro oni sami byli poszukiwaczami jak najlepszych rozwiązań i wielekroć wprowadzali zmiany do wypracowywanej pisowni?
- Język pisany w kontekście szeroko rozumianej jedności Kaszubów – czy potrafimy się dogadywać i znajdować rozwiązania prowadzące do zgody, choć kompromis zawsze pociąga za sobą określone koszty i przed każdą ze stron stawia wymóg weryfikacji poglądów i poczynienia ustępstw, czy też ważniejszy będzie donikąd prowadzący spór, dla samej jego kontynuacji, przy jednoczesnym nieustępliwym obstawaniu przy swoim zdaniu?
- Czy tworzy się wizję przyszłości: co chcemy stworzyć – jednolitość pisowni i różnorodność dialektalnej wymowy (czyli również odczytywania zapisu tekstowego) czy też pluralizm zapisu i wymowy, czego efektem może być duża różnorodność i zatarcia wszystkich zasad? Czy nie doprowadzi to do chaosu i utracenia tego, do czego Kaszubi wielkim wysiłkiem doszli wypracowując obecny standard pisanego języka kaszubskiego?
- Jaką postawę przyjąć wobec tzw. tłumaczeń dialektalnych, skoro zapis graficzny w każdym języku jest zawsze jakąś formą wypracowanej ugody na oddanie dźwięku mówionego, który przy dużym zróżnicowaniu dialektalnym na małym obszarze ma, odwołując się do ks. Bernarda Sychty, „co parafijô, to jinô melodijô”?

Dzél IV

BADÉROWANIA I RECENZJE

Część IV

BADANIA I RECENZJE

RJK

Dragoljub Perić

Kaszubska duchowa współrzędna[1]

O Kaszubach, niezbyt licznym słowiańskim narodzie, który zamieszkuje wysunięte najbardziej na północ tereny Polski, ich języku, obyczajach i folklorze u nas [w Serbii] nie wiadomo zbyt dużo. Pomimo intensywnego postępu procesów asymilacyjnych wobec językowo, terytorialnie, kulturowo i religijnie bliskich Polakom Kaszubów intensywnie postępują oraz niegdysiejszej terytorialnej przynależności do państwa pruskiego, a dzisiaj – polskiego, to jednak po dziś dzień zachowują oni swoją tożsamość (co stanowi częste zjawisko na terenach peryferyjnych), czego dowodzi również prezentowany tu zbiór ich ustnej, prozatorskiej twórczości.

Książka *Kaszubskie opowiadania ludowe*, którą dla serbskich czytelników przygotował i przetłumaczył Dušan-Vladislav Paždjerski, stanowi wyjątkową antologię, gatunkowo opartą na heterogenicznym materiale przejętym z następujących zbiorów: *Zaklęta stegna* (oprac. J. Samp, 1985), *W wieczornej mgle. W wieczórny dôce* (oprac. G. Schramke, 2004)[2] i *Bajarz kaszubski* (bajki z „Gryfa”, 2005)[3]. Niniejszy wybór D. V. Paždjerskiego został stworzony według zasady reprezentacyjności – można w nim znaleźć opowiadania „które opracowują mało znane motywy w serbskiej i światowej tradycji, lub te, które różnią się na tle głównego motywu i stanowią 'kaszubskie' spojrzenie na ten sam problem" (s. 22–23). Jednocześnie, celowo zostały pominięte te opowiadania, które, chociaż zawierają motywy „częste i popularne wśród Kaszubów", to widocznie zostały przekazane przez miernych gawędziarzy (których, z punktu widzenia improwizacji ustnej – zawsze jest najwięcej), więc „pojawiają się w nieopracowanej formie, we fragmentach, które nie odpowiadały tak założonej koncepcji antologicznej" (s. 23)[4].

---

[1] Przedrukowujemy w tym miejscu recenzję książki: *Кашупске народне приповетке* [*Kaszubskie opowiadania ludowe*], oprac. i tł. Dušan-Vladislav Paždjerski, Београд: Алма 2017, wyd. 2, opublikowaną w serbskim czasopiśmie naukowym „Зборник за славистику” [„Przegląd Slawistyczny”] 2018 [94], s. 187–192 przez profesora Uniwersytetu w Nowym Sadzie Dragoljuba Pericia,)

[2] Niniejszy zbiór powstał, właściwie, jako wybór bazowany na podstawie obszernego (siedmiotomowego) *Słownika gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Bernarda Sychty, który, podobnie jak słownik Vuka Karadžicia [serbski zbieracz literatury ludowej i reformator języka], stanowi prawdziwą encyklopedię ustnej ludowej twórczości Kaszubów.

[3] Zbiór złożony z opowiadań wydawanych w czasopiśmie „Gryf” (głównie pod redakcją A. Majkowskiego). Charakterystyczna dla opowiadań z tego czasopisma jest wątpliwość, czy są one w 100% autentyczne (jeżeli chodzi o ich ostateczną – drukowaną formę). Ponieważ okres wydawania czasopisma pokrywa się z okresem działania młodokaszubów, ruchu, który zajmował się zagadnieniami narodowymi, zainteresowanie własnym folklorem stanowi

Opowiadania podzielono na 7 grup tematycznych: *O krainie kaszubskiej*, *Stolemowie i krasnale*, *Diabelskie sprawy*, *Kiedy święci żyli między ludźmi*, *W świecie roślin i zwierząt*, *Książęta i księżniczki* oraz *Na wsi.* Taka koncepcja antologii odkrywa jasną intencję autora wyboru – pragnie on serbskiemu czytelnikowi przedstawić tematy literackie, charakterystyczne dla werbalnego folkloru Kaszubów, a także ogólnoświatowe tematy i motywy, które w wariantach kaszubskich zyskują specyficzną interpretację ustno-poetycką i geopoetycką, a mianowicie, widoczna jest tendencja, żeby „jak najlepiej usystematyzować najbardziej charakterystyczne cechy kaszubskiej prozy ludowej" (s. 23)[5].

---

naturalną wypadkową tendencji, „żeby kaszubską twórczość ludową prezentować, często nawet w formie stylizowanej, literackiej, z pióra licznych pisarzy-współpracowników" (*Antologia*, s. 11). Dlatego też tych opowiadań nie należy obciążać wymaganiami, jakie stawia folklorystyka współczesna (która nie pozwala na żadne redaktorskie lub stylistyczne interwencje), bo nie mogłyby one na to wyzwanie odpowiedzieć, lecz powinno się je badać w kontekście czasu, w którym powstały. Zresztą, również w *Serbskich opowiadaniach ludowych* zebranych i opublikowanych przez Vuka Karadżicia (1853), dziś nikt nie kwestionuje ich charakteru folklorystycznego, chociaż w miarę łatwo można udowodnić dużą liczbę interwencji Vuka w redagowaniu pojedynczych opowiadań.

[4] Szkoda, że niektóre z opowiadań nie mogły znaleźć miejsca w tym wyborze, bo właśnie one przez swoją niedoskonałość, charakterystyczną dla autentycznego gawędziarstwa, stanowią jego prawdziwy i bezpośredni wyraz. Wydaje się również, że zabrakło chyba niektórych relatywnie częstych motywów. Na przykład, chociaż w przedmowie, jako jeden z motywów „charakterystycznych dla kaszubskiej twórczości ludowej", wspomniany jest motyw „siedlisk czarownic: różnych kaszubskich miejscowości z których podobno pochodzą czarownice" (s. 14, 15), takich opowiadań w zbiorze nie ma, chociaż, według słów redaktora, przykłady polowania na czarownice można było spotkać do połowy XIX w., tj. do 1836 r., kiedy został zarejestrowany jeden z ostatnich takich przypadków (s. 15). Zamiast tego, zostało podane tylko jedno opowiadanie, w którym czarownica występuje – wariant kaszubski Jasia i Małgosi (*Деца и вештица*), zredukowane i nie za bardzo udane.

[5] Według słów D. V. Paždjerskiego: „rozdział *O krainie kaszubskiej* skupia, w największym stopniu, opowiadania, które *geograficznie* korespondują z krainami, które zasiedlają Kaszubi.

Pierwszą grupę wątków (*O krainie kaszubskiej*) tworzą głównie podania kulturowo-historyczne i etiologiczne, które powstały pod oczywistym wpływem piśmiennictwa – literatury średniowiecza, dzieł historiograficznych i legend. Z historycznych realiów te opowiadania „pamiętają" niektóre postacie i wydarzenia: kaszubsko-pomorskiego księcia Świętopełka, papieża Innocentego IV i duńskiego króla Eryka IV (*Морски разбојници и римски кардинал*, *Перле које крепе*), szlachcica Jakuba Wejhera (*О томе како је Вејер легао у ковчег*), Krzyżaków (*Трагови Крсташа у Земљи Кашуба* – etiologiczne podanie, które próbuje wytłumaczyć cały szereg toponimów na Kaszubach), przyjmowanie chrztu i wojny Polaków ze Szwedami (*Приче о потонулим звонима*), mityczne początki uprawy tytoniu (*Вражје биље*), niesnaski między katolikami (Kaszubami) i protestantami (Niemcami) na pocz. XIV w. – w czasach intensywnej germanizacji Kaszubów (*О томе како се у Уепави слика са процесије у камен претворила*), rozbiór Polski (pod koniec XVIII w.), który podano z punktu widzenia ludowej racjonalizacji tych wydarzeń. Uniwersalny motyw za życia rozdzielonych, a po śmierci połączonych kochanków, z czyich grobów wyrastają rośliny „mediacyjne" (dwie tyczki chmielu), które splatają się ze sobą, świadcząc o sile miłości trwającej również poza granicami śmierci, posłużył kaszubskiemu podaniu etiologicznemu do „wyjaśnienia" powstania nazwy miejscowości Chmielno (*Како је Хмјелно добило име*). Siłą miłości zostało zmotywowane poszukiwanie przez młodą niewiastę narzeczonego, który zniknął gdzieś w Krainie Kaszubów za czasów księcią Świętopełka (*Перле које крепе или како је настао ћилибар*). Nie odnajdując

---

Cztery opowiadania w części *Stolemowie i krasnale*, chociaż tematycznie są powiązane rozdziałem poprzednim, opowiadają o legendarnych mieszkańcach Kaszub, przed pojawieniem się człowieka, więc tym samym, tematycznie się znacząco różnią. Część pt. *Diabelskie sprawy*, podają kaszubską wizję obecności diabla wśród ludzi, tymczasem, z drugiej strony, rozdział pod tytułem *Kiedy święci żyli między ludźmi*, przedstawia wierzenia Kaszubów na temat boskiej ingerencji w życie ludzi. Rozdziały *W świecie roślin i zwierząt* oraz *Książęta i księżniczki* prezentują niektóre z chyba najbardziej rozpowszechnionych motywów w ludowych opowiadaniach w ogóle, próbując jednocześnie przedstawić specyfikę kaszubską, a część pt. *Na wsi* zamyka antologię, podając „jeszcze jedną bardzo szczególną cechę charakterystyczną literatury kaszubskiej – realia wiejskie" (s. 23). I chociaż niektóre zaprezentowane w książce stanowiska podlegają dyskusji (np. „wiejskie realia" nie są charakterystyczne tylko dla literatury kaszubskiej, lecz chodzi o podstawowe środowisko, z którego pochodzi i w którym „żyje" każda ustno-poetycka twórczość, ale także dominujący topos pojedynczych okresów literackich – np. realizm folklorystyczny w literaturze serbskiej), bezsporna jest świadomość o zasadzie reprezentacyjności, na której ten wybór jest oparty.

go, dziewczyna zatrzymuje się na najbardziej wysuniętym punkcie Półwyspu Hel, ciągle tęskniąc, a z jej łez powstają perły bursztynowe, które mają moc przywracania utraconej miłości[6].

O Krzyżakach mówi się również w innej grupie opowiadań (dział *Stolemowie i krasnale*), w których są oni utożsamiani z olbrzymami – stolemami (*Три приче о столемима*). Wyobrażenie o trzech mitycznych okresach w folklorze kaszubskim jest powiązane z postaciami podania – najstarszy okres należy do mitycznych pramieszkańców Pomorza i Pojezierza – stolemów (olbrzymich ludzi przekształcających krajobraz i tworzących poszczególne lokacje). „Średni" okres jest okresem ludzi[7]. Konsekwentnie do mitycznej koncepcji wymiany epok, według której czas zamierzchłej starożytności (złote czasy) należy do praprzodków i bohaterów kulturowych, często wyobrażanych jako obdarzonych olbrzymim wzrostem, okres historyczny (którego początki u Kaszubów, a także Słowian, zostały utożsamione z wiekiem średnim, tj. z czasem początków pisanej historii), należy do okresu ludzi, a przyszłość (w zgodzie z mitycznym przedstawieniem o zużyciu czasu, opadaniu sił i wzrostu fizycznego mieszkańców Ziemi), należy do rasy krasnoludków (s. 14). Jednak, tradycja nie jest pozbawiona wewnętrznych sprzeczności – ludzie pojawiają się również w epoce stolemów, nastawiając ich jednego przeciw drugiemu (zaradny rybak w opowiadaniu *Последња битка столема*, rzuca kamykami najpierw w jednego, a potem w drugiego olbrzymia, w wyniku czego oni się rozsierdzają i wdają w bójkę), a także w epoce krasnoludków – najpierw jako ich przyjaciele, a potem jako współwalczący (o skarb)[8], dopóki „nie zanikł słuch o nich i nikt nie wie, dlaczego i gdzie zniknęli" (*Патуљци и рибари*).

W odróżnieniu od poprzedniej grupy opowiadań, dosyć zredukowanej, następna grupa wskazuje na dużą popularność opowiadań o diable w folklorze kaszubskim (dziesięć opowiadań w ramach działu *Ђавоља посла* i jeszcze kilka porozrzucanych wśród innych grup opowiadań), a także bogactwo różnorodnych nazw dla niego[9]. W opowiadaniach kaszubskich jeden z częstych motywów stanowi podpisywanie umowy z diabłem własną krwią (*Како је ђаво градио мост*, *О војнику и ђаволу*, *Како је Кашупка преварила ђавола*), obecny również w zachodnioeuropejskiej tradycji, ale nieobecny w południowosłowiańskich i wschodniosłowiańskich opowiadaniach. W odróżnieniu od tego motywu, motyw podziału pracy pomiędzy diabłem i człowiekiem i wspólnego zbierania plonów, przy czym zawsze diabeł przegrywa (*Како је сељак газдовао заједно са ђаволом*), obecny jest również w serbskiej tradycji i związany jest z postacią serbskiego świętego Sawy (*Święty Sawa i diabeł* – AT 1030). Dla serbskiego czytelnika znajome może się wydać opowiadnie *Оно што не може бити*, które stanowi wariant podobny do serbskiego *Kłamstwo w zakładzie* (AT 1960 G), przy czym rolę osoby kuszącej chłopca, przejął, zamiast serbskiego Ćosy – diabeł. Te pokrewieństwa, oczywiste na poziomie typologicznych analogii (co potwierdza tutaj używana klasyfikacja Aarne-Thompsona), z punktu widzenia sposobu artykulacji wątków i oczywistych podobieństw w tradycjach, w których te wątki egzystują, mogą wskazywać na istnienie historyczno-genetycznych związków Serbów i Kaszubów w ramach słowiańskiego obszaru kulturowego[10].

---

[6] Poprzez swoją stylizację, rozwinięty symbolicznie-alegorycznym plan znaczeniowy, a także cechy gatunkowe to niezwykłe opowiadanie jest o wiele bliższe bajkom autorskim (np. Andersena lub serbskiej pisarki Grozdany Olujić) niż opowiadaniom ustnym.

[7] W ciekawy sposób zostało ukształtowane narracyjnie folklorystyczne wyobrażenie czasu – olbrzymi rozmawiają o pamiętnych „niegdysiejszych czasach i współczesności", kiedy to „małe stworzenie" (tj. człowiek), „wypędziło nas wszystkich" (*Последња битка столема*).

[8] Zazdrość i brak tolerancji pomiędzy ludźmi i krasnoludkami, zostały pokazane w podaniach z motywem zamienionego/podłożonego dziecka, kiedy to krasnoludki zabierają ludzkie dziecko i podkładają swoje zamiast niego (*Патуљци и рибари*, *Патуљак у колевци*, *О патуљцима*).

Podobieństwo jest widoczne także w kolejnej grupie opowiadań, która zajmuje się mitycznym czasem świętych i bohaterów kulturowych – *Док су свеци боравили међу људима*. I tak oto serbskiemu czytelnikowi opowiadanie *О томе како су Исус Христ и Свети Петар ноћивали у једном селу* nieodparcie będzie przypominać serbskie podanie o tym, jak Święty Piotr został dwa razy pobity. W obu opowiadaniach święty został przedstawiony jako przypadkowy przybysz, który w towarzystwie Jezusa (Boga) wędruje po świecie i miewa różne doświadczenia. Przybywają tak do pewnego domu (karczmy) na odpoczynek i idą spać. Wtenczas powraca pijany gospodarz, który, nie wiedząc, że ma (nieproszonych) gości, przekonany, że to złodzieje, zaczyna bić tego z brzegu (Św. Piotra). Święty po tym, jak został pobity, namawia Boga na zamianę miejsc a gospodarz, przypominając sobie, że ten do ściany nie został ukarany, wraca i znowu zaczyna bić Świętego Piotra. W wariancie kaszubskim, zamiast pijanego gospodarza pojawiają się swawolni weselnicy, a wątek i wynik jest taki sam – święty zostaje dwa razy bez powodu ukarany. Święty Piotr pojawia się także w dwóch innych opowiadaniach – etiologicznym podaniu opowiadającym o pochodzeniu grzybów. Według tego opowiadania, św. Piotr ukrywa chleb, który dostał, chcąc go zjeść samemu. Jezus to zauważa i sprawia, że chleb staje się gorzki. Ponieważ kęsów nie można przełknąć, Święty Piotr je po drodze wypluwa. Z nich powstają grzyby, a z tych, które wypluwając święty dodatkowo przeklinał, powstały grzyby trujące. Inne podanie związane z postacią św. Piotra informuje o rolniczej wiedzy Kaszubów. Opowiada o tym jak to św. Piotr, planując odpoczynek, prosi Świętego Eliasza, żeby go zastąpił i przypilnował, aby kosiarze, kiedy latem zacząć kosić, mieli ładną pogodę. Ale stary i przygłuchy już Święty Eliasz usłyszał, że „ma im dać wody” – i dlatego, w czasie kośby, zawsze pada deszcz (*Зашто, када се коси сено, увек пада киша*). Starotestamentową tematykę mają podania, w których, jako praprzodkowie – prekursorzy ludzkości, pojawiają się Adam i Ewa i w nich jest wyjaśnione *Зашто мушкарац има бркове* [*Dlaczego mężczyzna nosi wąsy*], czy *Зашто дете не може толико дуго да проходa* [*Dlaczego dziecko nie może tak długo zacząć chodzić*]. Również Żydów, chociaż nie tak często, można spotkać w kaszubskim folklorze werbalnym (w omawianym wyborze: podanie *О томе зашто Јевреји не једу свињско месо*, które mówi o pochodzeniu świni w związku z rodziną Żyda, który odmówił gościny Jezusowi i Świętemu Piotrowi, przebranym za kolędników, a także opowiadanie o Ahaswerusie, które wyjaśnia *Како је Јеврејин постао вечита луталица*[11] [*Jak Żyd się stał wiecznym tułaczem*].

---

[9] D. V. Paždjerski wylicza następujące nazwy dla diabła, w zgodzie z jego właściwościami i różnymi funkcjami: diabeł (kasz. *diôbéł/diabéł*, *diôchéł/diachéł*), zły, *pieczelnik*, czart (kasz. *czôrt*), *bes/biés*, *kaduk/kadik/kadëk*, *smòloch/smòluch/smòlón/smòlôk/smòlińc*, czarny bóg, imiona własne: *Lëcyper*, *Latawc*, *Zgrzëdlôk*, *Skarbówc*, *Mamón*, *Skamżoch/Skamżëch*, *Roczitnik/Roczitk*(*a*), najbardziej znani *Pùrtk*(*a*)/*Pùrtôk* (dźwiękonaśladowcze imię powstało od dźwięku który słychać przy wypuszczaniu gazów) i *Smãtk* (utożsamienie intrygi, ale z dodatkowym znaczeniem – smutek, zwiastun czasów bez radości)" (s. 16). Taka praktyka językowa, używania ztabuizowanych wyrazów, bazuje na mityczno-magicznym przekonaniu, że wypowiadaniem prawdziwego imienia demona, można go przywołać, więc jego imię określano z pomocą jego cech.

[10] Na istnienie tych związków mogą wskazywać także pewne leksykalne pokrewieństwa, które widać w onomastyce, np. w nazwach miejscowości Hopowo, Sopot, a także wioski i jeziora Sarbsko itd.

---

[11] To opowiadanie w serbskim folklorze można spotkać w tematycznym kręgu opowiadań o tym, jak żołnierz oszukał śmierć (zamykając ją do torby i bijąc pałką, która słucha jego rozkazów). Fabuła jest bardzo podobna, chociaż bohaterowie się zmieniają (po Żyda przychodzą różne postaci diabłów, a po żołnierza – Śmierć), a różnią się zakończeniami – kaszubskie opowiadanie jest wymieszane z podaniem „wyjaśniając” wieczną tułaczkę

Z bogatego repertuaru opowiadań o zwierzętach, bajek i podań o powstawaniu poszczególnych gatunków zwierząt i roślin, D. V. Paždjerski wybrał 15 (*Зашто рода има црвен кљун и црвене ноге*, *О томе зашто се гуска гега и има крив врат*, *Две приче о луњи која је непрестано жедна*, *О псу и речи ‘песма’*, *О томе како је настао лабуд*, *О рибљем камену*, О *томе како је кртица изгубила очи*, *О имену незаборавка*, *Прича о зечевом репу*, *О томе како је зец мислио да од њега нико не бежи*, *О домаћину који је прислушкивао животиње*, *Зашто зец не једе месо*, *Зашто је рода црна*, *Лисица и рак*, *Прича о риби лист и њеним кривим устима*). I chociaż opowiadania tego typu są charakterystyczne prawie dla wszystkich narodów świata, ten wybór jednak wskazuje na określoną przestrzeń geograficzną, na którym powstają poszczególne gatunki zwierząt – Pomorze (Gdańskie) i Pojezierze (Kaszubskie)[12]. W tym różnorodnym wyborze wyróżniają się dwa warianty opowiadania o tym jak powstał bocian, które w kaszubskiej tradycji mają duże podobieństwo z starożytnym opowiadaniem o puszce Pandory, tu o wyzwalaniu „nieprzydatnych” zwierząt i robaków z worka, do którego nie wolno było zaglądać, tak jak w starożytnym micie, co było zmotywowane ciekawością wieśniaka, którego Bóg za karę przemienił w bociana, by te zwierzęta na zawsze zbierał i gonił (*Зашто је рода црна*)[13].

W ramach słowiańskiego kręgu kulturowego, dużą popularność na Kaszubach wyraźnie zdobyły opowiadania o czarownikach (w analizowanej publikacji obecne zwłaszcza w ostatniej grupie opowiadań – *Na wsi*). Ich charakterystyki – od zakresu aktywności, przez funkcje i pojedyncze cechy (atrybuty) – wahają się, w zależności od konkretnych narracji – od antagonisty sadysty, który zmusza księżniczkę do zjedzenia swojej zdekapitowanej siostry (*Чаробњак убица*), do sąsiada, który, ze złośliwości rzuca uroki na bydło, tylko dlatego że je z ostrożności przed nim ukrywają (*Чаробњаку ђаво све каже*),

---

Żyda tym, że „w piekle już nie chcieli znać za niego, a do nieba nie mógł pójść” (s. 96). W opowiadaniach serbskich, diabły (których pałka żołnierza pobiła jak należy), obawiają się go i nie chcą go w piekle, przy czym Bóg, niechętnie, decyduje się żołnierza umieścić w Raju, dzięki niewielkiej jałmużnie z początku opowiadania, za co już dostał zawsze napełniającą się fajkę, pałkę która bije według jego upodobań i talię kart, z którą zawsze wygrywa).

[12] Oprócz niektórych zwierząt, charakterystycznych dla Europy: wilka, lisa, wiewiórki, zająca, bardziej uważna analiza pozwala stwierdzić obecność w tej twórczości również ptaków, które głównie występują w pobliżu wody (bocian, kaczka, łabędź, kania), a także ryb (śledź, flądra, dorsz, węgorz), słodkowodnych (szczupak, okoń) i raków.

[13] Patrz również podanie *Зашто рода има црвен кљун и црвене ноге* (s. 111–112).

aż do typowego osobnika, naukowca i mędrca, który swoją wiedzę udoskonala, ucząc się rzucania uroków z ksiąg i wędrując po świecie (bliski osobie czarownika Merlina w zachodnioeuropejskiej kulturze popularnej) zazdrośnie jej strzeże (*О чаробњаку*). Czarownik dlatego zabrania swojemu młodemu słudze czytania swoich ksiąg, a kiedy go ten nie słucha i zaczyna stosować magię, by się wzbogacić, czarownik postanawia go ukarać. Centralną część fabuły stanowi walka czarowników, razem z przybieraniem różnych obliczy dwóch postaci na zmianę, przy czym młodszy z czarowników zwycięża ze starszym, przemieniając się w tchórza, który zjada kurę (ostatnie oblicze starszego czarownika)[14]. Czarownicy, którym pomaga diabeł (*Како је крчмар врачао са чаробњаком Селдатком*, *О чаробњаку*), którzy posiadają tajemną wiedzę i moce i którzy w bogatej i starożytnej tradycji słowiańskiej mieli nawet 13 różnych specjalności – zakresów działania[15], wygląda na to, że znaleźli swój ostatni punkt oparcia – właśnie w folklorze kaszubskim[16].

Większą obecność międzynarodowych tematów i motywów widać szczególnie w rozdziale *Książęta i księżniczki*. W tych opowiadaniach, w których w szczególny sposób krzyżują się różne motywy, jak np. motyw siostry oprawcy i biblijny motyw Samsona i Dalili (*О снажном Каролку*)[17]. można znaleźć również typowe motywy z bajek – motyw złotego ptaka (*О златној птици*), zaczarowanej piszczałki (*О чудесној свирали*) albo żywej wody (*О живој води*), ale również motywy które należą do ogólnie znanego europejskiego dziedzictwa kulturowego – *Królewna Śnieżka i 7 krasnoludków*

---

[14] W folklorze serbskim wariant takiego wątku stanowi bajka *Ђаво и његов шегрт* (*Diabeł i jego czeladnik*, AT 325), z tym, że wariant kaszubski został spuentowany decyzją młodzieńca, że przestaje się zajmować czarowaniem, „bo zrozumiał, że to bardzo niebezpieczna sztuka” (s. 221).

[15] Więcej o tym w: Б. А. Рыбаков, *Язичество древней Руси* (*Piśmiennictwo starożytnej Rusi*), Москва 1988, s. 294–381.

[16] W serbskiej ustnej tradycji wspomnienie o starożytnym stanie czarowników zachowane jest w pamięci o *madzionikach*, to jest *grabancjaszach*, którzy „kiedy wyuczą się dwunastu szkół pójdą (ich 12) do *zaczarowanego koła* (żeby nauki zakończyć i złożyć przysięgę) i w ten sposób, czytając jakąś szczególną księgę, zniknie jeden z nich” (В. С. Караџић, *Живот и обичаји народа српскога – Życie i obyczaje narodu serbskiego*, Београд 1957, s. 207).

[17] Ten motyw istnieje również w serbskiej poezji epickiej, najprawdopodobniej z tego powodu, że był podatny do późniejszej heroizacji, a dotyczy pieśni *Јован и дивовски старјешина* [*Jowan i przywódca olbrzymów*] (przy czym kaszubskich rozbójników zastąpiono olbrzymami).

(*О златностакленом мртвачком ковчегу*)[18], motyw Lenory (*Девојка и војник*)[19] i konia trojańskiego (*Бајка о дрвеном коњу*)[20], które mogą świadczyć o procesie wtórnej folkloryzacji europejskiego dziedzictwa kulturowego, które folklor kaszubski, najprawdopodobniej przejął z źródeł pisanych.

Międzynarodową uniwersalnością cechują się niektóre spośród opowiadań umieszczonych w antologii – np. te, które mówią o ukrytych skarbach (*Шкртица*) lub podania o duszach potępionych grzeszników, ukaranych za swoje grzechy na wieczną tułaczkę pomiędzy światami, dopóki ktoś się za nich nie pomodli lub naprawi krzywdę, którą oni za życia komuś wyrządzili (*Чобанин и душа*, *Кривоклетник*, *Од-орач*). Wierzenia, że lustra po śmierci członka rodziny należy zasłaniać (u Serbów do 40 dni), w folklorze kaszubskim zostało zracjonalizowane poprzez opowiadanie o „dziewczynie, która zasnęła twardym snem tak, że wszyscy myśleli, że umarła" (*Зашто се у соби са мртвацем огледало увек заклања чаршавом*). Po tym, jak zorganizowano jej pogrzeb, dziewczyna się nieoczekiwanie budzi i, widząc, że jest w trumnie, umiera[21].

---

[18] W wariancie kaszubskim, zamiast krasnoludków, występują złodzieje.

[19] Podanie o martwym ukochanym, który przychodzi po swoją żywą ukochaną, zostało zarejestrowane w Środkowej Serbii (p. *Мотив Леноре у немачкој и српској усменој традицији и књижевности. Типолошка веза текста и контекста традиције – Motyw Lenory w niemieckiej i serbskiej tradycji ustnej i literaturze. Typologiczne powiązania tekstu i kontekstu tradycji* – [w:] *Сусрет култура*, Нови Сад 2018, s. 279–290) na początku XXI w. (2004), w wariancie, który jakby powtarzał motyw z tekstu kaszubskiego. Gdyby tłumaczenie z kaszubskiego nie wyszło później (w obu bajkach miłość została przerwana oddalaniem się chłopaka; dziewczyna woła chłopaka <z zaświatów> z pomocą wiedźmy i czynności magicznych z odzieżą/obuwiem chłopaka; on powraca do tego świata i zabiera dziewczynę ze sobą do grobu, na swym koniu; ostrzegają ją lub ona sama również spostrzega niebezpieczeństwo i próbuje uciec do jakiegoś domu, gdzie było widać światło; okazuje się, że w tym domu odbywa się cicha noc nad umarłym, który przywołany przez chłopaka, wstaje z martwych, żeby mu pomóc w zdobywaniu dziewczyny; w tym momencie słychać pianie kogutów a martwi obumierają/odchodzą), można pomyśleć, że chodzi o zapożyczenie kulturowe. Jednak, widocznie jest to wątek który, przekraczając przestrzenne i czasowe granice, pochodzi z starożytnej słowiańskiej wspólnoty i uparcie trwa zmieniając się nieznacznie i zachowuje, jeżeli nie swoją źródłową formę, wtedy jakąś tajemniczą analogię pomiędzy folklorem Kaszubów i Serbów.

[20] Drewniany koń w kaszubskiej bajce został użyty do potajemnego wprowadzenia chłopaka do komnat córki cesarza, w której się on zakochał.

[21] Chodzi oczywiście o późniejsze ludowe wyjaśnienie wierzenia, które jest dużo starsze. Ponieważ lustro jest uważane za kanał komunikacyjny pomiędzy światami i ten kanał należy zamknąć (pokrywaniem) na 40 dni po śmierci, w czasie tułaczki duszy pomiędzy światami.

Niezależnie od tego, czy mówią o starodawnym obyczaju gościnności (przedstawionym z pomocą wędrujących bóstw i świętych przybyszów, którzy sprawdzają, czy ludzie szanują prastare niepisane prawa), dawaniu jałmużny, lub przypominają o twardym systemie wartości etycznych, w którym sprawiedliwych się nagradza, a tych, którzy go łamią – surowo karze, przedstawione tu kaszubskie opowiadania ludowe dają przykład potrzeby zachowywania archaicznych wierzeń i tabu. Można odnieść wrażenie, że – od piekła, poprzez jaskinię, w której mieszka stary król kaszubski ze swoim wojskiem, które ma pomóc swojemu ludowi, gdyby to było potrzebne, dalej poprzez ziemię – *tego* świata, gdzie głodnym, poniżonym i biednym Jezus daje pocieszenie i pomoc, a głos małego kaszubskiego śpiewaka słychać aż do nieba (*Како је мали кашупски певач доспео на небо*), skąd anioły obserwują ludzi, a Bóg z pomocą twórczego słowa formuje Kaszuby na kształt najpiękniejszej krainy (*Кашупско благо*) – te opowiadania wyznaczają ostrą duchową współrzędną, która łączy światy, epoki i narody. Taką radość ujawniania ducha i duchowości pewnego przestrzennie odległego, a zarazem bliskiego nam narodu, nosi w sobie ten precyzyjnie skonstruowany wybór opowiadań.

Gdyby ktoś przechodził obok lustra i w nim zobaczył umarłego, Serbowie wierzą, że zmarłby także, tj. zmarły by go zabrał ze sobą na tamten świat.

Danuta Stanulewicz
Uniwersytet Gdański

Edukacja a użycie języka kaszubskiego przez młodzież

Wprowadzenie

Celem tego artykułu jest rozważenie kwestii, czy nauka kaszubszczyzny może wpływać na użycie tego języka w sytuacjach pozaszkolnych. Badanie ankietowe[1], którego częściowe wyniki tutaj zaprezentuję, zostało przeprowadzone w roku 2018 w Wejherowie, Brusach i Chojnicach wśród 268 uczniów w wieku 16–20 lat, z których 102 zadeklarowało znajomość języka kaszubskiego. Swoją uwagę skoncentruję na odpowiedziach na wybrane pytania kwestionariusza udzielone właśnie przez tę grupę respondentów[2].

---

[1] Odpowiedzi na wybrane pytania poprzedniej wersji badania ankietowego przeprowadzonego w Wejherowie przeanalizowane zostały w innych pracach, m.in. O. Aleksandrowska, D. Stanulewicz, *Postawy młodzieży wobec języka i kultury kaszubskiej* (*badania pilotażowe*), [w:] *W kierunku Europy regionów. Analiza socjologiczna*, red. J. Erenc, A. Szopny, Wejherowo 2011, s. 302–341; D. Stanulewicz, *Zajinteresowanié młodzëznë kaszëbsczima mediama* (*pilotażowé badérowania*) / *Zainteresowanie młodzieży kaszubskimi mediami* (*badania pilotażowe*), „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego", 2011, s. 154–168 [wersja kasz.], s. 292–305 [wersja pol.]; D. Stanulewicz, *Czy młodzież licealna chce się uczyć języka kaszubskiego? Badania pilotażowe*, [w:] *Edukacja kaszubska*, red. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, Gdańsk – Słupsk 2012, s. 93–106; D. Stanulewicz, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny i jej użycie* (*badania wstępne*), [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, red. M. Klinkosz, Z. Lica, Gdańsk 2013, s. 239–249; D. Stanulewicz, *Kaszubszczyzna jako język nauki i edukacji. Opinie młodzieży*, [w:] *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 2, red. J. Mampe, Ł. Owczinnikowa, Gdańsk 2015, s. 157–173; D. Stanulewicz, J. Redzimska, *Język kaszubski w sferze publicznej – opinie młodzieży,* [w:] *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 4, red. J. Mampe, H. Makurat, Ł. Owczinnikowa, F. Marzouk, Gdańsk 2016, s. 172–192; D. Stanulewicz, M. Smentek, *The Kashubian language at school: Facts and attitudes*, [w:] *Vanishing Languages in Context: Ideological, Attitudinal and Social Identity Perspectives*, red. M. Pütz, N. Mundt, Frankfurt am Main 2016, s. 177–192.

Język kaszubski w szkole średniej

W roku szkolnym 2018/2019 na lekcje języka kaszubskiego uczęszczało 20 396 uczniów w 401 szkołach (tabela 1). Jak wynika z danych w tabeli 1, w szkołach ponadgimnazjalnych liczba tych uczniów wynosiła 1089, co stanowiło 5,3% ogółu uczniów chodzących na lekcje kaszubskiego. Uczyli się oni w 37 szkołach (9,2%).

Tabela 1. Nauka języka kaszubskiego w roku szkolnym 2018/2019

Typ szkoły	Liczba uczniów	Liczba szkół
przedszkole	344	5
szkoła podstawowa	18 689	331
gimnazjum	274	28
liceum ogólnokształcące	380	15
technikum	496	12
szkoła specjalna przysposabiająca do pracy	6	1
branżowa szkoła i stopnia	207	9
Ogółem	20 396	401

Źródło: *Języki mniejszości narodowych – wg stanu na 30 września 2018 r.*, Języki obce i języki mniejszości narodowych, System Informacji Oświatowej, https://cie.men.gov.pl/sio-strona-glowna/dane-statystyczne/jezyki-obce-dane-statystyczne/, dostęp: 17.06.2019.

Nauczyciele w szkołach średnich mają do dyspozycji trzy podręczniki autorstwa Felicji Baski-Borzyszkowskiej i Wojciecha Myszka, które tworzą serię *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece*[3] (przygotowaną z myślą o trzyletniej szkole ponadgimnazjalnej). Podręczniki te prezentują szeroki wybór tekstów napisanych w języku kaszubskim. Opublikowane zostały również inne podręczniki i prace w tym języku, które można wykorzystać do nauki w szkole, m.in. dwujęzyczny podręcznik autorstwa Józefa Borzyszkowskiego, Jana Mordawskiego i Jerzego Tredera, zatytułowany *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów / Historia, geògrafia, jãzëk i pismienizna Kaszëbów*[4], oraz podręcznik do chemii *Chemiô zostały òglowô i òrganicznô* autorstwa Jerzego Nacla[5]. Ukazały się także: *Geografia Kaszub / Geògrafia Kaszëb* Jana Mordawskiego[6], *Historia Kaszubów / Historiô Kaszëbów* Józefa Borzyszkowskego[7] oraz *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë* Daniela Kalinowskiego i Adeli Kuik-Kalinowskiej[8]. Jeżeli chodzi o naukę o języku, uczniowie i nauczyciele mogą korzystać z monografii Jerzego Tredera pt. *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*[9], jak również z gramatyki Hanny Makurat pt. *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka*[10].

---

[2] Wyniki badań omówione w tym artykule zostały wcześniej przedstawione w: D. Stanulewicz, *Użycie języka kaszubskiego przez młodzież – miejsca/sytuacje i rozmówcy*, [w:] *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 8, red. J. Mampe, M. Trendowicz, F. Marzouk, L. Ovchinnikova, Gdańsk, w druku.

[3] F. Baska-Borzyszkowska, W. Myszk, *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece. Podręcznik do nauki języka kaszubskiego, IV etap edukacyjny*, cz. 1, Gdańsk 2012; *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka dlô IV etapù sztôłceniô*, dzél 2,

Uczestnicy badania

W badaniu ankietowym wzięli udział uczniowie szkół ponadgimnazjalnych z Wejherowa oraz z Chojnic i Brus, przy czym należy zaznaczyć, że wśród respondentów znaleźli się mieszkańcy nie tylko tych, ale także ponad 100 innych, sąsiednich miejscowości. Kwestionariusz ankiety wypełniło 268 respondentów w wieku 16–20 lat: 203 z północy i 65 z południa Kaszub (tab. 2). W artykule

---

Gdańsk 2014; *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka dlô IV etapù sztôłceniô*, dzél 3, Gdańsk 2017.

[4] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów / Historia, geògrafia, jãzëk i pismienizna Kaszëbów*, przeł. na kasz.: J. Treder, Gdańsk 1999.

[5] J. Nacel, *Chemiô òglowô i òrganicznô*, Gdańsk 2013.

[6] J. Mordawski, *Geografia Kaszub / Geògrafia Kaszëb*, przeł. na kasz.: I. Czaja i in., Gdańsk 2008.

[7] J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów / Historiô Kaszëbów*, przeł. na kasz.: J. Treder, Gdańsk 2014. Książka była pierwszym tomem serii Vademecum.

[8] D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, przeł. na kasz.: D. Majkowski, Gdańsk 2017. Ten tom jest także częścią serii Vademecum.

[9] J. Treder, *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, Gdańsk 2014.

[10] H. Makurat, *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka*, Gdańsk 2016.

tym biorę pod uwagę tylko tych respondentów, którzy zadeklarowali znajomość języka kaszubskiego: 68 osób z północy i 34 osoby z południa (tab. 3). Wszyscy ci uczniowie z południa uczyli się kaszubskiego w swoich szkołach, zaś wśród uczniów w Wejherowie tylko 5 osób uczęszczało na lekcje tego języka, co stanowi 7,35% tej grupy (tab. 4).

Tabela 2. Wszyscy respondenci

Północ Kaszub (Wejherowo)		**Południe Kaszub (Chojnice, Brusy)**	
dziewczęta	**chłopcy**	**dziewczęta**	**chłopcy**
136	77	57	8
203		65	
268			

Źródło: D. Stanulewicz, *Użycie języka kaszubskiego przez młodzież – miejsca/sytuacje i rozmówcy*, [w:] *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 8, red. J. Mampe, M. Trendowicz, F. Marzouk, L. Ovchinnikova, Gdańsk, w druku.

Tabela 3. Respondenci znający język kaszubski

Północ Kaszub (Wejherowo)		**Południe Kaszub (Chojnice, Brusy)**	
dziewczęta	**chłopcy**	**dziewczęta**	**chłopcy**
48	20	30	4
68		34	
102			

Źródło: D. Stanulewicz, *Użycie języka kaszubskiego przez młodzież – miejsca/sytuacje i rozmówcy*, [w:] *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 8, red. J. Mampe, M. Trendowicz, F. Marzouk, L. Ovchinnikova, Gdańsk, w druku.

Tabela 4. Respondenci chodzący na lekcje kaszubskiego w szkole

Południe Kaszub (Chojnice, Brusy)		**Północ Kaszub (Wejherowo)**	
34	100%	5	7,35%

Źródło: D. Stanulewicz, *Użycie języka kaszubskiego przez młodzież – miejsca/sytuacje i rozmówcy*, [w:] *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 8, red. J. Mampe, M. Trendowicz, F. Marzouk, L. Ovchinnikova, Gdańsk, w druku.

W kwestionariuszu pojawiło się również pytanie, czy w miejscowości respondenta można usłyszeć język kaszubski w sklepach, w klubach, kawiarniach i restauracjach oraz na ulicy. Odpowiedź na to pytanie była pozytywna, z podobnymi średnimi odpowiedziami dla obu grup: w sklepach – rzadko, w klubach itp. – między nigdy a rzadko, na ulicy – między rzadko a czasami.

Wyniki ankiety

Znajomość kaszubszczyzny – samoocena

Tabela 5 przestawia odpowiedzi na pytanie, co respondenci sądzą o swojej znajomości kaszubszczyzny. Ponad 50% przebadanych uczniów z południa Kaszub ocenia ją jako dobrą lub bardzo dobrą, natomiast na północy o połowę mniej respondentów wystawia sobie dobre oceny, a ponad 40% osób z tej grupy uważa, że ich znajomość języka jest słaba.

Tabela 5. Znajomość języka kaszubskiego u respondentów – samoocena

Ocena	Respondenci z południa Kaszub	Respondenci z północy Kaszub
bardzo dobra	2,94%	4,41%
dobra	50,00%	20,59%
średnia	20,59%	25,00%
słaba	14,71%	41,18%
brak odpowiedzi	11,76%	8,82%

Źródło: D. Stanulewicz, *Użycie języka kaszubskiego przez młodzież – miejsca/sytuacje i rozmówcy*, [w:] *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 8, red. J. Mampe, M. Trendowicz, F. Marzouk, L. Ovchinnikova, Gdańsk, w druku.

Użycie języka kaszubskiego – miejsca/sytuacje

Jeden z punktów kwestionariusza zawierał pytanie, jak często respondenci używają języka kaszubskiego w podanych miejscach lub sytuacjach: w domu, w szkole, kościele, urzędzie, a także w życiu towarzyskim i z nieznajomymi na ulicy. Odpowiedzi prezentuje tabela 6.

Tabela 6. Częstość użycia języka kaszubskiego w różnych miejscach/sytuacjach

Respondenci	często	czasami	rzadko	nigdy	brak odp.
W domu					
północ Kaszub	10,77%	41,18%	17,65%	20,59%	10,29%
południe Kaszub	14,71%	23,53%	19,23%	23,52%	8,82%
W szkole, w rozmowach z innymi uczniami					
północ Kaszub	1,47%	7,35%	26,47%	54,41%	10,29%
południe Kaszub	20,59%	20,59%	26,47%	23,52%	8,82%
W kościele					
północ Kaszub	0,00%	4,41%	13,24%	72,06%	10,29%
południe Kaszub	2,94%	0,00%	32,35%	50,00%	14,71%
W urzędzie					
północ Kaszub	1,47%	0,00%	7,35%	80,88%	10,29%
południe Kaszub	2,94%	2,94%	8,82%	73,53%	11,76%
W życiu towarzyskim					
północ Kaszub	4,41%	13,24%	30,88%	42,65%	8,82%
południe Kaszub	5,88%	26,47%	23,53%	32,35%	11,76%
Z nieznajomymi na ulicy					
północ Kaszub	2,94%	7,35%	10,29%	66,18%	13,24%
południe Kaszub	5,88%	2,94%	17,65%	61,76%	11,76%

Źródło: D. Stanulewicz, *Użycie języka kaszubskiego przez młodzież – miejsca/sytuacje i rozmówcy*, [w:] *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 8, red. J. Mampe, M. Trendowicz, F. Marzouk, L. Ovchinnikova, Gdańsk, w druku.

Klarowniejszemu przedstawieniu wyników badania służyć będzie przypisanie umownych wartości liczbowych poszczególnym określeniom częstości:

często – 3,
czasami – 2,
rzadko – 1,
nigdy – 0,
brak odpowiedzi – 0.

Po zsumowaniu tych wartości dla każdego miejsca/sytuacji wynik podzielony został przez liczbę uczestników badania w każdej z grup – w ten sposób uzyskałam wartość średnią (tab. 7).

Tabela 7. Częstość użycia języka kaszubskiego w różnych miejscach/sytuacjach – wartości średnie

Miejsca/sytuacje	Północ Kaszub	Południe Kaszub
w domu	**1,3088**	1,2059
w szkole	0,4559	**1,2941**
w kościele	0,2206	**0,5294**
w sklepie	0,3676	0,4118
w urzędzie	0,1176	**0,2941**
w życiu towarzyskim	0,7059	**0,9412**
na ulicy (z nieznajomymi)	0,4412	0,4118

Źródło: D. Stanulewicz, *Użycie języka kaszubskiego przez młodzież – miejsca/sytuacje i rozmówcy*, [w:] *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 8, red. J. Mampe, M. Trendowicz, F. Marzouk, L. Ovchinnikova, Gdańsk, w druku.

Przeprowadzone badanie ankietowe wykazało, że młodzież mieszkająca na północy Kaszub najczęściej używa języka kaszubskiego w domu, natomiast uczniowie na południu w szkole – co nie dziwi ze względu na to, że uczęszczają na lekcje tego języka. Użycie kaszubszczyzny w kościele oczywiście zależy od tego, czy w danej miejscowości odprawiane są msze w tym języku. W urzędzie i z nieznajomymi na ulicy młodzi ludzie raczej nie rozmawiają po kaszubsku, zaś w życiu towarzyskim używają tego języka częściej respondenci z południa.

Trzeba tu również odnotować, że młodzi ludzie z południa Kaszub podali więcej innych sytuacji, w których posługują się językiem kaszubskim, m.in. podczas Zjazdu Kaszubów i imprez kulturalnych, takich jak Verba Sacra.

Użycie języka kaszubskiego w rozmowach z rodziną

Jedno z pytań dotyczyło częstości posługiwania się językiem kaszubskim w rozmowach z członkami rodziny – rodzicami, dziadkami i rodzeństwem. Tabela 8 prezentuje wartości średnie (obliczone tak samo, jak w przypadku miejsc/sytuacji).

Tabela 8. Częstość użycia języka kaszubskiego w rozmowach z członkami rodziny – wartości średnie

Członek rodziny	Północ	Południe
matka	0,8236	0,7941
ojciec	0,8089	0,8235
rodzeństwo	0,4706	0,6176
babcia/babcie	**1,6176**	1,2352
dziadek/dziadkowie	**1,4265**	1,1471

Źródło: D. Stanulewicz, *Użycie języka kaszubskiego przez młodzież – miejsca/sytuacje i rozmówcy*, [w:] *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 8, red. J. Mampe, M. Trendowicz, F. Marzouk, L. Ovchinnikova, Gdańsk, w druku.

Dane w tabeli 8 pokazują, że młodzież na północy Kaszub częściej rozmawia z członkami rodziny po kaszubsku niż młodzi ludzie na południu. Respondenci z obu grup najczęściej używają kaszubskiego w rozmowach ze swoimi babciami i dziadkami, a najrzadziej z rodzeństwem, przy czym uczniowie z północy rzadziej to robią niż ci z południa.

Dyskusja

Jak wynika z powyżej zaprezentowanych danych, młodzi ludzie z północy Kaszub częściej używają kaszubszczyzny w domu niż młodzi ludzie z południa, jednak w sytuacjach pozadomowych – w szkole, kościele, sklepie, a także w życiu towarzyskim – ci z południa deklarują częstsze posługiwanie się tym językiem. Można przypuszczać, że wpływ na częstsze użycie kaszubszczyzny poza domem ma edukacja, a konkretnie uczęszczanie na lekcje języka kaszubskiego. Uczniowie z południa Kaszub znacznie wyżej oceniają swoją znajomość tego języka niż uczniowie z północy – co zaświadcza nie tylko o skuteczności nauczania, ale i też, pośrednio, o motywacji i zaangażowaniu młodzieży w naukę (przypomnieć tu należy, że na tym etapie kształcenia sami uczniowie, nie ich rodzice, podejmują decyzję o chodzeniu na lekcje kaszubskiego, które są nieobowiązkowe). Młodzi ludzie biorący udział w lekcjach kaszubskiego mają sposobność przekonać się, że językiem tym można posługiwać się nie tylko w codziennej komunikacji w domu, ale również, że funkcjonuje on w kulturze, nie tylko tej ludowej. Przede wszystkim jest doskonałym tworzywem literackim – uczniowie w szkole średniej czytają m.in. powieść *Żëcé i przigodë Remùsa. Kaszëbsczé zwiercadło* (*Życie i przygody Remusa. Zwierciadło kaszubskie*) Aleksandra Majkowskiego[11], a także kaszubską wersję *Pana Tadeusza* Stanisława Jankego[12]. Trzy wspomniane wyżej podręczniki Felicji Baski-Borzyszkowskiej i Wojciecha Myszka *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece* zawierają różne teksty napisane w języku kaszubskim. Ponadto młodzież może dowiedzieć się – nierzadko w czasie zajęć poza murami szkoły – że w kaszubszczyźnie tworzone są piosenki poza tradycyjnym nurtem ludowym, filmy czy sztuki teatralne. Kaszubski sprawdza się również jako język wykładowy – w nauce chemii, geografii i historii, a także w nauce o literaturze czy języku, o czym świadczy wydanie wszystkich wcześniej wspomnianych podręczników i innych publikacji.

Wyniki tej ankiety można zestawić z wynikami innego badania, które opisałam z Wandą Lew-Kiedrowską[13]. Pod koniec każdego roku szkolnego jej uczniowie w liceum w Kościerzynie odpowiadali pisemnie na pytanie, jak skorzystali z lekcji kaszubskiego, czego się przez rok nauczyli. Przeanalizowałyśmy wypowiedzi uczniów z dwóch lat, 2012 i 2013. Uczniowie pisali o języku, a także szeroko rozumianej kulturze kaszubskiej. Tabela 9 przedstawia dane dotyczące postępów w nauce języka.

Jak wynika z przytoczonych danych w tabeli 9, uczniowie w największym stopniu odnotowali postępy w nauce pisania, jak również w nauce pisania i mówienia. Ponadto 70% uczniów wspomniało w swoich wypowiedziach kulturę kaszubską, 62% literaturę kaszubską, 38% historię Kaszub, a 34% ważne dla

---

[11] A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa. Zvjercadło kaszubskji*, Toruń 1938. Nowe wydanie oryginału: *Żëcé i przigodë Remusa. Zvjercadło kaszubskji*, oprac. i przypisy: J. Treder, wstęp: J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, J. Treder, Gdańsk 2010. Publikacja ta ukazała się nakładem Instytutu Kaszubskiego w serii *Biblioteka Pisarzy Kaszubskich* (tom 5). Zaczęły się również pojawiać wydania powieści z uwspółcześnioną pisownią, np. A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, aktualizacja pisowni: J. Treder, Gdynia 2013. Jest to wydanie poprawione według rękopisu autora.

[12] A. Mickiewicz, *Pón Tadeùsz, to je òstatny najachùnk na Lëtwie. Szlacheckô historiô z rokù 1811 i 1812 w dwanôsce knégach wiérszã*, przeł. S. Janke, Wejherowo – Gdańsk 2010.

[13] W. Lew-Kiedrowska, D. Stanulewicz, *Dzél kùlturowi w nôùce kaszëbsczégò jãzëka – pòzdrzatk młodzëznë / Komponent kulturowy w nauczaniu języka kaszubskiego – opinie młodzieży*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, 2014, s. 118–127 [wersja kasz.], s. 267–277 [wersja pol.]. Zob. także: D. Stanulewicz, M. Smentek, *The Kashubian language at school*...

Tabela 9. Postępy w nauce języka kaszubskiego (badania opublikowane w roku 2014)

Odpowiedzi	Odpowiedzi (N = 91)	Uczniowie (N = 50)
pisanie	28,57%	52,00%
czytanie	19,78%	36,00%
mówienie	12,09%	22,00%
słuchanie ze zrozumieniem	3,30%	6,00%
porozumiewanie się	2,20%	4,00%
tłumaczenia	3,30%	6,00%
wymowa	4,40%	8,00%
gramatyka	6,59%	12,00%
słownictwo	9,89%	18,00%
ogólna znajomość języka	3,30%	6,00%
wiedza o języku	6,59%	12,00%

Źródło: W. Lew-Kiedrowska, D. Stanulewicz, *Dzél kùlturowi w nôùce kaszëbsczégò jãzëka – pòzdrzatk młodzëznë* / *Komponent kulturowy w nauczaniu języka kaszubskiego – opinie młodzieży*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego", 2014, s. 121, 271.

Kaszub postacie (w kulturze, literaturze, historii). Odpowiednio 30% i 12% uczniów zainteresowanych było regionem i Kościerzyną[14].

Przytoczę wybrane fragmenty odpowiedzi uczniów[15]. Niektórzy z nich uświadomili sobie, że kultury kaszubskiej nie powinno się wiązać jedynie z przeszłością, np.

> „Kaszubszczyzna, która dotąd wydawała mi się czymś odległym, martwym, okazała się być kulturą cały czas żywą i dalece odległą od moich stereotypowych wizji. […] zdałem sobie sprawę, że Kaszubem można być i dziś."
> (uczeń I klasy, rok szkolny 2011/2012)

---

[14] W. Lew-Kiedrowska, D. Stanulewicz, *Dzél kùlturowi w nôùce kaszëbsczégò jãzëka…*, s. 121–123, 272–273.

[15] Tamże, s. 124–126, 274–276. Przytaczam fragmenty wypowiedzi uczniów w wersji oryginalnej.

Młodzi ludzi zaczęli doceniać Kaszubów i Kaszuby dzięki zdobytej wiedzy, jak również dzięki nabyciu i doskonaleniu umiejętności językowych, np.

> „Część ludzi tu żyjących nawet nie zdaje sobie sprawy z tego, jak wielcy ludzie żyli i tworzyli na Pomorzu.” (uczeń I klasy, rok szkolny 2011/2012)
>
> „Żywię większy szacunek do tej ‘małej ojczyzny’, dlatego, że zdobyłam o niej podstawową wiedzę.” (uczennica I klasy, rok szkolny 2011/2012)
>
> „Doceniam to, że stąd pochodzę i mogę się uczyć tego języka […]” (uczennica I klasy, rok szkolny 2012/2013)

Ważną sprawą dla młodzieży okazało się poczucie tożsamości, np.

> „Dzięki lekcjom języka kaszubskiego w klasie I-szej zrozumiałam, co znaczy być ‘Kaszubą na Kaszubach’.” (uczennica I klasy, rok szkolny 2012//2013)
>
> „[…] zdałem sobie sprawę, że Kaszubem można być i dziś.” (uczeń I klasy, rok szkolny 2011/2012)

Te dwa badania – ilościowe i jakościowe – oczywiście się uzupełniają. Badanie jakościowe pozwala dodatkowo skoncentrować się na szczegółach i indywidualnych przypadkach.

Wracając do wyników ankiety, trzeba zwrócić uwagę nie tylko na kwestię przerwania przekazu języka kaszubskiego przez pokolenie rodziców – świadczy o tym chociażby częstsze posługiwanie się tym języka w rozmowach z dziadkami, ale również na inne zjawisko – częstsze stosowanie kaszubszczyzny w komunikacji z rodzeństwem na południu Kaszub. Należy tutaj znowu postawić pytanie, czy na taki stan to wpływ może mieć szkoła. Jeśli młodzi ludzie rozmawiają po kaszubsku z rówieśnikami w szkole i poza nią, możliwe jest, że powielają takie zachowania językowe w kontaktach z rodzeństwem. Zresztą siostry i bracia również mogą chodzić na lekcje kaszubskiego, co przyczynia się do wzrostu użycia języka w rozmowach spokrewnionych ze sobą młodych ludzi.

Słowo końcowe

Dotychczas przebadana została stosunkowo niewielka grupa uczniów posługujących się kaszubszczyzną, szczególnie na południu Kaszub. Jestem jednak zdania, że można wysnuć wnioski dotyczące powiązań edukacji z posługiwaniem się kaszubszczyzną poza domem. Lepsza znajomość języka kaszubskiego – w połączeniu z pozytywnym nastawieniem do niego (jak również do kultury kaszubskiej) i postrzeganiem go jako języka używanego nie tylko w komunikacji domowej – przekłada się na jego częstsze użycie w miejscach poza domem – w szkole, na zakupach oraz w życiu towarzyskim.

Wyniki badań świadczą o istotnej roli, którą ma do odegrania szkoła w utrzymaniu zagrożonego języka. Szkolne lekcje kaszubskiego nie tylko dają sposobność lepszego opanowania języka, ale też przyczyniają się do wzrostu świadomości językowej i tożsamościowej, jak również wzrostu zainteresowania regionem i historią własnej rodziny.

Podziękowania

Jestem ogromnie wdzięczna za przeprowadzenie badania ankietowego wśród swoich uczniów Pani dr Oldze Aleksandrowskiej z Uniwersytetu Gdańskiego i I Liceum Ogólnokształcącego w Wejherowie oraz Paniom mgr Felicji Basce-Borzyszkowskiej i mgr Katarzynie Główczewskiej z Liceum Kaszubskiego w Brusach i Technikum nr 3 w Chojnicach. Najserdeczniej dziękuję również wszystkim uczestnikom badania.

Bibliografia

Aleksandrowska, Olga, Stanulewicz, Danuta, *Postawy młodzieży wobec języka i kultury kaszubskiej* (*badania pilotażowe*), [w:] *W kierunku Europy regionów. Analiza socjologiczna*, red. Janusz Erenc, Aneta Szopny, Wejherowo: Kaszubsko-Pomorska Szkoła Wyższa, 2011, s. 302–341.

Baska-Borzyszkowska, Felicja, Myszk, Wojciech, *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece. Podręcznik do nauki języka kaszubskiego, IV etap edukacyjny*, cz. 1, Gdańsk, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2012.

Baska-Borzyszkowska, Felicja, Myszk, Wojciech, *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka dlô IV etapù sztôłceniô*, dzél 2, Gdańsk, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2014.

Baska-Borzyszkowska, Felicja, Myszk, Wojciech, *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka dlô IV etapù sztôłceniô*, dzél 3, Gdańsk, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2017.

Borzyszkowski, Józef, *Historia Kaszubów / Historiô Kaszëbów*, przeł. na kasz.: Jerzy Treder, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Instytut Kaszubski, 2014.

Borzyszkowski, Józef, Mordawski, Jan, Treder, Jerzy, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów / Historia, geògrafia, jãzëk i pismienizna Kaszëbów*, przeł. na kasz.: Jerzy Treder, Gdańsk: Wydawnictwo M. Rożak, Instytut Kaszubski, 1999.

Kalinowski Daniel, Kuik-Kalinowska Adela, *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, przeł. na kasz.: Dariusz Majkowski, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Instytut Kaszubski, 2017.

Lew-Kiedrowska, Wanda, Stanulewicz, Danuta, *Dzél kùlturowi w nôùce kaszëbsczégò jãzëka – pòzdrzatk młodzëznë / Komponent kulturowy w nauczaniu języka kaszubskiego – opinie młodzieży*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, 2014, s. 118–127 [wersja kasz.], s. 267–277 [wersja pol.].

Majkowski, Aleksander, *Żëcé i przigodë Remusa. Zvjercadło kaszubskji*, Toruń 1938.

Majkowski, Aleksander, *Żëcé i przigodë Remusa. Zvjercadło kaszubskji*, oprac. i przypisy: Jerzy Treder, wstęp: Józef Borzyszkowski, Adela Kuik-Kalinowska, Jerzy Treder, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2010.

Majkowski, Aleksander, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, aktualizacja pisowni: Jerzy Treder, Gdynia: Region, 2013.

Makurat, Hanna, *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2016.

Mickiewicz, Adam, *Pón Tadeùsz, to je òstatny najachùnk na Lëtwie. Szlachecczô historiô z rokù 1811 i 1812 w dwanôsce knégach wiérszã*, przeł. Stanisław Janke, Wejherowo – Gdańsk: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Wydawnictwo Maszoperia Literacka, 2010.

Mordawski, Jan, *Geografia Kaszub / Geògrafia Kaszëb*, przeł. na kasz.: Ida Czaja i in., Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2008.

Nacel, Jerzy, *Chemiô òglowô i òrganicznô*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2013.

Stanulewicz, Danuta, *Czy młodzież licealna chce się uczyć języka kaszubskiego? Badania pilotażowe*, [w:] *Edukacja kaszubska*, red. Adela Kuik-Kalinowska, Daniel Kalinowski, Gdańsk – Słupsk: Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Akademia Pomorska w Słupsku, 2012, s. 93–106.

Stanulewicz, Danuta, *Jak dwujęzyczna młodzież ocenia swoją znajomość kaszubszczyzny i jej użycie* (*badania wstępne*), [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, red. Małgorzata Klinkosz, Zenon Lica, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2013, s. 239–249.

Stanulewicz, Danuta, *Kaszubszczyzna jako język nauki i edukacji. Opinie młodzieży*, [w:] *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 2, red. Joanna Mampe, Łada Owczinnikowa, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2015, s. 157–173.

Stanulewicz, Danuta, Redzimska, Joanna, *Język kaszubski w sferze publicznej – opinie młodzieży*, [w:] *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie* *interdyscyplinarne*, t. 4, red. Joanna Mampe, Hanna Makurat, Łada Owczinnikowa, Fadhil Marzouk, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2016, s. 172–192.

Stanulewicz, Danuta, Smentek, Małgorzata, *The Kashubian language at school: Facts and attitudes*, [w:] *Vanishing Languages in Context: Ideological, Attitudinal and Social Identity Perspectives*, red. Martin Pütz, Neele Mundt, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2016, s. 177–192.

Stanulewicz, Danuta, *Użycie języka kaszubskiego przez młodzież – miejsca/sytuacje i rozmówcy*, [w:] *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 8, red. Joanna Mampe, Marcin Trendowicz, Fadhil Marzouk, Lada Ovchinnikova, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, w druku.

Stanulewicz, Danuta, *Zajinteresowanié młodzëznë kaszëbsczima mediama* (*pilotażowé badérowania*) / *Zainteresowanie młodzieży kaszubskimi mediami* (*badania pilotażowe*), „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, 2011, s. 154–168 [wersja kasz.], s. 292–305 [wersja pol.].

Treder, Jerzy, *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2014.

INTERNETOWÔ DORADNICA KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

RADA JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka prosy, cobë wszelejaczé ùwôdżi, òdnôszającé sã do najégò dzejaniô, nadto jãzëkòwëch jiwrów, òbrëmia zainteresowaniów i òbradów, itp. czerowac na adres Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Mail: edukacja@kaszubi.pl

Prosbë òdnôszającé sã do ùstaleniô pisënkù abò wëjasnieniô gramaticznëch drãgòtów w kaszëbsczim jãzëkù mòżna zapisac bezpòstrzédno na naji starnie: http://rjk.org.pl/tips

W internetowi doradnicë KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA na zadôwóné pitania òdpòwiôdają nôleżnicë Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka.

Òdpòwiôdómë na pitania òdnôszającé sã do sprawów jãzëkòwëch ntp.:

- Czë pòprawnym je rzeczenié *cząd czasu*?
- Dlôcze pisze sã *duch* i *dëch*?
- Skąd sã wzął *szaùertelefón*?
- Jaczé są pòprawné zakùńczenia czasników ùszłégò czasu w 3 òs. l. mn.?
- Czemù piszemë w Dôwôczu *dokazu*, skòrno w Nazéwôczu je *dokôz*?
- Jaczé sfòrmùłowanié je pòprawné: *w lece* czë *òb lato*?
- Czë pò kaszëbskù mòże rzec: *Je dwadzestô drëgô gòdzëna*?
- Czë pòprawné są zôpisë słowów *Jadóm*, *Jewa*?
- Mòżemë rzec *jãzëk kaszëbsczi* czë raczi *kaszëbsczi jãzëk*?
- Gdze szukac wiédzë nt. kaszëbsczi òrtografie?
  i szlachòwné.

Mómë starã, cobë òdpòwiedzë bëłë òbiektiwné, zwôżającë tak na òpinie jãzëkòznajôrzów, jak i rozsądzenia zawiarté w słowarzach czë ùchwôlënkach òpùblikòwónëch w Biuletinach Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka.

Są rzeczë, jaczich dlô zasadë **nie robimë**:

- nie òdrôbiómë prôców domòwëch,
- nie wëpòwiôdómë sã na temat prôców studencczich ani szkòłowëch,
- nie piszemë wëprôcowaniów, prôców semestralnëch, rocznëch itp.,
- nie spòrządzywómë bibliografie,
- nie òdpòwiôdómë na pitania zadóné w kònkùrsach, teleturniejach itp. i nie òceniwómë pòprawnoscë òdpòwiedzów na taczé pitania,
- nie dokonëjemë tłómaczeniów tekstów,
- nie wëpòwiôdómë sã nt. pòprawnoscë zôpisu tekstów przërëchtowónëch do pùblikacji.

Òdpòwiôdómë za to na wszëtczé pitania òdnôszające sã do òbòwiązywający w kaszëbiznie normë jãzëkòwi!

Na òdpòwiédz na wszelejaczé pitania nót je czekac do **8 dni**.

Nôcekawszé pitania i òdpòwiedze są pùblikòwóné. Bédëjemë do lekturë òpùblikòwónëch pitaniów i òdpòwiedzów, jak téż do dzeleniô się z nama swòjima jãzëkòwima niegwësnotama.

Piszącë do nas mùszebno ùżiwôjta kaszëbsczich lëtrów. Stôwianié felëjącëch sztriszków i pùktów brëkùje czasu, leno bez nich najô „Jãzëkòwô doradnica” bë sã zmieniła w „Jazekowo doradnica” (tak je ò wiele gòrzi?), a téż dorôdzający nie mdze mógł òszacowac całownotë tekstu i ùstanowic zôkrãżégò jãzëkòwi doradë.

W LATACH
2017-2018
RADZËZNA
KASZËBSCZÉGÒ
JÃZËKA
ÒPRACOWA
I WËDA:

Polsko-kaszubski
słownik nazw fizjograficznych

Polsko-kaszubski
słownik nazw miejscowych

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniémù
Minystra Bënowëch Sprawów i Administracji

ISSN 1899-4326

ISSN 1899-4318

2020

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

RJK

ZKP
ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

14

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2020

NÔÙKÒWÔ RADZËZNA

prof. Jadwiga Zeniukòwô (Pòlskô)
prof. Daniel Bùnczic (Niemcë)
prof. Mòtoczi Nomachi (Japóniô)
prof. Dorde Òtaszevic (Serbiô)
prof. Laùra Janda (Norweskô)

REDAKCYJNÉ KARNO

przédny redaktor: Daniel Kalënowsczi
tematiczny redaktor: Marek Cëbùlsczi (jãzëkòznôwstwò)
tematiczny redaktor: Adela Kùik-Kalënowskô (lëteratura)
tematiczny redaktor: Duszan Pażdżersczi (slawistika)
tematiczny redaktor: Danuta Stanulewicz (edukacjô)
jãzëkòwi redaktor: Danuta Pioch
sekretarz: Bòżena Ùgòwskô

RECENZENTOWIE SPÒZA NÔÙKÒWI RADZËZNË I REDAKCYJNÉGÒ KARNA

dr. hab. Nicole Dołowi-Rëbińskô

RADA NAUKOWA

prof. Jadwiga Zieniukowa (Polska)
prof. Daniel Bunčić (Niemcy)
prof. Motoki Nomachi (Japonia)
prof. Đorđe Otašević (Serbia)
prof. Laura Janda (Norwegia)

KOMITET REDAKCYJNY

redaktor naczelny: Daniel Kalinowski
redaktor tematyczny: Marek Cybulski (językoznawstwo)
redaktor tematyczny: Adela Kuik-Kalinowska (literatura)
redaktor tematyczny: Duszan Paždjerski (slawistyka)
redaktor tematyczny: Danuta Stanulewicz (edukacja)
redaktor językowy: Danuta Pioch
sekretarz: Bożena Ugowska

RECENZENCI SPOZA RADY NAUKOWEJ I ZESPOŁU REDAKCYJNEGO

dr. hab. Nicole Dołowy-Rybińska

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2020

RADA JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

Gduńsk 2020

Tłumaczenié: Dariusz Majkòwsczi, Eùgeniusz Prëczkòwsczi,
Bòżena Ùgòwskô (jãzëk kaszëbsczi); Danuta Stanulewicz (jãzëk anielsczi)
Kòrekta kaszëbsczich tekstów: Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Bòżena Ùgòwskô
Kòrekta pòlsczich tekstów: Bòżena Ùgòwskô
Graficzné òbrobienié, projekt òbkłôdczi: Pioter Geisler
ISSN 1899-4318, 1899-4326

Copyright by Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, Gdańsk 2020

Wëdôwca:
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20-23, 80-837 Gduńsk

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniémù Minystra Sprawów Bënowëch i Administracji

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Tłumaczenie: Dariusz Majkowski, Eugeniusz Pryczkowski,
Bożena Ugowska (język kaszubski); Danuta Stanulewicz (język angielski)
Korekta tekstów kaszubskich: Eugeniusz Pryczkowski, Bożena Ugowska
Korekta tekstów polskich: Bożena Ugowska
Opracowanie graficzne, projekt okładki: Piotr Geisler
ISSN 1899-4318, 1899-4326

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2020

Wydawca:
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20-23, 80-837 Gdańsk

„Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" jest obecny w następujących bazach referencyjnych:

INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL ICV 2019: 48.47

BazHum

Spisënk zamkłoscë / Spis treści

Daniel Kalënowsczi
Przedsłów 9

Daniel Kalinowski
Słowo wstępne 11

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 13

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/20 Z DNIA 18.11.2020 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ STÃPNIA WËŻSZÉGÒ
I NÔWËŻSZÉGÒ ZNANKÒWNIKA *MÔŁI* 14

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/20 Z DNIA 16.12.2020 R.
W SPRAWIE DEKLINACJE JISTNIKÓW BIAŁGŁOWSCZÉGÒ ÔRTU 16

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/20 Z DNIA 16.12.2020 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ
BIÉRNY STARNË W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ 23

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/20 Z DNIA 16.12.2020 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ CZASÓW PERFEKTIWNËCH 26

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/20 Z DNIA 16.12.2020 R.
W SPRAWIE ÙŻIWANIÔ LËTRÓW *I* I *Y* W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ 28

STANOWISZCZE RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA
W SPRAWIE PISËNKÙ WËRAZU *SER* W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ 30

UCHWAŁY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 33

UCHWAŁA NR 1/RJK/20 Z DNIA 18.11.2020 r.
W SPRAWIE PISOWNI STOPNIA WYŻSZEGO
I NAJWYŻSZEGO PRZYMIOTNIKA *MÔŁI* 34

UCHWAŁA NR 2/RJK/20 Z DNIA 16.12.2020 R.
W SPRAWIE DEKLINACJI RZECZOWNIKÓW
RODZAJU ŻEŃSKIEGO 36

UCHWAŁA NR 3/RJK/20 Z DNIA 16.12.2020 r.
W SPRAWIE STOSOWANIA
STRONY BIERNEJ W JĘZYKU KASZUBSKIM 43

UCHWAŁA NR 4/RJK/20 Z DNIA 16.12.2020 r.
W SPRAWIE STOSOWANIA CZASÓW PERFEKTYWNYCH 46

UCHWAŁA NR 5/RJK/20 Z DNIA 16.12.2020 r.
W SPRAWIE UŻYWANIA LITER *I* I *Y* W JĘZYKU KASZUBSKIM 48

STANOWISKO RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO
W SPRAWIE PISOWNI WYRAZU *SER* W JĘZYKU KASZUBSKIM 50

Dzél I. STUDIA I MATERIAŁË RECENZOWÓNÉ
Część I. STUDIA I MATERIAŁY RECENZOWANE 53

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE 55

Elżbiéta Bùgajnô
Mòtiw mòrza w kaszëbsczi pòezji 56

Mark Cëbùlsczi
Òbrôz pòliticzny jawernotë midzëwòjnowi Pòlsczi
w dramie Jana Rómpsczégò *Pòrénk* 75

Béata Jankòwskô
Òbrazë Pùcka w kaszëbsczi lëteraturze na wëbrónëch przëkładach 85

Daniel Kalënowsczi
Żeglôrz *Złocëstégò Słuńca* Léòna Roppla, to je binowi òbrôz Jana z Kòlna 104

Adela Kùjik-Kalënowskô
***Rëbôcë, rëbôcë, cëż wa tu robita?* – Òbrazë rëbôków w piesni i pòezji Kaszëb** 117

Aleksandra Majkòwskô
Mòdernô technologiô i nowòczasny kùńszt
w tradicjowim òbrëmim na przëkładze witrażów
w kòscele pw. sw. Józefa Rzemiãsnika w Gniewinie 135

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Królewô Mòrza w Swôrzewie w kaszëbskòjãzëcznym
ùtwórstwie lëteracczim 148

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Sanktuarium Królewi Mòrza w Swôrzewie w dobie slëbinów Pòlsczi z mòrzã 160

Danuta Stanulewicz
Farwné òbrazë Bôłtëcczégò Mòrza w wëbrónëch romanach
Stanisławë Flészarowi-Mùskôt 176

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 191

Elżbieta Bugajna
Motyw morza w kaszubskiej poezji 192

Marek Cybulski
Obraz rzeczywistości politycznej międzywojennej Polski
w dramacie Jana Rompskiego pt. *Pòrénk* 211

Beata Jankowska
Obrazy Pucka w literaturze kaszubskiej na wybranych przykładach 222

Daniel Kalinowski
Żeglarz *Złocistego Słońca* Leona Roppla, czyli sceniczny obraz Jana z Kolna 241

Adela Kuik-Kalinowska
***Rëbôcë, rëbôcë, cëż wa tu robita?* – Obrazy rybaków w pieśni i poezji Kaszub** 254

Aleksandra Majkowska
**Nowoczesna technologia i nowoczesna sztuka
w tradycyjnych ramach na przykładzie witraży w kościele
pw. św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie** 273

Eugeniusz Pryczkowski
Królowa Morza w Swarzewie w kaszubskojęzycznej twórczości literackiej 286

Eugeniusz Pryczkowski
**Sanktuarium Królowej Morza w Swarzewie w dobie
zaślubin Polski z morzem** 297

Danuta Stanulewicz
**Barwne obrazy Morza Bałtyckiego w wybranych powieściach
Stanisławy Fleszarowej-Muskat** 314

**Dzél II. STUDIA I MATERIAŁË NIERECENZOWÓNÉ
Część II. STUDIA I MATERIAŁY NIERECENZOWANE** 327

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE 329

Tomasz Fopke
Letkò bez dëtka – pieńdze a kaszëbskô mùzyka 330

Danuta Pioch
Mòrze we frazeòlogiznach i paremiach kaszëbsczich 353

Bòżena Ùgòwskô
Stanisłôw Pestka – emisariusz niepòdległoscë 363

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 373

Tomasz Fopke
Letkò bez dëtka – pieniądze a muzyka kaszubska 374

Danuta Pioch
Morze we frazeòlogizmach i paremiach kaszubskich 398

Bożena Ugowska
Stanisław Pestka – emisariusz niepodległości 407

Daniel Kalënowsczi

Przedsłów

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka je gremium, jaczé bezùstôwno dzejô nié leno nad standarizacją jãzëka i rozpëzgliwanim terôczasnëch problemów òdnôszającëch sã do kaszëbiznë, ale téż reagùje na historiczné czë kùlturowé wëdarzenia, bezpòstrzédno parłãczącé sã z mieszkańcama pôłniowëch ùbrzegów Bôłtu. Taczim wëdarzeniem bez wątpieniô béł rok 1920, czas, czej w żëcé wchôdałë pòstanowienia traktatów pòdpisywónëch w Wersalu pò zakùńczenim I swiatowi wòjnë. To wnenczas, dopiérkù czilenôsce miesący pò ùstanim wòjnowëch manéwrów, Wschòdné Pòmòrzé i Kaszëbë zôs òstałë przëłączoné do Rzeczpòspòliti Pòlsczi, państwa, jaczé na mapie Eùropë nalazło sã pò 123 latach niejistnieniô. Zgrôwą strzodowisków II Rzeczpòspòliti bëło ùdostanié dostãpù do mòrza, zôs kaszëbsczé rësznotë dzejałë w czerënkù zintegrowaniô włôsnëch juwernotowëch zmiérznotów ze spòlëznowò-pòliticznyma pòlsczima racjama. Te dążnotë òstateczno doprowadzëłë do te, że wschòdny dzél Kaszëb (bez Gduńska, jaczi ùdostôł status Wòlnégò Miasta) òstôł dorzeszony do òdrodzony Pòlsczi, a Kaszëbi wëszlë spòd germanizacyjnégò cëskù. Pòstãpné lata rozwiju II Rzeczpòspòliti zascygnãłë rojenia Kaszëbów, że mdą mòglë swòjã pòdmiotowòsc realizowac w praktice, dejade w 1920 rokù pòwszechno ùdzeliwôł sã nôstrój eùfòrie, nôdzeje na lepszé witro i chãc robòtë na rzecz przińdnotë dlô pòsobnëch pòkòleniów. Nają dbą bëło przedstawic w fòrmie òmówieniowëch prôców chòc wëjimk kùlturowëch zjawiszczów cządu pò I swiatowi wòjnie, stądka przedkłôdóny do lekturë i wëzwëskaniô nônowszi numer naszégò rocznika mô prawie taką zamkłosc tematiczną.

Hewòtny numer „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” podzelony òstôł na trzë dzéle.

W pierszim zamieszczoné są **Ùchwôlënczi RJK** i bédowóné rozstrzëgnienia jãzëkòwé w pòstacë stanowiszcza. Skłôdają sã na nie nôslédné pòstanowienia: w sprawie pisënkù stãpienia wëższégò i nôwëższégò znankòwnika *môłi*;

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

w sprawie deklinacje jistników białgłowsczégò ôrtu; w sprawie stosowaniô biérny starnë w kaszëbsczim jãzëkù; w sprawie stosowaniô perfektiwnëch czasów, w sprawie ùżiwaniô lëtrów *i* i *y* w kaszëbsczim jãzëkù, a téż stanowiszcze Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka w sprawie pisënkù wërazu *ser* w kaszëbsczim jãzëkù.

Dzél drëdżi pòd titlã **Studia i materiałë recenzowóné** zawiérô artikle napisóné w akademicczim diskùrsu. Są to: Elżbiéta Bùgajnô, *Mòtiw mòrza w kaszëbsczi pòezji*; Marek Cëbùlsczi, *Òbrôz pòliticzny jawernotë midzëwòjnowi Pòlsczi w dramie Jana Rómpsczégò* Pòrénk; Béata Jankòwskô, *Òbrazë Pùcka w kaszëbsczi lëteraturze na wëbrónëch przëkładach*; Daniel Kalënowsczi, Żeglôrz Złocëstégò Słuńca *Léòna Roppla, to je binowi òbrôz Jana z Kòlna*; Adela Kùjik-Kalënowskô, *Rëbôcë, rëbôcë, cëż wa tu robita? – Òbrazë rëbôków w piesni i pòezji Kaszëb*; Aleksandra Majkòwskô, *Mòdernô technologiô i nowòczasny kùńszt w tradicjowim òbrëmim na przëkładze witrażów w kòscele pw. sw. Józefa Rzemiãsnika w Gniewinie*, a téż dwa artikle Eùgeniusza Prëczkòwsczégò, *Królewô Mòrza w Swôrzewie w kaszëbskòjãzëcznym ùtwórstwie lëteracczim* i *Sanktuarium Królewi Mòrza w Swôrzewie w dobie slëbinów Pòlsczi z mòrzã*, a na kùńc tegò dzéla naszégò rocznika tekst Danutë Stanulewicz, *Farwné òbrazë Bôłtëcczégò Mòrza w wëbrónëch romanach Stanisławë Flészarowi-Mùskôt*.

Na trzecy dzél „Biuletinu” skłôdają sã **Studia i materiałë nierecenzowóné**. Nalézemë tu wëpòwiedzë: Tomôsz Fópka, *Letkò bez dëtka – pieńdze a kaszëbskô mùzyka*; Danuta Pioch, *Mòrze we frazeòlogiznach i paremiach kaszëbsczich*, a téż Bòżenë Ùgòwsczi, *Stanisłôw Pestka – emisariusz niepòdległoscë.*

Jesmë dbë, że materiałë zebróné w nônowszim tomie „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” przëniesą ze sobą rozwiązania, jaczé mdą zmòcniwac fùnkcjonalnotã i zacekawienié rodnym jãzëkã Kaszëbów. W przińdnëch latach na nôleżników gremium Radzëznë żdają pòstãpné kwestie do wëjasniwaniô i nowé jãzëkòznawczé zadania do òbgôdaniô. To wskôzëje jak nieòbéńdną sprawą je stara ò kòndicjã kaszëbsczégò jãzëka.

Daniel Kalinowski

Słowo wstępne

Rada Języka Kaszubskiego to gremium, które stale pracuje nie tylko nad standaryzacją języka i opiniuje rozwiązania bieżących problemów kaszubszczyzny, ale również reaguje na wydarzenia historyczne czy kulturowe, które ściśle związane są z mieszkańcami południowych brzegów Bałtyku. Takim wydarzeniem niewątpliwie był rok 1920, czas, kiedy w życie wchodziły postanowienia traktatów podpisywanych w Wersalu po zakończeniu I wojny światowej. To wówczas, dopiero po kilkunastu miesiącach po ustaniu działań wojennych, na Pomorzu Wschodnim i Kaszubach znów pojawiła się Rzeczpospolita Polska, państwo, które ponownie znalazło się na mapie Europy po 123 latach nieistnienia. Ambicją środowisk II Rzeczpospolitej było mieć dostęp do morza, z kolei dążeniem kręgów kaszubskich było zintegrować własne dążenia tożsamościowe z społeczno-politycznymi racjami polskimi. Z takiego układu sił wyniknęło to, że wschodnia część Kaszub (bez Gdańska, który uzyskał status Wolnego Miasta) stała się częścią odrodzonej Polski, a Kaszubi przestali odczuwać germanizacyjny ucisk. Dalsze lata rozwoju II Rzeczpospolitej powściągnęły marzenia Kaszubów o tym, na ile swą podmiotowość mogą realizować w praktyce, jednakże w 1920 roku nastrój euforii, nadziei na lepsze jutro i chęć pracy nad przyszłością dla kolejnych pokoleń były powszechne. Choć część ze zjawisk kulturowych lat po I wojnie światowej chcieliśmy w swoich pracach omówić, dlatego przedkładany do lektury i korzystania najnowszy numer naszego rocznika ma taki, a nie inny układ treści.

Najnowszy numer „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego” podzielony został na trzy części.

Na pierwszą część naszego periodyku składają się **Uchwały RJK** i wyrażenie stanowiska. Zamieszczamy w tej grupie następujące postanowienia: w sprawie pisowni stopnia wyższego i najwyższego przymiotnika *môłi*, w sprawie deklinacji rzeczowników rodzaju żeńskiego, w sprawie stosowania strony biernej

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

w języku kaszubskim, w sprawie stosowania czasów perfektywnych, w sprawie używania liter *i* i *y* w języku kaszubskim, a także stanowisko Rady Języka Kaszubskiego w sprawie pisowni wyrazu *ser* w języku kaszubskim.

W części drugiej zatytułowanej **Studia i materiały recenzowane** znalazły się artykuły napisane w dyskursie akademickim. Są to: Elżbieta Bugajna, *Motyw morza w kaszubskiej poezji*; Marek Cybulski, *Obraz rzeczywistości politycznej międzywojennej Polski w dramacie Jana Rompskiego pt. „Pòrénk”*; Beata Jankowska, *Obrazy Pucka w literaturze kaszubskiej na wybranych przykładach*; Daniel Kalinowski, *„Żeglarz Złocistego Słońca” Leona Roppla, czyli sceniczny obraz Jana z Kolna*; Adela Kuik-Kalinowska, *„Rëbôcë, rëbôcë, cëż wa tu robita?” Obrazy rybaków w pieśni i poezji Kaszub*; Aleksandra Majkowska, *Nowoczesna technologia i nowoczesna sztuka w tradycyjnych ramach na przykładzie witraży w kościele pw. św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie* a także dwa artykuły Eugeniusza Pryczkowskiego, *Królowa Morza w Swarzewie w kaszubskojęzycznej twórczości literackiej* oraz *Sanktuarium Królowej Morza w Swarzewie w dobie zaślubin Polski z morzem* i na koniec tej części naszego rocznika tekst Danuty Stanulewicz, *Barwne obrazy Morza Bałtyckiego w wybranych powieściach Stanisławy Fleszarowej-Muskat*.

Trzecia część „Biuletynu” zawiera **Studia i materiały nierecenzowane**. Odnajdziemy tutaj wypowiedzi: Tomasz Fopke, *Letkò bez dëtka – pieniądze a muzyka kaszubska*; Danuta Pioch, *Morze we frazeologizmach i paremiach kaszubskich* a także Bożena Ugowska, *Stanisław Pestka – emisariusz niepodległości.*

Mamy nadzieję, że materiały zgromadzone w najnowszym tomie „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego” przynoszą ze sobą rozwiązania, które wzmacniają operatywność i atrakcyjność rodzimego języka Kaszubów. W przyszłych latach członków gremium Rady czekają dalsze kwestie do wyjaśnienia i nowe zadania językoznawcze do omówienia, co wskazuje jak ważną kwestią jest dbałość o kondycję języka kaszubskiego.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

ÙCHWÔLËNCZI
RADZËZNË
KASZËBSCZÉGÒ
JÃZËKA

RJK

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/20 Z DNIA 18.11.2020 R. W SPRAWIE PISËNKÙ STÃPNIA WËŻSZÉGÒ I NÔWËŻSZÉGÒ ZNANKÒWNIKA *MÔŁI*

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka dopùszcziwô twòrzenié stãpienia wëższégò i nôwëższégò znankòwnika *môłi* w dwùch fòrmach:

Znankòwnik	**Stãpiéń wëższi**	**Stãpiéń nôwëższi**
môłi	m**n**iészi / miészi	nôm**n**iészi / nômiészi
môłô	m**n**iészô / miészô	nôm**n**iészô / nômiészô
môłé	m**n**iészé / miészé	nôm**n**iészé / nômiészé

Wëbiérającë pasowny ôrt zapisu stãpienia wëższégò i nôwëższégò nót zachòwac kònsekwentné jegò stosowanié w całim teksce. Tak samò nôlégô sã stosowac w pisënkù wszëtczich wërazów pòchòdnëch, np. jistnikach ôrtu *m**n**iészëzna / miészëzna* czë czasnikach ôrtu *zm**n**iészëc / zmiészëc*, *pòm**n**iészëc / pòmiészëc.*

Bôczënk!
W stãpniowaniu przëczasnika stãpień wëższi i nôwëższi mô leno jednã fòrmã:

Przëczasnik	**Stãpiéń wëższi**	**Stãpiéń nôwëższi**
mało	m**n**i	nôm**n**i

Ùchwôlënk nie zmieniwô pisënkù jinëch znankòwników, jaczé w stãpniu wëższim i nôwëższim mają zbitkã głoskòwą -*mni*-, ale wëstãpùją wiedno w jedny fòrmie, np.:

znankòwnik	**st. wëższi znankòwnika**	**st. nôwëższi znankòwnika**
zëmny	zëmniészi	nôzëmniészi
cemny	cemniészi	nôcemniészi

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

procëmny	procëmniészi	nôprocëmniészi
krëjamny	krëjamniészi	nôkrëjamniészi
rozëmny	rozëmniészi	nôrozëmniészi
nôrëmny	nôrëmniészi	nônôrëmniészi
pòjemny	pòjemniészi	nôpòjemniészi
stolemny	stolemniészi	nôstolemniészi
fòremny	fòremniészi	nôfòremniészi
skrómny	skrómniészi	nôskrómniészi

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/20 Z DNIA 16.12.2020 R. W SPRAWIE DEKLINACJE JISTNIKÓW BIAŁGŁOWSCZÉGÒ ÔRTU

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ustaliwô pòstãpné mòdła deklinacje jistników białgłowsczégò ôrtu:

Òtmiana jistników białogłowsczégò ôrtu
W kaszëbsczi òtmianie jistniczi białogłowsczégò (białczégò) ôrtu nôleżą do II deklinacji.

Jistniczi białogłowsczégò ôrtu w kaszëbsczim jãzëkù òtmieniwają sã wedle czile mòdłów. Spòdlim je temat jistnika. Mòżemë wskazac dwa przédné mòdła:

a) jistniczi zakùńczoné na samòzwãk: -a, -ô, -i
b) jistniczi zakùńczoné na spółzwãk.

Przë kòżdim mòdle pòdôwómë trzë kùnôszczi, chtërne pòmògą nama zarechòwac jistnik do przënôleżnégò mòdła òtmianë: nazéwôcz, rodzôcz i dôwôcz w pòjedinczny lëczbie. Z tegò pòdzélu widzëc je òsem mòdłów: a) -a, -ë, -e; b) -a, -i, -e; c) -a, -ë, -ë; d) -a, -i/-e, -i/-e; e) -ô, -i/-e, -i/-e; f) -ô, -ë, -ë; g) Ø, -ë, -ë h) -i, -i, -i

Òsóbny kategòriô to jistniczi ò znankòwnikòwi òtmianie.

1. Jistniczi zakùńczoné na samòzwãk -a jinaczą sã spółzwãkã, na jaczi kùńczi sã temat:
   a) cwiardotematowé, N. -a, R. -ë, D. -e / (-a, -ë, -e), np. stegna, sztora, kréda, szkòła
   b) zakùńczoné na -k, -g (-a, -i, -e), np. cotka, taska, pòdłoga, żôga
   c) zakùńczoné na -c, -dz, -cz, -ż, -sz, -l (-a, -ë, -ë), np. prażnica, dësza, szëpla, kùgla
   d) jistniczi zakùńczoné na -ja (-a, -i/-e, -i/-e), np. szëja, żnija, deja, a téż pò mitczim n (-a, -i/-e, -i/-e), np. bania (dynia), kania

2. Jistniczi zakùńczoné na samòzwãk -ô mają òglowò dwa mòdła òtmianë:
   a) na -ô pò mitczim n, pò j (-ô, -i/-e, -i/-e), np. kùchniô, lëniô, lelijô i na -ô pò zmitczonëch (-ô, -i/-e, -i/-e), np. zemiô, melodiô, Ewanieliô
   b) na -ô pò pòòstałëch spółzwãkach (-ô, -ë, -ë), np. rolô, mszô, szérzô
3. Jistniczi zakùńczoné na samòzwãk -i (-i, -i, -i), np. gòspòdëni
4. Jistniczi zakùńczoné na spółzwãk (Ø,-ë, -ë), np. chëcz, straż, mësz, noc
5. Jistniczi tipù: wastnô, królewô.

Jistniczi zakùńczoné na -a

1a) cwiardotematowé (-a, -ë, -e)

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz – chto? co?	szkòł-a	łësën-a	szkòł-ë	łësën-ë
Rodzôcz – kògò? czego?	szkòł-ë	łësën-ë	szkòł-ów/szkół	łësën-ów/łësyn
Dôwôcz – kòmù? czemu?	szkòl-e	łësëni-e	szkòł-óm	łësën-óm
Winowôcz – kògò? co?	szkòł-ã	łësën-ã	szkòł-ë	łësën-ë
Nôrzãdzôcz – z kògùm? z czim?	szkòł-ą	łësën-ą	szkòł-ama	łësën-ama
Môlnik – ò kògùm? ò czim?	szkòl-e	łësëni-e	szkòł-ach	łësën-ach
Wòłôcz – ò!	szkòł-o!	łësën-o!	szkòł-ë!	łësën-ë!

W ti òtmianie R. pòj. l. mô kùnôszk *-ë*, a D. *-e*. Jiné słowa z tegò ôrtu: *wéda, sostra, gardina, malëna, arbata, bùcha, kòza*.

Takô sama òtmiana je téż w słowach z tematã zakùńczonym na lëpòwé samòzwãczi:

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**			**Wielnô lëczba**		
Nazéwôcz	zëm-a	mëm-a	rëb-a	zëm-ë	mëm-ë	rëb-ë
Rodzôcz	zëm-ë	mëm-ë	rëb-ë	zëm-ów/zym	mëm-ów	rëb-ów/rib
Dôwôcz	zëmi-e	mëmi-e	rëbi-e	zëm-óm	mëm-óm	rëb-óm
Winowôcz	zëm-ã	mëm-ã	rëb-ã	zëm-ë	mëm-ë	rëb-ë
Nôrzãdzôcz	zëm-ą	mëm-ą	rëb-ą	zëm-ama	mëm-ama	rëb-ama
Môlnik	zëmi-e	mëmi-e	rëbi-e	zëm-ach	mëm-ach	rëb-ach
Wòłôcz	zëm-ò!	mëm-ò!	rëb-ò!	zëm-ë!	mëm-ë!	rëb-ë!

Jistniczi z tematã zakùńczonym na *-m* w R. mają téż kùnôszk *-ë*, leno w òtmianie wëstãpiwô òbòcznosc z mitczenim *m:m'*, témë: *-zëm-/zëm'-; mëm-/mëm'-*. Tak téż òtmieniwają sã m.jin. słowa: *stopa* (p:p'), *zófa* (f:f'), *lãpa* (p:p'), *zupa* (p:p'), *bróma*.

1b) na -k, -g (-a, -i, -e)

Zakùńczoné na tylnojãzëkòwé: k, g, chtërne przëchôdają w òtmianie w -cz, -dz:

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	rãk-a	nog-a	rãc-e	nodż-i
Rodzôcz	rãcz- i	nodż-i	rãk-ów/rãk	nog-ów/nóg
Dôwôcz	rãc-e	nodz-e	rãk-óm	nog-óm
Winowôcz	rãk-ã	nog-ã	rãc-e	nodż-i
Nôrzãdzôcz	rãk-ą	nog-ą	rãk-ama	nog-ama
Môlnik	rãc-e	nodz-e	rãk-ach	nog-ach
Wòłôcz	rãk-ò!	nog-ò!	rãc-e!	nodż-i!

Pòdóné przikładë przëjimają czile tematów òbòczněch: *rãk-, racz-, rãc- rąk-; nog-, nodż-, nodz-, nóg-*. W wielny lëczbie, w rodzaczu, dopùszcziwónô je krótszô pòstacjô: *rąk, nóg*, w tim przëtrôfkù pòjôwiô sã alternacjô: *o:ó, ã:ą*. Jiné słowa w ti òtmianie np. rzéka, łąka, *starka, białka, cotka, knaga (leno knagów), strëga (strëgów), brutka*.

Jistnik *rãka* mô òsóbną òtmianã w nazéwôczu (co przechôdô na winowôcz i wòłôcz) wielny lëczbë: *rãc-e*. Je to zaòstałosc dualu (pòdwójny lëczbë) z ùszłëch czasów.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	mieszczónk-a	królewiónk-a	mieszczóncz-i	królewióncz-i
Rodzôcz	mieszczóncz-i	królewióncz-i	mieszczónk/-ów	królewiónk-ów
Dôwôcz	mieszczónc-e	krolewiónc-e	mieszczónk-óm	królewiónk-óm
Winowôcz	mieszczónk-ã	krolewiónk-ã	mieszczóncz-i	królewióncz-i
Nôrzãdzôcz	mieszczónk-ą	krolewiónk-ą	mieszczónk-ama	królewiónk-ama
Môlnik	mieszczónc-e	królewiónc-e	mieszczónk-ach	królewiónk-ach
Wòłôcz	mieszczónk-ò!	krolewiónk-ò	mieszczóncz-i!	królewióncz-i

Jiné przikładë tegò tipù: *Kaszëbiónka, gduńczónka, Amerikónka*.

1c) na -c, -dz, -cz, -ż, -sz, -l (-a, -ë, -ë)

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**			**Wielnô lëczba**		
Nazéwôcz	dësz-a	prażnic-a	krëzbùl-a	dësz-e	prażnic-e	krëzbùl-e
Rodzôcz	dësz-ë	prażnic-ë	krëzbùl-ë	dësz/-ów	prażnic/-ów	krëzbùl-ów

Dôwôcz	dësz-ë	prażnic-ë	krëzbùl-ë	dësz-óm	prażnic-óm	krëzbùl-óm
Winowôcz	dësz-ã	prażnic-ã	krëzbùl-ã	dësz-e	prażnic-e	krëzbùl-e
Nôrzãdzôcz	dësz-ą	prażnic-ą	krëzbùl-ą	dësz-ama	prażnic-ama	krëzbùl-ama
Môlnik	dësz-ë	prażnic-ë	krëzbùl-ë	dësz-ach	prażnic-ach	krëzbùl-ach
Wòłôcz	dësz-o!	prażnic-o!	krëzbùl-o!	dësz-e!	prażnic-e!	krëzbùl-e!

To karno jistników w R., D. i M. mô kùnôszk *-ë*. Jiné przikładë: *lodownica, pòlëca, wieczerza, szëpla, bala, mùca, tasza, cébùla, kòszla, diszla, kùgla, stréfla, mùża, starża, krusza, jãdza.*

Jistniczi zakùńczoné na *-ja* twòrzą òsóbną kategòriã òtmianë.

1d) Jistniczi zakùńczoné na -ja (-a, -i/e, -i/e), np. *szëja, żnija, deja, chaja, brëja*

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**			**Wielnô lëczba**		
Nazéwôcz	szëj-a	żnij-a	dej-a	szëj-e	żnij-e	dej-e
Rodzôcz	szëj-i/e	żnij-i/-e	dej-i/-e	szëj-ów	żnij-ów	dej-ów
Dôwôcz	szëj-i/e	żnij-i/-e	dej-i/-e	szëj-óm	żnij-óm	dej-óm
Winowôcz	szëj-ã	żnij-ã	dej-ã	szëj-e	żnij-e	dej-e
Nôrzãdzôcz	szëj-ą	żnij-ą	dej-ą	szëj-ama	żnij-ama	dej-ama
Môlnik	szëj-i/e	żnij-i/-e	dej-i/-e	szëj-ach	żnij-ach	dej-ach
Wòłôcz	szëj-o!	żnij-o!	dej-o!	szëj-e!	żnij-e!	dej-e!

W słowarzach je fòrma *szëja* (nié: szëjô). W òtmianie nót je òstawic jotã w temace (jinaczi jak w pòlaszëznie). Na ten ôrt òtmieniwają sã fòrmë z *-ijô, -ejô, -ëjô* np. *lëlijô* (jeżlë są ùżiwóné).

jistniczi pò mitczim n (-a, -i/-e, -i/-e), np. bania (dynia), kania

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	bani-a	kani-a	bani-e	kani-e
Rodzôcz	ban-i/-e	kan-i/-e	ban-i/-ów	kan-i/-ów
Dôwôcz	ban-i/-e	kan-i/-e	bani-óm	kani-óm
Winowôcz	bani-ã	kani-ã	bani-e	kani-e
Nôrzãdzôcz	bani-ą	kani-ą	bani-ama	kani-ama
Môlnik	ban-i/-e	kan-i/-e	bani-ach	kani-ach
Wòłôcz	bani-o!	kani-o!	bani-e!	kani-e!

Na podobny ôrt bãdą òtmieniwac sã jistniczi, chtërne mają *-ô* pò mitczim *n*, np. *kùchniô*.

Jistniczi zakùńczoné na -ô
2a) na -ô pò mitczim *n* (-ô, -i/-e, -i/-e)

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	kùchni-ô	lëni-ô	kùchni-e	lëni-e
Rodzôcz	kùchn-i/-e	lën-i/-e	kùchn-i/-ów	lën-i/-ów
Dôwôcz	kùchn-i/-e	lën-i/-e	kùchni-óm	lëni-óm
Winowôcz	kùchni-ã	lëni-ã	kùchni-e	lëni-e
Nôrzãdzôcz	kùchni-ą	lëni-ą	kùchni-ama	lëni-ama
Môlnik	kùchn-i/-e	lën-i/-e	kùchni-ach	lëni-ach
Wòłôcz	kùchni-o!	lëni-o!	kùchni-e!	lëni-e!

Jiné przikładë: *céniô, wòniô, zdrzadniô, òkrãtowniô, cëczerniô, stëdniô, piesniô, môłniô*. Tuwò przënôlégają téż pòzwë geògrafné zakùńczoné na *-niô*, np. *Lëniô, Gdiniô, Redëniô, Albaniô, Daniô, Macedoniô, Rumuniô, Słoweniô*.

na -ô pò j (-ô, -i/-e, -i/-e)

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	zbroj-ô	restaùracj-ô	zbroj-e	restaùracj-e
Rodzôcz	zbroj-i/e	restauracj-i/-e	zbroj-ów	restaùracj-ów
Dôwôcz	zbroj-i/-e	restaùracj-i/-e	zbroj-óm	restaùracj-óm
Winowôcz	zbroj-ã	restaùracj-ã	zbroj-e	restaùracj-e
Nôrzãdzôcz	zbroj-ą	restaùracj-ą	zbroj-ama	restaùracj-ama
Môlnik	zbroj-i/-e	restaùracj-i/-e	zbroj-ach	restaùracj-ach
Wòłôcz	zbroj-o!	restaùracj-o!	zbroj-e!	restaùracj-e!

Jiné przikładë: *perkùsjô, rozegracjô, pòstacjô*. Tuwò przënôlégają téż pòzwë geògrafné zakùńczoné na *-cjô, -zjô, -sjô*: regionów, krajów i kontynentów, np. *Azjô, Grecjô, Francjô, Rusjô*

na -ô pò zmitczonëch (-ô, -i/-e, -i/-e)

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	pandemi-ô	melodi-ô	pandemi-e	melodi-e

Rodzôcz	pandemi-i/-e	melodi-i/-e	pandemi-ów	melodi-ów
Dôwôcz	pandemi-i/-e	melodi-i/-e	pandemi-óm	melodi-óm
Winowôcz	pandemi-ã	melodi-ã	pandemi-e	melodi-e
Nôrzãdzôcz	pandemi-ą	melodi-ą	pandemi-ama	melodi-ama
Môlnik	pandemi-i/-e	melodi-i/-e	pandemi-ach	melodi-ach
Wòłôcz	pandemi-o!	melodi-o!	pandemi-e!	melodi-e!

Jiné przikładë: *fòliô, religiô, kòtwiô, historiô, chemiô, brëwiô*. Tuwò przënôlégają téż pòzwë geògrafné tipu: *Karwiô, Słëpiô, Aùstraliô, Aùstriô, Irlandiô, Serbiô, Mòłdawiô, Belgiô, Flandriô*.

2b) na -ô pò pòòstałëch spółzwãkach (-ô, -ë, -ë), np. rolô, szérzô

Cwiardi temat

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**			**Wielnô lëczba**		
Nazéwôcz	rol-ô	wòl-ô	msz-ô	rol-e	wòl-e	msz-e
Rodzôcz	rol-ë	wòl-ë	msz-ë	rol-ów/ról	wòl-ów	msz-ów
Dôwôcz	rol-ë	wòl-ë	msz-ë	rol-óm	wòl-óm	msz-óm
Winowôcz	rol-ã	wòl-ã	msz-ã/-ą	rol-e	wòl-e	msz-e
Nôrzãdzôcz	rol-ą	wòl-ą	msz-ą	rol-ama	wòl-ama	msz-ama
Môlnik	rol-ë	wòl-ë	msz-ë	rol-ach	wòl-ach	msz-ach
Wòłôcz	rol-o!	wòl-o!	msz-o!	rol-e!	wòl-e!	msz-e!

3. Jistniczi zakùńczoné na samòzwãk -i, np. gòspòdëni

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**	**Wielnô lëczba**
Nazéwôcz	gòspòdën-i	gòspòdëni-e
Rodzôcz	gòspòdën-i	gòspòdëni-ów
Dôwôcz	gòspòdën-i	gòspòdëni-óm
Winowôcz	gòspòdëni-ą	gòspòdëni-e
Nôrzãdzôcz	gòspòdëni-ą	gòspòdëni-ama
Môlnik	gòspòdën-i	gòspòdëni-ach
Wòłôcz	gòspòdën-i!	gòspòdëni-e!

W winowôczu białogłowsczégò ôrtu przëjãło sã ùżiwanié ã, chòc w niechternëch słowach wëstãpiwô w wëmòwie dôwny kùnôszk -ą.

4) Jistniczi zakùńczoné na spółzwãk (Ø,-ë, -ë), np. *chëcz, pamiãc, gãs*

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**			**Wielnô lëczba**		
Nazéwôcz	chëcz-Ø	pamiãc-Ø	gãs- Ø	chëcz-e	pamiãc-e	gãs-e
Rodzôcz	chëcz-ë	pamiãc-ë	gãs-ë	chëcz-i/-ów	pamiãc-y/-ów	gãs-y/-ów
Dôwôcz	chëcz-ë	pamiãc-ë	gãs-ë	chëcz-óm	pamiãc-óm	gãs-óm
Winowôcz	chëcz-Ø	pamiãc-Ø	gãs-Ø	chëcz-e	pamiãc-e	gãs-e
Nôrzãdzôcz	chëcz-ą	pamiãc-ą	gãs-ą	chëcz-ama	pamiãc-ama	gãs-ama
Môlnik	chëcz-ë	pamiãc-ë	gãs-ë	chëcz-ach	pamiãc-ach	gãs-ach
Wòłôcz	chëcz-ë!	pamiãc-ë!	gãs-ë!	chëcz-e!	pamiãc-e!	gãs-e!

Są taczé jistniczi, chtërne òtmieniwaja sã blós w pòjedinczny lëczbie, np. òszôc. Jeżlë jidze ò pamiãc kòmpùtra, pendrive, tédë téż mòże òtmienic w wielny lëczbie. Jiné przikładë, np.: *wies*, *pażãc, òrãdz, barń, mësz, séc, piãsc, wesz, dôl (R. dalów), jeséń*. Dlô rodzôcza wielny lëczbë apartny je kùnôszk *-i(-y)* wëmieniwóny z *-ów*.

5) Jistniczi tipù wastnô, królewô

Są téż jistniczi, jaczi w niechtërnëch przëpôdkach przejimają fòrmë òtmianë znankòwników i jistników. Przenôlégają tuwò m.jin. *wastnô, królewô, bratowô, służącô*.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	wastn-ô/a	królewô	wastn-e	królew-e/-é
Rodzôcz	wastn-ë/-y	królew-i	wastn-ëch/-ów	królew-ëch
Dôwôcz	wastn-y/-ie	królew-i	wastn-ym	królew-im
Winowôcz	wastn-ã/-ą	królew-ą	wastn-e	królew-e/ -é
Nôrzãdzôcz	wastn-ą	królew-ą	wastn-yma	królew-ima
Môlnik	wastn-y/-ie	królew-i	wastn-ëch	królew-ëch
Wòłôcz	wastn-o!	królew-ò!	wastn-e!	królew-e/-é

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/20 Z DNIA 16.12.2020 R. SPRAWIE STOSOWANIÔ BIÉRNY STARNË W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka przëjimô pòstãpné ùstalenia w sprawie stosowaniô biérny starnë w kaszëbsczim jãzëkù:

Biérnô starna w kaszëbsczim jãzëkù

Ùżiwanié biérny starnë

Biérny starnë sã tej ùżiwô, czej bôczënk nie je sczerowóny na sprôwcë czinnoscë (nie je òn znóny abò wiédzô ò nim nie je w tim sztóce wôżnô), le na sami czinnoscë abò na persónie (abò przedmioce/zjawiszczu), chtërno je „òdbiércą" czë dëcht rezultatã ti czinnoscë. Biérnô starna je wiele razy wicy ùżiwónô w òficjalnëch i nôùkòwëch tekstach jak w codniowi gôdce.

Bùdowa zdaniów ò biérny kònstrukcji

W zdaniach ò czinny kònstrukcji jistnik (abò zamiono), co sã òdnôszô do sprôwcë, je pòdmiotã, a jistnik (abò zamiono), co sã òdnôszô do òdbiércë czë rezultatu czinnoscë, je blëższim dopełnienim. Zôs w zdaniach ò biérny kònstrukcji słowò, co sã òdnôszô do òdbiércë abò rezultatu czinnoscë, sã stôwô przedmiotã, a sprôwca mòże òstac pòminiãti, np.

- czinnô starna: *Jô wpisa* ***akùrôtny adres*** *do notesu.* ‘Wpisałam dokładny adres do notesu.'
- biérnô starna: ***Akùrôtny adres*** *òstôł wpisóny do notesu.* ‘Dokładny adres został wpisany do notesu.'

Òrzeczenié w zdaniach ò biérny kònstrukcji sã skłôdô z wëpòmòżnégò czasnika *bëc* (abò *bëwac*) abò *òstac* (abò *òstawac*) i przechòdnégò czasnika w fòrmie znankòwnikòwégò mionoczasnika biérnégò. Òrzeczenié w zanôleżnoce òd pòdmiotu mòże bëc:

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

– w pòjedinczny abò wielny lëczbie, np.

Akùrôtny adres ***òstôł wpisóny*** *do notesu.* ‘Dokładny adres został wpisany do notesu.’
Akùrôtné adresë ***òstałë wpisóné*** *do notesu.* ‘Dokładne adresy zostały wpisane do notesu.’

– w chłopsczim, białgłowsczim abò dzecnym ôrce, np.

Nen roman ***béł pisóny*** *łońsczégò rokù.* ‘Ta powieść była pisana w zeszłym roku’.
Na knéga ***bëła pisónô*** *łońsczégò rokù.* ‘Ta książka była pisana w zeszłym roku’.
No sprawòzdanié ***bëło pisóné*** *łońsczégò rokù.* ‘To sprawozdanie było pisane w zeszłym roku’.

Wëpòmòżny czasnik w zdaniach ò biérny kònstrukcji wëstãpiwô – w zanôleżnoce òd brëkòwnotë – w ternym, ùszłim abò przińdnym czasu, np.

Nen roman ***je*** *terô pisóny.* ‘Ta powieść jest teraz pisana.’
Nen roman ***béł*** *pisóny łońsczégò rokù.* ‘Ta powieść była pisana w zeszłym roku.’
Nen roman ***mdze*** *pisóny za rok.* ‘Ta powieść będzie pisana w przyszłym roku.’

W zdaniach ò biérny kònstrukcji mògą wëstãpòwac mionoczasniczi ùtwòrzoné tak òd dokònónëch czasników, jak i niedokònónëch, np.

Nen roman ***béł pisóny*** *łońsczégò rokù.* ‘Ta powieść była pisana w zeszłym roku.’
Nen roman ***òstôł napisóny*** *łońsczégò rokù.* ‘Ta powieść została napisana w zeszłym roku.’

W kaszëbsczim jãzëkù mòżebné są téż zdania ò biérny kònstrukcji bez pòdmiotu. Òrzeczenié sã skłôdô tej z czasnika *bëc* w 3. persónie pòjedinczny lëczbë w dzecnym ôrce i znankòwnikòwégò mionoczasnika biérnégò w pòjedinczny lëczbie w dzecnym ôrce, np.

Òb całi wieczórk ***bëło tuńcowóné****.* ‘Przez cały wieczór tańczono.’
Tuwò ***bëło*** *głosno* ***spiéwóné****.* ‘Głośno tu śpiewano.’

Biérnô starna a złożoné czasë

Biérny starnë nie przënôlégô sã parłãczëc z tzw. perfektiwnyma czasama, w jaczich sã téż ùżiwô biérnégò mionoczasnika ùrëchlonégò przënôleżną fòrmą czasnika *bëc* abò *miec*. Zdania *Òn je wëjachóny* ‘On wyjechał’, *Jô ju móm zjadłé* ‘Już zjadłem/zjadłam’ i *Jô ju móm napisóné* ‘Już napisałem/napisałam’ ni mają biérny kònstrukcji, bò jich pòdmiotã je persónowé zamiono (*òn* abò *jô*) co sã òdnôszô do sprôwcë czinnoscë, zôs przikładã zdaniów ò biérny kònstrukcji bãdą: *Wszëtkò ju òstało zjadłé* ‘Wszystko już zostało zjedzone’ i *Wszëtkò ju òstało napisóné* ‘Wszystko już zostało napisane’, w jaczich słowò, co sã òdnôszô do òdbiércë i rezultatu czinnoscë (zamiono *wszëtkò*), wëstãpiwô w fùnkcji pòdmiotu.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/20 Z DNIA 16.12.2020 R. SPRAWIE STOSOWANIÔ CZASÓW PERFEKTIWNËCH

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka przëjimô pòstãpné ùstalenia w sprawie stosowaniô czasów perfektiwnëch w kaszëbsczim jãzëkù:

W kaszëbsczim jãzëkù to dô złożoné czasë, jaczé wëmôgają ùżëcégò spòmóżnégò czasnika *bëc* abò *miec* i adiektiwnégò pasywnégò particypium dokònónëch i niedokònónëch czasników. To są tak zwóné perfektiwné czasë, co fakticzno parłãczą ze sobą czas (terôczasny, ùszłi abò przińdny) i aspekt (perfektiwny), a w jich ùżëcym jidze ò to, jakô je relacëjô miedzë czasã wëkònaniô jednégò czënu a terôczasnoscą abò jinym sztótã w ùszłoscë abò przińdzoce.

Czasnik bëc je ùżiwóny z particypiama nieprzechódnëch czasników rëchù (*jic, przińc, jachac, latac* itp.), np. *wszëtcë **są przëszłi**, ten ptôch **je ùlecałi**, òn **je wëjachóny**, òni **są jidzony***.

Strukturë na ôrt *jô **móm zrobioné**, të **môsz widzoné**, òni **mają bëté*** są przikładama ùżëcô czasu terôczasnégò perfektiwnégò. Te są różné wedle znaczeniô òd ùszłégò czasu, np. *jô (jem) zrobił* i *të (jes) widzôł* sã òdnôszają do ùszłëch zdarzeniów. Czej më ùżiwómë terôczasny perfektiwny czas, më pòdsztrichùjemë, że czin mô wpływ na terôczasnosc abò że sã naczął w ùszłoce i dërch trëwô.

Adiektiwné particypia pasywné ze spòmóżnym czasnikã w ùszłim czasu twòrzą zaùszłi czas (ùszłi perfektiwny), a ze spòmóżnym czasnikã *bëc* w przińdnym czasu, jaczémù towarzi *miec* w ùszłim czasu (abò blós *bëc* w przipôdkù nieprzechódnëch czasników rëchù) – przińdny czas perfektiwny.

Zaùszłi czas prezeńtëją hewò te przikładë:

- *Jô chcôł gò nalezc doma, ale òn ju **bél jidzony**.*
- *Òn chcôł zjesc pôłnie, ale òni ju **mielë** wszëtkò **zjadłé**.*
- *Më przëszlë nafùtrowac ptôchë, ale wszëtczé **bëlë ùlecałé**.*
- *Wa próbòwa kùpic dankã, le lëdze **mielë** wszëtczé **pòwëkùpioné**.*

Czej më ùżiwómë zaùszłi czas, më pòdsztrichùjemë, że czin sã zdarził przed drëdżim czënã, ò jaczim më gôdómë, ùżiwającë ùszłi czas.

Je téż klôr różnica w znaczenim, czej më pòrównómë przińdny czas z przińdnym perfektiwnym czasã:

- *Ò sódmi wieczór jô **zjém** wieczerzã.* (przińdny czas)
- *Ò sódmi wieczór jô **mdã miôł zjadłé** wieczerzã.* (przińdny perfektiwny czas)
- *Na drëdżi rok ò ten czas òne to ju **mdą miałë zeżorgóné**.*
- *Witro do pôłnia më **bãdzemë mielë** ne dokùmeńtë **złożoné**.*

W nëch przikładach czin, ò jaczim më gôdómë, ùżiwającë przińdny perfektiwny czas, sã wëdarzi przed jaczims pùnktã w czasu. W przikładze niżi òn sã wëdarzi przed drëdżim czënã, w przipôdkù jaczégò më ùżiwómë przińdny czas.

- *Niglë të przińdzesz, gòsce **mdą wëjachóny**.*

Perfektiwné czasë bë ni miałë bëc miloné z pasywnym ùstawã.

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/20 Z DNIA 16.12.2020 R. W SPRAWIE ÙŻIWANIÔ LËTRÓW *I* I *Y* W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka przëjimô pòstãpné ùstalenia w sprawie ùżiwaniô lëtrów *i* i *y* w kaszëbsczim jãzëkù:

Zwãk to je nômniészi zestôwny dzél naszi mòwë, co dôwô nama znaczenié. W pisónym teksce równoznaczëną zwãkù je lëtra. Nôczãsczi jedna lëtra òznôczô jeden zwãk, le czasã jeden zwãk piszemë dwùma lëtrama, np. *sz, cz* w pòlsczi i kaszëbczi mòwie, czasã – trzema, np. w pòlsczim słowie *dziecko* – 5 zwãków: *dzi*, *e*, *c*, *k*, *o*, 7 lëtrów; a téż jinaczi – jedna lëtra mòże znakòwac dwa zwãczi, np. *ò, ù* w kaszëbsczi mòwie òznôczô pasowno [*łe*] i [*łu / ły*] (bò w kaszëbsczi mòwie *ù* co le mało rzecze sã jakno *y*).

Baro czãsto lëdze, co gôdają swòją mòwą, w jaczims jednym znaczenim brëkùją përznã jinëch nié wiedno tëch samëch zwãków, le prze tim lëdze, co gôdają swòją mòwą, rozmieją jich, bò te zwãczi nie jinaczą negò słowa. Np. w pòlsczim jãzëkù, a téż i w kaszëbsczim przódë lëdze gôdelë *ł* przódkòwòjãzëczno – zãbné, co sã rzecze przez dotkniãcé przódka jãzëka do górnëch zãbów (może taczé *ł* czëc w mòwie aktorów w stôrëch pòlsczich filmach, a téż ò taczim *ł* w kaszëbsczim jãzëkù w tamtëch czasach pisôł Jón Karnowsczi), dzysô równak w gôdónym pòlsczim i kaszëbsczim jãzëkù rzecze sã leno tak pòzwóné *u* nieszlabizowé, przez zaòkrãglenié lëpów. Taczi zbiér zwãków, co nie jinaczą znaczeniégò słowa, to je fònem.

W kaszëbsczi mòwie mómë jeden fònem *i.* Jinaczi to wëzdrzi w polsczi mòwie, gdze są dwa fònemë: *i*, a téż *y*. W kaszëbsczim pisënkù nen fònem je nôczãscy zapisywóny lëtrą *i.* Na lëtra *i* òznôczô tuwò:

- samòstójny samòzwãk (np. _p_***i***_wò_, _m_***i***_ł_***i***, _prz_***i***_ńdze_), co je westrzódkã szlabizë;

a téż

- céch mitkòscë spółzwãkù, co stoji chùdzy, gôdóny co le mało jakno *j*, i òn nie je westrzódkã szlabizë (np. ***bi***_ôłi_, _przë_***wi***_ozłi_, ***ni***_esc_);

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Lëtrã *i* piszemë pò spółzwãkach:

- lëpnëch: *p, b, f, w, m, ł*), np. ***pi**es*, ***bi**éda,* ***wi**ôdro, krzë**wi**,* ***mi**ono,* ***ł**isk*;
- zãbnëch: t, d, np. *pros**ti***, ***di**m*;
- dąsłowëch: *sz, ż, cz, dż, l, r, rz,* np. *wëż**szi**, wë**żi**,* ***czi**j,* ***dżi**nie, no**dżi**,* ***li**ńcuch,* ***li**m, dob**ri,** stô**ri,*** ***Rzi**m*[1];
- (strzédnojãzëcznëch): *ń*, np. ***ni**żi,* ***ni** ma*.

W niechtërnëch placach fònem *i* zapisëjemë w kaszëbsczim jãzëkù lëtrą *y.* Tak je pò nôslédnëch spółzwãkach:

- pò *c*, np. ***cy**gnie*, ***wë**cygô*;
- pò *s*, np. ***sy**n*, ***sy**gnie*;
- pò *z*, np. ***zy**mk*, *mier**zy***[2];
- pò *dz*, np. ***dzy**s,* ***dzy**wny.*

To wëzdrzi jinaczi jak w pòlsczi mòwie, gdze *i* sã pisze pò spółzwãkù *ć* – zapisywónym jakno *c*, np. *cisza*, *ś* – zapisywónym jakno *s*, np. *siła*, *ź* – zapisywónym jakno *z*, np. *zima*, *dź* – zapisywónym jakno *dz*, np. *dziś.*

Lëtrã *y* piszemë téż pò *n*, np. *szkól**ny***, ***ny*** [*lëdze*], *póz(d)**ny*** (znankòwnik), *bël**ny*** (znankòwnik) – jinaczi, czedë zwãk *i* rzecze sã pò *ń* (pisónym jakno *n*), bò tedë piszemë gò jakno *i* (pòr. wëż.), np. [*jidã do*] ***ni**, **ni*** [*ma gò doma*], *póz(d)**ni*** (wëższi stãpień przëczasnika), *bël**ni*** (wëższi stãpień przëczasnika).

---

[1] Tuwò mómë jeden spółzwãk, chòc zapisóny przez dwie lëtrë, pò nim piszemë *i*.

[2] Tuwò spółzwãk *z* grańczi ze spółzwãkã *r*, a pò nim piszemë *i*.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

STANOWISZCZE RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ W SPRAWIE PISËNKÙ WËRAZU *SER* W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

RJK pòlécô stosowanié taczégò hewò zapisaniô:
syr (N.), *sëra* (R.)

Z przëczënów praktiсznëch RJK dopùszczіwô stosowanié rozpòwszechnionégò w ùczbòwnikach i wiele wëdôwiznach zapisaniô:
sér (N.), *sera* (R.)

Ùdokaznienié:
Bez òstatné czіledzesąt lat rozszerzëło sã zapisanié: *sér, sera*. Nalézemë je w słowarzach:

- Jana Trepczyka *Słownik polsko-kaszubski – sér*
- Stefana Ramułta *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego – sérowi*

w ùczbòwnikach i słowarzach dlô dzecy, np.:

- W. Bòbrowsczi, K. Kwiatkòwskô *Kaszëbsczé abecadło – sér*
- M. Dambek *Mój słowôrz – sér*
- L. Gòłąbk *Kaszëbsczi słowôrz ilustrowóny – sér*
- w ùczbòwnikach Danutë Pioch
- w ùczbòwnikach Jaromirë Labùddy
- w ùczbòwnikach Emilie Maszke
- w ùczbòwnikach A. Pająk, L. Sorn, T. Czerwińsczi

Zapisanié to mô pewno swój zôczątk w analogie do pòlsczégò zapisaniô: *ser.* W kaszëbsczim jãzëkù w placu dôwnégò dłudżégò *e* (w pòlsczim ta apartnosc zanikła) czëjemë samòzwãk pòdobny do *y*/*i*, stądka w pisënkù *é* – e pòchiloné.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Równak ju w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernata Sëchtë widzymë zapisanié: *sur, sëra,* a téż *sëra (rodzaj nijaki).*

Stądka pewno w *Wielkim Słowniku polsko-kaszubskim* Eùgeniusza Gòłąbka nalézemë zapisanié: *syr* (Sy sur) *m, rzad sëra n (tegò sëra).* A we wczasniészim *Kaszëbsczim słowarzu normatiwnym*: *syr* EG || sur SY *m, tegò sëra.*

Słowôrz etimòlogiczny jãzëka pòlsczégò podôwô:

ser, z *syr*; prasłowiańskie; cerk. *syr*, czes. *sýr*, serb. *sir*,

To tak wskazëje, że zapisanié *syr, sëra* zalécóné bez Eùgeniusza Gòłąbka, (òbòk notowónégò bez B. Sëchtã *sur)* mô swòje ùdokaznienié etimòlogiczné. Mô òno téż swòje przëswiôdczenié w wëmòwie tegò słowa bez Kaszëbów.

Dlô pòrządkù mùszi jesz pòdac zapisanié *sër* w słowarzu internetowim: https://pl.glosbe.com/

UCHWAŁY
RADY
JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

UCHWAŁA NR 1/RJK/20 Z DNIA 18.11.2020 R. W SPRAWIE PISOWNI STOPNIA WYŻSZEGO I NAJWYŻSZEGO PRZYMIOTNIKA *MÔŁI*

Rada Języka Kaszubskiego dopuszcza tworzenie stopnia wyższego i najwyższego przymiotnika *môłi* w dwóch formach:

Przymiotnik	**Stopień wyższy**	**Stopień najwyższy**
môłi	m**n**iészi / miészi	nôm**n**iészi / nômiészi
môłô	m**n**iészô / miészô	nôm**n**iészô / nômiészô
môłé	m**n**iészé / miészé	nôm**n**iészé / nômiészé

Wybierając odpowiedni sposób zapisu stopnia wyższego i najwyższego należy zachować konsekwentne jego stosowanie w całym tekście. Tak samo należy postępować w pisowni wszystkich wyrazów pochodnych, np. rzeczowników typu: *m**n**iészëzna / miészëzna* czy czasowników typu: *zm**n**iészëc / zmiészëc*, *pòm**n**iészëc / pòmiészëc.*

Uwaga!
W stopniowaniu przysłówków stopień wyższy i najwyższy mają tylko jedną formę:

Przysłówek	**Stopień wyższy**	**Stopień najwyższy**
mało	m**n**i	nôm**n**i

Uchwała nie zmienia pisowni innych przymiotników, które w stopniu wyższym i najwyższym zawierają zbitkę głoskową -*mni*-, ale zawsze występują w jednej formie, np.:

przymiotnik	**stopień wyższy przymiotnika**	**stopień najwyższy przymiotnika**
zëmny	zëmniészi	nôzëmniészi
cemny	cemniészi	nôcemniészi

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

procëmny	procëmniészi	nôprocëmniészi
krëjamny	krëjamniészi	nôkrëjamniészi
rozëmny	rozëmniészi	nôrozëmniészi
nôrëmny	nôrëmniészi	nônôrëmniészi
pòjemny	pòjemniészi	nôpòjemniészi
stolemny	stolemniészi	nôstolemniészi
fòremny	fòremniészi	nôfòremniészi
skrómny	skrómniészi	nôskrómniészi

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

UCHWAŁA NR 2/RJK/20 Z DNIA 16.12.2020 R. W SPRAWIE DEKLINACJI RZECZOWNIKÓW RODZAJU ŻEŃSKIEGO

Rada Języka Kaszubskiego ustala następujące wzory deklinacji rzeczowników rodzaju żeńskiego:

Odmiana rzeczowników rodzaju żeńskiego
W odmianie kaszubskiej rzeczowniki rodzaju żeńskiego należą do II deklinacji.

Rzeczowniki rodzaju żeńskiego odmieniają się zgodnie z kilkoma wzorami. Podstawą jest temat rzeczownika. Można wskazać dwa główne wzory:

a) rzeczownik zakończone na samogłoskę: -a, -ô, -i
b) rzeczowniki zakończone na spółgłoskę.

Do każdego wzoru podajemy trzy końcówki, które pomogą nam zaliczyć rzeczownik do odpowiedniego wzoru odmiany: mianownika, dopełniacza, celownika w liczbie pojedynczej. Wyróżniamy osiem wzorów odmiany: a) -a, -ë, -e; b) -a, -i, -e; c) -a, -ë, -ë; d) -a, -i/-e, -i/-e; e) -ô, -i/-e, -i/-e; f) -ô, -ë, -ë; g) Ø, -ë, -ë h) -i, -i, -i

Oddzielną kategorię stanowią rzeczowniki o odmianie przymiotnikowej.

1. Rzeczowniki zakończone na samogłoskę *-a* różnią się spółgłoską, na którą kończy się temat:
   a) twardotematowe, N. -a, R. -ë, D. -e / (-a, -ë, -e), np. stegna, sztora, kréda, szkòła
   b) zakończone na -k, -g (-a, -i, -e), np. cotka, taska, pòdłoga, żôga
   c) zakończone na -c, -dz, -cz, -ż, -sz, -l (-a, -ë, -ë), np. prażnica, dësza, szëpla, kùgla
   d) rzeczowniki zakończone na -ja (-a, -i/-e, -i/-e), np. szëja, żnija, deja i także po miękkim *n* (-a, -i/-e, -i/-e), np. bania (dynia), kania

2. Rzeczowniki zakończone na samogloskę *-ô* mają ogólnie dwa wzory odmiany:
   a) na *-ô* po miękkim *n*, po *j* (-ô, -i/-e, -i/-e), np. kùchniô, lëniô, lelijô i na *-ô* po zmiękczonych (-ô, -i/-e, -i/-e), np. zemiô, melodiô, Ewanieliô
   b) na *-ô* po pozostałych spółgłoskach (-ô, -ë, -ë), np. rolô, mszô, szérzô
3. Rzeczowniki zakończone na samogłoskę *-i* (-i, -i, -i), np. gòspòdëni
4. Rzeczowniki zakończone na spółgłoskę (Ø,-ë, -ë), np. chëcz, straż, mësz, noc
5. Rzeczowniki typu: wastnô, królewô.

Rzeczowniki zakończone na *-a*

1a) twardotematowe (-a, -ë, -e)

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz – chto? co?	szkòł-a	łësën-a	szkòł-ë	łësën-ë
Rodzôcz – kògò? czego?	szkòł-ë	łësën-ë	szkòł-ów/szkół	łësën-ów/łësyn
Dôwôcz – kòmù? czemu?	szkòl-e	łësëni-e	szkòł-óm	łësën-óm
Winowôcz – kògò? co?	szkòł-ã	łësën-ã	szkòł-ë	łësën-ë
Nôrzãdzôcz – z kògùm? z czim?	szkòł-ą	łësën-ą	szkòł-ama	łësën-ama
Môlnik – ò kògùm? ò czim?	szkòl-e	łësëni-e	szkòł-ach	łësën-ach
Wòłôcz – ò!	szkòł-o!	łësën-o!	szkòł-ë!	łësën-ë!

W tej odmianie dopełniacz l. poj. ma końcówkę *-ë*, a celownik *-e*. Inne słowa z tego typu: *wéda, sostra, gardina, malëna, arbata, bùcha, kòza*.

Taką samą odmianę mają także wyrazy z tematem zakończonym na spółgłoski wargowe:

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**			**Wielnô lëczba**		
Nazéwôcz	zëm-a	mëm-a	rëb-a	zëm-ë	mëm-ë	rëb-ë
Rodzôcz	zëm-ë	mëm-ë	rëb-ë	zëm-ów/zym	mëm-ów	rëb-ów/rib
Dôwôcz	zëmi-e	mëmi-e	rëbi-e	zëm-óm	mëm-óm	rëb-óm
Winowôcz	zëm-ã	mëm-ã	rëb-ã	zëm-ë	mëm-ë	rëb-ë
Nôrzãdzôcz	zëm-ą	mëm-ą	rëb-ą	zëm-ama	mëm-ama	rëb-ama
Môlnik	zëmi-e	mëmi-e	rëbi-e	zëm-ach	mëm-ach	rëb-ach
Wòłôcz	zëm-ò!	mëm-ò!	rëb-ò!	zëm-ë!	mëm-ë!	rëb-ë!

Rzeczowniki z tematem zakończonym na *-m* w dopelniaczu mają także końcówkę *-ë*, ale w odmianie występuje oboczność ze zmiękczeniem *m:m'*, tematy: *-zëm-/ zëm'-; mëm-/mëm'-*. Tak też odmieniają się m.in. słowa: *stopa* (p:p'), *zófa* (f:f'), *lãpa* (p:p'), *zupa* (p:p'), *bróma*.

1b) na -k, -g (-a, -i, -e)

Zakończone na tylnojęzykowe: *k*, *g,* które w odmianie przechodzą w *-cz*, *-dz*:

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**	**Wielnô lëczba**
Nazéwôcz	rãk-a nog-a	rãc-e nodż-i
Rodzôcz	rãcz- i nodż-i	rãk-ów/rãk nog-ów/nóg
Dôwôcz	rãc-e nodz-e	rãk-óm nog-óm
Winowôcz	rãk-ã nog-ã	rãc-e nodż-i
Nôrzãdzôcz	rãk-ą nog-ą	rãk-ama nog-ama
Môlnik	rãc-e nodz-e	rãk-ach nog-ach
Wòłôcz	rãk-ò! nog-ò!	rãc-e! nodż-i!

Podane przykłady przyjmują kilka tematów obocznych: *rãk-, racz-, rãc- rąk-; nog-, nodż-, nodz-, nóg-*. W liczbie mnogiej, w dopełniaczu, dopuszcza się krótszą formę: *rąk, nóg*, w tym przypadku pojawia się alternacja: *o:ó, ã:ą*. Inne wyrazy w tej odmianie np. rzéka, łąka, *starka, białka, cotka, knaga (leno knagów), strëga (strëgów), brutka*.

Rzeczownik *rãka* ma osobną odmianę w mianowniku (co przechodzi na biernik i wołacz) liczby mnogiej: *rãc-e*. Jest to pozostałość dualu (liczby podwójnej) z dawnych czasów.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**	**Wielnô lëczba**
Nazéwôcz	mieszczónk-a królewiónk-a	mieszczóncz-i królewióncz-i
Rodzôcz	mieszczóncz-i królewióncz-i	mieszczónk/-ów królewiónk-ów
Dôwôcz	mieszczónc-e krolewiónc-e	mieszczónk-óm królewiónk-óm
Winowôcz	mieszczónk-ã krolewiónk-ã	mieszczóncz-i królewióncz-i
Nôrzãdzôcz	mieszczónk-ą krolewiónk-ą	mieszczónk-ama królewiónk-ama
Môlnik	mieszczónc-e królewiónc-e	mieszczónk-ach królewiónk-ach
Wòłôcz	mieszczónk-ò! krolewiónk-ò	mieszczóncz-i! królewióncz-i

Inne przykłady tego typu: *Kaszëbiónka, gduńczónka, Amerikónka*.

1c) na -c, -dz, -cz, -ż, -sz, -l (-a, -ë, -ë)

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**	**Wielnô lëczba**
Nazéwôcz	dësz-a prażnic-a krëzbùl-a	dësz-e prażnic-e krëzbùl-e
Rodzôcz	dësz-ë prażnic-ë krëzbùl-ë	dësz/-ów prażnic/-ów krëzbùl-ów

Dôwôcz	dësz-ë	prażnic-ë	krëzbùl-ë	dësz-óm	prażnic-óm	krëzbùl-óm
Winowôcz	dësz-ã	prażnic-ã	krëzbùl-ã	dësz-e	prażnic-e	krëzbùl-e
Nôrzãdzôcz	dësz-ą	prażnic-ą	krëzbùl-ą	dësz-ama	prażnic-ama	krëzbùl-ama
Môlnik	dësz-ë	prażnic-ë	krëzbùl-ë	dësz-ach	prażnic-ach	krëzbùl-ach
Wòłôcz	dësz-o!	prażnic-o!	krëzbùl-o!	dësz-e!	prażnic-e!	krëzbùl-e!

Ta grupa rzeczowników w R., D. i M. ma końcówkę *-ë*. Inne przykłady: *lodownica, pòlëca, wieczerza, szëpla, bala, mùca, tasza, cébùla, kòszla, diszla, kùgla, stréfla, mùża, starża, krusza, jãdza.* Rzeczowniki zakończone na *-ja* tworzą oddzielną kategorię odmiany.

1d) Rzeczowniki zakończone na -ja (-a, -i/e, -i/e), np. *szëja, żnija, deja, chaja, brëja*

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**			**Wielnô lëczba**		
Nazéwôcz	szëj-a	żnij-a	dej-a	szëj-e	żnij-e	dej-e
Rodzôcz	szëj-i/e	żnij-i/-e	dej-i/-e	szëj-ów	żnij-ów	dej-ów
Dôwôcz	szëj-i/e	żnij-i/-e	dej-i/-e	szëj-óm	żnij-óm	dej-óm
Winowôcz	szëj-ã	żnij-ã	dej-ã	szëj-e	żnij-e	dej-e
Nôrzãdzôcz	szëj-ą	żnij-ą	dej-ą	szëj-ama	żnij-ama	dej-ama
Môlnik	szëj-i/e	żnij-i/-e	dej-i/-e	szëj-ach	żnij-ach	dej-ach
Wòłôcz	szëj-o!	żnij-o!	dej-o!	szëj-e!	żnij-e!	dej-e!

W słownikach występuje forma *szëja* (nié: szëjô). W odmianie trzeba zostawić jotę w temacie (inaczej niż w języku polskim). Na ten sposób odmieniają się formy z *-ijô, -ejô, -ëjô* np. *lëlijô* (jeżeli są używane).

rzeczowniki po miękkim n (-a, -i/-e, -i/-e), np. bania (dynia), kania

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	bani-a	kani-a	bani-e	kani-e
Rodzôcz	ban-i/-e	kan-i/-e	ban-i/-ów	kan-i/-ów
Dôwôcz	ban-i/-e	kan-i/-e	bani-óm	kani-óm
Winowôcz	bani-ã	kani-ã	bani-e	kani-e
Nôrzãdzôcz	bani-ą	kani-ą	bani-ama	kani-ama
Môlnik	ban-i/-e	kan-i/-e	bani-ach	kani-ach
Wòłôcz	bani-o!	kani-o!	bani-e!	kani-e!

W podobny sposób będą odmieniać się rzeczowniki, które mają *-ô* po miękkim *n*, np. *kùchniô*.

Rzeczowniki zakończone na -ô

2a) na *-ô* po miękkim *n* (-ô, -i/-e, -i/-e)

Przëpôdk	Pòjedincznô lëczba		Wielnô lëczba	
Nazéwôcz	kùchni-ô	lëni-ô	kùchni-e	lëni-e
Rodzôcz	kùchn-i/-e	lën-i/-e	kùchn-i/-ów	lën-i/-ów
Dôwôcz	kùchn-i/-e	lën-i/-e	kùchni-óm	lëni-óm
Winowôcz	kùchni-ã	lëni-ã	kùchni-e	lëni-e
Nôrzãdzôcz	kùchni-ą	lëni-ą	kùchni-ama	lëni-ama
Môlnik	kùchn-i/-e	lën-i/-e	kùchni-ach	lëni-ach
Wòłôcz	kùchni-o!	lëni-o!	kùchni-e!	lëni-e!

Inne przykłady: *céniô, wòniô, zdrzadniô, òkrãtowniô, cëczerniô, stëdniô, piesniô, môłniô*. Tutaj należą też nazwy geograficzne zakończone na *-niô*, np. *Lëniô, Gdiniô, Redëniô, Albaniô, Daniô, Macedoniô, Rumuniô, Słoweniô*.

na *-ô* po *j* (-ô, -i/-e, -i/-e)

Przëpôdk	Pòjedincznô lëczba		Wielnô lëczba	
Nazéwôcz	zbroj-ô	restaùracj-ô	zbroj-e	restaùracj-e
Rodzôcz	zbroj-i/e	restauracj-i/-e	zbroj-ów	restaùracj-ów
Dôwôcz	zbroj-i/-e	restaùracj-i/-e	zbroj-óm	restaùracj-óm
Winowôcz	zbroj-ã	restaùracj-ã	zbroj-e	restaùracj-e
Nôrzãdzôcz	zbroj-ą	restaùracj-ą	zbroj-ama	restaùracj-ama
Môlnik	zbroj-i/-e	restaùracj-i/-e	zbroj-ach	restaùracj-ach
Wòłôcz	zbroj-o!	restaùracj-o!	zbroj-e!	restaùracj-e!

Inne przykłady: *perkùsjô, rozegracjô, pòstacjô*. Tutaj należą też nazwy geograficzne zakończone na *-cjô, -zjô, -sjô*: regionów, krajów i kontynentów, np. *Azjô, Grecjô, Francjô, Rusjô*

na -ô po zmiękczonych (-ô, -i/-e, -i/-e)

Przëpôdk	Pòjedincznô lëczba		Wielnô lëczba	
Nazéwôcz	pandemi-ô	melodi-ô	pandemi-e	melodi-e

Rodzôcz	pandemi-i/-e	melodi-i/-e	pandemi-ów	melodi-ów
Dôwôcz	pandemi-i/-e	melodi-i/-e	pandemi-óm	melodi-óm
Winowôcz	pandemi-ã	melodi-ã	pandemi-e	melodi-e
Nôrzãdzôcz	pandemi-ą	melodi-ą	pandemi-ama	melodi-ama
Môlnik	pandemi-i/-e	melodi-i/-e	pandemi-ach	melodi-ach
Wòłôcz	pandemi-o!	melodi-o!	pandemi-e!	melodi-e!

Inne przykłady: *fòliô, religiô, kòtwiô, historiô, chemiô, brëwiô*. Tutaj należą też nazwy geograficzne typu: *Karwiô, Słëpiô, Aùstraliô, Aùstriô, Irlandiô, Serbiô, Mòłdawiô, Belgiô, Flandriô*.

2b) na *-ô* po pozostałych spółgłoskach (-ô, -ë, -ë), np. rolô, szérzô
Twardy temat

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**			**Wielnô lëczba**		
Nazéwôcz	rol-ô	wòl-ô	msz-ô	rol-e	wòl-e	msz-e
Rodzôcz	rol-ë	wòl-ë	msz-ë	rol-ów/ról	wòl-ów	msz-ów
Dôwôcz	rol-ë	wòl-ë	msz-ë	rol-óm	wòl-óm	msz-óm
Winowôcz	rol-ã	wòl-ã	msz-ã/-ą	rol-e	wòl-e	msz-e
Nôrzãdzôcz	rol-ą	wòl-ą	msz-ą	rol-ama	wòl-ama	msz-ama
Môlnik	rol-ë	wòl-ë	msz-ë	rol-ach	wòl-ach	msz-ach
Wòłôcz	rol-o!	wòl-o!	msz-o!	rol-e!	wòl-e!	msz-e!

3. Rzeczowniki zakończone na samogłoskę *-i*, np. gòspòdëni

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**	**Wielnô lëczba**
Nazéwôcz	gòspòdën-i	gòspòdëni-e
Rodzôcz	gòspòdën-i	gòspòdëni-ów
Dôwôcz	gòspòdën-i	gòspòdëni-óm
Winowôcz	gòspòdëni-ą	gòspòdëni-e
Nôrzãdzôcz	gòspòdëni-ą	gòspòdëni-ama
Môlnik	gòspòdën-i	gòspòdëni-ach
Wòłôcz	gòspòdën-i!	gòspòdëni-e!

W bierniku rodzaju żeńskiego przyjęło się używanie *-ã*, choć w niektórych wyrazach występuje w wymowie dawna końcówka *-ą*.

4) Rzeczowniki zakończone na spółgłoskę (Ø,-ë, -ë), np. *chëcz, pamiãc, gãs*

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**			**Wielnô lëczba**		
Nazéwôcz	chëcz-Ø	pamiãc-Ø	gãs- Ø	chëcz-e	pamiãc-e	gãs-e
Rodzôcz	chëcz-ë	pamiãc-ë	gãs-ë	chëcz-i/-ów	pamiãc-y/-ów	gãs-y/-ów
Dôwôcz	chëcz-ë	pamiãc-ë	gãs-ë	chëcz-óm	pamiãc-óm	gãs-óm
Winowôcz	chëcz-Ø	pamiãc-Ø	gãs-Ø	chëcz-e	pamiãc-e	gãs-e
Nôrzãdzôcz	chëcz-ą	pamiãc-ą	gãs-ą	chëcz-ama	pamiãc-ama	gãs-ama
Môlnik	chëcz-ë	pamiãc-ë	gãs-ë	chëcz-ach	pamiãc-ach	gãs-ach
Wòłôcz	chëcz-ë!	pamiãc-ë!	gãs-ë!	chëcz-e!	pamiãc-e!	gãs-e!

Są takie rzeczowniki, które odmieniają się tylko w liczbie pojedynczej, np. *òszôc*. Jeśli chodzi o pamięć komputera, pendrive,wtedy można odmieniać w liczbie mnogiej. Inne przykłady, np.: *wies*, *pażãc, òrãdz, barń, mësz, séc, piãsc, wesz, dôl (R. dalów), jeséń*. Dla dopełniacza liczby mnogiej właściwa jest końcówka *-i(-y)* wymienna z *-ów*.

5) Jistniczi tipù: wastnô, królewô

Są też rzeczowniki, które w niektórych przypadkach przyjmują formy odmiany przymiotników i rzeczowników. Należą tutaj m.in. *wastnô, królewô, bratowô, służącô*.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	wastn-ô/a	królewô	wastn-e	królew-e/-é
Rodzôcz	wastn-ë/-y	królew-i	wastn-ëch/-ów	królew-ëch
Dôwôcz	wastn-y/-ie	królew-i	wastn-ym	królew-im
Winowôcz	wastn-ã/-ą	królew-ą	wastn-e	królew-e/-é
Nôrzãdzôcz	wastn-ą	królew-ą	wastn-yma	królew-ima
Môlnik	wastn-y/-ie	królew-i	wastn-ëch	królew-ëch
Wòłôcz	wastn-o!	królew-ò!	wastn-e!	królew-e/-é

UCHWAŁA NR 3/RJK/20 Z DNIA 16.12.2020 R. W SPRAWIE STOSOWANIA STRONY BIERNEJ W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego przyjmuje następujące rozstrzygnięcia w sprawie stosowania strony biernej w języku kaszubskim:

Strona bierna w języku kaszubskim

Stosowanie strony biernej

Strony biernej używa się wtedy, gdy uwaga koncentruje się nie na sprawcy czynności (nie jest on znany lub informacja o nim nie jest w danej chwili ważna), a na samej czynności lub na osobie (lub przedmiocie/zjawisku), która jest „odbiorcą" lub rezultatem tej czynności. Strona bierna jest znacznie częściej stosowana w tekstach oficjalnych i naukowych niż w codziennej mowie.

Budowa zdań o konstrukcji biernej

W zdaniach o konstrukcji czynnej rzeczownik (lub zaimek) odnoszący się do sprawcy czynności jest podmiotem, a rzeczownik (lub zaimek) odnoszący się do odbiorcy lub rezultatu czynności jest dopełnieniem bliższym. Natomiast w zdaniach o konstrukcji biernej słowo odnoszące się do odbiorcy lub rezultatu czynności staje się podmiotem, a sprawca może zostać pominięty, np.

- strona czynna: *Jô wpisa* ***akùrôtny adres*** *do notesu.* ‘Wpisałam dokładny adres do notesu.’
- strona bierna: ***Akùrôtny adres*** *òstôł wpisóny do notesu.* ‘Dokładny adres został wpisany do notesu.’

Orzeczenie w zdaniach o konstrukcji biernej składa się z czasownika posiłkowego *bëc* (lub *bëwac*) albo *òstac* (lub *òstawac*) i czasownika przechodniego w formie imiesłowu przymiotnikowego biernego. Orzeczenie w zależności od podmiotu może być:

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

– w liczbie pojedynczej lub mnogiej, np.

Akùrôtny adres ***òstôł wpisóny*** *do notesu.* ‘Dokładny adres został wpisany do notesu.’
Akùrôtné adresë ***òstałë wpisóné*** *do notesu.* ‘Dokładne adresy zostały wpisane do notesu.’

– w rodzaju męskim, żeńskim lub nijakim, np.

Nen roman ***béł pisóny*** *łońsczégò rokù.* ‘Ta powieść była pisana w zeszłym roku.’
Na knéga ***bëła pisónô*** *łońsczégò rokù.* ‘Ta książka była pisana w zeszłym roku.’
No sprawòzdanié ***bëło pisóné*** *łońsczégò rokù.* ‘To sprawozdanie było pisane w zeszłym roku.’

Czasownik posiłkowy w zdaniach o konstrukcji biernej występuje – w zależności od potrzeby – w czasie teraźniejszym, przeszłym lub przyszłym, np.

Nen roman ***je*** *terô pisóny.* ‘Ta powieść jest teraz pisana.’
Nen roman ***béł*** *pisóny łońsczégò rokù.* ‘Ta powieść była pisana w zeszłym roku.’
Nen roman ***mdze*** *pisóny za rok.* ‘Ta powieść będzie pisana w przyszłym roku.’

W zdaniach o konstrukcji biernej mogą występować imiesłowy utworzone zarówno od czasowników dokonanych, jak i niedokonanych, np.

Nen roman ***béł pisóny*** *łońsczégò rokù.* ‘Ta powieść była pisana w zeszłym roku.’
Nen roman ***òstôł napisóny*** *łońsczégò rokù.* ‘Ta powieść została napisana w zeszłym roku.’

W języku kaszubskim możliwe są również zdania o konstrukcji biernej bez podmiotu. Orzeczenie składa się wówczas z czasownika *bëc* w 3. osobie liczby pojedynczej w rodzaju nijakim i imiesłowu przymiotnikowego biernego w liczbie pojedynczej w rodzaju nijakim, np.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

*Òb całi wieczórk **bëło tuńcowóné**.* ‘Przez cały wieczór tańczono.’
*Tuwò **bëło** głosno **spiéwóné**.* ‘Głośno tu śpiewano.’

Strona bierna a czasy złożone

Strony biernej nie należy utożsamiać z tzw. czasami perfektywnymi, w których również używa się imiesłowu biernego poprzedzonego odpowiednią formą czasownika *bëc* lub *miec*. Zdania *Òn je wëjachóny* ‘On wyjechał’, *Jô ju mòm zjadłé* ‘Już zjadłem/zjadłam’ i *Jô ju mòm napisóné* ‘Już napisałem/napisałam’ nie mają konstrukcji biernej, ponieważ ich podmiotem jest zaimek osobowy (*òn* lub *jô*) odnoszący się do sprawcy czynności, natomiast przykładem zdań o konstrukcji biernej będą: *Wszëtkò ju òstało zjadłé* ‘Wszystko już zostało zjedzone’ i *Wszëtkò ju òstało napisóné* ‘Wszystko już zostało napisane’, w których słowo odnoszące się do odbiorcy i rezultatu czynności (zaimek *wszëtkò*) występuje w funkcji podmiotu.

UCHWAŁA NR 4/RJK/20 Z DNIA 16.12.2020 R. W SPRAWIE STOSOWANIA CZASÓW PERFEKTYWNYCH

Rada Języka Kaszubskiego przyjmuje następujące rozstrzygnięcia w sprawie stosowania czasów perfektywnych w języku kaszubskim:

W języku kaszubskim występują czasy złożone, które wymagają użycia czasownika posiłkowego *bëc* lub *miec* oraz imiesłowu przymiotnikowego biernego czasowników dokonanych i niedokonanych. Są to tzw. czasy perfektywne, które faktycznie łączą ze sobą czas (teraźniejszy, przeszły lub przyszły) i aspekt (perfektywny), a w ich użyciu chodzi o to, jaka jest relacja między czasem wykonania danej czynności a teraźniejszością lub innym punktem czasowym w przeszłości czy przyszłości.

Czasownika *bëc* używa się z imiesłowami nieprzechodnich czasowników ruchu (*jic*, *przińc*, *jachac*, *latac* itp.), np. *wszëtcë* ***są przëszłi***, *ten ptôch* ***je ùlecałi***, *òn* ***je wëjachóny***, *òni* ***są jidzony***.

Struktury typu *jô* ***móm zrobioné***, *të* ***môsz widzoné***, *òni* ***mają bëté*** są przykładami użycia czasu teraźniejszego perfektywnego. Są one znaczeniowo różne od użycia czasu przeszłego, np. *jô (jem) zrobił* i *të (jes) widzôł* odnoszą się do wydarzeń przeszłych. Używając czasu teraźniejszego perfektywnego podkreślamy, że dana czynność ma wpływ na teraźniejszość lub że rozpoczęła się w przeszłości i nadal trwa.

Imiesłowy przymiotnikowe bierne z czasownikiem posiłkowym w czasie przeszłym tworzą czas zaprzeszły (przeszły perfektywny), a z czasownikiem posiłkowym *bëc* w czasie przyszłym, któremu towarzyszy *miec* w czasie przeszłym (lub tylko *bëc* w przypadku nieprzechodnich czasowników ruchu) – czas przyszły perfektywny.

Czas zaprzeszły możemy zobrazować następującymi przykładami:

- *Jô chcôł gò nalezc doma, ale òn ju* ***béł jidzony***.
- *Òn chcôł zjesc pôłnie, ale òni ju* ***mielë*** *wszëtkò* ***zjadłé***.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

- *Më przëszlë nafùtrowac ptôchë, ale wszëtczé* ***bëłë ùlecałé***.
- *Wa próbòwa kùpic dankã, le lëdze* ***mielë*** *wszëtczé* ***pòwëkùpioné***.

Jeżeli używamy czasu zaprzeszłego, podkreślamy, że dana czynność wystąpiła przed inną czynnością, o której mówimy stosując czas przeszły.

Istnieje też jasna różnica znaczeniowa, gdy porównamy czas przyszły z czasem przyszłym perfektywnym:

- *Ò sódmi wieczór jô* ***zjém*** *wieczerzã.* (czas przyszły)
- *Ò sódmi wieczór jô* ***mdã miôł zjadłé*** *wieczerzã.* (czas przyszły perfektywny)
- *Na drëdżi rok ò ten czas òne to ju* ***mdą miałë zeżorgóné***.
- *Witro do pôłnia më* ***bãdzemë mielë*** *ne dokùmeńtë* ***złożoné***.

W powyższych przykładach czynność, o której mówimy stosując czas przyszły perfektywny, nastąpi przed jakimś punktem w czasie. W poniższym przykładzie nastąpi ona przed inną czynnością, w przypadku której używamy czasu przyszłego.

- *Niglë të przińdzesz, gòsce* ***mdą wëjachóny***.

Nie należy mylić czasów perfektywnych ze stroną bierną.

UCHWAŁA NR 5/RJK/20 Z DNIA 16.12.2020 R. W SPRAWIE UŻYWANIA LITER *I* I *Y* W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego przyjmuje następujące rozstrzygnięcia w sprawie używania liter *i* i *y* w języku kaszubskim:

Najprostszym elementem, wchodzącym w skład naszej wypowiedzi, zawierającym konkretne znaczenie, jest głoska. W tekście pisanym odpowiednikiem głoski jest litera. Najczęściej jedna litera oznacza jedną głoskę, ale niekiedy na oznaczenie jednej głoski używamy dwu liter, np. *sz, cz* w języku polskim i kaszubskim, niekiedy – trzech, np. w wyrazie polskim *dziecko* (liczba głosek – 5: dzi, e, c, k, o, liczba liter – 7), a także odwrotnie – jedna litera może oznaczać dwie głoski, np. *ò, ù* w języku kaszubskim oznacza odpowiednio [*łe*] i [*łu / ły*] (ponieważ w języku kaszubskim *ù* w wymowie często zbliża się do *y*). Niekiedy ludzie posługujący się danym językiem w konkretnym, tym samym znaczeniu, używają trochę innych głosek, ale ogół używających danego języka rozumie ich, te głoski bowiem nie zmieniają znaczenia danego słowa. Np. w języku polskim, a także w kaszubskim używano niegdyś przedniojęzykowo-zębowego *ł* wymawianego przez zbliżenie przodu języka do górnych zębów (można takie *ł* usłyszeć w języku aktorów w starych polskich filmach, o takim *ł* w języku kaszubskim swoich czasów pisał również Jan Karnowski), dziś jednak w mówionym języku polskim, również w kaszubskim, używa się jedynie tzw. *u* niezgłoskotwórczego, wymawianego poprzez zaokrąglenie warg. Taki zbiór głosek, niezmieniających znaczenia wyrazu określa się mianem fonemu.

W języku kaszubskim istnieje jeden fonem *i.* Inaczej wygląda sytuacja w języku polskim, gdzie mamy dwa fonemy *i* oraz *y*. W kaszubskiej ortografii przyjęto ów fonem zapisywać najczęściej za pomocą litery *i.* Litera *i* oznacza przy tym:

– odrębną samogłoskę (np. *p*_**i**_*wò*, *m*_**i**_*ł*_**i**_, *prz*_**i**_*ńdze*), będącą centrum sylaby; oraz

- znak zmiękczenia poprzedzającej spółgłoski, wymawiany zazwyczaj jako *j*, niebędący centrum sylaby (np. ***bi**ôłi*, *przë**wi**ozłi*, ***ni**esc*).

Literę i zapisujemy po spółgłoskach:

- wargowych (lëpnëch): *p, b, f, w, m, ł*), np. ***pi**es*, ***bi**éda*, ***wi**odro*, *har**fi**ôrz*, *krzë**wi***, ***mi**ono*, ***łi**sk*;
- zębowych (zãbnëch): t, d, np. *pros**ti***, ***di**m*;
- dziąsłowych (dąsłowëch): *sz, ż, cz, dż, l, r, rz,* np. *wëż**szi***, *wë**żi***, ***czi**j*, ***dżi**nie*, *no**dżi***, ***li**ńcuch*, ***li**m*, *dob**ri***, *stô**ri***, *p**rzi**ńdze*[1];
- średniojęzykowych (strzédnojãzëcznëch): *ń*, np. ***ni**żi*, ***ni** ma*.

W pewnych sytuacjach fonem *i* zapisujemy w języku kaszubskim za pomocą litery *y*. Dzieje się tak po następujących spółgłoskach:

- po *c*, np. ***cy**gnie*, ***wë**cygô*;
- po *s*, np. ***sy**n*, ***sy**gnie*;
- po *z*, np. ***zy**mk*, *mier**zy***[2];
- po *dz*, np. ***dzy**s*, ***dzy**wny*.

Sytuacja wygląda tu inaczej niż w języku polskim, gdzie *i* pojawia się po spółgłosce *ć* – zapisywanej jako *c*, np. *cisza*, *ś* – zapisywanej jako *s*, np. *siła*, *ź* – zapisywanej jako *z*, np. *zima*, *dź* – zapisywanej jako *dz*, np. *dziś*.

Literę *y* zapisujemy również po *n*, np. *szkól**ny***, ***ny*** [*lëdze*], *póz(d)**ny*** (przymiotnik), *bël**ny*** (przymiotnik) w odróżnieniu od sytuacji, gdy fonem *i* pojawia się po *ń* (zapisywanym jako *n*), wtedy bowiem zapisujemy go jako *i* (por. wyż.), np. [*jidã do*] ***ni***, ***ni*** [*ma gò doma*], *póz(d)**ni*** (stopień wyższy przysłówka), *bël**ni*** (stopień wyższy przysłówka).

---

[1] Tu mamy jedną spółgłoską, zapisywaną przez dwie litery, po niej piszemy *y*.

[2] Tu spółgłoska *z*, po której zapisujemy *y*, sąsiaduje ze spółgłoską *r*.

STANOWISKO RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO W SPRAWIE PISOWNI WYRAZU *SER* W JĘZYKU KASZUBSKIM

RJK rekomenduje stosowanie następującego zapisu:
syr (M.), *sëra* (D.)

Z powodów praktycznych RJK dopuszcza stosowanie rozpowszechnionego w podręcznikach i wielu wydawnictwach zapisu:
sér (M.), *sera* (D.)

Uzasadnienie:
Przez ostatnie kilkadziesiąt lat upowszechnił się zapis: *sér, sera*. Znajdziemy go w słownikach:

- Jana Trepczyka *Słownik polsko-kaszubski – sér*
- Stefana Ramułta *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego – sérowi*

w podręcznikach i słownikach dla dzieci, np.:

- W. Bobrowski, K. Kwiatkowska *Kaszëbsczé abecadło – sér*
- M. Dambek *Mój słowôrz – sér*
- L. Gołąbek *Kaszëbsczi słowôrz ilustrowóny – sér*
- w podręcznikach Danuty Pioch
- w podręcznikach Jaromiry Labudy
- podręcznikach Emilii Maszke
- podręcznikach A. Pająk, L. Sorn, T. Czerwińskiej

Pisownia ta zapewne ma swą genezę w analogii do pisowni polskiej: *ser*. W języku kaszubskim w miejscu polskiego *e* słyszymy samogłoskę zbliżoną do *i*, stąd w pisowni *é* – e pochylone.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Jednakże już w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* Bernarda Sychty widzimy zapis: *sur, sëra,* a także *sëra (rodzaj nijaki).*

Stąd zapewne w *Wielkim Słowniku polsko-kaszubskim* Eugeniusza Gołąbka znajdziemy zapis: *syr* (|| Sy sur) *m, rzad sëra n (tegò sëra).* Zaś we wcześniejszym *Kaszëbsczim słowarzu normatiwnym*: *syr* EG || sur SY *m, tegò sëra.*

Słowik etymologiczny języka polskiego podaje:

ser, z *syr*; prasłowiańskie; cerk. *syr*, czes. *sýr*, serb. *sir*,

Wydaje się zatem, że pisownia *syr, sëra* promowana przez Eugeniusza Gołąbka, (obok notowanej przez B. Sychtę *sur)* ma swoje uzasadnienie etymologiczne. Znajduje ona także potwierdzenie w wymowie tego wyrazu przez Kaszubów.

Dla porządku należy jeszcze odnotować pisownię *sër* w słowniku internetowm https://pl.glosbe.com/

Dzél I

STUDIA I MATERIAŁË RECENZOWÓNÉ

Część I

STUDIA I MATERIAŁY RECENZOWANE

RJK

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE

Elżbiéta Bùgajnô
Kaszëbsczi Institut, Gduńsk

Mòtiw mòrza w kaszëbsczi pòezji

The motif of the sea in Kashubian poetry

Słowa klucze:
mòtiw mòrza, topòsë, kaszëbskô pòezjô, kaszëbskô lëteratura

Keywords:
motif of the sea, topoi, Kashubian poetry, Kashubian literature

Rok 2020 parłãczi sã z 100. roczëzną przińdzeniô Pòmòrzô do Pòlsczi, historicznégò zdënkù generała Józwë Hallera, zwónégò Mòdrim Generałã, z pòlsczim mòrzã. Dnia 10 gromicznika 1920 rokù w Pùckù pòprzez zrëch wrzuceniô piestrzenia/òbrączczi do Bôłtëcczégò Mòrza dowódca Pòmòrsczégò Frontu na symbòliczny ôrt wërazył nôdzeje i prosbë wszëtczich Pòmòrzanów, chtërny chcelë zdrzucëc jërzmò prësczi niewòlë. Nieprzëpôdkòwò wiãc tematika latoségò sympòzjum Radë Kaszëbsczégò Jãzëka nawlékô do mòtiwù mòrza. Hewòtny articzel wpisywô sã w roczëznowé dzejania.

Lëteratura przedmiotu

W òbrëmim badérowaniów nad kaszëbską lëteraturą wôrt je dac apartné bôczenié na pionierów tëchże badérowaniów, chtërny pùblikòwelë swòje prôce w midzëwòjnowim czãdze. Są westrzód nich m.jin. Józef Łãgòwsczi, Jón Karnowsczi i Władisłôw Pniewsczi. Òsoblëwò nen slédny òd 1927 rokù przez bez mała 10 lat pùblikòwôł w „Roczniku Gdańskim" seriã bibliograficznëch tekstów,

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

je téż aùtorã artikla *Przegląd literatury kaszubskiej*[1]. W cządze pò II swiatowi wòjnie jakno pierszi midzë badérama wëapartniwô sã lëteraturoznajôrz Andrzéj Bùkòwsczi ze swòją disertacją *Regionalizm kaszubski* (Pòznań 1950), a téż jegò ùczeń Jón Drzéżdżón w dzełach *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939* (Gduńsk 1973) i *Współczesna literatura kaszubska* (1986). Wôrt jesz wspòmnąc Lecha Bądkòwsczégò z jegò broszurą *Zarys historii literatury kaszubskiej* (1959)[2]. Pózni niemałé zasłëdżi na pòlu badérowaniów nad kaszëbską lëteraturą pòłożił aùstriacczi znajôrz lëteraturë Ferdinand Neureiter ze swòją pùblikacją *Historia literatury kaszubskiej* wëdóną nôpierwi w niemiecczim jãzëkù (1978), przedolmaczoną przez Mariã Bòduszińską-Bòrowikòwą w 1982 rokù. Z drëdżi stronë szeroczi zôkrãż materiałów nalézemë w òbjimnym wëbòrze historika Józefa Bòrzëszkòwsczégò *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach* (2011). Równoczasno nie je nót pòminąc Tadéùsza Linknera z jegò *Heroiczną biografią Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń* (1996) czë *Z literatury Młodokaszubów. Aleksander Majkowski. Studia i szkice* (2013), chtëren wcygnął sã w badérowanié pismieniznë Aleksandra Majkòwsczégò[3] i Léòna Hejczi[4], a téż pòstãpnégò ùczałégò, historika lëteraturë i kùlturë Pòmòrzô, Jerzégò Sampa, aùtora m.jin. *Drogi na sabat* (1981) czë *Smętek. Studium kreacji literackich* (1984) i szeroczégò wstãpù do *Poezja rodnej mowy* (1985). Na zôczątkù XXI wiekù pòjawilë sã badérowie słëpsczi szkòłë Adela Kùjik-Kalënowskô i Daniel Kalënowsczi. Jich pòspólnym dokazã jest przezérkòwô pòzycjô *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë* (2017) w wersji dwajãzëkòwi pòlskò-kaszëbsczi. Wczasniészô mònografiô Adelë Kùjik-Kalënowsczi *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub* (2011) wëséłô czëtińca do aùtorsczégò wëbiéru tematów ti lëteraturë wëcygnionëch przez badérkã[5]. Za to Daniel Kalënowsczi mô na swòjim kònce m.jin. pòzycjã *Od Smętka do Stolema*

---

[1] „Rocznik Gdański”, 1928–1929, t. 2–3. Pniewsczi wëdôł téż zbiér ùtwòrów ò mòrzu pisónëch w pòlsczim i kaszëbsczim jãzëkù: *Morze polskie i Pomorze w pieśni* (1931).

[2] Jak pisze D. Kalënowsczi broszura L. Bądkòwsczégò òstała zbùdowónô na zasadze dejowi kòntrë wedle wczasniészi pòzycji A. Bukòwsczégò, „w chtërny pòdsztrichniãto ambicje, a téż pòdmiotowòsc kaszëbiznë, co brzëmiało procëm ùstaleniòm Bùkòwsczégò baro prowokacyjno”. Òb. D. Kalënowsczi, A. Kùjik-Kalënowskô, *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura, Wëzdrzënë*, Gduńsk 2017, s. 18.

[3] Króm wëmienionëch wëżi pòzycji T. Linkner z rãkòpisu òdczëtôł i òprôcowôł wòjnowé wspòminczi A. Majkòwsczégò jakno frontowégò dochtora: *Pamiętnik z wojny europejskiej roku1914*, Wejrowò 2000.

[4] Òb. T. Linkner, *Z lirycznej i epickiej twórczości Leona Heykego*, Bólszewò 2015.

[5] Nie je to całô lëteratura przedmiotu. Wëmienioné òstałë nôwôżniészé, syntetizującé badérné pòzycje.

(2009 – w wespółrobòce z A. Kùjik-Kalënowską), a téż kriticzné òbtaksowania kaszëbsczi lëteraturë: *Raptularz kaszubski* (2014), *Sylwa kaszubskie* (2017) i *Pasaże kaszubskie* (2020). Pòczątk XXI wiekù w kaszëbistice naznaczony òstôł badérama związónyma z Kaszëbsczim Institutã („Acta Cassubiana”), Radzëną Kaszëbsczégò Jãzëka („Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”), Gduńsczim Ùniwersytetã i Pòmòrską Akademią w Słëpskù.

Mòtiw/òbrôz mòrza w pòlsczi lëteraturze òpisywelë m.jin. Janusz Tazbir w prôcë *Żeglarz i podróżnik w literaturze staropolskiej* (1986)[6], Edmùnd Kòtarsczi w dokazu *Sarmaci i morze: marynistyczne początki w literaturze polskiej XVI–XVIII wieku* (1995)[7]. Historicë lëteraturë widzelë i pòcwierdzywelë òbecnosc i żëwòcëznã marinisticznëch mòtiwów w dôwny pòlsczi pismieniznie. Za to pòczątczi marinisticzny lëteraturë widzą w cządze Młodi Pòlsczi, ewentualno romantizmù: „W nym czasu (…) pòwstôwają tekstë, w jaczich mòrskô rëmiô stôwô sã samòstójnô, zaczinô panowac: co wiãcy, wëkazywô zdólnotã generowaniô tak wôżnëch dzélëków strukturë lëteracczégò dokazu, jak charakteristiczné wątczi i pòstace”[8].

Widzec je tuwò rozjinaczenié lëteraturë *stricte* marinisticzny òd ji zôczątków „mòckò rozcygnionëch w czasu”. Mòżna rozmëszlac nad samim pòchwatã marinisticzny lëteraturë, łacyńsczé *mare* bò to je mòrze. No pòjãcé òdwòłiwô sã do główny temiznë dzeła wpisóny w jegò strukturã. Pòdzél lëteraturë z pòzdrzatkù na przédną temiznã (mòtiw, wątk) je stosowóny w lëteraturoznajôrstwie òd pòczątkù historicznolëteracczich badérowaniów. Wëróżniwómë wiãc np. lëteraturã przigòdową, kriminalną, zôs pòezjã patrioticzną, religijną, eroticzną, refleksyjną itd. Pòdzél pòezji na òtmianë je barżi rozbùdowóny z pòzdrzatkù na ji òsoblëwi charakter; bò wëpòwiôdô wseczëca i przeżëca licznégò pòdmiotu[9].

---

[6] J. Tazbir, *Żeglarz i podróżnik w literaturze staropolskiej*, [w:] *Spotkania z historią*, Warszawa 1986, s. 141–144. Szkic ten òpiarł aùtor na swòji wczasniészi prôcë *Ziemianin – żeglarz – podróżnik morski. Kształtowanie się stereotypów w kulturze staropolskiej*, Warszawa 1977, chtërna wëjasniwała òbòjãtnosc stôropòlsczi spòlëznë dlô mòrza, a pòstrzédno i panowaniô na nim.

[7] Òb. recenzjô Janusza K. Gòlińsczégò do prôcë Kòtarsczégò, „Pamiętnik Literacki” 1997, nr 4, s. 193–199. Mòtiw mòrza béł czãsto pòdjimóny przez pòlsczich lëteraturoznajôrzów. Wôrt jesz przëwòłac hewòtné òprôcowania: Leszk Prorok, *Poeci i morze. Antologia poezji o morzu*, Gduńsk 1969; Bronisłôw Miazgòwsczi, *Morze w literaturze polskiej*, Gdiniô, 1964; Jón Tuczińsczi, *Marynistyka polska. Studia i szkice*, Pòznań 1975; Stanisłôw Teléga, *Odkrycie Bałtyku w literaturze*, Pòznań 1970.

[8] Òb. E. Kotarsczi, *Sarmaci i morze…*, Warszawa 1995, s. 5.

[9] Òb. definicje pòezji w słowarzach lëteracczich pòchwatów i jinëch encëklopedicznëch pùblikacjach. W anticznym cządze pòezjô ùtożsômiónô bëła z całą piãkną lëteraturą, pózni

Na spòdlim kaszëbsczi lëteraturë mòtiw mòrza dozdrzôł ju w midzëwòjnowim cządze Władisłôw Pniewsczi, aùtor antologii tekstów pòswiãconëch mòrzu: *Morze polskie i Pomorze w pieśni* (1931). Jegò ùchwôcenié sprawë òdnôszało sã w wikszoscë do pòlskòjãzëcznëch pòzycji z rozmajitëch lëteracczich cządów, nôzwësków taczich kaszëbsczich lëteratów jak Hieronim Derdowsczi, Aleksander Majkòwsczi, Jón Karnowsczi, Léón Hejka, Francëszk Sãdzëcczi czë Izydór Gùlgòwsczi. Wôrt je pamiãtac, że lata dwadzesté XX wiekù to czas zaùroczeniô pòlsczich ùtwórców niedôwno òdzwëskónym Pòmòrzim, przistãpã do mòrza i mieszkańcama ti zemi, Kaszëbama. Wnenczas pòwstôwô m.jin. znóny roman Sztefana Żeromsczégò *Wiatr od morza* (1922). W midzëwòjnowim cządze pòeticczé tekstë, chtërne pòdjimałë marinisticzny wątk, bëłë wkłôdóné do rozmajitëch wëbiérów kaszëbsczi pòezji. Nót je wskazac m.jin. tomiczi: *Ma jesma od morza. Poezja i proza kaszubska o morzu* w wëbòrze Léòna Roppla[10], *Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej* ze wstãpã Jana Drzéżdżona[11], *Poezja rodnej mowy* ze wstãpã i w wëbòrze Jerzégò Sampa[12], *Pomorze i morze w poezji* w wëbòrze i z òprôcowanim Barbarë Arsobë i Józefa Bòrzëszkòwsczégò[13], wpisëjącé sã w I Pòmòrsczi Kòngres. XXI wiek zôs to antologie Rómana Drzéżdżona i Grégòra Schramczi *Dzëczé gãsë* (2004) i òsóbno G. Schramczi *Skrë ùsôdzkòwi mòcë* (2010), jaczé przedstôwiają téż biografie ùtwórców.

Pòchwatë i pòjãca

Célã hewòtny prôcë je zbadérowanié mòtiwù mòrza w kaszëbsczi pòezji. Szerok rozmióny òbrôz mòrza w rozmajitëch jegò pòkôzkach mòże/nót je przëdzelëc

---

z mòwą wiązaną (wiérzta) i procëmstôwiónô proze jakno jinô òrganizacjô brzëmieniowò-ritmicznô (do czasu wëòdrãbnieniô romana prawie wszëtczé fùlprawné lëteracczé gatënczi bëłë pisóné wiérztą), pòtemù ùtożsômiónô z liriką i indiwidualno zorientowóną ekspresją jãzëkòwą w pògranicznëch pòstacach (np. pòeticczi dramat, pòemat prozą, pòetickô proza itp.), a téż kùreszce definiowónô jakno kùńszt słowa, chtërnégò wërobinë céchùje apartnô jãzëkòwô òrganizacjô (pòeticczi jãzëk), bënowô aùtonomiô i aùtotelicznosc, dominacjô esteticzny fùnkcji, a chtërna jakno całosc procëmstôwiónô je proze (*Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, red. J. Krzëżanowsczi, t. II, Warszawa 1985, s. 192).

[10] *Ma jesma od morza. Poezja i proza kaszubska o morzu*, red. L. Roppel, Gduńsk 1963.

[11] *Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej*, Gduńsk 1973.

[12] J. Samp, *Poezja rodnej mowy*, Gduńsk 1985.

[13] *Pomorze i morze w poezji*, òpr. B. Arsoba i J. Bòrzëszkòwsczi, Gduńsk–Szczecëno 1998.

do pòspólnëch môlów lëteracczich badérowaniów, to je do topòsów[14]. Co to je topòs? Zanôleżno òd kùlturowégò cządu i metodologicznégò pòzdrzatkù topòs je jinaczi definiowóny. Pòchwôt mô swòje zdrzódło ju w starożëtnëch czasach, w teòrii retoriczi Aristotelesa i béł wëkòrzistiwóny jakno argùment w diskusji[15]. W teòrii lëteraturë òznôczô pòwtôrzający sã mòtiw w lëteraturze i kùńszce kònkretnégò krãgù kùlturowégò czë cywilizacji. Topòsë jakno pòspólné môle (gr. *topoi* –pòspólné môle) pòwstałë wiãc ju w antikù. Spełniwają òne niejakò fùnkcjã wanożnégò mòtiwù, a w swi strukturze nawiązëją do archetipów. Za niemiecczim historikã lëteraturë Ernstã Róbertã Curtiusã (1886–1956), chtëren specjalizowôł sã m.jin. w pòrównawczich sztudiach, pòstãpné pòkòlenié badérów zdefiniowało topòs jakno pònadczasowi kònstant w lëteraturze (lëteracką stałą, *die literarische Constante*); je to wiãc apartny skrócënk, nacéchòwónô aksjologiczno fòrmùła mëslnô abò òbrazowô. Curtius wskôzôł topòsë, jaczé wëstãpiwają w lëteraturze strzédniowieczô i renesansu[16]. Z definicji Curtiusa wëchôdô wiãc, że topòs je zbiérnym pòchwatã, chtëren òbjimô mniészé jednostczi, to je mòtiwë. Dlô przikładu pòdôwóm definicje zéwiszczów: topòs i mòtiw wëjasnioné w *Słowarzu pòlsczégò jãzëka* (Warszawa 1996):

a) mòtiw – w lëteracczim ùtwòrze tematiczny schemat ùmòcniony w kùlturalny tradicji, wëstãpiwający w lëteracczich tekstach rozmajitëch cządów; zôs w internetowim *Słowarzu pòlscégò jãzëka* czëtómë: „deja, wątk abò pòstac ùtrwaloné w kùlturze, pòwtôrzającé sã w lëteracczich ùtwòrach rozmajitëch cządów; téż: nômniészi niepòdzelny element jawernotë przedstawiony w dokazu”[17];

---

[14] Na temat topòsów òb. J. Abramòwskô, *Toposy i niektóre miejsca wspólne badań literackich*, [w:] *Powtórzenia i wybory. Studia z tematologii i poetyki historycznej*, Pòznań 1995; E.R. Curtius, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, dolm. A. Bòrowsczi, Kraków 1997.

[15] Je to zazwëczôj cwierdzenié abò przesłanka, chtërna nie brëkùje dowòdzeniô, np. scwierdzenié: „nic sã nie dzeje bez òrãdzë, wszëtkò mô swòjã przëczënã", wëzwëskiwóné jakno argument w spiérce.

[16] E. R. Curtius wëmienił 10 topòsów: 1) *homo viator* – topòs człowieka w drodze, wãdrowczika, bezdomôka; 2) *ubi sunt?* – gdzeż są? – strzédnowieczny mòtiw przemijaniô, lëszëznë doczasnégò swiata; 3) *theatrum mundi* – mòtiw téatru-swiata, w jaczim lëdze są blós aktorama; 4) *deus ex machina* – pòjawienié sã Bòga, jegò niespòdzajnô, kùńcowô ingerencjô; 5) *dans macabre* – tuńc smiercë, przëbôczenié ò krëchòscë żëcô i przemijanim (*memento mori*); 6) *deus ridens* – dosłowno: Bóg-przesmiéwca, topòs człowieka – jigrzëcznika Bòżégò, chtëren je blós marionetką w rãkach Stwórcë; 7) *deus artifex* – topòs Bòga-artistë, dzãka chtërnémù pòwstôł swiat, pierszé dzeło kùńsztu; 8) *deus destructor* – mòtiw Bòga, co sélô kataklizmë, abë ùkarac lëdztwò; 9) topòs Arkadii – mòtiw szczestlëwégò môla, ùbëtnégò, krôjnë bez kłopòtów; 10) *exegi monumentum* – mòtiw niesmiertelny sławë pòetë (z Hòracégò).

b) topòs – kònwencjonalny mòtiw i òbrôz, elementarny dzélëk/cządka tematiczno-stilistyczny, zòs w internetowi wersji słowarza: „stałi mòtiw, temat utrwalony w lëteraturze”[18].

Slédnô definicjô wëkazywô wësoczi stãpień ògólnoscë i wskazywô na mieniznã topòsu w òdniesenim do mòtiwù abò jegò nadrzãdnotã. Znaczeniowé òkrãża dwùch pòjãców przecynają sã. Niechtërne mòtiwë zwëskiwają ùniwersalnotã, stającë sã téż topòsama. Jeżlë wspòmôgómë sã propòzycją Curtiusa, nót je wskazac na pònadczasowòsc topòsu, jegò uniwersalnotã, co pòzwòliwô mù pòjawiac sã w ùsôdzkach rozmajitëch cządów, niezanôleżno òd jich lëteraccégò ôrtu. Pònadczasowòsc i uniwersalizna sugerëją jaczis kònstans, stałosc, mùltiplikacjã, co niekòniecznо wëpłiwô z wieloscë wëstãpòwaniô, barżi z nosnotë dónégò topòsu. Topòs przejôwiô sã w tożsamëch znakach, mòtiwach, sfòrmùłowaniach[19].

Mòtiw mòrza wëstãpiwô w lëteraturze ju w anticznëch czasach. Akwaticzné mòtiwë związóné z mòrzã twòrzą bòkadną topikã. Pòstarómë sã wskazac tradicyjné mòtiwë i topòsë, a téż nowò pòwstałé, tzw. quasi-topòsë, jeżlë wëstãpiwają w kaszëbsczi pòezji.

Spòdlim hewòtny analizë bãdą kaszëbskòjãzëkòwé dokazë liriczné, chtërne òdwòłiwają sã do mòrsczi topiczi. Lëteratura pòdmiotu je bòkadnô, wiãc wëzwëskóné òstóną blós niechtërne przikładë. Żôl, że ni ma szerszégò òpracowaniô mòtiwù mòrza w kaszëbsczi lëteraturze w fòrmie mònografii, pòwstało równak dosc tëli artiklów na nen temat, chtërne òstóną wëzwëskóné w hewòtny prôcë. Spòdlim òpisënkù mdze zdrzódłowô kwerenda w ksążkòwëch wëdaniach, pòeticczich zbiérkach, jaczich nie felëje na wëdôwiznowim rénkù. Analiza bãdze przeprowadzonô na spòdlim wëbrónëch tematów związónëch z mòrzã.

Związczi Kaszëb z mòrzã

Wëszwiechcëną mòże wëdawac sã scwierdzenié, że Kaszëbë i Kaszëbi są nierozriwno sparłãczony z mòrzã, na co cësk mô jich geògrafné pòłożenié.

---

[17] Mòtiw, https://sjp.pwn.pl/sjp/motyw;2568522.html (dostãp: 10.09.2020).

[18] Topòs, https://sjp.pwn.pl/szukaj/topos.html (dostãp: 10.09.2020).

[19] Òb. definicjô topòsu: *https://www.wikizero.com/pl/Topos_(teoria_literatury)* (dostãp: 30.06.2020).

Bôłtëcczé Mòrze wiedno wpłiwało na żëcé mieszkańców nëch nadmòrsczich terenów. Nie je téż żódnym òdkrëcym scwierdzenié faktu, że ò mòrzu w tim jãzëkù piselë sami Kaszëbi, mieszkańcë pòmòrsczi zemi. Są ùsôdzcë, dlô chtërnëch je to spòdlowi temat, np. Marión Selin[20], Henrik Jerzi Mùsa KOT[21] czë Maria Bòszke[22], są téż taczi, chtërny blós wëkòrzëstiwają mòrską metafòrikã w swòjich dokazach. Mòtiw ten béł wëzwëskiwóny w ùtwórstwie kaszëbsczich lëteratów òd zôczątków jistnieniô lëteraturë ùsôdzóny w tim jãzëkù. Mającë bòkadną metafòrikã òbrazów mòrza i szeroką mòżlëwòtã wëkòrzëstaniô marinisticznëch tematów w artisticzny ekspresji mòtiw mòrza wpisôł sã bez ògôdczi na wiedno do kanonu mòtiwów ti lëteraturë.

Mòrze dlô Kaszëbów òznôczô przede wszëtczim Bôłtëcczé Mòrze, Bôłtëk, Bôłt i Gduńską Hôwingã. Región kaszëbsczi pòłożony je na pôłniowim pòbrzegù tegò akwenu, bezpòstrzédnô łączba jegò mieszkańców z mòrską bôłdzą wëcësnãła niezacartą znankã na żëcym Kaszëbów. Tedë téż w ùtwórstwie wëstãpiwają rozmajité òkreslenia, pòzwë związóné z Bôłtã. Òprzëstóniemë tuwò blós na pòzwach òbgôdiwónégò akwenu. W kaszëbsczim pòeticczim ùtwórstwie pòjôwiają sã taczé òkreslenia: „gduńsczé mòrze” (A. Majkòwsczi), „kaszëbsczé mòrze”, „nasze mòrze”, jegò mieszkańcë to „Bôłtëczanie” (H. Derdowsczi). Wôrt jednak przëbôczëc, że z pòzdrzatkù na dogòdné pòłożenié nad mòrzã trójno Kaszëbów wëbrało służbã na mòrsczich statkach jakno stegnã swòjégò żëcô, co tak samò wëbrzmiéwô w lirikach.

Mòtiw mòrza w kaszëbsczi pòezji w rozmajitëch òdsłonach

Mòrze je jednym z wiele mòtiwów liriczi, jaczi mòże realizowac sã rozmajice: jakno òpisënk wëzdrzatkù mòrza, jegò dzejaniô, sëłë niszczëcelsczi bôłdzë, jakno plac òdetchnieniô, òpisënk jegò mieszkańców, prôcë na mòrzu: rëbôków, marénów, losu jich rodzënów, òpisënczi statków, mòrsczé wëprawë, bôjczi i legendë związóné z mòrzã, mitë i mitologiô. Analizëjącë wczasniészi, przedwòjnowi zbiér lëteraturë, Andrzéj Bùkòwsczi wëmieniwô mòrze jakno jeden z mòtiwów kaszëbsczi pòezji[23]. Ùczałi wëapartnił sztërë aspektë, sztërë òdsłonë mòtiwù mòrza, chtërne pòdôł w swòjim dokazu. Równo z historicznym rozwijã lëteraturë pòetickô realizacjô mòtiwù mòrza ùbòkadniła sã ò pòstãpné òdsłonë – elementë i òdniesenia, co nawlékają do mòrsczi tematiczi. W hewòtnym teksce bãdą przedstawioné wëbróné aspektë i egzemplifikacje tegò mòtiwù.

---

[20] Òb. Marión Selin, *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, Wejrowò–Gdiniô 2016.

[21] Òb. H. J. Mùsa, *Mòje Kaszëbë*, Pùck–Gduńsk–Kònarzënë–Banino 2007; tegòż: *Mój kaszubski swiat. Mój kaszëbsczi swiat*, Pùck–Gduńsk–Kòscérzna–Banino 2009; *Co wyśpiewały fale zatoki / Co wëspiéwałë dënëdżi Wikù*, Pùck– Kònarzënë–Gduńsk 2012.

[22] Òb. M. Bòszke, *Piesń lëdzy mòrza*, Banino–Jastarniô–Pelplin 2005.

Òpisënczi wëzdrzatkù mòrza pòjôwiają sã ju w pierszich latach rozwiju kaszëbsczi lëteraturë. Spòtikómë je ù Hieronima Derdowsczégò w pòemace *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, czedë heroja przeżiwô grozã bùrzë i w ùrzasu mòdli sã do swiãti Barbarë. W młodotnëch wiérztach Aleksandra Majkòwsczégò, np. *Kaszëbë* widzec je grozã bôłdzë: „I ti, chtërnëch pòłikałë/ dënëdżi na mòrzu”[24], zôs w pòstãpnëch dokazach: *Mòrze – marinarza swiat, Jazda Helana, Pòżegnanié Helana* pòznôwómë kawel marinë, chtërnégò célã i cwëkã żëcô je służenié na statkù; niewôżné, że mòże ju nie wrócëc i zdżinąc: „Cëż łzë dëszëc, serce sëszëc/ mòrze marinarza swiat,/ nié na lądze smierc mù bãdze,/ nié mù w łóżkù skùńczëc lat”[25]. Zarô dali: „Le gdze dzëkô bùrzô nëkô/w grëbé chmùrë mòrzô łaszt,/ a gwôłt mòrzô w strasznym gòrzu/ żôgle zriwô, łómie maszt,/ tam mù znónô smierc pisónô”[26]. Nie je widzec tu żôlu ani chlëchaniô, nie je widzec bùńtu, przékòwaniô; taczi je kawel òkrãtnika. Liriczny pòdmiot pòdchôdô ze stojicczim ùbëtkã do sprawë smiercë na mòrzu, zgôdzô sã na taczi kawel; je òn w kùńcu nierozerwalno związóny z żëcym marénë. Ù pòòstałëch młodokaszëbów mòrze nie je mòtiwã wëzwëskiwónym tak wiele.

---

[23] W prôcë *Regionalizm kaszubski…*, s. 349, Bùkòwsczi pisze: „Panëje przekònanié, że w lëteraturze nadmòrsczégò lëdu mòtiw mòrza miôłbë zajëmac apartno widzałi plac. Tak jednak nie je. Nimò, że mòrze je tuwò zjawiskã blësczim i pòwszédnym, pòzbawioné je przeto snôżotë apartnoscë i egzoticzi, a leno òdgriwô rolã jednégò z elementów bieżącégò żëcô. W taczi téż nôtëralny propòrcji przedstawioné je w pòezji. Widzec je przë tim w ni zarówno pòzytiwné jak i negatiwné òdniesenié do bôłdzë mòrza, chtërno traktowóné je zgódno z nôtëralnym doznôwanim człowieka, ùkazywającë sã jakno bôłdzô rôz bùdzącô lãk, a rôz przëchłoscywającô swòją grozą, czë wëzwôlającô teskniączkã abò ùrzékającô bëlnotą krôjmalënkù. Czasã te wszëtczé òdczëca zjôwiają sã w skòndensowóny fòrmie i tédë przeżëcé nabiérô òsoblëwi plasticzi i sëłë wërazu. Taką je „Chaja” (mòrskô bùrza) Jana Trepczika”.

[24] A. Majkòwsczi, *Kaszëbë*, [w:] A. Majkowsczi, J. Karnowsczi, L. Hejka, *Poezja młodokaszubów*, òpr. i przëpisë H. Makùrôt, Gdańsk 2012, s. 438.

[25] Tamò, s. 392.

[26] Tamò, s. 392.

Wôrt je nimò te bôczno przëzdrzec sã jesz na lirik Léòna Hejczi, chtëren wërazno nawiązywô do mòrsczégò mòtiwù. Je tak w wiérzce pt. *Mòrskô bùrzô*, gdze mòrskô bôłdzô bùdzy lãk, grozã, przerażenié:

W tim trzasł ju gróm sarcësti,
a wiôłdżi łoskòt sã stôł;
a wszãdze wkół bùrgòce
tak jakbë z wòzã chtos gnôł.

A wiater zaczinô wëwijac,
òn wżarł sã w mòrze do dna;
òn dwigô, wërzucô wałë
tak jakbë hùrma szła.

A czółno skôcze na wòdze,
a stãkô, krący sã, gnie;
a jakbë òd bólu sã wije,
a chce wërzëcëc mie.

Jô wòdą jem czësto przelóny
a serce mie w piersach drëżi;
Ach, Bòże, pòdôj mie rãkã,
do brzegù mie przëpchnij blëżi[27].

Liriczny pòdmiot nie je tu òkrãtnikã, to barżi wanożnik, ùrlopòwnik, co wëpłënął czôłnã na mòrze. Niespòdzajnô bùrzô barżi gò wëstraszëła, mòrze wëdôwô mù sã jakno *locus horridus*, ùrzasny môl. Topòs nen czãsto wëstãpiwô w pòezji, bò „mòrze jakno ùrzasny môl” je spòdlim całi tradicyjny mòrsczi topiczi.

Z karna zrzeszińców mòrsczé tematë òsoblëwò blësczé są Janowi Trepczikòwi, chtëren pòswiãcył mòrzu cykel lirików pòd titułã *Na zôłoju*[28]. Òpisënk mòrza w rozmajitëch jegò òbliczach wëbrzmiéwô w ùtwòrze, jaczi stôł sã pòpùlarną piesnią: *Hej, mòrze, mòrze*[29]. Aùtor pòdkresliwô piãkno i grozã mòrza, jegò bezkresnotã: „Hej, mòrze, mòrze, lubòtné mòrze! / Gdze twòje grańce, gdze twój kùńc? (…) Dlôcze rôz sztormã na nas sã gòrzisz, / To znôw tak pëszną gladą sklisz?”[30]. Charakteristiczné titułë tegò cyklu: *Rëbôk, Mòrze, Hej, na mòrze, Pòjuga, Na wałë, Na sztrądze*. Mòtiw nen wëkòrzëstiwô téż Sztefan Bieszk w lirikù *Łodze mòje*, w jaczim wëstãpiwô topòs przekrôczaniô grańców: „Łodze mòje / wiatrë dalek pòniosą; / Chòc na cëzé strądë, / jô ce nie zabądã, / mòja Kaszëbskô”[31], chòc nen tekst mô patrioticzną wëmòwã: wëchwôliwô Kaszëbë jakno ùmiłowóny krôj, òjczëznã, tatczëznã. Wiérzta òstała téż włożono przez Léòna Roppla do antologii *Ma jesma òd morza. Poezja i proza kaszubska o morzu* (1963). Pòstãpny zrzeszińc Jón Rómpsczi, próbùje swòjich sëł w sztërzech sonetach, w jaczich wëkòrzëstiwô mòrską topikã. Są to: *Na zberkù klëcô, Biôtkùj!, Wierzë!, To mie pieszczi*[32]. Fòrmã sonetu stosowôł téż Aleksander Labùda w wiérzce *Wałë*[33].

---

[27] Tamò, s. 609.

[28] J. Trepczik i jin., *Poezja zrzeszyńców*..., òpr. i przëpisë H. Makùrôt, Gdańsk 2013, s. 426––447.

[29] Tamò, s. 427–428.

Ùtwórcë z krãgù „Klëczi” téż nie òstôwiôlë slôdë mòrsczi temiznë, bëła òna jednym z przédnëch mòtiwów jich pismienizné. Jak scwierdzywô Adela Kùjik-Kalënowskô, liriczi Léòna Roppla i Józefa Cenôwë są mòcno zakòrzenioné w realiach nordowëch, nadmòrsczich Kaszëb[34]. Mòże mielë blëżi do mòrza, bò òbaji pòchôdelë z nadpùcczich wsów. Òsoblëwò bòkadnô je pismienizna Léòna Roppla[35], chtëren wëzwëskiwôł pòdania i legendë zwiąsóné z mòrzã. Mòżna tuwò wëmienic tekst ò bògù mòrza *Gòsk*, historiã ò chitrim mieszkańcu Łebë: *Łebianie w niebie*, czë lëteracczi òpisënk ò tim, skąd sã wzãła méwa-śmiészka. Interesëjący co do fòrmë/kòmpòzycji je cykel ò mòrsczich wiatrach: *O mòrsczich wiatrach*, w jaczim pòznôwómë pòzwë i dzejanié wiatrów: „cëszô” („sztël”), „letkô briza”, „briza”, „cwiardô briza”, „wieja” („wiater”), „cwiardi wiater”, „sztiwny wiater”, „sztormisti wiater”, „sztorm”, „sarcësti sztorm” i „arkùn”. Kòżdi pòstãpny heroja cyklu òstôwô òpisóny przez wiele wersów. Jak wskôzôł Jón Drzéżdżón, Ropplowé widzenié mòrza je jegò aùtorską interpretacją: „nie je to jednak widzenié mòrza òczama człowieka z lëdu, na przëmiôr rëbôka”[36], leno „przez kògòs, chto mô gwësną dejã ny bôłdzë, ji bëlnotë, grozë i bënowégò żëcô”[37].

---

[30] Tamò, s. 427–428.
[31] Tamò, s. 665.
[32] Tamò, s. 624–625.
[33] Tamò, s. 528.
[34] Tamò, s. XLII–XLIII.
[35] *Poezja twórców Klëki*…, s. 303–350.
[36] J. Drzéżdżón, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*…, s. 108.
[37] Tamò.

Józef Cenôwa, zwóny piesniodzeją rëbacczégò żëcô, òpiéwô nadmòrsczé môlëznë: ùkòchóną Jastarniã, Pùck i Swôrzewò, Kùsfeld, Mieską i Méwią Réwã, Libek, mòrską blizã na Rozewiu, nie òdchôdô téż òd òbrazu mòrza w ùtwòrach *Gôdka mòrza* czë *Dali, drëszë, pòd sztorëm*[38]. Adela Kùjik-Kalënowskô òkreslëła gò pòetą codniowòscë, mòrza, a téż historii[39]. Dokazë negò pòetë przëjimają czile razë fòrmã piesni rëbôków, wëpłiwającëch w rézã. Pòstãpny klëkówc, Klémens Derc wzął sã za temat mòrsczich piôsków: *Żale mòrsczich piôsków*[40], zôs Paweł Szefka zasłënął jakno aùtor piesni ò żëcym rëbôków, ale téż lirików *Mòrskô cëszba nad Réwą* czë *Mòrze, chto të jes*[41].

W pòwòjnowim czãdze pòstãpny pisarze sygają do mòtiwù mòrza: Paweł Szefka, Alojzy Nôdżel, Stanisłôw Òkóń, Antón Piéper, Jerzi Stachùrsczi, Jerzi Walkùsz, Jaromira Labùdda, Stanisłôw Pestka, Janusz Mamelsczi, Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Artur Jabłońsczi i jiny. Z pòzdrzatkù na ògrańczoné ramë artikla, jich ùtwórstwò nie bãdze òmôwióné w hewòtny prôcë. Wëżi przedstawiony przezérk nie wëmieniwô wszësczich realizacji mòtiwù mòrza w kaszëbsczi pòezji. Zôs wôrt je przedstawic jesz czile nôzwësków ùtwórców związónëch z mòrzã, môlã zamieszkaniô abò robòtą: Maria Bòszke, Henrik Jerzi Mùsa KOT czë Marión Selin, chtërnëch pòezje òstóną òmówioné niżi.

Piesniodzeje mòrza

Maria Bòszke (1934) òpiéwô wies Jastarniã, Półòstrów Hélsczi, robòtã rëbôka na mòrzu[42]. To ji nôblëższé doswiôdczenia; pisze z perspektiwë òsobë jakô je „bënë" òpisywónëch wëdarzeniów: „Môlé mòrze, hôk ë strąd / to je mòja zemia" (*Mòje stronë*)[43]. Mòrze daje robòtã, ùżëwienié, ale téż biwô niebezpieczné: wiérzta, chtërny titlã je data: *13.02.1992* zaczinô sã słowama: „Dzys rëbôk zdżinął na mòrzu"[44]. Òsoblëwim wseczëcym darzi patrónkã rëbôków, Matkã Bòską Swôrzewską, Nënkã, Królewą Mòrza: „Naj mòrze strzeże Nënka

---

[38] Òb. *Poezja twórców z kręgi „Klëki*…, s. 215–300.

[39] A. Kùjik-Kalënowskô, *Patriotyczne przesłanie niesione wierszem*, [w:] J. Cenôwa i jin., *Poezja twórców z kręgu „Klëki"*, òpr. H. Makùrôt, Gduńsk 2015, s. LIV.

[40] Tamò, s. 352.

[41] Tamò, s. 390–393.

[42] Biogram pòetczi w antologii G. Schramczi *Skrë ùsôdzkòwi mòcë*, Gdiniô 2010, s. 62–63.

[43] M. Bòszke, *Piesń lëdzy morza*…, s. 7.

[44] Tamò, s. 20.

/ co nas w òpiece mô, / ùcuszô grozné walë / rëbôków dodóm gnô”[45]. Ji ùtwórstwò mô równak leżnoscowi charakter, wiele wiérztów òstało napisónëch przë rozmajitëch roczëznach, jubileùszach czë kùlturnëch wëdarzeniach. Ùkôzôł sã donëchczôs jeden tomik ji wiérztów *Piesń lëdzy mòrza* (2005).

Henrik Jerzi Mùsa KOT (1947) je aùtorã czile zbiérków wiérztów, w tim trzech w kaszëbsczim jãzëkù: *Mòje Kaszëbë* (2007), *Mój kaszubski świat / Mój kaszëbsczi swiat* (2009) i *Co wyśpiewały fale zatoki / Co wëspiéwałë dënëdżi wikù* (2012)[46]. W dwùch slédnëch zbiérkach wëstãpiwają dwajãzëkòwé wersje lirików, pòlsczé i kaszëbsczé. Dlôte Maria Żmùdzkô nazwała aùtora pòetą dwùch kùltur i dwùch jãzëków[47]. Jak pisze sóm aùtor:

> To nié môl zamieszkaniô sprôwiô, że są to kaszëbsczé wiérzte. Sprôwiô to mòja miłota do ti Zemi. Ti zemi z ji zelonoscą, mòdroscą Pùcczi Hôwindżi, mòdroscą nieba, z blónama pòszarpónyma nadmòrsczim wiatrã, ze Swôrzewską Górą na widnikù. Mòje serce biło w ritm przëpłiwów Zatoczi, w ritm wòłaniégò na se rëbôków przë jich drãdżi robòce…[48].

W lirikù *Kaszëbi* wëznôwô: „jô czëjã szum mòrza / czëjã wiater òd mòrza”. Dlô niegò to co kaszëbsczé, parłãczi sã z mòrzã, Kaszëbi to „maszopi, rëbôcë / dobiwcë mòrskò-piôskòwëch złóż”, „dobiwcë mòrza / wërobnicë mòrza”, „dobiwcë mòrsczich pól / żôgòwnicë słony wòdë”. Ù Mùsë widzec je zapamiãtóny, wëidealizowóny, nostalgiczny òpisënk mòrza, na jaczégò bùdowã mô cësk żôl za latama, jaczé òdeszłë: szëmi mòrze / krzik czirków / pòd sklepienié blónów / w blôskù słuńca / wiater piescy dënëdzi”, apartno widzec je w lirikù *Céń mòjégò czasu*: „chcą wskrzeszëc céń mòjégò czasu / òjczësti zemi mòdri ùwiãzłi w mùszlë / òd rozedrganiô Môłégò Mòrza / rozcãtégò czerwònyma żôglama”[49]. Ò sobie pisze: „jem béł w tim krôjòbrazu / jak dënëga, co sã smùli do nogów wedle mòrza”[50]. Pòeta nawlékô do arkadijsczégò topòsu, mòtiwù szczestlëwégò kraju lat dzecynnëch, lat młodoctwa. To nie je ùtracony rôj, mòżna do niegò wracac. W pòeticczim òpisënkù òbrazu mòrza widzec je wiater („wiater drëch”, „wiater… tùńcëje i spiéwô”), mòrsczé rëbë („pòmùchel”), dënëdżi („wała”, „dënëga mëslów”, „ò czim szëmią dënëdżi”, „piãclënie dënëgów”), piôsczi, mùszle, kamienie, słuńcowiszcza. Nieòdstójnym elementã mòrsczégò krôjòbrôzkù są méwë „czirczi”, przërównywóné do mëslów: „mëslë-czirczi niosłë głosné nowiznë midzë bôtama drzémiącyma na sztrądze a mną” (*Z Môłégò Mòrza*)[51], „niosą czirczi wòdné zamëszlënié” (*Snôżota tamtëch lat*). Méwa wkłôdô pòece pióro do rãczi: „blós w dëszë czëjã Wikù spiéw / dze czirka pióro / w rãce mòje wkłôdô i pisze” (*Prosba*)[52]; to czësto nowi mòtiw, méwa stôwô sã mùzą natchnieniô. Wiérzta *Prosba* nôleżi do ùtwòrów aùtotemiznowëch, pòeta pisze ò swòjim ùtwórstwie.

---

[45] Tamò, s. 28.

[46] Òb. lëteraturoznawczé òprôcowanié D. Kalënowsczégò, *Nieumiarkowanie w pisaniu*, [w:] tegòż, *Raptularz kaszubski*, Gduńsk 2014, s. 54–59.

[47] M. Żmùdzkô, *Zamiast posłowia*, [w:] H. J. Mùsa KOT, *Co wyśpiewały fale zatoki*…, s. 60.

[48] H. J. Mùsa, *Mòje Kaszëbë*…, s. 5.

[49] Tamò, s. 16.

[50] Tamò.

Elementë mòrsczégò krôjmalënkù wëstãpiwają w metafòrach: „zeloną dënëgą òdchòdzy lato”, „pòezjô na biôłëch piôskach” (*Czë to jesz të*), „dëch mòrza ùwiãzłi w mùszlë” (*Stôrô chëcz*), pòrównaniach: „rozsëpónô grzëwa pianë zwijô sã jakbë żnija” (*Mòrze*). Liriczny pòdmiot znaje jednak respekt przed mòcą mòrza: „lãklëwò zdrzã na niewidzóny widnik / mòrsczi dënëdżi słëchają wiatru” (*Ò czim szëmią dënëdżi*). Mòrze biwô téż niebezpieczné i zabiérô rëbôków. Wnetka ni ma za to òbrazów zbôłdowónégò mòrza, felëje tuwò tipòwëch dzélëków topòsu mòrza jakno *locus horridus:* sztormów, wichrów, wësoczi wałë zaléwający wszëtkò i niszczący òkrãt. Wëjątkã mòże bëc tekst *Sztorem*, òpisëjący zbëstrzoné mòrze, a téż nadczidka ò smiercë rëbôków w lirikù *Kaszëbë*.

Wiele dokazów aùtor pòswiãcył pòeticczémù òpisënkòwi zatoczi. Zaswiôdcziwają ò tim chòcle title, jaczé pòwtôrzają sã w pòstãpnëch tomikach, jak: *Zatoka, Zatoka I, Zatoka II,* mienióné na *Wik, Wik I, Wik II*. Nawetka w jednym tomie pòjôwiają sã dwa ùtwòrë pòd tim samim titlã. Jiné charakteristiczné title nawiązëjącé do òbrazu mòrza: *Pòrénk nad Wikã, Pòrénk Wikù, Dzéń nad Wikã, Z Môłégò Mòrza, Ò czim spiéwô Wik?, Nocny Wik, Szpacérą nad Wikã, Wòdë zatoczi*. Na pòdkreslenié zasłëgùją tekstë *Zatoka I*, *Zatoka II* i *Smrok* z tomikù *Mòje Kaszëbë*, chtërnëch atutã je wëzwëskiwanié zmieniający sã farwnoscë: Zatoka je „zelónkawô”, „mòdrô”, „czerwionô”, „wòdë Zatoczi sklënią srebra”, niebò z pòczątkù „jasnomòdré”, pòprzez „mòdrosc” nieskùńczony rëmi przechôdô w „cemnolazurowé dënëdżi” ò zôpadze słuńca. Pòjôwiô sã element biôtczi: „jak wiedno piôsczi walczą z remionama dënëgów” (*Wspòmink*)[53].

---

[51] Tamò, s. 26.
[52] H. J. Mùsa, *Co wyśpiewały fale zatoki…*, s. 14.
[53] H. J. Mùsa, *Mòje Kaszëbe…*, s. 32.

Mòrze je òknã na swiat, dôwô wiele mòżlëwòtów kòntaktu z jinyma, z bùtnowim swiatã. Je téż drogą, jaką człowiek òddzãkiwô sã z rodnyma stronama: „snôżotã tëchtam lat / w szëmie dënëgów żegnôł / wëjéżdżając w swiat” (*Tetam lata*)[54]; „bez szum / Môłégò Mòrza / pòczuł jô pòwiéw swiata” (*Pòwiéw swiata*)[55]; wëstãpiwô tuwò mòtiw rézë sparłãczony z metafòrą żëcô jakno òkrãtu: „na bôce żëcégò òdjachôł jô w dôl” (*Pòwiéw swiata*). Bezpiecznym môlã je pòrt. Ù Mùsë łączi sã òn z dopłëniãcym do kùńca żëcô, ze staroscą: „stegna prowadzy do pòrtu staroscë” (*Mòwa*)[56]. Ùniwersalny topòs starosc – młodosc wërôżô sã w antiteze młodëch lat i wiekù dozdrzeniałégò, co zbliżô sã do kùńca. Z perspektiwë doswiôdczeniów swiat jawi sã jinszi, barżi stonowóny, piãkniészi. Dlôte téż òbrazë mòrza stôwają sã wëidealizowóné. Jak scwierdzywô Daniel Kalënowsczi, w ùtwòrach Mùsë „serwùje sã (…) wëcarté sfòrmùłowania, zaskòropiałé metafòrë i ùprzikrzony sztëcznotą patos. Wieleż razy, bò më ju czëtelë w dzewiãtnôscewiecznëch i dwadzescewiecznëch nastrojowò-liricznëch wiérztach ò méwach i piórze, ò bôce żëcô czë blónach pòrównónëch do kôłpiów. Jesz do te më czëtelë ò nich w lirice epigònicznny i strzédnëch lotów”[57]. Gwësno zasób stosowónëch przez Mùsã metafòrów i òbrazów nie nôleżi do nowatorsczich, mô w sobie znanczi jaczégòs stereòtipù, wtórnoscë, nawetka niepòradnoscë i banalnoscë, co jednakò nie zmniészіwô sëłë òddzaływaniô i wseczëców zamkłëch w jegò lirikach.

Pòsobicą Marión Selin, chtërnégò slédny zbiérk wiérztów nosy titel *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta* (2016)[58], prôwdzëwie òstôł òkreslony pòprzez sfòrmùłowanié zapisóné w titlu. W swòjich ùtwòrach aùtor kònsekwentno pisze w gwarze bëlacczi. Króm òbrôzków żëcô rëbôków nieòdstójnym mòtiwã jegò lirików je mòrze zwóné Bôłtã, Wiôldżim Mòrzã, Hélsczim Zôlojã. Bôłt je kôrmicelã mieszkańców nadmòrsczich môlëznów, przédno ùmiłowóny przez aùtora Hélsczi Kòsë, Jastarni czë Hélu: „Bôłt nas żëwi, pòzwôlô nóm żëc” (*Môli krôj*)[59]. Liriczny pòdmiot nieùstôwno òpisywô szum mòrza, stąd wiôldżé nafùlowanié czasnikama, m.jin. w teksce *Mòrze szëmi*: prôcëje (w. 5), sã złoscy

---

[54] Tamò, s. 34.

[55] Tamò, s. 35.

[56] Tamò, s. 37.

[57] D. Kalënowsczi, *Nieumiarkowanie w pisaniu…*, s. 55–56.

[58] Wczasniészé tomiczi ùkazywałë sã w dłudżich przerwach: *Kaszubski kwiat* (1982), *Niech wiater niese piesń* (1996). Slédny tomik *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta* (2016) zawiérô wëbiér wczasniészich tekstów Selina.

[59] M. Selin, *Niech wiater niese piesń*, Gdiniô 1996, s. 10.

(w. 5), czasã zôs glaszcze (w. 6), smùkô z miloscë (w. 6), sã wzbùrzi i pieni (w. 9), zôs zamrëczi (w. 10), znôwùż spiéwô (w. 11), sã nadimô (w. 11), sã sklëni chòc je zmãconé (w. 14)[60]. Òpisywóny mòrsczi akwen jawi sã zazwëczôj jakno ùkòchóny môl, jaczi czasã pòtrafi bëc grozny, na co wskazëją wëmienioné pòzwë rësznotów. W pòstãpnym lirikù *Rëbacczi smùtk* òpisëk bôłdzë wespółgraje ze smiercą rëbôka; je rozszôlałé, wałą bije w strąd, rëczi: „mòrze rozszôlałé, falą ò strąd trzaskô, rëczi”[61]. W lirikù *Tobie mòrze* nawlékającym do retoriczi himnu ùkôzónô òstała dëbeltnosc nôtërë mòrza, jegò nieprzewidiwalnosc: „Të w pòtãdze ùwielbioné / chòc ë serce môsz Judasza”[62]. Zazwëczôj równak òbrôz mòrza, jaczi stanowi nieòdewstałi element żëcô mieszkańców nadmòrsczich môlëznów na Krowim Ògónie, jak nazéwóny je Hélsczi Półòstrów, ùkôzóny przez prizmatã codniowòscë rëbôków, ùdostôwô elementë szczestlëwi krôjnë, jakbë raju, Òbiecóny Zemi, chòcbë w ùtwòrze *Strądowé stegnë*[63].

Jak pisze Daniel Kalënowsczi, mòrze wzbùdzô ù Selina wielënã wseczëców: „Je to równoczasno rëmiô wòlnotë i biôtczi, zjisceniô i niebezpiekù, ùrzecznégò piãkna i straszny bôłdzë. (…) Na spòdlim ùtwòrów Selina mòżna rzec, że mòrze rozmieje wiãc pòkazac swòją łaszczëwą i grozną pòstac, rozmieje ùcëszac melodią dënëgów i straszëc trzôskã rozrôstającëch sã bałwanów”[64]. Prostim jãzëkã ùsôdzca balansëje midzë mòrzã jakno strasznym môlã, gdze ni ma bezpiekù, a môlã szczestlëwim do żëcô, jaczé wëżëwi nadmòrsczich aùtochtonów. Ò pòezji Selina i Bòszke wëpòwiôdô sã téż Artur Jabłońsczi w artiklu *„To dlô nas skrôwk Hélë òstôł stwòrzony”. Świat kaszubskich rybaków w poezji twórców z Półwyspu Helskiego*[65].

Pòdrechòwanié

W nym przezérkù kaszëbsczi pòezji òstałë ùwzglãdnioné rozmajité realizacje mòtiwù mòrza, chtërne wespółtwòrzą bòkadną mòrską topikã. Analize pòddóné òstałë ùtwòrë Marii Bòszke, Mariana Selina i Henrika Jerzégò Mùsë. Nôbrzadniészé realizacje mòrsczi topiczi nalézëmë ù Mùsë, bò jegò ùtwórstwò je òbjimno dosc wiôldżé. Mòrze jawi sã jakno szczestlëwi môl, blësczi, jakno òjcowizna. Nié wiedno smierc na mòrzu traktowónô je jakò tragediô, bò taczi je kawel lëdzy wëpłëwającëch z pòrtu, òkrãtników abò rëbôków. Smierc na mòrzu je tragedią dlô nôblëższi rodzënë; równak stanowi òna nieùchronną mòżlëwòtã losu marénów. Mòrze je téż strasznym môlã, chtëren dôwô ùrzas: *locus horribilis*. Pòjôwiają sã wichrë, sztorem, wësoczé wałë zaléwającé wszëtkò, przewôlającé sã przez òkrãt czë kùter abò bôt. Z mòtiwã „mòrsczi wanodżi" związóny je topòs „przekrôczaniô grańców". Ò topòsu tim jakno czims, co je fùńdamentalny dlô anticznëch i strzédniowiecznëch wëòbrażeniów swiata pisze Marión Slëwińsczi[66]. Grańce są elementã pòrządkù swiata, a jich przekroczenié sadzy negatiwné skùtczi, je czims lëchim. Mòrskô réza mòże bëc metafòricznym òbrazã żëcô, żëcô jawi sã jakno płëwanié. Zôkrãż mòtiwów twórczo wëzwëskiwónëch w marinisticzny pòezji kaszëbsczi je dosc szerokô. Wëmieniony wëżi ùtwórcë i jich dokazë werazno nawlékają i przesztôłcają mòrską topikã. W nen spòsób kaszëbskô lëteratura wpisywô sã w kanón swiatowi lëteraturë.

---

[60] Tamò, s. 41.
[61] Tamò, s. 24.
[62] Tamò, s. 29.
[63] Tamò, s. 30.
[64] D. Kalënowsczi, *Znad burty rybackiej łodzi*, w tegòż: *Sylwa kaszubskie*, Słëpsk–Gduńsk 2017, s. 55–56.
[65] Articzel zamieszczony je w pùblikacji *Wielkie Pomorze. Społeczność i narody*, red. D. Kalënowsczi i A. Kùjik-Kalënowskô, Gduńsk–Słëpsk 2017, s. 93–114.

Skrócënk

Articzel je òbgôdanim ùtwórstwa kaszëbsczich pòetów, chtërny wëzwëskiwają w swòji pòezji mòtiw mòrza. Pò wstãpnym przedstawienim lëteraturë przedmiotu aùtorka òbgadiwô pòchwatë mòtiwù i topòsu w lëteraturze, pòtemù dôwô przezérk mòrsczich mòtiwów wëstãpiwającëch w kaszëbsczi pòezji w òbrëmim 150 lat. Kòncentrëje sã na pòezji Marii Bòszke, Henrika Jerzégò Mùsë i Mariana Selina.

Abstract

The paper discusses the literary output of Kashubian poets who use the motif of the sea. After the presentation of the literature on the subject, the author defines the notions of the motif and topos in literature. Next she presents an overview of maritime motifs which have been observed in Kashubian poetry for over 150 years. She focuses on the poetry of Maria Boszke, Henryk Jerzy Musa and Marian Selin.

---

[66] M. Slëwińsczi, *Człowiek-ryba. Szkice marynistyczne*, Słëpsk 1991, s. 65.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Bibliografiô

Abramòwskô, Janina, *Topos i niektóre miejsca wspólne badań literackich,* [w:] *Powtórzenia i wybory. Studia z tematologii i poetyki historycznej*, Pòznań: REBIS, 1995.

Bądkòwsczi, Lech, *Zarys historii literatury kaszubskiej*, Gduńsk: Oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Gdańsku, 1958.

Bòszke, Maria, *Piesń lëdzy morza*, Banino–Jastarniô–Pelplin: Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej Bernardinum, Wydawnictwo ROST, 2005.

Bòrzëszkòwsczi, Józef, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gduńsk: Instytut Kaszubski w Gdańsku, 2011.

Bùkòwsczi, Andrzej, *Regionalizm kaszubski*, Pòznań: Instytut Zachodni, 1950.

Curtius, Ernst Robert, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, dolm. A. Bòrowsczi, Kraków: Universitas, 1997.

Drzéżdżón, Jan, *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939*, Gduńsk: Wydawnictwo Morskie, 1973.`

Drzéżdżón, Jan, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1986.

Drzéżdżón, Róman, Schramke, Grégòr J., *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi poezji (do 1990 r.),* Gdiniô: Region, 2004.

Gòlińsczi, Janusz, *Sarmaci i morze: marynistyczne początki w literaturze polskiej XVI–XVIII wieku. Edmund Kotarski, Warszawa 1995 [Recenzja]*, „Pamiętnik Literacki” 1997, nr 4, s. 193–199.

Jabłońsczi, Artur, *„To dlô nas skrôwk Hélë òstôł stwòrzony” – świat kaszubskich rybaków w poezji twórców z Półwyspu Helskiego*, [w:] *Wielkie Pomorze. Społeczności i narody*, red. Daniel Kalënowsczi i Adela Kùjik-Kalënowskô, Gduńsk–Słëpsk: Instytut Kaszubski, Akademia Pomorska w Słupsku, 2017, s. 93–114.

Kalënowsczi, Daniel, *Raptularz kaszubski*, Gduńsk: Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 2014.

Kalënowsczi, Daniel, *Sylwa kaszubskie*, Słëpsk–Gduńsk: Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, 2017.

Kalënowsczi, Daniel, Kalënowskô, Adela, *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, dolm. Dariusz Majkòwsczi, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Instytut Kaszubski w Gdańsku, 2017.

Kùjik-Kalënowskô, Adela, *Patriotyczne przesłanie niesione wierszem*, [w:] J. Cenôwa i jin., *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, Gduńsk: Instytut Kaszubski, 2015, s. XXXIII–LXVIII.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Kùjik-Kalënowskô, Adela, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gduńsk––Słëpsk: Instytut Kaszubski w Gdańsku, Akademia Pomorska w Słupsku, 2011.

Kòtarski, Edmund, *Sarmaci i morze. Marynistyczne początki w literaturze staropolskiej XVI–XVII wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995.

Linkner, Tadeùsz, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdiniô: Oficyna Czec, 1996.

Linkner, Tadeùsz, *Z lirycznej i epickiej twórczości Leona Heykego*, Bólszewò: Biblioteka Publiczna Gminy Wejherowo im. Aleksandra Labudy, 2015.

Linkner, Tadeùsz, *Z literatury młodokaszubów. Aleksander Majkowski. Studia i szkice*, Pelplin: Wydawnictwo „Bernardinum”, 2013.

Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny, red. J. Krzëżanowsczi, od 1976 Cz. Hernas, t. II, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985.

Majkòwsczi, Aleksander, *Pamiętnik z wojny europejskiej roku 1914*, òbr. T. Linkner, Wejrowò: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie; Pelplin: Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej Bernardinum, 2000.

Majkòwsczi, Aleksander, Karnowsczi, Jan, Heyke, Leon, *Poezja młodokaszubów*, òbr. H. Makùrôt, Gduńsk: Instytut Kaszubski, 2012.

Mùsa, Henrik Jerzi, *Co wyśpiewały fale zatoki. Co wëspiéwałë dënëdżi Wikù*, Pùck–Kònarzënë–Gduńsk: Wydawnictwo ROST, 2012.

Mùsa, Henrik Jerzi, *Mòje Kaszëbë*, Pùck–Gduńsk–Kònarzënë–Banino: Wydawnictwo ROST, 2007.

Mùsa, Henrik Jerzi, *Mój kaszubski świat. Mój kaszëbsczi swiat*, Pùck–Gduńsk––Kònarzënë–Banino: Wydawnictwo ROST, 2009.

Neureiter, Ferdinand, *Historia literatury kaszubskiej*, dolm. Maria Bòduszińskô--Bòrowikòwô, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział Miejski, 1982.

Pniewsczi, Władisłôw, *Morze polskie i Pomorze w pieśni*, Gduńsk: Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki, 1931.

Pniewsczi, Władisłôw, *Przegląd literatury kaszubskiej*, „Rocznik Gdański” 1928––1929, t. 2–3.

Pomorze i morze w poezji, zeb. i oprac. B. Arsoba i J. Bòrzëszkòwsczi, Gduńsk––Szczecëno: Książnica Pomorska, Instytut Kaszubski, 1998.

Roppel, Léón, *Ma jesma od morza. Poezja i proza kaszubska o morzu*, Gduńsk: Wojewódzki Dom Twórczości Ludowej, Zrzeszenie Kaszubskie, 1963.

Schramke, Grégòr J., *Skrë ùsôdzkòwi mòcë (1991–2008*), Gdiniô: Region, 2010.

Selin, Marian, *Kaszubski kwiat*, Gduńsk: Wojewódzki Ośrodek Kultury w Gdańsku, 1982.

Selin, Marian, *Niech wiater niese piesń*, Gdiniô: SZOS, 1996.

Selin, Marian, *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, Gdiniô–Wejrowò: MPiMKP w Wejherowie i Wydawnictwo Region z Gdyni, 2016.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Slëwińsczi, Marian, *Człowiek-ryba. Szkice marynistyczne*, Słëpsk: WSP w Słupsku, 1991.

Tazbir, Janusz, *Żeglarz i podróżnik w literaturze staropolskiej*, [w tegòż:] *Spotkania z historią*, Warszawa: Iskry, 1986.

Trepczik, Jan i jin., *Poezja zrzeszyńców*, òbr. H. Makùrôt, Gduńsk: Instytut Kaszubski, 2013.

Żmùdzkô, M., *Zamiast posłowia*, [w:] Henrik Jerzi Mùsa KOT, *Co wyśpiewały fale zatoki. Co wëspiéwałë dënëdżi Wikù*, Pùck–Kònarzënë–Gduńsk: Wydawnictwo ROST, 2012.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Mark Cëbùlsczi
Gdińsczi Ùniwersytet

Òbrôz pòliticzny jawernotë midzëwòjnowi Pòlsczi w dramie Jana Rómpsczégò *Pòrénk*

The presentation of political reality of interwar Poland in the drama *Pòrénk* by Jan Rompski

Kluczowé słowa:
kaszëbskô lëteratura, *Zrzesz Kaszëbskô,* kaszëbsczi jãzëk lëteracczi, spółdzelczosc, kòmùnizm, òdrodzenié kaszëbiznë, skòrumpòwónô wieskô administracjô

Keywords:
Kashubian literature, *Zrzesz Kaszëbskô*, Kashubian literary language, cooperative movement, communism, revival of the Kashubian language, corrupted local administration

I

Jón Rómpsczi, (1913–1969), kaszëbsczi pisôrz, przedstôwca lëteracczégò karna zebrónégò wkół czãdnika „Zrzesz Kaszëbskô”[1] to je ji prowôdny dejologa. Zrzeszińcë bëlë baro czëłi na to, że wëszëzna sanacyjny Pòlsczi nié dosc wësok ùwôżała kaszëbsczé rodné lëdztwò. Jón Trepczik (1907–1989), Aleks Labùda (1902–1982) i zaòstałi nôleżnicë karna wësënãlë „pòstulat mùszebnotë równoùprawnieniô materialnégò, jak i dëchòwégò Kaszëbów procëmkù do

---

[1] D. Szëmikòwsczi, *Zrzesz Kaszëbskô w latach 1933 – 1939*, Bolszewo 2010.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

pòòstałëch dzélów Pòlsczi”[2], òsoblëwie mòcno dôwelë przë tim bòczenié na wôżnotã Kaszëb i Kaszëbów, jich zatôrczanié sã przed cësnienim niemczeniégò, a téż pòdjimelë próbë, cobë pòdtrzëmac juwernotã kaszëbsczich naszińców. Dzejanié nôleżników „Zrzeszë Kaszëbsczi” dôwało wiele procëmników w tamtëch, a téż i w dzysdniowëch czasach. „Jedny widzelë i widzą w nim separatisticzną stowôrã w pòliticznym znaczënkù, drëdzë doskôcelë jima germanofilstwã, jesz jinszi leno szkòdlëwi dlô jednotë państwa pòlsczégò izolacjonizm, a bez to partikùlarizm, co hamùje nôtëralny rozwij spòlëznowò-kùlturalny kaszëbsczi spòlëznë”[3].

Tim, co rozsądzô ò apartnoce kaszëbiznë, je mòwa, stądka zrzeszińcë bëlë òsoblëwie ùwôżny w sprawie artisticzny materii swòjich dokazów, dobiérelë apartné słowa i gramaticzné fòrmë, baro czãsto archajiznowé, co bë pòkazac apartnotã i jinotã kaszëbsczi mòwë[4]. Równak, jak dôł bôczenié J. Tréder, piesniodzejarzama ze „Zrzeszë” „czerowa chãc dozdrzeniô i nobilitowaniô kòżdi lokalny znanczi”[5], co w skùtkù przeszkôdzało w dzejanim nad ùrôbianim òglowòkaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka.

Deje zrzeszińców wëpisôł Rómpsczi w pùblicystice i w lëteracczich dokazach: piesniodzejiznie, romanie, co nie je donëchczôs wëdóny, a téż i w dramach. Jak pisze Daniel Kalënowsczi: „kò dërch w swòjich dokôzach (bez wzglãdu na lëteracczi ôrt czë gatënk) Rómpsczi dostrzégôł swòje zadanié jakno mòżnotã wëdobëcô swòjińców z dëchòwégò môłknieniô i egzystencjalnégò staniãcô”[6]. Ferdinand Neureiter zesadzył nawetka pòstãpną, dosc radikalną mëslã ò ùsôdzcë: „Béł òn fanaticznym kaszëbsczim nacjonalëstą i mùszôł temù wiele w żëcym wëcerpiec bez swòjã bezkòmpromisowòsc”[7]. W czasu hitlerowsczégò òbsadzeniégò Rómpsczi béł pòjmańczikã niemiecczégò lagru sôdzewëch w Stutthofie, a pò drëdżi swiatowi wòjnie, chòc wëszëznë Lëdowi Pòlsczi mòcno ògrańczałë mòżlëwòtë dzejaniégò kaszëbsczim òbéńdowim dzejarzóm[8], pisôrz próbòwôł sã wrechòwac w zakłôdanié nowëch szëków w nowi jawernoce kòmùnisticzny Pòlsczi[9].

---

[2] W. Peplińsczi, *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939*, Gdańsk 1987, s. 303.

[3] T. Bòlduan, *Wstęp*, [w:] J. Trepczik, *Odecknienié*, Gdańsk 1977, s. VI.

[4] Ze zrzeszińców A. Labùda òstawił pò sobie *Zasady pisowni kaszubskiej ze słownikiem ortograficznym*, Toruń 1939, a téż *Słowniczek kaszubski*, Warszawa 1960; za to Jón Trepczik to je aùtor dwatomòwégò *Słownika polsko-kaszubskiego*, Gdańsk 1994.

[5] J. Tréder, *Język poezji zrzeszeń*ców *na tle kaszubszczyzny młodokaszubów*, [w:] tegòż, *Historia kaszubszczyzny literackiej,* Gdańsk 2002, s. 258.

[6] D. Kalënowsczi, *Dramaty Jana Rompskiego. Tematy, idee, techniki*, [w:] J. Rómpsczi, *Dramaty kaszubskie*, òbr., wstãp i przëpisczi A. Kùjik-Kalënowskô, D. Kalënowsczi, J. Tréder, Wejherowo–Gdańsk 2009, s. 17.

[7] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Bòduszińskô-Bòrowikòwô, Gdańsk 1982, s. 189.

Przëmiérzno niedôwno jakno dzél w wëdôwny serii *Biblioteka Pisarzy Kaszubskich* w nôùkòwim òbrobienim: historicznym, historicznolëteracczim i mòwnoùczałim, z òbjimnyma dopisënkama, w sztandarizowóny wersji, a téż w òbrzésznym dzysô kaszëbsczim pisënkù òstałë wëdóné dramë tegò pisarza[10]. Wiele z tëch dramów, a téż tuwò analizowóny *Pòrénk,* drëkòwónëch je z rãkòpisu. Tuwò te rozwôżania òpiéróm na teksce ti dramë z tegò wëdaniégò[11].

Na ùróbk Jana Rómpsczégò badérowie nie dôwelë za wiele bôczeniégò króm tegò, co bëło przódë rzekłé, mòże wôrt je tuwò przëbaczëc, że òsoblëwie niedôwno na Szląsczim Ùniwersytece Artur Jabłońsczi òbronił doktorsczi dokôz na témã deji kaszëbsczégò nôrodu kòl ùsôdzcë *Pòrénka* [12].

II

Dzejanié *Pòrénka* jidze w midzëwòjnowi Pòlsce, we wsë, jak pòdôwô aùtor w didaskaliach: „Rzecz dzeje sã w 1937 r. na Kaszëbach, w òkòlim Mòjsza pòd Serakòjcama”. W pierszim dzélu przédnô herojka, Lucyjka, dentistka, co rozsądzô razã z chłopã, Jërkã, wcygnąc i robic w ti wsë, òbzérô jizbã , co w ni razã zaczną mieszkac. Szôłtës przedstôwiô ji „sërową jizbã z jednym òknã na drogã” (s. 539). Pòkazywô sã, że w tim òbmiescym przódë bëła sôdza, le – jak rzecze Szôłtës – donëchczôs ni miała òna wiele wënajimników, bò „Nasza wies ni mô pijôków i złodzejów” (s. 539). Pò wińdzenim Szôłtësa òdwiédzô Lucyjkã Przekãsnô, prostô mieszkańcka wsë. Òpisëje ona dentistce jeleżnosc na wsë, zdrësziwô sã z nią i zwëskùje z żëcznotë dentistczi. Pòzdze przëchodzą téż do Lucyjczi jiny mieszkańcë wsë, a westrzód nich Lesny, co gôdô: „Më tu przëszlë sã z wami przëwitac” (s. 557), jeden z nich téż rzecze z przeswiôdczenim: „Më jesmë baro rôd waji ùdbie” (s. 557), a Grëlôszk zeswiôdczô nawetka: „Jô bë chcôł żebë mie wiedno zãbë bòlałë” (s. 557). Cëgã na zdrzadniã wchôdô Jërk ze swòją deją rzesznotë „Jô trzimóm razã z nają tu pierszą deją spółdzelnie” (s. 560) i chòc Lucyjka przeswiôdczô gò, że „prôwda nié zarô dobiwô” (s. 566), òn je przeswiôdczony ò swòjim przińdnym dobëcym „jô dobãdã”, (s. 566) nimò procëmiznë.

---

[8] D. Kalënowsczi, *Dramaty…*, dz. cyt., s. 23.

[9] Ò terôczasny wespòłowò-pòliticzny jawernoce króm ti dramë pisôł jesz Rómpsczi w dramach: *Zemia* (tuwò òb. M. Cëbùlsczi, *Obraz rzeczywistości stalinowskiego okresu błędów i wypaczeń w dramacie Jana Rompskiego pt.* Zemia, [w:] *Polszczyzna wczoraj i dziś – pamięć, inspiracje, perspektywy*, red. J. Ginter, A. Pstëga, L. Warda-Radis, Gdańsk 2020, s. 284–293) i *Lelek*.

[10] Òb. J. Rómpsczi, *Dramaty kaszubskie*, òbr., wstãp i przëpisczi A. Kùjik-Kalënowskô, D. Kalënowsczi, J. Tréder, Wejherowo–Gdańsk 2009, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 4.

[11] Wielëna kòl cytowónégò ùriwka dramë òznôczõ numer stronë.

[12] A. Jabłońsczi, *Literacka narracja Jana Rompskiego o narodzie kaszubskim.* Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Jolanty Tambor, Katowice 2019.

W drëdżim dzélu pòkazëje sã Nozderk, Kaszëba, co kòrzeniã pòchòdzy z tëch strón, równak mieszkô w Americe, je bògati, chce kupic tuwò te môle i pòstawic industriã, a téż chce na swòjã stronã wzyc Jërka, bò chce jemù cos zabédowac: „Kùpiã to wszëtkò i razã was. Jërkù, mdzece dżenerel direktor.” (s. 577). Równak Jërk letkò nie dôwô sã kùpic, le chce na swój ôrt wëzwëskac dëtczi Amerikana „Dôjce pieniãdze, tej sã zgòdzymë” (s. 579), le na to nie zgôdzô sã Nozderk: „Prawie ten ôrt mie nie pasëje” (s. 579). Tak tej Amerikón „jidze bùten jizbë” (s. 585), a przedtim ùszczestlëwiô dëtkama pò dolarze môlową rozpsëtą przédzëznã: Szkólnégò: „pòdskakiwô: Dzãka, dzãka wami” (s. 584) i Szôłtësa: „jaż sã zwijô: Dzãka, dzãka wami!” (s. 585). Ùrzãdnicë mają żôl do Jërka, że nie przëjął tegò, co mù zabédowôł Amerikón (Szôłtës: „zepsuł jes wszëtkò”, s. 585). Czej ze zdrzadni wëchôdô môlowô wëszëzna, a przëchòdzy Lucyjka, żeniałi zaczinają dejową spiérkã midzë sobą, bò sã pòkôzëje, że dlô Jërka nôwôżniészô je kòmùnistycznô deja, co mù jã wszczépił przódë lat krëjamny Bùdzysz – szkólny, „słowa, co mie tam zarzekł Bùdzysz”, s. 592, chòc tedë òn sã czëje Kaszëbą, je ti ùdbë, że „Kaszëba je jak ùmarłi” (s. 591); za to dlô Lucyjczi nôprôwdzëwszô je òdroda kaszëbiznë: „môłi swiat kaszëbsczi… Jô dlô nie chcã żëc i wiedno wëżi w nim jic.” (s. 591).

W ti dosc spëzglony jeleżnoscë młodim je corôz cząży: bò Szôłtës żądô òpłôtka za wënajãté mieszkanié, chòc przódë tegò nie chcôł, a téż pòkôzało sã, że nié wszëscë są rôd z robòtë Lucyjczi, bò „Są téż skardżi, że pò rwanim dąsła pùchną i mòckò bòli” (Szôłtës do Przekãsny, s. 598). Przez żëczlëwòtã mieszkańców wsë – pacjentów Lucyjczi ùdôwô sa scygnąc nót dëtczi, równak tim spòsobã przedac spółdzelniã, le Jërk, czej sã ò tim dowiedzôł, mô żôl do białczi: „Co të zrobia? Ni môsz prawa tak robic! Całi nasz Zarząd pòwstónie procëm, co krëjamno jich sprzedają” (s. 606). Równak Lucyjka wmôwiô chłopù, że ni mògła zrobic jinaczi, bò „Jidze biôtka ò naj lud kaszëbsczi… Dësza najégò lëdu nas zrzesza i biôtka ò niã. Abò ten lud wińdze z nôkòlô na drogã prostą i jasną, abò mdze czura i wieczno szarwarkòwôł na bùlwach, sledzu i zôcérce na wòdze…” (s. 607). Równak na kùńcu wëchòdzy na to, że Lucyjka spòzdza sã z zôpłatą, i temù jã zamklë w sôdzë.

Stądka trzecy dzél dramë zaczinô sã od zdrzadni w sôdzë. Tuwò Lucyjka je w dëchòwim kłopòce, mô sama do se żôl ò to, że w swòji dejowiznie nie dała bôczeniégò na łeż i falszëwòtã, co rządzą westrzód lëdzy: „mësla jem, że łeż je tu délama òdgrodzałô” s. 619), i nie dostrzegła „niekaszëbsczi fanatizm Jërka” (s. 619). Przëchòdzą do ni Szôłtës i Szkólny. Pierszi z nich wëtikô Lucyjce waranié w ùpiercym: „Jes cwiardô jak kóńsczi ząb” (s. 621), a „Szkólny sã smieje” (s. 621). Równak òna sã nie pòddôwô Szôłtësowi, a „Szkólnémù plwie w skarniã” (s. 622). Timczasã pò wińdzenim Szkólnégò, a pò fizyczny biôtce z Szôłtësã, chtëren „gniece Lucyjkã i sã z nią szãtoli” (s. 623), „Raptã wrota sã òtmikają” (s. 624), wchòdzy Grëlôszk, rzecze Szôłtësowi: „Jô jem ji [Lucyjczi] starża i twòja sprawiedlëwòta’ (s. 624), i rzeszi gò. Pózdni chce òn ùkarac Szôłtësa, równak Lucyjka mù na to nie pòzwôlô, czej gôdô: „Nie wôżë sã!” (s. 628), a nawetka grozy: „Jesz rôz ùderzisz, to cã stądk wënëkóm” (s. 628). Grëlôszk sã nie zgôdzô z tim rozsądzenim Lucyjczi i tak dopòwiôdô: „Taczi më jesmë! Zaplwią nas! Skatëją nas, òbezdrzą ze tczë i ruchna, z Tatczëznë i zemie, ale jich bronimë!” (s. 628), i ùchòdzy ze zdrzadni. Dentistka timczasã òstôwô sama z przërzeszonym Szôłtësã, chtëren ji grozy i prosy, żebë gò ùwòlniła. Przëchòdzą równak Szkólny i Bùnka, a dzél sã kùńczi pòsobicą zamkniãcym Lucyjczi.

W òstatnym dzélu wchôdô Przëkãsnô, a pòtemù Szôłtës przëprowôdzô Jërka. Czej szczeslëwi żeniałi gôdają ze sobą, wchôdają drëszë: Przëkãsnô, chtërna òbstojiwô, że przëchôdô „Jak Dąbrowsczi z zemi włosczi” (s. 653), a téż Lëdze, chtërny rozwôlają sôdzã i wëbôwiają żeniałëch. Równak pò jaczims czasu „Czëc szos i Jërk chwôtô sã za piers, chwiądô sã i pôdô” (s. 655), i dżinie òd smiertelnégò strzału. Drama sã kùńczi słowama Nozderka: „Co to za zemia, dze człowiek jak széwelka gasnie, dze gwôłtã je dzéń, a pòrénk smùtny jak pùstô noc… Co to za zemia, dze kwiatë kwitną dlô grobów…, dze Òjczëzna je takô malinkô” (s. 656), co òstało dopòwiedzóné w dopiskù: Ostatnie słowa Nozderki nadają wydarzeniom dramatu znamion klasycznej tragedii, w której pozytywny bohater ginie w bezradności wobec fatum (s. 656).

Charakteristika pòstacji

Dejã òdrodë kaszëbiznë pòkazëje w dramie Lucyjka. Wëprowôdzô sã òna z bògatégò gbùrstwa i przëchôdô na wies, żebë przëniesc wid môlowémù lëdztwù:

„Jô tu przëszła do waju mieszkac, bò chcã pòznawac lud nasz i – jak to mówią – jegò kùlturã. Widzałim chcã wama zrobic nasz krôjik… Temù jem tu… Zwątpienié wama wëdrzéc chcã i w blace pòdskacëc… Wëpôlëc tu krziwdë taczich szôłtësów, starostów i jinëch rządów”. (s. 551). Czej od Szôłtësa dostôwô do mieszkaniégò jizbã, dze przódë bëła sôdza, nazéwô tã jizbã „trëma pò òpim” i zeswiôdczô: „Tã trëmòwą céniã i sôdzaną chmùrã mùszã roznëkac” (s. 540). Lucyjka jakno dentistka pòmôgô môlowémù lëdztwù: „Jô jem prôwdzëwą dentistką” (s. 545), pacjencë są zadowòlniony z efektów ji robòtë (Grëlôszk: „Tu nic nie bòli”, s. 600). Chce téż Lucyjka òdrodë kaszëbiznë, je procëm dzejaniu pasywnëch we wikszim dzélu Kaszëbów, bò to lud: „bez widu, bez dëcha jak szôtora, zdatny sprzedac sã i wszëtkò, co je jich, co je nają biôtką” (s. 627), temù pòsélô z sôdzë Grëlôszka z klëką: „Biôj knôpie i nies to słowò kaszëbsczé, chtërnémù zëpac nie daje biédny i chcëwi za dëtkã naji jistny gbùr, mieszczón, ùczałi i szkólny.” (s. 627), òdnôszô sã do kaszëbsczi lëteraturë i historii: „stôrô, tatków mòwa mie niese w szlach Mestwinów i Swiãtopełków (s. 591), ùczi z kaszëbsczégò elementarza: „Na wiérzch dostóniesz elementôrz kaszëbsczi (s. 600) i przëbôcziwô pòzytiwisticzną „Siłaczkę”, co przënôszô wioskòwémù lëdztwù pòùczënã, bò jak gôdô ò sobie: „Widzałim chcã wama zrobic nasz krôjik…Temù jem tu” (s. 551). Lucyjka je przeswiôdczonô ò wiedno wôrtny robòce dlô lëdztwa, chòc òna ni mùszi zarô dawac efektu: „nick nie je próżné, co sã robi dlô lëdzy, dlô jich wiarë w se i dlô zbùdzeniô mòcë nowémù żëcu” (s. 554). Ò swòjim wëidealizowónym, wësnitim („wëbiżkónym”) kaszëbsczim swiece rzecze òna: „We wiôldżim swiece zdżinie mój môłi wëbiżkóny swiat kaszëbsczi. Òn mòże swiatu nie je nót, ale jô wiedno do nie teskniã, ò nim mëslë rojã… Jô dlô nie chcã żëc i wiedno wëżi z nim jic” (s. 591).

Lucyjka ùczi lëdzy we wsë historie (Grëlôszk do Szkólnégò: „Wicy naj naùcza historie nigle wë, s. 602) i robi to w jãzëkù kaszëbsczim, karno ji szkòłowników nazéwô jã nawetka „nają szkółką” (s. 603).

Herojka nosy w se czëcé misji, czej zeswiôdczô: „Za rok, za dwa pòcygnã dali i tak wkół, jaż całé Kaszëbë, pòkąd żëcô sygnie, òbkòlã deją – jô i mój chłop” (s. 551). Czedë sã pòkôzało, że òfiarowa dejã rzesznotë Jërka dlô kaszëbiznë, pòùczô chłopa: „Jidze biôtka ò naj lud kaszëbsczi. Jô procëm mù nie jidã. Dësza najégò lëdu nas zrzesza i biôtka ò niã” (s. 607). Czasã przëchòdzy do Lucyjczi słabòta, czej òna wëzbiwô sã wiarë w wôrtnotã swòji deji („Bò cëż jô tu w ti chëczë sôdzowi zrobiã” s. 555). To je òsoblëwie wôżniészé, czej Lucyjka òbsądzô Szkólnégò: „Jesce ùczałi i zamiast jic przëkładã, môce dlô Kaszëbów chëbã i łeż” (s. 622).

Jërk, „parobk gbùra, Lucyjczi chłop”, to je dejownik zagarniony przez dejã rzesznotë. Rzecze òn ò se: „Mie matką bëła biéda i ùtrôp lëdzczi” (s. 590). Czëje sã téż przedstôwcą klasë robòtników, chtërny bróni òb czas spiérczi z Nozderkã: „më sã nie dómë. Stón robòcy je cwiardi” (s. 581), stądka gwës temù Amerikón kwitëje dzejanié Jërka: „Nie jesce Kaszëbą, ani Pòlôchã, ani Niemcã… Wë jesce kòmùnistą!” (s. 581). Krëjamny szkólny [13] wszczépił mù kòmùnistną dejã, chtërny òn ni mòże sã sprzeniewierzëc: „Jô jednak ni mògã jic procëm jegò prôwdze” (s. 590), czëje sã nią zagarniony, rozdwòjaczony „jak w błądze” (s. 592), bò białka przeswiôdczô mù, że „Twòje sëmienie to kaszëbstwò… Ni môsz jinégò! Twòjim sëmienim je ùbëtk lëdu najégò” (s. 592).

Pò procëmny stronie mómë przedstôwców môlowi elitë: Szôłtësa i Szkólnégò. Òni są falszëwi, rozpsëti, bezdejowi, mëszlą leno ò swòjich zwëskach, Nozderk przeswiôdczô Lucyjce: „Szôłtësa i Szkólnégò jô ùdobrëchóm dolarkã” (s. 594).

Szôłtës według Przëkãsny to „përznã dołemón, jak bezmała wszëtcë kawalerze, czej jima kòlana pò piãcdzesątce zaczinają wierzgac” (s. 547), a téż „różczi miéwô, nôlepi lëdô młodé białczi bòsé” (s. 548), co gôdający z Lucyjką: pòdsëmòwùje: „to je òdżer i kòzeł w lësy skórze” (s. 548). Dobiérôł sã òn przódë do Przëkãsny, chtërna mù równak da kòsza, a rzekła: „Lepi kòzë przed piekłã pasc, nigle taczémù kòlanã zaswiecëc” (s. 550). Szôłtës je przë tim skòrumpòwóny: „Za kòlniérz nie leje, a to w dëtka cygnie. Temù mô dobré serce tam, dze sã spòdzéwô zwënégòwac. Pòdatczi ùmòrziwô téż tim, chtërny cos z tegò òstawią” (s. 548).

Szkólny w swòji robòce je procëm regionalny deji, przedstôwiô centralizérną, pòdstrôwã, a w ni je plac leno dlô pòlaszëznë : „Pòlskô racja mùszi tu miec wiedno górã” (s. 579), rôczi Nozderka do szkòłë, dze „dzecë piãkno pò pòlskù le gôdają” (s. 583), a zapitóny ò to, czë nie ùczi pò kaszëbskù, òdpòwiôdô: „Kò to nie je mòwa. To szwargòt” (s. 583).

Bùnka – ùrzãdownik, robiôrz krëjamny pòlicji, téż przedstôwiô centralizérną pòdstrôwã, pòlonocentrowi pòzdrzatk, kòl niegò je widzec felënk w wëùczenim, bò robi òn wëmówczi dentistce, że òna ùczi môlowé lëdztwò pò niemieckù, a czej Trudka, pòkazëjąc mù ùczbòwnik i dokazëje: „To nie je prôwda… Pò kaszëbskù” (s. 603), òdpòwiôdô: „To je jedna!” (s. 603).

---

[13] Dôwô bôczenié znaczeniowé przezwëskò *Bùdzësz*, skądjinąd widzałé na nordowëch Kaszëbach.

Przëkãsnô pòchòdzy „ze stónu gbùrsczégò a fachù czipnikarsczégò” (s. 547), to je namëszlonô białka i swòji dbë, nie ùstąpia cëskòwi starszich: „Jô téż ùcekła z chëczi, czej mie òżenic chcelë” (s. 543), nie òżenia sã, „a terô ju je za pòzdze” (s. 550).

Nozderk, amerikańsczi Kaszëba, chtëren dlô pòdczorchnieniégò môlu swòjégò dzysdniowégò mieszkaniégò wtikô do swòji gôdczi anielsczé słowa: „Not… aut… Time is money” (s. 578), chce pòstawic tuwò przerobinã, a téż chce, żebë môlowi przekònelë sã do ti dbë, a równak òn nie wenérëje wësok Kaszëbów: „Nôród to sflaczałi i bez dëcha. Ùczurzony swòją biédą” (s. 579).

Jãzëk dramë

Jãzëk dramë Rómpsczégò to kaszëbizna zrzeszińców, a òni „mielë starã wërobic pòspólną wersjã [jãzëka M. C.], prezentowóną m. jin. w *Zrzeszë,* co nikwi znanczi rozmajitëch leksykalnëch òdmianów”[14]. Żebë pòkazac apartnotã kaszëbiznë, òsoblëwie żebë rozeznac jã òd pòlaszëznë, zrzeszińcë, a òni – w tim téż Rómpsczi – pòchòdzëlë z westrzódkòwëch Kaszëb, piastowelë w swòjich tekstach archajiznë, co dzysô spòtikómë ju leno na nordowëch Kaszëbach, np. w zôkrãżim fòneticzi dobiérelë fòrmë z archajiznowim stôropòmòrsczim tak pòzwónym karnã *–TarT-*, òb. np. w dramie Rómpsczégò *starna* ‘strona’*, warble* ‘wróble’*, warg* ‘wróg’*,* chòc są téż słowa z regùlarnym w pòlaszëznie i w dzysdniowi kaszëbiznie karnã *–TroT–*, òb. *wróg, strona*; piastowelë téż òsoblëwie kaszëbsczé sufiksë, westrzód nich *– ota/ - òta*, òb. np. *zwidzałota, bòjarnota, òbëczajnota, zasedzałota* ‘gwësno dôwnô swòjizna’*, miłota,* (chòc w teksce dramë je téż *miłosc*) *mòżnota, zgòdnota, sprawiedlëwòta, nôrodnota, żëczlëwòta;* - *izna/ - ëzna*, np. *nowizna*, *heltczëzna* ‘cos niedozdrzeniałégò’, *pakòwizna* ‘rukòc’; - *ajniô*, np. *czëtajniô*; nierzôdczé są téż neologiznë, ùżëté przez pisarza, żebë wësłowic pòchwôtë, co nie są spòtikóné w kaszëbsczich gôdkach, le mùszebné w lëteracczi mòwie, np. *notny* [potrzebny, konieczny], *pùstô* [pustynia], *òdpòjąc* [oswobodzić, uwolnić][15].

---

[14] Òb. J. Tréder, *Kaszubszczyzna dramatów Jana Rompskiego*, [w:] J. Rómpsczi*, Dramaty kaszubskie …*, s. 68, a téż przërównôj tegòż, *Niektóre cechy kaszubszczyzny utworów tzw. zrzeszyńców*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej 17 X 1991*, Gdańsk 1992, s. 65–79.

[15] Przërównôj. np. E. Bréza, *Neologizmy w twórczości pisarzy kaszubskich,* „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, XV (1977), s. 41 – 52.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Zakùńczenié

W dramie *Pòrénk* Jón Rómpsczi pòkôzôł òkòlëce kaszëbsczi wsë Mòjsz w midzëwòjnowim czasu (1937). Tuwò realistno przedstawił spòlëznã wsë (administracjô, przedstôwcë mieszkańców, westrzód nich przedstôwca Kaszëbów z Americzi). Na tim spòdlim dramaturga przedstawił pòstulat òdrodë kaszëbiznë, tã dejã pòkôzôł w pòstacji Lucyjczi, dentistczi, co nié leno léczi cało, le tak samò ùrôbiô dëcha (ùczi z kaszëbsczégò elementarza), i tragedny pòstacji Jërka, zagarnionégò dejama rzesznotë, òbwinionégò ò kòmùnizm, co przódë zlécył mù krëjamny szkólny Budzësz. Równak dlô Jërka – jinaczi jak dlô Lucyjczi – kaszëbizna nie je nôwôżniészô, chòc białka pòdjãła sã zadaniégò nawróceniégò chłopa na kaszëbską dejã, le wej, przeszkòdzëła ji w tim tragednô smierc Jërka.

Skrócënk

Akcjô kaszëbsczi dramë pt. *Pòrénk* dzeje sã w 1937 rokù w Mòjszu na Kaszëbach. Aùtorã dokôzu je Jan Rómpsczi (1913–1969), pisôrz z krãgù *Zrzeszë Kaszëbsczi.* Dentistka Lucyjka, lubiéńcka kaszëbsczi deji, zamieszka tu wëcmanim z chłopã, Jërkã, przëstojnikã deji spółdzelczoscë, jaczégò ùdelë za sprzijanié kòmùnizmòwi. Òna chce lékarzëc lëdzy, ùczëc jich m. jin. z kaszëbsczégò elementarza i wszczépiac jima kaszëbską dejã. Nimò prostëch mieszkańców wsë mòże tu sã zeńc ze skòrumpòwóną elitą (Szôłtës, Szkólny), chtërna je procëm Lucyjce, dzejô na ji szkòdã. Przikré je, że w kùńcowi zdrzadni, czej sã wëdôwô, że jiwrë są ju rozrzeszoné, tej Jërk je pò krëjamkù zastrzélony. Jãzëk dramë to lëterackô kaszëbizna wëkreòwónô przez J. Rómpsczégò i jinszich ùsôdzców z karna *Zrzeszë Kaszëbsczi*.

Abstract

The plot of the Kashubian drama *Pòrénk* takes place in Mojusz, Kashubia, in 1937. Jan Rompski (1913–1969), the author of this drama, was a member of the literary association *Zrzesz Kaszëbskô*. Lucyjka, a dentist fascinated with the Kashubian idea, settles down there with her husband, Jërk, a supporter of the idea of cooperatives, suspected of being in favour of communism. She wants to take care of her patients, teach people using a Kashubian ABC book and instill the Kashubian idea in them. Apart from simple villagers, Lucyjka meets the corrupted local elite, Szôłtës and Szkólny, who act against her. Unfortunately, in the last scene of the drama, when problems seem to be solved, Jërk is shot dead. The language of this drama is literary Kashubian created by Jan Rompski and other members of the literary association *Zrzesz Kaszëbskô.*

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Bibliografiô

Rómpsczi Jan, *Pòrénk,* [w:] tegò *Dramaty kaszubskie*, òbr., wstãp i przëpisczi A. Kùjik-Kalënowskô, D. Kalënowsczi, J. Tréder, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Instytut Kaszubski, Wejherowo–Gdańsk 2009, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 4.

Òprôcowania

Bòlduan Tadeùsz, *Wstęp*, [w:] J. Trepczyk, *Odecknienié,* Zrzeszenie Kaszubsko--Pomorskie, Gdańsk 1977, s. V–XVI.

Bréza Edward, *Neologizmy w twórczości pisarzy kaszubskich,* „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, XV (1977), Instytut Slawistyki PAN, s. 41–52.

Cëbùlsczi Mark, *Obraz rozliczeń stalinowskiego okresu błędów i wypaczeń w dramacie Jana Rompskiego pt. Zemia*, [w:] *Polszczyzna wczoraj i dziś – pamięć, inspiracje, perspektywy,* red. J. Ginter, A. Pstyga, L. Warda – Radis, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2020, s. 284–293.

Jabłońsczi Artur, *Literacka narracja Jana Rompskiego o narodzie kaszubskim.* Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Jolanty Tambor, Uniwersytet Śląski, Katowice 2019.

Kalënowsczi Daniel, *Dramaty Jana Rompskiego. Tematy, idee, techniki*, [w:] J. Rómpsczi, *Dramaty kaszubskie*, òbr., wstãp i przëpisczi A. Kùjik-Kalënowskô, D. Kalënowsczi, J. Tréder, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Wejherowo–Gdańsk 2009, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 4, s. 5–44.

Kalënowsczi D., *Projekt wspólnoty, Literacki krąg zrzeszyńców – Aleksander Labuda, Jan Trepczyk, Jan Rompski, Stefan Bieszk, Franciszek Grucza, Feliks Marszałkowski,* [w:] tegò, *Literatura kaszubska,* Gdański Dom Wydawniczy, Vademecum Kaszubskie, Gdańsk 2017.

Neureiter Ferdinand, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszańska-Borowikowa, Zrzeszenie Kaszubski-Pomorskie, Gdańsk 1982.

Peplińsczi Wiktor, *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1987, Szëmikòwsczi Dariusz, *Zrzesz Kaszëbskô w latach 1933–1939*, Czec, Bolszewo 2010.

Tréder Jerzi, *Kaszubszczyzna dramatów Jana Rompskiego*, [w:] J. Rómpsczi, *Dramaty kaszubskie*, òbr., wstãp i przëpisczi A. Kùjik-Kalënowskô, D. Kalënowsczi, J. Tréder, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Wejherowo–Gdańsk 2009, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 4, s. 61–118.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Béata Jankòwskô
Pòmòrskô Akademiô w Słëpskù

Òbrazë Pùcka w kaszëbsczi lëteraturze na wëbrónëch przëkładach

Images of Puck in Kashubian literature: Selected examples

Kluczowé słowa:
Pùck, kaszëbskô lëteratura, stolëca Kaszëb, Derdowsczi, Cenôwa, Zbrzëca, rëbôcë, mòrskô pielgrzimka

Keywords:
Puck, Kashubian literature, capital of Kashubia, Derdowski, Ceynowa, Zbrzyca, fishermen, sea pilgrimage

Pùckô frańtówka

Czej rôz Jezës sztrądã szed
Do rëbôka Piotra rzek:
„Pùckôj za mną drëchù mój” –
stąd sã wzãla pòzwa Pùck

Ref.
Pòjta, pòjta tu do nas
Pùck serdeczno rôczi was
Pòjta, pòjta tu do naju
Pùcónie witają waju

Pòjta wszëtcë na nen rum
Dze zapadli w zemi zómk

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Òbezdrzeta stôri rénk
Pùcczi Plëtë pëszny brzég

Chtëren chce Kaszëbą bëc
Mùszi wëbrac sã na zjôzd
W Pùckù egzaminë zdac
Wãgòrzowi kùsa dac…

Pùck stolëcą Nordë je
Bôtë „Pùck” – ne żeglôrz znô
Zôs w anielsczim slowie pùck[*]
Skrëti je domòwi duch

Chcemë wëpic piwa zbónk
Co warzoné bëlo tu
Pùcczé piwò mòcné je
Do bùksëszczów kleji sã

Pùcónie nie lubią „ł”
Zó to lëdają zwãk „l”
Bëlo, bëla a òn bél
Bëlôk trzasnąl lepã w dél

Czedë rozgòrzony chto
Mòckò przekląc chãtkã mô
Mòże tedë głosno rzec
Kùsznijta mie wszëtcë w… Pëck[1].

[*] czët.: puk

Słowa frantówczi, jaką mô napisóné Róman Drzéżdżón, nawlékają do wszëtczich wôżnëch znanków, co charakterizëją Pùck, jaczi je nazéwóny nordową stolëcą Kaszëb. Je to stôré miasto, òd przódë symbòl pòlsczégò bëtnictwã nad Bôłtã. W drëdżi pòłowie XIII wiekù bëło wôżnym òstrzódkã hańdlowim, a jegò

---

[1] Frantówka bëła napisónô na na XII Òglowòswiatowi Zjôzd Kaszëbów w Pùckù, jaczi sã òdbéł w dniach 26–27 czerwińca 2010r. Aùtorã słów je Róman Drzéżdżón, zôs mùzykã ùsadzył Tadeùsz Kòrthals, http://belok.kaszubia.com/wiadla/pucko-frantowka?fbclid=IwAR2evVM54VsmTuVIYt6TKLGK3LFA_nEj5ZV_c7TD7qGAvnSrJ4U1ePozhLY (dostãp: 06.11.2020).

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

rozwij doprowadził do przesztôłceniô w kasztelaniã pòmòrsczich ksążąt[2]. Miasto leżi w òbéńdze nazéwóny Pùcką Kãpą, temù téż gôdelë, że Pùck to je *kaszëbskô kòmòra* – aluzjô do arastny zemi na Pùcczi Kãpie[3]. W encyklopedii PWN je òpisónô jakno:

> apartnô mòrenowô wësoczëzna na Kaszëbsczim Pòbrzeżim, midzë dolëzną Rédë (tzw. Kaszëbsczi Méander) na pôłnim i pradolëzną Płëtnicë na nordze; na zôchòdze rëna Jez. Żarnowiecczégò òdgrańcziwô P.K. òd Lãbòrsczi Kãpë; plaskatô wiéchrzëzna abò letkò wałowatô; przitczima ùrzmama (falezama) spôdô do Pùcczégò Wikù, w zôchòdnym dzélu sandr Piôsznicë, w całoscë zarosłô lasã (Darzlëbskô Pùszcza); w nordowim dzélu òriginalnô Mechòwskô Gróta[4].

Pò pańdowanim Pòmòrzégò przez Krzëżôków w Pùckù òsôdł zôkònny ùrzãdownik do sprôw fëszowaniô, chtërnégò nazéwelë „rëbicczim” („sztrądowim”), jaczi miôł wszëtczégò dozerac, jak szło z rëbacką gòspòdarką. Czej Pùck dostôł w 1346 r. miesczé prawa, tej òstôł bëlno ùfòrtifikòwóny, a w môlu kasztelańsczégò gardu wëbùdowóny béł mùrowóny zómeczk[5]. Òb czas trzënôscelatny wòjnë miasto bëło dóné w zastôw Gduńskòwi, a w 1457 r. gduńczóni przekôzelë je na rok szwédzczémù królowi Karolowi Knutsenowi. Na mòcë pòkòju pòdpisónégò w 1466 r. w Torniu miasto sã nalazło w grańcach Rzeczëpòspòliti[6] i stało sã sedzbą starostwa.

Wiek XVI to czas, czej Pùck wlôzł na binã wiôldżi mòrsczi pòliticzi królów Rzeczëpòspòliti[7]. Król Zygmùnt Aùgùst twòrził tej pòczątczi wiôldżi pòlsczi wòjnowi flotë[8]. W 1567 r. Pùck stôł sã sedzbą królewsczich kaprów, a w pòrce pòwsta baza dlô môłi wòjnowi flotë i stoczni[9]. W tim czasu przëszło gòspòdarczé òżëwienié i rozkòscérzenié miasta, zaczãtô bëła bùdacjô nowòczasnëch ùmòcnieniów, a do te rozbùdowóny òstôł zómk, co stojôł òd krzëżacczich czasów. Mòcënkò rësznô bëła pòrtowô dzélnica pòzwónô Kòrabné. Tam bëłë spikrze, a przë wikù stoja kaplëca sw. Barbarë, patrónczi rëbôków i marinów. Pòdług jedny òpòwiedni zdarzëło sã, że òbrôz swiãti Barbarë ùretôł rëbôków òb czas mòrsczi chaje[10]. Ù ks. Bernata Sëchtë mòżemë przeczëtac, że òna je baro ùtczonô przez rëbôków, chtërny proszą ò dobrą fëszbã i mòdlą sã do ni ò wspòmóżkã, czej niebezpiek dulczi na nich na mòrzu. Nen dozér sw. Barbarë rëbôcë wërôżają w przësłowim[11]: „Barbara swiãtô ò rëbôkach pamiãtô”[12]. Tak tej dzéń sw. Barbarë béł w Pùckù wiedno baro ùroczësto fejrowóny przez nadmòrsczich rëbôków. Pùck béł kòlébką pòlsczi wòjnowi marinarczi i chòc krótkò dérowało snicé króla ò mòrsczi pòtãdze, gard òdegrôł w naszi tradicji dëcht widzałą rolã[13]. Leno że snôdczi Pùcczi Wik, nazéwóny „Plëtą” (pl.: „kałuża”), nie béł zdatny do przejãcô rolë wòjnowégò pòrtu.

---

[2] J. Grochòwskô, B. Kòs–Dąbrowskô, R. Drzéżdżón, *Puck stolica nordowych Kaszub*, Gdynia 2007, s. 4.

[3] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej,* Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, Tom IV, s. 215.

[4] https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Pucka-Kepa;3964359.html, (dostãp: 04.11.2020).

[5] J. Ellwart, *Przewodnik turystyczny. Kaszuby*, Pelplin – Gdynia 2008, s. 20–21.

[6] J. Grochòwskô, B. Kòs–Dąbrowskô, R. Drzéżdżón, s. 5

[7] Tamò.

[8] J. Ellwart, *Przewodnik turystyczny*, s. 21

[9] J. Grochòwskô, B. Kòs–Dąbrowskô, R. Drzéżdżón, s. 6.

Pùck òb czas trzech wieków béł òsmë razy òbkrążony, a nôgòrszé bëłë szwédzczé nôpadë. Pò XVII i XVIII-wiecznëch wòjnach przëszła stagnacjô i ùpôdk gardu, co pòdsztãplowôł I rozbiér Rzeczëpòspòliti. Na zôczątkù XIX wiekù rozebróné òstałë zómk i gardowé fòrtifikacje[14]. Dopiérze czej wëbùdowóné bëło szasé parłãczącé Pùck z główną arterią Gduńsk – Berlin, a zôs pòtemù czej pòwsta sztreka do Rédë w 1898 r. i parłãcz mòrską drogą z Gduńskã, tej sã pòmału zaczął stãpieniowi rozwij miasta. Nôpierszą robòtą mieszkańców bëło w tim czasu rólnictwò i rzemiãsnictwò.

Pò òdzwëskanim przez Pòlską samòstójnoscë w 1920 r., w dniu 10 gromicznika òdbëłë sã w Pùckù symbòliczné slëbinë Pòlsczi z mòrzã, jaczich dokònôł generôł Józef Haller. Drëgô swiatowô wòjna szczestlëwie òminãła miasto, a nalotë 1939 i rabùsznictwò w 1945 r. nie przëniosłë wikszi ùszkòdë. Pò wòjnie béł leno rozebróny ewanielëcczi kòscół. Na przełómanim 50. i 60. lat bëła ùpòrządkòwónô czãsc mòrsczégò sztrądu, midzë pòrtã a parkã. Môłowi harcerze, a entuzjascë żeglowaniô, wëbùdowelë harcersczi Òstrzódk Mòrsczi, jaczi do dzys dnia jima służi. Na rozbùdowa jachtowégò pòrtu zrobiła z niegò dëcht prôwdzëwi rôj dlô żeglarstwa[15]. Òd 1999 r. Pùck je pòwiatowim miastã.

---

[10] B. Stelmachòwskô, *Rok obrzędowy na Pomorzu*, Gdynia 2016, s. 207

[11] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, tom I, s. 18.

[12] J. Pòmierskô, *Przysłowia kaszubskie. Studium z paremiografii i paremiologii*, Gdańsk 2013, s. 358.

[13] R. Òstrowskô, I. Trojanowskô, *Bedeker kaszubski*, Gdynia 1962, s. 255–257.

[14] J. Ellwart, *Przewodnik turystyczny*, s. 21.

[15] Tamò.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Pòzwa miasta

Òbjasnienié pòzwë miasta Pùck mòżemë dozdrzec w czile kaszëbskòjãzëcznëch dokôzkach. W wëdóny w 1850 r *Rozmòwie Pòlôcha z Kaszëbą* Floriana Cenôwë aùtor wkłôdô w lëpë Kaszëbë pòzwë rozmajitëch môlëznów i jich pòchòdzënk. Wôżną rolã w przëblëżanim Pòlôchòwi i – za jegò pòstrzédzëzną – czëtińcowi *Rozmòwë* wiédzë ò Kaszëbach (krôjnie) i Kaszëbach (ji mieszkańcach), a téż bùdowanim tczëwôrtnotë kaszëbsczi kùlturë, òdgriwają wëkreòwóné przez Cenôwã lëdowé etimòlogie, co tikają sã nadczidnionëch we wszelejaczich dzélëkach negò dokôzu kaszëbsczich pòzwów wsów i miast, krôjnów, rzéków, grzëpów, etnonimów i antropònimów[16]. Baro cekawie je tu wëwidnionô pòzwa *Pùcka* òd słowa *puc* ‘pòj’ (za mną), kò je wiedzec, że szpòrtowno. To bë mògło wskazëwac, że Christus do Piotra gôdôł pò kaszëbskù[17].

> **K.** Hó, mój Panie, ò tim bë trzeba wiele gadac, ale jô le krótkò pòwiém. Czej Pioter łowił rëbë na mòrzu, tej przëszedł Christus ë rzekł do niegò: „Piotrze, pùc za mną”, ë to do trzecy rézë pòwtôrzôł; a stąd to miasto dostało miono Pùck[18] …

Do tak wëwidniony pòzwë miasta nawlékô téż Hieronim Derdowsczi w szpòrtownym pòemace *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł.* Jegò heroja dochôdô do stolëcë Kaszëb Pùcka, tak wëwidnionégò ù Cenôwë: „Głównё miasto Pùck” òd Jezësowégò: „Puc le ze mną!”[19].

> Ale wiész të, skąd są wzãło miono miasta Pùcka? – Mëslisz wierã – rzecze szlachcëc – że jem kawał wòła!

---

[16] E. Rogòwskô–Cëbùlskô, *Etymologie ludowe w roli kreatorów kaszubskiej tożsamości etnicznej. „Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą Floriana Ceynowy”*, „Poznańskie Studia Slawistyczne” 2015, nr 8, s. 153–156.

[17] J. Tréder*, Wstęp,* [w:] F. S. Ceynowa, *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą. Rozmòwa Kaszëbë z Pòlôchã*, òbr., wstãp i przëp., J. Tréder, BPK t. I, Gdańsk 2007, s. 26

[18] Przëpis w: F. S. Cenôwa, *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą. Rozmòwa Kaszëbë z Pòlôchã*, s. 133. Kasz. *pùdz* ‘pójdź’ *(wymowa pùc),* lep. *pòj* abò *biôj*, a téż kasz. *réza* ‘podróż’, tu barżi ‘zarzniãcé w pniu do òstrzeniô żôdżi (Żarnowskô Kãpa); z dniã, pòr. niem. *Reise.* Pòzwa *Puck* òd rzéczi *P(l)utnicy,* chtërna òd *put(a)* ‘przen. ò smierdzącëch sapach’.

[19] Tamò, s. 67

> Kòżdi knôp ju wié, co Jezës rzekł do apòsztoła: – Pùc le za mną! – rzekł, czej widzôł, że sã Miemca bòji;
> Stąd òdebrôł Pùck swé miono, jakò w Pismach stoji[20].

Remùs, heroja romana Aleksandra Majkòwsczégò *Żëcé i przigòdë Remùsa,* co wanożił pò Kaszëbach, mët zaszedł do Pùcka. Òb czas wanodżi Remùsowi sã zdôwô, że gôdô do niegò kwitnący jurk, co prôwdac gôdô „Biôj, Remùsu, z Bògã!”, równak mòże sã doszëkac szlachòtë do słów Christusa „pòj za mną”.

> Òdtąd szedł jem brzegã mòrzô pò wsach rëbacczich. Szum dun mòrsczich mie spiéwôł:
> – Dali, Remùs, dali!
> Na zberkach Kãp kwitnący jërk dużimi plachcami, jak widã złotim, wëswiécôł mie drogã, jakbë rzec chcôł:
> – Pòchadôj, Remùs, z Bògã!
> W Pùckù sedzôł jem czile dni i pòzérôł na jasné wòdë Môłégò Mòrzô[21].

Taczi dolmaczënk mòże òkreslëc jakno zjawiszcze lëdowi etimòlogii wërazu, to je „dolmaczënk jegò pòchòdzeniô je òpiarti na przëtrôfkòwi pòdobie brzmieniégò abò jinszich przëtrôfkòwëch skòjarzeniach[22], abò jesz jakno kòmpónent słów jednoznaczno identifikòwónëch z òkresloną historiczną sytuacją[23]. Zôs pòdług nôùkòwi etimòlogii:

> *Puck* je topògraficzną pòzwą ùtwòrzoną z fòrmantã *–sk(o)* òd pòzwë płënący tu rzéczi Pulnica pò niechanim z ni hidronimicznégò fòrmatu *–nica*. Pòzwa rzéczi je zapisywónô w zdrzódłach m.jin. jakno *Pulnitza, Pulnicza, Plulnica, Płulnica.* Pòzwa rzéczi je téż pòzwą topògraficzną òd archajicznégò wërazu *pula* ‘białgłowsczi płcowi nôrząd[24].

---

[20] H. J. Derdowsczi, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł,* òbr. J. Samp, J. Tréder, E. Gòłąbk, Gdańsk 2007, s. 335.

[21] A. Majkòwsczi, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, Gdańsk 2005, s. 313.

[22] Z. Gòłąb, A. Heinz, K. Pòlańsczi, *Słownik terminologii językoznawczej*, Warszawa 1970, s. 148, [w:] E. Rogòwskô-Cëbùlskô, *O motywach historycznych wpisanych w etymologie ludowe pomorskich choronimów i toponimów*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, red. M. Klinkòsz, Z. Lica, Gdańsk 2013, s. 85–97.

[23] E. Rogòwskô-Cëbùlskô, *O motywach historycznych wpisanych w etymologie ludowe pomorskich choronimów i toponimów,* [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza,* red. M. Klinkòsz, Z. Lica, Gdańsk 2013, s. 85–97.

[24] J. Tréder, *Puck,* [w:] *Nazwy miast Pomorza Gdańskiego*, pòd red. Huberta Górnowicza i Zygmùnta Brocczégò, wëd. drëdżé pòpr. i pòszerzoné pòd red. Edwarda Brézë i Jerzégò Trédra, Gdańsk 1999, s. 171–173.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Pùck jakno swiãti gard rëbôków

Òd pòkónu gard béł naczerowóny na zajmë sparłãczoné z rëbama. Mieszkańcë zajimelë sã rëbactwã i fëszbą, badérowania pòkazywają, że nimò fëszowaniô w Pùcczim Wikù rëbë chòwelë téż w błotkach[25]. Rëbacczi pòrt w Pùckù – to je dzys leno stanica dlô czile kùtrów, dëcht nick nie przëbôcziwô jednégò z nôpierszich pòrtów Rzeczëpòspòliti. Nie je to mòżno przez snôdczëznë, jaczé są na wikù. Dôwną pòrtową dzélnicã, nazéwóną „Kòrabné" pôłkło mòrze.

Do dzys òstôł le w Pùckù gòticczi kòscół sw. Piotra i Pawła zbùdowóny za czasów pòmòrsczich ksążąt[26], nazéwóny colemało farą. Pòczątczi swiãtnicë sygają XIII wiekù. Dzysdniowi, mùrowóny z granitowëch kamów i cegłë kòscół stanął na przełómanim XIV i XV wiekù. Hieronim Derdowsczi, szlachã Cenôwë, w swòjim pòemace *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, nadczidł ò górëjący nad Pùckã farze i to, że je òn stolëcą Kaszëb:

Dzëkô swinia i przëjôzd do kaszëbsczi stolëcë

…Wreszce w dôlë òbôczëlë wieżą pùcczi farë,
Chtërny mùrë pamiãtają wieczi srodze staré…

Wnet sã tocził wóz bez rënek kaszubsczi stolicë,
Gdze tej prawie òbrôbiałë bruk przë nôrożnicë;[27]

Czasów strzédnowieczégò sygô swòjima kòrzeniama òdpùst sw. Piotra i Pawła, czej to w farze sã gromadzëło lëdztwò znad sztrądu Pùcczégò Wikù na ùroczëstim nôbòżéństwie. Kò dlô wikszoscë wiadomim i nôprostszim spòsobã rézë na pùcczi òdpùst, bëło jachanié rëbacczima bôtama. Rëbôcë pielgrzimòwelë z pòłòstrowù do Pùcka nié blós temù, że chcelë bëc wespół na swiãce rëbacczich patrónów, ale téż mielë tej leżnosc hańdlu na jôrmarkù, do jaczégò prawò dostôł Pùck ju w 1217 rokù[28]. Nen zwëk rézowaniô na òdpùst bôtama zaczął dżinąc na zôczątkù lat 20. XX wiekù, to sã parłãczëło z rozwijã kòmùnikacji. Wrócënk do ti tradicji nastąpił w 1981 r. i òd te czasu rok w rok przëjéżdżają do

---

[25] A. Kwasniewskô, *Rybołówstwo na Kaszubach. Przeszłość – przemiany – teraźniejszość*, [w:] *Jem jô rëbôk. Rybołówstwo na Kaszubach – tradycja i współczesność*, red. A. Kwasniewskô, Wieżyca 2014, s. 19–80.

[26] R. Òstrowskô, I. Trojanowskô, *Bedeker kaszubski*, s. 344–346.

[27] H. J. Derdowsczi, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, s. 313.

[28] J. Grochòwskô, B. Kòs–Dąbrowskô, R. Drzéżdżón, *Puck stolica nordowych Kaszub*, s. 14.

Pùcka bògato przëstrojoné bôtë rëbacczé[29], a wòdnô pielgrzimka mô wëjątkòwi klimat[30]. Mòrze òdbiéróné je jakno rum żëcégò, co decydëje ò zagwësnienim spòdlégò bëtu lëdzy tu zamieszkałëch, a przez to téż akceptëjącëch drãdżé żëcé w ti nadmòrsczi nordowi krôjnie[31].

Heroja dokôzu Derdowsczégò Czôrlińsczi, co pòchòdzył z Chmielna, rëgnął wasągã do daleczégò Pùcka pò to, żebë tam stądka przëwiezc bëlné rëbacczé jadra[32]. Kò to pòdsztrichiwô, że gard nen miôł dichtich znaczënk dlô rëbôków, a jadra i jinszé pòtrzébné rëbacczé nôrzãdza kùpiwelë òni nié blós na rëbacczim jôrmarkù. W *Obrazkach rybackich z półwyspy Helu* Gòłãbiewsczi wspòminô jôrmarczi (tardżi), chtërne òdbiwałë sã sztërë razy w rokù: tam tedë prawie rëbôcë kùpiwelë swòje skrzënie, kòłowrotë a bótë[33]. Przë leżnoscë Derdowsczi dôwô bôczënk na różnicã wëmòwë słowa *sécë* (sieci), chtërne w Pùckù nazéwają *jadrama* (sieciami):

Czôrlińsczi pòwiôdô, jak gò przëjãlë we Warszawie

Mówił: – Wierã wë nie wiéce sami, co klepiece,
Wë nie jesce doch tutészi. Co to znaczi sécë?
– Nó, to taczi wë jesz głupi?! A żebë was!…żebë! –
Mówi szlachcëc: – Sécë to wej sydła są na rëbë!
Tej mù Szëlta òdrzekł: – Hãhã!? Terô ju sã wiémë,
To më w Pùckù tu jadrama pò naszémù zwiemë[34]

Mòcné miasto na lądze i na mòrzu

Dëcht z piersza gòdłã miasta bëła rëba, równak w XVI wiekù pòjôwiô sã dzysészi merk – lew, co trzimô łososa na mòdrim spòdlim, chtërnégò zestôwk mô dwa rozmajité dolmaczënczi. Pierszô wersjô gôdô, że lew sã nalôzł w herbie dzãka szwédzczémù królowi Karolowi Knutsonowi, kò lew je gòdłã Szwédzczi. Król ten béł w Pùckù w latach 1456–1460. Béł tej wënëkóny ze swòjégò kraju i miôł to bëc gest wdzãcznoscë dlô ùczinnëch mieszczónów, chtërny gòscëlë gò ù se[35]. Barżi równak mòżlëwô wëdôwô sã drëgô wersjô, pòdług chtërny Pùck béł przez dłudżé lata w pajach Gduńska jakno zastôw i stąd z dwùch gduńsczich herbòwëch lwów przejął jednégò do swòjégò gòdła[36]. W *Rozmòwie Pòlôcha z Kaszëbą* Cenôwë przeczëtómë hewò taczi wëjimk ò herbie miasta Pùck, pòzwónégò przez aùtora stolecznym:

---

[29] Tamò.

[30] D. Gòncôrz, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w powiecie wejherowskim,* [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe Pomorza Wschodniego. Katalog cz. II,* s. 637–693.

[31] A. Kùjik-Kalënowskô, *Tatczëczna. Literackie przestrzenie Kaszub,* Gdańsk – Słupsk, s. 189.

[32] J. Samp, *Oblicza pisarstwa poety z Wiela,* [w:] H. J. Derdowsczi, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, s. 5–36.

[33] H. Gòłãbiewsczi, *Obrazki rybackie z półwyspy Helu,* Pelplin 1910, s. 47, z cyfrowi biblioteczi: https://pbc.gda.pl/dlibra/doccontent?id=2049 (dostãp: 04.11.2020).

[34] H. J. Derdowsczi, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, s. 315

> **P.** Miasto stołeczne co ma za herb?
> **K.** Òno mô lwa ë łososa, co òznôczô mòc na lądze ë na mòrzu[37]

Kòle dzejów pùcczégò herbù narosło wiele rozmajitëch òpòwiedniów. Jedna z nich gôdô, że ò érã bëcégò w pùcczim herbie miôł starã téż wãgòrz, ale *pùcańi uřešelë vągořa na lińcuχu* i trzimają gò w pòrce. Stądka sã bierze przësłowié, z jaczim złoslëwi sąsôdze sã zwrôcają do mieszkańców Pùcka: „jakže są vaju vągoř ḿėvå na lińcuχu”[38]. Mòtiw pùcczégò wãgòrza sã téż pòjôwiô w wiele jinszich dokôzkach kaszëbsczi lëteraturë.

Stróż pùcczi wòdë

Szpòrt, jaczi bùdëjemë przez epitetë i metafòrikã, colemało òdnôszô sã do spòsobù zachòwaniô sã lëdzy i zwëków, co w dónym spòlëznowim karnie panëją[39]. Szpòrtowno przedstawiony pùcczi wãgòrz pòjôwiô sã ù Cenôwë, czej to Kaszëba przekònywô Pòlôcha, że wôrt òstac Fejn-Kaszëbą, jaczi pòcwierdzenié swòji kaszëbskòscë dostnie w stolecznym gardze Pùcku ù nôwëższi kaszëbsczi radzëznë. Pòkôzk, w jaczim Kaszëba dokazywô Pòlôchòwi, co je nót zdzejac, żebë sã nalezc w kaszëbsczi spòlëznie swiôdczi ò tim, że je òn szpòrtownym kùńdą:

---

[35] J. Grochòwskô, B. Kòs–Dąbrowskô, R. Drzéżdżón, *Puck stolica nordowych Kaszub*, s. 5.
[36] Tamò.
[37] F. S. Cenôwa, *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą. Rozmòwa Kaszëbë z Pòlôchã*, s. 138
[38] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, tom IV, s. 216.
[39] A. Kùjik-Kalënowskô, *Gorzki dialog, cierpki humor i problemy filozoficzne. O „Rozmòwie Pòlôcha z Kaszëbą” i „Rozmòwie Kaszëbë z Pòlôchã” Floriana Ceynowy*, [w:] A. Kùjik-Kalënowskô, D. Kalënowsczi, *Od Smętka do Stolema. Wokół literatury Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2009, s. 89–107.

P. A co by trzeba uczynić, żeby się tego języka nauczyć?
K. Òstac Fejn Kaszëbą.
P. Ale jakże by to trzeba zrobić?
K. Kò to bë nôlepi tak szło. Wpón pùdze ze mną do stołecznégò miasta Pùcka; a jô tam za Wpanã wniosã jinstancjã, abë Wpana przëjãlë.
P. A któż to przyjmuje?
K. Nôwëższô rada kaszëbskô, co sã na rôtësz co tidzéń schòdzy w staroswiecczim ùbiorze. Jã mùszisz Wpón ò przëjãcé do tak znacznégò òbëwatelstwa prosëc. Pòtemù kôżą ti przełożony Kaszëb wiôlgą ksãgã kaszëbską przëniesc ë Pana miono ë przezwiskò zapisac; a tej dadzą trãbic ë strzelac na wiwat; na òstatkù pòprowadzą òni Wpana do wãgòrza, co leżi na léńcuchù ùrzeszony ë co dzéń dwa kòrce słodu pòżérô ë beczkã piwa wëpijô. Jak to wszëtkò sã òdprawi, tej mdzesz Wpón Fejn Kaszëbą[40].

Nôpierszą zgrôwą *Rozmòwë* je ùdokaznienié, że Kaszëbi nie są nôrodã mni wôrtnym òd Pòlôchów[41].

Mòtiw wãgòrza w kąsk jinszim kònteksce i rozwicym[42] je mët ù Derdowsczégò w *Panu Czôrlińsczim.* Aùtor przedstôwiô tu rolã „ùbóstwiónégò” przez pùcanów wãgòrza, jaczégò do wòdë wsadzył pierszi bùrméster pùcczi, żebë bronił rëbë przed zelintama.

Czôrlińsczi wëcygô z mòrza wãgòrza,
co gò pùcczanie mają na lińcuchù ùwiązóné

Tej so pòszedł pón Czôrlińsczi mòrsczé brzedżi zwiedzëc,
Abë sã tam ò rëbacczich sprawach co dowiedzec.
[…]
Spòstrzégł, że tam jeden rëbôk jakòs pchô òzãble,
Wiãc wërãcził gò i zaczął szturac do przerãblë.
Wali z górë, że le wòda jemu w òczë strzikô,
Jak czej, spiesząc sã, czerzniôkã białka bije w mlékò.
Bòdôrz zadrgnął….szlachcëc szarpnął. – Z hôków – swiãti Markù! –
Wisy srodze cãżczi wãgòrz z lińcuchã na karkù.
Wërzasł sã, bò wãgòrz dłudżi, na pòdobã żmije,

---

[40] F. S. Cenôwa, *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą. Rozmòwa Kaszëbë z Pòlôchã*, s. 136, 137.
[41] D. Majkòwsczi, *Jak czëtac Knégã Pòczątków? – przegląd kaszubskojęzycznych tekstów o Księdze Rodzaju*, [w:] *Język, szkoła, religia,* R. X, nr 2, Bernardinum, Pelplin 2015, s. 85–95.
[42] J. Samp, *Oblicza pisarstwa poety z Wiela,* [w:] H. J. Derdowsczi, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, s. 5–36.

Mòcno dżibczim swim ògónã gò pò skòrzniach bije.
Cofô sã i szarpie bòdôrz z całi mòcë, ale
Lińcuch mòcno je przëbiti do dëchtowny felë.
Co tu zacząc? – Hôków nie chce wëjąc z rëbë brzucha,
A mòcnégò téż ni mòże rozerwać lińcucha.
Wtim sã zjôwiô pòcczi bùrmistrz, w òczë jemù wzérô…
– Dôsz të pòkù! – krzëknie i mù z rãczi drążk wëdzérô…
– Co të z naszim ùbóstwiónym robisz tu wãgòrzã,
Co je naszi pùcczi wòdë ju òd wieków strôżã?
Jegò pierszi bùrmistrz pùcczi wsadzył tu we wòdã.
Bë zélintë naszim rëbóm nie robiłë szkòdë. –[43]

Pùck môlã historicznégò wëdarzeniô

W Pùckù 10 gromicznika 1920 r., pò òdzwëskanim samòstójnotë przez Pòlską òdbëłë sã symbòliczné slëbinë Pòlsczi z mòrzã. Wëkònôł to generôł Józef Haller, chtëren wjachôł na kòniu na lód Pùcczégò Wikù, a szmërgnął jeden z gduńsczich piestrzéńców do Bôłtu, òd stronë tzw. Môłégò Mòrza[44]. Na Mòdrégò Generała i dostojników, co mù towarzëlë, żdała ùrma Kaszëbów[45]. Westrzód ny ùrmë bëło baro wiele rëbôków, Jan Netzel – swiôdk tëch tam wëdarzeniów w swòjich wspòminkach wëmieniwô wiele nôzwësków rëbôków, co bëlë na ny ùroczëznie[46]. Sóm Haller we wspòminkach naskriblił, że òbjimôł Pòmòrzé i Kaszëbë, dze wiérno mòrską wachã trzimelë dzyrsczi kaszëbsczi rëbôcë (…)[47].

Òdniesenié do te zdarzënkù sã pòjôwiô w dokôzach Józefa Cenôwë, ùrodzonégò 30 strëmiannika 1905 r. w Pôłczënie na pùcczi zemi. Ùtwórstwò Cenôwë tikô sã òsoblëwie dwùch tematicznëch krãgów. Pierszi z nich òdnôszô sã do codniowòscë żëcégò Kaszëbów, mòcny łączbë z nôtërą a ji bôłdzama, a téż tesznotë za Kaszëbama. W drëdżim je òbecny mòtim dzejów Kaszëb[48]. Do te nawlékô wiérzta *Gardze pucczi*, w jaczi aùtor wësłôwiô Pùck jakno gard, chtëren je swiôdkã „przësëdżi" Bôłtu z Nënką (Pòlską). W dokôzu tim Cenôwa pòdsztrichiwô téż cągłi rozwij miasta. Wiérzta ta òsta òpùblikòwónô przez aùtora w 1963 r., zôs kąsk „pòdszëkòwónô" w 1969 r.

---

[43] H. J. Derdowszczi, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, s. 316,317.
[44] J. Bòrzëszkòwszczi, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza Tom III W królestwie Pruskim i Cesarstwie Niemieckim (1815–1920)*, Część 2: *W Cesarstwie Niemieckim – oraz za Wielką Wodą na emigracji (1871–1920)*, Gdańsk 2019, s. 570
[45] Tamò, s. 569.
[46] A. Kwasniewskô, *Rybołówstwo na Kaszubach. Przeszłość – przemiany – teraźniejszość*, [w:] *Jem jô rëbôk*, s. 19–80.
[47] Wspòmnienié gen. J. Hallera wëmienioné w zdrzódle: J. Haller, *Moje wspomnienia,* „Kaszëbë" 1960, nr 1 [w:] C. Òbracht–Prondzyńsczi, K. Kòrda, *Powrót Pomorza w granice Rzeczypospolitej. W setną rocznicę 1920 – 2020*, Gdańsk 2020, s. 93.

Chcemë tej zacytowac òba dokôzczi:

Gardze pùcczi

Przësëdżi jes swiôdkã Bôłtëkù z Matką,
jich slëbny piestrzéń jesz kòl ce lësni,
dokòła wiérnota rozkrzéwiô rzôdką,
chtërnã môsz z dôwna pò twëch przódkach w spôdkù,
przódków przësëga w dënëgach dzëni.
Dzysô jak mùlk sã smiejesz skarnią młodą,
bò dôka wënëkónô z twòjich kôt.
Wcąż w górã pniesz sã, pëszną môsz ùrodã,
a lud jesz ò nowëch szeftënkach gôdô,
wiwatë mù bije fabrików młot.[49]

Pùck sztôtno zdrzi

[…]
Jes swiôdkã wieselô Bôłtu z matką,
kòl ce jich piestrzéń jesz złotã lsni,
wcyg wkół jich wiérnosc rozséwô rzôdką,
chtërnã téż môsz pò swëch przódkach w spôdkù,
bò jich przësëga w dënëgach dzni…[50]

Mòtiw slëbinów Pòlsczi z mòrzã przëbôcziwô téż Józef Cenôwa w relacji *Żdanié ë zjiscenié*. Ne dokôzk sã ùkôzôł w miesãczniku „Pomerania" wëdónym w czerwińcu 2020 rokù, w setną roczëznã ti wiôldżi ùroczëznë:

---

[48] A. Kùjik-Kalënowskô, *Wiadomość znad morza „Klëka" i jej środowisko literackie – Józef Ceynowa, Leon Roppel, Klemens Derc, Paweł Szefka, Jan Bianga*, [w:] D. Kalënowsczi, A. Kùjik-Kalënowskô, *Literatura kaszubska. Rekonensans*, Gdańsk 2017, s. 170–183.

[49] J. Cenôwa, *Gardze pùcczi,* [w:] J. Cenôwa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki"*, òbr. i przëp. H. Makùrôt, wstãp J. Bòrzëszkòwsczi, A. Kùjik-Kalënowskô, H. Makùrôt, Gdańsk 2015, s. 217.

[50] Tamò, s. 273, 274.

Pò mszi òkrzëczi i armatów strzélania,
i wszëtcë pòsëpelë do pùcczégò pòrtu;
Tã sã dokònało no mòrsczé slubòwanié.
Pò prôwdze, w ny chwilë pierscéń złącził Krôj z mòrzã,
Temù wiôlgô sztôtnosc w wszëtczich òczach zagòrza…[51]

Pòsobnym ùtwórcą, co sã òdnôszô do ùroczëznë slëbinów Pòlsczi z mòrzã je Jan Zbrzëca, to je Stanisłôw Pestka. Pòetika historizmù jegò wiérztów pòlégô na kòmentowaniu faktów i historicznëch zdarzënków, w tim téż tëch, w jaczich zajistniôł Pùck[52]. W wiérzce *Zaslubienié z Bôłtem* òpisywô wëdarzenié slëbinów przez ùżëcé pòetizmów i metafòrów, pòdsztrichiwô przë tim wôgã tegò wëdarzeniô i òpisywô wseczëca, jaczé towarzëłë jegò ùczãstnikóm:

Zaslubienié z Bôłtem

Z tędzi Franków Grif czerwony
zawanożił na żôłniérscé szchôlci.
Konie w słoněch galopują blónach,
Przédnô starża legendë – same modrôci.

Puck malinci, ciéj syréna na skale,
Snôżotą ë chlebem rôczi potłukôczów.
Pod parłąciem triumfalněch zéwiów jidze Haller
Ë zôs długo salutëje mrowie tëch, co płaczą.

Blëżi chorągwiów jak z jiglënë wôłtôrza
Postacjô wojôrza ë księdza pułkownika Wriczë,
Tego, co to na królewsci wôdze wôżëł
Swojich słów niezbëdłi fuńsztëczi.

W tim piestrzeniu, rzecze, są zaklęté strodzié
Niepozdrzatné sëłë morscich kotwiów!
Generalscé remię sygô pod niebozdzib,
Oczë za piestrzeniem lecą nibë za ukôzką…

Złoté namienienié – Mare Nostrum![53]

---

[51] J. Cenôwa, *Żdanié ë zjiscenié*, „Pomerania" 2020, nr 6, s. 48–49.
[52] D. Kalënowszczi, *Myśl o całości. Stanisław Pestka*, [w:] D. Kalënowszczi, A. Kùjik-Kalënowskô, *Literatura kaszubska*, s. 292–303.
[53] J. Zbrzëca, *Zaslubienié z Bôłtem*, [w:] Jan Zbrzëca, *Wizrë ë duchë,* Gdańsk 1986, s. 18–19.

Chcemë le so…wëpic. Cos ò pùcczim piwie.

Ju w 1910 rokù Gòłãbiewsczi w *Obrazkach rybackich z półwyspy Helu* napisôł, że Chalëpiani, to sedzą colemało w Pùckù i ù póna Kamczi préfùją bëlny szmaczi pùcczégò bajerszu[54]. Ne słowa òdnôszô do dokôzu *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł* Derdowsczégò, w jaczim to rëbôcë z Chalëp delektëją sã tim napitkã. Gòłãbiewsczi równak ùwôżô, że pùcczé piwò – piérwi tak słôwné, dzys mô straconé na szmakù i nawetka rëbôkóm ju nie szmakô[55]. Pùcczé piwò je równak znóné leno z òpòwiedni, bò nie je dzys dnia robioné.

> **Hélsczi chałupianie próbùją,**
> **czë pùcczi bejrsz dosc gãsto ùwarzony**
>
> Razã sedlë so dokòła stołu w kómpaniji
> I so bejrszu fedrowelë z pùcczi browariji.
> […]
> Wstac ni mòże, bò mù skòrznie przëpsłë dëcht do stołu.
> Drudzy, widząc jegò mãkã, skòklë mù z pòmòcą,
> Tak gò cëgną, że sã wszëtcë na łësënach pòcą.
> Òderwelë drucha, ale dużi kawał skórë
> Òstôł zdarti z tëłu skòrzni na stole ù górë.
> To dlô mądrëch chałupianów bëło dosc dowòdu,
> Że do tegò piwa browôrz szczërze wsëpôł słodu.
> – Taczi trunek – rzeklë – jeno mòże wińc na zdrowié! –
> I so smacznie zapijelë Hélu cny sënowie[56].

Pòdsëmòwanié

Przëbôczoné tu wëjimczi dokôzów nawlékają do słów spiéwczi *Pùckô frańtówka* aùtorstwa Rómana Drzéżdżóna, w jaczi nen aùtor òdnôszô sã do taczich znanków charakterizëjącëch Pùck jak: pòzwa miasta, słôwny wãgòrz, żeglarstwò, stolëca Nordë, pùcczé piwò.

W cytowónëch dokôzach wiele razy je pòdsztrichiwónô wôżnota miasta, co tej-sej mô skùtk w nazéwanim gò stolëcą. Zmerkómë to ù Floriana Cenôwë w *Rozmówie Pòlôcha z Kaszëbą* jak téż ù póżniészégò aùtora Hieronima Derdowscégò w pónie Czôrlińsczim[57]. W tim hewò kónteksce wôrt je przëbôczëc słowa wiérztë mòdernisticzny pòetczi Marilë Wòlsczi[58], w jaczi sédmë miast sztridëje sã ze sobą, chtërno z nich je wszednëch Kaszëb głową.

---

[54] H. Gòłãbiewsczi, *Obrazki rybackie z półwyspy Helu*, s. 47, z biblioteczi cyfrowi: https://pbc.gda.pl/dlibra/doccontent?id=2049 (dostãp: 04.11.2020).
[55] Tamò.
[56] H. J. Derdowszczi, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, s. 318, 319.

Siedem miast od dawna kłócą się z sobą,
Które to jest z nich wszech Kaszub głową:
Gdańsk miasto liczne,
Kartuzy śliczne,
Święte Wejrowo,
Lębork, Bytowo,
Cna Kościerzyna
I Puck perzyna[59],[60].

Pùdług aùtorczi Pùck je nim përzinkã, zôs Drzéżdżón w swòji frantówce pòdsztrichiwô, że Pùck je stolëcą Nordë, to je nordowëch Kaszëb.

Ù Derdowscégò më widzymë Pùck jakno òstrzódk hańdlu, òsoblëwie dlô òkòlnëch rëbôków. Pòkazywô òn fùl szpòrtu òbrôz żëcégò i òbëczajnotë Kaszëbów, jak chòcbë òb czas zéńdzeniów przë kùflu bëlnégò piwa ù póna Kamczi. Téż szpòrtowno je ùkôzóny mòtiw pùcczégò wãgòrza, co pòjôwiô sã ju rëchli ù F. Cenôwë. Zôs w dokôzach J. Cenôwë i S. Pestczi wëwidniony je wôżny zdarzënk, chtërnym bëłë slëbinë Pòlsczi z mòrzã. Na kùńc wôrt je przëbôczëc wëjimk wiérztë Józefa Cenôwë, jakô nawlékô do dzejów Pòlsczi i wësłôwiô ji tczëwôrtnotã:

Pùck sztôtno zdrzi

Pùckù drodżi, wcyg môsz wid królewsczi,
bò w ce bieżi sławnëch lëdzy krew.

---

[57] D. Kalënowszczi, *Kaszubskie kompleksy kulturowe (z centrum i prowincją w tle)*, [w:] *Centra – peryferie w literaturze polskiej XX i XXI wieku*, red. W. Browarny, E. Rëbickô, D. Lësôk-Gãbala, TAiWPN Universitas, Kraków 2015, s. 259–273.

[58] Tamò.

[59] E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny,* Gdańsk 2005, s. 34, perzyna òd kaszëbscégò słowa përznã [nié: përzënã; akc. perz-] / zdr. përzinkã, përzinëszkã, përzinëlkã, kąsk, trochã, zdebło, dróbkã, nieco.

[60] Wiérzta Marilë Wòlsczi je wsadzonô w cządnikù „Gryf. Pismo dla spraw kaszubskich", 1909.01 zeszyt II, s. 53 [w:] https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/95404/edition/86078/content? (dostãp: 10.11.2020).

Twój môl ùkòchôł Król Jan Sobiesczi,
ce w wòjnach rozsławił Wejher miesczi,
czej swim mieczã Szwédów zmùszôł w drôw.
[…]
dzys, jak mùlk sã smiejesz skarnią młodą,
wid wënëkôł dôkã z wszëtczich kôt,
w górã roscesz, pëszną môsz ùrodã…[61].

Skrócënk

Articzel nawlékô do òpisënków znanków charakterizëjącëch Pùck w wëzdrzónëch przëkładach kaszëbsczi lëteraturë. Pùck nazéwóny je stolëcą nordowëch Kaszëb. Stôri nen gard, rôz piérwi symbòl pòlsczi bëtnoscë nad Bôłtã. Pò òdzwëskanim samòstójnotë przez Pòlską w 1920 r. w Pùckù 10 gromicznika òdbëłë sã symbòliczné slëbinë Pòlsczi z mòrzã. Òdniesenié do negò zdarzeniô sã pòjôwiô midzë jinszima w dokôzach Józefa Cenôwë i Stanisława Pestczi. F. Cenôwa w *Rozmòwie Pòlôcha z Kaszëbą*, H. Derdowsczi w pòemace *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł* czë R. Drzéżdżón w dokôzu *Pùckô frańtówka* baro cekawie przedstôwiają pòzwã miasta òd słowa *puc* ‘pójdź’ (za mną). Pùck je znóny z òdpùstów sw. Piotra i Pawła, jaczé swòjima kòrzeniama sygają strzédnëch wieków. Lëdztwò, co mieszkô nad sztrądã Pùcczégò wikù przëjéżdżô na sztrąd bògato wëstrojonyma rëbacczima bôtama. Gard miôł wiedno wiôldżi znaczënk dlô rëbôków, a przë leżnoscë jôrmarków kùpiwelë òni brëkòwné rëbacczé nôrzãdza. Wiele òpòwiedniów a pòwiôstków narosło wkół dzejów pùcczégò herbù, ùzdrzimë w nim lwa i łososa, co òznôczô mòc na lądze i na mòrzu. Ò nã érã mô téż starã wãgòrz, ale pùcani ùrzeszëlë gò na lińcuchù. W niechtërnëch dokôzach më nalézemë téż wëjimczi tikającé sã pùcczégò piwa, jaczé lubilë szmakac rëbôcë.

Abstract

The paper presents descriptions of the features that characterize Puck in selected examples of Kashubian literature. Puck is called the capital of North Kashubia. The old town is a former symbol of the Polish presence on the coast of the Baltic Sea. After Poland regained its independence, its symbolic wedding to the sea took place in Puck on 10th of February, 1920. This event is mentioned in the works of Józef Ceynowa, Stanisław Pestka and many others. In their literary works, Florian Ceynowa (*Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą*), Hieronim Derdowski (*Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*) or Roman Drzeżdżon (*Pùckô frańtówka*) present the following etymology of the name of the town: it comes from the word *puc* ‘follow’

---

[61] J. Cenôwa, *Pùck sztôtno zdrzi*, [w:] J. Cenôwa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki*”, s. 273, 274.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

(‘follow me’). Puck is famous for its fairs held on the day of the Feast of Saints Peter and Paul, dating back to the Middle Ages. On this day, people living on the coast of the Bay of Puck come to the town in richly decorated fishing boats. The town has always been important for fishermen, who – in the past – bought fishing equipment at the fairs. Many legends and stories concern the origin of the coat of arms of Puck. It depicts a lion and a salmon which symbolize strength on land and at sea. In a story, an eel also wanted to represent the town, but its inhabitants tied it with a chain. In some literary works, beer brewed in Puck, drunk by fishermen, is mentioned as well.

Bibliografia

Bòrzëszkòwsczi Józef, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza Tom III W królestwie Pruskim i Cesarstwie Niemieckim (1815–1920)*, Część 2: *W Cesarstwie Niemieckim – oraz za Wielką Wodą na emigracji (1871–1920)*, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2019.

Cenôwa Florian Stanisłôw, *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą. Rozmòwa Kaszëbë z Pòlôchã*, òbr., wstãp i przëp., Jerzi Tréder, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2007.

Cenôwa Józef, *Gardze pùcczi*, [w:] Józef Cenôwa, Leòn Roppel, Klemens Derc, Jan Bianga, Paweł Szefka, Francyszk Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, òbr. i przëp. Hanna Makùrôt, wstãp Józef Bòrzëszkòwsczi, Adela Kùjik-Kalënowskô, Hanna Makùrôt, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2015.

Cenôwa J., *Pùck sztôtno zdrzi*, [w:] Józef Ceynowa, Leon Roppel, Klemens Derc, Jan Bianga, Paweł Szefka, Francyszk Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*.

Cenôwa J., *Żdanié ë zjiscenié*, „Pomerania” 2020, nr 6, s. 48–49.

Derdowsczi Hieronim Jarosz, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, òbr. Jerzi Samp, Jerzi Tréder, Eùgeniusz Gòłąbk, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2007.

Ellwart Jarosłôw, *Przewodnik turystyczny. Kaszuby,* wydanie dziesiąte, Wydawnictwo Region i Wydawnictwo „Bernardinum” Sp. z o.o., Pelplin–Gdynia 2008.

Gòłąbk Eùgeniusz, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Oficyna Czec, Gdańsk 2005.

Gòłãbiewsczi Hieronim, *Obrazki rybackie z półwyspy Helu*, Wydawnictwo „Pielgrzym”, Pelplin 1910,

Gòncôrz Dawid, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w powiecie wejherowskim*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe Pomorza Wschodniego. Katalog cz. II*, red. Anna Kwasniewskô, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2017, s. 637–693.

Grochòwskô Joanna, Kòs–Dąbrowskô Barbara, Drzéżdżón Roman, *Puck stolica nordowych Kaszub*, Wydawnictwo region, Gdynia 2007.

Kalënowsczi Daniel, *Kaszubskie kompleksy kulturowe (z centrum i prowincją w tle)*, [w:] *Centra – peryferie w literaturze polskiej XX i XXI wieku*, red. W. Browarny, E. Rëbickô, D. Lësôk-Gãbala, TAiWPN Universitas, Kraków 2015, s. 259–273.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Kalënowsczi D., *Myśl o całości. Stanisław Pestka*, [w:] Daniel Kalënowsczi, Adela Kùjik-Kalënowskô, *Literatura kaszubska.* s. 292–303.

Kalënowsczi D., *Północna bryza „Przyjaciela Ludu Kaszubskiego" – Alojzy Budzisz, Jan Bilot, Jan Patock, Augustyn Dominik*, [w:] Daniel Kalënowsczi, Adela Kùjik-Kalënowskô, *Literatura kaszubska*, s. 122–131.

Kãcyńskô Jowita, *Przestrzeń geograficzna w poemacie Hieronima Derdowskiego O Panu Czorlińsczim, co do Pucka po sece jachoł*, [w:] *O życiu i twórczości Hieronima Derdowskiego (1852–1902)*, òbr. Józef Bòrzëszkòwsczi, Instytut Kaszubski, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko – Pomorskiej, Gdańsk – Wejherowo 2004, s. 65–75.

Kùjik-Kalënowskô Adela, *Gorzki dialog, cierpki humor i problemy filozoficzne. O „Rozmòwie Pòlôcha z Kaszëbą" i „Rozmòwie Kaszëbë z Pòlôchã" Floriana Ceynowy*, [w:] Adela Kùjik-Kalënowskô, Daniel Kalënowsczi, *Od Smętka do Stolema. Wokół literatury Kaszub*, Instytut kaszubski w Gdańsku, Akademia Pomorska w Słupsku, Gdańsk – Słupsk 2009, s. 89–107.

Kùjik-Kalënowskô A., *Wiadomość znad morza „Klëka" i jej środowisko literackie – Józef Ceynowa, Leon Roppel, Klemens Derc, Paweł Szefka, Jan Bianga*, [w:] Daniel Kalënowsczi, Adela Kùjik-Kalënowskô, *Literatura kaszubska. Rekonensans*, Zrzeszenie Kaszubsko – Pomorskie, Instytut kaszubski, Gdańsk 2017, s. 170–183.

Kùjik-Kalënowskô A., *Tatczëczna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Instytut Kaszubski w Gdańsku, Akademia Pomorska w Słupsku, Gdańsk – Słupsk, s. 189.

Kwasniewskô Anna, *Rybołówstwo na Kaszubach. Przeszłość – przemiany – teraźniejszość*, [w:] *Jem jô rëbôk. Rybołówstwo na Kaszubach – tradycja i współczesność*, red. Anna Kwasniewskô, Kaszubski Uniwersytet Ludowy, Wieżyca 2014, s. 19–80.

Majkòwsczi Aleksander, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, Oficyna Czec, Gdańsk 2005.

Majkòwsczi Dariusz, *Jak czëtac Knégã Pòczątków? – przegląd kaszubskojęzycznych tekstów o Księdze Rodzaju*, [w:] *Język, szkoła, religia,* R. X, nr 2, Bernardinum, Pelplin 2015, s. 85–95.

Òbracht-Prondzyńsczi Cezary, Kòrda Krzësztof, *Powrót Pomorza w granice Rzeczypospolitej. W setną rocznicę 1920–2020*, wydanie I, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Josepha Conrada Korzeniowskiego, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2020

Òstrowskô Róża, Trojanowskô Izabela, *Bedeker kaszubski*, Wydawnictwo Morskie, Gdynia 1962.

Pòmierskô Justina, *Przysłowia kaszubskie. Studium z paremiografii i paremiologii*, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2013.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Rogòwskô–Cëbùlska Ewa, *Etymologie ludowe w roli kreatorów kaszubskiej tożsamości etnicznej – Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą Floriana Ceynowy*, „Poznańskie Studia Slawistyczne” 2015, nr 8, s. 153–156.

Rogòwskô–Cëbùlskô Ewa, *O motywach historycznych wpisanych w etymologie ludowe pomorskich choronimów i toponimów*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, red. Małgòrzata Klinkòsz, Zenon Lica, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2013, s. 85–97.

Samp Jerzi, *Oblicza pisarstwa poety z Wiela*, [w:] Hieronim Jarosz Derdowsczi, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, òbr. Jerzi Samp, Jerzi Treder, Eùgeniusz Gòłąbk, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2007, s. 5–36.

Skònka Czesłôw, *Śladami zaślubin Polski z morzem*, Czesłôw Skònka, Drukarnia Wydawnictwa Archidiecezji Gdańskiej „Stella Maris”, Gdańsk 2002.

Sëchta Bernat, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, Tom I.

Stelmachòwskô Bòżena, *Rok obrzędowy na Pomorzu*, wyd. 2, Wydawnictwo Region Jarosław Ellwart, Gdynia 2016.

Struck Riszard, *Półwysep Helski od A do Z*, Wydawnictwo Region Jarosław Ellwart, Gdynia 2018, s. 56, 57.

Tréder Jerzi, *Puck*, [w:] *Nazwy miast Pomorza Gdańskiego*, pòd red. Hùberta Górnowicza i Zygmùnta Brocczégò, wëd. drëdżé pòpr. i pòszerzoné pòd red. Edwarda Brézë i Jerzégò Trédra, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1999, s. 171–173.

Tréder J.*, Wstęp*, [w:] Florian Stanisłôw Cenôwa, *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą. Rozmòwa Kaszëbë z Pòlôchã*, òbr., wstãp i przëpisczi, Jerzi Tréder, Gdańsk 2007, s. 7–75.

Zbrzëca Jan, *Zaslubienié z Bôłtem*, [w:] Jan Zbrzëca, *Wizrë ë duchë,* Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Oddział Gdański, Gdańsk 1986, s. 18–19.

Internetowé starnë

https://pbc.gda.pl/dlibra/doccontent?id=2049, (dostãp: 04.11.2020).

https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Pucka-Kepa;3964359.html, (dostãp: 04.11.2020).

http://belok.kaszubia.com/wiadla/pucko-frantowka?fbclid=IwAR2evVM54VsmTuVIYt6TKLGK3LFA_nEj5ZV_c7TD7qGAvnSrJ4U1ePozhLY (dostãp: 06.11.2020).

Wiérzta Marilë Wòlsczi je wsadzonô w czãdnikù „Gryf. Pismo dla spraw kaszubskich”, 1909.01 zeszyt II, s. 53 [w:] https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/95404/edition/86078/content? (dostãp: 10.11.2020).

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Daniel Kalënowsczi
Pòmòrskô Akademiô w Słëpskù

Żeglôrz *Złocëstégò Słuńca* Léòna Roppla, to je binowi òbrôz Jana z Kòlna

The sailor of *Złociste Słońce* by Leon Roppel, or the theatrical image of John of Kolno

Kluczowé słowa:
Jan z Kòlna, Leòn Roppel, miticzny heroja, kaszëbskô lëteratura

Keywords:
John of Kolno (John Scolvus), Leon Roppel, mythical hero, Kashubian literature

Heroja, jaczégò nie bëło

Jón z Kòlna jakno pòlsczi abò kaszëbsczi òdkriwca Nordowi Americzi to legendarnô pòstacjô. Jak pòkazywają dwadzescewiekòwé historiczné badérowania, nigdë nicht taczi nie żił[1], a równak dzewiãtnôscewiekòwé spòlëznowò-kùlturowé warënczi brzadowałë tim, że kreacjô rézownika i òdkriwcë zajistniała òsoblëwie mòcno, bãdącë òdpòwiedzą na òglowòpòlską zbiérną brëkòwnotã wiôldżégò bòhatérë w cządze nôrodny niewòlë, kògòs, chto westrzód mądrëch lëdzy, co bùdëją pòkrok i òdkriwają Nowi Swiat, mdze zeswiôdcziwôł, że je taczi nôród jak Pòlôszë.

---

[1] Analizë, jaczé ùdokazniłë fikcyjnotã pòstacji Jana z Kòlna, zrobił Bòlesłôw Òlszewicz w artiklu *O Janie z Kolna, domniemanym polskim poprzedniku Kolumba*, „Przegląd Geograficzny" 1933, z. 2–4, s. 51–65. Do niegò òdwòłiwają sã pózniészi badérowie témë: Cz. Marchôj, *Jan z Kolna, legenda czy fakt historyczny*, „Problemy" 1953, nr 6, s. 393; Z. K. Rogòwsczi, *Historia jednego odkrycia, czyli o polskim Kolumbie*, „Ziemia" 1957, nr 2, s. 11–12; Z. Kòsëdowsczi, *Rumaki Lizypa*, Warszawa 1968; J. Samp, *Wieczne dalej*, [w:] *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk 1987, s. 134–140; B. Zdzarskô, *Żeglarz Złocistego Słońca*, „Pomerania" 1998, nr 1, s. 8–10; K. J. Stachelsczi, *Mityczny Jan z Kolna*, „Zeszyty Kolneńskie" 2006, nr 1; A. Dudzyńsczi, *Manuskrypt Jana Żeglarza*, Wrocław 2012; J. Mòlenda, *Mity polskie*, Warszawa 2016, s. 57–67.

Pierszi rôz wiadło, że nordowi pòbrzég Nordowi Americzi òstôł òdkrëti przez Johannusa Scolnusa pòjawiła sã kòl szpańsczégò geògrafa Lopeza de Gòmarë w 1552 r., a pózni kòl Francoisa de Belleforesta w jegò òpisënkù swiatowi historii z 1570 r., tamtoczasny czëtińc doznôł sã, że Scolnus béł Pòlôchã. Wôrt dac bôczenié, że pierszé nadczidczi ò Janie z Kòlna mómë wnet sto lat òd czasów jegò aktiwnotë, co ju kôże badéróm përznã wątpic w prôwdzëwòtã wiadłów Gòmarë i Belleforesta. Jesz mni wiarëwôrtné są dokazë pòsobnëch niderlandzczich tim razã geògrafów: Corneliusa Wëtflieta (1597) i Johannesa Horna (1671). Wedle tëch badérów Johannes Scolnus béł Pòlôchã, chtëren w 1476 r. òb czas rézë niemiecczich kaprów Pinniga i Pòthorsta, co bëlë na służbie dëńsczégò króla, òdkrił na Atlanticczim Òceanie nowé zemie. Stało sã tak, bò szukającë przez Grenlandiã nordowi drodżi do Jindiów żeglarze nalezlë nowi kòntinent, a gôdającë akùrôtno półòstrów Labradór. Pòlskô nôrodnosc Scolnusa je mést skùtkã felë geògrafów-kòmpilatorów, chtërny fónkcjã nawigatora, jaką miôł ten maréna w mòrsczi réze, òpisywóną mionã „pilotus”, zmienilë na „Polonus”.

Na mòżlëwòtã zmiłczi ù historików-kòpistów nie dôł równak bôczeniô romanticzny historik Joachim Lelewel, chtëren miôł Johannesa Scolnusa za nawigatora blós fòrmalno słëchającégò Dëńsczi, a to dlôte, że szedł na służbã do dëńsczégò króla Christiana I Òldenbùrga[2]. Wedle romanticznégò historika rézownik tak pò prôwdze pòchòdzył z pòlsczich zemiów. W swòjich sztudiach miôł ògłoszoné, że nalôzł nadczidkã z 1455 r. ò sztudérze Krakòwsczi Akademii z kùpiecczi abò żeglarsczi familie de Colno (Cholno), chtërna mieszkała we Gduńskù. Pòlsczi historik béł równak dbë, że jidze ò mazurskò-pòdlasczé Kòlno, a nié Czelno (dôwni zwóné Kòlno) bãdącé na Kaszëbach.

Lelewel wcyg robił nad swòjima hipòtezama… Nôprzód ùdokazniwôł, że łacëznową fòrmã nôzwëska „Scolnus”, më bë mielë czëtac pò kaszëbskù jakno „Szkòłowi”. W pòstãpny badérny teze Lelewel miôł napisóné, że nôzwëskò „Scolnus” je przëmiarã latinizacji i pòchòdzy z przëmionowi kònstrukcji: „z Kòlna”[3].

---

[2] Zdrzë: J. Lelewel, *Historia geografii i odkryć*, [w:] tegò, *Pisma pomniejsze geograficzno-historyczne*, Warszawa 1814, s. 57–58.

[3] J. Lelewel, *O odkryciu Ameryki przez Jana z Kolna*, „Orędownik Naukowy” 1842, nr 41, s. 325.

Równak zdrząacë z jãzëkòznajôrsczégò i historicznégò pòzdrzatkù, ùdbë Lelewela są felą, bò jakbë tak prawie chcelë zwac jaczégòs Jana z Kòlna, to bë delë mù miono: Joannes Colnensis, żebë nie parłãczëc pòlsczi fòneticzi i łacëznowi deklinacji[4].

W XIX wiekù, w czasach, czedë felënk pòlsczégò państwa miôł baro negatiwny cësk na kòndicjã rodny kùlturë, ùdba Lelewela bëła przëjimniãtô bezkriticzno. Kò Pòlôch na przódkù rédżi wiôldżich geògraficznëch òdkriwców, dôwô bùchã całémù nôrodowi, nawetka, żelë ni mô òn swòjégò państwa. Jidącë za Lelewelã piselë szlachòwno Wacłôw Aleksander Macejowsczi[5] i Antón Òleszczińsczi[6]. Kaszëbskô tradicjô przejimnãła kòmpensacjową historiczną tezã Lelewela ò nibë słowiańsczim pòchòdzenim Jana Scolnusa, ale Kòlno mô ùmôlowioné nié na Pòdlasym, ale pòd Wejrową, przëbôcziwającë, że dzysdniowé Czelno, pôrã wieków rëchli zwało sã prawie Kòlno. Zaczął taczi zgrôw Hieronim Derdowsczi, chtëren w szpòrtowny pòemie *Kaszubi pod Widnem* (1883), napisôł znankòwny dwawers:

I Jaś z Kielna świętego tędzim beł wiarusem
Co w Ameryce bywoł jesz przed Koląbusem,
I tak liczne rozmnożel w nij kaszubście plemię,
Że tu drugą ju mąme obiecaną zemnię[7].

Pózni w lëteracczich òbrazach wspòminelë ò Janie z Kòlna: póznoromanticznô pòetka Jadwiga Łuszczewskô (Deótima) w swòjim gduńsczim romanie *Panienka z okienka* (1893), Stefaniô Tatar w òpòwiôdanim *Jak Jan z Kolna jechał do Grenlandii* (w zbiérkù *O miłości mistrza Twardowskiego historia smutna i inne nowele* z 1926 r.), Stefón Żerómsczi w mònumentalnym dokazu *Wiatr od morza* (1926), a Wanda Wasëlewskô w pòwiescë dlô młodzëznë *Legenda o Janie z Kolna* (1936)[8]. Pò II swiatowi wòjnie nawlékelë do legendë ò òdkriwcë z Kaszëb: Léón Roppel w dokazu na binã *Żeglôrz „Złocëstégò*

---

[4] Zdrzë rozwôżania Kònrada Górsczégò, *Uparta legenda o Janie z Kolna*, „Głos Demokratyczny” 1946, nr 1, s. 1.

[5] W. A. Macejowsczi, *Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do r. 1830*, Warszawa 1851, t. 3.

[6] A. Òleszczińsczi, *Wspomnienia. Cz. 1: O Polakach, co słynęli w obcych i odległych krajach*, Pariz 1843, s. 4.

[7] Kòrzistóm z wëdôwkù: H. Derdowsczi, *Kaszuba pod Widnem*, Gduńsk 2006, s. 15.

[8] Ò jesz jinëch lëteratach i artistach wspòminô Jerzi Samp w przëwòłónym ju eseju *Wieczne dalej*, s. 137.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Słuńca” (1949), a prédno Frãcyszk Fenikòwsczi w historicznym romanie *Pierścień z Łabędziem* (1952), a téż dokazu na binã *Dumna legenda* (1954). Wspòmniôł téż ò nim Alojz Nôdżel we wiérzce *Jón z Czelna* (w tomikù *Cassubia Fidelis* z 1971 r.). Dzysdnia w esejisticzno-sensacyjny pòetice wrócył do Jana z Kòlna Waldemôr Łësôk w swòji ksążce ò Americe pt. *Asfaltowy salon* (1980), a téż na szpòrtowny ôrt aùtór spiéwów – Andrzéj Waligórsczi, piszącë krótką, satiriczną hùmòreskã (*Jan z Kolna* – dzewiãcdzesąté lata).

Dlô kaszëbskòjãzëkòwi lëteraturë nôwôżniészi je dokôz Léòna Roppla, w jaczim lëterackô legenda wespółjistnieje z fòlkloristicznym spòdlim, pòkazywającë jak wiele dlô midzënôrodny sławë Jana z Kòlna zrobilë prosti kaszëbsczi rëbôcë.

Midzëgatënkòwi kùńszt

Léón Roppel nie je za baro rozpòznôwalny jakno aùtór binowëch dokazów, a barżi jakò lirik abò editór i wëdôwca[9]. Mùsz równak dozdrzec, że napisôł nômni dwie fòrmë na binã: *Żeglôrz Złocëstégò Słuńca abò Òdéńdzenié Jana z Kòlna* (1949), a téż *We żniwa* (1960). Zdrzącë na fòrmã pierszégò z ùsôdzków je wôżné, żebë pamiãtac ò pòdtitlu dokazu, to je *Nadmòrsczé widzawiszcze ze spiéwama i tuńcama wedle kaszëbsczich mòtiwów.* Taczi zapisënk je zôpòwiescą tegò, że mómë do ùczinkù z heterogeniczną fòrmą fòlkloristiczno-òbrzãdowégò i historiczno-mitologicznégò dramatu[10]. Prédny titel pòdpòwiôdô, że nôwôżniészi je pierszi bòhatéra – Jón z Kòlna, a prôwdzëwi rozwij i pòkrziżawë na binie pòkazywô jiną stojiznã, to barżi òbëczajowé i òbrzãdowé spòdlé bierze górã, a sama titlowô pòstacjô pòjôwiô sã dopiérze w pózniészich òbrazach ùsôdzkù.

Roppel przërëchtowôł kómpòzycjã dosc òsoblëwą. Felëje tuwò pòdzélu na aktë, a je blós rozdzelenié dokazu na jednôsce krótczich dramaturgiczno

---

[9] Z nowszich òbrobieniów ò Ropplu piselë aùtorzë wstãpów do: *J. Ceynowa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, Poezja twórców z kręgu „Klëki”, òbr. H. Makùrôt, J. Bòrzëszkòwsczi, A. Kùjik-Kalënowskô, Gdańsk 2015, a nônowszé biograficzno-bibliograficzné òbrobienié*: E. Kamińsczi, *O niezwykłym człowieku słów kilka. Leon Roppel (1912–1978)*, Wejrowò 2018.

[10] Sygóm do pòdzélu, jaczi jem zabédowôł w tekscе: D. Kalënowsczi, *Obrzęd, obyczaj, historia. Ku antropologii teatru kaszubskiego*, [w:] D. Kalënowsczi, A. Kùjik-Kalënowskô, *Od Smętka do Stolema. O literaturze Kaszub*, Słëpskò–Gduńsk 2009, s. 195–214.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

scenów. Akcjô wcyg dzeje sã w jednym placu, na kaszëbsczim pòbrzegù. Pòkrziżawa dokazu zaczinô sã òb czas robòtów kòl rëchtowaniô rëbacczégò bôta do łowieniô, pózni pòjôwiają sã kandidacë do maszoperii i sami nôleżnicë rëbacczi zrzeszë, bò przëchòdzy czas ritualnégò przëjimniãcô nowëch rëbôków do spòlëznë wspiérającëch sã lëdzy mòrza. Czedë ju òstôł dogôdóny program egzaminu na maszopa i miało sã zacząc wëjéżdżanié bôtama w mòrze, przëchòdzą jinszi marénowie, chtërny niosą Kaszëbóm z wiosczi wiadło ò tim, że gduńczóni mają złapóné jich domôka – Jana z Kòlna. Stało sã tak z dwùch przëczënów. Pò pierszé, dlôte że chcôł przedac towarë ze swòjégò òkrãtu dlô pòlsczich òdbiérców, òmijającë wësoczé gduńsczé pòdatczi. Pò drëdżé, dlôte że ùdokazniwôł w miastowi karczmie, że zemia je kùglą, a nié, jak gôdelë tamtoczasny ùczałi-dëchòwny, plaskatô. Pò nieùbëtnym wiadle ò kawlach Jana, wikszi dzél bòhatérów rëgnął do Gduńska na retënk młodzónkòwi, zaòstałi – przédno białczi – òstôł na ùbrzegù. Pò jaczims czasu karno rëbôków wrôcô z Gduńska z ùwòlnionym Janã, co bùdzy pòwszechną redotã kòl mieszkańców wiosczi, bùsznëch z niegò i jegò zasłëgów. Nôbarżi rôd z wróceniégò Jana je jegò mùlk – Teréza. Równak pò chwilach blëskòscë i zachãtach dzéwczãca, żebë żeglôrz òstôł we wiosce, na lądze i westrzód swòjich, przédny heroja ùdbôł so rëgnąc w pòsobną mòrską wanogã. Òstôwiô we wsë rozlubioną w nim Terézã, òbiecywô téż môłémù knôpù Jónkòwi, że òb czas pòstãpny rézë weznie gò ze sobą. Wëbiérô dëcha mòrza, tã bôłdzã przemianów i chãc szukaniô przigòdów i nowëch rëmów, òstôwiającë mëslã ò żëcym na lądze, nawetka jakbë sã òno miało zjiscëwac z kòchającą gò białką i drëszną spòlëzną. Titlowé òdéńdzenié Jana z Kòlna òdbiwô sã – jak zapisôł w didaskaliach Roppel – w 1450 r., to je w czasach przed nibë òdkrëcym Nordowi Americzi przez słowiańsczégò żeglarza.

Tak realizowónô w dokazu fabùlarnô pòkrziżawa wcyg je przeriwónô dzélama, jaczé pòchôdają z fòlklorowi tradicji Kaszëb. Je tuwò widzec rozmajité fòrmalno-stilisticzné dzejniczi: pò pierszé – gôdkarstwò, pò drëdżé – tuńc i pò trzecé – piesń. Kòżdi z nich brzadëje tim, że dokazu ni mòżemë rechòwac leno do żochù lëteracczi dramaturgii, dlô òdbiércë, chtëren je wërobiony teatralno i wëmôgający. Roppel czerëje swój ùsôdzk téż do òkrãżô strzédnëch òdbiérców, a nawetka i niewërobionëch esteticzno, przede wszëtczim z òkrãżô tamtoczasny wiesczi kùlturë[11]. To dlô prostëch òbzérôczów, co sã zbiérają w dodomach kùlturë, zalach wiesczich gromadów abò szkòłowëch klasach bëła pisónô historiô Jana

---

[11] Taczim prawie òkrãżim òbzérôczów béł Roppel zainteresowóny, piszącë czile teatrologicznëch tekstów. Zdrzë: *Narodziny ludowego dramatu kaszubskiego*, „Trybuna Literatów

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

z Kòlna. Przëjimniãcé kònwencji dokazu dlô taczégò òbzérôcza zmùsziwało aùtora do bùdowaniô bédënkù niezapëzglonégò psychòlogiczno, ale za to taczégò, w jaczim pòjôwiają sã elementë atrakcyjné teatralno i sceniczno.

Żeglôrz „Złocëstégò Słuńca”[12] jakno dokôz na binã mô dwa partë z elementama lëdowi òralny tradicji, a akùrôtno piszącë gôdkarstwa[13]. Baro znankòwné dlô tegò gatënkù stilisticzné rozrzeszenié pòjôwiô sã w scenie X, czedë Rëbôk przedstôwiô *przëpòwiesc* ò tim, skąd wzãłë sã apartnotë midzë lëdzama lądu a lëdzama mòrza. *Gôdka* je òpòwiescą ò pòczątkach, w jaczi akcjô zaczinô sã òd pierszich rodzëcelów lëdztwa i pòkazywô, jak wëzdrzało zachëczowienié sã lëdzy w rozmajitëch partach swiata z równym przistãpã do górów, òbrodnëch pòlów i mòrza[14]. Pòsobné lata rozwiju cywilizacji niosłë równak pòzmianë w pòdchôdanim lëdzy do warënków żëcô. Òprzestelë miec za jedno bôłdze zemi, lëftu, ògnia i wòdë, mającë jistné ùwôżanié do dëchów, chtërne jima patronowałë. Lëdztwò òdwrócëło sã przede wszëtczim òd Gòska, dëcha mòrza, a to skùtkòwało tim, że felënk jednégò partu nôtërë òbùdzył materialną i dëchòwą biédã. Dzysdniowô słabô kòndicjô mieszkańców lądu je brzadã tegò, że ten dzél lëdztwa je za baro wëgódny w żëcym, mô za wiôlgą dowiérnotã w majątkù, a za małé bôczenié dôwô na „sól” żëcégò – mòrską bôłdzã: ùlepsziwanié, szëkanié i òdkriwanié.

Drëdżi part z lëdowim gôdkarsczim elementã je w dokazu Roppla w scenie I. Nie je to tipicznô gôdka, bò wëstãpiwô w fòrmie dialogù midzë òkrãtowima ceslama, wspòminającyma czasë, czedë bëlë przëjimóny do maszoperii[15]. Jeden

---

i Artystów” 1938, nr 2–3; *Karnowski, Heyke, Majkowski jako przedstawiciele regionalnego teatru kaszubskiego*, „Rejsy” 1948, nr 8.

[12] Ùsôdzk mô dwa przistãpné dzysô wëdôwczi: pierszi jakno apartny druk z 1949 r. A drëdżi, w dzysdniowi standarizacji kaszëbsczégò jãzëka, z jaczégò cytëjã pòjedinczné dzélëczi: L. Roppel, *Żeglôrz „Złocëstégò Słuńca” abo Òdéńdzenié Jana z Kòlna*, [w:] *Antologiô kaszëbsczi dramë. Spòd strzechë na binã*, òbr. B. Ùgòwskô, Gduńsk 2011.

[13] J. Bartmińsczi, *O języku folkloru*, Wrocław 1973; K. D. Kadłubc, *Problematyka badań nad gawędziarstwem ludowym*, [w:] *Ludowość dawniej i dziś. Studia folklorystyczne*, red. R. Górsczi, J. Krzëżanowsczi, Wrocław 1973; T. Smòlińskô, *Typologia gawędziarzy ludowych. Stan badań, propozycje klasyfikacji*, „Literatura Ludowa” 1986, nr 1, s. 21–31; B. Makòwsczi, *Gawęda ludowa. Pisarze i gawędziarze ludowi*, „Litteraria” 1992, t. 22, s. 53–55.

[14] L. Roppel, *Żeglôrz „Złocëstégò Słuńca”*, s. 625–627. W ti òpòwiôstce je znankòwné dlô lëdowégò ùtwórstwa narracjowé mòdło tikającé sã pòwstaniô swiata. Szerzi ò ti problematice: A. Mianecczi, *Stworzenie świata w folklorze polskim XIX wieku i początku XX wieku*, Torń 2010.

[15] L. Roppel, *Żeglôrz „Złocëstégò Słuńca”*, s. 585–586.

z ceslów pòdskacywô do prowadzeniô pòwiôstczi, a drëdżi rôd zjiscywô prosbã. Cesla wspòminô tej partë rituału przëjimaniô adeptów, czedë nôprzód bëlë solony (to je wërzëcony za bòrtã i mùszelë długò płënąc do brzegù), òpòrządzony (to je wëłowiony z wòdë i biti witkama pò gòłim cele) i wãdzony (to je wprowadzony do dzejający wãdzarni, dze mùszelë wëbierac w dëmie rëbë z wãdzarsczich hôków i òdpòwiadac na zadóné pëtania). Jak pòdrechòwôł to Cesla: „Jesmë bëlë zasolony, wëklepóny i ùwãdzony, i kòżdémù z nas wëszło to na pòżëtk[16]”. Całi przëbôczony òbrzãd je ludiczny, chòc są w nim bez wątpieniô téż dzélëczi dôwnëch rituałów przeńdzeniô, czedë knôpi stôwelë sã chłopama abò młodi, sómny chłopi stôwelë sã partã wikszi strzodowiszczowi grëpë, jakô robi dlô célów pòspólnotë[17].

Drëdżim elementã kaszëbsczi lëdowi tradicji w *Żeglarzu „Złocëstégò Słuńca”* Léòna Roppla je tuńc. Wespółjistnieje òn ze spiéwanim piesniów, wôrt równak dozdrzec, że jegò ùżëcé je wôrtnotą, jakô dodôwô dokazowi dinamiczi. Mòżemë nawetka miec pòmëszlenié, że scenograficznô decyzjô, żebë wszëtczé wëdarzenia dokazu dzejałë sã w òtemkłim rëmie pòbrzegù, wëchôdô z chãcë stwòrzeniô dobri ekspòzycji dlô chòreògrafòwëch ùłożënków. Téż rozsądzenié tikającé sã òbsadë, żebë wëstãpòwało tak wiele mieszkańców wiosczi, je zrzeszoné z mùszã wëkònaniô czilë grëpòwëch tuńców.

Roppel w swòjim ùsôdzkù nie twòrzi gwôsnëch tańcowëch ùłożënków, ale nawlékô do tegò, co rëchli, jesz przed II swiatową wòjną, przërëchtowôł Paweł Szefka[18]. Aùtór dokazu mô zaplanowóné pòjawienié sã na binie dwùch dzélów kaszëbsczich tuńców. Westrzód kòl 10 ùłożënków są wspòmnióné w didaskaliach: *dzëk*, *kòses* i tuńc z liną. W ùsôdzkù, jaczi je ùmôlowiony w kòlmòrsczim rëmie, wprowadzenié przez Roppla do akcji *dzëka*, to je tuńca, jaczi wierã pòchòdzy ze skandinawsczi tradicji, je logiczné. Kò je òn tańcowóny przez chłopów, je gwôłtowny i parłãczony colemało z żëcym marénów i kaprów. Roppel w didaskaliach *Żeglarza* òpisywô téż jeden z tuńców, jaczi

---

[16] Tamò, s. 586.

[17] Nacéchòwóny w dokazu òbrzãd mô òdzdrzódloné dôwné herarchiczné òdniesenia w pierwòsznëch spòlëznach. Szlachòwné relacje dô sã nalezc w òbrzãdowòscë „wëzwòlënów” kòsników abò pasturzów. Zdrzë etnograficzné òpisënczi np. W prôcach Friedricha Lorentza, *Zarys etnografii Kaszub*, [w:] tegò, A. Fischer, T. Lehr-Spławińsczi, *Kaszubi. Kultura ludowa i język*, Toruń 1934 abò Bòżenë Stelmachòwsczi, *Rok obrzędowy na Pomorzu,* Toruń 1933.

[18] P. Szefka, *Kaszubskie pieśni i tańce ludowe*, Wejrowò 1936 [we wespółrobòce z Z. Madejsczim].

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

je wëkònywóny z kùflama. Je to *kùflôrz*, zwóny też *rëbôcczim tuńcã*[19], to je rëchòwi ùkłôd òpòwiôdający ò redoce rëbôków z bòkadnégò łowù. Z tekstu ùsôdzkù czëjemë téż, że tanecznicë wëkònywają ùłożënk zwóny *kòses*, to je tuńc òriginalno wëkònywóny na kùńc seczeniô trôwë, ale w dokazu mô bëc prosto ùroczëstim i pòczestnym tuńcã[20]. Pòstacje spiéwają téż piesń, jakô je wëkònywónô z tuńcã *Wele Wita*, to je wiesołim ùkładã, jaczi pierwòszno parłãcził sã ze zbiéranim brzadu[21]. Z pòzdrzatkù na rozwij pòjedinczněch scenów dokazu mòżemë mëslëc, że z jinëch tuńców, jaczé òbrobił Szefka, a wierã bë sã miałë pòjawic w ùsôdzkù, są jesz: *wôłtôk*, to je chòreògraficzny ùkłôd, dze zrëchë rãków i cała szlachùją za pòrësziwanim sã mòrsczich wałów[22], *Marëszka*, liriczny ùkłôd, tańcowóny w pôrach, pòchôdający ze skandinawsczégò òkrãżô. A zapisóny przez Roppla tuńc z liną, jaczi kùńce trzimają białka i chłop, to ôrt rëchòwi tańcowi zabawë, jakô szlachùje za przecywianim sã mùlków i mést je aùtorską wersją chòreògraficznégò ùłożënkù znónégò na Kaszëbach jakò tuńc pt. *Nasza nënka*[23].

Tuńce, jaczé pòjôwiają sã w dokazu Roppla, mają bùdzëc wseczëca redotë, zabawë, żëwòcëznë i mòcë. Jich szlachòwanié za zachòwaniama abò warkama dôwô téż mòżlëwòtã pòkôzaniô na chòreògraficzny ôrt gwësny atrakcyjnotë i òriginalnotë kaszëbsczi lëdowi tradicji w przërównanim do jinëch kùlturów. Òdniesenié sã w wëbòrze kaszëbsczich tuńców do Pawła Szefczi[24] zeswiôdcziwô,

---

[19] P. Szefka, *Tańce kaszubskie*, Gduńsk 1958, zesziwk I, ùsôdzk 17.

[20] Tegò, *Tańce kaszubskie*, z. I, ùsôdzk 65.

[21] Tegò, *Tańce kaszubskie*, Gduńsk 1969, zesziwk III, ùsôdzk 25.

[22] Tegò, *Tańce kaszubskie*, z. I, ùsôdzk 25.

[23] Do całowny analizë bëtnoscë tuńców w ùsôdzkù Roppla mùsz bë béł wëzwëskac nôrzãdła chòreòlogicznégò diskùrsu (wiele pòdskacënków dôwô tuwò tom *Taniec, choreologia, humanistyka. Tom jubileuszowy dedykowany Profesorowi Roderykowi Langemu / Dance, choreology, humanities. Jubilee volume dedicated to Professor Roderyk Lange*, red. D. Kùbinowsczi, Pòznań 2000). Je to tim barżi wôrtné, że w òbjimie mùzykòlogicznëch badérowaniów nad kaszëbską tradicją bëło wiele zrobioné i wcyg sã wiele robi, a w òbrëmim òpisënkù kaszëbsczégò tuńca, pò bédënkach Szefczi sprzed cziledzesąt (sic!) lat, felëje metodicznëch badérowaniów.

[24] Zdrzë szerzi ò Szefce: B. Bréza, *Wprowadzenie*, [w:] *Paweł Szefka w historii i kulturze Kaszub. Antologia utworów*, red. B. Bréza, Wejrowò 2000, s. 5–10; M. Kalińsczi, *Paweł Szefka. Zasłużony folklorysta Kaszub*, Łãczëce 2007; E. Prëczkòwsczi, *Paweł Szefka – wybitny kaszubski folklorysta*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” 2014, s. 330–336; J. Bòrzëszkòwsczi, *Czasopismo „Kleka” – Wejherowo 1937–1939 a grono związanych z nim twórców literatury kaszubskiej*, [w:] J. Cenôwa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, s. XXVI–XXVII; Ł. Zołtkòwsczi, *Paweł Szefka – od*

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

że Roppel chcôł swój bédënk zbògacëc ju sprôwdzonym mùzyczno-rëchòwim dzejnikã.

Apartną sprawą, jakô je na pògrańczim lëteraturë i mùzyczi, są piesnie zamkłé w ùsôdzkù Roppla ò Janie z Kòlna. Pòjôwiają sã czile razy i mòżemë je dopasowac do rozmajitëch gatënków, jaczé są w kaszëbsczi tradicji[25]. Nie wchòdzącë w jich stilisticzną analizã, wôrt chòcle nadczidnąc ò czile z nich. Hewò na samim wstãpie dokazu je miłotny ùsôdzk spiéwóny przez chùr dzéwczãtów. Mô incipit: „Plecem sobie wińce z jaglënë i jodlënë…”[26], a pòd kùńc pierszi scenë brzëmi dokôz ò szlachòwnym nôstroju, co sã zaczinô òd słów „Znad mòrza dolecôł tu spiéw: Ahòj! Ahòj!”[27]. Téż na kùńc drëdżi scenë chùr spiéwie mazurka, jaczi zaczinają słowa: „Wide – Wide – Wita nasze mòrze”[28], jistno wëzdrzi finał trzecy scenë ze spiéwą z tekstã „Pòzdrówta mie tatka, pòzdrówta mie matkã”[29]. Ju z tegò zestôwkù wëchôdô, że piesnie w dokazu Roppla są wôżnym kómpòzycjowim dzélã, dzejnikã, jaczi dodôwô dinamikã ekspòzycji dlô pòstacjów. Wielëna piesniów w ùsôdzkù wespół z mòżlëwòtą solowégò, duetowégò, grëpòwégò i chùrowégò spiéwù brzadëje tim, że chòc dokôz nie stôwô sã wódewilã, to doch aùtór wërazno robi z mùzycznoscë nieòbéńdny part estetycznégò dzejaniô[30]. *Żeglôrz* je tej pòlimediowim ùsôdzkã: lëteracczim, teatrowim, mùzycznym i chòreògraficznym.

Mitizëjący Roppel

Na pòczątkù jô wspòmnął, że dokôz Léòna Roppla je òsoblëwą gatënkòwò rozmajitą esteticzną kònstrukcją. Pò pòkôzanim òbrzãdowò-òbëczajowëch dzejników na spòdlim lëdowi kùlturë wôrt jesz dac bôczenié na historiczno-

---

strzebielińskiego muzyka do zaklinacza kaszubskości. Literacko-etnograficzny rekonesans, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii”, [84], 2015, z. 2, s. 176–185; D. Kalënowsczi, *Antropologiczny wymiar sztuk Pawła Szefki*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” 2017, s. 163–173.

[25] Zdrzë zéwiszcza tikającé sã mùzycznëch gatënków w dokazu: *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne*, red. W. Frankòwskô, Gduńsk 2005.

[26] L. Roppel, *Żeglôrz „Złocëstégò Słuńca”*, s. 581–582.

[27] Tamò, s. 586–587.

[28] Tamò, s. 590–591.

[29] Tamò, s. 600.

[30] Òpisënk i interpretacjô mùzycznëch dzélëków w binowim ùsôdzkù Roppla mòże sã tej stac apartną témą analizów robionëch w mùzykòlogicznym diskùrsu.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

-mitologiczny part. Zdrzącë akademickò je widzec, że pòstacjô Jana z Kòlna, jak i jiné pòstacje, co wëstãpiwają w ùsôdzkù, nie są pasowné do jawernotë cządu pòłowë XV w. Anachronizm w nacéchòwanim binowëch pòstacjów, jãzëka, jaczim sã pòsłëgòwają, abò spòlëznowëch zachòwaniów je wërazny, ale doch Roppel – jak kòżdi artista – mô prawò le w dzélu nawlekac do historiczny prôwdë, barżi zajimającë sã artisticzną prôwdą. Wôżniészi je tej mitoùtwórczi dzejnik, to je taczé dzejania dramaticznégò subiektu, jaczé na òsoblëwi ôrt przedstôwiają pòstacje, prôwdë, rum abò czas, bùdëjącë z nich òbrazë i deje mającé mòralné, filozoficzné abò kùlturowé wôrtnotë.

W taczim widze pòjôwiô sã w dokazu przede wszëtczim Jón z Kòlna. W ùjimniãcym Roppla je to młodi człowiek, chtëren pòchòdzącë z kaszëbsczi wiosczi i zaczinającë żeglarską karierã pòd cëzą faną, nie zabéł ò swòjich kòrzeniach i wcyg wrôcô do òjczëznë z redotą i teskniączką. Nawetka pò ùdostanim ùwôżaniô na całim swiece, a nawetka szlachectwa, ni mô se za lepszégò òd jinëch i rozmieje żëc wespół z prostima mieszkańcama wiosczi. Baro òstro apartni gò ta znanka òd pòmòrskò-pòlsczégò szlachcëca Doliwë, chtëren zniewòliwô swòjich pòddónëch i zdrzi na nich z wëższoscą i zgardą. Jón z Kòlna widzącë krãtë-wãtë Doliwë, ùdbôł so wszëtczich swòjich wiesczich znajomëch wëkùpic i dac jima òsobistą wòlnotã, co zeswiôdcziwô ò wiôldżim pòczëcym sprawiedlëwòtë i bëlnoce. Równo wôżną znanką młodégò żeglarza je òdwôga, jegò czekawòsc swiata i pòswiãcywanié swòjégò szczescô dlô wëższich célów. Jón, nimò doradów znajomëch, zachãtów ùkòchóny i – jak bë sã mògło zdawac – bëlny mòżlëwòtë ùbëtnégò żëcô, ùdbôł so wëbrac niewëgódné, niegwësné i niebezpieczné żëcé, ale za to fùl ekscytacji i wësłôwiającé dëcha pòdjimnotë i niepòkòrë. To w systemie wôrtnotów dokazu Roppla wôżniészé wôrtnotë jak materialné dobra w złoce abò achtnienié w spòlëznowi herarchii.

W *Żeglarzu „Złocëstégò Słuńca”* òkróm Jana z Kòlna wëstãpùją téż jiné pòstacje, mającé ùwôżanié dlô nadmaterialnëch wôrtnotów. Są to cesle, co mają starã ò rówiznã swòji robòtë i achtający pòspólną robòtã maszoperii, mieszkańcë wiosczi, chtërny retëją swòjégò blësczégò z pòjmaniô przez gduńczónów, kùreszce stôri rëbôcë, chtërny gôdają ze sobą ò felënkù ùwôżaniô lëdzy wedle bòkadnosców mòrza, ò nieùmiejãtnoscë robòtë wëcmanim abò ò zabiwanim ò tim, że szmaka żëcégò pòjôwiô sã leno tedë, czej je mùsz biôtkòwac sã z felënkama, procëmnotama i cerpienim.

Òsoblëwim òbrazã lepszi przińdnotë je môłi kaszëbsczi knôp – Jón, chtëren dostôł w darënkù òd prédnégò heroje dokazu miészk z mònetama. Pòzytiwnota pòstacji knôpa pòchòdzy nié leno z tegò, że financowi bezpiek dô mù sã wësztôłcëc i pòczestno żëc, ale i z tegò, że nie zabéł òn ò dëchù mòrza, chãcë rézowaniô i òdkriwaniô nowi jawernotë. W dejowim znaczënkù ùsôdzkù taczé prawie òbrazë bédowóné przez Roppla prowadzą do pòzdrzatkù, że nié leno przëpòwiôstka, tuńc abò spiéwa zeswiôdcziwają ò kòndicji kaszëbiznë, ale i samòswiąda, ò jaką mùsz je miec starã òd nômłodszich lat żëcégò.

Skrócënk

Articzel pòkazywô lëteracką pòstacjã Jana z Kòlna. Miôł òn nibë bëc òdkriwcą Nordowi Americzi, ale to legendarnô pòstacjô ùsadzonô w historii i pòlsczi lëteraturze. Òsoblëwé spòlëznowò-kùlturowé warënczi dzewiãtnôstégò wiekù miałë cësk na to, że kreacjô rézownika i òdkriwcë z XV w. pòjawiła sã jakno òdpòwiédz na òglowòpòlską brëkòwnotã wiôldżégò bòhatérë òb czas nôrodny niewòlë.

Lëteracczi mit Jana z Kòlna przejimnãła kaszëbskô lëteratura, co je widzec w dokazach np. Hieronima Derdowsczégò, Alojza Bùdzysza, a téż Léòna Roppla. Prawie na tegò slédnégò ùtwórcã wôrt dac wikszé bôczenié, bò napisôł w 1949 rokù binowi dokôz, jaczi pòkazywô parłãcze Jana z Kòlna z Kaszëbama. W przedstôwienim Roppla Jón z Kòlna to ambitny, rëszny i dzyrsczi młodi człowiek, chtëren chce w XV w. ùdokaznic, że Zemia je kùglą.

Abstract

The paper presents the literary figure of John of Kolno (John Skolvus). This alleged explorer of North America is a legendary figure created in Polish history and literature. Due to the special socio-cultural conditions of the 19th century, the creation of a traveler and explorer of the 15th century appeared as a response to the nationwide need to have a great hero after Poland had lost its independence.

The literary myth of John of Kolno was also used in Kashubian literature, as can be seen in the works of Hieronim Derdowski, Alojzy Budzisz and Leon Roppel. Roppel deserves more attention because in 1949 he wrote a play showing the relationship between John of Kolno and Kashubia. According to Roppel, Jan of Kolno is an ambitious, enterprising and courageous young man who intends to prove in the 15th century that the earth is spherical.

Bibliografiô:

Bartmińsczi Jerzi, *O języku folkloru*, Wrocław 1973.

Bòrzëszkòwsczi Józef, *Czasopismo „Kleka” – Wejherowo 1937–1939 a grono związanych z nim twórców literatury kaszubskiej*, [w:] J. Cenôwa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, òbr. H. Makùrôt, J. Bòrzëszkòwsczi, A. Kùjik-Kalënowskô, Gduńsk 2015.

Bréza Bògùsłôw, *Wprowadzenie*, [w:] *Paweł Szefka w historii i kulturze Kaszub. Antologia utworów*, red. B. Bréza, Wejrowò 2000, s. 5–10.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Cenôwa Józef, Roppel Leon, Derc Klemens, Bianga Jan, Szefka Paweł, Schroeder Franciszek, *Poezja twórców z kręgu „Klëki"*, òbr. H. Makùrôt, J. Bòrzëszkòwsczi, A. Kùjik-Kalënowskô, Gduńsk 2015.

Derdowsczi Hieronim, *Kaszubë pod Widnem*, Gduńsk 2006, s.15.

Dudzyńsczi Andrzej, *Manuskrypt Jana Żeglarza*, Wrocław 2012.

Górsczi Kònrad, *Uparta legenda o Janie z Kolna*, „Głos Demokratyczny" 1946, nr 1, s. 1.

Kadłubc Karol D., *Problematyka badań nad gawędziarstwem ludowym*, [w:] *Ludowość dawniej i dziś. Studia folklorystyczne*, red. R. Górsczi, J. Krzëżanowsczi, Wrocław 1973.

Kalënowsczi Daniel, *Obrzęd, obyczaj, historia. Ku antropologii teatru kaszubskiego*, [w:] D. Kalënowsczi, A. Kùjik-Kalënowskô, *Od Smętka do Stolema. O literaturze Kaszub*, Słëpsk–Gduńsk 2009, s. 195–214.

Kalënowsczi D., *Antropologiczny wymiar sztuk Pawła Szefki*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" 2017, s. 163–173.

Kalińsczi Macej, *Paweł Szefka. Zasłużony folklorysta Kaszub*, Łãczëce 2007.

Kamińsczi Edmùnd, *O niezwykłym człowieku słów kilka. Leon Roppel (1912–1978)*, Wejrowò 2018.

Kòsëdowsczi Zenon, *Rumaki Lizypa*, Warszawa 1968.

Lelewel Joachim, *Historia geografii i odkryć*, [w:] tegò, *Pisma pomniejsze geograficzno-historyczne*, Warszawa 1814, s. 57–58.

Lelewel J., *O odkryciu Ameryki przez Jana z Kolna*, „Orędownik Naukowy" 1842, nr 41, s. 325.

Lorentz Friedrich, *Zarys etnografii Kaszub*, [w:] tegò, A. Fischer, T. Lehr-Spławińsczi, *Kaszubi. Kultura ludowa i język*, Torń 1934.

Macejowsczi Wacłôw A., *Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do r. 1830*, Warszawa 1851, t. 3.

Makòwsczi Bòlesłôw, *Gawęda ludowa. Pisarze i gawędziarze ludowi*, „Litteraria" 1992, t. 22, s. 53–55.

Marchaj Czesłôw, *Jan z Kolna, legenda czy fakt historyczny*, „Problemy" 1953, nr 6, s. 393

Mianecczi Adrian, *Stworzenie świata w folklorze polskim XIX wieku i początku XX wieku*, Torń 2010.

Mòlenda Jarosłôw, *Mity polskie*, Warszawa 2016, s. 57–67.

Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne, red. W. Frankowska, Gduńsk 2005.

Òleszczińsczi Antoni, *Wspomnienia. Cz. 1: O Polakach, co słynęli w obcych i odległych krajach*, Pariz 1843, s. 4.

Òlszewicz Bòlesłôw, *O Janie z Kolna, domniemanym polskim poprzedniku Kolumba*, „Przegląd Geograficzny" 1933, z. 2–4, s. 51–65.

Prëczkòwsczi Eùgeniusz, *Paweł Szefka – wybitny kaszubski folklorysta*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” 2014, s. 330–336.

Rogòwsczi Zbigniew K., *Historia jednego odkrycia, czyli o polskim Kolumbie*, „Ziemia” 1957, nr 2, s. 11–12.

Roppel Leon, *Narodziny ludowego dramatu kaszubskiego*, „Trybuna Literatów i Artystów” 1938, nr 2–3.

Roppel L., *Karnowski, Heyke, Majkowski jako przedstawiciele regionalnego teatru kaszubskiego*, „Rejsy” 1948, nr 8.

Roppel L., *Żeglôrz „Złocëstégò Słuńca” abo Òdéńdzenié Jana z Kòlna*, [w:] *Antologiô kaszëbsczi dramë. Spòd strzechë na binã*, òbr. B. Ùgòwskô, Gduńsk 2011.

Samp Jerzi, *Wieczne dalej*, [w:] *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gduńsk 1987, s. 134–140.

Smòlińskô Teresa, *Typologia gawędziarzy ludowych. Stan badań, propozycje klasyfikacji*, „Literatura Ludowa” 1986, nr 1, s. 21–31.

Stachelsczi K. J., *Mityczny Jan z Kolna*, „Zeszyty Kolneńskie” 2006, nr 1, s. 11–14.

Stelmachòwskô Bòżena, *Rok obrzędowy na Pomorzu*, Torń 1933.

Szefka Paweł, *Kaszubskie pieśni i tańce ludowe*, Wejrowò 1936 [w wespółrobòce z Z. Madejsczim].

Szefka P., *Tańce kaszubskie*, Gduńsk 1958, zesziwk I, ùsôdzk 17.

Szefka P., *Tańce kaszubskie*, Gduńsk 1969, zesziwk III, ùsôdzk 25.

Zdzarskô Beata, *Żeglarz Złocistego Słońca*, „Pomerania” 1998, nr 1, s. 8–10.

Taniec, choreologia, humanistyka. Tom jubileuszowy dedykowany Profesorowi Roderykowi Langemu / Dance, choreology, humanities. Jubilee volume dedicated to Professor Roderyk Lange, red. D. Kubinowsczi, Pòznań 2000).

Zołtkòwsczi Łukôsz, *Paweł Szefka – od strzebielińskiego muzyka do zaklinacza kaszubskości. Literacko-etnograficzny rekonesans*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii”, [84], 2015, z. 2, s. 176–185.

Adela Kùjik-Kalënowskô
Pòmòrskô Akademiô w Słëpskù

Rëbôcë, rëbôcë, cëż wa tu robita? – Òbrazë rëbôków w piesni i pòezji Kaszëb

Fishermen, fishermen, what are you doing here? – Images of fishermen in Kashubian songs and poems

Kluczowé słowa:
kaszëbskô lëteratura, marinisticznô pòezjô, rëbôcë, mòtiw Bôłtécczégò Mòrza, egzystencjalnô témizna

Keywords:
Kashubian literature, maritime poetry, fishermen, motif of the Baltic Sea, existential themes

Rëbôcë a bôłdzô mòrza

„Rëbôcë, rëbôcë, / Cëż wa tu robita?”– tim retoricznym zapëtanim òdmikô Paweł Szefka jeden ze swòjich pòeticczich dokôzków zatitlowóny *Rëbôcë*[1]. W òdpòwiescë më czëtómë: „naprôwiómë sécë”, a dali bë sã chcało dotëgòwac: „më tu rëbë łowimë òd wiedna!”. Jak kòżdi región sparłãczony z krôjmalënkã

---

[1] P. Szefka, *Rëbôcë*. [w:] J. Cenôwa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, òprôc. i przëpisczi H. Makùrôt, wstãp: J. Bòrzëszkòwsczi, A. Kùjik-Kalënowskô, H. Makùrôt, Gduńsk 2015, s. 397–398.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

rëmù, co sztôłtëje wrazlëwòtã człowieka, tak piestrzińc Pòmòrzégò w primarny spòsób wëznôczô Bôłt. Z tim rëmã mieszkańc Pòmòrzégò sã nômòcni parłãczi, kò je z nim òd nômłodszich lat żëcégò. Òn mô cësk na jegò całowné ùsztôłtowanié, co baro bëlno òdzdrzódliwô midzë jinszima lëteracczé ùtwórstwò, co w òbrazowim zapisënkù òddôwô òsoblëwie tëch, jaczi zawdzãcziwają bôłdzë mòrzégò swòjã jestã. Në kò tej maraszba rëbôków, jich herojicznô robòta w wiele sztërkach, czasã òkùpionô nawetka żëcym, nalôżô swój artisticzny przekôz w lëteracczim słowie. Bôłt to je rum żëcégò, ale i smiercë mët. Bez wątpieniégò mòże tej rësknąc z tézą, że bez mòrza bë nie bëło Kaszëb, bez Kaszëb – Bôłtu. Tã zanôleżnotã ùsztôłtowałë historiczné dzeje, spòlëznowé, a téż geògraficzné Pòmòrzégò. Kaszëbi òd pòkónu chronią nadmòrsczi pas, są swójnym transferã midzë Pòlską a Skandinawią. Jak wiele dlô bëtu Kaszëbów znaczi mòrze brewiter pòwié ò tim kùńszt, co sã przejôwiô chòcbë w piesni (rëbacczi „kòlibiónce” – mùzycznémù òdbicémù wałów i wiatru), a téż w pòeticczim, metafòricznym słowie pòezji. Mòrze w piesni i pòezji Kaszëb je równoprawną bôłdzą jak zemia, je ôrtã bëtu, bez jaczégò drãgò bë bëło ùtrzëmac spòdlé bëcégò w tim dzélu Pòlsczi. Tim człowiekã mòrza – je rëbôk, co znaje szorë i krëjamnotë ti bôłdzë jak nicht jinszi. Gbùr je dozércą rolë, rëbôk – mòrza. W piesni i pòezji Kaszëbów ta dôżnô i prost nierozdzélnô parłãcz je baro czãsto wërôżónô. Artiscë i w spiéwónym słowie, i pisónym mają Bôłt za swójską bôłdzą, emòcjonalno bliską, ò jaką przënôlégô dbac i wësławiac w òpisënkach lëteraturë czë mùzycznégò słowa.

Jak sã pisze z dzysészi perspektiwë ò kaszëbsczi lëteraturze, w òdniesenim do kreòwónëch w ni òbrazów rëbôków, mùszi pisac ò bôłdzë mòrza i „marinisticzny topice”, chtërna je przëtomnô w ùtwórstwie pòetów sparłãczonëch w bezpòstrzédny spòsób „z Bôłtã”[2]. W òstatny dekadze bôłdzë mòrza pòswiãcył swój tomik Marian Selin, *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, wëdóny starą òficynë „Region” w 2016 rokù[3]. Ò znaczënkù w kaszëbsczi lëteraturze bôłdzë mòrza i lëdzy z nim zrzeszonëch, më czëtómë:

> Nôbarżi wiadomim mòtiwã pòmòrsczi pòezji je mòrze i rum z nim sparłãczony. Marinisticzną topikã mòże wëznaczëc przez òbrazë mòrza, przed-

---

[2] Dzélëczi wëpòwiesców tu ùjãtëch są w rozdzélu ksążczi mòjégò aùtorstwa *Kaszubi i żywioł wody*, [w:] A. Kùjik-Kalënowskô, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gduńsk–Słëpsk 2011, òsoblëwie s. 181–190.

[3] Bôłdzë mòrza apartny pòeticczi tomik pòswiãcył Marian Selin, *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, Wejrowò–Gdiniô 2016.

stawienié zmieniwaniô sã bôłdzë wòdë, òpisënk słuńcowiska, realia codniowégò żëcégò i robòtë lëdzy mòrza a Pòmòrza[4].

Pisanié ò òbrazach rëbôków i topice mòrza je dzys przede wszëtczim decyzją esteticzną, a nié dëcht np. wënikã warkòwégò statusu ùtwórcë[5]. Wzmògłô dënëga zaczekawieniô lëteraturë mòrzã przëpadła na czãd midzëwòjnowégò dwadzescelecégò i, jak pisze Riszard Karwacczi, wiele tej bëło gôdóné (òsoblëwie w pòlsczi lëteraturze) na tematë sparłãczoné z Bôłtã i wnenczasną mòrską pòlitiką pòlscziégò państwa. Ò dôdze fascynowanim sã mòrzã i rëbacką spòlëzną dobëtno swiôdczą słowa Hieronima Gòłãbiewsczégò, jaczé stoją w pisónëch przed dzesątkama lat *Obrazkach rybackich* (pierszi wëdôwk w 1910 rokù). Mòrze tu nabiérò wnetka sakralnëch znanków:

> Dzys lëdztwò òstrowa corôz barżi sã zwieksziwô i nie je dzyw, bò lud je zdrów, trzézwi, robòcy, gòrzôłczi ni ma, nowòmódną kùlturą jesz mało je côrniony, chwôli Pana Bòga i na swòje ùtrzëmanié cãżkò robi. Bò rëbacczi wark nie je dëcht letczi […] Dzéń w dzéń, jak jô wëchôdôł kòl wieczórka na szpacérk, rëbôcë cygnãlë do mòrza, pò trzech wsôdelë na bôt i dali w mòrze.
>
> – A zëmą co robią rëbôcë? – wa sã mie pitôta. Kò niastë i dzecë bétëją jadra, a chłopi bierzą sã za łowienié psów abò mòrsczich swiniów, czë dëcht łowienim w sécë mòrsczich kaczków. Z sëtégò pierszich wëtopiwają trón, jich wątroba je delikatesã; a mòrsczé kacczi bòdôjże dobrze szmakają[6].

Tak tej rëbacczi òbrôzk ùkazywô codniowé żëcé lëdzy, jaczi jimają sã robòtë w mòrzu. Dzysdniowi czëtińc dostôwô sztof, co sã tikô pòwszédny jestë Kaszëbów nié blós w czãdze łowieniô rëbów, ale téż òb zëmã, czej robòta sã nôbarżi krący kòl bétowaniô jadrów przez rëbacczé familie abò kòl łowieniégò w mòrzu, a pòtemù wëtôpianiô trónu „z psów”.

W kaszëbsczi proze i pòezji mòrze je stałim dzélã lëteracczégò òpisënkù, në bò je nôtëralną czãscą rëmù żëcégò dlô Kaszëbów, jak téż dlô wiele etnicznëch

---

[4] D. Kalënowsczi, *Powrót i wrastanie. Obrazy literackie na polskim Pomorzu 1945–1965*, [w:] *Dzieje wsi pomorskiej. VII Międzynarodowa Konferencja Naukowa,* red. A. Chludzyńsczi, R. Gazyńsczi, Dëgòwò–Szczecëno–Pruszcz Gduńsczi 2008, s. 259.

[5] To dokùmentëją niechtërne artikle zbiorowi ksążczi *Literatura Wybrzeża po 1980 roku*, red. T. Arendt, K. Turo, Gdiniô 1999. Jô tu mëszlã nôbarżi ò artiklach Andrzeja K. Waskiewicza *W kwestii dokumentacji bieżącej*, s. 15–24 i Ewë Nawrocczi *Literatura Wybrzeża gdańskiego w latach 1989–1999*, s. 25–43.

[6] H. Gòłãbiewsczi, *Okręt w strądzie*, [w:] Tegòż, *Obrazki rybackie*, Gdiniô 2008, s. 73.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

grëpów, jaczé swòje kòrzenie mają w słowiańsczim zdrzódle. Bôłt w nôtëralny spòsób decydowôł ò spòdlim bëcégò lëdzy, a w historicznym pòzdrzatkù òd wieków béł symbòlã pòmòrsczich zemiów Pòlsczi i òknã na swiat w relacjach z sąsednyma państwama (i nié blós), szlachã sznërgòwëch tuszów, czãsto prowadzącëch w dalecze kraje[7].

I tak dlô Kaszëbów, co mieszkają nad Bôłtã, òbrazë mòrza i sparłãczonô z bôłdzą wòdë jesta rëbacczégò lëdu decydëją ò pòzytiwnym ùwôrtnianim tegò rëmù. Przëkładã je znóny w kaszëbsczi lëteraturze szpòrtowny pòemat Hieronima Derdowsczégò *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*[8]. Dlô wiele lëdzy pióra mòrze sã stôwało òbiektã lëteracczi deskripcji i tematã pòdkôrbiającym do wiele refleksji. Ò atrakcyjnoce marinisticzny témiznë swiôdczą pòeticczé zbiérczi, westrzód jaczich wôrt nadczidnąc ò Władisława Pniewsczégò: *Morze polskie i Pomorze w pieśni*[9], a mët niedôwno wëdóny almanach wiérztów pòd szlachùjącym titlã: *Pomorze i morze w poezji*[10]. We *Wstępie* drëdżégò ze wspòmniónëch tomów më nalôżómë akapit, co wëwidniwô rolã kaszëbsczégò ùtwórstwa dlô wizerënkù mòrza w pòlsczi lëteraturze. Jak czëtómë:

> Zaczekawienié Pòmòrzim, mòrzã i Kaszëbama, jich òdwiecznyma wachtarzama i gòspòdarzama, je wëwòłóné przez młodokaszëbów na zôczątkù XX wiekù, wëszosowało w sztóce òdrodë Rzeczëpòspòliti i przińdzeniô nazôd Pòlsczi nad Bôłt.

Tu ten tu wëbiér je rozpòczãti òd pòezji XIX-wieczny, w jaczi òsoblëwi môl zajimô kaszëbsczé ùtwórstwò, bò to òno pierszé w pòlsczi pòezji zaczãło swiądno òpiewac mòrze i Pòmòrzé, całé historiczné Pòmòrzé, chòc w wikszim ju dzélu zgermanizowóné, miemiecczé. Razã z òdwrotã miemczëznë i przińdzenim nazôd w tragicznëch òkòlëcznoscach Pòlsczi nad Bôłt szosowało karno lëdzy ùrzekłëch mòrzã, zakòrzeniającëch sã w kaszëbsczi i pòmòrsczi tradicji, co òdnalôżelë tu nad Òdrą mët swòjã môłą tatczëznã w môlu dôwny ùtracony.

---

[7] Mòtiw mòrza sã pòjôwiô ù wiele pisarzi, pòetów czë dramaturgów kaszëbsczich. Wôrt je w tim môlu nadczidnąc ò ùtwórstwie F. Cenôwë, H. Derdowsczégò, A. Majkòwsczégò, J. Karnowsczégò, L. Heyczi, F. Sãdzëcczégò, A. Bùdzysza, A. Labùdë, J. Trepczika, J. Rómpsczégò, S. Bieszka, J. Piépczi, A. Nôgla, J. Walkùsza, S. Pestczi, S. Janczi, M. Selina, J. Łiska, J. Stachùrsczégò, A. Jabłońsczégò czë R. Drzéżdżóna.

[8] Pòr. H. Derdowszczi, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, òbrobił J. Samp, J. Tréder, E. Gòłąbk, Gduńsk 2007.

[9] W. Pniewsczi, *Morze polskie i Pomorze w pieśni*, Gduńsk 1931.

[10] *Pomorze i morze w poezji*, zebrelë i òbrobilë: B. Arsoba, J. Bòrzëszkòwsczi, Gduńsk–Szczecëno 1998. W tomie sã nalazłë 42 wiérztë aùtorów i je to „le skrómnô reprezentacjô tegò, co më mómë do dispòzycji w jawernoce. […] Pòmòrzé, tak jak graficzi R. Strijca, mô swòjã włôsną pòeticką skarń. Prezentëją je tu leno wiérztë, co ùkazywają pòmòrską bòkadosc w rozmajitoscë. Jegò symbòlicznym wërazã mòże bëc rozmajiti pisënk kaszëbsczich wiérztów, lëteracczégò jãzëka Kaszëbów, co je – pòdobno jak nowô spòlëzna Pòmòrzégò i jegò pòezjô – *in statu nascendi*” (wëjimk *Wstępu*, s. 7–8).

W ti antologii nalézemë tej wiérztã Aleksandra Majkòwsczégò *Kaszubski mit*, a w ni temat, co zakresliwô grańczny rum pòtómków Wieletów, dali Jana Karnowsczégò – *Powjôstka,* Sztefana Bieszka – *Moje Kaszëbë*, Leòna Roppla – *Z piesnią do Cebie jidzema, Mateńko!*, Jana Rómpsczégò – *Volni Bôłt*, Jana Piépczi – *Moje stronë*, *Bryza*, Stanisława Pestczi – *Zaslubienié z Bôłtem*, Jerzégò Stachùrsczégò – *Wieczór nad morzem*, Jaromirë Labùdë – *Jesmë w morzu*, *Runita wodë*, Jana Walkùsza – *Patrónka rëbôków*, Stanisława Janczi – *Kaszëbskô*, *Bôłt* czë Bòżenë Szimańsczi wiérztã *Bëło spòkójné mòrze i cëché…*[11]. W tëch „kadrach” pòeticczich przewôżô niezmieniwnô znanka mòrza. Je òno òdbiéróné jakno rum żëcégò, co decydëje ò zagwësnienim spòdlégò bëcô lëdztwa nad nim mieszkającégò, a tim samim „akceptëjącëch czãsto drãdżé żëcé w ti krôjnie nordë”[12]. Stanisłôw Telega pòdsztrichiwô cësk gromisti bôłdzë na rozwij człowieka:

> Kòżdé strzodowiskò, co je zrzeszoné z charakteristiczną i gromistą bôłdzą mô wnet tak jak mòrze, swòjã specyfikã, swòjã magiã, swój romantizm i swój antiromantizm. […] Jistno je z pòchwatama <mòrsczégò swiatopòzdrzatkù >, <mòrsczi kùlturë> czë <mòrsczi spòlëznë>. Czedë miałë òne swój cwëk i bëłë wërazã wôżnëch różniców midzë lądã a mòrzã w czãdze pierwòsznëch spòsobów żeglarsczégò bëtowaniô, znaczi to wnet całowny dominacji mòrza nad człowiekã[13].

Mòrze nie je tej le rëmã fizyczny robòtë, nie je leno òbéńdą doswiôdczaniô bôłdzów, ale i sferą, w jaczi historiô dotikô ternoscë. Charakteristiczné dlô nadmòrsczégò wëzdrzatkù kùtrë i rëbacczé bôtë, rëbacczé jadra, lózé słuńcowiska, czirczi lecącé nad dënëgama, są stałima atribùtama artisticznëch chwëtów mòrsczégò pejzażu. Do nie nawlékają dzeła plasticznëch kùńsztów, a jeden

---

[11] Przëwòłóné nôzwëska pòetów, title wiérztów, a téż wëjimczi òstałë wzãté z wëbiérkù pòezji, w jaczim témizna mòrza sta sã prowadną òsą: *Pomorze i morze w poezji…*, s. 5–151.

[12] Tamò.

[13] S. Telega, *Odkrycie Bałtyku w literaturze*, Pòznań 1970, s. 31. Parłãcz człowieka z bôłdzą mòrza òdzdrzódliwô struktura jãzëka. Cësk mòrza – jak scwierdzywô Telega – merkac mòże w jãzëkach czë zwëkach gwôsnëch nôrodów, co òd lat żëją z mòrza i nad mòrzã, jak np. W anielsczich czë norwesczich (s. 31).

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

z nôbarżi fùl wërazów zdrëszënë z mòrsczim pejzażã dôł Marian Mòkwa. Jegò prôcë ùwieczniwają trud rëbôków, maraszbã jich robòtë. Artista pòdsztrichiwô realizm codniowòscë. Rëbôcë w plasticznëch ùjimniãcach Mòkwë òstelë òdszpéglony przë codniowëch dzejaniach, sparłãczonëch z bétowanim séców rëbacczich, wëpłiwanim w mòrze na malinczich kùtrach, a mòc jich wòlë i nieùdżibłosc jich dëcha artista wëwidniwô przez pòdsztrichniãcé fizycznëch znanków (pùklaté sztaturë, pòòróné głãbòczima brózdama zmarszczi i spiekłé słuńcã skarnie rëbôków, mòcné òd robòtë, bruné òd hëcë słuńca i wietrzeszczów rãce „lëdzy mòrza”)[14].

Rëbôcë Jana Trepczika

W taczim hewò ùjimniãcym tematu wôrt je przëwòłac liriczné ùtwórstwò Jana Trepczika, dlô chtërnégò kaszëbskô zemia to wëjątkòwi geògraficzny rum, jakno ùnikatowô krôjna mòrza i zemi, w jaczi bëłë wiôldżé historiczné zdarzënczi, a téż wmikanié w krëjamnotã swiata nôtërë. Kaszëbë to w ùjimniãcym pòetë wëjątkòwi rum, a ò jegò wôrtnotach swiôdczi bògati krôjmalënk i lëdze, co żëją pòdług òkreslonëch wôrtnotów. W ùjimniãcym Trepczika kaszëbskô zemia mô swòjégò gòspòdarza, chtëren je z nią mòckò zrzeszony, jak w wiérzce *Mòje stronë*, co ùkazywô łączbã emòcjonalną, egzystencjalną i dëchòwą z ùkòchónym môlã. W zbiérkù wiérztów *Odecknienié* Trepczika są wiérztë, co òpiéwają robòtã i maraszbã rëbôków i lëdzy mòrza. Nôwicy je jich w piątim dzélu pòezji. Ju same title lirików wskazywają na wôżny môl w pòeticczi swiądze „Méstra Jana”, jaczi zajimają rëbôcë i mòrze, chtërno je rëmã jich drãdżi robòtë. Wôrt je przëwòłac dokôzczi ò taczich titlach, jak: *Na zôloju* (*Rëbôk*, *Przódë, dali*, *Hej morze, morze!*, *Dënëga*, *Morze*, *Hej, na morze*, *Pojuga*, *Na wałë*, *Rëbôcë*, *Na lów*, *Mësla rëbôka*, *Na sztrądze*). Wiérzta Trepczika *Hej, morze, morze!* je swójnym himnã, co pòwstôł na tczã mòrza i jegò znaczënkù dlô bëtnoscë człowieka. Zawòłanié piesniowé, jaczé òdmikô lirik: *Hej, morze, morze, lubotné morze!* je pòwtórzoné w czile znaczënkòwëch kònfigùracjach, wskazywô na emòcjonalną łączbã, a téż patrioticzną zdrëszënã mieszkańca pòmòrsczi zemi z rëmã mòrza[15]. W lirицznym sztëczkù mòrze je jedną z nawëższich wôrtnotów:

---

[14] Wikszi zbiérk prôców artistë reprodukòwóny je w albùmie: M. Mòkwa, *Malarstwo*, oprac. W. Zmòrzińsczi, Pelplin 2003.

[15] J. Trepczik, *Hej, morze, morze!*, [w:] Tegòż, *Odecknienié*, Gduńsk 1997, s. 101.

O naji morze! Të jes nóm chëczą,
Kol ce le mieszkac chcemë, żëc.
Czë jes nóm gladą, czë wałë rëczą,
Kol ce na wasze wôrt je bëc.

Hej, morze, morze, zybiącé morze!
Na twojich wałach nasz je môl.
Głęboką brózdą bôt po ce orze.
Zdżinąc za ce nóm nie mdze żôl[16].

Pòeta w fòrmie zamiona „naji” pòdsztrichiwô zbiorowòsc nëch, co sã jednoczą z bôłdzą Bôłtu i nazéwają mòrze „chëczą”, a téż nôwikszą wôrtnotą, òsoblëwie, że w jedny z réżków je bënë mësla złożeniô żëcégò w òfierze „Bôłtu”, jakbë béł taczi mùsz.

Wile, wile, wita – rëbôk wiedno – rëbackô pòezjô klëkòwców

Pòeticczé ùtwórstwò pòkòleniô klëkòwców nawlékało do czile spòdlecznëch témiznów, w tim téż do rëmù Bôłtu i lëdztwa nad nim mieszkającégò[17]. Przédnikòwé mòtiwë òdnôszałë sã do mòrza i rëbôków, drãgòtë jich robòtë i pòwszédny egzystencji. Lirika Józefa Cenôwë i Leòna Roppla je mòckò zakòrzenionô w nordowi jawernoce, nadmòrsczich Kaszëb. Wiele pòeticczich sztëczków tikô sã kawlu rëbôków[18], bëtnoscë sparłãczony z bôłdzą mòrza i jegò bezwzglãdną mòcą, a przëkładã marinisticzny témiznë są wiérztë Leòna Roppla: *Swiąteczny rëbôk*, *Morsci diôbeł*, *O morsciëch wiatrach*, *Gòsk*, *Rëbackô dumka*, *Nowô piesniô rëbackô*, *Nad morzem, północą*, Józefa Cenôwë: *Stôry rëbôk do knôpa*, *Zbłądzony bôt*, *Rëbacczi bôt*, Klémenca Derca *Żôle morsczéch piôsków*, Jana Biandżi *Morze* czë téż Pawła Szefczi *Morskô cëszba nad Rewą* i *Morze, chto të jes*. Znaczënk mòrza dlô Kaszëbów-rëbôków wërazył L. Roppel słowama szoca – mazurka *Wile, wile wita…*:

---

[16] Tamò.

[17] Wëjimk nawlékający do rolë mòrza, pòrtretu rëbôków i òpisënk jich codniowi robòtë je w rozdzélu mòjégò aùtorstwa *Patriotyczne przesłanie niesione wierszem*, [w:] J. Cenôwa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*…, zw. S. XLIII, XLIX,LVI, LVII,

[18] Òb.: J. Tréder, *Wybrane aspekty języka kaszubskich rybaków morskich*, [w:] Téż nen, *Odmiany kaszubszczyzny. Słownictwo religijne, językoznawcze, rybackie i karciane*, Kartuzë 2010.

Wile, wile, wita – nasze mòrze,
Wile, wile, wita – tim jesc daje,
Wile, wile, wita – chto je zmòże,
Wile, wile, wita – chto je znaje.
Wile, wile, wita – rëbôk wiedno
Wile, wile, wita – cos zrëbaczi,
Wile, wile, wita – bò mù mòrze
Wile, wile, wita – wiele znaczi… [19]

Ten pisóny w piesniowò-tuńcowi fòrmie dokôzk brewiter pòkazywô, jakô je rolô mòrza w żëcym rëbôków, a téż nawzôjnô zanôleżnota midzë lëdzama baro bëlno znającyma krëjamnotë mòrsczi bôłdzë. Ta nawzôjnô zanôleżnota òdkriwô, że rëbôcë jakbë „òd wiedna” znają nôtërã ti bôłdzë i rolã, jaką mô w jich codniowim bëcym. Kò w réżce: „Wile, wile, wita – chto je znaje” pòjôwiô sã òdpòwiésc w pòsobnëch réżkach szoca – mazurka: „Wile, wile, wita – rëbôk wiedno / Wile, wile, wita – cos zrëbaczi”.

Pòecë przëbôcziwają téż dôwné dzeje, co tikają sã herojizmù Kaszëbów w biôtkach ze Szwédama, ò jaczim skribli Józef Cenôwa w wiérzce *Puck sztôtno zdrzi*:

Te był wiedno okrętów kotwicą,
w krzekwach je chronił twój cechi port,
Szwédze krwią mëlë jego strażnice,
bo ich prale sztolemny reboce,
co w nech biôtkach wieldzi miele part.[20]

Wôżnym zéwiszczã bëła téż pòlitika wzmòcnieniô Pòmòrzégò i Kaszëb na gòspòdarczi niwiznie (pòdsztrichniãcé wôdżi geògraficzno-ekònomicznégò pòłożeniô zrzeszonégò z przëstãpã do Bôłtu). Jan Bianga w wiérzce *Muerze* pisze ò jegò wôrtnoce i znaczënkù:

Hej muerze te nasze jedno!
Bez Cebie be bołe dzis zle.
Le z tobą złączoni na wiedno
Cały swiat ue nas ju wié.

---

[19] L. Roppel, *Wile, wile, wita…*, [w:] *Naszé stronë…*, s. 26.
[20] J. Cenôwa, *Puck sztotno zdrzi*, „Pomerania” 1969, nr 2.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

A spiéwosz te sobie muerze
Ued wieków to samue i jedno:
Dlo Puelszci należy Puemorze!
Te z nim na wieci – na wiedno![21]

Zôs Leòn Roppel jakno pòeta pòdjimôł témiznë wôżné dlô rozwiju i wzmòcnieniô juwernotë Kaszëbów. Temù zacht dzél jegò wiérztów doticzi Gdańska, jaczémù są pòswiãconé hewò taczé wiérztë: *Gduński Żuraw i Gduńczón*, *Zabawa we Dworze Artusa* czë téż *Rum omnium fundamenta*:

To rzec mogę dzisô i wszëtkim i smiało,
Że nima jak GDUŃSK nasz na swiece,
Bo miasto to pierwszé sens żëcô poznało,
Spragnionëch, zdrożonëch tak wiedno witało
I miało w radosnij opiece:
Rum omnium fundamenta[22]!

W pòeticczi widzbie Roppla Gdańsk je nôwicy miastã rëbôków i mieszczónów. Pòeta sztôłtëje pòeticką widzbã Gdańska i òdchôdô w tim òd pateticznëch strzódków ekspresji na zwësk bùdowaniô òpisënkù placu przez stil bëcégò i sparłãczoné z nim zwëczi. Stilistika nëch wiérztów je szpòrtowno-sarkasticznô, przedmiotã, chtërnégò òna tikô je dzélëk ùrdëgòwò-towarzësny kùlturë rëbôków i mieszczónów. Rëbôcë są téż przëtomny w kòlãdach Leòna Roppla, przemikłëch lirizmã, lubkòscą i cepłã (*Godë znad wodë, Nad morzem, północą*). Kòlibiónka *Bibi, Synku, bi… / Kolybiónka Nôsjętszyj Panienczi*).

Ù Józefa Cenôwë mët je baro ekspònowóny swójsczi rum mòrza. W pòezji Kaszëb marinisticzné wiérztë Józefa Cenôwë twòrzą òsóbną témiznową wëcmaniznã jegò ùtwórstwa. W kaszëbsczim ùtwórstwie są òne nôwielni reprezentowóné przez pòetã – piesniôrza mòrza i rëbacczégò kawlu. Je to apartny tip liriczi. Dlô przëkładu wôrt je przëwòłac title nëch wiérztów, w jaczich pòeticczé przeżëcé je wëcélowóné na òpisënk Bôłtu i kawlu rëbôków: *Morze – rëbackô ksęga*, *Powrót z morza*, *Morze starżą stoji*, *Gôdka morza*, *Ciéj nóm wicher… (Rëbackô spiewa)*, *Piesniô rëbôków*, *Dôka, dôka a dze dodom?*, *Puck sztôtno zdrzi*.[23]

---

[21] J. Bianga, *Muerze*, „Kleka" 1938, nr 1.

[22] P. Tóna, *Rum omnium fundamenta*, [w:] *Naszé stronë*, Warszawa 1955, s. 31–32.

[23] Marinisticznô témizna, artisticzné ùjimniãcé mòrza i rëbôków są realizowóné téż w malëtwie. Témiznã mòrza i nadmòrsczich rëbôków wëzwëskiwô w swòjim plasticznym

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

czë *Zbłądzony bôt*. Wiérztë, jaczi pòdjimają mòtiw mòrza są czãsto spiéwama dzyrsczich rëbôków, rëgnącëch w réżã. Rëbacczé piesnie razã z òpisywónyma w nich bôłdzama: mòrską brizą, rwiarzã, piorënama i bùrzama twòrzą òsóbny tip lirików òpiartëch na kùlturze rëbôków, jich òdwôdze i maraszbie mòrsczi robòtë. Òdwôga i ùcemiãga robòtë rëbôków z nordë mô pòeticką realizacjã w wiérzce:

Ciéj nóm wicher huczy, wëje,
Gwiżdże, grô i rykô,
Że na bôce nicht nie czëje,
Co sę gôdô, krzykô[24].

Czekawim pòeticczim chwëtã je ùżëcé fòrmów wërazów zwãkòszlachùjącëch, co òddôwają dôgã nadmòrsczégò rwiarzã, jaczi „gwiżdże”, „grô”, „rikô”, a téż „hùczi” i „wëje. To pòeticczé przërëchlenié òddôwô mòc jesz jedny bôłdzë, jakô je tak mòcnô, że zagłësziwô gôdczi lëdzy na „bôce”.

Egzystencjalné òbrôzczi rëbacczé

Pòsobną wëcmanizną wiérztów ò egzystencjalnym profilu je lirika Jana Piépczi i jegò òbëczajowé òbrôzczi, wzãté z codniowégò żëcégò z bôłdzą mòrza. Lëdze, jaczich pòrtretëje Jan Piépka to rëbôcë, fùl dzyrskòscë, dôdżi i nieùdżibłoscë dëcha. Przëkładë ti liriczi nawlékają do fòrmë piesni, jakô òdzdrzódliwô szëmòt i mùzykã mòrza, òpòwiôdô ò bezkómpromisowi maraszbie robòtë rëbôków. Westrzód dokôzów pòswiãconëch prawie ti témiznie wôrt je wërechòwac hewò taczé: *Piesniczka*, *Mòrskô latarniô*, *Noc pò sztormie*, *Walcôszk „Wialdze” – grôjkòwi z Zakrzewa*, *Ballada Rëbacczim sécarkóm*, *Przë wãdce*. Kaszëbi, chtërnym je pòswiãconô ta lirika są lëdzama, jaczich jesta je czësto sparłãczonô z bôłdzą mòrza i òd jaczi zanôleżny je jich bëcé a trwanié:

Wëgriwô mòrze piesniczkã stôrą,
Rëbacczé żëcé w ni zamkłé je;

ùtwórstwie Marian Mòkwa z serią prôc szpéglëjącëch rëbôków, jich drãgòtã robòtë, a téż realizm mòrsczi codniowòscë (òb. M. Mòkwa, *Malarstwo*, òprôc. W. Zmòrzińsczi, Pelplin 2003 i R. T. Bławat, *Stolem z morza i Kaszub. Życie i twórczość Mariana Mokwy (1889–1987)*, Pelplin 2011).

[24] J. Cenôwa, *Ciéj nóm wicher… (Rëbackô spiewa)*, [w:] *Ma jesma od morza. Poezja i proza kaszubska o morzu*, Gduńsk 1963.

Spiéwô ò wietrze, co rządzy chmùrą,
I w bôtów żagle ze złoscą dmie.

Zaspiéwô czasã piesniczkã gòrzu,
Wdzérają fale sã tedë w strąd.
A rëbôk spieszno séc zwijô w mòrzu
I wrôcô w stronë, gdze òstôł ląd.

Apartną pòetikã jak Jan Piépka ùprôwiô pòeta strzédnégò pòkòleniô – Jerzi Stachùrsczi w wiérzce *Przë sécach*, z tomù *Te pokazëją na mnie*[25]. Tu sã czerëjemë ju nié le w stronã mitu, ale do jawerny maraszbë lëdzy mòrza – rëbôków:

malowôł jem jich
jak wëcygelë z morza słuńce
o porénk
bëlë gwësny
że pomoże jim nafulowac kosze
pozdze przez całi dzéń[26].

W pòezji Jerzégò Stachùrsczégò realizm robòtë rëbôków tej-sej je tematã jegò pòeticczich ùjimniãców kaszëbsczi, nadmòrsczi jestë. Dokôzk *Przë sécach* sã jimô maraszbë rëbacczi codniowòscë. Jich bëcé je w tim przëtrôfkù zanôleżné òd nafùlowónëch rëbama séców. Pòeta równak wprowôdzô liriczną dwùznacznotã. W plasticznym ùjimniãcym nôpierszim znakã-symbòlã je słuńce. Òno witô rëbôków ò pòrénkù, òno żegnô jich ò smrokù z nôdzeją ùdónégò fëszowaniô. Plasticznô metafòra: *wëcygelë z mòrza słuńce / ò pòrénk* wzmòcniwô maraszbã cągłégò żdaniô na „skùtk robòtë”: *pòzdze przez całi dzéń / zdrzelë / w òtemkłé szerok remiona séców*, a w tim je téż prosbą-żëczbą ò bëlną, bòkadną fëszbã: *bëlë gwësny / że pòmòże jim nafùlowac kòsze.* Równak na bëlną fëszbã nót je kąsk dożdac, do nastãpnégò dnia, bez żódnëch gwarancji na pòmëslné wëcygniãcé jadrów. Bò robòta w tim òbjimie – jak skribli Michôł Żerebny, czej gôdô ò proze pòlsczégò marinisticznégò pisarza, Jerzégò Pachlowsczégò – to dzél lecbë człowieka mòrza, jegò òsoblëwô drãgòta zmôganiô sã z bôłdzą mòrza i samim sobą. Je òna przekléństwã, ùcemiãgą,

---

[25] Wëjimczi ticzącé sã pòezji J. Stachùrsczégò są w rozdzélu ksążczi *Kaszubskie morze, jeziora i rzeki*, [w:] A. Kùjik-Kalënowskô, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub…*, s. 202–204.

[26] J. Stachùrsczi, *Te pokazëją na mnie*, Gduńsk 1980, s. 23.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

katorgą, a téż błogòsławiéństwã[27]. Zanôleżnota człowieka od nôtërnëch prôw, jegò pòddanié sã bôłdzë mòrza je bezwarënkòwé. Òni decydëją ò „bëc abò nie bëc” rëbôków. W wiérztach pòetë nimò mòrza pòjôwiô sã téż słuńce, a pò richtoscë metafòriczno òddóny nôstrój jegò zôpadu:

zdrzelë
w òtemkłé szerok remiona séców
ale wieczorã słuńce
spadło za bezremiã
bãdą je wëcëgac
z mòrza
pòstãpnégò dnia[28].

Pòezjô Jerzégò Stachùrsczégò je przëkładã lirycznégò wezdrzeniô na rëbacką codniowòtã, dzãka chtërny snôżota kaszëbsczégò krôjmalënkù je wërzekłô w swòji prostoce. Stachùrsczi przë wspòmòżce plasticzny metafòriczi skribli ò mòrzu abò kaszëbsczich jezorach, jakô w swòji symbòlice sã òdnôszô do pòchwatów sparłãczonëch z robòcoscą, maraszbą, codniowòscą, ale i czëstoscą, snôżotą czë òdnową. Kaszëbë stôwają sã symbòlã krôjnë zjisceniô.

Na kùńc wôrt je przëwòłac zbiérk pòezji Mariana Selina *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, a w nim wiérztë, co òdnôszają sã do żëcégò i robòtë wëcmaniznë, jaką twòrzą rëbôcë: *Rëbackô chëcz, Syn òkrãtnika, Tobie mòrze, Mòrze szëmi,* zbiérk kaszëbsczich spiéwów: *Rëbacczi smùtk, Rëbôk rëbã prosy, Rëbackô robòta, Rëbôk w dôce,* czë pòlskòjãzëcznô *Pieśń kaszubskich rybaków.* Marian Selin, jaczi je z nordowëch Kaszëb, nazéwónëch prosto Norda, twòrzi òsoblëwi mikroswiat Hélsczégò Półòstrowù. Skribli ze swòjégò doswiôdczeniô, ùkazywô rëbôków i jich codniową jestã a robòtã. To realisticzny tip ùjimniãcô pòstacji, bez dodôwkòwégò ùfarwiwaniô żëcégò w drãdżich warënkach w sąsedztwie Bôłtu. Céchùje do te wëcmaniznã lëdzy, jaczich rzeszi nié blós zemia i mòrze, ale téż robòta a pòdobny system wôrtnotów. Są to lëdze, jaczich parłãczi pòdobny òdczuwanié swiata, chtërnëch jakbë wëkùła żmùdnô i drãgô robòta, a téż etos wôrtnotów przekazywónëch z pòkòleniô na pòkòlenié. Kò tuwò òd wieków panëją ùgwësnioné prawa i òbrzésczi, robòta rëbôków i lëdzy mòrza, chtërna wëkùwô jich człowieczą òdpòwiedzalnotã[29]. Kòżdé pòkòlenié wrôstô w etos robòtë przekôzóny przez pòprzédców. Òd rëbacczi sécë – jak pisze Selin – ni ma ùcekù i nót je rëgnąc w mòrze, chtërno z jedny stronë je ùbëtné i jagòdlëwé, zôs z jinszi – mòże bëc grozné i nieprzewidiwalné. Lëdze mòrza, jaczich òdszpéglowôł Selin są prosti, ale téż pragmaticzny. Są wiérny tradicji i swòji wierze, chtërnã mésterno dozérają. Kò są ù se, a tej téż nie brëkùją żódnégò bùtnowégò pòcwierdzeniô. Rëba i gléń chleba, a w bùdlë szlók słodczi wòdë sygô za wszëtczé materialné dobroctwa swiata. Kò nad wszëtczim i wszëtczima dulczi *Patrónka rëbôków,* jak mô zatitlowóné jednã z wiérztów jinszi dzysdniowi pòeta – to je Jan Walkùsz.

---

[27] M. Żerebny, *Rybackie oblicze morza w prozie J. Pachlowskiego*, [w:] *Literatura Wybrzeża po 1980 roku*…, s. 208. Michał Żerebny, jak pòddôwô interpretacji „mòrską i òceaniczną” prozã Jerzégò Pachlowsczégò, aùtora midzë jinszima tomów pòwiôstków: *Delfiny idą pod wiatr* (1963 r.), *Ryba i słońce* (1971 r.), *Opowiadania morskie* (1977 r.) i romana: *Wołanie horyzontów* (1977 r.), w pòdrechòwanim artikla pòddôwô socjopsychòlogiczny refleksji sprawã „człowieka mòrza”. Ò nym jiwrze w widze dzysdniowëch nôùk humanisticznëch skribli: „Studia z òbjimù psychòlogii i socjologii lëdzy mòrza aùtoritatiwno pòdsztrichiwają dalek pòsëniãtą apartnotã i specyfikã strzodowiska, a téż spòlëznë, co w tim strzodowiskù je. Warczi marinë i dalekmòrsczégò rëbôka, jak wëkazywają wielelatné midzënôrodné badérowania, pòcygają z sobą głãbòczé psychòspòlëznowé skùtczi, co wëlôżają z wielelatny robòtë na mòrzu. Robòta i żëcé na statkù są bróné za czësto apartné, specyficzné gałãze lëdzczégò dzejaniégò. Tã apartnotã znankùje <jinszi, to znaczi dze jindze niespòtikóny np. na lądze manualno-rëszny ôrt robòtë i, co za tim jidze, jinszé charakterologiczno i òbëczajowò lëdze – robòtnicë statków>. Tak tej w specyficznëch warënkach robòtë na mòrzu pòwstôwô mikrospòlëzna dzyrsczich, solëdarnëch, wëtrwałëch wanożników – mòrskô spòlëzna statkòwëch załogów” (s. 212–213).

[28] J. Stachùrsczi, *Przë sécach*, [w:] *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990 r.)*, przërëchtowelë: R. Drzéżdżón, G. J. Schramke, Gdiniô 2004, s. 205.

Patrónka rëbôków – Swiãtô Barbara

W dëchòwi tradicji Pòmòrzégò i Kaszëb môl swiãti Barbarë – nazéwóny w tim kùlturowò-geògraficznym rëmie – patrónką rëbôków i lëdzy mòrza, je zagwës baro wôżny. Swiãtô Barbara na Kaszëbach zajima pòczestny môl w panteónie swiãtëch na Kaszëbach. Tegò swiadectwã je òdpùst „pòwszédno w ùżëcym i na swiãtą Barbarã”[30] – jak pisze Barbara Stelmachòwskô w ksążce *Rok obrzędowy na Pomorzu* – „w rozmajitëch môlach sã zjéżdżô i schòdô tëli rëbôków i wiesónów na nôbòżéństwa òdpùstowé, kùli na swiãto Matczi Bòsczi

---

[29] Lirice Mariana Selina pòswiãcył swòjã wëpòwiésc analiticzno-interpretacyjną Daniel Kalënowsczi, *Szkice, portrety i pejzaże. O literaturze Mariana Selina*, [w:] M. Selin, *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, Wejrowò–Gdiniô 2016, s. 5–18.

[30] B. Stelmachòwskô, *Rok obrzędowy na Pomorzu*, Gdiniô 2016, s. 208.

Swôrzewsczi”[31] a w jinszim môlu: „Na nôbòżéństwach do swiãti Barbarë je wiedno propòrc rëbacczich wëcmaniznów ùsadzony na maszce dwigónym przez sztërzech abò szesc rëbôków.”[32] W môlëznie Jastarniô 4 gòdnika fejrowóné je parafialné swiãto:

> W tim dniu môlowi rëbôcë zamôwiają nôbòżéństwò, baro ùroczësto òdprôwióné. Pò nôbòżéństwie spiéwają suplikacje, a proszą ò bëlną fëszbã. Òni jã mają za patrónkã òd nôgłi smiercë i ùcékają sã do ji pòmòcë jak jidze niebezpiek na mòrzu. Òbrazów swiãti Barbarë nie żłobią prôwdac na bôtach, bò je zwëk żłobieniô krziża, le zdarzëło sã, że òbrôz swiãti Barbarë retôł rëbôków w czasu mòrsczi bùrzë[33].

Kò dulczi Swiãtô nad wszëtczim i wszëtczima, doch jak mô zatitlowóny jednã z wiérztów dzysdniowi pòeta – to je Jan Walkùsz, *Patrónka rëbôków* je tam przëtomnô, dze òsoblëwie grozy niebezpiek lëdzama z mòrzã sparłãczonym. Swiãtô Barbara wiedno dulczi nad tima, co są w pòtrzebie i nosy òchronną pòmòc, kò je dlô rëbôków Patrónką.

Jednã z wiérztów dzysdniowégò pòetë – Rómana Drzéżdżóna – *Swiãtô Barbara* je pòeticką prosbą wërzekłą w miono rëbôków, żebë Swiãtô dozéra jich i zséla bëlné wiodro, co sprzijô fëszowaniémù. Nôbarżi prosbë te czerowelë rëbôcë z Nordowëch Kaszëb – Nordë i Pôłniowëch Kaszëb – Gôchów. Jedny rëgnãlë z jadrama w mòrze na fëszowanié, drëdzë fëszowelë w słodczich wòdach jezór, le jedny i drëdżi szukelë pòmòcë Swiãti Barbarë. Temù prawie bierze sã przekònanié, że:

Barbara swiãtô
Ò rëbôkach pamiãtô
Temù òni żdają
Na ji dolmaczenié
Jaczé bãdze wiodro
W Bòżé Narodzenié
Czej Barbara w wòdze
Gòdë mdą pò lodze
Czej chòdzy pò lodze
Gòdë bãdą w wòdze[34].

---

[31] Tamò.

[32] Tamò.

[33] Tamò, 207.

[34] R. Drzéżdżón, *Swiãtô Barbara*, „Najô Ùczba”, dodatek do „Pomeranii”, gòdnik 2007, s. 8.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Kaszëbskô lirika a piesnie twòrzą baro żëwą kùlturową tradicjã Kaszëb. Tu mòżna bë pisac ò lirice mòrza i spiéwach rëbôków. W kaszëbsczi lëteraturze mòtiw mòrza i zrzeszonëch z nim rëbôków sã pòjôwiô ju w ùtwórstwie XIX wiekù (H. Derdowsczi) i pòczątkach XX wieku (H. Gòłãbiewsczi). Nôpierszi bôczënk òstôł przede wszëtczim zbrzątwiony na pòeticczi widzbie lëdzy sparłãczonëch z mòrzã. Temù téż w artiklu òbecnô analiza i interpretacjô wiérztów pòetów, co przënôlégają do karna zwónégò „klëkòwcama" (P. Szefka, L. Roppel, J. Cenôwa), jaczi twòrzëlë przed II swiatową wòjną, a téż pò ni, a témizna rëbôków bëła jedną z nôpłôtniészich. Wôżnym pòeticczim głosã w dzysdnowi kaszëbsczi pòezji są liriczné sztëczczi Jana Piépczi i Jerzégò Stachùrsczégò. Z nônowszi liriczi przëwòłóné òstałë wiérztë Jana Walkùsza i Rómana Drzéżdżóna. Òbaji pòecë òbrazëją kùlt Swiãti Barbarë na Pòmòrzim i wiarã Kaszëbów z Ji dozérczą mòc.

W lëteracczim ùjimniãcym Kaszëb sã zdôwô, że w rëmie Pòmòrzô i bëtnoscë mòrsczi bôłdzë òd wieków mało co sã zmieniwô. Rëbôcë, dëcht jak jich przódkòwie, z tą samą mòcą i ùdórnoscą rézëją w mòrze na fëszowanié i z tą samą wiarą, a téż cerplëwòtą zastôwiają w mòrsczé wòdë swòje jadra, żebë żdac na szczestlëwą fëszbã i fùl rëbów jadra. Zôs na lądze spãdzywają rëbôcë i jich rodzynny czas przë bétowanim pòrwónëch séców, żebë pòsobny rôz wëpłënąc na wòdë Bôłtu i pòszëkac szczescégò w ùdóny fëszbie abò téż ju nigdë nie przińc nazôd na swòjã domôcëznã. Tej mòrskô bôłdzô mô tragiczny òbjim, stôwô sã rëmã, jakô zabiérô żëcé lëdzy. Je to òsoblëwô lirika, téż fùl melodii i mùzycznoscë, tesznotë i miłotë do mòrza, jaczé jeden z ùtwórców nazwôł chëczą. Kò nié jinaczi le w fòrmie zamiona „naji" pòecë skriblą ò wëcmaniznie, jaką twòrzą rëbôcë i lëdze mòrza.

Skrócënk

Nen tu articzel tikô sã òbrazu rëbôków i lëdzy mòrza òsoblëwie w pòezji, mni w kaszëbsczi prozë XX wiekù, z òdniesienim téż do pòeticczégò ùtwórstwa XXI wiekù. Kò nôbarżi nen tekst ùkazywô, jaczi lëteracczi òbrôz herojów sparłãczonëch swòją codniową jestą z bôłdzą mòrza kreùją pisarze, a przede wszëtczim pòecë w kaszëbsczi lëteraturze. W lëteracczi kreacji rëbôcë są przedstawiony jakno lëdze ò òsoblëwi determinacji w codniowi maraszbie robòtë na mòrzu. Jich dôga, dzyrskòsc i nieùdżibłosc dëcha bierze sã midzë jinszima z pòkòleniowi tradicji, z przekazywónégò w familii rëbacczégò warkù, nôczãscy z òjca na sëna. Z jedny stronë mòrze je bôłdzą, chtërna ùtrzëmiwô „lëdzy Bôłtu" przë żëcym, zôs z drëdżi wëlôżô jakno rum grozë i niebezpiekù.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

W artiklu je pòkôzóné ùtwórstwò òsoblëwie Hieronima Derdowsczégò, Hieronima Gòłãbiewsczégò, Pawła Szefczi, Józefa Cenôwë, Klémenca Derca, Jana Trepczika, a téż Mariana Selina, Jana Piépczi, Jerzégò Stachùrsczégò a Rómana Drzéżdżóna mët.

Abstract

The paper presents the images of fishermen and other people of the sea mainly in Kashubian poetry, including the poetry of the 21st century, as well as in 20th century Kashubian prose. First of all, this paper discusses the images of the people whose daily existence is connected with the sea element, created by writers, especially poets, in Kashubian literature. Fishermen are presented as people determined to work hard at sea. Their strength, courage and fortitude come from the family tradition as the job is passed on from generation to generation, most often from father to son. On the one hand, the sea is the element that keeps the “people of the Baltic Sea” alive; on the other hand, it appears to be a fearful and dangerous place.

The paper presents the works of Hieronim Derdowski, Hieronim Gołębiewski, Paweł Szefka, Józef Ceynowa, Klemens Derc, Jan Trepczyk, as well as the works of Marian Selin, Jan Piepka, Jerzy Stachurski and Roman Drzeżdżon.

Bibliografia:

Bianga Jan, *Muerze*, „Kleka” 1938, nr 1.

Bławôt Roman T., *Stolem z morza i Kaszub. Życie i twórczość Mariana Mokwy (1889–1987)*, Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 2011.

Bòrzëszkòwsczi Józef, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Instytut Kaszubski, Gduńsk 2011.

Cenôwa Józef, *Puck sztotno zdrzi*, „Pomerania” 1969, nr 2.

Cenôwa J., Roppel L., Derc K., Bianga J., Szefka P., Schroeder F., *Poezja twórców kręgu „Klëki”*, òprôc. i przëpisczi H. Makùrôt, wstãp: J. Bòrzëszkòwsczi, A. Kùjik-Kalënowskô, H. Makùrôt, Instytut Kaszubski, Gduńsk 2015.

Derdowsczi Hieronim, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, oprac. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Instytut Kaszubski, Gduńsk 2007.

Drzéżdżón Jan, *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939*, Wydawnictwo Morskie, Gduńsk 1973.

Drzéżdżón J., *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1986.

Drzéżdżón Róman, *Swiãtô Barbara*, „Najô Ùczba”, dodatek do „Pomeranii”.

Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990 r.), przër.: R. Drzéżdżón, G. J. Schramke, Region, Gdiniô 2004.

Gòłãbiewsczi Heronim, *Obrazki rybackie*, Wydawnictwo Region, Gdiniô 2008.

Kalënowsczi Daniel, *Powrót i wrastanie. Obrazy literackie na polskim Pomorzu 1945–1965*, [w:] *Dzieje wsi pomorskiej. VII Międzynarodowa Konferencja Naukowa*, red. A. Chludzyńsczi, R. Gazyńsczi, Uniwersytet Szczeciński oraz Gminny Zespół Oświaty i Kultury w Dygowie, Dëgòwò–Szczecëno–Pruszcz Gdańsczi 2008.

Kalënowsczi D., *Raptularz kaszubski*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Gdunsk 2014.

Kalënowsczi D., *Sylwa kaszubskie*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Gdunsk 2017.

Kalënowsczi D., Kùjik-Kalënowskô A., *Vademecum kaszubskie. Literatura kaszubska. Rekonesans*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Instytut Kaszubski, t. IV, Gdunsk 2017.

Kùjik-Kalënowskô Adela, Kalënowsczi Daniel, *Od Smętka do Stolema. Wokół literatury Kaszub*, Akademia Pomorska w Słupsku, Instytut Kaszubski, Gdunsk 2009.

Kùjik-Kalënowskô A., *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub, Instytut Kaszubski*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Gdunsk–Słëpsk 2011.

Kùjik-Kalënowskô A., *Literatura kaszubska w perspektywie antropologii kulturowej*, „Slavia Occidentalis”. Litteraria, t. 70/2, 2013 (2014).

Kùjik-Kalënowskô A., *Od literatury ludowej do kaszubistyki. Literatura kaszubska w dyskursie historycznoliterackim*, [w:] *Centra – peryferie w literaturze polskiej XX i XXI wieku*, red. W. Browarny, E. Rëbickô, D. Lësôk-Gãbala, TAiWPN Universitas, Kraków 2015.

Kùjik-Kalënowskô A., *Święte siły natury. O kilku motywach w literaturze kaszubskiej*, [w:] *Wielkie Pomorze. Wierzenia i religie*, red. D. Kalënowsczi, Akademia Pomorska w Słupsku, Słëpsk 2015.

Kùjik-Kalënowskô A., *Kobiety pisza po kaszubsku – autorki i tematy. Szkic interpretacyjny*, „Slavia Occidentalis” 74/2, 2017 (2018).

Labùda Gerat, *Zapiski kaszubskie, pomorskie i morskie*, Oficyna Czec, Gdunsk 2000.

Literatura Wybrzeża po 1980 roku, red. T. Arendt, K. Turo, Bernardinum, Pelplin 2004.

Linkner Tadeùsz, *Z literatury młodokaszubów: Aleksander Majkowski. Studia i szkice*, Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 2013.

Literatura kaszubska w nauce – edukacji – życiu publicznym, red. Z. Zelónka, Instytut Kaszubski, Gdunsk 2007.

Ma jesma od morza. Poezja i proza kaszubska o morzu, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdunsk 1963.

Mòkwa Marian, *Malarstwo*, òbrobił. W. Zmòrzińsczi, Bernardinum, Pelplin 2003.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Neureiter F., *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Bòduszińskô-Bòrowikòwô, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gduńsk 1982.

Pniewsczi Władisłôw, *Morze polskie i Pomorze w pieśni*, Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki, Gduńsk 1931.

Pomorze i morze w poezji, zebr. i oprac. B. Arsoba, J. Borzyszkowski, Instytut Kaszubski, Książnica Pomorska, Gduńsk–Szczecëno 1998.

Pomorze – mała ojczyzna Kaszubów (Historia i współczesność) / Kaschubisch – Pommersche Heimat (Geschichte und Gegenwart), red. J. Bòrzëszkòwsczi, D. Albrecht, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Instytut Kaszubski, Gduńsk–Lubeka 2000.

Samp Jerzi, *Smętek. Studium kreacji literackich*, Wydawnictwo Morskie, Gduńsk 1984.

Samp J., *Poezja rodnej mowy*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gduńsk 1985.

Selin Marian, *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie oraz Wydawnictwo Region, Wejrowò–Gdiniô 2016.

Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (1991–2008), przër. G. J. Schramke, Region, Gdiniô 2010.

Stachùrsczi Jerzi, *Te pokazëją na mnie*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gduńsk 1980.

Stelmachòwskô Bòżena, *Rok obrzędowy na Pomorzu*, Wydawnictwo Region, Gdiniô 2016.

Telega S., *Odkrycie Bałtyku w literaturze*, Wydawnictwo Poznańskie, Pòznań 1970.

Piętów Tóna, Staszków Jan, *Naszé stronë. Wybór wierszy i opowiadań kaszubskich*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1955.

Tréder Jerzi*, Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego*, Gduńsk 2005.

Tréder J., *Odmiany kaszubszczyzny. Słownictwo religijne, językoznawcze, rybackie i karciane*, Oficyna Czec, Kartuzë 2010.

Trepczik Jan, *Odecknienié*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Odział Miejski w Gdańsku, Gduńsk 1997.

Z Kaszub do Austrii. Korespondencja literatów kaszubskich do Ferdinanda Neureitera, òprôc. A. Kùjik-Kalënowskô, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gduńsk 2017.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Aleksandra Majkòwskô
Pòmòrskô Akademiô w Słëpskù

Mòdernô technologiô i nowòczasny kùńszt w tradicjowim òbrëmim na przëkładze witrażów w kòscele pw. sw. Józefa Rzemiãsnika w Gniewinie

Modern technology and modern art in a traditional setting: Stained-glass windows in St. Joseph's Church in Gniewino

Kluczowé słowa:
witraże, Gniewino, Jarosłôw Wójcëk, Marión Miotk

Keywords:
stained-glass windows, Gniewino, Jarosław Wójcik, Marian Miotk

Witraże to kòmpòzycje zrobioné ze sztëczków farwnégò òknowégò skła, parłãczonëch colemało òłowianyma ramkama i ùmôlowionëch midzë żelôznyma balkama, jaczé je dzelą na tzw. „kwatérë”[1]. Nawetka, czej pòjôwiają sã w dzysdniowëch bùdinkach, òsoblëwie w swiãtnicach, twòrzi sã je wedle reglów, jaczé pòwstałë dôwno temù, czãsto w strzédnëch wiekach. Tej-sej równak te tradicjowé òbrëmia kùńsztu jistniejącégò òd wiele stalatów są wëzwëskiwóné przez terôczasnëch artistów do ùsadzywaniô dokazów, chtërne wëchôdają bùten przëjimniãtëch schematów. Z taczim przëtrôfkã mómë do ùczinkù w kòscele pw. sw. Józefa Rzemiãsnika w Gniewinie.

---

[1] Przër. *Witraż*, [w:] *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. K. Kùbalskô-Sulkewicz, M. Bielskô-Łach, A. Manteuffel-Szarota, Warszawa 2002, s. 441.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Wëbróné wëdarzenia z historii witrażowiznë

Kùńszt witrażu pòjawił sã w stôrodôwnoce. Sparłãczoné farwné sztëczczi skła miałë tej wierã fónkcjã klénotów. Rozwicé ti techniczi bëło w XII w. we Francëszczi. Strzédnowiekòwi artista zaczinôł robòtã òd wësłëchaniô, czegò chce ten, chto òbsztëlowôł dokôz. Pózni rëchtowôł projekt i miôł starã ò jegò zacwierdzenié. Ten schemat nie pòzmienił sã tak pò prôwdze do dzysô, co mô cësk na to, że ùtwórcowie witrażów mało czedë sygają do nowòczasnégò kùńsztu, jaczi je drãdżi dlô wikszoscë òdbiérców. Żelë jidze ò samã technikã robòtë, to pòdług ùchòwónëch przekazënków „witrażiscë nôprzód rëchtowelë drzéwiané tôfle, na jaczé przënôszelë céchùnk projektu ò wëmiarach pózniészégò witraża. Pózni céchòwelë lënie òłowiany sécë i akùrôtno dogôdiwelë farwë skła, jaczé wedle jich wskôzów bëło cãté i na kùńc malowelë”[2]. Pòmalowóné skło wëpôliwelë w piecach. Farwa dzãka temù parłãczëła sã mòcno z głôdką sklóną wiéchrzëzną. Wëpôloné skło bëło òprôwióné w òłów[3].

Na zôczątkù artiscë mielë do wëzwëskaniô blós czôrną abò brunawą farwã. Kòl 1300 r. dzãka islamsczim artistóm, chtërny mielë długą tradicjã robòtë ze skłã, òstała òdkrëtô we Francëszczi strzébrznô żôłc, jakô chùtkò rozkòscérzëła sã na sąsedné kraje. Do pòłowë XII w. w kòscołach bëłë dosc môłé òkna, tej witraże bëłë skrómniészé, czãsto przedstôwiałë leno jednã pòstacjã abò scenã. Czedë scanë zaczãłë przebijac wikszima òknama, witrażowizna ùdostała nôwikszi rozwij. Pierszé tegò przëkładë pòjawiłë sã w katedrach m.jin. w Bourges, Chartres i Canterbury. Z czasã scanë bëłë zestôwioné leno z nosnëch szkeletów i òknowëch dzurów, a witraże stałë sã nôwôżniészim dzélã zdobieniô gòticczich katedrów[4]. Òd strzédnëch wieków témizna witrażów bëła sparłãczonô przédno z pòstacjama ze Swiãtëch Pismionów, scenama, jaczé miałë bëc òstrzegą przed kãtrzëtwą, łakómstwã i jinyma grzéchama, a tej-sej téż z wëdarzeniama z żëcégò państw, królewsczich i książëcëch dwòrów. Òbrazë z farwnégò skła przedstôwiałë téż legendë z żëcô swiãtëch abò biblijné historie, czãsto pòkazywóné w fòrmie scenów zamkłëch we wiôldżé sztërëlëstë,

---

[2] B. Kùrmann-Schwarz, *Gotycka sztuka witrażowa*, [w:] *Sztuka gotyku. Architektura. Rzeźba. Malarstwo*, red. R. Toman, Kraków 2000, s. 468–483.

[3] Tamò.

[4] Wicy na témã rozwiju witrażowiznë w strzédnëch wiekach w: B. Kùrmann-Schwarz, *Gotycka sztuka witrażowa…*

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

òkrãgłé medaliónë abò sztërënórtë, òkòloné kwiatowatima òbrëmiama. Witraże dôwałë żëwi i widny szëk, a zestôwienié farwów przëbôcziwało wôrtné kamienie, ùsôdzającë znankòwną dlô gòtikù harmòniã farwów. „Bënë swiãtnicë, w strzédnëch wiekach, miało symbòliczny znaczënk – dzãka witrażóm ni ma widzec bùtnowégò swiata (to je cónë *profanum*), witraże twòrzą rum *sacrum*, niebną òbéńdã. Mómë z nią do ùczinkù we westrzódkù swiãtnicë”[5]. Òd XVI w. skło bëło malowóné szklëwionyma farwama, jaczé bëłë zmòcniwóné przez wëpôlanié farwë. Céchùnczi dzãka temù bëłë akùrôtniészé, a wielëna farwów wiele wikszô jak w strzédnëch wiekach. W XVIII w. módné stałë sã widné bëna i nawetka z niejednëch kòscołów rëmelë witraże. Pòjôwiałë sã za to imitacje witrażów – tzw. witrochromiô[6].

Wôżny znaczënk w historii witrażów miała secesjô, jakô przëniosła nowé techniczi i méstrów witrażowiznë. Wôrt wspòmnąc chòcle Louisa Comforta Tiffany’égò, chtëren òdkrił m.jin. technikã mòzajikòwégò skła, jakô zanôlégô na „stopiwanim lopka pasowno ùłożonëch farwnëch sklónëch nitków, a pòtemù przecynanim lopka wprzék na cenczé platczi”[7]. Jegò witraże do dzysô mają za arcëdokazë (m.jin. *Wëzdrzatk Oyster Bay*, *Sztërë Cządë Rokù*). Òkòma Tiffany’égò w tim czasu bëlné ùsôdzczi twòrził Emile Gallé, chtëren téż ùbëlniwôł technikã òbrôbianiô skła[8]. Wôrt pòdczorchnąc, że témizna witrażów w tim cządze corôz czãscy òdchòdzëła òd religijnëch mòtiwów.

W Pòlsce przédnym witrażëstą na przełómanim XIX i XX w. béł Józef Mehóffer, chtërnégò nôwikszim dobëcym bëło ùdostanié I nôdgrodë w midzënôrodnym kònkùrsu na projekt witrażów do kòlegiatë we Fribùrgù. Projekt ten zjiscywôł òb 40 lat. Przedstôwiôł òn pòstacje mãczelniczków „z włosama wãgòrzącyma sã westrzód kwiatów, z całama, jaczé wëprzédniwają sã cągłą bladoscą òd bògactwa lilewëch i czerwònëch farwów, òkòma pòstacjów swiãtëch matrón”[9]. Witraże twòrził téż Stanisłôw Wëspiańsczi – znóné są òsoblëwie dokazë artistë dlô kòscoła frãcëszkanów w Krakòwie. Jegò kómpòzycje nie bëłë równak bëlno przëjimóné przez tëch, co je mielë òbsztëlowóné, bò wedle nich bëłë za baro nowacczé. Dlôte téż wiele jegò projektów nigdë nie

---

[5] A. D. Majkòwscë, *Wyjątkowy obiekt na mapie Europy. Witraże w kościele pw. Św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie*, Nadolé–Gniewino 2020, s. 4–5.
[6] Zdrzë *Witrochromia*, [w:] *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*..., s. 441.
[7] G. Fahr-Becker, *Secesja*, Kraków 2000, s. 313.
[8] Zdrzë tamò, s. 114–116.
[9] *Dzieje sztuki polskiej*, red. B. Kòwalskô, Warszawa 1987, s. 149.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

òstało zrealizowóné[10]. Ò prôwdzëwi òdrodze witrażowiznë mòżemë gadac òd pòłowë XX w. Je to widzec téż na Kaszëbach, dze witraże pòjôwiają sã prédno w kòscołach. Colemało równak są twòrzoné nieòriginalné dokazë, jaczé pòwtôrzają témë i techniczi znóné òd dôwna. Jednym z czekawëch wëjątków je kòscół pw. sw. Józefa Rzemiãsnika w Gniewinie.

Nowackô technika i eksperimentë Jarosława Wójcëka

Aùtorã witrażów w gniewińsczi swiãtnicë je absolwent Akademie Snôżégò Kùńsztu w Krakòwie, Jarosłôw Wójcëk, chtëren zajimô sã prédno żłobienim i artisticznym rzemiãsłã. Robi téż projektë sakralnëch bënów i ùsadzywô jich wëkùstrzenié. Je ùtwórcą wiele pòmników i wôłtôrzów, a nôwikszé ùwôżanié dôł mù projekt papiesczégò wôłtôrza, jaczi stojôł w Pelplënie òb czas pielgrzimczi w tim miesce sw. Jana Pawła II w 1999 r.

Prédnym zôczãtnikã deje stwòrzeniô apartnëch witrażów w Gniewinie béł tameczny probòszcz ks. dr Marión Miotk. Zaczãło sã òd òdnowieniô prezbiterium w 1999 r. Jarosłôw Wójcëk projektowôł wnenczas nowi wôłtôrz, môl prowadzeniô i ambònã. Ks. Miotk rozsądzył, że bãdze wespółrobił z artistą téż òb czas pòsobnëch robòtów, żebë całé bënë miało jeden szëk. W pòstãpnëch latach Wójcëk zaprojektowôł i zrobił mòzajikã, co przedstôwiô sw. Familiã, mòzajikòwé stacje Krziżewi Drodżi, „Zdrzódła żëwi wòdë” nad chrzestnicą i sklóną pòkriwã chrzestnicë, kropielnicã ze stopionégò skła, tabernakùlum i witraże.

Ùdba Jarosława Wójcëka na te slédné bëła – òsoblëwie z technicznégò pòzdrzatkù – baro nowackô i réskòwnô. Witraże miałë pòwstac dzãka ùżëcémù tzw. metodë fùsyngù. Pòzwa ta pòchòdzy òd anielsczégò słowa „fuse” – „stapiac”. Je to technologiô ceplnégò òbrôbianiô skła w apartnëch piecach. Dôwô to mòżlëwòtã parłãczeniô – dzãka ùdostaniu pasowny cepłotë – dzélów skła ò rozmajitëch sztôłtach i farwach. Nowaczëzna zanôlégała prédno na tim, że artista miôł òdlôc w skle plaskatorzezbë, co przedstôwiają biblijné pòstacje i scenë, jaczé mają wiôldżé wëbrzëszenia (do 7 cm), na taczi ôrt, żebë jich wôga pòzwòlëła na wstawienié jich w òkna[11].

---

[10] Zdrzë tamò, s. 147–148.

[11] Drobnotë ti metodë zaprezentowôł Jarosłôw Wójcëk òb czas prelekcji wëgłoszony w 2019 r. i zaregistrowóny przez òperatora Twòji Religijny Telewizji. Przistãpny na http://

Ani òbsztëlowùjący, ani wëkònywôcz nie bëlë gwësny, jaczi to dô brzôd. Pòcwierdzył to artista òb czas prelekcji w gniewińsczim kòscele w 2019 r.:

> Nadzwëkòwô òtemkłosc ksãdza probòszcza zdzejała to, że jô sã na to dôł. Zaczął jem szëkac. Jak jô bë wiedzôł, że to tak bãdze wëzdrzało, to bëm wierã nie zaczinôł, bò jô chcôł jinaczi, jô chcôł ambitno robic plaskatorzezbë ze skła. Jô so ùmëslił to tak, że òdlejã w skle to, co wëżłobiã np. w glënie. I to sã òkôzało drãdżé. Jô nie mëslôł, że jaż tak i że nicht donąd tegò nie robił[12].

Setczi prób stwòrzeniô pierszégò witraża warałë kòl trzech miesący. Òb czas robòtë artista mùszôł wiedzec so radã z wszelejaczima drãgòtama zrzeszonyma z wëbranim pasownëch materiałów do plaskatorzezbów i wëtrzëmałëch na cepło fòrmów, nie dopùscëc do twòrzeniô sã pãcherzów z lëftu w wëtopionym skle itd. Wiele drobnotów ti robòtë nie je do dzysdnia znónëch, bò Jarosłôw Wójcëk nie chce jich zdradzëc: „Nicht na swiece tak czegòs nie robi. Kąsk tej niech to mdze krëjamné. Nie chcã sã dzelëc”[13].

Pierszi witraż – *Zwiastowanié* – béł twòrzony wiele razy, nawetka wersjô ju zamòntowónô òstała zjãtô i zastąpionô jinszą:

> Na zôczątkù òkôzało sã, że nie je òn dopasowóny farwama, pò zamòntowanim më mùszelë gò scygnąc, drëgô wersjô miała dwie sparłãczoné wiôrztë: jednã głôdką, a drëgą wëbrzëszoną, żłobioną. Mòntôż sparłãczonëch rutów, jich hermeticzné ùtknienié, żebë na skùtk fùchtnoscë nie òstałë zaropioné, przë wiôldżich wëbrzëszeniach jedny z nich, òkôzôł sã baro zapëzglony. Ta metoda brëkòwała tak wiele robòtë, że më mùszelë jã niechac[14]

– gôdô probòszcz z Gniewina.

Kùńc kùńców Jarosławòwi Wójcëkòwi ùdało sã ùdostac zaplanowóny cél. Ùżił techniczi, jakô je krótkô żłobiznie. Dała mù òna mòżlëwòtã zrzeszeniô dwùch ôrtów kùńsztu. Wedle Lujizë Fijałkòwsczi, historiczczi kùńsztu, jakô robi dzysdnia na Królewsczim Zómkù w Warszawie, je to nié leno nowacczé, ale mô téż wësoką artisticzną rówiznã:

---

www.telewizjattr.pl/dzien/2020-02-02/34874-kosciol-w-gniewinie-jaroslaw-wojcik.html (dostãp: 30.10.2020).

[12] http://www.telewizjattr.pl/dzien/2020-02-02/34874-kosciol-w-gniewinie-jaroslaw-wojcik.html (dostãp: 30.10.2020).

[13] Tamò.

[14] A. D. Majkòwscë, *Wyjątkowy obiekt na mapie Europy*…, s. 8–9.

> W òknach kòscoła pw. sw. Józefa Rzemiãsnika w Gniewinie pòdzywiómë bënë witraż, a òbzérającë bùdowniã bùten widzymë plaskatorzezbã. Je to nadzwëkòwé i genialné sparłãczenié. Witraże w tim kòscele są dokazã nowòczasnégò kùńsztu. Zrobioné w jednoôrtny farwnoce. Nôwicy je òdceniów mòdroscë. Blós ramë wkół przédnëch scenów mają rozmajité farwë. Céchùnk pòstacjów je łagódny, subtelny, ale równoczasno ekspresjowi i rëszny. Òbrazë, jaczé widzymë w òknach gniewińsczégò kòscoła, nie nalinają na òdbiércã. Kôżą le dawac bôczenié na przédné elementë. Fòrma, farwa i technika nie są nôwôżniészé. Òdbiérca mô wzerac na historie, jaczé òne przedstôwiają[15].

Historiô zbawieniégò w òbrazach

Metoda zrobieniô i artisticzné strzódczi pòzwòliwają na pòzwanié witrażów w Gniewinie przëmiarã nowòczasnégò kùńsztu. Żelë jidze ò témizna, są òne równak w tradicji strzédnëch wieków, bò przedstôwiają scenë ze *Swiãtëch Pismionów* zbògaconé ò symbòle, jaczé dôwają mòżlëwòtã letczégò òdnieseniô plaskatorzezbë do żëcégò lëdzy, co są w swiãtnicë abò òbzérają dokazë Jarosława Wójcëka bùten. Artista wespół z ks. Marianã Miotkã stwòrzëlë szlachòtã *Biblia pauperum* (Bibliô dlô biédnëch), to je zaprezentowelë historiã zbawieniégò w pòstacji òbrazów-plaskatorzezbów. Witraże na bòcznëch scanach kòscoła w Gniewinie dzelą sã na wërazné dwa partë. Czej stojimë twarzą w czerënkù wôłtôrza, mómë pò lewi starnie scenë ze Stôrégò Testamentu, a pò prawi z Nowégò Testamentu. Na dodôwk witraże te twòrzą pôrë, jaczé są ze sobą zrzeszoné témą.

Pierszô takô pôra (zdrzącë òd prezbiterium) je òpòwiednią ò stwòrzenim swiata, ùpôdkù lëdzy i òbiecënkù dobëcégò nad grzéchã i smiercą. Artista zaprezentowôł scenã przedstôwiającą Adama i Éwã, chtërny jesz są w Raju, ale ju sygają pò brzôd z zakôzónégò drzewa. Ze snôżotą nôtërë je w kòntrasce żnija, jakô òbiecała lëdzóm, że jak zjedzą brzôd z tegò drzewa, òtemkną sã jima òczë i tak jak Bóg bãdą znelë dobro i zło (Zô 3, 1–5). Òbiecënk żnije òkôzôł sã cëgańswã i skùńcził sã wënëkanim z Raju. Bóg równak òstawił pierszim rodzëcelóm i jich òtrokóm swój òbiecënk: „I wzbùdzóm niezgarã midzë ce a niastã, i midzë twòje pòtómstwò i ji pòtómstwò. Òn zmùżdżi tobie głowã,

---

[15] http://www.telewizjattr.pl/dzien/2020-01-05/34833-kosciol-w-gniewinie-mgr-luiza-fijalkowska.html (dostãp: 30.10.2020).

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

a të zmùżdżisz jemù piãtã”[16] (Zô 3,15). Zjiscenié tëch słów artista pòkôzôł we witrażu naprocëm rajsczi scenë. Je na nim widzec Marijã, to je tã białkã, jaką zapòwiadałë słowa z Knédżi Zôczątków. Niżi z pòchiloną głową klãczi archanioł Gabriel i zwiastëje Ji, że nalazła łaskã Bòga: „A hewò pòczniesz w sobie i ùrodzysz Sëna i nadôsz Mù miono Jezës” (Łk 1, 30–31). To dzeckò zmùżdżi głowã żnije, ùretô lëdztwò bãdącé w pòjmanim grzéchù i smiercë. Wôrt dac bôczenié, że colemało Gabriel na òbrazach, co przedstôwiają scenã Zwiastowaniô, ùnôszô sã nad Bòżą Matką. W kòscele w Gniewinie klëczi przed Nią, jakbë chcôł pòdczorchnąc nadzwëkòwą pòczestnotã Matczi Bòga i ùwôżanié wedle Pana Jezësa, chtëren w ti chwilë – jak głosy katolëcczé *credo* – „za sprawą Swiãtégò Dëcha przëjął cało z Mariji Dzéwczëcë i stôł sã człowiekã”.

Pòsobnô pôra witrażów przedstôwiô dwùch prawòdôwôczów. Jednym z nich je Mòjżesz, chtëren schôdô z Górë Synaj. Trzimie w rãkach kamiané tôfle z dzesãc przëkôzaniama. Cyfrë òznôczającé przepisë Bòżégò prawa òstałë wëkùmóné przez artistã pò hebrajskù, co je òdéńdzenim òd zwëkòwégò rzimsczégò zapisënkù, ale barżi òddôwô biblijną jawernotã. Nad głową Mòjżesza je widzec parminie, co je zgódné z òpisënkã z Knédżi Wińdzeniô: „Czej Mòjżesz schôdôł z górë Syjon z dwùma Tôflama Swiôdczënë w rãce, nie wiedzôł, że jegò skóra parmieniała z przëczënë jegò gôdaniô z Panã” (Wi 34,29). Parmienienié twarzë Mòjżesza je òpisóné hebrajsczim słowã „qaran”, jaczé mòże òznaczac „parmieniec”, ale téż „wëpùszczac rodżi”. W tłómaczenim na łacëznã (tzw. Wùlgace) sw. Hieronim ùżił tegò drëdżégò znaczënkù i dlôte na znóny żłobiznie Mòjżesza Michôł Aniół przedstawił proroka z rogama. Izraelicë nie żdelë cerplëwò, jaż wrócy jich prowadnik. Zrobilë złoté celã, jaczémù zaczãlë òddawac tczã. Na witrażu ùzdrzimë dzysdniowé celce, jaczim lëdze dôwają tczã: panowanié (jegò symbòlã je chòchół, jaczi sóm so kładze kòrunã na głowã), zabawa, rozegracje, wróżbë (człowiek, chtëren mô dwie lewé rãce, wróżi z kùglë i bawi sã cëskającë kawle), òdrzëcenié wszëtczégò, czegò sã nie dô zmierzëc i zrozmiec (pòstacjô z cyrklã miast rãczi).

---

[16] Wszëtczé cytatë z Biblii pòchôdają z tłómaczeniów ò. A. R. Sykòrë (*Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné*, Z greczi przełożił na kaszëbsczi jãzëk ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gduńsk 2010; *Knéga Zôczątków*, Z hebrajsczégò jãzëka na kaszëbsczi przełożił ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gduńsk 2015; *Knéga Wińdzeniô*, Z hebrajsczégò jãzëka na kaszëbsczi przełożił ò. Adam Ryszard Sikora OFM, Gduńsk 2016. Cytatë z jinëch ksãgów przełożił Dark Majkòwsczi.

Mòjżeszã Nowégò Testamentu je Jezës Christus. Dlôte we witrażu naprocëm scenë zrzeszony z danim lëdzóm dzesãc przëkôzaniów òstôł przedstôwiony prawie Òn. Nowé prawò ògłosył òb czas kôzaniô na Górze Błogòsławiéństwów (przër. Mt 5, 3–12). Artista pòkôzôł Jezësa, chtëren trzimie jednã rãkã na głowie człowieka – w zrëchù błogòsławiéństwa abò ùzdrowieniô, a drëgą rãkã pòdnôszô w czerënkù nieba i pòkazywô na swòjégò Òjca. Na witrażu je téż przedstôwiony bôt, co je nawléczenim do ùcëszeniô przez Christusa bùrzë na jezorze (Mt 9, 23–27). Jinym czekawim dzélã òbrazu-plaskatorzezbë są ptôchë – symbòle słowa Bòżégò Sëna, jaczé lôtają w lëfce i trôfiają do słëchającëch Gò lëdzy.

Pòsobnô pôra witrażów pòkazywô m.jin. Arkã Swiôdectwa zbùdowóną akùrôtno wedle Bòżich wskôzów (ji dłużawa to dwa a pół łokca – kòl 120 cm, wiżawa półtora łokca i szérzawa półtora łokca – kòl 75 cm). Òstała òna òkrëtô złotã bënë i bùten. Na górnëch ùbrzegach bëłë pòstawioné dwa cherubë. Na witrażu taką prawie Arkã niosą kapłanowie w specjalnëch ruchnach.

Naprocëm, pò drëdżi starnie gniewińsczégò kòscoła, je witraż namieniony slédny ksãdze Nowégò Testamentu – Apòkalipse sw. Jana. Wedle tradicje napisôł jã ùkòchóny ùczeń Jezësa, sw. Jón. Bóg je tu przëtómny ju nié w Arce, ale w personie „Człowieczégò Sëna” òblokłégò w ruchna do stopów i przepasónégò złotim pasã.

Slédnô pôrã witrażów przedstôwiô Stôrą i Nową Jerozolëmã. Òdkądka Bóg pòzwòlił Salomònowi zbùdowac swiãtnicã, Arka Swiôdectwa miała swój môl na wiedno w Jerozolëmie. Miasto to stało sã swiãtim placã dlô wierzącëch w Jahwe i to prawie tuwò bëłë òddôwóné bezùstôwné òfiarë na Jegò tczã, co artista przedstawił z pòmòcą drzewa przërëchtowónégò do spôleniô kòl nórtu wôłtôrza i dëmù, jaczi jidze w czerënkù nieba. Wôżnym dzélã witraża je dłudżi róg, co nawlékô m.jin. do słów proroka Joela: „Dmùszta w róg na Syjonie, a wòłôjta na mòji swiãti górze!” (Jl 2,1).

Naprocëm mómë pòsobny òbrôz z Apòkalipsë sw. Jana. Przedstôwiô òn nową Jerozolëmã, to je miasto namienioné dlô wszëtczich wierzącëch w Christusa. Artista – jidącë za natchnionym aùtorã slédny biblijny knédżi – przedstawił w swòjim dokazu m.jin. wòdã i drzewò żëcô, a téż ławelnicã Bòga i Barónka (Ap 21,3).

Pôrama mòżemë téż czëtac symbòle na môłëch òczenkach kòl wéńdzeniô do kòscoła. Pò lewi starnie na górze je zwitk żëdowsczégò prawa – Tora, a téż swiécznik zwóny menorą, a pò prawi starnie Swiãté Pismiona i Nôswiãtszi

Sakrament wëstôwiony w mònstrancji. Niżi, pò òbëdwùch stronach, òstałë przedstôwioné palmë, jaczé tak w Stôrim, jak i Nowim Testamence są symbòlã pòwitaniô.

Òkróm bòcznëch witrażów w swiãtnicë są téż zamòntowóné trzë w prezbiterium. Apartnią sã òne stilã òd zaòstałëch, chòc jich projektantã je ten sóm ùtwórca – Jarosłôw Wójcëk. Są równak zrobioné (metodą fùsyngù) w warkòwni Lucjana Kaczmarka. Nie nalézemë na nich wiôldżich pòstacjów, jaczé mają wëfùlowóné zachtny dzél witraża, ale bòkadną zamkłosc nacéchòwóną za pòmòcą rozmajitëch symbòlów. Wszëtczé są pòdzeloné na dwa partë: górny – niebiańsczi, dëchòwi i dólny – zemsczi.

Pierszi witraż òd lewi starnë (zdrzącë òd wéńdzeniô do kòscoła) je namieniony Bògù Òjcu. W zemsczim parce przedstôwiô Gò pôlący sã czerz, jaczi ùzdrzôł Mòjżesz na Bòżi Górze Hòreb (Wi 3, 2). Na górze, w niebiańsczi cónie, òstała przedstôwionô tãga. Je to nawléczenié do ùgòdë Bòga z lëdzama, chtërnëch przedstôwcą béł Noe (Zô 9, 12–15).

Witraż we westrzódkù je namieniony Jezësowi Christusowi. W centrum mómë krziż, jaczi parłãczi ze sobą dwie cónë – zemską i niebiańską. Przez krziż Jezës prowadzy swój Kòscół do widu chwałë, a parmiń wëprowadzony z krziża wëchôdô bùten witraża i przechòdzy przez tabernakùlum, co pòkazywô, że ten sóm Christus, chtëren òstôł zabiti na krziżu, je przëtomny w nôswiãtszich pòstacjach Pańsczégò Cała i Krëwi.

Midzë krziżã a tabernakùlum je jesz séc fùl rib. To symbòl Kòscoła i nawléczenié do słów Jezësa wërzekłëch do sw. Piotra pò cëdownym łowie na jezorze Genezaret: „Nie strachôj sã! Òdnądka bãdzesz łowił lëdzy” (Łk 5, 10).

Slédny witraż w prezbiterium przedstôwiô Swiãtégò Dëcha. W niebiańsczi cónie lôtô gòłąb. To nawléczenié do scenë chrztu Jezësa, czedë to: „zestąpił na Niegò Swiãti Duch w celestny pòstacji jakno gòłąbk” (Łk 3,22). Niżi, w zemsczi cónie, sétmë pòstacjów stojącëch z pòdniosłima do górë rãkama, symbòlizëje wszëtczich wiérnëch zebrónëch we Wieczernikù w dniu Piãcdzesątnicë (Dz 2, 2–4).

Dlô całoscë òbrazu i jednoôrtny strukturë brëłë kòscoła òstałë téż zrobioné witraże, jaczich nie widzą ùczãstnicë liturgii bãdący bënë. We wieżë kòscoła w dwùch òknach są pòstacje Piotra i Pawła, a w òknie zakristii je pòkôzónô kôrbiónka Jezësa z samaritónką kòl jakùbòwi stëdni[17].

---

[17] A. D. Majkòwscë, *Wyjątkowy obiekt na mapie Europy*…, s. 24.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Nadzwëkòwi òbiekt na karce Eùropë…

Dokôz Jarosława Wójcëka, jaczi stwòrził we wespółrobòce z ks. Marianã Miotkã, òstôł achtniony przez znajôrzów witrażowiznë w Pòlsce. Òsoblëwie bëlno pisôł ò nim Andrzéj Bòchôcz, przédnik Stowôrë Lubòtników Witrażów Ars Vitrea Polona i ùtwórca Legionowsczi Warkòwni Witrażów 12U. Swój tekst namieniony wspòmniónym dokazóm skùńcził taczim hewò scwierdzenim: „Na taczi ôrt [to je dzãka apartnym witrażóm – przëp. AM] niewiôldżi na pierszé wezdrzenié kaszëbsczi parafialny kòscółk rosce do rówiznë nadzwëkòwégò òbiektu na karce nié leno kraju, ale i całi Eùropë”[18].

Dr Tomôsz Napierała z Łódzczégò Ùniwersytetu dozdrzôł, że witraże Jarosława Wójcëka „to pòsobny bëlny przëkłôd tegò, co w Gniewinie mòże òczarzëc nôbarżi: spòsobnégò wëzwëskaniô elementów tradicji w bùdowanim nowòczasnotë”[19].

Wiele pòdjimiznów, jaczé miałë za cél rozkòscérzanié wiédzë ò apartnëch witrażach, zrobiła Stowôra Mòje Stronë. Wëdała òna m.jin. dwie ksążczi namienioné dokazóm kùńsztu w gniewińsczi swiãtnicë[20] i farwòwónkã dlô dzecy na tã témã[21]. Przërëchtowała téż wëstôwk, jaczi na 10 rollupach prezentëje witraże i mòzajikòwé stacje krziżewi drodżi w Gniewinie. Béł òn donëchczôs prezentowóny w gniewińsczim kòscele, w tamecznym Centrum Kùlturë, Spòrtu i Turisticzi[22], a téż w Kaszëbsczim Fòrum Kùlturë w Gdini[23]. Dzãka dzejaniòm stowôrë òdbéł sã téż cykl prelekcjów namienionëch dokazóm Jarosława Wójcëka. Referentama bëlë: ks. dr Marión Miotk, dr Teréza Klein, Lujiza Fijałkòwskô i – na zakùńczenié – sóm artista. Wszëtczé wëstąpienia òstałë zaregistrowóné i są przistãpné na starnie Twòji Religijny Telewizji[24].

---

[18] A. Bòchôcz, *Witraże płaskorzeźby w Gniewinie*, https://barwyszkla.pl/witraze-plaskorzezby-w-gniewinie/ (dostãp: 30.10.2020).

[19] T. Napierała, *Energia Kaszub – Gniewino*, http://dx.doi.org/10.18778/8088-426-7.05 (dostãp: 30.10.2020).

[20] A. D. Majkòwscë, *Wyjątkowy obiekt na mapie Europy. Stacje drogi krzyżowej w kościele pw. Św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie*, Nadolé–Gniewino 2020; tëch, *Wyjątkowy obiekt na mapie Europy. Witraże w kościele pw. Św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie*…

[21] *Wyjątkowy obiekt na mapie Europy. Skarby sztuki – kościół w Gniewinie: kolorowanka*, Nadole–Gniewino 2020.

[22] Zob. Https://ckstib.naszgok.pl/n,wystawa-wyjatkowy-obiekt-na-mapie-europy-1 (dostãp: 30.10.2020).

[23] Zob. Http://kaszubskieforumkultury.pl/2020/05/19/wyjatkowy-obiekt-na-mapie-europy/ (dostãp: 30.10.2020).

Pòdrechòwùjącë, wôrt dozdrzec, że w kòscele w Gniewinie ùdało sã sparłãczëc tradicjową fòrmã zdobieniô swiãtniców, to je witrażów, jakô je znónô ju òd antikù, a miała nôwikszé rozwicé w strzédnëch wiekach, z nowòczasnym kùńsztã i technologią. Je to brzôd wespółrobòtë òbsztëlowùjącégò, mającégò czekawą ùdbã na òdnowienié kòscoła (ks. Mariana Miotka) i artistë (Jarosława Wójcëka), chtëren dostôł wiele dowiérnotë i mòżlëwòtã realizacji swòji wizji. Brzadã je wôrtny dokôz, jaczi pòmôgô ùczãstnikóm liturgii w pasownym przeżiwanim òdprôwiónëch nabòżéństwów, a z drëdżi stronë zjiscywô standardë dobrégò terôczasnégò kùńsztu. Rezultat ten òstôł dozdrzóny przez fachówców i równoczasno – dzãka pasowny edukacji i pòpùlarizacji – bëlno przëjãlë gò parafianie. Mòże to bëc jaczés mòdło dlô jinëch kòscołów nié blós na Kaszëbach i stac sã przëmiarã na to, że wôrt je dac sã na ambitné projektë i próbòwac wprowadzac nowòczasny kùńszt w tradicjowëch ramach ni mającë strachù ò reakcjã wiérnëch.

Skrócënk

Articzel pòkazywô dokazë nowòczasnégò kùńsztu, jaczima są witraże Jarosława Wójcëka, zamòntowóné w kòscele w Gniewinie. Artista pò teòlogòwëch kònsultacjach z ks. dr. Marianã Miotkã zjiscył czekawą ùdbã prezentacji historii zbawieniô w òbrazach, a co je nôwôżniészé, ùżił wëmëslony przez samégò se nowacczi metodë wërôbianiô witrażów w òpiarcym ò technologiã fùsyngù.

Gniewińsczé witraże są z jedny – bënowi – starnë òbrazama, a z drëdżi plaskatorzezbama, jaczé mają wëbrzëszenié do 7 cm. Òb czas zjiscywaniô robòtë artista mùszôł so wiedzec radã z rozmajitima drãgòtama zrzeszonyma m.jin. z wëbòrã pasownëch materiałów do plaskatorzezbów i wëtrzëmałëch na cepło fòrmów, a téż nie dopùscëc do twòrzeniô sã pãcherzów z lëftu w wëtopionym skle.

Témizna witrażów je sparłãczonô ze strzédnowiekòwą tradicją, bò przedstôwiają òne scenë ze Swiãtëch Pismionów zbògaconé chrzescëjańsczima symbòlama.

---

[24] http://www.telewizjattr.pl/dzien/2019-12-20/34829-kosciol-w-gniewinie-ks-dr-marian-miotk.html (dostãp: 30.10.2020);
Http://www.telewizjattr.pl/dzien/2020-01-05/34833-kosciol-w-gniewinie-mgr-luiza-fijalkowska.html (dostãp: 30.10.2020),
Http://www.telewizjattr.pl/dzien/2020-01-12/34855-kosciol-w-gniewinie-dr-teresa-klein.html (dostãp: 30.10.2020);
Http://www.telewizjattr.pl/dzien/2020-02-02/34874-kosciol-w-gniewinie-jaroslaw-wojcik.html (dostãp: 30.10.2020).

Twòrzą swójną „Biblia pauperum” naùczającë z pòmòcą òbrazów (plaskatorzezbów) ò kawlach lëdzy òd stwòrzeniô przez Bòga do Slédnégò Sądu.

Brzôd wielemiesãczny robòtë Jarosława Wójcëka zainteresowôł znajôrzów witrażowiznë w całi Pòlsce. Dokôz artistë òpisôł m.jin. przédnik Stowôrë Lubòtników Witrażów Ars Vitrea Polona Andrzéj Bòchôcz, wedle chtërnégò dzãka nowòczasnym witrażóm „niewiôldżi na pierszé wezdrzenié kaszëbsczi parafialny kòscółk rosce do rówiznë nadzwëkòwégò òbiektu na karce nié leno kraju, ale i całi Eùropë”.

Abstract

The article presents stained-glass windows designed by Jarosław Wójcik, mounted in the church in Gniewino. These windows are an example of modern art. After theological consultations with Fr Marian Miotk, PhD, the artist developed an interesting concept of presenting the history of salvation in paintings, and, what is more important, he used an innovative method of stained glass production based on fusing technology.

On the inner side the stained-glass windows in Gniewino are paintings and on the outer side they are bas-reliefs, the thickness of which is up to 7 cm. In the process of creating the windows, the artist had to overcome many difficulties, including the selection of appropriate materials for reliefs and heat-resistant molds, as well as preventing the formation of air bubbles in the melted glass.

Thematically, the stained-glass windows refer to the medieval tradition, as they present scenes from the Scriptures enriched with Christian symbols. They create a kind of “Biblia pauperum”, teaching people – by means of images (reliefs) – the history of humanity from the creation of the earth to the Final Judgment. The effect of many months of Jarosław Wójcik’s work has attracted the attention of stained-glass experts all over Poland. The work of Jarosław Wójcik has been described, among others, by Andrzej Bochacz, president of the Stained-glass Lovers Association Ars Vitrea Polona, who claims that thanks to modern stained-glass windows “a small Kashubian parish church grows to the rank of an exceptional place on the map not only of the country, but of the whole Europe”.

Bibliografiô:

Dzieje sztuki polskiej, red. Bòżena Kòwalskô, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne 1987.

Kùrmann-Schwarz, Brigitte, *Gotycka sztuka witrażowa*, [w:] *Sztuka gotyku. Architektura. Rzeźba. Malarstwo*, red. Rolf Toman, [Kraków]: Wydawnictwo Baran i Suszczyński 2000.

Majkòwscë Aleksandra, Dariusz, *Wyjątkowy obiekt na mapie Europy. Stacje drogi krzyżowej w kościele pw. Św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie*, Nadolé–Gniewino: Stowarzyszenie Promocji Kultury Kaszubskiej, Aktywizacji Obywatelskiej i Ekologicznej Mòje Stronë 2020.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Majkòwscë A., D., *Wyjątkowy obiekt na mapie Europy. Witraże w kościele pw. św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie*, Nadole–Gniewino: Stowarzyszenie Promocji Kultury Kaszubskiej, Aktywizacji Obywatelskiej i Ekologicznej Mòje Stronë 2020.

Fahr-Becker Gabriele, *Secesja*, [Kraków]: Könemann Verlagsgesellschaft mbH 2000.

Słownik terminologiczny sztuk pięknych, red. Kristina Kùbalskô-Sulkewicz, Mónika Bielskô-Łach, Anna Manteuffel-Szarota, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2002.

Wyjątkowy obiekt na mapie Europy. Skarby sztuki – kościół w Gniewinie: kolorowanka, Nadolé–Gniewino: Stowarzyszenie Promocji Kultury Kaszubskiej, Aktywizacji Obywatelskiej i Ekologicznej Mòje Stronë 2020.

Internetowé starnë:

Bòchôcz Andrzej, *Witraże płaskorzeźby w Gniewinie,* https://barwyszkla.pl/witraze-plaskorzezby-w-gniewinie/ (dostãp: 30.10.2020).

http://www.telewizjattr.pl/dzien/2020-01-12/34855-kosciol-w-gniewinie-dr-teresa-klein.html (dostãp: 30.10.2020).

http://www.telewizjattr.pl/dzien/2019-12-20/34829-kosciol-w-gniewinie-ks-dr-marian-miotk.html (dostãp: 30.10.2020).

http://www.telewizjattr.pl/dzien/2020-02-02/34874-kosciol-w-gniewinie-jaroslaw-wojcik.html (dostãp: 30.10.2020).

http://www.telewizjattr.pl/dzien/2020-01-05/34833-kosciol-w-gniewinie-mgr-luiza-fijalkowska.html (dostãp: 30.10.2020).

https://ckstib.naszgok.pl/n,wystawa-wyjatkowy-obiekt-na-mapie-europy-1 (dostãp: 30.10.2020).

http://kaszubskieforumkultury.pl/2020/05/19/wyjatkowy-obiekt-na-mapie-europy/ (dostãp: 30.10.2020).

Napierała Tomôsz, *Energia Kaszub – Gniewino*, http://dx.doi.org/10.18778/8088-426-7.05 (dostãp: 30.10.2020).

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié

Królewô Mòrza w Swôrzewie w kaszëbskòjãzëcznym ùtwórstwie lëteracczim

The Queen of the Sea in Swarzewo in Kashubian literature

Kluczowé słowa:
Swôrzewò, Królewô Mòrza, sanktuarium marijné, legendë ò Matce Bòsczi, pisarze Nordowëch Kaszëb, marijnô piesń

Keywords:
Swarzewo, Queen of the Sea, St. Mary’s sanctuary, legends of Saint Mary, writers of North Kashubia, Catholic Marian music

Sanktuarium Królewi Pòlsczégò Mòrza, co je w nadmòrsczi i pòdpùcczi wsë Swôrzewò, mô wiôldżé ùwôżanié w Kaszëbsce, chòc kùlt cëdama słôwny sztaturë je znóny w całi Pòlsce. Nimò sanktuarium Królewi Kaszëb w Swiónowie pòd Kartuzama je to nôwôżniészi pielgrzimkòwi môl regionu. Rok w rok na òdpùstë Narodzeniégò Nôswiãtszi Mariji Pannë (pò 8 séwnika) przëchôdô kòl 10 tësący wiérnëch, nôwicy z krézów pùcczégò, wejrowsczégò a Gdini. Zôs na lëpińcowim òdpùsce (Matczi Bòsczi Szkaplérzny) je wiedno czile tësący wiérnëch, òsoblëwie z Hélsczégò Półòstrowù[1].

Centralnym môlã kùltu je XV-wieczné sztaturka Matczi Bòsczi. Z piersza, bez półtora wiekù, bëła òna w Helu. Nen dzél miasta òstôł zatopiony, a sztaturka

---

[1] Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Królowa morza. Dzieje kaszubskiego sanktuarium Matki Boskiej Swarzewskiej*, Swôrzewò–Banino 2019.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

przeniosłô bëła kòle 1570 r. do jistniejącégò ju kòscoła w Swôrzewie. Tam kùlt Ji dërch rósł. Wësława negò placu nôbarżi sã pòddwignã w midzëwòjnowim XX-lecym. Swôrzewò tej chłoscëło wielnëch pielgrzimów z bëna Pòlsczi, co prażëlë nawiedzëc nen wąsczi nadmòrsczi nórcëk òdrodzony Rzeczëpòspòliti. Przëjéżdżelë tam prezydencë państwa, primasowie i jinszi wiôldżi lëdze naszégò kraju. W nym téż czasu nen môl zaczãlë wësławiac lëteracë, w pòlsczim jãzëkù, jak i kaszëbsczim mët. Do tëch tu czasów pòwstało cziledzesąt wiérztów ò Królewi Mòrza. Je Òna téż wzmiónkòwónô w wielnëch prozatorsczich tekstach, òsoblëwie w pòlskòjãzëczny prozë Aùgùstina Nécla. Ùtwórstwò w kaszëbsczim jãzëkù òsoblëwie tikô sã pòezji.

MB Swôrzewskô w proze i dramie

Pierszim kaszëbsczim ùtwórcą, co wëdrëkòwôł legendã ò nalézenim sztaturczi Matczi Bòsczi Swôrzewsczi, béł òjc kaszëbsczi rësznotë, dr Florian Cenôwa. Ji tekst je hewò taczi:

> Do stôrégò Hélsczégò kòscoła nôleżôł téż ë Bór. W Bòru mieszkelë òprócz pôrã Niemców sami katolëcë, chtërny sobie w Hélsczim kòscele wôłtôrz Nôsw. Mariji Pannë wëstawilë. Ale jak wikszô lëczba Bòrowianów, na przëkłôd familiô Turowa ë Bërkòwa, do niemiecczégò kòscoła przëstąpiła a reszta Bòrowianów ò kòscół wcale nie dbelë, ùleca jim Nôsw. Marija Panna do Swôrzewa na jednã òd mòrza leżącą górkã ë tam nad stëdżenką òsadła. Swôrzewiani ji tu pòbùdowelë kaplëczkã, dze na Nôsw. Pannã Szkaplérzną wiedno przëmòwë biwają[2].

Florian Cenôwa zwielił téż szpòrtowną historijkã z jednégò ze swôrzewsczich òdpùstów. Czej kaznodzeja „trząsł sëmienia” lëdze zaczãlë chlëchac, le jeden pielgrzim z Żelëstrzewa dëcht niczim sã nie przejmòwôł, co mierzëło jinszich. Nen to pòdsëmòwôł hewò tak: „Jakùż jô móm płakac. Kò jô doch nie jem z waji parafiji”. Nen dokôzk sã stôł pòtemù pòdskacënkã dlô dra A. Majkòwsczégò (1876–1938), chtëren napisôł bëlną wiérztã. Nen sóm w romanie *Żëcé i przigòdë Remùsa* òdwòłiwô sã do Swôrzewsczi Pani w zdanim: „Mòja

---

[2] *Skôrb kaszëbskò-słowińsczé mòwë*, R 1866, Nr X, s. 161, reprint Wejherowo 1985, (pierszé wëd. Z 1866 r.). Òb. Téż: B. Chrzanowsczi, *Na kaszubskim brzegu*, Pòznań, 1910, s. 59.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

òjczëzna leżi na Kãpie Swôrzewsczi, dze Matka Bòskô Swôrzewskô królëje rëbacczémù lëdowi”[3].

Pòsobnym pisarzã, co òpisywô Rëbacką Madonnã, béł ks. dr Bernat Sëchta. W dramace *Spiącé wòjskò*, òbsadzonym w czasach zôbòrów, ale wëdónym dëcht pò kòrunacji jegò heroja Miotk prorokùje, że wnet nadińcze do nas Pòlskô, co „w Pùckù kanie i przed naszą Òpiekùnką, Matką Bòską Swôrzewską sã pòmòdli, a tej z bùrsztinowim sã zarãczi mòrzã, co më ji pòdarëjemë”[4]. W swòjich dokôzach Bernat Sëchta baro dobëtno pòdsztrichiwô, że Pòlskô mògła stanąc nad mòrzã leno dzãka Kaszëbóm[5].

Do te samégò pòkòleniô przënôlégelë pisarze sparłãczony z z wejrowską „Klëką”, midzë jinszima Leòn Roppel, Józef Cenôwa, Paweł Szefka, Jan Piépka i Klémens Derc – aùtor historicznégò òbróbkù ò Swôrzewsczi Matce Bòsczi. Wszëtcë dëcht mòcną czëlë emòcjonalną łączbã ze swôrzewsczim sanktuarium, jaczémù pòswiãcëlë niejednã sztrofkã.

Pierszi z nich w jedny pòwiôstce pòwiedzôł, jak bëło z nalézenim sztaturczi òb czas wòjnë i jak przëszła nazôd do Swôrzewa[6]. Zôs Józef Cenôwa, aùtor wiele kaszëbsczich legendów, wskazywô na swôrzewską stëdżenkã, przë jaczi sã òbjawia cëdownô sztaturka, a wëcmanim z tim wëprisnã ùzdrôwiającô wòda[7]. Józef Cenôwa je téż autorã kaszëbskò-pòlsczégò romana *Marcin i jego czasy*. Jegò akcjô sã dzeje nôbarżi w czasach zôbòrów na nordowëch Kaszëbach, òsoblëwie w Gnieżdżewie i Swôrzewie. Wiele razy są w nim òdniesenia do Królewi Mòrza, nôwicy do òdprôwiónëch tam òdpùstów[8].

Błagalné i dzãkòwné pienia do Swôrzewsczi Pani nôwicy płënãłë òb czas II swiatowi wòjnë, co w lëteracczim szëkù ùjãła Halina Wréza, pisôrka z Kòscérznë ò nordowòkaszëbsczich kòrzeniach. W ji pòwiôstce *Madonna* sã przëczënia do zretaniô zesłańców na Sybir, chtërny pò szczestlëwim przińdzenim dzéń w dzéń dzãkòwelë pò tim, jak:

---

[3] A. Majkòwsczi, *Żëcé i przigòdë Remùsa*, Torń 1938, s. 356.

[4] B. Sëchta, *Spiącé wòjskò*, Wejherowo 1937, s. 43. Òb. Téż: D. Kalënowsczi, *Odrodzona Polska w literackich proroctwach z Kaszub*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” 2018, s. 179. (kanąc – wstąpić).

[5] Nôzwëskò Miotk je baro pòpùlarné na Kaszëbach. Je baro mòżlëwé, że pòdskacënkã dlô B. Sëchtë béł jeden z òrganizatorów slëbinów Pòlsczi z mòrzã, Antoni Miotk.

[6] L. Roppel, *Dykteryjki i historyjki z Kaszub*, Gdůńsk 1977, s. 190–191.

[7] J. Cenôwa, *Dobro zwycięża*, Gduńsk 1985, s. 31.

[8] J. Cenôwa, *Marcin i jego czasy*, Wejrowò–Gduńsk 2017, s. 114. Wielné òdniesenia do kawlu Kaszëbów ze swôrzewsczi parafii są téż w: J. Cenôwa, *Urënamle. Powiôstczi z komudnëch lat*, Gduńsk 1982.

> Anka wëcygnã z taszë wëgniotłi môłi òbrôzk Matczi Bòsczi Swôrzewsczi. Pòstawiła gò na stole i całô rodzëna dzãkòwa Bòżi mëmce za òcalenié. – Swôrzewskô nasza Pani, kaszëbskô mëmkò… – kòżdi dzéń dało sã czëc Anczënã spiéwã[9].

Z nordowëch Kaszëb, dokładno z Żarnówca, pòchôdôł téż Aùgùstin Dominik, aùtor *Gawęd kaszubskich*. W nich ùjął czile, w jaczich sã òdnôszô do Swôrzewa. W jedny òpisywô przigòdã rëbôków z Karwi, jaczi òb czas sztormù zaczãlë sa mòdlëc do Swôrzewsczi Pani. Przësyglë nawetka, że jak przeżëją, tej piechti pùdą na òdpùst w bótach nafùlowónëch zôrenkama grochù, co téż zrobilë[10]. W jinszi pòwiôstce w szpòrtowny spòsób przëbôcził òkòlëcznoscë sztridu ò grańcã midzë mieszkańcami Gnieżdżewa a Swôrzewa[11]. Nen temat w jedny z pòwiôstków pòdjął téż Jerzi Hoppe, dzysniowi prozaik z Rëmi[12].

W pòdobny stilistice sã wëpòwiôdô ks. Róman Skwiercz, znóny kaszëbsczi prozaik i gôdkôrz, ùrodzony w Pùckù. Nôbarżi znónô jegò pòwiôstka *Pòst na òdpùsce* tikô sã pielgrzimczi do swôrzewsczégò sanktuarium. Zaczinô sã hewò tak: „Jakno wiéta, rokrocznie pòbòżny lud kaszëbsczi garnie gromadnie do Swôrzewa, żebë ù stóp cëdowny figùrë dzãkòwac Bòżi Matce za wszëtczé dobra i przepraszac za wëstãpczi, co sã trôfiają w naszim grzésznym żëcym. Jak zewsząd, tak i z Pùcka cygnie kómpanijô.” W dalszim cągù pisôrz szpòrtowno przedstôwiô rozmajité òblicza pòòdpùstowi rozegracje i gòscynnoscë[13].

Wëchòwóny téż w Wiôldżi Wsë kaszëbsczi prozaik Artur Jabłońsczi w swòjich romanach pòdsztrichiwô znaczënk Swôrzewsczi Pani, chtërna: „Stojala w ceglany, neògòticczi swiãtnicë wëszi wôltôrza, w zloti kòrunie ë jasniala widã swòjéhò Bòsczéhò Sëna trzimónéhò na rakach”. Nen òpisënk pòwstôł z pòzdrzatkù pielgrzima, òsoblëwie młodzónka, co kłóniôł sã przed sztaturką feretronã, co robiło – pòdług pisarza – „ale fejn òbrôzk”[14].

---

[9] H. Wréza, *Réza*, „Stegna” – dod. do „Pomeranii” 2019, nr 9, s. 11.

[10] A. Dominik, *Gawędy kaszubskie*, Warszawa 1986, s. 48.

[11] Tamò, s. 39–42. A. Dominik (1915–1987) pisôł pòwiôstczi, béł téż gôdkarzã. Je aùtorã pòlskòjãzëcznëch *Gawęd kaszubskich*, Warszawa 1986 i kaszëbskòjãzëcznëch *Tóna z pùstk*, Pùck 1983, a téż *Domienikòwé pòwiôstczi / Opowieści Dominika*, Gdiniô 2015.

[12] L. Hoppe, *Gôdczi wùje Léòna*, Gdiniô 2013, s. 11–13.

[13] R. Skwiercz, *Post na odpusce*, Gdiniô–Pùck 1993, s. 3–6. Wôrt ùwiadomic, że ks. Róman Skwiercz, rocznik 1955, ùmarł 27 rujana 2020 r. Je pòchòwóny w Pùckù.

[14] A. Jablońsczi, *Namerkôny*, Gdiniô 1913, s. 56. Òb. téż A. Jablońsczi, *Fenyks*, Gdiniô 1915, s. 17–19.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

MB Swôrzewskô w pòezji i piesni

Ò Mòrsczi Madonnie jakno pierszi pisôł wiérztë wspòmnióny ju Aleksander Majkòwsczi[15]. Znónô je jegò wiérzta ò Swôrzewsczi Pani òpiartô ò legendã przedstawioną przez Floriana Cenôwã. W szpòrtownym szëkù pòkazywô w nim lëdową pòbòżnotã nordowëch Kaszëbów. Wiérzta pòwsta przed 1905 r.[16]. Kąsk młodszi òd Aleksandra Majkòwsczégò pòeta Francyszk Sãdzëcczi, chtëren téż pòchôdôł òd Kòscérznë, w swòjich lëdowëch wiérztach dëcht swiądno dozdrzôł Swôrzewò. W znóny wiérzce z 1926 rokù, dze òpisóné są stronë Kaszëbów, aùtor – nimò znónëch szerok Chònic, Kòscérznë, Kartuz, Òlëwë, Wejrowa – „zawanożił” téż: „Do Swôrzewa, Pùcka, Hélë / słôwnëch, stôrëch miejsc! / Dali nóm ju mòrsczé tonie / nie pòzwòlą przeńc”[17].

Pòsobné pòkòlenia pisarzów wenerowałë Swôrzewską Madonnã ju pò ji kòrunacji. Marija bëła ùkazywónô ju w ni nié blós jakno Pani, ale téż Królewô. Ks. dr Bernat Sëchta w swòji *Kòlãdze* tczi òbie kaszëbsczé madonnë, czej pisze: „Do Swiónowa wrócã jô dodóm, / Tam Tobie w kòrëtkù tak żużkac nie dóm. // Pùdã do Swôrzewa na òdpùst z Tobą, / Dze mie nazéwają Mòrza Królewą.”[18]. Òsoblëwą tczã Bernat Sëchta dôł w swòji snôżi wiérzce – piesni *Rano, gdy morze się budzi* przedolmaczonym téż na kaszëbsczi jãzëk, w jaczim aùtor zwrôcô sã do Mariji w słowach: „Pòd wieczór nad brzegã sôdôsz / Nad głową chòjna Cë szëmi, / Mòrze sã cëchò spòwiôdô / Tobie, ze Swôrzewa Pani”[19].

Równak nôczãscy zwrôcelë sã w wiérztach do Królewi „Klëkòwcë”. Leòn Roppel bédëje ji lëdzy mòrza: „W piesni je òdgłos mòrsczich wichrów graniô, / Plëskù fale i ùtajony w charszcze / Mòrza szumny tón, / To znôwù zabrzmi rozpaczné wòłanie / Rozbitków, co to przë złómionym maszce / Z dôla wsłëchùją sã w retënkù zwón”[20].

---

[15] I wiérzta A. Majkòwsczégò, i kaszëbskòjãzëczné wiérztë jinszich ùtwórców, są wëdrëkòwóné w aneksu do mònograficzny prôcë: E. Prëczkòwsczi, *Królowa morza. Dzieje kaszubskiego sanktuarium Matki Boskiej Swarzewskiej*, Swôrzewò–Banino 2019, s. 335–377.

[16] A. Majkòwsczi, *Rëbôk i gbur*, [w:] *Wiersze i frantówci*, Gdiniô 1957, s. 121–122. Òb.: Aneks.

[17] *Pòjedzemë na Kaszëbë* [w:] F. Sãdzëcczi, *Jestem Kaszubą*, Warszawa 1956, s. 34.

[18] Òb.: E. Gołąbk, E. Prëczkòwsczi, *Më trzimómë z Bògã. Kòscelné mòdlëtwë i spiéwë*, Gdùńsk 1998, s. 144.

[19] Tamò, s. 116.

[20] L. Roppel, *Z piesnią do Cebie jidzemë Mateńkò*, Gdùńsk 1988, s. 5.

Do ji òsoblëwëch przëstojników przënôlégelë dwaji mni znóny w dzejach kaszëbsczi lëteraturë przedstôwcë „Klëczi". Je to przede wszëtczim Józef Cenôwa ùrodzony w pòblisczim Pôłczënie, ùtwórca znóny piesni *Jem jô rëbôk*. Je òn aùtorã wiérztë – pòematu, co ùkazywô òkòlëcznoscë i przebieg kòrunacji w 1937 r. Widzënk pòetë òbjimô colemało wiérnëch Kaszëbów, co przëchôdają z rozmajitëch strón. Aùtor czerëje bôczënk na zachòwanié lëdzy, na lëdową pòbòżnotã, zwëczi, nawetka òblok i spòsób bëcégò białków z wszelejaczich spòlëznowëch niwiznów. Pòdsztrichiwô téż jistnienié baro stôrégò kaszëbsczégò zwëkù kłónianiô sã feretronów: „Òbrazë òbrazóm słają pòkłónë, / Chòrągwie chòrągwióm nyksają kòrunë. / Krajanie scyskają rëbôków, bracy, / A kòżdi rëbôk tak samò jim płacy"[21]. Jinszô wiérzta pòwsta w òflagù. Je to *Legenda Swôrzewskô*, w jaczi je òpisóné pòjawienié sã sztaturczi i tcza, jaką wenerowôł jã kaszëbsczi lud. Pòwsta w 1940 r., a wëdrëkòwónô bëła zarô pò wòjnie[22].

Piãc lat starszi òd Józefa Cenôwë , Klémenc Derc, pòchôdôł z sąsednégò Gnieżdżewa w swôrzewsczi parafii. Je aùtorã kòlãdë, do jaczi mùzykã ùłożił Antoni Sutowsczi. W Dercowim widzënkù do betlejemsczégò kùmka z „pasturkama razã jidą terô do Ce / Òd najégò lądu i z mòrza rëbôcë"[23]. Kò piesnie téż pisëlë pòecë z Jastarni Marian Selin[24] i Maria Bòszke[25]. Marian Selin napisôł m.jin.: „Ò Marijo, Matkò Swiãtô, / Të przez Bòga wniebòwzãtô, / ùpros Sëna, a naj' Pana, / wiedno niech òstónie z nama"[26]. W jegò pòemace *Brodużë* béł téż widzec wizerënk MB Swôrzewsczi pòwiészony na scanie rëbacczi jizbë, w jaczi nëkô akcjô widzawiszcza[27].

---

[21] J. Cenôwa, *Z tatczëznë*, Gduńsk 1981, s. 20–25.

[22] J. Cenôwa, *Legenda Swôrzewskô*, „Chëcz", dodôwk do „Zrzeszë Kaszëbsczi", Wejrowò, 25.08.1946, nr 32, s. 3.

[23] K. Derc, *Kolęda Swôrzewskô* [w:] *Kaszëbsczié kolędë i godowé spiéwë*, òbr. W. Kirstein, Gduńsk 1982, s. 118–119.

[24] M. Selin (1937–2016), béł mùzykã, chòreògrafã, prozaikã i pòetą. Je aùtorã tomów pòezji: *Kaszubski kwiat* (1982) i *Niech wiater niese piesń* (1996). W 2000 rokù òstôł nôdgrodzony Medalã Stolema. Przez wiele lat béł kùstoszã rëbacczi chëczë – mùzeùm w Jastarni. Pò smiercë sã ùkôzôł zbiérk *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, co òbjimô całé ùtwórstwò M. Selina.

[25] M. Bòszke ùr. w 1934 r. W 1972 r. Skùńcza ekònomiczné studia na Ùniwersytece Gduńsczim. Je kaszëbską pòetką, aùtorką tomiku *Piesń lëdzy mòrza* (2005). Napisa téż wspòminczi z wòjnë *Z naszej pamięci. Wspomnienia z Jastarni* (2016).

[26] M. Selin, *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, Wejrowò–Gdiniô 2016, s. 64, 66, 82–83, 85 i 87.

[27] M. Selin, *Piesniôrz rëbacczégò…,* dz. cyt., s. 92.W didaskaliach je pòdóny wëstrój jizbë, w jaczi mô bëc m. jin.: „kòmóda, na jaczi stoji krziż i dwa lëchtarze, pòd òknã skrzënie do bielëznë, na scanie òbrôz z pòstacją Madonnë Swôrzewsczi."

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Zôs Maria Bòszke napisa rzewną piesniã, do jaczi sama ùłoża melodiã, o titlu *Swôrzewskô nasza Pani*. Piesniô je rôd spiéwónô przez rozmajité wòkalné karna, m.ji. bëła spiéwónô òb czas pielgrzimczi bôtama na zéńdzenié z Janã Pawłã II w Sopòce (1999). Równo lëdóné są pòsobné dwie: *Królewò mòrza* i *Swarzewska Pani*. Piesnie Marii Bòszke – òkòma ks. Bernata Sëchtë *Reno czej mòrze…* – są nômili wëkònywónyma mùzycznyma dokôzama, co wësłôwiają Królewą Mòrza w kaszëbsczim jãzëku. *Swôrzewskô nasza Pani* w pòlsczi wersji jãzëkòwi do swòjégò repertuaru wsadzëło znóné w Pòlsce karno Zayazd prowadzoné przez Leszka Makòwiecczégò. Wiele razy béł nen sztëczk pùszcziwóny w Telewizji Pòlsczi w programie „Rodnô Zemia”[28].

W nastroju szlachùje za tim jinszi piesniôrz z Jastarni, Antoni Kónkel, co téż zawiérzô rëbôków kawel Swôrzewsczi Pani, pisząc hewò tak: „W rodzëznach zgódno / Nóm lata lecą. / Swôrzewskô Nënka / Mô nas w òpiece. / Sztorëm czë dôka / Nóm strasznô nie je / Wieczno na mòrzu z Bòżą nôdzeją”[29].

Zôs ks. prof. Jan Walkùsz z parafii Mscëszejce w wiérzce *Cassubia semper fidelis* wspòminô: „Gòdzynczi òpòcuszkù spiéwóné / bë nie zbùdzëc Nôswiãtszi Panienczi / w drodze ze Swiónowa do Swôrzewa / jaż na kùńc òstawioné Wejrowscze Górë”[30]. Z te samégò òkòlô pòchôdô téż jinszi ùwôżóny kaszëbsczi pòeta, co – pòdobno jak ks. Jan Walkùsz – zamieszkôł dalek òd rodny zemi. Je nim dr Stanisłôw Bartélëk z Kielc[31]. Òn ùwôżô, że Królewô Mòrza „na skrzidłach czirczi ùcëszô mòrze w sztormòwé sztërczi”[32] i dozérô nasz krôj zaczinającë prawie òd nadmòrsczi krôjnë[33].

W tomikù Eùgeniusza Prëczkòwsczégò *Na jimiã Bòsczé* sã nalazłë dwie wiérztë, co nawlékają do Swôrzewsczi Pani. W pierszi je nadczidnioné, że

---

[28] Òb.: Konspekt magazynu TVP „Rodnô Zemia”, red. E. Prëczkòwsczi, em.: 9 lipca 2000 r., powtórka 10 lipca.

[29] *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, przërëchtowôł E. Prëczkòwsczi, Gduńsk 2006, s. 135.

[30] J. Walkùsz, *Jantarowi pôcerz*, Gdiniô 1991, s. 8. Aùtor ur. w 1955 r., w 1980 r. przëjął ksãżewsczé swiãcenia w Pelplënie. Je profesorã zwëczajnym Katolëcczégò Ùniwersytetu Lubelsczégò, aùtorã wiele nôùkòwëch ksążków.

[31] Stanisłôw Bartélëk ùr. w 1950 r. w Aùgùstowie pòd Sëleczënã (pòw. Kartuzë). Je absolwentã Jadżellońsczégò Ùniwersytetu. Na Sląsczi Akademii Medyczny ùdostôł titel doktora. Mieszkô w Kielcach. Na zôczątkù lat 90-tëch zaczął drëkòwac pò kaszëbskù. Je aùtorã tomików: *Chòc mie szëmią jiné drzewa* (2000), *Bestré szczescé* (2013) i *Snica* (2016) i tomù prozë *Farwë żëcégò* (2006).

[32] Pl.: *Na skrzydłach mewy ucisza morze w sztormowych chwilach.* Zob.: S. Bartélëk, *Bestré szczescé*, Banino 2013, s. 14.

[33] Òb.: S. Bartélëk, *Chòc mie szëmią jiné drzewa*, Gduńsk 2000, s. 30 i 54.

„Na jimiã Bòsczé Bôtë ju jidą / Pòprzez Pùcczi Wik za régą. Swôrzewskô Nënka jim przewòdzy / I krziż drzéwiany na przodzy.” W jinszi wiérzce *Na sztrąd* pòjôwiô sã pòkòra rëbôków, co „Swôrzewsczi Nënce niesą tczã” i wiedno są parôt rëgnąc w mòrze na fëszowanié[34]. W jedny nowszi piesni, ò pielgrzimkòwim szëkù, są słowa: „Wdzãcznoscë spiéwë pielgrzimczi sëną / Na sztrąd swôrzewsczi; pò Słowa, / Żlë òne w rodny jesz mòwie płëną, / Jednota z mòrzã wzrôstô znowa”[35].

Feliks Sykòra z Lëzëna wëwidniwô skarbë Kaszëb, w tim: „Tatkòwe remiã / i mëmczi pôłnié, / Swôrzewsczé cëda, / Swiónowskô Maria, / Jezórnô rëba, / Wejra Kalwaria”. W jinszi wiérzce *Rôczã Waji Kaszëbów* rôczi wszëtczich na Kaszëbë, dze jedną z nôwôżniészich wôrtnotów je mòrze i swôrzewsczé sanktuarium: „Rôczã nad mòrze Bôłtu, / Dze piôsczi / Sztrąd wcyg sëpią, / Bë naj Swôrzewsczi wôłtôrz / Bił dali / redosc, cepło”[36].

Nôtëralné wôrtnotë Kaszëb płótné są téż dlô Wandë Lew-Czedrowsczi ze Stãżëcë, chtërna sã zwrôcô do Mëmczi: „Co pòwiész nama, / Nordowim Kaszëbóm / Królewò Pòlsczégò Mòrza? / Sztrąd Bôłtu bez bôtów / Z kòpicą bùdlów, / A w wòdze nié sledze / Le smiecë, / Ani jader, ani żaków! / Chcã òdpłënąc”[37].

Ùrodzony w Łebniu Leòn Gòłąbk w swòjich wiérztach czerëje mëslë do Swiónowsczi i Swôrzewsczi Pani, jakno barnicë Kaszëbów, ù jaczi kaszëbsczi lud wiedno je w òpiece, òsoblëwie òb czas òkùpacji: „Bòlesny dróżczi Matczi Bòsczi / A czej Hitler zaczął swój rząd / Wëgóniając, wëwôżając lëdzy stąd / Swôrzewskô Panienka nie czekô na pòżegnanié / Razã z nama jedze na wëgnanié”[38].

Pòdobno nã rzecz rozmiôł wielelatny czerownik karna „Redzanie” Édmùnd Lewańczik z Żukòwa[39]. W rozmajitëch placach Kaszëb karno pòd jegò czerënkã spiéwało: „Tej jô rëszôł dali w drogã / Przez Pùck do Swôrzewa, / Tam w kòscółkù je Matinka, / Co nóm strzeże mòrza” abò „Môsz trón Të w niebie jak i na zemi / Królëjesz nama tu i tam / W Swiónowie Kaszëb të jes Królewą / W Swôrzewie mòrze w òpiece môsz”[40].

---

[34] E. Prëczkòwsczi, *Na jimiã Bòsczé*, Gduńsk 2000, s. 25 i 27. Téż: *Nótë kaszëbsczé. Pòpùlarné piesnie*, red. E. Prëczkòwsczi, Banino 2008, s. 101.

[35] Òb.: *W górã serca* [w:] *Nótë kaszëbsczé…,* dz. cyt., s. 161.

[36] F. Sykòra, *Dwie miłotë. Dwie miłości*, Rëmiô 1997, s. 13 i 20. F. Sykòra (1940–2019). Je aùtorë czile ksążków historicznëch ò Kaszëbach (w tim wôrtné dzeło: *Kalendarium kaszubsko-pomorskie*, Gduńsk 2005), a téż dwùch tomików pòezji *Dwie miłotë. Dwie miłości* (1997) i *Mòja kaszëbizn*a (2012).

[37] W. Lew-Czedrowskô, *Matinkò* [w:] *Ze zymkù na jeséń*, Wejrowò 2018, s. 38.

[38] L. Gòłąbk, *Wiérny klón*, Banino–Wejrowò–Pelplin 2007, s. 61, 72, 84, 89, 90, 94. L. Gòłąbk ùr. Sã 26 czerwińca 1916 r. W Łebniu (wejrowsczi kréz). W młodoscë sã spòtikôł z wiôldżima Kaszëbama, m.jin. Z ks. Dr. L. Heyką, chtërny zaczekawilë gò kaszëbizną. Tomik *Wiérny klón* sã ùkôzôł dwanôsce lat pò smiercë pòetë, jakô nastąpia w 1995 r.

[39] É. Lewańczik (1943–2018) béł instruktorã spiéwù i tuńca, wielelatnym czerownikã karna „Bazunë” z Żukòwa i „Redzanie” z Rédë.

Édmùnd Lewańczik baro chãtno pisôł ò rëbôkach i mòrzu, nad chtërnym: „stoji białka, / Łzawim òkã w mòrze zdrzi. / Swôrzewską Matinkã prosy, / Żebë chłopa retac ji”, temù że „Na mòrzu w bôce rëbôk płënie / A mòrze graje swòjã piesń. / Nad bôtã méwë krzikają / A sztrąd szczãslëwi dalek je. / Tam w chëczë òstelë domôcy / Bò w mòrze płënąc bëło czas / Pòżegnôł białkã i dzecë / A w bôce zrobił krziża znak. / Tej wezdrzôł na swôrzewską stronã / Dze rëbôków Matinka je. / I prosył Swôrzewską Panią / Szczãslëwie wez prowadzë mie”[41].

Dëcht mòcno z samim Swôrzewã je sparłãczony Henrik Mùsa, co pisze pò kaszëbskù i pò pòlskù. Wëchòwôł sã w Pùckù. Jegò ùtwórstwò je wëchwałą mòrza i nordowëch Kaszëb[42]. W wiérzce *Maryjo* czerëje głos do wiele znónëch w Pòlsce wizerënków, le na pierszim môlu wëmieniwô nôblëższi mù òd dzecka – swôrzewsczi[43].

Kaszëbskòjãzëczné tekstë religijné ò Królewi Mòrza, co pòwstałë ju w XXI wiekù, są w dzélu wëdrëkòwóné w kòscelnym piesniôkù *Dlô Was Panie*. W nym spiéwnikù je bez 120 spiéwów. W co nômni szesc są bezpòstrzédné òdniesenia do MB Swôrzewsczi, chtërnëch aùtorama są dzysdniowi pòecë kaszëbscégò regionu[44].

Terô je ju wiedzec, że aùtorama dzysdniowëch tekstów nie są ju wnet leno ùtwórcë z nordowëch Kaszëb, jak bëło to jesz w latach 70-tëch XX wiekù. Dzys dnia tekstë pòwstôwają na pòtrzebë chùrów a jinszich spiéwaczich karnów. Wôżną ùtwórczą rolã w tim dzele mô festiwal „Kaszëbscé tónë nad Môlim Mòrzã” rëchtowóny co rokù òd 2000 r. w òkòlim sanktuarium. Karna, co bierzą w nim ùdzél, mùszą òbrzészkòwò zaspiewac nômni jeden sztëczk do Matczi Bòsczi Swôrzewsczi. Prawie no stało sã pòdskacënkã dlô ùtwórców pòbùdzywónëch jesz przez przédników wòkalnëch karnów. Ne piesnie są spiéwóné téż na corocznëch wiôldżich òdpùstach swôrzewsczich, co sã òdbiwają w lëpińcu a séwnikù.

---

[40] É. Lewańczik, *Wanoga z piesnią*, Żukòwò 2014. Cytatë pòchôdają z wiérztë: *Kaszëbskô wanoga*, s. 14, *Rëbôk w bôce*, s. 41, *Tam na mòrzu*, s. 42 i *Matinka*, s. 73.

[41] Tamò.

[42] H. Mùsa ùr. 1947 r. zadebiutowôł tomikã pòezji *Wiersze z Kaszub* (2005). Pòtemù sã ùkôzałë: *Mòje Kaszëbë* (2007), *O czym szumią fale. Ò czim szëmią dënëdżi* (2008), *Mój kaszëbsczi swiat* (2009), *Co wyśpiewały fale zatoki. Co wëspiéwałë dënëdżi Wikù* (2012). Je téż aùtorã esejów i wspòmnieniów sparłãczonëch z nordowima Kaszëbama.

[43] H. Mùsa, *Co wyśpiewały fale zatoki. Co wëspiéwałë dënëdżi Wikù,* Banino 2012.

[44] Òb.: *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, przërëchtowôł E. Prëczkòwsczi, Gdańsk 2006.

Zmieniwô sã téż tematika pòdjimónëch wątków w òdniesenim do Królewi Mòrza. Przódë bëłë to colemało błagalné sztrofczi ò dobri pòłów, ò zretanié żëcégò na mòrzu, téż ò zachòwanié ti zemi przë Pòlsce. Terôzka corôz czãscy pòjôwiają sã prosbë ò zachòwanié pòrządkù na Kaszëbach, ò gòspòdarczi bezpiek, ò ùtrzëmanié dobri łączbë midzë lëdzama, ò szczescé w rodzëznie. Je to wszëtkò sparłãczoné z chùtkò zmieniwającym sã stilã żëcégò nadmòrsczich Kaszëbów, chtërny òdchôdają ju òd tradicyjnégò fëszowaniô. Dzys dnia nôwicy mieszkańców prowadzy ju włôsné gòspòdarczé pòdjimiznë, co są nastawioné na rëchtowanié turisticzi.

Skrócënk

Articzel pòkazywô lëteracczé ùtwórstwò, nôbarżi pòezją napisóną w kaszëbsczim jãzëkù, a dedikòwóną Matce Bòsczi Swôrzewsczi. Je to jedno z dwùch nôbarżi znónëch sanktuariów marijnëch na Kaszëbach. Mô cësk nôbarżi na mieszkańców nordowëch Kaszëb. Temù téż nôwicy lëteracczich tekstów napiselë pisarze z tegò dzéla Kaszëb. Dzysdniowé ùtwórstwò pòeticczé – dosc skrómné – pòwstôwô wnet czësto z mëslą ò twòrzenim nowëch spiéwów.

Abstract

The paper presents literature, mainly poetry, written in the Kashubian language and dedicated to Our Lady of Swarzewo. Swarzewo is one of the two best known Marian sanctuaries in Kashubia. Because the sanctuary has influenced the lives of the inhabitants of the northern part of the region, the literary works devoted to Our Lady of Swarzewo have been written there. Contemporary poems dedicated to Our Lady of Swarzewo are scarce and, almost exclusively, represent lyrics of new religious songs.

Bibliografia

Bartélëk Stanisłôw, *Bestré szczescé*, Wydawnictwo Rost, Banino 2013.
Bartélëk S., *Chòc mie szëmią jiné drzewa*, Wydawnictwo Rost, Gduńsk 2000.
Bòszke Maria, *Piesń lëdzy mòrza*, Wydawnictwo Rost, Banino–Jastarnia–Pelplin 2005.
Cenôwa Józef, *Dobro zwycięża*, Zarząd Główny ZKP, Gduńsk 1985.
Cenôwa J., *Legenda Swôrzewskô*, „Chëcz”, dodôwk do „Zrzeszë Kaszëbsczi”, Wejrowò, 25.08.1946, nr 32.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Cenôwa J., *Marcin i jego czasy*, MPiMKP, Wejrowò–Gduńsk 2017.
Cenôwa J., *Z tatczëznë*, ZKP Oddział w Gdańsku, Gduńsk 1981.
Chrzanowsczi Bernat, *Na kaszubskim brzegu*, Książnica Polska, Pòznań, 1910.
Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik, przërëchtowôł E. Prëczkòwsczi, Zarząd Główny ZKP, Gduńsk 2006.
Dominik Aùgùstin, *Domienikòwé pòwiôstczi. Opowieści Dominika, MPiMKP i Region*, Gdiniô 2015.
Dominik A., *Gawędy kaszubskie*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1986.
Dominik A., *Tóna z Pùstk*, ZKP Oddział w Pucku, Warszawa 1986.
Gòłąbk Leòn, *Wiérny klón*, Wydawnictwo Rost, Banino–Wejrowò–Pelplin 2007.
Gòłąbk Eùgeniusz, Prëczkòwsczi Eùgeniusz, *Më trzimómë z Bògã. Kòscelné mòdlëtwë i spiéwë*, Wydawnictwo Rost, Gduńsk 1998.
Hoppe Leòn, *Gôdczi wùje Léòna*, Region, Gdiniô 2013.
Jablońsczi Artur, *Fenyks*, Region, Gdiniô 1915.
Jablońsczi A., *Namerkôny*, Region, Gdiniô 1913.
Kalënowsczi Daniel, *Odrodzona Polska w literackich proroctwach z Kaszub*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, 2018.
Kaszëbsczié kolędë i godowé spiéwë, òbr. W. Kirstein, ZKP Oddział w Gdańsku, Gduńsk 1982.
Lew-Czedrowskô Wanda, *Ze zymkù na jeséń*, MPiMKP, Wejrowò 2018.
Lewańczik Édmùnd, *Wanoga z piesnią*, ZKP Oddział w Baninie, Żukòwò 2014.
Majkòwsczi Aleksander, *Wiersze i frantówci*, Wydawnictwo Morskie, Gdiniô 1957.
Majkòwsczi A., *Żëcé i przigòdë Remùsa*, Zrzeszenie Miłośników Kaszubszczyzny „Stanica”, Toruń 1938.
Mùsa H., *Co wyśpiewały fale zatoki. Co wëspiéwałë dënëdżi Wikù,* Wydawnictwo Rost, Banino 2012.
Nótë kaszëbsczé. Pòpùlarné piesnie, red. E. Prëczkòwsczi, Wydawnictwo Rost, Banino 2008.
Prëczkòwsczi Eùgeniusz, *Na jimiã Bòsczé*, Wydawnictwo Rost, Gduńsk 2000.
Prëczkòwsczi E., *Królowa morza. Dzieje kaszubskiego sanktuarium Matki Boskiej Swarzewskiej*, ZKP Oddział w Baninie, Swôrzewò–Banino 2019.
Prëczkòwsczi E., *Płomiéń miłotë. 51 sonetów na 51 lat*, ZKP Oddział w Baninie, Banino 2020.
„Rodnô Zemia”, program TVP, red. E. Pryczkowski, em.: 9 lipca 2000 r., powtórka 10 lipca.
Roppel Leòn, *Dykteryjki i historyjki z Kaszub*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1977.
Roppel L., *Z piesnią do Cebie jidzemë Mateńkò*, ZKP Oddział w Gdańsku, Gduńsk 1988.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Selin Marian, *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, MPiMKP i Region, Wejrowò–Gdiniô 2016.
Sãdzëcczi Francyszk, *Jestem Kaszubą*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1956.
Sykòra Feliks, *Dwie miłotë. Dwie miłości*, Wydawnictwo Rumina, Rëmiô 1997.
Skôrb kaszëbskò – słowińsczé mòwë, MPiMKP, reprint Wejrowò 1985 (pierszé wëd. z 1866 r.).
Skwiercz Roman, *Post na odpusce*, Wydawnictwo Arkun, Gdiniô–Pùck 1993.
Sëchta Bernat, *Spiącé wòjskò*, Drukarnia Alfonsa Patera, Wejrowò 1937.
Walkùsz Jan, *Jantarowi pôcerz*, Wydawnictwo Arkun, Gdiniô 1991.
Wréza Halina, *Réza*, „Stegna” – dod. do „Pomeranii”, 2019, nr 9.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié

Sanktuarium Królewi Mòrza w Swôrzewie w dobie slëbinów Pòlsczi z mòrzã

The Sanctuary of the Queen of the Sea at the time of Poland's Wedding to the Sea

Kluczowé słowa:
Slëbinë Pòlsczi z mòrzã, gen. Józef Haller, sanktuarium marijné, Swôrzewò, biôtka Kaszëbów ò zachòwanié pòlskòscë, fascynacjô mòrzã, prezydencë w Swôrzewie

Keywords:
Poland's Wedding to the Sea, General Józef Haller, St. Mary's sanctuary, Swarzewo, fight of Kashubian people for the preservation of Polishness, fascination with the sea, presidents in Swarzewo

Marijné sanktuarium w Swôrzewie bëło òb czas zôbòrów òstrzódkã pòlskòscë. Kò to wëchôdało z pòstawë mieszkańców wsë – Kaszëbów, co czëlë mòcną parłãcz z pòlskòscą jesz w czãdze I Rzeczëpòspòliti. Do baro zasłużonëch rodów słëchelë Pòmieczińscë a Plińscë. Do dzys te nôzwëska przënôlégają do jednëch z barżi pòpùlarnëch w Swôrzewie[1].

---

[1] Òb.: *Jeszcze jeden dowód polskości*, Òdbitka negò artikla nalazłô w Archiwùm Parafialnym w Swôrzewie. Szkólny Aùgùstin Lubner przëszedł do Swôrzewa w 1925 r. Articzel tej mést pòchôdô z drëdżi pòłowë lat 20-tëch XX wiekù. A. Lubner pòchôdôł ze stôrégò kaszëbsczégò rodu z Cysowë. Baro bëlno znôł kaszëbsczi jãzëk i môlowé zwëczi. Z rodu Pòmieczińsczich wëszlë dwaji ksãża: Antoni (ur. 1797) i jegò brat Andrzej (ur. 1814). Òbaji bëlë zasłużonyma dzejarzama na rzecz pòlskòscë.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

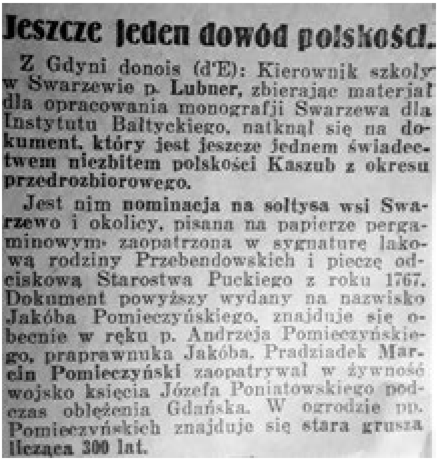

Jeszcze jeden dowód polskości.

Z Gdyni donois (d'E): Kierownik szkoły w Swarzewie p. **Lubner**, zbierając materjał dla opracowania monografji Swarzewa dla Instytutu Bałtyckiego, natknął się na dokument, **który jest jeszcze jednem świadectwem niezbitem polskości Kaszub z okresu przedrozbiorowego.**

Jest nim **nominacja na sołtysa wsi Swarzewo** i okolicy, pisana na papierze pergaminowym, zaopatrzona w sygnaturę lakową rodziny Przebendowskich i pieczęć odciskową Starostwa Puckiego z roku 1767. **Dokument** powyższy wydany na nazwisko **Jakóba** Pomieczyńskiego, znajduje się obecnie w ręku p. Andrzeja Pomieczyńskiego, praprawnuka Jakóba. Pradziadek Marcin **Pomieczyński** zaopatrywał w żywność wojsko księcia Józefa Poniatowskiego podczas oblężenia Gdańska. W ogrodzie pp. Pomieczyńskich znajduje się stara grusza licząca 300 lat.

W czasu I swiatowi wòjnë na kòl 110 szkòłowëch dzecy Swôrzewa dlô piãc rodnym jãzëka béł miemiecczi, zôs 105 gôdało w jãzëkù kaszëbsczim[2]. Nót je pòdsztrichnąc do te, że kaszëbsczi tej nie béł ùwôżóny jakno apartny jãzëk. Gôdanié w nim mielë za ùżiwanié pòlaszëznë. Zôs ò nôrodnym pòczëcym decydowa wiara. W tim czasu wszëtcë swôrzewianie bëlë katolëkama. Òb czas zôbòrów béł hewò taczi pòdzél: Miemc – ewanielczik, Pòlôch – katolëk. Temù mieszkańcë Swôrzewa czëlë sã Kaszëbama-Pòlôchama. To sã nawetka tikało familii Hellwig scygniony tu z òkòlégò Chònic na zôczątkù XX wiekù przez ks. Francyszka Hellwiga i na co dzéń kôrbiący w miemiecczi mòwie. W nastãpnëch pòkòleniach wszëtcë ju gôdelë pò kaszëbskù i czëlë sã Kaszëbama-Pòlôchama. Tak je do dzys[3].

Tak jednoznacznô kaszëbskô (pòlskô) identifikacjô sto lat temù bëła dosc òsoblëwim stónã na nordowëch Kaszëbach. Tim barżi, że wies je le szesc kilométrów òdległô òd mòcno tej zmiemczonégò Pùcka[4]. We wsë równak nie bëło zemsczich majątków, chtërnëch miéwcama colemało bëlë Miemcë (np. sąsedny Łebcz abò sprzëti pòłożonô Krokòwa czë Rzucewò). Mieszkelë w ni nôwicy kaszëbsczi chłopi. Niejedny z nich zajimelë sã téż fëszowanim. Wszëtcë bëlë mòckò sparłãczony z katolëcką wiarą, a przez to téż z pòlskòscą. W nym jãzëkù ksãża òdprôwielë msze swiãté nawetka w czãdze tak pòzwóny kùlturowi wòjnë (kulturkampf) zaczãti zjednoczenim Miemców w 1871 r. Na Kaszëbach ta biôtka sã òbjôwia tim, że béł mòcny cësk germanizacyjny a ùstëgòwanié Kòscoła katolëcczégò. Wëjątkã westrzód swôrzewsczich probòszczów béł ks. F. Hellwig, chtëren na zôczątkù XX wiekù mòcno cësnął, bë do liturgii wprowadzëc miemczëznã. Ale nawetka tej pòbòżny Kaszëbi spiéwelë piesnie pò pòlskù, zôs miemiecczé nastawienié ks. F. Hellwiga bëło wierã nôpierszim pòwòdã, że mùszôł òn òdéńc w 1910 r., chòc òficjalno bëło pòdôwóné, że przëszło do te przez zdrowòtné jiwrë[5]. Jegò nastãpnik ks. Wòjcech Pronobis, na zapëtanié w jaczim mô òdprawiac jãzëkù, dostôł zdecydowóną òdpòwiésc, że pò pòlskù[6].

---

[2] *Kronika szkoły w Swarzewie lata 1860–1920*, „Zeszyty Gminy Puck”, 2017.

[3] Wiadło òd Romana Kùżla z Pilëców. R. Kùżel sã ùrodzył i wëchòwôł w Swôrzewie. Pòdsztrichiwô, że Hellwigòwie gôdelë pò kaszëbskù. Bëlë baro lëdóny i zjednoczony z môlową spòlëzną, do te stãpienia, że jak kòmùnysticzny aparatczicë chcelë jich wënëkac z chëczi w 1945 r., môlowi Kaszëbi (w tim òjc Romana) zbrzątwilë òbronã domôctwa Hellwigów i nie dopùscëlë do jich wënëkaniô.

[4] K. Kòscyńsczi, *Kaszubi giną*, Pòznań 1905, s. 46.

W 1910 rokù bëłë w swôrzewsczim kòscele zrëchtowóné fejrowanié 500-setny roczëznë dobëcégò pòd Grënwaldã. Miôł sã ò to nôbarżi ò. Wawrzińc Ambrożi Lewalsczi, gòrący patriota pòlsczi, zwóny czãsto Kaszëbsczim Skargą[7]. Nen, scygóny przez prësczé òrgana władzë, wejrowsczi francyszkanin, tacył sã w Swôrzewie. Béł tam òd 1890 r. jaż do smiercë w dniu 23 gòdnika 1924 r. Je pòchòwóny na przëkòscelnym smãtôrzu. Przez 34 lata prawił w Swôrzewie i òkòlnëch parafiach kôzania w pòlsczim jãzëkù, namôwiôł do zachòwaniô pòlskòscë, a nawet do welowaniô na pòlsczich kandidatów do prësczégò sejmù. Jedny nawetka są dbë, że prawie dzãka niemù do kaszëbsczégò dzélëka wëbrzeżégò przëlnął znankòwnik „pòlsczé"[8].

Òjc A. Lewalsczi béł téż gòrącym przëstojnikã Matczi Bòsczi Swôrzewsczi. Rozkòscérzôł ji kùlt w parafiach nordowëch Kaszëb. Zrëchtowôł téż w Swôrzewie fejrowanié setny roczëznë smiercë pòlsczégò nôrodnégò heroje, Tadeùsza Kòscuszczi. Bëło to w rujanie 1917 r. Do wsë dochôdałë ju wiadła ò klãskach miemiecczi armii. Tej o. Ambrożi, z dëbeltną mòcą, dzéń w dzéń prawił w jinszi wsë, a domôgôł sã ùczbë pòlsczi mòwë i przëłączeniô negò dzéla Kaszëb do Pòlsczi. Dzejanié francyszkanina miało gwësno cësk na Jana

---

[5] Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Królowa Morza. Dzieje kaszubskiego sanktuarium Matki Bosczi Swarzewsczi*, Swôrzewò–Banino 2019, s. 106–107. Ks. F. Hellwig ùmarł dopiérze w 1935 r.

[6] Wiadło òd Jana Zielke ze Swôrzewa (ur. W 1926 r.). Òjc Jana Zielke, chtëren no wiadło przekôzôł sënowi, béł przënôleżnikã parafialny radë.

[7] G. A. Kùstusz, *O. Ambroży Lewalski – duszpasterz i patriota* [w:] *Wejherowo. Dzieje, kultura, środowisko*, red. J. Treder, Wejrowò 1993, s. 179–188. Téż: A. Nécel, *Nie rzucim ziemi*, Warszawa 1969.

[8] G. A. Kùstusz, *O. Ambroży Lewalski – duszpasterz*…, dz. cyt., s. 186.

Parchema ze Swôrzewa, chtëren wëcmanim z Adolfã Grabòwsczim i Antonim Bùdzyszã z Pùcka założił, jesz przed òdzwëskanim samòstójnoscë kraju, w dniu 6 lëstopadnika 1918 r. robòtniczo-chłopską radã, co zgrôwa do sparłãczeniô kaszëbsczi zemi do òdrôdzającégò sã pòlscz égò państwa[9]. Bëło wiedzec, że prawie w tim o. Ambrożi béł òsoblëwie baro rëszny. Jednym z jegò słëchińców béł nôbarżi znóny biôtkôrz ò pòlskòsc Kaszëb, Antoni Abraham (Ôbram). Dlô kaszëbsczégò tribùna o. Ambrożi béł richtich mentorã. Dëcht przed wërëgniãcym do Wersalu A. Ôbram ùdôł sã do Swôrzewa, żebë wësłëchac doradów Kaszëbsczégò Skardżi[10].

Mòże sã docëgac, że dzejanié nieùtrëdzonégò zôkònnika miało téż cësk na chùtczé wprowadzenié ùczbë w pòlsczim jãzëkù w swôrzewsczi szkòle. Ju na zôczątkù 1919 r. ùczba religii, a wnetka téż ùczba czëtaniô i pisaniô, szła pò pòlskù. Bëło to robioné procëmkù miemiecczim władzóm òswiatowim. Temù w gòdnikù 1919 r. swôrzewsczi szkólny mùszôł sã dolmaczëc przed szkòłowim szpektorã, chtëren ùznôł za wëkroczenié ùczbã w pòlsczim jãzëkù jakno wëkładowim[11]. W jinszich môlëznach zmiana jãzëka ùczbë colemało przëszła dopiérze pò 10 gromicznika 1920 r.[12].

Na pòspòdlim mòcë Wersalsczégò Traktatu pòdpisónégò 28 czerwińca 1919 r., pùcczi kréz przëszedł do Pòlsczi. Dopiérze w dniu 10 stëcznika 1920 r. Miemcë ratifikòwałë nã ùgòdã. Tej mògło sã zacząc pańdowanié zemiów przez pòlską administracjã. Kùńcowim aktã ti zmianë bëłë slëbinë Pòlsczi z mòrzã, jaczé wëznaczoné òstałë w Pùckù[13].

Kòl szëkòwaniô negò wëdarzeniô bëlną rolã òdegrôł jinszi machtny Kaszëba, ò chtërnym jesz niedôwno bëło wnet czësto sztël[14]. Béł to Antoni Miotk rodzony w Lewinkù pòd Wejrowã, a zamieszkałi w Pùckù, dze òd 1909 r. prowadzył gòspòdarczé i spòleczné pòdjimiznë. Bliskò wespółprôcowôł z A. Abrahama, z jaczim miôł jachac do Wersalu. W tim mù przeszkòdzëlë miemiecczi pògrańcznicë (Grenzschutz). Piãc dni przed slëbinama A. Miotk jachôł do Tornia, żebë tam sã zéńc z gen. Józefã Hallerã, z jaczim ùłożił plan ùroczëznë[15]. Generôł przëjachôł na niã specjalną baną z Tornia, a wespół z nim wiele dignitarzów òdrodzonégò pòlsczégò państwa, m.jin. minyster Stanisłôw Wòjcechòwsczi, przińdny prezydent Pòlsczi. Òb drogã stanywelë na krótkò na niechtërnëch stacjach. Przëkładowò w pòdpùcczim Mrzezënie ùstawioné bëlë jaż sztërë pòwitalné brómë. Na czwiôrti, nôfòrszni wëstrojony, mielë napisóné: *Witamy na Kaszubach!* Zôs generôł z banë pòzdrôwiôł: *Witam Was Kaszubów!*[16].

---

[9] C. Obracht-Prondzyńsczi, K. Kòrda, *Powrót Pomorza w granice Rzeczypospolitej w setną rocznicę 1920–2020*, Gdùńsk 2020, s. 37.

[10] Tamò.

[11] *Kronika szkoły w Swarzewie*, cz. II, mps, òdbitka je z zbiérkach aùtora.

[12] Òb. np. *Kronika Szkoły Powszechnej w Tuchlinie 1886–1935: dzieje szkoły i społeczności Tuchlina 1856–1945*, red. I. Warmòwskô, B. Knopik, J. Jóskòwsczi; dol. H. Dawidowsczi, Tëchlëno, 2018; E. Prëczkòwsczi, *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i saktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016. We wszëtczich sédmë szkòłach swiónowsczi parafii ùczba pò pòlskù zaczãła sã w 1920 r.

[13] K. Wajda, J. Banach, *Pod pruskim panowaniem*, [w:] *Historia Pucka*, red. A. Groth, Gdùńsk 1998, s. 241.

[14] Dopiérkù w setną roczëznã slëbinów Pòlsczi z mòrzã, w dniu 10 gromicznika 2020 r., na kamińcë na Stôrim Rénkù w Pùckù, chtërny A. Miotk béł miéwcą, òsta òdsłoniãta wdôrzënkòwô tôfla. Òdsłonił jã prezydent Pòlsczi Andrzej Duda kùmbrëż z wnëczką Antoniégò

Mszô swiãtô sã òdbëła w pùcczim pòrce. Pòtemù béł symbòliczny akt slëbinów przez szmërgniãcé platinowégò piestrzenia do mòrza. Taczim szëkã – jak wspòminôł J. Haller – *donëchczasny strażnik wëbrzeżégò kaszëbsczi rëbôk z jedurną bronią, rémą kòl bòkù, òddôwôł straż w rãce pòlsczégò marénë*[17]. Slëbinóm towarzëła gòrącô atmòsfera. Mieszkańcë strojilë chëczë przë drodze pòlsczich żôłniérzi i samégò generała. Nôbarżi to bëło merkac w samim Pùckù. W òknach pôlëlë swiéczczi, chtërne mieszkańcóm dôwelë machtniészi pùcóni, jak Bazyli Adolph[18]. Do miasta cygnãlë lëdze z òkòlnëch wsów. Nôwicy jich przëszło z Kãpë Pùcczi i Swôrzewsczi, a téż Starzińsczi a Òksëwsczi[19]. W tim òsoblëwim sztóce slëbinów biłë zwònë pùcczi farë i swôrzewsczégò

Miotka, Grażiną Miotk–Szpiganowicz i przedstôwcama môlowëch władz. Téż w tëch dniach Rada Miasta Pùcka nada mù titel Zasłużonégò dlô miasta Pùcka. Òb.: https://pl.wikipedia.org/wiki/Antoni_Miotk (dostãp: 30.10.2020 r.). Téż: G. Miotk-Szpiganowicz, *Miotkowie*, „Puckie rody” 2020, z. 1, s. 36, dze je napisóné m.jin.: „Setnô roczëzna Slëbinów Pòlsczi z Mòrzã, jaczé sã òdbëłë w 1920 rokù w Pùckù, a chtërnëch jednym z pierszich òrganizatorów béł Antoni Miotk, sprawia dëcht mòcné zaczekawienié jegò pòstacją. Stark miôł prôwdac szaséjã jednã w miesce, ale wiédzô ò Jegò dzejanim i żëcym nie bëła szerzi znónô. Jak pisôł Zygfrid Prószińsczi (1973) béł òn »zabôczonym kaszëbsczim dzejôrzã«”.

[15] Wëpòwiédz prof. Andrzeja Grotha. Òb.: Film dokùmentalny *Do morza przez serca Kaszubów*, real. E. Prëczkòwsczi, em. TVP, 9 luty 2020 r. Film béł pózni czile razy pòwtôrzóny w TVP, a téż w Telewizji Trwam.

[16] „Gazeta Gdańska”, nr 40 z 17 lutego 1920, s. 3.

[17] J. Haller, *Pamiętniki z wyborem dokumentów i zdjęć*, Londin 1964, s. 216. Òb. téż: K. Kòrda, *Ks. Płk Józef Wrycza. Biografia historyczna (1884–1961)*, Gduńsk 2016, s. 118–127.

[18] G. Miotk-Szpiganowicz, *Adolphowie,* „Puckie rody”, Zeszyt nr 2/2019, s. 20.

[19] Roman Kùżel z Pilëców wspòminô, że do Pùcka wëbrôł sã téż jegò stark, spòlëznowi dzejôrz ze Swôrzewa wëcmanim z czilelatną córką – nënką Romana. Òb.: Film dokùmentalny *Do morza*…, dz. cyt.

kòscoła[20]. W tim czasu na kòscelny wieżë w Swôrzewie wisałë ju le dwa zwònë. W 1917 r. prëscczi rząd wzął trzecy zwón na wòjnowé céle[21]. Pò akce slëbinów miemiecczi bùrméster Henrik Wahner przekôzôł władzã na rãce timczasowégò bùrméstra Antoniégò Miotka. W chëczach nowégò rządcë na noc òstelë pòmòrsczi wòjewòda Sztefan Łaszewsczi i krajowi starosta, Józef Wëbicczi. Tczëwôrtną pòsadã A. Miotk trzimôł jaż do przejãcô ji przez przëswónégò z Tornia pòsobnika. Zôs sóm na wiele lat òstôł wicebùrméstrã[22].

Generôł J. Haller noc pò slëbinach spãdzył w wilë „Stella Maris" w Gdini[23]. A ju z rena 11 gromicznika wëjachôł razã z asystą i żôłniérzama do marijnégò sanktuarium w Swôrzewie[24]. Tam òsta òdprawionô ùroczëstô mszô swiãtô dzãkòwnô. Wespółòrganizatorã tegò dzéla rézë gen. J. Hallera béł Leòn Torlińsczi z Wiôldżi Wsë. Cekawé, że J. Haller w swòjich wspòmnieniach nick nie gôdô ò bëcym w sanktuarium. Przez to pòmijają to téż jinszé pùblikacje, co do nëch wspòmnieniów nawlékają[25]. Ni ma téż ò tim słowa w szkòłowi kronice Swôrzewa, w jaczi równak je nadczidnioné, że generôł jachôł przez Swôrzewò. Môlowi szkólny nadczidnął jesz do te ò czile jinszich wôżnëch sprawach, m.jin.:

> Pòlsczé wòjska pòmału òbjimałë Pòmòrzé jidącë z pôłnia na nordã, a miemiecczé wòjska szłë wëk. Pùcczi kréz béł slédnym, jaczi Pòlskô wzãła na swój klin. W dzéń 10 gromicznika 1920 bëłë wòjska pòlsczé w Pùckù

---

[20] *Józef Ceynowa (1905–1991). Pro memoria*, zebrôł i òbrobił J. Bòrzëszkòwsczi, Gduńsk 2005, s. 110–111.

[21] Archiwùm Parafii w Swôrzewie, *Protokół wizytacji kanonicznej z 13 września 1926 r.*, bez sygnatury.

[22] G. Miotk-Szpiganowicz, *Miotkowie*, „Puckie rody" 2020, z. 1.

[23] Pòdług chùtczészich ùstaleniów generôł J. Haller miôł miec nocnik w Zdradze. Timczasã w swòjich wspòmnieniach gôdô òn ò nocnikù w „Stella Maris". Przënôlégò przëjąc, że tak pò prôwdze bëło, chòc wspòmnienia pisóné bëłë ju w jegò stôrim wiekù. Temù je w nich wiele niedëchtownosców. Òb.: J. Haller, *Pamiętniki z wyborem dokumentów i zdjęć*, Londin 1964, s. 216.

[24] S. Majkòwsczi, *Sanktuarium maryjne Królowej Polskiego Morza w Swarzewie*, Gduńsk – Swôrzewò 1991, s. 29.

[25] Òb.: K. Kòrda, *Ks. ppłk Józef Wrycza. Biografia historyczna (1884–1961)*, Gduńsk 2016 czë *Natchnieni morzem. Władysławowo – ludzie i ich historie*, òbrobił M. Abramòwicz, Gduńsk–Wiôlgô Wies 2017. Ni ma równak wątpieniô, że tak cos bëło zaszłé, ò czim jednoznaczno gôdô wnuk Leòna Torlińsczégò, prof. Lech Torlińsczi. Òb.: L. Torlińsczi, *O mym ojcu Józefie Antonim Torlińskim (1911–1968) i ludziach, których kochał, i którzy jego kochali*, [w:] J. Torlińsczi, *Przesądy i zwyczaje lecznicze kaszubskich rybaków nadmorskich*, Pòznań 2008, s. 37 i 41.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

> witóné z wiôlgą ùroczëzną. Pòsobnégò dnia przejéżdżôł dowódca tëch wòjsk, jenerôł Haller przez Swôrzewò do Wiôldżi Wsë, dze mòrze przëjął do swégò miectwa[26].

Cytowóny tekst zapisóny béł ju w pòlsczim jãzëkù.

Generałowi towarził téż timczasowi bùrméster Pùcka, A. Miotk. Sã zachòwałë jegò wspòmnienia. W nich òn pòdôwô, że w Swôrzewie generała witałë szkòłowé dzôtczi. Pòtemù wlôzł òn do swiãtnicë, żebë nawiedzëc „kòscół swôrzewsczi i cëdowny òbrôz Matczi Bòsczi Swôrzewsczi”[27]. Wszelejaczé wątplëwòtë czë gen. J. Haller béł na mszë swiãti w Swôrzewie roznëkiwô sóm probòszcz swôrzewsczi, ks. Wòjcech Pronobis. Przë szukanim materiałów kòle pisaniô mònografii sanktuarium w Swôrzewie[28] dało sã nalezc napisóny rãką probòszcza tekst, jaczi je pòdzãką dlô chełmińsczégò biskùpa Stanisława Wòjcecha Òkòniewsczégò za akt kòrunacji. Ks. W. Pronobis nadczidnął w nim hewò taczé zdanie: „Tu w dzéń pò slëbinach òdrodzony Pòlsczi z mòrzã, dnia 11 gromicznika 1920 przedstôwcë władz pòlsczich i armii z gen. Hallerã na przodzy, wësłëchelë mszë sw., żebë òddac pierszi rôz tczã »Królewi Pòlsczégò Mòrza«”[29]. Swôrzewsczi probòszcz jak witôł generała pòdsztrichnął: „Czem Matka Bòskô Jasnogórskô bëła dlô kraju, tem bëła Matka Bòskô Swôrzewskô dlô mòrza, tam òbroniła krôj, tu zachòwa nama mòrze”[30]. To zdanié – jak pòdtrzimiwô dzysdniowi kùstosz sanktuarium – stało sã symbòliczną zôpòwiescą tegò, co przëszło sédmënôsce lat pózni, to je ùroczëstì kòrunacji cëdowny sztaturczi[31].

---

[26] *Kronika szkoły w Swarzewie lata 1860–1920*, „Zeszyty Gminy Puck” 2017, s. 93. Kronika òbjimô tekst pisóny pò miemieckù, a przedolmaczony na pòlsczi jãzëk przez prof. Môrcëna Plińsczégò. Skanë tekstu pòlskòjãzëcznégò ò slëbinach dołączoné są w aneksu do hëftów. Do drëkù je rëchtowóny dalszi dzél kroniczi.

[27] A. Groth, *Zaślubiny Polski z morzem w świetle „Opisu przyjęcia wojska polskiego w Pucku w dniu 10 lutego 1920 r.”*, „Zapiski Puckie” 2019, nr 18, s. 33.

[28] E. Prëczkòwsczi, *Królowa Morza…*, dz. cyt.

[29] Archiwùm Parafii w Swôrzewie, Òdbitka dokùmentu je w pòsôdanim aùtora. Dokùment sã nalôzł pò ùkôzaniu ksążczi *Królowa Morza…*, temù nie je w ni cytowóny, chòc bëło w ni brewiter rzekłé na pòspòdlim jinszich dokôzów przedstôwców znónégò rodu Torlińsczich, że w Swôrzewie bëła òdprawionô mszô swiãtô. Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Królowa Morza…*, dz. cyt., s. 113.

[30] Tamò. Téż: K. Derc, *Matka Boska Swarzewska cudami słynąca Królowa Polskiego Morza*, Wejrowò 1970, mps; M. Plińsczi, *Koronacja. Metadialog z ks. Radcą Wojciechem Pronobisem proboszczem swarzewskim*, Pelplin 2016, s. 60.

[31] Wiadło òd ks. Stanisława Majkòwsczégò – kùstosza sanktuarium Królewi Mòrza w Swôrzewie. Òb. téż: Film dokùmentalny *Do morza…*, dz. cyt.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Ze Swôrzewa gen. J. Haller jachôł do Wiôldżi Wsë. Tam wërëgnął w krótką rézã na bôce o pòzwie Seestern, co słëchôł do zasłużonégò rëbôka Jakùba Mëslisza[32]. Tej sã téż pòjawiłë pierszé planë kùpiszu bùdacjowégò môlëka dlô generała, na jaczim wnet stanął latny bùdinôszk, pò latach pòzwóny „Hallerówką”. Òd 90-tëch lat XX wiekù je w nim filia Mùzeùm Zemi Pùcczi miona Floriana Cenôwë. Wkół pòwstało sedlëszcze, co przëjãło pòzwã Hallerowò. Dzysdnia je òno dzélã Władisławòwa (Wiôldżi Wsë).

Prôwdac sã nie zachòwałë przekazë ò pòsobnëch gòscënach gen. J. Hallera w sanktuarium swôrzewsczim. Mòże równak z gwësnoscą przëjąc, że taczé bëłë. Kò je wiedzec, że generôł wiele razy béł w swòjim latnym bùdinkù w Hallerowie[33]. Béł gòrlëwim katolëkã. Temù biwôł na niedzélnëch mszach swiãtëch w Swôrzewie, bòc Wiôlgô Wies wnenczas słëcha do sanktuarijny parafii.

Pòdobno bëło w przëtrôfkù wiele jinszich òsobistoscy, jaczé w wielny lëczbie nawiédzałë nadmòrsczi nórcëk òdrodzony Rzeczëpòspòliti. Slëbinë sã òdbiłë szeroczim pòmiónã w całim kraju, co wzbùdzëło wiôldżé zaczekawienié mòrzã. Kąsk jinaczi to wëzdrzało z pòzdrzatkù Kaszëbów. Nen pierszi entuzjazm, wëwòłóny sparłãczenim z Pòlską, dosc chùtkò òstôł zgasłi przez przëbëczników z głãbi kraju, co Kaszëbë zaczãlë traktowac jakno pòle chùtczégò a do te nieùtcëwégò zôróbkù. To nie bëło tej dzywné, że dlô Kaszëbów wëpragłô „pòlskòsc” sta sã wnetka synonimã bardakù, zacopaniô abò prostotë[34].

Òkòma òglowégò rozczarowaniô zaczekawienié nadmòrską mòrãgą stało sã szansą na pòddwignienié bògatoscë tëch Kaszëbów, co mielë grunt̄ë dëcht kòle sztrądu. W 1923 r. w samim Swôrzewie przebiwało 325 letników[35]. Je wiedzec, że w tim czasu Pùck na gwës òdwiédzëlë ks. kardinôł Aleksander Kakòwsczi, bp Stanisłôw Òkòniewsczi z Pelplëna, bp Anatol Nowak z Przemësla, bp Walãti Dimk z Pòznaniô, bp pólny Stanisłôw Gall i wiele swiecczich dëgnitarzów. Ni ma wątpieniô, że niejedny z nich – òsoblëwie kòscelny dostojnicë – nawiédzëlë pòblisczé sanktuarium mët[36].

---

[32] J. Haller, *Pamiętniki…*, dz. cyt., s. 216–218.

[33] Wëpòwiédz wnet stolatnégò rëbôka Władisława Bòldë (1921–2020), chtëren sóm òsobisto czile razy sã zeszedł i gôdôł z gen. J. Hallerã przed wòjną w Hallerowie. Òb.: Film dokùmentalny *Do morza…*, dz. cyt.

[34] G. Berendt, *Puck w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Historia Pucka*, red. A. Groth, Gduńsk 1998, s. 244–245.

[35] M. Òrłowicz, *Przewodnik po województwie Pomorskim*, Warszawa 1923, s. 526.

[36] G. Berendt, *Puck w II Rzeczypospolitej…*, dz. cyt., s. 258.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Jednym z nich béł prezydent Pòlsczi Stanisłôw Wòjcechòwsczi. Do Swôrzewa przëjachôł 30 łżëkwiata 1923 r.[37]. Prezydent sã mòdlił przed cëdowną sztaturką ò jednotã państwa. Towarził mù m.jin. ks. kardinôł Edmùnd Dalbor[38], chtëren òdprawił ùroczëstą mszą swiãtą. Szacewny gòsce zwiedzëlë kòscół i zapòznelë sã z dzejama sanktuarium a znaczënkã cëdowny sztaturczi. Na nym wëdarzenim bëłë téż szkòłowé dzecë[39]. Przed wińdzenim ze swiãtnicë prezydent jesz rôz pòbòżno zwrócył sã do Mariji. Pòtemù rëgnął do kwatérë hallerczików w Wiôldżi Wsë. Parafianie, co bëlë zebróny przed kòscołã, żegnelë gò wòłanim: „Niech żëje nasz prezydent! Niech żëje!”[40].

Mòrze intrigòwało téż pùblicëstów a gazétników. Temù w rozmajitëch czãdnikach sã pòjôwiałë wielné wzmiónczi i artikle ò mòrzu a marijnym Swôrzewie. Przëkładã je tekst Ernesta Raùlina z Gdini, w jaczim stoji napisóné m.jin.:

> Òkòlé Swôrzewa je baro malowniczé. Na pôłnié prowadzy droga do Pùcka. Kòl drodżi kaszëbską kaplëczkã, abò òlãdersczi wiatrak spòtkómë. Sennie tu i cëchò, przëtulno. Nad spòkójną wòdą wikù stoją jerzbinë stôré, pùklaté, nad nima sã sëszą rëbacczé sécë. Na rédze wiôldżé rëbacczé kùtrë, cãżczé, jinszé jak w Gdini. A kòle kùńca lata dłudżé trąbienié gãsy przëjemno zwãczi w czëstim lëfce[41].

Jak le przëbiwało wiérnëch z bëna Pòlsczi, téż turistów, tak rosła dërch wielëna dzãkòwnëch wòtów darowónëch za dostóné łasczi. Letnice gôdelë: „Më mómë ù nas wiele rozmajitëch kòscołów, sztaturków a òbrazów, ale nigdze

---

[37] Wikszosc zdrzódłów za K. Dercã błãdno pòdôwô, że bëło to w rokù 1924. Nã sprawã definitiwno rozwiéwô *Kronika szkoły w Swarzewie*, cz. II, w jaczi je napisóné, że gòscëna prezydenta òdbëła sã w 1923 r.

[38] Ks. Kard. Edmùnd Dalbor sã ùr. 30 rujana 1869 r. w Òstrowie Wiôlgòpòlsczim. Ksãżewsczé swiãcenia dostôł òn w Rzimie. Béł metropòlitą gnieznieńsczim i pòznańsczim a primasã Pòlsczi w latach 1915–1926. Ùmarł 13 gromicznika 1926 r. w Pòznaniu.

[39] *Kronika szkolna Swarzewa*, cz. II. Stoji w ni m.jin.: „Dnia 30 łżëkwiata rb. przejéżdżôł Pón Prezydent Rzeczëpòspòliti Pòlsczi przez Swôrzewo a dali do Wiôldżi Wsë. Do Swôrzewa przëjachôł Pón Prezydent o 9-ti gòdz. reno. Przëwitóny béł przed kòscołã przez ks. prob. Pronobisa. Pón Prezydent wësłëchôł Mszë sw. i òbezdrzôł wòta, co są hewò w kòscele. Tej jachôł dali w rézã. Szkòłowé dzecë brałë w ny ùroczëznie ùdzél.”.

[40] Archiwùm Parafii w Swôrzewie, K. Derc, *Matka Boska Swarzewska…*, dz. cyt.; M. Plińsczi, *Koronacja…*, dz. cyt., s. 61; S. Majkòwsczi, *Sanktuarium maryjne Królowej Polskiego Morza w Swarzewie*, s. 29, dze je błãdno pòdónô rocznô data rézë prezydenta.

[41] Archiwùm Romana Kùżla, E. Raùlin, *Swarzewo nad Małym Morzem*, „Kurier Bałtycki”, [w:] *Księga Swarzewo I*, bez sygnatury.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

nas tak nie cygnie do mòdlëtwë, jak w Wajim kòscele. Waja cëdownô Matka Bòskô przëkùwô mëslë i serca nasze do mòdlëtwë do Bòga”. Merkac bëło rost pielgrzimkòwi rësznotë[42].

Timczasã pòdług môlowégò szkólnégò kùlt Matczi Bòsczi kąsk òsłôbł w tim czasu. Pòdsztrichiwôł przë tim, że na òba òdpùstë Matczi Bòsczi Szkaplérzny i Narodzeniô Nôswiãtszi Mariji Pannë przëchôdô pò czile tësący pątników, nôwicy z Półòstrowù Hélsczégò i òkòlnëch parafii. Béł dbë, że dôwné pielgrzimczi bëłë wikszé, a wskazywôł na przëkłôd Gduńska. Kò ta rzecz bëła czësto zrozmiałô temù, ze Gduńsk òstôł wòlnym miastã, z czim sã wiązałë jiwrë z przekrôczanim grańcë, òsoblëwie w pierszich latach pò òdzwëskanim samòstójnoscë. Szkólny dôwôł téż do wiédzë, że w karczmie J. Kónkòla wëstôwielë swòje krómiczi z krziżikama, różańcama, òbrôzkama swiãtëch, książkama do nôbòżéństwa i zabôwkama dlô dzecy a żëwnoscowima towôrama[43].

W tëch môlach òdbiwałë sã téż teatralné widzawiszcza i lëdowé rozegracje. Jedną z nich ùrządzëlë pò ùroczëstim pòswiãcenim stanicë Towarzëstwa Pòwstańców i Wòjôków, co sã òdbëło w dniu 3 lëpińca 1927 r.[44]. W tim czasu pòwsta téż pòsobnô òrganizacjô pòd nazwą Katolëckô Stowôra Młodzëznë Chłopsczi i Białgłowsczi[45]. Rëchtowóné bëłë akademie i przedstôwczi ò religijny a patrioticzny témiznie. Przë młodzëznowi stowôrze pòwstało karno mandolinistków, chtërne grą a spiéwã ùbògacywało rozmajité ùroczëznë i wanodżi[46].

---

[42] Archiwùm Romana Kùżla, R. Wisniewsczi, *Zapiski o dziejach Swarzewsczi Madonny*, maszinopis, s. 9.

[43] *Kronika szkoły w Swarzewie*, cz. II.

[44] M. Plińsczi, *Koronacja…*, dz. cyt., s. 62. Téż.: E. Prëczkòwsczi, *Królowa Morza…*, dz. cyt., s. 126.

[45] Katolëckô Stowôra Młodzëznë jistnia ju gwës w 1928 r. w kòżdi wsë parafii, òkróm Chałëp. Òb. *Diecezja Chełmińska. Zarys historyczno–statystyczny*, Pelplin 1928, s. 522.

[46] Archiwùm Parafii w Swôrzewie, Biogram ks. W. Pronobisa spisóny przez jegò sostrã Antoninã Pronobis, rãkòpismiono. Wôrt nadczidnąc, że teatralné przedstôwczi bëłë rëchtowóné tej-sej w Swôrzewie i to zarô pò òdzwëskanim samòstójnoscë, a gwës jesz przed wëbùchã I swiatowi wòjnë. Przë tim dochôdało do sztridów. Przëkładowò w niedzelã 25 stëcznika 1920 r. na salë ù T. Meyra béł ùrządzony szpetôczel w miemiecczim jãzëkù, co wëwòłało górz: „Żebë lëdzy òsamãtac, ògłosëlë, że sznërga mdze przeznaczonô na òdbùdowã kòscoła w Łebczu. Czë chtos cos òd te dostôł?” – zapëtiwôł gazétnik. Òb.: „Gazeta Gdańska”, nr 29 z 6 gromicznika 1920 r. Nót je dlô scësłoscë wëjasnic, że w jednym z pòsobnëch numrów prédnik kòmitetu rozbùdowë Jan Óberzëg z Łebcza wëjasnił, że dostôł 300 marków na bùdowã. Dodôł do te: „– Jô bë so żëcził, żebë i zarząd teatru, co sã òdbéł ù pani Kandau, nie zabôcził ò bùdowie kòscoła w Łebczu i chcôł chòcbë le skrómniészim przëdã nas ùszczestlëwic.”, òb.: „Gazeta Gdańska”, nr 40 z 17 gromicznika 1920 r.

W dniu 22 strëmiannika 1928 r. fejrowóny béł ùroczësto jëbleùsz 25-lecégò ksãżestwa ks. W. Pronobisa. Przëbëło wiele òkòlnëch ksãżi a wiérnëch. Pòdczôs nôbòżéństwa chłopsczi chùr szkólnëch prowadzony przez Kazmiérza Klénã zaspiéwôł *Mszã Pòlską*[47]. W nawléczenim do roczëznë swôrzewsczégò probòszcza miesądz pózni, w dniu 23 łżëkwiata, òdbëło sã, pòswiãcenié wãdżelnégò kama pòd bùdacjã kòscoła w Łebczu. Tã ùroczëznã prowadził ks. dzekón pùcczégò dekanatu, Bòlesłôw Witkòwsczi[48].

No wëdarzenié miało wiôldżé znaczenié w żëcym swôrzewsczi parafii. Pò réber 350-latny przënôleżnoscë Łebcza do Swôrzewa, zaczãło sã wznôszanié swiãtnicë zniszczony w 1747 r., a w dalszim rozmienim pòwstanié nowi parafii. Bùdacjô bëła skùńczonô w 1930 r. Ju w stëcznikù 1931 przëszedł nowi stałi wikari. Òstôł nim ks. Sztefan Radtke, pózniészi mãczelnik i Słëga Bòżi[49]. Òd ne czasu Łebcz z òkòlnyma wsama béł ju samòstójną dëszpasturską jednostką[50]. Wnenczas – w 1932 r. – rëgnã stąd pierszô wëszëkòwónô pielgrzimka do sanktuarium[51].

W dniach 13 i 14 séwnika 1930 r., òdbëła sã kònsekracjô kòscoła w Swôrzewie pò przeszło pół wieku òd jegò pòswiãceniô. Kònsekratorã béł ks. bp Kònstantin Dominik – Kaszëba pòchòdzący z ti parafii. Na zôczątkù ceremónii miôł òn – pòdług sostrë swôrzewsczégò probòszcza Antoninë Pronobis – rzec: „W ti parafii jô sã ùrodzył, w tim kòscele jô miôł rëchcënë, tu jô òdprawił mòjã pierszą ùroczëstą mszą swiãtą. A hewò terô Bóg mie dôwô tã wiôlgą łaskã, że jakno biskùp jô mògã nen mój ùkòchóny swôrzewsczi kòscół, w jaczim królëje cëdownô Matka Bòskô, kònsekrowac prawie jakno pierszi w mòji biskùpi słżbie"[52]. Zagwës ks. biskùp rzekł, że béł to jeden z pierszich kònsekrowónëch kòscołów. Kò wiémë, że përznã wicy jak miesądz rëchli, w dniu 22 lëpińca 1930 r.,

---

[47] Kronika szkoły w Swarzewie, cz. II.

[48] *Diecezja chełmińska…,* dz. cyt, s. 522.

[49] P. Palińsczi, *Przewodnik po polskiem wybrzeżu Bałtyku i po ziemi kaszubsczi*, Gdiniô 1934, s. 98.

[50] http://genepedia.pl/index.php?Title=%C5%81ebcz_-_Parafia_rz.-kat._pw._%C5%9Bw._Marcina (dostãp: 17.04.2019 r.). Òficjalny dekret ò pòwòłanim parafii béł wëstawiony dopiérze 20 łżëkwiata 1937 r.

[51] M. Tribòwsczi, *Ruch pielgrzymkowy do kaszubskich sanktuariów maryjnych w Swarzewie i Sianowie*, prôca magisterskô napisónô pòd czer. Ks. Bpa A. Slëwińsczégò, Lublin 1989, mps, s. 75.

[52] Archiwùm Parafii w Swôrzewie, Biogram ks. W. Pronobisa spisóny przez jegò sostrã Antoninã Pronobis, rãkòpismiono.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

chełmińsczi sufragan kònsekrowôł – w môlu zachòrzałégò òrdinariusza – swòjã pierszą swiãtnicã pw. sw. Trójcë w Kòscérznie[53].

Biskùp K. Dominik òdwiédzôł rodną parafiã jak le pòzwòliwałë mù na to czasowé mòżnoscë. Do dzysa pamiãtają to nôstarszi mieszkańcë tëch strón, midzë jinszima Władisława Magùlskô ze Gduńska, chtërna sã wëchòwa w Swôrzewie w familii Rekòwsczich, dëcht pò sąsedzkù z kòscołã. Tej-sej gôda wiérztë na przëwitanié celebransów, w tim ks. biskùpa K. Dominika. Wspòmina, że biskùp rôz béł przez czile dni gwësno na ùrlopie w rodnym Gnieżdżewie, tej sóm przëjéżdżôł do kòscołã w kònia. Briczkã òstôwiôł na pòdwòrzim Rekòwsczich. Pò mszë jôdł frisztëk, jaczi przërëchtowa mù starka Władisławë ò nôzwëskù Hinzke. Òni gôdelë ze sobą pò kaszëbskù[54].

Wiôldżim przëstojnikã MB Swôrzewsczi béł Bernat Chrzanowsczi. Òn 14 gòdnika 1933 r. napisôł lëst do bpa S. W. Òkòniewsczégò z bédënkã wëdrëkòwaniô òbrôzka z cëdownym wizerënkã. Òbrôz sã ùkôzôł w drëkarni sw. Wòjcecha w Pòznaniu. Na przédny stronie przedstôwiô wizerënk Swôrzewsczi Pani i nôpis: „Matka Bòskô Swôrzewskô, cëdama słënącô Królewô Pòlsczégò Mòrza, mòdlë sã za nama”. Slôdë wëdrëkòwónô je mòdlëtwa ò trescë: „Matkò Bòżô, chtërna w swôrzewsczim kòscele wzérôsz na nas, ù twòjich stopów klëczącëch i rozmòdlonëch, më Ce prosymë, Panno łaskawô, chroń nas rëbôków i całi Twój wiérny lud, przëmòrsczi òd nôgłi smiercë na mòrzu i wstawi sã za nama, Królewò Pòlsczi Kòrunë, ù Twòjégò Sëna Jedurnégò Jezësa Christusa, żebë nas òminãłë wszelejaczé lëché przigòdë. Amen”[55].

Swôrzewską parafiã nawiedzył 2 zélnika 1932 r. prezydent Pòlsczi prof. Ignacy Mòscycczi. Jegò réza sparłãczonô bëła z fejrowanim Swiãta Mòrza.

---

[53] L. Jażdżewsczi, *Ksiądz Biskup Konstantyn Dominik,* Pelplin 2013, s. 116. Mùszi téż pamiãtac, że przińdny biskùp miôł rëchcënë w pòprzédny – drzéwiany – swiãtnicë.

[54] *Niosła kòrunë na kòrunacji Swôrzewsczi Matinczi*, z Władisławą Magùlską gôdôł E. Prëczkòwsczi, „Pomerania” 2019, nr 5, s. 44. Nen wëjimk w òriginale hewò brzëmi tak: „Kò jô doch gò dobrze znala. Òn doch bél z Gnieżdżewa. Òn biwôl ù mòji starczi. To bëło jesz chùtczi, ale òn ju bél biskùpã. Òn bél ù swòjich domôcëch, mòże na ùrlopie, abò jak. Në i òn wiedno przëjéżdżôl do kòscola. Ale òn przëjachôl sóm, jednym kòniã, w taczi brice. Òn móg doch jachac kòniã, bò òn z gòspòdarstwa pòchòdzyl. I tej òn ù nas doma te kònia òstôwiôl. Òn szed do kòscola, òdprawil mszą, a tej òn przëszed do nas nazôd. I starka gò wiedno wzãla na frisztëk. A jô, jak to dzecë, jô tam sedzala i zdrzala, jak òn jôd. Òni do se rozpòwiôdelë, pò kaszëbskù, ale ò czim, to jô ju nie pamiãtajã.”

[55] T. Krzësztof, *Trzy Królowe*, „Pomerania” 1991, nr 10, s. 26–27. Ta mòdlëtwa bëła pòtemù drëkòwónô czile razy bez pòdôwaniô ji aùtora, z nadczidnienim, że òdmôwiają jã rëbôcë. Òb.: *Chroń nas rybaków na morzu*, „Słowo Pomorskie” z 12.09.1937, s. 6.

Prezydent jachôł przez Pùck, dze ùstawionô bëła bróma z nôpisã „Nigdë do zgùbë nie przińdą Kaszëbë!”, a dali przez Swôrzewò. Nie je brewiter wiedzec czë wstąpił do sanktuarium Królewi Mòrza. Na gwës béł w Wiôldżi Wsë, dze – jak je pòdóné – „pòd triumfalną brómą przëòblokłą nôrozmajitszim rëbacczim sprzãtã, pòwita Pana Prezydenta delegacjô rëbôków”. Prezydent jachôł jesz do Rozeftu, dze przëjął defiladã wòjskòwégò batalionu, a pòtemù jesz zazdrził do Pilëców[56].

Na zôczątkù lat 30-tëch w Wiôldżi Wsë, a tak pò richtoscë na teritorium Hallerowa, zbùdowóny béł w neògòticczim stilu kòscółk z czerwòny cegłë. Jegò patronã òstôł sw. Wòjcech. Bëła to òsoblëwie ùdba letników, co corôz czãscy i chãtni òdwiedzywelë Hélsczi Półòstrów a nadmòrsczé gònë òd Karwi do Wiôldżi Wsë. Òd te czasu sã regùlar tam òdbiwałë nôbòżéństwa. Temù mieszkańcë ti wsë a Cetniewa i Chłapòwa w mniészi lëczbie przëchôdelë do Swôrzewa, chòc niechtërny do kùńc żëcégò chòdzëlë leno do marijny swiãtnicë[57]. Z czasã równak frekwencjô w Wiôldżi Wsë zaczãła sã dwigac, do tegò stãpienia, że biskùp w 1939 r. pòstawił tam stałégò wikarégò. Òstôł nim ks. Ludwik Angrik[58]. Pòdobno to wëzdrzało téż w przëtrôfkù mieszkańców Chałëp, czej jich môlëzna òsta doparłãczonô w 1933 r. do pòwstôwający nowi kùracji w Kùznicë[59].

To wszëtkò, co zachôdało pò òdzwëskanim samòstójnoscë Pòlsczi, òsoblëwie slëbinë Pòlsczi z mòrzã, miało stolemny cësk na żëcé sanktuarium w Swôrzewie. Do te czasu miało òno charakter czësto môlowi. Pò 1920 r. dało ò se merkac w całim kraju. To miało téż cësk na ùpòsażenié swiãtnicë. Kòscół piãkniôł, rosła téż lëczba wòtów. Jedne z nich bëło dosc wôrtné, temù wzbùdzywałë zaczekawienié nié blós przëstojników Matinczi. Na zôczątkù 1936 r. doszło do kradzélstwa wszëtczich wòtów a precjozów, co ùpiãkniwałë sztaturkã. To sã stało zdrzódłã gòrącëch mòdlëtwów przebłagalnëch w całi chełmińsczi diecezji, a téż gromistégò sznëkrowaniô mediów w tim placu, co kùreszcze przëniosło dejã ùkòrunowaniô sztaturczi. Òstateczno, na mòcë papiesczégò dekretu doszło do ùroczësti kòrunacji w dniach 7 i 8 séwnika 1937 r.

---

[56] *Pobyt Pana Prezydenta Rzeczypospolitej na Wybrzeżu*, „Morze” 1932, nr 9, s. 13.

[57] Ò pòwstanim kòscoła A. Nécel pisôł: „Projekt bùdacji napòtikôł dërch na przeszkòdë. Midzë jinszima procëmny béł mù nawetka ks. Pronobis […]. Na nen cél ùrządzywóné bëłë w parafii artisticzné wieczorë, dëtczi skłôdało wòjskò i rozmajité institucje. Wôrtné wspòmòdżi szłë òd rëbôków z Wiôldżi Wsë – Hallerowa i Cetniewa. W latach 1930–1932 w Hallerowie stanął kòscół, mùrowóny z czerwòny cegłë, pòdług projektu warszawsczégò architekta Juliusza Lësecczégò.” Òb. A. Nécel, *Nie rzucim ziemi*, s. 190–191. Òb. téż: M. Kùklik, *Nordowymi ścieżkami Augustyna Necla*, Pùck, Wiôlgô Wies 2006, s. 77–78.

[58] Ks. L. Angrik òstôł rozstrzélóny w wieku 29 lat przez hitlerowców w rujanie 1939 r. w Lasach Piôsznicczich. Òb.: B. Bòjarskô, *Piaśnica*, Wejrowò 2001, s. 108.

[59] P. Stefańsczi, *Wspomnienia z Jastarni 1917–1939*, Gdiniô 1997, s. 105–106.

Slëbinë Pòlsczi z Mòrzã i sparłãczonô z nima gòscëna gen. J. Hallera w sanktuarium marijnym w Swôrzewie, miałë stolemny cësk na jegò kawel. Z nié za wiôldżégò môla lokalnégò kùltu, praktikòwónégò nôbarżi przez rëbôków i marénów, òb czas nié jesz fùl dwadzesce lat, stało sã òno znónym w całim kraju sanktuarium marijnym. Swiadectwã tegò béł nadóny mù tej titel Królewi Pòlsczégò Mòrza. Do sztótu òdzwëskaniô samòstójnoscë cëdama słôwnô sztaturka nazéwónô bëła nôczãscy mionã Matka Bòskô Swôrzewskô abò Patrónka Rëbôków i Żeglarzów. Pò slëbinach do Swôrzewa zaczãlë przëbëwac nôwikszé òsobistoscë wnenczasny Rzeczëpòspòliti z prezydentama i primasama na przodzy. Tak bëło do II swiatowi wòjnë. Pò wòjnie natëchstopach sã òdrodza pielgrzimkòwô rësznota, jakô jistnieje dërch, do tëch tu czasów. Dzysdnia co rokù na wiôldżi séwnikòwi òdpùst cygnie kòl sztërdzescë pielgrzimków z nordowëch Kaszëb.

Skrócënk

Sanktuarium Królewi Mòrza w Swôrzewie bëło wiedno w rëmie dzejów òstrzódkã pòlskòscë. We wsë mieszkelë Kaszëbi, chtërny dozérelë pòlskòsc, a pò I swiatowi wòjnie wprzëglë sã mòckò w biôtkã ò samòstójnosc kraju. Temù pò slëbinach Pòlsczi z mòrzã w Swôrzewie bëła òdprawionô mszô swiãtô dzãkòwnô z ùdzélã gen. Józefa Hallera. Pòtemù wies stała sã letniskòwim môlã. Wcyg rósł téż marijny kùlt, chtëren przëcygôł wiôldżich lëdzy z głãbi państwa, w tim prezydentów i primasów Pòlsczi. Dwigający sã kùlt i łasczi, co przëchôdałë w tim placu, sprawiłë, że doszło do kòrunacji cëdama słôwny sztaturczi Matczi Bosczi.

Abstract

In the past, the Sanctuary of the Queen of the Sea in Swarzewo was the centre of Polishness in the region. The Kashubs who were the inhabitants of the village maintained their identity and actively supported Poland's struggle for independence after World War I. Hence, after Poland's symbolic wedding to the sea in 1920, a thanksgiving mass, with the participation of General Józef Haller, was celebrated there. Later, the village became a popular summer destination. As the cult of St. Mary of Swarzewo continued to grow, it started to attract worshipers from all over Poland, including the Primates and Presidents of Poland. The growing cult, as well as many miracles attributed to the local statue of St. Mary, led to its crowning.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Bibliografiô

Archiwùm Romana Kùżla

Ksãga Swôrzewò I.
Wisniewsczi R., *Zapisczi o dziejach Swôrzewsczi Madonny*, maszinopis.

Archiwùm Parafialné w Swôrzewie

Òdbitka artikla *Jeszcze jeden dowód polskości.*
Protokół kanoniczny wizytacji z 13 séwnika 1926 r. [w:] *Wizytacja 1907, Wizytacja w 1926, Inne materiały*.
Òdbitka Lëstu ks. W. Pronobisa do bpa S. W. Òkòniewsczégò.
Biogram ks. W. Pronobisa spisóny przez jegò sostrã Antoninã Pronobis, rãkòpismiono.

Òbróbczi i artikle

Bòjarskô Barbara, *Piaśnica*, Urząd Gminy Wejherowo, Wejrowò 2001.
Chroń nas rybaków na morzu, „Słowo Pomorskie”, 12.09.1937.
Derc Klémens, *Matka Boska Swôrzewska cudami słynąca Królowa Pòlscziego Morza*, Wejrowò 1970, mps;
Diecezja Chełmińska. Zarys historyczno – statystyczny, Kuria Biskupia w Pelplinie, Pelplin 1928.
Film dokumentalny *Do morza przez serca Kaszubów*, real. E. Prëczkòwsczi, em. TVP, 9 luty 2020 r.
„Gazeta Gdańska”, nr 29 z 6 lutego 1920 r.
„Gazeta Gdańska”, nr 40 z 17 lutego 1920.
Groth Andrzej, *Zaślubiny Pòlsczi z mòrzã w świetle „Opisu przyjęcia wojska pòlscziego w Pucku w dniu 10 lutego 1920 r.”*, „Zapisczi Puckie” 2019, nr 18.
Haller Józef, *Pamiętniki z wyborem dokumentów i zdjęć*, Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas”, Londin 1964.
Historia Pucka, red. A. Groth, Wydawnictwo „Marpress”, Gduńsk 1998.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Antoni_Miotk (dostęp: 30.10.2020 r.).
http://genepedia.pl/index.php?title=%C5%81ebcz_-_Parafia_rz.-kat._pw._%C5%9Bw._Marcina (dostãp: 17.04.2019 r.).
Jażdżewsczi Leszk, *Ksiądz Biskup Konstantyn Dominik*, Wydawnictwo „Bernardinum”, Pelplin 2013.
Józef Ceynowa (1905–1991). Pro memoria, zebrał i opracował J. Borzyszkowski, Instytut Kaszubski, Gduńsk 2005.
Kòrda Krzësztof, *Ks. ppłk Józef Wrycza. Biografia historyczna (1884–1961)*, Instytut Kaszubski, ZKP, Gduńsk 2016.
Kòscyńsczi Kònstanti, *Kaszubi giną*, „Dziennik Poznański”, Pòznań 1905.
Kronika Szkoły Powszechnej w Tuchlinie 1886–1935: dzieje szkoły i społeczności Tuchlina 1856–1945, red. I. Warmòwskô, B. Knopik, J. Jóskòwsczi; dolm. H. Dawidowsczi, Szkoła Podstawowa w Tuchlinie, Tëchlëno, 2018.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Kronika szkoły w Swôrzewie lata 1860–1920, „Zeszyty Gminy Puck" 2017.

Kronika szkoły w Swôrzewie, cz. II. mps.

Krzësztof Tadeùsz, *Trzy Królowe*, „Pomerania" 1991, nr 10.

Kùklik Mirosłôw, *Nordowymi ścieżkami Augustyna Necla*, Pùck, Wydawnictwo „MS", Wiôlgô Wies 2006.

Majkòwsczi Stanisłôw, *Sanktuarium marijne Królowej Pòlscziego Morza w Swôrzewie*, Tower Press, Gduńsk – Swôrzewò 1991.

Miotk-Szpiganowicz Grażina, *Adolphowie*, „Puckie rody" 2019, z. 2.

Miotk-Szpiganowicz G., *Miotkowie*, „Puckie rody" 2020, z. 1.

Natchnieni mòrzã. Władysławowo – ludzie i ich historie, oprac. M. Abramowicz, Wydawnictwo „Oskar", Gduńsk–Wiôlgô Wies 2017.

Nécel Aùgùstin, *Nie rzucim ziemi*, Wydawnictwo „Novum", Warszawa 1969.

Niosła kòrunë na kòrunacji Swôrzewsczi Matinczi, z Władisławą Magùlską gôdôł E. Prëczkòwsczi, „Pomerania" 2019, nr 5.

Òbracht-Prondzyńsczi Cezari, Kòrda Krzësztof, *Powrót Pomorza w granice Rzeczypospolitej w setną rocznicę 1920–2020*, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Gdańsku, Instytut Kaszubski, Gduńsk 2020.

Òrłowicz Mieczisłôw, *Przewodnik po województwie Pomorskim*, Książnica Pòlska, Warszawa 1923.

Plińsczi Môrcën, *Koronacja. Metadialog z ks. Radcą Wojciechem Pronobisem proboszczem swôrzewskim*, Wydawnictwo „Bernardinum", Pelplin 2016.

Prëczkòwsczi Eùgeniusz *Królowa Morza. Dzieje kaszubskiego sanktuarium Matki Bosczi Swôrzewsczi*, ZKP Banino, Swôrzewò–Banino 2019.

Prëczkòwsczi E., *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, ZKP Banino, Pryczkowscy. Akademia Kaszubska, Banino 2016.

Palińsczi Piotr, *Przewodnik po pòlscziem wybrzeżu Bałtyku i po ziemi kaszubsczi*, Nakładem Andrzeja Wachowiaka, Gdiniô 1934.

Pobyt Pana Prezydenta Rzeczypospolitej na Wybrzeżu, „Morze" 1932, nr 9.

Stefańsczi Paweł, *Wspomnienia z Jastarni 1917–1939*, Wydawnictwo „Region", Gdiniô 1997.

Torlińsczi Leòn, *O mym ojcu Józefie Antonim Torlińskim (1911–1968) i ludziach, których kochał, i którzy jego kochali*, [w:] J. Torliński, *Przesądy i zwyczaje lecznicze kaszubskich rybaków nadmorskich*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Pòznań 2008.

Tribòwsczi Mark, *Ruch pielgrzymkowy do kaszubskich sanktuariów marijnych w Swôrzewie i Sianowie*, praca mgr napisónô pòd czer. ks. bpa A. Slëwińsczégò, Lublin 1989, mps.

Wejherowo. Dzieje, kultura, środowisko, red. J. Treder, MPiMKP, Wejrowò 1993.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Danuta Stanulewicz
Gduńsczi Ùniwersytet

Farwné òbrazë Bôłtëcczégò Mòrza w wëbrónëch romanach Stanisławë Flészarowi-Mùskôt

The colourful images of the Baltic Sea in selected novels by Stanisława Fleszarowa-Muskat

Kluczowé słowa:
słowizna farwów, mòrze, Stanisława Flészarowô-Mùskôt, dzysdniowi roman

Keywords:
colour vocabulary, sea, Stanisława Fleszarowa-Muskat, contemporary novel

Wstãp

Zgrôwą artikla je òbgôdanié ùżëcégò pòzwów farwów w òpisënkach Bôłtëcczégò Mòrza w niechtërnëch romanach Stanisławë Flészarowi Mùskôt (1919––1989)[1], pisôrczi ùrodzony w Sennowie na Rzeszowiznie, a mieszkający òd 1945

---

[1] Ò pòzwach farwów w ùtwórstwie Flészarowi-Mùskôt jô pisa w pòsobnëch prôcach: D. Stanulewicz, *Nazwy barw w opowiadaniu* Portret dziewczyny na zielonym tle *Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IV, red. E. Kòmòrowskô, D. Stanulewicz, Szczecëno 2013, s. 139–150; *„Błękitny jak niebo oglądane oczyma dziewic". Kilka uwag o roli słownictwa barw w kreowaniu postaci w powieści* Lato nagich dziewcząt *Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, [w:] *Szekspir, Słowacki i gdańskie okolice. Tom jubileuszowy dedykowany Pani Profesor Ewie Nawrockiej*, red. M. Horodeckô, B. Òleksowicz, Gduńsk 2014, s. 233–244; *„Nieopisany błękit wody, która ściąga na siebie barwę nieba". Nazwy barw w powieści* Zatoka śpiewających traw *Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, „Studia

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

rokù na Gduńsczim Wëbrzeżim – z piersza w Gdini, a pòtemù w Sopòce[2]. Flészarowô-Mùskôt prowadza akcjã swòjich wielnëch ùsadzënków na Wëbrzeżim, a jich herojama tej-sej bëlë Kaszëbi. Grażina Antoniewicz pòda słowa pisôrczi w radiowim wëwiadze: „Jô jem dëcht òsoblëwą marinistką – pòdsmiéwô sã. – W mòjich ksążkach mie czekawi sztrąd. To, co jidze zmerkac na pòlsczim, mòrsczim sztrądze. To, co sprôwiô z Pòlôchów mòrsczi nôród. Pierszé mòje mòrze jô òbzéra z Kamienny Górë òb czas feriów przebëtëch ù wùje. Tej jô so ùswiądnia, że nen gard bãdze rôz czedës témą mòjégò ùtwórstwa – wspòmina”[3].

Michôł Błażejewsczi kładze dokôze Flészarowi-Mùskôt „midzë lëteraturã wësoką a pòpùlarną”, mërkô przë tim, że ji ùtwórstwò je „òdbicym téż naszégò wëbrzeżowégò żëcégò, próbą òpisaniô gò i wpasowaniô w tradicjã, mòże nawetka próbą ùszëkòwaniô ti tradicji w môlu i czasu dëcht marno sprzijającym zapùszczaniémù kòrzeni”[4]. Òpisënczi „wëbrzeżowégò żëcégò” nalézemë w trzech romanach, jaczé jô wëbra, żebë sã przëzdrzec pòzwóm farwów Bôłtu: *Lato nagich dziewcząt* (1960), *Zatoka śpiewających traw* (1967), a téż *Wiatr od lądu* (1974, pierszi dzél trilogii *Tak trzymać*). Wszëtczé te romanë są nalazłë w serii „Mésterka òbëczajowégò romana”, co szlachòwa za ùtwórstwã Flészarowi-Mùskôt, a wëdrëkòwóny w wëdôwiznie Edipresse w rokù 2012.

Akcjô pierszégò z wëmienionëch romanów mô plac w 50-tëch latach XX wiekù w Sopòce, òpisónym z „cepłim ùczëcym”[5], a herojama są zawòłóny żłobiôrz i sztërzej młodi lëdze, co mù pòzowelë. Drëdżi roman to dzeje pòwstaniô Gdini w pòzdrzatkù nëch, co przëjachelë jã bùdowac, ale téż môlowëch lëdzy.

Językoznawcze: Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny” 2014, nr XIII, s. 245–273. Przëkładë òpisënków mòrza przedstawioné w trzecy z wëmienionëch pùblikacji są òbgôdóné hewò téż w nym artiklu.

[2] Ò żëcym i ùtwórstwie pisôrczi – òb. K. Swierkòsz, *Na fali. Portret biograficzny Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, Warszawa 2013. Òb. Téż: G. Antoniewicz, *Stanisława Fleszarowa-Muskat. W tym roku przypada stulecie urodzin i 30. Rocznica śmierci pisarki*, „Dziennik Bałtycki”, 25 października 2019, https://dziennikbaltycki.pl/stanislawa-fleszarowamuskat-w-tym-roku-przypada-stulecie-urodzin-i-30-rocznica-smierci-pisarki-zdjecia/ar/c1-14529881, (dostãp: 28.09.2020); B. Szczepùła, *Prof. Ewa Nawrocka o życiu i literaturze Stanisławy Fleszarowej-Muskat (rozmowa)*, „Dziennik Bałtycki”, 10 kwietnia 2014, https://dziennikbaltycki.pl/prof-ewa-nawrocka-o-zyciu-i-literaturze-stanislawy-fleszarowejmuskat-rozmowa/ar/3398417, (dostãp: 28.09.2020).

[3] G. Antoniewicz, *Stanisława Fleszarowa-Muskat. W tym roku przypada…*

[4] M. Błażejewsczi, *Fleszarowa Sopocka albo – jak być kochaną. W osiemdziesiątą rocznicę urodzin Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, Gduńsk 1999, s. 27.

[5] Tamò, s. 14.

W tim môlu wôrt je przëbôczëc film *Miasto z morza* z rokù 2009, w reżiserji Andrzeja Kòtkòwsczégò prawie na spòdlim negò romanu. W trzecym romanie nôpierszim herojã je młodô chemiczka, co mieszkô w Trójgardze, a robi w zakładze rëchtëjącym agar-agar w môłim gardze, jaczi nie je z pòzwë wëmieniony a leżi nad Gduńsczim Wikã.

Spòdleczné a niespòdleczné pòzwë farwów

Nigle jô brewiter mdã gôda ò pòzwach farwów ùżëtëch przez Flészarową-Mùskôt w òpisënkach Bôłtëcczégò Mòrza w wëbrónëch romanach, jô pò wiérzkù przedstawiã klasyfikacjã farwów Brenta Berlina i Paula Kaya[6].

Ti badérowie dzelą pòzwë farwów na spòdleczné i niespòdleczné. Spòdlecznô pòzwa farwë mùszi zjiscëwac jedne warënczi, z chtërnëch sztërë są nôwôżniészé:

a) ji znaczënk nie je sëmą znaczënków ji dzélów (tegò warënkù nie zjiscywają np. znankòwniczi *mòdrozelony* i *cemnomòdri*);
b) nie je òna pòzwą òdcéni jinszi farwë (to kriterium òdrzucywô np. *cynober* i *karmazynowi*, bò są pòzwama òdcéni czerwòny farwë);
c) ji ùżëcé nie ògrańcziwô sã do òpisënkù wąsczégò krãgù òbiektów (tegò warënkù nie zjiscywają np. *rudi* i *blond*, bò òdnôszają sã colemało do farwë włosów);
d) je òna psychòlogiczno płôtnô dlô ùżëtkòwników hénetnégò jãzëka, co znaczi, że dobrze jã znają i czãsto ji ùżiwają (w związkù z tim np. *sjena* i *ùltramarina* nie są spòdlecznyma pòzwama farwów)[7].

W òpiarcym ò przeprowadzoné badérowania Berlin i Kay ùznelë, że mòże wëapartnic jednôsce spòdlecznëch pòzwów farwów. W pòlsczim jãzëkù nen spòdleczny leksykòn farwów òbjimô hewò taczé znankòwniczi: *biały*, *czarny*, *czerwony*, *zielony*, *żółty*, *niebieski*, *brązowy*, *fioletowy*, *pomarańczowy*, *różowy* i *szary* – co ùgwësniwają jãzëkòznajôrze, chtërny zajimają sã tim dzélëkã słowiznë[8].

---

[6] B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley 1969.
[7] Tamò, s. 6.
[8] Òb. m. jin. R. Tokarsczi, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin 2004; K. Waszakòwô, *Podstawowe nazwy barw i ich prototypowe odniesienia. Metodologia opisu*

Słowizna farwów w jãzëkù rozwijô sã krok pò krokù: z piersza sã twòrzą dwie pòzwë co òdnôszają sã do biélë i czôrnoscë (abò barżi do jasnëch a cemnëch farwów), pòtemù mòże dozdrzec pòjawienié sã czerwònoscë, zelonoscë a żôłcë (abò na òpak: żôłcë a zeleni) i pòzwë mòdroscë, a tej – ju w równo jaczi pòsobicë – dotëgùją pòzwë lilewòscë, różu, òranżu a szaroscë.

Berlin i Kay doszlë do swiądë, że jãzëczi mają w rozmajitim stãpieniu rozwité leksykònë farwów: są jãzëczi le z dwùma spòdlecznyma farwama (biôłi/jasny i czôrny/cemny), z trzema, sztërzema itd. Równak ùżiwanié le dwùch czë trzech spòdlecznëch pòzwów farwów w hewòtnym jãzëkù nie òdrzucywô mòżnotë ùziwaniô wiele wicy pòzwów farwów, co nie są równak spòdlecznyma pòzwama.

Taczé pòdińdzenié do słowiznë farwów bëło tej-sej kritikòwóné i pòprôwióné. Badérowie m.jin. przëjãlë załóżenié, że pòzwa farwë szari mòże sã rëchli pòjawic w jãzëkù[9]. Równak ju mònografiô Berlina i Kaya z rokù 1969 bédowa badéróm nowé przëzdrzenié na leksykòn farwów i przëdatné nôrzãdza do jegò analizë.

Farwné òbrazë Bôłtu

Òbrazë Bôłtu w trzech wëbrónëch romanach Fleszarowi-Mùskôt mòże pòdzelëc pòdług òpisywónégò czãdu dnia: mòrze w dzéń i mòrze w nocë. Pisôrka pòdsztrichiwô téż rolą òbzérôcza ù swòjich herojów i z negò môla zdrzeniô mòżemë wëapartnic hewò taczé stónë: pierszô łączba z mòrzã w żëcym, pòdzywianié z òkna widzënkù na mòrze a zdrzenié na mòrze jakno ramë òbrazu. Kò gwës czãdë dnia i stónë na se sã nachôdają, jak zarô to niżi w cytatach mdze ùdokaznioné[10].

W òpisënkach mòrza w dzéń pòjôwiô sã spòdlecznô pòzwa farwë *niebieski* ‘mòdri’, np.

---

porównawczego, [w:] *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*, część I, red. R. Grzegorczykowa, K. Waszakòwô, Warszawa 2000, s. 17–28; D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk 2009, s. 249–282.

[9] Òb. m.jin. R. Tokarsczi, *Semantyka barw…*, s. 20.

[10] Wszëtczé wëjimczi trzech romanów cytowóné w nym artiklu pòchòdzą z jich wznowieniów wëdrëkòwónëch w serii „Mistrzyni powieści obyczajowej” (Warszawa 2012, Edipresse Polska). Ùżëté skrócënczi titlów: *Lato – Lato nagich dziewcząt*, *Wiatr – Wiatr od lądu*, *Zatoka – Zatoka śpiewających traw*.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

1. *Dziś morze będzie intensywnie niebieskie – pomyślała Dorota* […] ‘Dzys mòrze bãdze mòcënkò mòdré – pòmësla Dorota […]’ (*Zatoka*, s. 5)
2. *Po lewej stronie szosy, we wklęsłości wzgórza pokrytego młodym sadem, ukazało się morze nieprawdziwie niebieskie, jak z kolorowej pocztówki. Ciemna zieleń drzew obrzeżała je od dołu jak rama.* ‘Pò lewi stronie szaségò, we wklãsłoscë grzëpë pòkrëti młodim sadã, sã ùkôzało mòrze nieprôwdzëwie mòdré, jak z farwny pòcztówczi. Cemnô zelenizna drzéwiãt òsztrądzëła je òd dołu jak rama.’ (*Zatoka*, s. 36)
3. *Morze! Niebieska ściana morza!* ‘Mòrze! Mòdrô scana mòrza!’ (*Zatoka*, s. 37)

Jak pòkazywają pòwëższé cytatë, ta spòdlecznô pòzwa farwë mòże bëc pòprawionô przez przëczasnik *intensywnie* ‘mòcënkò’ abò przez przëczasnik *nieprawdziwie* ‘nieprôwdzëwie’ i pòrównanié, abò bëc dzélã metafòricznégò pòchwatu. Òkróm znankòwnika *niebieski* ‘mòdri’ pisôrka ùżiwô jistnika *błękit* ‘mòdrosc’, czasã téż metonimiczno. Tej leksem nen òdnôszô sã do mòrza (jegò wòdë), nié le do jegò farwë, np.

4. *Czekała w napięciu, nie ukazał się jednak nawet skrawek błękitu.* ‘Żdała w napiãcym, sã nie ùkôza równak ani nëpka mòdroscë.’ (*Zatoka*, s. 20)
5. *Nie wydawało się odległe, odsunięte pasmem ziemi, zaczynało się tuż za parapetem okien i wlewało do pokoju cały swój nieopisany błękit rozweselony słonecznym dniem.* ‘Sã nie wëdôwało daleczé, òdsëniãté gònã zemi, zaczinało sã dëcht za òknicą i wléwało do jizbë całą swòjã nieòpisóną mòdrosc rozwieseloną słuńcowim dniã.’ (*Zatoka*, s. 27)

Flészarowô-Mùskôt céchùje òbrazë mòrza, w jaczim òdzdrzadloné je niebò – temù sã bierze mòdrawô farwa Bôłtu w wioderné dnie. Jak pòkazywają pòniższé przëkładë, w taczich òpisënkach pisôrka ùżiwô jistnika *błękit* ‘mòdrosc’ mët, np.

6. *W pełnym letnim słońcu, pod pogodnym niebem, które ciemnym błękitem barwiło wodę w kanale, „Perkun" wyglądał wspaniale.* ‘W fùlnym latnym słuńcu, pòd wiodernym niebã, chtërno cemną mòdroscą farwiło sã w karnôlu, „Perkùn" wëzdrzôł widzało.’ (*Zatoka*, s. 208)
7. *Odbijało ono całą pogodę nieba i z jego to błękitu brała się ta barwa, jaśniejsza przy brzegach, ciemniejsza na głębi i znów srebrzyście płowiejąca ku Helowi, który – gdy zaczęli wstępować na oksywskie wzgórze – zabielił się wyraźnie na widnokręgu.* ‘Òdzdrzadliwało òno

całé wiodro nieba i z jegò to mòdroscë brała sã ta farwa, jasniészô kòle sztrądów, cemniészô kòl szorów i zôs strzébrnawò bladnącô do Hélu, co – jak zaczinelë kanąc na òksëwską grzëpã, zabiélił sã bëlno na widnikù.’ (*Wiatr*, s. 198–199)

8. […] *oczom podróżnych miała ukazać się zatoka, morski brzeg, zarosły tutaj trzciną i szuwarami, niby podmokły brzeg jeziora – dopiero daleko poza nim rozpoczynał się ów nieopisany błękit wody, która ściąga na siebie barwę nieba.* ‘[…] òczóm wanożników sã miôł ùkôzac wik, mòrsczi sztrąd, zarosłi tu szëlpama i charsztama, czejbë pòdmikłi brzég jezora – dopiérze dalek za nim sã zaczina nieòpisónô mòdrosc wòdë, jakô scyga na se farwã nieba.’ (*Zatoka*, s. 5)

Zôs w przëtrôfkù zëmòwégò mòrza, mët òdzdrzódliwającégò niebò, pisôrka – zanôlégô jesz òd òpisywónëch wiodernëch warënków – ùżiwô leksemë *błękit* ‘mòdrosc’ i *srebro* ‘strzébro’, a téż *szarość* ‘szarota’ i *ołowiany* ‘òłówiany’:

9. *Tafla Zatoki błyszczy wtedy błękitem i srebrem, a białe zmarznięte brzegi są ogromną ramą gigantycznego lustra, w którym przegląda się niebo.* ‘Glada Wikù łiszcze tej mòdroscą a strzébrã, a biôłé zamiarzłé sztrądë są nieòbeszłą ramą stolemnégò szpégla, w jaczim sã niebò przezérô.’ (*Zatoka*, s. 276).
10. *Zima nie dodaje Zatoce urody. Zatapia ją szarość – odbicie ciężkiego, ołowianego nieba.* ‘Zëma nie dotëgùwô Wikòwi ùrodnoscë. Zatôpiô jã szarota – òdbicé cãżczégò, òłówianégò nieba.’ (*Zatoka*, s. 275)

Wôrt jesz tu nadczidnąc ò jinszim wëjimkù, òpisywającym stik nieba a mòrza, dze pisôrka ùżiwô znankòwnika *jaskrawy* ‘blëszczati’:

11. *Niebo pojaśniało, jakby ktoś zeprał z niego ogromną plamę nocy. Horyzont odcinał się od morza jaskrawą kreską świtu.* ‘Niebò pòjasniało, jakbë chtos znëkôł z niegò nieòbeszłą plamã nocë. Widnik sã òdcynôł òd mòrza blëszczatą réżką switkù.’ (*Lato*, s. 22)

W proze Flészarowi-Mùskôt w òpisënkach mòrsczégò krôjmalënkù w mòrzu sã òdbijô – jak w szpéglu – złoté słuńce, np.

12. *Zatoka cała leżała pod słońcem. Jaskrawe złoto i mleczny błękit, ostry blask i przeźroczysta miękkość głębi, ruchliwa, skrząca się przestrzeń między coraz odleglejszymi od siebie brzegami.* ‘Całi Wik leżôł pòd

słuńcã. Blëszczaté złoto i mlécznô mòdrosc, òstri blôsk i przezérnô mitkòsc szoru, rësznô, skrząцô sã rëmiô midzë corôz dalszima òd se sztrądama.' (Zatoka, s. 232)

13. *Czerwoną nawę kościoła i stare domy, otaczające ją ciasnym wieńcem, oblewał jasny blask poranny, światło odbijające się od Zatoki, jak od lustrzanej tafli.* 'Czerwòną nawã kòscoła i stôré chëcze, òtôczającé jã casnym wińcã, òbléwôł jasny pòrénczny blôsk, wid òdbijający sã òd Wikù, jak òd szpéglowi tôflë.' (*Zatoka*, s. 231)

Leksem *złoty* 'złoti' òpisywô téż piôsk na dnie *przeźroczystego* 'przezérnégò' mòrza:

14. *Patrzyła w morze, podświetlone tu złotym dnem, przeźroczyste jak szkło.* 'Zdrza w mòrze, pòwidnioné tu złotim dnã, przezérné jak szkło.' (*Zatoka*, s. 119).

W òpisënkù nocnégò mòrza pisôrka ùżiwô pòchwatë *ciemny błękit* 'cemnô mòdrosc' a znankòwnika *czarny* 'czôrny':

15. […] *Zatoka pełna już była mroku, zielonego przy brzegach, połyskującego ciemnym błękitem w głębi.* '[…] Wik béł ju fùl smrokù, zelonégò przë sztrądach, łiszczącégò cemną mòdroscą w szorze.' (*Zatoka*, s. 54)
16. *To nie zielona ziemia podchodziła pod okienny parapet, ale morze, gładkie i niekończące się, jak lustro bez ram, czarne, gdy pochyli się nad nim noc.* 'To nié zelonô zemia pòdchôda pòd òknicã, le mòrze, głôdczé i nieòbeszłé, jak szpédżel bez ramów, czôrné, czej sã nad nim ùdżibnie noc.' (*Zatoka*, s. 43);

Jak to wërazno pòkazywają przëkładë nr 7, 9, 10, 13 i 16, w swòjich romanach Flészarowô-Mùskôt przedstôwiô mòrze jak zwiercadło, w jaczim w dzéń przezérô sã słuńce. Zôs w nocë òdbijô sã miesądz w Bôłce, pòrównóny do złoti mònetë, abò jegò mòrãga, co wëzdrzi jak łiszczącô sã jigła:

17. *Księżyc odbijał się w Zatoce, ogromny złoty pieniądz, za który można było kupić całą noc.* 'Miesądz sã òdbijôł w Wikù, wiôldżi złoti dëtk, za jaczi bë mógł kùpic całą noc.' (*Zatoka*, s. 132)
18. *U wylotu ulicy, między stokiem Kamiennej Góry a kępą nadbrzeżnych sosen, ukazało się morze. Przecinająca je księżycowa smuga zwężała się ku horyzontowi, coraz cieńsza i ostrzejsza, niczym połyskliwa igła*

wpięta w czarną pierś nocy. ‘Kòl wëlotu szaségò, midzë spichã Kamienny Górë a kãpą przësztrądowëch chójków, sã pòkôzało mòrze. Miesądzowô mòrãga, co je przerzina, szła corôz wãżi do widnika, corôz censzô i òstrzészô, jak bëstrzącô sã jigła wpiãtô w czôrną piers nocë.’ (*Lato*, s. 105)

Jak jô ju wëżi nadczidnã, Flészarowô-Mùskôt zdrzi na mòrsczi krôjmalënk òczama swòjich herojów. W romanie *Wiatr od lądu* pò òdzwëskanim samòstójnoscë na Wëbrzeżé przëjéżdżają lëdze z rozmajitëch strón Pòlsczi. Przińdny bùdownicë Gdini – pòrtu i gardu – widzą mòrze pierszi rôz w swòjim żëcym:

19. *– Morze! – wołali teraz wszyscy przy oknach. – Morze!*
– Gdzie? – szepnął Krzysztof. Widział tylko w oddali za ciemnymi sylwetkami sosen jakąś ogromną, połyskliwą jasność, blask rozlany szeroko między ziemią a niebem.
‘– Mòrze! – wòłelë terô wszëtcë przë òknach. – Mòrze!
– Dze? – szepnął Krësztof. Widzôł tej dalek za cemnyma sztaturama chójków jakąs gromistą, łiszczącą jasnotã, blôsk rozlóny szerok midzë zemią a niebã.’ (*Wiatr*, s. 24)
20. *Ale gdy przymknął powieki i otworzył je jeszcze raz, obraz trwał nie zmieniony: daleka, niezmierzona błękitność, przysypana złotym pyłem, a nad nią zielona, ruchliwa od wiatru przelatującego po sosnach ściana wzgórza i dalej niska kotlina, złote od piasku nad brzegiem wklęśnięcie przed następnym wzniesieniem, stromo opadającym w morze.* ‘Ale czej przëmkł pòwieczi i òtemkł je jesz rôz, òbrôz bél nen sóm: dalekô, nieòbeszłô mòdrota, przësëpónô złotim pichã, a nad nią zelonô, rëszô òd swiszczącégò midzë chójkama wiatru scana grzëpë i dali niskô dolëzna, złoté òd piôskù nad sztrądã wklãsniãcé przed pòsobną grzëpą, przitkò nëkającym w mòrze.’ (*Wiatr*, s. 37)

Herojowie Flészarowi-Mùskôt pòdzywiają mòrze z òknów – *niebieskie* ‘mòdré’ i *błękitne* ‘mòdré, mòdrawé’, a téż *migotliwe* ‘mërgòtlëwé’:

21. *Potem siedziała naprzeciwko kobiety w pokoju przy kominie, z niebieską przestrzenią Zatoki za oknami, starając się zachować dla siebie tylko ten wymiar rzeczywistości, który ogarniały jej oczy, nic ponadto.* ‘Pòtemù sedza naprocem białczi w jizbie przë kòminie, z mòdrim rëmã Wikù za òknama, mia przë tim starã òstawic dlô se le nen sztôłt jawernotë, co òbjimałë ji òczë, nick nadto.’ (*Zatoka*, s. 91)

22. *I z okien jej pokoju morze nie wydawało się już odpoczynkiem dla oczu, szeroką przestrzenią powietrza i światła, błękitnego blasku.* ‘I z òknów ji jizbë mòrze sã zdôwało ju òdpòczinkã dlô òczu, szeroką rëmią lëftu i widu, mòdrégò blôskù.’ (*Zatoka*, s. 217)
23. (…) *z okna widać było poprzez poplątane gałęzie drzew migotliwe pasmo morza.* ‘(…) z òkna bëło widzec przez zapindloné wietwie drzéwiãt mërgòtlëwi gón mòrza.’ (*Lato*, s. 13)

W òbrazach, co pisôrka malëje słowã, mòrze biwô jich niebieską ramą:

24. *Płowa ziemia z plamkami zieleni, gdzieniegdzie kolorowe namioty i niebieska ramka morza po lewej i po prawej, to był letni pejzaż tego pasma ziemi, jego uroda, odkrywana zawsze na nowo, choćby się przyjeżdżało tutaj co dnia.* ‘Bladnącô zemia z plamkama zelonoscë, tej-sej farwné tëlce i mòdrô ramka mòrza pò lewi i pò prawi, to béł latny malënk negò gònu zemi, jegò krôsa, òdkriwónô wiedno znowa, chòcbë sã przëjéżdżało tu dzéń w dzéń.’ (*Zatoka*, s. 118)
25. *Szli wzdłuż basenu, w którym znowu stała „Mademoiselle”, naprawiona w porcie wojennym, w ten świąteczny poranek nieruchoma, wyraziście obrysowana intensywną niebieskością morza.* ‘Szlë wedle basenu, w jaczim zôs stoja „Mademoiselle”, ùprawionô w wòjnowim pòrce, w nen swiąteczny pòrénk nierësznô, wërazësto wëcéchòwónô mòcënką mòdroscą mòrza.’ (*Wiatr*, s. 198)

Analiza òpisënków mòrza – z òsoblëwim wëapartnienim pòzwów farwów

W òpisënkach mòrsczégò krôjmalënkù Flészarowô-Mùskôt ùżiwô i spòdlecznëch pòzwów farwów: *niebieski* ‘mòdri’ (1, 2, 3, 21)[11], *zielony* ‘zelony’ (15), *czarny* ‘czôrny’ (16), jak i niespòdlecznëch, np. *błękitny* ‘mòdri, mòdrawi’ (22), *złoty* ‘złoti’ (14, 17, 20), *ołowiany* ‘òłówiany’ (10). Mùszi przëcësnąc bôczënk na ùżëcé – òkòma znankòwników – jistników, co nawlékają do farwów: *błękit* ‘mòdrosc’ (4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 15), *błękitność* ‘mòdrota’ (20), *niebieskość* ‘mòdrosc’ (25), *szarość* ‘szarota’ (10), *srebro* ‘strzébro’ (9) i *złoto* ‘złoto’ (12). Relatiwno czãsto pisôrka sã decydëje na jistnik *błękit* ‘mòdrosc’ – co dôwô òderwanié znanczi (tj. farwë) òd przedmiotu abò zjawiszcza (tu: mòrza czë nieba) i ji wëapartnienié – ò czim mdze jesz mòwa niżi. Tu le jesz dodóm, że rëchli przeprowadzoné badérowanié wszëtczich pòzwów farwów, co są w romanie *Zatoka śpiewających traw* ùdokazniło, że westrzód òkresleniów mòdroscë – jaczé colemało służą òpisënkòwi mòrza, a téż nieba – wnetka dwa razë wiãkszą frekwencją znankùje sã jistnik *błękit* ‘mòdrosc’ (11 razy) jak znankòwnik *niebieski* ‘mòdri’ (6 razy), a pòle mòdroscë je jedurnym pòlã farwów z przewôgą jistników[12].

---

[11] W nôwiasach jô pòdôwóm numrë pòdónëch wëżi cytatów.

Pisôrka ùżiwô téż leksemë sygnalizëjącé stãpiéń mòcënkòwatoscë farwów: *intensywnie* ‘mòcënkò’ (1), *intensywny* ‘mòcënczi’ (25), *nieprawdziwie* ‘nieprôwdzëwie’ (2); ji felënk: *przeźroczysty* ‘przezérny’ (12, 14), a téż stãpiéń jasnotë: *ciemny* ‘cemny’ (2, 6, 7, 15, 19), *jasny* ‘jasny’ (7, 13), mët *jasność* ‘jasnota’ (19) i *pojaśnieć* ‘pòjasniec’ (11). Òpisënczi mòrza mają w se òkreslenia widnowatëch zjawiszczów: *połyskliwy* ‘łiszczący’ (18, 19), *połyskujący* ‘łiszczejący’ (15), *jaskrawy* ‘blëszczati’ (11, 12), *skrzący* ‘skrzący’ (12), *migotliwy* ‘mërgòtlëwi’ (23), téż *blask* ‘blôsk’ (12, 13, 19, 22) i *błyszczeć* ‘łiszczec’ (9). Do te mòże spòtkac zestôwczi abò pòchwatë, np. *mleczny błękit* ‘mlécznô mòdrosc’ (12), *srebrzyście płowiejąca* ‘strzébrzësto blôdnącô’ (7), w jaczich doòkreslenié farwë nié leno sygnalizëje ji tón czë jasnotã, ale *mleczny* ‘‘mléczny’ téż nieprzezérnotã, a *srebrzyście* ‘strzébrzësto’ nié blós farwã metalu, le łiszczëtlëwòtã mët. Mùszi jesz dotëgòwac, że *srebrzyście* ‘strzébrzësto’ je leksemã wôrtoscëjącym pòzytiwno. Pisôrka ùżiwô téż leksemów, co pòdsztrichiwają nieòbeszłotã mòrza: *ogromny* ‘nieòbeszłi’ (19), *niezmierzony* ‘niezmierzony’ (20), a téż jiwrë z jegò charakterizacją: *nieopisany* ‘nieòpisóny’ mòdifikùje jistnik *błękit* ‘mòdrosc’ (5, 8), a *nieprawdziwie* ‘nieprôwdzëwie’ – znankòwnik *niebieski* ‘mòdri’ (2).

Wôrt jesz dozdrzec, że w òpisënkach Bôłtu Flészarowô-Mùskôt ùżiwô metafòrë i metonimie. Jô tu przëjimóm definicje tëch zjawiszczów, nié le jãzëkòwëch, zabédowóné przez Lakòffa i Johnsona. Metafòra pòdług nich to „rozmienié i doswiôdczanié jaczégòs ôrtu rzeczi w pòchwatach jinszi rzeczë”[13], zôs metonimiô pòlégô na tim, że „Ùżiwómë […] jaczis rzeczë, realno jistniejący, żebë gadac ò jinszi rzeczë, jakô je z nią sparłãczonô”[14].

---

[12] D. Stanulewicz, *„Nieopisany błękit wody, która ściąga na siebie barwę nieba”. Nazwy barw w powieści* Zatoka..., s. 259.

[13] G. Lakòff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, dolm. T. P. Krzeszowsczi, Warszawa 1988, s. 27.

[14] Tamò, s. 58.

Pisôrka ùżiwô m.jin. metafòrë (pòrównania mët): MÒRZE TO SZPÉDŻEL (m.jin. 7, 9, 10 i 13), np. *Tafla Zatoki błyszczy wtedy błękitem i srebrem, a białe zmarznięte brzegi są ogromną ramą gigantycznego lustra, w którym przegląda się niebo* ‘Tôfla Wikù łiszcze tej mòdroscą i strzébrã, a biôłé zamiarzłé sztrądë są nieòbeszłą ramą stolemnégò szpégla, w jaczim przezérô sã niebò’; MÒRZE TO RAMA ÒBRAZU (24 i 25), np. ‘mòdrô ramka mòrza pò lewi i pò prawi’; MÒRZE TO BÙDINK (3): *niebieska ramka morza po lewej i po prawej* ‘mòdrô scana mòrza’; WIÉCHRZËZNA MÒRZA TO PÒJEMNIK (15): *Zatoka pełna* […] *mroku,* […] *połyskującego ciemnym błękitem* ‘Wik je fùl […] smrokù, […] łiszczejący cemną mòdroscą’; NOC TO ŻËWÉ STWÒRZENIÉ, co sã przëdżibiwô nad mòrzã (16), jak téż metonimie: BLÔSK ZA MÒRZE (19): *blask rozlany szeroko między ziemią a niebem* ‘blôsk rozlóny szerok midzë zemią a niebã’; MÒDROSC ZA MÒRZE/WÒDÃ MÒRSKĄ (4 i 5), np. *nieopisany błękit rozweselony słonecznym dniem* ‘nieòpisónô mòdrosc rozwieselonô słuńcowim dniã’. Żelë jidze ò tã drëgą metonimiã[15], to słowôrze pòlsczégò jãzëka pòdôwają, że jistnik *błękit* mòdrosc, òsoblëwie w wielny lëczbie, je pòeticczim òkresleniem nieba, np. *Księżyc wypłynął na błękity* ‘Miesądz wëpłënął na mòdroscë’[16], zôs w romanach Flészarowi-Mùskôt *błękit* ‘mòdrosc’ òdnôszô sã do mòrza. Taczé ùżëcé jistnika *błękit* mòże dozdrzec m.jin. w pòlsczi wersji titlu filmù *Le Grand Bleu* (*The Big Blue*) w reżiserii Luca Bessona – *Wielki Błękit*[17], dze òn sã òdnôszô do òceanu, jak téż w dëcht tim samim titlu cządnika ò nurkòwanim, „Wielki Błękit”. Zrównanié mòrza z jegò farwą sprôwiô, że je òno pòstrzégóné przez prizmat ti znanczi. Wôrt tu przëbôczëc, że w pòlsczim jãzëkù pòle mòdroscë jinaczi sã òd nédżi farwów, temù że znankòwnik *niebieski* nie je tipòwą spòdleczną pòzwą farwë, bò dzeli niejedne fónkcje ze znankòwnikã *błękitny*; do te, prototipòwima òdnieseniama znankòwnika *niebieski* dlô mieszkańców Wëbrzeżégò są i niebò, jak i wòda, zôs w jinszich regionach Pòlsczi – leno niebò[18].

Żlë nazôd jidze ò metafòrë i metonimie, przëkłôd nr 5 ([*morze] wlewało do pokoju cały swój nieopisany błękit rozweselony słonecznym dniem* ‘[mòrze] wléwało do jizbë całą swòjã nieòpisóną mòdrosc rozwieselonã słuńcowim dniã’) òbjimô jich sparłãczenié (to je metaftonimiã): metonimiô: MÒDROSC ZA

---

[15] Metonimiô ta òbgôdónô je téż w: D. Stanulewicz, *„Nieopisany błękit wody, która ściąga na siebie barwę nieba”. Nazwy barw w powieści* Zatoka…, s. 260.

[16] *Słownik języka polskiego*, tom I, red. M. Szimczak i jin., Warszawa 1978, s. 178. Przëkłôd nen téż òmôwiô R. Tokarsczi, *Semantyka barw*…, s. 116.

[17] *Le Grand Bleu*, ang. *The Big Blue*, pòl. *Wielki błękit*, reż. L. Besson, Francja – USA – Włochë, 1988.

[18] D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language*…, s. 297–303.

MÒRSKĄ WÒDĄ, jakô doch sã nie wléwô brewiter do jizbë, metafòra: MÒRSKÔ WÒDA TO CZŁOWIEK (kò mòże jã rozwieselëc). Tu mòże sã rozmëslec nad òglową metafòrą ùreglowóną jakno FARWÃ TO CECZÔ.

I na òstatkù przënôlégô jesz nadczidnąc ò jinszim stilisticznym zabiegù ùżiwónym przez Flészarową-Mùskôt – ùkòpicowanié òkresleniów farwów i jinszich zjawiszczów z nima sparłãczonëch, np. w cytatach: nr 7: *Odbijało ono całą pogodę nieba i z jego to błękitu brała się ta barwa, jaśniejsza przy brzegach, ciemniejsza na głębi i znów srebrzyście płowiejąca ku Helowi, który – gdy zaczęli wstępować na oksywskie wzgórze – zabielił się wyraźnie na widnokręgu* ‘Òdbijało òno całé wiodro nieba i z jegò to mòdroscë bra sã ta farwa, jasniészô przë sztrądach, cemniészô w szorze i zôs strzébrzësto bladnącô do Hélu, co – jak zaczãlë wstãpòwac na òksëwską grzëpã – zabiélił wërazno sã na widnikù’; nr 12: *Jaskrawe złoto i mleczny błękit, ostry blask i przeźroczysta miękkość głębi, ruchliwa, skrząca się przestrzeń między coraz odleglejszymi od siebie brzegami* ‘Blëszczaté złoto i mlécznô mòdrosc, òstri blôsk i przezérnô mitkòsc szoru, rësznô, skrzącô sã rëmiô midzë corôz dalszima òd se sztrądama’; czë nr 20: *daleka, niezmierzona błękitność, przysypana złotym pyłem, a nad nią zielona, ruchliwa od wiatru przelatującego po sosnach ściana wzgórza i dalej niska kotlina, złote od piasku nad brzegiem wklęśnięcie przed następnym wzniesieniem, stromo opadającym w morze* ‘dalekô, nieòbeszłô mòdrota, przësëpónô złotim pichã, a nad nią zelonô, rësznô òd swiszczącégò pò chójkach wiatru scana grzëpë i dali niskô dolëzna, złoté òd piôskù nad sztrądã wklãsniãcé przed pòsobną grzëpą, przitkò nëkającym w mòrze’.

Kùńcowé słowò

Czëtińcowie romanów Flészarowi-Mùskôt gwës zwrôcają bôczënk na malëtwã òpisënków wëkreòwónëch widzënków, wzorowónëch na krôjmalënkach Gduńsczégò Wëbrzeżô. Na tã malëtwã sã skłôdają nié blós ùżëté przez pisôrkã spòdleczné i niespòdleczné pòzwë farwów, òkreslenia stãpienia jich jasnotë i òkreslenia widnowatëch zjawiszczów, ale téż jich ùkòpicowanié i ùżëté metafòriczné a metonimiczné pòchwatë. Je mòżlëwé scwierdzenié, że òdczëca herojów mògą òdzdrzódlëwac zachwët sami pisôrczi – ùrodzony w jinszim regionie – nadmòrsczima widzënkama.

W artiklu tim jô sã zajã òbrazama mòrza leno w trzech wëbrónëch romanach Flészarowi-Mùskôt. Bëłobë gwës bëlno òbrobic nã rzecz szerzi i dokładni:

analizérowac – téż żlë jidze ò iloscowi wzgląd – wszëtczé wëjimczi, co òbjimają òpisënczi Bôłtu w tëch prozatorsczich dokôzach pisôrczi, jaczich akcjô zachôdô na Gduńsczim Wëbrzeżim.

Skrócënk

Zgrôwą negò artikla je òbgôdanié ùżëcégò pòzwów farwów w òpisënkach Bôłtëcczégò Mòrza w trzech romanach Stanisławë Flészarowi Mùskôt (1919–1989), *Lato nagich dziewcząt* (1960) [Lato nadżich dzewùsów], *Zatoka śpiewających traw* (1967) [Wik spiéwającëch trôwów] i *Wiatr od lądu* (1974) [Wiater òd lądu]. Pisôrka ùżiwô i spòdlecznëch, i niespòdlecznëch pòzwów farwów z pòla mòdroscë i pòlów jinszich farwów, a téż òkresleniów, co òdnôszają sã do stãpienia jasnoscë i mòcënkòwatoscë farwë. Do te, pisôrka ùżiwô w òpisënkach mòrza metafòriczné i metonimiczné pòchwatë.

Abstract

The aim of this paper is to present the colour terms and other words which occur in the descriptions of the Baltic Sea in three selected novels by Stanisława Fleszarowa-Muskat (1919–1989): *Lato nagich dziewcząt* [Summer of Naked Girls] (1960), *Zatoka śpiewających traw* [The Bay of Singing Grass] (1967) and *Wiatr od lądu* [Wind from the Land] (1974). The writer uses both basic and non-basic colour terms representing the category blue and other colour categories, as well as words referring to the degree of colour brightness and intensity. Moreover, in the descriptions of the sea, the writer employs metaphorical and metonymic expressions.

Bibliografiô

Antoniewicz Grażina, *Stanisława Fleszarowa-Muskat. W tym roku przypada stulecie urodzin i 30. rocznica śmierci pisarki*, „Dziennik Bałtycki”, 25 października 2019, https://dziennikbaltycki.pl/stanislawa-fleszarowamuskat-w-tym-roku-przypada-stulecie-urodzin-i-30-rocznica-smierci-pisarki-zdjecia/ar/c1-14529881, (dostãp: 28.09.2020).

Berlin Brent, Kay Paul, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley: University of California Press, 1969.

Błażejewsczi Michôł, *Fleszarowa Sopocka albo – jak być kochaną. W osiemdziesiątą rocznicę urodzin Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, Gdańsk: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Josepha Conrada-Korzeniowskiego w Gdańsku, 1999.

Lakoff George, Johnson Mark, *Metafory w naszym życiu*, przeł. Tomasz P. Krzeszowski, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1988 (prwdr. *Metaphors We Live By*, Chicago – London: University of Chicago Press, 1980).

Słownik języka polskiego, tom I, red. Mieczisłôw Szimczak, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Stanulewicz Danuta, *„Błękitny jak niebo oglądane oczyma dziewic”. Kilka uwag o roli słownictwa barw w kreowaniu postaci w powieści* Lato nagich dziewcząt *Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, [w:] *Szekspir, Słowacki i gdańskie okolice. Tom jubileuszowy dedykowany Pani Profesor Ewie Nawrockiej*, red. Magdalena Horodeckô, Bòlesłôw Oleksowicz, Gduńsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2014, s. 233–244.

Stanulewicz D., *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2009.

Stanulewicz D., *„Nieopisany błękit wody, która ściąga na siebie barwę nieba”. Nazwy barw w powieści* Zatoka śpiewających traw *Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, „Studia Językoznawcze: Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny” 2014, nr XIII, s. 245–273.

Stanulewicz D., *Nazwy barw w opowiadaniu* Portret dziewczyny na zielonym tle *Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IV, red. Ewa Kòmòrowskô, Danuta Stanulewicz, Szczecëno: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2013, s. 139–150.

Swierkòsz Kristina, *Na fali. Portret biograficzny Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, Warszawa: Edipresse Polska, 2013.

Szczepùła Barbara, *Prof. Ewa Nawrocka o życiu i literaturze Stanisławy Fleszarowej-Muskat (rozmowa)*, „Dziennik Bałtycki”, 10 kwietnia 2014, https://dziennikbaltycki.pl/prof-ewa-nawrocka-o-zyciu-i-literaturze-stanislawy-fleszarowejmuskat-rozmowa/ar/3398417, dostęp: 28.09.2020.

Tokarsczi Riszard, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, wyd. drugie, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004 (wyd. pierwsze 1995).

Waszakòwô Kristina, *Podstawowe nazwy barw i ich prototypowe odniesienia. Metodologia opisu porównawczego*, [w:] *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*, część I, red. Renata Grzegòrczikòwô, Kristina Waszakòwô, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2000, s. 17–28.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE

Elżbieta Bugajna
Instytut Kaszubski, Gdańsk

Motyw morza w kaszubskiej poezji

The motif of the sea in Kashubian poetry

Słowa klucze:
motyw morza, toposy, poezja kaszubska, literatura kaszubska

Keywords:
motif of the sea, topoi, Kashubian poetry, Kashubian literature

Rok 2020 łączy się z 100. rocznicą powrotu Pomorza do Polski, historycznych zaślubin generała Józefa Hallera, zwanego Błękitnym Generałem, z polskim morzem. Dnia 10 lutego 1920 roku w Pucku poprzez gest wrzucenia pierścienia/obrączki do Morza Bałtyckiego dowódca Frontu Pomorskiego w sposób symboliczny wyraził nadzieje i prośby wszystkich Pomorzan, który chcieli zrzucić jarzmo pruskiej niewoli. Nieprzypadkowo więc tematyka tegorocznego sympozjum Rady Języka Kaszubskiego nawiązuje do motywu morza. Niniejszy artykuł wpisuje się w rocznicowe działania.

Literatura przedmiotu

W obszarze badań nad literaturą kaszubską na szczególną uwagę zasługują pionierzy tychże badań, którzy publikowali swoje prace w okresie międzywojennym. Są wśród nich m.in. Józef Łęgowski, Jan Karnowski i Władysław Pniewski. Szczególnie ten ostatni od 1927 roku przez 10 lat publikował w „Roczniku Gdańskim” serię tekstów bibliograficznych, jest też autorem

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

artykułu *Przegląd literatury kaszubskiej*[1]. W okresie po II wojnie światowej jako pierwszy spośród badaczy wpisuje się literaturoznawca Andrzej Bukowski ze swoją dysertacją *Regionalizm kaszubski* (Poznań 1950) oraz jego uczeń Jan Drzeżdżon w dziełach *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939* (Gdańsk 1973) oraz *Współczesna literatura kaszubska* (1986). Warto jeszcze wspomnieć Lecha Bądkowskiego i jego broszurę *Zarys historii literatury kaszubskiej* (1959)[2]. Później niemałe zasługi na polu badań nad literaturą kaszubską położył austriacki znawca literatury Ferdynand Neureiter ze swoją publikacją *Historia literatury kaszubskiej* wydaną pierwotnie w języku niemieckim (1978), przetłumaczoną przez Marię Boduszyńską-Borowikową w 1982 roku. Z drugiej strony szeroki zakres materiałów znajdziemy w obszernym wyborze historyka Józefa Borzyszkowskiego *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach* (2011). Jednocześnie nie można pominąć Tadeusza Linknera z jego *Heroiczną biografią Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń* (1996) czy *Z literatury Młodokaszubów. Aleksander Majkowski. Studia i szkice* (2013), który zaangażował się w badanie twórczości Aleksandra Majkowskiego[3] i Leona Heykego[4] oraz kolejnego naukowca, historyka literatury i kultury Pomorza, Jerzego Sampa, autora m. in. *Drogi na sabat* (1981) czy *Smetek. Studium kreacji literackich* (1984) oraz obszernego wstępu do *Poezja rodnej mowy* (1985). W początkach XXI wieku pojawili się badacze szkoły słupskiej Adela Kuik-Kalinowska i Daniel Kalinowski. Ich wspólnym dziełem jest przeglądowa pozycja *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë* (2017) w wersji dwujęzycznej polsko-kaszubskiej. Wcześniejsza monografia Adeli Kuik-Kalinowskiej *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub* (2011) odsyła czytelnika do autorskiego wyboru tematów tejże literatury wyodrębnionych przez badaczkę[5]. Natomiast Daniel Kalinowski ma na swoim koncie m.in. pozycję *Od Smętka do Stolema* (2009 – we współpracy z A. Kuik-Kalinowską) oraz krytyczne omówienia literatury kaszubskiej: *Raptularz kaszubski* (2014), *Sylwa kaszubskie* (2017) i *Pasaże kaszubskie* (2020). Początek XXI wieku kaszubistyki naznaczony został badaczami związanymi z Instytutem Kaszubskim („Acta Cassubiana"), Radą Języka Kaszubskiego („Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego") oraz Uniwersytetem Gdańskim i Akademią Pomorską w Słupsku.

---

[1] „Rocznik Gdański", 1928–1929, t. 2–3. Pniewski wydał też zbiór utworów o morzu pisanych w języku polskim i kaszubskim: *Morze polskie i Pomorze w pieśni* (1931).

[2] Jak pisze D. Kalinowski broszura L. Bądkowskiego została zbudowana na zasadzie ideowej kontry wobec wcześniej pozycji A. Bukowskiego, „w której podkreślano ambicje oraz podmiotowość kaszubszczyzny, co brzmiało wobec ustaleń Bukowskiego bardzo prowokacyjnie". Zob. D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura, Wëzdrzënë*, Gdańsk 2017, s. 18.

[3] Oprócz wymienionych wyżej pozycji T. Linkner z rękopisu odczytał i opracował wojenne wspomnienia A. Majkowskiego jako lekarza frontowego: *Pamiętnik z wojny europejskiej roku1914*, Wejherowo 2000.

[4] Zob. T. Linkner, *Z lirycznej i epickiej twórczości Leona Heykego*, Bolszewo 2015.

Motyw/obraz morza w literaturze polskiej badali m. in. Janusz Tazbir w pracy *Żeglarz i podróżnik w literaturze staropolskiej* (1986)[6], Edmund Kotarski w dziele *Sarmaci i morze: marynistyczne początki w literaturze polskiej XVI–XVIII wieku* (1995)[7]. Historycy literatury stwierdzali obecność i żywotność motywów marynistycznych w dawnym piśmiennictwie polskim. Natomiast początki literatury marynistycznej upatrują w epoce Młodej Polski, ewentualnie romantyzmu: „W tym czasie (…) powstają utwory, w których przestrzeń morska usamodzielnia się, zaczyna dominować: co więcej, wykazuje zdolność generowania tak istotnych składników struktury dzieła literackiego, jak charakterystyczne wątki i postaci"[8].

Następuje tutaj rozróżnienie literatury *stricte* marynistycznej od jej początków „mocno rozciągniętych w czasie". Można dywagować nad samym pojęciem literatury marynistycznej, łacińskie *mare* to bowiem morze. Termin ten odwołuje się do głównej tematyki dzieła wpisanej w jej strukturę. Podział literatury ze względu na dominującą tematykę (motyw, wątek) jest stosowany w literaturoznawstwie od początku badań historycznoliterackich. Wyróżniamy więc np. literaturę przygodową, kryminalną, zaś poezję patriotyczną, religijną, erotyczną, refleksyjną itd. Podział poezji na odmiany jest bardziej rozbudowany ze względu na jej specyficzny charakter; wyraża bowiem uczucia i przeżycia podmiotu lirycznego[9].

---

[5] Nie jest to cała literatura przedmiotu. Wymieniłam najważniejsze, syntetyzujące pozycje badawcze.

[6] J. Tazbir, *Żeglarz i podróżnik w literaturze staropolskiej*, [w:] *Spotkania z historią*, Warszawa 1986, s. 141–144. Szkic ten oparł autor na swojej wcześniejszej pracy *Ziemianin – żeglarz – podróżnik morski. Kształtowanie się stereotypów w kulturze staropolskiej,* Warszawa 1977, wyjaśniającej obojętność społeczeństwa staropolskiego wobec morza, a pośrednio i władania nim.

[7] Zob. recenzja Janusza K. Golińskiego pracy Kotarskiego, „Pamiętnik Literacki" 1997, nr 4, s. 193–199. Motyw morza był często podejmowany przez literaturoznawców polskich. Warto jeszcze przywołać następujące opracowania: Leszek Prorok, *Poeci i morze. Antologia poezji o morzu*, Gdańsk 1969; Bronisław Miazgowski, *Morze w literaturze polskiej*, Gdynia, 1964; Jan Tuczyński, *Marynistyka polska. Studia i szkice*, Poznań 1975; Stanisław Telega, *Odkrycie Bałtyku w literaturze*, Poznań 1970.

[8] Zob. E. Kotarski, *Sarmaci i morze…*, Warszawa 1995, s. 5.

Na gruncie literatury kaszubskiej motyw morza zauważyli już w okresie międzywojennym Władysław Pniewski, autor antologii tekstów poświęconych morzu: *Morze polskie i Pomorze w pieśni* (1931). Jego ujęcie odnosiło się w większości do pozycji polskojęzycznych różnych epok, choć nie pominął takich nazwisk literatów kaszubskich jak Hieronim Derdowski, Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, Franciszek Sędzicki czy Izydor Gulgowski. Pamiętamy, że lata dwudzieste XX wieku to czas fascynacji polskich twórców niedawno odzyskanym Pomorzem, dostępem do morza oraz mieszkańcami tych ziem, Kaszubami. Wówczas powstaje m.in. znana powieść Stefana Żeromskiego *Wiatr od morza* (1922). W okresie powojennym utwory poetyckie podejmujące wątek marynistyczny ukazywały się różnych wyborach kaszubskiej poezji. Wymienić należy m.in. tomiki: *Ma jesma od morza. Poezja i proza kaszubska o morzu* w wyborze Leona Roppla[10], *Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej* ze wstępem Jana Drzeżdżona[11], *Poezja rodnej mowy* ze wstępem i w wyborze Jerzego Sampa[12], *Pomorze i morze w poezji* w wyborze i opracowaniu Barbary Arsoby i Józefa Borzyszkowskiego[13], wpisujące się w I Kongres Pomorski. XXI wiek zaś to antologie Romana Drzeżdżona i Grzegorza Schramkego *Dzëczé gãsë* (2004) oraz G. Schramkego *Skrë ùsôdzkòwi mòcë* (2010), które zawierają również biografie twórców.

---

[9] Zob. definicje poezji w słownikach terminów literackich i innych publikach encyklopedycznych. O ile w okresie antycznym poezja utożsamiana była z całą literatura piękną, później z mową wiązaną (wiersz) i przeciwstawiana prozie jako inna organizacja brzmieniowo-rytmiczna (do czasu wyodrębnienia powieści niemal wszystkie pełnoprawne gatunki literackie były wierszowane), następnie utożsamiana z liryką i indywidualnie zorientowaną ekspresją językową w postaciach pogranicznych (np. dramat poetycki, poemat proza, proza poetycka itp.) oraz wreszcie definiowana jako sztuka słowa, której wytwory cechuje szczególna organizacja językowa (język poetycki), wewnętrzna autonomia i autoteliczność, dominacja funkcji estetycznej, a która jako całość przeciwstawiana jest prozie (*Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, red. J. Krzyżanowski, t. II, Warszawa 1985, s. 192).

[10] *Ma jesma od morza. Poezja i proza kaszubska o morzu*, red. L. Roppel, Gdańsk 1963.

[11] *Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej*, Gdańsk 1973.

[12] J. Samp, *Poezja rodnej mowy*, Gdańsk 1985.

[13] *Pomorze i morze w poezji*, opr. B. Arsoba i J. Borzyszkowski, Gdańsk–Szczecin 1998.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Definicje i pojęcia

Celem niniejszej pracy jest zbadanie motywu morza w poezji kaszubskiej. Szeroko rozumiany obraz morza w różnych jego przejawach można/należy zaklasyfikować do miejsc wspólnych badań literackich, czyli do toposów[14]. Co to jest topos? W zależności od epoki kulturowej i ujęcia metodologicznego topos jest inaczej definiowany. Termin pojawił się już w starożytności w teorii retoryki Arystotelesa i służył jako argument w dyskusji[15]. W teorii literatury oznacza on powtarzający się motyw w literaturze i sztuce danego kręgu kulturowego czy cywilizacji. Toposy jako miejsca wspólne (gr. *topoi* – miejsca wspólne) wykształciły się więc już w antyku. Pełnią one niejako funkcję motywu wędrownego, a w swej strukturze nawiązują do archetypów. Za niemieckim historykiem literatury Ernstem Robertem Curtiusem (1886–1956), który specjalizował się m.in. w studiach porównawczych, następne pokolenie badaczy zdefiniowało topos jako ponadczasowy konstant w literaturze (stałą literacką, *die literarische Constante*); jest to wiec pewnego rodzaju skrótowa, nacechowana aksjologicznie formuła myślowa lub obrazowa. Badacz wskazał toposy występujące w literaturze średniowiecza i renesansu[16]. Z definicji Curtiusa wynika więc, że topos jest pojęciem zbiorczym, obejmującym pomniejsze jednostki, czyli motywy. Dla przykładu podaję definicje haseł: topos i motyw wyjaśniane w *Słowniku języka polskiego* (Warszawa 1996):

---

[14] Na temat toposów zob. J. Abramowska, *Toposy i niektóre miejsca wspólne badań literackich*, [w:] *Powtórzenia i wybory. Studia z tematologii i poetyki historycznej*, Poznań 1995; E. R. Curtius, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, tłum. A. Borowski, Kraków 1997.

[15] Jest to zazwyczaj twierdzenie lub przesłanka, która nie potrzebuje dowodzenia, np. stwierdzenie: „nic się nie dzieje bez powodu, wszystko ma swoją przyczynę”, używane jako argument w sporze.

[16] E. R. Curtius wymienił 10 toposów: 1) *homo viator* – topos człowieka w drodze, wędrowca, tułacza; 2) *ubi sunt?* – gdzież są? – średniowieczny motyw przemijania, marności świata doczesnego; 3) *theatrum mundi* – motyw teatru-świata, w którym ludzie są jedynie aktorami; 4) *deus ex machina* –pojawienie się Boga, jego niespodziewana, końcowa ingerencja; 5) *dans macabre* – taniec śmierci, przypomnienie o kruchości życia i przemijaniu (*memento mori*); 6) *deus ridens* – dosłownie: Bóg-prześmiewca, topos człowieka – igrzyska Bożego, który jest tylko marionetką w rękach Stwórcy; 7) *deus artifex* – topos Boga-artysty, dzięki któremu powstał świat, pierwsze dzieło sztuki; 8) *deus destructor* – motyw Boga zsyłającego kataklizmy, aby ukarać ludzkość; 9) topos Arkadii – motyw miejsca szczęśliwego, sielskiego, krainy bez zmartwień; 10) *exegi monumentum* – motyw nieśmiertelnej sławy poety (z Horacego).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

a) motyw – w utworze literackim schemat tematyczny utrwalony w tradycji kulturalnej, występujący w utworach literackich różnych epok, zaś w internetowym *Słowniku Języka Polskiego* czytamy: „idea, wątek lub postać utrwalone w kulturze, powtarzające się w utworach literackich różnych epok; też: najmniejszy niepodzielny element rzeczywistości przedstawionej w utworze”[17];
b) topos – konwencjonalny motyw i obraz, elementarna cząstka tematyczno-stylistyczna, w internetowej wersji słownika: „stały motyw, temat utrwalony w literaturze”[18].

Ostatnia definicja wykazuje wysoki poziom uogólnienia i wskazuje na zamienność toposu w stosunku do motywu bądź jego nadrzędność. Pola znaczeniowe obu pojęć przenikają się. Niektóre motywy zyskują uniwersalność, stając się w ten sposób toposami. Jeżeli posiłkujemy się propozycją Curtiusa, wskazać musimy na ponadczasowość toposu, jego uniwersalność, co pozwala mu występować w utworach różnych epok, niezależnie od ich rodzaju literackiego. Ponadczasowość i uniwersalność sugerują pewien konstans, stałość, multiplikację, co niekoniecznie wynika z ilości występowania, bardziej z nośności danego toposu. Topos przejawia się w tożsamych znakach, motywach, sformułowaniach[19].

Motyw morza występuje w literaturze już w czasach antycznych. Motywy akwatyczne związane z morzem, składają się na bogatą topikę. Postaramy się wskazać tradycyjne motywy i toposy oraz nowo powstałe, tzw. quasi-toposy, o ile występują w poezji kaszubskiej.

Podstawą niniejszej analizy będą kaszubskojęzyczne utwory liryczne odwołujące się do topiki morskiej. Literatura podmiotu jest bogata, więc wykorzystane zostaną tylko niektóre przykłady. Szkoda, że brak jest szerszego opracowania motywu morza w literaturze kaszubskiej w formie monografii, powstało jednak sporo artykułów na ten temat, które zostaną wykorzystane w niniejszej pracy. Podstawą opracowania będzie kwerenda źródłowa w wydawnictwach zwartych, zbiorkach poetyckich, których na rynku wydawniczym nie brak. Analiza odbywać się będzie na podstawie wybranych tematów związanych z morzem.

---

[17] Motyw, https://sjp.pwn.pl/sjp/motyw;2568522.html (dostęp: 10.09.2020).
[18] Topos, https://sjp.pwn.pl/szukaj/topos.html (dostęp: 10.09.2020).
[19] Zob. definicja toposu: *https://www.wikizero.com/pl/Topos_(teoria_literatury)* (dostęp: 30.06.2020).

Związki Kaszub z morzem

Truizmem może wydawać się stwierdzenie, że Kaszuby i Kaszubi są nierozerwalnie związani z morzem ze względu na swoje położenie geograficzne. Morze Bałtyckie zawsze odgrywało ogromną rolę w życiu mieszkańców nadmorskich terenów. Nie jest również żadnym odkryciem stwierdzenie faktu, że o morzu w tym języku pisali sami Kaszubi, mieszkańcy ziemi pomorskiej. Są twórcy, dla których jest to temat podstawowy, np. Marian Selin[20], Henryk Jerzy Musa KOT[21] czy Maria Boszke[22], są też tacy, którzy jedynie wykorzystują metaforykę morską w swoich utworach. Motyw ten był obecny w twórczości literatów kaszubskich od początku istnienia literatury tworzonej w tym języku. Poprzez bogatą metaforykę obrazów morza i szeroką możliwość wykorzystania tematów marynistycznych w artystycznej ekspresji wpisał się zaś bez wątpienia na stałe do kanonu motywów tejże literatury.

Morze dla Kaszubów oznacza przede wszystkim Morze Bałtyckie, Bałtyk, Bôłt i Zatokę Gdańską. Region kaszubski położony jest na południowym wybrzeżu tego akwenu, bezpośrednia styczność jego mieszkańców z żywiołem morskim wywarła niezatarte piętno na życiu Kaszubów. Z tego względu w twórczości występują różnorodne określenia, nazwy związane z Bałtykiem. Ograniczymy się tutaj tylko do nazw omawianego akwenu. W kaszubskiej twórczości poetyckiej pojawiają się następujące określenia: „gduńscżé mòrze” (A. Majkowski), „kaszëbsczi mòrze”, „nasze mòrze”, jego mieszkańcy to „Bôłtëczanie” (H. Derdowski). Warto jednak zauważyć, że ze względu na dogodne położenie nad morzem wielu Kaszubów wybrało służbę na statkach morskich jako drogę swojego życia, co również wybrzmiewa w lirykach.

Motyw morza w poezji kaszubskiej w różnych odsłonach

Morze stanowi jeden z wielu motywów liryki, który może realizować się wielorako: jako opis wyglądu morza, jego działania, siły niszczycielskiej żywiołu, jako miejsce wypoczynku, opis jego mieszkańców, pracy na morzu: rybaków, marynarzy, losu ich rodzin, opisy statków, wyprawy morskie, bajki i legendy związane z morzem, mity i mitologia. Analizując wcześniejszy, przedwojenny zasób literatury, Andrzej Bukowski wymienia morze jako jeden z motywów poezji kaszubskiej[23]. Badacz wyróżnił cztery aspekty, cztery odsłony motywu morza, które wyodrębnił w swojej pracy. Wraz z historycznym rozwojem literatury poetycka realizacja motywu morza wzbogaciła się o kolejne odsłony – elementy i odwołania nawiązujące do tematyki morskiej. Skupię się na wybranych aspektach i egzemplifikacjach tego motywu.

---

[20] Zob. *Marión Selin, Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, Wejherowo–Gdynia 2016.

[21] Zob. H. J. Musa, *Mòje Kaszëbë*, Puck–Gdańsk–Konarzyny–Banino 2007; tegoż: Mój kaszubski swiat. Mój kaszëbsczi swiat, Puck–Gdańsk–Kościerzyna–Banino 2009; *Co wyśpiewały fale zatoki / Co wëspiéwałë dënëdżi Wikù*, Puck–Konarzyny–Gdańsk 2012.

[22] Zob. M. Boszke, *Piesń lëdzy mòrza*, Banino–Jastarnia–Pelplin 2005.

Opis wyglądu morza pojawia się już w pierwszych latach rozwoju kaszubskiej literatury. Spotykamy je u Hieronima Derdowskiego w poemacie *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, kiedy bohater przeżywa grozę burzy i w strachu modli się do świętej Barbary. W młodzieńczych wierszach Aleksandra Majkowskiego, np. *Kaszëbë* widzimy grozę żywiołu: „I ti, chtërnëch pòłikałë/ dënëdżi na mòrzu”[24], zaś w kolejnych utworach *Mòrze – marinarza swiat, Jazda Helana, Pòżegnanié Helana* poznajemy los marynarza, którego celem i sensem życia jest służba na statku; nieważne, że może już nie wrócić i zginąć: „Cëż łzë dëszëc, serce sëszëc/ mòrze marinarza swiat,/ nié na lądze smierc mù bãdze,/ nié mù w łóżkù skùńczëc lat”[25]. Zaraz dalej: „Le gdze dzëkô bùrza nëkô/w grëbé chmùrë mòrzô łaszt,/ a gwôłt mòrzô w strasznym gòrzu/ żôgle zriwô, łómie maszt,/ tam mù znónô smierc pisónô”[26]. Nie widać tu żalu ani płaczu, nie widać buntu, sprzeciwu; taki jest los marynarza. Podmiot liryczny podchodzi ze stoickim spokojem do kwestii śmierci na morzu, godzi się na taki los; jest on zresztą nierozerwalnie związany z życiem marynarza. U pozostałych młodokaszubów nie jest to motyw wykorzystywany zbyt często.

---

[23] W pracy *Regionalizm kaszubski*..., s. 349, Bukowski pisze: „Panuje przekonanie, że w literaturze ludu nadmorskiego motyw morza powinien zajmować szczególnie poczesne miejsce. Tak jednak nie jest w rzeczywistości. Ponieważ morze jest tutaj zjawiskiem bliskim i powszednim, pozbawione jest przeto powabu niezwykłości i egzotyki i odgrywa rolę jednego z elementów bieżącego życia. W takiej też naturalnej proporcji ukazuje się w poezji. Zaznacza się przy tym w niej zarówno pozytywny jak negatywny stosunek do żywiołu morza, który traktowany jest zgodnie z naturalnym odczuwaniem człowieka, zjawiając się jako żywioł bądź budzący lęk, bądź przyciągający swą grozą, bądź wyzwalający tęsknoty, bądź urzekający pięknem krajobrazu. Czasem te wszystkie odczucia zjawiają się w skondensowanej formie i wtedy przeżycie nabiera niezwykłej plastyki i siły wyrazu. Taką jest „Chaja” (burza morska) Jana Trepczyka”.

[24] A. Majkowski, *Kaszëbë*, [w:] A. Majkowski, J. Karnowski, L. Heyke, *Poezja młodokaszubów*, opr. i przypisy H. Makurat, Gdańsk 2012, s. 438.

[25] Tamże, s. 392.

[26] Tamże, s. 392.

Warto wszakże zwrócić uwagę na liryk Leona Heykego, który w wyrazisty sposób nawiązuje do motywu morskiego pt. *Mòrskô bùrzô*, w którym żywioł morski budzi lęk, grozę, przeraża:

W tim trzasł ju gróm sarcësti,
a wiôldżi łoskòt sã stôł;
a wszãdze wkół bùrgòce
tak jakbë z wòzã chtos gnôł.

A wiater zaczinô wëwijac,
òn wżarł sã w mòrze do dna;
òn dwigô, wërzucô wałë
tak jakbë hùrma szła.

A czółno skôcze na wodze,
a stãkô, krący sã, gnie;
a jakbë òd bólu sã wije,
a chce wërzëcëc mie.

Jô wòdą jem czësto przelóny
a serce mie w piersach drëżi;
Ach, Bòże, pòdôj mie rãkã,
do brzegù mie przepchni blëżi[27].

Podmiot liryczny nie jest marynarzem, to raczej turysta, urlopowicz, który wypłynął czółnem w morze. Niespodziewana burza bardzo go przeraziła, morze jawi mu się jako *locus horridus*, miejsce straszne. Topos ten często pojawia się w poezji, gdyż „morze jako miejsca straszne" leży u podstaw całej tradycyjnej topiki morskiej.

Z grupy zrzeszyńców tematy morskie szczególnie bliskie są Janowi Trepczykowi, który poświęcił morzu cykl liryków pod tytułem *Na zôloju*[28]. Opis morza w różnych jego obliczach wybrzmiewa w utworze, który stał się popularną pieśnią: *Hej, mòrze, mòrze*[29]. Autor podkreśla urok i grozę morza, jego bezkresność:

---

[27] Tamże, s. 609.

[28] J. Trepczyk i in., *Poezja zrzeszyńców*..., opr. i przypisy H. Makurat, Gdańsk 2013, s. 426–447.

[29] Tamże, s. 427–428.

„Hej, mòrze, mòrze, lubòtné mòrze!/ Gdze twòje grańce, gdze twój kùńc? (…) Dlôcze rôz sztormã na nas sã gòrzisz, / To znôw tak pëszną gladą sklnisz?”[30]. Charakterystyczne tytuły tego cyklu: *Rëbôk, Mòrze, Hej, na mòrze, Pòjuga, Na wałë, Na sztrądze*. Motyw ten wykorzystuje też Stefan Bieszk w liryku *Łodze mòje*, w którym pojawia się topos przekraczania granic: „Łodze moje/ wiatrë dalek pòniosą; / Chòc na cëzé strądë, / jô ce nie zabądã, / mòja Kaszëbskô”[31], chociaż ten utwór ma wymowę patriotyczną: sławi Kaszuby jako kraj umiłowany, ojczyznę, tatczëznã. Wiersz ten został również umieszczony przez Leona Roppla w antologii *Ma jesma òd morza. Poezja i proza kaszubska o morzu* (1963). Kolejny zrzeszyniec Jan Rompski, próbuje swych sił w czterech sonetach, w których wykorzystuje topikę morską. Są to: *Na zberkù klëcô, Biôtkùj!, Wierzë!, To mie pieszczi*[32]. Formę sonetu wykorzystał też Aleksander Labuda w wierszu *Wałë*[33].

Twórcy z kręgu „Klëki” również nie omijali tematyki morskiej, była ona jednym z wiodących motywów ich twórczości. Jak stwierdza Adela Kuik-Kalinowska, liryki Leona Roppla i Józefa Ceynowy są mocno zakorzenione w realiach północnych, nadmorskich Kaszub[34]. Może bliżej im było do morza, gdyż obaj pochodzili z nadpuckich miejscowości. Szczególnie bogata jest spuścizna Leona Roppla[35], który wykorzystywał podania i legendy związane z morzem. Można wymienić tutaj tekst o bogu morza *Gòsk*, historię o sprytnym mieszkańcu Łeby: *Łebianie w niebie*, czy literacki opis, skąd się wzięła mewa-śmieszka. Interesujący pod względem formy/ kompozycji jest cykl o morskich wiatrach: *O mòrsczich wiatrach*, w którym poznajemy nazwy i działanie wiatrów: „cëszô” („sztël”), „letkô briza”, „briza”, „cwiardô briza”, „wieja” („wiater”), „cwiardi wiater”, „sztiwny wiater”, „sztormisti wiater”, „sztorm”, „sarcësti sztorm” i „arkùn”. Każdy kolejny bohater cyklu zostaje opisany na przestrzeni wielu wersów. Jak wskazał Jan Drzeżdżon, Roppla widzenie morza jest jego autorską interpretacją: „nie jest to jednak widzenie morza oczami człowieka z ludu, na przykład rybaka”[36], lecz „przez kogoś, kto ma pewną ideę tego żywiołu, jego piękna, grozy i wewnętrznego życia”[37].

---

[30] Tamże, s. 427–428.
[31] Tamże, s. 665.
[32] Tamże, s. 624–625.
[33] Tamże, s. 528.
[34] Tamże, s. XLII–XLIII.
[35] *Poezja twórców Klëki*..., s. 303–350.
[36] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*..., s. 108.
[37] Tamże.

Józef Ceynowa, zwany piewcą rybackiego życia, opiewa nadmorskie miejscowości: ukochaną Jastarnię, Puck i Swarzewo, Kuźnicę, Mieską i Mewią Rewę, Libek, latarnię morską na Rozewiu, nie stroni też od obrazu morza w utworach *Gôdka mòrza* czy *Dali, drëszë, pòd sztorëm*[38]. Adela Kuik-Kalinowska nazwała go poetą codzienności, morza oraz historii[39]. Utwory tego poety przyjmują kilkakrotnie formę pieśni rybaków, wypływających w rejs. Kolejny klëkowiec, Klemens Derc poruszył temat morskich piasków: *Żale mòrsczich piôsków*[40], zaś Paweł Szefka zasłynął jako autor pieśni o życiu rybaków, ale też liryków *Mòrskô cëszba nad Réwą* czy *Mòrze, chto të jes*[41].

W okresie powojennym kolejni pisarze sięgają do motywu morza: Paweł Szefka, Alojzy Nagel, Stanisław Okoń, Antoni Pieper, Jerzy Stachurski, Marian Selin, Jerzy Walkusz, Jaromira Labudda, Stanisław Pestka, Janusz Mamelski, Eugeniusz Pryczkowski, Artur Jabłoński i inni. Ze względu na ograniczone ramy referatu, ich twórczość nie będzie omawiana w niniejszej pracy. Powyższy przegląd nie zawiera wszystkich realizacji motywu morza w poezji kaszubskiej. Natomiast warto przytoczyć jeszcze kilka nazwisk twórców związanych z morzem miejscem zamieszkania bądź pracą: Maria Boszke, Henryk Jerzy Musa KOT czy Marian Selin, których poezje zostaną omówione poniżej.

Piewcy morza

Maria Boszke (1934) opiewa wieś Jastarnię, Półwysep Helski, pracę rybaka na morzu[42]. To jej najbliższe doświadczenia; pisze z perspektywy osoby będącej „wewnątrz” opisywanych wydarzeń: „Môlé mòrze, hôk ë strąd / to je mòja zemia” (*Mòje stronë*)[43]. Morze daje pracę, utrzymanie, ale też bywa niebezpieczne: wiersz, którego tytuł stanowi data: *13.02.1992* rozpoczyna się słowami: „Dzys rëbôk zdżinąl na mòrzu”[44]. Szczególnym uczuciem darzy patronkę rybaków, Matkę Boską Swarzewską, Nënkę, Królewą Mòrza: „Naj mòrze strzeże Nënka / co nas w òpiece mô, / ùcuszô grozné walë / rëbôków dodóm gnô”[45]. Jej twórczość ma charakter okolicznościowy, wiele wierszy powstało z okazji rocznic, jubileuszy czy wydarzeń kulturalnych. Ukazał się dotąd jeden tomik jej wierszy *Piesń lëdzy mòrza* (2005).

---

[38] Zob. *Poezja twórców z kręgi „Klëki*..., s. s. 215–300.

[39] A. Kuik-Kalinowska, *Patriotyczne przesłanie niesione wierszem*, [w:] J. Ceynowa i in., *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, opr. H. Makurat, Gdańsk 2015, s. LIV.

[40] Tamże, s. 352.

[41] Tamże, s. 390–393.

[42] Biogram poetki w antologii G. Schramkego *Skrë ùsôdzkòwi mòcë*, Gdiniô 2010, s. 62–63.

[43] M. Boszke, *Piesń lëdzy morza*…, s. 7.

[44] Tamże, s. 20.

Henryk Jerzy Musa KOT (1947) jest autorem kilku tomików wierszy, w tym trzech w języku kaszubskim: *Mòje Kaszëbë* (2007), *Mój kaszubski świat / Mój kaszëbsczi swiat* (2009) i *Co wyśpiewały fale zatoki / Co wëspiéwałë dënëdżi wikù* (2012)[46]. W dwóch ostatnich zbiorkach występują dwujęzyczne wersje liryków, polskie i kaszubskie. Z tego powodu Maria Żmudzka nazwała autora poetą dwóch kultur i dwóch języków[47]. Jak pisze sam autor:

> To nie miejsce zamieszkania powoduje, że są to wiersze kaszubskie. Sprawia to moja miłość do tej Ziemi. Tej ziemi z jej zielenią, błękitem Zatoki Puckiej, błękitem nieba, z chmurami poszarpanymi nadmorskim wiatrem, z Górą Swarzewską na horyzoncie. Moje serce biło w rytm przypływów Zatoki, w rytm nawoływań rybaków przy ich ciężkiej pracy…[48].

W liryku *Kaszëbi* wyznaje: „jô czëjã szum mòrza / czëjã wiater òd mòrza”. Dla niego to co kaszubskie, wiąże się z morzem, Kaszubi to „maszopi, rëbôcë / dobiwcë mòrskò-piôskòwëch złóż”, „dobiwcë mòrza / wërobnicë mòrza”, „dobiwcë mòrsczich pól / żôgòwnicë słony wòdë”. U Musy przeważa zapamiętany, wyidealizowany, nostalgiczny opis morza, na którego konstrukcję wpływa żal za latami, które odeszły: szëmi mòrze / krzyk czirków / pòd sklepienié blónów / w blôskù słuńca / wiater piescy dënëdzi”, szczególnie widoczny jest w liryku *Céń mòjégò czasu*: „chcã wskrzeszëc céń mòjégò czasu / òjczësti zemi mòdri ùwiãzłi w mùszlë / òd rozedrganiô Môłégò Mòrza / rozcãtégò czerwònyma żôglama”[49]. O sobie pisze: „jem béł w tim krajobrazu / jak dënëga, co sã smùli do nogów wedle mòrza”[50]. Poeta nawiązuje do toposu arkadyjskiego, motywu szczęśliwego kraju lat dziecinnych, lat młodości. To nie jest raj utracony, można do niego wracać. W poetyckim opisie obrazu morza widać wiatr („wiater drëch”, „wiater… tùńcëje i spiéwô”), ryby morskie („pòmùchel”), fale („wała”, „dënëga mëslów”, „ò czim szëmią dënëdżi”, „piãclënie dënëgów”), piaski, muszle, kamienie, plaże. Nieodłącznym elementem morskiego pejzażu są mewy „czirczi”, porównywane do myśli: „mëslë-czirczi niosłë głosné nowiznë midzë bôtama drzemiącyma na sztrądze a mną” (*Z Môłégò Mòrza*)[51], „niosą czirczi wòdné zamëszlënié” (*Snôżota tamtëch lat*)[52]. Mewa wkłada poecie pióro do ręki: „blós w dëszë czëjã Wikù spiéw / dze czirka pióro / w rãce mòje wkłôdô i pisze” (*Prosba*)[53]; to całkiem nowy motyw, mewa staje się muzą natchnienia. Wiersz *Prosba* należy do utworów autotematycznych, poeta pisze o swojej twórczości.

---

[45] Tamże, s. 28.

[46] Zob. opracowanie literaturoznawcze D. Kalinowskiego, *Nieumiarkowanie w pisaniu*, [w:] tegoż, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014, s. 54–59.

[47] M. Żmudzka, *Zamiast posłowia*, [w:] H. J. Musa KOT, *Co wyśpiewały fale zatoki*…, s. 60.

[48] H. J. Musa, *Mòje Kaszëbë*…, s. 5.

[49] Tamże, s. 16.

[50] Tamże.

Elementy morskiego krajobrazu występują w metaforach: „zeloną dënëgą òdchòdzy lato”, „pòezjô na biôłôch piôskach” (*Czë to jesz të*), „dëch mòrza ùwiãzłi w mùszlë” (*Stôrô chëcz*), porównaniach: rozsëpónô grzëwa pianë zwijô sã jakbë żnija” (*Mòrze*). Podmiot liryczny czuje jednak respekt przed mocą morza: „lãklëwò zdrzã na niewidzóny widnik / mòrsczi dënëdżi słëchają wiatru” (*Ò czim szëmią dënëdżi*). Morze bywa też niebezpieczne i zabiera rybaków. Prawie nie ma natomiast obrazów wzburzonego morza, brak tu typowych składników toposu morza jako *locus horridus:* sztormów, wichrów, wysokiej fali zalewającej wszystko i niszczącej okręt. Wyjątkiem może być utwór *Sztorem*, opisujący wzburzone morze oraz ledwie wzmianka o śmierci rybaków w liryku *Kaszëbë*.

Wiele utworów autor poświecił poetyckiemu opisowi zatoki. Świadczą o tym choćby tytuły, które powtarzają się w kolejnych tomikach, jak: *Zatoka, Zatoka I, Zatoka II,* zamiennie *Wik, Wik I, Wik II*. Nawet w jednym tomie pojawiają się dwa utwory pod tym samym tytułem. Inne charakterystyczne tytuły nawiązujące do obrazu morza: *Pòrénk nad Wikã, Pòrénk Wikù, Dzéń nad Wikã, Z Môłégò Mòrza, Ò czim spiéwô Wik?, Nocny Wik, Szpacérą nad Wikã, Wòdë zatoczi*. Na podkreślenie zasługują teksty *Zatoka I*, *Zatoka II* i *Smrok* z tomiku *Mòje Kaszëbë*, których atutem jest wykorzystanie zmieniającej się kolorystyki: Zatoka jest „zelónkawô”, „mòdrô”, „czerwionô”, „wòdë Zatoczi sklënią srebrã”, niebo z początku „jasnomòdri”, poprzez „mòdrosc” nieskończonej przestrzeni przechodzi w „cemnolazurowé dënëdżi” o zachodzie słońca. Pojawia się element walki: „jak wiedno piôsczi walczą z remionama dënëgów” (*Wspòmink*)[54].

---

[51] Tamże, s. 26.
[52] Tamże, s. 29.
[53] H. J. Musa, *Co wyśpiewały fale zatoki…*, s. 14.
[54] H. J. Musa, *Mòje Kaszëbe…*, s. 32.

Morze jest oknem na świat, daje wiele możliwości kontaktu z innymi, z zewnętrznym światem. Jest też drogą, którą człowiek opuszcza rodzinne strony: „snôżotã tëchtam lat / w szëmie dënegów żegnôł / wëjéżdżając w swiat” (*Tetam lata*)[55]; „bez szum / Môłégò Mòrza / pòczuł jô pòwiéw swiata” (*Pòwiéw swiata*)[56]; występuje tutaj motyw podróży połączony z metaforą życia jako okrętu: „na bôce żëcégò òdjachôł jô w dôl” (*Pòwiéw swiata*). Bezpieczną przystań stanowi port. U Musy wiąże się on z dopłynięciem do końca życia, ze starością: „stegna prowadzy do pòrtu starosce” (*Mòwa*)[57]. Uniwersalny topos starość – młodość wyraża się w antytezie młodych lat i wieku dojrzałego, chylącego się ku końcowi. Z perspektywy doświadczeń świat jawi się inaczej, bardziej stonowany, piękniejszy. Dlatego też obrazy morza zostają wyidealizowane. Jak stwierdza Daniel Kalinowski, w utworach Musy „serwuje się (…) wytarte sformułowania, zeskorupiałe metafory i nieznośny sztucznością patos. Ileż razy bowiem już czytaliśmy w dziewiętnastowiecznych i dwudziestowiecznych nastrojowo-lirycznych wierszach o mewach i piórze, o łodzi życia czy chmurach porównanych do łabędzi. W dodatku czytaliśmy o nich w liryce epigonicznej i średnich lotów”[58]. Z pewnością zasób stosowanych przez Musę metafor i obrazów nie należy do innowacyjnych, nosi znamiona pewnego stereotypu, wtórności, nawet nieporadności i banalności, co nie umniejsza jednak siły oddziaływania i emocji zawartych w jego lirykach.

Z kolei Marian Selin, którego ostatni zbiorek wierszy nosi tytuł *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta* (2016)[59], trafnie został określony poprzez sformułowanie zawarte w tytule. W swoich utworach autor konsekwentnie posługuje się gwarą bylacką. Oprócz obrazków życia rybaków nieodłączny motyw jego liryków stanowi morze zwane Bôłtem, Wiôldżim Mòrzã, Hélsczim zôlojã. Bałtyk jest żywicielem mieszkańców nadmorskich miejscowości, zwłaszcza umiłowanej przez autora Helskiej Kosy, Jastarni czy Helu: „Bôłt nas żëwi, pòzwôlô nóm żëc” (*Môłi krôj*)[60]. Podmiot liryczny nieustannie opisuje szum morza, stąd duże nasycenie czasownikami, m.in. w tekście *Mòrze szëmi*: prôcëje (w. 5), sã złoscy

---

[55] Tamże, s. 34.

[56] Tamże, s. 35.

[57] Tamże, s. 37.

[58] D. Kalinowski, *Nieumiarkowanie w pisaniu…,* s. 55–56.

[59] Wcześniejsze tomiki ukazywały się w długich odstępach czasu: *Kaszubski kwiat* (1982), *Niech wiater niese piesń* (1996). Ostatni tomik *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta* (2016) zawiera wybór wcześniejszych tekstów Selina.

[60] M. Selin, *Niech wiater niese piesń*, Gdynia 1996, s. 10.

(w. 5), czasã zôs glaszcze (w. 6), smùkô z miloscë (w. 6), sã wzbùrzi i pieni (w. 9), zôs zamrëczi (w. 10), znowuż spiéwô (w. 11), sã nadimô (w. 11), sã sklëni chòc je zmaconé (w. 14)[61]. Opisywany akwen morski jawi się zazwyczaj jako ukochane miejsce, które niekiedy potrafi być groźne, na co wskazują przytoczone nazwy czynności. W kolejnym liryku *Rëbacczi smùtk* opis żywiołu współgra ze śmiercią rybaka; jest rozszalałe, falą uderza o brzeg, ryczy: „mòrze rozszalałé, falą ò strąd trzaskô, rëczi"[62]. W liryku *Tobie mòrze* nawiązującym do retoryki hymnu ukazana została dwoistość natury morza, jego nieprzewidywalność: „Të w pòtãdze ùwielbioné / chòc ë serce môsz Judasza"[63]. Zazwyczaj jednak obraz morza, który stanowi nieodłączny element życia mieszkańców nadmorskich miejscowości na Krowim Ogonie, jak nazywany jest Półwysep Helski, ukazany przez pryzmat codzienności rybaków, zyskuje elementy krainy szczęśliwej, jakby raju, Ziemi Obiecanej, choćby w utworze *Strądowé stegnë*[64].

Jak pisze Daniel Kalinowski, morze wzbudza u Selina mnogość emocji: „Jest to jednocześnie przestrzeń wolności i walki, spełnienia i niebezpieczeństwa, urokliwego piękna i groźnego żywiołu. (…) W świetle utworów Selina morze potrafi więc ukazać swoją łagodną i groźną postać, potrafi uspokajać melodią fal i straszyć hukiem rozwijających się bałwanów"[65]. Prostym językiem twórca balansuje między morzem jako miejscem strasznym, niebezpiecznym, a szczęśliwym miejscem do życia, które wyżywi nadmorskich autochtonów. O poezji Selina i Boszke wypowiada się też Artur Jabłoński w artykule *„To dlô nas skrôwk Hélë òstôł stwòrzony". Świat kaszubskich rybaków w poezji twórców z Półwyspu Helskiego*[66].

Podsumowanie

W powyższym przeglądzie poezji kaszubskiej zostały uwzględnione różne realizacje motywu morza, które współtworzą bogatą topikę morską. Analizie poddane zostały utwory Marii Boszke, Mariana Selina i Henryka Jerzego

---

[61] Tamże, s. 41.

[62] Tamże, s. 24.

[63] Tamże, s. 29.

[64] M. Selin, tamże, s. 30.

[65] D. Kalinowski, *Znad burty rybackiej łodzi,* w tegoż: *Sylwa kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk 2017, s. 55–56.

[66] Artykuł zawarty jest w publikacji *Wielkie Pomorze. Społeczność i narody*, red. D. Kalinowski i A. Kuik-Kalinowska, Gdańsk–Słupsk 2017, s. 93–114.

Musy. Najliczniejsze realizacje topiki morskiej znajdujemy u Musy, gdyż jego twórczość jest objętościowo większa. Morze jawi się jako miejsce szczęśliwe, bliskie, jako ojczyzna. Nie zawsze śmierć na morzu traktowana jest jako tragedia, gdyż taki już los ludzi wypływających z portu, marynarzy albo rybaków. Śmierć na morzu jest tragedią dla najbliższej rodziny; jednakże stanowi ona nieuchronną możliwość losu marynarzy. Morze jawi się też jako miejsce straszne, które przeraża: *locus horribilis*. Pojawiają się wichry, sztorm, wysokie fale zalewające wszystko, przewalające się przez okręt czy kuter albo łódź. Z motywem „wyprawy morskiej" związany jest topos „przekraczania granic". O toposie tym jako czymś fundamentalnym dla antycznych i średniowiecznych wyobrażeń świata pisze Marian Śliwiński[67]. Granice są elementem ładu świata, a ich przekroczenie powoduje negatywne skutki, jest występkiem. Wyprawa morska może być metaforycznym obrazem życia, życie jawi się jako żegluga. Spektrum motywów twórczo wykorzystanych w marynistycznej poezji kaszubskiej jest dosyć szerokie. Podani wyżej twórcy i ich dzieła wyraźnie nawiązują i przekształcają topikę morską. W ten sposób literatura kaszubska wpisuje się w kanon literatury światowej.

Abstrakt

Artykuł omawia twórczość poetów kaszubskich, którzy w swojej poezji wykorzystują motyw morza. Po wstępnej prezentacji literatury przedmiotu autorka definiuje pojęcia motywu i toposu w literaturze, a następnie dokonuje przeglądu motywów morskich obecnych w poezji kaszubskiej na przestrzeni 150 lat. Skupia się na poezji Marii Boszke, Henryka Jerzego Musy i Mariana Selina.

Abstract

The paper discusses the literary output of Kashubian poets who use the motif of the sea. After the presentation of the literature on the subject, the author defines the notions of the motif and topos in literature. Next she presents an overview of maritime motifs which have been observed in Kashubian poetry for over 150 years. She focuses on the poetry of Maria Boszke, Henryk Jerzy Musa and Marian Selin.

Bibliografia

Abramowska, Janina, *Topos i niektóre miejsca wspólne badań literackich,* [w:] *Powtórzenia i wybory. Studia z tematologii i poetyki historycznej,* Poznań: REBIS, 1995.

---

[67] M. Śliwiński, *Człowiek-ryba. Szkice marynistyczne*, Słupsk 1991, s. 65.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Bądkowski, Lech, *Zarys historii literatury kaszubskiej*, Gdańsk: Oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Gdańsku, 1958.

Boszke, Maria, *Piesń lëdzy mòrza*, Banino–Jastarnia–Pelplin: Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej Bernardinum, Wydawnictwo ROST, 2005.

Borzyszkowski, Józef, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk: Instytut Kaszubski w Gdańsku, 2011.

Bukowski, Andrzej, *Regionalizm kaszubski*, Poznań: Instytut Zachodni, 1950.

Curtius, Ernst Robert, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, tłum. A. Borowski, Kraków: Universitas, 1997.

Drzeżdżon, Jan, *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939*, Gdańsk: Wydawnictwo Morskie, 1973.

Drzeżdżon, Jan, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1986.

Drzéżdżón, Róman, Schramke, Grégòr J., *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990 r.),* Gdiniô: Region, 2004.

Goliński, Janusz, *Sarmaci i morze: marynistyczne początki w literaturze polskiej XVI–XVIII wieku. Edmund Kotarski, Warszawa 1995 [Recenzja],* „Pamiętnik Literacki" 1997, nr 4, s. 193–199.

Jabłoński, Artur, *„To dlô nas skrôwk Hélë òstôł stwòrzony" – świat kaszubskich rybaków w poezji twórców z Półwyspu Helskiego*, [w:] *Wielkie Pomorze. Społeczności i narody*, red. Daniel Kalinowski i Adela Kuik-Kalinowska, Gdańsk–Słupsk: Instytut Kaszubski, Akademia Pomorska w Słupsku, 2017, s. 93–114.

Kalinowski, Daniel, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk: Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 2014.

Kalinowski, Daniel, *Sylwa kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk: Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, 2017.

Kalinowski, Daniel, Kalinowska, Adela, *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, tłum. Dariusz Majkowski, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Instytut Kaszubski w Gdańsku, 2017.

Kuik-Kalinowska, Adela, *Patriotyczne przesłanie niesione wierszem*, [w:] J. Ceynowa i in., *Poezja twórców z kręgu „Klëki",* Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2015, s. XXXIII–LXVIII.

Kuik-Kalinowska, Adela, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk––Słupsk: Instytut Kaszubski w Gdańsku, Akademia Pomorska w Słupsku, 2011.

Kotarski, Edmund, *Sarmaci i morze. Marynistyczne początki w literaturze staropolskiej XVI–XVII wieku,* Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1995.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Linkner, Tadeusz, *Heroiczna biografią Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdynia: Oficyna Czec, 1996.

Linkner, Tadeusz, *Z lirycznej i epickiej twórczości Leona Heykego,* Bolszewo: Biblioteka Publiczna Gminy Wejherowo im. Aleksandra Labudy, 2015.

Linkner, Tadeusz, *Z literatury młodokaszubów. Aleksander Majkowski. Studia i szkice,* Pelplin: Wydawnictwo „Bernardinum", 2013.

Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny, red. J. Krzyżanowski, od 1976 Cz. Hernas, t. II, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985.

Majkowski, Aleksander, *Pamiętnik z wojny europejskiej roku 1914*, opr. T. Linkner, Wejherowo: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie; Pelplin: Wydawnictwo Diecezji Pelplińskiej Bernardinum, 2000.

Majkowski, Aleksander, Karnowski, Jan, Heyke, Leon, *Poezja młodokaszubów*, opr. H. Makurat, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2012.

Musa, Henryk Jerzy, *Co wyśpiewały fale zatoki. Co wëspiéwałë dënëdżi Wikù*, Puck–Konarzyny–Gdańsk: Wydawnictwo ROST, 2012.

Musa, Henryk Jerzy, *Mòje Kaszëbë,* Puck–Gdańsk–Konarzyny–Banino: Wydawnictwo ROST, 2007.

Musa, Henryk Jerzy, *Mój kaszubski świat. Mój kaszëbsczi swiat,* Puck–Gdańsk–Konarzyny–Banino: Wydawnictwo ROST, 2009.

Neureiter, Ferdinand, *Historia literatury kaszubskiej*, tłum. Maria Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział Miejski, 1982.

Pniewski, Władysław, *Morze polskie i Pomorze w pieśni*, Gdańsk: Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki, 1931.

Pniewski, Władysław, *Przegląd literatury kaszubskiej,* „Rocznik Gdański" 1928–1929, t. 2–3.

Pomorze i morze w poezji, zeb. i oprac. B. Arsoba i J. Borzyszkowski, Gdańsk–Szczecin: Książnica Pomorska, Instytut Kaszubski, 1998.

Roppel, Leon, *Ma jesma od morza. Poezja i proza kaszubska o morzu*, Gdańsk: Wojewódzki Dom Twórczości Ludowej, Zrzeszenie Kaszubskie, 1963.

Schramke, Grégòr J., *Skrë ùsôdzkòwi mòcë (1991–2008*), Gdiniô: Region, 2010.

Selin, Marian, *Kaszubski kwiat*, Gdańsk: Wojewódzki Ośrodek Kultury w Gdańsku, 1982.

Selin, Marian, *Niech wiater niese piesń*, Gdynia: SZOS, 1996.

Selin, Marian, *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta,* Gdynia–Wejherowo: MPiMKP w Wejherowie i Wydawnictwo Region z Gdyni, 2016.

Śliwiński, Marian, *Człowiek-ryba. Szkice marynistyczne*, Słupsk: WSP w Słupsku, 1991.

Tazbir, Janusz, *Żeglarz i podróżnik w literaturze staropolskiej.* [w tegoż:] *Spotkania z historią*, Warszawa: Iskry, 1986.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Trepczyk, Jan i in., *Poezja zrzeszyńców*, opr. H. Makurat, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2013.

Żmudzka, M., *Zamiast posłowia*, [w:] Henryk Jerzy Musa KOT, *Co wyśpiewały fale zatoki. Co wëspiéwałë dënëdżi Wikù*, Puck–Konarzyny–Gdańsk: Wydawnictwo ROST, 2012.

Marek Cybulski
Uniwersytet Gdański

Obraz rzeczywistości politycznej międzywojennej Polski w dramacie Jana Rompskiego pt. *Pòrénk*

The presentation of political reality of interwar Poland in the drama *Pòrénk* by Jan Rompski

Słowa kluczowe:
literatura kaszubska, *Zrzesz Kaszëbskô,* kaszubski język literacki, spółdzielczość, komunizm, odrodzenie kaszubszczyzny, skorumpowana administracja wiejska

Keywords:
Kashubian literature, Zrzesz Kaszëbskô, Kashubian literary language, cooperative movement, communism, revival of the Kashubian language, corrupted local administration

I

Jan Rompski (1913–1969), pisarz kaszubski, przedstawiciel grupy literackiej skupionej wokół periodyku „Zrzesz Kaszëbskô”[1], był jej czołowym ideologiem. Zrzeszyńcy byli niezwykle wrażliwi na niedocenienie rodzimej ludności kaszubskiej przez władze sanacyjnej Polski. Jan Rompski, Jan Trepczyk (1907–1989), Aleksander Labuda (1902–1982) i pozostali członkowie grupy wysunęli „postulat konieczności równouprawnienia zarówno materialnego,

---

[1] D. Szymikowski, *Zrzesz Kaszëbskô* w latach 1933 – 1939, Bolszewo 2010.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

jak i duchowego Kaszubów w stosunku do pozostałych regionów Polski”[2], szczególnie mocno akcentowali przy tym znaczenie Kaszub i Kaszubów, ich opieranie się naciskom germanizacyjnym, oraz podejmowali próby podtrzymania tożsamości współrodaków. Prace działaczy skupionych w gronie „Zrzeszë Kaszëbsczi” wzbudzały kontrowersje ówcześnie, a także dziś. „Jedni upatrywali i upatrują w nim ugrupowanie separatystyczne w znaczeniu politycznym, drudzy zarzucali mu germanofilstwo, inni jeszcze tylko szkodliwy dla jedności państwa polskiego izolacjonizm, a więc partykularyzm hamujący naturalny rozwój społeczno-kulturalny społeczeństwa kaszubskiego”[3].

Tym, co decyduje o odrębności kaszubszczyzny, jest język, dlatego zrzeszyńcy byli szczególnie wrażliwi na punkcie tworzywa artystycznego swych tekstów, dobierali swoiste słowa i formy gramatyczne, niejednokrotnie archaiczne, by ukazać odrębność i oryginalność języka kaszubskiego[4]. Jednak, jak zauważył J. Treder, poetami ze „Zrzeszë” „kierowała chęć dostrzeżenia i nobilitowania każdej lokalnej właściwości”[5], co w konsekwencji przeszkadzało w pracy nad tworzeniem ogólnokaszubskiego języka literackiego.

Idee zrzeszyńców wyłożył Rompski w publicystyce i w tekstach literackich: poezji, niewydanej dotąd powieści oraz w dramatach. Jak pisze Daniel Kalinowski: „stale bowiem w swych utworach (bez względu na rodzaj literacki czy gatunek) postrzegał Rompski swoje zadanie jako możliwość wydobycia współziomków z duchowej miałkości i egzystencjalnego zastoju”[6]. Ferdinand Neureiter sformułował nawet następującą, dość radykalną opinię o twórcy: „Był on fanatycznym nacjonalistą kaszubskim i musiał wiele w życiu wycierpieć z powodu swej bezkompromisowości”[7]. W okresie okupacji hitlerowskiej Rompski był więźniem niemieckiego obozu koncentracyjnego w Stuthofie, a po

---

[2] W. Pepliński, *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939,* Gdańsk 1987, s. 303.

[3] T. Bolduan, *Wstęp,* [w:] J. Trepczyk, *Odecknienié,* Gdańsk 1977, s. VI.

[4] Spośród zrzeszyńców A. Labuda pozostawił po sobie *Zasady pisowni kaszubskiej ze słownikiem ortograficznym*, Toruń 1938, a także *Słowniczek kaszubski*, Warszawa 1960; natomiast Jan Trepczyk jest autorem dwutomowego *Słownika polsko-kaszubskiego*, Gdańsk 1994.

[5] J. Treder, *Język poezji zrzeszeń*ców *na tle kaszubszczyzny młodokaszubów,* [w:] tegoż, *Historia kaszubszczyzny literackiej,* Gdańsk 2002, s. 258.

[6] D. Kalinowski, *Dramaty Jana Rompskiego. Tematy, idee, techniki*, [w:] J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, oprac., wstęp i przypisy A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo–Gdańsk 2009, s. 17.

[7] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszańska-Borowikowa, Gdańsk 1982, s. 189.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

drugiej wojnie światowej, choć władze PRL mocno ograniczały możliwości pracy kaszubskim regionalistom[8], pisarz próbował włączyć się w budowanie nowych porządków w nowej rzeczywistości komunistycznej Polski[9].

Stosunkowo niedawno w ramach serii wydawniczej *Biblioteka Pisarzy Kaszubskich* w opracowaniu naukowym: historycznym, historycznoliterackim i językoznawczym, z obszernymi przypisami, w wersji zestandaryzowanej oraz w obowiązującej obecnie ortografii kaszubskiej wyszły dramaty pisarza[10]. Wiele z nich, w tym również omawiany *Pòrénk,* wydrukowano z rękopisu. Niniejsze rozważania opieram na tekście omawianego dramatu z tego wydania[11].

Janowi Rompskiemu badacze poświęcili stosunkowo niewiele uwagi poza wymienionymi wyżej pracami, warto może w tym miejscu przypomnieć, że stosunkowo niedawno na Uniwersytecie Śląskim Artur Jabłoński obronił pracę doktorską na temat idei narodu kaszubskiego u twórcy *Pòrénka* [12].

II

Akcja *Pòrénka* toczy się w Polsce międzywojennej, na wsi, jak podaje autor w didaskaliach: „Rzecz dzeje sã w 1937 r. na Kaszëbach, w òkòlim Mòjusza pòd Serôkòjcama". W pierwszym akcie główna bohaterka, Lucyjka, dentystka, decydująca się wraz z mężem, Jërkã, na osiedlenie i pracę w tej wsi, ogląda pokój, w którym oboje zamieszkają. Szôłtës przedstawia jej „sërową jizbã z jednym òknã na drogã" (s. 539). Okazuje się, że w pomieszczeniu tym dotychczas znajdowało się więzienie (sôdza), ale – jak twierdzi Szôłtës – dotychczas nie miało ono wielu lokatorów, ponieważ „Nasza wies ni mô pijôków i złodzejów" (s. 539). Po wyjściu Szôłtësa odwiedza Lucyjkã Przekãsnô, prosta mieszkanka wsi. Opisuje ona dentystce sytuację panującą na wsi, zaprzyjaźnia się z nią i korzysta z usługi dentystycznej. Następnie przychodzą również do Lucyjczi inni mieszkańcy wsi, wśród nich Lesny, który mówi: „Më tu przëszlë sã z wami przëwitac” (s. 557), jeden z nich mówi z przekonaniem: „Më jesmë baro rôd waji ùdbie” (s. 557), a Grëlôszk deklaruje nawet: „Jô bë chcôł żebë mie wiedno zãbë bòlałë” (s. 557). W dalszym ciągu na scenę wkracza Jërk ze swą ideą spółdzielczości „Jô trzimóm razã z nają tu pierszą deją spółdzelnie” (s. 560) i choć Lucyjka przekonuje go, że „prôwda nié zarô dobiwô” (s. 566), on jest przekonany o swoim przyszłym zwycięstwie „jô dobãdã”, (s. 566) mimo przeciwności.

---

[8] D. Kalinowski, dz. cyt., s. 23.

[9] Współczesnej rzeczywistości społeczno-politycznej poświęcił Rompski poza omawianym dramaty: *Zemia* (tu por. M. Cybulski, *Obraz rzeczywistości stalinowskiego okresu błędów i wypaczeń w dramacie Jana Rompskiego pt.* Zemia, [w:] *Polszczyzna wczoraj i dziś – pamięć, inspiracje, perspektywy,* red. J. Ginter, A. Pstyga, L. Warda-Radys, Gdańsk 2020, s. 284–293) oraz *Lelek*.

[10] Zob. J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, oprac., wstęp i przypisy A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo–Gdańsk 2009, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 4.

[11] Liczba obok cytowanego fragmentu dramatu oznacza numer strony.

[12] A. Jabłoński, *Literacka narracja Jana Rompskiego o narodzie kaszubskim.* Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Jolanty Tambor, Katowice 2019.

W akcie drugim pojawia się Nozderk, Kaszuba, który korzeniami wywodzi się z tych stron, mieszka jednak w Ameryce, jest bogaty, chce kupić miejscowe tereny i zbudować tu przemysł, a także chce na swą stronę przeciągnąć Jërka, ma bowiem dla niego wyjątkową propozycję: „Kùpiã to wszëtkò i razã was. Jërkù, mdzece dżenerel direktor” (s. 577). Jërk jednak łatwo nie daje się kupić, chce na swoją modłę wykorzystać pieniądze Amerykanina „Dôjce pieniãdze, tej sã zgòdzymë” (s. 579), na co jednak nie godzi się Nozderk: „Prawie ten ôrt mie nie pasëje” (s. 579). Amerykanin zatem „jidze buten jizbë” (s. 585), a przedtem uszczęśliwia datkami po dolarze miejscową skorumpowaną elitę: Szkólnegò: „pòdskakiwô: Dzãka, dzãka wami” (s. 584) i Szôłtësa: „jaż sã zwijô: Dzãka, dzãka wami!” (s. 585). Urzędnicy mają pretensję do Jërka, że odrzucił propozycję Amerykanina (Szôłtës: „zepsuł jes wszëtkò”, s. 585). Gdy ze sceny uchodzą miejscowi notable, a pojawia się Lucyjka, dochodzi do sporu ideowego między małżonkami, okazuje się bowiem, że dla Jërka najważniejsza jest idea komunistyczna, którą wpoił mu niegdyś tajemniczy Bùdzysz – nauczyciel, „słowa, co mie tam zarzekł Bùdzysz”, s. 592), choć zatem czuje się on Kaszubą, jest przekonany o tym, że „Kaszëba je jak ùmarłi” (s. 591); natomiast dla Lucyjczi najistotniejsze jest odrodzenie kaszubszczyzny „môłi swiat kaszëbsczi… Jô dla nie chcã żëc i wiedno wëżi w nim jic.” (s. 591).

W tej dość skomplikowanej sytuacji przed młodymi zaczynają piętrzyć się trudności: Szôłtës bowiem żąda opłaty za wynajmowane pomieszczenie, mimo że dotąd tego nie wymagał, i okazuje się, że nie wszyscy są zadowoleni z pracy Lucyjczi, ponieważ „Są téż skardżi, że pò rwanim dąsła puchną i mòckò bòli” (Szôłtës do Przekãsny, s. 598). Dzięki życzliwości mieszkańców wsi – pacjentów Lucyjczi udaje się zebrać potrzebne pieniądze i przez to jednak sprzedać spółdzielnię, o co Jërk, dowiedziawszy się, ma pretensję do żony:

„Co të zrobia? Ni môsz prawa tak robic! Całi nasz Zôrząd pòwstónie procëm, co krëjamno jich sprzedają” (s. 606). Lucyjka jednak przekonuje męża, że nie mogła zrobić inaczej, ponieważ „Jidze biôtka ò naj lud kaszëbsczi… Dësza najégò lëdu nas zrzesza i biôtka ò niã. Abò ten lud wińdze z nôkòlô na drogã prostą i jasną, abò mdze czura i wieczno szarwarkòwôł na bulwach, sledzu i zôcérce na wòdze…” (s. 607). Niestety, ostatecznie okazuje się, że Lucyjka spóźniła się z zapłatą, w związku z czym znalazła się w areszcie.

Akt trzeci zatem zaczyna się od sceny w areszcie. Tu Lucyjka przeżywa chwile duchowego załamania, ma do siebie pretensje o to, że w swym idealizmie nie wzięła pod uwagę zakłamania i fałszu, panującego wśród ludzi: „mësla jem, że łeż je tu délama òdgrodzałô” s. 619), i nie dostrzegła „niekaszëbsczi fanatizm Jërka” (s. 619). Odwiedzają ją Szôłtës i Szkólny. Pierwszy z nich zarzuca Lucyjce trwanie w uporze: „Jes cwiardô jak kóńsczi ząb” (s. 621), a „Szkólny sã smieje” (s. 621). Ona jednak nie ulega Szôłtësowi, a „Szkólnémù plwie w skarniã” (s. 622). Natomiast po wyjściu Szkólnégò, a po fizycznym zmaganiu z Szôłtësã, który „gniece Lucyjkã i sã z nią szãtoli” (s. 623), „Raptã wrota sã òtmikają” (s. 624), zjawia się Grëlôszk, komunikując Szôłtësowi: „Jô jem ji [Lucyjczi] starża i twoja sprawiedlëwòta’ (s. 624), i wiąże go. W dalszym ciągu chce on ukarać Szôłtësa, na co jednak Lucyjka mu nie pozwala. mówiąc: „Nie wôżë sã!” (s. 628) i grożąc: „Jesz rôz ùderzisz, to cã stądk wënëkóm” (s. 628). Grëlôszk nie akceptuje tej decyzji Lucyjczi i komentuje ją: „Taczi më jesmë! Zaplwią nas! Skatëją nas, òbezdrzą ze tczë i ruchna, z Tatczëznë i zemie, ale jich bronimë!” (s. 628), i uchodzi ze sceny. Dentystka zostaje zatem sama z przewiązanym Szôłtësã, który jej grozi i prosi, by go uwolniła. Przychodzą jednak Szkólny i Bùnka, a scena kończy się z kolei uwięzieniem Lucyjczi.

W ostatniej scenie wkracza Przëkãsnô i następnie Szôłtës przyprowadza Jërka. Gdy szczęśliwi małżonkowie rozmawiają ze sobą, wkraczają przyjaciele: Przëkãsnô, która twierdzi, że przybywa „Jak Dąbrowsczi z zemi włosczi” (s. 653), oraz Lëdze, którzy burzą więzienie i uwalniają małżonków. Niestety, po jakimś czasie „Czëc szos i Jërk chwôtô sã za piers, chwiądô sã i pôdô” (s. 655), ginąc od śmiertelnego strzału. Dramat kończy się słowami Nozderka: „Co to za zemia, dze człowiek jak széwelka gasnie, dze gwôłtã je dzéń, a pòrénk smutny jak pustô noc… Co to za zemia, dze kwiatë kwitną dlô grobów…, dze Òjczëzna je takô malinko” (s. 656), co skomentowano w przypisie: Ostatnie słowa Nozderki nadają wydarzeniom dramatu znamion klasycznej tragedii, w której pozytywny bohater ginie w bezradności wobec fatum (s. 656).

Charakterystyka postaci

Ideę odrodzenia kaszubszczyzny ucieleśnia w dramacie Lucyjka. Wywodzi się ona z kręgu bogatego chłopstwa i przybywa na wieś, by przynieść światło miejscowej ludności: „Jô tu przëszła do waju mieszkac, bò chcã pòznawac lud nasz i – jak to mówią – jego kùlturã. Widzałim chcã wama zrobic nasz krajënk… Temù jem tu… Zwątpienié wama wëdrzéc chcã i w blace pòdskacëc… Wëpôlëc tu krziwdë taczich szôłtësów, starostów i jinëch rządów” (s. 551). Gdy od Szôłtësa otrzymuje do zamieszkania izbę po byłym więzieniu, określa ją jako „trëma pò òpim” i deklaruje: „Tã trëmòwą céniã i sôdzaną chmùrã mùszã roznëkac” (s. 540). Lucyjka jako dentystka pomaga miejscowej ludności: „Jô jem prôwdzëwą dentistką” (s. 545), pacjenci są zadowoleni z efektów jej pracy (Grëlôszk: „Tu nic nie bòli”, s. 600). Chce również Lucyjka odrodzenia kaszubszczyzny, przeciwstawia się postawie reprezentowanej przez ogół biernych Kaszubów, bo to lud: „bez widu, bez dëcha jak szôtora, zdatny sprzedac sã i wszëtkò, co je jich, co je nają biôtką” (s. 627), wysyła zatem z więzienia Grëlôszka z wezwaniem: „Biôj knôpie i nies to słowò kaszëbsczé, chtërnémù zëpac nie daje biédny i chcëwi za dëtkã naji jistny gbur, mieszczón, ùczałk i szkólny.” (s. 627), odwołuje się do kaszubskiej literatury i historii: „stôrô, tatków mòwa mie niese w szlach Mestwinów i Swiãtopełków (s. 591), uczy z kaszubskiego elementarza: „Na wiérzch dostóniesz lemeńtôrz kaszëbsczi (s. 600) i przypomina pozytywistyczną Siłaczkę, przynoszącą ludowi wiejskiemu oświatę, jak bowiem mówi o sobie: „Widzałim chcã wama zrobic nasz krajënk…Temù jem tu” (s. 551). Jest przekonana o nieprzemijającej wartości pracy dla ludzi niezależnie od tego, czy przynosi natychmiastowy efekt: „nick nie je próżné, co sã robi dlô lëdzy, dlô jich wiarë w se i dlô zbùdzeniô mòcë nowémù żëcu” (s. 554). O swoim wyidealizowanym, wyśnionym („wëbiżkónym”) świecie kaszubskim mówi ona: „We wiôldżim swiece zdżinie mój môłi wëbiżkóny swiat kaszëbsczi. Òn mòże swiatu nie je nót, ale jô wiedno do nie teskniã, ò nim mëslë rojã… Jô dlô nie chcã żëc i wiedno wëżi z nim jic” (s. 591).

Lucyjka uczy ludzi we wsi historii (Grëlôszk do Szkólnégò: „Wicy naj naùcza historie nigle wë, s. 602) i robi to w języku kaszubskim, grono jej uczniów nazywa ją nawet „nają szkółką” (s. 603).

Bohaterka nosi w sobie poczucie misji, stwierdzając: „Za rok, za dwa pòcygnã dali i tak wkół, jaż całé Kaszëbë, pòkąd żëcô sygnie, òbkòlã deją – jô i mój chłop” (s. 551). Gdy okazało się, że poświęciła ideę spółdzielczości Jërka na rzecz idei kaszubskiej, przekonuje męża: „Jidze biôtka ò naj lud kaszëbsczi. Jô procëm mù nie jidã. Dësza najégò lëdu nas zrzesza i biôtka ò niã" (s. 607). Ma także Lucyjka chwile słabości, gdy traci wiarę w sens swej misji („Bò cëż jô tu w ti chëczë sôdzowi zrobiã" s. 555). Nabiera to szczególnego znaczenia, gdy Lucyjka krytykuje Szkólnégò: „Jesce ùczałi i zamiast jic przëkłôdã, moce dlô Kaszëbów chëbã i łeż" (s. 622).

Jërk, „parobk gbura, Lucyjczi chłop", jest idealistą owładniętym ideą spółdzielczości. Mówi o sobie: „Mie matką bëła biéda i ùtrôp lëdzczi" (s. 590). Czuje się on reprezentantem klasy robotniczej, której broni podczas sporu z Nozderkã: „më sã nie dómë. Stón robòcy je cwiardi" (s. 581), być może zatem dlatego Amerykanin kwituje postawę Jërka: „Nie jesce Kaszëbą, ani Pòlôchã, ani Niemcã…Wë jesce kòmùnistą!" (s. 581). Tajemniczy nauczyciel[13] wpoił mu ideę komunistyczną, której nie może zdradzić: „Jô jednak ni mògã jic procëm jegò prôwdze" (s. 590), czuje się nią owładnięty, rozdwojony „jak w bądze" (s. 592), żona bowiem przekonuje go, że „Twòje sëmienie to kaszëbstwò… Ni môsz jinégò! Twòjim sëmienim je ùbëtk lëdu najégò" (s. 592).

Po przeciwnej stronie plasują się przedstawiciele miejscowej elity: Szôłtës i Szkólny. Są oni fałszywi, skorumpowani, bezideowi, myślą tylko o własnych korzyściach, Nozderk przekonuje Lucyjkã: „Szôłtësa i Szkólnégò jô ùdobrëchóm dolarkã" (s. 594).

Szôłtës według Przëkãsny to „përznã dołemón, jak bezmała wszëtcë kawalerze, czej jima kolana pò piãcdzesątce zaczinają wierzgac" (s. 547), równocześnie „różczi miéwô, nôlepi lëdô młodé białczi bòsé" (s. 548), co rozmówczyni Lucyjczi: podsumowuje: „to je òdżer i kòzeł w lësy skórze" (s. 548). Dobierał się on niegdyś do Przëkãsny, która mu jednak dała kosza, stwierdzając: „Lepi kòzë przed piekłã pasc, nigle taczémù kòlanã zaswiecëc" (s. 550). Jest Szôłtës przy tym skorumpowany: „Za kòlniérz nie leje, a to w dëtka cygnie. Temù mô dobré serce tam, dze sã spòdzéwô zwënégòwac. Pòdatczi ùmôrziwô téż tim, chtërny cos z tegò òstawią" (s. 548).

Szkólny w swej pracy jest przeciwny idei regionalizmu, reprezentuje centralistyczne, polonocentryczne podejście: „Pòlskô racja mùszi tu miec wiedno górã" (s. 579), zaprasza Nozderka do szkoły, gdzie „dzecë piãkno pò pòlskù le gôdają" (s. 583), a zapytany o to, czy nie uczy po kaszubsku, odpowiada: „Kò to nie je mòwa. To szwargòt" (s. 583).

---

[13] Zwraca uwagę znaczące nazwisko *Bùdzësz*, skądinąd popularne na północnych Kaszubach.

Bùnka – urzędnik, przedstawiciel tajnej policji, również reprezentujący centralistyczne, polonocentryczne spojrzenie, wykazuje braki w wyksztalceniu, wysuwa bowiem wobec dentystki zarzut, że uczy ona miejscową ludność po niemiecku, a gdy Trudka, pokazując mu podręcznik, udowadnia: „To nie je prôwda… Pò kaszëbskù" (s. 603), odpowiada: „To je jedna!" (s. 603)

Przëkãsnô wywodzi się: „ze stónu gbùrsczégò a fachu czipnikarsczégò" (s. 547), jest osobą zdecydowaną i ma własne zdanie, nie uległa presji rodziców: „Jô téż ùcekła z chëczi, czej mie òżenic chcelë" (s. 543), nie wyszła za mąż, „a terô ju je za pòzdze" (s. 550).

Nozderk, amerykański Kaszuba, który dla podkreślenia miejsca obecnego zamieszkania wtrąca do swego języka wyrazy angielskie: „Not… aut… Time is money" (s. 578), pragnie wybudować tu przemysł i chce przekonać do swej idei miejscowych, nie ceni jednak Kaszubów: „Nôród to sflaczałi i bez dëcha. Ùczurzony swòją biédą" (s. 579).

Język dramatu

Język dramatu Rompskiego to kaszubszczyzna zrzeszyńców, którzy „starali się wypracować jego [języka M. C.] wspólną wersję, prezentowaną m.in. w *Zrzeszë,* niwelującą właściwości różnych odmian leksykalnych"[14]. Dla oddania specyfiki kaszubszczyzny, szczególnie dla odróżnienia jej od polszczyzny, zrzeszyńcy, pochodzący z Kaszub środkowych – wśród nich także Rompski – posługiwali się w swych tekstach archaizmami, spotykanymi już tylko na północnych Kaszubach, np. w zakresie fonetyki używali form z archaiczną staropomorską tzw. grupą *–TarT-*, zob. np. w dramacie Rompskiego *starna* 'strona'*, warble* 'wróble'*, warg* 'wróg'*,* choć pojawiają się również wyrazy z regularną w polszczyźnie grupą *–TroT–*, zob. *wróg, strona*; używali również specyficznych sufiksów, wśród nich -*ota / -òta*, zob. np. *zwidzałota, bòjarnota* – 'bojowość, waleczność'*, òbëczajnota, zasedzałota* 'jakaś dawna właściwość'*, miłota,* (choć w tekście dramatu jest również *miłosc*) *mòżnota, zgòdnota, sprawiedlëwòta, nôrodnota, żëczlëwòta;* -*izna / -ëzna* , np. *nowizna*

---

[14] Zob. J. Treder, *Kaszubszczyzna dramatów Jana Rompskiego,* [w:] J. Rompski*, Dramaty kaszubskie ...,* s. 68, por. również tegoż, *Niektóre cechy kaszubszczyzny utworów tzw. zrzeszyńców,* [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej 17 X 1991,* Gdańsk 1992, s. 65–79.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

‘nowość’, *heltczëzna* ‘coś niedojrzałego’, *pakòwizna* ‘hołota’; -*ajniô*, np. *czëtajniô* ‘czytelnia’; nierzadkie są również neologizmy, użyte przez pisarza dla oddania pojęć niespotykanych w gwarach kaszubskich, a koniecznych w języku literackim, np. *notny* [potrzebny, konieczny], *pùstô* [pustynia], *òdpòjąc* [oswobodzić, uwolnić][15].

Zakończenie

W dramacie *Pòrénk* Jan Rompski ukazał okolice kaszubskiej wsi Mojusz w okresie międzywojennym (1937). Tu realistycznie odmalował społeczność wsi (administracja, przedstawiciele mieszkańców, wśród nich przedstawiciel Kaszubów z Ameryki). Na tym tle dramaturg przedstawił postulat odrodzenia kaszubszczyzny, ideę tę ukazał w postaci Lucyjczi, dentystki, która nie tylko leczy ciało, lecz kształtuje również ducha (uczy z kaszubskiego elementarza), i tragicznej postaci Jërka, owładniętego ideałami spółdzielczości, posądzanego o komunizm, co niegdyś przekazał mu tajemniczy nauczyciel Budzësz. Dla Jërka jednak – inaczej niż dla Lucyjczi – kaszubszczyzna nie jest najważniejsza, choć żona podjęła się zadania nawrócenia męża na ideę kaszubską, niestety, przeszkodziła jej w tym tragiczna śmierć Jërka.

Abstrakt

Obraz rzeczywistości politycznej międzywojennej Polski w dramacie Jana Rompskiego pt. *Pòrénk*

Akcja kaszubskiego dramatu pt. *Pòrénk* dzieje się w roku 1937 w Mojuszu na Kaszubach. Autorem utworu jest Jan Rompski (1913–1969), pisarz z kręgu *Zrzeszë Kaszëbsczi.* Dentystka Lucyjka, ogarnięta ideą kaszubską, osiedla się tu wraz z mężem, Jërkiem, zwolennikiem idei spółdzielczości, posądzanym o sprzyjanie komunizmowi, chce ona leczyć ludzi, uczyć ich m. in. z kaszubskiego elementarza i zaszczepiać w nich ideę kaszubską. Obok prostych mieszkańców wsi spotyka tu skorumpowaną elitę (Szôłtës, Szkólny), którzy są przeciwni Lucyjce, działają na jej szkodę. Niestety, w końcowej scenie dramatu, gdy problemy wydają się już rozwiązane, Jërk zostaje skrytobójczo zastrzelony. Język dramatu to kaszubszczyzna literacka wykreowana przez J. Rompskiego i innych pisarzy z kręgu *Zrzeszë Kaszëbsczi*.

---

[15] Por. np. E. Breza, *Neologizmy w twórczości pisarzy kaszubskich,* „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, XV (1977), s. 41 – 52.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Abstract

The picture of political reality of between the Wars in Poland in the drama „Pòrénk" of Jan Rompski

The plot of the Kashubian drama Pòrénk takes place in Mojusz, Kashubia, in 1937. Jan Rompski (1913–1969), the author of this drama, was a member of the literary association Zrzesz Kaszëbskô. Lucyjka, a dentist fascinated with the Kashubian idea, settles down there with her husband, Jërk, a supporter of the idea of cooperatives, suspected of being in favour of communism. She wants to take care of her patients, teach people using a Kashubian ABC book and instill the Kashubian idea in them. Apart from simple villagers, Lucyjka meets the corrupted local elite, Szôłtës and Szkólny, who act against her. Unfortunately, in the last scene of the drama, when problems seem to be solved, Jërk is shot dead. The language of this drama is literary Kashubian created by Jan Rompski and other members of the literary association Zrzesz Kaszëbskô.

Bibliografia

J. Rompski, *Pòrénk,* [w:] tegoż *Dramaty kaszubskie*, oprac., wstęp i przypisy A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Instytut Kaszubski, Wejherowo–Gdańsk 2009, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 4.

Opracowania

Bolduan T., *Wstęp,* [w:] J. Trepczyk, *Odecknienié,* Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 1977, s. V–XVI.

Breza E., *Neologizmy w twórczości pisarzy kaszubskich,* „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej", XV (1977), Instytut Slawistyki PAN, s. 41 – 52.

Cybulski M., *Obraz rozliczeń stalinowskiego okresu błędów i wypaczeń w dramacie Jana Rompskiego pt. Zemia*, [w:] *Polszczyzna wczoraj i dziś – pamięć, inspiracje, perspektywy,* red. J. Ginter, A. Pstyga, L. Warda – Radys, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2020, s. 284 – 293.

Jabłoński A., *Literacka narracja Jana Rompskiego o narodzie kaszubskim.* Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Jolanty Tambor, Uniwersytet Śląski, Katowice 2019.

Kalinowski D., *Dramaty Jana Rompskiego. Tematy, idee, techniki*, [w:] J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, oprac., wstęp i przypisy A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Wejherowo–Gdańsk 2009, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 4, s. 5–44.

Kalinowski D., *Projekt wspólnoty, Literacki krąg zrzeszyńców – Aleksander Labuda, Jan Trepczyk, Jan Rompski, Stefan Bieszk, Franciszek Grucza, Feliks*

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Marszalkowski, [w:] tegoż, *Literatura kaszubska,* Gdański Dom Wydawniczy, Vademecum Kaszubskie, Gdańsk 2017.

Neureiter F., *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszańska-Borowikowa, Zrzeszenie Kaszubski-Pomorskie, Gdańsk 1982.

Pepliński W., *Prasa pomorska w Drugiej Rzeczypospolitej 1920–1939,* Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1987, Szymikowski D., Zrzesz Kaszëbskô *w latach 1933 – 1939*, Czec, Bolszewo 2010.

Treder J., *Kaszubszczyzna dramatów Jana Rompskiego,* [w:] J. Rompski*, Dramaty kaszubskie,* oprac., wstęp i przypisy A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Wejherowo–Gdańsk 2009, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 4, s. 61–118.

Treder J., *Język poezji zrzeszeń*ców *na tle kaszubszczyzny młodokaszubów,* [w:] tegoż, *Historia kaszubszczyzny literackiej,* Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2002, s. 202–265.

Treder J., *Niektóre cechy kaszubszczyzny utworów tzw. zrzeszeńców,* [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej 17 X 1991,* Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 1992, s. 65–79.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Beata Jankowska
Akademia Pomorska w Słupsku

Obrazy Pucka w literaturze kaszubskiej na wybranych przykładach

Images of Puck in Kashubian literature on selected examples

słowa kluczowe:
Puck, stolica Kaszub, Derdowski, Ceynowa, Zbrzyca, rybacy, morska pielgrzymka

keywords:
Puck, Kashubian literature, capital of Kashubia, Derdowski, Ceynowa, Zbrzyca, fishermen, sea pilgrimage

Pùckô frańtówka

Czej rôz Jezës sztrądã szedl
Do rëbôka Piotra rzekl:
„Pùckôj za mną drëchù mój” –
stąd sã wzãla pòzwa Pùck

Ref.
Pòjta, pòjta tu do nas
Pùck serdeczno rôczi was
Pòjta, pòjta tu do naju
Pùcónie witają waju

Pòjta wszëtcë na nen rum
Dze zapadli w zemi zómk

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Òbezdrzeta stôri rénk
Pùcczi Plëtë pëszny brzég

Chtëren chce Kaszëbą bëc
Mùszi wëbrac sã na zjôzd
W Pùckù egzaminë zdac
Wãgòrzowi kùsa dac…

Pùck stolëcą Nordë je
Bôtë „Pùck" – ne żeglôrz znô
Zôs w anielsczim slowie pùck*
Skrëti je domòwi duch

Chcemë wëpic piwa zbónk
Co warzoné bëlo tu
Pùccé piwò mòcné je
Do bùksëszczów kleji sã

Pùcónie nie lubią „ł"
Zó to lëdają zwãk „l"
Bëlo, bëla a òn bél
Bëlôk trzasnąl lepã w dél

Czedë rozgòrzony chto
Mòckò przekląc chãtkã mô
Mòże tedë głosno rzec
Kùsznijta mie wszëtcë w… Pëck[1].
* czët.: puk

Słowa piosenki, których autorem jest Roman Drzeżdżon, odnoszą się do wszystkich ważnych elementów charakteryzujących Puck, który nazywany jest stolicą nordowych Kaszub. Stare to miasto, dawny symbol polskiej obecności nad Bałtykiem. W drugiej połowie XIII wieku był ważnym ośrodkiem targowym, a jego rozwój gospodarczy doprowadził do przekształcenia w kasztelanię książąt pomorskich[2]. Miasto leży na obszarze zwanym Kępą Pucką, stąd też mówiono, że Puck to je *kašëbskå komora* – aluzja do urodzajnej ziemi na Kępie Puckiej[3]. W encyklopedii PWN opisana jako:

---

[1] Piosenka napisana została na XII Ogólnoświatowy Zjazd Kaszubów w Pucku, który odbył się w dniach 26–27 czerwca 2010r. Autorem słów jest Roman Drzeżdżon, natomiast muzykę ułożył Tadeusz Korthals, http://belok.kaszubia.com/wiadla/pucko-frantowka?Fbclid=iwar2evvm54vsmtuviyt6tklgk3lfa_nej5zv_c7td7qgavnsrj4u1epozhly (dostęp: 06.11.2020).

> odosobniona wysoczyzna morenowa na Pobrzeżu Kaszubskim, między doliną Redy (tzw. Meander Kaszubski) na południu i pradoliną Płutnicy na północy; na zachodzie rynna Jez. Żarnowieckiego oddziela K.P. od Kępy Lęborskiej; powierzchnia płaska lub lekko falista; stromymi urwiskami (falezami) opada do Zat. Puckiej; w zachodniej części sandr Piaśnicy, w całości zalesiony (Puszcza Darżlubska); w północnej części oryginalna Grota Mechowska[4].

Po opanowaniu Pomorza przez Krzyżaków, w Pucku osiadł zakonny urzędnik do spraw rybołówstwa, nazywany „rybickim", którego zadania koncentrowały się wokół nadzorowania gospodarki rybackiej. Po otrzymaniu praw miejskich w listopadzie 1348 r. miejscowość została ufortyfikowana, a w miejscu gródka kasztelańskiego wzniesiono murowany zameczek[5]. W okresie wojny trzynastoletniej miasto oddano w zastaw Gdańskowi, a w 1457 r. gdańszczanie przekazali go na rok szwedzkiemu królowi Karolowi Knutsenowi. Na mocy zawartego w 1466 r. pokoju toruńskiego miasto znalazło się w granicach Rzeczypospolitej[6] i stało się siedzibą starostwa.

Wiek XVI to okres, gdy Puck wkroczył na arenę wielkiej polityki morskiej królów Rzeczypospolitej[7]. Król Zygmunt August tworzył wtedy zaczątki polskiej floty wojennej[8] i w 1567 r. Puck stał się siedzibą kaprów królewskich, a w porcie zorganizowano bazę dla małej floty wojennej oraz stocznię[9]. W tym czasie nastąpiło ożywienie gospodarcze i rozkwit miasta, zaczęto budowę nowoczesnych umocnień oraz rozbudowano istniejący od czasów krzyżackich zamek. Szczególnie ruchliwa była dzielnica portowa zwana Korabne. Mieściły się tam spichrze, a przy zatoce stała kaplica św. Barbary, patronki rybaków i marynarzy. Według pewnej legendy zdarzyło się, że obraz świętej Barbary uratował rybaków podczas burzy morskiej[10]. U ks. Bernarda Sychty przeczytamy, że specjalnej czci doznaje ona u rybaków, którzy proszą ją o dobry połów i uciekają się do niej o pomoc w razie grożącego niebezpieczeństwa na morzu. Tę opiekę św. Barbary wyrażają rybacy w przysłowiu[11]: „Barbara swiãtô ò rëbôkach pamiãtô”[12]. Dzień św. Barbary był więc w Pucku szczególnie uroczyście obchodzony przez rybaków nadmorskich.

---

[2] J. Grochowska, B. Kos–Dąbrowska, R. Drzeżdżon, *Puck stolica nordowych Kaszub*, Gdynia 2007, s. 4.

[3] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, Tom IV, s. 215.

[4] https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Pucka-Kepa;3964359.html (dostęp:04.11.2020).

[5] J. Ellwart, *Przewodnik turystyczny. Kaszuby*, Pelplin – Gdynia 2008, s. 20–21.

[6] J. Grochowska, B. Kos–Dąbrowska, R. Drzeżdżon, s. 5

[7] Tamże.

[8] J. Ellwart, *Przewodnik turystyczny*, s. 21

[9] J. Grochowska, B. Kos–Dąbrowska, R. Drzeżdżon, s. 6.

Puck był kolebką polskiej marynarki wojennej i mimo krótkotrwałości królewskiego snu o morskiej potędze odegrał w naszej tradycji doniosłą rolę[13]. Niestety płytka Zatoka Pucka, zwana „Plëtą”, czyli kałużą, nie spełniała roli wymaganej od portu wojennego.

Puck w ciągu trzech wieków doświadczył ośmiu oblężeń, z których najcięższe były szwedzkie. Po XVII i XVIII wiecznych wojnach nastąpiła stagnacja i upadek miasta, co przypieczętował I rozbiór Rzeczypospolitej. Na początku XIX wieku dokonano rozbiórki zamku oraz fortyfikacji miejskich[14]. Dopiero fakt wybudowania szosy łączącej Puck z główną arterią Gdańsk – Berlin, a następnie linii kolejowej do Redy w 1898 r. oraz połączenia drogą morską z Gdańskiem, spowodował stopniowy rozwój miasta. Głównym zajęciem mieszkańców w tym czasie było rolnictwo, rybołówstwo i rzemiosło.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1920 r. w Pucku 10 lutego miały miejsce symboliczne zaślubiny Polski z morzem, których dokonał generał Józef Haller. Druga wojna światowa szczęśliwie ominęła miasto, a naloty w roku 1939 i rabunki w 1945 nie spowodowały większych strat. Po wojnie rozebrano jedynie kościół ewangelicki. Na przełomie lat 50. i 60. uporządkowano cześć brzegu morskiego, między portem a parkiem. Miejscowi harcerze, entuzjaści żeglarstwa, wybudowali służący żeglarzom do dziś harcerski Ośrodek Morski. Przeprowadzona rozbudowa portu jachtowego uczyniła z niego prawdziwy raj dla żeglarstwa[15]. Od 1999 r. Puck jest miastem powiatowym.

---

[10] B. Stelmachowska, *Rok obrzędowy na Pomorzu*, Gdynia 2016, s. 207

[11] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, tom I, s. 18.

[12] J. Pomierska, *Przysłowia kaszubskie. Studium z paremiografii i paremiologii*, Gdańsk 2013, s. 358.

[13] R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, Gdynia 1962, s. 255–257.

[14] J. Ellwart, *Przewodnik turystyczny*, s. 21.

[15] Tamże, s. 21.

Nazwa miasta

Objaśnienie nazwy miasta Puck pojawia się w kilku utworach kaszubskojęzycznych. W wydanej w 1850 roku *Rozmòwie Pòlôcha z Kaszëbą* Floriana Ceynowy autor przedstawia – ustami Kaszuby nazwy miejscowości wyjaśniając ich genezę. Ważną rolę w przybliżaniu Polakowi i – za jego pośrednictwem – czytelnikowi *Rozmòwë* wiedzy o Kaszubach (krainie) i Kaszubach (jej mieszkańcach) oraz w budowaniu prestiżu kultury kaszubskiej odgrywają wykreowane przez Ceynowę etymologie ludowe, dotyczące przytaczanych w różnych fragmentach tego utworu kaszubskich nazw miast i wsi, krain, rzek, gór, błot, etnonimów i antroponimów[16]. Bardzo ciekawie przedstawione jest tu objaśnienie nazwy *Puck* od słowa *puc* ‘pójdź’ (za mną), oczywiście żartobliwie, sugerować by mogło, że Chrystus zwracał się do Piotra po kaszubsku[17].

> **K.** Hó, mój Panie, ò tim bë trzeba wiele gadac, ale jô le krótkò pòwiém. Cze Pioter łowił rëbë na mòrzu, tej przëszedł Christus ë rzekł do niegò: „Piotrze, pùc za mną”, ë to do trzecy rizë pòwtôrzôł; a stąd to miasto dostało miono Pùck[18] …

Do tak wyjaśnionej nazwy miasta nawiązuje też Hieronim Derdowski w poemacie humorystycznym *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł.* Jego bohater dociera do stolicy Kaszub Pucka, objaśnionego jak u Ceynowy: „Główné miasto Pùck” od Jezusowego: „Puc le ze mną!”[19].

> Ale wiész të, skąd są wzãło miono miasta Pùcka? – Mëslisz wierã – rzecze szlachcëc – że jem kawał wòła!

---

[16] E. Rogowska–Cybulska, *Etymologie ludowe w roli kreatorów kaszubskiej tożsamości etnicznej. „Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą Floriana Ceynowy”*, „Poznańskie Studia Slawistyczne” 2015, nr 8, s. 153–156.

[17] J. Treder, *wstęp,* [w:] F. S. Ceynowa, *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą. Rozmòwa Kaszëbë z Pòlôchã,* opr., wstęp i przyp., J. Treder, BPK t. I, Gdańsk 2007, s. 26

[18] Przypis w: F. S. Ceynowa, *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą. Rozmòwa Kaszëbë z Pòlôchã*, s. 133. Kasz. *Pùdz* ‘pójdż’ *(wymowa pùc),* lep. *Pùdzë* lub *jidzë* a także kasz. *Réza* ‘podróż’, tu raczej ‘zacięcie w pniu do ostrzenia piły’ (Kępa Żarnowiecka); z dniem., por. Niem. *Reise.* Nazwa *Puck* od rzeki *P(l)utnicy,* która od *put(a)* ‘przen. O śmierdzących mokradłach’.

[19] Tamże, s. 67

> Kòżdi knôp ju wié, co Jezus rzekł do apòsztoła: – Pùc le za mną! – rzekł, czej widzôł, że sã Miemca bòji;
> Stąd òdebrôł Pùck swe miono, jakò w Pismach stoji[20].

Także wędrujący po Kaszubach Remus, bohater powieści Aleksandra Majkowskiego *Żëcé i przigòdë Remùsa* zaszedł do Pucka. Podczas wędrówki wydaje się Remusowi, że przemawia do niego kwitnący żarnowiec, który co prawda mówi „Podążaj, Remusie, z Bogiem!”, jednak można doszukać się tu podobieństwa do słów Chrystusa „pójdź ze mną”.

> Òdtąd szedł jem brzegã mòrzô pò wsach rëbacczich. Szum dun mòrsczich mie spiéwôł:
> – dali, Remùs, dali!
> Na zberkach Kãp kwitnący jërk dużimi plachcami, jak widã złotim, wëswiécôł mie drogã, jakbë rzec chcôł:
> – Pòchadôj, Remùs, z Bògã!
> W Pùckù sedzôł jem czile dni i pòzérôł na jasné wòdë Môłégò Mòrzô[21].

Takie tłumaczenie nazwy można określić jako zjawisko etymologii ludowej wyrazu, czyli „tłumaczenie jego pochodzenia oparte na przypadkowym podobieństwie brzmienia lub innych przypadkowych skojarzeniach[22] lub jako komponent słów identyfikowanych jednoznacznie z określoną sytuacją historyczną[23]. Natomiast według etymologii naukowej:

> *Puck* jest nazwą topograficzną utworzoną z formantem *–sk(o)* od nazwy płynącej tu rzeki Pulnica po usunięciu z niej hydronimicznego formatu *–nica*. Nazwa rzeki zapisywana jest w źródłach, m.in. jako *Pulnitza, Pulnicza, Plulnica, Płulnica.* Nazwa rzeki też jest nazwą topograficzną od archaicznego wyrazu *pula* ‘narząd płciowy żeński’[24].

---

[20] H. J. Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł,* opr. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Gdańsk 2007, s. 335.

[21] A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, Gdańsk 2005, s. 313.

[22] Z. Gołąb, A. Heinz, K. Polański, *Słownik terminologii językoznawczej,* Warszawa 1970, s. 148, [w:] E. Rogowska-Cybulska, *O motywach historycznych wpisanych w etymologie ludowe pomorskich choronimów i toponimów,* [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza,* red. M. Klinkosz, Z. Lica, Gdańsk 2013, s. 85–97.

[23] E. Rogowska-Cybulska, *O motywach historycznych wpisanych w etymologie ludowe pomorskich choronimów i toponimów,* [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza,* red. M. Klinkosz, Z. Lica, Gdańsk 2013, s. 85–97.

[24] J. Treder, *Puck*, [w:] Nazwy miast Pomorza Gdańskiego, pod red. Huberta Górnowicza i Zygmunta Brockiego, wyd. Drugie popr. I poszerzone pod red. Edwarda Brezy i Jerzego Tredera, Gdańsk 1999, s. 171–173.

Puck jako święte miasto rybaków

Miasto to od początku było ukierunkowane na zajęcia związane z rybami. Mieszkańcy zajmowali się rybactwem i rybołówstwem, badania pokazują, że obok połowu ryb w Zatoce Puckiej hodowano też ryby w stawach[25]. Port rybacki w Pucku – to dziś zaledwie przystań dla kilku kutrów, w niczym nie przypomina jednego z głównych portów I Rzeczypospolitej. Ograniczeniami dla rozwoju tegoż są płycizny zatoki Puckiej. Dawną dzielnicę portową, zwaną „Korabnym" pochłonęło morze.

Do dziś ostał się w Pucku gotycki kościół św. Piotra i Pawła, zbudowany za czasów książąt pomorskich[26], zwany powszechnie farą. Początki świątyni sięgają XIII wieku. Obecny, murowany z granitowych ciosów i cegły kościół stanął na przełomie XIV i XV wieku. Hieronim Derdowski, w ślad za Ceynową, w swoim poemacie *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, zaznacza górującą nad Puckiem farę oraz to, iż jest on stolicą Kaszub:

Dzëkó swinia i przëjôzd do kaszëbsczi stolicë

…Wreszce w dôlë òbôczëlë wieżą pùcczi farë,
Chtërny mùrë pamiãtają wieczi srodze staré…

Wnet sã tocził wóz bez rënek kaszubsczi stolicë,
Gdze tej prawie òbrôbiałë bruk przë nôrożnicë;[27]

Czasów średniowiecza swoimi korzeniami sięga odpust św. Piotra i Pawła, kiedy to w farze gromadziła się na uroczystym nabożeństwie ludność zamieszkująca brzegi zatoki Puckiej. Dla większości oczywistym i najprostszym środkiem transportu, jakim można było przybyć na odpust, były łodzie rybackie. Powodem pielgrzymowania rybaków z półwyspu do Pucka była nie tylko chęć uczestnictwa w święcie rybackich patronów, ale też możliwość handlu na jarmarku, do organizowania którego prawo otrzymał Puck w 1217 roku[28]. Zwyczaj przybywania na odpust łodziami zaczął zanikać na początku lat 20. XX wieku, związane to było z rozwojem komunikacji. Powrót do tradycji nastąpił w 1981 r. i od tego czasu corocznie przybywają do Pucka bogato przystrojone kutry rybackie[29], a wodna pielgrzymka ma niepowtarzalny klimat[30]. Morze odbierane jest jako przestrzeń życia decydująca o zapewnieniu podstaw bytu ludzi tu mieszkających, a tym samym akceptujących trudne życie w tej krainie północy[31].

---

[25] A. Kwaśniewska, *Rybołówstwo na Kaszubach. Przeszłość – przemiany – teraźniejszość*, [w:] *Jem jô rëbôk. Rybołówstwo na Kaszubach – tradycja i współczesność*, red. A. Kwaśniewska, Wieżyca 2014, s. 19–80.

[26] R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, s. 344–346.

[27] H. J. Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, dz. cyt., s. 313.

[28] J. Grochowska, B. Kos–Dąbrowska, R. Drzeżdżon, *Puck stolica nordowych Kaszub*, s. 14.

Bohater utworu Derdowskiego Czorlińsczi, pochodzący z Chmielna wyrusza saniami do dalekiego Pucka po to, by przywieźć stamtąd dobre sieci rybackie[32]. Świadczy to o tym, że miasto miało bardzo duże znaczenie dla rybaków, a sieci i inne niezbędne narzędzia rybackie kupowali oni nie tylko na jarmarku odpustowym. W *Obrazkach rybackich z półwyspy Helu* Gołębiewski wspomina jarmarki (targi), które cztery razy do roku się odbywają: tam tedy, mianowicie kupują rybacy swoje skrzynie, kołowroty, bóty[33]. Przy okazji Derdowski zwraca uwagę na różnicę wymowy słowa *sécë* (sieci), które w Pucku nazywają *jadrama* (sieciami):

Czôrlińsczi pòwiôdô, jak gò przëjãlë we Warszawie

Mówił: – Wierã wë nie wiéce sami, co klepiece,
Wë nie jesce doch tutészi. Co to znaczi sécë?
– Nó, to taczi wë jesz głupi?! A żebë was!… żebë! –
Mówi szlachcëc: – Sécë to wej sydła są na rëbë!
Tej mù Szëlta òdrzekł: – Hãhã!? Terô ju sã wiémë,
To më w Pùckù tu jadrama pò naszémù zwiemë[34]

Miasto silne na lądzie i na morzu

W początkach istnienia miasta jego godłem była ryba, jednak w XVI wieku pojawia się znak dzisiejszy – lew trzymający łososia na niebieskim tle, którego zestawienie tłumaczy się dwojako. Pierwsza wersja mówi, że lew znalazł się w herbie dzięki szwedzkiemu królowi Karolowi Knutsonowi, lew jest bowiem godłem Szwecji. Król ten spędzał w Pucku w latach 1456–1460 czas wygnania z kraju i miał być to gest wdzięczności wobec uczynnych mieszczan, którzy nie skąpili mu gościny[35]. Bardziej prawdopodobna wydaje się druga wersja, według której przez długie lata Puck był w ręku Gdańska jako zastaw i stąd z dwóch gdańskich herbowych lwów przejął jednego do swego godła[36]. W *Rozmòwie Pòlôcha z Kaszëbą* Ceynowy przeczytamy taki oto fragment o herbie miasta Puck, nazwanego przez autora stołecznym:

---

[29] Tamże.

[30] D. Gonciarz, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w powiecie wejherowskim*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe Pomorza Wschodniego. Katalog cz. II*, s. 637–693.

[31] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëczna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk, s. 189.

[32] J. Samp, *Oblicza pisarstwa poety z Wiela*, [w:] H. J. Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, s. 5–36.

[33] H. Gołębiewski, *Obrazki rybackie z półwyspy Helu*, Pelplin 1910, s. 47, z biblioteki cyfrowej: https://pbc.gda.pl/dlibra/doccontent?Id=2049 (dostęp: 04.11.2020).

[34] H. J. Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, dz. cyt., s. 315.

> **P.** Miasto stołeczne co ma za herb?
> **K.** Òno mô lwa ë łososa, co òznôczô mòc na lądze ë na mòrzu[37]

Wokół historii puckiego herbu narosło wiele legend i powiastek. Jedna z nich mówi, że o zaszczyt przebywania na puckim herbie starał się także węgorz, ale *pùcańi uřešelë vągořa na lińcuχu* i trzymają go w porcie. Stąd wywodzi się przysłowie, z którym złośliwi sąsiedzi zwracają się do mieszkańców Pucka: „jakže są vaju vągoř ḿėvå na lińcuχu"[38]. Motyw puckiego węgorza pojawia się również w wielu innych utworach kaszubskiej literatury.

Stróż puckiej wody

Budujące humor epitety i metaforyka, najczęściej odnoszą się do sposobu zachowania się ludzi i zwyczajów panujących w danej grupie społecznej[39]. Humorystycznie przestawiony pucki węgorz pojawia się u Ceynowy, kiedy to Kaszuba przekonuje Polaka, że warto zostać Fejn-Kaszubą, który potwierdzenie swojej kaszubskości dostanie w stołecznym mieście Pucku od najwyższej rady kaszubskiej. Scena, w której Kaszuba dowodzi Polakowi, co trzeba zrobić, aby znaleźć się w społeczności kaszubskiej świadczy o tym, że jest on dowcipnym frantem:

---

[35] J. Grochowska, B. Kos–Dąbrowska, R. Drzeżdżon, *Puck stolica nordowych Kaszub*, s. 5.

[36] Tamże.

[37] F. S. Ceynowa, *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą. Rozmòwa Kaszëbë z Pòlôchã*, s. 138

[38] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, tom IV, s. 216.

[39] A. Kuik-Kalinowska, *Gorzki dialog, cierpki humor i problemy filozoficzne. O „Rozmòwie Pòlôcha z Kaszëbą" i „Rozmòwie Kaszëbë z Pòlôchã" Floriana Ceynowy*, [w:] A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, *Od Smętka do Stolema. Wokół literatury Kaszub*, Gdańsk – Słupsk 2009, s. 89–107.

P. A co by trzeba uczynić, żeby się tego języka nauczyć?
K. Òstac Fejn Kaszëbą.
P. Ale jakże by to trzeba zrobić?
K. Kò to bë nôlepi tak szło. Wpón pùdze ze mną do stołecznégò miasta Pùcka; a jô tam za Wpanã wniosã jinstancjã, abë Wpana przëjãlë.
P. A któż to przyjmuje?
K. Nôwëższô rada kaszëbskô, co sã na rôtësz co tidzéń schòdzy w staroswiecczim ùbiorze. Jã mùszisz Wpón ò przëjãcé do tak znacznégò òbëwatelstwa prosëc. Pòtemù kôżą ti przełożony Kaszëb wiôlgą ksãgã kaszëbską przëniesc ë Pana miono ë przezwisko zapisac; a tej dadzą trãbic ë strzelac na wiwat; na òstatkù pòprowadzą òni Wpana do wãgòrza, co leżi na léńcuchù ùrzeszony ë co dzéń dwa kòrce słodu pòzérô ë beczkã piwa wëpijô. Jak to wszëtkò sã òdprawi, tej mdzesz Wpón Fejn Kaszëbą[40].

Głównym celem *Rozmowy* jest udowodnienie, że Kaszubi nie są narodem mniej wartościowym od Polaków[41].

Motyw węgorza, w nieco innym kontekście i rozwinięciu[42] obecny jest u Derdowskiego w *Panu Czôrlinsczim.* Autor przedstawia tu rolę „ubóstwionego" przez pucczan węgorza, którego wsadził do wody pierwszy pucki burmistrz, by bronił ryby przed fokami.

Czôrlińsczi wëcygô z mòrza wãgòrza,
co gò pùcczanie mają na lińcuchù ùwiązóné

Tej so pòszedł pón Czôrlińsczi mòrsczé brzedżi zwiedzëc,
Abë sã tam ò rëbacczich sprawach co dowiedzec.
[…]
Spòstrzégł, że tam jeden rëbôk jakòs pchô òzãble,
Wiãc wërãcził gò i zaczął szturac do przerãblë.
Wali z górë, że le wòda jemu w òczë strzikô,
Jak czej, spiesząc sã, czerzniôkã białka bije w mlékò.
Bòdôrz zadrgnął… szlachcëc szarpnął. – Z hôków – swiãti Markù! –
Wisy srodze cãżczi wãgòrz z lińcuchã na karkù.

---

[40] F. S. Ceynowa, *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą. Rozmòwa Kaszëbë z Pòlôchã*, s. 136,137.

[41] D. Majkowski, *Jak czëtac Knégã Pòczątków? – przegląd kaszubskojęzycznych tekstów o Księdze Rodzaju*, [w:] *Język, szkoła, religia*, R. X, nr 2, Bernardinum, Pelplin 2015, s. 85–95.

[42] J. Samp, *Oblicza pisarstwa poety z Wiela,* [w:] H. J. Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, s. 5–36.

Wërzasł sã, bò wãgòrz dłudżi, na pòdobã żmije,
Mòcno dżibczim swim ògónã gò pò skòrzniach bije.
Cofô sã i szarpie bòdôrz z całi mòcë, ale
Lińcuch mòcno je przëbiti do dëchtowny felë.
Co tu zacząc? – Hôków nie chce wëjąc z rëbë brzucha,
A mòcnégò téż ni mòże rozerwać lińcucha.
Wtim sã zjôwiô pòcczi bùrmistrz, w òczë jemù wzérô…
– Dôsz të pòkù! – krzëknie i mù z rãczi drążk wëdzérô…
– Co të z naszim ùbóstwiónym robisz tu wãgòrzã,
Co je naszi pùcczi wòdë ju òd wieków strôżã?
Jegò pierszi bùrmistrz pùcczi wsadzył tu we wòdã.
Bë zélintë naszim rëbóm nie robiłë szkòdë. –[43]

Puck miejscem historycznego wydarzenia

W Pucku 10 lutego 1920 r., po odzyskaniu przez Polskę niepodległości miały miejsce symboliczne zaślubiny Polski z morzem. Dokonał tego generał Józef Haller, który wjeżdżając konno na lód Zatoki Puckiej wrzucił jeden z gdańskich pierścieni do Bałtyku, od strony tzw. Małego Morza[44]. Na Błękitnego Generała i towarzyszących dostojników czekały oddziały wojska polskiego oraz tłumy Kaszubów[45]. Wśród tych tłumów było bardzo wielu rybaków, Jan Netzel – świadek tamtych wydarzeń w swoich wspomnieniach wymienia sporo nazwisk rybaków, biorących udział w tej uroczystości[46]. Sam Haller we wspomnieniach napisał, że obejmował Pomorze i Kaszuby, gdzie wiernie straż morską pełnili dzielni kaszubscy rybacy (…)[47].

Odniesienie do tego wydarzenia pojawia się w utworach Józefa Ceynowy, urodzonego 30 marca 1905 r. w Połczynie na ziemi puckiej. Twórczość Ceynowy dotyczy dwóch kręgów tematycznych. Pierwszy z nich odnosi się do codzienności życia Kaszubów, silnej więzi z naturą i jej żywiołami, a także tęsknoty za Kaszubami. W drugim obecny jest motyw historii Kaszub[48]. Do tego nawiązuje wiersz *Gardze pucczi*, w którym autor wysławia Puck jako miasto które jest świadkiem „przysięgi" Bałtyku z Matką (Polską). W utworze tym Ceynowa podkreśla także ciągły rozwój miasta. Wiersz ten został opublikowany przez autora w 1963 r., natomiast nieco „przerobiony" w 1969 r.

---

[43] H. J. Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, dz. cyt., s. 316, 317.

[44] J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza Tom III W królestwie Pruskim i Cesarstwie Niemieckim (1815–1920)*, Część 2: *W Cesarstwie Niemieckim – oraz za Wielką Wodą na emigracji (1871–1920)*, Gdańsk 2019, s. 570

[45] Tamże, s. 569.

[46] A. Kwaśniewska, *Rybołówstwo na Kaszubach. Przeszłość – przemiany – teraźniejszość*, [w:] *Jem jô rëbôk*, s. 19–80.

[47] Wspomnienie gen. J. Hallera wymienione w źródle: J. Haller, *Moje wspomnienia*, „Kaszëbë" 1960, nr 1 [w:] C. Obracht–Prondzyński, K. Korda, *Powrót Pomorza w granice Rzeczypospolitej. W setną rocznicę 1920 – 2020*, Gdańsk 2020, s. 93.

Zacytujmy owe utwory:

Gardze pùcczi

Przësëdżi jes swiôdkã Bôłtëkù z Matką,
jich slëbny piestrzéń jesz kòl ce lësni,
dokòła wiérnota rozkrzéwiô rzôdką,
chtërnã môsz z dôwna pò twëch przódkach w spôdkù,
przódków przësëga w dënëgach dzëni.
Dzysô jak mùlk sã smiejesz skarnią młodą,
bò dôka wënëkónô z twòjich kôt.
Wcąż w górã pniesz sã, pëszną môsz ùrodã,
a lud jesz ò nowëch szeftënkach gôdô,
wiwatë mù bije fabrików młot.[49]

Pùck sztôtno zdrzi

[…]
Jes swiôdkã wieselô Bôłtu z matką,
kòl ce jich piestrzéń jesz złotã lsni,
wcyg wkół jich wiérnosc rozséwô rzôdką,
chtërnã téż môsz pò swëch przódkach w spôdkù,
bò jich przësëga w dënëgach dzni…[50]

Motyw zaślubin Polski z morzem przywołuje także Józef Ceynowa w relacji *Żdanié ë zjiscenié*. Utwór ukazał się w miesięczniku „Pomerania" wydanym w czerwcu 2020 roku, w setną rocznicę tej doniosłej uroczystości:

---

[48] A. Kuik-Kalinowska, *Wiadomość znad morza „Klëka" i jej środowisko literackie – Józef Ceynowa, Leon Roppel, Klemens Derc, Paweł Szefka, Jan Bianga*, [w:] D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonensans*, Gdańsk 2017, s. 170–183.

[49] J. Ceynowa, *Gardze pùcczi*, [w:] J. Ceynowa, L. Roppel, K. Derc, J. Binga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki"*, opr. I przyp. H. Makurat, wstęp J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, H. Makurat, Gdańsk 2015, s. 217.

[50] Tamże, s. 273, 274.

Pò mszi òkrzëczi i armatów strzélania,
i wszëtcë pòsëpelë do pùcczégò pòrtu;
Tã sã dokònało no mòrczé slubòwanié.
Pò prôwdze, w ny chwilë pierscéń złącził Ktôj z mòrzã,
Temù wiôlgô sztôtnosc w wszëtczich òczach zagòrza…[51]

Kolejnym twórcą, który odnosi się do uroczystości zaślubin Polski z morzem jest Jan Zbrzyca, czyli Stanisław Pestka. Poetyka historyzmu jego wierszy polega na komentowaniu faktów i wydarzeń historycznych, w tym także tych, w których zaistniał Puck[52]. W wierszu *Zaślubienié z Bôłtem* opisuje wydarzenie zaślubin używając poetyzmów i metafor, podkreślając wagę tego wydarzenia i opisując uczucia, które towarzyszyły jego uczestnikom:

Zaslubienié z Bôłtem

Z tędzi Franków Grif czerwony
zawanożił na żôłniérscé szchôlci.
Konie w słonëch galopują blónach,
Przédnô starża legendë – same modrôci.

Puck malinci, ciéj syréna na skale,
Snôżotą ë chlebem rôczi potłukôczów.
Pod parłąciem triumfalnëch zéwiów jidze Haller
Ë zôs długo salutëje mrowie tëch, co płaczą.

Blëži chorągwiów jak z jiglënë wôłtôrza
Postacjô wojôrza ë ksędza pułkownika Wriczë,
Tego, co to na królewsci wôdze wôżëł
Swojich słów niezbëdłi fuńsztëczi.

W tim piestrzeniu, rzecze, są zaklęté strodzié
Niepozdrzatné sëłë morscich kotwiów!
Generalscé remię sygô pod niebozdzib,
Oczë za piestrzeniem lecą nibë za ukôzką…

Złoté namienienié – Mare Nostrum![53]

---

[51] J. Ceynowa, *Żdanié ë zjiscenié*, „Pomerania" 2020, nr 6, s. 48–49.
[52] D. Kalinowski, *Myśl o całości. Stanisław Pestka*, [w:] D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska*, s. 292–303.
[53] J. Zbrzyca, *Zaslubienié z Bôłtem,* [w:] Jan Zbrzyca, *Wizrë ë duchë,* Gdańsk 1986, s. 18–19.

Chcemë le so… wëpic. Coś o puckim piwie.

Już w 1910 roku Gołębiewski w *Obrazkiach rybackich z półwyspy Helu* napisał, że Chałupianie, to najczęściej w Pucku przesiadują i u pana Kamki próbują dobroci puckiego bajerszu[54]. Słowa te odnosi do utworu *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł* Derdowskiego*,* w którym to rybacy z Chałup delektują się tym trunkiem. Gołębiewski jednak uważa, że puckie piwo – dawniej tak sławne, dzisiaj straciło na wartości i nawet rybakom już nie smakuje[55]. Piwo puckie znane jest już jedynie z opowieści, ponieważ nie jest dziś produkowane.

Hélsczi chałupianie próbùją,
czë pùcczi bejrsz dosc gãsto ùwarzony

Razã sedlë so dokòła stołu w kómpaniji
I so bejrszu fedrowelë z pùcczi browariji.
[…]
Wstac ni mòże, bò mù skòrznie przëpsłë dëcht do stołu.
Drudzy, widząc jegò mãkã, skòklë mù z pòmòcą,
Tak gò cëgną, że sã wszëtcë na łësënach pòcą.
Òderwelë drucha, ale dużi kawał skórë
Òstôł zdarti z tëłu skòrzni na stole ù górë.
To dlô mądrëch chałupianów bëło dosc dowòdu,
Że do tegò piwa browôrz szczërze wsëpôł słodu.
– Taczi trunek – rzeklë – jeno mòże wińc na zdrowié! –
I so smacznie zapijelë Hélu cny sënowie[56].

Podsumowanie

Przytoczone fragmenty utworów nawiązują do słów piosenki *Pùckô frańtówka* autorstwa Romana Drzeżdżona, w której autor odnosi się do takich elementów charakteryzujących Puck jak: nazwa miasta, sławny węgorz, żeglarstwo, stolica Nordy, puckie piwo.

W cytowanych utworach wielokrotnie podkreślana jest ważność miasta, co często skutkuje nazywaniem go stolicą. Zauważymy to u Floriana Ceynowy

---

[54] H. Gołębiewski, *Obrazki rybackie z półwyspy Helu*, dz. cyt., s. 47.
[55] Tamże.
[56] H. J. Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, s. 318, 319.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

w *Rozmówie Pòlôcha z Kaszëbą* jak i u późniejszego autora Hieronima Derdowskiego w panu Czôrlińsczim[57]. W tym kontekście warto przytoczyć słowa wiersza modernistycznej poetki Maryli Wolskiej[58], w którym siedem miast od dawna kłóci się ze sobą, które to jest z nich wszech Kaszub głową.

Siedem miast od dawna kłócą się z sobą,
Które to jest z nich wszech Kaszub głową:
Gdańsk miasto liczne,
Kartuzy śliczne,
Święte Wejrowo,
Lębork, Bytowo,
Cna Kościerzyna
I Puck perzyna[59],[60].

Według autorki Puck jest nią trochę, Drzeżdżon zaś w swojej frantówce podkreśla, że Puck jest stolicą Nordy, czyli północnych Kaszub.

U Derdowskiego widzimy Puck jako ośrodek handlu, szczególnie dla okolicznych rybaków. Ukazuje on pełen ludowego humoru obraz życia i obyczajowości Kaszubów, jak choćby podczas spotkań przy kuflu dobrego piwa u pana Kamki. Humorystycznie również ukazany jest motyw puckiego węgorza, który pojawia się już wcześniej u F. Ceynowy. Z kolei w utworach J. Ceynowy i S. Pestki przedstawione jest ważne historycznie wydarzenie, którym były zaślubiny Polski z morzem. Na zakończenie warto przytoczyć fragment wiersza Józefa Ceynowy nawiązujący do historii Pucka oraz opiewający jego wyniosłość:

Pùck sztôtno zdrzi

Pùckù drodżi, wcyg môsz wid królewsczi,
bò w ce bieżi sławnëch lëdzy krew.
Twój môl òkòchôł Król Jan Sobiesczi,

---

[57] D. Kalinowski, *Kaszubskie kompleksy kulturowe (z centrum i prowincją w tle)*, [w:] *Centra – peryferie w literaturze polskiej XX i XXI wieku*, red. W. Browarny, E. Rybicka, D. Lisak-Gębala, taiwpn Universitas, Kraków 2015, s. 259–273.

[58] Tamże.

[59] E. Gołąbek, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny,* Gdańsk 2005, s. 34, perzyna od kaszubskiego słowa përznã [nié: përzënã; akc. Perz-] / zdr. Përzinkã, përzineszkã, përzinelkã, kąsk, trochã, zdebło, dróbkã, nieco.

[60] Wiersz Maryli Wolskiej zamieszczony w czasopiśmie „Gryf. Pismo dla spraw kaszubskich", 1909.01 zeszyt II, s. 53 [w:] https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/95404/edition/86078/content [10.11.2020].

ce w wòjnach rozsławił Wejher miesczi,
czej swim mieczã Szwédów zmùszôł w drôw.
[…]
dzys, jak mùlk sã smiejesz skarnią młodą,
wid wënëkôł dôkã z wszëtczich kôt,
w górã roscesz, pëszną môsz ùrodã…[61].

Abstrakt

Artykuł nawiązuje do opisów cech charakteryzujących Puck w wybranych przykładach kaszubskiej literatury. Puck nazywany jest stolicą nordowych Kaszub. Stare to miasto, dawny symbol polskiej obecności nad Bałtykiem. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1920 r. w Pucku 10 lutego miały miejsce symboliczne zaślubiny Polski z morzem. Odniesienie do tego wydarzenia pojawia się między innymi w utworach Józefa Ceynowy i Stanisława Pestki. F. Ceynowa w *Rozmòwie Pòlôcha z Kaszëbą*, H. Derdowski w poemacie *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł* czy R. Drzeżdżon w utworze *Pùckô frańtówka* bardzo ciekawie przedstawiają nazwę miasta od słowa *puc* ‘pójdź’ (za mną). Puck słynie z odpustów św. Piotra i Pawła, które swoimi korzeniami sięgają czasów średniowiecza. Ludność zamieszkująca brzegi zatoki Puckiej przybywa nań bogato przystrojonymi kutrami rybackimi. Miasto miało zawsze duże znaczenie dla rybaków, a przy okazji jarmarków zaopatrywali się oni w niezbędne narzędzia rybackie. Wiele legend i powiastek narosło wokół historii puckiego herbu, zobaczymy w nim lwa i łososia, co oznacza siłę na lądzie i na morzu. Stara się także węgorz o ten zaszczyt, ale pucczanie uwiązali go na łańcuchu. W niektórych utworach znajdziemy też fragmenty dotyczące puckiego piwa, którym delektowali się rybacy.

Abstract

The paper presents descriptions of the features that characterize Puck in selected examples of Kashubian literature. Puck is called the capital of North Kashubia. The old town is a former symbol of the Polish presence on the coast of the Baltic Sea. After Poland regained its independence, its symbolic wedding to the sea took place in Puck on 10th of February, 1920. This event is mentioned in the works of Józef Ceynowa, Stanisław Pestka and many others. In their literary works, Florian Ceynowa (Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą), Hieronim Derdowski (Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł) or Roman Drzeżdżon (Pùckô frańtówka) present the following etymology of the name of the town: it comes from the word puc ‘follow’ (‘follow me’). Puck is famous for its fairs held on the day of the Feast of Saints Peter

---

[61] J. Ceynowa, *Pùck sztôtno zdrzi*, [w:] J. Ceynowa, L. Roppel, K. Derc, J. Binga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, s. 273, 274.

and Paul, dating back to the Middle Ages. On this day, people living on the coast of the Bay of Puck come to the town in richly decorated fishing boats. The town has always been important for fishermen, who – in the past – bought fishing equipment at the fairs. Many legends and stories concern the origin of the coat of arms of Puck. It depicts a lion and a salmon which symbolize strength on land and at sea. In a story, an eel also wanted to represent the town, but its inhabitants tied it with a chain. In some literary works, beer brewed in Puck, drunk by fishermen, is mentioned as well.

Bibliografia

Borzyszkowski Józef, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza Tom III W królestwie Pruskim i Cesarstwie Niemieckim (1815–1920)*, Część 2: *W Cesarstwie Niemieckim – oraz za Wielką Wodą na emigracji (1871–1920)*, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2019.

Ceynowa Florian Stanisław, *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą. Rozmòwa Kaszëbë z Pòlôchã*, opr., wstęp i przyp., Jerzy Treder, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2007.

Ceynowa Józef, *Gardze pùcczi*, [w:] Józef Ceynowa, Leon Roppel, Klemens Derc, Jan Binga, Paweł Szefka, Franciszek Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki*”, opr. i przyp. Hanna Makurat, wstęp Józef Borzyszkowski, Adela Kuik-Kalinowska, Hanna Makurat, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2015.

Ceynowa Józef, *Pùck sztôtno zdrzi*, [w:] Józef Ceynowa, Leon Roppel, Klemens Derc, Jan Binga, Paweł Szefka, Franciszek Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki*”.

Ceynowa Józef, *Żdanié ë zjiscenié*, „Pomerania” 2020, nr 6, s. 48–49.

Derdowski Hieronim Jarosz, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, opr. Jerzy Samp, Jerzy Treder, Eugeniusz Gołąbek, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2007.

Ellwart Jarosław, *Przewodnik turystyczny. Kaszuby,* wydanie dziesiąte, Wydawnictwo Region i Wydawnictwo „Bernardinum” Sp. z o.o., Pelplin–Gdynia 2008.

Gołąbek Eugeniusz, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny,* Oficyna Czec, Gdańsk 2005.

Gołębiewski Hieronim, *Obrazki rybackie z półwyspy Helu*, Wydawnictwo „Pielgrzym”, Pelplin 1910,

Gonciarz Dawid, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w powiecie wejherowskim*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe Pomorza Wschodniego. Katalog cz. II*, red. Anna Kwaśniewska, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2017, s. 637–693.

Grochowska Joanna, Kos–Dąbrowska Barbara, Drzeżdżon Roman, *Puck stolica nordowych Kaszub*, Wydawnictwo region, Gdynia 2007.

Kalinowski Daniel, *Kaszubskie kompleksy kulturowe (z centrum i prowincją w tle)*, [w:] *Centra – peryferie w literaturze polskiej XX i XXI wieku*, red. W. Browarny, E. Rybicka, D. Lisak-Gębala, TAiWPN Universitas, Kraków 2015, s. 259–273.

Kalinowski Daniel, *Myśl o całości. Stanisław Pestka*, [w:] Daniel Kalinowski, Adela Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska*, s. 292–303.

Kalinowski Daniel, *Północna bryza „Przyjaciela Ludu Kaszubskiego" – Alojzy Budzisz, Jan Bilot, Jan Patock, Augustyn Dominik*, [w:] Daniel Kalinowski, Adela Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska*, s. 122–131.

Kęcińska Jowita, *Przestrzeń geograficzna w poemacie Hieronima Derdowskiego O Panu Czorlińsczim, co do Pucka po sece jachoł*, [w:] *O życiu i twórczości Hieronima Derdowskiego (1852–1902)*, oprac. Józef Borzyszkowski, Instytut Kaszubski, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko – Pomorskiej, Gdańsk – Wejherowo 2004, s. 65–75.

Kuik-Kalinowska Adela, *Gorzki dialog, cierpki humor i problemy filozoficzne. O „Rozmòwie Pòlôcha z Kaszëbą" i „Rozmòwie Kaszëbë z Pòlôchã" Floriana Ceynowy*, [w:] Adela Kuik-Kalinowska, Daniel Kalinowski, *Od Smętka do Stolema. Wokół literatury Kaszub*, Instytut kaszubski w Gdańsku, Akademia Pomorska w Słupsku, Gdańsk–Słupsk 2009, s. 89–107.

Kuik-Kalinowska Adela, *Wiadomość znad morza „Klëka" i jej środowisko literackie – Józef Ceynowa, Leon Roppel, Klemens Derc, Paweł Szefka, Jan Bianga*, [w:] Daniel Kalinowski, Adela Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonensans*, Zrzeszenie Kaszubsko – Pomorskie, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2017, s. 170–183.

Kuik-Kalinowska Sdela, *Tatczëczna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Instytut Kaszubski w Gdańsku, Akademia Pomorska w Słupsku, Gdańsk – Słupsk, s. 189.

Kwaśniewska Anna, *Rybołówstwo na Kaszubach. Przeszłość – przemiany – teraźniejszość*, [w:] *Jem jô rëbôk. Rybołówstwo na Kaszubach – tradycja i współczesność*, red. Anna Kwaśniewska, Kaszubski Uniwersytet Ludowy, Wieżyca 2014, s. 19–80.

Majkowski Aleksander, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, Oficyna Czec, Gdańsk 2005.

Majkowski Dariusz, *Jak czëtac Knégã Pòczątków? – przegląd kaszubskojęzycznych tekstów o Księdze Rodzaju*, [w:] *Język, szkoła, religia*, R. X, nr 2, Bernardinum, Pelplin 2015, s. 85–95.

Obracht-Prondzyński Cezary, Korda Krzysztof, *Powrót Pomorza w granice Rzeczypospolitej. W setną rocznicę 1920–2020*, wydanie I, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Josepha Conrada Korzeniowskiego, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2020

Ostrowska Róża, Trojanowska Izabela, *Bedeker kaszubski*, Wydawnictwo Morskie, Gdynia 1962.

Pomierska Justyna, *Przysłowia kaszubskie. Studium z paremiografii i paremiologii*, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2013.

Rogowska–Cybulska Ewa, *Etymologie ludowe w roli kreatorów kaszubskiej tożsamości etnicznej – Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą Floriana Ceynowy*, „Poznańskie Studia Slawistyczne" 2015, nr 8, s. 153–156.

Rogowska-Cybulska Ewa, *O motywach historycznych wpisanych w etymologie ludowe pomorskich choronimów i toponimów,* [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza,* red. Małgorzata Klinkosz, Zenon Lica, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2013, s. 85–97.

Samp Jerzy, *Oblicza pisarstwa poety z Wiela*, [w:] Hieronim Jarosz Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, opr. Jerzy Samp, Jerzy Treder, Eugeniusz Gołąbek, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2007, s. 5–36.

Skonka C., *Śladami zaślubin Polski z morzem*, Czesław Skonka, Drukarnia Wydawnictwa Archidiecezji Gdańskiej „Stella Maris", Gdańsk 2002.

Sychta Bernard, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, Tom I.

Stelmachowska Bożena, *Rok obrzędowy na Pomorzu*, wyd. 2, Wydawnictwo Region Jarosław Ellwart, Gdynia 2016.

Struck Ryszard, *Półwysep Helski od A do Z*, Wydawnictwo Region Jarosław Ellwart, Gdynia 2018, s. 56, 57.

Treder Jerzy, *Puck*, [w:] Nazwy miast Pomorza Gdańskiego, pod red. Huberta Górnowicza i Zygmunta Brockiego, wyd. drugie popr. i poszerzone pod red. Edwarda Brezy i Jerzego Tredera, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1999, s. 171–173.

Treder Jerzy, *Wstęp*, [w:] Florian Stanisław Ceynowa, *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą. Rozmòwa Kaszëbë z Pòlôchã*, opr., wstęp i przypisy, Jerzy Treder, Gdańsk 2007, s. 7–75.

Zbrzyca Jan, *Zaslubienié z Bôłtem*, [w:] Jan Zbrzyca, *Wizrë ë duchë*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Oddział Gdański, Gdańsk 1986, s. 18–19.

Strony internetowe

https://pbc.gda.pl/dlibra/doccontent?id=2049 (dostęp: 04.11.2020).

https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Pucka-Kepa;3964359.html (dostęp: 04.11.2020).

http://belok.kaszubia.com/wiadla/pucko-frantowka?fbclid=IwAR2evVM54VsmTuVIYt6TKLGK3LFA_nEj5ZV_c7TD7qGAvnSrJ4U1ePozhLY (dostęp: 06.11.2020).

Wiersz Maryli Wolskiej zamieszczony w czasopiśmie „Gryf. Pismo dla spraw kaszubskich", 1909.01 zeszyt II, s. 53 [w:] https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/95404/edition/86078/content? (dostęp: 10.11.2020).

Daniel Kalinowski
Akademia Pomorska w Słupsku

Żeglarz *Złocistego Słońca* Leona Roppla, czyli sceniczny obraz Jana z Kolna

The sailor of *Złociste Słońce* by Leon Roppel, or the theatrical image of John of Kolno

Słowa kluczowe:
Jan z Kolna, Leon Roppel, bohater mityczny, literatura kaszubska

Keywords:
John of Kolno (John Scolvus), Leon Roppel, mythical hero, Kashubian literature

Bohater, którego nie było

Jan z Kolna jako polski czy też kaszubski odkrywca Ameryki Północnej to postać legendarna. Jak ukazują to dwudziestowieczne badania historyczne, nigdy ktoś taki nie istniał[1], a jednak dziewiętnastowieczne warunki społeczno-kulturowe sprawiły, że kreacja podróżnika i odkrywcy zaistniała szczególnie

---

[1] Analiz przesądzających o fikcyjności postaci Jana z Kolna dokonał Bolesław Olszewicz w artykule *O Janie z Kolna, domniemanym polskim poprzedniku Kolumba*, „Przegląd Geograficzny" 1933, z. 2–4, s. 51–65. Do niego odwołują się późniejsi badacze tematu: Cz. Marchaj, *Jan z Kolna, legenda czy fakt historyczny*, „Problemy" 1953, nr 6, s. 393; Z. K. Rogowski, *Historia jednego odkrycia, czyli o polskim Kolumbie*, „Ziemia" 1957, nr 2, s. 11–12; Z. Kosidowski, *Rumaki Lizypa*, Warszawa 1968; J. Samp, *Wieczne dalej*, [w:] *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk 1987, s. 134–140; B. Zdziarska, *Żeglarz Złocistego Słońca*, „Pomerania" 1998, nr 1, s. 8–10; K. J. Stachelski, *Mityczny Jan z Kolna*, „Zeszyty Kolneńskie" 2006, nr 1; A. Dudziński, *Manuskrypt Jana Żeglarza*, Wrocław 2012; J. Molenda, *Mity polskie*, Warszawa 2016, s. 57–67.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

mocno, odpowiadając na ogólnopolską, zbiorową potrzebę posiadania w czasach narodowej niewoli wielkiego bohatera, kogoś, kto wśród jednostek światłych, budujących postęp i odkrywających Nowy Świat, będzie zaświadczał, iż istnieje taki naród jak Polacy.

Pierwszy raz informacja, że północne wybrzeże Ameryki Północnej zostało odkryte przez Johannusa Scolnusa pojawiła się u hiszpańskiego geografa Lopeza de Gomary w 1552 r., Następnie zaś u Francoisa de Belleforesta w jego opisie historii powszechnej z 1570 r., ówczesny czytelnik dowiedział się, że Scolnus był Polakiem. Warto zwrócić uwagę, że pierwsze wzmianki o Janie z Kolna występują blisko sto lat od czasów jego aktywności, co już nakazuje badaczowi powątpiewać w rzetelność ujęcia Gomary i Belleforesta. Jeszcze mniej godne zaufania są prace kolejnych niderlandzkich tym razem geografów: Corneliusa Wytflieta (1597) oraz Johannesa Horna (1671). Według tych badawczy Johannes Scolnus był Polakiem, który w 1476 r. podczas wyprawy kaprów niemieckich Pinniga i Pothorsta będących na usługach króla duńskiego, odkrył za Oceanem Atlantydzkim nowe lądy. Stało się tak, gdyż szukając przez Grenlandię północnej drogi do Indii żeglarze natknęli się na nowy kontynent, a dokładnie rzecz biorąc półwysep Labrador. Przyznanie polskiej narodowości Scolnusowi wzięło się najprawdopodobniej z błędu geografów-kompilatorów, którzy funkcję nawigatora, jaką spełniał ów marynarz w wyprawie morskiej, określanego mianem „pilotus”, zamienili na „Polonus”.

Możliwości pomyłki u historyków-kopistów nie brał jednak pod uwagę romantyczny historyk Joachim Lelewel, który uznał Johannesa Scolnusa za nawigatora tylko formalnie przyporządkowanego do Danii, a to za sprawą służby dla króla duńskiego Christiana I Oldenburga[2]. Według romantycznego historyka podróżnik w istocie pochodził z ziem polskich. W swoich studiach ogłosił, że odnalazł wzmiankę z 1455 r. o studencie Akademii Krakowskiej, który wywodził się z kupieckiej bądź żeglarskiej rodziny de Colno (Cholno) zamieszkującej w Gdańsku. Polski historyk sądził wszakże, że chodzi o Kolno mazursko-podlawskie, nie zaś Kielno (dawniej nazywane Kolno) znajdujące się na Kaszubach.

Lelewel zresztą ciągle pracował nad swoimi hipotezami… Najpierw dowodził, że łacińską formę nazwiska „Scolnus”, należałoby odczytać w polskim odpowiedniku jako „Szkolny”. W późniejszej tezie badawczej Lelewel stwierdził, że nazwisko „Scolnus” jest przykładem latynizacji i wywodzi się z polskiej konstrukcji przyimkowej: „z Kolna”[3]. Jednakże z językoznawczej i historycznej perspektywy patrząc, wywody Lelewela są błędne, ponieważ gdyby tak właśnie chciano nazywać jakiegoś Jana z Kolna, używano by formy: Joannes Colnensis, aby uniknąć łączenia polskiej fonetyki i łacińskiej deklinacji[4].

---

[2] Patrz: J. Lelewel, *Historia geografii i odkryć*, [w:] tegoż, *Pisma pomniejsze geograficzno-historyczne*, Warszawa 1814, s. 57–58.

W XIX wieku, w czasach, kiedy brak polskiej państwowości bardzo negatywnie działał na kondycję rodzimej kultury, bezkrytycznie uchwycono się pomysłu Lelewela. Wszak Polak na czele pochodu wielkich odkrywców geograficznych przynosił splendor całej nacji, nawet jeśli nie miała ona własnego państwa. W ślad za Lelewelem pisali w tym duchu Wacław Aleksander Maciejowski[5] oraz Antoni Oleszczyński[6]. Tradycja kaszubska przejęła kompensacyjną tezę historyczną Lelewela o rzekomo słowiańskim pochodzeniu Jana Scolnusa, tyle że usytuowała Kolno nie na Podlasiu, ale pod Wejherowem, przypominając, że dzisiejsze Kielno, kilka wieków wcześniej nazywało się właśnie Kolno. Zapoczątkował tę tendencję Hieronim Derdowski, który w poemacie humorystycznym *Kaszubi pod Widnem* (1883), napisał znamienny dwuwers:

> I Jaś z Kielna świętego tędzim beł wiarusem
> Co w Ameryce bywoł jesz przed Koląbusem,
> I tak liczne rozmnożel w nij kaszubście plemię,
> Że tu drugą ju mąme obiecaną zemnię[7].

Później w literackich obrazach wspominali o Janie z Kolna: późnoromantyczna poetka Jadwiga Łuszczewska (Deotyma) w swojej gdańskiej powieści *Panienka z okienka* (1893), Stefania Tatar w opowiadaniu *Jak Jan z Kolna jechał do Grenlandii* (w zbiorze *O miłości mistrza Twardowskiego historia smutna i inne nowele* z 1926 r.), zaś Stefan Żeromski w monumentalnym *Wietrze od morza* (1926), a Wanda Wasilewska w powieści dla młodzieży *Legenda o Janie*

---

[3] J. Lelewel, *O odkryciu Ameryki przez Jana z Kolna,* „Orędownik Naukowy” 1842, nr 41, s. 325.

[4] Patrz rozważania Konrada Górskiego, *Uparta legenda o Janie z Kolna*, „Głos Demokratyczny” 1946, nr 1, s. 1.

[5] W. A. Maciejowski, *Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do r. 1830*, Warszawa 1851, t. 3.

[6] A. Oleszczyński, *Wspomnienia. Cz. 1: O Polakach, co słynęli w obcych i odległych krajach*, Paryż 1843, s. 4.

[7] Korzystam z wydania: H. Derdowski, *Kaszuba pod Widnem*, Gdańsk 2006, s. 15.

z Kolna (1936)[8]. Po II wojnie światowej nawiązywali do legendy o odkrywcy z Kaszub: Leon Roppel w dramacie *Żeglarz „Złocistego Słońca”* (1949), a nade wszystko Franciszek Fenikowski w powieści historycznej *Pierścień z Łabędziem* (1952) oraz sztuce teatralnej *Dumna legenda* (1954). Wspomniał też o nim Alojzy Nagel w wierszu *Jón z Czelna* (w tomiku *Cassubia Fidelis* z 1971 r.). Współcześnie w eseistyczno-sensacyjnej poetyce powrócił do Jana z Kolna Waldemar Łysiak w swojej książce o Ameryce pt. *Asfaltowy salon* (1980) oraz w żartobliwym wymiarze autor piosenek – Andrzej Waligórski, pisząc krótką, satyryczną humoreskę (*Jan z Kolna* – lata dziewięćdziesiąte).

Dla literatury kaszubskojęzycznej najważniejszy jest utwór Leona Roppla, w którym literacka legenda współistnieje z tłem folklorystycznym, ukazując jak wiele dla międzynarodowej sławy Jana z Kolna zrobili prości kaszubscy rybacy.

Sztuka międzygatunkowa

Leon Roppel nie jest zbytnio rozpoznawalny jako autor sztuk scenicznych, a bardziej jako liryk lub edytor i wydawca[9]. Trzeba jednak zauważyć, że napisał przynajmniej dwie formy na scenę: *Żeglôrz Złocëstégò Słuńca abò Òdéńdzenié Jana z Kòlna* (1949) oraz *We żniwa* (1960). Patrząc na formę pierwszego z utworów ważne jest, aby pamiętać o podtytule utworu, czyli *Nadmòrszczé widzawiszcze ze spiéwama i tuńcama wedle kaszëbsczich mòtiwów.* Taka formuła zapowiada, że obcujemy z heterogeniczną formą dramatu folklorystyczno-obrzędowego i historyczno-mitologicznego[10]. Główny tytuł sugeruje, że najważniejszy jest główny bohater – Jan z Kolna, natomiast rzeczywisty rozwój intrygi scenicznej ukazuje sytuację odmienną, to raczej otoczenie obyczajowe i obrzędowe jest dominujące, a sama postać tytułowa zjawia się dopiero w późniejszych obrazach sztuki.

---

[8] O innych jeszcze literatach i artystach wspomina Jerzy Samp w przywołanym już eseju *Wiecznej dalej*, s. 137.

[9] Z nowszych ujęć o Rropplu pisali autorzy wstępów do: J. Ceynowa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, oprac. H. Makurat, J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, Gdańsk 2015, zaś najnowsze opracowanie biograficzno-bibliograficzne: E. Kamiński, *O niezwykłym człowieku słów kilka. Leon Roppel (1912–1978)*, Wejherowo 2018.

[10] Odwołuję się do podziału, jaki zaproponowałem w tekście: D. Kalinowski, *Obrzęd, obyczaj, historia. Ku antropologii teatru kaszubskiego*, [w:] D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Od Smętka do Stolema. O literaturze Kaszub*, Słupsk–Gdańsk 2009, s. 195–214.

Roppel przygotował kompozycję dość specyficzną. Brak tutaj podziału na akty, a jedynie rozczłonkowanie utworu na jedenaście krótkich dramaturgicznie scen. Akcja cały czas rozgrywa się w jednym miejscu, na kaszubskim nadbrzeżu. Intryga utworu zawiązuje się najpierw przy pracach przygotowujących łódź rybacką do połowu, następnie pojawiają się kandydaci do maszoperii i sami członkowie rybackiego zrzeszenia, ponieważ zbliża się czas rytualnego przyjęcia nowych rybaków do społeczności wspierających się ludzi morza. Kiedy już ustalono przebieg egzaminu na maszopa i miano wypłynąć łodziami w morze, nadchodzą inni marynarze, którzy przynoszą Kaszubom z wioski wiadomość o pojmaniu ich krajana – Jana z Kolna przez Gdańszczan. Stało się tak z dwóch powodów. Po pierwsze dlatego, iż chciał sprzedać towary ze swojego statku dla polskich odbiorców z pominięciem wysokich gdańskich podatków. Po drugie, ponieważ udowodniał w miejskiej karczmie, że ziemia jest kulista, odcinając się od poglądu ówczesnych uczonych-duchownych głoszących, że jest płaska. Po niepokojących wieściach o Janie, większa część bohaterów rusza do Gdańska na ratunek młodzieńcowi, pozostali – głównie kobiety – zostają na nabrzeżu. Po pewnym czasie grupa rybaków wraca z Gdańska z uwolnionym Janem, co wzbudza powszechną radość u mieszkańców wioski, dumnych z niego i jego zasług. Najbardziej cieszy się z powrotu Jana jego wybranka serca – Teresa. Jednakże po chwilach bliskości i namowach dziewczyny, aby żeglarz pozostał we wiosce, na lądzie i wśród swoich, główny bohater postanawia wyruszyć na kolejną morską wyprawę. Pozostawia we wiosce rozkochaną w nim Teresę, obiecuje też małemu chłopcu Jankowi, że przy następnej wyprawie zabierze go ze sobą. Wybiera ducha morza, ów żywioł przemian i chęć poszukiwania przygód i nowych przestrzeni, porzucając myśl o osiadłym trybie życia na lądzie, nawet gdyby miało ono się spełniać z kochającą go kobietą i przyjazną społecznością. Tytułowe odejście Jana z Kolna następuje – jak zaznaczył to w didaskaliach Roppel – w 1450 r., a więc w czasach przed rzekomym odkryciem przez słowiańskiego żeglarza Ameryki Północnej.

Tak realizowana w sztuce intryga fabularna stale jest przerywana składnikami, które wywodzą się z tradycji folklorystycznej Kaszub. Daje się tutaj zaobserwować różne czynniki formalno-stylistyczne: po pierwsze – gawędziarstwo, po drugie – taniec i po trzecie – pieśń. Każde z nich powoduje, że utwór nie można sytuować jedynie w nurcie dramaturgii literackiej, dla odbiorcy wyrobionego teatralnie i wymagającego. Roppel adresuje swój utwór także ku środowisku odbiorów przeciętnych, a nawet i niewyrobionych estetycznie, przede wszystkim do kręgów ówczesnej kultury wiejskiej[11]. To dla prostych oglądaczy gromadzących się w domach kultury, salach wiejskich gromad czy klasach szkolnych pisana była historia o Janie z Kolna. Przyjęcie konwencji utworu dla tego typu widza zmuszało autora do budowania propozycji nieskomplikowanej psychologicznej, ale za to takiej, w której pojawią się atrakcyjne teatralnie i scenicznie elementy.

Żeglarz „Złocistego Słońca”[12] jako utwór sceniczny posiada dwa momenty z elementami ludowej tradycji oralnej, a dokładnie rzecz biorąc gadkarstwa[13]. Bardzo typowe dla tego gatunku rozwiązanie stylistyczne pojawia się w scenie X, kiedy Rëbôk przedstawia *przëpòwiesc* o tym, skąd wzięły się różnice pomiędzy ludźmi lądu, a ludźmi morza. *Gòdka* ma postać opowieści o początkach, w której akcja rozpoczyna się od pierwszych rodziców ludzkości i ukazuje proces osiedlania się ludzi w różnych częściach świata z jednakowym dostępem do gór, pól uprawnych oraz morza[14]. Dalsze lata rozwoju cywilizacji przynosiły jednak zmiany w nastawieniu ludzi do warunków życia. Przestali jednakowo traktować żywioły ziemi, powietrza, ognia i wody, identycznie szanując patronujące im duchy. Ludzkość odwróciła się zwłaszcza od Goska, ducha morza, to zaś spowodowało, że brak owego jednego składnika natury wywołał materialną i duchową biedę. Dzisiejsza słaba kondycja mieszkańców lądu wynika z faktu, że ta część ludzkości jest zbyt wygodna w życiu, zbytnio ufna w dobra materialne, za mało zaś zwraca uwagi na „sól” życia – żywioł morski: polepszanie, poszukiwanie i odkrywanie.

---

[11] Takim właśnie kręgiem widzów był Roppel zainteresowany, pisząc zresztą kilka tekstów teatrologicznych. Patrz: *Narodziny ludowego dramatu kaszubskiego*, „Trybuna Literatów i Artystów” 1938, nr 2–3; *Karnowski, Heyke, Majkowski jako przedstawiciele regionalnego teatru kaszubskiego*, „Rejsy” 1948, nr 8.

[12] Utwór ma dwa dostępne dziś wydania: pierwsze w formie osobnego druku z 1949 r. Oraz drugie, we współczesnej standaryzacji języka kaszubskiego, z którego cytuję poszczególne frazy: L. Roppel, *Żeglôrz „Złocëstégò Słuńca” abo Òdéńdzenié Jana z Kòlna*, [w:] *Antologiô kaszëbsczi dramë. Spòd strzechë na binã*, oprac. B. Ugowska, Gdańsk 2011.

[13] J. Bartmiński, *O języku folkloru*, Wrocław 1973; K. D. Kadłubiec, *Problematyka badań nad gawędziarstwem ludowym*, [w:] *Ludowość dawniej i dziś. Studia folklorystyczne*, red. R. Górski, J. Krzyżanowski, Wrocław 1973; T. Smolińska, *Typologia gawędziarzy ludowych. Stan badań, propozycje klasyfikacji*, „Literatura Ludowa” 1986, nr 1, s. 21–31; B. Makowski, *Gawęda ludowa. Pisarze i gawędziarze ludowi*, „Litteraria” 1992, t. 22, s. 53–55.

[14] L. Roppel, *Żeglôrz „Złocëstégò Słuńca”*, s. 625–627. W opowiastce tej pojawia się typowy dla twórczości ludowej schemat narracyjny dotyczący powstania świata. Szerzej o tej problematyce: A. Mianecki, *Stworzenie świata w folklorze polskim XIX wieku i początku XX wieku*, Toruń 2010.

Drugi moment z ludowym składnikiem gadkarskim występuje w sztuce Roppla w scenie I. Nie jest to typowa gadka, gdyż występuje w formie dialogu pomiędzy okrętowymi cieślami, wspominającymi czasy, kiedy byli przyjmowani do maszoperii[15]. Jeden z cieśli inspiruje do snucia opowiastki, drugi zaś chętnie realizuje prośbę. Cieśla wspomina więc etapy rytuału przyjmowania adeptów, kiedy to najpierw byli poddani soleniu (a więc wyrzuceniu za burtę i konieczności długiego płynięcia ku brzegowi), oporządzeniu (czyli wyławianiu adeptów z wody i biciu ich rózgami po gołym ciele) oraz wędzeniu (a więc wprowadzeniu do czynnej wędzarni i nakazaniu wybierania w dymie ryb z haków wędzarskich i odpowiadaniu na zadane pytania). Jak konkluduje Cesla: „Jesmë bëlë zasolony, wëklepóny i ùwãdzony, i kòżdémù z nas wëszło to na pòżëtk[16]." Cały przytoczony obrzęd ma wymiar ludyczny, choć niewątpliwie zawiera także czynniki dawnych rytuałów przejścia, kiedy chłopcy stawali się mężczyznami albo młodzi, samotni mężczyźni stawali się częścią większej grupy środowiskowej, pracującej dla celów wspólnotowych[17].

Drugim elementem kaszubskiej tradycji ludowej w *Żeglarzu „Złocistego Słońca"* Leona Roppla jest taniec. Współistnieje on ze śpiewaniem pieśni, jednakże warto dostrzec, że jego użycie ma wyraźnie walor dynamizujący sztukę. Co więcej, można nawet przypuścić, że decyzja scenograficzna, aby wszystkie wydarzenia sztuki rozgrywały się w wolnej przestrzeni nadbrzeża, wynika z chęci stworzenia dobrej ekspozycji dla układów choreograficznych. Także i decyzja obsadowa, aby w sztuce występowała tak liczna gromada mieszkańców wioski, jest zasadna z powodu konieczności wykonania kilku grupowych tańców.

Roppel w swojej sztuce nie tworzy własnych układów tanecznych, lecz nawiązuje do tego, co wcześniej, jeszcze przed II wojną światową, przygotował Paweł Szefka[18]. Autor utworu zakłada, że na scenie pojawią się dwie części tańców kaszubskich. Wśród około 10 układów występuje wymieniony w didaskaliach: *dżëk*, *kòses* oraz taniec z liną. W zabiegu osadzenia utworu w przestrzeni nadmorskiej na pewno zasadne było wprowadzenie przez Roppla do akcji utworu *dżëka*, czyli tańca, którego pochodzenie prawdopodobniej pochodzi z tradycji skandynawskiej. Ponieważ jest tańczony przez mężczyzn i ma charakter gwałtowny, kojarzy się go zwykle z życiem marynarzy i korsarzy. Roppel w didaskaliach *Żeglarza* opisuje również jeden z tańców, który wykonywany jest z kuflami. Jest to *kùflôrz*, zwany też jako *rëbôcczi tuńc*[19], a więc układ ruchowy wyrażający radość rybaków z powodu bogatego połowu. Z tekstu sztuki słyszymy również, że tancerze wykonują układ zwany *kòses*, czyli oryginalnie taniec wykonywany na zakończenie sianokosów, lecz w sztuce mający być po prostu tańcem uroczystym i dostojnym[20]. Postacie śpiewają również pieśń, która wykonywana jest z tańcem *Wele Wita*, a więc wesołym układem pierwotnie wiążącym się z owocobraniem[21]. Ze względu na rozwój poszczególnych scen sztuki można sądzić, że z innych tańców, które opracował Szefka, a pewnie miałyby się pojawić w sztuce, są jeszcze: *wôłtôk* a więc układ choreograficzny naśladujący ruchami rąk i ciała ruch fal morskich[22], *Marëszka*, układ liryczny, tańczony parami, pochodzący z kręgu skandynawskiego. Natomiast wywołany przez Roppla taniec z liną, której końce trzymają kobieta i mężczyzna, to rodzaj ruchowej zabawy tanecznej, która naśladuje przekomarzanie się zakochanych i najprawdopodobniej jest autorską wersją układu choreograficznego znanego na Kaszubach jako taniec pt. *Nasza nënka*[23].

---

[15] L. Roppel, *Żeglôrz „Złocëstégò Słuńca"*, s. 585–586.

[16] Tamże, s. 586.

[17] Zarysowany w sztuce obrzęd odwzorowywał dawne hierarchiczne stosunki w społeczeństwach pierwotnych. Podobne relacje odnaleźć można w obrzędowości „wyzwolin" kosiarzy czy pasterzy. Patrz opisy etnograficzne np. W pracach Friedricha Lorentza, *Zarys etnografii Kaszub*, [w:] tegoż, A. Fischer, T. Lehr-Spławiński, *Kaszubi. Kultura ludowa i język*, Toruń 1934 czy Bożeny Stelmachowskiej, *Rok obrzędowy na Pomorzu*, Toruń 1933.

[18] P. Szefka, *Kaszubskie pieśni i tańce ludowe*, Wejherowo 1936 [we współpracy z Z. Madejskim].

Tańce, które pojawiają się w sztuce Roppla mają wywołać nastrój radości, zabawy, żywotności i siły. Ich cecha naśladownictwa zachowań czy zawodów powoduje, że także i w choreograficzny sposób można było ukazać pewną atrakcyjność i oryginalność kaszubskiej tradycji ludowej wobec innych kultur. Fakt, że w doborze tańców kaszubskich Roppel zwrócił się do osiągnięć Pawła

---

[19] P. Szefka, *Tańce kaszubskie*, Gdańsk 1958, zeszyt I, utwór 17.

[20] Tegoż, *Tańce kaszubskie*, z. I, utwór 65.

[21] Tegoż, *Tańce kaszubskie*, Gdańsk 1969, zeszyt III, utwór 25.

[22] Tegoż, *Tańce kaszubskie*, z. I, utwór 25.

[23] Do pełnej analizy obecności tańców w utworze Roppla należałoby zastosować narzędzia dyskursu choreologicznego. (inspirujący pod tym względem jest tom *Taniec, choreologia, humanistyka. Tom jubileuszowy dedykowany Profesorowi Roderykowi Langemu / Dance, choreology, humanities. Jubilee volume dedicated to Professor Roderyk Lange*, red. D. Kubinowski, Poznań 2000). Jest to tym bardziej zasadne, że o ile w zakresie muzykologicznych badań nad tradycją kaszubską zrobiono i wciąż czyni się dużo, o tyle w zakresie opisu tańca kaszubskiego, po propozycjach Szefki sprzed kilkudziesięciu (sic!) lat, brak dziś metodycznych badań.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Szefki[24] świadczy, że chciał swoją propozycję wzbogacić sprawdzonym już czynnikiem muzyczno-ruchowym.

Osobną kwestią istniejącą na pograniczu literatury i muzyki są pieśni zawarte w sztuce Roppla o Janie z Kolna. Występują one kilkakrotnie i można je przyporządkować do różnych gatunków występujących w tradycji kaszubskiej[25]. Nie wchodząc w ich analizę stylistyczną, warto choćby wspomnieć o kilku… Oto na samym wstępie sztuki pojawia się miłosny utwór śpiewany przez chór dziewcząt o incipicie: „Plecem sobie wińce z jaglënë i jodlënë…”[26], zaś pod koniec pierwszej sceny rozbrzmiewa utwór o podobnym nastroju rozpoczynający się od słów „Znad mòrza dolecôł tu spiéw: Ahòj! Ahòj!”[27]. Także na koniec drugiej odsłony chóralnie wykonywany jest mazurek rozpoczynający się od słów: „Wide – Wide – Wita nasze mòrze”[28], podobnie też wygląda finał trzeciej odsłony z pieśnią z tekstem „Pòzdrówta mi tatka, pòzdrówta mie matkã”[29]. Już z tego zestawienia wynika, że pieśni w sztuce Roppla są ważnym elementem kompozycyjnym, istotnym czynnikiem dynamizującym ekspozycję dla postaci. Ilość pieśni w utworze wraz z możliwością śpiewu solowego, duetowego, grupowego i chóralnego powoduje, że choć sztuka nie staje się wodewilem, to przecież autor wyraźnie czyni z muzyczności niezbywalny element estetycznego oddziaływania[30]. *Żeglôrz* jest więc utworem polimedialnym: literackim, teatralnym, muzycznym i choreograficznym.

---

[24] Patrz szerzej o Szefce: B. Breza, *Wprowadzenie*, [w:] *Paweł Szefka w historii i kulturze Kaszub. Antologia utworów*, red. B. Breza, Wejherowo 2000, s. 5–10; M. Kaliński, *Paweł Szefka. Zasłużony folklorysta Kaszub*, Łęczyce 2007; E. Pryczkowski, *Paweł Szefka – wybitny kaszubski folklorysta*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2014, s. 330–336; J. Borzyszkowski, *Czasopismo „Kleka” – Wejherowo 1937–1939 a grono związanych z nim twórców literatury kaszubskiej*, [w:] J. Ceynowa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, s. XXVI–XXVII; Ł. Zołtkowski, *Paweł Szefka – od strzebielińskiego muzyka do zaklinacza kaszubskości. Literacko-etnograficzny rekonesans*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii, [84], 2015, z. 2, s. 176–185; D. Kalinowski, *Antropologiczny wymiar sztuk Pawła Szefki*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2017, s. 163–173.

[25] Patrz hasła dotyczące gatunków muzycznych w pracy: *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne*, red. W. Frankowska, Gdańsk 2005.

[26] L. Roppel, *Żeglôrz „Złocëstégò Słuńca”*, s. 581–582.

[27] Tamże, s. 586–587.

[28] Tamże, s. 590–591.

[29] Tamże, s. 600.

[30] Opis i interpretacja składników muzycznych w dramacie Roppla może się zatem stać osobnym przedmiotem analiz czynionych w dyskursie muzykologicznym.

Roppel mityzujący

Na początku rozważań wspomniałem, że sztuka Leona Roppla jest specyficzną niejednolitą gatunkowo konstrukcją estetyczną. Po ukazaniu składników obrzędowo-obyczajowych istniejących w kontekście kultury ludowej warto jeszcze wskazać na profil historyczno-mitologiczny. Co do historii rozumianej akademicko jest jasne, że postać Jana z Kolna, jak i zresztą inne postacie występujące w sztuce, nie odpowiadają swoim statusem rzeczywistym realiom czasów połowy XV w. Anachronizm w zarysowaniu postaci scenicznych, języka, jakim się posługują czy zachowań społecznych jest ewidentny, ale przecież Roppel – jak każdy artysta – ma prawo luźno nawiązywać do prawdy historycznej, bardziej zajmując się prawdą artystyczną. Ważniejszy jest zatem czynnik mitotwórczy, czyli takie zabiegi podmiotu dramatycznego, które specyficznie przedstawiają postaci, fakty, przestrzeń czy czas, budując z nich obrazy i idee o walorach wartości moralnych, filozoficznych czy kulturowych.

W takim świetle występuje w sztuce nade wszystko Jan z Kolna. W kreacji Roppla jest to młody człowiek, który wywodząc się z kaszubskiej wioski i rozpoczynając karierę żeglarską pod obcą banderą, nie zapomniał o swoich korzeniach i stale wraca do ojczyzny z radością i tęsknotą. Co więcej, zdobywszy światowe zaszczyty a nawet szlachectwo, nie wywyższa się nad innych i potrafi współżyć z prostymi mieszkańcami wioski. Bardzo wyraźnie różni się tą cechą od pomorsko-polskiego szlachcica Doliwy, który zniewala swoich poddanych, traktując ich z wyższością i pogardą. Jan z Kolna widząc nadużycia Doliwy, postanawia wszystkich swoich wiejskich znajomych wykupić i nadać osobistą wolność, co świadczy o wysokim poczuciu sprawiedliwości i szlachetności. Równie ważna jest cecha odwagi młodego żeglarza, jego ciekawości świata oraz poświęcenia własnego szczęścia dla wyższych celów. Jan mimo namów znajomych, zachęt ukochanej i wydawałoby się wspaniałej perspektywy spokojnego życia, postanawia wybrać życie niewygodne, niepewne i niebezpieczne, ale za to pełne ekscytacji i wyrażające ducha przedsiębiorczości i niepokory. To w systemie wartości sztuki Roppla ważniejsze wartości, aniżeli dobra materialne w złocie lub zaszczyty w hierarchii społecznej.

W *Żeglarzu „Złocistego Słońca”* oprócz Jana z Kolna występują również inne postacie, które niosą ze sobą ponadmaterialne wartości. Są to cieśle, dbający o jakość swojej pracy i doceniający wspólną pracę maszoperii, mieszkańcy wioski, którzy ratują swojego bliskiego z opresji Gdańszczan, wreszcie starzy rybacy, którzy rozmawiają ze sobą o braku szacunku ludzi wobec bogactw morza, o nieumiejętności wspólnej pracy czy też o zapominaniu faktu, iż smak życia pojawia się tylko wtedy, kiedy trzeba zwalczać braki, przeciwności i cierpienie.

Specyficznym obrazem lepszej przyszłości jest mały kaszubski chłopiec – Jan, który został obdarowany przez głównego bohatera utworu sakiewką z monetami. Pozytywność figury chłopca bierze się nie tylko z tego, iż zabezpieczenie finansowe pozwoli mu się wykształcić i godnie żyć, ale i w tym, że nie zapomniał on o duchu morza, chęci podróżowania i odkrywania nowej rzeczywistości. W sensie ideowym utworu takie właśnie obrazy rozsuwane przez Roppla skłaniają do przekonania, że nie tylko przypowieść, taniec czy pieśń stanowią o kondycji kaszubszczyzny, ale również i samoświadomość, o którą trzeba dbać od najwcześniejszych lat życia.

Abstrakt

Żeglarz „Złocistego Słońca” Leona Roppla, czyli sceniczny obraz Jana z Kolna

Artykuł ukazuje literacką postać Jana z Kolna. Ten rzekomy odkrywca Ameryki Północnej to postać legendarna wykreowana w historii oraz literaturze polskiej. Szczególne warunki społeczno-kulturowe dziewiętnastego wieku sprawiły, że kreacja podróżnika i odkrywcy z XV w. pojawiła się jako odpowiedź na ogólnopolską potrzebę posiadania wielkiego bohatera w czasach narodowej niewoli.

Mit literacki Jana z Kolna przejęła literatura kaszubska, co widać w utworach np. Hieronima Derdowskiego, Alojzego Budzisza oraz Leona Roppla. Właśnie temu ostatniemu twórcy warto poświęcić więcej uwagi, ponieważ napisał w 1949 roku utwór sceniczny ukazujący związki Jana z Kolna z Kaszubami. W wyobrażeniu Roppla Jan z Kolna to ambitny, przedsiębiorczy i odważny młody człowiek, który zamierza w XV w. udowodnić, że ziemia jest kulista.

Abstract

The sailor of “Złociste Słońce” by Leon Roppel, i.e. the scenic picture of Jan of Kolno

The paper presents the literary figure of John of Kolno (John Skolvus). This alleged explorer of North America is a legendary figure created in Polish history and literature. Due to the special socio-cultural conditions of the 19th century, the creation of a traveler and explorer of the 15th century appeared as a response to the nationwide need to have a great hero after Poland had lost its independence.

The literary myth of John of Kolno was also used in Kashubian literature, as can be seen in the works of Hieronim Derdowski, Alojzy Budzisz and Leon

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Roppel. Roppel deserves more attention because in 1949 he wrote a play showing the relationship between John of Kolno and Kashubia. According to Roppel, Jan of Kolno is an ambitious, enterprising and courageous young man who intends to prove in the 15th century that the earth is spherical.

Bibliografia:

Bartmiński Jerzy, *O języku folkloru*, Wrocław 1973.

Borzyszkowski Józef, *Czasopismo „Kleka" – Wejherowo 1937–1939 a grono związanych z nim twórców literatury kaszubskiej*, [w:] J. Ceynowa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki"*, oprac. H. Makurat, J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, Gdańsk 2015.

Breza Bogusław, *Wprowadzenie*, [w:] *Paweł Szefka w historii i kulturze Kaszub. Antologia utworów*, red. B. Breza, Wejherowo 2000, s. 5–10.

Ceynowa Józef, Roppel Leon, Derc Klemens, Bianga Jan, Szefka Paweł, Schroeder Franciszek, *Poezja twórców z kręgu „Klëki"*, oprac. H. Makurat, J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, Gdańsk 2015.

Derdowski Hieronim, *Kaszubë pod Widnem*, Gdańsk 2006, s. 15.

Dudziński Andrzej, *Manuskrypt Jana Żeglarza*, Wrocław 2012.

Górski Konrad, *Uparta legenda o Janie z Kolna*, „Głos Demokratyczny" 1946, nr 1, s. 1.

Kadłubiec Karol D., *Problematyka badań nad gawędziarstwem ludowym*, [w:] *Ludowość dawniej i dziś. Studia folklorystyczne*, red. R. Górski, J. Krzyżanowski, Wrocław 1973.

Kalinowski Daniel, *Obrzęd, obyczaj, historia. Ku antropologii teatru kaszubskiego*, [w:] D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Od Smętka do Stolema. O literaturze Kaszub*, Słupsk–Gdańsk 2009, s. 195–214.

Kalinowski D., *Antropologiczny wymiar sztuk Pawła Szefki*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2017, s. 163–173.

Kaliński Maciej, *Paweł Szefka. Zasłużony folklorysta Kaszub*, Łęczyce 2007.

Kamiński Edmund, *O niezwykłym człowieku słów kilka. Leon Roppel (1912–1978)*, Wejherowo 2018.

Kosidowski Zenon, *Rumaki Lizypa*, Warszawa 1968.

Lelewel Joachim, *Historia geografii i odkryć*, [w:] tegoż, *Pisma pomniejsze geograficzno-historyczne*, Warszawa 1814, s. 57–58.

Lelewel J., *O odkryciu Ameryki przez Jana z Kolna*, „Orędownik Naukowy" 1842, nr 41, s. 325.

Lorentz Friedrich, *Zarys etnografii Kaszub*, [w:] tegoż, A. Fischer, T. Lehr-Spławiński, *Kaszubi. Kultura ludowa i język*, Toruń 1934.

Maciejowski Wacław A., *Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do r. 1830*, Warszawa 1851, t. 3.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Makowski Bolesław, *Gawęda ludowa. Pisarze i gawędziarze ludowi*, „Litteraria" 1992, t. 22, s. 53–55.

Marchaj Czesław, *Jan z Kolna, legenda czy fakt historyczny*, „Problemy" 1953, nr 6, s. 393.

Mianecki Adrian, *Stworzenie świata w folklorze polskim XIX wieku i początku XX wieku*, Toruń 2010.

Molenda Jarosław, *Mity polskie*, Warszawa 2016, s. 57–67.

Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne, red. W. Frankowska, Gdańsk 2005.

Oleszczyński Antoni, *Wspomnienia. Cz. 1: O Polakach, co słynęli w obcych i odległych krajach*, Paryż 1843, s. 4.

Olszewicz Bolesław, *O Janie z Kolna, domniemanym polskim poprzedniku Kolumba*, „Przegląd Geograficzny" 1933, z. 2–4, s. 51–65.

Pryczkowski Eugeniusz, *Paweł Szefka – wybitny kaszubski folklorysta*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2014, s. 330–336.

Rogowski Zbigniew K., *Historia jednego odkrycia, czyli o polskim Kolumbie*, „Ziemia" 1957, nr 2, s. 11–12.

Roppel Leon, *Narodziny ludowego dramatu kaszubskiego*, „Trybuna Literatów i Artystów" 1938, nr 2–3;

Roppel L., *Karnowski, Heyke, Majkowski jako przedstawiciele regionalnego teatru kaszubskiego*, „Rejsy" 1948, nr 8.

Roppel L., *Żeglôrz „Złocëstégò Słuńca" abo Òdéńdzenié Jana z Kòlna*, [w:] *Antologiô kaszëbsczi dramë. Spòd strzechë na binã*, oprac. B. Ugowska, Gdańsk 2011.

Samp Jerzy, *Wieczne dalej*, [w:] *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk 1987, s. 134–140.

Smolińska Teresa, *Typologia gawędziarzy ludowych. Stan badań, propozycje klasyfikacji*, „Literatura Ludowa" 1986, nr 1, s. 21–31.

Stachelski K. J., *Mityczny Jan z Kolna*, „Zeszyty Kolneńskie" 2006, nr 1, s. 11–14.

Stelmachowska Bożena, *Rok obrzędowy na Pomorzu*, Toruń 1933.

Szefka Paweł, *Kaszubskie pieśni i tańce ludowe*, Wejherowo 1936 [we współpracy z Z. Madejskim].

Szefka P., *Tańce kaszubskie*, Gdańsk 1958, zeszyt I, utwór 17.

Szefka P., *Tańce kaszubskie*, Gdańsk 1969, zeszyt III, utwór 25.

Zdziarska Beata, *Żeglarz Złocistego Słońca*, „Pomerania" 1998, nr 1, s. 8–10.

Taniec, choreologia, humanistyka. Tom jubileuszowy dedykowany Profesorowi Roderykowi Langemu / Dance, choreology, humanities. Jubilee volume dedicated to Professor Roderyk Lange, red. D. Kubinowski, Poznań 2000).

Zołtkowski Łukasz, *Paweł Szefka – od strzebielińskiego muzyka do zaklinacza kaszubskości. Literacko-etnograficzny rekonesans*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii, [84], 2015, z. 2, s. 176–185.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Adela Kuik-Kalinowska
Akademia Pomorska w Słupsku

Rëbôcë, rëbôcë, cëż wa tu robita? – Obrazy rybaków w pieśni i poezji Kaszub

Fishermen, fishermen, what are you doing here? – Images of fishermen in Kashubian songs and poems

Słowa kluczowe:
literatura kaszubska, poezja marynistyczna, rybacy, motyw Morza Bałtyckiego, tematyka egzystencjalna

Key words:
Kashubian literature, maritime poetry, fishermen, motif of the Baltic Sea, existential themes

Rybacy i żywioł morza

„Rëbôcë, rëbôcë, / Cëż wa tu robita?”– tym pytaniem retorycznym otwiera Paweł Szefka jeden ze swoich utworów poetyckich zatytułowany *Rëbôcë*[1]. W odpowiedzi czytamy: „naprôwiómë sécë”, a dalej chciałoby się dodać: „më tu rëbë łowimë òd wiedno?”. Jak każdy region związany jest z krajobrazem przestrzeni, który kształtuje wrażliwość człowieka, tak przestrzeń Pomorza w sposób

---

[1] P. Szefka, *Rëbôcë*, [w:] J. Ceynowa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, oprac. i przypisy H. Makurat, wstęp: J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, H. Makurat, Gdańsk 2015, s. 397–398.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

prymarny wyznacza Bałtyk. Z tą przestrzenią mieszkaniec Pomorza identyfikuje się najsilniej, bowiem obcuje z nią od najwcześniejszych lat życia. Ona oddziaływuje na jego całościowe ukształtowanie, co doskonale odzwierciedla między innymi twórczość literacka, oddając w obrazowym zapisie przede wszystkim tych, którzy zawdzięczają żywiołowi morza swoją egzystencję. A zatem trud rybaków, ich heroiczna w wielu momentach praca, czasem okupiona nawet ceną życia odnajduje swój artystyczny przekaz w słowie literackim. Bałtyk to przestrzeń życia, ale także śmierci. Można bez wątpienia zaryzykować tezę, że bez morza nie byłoby Kaszub, bez Kaszub – Bałtyku. Tę zależność ukształtowały dzieje historyczne, społeczne, a także geograficzne Pomorza. Kaszubi z dawien dawna chronią pasma nadmorskiego, są swoistym transferem pomiędzy Polską a Skandynawią. Jak wiele znaczy morze dla bytu Kaszubów najdobitniej o tym opowie sztuka, przejawiająca się chociażby w pieśni (rybackiej „kòlibiónce” – muzycznemu odbiciu szumu fal i wiatru), a także w poetyckim, metaforycznym słowie poezji. Morze w pieśni i poezji Kaszub jest równoprawnym żywiołem jak ziemia, jest formą bytu, bez której trudno byłoby człowiekowi utrzymać podstawy egzystencji w tej części Polski. Tym człowiekiem morza – jest rybak, znający głębiny i tajemnice tego żywiołu jak nikt inny. Gospodarz jest piastunem roli, rybak – morza. W pieśni i w poezji Kaszubów ten silny i wręcz nierozdzielny związek wyrażany jest bardzo często. Artyści zarówno w słowie śpiewanym, jak też pisanym Bałtyk traktują jako żywioł swojski, emocjonalnie bliski, o który należy dbać i chwalić w opisach literatury czy muzycznego słowa.

Pisząc z dzisiejszej perspektywy o literaturze kaszubskiej, w odniesieniu do kreowanych w niej obrazów rybaków trzeba pisać o żywiole morza i „topice marynistycznej”, która obecna jest w twórczości poetów związanych w sposób bezpośredni „z Bôłtem”[2]. W ostatniej dekadzie żywiołowi morza tomik poetycki poświęcił Marian Selin, *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, wydany staraniem oficyny „Region” w 2016 roku[3]. O znaczeniu w literaturze kaszubskiej, żywiołu morza i ludzi z nim związanych czytamy:

> Najbardziej oczywistym motywem poezji pomorskiej jest morze i przestrzeń z nim związana. Topikę marynistyczną można wyznaczyć poprzez obrazy

---

[2] Fragmenty wypowiedzi tutaj zawartych znajdują się w rozdziale książki mojego autorstwa *Kaszubi i żywioł wody*, [w:] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011, zwł. s. 181–190.

[3] Żywiołowi morza osobny tomik poetycki poświęcił Marian Selin, *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, Wejherowo–Gdynia 2016.

> morza, przedstawienie zmienności żywiołu wody, opis plaży, realia życia codziennego oraz pracy ludzi morza i Pomorza[4].

Pisanie o obrazach rybaków i topice morza jest dziś przede wszystkim decyzją estetyczną, nie zaś np. wynikiem statusu zawodowego twórcy[5]. Fala wzmożonego zainteresowania literatury morzem przypadła na okres dwudziestolecia międzywojennego i, jak pisze Ryszard Karwacki, wiele wówczas rozprawiano (przede wszystkim w literaturze polskiej) na tematy związane z Bałtykiem i ówczesną polityką morską państwa polskiego. O sile fascynacji morzem i rybacką społecznością wymownie świadczą słowa Hieronima Gołębiewskiego zawarte w pisanych przed dziesiątkami lat *Obrazkach rybackich* (pierwsze wydanie w 1910 roku). Morze nabiera tutaj znamion niemal sakralnych:

> Dzisiaj ludność wyspy coraz bardziej się powiększa i nie dziw, bo lud zdrowy, trzeźwy, pracowity; gorzałki nie ma, kulturą nowomodną mało jeszcze oblizany, chwali Pana Boga i na utrzymanie swoje ciężko pracuje. Bo zawód rybacki nielekki bynajmniej. […] Codziennie, kiedy wychodziłem przed wieczorem na przechadzkę, ciągnęli rybacy do morza, po trzech wsiadali na łódkę i dalej na morze.
>
> – A zimą co robią rybacy? – pytacie się mnie. Oto niewiasty i dzieci sieci wiążą, a mężczyźni się zatrudniają połowem na psy lub świnie morskie lub łowieniem w sieci kaczek morskich. Z tłuszczu pierwszych wytapiają tran, ich wątroba jest delikatesem; a kaczki morskie dobrze podobno smakować mają[6].

Tak więc rybacki obrazek ukazuje codzienne życie ludzi parających się pracą na morzu. Współczesny czytelnik otrzymuje materiał dotyczący powszedniej egzystencji Kaszubów nie tylko w czasie sezonu w połowach ryb, ale także w miesiącach zimowych, kiedy prace są głównie skoncentrowane na naprawie sieci przez rodziny rybackie bądź połowie w morzu, a później wytapianiu tranu „z psów”.

---

[4] D. Kalinowski, *Powrót i wrastanie. Obrazy literackie na polskim Pomorzu 1945–1965*, [w:] *Dzieje wsi pomorskiej. VII Międzynarodowa Konferencja Naukowa*, red. A. Chludziński, R. Gaziński, Dygowo–Szczecin–Pruszcz Gdański 2008, s. 259.

[5] Dokumentują to niektóre z artykułów książki zbiorowej *Literatura Wybrzeża po 1980 roku*, red. T. Arendt, K. Turo, Gdynia 1999. Myślę tutaj zwłaszcza o artykułach Andrzeja K. Waśkiewicza *W kwestii dokumentacji bieżącej*, s. 15–24 oraz Ewy Nawrockiej *Literatura Wybrzeża gdańskiego w latach 1989–1999*, s. 25–43.

[6] H. Gołębiewski, *Okręt w strądzie*, [w:] Tegoż, *Obrazki rybackie*, Gdynia 2008, s. 73.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

W prozie i poezji kaszubskiej morze jest stałym komponentem literackiego opisu, ponieważ było naturalną częścią przestrzeni życia dla Kaszubów, jak też dla wielu grup etnicznych wywodzących swe korzenie ze słowiańskiego źródła. Bałtyk w naturalny sposób decydował o podstawach egzystencji ludzi, a w perspektywie historycznej od wieków był symbolem pomorskich ziem Polski i oknem na świat w relacjach z państwami sąsiedzkimi (i nie tylko), również szlakiem wymiany handlowej, często wiodącej na dalekie lądy[7].

I tak dla Kaszubów zamieszkujących tereny nadbałtyckie obrazy morza i związana z żywiołem wody egzystencja ludu rybackiego decydują o pozytywnym wartościowaniu tej przestrzeni. Przykładem jest słynny w literaturze kaszubskiej poemat humorystyczny Hieronima Derdowskiego *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*[8]. Dla wielu ludzi pióra morze stawało się obiektem literackiej deskrypcji i tematem prowokującym do wielu refleksji. O atrakcyjności marynistycznej tematyki świadczą poetyckie zbiory, wśród których warto przywołać Władysława Pniewskiego: *Morze polskie i Pomorze w pieśni*[9], a także współcześnie wydany almanach wierszy pod podobnie brzmiącym tytułem: *Pomorze i morze w poezji*[10]. We *Wstępie* drugiego ze wspomnianych tomów znajdujemy akapit uwypuklający rolę twórczości kaszubskiej dla wizerunku morza w literaturze polskiej. Jak czytamy:

> Zainteresowanie Pomorzem, morzem i Kaszubami, ich odwiecznymi strażnikami i gospodarzami, wywołane przez młodokaszubów na początku XX wieku, wzrosło z chwilą odrodzenia Rzeczypospolitej i powrotu Polski nad Bałtyk.

---

[7] Motyw morza pojawia się u wielu pisarzy, poetów czy dramaturgów kaszubskich. Warto w tym miejscu odnotować twórczość F. Ceynowy, H. Derdowskiego, A. Majkowskiego, J. Karnowskiego, L. Heyke, F. Sędzickiego, A. Budzisza, A. Labudy, J. Trepczyka, J. Rompskiego, S. Bieszka, J. Piepki, A. Nagla, J. Walkusza, S. Pestki, S. Jankego, M. Selina, J. Łyska, J. Stachurskiego, A. Jabłońskiego czy R. Drzeżdżona.

[8] Por. H. Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł,* oprac. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Gdańsk 2007.

[9] W. Pniewski, *Morze polskie i Pomorze w pieśni*, Gdańsk 1931.

[10] *Pomorze i morze w poezji*, zebrali i opracowali: B. Arsoba, J. Borzyszkowski, Gdańsk––Szczecin 1998. W tomie znalazły się wiersze 42 autorów i jest to „tylko skromną reprezentacją tego, co mamy do dyspozycji w rzeczywistości. […] Pomorze, tak jak grafiki R. Stryjca, ma swoje własne oblicze poetyckie. Prezentują je tu same wiersze, ukazujące pomorskie bogactwo w różnorodności. Jego symbolicznym wyrazem może być różnorodna pisownia wierszy kaszubskich, języka literackiego Kaszubów, będącego – podobnie jak nowe społeczeństwo Pomorza i jego poezja – *in statu nascendi*" (fragment *Wstępu*, s. 7–8).

Niniejszy wybór rozpoczęto od poezji XIX-wiecznej, w której szczególne miejsce zajmuje twórczość kaszubska, ponieważ to ona pierwsza w poezji polskiej zaczęła świadomie opiewać morze i Pomorze, całe Pomorze historyczne, choć w większej części już zgermanizowane, niemieckie. Wraz z odwrotem niemczyzny i powrotem w tragicznych okolicznościach Polski nad Bałtyk rosło grono ludzi zauroczonych morzem, zakorzeniających się w tradycji kaszubskiej i pomorskiej, odnajdujących tu także nad Odrą swoją małą ojczyznę w miejsce dawnej utraconej.

W antologii tej odnajdziemy więc Aleksandra Majkowskiego i utwór *Kaszubski mit*, a w nim temat dotyczący zakreślenia przestrzeni granicznej potomków Wieletów, dalej Jana Karnowskiego – *Powjôstka*, Stefana Bieszka – *Moje Kaszëbë*, Leona Roppla – *Z piesnią do Cebie jidzema, Mateńko!*, Jana Rompskiego – *Volni Bôłt*, Jana Piepki – *Moje stronë*, *Bryza*, Stanisława Pestki – *Zaslubienié z Bôłtem*, Jerzego Stachurskiego – *Wieczór nad morzem*, Jaromiry Labudy – *Jesmë w morzu*, *Runita wodë*, Jana Walkusza – *Patrónka rëbôków*, Stanisława Janke – *Kaszëbskô*, *Bôłt* czy Bożeny Szymańskiej utwór *Bëło spokojné morze i cëché…*[11]. W tych „kadrach” poetyckich przeważa niezmienna cecha morza. Odbierane jest ono jako przestrzeń życia decydująca o zapewnieniu podstaw bytu ludzi mieszkających w jego sąsiedztwie, a tym samym „akceptujących trudne nieraz życie w tej krainie północy”[12]. Stanisław Telega podkreśla wpływ potężnego żywiołu na rozwój człowieka:

> Każde środowisko związane z charakterystycznym i potężnym żywiołem ma podobnie jak morze, swoją specyfikę, swoją magię, swój romantyzm i swój antyromantyzm. […] Podobnie jest z pojęciami <światopoglądu morskiego>, <kultury morskiej> czy <społeczeństwa morskiego>. Miały one kiedyś swój sens i były wyrazem istotnych różnic między lądem a morzem w okresie pierwotnych sposobów żeglarskiego bytowania, a więc całkowitej niemal dominacji morza nad człowiekiem[13].

---

[11] Przywołane nazwiska poetów, tytuły wierszy, a także ich fragmenty zostały zaczerpnięte z wyboru poezji, w którym temat morza stał się osią przewodnią: *Pomorze i morze w poezji…*, s. 5–151.

[12] Tamże.

[13] S. Telega, *Odkrycie Bałtyku w literaturze*, Poznań 1970, s. 31. Związek człowieka z żywiołem morza odzwierciedla struktury języka. Wpływ morza – jak konstatuje Telega – znać w językach czy obyczajach pewnych narodów od lat żyjących z morza i nad morzem, jak np. W angielskich czy norweskich (s. 31).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Morze nie jest zatem tylko przestrzenią pracy fizycznej, nie jest tylko rejonem doświadczania żywiołów, ale i sferą, w której historia dotyka teraźniejszości. Charakterystyczne dla nadmorskiego pejzażu kutry i łodzie rybackie, sieci rybackie, opustoszałe plaże, mewy przelatujące nad falami, są stałymi atrybutami artystycznych ujęć morskiego pejzażu. Korespondują z nimi dzieła sztuk plastycznych, a jeden z najpełniejszych wyrazów więzi z pejzażem morskim dał Marian Mokwa. Jego prace uwieczniają trud rybaków, wysiłek ich pracy. Artysta podkreśla realizm codzienności. Rybacy w ujęciach plastycznych Mokwy sportretowani zostali przy codziennych czynnościach, związanych z naprawianiem sieci rybackich, wypływaniem w morze na maleńkich kutrach, a siłę ich woli i hart ducha wydobywa artysta poprzez podkreślenie cech fizycznych (zgarbione sylwetki, poorane głębokimi bruzdami zmarszczki i spieczone słońcem twarze rybaków, silne od pracy, brunatne od żaru słońca i wiatru ręce „ludzi morza”)[14].

Rëbôcë Jana Trepczyka

W interesującym nas ujęciu tematu warto przywołać twórczość liryczną Jana Trepczyka, dla którego ziemia kaszubska to wyjątkowa przestrzeń geograficzna, jako unikatowej krainy morza i ziemi, w której miały miejsce wielkie wydarzenia historyczne, a także wtajemniczenia w świat natury. Kaszuby to w ujęciu poety przestrzeń wyjątkowa, a o jej wartościach świadczy bogaty krajobraz oraz ludzie żyjący według określonych wartości. W ujęciu Trepczyka ziemia kaszubska ma swojego gospodarza, który jest z nią silnie spojony, jak w wierszu *Mòje strone*, ukazującym więź emocjonalną, egzystencjalną i duchową z ukochanym miejscem. W zbiorze wierszy *Odecknienié* Trepczyka znajdują się wiersze opiewające pracę i trud rybaków oraz ludzi morza wyrażoną zwłaszcza w piątej części zbioru poezji. Już same tytuły liryków wskazują jak ważne miejsce w poetyckiej świadomości „Méstra Jana” zajmują rybacy i morze, które jest przestrzenią ich żmudnej, trudnej pracy. Warto przywołać utwory o takich tytułach jak: *Na zôloju* (*Rëbôk*, *Przodë, dali*, *Hej morze, morze!*, *Dënëga*, *Morze*, *Hej, na morze*, *Pojuga*, *Na wałë*, *Rëbôcë*, *Na łów*, *Mësla rëbôka*, *Na sztrądze*). Wiersz Trepczyka *Hej, morze, morze!* jest

---

[14] Większy zbiór prac artysty reprodukowany jest w albumie: M. Mokwa, *Malarstwo*, oprac. W. Zmorzyński, Pelplin 2003.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

swoistym hymnem powstałym ku czci morza i jego znaczenia dla egzystencji człowieka. Pieśniowe zawołanie, które otwiera liryk: *Hej, morze, morze, lubotné morze!* powtórzone w kilku różnych konfiguracjach znaczeniowych, wskazuje na emocjonalną więź, a także patriotyczny związek mieszkańca ziemi pomorskiej z przestrzenią morza[15]. W utworze lirycznym morze jest jedną z najwyższych wartości:

O naji morze! Të jes nóm chëczą,
Kol ce le mieszkac chcemë, żëc.
Czë jes nóm gladą, czë wałë rëczą,
Kol ce na wasze wôrt je bëc.

Hej, morze, morze, zybiącé morze!
Na twojich wałach nasz je môl.
Głęboką brózdą bôt po ce orze.
Zdżinąc za ce nóm nie mdze żôl[16].

Poeta w formie zaimka „naji” podkreśla zbiorowość tych, którzy jednoczą się z żywiołem Bałtyku i nazywają morze domem („chëczą”), a także największą wartością, zwłaszcza, że w jednym z wersów obecna jest myśl złożenia życia w ofierze „Bôłtu”, gdyby nastała taka konieczność.

Wile, wile, wita – rëbôk wiedno – rybacka poezja klekowców

Twórczość poetycka pokolenia klekowców odnosiła się do kilku podstawowych tematów, w tym także do przestrzeni Bałtyku oraz ludzi zamieszkujących w jego sąsiedztwie[17]. Wiodące motywy odnosiły się do morza i rybaków, trudu ich pracy oraz powszedniej egzystencji. Liryka Józefa Ceynowy i Leona Roppla mocno zakorzeniona jest w realiach północnych, nadmorskich Kaszub. Wiele

---

[15] J. Trepczyk, *Hej, morze, morze!*, [w:] Tegoż, *Odecknienié*, Gdańsk 1997, s. 101.

[16] Tamże.

[17] Fragment dotyczący roli morza, portretu rybaków i opis ich codziennej pracy znajduje się w rozdziale mojego autorstwa *Patriotyczne przesłanie niesione wierszem*, [w:] J. Ceynowa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*…, zw. S. XLIII, XLIX,LVI, LVII,

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

utworów poetyckich dotyczy doli rybackiej[18], egzystencji połączonej z żywiołem morza i jego bezwzględną siłą, a przykładem tematyki marynistycznej są wiersze Leona Roppla: *Swiąteczny rëbôk*, *Morsci diôbeł*, *O morsciëch wiatrach*, *Gòsk*, *Rëbackô dumka*, *Nowô piesniô rëbackô*, *Nad morzem, północą*, Józefa Ceynowy: *Story rebok do knopa*, *Zbłądzony bôt*, *Rebacczi bot*, Klemensa Derca *Żôle morsczéch piôsków*, Jana Biangi *Morze* czy też Pawła Szefki *Morskô cëszba nad Rewą* oraz *Morze, chto të jes*. Znaczenie morza dla Kaszubów-rybaków wyraził L. Roppel słowami szoca – mazurka *Wile, wile wita…*:

> Wile, wile, wita – nasze morze,
> Wile, wile, wita – tym jesc daje,
> Wile, wile, wita – chto je zmoże,
> Wile, wile, wita – chto je znaje.
> Wile, wile, wita – rëbôk wiedno
> Wile, wile, wita – cos zrëbaczy,
> Wile, wile, wita – bo mu morze
> Wile, wile, wita – wiele znaczy… [19]

Ten pisany w pieśniowo-tanecznej formie utwór wyraźnie ukazuje rolę morza w życiu rybaków, a także wzajemną zależność pomiędzy ludźmi bardzo dobrze znającymi tajniki morskiego żywiołu. Ta wzajemna zależność pokazuje, że rybacy niejako „od zawsze" znają naturę tego żywiołu i rolę, jaką pełni w ich codziennej egzystencji, bowiem w wersie: „Wile, wile, wita – chto je znaje" pojawia się odpowiedź w kolejnych linijkach szoca – mazurka: „Wile, wile, wita – rëbôk wiedno / Wile, wile, wita – cos zrëbaczy".

Poeci przywołują także dawną historię dotyczącą heroizmu Kaszubów w walce z najazdem Szwedów, o którym pisze Józef Ceynowa w wierszu *Puck sztotno zdrzi*:

> Te był wiedno okrętów kotwicą,
> w krzekwach je chronił twój cechi port,
> Szwedze krwią mele jego strażnice,
> bo ich prale sztolemny reboce,
> co w nech biôtkach wieldzi miele part.[20]

---

[18] Zob.: J. Treder, *Wybrane aspekty języka kaszubskich rybaków morskich*, [w:] Tenże, *Odmiany kaszubszczyzny. Słownictwo religijne, językoznawcze, rybackie i karciane*, Kartuzy 2010.

[19] L. Roppel, *Wile, wile, wita…*, [w:] *Naszé stronë…*, s. 26.

[20] J. Ceynowa, *Puck sztotno zdrzi*, „Pomerania" 1969, nr 2.

Ważnym hasłem była też polityka wzmocnienia Pomorza i Kaszub na płaszczyźnie gospodarczej (podkreślanie wagi położenia geograficzno-ekonomicznego związanego z dostępem do Bałtyku). Jan Bianga w wierszu *Muerze* pisze o jego wartości i znaczeniu:

Hej muerze te nasze jedno!
Bez Cebie be bołe dzis zle.
Le z tobą złączoni na wiedno
Cały swiat ue nas ju wié.
A spiéwosz te sobie muerze
Ued wieków to samue i jedno:
Dlo Puelszci należy Puemorze!
Te z nim na wieci – na wiedno![21]

Z kolei Leon Roppel jako poeta podejmował tematy istotne dla rozwoju i umacniania tożsamości Kaszubów. Stąd liczna grupa wierszy dotycząca Gdańska, któremu poświęcone zostały utwory: *Gduński Żuraw i Gduńczón*, *Zabawa we Dworze Artusa* czy też *Rum omnium fundamenta*:

To rzec mogę dzisô i wszëtkim i smiało,
Że nima jak GDUŃSK nasz na swiece,
Bo miasto to pierwszé sens żëcô poznało,
Spragnionëch, zdrożonëch tak wiedno witało
I miało w radosnij opiece:
Rum omnium fundamenta[22]!

W poetyckiej wizji Roppla Gdańsk jest miastem przede wszystkim rybaków i mieszczan. Poeta kreując poetycką wizję Gdańska odchodzi od patetycznych środków ekspresji na rzecz budowania opisu miejsca poprzez styl bycia i związane z nim zwyczaje. Stylistyka tych wierszy jest humorystyczno-sarkastyczna, a przedmiotem, którego ona dotyczy jest element kultury biesiadno-towarzyskiej rybaków i mieszczan. Rybacy są także obecni w kolędach Leona Roppla, przepojonych liryzmem, czułością i ciepłem (*Godë znad wodë, Nad morzem, północą*). Kołysanka *Bibi, Synku, bi… / Kolybiônka Nôsjętszyj Panienczi*).

---

[21] J. Bianga, *Muerze*, „Kleka” 1938, nr 1.

[22] P. Tóna, *Rum omnium fundamenta*, [w:] *Naszé stronë*, Warszawa 1955, s. 31–32.

Także u Józefa Ceynowy szczególnie eksponowana jest swojska przestrzeń morza. W poezji Kaszub marynistyczne wiersze Józefa Ceynowy tworzą osobną grupę tematyczną jego twórczości. Są one wśród twórczości kaszubskiej najliczniej reprezentowaną przez poetę – piewcę morza i rybackiej doli. Jest to osobny typ liryki. Dla przykładu warto przywołać tytuły tych wierszy, w których przeżycie poetyckie skoncentrowane jest na opisie Bałtyku i doli rybaków: *Morze – rëbackô ksęga*, *Powrót z morza*, *Morze starżą stoji*, *Gôdka morza*, *Ciéj nóm wicher… (Rëbackô spiewa)*, *Piesniô rëbôków*, *Dôka, dôka a dzé dodom?*, *Puck sztotno zdrzi*[23] czy *Zbłądzony bôt*. Wiersze, które podejmują motyw morza są nierzadko pieśniami dzielnych rybaków, wypływających w rejs. Pieśni rybackie wraz z opisywanymi w nich żywiołami: bryzą morską, wichrem, piorunami i burzami tworzą odrębny typ liryków koncentrujących się na kulturze rybaków, ich odwadze i trudzie morskiej pracy. Odwaga i znój pracy rybaków z Nordy znajdują poetycką realizację w utworze:

> Ciéj nóm wicher huczy, wëje,
> Gwiżdże, grô i rykô,
> Że na bôce nicht nie czëje,
> Co sę gôdô, krzykô –[24].

Interesującym zabiegiem poetyckim jest użycie form wyrazów dźwiękonaśladowczych, oddających siłę nadmorskiego wiatru, który „gwiżdże”, „grô”, „rykô”, a także „huczy” i „wëje. To poetyckie zdynamizowanie oddaje siłę jeszcze jednego żywiołu, który jest na tyle silny, że zagłusza rozmowy ludzi na „bôce”.

Rybackie obrazki egzystencjalne

Kolejną grupę wierszy o profilu egzystencjalnym stanowi liryka Jana Piepki i jego obrazki obyczajowe, wzięte z życia codziennego związanego z żywiołem morza. Ludzie, których portretuje Jan Piepka to rybacy, pełni odwagi, siły i hartu ducha. Przykłady tej liryki nawiązują do formy pieśni, która odzwierciedla szum i muzykę morza, opowiada o bezkompromisowym trudzie pracy rybaków. Wśród utworów poświęconych właśnie tej tematyce warto wymienić następujące wiersze: *Piesniczka*, *Mòrskô latarniô*, *Noc pò sztormie*, *Walcôszk „Wialdze” – grôjkòwi z Zakrzewa*, *Ballada Rëbacczim sécarkôm*, *Przë wãdce*. Kaszubi, którym poświęcona jest ta liryka są ludźmi, których egzystencja ściśle zespolona jest z żywiołem morza i od którego zależny jest ich byt oraz trwanie:

---

[23] Tematyka marynistyczna, artystyczne ujęcia morza i rybaków są realizowane także w malarstwie. Tematykę morza i rybaków nadmorskich wykorzystuje w swej twórczości plastycznej Marian Mokwa z serią prac portretujących rybaków, ich trud pracy, a także realizm morskiej codzienności (zob. M. Mokwa, *Malarstwo*, oprac. W. Zmorzyński, Pelplin 2003 oraz R. T. Bława, *Stolem z morza i Kaszub. Życie i twórczość Mariana Mokwy (1889–1987)*, Pelplin 2011).

[24] J. Ceynowa, *Ciéj nóm wicher… (Rëbackô spiewa)*, [w:] *Ma jesma od morza. Poezja i proza kaszubska o morzu*, Gdańsk 1963.

Wëgriwô mòrze piesniczkã stôrą,
Rëbacczé żëcé w ni zamkłé je;
Spiéwô ò wietrze, co rządzy chmùrą,
I w bôtów żagle ze złoscą dmie.

Zaspiéwô czasã piesniczkã gòrzu,
Wdzérają fale sã tedë w strąd.
A rëbôk spieszno séc zwijô w mòrzu
I wrôcô w stronë, gdze òstôł ląd.

Odmienną poetyką niż Jan Piepka posługuje się poeta średniego pokolenia – Jerzy Stachurski w wierszu *Przë sécach*, z tomu *Te pokazëją na mnie*[25]. Kierujemy się tutaj już nie w stronę mitu, a ku rzeczywistemu trudowi pracy ludzi morza – rybaków:

malowôł jem jich
jak wëcygelë z morza słuńce
o porénk
bëlë gwësny
że pomoże jim nafulowac kosze
pozdze przez całi dzéń[26].

W poezji Jerzego Stachurskiego realizm pracy rybaków staje się częstszym tematem poetyckich ujęć kaszubskiej, nadmorskiej egzystencji. Utwór *Przë sécach* dotyczy trudu rybackiej codzienności. Egzystencja zależna jest w tym przypadku od napełnionych rybami sieci. Poeta wprowadza jednak liryczną dwuznaczność. W plastycznym ujęciu dominującym znakiem-symbolem jest słońce. Ono wita rybaków o świcie, ono żegna ich o zmierzchu z nadzieją na udany połów. Plastyczna metafora: *wëcygelë z mòrza słuńce* / *ò pòrénk* wzmacnia trud ciągłego czekania na „efekt pracy”: *pòzdze przez całi dzéń* / *zdrzelë* / *w òtemkłé szerok remiona séców*, a jednocześnie jest prośbą-życzeniem o dobry, obfity połów: *bëlë gwësny* / *że pòmòże jim nafùlowac kosze.* Jednak czekanie na dobry połów zostaje przedłużone w czasie, do następnego dnia, bez jakiejkolwiek gwarancji na pomyślne wyciągnięcie sieci. Bo praca w tym wymiarze – jak pisze Michał Żerebny, omawiając prozę polskiego pisarza marynistycznego, Jerzego Pachlowskiego – to część losu człowieka morza, jego osobliwy trud zmagania się z żywiołem morza i samym sobą. Jest ona przekleństwem, katorgą i zarazem błogosławieństwem[27]. Zależność człowieka od praw natury, jego podporządkowanie się żywiołowi morza jest bezwarunkowe. Ono decyduje o „być albo nie być” rybaków. W wierszach poety obok morza pojawia się słońce, a w zasadzie metaforycznie oddany nastrój jego zachodu:

---

[25] Fragmenty dotyczące poezji J. Stachurskiego znajdują się w rozdziale książki *Kaszubskie morze, jeziora i rzeki*, [w:] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*…, s. 202–204.

[26] J. Stachurski, *Te pokazëją na mnie*, Gdańsk 1980, s. 23.

zdrzelë
w òtemkłé szerok remiona séców
ale wieczorã słuńce
spadło za bezremiã

---

[27] M. Żerebny, *Rybackie oblicze morza w prozie J. Pachlowskiego*, [w:] *Literatura Wybrzeża po 1980 roku*…, s. 208. Michał Żerebny, poddając interpretacji „morską i oceaniczną” prozę Jerzego Pachlowskiego, autora między innymi tomów opowiadań: *Delfiny idą pod wiatr* (1963 r.), *Ryba i słońce* (1971 r.), *Opowiadania morskie* (1977 r.) oraz powieści: *Wołanie horyzontów* (1977 r.), w podsumowaniu szkicu poddaje socjopsychologicznej refleksji problem „człowieka morza”. O problemie tym w świetle współczesnych nauk humanistycznych pisze: „Studia z zakresu psychologii i socjologii ludzi morza autorytatywnie podkreślają daleko posuniętą odrębność i specyfikę środowiska, a także społeczności w tym środowisku bytującej. Zawód marynarza i rybaka dalekomorskiego, jak wykazują wieloletnie międzynarodowe badania pociągają za sobą głębokie skutki psychospołeczne wywołane długoletnią pracą na morzu. Pracę i życie na statku zwykło się traktować jako zupełnie odrębną, specyficzną dziedzinę działalności ludzkiej. Odrębność tę znamionują <odmienny, to znaczy niespotykany gdzie indziej np. Na lądzie manualno-ruchowy rodzaj pracy oraz, co za tym idzie, inni charakterologicznie i obyczajowo ludzie – pracownicy statków>. Tak więc w specyficznych warunkach pracy na morzu powstaje mikrospołeczeństwo dzielnych, solidarnych, wytrwałych wędrowców – morskie społeczeństwo statkowych załóg” (s. 212–213).

bãdą je wëcëgac
z mòrza
pòstãpnégò dnia[28].

Poezja Jerzego Stachurskiego stanowi przykład lirycznego spojrzenia na codzienność rybacką, dzięki któremu piękno kaszubskiego krajobrazu wyrażone zostaje w swej prostocie. Stachurski za pomocą plastycznej metaforyki pisze o morzu lub kaszubskich jeziorach, która w swej symbolice odnosi się do pojęć związanych z pracowitością, trudem, codziennością, ale i czystością, pięknem czy odnową. Kaszuby stają się symbolem krainy spełniania.

Na koniec warto przywołać zbiór poezji Mariana Selina *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, a w nim wiersze odnoszące się do życia i pracy wspólnoty, jaką tworzą rybacy: *Rëbackô chëcz, Syn òkrãtnika, Tobie mòrze, Mòrze szëmi,* zbiór pieśni kaszubskich: *Rëbacczi smùtk, Rëbôk rëbã prosy, Rëbackô robòta, Rëbôk w dôce,* czy polskojęzyczna *Pieśń kaszubskich rybaków.* Marian Selin pochodzący z północy Kaszub, określanych jako Norda, tworzy szczególny mikroświat Półwyspu Helskiego. Pisze z własnego doświadczenia, ukazując rybaków i ich codzienną egzystencję oraz pracę. To realistyczny typ ujęcia postaci, bez dodatkowych słów koloryzujących życie w trudnych warunkach w sąsiedztwie Bałtyku. Kreśli poza tym wspólnotę ludzi, których łączy nie tylko ziemia i morze, ale także praca i podobny system wartości. Są to ludzie, których jednoczy podobne odczuwanie świata, których niejako wykuła żmudna i ciężka praca, a także etos wartości przekazywanych z pokolenia na pokolenia. To tutaj panują od wieków utrwalone prawa i obowiązki, praca rybaków i ludzi morza, która wykuwa ich człowieczą odpowiedzialność[29]. Każde pokolenie wrasta w etos pracy przekazanej przez przodków. Od rybackich sieci – jak pisze Selin – nie ma ucieczki i trzeba wypłynąć w morze, które z jednej strony jest spokojne i łagodne, z innej zaś – potrafi być groźne i nieprzewidywalne. Ludzie morza, których sportretował Selin są prości, ale także pragmatyczni. Są oddani tradycji i swej wierze, którą pieczołowicie pielęgnują. Wszak są u siebie, a zatem nie potrzebują żadnego zewnętrznego potwierdzenia. Ryba i kromka chleba, a w butli łyk słodkiej wody wystarczą za wszystkie materialne dobra świata. Wszak czuwa nad wszystkim i wszystkimi *Patrónka rëbôków,* jak tytułuje jeden z wierszy inny współczesny poeta – to jest Jan Walkusz.

---

[28] J. Stachùrsczi, *Przë sécach*, [w:] *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990 r.)*, przërëchtowelë: R. Drzéżdżón, G. J. Schramke, Gdiniô 2004, s. 205.

[29] Liryce Mariana Selina poświęcił swą wypowiedź analityczno-interpretacyjną Daniel Kalinowski, *Szkice, portrety i pejzaże. O literaturze Mariana Selina*, [w:] M. Selin, *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, Wejherowo–Gdynia 2016, s. 5–18.

Patrónka rëbôków – Święta Barbara

Miejsce w tradycji duchowej Pomorza i Kaszub świętej Barbary – nazywanej w tej przestrzeni kulturowo-geograficznej – patronką rybaków i ludzi morza, jest bez wątpienia bardzo ważne. Święta Barbara na Kaszubach pośród panteonu świętych zajmowała wyróżnione miejsce. Świadectwem tego jest odpust prawie „powszechnie w użyciu i na świętą Barbarę"[30] – jak pisze Barbara Stelmachowska w książce *Rok obrzędowy na Pomorzu* – „w rozmaitych miejscowościach zjeżdża się i schodzi tyle rybaków i wieśniaków na odpustowe nabożeństwa, ile na święto Matki Boskiej Swarzewskiej"[31], a w innym miejscu: „Podczas nabożeństw do świętej Barbary asystuje sztandar towarzystw rybackich w postaci masztu dźwiganego przez czterech do sześciu rybaków"[32].

Święta Barbara była patronką ochraniającą ludzi jezior i morza, tych którzy swe życie zawdzięczali dobremu bądź słabemu połowowi ryb. Dzień świętej Barbary, który przypada na 4 grudnia, był szczególnie uroczyście obchodzony przez rybaków, którzy osiedlili się nad morzem. W miejscowości Jastarnia 4 grudnia obchodzony jest jako święto parafialne:

> W dniu tym zakupują miejscowi rybacy nabożeństwo, odprawiane bardzo uroczyście. Po nabożeństwie śpiewają suplikacje, prosząc o dobry połów. Uważają ją za patronkę od nagłej śmierci i uciekają się do jej pomocy w razie grożącego niebezpieczeństwa na morzu. Obrazów świętej Barbary na łodziach nie rzeźbią wprawdzie, bo jest zwyczaj rzeźbienia krzyża, lecz zdarzało się, że obraz świętej Barbary ratował rybaków podczas burzy morskiej[33].

Wszak czuwa Święta nad wszystkim i wszystkimi, bowiem jak tytułuje jeden z wierszy współczesny poeta – to jest Jan Walkusz, *Patrónka rëbôków* jest obecna tam, gdzie szczególnie grozi ludziom związanym z morzem niebezpieczeństwo. Święta Barbara zawsze czuwa nad tymi, którzy są w potrzebie i udziela ochronnej pomocy, wszak jest Patronką rybaków.

---

[30] B. Stelmachowska, *Rok obrzędowy na Pomorzu*, Gdynia 2016, s. 208.
[31] Tamże.
[32] Tamże.
[33] Tamże, 207.

Jeden z wierszy współczesnego poety – Romana Drzeżdżona – *Swiãtô Barbara* jest poetycką prośbą wypowiedzianą w imieniu rybaków, aby Święta zaopiekowała się nimi i zesłała dobrą aurę sprzyjającą połowowi ryb. Szczególnie prośby te kierowali rybacy z Północnych Kaszub – Nordy oraz Południowych Kaszub – Gochów. Jedni wypływali z sieciami w morze za połowem ryb, drudzy łowili je w słodkich wodach jezior, lecz jedni i drudzy szukali pomocy w opiece Świętej Barbary. Stąd właśnie bierze się przekonanie, że:

Barbara swiãtô
Ò rëbôkach pamiãtô
Temù òni żdają
Na ji dolmaczenié
Jaczé bãdze wiodro
W Bòżé Narodzenié
Czej Barbara w wòdze
Gòdë mdą pò lodze
Czej chòdzy pò lodze
Gòdë bãdą w wòdze[34].

Liryka kaszubska obok pieśni tworzy niezwykle żywą tradycję kulturową Kaszub. Możnaby tutaj pisać o liryce morza i pieśniach rybaków. W literaturze kaszubskiej motyw morza i związanych z nim rybaków pojawia się już w twórczości XIX wieku (H. Derdowski) i początkach XX wieku (H. Gołębiewski). Główna uwaga została przede wszystkim skupiona na poetyckiej wizji ludzi związanych z morzem. Stąd też w artykule obecna jest analiza i interpretacja wierszy poetów należących do grupy nazywanej „klëkowcami” (P. Szefka, L. Roppel, J. Ceynowa), którzy tworzyli w okresie przed II wojną światową, a także w czasie powojennym, a temat morza i rybaków był jednym z kluczowych. Ważnym poetyckim głosem we współczesnej poezji kaszubskiej są utwory liryczne Jana Piepki i Jerzego Stachurskiego. Z najnowszej liryki przywołany został wiersz Jana Walkusza oraz Romana Drzeżdżona. Obaj poeci obrazują kult Świętej Barbary na Pomorzu i wiarę Kaszubów w Jej opiekuńczą moc.

---

[34] R. Drzeżdżon, *Swiãtô Barbara*, „Najô Ùczba”, dodatek do „Pomeranii”, grudzień 2007, s. 8.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

W literackim ujęciu Kaszub zdaje się, że w przestrzeni Pomorza i obecności żywiołu morskiego od wieków niewiele się zmienia. Rybacy, podobnie jak ich przodkowie, z tą samą siłą i uporem wypływają w morze na połów i z tą samą wiarą, a także cierpliwością zarzucają w wody morskie swe sieci, aby czekać na szczęśliwy połów i pełne ryb sieci. Na lądzie zaś spędzają rybacy i ich rodziny czas przy naprawie porwanych sieci, aby kolejny raz wypłynąć na wody Bałtyku i poszukać szczęścia w udanym połowie albo też nie powrócić już nigdy do swego domostwa. Wówczas żywioł morski ma tragiczny wymiar, staje się przestrzenią, która zabiera życie ludzi. Jest to specyficzna liryka, także pełna melodii i muzyczności, tęsknoty i miłości do morza, które jeden z poetów nazwał domem, w języku kaszubskim określanym słowem „chëcz”. Nie inaczej tylko w formie zaimka „naji” poeci piszą o wspólnocie, którą tworzą rybacy i ludzie morza.

Abstrakt

Prezentowany artykuł dotyczy obrazu rybaków i ludzi morza przede wszystkim w poezji, rzadziej w prozie kaszubskiej XX wieku, z odniesieniem także do twórczości poetyckiej XXI wieku. Przede wszystkim szkic ten ukazuje, jaki literacki obraz bohaterów związanych swą codzienną egzystencją z żywiołem morza kreują pisarze, a przede wszystkim poeci w literaturze kaszubskiej. W literackiej kreacji rybacy przedstawieni są jako ludzie o szczególnej determinacji w codziennym trudzie pracy na morzu. Ich siła, odwaga i hart ducha bierze się między innymi z tradycji pokoleniowej, z przekazywanego w rodzinie fachu rybackiego, najczęściej z ojca na syna. Z jednej strony morze jest żywiołem, który utrzymuje „ludzi Bałtyku” przy życiu, z drugiej zaś jawi się jako przestrzeń grozy i niebezpieczeństwa.

W artykule zaprezentowana została twórczość przede wszystkim Hieronima Derdowskiego, Hieronima Gołębiewskiego, Pawła Szefki, Józefa Ceynowy, Klemensa Derca, Jana Trepczyka, a także Mariana Selina, Jana Piepki, Jerzego Stachurskiego czy też Romana Drzeżdżona.

Abstract

The paper presents the images of fishermen and other people of the sea mainly in Kashubian poetry, including the poetry of the 21st century, as well as in 20th century Kashubian prose. First of all, this paper discusses the images of the people whose daily existence is connected with the sea element, created by writers, especially poets, in Kashubian literature. Fishermen are presented as people determined to work hard at sea. Their strength, courage and fortitude come from the family tradition as the job is passed on from generation to generation, most often from

father to son. On the one hand, the sea is the element that keeps the “people of the Baltic Sea” alive; on the other hand, it appears to be a fearful and dangerous place.

The paper presents the works of Hieronim Derdowski, Hieronim Gołębiewski, Paweł Szefka, Józef Ceynowa, Klemens Derc, Jan Trepczyk, as well as the works of Marian Selin, Jan Piepka, Jerzy Stachurski and Roman Drzeżdżon.

Bibliografia:

Bianga J., *Muerze*, „Kleka” 1938, nr 1.

Bławat R. T., *Stolem z morza i Kaszub. Życie i twórczość Mariana Mokwy (1889–1987)*, Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 2011.

Borzyszkowski J., *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2011.

Ceynowa J., *Puck sztotno zdrzi*, „Pomerania” 1969, nr 2.

Ceynowa J., Roppel L., Derc K., Bianga J., Szefka P., Schroeder F., *Poezja twórców kręgu „Klëki”*, oprac. i przypisy H. Makurat, wstęp: J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, H. Makurat, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2015.

Derdowski H., *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, oprac. J. Samp, J. Treder,E. Gołąbek, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2007.

Drzeżdżon J., *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1973.

Drzeżdżon J., *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1986.

Drzeżdżon R., *Swiãtô Barbara*, „Najô Ùczba”, dodatek do „Pomeranii”

Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990 r.), przër.: R. Drzéżdżón, G. J. Schramke, Region, Gdiniô 2004.

Gołębiewski H., *Obrazki rybackie*, Wydawnictwo Region, Gdynia 2008.

Kalinowski D., *Powrót i wrastanie. Obrazy literackie na polskim Pomorzu 1945–1965*, [w:] *Dzieje wsi pomorskiej. VII Międzynarodowa Konferencja Naukowa*, red. A. Chludziński, R. Gaziński, Uniwersytet Szczeciński oraz Gminny Zespół Oświaty i Kultury w Dygowie, Dygowo–Szczecin–Pruszcz Gdański 2008.

Kalinowski D., *Raptularz kaszubski*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Gdańsk 2014.

Kalinowski D., *Sylwa kaszubskie*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Gdańsk 2017.

Kalinowski D., Kuik-Kalinowska A., *Vademecum kaszubskie. Literatura kaszubska. Rekonesans*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Instytut Kaszubski, t. IV, Gdańsk 2017.

Kuik-Kalinowska A., Kalinowski D., *Od Smętka do Stolema. Wokół literatury Kaszub*, Akademia Pomorska w Słupsku, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2009.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Kuik-Kalinowska A., *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub, Instytut Kaszubski*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, Gdańsk–Słupsk 2011.

Kuik-Kalinowska A., *Literatura kaszubska w perspektywie antropologii kulturowej*, „Slavia Occidentalis”. Litteraria, t. 70/2, 2013 (2014).

Kuik-Kalinowska A., *Od literatury ludowej do kaszubistyki. Literatura kaszubska w dyskursie historycznoliterackim*, [w:] *Centra – peryferie w literaturze polskiej XX i XXI wieku*, red. W. Browarny, E. Rybicka, D. Lisak-Gębala, TAiWPN Universitas, Kraków 2015.

Kuik-Kalinowska A., *Święte siły natury. O kilku motywach w literaturze kaszubskiej*, [w:] *Wielkie Pomorze. Wierzenia i religie*, red. D. Kalinowski, Akademia Pomorska w Słupsku, Słupsk 2015.

Kuik-Kalinowska A., *Kobiety pisza po kaszubsku – autorki i tematy. Szkic interpretacyjny*, „Slavia Occidentalis” 74/2, 2017 (2018).

Labuda G., *Zapiski kaszubskie, pomorskie i morskie*, Oficyna Czec, Gdańsk 2000.

Literatura Wybrzeża po 1980 roku, red. T. Arendt, K. Turo, Bernardinum, Pelplin 2004.

Linkner T., *Z literatury młodokaszubów: Aleksander Majkowski. Studia i szkice*, Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 2013.

Literatura kaszubska w nauce – edukacji – życiu publicznym, red. Z. Zielonka, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2007.

Ma jesma od morza. Poezja i proza kaszubska o morzu, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 1963.

Mokwa M., *Malarstwo*, oprac. W. Zmorzyński, Bernardinum, Pelplin 2003.

Neureiter F., *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszyńska-Borowikowa, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 1982.

Pniewski W., *Morze polskie i Pomorze w pieśni*, Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki, Gdańsk 1931.

Pomorze i morze w poezji, zebr. i oprac. B. Arsoba, J. Borzyszkowski, Instytut Kaszubski, Książnica Pomorska, Gdańsk–Szczecin 1998.

Pomorze – mała ojczyzna Kaszubów (Historia i współczesność) / Kaschubisch – Pommersche Heimat (Geschichte und Gegenwart), red. J. Borzyszkowski, D. Albrecht, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Instytut Kaszubski, Gdańsk–Lubeka 2000.

Samp J., *Smętek. Studium kreacji literackich*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1984.

Samp J., *Poezja rodnej mowy*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 1985.

Selin M., *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie oraz Wydawnictwo Region, Wejherowo–Gdynia 2016.

Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (1991–2008), przër. G. J. Schramke, Region, Gdiniô 2010.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Stachurski J., *Te pokazëją na mnie*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 1980.

Stelmachowska B., *Rok obrzędowy na Pomorzu*, Wydawnictwo Region, Gdynia 2016.

Telega S., *Odkrycie Bałtyku w literaturze*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1970.

Piętów Tóna, Staszków Jan, *Naszé stronë. Wybór wierszy i opowiadań kaszubskich*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1955.

Treder J., *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2005.

Treder J., *Odmiany kaszubszczyzny. Słownictwo religijne, językoznawcze, rybackie i karciane*, Oficyna Czec, Kartuzy 2010.

Trepczyk J., *Odecknienié*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Odział Miejski w Gdańsku, Gdańsk 1997.

Z Kaszub do Austrii. Korespondencja literatów kaszubskich do Ferdinanda Neureitera, oprac. A. Kuik-Kalinowska, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2017.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Aleksandra Majkowska
Akademia Pomorska w Słupsku

Nowoczesna technologia i nowoczesna sztuka w tradycyjnych ramach na przykładzie witraży w kościele pw. św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie

Modern technology and modern art in a traditional setting: Stained-glass windows in St. Joseph's Church in Gniewino

Słowa kluczowe:
witraże, Gniewino, Jarosław Wójcik, Marian Miotk

Keywords:
stained-glass windows, Gniewino, Jarosław Wójcik, Marian Miotk

Witraże to kompozycje wykonane z kawałków barwnego szkła okiennego, łączonych najczęściej ramkami ołowianymi i osadzanych między żelaznymi sztabami dzielącymi je na kwatery[1]. Nawet, kiedy pojawiają się w dzisiejszych budynkach, zwłaszcza w świątyniach, tworzy się je według kanonów ustalonych dawno temu, często w średniowieczu. Czasami jednak te tradycyjne ramy sztuki istniejącej od wielu wieków bywają wykorzystywane przez współczesnych artystów do tworzenia dzieł wyłamujących się z przyjętych schematów. Z takim przypadkiem mamy do czynienia w kościele pw. św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie.

---

[1] Por. *Witraż*, [w:] *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. K. Kubalska-Sulkiewicz, M. Bielska-Łach, A. Manteuffel-Szarota, Warszawa 2002, s. 441.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Wybrane fakty z historii witrażownictwa

Sztuka witrażu pojawiła się w starożytności. Połączone barwne kawałki szkła pełniły wówczas najprawdopodobniej rolę klejnotów. Rozkwit tej techniki przypada na XII w. we Francji. Średniowieczny artysta rozpoczynał pracę od wysłuchania oczekiwań zamawiającego, sporządzenia projektu i uzyskania jego zatwierdzenia. Te etapy nie zmieniły się właściwie do dzisiaj i mają wpływ na to, że twórcy witraży rzadko sięgają do nowoczesnej sztuki, która jest trudna w odbiorze dla większości odbiorców. Jeśli chodzi o samą technikę pracy, to wg zachowanych przekazów „witrażyści najpierw przygotowywali drewniane tablice, na które przenosili rysunek projektu o wymiarach późniejszego witrażu. Potem szkicowali linie ołowianej sieci i dokładnie ustalali kolory szkła, które wedle ich wskazówek przycinano i na koniec malowano”[2]. Pomalowane szkło wypalano w piecach. Farba dzięki temu łączyła się ściśle z gładką szklaną powierzchnią. Wypalone szkło oprawiano w ołów[3].

Początkowo artyści mieli do dyspozycji tylko czarną lub brązowawą farbę. Około 1300 r. za sprawą islamskich artystów mających długą tradycję pracy ze szkłem odkryto we Francji srebrną żółć, która szybko rozprzestrzeniła się na sąsiednie kraje. Do połowy XII w. w kościołach były dość małe okna, więc witraże były skromniejsze, często przedstawiały tylko jedną postać albo scenkę. Kiedy ściany zaczęto przebijać większymi oknami, witrażownictwo osiągnęło swój rozkwit. Pierwsze tego przykłady pojawiły się w katedrach m.in. w Bourges, Chartres i Canterbury. Z czasem ściany składały się właściwie tylko ze szkieletu nośnego i otworów okiennych, a witraże stały się najważniejszym elementem wystroju gotyckich katedr[4]. Od średniowiecza tematyka witraży była związana przede wszystkim z postaciami z Pisma Świętego, scenami, które miały przestrzegać przed rozpustą, łakomstwem i innymi grzechami, a czasem także z wydarzeniami z życia państw, dworów królewskich i książęcych. Obrazy z kolorowego szkła przedstawiały również legendy z życia świętych czy historie biblijne, często ukazane w formie scen zamkniętych w wielkie czteroliście, okrągłe medaliony czy kwadraty, otoczone wzorzystymi obramowaniami. Witraże dawały żywy i świetlisty efekt, a zestawienia kolorów przypominały drogie kamienie, tworząc charakterystyczną dla gotyku harmonię barw. „Wnętrze świątyni, w średniowieczu, miało znaczenie symboliczne – dzięki witrażom nie widać świata zewnętrznego (czyli strefy *profanum*), witraże tworzą przestrzeń strefy *sacrum*, niebiańską atmosferę. Mamy z nią do czynienia we wnętrzu świątyni”[5]. Od XVI w. malowano szkło farbami szkliwnymi, które utrwalano poprzez wypalanie farby. Rysunki dzięki temu były precyzyjniejsze, a liczba kolorów znacznie większa niż w średniowieczu. W XVIII w. popularne stały się jasne wnętrza i nawet z niektórych średniowiecznych kościołów usuwano witraże. Pojawiały się za to imitacje witraży – tzw. witrochromia[6].

---

[2] B. Kurmann-Schwarz, *Gotycka sztuka witrażowa*, [w:] *Sztuka gotyku. Architektura. Rzeźba. Malarstwo*, red. R. Toman, [Kraków] 2000, s. 468–483.

[3] Tamże.

[4] Więcej na temat rozwoju witrażownictwa w średniowieczu [w:] B. Kurmann-Schwarz, *Gotycka sztuka witrażowa…*, dz. cyt.

Ważną rolę w historii witraży odegrała secesja, która przyniosła nowe techniki i wirtuozów witrażownictwa. Należy wspomnieć zwłaszcza Louisa Comforta Tiffany’ego, który wynalazł m.in. technikę szkła mozaikowego, polegającą na „stapianiu wiązki odpowiednio ułożonych kolorowych nitek szklanych, a następnie przecinaniu wiązki w poprzek na cienkie płytki”[7]. Jego witraże do dzisiaj są uznawane za arcydzieła (m.in. *Widok Oyster Bay*, *Cztery pory roku*). Obok Tiffany’ego w tym okresie znakomite dzieła tworzył Emile Gallé, który również udoskonalał technikę obróbki szkła[8]. Warto zaznaczyć, że tematyka witraży w tym czasie coraz częściej odchodziła od motywów religijnych.

W Polsce czołowym witrażystą na przełomie XIX i XX w. był Józef Mehoffer, którego największym sukcesem było zdobycie I nagrody w międzynarodowym konkursie na projekt witraży do kolegiaty we Fryburgu. Projekt ten realizował przez 40 lat. Przedstawiał on postacie męczenniczek „z włosami wijącymi się wśród kwiatów, z ciałami odcinającymi się smukłą bladością od bogactwa fioletów i czerwieni, obok postaci świętych matron”[9]. Witraże tworzył również Stanisław Wyspiański – znane są zwłaszcza prace artysty dla kościoła franciszkanów w Krakowie. Jego kompozycje nie spotykały się jednak z dobrym przyjęciem zwłaszcza przez zleceniodawców, którzy uważali je często za nazbyt nowatorskie, dlatego wiele projektów nie zostało nigdy zrealizowanych[10]. O prawdziwym renesansie witrażownictwa można mówić od połowy XX w. Jest to widoczne również na Kaszubach, gdzie witraże pojawiają się głównie w kościołach. Najczęściej jednak tworzy się dzieła nieoryginalne, powielające tematy i techniki znane od dawna. Jednym z interesujących wyjątków jest kościół pw. św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie.

---

[5] A. D. Majkowscy, *Wyjątkowy obiekt na mapie Europy. Witraże w kościele pw. Św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie*, Nadole–Gniewino 2020, s. 4–5.

[6] Zob. *Witrochromia*, [w:] *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*..., dz. cyt., s. 441.

[7] G. Fahr-Becker, *Secesja*, [Kraków] 2000, s. 313.

[8] Zob. Tamże, s. 114–116.

[9] *Dzieje sztuki polskiej*, red. B. Kowalska, Warszawa 1987, s. 149.

Innowacyjna technika i eksperymenty Jarosława Wójcika

Autorem witraży w gniewińskiej świątyni jest absolwent Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, Jarosław Wójcik, który zajmuje się głównie rzeźbą i rzemiosłem artystycznym. Projektuje też wnętrza sakralne i tworzy ich wyposażenie. Jest twórcą wielu pomników i ołtarzy, a największą sławę przyniósł mu projekt ołtarza papieskiego, jaki stanął w Pelplinie podczas wizyty w tym mieście św. Jana Pawła II w 1999 r.

Głównym inicjatorem stworzenia unikatowych witraży w Gniewinie był tutejszy proboszcz ks. dr Marian Miotk. Początki tej idei były związane z odnowieniem prezbiterium w 1999 r. Jarosław Wójcik projektował wówczas nowy ołtarz, miejsce przewodniczenia i ambonę. Ks. Miotk zdecydował, że będzie współpracował z artystą również przy kolejnych pracach, aby całe wnętrze utrzymać w jednym stylu. W kolejnych latach Wójcik zaprojektował i wykonał mozaikę przedstawiającą św. Rodzinę, stacje Drogi Krzyżowej, „Źródła wody żywej" nad chrzcielnicą i szklaną pokrywę chrzcielnicy, kropielnicę ze stopionego szkła, tabernakulum, mozaikowe stacje Drogi Krzyżowej oraz witraże.

Pomysł Jarosława Wójcika na te ostatnie był – zwłaszcza od strony technicznej – bardzo nowatorski i ryzykowny. Witraże powstały dzięki zastosowaniu metody tzw. fusingu. Nazwa ta pochodzi od angielskiego słowa „fuse" – „stapiać". Jest to technologia cieplnej obróbki szkła w specjalnych piecach. Pozwala na łączenie – dzięki osiągnięciu odpowiedniej temperatury – elementów szkła o różnych kształtach i kolorach. Innowacyjność polegała przede wszystkim na tym, że artysta miał odlać w szkle płaskorzeźby przedstawiające postaci i sceny biblijne o dużej wypukłości (do 7 cm), w taki sposób, aby ich waga nie uniemożliwiała umieszczenia w oknach[11].

---

[10] Zob. Tamże, s. 147–148.

[11] Szczegóły tej metody omówił Jarosław Wójcik w trakcie prelekcji wygłoszonej w 2019 r. i zarejestrowanej przez operatora Twojej Telewizji Religijnej. Dostępny na http://www.

Ani zamawiający, ani wykonawca nie byli pewni końcowego efektu. Potwierdził to artysta podczas prelekcji w gniewińskim kościele w 2019 r.:

> Zadziwiająca otwartość ze strony księdza proboszcza sprawiła, że ośmieliłem się. Zacząłem szukać. Gdybym wiedział, że to tak będzie wyglądało, to pewnie bym nie rozpoczynał, bo chciałem inaczej, chciałem ambitnie robić ze szkła płaskorzeźby. Generalnie wymyśliłem to tak, że odleję w szkle to, co wyrzeźbię np. w glinie. I to okazało się trudne. Ja nie przypuszczałem, że aż tak i że nikt tego nie robił[12].

Setki prób stworzenia pierwszego witrażu trwały około trzech miesięcy. W toku wykonywania prac artysta musiał pokonać wiele trudności związanych z doborem odpowiednich materiałów do płaskorzeźb i żaroodpornych form, zaradzić tworzeniu się pęcherzyków powietrznych w wytopionym szkle itd. Wielu szczegółów tej techniki na razie nie jest znanych, bo Jarosław Wójcik nie zamierza ich zdradzać: „Na świecie nikt takiego czegoś nie robi. Trochę ją trzymam w tajemnicy. Nie chcę się dzielić”[13].

Pierwszy witraż – *Zwiastowanie* – był tworzony kilka razy, nawet wersja już zamontowana została zdjęta i zastąpiona inną:

> Początkowo okazał się on niedopasowany kolorystycznie, po zamontowaniu trzeba było go zdjąć, druga wersja składała się z dwóch zespolonych warstw: jednej gładkiej, a drugiej wypukłej, rzeźbionej. Montaż szyb zespolonych, hermetyczne ich uszczelnienie, by na skutek wilgoci nie pokrywały się parą, przy znacznych wypukłościach jednej z nich, okazał się bardzo skomplikowany. Ta metoda była na tyle pracochłonna, że musieliśmy z niej zrezygnować[14]

– mówi proboszcz z Gniewina.

Ostatecznie Jarosławowi Wójcikowi udało się osiągnąć zaplanowany efekt. Zastosował technikę bliską rzeźbiarstwu, która umożliwiła mu połączenie dwóch rodzajów sztuki. Zdaniem Luizy Fijałkowskiej, historyczki sztuki, pracującej

---

telewizjattr.pl/dzien/2020-02-02/34874-kosciol-w-gniewinie-jaroslaw-wojcik.html (dostęp: 30.10.2020).

[12] http://www.telewizjattr.pl/dzien/2020-02-02/34874-kosciol-w-gniewinie-jaroslaw-wojcik.html (dostęp: 30.10.2020).

[13] Tamże.

[14] A. D. Majkowscy, *Wyjątkowy obiekt na mapie Europy*…, dz. cyt., s. 8–9.

obecnie na Zamku Królewskim w Warszawie, jest to nie tylko innowacyjne, ale i utrzymane na wysokim poziomie artystycznym:

> W oknach kościoła pw. św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie wewnątrz podziwiamy witraż, a obserwując budowlę od zewnątrz widzimy płaskorzeźbę. Jest to wyjątkowe i genialne połączenie. Witraże w tym kościele są dziełem sztuki nowoczesnej. Wykonane w jednolitej kolorystyce. Przeważają odcienie niebieskiego. Jedynie ramy otaczające sceny główne posiadają różnorodne kolory. Rysunek postaci jest delikatny, subtelny, ale jednocześnie ekspresyjny i dynamiczny. Obrazy, które widzimy w oknach gniewińskiego kościoła, nie narzucają się odbiorcy. Każą zwracać uwagę tylko na istotne elementy. Forma, kolor i technika nie są najważniejsze. Odbiorca ma skupić się na historiach, które one przedstawiają[15].

Historia zbawienia w obrazach

Metoda wykonania i środki artystyczne pozwalają na nazwanie witraży w Gniewinie przykładem sztuki nowoczesnej. Natomiast tematycznie wykazują one ciągłość ze średniowieczną tradycją, gdyż przedstawiają sceny z *Pisma świętego* wzbogacone o symbole pozwalające łatwo odnieść płaskorzeźby do życia osób przebywających w świątyni bądź oglądających dzieła Jarosława Wójcika z zewnątrz. Artysta wraz z ks. Marianem Miotkiem stworzyli coś na kształt *Biblia pauperum* (Biblii ubogich), czyli zaprezentowali w postaci obrazów-płaskorzeźb historię zbawienia. Witraże znajdujące się na ścianach bocznych kościoła w Gniewinie dzielą się na wyraziste dwie części. Stając twarzą w kierunku ołtarza, mamy po lewej stronie sceny ze Starego Testamentu, a po prawej z Nowego Testamentu. W dodatku witraże te tworzą pary, które są ze sobą tematycznie powiązane.

Pierwsza taka para (patrząc od prezbiterium) opowiada o stworzeniu świata, upadku ludzi oraz obietnicy pokonania grzechu i śmierci. Artysta zaprezentował scenę przedstawiającą Adama i Ewę, którzy jeszcze są w Raju, ale już sięgają po owoce z zakazanego drzewa. Z pięknem natury kontrastuje pojawiający się na dole wąż, który obiecał ludziom, że gdy spożyją owoc z tego drzewa, otworzą się im oczy i tak jak Bóg będą znali dobro i zło. (Rdz 3, 1–5). Obietnica węża okazała się oszustwem i zakończyła się wygnaniem z Raju. Bóg jednak zostawił pierwszym rodzicom i ich potomstwu swoją obietnicę: „wprowadzam nieprzyjaźń między ciebie a niewiastę, pomiędzy potomstwo twoje a potomstwo jej: ono ugodzi cię w głowę, a ty ugodzisz je w piętę”[16] (Rdz 3,15). Spełnienie tych słów artysta przedstawił w witrażu naprzeciw rajskiej sceny. Widzimy na nim Maryję, czyli tę kobietę, którą zapowiadały słowa z Księgi Rodzaju. Poniżej z pochyloną głową klęczy archanioł Gabriel i zwiastuje Jej, że znalazła łaskę u Boga: „Oto poczniesz i porodzisz Syna, któremu nadasz imię Jezus” (Łk 1, 30–31). To dziecko ugodzi w głowę węża, uratuje ludzkość będącą w niewoli grzechu i śmierci. Warto zwrócić uwagę, że zazwyczaj Gabriel na obrazach przedstawiających scenę Zwiastowania unosi się nad Matką Bożą. W kościele w Gniewinie klęczy przed Nią, jakby chciał podkreślić wyjątkową godność Matki Boga i szacunek wobec Pana Jezusa, który w tym momencie – jak głosi katolickie *credo* – „za sprawą Ducha Świętego przyjął ciało z Maryi Dziewicy i stał się człowiekiem”.

---

[15] http://www.telewizjattr.pl/dzien/2020-01-05/34833-kosciol-w-gniewinie-mgr-luiza-fijalkowska.html (dostęp: 30.10.2020).

Kolejna para witraży przedstawia dwóch prawodawców. Jednym z nich jest Mojżesz, schodzący z Góry Synaj. Trzyma w dłoniach kamienne tablice z dziesięcioma przykazaniami. Cyfry oznaczające poszczególne przepisy Bożego prawa zostały wyrzeźbione przez artystę po hebrajsku, co jest odejściem od zwyczajowego zapisu rzymskiego, ale bardziej oddaje biblijną rzeczywistość. Nad głową Mojżesza widoczne są promienie, co odpowiada opisowi zawartemu w Księdze Wyjścia: „Gdy Mojżesz zstępował z góry Synaj z dwiema tablicami Świadectwa w ręku, nie wiedział, że skóra na jego twarzy promieniała na skutek rozmowy z Panem” (Wj 34,29). Promieniowanie twarzy Mojżesza jest wyrażone słowem hebrajskim „qaran”, które może oznaczać „promienieć”, ale także „wypuszczać rogi”. W tłumaczeniu na język łaciński (tzw. Wulgacie) św. Hieronim użył tego drugiego znaczenia i dlatego na słynnej rzeźbie Mojżesza Michał Anioł uwiecznił proroka z rogami. Izraelici nie czekali cierpliwie na powrót swojego przywódcy. Sporządzili złotego cielca, którego zaczęli czcić. Na witrażu zobaczymy współczesne cielce, którym ludzie oddają hołd: władza (jej symbolem jest chochoł, który sam sobie nakłada koronę na głowę), zabawa, rozrywka, wróżby (człowiek, który ma dwie lewe ręce, wróży z kuli i bawi się rzucając kośćmi), odrzucenie wszystkiego, czego nie da się zmierzyć i objąć rozumem (postać z cyrklem zamiast dłoni).

---

[16] Wszystkie cytaty biblijne z: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*. *Biblia Tysiąclecia*, Poznań 2012.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Mojżeszem Nowego Testamentu jest Jezus Chrystus. Dlatego w witrażu naprzeciwko sceny związanej z przekazaniem ludziom dziesięciu przykazań został przedstawiony właśnie On. Nowe prawo ogłosił podczas kazania na Górze Błogosławieństw (por. Mt 5, 3–12). Artysta ukazał Jezusa, który trzyma jedną dłoń na głowie człowieka – w geście błogosławieństwa lub uzdrowienia, a drugą rękę wznosi ku niebu, wskazując na swego Ojca. Na witrażu jest też przedstawiona łódź, będąca nawiązaniem do uciszenia przez Chrystusa burzy na jeziorze (Mt 9, 23–27). Innym interesującym elementem obrazu-płaskorzeźby są ptaki, jakie symbolizują słowa Syna Bożego unoszące się w powietrzu i trafiające do słuchających Go ludzi.

Kolejna para witraży zawiera m.in. Arkę Przymierza zbudowaną dokładnie według Bożych wskazówek (jej długość wynosiła dwa i pół łokcia – ok. 120 cm, wysokość półtora łokcia i szerokość półtora łokcia – ok. 75 cm). Pokryto ją szczerym złotem wewnątrz i zewnątrz. Na górnych krańcach umieszczono dwa cheruby. Na witrażu taką właśnie Arkę niosą kapłani w specjalnych szatach.

Naprzeciwko, po drugiej stronie gniewińskiego kościoła, znajduje się witraż poświęcony ostatniej księdze Nowego Testamentu – Apokalipsie św. Jana. Według tradycji napisał ją umiłowany uczeń Jezusa, św. Jan. Bóg jest tu obecny już nie w Arce, ale w osobie „Syna Człowieczego" ubranego w szatę do stóp i przepasanego złotym pasem.

Ostatnia para witraży przedstawia Starą i Nową Jerozolimę. Odkąd Bóg pozwolił Salomonowi zbudować świątynię, Arka Przymierza została umieszczona na stałe w Jerozolimie. Miasto to stało się świętym miejscem dla wyznawców Jahwe i to właśnie tutaj składano nieustannie ofiary na Jego cześć, co artysta oddał za pomocą drewna, przygotowanego do spalenia przy narożniku ołtarza i dymu unoszącego się ku niebu. Ważnym elementem witrażu jest długi róg, jaki nawiązuje m.in. do słów proroka Joela:

„Dmijcie w róg na Syjonie, a wołajcie na górze mej świętej!" (Jl 2,1).

Naprzeciwko znajduje się kolejny obraz z Apokalipsy św. Jana. Przedstawia on nową Jerozolimę, czyli miasto przeznaczone dla wszystkich wierzących w Chrystusa. Artysta – idąc za natchnionym autorem ostatniej biblijnej księgi – przedstawił w swoim dziele m.in. wodę i drzewo życia oraz tron Boga i Baranka (Ap 21,3).

Parami można odczytywać również symbole prezentowane na małych okienkach przy wejściu do kościoła. Po lewej stronie na górze znajduje się zwój żydowskiego prawa – Tora oraz świecznik zwany menorą, zaś po prawej stronie Pismo Święte oraz Najświętszy Sakrament wystawiony w monstrancji. Poniżej, po obu stronach, zostały przedstawione palmy, jakie zarówno w Starym, jak i Nowym Testamencie są symbolem powitania.

Oprócz bocznych witraży w świątyni zamontowano też trzy w prezbiterium. Różnią się one stylem od pozostałych, choć ich projektantem jest ten sam twórca – Jarosław Wójcik. Wykonano je jednak (metodą fusingu) w pracowni Lucjana Kaczmarka. Nie znajdziemy na nich wielkich postaci wypełniających znaczną część witrażu, ale bogatą treść zawartą w różnych symbolach. Wszystkie są podzielone na dwie strefy: górną – niebiańską, duchową oraz dolną – ziemską.

Pierwszy witraż od lewej strony (patrząc od wejścia do kościoła) jest poświęcony Bogu Ojcu. W części ziemskiej przedstawia Go gorejący krzak, który zobaczył Mojżesz na Bożej Górze Horeb (Wj 3, 2). Na górze, w niebiańskiej strefie, została przedstawiona tęcza. To nawiązanie do przymierza Boga z ludźmi reprezentowanymi przez Noego (Rdz 9, 12–15).

Środkowy witraż jest poświęcony Jezusowi Chrystusowi. W centrum znajduje się krzyż, jaki łączy ze sobą dwie strefy – ziemską i niebiańską. Przez krzyż Jezus prowadzi swój Kościół do światła chwały, a promień wyprowadzony z krzyża wychodzi poza witraż i przechodzi przez tabernakulum, co ukazuje, że ten sam Chrystus, który został zabity na krzyżu, jest obecny w najświętszych postaciach Ciała i Krwi Pańskiej.

Pomiędzy krzyżem a tabernakulum jest jeszcze sieć pełna ryb. To symbol Kościoła i nawiązanie do słów Jezusa wypowiedzianych do św. Piotra po cudownym połowie na Jeziorze Genezaret: „Nie bój się, odtąd ludzi będziesz łowił" (Łk 5, 10).

Ostatni witraż w prezbiterium przedstawia Ducha Świętego. W strefie niebieskiej unosi się gołąb. To nawiązanie do sceny chrztu Jezusa, kiedy to: „Duch Święty zstąpił na Niego, w postaci cielesnej niby gołębica" (Łk 3,22). Poniżej, w strefie ziemskiej siedem postaci stojących z uniesionymi do góry rękami, symbolizuje wszystkich wiernych zebranych w Wieczerniku w dniu Pięćdziesiątnicy (Dz 2, 2–4).

Dla całości obrazu i jednolitej struktury bryły kościoła zostały wykonane też witraże, których uczestnicy liturgii nie oglądają od wewnątrz. We wieży kościoła w dwóch oknach znajdują się postaci Piotra i Pawła, a w oknie zakrystii ukazano scenę rozmowy Jezusa z samarytanką przy studni jakubowej[17].

---

[17] A. D. Majkowscy, *Wyjątkowy obiekt na mapie Europy…*, s. 24.

Wyjątkowy obiekt na mapie Europy…

Dzieło Jarosława Wójcika, które stworzył we współpracy z ks. Marianem Miotkiem, zostało docenione przez znawców witrażownictwa w Polsce. Szczególnie pochlebnie wypowiadał się o nich Andrzej Bochacz, prezes Stowarzyszenia Miłośników Witraży Ars Vitrea Polona i twórca Legionowskiej Pracowni Witraży 12U. Swój tekst poświęcony wspomnianym dziełom zakończył następującym stwierdzeniem: „W ten sposób [czyli dzięki unikatowym witrażom – przyp. AM] z pozoru niewielki kaszubski parafialny kościół wyrasta do rangi wyjątkowego obiektu na mapie nie tylko kraju, ale i całej Europy”[18].

Z kolei dr Tomasz Napierała z Uniwersytetu Łódzkiego dostrzegł, że witraże Jarosława Wójcika „to kolejny, znakomity przykład tego, co w Gniewinie zachwyca najbardziej: umiejętnego wykorzystania elementów tradycji w budowaniu nowoczesności”[19].

Wiele inicjatyw zmierzających do rozszerzania wiedzy o unikatowych witrażach wykonało Stowarzyszenie Mòje Stronë. Wydało ono m.in. dwie książki poświęcone dziełom sztuki w gniewińskiej świątyni[20] oraz kolorowankę dla dzieci na ten temat[21]. Przygotowało także wystawę, która na 10 rollupach prezentuje witraże i mozaikowe stacje drogi krzyżowej w Gniewinie. Była ona dotychczas prezentowana w gniewińskim kościele, w tamtejszym Centrum Kultury, Sportu i Turystyki[22] oraz w Kaszubskim Forum Kultury w Gdyni[23]. Dzięki staraniom stowarzyszenia odbył się również cykl prelekcji poświęconych dziełom Jarosława Wójcika. Referentami byli: ks. Marian Miotk, dr Teresa Klein, Luiza Fijałkowska oraz – na zakończenie – sam artysta. Wszystkie wystąpienia zostały zarejestrowane i są dostępne na stronie Twojej Telewizji Religijnej[24].

---

[18] A. Bochacz, *Witraże płaskorzeźby w Gniewinie*, https://barwyszkla.pl/witraze-plaskorzezby-w-gniewinie/ (dostęp: 30.10.2020).

[19] T. Napierała, *Energia Kaszub – Gniewino*, http://dx.doi.org/10.18778/8088-426-7.05 (dostęp: 30.10.2020).

[20] A. D. Majkowscy, *Wyjątkowy obiekt na mapie Europy. Stacje drogi krzyżowej w kościele pw. Św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie*, Nadole–Gniewino 2020; tychże, *Wyjątkowy obiekt na mapie Europy. Witraże w kościele pw. Św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie*…

[21] *Wyjątkowy obiekt na mapie Europy. Skarby sztuki – kościół w Gniewinie: kolorowanka*, Nadole–Gniewino 2020.

[22] Zob. Https://ckstib.naszgok.pl/n,wystawa-wyjatkowy-obiekt-na-mapie-europy-1 (dostęp: 30.10.2020).

[23] Zob. Http://kaszubskieforumkultury.pl/2020/05/19/wyjatkowy-obiekt-na-mapie-europy/ (dostęp: 30.10.2020).

Podsumowując, warto zauważyć, że w kościele w Gniewinie udało się połączyć tradycyjną formę ozdabiania świątyń, czyli witraży, jaka jest znana już od antyku, a przeżywała rozkwit w średniowieczu, z nowoczesną sztuką i technologią. Jest to efekt współpracy zamawiającego, mającego interesującą wizję odnowienia kościoła (ks. Mariana Miotka) oraz artysty (Jarosława Wójcika), który otrzymał duży kredyt zaufania i możliwość swobodnego realizowania swojej wizji. Zaowocowało to interesującym dziełem, które pomaga uczestnikom liturgii w odpowiednim przeżywaniu sprawowanych nabożeństw, a z drugiej strony spełnia standardy dobrej sztuki współczesnej. Efekt ten został doceniony przez fachowców i jednocześnie – dzięki odpowiedniej edukacji i popularyzacji – dobrze przyjęli go parafianie. Może to stanowić pewien wzorzec dla innych kościołów nie tylko na Kaszubach i stać się przykładem na to, że nie należy uciekać od ambitnych projektów, ale próbować osadzać dzisiejszą sztukę w tradycyjnych ramach i nie obawiać się reakcji wiernych.

Abstrakt

Nowoczesna technologia i nowoczesna sztuka w tradycyjnych ramach na przykładzie witraży w kościele pw. św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie

Artykuł ukazuje dzieła nowoczesnej sztuki, jakimi są witraże Jarosława Wójcika, zamontowane w kościele w Gniewinie. Artysta po konsultacjach teologicznych z ks. dr. Marianem Miotkiem wypracował interesującą koncepcję prezentacji historii zbawienia w obrazach, a co najistotniejsze, użył opracowanej przez siebie nowatorskiej metody produkcji witraży w oparciu o technologię fusingu.

Gniewińskie witraże są z jednej – wewnętrznej – strony obrazami, a z drugiej płaskorzeźbami, jakich wypukłość sięga do 7 cm. W toku wykonywania prac artysta musiał pokonać wiele trudności związanych m.in. z doborem odpowiednich materiałów do płaskorzeźb i żaroodpornych form, a także zaradzić tworzeniu się pęcherzyków powietrznych w wytopionym szkle.

---

[24] http://www.telewizjattr.pl/dzien/2019-12-20/34829-kosciol-w-gniewinie-ks-dr-marian-miotk.html (dostęp: 30.10.2020).
Http://www.telewizjattr.pl/dzien/2020-01-05/34833-kosciol-w-gniewinie-mgr-luiza-fijalkowska.html; (dostęp: 30.10.2020);
Http://www.telewizjattr.pl/dzien/2020-01-12/34855-kosciol-w-gniewinie-dr-teresa-klein.html; (dostęp: 30.10.2020).
Http://www.telewizjattr.pl/dzien/2020-02-02/34874-kosciol-w-gniewinie-jaroslaw-wojcik.html; (dostęp: 30.10.2020).

Tematycznie witraże wykazują ciągłość ze średniowieczną tradycją, gdyż przedstawiają sceny z Pisma Świętego wzbogacone o chrześcijańskie symbole. Tworzą swego rodzaju „Biblia pauperum" nauczając za pomocą obrazów (płaskorzeźb) o losach ludzkości od stworzenia przez Boga do Sądu Ostatecznego.

Efekt wielomiesięcznej pracy Jarosława Wójcika zainteresował znawców witrażownictwa w całej Polsce. Dzieło Jarosława Wójcika opisał m.in. prezes Stowarzyszenia Miłośników Witraży Ars Vitrea Polona Andrzej Bochacz, który uznał, że dzięki nowoczesnym witrażom „niewielki kaszubski parafialny kościół wyrasta do rangi wyjątkowego obiektu na mapie nie tylko kraju, ale i całej Europy".

Abstrakt

Modern technology and modern art in traditional frames based on stained glass windows in St. Joseph the Craftsman's Church in Gniewino

The article presents stained-glass windows designed by Jarosław Wójcik, mounted in the church in Gniewino. These windows are an example of modern art. After theological consultations with Fr Marian Miotk, PhD, the artist developed an interesting concept of presenting the history of salvation in paintings, and, what is more important, he used an innovative method of stained glass production based on fusing technology.

On the inner side the stained-glass windows in Gniewino are paintings and on the outer side they are bas-reliefs, the thickness of which is up to 7 cm. In the process of creating the windows, the artist had to overcome many difficulties, including the selection of appropriate materials for reliefs and heat-resistant molds, as well as preventing the formation of air bubbles in the melted glass.

Thematically, the stained-glass windows refer to the medieval tradition, as they present scenes from the Scriptures enriched with Christian symbols. They create a kind of "Biblia pauperum", teaching people – by means of images (reliefs) – the history of humanity from the creation of the earth to the Final Judgment. The effect of many months of Jarosław Wójcik's work has attracted the attention of stained-glass experts all over Poland. The work of Jarosław Wójcik has been described, among others, by Andrzej Bochacz, president of the Stained-glass Lovers Association Ars Vitrea Polona, who claims that thanks to modern stained-glass windows "a small Kashubian parish church grows to the rank of an exceptional place on the map not only of the country, but of the whole Europe".

Bibliografia:

Dzieje sztuki polskiej, red. Bożena Kowalska, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne 1987.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Kurmann-Schwarz, Brigitte, *Gotycka sztuka witrażowa*, [w:] *Sztuka gotyku. Architektura. Rzeźba. Malarstwo*, red. Rolf Toman, [Kraków]: Wydawnictwo Baran i Suszczyński 2000.

Majkowscy, Aleksandra, Dariusz, *Wyjątkowy obiekt na mapie Europy. Stacje drogi krzyżowej w kościele pw. Św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie*, Nadole–Gniewino: Stowarzyszenie Promocji Kultury Kaszubskiej, Aktywizacji Obywatelskiej i Ekologicznej Mòje Stronë 2020.

Majkowscy, Aleksandra, Dariusz, *Wyjątkowy obiekt na mapie Europy. Witraże w kościele pw. św. Józefa Rzemieślnika w Gniewinie*, Nadole–Gniewino: Stowarzyszenie Promocji Kultury Kaszubskiej, Aktywizacji Obywatelskiej i Ekologicznej Mòje Stronë 2020.

Fahr-Becker Gabriele, *Secesja*, [Kraków]: Könemann Verlagsgesellschaft mbH 2000.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych, *Biblia Tysiąclecia*, wyd. piąte, Poznań: Wydawnictwo Pallottinum 2012.

Słownik terminologiczny sztuk pięknych, red. Krystyna Kubalska-Sulkiewicz, Monika Bielska-Łach, Anna Manteuffel-Szarota, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2002.

Wyjątkowy obiekt na mapie Europy. Skarby sztuki – kościół w Gniewinie: kolorowanka, Nadole–Gniewino: Stowarzyszenie Promocji Kultury Kaszubskiej, Aktywizacji Obywatelskiej i Ekologicznej Mòje Stronë 2020.

Strony internetowe:

Bochacz, Andrzej, *Witraże płaskorzeźby w Gniewinie,* https://barwyszkla.pl/witraze-plaskorzezby-w-gniewinie/ (dostęp: 30.10.2020).

http://www.telewizjattr.pl/dzien/2020-01-12/34855-kosciol-w-gniewinie-dr-teresa-klein.html (dostęp: 30.10.2020).

http://www.telewizjattr.pl/dzien/2019-12-20/34829-kosciol-w-gniewinie-ks-dr-marian-miotk.html (dostęp: 30.10.2020).

http://www.telewizjattr.pl/dzien/2020-02-02/34874-kosciol-w-gniewinie-jaroslaw-wojcik.html (dostęp: 30.10.2020).

http://www.telewizjattr.pl/dzien/2020-01-05/34833-kosciol-w-gniewinie-mgr-luiza-fijalkowska.html (dostęp: 30.10.2020).

https://ckstib.naszgok.pl/n,wystawa-wyjatkowy-obiekt-na-mapie-europy-1 (dostęp: 30.10.2020)

http://kaszubskieforumkultury.pl/2020/05/19/wyjatkowy-obiekt-na-mapie-europy/ (dostęp: 30.10.2020).

Napierała, Tomasz, *Energia Kaszub – Gniewino*, http://dx.doi.org/10.18778/8088-426-7.05 (dostęp: 30.10.2020).

Eugeniusz Pryczkowski
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

Królowa Morza w Swarzewie w kaszubskojęzycznej twórczości literackiej

The Queen of the Sea in Swarzewo in Kashubian literature

Słowa kluczowe:
Swarzewo, Królowa Morza, sanktuarium maryjne, legendy o Matce Boskiej, pisarze Kaszub Północnych, pieśń maryjna.

Keywords:
Swarzewo, Queen of the Sea, St. Mary's sanctuary, legends of Saint Mary, writers of North Kashubia, Catholic Marian music

Sanktuarium Królowej Polskiego Morza usytuowane w nadmorskiej i podpuckiej wsi Swarzewo cieszy się dużą sławą w regionie kaszubskim. Kult cudami słynącego wizerunku znany jest w całej Polsce. W głębi kraju jest to najbardziej znane sanktuarium kaszubskie, natomiast liczbą pielgrzymów z Kaszub ustępuje jedynie sanktuarium Królowej Kaszub w Sianowie. Sława Swarzewa rozwinęła się przede wszystkim w XX-leciu międzywojennym. Wówczas miejsce to ściągało licznych pielgrzymów z głębi Polski, pragnących odwiedzić ten wąski nadmorski skrawek odrodzonej Rzeczypospolitej. Przybywali tam prezydenci państwa, prymasi i inne wybitne osobistości naszego kraju. Był to także czas, kiedy miejsce to zaczęli opiewać literaci, zarówno w języku polskim, jak i kaszubskim. Do obecnych czasów powstało kilkadziesiąt wierszy o Królowej Morza. Jest Ona też wzmiankowana

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

w licznych tekstach prozatorskich, zwłaszcza w polskojęzycznej beletrystyce Augustyna Necla. Twórczość w języku kaszubskim przede wszystkim dotyczy poezji.

MB Swarzewska w prozie i dramacie

Pierwszym twórcą kaszubskim, który opublikował legendę o znalezieniu figurki Matki Boskiej Swarzewskiej, był ojciec regionalizmu kaszubskiego, dr Florian Ceynowa. Jej treść jest następująca: *Do stôrégò Hélsczégò kòscoła nôleżôł téż ë Bór. W Bòru mieszkelë òprócz pôrã Niemców sami katolëcë, chtërny sobie w Hélsczim kòscele wôłtôrz Nôsw. Mariji Pannë wëstawilë. Ale jak wikszô lëczba Bòrowianów, na przëkłôd familiô Turowa ë Bërkòwa, do niemiecczégò kòscoła przëstąpiła a reszta Bòrowianów ò kòscół wcale nie dbelë, ùleca jim Nôsw. Marija Panna do Swôrzewa na jednã òd mòrza leżącą górkã ë tam nad stëdżenką òsadła. Swôrzewiani ji tu pòbùdowelë kaplëczkã, dze na Nôsw. Pannã Szkaplérzną wiedno przëmòwë biwają*[1].

F. Ceynowa opublikował też humorystyczną historyjkę z jednego z odpustów swarzewskich. Gdy kaznodzieja „trząsł sumienia”, ludzie zaczęli płakać, tylko jeden pielgrzym z Żelistrzewa kompletnie się tym nie przejmował, co oburzało innych. Tenże skwitował to następująco: *Jakùż jô móm płakac. Kò jô doch nie jem z waji parafiji.* Ten utwór stał się później inspiracją dla dra A. Majkowskiego (1876–1938), który stworzył udany wiersz. Tenże w swej powieści *Żëcé i przigòdë Remùsa* także odwołuje się do Pani Swarzewskiej, w zdaniu: *Mòja òjczëzna leżi na Kãpie Swôrzewsczi, dze Matka Bòskô Swôrzewskô królëje rëbacczémù lëdowi*[2].

Kolejnym pisarzem, który opisywał Rybacką Madonnę, był ks. dr Bernard Sychta. W dramacie *Spiącé wòjskò*, osadzonym w realiach zaborów, ale wydanym tuż po koronacji, jego bohater Miotk wieszczy, że przyjdzie wkrótce do nas Polska, która *w Pùckù kanie i przed naszą Òpiekùnką, Matką Bòską Swôrzewską sã pòmòdli, a tej z bùrsztinowim sã zarãczi mòrzã, co më ji pòdarëjemë*[3].

---

[1] *Skôrb kaszëbskò – słowińsczé mòwë*, reprint Wejherowo 1985, s. 161 (pierwsze wyd. z 1866 r.). Zob. także: B. Chrzanowski, *Na kaszubskim brzegu*, Poznań, 1910, s. 59.

[2] A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa*, Toruń 1938, s. 356.

[3] B. Sychta, *Spiącé wòjskò*, Wejherowo 1937, s. 43. Zob. także: D. Kalinowski, *Odrodzona Polska w literackich proroctwach z Kaszub*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, Gdańsk 2018, s. 179. (kanąc – wstąpić).

W swoich utworach B. Sychta bardzo wyraźnie podkreślał, że Polska mogła stanąć nad morzem wyłącznie dzięki Kaszubom.

Do tego samego pokolenia należeli pisarze związani z wejherowską „Klëką”, między innymi Leon Roppel, Józef Ceynowa, Paweł Szefka, Jan Piepka i Klemes Derc – autor historycznego opracowania o Matce Boskiej Swarzewskiej. Wszyscy czuli silny emocjonalny związek z sanktuarium swarzewskim, któremu poświęcili niejedną strofę.

Pierwszy z nich w jednej z opowieści przedstawił okoliczności znalezienia figury w czasie wojny i jej powrotu do Swarzewa[4]. Z kolei J. Ceynowa, autor wielu legend kaszubskich, przywołuje swarzewską studzienkę, przy której objawiła się cudowna figura, a wraz z nią wytrysła uzdrowicielska woda[5]. J. Ceynowa jest też autorem kaszubsko-polskiej powieści *Marcin i jego czasy*. Jej akcja dzieje się głównie w czasach zaborów na północy Kaszub, zwłaszcza w Gnieżdżewie i Swarzewie. Wielokrotnie występują w niej odniesienia do Królowej Morza, zwłaszcza do odprawianych tam odpustów[6].

Błagalne i dziękczynne pienia do Pani Swarzewskiej szczególnie płynęły w ciągu II wojny światowej, co w literacki sposób ujmuje Halina Wreza, pisarka z Kościerzyny o północnokaszubskich korzeniach. W jej opowiadaniu *Madonna* przyczyniła się do uratowania zesłańców na Sybir, którzy po szczęśliwym powrocie codziennie jej dziękowali, po tym, jak: *Anka wëcygnã z taszë wëgniotłi môłi òbrôzk Matczi Bòsczi Swôrzewsczi. Pòstawiła gò na stole i całô rodzëna dzãkòwa Bòżi Mëmce za òcalenié. – Swôrzewskô nasza Pani, kaszëbskô mëmkò… – kòżdi dzéń dało sã czëc Anczënã spiéwã*[7].

Z północnych Kaszub, a dokładnie z Żarnowca, pochodził także Augustyn Dominik, autor *Gawęd Kaszubskich*. W nich zawarł kilka, w których odnosi się do Swarzewa. W jednej przytacza przygodę rybaków z Karwi, którzy podczas sztormu zaczęli się modlić do Pani Swarzewskiej. Złożyli nawet ślub, że jeśli przeżyją, to pójdą pieszo na odpust w butach wypełnionych ziarnkami grochu, co też uczynili[8]. W innej opowieści w humorystyczny sposób przypomniał okoliczności sporu o granicę między mieszkańcami Gnieżdżewa a Swarzewa[9]. Ten temat w jednym z opowiadań podjął także Jerzy Hoppe, współczesny prozaik z Rumi[10].

---

[4] L. Roppel, *Dykteryjki i historyjki z Kaszub*, Gdańsk 1977, s. 190–191.

[5] J. Ceynowa, *Dobro zwycięża*, Gdańsk 1985, s. 31.

[6] J. Ceynowa, *Marcin i jego czasy*, Wejherowo–Gdańsk 2017, s. 114. Liczne odniesienia do losów Kaszubów z parafii swarzewskiej znajdują się także w: J. Ceynowa, *Urënamle. Powiôstczi z komudnëch lat*, Gdańsk 1982.

[7] H. Wreza, *Réza*, „Stegna” – dod. Do „Pomeranii”, nr 9/2019.

[8] A. Dominik, *Gawędy kaszubskie*, Warszawa 1986, s. 48.

W podobnej stylistyce wypowiada się ks. Roman Skwiercz, znany prozaik i gawędziarz kaszubski, urodzony w Pucku. Najbardziej znana jest jego opowieść *Pòst na òdpùsce* osadzona w realiach pielgrzymki do sanktuarium swarzewskiego. Rozpoczyna się następująco: *Jakno wiéta, rokrocznie pòbòżny lud kaszëbsczi garnie gromadnie do Swôrzewa, żebë ù stóp cëdowny figùrë dzãkòwac Bòżi Matce za wszëtczé dobra i przepraszac za wëstãpczi, co sã trôfiają w naszim grzésznym żëcym. Jak zewsząd, tak i z Pùcka cygnie kómpanijô*. W dalszym ciągu pisarz w zabawny sposób przedstawia różne oblicza poodpustowej zabawy i gościnności[11].

Także wychowany we Władysławowie prozaik kaszubski dr Artur Jabłoński podkreśla w swych powieściach znaczenie Pani Swarzewskiej, która *Stojala w ceglany, neògòticczi swiãtnicë wëszi wôltôrza, w zloti kòrunie ë jasniala widã swòjéhò Bòsczéhò Sëna trzimónéhò na rãkach*. Ten opis powstał z perspektywy pielgrzyma, zwłaszcza młodzieńca kłaniającego się feretronem przed figurą, co czyniło – według pisarza – *ale fejn òbrôzk*[12].

MB Swarzewska w poezji i pieśni

O Morskiej Madonnie jako pierwszy wiersze pisał wspomniany już A. Majkowski[13]. Znany jest jego wiersz o Pani Swarzewskiej oparty o fabułę legendy przedstawionej przez F. Ceynowę. W humorystyczny sposób ukazuje w nim ludową pobożność północnych Kaszubów. Wiersz powstał przed 1905 r.[14].

---

[9] Tamże, s. 39–42. A. Dominik (1915–1987) pisał opowiadania, był też gawędziarzem. Jest autorem polskojęzycznych *Gawęd kaszubskich* i kaszubskojęzycznych *Tóna z pùstk*.

[10] L. Hoppe, *Gôdczi wùje Léòna*, Gdynia 2013, s. 11–13.

[11] R. Skwiercz, *Post na odpusce*, Gdynia–Puck 1993, s. 3–6.

[12] A. Jablońsczi, *Namerkôny*, Gdynia 1913, s. 56. Zob. także: A. Jablońsczi, *Fenyks*, Gdynia 1915, s. 17–19.

[13] Zarówno wiersz A. Majkowskiego, jak i kaszubskojęzyczne wiersze innych poetów, opublikowane są w aneksie do pracy monograficznej: E. Pryczkowski, *Królowa morza. Dzieje kaszubskiego sanktuarium Matki Boskiej Swarzewskiej*, Swarzewo–Banino 2019, s. 335–377.

[14] A. Majkowski, *Rëbôk i gbur*, [w:] *Wiersze i frantówci*, Gdynia 1957, s. 121–122. Zob.: Aneks.

Niewiele młodszy od A. Majkowskiego poeta Franciszek Sędzicki, który także pochodził spod Kościerzyny, w swoich ludowych wierszach nieprzypadkowo zauważył Swarzewo. W dosyć znanym wierszu z 1926 roku, opisującym Kaszuby, autor – obok szeroko znanych Chojnic, Kościerzyny, Kartuz, Oliwy, Wejherowa – „zawędrował" także: *Do Swôrzewa, Pùcka, Hélë / słôwnëch, stôrëch miejsc! / Dali nóm ju mòrsczé tonie / nie pòzwòlą przeńc*[15].

Kolejne generacje pisarzy wysławiały Madonnę Swarzewską już po jej koronacji. Maryja ukazywana była w nich już nie tylko jako Pani, ale także Królowa. Ks. dr Bernard Sychta w swojej *Kòlãdze* czci obie kaszubskie madonny pisząc: *Do Swiónowa wrócã jô dodóm, / Tam Tobie w kòrëtkù tak żużkac nie dóm. // Pùdã do Swôrzewa na òdpùst z Tobą, / Dze mie nazéwają Mòrza Królewą*"[16]. Szczególną cześć B. Sychta oddał w swym pięknym wierszu – pieśni *Rano, gdy morze się budzi* przetłumaczonym też na język kaszubski, w którym autor zwraca się do Maryi w słowach: *Pòd wieczór nad brzegã sôdôsz / Nad głową chòjna Cë szëmi, / Mòrze sã cëchò spòwiôdô / Tobie, ze Swôrzewa Pani*[17].

Najczęściej jednak do Morskiej Królowej zwracali się w poezji „Klëkowcy". L. Roppel poleca jej ludzi morza: *W piesni je òdgłos mòrsczich wichrów graniô, / Plëskù fale i ùtajony w charszcze / Mòrza szumny tón, / To znôwù zabrzmi rozpaczné wòłanie / Rozbitków, co to przë złómionym maszce / Z dôla wsłëchùją sã w retënkù zwón*[18].

Do jej szczególnych orędowników należeli dwaj mniej znani w dziejach literatury kaszubskiej przedstawiciele „Klëki". Przede wszystkim jest to Józef Ceynowa urodzony w pobliskim Połczynie, twórca słynnej pieśni *Jem jô rëbôk*. Jest on autorem wiersza – poematu ukazującego okoliczności i przebieg koronacji w 1937 r. Wizja poety obejmuje przede wszystkim wiernych Kaszubów przybywających z różnych okolic. Autor zwraca uwagę na zachowanie ludzi, na ludową pobożność, zwyczaje, nawet na stroje i sposób bycia kobiet z różnych sfer społecznych. Podkreśla także istnienie pradawnego kaszubskiego zwyczaju kłaniania się feretronów: *Òbrazë òbrazóm słają pòkłónë, / Chòrągwie chòrągwióm nyksają kòrunë. / Krajanie scyskają rëbôków, bracy, / A kòżdi rëbôk tak*

---

[15] *Pòjedzemë na Kaszëbë*, [w:] F. Sędzicki, *Jestem Kaszubą*, Warszawa 1956, s. 34.

[16] Zob.: E. Gołąbk, E. Pryczkowski, *Më trzimómë z Bògã. Kòscelné mòdlëtwë i spiéwë*, Gduńsk 1998, s. 144.

[17] Tamże, s. 116.

[18] L. Roppel, *Z piesnią do Cebie jidzemë Mateńkò*, Gdańsk 1988, s. 5.

samò jim płacy[19]. Inny wiersz powstał w oflagu. Jest to *Legenda Swôrzewskô*, w której opisano pojawienie się figury i cześć, jaką obdarzył ją kaszubski lud. Powstała w 1940 r., a opublikowana została tuż po wojnie[20].

O pięć lat starszy od J. Ceynowy, K. Derc, pochodził z sąsiedniego Gnieżdżewa w parafii swarzewskiej. Jest autorem kolędy, do której muzykę skomponował Antoni Sutowski. W Dercowej wizji do betlejemskiego żłobka z *pasturkama razã jidą terô do Ce / Òd najégò lądu i z mòrza rëbôcë.*[21]. Również pieśni pisali poeci z Jastarni Marian Selin[22] i Maria Boszke[23]. M. Selin napisał m.in.: *Ò Marijo, Matkò Swiãtô, / Të przez Bòga wniebòwzãtô, / ùpros Sëna, a naj' Pana, / wiedno niech òstónie z nama*[24]. Również w jego poemacie *Broduzë* obecny jest wizerunek MB Swarzewskiej zawieszony na ścianie izby rybackiej, w której odbywa się akcja widowiska[25].

Z kolei M. Boszke napisała rzewną pieśń, do której sama napisała melodię, o tytule *Swôrzewskô nasza Pani*. Jest chętnie wykonywana przez różne grupy wokalne, m.in. śpiewano ją podczas pielgrzymki łodziowej na spotkanie z Janem Pawłem II w Sopocie (1999). Równie popularne są dwie kolejne: *Królewò mòrza* oraz *Swarzewska Pani*. Pieśni M. Boszke – obok ks. B. Sychty *Reno czej mòrze…* – należą do najchętniej wykonywanych dzieł muzycznych sławiących Królową Morza w języku kaszubskim. *Swôrzewskô nasza Pani* w polskiej wersji językowej włączył do swego repertuaru znany w Polsce zespół

---

[19] J. Ceynowa, *Z tatczëznë*, Gdańsk 1981, s. 20–25.

[20] J. Ceynowa, *Legenda Swôrzewskô*, „Chëcz", dodôwk do „Zrzeszë Kaszëbsczi", Wejrowò, 25.08.1946, nr 32, s. 3.

[21] *Kolęda Swôrzewskô*, [w:] *Kaszëbsczié kolędë i godowé spiéwë*, oprac. W. Kirstein, Gdańsk 1982, s. 118–119.

[22] M. Selin (1937–2016), był muzykiem, choreografem, prozaikiem i poetą. Jest autorem tomów poezji: *Kaszubski kwiat* (1982) i *Niech wiater niese piesń* (1996). W 2000 roku został odznaczony Medalem Stolema. Przez wiele lat był kustoszem chaty rybackiej – muzeum w Jastarni. Po śmierci ukazał się zbiór *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, obejmujący całą twórczość M. Selina.

[23] M. Boszke ur. w 1934 r. W 1972 r. Ukończyła studia ekonomiczne na Uniwersytecie Gdańskim. Jest kaszubską poetką, autorką tomiku *Piesń lëdzy mòrza* (2005). Napisała także wspomnienia z czasów wojny *Z naszej pamięci. Wspomnienia z Jastarni* (2016).

[24] M. Selin, *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, Wejherowo–Gdynia 2016, s. 64, 66, 82–83, 85 i 87.

[25] M. Selin, *Piesniôrz rëbacczégò…*, dz. cyt., s. 92.W didaskaliach podano wystrój izby, w której ma być m.in.: *komoda, na której stoi krzyż i dwa lichtarze, pod oknem skrzynie do bielizny, na ścianie obraz przedstawiający figurę Madonny Swarzewskiej.*

Zayazd prowadzony przez Leszka Makowieckiego. Wielokrotnie emitowana była w Telewizji Polskiej w programie „Rodnô Zemia”[26].

Podobny nastrój napotykamy w twórczości innego poety i pieśniarza z Jastarni, Antoniego Konkela, który także zawierza los rybaków Pani Swarzewskiej, pisząc: *W rodzëznach zgódno / Nóm lata lecą. / Swôrzewskô Nënka / Mô nas w òpiece. / Sztorëm czë dôka / Nóm strasznô nie je / Wieczno na mòrzu z Bòżą nôdzeją*[27].

Z kolei ks. prof. Jan Walkusz z parafii Mściszewice w wierszu *Cassubia semper fidelis* wspomina: *Gòdzynczi òpòcuszkù spiéwóné / bë nie zbùdzëc Nôswiãtszi Panienczi / w drodze ze Swiónowa do Swôrzewa / jaż na kùńc òstawioné Wejrowsczé Górë*[28]. Z tej samej okolicy pochodzi też inny uznany poeta kaszubski, który – podobnie jak ks. J. Walkusz – zamieszkał daleko od rodzinnej ziemi. Jest nim dr Stanisław Bartelik z Kielc[29]. Uważa, że Królowa Morza *na skrzidłach czirczi ùcëszô mòrze w sztormòwé sztërczi*[30] oraz ochrania nasz kraj począwszy właśnie od nadmorskiej krainy[31].

W tomiku Eugeniusza Pryczkowskiego *Na jimiã Bòsczé* znalazły się dwa wiersze odnoszące się do Pani Swarzewskiej. W pierwszym podkreślono, że *Na jimiã Bòsczé bôtë ju jidą / Pòprzez Pùcczi Wik za régą. Swôrzewskô Nënka jim przewòdzy / I krziż drzéwiany na przodzy*. W innym wierszu *Na sztrąd* wyraża pokorę rybaków, którzy *Swôrzewsczi Nënce niesą tczã* i zawsze są gotowi wyruszyć w morze na połów[32]. W jednej nowszej pieśni, o charakterze pielgrzymkowym, podkreśla: *Wdzãcznoscë spiéwë pielgrzimczi sëną / Na*

---

[26] Zob.: Konspekt magazynu TVP „Rodnô Zemia”, red. E. Pryczkowski, em.: 9 lipca 2000 r., powtórka 10 lipca.

[27] *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, przërëchtowôł E. Pryczkowski, Gdańsk 2006, s. 135.

[28] J. Walkusz, *Jantarowi pôcerz*, Gdynia 1991, s. 8. Autor ur. w 1955 r., w 1980 r. Przyjął święcenia kapłańskie w Pelplinie. Jest profesorem zwyczajnym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, autorem wielu książek naukowych. Należy do najbardziej znanych poetów kaszubskich średniego pokolenia.

[29] Stanisław Bartelik ur. w 1950 r. W Augustowie pod Sulęczynem (pow. Kartuzy). Jest absolwentem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Na Śląskiej Akademii Medycznej uzyskał tytuł doktora. Mieszka w Kielcach. Na początku lat 90-tych zaczął publikować po kaszubsku. Jest autorem tomików: *Chòc mie szëmią jiné drzewa* (2000), *Bestré szczescé* (2013) i *Snica* (2016) oraz tomu prozy *Farwë żëcégò* (2006).

[30] Pl.: *Na skrzydłach mewy ucisza morze w sztormowych chwilach. Zob.:* S. Bartelik, *Bestré szczescé*, Banino 2013, s. 14.

[31] Zob.: S. Bartelik, *Chòc mie szëmią jiné drzewa*, Gduńsk 2000, s. 30 i 54.

[32] E. Prëczkòwsczi, *Na jimiã Bòsczé*, Gduńsk 2000, s. 25 i 27. Także: *Nótë kaszëbsczé. Pòpùlarné piesnie*, red. E. Pryczkowski, Banino 2008, s. 101.

sztrąd swôrzewsczi; pò Słowa, / Żlë òne w rodny jesz mòwie płëną, / Jednota z mòrzã wzrôstô znowa[33].

Feliks Sikora z Luzina prezentuje skarby Kaszub, w tym: *Tatkòwe remiã / i mëmczi pôłnié, / Swôrzewsczé cëda, / Swiónowskô Maria, / Jezórnô rëba, / Wejra Kalwaria*[34]. W innym wierszu *Rôczã Waji Kaszëbów* zaprasza wszystkich na Kaszuby, gdzie jednym z najważniejszych walorów jest morze i swarzewskie sanktuarium: *Rôczã nad mòrze Bôłtu, / Dze piôsczi / Sztrąd wcyg sëpią, / Bë naj Swôrzewsczi wôłtôrz / Bił dali / redosc, cepło*.

Naturalne walory Kaszub ważne są także dla Wandy Lew-Kiedrowskiej ze Stężycy, która zwraca się do Matki: *Co pòwiész nama, / Nordowim Kaszëbóm / Królewò Pòlsczégò Mòrza? / Sztrąd Bôłtu bez bôtów / Z kòpicą bùdlów, / A w wòdze nié sledze / Le smiecë, / Ani jader, ani żaków! / Chcã òdpłënąc*[35].

Urodzony w Łebnie Leon Gołąbek zwraca się w swych wierszach zarówno do Sianowskiej, jak i Swarzewskiej Pani, jako obrończyni Kaszubów, u której kaszubski lud zawsze znajduje opiekę, zwłaszcza w czasach okupacji: *Bòlesny dróżczi Matczi Bòsczi / A czej Hitler zaczął swój rząd / Wëgóniając, wëwôżając lëdzy stąd / Swôrzewskô Panienka nie czekô na pòżegnanié / Razã z nama jedze na wëgnanié*[36].

Podobne rozumienie tej kwestii wykazywał wieloletni kierownik zespołu „Redzanie” Edmund Lewańczyk z Żukowa[37]. W różnych miejscach Kaszub zespół pod jego kierunkiem śpiewał: *Tej jô rëszôł dali w drogã / Przez Pùck do Swôrzewa, / Tam w kòscółkù je Matinka, / Co nóm strzeże mòrza* albo: *Môsz trón Të w niebie jak i na zemi / Królëjesz nama tu i tam / W Swiónowie Kaszëb të jes Królewą / W Swôrzewie mòrze w òpiece môsz*[38].

---

[33] Zob.: *W górã serca*, [w:] *Nótë kaszëbsczé…,* dz. cyt., s. 161.

[34] F. Sikora, *Dwie miłotë. Dwie miłości*, Rumia 1997, s. 13 i 20. F. Sikora (1940–2019). Jest autorem kilku książek historycznych o Kaszubach (w tym cenne dzieło: *Kalendarium Kaszubsko-Pomorskie*), a także dwóch tomików poezji *Dwie miłotë. Dwie miłości* (1997) oraz *Mòja kaszëbizn*a (2012).

[35] W. Lew-Kiedrowska, *Matinkò*, [w:] *Ze zymkù na jeséń*, Wejrowò 2018, s. 38.

[36] L. Gołąbek, *Wiérny klón*, Banino–Wejherowo–Pelplin 2007, s. 61, 72, 84, 89, 90, 94. L. Gołąbek ur. się 26 czerwca 1916 r. w Łebnie (powiat wejherowski). W młodości spotkał się z wybitnymi Kaszubami, m.in. z ks. dr. L. Heyke, którzy zainteresowali go kaszubszczyzną. Tomik *Wiérny klón* ukazał się dwanaście lat po śmierci poety, która nastąpiła w 1995 r.

[37] E. Lewańczyk (1943–2018) był instruktorem śpiewu i tańca, wieloletnim kierownikiem zespołu „Bazuny” z Żukowa i „Redzanie” z Redy.

[38] E. Lewańczyk, *Wanoga z piesnią*, Żukowo 2014. Cytaty pochodzą z wierszy: *Kaszëbskô wanoga*, s. 14, *Rëbôk w bôce*, s. 41, *Tam na mòrzu*, s. 42 i *Matinka*, s. 73.

Szczególnie chętnie E. Lewańczyk pisał o rybakach i morzu, nad którym*: stoji białka, / Łzawim òkã w mòrze zdrzi. / Swôrzewską Matinkã prosy, / Żebë chłopa retac ji*, dlatego że *Na mòrzu w bôce rëbôk płënie / A mòrze graje swòjã piesń. / Nad bôtã méwë krzikają / A sztrąd szczestlëwi dalek je. / Tam w chëczë òstelë domôcy / Bò w mòrze płënąc bëło czas / Pòżegnôł białkã i dzecë / A w bôce zrobił krziża znak. / Tej wezdrzôł na swôrzewską stronã / Dze rëbôków Matinka je. / I prosył Swôrzewską Panią / Szczestlëwie wez prowadzë mie*[39].

Ściśle z samym Swarzewem związany jest Henryk Musa piszący po kaszubsku i polsku. Wychował się Pucku. Jego twórczość jest apoteozą morza i północnych Kaszub[40]. W wierszu *Maryjo* zwraca się do wielu znanych na polskiej ziemi wizerunków, na pierwszym miejscu wymieniając z dzieciństwa mu najbliższy – swarzewski[41].

Kaszubskojęzyczne teksty religijne o Królowej Morza, które powstały już w XXI wieku, są częściowo opublikowane w śpiewniku kościelnym *Dlô Was Panie*. Śpiewnik zawiera ponad 120 pieśni. W co najmniej sześciu są bezpośrednie odniesienia do MB Swarzewskiej, których autorami są współcześni poeci kaszubskiego regionu[42].

Okazuje się, że autorami współczesnych tekstów nie są już głównie twórcy z północnych Kaszub, jak to było do lat 70-tych XX wieku. Współczesne teksty powstają przede wszystkim na potrzeby chórów i innych grup śpiewaczych. Ważną twórczą rolę odgrywa w tym dziele festiwal „Kaszëbsczé tónë nad Môlim Mòrzã” organizowany co roku od 2000 r. w okolicy sanktuaryjnej świątyni. Zespoły uczestniczące w festiwalu obowiązkowo muszą zaprezentować co najmniej jedną pieśń do Matki Boskiej Swarzewskiej. Ten fakt stał się inspiracją dla twórców pobudzanych przez liderów grup wokalnych. Pieśni te wykonywane są także podczas corocznych wielkich odpustów swarzewskich, odbywających się w lipcu oraz wrześniu.

---

[39] Tamże.

[40] H. Musa ur. 1947 r. Zadebiutował tomikiem poezji *Wiersze z Kaszub* (2005). Potem ukazały się: *Mòje Kaszëbë* (2007), *O czym szumią fale. Ò czim szëmią dënëdżi* (2008), *Mój kaszëbsczi swiat* (2009), *Co wyśpiewały fale zatoki. Co wëspiéwałë dënëdżi Wikù* (2012). Jest też autorem esejów i wspomnień związanych z północnymi Kaszubami.

[41] H. Musa, *Co wyśpiewały fale zatoki. Co wëspiéwałë dënëdżi Wikù,* Banino 2012.

[42] Zob. *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, przërëchtowôł E. Pryczkowski, Gdańsk 2006.

Abstrakt

Artykuł prezentuje twórczość literacką, głównie poezję, napisaną w języku kaszubskim, a dedykowaną Matce Boskiej Swarzewskiej. Jest to jedno z dwóch najbardziej znanych sanktuariów maryjnych na Kaszubach. Oddziaływuje przede wszystkim na mieszkańców północnych Kaszub. Dlatego też najwięcej tekstów literackich napisali pisarze z tej części Kaszub. Współczesna twórczość poetycka – raczej skromna – powstaje niemal wyłącznie z myślą o tworzeniu nowych pieśni.

Abstract

The paper presents literature, mainly poetry, written in the Kashubian language and dedicated to Our Lady of Swarzewo. Swarzewo is one of the two best known Marian sanctuaries in Kashubia. Because the sanctuary has influenced the lives of the inhabitants of the northern part of the region, the literary works devoted to Our Lady of Swarzewo have been written there. Contemporary poems dedicated to Our Lady of Swarzewo are scarce and, almost exclusively, represent lyrics of new religious songs.

Bibliografia

Bartelik S., *Bestré szczescé*, Banino 2013.
Bartelik S., *Chòc mie szëmią jiné drzewa*, Gduńsk 2000.
Boszke M., *Piesń lëdzy mòrza*, Banino–Jastarnia–Pelplin 2005.
Ceynowa J., *Dobro zwycięża*, Gdańsk 1985.
Ceynowa J., *Legenda Swôrzewskô*, „Chëcz", dodôwk do „Zrzeszë Kaszëbsczi", Wejrowò, 25.08.1946, nr 32.
Ceynowa J., *Marcin i jego czasy*, Wejherowo–Gdańsk 2017.
Ceynowa J., *Z tatczëznë*, Gdańsk 1981.
Chrzanowski B., *Na kaszubskim brzegu*, Poznań, 1910.
Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik, przërëchtowôł E. Pryczkowski, Gdańsk 2006.
Dominik A., *Gawędy kaszubskie*, Warszawa 1986.
Gołąbek L., *Wiérny klón*, Banino–Wejherowo–Pelplin 2007.
Gołąbk E., Pryczkowski E., *Më trzimómë z Bògã. Kòscelné mòdlëtwë i spiéwë*, Gduńsk 1998.
Hoppe L., *Gôdczi wùje Léòna*, Gdynia 2013.
Jablońsczi A., *Fenyks*, Gdynia 1915.
Jablońsczi A., *Namerkôny*, Gdynia 1913.
Kalinowski D., *Odrodzona Polska w literackich proroctwach z Kaszub*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka", 2018.
Kaszëbsczié kolędë i godowé spiéwë, oprac. W. Kirstein, Gdańsk 1982.
Lew-Kiedrowska W., *Ze zymkù na jeséń*, Wejrowò 2018.
Lewańczyk E., *Wanoga z piesnią*, Żukowo 2014.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Majkowski A., *Wiersze i frantówci*, Gdynia 1957.
Majkowski A., *Żëcé i przigòdë Remùsa*, Toruń 1938.
Musa H., *Co wyśpiewały fale zatoki. Co wëspiéwałë dënëdżi Wikù,* Banino 2012.
Nótë kaszëbsczé. Pòpùlarné piesnie, red. E. Pryczkowski, Banino 2008.
Prëczkòwsczi E., *Na jimiã Bòsczé*, Gduńsk 2000.
Pryczkowski E., *Królowa morza. Dzieje kaszubskiego sanktuarium Matki Boskiej Swarzewskiej*, Swarzewo–Banino 2019.
Pryczkowski E., *Płomiéń miłotë. 51 sonetów na 51 lat*, Banino 2020.
„Rodnô Zemia”, program TVP, red. E. Pryczkowski, em.: 9 lipca 2000 r., powtórka 10 lipca.
Roppel L., *Dykteryjki i historyjki z Kaszub*, Gdańsk 1977.
Roppel L., *Z piesnią do Cebie jidzemë Mateńkò*, Gdańsk 1988.
Selin M., *Piesniôrz rëbacczégò żëwòta*, Wejherowo–Gdynia 2016.
Sędzicki F., *Jestem Kaszubą*, Warszawa 1956.
Sikora F., *Dwie miłotë. Dwie miłości*, Rumia 1997.
Skôrb kaszëbskò – słowińsczé mòwë, reprint Wejherowo 1985 (pierwsze wyd. z 1866 r.).
Skwiercz R., *Post na odpusce*, Gdynia–Puck 1993.
Sychta B., *Spiącé wòjskò*, Wejherowo 1937.
Walkusz J., *Jantarowi pôcerz*, Gdynia 1991.
Wreza H., *Réza*, „Stegna” – dod. do „Pomeranii”, nr 9/2019.

Eugeniusz Pryczkowski
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

Sanktuarium Królowej Morza w Swarzewie w dobie zaślubin Polski z morzem

The Sanctuary of the Queen of the Sea at the time of Poland's Wedding to the Sea

Słowa kluczowe:
zaślubiny Polski z Morzem, gen. Józef Haller, sanktuarium maryjne, Swarzewo, walka Kaszubów o zachowanie polskości, fascynacja morzem, prezydenci w Swarzewie.

Keywords:
Poland's Wedding to the Sea, General Józef Haller, St. Mary's sanctuary, Swarzewo, fight of Kashubian people for the preservation of Polishness, fascination with the sea, presidents in Swarzewo

Sanktuarium maryjne w Swarzewie było w czasach zaborów ośrodkiem polskości. Wynikało to z postawy mieszkańców wsi – Kaszubów, którzy czuli silny związek z polskością jeszcze w okresie I Rzeczypospolitej. Do szczególnie zasłużonych rodów należeli Pomieczyńscy i Plińscy. Do dziś nazwiska te należą do jednych z bardziej popularnych w Swarzewie[1].

---

[1] Zob.: *Jeszcze jeden dowód polskości*, Kopia artykułu odnaleziona w Archiwum Parafialnym w Swarzewie. Nauczyciel Augustyn Lubner przybył do Swarzewa w 1925 r. Artykuł zatem pochodzi najprawdopodobniej z drugiej połowy lat 20-tych XX wieku. A. Lubner pochodził ze starego rodu kaszubskiego z Cisowy. Bardzo dobrze znał język kaszubski oraz

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

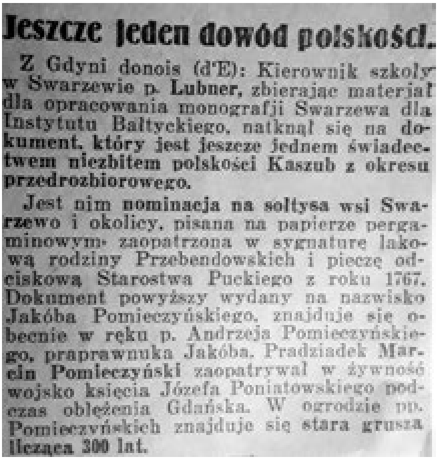

Jeszcze jeden dowód polskości.

Z Gdyni donois (d'E): Kierownik szkoły w Swarzewie p. **Lubner**, zbierając materjał dla opracowania monografji Swarzewa dla Instytutu Bałtyckiego, natknął się na dokument, który jest jeszcze jednem świadectwem niezbitem polskości Kaszub z okresu przedrozbiorowego.

Jest nim nominacja na sołtysa wsi Swarzewo i okolicy, pisana na papierze pergaminowym, zaopatrzona w sygnaturę lakową rodziny Przebendowskich i pieczę odciskową Starostwa Puckiego z roku 1767. Dokument powyższy wydany na nazwisko Jakóba Pomieczyńskiego, znajduje się obecnie w ręku p. Andrzeja Pomieczyńskiego, praprawnuka Jakóba. Pradziadek Marcin **Pomieczyński** zaopatrywał w żywność wojsko księcia Józefa Poniatowskiego podczas oblężenia Gdańska. W ogrodzie pp. Pomieczyńskich znajduje się stara grusza licząca 300 lat.

W czasie I wojny światowej na ok. 110 dzieci szkolnych Swarzewa dla pięciu macierzystym językiem był niemiecki, natomiast 105 posługiwało się językiem kaszubskim[2]. Należy podkreślić, że kaszubskiego nie traktowano wówczas jako odrębnego języka. Mówienie w tym języku uważano za używanie polszczyzny. Natomiast o poczuciu narodowym decydowało wyznanie. W tym czasie wszyscy swarzewianie byli katolikami. W czasach zaborów obowiązywał podział: Niemiec – ewangelik, Polak – katolik. Stąd mieszkańcy Swarzewa czuli się Kaszubami-Polakami. Dotyczyło to nawet rodziny Hellwig sprowadzonej z okolic Chojnic na początku XX wieku przez ks. Franciszka Hellwiga i posługującej się na co dzień językiem niemieckim. W kolejnym pokoleniu wszyscy mówili już po kaszubsku i czuli się Kaszubami-Polakami. Tak jest do dziś[3].

Tak jednoznaczna kaszubska (polska) identyfikacja przed stu laty była dosyć szczególną sytuacją na północnych Kaszubach. Tym bardziej, że wieś oddalona jest zaledwie o sześć kilometrów od silnie wówczas zgermanizowanego

---

lokalne zwyczaje. Z rodu Pomieczyńskich wywodzili się dwaj księża: Antoni (ur. 1797) i Andrzej (ur. 1814). Obaj byli zasłużonymi działaczami na rzecz polskości.

[2] *Kronika szkoły w Swarzewie lata 1860–1920*, „Zeszyty Gminy Puck”, 2017.

[3] Informacja od Romana Kużla z Jastrzębiej Góry. R. Kużel urodził się i wychował w Swarzewie. Podkreśla, że Hellwigowie mówili po kaszubsku. Byli bardzo lubiani i zintegrowani z miejscową społecznością, do tego stopnia, że podczas próby pozbawienia ich domostwa w 1945 r. Przez komunistycznych aparatczyków, miejscowi Kaszubi (w tym ojciec Romana) zorganizowali obronę domostwa Hellwigów i nie dopuścili do ich eksmisji.

powiatowego Pucka[4]. We wsi nie było jednak majątków ziemskich, których właścicielami byli przeważnie Niemcy (np. sąsiedni Łebcz lub pobliska Krokowa oraz Rzucewo). Zamieszkiwali ją głównie kaszubscy chłopi. Niektórzy z nich zajmowali się także rybołówstwem. Wszyscy byli silnie związani z wiarą katolicką, a przez to także z polskością. W tym języku księża celebrowali msze święte nawet w czasie tak zwanej walki kulturowej (Kulturkampf) zapoczątkowanej zjednoczeniem Niemiec w 1871 r. Na Kaszubach walka ta miała postać intensywnej germanizacji oraz represji wobec Kościoła katolickiego. Wyjątkiem wśród swarzewskich proboszczów był ks. F. Hellwig, który na początku XX wieku usilnie wprowadzał do liturgii język niemiecki. Ale nawet wówczas gorliwi Kaszubi śpiewali pieśni po polsku, zaś niemieckość ks. F. Hellwiga była prawdopodobnie głównym powodem jego odejścia w 1910 r., choć oficjalnie podawano, że były nim problemy zdrowotne[5]. Jego następca ks. Wojciech Pronobis, na pytanie, w jakim języku ma odprawiać, otrzymał zdecydowaną odpowiedź, że po polsku[6].

W 1910 roku zorganizowano w swarzewskim kościele uroczyste obchody 500-setnej rocznicy zwycięstwa pod Grunwaldem. Ich inicjatorem był o. Wawrzyniec Ambroży Lewalski, gorący patriota polski, zwany często Kaszubskim Skargą[7]. Ten, ścigany przez pruskie organa władzy, franciszkanin wejherowski, ukrywał się w Swarzewie. Przebywał tam od 1890 r. aż do śmierci w dniu 23 grudnia 1924 r. Jest pochowany na przykościelnym cmentarzu. Przez 34 lata głosił w Swarzewie i okolicznych parafiach homilie w języku polskim, nawoływał do zachowania polskości, a nawet do głosowania na polskich kandydatów do sejmu pruskiego. Niektórzy wręcz uważają, że dzięki niemu zaczęto określać kaszubski fragment wybrzeża przymiotnikiem „polskie”[8].

Ojciec A. Lewalski był także gorącym orędownikiem Matki Boskiej Swarzewskiej. Głosił jej kult w parafiach północnych Kaszub. Zorganizował w Swarzewie także obchody setnej rocznicy śmierci polskiego bohatera narodowego, Tadeusza

---

[4] K. Kościński, *Kaszubi giną*, Poznań 1905, s. 46.

[5] Zob.: E. Pryczkowski, *Królowa Morza. Dzieje kaszubskiego sanktuarium Matki Boskiej Swarzewskiej*, Swarzewo–Banino 2019, s. 106–107. Ks. F. Hellwig zmarł w 1935 r.

[6] Informacja od Jana Zielke ze Swarzewa (ur. W 1926 r.). Ojciec Jana Zielke, który przekazał synowi tę informację, był członkiem rady parafialnej.

[7] G. A. Kustusz, *O. Ambroży Lewalski – duszpasterz i patriota*, [w:] *Wejherowo. Dzieje, kultura, środowisko*, red. J. Treder, Wejherowo 1993, s. 179–188. Także: A. Necel, *Nie rzucim ziemi*, Warszawa 1969.

[8] G. A. Kustusz, *O. Ambroży Lewalski – duszpasterz*, dz. cyt., s. 186.

Kościuszki. Było to w październiku 1917 r. Do wsi docierały już informacje o niepowodzeniach armii niemieckiej. Wówczas o. Ambroży, ze zdwojoną siłą, przemawiał codziennie w innej wsi domagając się nauki języka polskiego oraz przyłączenia tej części Kaszub do Polski. Działalność franciszkanina zapewne miała wpływ na Jana Parchema ze Swarzewa, który wraz z Adolfem Grabowskim i Antonim Budziszem z Pucka założył, jeszcze przed odzyskaniem niepodległości kraju, w dniu 6 listopada 1918 r. radę robotniczo-chłopską dążącą do włączenia ziem kaszubskich do powstającego państwa polskiego[9]. Wiadomo bowiem, że o. Ambroży wykazywał szczególną aktywność w tej sferze. Jednym z jego słuchaczy był najbardziej znany bojownik o polskość Kaszub, Antoni Abraham. Dla kaszubskiego trybuna o. Ambroży był swoistym mentorem. Bezpośrednio przed wyjazdem do Wersalu A. Abraham udał się do Swarzewa, by wysłuchać rad Kaszubskiego Skargi[10].

Można sądzić, że działalność niestrudzonego zakonnika miała także wpływ na szybkie wprowadzenie nauczania w języku polskim w swarzewskiej szkole. Już na początku 1919 r. nauka religii, a wkrótce także nauka czytania i pisania, odbywała się po polsku. Robiono to wbrew zakazom niemieckich władz oświatowych. Dlatego w grudniu 1919 r. swarzewski nauczyciel musiał się tłumaczyć przed inspektorem szkolnym, który wprowadzenie polskiego języka jako wykładowego uznał za wykroczenie[11]. W innych miejscowościach zmiana języka edukacji następowała zazwyczaj dopiero po 10 lutego 1920 r.[12].

W wyniku ustaleń Traktatu Wersalskiego podpisanych 28 czerwca 1919 r., powiat pucki przypadł Polsce. Dopiero w dniu 10 stycznia 1920 r. Niemcy ratyfikowały ten traktat. Wówczas mogło rozpocząć się przejmowanie ziem przez polską administrację. Końcowym aktem tej zmiany były Zaślubiny Polski z Morzem, które wyznaczono w Pucku[13].

---

[9] C. Obracht-Prondzyński, K. Korda, *Powrót Pomorza w granice Rzeczypospolitej w setną rocznicę 1920–2020*, Gdańsk 2020, s. 37.

[10] Tamże.

[11] *Kronika szkoły w Swarzewie*, cz. II. Mps, kopia w zbiorach autora.

[12] Zob. np. *Kronika Szkoły Powszechnej w Tuchlinie 1886–1935: dzieje szkoły i społeczności Tuchlina 1856–1945*, red. I. Warmowska, B. Knopik, J. Jóskowski; tłum. H. Dawidowski, Tuchlino, 2018; E. Pryczkowski, *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i saktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016. We wszystkich siedmiu szkołach parafii sianowskiej nauczanie w języku polskim rozpoczęło się w 1920 r.

[13] K. Wajda, J. Banach, *Pod pruskim panowaniem*, [w:] *Historia Pucka*, red. A. Groth, Gdańsk 1998, s. 241.

Przy organizacji tego wydarzenia znaczącą rolę odegrał inny zasłużony Kaszuba, o którym do niedawna w zasadzie milczano[14]. Był to Antoni Miotk urodzony w Lewinku pod Wejherowem, a zamieszkały w Pucku, gdzie od 1909 r. prowadził działalność gospodarczą oraz społeczną. Był bliskim współpracownikiem A. Abrahama, z którym miał jechać do Wersalu. Przeszkodzili mu w tym niemieccy pogranicznicy (Grenzschutz). Pięć dni przed zaślubinami A. Miotk udał się do Torunia, by tam spotkać się z gen. Józefem Hallerem, z którym ustalił przebieg uroczystości[15]. Generał przybył na nie specjalnym pociągiem z Torunia, w otoczeniu wielu dygnitarzy odrodzonego państwa polskiego, m.in. ministra Stanisława Wojciechowskiego, przyszłego prezydenta Polski. Po drodze zatrzymywali się na krótko na niektórych stacjach. Na przykład w podpuckim Mrzezinie ustawiono aż cztery bramy powitalne. Na czwartej, najpiękniej ustrojonej, napisano: *Witamy na Kaszubach!* Generał zaś z pociągu pozdrawiał: *Witam Was Kaszubów!*[16]

Msza święta odbyła się w puckim porcie. Potem nastąpił symboliczny akt zaślubin poprzez wrzucenie do morza platynowego pierścienia. W ten sposób – jak wspominał J. Haller – *dotychczasowy strażnik wybrzeża rybak kaszubski z jedyną bronią, wiosłem u boku, oddawał straż w ręce marynarza polskiego*[17]. Zaślubinom towarzyszyła podniosła atmosfera. Mieszkańcy stroili domy na trasie polskich żołnierzy i samego generała. Szczególnie widoczne było to w samym Pucku. W oknach zapalano świece, które mieszkańcom rozdawali

---

[14] Dopiero w setną rocznicę Zaślubin Polski z Morzem, w dniu 10 lutego 2020 r., na kamienicy na Starym Rynku w Pucku, której A. Miotk był właścicielem, została odsłonięta tablica pamiątkowa. Odsłonił ją prezydent Polski Andrzej Duda wraz z wnuczką Antoniego Miotka, Grażyną Miotk–Szpiganowicz i przedstawicielami władz lokalnych. Również w tych dniach Rada Miasta Pucka nadała mu tytuł Zasłużonego dla miasta Pucka. Zob.: https://pl.wikipedia.org/wiki/Antoni_Miotk (dostęp: 30.10.2020 r.). Także: G. Miotk-Szpiganowicz, *Miotkowie*, „Puckie rody" 2020, z. 1, s. 36, gdzie napisano m.in.: „Setna rocznica Zaślubin Polski z Morzem, które odbyły się w 1920 roku w Pucku, a których jednym z głównych organizatorów był Antoni Miotk, spowodowała zdecydowany wzrost zainteresowania Jego osobą. Dziadek miał co prawda swoją ulicę w mieście, ale wiedza o Jego działaniach i życiu nie była zbyt powszechna. Jak pisał Zygfryd Prószyński (1973) był on »zapomnianym działaczem kaszubskim«".

[15] Wypowiedź prof. Andrzeja Grotha. Zob.: Film dokumentalny *Do morza przez serca Kaszubów*, real. E. Pryczkowski, em. TVP, 9 luty 2020 r. Film był potem kilkakrotnie powtarzany w TVP, a także w Telewizji Trwam.

[16] „Gazeta Gdańska", nr 40 z 17 lutego 1920, s. 3.

[17] J. Haller, *Pamiętniki z wyborem dokumentów i zdjęć*, Londyn 1964, s. 216. Zob. Także: K. Korda, *Ks. Ppłk Józef Wrycza. Biografia historyczna (1884–1961)*, Gdańsk 2016, s. 118–127.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

bogatsi pucczanie, jak Bazyli Adolph[18]. Do miasta przybyli mieszkańcy okolicznych wsi. Najwięcej przybyło ich z Kępy Puckiej i Swarzewskiej, także Starzyńskiej i Oksywskiej[19]. W tej podniosłej chwili zaślubin biły dzwony puckiej fary i swarzewskiego kościoła[20]. W tym czasie na wieży kościelnej w Swarzewie wisiały już tylko dwa dzwony. W 1917 r. rząd pruski zabrał trzeci dzwon na cele wojenne[21]. Po akcie zaślubin niemiecki burmistrz Henryk Wahner przekazał władzę na ręce tymczasowego burmistrza Antoniego Miotka. W domu nowego włodarza nocowali wojewoda pomorski Stefan Łaszewski i starosta krajowy, Józef Wybicki. Prestiżową funkcję A. Miotk pełnił do czasu przejęcia jej przez przysłanego z Torunia następcy. Sam zaś na wiele lat został wicebumistrzem[22].

Generał J. Haller spędził noc po zaślubinach w domu „Stella Maris" w Gdyni[23]. A już z rana 11 lutego wyjechał wraz ze świtą oraz żołnierzami do sanktuarium maryjnego w Swarzewie[24]. Tam odprawiono uroczystą mszę świętą dziękczynną. Współorganizatorem tej części podróży gen. J. Hallera był Leon Torliński z Wielkiej Wsi. Ciekawe, że J. Haller w swoich wspomnieniach przemilcza swój pobyt w sanktuarium. Przez to pomijają go także publikacje powołujące się na wspomnienia generała[25]. Przemilcza go także kronika szkoły

---

[18] G. Miotk-Szpiganowicz, *Adolphowie,* „Puckie rody", Zeszyt nr 2/2019, s. 20.

[19] Roman Kużel z Jastrzębiej Góry wspomina, że do Pucka wybrał się też jego dziadek, działacz społeczny ze Swarzewa wraz z kilkuletnią córką – matką Romana. Zob.: Film dokumentalny *Do morza*.

[20] *Józef Ceynowa (1905–1991). Pro memoria*, zebrał i opracował J. Borzyszkowski, Gdańsk 2005, s. 110–111.

[21] Archiwum Parafii w Swarzewie, *Protokół wizytacji kanonicznej z 13 września 1926 r.*, bez sygnatury.

[22] G. Miotk-Szpiganowicz, *Miotkowie*, „Puckie rody" 2020, z. 1.

[23] Według wcześniejszych ustaleń generał J. Haller miał nocować w Zdradzie. Tymczasem w swoich wspomnieniach wspomina on o noclegu w „Stella Maris". Należy przyjąć, że tak rzeczywiście było, choć wspomnienia pisane były w sędziwym wieku. Stąd jest w nich sporo nieścisłości. Zob.: J. Haller, *Pamiętniki z wyborem dokumentów i zdjęć*, Londyn 1964, s. 216.

[24] S. Majkowski, *Sanktuarium maryjne Królowej Polskiego Morza w Swarzewie*, Gdańsk – Swarzewo 1991, s. 29.

[25] Zob.: K. Korda, *Ks. Ppłk Józef Wrycza. Biografia historyczna (1884–1961),* Gdańsk 2016 czy *Natchnieni morzem. Władysławowo – ludzie i ich historie*, oprac. M. Abramowicz, Gdańsk–Władysławowo 2017. Nie ma jednak wątpliwości, co do zaistnienia tego faktu, o czym jednoznacznie mówi wnuk Leona Torlińskiego, prof. Lech Torliński. Zob.: L. Torliński, *O mym ojcu Józefie Antonim Torlińskim (1911–1968) i ludziach, których kochał, i którzy jego kochali*, [w:] J. Torliński, *Przesądy i zwyczaje lecznicze kaszubskich rybaków nadmorskich*, Poznań 2008, s. 37 i 41.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

w Swarzewie, która jednakże podkreśla, że generał jechał przez Swarzewo. Miejscowy nauczyciel odnotował w niej ponadto kilka innych informacji, m.in.:

> Wojska polskie obejmowały powoli Pomorze postępując z południa ku północy, a wojska niemieckie ustępowały. Powiat pucki był ostatnim, który Polska w posiadanie zajęła. W dzień 10 lutego 1920 były wojska polskie w Pucku witane z wielką uroczystością. Dnia następnego przejeżdżał dowódca tych wojsk, jenerał Haller przez Swarzewo do Wielkiej Wsi, gdzie morze w posiadanie brał[26].

Cytowany tekst zapisany był już w języku polskim.

Generałowi towarzyszył także tymczasowy burmistrz Pucka, A. Miotk. Zachowały się jego wspomnienia. Podaje w nich, że w Swarzewie generała witały dzieci szkolne. Potem wszedł on do świątyni, by nawiedzić „kościół swarzewski i cudowny obraz Matki Boskiej Swarzewskiej”[27]. Wątpliwości co do udziału gen. J. Hallera we mszy świętej w Swarzewie rozwiewa sam proboszcz swarzewski, ks. Wojciech Pronobis. Podczas kwerendy do pisania monografii sanktuarium w Swarzewie[28] odszukano własnoręcznie przez proboszcza napisany tekst, który jest podziękowaniem dla biskupa chełmińskiego Stanisława Wojciecha Okoniewskiego za akt koronacji. Ks. W. Pronobis odnotował w nim następujące zdanie: „Tu w dzień po zaślubinach Polski odrodzonej z morzem, dnia 11 lutego 1920 przedstawicielstwo władz polskich i armji z gen. Hallerem na czele, wysłuchali mszy św., by oddać hołd po raz pierwszy »Królowej Polskiego Morza«”[29]. Proboszcz swarzewski witając generała podkreślił: „Czem Matka Boska Jasnogórska była dla kraju, tem była Matka Boska Swarzewska dla morza, tam obroniła kraj, tu zachowała nam morze”[30]. To zdanie – jak utrzymuje obecny kustosz sanktuarium – stało się symboliczną zapowiedzią tego, co nastąpiło siedemnaście lat później, czyli uroczystej koronacji cudownego wizerunku[31].

---

[26] *Kronika szkoły w Swarzewie lata 1860–1920*, „Zeszyty Gminy Puck” 2017, s. 93. Kronika obejmuje tekst pisany w języku niemieckim przetłumaczony na polski przez prof. Marcina Plińskiego. Skany tekstu polskojęzycznego o zaślubinach dołączone są w aneksie. W przygotowaniu do druku jest dalsza część kroniki.

[27] A. Groth, *Zaślubiny Polski z morzem w świetle „Opisu przyjęcia wojska polskiego w Pucku w dniu 10 lutego 1920 r.”*, „Zapiski Puckie” 2019, nr 18, s. 33.

[28] E. Pryczkowski, *Królowa Morza*.

[29] Archiwum Parafii w Swarzewie, Kopia dokumentu w posiadaniu autora. Dokument znaleziono po ukazaniu się książki *Królowa Morza…,* stąd nie jest w niej cytowany, choć podkreślono w niej także, że w Swarzewie odprawiono mszę świętą powołując się na przekazy przedstawicieli znanego rodu Torlińskich. Zob.: E. Pryczkowski, *Królowa Morza*, s. 113.

Ze Swarzewa gen. J. Haller udał się do Wielkiej Wsi. Tam wziął udział w krótkim rejsie na kutrze o nazwie Seestern należącym do zasłużonego rybaka Jakuba Myślisza[32]. Wówczas pojawiły się też plany zakupu działki dla generała, na której wkrótce stanął letniskowy dom, nazwany po latach „Hallerówką”. Od lat 90-tych XX wieku mieści się w nim filia Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy. Powstałe wokół osiedle przyjęło nazwę Hallerowo. Obecnie jest ono częścią Władysławowa.

Nie zachowały się wprawdzie przekazy o kolejnych pobytach gen. J. Hallera w sanktuarium swarzewskim. Można jednak przyjąć z pewnością, że takie były. Wiadomo, że generał wielokrotnie przebywał w swoim letniskowym domku w Hallerowie[33]. Był gorliwym katolikiem. Brał zatem na pewno udział w niedzielnych mszach świętych w Swarzewie, gdyż Wielka Wieś należała wówczas do sanktuaryjnej parafii.

Podobnie było w przypadku wielu innych osobistości, które zaczęły gremialnie nawiedzać nadmorski skrawek odrodzonej Rzeczypospolitej. Zaślubiny odbiły się szerokim echem w całym kraju, co wzbudziło wielką fascynację morzem. Nieco inaczej rzecz przedstawiała się z perspektywy Kaszubów. Początkowy entuzjazm, wywołany przyłączeniem do Polski, dosyć szybko został ostudzony przez przybyszy z głębi kraju traktujących Kaszuby jako pole szybkiego i jednocześnie nieuczciwego zarobku. Nic dziwnego, że dla Kaszubów upragniona „polskość” szybko stała się synonimem bezładu, zacofania lub prostoty[34].

Mimo ogólnego rozczarowania zainteresowanie pasem nadmorskim stało się szansą na podniesienie stanu zamożności tych Kaszubów, którzy posiadali

---

[30] Tamże. Także: K. Derc, *Matka Boska Swarzewska cudami słynąca Królowa Polskiego Morza*, Wejherowo 1970, mps; M. Pliński, *Koronacja. Metadialog z ks. Radcą Wojciechem Pronobisem proboszczem swarzewskim*, Pelplin 2016, s. 60.

[31] Informacja od. Ks. Stanisława Majkowskiego – kustosza sanktuarium Królowej Morza w Swarzewie. Zob. także: Film dokumentalny *Do morza*.

[32] J. Haller, *Pamiętniki z wyborem dokumentów i zdjęć*, s. 216–218.

[33] Wypowiedź niemal stuletniego rybaka Władysława Boldy (1921–2020), który osobiście kilka razy rozmawiał z gen. J. Hallerem przed wojną w Hallerowie. Zob.: Film dokumentalny *Do morza*..., dz. cyt.

[34] G. Berendt, *Puck w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Historia Pucka*, red. A. Groth, Gdańsk 1998, s. 244–245.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

grunty blisko morza. W 1923 r. w samym Swarzewie przebywało 325 letników[35]. Wiadomo, że w tym czasie Puck odwiedzili na pewno ks. kardynał Aleksander Kakowski, bp Stanisław Okoniewski z Pelplina, bp Anatol Nowak z Przemyśla, bp Walenty Dymek z Poznania, bp polowy Stanisław Gall i wielu świeckich dygnitarzy. Nie ulega wątpliwości, że niektórzy z nich – zwłaszcza dostojnicy kościelni – odwiedzali także pobliskie sanktuarium[36].

Jednym z nich był prezydent Polski Stanisław Wojciechowski. Do Swarzewa przybył 30 kwietnia 1923 r.[37]. Prezydent modlił się przed cudowną figurą o jedność państwa. Towarzyszył mu m.in. ks. kardynał Edmund Dalbor[38], który odprawił uroczystą mszę świętą. Dostojni goście zwiedzili kościół i zapoznali się z historią sanktuarium i znaczeniem cudownej figury. W wydarzeniu brały udział także dzieci szkolne[39]. Przed opuszczeniem świątyni prezydent ponownie w skupieniu modlił się do Maryi. Następnie udał się do kwatery hallerczyków w Wielkiej Wsi. Parafianie zebrani przed kościołem żegnali go okrzykami: „Niech żyje nasz prezydent! Niech żyje!”[40].

Morze intrygowało także publicystów i dziennikarzy. Stąd w różnych pismach pojawiały się liczne wzmianki i artykuły o morzu oraz maryjnym Swarzewie. Przykładem jest tekst Ernesta Raulina z Gdyni, w którym napisano m.in.:

> Okolice Swarzewa są bardzo malownicze. Na południe prowadzi droga do Pucka. Przy drodze kapliczkę kaszubską, to wiatrak holenderski spotykamy.

---

[35] M. Orłowicz, *Przewodnik po województwie Pomorskim*, Warszawa 1923, s. 526.

[36] G. Berendt, *Puck w II Rzeczypospolitej*, s. 258.

[37] Większość źródeł za K. Dercem mylnie podaje, że było to w roku 1924. Kwestię tę rozwiewa *Kronika szkoły w Swarzewie*, cz. II, w której jednoznacznie odnotowano, że wizyta prezydenta odbyła się w 1923 r.

[38] Ks. Kard. Edmund Dalbor ur. się 30 października 1869 r. w Ostrowie Wielkopolskim. Święcenia kapłańskie otrzymał w Rzymie. Był metropolitą gnieźnieńskim i poznańskim oraz prymasem Polski w latach 1915–1926. Zmarł 13 lutego 1926 r. w Poznaniu.

[39] *Kronika szkolna Swarzewa*, cz. II. Podano w niej m.in.: „Dnia 30 kwietnia rb. przejeżdżał Pan Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej przez Swarzewo udając się do Wielkiej Wsi. Do Swarzewa przybył Pan Prezydent o 9-tej godz. rano. Przywitany był przed kościołem przez ks. prob. Pronobisa. Pan Prezydent wysłuchał Mszy św. i obejrzał wota będące w posiadaniu kościoła. Potem udał się w dalszą podróż. Dzieci szkolne brały udział w tej uroczystości.”

[40] Archiwum Parafii w Swarzewie, K. Derc, *Matka Boska Swarzewska*; M. Pliński, *Koronacja*, s. 61; S. Majkowski, *Sanktuarium maryjne Królowej Polskiego Morza w Swarzewie*, s. 29, gdzie podana jest mylna roczna data wizyty prezydenta.

> Sennie tu i cicho, przytulnie. Nad spokojną wodą zatoki stoją wierzby stare, pogarbione, nad nimi sieci się suszą rybackie. Na redzie kutry rybackie wielkie, ciężkie, inne niż w Gdyni. A ku końcowi lata przeciągłe trąbienie gęsi przyjemnie dźwięczy w czystym powietrzu[41].

Z napływem wiernych, także turystów, z głębi kraju związany jest przyrost liczby wotów dziękczynnych ofiarowywanych z wdzięczności za doznane łaski. Wczasowicze podkreślali: „Mamy u nas wiele rozmaitych kościołów, figur i obrazów, ale nigdzie nas tak nie pociąga do modlitwy, jak w Waszym kościele. Wasza cudowna Matka Boska przykuwa myśli i serca nasze do modlitwy, do Boga”. Dostrzegalny był wzrost ruchu pątniczego[42].

Tymczasem w ocenie nauczyciela miejscowej szkoły kult Matki Boskiej nieco osłabł w tym czasie. Podkreślił jednak, że na oba odpusty Matki Boskiej Szkaplerznej i Narodzenia Najświętszej Marii Panny przybywa po parę tysięcy pątników, głównie z Półwyspu Helskiego i okolicznych parafii. Uważał, że dawniejsze pielgrzymki były liczniejsze wskazując przykład Gdańska. Ta rzecz jest całkowicie zrozumiała ze względu na fakt, że Gdańsk pozostał wolnym miastem, z czym wiązały się utrudnienia z przekraczaniem granicy, zwłaszcza w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości. Nauczyciel informował też, że na placu przy karczmie J. Konkola sklepikarze wystawiali swoje kramiki z krzyżykami, różańcami, obrazkami świętych, książkami do nabożeństwa i zabawkami dla dzieci oraz towarami żywnościowymi[43].

W tych miejscach odbywały się także przedstawienia teatralne i zabawy ludowe. Jedną z nich urządzono po uroczystym poświęceniu sztandaru Towarzystwa Powstańców i Wojaków, które odbyło się w dniu 3 lipca 1927 r.[44]. W tym czasie powstała też kolejna organizacja pod nazwą Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej i Żeńskiej[45]. Organizowano akademie i przedstawienia o tematyce religijnej i patriotycznej. Przy stowarzyszeniu młodzieżowym powstało koło mandolinistek, które grą i śpiewem ubogacało różne uroczystości oraz wycieczki[46].

---

[41] Archiwum Romana Kużla, E. Raulin, *Swarzewo nad Małym Morzem*, „Kurier Bałtycki” [w:] *Księga Swarzewo I*, bez sygnatury.

[42] Archiwum Romana Kużla, R. Wiśniewski, *Zapiski o dziejach Swarzewskiej Madonny*, maszynopis, s. 9.

[43] *Kronika szkoły w Swarzewie*, cz. II.

[44] M. Pliński, *Koronacja*, s. 62. Także.: E. Pryczkowski, *Królowa Morza*, s. 126.

[45] Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży istniało już na pewno w 1928 r. w każdej wsi parafii, poza Chałupami. Zob. *Diecezja Chełmińska. Zarys historyczno–statystyczny*, Pelplin 1928, s. 522.

22 marca 1928 r. obchodzono uroczyście jubileusz 25-lecia kapłaństwa ks. W. Pronobisa. Przybyło wielu okolicznych księży i wiernych. Podczas nabożeństwa chór męski nauczycieli prowadzony przez Kazimierza Kleina odśpiewał *Mszę Polską*[47]. W powiązaniu z jubileuszem swarzewskiego proboszcza odbyło się miesiąc później, w dniu 23 kwietnia, poświęcenie kamienia węgielnego pod budowę kościoła w Łebczu. Uroczystości te prowadził ks. dziekan dekanatu puckiego, Bolesław Witkowski[48].

To wydarzenie miało wielkie znaczenie w życiu swarzewskiej parafii. Po ponad 350-letniej przynależności Łebcza do Swarzewa, rozpoczęło się wznoszenie zniszczonej w 1747 r. świątyni, a w konsekwencji powstanie nowej parafii. Budowę zakończono w 1930 r. Już w styczniu 1931 powołano stałego wikariusza. Został nim ks. Stefan Radtke, późniejszy męczennik i Sługa Boży[49]. Od tego czasu Łebcz z przyległymi wsiami funkcjonował jako samodzielna jednostka duszpasterska[50]. Wówczas – w 1932 r. – wyruszyła stąd pierwsza zorganizowana pielgrzymka do sanktuarium[51].

---

[46] Archiwum Parafii w Swarzewie, Biogram ks. W. Pronobisa spisany przez jego siostrę Antoninę Pronobis, rękopis. Warto zaznaczyć, że przedstawienia teatralne organizowane były dosyć często w Swarzewie, i to zaraz po odzyskaniu niepodległości, a zapewne także przed wybuchem I wojny światowej. Dochodziło na tym tle nawet do pewnych konfliktów. Na przykład w niedzielę 25 stycznia 1920 r. na sali u T. Meyera urządzono spektakl w języku niemieckim, co wywołało oburzenie: „Ażeby ludzi zbałamucić, ogłoszono, iż zysk jest przeznaczony na odbudowę kościoła w Łebczu. Czy ktoś coś od tego dostał?" – zapytywał korespondent. Zob.: „Gazeta Gdańska", nr 29 z 6 lutego 1920 r. Gwoli ścisłości trzeba wyjaśnić, że w jednym z kolejnych numerów lider komitetu rozbudowy Jan Oberzig z Łebcza wyjaśnił, że otrzymał 300 marek na budowę. Dodał do tego: – „Życzyłbym sobie, ażeby i zarząd teatru, odbytego u pani Kandau, nie zapominał o budowie kościoła w Łebczu i raczył nas chociażby i skromniejszym datkiem uszczęśliwić". Zob.: „Gazeta Gdańska", nr 40 z 17 lutego 1920 r.

[47] Kronika szkoły w Swarzewie, cz. II.

[48] *Diecezja chełmińska*, s. 522.

[49] P. Paliński, *Przewodnik po polskiem wybrzeżu Bałtyku i po ziemi kaszubskiej*, Gdynia 1934, s. 98.

[50] http://genepedia.pl/index.php?Title=%C5%81ebcz_-_Parafia_rz.-kat._pw._%C5%9Bw._Marcina (dostęp: 17.04.2019 r.). Oficjalny dekret o powołaniu parafii wystawiono dopiero 20 kwietnia 1937 r.

[51] M. Trybowski, *Ruch pielgrzymkowy do kaszubskich sanktuariów maryjnych w Swarzewie i Sianowie*, praca magisterska napisana pod kier. Ks. Bpa A. Śliwińskiego, Lublin 1989, mps, s. 75.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

W dniach 13 i 14 września 1930 r., odbyła się konsekracja kościoła w Swarzewie po upływie pół wieku od jego poświęcenia. Konsekratorem był ks. bp Konstantyn Dominik – Kaszuba pochodzący z tejże parafii. Na początku ceremonii miał on – według siostry swarzewskiego proboszcza Antoniny Pronobis – powiedzieć: „W tej parafii się urodziłem, w tym kościele byłem ochrzczony, tu odprawiłem moją pierwszą uroczystą mszę świętą. A teraz Bóg mi daje tę wielką łaskę, że jako biskup mogę ten swój ukochany kościół swarzewski, w którym króluje cudowna Matka Boska, konsekrować właśnie jako pierwszy w mej posłudze biskupiej”[52]. Zapewne ks. biskup powiedział, że był to jeden z pierwszych konsekrowanych kościołów. Wiemy, że nieco ponad miesiąc wcześniej, w dniu 22 lipca 1930 r., sufragan chełmiński konsekrował – w zastępstwie schorowanego ordynariusza – swoją pierwszą świątynię pw. św. Trójcy w Kościerzynie[53].

Biskup Konstanty Dominik odwiedzał rodzinną parafię o ile pozwalały mu na to możliwości czasowe. Do dziś pamiętają to najstarsi mieszkańcy tych okolic, między innymi Władysława Magulska z Gdańska, która wychowała się w Swarzewie w rodzinie Rekowskich, tuż po sąsiedzku z kościołem. Często wygłaszała wiersze na powitanie celebransów, w tym ks. biskupa K. Dominika. Wspomina, że biskup przebywając przez kilka dni w rodzinnym Gnieżdżewie, zapewne na urlopie, przyjeżdżał samodzielnie do kościoła powózką. Zostawiał powóz na podwórku Rekowskich. Po mszy spożywał śniadanie, które przyrządzała babcia Władysławy o nazwisku Hinzke. Rozmawiali z sobą po kaszubsku[54].

Wielkim orędownikiem MB Swarzewskiej był Bernard Chrzanowski. Zwrócił się w liście z 14 grudnia 1933 r. do bpa S. W. Okoniewskiego z propozycją wydrukowania obrazka z cudownym wizerunkiem. Obraz ukazał się w drukarni św. Wojciecha w Poznaniu. Na stronie czołowej przedstawia wizerunek Swarzewskiej Pani oraz napis: „Matka Boska Swarzewska, cudami słynąca Królowa Polskiego Morza, módl się za nami". Na odwrocie opublikowano modlitwę o treści: „Matko Boża, która w swarzewskim kościele patrzysz na nas, u stóp twoich klęczących i rozmodlonych, prosimy Cię, Panno łaskawa, chroń nas rybaków i cały Twój wierny lud, przymorski od nagłej śmierci na morzu i wstaw się za nami, Królowo Korony Polskiej, u Twego Syna Jedynego Jezusa Chrystusa, aby nas ominęły wszelkie złe przygody. Amen"[55].

---

[52] Archiwum Parafii w Swarzewie, Biogram ks. W. Pronobisa spisany przez jego siostrę Antoninę Pronobis, rękopis.

[53] L. Jażdżewski, *Ksiądz Biskup Konstantyn Dominik,* Pelplin 2013, s. 116. Trzeba również pamiętać, że przyszły biskup ochrzczony został w poprzedniej – drewnianej – świątyni.

[54] *Niosła kòrunë na kòrunacji Swôrzewsczi Matinczi*, z Władisławą Magùlską gôdôł E. Prëczkòwsczi, „Pomerania” 2019, nr 5, s. 44. Fragment ten w oryginale brzmi następująco: „Kò jô doch gò dobrze znala. Òn doch bél z Gnieżdżewa. Òn biwôl ù mòji starczi. To bëło jesz chùtczi, ale òn ju bél biskùpã. Òn bél ù swòjich domôcëch, mòże na ùrlopie, abò jak. Në i òn wiedno przëjéżdżôl do kòscola. Ale òn przëjachôl sóm, jednym kòniã, w taczi brice. Òn mógł doch jachac kòniã, bò òn z gòspòdarstwa pòchòdzyl. I tej òn ù nas doma te kònia òstôwiôl. Òn szed do kòscola, òdprawil mszą, a tej òn przëszed do nas nazôd. I starka gò wiedno wzãla na frisztëk. A jô, jak to dzecë, jô tam sedzala i zdrzala, jak òn jôdl. Òni do se rozpòwiôdelë, pò kaszëbskù, ale ò czim, to jô ju nie pamiãtajã.”

Parafię swarzewską odwiedził 2 sierpnia 1932 r. prezydent Polski prof. Ignacy Mościcki. Jego wizyta związana była z obchodami Święta Morza. Prezydent jechał przez Puck, gdzie ustawiono bramę z napisem „Nigdë do zgùbë nie przińdą Kaszëbë!" oraz przez Swarzewo. Nie mamy pewności czy wstąpił do sanktuarium Królowej Morza. Na pewno był w Wielkiej Wsi, gdzie – jak podano – „pod bramą tryumfalną przybraną najrozmaitszym sprzętem rybackim, powitała Pana Prezydenta delegacja rybaków." Prezydent udał się jeszcze do Rozewia, gdzie odebrał defiladę batalionu wojskowego oraz do Jastrzębiej Góry[56].

Na początku lat 30-tych w Wielkiej Wsi, a właściwie na terytorium Hallerowa, zbudowano w stylu neogotyckim kościółek z czerwonej cegły. Jego patronem został św. Wojciech. Była to w głównej mierze inicjatywa letników, którzy coraz częściej i chętniej nawiedzali Półwysep Helski i teren nadmorski od Karwi do Wielkiej Wsi. Od tego czasu odbywały się tam regularne nabożeństwa. Przez to mieszkańcy tej wsi oraz Cetniewa i Chłapowa w mniejszej liczbie przychodzili do Swarzewa, choć niektórzy do końca życia przybywali regularnie do świątyni maryjnej[57]. Z czasem jednak frekwencja w Wielkiej Wsi zaczęła rosnąć, do tego stopnia, że biskup w 1939 r. powołał stałego wikarego. Został nim ks. Ludwik

---

[55] T. Krzysztof, *Trzy Królowe*, „Pomerania" 1991, nr 10, s. 26–27. Ta modlitwa publikowana była później kilkakrotnie już bez podania autora, z zaznaczeniem, że odmawiają ją rybacy. Zob.: *Chroń nas rybaków na morzu*, „Słowo Pomorskie" z 12.09.1937, s. 6.

[56] *Pobyt Pana Prezydenta Rzeczypospolitej na Wybrzeżu*, „Morze" 1932, nr 9, s. 13.

[57] O powstaniu kościoła A. Necel pisał: „Projekt budowy napotykał do tej pory na trudności. Między innymi przeciwny mu był nawet ks. Pronobis […]. Urządzano na ten cel w parafii wieczory artystyczne, ofiary składało wojsko i różne instytucje. Hojne dary płynęły od rybaków Wielkiej Wsi – Hallerowa i Cetniewa. W latach 1930–1932 w Hallerowie stanął kościół, murowany z czerwonej cegły, według projektu warszawskiego architekta Juliusza Lisieckiego". Zob. A. Necel, *Nie rzucim ziemi*, s. 190–191. Zob. także: M. Kuklik, *Nordowymi ścieżkami Augustyna Necla*, Puck, Władysławowo 2006, s. 77–78.

Angryk[58]. Podobnie było w przypadku mieszkańców Chałup, gdy ich miejscowość przydzielono w 1933 r. do powstającej kuracji w Kuźnicy[59].

Wydarzenia, które zaistniały po odzyskaniu niepodległości Polski, zwłaszcza zaślubiny z morzem, miały ogromny wpływ na życie sanktuarium w Swarzewie. Do tego czasu miało ono charakter ściśle lokalny. Po 1920 r. wzbudzało zainteresowanie w całym kraju. Miało to także wpływ na uposażenie świątyni. Kościół pięknał, rosła też liczba wotów. Niektóre przedstawiały sporą wartość, która budziła zainteresowanie nie tylko orędowników cudownej figury. Na początku 1936 r. doszło do kradzieży wszystkich wotów oraz precjozów upiększających rzeźbę. To stało się źródłem gorących modłów przebłagalnych w całej diecezji chełmińskiej, także dużego zainteresowania mediów, a w rezultacie idei ukoronowania figury. Ostatecznie, na mocy dekretu papieskiego doszło do uroczystej koronacji w dniach 7 i 8 września 1937 r.

Zaślubiny Polski z Morzem i związana z nimi wizyta gen. Józefa Hallera w sanktuarium maryjnym w Swarzewie, miały przemożny wpływ na jego losy. Z niewielkiego miejsca lokalnego kultu, praktykowanego głównie przez rybaków i marynarzy, w ciągu niespełna dwudziestu lat stało się ono znanym w całym kraju sanktuarium maryjnym. Świadectwem tego był nadany mu wówczas tytuł Królowej Polskiego Morza. Do chwili odzyskania niepodległości cudami słynącą figurę określano najczęściej mianem Matka Boska Swarzewska lub Patronka Rybaków i Żeglarzy. Po zaślubinach do Swarzewa zaczęły przybywać najwybitniejsze osobistości ówczesnej Rzeczypospolitej z prezydentami i prymasami na czele. Tak było do II wojny światowej. Po wojnie natychmiast odrodził się ruch pielgrzymkowy, który istnieje do czasów współczesnych. Obecnie co roku przybywa na duży (wrześniowy) odpust około czterdziestu pielgrzymek z północnych Kaszub.

Abstrakt

Sanktuarium Królowej Morza w Swarzewie było na przestrzeni dziejów zawsze ośrodkiem polskości. Wieś zamieszkiwali Kaszubi, którzy dbali o polskość, a po I wojnie światowej włączyli się w walkę o niepodległość. Stąd po zaślubinach Polski z morzem w Swarzewie odprawiono mszę świętą dziękczynną z udziałem gen. Józefa Hallera. Później wieś stała się ośrodkiem letniskowym. Nieustannie

---

[58] Ks. L. Angryk został rozstrzelany w wieku 29 lat przez hitlerowców w październiku 1939 r. w Lasach Piaśnickich. Zob.: B. Bojarska, *Piaśnica*, Wejherowo 2001, s. 108.

[59] P. Stefański, *Wspomnienia z Jastarni 1917–1939*, Gdynia 1997, s. 105–106.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

też rósł kult maryjny, który przyciągał wybitne osobistości z głębi kraju, w tym prezydentów i prymasów Polski. Rosnący kult oraz łaski otrzymywane w tym miejscu sprawiły, że doszło do koronacji cudami słynącej figury Matki Boskiej.

Abstract

In the past, the Sanctuary of the Queen of the Sea in Swarzewo was the centre of Polishness in the region. The Kashubs who were the inhabitants of the village maintained their identity and actively supported Poland's struggle for independence after World War I. Hence, after Poland's symbolic wedding to the sea in 1920, a thanksgiving mass, with the participation of General Józef Haller, was celebrated there. Later, the village became a popular summer destination. As the cult of St. Mary of Swarzewo continued to grow, it started to attract worshipers from all over Poland, including the Primates and Presidents of Poland. The growing cult, as well as many miracles attributed to the local statue of St. Mary, led to its crowning.

Bibliografia

Archiwum Romana Kużla

Księga Swarzewo I.
Wiśniewski R., *Zapiski o dziejach Swarzewskiej Madonny*, maszynopis.

Archiwum Parafialne w Swarzewie

Kopia artykułu *Jeszcze jeden dowód polskości.*
Protokół wizytacji kanonicznej z 13 września 1926 r. [w:] *Wizytacja 1907, Wizytacja w 1926, Inne materiały*.
Kopia Listu ks. W. Pronobisa do bpa S. W. Okoniewskiego.
Biogram ks. W. Pronobisa spisany przez jego siostrę Antoninę Pronobis, rękopis.

Opracowania i artykuły

Bojarska B., *Piaśnica*, Urząd Gminy Wejherowo, Wejherowo 2001.
Chroń nas rybaków na morzu, „Słowo Pomorskie", 12.09.1937.
Derc K., *Matka Boska Swarzewska cudami słynąca Królowa Polskiego Morza,* Wejherowo 1970, mps.
Diecezja Chełmińska. Zarys historyczno – statystyczny, Kuria Biskupia w Pelplinie, Pelplin 1928.
Film dokumentalny *Do morza przez serca Kaszubów*, real. E. Pryczkowski, em. TVP, 9 luty 2020 r.
„Gazeta Gdańska", nr 29 z 6 lutego 1920 r.
„Gazeta Gdańska", nr 40 z 17 lutego 1920.
Groth A., *Zaślubiny Polski z morzem w świetle „Opisu przyjęcia wojska polskiego w Pucku w dniu 10 lutego 1920 r."*, „Zapiski Puckie" 2019, nr 18.

Haller J., *Pamiętniki z wyborem dokumentów i zdjęć*, Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas", Londyn 1964.

Historia Pucka, red. A. Groth, Wydawnictwo „Marpress", Gdańsk 1998.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Antoni_Miotk (dostęp: 30.10.2020 r.).

http://genepedia.pl/index.php?title=%C5%81ebcz_-_Parafia_rz.-kat._pw._%C5%9Bw._Marcina (dostęp: 17.04.2019 r.).

Jażdżewski L.*, Ksiądz Biskup Konstantyn Dominik*, Wydawnictwo „Bernardinum", Pelplin 2013.

Józef Ceynowa (1905–1991). Pro memoria, zebrał i opracował J. Borzyszkowski, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2005.

Korda K., *Ks. ppłk Józef Wrycza. Biografia historyczna (1884–1961)*, Instytut Kaszubski, ZKP, Gdańsk 2016.

Kościński K., *Kaszubi giną*, „Dziennik Poznański", Poznań 1905.

Kronika Szkoły Powszechnej w Tuchlinie 1886–1935: dzieje szkoły i społeczności Tuchlina 1856–1945, red. I. Warmowska, B. Knopik, J. Jóskowski; tłum. H. Dawidowski, Szkoła Podstawowa w Tuchlinie, Tuchlino, 2018

Kronika szkoły w Swarzewie lata 1860–1920, „Zeszyty Gminy Puck" 2017.

Kronika szkoły w Swarzewie, cz. II. mps.

Krzysztof T., *Trzy Królowe*, „Pomerania" 1991, nr 10.

Kuklik M., *Nordowymi ścieżkami Augustyna Necla*, Puck, Wydawnictwo „MS", Władysławowo 2006.

Majkowski S., *Sanktuarium maryjne Królowej Polskiego Morza w Swarzewie*, Tower Press, Gdańsk – Swarzewo 1991.

Miotk-Szpiganowicz G., *Adolphowie*, „Puckie rody" 2019, z. 2.

Miotk-Szpiganowicz G., *Miotkowie*, „Puckie rody" 2020, z. 1.

Natchnieni morzem. Władysławowo – ludzie i ich historie, oprac. M. Abramowicz, Wydawnictwo „Oskar", Gdańsk–Władysławowo 2017.

Necel A., *Nie rzucim ziemi*, Wydawnictwo „Novum", Warszawa 1969.

Niosła kòrunë na kòrunacji Swòrzewsczi Matinczi, z Władisławą Magùlską gôdôł E. Prëczkòwsczi, „Pomerania" 2019, nr 5.

Obracht-Prondzyński C., Korda K., *Powrót Pomorza w granice Rzeczypospolitej w setną rocznicę 1920–2020*, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Gdańsku, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2020.

Orłowicz M., *Przewodnik po województwie Pomorskim*, Książnica Polska, Warszawa 1923.

Pliński M., *Koronacja. Metadialog z ks. Radcą Wojciechem Pronobisem proboszczem swarzewskim*, Wydawnictwo „Bernardinum", Pelplin 2016.

Pryczkowski E., *Królowa Morza. Dzieje kaszubskiego sanktuarium Matki Boskiej Swarzewskiej*, ZKP Banino, Swarzewo–Banino 2019.

Paliński P., *Przewodnik po polskiem wybrzeżu Bałtyku i po ziemi kaszubskiej*, Nakładem Andrzeja Wachowiaka, Gdynia 1934.

Pobyt Pana Prezydenta Rzeczypospolitej na Wybrzeżu, „Morze" 1932, nr 9.

Pryczkowski E., *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, ZKP Banino, Pryczkowscy. Akademia Kaszubska, Banino 2016.

Stefański P., *Wspomnienia z Jastarni 1917–1939*, Wydawnictwo „Region", Gdynia 1997.

Torliński L., *O mym ojcu Józefie Antonim Torlińskim (1911–1968) i ludziach, których kochał, i którzy jego kochali*, [w:] J. Torliński, *Przesądy i zwyczaje lecznicze kaszubskich rybaków nadmorskich*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 2008.

Trybowski M., *Ruch pielgrzymkowy do kaszubskich sanktuariów maryjnych w Swarzewie i Sianowie*, praca mgr napisana pod kier. ks. bpa A. Śliwińskiego, Lublin 1989, mps.

Wejherowo. Dzieje, kultura, środowisko, red. J. Treder, MPiMKP, Wejherowo 1993.

Danuta Stanulewicz
Uniwersytet Gdański

Barwne obrazy Morza Bałtyckiego w wybranych powieściach Stanisławy Fleszarowej-Muskat

The colourful images of the Baltic Sea in selected novels by Stanisława Fleszarowa-Muskat

Słowa kluczowe:
słownictwo barw, morze, Stanisława Fleszarowa-Muskat, powieść współczesna

Keywords:
colour vocabulary, sea, Stanisława Fleszarowa-Muskat, contemporary novel

Wstęp

Celem artykułu jest omówienie użycia określeń barw w opisach Morza Bałtyckiego w wybranych powieściach Stanisławy Fleszarowej-Muskat (1919–1989)[1],

---

[1] O nazwach barw w twórczości Fleszarowej-Muskat pisałam w następujących pracach: D. Stanulewicz, *Nazwy barw w opowiadaniu* Portret dziewczyny na zielonym tle *Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IV, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2013, s. 139–150; *„Błękitny jak niebo oglądane oczyma dziewic". Kilka uwag o roli słownictwa barw w kreowaniu postaci w powieści* Lato nagich dziewcząt *Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, [w:] *Szekspir, Słowacki i gdańskie okolice. Tom jubileuszowy dedykowany Pani Profesor Ewie Nawrockiej*, red. M. Horodecka, B. Oleksowicz, Gdańsk 2014, s. 233–244; *„Nieopisany błękit wody, która ściąga na siebie barwę nieba". Nazwy barw w powieści* Zatoka śpiewających traw *Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, „Studia

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

pisarki urodzonej w Siennowie na Rzeszowszczyźnie, zamieszkałej od 1945 roku na Wybrzeżu Gdańskim – najpierw w Gdyni, potem w Sopocie[2].

Fleszarowa-Muskat umieściła akcję licznych swoich utworów na Wybrzeżu, a ich bohaterami nierzadko bywali Kaszubi. Grażyna Antoniewicz przytacza słowa pisarki z wywiadu radiowego: „Jestem bardzo szczególną marynistką – uśmiechała się. – Mnie w moich książkach interesuje morski brzeg. To, co zachodzi na polskim, morskim brzegu. To, co czyni z Polaków naród morski. Pierwsze moje morze oglądałam z Kamiennej Góry podczas spędzonych u wuja wakacji. Tu uświadomiłam sobie, że to miasto będzie kiedyś tematem mojej twórczości – wspominała”[3].

Michał Błażejewski sytuuje utwory Fleszarowej-Muskat „pomiędzy literaturą wysoką a popularną”, zauważając także, że twórczość jej jest „również odbiciem naszego wybrzeżowego życia, próbą opisania go i wpasowania w tradycję, może nawet próbą wykreowania tej tradycji w miejscu i czasie niezbyt sprzyjającym zapuszczaniu korzeni”[4]. Opisy „wybrzeżowego życia” znajdziemy w trzech powieściach, które wybrałam, by przypatrzeć się określeniom kolorów Morza Bałtyckiego: *Lato nagich dziewcząt* (1960), *Zatoka śpiewających traw* (1967) oraz *Wiatr od lądu* (1974, pierwsza część trylogii *Tak trzymać*). Wszystkie te powieści znalazły się w przypominającej twórczość Fleszarowej-Muskat serii „Mistrzyni powieści obyczajowej”, opublikowanej w wydawnictwie Edipresse w roku 2012.

Akcja pierwszej z wymienionych powieści umieszczona jest w latach 50. XX wieku w Sopocie, opisanym „z ciepłym uczuciem”[5], a bohaterami są znany

---

Językoznawcze: Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny” 2014, nr XIII, s. 245–273. Przykłady opisów morza przedstawione w trzeciej z wymienionych publikacji są omówione także w tym artykule.

[2] O życiu i twórczości pisarki – zob. K. Świerkosz, *Na fali. Portret biograficzny Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, Warszawa 2013. Zob. także: G. Antoniewicz, *Stanisława Fleszarowa-Muskat. W tym roku przypada stulecie urodzin i 30. Rocznica śmierci pisarki***,** „Dziennik Bałtycki”, 25 października 2019, https://dziennikbaltycki.pl/stanislawa-fleszarowamuskat-w-tym-roku-przypada-stulecie-urodzin-i-30-rocznica-smierci-pisarki-zdjecia/ar/c1-14529881, (dostęp: 28.09.2020); B. Szczepuła, *Prof. Ewa Nawrocka o życiu i literaturze Stanisławy Fleszarowej-Muskat (rozmowa)*, „Dziennik Bałtycki”, 10 kwietnia 2014, https://dziennikbaltycki.pl/prof-ewa-nawrocka-o-zyciu-i-literaturze-stanislawy-fleszarowejmuskat-rozmowa/ar/3398417, (dostęp: 28.09.2020).

[3] G. Antoniewicz, *Stanisława Fleszarowa-Muskat. W tym roku przypada…*

[4] M. Błażejewski, *Fleszarowa Sopocka albo – jak być kochaną. W osiemdziesiątą rocznicę urodzin Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, Gdańsk 1999, s. 27.

[5] Tamże, s. 14.

rzeźbiarz i pozująca mu czwórka młodych ludzi. Druga powieść to historia powstania Gdyni z punktu widzenia tych, którzy przyjechali ją budować, ale i też ludności miejscowej. W tym miejscu przypomnieć warto film *Miasto z morza* z roku 2009, wyreżyserowany przez Andrzeja Kotkowskiego właśnie na podstawie tej powieści. W trzeciej powieści główną bohaterką jest młoda chemiczka, mieszkająca w Trójmieście, pracująca w zakładzie produkującym agar-agar w niewymienionym z nazwy małym mieście położonym nad Zatoką Gdańską.

Podstawowe i niepodstawowe nazwy barw

Zanim skoncentruję się na nazwach barw zastosowanych przez Fleszarową-Muskat w opisach Morza Bałtyckiego w wybranych powieściach, pobieżnie przestawię klasyfikację nazw barw Brenta Berlina i Paula Kaya[6].

Badacze ci dzielą nazwy barw na podstawowe i niepodstawowe. Podstawowa nazwa barwy musi spełniać pewne warunki, z których cztery są najistotniejsze:

a) jej znaczenie nie jest sumą znaczeń jej części (tego warunku nie spełniają np. przymiotniki *niebieskozielony* i *ciemnoniebieski*);
b) nie jest ona nazwą odcienia innej barwy (to kryterium wyklucza np. *cynober* i *karmazynowy*, ponieważ są nazwami odcieni koloru czerwonego);
c) jej użycie nie ogranicza się do opisu wąskiego kręgu obiektów (tego warunku nie spełniają np. *rudy* i *blond*, gdyż odnoszą się przeważnie do koloru włosów);
d) jest ona psychologicznie ważna dla użytkowników danego języka, co znaczy, że ją znają i często jej używają (w związku z tym np. *sjena* i *ultramaryna* nie są podstawowymi nazwami barw)[7].

Bazując na przeprowadzonych badaniach Berlin i Kay stwierdzili, że wyróżnić można jedenaście podstawowych nazw barw. W języku polskim ten podstawowy leksykon barw zawiera następujące przymiotniki: *biały*, *czarny*, *czerwony*, *zielony*, *żółty*, *niebieski*, *brązowy*, *fioletowy*, *pomarańczowy*, *różowy* i *szary* – co potwierdzają językoznawcy zajmujący się tym wycinkiem słownictwa[8].

---

[6] B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley 1969.

[7] Tamże, s. 6.

Słownictwo barw w języku rozwija się stopniowo: na początkowo tworzą je dwie nazwy podstawowe odnoszące się do bieli i czerni (lub raczej do barw jasnych i ciemnych), później zaobserwować można pojawienie się nazw czerwieni, zieleni i żółci (lub w odwrotnej kolejności: żółci i zieleni) oraz nazwy barwy niebieskiej, a następnie – już w dowolnej kolejności – dołączają nazwy fioletu, różu, oranżu i szarości.

Berlin i Kay doszli do wniosku, że języki mają w różnym stopniu rozwinięte leksykony barw. Istnieją języki tylko z dwiema barwami podstawowymi (biały/jasny i czarny/ciemny), z trzema, czterema itd. Jednak używanie tylko dwóch lub trzech podstawowych nazw barw w danym języku nie wyklucza posługiwania się nawet znacznie większą liczbą określeń kolorów, które nie są jednak nazwami podstawowymi.

Takie podejście do słownictwa barw bywało nieraz krytykowane i modyfikowane. Badacze m.in. przyjęli założenie, że nazwa barwy szarej może pojawić się w języku wcześniej[9]. Jednak już monografia Berlina i Kaya z roku 1969 zaproponowała badaczom nowe spojrzenie na leksykon barw i przydatne narzędzia do jego analizy.

Barwne obrazy Morza Bałtyckiego

Obrazy Bałtyku w trzech wybranych powieściach Fleszarowej-Muskat można podzielić ze względu na opisywaną porę dnia: morze za dnia i morze nocą. Pisarka uwypukla również rolę obserwatora u swoich bohaterów i z takiego punktu widzenia możemy wyodrębnić następujące sytuacje: pierwszy w życiu kontakt z morzem, podziwianie z okna widoku na morze oraz postrzeganie morza jako ramy obrazu. Oczywiście pory dnia i sytuacje się na siebie nakładają, jak będzie można zobaczyć w przytoczonych niżej cytatach[10].

---

[8] Zob. m.in. R. Tokarski, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin 2004; K. Waszakowa, *Podstawowe nazwy barw i ich prototypowe odniesienia. Metodologia opisu porównawczego*, [w:] *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*. Część I, red. R. Grzegorczykowa, K. Waszakowa, Warszawa 2000, s. 17–28; D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk 2009, s. 249–282.

[9] Zob. m.in. R. Tokarski, *Semantyka barw*..., s. 20.

[10] Wszystkie fragmenty trzech powieści cytowane w tym artykule pochodzą z ich wznowień opublikowanych w serii „Mistrzyni powieści obyczajowej" (Warszawa 2012, Edipresse

W opisach dziennego morza pojawia się podstawowa nazwa barwy *niebieski*, np.

1. Dziś morze będzie intensywnie niebieskie – pomyślała Dorota […] (*Zatoka*, s. 5)
2. Po lewej stronie szosy, we wklęsłości wzgórza pokrytego młodym sadem, ukazało się morze nieprawdziwie niebieskie, jak z kolorowej pocztówki. Ciemna zieleń drzew obrzeżała je od dołu jak rama. (*Zatoka*, s. 36)
3. Morze! Niebieska ściana morza! (*Zatoka*, s. 37)

Jak pokazują powyższe cytaty, ta podstawowa nazwa barwy może być modyfikowana przez przysłówek *intensywnie* lub przez przysłówek *nieprawdziwie* i porównanie, bądź stanowić część wyrażenia metaforycznego. Oprócz przymiotnika *niebieski* pisarka używa rzeczownika *błękit*, niekiedy też metonimicznie. Wtedy leksem ten odnosi się do morza (jego wody), nie tylko do jego barwy, np.

4. Czekała w napięciu, nie ukazał się jednak nawet skrawek błękitu. (*Zatoka*, s. 20)
5. Nie wydawało się odległe, odsunięte pasmem ziemi, zaczynało się tuż za parapetem okien i wlewało do pokoju cały swój nieopisany błękit rozweselony słonecznym dniem. (*Zatoka*, s. 27)

Fleszarowa-Muskat kreśli obrazy morza, w którym odbija się niebo – stąd bierze się błękitna barwa Bałtyku w pogodne dni. Jak pokazują poniższe przykłady, w takich opisach pisarka używa również rzeczownika *błękit*, np.

6. W pełnym letnim słońcu, pod pogodnym niebem, które ciemnym błękitem barwiło wodę w kanale, „Perkun" wyglądał wspaniale. (*Zatoka*, s. 208)
7. Odbijało ono całą pogodę nieba i z jego to błękitu brała się ta barwa, jaśniejsza przy brzegach, ciemniejsza na głębi i znów srebrzyście płowiejąca ku Helowi, który – gdy zaczęli wstępować na oksywskie wzgórze – zabielił się wyraźnie na widnokręgu. (*Wiatr*, s. 198–199)
8. […] oczom podróżnych miała ukazać się zatoka, morski brzeg, zarosły tutaj trzciną i szuwarami, niby podmokły brzeg jeziora – dopiero daleko

---

Polska). Stosowane tu skróty tytułów: *Lato – Lato nagich dziewcząt*, *Wiatr – Wiatr od lądu*, *Zatoka – Zatoka śpiewających traw*.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

> poza nim rozpoczynał się ów nieopisany błękit wody, która ściąga na siebie barwę nieba. (*Zatoka*, s. 5)

Natomiast w przypadku zimowego morza, również odbijającego niebo, pisarka – w zależności od opisywanych warunków pogodowych – stosuje leksemy *błękit* i *srebro* oraz *szarość* i *ołowiany*:

9. Tafla Zatoki błyszczy wtedy błękitem i srebrem, a białe zmarznięte brzegi są ogromną ramą gigantycznego lustra, w którym przegląda się niebo. (*Zatoka*, s. 276).
10. Zima nie dodaje Zatoce urody. Zatapia ją szarość – odbicie ciężkiego, ołowianego nieba. (*Zatoka*, s. 275)

Warto też przytoczyć tu inny fragment, opisujący styk nieba i morza, gdzie pisarka używa przymiotnika *jaskrawy*:

11. Niebo pojaśniało, jakby ktoś zeprał z niego ogromną plamę nocy. Horyzont odcinał się od morza jaskrawą kreską świtu. (*Lato*, s. 22)

W prozie Fleszarowej-Muskat w opisach morskiego krajobrazu w morzu odbija się – jak w lustrze – złote słońce, np.

12. Zatoka cała leżała pod słońcem. Jaskrawe złoto i mleczny błękit, ostry blask i przeźroczysta miękkość głębi, ruchliwa, skrząca się przestrzeń między coraz odleglejszymi od siebie brzegami. (*Zatoka*, s. 232)
13. Czerwoną nawę kościoła i stare domy, otaczające ją ciasnym wieńcem, oblewał jasny blask poranny, światło odbijające się od Zatoki, jak od lustrzanej tafli. (*Zatoka*, s. 231)

Leksem *złoty* opisuje także piasek na dnie *przeźroczystego* morza:

14. Patrzyła w morze, podświetlone tu złotym dnem, przeźroczyste jak szkło. (*Zatoka*, s. 119).

W opisie nocnego morza pisarka używa wyrażenia *ciemny błękit* oraz przymiotnika *czarny*:

15. […] Zatoka pełna już była mroku, zielonego przy brzegach, połyskującego ciemnym błękitem w głębi. (*Zatoka*, s. 54)

16. To nie zielona ziemia podchodziła pod okienny parapet, ale morze, gładkie i niekończące się, jak lustro bez ram, czarne, gdy pochyli się nad nim noc. (*Zatoka*, s. 43)

Jak wyraźnie pokazują przykłady nr 7, 9, 10, 13 i 16, w swoich powieściach Fleszarowa-Muskat przedstawia morze jak zwierciadło, w którym w dzień przegląda się słońce. Natomiast w nocy odbija się w Bałtyku księżyc, porównany do złotej monety, lub jego smuga, wyglądająca jak połyskująca igła:

17. Księżyc odbijał się w Zatoce, ogromny złoty pieniądz, za który można było kupić całą noc. (*Zatoka*, s. 132)
18. U wylotu ulicy, między stokiem Kamiennej Góry a kępą nadbrzeżnych sosen, ukazało się morze. Przecinająca je księżycowa smuga zwężała się ku horyzontowi, coraz cieńsza i ostrzejsza, niczym połyskliwa igła wpięta w czarną pierś nocy. (*Lato*, s. 105)

Jak już wyżej zasygnalizowałam, Fleszarowa-Muskat patrzy na krajobraz morski oczami swoich bohaterów. W powieści *Wiatr od lądu* po odzyskaniu niepodległości na Wybrzeże przyjeżdżają ludzie z różnych stron Polski. Przyszli budowniczy Gdyni – portu i miasta – widzą morze po raz pierwszy w swoim życiu:

(19) – Morze! – wołali teraz wszyscy przy oknach. – Morze!
– Gdzie? – szepnął Krzysztof. Widział tylko w oddali za ciemnymi sylwetkami sosen jakąś ogromną, połyskliwą jasność, blask rozlany szeroko między ziemią a niebem. (*Wiatr*, s. 24)

20. Ale gdy przymknął powieki i otworzył je jeszcze raz, obraz trwał nie zmieniony: daleka, niezmierzona błękitność, przysypana złotym pyłem, a nad nią zielona, ruchliwa od wiatru przelatującego po sosnach ściana wzgórza i dalej niska kotlina, złote od piasku nad brzegiem wklęśnięcie przed następnym wzniesieniem, stromo opadającym w morze. (*Wiatr*, s. 37)

Bohaterowie Fleszarowej-Muskat podziwiają z okien morze – *niebieskie* i *błękitne*, a także *migotliwe*:

21. Potem siedziała naprzeciwko kobiety w pokoju przy kominie, z niebieską przestrzenią Zatoki za oknami, starając się zachować dla siebie tylko ten wymiar rzeczywistości, który ogarniały jej oczy, nic ponadto. (*Zatoka*, s. 91)

22. I z okien jej pokoju morze nie wydawało się już odpoczynkiem dla oczu, szeroką przestrzenią powietrza i światła, błękitnego blasku. (*Zatoka*, s. 217)
23. […] z okna widać było poprzez poplątane gałęzie drzew migotliwe pasmo morza. (*Lato*, s. 13)

W obrazach, które pisarka maluje słowem, morze bywa ich *niebieską* ramą:

24. Płowa ziemia z plamkami zieleni, gdzieniegdzie kolorowe namioty i niebieska ramka morza po lewej i po prawej, to był letni pejzaż tego pasma ziemi, jego uroda, odkrywana zawsze na nowo, choćby się przyjeżdżało tutaj co dnia. (*Zatoka*, s. 118)
25. Szli wzdłuż basenu, w którym znowu stała „Mademoiselle", naprawiona w porcie wojennym, w ten świąteczny poranek nieruchoma, wyraziście obrysowana intensywną niebieskością morza. (*Wiatr*, s. 198)

Analiza opisów morza – ze szczególnym uwzględnieniem nazw barw

W opisach krajobrazu morskiego Fleszarowa-Muskat używa zarówno podstawowych nazw barw: *niebieski* (1, 2, 3, 21)[11], *zielony* (15), *czarny* (16), jak i niepodstawowych, np. *błękitny* (22), *złoty* (14, 16, 20), *ołowiany* (10). Należy zwrócić uwagę na użycie – obok przymiotników – rzeczowników odnoszących się do kolorów: *błękit* (4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 15), *błękitność* (20), *niebieskość* (25), *szarość* (10), *srebro* (9) i *złoto* (12). Relatywnie często pisarka decyduje się na rzeczownik *błękit* – co skutkuje oderwaniem cechy (tj. barwy) od przedmiotu bądź zjawiska (tu: morza lub nieba) i jej uwypukleniem – o czym też będzie mowa poniżej. Tutaj jeszcze dodam, że przeprowadzone wcześniej badanie wszystkich nazw barw występujących w powieści *Zatoka śpiewających traw* wykazało, że w wśród określeń błękitu – które najczęściej służą do opisu morza, a także nieba – prawie dwa razy większą frekwencją cieszy się rzeczownik *błękit* (11 wystąpień) niż przymiotnik *niebieski* (6 wystąpień), a pole błękitu jest jedynym polem barw z dominacją rzeczowników[12].

---

[11] W nawiasach podaję numery przytoczonych powyżej cytatów.

[12] D. Stanulewicz, *„Nieopisany błękit wody, która ściąga na siebie barwę nieba". Nazwy barw w powieści* Zatoka…, s. 259.

Pisarka stosuje również leksemy sygnalizujące stopień intensywności barwy: *intensywnie* (1), *intensywny* (25), *nieprawdziwie* (2); jej brak: *przeźroczysty* (12, 14), a także stopień jej jasności: *ciemny* (2, 6, 7, 15, 19), *jasny* (7, 13), także *jasność* (19) i *pojaśnieć* (11). Opisy morza zawierają określenia zjawisk świetlnych: *połyskliwy* (18, 19), *połyskujący* (15), *jaskrawy* (11, 12), *skrzący* (12), *migotliwy* (23), też *blask* (12, 13, 19, 22) i *błyszczeć* (9). Ponadto spotkać można zestawienia bądź wyrażenia, np. *mleczny błękit* (12), *srebrzyście płowiejąca* (7), w których dookreślenie barwy nie tylko sygnalizuje jej ton czy jasność, ale także inne cechy: *mleczny* może odnosić się do jasności, ale także nieprzeźroczystości, a *srebrzyście* nie tylko do koloru metalu, a również do połyskliwości. Należy też tu dodać, że *srebrzyście* jest leksemem wartościującym pozytywnie. Pisarka używa także leksemów podkreślających bezkres morza: *ogromny* (19), *niezmierzony* (20), oraz problemy z jego charakteryzacją: *nieopisany* modyfikuje rzeczownik *błękit* (5, 8), *nieprawdziwie* – przymiotnik *niebieski* (2).

Warto też zauważyć, że w opisach Morza Bałtyckiego Fleszarowa-Muskat używa metafor i metonimii. Przyjmuję tu definicje tych zjawisk, nie tylko językowych, zaproponowane przez Lakoffa i Johnsona. Metafora według nich to „rozumienie i doświadczanie pewnego rodzaju rzeczy w terminach innej rzeczy”[13], zaś metonimia polega na tym, że „Używamy […] pewnej rzeczy, realnie istniejącej, by mówić o innej rzeczy, która jest z nią związana”[14].

Pisarka stosuje m.in. metafory (także porównania): MORZE TO LUSTRO (m.in. 7, 9, 10 i 13), np. *Tafla Zatoki błyszczy wtedy błękitem i srebrem, a białe zmarznięte brzegi są ogromną ramą gigantycznego lustra, w którym przegląda się niebo*; MORZE TO RAMA OBRAZU (24 i 25), np. *niebieska ramka morza po lewej i po prawej*; MORZE TO BUDYNEK (3): *niebieska ściana morza*; POWIERZCHNIA MORZA TO POJEMNIK (15): *Zatoka pełna* […] *mroku,* […] *połyskującego ciemnym błękitem*; NOC TO ŻYWE STWORZENIE pochylające się nad morzem (16), jak również metonimie: BLASK ZA MORZE (19): *blask rozlany szeroko między ziemią a niebem*; BŁĘKIT ZA MORZE/WODĘ MORSKĄ (4 i 5), np. *nieopisany błękit rozweselony słonecznym dniem*. Jeżeli chodzi o tę drugą metonimię[15], słowniki języka polskiego podają, że rzeczownik *błękit*, zwłaszcza w liczbie mnogiej, jest poetyckim określeniem nieba, np. *Księżyc wypłynął na błękity*[16], natomiast w powieściach Fleszarowej-Muskat *błękit* odnosi się do morza. Takie użycie rzeczownika *błękit* można zaobserwować m.in. w polskiej wersji tytułu filmu *Le Grand Bleu* (*The Big Blue*) w reżyserii Luca Bessona – *Wielki Błękit*[17], gdzie odnosi się on do oceanu, jak również w identycznym tytule czasopisma poświęconemu nurkowaniu, „Wielki Błękit". Zrównanie morza z jego barwą sprawia, że jest ono postrzegane jest przez pryzmat tej cechy. Warto tu przypomnieć, że w języku polskim pole błękitu różni się od pól pozostałych barw, jako że przymiotnik *niebieski* nie jest typową podstawową nazwą barwy, dzieląc niektóre funkcje z przymiotnikiem *błękitny*; nadto, prototypowymi odniesieniami przymiotnika *niebieski* dla mieszkańców Wybrzeża są zarówno niebo, jak i woda, zaś w innych regionach Polski – jedynie niebo[18].

---

[13] G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, przeł. T. P. Krzeszowski, Warszawa 1988, s. 27.

[14] Tamże, s. 58.

[15] Metonimia ta omówiona jest także w: D. Stanulewicz, *„Nieopisany błękit wody, która ściąga na siebie barwę nieba”. Nazwy barw w powieści* Zatoka…, s. 260.

Wracając do metafor i metonimii, przykład nr 5 ([morze] *wlewało do pokoju cały swój nieopisany błękit rozweselony słonecznym dniem*) zawiera ich połączenie (czyli metaftonimię): metonimia: BŁĘKIT ZA WODĘ MORSKĄ, która oczywiście nie wlewa się dosłownie do pokoju, metafora: WODA MORSKA TO CZŁOWIEK (ponieważ można ją rozweselić). Można tu się zastanowić również nad metaforą ogólniej sformułowaną jako BARWA TO CIECZ.

I na koniec należy zwrócić uwagę na inny zabieg stylistyczny stosowany przez Fleszarową-Muskat – nagromadzenie określeń barw i innych zjawisk z nimi związanych, np. w cytatach: nr 7: *Odbijało ono całą pogodę nieba i z jego to błękitu brała się ta barwa, jaśniejsza przy brzegach, ciemniejsza na głębi i znów srebrzyście płowiejąca ku Helowi, który – gdy zaczęli wstępować na oksywskie wzgórze – zabielił się wyraźnie na widnokręgu*; nr 12: *Jaskrawe złoto i mleczny błękit, ostry blask i przeźroczysta miękkość głębi, ruchliwa, skrząca się przestrzeń między coraz odleglejszymi od siebie brzegami*; czy nr 20: *daleka, niezmierzona błękitność, przysypana złotym pyłem, a nad nią zielona, ruchliwa od wiatru przelatującego po sosnach ściana wzgórza i dalej niska kotlina, złote od piasku nad brzegiem wklęśnięcie przed następnym wzniesieniem, stromo opadającym w morze.*

---

[16] *Słownik języka polskiego*, tom I, red. M. Szymczak i in., Warszawa 1978, s. 178. Przykład ten również omawia R. Tokarski, *Semantyka barw*…, s. 116.

[17] *Le Grand Bleu*, ang. *The Big Blue*, pol. *Wielki błękit*, reż. L. Besson, Francja – USA – Włochy, 1988.

[18] D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language*…, s. 297–303.

Słowo końcowe

Czytelnicy powieści Fleszarowej-Muskat z pewnością zwracają uwagę na malarskość opisów wykreowanych pejzaży, odwzorowujących krajobrazy Wybrzeża Gdańskiego. Na tę malarskość składają się nie tylko użyte przez pisarkę podstawowe i niepodstawowe nazwy barw, określenia stopnia ich jasności i określenia zjawisk świetlnych, ale również ich nagromadzenie oraz zastosowane wyrażenia metaforyczne i metonimiczne. Prawdopodobne jest stwierdzenie, że odczucia bohaterów mogą odzwierciedlać zachwyt samej pisarki – urodzonej w innym regionie – nadmorskimi widokami.

W artykule tym zajęłam się obrazami morza tylko w trzech wybranych powieściach Fleszarowej-Muskat. Dobrze byłoby opracować to zagadnienie szerzej i szczegółowiej: przeanalizować – także pod względem ilościowym – wszystkie fragmenty zawierające opisy Bałtyku w tych utworach prozatorskich pisarki, których akcja toczy się na Wybrzeżu Gdańskim.

Abstrakt

Celem tego artykułu jest przedstawienie nazw barw i innych określeń z nimi związanych występujących w opisach Morza Bałtyckiego w trzech wybranych powieściach Stanisławy Fleszarowej-Muskat (1919–1989): *Lato nagich dziewcząt* (1960), *Zatoka śpiewających traw* (1967) i *Wiatr od lądu* (1974). Pisarka używa zarówno podstawowych, jak i niepodstawowych nazw barw z pola błękitu i pól innych barw, a także określeń odnoszących się do stopnia jasności i intensywności barwy. Ponadto, pisarka stosuje w opisach morza wyrażenia metaforyczne i metonimiczne.

Abstract

The aim of this paper is to present colour terms and other words which occur in the descriptions of the Baltic Sea in three selected novels by Stanisława Fleszarowa-Muskat (1919–1989): Lato nagich dziewcząt [Summer of Naked Girls] (1960), Zatoka śpiewających traw [Bay of Singing Grass] (1967) and Wiatr od lądu [Wind from the Land] (1974). The writer uses both basic and non-basic colour terms representing the category blue and other colour categories, as well as words referring to the degree of colour brightness and intensity. Moreover, in the descriptions of the sea, the writer employs metaphorical and metonymic expressions.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Bibliografia

Antoniewicz Grażyna, *Stanisława Fleszarowa-Muskat. W tym roku przypada stulecie urodzin i 30. rocznica śmierci pisarki*, „Dziennik Bałtycki”, 25 października 2019, https://dziennikbaltycki.pl/stanislawa-fleszarowamuskat-w-tym--roku-przypada-stulecie-urodzin-i-30-rocznica-smierci-pisarki-zdjecia/ar/c1-14529881, dostęp: 28.09.2020.

Berlin Brent, Kay Paul, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley: University of California Press, 1969.

Błażejewski Michał, *Fleszarowa Sopocka albo – jak być kochaną. W osiemdziesiątą rocznicę urodzin Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, Gdańsk: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Josepha Conrada-Korzeniowskiego w Gdańsku, 1999.

Lakoff George, Johnson Mark, *Metafory w naszym życiu*, przeł. Tomasz P. Krzeszowski, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1988 (prwdr. *Metaphors We Live By*, Chicago – London: University of Chicago Press, 1980).

Słownik języka polskiego, tom I, red. Mieczysław Szymczak, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978.

Stanulewicz Danuta, *„Błękitny jak niebo oglądane oczyma dziewic”. Kilka uwag o roli słownictwa barw w kreowaniu postaci w powieści* Lato nagich dziewcząt *Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, [w:] *Szekspir, Słowacki i gdańskie okolice. Tom jubileuszowy dedykowany Pani Profesor Ewie Nawrockiej*, red. Magdalena Horodecka, Bolesław Oleksowicz, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2014, s. 233–244.

Stanulewicz Danuta, *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2009.

Stanulewicz Danuta, *„Nieopisany błękit wody, która ściąga na siebie barwę nieba”. Nazwy barw w powieści* Zatoka śpiewających traw *Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, „Studia Językoznawcze: Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny” 2014, nr XIII, s. 245–273.

Stanulewicz Danuta, *Nazwy barw w opowiadaniu* Portret dziewczyny na zielonym tle *Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IV, red. Ewa Komorowska, Danuta Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2013, s. 139–150.

Szczepuła Barbara, *Prof. Ewa Nawrocka o życiu i literaturze Stanisławy Fleszarowej-Muskat (rozmowa)*, „Dziennik Bałtycki”, 10 kwietnia 2014, https://dziennikbaltycki.pl/prof-ewa-nawrocka-o-zyciu-i-literaturze-stanislawy-fleszarowejmuskat-rozmowa/ar/3398417, dostęp: 28.09.2020.

Świerkosz Krystyna, *Na fali. Portret biograficzny Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, Warszawa: Edipresse Polska, 2013.

Tokarski Ryszard, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, wyd. drugie, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004 (wyd. pierwsze 1995).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Waszakowa Krystyna, *Podstawowe nazwy barw i ich prototypowe odniesienia. Metodologia opisu porównawczego*, [w:] *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*, część I, red. Renata Grzegorczykowa, Krystyna Waszakowa, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2000, s. 17–28.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Dzél II

STUDIA I MATERIAŁË NIERECENZOWÓNÉ

Część II

STUDIA I MATERIAŁY NIERECENZOWANE

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE

Tomôsz Fópka
Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie
Gduńsczi Ùniwersytet

Letkò bez dëtka – pieńdze a kaszëbskô mùzyka

Dëtkòwi mòtiw, jegò rola w kaszëbskòjãzëkòwi, mùzyczny lëteraturze nie bëłë donëchczôs pòdjimóné. Mòże dawac do dzëwù, że płatny strzódk, co je jednym z widzalszich cywilizacjowëch dobëców – nie je pòwôżniészim pòdskôcënkã do docyganiô sã na nôùkòwim spòdlim w mùzycznym kònteksce, w tim w kaszëbskò-pòmòrsczim òbrëmim[1]. Szukającë relacjów pieniądz – mùzyka, mòżemë trafic colemało na dzesątczi òdwòłaniów do tematu… zarôbianiô na mùzyce. Jednym z cekawszich pieniãżnëch wątków, co wëstãpiwają w kaszëbsczi kùlturzë są ne bôjkòwé, przëwòłóné chòcle przez ks. dr. Bernata Sëchtã, dze diôbeł *Smãtk* sëszi pieniądze[2]. W Cyfrowej Bibliotece Polskiej Piosenki sznëkrownik (wëszukiwôrka) nalôżô jaż 278 rekòrdów, wëwòłónëch zéwiszczã „pieniądz” – a na gwës jidze nalezc jesz jegò synonimë[3].

Waluta ùżiwónô na Kaszëbach zmieniwała sã, tak jak zmieniwała sã państwòwô przënôleżnosc tëch strón. Ten, chto rządzył, wprowôdzôł swòje pieniądze, czãsto ze swòjim wizerënkã, herbã na awersu mònetë czë stronie banknotu[4]. Wôżny béł i je téż nominôł. Wiôldżi òznôczô zachtną wôgã taksowóny rzeczë, sprawë; môłi biwô spòdlim sromòtë, wskazywô na niską wôrtosc towôru czë ùsłëdżi. Pieniądz je „fenomenã”, co mòże bùdzëc sprzéczné wseczëca: òd eùfòrie w przëtrôfkù mòżnoscë zagòspòdarzeniô bòkadnoscë, wëdaniô na brëkòwny cél – pò danié so pòkù i samòbójczé zgrôwë, czej mòckò doskacywô fiskalnô pòlitika państwa abò czëc je pòkrok w cemiãżenim prawny czë fizyczny òsobë, òd jaczi je sã dëtkòwò zanôleżny.

---

[1] Czekawim wëjątkã je tekst Môrcëna Kùlë *Pieniądz jako zjawisko kultury*, „Kultura i Społeczeństwo” 2011, nr 2–3, s. 171–185.

[2] A. Salamònik, *Dlaczego na Kaszubach suszą pieniądze?* https://etnologia.ug.edu.pl/kaszuby_suszenie (dostãp: 19.12.2020).

[3] https://bibliotekapiosenki.pl/szukaj/wyniki/pieni%C4%85dz (dostãp: 19.12.2020).

[4] https://www.skarbnicanarodowa.pl/kroniki-numizmatyczne/179-z-czego-sklada-sie-moneta (dostãp: 19.12.2020).

Piesnie, spiéwczi, w swi nierozłączny, tekstowi szëchce colemało są ò żëcym – stądka wątk pieniądza w nich wëstãpiwô. Temù téż, kroczącë szlachã walutów a nominałów ùżiwónëch na Kaszëbach – je wôrt rëgnąc bez arastné niwë dostãpné w drëkù mùzyczny lëteraturë w kaszëbsczim jãzëkù. Nie je to wanoga czësto nôùkòwô, np. chronologicznô, le zrzeszonô tuwò tematiczną narracją. Bògato przëwòłóné cytatë wskazywają na kòntekst, w jaczim w dokôzach są pieńdze; jakùż różné, czãsto zaskakiwający.

* * *

Ò jaczich pieniądzach mówimë, jeżlë jidze ò zamkłosc kaszëbsczich piesni a frantówk? Je gôdka ò czile walutach, co są w òbiegù w różnym czasu na Kaszëbach. Nié wiedno je w teksce dokładno wiedzec, ò jaczé jidze. Tej-sej je to le nominôł. W spiéwce dlô dzecy *Môłô rzecz*[5] je nieznónô blëżi „stówka” – mòże sã docëgac, zdrzącë na czas stwòrzeniô dokazu (2013) – PLN[6].

I mëmina grochówka
Òd tatë w miészkù stówka
Môłô rzecz a ceszi mie.
Taczé nibë nick,
Ale wôżné dlô mie je!
Tak sã ceszã tim!

Wiãcy dôwô Jerzi Stachùrsczi w swòji gòdowi spiéwie *Gwiôzdka z Wilanowa*[7]:

Pùdzemë do miasta.
Gloria! Gloria!

---

[5] Dokôz Tomasza Fópczi, co je na platce pt. *Cëda òd pòcëdów swiata, czyli spadł kiedyś w lipcu śnieżek niebieski…*, Gdańsk 2013, a (sóm tekst) w aùdiobùkù *Czë mùcha mô jãzëk?/ Wiérztë dlô dzecy*, [Akademia Bajki Kaszubskiej część 6], Gdańsk 2016.

[6] https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1034:pln&catid=44&Itemid=208 (dostãp: 16.11.2020).

[7] T. Fópka, E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Piesnie Rodny Zemi*, Banino 2003, s. 82.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Dostniesz złotëch dwasta.
Gloria! Gloria!

Złoti wëstãpiwô w piesni z Wiôldżi Wsë[8]: „Szelma karczmareczka, co mie wódczi dała / (Trzë) złoté przepité, czwiôrti przepisała”[9]. Ò „tësącu” je mòwa we frantówce z Rotãbarka *Òjc i trzë córczi*[10]. W trzech pierszich sztrófkach titlowé córczi dostôwają corôz mni spòsobù òd òjca, z tësąca na tësąc. Inwesticjô zabrzadowa leno w przëtrôfkù nômłodszi córczi, chtërna tësący nie dostała, a dozérała òjca na stôré lata:

Miôł cë òjc jeden trzë córë
Nie wiedzôł ile dac której
A czej òn jaką wëdôwôł
Czile tësączków wiónowôł.
A czej tã pierszą wëdôwôł
Trzë tësące ji wiónowôł
Córeczkò mòjô dajã cë
Nie òpùszczôj mie do smiercë.
A czej tã drëgą wëdôwôł
Dwa tësące ji wiónowôł
Córeczkò mòjô dajã cë
Nie òpùszczôj mie do smiercë.

Jesz barżi niedoòkresloné są prosto… ***pieńdze***, òd jaczich drogszô je lëdzkô słownosc, jak przekònywô aùtór *Baladë ò stolemie*[11]:

Lëdzczé słowò droższé pieńdzy.
Miôł òjc stolema za zãca,
A ne dzecë stolemczëne
To Kaszëbi są – i basta!

Pieńdze jakno òglowò majątk, przëtomné są np. w tłómaczenim szlagra szwedzczégò, mùzycznégò karna ABBA. Jich *Money, money* brzëmi pò kaszëbskù tak:

---

[8] *Muzyka Kaszub. Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały*, òbr. A. Mioduchòwskô, L. Bielawsczi, t. II, Warszawa 1997, s. 335.
[9] Redakcjowi bédënk: trzë złoté przepité, jeden – na bórg.
[10] *Pieśni z Kaszub*, red. W. Kirstein, L. Roppel, Gdańsk 1958, s. 224.
[11] *Kaszubski śpiewnik domowy*, red. W. Frankòwskô, Gdiniô–Wejrowò 2014, s. 56–61.

Pieńdze, pieńdze
Maraszba w noc, czurzenié w dzéń, bë spłacëc dług, bankòwi kwit
Bierze żôl
I widzec, że nie zbiegnie nick, nie òstnie dlô mie nawet dëtk
nimò szło
W mòjich snicach ùdba je
bë sã trafił mie z kasą strëch
Nie robia bëm dokładno nick. Rok wkół le bal, i jesc i pic…
Pieńdze, pieńdze, pieńdze
Szôlëc je gdze
To bògatëch swiat!
Pieńdze, pieńdze, pieńdze
Słuńce wstec je
To bògatëch swiat!
Aha-Ahaaa
Wszëtkò zrobic bë mógł
Czej bë miôł chòc përznã pieńdzy…
To bògatëch swiat!
To bògatëch swiat!
Dze nańdã chłopa na nen ôrt, co głãbòk w głowã mòjã wlôzł?
Bierze żôl
I żelë wòlny bãdze jesz – sã zawiatëjã – nié dlô mie
nimò szło
Tej jadã précz, nie nańdą mie
Dze w Las Vegas, czë Mónakò
W kasynie wëgróm złota wóz a żëcé bãdze ju-le-ju…
Pieńdze...[12]

Dëtk to je 10 groszi abò fénigów. Z czasã zaczął znaczëc tëli, co prosto kaszëbsczé pieniądze. Pòdobno na płatniczi strzódk mówią górale z Pòdhalô (*dudki*)[13]. Eùgeniusz Prëczkòwsczi (słowa) i Jerzi Stachùrsczi (mùzyka) zadedikòwelë *dëtkóm* òsóbny dokôz[14], dze pasowno, w czile kòntekstach je ùkôzónô zanôleżnosc: człowiek – pieniądze. Je wôrt gò przëwòłac w całoscë:

---

[12] Aùtorã trawestacji je Tomôsz Fópka. Tekst sã ùkôzôł w wëdónym na òkòlëcznosc kòncertu *Szwedzkô aba abò ABBA pò kaszëbskù* „Kaszubskiego Duo Artystycznego” w Szkòle w Stôri Hëce, 28.02.2017 – *Kaszubskim Śpiewniku Śledzikowym 3 – Szwecja*, Stôrô Hëta 2017.

[13] https://ezakopane.pl/turystyka/slownik-gwary-goralskiej (dostãp: 16.11.2020).

[14] E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Serce miec*, Banino 2015, s. 101

Dëtczi, dëtczi[15]

Ten sã szarpie przë robòce
Nen sã rwie pò całim swiece
Jinszi żorgô jak sã dô
Dëtka w taszã pchô.
Dëtczi, dëtczi leno dëtczi
Krącą swiatã, manią wszëtczich
Dlô nich wiele tracy głowã
Rozëm ni mô kòl nich słowa.
Chtos sã drapie w rządów górë
I nabiérô grëbi skórë.
Jegò drëch bë dëtka miec
Trzimô gò za szlëc.
Dëtczi, dëtczi…
Jinszi zgùbił przë nich wiarã
Nie wié ò co w żëcym stara
Mô jesz jaczis bëlny cwëk
– Prawëch nëkô wëk.
Dëtczi, dëtczi…
Le w dëtkòwim taczim szale
Prôwdë nie widzą dëcht wcale,
Że ju w wiôldżi biédzë są
Chòc na dëtkach spią!
Dëtczi, dëtczi…

Ten jistny aùtorsczi duet wspòminô ò dëtkach i jich swiatowëch rządach, w jinym swòjim dokazu *Serce miec*[16]:

Zdrzë, jak różnie biwô dëcht wszãdze na tim swiece
Jak rôz zło dobiwô – le górą jidze dëtk.
Ach, to tam nie są niżódne dlô nas rzeczë,
Chtërne – jak kòsą – pnie dobra seczą wnetk.

W òptimistnym dëchù ùtrzimónô je spiéwka z Rotãbarka *Na grochòwinie*[17]. Wińcëjący dokôz białogłowskò-chłopsczi duet brzëmi:

---

[15] Stowôra „Młodi Kaszëbi" ògłosëła (2017) kònkùrs na teledisk kaszëbsczi. Jednym ze zwizualizowónëch sztëczków bëłë *Dëtczi, dëtczi*: https://www.youtube.com/watch?v=lG-pL-mXac3k (dostãp: 16.11.2020).

[16] E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Serce miec…*, s. 10.

[17] *Pieśni…*, red. W. Kirstein, L. Roppel, s. 204.

Mdzema robiła wiele sył stónie
Żebë zarobic dëtczi na spanié
Kùpima sobie cepłé pierzënë
Nie mdzema spała na grochòwinie.

Nôdzejã na wzbògacenié mô *Bëlny żôłniérz*[18] z Nowi Hëtë. W ti dzecny przëspiéwce czëjemë:

Bëlny żôłniérz
Bëlnô córka
Bëlné żëto
Bëlny kam;
Bëlnô chójka
Bëlné skòpce
Zgarnã dëtków
Bëlny kram!

Pòsobicą, niedostónk dëtków wëkazywô jiny ùtwórca, w dokazu zez zortu kaszë-discò *Mało dëtka*[19]. Wskazywô żądóné przez terôczasnégò Kaszëbã walutë: amerikańsczégò **dolara** i **eùro** – walutã Eùropejsczi Ùnie.

Mało dëtka, kasë mało
Miészk pãkati bë sã chcało
Jaczé eùro, chòc dolarë
W mòji taszi chcã miec zarô!
Wsëpta, wsëpta dëtka!
Dôjta, dôjta kasë!
Kùpiã sobie merca
I zamòrsczé wczasë!
Sygnie te ùscëgòwaniô!
Jamrowaniô i stãkaniô!
Pieńdze nôwôżniészé nie są!
Chòcô wôżny kòżdi tësąc…
Wsëpta…

Nôdzeja na pòlepszenié żëcô familie razã z ji pòwikszenim ò zãca wërażonô je w tuńcu-wëliczónce z Lëzëna *Zãc*[20]:

---

[18] *Ulubione pieśni dziecięce z Kaszub i Kociewia*, red. P. Szefka, Gdańsk 1979, s. 63.

[19] Szladżer karna FLIGER do słowów Tomasza Fópczi: https://www.youtube.com/watch?v=aodHO2up8yY (dostãp: 16.11.2020).

[20] *Tańce kaszubskie*, òprac. P. Szefka, zeszyt III, wëd. pierszé, Gdańsk 1969, s. 118–119.

Jeden, sédem a dzesãc
Z dëtkã przińdze zôs mój zãc
Kòrnus na stół pòstawi
Z białką dodóm sã zjawi.
W Łebieniu, Kamieniu
Tam wieselé jegò mdze
W Szczecënie, czë w Gdini
Tam gò òna naléze!

W pòpùlarny frantówce *Tata i kòza*[21] Jana Trepczika z Prokòwa[22] i Francëszka Kwidzyńscégò titlowi tata kùpiwô kòzã za trzë dëtczi[23]. Je téż jinô wersjô dokazu, pòdónô za Aleksandrã Tomaczkòwsczim, dze kòza kòsztëje *trzë* ***marczi***[24]. To je przikłôd spiéwë „pieniãżny”, dze waluta zmieniwô sã zanôleżno òd czasu, czedë wëkònywô sã nen dokôz:

Mój tata kùpił kòzã
Sto marków za niã dôł
Ùwiązôł jã do wòza
I fùksã pòdcygnął.

Jinô kòza wëstãpiwô w dokazu pt. *Naszô kòza* z Serakòjców[25]. Przekôz piesni sczerowóny je do wëmëslnëch kawalerów, co przebiérają w kandidatkach na białczi:

Są tu we wsë knôpi, co jich pieniądz trôpi
Z kòzą bë sã òżenił, bë le pòsôg wiôldżi béł
Kòzã so zabije, w grónkù mdze miôł miãso
A talarë z pòsagù, schòwô so za przãsło.

We *Frantówce pasturka* z Rotãbarka[26], titlowi pastuszk wëdô zarobionégò dëtka na… brëmzã. Spiéwô tak:

---

[21] Wicy ò samim dokazu mòże nalezc tuwò: T. Fópka, *Mùzycznô zupa z tatkòwi kòzë*, „Pomerania” 2013, nr 4, s. 42. Aùtorstwò pierszi sztrófczi i refrenu nôleżi do Jana Trepczika z Prokòwa, chtëren przekôzôł nen dokôz wnukòwi, Francëszkòwi Kwidzyńsczémù, co dopisôł pòsobné sztrófczi. Aùtorstwò dalszich sztrófów przëpisywô sã téż Aleksandrowi Tomaczkòwsczémù.
[22] Pòdôwóm, cobë òdróżnic òd Jana Trepczika z Wejrowa.
[23] *Nótë kaszëbsczé. Pòpùlarné piesnie*, òprac. E. Prëczkòwsczi, Banino 2008, s. 113.
[24] A. Tomaczkòwsczi, *Wybór pieśni*, Gdańsk 1981, s. 35.
[25] *Tańce…*, òprac. P. Szefka, s. 115.
[26] *Pieśni…*, red. W. Kirstein, L. Roppel, s. 237.

Czedë so zarobiã dëtka
Brumlã sobie sprawiã
Zagróm sobie i swiat wkòło
W zadzëwienié wprawiã.

W przëwòłónym w titlu negò òprôcowaniô kabaretowim *Letkò bez dëtka*[27] z mùzyką J. Stachùrsczégò i słowama T. Fópczi ùżëté wërażenié *za pół dëtka* – je temù, cobë pòkôzac skamżotnosc[28]. W slédnëchny sztrófce dokazu pòjôwiają sã, bróné na jedno: *grosz* i *eùro*, co mòże òdebrac jakno przërëchtowanié do zapòwiôdónégò wprowadzeniô *euro* do pòlsczégò, mònetarnégò systemù w òbrëmim Eùropejsczi Ùnie:

Do krómù rôd chòdzã cos sprawic dlô se
Za tómbakã chłopiskò z ùsmiéwkã żdże
Zachwôlô, wmòdliwô, za pół dëtka dô
Nie zmerkôsz, że miszk twój sã lóz zrobi flot…
Tak letkò bez dëtków i żëcé nowi zarô cwëk mô
Nie mùszi sã jiscëc, co nowi nóm przëniese dzéń…
Za redostnym sztótã sã mësl wkrôdô nowô
– Za co jô witro chléb kùpiã, czej mie:
Tak letkò bez dëtków…
(…)
Rôz w miesącu płacą za robòtã grosz
Chłop bierze to eùro i do chëczë gnô
Tam białka gòtowi spisënk w rãkã dô:
– Na kùpisz do składu! Wòzyk przed se pchôsz…
Tak letkò…

Òkróm skamżotnoscë Kaszëbama przëpisywô sã zawzãtosc. Tã prawie znankã i dzywnistwò jednégò jegòmòsca ze szpòrtã òpisywô Jón Piépka w pòchòdzącym z 1963 rokù dokazu do mùzyczi Wacława Kirkòwsczégò pt. *Ùpartélc*[29]. Swòje robi téż dëtk w ti spiéwie:

---

[27] Spiéwa nalazła sã na dwùch platkach: *We Dwa Kònie – kaszubskie piosenki kabaretowe*, Chwaszczyno 2010, a téż na *Kaszëbsczi Idol 2014,* Radio Kaszëbë 2014. W Internece je téż teledisk zrealizowóny przez Telewizjã Kaszuby w rokù 2010: https://www.youtube.com/watch?v=ukJeN2arXSg (dostãp: 16.11.2020).
[28] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej,* Warszawa–Kraków 1967, t. 1, s. 208.
[29] W. Kirkòwsczi, *Starzëno mòja wies / Pieśni kaszubskie*, Wejherowo 2015, s. 38.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

W dzéń to mùszôł lãpã palëc
Jakbë stracył, biédôk, wid
A czej dostôł z pòcztë dëtczi
Przedtim w złoscy pòrwôł kwit.

Dëtk, prawie tak, je widzóny, a nawetkã czëti z miłą chãcą, ga sã gò wrzucywô do kòscelny czipczi:

Je to słodkò starkã bëc
Z wiekã sã ni mùszi krëc
Do kòscółka: tup, tup, tup
Tam z białeczką złożił slub
Na kòlektã w czipkã dëtka dôł
Chòcô rząd mù z réńtë dzél zôs wzął
Jakùż bëlno stark sã mô
Szczestlëwi chłop!

To je dzélëk spiéwczi z mùzyką Wacława Kirkòwsczégò do słów T. Fópczi, *Jeséń żëcô*[30].

Mòtiw dôwaniô w czipkã, sparłãczony z kòzą – a tak pò prôwdze z kózlëcã – jakno psotnym dzéwczëcã – wëstãpiwô téż w kabaretowi spiéwie *Kózlã*[31] do słowów T. Fópczi z mùzyką J. Stachùrsczégò. Leno, że tam do czipczi trôfiô… knąpa:

Chto ùsnął na kôzanim
W sztok wrzucył mëmczi pranié
Dôł knąpã ksãdzu na kòlektã
A jesz resztã wzął?!

Witold Tréder w swòjim songù *Grôjta, Kaszëbi*[32] wskazywô na wôżną znankã mieniô: „Twòja chëcz, z twòjich strón, jes na swòjim wiôldżi pón / Panã bëc, dëtczi miec, to je baro piãknô rzecz*”.* W pòdobnym tónie ùtrzimóny je pòsobny jegò dokôz, *Mëszlã wiedno*[33]:

---

[30] *Kaszubski śpiewnik domowy*, s. 150–151. Dokôz nalôzł sã na platce pt. *Cządów rokù farwë*, wëdóny przez Spòdleczną Szkòłã w Bòrkòwie (2007).

[31] T. Fópka, *Wiérztë ë piosenczi*, „ZYMK. Zéńdzenié Młodëch Ùtwórców Kaszëbsczëch”, zsziwk 6, 2007, s. 36.

[32] W. Tréder, *Grôjta, Kaszëbi. Zbiór utworów regionalnych*, Sierakowice–Wejherowo 2016, s. 14.

[33] Tamò, s. 23.

Eùro, global, spòkò, pa
Mëma, tata niech sã mô
A më jedzem dali
No to nara, pa, pa, pa
Money, money, bla, bla, bla
A të mie jednégò nalej.
(…)
Co drëdżi na saksë rwie
Dëtczi zbiérô, szczescô chce
A i tak je mało
Na Kaszëbach téż to je
Kòżdi wiãcy, wiãcy chce
I wiãcy i bë sã przëdało.

W pòeticczi jimpresje T. Fópczi do mùzyczi J. Stachùrsczégò *W spikù*[34] jawernota przeplôtô się z snicym, brzątwienim:

Jinszą razą żdajã
Dëcht na kùńcu rédżi,
Co sã w krómù stronã
Rozwinie wnet
Lëdze stoją z lózą taszą
W miészkù fùl
Za pół dëtka rozmajitëch
Smaczków kùpic chcą!
Wtim jem ùsnął, zdrok mie zgasł
W jiny môl ju terô zdrzã…

W dokazu tëch samëch aùtorów, tim razã w piosence dlô dzecy, bajce *Szëcôgòdowi darënk*[35] ùżëté òstało wërażenié *za pół dëtka*:

Zapakòwa jim krómòwô
Cepłą mùcã barónkòwą
W taszã z nôdpisã, firmòwą
Za pół dëtka cos –
Ledwò doniesc szło…

---

[34] T. Fópka, E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Piesnie*…, s. 156.

[35] T. Fópka, J. Stachùrsczi, *Piosenki dlô knôpika i dzéwczątka. 20 piosenek kaszubskich dla najmłodszych*, Chwaszczyno–Czeczewo–Gdańsk 2013, s. 22–23.

I jesz jeden dokôz tegò aùtorsczégò duetu, *Méster żëcô*[36], dze w drëdżi sztrófce liriczny pòdmiot manifestëje: „Z môla nôpierszim ze szkòłë wińc – starszim tim bùchã niesc! / Tej do robòtë bëlny. Bë białce halac dëtków miech.”

Z tegò samégò zsziwkù ZYMK-ù pòchòdzy kabaretowô spiéwa *Mój przëjacél*[37]. Tą razã do słowów T. Fópczi mùzykã stwòrził Tadeùsz Dargacz, przédnik karna „Kòleczkòwianie”. Nie zafelało i dëtka w spiéwie: *Pòtrzébny dëtk – òn prosto dô, / Chòc trzecy dzéń nick nie jôdł chłop…*

Żelë titel dokazu brzëmi *Pòstaw, Genkù* [38], to je wiedzec, że bez rozrzeszeniô miészka sã nie dô. W tim kabaretowim songù, kòżdô sytuacjô zdôwô sã bëc pretekstã do namówieniô titlowégò Genka na… wëpitk:

Pòstaw, Genkù! Nie mdze chitri!
Jô pòszpãdérëjã witro…
Miészk rozrzeszë, dëtkã sëpnij –
Knąpã pòd szëją òdepnij…

Ksądz Antoni Peplińsczi napisôł spiéwã *Agatka*[39]. Je to przikłôd miłosny historie ze szczestlëwim zakùńczenim. Tak to bë nie bëło, czejbë nié zapòbieglëwòta òjca Agatczi:

Bëło sobie Agatka, Agatka
Chtërna dosta òd tatka, òd tatka
Zgòdã na swòje wieselé
A w pòsagù dëtków wiele.
Agatka – òd tatka.

Ten sóm aùtór wspòminô ò dëtkach w swòji nôpòpùlarniészi spiéwie, *Kaszëbë wòłają nas*[40]. W trzecy sztrófce tegò szlagru zachãcywô do inwestowaniô:

---

[36] T. Fópka, *Wiérztë ë spiéwczi*, „ZYMK. Zéńdzenié Młodëch Ùtwórców Kaszëbsczich”, zsziwk 4, 2004, s. 16.

[37] T. Fópka, *Wiérztë ë piosenczi*, „ZYMK. Zéńdzenié Młodëch Ùtwórców Kaszëbsczich”, zsziwk 6, 2006, s. 38.

[38] T. Fópka. *Frantówczi*, „ZYMK. Zéńdzenié Młodëch Ùtwórców Kaszëbsczëch”, zsziwk 8, 2009, s. 26.

[39] A. i A. Peplińscë, *Antologia lëteracczich dokôzów*, red. J. Treder, D. Pioch, Sierakowice 2009, s. 35.

[40] Tamò, s. 47–48.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Chto chce pòznac piãkné brutczi
Niech wëjimnie swòje dëtczi
I wëjedze na Kaszëbë
Roscą brutczi czejbë grzëbë.

Jan Karnowsczi stwòrził kaszëbską wersjã kòlãdë *Hej, w dzień narodzenia*. W dokazu *Hej, kòlãda*[41] w trzech z trzënosce sztrófk wëstãpiwô płatniczi strzódk:

Bëłë tam gazétczi i wszëtczé dodatczi
W miészkù mnodżé dëtczi na wszelczé wëdatczi
I na przësmak wszelczi chleba bez òsełczi.
Hej, kòlãda, kòlãda!
(…)
Pò tim przemówieniu rozłożëlë darë
„Dzénnik” do czëtaniô i pieniążków miarã
A bòchenek w nôsëpie złożëlë przë krëpie
Hej, kòlãda, kòlãda!
(…)
Za pieniążczi waju czëstô loterijô
Dzysô jakbës w raju, jutro z gòłą szëją
Za taką walutã nie dostóniesz bóta!
Hej, kòlãda, kòlãda!

Dëtczi mòże nalezc w dialogòwi przëspiéwce z rokù 1951, z Dąbrówczi w gminie Lëzëno: „Co të tam robił, mój Jaszineczkù? / Kôrtë grôł, ditki brôł, mòja dzéweczkò”[42].

Nôbarżi pewno krëjamną walutą, co wëstãpiwô w równo krëjamnëch *Kaszëbsczich Nótach*[43] są prësczé ***półtrojôczi***: „To są hôczi, to są ptôczi, to są prësczé półtrojôczi”[44]. Wizerënk ti mònetë w nôbarżi znóny kaszëbsczi, òbrôzkòwi spiéwce mô w se nominał „5”. Jak tłómaczi Tomôsz Rembalsczi: „Z piersza (òd pòcz. XVII w.) pòzwa ta òznôcza mònetã ò nominale 1,5 grosza (pòłowa trzech groszi).

---

[41] *Kaszëbsczié kòlędë ë godowé spiéwë*, oprac. W. Kirstein, Gdańsk, 1982, s. 71–73.

[42] *Muzyka Kaszub*, t. III, s. 140.

[43] Ten dokôz mô swòjã òsóbną ksążkã: R. Drzéżdżón, *To je krótczé, to je dłudżé… Wędrówki szlakiem obrazkowych nut*, Wejherowo–Gdańsk 2013. Zdrzë téż w: T. Fópka, *Szlachã warszawieniô „Kaszëbsczëch nótów”*, „Pomerania” 2015, nr 9, s. 22–23.

[44] [46] *Kaszubski śpiewnik szkolny*, red. W. Frankòwskô, Gdiniô–Wejrowò 2014, s. 126–129.

Na pòczątkù XIX w., w rezultace mònetarny refòrmë, pòzwa półtrojôka przeszła na mònetã ò nominale 1/2 strzébrznégò grosza. Pò sparłãczenim Miemców w 1871 r. i wprowadzenim do òbiegò niemiecczi marczi (1873), pòzwa ta òsta przeniosłô na mònetã ò nominale 5 fénigów, chtërna ilustrëje „prësczégò półtrojôka" w *Kaszubskich nutach*"[45].

W kaszëbsczi lëdowi spiéwie królëje ***talar***. Bëła to strzébrznô mòneta, na zôczątkù równô złotémù dukatowi. Fąksnérowôł òd kùńca XV stalata do pòczątkù XIX[46].

Nalézemë gò w drëdżim teksce dokazu *Zawiedzonô*[47]. Gdùńsczi pańc Jónk rechùje talarë, co je namienił swòjémù mùlkòwi, co spiéwie:

Sedzy Jan, so sedzy, w nowi kamienicy
Na cësowim stole[48], òn talarë liczi

Rozsëpôł talarë pò cësowim stole
A bãdze to, bãdze, dzéweczkò za twòje

Nie bãdze, nie bãdze, mògła bëm i przësąc
Chòcbë sto talarów, chòcbë nawet tësąc.

W spiéwce z Lezna *Pasła Andża pawie*[49] ksądz, co rzucył ksãdżi midzë rewereńdë[50] wòłô do Andżë: „Przińdzesz do kòscoła, spòwiedzë wësłëchóm / Dóm cë talôr na nowé bócëczi, pòkùtë nie zadóm". „Ksãżi" mòtiw wëstãpiwô téż w piesni zez Wdzydzów[51]:

Marina, Marina, ksądz jedze
Do kògò? Do kògò? Do cebie
Jaczi to? Jaczi to? Wikari
Nie chce gò. Nie chce gò, bò òn za stari.
Stôrégò, stôrégò pòd łóżkò

---

[45] T. Rembalsczi, *Dlaczego prësczé półtrojôczi w „Kaszëbsczich nótach" mają nominał „5"?*, „Pomerania" 2020, nr 7–8, s. 25–27.

[46] *Muzyka Kaszub,* t. I, s. 232.

[47] *Pieśni z Kaszub*, red. W. Kirstein, L. Roppel, s. 99.

[48] Cës je materiałã dżibczim i baro trwałim, stądka béł ùżiwóny m.jin. do produkcje méblów: https://ladnydom.pl/Ogrody/1,113408,5975152,Cis_zagadkowa_roslina.html (dostãp: 18.11.2020).

[49] *Muzyka Kaszub*, t. II, s. 205.

[50] *Rewerenda* – sutanna.

[51] *Muzyka Kaszub*, t. II, s. 207.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Młodégò, młodégò na łóżkò
Stôrémù, stôrémù cygara
Młodémù, młodémù talara.

W gòdowi spiéwie *Na kòlãdze* ze Strzebielëna[52] talôr je zabezpieczenim przińdnëch pòmëslnëch zbiorów na gbùrstwie:

Na kòlãdze, jak to bãdze
Kòżdi sã ùceszi
A jak chto chce kòlãdowac,
Niechże sã pòspieszi.
Nasz gòspòdôrz przëniósł darë
Talarem dopłacył
Za to w jegò gòspòdarstwie
Wzątk mù sã zbògacy.

W Tãpczu, gm. Lëzëno, *Za kòkòszkã* (bëło dôwóné – TF) *piãc talarów złota*[53].

Co bës të za nią chcałas, kùkù,
Żebës ją sprzedac miałas, kùkùrikù!?
Piãc talarów złota, kùkù.
Piãc talarów złota. Z piãc talarów złota, kùkùrikù!

W *Niewiérnym* z Rotãbarka[54] knôp spiéwô dzéwczëcu: „Wësëpiã talarë na dãbòwim stole / Pòj, pòrechùj, dzéwczã, jeżlë të môsz wòlą”[55].

Téż dãbòwé drewno je we frantówce z Kamienia. Mô wiele znaczący titel *Za czim të sã, stôri dżadze, przëwlôkł?*[56]:

Móm jizdebkã z dãbòwégò drzewa
Nie taczich tu kawalerów trzeba
Jeno taczich, co talarczi mają

---

[52] *Kaszubski śpiewnik bożonarodzeniowy*, red. W. Frankòwskô, Gdiniô–Wejrowò, 2017, wëd. drëdżé rozszerzwione, s. 16–17.
[53] *Muzyka Kaszub*, t. II, s. 224.
[54] *Pieśni…*, red. W. Kirstein, L. Roppel, s. 120.
[55] Cekawô rzecz: òb czas nieùdónëch próbów ùdostaniô dzéwczëcégò wiónka za talarë – pòstrzédnikã je dãbòwi abò cësowi stół, jaczich drewno je symbòlã trwałoscë.
[56] *Muzyka Kaszub*, t. II, s. 203.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Co dzéwczãtóm na bączi[57] dawają
Za czim të sã, stôri dżadze, przëwlôkł?”
Të stôri dżôd, a jô młodô dzéwczëna.

Nie felëje zdrobnieniów, co je sã ùziwô przë czims ùlubionym, jak w spiéwie z Ceszónka *Żôl wiónka*[58]:

A talarczi mòje tak òkrãgłé bëłë
Kùlałë sã, kùlałë sã jaż do mòji miłi
Matuleńkò mòjô, nie płaczce bez miarë
Napilim sã, najedlim sã, za jegò talarë.

Mòtiw babczi-spekùlantczi wëstãpiwô w dzecny spiéwie pt. *Mia baba* ze Strzebielëna[59], dze talarë wnëkiwają jã w zagrôżbã:

Mia baba, mia baba
Talarë w lese
Czijã jã, czijã jã
Niech je przëniese.
Dôj pòkù, dôj pòkù
Tej stôri bôbce
Ju niese, ju niese
Talarë w czôpce.

Cygnącë „babsczi” wątk – cekawim dokazã są *Żebë przepadłé te warszawsczé babë* z Sëleczëna[60]:

Żebë przepadłë te warszawsczé babë
Tru la la la, ra la la la la
Com sã nachòdzył, com sã na scyskôł
Trzë talarczi stracył, jeszcze nick nie zyskôł.

Kùli talarów mòże kòsztac rozbiti zbónk[61]? Tegò sã jidze doznac ze spiéwë *Pón stłukł dzéwczënie zbón* z Sobieńczëców w gminie Krokòwa:

---

[57] Tu: dzecë, téż te nieslëbné.
[58] *Pieśni…*, red. W. Kirstein, L. Roppel, s. 121.
[59] *Ulubione…*, red. P. Szefka, s. 37.
[60] *Muzyka Kaszub*, t. II, s. 186.
[61] Rozbiti zbónk, tak jak stracony wiónk – mòże symbòlizowac stratę dzéwictwa. Wicy: Anika Nawrocka: https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PK/opiekun201810-wianek.html (dostãp: 18.11.2020).

Szło dzéwczã drogą, niosło zbónk z wòdą
Spòtkôł jã pón, òstłukł ji ten zbón.
Nie płacz, dzéwczã, nie płacz. Jô cë ten zbónk zapłacã
Za glëniany zbón sto talarów tobie dóm.
Sto talarów nie chcała, ò swój zbónk płakała
Ach, mój dobri zbón, co mie òstłukł ten pón.

Talôr je pasowną walutą przë targòwanim sã ò wiónk, jak w dokazu *Wôrtosc wiónka*[62] z Rëbôków:

Të jes niegòdzen wiónka mégò
Dôsz tësąc talarów, dôsz tësąc talarów
Nie dóm cë gò.
Bò tësąc talarów marno dżinie,
a wióneczk zelony,
a wióneczk zelony nie zadżinie.

W jinszi spiéwce, *Nadobnô dzéweczka za przewóz talarë* (wiónk – TF) *dôwała* z Lorińca[63] kòl Kòscérznë, czëjemë:

Nockã nocowała, przewòzu czekała
A za òn ten przewóz, talarë dôwała.
(…)
Zapłacył bëm tobie, nie wiém czim móm płacëc
Czelë talarama, czelë wiónek stracëc.

Pòdobno je w òpiarti na lëdowëch mòtiwach spiéwce Jana Trepczika *Najadła sã*[64], dze dzewùs nie chce sã dac za talara sprzedac:

Të so mëslisz za talara
Ju-le-ju-le-jo!
Dóm sã pewno przedac zarô
Ju-le-ju-le-jo!

Sprawa spòsobù, liczonégò w talarach i dëtkach jest baro wôżnô dlô òbòje młodëch, i wërażonô je w title dokazu czej’s na Kaszëbach pòwszechnégò – *Jeżlë môsz talarë, òżeniã sã z tobą*[65]:

---

[62] *Pieśni…*, red. W. Kirstein, L. Roppel, s. 122.
[63] *Muzyka Kaszub*, t. II, s. 60.
[64] J. Trepczik, *Lecë choranko. Pieśni kaszubskie,* Wejrowò 1997, s. 128.
[65] *Muzyka Kaszub*, t. II, s. 303.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Ni móm jô talarów, ani strzébra, złota
Tëlkò żem jô biédnô, ùbògô serota.
(…)
Swiécy sã Warszawa jak jedwabnô nitka
Kùpiã jô so dzéwczã za prusczégò ditka.

W Tuchòlsczich Wdzydzach bëła zapisónô w rokù 1932 spiéwka *Rëbaczcé zégarë smùtnie biją*[66], dze w òstatnëch sztrófkach nie dochôdô do transakcje: tësąc talarów[67] za wiónk dzéwczëca:

To tës niegòdzen wiónka mégò
Dôsz tësąc talarów, dôsz tësąc talarów
Nie dóm cë gò.
Bò tësąc talarów marnie dżinie
Mój wianek zelony, mój wianek zelony
Nie zadżinie.

Pòdobnô „tarifa” bëła òbrzészkã w Strzelnie w rokù 1924. W dokazu *Kòle jezoreczka*[68]: „A za wiónek talar a za cnotã tësąc / Òbiécôł ji, òbiécôł ji, prze wôłtarzu przësądz”.

W Bëtowie bëło płaconé talarama za rozpùszczenié przez młodé dzéwczã włosów – „Za rozpùszczoné włosë talarama płacył”[69]:

Sedzy Pòmòrzanka na bôłim kamieniu
Rozpùscëła włosë na biôłim remieniu.
Przëszedł do ni szewczik, na ji włosë patrzi
I zaczął zarô talarami płacëc.

Kawalér sprzedôł zarobionégò brunégò kònia za talôr i talôr (to je razã dwa), co je pò tim przepił. Taką historiã môże nalezc w piesni *Dzeżes të biwôł, mój Jaszulinkù?*[70] z Jastarnie, co jã zapiselë w rokù 1931:

---

[66] Tamò, s. 295.

[67] Talôr òb czas prësczégò zôbòru béł równy trzema markama. [Za:] *Muzyka Kaszub*, t. III, s. 140. Terô, dzewiãtnôscestalatny, strzébrzny prësczi talôr je wôrt kòl zbiérôczów kòl 100 PLN.

[68] *Muzyka Kaszub*, t. II, s. 346.

[69] Tamò, s. 348.

[70] Tamò, t. III, s. 140.

Aż të za niegò dostôl, mój Jaszulinkù?
Aż të za niegò dostôl, mój kòchalinkù?
Òj talôr i talôr, mòja Anulinkò.
Òj talôr i talôr, mòja kòchalinkò.

W Przëtarnie, w gminie Kôrsëno zachòwónô òstała na wieczi frantówkã *Jô kawalér a të gdowa*:[71]

Dawała mù dwa talarë
Jeden nowi, drëdżi stôri
A òn tëch talarów nie chcôł
Ino z Kaszą nockã spac chcôł.

W jinym dokazu, zanotérowónym w Lesnie w rokù 1951[72], bùrméster za talarë „ùrzãdëje” w karczmie: „Wòlôłbëm szesc talarów dac / I z tą dzéwùszką nockã spac”. W Sławòszënie bëła zapisónô krótkô spiéwkã, dze wëstãpiwô talôr w towarzëstwie… Kòscuszczi:

Ù Kòscuszczi dobré żëcé[73]
Bò béł talôr na przepicé
Rum tamta drata, rum tamta!

Jakno zôpłatã za alkòhól talôr nalézemë téż we frantówce *Zawiésëła wiónëczk w seni za dwiérzami* ze Szlachecczégò Brzezna (gm. Lëpińce)[74]:

Nie żałujceż tegò, nie żałujceż tegò
Jem sã dosc napijała na talarczi jegò
A talarczi jegò tak òkrãgłé bëłë
Kùlałë sã i kùlałë aż do mòji miłi.

W 1964 rokù w Parchòwie talôr sã nalôzł w szacher-macherowim, sznërgòwim òbrëmim. Knôp – zawzãti karcôrz, co wëpòminôł dzéwczëcu òczapóné nodżi, czëje w òdpòwiescë:

---

[71] Tamò, s. 319.
[72] Tamò, s. 41.
[73] Tamò, s. 94.
[74] Tamò, s. 335.

A jô pùdã do strumyka[75] (strëdżi – TF), ùmëjã nodżi
Hej, hej, ùmëjã nodżi
A të przegrôsz sto talarów i bãdzesz ùbòdżi[76].

Pòdobny wątk (mëcô nogów), w pòdobnym tekstowim òbrëmim ùbòkadnionym ò rzôdkò wëstãpiwającë zdrobnienié słowa „wòda”, nańdzemë we frantówce ze Swòrnëchgaców (gm. Chònice) zapisóny w rokù 1932. Mô òna titel: *Pierszé mòje zakòchanié w tobie jediny*[77], dze w drëdżi sztrófce wëbrzmiéwô: „A jô pùdã do wòdeczczi, ùmëjã nodżi / A të przëgrôsz sto talarów, bãdzesz ùbòdżi”.

W przëspiéwce z Płotowa (gm. Bytów) z 1953 rokù jeden kawalér dzeli sã taczim pòmëszlënkã: „Miôł talarczi, miôłem, ale mie wëpadłë / Wszë czeszenie zjadłé, talarczi wëpadłë”[78].

We wdzãczny pòlce z Przetoczëna (gm. Szemùd) z rokù 1951 ò title *Mòje talarë kùlałë sã do mòji miłi* [79], czëjemë: „Mòje talarë òkrãgłé bëłë / Kùlałë sã, kùlałë, do mòji miłi”.

Ruskô ***kòpiejka***, a dokładno piãc kòpiejków je w dzecny, lëdowi spiéwie ze Strzebielëna *Prosba*[80]:

Małi smiejek
Prosył piãc kòpiejek
Brzëdôl dużi
Grozył, że mù wkùrzi.

Złoti **dukat** wëstãpiwô w lëdowi piesni zapisóny w Wejrowie w rokù 1951. Mô òna titel: *Żôłniérz z panią nockã spôł, pan mù za to dukata dôł*[81]. Sóm titel bë mógł całą zamkłosc tłómaczëc. Mùszi rzec, że żôłniérz béł z niedaleczégò Mëlwina:

Dôjże dukat ùbòdżim
Dôj zagòjëc mù nodżi.
Hoja, hoja, hoja, hoja!

---

[75] Redaktorzë *Polskiej pieśni i muzyki ludowej* czãsto pòdôwają pòlsczé wersje piesniów, bez kaszëbieniô. Aùtór tegò òprôcowaniô miôł starã, cobë tzw. kaszëbsczé lëdowé spiéwë zapisac w dzysdniowim kaszëbsczim pisënkù.

[76] *Muzyka Kaszub*, t. II, s. 383.

[77] Tamò, s. 387.

[78] Tamò, s. 84.

[79] Tamò, s. 394.

[80] *Ulubione…*, red. P. Szefka, s. 53–54.

[81] *Muzyka Kaszub*, t. II, s. 58–59.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

(…)
Jô ju z panią nockã spôł
Pón mie za to dukata dôł!
Hoja, hoja, hoja, hoja!
(…)
Ju nie spiéwôj, nie spiéwôj
Czej cë Pón mój dukat dôł.
Hoja, hoja, hoja, hoja!

Dukat jakno *złoti czerwòny* je przëtomny kòl *talara* w spiéwie-rozmòwie z Żukòwa (1951):

Mój Jaszineczkù, cëż të tam robił?
Chùstczi prôł, pò talarkù brôł, mòja dzéweczkò.
(…)
Mój Jaszineczkù, cëż të tam dostôł?
Sto złotëch czerwònëch, mòja dzéweczkò[82].

W jiny lëdowi spiéwce z Lorińca w gminie Kòscérzna, co sã zaczinô òd słów *Òd Pòznania deszcz jidze*[83] je **grosz**: „Dôł òn Andżë groszów szesc / Kùp so ribków ile chcesz". Z Bòrzëszków kòl Lëpińców je piesniô *Mama cebie, Jaszu, ganiła*,[84] dze je **trojôk**[85]: „Stwòrził Pón Bóg pijôka, pijôka / Dôł mù na dzéń trojôka".

Pòsobnym dokazã, dze sã trojôkã płacy za sznaps, je chòranka zez Wdzydz *Za trojaczka wëpiłam*[86] z 1951 rokù, dze białka sã jiscy: „Za trojaczka wëpiłam, wszak chòrô bëłam / Niech karczmôrz pòwié, że to na zdrowié". We wczasniészi wersje tegò dokazu (1932), z Bòrska, gm. Kôrsëno, nalôżómë: „Za trojaczkã'm wëpiła i to nie sëła / Niech karczmôrz pòwié, że to na zdrowié"[87].

W marszowi spiéwie z Mãcekôłu (gm. Brusë), zanotérowóny w rokù 1932 nalôżómë **ósmôka**[88]: „Co zarobiéłas Dorotkò, të cnotkò? / Trzë ósmaczi za pótaczi[89], mòja pani matkò".

---

[82] *Muzyka Kaszub*, t. III, s. 141.
[83] Tamò, s. 72.
[84] Tamò, s. 288.
[85] Trojôk béł wôrt tëli, co trzë grosze.
[86] *Muzyka Kaszub*, t. III, s. 135.
[87] Tamò, s. 136.
[88] Ósmôk béł wôrt 2,5 trojôka, wôrtnégò 10 miemiecczich fenigów, przewalutowónëch w midzëwòjnowim dwadzescelecym na 15 pòlsczich groszów, za: *Muzyka Kaszub,* t. III, s. 164.
[89] *Pótaczi* – òd łacyńsczégò *pudendum muliebre* – białgłowskô *pùna*. [Za:] *Muzyka Kaszub*, t. III, s. 10.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Hewò w Bòjanie, gm. Szëmôłd (1951), bëło spiéwóné ò ósmôkach: „Trina, Trina, pòj le sã! Dóm cë witro ósmôka! / Trina przëszła, jô ji dôł. Trina leca do miasta”[90].

Pòdrëchòwanié

Pòdobno ò pieniądzach sã nie gôdô. Równak sã ò nich spiéwie. Piesniô, kaszëbskô spiéwka je bòkadnô we walutë. Nôczãscy i nôwczasni pòtikómë strzébrznégò *talara*. Dali pòjôwiają sã: *dukatë*, *trojôczi*, *półtrojôczi*, *ósmôczi*, *dëtczi*, *marczi*, *złoté*, *dolarë*, *kòpiejczi*, *eùro* i *grosze*. Płacy sã za prôcã, towôrë i… białogłowską zgòdã. Panieńsczi spòsób téż je liczony. Wëgriwô sã pieniądze w kôrtë i… przepijô. Z nominałów je nót wëmienic: jeden, trzë, piãc, stówkã i tësąc. Osóbno mùszi wspòmnąc ò pół (dëtka) – w zestôwkù „za pół dëtka”. Òglowò kaszëbsczé płatniczé strzódczi są pòzéwóné: pieńdzama i dëtkama. W jednym przëtrôfkù wëstąpiłë: *money* i *kasa*.

Aùtór negò òprôcowaniô przeprowadzył szeroką kwereńdã, colemało w pisónëch zdrzódłach a scwierdzywô, że mòtiw pieniądza w kaszëbsczi lëteraturze wòkalno-instrumentalny òstôwô tematã wôżnym. Dalekò mù równak z wôżnoscą do przédnégò wątkù piesniów a spiéwków, nié leno kaszëbsczich – midzëlëdzczich łączbów.

Pieniądz je wôrtoscą do pòliczeniô, co jã aùtorzë, ti anonimòwi i ti znóny – stôwiają naprocëm czësto lëdzczich wseczëców, co dôwô zachòwac baro brëkòwny balans zamkłoscë. Letkò bez dëtka? W kaszëbsczi piesni dëtk mô swòjã wôgã…

Bibliografiô:

Drzéżdżón Roman, *To je krótczé, to je dłudżé… Wędrówki szlakiem obrazkowych nut*, Wejrowò–Gduńsk: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2013.

Fópka Tomôsz, Stachùrsczi Jerzi, *Piosenki dlô knôpika i dzéwczątka. 20 piosenek kaszubskich dla najmłodszych*, Chwaszczyno–Czeczewo–Gdańsk: Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 2013.

Fópka Tomôsz, *Kaszëbsczé spiéwniczi aùtorsczé. Prowadniczk przez historiã 1*, „Pomerania” 2016, nr 3 (496).

Fópka Tomôsz, *Kaszëbsczé spiéwniczi aùtorsczé. Prowadniczk przez historiã 2*, „Pomerania” 2016, nr 4 (497).

---

[90] *Muzyka Kaszub*, t. III, s. 164.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Fópka Tomôsz, *Pisanié kaszëbsczëch piesniów pieniãdzama (nié) do zapłaceniô*, „Pomerania” 2017, nr 5 (509).

Fópka Tomôsz, Prëczkòwsczi Eùgeniusz, Stachùrsczi Jerzi, *Piesnie rodny zemi*, Banino: ROST, 2003.

Fópka Tomôsz, *Szlachã warszawieniô Kaszëbsczëch nótów*, „Pomerania” 2015, nr 9 (490).

Fópka Tomôsz, *Zupa z tatkòwi kòzë*, „Pomerania” 2013, nr 4.

Fópka Tómk, audiobook *Czë mùcha mô jãzëk?/ Wiérztë dlô dzecy* [Akademia Bajki Kaszubskiej część 6], Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2016.

Fópka Tómk, *Frantówczi*, „ZYMK. Zéńdzenié Młodëch Ùtwórców Kaszëbsczëch”, zsziwk 8, Wejrowò: Region, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2009.

Fópka Tómk, *Wiérztë ë piosenczi*, „ZYMK. Zéńdzenié Młodëch Ùtwórców Kaszëbsczëch”, zsziwk 6, Gdiniô–Wejrowò–Gduńsk: Region, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2007.

Fópka Tómk, *Wiérztë ë spiéwczi*, „ZYMK. Zéńdzenié Młodëch Ùtwórców Kaszëbsczëch”, zsziwk 4, Gdiniô–Wejrowò: Region, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2004.

Halman Adrianna, Micun-Gùsman Bòżena, *Rekordowe stypendia twórcze marszałka przyznane. Drugi raz w tym roku*: https://pomorskie.eu/rekordowe-stypendia-tworcze-marszalka-przyznane-drugi-raz-w-tym-roku/ [16.11.2020].

Kaszëbsczié kòlędë ë godowé spiéwë, oprac. Kirstein Władysław; Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1982.

Kaszubski śpiewnik bożonarodzeniowy, red. Frankòwskô Witosława, Gdiniô–Wejrowò: Region, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, wyd. drugie rozszerzone, 2017.

Kaszubski śpiewnik domowy, red. Frankòwskô Witosława, Gdiniô–Wejrowò: Region, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2014.

Kaszubski śpiewnik szkolny, red. Frankòwskô Witosława, Gdiniô–Wejrowò: Region, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2014.

Kaszubski śpiewnik śledzikowy 3 – Szwecja, Fopke Tomasz (tłumaczenie), Akademia Głodnica, Stôrô Hëta 2017.

Kirkòwsczi Wacłôw, *Starzëno mòja wies. Pieśni kaszubskie*, Wejrowò: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2015.

Letkò bez dëtka, Kaszubskie Duo Artystyczne, https://www.youtube.com/watch?v=ukJeN2arXSg [16.11.2020].

Mało dëtka, FLIGER, https://www.youtube.com/watch?v=aodHO2up8yY [16.11.2020].

Muzyka Kaszub. Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały, red. Mioduchòwskô Aùrelia, Bielawsczi Ludwik, t. I, II, III, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1997.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Nawrockô Anika: https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PK/opiekun201810-wianek.html [18.11.2020].

Nie jedzemë na dwùch minutach, z Rafałã Rómpcą gôdô Tomasz Fópka, „Pomerania" 2013, nr 5.

Nótë kaszëbsczé. Pòpùlarné piesnie, przër. Prëczkòwsczi Eùgeniusz, Banino: ROST, 2008.

Pieśni z Kaszub, red. W. Kirstein, L. Roppel, Gdańsk: Komitet Wykonawczy Roku Jubileuszowego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej, 1958.

A. i A. Peplińscë, *Antologia lëteracczich dokôzów*, red. J. Treder, D. Pioch, Gmina Sierakowice, Sierakowice 2009.

Prëczkòwsczi Eùgeniusz, Stachùrsczi Jerzi, *Serce miec*, Banino: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2015.

Rembalsczi Tomôsz, *Dlaczego prësczé półtrojôczi w „Kaszëbsczich nótach" mają nominał „5"?*, „Pomerania" 2020, nr 7–8 (544).

Salamònik A., *Dlaczego na Kaszubach suszą pieniądze?*, https://etnologia.ug.edu.pl/kaszuby_suszenie [19.12.2020].

Sychta Bernard, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Warszawa–Kraków: Komitet Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 1967, t. 1.

Tańce kaszubskie, òprôc. Szefka Paweł, zeszyt III, Gdańsk: Wojewódzki Dom Kultury, 1969.

Tomaczkòwsczi Aleksander, *Wybór pieśni*, Gdańsk: Wojewódzki Ośrodek Kultury, 1981.

Tréder Witold, *Grôjta, Kaszëbi. Zbiór utworów regionalnych*, Serakòjce–Wejrowò: Gminny Ośrodek Kultury w Sierakowicach, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2016.

Trepczik Jan, *Lecë choranko. Pieśni kaszubskie*, Wejrowò: Wejherowskie Centrum Kultury, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 1997.

Tuwim Julian, CD *Cëda òd pòcëdów swiata, czyli spadł kiedyś w lipcu śnieżek niebieski…*, Fópka Tomôsz (dolmaczënk, piesnie), Gduńsk: Nadbałtyckie Centrum Kultury, 2013.

Ulubione pieśni dziecięce z Kaszub i Kociewia, red. Szefka Paweł, Gduńsk: Wojewódzki Ośrodek Kultury w Gdańsku, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 1979.

Internetowé starnë:

https://bibliotekapiosenki.pl/szukaj/wyniki/pieni%C4%85dz [19.12.2020].

https://ezakopane.pl/turystyka/slownik-gwary-goralskiej [16.11.2020].

https://rjp.pan.pl/igndex.php?option=com_content&view=article&id=1034:pln&-catid=44&Itemid=208 [16.11.2020].

https://www.skarbnicanarodowa.pl/kroniki-numizmatyczne/179-z-czego-sklada-sie-moneta [19.12.2020].

https://www.zaiks.org.pl/ [16.11.2020].

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Danuta Pioch

Mòrze we frazeòlogiznach i paremiach kaszëbsczich

Nim przeńdzemë do przënôleżnégò tekstu, wôrt je czile słów pòswiãcëc wëwidnieniémù leżnoscë brëkòwaniô słów skłôdającëch sã na jegò titel. Na pierszim môlu stoji w nim mòrze. Bãdze òno dzélëkã parłãczącym cawny tekst, chtëren pòwstôł w rokù 100. roczëznë òdzwëskaniô przez Pòlskã, a tej téż i Pòmòrzé ë Kaszëbë, przëstãpù do mòrza[1]. To wëdarzenié sprzed sto lat bëło wôżnym sztótã dzejów dlô Pòlôchów, a dlô Kaszëbów tim barżi – bò to tedë tak pò prôwdze doprzëszlë nazôdka do Macerzë. Stało sã òno wôżnym dzélã kaszëbsczégò ùtwórstwa, chtërno pòsobicą miało zachtny cësk na ekspònowanié mòrza w pòlsczi lëteraturze: „Zaczekawienié Pòmòrską, mòrzã i Kaszëbama, jich òdwiecznyma wachtarzama i pòsôdłówcama, rozpòczãté przez młodokaszëbów na zôczątkù XX stolecégò, dobrało w sztóce òdrodzeniégò Rzeczëpòspòliti i przińdzeniô Pòlsczi nazôdka nad Bôłt.”[2] Tematika zrzeszonô z mòrzã bëła i dali je òsoblëwie atrakcjowô dlô wielnëch ùsôdzców dokazów lëteracczich i jinszich tekstów kùlturë: „Apartné dlô nadmòrsczégò krôjmalënkù kùtrë i rëbacczé bôtë, rëbacczé jadra, òpùstoszałé zôloje, mewë lôtające nad wałama są nieòdstójnyma atribùtama widzënków mòrsczégò krôjòbrôzka. Wespółgrają z nima dokazë plasticznëch kùńsztów […]”[3].

Mòrze òczarziwô nié leno lëteratów, pisarzi i ùsôdzców kùńsztu, mòcné òsadzenié ti tematiczi widzymë téż w jãzëkù mieszkańców kòlmòrsczi krôjnë,

---

[1] Wicy na temat znaczeniô mòrza i òdzwëskaniô do niegò przëstãpù m.jin. w: J. Bòrzëszkòwsczi, *Historia Kaszubów*, Gduńsk 2014; J. Bòrzëszkòwsczi, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, Gduńsk 2019, t. III, cz. 2.

[2] B. Arsoba, J. Bòrzëszkòwsczi, *Wstęp*, [w:] *Pomorze i morze w poezji*, Gduńsk–Szczecëno 1998, òbr. B. Arsoba, J. Bòrzëszkòwsczi, s. 6.

[3] A. Kùjik-Kalënowskô, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gduńsk–Słëpsk 2011, s. 189–190.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

a przédną tegò zòbrazëną są brëkòwóné przez nich bòkadné jãzëkòwé strukturë. Żebë tedë dac wòlã tradicje ùrobiony òb czas czilenôscelatnégò dzejaniô Radë Kaszëbsczégò Jãzëka – tekst bãdze przede wszëtczim zrzeszony z jazëkòwima sprawama.

Mòrze bezògôdkòwò je dzélã jedny z bôłdzów (òdżin, lëft, zemia, wòda), chtërne òd zôczątków waraniô lëdzkòscë ùrzékałë jã, i chòc nieròz doznôwała z jich przëczënë wiele ùcemiãgów, nie zmieniło to równak przez stalata faktu òsoblëwégò nima zaczekawieniô. To òczarzenié nieòbùzdónyma mòcama nalôżało òdbicé w rozmajitëch zôkrãżach lëdzczich dzejaniów, a nôbarżi wëbëtné i przedstôwné òkôzałë sã te ùwdôrzoné w apartnëch dlô kòżdégò jãzëka strukturach jãzëkòwëch – wërazowëch zdrëszënach (frazeòlogiznach[4]), westrzód chtërnëch wiele badérów ùmôlniwô téż przësłowia, rzeczónczi, wëzgódczi czë wioderné przepòwiednie; za to jinszi cwierdzą, że paremie[5] są òsóbnyma znónyma tekstama i bë ni miôł jich rechòwac do frazeòlogie. Paremie colemało bëłë wińdzëną mądroscë i lëdowëch doznôwków, za to frazeòlogiznë pòwstôwałë przez ùgwësnioné w jazëkù zestôwianié słów, przë czim jich znaczenia nie bëłë wińdzëną znaczeniów słów skłôdającëch sã na nie. Frazeòlogiznë są bòkadoscą jãzëka, a czim jãzëk bògatszi, tim wicy w nim frazeòlogicznëch zdrëszënów. Ta wielota je téż kòżdą razą zanôleżnô òd niesëznë tematu, dokòła jaczégò frazeòlogiznë pòwstôwają. Analizëjącë łączlëwòtã słów w temace *mòrze* je nót scwierdzëc, że je to jedno z barżi bòkadnëch òbrëmiów ùjnëch we wielné frazeòlogiczné zdrëszënë i paremie (aùtorka tekstu je za ùznanim tezë ò rozpartowanim pòmidzë jednyma i drëdżima).

Kaszëbi z nordë mieszkają nad *Bôłtã*, ale rzôdkò ti pòzwë ùżiwają, bò dlô nich, dërżéniowëch mieszkańców kòlmòrsczi krôjnë, wiedno bëło tu Môłé i Wiôldżé Mòrze[6]. Ò człowiekù òsoblëwie nieòbdónym sã gôdało, że „rëchli sã Mòrze òbdô Wiôldżé i Môłé, a të sã nie òbdôsz”[7]. Rëbôcë jidący na łowitwë gôdelë, że „jidą na *Môlé Mòrze* / *Pùcczé Mòrz*e / *Pùcką Plëtã* / *Bënno*” („Më bëlë ù Bënna, Rëbôk szedł do Bënna, Bënno je zamiarzłé")[8] to je wëpłiwają na Gduńską Hôwingã, abò na *Wiôldżé Mòrze / Bùtno* („Rëbôk szedł do Bùtna, bëc ù Bùtna, më bëlë ù Bùtna")[9], to òzn. na / nad òtemkłą rëmiã (òtemkłé mòrze). W narzeszenim do tegò mieszkańcë Hélsczégò Półòstrowù zwią swój môl na zemi *Midzëmòrzã*, ò czim zeswiôdcziwô tekst z pòematu Hieronima Derdowsczégò *Ò Panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*:

---

[4] Definicjô frazeòlogiznë: „ùgwësnionô w wëbrónym jãzëkù wërazowô zdrëszëna, zleksykalizowóny zwrot.” (*Słownik języka polskiego*, Warszawa 1978, t. I, s. 613).

[5] Do paremiów rechùje sã m.jin.: przësłowia, rzeczónczi, wëzgódczi, wioderné przepòwiednie. Dzél badérów rechùje paremie do frazeòlogiznów i kładze je w badérné zôkrãżé frazeòlogie, za to jinszi pòdczorchiwają jich apartny charakter jakno ferticznëch tekstów.

[6] Termin baro pòpùlarny, òsoblëwie na nordze Kaszëb, żëwi w gôdónym jazëkù; chãtno brëkòwelë gò ùsôdzcë piszący ò mòrzu, np. Frãcëszk Fenikòwsczi w dokazu *Zapadły zamek*.

[7] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocłôw–Warszawa–Kraków 1969, t. III, s. 113.

Tam gdzes dalek pãdzy òkrãt, jeden tu, tam drudżi,
A tu z lasu cygnie w wòdã zemny jãzëk dłudżi.
Ten z pòczątkù je ceniuszczi, pòtim sã rozszérzô,
A na jegò kùńcu widac cos, jak czejbë wieżã.
Czôrlińsczi sã pitô Mùżë, co téż to bëc mòże?
Ten mù rzecze, że to nasze hélsczé Miedzëmòrzé.
Òno mô, jak wëmierzëlë, sédmë mil długòscë,
Ale czasã jeno szescset kroków szerokòscë[10].

Mòrze je sedlëszczã żëcégò baro jinaczącégò sã òd tegò na krôju, Kaszëbi prôbòwelë je òbłaszczëwic przez nadôwanié stwòróm w nim żëjącym pòzwów wzãtëch ze swòjégò òbrëmiô: bëła tej *mòrskô swinka* 'delfin'[11] (ta pòzwa bëła téż ùżiwónô pózni do nazwaniô chòmika); *mòrsczi pies* 'foka'[12] (pewno z ti leżnoscë, że grëzła, co pòcwierdzywelë Kaszëbi wdôrzający so czasë, czedë zelintë miałë wòlą na Hélsczim Półòstrowie; Marión Selin z Jastarni gôdôł, że nënka bëła przëmùszonô òdprowadzac gò do szkòłë, bò mia strach ò atak grëzącëch zelintów); *mòrsczi kóń* 'wieloryb'[13] (jakno cos wiôldżégò, ale téż colemało nieòbùzdónégò). Są téż w mòrzu *mòrsczé pannë* 'syreny'[14] (westrzód wielnëch kaszëbsczich legendów mòże nalezc i te ò syrenach, np. *Òksëwskô mòrzëczka*[15]).

---

[8] Tamò, t. I, s. 34.

[9] Tamò, t. I, s. 96.

[10] H. Derdowsczi, *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*, Gduńsk 2007, s. 325.

[11] Tak w: E. Gòłąbk, *Wielki słownik polsko-kaszubski*, Gduńsk 2012, t. I, s. 195; E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gduńsk 2005, s. 241; B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 112.

[12] Tak w: E. Gòłąbk, *Wielki słownik polsko-kaszubski*, t. I, s. 304; E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, s. 241; B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 112.

[13] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 112.

[14] J. Tréder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*, Wejherowo 1989, s. 92; tak téż w: E. Gòłąbk, *Wielki słownik polsko-kaszubski*, t. IV, s. 591; E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, s. 241; B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 112.

Mòrze je niespòdzéwóną bôłdzą, w jednym sztërkù mòże zabrac setczi lëdzczich jistnieniów. Nieòbùzdóné są mòrsczé wałë, ò jaczich Kaszëbi gôdelë: „Gòsk rozpùscył swòje kònie”[16] abò „mòrsczi pùrtka (szôlińc) sã kąpie”[17]. W słowarzu Ramùłta mòże nalezc dlô ti sytuacje òbrazné przërównanié: „mòrze rëczi tak straszlëwie, jakbë tësąc diôbłów w nim sedzało”[18], a Sëchta notérëje pòstãpné: „mòrze mrëczi jak miedwiédz”[19], „mòrze rëczi jak sto wòłów”[20] czë „mòrze plwie ze złoscë, jakbë sã w nim pùrtk ùtopił”[21]. Ù Roppla za to mòże nalezc taczé: „Mòrze tak sã bùrzi, jakbë sã w nim diôbeł ùtopił”[22]. Równak leno mieszkańc kòlmòrsczi krôjnë wié, czim je mòrze, jinszi nie przedstôwiają so jegò mòcë: „Chto w pòlu òrze, nie wié, co to mòrze”[23] ale „Chto chôdô na mòrze, wié co to gòrze”[24].

Apartné frazeòlogiczné ùróbczi daje łączenié mòrza ze zwònama: „mòrze jagùje, jakbë zwònë ze zatopionëch kòscołów grałë”[25] (ò zatopionëch sétmë zwònach z hélsczégò kòscoła – *Ucieczka dzwonów*[26]). Tu téż je wôrt przëwòłac wërażenié „diôbelsczé òrganë”[27] na pòzwanié mòrsczi chaje, czë téż òriginalny zwrot „mòrze rozpùszczô swòje diôbelsczé òrganë”[28] abò „Wiôldżé Mòrze rozpùscëło swòje diôbelsczé òrganë”[29].

---

[15] J. Samp, *Zaklęta stegna. Bajki kaszubskie*, Gduńsk 1985, s. 246–248.

[16] L. Roppel, *Z księgi mądrości Morzan. 13 centurii przysłów i powiedzonek kaszubskich o morzu*, Gdańsk 1965, s. 26.

[17] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. V, s. 215.

[18] S. Ramùłt, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, Kraków 1893, s. 204.

[19] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 109.

[20] Tamò, t. IV, s. 167.

[21] Tamò, t. III, s. 110.

[22] L. Roppel, *Z księgi mądrości Morzan*, s. 25.

[23] J. Pòmierskô, *Przësłowie samò sã rodzy w głowie*, Gduńsk 2002, s. 144.

[24] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 111.

[25] Tamò, t. II, s. 69.

[26] Ò zwònach z zatopionégò kòscoła w Hélu: F. Cenôwa, *Skôrb kaszëbskò-słowińsczi mòwë*, Wejrowò 1985 (wëdanié fòtoòfsettowé), nr X, s. 161; G. Schramke, R. Struck, *Legendy rybackie*, Gdiniô 2001, s. 94–95.

[27] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 335.

[28] Tamò, t. III, s. 109.

[29] F. Fenikòwsczi, *Zapadły zamek*, Warszawa 1958, s. 102.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Mòrze, wedle wierzeniów lëdu, mô dëszã, co pòkazëją przëkładë: „Duch mòrza czasã je baro złi”[30] czë „W szëmie mòrza pòznajesz, że òno mô dëszã”[31]. W kaszëbsczi demónologie gôdô sã ò rozmajitëch dëchach wòdnëch, a kònkretno z mòrzã je sparłãczony Gòsk (kaszëbskô równoznaczëna Neptuna) i Klabatnik / Klabaternik (dozérny duch rëbôków i marénów)[32].

Wiele paremiów i frazeòlogiznów pòdczorchiwô bezùstónkòwą zmagã człowieka z „mòrską bôłdzą” (morskim żywiołem): „Zemia i mòrze we wiecznym żëją spòrze”[33] abò „Krôj ë mòrze wiedno są w spòrze”[34]. Równak nie je to przëczëna do niechaniô łączbów z nim, bò je òno zdrojã ùtrzëmaniégò: „Mòrze bierze, ale mòrze téż daje”[35]. Co wicy – rëbôcë ni mògą so przedstawic żëcégò i robòtë òkòma mòrza. Wësłôwcą òglowégò jich zdaniô w ti sprawie je lëteracczi heroja – rëbôk Mùża – transpòrtëjący bôtã Pana Czôrlińsczégò i tak gôdający ò robòce na mòrzu i mieszkanim na półòstrowie:

Nasze wiosczi są òd sebie dalek òddaloné,
Le wązutczé za chëczama mómë tam zôgònë;
Bò wnet wszëtek ląd zajãti je królewsczim lasã,
To te drzewa, co sã w mòrze dłudżim cygną pasã.
Ale më ò wiôldżé grunta wcale tu nie dbómë,
Bò so w mòrzu pòżëwieniô sécama szukómë.
Më Hélanie nie znajemë wòza ani kòni,
Bò nas darmò wòzy wiater pò falisti toni.
Nasze chëcze grodzą nama srodze drodżé scanë,
Bò z rozbitëch je òkrãtów mómë zbùdowóné.[36]

Ni ma nad mòrzã ròdzëznë, jaczi mòrze bë nie òdebrało kògòs blëznégò: òno „kòchô jich pò swòjémù i nierôz przëcësnie do sebie, a ju wicy nie pùscy; je bez sromòtë ë pòżérô lëdzy jak lew”, temù „w mòrzu je wicy lëdzy jak na kraju”[37].

---

[30] L. Roppel, *Z księgi mądrości Morzan, 13 centurii przysłów i powiedzonek kaszubskich o morzu*, Gduńsk 1965, s. 12.

[31] Tamò, s. 25 i 42.

[32] Wicy na temat wòdnëch dëchów z demónologie kaszëbsczi w: A. Labùda, *Bògòwie i dëchë naj przodków*, Bolszewo 2012.

[33] *Nowa księga przysłów polskich*, òbr. J. Krzëżanowsczi, Warszawa 1970, t. II, s. 524.

[34] J. Pòmierskô, *Przësłowie samò sã rodzy w głowie*, s. 146.

[35] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 109.

[36] H. Derdowsczi, *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*, s. 325.

[37] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 109.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Jedno z przësłowiów głosy, że „kògò Pón Bóg mô w òbronie, ten nawet na mòrzu nie ùtonie”[38], co mòże òdebrac jakno swójnégò ôrtu zarzékanié jawernotë czë dodôwanié sobie dzyrzkòscë przed pòbitwą z niespòdzéwną bôłdzą, temù rëbôcë są baro religijny, a na nôrzãdach brëkòwónëch do łowitwë mòże nalezc wiele merków to pòcwierdzającëch. W Jastarni rôz w rokù wëchôdô specjalnô procesjô na sztrąd, żebë w òkòlim bôłdzë mòdlëc sã za pòtopionëch, tak jakbë lud chcôł stanąc òkò w òkò z rakôrzã i przëmùszëc strôszka, żebë mòdlił sã razã z nim, a bënômni żałowôł niebëlnëch pòstãpków. I w Sylwestra (zgódno z lëdowima wierzeniama) mòrze żôli sã nad wszëtczima pòtopionyma rëbôkama i marénama („mòrze żałuje bëlnëch maszopów”), stądka wedle lëdowëch wierzeniów przëjãło òno pòstac białczi na klãczkach ze złożonyma rãkama („Baba na pòkùce”[39]). Chòc mòrze nierôz wzãło żëcé pòstapnym òsobóm z jedny familie, ta nie òdstojiwô òd rzeszeniô z nim dalszi swòji egzystencje, bò „rëbôkòwi jic na krôj to sromòta, a bëlnégò rëbôka grób je w mòrzu”[40].

Mòrze w jãzëkù lëdu je colemało personifikòwóné: *gôdô, jãczi, chrapi, graje, skamżi, jiscy sã, płacze, gwiżdże*; czasã animizowóné: *mrëczi, rëczi, wëje, szemarzi, brzãczi*[41]. Te wszëtczé òkreslenia są brëkòwóné do nazwaniô szëmù mòrza. Z tegò dokazu wëchôdô pòstãpnô prôwda ò mòrzu, zawiartô téż w przësłowim „Czas i mòrze cëchò ùstojec ni mòże”[42]. Kòżdé z nëch słów szlachùjącëch za zwãkama je zôpòwiescą jinszégò stoju mòrza, rëbôk docygô sã ò jegò mòcë, czedë je czas rëgnąc na łowitwã („mòrze je żëczlëwé rëbôkòwi”), a czedë prosto procëmno („rëbë szłë na wieselé i leno mòrsczi kùr wléze mù w jadra”)[43]. To samò pòkazëje téż przësłowié „Czej mòrze chrapie, rëbôk sã pò głowie drapie, czej mòrze rëczi, rëbôk strzeże chëczi”[44]. Te òkreslenia są téż wiodernyma przepòwiedniama, rëczącé mòrze przepòwiôdô sniég („mòrze rëczi na sniég”). W gamie artisticznëch strzódków brëkòwónëch do òpisaniô stojów mòrza ni mòże zabëc ò epitetach zrzeszonëch przédno z farwama wòdë. To je drãdżé do ùwierzeniô, że je jich jaż tëli. Na spòdlim słowarza Sëchtë mòże wëpisac wiele rozmajitëch jegò farwów – „mòrze sã mieni na wszelakné farwë: złocy sã pòd słuńce ë pòd ksãżëc; skrzëwi sã, czej sã w nim sloneszkò przezérô; robi sã czerwòné, czej słuńce zachòdzy; zelonkawé, czej sã mô na pògòdã; biôłé, czej je wzbùrzoné; mòdrzi sã na szlagã; je cemnomòdré pò zôpadze słuńca (tedë zyb jidze z mòrza, zëmnica wëchôdô z mòrza)”[45]. Bëlną pòeticką zòbrazëną nëch wszëtczich stojów mòrza je wiérzta Mariana Selina *Mòrze szëmi*, chtërna dlô ji wiôldżi wôrtnotë w zòbrazowanim mëszleniégò lëdzy ò mòrzu bãdze tuwò przëwòłónô w całoscë:

---

[38] Tamò, t. III, s. 111.
[39] Tamò, t. I, s. 10.
[40] Tamò, t. III, s. 109.
[41] Tamò, t. III, s. 109.
[42] J. Pòmierskô, *Przësłowie samò sã rodzy w głowie*, s. 146.
[43] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 109.
[44] J. Pòmierskô, *Przësłowie samò sã rodzy w głowie*, s. 146.

Jak wiedno szëmi to Wiôldżé Mòrze?
Jakbë gôdalo, jakbë wòlalo,
Tak jakbë w swòjich wątpiach slonëch
Wiôldżé serce pòsôdalo.
Mòrze prôcëje, mòrze sã zloscy,
Czasã zôs glaszcze, smùkô z miloscë.
Nierôz spòkójné je glôdczé calé,
Biôlé barónczi przegóniô z dôlë.
Czasã sã wzbùrzi ë pieni srodze,
To zôs zamrëczi w zmącony wòdze,
To mòrze spiéwô, to sã nadimô,
Òdemklô paszczã szerok rozjimô.
W sluńca parmieniach je òzloconé,
Mòrze sã sklëni, chòc je zmąconé,
We farwach nieba, cemny zeleni,
Dërch mòrze szëmi, strzébrã sã mieni.
Mòcné je mòrze ë jegò walë,
Mòrzu nie òprze sã niżóden wcale,
Czasã téż òddôwô to, co zabierze,
Leno wiedno szëmi. wieczné je mòrze[46].

Mòrze nalazło téż òdzdrzódlenié w przësłowiach – wiodernëch przepòwiedniach. Wôrt tu je wspòmnąc pòstãpné: „Na swiãtégò Grzegòrza jidą wisłë do mòrza” abò „Na swiãtégò Grzegòrza biôj, rëbôkù, do mòrza”[47] (ò kùńczący sã zëmie w òkòlim sw. Grzegòrza – 12 III).

Mòrskô bôłdzô mô rozmajité skarnie, zaczinającë òd spòkójny, dlô pòkôzaniô chtërny ùżiwô sã zdrobnieniów w zôkrãżim czasników i pòwstôwają snôżé kònstrukcje (cëzé pòlsczémù jãzëkòwi): *mòrze grabelkùje, grablingùje*. Pò tim spòkójnym stoju mògą nastac pòstrzédné fazë: mòcniészé bôłdowanié (*mòrze sã kòzełkùje*), ùnôszanié sã wałów, cëgã jesz bez szëmù (*mòrze jidze, bije w rzmë, je w rzmie*), pòdnôszanié sã wałów i chaja (*mòrze doléwô, nadchôdô, mô sã do żëcô, òddichô, òdżiwô, daje sã czëc, nadimô sã, zdimô sã, robi, rosce, dwigô sã, pòwstôjô, gòrzi sã, jaż sã rëbë płoszą, bùrzi sã, zriwô sã, pòriwô sã, wspinô sã, jidze w górã, parłãżi sã jak kòt, jeżi sã, chce wëlezc, je złé, òstrzi sã, szczerzi zãbë, jakbë kãsëc chcało, jurzi sã, pierze, wali, przetłukô ò zôlôj, grzëwama cëskô*), jaż do stoju nôwëższégò rozgòrzeniô (*je rozgòrzoné, òrze, òrëje, zybie, kòlibie sã, stoji w górze, bùdëje mòstë, wëstôwiô górë, wòjëje, bije sã, głëpieje, tańcëje, szôleje, jagùje, rëczi, czipi, wrô, pôrszcze jak kóń, jak òszôlałi pies, plwie ze złoscë, jakbë sã w nim pùrtk ùtopił, ùgrizô krôj, pôli sã, czadzy, prëzgòli, prëszczi*). Wińdzëną tëch dzejaniów je ùjny mòrsczi szum, ò jaczim gôdô sã, że „mòrze dzys żabiégò mëdła” narobiło abò „wëzdrzi jak kwasné / miodné mlékò”. Pòtemù bôłdzô nazôdka sã òbdôwô, przechôdającë pòstãpné cządnice ùlegiwaniô wałów, a jãzëk znôwù mô na nazwanié tëch stojów rozmajité spòsobë (*mòrze ùlégô, zlégô, ùchilô sã, naddôwô sã, òbdôwô sã, òpôdô, kładze sã, chrapi, cëchnie, môłknie,* jaż kùreszce nastôwô *glada / mùlszka*)[48].

---

[45] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 111.
[46] M. Selin, *Niech wiater niese piesń*, Gdynia 1996, s. 41.
[47] J. Pòmierskô, *Przësłowie samò sã rodzy w głowie*, s. 25.

Zgódno z lëdową mądroscą są spòsobë na to, żebë nã bôłdzã ùskrómic: „Swiãti Jack wstrzimôł mòrze, że sã dali pòsëwac ni mòże”[49] (tu narzeszenié do mésternosców tegò swiãtégò ùwdôrzonëch w „Òksëwsczi legendze ò Jackù swiãtim”[50], gdze je gôdka ò òsëszenim przez niegò przechòdu przez mòrze òb czas biôtczi z czarzélcama, chtërny sztëftowelë procëm niemù ksãca).

Mòrze òstało téż ùwdôrzoné w ùcartëch zwrotach, chtërne w swòjim dërżéniowim znaczenim ni mają z nim żódny parłãczë: „sprzedawac rëbë, co jesz są w mòrzu” ‘obiecać coś niepewnego’, „pùscëc sã bez wiosłów na mòrze” ‘porwać się z motyką na słońce’, „do mòrza wòdã nosëc” ‘o niepotrzebnej i ciężkiej pracy’, „wedle tegò mòrze nie wëschnie” ‘jako pociecha w niepowodzeniu’, „temù mòże wgadac, że mòrze wëschło”[51] ‘o łatwowiernym człowieku’.

Ò wësoczi frekwencyjnoce słowiznë zrzeszony tematiczno z mòrzã mògą zeswiôdczëc téż wszëtczé sprawë zrzeszoné z branim zwësków, nié wiedno wëchôdającëch z łowieniô rib. W słowarzu Sëchtë nalézemë hasło *mòrzkùlc*[52], chtërnégò pierszé znaczenié je zrzeszoné z rzeczą abò rozbitim bôtã wërzuconym przez mòrze. Ò sytuacje, jakô towarzëła przepëtowaniémù strzodowiszcza i szukaniémù słowa, jaczim bë szło nazwac taką nalézënã òpòwiôdôł sóm aùtor słowarza, cwierdzącë, że òstro mùszôł sã nachòdzëc, żebë kùreszce ùdostac brëkòwné słowò. Wôrt w tim placu wspòmnąc stôri zwëk zwóny z łac. *ius naustradi* (pòl. prawo brzegowe, a pò kaszëbskù *prawò bitë*), chtërno dozwôlało zbierac to, co mòrze wërzucëło na sztrąd. Równak pòdjimny mieszkańcë kòlmòrsczich òbéndów w krótczim czasu zaczãlë dopòmagac nôtërze i rozpôliwelë szuńce w môlach wsëniatëch w ląd, sprowôdzającë w ten spòsób bôtë i òkrãtë na kamisté ùbrzedżi, miast do pòrtów. Pòmiónë taczégò prowadzeniô sã widzymë we wielnëch dokazach: np. w legendze *Sztrądowi rabùsznicë i rzimsczi kardinôł*[53], w jaczi je gôdka ò gòrzu ksyżëca Swiãtopôłka, chtëren za zbiéranié *mòrzkùlca*, ale téż wzãcé w pòjmanié rzimsczégò kardinała zakôzôł prawa brzegòwégò. Temat wëzwëskôł téż Léón Roppel w szpòrtownym dokazu *Łebianie w niebie*[54], chtërnégò herojowie – mieszkańcë Łebë: „nierôd w czas brizë na mòrze biegalë, a mili bitë na sztrądze zbiéralë”.

---

[48] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 109–110.

[49] Tamò, t. II, s. 66.

[50] J. Cenôwa, *Òksywskô legenda ò Jackù swiãtim*, [w:] T. Lipski, *Remùsowi króm*, Gdużsk 1990, s. 104–106.

[51] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 111.

Wëszi pòdónémù zestôwkòwi frazeòlogiznów i paremiów zrzeszonëch z mòrzã dalek jesz je do cawnotë, a ju, w òbkrajónym nacéchùnkù je widzec jich zadzëwòwną wielënã, co pòcwierdzywô pòstawioną na zôczątkù tezã ò niespòdzajny jãzëkòwi bòkadoscë kaszëbiznë w tim zôkrãżim. Wiele z nëch kònstrukcjów òstało ùżëtëch abò prosto stwòrzonëch na ùżëtk trójnëch lëteracczich ùsôdzków. Westrzód ùtwórców òsoblëwie zwëskiwającëch z mòrsczi tematiczi wôrt je wspòmnąc Aùgùstina Nécla[55], Jana Trepczika[56], Mariana Selina i wiele jinszich, jaczich w rozdzélu *Kaszubi i żywioł wody* wërechòwa Adela Kùjik-Kalënowskô[57]. Pùentą i pòdczorchniãcym tekstu niech bãdą słowa Maceja Tamkùna:

---

[52] Tamò, t. III, s. 116.

[53] J. Samp, *Zaklęta stegna*, s. 193–194.

[54] J. Cenôwa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, òbr. H. Makùrôt, Gdańsk 2015, s. 311–312.

[55] Wicy ò tim ùsôdzcë i jegò òczarzenim mòrzã pisze A. Kloka, *Augustyn Necel – rybak, który przeistoczył się w literata*, [w:] *Obrazy kaszubskiego morza*, Bólszewò 2012, red. J. Borchmann, M. Tamkun, s. 87–96.

[56] Ò mòrsczi tematice tegò ùsôdzcë pisôł m.jin. S. Chòlcha, *Jan Trepczyk i jego kaszubskie morze*, [w:] *Obrazy kaszubskiego morza*, s.107–125.

[57] A. Kùjik-Kalënowskô, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, s. 181–204.

Symbòlika mòrza rzeszi w sobie przékòwné sparłãczenia: z jedny stronë bezgrańcznotã, zmiérzanié do Bòga abò kòsmiczny krëjamnotë, z drëdżi – wërwark, znikwienié, zagrôżba i sómnota. Je òno procëmstawné lądowi, zamkłé grańcą sztrądu. Kòżdé jegò wińdzenié z gwôsny wlëdżi bùdzy ùrzas, kòżdi sztorm je mòrdarzczi, colemało krëwawi i przënôszający smierc. Biôtkòwanié na mòrzu to téż mòcowanié z nim samim i ze słabòtama biôtczącëch. Pòmòrzanów Bôłt scwiardzył, wëchòwôł, wëùcził i leno òni są w sztãdze zrozmiec krëjamnotã „naszégò" mòrza[58].

---

[58] M. Tamkùn, *Przedsłowie*, [w:] *Obrazy kaszubskiego morza*, s. 7.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Bòżena Ùgòwskô

Stanisłôw Pestka – emisariusz niepòdległoscë

Titel na pierszi pòzdrzatk mòże zdawac sã kąsk kòntrowersyjny w òdniesenim do kaszëbsczégò pòetë ùrodzonégò prawie dekadã pò òdzwëskanim samòstójnotë (8 łżëkwiata 1929 r.), przë czim Pòmòrskô ùdosta jã dwa lata pózni, dopiérkù w 1920 r. Wëchòwiwôł sã w inteligencczi familie (òbòje rodzëcë bëlë szkólnyma, leno matka pò zdënkù zajãła sã dodomã i dozéranim dzecy), w patrioticznym dëchù. Òrãdzą do te bëło nié tak dôwné wëswòbòdzenié z niewòlë zôbòrów pò sztërëlatny wòjnie, jaką rodzëcë przińdnégò pòetë jesz mielë w pamiãcë (matka w rokù wëbùchù wòjnë mia 14 lat, a òjc béł ju ùstny – béł 19 lat stôri), a téż zamieszkiwanié w sąsedztwie niedôwno ùstalony grańcë, kò wiãkszosc dzysdniowégò bëtowsczégò krézu nôleża wcyg do Niemców. Stąd w Pestce òd nômłodszich lat mòcno zakòrzenioné bëłë deje wòlnoscë. Czej pò skùńczenim môlowi spòdleczny szkòłë rozpòczął nôùkã w gimnazjum i liceùm w Kòscérznie, noszącym miono widzałégò patriotë, sëna kòscérsczi zemi, béł zadzëwòwóny, że na pòstac nijak nie je tam ùtczonô. Stało sã to przëczinkã do napisaniô biograficzny broszurë, jaczi dôł titel *Piórem i szablą. O generale Józefie Wybickim*, wëdóną w 1961 r. Pò dekadze przërëchtowôł do drëkù nową, rëmniészą pùblikacjã *Emisariusz niepodległości. O Józefie Wybickim*. Wôrt dac bôczenié na lata ùkôzaniô sã tëch wëdôwiznów. Pierszô pòwsta z leżnotë 40. roczëznë òdzwëskaniô niepòdległoscë przez Pòmòrzé, a drëgô òstôwô wëdónô w niedłudżim czasu pò òbchòdach 50-lecégò.

Drëdżi titel biografii Józefa Wëbicczégò dozwôlô w jinym kònteksce przëzdrzec sã na òkreslenié Pestczi emisariuszã niepòdległoscë. We wstãpnëch słowach swòjégò dokazu Pestka przëbliżiwô mòtiwë, jaczima sã czerowôł:

> Tak sã złożëło, że donëchczas Józef Wëbicczi egzystowôł w swiądze naszégò nôrodu leno jakno aùtor nôrodnégò himnu. Zawdzãcziwómë mù równak

> tak wiele, że nót skùńczëc z tą wstrzëmòwną rezerwą wzglãdã tegò reprezentanta nôlepszich patrioticznëch tradicjów. Czimże jinym béł cél rojeniów Wëbicczégò, jak nié ideałã niepòdległi Pòlsczi, z pòmòcą refòrmów przenôszący ôrt fùnkcjonowaniô z jednostczi szlachecczi na spòlëznã[1].

Drëgô pùblikacjô miała téż swòje pòliticzné spòdlé. Pòwsta jakno brzôd „swiądë ò zasłëgach Wëbicczégò na Kaszëbach”, jak téż pòdnôszónëch przez nôleżników Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô pòstulatów òdnôszającëch sã do wëstawieniô pòmnika, na ùwdôrzenié tegò ùznónégò dzejarza na rzecz samòstójnotë i refòrmatora. Te starania napòtikałë wcyg na rozmajité drãgòtë. Pestka diplomaticzno nie wskazywô jaczé, nie pòdsztrichiwô téż swòjich òrganizacyjnëch zasłëgów w tëch pòdjimiznach, a nót pamiãtac, że w òpisywónym czasu béł aktiwnym nôleżnikã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, zasôdającym w jegò władzach – Zarządze Òglowim, a téż przédnym redaktorã miesãcznika „Pòmerania” (1969–72)[2]. Dodôwô leno enigmaticzno: „Dopiérkù w hewòtnym rokù òstało pòdjãtëch czile inicjatiwów, dzãka czemù pòstac Wëbicczégò ùdostónie pełniészi i barżi doòkresliwający wid”[3]. Leżnotą do te „òbwidnieniô” pòstacë Wëbicczégò bëłë roczëznë: 225. roczëzna ùrodzeniô, 150. roczëzna smiercë i 175. roczëzna pòwstaniô piesnie legionów – *Mazurka Dąbrowsczégò*, chtëren òd 45 lat (òd 26 gromicznika 1927 r.)[4] béł òficjalnym himnã Pòlsczi. Takô wielëna roczëznów ni mògła òstac bez reakcje rządzącëch, temù téż we Gduńskù òstało zòrganizowóné plenarné pòsedzenié Wòjewódzczégò Kòmitetu Frontu Jednotë Nôrodu[5], inaùgùrëjącé roczëznowé ùroczëstoscë. Z remienia rządu brôł w nich ùdzél „sekretéra KW PZPR, Tadeùsz Fiszbach”, chtëren w swòjim wëstąpienim nick nie rzekł ò staraniach i inicjatiwach Kaszëbów na rzecz pòdtrzimiwaniô pamiãcë ò zasłëgach Wëbicczégò, nic nie rzekł téż ò dzejanim wòjskòwim, diplomaticznym, pòliticznym, refòrmatorsczim czë òrganizacyjnym na zajãtëch przez zôbòrców pòlsczich zemiach, òdniósł sã leno do jegò patrioticzny pòstawë:

> Pòczuwómë sã tej, prawie we Gduńskù, do òbrzészkù zainicjowaniô òbchòdów nëch roczëznów **z ti leżnotë, że tu jesz wcyg je żëwô tradicjô**

---

[1] S. Pestka, *Emisariusz niepodległości*, Gduńsk 1972, s. 7 [tłóm. włôsné].

[2] Pòstãpny rôz tã fùnkcjã òbjimnął w latach 1990–1994.

[3] S. Pestka, *Emisariusz niepodległości*, dz. cyt., s. 8.

[4] *Okólnik nr 49 z dn. 26 lutego 1927 r. do Pana Wojewody (wszystkich)*, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych” z 30 czerwca 1927 r. nr 1 i 2, poz. 60, s. 58.

[5] S. Pestka, *Emisariusz niepodległości*, dz. cyt., s. 8.

> **zrzeszonô z Wëbicczim** [wëróżnienié włósné]. Mómë starã, cobë gò przëbaczëc jakno wiôldżégò Pòlôcha — patriotã nié leno mieszkańcóm naszégò wòjewództwa, ale téż spòlëznie całégò kraju.
>
> Wëbicczi béł nôleżnikã tegò pòkòleniô, chtërno pierszé w naszich dzejach przeżëło wiôldżi wstrząs: swòjima òczama zdrzało na znikwienié kraju. Nimò zwątpieniô i gòrzkòtë, jakô nasta w òjczëznie pò rozbiorach òbjimającë przédno nôbarżi patrioticzné karna pòlsczi spòlëznë, Wëbicczi do kùńca swòjich dni miôł nadzejã na òdrodzenié Pòlsczi. Béł z tëch patriotów, chtërny bezùstôwno szukelë drogów i spòsobów òcaleniô kraju[6].

Pòwëższô wëpòwiesc mòże dac do mëszleniô, jak dalek z nôrodny swiądë òsta wëpiartô pamiãc i wiédzô ò Wëbicczim, przë czim nie rozchôdało sã leno ò samã jegò òsobã, ale téż ò deje, jaczé głosył i niepòdległoscowé dzejania.

Zrzeszeniowô spòlëzna dobrze wëzwëskała nã historiczną chwilã i na spòdlim zainaùgùrowónëch roczëznowëch ùwdôrzeniów w nymże rokù wznowiła dzejania wkół przëwróceniô pamiãcë ò Wëbicczim, a brzadã nëch staraniów bëło m.jin. wëstawienié w tim jesz rokù pòmnika Wëbicczégò pòdług projektu Wawrzińca Sampa przë krajowi drodze Gduńsk–Kòscérzna przed skrãtã do Bãdomina[7].

Pò przëwrócenim nôleżny pamiãcë Józefòwi Wëbicczémù, pòstãpnym, dłudżò warającym òddólnym dzejanim Kaszëbów bëło wëdobëcé z zabëcô znaczącégò wëdarzeniô z 10 gromicznika 1920 r. – zdënkù Pòlsczi z mòrzã. Zdôwac bë sã mògło, że 50-lecé tegò historicznégò faktu przëniese jaczés przebùdzenié, a timczasã w miesãcznikù „Pòmerania" ùkôzało sã leno môłé napòmknienié aùtorstwa Feliksa Marszôłkòwsczégò pòd dosc krëjamnym titlã *Przed 50-ciu*

---

[6] Tamò, s. 54 [tłóm. włôsné].

[7] Szerszą wiédzã ò inicjatiwach pòdjãtëch w 1972 r., tzw. Rokù Wëbicczégò, mòże nalezc w pùblikacje prôcowników Gduńsczégò Ùniwersytetu, w jaczi czëtómë: „W Rokù Wëbicczégò i w pòstãpnëch latach pòdjimóné bëłë na Pòmòrzu wielné dzejania i inicjatiwë mającë ùwdarzëc Wëbicczégò – projektë pòmników, nazéwanié sztrasów i szkòłów jegò mionã, ekspòzycje pamiątków, edicjô pamiątkòwëch medalów, projektë plakatów, a do te kòntinuacjô pòpùlarnëch dokazów biograficznëch. Wôrt wëmienic òsoblëwò snôżo ùmôlniony pòmnik aùtorstwa Wawrzińca Sampa przë drodze prowadzący do Bãdomina, a z dokazów lëteracczich pòwstałé w Italsce studium ò Mazurkù pióra gduńsczégò ùczałégò i lëterata Jerzégò Sampa. Równak nôwôżniészą inicjatiwą bëło pòwòłanié i ùtwòrzenié w 1978 rokù òddzélu Nôrodnégò Mùzeùm – Mùzeùm Nôrodnégò Himnu w Bãdominie w rodzynnym dodomù Wëbicczich". Pòr. I. Kadulskô, P. Kąkòl, *Józef Wybicki pod patronatem Gdańskiego Towarzystwa Naukowego na łamach „Rocznika Gdańskiego" i w uroczystościach miasta Gdańska*, „Rocznik Gdański", t. LXXVII/LXXVIII, Gduńsk 2017/2018, s. 128.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Pòmnik Józefa Wëbicczégò z wërazno zaznaczoną datą pòwstaniô – 1972.

Zdrzódło: https://images.photo.bikestats.eu/images/photo/2011/07/27/202544.jpg

laty[8]. Téż to, co napisôł nijak nie nawiązywô do historicznëch jeleżnosców, a òkôzało sã refleksją na temat rozmëszlaniów 34-latnégò Jana Karnowsczégò nad wòlną òjczëzną i czekającyma jã drãgòtama, a na kùńcu zamieszczony je przedrëk nëch rozwôżaniów[9]. Wôrt nadczidnąc, że Pestka w nym czasu béł redaktorã pismiona i przédnikã redakcyjnégò kòlegium. Gwësno temù òstało wëzwëskóné kaszëbsczé słowò Karnowsczégò sprzed pół stalata, cobë nie narazëc sã cenzurze, z mëslą, że wëpełni òno swòjã misjã i przekôże dejã tegò wëdarzeniô, czegò w spòsób bezpòstrzédny ni mòglë zrobic zrzeszeniowi dzejarze i gazétnicë piszący do „Pòmeranii.

Kąsk widu na „zabëcé” tegò historicznégò wëdarzeniô rzucają słowa Maceja Gacha:

> Jakno zwënégã II swiatowi wòjnë Pòlskô ùdosta prawie 500-kilométrowi pas sztrądu. Kòmùnisticzny panownicë z wiadomëch względów nie zamiérzelë kùltiwòwac symbòliczi, jakô pòwsta w 1920 rokù w Pùckù. Z ti

---

[8] F. Marszôłkòwsczi, *Przed 50-ciu laty*, „Pomerania” 1970, nr 1, s. 20.

[9] J. Karnowsczi, *Òjcowizna*, „Pomerania” 1970, nr 1, s. 21–22.

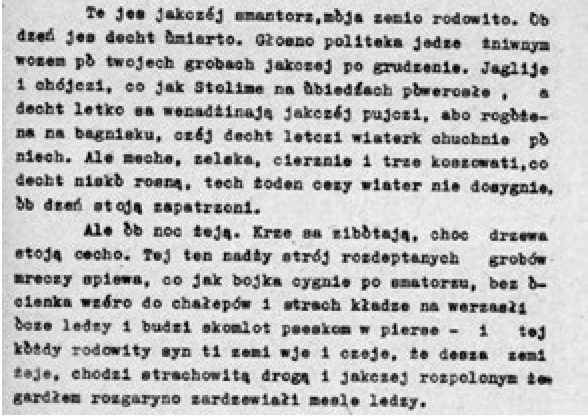

Te jes jakczéj smantorz,mòja zemio rodowito. Òb dzeń jes decht òmiarto. Głosno politeka jedze żniwnym wozem pò twojech grobach jakczej po grudzenie. Jaglije i chójczi, co jak Stolime na òbiedźach pòwerosłe , a decht letko sa wenadżinają jakczéj pujczi, abo rogòżena na bagnisku, czéj decht letczi wiaterk chuchnie pò niech. Ale meche, zelska, cierznie i trze koszowati,co decht niskò rosną, tech żoden cezy wiater nie dosygnie, òb dzeń stoją zapatrzoni.

Ale òb noc żeją. Krze sa zibòtają, choc drzewa stoją cecho. Tej ten nadży strój rozdeptanych grobów mreczy spiewa, co jak bojka cygnie po smatorzu, bez òcienka wzéro do chałepów i strach kładze na werzasłi boże ledzy i budzi skomlot pseskom w pierse - i tej kòżdy rodowity syn ti zemi wje i czeje, że desza zemi żeje, chodzi strachowitą drogą i jakczej rozpolonym żegardłem rozgaryno zardzewiałi mesle ledzy.

Skan wëjimka *Òjcowiznë* Jana Karnowsczégò, „Pòmeraniô”, nr 1/1970.

> leżnotë na pamiątkã dobëcô Kòlbrzegù przez I diwizjã Armii Wòjska Pòlsczégò, kòmùniscë ùstanowilë swój zdënk z Bôłtã, czej to 18 strëmiannika 1945 rokù, kpr. Frãcyszk Niewidzajło stojącë na mùrze wschòdnégò pirsu kòlbrzésczégò pòrtu, cësnął w mòrsczé wałë òbrączkã[10].

Zdënk rokù 1945 téż nie béł jakòs òsoblëwò celebrowóny. Z drëdżi stronë wiadomim bëło, chòc gazétë taczich wiadłów nie relacjonowałë (mòże cenzura jich nie dopùszczìwa do drëkù?), że równak pòstãpné roczëznë òstôwiałë swój pòmión. Mùzeùm Pùcczi Zemi miona Floriana Cenôwë w fòlderze wëdónym latoségò rokù z leżnotë 100. roczëznë prezentëje kòwertã z mùzealnëch zbiérów z roczëznowim datownikã – 10.II.1970 PUCK, 50 ROCZNICA ZAŚLUBIN POLSKI Z MORZEM[11]. Ta skrómnô nadczidka téż skłóniô do refleksje nad geòpòliticzną jawernotą, z jaką przëszło mierzëc sã tejczasnym dzejarzóm i zwëczajnym mieszkańcóm Kaszëb.

Wiele bòkadniészé są infòrmacje òdnôszającé sã do 60-lecô zdënkù Pòlsczi z mòrzã. Prôwdac, „Pòmeraniô” narzeszëła do te leno artiklã Zygfrida

---

[10] M. Gach, *Zaślubiny Polski z Morzem: zamiast rozpoznawalnej rocznicy pamiętamy wyłącznie o biegu „Od Hallera do Hallera”*, zdrzódło: https://histmag.org/Zaslubiny-Polski-z-Morzem-zamiast-rozpoznawalnej-rocznicy-pamietamy-wylacznie-o-biegu-Od-Hallera-do-Hallera-18382 (dostãp: 27.11.2020) [tłóm. włôsné].

[11] *Idziemy nad polskie morze – zaślubiny Polski z morzem, Puck 1920 r. Katalog wystawy*, zdrzódło: https://muzeumpuck.pl/wp-content/uploads/2020/02/Idziemy-nad-polskie-morze-za%C5%9Blubiny-Polski-z-morzem-Puck-1920-r.-katalog-1.pdf (dostãp: 27.22.2020).

Prószińsczégò[12], chtëren dejade nijak nie òdnôszô sã do aktualny roczëznë, ale mô starã pòkazac, że skùtkã tegò wëdarzeniô béł rozwij Pùcka, chtëren sã stôł „mòcą i mòrską bòkadoscą dzysdniowi Pòlsczi”:

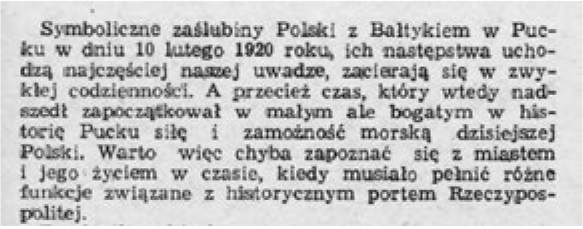

Symboliczne zaślubiny Polski z Bałtykiem w Pucku w dniu 10 lutego 1920 roku, ich następstwa uchodzą najczęściej naszej uwadze, zacierają się w zwykłej codzienności. A przecież czas, który wtedy nadszedł zapoczątkował w małym ale bogatym w historię Pucku siłę i zamożność morską dzisiejszej Polski. Warto więc chyba zapoznać się z miastem i jego życiem w czasie, kiedy musiało pełnić różne funkcje związane z historycznym portem Rzeczypospolitej.

Skan pòczątkòwégò akapitu artikla Z. Prószińsczégò.

Pòstãpné krótczé infòrmacje pòkôzałë sã w zrzeszeniowim miesãcznikù dwa miesące pózni, w kùńcowim dzélu „Klëka. Z żëcégò Zrzeszeniô”, to je w infòrmacjach z regionu. Jedna òbwiescywô, że Riszard Strijc wëkònôł roczëznową grafikã, do jaczi pòwstaniô przëczënilë sã Józef Bòrzëszkòwsczi i Wòjcech Czedrowsczi, a jaką mòże zakùpic w krómikach òrganizacje we Gduńskù i w Pùckù. Wiele do mëszleniô dôwô kùńcowé zdanié tegò lapidarnégò wiadła: „Z leżnotë mòżlëwégò zniszczeniô nie mdze òna wësyłónô lëstowno”[13]… W tim samim dzélu je infòrmacjô, szlachùjącë pò inicjałach przërëchtowónô przez Wòjcecha Czedrowscégò, òdnôszającô sã do ùroczëstégò zéńdzeniô zrëchtowónégò 10 gromicznika 1980 r. w Pùckù przez môlowi Part K-PZ, a brelë w nim ùdzél nôleżnicë Zarządu Òglowégò razã z prédnikã Stanisławã Pestką. Czedrowsczi rzucô téż kąsk widu na charakter tegò zéńdzeniô, bò chòc w ùroczëstim artisticzny òprawie, to téż niesący zajiscenié[14]:

Slédné zdanié pòwëższégò skanu infòrmùje, że nie bëła to jedinô ùroczëstosc ùpamiãtniwającô wëdarzenia, jaczé zapòczątkòwałë ùdostanié przez Pòmòrską niepòdległoscë. Ze wspòmniónégò ju fòlderu mòże sã doznac, że na nôbrzeżim pùcczi rëbacczi hôwindżi pòwstôł zdënkòwi słup, a do te zrëchtowóny òstôł pòpùlarny wnenczas element promòcyjny – leżnotowô chòrądżewka, òbzdobionô mòdłã kaszëbsczégò wësziwkù.

---

[12] Z. Prószińsczi, *Morskie początki II Rzeczypospolitej w Pucku*, „Pomerania” 1980, nr 2, s. 1.

[13] Zdrzë: *Grafika o zaślubinach z morzem*, „Pomerania” 1980, nr 4, s. 41.

[14] (wk) [Merkającë pò inicjałach, aùtorã relacje je W. Czedrowsczi – dopisk włôsny], *W Pucku: 60-lecie zaślubin Polski z morzem*, „Pomerania” 1980, nr 4, s. 40.

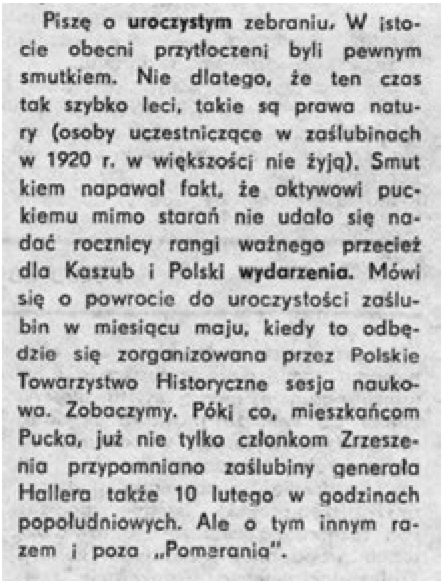

Piszę o **uroczystym** zebraniu. W istocie obecni przytłoczeni byli pewnym smutkiem. Nie dlatego, że ten czas tak szybko leci, takie są prawa natury (osoby uczestniczące w zaślubinach w 1920 r. w większości nie żyją). Smutkiem napawał fakt, że aktywowi puckiemu mimo starań nie udało się nadać rocznicy rangi ważnego przecież dla Kaszub i Polski **wydarzenia.** Mówi się o powrocie do uroczystości zaślubin w miesiącu maju, kiedy to odbędzie się zorganizowana przez Polskie Towarzystwo Historyczne sesja naukowa. Zobaczymy. Póki co, mieszkańcom Pucka, już nie tylko członkom Zrzeszenia przypomniano zaślubiny generała Hallera także 10 lutego w godzinach popołudniowych. Ale o tym innym razem i poza „Pomeranią".

Skan wëjimkù relacje z ùroczëstégò zéńdzeniô w Pùckù z leżnotë 60-lecô zdënkù Pòlsczi z mòrzã, pòdpisóny inicjałama: ‘(wk)’.

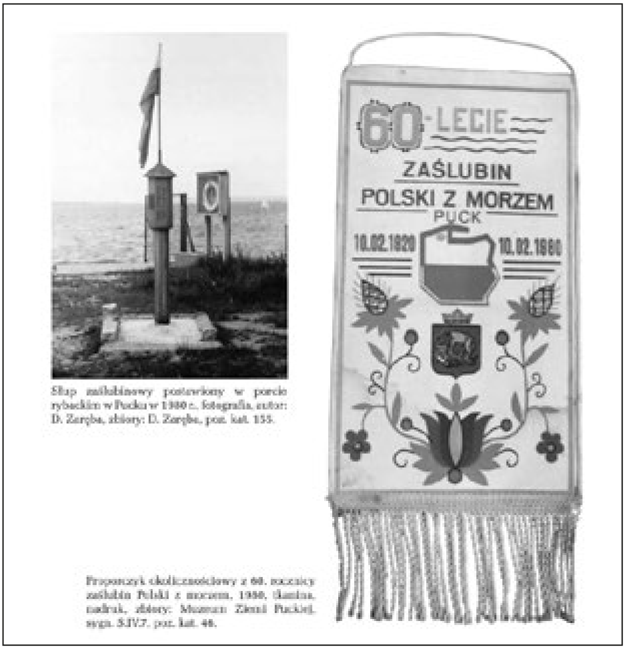

Skan stronë nr 24 leżnotowi pùblikacje *Idziemy nad polskie morze – zaślubiny Polski z morzem* wëdóny przez Mùzeùm Pùcczi Ziemi.

W taczich pòliticzno-spòlëznowëch jeleżnoscach Stanisłôw Pestka twòrzi jeden ze swòjich historicznëch dokazów *Zaslubienié z Bôłtem*. Bez to, że ni miôł w zwëkù òznaczac swòjich wiérztów dokładnyma datama pòwstaniô, mòże przëjąc, że pòwstôł òn w rokù premierowi pùblikacje. Pierszi rôz aùtor zamiescył gò na łamach „Pòmeranii”[15] w rokù 1980, to je rokù 60. roczëznë titlowégò wëdarzeniô. Przez pòczątkòwé szesc z dzesãcsztróficznégò dokazu pòeta refleksyjno rozwôżô „smùtną i krzepiącą dejã” zakùńczoną tesknyma wòłaniama-pëtaniama (czë nie są òne wëmòwnym narzeszenim do dobrze znónégò Pestce zniewòleniô czasów kòmùnisticznégò reżimù?):

Czedë òd mòrzégò rwisti żôdżel
Spłënie na piôsk w kaszëbską Itakã?
Czedë stegną z lądu w naje ùbiedrze
Przińdą òdecknioné, niepòdległé znaczi? [16]

W pòstãpnym dzélu ùkôzónô je malarskô wizjô nadcygający do Pùcka mòdri armie:

Kònie w słonëch galopùją blónach,
Przédnô starża legendë – same mòdrôczi

pòwitanié „piãknã i chlebã” triumfalno wkrocziwającégò do „malinczégò nibë syrena na skale Pùcka” generała Hallera, rozpłomienienié skrëszony rzmë lëdztwa przëbëłégò na ùroczëstosc („mrowié tëch, co płaczą”), kùreszce chwilowé zatrzimanié na pòstacë bòhatersczégò ksãdza półkòwnika Wrëczë, cobë na pòdobã zascygnionégò kadru w drobnotach ùkazac sztót zdënkù:

Generalsczé remiã sygô pòd niebòzdżib,
Òczë za piestrzeniã lecą nibë za ùkôzką…

Złoté namienienié – Mare Nostrum!

Òstatny, dodóny, a przë tim pòdsëmòwùjący wers, mòże òdczëtac jakno krzik redoscë z òdzwëskaniô przëstãpù do mòrza. Je w nim téż skrëtô wiôlgô nôdzeja („złoté namienienié”). Jakùż stolemné mùszałë bëc te nôdzeje i jak wiele sã spòdzéwelë, pò tim „òknie na swiat”, mającë na wzglãdze téż to, że dopiérkù co nastałô Pòlskô króm rëbacczich przëstani nie pòsôda włôsnégò pòrtu ani flotë, stoczni czë bazë òkrãtowi?

---

[15] J. Zbrzëca, *Zaslubienié z Bôłtem*, „Pomerania” 1980, nr 6, s. 22. Dokôz òstôł pózni zamieszczony w zbiérkù *Wizrë ë duchë*, wëdónym w 1986 r.

[16] Na spòdlim zbiérkù *Wizrë ë duchë*, Gduńsk 1986, s. 18–19. Pisënk òstôł zestandarizowóny.

Drãgò bëłobë sã doszëkac w tim dokazu jaczichs òznaków manifestu. Stanisłôw Pestka ani jakno zrzeszeniowi dzejôrz, ani jakno Jan Zbrzëca–pòeta, stojôł z daleka òd pòlitycznégò agitacyjnégò dzejaniô, sóm béł dosc mòcno zjiwrowóny inwigilacjama zrzeszeniowi spòlëznë lat 70. i 80., realną zagrôżbą rozwiązaniô Zrzeszenia òb czas wòjnowégò stónu, likwidacją pòstãpnëch wëdôwiznów, w jaczich robił („Kaszëbë”, „Litery”, „Czas”), zawieszenim wëdôwaniô „Pòmeranii”, wëstôwanim pòd dwiérzama partijnëch wësoczich ùrzãdników (czej béł prédnym redaktorã „Pòmeranii” i prezesã ZK-P), cobë òb czas wezwaniô wësłëchëwac jich narzékaniô czë wrzeszczeniô. Ale ta cëchô pòkòra nie òznôczała ùstąpieniô i rezygnacje, dëcht procëmno – spòkójno wësłëchiwôł i niezanôleżno, czë ùdostôł zgòdã na swòjã prosbã czë nié, swòją pòstawą nie narażiwôł Zrzeszeniô na niżódne ògrańczenia. Òsoba barżi ekspresywnô gwësno bë tëli nie zwëskała[17]. Zdrzącë na to spòdlé, téż pasëje do niegò òkreslenié emisariusz.

Słownik języka polskiego przë pòjãcym emisariusz pòdôwô: „krëjamny pòsłańc w wôżny misje, czãsto pòliticzny”[18]. Prawie słowò „krëjamny” nôlepi pasëje do pòstawë Stanisława Pestczi. Nigdë nie stôwiôł sã w centrum ùwôdżi, wòlôł bëc òbserwatorã z bòkù, a pòdjimiznóm patrónowôł swòjim piórã. Wôrt przëbliżëc trafné słowa, jaczima scharakterizowôł gò Cezari Òbracht-Prondzyńsczi: „Stanisłôw Pestka, mającë nié tëli òrganizatorsczi temperament, co pùblicysticzné zacãcé, rozmiôł w swòji refleksje nad sytuacją Zrzeszenia sparłãczëc doswiôdczenié dzejarza z głãbią mëslë intelektualistë”[19]. Ta „głãbiô mëslë” je òdzdrzódlonô we wszëtczich jegò felietonisticznëch pùblikacjach i pòeticczich dokazach. Aùtora *Zaslubieniô z Bôłtem* mòże zarechòwac do rëmnégò karna cëchëch emisariuszów pamiãcë ò wielnëch wôżnëch sprawach czasu pòzmianów, w tim ò niepòdległoscë. Kùltiwòwôł jã na swój gwôsny spòsób, nié szablą, ale piórã (parafrazëjącë titel dokazu pòswiãconégò Józefòwi Wëbicczémù).

---

[17] Tejczasną sytuacjã i inwigilacjã strzodowiska gazétników pòdrobno przedstôwiô C. Òbracht-Prondzyńsczi w retrospektiwny pùblikacje *Zjednoczeni w idei. Pięćdziesiąt lat działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (1956–2006)*, Gduńsk 2006, s. 276–316.

[18] Zdrzódło: https://sjp.pl/emisariusz (dostęp: 20.11.2020).

[19] C. Òbracht-Prondzyńsczi, *Zjednoczeni w idei*..., s. 266 [tłóm. włôsné].

W hewòtnym òprôcowanim wëzwëskóny òstôł ten òbjim zaangażowaniô Pestczi, jaczi przëczënił sã do wskrzeszeniô, a pòsobicą ùtrwaleniô pamiãcë ò ùdostanim niepòdległoscë przez Pòmòrską, jaczégò symbòliczną znanką béł ùroczësti zdënk z Bôłtã, mającë przë tim starã, cobë gò pòkazac w mòżlëwie szeroczim kònteksce lat 70. i 80., to je czasu pòstãpnëch niepòdległoscowëch dążnotów…

Bibliografiô:

Òbracht-Prondzyńsczi C., *Zjednoczeni w idei. Pięćdziesiąt lat działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (1956–2006)*, Gduńsk 2006.
Pestka S., *Emisariusz niepodległości*, Gduńsk 1972.
Zbrzëca J., *Wizrë ë duchë*, Gduńsk 1986.

Cządniczi i prawné aktë:

Kadulskô I., Kąkòl P., *Józef Wybicki pod patronatem Gdańskiego Towarzystwa Naukowego na łamach „Rocznika Gdańskiego" i w uroczystościach miasta Gdańska*, „Rocznik Gdański", t. LXXVII/LXXVIII, Gdańsk 2017/2018.
Karnowsczi J., *Òjcowizna*, „Pòmerania" 1970, nr 1.
Marszôłkòwsczi F., *Przed 50-ciu laty*, „Pòmerania" 1970, nr 1.
Okólnik nr 49 z dn. 26 lutego 1927 r. do Pana Wojewody (wszystkich), „Dzénnik Ùrzãdowi Minysterstwa Sprawów Bënowëch" z 30 czerwińca 1927 r. nr 1 i 2, poz. 60.
Prószińsczi Z., *Morskie początki II Rzeczypospolitej w Pucku*, „Pòmerania" 1980, nr 2.
(wk), *W Pucku: 60-lecie zaślubin Polski z morzem*, „Pòmerania" 1980, nr 4.
Zbrzëca J., *Zaslubienié z Bôłtem*, „Pòmerania" 1980, nr 6.

Zdrzódła internetowé:

Gach M., *Zaślubiny Polski z Morzem: zamiast rozpoznawalnej rocznicy pamiętamy wyłącznie o biegu „Od Hallera do Hallera"*, zdrzódło: https://histmag.org/Zaslubiny-Polski-z-Morzem-zamiast-rozpoznawalnej-rocznicy-pamietamy-wylacznie-o-biegu-Od-Hallera-do-Hallera-18382
Idziemy nad polskie morze – zaślubiny Polski z morzem, Puck 1920 r. Katalog wystawy, zdrzódło: https://muzeumpuck.pl/wp-content/uploads/2020/02/Idziemy-nad-polskie-morze-za%C5%9Blubiny-Polski-z-morzem-Puck-1920-r.-katalog-1.pdf
Hasło 'emisariusz', zdrzódło: https://sjp.pl/emisariusz
Pòmnik Józefa Wëbicczégò przë drodze do Bãdomina, zdrzódło: https://images.photo.bikestats.eu/images/photo/2011/07/27/202544.jpg

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE

Tomasz Fopke
Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie
Uniwersytet Gdański

Letkò bez dëtka – pieniądze a muzyka kaszubska

Motyw pieniądza i jego roli w kaszubskojęzycznej literaturze muzycznej nie był dotychczas podejmowany. Może dziwić, iż środek płatniczy, który jest jedną z istotniejszych zdobyczy cywilizacyjnych – nie stanowi poważniejszego pretekstu do dociekań na gruncie naukowym w kontekście muzycznym, w tym w obszarze kaszubsko-pomorskim[1]. Szukając relacji pieniądz – muzyka, natrafiamy głównie na dziesiątki odwołań do tematu… zarabiania na muzyce. Jednym z ciekawszych wątków pieniężnych występujących w kulturze kaszubskiej są te baśniowe, przywołane choćby przez ks. dr. Bernarda Sychtę, gdzie diabeł *Smãtk* suszy pieniądze[2]. W Cyfrowej Bibliotece Polskiej Piosenki wyszukiwarka znajduje aż 278 rekordów, wywołanych hasłem „pieniądz" – a z pewnością można znaleźć jeszcze jego synonimy[3].

Waluta używana na Kaszubach zmieniała się, tak jak zmieniała się przynależność państwowa tych terenów. Ten, kto rządzi, wprowadza swoje pieniądze, często ze swoją podobizną, herbem na awersie monety czy stronie banknotu[4]. Ważny jest też nominał. Duży oznacza znaczną wagę wycenianej rzeczy, sprawy; mały bywa powodem do wstydu, wskazuje na niską wartość towaru, usługi. Od pieniędzy często zależy los człowieka. Brak możliwości

---

[1] Ciekawym wyjątkiem jest tekst Marcina Kuli: *Pieniądz jako zjawisko kultury* [w:] „Kultura i społeczeństwo" 2011, nr 2–3, s. 171–185.

[2] A. Salamonik, *Dlaczego na Kaszubach suszą pieniądze?* https://etnologia.ug.edu.pl/kaszuby_suszenie (dostęp: 19.12.2020).

[3] https://bibliotekapiosenki.pl/szukaj/wyniki/pieni%C4%85dz (dostęp:19.12.2020).

[4] https://www.skarbnicanarodowa.pl/kroniki-numizmatyczne/179-z-czego-sklada-sie-moneta (dostęp:19.12.2020).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

nabycia, zapłaty skutkuje nawet śmiercią. Pieniądz jest rzeczą, która budzić może sprzeczne uczucia: od euforii w przypadku możności zagospodarowania kroci, wydania na potrzebny cel – po zniechęcenie i skłonności samobójcze, gdy nader doskwiera polityka fiskalna państwa czy postępuje ucisk osoby prawnej bądź fizycznej, od której jest się uzależnionym finansowo. Pieśni, piosenki, w swej integralnej warstwie tekstowej traktują głównie o życiu – stąd wątek pieniądza powinien w nich wystąpić. Dlatego też, postępując szlakiem walut i nominałów używanych na Kaszubach – warto udać się przez żyzne niwy dostępnej drukiem literatury muzycznej w języku kaszubskim. Nie jest to *wanoga* naukowo kostyczna, np. chronologiczna, lecz powiązana strawniejszą narracją tematyczną, osobową – wędrówka skokowa, co dodaje tekstowi pewnej dynamiki. Przywołane obficie cytaty wskazują na kontekst, w którym w utworach znajdują się pieniądze; jakże różny, często zaskakujący.

O jakich pieniądzach mówimy, jeśli chodzi o treści kaszubskich pieśni, piosenek? W grze jest kilka walut, będących w obiegu w różnym czasie na Kaszubach. Nie zawsze są one określone w tekście. Czasami jest to jedynie nominał. W piosence dla dzieci *Môłô rzecz*[5] jest bliżej nie określona „stówka” – w domyśle, zważywszy na czas stworzenia utworu (2013) – PLN[6].

I mëmina grochówka
Òd tatë w miészkù stówka
Môłô rzecz a ceszi mie.
Taczé nibë nick,
Ale wôżné dlô mie je!
Tak sã ceszã tim!

Stawkę podbija Jerzy Stachurski w swojej pastorałce *Gwiôzdka z Wilanowa*[7]:

Pùdzemë do miasta.
Gloria! Gloria!
Dostniesz złotëch dwasta.
Gloria! Gloria!

---

[5] Utwór Tomasza Fopke zawarty na płycie pt. *Cëda òd pòcëdów swiata, czyli spadł kiedyś w lipcu śnieżek niebieski…*, Gdańsk 2013, oraz (sam tekst) w audiobooku *Czë mùcha mô jãzëk?/ Wiérztë dlô dzecy* [Akademia Bajki Kaszubskiej, część 6], Gdańsk 2016.

[6] https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1034:pln&catid=44&Itemid=208 (dostęp:16.11.2020).

[7] T. Fópka, E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Piesnie Rodny Zemi*, Banino 2003, s. 82.

Złoty występuje w pieśni z Władysławowa[8]: Szelma karczmareczka, co mie wódczi dała / (Trzë) złoté przepité, czwiôrti przepisała[9].

O „tysiącu” jest mowa we frantówce z Rotębarka *Òjc i trzë córczi*[10]. W trzech pierwszych zwrotkach tytułowe córki otrzymują coraz mniej wiana od ojca, z tysiąca na tysiąc. Inwestycja ta okazała się być trafiona tylko w przypadku najmłodszej córki, która tysięcy nie dostała, a zaopiekowała się ojcem na starość:

Miôł cë òjc jeden trzë córë
Nie wiedzôł ile dac któréj
A czej òn jaką wëdôwôł
Czile tësączków wiónowôł.
A czej tã pierszą wëdowôł
Trzë tësące ji wiónowôł
Córeczkò mòjô dajã cë
Nie òpùszczôj mie do smiercë.
A czej tã drëgą wëdôwôł
Dwa tësące ji wiónowôł
Córeczkò mòjô dajã cë
Nie òpùszczôj mie do smiercë.

Jeszcze bardziej niedookreśone są po prostu… ***pieńdze***, od których droższa jest ludzka słowność, jak przekonuje autor *Baladë ò stolemie*[11]:

Lëdzczé słowò droższé pieńdzy.
Miôł òjc stolema za zãca,
A ne dzecë stolemczëne
To Kaszëbi są – i basta!

Pieńdze traktowane ogólnie jako dobro materialne obecne sa np. w tłumaczeniu przeboju szwedzkiej grupy muzycznej ABBA. Ich *Money, money* brzmi po kaszubsku tak:

---

[8] A. Mioduchowska, Ludwik Bielawski, *Kaszuby / Polska pieśń i muzyka ludowa / Źródła i materiały*, t. II, Warszawa 1997, s. 335.
[9] Sugestia redakcyjna: trzy złote przepite, jeden – na kredyt.
[10] W. Kirstein, L. Roppel (red.), *Pieśni z Kaszub*. Gdańsk 1958, s. 224.
[11] W. Frankowska (red.), *Kaszubski Śpiewnik Domowy*, Gdynia–Wejherowo 2014, s. 56–61.

Pieńdze, pieńdze
Maraszba w noc, czurzenié w dzéń, bë spłacëc dług, bankòwi kwit
Bierze żôl
I widzec, że nie zbiegnie nick, nie òstnie dlô mie nawet dëtk
nimò szło
W mòjich snicach ùdba je
bë sã trafił mie z kasą strëch
Nie robia bëm dokładno nick. Rok wkół le bal, i jesc, i pic…
Pieńdze, pieńdze, pieńdze
Szôlëc je gdze
To bògatëch swiat!
Pieńdze, pieńdze, pieńdze
Słuńce wstec je
To bògatëch swiat!
Aha-Ahaaa
Wszëtkò zrobic bë mógł
Czej bë miôł chòc përznã pieńdzy…
To bògatëch swiat!
To bògatëch swiat!
Dze nańdã chłopa na nen ôrt, co głãbòk w głowã mòjã wlôzł?
Bierze żôl
I żelë wòlny bãdze jesz – sã zawiatëjã – nié dlô mie
nimò szło
Tej jadã précz, nie nańdą mie
Dze w Las Vegas, czë Mónakò
W kasynie wëgróm złota wóz a żëcé bãdze ju-le-ju…
Pieńdze...[12]

Dëtk to 10 groszy lub fenigów. Z czasem zaczął oznaczać po prostu kaszubskie pieniądze. Podobnie na środek płatniczy mówią górale podhalańscy (*dudki*)[13]. Eugeniusz Pryczkowski (słowa) i Jerzy Stachurski (muzyka) zadedykowali *dëtkòma* osobny utwór[14], w którym trafnie, w kilku kontekstach ukazano zależność: człowiek – pieniądze. Warto zacytować go w całości:

---

[12] Autorem trawestacji jest Tomasz Fopke. Tekst ukazał się w wydanym na okoliczność koncertu *Szwedzkô aba abò ABBA pò kaszëbskù* „Kaszubskiego Duo Artystycznego" w Szkole w Starej Hucie, 28.02.2017 – *Kaszubskim Śpiewniku Śledzikowym 3 – Szwecja*, Stara Huta 2017.

[13] https://ezakopane.pl/turystyka/slownik-gwary-goralskiej (dostęp: 16.11.2020).

[14] E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Serce miec,* Banino 2015, s. 101.

Dëtczi, dëtczi[15]
Ten sã szarpie przë robòce
Nen sã rwie pò całim swiece
Jinszi żorgô jak sã dô
Dëtka w taszã pchô.
Dëtczi, dëtczi leno dëtczi
Krącą swiatã, manią wszëtczich
Dlô nich wiele tracy głowã
Rozëm ni mô kòl nich słowa.
Chtos sã drapie w rządów górë
I nabiérô grëbi skórë.
Jegò drëch bë dëtka miec
Trzimô gò za szlëc.
Dëtczi, dëtczi…
Jinszi zgùbił przë nich wiarã
Nie wié ò co w żëcym stara
Mô jesz jaczis bëlny cwëk
– Prawëch nëkô wëk.
Dëtczi, dëtczi…
Le w dëtkòwim taczim szale
Prôwdë nie widzą dëcht wcale,
Że ju w wiôldżi biédzë są
Chòc na dëtkach spią!
Dëtczi, dëtczi…

Tenże duet autorski wspomina o dëtkach i ich światowym prymacie, w innym swoim dziele *Serce miec*[16]:

Zdrzë, jak różnie biwô dëcht wszãdze na tim swiece
Jak rôz zło dobiwô – le górą jidze dëtk.
Ach, to tam nie są niżódne dlô nas rzeczë,
Chtërne – jak kòsą – pnie dobra seczą wnetk.

W duchu optymistycznym utrzymana jest śpiewka z Rotębarka *Na grochòwinie*[17]. Wieńczący utwór duet damsko-męski brzmi:

---

[15] Stowarzyszenie „Młodi Kaszëbi" ogłosiło (2017) konkurs na teledysk kaszubski. Jednym ze zwizualizowanych utworów były *Dëtczi, dëtczi*: https://www.youtube.com/watch?v=lG-pL-mXac3k (dostęp:16.11.2020).
[16] E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Serce miec*…, dz. cyt., s. 10.
[17] W. Kirstein, L. Roppel (red.) *Pieśni*…, dz. cyt., s. 204.

Mdzema robiła wiele sył stónie
Żebë zarobic dëtczi na spanié
Kùpima sobie cepłé pierzënë
Nie mdzema spała na grochòwinie.

Nadzieję na wzbogacenie ma *Bëlny żôłniérz*[18] z Nowej Huty. W tej dziecięcej przyśpiewce słyszymy:

Bëlny żôłniérz
Bëlnô córka
Bëlné żëto
Bëlny kam;
Bëlnô chójka
Bëlné skòpce
Zgarnã dëtków
Bëlny kram!

Z kolei niedostatek *dëtków* wykazuje inny twórca, w utworze z gatunku kaszë-disco *Mało dëtka*[19]. Wskazuje pożądane przez współczesnego Kaszubę waluty: **dolara** amerykańskiego i **euro** – walutę Uni Europejskiej.

Mało dëtka, kasë mało
Miészk pãkati bë sã chcało
Jaczé eùro, chòc dolarë
W mòji taszi chcã miec zarô!
Wsëpta, wsëpta dëtka!
Dôjta, dôjta kasë!
Kùpiã sobie merca
I zamòrsczé wczasë!
Sygnie te ùscegòwaniô!
Jamrowaniô i stãkaniô!
Pieńdze nôwôżniészé nie są!
Chòcô wôżny kòżdi tësąc…
Wsëpta…

---

[18] P. Szefka (red.), *Ulubione pieśni dziecięce z Kaszub i Kociewia*, Gdańsk 1979, s. 63.

[19] Przebój zespołu FLIGER do słów Tomasza Fopke: https://www.youtube.com/watch?v=aodHO2up8yY (dostęp: 16.11.2020).

Nadzieja na polepszenie sytuacji materialnej rodziny wraz z jej powiększeniem o zięcia wyrażony jest w tańcu-wyliczance z Luzina *Zãc*[20]:

Jeden, sédem a dzesãc
Z dëtkã przińdze zôs mój zãc
Kòrnus na stół pòstawi
Z białką dodóm sã zjawi.
W Łebieniu, Kamieniu
Tam wieselé jegò mdze
W Szczecënie, czë w Gdini
Tam gò òna naléze!

W popularnej przyśpiewce *Tata i kòza*[21] Jana Trepczyka z Prokowa[22] i Franciszka Kwidzińskiego tytułowy tata kupuje kozę za *trzë dëtczi*[23]. Jest też inna wersja utworu, podana za Aleksandrem Tomaczkowskim, gdzie koza kosztuje *trzë* ***marczi***[24]. To przykład piosenki „pieniężnej”, w której waluta zmienia się zależnie od czasu, w którym wykonuje się ów utwór.

Mój tata kùpił kòzã
Sto marków za niã dôł
Ùwiązôł jã do wòza
I fùksã pòdcygnął.

Inna koza występuje w utworze pt. *Naszô kòza* z Sierakowic[25]. Przekaz pieśni skierowany jest do wymyślnych kawalerów, przebierających w kandydatkach na żony:

---

[20] P. Szefka (zebrał i opracował), *Tańce kaszubskie*, zeszyt III, wyd. pierwsze, Gdańsk 1969, s. 118–119.

[21] Więcej o samym utworze można znaleźć w pozycji: T. Fópka, *Mùzycznô zupa z tatkòwi kòzë*, „Pomerania” nr 4/2013, s. 42. Autorstwo pierwszej zwrotki i refrenu należy do Jana Trepczyka z Prokowa, który przekazał ów utwór wnukowi, Franciszkowi Kwidzińskiemu, ten z kolei dopisał kolejne zwrotki. Autorstwo końcowych strof przypisuje się również Aleksandrowi Tomaczkowskiemu.

[22] Podaję, aby odróżnić od Jana Trepczyka z Wejherowa.

[23] E. Prëczkòwsczi (przërëchtowôł), *Nótë kaszëbsczé / Pòpùlarné piesnie*, Banino 2008, s. 113.

[24] A. Tomaczkowski, *Wybór pieśni*, Gdańsk 1981, s. 35.

[25] P. Szefka (zebrał i opracował), *Tańce*..., dz. cyt., s. 115.

Są tu we wsë knôpi, co jich pieniądz trôpi
Z kòzą bë sã òżenił, bë le pòsôg wiôldżi béł
Kòzã so zabije, w grónkù mdze miôł miãso
A talarë z pòsagù, schòwô so za przãsło.

We *Frantówce pasturka* z Rotębarka[26], tytułowy pastuszek wyda zarobionego *dëtka* na… harmonijkę ustną. Śpiewa tak:

Czedë so zarobiã dëtka
Brumlã sobie sprawiã
Zagróm sobie i swiat wkòło
W zadzëwienié wprawiã.

W przywołanym w tytule niniejszego opracowania kabaretowym *Letkò bez dëtka*[27] z muzyką J. Stachurskiego i słowami T. Fopkego użyte wyrażenie *za pół dëtka* – jest użyte w celu wskazania skąpstwa[28]. W ostatniej zwrotce utworu pojawiają się, traktowane równolegle: *grosz* i *eùro*, co odebrać można jako przygotowanie do zapowiadanego wprowadzenie *euro* do polskiego systemu monetarnego w ramach Unii Europejskiej:

Do krómù rôd chòdzã cos sprawic dlô se
Za tómbakã chłopiskò z ùsmiéwkã żdże
Zachwôlô, wmòdliwô, za pół dëtka dô
Nie zmerkôsz, że miszk twój sã lóz zrobi flot…
Tak letkò bez dëtków i żëcé nowi zarô cwëk mô
Nie mùszi sã jiscëc, co nowi nóm przëniese dzéń…
Za redostnym sztótã sã mësl wkrôdô nowô
– Za co jô witro chléb kùpiã, czej mie:
Tak letkò bez dëtków…
(…)
Rôz w miesącu płacą za robòtã grosz

---

[26] W. Kirstein, L. Roppel (red.) *Pieśni…*, dz. cyt., s. 237.

[27] Piosenka znalazła się na dwóch płytach: *We Dwa Kònie – kaszubskie piosenki kabaretowe*, Chwaszczyno 2010 oraz na *Kaszëbsczi Idol 2014,* Radio Kaszëbë 2014. W Internecie jest również teledysk zrealizowany przez Telewizję Kaszuby w roku 2010: https://www.youtube.com/watch?v=ukJeN2arXSg (dostęp: 16.11.2020).

[28] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Warszawa–Kraków, 1967, t. 1, s. 208.

Chłop bierze to eùro i do chëczë gnô
Tam białka gòtowi spisënk w rãkã dô:
– Na kùpisz do składu! Wòzyk przed se pchôsz…
Tak letkò…

Obok skąpstwa przypisuje się Kaszubom upór. Tę cechę i dziwactwo pewnego jegomościa z humorem opisuje Jan Piepka w pochodzącym z 1963 roku utworze do muzyki Wacława Kirkowskiego pt. *Ùpartélc*[29]. Ma i swoją rolę *dëtk* w tej piosence:

W dzéń to mùszôł lãpã palëc
Jakbë stracył, biédôk, wid
A czej dostôł z pòcztë dëtczi
Przedtim w złoscy pòrwôł kwit.

Dëtk, a jakże, jest mile widziany a nawet słyszany, gdy się go wrzuca na kościelną tacę, w tym przypadku – do koszyka:

Je to słodkò starkã bëc
Z wiekã sã ni mùszi krëc
Do kòscółka: tup, tup, tup
Tam z białeczką złożił slub
Na kòlektã w czipkã dëtka dôł
Chòcô rząd mù z réńtë dzél zôs wzął
Jakùż bëlno stark sã mô
Szczestlëwi chłop!

To fragment piosenki z muzyką Wacława Kirkowskiego do słów T. Fopke, *Jeséń żëcô*[30].

Motyw dawania na tacę połączony z kozą a właściwie koźlęciem, jako psotną dziewczyną występuje również w piosence kabaretowej *Kózlã*[31] do słów T. Fopkego z muzyką J. Stachurskiego. Tyle, że tam do *czipczi* trafia… guzik.

---

[29] W. Kirkowski, *Starzëno mòja wies / Pieśni kaszubskie*, Wejherowo 2015, s. 38.

[30] W. Frankowska (red.), *Kaszubski Śpiewnik Domowy…*, dz. cyt., s. 150–151. Utwór znalazł się na płycie pt. *Cządów rokù farwë*, wydanej przez Szkołę Podstawową w Borkowie (2007).

[31] T. Fópka, *Wiérztë ë piosenczi…*, *Zsziwk 6*, dz. cyt., s. 36.

Chto ùsnął na kôzanim
W sztok wrzucył mëmczi pranié
Dôł knąpã ksãdzu na kòlektã
A jesz resztã wzął?!

Witold Treder w swoim songu *Grôjta, Kaszëbi*[32] wskazuje na istotny charakter posiadania: *Twòja chëcz, z twòjich strón, jes na swòjim wiôldżi pón / Panã bëc, dëtczi miec, to je baro piãknô rzecz.* W podobnym tonie utrzymany jest kolejny jego utwór, *Mëszlã wiedno*[33]:

Eùro, global, spòkò, pa
Mëma, tata niech sã mô
A më jedzem dali
No to nara, pa, pa, pa
Money, money, bla, bla, bla
A të mie jednégò naléj.
(…)
Co drëdżi na saksë rwie
Dëtczi zbiérô, szczescô chce
A i tak je mało
Na Kaszëbach téż to je
Kòżdi wiãcy, wiãcy chce
I wiãcy i bë sã przëdało.

W poetyckiej impresji T. Fopkego do muzyki J. Stachurskiego *W spikù*[34] rzeczywistość przeplata się z fantazją:

Jinszą raza żdajã
Dëcht na kùńcu rédżi,
Co sã w krómù stronã
Rozwinie wnet
Lëdze stoją z lózą taszą
W miészkù fùl
Za pół dëtka rozmajitëch

---

[32] W. Treder, *Grôjta, Kaszëbi / Zbiór utworów regionalnych*, Sierakowice–Wejherowo 2016, s. 14.

[33] Tamże, s. 23.

[34] T. Fópka, E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Piesnie*…, dz. cyt., s. 156.

Smaczków kùpic chcą!
Wtim jem ùsnął, zdrok mie zgasł
W jiny môl ju terô zdrzã…

W utworze tych samych autorów, tym razem w piosence dla dzieci, bajce *Szëcôgòdowi darënk*[35] użyte zostało wyrażenie *za pół dëtka*:

Zapakòwa jim krómòwô
Cepłą mùcã barónkòwą
W taszã z nôdpisã, firmòwą
Za pół dëtka cos –
Ledwò doniesc szło…

I jeszcze jeden utwór tego duetu autorskiego, *Méster żëcô*[36], gdzie w drugiej zwrotce podmiot liryczny manifestuje: *Z môla nôpierszim ze szkòłë wińc – starszim tim bùchã niesc! / Tej do robòtë bëlny. Bë białce halac dëtków miech.* Z tego samego zeszytu ZYMK-u pochodzi piosenka kabaretowa *Mój przëjacél*[37]. Tym razem do słów T. Fopkego muzykę stworzył Tadeusz Dargacz, szef zespołu „Koleczkowianie”. Nie zabrakło i *dëtka* w piosence: *Pòtrzébny dëtk – òn prosto dô, / Chòc trzecy dzéń nick nie jôdł chłop…* Jeśli tytuł utworu brzmi *Pòstaw, Genkù* [38], to wiadomo, że bez rozsupłania trzosa nie obejdzie się. W tym songu kabaretowym, każda sytuacja zdaje się być pretekstem do naciągnięcia tytułowego Genka na… wypitek.

Pòstaw, Genkù! Nie mdze chitri!
Jô pòszpandérëjã witro…
Miészk rozrzeszë, dëtkã sëpnij –
Knąpã pòd szëją òdepnij…

Ksiądz Antoni Pepliński napisał piosenkę *Agatka*[39]. Jest to przykład sielskiej historii miłosnej ze szczęśliwym zakończeniem. Nie było by tak, gdyby nie zapobiegawczość ojca Agatki:

---

[35] T. Fopke, J. Stachurski, *Piosenki dlô knôpika i dzéwczątka / 20 piosenek kaszubskich dla najmłodszych,* Chwaszczyno–Czeczewo–Gdańsk 2013, s. 22–23.

[36] T. Fópka, *Wiérztë ë spiéwczi…*, *Zsziwk 4*, dz. cyt., s. 16.

[37] T. Fópka, *Wiérztë ë piosenczi…*, *Zsziwk 6*, dz. cyt., s. 38.

[38] T. Fópka, *Frantówczi…*, *Zsziwk 8*, dz. cyt., s. 26.

[39] J. Treder, D. Pioch (red.), *Antologia lëteracczich dokôzów / Antón i Aleks Peplińscë*, Gmina Sierakowice 2009, s. 35.

Bëło sobie Agatka, Agatka
Chtërna dosta òd tatka, òd tatka
Zgòdã na swòje wieselé
A w pòsagù dëtków wiele.
Agatka – òd tatka.

Ten sam autor wspomina o *dëtkach* w swojej najpopularniejszej piosence, *Kaszëbë wòłają nas*[40]. W trzeciej zwrotce tego szlagieru zachęca do inwestowania:

Chto chce pòznac piãkné brutczi
Niech wëjimnie swòje dëtczi
I wëjedze na Kaszëbë
Rozscą brutczi czejbë grzëbë.

Jan Karnowski stworzył kaszubską wersję kolędy *Hej, w dzień narodzenia*. W utworze *Hej, kòlãda*[41] w trzech z trzynastu zwrotek występuje środek płatniczy:

Bëłë tam gazétczi i wszëtczé dodatczi
W miészkù mnodżé dëtczi na wszelczé wëdatczi
I na przësmak wszelczi chleba bez òsełczi.
Hej, kòlãda, kòlãda!
(…)
Pò tim przemówieniu rozłożëlë darë
„Dzénnik" do czëtaniô i pieniążków miarã
A bòchenek w nôsëpie złożëlë przë krëpie
Hej, kòlãda, kòlãda!
(…)
Za pieniążczi waju czëstô loterijô
Dzysô jakbës w raju, jutro z gòłą szëją
Za taką walutã nie dostóniesz bóta!
Hej, kòlãda, kòlãda!

Dëtczi znaleźć można w przyśpiewce dialogowej z roku 1951, z Dąbrówki w gminie Luzino: *Co të tam robił, mój Jaszineczkù? / Kôrtë grôł, ditki brôł, mòja dzéweczkò*[42].

---

[40] Tamże, s. 47–48.

[41] W. Kirstein (zebrał i wstępnie opracował), *Kaszëbsczié kòlędë ë godowé spiéwë*, Gdańsk, 1982, s. 71–73.

[42] A. Mioduchowska, L. Bielawski, *Kaszuby*…, t. III, dz. cyt., s. 140.

Chyba najbardziej zagadkową walutą, występującą w równie tajemniczych *Kaszëbsczich Nótach*[43] są prësczé ***pótrojôczi***: *To są hôczi, to są ptôczi, to są prësczé półtrojôczi*[44]. Wizerunek tej monety w najbardziej znanej kaszubskiej przyśpiewce obrazkowej zawiera nominał „5”. Jak tłumaczy Tomasz Rembalski: „Początkowo (od pocz. XVII w.) nazwa ta oznaczała monetę o nominale 1,5 grosza (połowa trzech groszy). Na początku XIX w., w wyniku reform monetarnych, nazwa półtrojaka przeszła na monetę o nominale 1/2 srebrnego gorsza. Po zjednoczeniu Niemiec w 1871 r. i wprowadzeniu do obiegu marki niemieckiej (1873), nazwa ta została przeniesiona na monetę o nominale 5 fe-nigów, która ilustruje „pruskiego półtrojaka” w *Kaszubskich nutach*”[45].

W kaszubskiej pieśni ludowej króluje ***talar***. Była to moneta srebrna, początkowo równa złotemu dukatowi. Funkcjonował w obiegu od końca XV wieku do początku XIX wieku[46]. Znajdziemy go w drugim tekście utworu *Zawiedzonô*[47]. Gdański panicz Janek liczy talary, które przeznaczył dla swej lubej, śpiewającej:

Sedzy Jan, so sedzy, w nowi kamienicy
Na cësowim stole[48], òn talarë liczi

Rozsëpôł talarë pò cësowim stole
A bãdze to, bãdze, dzéweczkò za twòje

Nie bãdze, nie bãdze, mògła bëm i przësąc
Chòcbë sto talarów, chòcbë nawet tësąc.

---

[43] Utworowi temu poświęcono osobną książkę: R. Drzeżdżon, *To je krótczé, to je dłudżé… / Wędrówki szlakiem obrazkowych nut*, Wejherowo–Gdańsk 2013. O *Nótach* również w: T. Fópka, *Szlachã warszawieniô Kaszëbsczëch nótów*, „Pomerania” nr 9 (490) wrzesień 2015, s. 22–23.

[44] W. Frankowska (red.), *Kaszubski Śpiewnik Szkolny*, Gdynia–Wejherowo 2014, s. 126––129.

[45] T. Rembalski, *Dlaczego prësczé półtrojôczi w „Kaszëbsczich nótach” mają nominał „5”?*, „Pomerania” nr 7–8 (544) lipiec–sierpień 2020, s. 25–27.

[46] A. Mioduchowska, L. Bielawski, *Kaszuby…*, t. I, dz. cyt., s. 232.

[47] W. Kirstein, L. Roppel (red.) *Pieśni z Kaszub*…, dz. cyt., s. 99.

[48] Cis jest materiałem sprężystym i bardzo trwałym, stąd używano go m.in. do produkcji mebli: https://ladnydom.pl/Ogrody/1,113408,5975152,Cis_zagadkowa_roslina.html (dostęp: 18.11.2020).

W przyśpiewce z Leźna *Pasła Andża pawie*[49] ksiądz, rzuciwszy księgi między rewerendy[50] woła do Andzi: *Przińdzesz do kòscoła, spòwiedzë wësłëchóm / Dóm cë talôr na nowé bócëczi, pòkùtë nie zadóm.* Motyw „księżowski" występuje również w pieśni z Wdzydz[51]:

Marina, Marina, ksądz jedze
Do kògò? Do kògò? Do cebie
Jaczi to? Jaczi to? Wikari
Nie chce gò. Nie chce gò, bò òn za stari.
Stôrégò, stôrégò pòd łóżkò
Młodégò, młodégò na łóżkò
Stôrémù, stôrémù cygara
Młodémù, młodémù talara.

W pastorałce *Na kòlãdze* ze Strzebielina[52] talar stanowi zabezpieczenie przyszłych pomyślnych zbiorów na gospodarstwie:

Na kòlãdze, jak to bãdze
Kòżdi sã ùceszi
A jak chto chce kòlãdowac,
Niechże sã pòspieszi.
Nasz gòspòdôrz przëniósł darë
Talarem dopłacył
Za to w jegò gòspòdarstwie
Wzątk mù sã zbògacy.

W Tępczu, gm. Luzino, *Za kòkòszkã* (dawano – TF) *piãc talarów złota*[53].

Co bës të za nią chcałas, kùkù,
Żebës ją sprzedac miałas, kùkùrikù!?
Piãc talarów złota, kùkù.
Piãc talarów złota. Z piãc talarów złota, kùkùrikù!

---

[49] A. Mioduchowska, L. Bielawski, *Kaszuby…*, t. II, dz. cyt., s. 205.
[50] *Rewerenda – sutanna*.
[51] A. Mioduchowska, L. Bielawski, *Kaszuby…*, t. II, dz. cyt., s. 207.
[52] W. Frankowska (red.), *Kaszubski Śpiewnik Bożonarodzeniowy*, dz. cyt., s. 16–17.
[53] A. Mioduchowska, L. Bielawski, *Kaszuby…*, t. II, dz. cyt., s. 224.

W *Niewiérnym* z Rotębarka[54] chłopiec śpiewa dziewczynie: *Wësëpiã talarë na dãbòwim stole / Pòj, pòrechùj, dzéwczã, jeżlë të môsz wòlą*[55]. Drewno dębowe występuje także w przyśpiewce z Kamienia, o wymownym tytule *Za czim të sã, stôri dżadze, przëwlôkł?*[56]:

Móm jizdebkã z dãbòwégò drzewa
Nie taczich tu kawalerów trzeba
Jeno taczich, co talarczi mają
Co dzéwczãtóm na bączi[57] dawają
Za czim të sã, stôri dżadze, przëwlôkł?"
Të stôri dżôd, a jô młodô dzéwczëna.

Nie brak zdrobnień, które stosowane są przy czymś ulubionym, jak w piosence z Cieszonka *Żôl wiónka*[58]:

A talarczi mòje tak òkrãgłé bëłë
Kùlałë sã, kùlałë sã jaż do mòji miłi
Matuleńkò mòjô, nie płaczce bez miarë
Napilim sã, najedlim sã, za jegò talarë.

Motyw babki-spekulantki występuje w piosence dziecięcej pt. *Mia baba* ze Strzebielina[59], w której talary wpędzają ją w opresję:

Mia baba, mia baba
Talarë w lese
Czijã jã, czijã jã
Niech je przëniese.
Dôj pòkù, dôj pòkù
Tej stôri bôbce
Ju niese, ju niese
Talarë w czôpce.

---

[54] W. Kirstein, L. Roppel (red.) *Pieśni*..., dz. cyt., s. 120.

[55] Rzecz ciekawa: podczas nieudanych prób wyłudzenia cnoty dziewiczej za talary pośredniczą stół dębowy lub cisowy, których drewno charakteryzuje trwałość.

[56] A. Mioduchowska, L. Bielawski, *Kaszuby*..., t. II, dz. cyt., s. 203.

[57] Tu: dzieci, także te nieślubne.

[58] W. Kirstein, L. Roppel (red.) *Pieśni*..., s. 121.

[59] P. Szefka (red.) *Ulubione*..., s. 37.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Kontynuując wątek „babski" – ciekawym utworem są *Żebë przepadłë te warszawscé babë* z Sulęczyna[60]:

Żebë przepadłë te warszawscé babë
Tru la la la, ra la la la la
Com sã nachòdzył, com sã nascyskôł
Trzë talarczi stracył, jeszcze nick nie zyskôł.

Ile talarów może kosztowac rozbity dzbanek[61]? Tego dowiadujemy się z pieśni *Pón stłukł dzéwczënie zbón* z Sobieńczyc w gminie Krokowa:

Szło dzéwczã drogą, niosło zbónk z wòdą
Spòtkôł jã pón, òstłukł ji ten zbón.
Nie płacz, dzéwczã, nie płacz. Jô cë ten zbónk zapłacã
Za glëniany zbón sto talarów tobie dóm.
Sto talarów nie chcała, ò swój zbónk płakała
Ach, mój dobri zbón, co mie òstłukł ten pón.

Talar okazuje się być właściwą walutą przy targach o wianek, jak w utworzem *Wôrtosc wiónka*[62] z Rybaków:

Të jes niegòdzen wiónka mégò
Dôsz tësąc talarów, dôsz tësąc talarów
Nie dóm cë gò.
Bò tësąc talarów marno dżinie,
a wióneczk zelony,
a wióneczk zelony nie zadżinie.

W innej śpiewce, *Nadobnô dzéweczka za przewóz talarë* (wiónk – TF) *dôwała* z Loryńca[63] koło Kościerzyny, słyszymy:

Nockã nocowała, przewòzu czekała
A za òn ten przewóz, talarë dôwała.

---

[60] A. Mioduchowska, L. Bielawski, *Kaszuby* ..., t. II, dz. cyt., s. 186.

[61] Rozbity dzbanek, tak jak stracony wianek – może symbolizować utratę dziewictwa. Więcej: Anika Nawrocka: https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PK/opiekun201810-wianek.html (dostęp: 18.11.2020).

[62] W. Kirstein, L. Roppel (red.), *Pieśni*..., dz. cyt., s. 122.

[63] A. Mioduchowska, L. Bielawski, *Kaszuby*..., t. II, dz. cyt., s. 60.

(…)
Zapłacył bëm tobie, nie wiém czim móm płacëc
Czelë talarama, czelë wiónek stracëc.

Podobnie jest w opartej na motywach ludowych przyśpiewce Jana Trepczyka *Najadła sã*[64], gdzie dziewczyna nie chce się dać sprzedać za talara:

Të so mëslisz za talara
Ju-le-ju-le-jo!
Dóm sã pewno przedac zarô
Ju-le-ju-le-jo!

Sprawa posagu, liczonego w talarach i dëtkach jest bardzo istotna dla obojga młodych, i wyrażona jest w tytule utworu powszechnego onegdaj na Kaszubach – *Jeżlë môsz talarë, òżeniã sã z tobą*[65]:

Ni móm jô talarów, ani strzébra, złota
Tëlkò żem jô biédnô, ùbògô serota.
(…)
Swiécy sã Warszawa jak jedwabnô nitka
Kùpiã jô so dzéwczã za prusczégò ditka.

We Wdzydzach Tucholskich zapisano w roku 1932 śpiewkę *Rëbaczcé zégarë smùtnie biją*[66], gdzie w ostatnich zwrotkach nie dochodzi do transakcji: tysiąc talarów[67] za wianek dziewczyny:

To tës niegòdzen wiónka mégò
Dôsz tësąc talarów, dôsz tësąc talarów
Nie dóm cë gò.
Bò tësąc talarów marnie dżinie
Mój wianek zelony, mój wianek zelony
Nie zadżinie.

---

[64] J. Trepczyk, *Lecë choranko / Pieśni kaszubskie*, Wejherowo 1997, s. 128.
[65] A. Mioduchowska, L. Bielawski, *Kaszuby* ..., t. II, dz. cyt., s. 303.
[66] Tamże, s. 295.
[67] Talar w czasie zaboru pruskiego był równy trzem markom. [za:] A. Mioduchowska, L. Bielawski, *Kaszuby*..., t. III, dz. cyt., s. 140. Obecnie, dziewiętnastowieczny srebrny talar pruski ma wartość kolekcjonerską około 100 PLN.

Podobna „taryfa" obowiązywała w Strzelnie w roku 1924. W utworze *Kòle jezoreczka*[68]:

A za wiónek talar a za cnotã tësąc / Òbiécôł ji, òbiécôł ji, prze wôłtarzu przësądz.

W Bytowie płacono talarami za rozpuszczenie przez młódkę włosów – *Za rozpùszczoné włosë talarama płacył*[69]:

Sedzy Pòmòrzanka na bôłim kamieniu
Rozpùscëła włosë na biôłim remieniu.
Przëszedł do ni szewczik, na ji włosë patrzi
I zaczął zarô talarami płacëc.

Kawaler sprzedał zarobionego gniadego konia za talar i talar (czyli łącznie dwa), które potem przepił. Taką historię znaleźć można w pieśni *Dzeżes të biwôł, mój Jaszulinkù?*[70] z Jastarni, zarejestrowanej w roku 1931:

Aż të za niegò dostôl, mój Jaszulinkù?
Aż të za niegò dostôl, mój kòchalinkù?
Òj talôr i talôr, mòja Anulinkò.
Òj talôr i talôr, mòja kòchalinkò.

W Przytarni, w gminie Karsin uwieczniono frantówkę *Jô kawalér a të gdowa*[71]:

Dawała mù dwa talarë
Jeden nowi, drëdżi stôri
A òn tëch talarów nie chcôł
Ino z Kaszą nockã spac chcôł.

W innym utworze, zanotowanym w Leśnie w roku 1951[72], burmistrz za talary „urzęduje" w karczmie: *Wòlôłbëm szesc talarów dac / I z tą dzéwùszką nockã spac.* W Sławoszynie zanotowano krótką śpiewkę, w której występuje talar w towarzystwie… Kościuszki:

---

[68] A. Mioduchowska, L. Bielawski, *Kaszuby…*, t. II, dz. cyt., s. 346.
[69] Tamże, s. 348.
[70] A. Mioduchowska, L. Bielawski. *Kaszuby…*, t. III, dz. cyt., s. 140.
[71] Tamże, s. 319.
[72] Tamże, s. 41.

Ù Kòscuszczi dobré żëcé[73]
Bò béł talôr na przepicé
Rum tamta drata, rum tamta!

Jako zapłatę za alkohol talar znajdujemy również w przyśpiewce *Zawiésëła wiónëczk w seni za dwiérzami* z Brzeźna Szlacheckiego (gm. Lipnica)[74]:

Nie żałujceż tegò, nie żałujceż tegò
Jem sã dosc napijała na talarczi jegò
A talarczi jegò tak òkrãgłé bëłë
Kùlałë sã, i kùlałë aż do mòji miłi.

W 1964 roku w Parchowie talar ujęto w kontekście hazardowym. Chłopiec – zapamietały karciarz wypominający dziewczynie brudne nogi, słyszy w odpowiedzi:

A jô pùdã do strumyka[75] (strëdżi – TF), ùmëjã nodżi
Hej, hej, ùmëjã nodżi
A të przegrôsz sto talarów i bãdzesz ùbòdżi[76].

Podobny wątek (mycia nóg) w podobnym kontekście wzbogaconym o rzadko występujące zdrobnienie słowa „woda”, znajdziemy w śpiewce ze Swornychgaci (gm. Chojnice) zapisanej w roku 1932. Nosi ona tytuł: *Pierszé mòje zakòchanié w tobie jediny*[77], gdzie w drugiej zwrotce wybrzmiewa: *A jô pùdã do wòdeczczi, ùmëjã nodżi / A të przëgrôsz sto talarów, bãdzesz ùbòdżi.*

W przyśpiewce z Płotowa (gm. Bytów) z 1953 roku pewien kawaler dzieli się taką refleksją: *Miôł talarczi, miôłem, ale mie wëpadłë / Wszë czeszenie zjadłé, talarczi wëpadłë*[78].

We wdzięcznej polce z Przetoczyna, (gm. Szemud) z roku 1951 o tytule „Mòje talarë kùlałë sã do mòji miłi” [79], słyszymy: *Mòje talarë òkrãgłé bëłë / Kùlałë sã, kùlałë, do mòji miłi.*

---

[73] Tamże, s. 94.

[74] Tamże, s. 335.

[75] Redaktorzy *Polskiej Pieśni i muzyki ludowej* czësto podają polskie wersje pieśni, bez kaszubienia. Autor niniejszego opracowania dołożył starań, aby tzw. kaszubskie pieśni ludowe zapisać w obowiązującej pisowni kaszubskiej.

[76] A. Mioduchowska, L. Bielawski, *Kaszuby*..., t. II, dz. cyt., s. 383.

[77] Tamże, s. 387.

[78] Tamże, s. 84.

[79] Tamże, s. 394.

Rosyjska ***kopiejka***, a właściwie *pięć kopiejek* występuje w dziecięcej pieśni ludowej ze Strzebielina *Prosba*[80]:

Małi smiejek
Prosył piãc kòpiejek
Brzëdôl dużi
Grozył, że mù wkùrzi.

Złoty **dukat** występuje w pieśni ludowej zapisanej w Wejherowie w roku 1951. Nosi ona tytuł: *Żôłniérz z panią nockã spôł, pan mù za to dukata dôł*[81]. Sam tytuł wystarczająco wiele mówi o treści utworu. Trzeba nadmienić, że żołnierz był z pobliskiego Milwina:

Dôjże dukat ùbòdżim
Dôj zagòjëc mù nodżi.
Hòja, hòja, hòja, hòja!
(…)
Jô ju z panią nockã spôł
Pón mie za to dukata dôł!
Hòja, hòja, hòja, hòja!
(…)
Ju nie spiéwôj, nie spiéwôj
Czej cë Pón mój dukat dôł.
Hòja, hòja, hòja, hòja!

Dukat jako *złoty czerwony* obecny jest obok *talara* w przyśpiewce dialogowej z Żukowa (1951):

Mój Jaszineczkù, cëż të tam robił?
Chùstczi prôł, pò talarkù brôł, mòja dzéweczkò.
(…)
Mój Jaszineczkù, cëż të tam dostôł?
Sto zlotëch czerwònëch, mòja dzéweczkò[82].

W innej pieśni ludowej z Loryńca w gminie Kościerzyna, zaczynającej się od słów *Òd Pòznania deszcz jidze*[83] występuje **grosz**: *Dôł òn Andżë groszów*

---

[80] P. Szefka (red.), *Ulubione…,* s. 53–54.
[81] A. Mioduchowska, L. Bielawski, *Kaszuby…*, t. II, dz. cyt., s. 58–59.
[82] A. Mioduchowska, L. Bielawski. *Kaszuby…*, t. III, dz. cyt., s. 141.
[83] Tamże, s. 72.

szesc / Kùp so ribków ile chcesz. Z Borzyszkowych k. Lipnicy pochodzi pieśń *Mama cebie, Jaszu, ganiła*[84], w której występuje **trojak**[85]: *Stwòrził Pón Bóg pijôka, pijôka / Dôł mù na dzéń trojôka.*

Kolejnym utworem, gdzie trojakiem płaci się za alkohol, jest przyśpiewka z Wdzydz *Za trojaczka wëpiłam*[86] z 1951 roku, gdzie kobieta żali się: *Za trojaczka wëpiłam, wszak chòrô bëłam / Niech karczmôrz pòwié, że to na zdrowié.* We wcześniejszej wersji tego utworu (1932), z Borska, gm. Karsin, znajdujemy: *Za trojaczkã'm wëpiła i to nie sëła / Niech karczmôrz pòwié, że to na zdrowié*[87].

W marszowej piosence z Męcikału (gm. Brusy), zanotowanej w roku 1932 znajdujemy **ósmaka**[88]: *Co zarobiéłas Dorotkò, të cnotkò? / Trzë ósmaczi za pótaczi*[89]*, mòja pani matkò.* Również w Bojanie, gm. Szemud (1951), śpiewano o *ósmakach*: *Trina, Trina, pòj le sa! Dóm cë witro ósmôka! / Trina przëszła, jô ji dôł. Trina leca do miasta*[90].

Podsumowanie

Podobno o pieniądzach się nie rozmawia. Jednakowoż się o nich śpiewa. Pieśń, piosenka kaszubska obfituje w waluty. Najczęściej i najwcześniej spotykamy srebrnego *talara*. Dalej pojawiają się: *dukaty*, *trojaki*, *półtrojaki*, *ósmaki*, *dëtczi*, *marki*, *złote*, *dolary*, *kopiejki*, *euro* i *grosze*. Płaci się za pracę, towary i… niewieścią przychylność. Wiano panien też jest liczone. Wygrywa się pieniądze w karty i… przepija. Z nominałów wymienić trzeba: jeden, trzy, pięć, stówkę i tysiąc. Osobno trzeba wspomnieć o pół(dëtkù) – w sformułowaniu „za pół dëtka". Ogólnie kaszubskie środki płatnicze określa się jako: *pieńdze* i *dëtczi*. W jednym przypadku wystąpiły: *money* i *kasa*.

Autor powyższego opracowania przeprowadził szeroką kwerendę, głównie w źródłach pisanych i stwierdza, że motyw pieniądza w kaszubskiej literaturze wokalno-instrumentalnej pozostaje ważnym tematem. Daleko mu wszakże z ważnością do pierwszoplanowego wątku pieśni i piosenek, nie tylko kaszubskich – relacji międzyludzkich.

---

[84] Tamże, s. 288.

[85] Trojak miał wartość trzech groszy.

[86] A. Mioduchowska, L. Bielawski. *Kaszuby…*, t. III, dz. cyt., s. 135.

[87] Tamże, s.136.

[88] Ósmak miał wartość 2,5 trojaka, wartego 10 fenigów niemieckich, przewalutowanych w dwudziestoleciu międzywojennym na 15 groszy polskich, za: Aurelia Mioduchowska, Ludwik Bielawski, *Kaszuby…*, t. III, dz. cyt., s. 164.

[89] *Pótaczi* – od łacińskiego *pudendum muliebre – srom niewieści*. [Za:] A. Mioduchowska, L. Bielawski. *Kaszuby…*, t. III, dz. cyt., s. 10.

[90] A. Mioduchowska, L. Bielawski. *Kaszuby…*, t. III, dz. cyt., s. 164.

Pieniądz jest tą wymierną wartością, którą autorzy, ci anonimowi i ci znani – stawiają w kontrapunkcie do sfery uczuciowej, czysto ludzkiej, zachowując dzięki temu jakże potrzebny balans treści. *Letkò bez dëtka*? W pieśni kaszubskiej *dëtk* ma swoją wagę…

Bibliografia:

Antologia lëteracczich dokôzów / Antón i Aleks Peplińscë, J. Treder, D. Pioch (red.) Gmina Sierakowice 2009.

Drzeżdżon Roman, *To je krótczé, to je dłudżé… / Wędrówki szlakiem obrazkowych nut*, Wejherowo–Gdańsk: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2013.

Fopke Tomasz, Stachurski Jerzy, *Piosenki dlô knôpika i dzéwczątka / 20 piosenek kaszubskich dla najmłodszych*, Chwaszczyno–Czeczewo–Gdańsk: Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 2013.

Fópka Tomôsz, *Kaszëbsczé spiéwniczi aùtorsczé. Prowadniczk przez historiã 1*, „Pomerania” nr 3/2016 (496).

Fópka Tomôsz, *Kaszëbsczé spiéwniczi aùtorsczé. Prowadniczk przez historiã 2*, „Pomerania” nr 4/2016 (497).

Fópka Tomôsz, *Pisanié kaszëbsczëch piesniów pieniãdzama (nié) do zapłaceniô*, „Pomerania” nr 5 (509), maj 2017.

Fópka Tomôsz, Prëczkòwsczi Eùgeniusz, Stachùrsczi Jerzi, *Piesnie Rodny Zemi*, Banino: ROST, 2003.

Fópka Tomôsz, *Szlachã warszawieniô Kaszëbsczëch nótów*, „Pomerania” nr 9/2015.

Fópka Tomôsz, *Zupa z tatkòwi kòzë*, „Pomerania” nr 4/2013.

Fópka Tómk, audiobook *Czë mùcha mô jãzëk?/ Wiérztë dlô dzecy* [Akademia Bajki Kaszubskiej część 6], Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2016.

Fópka Tómk, *Frantówczi*, [w:] Róman Drzéżdżón (wëbiér) *ZYMK / Zéńdzenié Młodëch Ùtwórców Kaszëbsczëch / Zsziwk 8*, Gdiniô–Wejrowò: Region, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2009.

Fópka Tómk, *Wiérztë ë piosenczi*, [w:] Róman Drzéżdżón (wëbiér) *ZYMK / Zéńdzenié Młodëch Ùtwórców Kaszëbsczëch / Zsziwk 6*, Gdiniô–Wejrowò–Gduńsk: Region, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2007.

Fópka Tómk, *Wiérztë ë spiéwczi*, [w:] Róman Drzéżdżón (wëbiér), *ZYMK / Zéńdzenié Młodëch Ùtwórców Kaszëbsczëch / Zsziwk 4*, Gdiniô–Wejrowò: Region, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2004.

Halman Adrianna, Micun-Gusman Bożena, *Rekordowe stypendia twórcze marszałka przyznane / Drugi raz w tym roku*: https://pomorskie.eu/rekordowe-stypendia-tworcze-marszalka-przyznane-drugi-raz-w-tym-roku/ [16.11.2020].

https://bibliotekapiosenki.pl/szukaj/wyniki/pieni%C4%85dz [19.12.2020].

https://ezakopane.pl/turystyka/slownik-gwary-goralskiej [16.11.2020].

https://www.skarbnicanarodowa.pl/kroniki-numizmatyczne/179-z-czego-sklada--sie-moneta [19.12.2020].

https://www.zaiks.org.pl/ [16.11.2020].

Kaszëbsczié kòlędë ë godowé spiéwë, Kirstein Władysław (zebrał i wstępnie opracował); Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1982.

Kaszubski Śpiewnik Bożonarodzeniowy, Frankowska Witosława (red.), Gdynia––Wejherowo: Region, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, wyd. drugie rozszerzone, 2017.

Kaszubski Śpiewnik Domowy, Frankowska Witosława (red.), Gdynia–Wejherowo: Region, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2014.

Kaszubski Śpiewnik Szkolny, Frankowska Witosława (red.), Gdynia–Wejherowo: Region, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2014.

Kaszubski Śpiewnik Śledzikowy 3 – Szwecja, Fopke Tomasz (tłumaczenie), Akademia Głodnica, Stara Huta 2017.

Kirkowski Wacław, *Starzëno mòja wies / Pieśni kaszubskie*, Wejherowo: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2015.

Letkò bez dëtka, Kaszubskie Duo Artystyczne, https://www.youtube.com/watch?v=ukJeN2arXSg [16.11.2020].

Mało dëtka, FLIGER, https://www.youtube.com/watch?v=aodHO2up8yY [16.11.2020].

Muzyka Kaszub / Polska pieśń i muzyka ludowa / Źródła i materiały, Mioduchowska Aurelia, Bielawski Ludwik (red.), t. I, II, III, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1997.

Nawrocka Anika: https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PK/opiekun201810-wianek.html [18.11.2020].

Nie jedzemë na dwùch minutach, z Rafałã Rómpcą gôdô Tomasz Fópka, „Pomerania” nr 5/2013.

Nótë kaszëbsczé / Pòpùlarné piesnie, Prëczkòwsczi Eùgeniusz (przërëchtowôł), Banino: RSOT, 2008.

Pieśni z Kaszub, W. Kirstein, L. Roppel (red.), Gdańsk: Komitet Wykonawczy Roku Jubileuszowego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej, 1958.

Prëczkòwsczi Eùgeniusz, Stachùrsczi Jerzi, *Serce miec*, Banino: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2015.

Rada Języka Polskiego, https://rjp.pan.pl/igndex.php?option=com_content&view=article&id=1034:pln&catid=44&Itemid=208 [16.11.2020].

Rembalski Tomasz, *Dlaczego prësczé półtrojôczi w „Kaszëbsczich nótach" mają nominał „5"?*, „Pomerania" nr 7–8 (544) lipiec–sierpień 2020.

Salamonik A., *Dlaczego na Kaszubach suszą pieniądze?*, https://etnologia.ug.edu.pl/kaszuby_suszenie [19.12.2020].

Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, Sychta Bernard, Warszawa–Kraków: Komitet Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 1967, t. 1.

Tańce kaszubskie, zeszyt III, wyd. pierwsze, Szefka Paweł (zebrał i opracował), Gdańsk: Wojewódzki Dom Kultury, 1969.

Tomaczkowski Aleksander, *Wybór pieśni*, Wojewódzki Ośrodek Kultury, Gdańsk 1981.

Treder Witold, *Grôjta, Kaszëbi / Zbiór utworów regionalnych*, Gminny Ośrodek Kultury w Sierakowicach, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Sierakowice–Wejherowo 2016.

Trepczyk Jan, *Lecë choranko / Pieśni kaszubskie*, Wejherowskie Centrum Kultury, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Wejherowo 1997.

Tuwim Julian, CD *Cëda òd pòcëdów swiata, czyli spadł kiedyś w lipcu śnieżek niebieski…*, Fopke Tomasz (tłumaczenia, piosenki), Gdańsk: Nadbałtyckie Centrum Kultury, 2013.

Ulubione pieśni dziecięce z Kaszub i Kociewia, Szefka Paweł (red.), Wojewódzki Ośrodek Kultury w Gdańsku, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Gdańsk 1979.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Danuta Pioch

Morze we frazeologizmach i paremiach kaszubskich

Nim przejdziemy do tekstu właściwego, warto kilka słów poświęcić wyjaśnieniu przyczyny użycia słów składających się na jego tytuł. Na pierwszym planie pojawia się w nim morze. Będzie ono komponentem wiążącym cały tekst, który powstał w roku 100. rocznicy odzyskania przez Polskę, a tym samym także Pomorze i Kaszuby, dostępu do morza[1]. To wydarzenie sprzed stu laty było ważkim momentem historii dla Polaków, a dla Kaszubów tym bardziej – bo to wtedy tak naprawdę wrócili do Macierzy. Stało się ono ważnym elementem tematyki twórczości kaszubskiej, która z kolei odbiła się znacząco na eksponowaniu morza w literaturze polskiej: „Zainteresowanie Pomorzem, morzem i Kaszubami, ich odwiecznymi strażnikami i gospodarzami, wywołane przez młodokaszubów na początku XX wieku, wzrosło z chwilą odrodzenia Rzeczypospolitej i powrotu Polski nad Bałtyk.”[2]. Tematyka marynistyczna była i jest niezwykle atrakcyjna dla wielu twórców dzieł literackich i innych tekstów kultury: „Charakterystyczne dla nadmorskiego pejzażu kutry i łodzie rybackie, sieci rybackie, opustoszałe plaże, mewy przelatujące nad falami są stałymi atrybutami ujęć morskiego pejzażu. Korespondują z nimi dzieła sztuk plastycznych […]”[3].

Morze fascynuje nie tylko literatów, pisarzy i twórców sztuki, silne zakorzenienie tej tematyki widzimy także w języku mieszkańców nadmorskiej krainy, a doskonałym tego obrazem są używane przez nich bogate struktury językowe.

---

[1] Więcej na temat znaczenia morza i odzyskania do niego dostępu m. in. w: J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów*, Gdańsk 2014; J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, Gdańsk 2019, t. III, cz. 2.

[2] B. Arsoba, J. Borzyszkowski, *Wstęp*, [w:] *Pomorze i morze w poezji*, Gdańsk–Szczecin 1998, oprac. B. Arsoba, J. Borzyszkowski, s. 6.

[3] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011, s. 189–190.

Żeby zatem uczynić zadość tradycji wypracowanej podczas kilkunastoletniej działalności Rady Języka Kaszubskiego – tekst będzie przede wszystkim powiązany z zagadnieniami językowymi.

Morze niewątpliwie jest składową jednego z żywiołów (ogień, powietrze, ziemia, woda), które od zarania dziejów ludzkości fascynowały ją, i choć niejednokrotnie doświadczała z ich powodu wielu cierpień, jednak nie zmieniało to przez wieki faktu szczególnego nimi zainteresowania. Ta fascynacja nieokiełznanymi potęgami znajdowała odbicie w różnych sferach ludzkich działań, a najtrwalsze i najbardziej wyraziste okazały się te uwiecznione w specyficznych dla każdego języka strukturach językowych – związkach wyrazowych (frazeologizmach[4]), do których wielu badaczy zalicza także przysłowia, porzekadła, zagadki czy prognostyki pogodowe; inni zaś uważają, że paremie[5] są odrębnymi gotowymi tekstami i nie należałoby ich włączać w obręb frazeologii. Paremie zwykle były wyrazem mądrości i doświadczeń ludowych, frazeologizmy zaś powstawały poprzez utrwalone w języku zestawianie wyrazów, przy czym ich znaczenia nie wynikały ze znaczeń wyrazów składających się na nie. Frazeologizmy wzbogacają język, a im język bogatszy, tym więcej w nim związków frazeologicznych. Ta ilość jest też każdorazowo uzależniona od nośności tematu, wokół którego frazeologizmy powstają. Analizując łączliwość wyrazów w temacie *morze* trzeba stwierdzić, że jest to jeden z bogatszych obszarów obfitujących w liczne związki frazeologiczne i paremie (autorka tekstu skłania się ku tezie rozdzielności pomiędzy jednymi i drugimi).

Kaszubi z północy mieszkają nad *Bôłtã*, ale rzadko tej nazwy używają, bo dla nich, rdzennych mieszkańców nadmorskiej krainy, zawsze było tu *Môłé* i *Wiôldżé Mòrze*[6]. O człowieku szczególnie nieokiełznanym mówiono, że „rëchli sã Mòrze òbdô Wiôldżé i Môłé, a të sã nie òbdôsz”[7]. Rybacy wychodzący na połowy mówili, że „jidą na Môlé Mòrze / Pùcczé Mòrze / Pùcką Plëtã / Bënno” („Më bëlë ù Bënna, Rëbôk szedł do Bënna, Bënno je zamiarzłé”)[8], czyli wypływają na Zatokę Gdańską, albo na *Wiôldżé Mòrze / Bùtno* („Rëbôk szedł do Bùtna, bëc ù Bùtna, rëbôk szedł do Bùtna, më bëlë ù Bùtna")[9], tzn. na / nad otwartą przestrzeń (pełne morze). W związku z tym mieszkańcy Półwyspu Helskiego nazywają swoje miejsce na ziemi *Midzëmòrzã*, o czym zaświadcza tekst z poematu Hieronima Derdowskiego *Ò Panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*:

---

[4] Definicja frazeologizmu: „ustabilizowany w danym języku związek wyrazowy, zleksykalizowany zwrot”, (*Słownik języka polskiego*, Warszawa 1978, t. I, s. 613).

[5] Do paremii zalicza się m.in.: przysłowia, porzekadła, zagadki, przepowiednie pogodowe. Część badaczy zalicza paremie do frazeologizmów i włącza je w zakres badawczy frazeologii, inni natomiast podkreślają ich odrębny charakter jako gotowych tekstów.

[6] Termin bardzo popularny, szczególnie na północy Kaszub, żywy w języku mówionym; chętnie używali go pisarze piszący o morzu, np. Franciszek Fenikowski w utworze *Zapadły zamek*.

[7] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969, t. III, s. 113.

[8] Tamże, t. I, s. 34.

> Tam gdzes dalek pãdzy òkrãt, jeden tu, tam drudżi,
> A tu z lasu cygnie w wòdã zemny jãzëk dłudżi.
> Ten z pòczątkù je ceniuszczi, pòtim sã rozszérzô,
> A na jegò kùńcu widac cos, jak czejbë wieżã.
> Czôrlińsczi sã pitô Mùżë, co téż to bëc mòże?
> Ten mù rzecze, że to nasze hélsczé Miedzëmòrzé.
> Òno mô, jak wëmierzëlë, sédmë mil długòscë,
> Ale czasã jeno szescset kroków szerokòscë[10].

Morze jest siedliskiem życia bardzo różniącego się od tego na lądzie, Kaszubi próbowali je oswoić, nadając stworzeniom w nim żyjącym nazwy wzięte ze swojego otoczenia: była zatem *mòrskô swinka* 'delfin'[11] (nazwy tej używano też w późniejszym czasie do nazywania chomika); *mòrsczi pies* 'foka'[12] (zapewne z uwagi na to, że gryzła, co potwierdzali Kaszubi pamiętający czasy, kiedy foki poruszały się swobodnie po Półwyspie Helskim; Marian Selin z Jastarni opowiadał, iż matka była zmuszona odprowadzać go do szkoły, bo obawiała się ataku gryzących fok); *mòrsczi kóń* 'wieloryb'[13] (jako coś dużego, ale też często nieokiełznanego). Są też w morzu *mòrsczé pannë* 'syreny'[14] (wśród licznych legend kaszubskich można znaleźć i te o syrenach, np. *Òksëwskô mòrzëczka*[15]).

---

[9] Tamże, t. I, s. 96.

[10] H. Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*, Gdańsk 2007, s. 325.

[11] Tak w: E. Gołąbek, *Wielki słownik polsko-kaszubski*, Gdańsk 2012, t. I, s. 195; E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk 2005, s. 241; B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 112.

[12] Tak w: E. Gołąbek, *Wielki słownik polsko-kaszubski*, t. I, s. 304; E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, s. 241; B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 112.

[13] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 112.

[14] J. Treder, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*, Wejherowo 1989, s. 92; tak też w: E. Gołąbek, *Wielki słownik polsko-kaszubski*, t. IV, s. 591; E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, s. 241; B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 112.

[15] J. Samp, *Zaklęta stegna. Bajki kaszubskie*, Gdańsk 1985, s. 246–248.

Morze jest żywiołem nieprzewidywalnym, w jednej chwili może zabrać setki ludzkich istnień. Nieokiełznane są fale morskie, o których Kaszubi mawiali: „Gòsk rozpùscył swòje kònie”[16] lub „mòrsczi pùrtka (szôlińc) sã kąpie”[17]. W słowniku Ramułta można znaleźć dla tej sytuacji obrazowe porównanie: „mòrze rëczi tak straszlëwie, jakbë tësąc diôbłów w nim sedzało”[18], a Sychta notuje następujące: „mòrze mrëczi jak miedwiédz”[19], „mòrze rëczi jak sto wòłów”[20] czy „mòrze plwie ze złoscë, jakbë sã w nim pùrtk ùtopił”[21]. U Roppla zaś można znaleźć takie: „Mòrze tak sã bùrzi, jakbë sã w nim diôbeł ùtopił”[22]. Jednak tylko mieszkaniec nadmorskiej krainy wie, czym jest morze, inni nie mają o jego potędze pojęcia: „Chto w pòlu òrze, nie wié, co to mòrze”[23] lecz „Chto chôdô na mòrze, wié co to gòrze”[24].

Oddzielne twory frazeologiczne daje łączenie morza z dzwonami: „mòrze jagùje, jakbë zwònë ze zatopionëch kòscołów grałë”[25] (o zatopionych siedmiu dzwonach z helskiego kościoła – *Ucieczka dzwonów*[26]). Tu warto też przywołać wyrażenie „diôbelsczé òrganë”[27] na nazwanie burzy morskiej, czy też oryginalny zwrot „mòrze rozpùszczô swòje diôbelsczé òrganë”[28] albo „Wiôldżé Mòrze rozpùscëło swòje diôbelsczé òrganë”[29].

Morze, według wierzeń ludu, ma duszę, co obrazują przykłady: „Duch mòrza czasã je baro złi”[30] czy „W szëmie mòrza pòznajesz, że òno mô dëszã”[31]. W demonologii kaszubskiej mówi się o różnych duchach wodnych, a konkretnie z morzem związany jest Gòsk (kaszubski odpowiednik Neptuna) i Klabatnik / Klabaternik (opiekuńczy duch rybaków i marynarzy).[32]

---

[16] L. Roppel, *Z księgi mądrości Morzan. 13 centurii przysłów i powiedzonek kaszubskich o morzu*, Gdańsk 1965, s. 26.

[17] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. V, s. 215.

[18] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, Kraków 1893, s. 204.

[19] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 109.

[20] Tamże, t. IV, s. 167.

[21] Tamże, t. III, s. 110.

[22] L. Roppel, *Z księgi mądrości Morzan*, s. 25.

[23] J. Pomierska, *Przësłowie samò sã rodzy w głowie*, Gdańsk 2002, s. 144.

[24] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 111.

[25] Tamże, t. II, s. 69.

[26] O dzwonach z zatopionego kościoła w Helu: F. Ceynowa, *Skôrb kaszëbskò-słowińsczi mòwë*, Wejherowo 1985 (wydanie fotooffsettowe), nr X, s. 161; G. Schramke, R. Struck, *Legendy rybackie*, Gdynia 2001, s. 94–95.

[27] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 335.

[28] Tamże, t. III, s. 109.

[29] F. Fenikowski, *Zapadły zamek*, Warszawa 1958, s. 102.

[30] L. Roppel, *Z księgi mądrości Morzan*, s. 12.

[31] Tamże, s. 25 i 42.

Wiele paremii i frazeologizmów podkreśla nieustanne zmagania człowieka z „mòrską bôłdzą" (morskim żywiołem): „Zemia i mòrze we wiecznym żëją spòrze"[33] albo „Krôj ë mòrze wiedno są w spòrze"[34]. Jednak nie jest to przyczyna do zaniechania z nim kontaktów, bo jest ono źródłem utrzymania: „Mòrze bierze, ale mòrze téż daje"[35]. Co więcej – rybacy nie wyobrażają sobie życia i pracy poza morzem. Wyrazicielem ogólnej ich opinii w tej sprawie jest bohater literacki – rybak Mùża – transportujący łodzią Pana Czorlińskiego i tak mówiący o pracy na morzu i mieszkaniu na półwyspie:

Nasze wiosczi są òd sebie dalek òddaloné,
Le wązutczé za chëczama mómë tam zôgònë;
Bò wnet wszëtek ląd zajãti je królewsczim lasã,
To te drzewa, co sã w mòrze dłudżim cygną pasã.
Ale më ò wiôldżé grunta wcale tu nie dbómë,
Bò so w mòrzu pòżëwieniô sécama szukómë.
Më Hélanie nie znajemë wòza ani kòni,
Bò nas darmò wòzy wiater pò falisti toni.
Nasze chëcze grodzą nama srodze drodżé scanë,
Bò z rozbitëch je òkrãtów mómë zbùdowóné.[36]

Nie ma nad morzem rodziny, której morze nie zabrałoby kogoś bliskiego: ono „kòchô jich pò swòjémù i nieròz przëcësnie do sebie, a ju wicy nie pùscy; je bez sromòtë ë pòżérô lëdzy jak lew", dlatego „w mòrzu je wicy lëdzy jak na kraju"[37]. Jedno z przysłów głosi, iż „kògò Pón Bóg mô w òbronie, ten nawet na mòrzu nie ùtonie"[38], co można odebrać jako swoistego rodzaju zaklinanie rzeczywistości czy dodawanie sobie animuszu przed starciem z nieprzewidywalnym żywiołem, dlatego rybacy są bardzo religijni, a na sprzęcie służącym do połowu można znaleźć wiele znaków to potwierdzających. W Jastarni raz w roku wychodzi specjalna procesja na brzeg morski, by w obecności żywiołu modlić się za potopionych, tak jakby lud chciał stanąć oko w oko z oprawcą i zmusić potwora, by modlił się razem z nim, a przynajmniej żałował niecnych czynów. I w Sylwestra (zgodnie z ludowymi wierzeniami) morze żałuje wszystkich potopionych w nim rybaków i marynarzy („mòrze żałuje bëlnëch maszopów”), stąd wedle wierzeń ludowych przybrało ono postać kobiety na klęczkach ze złożonymi rękoma („Baba na pòkùce”)[39]. Choć morze niejednokrotnie pozbawiało życia kolejne osoby z jednej rodziny, ta nie odstępuje od wiązania z nim dalszej swojej egzystencji, bo „rëbôkòwi jic na krôj to sromòta, a bëlnégò rëbôka grób je w mòrzu”[40].

---

[32] Więcej na temat duchów wodnych z demonologii kaszubskiej w: A. Labuda, *Bògòwie i dëchë naj przodków*, Bolszewo 2012.
[33] *Nowa księga przysłów polskich*, oprac. J. Krzyżanowski, Warszawa 1970, t. II, s. 524.
[34] J. Pomierska, *Przësłowie samò sã rodzy w głowie*, s. 146.
[35] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 109.
[36] H. Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, s. 325.
[37] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 109.
[38] Tamże, t. III, s. 111.

Morze w języku ludu jest często personifikowane: *gôdô, jãczi, chrapi, graje, skamżi, jiscy sã, płacze, gwiżdże*; czasami animizowane: *mrëczi, rëczi, wëje, szemarzi, brzãczi*[41]. Te wszystkie określenia stosowane są do nazwania szumu morza. Wynika z tego utworu kolejna prawda o morzu, zawarta także w przysłowiu „Czas i mòrze cëchò ùstojec ni może”[42]. Każda z tych onomatopei jest zapowiedzią innego stanu morza, rybak orientuje się po ich natężeniu, kiedy czas ruszyć na połów („mòrze je żëczlëwé rëbôkòwi”), a kiedy wprost przeciwnie („rëbë szłë na wieselé i leno mòrsczi kùr wléze mù w jadra”)[43]. To samo obrazuje także przysłowie „Czej mòrze chrapie, rëbôk sã pò głowie drapie, czej mòrze rëczi, rëbôk strzeże chëczi”[44]. Te dźwięki są też prognostykami pogodowymi, ryczące morze zapowiada śnieg („mòrze rëczi na sniég”). W gamie środków artystycznych wykorzystywanych do opisania stanów morza nie można zapomnieć o epitetach związanych głównie z kolorystyką wody. Trudno uwierzyć, że może ich być aż tyle. Na podstawie słownika Sychty można wypisać wiele przeróżnych jego kolorów – „mòrze sã mieni na wszelakné farwë: złocy sã pòd słuńce ë pòd ksãżëc; skrzëwi sã, czej sã w nim sloneszkò przezérô; robi sã czerwòné, czej słuńce zachòdzy; zelonkawé, czej sã mô na pògòdã; biôłé, czej je wzbùrzoné; mòdrzi sã na szlagã; je cemnomòdré pò zôpadze słuńca (tedë zyb jidze z mòrza, zëmnica wëchôdô z mòrza)”[45]. Doskonałą poetycką ilustracją wszystkich tych stanów morza jest wiersz Mariana Selina *Mòrze szëmi*, który dla jego ogromnej wartości ilustrującej myślenie ludzi o morzu zostanie tu przytoczony w całości:

---

[39] Tamże, t. I, s. 10.

[40] Tamże, t. III, s. 109.

[41] Tamże, t. III, s. 109.

[42] J. Pomierska, *Przësłowie samò sã rodzy w głowie*, s. 146.

[43] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 109.

[44] J. Pomierska, *Przësłowie samò sã rodzy w głowie*, s. 146.

[45] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 111.

Jak wiedno szëmi to Wiôldżé Mòrze?
Jakbë gôdalo, jakbë wòlalo,
Tak jakbë w swòjich wątpiach slonëch
Wiôldżé serce pòsôdalo.
Mòrze prôcëje, mòrze sã zloscy,
Czasã zôs glaszcze, smùkô z miloscë.
Nierôz spòkójné je glôdczé calé,
Biôlé barónczi przegóniô z dôlë.
Czasã sã wzbùrzi ë pieni srodze,
To zôs zamrëczi w zmącony wòdze,
To mòrze spiéwô, to sã nadimô,
Òdemklô paszczã szerok rozjimô.
W sluńca parmieniach je òzloconé,
Mòrze sã sklëni, chòc je zmąconé,
We farwach nieba, cemny zeleni,
Dërch mòrze szëmi, strzébrã sã mieni.
Mòcné je mòrze ë jegò walë,
Mòrzu nie òprze sã niżóden wcale,
Czasã téż òddôwô to, co zabierze,
Leno wiedno szëmi. wieczné je mòrze[46].

Morze znalazło też odbicie w przysłowiach – prognostykach pogodowych. Warto tu przywołać następujące: „Na swiãtégò Grzegòrza jidą wisłë do mòrza" lub „Na swiãtégò Grzegòrza biôj, rëbôkù, do mòrza"[47] (o kończącej się zimie w okolicach św. Grzegorza – 12 III).

Żywioł morski ma różne oblicza, począwszy od spokojnego, dla oddania którego używa się zdrobnień w obrębie czasowników i powstają niepowtarzalne konstrukcje (obce językowi polskiemu): *mòrze grabelkùje, grablingùje*. Po tym spokojnym stanie mogą nastąpić fazy pośrednie: silniejsze falowanie (*mòrze sã kòzełkùje*), unoszenie się fal, ciągle jeszcze bez piany (*mòrze jidze, bije w rzmë, je w rzmie*), wzbieranie fal i burza (*mòrze doléwô, nadchôdô, mô sã do żëcô, òddichô, òdżiwô, daje sã czëc, nadimô sã, zdimô sã, robi, rosce, dwigô sã, pòwstôjô, gòrzi sã, jaż sã rëbë płoszą, bùrzi sã, zriwô sã, pòriwô sã, wspinô sã, jidze w górã, parłãżi sã jak kòt, jerzi sã, chce wëlezc, je złé, òstrzi sã, szczerzi zãbë, jakbë kãsëc chcało, jurzi sã, pierze, wali, przetłukô ò zôlôj, grzëwama cëskô*), aż do stanu najwyższego rozgniewania (*je rozgòrzoné, òrze,*

---

[46] M. Selin, *Niech wiater niese piesń*, Gdynia 1996, s. 41.
[47] J. Pomierska, *Przësłowie samò sã rodzy w głowie*, s. 25.

òrëje, zybie, kòlibie sã, *stoji w górze, bùdëje mòstë, wëstôwiô górë, wòjëje, bije sã, głëpieje, tańcëje, szôleje, jagùje, rëczi, czipi, wrô, pôrszcze jak kóń, jak òszôlałi pies, plwie ze złoscë, jakbë sã w nim pùrtk ùtopił, ùgrizô krôj, pôli sã, czadzy, prëzgòli, prëszczi*). Efektem tych działań jest obfita piana morska, o której mówi się, że „mòrze dzys żabiégò mëdła” narobiło albo „wëzdrzi jak kwasné / miodné mlékò”. Potem żywioł na powrót się uspokaja, przechodząc kolejne stadia opadania fali, a język znowu dysponuje różnorodnymi sposobami na nazwanie tych stanów (*mòrze ùlégô, zlégô, ùchilô sã, naddôwô sã, òbdôwô sã, òpôdô, kładze sã, chrapi, cëchnie, môłknie,* aż wreszcie nastaje *glada / mùlszka*)[48].

Zgodnie z ludową mądrością są sposoby na to, by ten żywioł poskromić: „Swiãti Jack wstrzimôł mòrze, że sã dali pòsëwac ni mòże”[49] (tu odwołanie do umiejętności tego świętego utrwalonych w „Òksywsczi legendze ò Jackù swiãtim”[50], mówiącej o osuszeniu przez niego przejścia przez morze podczas walki z czarownikami, którzy nastawiali przeciwko niemu księcia).

Morze zostało również utrwalone w utartych zwrotach, które w swoim zasadniczym znaczeniu nie mają z nim żadnego związku: „sprzedawac rëbë, co jesz są w mòrzu” ‘obiecać coś niepewnego’, „pùscëc sã bez wiosłów na mòrze” ‘porwać się z motyką na słońce’, „do mòrza wòdã nosëc” ‘o niepotrzebnej i ciężkiej pracy’, „wedle tegò mòrze nie wëschnie” ‘jako pociecha w niepowodzeniu’, „temù mòże wgadac, że mòrze wëschło”[51] ‘o łatwowiernym człowieku’.

O wysokiej frekwencyjności słownictwa związanego tematycznie z morzem mogą świadczyć również wszystkie sprawy związane z czerpaniem korzyści, niekoniecznie płynących z łowienia ryb. W słowniku Sychty znajdziemy hasło *mòrzkùlc*[52], którego pierwsze znaczenie powiązane jest z przedmiotem lub rozbitą łodzią wyrzuconą przez morze. O sytuacji towarzyszącej eksplorowaniu środowiska i pytaniu o wyraz, który nazywałby takie znalezisko opowiadał sam autor słownika, twierdząc, że nieźle musiał się nachodzić, by wreszcie uzyskać potrzebne słowo. Warto w tym miejscu przywołać stary zwyczaj zwany z łac. *ius naustradi* (pol. prawo brzegowe, a po kaszubsku *prawò bitë*), które pozwalało zbierać to, co morze wyrzuciło na ląd. Jednakże przedsiębiorczy mieszkańcy nadmorskich okolic wkrótce zaczęli pomagać naturze, rozpalając stosy w miejscach przesuniętych w głąb lądu i sprowadzając tym samym łodzie i statki na kamieniste brzegi, zamiast do portów. Echa tych zachowań widzimy w licznych utworach: np. w legendzie *Sztrądowi rabùsznicë i rzimsczi kardinôł*[53], mówiącej o gniewie księcia Świętopełka, który za zbieranie *mòrzkùlca*, ale też zabranie do niewoli rzymskiego kardynała zakazał prawa brzegowego. Temat wykorzystał również Leon Roppel w żartobliwym utworze *Łebianie w niebie*[54], którego bohaterowie – mieszkańcy Łeby: „nierôd w czas brizë na mòrze biegalë, a mili bitë na sztrądze zbiéralë".

---

[48] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 109–110.

[49] Tamże, t. II, s. 66.

[50] J. Ceynowa, *Òksywskô legenda ò Jackù swiãtim*, [w:] T. Lipski, *Remùsowi króm*, Gdańsk 1990, s. 104–106.

[51] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. III, s. 111.

[52] Tamże, t. III, s. 116.

Powyższemu zestawieniu frazeologizmów i paremii związanych z morzem daleko jeszcze do kompletności, ale już, w okrojonym zarysie, widać ich imponującą ilość, co potwierdza postawioną na wstępie tezę o niezwykłym bogactwie językowym kaszubszczyzny w tym zakresie. Wiele z tych konstrukcji zostało użytych bądź wręcz stworzonych na użytek licznych utworów literackich. Wśród twórców szczególnie eksploatujących tematykę morską warto wspomnieć Augustyna Necla[55], Jana Trepczyka[56], Mariana Selina i wielu innych, których w rozdziale *Kaszubi i żywioł wody* wymienia Adela Kuik-Kalinowska[57]. Puentą i podsumowaniem tekstu niech będą słowa Macieja Tamkuna:

Symbolika morza łączy w sobie sprzeczne skojarzenia: z jednej strony nieskończoność, zmierzanie ku Bogu lub kosmicznej tajemnicy, z drugiej – chaos, zniszczenie, zagrożenie i samotność. Jest ono przeciwstawne lądowi, zamknięte granicą brzegu. Każde jego wystąpienie z własnego basenu budzi grozę, każdy sztorm jest morderczy, często krwawy i niosący śmierć. Walka na morzu to także walka z nim samym i ze słabościami walczących. Pomorzanów Bałtyk zahartował, wychował, wyedukował i tylko oni są w stanie zrozumieć tajemnicę „naszego" morza[58].

---

[53] J. Samp, *Zaklęta stegna*, s. 193–194.

[54] J. Ceynowa, L. Roppla, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki"*, oprac. H. Makurat, Gdańsk 2015, s. 311–312.

[55] Więcej o tym twórcy i jego fascynacji morzem pisze A. Kloka, *Augustyn Necel – rybak, który przeistoczył się w literata*, [w:] *Obrazy kaszubskiego morza*, Bolszewo 2012, red. J. Borchmann, M. Tamkun, s. 87–96.

[56] O tematyce morskiej tego literata pisał m.in. S. Cholcha, *Jan Trepczyk i jego kaszubskie morze*, [w:] *Obrazy kaszubskiego morza*, s.107–125.

[57] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, s. 181–204.

[58] M. Tamkun, *Przedsłowie*, [w:] *Obrazy kaszubskiego morza*, s. 7.

Bożena Ugowska

Stanisław Pestka – emisariusz niepodległości

Tytuł z pozoru może wydawać się nieco kontrowersyjny w odniesieniu do kaszubskiego poety urodzonego niemal dekadę po odzyskaniu niepodległości (8 kwietnia 1929 r.), przy czym Pomorze odzyskało ją dwa lata później, dopiero w 1920 r. Wychowywał się w rodzinie nauczycielskiej (oboje rodziców było nauczycielami, ale matka po zamążpójściu zajęła się domem i wychowywaniem dzieci), w duchu patriotycznym. Sprzyjało temu niedawne wyswobodzenie z niewoli zaborów po czteroletniej wojnie, którą rodzice przyszłego poety doskonale pamiętali (matka w roku wybuchu wojny miała 14 lat, a ojciec był już pełnoletni – miał lat 19), a także zamieszkiwanie w sąsiedztwie niedawno powstałej granicy, większość terenów obecnego powiatu bytowskiego należała już do Niemiec. Stąd w Pestce od najmłodszych lat silnie zakorzenione były idee wolności. Gdy po skończeniu miejscowej szkoły podstawowej kontynuował naukę w gimnazjum i liceum w Kościerzynie, noszącym imię wybitnego patrioty, syna ziemi kościerskiej Józefa Wybickiego, był zdziwiony, że w żaden sposób nie jest tam honorowana ta wybitna postać. To skłoniło go do napisania biograficznej broszury, którą zatytułował *Piórem i szablą. O generale Józefie Wybickim*, wydanej w 1961 r. Po dekadzie wydał znacznie obszerniejszą publikację *Emisariusz niepodległości. O Józefie Wybickim*. Znamienne są lata wydania. Pierwsza publikacja powstaje z okazji 40. rocznicy odzyskania niepodległości przez Pomorze, druga wydana zostaje w niedługim czasie po obchodach 50-lecia.

Drugi tytuł biografii Józefa Wybickiego pozwala w innym kontekście spojrzeć na określenie Pestki emisariuszem niepodległości. We wstępnych słowach swej publikacji Pestka wyjaśnia motywy jej powstania:

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

> Tak się złożyło, iż do tej pory Józef Wybicki egzystował w świadomości naszego narodu przede wszystkim jako autor hymnu narodowego. Zawdzięczamy mu jednakże tak wiele, że trzeba położyć kres powściągliwej rezerwie wobec tego reprezentanta najlepszych tradycji patriotycznych. Czymże innym był cel marzeń Wybickiego, jeśli nie ideałem Polski niepodległej, za pośrednictwem reform przenoszącej punkt ciężkości z jednostki szlacheckiej na zbiorowość[1].

Druga publikacja miała też swoje podłoże polityczne. Powstała na kanwie „świadomości zasług Wybickiego na Kaszubach" oraz postulatów członków Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego o budowę pomnika, upamiętniającego wybitnego działacza niepodległościowego i reformatora. Zabiegi te jednak napotkały trudności. Dyplomatycznie Pestka nie wskazuje jakie, nie podkreśla również swoich zasług organizacyjnych w podejmowanych działaniach, a był przecież w omawianym czasie aktywnym członkiem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, zasiadającym w jego władzach – Zarządzie Głównym oraz redaktorem naczelnym miesięcznika „Pomerania" (1969–72)[2]. Dodaje jedynie enigmatycznie: „Dopiero jednak w bieżącym roku podjęto szereg inicjatyw, dzięki czemu postać Wybickiego uzyska pełniejsze i bardziej wyczerpujące oświetlenie"[3]. Okazją ku temu „oświetleniu" postaci Wybickiego były rocznice: 225 rocznica urodzin, 150 rocznica śmierci oraz 175 rocznica powstania pieśni legionów – *Mazurka Dąbrowskiego*, który od 45 lat (od 26 lutego 1927 r.)[4] był oficjalnym hymnem Polski. Zbieg tych rocznic nie mógł pozostać bez odzewu władz państwowych, toteż w Gdańsku zorganizowano plenarne posiedzenie Wojewódzkiego Komitetu Frontu Jedności Narodu[5], inaugurujące obchody rocznicowe. Z ramienia rządu uczestniczył w nich „sekretarz KW PZPR, Tadeusz Fiszbach", który w swoim wystąpieniu zupełnie pominął starania i inicjatywy Kaszubów podtrzymujące pamięć o zasługach Wybickiego, pominął też działalność wojskową, dyplomatyczną, polityczną, reformatorską czy organizacyjną na okupowanych przez zaborców ziemiach polskich, skupiając się jedynie na postawie patriotycznej:

---

[1] S. Pestka, *Emisariusz niepodległości*, Gdańsk 1972, s. 7.

[2] Ponownie obejmował tę funkcję w latach 1990–1994.

[3] S. Pestka, *Emisariusz niepodległości*, dz. cyt., s. 8.

[4] *Okólnik nr 49 z dn. 26 lutego 1927 r. do Pana Wojewody (wszystkich)*, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych" z 30 czerwca 1927 r. nr 1 i 2, poz. 60, s. 58.

[5] S. Pestka, *Emisariusz niepodległości*, dz. cyt., s. 8.

> Poczuwamy się więc, właśnie w Gdańsku, do obowiązku zainicjowania obchodu tych rocznic **z tego względu, że żywa jest tutaj tradycja związana z Wybickim** [podkreślenie własne]. Pragniemy przypomnieć go jako wielkiego Polaka — patriotę nie tylko mieszkańcom naszego województwa, ale także społeczeństwu całego kraju.
>
> Wybicki należał też do tego pokolenia, które pierwsze w naszych dziejach przeżyło wielki wstrząs: na własne oczy oglądało upadek kraju. Pomimo zwątpienia i goryczy jaka zapanowała w ojczyźnie po rozbiorach stając się udziałem przede wszystkim najbardziej patriotycznych odłamów polskiego społeczeństwa, Wybicki do końca swych dni nie tracił nadziei na odrodzenie Polski. Był z tych patriotów, którzy gorączkowo poszukiwali dróg i sposobów ocalenia kraju[6].

Powyższa wypowiedź może wskazywać, jak dalece ze świadomości narodowej została wyparta pamięć i wiedza o Wybickim, przy czym nie chodziło przecież o samą jego osobę, ale o idee oraz działania niepodległościowe, których był głosicielem.

Społeczność zrzeszeniowa dobrze wykorzystała ów moment dziejowy i na kanwie zainaugurowanych obchodów rocznicowych w tymże roku wznowiono działania na rzecz przywrócenia pamięci o Wybickim, a owocem tych starań jest m.in. budowa w tymże jeszcze roku pomnika Wybickiego wg projektu Wawrzyńca Sampa przy drodze krajowej Gdańsk–Kościerzyna przed skrętem do Będomina[7].

Po przywróceniu należnej pamięci Józefowi Wybickiemu, kolejnym, długotrwałym działaniem oddolnym Kaszubów było wydobycie z mroków zapomnienia doniosłego wydarzenia z 10 lutego 1920 – zaślubin Polski z morzem.

---

[6] Tamże, s. 54.

[7] Szerszą wiedzę na temat inicjatyw podjętych w 1972 r., tzw. Roku Wybickiego, dostarcza publikacja pracowników Uniwersytetu Gdańskiego, w której czytamy: „W Roku Wybickiego i w kolejnych latach podejmowano na Pomorzu liczne działania i inicjatywy upamiętniające Wybickiego – projekty pomników, nazywanie jego imieniem ulic i szkół, ekspozycje pamiątek, edycja medali pamiątkowych, projekty plakatów, a także kontynuacja popularnych prac biograficznych. Wymieńmy tu w szczególności pięknie usytuowany pomnik autorstwa Wawrzyńca Sampa przy drodze wiodącej do Będomina, a spośród prac literackich powstałe we Włoszech studium o Mazurku pióra gdańskiego uczonego i literata Jerzego Sampa. Najważniejszą inicjatywą było jednak powołanie i utworzenie w 1978 roku oddziału Muzeum Narodowego – Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie w domu rodzinnym Wybickich". Por. I. Kadulska, P. Kąkol, *Józef Wybicki pod patronatem Gdańskiego Towarzystwa Naukowego na łamach „Rocznika Gdańskiego" i w uroczystościach miasta Gdańska*, „Rocznik Gdański", t. LXXVII/LXXVIII, Gdańsk 2017/2018, s. 128.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Pomnik Józefa Wybickiego z wyraźnie zaznaczoną datą powstania – 1972.

Źródło: https://images.photo.bikestats.eu/images/photo/2011/07/27/202544.jpg

Wydawać by się mogło, że 50-lecie tego historycznego faktu przyniesie jakieś przebudzenie, a tymczasem w miesięczniku „Pomerania" ukazała się tylko niewielka wzmianka autorstwa Feliksa Marszałkowskiego o niewiele mówiącym tytule *Przed 50-ciu laty*[8]. Treść w żaden sposób nie nawiązuje do aktualnej sytuacji, a jest jedynie krótką refleksją na temat rozmyślań 34-letniego Jana Karnowskiego nad wolną ojczyzną i czekającymi ją wyzwaniami, po czym następuje przedruk owych rozmyślań[9]. Warto nadmienić, że Pestka był wówczas redaktorem i przewodniczącym kolegium redakcyjnego. Posłużono się kaszubskim słowem Karnowskiego sprzed półwiecza, by nie wzbudzać podejrzeń cenzury, a jednocześnie wierzono, że wypełnią one misję przekazania istoty o tym wydarzeniu, której nie mogli w sposób bezpośredni przekazać działacze zrzeszeniowi i dziennikarze publikujący w „Pomeranii".

Nieco światła na owo „zapomnienie" o tym historycznym wydarzeniu rzucają słowa Macieja Gacha:

---

[8] F. Marszałkowski, *Przed 50-ciu laty*, „Pomerania" 1970, nr 1, s. 20.

[9] J. Karnowski, *Òjcowizna*, „Pomerania" 1970, nr 1, s. 21–22.

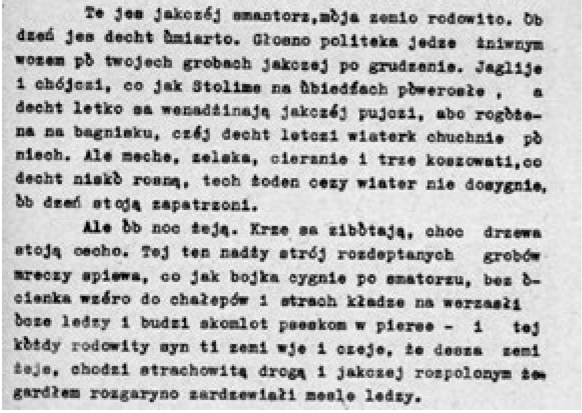

Te jes jakczéj smantorz,mòja zemio rodowito. Òb dzeń jes decht òmiarto. Głosno politeka jedze żniwnym wozem pò twojech grobach jakczej po grudzenie. Jaglije i chójczi, co jak Stolime na òbiedźach pòwerosłe , a decht letko sa wenadżinają jakczéj pujczi, abo rogòżena na bagnisku, czéj decht letczi wiaterk chuchnie pò niech. Ale meche, zelska, cieranie i trze koszowati,co decht niskò rosną, tech żoden cezy wiater nie dosygnie, òb dzeń stoją zapatrzoni.

Ale òb noc żeją. Krze sa zibòtają, choc drzewa stoją cecho. Tej ten nadży strój rozdeptanych grobów mreczy spiewa, co jak bojka cygnie po smatorzu, bez òcienka wzéro do chałepów i strach kładze na werzasżi òcze ledzy i budzi skomlot psaskom w pierse - i tej kòżdy rodowity syn ti zemi wje i czeje, że desza zemi żeje, chodzi strachowitą drogą i jakczej rozpolonym żegardłem rozgaryno zardzewiałi mesle ledzy.

Skan fragmentu *Òjcowiznë* Jana Karnowskiego, „Pomerania”, nr 1/1970.

> W wyniku II wojny światowej Polska uzyskała blisko 500-kilometrowy pas wybrzeża. Komunistyczne władze z oczywistych względów nie zamierzały kultywować symboliki, jaka powstała w 1920 roku, w Pucku. W związku z tym na pamiątkę zdobycia Kołobrzegu przez I dywizję Armii Wojska Polskiego, komuniści ustanowili swoje zaślubiny z Bałtykiem, kiedy to 18 marca 1945 roku, kpr. Franciszek Niewidziajło stojąc na murze wschodniego pirsu kołobrzeskiego portu, wyrzucił w morskie fale obrączkę[10].

Zaślubiny roku 1945 też nie były jakoś szczególnie celebrowane. Skądinąd wiadomo, że choć prasa nie relacjonowała (może cenzura nie pozwalała na te relacje?), to jednak kolejne rocznice nie przechodziły bez echa. Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy w okolicznościowym folderze, wydanym w roku bieżącym z okazji 100 rocznicy, prezentuje kopertę ze zbiorów muzealnych z okolicznościowym datownikiem – 10.II.1970 PUCK, 50 ROCZNICA ZAŚLUBIN POLSKI Z MORZEM[11]. Ta skromna wzmianka również skłania do refleksji nad rzeczywistością geopolityczną, z jaką przyszło się mierzyć ówczesnym działaczom i zwykłym mieszkańcom Kaszub.

---

[10] M. Gach, *Zaślubiny Polski z Morzem: zamiast rozpoznawalnej rocznicy pamiętamy wyłącznie o biegu „Od Hallera do Hallera”*, źródło: https://histmag.org/Zaslubiny-Polski-z-Morzem-zamiast-rozpoznawalnej-rocznicy-pamietamy-wylacznie-o-biegu-Od-Hallera-do-Hallera-18382 (dostęp: 27.11.2020).

[11] *Idziemy nad polskie morze – zaślubiny Polski z morzem, Puck 1920 r. Katalog wystawy*, źródło: https://muzeumpuck.pl/wp-content/uploads/2020/02/Idziemy-nad-polskie-morze--za%C5%9Blubiny-Polski-z-morzem-Puck-1920-r.-katalog-1.pdf (dostęp: 27.22.2020).

Znacznie bogatsze są informacje odnoszące się do 60-lecia zaślubin Polski z morzem. Co prawda w „Pomeranii” jedynym nawiązaniem był artykuł Zygfryda Prószyńskiego[12], który w żaden sposób nie odnosi się do aktualnej rocznicy, ale próbuje pokazać, że następstwem tego wydarzenia był rozwój Pucka, skutkujący „siłą i zamożnością morską dzisiejszej Polski”:

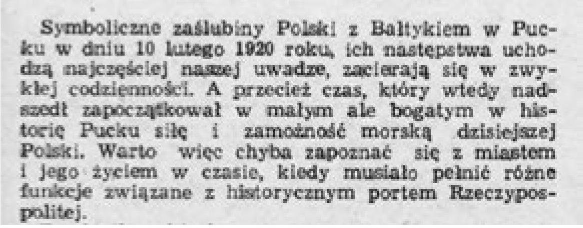

Symboliczne zaślubiny Polski z Bałtykiem w Pucku w dniu 10 lutego 1920 roku, ich następstwa uchodzą najczęściej naszej uwadze, zacierają się w zwykłej codzienności. A przecież czas, który wtedy nadszedł zapoczątkował w małym ale bogatym w historię Pucku siłę i zamożność morską dzisiejszej Polski. Warto więc chyba zapoznać się z miastem i jego życiem w czasie, kiedy musiało pełnić różne funkcje związane z historycznym portem Rzeczypospolitej.

Skan początkowego akapitu artykułu Z. Prószyńskiego.

Kolejne krótkie informacje pojawiły się w zrzeszeniowym miesięczniku dwa miesiące później, w końcowym dziale „Klëka. Z życia Zrzeszenia”, czyli informacjach z regionu. Jedna mówi o wykonaniu przez Ryszarda Stryjca okolicznościowej grafiki, do której powstania przyczynili się Józef Borzyszkowski i Wojciech Kiedrowski, a którą można zakupić w sklepikach organizacji w Gdańsku i Pucku. Wiele mówiące jest zdanie końcowe tej lakonicznej informacji: „Z uwagi na możliwość zniszczenia, nie będzie ona rozsyłana listownie”[13]… W tymże samym dziale jest informacja, po inicjałach sądząc, przygotowana przez Kiedrowskiego, dotycząca uroczystego spotkania przygotowanego 10 lutego 1980 r. w Pucku przez miejscowy Oddział ZKP, a uczestniczyli w nim członkowie Zarządu Głównego z prezesem – Stanisławem Pestką na czele. Kiedrowski też rzuca pewne światło, na charakter tego spotkania, bo choć w uroczystej oprawie artystycznej, to jednocześnie napawający smutkiem[14]:

Ostatnie zdanie z powyższego skanu informuje, że nie było to jedyne wydarzenie upamiętniające wydarzenia zapoczątkowujące odzyskanie niepodległości przez Pomorze. Ze wspomnianego folderu dowiadujemy się, że na nabrzeżu puckiego portu rybackiego powstał słup zaślubinowy oraz przygotowano

---

[12] Z. Prószyński, *Morskie początki II Rzeczypospolitej w Pucku*, „Pomerania” 1980, nr 2, s. 1.

[13] Patrz: grafika o zaślubinach z morzem, „Pomerania” 1980, nr 4, s. 41.

[14] (wk) [Sądząc po inicjałach autorem relacji jest W. Kiedrowski – dopisek własny], *W Pucku: 60-lecie zaślubin Polski z morzem*, „Pomerania” 1980, nr 4, s. 40.

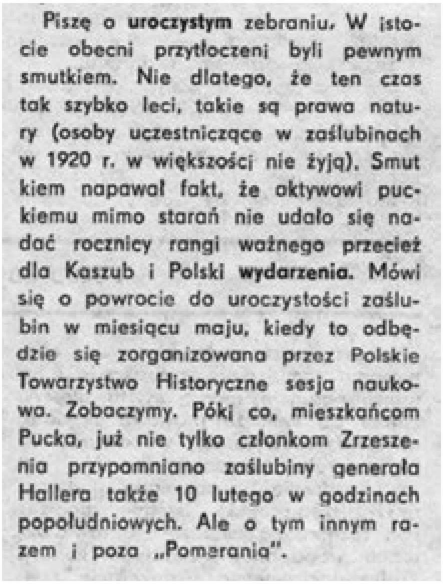

Piszę o **uroczystym** zebraniu. W istocie obecni przytłoczeni byli pewnym smutkiem. Nie dlatego, że ten czas tak szybko leci, takie są prawa natury (osoby uczestniczące w zaślubinach w 1920 r. w większości nie żyją). Smutkiem napawał fakt, że aktywowi puckiemu mimo starań nie udało się nadać rocznicy rangi ważnego przecież dla Kaszub i Polski **wydarzenia.** Mówi się o powrocie do uroczystości zaślubin w miesiącu maju, kiedy to odbędzie się zorganizowana przez Polskie Towarzystwo Historyczne sesja naukowa. Zobaczymy. Póki co, mieszkańcom Pucka, już nie tylko członkom Zrzeszenia przypomniano zaślubiny generała Hallera także 10 lutego w godzinach popołudniowych. Ale o tym innym razem i poza „Pomerania".

Skan fragmentu relacji z uroczystego spotkania w Pucku na okoliczność 60-lecia zaślubin Polski z morzem, opatrzonej inicjałami '(wk)'.

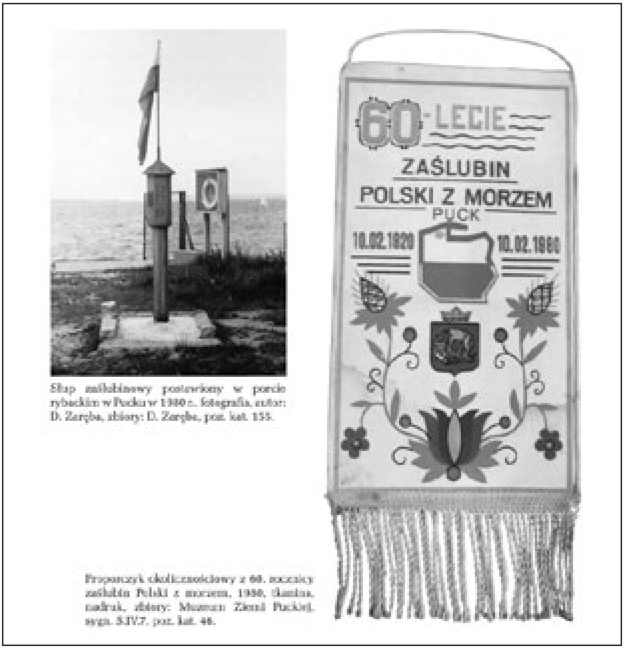

Skan strony nr 24 okolicznościowej publikacji *Idziemy nad polskie morze – zaślubiny Polski z morzem* wydanej przez Muzeum Ziemi Puckiej.

popularny wówczas element promocyjny – okolicznościowy proporczyk, ozdobiony motywem z haftu kaszubskiego.

W takim kontekście polityczno-społecznym Stanisław Pestka tworzy jeden ze swych historycznych utworów *Zaslubienié z Bôłtem*. Jako że nie miał zwyczaju opatrywać swych wierszy dokładnymi datami powstania, można przyjąć, że powstał w roku premierowej publikacji. Po raz pierwszy autor zamieścił go na łamach „Pomeranii”[15] w roku 1980, czyli roku 60. rocznicy tytułowego wydarzenia. Przez pierwsze sześć zwrotek dziesięciostroficznego dzieła poeta snuje refleksję o „smutnej i krzepiącej idei” zwieńczonej pełnymi tęsknoty wołaniami-pytaniami (czyż nie są one wymownym nawiązaniem do doskonale znanego poecie zniewolenia czasów komunistycznego reżimu?):

Czedë òd mòrzégò rwisti żôdżel
Spłënie na piôsk w kaszëbską Itakã?
Czedë stegną z lądu w naje ùbiedrze
Przińdą òdecknioné, niepòdległé znaczi? [16]

W dalszej części następuje malarska wizja przybywającej do Pucka błękitnej armii:

Kònie w słonëch galopùją blónach,
Przédnô starża legendë – same mòdrôczi

powitanie „pięknem i chlebem” triumfalnie wkraczającego do „maleńkiego niby syrena na skale Pucka” generała Hallera, entuzjazm wzruszonych tłumów („mrowié tëch, co płaczą”) przybyłych na uroczystość, wreszcie chwilowe zogniskowanie na postaci bohaterskiego księdza pułkownika Wryczy, by niby w zatrzymanym kadrze ukazać moment zaślubin:

Generalsczé remiã sygô pòd niebòzdżib,
Òczë za piestrzeniã lecą nibë za ùkôzką…

Złoté namienienié – Mare Nostrum!

Ostatni, dodany, a zarazem podsumowujący wers, stanowi okrzyk radości z odzyskania dostępu do morza, a także skrywa wielką nadzieję („złoté namienienié”). Jak wielkie musiały być oczekiwania i nadzieje, wobec tego „okna na świat”, zważywszy, że dopiero co odrodzona Polska poza przystaniami rybackimi nie posiadała własnego portu ani floty, stoczni czy bazy okrętowej?

---

[15] J. Zbrzyca, *Zaslubienié z Bôłtem*, „Pomerania” 1980, nr 6, s. 22.
[16] Na podstawie tomiku *Wizrë ë duchë*, Gdańsk 1986, s. 18–19. Pisownię zestandaryzowano.

Trudno powiedzieć, by utwór ten był jakimkolwiek manifestem. Stanisław Pestka jako działacz zrzeszeniowy, a także jako Jan Zbrzyca–poeta, stronił od politycznej działalności agitacyjnej, był wyraźnie zmęczony inwigilacjami środowiska zrzeszeniowego lat 70. i 80., realną obawą rozwiązania Zrzeszenia w okresie stanu wojennego, likwidacją kolejnych wydawnictw, w których pracował („Kaszëbë”, „Litery”, „Czas”), zawieszeniem wydawania „Pomeranii”, wystawaniem pod drzwiami partyjnych dygnitarzy (gdy był redaktorem naczelnym „Pomeranii” i prezesem ZK-P), by następnie wysłuchiwać ich narzekań czy okrzyków. Ale ta cicha pokora nie oznaczała ustępowania pola i rezygnacji, wręcz przeciwnie – spokojnie wysłuchiwał i niezależnie, czy uzyskał akceptację swej prośby czy też nie, swą postawą nie narażał Zrzeszenia na jakiekolwiek restrykcje. Osoba o bardziej ekspresyjnej postawie pewnie by tego celu nie osiągnęła[17]. W tym kontekście również pasuje do niego określenie emisariusz.

Słownik języka polskiego hasło emisariusz definiuje jako „tajny wysłannik w ważnej misji, często politycznej”[18]. Właśnie słowo „tajny” najlepiej pasuje do postawy Stanisława Pestki. Nie stawiał się nigdy w pozycji centralnej, wolał zajmować miejsca obserwacyjne, a podejmowanym inicjatywom patronować swym piórem. Warto przytoczyć celne słowa, którymi scharakteryzował go Cezary Obracht-Prondzyński: „Stanisław Pestka, mając nie tyle temperament organizatorski, ile zacięcie publicystyczne, potrafił w swojej refleksji nad sytuacją Zrzeszenia połączyć doświadczenie działacza z głębią myśli intelektualisty”[19]. Ta „głębia myśli” odzwierciedla się we wszystkich jego publikacjach felietonistycznych i utworach poetyckich. Autor *Zaslubieniô z Bôłtem* należy do grona licznych cichych emisariuszy pamięci o wielu istotnych kwestiach czasu przełomów, w tym o niepodległości. Kultywował ją we właściwy sobie sposób, nie szablą, ale piórem (parafrazując tytuł publikacji *poświęconej* Józefowi Wybickiemu).

---

[17] Sytuację wówczas panującą i inwigilację środowiska dziennikarskiego szczegółowo przedstawia C. Obracht-Prondzyński w retrospektywnej publikacji *Zjednoczeni w idei. Pięćdziesiąt lat działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (1956–2006)*, Gdańsk 2006, s. 276–316.

[18] Źródło: https://sjp.pl/emisariusz (dostęp: 20.11.2020).

[19] C. Obracht-Prondzyński, *Zjednoczeni w idei…*, s. 266.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

W niniejszym opracowaniu sięgnięto do tego właśnie obszaru jego zaangażowania, przyczyniającego się do wskrzeszania, a następnie utrwalania pamięci o odzyskaniu niepodległości przez Pomorze, którego symbolicznym znakiem były uroczyste zaślubiny z Bałtykiem, starając się jednak, aby pokazać go w możliwie szerokim kontekście lat 70. i 80., czyli czasu ponownych dążeń niepodległościowych…

Bibliografia:

Obracht-Prondzyński C., *Zjednoczeni w idei. Pięćdziesiąt lat działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (1956–2006)*, Gdańsk 2006.
Pestka S., *Emisariusz niepodległości*, Gdańsk 1972.
Zbrzyca J., *Wizrë ë duchë*, Gdańsk 1986.

Czasopisma i akty prawne:

Kadulska I., Kąkol P., *Józef Wybicki pod patronatem Gdańskiego Towarzystwa Naukowego na łamach „Rocznika Gdańskiego" i w uroczystościach miasta Gdańska*, „Rocznik Gdański", t. LXXVII/LXXVIII, Gdańsk 2017/2018.
Karnowski J., *Òjcowizna*, „Pomerania" 1970, nr 1.
Marszałkowski F., *Przed 50-ciu laty*, „Pomerania" 1970, nr 1.
Okólnik nr 49 z dn. 26 lutego 1927 r. do Pana Wojewody (wszystkich), „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych" z 30 czerwca 1927 r. nr 1 i 2, poz. 60.
Prószyński Z., *Morskie początki II Rzeczypospolitej w Pucku*, „Pomerania" 1980, nr 2.
(wk), *W Pucku: 60-lecie zaślubin Polski z morzem*, „Pomerania" 1980, nr 4.
Zbrzyca J., *Zaslubienié z Bôłtem*, „Pomerania" 1980, nr 6.

Źródła internetowe:

Gach M., *Zaślubiny Polski z Morzem: zamiast rozpoznawalnej rocznicy pamiętamy wyłącznie o biegu „Od Hallera do Hallera"*, źródło: https://histmag.org/Zaslubiny-Polski-z-Morzem-zamiast-rozpoznawalnej-rocznicy-pamietamy-wylacznie-o-biegu-Od-Hallera-do-Hallera-18382
Idziemy nad polskie morze – zaślubiny Polski z morzem, Puck 1920 r. Katalog wystawy, źródło: https://muzeumpuck.pl/wp-content/uploads/2020/02/Idziemy-nad-polskie-morze-za%C5%9Blubiny-Polski-z-morzem-Puck-1920-r.-katalog-1.pdf
Hasło 'emisariusz', źródło: https://sjp.pl/emisariusz
Pomnik Józefa Wybickiego przy drodze do Będomina, Źródło: https://images.photo.bikestats.eu/images/photo/2011/07/27/202544.jpg

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniémù
Minystra Bënowëch Sprawów i Administracji

ISSN 1899-4326

ISSN 1899-4318

2021

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

RJK

ZKP
ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

NÔÙKÒWÔ RADZËZNA

prof. Jadwiga Zeniukòwô (Pòlskô)
prof. Daniel Bùnczic (Niemcë)
prof. Mòtoczi Nomachi (Japóniô)
prof. Dorde Òtaszevic (Serbiô)
prof. Laùra Janda (Norweskô)

REDAKCYJNÉ KARNO

przédny redaktor: Daniel Kalënowsczi
tematiczny redaktor: Marek Cëbùlsczi (jãzëkòznôwstwò)
tematiczny redaktor: Adela Kùik-Kalënowskô (lëteratura)
tematiczny redaktor: Duszan Pażdżersczi (slawistika)
tematiczny redaktor: Danuta Stanulewicz (edukacjô)
jãzëkòwi redaktor: Danuta Pioch
sekretéra: Bòżena Ùgòwskô

RECENZENTOWIE SPÒZA NÔÙKÒWI RADZËZNË I REDAKCYJNÉGÒ KARNA

dr. hab. Nicole Dołowi-Rëbińskô

RADA NAUKOWA

prof. Jadwiga Zieniukowa (Polska)
prof. Daniel Bunčić (Niemcy)
prof. Motoki Nomachi (Japonia)
prof. Đorđe Otašević (Serbia)
prof. Laura Janda (Norwegia)

KOMITET REDAKCYJNY

redaktor naczelny: Daniel Kalinowski
redaktor tematyczny: Marek Cybulski (językoznawstwo)
redaktor tematyczny: Adela Kuik-Kalinowska (literatura)
redaktor tematyczny: Duszan Paždjerski (slawistyka)
redaktor tematyczny: Danuta Stanulewicz (edukacja)
redaktor językowy: Danuta Pioch
sekretarz: Bożena Ugowska

RECENZENCI SPOZA RADY NAUKOWEJ I ZESPOŁU REDAKCYJNEGO

dr. hab. Nicole Dołowy-Rybińska

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2021

RADA JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

Gduńsk 2021

Tłumaczenié: Katarzëna Mëszk, Wòjcech Mëszk, Eùgeniusz Prëczkòwsczi,
Bòżena Ùgòwskô (jãzëk kaszëbsczi); Danuta Stanulewicz (jãzëk anielsczi)
Kòrekta kaszëbsczich tekstów: Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Bòżena Ùgòwskô
Kòrekta pòlsczich tekstów: Bòżena Ùgòwskô
Graficzné òbrobienié, projekt òbkłôdczi: Pioter Geisler
ISSN 1899-4318, 1899-4326

Copyright by Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, Gdańsk 2021

Wëdôwca:
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20-23, 80-837 Gduńsk

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniémù Minystra Sprawów Bënowëch i Administracji

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Tłumaczenie: Katarzyna Myszk, Wojciech Myszk, Eugeniusz Pryczkowski,
Bożena Ugowska (język kaszubski); Danuta Stanulewicz (język angielski)
Korekta tekstów kaszubskich: Eugeniusz Pryczkowski, Bożena Ugowska
Korekta tekstów polskich: Bożena Ugowska
Opracowanie graficzne, projekt okładki: Piotr Geisler
ISSN 1899-4318, 1899-4326

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2021

Wydawca:
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20-23, 80-837 Gdańsk

„Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" jest obecny w następujących bazach referencyjnych:

INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL ICV 2019: 48.47

BazHum

Spisënk zamkłoscë / Spis treści

Daniel Kalënowsczi
Słowò wstãpné 9

Daniel Kalinowski
Słowo wstępne 11

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 13

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/21 Z DNIA 18.02-18.11.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ ZJINACZËNË
JISTNIKÓW CHŁOPSCZÉGÒ ÔRTU 14

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/21 Z DNIA 18.02.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ NAZWË GÔCHË 26

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/21 Z DNIA 18.02.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ NAZWË GÒSK 27

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/21 Z DNIA 14.04.2021 R.
W SPRAWIE ÙSTALENIÔ PÒZWÓW
WÒJEWÓDZTWÓW I JICH SEDZBÓW 28

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/21 Z DNIA 19.05.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ ZJINACZËNË
ZNANKÒWNIKÓW ÔRTU:
DARKÓW BRAT, DRZÉŻDŻONOWÔ ANA 30

ÙCHWÔLËNK NR 6/RJK/21 Z DNIA 15-16.10.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ PÒCZESTNY FÒRMË 32

ÙCHWÔLËNK NR 7/RJK/21 Z DNIA 15-16.10.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SAMÒZWÃKÒWËCH
ÒBÒCZNOSCÓW W TEMACE CZASNIKA 36

ÙCHWÔLËNK NR 8/RJK/21 Z DNIA 18.11.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ ZJINACZËNË JISTNIKA
DZECNÉGÒ ÔRTU 38

STANOWISKÒ NR 1/RJK/2021 Z DNIA 18.11.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ NAZWÓW PÒMIESZCZENIÓW
W CENTRUM KÙLTURË I BIBLIOTECZI W BRUSACH
W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ 42

STANOWISKÒ NR 2/RJK/2021 Z DNIA 18.11.2021 R.
W SPRAWIE SŁOWÒTWÓRSTWA I STOSOWANIÔ
FEMINATIWNËCH FÒRMÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ 44

UCHWAŁY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 47

UCHWAŁA NR 1/RJK/21 Z DNIA 18.02-18.11.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA ODMIANY RZECZOWNIKA RODZAJU MĘSKIEGO 48

UCHWAŁA NR 2/RJK/21 Z DNIA 18.02.2021 R.
W SPRAWIE ZAPISU I STOSOWANIA
NAZWY GOCHY W JĘZYKU KASZUBSKIM 60

UCHWAŁA NR 3/RJK/21 Z DNIA 18.02.2021 R.
W SPRAWIE ZAPISU I STOSOWANIA
NAZWY GOSK W JĘZYKU KASZUBSKIM 61

UCHWAŁA NR 4/RJK/21 Z DNIA 14.04.2021 R.
W SPRAWIE ZAPISU NAZW WOJEWÓDZTW
I ICH SIEDZIB W JĘZYKU KASZUBSKIM 62

UCHWAŁA NR 5/RJK/21 Z DNIA 19.05.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA ODMIANY RZECZOWNIKÓW
TYPU: DARKÓW BRAT, DRZÉŻDŻONÓW ANA 64

UCHWAŁA NR 6/RJK/21 Z DNIA 19.05.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA FORMY GRZECZNOŚCIOWEJ 66

UCHWAŁA NR 7/RJK/21 Z DNIA 15-16.10.2021 R.
W SPRAWIE ALTERNACJI SAMOGŁOWSKOWYCH
W TEMACIE KASZUBSKICH CZASOWNIKÓW 70

UCHWAŁA NR 8/RJK/21 Z DNIA 15-16.10.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA ODMIANY
RZECZOWNIKÓW RODZAJU NIJAKIEGO 72

STANOWISKO 1/RJK/2021 Z DNIA 18.11.2021 R.
W SPRAWIE NAZW POMIESZCZEŃ
W CENTRUM KULTURY I BILIOTEKI W BRUSACH
W JĘZYKU KASZUBSKIM 76

STANOWISKO 2/RJK/2021 Z DNIA 18.11.2021 R.
W SPRAWIE SŁOWOTWÓRSTWA I STOSOWANIA
FORM FEMINATYWNYCH W JĘZYKU KASZUBSKIM 78

Dzél I. STUDIA I MATERIAŁË RECENZOWÓNÉ
Część I. STUDIA I MATERIAŁY RECENZOWANE 81

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE 83

Elżbiéta Bùgajnô
Pòezjô Jana Walkùsza 84

Jarosłôw Éllwart
Kòrespòndencjô kaszëbsczich ksãżi-lëteratów
Francëszka Grëczë, Antoniégò Peplińscziégò, Rómana Skwiercza
i Jana Walkùsza z Ferdinandã Neureiterã 96

Daniel Kalënowsczi
„Òjc Grzegòrz" ksãdza Stanisława Kùjota jakno dramaturgiô dlô lëdztwa 106

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Ks. prał. Hilari Jastak – wiôldżi promòtor kaszëbsczi kùlturë i kaszëbsczégò jãzëka w Kòscele 123

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Sztërdzescë lat kaszëbsczégò pielgrzimòwaniô na Jasną Górã 138

Danuta Stanulewicz
Bibliô i ji przełożënczi na kaszëbsczi i jinszé jãzëczi w badérowaniach Profesora Kazmiérza A. Sroczi 153

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 169

Elżbieta Bugajna
Poezja Jana Walkusza 170

Jarosław Ellwart
Korespondencja kaszubskich księży-literatów Franciszka Gruczy, Antoniego Peplińskiego, Romana Skwiercza i Jana Walkusza z Ferdynandem Neureiterem 182

Daniel Kalinowski
„Ojciec Grzegorz" księdza Stanisława Kujota jako dramaturgia dla ludu 194

Eugeniusz Pryczkowski
Ks. prał. Hilary Jastak – wybitny promotor kultury kaszubskiej i języka kaszubskiego w Kościele 209

Eugeniusz Pryczkowski
Czterdzieści lat kaszubskiego pielgrzymowania na Jasną Górę 224

Danuta Stanulewicz
Biblia i jej przekłady na kaszubski i inne języki w badaniach Profesora Kazimierza A. Sroki 239

Dzél II. STUDIA I MATERIAŁË NIERECENZOWÓNÉ
Część II. STUDIA I MATERIAŁY NIERECENZOWANE 255

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE 257

Adnan Czirgicz, Sanja Òrlandicz
Przezérk dzejów normalizacji jãzëka w Czôrnogórze 258

Duszan-Vladislav Pażdżersczi
Pòsłowié, co òbjôsniô stón jãzëkòwégò planowaniô w Czôrnogórze i na Kaszëbach 270

Danuta Pioch
Ò znaczenim kaszëbsczégò przełożënkù Piãcoksãgù òjca profesora Adama Riszarda Sykòrë 277

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY POLSKOJĘZYCZNE

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 289

Adnan Čirgić, Sanja Orlandić
Przegląd dziejów normalizacji języka w Czarnogórze 290

Dušan-Vladislav Paždjerski
Posłowie wyjaśniające stan planowania językowego w Czarnogórze i na Kaszubach 302

Danuta Pioch
O znaczeniu kaszubskiego przekładu Pięcioksięgu Ojca Profesora Adama Ryszarda Sikory 309

Daniel Kalënowsczi

Słowò wstãpné

Rok 2021 to czas, w jaczim codniowé żëcé wëszło ze zwëczajnëch ramów. Wcyg niewëgasłô pandemiô przënôszô wiele drãgòtów w fùnkcjonowanim rodzëznów, spòłecznëch karnów, państwów i całégò swiata. Na Kaszëbach téż dôwają sã òdczëc negatiwné zjawiszcza sparłãczoné z COVID 19, chòc mieszkańcë tegò regionu dôwają ze sebie baro wiele, abë jich sprawë toczëłë sã normalnym turã. Tak tej, nimò òbòstrzeniów dali prowadzonô je ùczba kaszëbsczégò jãzëka w szkòłach, wcyg pòjôwiają sã jiwrë w ùżiwanim kaszëbiznë w priwatnym i pùblicznym żëcym, dërch na nowò pòdnôszóné są do diskùsji kwestie normalizacji pòzwów môlëznów, a téż òbrëmia kaszëbsczi leksyczi. Jãzëk nie znaje czasu na òdpòczink, je zmieniwnym i żëwim bëtã.

Przedkłôdóny do ùżëtkù nônowszi numer „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” pòdzelony je na pôrã dzélów. W pierszim, noszącym titel **Studia i materiałë recenzowóné**, pòjôwiają sã artikle sfòrmùłowóné wedle akademicczich reglów, zrzeszoné z kaszëbsczima „séwôrzama Słowa”, to je dëchòwnyma. Taczi wëbiér je naszą òdpòwiedzą na fakt, że Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié Patronã rokù 2021 ùstanowiło Biskùpa Kònstantina Dominika. Prezentëjemë hewò wëpòwiedzë: Elżbiétë Bùgajny, *Pòezjô Jana Walkùsza*, Jarosłôwa Éllwarta, *Kòrespòndencjô kaszëbsczich ksãżi-lëteratów Francëszka Grëczë, Antoniégò Peplińsczégò, Rómana Skwiercza i Jana Walkùsza z Ferdinandã Neureiterã*; Daniela Kalënowsczégò, *„Òjc Grzegòrz” ksãdza Stanisława Kùjota jakno dramaturgiô dlô lëdztwa*; Eùgeniusza Prëczkòwsczégò, *Ks. prał. Hilari Jastak – wiôldżi promòtor kaszëbsczi kùlturë i kaszëbsczégò jãzëka w Kòscele*, a téż tegò samégò aùtora *Sztërdzescë lat kaszëbsczégò pielgrzimòwaniô na Jasną Górã* i Danutë Stanulewicz, *Bibliô i ji przełożënczi na kaszëbsczi i jinszé jãzëczi w badérowaniach Profesora Kazmiérza A. Sroczi*.

W drëdżim dzélu „Biuletinu” zamieszczoné są **Studia i materiałë nierecenzowóné**, a westrzód nich rozmajitotematiczné artikle, chtërnëch aùtorama są: Adnan Čirgić, Sanja Orlandić, *Przezérk dzejów normalizacji jãzëka*

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

w Czôrnogórze; Duszan-Vladislav Pażdżersczi, *Pòsłowié, co òbjôsniô stón jãzëkòwégò planowaniô w Czôrnogórze i na Kaszëbach*, a téż Danuta Pioch, *Ò znaczenim kaszëbsczégò przełożënkù Piãcoksãgù òjca profesora Adama Riszarda Sykòrë*. Dwa pierszé òdnôszają sã do jãzëkòwi stojiznë westrzód Słowianów pôłniowëch i sprawów jãzëkòwi pòliticzi mòcny cësk kładzący na badania i praktikã stosowaniô jãzëka czôrnogórsczégò. W naszim periodikù prezentëjemë articzel i kòmentôrz do niegò, abë wskazac, jak żëwò te kwestie są diskùtowóné i jak nieròz są blisczé problemóm dobrze znónym na Kaszëbach. Tekst trzecy òdnôszô sã do pòstãpnégò aktu nobilitacji kaszëbsczégò jãzëka, co dokònëje sã przez tłómaczenié tak wôżnégò dlô swiatowi kùlturë dokazu jak *Piãcoksąg*.

Tradicyjno rozpòczinómë nasz rocznik pùblikacją Ùchwôlënków Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. W tim dzélu zamieszcziwómë pòsobné pòstanowienia: Ùchwôlënk nr 1/RJK/21 z dnia 18.02–18.11.2021 r. w sprawie stosowaniô zjinaczënë jistników chłopsczégò ôrtu; Ùchwôlënk nr 2/RJK/21 z dnia 18.02.2021 r. w sprawie stosowaniô nazwë *Gôchë* w kaszëbsczim jãzëkù; Ùchwôlënk nr 3/RJK/21 z dnia 18.02.2021 r. w sprawie stosowaniô nazwë *Gòsk* w kaszëbsczim jãzëkù; Ùchwôlënk nr 4/RJK/21 z dnia 14.04.2021 r. w sprawie ùstaleniô pòzwów wòjewództwów i jich sedzbów; Ùchwôlënk nr 5/RJK/21 z dnia 19.05.2021 r. w sprawie stosowaniô zjinaczënë znankòwników ôrtu: *Darków brat*, *Drzéżdżonowô Ana*; Ùchwôlënk nr 6/RJK/21 z dnia 19.05.2021 r. w sprawie stosowaniô pòczestny fòrmë; Ùchwôlënk nr 7/RJK/21 z dnia 15–16.10.2021 r. w sprawie samòzwãkòwëch òbòcznosców w temace czasnika; Ùchwôlënk nr 8/RJK/21 z dnia 15–16.10.2021 r. w sprawie zjinaczënë jistnika dzecnégò ôrtu; Stanowiszcze 1/RJK/2021 z dnia 18.11.2021 r. w sprawie nazwów pòmieszczeniów w Centrum Kùlturë i Biblioteczi w Brusach w kaszëbsczim jãzëkù, a téż Stanowiszcze 2/RJK/2021 z dnia 18.11.2021 r. w sprawie słowòtwórstwa i stosowaniô feminatiwnëch fòrmów w kaszëbsczim jãzëkù.

Wërôżómë przekònanié, że artikle i materiałë zaprezentowóné w nônowszim tomie „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” bãdą inspirowac do pòdtrzëmiwaniô i rozwijaniô juwernotë jãzëkòwi i kùlturowi Kaszëbów. Wszëtczima nama przëswiécô przédnô dejô, cobë *rodnô mòwa* wcyg na nowò ùkazywała swòjã bòkadosc i bëła rësznô.

Daniel Kalinowski

Słowo wstępne

Rok 2021 to czas, kiedy życie codzienne nie należy do typowych. Wciąż niewygasła pandemia utrudnia funkcjonowanie rodzin, grup społecznych, państw i całego świata. Na Kaszubach również daje się odczuć negatywne zjawiska występowania COVID 19, choć mieszkańcy tego regionu dają z siebie bardzo wiele, aby sprawy toczyły się normalnie. Mimo więc obostrzeń dalej prowadzone jest nauczanie języka kaszubskiego w szkołach, stale pojawiają się problemy w używaniu kaszubszczyzny w życiu prywatnym i publicznym, wciąż na nowo podnoszone są do dyskusji kwestie normalizacji nazw miejscowości czy zagadnienia leksyki kaszubskiej. Język nie zna czasu na odpoczynek, jest zmiennym i żywym bytem.

Przedkładany do użytku najnowszy numer „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego” podzieliliśmy na kilka części. W pierwszej, o tytule **Studia i materiały recenzowane**, pojawiają się artykuły sformułowane w akademickim trybie, związane z kaszubskimi „siewcami Słowa”, czyli duchownymi. Taki wybór jest naszą odpowiedzią na fakt, że Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Patronem roku 2021 uczyniło Biskupa Konstantyna Dominika. Prezentujemy zatem wypowiedzi: Elżbieta Bugajna, *Poezja Jana Walkusza*, Jarosław Ellwart, *Korespondencja kaszubskich księży-literatów Franciszka Gruczy, Antoniego Peplińskiego, Romana Skwiercza i Jana Walkusza z Ferdynandem Neureiterem*; Daniel Kalinowski, *„Ojciec Grzegorz” księdza Stanisława Kujota jako dramaturgia dla ludu*; Eugeniusz Pryczkowski, *ks. prał. Hilary Jastak – wybitny promotor kultury kaszubskiej i języka kaszubskiego w Kościele*; Eugeniusz Pryczkowski, *Czterdzieści lat kaszubskiego pielgrzymowania na Jasną Górę* oraz Danuta Stanulewicz, *Biblia i jej przekłady na kaszubski i inne języki w badaniach Profesora Kazimierza A. Sroki*.

W drugiej częś „Biuletynu” występują **Studia i materiały nierecenzowane**, a wśród nich różnotematycznie następujące artykuły: Adnan Čirgić, Sanja Orlandić, *Przegląd dziejów normalizacji języka w Czarnogórze*; Dušan-Vladislav Paždjerski, *Posłowie wyjaśniające stan planowania językowego* *w Czarnogórze i na Kaszubach* oraz Danuta Pioch, *O znaczeniu kaszubskiego przekładu Pięcioksięgu Ojca Profesora Adama Ryszarda Sikory*. Dwa pierwsze dotyczą sytuacji językowej wśród południowych Słowian i kwestii polityki językowej mocno motywującej badania i praktykę stosowania języka czarnogórskiego. Podajemy w naszym periodyku artykuł i komentarz do niego, aby wskazać jak żywo są to kwestie dyskutowane i jak chwilami bliskie problemom na Kaszubach dobrze znanym. Tekst trzeci dotyczy kolejnego aktu nobilitacji języka kaszubskiego, co odbywa się przez tłumaczenie tak ważnego dla kultury światowej dzieła jak *Pięcioksiąg*.

Nasz rocznik rozpoczynamy tradycyjnie publikacją Uchwał Rady Języka Kaszubskiego. Zamieszczamy w tej grupie następujące postanowienia: Uchwała nr 1/RJK/21 z dnia 18.02–18.11.2021 r. w sprawie stosowania odmiany rzeczownika rodzaju męskiego; Uchwała nr 2/RJK/21 z dnia 18.02.2021 r. w sprawie zapisu i stosowania nazwy *Gochy* w języku kaszubskim; Uchwała nr 3/RJK/21 z dnia 18.02.2021 r. w sprawie zapisu i stosowania nazwy *Gosk* w języku kaszubskim; Uchwała nr 4/RJK/21 z dnia 14.04.2021 r. w sprawie zapisu nazw województw i ich siedzib w języku kaszubskim; Uchwała nr 5/RJK/21 z dnia 19.05.2021 r. w sprawie stosowania odmiany rzeczowników typu: *Darków brat*, *Drzéżdżonów Ana*; Uchwała nr 6/RJK/21 z dnia 19.05.2021 r. w sprawie stosowania formy grzecznościowej; Uchwała nr 7/RJK/21 z dnia 15–16.10.2021 r. w sprawie alternacji samogłoskowych w temacie kaszubskich czasowników; Uchwała nr 8/RJK/21 z dnia 15–16.10.2021 r. w sprawie odmiany rzeczowników rodzaju nijakiego; Stanowisko 1/RJK/2021 z dnia 18.11.2021 r. w sprawie nazw pomieszczeń w Centrum Kultury i Biblioteki w Brusach w języku kaszubskim a także Stanowisko 2/RJK/2021 z dnia 18.11.2021 r. w sprawie słowotwórstwa i stosowania form feminatywnych w języku kaszubskim.

Żywimy przekonanie, że artykuły i materiały zaprezentowane w najnowszym tomie „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego” będą inspirujące w utrzymaniu i rozwijaniu tożsamości językowej i kulturowej Kaszubów. Wszystkim nam bowiem zależy, aby *rodnô mòwa* wciąż na nowo ukazywała swoje bogactwo i była operatywna.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

RJK

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/21
Z DNIA 18.02–18.11.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ ZJINACZËNË JISTNIKÓW CHŁOPSCZÉGÒ ÔRTU

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô stosowanié zjinaczënë jistnika chłopsczégò ôrtu wedle pòstãpnëch mòdłów:

W kaszëbsczi òdmianie jistniczi chłopsczégò ôrtu nôleżą do I deklinacji. Jistniczi chłopsczégò ôrtu w kaszëbsczim jãzëkù òdmieniwają sã wedle czile mòdłów. Spòdlim je temat jistnika i w òbrëmim tematu jesz dwie kategòrie:

a) żëwòtnosc i nieżëwòtnosc
b) òsobòwòsc i nieòsobòwòsc.

Mòżemë wskazac dwa prédné mòdła òdmianë:

a) jistniczi zakùńczoné na spółzwãk
b) jistniczi zakùńczoné na samòzwãk.

Òsóbnô kategòriô to jistniczi ò znankòwnikòwi òdmianie.

1. Jistniczi zakùńczoné na spółzwãk nazéwającé òsobë (òsobòwé jistniczi).

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**	**Wielnô lëczba**
Nazéwôcz – chto? co?	Bóg Òjc	bòg-òwie òjc-owie
Rodzôcz – kògò? czegò?	Bòg-a Òjc-a	bòg-ów òjc-ów
Dôwôcz – kòmù? czemù?	Bòg-ù Òjc-u	bòg-óm òjc-óm
Winowôcz – kògò? co?	Bòg-a Òjc-a	bòg-ów òjc-ów
Nôrzãdzôcz – z kògùm? z czim?	Bòg-ã Òjc-ã	bòg-ama òjc-ama
Môlnik – ò kògùm? ò czim?	Bòg-ù Òjc-u	bòg-ach òjc-ach
Wòłôcz – ò!	Bòż-e Òjcz-e!	bòg-òwie! òjc-owie!

W jistnikach òsobòwëch w pòjedinczny lëczbie rodzôcz je taczi sóm jak winowôcz. W wielny lëczbie nazéwôcz je taczi sóm jak wòłôcz.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**	**Pòjedincznô lëczba**
Nazéwôcz	Jezës Christus	Dëch Swiãt-i
Rodzôcz	Jezës-a Christus-a	Dëch-a Swiãt-égò
Dôwôcz	Jezës-owi Christus-owi	Dëch-òwi Swiãt-émù
Winowôcz	Jezës-a Christus-a	Dëch-a Swiãt-égò
Nôrzãdzôcz	Jezës-ã Christus-ã	Dëch-ã Swiãt-im
Môlnik	Jezës-u Christus-u	Dëch-ù Swiãt-im
Wòłôcz	Jezës-u Christus-u! / Jez-ë Christ-e!	Dëch-ù Swiãt-i!

Jistniczi nazéwające òsobë bòsczi òdmieniwają sã blós w pòjedinczny lëczbie. Jistnik pòspòliti *dëch* mô wielną lëczbã: *dëch-ë / dëch-òwie*.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**			**Wielnô lëczba**		
Nazéwôcz	syn	tatk	stark	sën-owie	tatk-òwie	stark-òwie
Rodzôcz	sën-a	tatk-a	stark-a	sën-ów	tatk-ów	stark-ów
Dôwôcz	sën-owi	tatk-òwi	stark-òwi	sën-óm	tatk-óm	stark-óm
Winowôcz	sën-a	tatk-a	stark-a	sën-ów	tatk-ów	stark-ów
Nôrzãdzôcz	sën-ã	tatk-ã	stark-ã	sën-ama	tatk-ama	stark-ama
Môlnik	sëni-e / sën-u	tatk-ù	stark-ù	sën-ach	tatk-ach	stark-ach
Wòłôcz	sëni-e! / sën-u!	tatk-ù!	stark-ù!	sën-owie!	tatk-òwie!	stark-òwie!

Jistnik *syn* mòże miec dwa kùnôszczi w môlnikù i wòłôczu, chòc barżi pasowny je tu *-u*.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	direktór	aktór	direktor-owie / -(rz)ë	aktor-owie / -(rz)ë
Rodzôcz	direktor-a	aktor-a	direktor-ów	aktor-ów
Dôwôcz	direktor-owi	aktor-owi	direktor-óm	aktor-óm
Winowôcz	direktor-a	aktor-a	direktor-ów	aktor-ów
Nôrzãdzôcz	direktor-ã	aktor-ã	direktor-ama	aktor-ama
Môlnik	direktorz-e	aktorz-e	direktor-ach	aktor-ach
Wòłôcz	direktorz-e!	aktorz-e!	direktor-owie / -(rz)ë!	aktor-owie / -(rz)ë!

Mògą tuwò bëc słowa zakùńczoné na *-ór*, np. *doktór*. W môlnikù pòj. l. zachôdô alternacjô slédnégò spółzwãkù tematu, temù wëstãpiwô w tim môlu kùnôszk *-e*. Tak samò òdmieniwómë: *gbùr*.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	piekôrz	mùlôrz	piekarz-e	mùlarz-e
Rodzôcz	piekarz-a	mùlarz-a	piekarz-ów / -i	mùlarz-ów / -i
Dôwôcz	piekarz-owi	mùlarz-owi	piekarz-óm	mùlarz-óm
Winowôcz	piekarz-a	mùlarz-a	piekarz-ów / -i	mùlarz-ów / -i
Nôrzãdzôcz	piekarz-ã	mùlarz-ã	piekarz-ama	mùlarz-ama
Môlnik	piekarz-u	mùlarz-u	piekarz-ach	mùlarz-ach
Wòłôcz	piekarz-u!	mùlarz-u!	piekarz-e!	mùlarz-e!

Jeżlë w nazéwôczu pòj. l. na kùńcu słowa przed zwãczną je *-ô-*, to w zanôleżnëch przëp. przechôdô òno w *-a*: *piekôrz – piekarza*.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	krôwc	kùpc	krôwc-ë	kùpc-ë
Rodzôcz	krôwc-a	kùpc-a	krôwc-ów	kùpc-ów
Dôwôcz	krôwc-owi	kùpc-owi	krôwc-óm	kùpc-óm
Winowôcz	krôwc-a	kùpc-a	krôwc-ów	kùpc-ów
Nôrzãdzôcz	krôwc-ã	kùpc-ã	krôwc-ama	kùpc-ama
Môlnik	krôwc-u	kùpc-u	krôwc-ach	kùpc-ach
Wòłôcz	krôwc-u!	kùpc-u!	krôwc-ë!	kùpc-ë!

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	ksądz	chłop	ksãdz-owie / ksãż-a	chłop-i
Rodzôcz	ksãdz-a	chłop-a	ksãdz-ów	chłop-ów
Dôwôcz	ksãdz-u	chłop-ù	ksãdz-óm	chłop-óm
Winowôcz	ksãdz-a	chłop-a	ksãdz-ów	chłop-ów
Nôrzãdzôcz	ksãdz-ã	chłop-ã	ksãdz-ama	chłop-ama
Môlnik	ksãdz-u	chłopi-e	ksãdz-ach	chłop-ach
Wòłôcz	ksãż-e!	chłopi-e!	ksãdz-owie! / ksãż-a!	chłop-i!

Wedle mòdła *chłop* mòże òdmienic: *knôp*. W wielny lëczbie tegò słowa widzec je kùnôszk *-i*.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

W môlnikù pòj. l. colemało wëstãpiwô *-u / -ù*, ale pò mitczich, historiczno mitczich i zmitczonëch je *-e* (*chłopie*); mòże rzec, że są dobieróné na spòdlim fòneticznégò kriterium.

Przëpôdk	Pòjedincznô lëczba	Wielnô lëczba
Nazéwôcz	mieszczón	mieszczani-e / mieszczan-owie
Rodzôcz	mieszczan-a	mieszczón-ów
Dôwôcz	mieszczan-owi	mieszczón-óm
Winowôcz	mieszczan-a	mieszczón-ów
Nôrzãdzôcz	mieszczan-ã	mieszczón-ama
Môlnik	mieszczani-e	mieszczón-ach
Wòłôcz	mieszczani-e!	mieszczón-i!

Wedle tegò mòdła òdmieniwają sã jistniczi tipù: *gduńczón, pògón, rzimión* itp.

2. Jistniczi zakùńczoné na samòzwãk nazéwające òsobë.

Przëpôdk	Pòjedincznô lëczba		Wielnô lëczba	
Nazéwôcz	badér-a	bracyn-a	badér-owie	bracyn-owie
Rodzôcz	badér-ë	bracyn-ë	badér-ów	bracyn-ów
Dôwôcz	badér-owi	bracyn-owi	badér-óm	bracyn-óm
Winowôcz	badér-ã	bracyn-ã	badér-ów	bracyn-ów
Nôrzãdzôcz	badér-ą	bracyn-ą	badér-ama	bracyn-ama
Môlnik	badérz-e	bracyni-e	badér-ach	bracyn-ach
Wòłôcz	badér-o!	bracyn-o!	badér-owie!	bracyn-owie!

Jiné słowa tegò mòdła, np: *inżiniéra, maréna*.

Te jistniczi òdmieniwają sã wedle białgłowsczégò mòdła òdmianë. W wielny lëczbie rodzôcz i winowôcz mają ten sóm kùnôszk, jak to je dlô jistników òsobòwëch.

Przëpôdk	Pòjedincznô lëczba	Wielnô lëczba
Nazéwôcz	wùj-a	wùj-owie
Rodzôcz	wùj-e	wùj-ów
Dôwôcz	wùj-owi	wùj-óm
Winowôcz	wùj-ã	wùj-ów

Nôrzãdzôcz	wùj-ą	wùj-ama
Môlnik	wùj-e	wùj-ach
Wòłôcz	wùj-o!	wùj-owie!

Jiną òdmianã mô jistnik: *sãdza.*

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	sãdz-a	zbójc-a	sãdz-owie	zbójc-owie / -ë
Rodzôcz	sãdz-ë	zbójc-ë	sãdz-ów	zbójc-ów
Dôwôcz	sãdz-ë	zbójc-ë	sãdz-óm	zbójc-óm
Winowôcz	sãdz-ã	zbójc-ã	sãdz-ów	zbójc-ów
Nôrzãdzôcz	sãdz-ą	zbójc-ą	sãdz-ama	zbójc-ama
Môlnik	sãdz-ë	zbójc-ë	sãdz-ach	zbójc-ach
Wòłôcz	sãdz-o!	zbójc-o!	sãdz-owie	zbójc-owie! / -ë!

Zgódno z zasadą òdmianë winowôcz jistników wielny lëczbë je taczi sóm jak rodzôcz. W procëmnoce do żëwòtnëch nazéwôcz pòj. l. nie je równy winowôczowi, temù że jistnik ten przëjimô białgłowsczi ôrt òdmianë. W dôwôczu ni ma tuwò kùnôszka *-owi,* leno *-ë*.

3. Jistniczi zakùńczoné na spółzwãk (żëwòtné jistniczi). W tim dzélu bãdą pòzwë zwierzãtów.
    a) Jistniczi zakùńczoné na cwiardi spółzwãk.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**	**Wielnô lëczba**
Nazéwôcz – chto? co?	zajc / zajk	zajc-e
Rodzôcz – kògò? czegò?	zajc-a	zajc-ów
Dôwôcz – kòmù? czemù?	zajc-owi	zajc-óm
Winowôcz – kògò? co?	zajc-a	zajc-e
Nôrzãdzôcz – z kògùm? z czim?	zajc-ã	zajc-ama
Môlnik – ò kògùm? ò czim?	zajc-u	zajc-ach
Wòłôcz – ò!	zajc-u!	zajc-e!

Żëwòtné jistniczi chłopsczégò ôrtu w pòj. lëczbie przëjimają w winowôczu i rodzôczu pòj. l. ten sóm kùnôszk: *-a*.

Môlnik i wòłôcz przëjimają *-u (-ù),* pò spółzwãkach: *t, n* wëstãpiwô *-e* (np. kòce, bòcónie).

W wielny lëczbie nazéwôcz je taczi sóm jak winowôcz i môlnik, przëjimô colemało kùnôszk -*e*, leno w słowach zakùńczonëch na -*k*, w chtërnëch zachôdô alternacjô, wëstãpiwô -*i*, np. *skòwrónczi*, a w słowach zakùńczonëch na spółzwãczi: *t, n* je -*ë*, np. *kòtë, bòcónë*.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	dzëk	skòwrónk	dzëcz-i	skòwróncz-i
Rodzôcz	dzëk-a	skòwrónk-a	dzëk-ów	skòwrónk-ów
Dôwôcz	dzëk-òwi	skòwrónk-òwi	dzëk-óm	skòwrónk-óm
Winowôcz	dzëk-a	skòwrónk-a	dzëcz-i	skòwróncz-i
Nôrzãdzôcz	dzëk-ã	skòwrónk-ã	dzëk-ama	skòwrónk-ama
Môlnik	dzëk-ù	skòwrónk-ù	dzëk-ach	skòwrónk-ach
Wòłôcz	dzëk-ù!	skòwrónk-ù!	dzëcz-i	skòwróncz-i!

W wielny lëczbie w nazéwôczu, winowôczu i wòłôczu wëstãpiwô kùnôszk -*i*, w temace zachôdô alternacjô: *k : cz*.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	łosos	lës	łosos-e	lës-ë
Rodzôcz	łosos-a	lës-a	łosos-ów	lës-ów
Dôwôcz	łosos-owi	lës-owi	łosos-óm	lës-óm
Winowôcz	łosos-a	lës-a	łosos-e	lës-ë
Nôrzãdzôcz	łosos-ã	lës-ã	łosos-ama	lës-ama
Môlnik	łosos-u	lës-u	łosos-ach	lës-ach
Wòłôcz	łosos-u!	lës-u!	łosos-e!	lës-ë!

Jistnik l*ës* w môlnikù pòj. l. mô kùnôszk -*u*. W pòlsczim jãzëkù w tim placu je -*e*. Rozjinaczenia w kùnôszkù nazéwôcza, winowôcza i wòłôcza wielny lëczbë zanôlégają òd dôwny mitkòscë spółzwãkù -*s*, na jaczi kùńczi sã temat wërazu: *łosos*, a téż *łos* miałë mitczi *s*, dlôtë wëstãpiwô tuwò -*e*, a słowò *lës* miało cwiardi *s,* jak w słowie *trus, mintus*.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	kòt	bòcón	kòt-ë	bòcón-ë
Rodzôcz	kòt-a	bòcón-a	kòt-ów	bòcón-ów
Dôwôcz	kòt-u / -owi	bòcón-owi	kòt-óm	bòcón-óm

Winowôcz	kòt-a	bòcón-a	kòt-ë	bòcón-ë
Nôrzãdzôcz	kòt-ã	bòcón-ã	kòt-ama	bòcón-ama
Môlnik	kòc-e	bòcóni-e	kòt-ach	bòcón-ach
Wòłôcz	kòc-e!	bòcóni-e!	kòt-ë!	bòcón-ë!

Jistniczi z kùnôszkã *-e* w môlnikù pòj. l. wëstãpiwają pò temace zakùńczonym na *t, n, ł, r*. Jiné przikładë: *dzëdzón, kùrón, zélint*. Tuwò téż nôleżi òdmiana słów *òrzéł*, *òseł, kùr, òdżer*.

Jistnik *kòt* jinaczi sã w dôwôczu kùnôszkã *-u*, chòc wiele razë w gôdce je czëc: *kòtowi*, tak jak òdmieniwają sã tegò tipù jistniczi. Tak samo je z jistnikã *pies*; kòmù? *psu / psowi*. Te słowa przëjimają kùnôszk *-u* przënôleżny òsobòwim jistnikóm: *bògù*, *chłopù*.

b) Jistniczi zakùńczoné na mitczi spółzwãk.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	kóń	slëmiéń	kòni-e	slëmieni-e
Rodzôcz	kòni-a	slëmieni-a	kòn-i / -ów	slëmien-i / -ów
Dôwôcz	kòni-owi	slëmieni-owi	kòni-óm	slëmieni-óm
Winowôcz	kòni-a	slëmieni-a	kòni-e	slëmieni-e
Nôrzãdzôcz	kòni-ã	slëmieni-ã	kòni-ama	slëmieni-ama
Môlnik	kòni-u	slëmieni-u	kòni-ach	slëmieni-ach
Wòłôcz	kòni-u!	slëmieni-u!	kòni-e!	slëmieni-e!

Jistniczi zakùńczoné na mitczi spółzwãk przëjimają w rodzôczu wielny lëczbë kùnôszk *-i*, ale dopùszcziwô sã téż *-ów*.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**			**Wielnô lëczba**		
Nazéwôcz	tósz,	trulôcz	jéż	tósz-e	trulôcz-e	jeż-e
Rodzôcz	tósz-a	trulôcz-a	jeż-a	tósz-ów	trulôcz-ów	jeż-ów
Dôwôcz	tósz-owi	trulôcz-owi	jeż-owi	tósz-óm	trulôcz-óm	jeż-óm
Winowôcz	tósz-a	trulôcz-a	jeż-a	tósz-e	trulôcz-e	jeż-e
Nôrzãdzôcz	tósz-ã	trulôcz-ã	jeż-ã	tósz-ama	trulôcz-ama	jeż-ama
Môlnik	tósz-u	trulôcz-u	jeż-u	tósz-ach	trulôcz-ach	jeż-ach
Wòłôcz	tósz-u!	trulôcz-u!	jeż-u!	tósz-e!	trulôcz-e!	jeż-e!

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	kôłp	karp	kôłpi-e / kôłp-ë	karpi-e / karp-ë
Rodzôcz	kôłp(i)-a	karp(i)-a	kôłp(i)-ów	karp-ów
Dôwôcz	kôłp(i)-owi	karp(i)-owi	kôłp(i)-óm	karp-óm
Winowôcz	kôłp(i)-a	karp(i)-a	kôłpi-e / kôłp-ë	karpi-e / karp-ë
Nôrzãdzôcz	kôłp(i)-ã	karp(i)-ã	kôłp(i)-ama	karp(i)-ama
Môlnik	kôłp(i)-u	karp(i)-u	kôłp(i)-ach	karp(i)-ach
Wòłôcz	kôłp(i)-u!	karp(i)-u!	kôłpi-e! / kôłp-ë!	karpi-e! / karp-ë!

Jistniczi zakùńczoné na *-p* przëjimają w òdmianie dwie pòstace, co zanôlégô òd cwiardoscë / mitkòscë wëmôwiónégò zwãkù *-p*.

W *Słowarzu* Gòłąbka je pòdónô fòrma wielny lëczbë: karpë, bédëje: *tegò karpa*, rzadzy *karpia*. Co do słowa *kôłp* wielną lëczbã mô *kôłpie*, a w rodzôczu blós: *tegò kôłpia*.

Òdmiana jistników chłopsczégò ôrtu – nieżëwòtné

W kaszëbsczi òdmianie jistniczi chłopsczégò ôrtu nôleżą do I deklinacji.

4. Jistniczi zakùńczoné na spółzwãk -k, -g.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz – chto? co?	stółk-ø	pług-ø	stółcz-i	płëdż-i
Rodzôcz – kògò? czegò?	stółk-a	płëg-a	stółk-ów	płëg-ów
Dôwôcz – kòmù? czemù?	stółk-òwi	płëg-òwi	stółk-óm	płëg-óm
Winowôcz – kògò? co?	stółk-ø	pług-ø	stółcz-i	płëdż-i
Nôrzãdzôcz – z kògùm? z czim?	stółk-ã	płëg-ã	stółk-ama	płëg-ama
Môlnik – ò kògùm? ò czim?	stółk-ù	płëg-ù	stółk-ach	płëg-ach
Wòłôcz – ò!	stółk-ù!	płëg-ù!	stółcz-i!	płëdż-i!

Żëwòtné jistniczi chłopsczégò ôrtu w pòj. lëczbie przëjimają w nazéwôczu i winowôczu ten sóm kùnôszk: *-ø*. Na ten ôrt òdmieniwają sã téż np. *bùdink, zymk, zómk, ùbrzég, sniég*.

W wielny lëczbie nazéwôcz, winowôcz i wòłôcz są taczé same.

5. Jistniczi zakùńczoné na spółzwãk *-ch*.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	miech-ø	brzëch-ø	miech-ë	brzëch-ë
Rodzôcz	miech-a	brzëch-a	miech-ów	brzëch-ów

Dôwôcz	miech-òwi	brzëch-òwi	miech-óm	brzëch-óm
Winowôcz	miech-ø	brzëch-ø	miech-ë	brzëch-ë
Nôrzãdzôcz	miech-ã	brzëch-ã	miech-ama	brzëch-ama
Môlnik	miech-ù	brzëch-ù	miech-ach	brzëch-ach
Wòłôcz	miech-ù!	brzëch-ù!	miech-ë!	brzëch-ë!

Na ten ôrt òdmieniwają sã téż np. *grzéch, kùch*.

6. Jistniczi zakùńczoné na mitczi spółzwãk.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	dzéń-ø	parmiéń-ø	dni-e	parmieni-e
Rodzôcz	dni-a	parmieni-a	dni-ów / dn-i	parmini-ów / parmien-i
Dôwôcz	dni-u / -owi	parmieni-u / -owi	dni-óm	parmieni-óm
Winowôcz	dzéń-ø	parmiéń-ø	dni-e	parmieni-e
Nôrzãdzôcz	dni-ã	parmieni-ã	dni-ama	parmieni-ama
Môlnik	dni-u	parmieni-u	dni-ach	parmieni-ach
Wòłôcz	dni-u!	parmieni-u!	dni-e!	parmieni-e!

7. Jistniczi zakùńczoné na spółzwãk *-cz, -dz*.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	miesądz-ø	kòłôcz-ø	miesądz-e	kòłôcz-e
Rodzôcz	miesądz -a	kòłôcz-a	miesądz-ów	kòłôcz-ów
Dôwôcz	miesądz -owi	kòłôcz-owi	miesądz-óm	kòłôcz-óm
Winowôcz	miesądz -ø	kòłôcz-ø	miesądz-e	kòłôcz-e
Nôrzãdzôcz	miesądz -ã	kòłôcz-ã	miesądz-ama	kòłôcz-ama
Môlnik	miesądz-u	kòłôcz-u	miesądz-ach	kòłôcz-ach
Wòłôcz	miesądz -u!	kòłôcz-u!	miesądz-e!	kòłôcz-e!

Na ten ôrt òdmieniwają sã téż np. *mlécz, deszcz*.

8. Jistniczi zakùńczoné na spółzwãk *-l, z rësznym -e-*.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	czitel-ø	titel-ø	czitl-e	titl-e

Rodzôcz	czitl-a	titl-a	czitl-ów	titl-ów
Dôwôcz	czitl-owi	titl-owi	czitl-óm	titl-óm
Winowôcz	czitel-ø	titel-ø	czitl-e	titl-e
Nôrzãdzôcz	czitl-ã	titl-ã	czitl-ama	titl-ama
Môlnik	czitl-u	titl-u	czitl-ach	titl-ach
Wòłôcz	czitl-u!	titl-u!	czitl-e!	titl-e!

Jiné słowa tegò mòdła, np. *kùżel*.

9. Jistniczi zakùńczoné na spółzwãk -*s*.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**			**Wielnô lëczba**		
Nazéwôcz	szlips-ø	pòtrus-ø	las-ø	szlips-ë	pòtrus-ë	las-ë
Rodzôcz	szlips-a	pòtrus-a	las-a / -u	szlips-ów	pòtrus-ów	las-ów
Dôwôcz	szlips-owi	pòtrus-owi	las-owi	szlips-óm	pòtrus-óm	las-óm
Winowôcz	szlips-ø	pòtrus-a	las-ø	szlips-ë	pòtrus-ë	las-ë
Nôrzãdzôcz	szlips-ã	pòtrus-ã	las-ã	szlips-ama	pòtrus-ama	las-ama
Môlnik	szlips-u	pòtrus-u	las-u / les-e	szlips-ach	pòtrus-ach	las-ach
Wòłôcz	szlips-u!	pòtrus-u!	las-u! / les-e!	szlips-ë!	pòtrus-ë!	las-ë!

Jistnik *las* mô dwie pòstace dlô môlnika i wòłôcza: *w lasu, w lese*.

10. Jistniczi zakùńczoné na spółzwãk -b, w môlnikù pòj. l. mają -e.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	chléb-ø	pògrzéb-ø	chleb-ë	pògrzeb-ë
Rodzôcz	chleb-a	pògrzeb-a / -ù	chleb-ów	pògrzeb-ów
Dôwôcz	chleb-òwi	pògrzeb-òwi	chleb-óm	pògrzeb-óm
Winowôcz	chléb-ø	pògrzéb-ø	chleb-ë	pògrzeb-ë
Nôrzãdzôcz	chleb-ã	pògrzeb-ã	chleb-ama	pògrzeb-ama
Môlnik	chlebi-e	pògrzebi-e	chleb-ach	pògrzeb-ach
Wòłôcz	chlebi-e!	pògrzebi-e!	chleb-ë	pògrzeb-ë

W môlnikù wëstãpiwô kùnôszk -*e*, w temace wërazu zachôdô zmitczenié òstatnégò spółzwãkù.

11. Jistniczi zakùńczoné na spółzwãk *-r, -t, -n*, w môlnikù pòj. l. mają *-e*.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**			**Wielnô lëczba**		
Nazéwôcz	dôr-ø	fùńt-ø	kasztan-ø	dar-ë	fùńt-ë	kasztan-ë
Rodzôcz	dar-u	fùńt-a	kasztan-a	dar-ów	fùńt-ów	kasztan-ów
Dôwôcz	dar-owi	fùńt-owi	kasztan-owi	dar-óm	fùńt-óm	kasztan-óm
Winowôcz	dôr-ø	fùńt-ø	kasztan-ø	dar-ë	fùńt-ë	kasztan-ë
Nôrzãdzôcz	dar-ã	fùńt-ã	kasztan-ã	dar-ama	fùńt-ama	kasztan-ama
Môlnik	darz-e	fùńc-e	kasztani-e	dar-ach	fùńt-ach	kasztan-ach
Wòłôcz	darz-e!	fùńc-e!	kasztani-e!	dar-ë!	fùńt-ë!	kasztan-ë!

W môlnikù wëstãpiwô kùnôszk *-e*, w temace wërazu zachôdô wëmiana *r-rz*, *t:c*, *n:ni*.

Jiné przikładë w tim z rësznym *-e-*): *mòtór / mòtor-a, flidżer (fligra), wiater / wiatra / wiatru, platizer / platizra, sztorëm / sztormù, wid / wida / widu, sztrid / sztridu*.

12. Jistniczi zakùńczoné na spółzwãk -p, w môlnikù pòj. l. mają -e.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	kùrp-ø	grôp-ø	kùrp-ë	grôp-ë
Rodzôcz	kùrp-a	grôp-a	kùrp-ów	grôp-ów
Dôwôcz	kùrp-òwi	grôp-òwi	kùrp-óm	grôp-óm
Winowôcz	kùrp-ø	grôp-ø	kùrp-ë	grôp-ë
Nôrzãdzôcz	kùrp-ã	grôp-ã	kùrp-ama	grôp-ama
Môlnik	kùrpi-e	grôpi-e	kùrp-ach	grôp-ach
Wòłôcz	kùrpi-e!	grôpi-e!	kùrp-ë!	grôp-ë!

Jiné przikładë: *króm / krómù (króma)*.

13. *Kam*, *rzem*, *płom*

Jistniczi tegò tipù mają trzë mòdła òdmianë:

a) kam, kama
b) kam, kamienia
c) kamiéń, kamienia

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**			**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	kam-ø	kam-ø	kamiéń-ø	kam-ë	kamieni-e
Rodzôcz	kam-a	kamieni-a	kamieni-a	kam-ów	kamieni-ów
Dôwôcz	kam-owi	kamieni-owi	kamieni-owi	kam-óm	kamieni-óm
Winowôcz	kam-ø	kam-ø	kamiéń-ø	kam-ë	kamieni-e
Nôrzãdzôcz	kam-ã	kamieni-ã	kamień-ã	kam-ama	kamieni-ama
Môlnik	kami-e	kamieni-u	kamieni-u	kam-ach	kamieni-ach
Wòłôcz	kami-e!	kamieni-u!	kamieni-u!	kam-ë!	kamieni-e!

Na ten ôrt òdmieniwają sã téż jistniczi: *płom (płomień), rzem (rzemień)*. Przëjimają òne dłëgszą i krotszą fòrmã.

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/21
Z DNIA 18.02.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ NAZWË GÔCHË

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje ùżiwanié zapisënkù wërazu *Gôchë*, pòzwë regionu Pòlsczi, co je dzélã Kaszëb, i wëwidnionégò zapisënkù wërazów, jaczé słëchają ti sami rodzënie:

Gôch ‘Kaszëba z Gôchów, mieszkańc Gôchów’ np. tegò Gôcha, z tim Gôchã; ti Gôchòwie, tëch Gôchów.

Gôchë [nié: Gòchë] **-** krôjna na Kaszëbach, np. tëch Gôchów, na Gôchach, za Gôchama. Przysł.: *Na Gôchach wiedno jôchim je*, to je ‘biéda’.

Gôchòwianie ‘ti, co mieszkają na Gôchach’

Gôszka ‘Kaszëbka z Gôchów, mieszkańcka Gôchów’, np. do ti Gôszczi, z tą Gôszką; dwie Gôszczi, tëch Gôszk || -ów, z Gôszkama.

gôch ‘czł. wësoczi, gajdus, długôl, długòsz, długaja, długajca’. *To je taczi gôch, òn jaż pòd pòsowã sygô.*

gôchac *gôchô* rzôdkò, colemało **gôszec** gadac gwarą *Gôchów. W Bòrëszkach gôszą, w Brusach nie gôchają.*

gôchë ‘nieużytki rolne’. *Na tëch gôchach nic nie rosce.*

gôchòwsczi albo **gôsczi** adj. òd *Gôchë*. *Gôchòwskô* abò *gôskô mòwa*. *Gôchòwsczi człowiek. Pò gôchòwskù* abò *pò gôskù*.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/21
Z DNIA 18.02.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ NAZWË GÒSK

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô pòstãpny zapisënk miona bòga mòrzów, wëstãpùjącégò w lëdowi mitologie kaszëbsczi, òdpòwiednika rzimsczégò bòga wòdów Neptuna:

GÒSK [nié: Gôsk] ‘mòrsczi bòżiszk, pón mòrza’

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/21
Z DNIA 14.04.2021 R.
W SPRAWIE ÙSTALENIÔ PÒZWÓW WÒJEWÓDZTWÓW I JICH SEDZBÓW

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô pòstãpné zapisywanié pòzwów wòjewództwów, sedzbów wòjewòdów i/abò sejmików, a téż regionów z nima sparłãczonëch w kaszëbsczim jãzëkù:

1. województwo dolnośląskie, miasto wojewódzkie: Wrocław, Dolny Śląsk – dólnoszląsczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard / stolëca: Wrocłôw (do Wrocławia), Dólny Szląsk
2. województwo kujawsko-pomorskie, siedziba wojewody: Bydgoszcz, siedziba sejmiku województwa: Toruń, Kujawy – kùjawskò-pòmòrsczé wòjewództwò, sedzba wòjewòdë: Bëdgòszcz, sedzba sejmikù: Torń (do Tornia), Kùjawë
3. województwo lubelskie, miasto wojewódzkie: Lublin, Lubelszczyzna – lubelsczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard: Lublin, Lubelszczëzna
4. województwo lubuskie, siedziba wojewody: Gorzów Wielkopolski, siedziba sejmiku województwa: Zielona Góra – lubùsczé wòjewództwò, sedzba wòjewòdë: Gòrzów Wiôlgòpòlsczi, sedzba sejmikù: Zelonô Góra
5. województwo łódzkie, miasto wojewódzkie: Łódź – łódzczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard: Łódz
6. województwo małopolskie, miasto wojewódzkie: Kraków, Małopolska – małopòlsczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard: Kraków, Małopòlskô
7. województwo mazowieckie, miasto wojewódzkie / stolica: Warszawa, Mazowsze – mazowiecczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard / stolëca: Warszawa, Mazowszé

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

8. województwo opolskie, miasto wojewódzkie: Opole, Opolszczyzna – òpòlscé wòjewództwò, wòjewódzczi gard Òpòlé, Òpòlszczëzna
9. województwo podkarpackie, miasto wojewódzkie: Rzeszów, Rzeszowszczyzna, Podkarpacie – pòdkarpaccczé wòjewództwò, gard Rzeszów, Rzeszowszczëzna, Pòdkarpacé
10. województwo podlaskie, miasto wojewódzkie: Białystok, Podlasie – pòdlascé wòjewództwò, wòjewódzczi gard Biôłistok, Pòdlasé
11. województwo pomorskie, miasto wojewódzkie: Gdańsk, Pomorze, Kaszuby – pòmòrscé wòjewództwò, wòjewódzczi gard: Gduńsk, Pòmòrzé, Kaszëbë
12. województwo śląskie, miasto wojewódzkie: Katowice, Śląsk – szląscé wòjewództwò, wòjewódzczi gard: Katowice, Szląsk
13. województwo świętokrzyskie, miasto wojewódzkie: Kielce – swiãtokrziscé wòjewództwò, wòjewódzczi gard: Kelce
14. województwo warmińsko-mazurskie, miasto wojewódzkie: Olsztyn, Warmia i Mazury – warmińskò-mazurscé wòjewództwò, wòjewódzczi gard Òlsztin, Warmiô i Mazurë
15. województwo wielkopolskie, miasto wojewódzkie: Poznań, Wielkopolska – wiôlgòpòlscé wòjewództwò, wòjewódzczi gard: Pòznań, Wiôlgòpòlskô
16. województwo zachodniopomorskie, miasto wojewódzkie: Szczecin, Pomorze Zachodnie – zôpadnopòmòrscé wòjewództwò, wòjewódzczi gard: Szczecëno, Zôpadné Pòmòrzé

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/21

Z DNIA 19.05.2021 R.

W SPRAWIE STOSOWANIÔ ZJINACZËNË ZNANKÒWNIKÓW ÔRTU: DARKÓW BRAT, DRZÉŻDŻONOWÔ ANA

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpné stosowanié zjinaczënë znankòwników ôrtu: Darków brat, Drzéżdżonowô Ana w kaszëbsczim jãzëkù:

W kaszëbsczi mòwie dosc tëli ùżiwóne są krótczé fòrmë dosebnëch znankòwników chłopsczégò ôrtu jak *Gùczów* Mack, *Staszków* Jan (tacewné miona kaszëbsczich pisarzów Aleksandra Labudë i Jana Piepczi). Znankòwniczi są tuwò ùrobioné sufiksã *-ów* (w pòlszczëznie i nowi kaszëbiznie w môlu tegò *-ów* je *-o(ò)wy / -o(ò)wi*) od mión: Gùst (August / Augustyn, Stach / Staszk), òbaczë téż *Darków* drëch w *Kaszëbsczim elemeńtarzu.* Mòżlëwé je téż ùrôbianié taczich znankòwników òd przezwësków, np. Labùdów – od Labùda (Labùdów knôp), Starków – od Stark (Starków syn) abò òd jinëch jistników, pòr. *sënów* òd *syn*, *òjców* od *òjc* (przëmiarë ze Słowarza Ramùłta).

Nadczidniãté tuwò znankòwniczi mùszi jinaczëc, bò kaszëbskô, jak wszëtczé słowiańsczé mòwë òkòma bùłgarsczi, to je zjinakòwô mòwa, stądka np. *Czëtôł jem tekstë Gùczowégò Macka; Ò Staszkòwim Janie wiele jem czuł; Z Labùdowim knôpã mój brat jachôł do Kartuz; Nie widzôł jes jesz Starkòwégò bùdinkù? Mòja białka mùsza dzys òchãdożëc sënową jizbã; Ò òjcowim brace wiele móm czëté.* W Słowarzu Ramùłta kòle słowarzowëch chłopsczich fòrmów *òjców* i *sënów* są napisóné téż białgòwsczé i dzecné fòrmantë: *-owô*, *-owé*, stądka mómë np. *òjców brat*, *òjcowô sostra*, *òjcowé dzeckò*. Tak téż mùszi òbjasniac białgòwsczé i dzecné fòrmë na: *-owô*, *-owé* òd pòdónëch wëżi mionów *Gùst* i *Stach*, stądka pasowno: *Gùczowô* (np. *Léna, białka, mëmka*) i *Staszkòwô* (np. *Klara, sostra, córka*).

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Timczasã sufiks *-ów* (òn pòkazëje na chłopsczi ôrt, a w dzysdniowi kaszëbiznie i polaszëznie pasëje tuwò -owi / -owy) niechtërny rozmieją jakno kùnôszk rodzôcza wielny lëczbë wszëtczich ôrtów. Pò prôwdze sufiks i kùnôszk wëzdrzą tuwò równo, mòżna nawetka rozmiec fòrmã *Labùdów knôp* abò *Starków syn* jakno *knôp*, pòchòdzy z familie *Labùdów*, le *Starków syn* to doch *syn* jednégò człowieka z familie *Starków*, a nié wielnëch *Starków*, a *Gùczów Mack* tak samò je sënã jednégò Gùsta (zdrobniale *Gùcza*) itp. Stądka dzywnô fòrma: *Sztruków Éwa* (zdrzë: A. Jablońsczi, *Sztruków Éwa – pòetka z rëbacczi rodzënë*, *Stegna* 1/2021, s. 10). Wedle tegò, co jem napisôł, titel tekstu bë miôł bëc: *Sztrukòwô Éwa – pòetka z rëbacczi rodzënë*. Rozmieje sã, że jistniczi ze znankòwnikama jinaczą sã przez przëpôdczi, stądka przëmiérno: *Òpòwiôdóm ò Sztrukòwi Éwie* itp.

ÙCHWÔLËNK NR 6/RJK/21
Z DNIA 15-16.10.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ PÒCZESTNY FÒRMË

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô pòstãpną zjinaczënã pòczestny fòrmë zamionów w kaszëbsczim jãzëkù

Szkólny kaszëbsczégò jãzëka òglowò wiedzą, że w zjinaczënie czasnika przë persónach i ôrtach mómë téż tak pòzwóną pòczestną fòrmã, np. (jô) wiém, (të) wiész, (òn / òna) wié, (më) wiémë, (wa) wiéta, (òni, òne) wiedzą, a téż **(wë) wiéce** w pòczestny fòrmie. Pòdobno to wëzdrzi w ùszłim czasu w tim ë w jinëch czasnikach.

Nié wszëscë równak wiedzą ò tim, że z pòczestną formą mómë téż do ùczinkù w zjinaczënie persónowëch i znankòwnikòwëch (dosebnëch) zamionów. W persónowëch zamionach mómë ***wë*** (pòczestnô fòrma) i wa (wielnô lëczba w nazéwaczu wielny lëczbë) i ***wë*** (w pasowny fòrmie), a w dosebnëch zamionach mómë waji / waj, waja, waje (w pasowny fòrmie). I tak wëzdrzi zjinaczëna tëch zamionów:

1. **persónowé zamiono**
   wielnô lëczba
   nazéwôcz: wa
   rodzôcz: waju
   dôwôcz: wama
   winowôcz: wa, waju
   nôrzãdzôcz: z wama
   môlnik: ò waju
   wòłôcz: wa

   pòczestnô forma
   nazéwôcz: wë

rodzôcz: was
dôwôcz: wóm, wami
winowôcz: was,
nôrzãdzôcz: z wami
môlnik: ò was
wòłôcz: wë

2. **dosebné zamiono**
   pòjedincznô lëczba
      chłopsczi ôrt
      nazéwôcz: waji / waj (syn)
      rodzôcz: wajégò (sëna)
      dôwôcz: wajémù (sënowi)
      winowôcz: waji / waj (stółk), wajégò (sëna)
      nôrzãdzôcz: z wajim (sënã)
      môlnik: ò wajim (sënie)
      wòłôcz: waji / waj (sënie)

      białgłowsczi ôrt
      nazéwôcz: waja / wajô (córka)
      rodzôcz: waji (córczi)
      dôwôcz: waji (córce)
      winowôcz: wajã (córkã)
      nôrzãdzôcz: z wają (córką)
      môlnik: ò waji (córce)
      wòłôcz: waja / wajô (córkò)

      dzecny ôrt
      nazéwôcz: waje (dzeckò)
      rodzôcz: wajégò (dzecka)
      dôwôcz: wajémù (dzeckù)
      winowôcz: waje (dzeckò)
      nôrzãdzôcz: z wajim (dzeckã)
      môlnik: ò wajim (dzeckù)
      wòłôcz: waje (dzeckò)

   wielnô lëczba
      chłopskòpersónowi ôrt
      nazéwôcz: waji (sënowie)

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

rodzôcz: wajich (sënów)
dôwôcz: wajim (sënóm)
winowôcz: wajich (sënów)
nôrzãdzôcz: z wajima (sënama)
môlnik: ò wajich (sënach)
wòłôcz: waji (sënowie)

niechłopskòpersónowi ôrt
nazéwôcz: waje (białczi, dzecë)
rodzôcz: wajich (białków, dzecy)
dôwôcz: wajim (białkóm, dzecóm)
winowôcz: waje (białków, dzecy)
nôrzãdzôcz: z wajima (białkama, dzecama)
môlnik: ò wajich (białkch, dzecach)
wòłôcz: waje (białczi, dzecë)

3. **pòczestnô forma**
   pòjedincznô lëczba
   chłopsczi ôrt
   nazéwôcz: wasz (syn)
   rodzôcz: waszégò (sëna)
   dôwôcz: waszémù (sënowi)
   winowôcz: waszégò (sëna), wasz (stółk)
   nôrzãdzôcz: z waszim (sënã)
   môlnik: ò waszim (sënie)
   wòłôcz: wasz (sënie)

białgłowsczi ôrt
nazéwôcz: wasza (córka)
rodzôcz: waszi (córczi)
dôwôcz: waszi (córce)
winowôcz: waszã (córkã)
nôrzãdzôcz: z waszą (córką)
môlnik: ò waszi (córce)
wòłôcz: wasza (córkò)

dzecny ôrt
nazéwôcz: wasze (dzeckò)

rodzôcz: waszégò (dzecka)
dôwôcz: waszémù (dzeckù)
winowôcz: wasze (dzeckò)
nôrzãdzôcz: z waszim (dzeckã)
môlnik: ò waszim (dzeckù)
wòłôcz: wasze (dzeckò)

wielnô lëczba
chłopskòpersónowi ôrt
nazéwôcz: waszi (sënowie)
rodzôcz: waszich (sënach)
dôwôcz: waszim (sënóm)
winowôcz: waszich (sënów)
nôrzãdzôcz: z waszima (sënama)
môlnik: ò waszich (sënach)
wòłôcz: waszi (sënowie)

niechłopskòpersónowi ôrt
nazéwôcz: wasze (córczi, dzecë)
rodzôcz: waszich (córków / córk, dzecy)
dôwôcz: waszim (córkóm, dzecóm)
winowôcz: wasze (córczi, dzecë)
nôrzãdzôcz: z waszima (córkama, dzecama)
môlnik: ò waszich (córkach, dzecach)
wòłôcz: wasze (córczi, dzecë)

Przë tim mùszi nadczidnąc, że mòżlëwô je forma *waju* we wielny lëczbie (w całi zjinaczënie takô sama, òna wiedno bãdze w rodzôczu, czë jistnik bãdze sã jinacził, czë nié, np. *to je waju syn, ta są waju dzecë, òpòwiôdóm ò waju dzecach, naju mòwa wiôldżi skôrb* itd.).

ÙCHWÔLËNK NR 7/RJK/21
Z DNIA 15-16.10.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SAMÒZWÃKÒWËCH ÒBÒCZNOSCÓW W TEMACE CZASNIKA

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje stosowanié òbòcznosców w temace czasnika w kaszëbsczim jãzëkù wedle pòstãpnégò mòdła:

Przë zjinaczënie niechtërnëch czasników pierszi **(-ã, -esz)**, drëdżi **(-ã, -isz / -ysz)** i trzecy **(-óm, -ôsz)** kòniugacji wôrt je pamiãtac ò tim, że w temace je wëmiana samòzwãków w **nieòznacznikù** i **rozkazownikù** procëmno do **persónowëch fòrmów w ternym (przińdnym prostim) i ùszłim czasu**. A wëzdrzi to tak, że jeżlë w **nieòznacznikù** i **rozkazownikù** mómë **a, e, ë, ã,** to w **persónowëch fòrmach w ternym (przińdnym prostim) i ùszłim czasu** je wëmiana tëch samòzwãkow pasowno na **ô, é, i/y, u** téż **ą**, np.:

- g**a**dac, g**a**dôj – le g**ô**dóm, g**ô**dôsz, g**ô**dôł, g**ô**dała itd.;
- pòk**a**zac, pòk**a**żë – le pòk**ô**żã, pòk**ô**żesz, pòk**ô**zôł, pòk**ô**zała / pòk**ô**za itp.;
- spi**e**wac, spi**e**wôj – le spi**é**wóm, spi**é**wôsz, spi**é**wôł, spi**é**wała / spi**é**wa itp.;
- wëbi**e**rac, wëbi**e**rôj – le wëbi**é**róm, wëbi**é**rôsz, wëbi**é**rôł, wëbi**é**rała / wëbi**é**ra itp.;
- zaz**e**rac, zaz**e**rôj – le zaz**é**róm, zaz**é**rôsz, zaz**é**rôł, zaz**é**rała / zaz**é**ra itp.;
- p**ë**tac, p**ë**tôj – le p**i**tóm, p**i**tôsz, p**i**tôł, p**i**tała / p**i**ta itp.;
- chw**a**lëc, chw**a**lë – le chw**ô**lã, chw**ô**lisz, chw**ô**lił, chw**ô**lëła / chw**ô**la itp.;
- sz**ë**kac, sz**ë**kôj – le sz**u**kóm, sz**u**kôsz, sz**u**kôł sz**u**kała / sz**u**ka itp.;
- b**ë**wac, b**ë**wôj – le b**i**wóm, b**i**wôsz, b**i**wôł, b**i**wała / b**i**wa itp.;
- trz**ë**mac, trz**ë**môj / trz**ë**m – le trz**i**móm, trz**i**môsz, trz**i**môł, trz**i**mała / trz**i**ma itp.;
- r**ã**bic, r**ã**bi – le r**ą**bią, r**ą**bisz, r**ą**bił, r**ą**biła / r**ą**bia itp.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Jeżlë przë tim dôwómë w rozkazownikù fòrmã bez kùnôszka **ë** / **i**, to téż wôrt je pamiãtac ò wëmianie **a** na **ô**, np.

pòk**a**żë – le pòk**ô**ż; chw**a**lë – le chw**ô**l; r**ã**bi – le r**ą**b.

Ò tëch wëmianach je napisóné w słowarzu Ramùłta i w normatiwnym słowarzu Gòłąbka.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

ÙCHWÔLËNK NR 8/RJK/21
Z DNIA 18.11.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ ZJINACZËNË JISTNIKA DZECNÉGÒ ÔRTU

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô stosowanié zjinaczënë jistnika dzecnégò ôrtu wedle pòstãpnëch mòdłów:

W kaszëbsczi òdmianie jistniczi dzecnégò ôrtu nôleżą do III deklinacji. Colemało przëjimają kùnôszk -e, -o, -é abò -ã. Dlôte mòże pòdzelëc òdmianã wedle trzech mòdłów:

a) Jistniczi zakùńczoné na -o (-ò), -e;
b) Jistniczi zakùńczoné na -é;
c) Jistniczi zakùńczoné na -ã.

Są téż jistniczi, co sã nie òdmieniwają, np. jestkù.

1. Jistniczi z kùnôszkama -o (-ò), -e.

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**	**Wielnô lëczba**
Nazéwôcz – chto? co?	mòrz-e kòlan-o słunk-ò	mòrz-a kòlan-a słunk-a
Rodzôcz – kògò? czegò?	mòrz-a kòlan-a słunk-a	mórz / mòrz-ów kòlón / kòlanów słunk / słunk-ów
Dôwôcz – kòmù? czemù?	mòrz-u kòlan -u słunk-ù	mòrz-óm kòlan-óm słunk-óm
Winowôcz – kògò? co?	mòrz-e kòlan -o słunk-ò	mòrz-a kòlan-a słunk-a

Nôrzãdzôcz – z kògùm? z czim?	mòrz-ã kòlan -ã słunk-ã	mòrz-ama kòlan-ama słunk-ama
Môlnik – ò kògùm? ò czim?	mòrz-u kòlani-e słunk-ù	mòrz-ach kòlan-ach słunk-ach
Wòłôcz – ò!	mòrz-e! kòlan -o! słunk-ò!	mòrz-a! kòlan-a! słunk-a!

Jistniczi dzecnégò ôrtu w pòj. i wielny lëczbie przëjimają w nazéwôczu, winowôczu i wòłôczu ten sóm kùnôszk, jaczi wëstãpiwô w nazéwôczu. Na ten ôrt òdmieniwają sã téż np. *pòl-e, miãsk-ò, òkn-o, mlék-ò*.

2. Jistniczi zakùńczoné na samòzwãk *-ò*: *òkò, ùchò*:
   a) jakno dzél cała

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	òk-ò	ùch-ò	òcz-ë	ùsz-ë
Rodzôcz	òk-a	ùch-a	òcz-ów	ùsz-ów
Dôwôcz	òk-ù	ùch-ù	òcz-óm	ùsz-óm
Winowôcz	òk-ò	ùch-ò	òcz-ë	ùsz-ë
Nôrzãdzôcz	òk-ã	ùch-ã	òcz-ama	ùsz-ama
Môlnik	òk-ù	ùch-ù	òcz-ach	ùsz-ach
Wòłôcz	òk-ò!	ùch-ò!	òcz-ë!	ùsz-ë!

Òdmiana pozwów cała je zaòstałoscą podwójny lëczbë. W wielny lëczbie zachôdô w nich alternacjô: *òkò – òczë, ùchò – ùszë*.

b) jakno przedmiot

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**		**Wielnô lëczba**	
Nazéwôcz	òk-ò	ùch-ò	òk-a	ùch-a
Rodzôcz	òk-a	ùch-a	òk-ów	ùch-ów
Dôwôcz	òk-ù	ùch-ù	òk-óm	ùch-óm
Winowôcz	òk-ò	ùch-ò	òk-a	ùch-a
Nôrzãdzôcz	òk-ã	ùch-ã	òk-ama	ùch-ama
Môlnik	òk-ù	ùch-ù	òk-ach	ùch-ach
Wòłôcz	òk-ò!	ùch-ò!	òk-a!	ùch-a!

W drëdżim znaczenim np. òka sécë, ùcha zbóna nen jistnik ni mô alternacje: *òkò – òka*.

3. Jistniczi zakùńczoné na samòzwãk -é.
   Jistniczi z tegò mòdła mają dwa ôrtë òdmianë: krotszą i dłëgszą.
   a) Krotszi ôrt òdmianë:

Przëpôdk	Pòjedincznô lëczba		Wielnô lëczba	
Nazéwôcz	mëc-é	czëtani-é	mëc-a	czëtani-a
Rodzôcz	mëc-ô	czëtani-ô	mëc-ów	czëtani-ów
Dôwôcz	mëc-u	czëtani-u	mëc-óm	czëtani-óm
Winowôcz	mëc-é	czëtani-é	mëc-a	czëtani-a
Nôrzãdzôcz	mëc-ã	czëtani-ã	mëc-ama	czëtani-ama
Môlnik	mëc-u	czëtani-u	mëc-ach	czëtani-ach
Wòłôcz	mëc-é!	czëtani-é!	mëc-a!	czëtani-a!

Na ten ôrt òdmieniwają sã wszëtczé jistniczi òdczasnikòwé np. *kôzanié, granié, platowanié, żëcé, picé, skôkanié*, a téż pòòstałé jistniczi, np. *zbòżé, szczescé, nieszczescé*.

b) dłëgszi ôrt òdmianë:

Przëpôdk	Pòjedincznô lëczba		Wielnô lëczba	
Nazéwôcz	mëc-é	czëtani-é	mëc-a	czëtani-a
Rodzôcz	mëc-égò	czëtani-égò	mëc-ów	czëtani-ów
Dôwôcz	mëc-émù	czëtani-émù	mëc-óm	czëtani-óm
Winowôcz	mëc-é	czëtani-é	mëc-a	czëtani-a
Nôrzãdzôcz	mëc-ym	czëtan-im	mëc-ama	czëtani-ama
Môlnik	mëc-ym	czëtan-im	mëc-ach	czëtani-ach
Wòłôcz	mëc-é!	czëtani-é!	mëc-a!	czëtani-a!

4. Jistniczi zakùńczoné na *-ã* mają w zanôleżnëch przëpôdkach rozszérzwienia tematu: *-ãc- / -ëc- (-ec-)* abò *-en-*.
   a) Jistniczi z rozszerzenim *-ãc- / -ëc-*:

Przëpôdk	Pòjedincznô lëczba	Wielnô lëczba
Nazéwôcz	kôcz-ã	kôczãt-a
Rodzôcz	kôczãc-a, kôczëc-a	kôczãt-ów / kôczãt

Dôwôcz	kôczãc-u, kôczëc-u	kôczãt-óm
Winowôcz	kôcz-ã	kôczãt-a
Nôrzãdzôcz	kôczãc-ã, kôczëc-ã	kôczãt-ama
Môlnik	kôczãc-u, kôczëc-u	kôczãt-ach
Wòłôcz	kôcz-ã!	kôczãt-a!

Na ten ôrt òdmieniwają sã téż np. *cel-ã, zgrzébi-ã*. Je to regùlarnô fòrma i òznacziwô młodé jistotë. Pò mitczich nie je *-ëc-,* leno *-ec-*, np. *zgrzébieca*.

b) Jistniczi z rozszérzwienim *-en-*:

Przëpôdk	**Pòjedincznô lëczba**	**Wielnô lëczba**
Nazéwôcz	semi-ã	semion-a
Rodzôcz	semieni-a	semión-ø, semion-ów
Dôwôcz	semieni-u	semion-óm
Winowôcz	semi-ã	semion-a
Nôrzãdzôcz	semieni-ã	semion-ama
Môlnik	semieni-u	semion-ach
Wòłôcz	semi-ã!	semion-a!

Na ten ôrt òdmieniwają sã téż np. *remi-ã, pismiã*.

Pòdrechòwanié:

Jistniczi zakùńczoné na *-é* mają krotszé i dłëgszé mòdło òdmianë: jistnikòwé i znankòwnikòwé, np. rodzôcz. pòj. l. zéńdzeniô / zéńdzeniégò.

Jistniczi zakùńczoné na *-ã* przëjimają w òdmianie rozszérzwienie tematu: *-ãc- / -ëc- (-ec-)* abò *-en-*. Pò mitczich spółzwãkach ni ma rozszerzwieniô *-ëc-* leno *-ec-*, np. *zgrzébieca.*

STANOWISKÒ NR 1/RJK/2021
Z DNIA 18.11.2021 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ NAZWÓW PÒMIESZCZENIÓW W CENTRUM KÙLTURË I BIBLIOTECZI W BRUSACH W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô pòstãpné nazwë dlô pòmieszczeniów w Centrum Kùlturë i Biblioteczi w Brusach w kaszëbsczim jãzëkù

PARTER	PARTER
Przeddómk	Wiatrołap
Mùzycznô zala – spiéw, gitarë	Sala muzyczna – wokal, gitary
Mùzycznô zala – pianino	Sala muzyczna – pianino
Mùzycznô zala – dãtô òrkestra	Sala muzyczna – orkiestra dęta
Wichódk dlô niefùlsprawnëch	WC dla niepełnosprawnych
Mùzycznô zala – keyboard	Sala muzyczna – keyboard
Mùzycznô zala – pianino	Sala muzyczna – pianino
Ruchniô (ruchnica) kòl binë	Garderoba przy scenie
Smiecëszcze	Śmietnik
Trapë	Schody
Szaruzniô	Pomieszczenie gospodarcze
Kòridor	Korytarz
Białczi wichódk	WC damski
Chłopsczi wichódk	WC męski
Zabinowô zala	Kulisy

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Bar(k)	Bar
Zdrzadniô	Sala widowiskowa
Bina	Scena
Zala do tańcowaniégò	Sala ćwiczeń tanecznych
Wichódk dlô niefùlsprawnëch	WC dla niepełnosprawnych
Winda	Winda
Ruchnica / ruchniô	Szatnia
Dóm	Hol
SKLEP	**PIWNICA**
Naprëscz	Prysznice
Dostôwióné kùchniô / kùchniowi aneks	Aneks kuchenny
Kinowô zala	Sala kinowa
Pùnkt / wãzeł cepła	Węzeł cieplny
Skłôd	Magazyn
Archiwùm	Archiwum
Technicznô zala / technicznô jizba	Pomieszczenie techniczne
PIERSZI SZOS	**PIĘTRO**
Ksążnica i czëtnica	Biblioteka i czytelnia
Malarskô warkòwniô	Pracownia plastyczna
Serwerë	Serwerownia
Sekretariat / kancelariô	Sekretariat
Direktór	Dyrektor
Ksãgòwòsc	Księgowość
Swietlëca / Robòczô jizba / Jizba zéńdzeniów	Świetlica
Bibliotekôrz	Gabinet bibliotekarza

STANOWISKÒ NR 2/RJK/2021
Z DNIA 18.11.2021 R.
W SPRAWIE SŁOWÒTWÓRSTWA I STOSOWANIÔ FEMINATIWNËCH FÒRMÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka przedstôwiô pòstãpné stanowiskò w sprawie słowòtwórstwa i stosowaniô feminatiwnëch fòrmów w kaszëbsczim jãzëkù

Białgłowsczé pòzwë są ùrôbióné òd persónowëch abò òznôczającëch jiné żëwé jistnotë jistników chłopsczégò ôrtu. W kaszëbiznie jistniczi jakno białgłowsczé fòrmë twòrzoné są m. jin. òd jinëch jistników za pòmòcą nôslédnëch sufiksów:

-ka – w kaszëbiznie to baro produktiwny sufiks, dodôwóny tak do domôcëch kaszëbsczich słowów, np. *fafrotka / fëflotka* ‘gaduła’, *sąsôdka*, *stolëmka,* pòkazëjącëch sã w lëteracczi kaszëzbiznie neòlogizmów, np.: *prédniczka* (słowò deriwòwóné òd fòrmë *prédnik* z alternacją *k : cz*), jak téż pòżiczków z pòlsczégò jãzëka, np.: *dieteticzka*, *òrganizatorka*, *redaktorka* abò do internacjonalizmów, co przeszłë do kaszëbsczégò jãzëka z pòlsczégò jãzëka, np.: *aùtorka*, *administratorka*, *kòòrdinatorka*;

-ini / -ëni – sufiks ten w kaszëbiznie pòkazëje sã baro rzôdkò, np.: *gòspòdëni*, *mistrzëni*;

-a – kùnôszk nen pòkazëje sã w białgłowsczich mionach ùsadzonëch òd chłopsczich mionów np.: *Gùstawa*, *Mieczësława;*

-ô – kùnôszk, chtëren je widzec w przëtrôfkù twòrzeniô białgłowsczich pòzwów òd jistników chłopsczégò ôrtu wedle znankòwnikòwégò paradigmatu zjinaczënë, np.: *krewnô*, *szkólnô*, *chrzestnô*;

-ica / **-ëca** – robi sã przede wszësczim pòzwë samiców zwierzãtów, np.: *kòzlëca*, *lësëca*, *wilczëca*, ale téż jiné białgłowsczé fòrmë, np.: *diôblëca* ‘sekutnica, złośnica, kobieta zła, jędza, czarownica, diablica’, *smòczëca*;

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

-iniô / **-ëniô** – nen sufiks rzôdkò sã pòkazëje, np. w słowach *bòdżiniô*, *zamówczëniô* ‘znachorka lecząca zamawianiem’*;*

W kaszëbiznie je baro wiele białgłowsczich fòrmów, co są colemało pòzwama białków chłopów, chtërny robią w swòjim warkù, abò białków, co mają taczi wark. Mòżlëwé, że pierszi znaczënk nëch słów béł nôprzód, a z czasã rozeszedł sã semanticzno.

Fòrmacje z *-ka* mòże nalezc w wiele dokùmentach, i chòcô dzysô je widzec, że copają sã z pòlsczégò jãzëka, to w kaszëbiznie, jistno jak np. w czesczim jãzëkù, mają sã baro dobrze i ni mają znanków prosti gôdczi.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje wëzwëskiwanié pòstãpnëch fòrmów:

szôłtës	‘sołtys’
szôłtës-ka	‘żona sołtysa, kobieta sprawująca funkcję sołtysa’
doktór	‘lekarz, medyk’, fig. ‘znachor’.
doktór-ka	‘żona lekarza, lekarka, znachorka’
direktór	‘dyrektor’
direktór-ka	‘dyrektorka’
minister	‘pani minister, pan minister’
minister-ka	‘pani minister’
marszôłk sejmù || *sejmòwi marszôłk*	‘pani marszałek sejmu, pan marszałek sejmu’
marszôłczënô f, *białka marszôłka*, *marszôłkòwô białka*	‘żona marszałka’
profesór	‘profesor’
profesór-ka	‘pani profesor’
rektór	‘rektor’ (tak białka jak i chłop)
rektór-ka	‘pani rektor’
starosta	‘starosta powiatu’ (tak białka jak i chłop)
starost-ka	‘kobieta, która jest starostą powiatu’
wòjewòda	‘wojewoda’ (tak białka jak i chłop)
wòjewòd-ka	‘kobieta wojewoda’

W kaszëbsczim jãzëkù nie ùżiwô sã fòrmów np.: *pani prezydent*, *pani wójt*, *pani sołtys*, *pani prezydent* etc. Jeżlë sã pòjôwiają, to przez cësk pòlsczégò jãzëka na kaszëbiznã.

Miast nëch pòkôzëją sã taczé:

pani prezydent – *prezydentka*
pani sołtys – *szôłtëska*
pani wójt – *wójt* || *wójtka*
pani dyrektor – *direktórka*
pani doktor – *doktórka*
pani profesor – *profesórka*

W karnie feminatiwów mòże zmerkac felënk dëbelt fòrmów. W ti grëpie feminatiwnëch fòrmacjów fòrmacje na -*ka* są dzysô – òstróżno gôdającë – nacéchòwóné prostim jãzëkã, równak fòrmacje bez -*ka* nacéchòwóné òficjalnoscą. Takô sytuacjô mô plac w pòlaszëznie, dejade w kaszëbiznie nie są to fòrmë prosti gôdczi, a jich ùżiwanié nie ùjimô fùnkcjóm pełnionym przez białczi.

Sufiks -*ka* dodôwóny je nié leno do jistników chłopsczégò ôrtu, ale téż do nôzwësków. Fòrma jistnika òstôwô w chłopsczim ôrce, równak sufiks -*ka* dodóny do pòdstawë nôzwëska, wskazëje płec człowieka, co robi na wëbrónym stanowiszczu.

Wójtã Sëleczëna je Grëcza (chłop, co mô nôzwëskò Grëcza).
Wójtã Sëleczëna je Grëcz-ka (białka, co mô nôzwëskò Grëcza).
Wójtã Serakòjc je Kòbiela.
Wójtã Serakòjc je Kòbiel-ka.

Zdrzódło:

Bògùsłôw Kreja, *Polskie formacje feminatywne. System i uzus* [w:] Tenże, *Studia i szkice słowotwórcze,* Wëd. ÙG, Gdużńsk 2002, s. 28–29.
Hana Makùrôt, *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka*, Wyd. ZKP, Gdańsk 2016, s. 108–109.

UCHWAŁY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

RJK

UCHWAŁA NR 1/RJK/21
Z DNIA 18.02-18.11.2021 r.
W SPRAWIE STOSOWANIA ODMIANY RZECZOWNIKA RODZAJU MĘSKIEGO

Rada Języka Kaszubskiego ustala stosowanie odmiany rzeczowników rodzaju męskiego, zgodnie z przedstawionym wzorcem.

W kaszubskiej odmianie rzeczowniki rodzaju męskiego należą do I deklinacji. Odmieniają się według kilku wzorów. Podstawą jest temat rzeczownika, a w obrębie tematu podział na dwie kategorie:

a) żywotność i nieżywotność,
b) osobowość i nieosobowość.

Można wskazać dwa główne wzory odmiany:

a) Rzeczowniki zakończone na spółgłoskę,
b) Rzeczowniki zakończone na samogłoskę.

Oddzielną kategorię stanowią rzeczowniki o przymiotnikowej odmianie.

1. Rzeczowniki zakończone na spółgłoskę nazywające osoby (rzeczowniki osobowe).

Przypadek	**Liczba pojedyncza**	**Liczba mnoga**	
Mianownik – kto? co?	Bóg Òjc	bòg-òwie	òjc-owie
Dopełniacz – kogo? czego?	Bòg-a Òjc-a	bòg-ów	òjc-ów
Celownik – komu? czemu?	Bòg-ù Òjc-u	bòg-óm	òjc-óm
Biernik – kogo? co?	Bòg-a Òjc-a	bòg-ów	òjc-ów
Narzędnik – z kim? z czym?	Bòg-ã Òjc-ã	bòg-ama	òjc-ama
Miejscownik – o kim? o czym?	Bòg-ù Òjc-u	bòg-ach	òjc-ach
Wołacz – o!	Bòż-e Òjcz-e!	bòg-òwie!	òjc-owie!

Rzeczowniki osobowe w liczbie pojedynczej mają dopełniacz równy biernikowi, w liczbie mnogiej oba te przypadki mają tę samą końcówkę.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**	**Liczba pojedyncza**
Mianownik	Jezës Christus	Dëch Swiãt-i
Dopełniacz	Jezës-a Christus-a	Dëch-a Swiãt-égò
Celownik	Jezës-owi Christus-owi	Dëch-òwi Swiãt-émù
Biernik	Jezës-a Christus-a	Dëch-a Swiãt-égò
Narzędnik	Jezës-ã Christus-ã	Dëch-ã Swiãt-im
Miejscownik	Jezës-u Christus-u	Dëch-ù Swiãt-im
Wołacz	Jezës-u Christus-u! / Jez-ë Christ-e!	Dëch-ù Swiãt-i!

Rzeczowniki nazywające Osoby Boskie odmieniają się tylko w liczbie pojedynczej. Rzeczownik pospolity *dëch* posiada liczbę mnogą: *dëch-ë / dëch-òwie*.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**			**Liczba mnoga**		
Mianownik	syn	tatk	stark	sën-owie	tatk-òwie	stark-òwie
Dopełniacz	sën-a	tatk-a	stark-a	sën-ów	tatk-ów	stark-ów
Celownik	sën-owi	tatk-òwi	stark-òwi	sën-óm	tatk-óm	stark-óm
Biernik	sën-a	tatk-a	stark-a	sën-ów	tatk-ów	stark-ów
Narzędnik	sën-ã	tatk-ã	stark-ã	sën-ama	tatk-ama	stark-ama
Miejscownik	sëni-e / sën-u	tatk-ù	stark-ù	sën-ach	tatk-ach	stark-ach
Wołacz	sëni-e! / sën-u!	tatk-ù!	stark-ù!	sën-owie!	tatk-òwie!	stark-òwie!

Rzeczownik *syn* może mieć dwie końcówki w miejscowniku i wołaczu, choć bardziej odpowiedna jest tutaj *-u*.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	direktór	aktór	direktor-owie / -(rz)ë	aktor-owie / -(rz)ë
Dopełniacz	direktor-a	aktor-a	direktor-ów	aktor-ów
Celownik	direktor-owi	aktor-owi	direktor-óm	aktor-óm
Biernik	direktor-a	aktor-a	direktor-ów	aktor-ów
Narzędnik	direktor-ã	aktor-ã	direktor-ama	aktor-ama
Miejscownik	direktorz-e	aktorz-e	direktor-ach	aktor-ach
Wołacz	direktorz-e!	aktorz-e!	direktor-owie / -(rz)ë!	aktor-owie / -(rz)ë!

Występują tu słowa zakończone na *-ór*, np. *doktór*. W miejscowniku l. poj. zachodzi alternacja ostatniej spółgłoski tematu, dlatego występuje w tym miejscu końcówka *-e*. Podobnie odmieniamy: *gbùr*.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	piekôrz	mùlôrz	piekarz-e	mùlarz-e
Dopełniacz	piekarz-a	mùlarz-a	piekarz-ów / -i	mùlarz-ów / -i
Celownik	piekarz-owi	mùlarz-owi	piekarz-óm	mùlarz-óm
Biernik	piekarz-a	mùlarz-a	piekarz-ów / -i	mùlarz-ów / -i
Narzędnik	piekarz-ã	mùlarz-ã	piekarz-ama	mùlarz-ama
Miejscownik	piekarz-u	mùlarz-u	piekarz-ach	mùlarz-ach
Wołacz	piekarz-u!	mùlarz-u!	piekarz-e!	mùlarz-e!

Jeżeli w miejscowniku l. poj. przed spółgłoską dźwięczną na końcu wyrazu występuje *-ô-*, wówczas w przypadkach zależnych przechodzi ono w *-a*: *piekôrz – piekarza*.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	krôwc	kùpc	krôwc-ë	kùpc-ë
Dopełniacz	krôwc-a	kùpc-a	krôwc-ów	kùpc-ów
Celownik	krôwc-owi	kùpc-owi	krôwc-óm	kùpc-óm
Biernik	krôwc-a	kùpc-a	krôwc-ów	kùpc-ów
Narzędnik	krôwc-ã	kùpc-ã	krôwc-ama	kùpc-ama
Miejscownik	krôwc-u	kùpc-u	krôwc-ach	kùpc-ach
Wołacz	krôwc-u!	kùpc-u!	krôwc-ë!	kùpc-ë!

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	ksądz	chłop	ksãdz-owie / ksãż-a	chłop-i
Dopełniacz	ksãdz-a	chłop-a	ksãdz-ów	chłop-ów
Celownik	ksãdz-u	chłop-ù	ksãdz-óm	chłop-óm
Biernik	ksãdz-a	chłop-a	ksãdz-ów	chłop-ów
Narzędnik	ksãdz-ã	chłop-ã	ksãdz-ama	chłop-ama
Miejscownik	ksãdz-u	chłopi-e	ksãdz-ach	chłop-ach
Wołacz	ksãż-e!	chłopi-e!	ksãdz-owie! / ksãż-a!	chłop-i!

Według wzoru *chłop* można odmienić: *knôp*. W liczbie mnogiej tego wyrazu występuje końcówka *-i*.

W miejscowniku l. poj. najczęściej występuje pòj. l. *-u / -ù*, ale po spółgłoskach miękkich, historycznie miękkich i zmiękczonych jest *-e* (*chłopie*); końcówka jest dobierana na podstawie kryterium fonetycznego.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**	**Liczba mnoga**
Mianownik	mieszczón	mieszczani-e / mieszczan-owie
Dopełniacz	mieszczan-a	mieszczón-ów
Celownik	mieszczan-owi	mieszczón-óm
Biernik	mieszczan-a	mieszczón-ów
Narzędnik	mieszczan-ã	mieszczón-ama
Miejscownik	mieszczani-e	mieszczón-ach
Wołacz	mieszczani-e!	mieszczón-i!

Według tego wzoru odmieniają się rzeczowniki typu: *gduńczón, pògón, rzimión* itp.

2. Rzeczowniki osobowe zakończone na samogłoskę.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	badér-a	bracyn-a	badér-owie	bracyn-owie
Dopełniacz	badér-ë	bracyn-ë	badér-ów	bracyn-ów
Celownik	badér-owi	bracyn-owi	badér-óm	bracyn-óm
Biernik	badér-ã	bracyn-ã	badér-ów	bracyn-ów
Narzędnik	badér-ą	bracyn-ą	badér-ama	bracyn-ama
Miejscownik	badérz-e	bracyni-e	badér-ach	bracyn-ach
Wołacz	badér-o!	bracyn-o!	badér-owie!	bracyn-owie!

Inne wyrazy według tego wzoru, np: *inżiniéra, maréna*.

Podane rzeczownik odmieniają się według żeńskiego wzoru odmiany. W liczbie mnogiej dopełniacz i biernik mają tę samą końcówkę, podobnie jak w innych rzeczownikach osobowych.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**	**Liczba mnoga**
Mianownik	wùj-a	wùj-owie
Dopełniacz	wùj-e	wùj-ów
Celownik	wùj-owi	wùj-óm
Biernik	wùj-ã	wùj-ów

Narzędnik	wùj-ą	wùj-ama
Miejscownik	wùj-e	wùj-ach
Wołacz	wùj-o!	wùj-owie!

Inną odmianę ma rzeczownik: *sãdza*.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	sãdz-a	zbójc-a	sãdz-owie	zbójc-owie / -ë
Dopełniacz	sãdz-ë	zbójc-ë	sãdz-ów	zbójc-ów
Celownik	sãdz-ë	zbójc-ë	sãdz-óm	zbójc-óm
Biernik	sãdz-ã	zbójc-ã	sãdz-ów	zbójc-ów
Narzędnik	sãdz-ą	zbójc-ą	sãdz-ama	zbójc-ama
Miejscownik	sãdz-ë	zbójc-ë	sãdz-ach	zbójc-ach
Wołacz	sãdz-o!	zbójc-o!	sãdz-owie	zbójc-owie! / -ë!

Zgodnie z zasadą odmiany biernik podanych wyżej rzeczowników w liczbie mnogiej jest taki sam jak dopełniacz. W przeciwieństwie do rzeczowników żywotnych mianownik l. poj. nie jest równy biernikowi, ponieważ ten rzeczownik przyjmuje żeński wzór odmiany. W celowniku nie ma tutaj końcówki *-owi,* ale *-ë*.

3. Rzeczowniki żywotne zakończone na spółgłoskę. W tej części znajdują się nazwy zwierząt.
    a) Rzeczowniki zakończone na spółgłoskę twardą.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**	**Liczba mnoga**
Mianownik – kto? co?	zajc / zajk	zajc-e
Dopełniacz – kogo? czego?	zajc-a	zajc-ów
Celownik – komu? czemu?	zajc-owi	zajc-óm
Biernik – kogo? co?	zajc-a	zajc-e
Narzędnik – z kim? z czym?	zajc-ã	zajc-ama
Miejscownik – o kim? o czym?	zajc-u	zajc-ach
Wołacz – o!	zajc-u!	zajc-e!

Rzeczowniki żywotne rodzaju męskiego w liczbie poj. przyjmują w bierniku i dopełniaczu tę samą końcówkę: *-a*. Miejscownik i wołacz przyjmują *-u (-ù),* po spółgłoskach: *t, n* występuje *-e* (np. *kòce, bòcónie*).

W liczbie mnogiej mianownik jest taki sam jak biernik i wołacz, przyjmuje końcówkę *-e*, ale w wyrazach zakończonych na *-k*, w których zachodzi alternacja, występuje *-i*, np. *skòwrónczi*, a w słowach zakończonych na spółgłoski: *t, n* pojawia się *-ë*, np. *kòtë, bòcónë*.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	dzëk	skòwrónk	dzëcz-i	skòwróncz-i
Dopełniacz	dzëk-a	skòwrónk-a	dzëk-ów	skòwrónk-ów
Celownik	dzëk-òwi	skòwrónk-òwi	dzëk-óm	skòwrónk-óm
Biernik	dzëk-a	skòwrónk-a	dzëcz-i	skòwróncz-i
Narzędnik	dzëk-ã	skòwrónk-ã	dzëk-ama	skòwrónk-ama
Miejscownik	dzëk-ù	skòwrónk-ù	dzëk-ach	skòwrónk-ach
Wołacz	dzëk-ù!	skòwrónk-ù!	dzëcz-i	skòwróncz-i!

W liczbie mnogiej mianownik, biernik i wołacz mają końcówkę *-i*, w temacie wyrazu zachodzi alternacja: *k : cz*.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	łosos	lës	łosos-e	lës-ë
Dopełniacz	łosos-a	lës-a	łosos-ów	lës-ów
Celownik	łosos-owi	lës-owi	łosos-óm	lës-óm
Biernik	łosos-a	lës-a	łosos-e	lës-ë
Narzędnik	łosos-ã	lës-ã	łosos-ama	lës-ama
Miejscownik	łosos-u	lës-u	łosos-ach	lës-ach
Wołacz	łosos-u!	lës-u!	łosos-e!	lës-ë!

Rzeczownik l*ës* w miejscowniku l. poj. ma końcówkę pòj. l. *-u*. W języku polskim w tym miejscu pojawia się *-e*. Różnice w końcówce mianownika, biernika i wołacza liczby mnogiej zależą od dawnej miękkości spółgłoski *-s*, na którą kończy się temat wyrazu; *łosos*, ale też *łos* miały miękką spółgłoskę *s*, dlatego występuje tutaj końcówka *-e*, zaś wyraz *lës* miał twarde *s,* jak w słowie *trus, mintus*.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	kòt	bòcón	kòt-ë	bòcón-ë
Dopełniacz	kòt-a	bòcón-a	kòt-ów	bòcón-ów
Celownik	kòt-u / -owi	bòcón-owi	kòt-óm	bòcón-óm

Biernik	kòt-a	bòcón-a	kòt-ë	bòcón-ë
Narzędnik	kòt-ã	bòcón-ã	kòt-ama	bòcón-ama
Miejscownik	kòc-e	bòcóni-e	kòt-ach	bòcón-ach
Wołacz	kòc-e!	bòcóni-e!	kòt-ë!	bòcón-ë!

Rzeczowniki z końcówką *-e* w miejscowniku l. poj. mają temat zakończony na *t, n, ł, r*. Inne przykłady: *dzëdzón, kùrón, zélint*. Tutaj należą też wyrazy *òrzéł*, ò*seł, kùr, òdżer*.

Rzeczownik k*òt* różni się w celowniku końcówką *-u*, chociaż w mowie potocznej słyszy się: *kòtowi*, tak jak odmieniają się inne tego typu rzeczowniki. Podobnie jest w przypadku rzeczownika *pies*; komu? *psu / psowi*. Te słowa przyjmują końcówkę *-u* typową dla rzeczowników osobowych: *bògù*, *chłopù*.

b) Rzeczowniki zakończone na spółgłoskę miękką.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	kóń	slëmiéń	kòni-e	slëmieni-e
Dopełniacz	kòni-a	slëmieni-a	kòn-i / -ów	slëmien-i / -ów
Celownik	kòni-owi	slëmieni-owi	kòni-óm	slëmieni-óm
Biernik	kòni-a	slëmieni-a	kòni-e	slëmieni-e
Narzędnik	kòni-ã	slëmieni-ã	kòni-ama	slëmieni-ama
Miejscownik	kòni-u	slëmieni-u	kòni-ach	slëmieni-ach
Wołacz	kòni-u!	slëmieni-u!	kòni-e!	slëmieni-e!

Rzeczowniki zakończone na spółgłoskę miękką przyjmują w dopełniaczu liczby mnogiej końcówkę *-i*, ale dopuszczalna jest też *-ów*.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**			**Liczba mnoga**		
Mianownik	tósz,	trulôcz	jéż	tósz-e	trulôcz-e	jeż-e
Dopełniacz	tósz-a	trulôcz-a	jeż-a	tósz-ów	trulôcz-ów	jeż-ów
Celownik	tósz-owi	trulôcz-owi	jeż-owi	tósz-óm	trulôcz-óm	jeż-óm
Biernik	tósz-a	trulôcz-a	jeż-a	tósz-e	trulôcz-e	jeż-e
Narzędnik	tósz-ã	trulôcz-ã	jeż-ã	tósz-ama	trulôcz-ama	jeż-ama
Miejscownik	tósz-u	trulôcz-u	jeż-u	tósz-ach	trulôcz-ach	jeż-ach
Wołacz	tósz-u!	trulôcz-u!	jeż-u!	tósz-e!	trulôcz-e!	jeż-e!

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	kôłp	karp	kôłpi-e / kôłp-ë	karpi-e / karp-ë
Dopełniacz	kôłp(i)-a	karp(i)-a	kôłp(i)-ów	karp-ów
Celownik	kôłp(i)-owi	karp(i)-owi	kôłp(i)-óm	karp-óm
Biernik	kôłp(i)-a	karp(i)-a	kôłpi-e / kôłp-ë	karpi-e / karp-ë
Narzędnik	kôłp(i)-ã	karp(i)-ã	kôłp(i)-ama	karp(i)-ama
Miejscownik	kôłp(i)-u	karp(i)-u	kôłp(i)-ach	karp(i)-ach
Wołacz	kôłp(i)-u!	karp(i)-u!	kôłpi-e! / kôłp-ë!	karpi-e! / karp-ë!

Rzeczownik zakończone na *-p* przyjmują w odmianie dwie formy, co zależy od twardości / miękkości wymawianej głoski *-p*.

W *Słowarzu* Gołąbka występuje forma liczby mnogiej: *karpë*, proponuje: *tegò karpa*, rzadz. *karpia*. Jeśli chodzi o wyraz *kôłp* liczba mnoga brzmi *kôłpie*, a w dopełniaczu jedynie: *tegò kôłpia*.

4. Rzeczowniki zakończone na spółgłoskę *-k*, *-g*.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik – kto? co?	stółk-ø	pług-ø	stółcz-i	płëdż-i
Dopełniacz – kogo? czego?	stółk-a	płëg-a	stółk-ów	płëg-ów
Celownik – komu? czemu?	stółk-òwi	płëg-òwi	stółk-óm	płëg-óm
Biernik – kogo? co?	stółk-ø	pług-ø	stółcz-i	płëdż-i
Narzędnik – z kim? z czym?	stółk-ã	płëg-ã	stółk-ama	płëg-ama
Miejscownik – o kim? o czym?	stółk-ù	płëg-ù	stółk-ach	płëg-ach
Wołacz – o!	stółk-ù!	płëg-ù!	stółcz-i!	płëdż-i!

Rzeczowniki żywotne rodzaju męskiego w l. poj. przyjmują w mianowniku i bierniku tę samą końcówkę: *-ø*. W ten sposób odmieniają też np. *bùdink, zymk, zómk, ùbrzég, sniég*.

W liczbie mnogiej mianownik, biernik i wołacz mają taką samą formę.

5. Rzeczowniki zakończone na spółgłoskę *-ch*.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	miech-ø	brzëch-ø	miech-ë	brzëch-ë
Dopełniacz	miech-a	brzëch-a	miech-ów	brzëch-ów

Celownik	miech-òwi	brzëch-òwi	miech-óm	brzëch-óm
Biernik	miech-ø	brzëch-ø	miech-ë	brzëch-ë
Narzędnik	miech-ã	brzëch-ã	miech-ama	brzëch-ama
Miejscownik	miech-ù	brzëch-ù	miech-ach	brzëch-ach
Wołacz	miech-ù!	brzëch-ù!	miech-ë!	brzëch-ë!

W ten sposób odmieniają się też np. *grzéch, kùch*.

6. Rzeczowniki zakończone na spółgłoskę miękką.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	dzéń-ø	parmiéń-ø	dni-e	parmieni-e
Dopełniacz	dni-a	parmieni-a	dni-ów / dn-i	parmini-ów / parmien-i
Celownik	dni-u / -owi	parmieni-u / -owi	dni-óm	parmieni-óm
Biernik	dzéń-ø	parmień-ø	dni-e	parmieni-e
Narzędnik	dni-ã	parmieni-ã	dni-ama	parmieni-ama
Miejscownik	dni-u	parmieni-u	dni-ach	parmieni-ach
Wołacz	dni-u!	parmieni-u!	dni-e!	parmieni-e!

7. Rzeczowniki zakończone na spółgłoskę *-cz, -dz*.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	miesądz-ø	kòłôcz-ø	miesądz-e	kòłôcz-e
Dopełniacz	miesądz -a	kòłôcz-a	miesądz-ów	kòłôcz-ów
Celownik	miesądz -owi	kòłôcz-owi	miesądz-óm	kòłôcz-óm
Biernik	miesądz -ø	kòłôcz-ø	miesądz-e	kòłôcz-e
Narzędnik	miesądz -ã	kòłôcz-ã	miesądz-ama	kòłôcz-ama
Miejscownik	miesądz-u	kòłôcz-u	miesądz-ach	kòłôcz-ach
Wołacz	miesądz -u!	kòłôcz-u!	miesądz-e!	kòłôcz-e!

W ten sposób odmieniają się też np. *mlécz, deszcz*.

8. Rzeczowniki zakończone na spółgłoskę *-l,* z ruchomym *-e-*.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	czitel-ø	titel-ø	czitl-e	titl-e

Dopełniacz	czitl-a	titl-a	czitl-ów	titl-ów
Celownik	czitl-owi	titl-owi	czitl-óm	titl-óm
Biernik	czitel-ø	titel-ø	czitl-e	titl-e
Narzędnik	czitl-ã	titl-ã	czitl-ama	titl-ama
Miejscownik	czitl-u	titl-u	czitl-ach	titl-ach
Wołacz	czitl-u!	titl-u!	czitl-e!	titl-e!

Inne wyrazy tego wzoru, np. *kùżel*.

9. Rzeczowniki zakończone na spółgłoskę *-s*.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**			**Liczba mnoga**		
Mianownik	szlips-ø	pòtrus-ø	las-ø	szlips-ë	pòtrus-ë	las-ë
Dopełniacz	szlips-a	pòtrus-a	las-a / -u	szlips-ów	pòtrus-ów	las-ów
Celownik	szlips-owi	pòtrus-owi	las-owi	szlips-óm	pòtrus-óm	las-óm
Biernik	szlips-ø	pòtrus-a	las-ø	szlips-ë	pòtrus-ë	las-ë
Narzędnik	szlips-ã	pòtrus-ã	las-ã	szlips-ama	pòtrus-ama	las-ama
Miejscownik	szlips-u	pòtrus-u	las-u / les-e	szlips-ach	pòtrus-ach	las-ach
Wołacz	szlips-u!	pòtrus-u!	las-u! / les-e!	szlips-ë!	pòtrus-ë!	las-ë!

Rzeczownik *las* ma dwie postacie dla miejscownika i wołacza: *w lasu, w lese*.

10. Rzeczowniki zakończone na spółgłoskę *-b*, w miejscowniku l. poj. mają *-e*.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	chléb-ø	pògrzéb-ø	chleb-ë	pògrzeb-ë
Dopełniacz	chleb-a	pògrzeb-a / -ù	chleb-ów	pògrzeb-ów
Celownik	chleb-òwi	pògrzeb-òwi	chleb-óm	pògrzeb-óm
Biernik	chléb-ø	pògrzéb-ø	chleb-ë	pògrzeb-ë
Narzędnik	chleb-ã	pògrzeb-ã	chleb-ama	pògrzeb-ama
Miejscownik	chlebi-e	pògrzebi-e	chleb-ach	pògrzeb-ach
Wołacz	chlebi-e!	pògrzebi-e!	chleb-ë	pògrzeb-ë

W miejscowniku występuje końcówka *-e*, w temacie wyrazu zachodzi zmiękczenie ostatniej spółgłoski.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

11. Rzeczowniki zakończone na spółgłoskę *-r, -t, -n*, w miejscowniku l. poj. mają *-e*.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**			**Liczba mnoga**		
Mianownik	dôr-ø	fùńt-ø	kasztan-ø	dar-ë	fùńt-ë	kasztan-ë
Dopełniacz	dar-u	fùńt-a	kasztan-a	dar-ów	fùńt-ów	kasztan-ów
Celownik	dar-owi	fùńt-owi	kasztan-owi	dar-óm	fùńt-óm	kasztan-óm
Biernik	dôr-ø	fùńt-ø	kasztan-ø	dar-ë	fùńt-ë	kasztan-ë
Narzędnik	dar-ã	fùńt-ã	kasztan-ã	dar-ama	fùńt-ama	kasztan-ama
Miejscownik	darz-e	fùńc-e	kasztani-e	dar-ach	fùńt-ach	kasztan-ach
Wołacz	darz-e!	fùńc-e!	kasztani-e!	dar-ë!	fùńt-ë!	kasztan-ë!

W miejscowniku występuje końcówka *-e*, w temacie wyrazu zachodzi wymiana *r : rz*, *t : c*, *n : ni*.

Inne przykłady (w tym z ruchomym *-e-*): *mòtór / mòtor-a, flidżer (fligra), wiater / wiatra / wiatru, platizer / platizra, sztorëm / sztormù, wid / wida / widu, sztrid / sztridu*.

12. Rzeczowniki zakończone na spółgłoskę *-p*, w miejscowniku l. poj. mają *-e*.

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	kùrp-ø	grôp-ø	kùrp-ë	grôp-ë
Dopełniacz	kùrp-a	grôp-a	kùrp-ów	grôp-ów
Celownik	kùrp-òwi	grôp-òwi	kùrp-óm	grôp-óm
Biernik	kùrp-ø	grôp-ø	kùrp-ë	grôp-ë
Narzędnik	kùrp-ã	grôp-ã	kùrp-ama	grôp-ama
Miejscownik	kùrpi-e	grôpi-e	kùrp-ach	grôp-ach
Wołacz	kùrpi-e!	grôpi-e!	kùrp-ë!	grôp-ë!

Inne przykłady: *króm / krómù (króma)*.

13. *Kam*, *rzem*, *płom*

Rzeczowniki tego typu mają trzy wzory odmiany:

kam, kama
kam, kamienia
kamiéń, kamienia

Przypadek	**Liczba pojedyncza**			**Liczba mnoga**	
Mianownik	kam-ø	kam-ø	kamiéń-ø	kam-ë	kamieni-e
Dopełniacz	kam-a	kamieni-a	kamieni-a	kam-ów	kamieni-ów
Celownik	kam-owi	kamieni-owi	kamieni-owi	kam-óm	kamieni-óm
Biernik	kam-ø	kam-ø	kamiéń-ø	kam-ë	kamieni-e
Narzędnik	kam-ã	kamieni-ã	kamień-ã	kam-ama	kamieni-ama
Miejscownik	kami-e	kamieni-u	kamieni-u	kam-ach	kamieni-ach
Wołacz	kami-e!	kamieni-u!	kamieni-u!	kam-ë!	kamieni-e!

W ten sposób odmieniają się też rzeczowniki: *płom (płomień), rzem (rzemień)*. Przyjmują one dłuższą i krótszą formę.

UCHWAŁA NR 2/RJK/21
Z DNIA 18.02.2021 r.
W SPRAWIE ZAPISU I STOSOWANIA NAZWY GOCHY W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego proponuje stosowanie następującego zapisu wyrazu *Gochy*, nazwy regionu w Polsce, który jest częścią Kaszub, oraz następującego zapisu wyrazów należących do tej samej rodziny:

Gôch ‘Kaszuba z Gochów, mieszkaniec Gochów’, np. tegò Gôcha, z tim Gôchã; ti Gôchòwie, tëch Gôchów.

Gôchë [nié: Gòchë] **-** nazwa topograficzna: ‘ubogie piaszczyste siedziby *Gôchów*’. Przysł.: *Na Gôchach wiedno jôchim je*, czyli ‘bieda’.

Gôchòwianie ‘mieszkańcy Gochów’

Gôszka ‘Kaszubka z Gochów, mieszkanka Gochów’ np. do ti Gôszczi, z tą Gôszką; dwie Gôszczi, tëch Gôszk || -ów, z Gôszkama.

gôch ‘człowiek wysokiego wzrostu, drągal, dryblas’. *To je taczi gôch, òn jaż pòd pòsowã sygô.*

gôchac *gôchô* rzôdkò, colemało **gôszec** ‘mówić gwarą *Gôchów. W Bòrëszkach gôszą, w Brusach nie gôchają.*

gôchë ‘nieużytki rolne’. *Na tëch gôchach nic nie rosce.*

gôchòwsczi albo **gôsczi** adj. od *Gôchë*. *Gôchòwskô* albo *gôskô mòwa*. *Gôchòwsczi człowiek. Pò gôchòwskù* albo *pò gôskù*.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

UCHWAŁA NR 3/RJK/21
Z DNIA 18.02.2021 r.
W SPRAWIE ZAPISU I STOSOWANIA NAZWY GOSK W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następujący zapis imienia boga, który pojawia się w ludowej mitologii kaszubskiej, odpowiednika rzymskiego boga wód Neptuna:

GÒSK [nie: Gôsk] ‘Gosk, bóg i władca mórz’

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

UCHWAŁA NR 4/RJK/21

Z DNIA 14.04.2021 r.

W SPRAWIE ZAPISU NAZW WOJEWÓDZTW I ICH SIEDZIB W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego ustala następujący zapis nazw województw, siedzib wojewodów i/lub sejmików oraz regionów z nimi powiązanych w języku kaszubskim:

1. województwo dolnośląskie, stolica / miasto wojewódzkie: Wrocław, Dolny Śląsk – dólnoszląsczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard / stolëca: Wrocłôw (do Wrocławia), Dólny Szląsk
2. województwo kujawsko-pomorskie, siedziba wojewody: Bydgoszcz, siedziba sejmiku województwa: Toruń, Kujawy – kùjawskò-pòmòrsczé wòjewództwò, sedzba wòjewòdë: Bëdgòszcz, sedzba sejmikù: Torń (do Tornia), Kùjawë
3. województwo lubelskie, miasto wojewódzkie: Lublin, Lubelszczyzna – lubelsczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard / stolëca: Lublin, Lubelszczëzna
4. województwo lubuskie, siedziba wojewody: Gorzów Wielkopolski, siedziba sejmiku województwa: Zielona Góra – lubùsczé wòjewództwò, sedzba wòjewòdë: Gòrzów Wiôlgòpòlsczi, sedzba sejmikù: Zelonô Góra
5. województwo łódzkie, miasto wojewódzkie: Łódź – łódzczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard: Łódz
6. województwo małopolskie, miasto wojewódzkie: Kraków, Małopolska – małopòlsczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard: Kraków, Małopòlskô
7. województwo mazowieckie, miasto wojewódzkie: Warszawa, Mazowsze – mazowiecczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard / stolëca: Warszawa, Mazowszé

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

8. województwo opolskie, miasto wojewódzkie: Opole, Opolszczyzna – òpòlsczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard Òpòlé, Òpòlszczëzna
9. województwo podkarpackie, miasto wojewódzkie: Rzeszów, Rzeszowszczyzna, Podkarpacie – pòdkarpacczé wòjewództwò, gard Rzeszów, Rzeszowszczëzna, Pòdkarpacé
10. województwo podlaskie, miasto wojewódzkie: Białystok, Podlasie – pòdlasczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard Biôłistok, Pòdlasé
11. województwo pomorskie, miasto wojewódzkie: Gdańsk, Pomorze, Kaszuby – pòmòrsczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard: Gdużsk, Pòmòrzé, Kaszëbë
12. województwo śląskie, miasto wojewódzkie: Katowice, Śląsk – szląsczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard: Katowice, Szląsk
13. województwo świętokrzyskie, miasto wojewódzkie: Kielce – swiãtokrzisczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard: Kelce
14. województwo warmińsko-mazurskie, miasto wojewódzkie: Olsztyn, Warmia i Mazury – warmińskò-mazursczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard Òlsztin, Warmiô i Mazurë
15. województwo wielkopolskie, miasto wojewódzkie: Poznań, Wielkopolska – wiôlgòpòlsczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard: Pòznań, Wiôlgòpòlskô
16. województwo zachodniopomorskie, miasto wojewódzkie: Szczecin, Pomorze Zachodnie – zôpadnopòmòrsczé wòjewództwò, wòjewódzczi gard: Szczecëno, Zôpadné Pòmòrzé

UCHWAŁA NR 5/RJK/21

Z DNIA 19.05.2021 r.

W SPRAWIE STOSOWANIA ODMIANY RZECZOWNIKÓW TYPU: DARKÓW BRAT, DRZÉŻDŻONÓW ANA

Rada Języka Kaszubskiego ustala następujące stosowanie odmiany rzeczowników rodzaju: Darków brat, Drzeżdżonów Ana

W języku kaszubskim dość żywe są formy krótkie przymiotników dzierżawczych rodzaju męskiego typu: *Guczów* Mack, *Staszków* Jan (pseudonimy kaszubskich pisarzy: Aleksandra Labudy i Jana Piepki). Przymiotniki utworzono tu za pomocą sufiksu *-ów* (w polszczyźnie i nowszej kaszubszczyźnie owemu *-ów* odpowiada -owy / -owi) od imion: Gùst (August / Augustyn, Stach / Staszk), porównaj również *Darków* drëch w *Kaszubskim elementarzu.* Możliwe jest także tworzenie takich przymiotników od nazwisk, np. Labudów – od Labuda (Labudów knôp), Starków – od Stark (Starków syn) lub od innych rzeczowników, por. *sënów* od *syn*, *òjców* od *òjc* (przykłady ze Słownika Ramułta).

Przytoczone tu przymiotniki należy odmieniać, bo język kaszubski, jak wszystkie języki słowiańskie poza bułgarskim, jest językiem fleksyjnym, a zatem np. *Czëtôł jem tekstë Gùczowégò Macka; Ò Staszkòwim Janie wiele jem czuł; Z Labùdowim knôpã mój brat jachôł do Kartuz; Nie widzôł jes jesz Starkòwégò bùdinkù? Mòja białka mùsza dzys òchãdożëc sënową jizbã; Ò òjcowim brace wiele móm czëté.* W Słowniku Ramułta obok słownikowych form męskich *òjców* oraz *sënów* podano również żeńskie i nijakie formy na: -*owô*, -*owé*, stąd mamy np. *òjców brat*, *òjcowô sostra*, *òjcowé dzeckò*. Tak też należy interpretować żeńskie i nijakie formy na: -*owô*, -*owé* od przytoczonych wyżej imion *Gùst* i *Stach*, zatem odpowiednio: *Gùczowô* (np. *Léna, białka, mëmka*) oraz *Staszkòwô* (np. *Klara, sostra, córka*).

Tymczasem sufiks *-ów* (sygnalizujący rodzaj męski, w dzisiejszej kaszubszczyźnie i polszczyźnie odpowiada mu -owi / -owy) niektórzy interpretują jako końcówkę dopełniacza liczby mnogiej wszystkich rodzajów. Rzeczywiście sufiks i końcówka brzmią tu identycznie, można nawet odczytywać formę *Labudów knôp* lub *Starków syn* jako *knôp*, pochodzący z rodziny *Labudów*, ale *Starków syn* to przecież *syn* jednego człowieka z rodziny *Starków*, a nie wielu *Starków*, a *Gùczów Mack* podobnie jest synem jednego Gùsta (zdrobniale *Gùcza*) itp. Stąd dziwi forma: *Sztruków Ewa* (patrz: A. Jabłoński, *Sztruków Èwa – poetka z rëbacczi rodzënë*, „Stegna" 1/2021, s. 10). Według reguł przedstawionych wyżej tytuł tekstu powinien brzmieć: *Sztrukòwô Éwa – poetka z rëbacczi rodzënë*. Oczywiście rzeczownik z przymiotnikiem odmieniają się przez przypadki, a więc przykładowo: *Òpòwiôdóm ò Sztrukòwi Éwie* itp.

UCHWAŁA NR 6/RJK/21
Z DNIA 19.05.2021 r.
W SPRAWIE STOSOWANIA FORMY GRZECZNOŚCIOWEJ

Rada Języka Kaszubskiego ustala następującą odmianę zaimków formy grzecznościowej w języku kaszubskim:

Nauczyciele języka kaszubskiego na ogół wiedzą, że w odmianie czasownika przy osobach i rodzajach mamy też tak zwaną liczbę mnogą godnościową, np. (jô) wiém, (të) wiész, (òn / òna) wié, (më) wiémë, (wa) wiéta, (òni, òne) wiedzą, a także **(wë) wiéce** w liczbie mnogiej godnościowej. Podobnie wygląda to w czasie w tym i w innych czasownikach.

Nie wszyscy jednak wiedzą o tym, że z liczbą mnogą godnościową mamy również do czynienia w odmianie zaimków osobowych i przymiotnikowych (dzierżawczych). W zaimkach osobowych mamy ***wë*** (liczba mnoga godnościowa) i wa (liczba mnoga w mianownik liczby mnogiej) i ***wë*** (w odpowiedniej formie), a w zaimkach dzierżawczych mamy waji / waj, waja, waje (w odpowiedniej formie). A tak wygląda odmiana tych zaimków:

1. **persónowé zamiono**
   wielnô lëczba
   nazëwôcz: wa
   rodzôcz: waju
   dôwôcz: wama
   winowôcz: wa, waju
   nôrzãdzôcz: z wama
   môlnik: ò waju
   wòłôcz: wa

   pòczestnô forma
   nazëwôcz: wë

rodzôcz: was
dôwôcz: wóm, wami
winowôcz: was,
nôrzãdzôcz: z wami
môlnik: ò was
wòłôcz: wë

2. **dosebné zamiono**
pòjedinczô lëczba
chłopsczi ôrt
nazëwôcz: waji / waj (syn)
rodzôcz: wajégò (sëna)
dôwôcz: wajémù (sënowi)
winowôcz: waji / waj (stółk), wajégò (sëna)
nôrzãdzôcz: z wajim (sënã)
môlnik: ò wajim (sënie)
wòłôcz: waji / waj (sënie)

białgłowsczi ôrt
nazëwôcz: waja / wajô (córka)
rodzôcz: waji (córczi)
dôwôcz: waji (córce)
winowôcz: wajã (córkã)
nôrzãdzôcz: z wają (córką)
môlnik: ò waji (córce)
wòłôcz: waja / wajô (córkò)

dzecny ôrt
nazëwôcz: waje (dzeckò)
rodzôcz: wajégò (dzecka)
dôwôcz: wajémù (dzeckù)
winowôcz: waje (dzeckò)
nôrzãdzôcz: z wajim(dzeckã)
môlnik: ò wajim (dzeckù)
wòłôcz: waje (dzeckò)

wielnô lëczba
chłopskòpersónowi ôrt
nazëwôcz: waji (sënowie)

rodzôcz: wajich (sënów)
dôwôcz: wajim (sënóm)
winowôcz: wajich (sënów)
nôrzãdzôcz: z wajima (sënama)
môlnik: ò wajich (sënach)
wòłôcz: waji (sënowie)

niechłopskòpersónowi ôrt
nazëwôcz: waje (białczi, dzecë)
rodzôcz: wajich (białków, dzecy)
dôwôcz: wajim (białkóm, dzecóm)
winowôcz: waje (białków, dzecy)
nôrządzôcz: z wajima (białkama, dzecama)
môlnik: ò wajich (białkch, dzecach)
wòłôcz: waje (białczi, dzecë)

3. **pòczestnô forma**
pòjedinczô lëczba
chłopsczi ôrt
nazëwôcz: wasz (syn)
rodzôcz: waszégò (sëna)
dôwôcz: waszémù (sënowi)
winowôcz: waszégò (sëna), wasz (stółk)
nôrzãdzôcz: z waszim (sënã)
môlnik: ò waszim (sënie)
wòłôcz: wasz (sënie)

białgłowsczi ôrt
nazëwôcz: wasza (córka)
rodzôcz: waszi (córczi)
dôwôcz: waszi (córce)
winowôcz: waszã (córkã)
nôrzãdzôcz: z waszą (córką)
môlnik: ò waszi (córce)
wòłôcz: wasza (córkò)

dzecny ôrt
nazëwôcz: wasze (dzeckò)

rodzôcz: waszégò (dzecka)
dôwôcz: waszémù (dzeckù)
winowôcz: wasze (dzeckò)
nôrzãdzôcz: z waszim (dzeckã)
môlnik: ò waszim (dzeckù)
wòłôcz: wasze (dzeckò)

wielnô lëczba
chłopskòpersónowi ôrt
nazëwôcz: waszi (sënowie)
rodzôcz: waszich (sënach)
dôwôcz: waszim (sënóm)
winowôcz: waszich (sënów)
nôrzãdzôcz: z waszima (sënama)
môlnik: ò waszich (sënach)
wòłôcz: waszi (sënowie)

niechłopskòpersónowi ôrt
nazëwôcz: wasze (córczi, dzecë)
rodzôcz: waszich (córków / córk, dzecy)
dôwôcz: waszim (córkóm, dzecóm)
winowôcz: wasze (córczi, dzecë)
nôrzãdzôcz: z waszima (córkama, dzecama)
môlnik: ò waszich (córkach, dzecach)
wòłôcz: wasze (córczi, dzecë)

Przy tym warto napomknąć, że możliwa jest również forma *waju* w liczbie mnogiej (w całej odmianie taka sama, zawsze w dopełniaczu, niezależnie od tego, czy rzeczownik będzie się odmieniał, czy nie, np. *to je waju syn, ta są waju dzecë, òpòwiôdóm ò waju dzecach, naju mòwa wiôldżi skôrb* itd.).

UCHWAŁA NR 7/RJK/21 Z DNIA 15-16.10.2021 r. W SPRAWIE ALTERNACJI SAMOGŁOWSKOWYCH W TEMACIE KASZUBSKICH CZASOWNIKÓW

Rada Języka Kaszubskiego ustala stosowanie alternacji samogłoskowych w temacie czasowników kaszubskich, zgodnie z przedstawionym wzorcem:

Przy odmianie niektórych kaszubskich czasowników koniugacji pierwszej **(-ã, -esz)**, drugiej **(-ã, -isz / -ysz)** i trzeciej **(-óm, -ôsz)** trzeba pamiętać o tym, że w temacie następuje wymiana w **bezokoliczniku** i **trybie rozkazującym** wobec form osobowych **czasu teraźniejszego (przyszłego prostego)** i **przeszłego**. A sprawa wygląda tak, że jeżeli w bezokoliczniku i trybie rozkazującym mamy **a, e, ë, ã,** to w formach osobowych **czasu teraźniejszego (przyszłego prostego)** i **przeszłego** następuje wymiana tych samogłosek odpowiednio **ô, é, i/y, u, a** także **ą**, np.

- g**a**dac, g**a**dôj – le g**ô**dóm, g**ô**dôsz, g**ô**dôł, g**ô**dała itd.;
- pòk**a**zac, pòkażë – le pòk**ô**żã, pòk**ô**żesz, pòk**ô**zôł, pòk**ô**zała / pòk**ô**za itp.;
- spi**e**wac, spi**e**wôj – le spi**é**wóm, spi**é**wôsz, spi**é**wôł, spi**é**wała / spi**é**wa itp.;
- wëbi**e**rac, wëbi**e**rôj – le wëbi**é**róm, wëbi**é**rôsz, wëbi**é**rôł, wëbi**é**rała / wëbi**é**ra itp.
- zaz**e**rac, zaz**e**rôj – le zaz**é**róm, zaz**é**rôsz, zaz**é**rôł, zaz**é**rała / zaz**é**ra itp.
- p**ë**tac, p**ë**tôj – le p**i**tóm, p**i**tôsz, p**i**tôł, p**i**tała / p**i**ta itp.;
- chw**a**lëc, chw**a**lë – le chw**ô**lã, chw**ô**lisz, chw**ô**lił, chw**ô**lëła / chw**ô**la itp.
- sz**ë**kac, sz**ë**kôj – le sz**u**kóm, sz**u**kôsz, sz**u**kôł sz**u**kała / sz**u**ka itp.;
- b**ë**wac, b**ë**wôj – le b**i**wóm, b**i**wôsz, b**i**wôł, b**i**wała / b**i**wa itp.;

- trz**ë**mac, trz**ë**môj / trz**ë**m – le trz**i**móm, trz**i**môsz, trz**i**môł, trz**i**mała / trz**i**ma itp.;
- r**ã**bic, r**ã**bi – le r**ą**bią, r**ą**bisz, r**ą**bił, r**ą**biła / r**ą**bia itp.

Jeżeli w trybie rozkazującym stosujemy formę krótszą, bez końcówki **ë** / **i**, to również należy pamiętać o wymianie **a** na **ô**, ã na ą np.

pòk**a**żë – le pòk**ô**ż; chw**a**lë – le chw**ô**l; r**ã**bi – le r**ą**b.

O tych obocznościach informuje słownik Ramułta i w słownik normatywny Gołąbka.

UCHWAŁA NR 8/RJK/21
Z DNIA 15-16.10.2021 r.
W SPRAWIE STOSOWANIA ODMIANY RZECZOWNIKÓW RODZAJU NIJAKIEGO

Rada Języka Kaszubskiego ustala stosowanie odmiany rzeczowników rodzaju nijakiego, zgodnie z przedstawionym wzorcem

W kaszubskiej odmianie rzeczowniki rodzaju nijakiego należą do III deklinacji. Przyjmują końcówkę -e, -o, -é albo -ã. Dlatego można wskazać trzy wzory odmiany:

a) Rzeczowniki zakończone na -o (-ò), -e;
b) Rzeczowniki zakończone na -é;
c) Rzeczowniki zakończone na -ã.

Są też rzeczowniki, które się nie odmieniają, np. jestkù.

1. Rzeczowniki z końcówkami *-o (-ò), -e.*

Przypadek	**Liczba pojedyncza**	**Liczba mnoga**
Mianownik – kto? co?	mòrz-e kòlan-o słunk-ò	mòrz-a kòlan-a słunk-a
Dopełniacz – kogo? czego?	mòrz-a kòlan-a słunk-a	mórz / mòrz-ów kòlón / kòlanów słunk / słunk-ów
Celownik – komu? czemu?	mòrz-u kòlan -u słunk-ù	mòrz-óm kòlan-óm słunk-óm

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Biernik – kogo? co?	mòrz-e kòlan -o słunk-ò	mòrz-a kòlan-a słunk-a
Narzędnik – z kim? z czym?	mòrz-ã kòlan -ã słunk-ã	mòrz-ama kòlan-ama słunk-ama
Miejscownik – o kim? o czym?	mòrz-u kòlani-e słunk-ù	mòrz-ach kòlan-ach słunk-ach
Wołacz – o!	mòrz-e! kòlan -o! słunk-ò!	mòrz-a! kòlan-a! słunk-a!

Rzeczowniki rodzaju nijakiego w liczbie poj. i mnogiej przyjmują w mianowniku, bierniku i wołaczu tę samą końcówkę. W ten sposób odmieniają się też np. *pòl-e, miãsk-ò, òkn-o, mlék-ò*.

2. Rzeczowniki zakończone na samogłoskę *-ò*: *òkò, ùchò*, odmiana zależna od znaczenia wyrazu:
   a) część ciała

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	òk-ò	ùch-ò	òcz-ë	ùsz-ë
Dopełniacz	òk-a	ùch-a	òcz-ów	ùsz-ów
Celownik	òk-ù	ùch-ù	òcz-óm	ùsz-óm
Biernik	òk-ò	ùch-ò	òcz-ë	ùsz-ë
Narzędnik	òk-ã	ùch-ã	òcz-ama	ùsz-ama
Miejscownik	òk-ù	ùch-ù	òcz-ach	ùsz-ach
Wołacz	òk-ò!	ùch-ò!	òcz-ë!	ùsz-ë!

Odmiana rzeczowników oznaczających części ciała: oko, ucho jest pozostałością dawnej liczby podwójnej. W liczbie mnogiej zachodzi alternacja: *òkò – òczë, ùchò – ùszë*.

b) przedmiot

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	òk-ò	ùch-ò	òk-a	ùch-a
Dopełniacz	òk-a	ùch-a	òk-ów	ùch-ów

Celownik	òk-ù	ùch-ù	òk-óm	ùch-óm
Biernik	òk-ò	ùch-ò	òk-a	ùch-a
Narzędnik	òk-ã	ùch-ã	òk-ama	ùch-ama
Miejscownik	òk-ù	ùch-ù	òk-ach	ùch-ach
Wołacz	òk-ò!	ùch-ò!	òk-a!	ùch-a!

W drugim znaczeniu, np. oka sieci, ucha dzbana w odmianie tego rzeczownika nie ma alternacji: *òkò – òka*.

3. Rzeczowniki zakończone na samogłoskę -é.
   Rzeczowniki tego typu mają dwa wzory odmiany: krótszy i dłuższy.
   a) Krótszy wzór odmiany:

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	mëc-é	czëtani-é	mëc-a	czëtani-a
Dopełniacz	mëc-ô	czëtani-ô	mëc-ów	czëtani-ów
Celownik	mëc-u	czëtani-u	mëc-óm	czëtani-óm
Biernik	mëc-é	czëtani-é	mëc-a	czëtani-a
Narzędnik	mëc-ã	czëtani-ã	mëc-ama	czëtani-ama
Miejscownik	mëc-u	czëtani-u	mëc-ach	czëtani-ach
Wołacz	mëc-é!	czëtani-é!	mëc-a!	czëtani-a!

W ten sposób odmieniają się wszystkie rzeczowniki odczasownikowe, np. *kôzanié, granié, platowanié, żëcé, picé, skôkanié*, a także pozostałe rzeczowniki, np. *zbòżé, szczescé, nieszczescé*.

b) Dłuższy wzór odmiany:

Przypadek	**Liczba pojedyncza**		**Liczba mnoga**	
Mianownik	mëc-é	czëtani-é	mëc-a	czëtani-a
Dopełniacz	mëc-égò	czëtani-égò	mëc-ów	czëtani-ów
Celownik	mëc-émù	czëtani-émù	mëc-óm	czëtani-óm
Biernik	mëc-é	czëtani-é	mëc-a	czëtani-a
Narzędnik	mëc-ym	czëtan-im	mëc-ama	czëtani-ama
Miejscownik	mëc-ym	czëtan-im	mëc-ach	czëtani-ach
Wołacz	mëc-é!	czëtani-é!	mëc-a!	czëtani-a!

4. Rzeczowniki zakończone na *–ã* mają w przypadkach zależnych rozszerzenie tematu: *-ãc-* / *-ëc-* albo *-en-*.
   a) Rzeczowniki z rozszerzeniem *-ãc-* / *-ëc- (-ec-):*

Przypadek	Liczba pojedyncza	Liczba mnoga
Mianownik	kôcz-ã	kôczãt-a
Dopełniacz	kôczãc-a, kôczëc-a	kôczãt-ów / kôczãt
Celownik	kôczãc-u, kôczëc-u	kôczãt-óm
Biernik	kôcz-ã	kôczãt-a
Narzędnik	kôczãc-ã, kôczëc-ã	kôczãt-ama
Miejscownik	kôczãc-u, kôczëc-u	kôczãt-ach
Wołacz	kôcz-ã!	kôczãt-a!

W ten sposób odmieniają się też, np. *cel-ã, zgrzébi-ã*. Jest to regularna forma i oznacza istoty młode. Po miękkich spółgłoskach nie ma rozszerzenia *-ëc-* tylko *-ec-*, np. *zgrzébieca*.

   b) Rzeczowniki z rozszerzeniem *-en-*:

Przypadek	Liczba pojedyncza	Liczba mnoga
Mianownik	semi-ã	semion-a
Dopełniacz	semieni-a	semión-ø, semion-ów
Celownik	semieni-u	semion-óm
Biernik	semi-ã	semion-a
Narzędnik	semieni-ã	semion-ama
Miejscownik	semieni-u	semion-ach
Wołacz	semi-ã!	semion-a!

Według tego wzoru odmieniają się np. *remi-ã, pismi-ã*.

Podsumowanie:

Rzeczowniki zakończone *-é* mają krótszy i dłuższy wzór odmiany: rzeczownikową i przymiotnikową, np. D. l. poj. zéńdzeniô / zéńdzeniégò.

Rzeczowniki zakończone na *–ã* przyjmują w odmianie rozszerzenie tematu: *-ãc-* / *-ëc- (-ec-)* albo *-en-*. Po miękkich spółgłoskach nie ma rozszerzenia *-ëc-* tylko *-ec-*, np. *zgrzébieca.*

STANOWISKO 1/RJK/2021
Z DNIA 18.11.2021 r.
W SPRAWIE NAZW POMIESZCZEŃ W CENTRUM KULTURY I BILIOTEKI W BRUSACH W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego ustala następujące nazwy pomieszczeń w Centrum Kultury i Biblioteki w Brusach w języku kaszubskim:

PARTER	**PARTER**
Wiatrołap	Przeddómk
Sala muzyczna – wokal, gitary	Mùzycznô zala – spiéw, gitarë
Sala muzyczna – pianino	Mùzycznô zala – pianino
Sala muzyczna – orkiestra dęta	Mùzycznô zala– dãtô òrkestra
WC dla niepełnosprawnych	Wichódk dlô niefùlsprawnëch
Sala muzyczna – keyboard	Mùzycznô zala – keyboard
Sala muzyczna – pianino	Mùzycznô zala – pianino
Garderoba przy scenie	Ruchniô (ruchnica) kòl binë
Śmietnik	Smiecëszcze
Schody	Trapë
Pomieszczenie gospodarcze	Szaruzniô
Korytarz	Kòridor
WC damski	Białczi wichódk
WC męski	Chłopsczi wichódk
Kulisy	Zabinowô zala
Bar	Bar(k)

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Sala widowiskowa	Zdrzadniô
Scena	Bina
Sala ćwiczeń tanecznych	Zala do tańcowaniégò
WC dla niepełnosprawnych	Wichódk dlô niefùlsprawnëch
Winda	Winda
Szatnia	Ruchnica / ruchniô
Hol	Dóm
PIWNICA	**SKLEP**
Prysznice	Naprësczi
Aneks kuchenny	Dostôwiónô kùchniô / kùchniowi aneks
Sala kinowa	Kinowô zala
Węzeł cieplny	Pùnkt / wãzeł cepła
Magazyn	Skłôd
Archiwum	Archiwùm
Pomieszczenie techniczne	Technicznô zala / techniczô jizba
PIĘTRO	**PIERSZI SZOS**
Biblioteka i czytelnia	Ksążnica i czëtnica
Pracownia plastyczna	Malarskô warkòwniô
Serwerownia	Serwerë
Sekretariat	Sekretariat / kancelariô
Dyrektor	Direktór
Księgowość	Ksãgòwòsc
Świetlica	Swietlëca / Robòczô jizba / Jizba zéńdzeniów
Gabinet bibliotekarza	Bibliotekôrz

STANOWISKO 2/RJK/2021
Z DNIA 18.11.2021 r.
W SPRAWIE SŁOWOTWÓRSTWA I STOSOWANIA FORM FEMINATYWNYCH W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego przedstawia następujące stanowisko w sprawie słowotwórstwa i stosowania form feminatiwnych w języku kaszubskim

Formy żeńskie są tworzone od osobowych lub oznaczających inne istoty żywe rzeczowników rodzaju męskiego. W kaszubszczyźnie rzeczowniki jako formy żeńskie tworzone są m. in. od innych rzeczowników za pomocą następujących sufiksów:

-ka – w kaszubszczyźnie to bardzo produktywny sufiks, dodawany tak do rodzimych kaszubskich słów, np. *fafrotka / fëflotka* ‘gaduła’, *sąsôdka*, *stolëmka,* występujących w literackiej kaszubszczyźnie neologizmów, np.: *przédniczka* (słowo derywowane od formy *przédnik* z alternacją *k : cz*), jak też pożyczek z języka polskiego, np.: *dieteticzka*, *òrganizatorka*, *redaktorka* albo do internacjonalizmów, które przeszły do języka kaszubskiego z języka polskiego, np.: *aùtorka*, *administratorka*, *kòòrdinatorka*;

-ini / -ëni – sufiks ten w kaszubszczyźnie występuje bardzo rzadko, np.: *gòspòdëni*, *mistrzëni*;

-a – końcówka ta pokazuje się w żeńskich imionach utworzonych od imion męskich np.: *Gùstawa*, *Mieczësława;*

-ô – końcówka uwidaczniająca się w przypadku tworzenia nazw żeńskich od rzeczowników rodzaju męskiego według przymiotnikowego paradygmatu odmiany, np.: *krewnô*, *szkólnô*, *chrzestnô*;

-ica / **-ëca** – tworzy przede wszystkim nazwy samic zwierząt, np.: *kòzlëca*, *lësëca*, *wilczëca*, ale też inne żeńskie formy, np.: *diôblëca* ‘sekutnica, złośnica, kobieta zła, jędza, czarownica, diablica’, *smòczëca*;

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

-iniô / **-ëniô** – rzadko występujący sufiks, np. w słowach: *bòdżiniô*, *zamówczëniô* ‘znachorka lecząca zamawianiem’;

W kaszubszczyźnie występuje bardzo dużo form żeńskich, które są najczęściej określeniami kobiet będących żonami mężczyzn pracujących w danym zawodzie, lub kobiet, które wykonują zawód. Bardzo prawdopodobne, że pierwsze znaczenie tych słów było pierwotne, a z czasem rozszerzyło się semantycznie.

Formacje z *-ka* można znaleźć w wielu dokumentach, i choć w dzisiejszych czasach widać, że wycofują się z języka polskiego, to w kaszubszczyźnie, podobnie jak np. w języku czeskim, mają się bardzo dobrze i nie cechują się potocznością.

Rada Języka Kaszubskiego proponuje stosowanie następujących form:

szôłtës ‘sołtys’
szôłtës-ka ‘żona sołtysa, kobieta sprawująca funkcję sołtysa’
doktór ‘lekarz, medyk, znachor’
doktór-ka ‘żona lekarza, lekarka, znachorka’
direktór ‘dyrektor’
direktór-ka ‘dyrektorka’
minister ‘pani minister, pan minister’
minister-ka ‘pani minister’
marszôłk sejmù || *sejmòwi marszôłk* ‘pani minister, pan minister’
marszôłczënô f, *białka marszôłka*, *marszôłkòwô białka* ‘marszałkowa, żona marszałka’
profesór ‘profesor’
profesór-ka ‘pani profesor’
rektór ‘rektor’
rektór-ka ‘pani rektor’
starosta ‘starosta powiatu, kobieta lub mężczyzna’
starost-ka ‘kobieta, która jest starostą powiatu’
wòjewòda ‘wojewoda, zarówno kobieta jak i mężczyzna’
wòjewòd-ka ‘kobieta wojewoda’

W języku kaszubskim nie używa się form np. *pani prezydent*, *pani wójt*, *pani sołtys*, *pani prezydent* etc. Jeśli się pojawiają, to wynika to z wpływu języka polskiego na kaszubszczyznę.

Zamiast tych pojawiają się następujące:

pani prezydent – *prezydentka*
pani sołtys – *szôłtëska*
pani wójt – *wójt* || *wójta*
pani dyrektor – *direktórka*
pani doktor – *doktórka*
pani profesor – *profesórka*

W grupie feminatywów można zauważyć brak form podwójnych. W tej grupie feminatywnych formacji formacje na *-ka* są dziś – ostrożnie mówiąc – nacechowane potocznym językiem, natomiast formacje bez *-ka* nacechowane są oficjalnością. Taka sytuacja ma miejsce w polszczyźnie, natomiast w kaszubszczyźnie nie są to formy mowy potocznej, a ich stosowanie nie ujmuje funkcji pełnionej przez kobiety.

Sufiks *-ka* dodawany jest nie tylko to rzeczowników rodzaju męskiego, ale także do nazwisk. Forma rzeczownika pozostaje w rodzaju męskim, natomiast sufiks *-ka*, dodany do podstawy nazwiska, sugeruje płeć osoby piastującej wybrane stanowisko.

Wójtã Sëlëczëna je Grëcza (mężczyzna o nazwisku Grucza).
Wójtã Sëlëczëna je Grëcz-ka (kobieta o nazwisku Grucza).
Wójtã Serakòjc je Kòbiela.
Wójtã Serakòjc je Kòbiel-ka.

Źródła:

Bogusław Kreja, *Polskie formacje feminatywne. System i uzus* [w:] Tenże, *Studia i szkice słowotwórcze,* Wyd. UG, Gdańsk 2002, s. 28-29.
Hana Makùrôt, *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka*, Wyd. ZKP, Gdańsk 2016, s. 108-109.

Dzél I

STUDIA I MATERIAŁË RECENZOWÓNÉ

Część I

STUDIA I MATERIAŁY RECENZOWANE

RJK

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE

Elżbiéta Bùgajnô
Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka / Kaszëbsczi Institut

Pòezjô Jana Walkùsza

Kluczowé słowa:
Jón Walkùsz, religijnô pòezjô, kapłańskô pòezjô, kaszëbskô pòezjô

Keywords:
Jan Walkusz, religious poetry, priestly poetry, Kashubian poetry

Skrócënk
Aùtorka artikla stôwiô pëtanié, czë mòżna gadac ò pòezji ksãdza Walkùsza jakno kapłańsczi pòezji a téż czë je w lëteracczi kritice pòchwôt kapłańskô pòezjô? Aùtorka analizëje pòeticczé dokazë w kaszëbsczim jãzëkù Jana Walkùsza, jaczé nalazłë sã w dwùch donëchczas wëdónëch pòeticczich zbiérkach. Z kòżdi strofë wëchôdô òbrôz lirycznégò pòdmiotu jakno człowieka religijnégò i wierzącégò w Bòga. Pòdczorchiwô codniowòsc doswiôdczeniô nôblëższi materialny i dëchòwny juwernotë.

Abstract
The author of the article asks the question whether one can talk about the poetry of Father Walkusz as priestly poetry and is there a concept of priestly poetry in literary criticism? The author analyzes the poetry of Jan Walkusz included in the two poetry volumes that have been published so far. Each stanza shows the image of the lyrical subject as a believer in God and a religious man. It emphasizes everyday life experiences of the closest material and spiritual reality.

Czë mòże gadac ò ùtwórstwie ksãdza Jana Walkùsza jakno pòezji ksãżi kapłanów i pòezji kapłańsczi? Jeżlë wezniemë pòd ùwôgã, że je to ksądz, wark aùtora, jegò profesjô, tedë jo, jak nôbarżi. Nie bãdze tuwò niżódnégò nowégò òdkrëcô. Badérné zacësnienié analizë ùsôdzków wedle przënôleżnotë jich ùsôdzców do wëbrónégò stónu abò rozmajitëch warków, np. szkólnëch, sedzącëch w prizë czë białków fùnksnérëje doch w lëteracczich badérowaniach.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

W hewòtnym dokazu bãdzemë sã przëzerac tematice ùsôdzków, chtërne wëszłë spòd pióra òsobë dëchòwny, a téż jich dejowé przesłanié.

Ùtwórstwò ksãżi kapłanów w Pòlsce mô ju czile òbtaksowaniów, w tim pòlskòjãzëkòwëch[1], a téż i kaszëbskòjãzëkòwëch. W vademecum *Literatura kaszubska. Kaszëbskô lëteratura* Daniela i Adelë Kalënowsczich (Gduńsk 2017) jeden z rozdzélów je zatitułowóny *Piszący duchowni*[2]. Wëmienic tuwò je wôrt artikle w „Biuletinach Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" D. Kalënowsczégò *Poezja kaszubskich duchownych. Możliwość i ograniczenia* (2012) i E. Bùgajny *Wybrane zagadnienia teologiczne w poezji kaszubskiej* (2011). Rozwôżania i analizë na temat lëteracczégò ùtwórstwa dëchòwnëch pisôł téż sóm heroja hewòtnégò artikla[3].

Jón Walkùsz ùrodzył sã 27 maja 1955 rokù w Klëkòwi Hëce. Mô ùkùńczoną Spòdleczną Szkòłã w Mscëszéjcach (1970), Òglowòsztôłcącé Liceùm w Lãbòrgù (1974). Pózni wstąpił do Dëchòwnégò Seminarium w Pelplënie, gdze pò szescu latach 25 maja 1980 rokù przëjął kapłańsczé swiãcenia z rãków biskùpa Bernata Czaplińsczégò. Òb czas nôùczi w seminarium rozskôcył dzejanié Klubù Sztudérów Kaszëbów (chtërny cygnãlë dzeło Kòła Kaszëbòlogów, założonégò w 1908 rokù bez dejologa kaszëbsczi rësznotë Jana Karnowsczégò), przez 4 lata béł téż jegò przédnikã. W nym czasu béł inicjatorã dwùch wôżnëch ùroczëstosców: jubileùszu 70-lecô gebùrstagù ks. dra Bernata Sëchtë (25.04.1977) i 70. rocznicë jistnieniô i dzejaniô seminarijnégò Klubù[4]. Pò swiãceniach w 1980 rokù pełnił pòsobicą pòsłëgã dëszpasturską w Òsym pòd Swiecã (1980–1982), Dzałdowie (1983–1983) i Gdini (1983–1984). W 1984 rokù òstôł sczerowóny na studia z historii Kòscoła na Katolëcczim Ùniwersytece

---

[1] Òb. np. M. Òchat, *Poetyckie autoportrety kapłanów,* „Studia Pastoralne" 2010, nr 6, s. 241–256 czë wczasniészé òpracowanié: B. Chrząstowskô, *„Wierzę wierszem". O poezji kapłańskiej,* [w:] *Religijne aspekty literatury polskiej XX wieku*, red. M. Jaszińskô-Wòjtkòwskô, J. Swiãch, Lublin 1997, s. 217–302; wôrt téż zazdrzec do prôcë: *Polska liryka religijna*, red. S. Sawicczi, P. Nowaczińsczi, Lublin 1983.

[2] Zastosowóny w tim òpracowanim pòdzél ùwzglãdniwô téż wspòmnióny wëżi pòdzél aùtorów z pòzdrzatkù na przënôleżnosc do òkreslonégò karna, np. etnografów, białk, lëteratów-spòłeczników. Òb. D. Kalënowsczi, A. Kùjik-Kalënowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gdańsk 2017.

[3] J. Walkùsz, *Twórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX–XX wieku. 1848–1939*, Lublin 2002.

[4] Te dwie ùroczëstoscë wëmienił aùtor w swòjich wspòminkach. Òb. J. Walkùsz, *Refleksje w drodze*, [w:] J. Drzéżdżón, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986, s. 295–299.

Lubelsczim, chtërne stałë sã spòdlim jegò pózniészi didakticzno-nôùkòwi robòtë na ti ùczbòwni òd 1989 rokù. W 1990 rokù òbronił doktorsczi dokôz pt. *Duchowieństwo katolickie diecezji chełmińskiej II Rzeczypospolitej 1918–1939* (wëdóny w 1992 rokù) w Katolëcczim Ùniwersytece Lubelsczim, a pózni w 2002 rokù habilitowôł sã na spòdlim dokazu *Twórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX i XX wieku (1848–1939)*. Dwa lata pózni òstôł profesorã nadzwëczajnym KÙL-u, zôs w 2010 rokù dostôł titel profesora zwëczajnégò. Òb czas nôùkòwi robòtë Walkùsz piastowôł wiele fùnkcjów. Czerowôł Midzëwëdzélowim Zakładã Leksykògraficznym KÙL-u, béł redaktorã *Encyklopedii Katolickiej* (wëdôł VI tom Encyklopedii), sekretérą Institutu Historii Kòscoła KÙL-u, czerownikã Katedrë Historii KÙL-u a téż direktorã Institutu Historii Kòscoła KÙL-u[5]. W 2021 rokù przeszedł na emeriturã.

Zainteresowania ksãdza profesora Walkùsza kòncentrëją sã na dzejach katolëcczégò dëchòwiéństwa Drëdżi Rzeczëpòspòliti, ùmësłowi kùlturze XIX i XX wiekù, stojiznie Kòscoła òb czas II swiatowi wòjnë, biografistice, leksykògrafii i dzejach Pòlonii. Je aùtorã kòl 700 pùblikacjów, w tim 31 książków[6]. Wôrt je dodac, że òd 1992 rokù bierze ùdzél w jury recytatorsczégò kònkùrsu „Rodnô Mòwa” w Chmielnie jakno jegò przédnik. W 1997 rokù dostôł wëprzédnienié Medal Stolema.

Walkùsz jakno pòeta zadebiutowôł w 1977 rokù w miesãczniků „Pomerania”, gdze òstało wëdrëkòwónëch jegò szesc wiérztów, za jaczé dostôł II nôdgrodã w lëteracczim kònkùrsu zòrganizowónym przez KPZ[7]. Bëłë to: *[Strzód pól i lasów], Chëcz Pomorańców*, *Czekanié*, *Zima*, *Zachód słuńca* i *Mdze deszcz*. Trzë z nich nalazłë sã w pierszim tomiczkù wiérztów pòd titlã *Kańta nôdzejë*, jaczi ùkôzôł sã w 1981 rokù, zôs pò 10 latach pòsobny dwajãzëkòwi tomiczk *Jantarowi pôcerz*. Zbiér *Jantarowy pacierz* pòprzédzony je dedikacją: „Rodzëcóm mòjim Klarze i Antoniémù pòswiãcóm”, a zakùńczony je pòsłowim Jana Drzéżdżona. Pierszi zbiérk ùkôzôł sã nakładã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô Miesczégò Partu we Gduńskù w wëbiérze i ùkładze Édmùnda Pùzdrowsczégò, pòd redakcją Jizabellë Trojanowsczi, w nakładze 500 egzemplarzów, zôs drëdżi tomik wëdała wëdôwizna Arkùn pòd redakcją Wòjcecha

---

[5] Dokładniészé infòrmacje, òb. biogram na stronie KÙL-u: https://www.kul.pl/ks-prof-dr-hab-jan-walkusz,art_15270.html (dostãp: 24.06.2021).

[6] Tamò.

[7] „Pomerania” 1977, nr 5, s. 3–5.

Czedrowsczégò w nakładze 1000 egzemplarzów. Króm gwôsnégò ùtwórstwa przëszëkòwôł do drëkù wëbiér kaszëbsczi religijny pòezji *Swięti dzél dësze* (1981). Je téż aùtorã dwùch zbiérków prozatorsczich: esejów *Sztrądã słowa* (1996) i hòmilii *Wiertle Bòżégò widu* (2021), jaczé aùtor głosył òb czas swiãtëch mszów, co rozpòczinałë ògłoszenié wëników Recytatorsczégò Kònkùrsu „Rodnô Mòwa" w Chmielnie. Króm kaszëbskòjãzëkòwégò ùtwórstwa wëdôł téż tomik, w jaczim nalazłë sã liriczi w pòlsczim jãzëkù *Przez okno czasu* (2014)[8].

Na pòeticczi doróbk ksãdza Walkùsza w kaszëbsczim jãzëkù skłôdają sã dwa zbiérczi wiérztów. Na pierszi z nich wchôdô 28 tekstów, w drëdżim 40, w tim 11 przedrëkòwónëch z pierszégò zbiérkù. Wëbiér *Jantarowi pôcerz* charakterizëje sã dwajãzëkòwòscą – wëstãpiwają tuwò wersje: kaszëbskô i pòlskô. Są to pòeticczé tłómaczenia liryków. Editorsczi ùkłôd: na jedny stronie kaszëbskô wersjô, na drëdżi pòlskô, pòmôgają czëtińcowi w zrozmienim zamkłoscë. Blós sztërë tekstë ni mają tłómaczënków: *Wspomink* (s.12), *Séwôrz słowa (pamiacë ks. Zëchtë)* (s. 30), *Patronka rëbôków* (s. 50), *Innô jeséń* (s. 72); w tim placu są wstawioné czôrno-biôłé ilustracje Magdalenë Kùklë. Kaszëbizna pòetë pòchôdô z domôcégò jãzëka a téż – jak sóm pòeta gôdôł – wëzwëskiwôł słowarze Gòłąbka i Trepczika. Inspirowôł sã téż pòezją zrzeszińców[9]. W swòjich ùsôdzkach wëkòrzistôwô tej lëteracką kaszëbiznã.

Jak pòdôwają badérowie lëteraturë, pòezjã Walkùsza wëróżniwô codniowòsc, juwernosc i nôblëższi swiat doswiôdczeniów. Jón Drzéżdżón na spòdlim pierszich dokazów pòetë scwierdzył w pùblikacji *Współczesnej literaturze kaszubskiej*, że pòezjô młodégò ùtwórcë:

> nie twòrzi wiôldżich zmianów w strukturze òbrazowaniô swiata. Dôwô jakbë gwôsną pòliturã jistniejącym wëòbrażënkóm ò juwernoce. Ni mòże jednakò stawiac ùsôdzcë zarzutu wtórnoscë abò nasladowaniô. Zaznacziwô òn wôżną dlô sebie pòwierzchniã swiata i to wëkreòwóną przez swòjã wëòbrazniã[10].

Lëteraturoznajôrz òdniósł sã do liryków Walkùsza drëkòwónëch w „Pomeranii" w 1977 rokù, to je do pierszich lirycznëch prób pòetë. Jak pisze aùtor w swòjich wspòminkach *Refleksje w drodze* dołączonëch do wspòmnióny wëżi ksążczi Jana Drzéżdżona, pierszé pòeticczé tekstë zaczął pisac w kaszëbsczim jãzëkù. Czedë béł na trzecym rokù sztudiów w seminarium, pòkôzôł je swòjémù drëchòwi Janowi Ropplowi. Nen baro mòckò namôwiôł gò do wësłaniô jich na ògłoszony przez KPZ lëteracczi kònkùrs. Młodi Walkùsz baro sã òpiérôł, dopiérkù spòtkanié wspólnégò znajomégò, nôleżnika Zarządu KPZ sprawiło, że w kùńcu wësłôł wspòmnióné ùsôdzczi na kònkùrs. Tekstë napisóné pòd pseùdonimã Walaszków Jambrożi dobëłë drëdżi plac. W pòstãpnym kònkùrsu aùtor znôwùż dobéł drëdżi plac. Za jaczis czas KPZ wëdało pierszi pòeticczi tomik *Kańta nôdzeje*. Wnenczas téż pòeta pòstanowił przëszëkòwac do drëkù wëbiér kaszëbsczi religijny pòezji. Zbiér nen ùkôzôł sã drëkã w 1981 rokù pòd titlã *Swięti dzél dëszë.* Na pëtanié, dlôcze twòrzi w kaszëbsczim jãzëkù, òdpòwiôdôł w pòłowie lat òsemdzesątëch XX wiekù tak: „Jeżlëbë mnie dzys chto zapitôł, dlôczegò jô sã zdecydowôł na pisanié pò kaszëbskù, jô bë sã nie wahôł wcale z òdpòwiedzą, bò je òna blós jedna: ùkòchanié ti zemi, z chtërny wërôstóm kòrzeniama mégò jestestwa”[11]. Dokazë pòetë ùkôzałë sã w czile zbiérach pòezji, bëłë téż tłómaczoné na cëzé jãzëczi[12].

---

[8] Jeden z wiérztów zamieszczonëch w tomikù pt. *Kamień przebaczenia* òstôł napisóny w spòwiednicë pò psychiczno i dëchòwò drãdżi spòwiedzë.

[9] Sóm tak scwierdzył na promòcji ksążczi *Wiertle Bòżégò widu*, chtërna òdbëła sã 12 czerwińca 2021 rokù w Chmielnie. Relacjô ze spòtkaniô: *Kwadrans dla Bożego słowa* na stronie http://kaszubi.pl/news/view/kwadrans-dla-bozego-slowa (dostãp: 19.06.2021).

[10] J. Drzéżdżón, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986, s. 135.

Daniel Kalënowsczi zarechòwôł Walkùsza do pòetów pòkòleniô Nowi Prëwatnoscë[13]. W tim nurce XX-wieczny pòezji lëteratura nie je spòlëznowò zaangażowónô, nikògò nie napòminô, nie stôwiô célów do wëkònaniô. Jak pisze kritik: „Jón Walkùsz jakno ksądz-pòeta stôwô przed wëbiérã zaangażowaniô abò zdistansowaniô przed czëtińca. Wëbiérô tã drëgą mòżlëwòtã i nie cygnącë za wiele do realizacji religijnëch abò spòlëznowëch célów, wërôżô przede wszëtczim swòjã apartną wrażlëwòtã, stil mësleniô i pòstawë do lëdzy”[14]. Liriczny pòdmiot jegò ùsôdzków je w môlach blisczich jegò sercu, co są codniowòscą jegò bëtowaniô. Nie stôwiô wiôldżich pëtaniów, nie wëmôgô òdpòwiedzë; dlôte mòżna pòwtórzëc za Kalënowsczim: „To są barżi wëznania kù…, wzdichnienia do…, nôdzeja w… òdmienny Juwernoce, Nadswiece, a téż

---

[11] Tamò, s. 303.

[12] Òb. R. Drzéżdżón, G. J. Schramke, *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990r.)*, Gdiniô 2004; G. Schramke, *Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (1991–2008)*, Gdiniô 2010; J. i J. Tréder, *Domôcé słowò zwãczné*, Chmielno 1994; J. Samp, *Poezja rodnej mowy,* Gduńsk 1985.

[13] D. Kalënowsczi, *Poezja kaszubskich duchownych. Możliwości i ograniczenia,* „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” 2012, s. 212.

[14] Tamò.

Transcendencji”[15]. Religijnota jegò lirików je widocznô w niedopòwiedzenim, w przeżiwanim priwatnégò òbrëmiô (pierszi tomik), w szëchce głãbszi tekstu.

W pòsłowim do drëdżégò pòeticczégò tomikù *Jantarowi pôcerz* Jón Drzéżdżón wskazywô na mit rodzënë, tipòwi dlô pòetë. Pòdczorchiwô swiądny wëbiér kaszëbsczégò jãzëka jakno transmitera wôżnëch dlô niegò tresców. Prédnym zagadnienim je wedle Drzéżdżona mòwa òjców: *Słowa rodny mòwë, Słowa z òczu wëzérają*, a téż *Dlô czëtającëch*. I jeżlë nót je zgòdzëc sã ze scwierdzenim: „Chòdzy pòece ò to, abë gadac ò sobie i ò jinëch tim samim jãzëkã, jaczim mëmka wòłô do stołu na wieczerzã”[16], to nie je to mòżebné w przëtrôfkù (apartnégò dlô czasów socjalizmù w Pòlsce) przekònaniégò, że aùtór „wëbiérającë kaszëbiznã jakno jãzëk swòjich dokazów gwësno chce miec kòntakt z lëdã i biôtkòwac ò jegò òswiecenié. Chce w nen spòsób spłacëc dług za wëchòwanié (*Młode oczy i żegnanie*, *Przed Matką Boską szklaną*)”[17]. Òsoblëwie razy sfòrmùłowanié: „kòntakt z lëdã i biôtkòwac ò jegò òswiecenié”, co wskazywô na „wëższosc” pòetë nad mieszkańcama ti zemi, Kaszëbama, a téż jich niewiedzã gwôsny wôrtnotë. Nadinterpretacjô wprowôdzô pòznawczi disonans czëtińca-recenzenta. Za to lirik *Młode oczy i żegnanie* je prôwdzëwim ùtczenim złożonym òjcu za trud wëchòwaniô, òjcu, chtëren stôwiô znak krziża nad pierszim snopã i nad òdjéżdżającym sënã, òjcu, chtërnégò òczë są wcyg młodé:

Znak krziża
kożdégo roku kładzesz do pusty zôpolë
przed pierszim snopem zbolałym do biôłoscë
i mnie na drogę
czej sę napatrzę w Twoje oczë
One są wcąg młodé[18].

Òjcu pòswiãcył téż tekst *Wspòmink* z drëdżégò tomù: „Mój tata béł pòetą / spiéwôł płëgã zemie himn” (s. 12). Nôblëższô rodzëzna to przede wszëtczim starszi: òjc i mëmka. Tcza dlô jich czãżczi robòtë, a téż sënowskô miłota sparłãczonô z nienarzucającą sã, ale pòwszédną religijnotą pòbrzmiéwô téż w lirikù *Przed Matką Boską szklaną*, chtëren pòeta dedikòwôł mëmce:

---

[15] Tamò.

[16] J. Drzéżdżón, *Poszukiwanie sacrum w słowie*, [w:] J. Walkùsz, *Jantarowi pôcerz. Jantarowy pacierz*, Gdynia 1991, s. 86.

[17] Tamò.

[18] J. Walkùsz, *Jantarowi pôcerz*, s. 14.

Zdepta sã Tobie grańca
dnia i noce
krzëwą sztepówką
w palcewi rãkawice
wszëti cepłi kawał serca
mògã zôs dotknąc jutro
srébrną żłódz na płoce
i nie zamikac òczi
prze czichanim
[…]
a jô w drewnianym koscolku
gdze swiãti Pioter ùsnął w marmurze
i Matka Bòskô malowónô na szkle
mòdlëł sã dlô Ce
ò môl w litanii[19].

Rodzynny dodóm i „chëcz” parłãczą sã lirycznémù pòdmiotowi z nôblëższima persónama: mëmką i tatkã. Selankòwi malënk ti chëczë nalézemë w lirikù *[Strzód pól i lasów]*. Prawie do mitu „rodny zemi”, zemi òjców, nawiązywô w swëch analizach Adela Kùjik-Kalënowskô, ùmôlniającë Walkùsza westrzód całi plejadë kaszëbsczich pòetów, chtërny pòdjimają nen mòtiw[20].

W pòezji Walkùsza religijné mòtiwë, co są, wëdawac bë sã mògło, charakteristiczné dlô ùsôdzającëch ksãżi, widzec je w rozmajitim stãpieniu. Religijnota tekstu mòże sã wëwidniwac i w sferze pòwierzchniowi (bùtnowi), jak i głãbòczi (bënowi). W pierszim tomikù bùtnowëch mòtiwów ni ma za wiele widzec, za to w drëdżim je jich wiele wiãcy. Wedle Daniela Kalënowsczégò: „W pierszim tomikù wëstãpiwają wątczi panteisticznégò òpisënkù nôtërë, chtërna przeswietliwającë i harmònizëjącë swiat pòdmiotu, wprowôdzô dëchòwi pòrządk. Drëdżi pòeticczi tomik to religijnô lëteratura, a nawetka dewòcyjnô”[21]. W pierszim tomikù mòże jednakò wskazac taczé tematë jak cëchô miłota, mòrze, sëła i mòc słowa, ùwôżanié dlô chleba, to je tematë blisczé temù, co pòwszédné, codniowé, niewëmësloné i niewëdzywnioné. Twòrzą òne harmóniã, môl fùl bezpiekù, to je, jak pòwiémë za Kalënowsczim – dëchòwi pòrządk. Stanowią próbã wërażeniô wseczëców przez tradicyjny zestôwk mëslów i pòeticczich strzodków. Ni ma za to tuwò widzec panteisticznëch wątków; pòeta nie przékùje, że Bóg je òsobą. Gwësny jiwer mòże sprawiac lirik *Misterium ciszy*, chtëren pòeta dedikòwôł Michaszowi Klejnie.

---

[19] Tamò, s. 48.

[20] A. Kùjik-Kalënowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gduńsk–Słëpsk 2011, s. 150.

[21] D. Kalënowsczi, A. Kùjik-Kalënowskô, *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gdańsk 2017, s. 272.

Mòdlącô sã roda:

wiecznô mòdlëtwa
milczącégò kłąbka dôczi
co jak kadzëdło
wzbijô sã wcyg
i tam sam côrnie
ò zdrowaskã przëklãkłëch drzew[22]

brëkùje cëchòtë, słowa mògą jã znikwic. Widzec tuwô personifikacjã rodë, chtërna leno w cëchòcë parłãczi sã w mòdlëtwie z herojama, co òdmôwiają różańc: „Na jedny pôcórce mòji kòrunczi je jesz plac dlô twòjich rąk i słów nie trzeba tam gdze jedna mësl". Religijnota, codniowô mòdlëtwa wëchôdô téż w jinëch ùsôdzkach negò tomikù: *Patrónka rëbôków* czë *Prosba*. Za to scwierdzenié lëteratura „nawetka dewòcyjnô" w pierszim òdczëtanim bùdzy lëché òdczëca – nagatiwné skòjarzenia[23]. Jeżlë sygniemë do lëteraturë, np. bôjczi Jignacégò Krasycczégò *Dewotka*, w chtërny herojka wëapartniwô sã przesadną pòbòżnotą pòłączoną z brakã empatii i tak pò prôwdze nie realizëje zasadów chrzescëjańsczi miłotë w praktice, tej mòżemë òdniesc wrażenié, że je to pòezjô „gòrszégò zortu", mòże nawetka grafòmańskô.

Òbcowanié z rodą czãsto stôwô sã dlô lirycznégò pòdmiotu spòtkanim z kògùms abò czims, jak np. w lirikù *Spotkanié z morzem*:

Ta jedna noc […]
nen szpacér
na stiku sztrądu z wiôldżim mòrzã
gdze człowiek wërwany na chwilkã

---

[22] *Jantarowi pocerz*, s. 74.

[23] W *Słowniku języka polskiego* czëtómë, że dewòcjô to „przesadnô, pòwiérzchòwnô pòbòżnota, nadgòrlëwòsc w wëkònywanim zewnãtrznëch praktików religijnëch przë brakù wewnãtrzny religijnotë; bigòteriô". Tamò, red. M. Szimczôk, Warszawa 1996, t. 1 s. 364. Za to tereczasno pòchwôt nen mòże miec dwa znaczenia: pòzytiwné i pejoratiwné. W znaczenim pòzytiwnym dewòcjô òznôczô głãbòk religijną pòstawã. Òb. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/;3892233 (dostãp: 30.11.2021).

z kłąbka codzénnëch realiów
mëslama dotikôł znobòtë wòdë
i dënëdżi letkò
biłë òddechù ritm
i czas sã zatrzimôł w swim biegu […]
i przestrzéń zamkła sã na chwilkã […]
i… i wiôldżé rzecze sã dzałë
a we mie
wnãtrznoscë gòrałë
i płoną do dzys
w tãskniątce
za tą jedną nocą […] [24].

Niewëpòwiedzoné spòtkanié z niepòjãtim czerëje mëslë czëtińca w czerënkù wëższi Jistotë, Bòga. Szpacéra nad mòrzã dôwô liricznémù pòdmiotowi mòżlëwòta òderwaniô sã òd codniowòtë, jakbë zatrzimaniô czasu i apartnégò dotkniãcô kògòs/czegòs, co nie je mòżlëwé do nazwaniô. Ni ma w teksce lirika słowów: Bóg, wiara, religiô, nimò te mëslô czerëje sã w tã stronã.

Mòtiw delikatny miłotë, chtëren wëstãpiwô w pierszich lirikach pòetë, przëpòminô ùtwórstwò Léòna Hejczi. Miłota z tomikù *Kańta nôdzeje* òblokłô òstała w mòrsczé mòtiwë: *[Wez te słowa]* (s. 5), *[Twòje òczë]* (s. 6), *Zabierz ze sobą* (s. 7) czë *Bòlesnô prosba* (s. 8) lub *Dwie drodżi – jeden szpur* (s. 20) i *Darënk* (s. 27). Nie znómë miona ùlëdóny, do chtërny mówiącô òsoba czerëje słowa: „mój mùlkù”. Ta miłota ni mòże sã rozwinąc: „swiat nóm stanął przék” (s. 20), chòc czekô na słowa: „të jes mój!” (s. 29). W tim ôrce naléze sã téż wiérzta pòd titlã *Czej wzéróm na Twòje rãce strachóm sã ò kònwalie* (s. 62) wëdrëkòwónô w drëdżim tomikù. Liriczny pòdmiot czerëje sã w stronã mùlka, òdsëniãtô rãka mòże sprawic ùschniãcé titułowëch kònwalii i stratã miłotë.

Pòeta przedstôwiô sebie w apartno pòjãti aùtoanalize w teksce *Autorefleksja* (s. 21). Pòwtórzoné pëtanie: „Czim jô jem, / że mògã rzec <jô>” przëpòminô egzystencjalné pëtania, chtërné stôwiô sobie prawie kòżdi człowiek. Pòrównëje sebie do zôrenka piôskù nad sztrądã mòrza, lësta drëżącégò na jesénny wietewce, kamienia pchónégò przez wiater i òdjimka mëslów, jaczé są spòdlim sztridów. To je jak zdebełkò, co nic nie znaczi we wiôldżim swiece. Nimò swi małotë, znikòmòtë skłôdô pòtãżné òbietnice, stôwô sã rewòlucjonistą: chce biôtkòwac ò lëdztwò.

---

[24] J. Walkùsz, *Kańta nôdzejë*, s. 43.

Rolô pòetë wëbrzmiéwô w ùsôdzkù *Bëc pòetą* (s. 32). Co to znaczi bëc pòetą? Mòże pisac w widze miesąca, w wieczórny dôce, wińc na strzébrną drogã – wiérzta przedstôwiô stereòtipòwi òbrôz pòetë, wzorowónégò na romanticznym wieszczu. Wiele barżi cekawi je ùsôdzk *Mój stari zégar* (s. 24), chtëren wëapartniwô sã przemëslënkama na temat ùcékającégò czasu.

Jiny mòtiw ùtwórstwa Walkùsza, co wpisëje sã w ôrt religijny pòezji to słowò i chleb. Czãsto wëstãpiwają razã. Charakteristicznô dlô tegò mòtiwù je wiérzta *Słowa mòje*:

Słowa moje
òkrëszinczi chleba
werwané zôrnóm
i spiéwie nabrzmiałëch kłosów
Słowa moje
złotëch pòlów plón
w czekaniu
na cwiardi nóż kòsnika
Słowa!
zôrna nôdzeje
cëskóny w rodną zemiã
naszëch strón
w dbie
na jãdrny kłos[25].

Séwarzã Słowa Walkùsz nazéwô ksãdza Bernata Sëchtã, z chtërnym spòtkôł sã w pelplińsczim seminarium. Pòswiãcył mù wiérztã pòd titlã *Séwôrz Słowa*[26]. Słowa jakno òkrëszënczi chleba wëstãpiwają téż w lirikù *Bòlesny rechunk*[27]: „Liczã słowa jak òkrëszënczi chleba”, chleba, chtëren jémë na co dzéń i eùcharisticzny chléb, w jaczim Jezës Christus dôwô sebie.

Pòdrechòwanié

Jeżlë copniemë sã do pëtania pòstawionégò we wstãpie hewòtnégò tekstu, czë je mòżlëwé gôdanié ò pòezji ksãdza Walkùsza jakno kapłańsczi pòezji, jesz rôz cwiardo scwierdzymë, że jo. Cëż to je kapłańskô pòezjô? Nôbarżi prostô òdpòwiédz je takô, że są to ùsôdzczi napisóné przez aùtora-kapłana. Jednakò

---

[25] Tamò, s. 28.
[26] *Jantarowi pôcerz*, s. 30.
[27] Tamò, s. 32.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

profesjô aùtora je blós bùtnowim merkã tegòż ùtwórstwa. Nót je zazdrzec głãbi w tresc i strukturã wiérztë, w ji krëjamné, zakrëté znaczenia. Z kòżdi strofë przebijô òbrôz pòdmiotu wierzącégò w Bòga i człowieka religijnégò. Przez codniowòsc, doswiôdczenia nôblëższi juwernotë wëchôdô głãbòczé zawierzenié, prawie misticzné doswiôdczenié swiata i swòjégò bëcô w nim. Harmóniô i bënowi pòrządk, chtëren bùdëje żëcé spòlëznë w sparłãczenim z nôtërą twòrzą òbrôzk jakbë idiliczny, a téż ikònã kaszëbsczi arkadii / szczestlëwi krôjnë. Ni ma tuwò wiôldżich pëtaniów, chwiądaniô, zdradów. Zamëszlenié nad cwëkã żëcô, nad filozoficznym pëtanim: kògùm jem? nie òdbiégô òd tradicyjnëch òbrazów, je jednakò w całoscë aùtenticznym przeżëcym.

Ni ma w pòeticczim ùtwórstwie Walkùsza aùtotematiczny refleksji nad bëcym kapłanã. Jednakò Bóg, wiara są nierozerwalno związóné z żëcym mówiący personë. Daniel Kalënowsczi scwierdzył, że ta pòezjô w drëdżim tomikù òcérô sã na ògle ò dewòcjã. Nié kòżdé jednakò òdwòłanié do òbrazów związónëch z religią je dewòcją w negatiwnym znaczenim, w pòtocznym rozmienim tegò słowa. Dewòcyjny znaczi téż: pòbòżny. W tim rozmienim nót je zgòdzëc sã na taką kwalifikacjã lirików ksãdza-pòetë. Pòezjô Walkùsza wërôżô przekònania wôżné dlô jegò kapłaństwa, je to prawdopòdobno òbrôz dozdrzeliwaniô do całownégò kapłaństwa, stegna żëcô, jaką jidze młodi człowiek, nôpierwi alumn, klerik, pózni ksądz. Nié bez przëczënë aùtor òkreslił pòczątczi swòjégò ùtwórstwa jakno „refleksje w drodze”.

Bibliografia:

Bùgajnô Elżbiéta, *Wybrane zagadnienia teologiczne w poezji kaszubskiej*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2011, s. 323–328.

Chrząstowskô Bòżena, *„Wierzę wierszem”. O poezji kapłańskiej,* [w:] *Religijne aspekty literatury polskiej XX wieku*, red. M. Jaszińskô-Wòjtkòwska, J. Swiãch, Lublin: TN KÙL, 1997, s. 217–302.

Drzéżdżón Jón, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa: LSW, 1986.

Drzéżdżón Róman, Schramke Grégór J., *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990r.)*, Gdiniô: Region 2004.

Kalënowski Daniel, *Poezja kaszubskich duchownych. Możliwości i ograniczenia*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, s. 207–216.

Kalënowski Daniel, Kùjik-Kalënowskô Adela, *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gduńsk: ZK-P / Institut Kaszëbsczi 2017.

Kùjik-Kalënowskô Adela, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gduńsk–Słëpsk: Institut Kaszëbsczi, Wëdaw. Nôùk. AP w Słëpskù, 2011.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Òchat Magdaléna, *Poetyckie autoportrety kapłanów,* „Studia Pastoralne” 2010, nr 6, s. 241–256.

Samp Jerzi, *Poezja rodnej mowy,* Gduńsk: ZK-P, 1985.

Schramke Grégór J., *Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (1991–2008)*, Gdiniô: Region, 2010.

Tréder Jerzi i Justina, *Domôcé słowò zwãczné*, Chmielno: ZK-P, 1994.

Walkùsz Jón, *Jantarowi pôcerz. Jantarowy pacierz*, Gdiniô: Arkun, 1991.

Walkùsz Jón, *Kańta nôdzejë*, Gduńsk: ZK-P, 1981.

Walkùsz Jón, *Refleksje w drodze*, [w:] J. Drzéżdżón, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa: LSW, 1986, s. 295–299.

Walkùsz Jón, *Twórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX–XX wieku. 1848–1939*, Lublin: TN KÙL, 2002.

Walkùsz Jón, *Wiersze*, „Pomerania” 1977, nr 5, s. 3–5.

Dewocja, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/;3892233 (dostãp: 30.11.2021).

Kwadrans dla Bożego słowa, http://kaszubi.pl/news/view/kwadrans-dla-bozego-slowa (dostãp: 19.06.2021).

Walkusz Jan, https://www.kul.pl/ks-prof-dr-hab-jan-walkusz,art_15270.html (dostãp: 24.06.2021).

Jarosłôw Éllwart
Pòmòrskô Akademiô w Słëpskù

Kòrespòndencjô kaszëbsczich ksãżi-lëteratów Francëszka Grëczë, Antoniégò Peplińscziégò, Rómana Skwiercza i Jana Walkùsza z Ferdinandã Neureiterã

Kluczowé słowa:
Kaszëbskô lëteratura, ksãża-lëteracë, badérowie kaszëbiznë, zrzeszińcë

Keywords:
Kashubian literature, priests – writers, Kashubian researchers, environment of "Zrzesz Kaszëbskô"

Skrócënk

Articzel przëbôcziwô pòstac aùstriacczégò badérë kaszëbsczi lëteraturë Ferdinanda Neureitera (1928–2007) i téż pòdjimô sprawã jegò sparłãczeniów z kaszëbsczim lëteracczim krãgã na spòdlim pisządcëch ksãżi i téż ùchòwóny kòrespòndencji pòsłónóny na adresã badérë. Dërżéniã je próba òdkrëcô czë i jeżlë jo, to na jaczi ôrt, na badérowania i taksowanié ùtwórstwa apartnëch pisarzów cësk miałë zanôleżnoscë midzë badérą a badérowónyma.

Abstract

The article recalls the figure of the Austrian researcher of Kashubian literature Ferdinand Neureiter (1928–2007) and addresses the issue of his contacts with the Kashubian literary environment on the example of writing priests and the preserved correspondence sent to the researcher's address. The essence is an attempt to discover if and if so, how the research and evaluation of the work of individual writers were influenced by the relationship between the researcher and the respondents.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

W 2017 rokù nôkładã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô pòkôza sã pùblikacjô Adelë Kùjik-Kalënowsczi *Z Kaszub do Austrii. Korespondencja literatów kaszubskich do Ferdinanda Neureitera*[1]. W ksążce nalôżô sã ùchòwónô kòrespòndencjô 39 kaszëbsczich pisarzów z lat 1960–1933, nié le samëch lëstów, ale i téż leżnoscowëch kôrtów, przëswiôdczającëch ò dobrëch, wierã i téż priwatnëch, relacjach ùsôdzcë *Geschichte der Kaschubischen Literatur* z krãgã kaszëbsczich lëteratów. Na dokùmentacjô to je dzél spôdkòwiznë, jakô pò smiercë Neureitera nalazła sã w Instituce Slawisticzi na Ùniwersytece w Kòlonii. W ùchòwónëch tam *cassubianach* Neureitera są ksążkòwé pùblikacje, cząjdniczi a i téż wielné nadczidczi i wëjimczi z prasë tikającé lëteracczégò ùróbkù Kaszëbów. Jakno pòdôwô ùsôdzôrka pùblikacji, kòrespòndencjô pierwòszno ùłożonô przez kòlońsczi Ùniwersytet òbjimô trzë segregatorë.

Neureiter jakno badéra kaszëbsczi lëteraturë

Pòstacjô Ferdinanda Neureitera (1928–2007) i jegò badérnô a i téż translatorskô robòta nad kaszëbską lëteraturą je znónô w pierszi rédze starszémù pòkòleniémù badérów i lubòtników kaszëbiznë. W 2022 rokù to ju bãdze 40 lat czej òsta wëdónô pò pòlskù jegò *Historia literatury kaszubskiej*[2]. Nen dokôz, jaczi je przełożënkã *Geschichte der Kaschubischen Literatur. Versuch einer Zusammenfassenden Darstellung*[3], béł w 80. i 90 latach ùszłégò stalata spòdlim kómpendium wiadë ò kaszëbsczi lëteraturze. Jak ùdało na zôczątkù pòlsczégò wëdaniô mô rzekłé Tadeùsz Bòlduan: „ksążka, chtërną dostôwô pòlsczi czëtińc, mdze kòl niegò przez dłudżé lata w rozpòznôwanim dzejów kaszëbsczi lëteraturë. Je to pierszô próba przedstawieniô całownotë kaszëbsczi pismieniznë…”[4]. Òd czasu wëdaniô *Historii literatury…* w 1982 rokù wëszło wiele pùblikacji i nôùkòwëch dokazów tikającëch kaszëbsczi pismieniznë, równak dokôz Neureitera wcyg òstôwô wielewôrtnym zdrzódła wiédzë ò kaszëbsczich lëteratach XIX i XX stalata[5]. Òsoblëwą wôrtnotą dokazu je pòkôzanié całowny wizji dzejów kaszëbsczi lëteraturë do kùńca 70. latów XX stalata. Jak pisôł Bòlduan: „nie sztelëjący sã na badérã, [Neureiter – dopisënk J. É.] akademickô metodologiô mù nie wadzëła, chtërna w Pòlsce równak bëła baro sztram (…) Neureiter nie wzérô jakno wësoczi sãdza, le dërno przedstôwiô swój pòzdrzatk na kaszëbską lëteraturã, czerëje sã za tim, co pòdług niegò je wôżné abò nôwôżniészé”[6].

---

[1] A. Kùjik-Kalënowskô, *Z Kaszub do Austrii. Korespondencja literatów kaszubskich do Ferdinanda Neureitera*, Gdańsk–Słëpsk 2017.

[2] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, tłóm. M. Bòduszińskô-Bòrowikòwô, Gdańsk 1982.

[3] F. Neureiter, *Geschichte der Kaschubischen Literatur. Versuch einer Zusammenfassenden Darstellung*, München 1978.

[4] Tamò, s. 5.

Nimò to na *Historię literatury kaszubskiej* w kaszëbskò-pòmòrsczim krãgù rozmajice zdrzelë. Òsoblëwie pòlonisticzné strzodowiskò sparłãczoné z Gduńsczim Ùniwersytetã ùmniészało znaczenié negò dokazu, wëtikający na jegò amatorsczi charakter[7] i lëché (niezgódné z tejczasną pòliticzno-partijną linią) rozmienié przez Neureitera nôrodowò-etniczny problemë i relacji midzë kaszëbizną a pòlaszëzną[8]. Nimò to dlô czëtińców, nié le Kaszëbów, *Historia*

---

[5] A. Kùjik-Kalënowskô dôwô bôczënk: „Òd wëdaniô mònografie Ferdinanda Neureitera (1982) zeszło ju wicy jak trzëdzescë lat, w tim czasu pòkôzelë sã nowi aùtorzë, dałë ò se znac pòstmòderné przedstawienia masowi i elitarny kùlturë, co le w jaczims tam dzélu nalazło òpisënk w terôczasny lëteracczi kritice”. Tejże, *Dawna i współczesna literatura kaszubska. Główni twórcy i ich dokonania*, „Litteraria Copernicana” 2019, nr 2 (30), s. 78.

[6] Tamò, s. 11–12.

[7] „Sóm nie béł ùczałi [Neureiter – dopisënk J. É.] Ni ma dokazu, chtëren béł pòcwierdzył, że òn kaszëbską lëteraturã badérowôł. Lubił zbierac, co sygło mù do zestôwkù antologii, bibliografii i napisaniô biogramów pisarzów, skrócënków dokazów i nawetka rozszérzwieniô kòmentarzów abò znowelizowaniô niechtërnëch pòzdrzatków Bùkòwsczégò, le nie béł w sztãdze rozszerzwic jegò rozmieniô antropòlogiczny nôtërë, do nalézeniô w dz. 2. *Regionalizmu* (s. 343–366). Ksążka Neureitera wëszła òb czas wòjnowégò stónu i bòdôj ni mia recenzji. Dzãka Òficynie Czëc znajemë ji òsoblëwą (!) pòchwałã G. Labùdë *O próbie ratowania przekładu Ferdynanda Neureitera ‘kaszubskiej antologii* [w:] tenże, *Zapiski kaszubskie, pomorskie i morskie*, Gdańsk 2000, s. 448–461). G. Labùda przepchnął w cenzurze drëk przełożënkù ksążczi, pòdsztrichùjący m.jin. pòlonocentriczny pòzdrzatk ùsôdzcë w rozmienim kaszëbsczi lëteraturë, chtëren wëchôdô m.jin. z wëzwëskaniô Bùkòwsczégò.” – taką krótką òpiniã ò dokazu Neureitera Jerzi Tréder przedstawił w „Acta Cassubiana” 2012, t. 14, s. 306–314, w zbiorowi recenzji dwùch dokazów pòdjimającëch tematikã historii kaszëbsczi lëteraturë, Józefa Bòrzëszkòwsczégò, *O historii literatury kaszubsko-pomorskiej i jej twórcach*, Gduńsk 2012 i téż Adelë Kùjik-Kalënowsczi, *Tatczëzna. Literackie obrazy Kaszub*, Gduńsk–Słëpsk 2011.

[8] „Nen slédny [A. Bùkòwsczi – dop. J.E] przënôlégôł nié le do jegò [Neureitera] infòrmatorów (jakno ùsôdzca mònografii *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny*), le i téż dërno prékòwôł wëdaniô w Pòlsce jegò dokazu, równak nié le z meritoricznégò pòzdrzatkù, le partijno-pòliticznégò. Sygło, że pierwòdrëk òstôł napisóny… pò niemieckù (!). Le gwësno Bùkòwsczi ni mógł przëstac na samò pòjãcé – historii kaszëbsczi

literatury kaszubskiej, a w pierszi rédze ji niemiecczi òriginôł *Geschichte der Kaschubischen Literatur* do dzysdnia pòòstôwô pierszim zdrzódłã wiadë ò kaszëbsczi lëteraturze. Jakno dôwô bôczënk Zbigniew Zelónka, Neureiter tësącóm czëtińców, chtërny rozmieją niemiecczi na swiece pòzwòlił: „pòznac dejã kaszëbsczi lëteraturë, ji apartnotã, czësto prosto fenomen ny lëteraturë”[9]. To sã rozmieje, że nôùkòwé dokazë wiedno znóné są w gwësnym òbkrãżim – dochòdzą do wąsczégò krãgù badérów i colemało nie wińdą bùten grańcë jãzëkòwi pòlaszëznë, w jaczi przede wszëtczim są badérowania nad kaszëbską lëteraturą. Òd 1991 rokù, w chtërnym Neureiter òpùblikòwôł drëdżé, rozszérzwioné wëdanié swòji *Geschichte...,* nie pòkôzôł sã na nen ôrt niżóden jinszi dokôz w niemiecczim abò anielsczim jãzëkù[10].

Kòrespòndencjô z Neureiterã

Neureiter òd czasu zainteresowaniô sã kaszëbizną pòd kùńc 50. lat kònsekwentno chcôł sã bezpòstrzédnô pòtkac z kaszëbsczima ùsôdzcama, bez wiele lat z nima prowadzącë kòrespòndencjã. Z niechtërnyma pisarzama sã zdrësził, parłãczëła ju jich nié le blós lëteratura. Bëło to dlô Neureitera wôrtoscowé zdrzódło infòrmacjów ò kaszëbsczim òbkrãżim i sprawach, jaczima, téż nieòficjalno, żëlë w II pòłowie XX stalata Kaszëbi. Dzãka ksążce Adelë Kùjik-Kalënowsczi *Z Kaszub do Austrii...* mòże sã pòchilëc nad kònfrontacją niechtërnëch zéwiszczów z *Historii literatury kaszubskiej* i II wëdaniô *Geschichte der Kaschubischen Literatur...*[11] z ùchòwóną kòrespòndencją òpisónëch tam przez Neureitera lëteratów.

---

lëteraturë. Bò historiô lëteraturë parłãczi sã z historią jãzëka. A dali jãzëk je nié le „krëwią nôrodu” (Libelt), le i téż dokazã apartnotë. Wątplëwòscë co do niemieckòjãzëkòwi Historii literatury kaszubskiej z dejowégò pòzdrzatkù bëłë nick wôrtnym pòmëszlenim. Jeżlë ju co mòże lëchégò pòwiedzec ò dokazu Neureitera, to baro mòcné sparłãczenié historii kaszëbsczi lëteraturë z dzejama biôtkòwaniô ny lëteraturë ò juwernotã, ò znikwienié cygłégò niemczeniô, ò głãbòk sedzący w ny lëteraturze – kaszëbsczi patriotizm (…)” – Z. Zelónka, *Ferdinand Neureiter 1928–2007*, „Acta Cassubiana” 2008, t. 10, s. 376–379].

[9] Tamò, s. 378.

[10] Na kùńc 90. lat jakno wëdôwca miôł jem gôdóné z Ferdinandã Neureiterã ò pòlsczim wëdanim ny rozszérzwiony wersji, ale równak, wësoczé kòszta zrëchtowaniô nowégò przełożënkù całownotë doprowadzëłë do niechaniô ny ùdbë.

[11] F. Neureiter, *Geschichte der Kaschubischen Literatur. Versuch einer Zusammenfassenden Darstellung*, *München 1991.*

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Dlô hewòtnégò ùjimniãcô cekawé są pòstacje ksãżi – lëteratów – Francëszka Grëczë (1911–1993) i Antoniégò Peplińsczégò (1918–1995). W drëdżim wëdanim *Geschichte der Kaschubischen Literatur…* Neureiter przedstawił téż sztaturë dwùch jinszich ksãżi, wnenczas młodëch ùsôdzców – gôdôsza i ùsôdzcë môłëch fòrmów Rómana Skwiercza (1995–2020) i pòétë Jana Walkùsza (1955).

Pòstacjô i ùróbk ks. Francëszka Grëczë w *Historii literatury…* Neureiter pòkôzôł w rozdzélu ò zrzeszińcach[12], pòswiãcającë mù czilenôsce akapitów pòkazëjącëch żëcowi czas i òbgôdka wôżniészich òpòwiadaniów (*Svjęto wumarłich*, *Wodpust*, *Jastrowi zvone…*, *Rëbacczy syn*)[13]. Taczé samò zéwiszcze w II wëdanim *Geschichte…* òstało rozszérzwioné ò òbgôdkã dokazów Grëczë z 80. lat i zôczątkù 90. lat, m.jin. tłómaczenié mszału *Mszô Swjętô (w jãzëkù kaszëbsczim)* i òpòwiôdania *Swjãtô Anna*. Nalazła sã tam téż nadczidka ò dérëjący robòce nad przełożënkã na kaszëbsczi Nowégò Testamentu.

Wierã nôwôżniészim jegò dokazã je przërëchtowóné i wëdóné w òstatnëch latach żëcégò pierszé tłómaczenié na kaszëbsczi sztërzëch ewanielii *Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament*[14]. Wëszło òno w 1992 rokù we wieloscë 2000 egzemplarzów i baro chùtkò sã rozeszło. Rozmajité to bëłë przëczënë, że drëdżi rôz nie bëło wëdóné. Ò Francëszkù Grëczë i jegò robòce pamiãtają w pierszi rédze kaszëbsczi dzejôrze z krãgù „Tatczëznë”, dlô jaczi ks. Grëcza béł na przełómanim 80. i 90 lat mentorã[15]. Pierszi i jak na dzysô jedurny całowny zbiér lëteracczich dokazów (òpòwiôdaniów i piesniów) ks. Grëczë òstôł wëdóny dopiérze w 2008 rokù, jakno rozdzél pòswiãcony mù pùblikacji, sparłãczonégò z „Tatczëzną” Eùgeniusza Prëczkòwsczégò[16]. Liriczi ks. Grëczë nalazłë sã w zbiérze *Poezja zrzeszińców* z 2013 rokù, jaczim béł 8. tom serii „Biblioteka Pisarzy Kaszubskich”[17]. Nimò taczich starów, òkróm marijnégò himnu *Piesniô do Swiónowsczi Panienczi*, ùróbk Grëczë w kaszëbsczim krãgù nijak nie je znóny[18].

---

[12] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, s. 193–197.

[13] Tamò, s. 196–197.

[14] *Biblëjô. Nowi Testament. IV Ewanjelie Kaszëbskô*, przeł. F. Grëcza, Pòznań 1992.

[15] http://naszekaszuby.pl/modules/news/article.php?storyid=2884 [dostęp – 19.09.2021].

[16] E. Prëczkòwsczi, *Kaszubski Kordecki. Życie i twórczość ks. Prałata Franciszka Gruczy*, Banino 2013 (wydanie II).

[17] *Poezja zrzeszińców – Jan Trepczyk, Aleksander Labuda, Jan Rompski, Stefan Bieszk, Franciszek Grucza, Feliks Marszałkowski*, òprôc. tekstów H. Makùrôt, Gdůńsk 2013.

[18] D. Kalënowski, A. Kùjik-Kalënowskô, *Literatura kaszubska / Kaszëbskô lëteratura*, Gdůńsk 2017, s. 164.

Kòrespòndencjô ks. Grëczë do Neureitera pòkôzónô w *Z Kaszub do Austrii…* òbjimô transkripcjã piãc swiąteczněch kôrtków – Gòdowëch i Jastrowëch – kôrtczi z pòzdrówkama z Rzimù i òdkazë ò ùroczësti dzãkòwny mszë w 50. roczëznã kapłańsczich swiãceniów[19] i téż fòtokòpie materiałów z aktownika ks. Grëczë[20]. Są to swiąteczné kôrtczi, òdjimczi ks. Grëczë, òriginôł rôczbë na jubileùszową mszã, pamiątkòwé òbrôzczi ze swiãceniów w 1939 i jubileùszu 50 lat ksãżestwa (z piesnią *Swiónowskô Matinka*) i 4 lëstë. Pierszi z nich, bez datënkù, to żëcopis ks. Grëczë docygnioný do rokù 1937. Wiele cekawszi je drëdżi lëst, z datënkã na 21 lëstopadnik 1989 r., dze ks. Grëcza dowô wiédzã w nim ò smiercë Jana Trepczika (1907–1989) i Brunona Richerta (1921–1989), òstatnégò ze zrzeszińców. Dali przëbôcziwô ò dramie *W wòjnową gwjôstkã*, jaczégò czile starniców wierã bëło dołączoněch do kòrespòndencji (je prosba ò wësłanié nazôd òriginału pò zrobienim kserokòpii). Ò ti dramie w trzech aktach F. Neureiter nadczidô téż w II wëdanim *Geschichte…*[21]. Na kùńcu ks. Grëcza pisze ò nowim pisënkù „fòneticznym”, jaczi ùżił w lësce, równoczasno proszącë ò jegò òbtaksowanié przez Neureitera jakno tłómacza, żôlącë sã kòl tégò nad pòlaszącym Kaszëbów pisënkã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Nadczidô téż ò wëdôwónym przez Witolda Bòbrowsczégò głodnicczim miesãczniku „Wzénjik”. Pòstãpné òdrãczné pismò nie je Grëczë, le zamikô w se drãdżé do òdczëtaniô ò nim infòrmacje. Ne nadczidczi są pò kaszëbskù i niemieckù, tak tej mòże to bëc pierszô wersjô zéwiszcza ò ks. Grëczë przërëchtowónégò przez Neureitera. Czwiôrti z lëstów mô datënk na 16 lëpińca 1992 rokù i je to doczepnik do wësłóny Neureiterowi *Kaszëbsczi Biblëji.* W lësce Grëcza nawrôcô do richtich kaszëbsczégò pisënkù i dzejaniów Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, chtërno szło przéką nowémù pisënkòwi bédowónémù przez Grëczã i krąg „Tatczëznë”, proszącë Neureitera ò dłëgszą kôrbiónkã. Slédny dzél fòtokòpii to òdkôz ò smiercë ks. Grëczë, nekrolodżi i téż òdpisënczi z maszinopisów òpòwiôdania *Swiãtô Anna*, *Ewanjeljô wedle Swjãtigò Jana*, mszału pò kaszëbskù *Mszô Swjętô* i téż titlowi starnë chùtczi przëwòłóny ju dramë *Na Gwjôzdkã we wojnje*[22]. Nawetka, czej pòbieżno sã czëtô kòrespòndencjã Grëczë zarô je widzec, że wszëtczé zapisënczi są pò kaszëbskù. Tuwò bë mógł sã docëgac jaczis grë Grëczë z pòlską cenzurą[23], dlô jaczi kaszëbsczi pisënk bë mógł bëc drãdżi do òdczëtaniô. Wnenczas równak kòrespòndencjô wëséłónô do Neureitera òb czas wanodżi Grëczë pò Zôpadny Eùropie, bë bëła pò pòlskù abò niemieckù. Le tak nie je. To dobrze pòkazëje jaczi Grëcza béł do kaszëbiznë, w kùńcu kònsekwentno – w kòżdim czasu i placu miôł starã kôrbic pò kaszëbskù. Òkòma tegò pò zamkłoscë i wëzwãkù lëstów jidze sã docëgac, że relacje midzë nyma ùsôdzcama nie bëłë le blós òficjalné, chòc za mało je téż przesélënków, bë sã docëgac, że sã jakòs drëszëlë[24]. Mòżlëwé je, że nié le relacje midzë Neureiterã a Grëczą, co to, że ùsôdzca *Geschichte* dôł bôczenié na dejowòsc ks. prałata sprawiło, że pòswiãconé mù w *Historii literatury kaszubskiej* zéwiszcze je wiele wicy rozbùdowóné niglë jegò lëteracczi ùróbk (żlë zdrzi sã na zéwiszcza jinszich barżi płodnëch kaszëbsczich ùsôdzców).

---

[19] A. Kùjik-Kalënowskô, *Z Kaszub do Austrii*, s. 104–111.

[20] Tamò, s. 403–418 i 423–434.

[21] F. Neureiter, *Geschichte der Kaschubischen Literatur*, München 1991, s. 194.

[22] W chùtniészim lësce Grëczë i téż w rzeczowim zéwiszczu z *Geschichte…* nen dokôz mô jinszi titel – *W wòjnową gwjôstkã*.

Prezentacją sztaturë i lëteracczégò ùtwórstwa ks. Antoniégò Peplińsczégò Neureiter naczął rozdzél ò kaszëbsczim ùróbkù czasu wòjnë i zarô pò ni[25]. Zéwiszcze je dosc krótczé i wãzłowato òpisëje żëcé ks. Peplińsczégò i téż jegò ùtwórstwò, w pierszi rédze wiérztë pùblikòwóné w cządnikach i antologiach. Dôwô téż bôczënk na samòstójny zbiérk wiérztów *Niech szëmi las* (1973), jaczi ùkôzôł sã kòsztã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Jak ùdało to pòstrzégł

---

[23] E. Prëczkòwsczi, *Kaszubski Kordecki…*, dz. cyt., s. 49–51.

[24] Priwatno, jakno parafión ks. Grëczë, jô so mògã wdarzëc, że òb czas kòlãdów, zarô pò mòdlëtwie i przeżegnanim, naczinôł kôrbiónkã z mòjima starszima pò kaszëbskù. Colemało i téż w kôzaniach wcyskôł kaszëbsczé wątczi i całé frazë. A w 70. i 80 latach to nie bëło taczé gwësné i prosté, òsoblëwie w miesce. Pózni, czej jô naczął bëc ù ks. Grëczë na plebanii i kùreszce wespółrobic „Tatczëznã", jô miôł strach nëch pòtkaniów z òstatnym ze zrzeszińców, bò w nym czasu pò kaszëbskù jô le znôł cziledzesąt słowów i jô nie wiedzôł, co gadac. A Grëcza nie ùznôwôł na kaszëbsczich zéńdzeniach jinszi gôdczi jak le kaszëbskô. To, co mie w tim czasu dzëwòwało ù Grëczë, béł jegò kaszëbsczi płom, młodzëznowi òdżin, bë nëkac „z kaszëbizną do przódkù". Mòże i to samò widzôł w nim Neureiter. Mòże i téż ùchwôcëła gò dejowô głãbiô òpòwiôdaniów i binowëch dokazów, chtërne wiedno zmùsziwają czëtińca-òdbiércã do rozmëszlaniô nad kawlã Kaszëbów i placã Kaszëb. Terô, czej zdrzã na to òd lëteraturoznôwczi stronë przërëchtowóné przez F. Neureitera zéwiszcze ò ks. Grëczë, zestôwióm to z jegò malinczim pisarsczim ùróbkã i téż apartną kòrespòndencją, z jaczi – pòdług mie – bije równo bùcha pisarza z bëcô Kaszëbą, jak i atencjô dlô adresata, rozmiejã czemù, ks. Francëszk Grëcza zasłużił na tak widzałą prezentacjã w dokazach Neureitera. Jem dbë, że sprawiła to dejowô pòstawa ks. Grëczë, chtëren aùstriacczémù badérze kaszëbiznë bez wnetka 30 lat służił téż pòmòcą, rozwidniającë regionalné pëzglënë. I jak sã słëchô bùsznémù, swiądnémù swòji wôrtnotë Kaszëbie – dërchôł w miłoce do tatków jãzëka.

[25] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, s. 234–236.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Neureiter, Antoni Peplińsczi z pòwòdzenim twòrził téż mùzykã do swòjich wiérztów i dzél z nich z czasã stôł sã „prôwdzëwima lëdowima piesniama”[26]. Zéwiszcze pòswiãconé Antoniémù Peplińsczémù w II wëdanim *Geschichte…* je kąsk dłëgszé i zawiérô téż infòrmacje ò òprôcowónëch bez niegò kòlãdach, chtërne nalazłë sã w zbiérach *Swięti dzël dësze* (Pelplin 1981) i *Kaszëbsczié kolędë ë godowé spiéwë* (Gdańsk 1982), piesniach zamkłëch w wëdónym przez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié w 1988 rokù spiéwôrzu *Kaszëbë wołają nas* i téż niedorzekłëch binowëch dokazach ò religijny tematice. Dzysô, pò wicy jak wiertel stalata pò smiercë, ks. Antoni Peplińsczi je znóny w kaszëbsczim krãgù w pierszi rédze jakno ùsôdzca frantówków[27], chòcbë le *Stëdnicczé jezoro*, colemało spiéwóné jakno *Kaszëbsczé jezora.* W 2010 rokù w Bëtowie ùkôza sã pò kaszëbskù pòswiãconô jemù pùblikacjô Jaromira Szroedera *Żëcé piesnią pisóné – spiéwôrz biograficzny ks. Antoniégò Peplińsczégò*[28], w jaczi je téż kòrespòndencjô ks. Peplińsczégò z Léònã Ropplã i Izabelą Trojanowską, samòstójno przërëchtowóny żëcopis i téż fòtokòpiã òriginału spiéwôrza *Moje spiéwe.*

Pòkôzónô przez Adelã Kùjik-Kalënowską kòrespòndencjô midzë Antonim Peplińsczim a Ferdinandã Neureitera òbjimô 9 transkribòwónëch lëstów[29] – w pierszi rédze żëczbów wësélónëch z leżnoscë swiãtów (le i z malinczima infòrmacjama ò wëdarzeniach z żëcégò nadôwcë) i téż dłëgszi lëst z datënkã 7.10.1971 rokù, w chtërnym òdpòwiôdô na chùtniészą kòrespòndencjã, infòrmùje ò kùlturowim żëcym i ùdostónëch dlô Neureitera òdpisënkach tekstów Derdowsczégò i artikla Majkòwsczégò z „Gryfa”. Fòtokòpie materiałów[30] z aktownika Antoniégò Peplińsczégò òbjimają maszinopis kòlãdë *W stajeneczce narodzoné*, sztërë lëstë z swiątecznyma żëczbama i infòrmacjama z żëcégò ksãdza Peplińsczégò (ò planowónym wëdanim zbiéru piesni i teatrowi rësznotë w parafii Mscëszejce) i téż pamiątkã – pòdzãkòwanié za 25 lat ksãżestwa. Apartno do kòrespòndencji ks. Grëczë lëstë Antoniégò Peplińsczégò są pisóné w pierszi rédze pò pòlskù i le jeden je pò niemieckù. Sama kòrespòndencjô mô téż barżi òficjalny charakter – są tam zwëczajowé żëczbë i lakòniczné infòrmacje ò zdarzeniach z żëcô nadôwcë. Twórczi ùróbk ks. Antoniégò Peplińscégò je wiele wikszi niglë ks. Francëszka Grëczë, równak jegò tematika, lëdowi i ludiczny charakter wierã sprawiłë, że dlô Neureitera béł le òn jednym z wiele ùsôdzców z widzałim ùróbkã, le nié wëapartniającym sã lëteracką nadzwëkòwòscą.

---

[26] Tamò, s. 236.

[27] D. Kalënowsczi, A. Kùjik-Kalënowska, *Literatura kaszubska / Kaszëbskô lëteratura*, s. 270.

[28] J. Szroéder, *Żëcé piesnią pisóné – spiéwôrz biograficzny ks. Antoniégò Peplińsczégò*, Bëtowò 2010.

[29] A. Kùjik-Kalënowskô, *Z Kaszub do Austri*, s. 254–267.

[30] Tamò, s. 462–468.

Sztaturë młodëch wnenczas ksãdzów Rómana Skwiercza i Jana Walkùsza òstałë pòkôzóné przez Neureitera le w niemiecczi wersji *Historii literatury…* z rokù 1991. Pòstacjô i liczebno ùbòdżé ùtwórstwò Rómana Skwiercza ùsôdzca *Geschichte* wstawił w rozdzél pòswiãcony lëdowim pisarzóm i gadëszóm[31], dôwającë cësk na lëdowi charakter jegò dokazów, chtërne równoczasno bawią i radzą òdbiércë, wëszczérzającë i szkalëjącë nôwôżniészé wadë – chcëwòta, alkòhòlizm i niezgarã. Tejczasny ùróbk Skwiercza to w pierszi rédze felietónë pùblikòwóné w miesãcznikù „Pomerania" i cządnikù kaszëbsczich sztudérów Dëchòwnégò Seminarium w Peplinie „Zwónk kaszëbsczi" i téż gôdczi, chtërne nalazłë sã w antologii *Ludowe gawędy z Kaszub i Kociewia*[32]. Kùjik-Kalënowskô dôwô w swójim òprôcowanim jeden lëst Skwiercza – pisôrz òdpòwiôdô na chùtniészi lëst Neureitera, przedstôwiającë w skrócënkù żëcopis i téż òpisëjącë donëchczasowi gôdeszów ùróbk i swòje pòdskacënczi pisarzama z kaszëbsczi Nordë – Alojzym Bùdzyszã i Jana Drzéżdrzonã[33]. Lëst Skwiercza je napisóny lëteracką pòlaszëzną.

Zéwiszcze tikające Jana Walkùsza òstało ùmieszczoné w rozdzélu pòd titlã „Nowô generacjô"[34] kòl biogramów m.jin. Kristinë Mùzë, Jerzégò Stachùrsczégò, Stanisława Jankégò i sostrów Labbùdów (córków Aleksandra Labùdë – Jaromirë, Dagòmirë i Bògùsławë). Òkòma krótczégò żëcopisu Walkùsza pòd zéwiszczã jidze nalezc rozbùdowóny òpisënk jegò ùtwórstwa razã ze synteticzną analizą dokazów, pòkazëjącą w pierszi rédze na jich religijné nawléczenia. Neureiter widzy téż w dokazach Walkùsza wërazny dejowi cësk ks. Bernarda Sëchtë, chtëren w swòjim dramòpisarsczim ùtwórstwie wiedno nacyskôł „na parłãcz pòliticzno-kùlturowégò interesu na linii pòlaszëzna-kaszëbizna i równoczasno na apartnosc na linii niemczëzna-kaszëbizna"[35]. A. Kùjik-Kalënowskô w zbiérze mô wstawioné le jeden lëst ks. Jana Walkùsza do F. Neureitera[36] i téż òdpisënk maszinopisu z jegò skróconym żëcopisã. W lësce z Lublina z datënkã 22 czerwińca 1989 rokù Walkùsz lakòniczno òpòwiôdô ò sobie i òdsélô badérã do pùblikacji, w chtërnëch jidze nalezc jegò dokazë i barżi ùwôżny żëcopis. Nen lëst, w apartnoscë do pisma R. Skwiercza, na swój ôrt je lakòniczny i zdôwô sã bëc le fòrmalną òdpòwiescą na chùtniészé pismò Neureitera, bez próbë sã drëszeniô z adresatã. Kòrespòndencjô Walkùsza je téż pò pòlskù.

---

[31] F. Neureiter, *Geschichte der Kaschubischen Literatur…*, München 1991, s. 296–297.

[32] *Ludowe gawędy z Kaszub i Kociewia*, Gduńsk/Wiele 1989.

[33] A. Kùjik-Kalënowskô, *Z Kaszub do Austr*ii, s. 310–312.

[34] A. Kùjik-Kalënowskô, *Z Kaszub do Austrii*, s. 310–312.

[35] D. Kalënowsczi, A. Kùjik-Kalënowskô, *Literatura kaszubska / Kaszëbskô lëteratura*, s. 190.

[36] A. Kùjik-Kalënowskô, *Z Kaszub do Austrii*, s. 345–345.

Pòdrechòwanié

Pò lekturze kòrespòndencji sztërzech kaszëbsczich ksãżi – lëteratów do Ferdinanda Neureitera mógłbë spróbòwac sparafrazowac rzeklënã – wierã – Ernesta Hemingwaya „pòwiédz mie czim są twòji drësze, a jô cë pòwiém, czim të jes” – „pòkôż mie lëstë òd twòjich drëchów, a jô cë pòwiém, czim òni są” [mùszałobë bëc ew. „pòkôż mie lëstë òd twòjich drëchów, a jô cë pòwiém, czim të jes – dop. tłómacza]. To sztërë òsobòwòscë, chtërne parłãczëła kaszëbiznã i kapłańsczé pòwòłania, le wszëtkò jinszé apartniło – pòzdrzatk na kaszëbiznã, znaczenié, jaczé miôł dlô nich jãzëk i kaszëbsczi pisënk i kùreszce cél swòjégò ùtwórstwa – òd bùdowaniô rodny bùchë (Grëcza), przez rozwieseliwanié òdbiérców (Peplińsczi, Skwiercz), do kąsk hermeticzny jednogôdczi, w chtërny czëtińc mùszôłbë bëc rozzérôczã pòeticczégò kùńsztu (Walkùsz). Zdôwô sã, że tak samò òdczëtiwôł jich téż Ferdinand Neureiter, rëchtëjącë swòje zéwiszcza w *Geschichte der Kaschubischen Literatur.*

Historia literatury kaszubskiej w wëdónym w 2020 rokù słowarzu kaszëbsczi kùlturë, pamiãcë i znanków *Gniazdo gryfa* pòd zéwiszczã pòswiãconémù Ferdinandowi Neureiterowi òbtaksowónô òsta jakno „pòrządnô dokùmentacyjno-sprawòzdawczô robòta, w chtërny całowno òstôł zrobiony przezérk pismienizně òd F. Cenôwë do lat 70.”[37]. Jak dali pisze Daniel Kalënowsczi, w òdbiéranim dokazów Neureitera przez rodné, nôùkòwé strzodowiszcze pòwôżnym problemã bëło jegò stanowiszcze tikające pòzycji kaszëbiznë – procëmno jedurny w tim czasu prôwdzëwi narracji, Neureiter miôł kaszëbiznã za apartny jãzëk, na rówieni z jinszima jãzëkama zôpadnosłowiańsczima. Czasë zminãłë, a òsoblëwò zażartô i wëchôdającô le z pòliticznëch pòdskacënków kritika dokazów F. Neureitera z lat 80. przez Andrzeja Bùkòwsczégò[38] czësto sã zdewaluòwa. Chòcbë le dlôte wôrt je pamiãtac ò Ferdinandze Neureiterze i jegò zasłëgach w rozskòscérzanim kaszëbsczi lëteraturë i sami kaszëbiznë téż w krãgù niemiecczi kùlturë. Jakno wej pòdsztrichiwô Kalënowsczi: „Neureiter równie jak w swòji antologii, tak i w historicznolëteracczi robòce miôł wspiarcé jakno tłómôcz przez samëch kaszëbsczich ùsôdzców, co w kùńcu przëniosło ùdałé, cekawé i przesuwającé sã w stronã artisticznëch, nié zôs filologicznëch, przëłożënczi”[39]

---

[37] D. Kalënowsczi, Ferdynand Neureiter, [w:] *Gniazdo Gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, red. C. Obracht-Prondzyński, Gduńsk 2020, s. 370.

Bibliografiô:

Kalënowsczi Daniel, Kùjik-Kalënowskô Adela, *Literatura kaszubska / Kaszëbskô lëteratura*, Gdańsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, Kaszëbsczi Institut, 2017.

Kùjik-Kalënowskô Adela, *Dawna i współczesna literatura kaszubska. Główni twórcy i ich dokonania*, „Litteraria Copernicana” 2019, nr 2 (30).

Kùjik-Kalënowskô Adela (òpr.), *Z Kaszub do Austrii. Korespondencja literatów kaszubskich do Ferdinanda Neureitera*, Gdańsk–Słëpsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, 2017.

Kùjik-Kalënowskô Adela *Tatczëzna. Literackie obrazy Kaszub*, Gdańsk–Słëpsk: Kaszëbczi Institut, Pòmòrskô Akademiô, 2011.

Makùrôt Hanna (òpr.) *Poezja zrzeszińców – Jan Trepczyk, Aleksander Labuda, Jan Rompski, Stefan Bieszk, Franciszek Grucza, Feliks Marszałkowski*, Gdańsk: Kaszëbczi Institut, 2013.

Neureiter Ferdinand, *Geschichte der Kaschubischen Literatur. Versuch einer Zusammenfassenden Darstellung*, München: Verlag Otto Sagner, 1978.

Neureiter Ferdinand, *Geschichte der Kaschubischen Literatur. Versuch einer Zusammenfassenden Darstellung*, München: Verlag Otto Sagner, 1991.

Neureiter Ferdinand, *Historia literatury kaszubskiej*, tłóm. M. Bòduszińskô-Bòrowikòwô, Gdańsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié Miesczi Part, 1982.

Òbracht-Prondzyńsczi Cezari (red.), *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, Gdańsk: Kaszëbsczi Institut, 2020.

Prëczkòwsczi Eùgeniusz, *Kaszubski Kordecki. Życie i twórczość ks. Prałata Franciszka Gruczy*, Banino: Wëdôwizna Rost, 2013.

---

[38] W *Gnieździe Gryfa*, w zéwiszczu ‘Separatyzm kaszubski’ Cezari Òbracht-Prondzyńsczi przëwòłiwô negatiwną òpiniã Bùkòwsczégò ò Neureiterze: „bierzącë Kaszëbów jakno nôrodową mniészëznã w Pòlsce i pòpiérającë separatisticzné tendencje niechtërnëch dzejarzów, tak samò jak to przódë robilë jinszi Niemcë, òsoblëwie Friedrich Lorentz ògrańczô sã w swòji ksążce (…) do ùtwórstwa w kaszëbsczim jãzëkù [!]”, (s. 476).

[39] Tamò, s. 570.

Szroéder Jaromir, *Żëcé piesnią pisóné – spiéwôrz biograficzny ks. Antoniégò Peplińsczégò,* Bëtowò: Mùzeùm Zôchòdno-Kaszëbsczé, Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, Part w Bëtowie, 2010.

Szëmikòwsczi Dariusz, *„Zrzesz Kaszëbskô” w latach 1933–1939*, Bólszewò: Biblioteka Gminë Wejrowò, 2010.

Tréder Jerzi, „*O historii literatury kaszubsko-pomorskiej i jej twórcach”, J. Borzyszkowski, Gdańsk 2012, „Tatczëzna. Literackie obrazy Kaszub”, A. Kuik-Kalinowska, Gdańsk–Słupsk 2010* [recenzja], „Acta Cassubiana” 2012, tom 14.

Zelónka Zbigniew, *Ferdinand Neureiter 1928–2007,* „Acta Cassubiana” 2008, tom 10.

http://naszekaszuby.pl/modules/news/article.php?storyid=2884 [dostãp: 19.09.2021].

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Daniel Kalënowsczi
Pòmòrskô Akademiô w Słëpskù

„Òjc Grzegòrz” ksãdza Stanisława Kùjota jakno dramaturgiô dlô lëdztwa

Kluczowé słowa:
Stanisłôw Kùjot, pòlsczé i kaszëbskò-pòmòrsczé dëchòwiéństwò XIX i XX w., pòpùlarnô lëteratura, dramaturgiô dlô lëdztwa

Keywords:
Stanisław Kujot, Polish and Kashubian-Pomeranian priesthood of the 19th and 20th centuries, popular literature, drama for the folk readers.

Skrócënk

Articzel wëwidniwô pòstacją ksãdza Stanisława Kùjota, chtëren z jedny stronë béł katolëcczim ksãdzã i aùtorã kùńsztów dlô òdbiércë ze wsë. W artiklu òstôł zanalizérowóny teatralny kùńszt, co sã tikô òbronë Pùcka na Kaszëbach przed ataką Szwédów w XVII w. Nen dokôz òkróm kawlów wiédzë ò historii przënôszô ze sobą òsobòwé mòdła i rozszérzwiô pòstawã patriotizmù. Negò ôrtu stilistika bëła tipòwô dlô ùtwórstwa wiele ksãżi na Pòmòrzim i Kaszëbach w XIX i XX w., chtërny parłãczëlë w swòjim ùtwórstwie znanczi lëterata i dëchòwégò prowadnika.

Abstract

The article shows the figure of priest Stanisław Kujot, who was a Catholic priest on the one hand, and a writer and author of plays for a rural audience on the other. The article analyzes the theater play concerning the defense of Puck in Kashubia against the Swedish attack in the 17th century. Apart from the factors of knowledge about history, this play brings with it personal role models and promotes patriotism. This type of style was typical for the work of many priests in Pomerania and Kashubia in the nineteenth and twentieth centuries, who combined in their work the features of a writer and a spiritual guide.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Lëteratura twòrzonô przez dëchòwnëch baro czãsto je nacéchòwónô znankama, co nie są dëcht czësto zrzeszoné z bëlną lëteracką jawernotą, a z mòralnym czë religijnym aspektã pisónégò słowa. Je to zrozmiałé, żlë mdzemë pòdsztrëchëwac geneticzny związk midzë stónã pisaniégò a pùblikòwaniégò, a statusã ksãdza i pasturza, jaczi je zjiscywóny w spòlëznie Kòscoła[1]. W taczim interpretacyjnym znaczënkù wëdôwóné dokazë òkróm nôpierszich tresców fabùłë (w proze), pòkrziżawë (w dramace) abò emòcji (w lirice), co w nich wëstãpùją, są artisticzno wzbògaconé mòtiwama pòchôdającyma z teòlogii abò chrzescëjańsczi eticzi, do te jich lëteracczé zaadresowanié mòże bëc szerszé niżlë do nôleżników òkreslony wëznaniowi gminë. Kò gwës nie znaczi to, że ùtwórstwò kòżdégò piszącégò ksãdza mùszi bëc w nen spòsób analizérowóné. Mòże doch so przedstawic, że spòd rãczi ksãdza wëchôdają sztëczczi, co sã nijak nie tikają religijnëch czë kòscelnëch sprôw, chòc je zarô drãgò so wëòbrazëc, że np. chrzescëjańsczi ksądz miôłbë przedstawiac namikłé seksualizmã eroticzi. Zagwës sprawa aùtorsczich pòstawów ksãżi bë wëmôga rozszérzwionëch òpisënków, w jaczich bë sã téż miałë nalezc tak dzéle tikającé sã psychòlogii ùtwórstwa, jak i szerok rozmióny socjologii lëteraturë[2]. Tuwò niech sygnie le wspòmnąc ò tim, że jim blëżi wiekù XXI, tim wicy je stilisticznégò zróżnicowaniô w dokazach i swiatopòzdrzatkòwëch stanowiszczów westrzód twòrzącëch snôżą lëteraturã ksãżi, chòc to zarô nie znaczi, że je to dëcht bògatô tradicjô[3].

Jakbë chcôł sã barżi przëzdrzec na XIX stalaté pòlsczi kùlturë i òpisëwac spòlëznowò-kùlturowi stón òb czas jegò trwaniô piszącëch ksãżi, tej mòże zmerkac całą régã zanôleżnosców mòtiwùjącëch pòwstôwanié dokazów w wiązóny mòwie, artisticzny prozë abò namienionëch na teatralną binã. Czej jesz barżi zawãżëc pòle lëteraturoznôwczi eksploracji do dëchòwnëch-lëteratów, co dzejają w kùlturowim rëmie Pòmòrzégò i Kaszëb, je wërazno tej widzec jak òni służëlë swòjim wësztôłcenim i talentã patrioticznym sprawóm i dëszpasturszczim w skòmplikòwóny pòliticznyma i nôrodnoscowima warënkama kùlturowégò rëmù prësczégò zôbòru[4].

---

[1] M. Rusecczi, *Bóg objawiający się w dziełach*, „Ateneum Kapłańskie" 1992, z. 3, s. 448–459; A. Bednark, *Ambona i literatura. Eseje z historii wzajemnych powiązań*, Tarnów 1998.

[2] B. Chrząstowskô, *„Wierzę wierszem". O poezji kapłańskiej*, [w:] *Religijne aspekty literatury polskiej XX wieku*, red. M. Jasyńskô-Wòjtkòwskô, J. Swiãch, Lublin 1997, s. 217–302.

[3] Zdrzë artikle ò nônowszich lëteracczich zjawiszczach òpùblikòwónëch w zbiorowëch wëdôwiznach: *Postać księdza w literaturze*, red. G. Głąb, S. Radzyszewsczi, Radom 2014; *RYSopis kapłana. Wizerunek księdza w kulturze polskiej w XXI wieku*, red. Ł. Janicczi, Lublin 2018.

Pòwstałë ju spòdleczné i szczegółowé òbróbczi pòmòrsczich i kaszëbsczich ksãżi-lëteratów. W tim kònteksce mòże wëmienic przede wszëtczim prôce Jana Walkùsza[5] czë Józefa Bòrzëszkòwsczégò[6]. Chòc wiele w tim òbjimie je ju zrobioné, nót je zaùważëc, że wspòmnióné ùjãca tikają sã òsoblëwie aùtorów piszącëch pò pòlskù abò pò kaszëbskù, a wiele mni òmôwiają òne lëteracczé ùtwórstwò w niemiecczim jãzëkù, jaczé doch téż pòwstôwało na Pòmòrzim i Kaszëbach, jaż pò kùńc II swiatowi wòjnë[7]. Slédné pòmiónë taczi lëteraturë mòże òdnotérowac pò 1945 r., równak nie są òne ju produktiwné, bò niemiecczi dëchòwny (protestancczi czë katolëcczi) przez swój wiek i przez zmianë administracyjno-państwòwé nie dzyrżëlë swòji aktiwnoscë na Pòmòrzim i Kaszëbach.

W XIX stalatim westrzód dëchòwnëch, co sã wëróżniwelë na pòlu pòmòrsczi kùlturë i lëteraturë, twòrzony pò pòlskù a tikający sã kaszëbsczi problematiczi, béł ks. Stanisłôw Kùjot. Nen katolëcczi dëchòwny, historik i lëterat dożdôł sã ju czile historicznëch òbgôdków[8], taczich mët, co merkają wôgã jegò lëteracczich bédënków[9]. Co do snôżi lëteraturë, nie napisôł òn w tim òbjimie wiele procëmkù historiczny trescë, równak wôrt je nadczidnąc ò jegò dokazach: *Pierwsze nawrócenie Prusaków. Powieść z XIII wieku* (1877); *Obrączka sieroty. Zdarzenie prawdziwe* (1881); *Przygody stryjaszka na zaręczynach Kasi* (1881); *Dwa wieczory. Powiastka z mojego życia* (1882); *Kręte drogi, czyli historya młodzieńca zbłąkanego a później nawróconego* (1883); *Kto winien? Obrazek z naszych czasów* (1884); *Ze zdrowego pnia. Powieść z naszej biedy* (1886) oraz *Głowa św. Barbary. Powieść z przeszłości Pomorza* (1895). W òbjimie negò artikla za przedmiot głãbszégò rozmëszleniô wzãti bãdze teatralny kùńszt pt. *Ojciec Grzegorz, czyli obrona Pucka 1655/56*.

---

[4] Zdrzë òbróbczi, w jaczich sã pòjôwiają téż rozwôżania ò ksãdzach-lëteratach: G. Pòbłocczi, *Krótkie żywoty kilku świątobliwych i zasłużonych kapłanów diecezji chełmińskiej*, Pelplin 1911; J. Kònieczny, Z. Mrózk, *Obraz literatury polskiej na Kujawach i Pomorzu Gdańskim w dobie zaborów*, Bëdgòszcz 1974, s. 157–239; L. Bëstrzëcczi, *Duchowieństwo polskie Kościoła rzymskokatolickiego w Wielkopolsce w latach 1815–1918*, Kòszalëno 1986; J. Kònieczny, *Z problemów życia literackiego na obszarze zaboru pruskiego w XIX–XX wieku. Studia i szkice*, Bëdgòszcz 1993, s. 5–80 i 136–180; M. Babnis, *Rola literatury dla ludu w kształtowaniu świadomości narodowej polskich gdańszczan w ostatnim dwudziestoleciu XIX i początkach XX wieku*, „Rocznik Gdański” 1993, z. 1, s. 71–93; H. Mross, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1812–1920*, Pelplin 1995.

[5] J. Walkùsz, *Duchowieństwo katolickie diecezji chełmińskiej 1918–1939*, Pelplin 1992; J. Walkùsz, *Twórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX–XX wieku.1848–1939*, Lublin 2002; J. Walkùsz, *Piórem i słowem. Aktywność literacka polskiego duchowieństwa katolickiego na Pomorzu Nadwiślańskim, Warmii i w Wielkopolsce w latach 1848–1939*, Pelplin 2003; J. Walkùsz, *„Gdyby o Polskę pytali…”. Z dziejów duchowieństwa Pomorza i Wielkopolski w XIX i XX wieku*, Lublin 2004.

[6] Np. J. Bòrzëszkòwsczi, *Inteligencja polska w Prusach Zachodnich: 1848–1920*, Gduńsk 1986; J. Bòrzëszkòwsczi, *Wielewskie Góry. Dzieje Wiela i jego kalwarii*, Gduńsk 1986; J. Bòrzëszkòwsczi, *Kaszubsko-pomorscy duszpasterze – współtwórcy dziejów regionu*, Gduńsk 2002.

[7] Np. J. Schwartz, *Na wschodzie wschodzi słońce. Wspomnienia z Pomorza Środkowego*, przeł. I. Zwiérz, Słëpsk 2006 i P. Herrmann, *Relacja o czasach polskich i rosyjskich w Elblągu od stycznia 1945 do maja 1946 / Bericht über die Polen- und Russenzeit in Elbing von Januar 1945 bis Mai 1946*, òprôc. M. Brandt, J. Bòrzëszkòwsczi, Gduńsk 2008.

Òbrona Pùcka z ùdzélã lëdzy i swiãtégò Francëszka

Dokôz ks. Stanisława Kùjota wëdôwóny béł w dzélëkach w pelplińsczim „Pielgrzimie” w 1881 r.[10]. Są w nim pòstacje historiczné i fikcyjné, chòc nôwôżniészé zdania mają do wëpòwiedzeniô òsobë, jaczé jistniałë w prôwdzëwëch zdarzënkach pòłowë XVII w. Nôpierszima persónama są tu Jakùb Wejher, malbòrsczi wòjewòda, załóżca miasta i fùndator môlowi kalwarii i òjc Grzegòrz, wejrowsczi gwardión zôkònny. Òkróm nich są jesz tu òficérowie pòlsczi załodżi pùcczi festindżi: Sôrpsczi, Niewiarowsczi, Halbreuter, Bòrna, Schultz i Ridiger. W kùńszce pòjôwiają sã jesz mieszkańcë Pùcka: Bùrméster, Òbëwatel, Radny, Jazger, Kòbùs, Pòtera a Gòspòdôrz karczmë Pòd złotim Czepcã. Dëcht malinkò pòjôwiają sã jesz Józka, òsmëlatny syn Niewiarowsczégò, Òficéra szwédzczi, Halabardnik pòlsczi a téż pòlsczi żôłniérze z pùcczi załodżi festindżi.

---

[8] Ò Kùjoce piselë: ks. P. Czaplewsczi, *Śp. ks. Stanisław Kujot*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1914–1915, s. 49–72; A. Mańkòwsczi, *Śp. ks. Stanisław Kujot. Szkic życia i prac*, Pòznań 1915, s. 7–12; K. Jasyńsczi, *Stanisław Kujot 1845–1914*, [w:] *Działacze Towarzystwa Naukowego w Toruniu 1875–1975*, red. M. Biskùp, Warszawa 1975, Tom I, s. 85–179; B. Òsmólskô-Piskòrskô, *Kujot Stanisław Leopold*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Wrocław 1971, Tom XVI – zeszit 68, s. 114–115; K. Jasyńsczi, *Stanisław Kujot (1845–1914)*, [w:] *Wybitni ludzie dawnego Torunia*, red. M. Biskùp, Warszawa 1982, s. 237–242; K. Jasyńsczi, *Rola ks. Stanisława Kujota w upowszechnianiu wiedzy o polskości Pomorza Gdańskiego i ziemi chełmińskiej*, [w:] K. Jasyńsczi, *Prace wybrane z nauk pomocniczych historii*, s. 380–416; D. A. Dekańsczi, *Polskie środowisko toruńsko-pelplińskich mediewistów XIX i początku XX wieku. Najwybitniejsi przedstawiciele. Kierunki badań. Ośrodek naukowy*, Gduńsk 2009, s. 83–120; W. Rozynkòwsczi, *Ks. Stanisław Kujot jako duszpasterz*, „Zapiski Historyczne” 2017, z. 2, s. 159–168.

[9] L. Piernickô, *Twórczość literacka dla ludu ks. Stanisława Kujota. Analiza i próba oceny*, „Studia Pelplińskie” 1982, s. 245–280; Z. Mrózk, *Pomorski uczony i literat – ks. Stanisław Kujot*, „Pomerania” 1987, nr 4, s. 31–33; J. Walkùsz, *Twórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX–XX wieku.1848–1939*, passim; J. Walkùsz, *Twórczość literacka ks. Stanisława Kujota*, „Zapiski Historyczne” 2017, z. 4, s. 53–79.

[10] Kùńszt pùblikòwóny béł w wiele dzélach w „Pielgrzymie” w 1881 r. od numru 114 do nr 135.

Pòkrziżawa rozwijô sã hewò tak. W pierszim akce mieszkańcë Pùcka òdkriwają wòjnowé nôdbë Szwédów, jaczi rëchtują sã do ataczi na Rzeczpòspòlitą. Pòrëch i ùrzas je w kòżdim môlu miasta, bò wszëtcë pamiãtają, jak Szwédzë atakòwelë jich czilenôsce lat temù, czej zniszczëlë całi krôj, zarabczëlë wszedné dobra, a òstawilë lëdzy czësto biédnëch. Wòjskòwô załoga miasta zachòwa równak zëmną krew i rëchtowa sã do ataczi wroga. Nie są w nédze òstawiony sómny, bò do miasta przëjéżdżô jeden z wódców Rzeczpòspòliti i malbòrsczi wòjewòda – Jakùb Wejher. Òn to całą mòcą stôwô procëm ùltimatum, jaczé pùcanóm pòstawilë Szwédzë: przëjãcé rządów szwédzczégò króla i pòddanié miasta a złożenié broni. Nié wszëtcë òficérzë festindżi bëlë tak zdecydowóny jak Wejher. Dzél wòjskòwëch w dëchù rozwôżôł szmërgnąc króla Rzeczpòspòliti Òbù Nôrodów Jana Kazmiérza, chtëren béł dëcht w defensywie i pòliticzno mer, a pòddac sã szwédzczi mòcë. Le cwiardô pòstawa wòjewòdë, téż dëchòwi aùtoritet Òjca Grzegòrza, wspiérają wszëtczich zebrónëch w wiérnoce swòjémù prawòwitémù królowi. Pierszô ataka Szwédów na Pùck òsta òdepchłô, òbróńcë wzmòcniwają sã w swòjich zamëszlënkach.

W drëdżim akce kùńsztu, jak wòjewòdë Wejhera nie bëło, a dowòdzenié pùcką festingą òn òstawił zaùfónémù òficérze Sôrpsczémù, bëło corôz barżi widzec, że lojalnosc do pòlsczégò króla mają le jesz mieszczóni, zôs kòl wòjskòwëch ni ma ju taczi jednotë. Sôrpsczi, Bòrna i Ridiger so ùdbelë zarobic dëtka na zajistniałi sytuacji pòliticzny, zdradzëc Rzeczpòspòlitą i òddac miasto Szwédóm. Rzecznikama króla stôwają sã le zwëczajny mieszczóni, chtërny ni mòglë pòjąc co chcelë zrobic òficérzë, a téż francyszkanin Òjc Grzegòrz, chtëren dozdrzôł w mëslach zdrôdców słabòtã egòisticzny szlachtë.

Trzecy akt dokazu rozgriwô sã przed lądowanim Szwédów w Pùckù, czej to na ùgôdóny ze zdrôdcama merk mielë òni òni bëc wpùszczony do festindżi i tej zająć miasto. Do te równak nie przëszło, bò wiérny Janowi Kazmiérzowi mieszczóni stanãlë procëm Sôrpsczémù, zaszparowelë gò razã z jinszima zdrôdcama króla i sami so ùdbelë rozprawic z rabùsznikama. Jich òdwôga, a òsoblëwie rozwôga Òjca Grzegòrza, jaczi dorôdzôł jima w drãdżich chwilach, przëniosło dobëcé nad Szwédama. Slédné scenë kùńsztu ks. Kùjota pòkôzywają szczestlëwé do Rzeczpòspòliti rozrzeszënczi. Do Pùcka wrôcô wòjewòda Wejher, jaczi w pòdzãce za szlachetné czënë nadgrôdzô pùcanów zemsczima dobrama. Przëjéżdżô téż królewsczi pòsél z nowizną ò antiszwédzczich militarnëch dzejaniach Sztefana Czarniecczégò i dwigający sã pòzycji króla Jana Kazmiérza i jegò planów przëbëcô z pòdzãką za dowiérnotã do Gduńska. Òbrona Pùcka sã zakùńcza sukcesã, chòc w òczach òjca Grzegòrza to sã stało nié tëli na skùtk bëlnëch decyzji a herojicznëch czënów, le za sprawą Bòżi òpieczi.

Takô je nôpierszô lëniô zdarzënków pòkrziżawë w kùńszce ks. Stanisława Kùjota, jaczi jã pòdôł w krótczich, rësznëch scenkach. Pòza kreacją Òjca Grzegòrza w malinczim dzélu òne ùkôzywałë psychòlogiczną sferã pòstacji, a za to merkac w ni bëłë spòlëznowé i òbëwatelsczé relacje. Krótkòsc scenów kùńsztu, że zdarzënczi nëkają jedne za drëdżim w niénôtëralnym przëspieszenim, co jima òdbiérô znanczi realizmù na rzecz ùżëcô scenicznégò schematu rodã z didakticznégò teatru. Dokôz temù nabiérô znanków lëdowégò dramatu, w jaczim górã mô nacéchòwónô grëbim sztrichã pòkrziżawa, co wëdwigiwô swiatopòzdrzatkòwé skłôdniczi i znaczënk didakticzny a mòralisticzny[11].

Mòralny i patrioticzny wzór

Nôwôżniészą persóną kùńsztu ks. Kùjota je òjc Grzegòrz, francyszkańsczi gwardión, historicznô pòstacjô[12], chtërna w ùjãcym aùtora zwëska czile charakterologicznëch znanków, jaczé przekònywają do jegò wizerënkù. Stilisticzno-gatënkòwô specyfika sprawia, że nie są òne dëchtowno zgłãbioné, le i tak òjc Grzegòrz z westrzódka wszëtczich nôbëlni mòże òbszacowac sytuacjã, a dozdrzec w ni pëzglënã lëdzczich dzejaniów, jaczé mòże ùsadzëc w sakralnym rëchce.

---

[11] P. Chmielowsczi, *Nasza literatura dramatyczna*, Petersbùrg 1918, t.1–2; R. Górsczi, *Dramat ludowy XIX wieku*, Warszawa 1969; D. Kalënowsczi, *Dramaturgia kaszubskojęzyczna. Od pierwocin do dziś*, [w:] *Dramat słowiański. Próba zbliżenia, przekroje, (re)konstrukcje i (re)lektury*, red. M. J. Olszewskô, K. Samsel, A. Skórzewskô-Skòwrón, Warszawa 2021, s. 131–146.

[12] Ò klôsztornikù pisôł G. A. Kùstusz, *Wejherowskie zasługi o. Grzegorza Gdańskiego*, [w:] „Studia Pelplińskie" 1984, s. 307–321 i G. Labùda [w:] *O. Grzegorza Gdańskiego Kronika Klasztoru Franciszkanów ściślejszej obserwancji w Wejherowie w latach 1633–1676*, wëd. G. Labùda, Wejrowò 1996, s. 12–21, 178–179 a téż 307–321.

Ju w pierszich sztótach, czej o. Grzegòrzowi przëszło bëc kòle pòdjimaniô decyzjów przë òbronie Pùcka przed ataką Szwédów, dëchòwny nie bierze broni do rãczi, le przë wspòmóżce słowa biôtkùje sã nié le ò òdnëkanié ataczi nôjezdników, ale téż ò mòralną stronã dzejaniô òbróńców. Tej gôdô hewò taczé słowa:

> Za wòlnotã kraju i króla më skłôdómë żëcé i dobëtk w òfierze! – To gôdają prosti mieszczóni! – A pòd Ùscym pòspòlité rëszenié, wastowie! – Nicht tam nie czuł sromù, czej prowadnicë pòdôwelë rãkã w niedrëchów òbjãca! – Drãgò mdze òdebrac, co sã letkòmëslno szmërgnãło do stopów wroga. A le Bóg żëje i rechùje sztërczi i dôwô òpamiãtanié! (O, 10)[13]

Przëtoczoné zdania mòcënkò wërôżają swiądã ò. Grzegòrza ò wiérnoce wedle Rzeczpòspòliti zwëczajnëch, strzédno bògatëch mieszczónów, a nié przedstôwców szlachtë, chtërnëch òchli letkô sznërga. Klôsztornik je bëstrim òbzérnikã i ju z bùtnowégò wëzdrzatkù i zachòwaniô widzy w pòstawie òficérë Sôrpsczégò, że nen nie je Wejherowi pòsłëszny[14]. Wòjewòda równak nie dowiérzô w zdradã swòjégò zaùfónégò, a przë tim francyszkaninowi zarzucył za wiôlgą bòjaznią a nadwrazlëwòtã.

Jak sã wnetka òkôzało w kùńszce prôwdã miôł ò. Grzegòrz. Ju òb czas dzyrżeniô dowódczich òbrzészków pùczczi festindżi przez Sôrpsczégò, dëchòwny nalinôł na niegò, żebë òn zachòwôł swòje dobré miono, òficérską tczã i wiérną służbã pòlsczémù królowi, a nie òbmësliwôł zdradë. Prosbë i òdwòłiwanié sã do pòczëcégò òbrzészkù ù òficérë nie dałë równak skùtkù. Tej ò. Grzegòrz szmërgnął na Sôrpsczégò cos na ôrt religijny klątwë:

> Të so z ùpôdkù kraju dostatczi zbiérôsz i mëslisz, że bãdzesz jich ùżëwac w bezpiekù i zadowòlnienim? W żôłcë mdze môczóny kòżdi sztëczk chleba, jaczi zjész, bãdzesz szukôł òdpòczinkù a wërë cë staną sã ùcemiãgą, të sóm bãdzesz dlô se katã! Bòżô sprawiedlëwòta rozkùrzi to, co të wzął, do piątégò pòkòleniô Bóg sã bãdze mscył na Ce, szôł waji zmiece: i Òpalińsczich i Radzejowsczich i ce; ani pòtómka nie mdze, chtëren bë nosył cãżôr jerzma pò tatkù i nôzwëskã przëbôcziwôł zdradã kraju. (O, 19)

---

[13] S. Kùjot, *Ojciec Grzegorz, czyli obrona Pucka 1655/56*, Pelplin 1927. Wszëtczé cytatë pòchôdają z tegò prawie wëdaniégò, céchòwónégò w tim teksce lëtrą „O” i numrã stronë z cytatã.

[14] Ò tëch zdarzënkach wspòminają aùtorzë òbróbków: W. Òdińc, J. Gòdlewsczi, *Ziemia pucka. Przeszłość i teraźniejszość*, Gduńsk 1974, s. 89–91; A. Gróta, *Czasy Rzeczpospolitej szlacheckiej*, [w:] *Historia Pucka*, red. A. Gróta, Gduńsk 1998, s. 110–113.

Òjc Grzegòrz, zgódno ze swiatopòzdrzatkã kùńsztu, nie szmërgnął klątwë jakno leno retoricznégò zabiegù perswazji. Dëchòwny pò prôwdze głãbòk wierzi w dôwny rëcht, wedle jaczégò król je namaszczony przez Kòscół do trzimaniô władzë, zôs wszëtcë, co są procëm taczémù mòdłu, są bùsznyma òdszczepiéńcama i grzésznikama. Francyszkanin je kriticzny òsoblëwie wedle aristokraticznëch rodów i szlachtë, co stôwiają włôsny gészeft nad dobroctwò kraju.

Òjc Grzegòrz w kùńszce ks. Kùjota nie je przikładã rozpòlitikòwónégò dëchòwnégò. Gwardión sã ceszi szacënkã ù pùcanów dzãka rozwôdze, żëczlëwòce i skrómny pòbòżnoce. Jegò religijnosc je òsoblëwie dobrze widzec w scenie, czej prosy sw. Francëszka ò wspiarcé ù Bòga i pòwstrzimanié Szwédów (O. 11). Òjc Grzegòrz, chòc doceniwô czënë lëdztwa, jich walecznosc, òdwôgã i szlachetnosc, dërch pòdsztrichiwô, że òne bë ni miałë wikszi mòcë, czejbë nié wspiarcé bòsczich mòcy. Swòje przekònanié òbjôwiô w jedny ze slédnëch scenów kùńsztu:

> Wnenczas le jedurną nôdzeją bëło niebò, jô òfiarowôł całé to wëbrzeżé sw. Francëszkòwi w stolemną òpiekã, żebë stanął za nama przed Bògã, jô zrobił zdënk za se i za waji, że jak nama pòmòże, nen dzéń w całim tim òkòlim nadmòrsczim bãdze fejrowóny, jakno ùroczësté swiãto pò wszedné czasë. Wa òdnëka najôzd. Temù proszã waji, żebë wa wiôldżi i ùtczëwi wastowie, jacha ze mną do biskùpi stolëcë, żebë tegò slëbù dokònac. (O, 26)

Òjc Grzegòrz le jakno jedurnô persóna z wszëtczich w kùńszce, wskôzywô na nadlëdzczi rëcht zdarzënków i temù przekònywô do te, żebë w spòlëznowò-pòliticznym żëcym prawie do nich sã òdnaszac[15]. Jegò pòstawa, zgódno z wëmògama stilisticzi pòpùlarny lëteraturë i dlô lëdztwa, przënôszô ze sobą òsobòwé mòdło, jaczé sã parłãczi z pòbòżnotą, kórnoscą do wëroków Bòsczich, dowiérnotą wedle prawòwiti władzë i mądroscą, co wëchôdô na wiérzk we wszëtczich pòdjimónëch decyzjach.

---

[15] Przëwòłóny przez Kùjota zdënk ò. Grzegòrza nie je przikładã lëteracczi licencji, le zôpisã jawerny ùdbë, żebë ùczënic swiãtégò Francëszka dëchòwim òpiekùnã kaszëbsczégò wëbrzeżô. Pisze ò tim: G. A. Kùstusz, *Ogłoszenie św. Franciszka z Asyżu Patronem Pobrzeża Kaszubskiego w 1663 roku*, „Studia Pelplińskie" 1978, s. 25–39. Ò kreacji ti pòstacji skribli téż J. Walkùsz, *Twórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX–XX wieku*.

Dejowé skłôdniczi dramaturgii dlô lëdztwa

Przëwòłóny tu binowi dokôz ks. Kùjota ùkôzywô specyfikã stilisticzi wëpòwiescë, jakô wëchôdô z dwùch zdrzódłów. Pò pierszé z pòzytiwisticzny pòeticzi mieszczańsczi dramaturgii, wedle jaczi dokazë mają sã trzëmac mòtiwacji przëczënowò-skùtkòwi pòkrziżawë, historiczno-òbëczajowi jawernotë i tipizacji herojów i môla[16]. W rozmajitëch stilistikach dokazów (òd kòmédii i farsë do dramatów spòlëznowëch i tragedii) Józefa Blëzyńsczégò, Aleksandra Swiãtochòwsczégò czë Michała Bałucczégò realisticzny spòsób pòkôzywaniô jawernotë béł mòcno zrzeszony z nôrodno-mòralisticzną pùblicystiką, jakô nakôzywa aùtoróm kùńsztów ùkôzëwac skłôdniczi codniowégò żëcô, problematikã kòndicji intelektualno-eticzny mieszczónów i jinszich spòlëznowëch szëchtów, rozszérzwiac pòstawë demòkratizmù i szlachetnëch herojów. Równoczasno pòetika mieszczańsczégò dramatu zakłôda kritikã pòstawë klasowégò egòizmù, priwatë niechaniô nôrodnëch kòrzeni jiwernotë. Pò drëdżé, *Òjc Grzegòrz* ks. Kùjota wëchôdô z esteticznëch warënków pòpùlarny lëteraturë i lëteraturë dlô lëdztwa, jakô czerowa swòje bédënczi dlô niewërobionégò òdbiércë, pòdôwa ùproszczoné mòdło swiata, wërazné w swiece wôrtnotë òsadzoné pòstacje i didakticzno-mòralny program dejowi[17]. Aùtor-ksądz wprowôdzôł dzélëczi teatru w wiesczi gromadze, jaczi nie bédowôł dëcht wëszmakónëch bédënków, le repertuar, co wzbògôcôł dëchòwé żëcé. Pòzwôlôł na pòjawienié sã na binie pòstacjów z lëdowi tradicji, przë tim dôwôł mòżnotã wëpòwiedzeniô/zajistnieniô òbëczajowi i egzystencjonalny jinszoscë, do te pamiãtôł, że to dofùlowiwało plan òglowònôrodny problematiczi. Tim samim ks. Kùjot realizowôł esteticzno-patrioticzné zadanié wëchòwiwaniô przez teatralny kùńszt i ùbëlniwanié towarzëszny i spòlëznowi kùlturë[18].

---

[16] K. Òsenkòwskô, *Z zagadnień poetyki polskiego dramatu mieszczańskiego*, „Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy. Studia Filologiczne. 1981, s. 39–60; Z. Pòznańsczi, *Stan badań nad dramatem polskim okresu pozytywizmu*, [w:] *Dramat i teatr pozytywistyczny*, t. 1, red. D. Ratajczôk, Wrocław 1992, s. 9–22.

[17] K. Chrësczyńsczi, *Powiastka „dla ludu”. Z badań nad „literaturą trzecią” 2 poł. XIX w.*, [w:] *Problemy literatury polskiej okresu pozytywizmu*, ser. I, red. E. Jankòwsczi, J. Kùlczickô-Saloni, Wrocław 1980, s. 217–231; E. Sławińskô, *Koncepcje i rozwój literatury dla ludu w latach 1773–1863*, Bëdgòszcz 1996.

[18] Tegò ôrtu zadania teatru bëłë òkresliwóné przez Jãdrzeja Cerniaka, òrganizatora lëdowégò teatru òd czasów mòdernizmù do II wòjnë swiatowi. Zdrzë przikładowò jegò tekst:

Òba skłôdniczi ks. Kùjot jakno dëchòwny, co robi na zemi Pòmòrzégò i Kaszëb, dofùlowôł jesz cząstkama regionalnyma, co pòzwòlëło mù zbùdowac dokôz, jaczi realizëje patrioticzno-nôrodné zgrôwë, czerëje kùńszt do kònkretnëch òdbiérców, jaczich recepcyjné mòżnoscë brôł pòd wzgląd w rozplanowanim zdarzënków kùńsztu[19]. Ksądz-aùtor, ksądz-animator w narzeszenim do zjawiszczów teatralnégò żëcégò na wsë pòczątków XX wiekù wëbiérôł témiznë i mòtiwë znóné Kaszëbóm, co wërôżałë bënômni dzél skłôdników jich pòczëcégò jiwernotë. Òdwòłiwôł sã do kòlektiwny swiądë, przekònaniô ò włôsnym ùdzélu w dôwnëch dzejowëch zdarzënkach. Wskôzywôł znóné widzóm môle, przëbôcziwôł ò persónach i zdarzënkach, procëmkù do jaczich òdbiércë *Òjca Grzegòrza* mielë òkreslonã emòcjonalną parłãcz.

Òkróm òjca Grzegòrza do bez watpieniô dobrëch herojów kùńsztu ks. Kùjota rechùje sã Jakùb Wejher, malbòrsczi wòjewòda, starosta dzerzgòńsczi, człuchòwsczi, bëtowsczi, senator królestwa Pòlsczi i prësczich Zemiów, pùłkòwnik naczelny i generalny, jeden z zaùfónëch pòlsczégò króla[20]. Jegò mòtiwacje i czënë są klôr, wiedno chùtkò pòdjimô decyzje, je dërch w rézë midzë rozmajitima môlama, jaczé mù delë w dozér. W kùńszce Kùjota je barżi żôłniérzã, jak pòlitikã, temù téż ni mô mòżnoscë sprôwdzeniô pòsłësznotë wszëtczich swòjich òficérów. Chòc mô wiele pòczestnotów nie je bùszny, baro dobrze dogôdiwô sã z zôkònnym òjcã Grzegòrzã, jak i z pòmòrsczima mieszczónama czë prostima żôłniérzama.

W dokazu ks. Kùjota patrioticzné trescë przedstôwiają téż herojowie drëgòplanowi, chtërny chòc le tej-sej sã zjôwiają, równak wërôżają deje pòzytiwisticznégò solidarizmù i maraszbë dlô wëcmaniznë. Tegò ôrtu rozplanowóné wôrtnotë je widzec w czile scenkach, w jaczich są pùcani. Nié leno Bùrméster, Òbëwatel czë radny jiscą sã ò pòmëslnotã miasta, ale kąsk szpòrtowno przedstawiony Jazgar i Pòtera mët. Nôbarżi ti slédny są ùkôzóny w szpòrtownëch scenkach, czedë to głëchawémù Pòterze sąsôd dolmaczi, że rëchtuje sã na pòwôżny militarny sztrid, zôs dôwny weteran wòjnów ze Szwédama rôd bë jesz rôz sã biôtkòwôł w nowi wòjnie. Nen hewò lëszt pòswiãceniô sã i gwësnota bëcô

Nasz cel i nasze drogi, [w:] J. Cerniôk, *Źródła i nurty polskiego teatru ludowego. Wybór pism*, Warszawa 1963, s. 46–47. Pierwòdrëk: „Teatr Ludowy” 1927, nr 1, 2, 3.

[19] A. Przëbòs, *W latach potopu. Walka narodu polskiego z najazdem szwedzkim w latach 1655–1660*, Warszawa 1956; J. Kòlbùszewsczi, *Literatura wobec historii. Studia*, Wrocław 1997, s. 35–74.

[20] J. Włodarsczi, *Jakub, Mikołaj i Ludwig Wejherowie*, Gduńsk 2016.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

wiérnym je jednoznaczno pòzytiwną znanką zwëczajnëch Kaszëbów z Pùcka. Darmôk òni doch nie gôdają; „Tima Szwédama më sã nie dómë” (O, 27).

Zôs negatiwnym heroją kùńsztu je Sôrpsczi, co chòc prôwdac czëje wërzutë sëmieniô przez swòjã zdradã, kùńc kùńców jidze przék swòji wòjskòwi przësëdze[21]. W mònologù wëpòwiôdô wôżné w tim falu słowa:

> Czemù jô mùszôł òb ten czas strzéc pòsła. Copnąc jô sã ni mògã, ale mòże bë jesz! Jak mie bëło lubno sedzëc pòd stôrą lëpą, co pilëje dwòrkù, w bezpiekù i szczescym! – Ale cëż dézowac. Ksądz gôdôł, że bãdą sã bronic, że ti miastowi wôżą sã na nas! – Ha, jakbë sã pò prôwdze mielë zgadac. – Niewiarowsczi jima pòmòże, nót je gò chùtkò zaszparowac. Jinszich ni móm strachù. – Wôżnô rzecz, sóm tam pùdã zarządzëc, a tej nasza góra! Chòcbë sã zdradą zblamérowac i pòdac w zgardã, ale swòjégò dobãdã. (O, 19)

Przegrónô Sôrpsczégò i pòwòdzënk misji ò. Grzegòrza wskôzywô òdbiércóm, że taczé wôrtnotë jak wiérnota, pòczestnota i pòbòżnota wiedno zwëskają nôdgrodã.

Ks. Kùjot w swòjim kùńszce nalinôł, że płôtné są wôrtnotë, jaczé parłãcził z pòlską kùlturą, procëmstôwiôł sã germanizacji i spòlëznowi prësczi pòlitice. To co niemiecczé, w zgòdze z dejowim pòspòdlim kùńsztu, parłãczëło sã z akceptacją lëtersczich, tak jakbë cëzëch pòlsczi kùlturze znanków. Do te wiele nôrodny didakticzi ùjãti w dokazu, prowadzëło do procëmpańśtwòwëch pòstawów, szkòdlëwëch dlô Rzeczpòspòliti. *Òjc Grzegòrz* ks. Kùjota i jinszé jegò dokazë przez to, że rozgriwałë sã w rëmie Pòmòrzégò i Kaszëb lżi dochôdałë do czëtińców-òbzérników i barżi pòrësziwałë lokalné wseczëca i òglowòpòlsczi patriotizm. Kùńszt w klôr spòsób dôwôł do wiédzë, jaczé spòlëznowé i pòliticzné pòstawë nót je trzëmac, jak przënôlégô sã zachòwac wedle bùtnowi i bënowi zagrôżbë. Téż przez to, że pierszim heroją dokazu béł dëchòwny, wzmòcniwôł przekònanié, że katolëckô wiara wiedno ùdzyrżiwała spòlëznã, pòzwôla zachòwac bezpiek i rëcht. W domëslënkù dôwô nama tim samim merk, że mòdło spòlëznowégò żëcégò òpiarté na jinszi kònfesji bë ni miało mòcë, jakô pòdtrzimùwô pòlskòsc[22].

---

[21] Ò rodze Sôrbsczich pisze: P. Pragert, *Herbarz szlachty kaszubskiej*, Gdańsk 2007, t. 2, s. 172–174. Do zdradë òficérë nawlékô w swòji proze Aùgùstin Nécel mët w swòjich historicznëch pòwiescach *Krwawy sztorm* czë *Złote klucze*, a téż Izabela Trojanowskô w legendach i pòdaniach.

[22] Zdrzë ùwôdżi: J. Walkùsz, *Twórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX–XX wieku*.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Zagwës ni mòżna zarechòwac kùńsztu ks. Kùjota do wëbitnëch dokazów, równak przez pisanié taczich dzełów dëchòwny realizowôł swòjã drogã pòzytiwisticzny robòtë ù spòdlégò. Tim szpùrã, chòc wierã nié we wszëtczich artisticznëch i dejowëch skłôdnikach swòjich kùńsztów, szlë taczi ksãża-lëteracë jak Léòn Heyka czë Francëszk Grëcza, a òsoblëwie Bernat Sëchta[23].

Bibliografia:

Babnis Maria, *Rola literatury dla ludu w kształtowaniu świadomości narodowej polskich gdańszczan w ostatnim dwudziestoleciu XIX i początkach XX wieku*, „Rocznik Gdański” 1993, z. 1, s. 71–93.

Bednark Antoni, *Ambona i literatura. Eseje z historii wzajemnych powiązań*, Tarnów: Wëdôwizna Diecezji Tarnowsczi Biblos, 1998.

Bòrzëszkòwsczi Józef, *Inteligencja polska w Prusach Zachodnich: 1848–1920*, Gduńsk: Wëdôwizna Mòrskô, 1986.

Bòrzëszkòwsczi Józef, *Wielewskie Góry. Dzieje Wiela i jego kalwarii*, Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié. Oddział Miejski, 1986.

Bòrzëszkòwsczi Józef, *Kaszubsko-pomorscy duszpasterze – współtwórcy dziejów regionu*, Gduńsk: Institut Kaszëbsczi, 2002.

Bëstrzëcczi Lech, *Duchowieństwo polskie Kościoła rzymskokatolickiego w Wielkopolsce w latach 1815–1918*, Kòszalëno: Wëższé Seminarium Dëchòwné Diecezji Kòszalińskò-Kòłobrzesczi, 1986.

Chmielowsczi Piotr, *Nasza literatura dramatyczna*, Petersbùrg: Ksãg. K. Grendiszińsczégò, 1918, t.1–2.

Chruscynsczi Kazmiérz, *Powiastka „dla ludu”. Z badań nad „literaturą trzecią” 2 poł. XIX w.*, [w:] *Problemy literatury polskiej okresu pozytywizmu*, ser. I, red. Edmùnd Jankòwsczi, Janina Kùlczickô-Saloni, Wrocław: Nôrodny Zakład m. Òssolińsczich. Wëdôwizna, 1980, s. 217–231.

Chrząstowskô Bòżena, *„Wierzę wierszem”. O poezji kapłańskiej*, [w:] *Religijne aspekty literatury polskiej XX wieku*, red. Maria Jasyńskô-Wòjtkòwskô, Jerzi Swiãch, Lublin: Wëdôwizna TNKUL, 1997, s. 217–302.

Cerniôk Jãdrzej, *Nasz cel i nasze drogi*, [w:] Jãdrzej Cerniôk, *Źródła i nurty polskiego teatru ludowego. Wybór pism*, Warszawa 1963, s. 46–47.

Czaplewsczi Paweł ks., *Ś.p. ks. Stanisław Kujot*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1914–1915, s. 49–72.

Dekańsczi Dariusz A., *Polskie środowisko toruńsko-pelplińskich mediewistów XIX i początku XX wieku. Najwybitniejsi przedstawiciele. Kierunki badań. Ośrodek naukowy*, Gdańsk: Wëdôwizna Gduńsczégò Ùniwersytetu 2009.

---

[23] Zdrzë òpisënczi jich ùtwórstwa z synteticzny prôcë: D. Kalënowsczi, A. Kùjik-Kalënowskô, *Literatura kaszubska. Rekonesans*, Gduńsk 2017.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Górsczi Riszard, *Dramat ludowy XIX wieku*, Warszawa: PIW, 1969.

Gróta Andrzej, *Czasy Rzeczpospolitej szlacheckiej*, [w:] *Historia Pucka*, red. A. Gróta, Gduńsk: Wëdôwizna „Marpress”, 1998.

Herrmann Paulus, *Relacja o czasach polskich i rosyjskich w Elblągu od stycznia 1945 do maja 1946 / Bericht über die Polen- und Russenzeit in Elbing von Januar 1945 bis Mai 1946*, oprac. Marion Brandt, Józef Bòrzëszkòwsczi, Gduńsk: Institut Kaszëbsczi, 2008.

Jasyńsczi Kazmiérz, *Stanisław Kujot 1845–1914*, [w:] *Działacze Towarzystwa Naukowego w Toruniu 1875–1975*, red. Marian Biskùp, Warszawa: PWN, 1975, Tom I, s. 85–179.

Jasyńsczi Kazmiérz, *Stanisław Kujot (1845–1914)*, [w:] *Wybitni ludzie dawnego Torunia*, red. Marian Biskùp, Warszawa: PWN, 1982, s. 237–242.

Jasyńsczi Kazmiérz, *Rola ks. Stanisława Kujota w upowszechnianiu wiedzy o polskości Pomorza Gdańskiego i ziemi chełmińskiej*, [w:] Kazmiérz Jasyńsczi, *Prace wybrane z nauk pomocniczych historii*, Torń: Wëdôwizna ÙMK, 1966, s. 380–416.

Kòlbùszewsczi Jack, *Literatura wobec historii. Studia*, Wrocław: Wëdôwizna Ùniwersytetu Wrocławsczégò, 1997.

Kalënowsczi Daniel, Kùjik-Kalënowskô Adela, *Literatura kaszubska. Rekonesans*, Institut Kaszëbsczi, Wëdôwizna ZK-P, Gduńsk 2017.

Kalënowsczi Daniel, *Dramaturgia kaszubskojęzyczna. Od pierwocin do dziś*, [w:] *Dramat słowiański. Próba zbliżenia, przekroje, (re)konstrukcje i (re)lektury*, red. Maria J. Òlszewskô, Karol Samsel, Agnieszka Skórzewskô-Skòwrón, Warszawa: Wëdôwizna Ùniwersytetu Warszawsczégò 2021, s. 131–146.

Kònieczny Jerzi, Mrózk Zdzysłôw, *Obraz literatury polskiej na Kujawach i Pomorzu Gdańskim w dobie zaborów*, Bëdgòszcz: Wëższô Szkòła Szkólnowskô, 1974.

Kònieczny Jerzi, *Z problemów życia literackiego na obszarze zaboru pruskiego w XIX–XX wieku. Studia i szkice*, Bëdgòszcz: WSP, 1993.

Kùjot Stanisłôw, *Ojciec Grzegorz, czyli obrona Pucka 1655/56*, Pelplin: „Pielgrzym”, 1927.

Kùstusz Gaùdenti A., *Ogłoszenie św. Franciszka z Asyżu Patronem Pobrzeża Kaszubskiego w 1663 roku*, „Studia Pelplińskie” 1978, s. 25–39.

Kùstusz Gaùdenti A., *Wejherowskie zasługi o. Grzegorza Gdańskiego*, „Studia Pelplińskie” 1984, s. 307–321.

Mańkòwsczi Alfónks, *Śp. ks. Stanisław Kujot. Szkic życia i prac*, Pòznań: Ksãgarniô Jana Kònst. Żupańsczégò, 1915.

Mross Henrik, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1812–1920*, Pelplin: Bernardinum, 1995.

Mrózk Zdzysłôw, *Pomorski uczony i literat – ks. Stanisław Kujot*, „Pomerania” 1987, nr 4, s. 31–33.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

O. Grzegorza Gdańskiego Kronika Klasztoru Franciszkanów ściślejszej obserwancji w Wejherowie w latach 1633–1676, wëd. Gerat Labùda, Wejrowò: Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi, 1996.

Òdińc Wacłôw, Gòdlewsczi Jerzi, *Ziemia pucka. Przeszłość i teraźniejszość*, Gduńsk: Wëdôwizna Mòrskô, 1974.

Òsenkòwskô Kristina, *Z zagadnień poetyki polskiego dramatu mieszczańskiego*, „Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy. Studia Filologiczne" 1981, s. 39–60.

Òsmólskô-Piskòrskô Bòżena, *Kujot Stanisław Leopold*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Tom XVI – zeszyt 68, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossoliński – Wydawnictwo, 1971, s. 114–115.

Piernickô Lidia, *Twórczość literacka dla ludu ks. Stanisława Kujota. Analiza i próba oceny*, „Studia Pelplińskie" 1982, s. 245–280.

Pòbłocczi Gùstaw, *Krótkie żywoty kilku świątobliwych i zasłuż onych kapłanów diecezji chełmińskiej*, Pelplin: „Pielgrzym", 1911.

Postać księdza w literaturze, red. Grzegòrz Głąb, Stefan Radzyszewsczi, Radom: Wëdôwizna Naùkòwô Institutu Technologii Eksploatacji, Państwòwi Institut Badawczi, 2014.

Pòznańsczi Zygmùnt, *Stan badań nad dramatem polskim okresu pozytywizmu*, [w:] *Dramat i teatr pozytywistyczny*, t. 1, red. Dobrochna Ratajczôk, Wrocław: Wiédzô ò Kùlturze, 1992, s. 9–22.

Pragert Przemisłôw, *Herbarz szlachty kaszubskiej*, Gdańsk: Wëdôwizna BiT, 2007, t. 1–2.

Przëbòs Adam, *W latach potopu. Walka narodu polskiego z najazdem szwedzkim w latach 1655–1660*, Warszawa: Ksążka i Wiédzô, 1956.

Rozynkòwsczi Waldemar, *Ks. Stanisław Kujot jako duszpasterz*, „Zapiski Historyczne" 2017, z. 2, s. 159–168.

Rusecczi Marian, *Bóg objawiający się w dziełach*, „Ateneum Kapłańskie" 1992, z. 3, s. 448–459.

RYSopis kapłana. Wizerunek księdza w kulturze polskiej w XXI wieku, red. Łukôsz Janicczi, Lublin: Wëdôwizna Lubelsczi Archidiecezji „Gaudium", Wschòdnô Fùndacjô Kùlturë „Akcent", 2018.

Schwartz Joachim, *Na wschodzie wschodzi słońce. Wspomnienia z Pomorza Środkowego*, przeł. I. Zwiérz, Słëpsk: Wëdôwizna Pòmòrsczi Akademii Pedagògiczny, 2006.

Sławińskô Eùgenia, *Koncepcje i rozwój literatury dla ludu w latach 1773–1863*, Bëdgòszcz: WSP, 1996.

Walkùsz Jan, *Duchowieństwo katolickie diecezji chełmińskiej 1918–1939*, Pelplin: Bernardinum, 1992.

Walkùsz Jan, *Twórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX–XX wieku.1848–1939*, Lublin: Towarzëstwò Nôùkòwé KÙL, 2002.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Walkùsz Jan, *Piórem i słowem. Aktywność literacka polskiego duchowieństwa katolickiego na Pomorzu Nadwiślańskim, Warmii i w Wielkopolsce w latach 1848–1939*, Pelplin: Bernardinum 2003.

Walkùsz Jan, *„Gdyby o Polskę pytali…”. Z dziejów duchowieństwa Pomorza i Wielkopolski w XIX i XX wieku*, Lublin: TNKUL, 2004.

Walkùsz Jan, *Twórczość literacka ks. Stanisława Kujota*, „Zapiski Historyczne” 2017, z. 4, s. 53–79.

Włodarsczi Jerzi, *Jakub, Mikołaj i Ludwik Wejherowie*, Gdańsk: Wëdôwizna Gduńsczégò Ùniwersytetu, 2016.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Eùgeniusz Prëczkòwsczi

Ks. prał. Hilari Jastak – wiôldżi promòtor kaszëbsczi kùlturë i kaszëbscżégò jãzëka w Kòscele

Father Monsignor Hilary Jastak – an outstanding promoter of the Kashubian culture and the Kashubian language in the Church

Kluczowé słowa:
Ks. Hilari Jastak, Król Kaszëbów, Gdiniô, wëbitny ksądz, Solëdarnosc, historicznô mszô w Stoczni m. Parisczi Kòmùnë w Gdini, hònorowi òbëwatel.

Keywords:
Ks. Hilary Jastak, King of Kashubs, Gdynia, a great priest, Solidarity, a historical mass in the Shipyard of Komuna Paryska in Gdynia, honorable citizen.

Skrócënk

Articzel gôdô ò żëcym a zasłëgach wiôldżégò gdińscżégò ksãdza, rodã z Kòscérznë. Za żëcégò nazéwóny bél Królã Kaszëbów. Ksãżewscżé swiãcenia przëjął òn w Warszawie òb czas wòjnë. Pò ni przëszedł nazôd na Kaszëbë. Òstôł wiôldżim dobrzińcã. Przédnikòwôł diecezjalnémù „Caritas”. Przez założoną przez se fùndacjã wspòmôgôł sta młodëch lëdzy z Kaszëb w ùdostôwanim wësztôłceniô. Zbùdowôł nôwikszą gdińską swiãtnicã. Bél pierszim ksãdzã, co z narażenim żëcégò òdprawił mszą swiãtą w zakładze prôcë. Przez całé aktiwné żëcé promòwôł kaszëbsczi jãzëk, wprowôdzôł gò téż do liturgii mszë swiãti.

Abstract

The paper presents the life and achievements of the prominent priest Hilary Jastak (1914–2000) who was born in Kościerzyna and worked in Gdynia. He was called the King of the Kashubians. He was ordained as a priest in Warsaw during the Second World War. After the war he returned to Kashubia. He was the head of the diocesan branch of the charity Caritas, supporting hundreds of young people in obtaining education. He had the largest church built in Gdynia. He was the first priest to risk his life celebrating Mass in a workplace. He promoted the Kashubian language, introducing it into the liturgy of the Mass.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

W historii Kaszëb bëło wiele wiôldżich ksãżi – sënów ti zemi, co swòjim żëcym i dokazama zapiselë sã bëlno w dzeje ny krôjnë[1]. Westrzód ti wëbitny ùrmë òsoblëwi môl zajimô ks. prał. Hilari Jastak – kòscérzôk i gdinión, hònorowi òbëwatel nëch dwùch kaszëbsczich miast, ju za żëcégò nazéwóny Kaszëbsczim Królã.

Ùrodzył sã 3 łżëkwiata 1914 rokù w Kòscérznie. Jegò òjc Jakùb sã ùrodzył w Cekcynie kòl Tuchòlë. Béł to rëszny spòlëznowi dzejôrz. Jesz przed ùrodzenim Hilarégò kùpił 55-hektarowi môl w Kòscérznie. Pòd kùńc I wòjnë swiatowi òstôł miastowim radnym, a pòtemù krézowim. Ùmarł, jak miôł 67 lat, dëcht przed wëbùchã II wòjnë swiatowi[2]. Matka Maria pòchôda z kaszëbsczi familii Siewert. Ùrodza jaż szesnôsce dzecy, z czegò szóstka ùmarła w dzectwie. Dërch prowadzëła wielné karenkò na niedzélné msze do kaplëcë Nôswiãtszi Mariji Pannë Anielsczi, jakô bëła znónô z cëdownégò wizerënkù Matczi Bòsczi Bòlesny[3]. Òb ten czas, kò midzë jinszima za sprawą tatka Jakùba, béł bùdowóny parafialny kòscół pw. sw. Trójcë. Ks. Hilari czãsto pò latach wrôcôł do tëch tam sztótów, a tak gôdôł ò starszich:

> Pòtemù, prawie do farnégò kòscoła, dze wëcmanim z tatkã sôda w pierszi łôwce naprocëm ambónë. Stałi i tak baro wësławiony môl béł ùszacënkòwienim dlô tatka za jegò òfiarny wkłôd w bùdowã kòscoła. Më bëlë bùszny ze swòjich starszich[4].

Nënka ùmarła w 1921 r. Hilari miôł leno 7 lat. Béł nômłodszim z knôpów westrzód dzesãc dzecy. Żebë zagwësnic dëtczi na ùczbã, òjc sprzedôwôł grunńtë. Nôstarszi brat Józef òstôł wëbitnym ùczałim w òbjimie psychiatrii a psychòlogii w Sztécach (Zjednoczonëch Stanach)[5]. Pòsobny trzimelë wôżné fùnkcje w gòspòdarczim a pòliticznym żëcym regionu. Nômłodszi dwaji bracyni òstelë ksãdzama. Wszëtczé sostrë skùńczëłë mët bëlné szkòłë[6].

---

[1] Westrzód nôbarżi zasłużonëch przënôlégô wëmienic hewò taczich ksãżi: dr Gùstaw Pòbłocczi (1839–1915), prał. Walãti Dąbrowsczi (1847–1931), bp Kònstantin Dominik (1870–1942), dr Léòn Heyka (1885–1939), dr Kazmiérz Bieszk (1890–1946), prał. Francëszk Grëcza (1911–1993), kan. Antoni Peplińsczi (1918–1995), kan. Bòlesłôw Lewińsczi (1922–1992). Òb.: *Księga jubileuszowa. 350 lat Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie (1851–2001)*, red. A. Nadolny, Pelplin 2001.

[2] K. Wójcëcczi, *Rozmowy z księdzem Hilarym Jastakiem*, Gdiniô 1994, t. I, s. 17–18.

[3] W. Kwiôtkòwskô, *My trzymamy z Bogiem. Exlibris ks. Hilary Jastak*, Gdiniô 1991, s. 5.

[4] K. Wójcëcczi, *Rozmowy…*, t. I, s. 20–21.

[5] Pò smiercë ùczałégò „The New York Times” napisôł ò nim: „Dr. Joseph Jastak, a psychologist who was a pioneer in the testing of people with learning disorders and a founder of the consulting firm of Jastak Associates of Wilmington, Del., died Saturday at his home

Smierc nënczi mia wiôldżi cësk na ùsztôłtowanié pòstawë przińdnégò ksãdza, żlë jidze ò ùbòdżëznã a seroctwò dzecy. Niglë przëszło do jegò charitatiwnégò dzejaniô, mùszôł òn przeńc przënôleżné szczeble szkòłowi ùczbë w drodze do ksãżestwa. Òjc sczerowôł gò do tzw. „cwiczeniówczi", jakô fąksnérowa przë Szkólnowsczim Seminarium w Kòscérznie. Na szkòła, za jaką płaconé bëło mito, stojała na wikszi niwiznie niżlë spòdleczné szkòłë. Òb czas ùczbë òn pòznôł wiôldżich przedstôwców Kaszëb. Jich chëcze nawiédzelë Antoni Ôbram, dr Aleksander Majkòwsczi, a òsoblëwie ks. dr Léòn Heyka, jaczégò wzór przëswiécywôł Jastakòwi do kùńc żëcégò[7].

Pò ti môlowi spòdleczny szkòle wstąpił òn do Klasycznégò Gimnazjum w Kòscérznie. Béł mòcnym prédnikã karna, chãtnym do szpòrtów i rozmajitëch melkùsowëch wëstwôrzaniów. Miôł chwat do nasladowaniô szkólnëch. Do randżi anegdotë ùrosło parodiowanié profesora matematiczi Bòrisa Geòrgiewsczégò, jaczi z niewiadomëch pòwòdów sã nie pòjawił rôz na ùczbach. Jak òpisywô gdińskô gazétniczka Wiesława Kwiôtkòwskô:

> Rej wòdzył Hilari. Òn so pòszadzył klatë, tintã namalowôł wąsk i doskònale nasladowôł nieòbecnégò szkólnégò a „prowadzył ùczbã" stojącë, żebë bëło wieselni, na katédrze. Głosny smiéch mùszôł bëc czëc z dôleka. Narôz òtemkłë sã dwiérze, w chtërne wlôzł znóny ze szturu direktor Kòntek. Wierã òn zdrewniôł z wrażeniô, bò przez sztócëk béł sztël, a tej zawrzeszczôł:
> – Cëż të, Hilari?!
> – Jô prawie jich ùcesziwóm! – òdrzekł „profesor Bòris" a zeskòcził z katédrë[8].

Hilari béł równak zdatnym ùczniã. Kùńc kùńców direktor gimnazjum, w brzątwie z Jakùbã Jastakã, zdecydowôł ò przeniesenim ùcznia do Gimnazjum w Chełmnie. W ùzasadnienim pòdelë, że tak òstało zrobioné na skùtk „knôpiczi niesubòrdinacji i negatiwnégò liderowaniô w karnie rówieników"[9]. W Chełmnie sã zetkł z żëwą pamiãcą pò jinszich wiôldżich Kaszëbach, ks. dr. Juliuszu

---

in that city. He was 78 years old." Zdrzë: https://www.nytimes.com/1979/05/28/archives/joseph-jastak-devised-learningdisorders-test.html (dostãp: 26.11.2021).

[6] K. Wójcëcczi, *Rozmowy…*, t. I, 24–25.

[7] Tamò, s. 25–27.

[8] W. Kwiôtkòwskô, *My trzymamy…*, s. 7.

[9] P. Szubarczik, *Król Kaszubów*, „Nasz Dziennik", nr 17 (2730), 20–21 stycznia 2007 r.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Pòbłocczim, aùtorze *Na Kaszubach przed stu laty*, a òsoblëwie ks. bp. Kònstantinie Dominikù, jaczi ju wnetka stôł sã jegò profesorã a méstrã[10]. Do Kòscérznë Hilari ju nie przëszedł nazôd. W 1934 r. złożił maturã i wstąpił do Dëchòwnégò Seminarium w Pelplënie[11].

Decyzjô, żebë jic do seminarium, długò dozdrzeniwa w młodim Kaszëbie z Kòscérznë. Nen òstateczny na to cësk – jak sóm pò latach gôdôł – mia pòstawa ks. L. Heyczi[12]. Mëslã ò ksãżestwie trzimôł w krëjamnoce. Pierszi sã ò ni dowiedzôł òjc Jakùb. Do seminarium przëjimôł gò òjc wicerektor, ks. dr Kazmiérz Bieszk, téż jeden z nëch wiôldżich sënów Kaszëbsczi Zemi. Tej na jeden plac bëło piãc chãtnëch, temù przëjãcé w régã seminarzëstów bëło dëcht wiôldżim dobëcym[13].

Ùczba w seminarium sã zaczã òd rekòlekcji prowadzonëch przez dëchòwnégò òjca, ks. dra Hùgòna Ruchniewicza. Béł to pòsobny kaszëbsczi ksądz, co miôł wiôldżi swój dzél w drodze Hilarégò do ksãżestwa[14]. Czej w 1935 r. ks. H. Ruchniewicz òbjimôł probòstwò w Kòscérznie, klerik Jastak béł westrzód òrganizatorów ny ùroczëznë. Jakno kòscérzôk miôł starã towarzëc pózni w dëszpastursczim dzejanim probòszcza z Kòscérznë. Jesz mili ks. Jastak wspòminôł swòjégò profesora, ks. dra K. Bieszka[15]. W kôrbiónce z K. Wójcëcczim gôdôł ò nim:

---

[10] K. Wójcëcczi, *Rozmowy…*, t. I, s. 32.

[11] P. Szubarczik, *Król…*.

[12] Ks. L. Heyka sã ùrodzył 10 rujana 1885 rokù w Cérzni kòl Wejrowa. Maturã złożił w wejrowsczim gimnazjum, a tej sztudérowôł teòlogiã w Pelplënie, Fribùrgù i Wrocławiu. Ksãżewsczé swiãcenia dostôł w 1910 rokù. Pò pierszi swiatowi wòjnie robił jakno prefekt w Państwòwim Szkólnowsczim Seminarium w Kòscérznie, a pò jegò lëkwidacji béł katechétą w Państwòwim Gimnazjum m. Józefa Wëbicczégò. Na sztudiach we Wrocławiu, dze òbronił doktorską prôcã, zdrësził sã z Karnowsczim i Majkòwsczim. Pòd jich cëskã òbùdzył sã w nim kaszëbsczi dëch i wëzwòlił pòeticczi talent. Béł apòliticzny. Pòdług Miemców Heyka słëchôł do szëchtë przédników i temù 16 rujana 1939 rokù òstôł zamòrdowóny w Szpãgawsczim Lese kòl Starogardu Gduńsczégò.

[13] K. Wójcëcczi, *Rozmowy…*, t. I, s. 41.

[14] Ks. H. Ruchniewicz sã ùrodzył 12 gromicznika 1902 rokù w Paczewie k. Serakòjców. Ze starszima, szkólnyma spòdlecznëch szkòłów, mieszkôł m.jin. w Miszewie, a pòtemù w Rãbiechòwie. Pò klasycznym gimnazjum w Wejrowie Hùgòn wstąpił do Dëchòwnégò Seminarium w Pelplënie. Ksãżewsczé swiãcenia dostôł 1 lëstopadnika 1925 r. w Rzimie. W 1926 r. òbronił doktorską prôcã na rzimsczim Angelicum. Pò przińdzenim nazôd z Rzimù robił na parafiach w Papòwie Torńsczim i w Łãgù k. Chònic. W 1927 r. òstôł wikarim w katédralny parafii w Pelplënie. W 1929 r. òstôł dëchòwnym òjcã w pelplińsczim Dëchòwnym Seminarium. Tam służił do 1935 rokù. Wëkłôdôł asceticzną teòlogiã. Ùcził téż jãzëka łacyńsczégò. W 1935 r. òbjął parafiã Swiãti Trójcë w Kòscérznie. Òstôł zamòrdowóny przez hitlerowców w séwnikù 1939 r.

> Ach, jak òn przemôwiôł, jak òn kôzôł, jak przeżiwôł. To nie bëło wôżné, co gôdôł i jak gôdôł, le wôżné bëło, że to òn gôdôł. Òd niegò bił wid i rozwidniwôł cos w dëszë słëchińca. Ùjisconym lëdzóm miôł zwëk robic krziżik na łësënie. Prosył nas, żebë më zwëskiwelë z ksãżewsczi misji. Jô sã przënãcył do robieniô negò znakù. Òd bez piãcdzesąt lat robiã to samò jakbë w spôdkòwiznie pò ksãdzu Kazmiérzu Bieszkù[16].

Pòsobnym ksãdzã Kaszëbą, co òdegrôł wiôlgą rolã w sztôłtowanim ksãżewsczi fòrmacji klerika z Kòscérznë, béł ks. bp Kònstantin Dominik. To òn dôł Hilarémù w 1937 r. niższé swiãcenia. Òd biskùpa przëjął òn téż tonsurã, co wiązało sã z przësëgą òstaniô w diecezji i pòsłësznotą do ji òrdinariusza[17].

Zarô pò wëbùchniãcym wòjnë z nowò wëswiãconym ks. Marianã Kòlińsczim i ks. Janã Skwierczã rëgnãlë òni na kòłach w stronã Warszawë. Zatrzimelë sã w Chiliczkach pòd Piasecznã. Pò czile dniach kôzelë jima wracac do Kòscérznë. Tam klerik Hilari sã dowiedzôł ò zamòrdowanim w Lese Szpãgawsczim w dniu 16 rujana ks. L. Heyczi. Ta smierc zrobia na nim kòmùdné wrażenié i stałi ùrzas ò włôsny kawel, a téż swiądã, że w kòżdim sztóce je parôt złożëc òfiarã żëcégò w słëszny biôtce. Pò szesc niedzelach òstôł òn aresztowóny i wëwiozłi do Generalny Gùberni, dze zôs trafił òn do Chiliczków. Tam zeszedł sã ze starëchnym i swiãtoblëwim ksãdzã Wincentim Balulã. To òn zaczął zabiegac ù rektora Seminarium Dëchòwnégò w Warszawie, żebë pòzwòlił klerikòwi z Kaszëb na dokùńczenié slédnégò rokù sztudiów, co sã wnet stało. Jesz drãgszim zadanim bëło dostanié zgòdë administratora chełmińsczi diecezji biskùpa Karola Marii Spletta na swiãcenia w Warszawie z zachòwanim chełmińsczi inkardinacji. W ti sprawie klerik Hilari – za namòwą ks. Balula – ùdôł sã do ks. bpa K. Dominika, pózniészégò kandidata na wôłtôrze, jaczi béł na zesłanim we Gduńskù. Klerik miôł do niegò wiôldżé ùwôżanié. Òb czas sztudiów tej-sej czuł ò jegò nadzwëkòwëch znankach òsobòwòscë. Do kùńc żëcégò béł gwës, że je to swiãti biskùp. Jak pòdsztrichiwôł, wiele razy dokònôł sã ò jegò wstawienim[18]. Tak bëło téż òb czas wòjnë. Schòrzałi ju ks. bp. K. Dominik wëstąpił w sprawie klerika do gduńsczégò biskùpa, rôz piérwi swòjégò ùcznia. Na tim pòspòdlim H. Jastak dostôł ksãżewsczé swiãcenia w dniu 7 czerwińca 1941 r. w warszawsczi archikatédrze z rãk ks. abp. Stanisława Galla[19].

---

[15] Ks. dr K. Bieszk ùr. sã 25 séwnika 1890 r. we Fribùrgù Brëzgòwijsczim. Tam jegò tatk Ferdinand z pòdwejrowsczégò Kòleczkòwa, piérwi profesor gimnazjum, òstôł zesłóny do robòtë. Pò òdzwëskanim samòstójnoscë rodzëzna wróca na Kaszëbë do Chònic. Ksãżewsczé swiãcenia Kazmiérz dostôł w Pelplënie w 1920 r. Doktorat òbronił we Fribùrgù Brëzgòwijsczim. Béł wiôldżim liturgistą i kaznodzeją. Żëwò włącziwôł sã w dzejanié kaszëbsczi rësznotë. Wspòmôgôł zrzeszińców, òpiekòwôł sã klericczim karnã kaszëbòlogów m.jin. wspòmôgôł klerika Francëszka Grëczã. Òb czas wòjnë béł aresztowóny i zaszparowóny, a pózni zmùszony na wëjachanié dalek w Miemcë. Tam tragiczno ùmarł zarô pò wòjnie 24 stëcznika 1946 r.

[16] K. Wójcëcczi, *Rozmowy…*, t. I, s. 44.

[17] Tamò, s. 50.

Pò swiãceniach pòdjął służbã w pòdwarszawsczich parafiach. Òstôł wikarim w Józefòwie kòl Òtwòcka, pòtemù w Kamieńczikù nad Bùgã, w Gòszczënie kòl Grójca, w Sulejowie i w Strachówce. Òb czas ti służbë pòmógł dokùńczëc seminarium i dostac swiãcenia dwùm Kaszëbóm: ks. Feliksowi Piechòwsczémù i ks. Léònowi Kùchce z Łapalëc[20]. Zaczął trzëmac łączbã z kònspiracyjną òrganizacją Krziż i Miecz. Rëchtowôł krëjamné naùczanié, stôł sã téż kapelanã tamtészi Armii Krajowi, òpiekòwôł sã młodzëzną wprzëgłą w kònspiracyjné dzejanié Szarëch Szeregów. Pòznôł téż nãdzã tëch tam chłopów, jaczi nie znôł z rodnëch strón. Przeżëti czas w Generalny Gùberni béł téż dobri na refleksjã nad parłãczą z Kaszëbama i kaszëbizną. Tam prawie młodi ksądz nabrôł mòcnégò przekònaniô ò wôrtnoce kaszëbsczi kùlturë[21].

Pò wkroczenim sowiecczich wòjsków do zniszczony Warszawë ks. Jastak baro chcôł wrócëc do matczëny diecezji. Zjiscëło sã to na zôczątkù gromicznika 1945 r. Òstôł administratorã parafii w Pògódkach. Tam stôł sã swiôdkã dramatów, jaczé sã rozegrałë na Kaszëbach pò wkroczenim radzecczich wòjsków, midzë jinszima smiercë dzéwczëca straszlëwie zgwôłconégò przez sowiecczich sołdatów. Bëło to baro dramaticzné doswiôdczenié, jaczé nie pòzwòlëło mù òstac w môlu negò mòrdarzstwa. W taczi hewò spòsób flot sã dokònôł na czim pòlégało „wëzwòlenié”[22].

---

[18] Ò swiãtoblëwim żëcym Ks. bpa K. Dominika òb. tu: *Biskup Konstantyn Dominik. Nadzwyczajnie zwyczajny*, red. B. Wiszniewsczi, Pelplin 2020. Téż: K. Kòch, *Biskup Konstantyn Dominik. Nadzwyczajna zwyczajność*, Pelplin 2011, L. Jażdżewsczi, *Ksiądz Biskup Konstantyn Dominik*, Pelplin 2013.

[19] P. Szubarczik, *Król…*; téż: K. Wójcëcczi, *Rozmowy…*, t. I, s. 61.

[20] Ks. L. Kùchta béł pòtemù znóny z ùtwórstwa w kaszëbsczim jãzëkù. Zbiérôł m.jin. przësłowia, jaczé drëkòwôł w „Pòmeranii”. Szkòda, że do ne czasu òne sã nie ùkôzałë w zwiartim drëkù, co na gwës bëłobë wôrt i nót zrobic.

[21] K. Wójcëcczi, *Rozmowy…*, t. I, s. 78.

[22] Tamò, s. 75.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

W maju 1945 r. òstôł sczerowóny do parafii Nôswiãtszi Mariji Pannë do Tornia. Tam sã zeszedł z pòsobnym zawòłónym ksãdzã kaszëbsczim, prałatã Francëszkã Jankã[23]. Ledwò minął rok, a ks. Jastak trafił na stanowiszcze direktora gdińsczégò „Caritasu". Tej zaczął rëchtowac kòlonie dlô żôrotnëch dzecy, przede wszëtczim serotów, jaczich pò wòjnie bëło na Kaszëbach baro wiele. Stwòrził serocyńc w Biôłigórze kòl Krokòwë, dze dzecë pòmôgałë w robòce na môlu, a téż sã ùczëłë kaszëbsczi żłobiznë i wësziwkù pòd fachòwim òkã wëbitnëch lëdowëch artistów, żłobiarza Francëszka Mãczëkòwsczégò i wësziwôrczi Francëszczi Majkòwsczi – sostrë dra Aleksandra Majkòwsczégò. Nen czas dôł mòżnotã całowny realizacji ks. Jastaka jakno altruistë, człowieka baro wrazlëwégò na lëdzką biédã. Tegò ôrtu dzejanié towarzëło mù ju do kùńc żëcégò[24].

Dzejanié w Caritasu bëło pòczątkã ùwôżny inwigilacji ks. Jastaka, jakô dérowa jaż do znikwieniô kòmùnisticznégò systemù. W tim czasu direktor òstôł téż pòwòłóny na stanowiszcze akademicczégò dëszpasturza. Tej sã zapòznôł z szëkama, jaczé stosowała ju wnenczasnô władza wedle sztudérów, co włącziwelë sã w antikòmùnisticzné dzejanié. Głosnym tegò przejawã bëło mòrdarzstwò Francëszka Wiktorsczégò. Ks. Jastak przédnikòwôł pògrzebòwim ùroczëznóm, chtërne sã przerodzëłë w sztudérską manifestacjã. Wnetka pò nich wëbùchło prasowé ùstëgòwanié wëmierzoné w ksãdza. W taczim przëtrôfkù ks. bp Kazmiérz Józef Kòwalsczi diplomaticzno zwòlnił gò z donëchczasnëch òbrzészków i z dniã 1 stëcznika 1949 r. zlécył mù ùtwòrzenié nowi parafialny placówczi pw. Nôswiãtszégò Serca Pana Jezësa i bùdowã kòscoła w Gdini[25].

Zgódno z decyzją episkòpatu nowi probòszcz pòwòłôł parafialną radã, w jaczi skłôd weszlë dëcht sami Kaszëbi, w tim pierszi wójt Gdini, Jan Radtke. Probòszcz bùdowôł parafialną pòspólnotã w òpiarcym ò kaszëbsczé wôrtnotë, nôbarżi ò przëwiązanié Kaszëbów do Bòga. Wënikã taczégò dzejaniô mia bëc prãżnô, wiôlgòmieskô parafiô ò mòcnëch mòralnëch fùndamentach. Béł to przemëszlony

---

[23] Ks. inf. Francëszk Jank sã ùr. 27 séwnika 1897 rokù w Łątczińsczi Hëce, parafiô Wigòda. Pòchôdôł z wieledzetny kaszëbsczi familii. Ksãżewsczé swiãcenia przëjął w Pelplënie 17 czerwińca 1923 r. Doktorat z teòlogii òbronił na Ùniwersytece Lwòwsczim. W łżëkwiace 1933 r. stanął na przodzy parafii Nôswiãtszi Mariji Pannë w Torniu. Béł téż profesorã egzegezë Pisma Swiãtégò i lektorã niemiecczégò jãzëka w seminarium, trzimôł téż wiele fùnkcji w biskùpii kùrii. Béł jednym z kandidatów na biskùpa. Ùmarł 30 maja 1990 r. Spòcziwô na smãtôrzu w Pelplënie.

[24] K. Wójcëcczi, *Rozmowy…*, t. I, s. 92.

[25] Tamò, s. 102.

Òdjimk ze zbiérów E. Prëczkòwsczégò

krok, zwerifikòwóny pastoralno[26]. Òkróm dëszpastursczégò dzejaniô ks. Jastak dali prowadzył w nowim môlu – i to nawetka z dëbeltną mòcą – charitatiwné akcje sczerowóné do żôrotnëch dzecy. Òdpòwiescą na to bëła wikszô inwigilacjô ze stronë rządców. W to òstelë wprzëgłi tzw. „ksãża patriocë", co chcelë przë tim zarobic, a tej-sej jesz czëlë zôwisc do wëbitnégò ksãdza, bez to trzimelë sztamã z kòmùnisticznym reżimã. Przikro, że w krãgù nëch reżimòwëch drëchów, bëlë téż ksãża ò kaszëbsczim pòchòdzënkù. Jednym z nich béł ks. Robert Rómpa z Môłégò Kacka[27]. W gromicznikù 1950 r., ks. Jastak òstôł aresztowóny i zaszparowóny na bez dwa miesądze w sôdzë we Gduńskù[28].

---

[26] A. Jarmakòwsczi, A. Rëbicczi, *1949–1979. 30 lat parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gdyni*, Gdiniô 1979, s. 15.

[27] Òb. IPN Gd 0046/80/1/DVD. Nowi wid na ten czãd dzejaniégò Kòscoła w Gdini przënôszô dokôz ò titlu *Grudniowa kolęda*, w jaczim nôzwëskò ks. H. Jastaka je wëmienioné bliskò 50 razy, dëcht czësto nôwicy z wszëtczich gdińsczich ksãżi. Jawi sã tu jakno pòstacjô pòddónô òstri inwigilacji, ùstëgòwónô, razã z sôdzą i widzbą smiercë. Òb.: P. Andriszeńsczi, D. Gùcewicz, *Grudniowa kolęda. Kościół katolicki w Trójmieście wobec grudnia '70,* Gduńsk–Warszawa 2020. Cekawi pòzdrzatk na te wëdarzënczi pòdôwô téż: R. Chrzanowsczi, M. Sokòłowskô, *Zebrała się w Gdyni klika. Lata 1945–1947*, Gdiniô 2021.

[28] P. Szubarczik, *Król*….

Òd 1952 r. dwiga sã mònumentalnô parafialnô swiãtnica. W séwnikù tegò rokù zamkłi òstôł sërowi stón bùdinkù. Chòc tak baro ks. Jastak béł zajãti tą robòtą, pòdjął òn równak w tim samim czasu sztudia doktorancczé. W pòłowie lat 50. òbronił doktorat z mòralny teòlogii. Wnetka dostôł téż pòczestnotã papiesczégò szambelana. W 1966 r. nowi kòscół òstôł kònsekrowóny. Béł to wiôldżi dokôz probòszcza i parafianów. Bënë je w nim wiele symbòlów kaszëbsczich, jak grif, zéwiszcze „Më trzimómë z Bògã”, tôfle pamiãcë kaszëbsczich dobrzińców i wiele jinszich. Przez całi cząd bùdacji ks. Jastak béł gnãbiony przez aparat władzë. Dzeło bùdacji dało mù sã równak zamknąc, chòc gdińsczi partijny sekretérowie nie dôwelë mù dëcht na to wiôldżich szansów[29].

Inwigilacjô i ùstëgòwanié ks. Jastaka dérowało jaż do 1987 r. W ten cząd wpisywô sã głosnô réza schòlë ò pòzwie „Cassubia” do Watikanu. Schòlã założił mët ks. Jastak chcącë pòdsztrichnąc kaszëbskòsc Gdini. W nôdgrodã za ji dzejanié i wielné wëstãpë mia òna w pòłowie lat 70. ùw. wëjachac na zéńdzenié z papieżã. Służba Bezpieczi ùdba so równak wëzwëskac to i na flégerplacu w Warszawie òdebra nôleżnikóm karna bilietë. Pò jaczims czasu rzeklë, żë òne zadżinãłë, a leno biliet ks. Jastaka sã nalôzł i że òn mòże sóm lecec do Rzimù. Ksądz – jak wiele razy przódë – dërno òbznôjmił, że òstôwô ze swòjima pòdòpiecznyma[30].

Takô pòstawa towarzëła mù téż òb czas dramaticznëch wëdarzënków gòdnika 1970 r., czej dżinãlë jegò parafianie. Rëszno wspiérôł familie zabitëch w drogòwëch rozrëchach. Dzesãc lat pózni, òb czas strajków, w dniu 17 zélnika 1980 r. òdprawił na prosbã stoczniowców mszã w gdińsczi stoczni m. Kòmùnë Parisczi. Bëła to pierszô bùtnowô mszô w zakładze robòce òb czas kòmùnisticznëch rządów w Pòlsce. No wëdarzenié miało cësk na bëtników mszë. Ks. prałat przed ùdzelił jima generalny absolucji, bò wszëtcë mielë wseczëcé, a òsoblëwie òn sóm, że są ùczãstnikama historicznëch wëdarzeniów, jaczich kùńc mòże bëc baro tragiczny. Kò tim barżi, że stoczniowcë dobrze pamiãtelë wëdarzënczi sprzed dzesãc lat[31].

---

[29] Òb.: A. Jarmakòwsczi, A. Rëbicczi, s. 17–24.

[30] D. Abramòwicz, *Hilary Jastak, odważny ksiądz i Król Kaszubów*, „Dziennik Bałtycki”, 13 grudnia 2013.

[31] Ks. Jastak béł przërëchtowóny na nôgòrszé. Przezérno nie wzął òn ze sobą môlowégò òrganistë, òjca sztërzech córków, le pòprosył do graniô młodégò Marka Mùncha z Chwaszczëna, dzysdniowégò òrganistã z Banina. M. Mùnch szedł rôd. Jak gôdô pò latach, ni miôł niżódny swiądë, w jaczim wëdarzenim òn bierze ùdzél i czemù zastãpiwô parafialnégò òrganistã, Jerzégò Szostakòwsczégò. Òb.: Magazyn TVG „Rodnô Zemia”, real. E. Prëczkòwsczi, emisjô: 24.01.2010 r. Wiadło òd M. Mùncha z Chwaszczëna.

No włączenié sã ks. Jastaka w bieżącé pòliticzné żëcé kraju sprawiło jegò wińdzenié na dërch do panteònu wiôldżich persónów, jaczé miałë wôżny dzél w òdzwëskanim samòstójnotë kraju. Nie bëła to równak nijak nôpierszô zgrôwa dzejaniégò ksãdza. Nôwôżniészé dlô nie bëło dëszpasturstwò i pòmòc sczerowónô do ùkrziwdzonëch lëdzy. Z tegò wëchôda jegò zdecydowónô decyzjô ò òdprawienim mszë na gruńce zakładu, chòc nie dostôł nijak pòpiarcégò biskùpa chełmińsczégò. Na wale tëch tam wëdarzënków mònumentalnô swiãtnica sta sã płôtnym òstrzódkã dlô familiów òfiarów reżimù z terenu nordowëch Kaszëb, nôbarżi Gdini.

Wszëtkò to wëchôdało z głãbòczi religijnoscë ksãdza, jakô wërôsta przede wszëtczim z wëchòwaniô w kaszëbsczi – głãbòk wierzący – rodzëznie. Béł w ni żëwi gòrący kùlt do Matczi Bòsczi, co sã wërôżôł midzë jinszima przez nôbòżéństwò do kaszëbsczich madonnów, òsoblëwie Ji wizerënków w dwùch słôwnëch sanktuariach, w Swiónowie i Swôrzewie.

Kòrunacjô swiónowsczi madonnë na Królewą Kaszëb przëpadła w czasu bùdowë swiãtnicë w Gdini i mòcnégò ùstëgòwaniô. Równak béł òn i tak wiele razy w tim sanktuarium, a nawet béł w karnie Kòmitetu Hònorowégò kòrunacji Matczi Bòsczi Swiónowsczi na Królewą Kaszëb[32]. Béł zdrëszony z kùstoszã ks. Janã Kisycczim, jaczi ùmarł trzë lata przed kòrunacją. Prawił kôzania, w jaczich wzéwôł do wikszégò marijnégò kùltu, do dowiérnotë Kaszëbów Kòscołowi. Pòdsztrichiwôł, że wzorã Kaszëbów je Antoni Ôbram, co wiedno béł wiérny Mariji, Kòscołowi i òjczëznie[33]. Do kùńc żëcégò rozszérzwiôł kùlt Królewi Kaszëb. Trójné ùroczëznë kòscelné z jegò ùdzélã, na jaczich bëłë dzéle liturgii w kaszëbsczim jãzëkù, bëłë zaczinóné òd òdspiéwaniô jegò òblëbiony piesni „Kaszëbskô Królewô”[34].

Dëcht pòdobno bëło w przëtrôfkù Swôrzewa. W 1979 r. wëszëkòwôł réžã chùru „Cassubia” z parafii NSPJ z Gdini na zéńdzenié z Janã Pawłã II w Gnieznie. Pò mszë kaszëbskô delegacjô bëła na specjalnym zéńdzenim z papieżã przed primasowsczim pałacã. Chùr zaspiéwôł kaszëbsczi himn i piesnią ks. Bernata Sëchtë ò Matce Bòsczi Swôrzewsczi. Kaszëbi złożëlë darënk – zachtny sztëk jantaru w strzébrzny szkatule na wësziwónym kaszëbsczim zôgłówkù. Wëgłoszony bëła téż wiérzta Francëszka Sãdzëcczégò ò titlu *Kaszëba wiérny*. Òjc swiãti sã òdwdzãcził m.jin. słowama „Jô lubiã Kaszëbów. To cwiardi lud”[35]. Bëło to baro wôżné wëdarzenié dlô ùczãstników pielgrzimczi. Niesteti, telewizjô tegò nie pòkôza. Sztël ò tim bëłë téż jinszé strzódczi przekazu. Nen wëdarzënk òstôł zabôczony. Przë leżnoscë robòtë nad mònografią sanktuarium swôrzewsczégò w 2019 r. w mòje rãce wnëka pamiątkòwô ksãga, jakô dokùmentowa te tam zdarzënczi. Je – jak w ni je zanotérowóné – jednym ze 150 egzemplérów, jaczi bëłë rozdóné rozmajitim notablóm. To mòże bëc dëcht leno jedérny zachòwóny egzemplér. I wejle w 2021 r. nalazłë sã téż filmòwé materiałë z ti tam pielgrzimczi. Bëłë pùszczoné w TV Trwam. Je na nich widzec ks. Jastaka, wëstãpùjący chùr, a recytatór mët[36].

---

[32] AEP, W jednym z lëstów do E. i E. Prëczkòwsczich czëtómë: „Òbòje przërëchtujta karno stipendistów do zaspiéwaniô Kaszëbskô Królewô na zôczątkù mszë sw. 14 stëcznika 1995 w kòscele Nôswiãtszégò Serca Pana Jezësa w Gdini […]”.

[33] IPN GD 003/43. Doniesienie agenturalne TW „Arka” z dn. 21 września 1965 r.

[34] E. Prëczkòwsczi, *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i saktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016, s. 201–202. Téż.: AEP, Film video z 1995 r.

Swôrzewsczé sanktuarium wiedno bëło w òbjimie dëszpastursczich dzejaniów gdińsczégò ksãdza. Rëchtowôł tam banowé wanodżi rozmajitëch bractwów[37]. Na 50-lecé kòrunacji (1987) pòdskacywôł wiérnëch gdiniónów do bëcégò na òdpùstowëch ùroczëznach MB Séwny, z czegò wiele zwëskało. Do dzys pielgrzimka z Gdini je jedną z nôwikszich z wszëtczich kómpanii na Kaszëbach[38].

W 1984 r., to je w wiekù 70. lat, ks. prałat H. Jastak przeszedł na emeriturã. Pò se òstawił wiôldżi dokôz dëszpastursczi, a téż architektoniczny. Òkróm widzałi swiãtnicë zbùdowôł wiôlgą plebaniã z jizbama dlô wielnëch stowôrów i kòscelnëch òrganizacji. Temù wnenczasny biskùp Marian Przëkùcczi pòdjął decyzjã, że w nen môl bãdze czerowôł swòjich sufraganów, chtërny òkòma probòszczowsczich òbrzészków mielë trzëmac biskùpié dzejanié dlô nordowòkaszëbsczich dekanatów. Pòsobicą òbrzészczi te erbòwelë ksãża biskùpi z Kaszëb: Henrik Mùszińsczi, pózniészi biskùp włocławsczi, a pò nim Andrzej Slëwińsczi – pózniészi biskùp elbińsczi. W 1992 rokù przëszło do

---

[35] AEP, *Sprawozdanie Parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gdyni z udziału w uroczystościach związanych z Pielgrzymką Ojca Świętego do Polski w dniach 2–10. 06.1979 r.* [w:] *Kronika pamiątkowa złożona Ojcu Świętemu na Spotkaniu w Gdyni w 1987*, kòpiô.

[36] AEP. Nagranié je w mòjich zbiérkach.

[37] M. Tribòwsczi, *Ruch pielgrzymkowy do kaszubskich sanktuariów maryjnych w Swarzewie i Sianowie*, magisterskô prôca napisónô pòd czer. ks. bpa A. Slëwińsczégò, Lublin 1989, mps., s. 92.

[38] Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Królowa Morza. Dzieje kaszubskiego sanktuarium Matki Boskiej Swarzewskiej*, Swôrzewò–Banino 2019, s. 233.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

pòzmienieniô grańców diecezji. Tej nowim probòszczã òstôł téż Kaszëba, ks. Henrik Lew-Czedrowsczi[39].

I chòc pòsobnyma nastãpnikama bëlë leno Kaszëbi, to równak nie dozérelë òni kaszëbsczich tradicji parafii. Dzejanié zamkła téż schòla „Cassubia". Kò téż niechóné bëłë ùdbë ks. Jastaka, żebë twòrzëc Kaszëbską Zalã. Mia w ni bëc pòkôzywónô kaszëbskô ceramika, wësziwk, ruchna, zachë, mùzyczné statczi, wëdôwczi a cządniczi Kaszëb. Ùtwórca ny kòncepcji jiscył sã, że felëje dalszégò cągù tegò dzeła, chòc bëło òno – jak sóm pòdsztrichiwôł – zacwierdzoné przez parafianów[40].

Gwësno bëłobë wôrtné wrócenié do ti ùdbë. Pòwinny jã pòdjąc dzejôrze Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô w Gdini. Nen part béł pòd òsoblëwim dozérã ks. prałata. Prawie na plebanii gdińsczi Kaszëbi rëchtowelë òpłôtkòwé zéńdzenia i wiele jinszich wëdarzeniów ò kaszëbsczim charakterze. W kòżdim sztóce mòglë òni rechòwac na wspòmóżkã wëbitnégò prałata, chtërnégò z wdzãcznoscë nôdgrodzëlë w 1994 rokù pierszim medalã ò pòzwie Strzébrznô Tobaczéra Ôbrama[41]. Pòzwa ti tczëwôrtny nôdgrodë nie je takô bez przëtrôfk. Kò wzã sã òd òriginalny tobaczérë Antoniégò Ôbrama, jaką erbòwôł prawie ks. H. Jastak. Z ni tej-sej szpãdérowôł wielnëch gòscy swòją tobaką[42].

Na emeriturze ks. Jastak dali wspòmôgôł żôrotnëch. Ùdbôł so w 1991 rokù załóżëc Kaszëbską Fùndacjã Stipendialny Pòmòcë w Gdini. Dëtczi żorgóné bëłë òd drëchów załóżcë. Jegò wòlą bëło téż, żebë nicht mù nie dôwôł kwiatów, ani darënków, le wszëtczé dëtczi przeznaczoné na ten cél miałë jic na kònto fùndacji[43]. Westrzód czileset stipendistów, ùczniów strzédnëch szkòłów i sztudérów z Kaszëb, bëlë m.jin. dr hab. Tomôsz Sobisz z Akademii Piãknëch Kùńsztów,

---

[39] Wôrt nadczidnąc, że pierszi nastãpnik ks. prał. H. Jastaka òstôł w 2009 r. primasã Pòlsczi. Przez wzgląd na starëchny ju wiek nã pòczestną gòdnosc trzimôł leno do maja 2010 r. Òb.: W. Braniecczi, T. Dostatny, *Sługa Słowa – Rozmowy z arcybiskupem Henrykiem Muszyńskim,* Pòznań 2000; K. Łukasëk, *Prymas z Kaszub abp. Henryk Muszyński,* Gniezno 2012; *Biskup Andrzej Śliwiński*, red. J. Plotte, R. Starowicz, Starzëno 2013.

[40] K. Wójcëcczi, *Rozmowy z księdzem Hilarym Jastakiem*, Gdiniô 1994, t. II, s. 42.

[41] Nôdgroda w sztôłce medalu je przëznôwónô rôz w rokù òd 1994 rokù za wkłôd w kùlturã Kaszëb. Mògą jã dostac pisarze, mùzyczné i tuńcowé karna, mùzea i dzejarze. Ji patronã je Antoni Ôbram, co dzejôł dlô sprawë przetrwaniô kùlturë Kaszëbów. Pierszim laùreatã béł ks. prał. Hilari Jastak. Do 2020 r. wrãczoné òstało bez 70 medalów.

[42] Dzys dnia tobaczéra A. Ôbrama je jednym z wôrtniészich ekspònatów Mùzeùm Miasta Gdini.

[43] W. Kwiôtkòwskô, *Bo życie jest piękniejsze*, „Gwiazda Morza", nr 4, 27 II i 5 III 2000, s. 15.

Òdjimk ze zbiérów E. Prëczkòwsczégò

Elżbiéta Prëczkòwskô – dir SP w Tëchòmiu i wiele jinszich. Dzél z nich je dzys rëszny w kaszëbsczim regionalnym dzejanim. Na kòżdi kòscelny ùroczëznie, rëchtowóny przë pòspólnym ùdzélu ks. Jastaka bëłë wiedno dzélëczi liturgii w kaszëbsczim jãzëkù. Kò wnet òbrzészkòwé bëło spiéwanié piesni „Kaszëbskô Królewô”. Bëłë téż czëtóné lekcyjné perikòpë pò kaszëbskù. Òn sóm wëgłôszôł przemòwë w jãzëkù swòjich tatków, w charakteristiczny kòscérsczi òdmianie kaszëbsczégò jãzëka. Przë tim ùżiwôł bògati kaszëbsczi słowiznë[44].

Te wszëtczé dzejania bëłë baro bëlno realizowóné òb czas ùroczëznów, na jaczich ks. Jastak dostôwôł nôdgrodë i title. W 1991 r. òstôł Hònorowim Òbëwatelã Gdini. Sztërë lata pózni prezydent RP òdznacził gò, na wniosk Partu KPZ w Gdini, Kòmandorsczim Krziżã z Gwiôzdą Òrderu Òdrodë Pòlsczi. W tim samim rokù òstôł Hònorowim Nôleżnikã NSZZ „Solëdarnosc”. Òsoblëwą redotã sprawiło mù wrãczenié w stëcznikù 1999 r. Hònorowégò Nôleżnictwa Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Slédny widzałi titel dostôł òn dëcht rok pózni. Bëło to Hònorowé Òbëwatelstwò rodnégò miasta Kòscérznë. Czilenôsce dni pò ti widzałi ùroczëznie, w dniu 17 stëcznika 2000 rokù, ks. prał. H. Jastak ùmarł. Zgódno z jegò wòlą òstôł pòchòwóny przë kòscele Nôswiãtszégò Serca

---

[44] Kò sóm bél jem czãstim gòscã tëch wëdarzënków. Wiele razy czëtiwôł jem lekcje pò kaszëbskù. Pòprôwiôł jem, a czasã nawetka rëchtowôł, dzélëczi wëstąpieniów w tim jãzëkù.

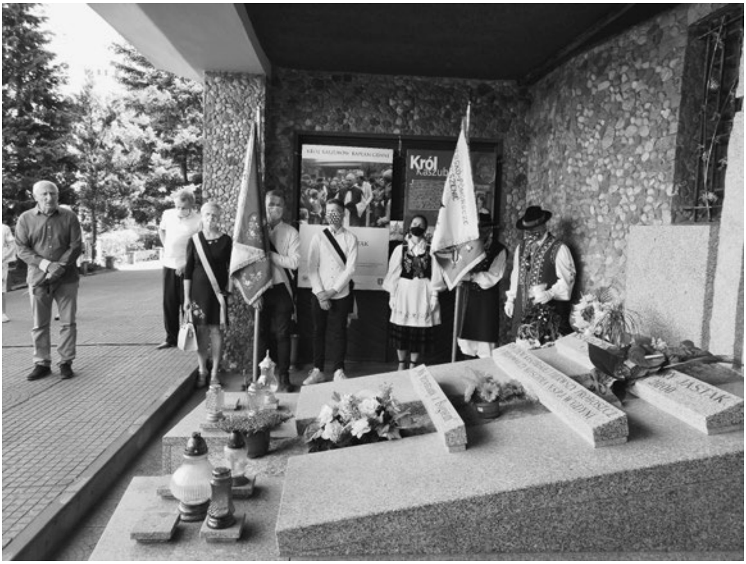

Òdjimk ze zbiérów E. Prëczkòwsczégò

Pana Jezësa, w jaczim béł wielelatnym probòszczã. Pògrzebòwô ùroczëzna zgromadzëła ùrmë lëdzy. Bëła to wiôlgô manifestacjô zrëchtowónô przede wszëtczim przez lëdzy „Solëdarnoscë” i sparłãczonëch z kaszëbską rësznotą. Nie felało na ni téż czëtaniów w ùmiłowónym przez niegò jãzëkù ti zemi.

Na setną roczëznã ùrodzeniô, w dniu 30 zélnika 2014 rokù, òdsłoniãti béł pòmnik ks. prałata Hilarégò Jastaka. Stanął przë sz. Władisława IV, w òkòlim kòscoła, jaczi zbùdowôł i swòji grobnicë, na jaczi stoji napisóné m.jin. *Syn Kaszëbsczi Zemi,* a téż zéwiszcze *Më trzimómë z Bògã*.

Bibliografiô:

Abramòwicz D., *Hilary Jastak, odważny ksiądz i Król Kaszubów*, „Dziennik Bałtycki”, 13 grudnia 2013.

Andriszeńsczi P., Gùcewicz D., *Grudniowa kolęda. Kościół katolicki w Trójmieście wobec grudnia ’70,* Gduńsk–Warszawa 2020.

Biskup Andrzej Śliwiński, red. J. Plotte, R. Starowicz, Starzëno 2013.

Biskup Konstantyn Dominik Nadzwyczajnie zwyczajny, red. B. Wisniewsczi, Pelplin 2020.

Braniecczi W., Dostatny T., *Sługa Słowa – Rozmowy z arcybiskupem Henrykiem Muszyńskim*, Pòznań 2000.

Chrzanowsczi R., Sokòłowskô M., *Zebrała się w Gdyni klika. Lata 1945–1947*, Gdiniô 2021.

Film video z 1995 r.

IPN Gd 0046/80/1/DVD.

IPN Gd 003/43. Doniesienie agenturalne TW „Arka" z dn. 21 września 1965 r.

Jarmakòwsczi A., Rëbicczi A., *1949–1979. 30 lat parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gdyni*, Gdiniô 1979.

Jażdżewsczi L., *Ksiądz Biskup Konstantyn Dominik*, Pelplin 2013.

Kòch K., *Biskup Konstantyn Dominik Nadzwyczajna zwyczajność*, Pelplin 2011.

Kronika pamiątkowa złożona Ojcu Świętemu na Spotkaniu w Gdyni w 1987, kòpiô.

Księga jubileuszowa. 350 lat Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie (1851–2001), red. A. Nadolny, Pelplin 2001.

Kwiôtkòwskô W., *Bo życie jest piękniejsze*, „Gwiazda Morza", nr 4, 27 II i 5 III 2000.

Kwiatkòwskô W., *My trzymamy z Bogiem. Exlibris ks. Hilary Jastak*, Gdiniô 1991.

Lëstë do E.E. Prëczkòwsczich.

Łukasëk K., *Prymas z Kaszub abp. Henryk Muszyński*, Gniezno 2012.

Magazyn TVG „Rodnô Zemia", real. E. Prëczkòwsczi, emisjô: 24.01.2010 r.

Prëczkòwsczi E., *Królowa Morza. Dzieje kaszubskiego sanktuarium Matki Boskiej Swarzewskiej*, Swôrzewò–Banino 2019.

Prëczkòwsczi E., *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i saktuarium oraz cuda Królowej Kaszub,* Banino 2016.

Szubarczik P., *Król Kaszubów*, „Nasz Dziennik", nr 17 (2730), 20–21 stycznia 2007 r.

Tribòwsczi M., *Ruch pielgrzymkowy do kaszubskich sanktuariów maryjnych w Swarzewie i Sianowie*, magisterskô prôca napisónô pòd czer. ks. bpa A. Slëwińsczégò, Lublin 1989, mps.

Wójcëcczi K., *Rozmowy z księdzem Hilarym Jastakiem*, Gdiniô 1994, t. I.

https://www.nytimes.com/1979/05/28/archives/joseph-jastak-devised-learning-disorders-test.html

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Sztërdzescë lat kaszëbsczégò pielgrzimòwaniô na Jasną Górã

Forty years of Kashubian pilgrimage to Jasna Góra Monastery

Kluczowé słowa:
Pielgrzimka, Swôrzewò, Swiónowò, Ks. Zygmùnt Trella, Ks. prof. Jan Perszón, kaszëbsczé piesnie, pielgrzimkòwô rësznota, Gewónt, Lewòcza, Santiago de Compostella.

Keywords:
A pilgrim, Swarzewo, Sianowo, Ks. Zygmunt Trella, Ks. prof. Jan Perszon, Kashubian songs, pielgrims movement, Giewont, Lewocza, Santiago de Compostella

Skrócënk
Articzel przedstôwiô sztërdzescë lat jistnieniô Kaszëbsczi Pielgrzimczi na Jasną Górã. Òna sã zrodza za sprawą wiele pielgrzimów z Kaszëb, co chòdzëlë w jinszich rëchli jistniejącëch kómpaniach. Sztërdzescë lat temù, na wale solëdarnoscowëch pòrëchów, òni so ùdbelë zrëchtowac swòje karno. Jegò załóżcą béł ks. Zygmùnt Trella z Mechòwa, zôs wielelatnym i nôbarżi zasłużonym czerownikã ks. prof. Jan Perszón, chtëren nadôł ji dzysdniowi wëzdrzatk. Pielgrzimka mô zachtny cësk na dzysdniową skarń kaszëbsczi rësznotë. Je ji dzélã, zôs pielgrzimi słëchają do aktiwnëch wespółùtwórców wielnëch dzejaniów, jaczé mają dãżëc do zachòwaniô i rozwiju kaszëbsczégò jãzëka.

Abstract
The article presents forty years of existence of the Kashubian Pilgrimage to Jasna Góra Monastery. It was born thanks to many pilgrims from Kashubia who took part in other previously existing companies. Forty years ago, on the wave of solidarity movements, they decided to organize their own group. Its founder was. Fr. Zygmunt Trella from Mechów, while the long-time and most deserving leader, Fr. prof. Jan

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Perszon, who gave it a contemporary character. The pilgrimage has a significant impact on the current face of the Kashubian movement. It is a part of it, while pilgrims are active co-creators of numerous activities aimed at preserving and developing the Kashubian language.

Pielgrzimkòwô rësznota jistnieje na Kaszëbach pò prôwdze òd pòczątków chrzescëjaństwa na ti zemi. Nôpłôtniészé bëłë tu misje sw. Wòjcecha w 997 r., a òsoblëwie sw. Òttona z Bambergù w I pòłowie XII w., czej to w môlach dôwnégò pògańsczégò kùltu ùszëkòwôł òn chrzescëjańsczé swiãtnice[1]. Tak bëło zrobioné przikładowò w Përzëcach, Szczecënie, Wòlinie i jinszich môlach, to je na zemiach dze mieszkelë Kaszëbi. W tëch tam czasach pòzwë Kaszëbë a Pòmòrzé mòże traktowac jakno jiwerné[2].

Ju w XIV w. sã rozwijô pielgrzimkòwô rësznota do trzech sławetnëch swiãtëch gór Zôchòdnégò Pòmòrzégò: Chełmsczi, Pòlanowsczi i Rewekôł[3]. Pierszô z nich dożda sã nôwikszi – midzënôrodny – sławë. Le jak przëszłë refòrmacyjné pòrëchë, zaczãté przez Môrcëna Lutra, tej sanktuaria ùpadłë. Dwa z nich bëłë òdnowioné dopiérze na przełómanim XX i XXI w.[4]. Zôs òd I pòłowë XV wiekù mòcënkò zaczã sã rozwijac pielgrzimkòwô rësznota na Wschòdnym Pòmòrzim (òbjimô dzysdniowé Kaszëbë). Nôsławetniészé z nich to dwa marijné sanktuaria Kaszëb: Swiónowò i Swôrzewò. Òba cëdama słinné wizerënczi znóné bëłë ju w XV w., chòc jesz w XIX wiekù wikszą sławã mia Matka Bòskô Łąkòwskô z Łąk Bratiańsczich. No sanktuarium znikwił prësczi rząd w 1875 r.[5].

Dzysdniowô pielgrzimkòwô rësznota je òsoblëwie sparłãczonô z Wejrowa, Swiónowã i Swôrzewã. Do sanktuariów bëło pielgrzimòwóné òd dôwna, chòc colemało w sąsedzkò-familijnëch karnach. Przez stalata, òd II pòłowë XVII wiekù, nôbarżi znónym pielgrzimkòwim môlã Kaszëb bëło pasyjno-marijné sanktuarium w Wejrowie[6]. Swiónowsczé centrum pielgrzimkòwé je dosc nowé. Kò dopiérze w 1980 r. o. Janusz Jãdriszk zaczął pielgrzimką z Lãbòrga zòrganizowóną rësznotã pielgrzimkòwą piechti do Swiónowa, jakô dzys dnia je nôżëwszô na całëch Kaszëbach. Òbjimô téż nôdłëgszą pielgrzimkã ti zemi, z Miastka do Swiónowa, co mô wnet 120 km. Zôs w przëtrôfkù Swôrzewa ò zwiartëch kómpaniach są ju nadczidczi z II pòł. XVII w., równak tak bëlno rësznota ta (w tim mòrską drogą) rëgnãła dopiérze pò kòrunacji cëdama sławetny sztaturë w 1937 rokù. Pò wòjnowi przerwie òdrodza sã z jesz wikszą mòcą[7]. Nôbarżi z tim prawie sanktuarium, ale téż ze Swiónowã, sparłãczoné są dzeje i dzysdniowòsc *Kaszëbsczi Pielgrzimczi* na Jasną Górã, jakô w 2021 rokù fejrowa 40 lat dzejaniô.

---

[1] H. W. Janocha, F. J. Lachòwicz, *Góra Chełmska. Miejsce dawnych kultów i sanktuarium maryjne*, Kòszalëno 1991, s. 22.

[2] G. Labùda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, T. I, Gduńsk 2006. Téż: J. Łãgòwsczi, Bóstwa i wierzenia religijne Słowian lechickich, „Rocznik TNT w Toruniu", 1925.

[3] W. Łësôk, *Średniowieczne pielgrzymki na Pomorzu Zachodnim. Mit i rzeczywistość*, [w:] *Chrześcijaństwo na Pomorzu w X–XX wieku*, red. J. Bòrzëszkòwsczi, Gduńsk – Słëpsk 2001, s. 145–165.

[4] Òb.: Z. Joskòwsczi, *„Góry kosmiczne" czyli „Święte Góry" na terenie historycznych Kaszub jako wybrane miejsca kultu od prehistorii po współczesność*, [w:] *Sanktuarium sianowskie a tożsamość kaszubska*, red. E. Prëczkòwsczi, Swiónowò–Banino 2018, s. 22–28; Téż: E. Prëczkòwsczi, *Ruch maryjny na Pomorzu*, [w:] *Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska*, T. I, red. D. Stanulewicz, E. Kòmòrowskô, B. Afeltowicz, Szczecëno 2016, s. 299–330.

[5] E. Piszcz, *Łąki Bratjańskie – najstarsze miejsce kultu maryjnego w diecezji chełmińskiej*, „Nasza Przeszłość", R. XXXIV, 1971, s. 177–203.

Ji pòczątczi wëchôdają z warszawsczi pielgrzimczi, z jaką przez trzë lata wanożił wnenczasny probòszcz mechòwsczi, ks. Zygmùnt Trella[8]. W 1979 r. dzél ji ùczãstników ùdbôł so wëdłużëc swòje jidzenié i zacząc je òd Tornia. Në i tej wëszłë jaż trzë grëpë, jaczé stanowiłë pòmòrską pielgrzimkã i razã rechòwałë 1500 pątników. Kaszëbi szlë w niebiesczi grëpie. W ni szedł m.jin. wnenczasny wikari z Tornia, ks. Stanisłôw Majkòwsczi, pózniészi wielelatny – do dzysa – kùstosz swôrzewsczégò sanktuarium[9]. Z rokù na rok chòdzëło w ni corôz wicy Kaszëbów, co zrobiło to, że pò trzech marszach pielgrzimi z Wejrowa pòdsënãlë ùdbã, żebë jã wëdłużëc ò nastãpné kòl 200 kilométrów i zacząc z marijnégò sanktuarium w Swôrzewie. To sã prawie zeszło z 600-lecym bëtnoscë òbrazu Matczi Bòsczi na Jasny Górze[10].

Na zôczątkù pierszi Kaszëbsczi Pielgrzimczi bëła ùroczëstô mszô swiãtô, jaką w pòniedzôłk 26 lëpińca 1982 r. òdprawił wnenczasny òrdinariusz chełmińsczi, ks. bp Marian Przëkùcczi. Rëgnãło kòle 600 òsób z całëch Kaszëb pòd zéwiszcza „600 kilométrów na 600-lecé”[11]. To wszëtkò sã dzejało w kòmùdnym czasu wòjnowégò stónu. Lëdze czëlë sã ùpòkòrzony. Pielgrzimka dôwa kąsynôszk wòlnotë, bëła „swiãtim czasã”. Kò béł to spòntaniczny pòrëch zbrzątwiony nôbarżi procëmnotą do kòmùnisticzny przemòdżi[12]. Bëła ùszëkòwónô w czasu, czej nawetka telefónicznô łączba bëła ùskrómnionô. Wiadła pielgrzimi dôwelë sobie z lëpów do lëpów, szłë òne téż z kôzalniców. Dzejanié to wspiérelë ksãża kaszëbsczich parafii[13].

---

[6] Òb.: *Kult Matki Bożej na Kaszubach i Pomorzu*, red. G. Kùstusz, B. Soińsczi, Wejrowò 1999.

[7] E. Prëczkòwsczi, *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016; E. Prëczkòwsczi, *Królowa Morza. Dzieje kaszubskiego sanktuarium Matki Boskiej Swarzewskiej*, Swôrzewò–Banino 2019.

[8] J. Perszón, *Kaszubi. Tożsamość. Rodzina*, Gdùńsk 2015, s. 133; J. Perszón, *Skarb w naczyniu glinianym. Ksiądz Zygmunt Trella – proboszcz i pielgrzym z Mechowa*, Gdùńsk 2013.

[9] J. Perszón, *Kaszëbskô Pielgrzimka. Jubileusz 25-lecia Pielgrzymki Kaszubskiej*, Banino 2006.

[10] Tamò.

[11] Tamò, s. 13.

Pòczątczi tegò pielgrzimòwaniô bëłë baro drãdżé. Pątnicë w wiãkszoscë, òsoblëwie pòza Kaszëbama, spelë pòd celtama. Nocniczi doma to béł luksus. Wieczórné jasnogórsczé apelë i pòrené msze sw. bëłë wnet wiedno òdprôwióné pòd gòłim niebã[14]. W pòsobnëch latach to wszëtkò përznã sã pòprôwiało, tak że z czasã celtë sã stałë niebrëkòwné. Cekawé, że te nôdrãgszé lata sã znankòwałë dëcht nôwikszą frekwencją. Prawie tej, w 1983 rokù, zanotérowónô bëła rekòrdowô lëczba 800 pielgrzimów[15]. W pòsobnëch latach lëczba ta pòmału spôda do niwiznë 300 pielgrzimów na pòczątkù dzewiãcdzesątëch lat. Wëjątkã béł 1991 rok, w jaczim béł zaplanowóny VI Swiatowi Zjôzd Młodzëznë z ùdzélã Jana Pawła II. Tej wërëgnãło 500 pielgrzimów z Kaszëb. Téż w rokù Wiôldżégò Jubileùszu 2000 lëczba ùrosła do 400 persónów. Toi bëło tej jesz sparłãczoné z wëdłużenim pielgrzimczi ò jeden dłudżi dzél Héla – Swôrzewò. Òd te czasu je to nôdłëgszô pielgrzimka w Pòlsce. Mô òna wnetka 630 km dłużawë.

Ze Swôrzewa pielgrzimi jidą do Wejrowa, a pòtemù do sanktuarium Królewi Kaszëb w Swiónowie.

---

[12] J. Perszón, *Wstąpmy na górę Pana. 30. Pielgrzymka Kaszubska Hel – Jasna Góra – Lewocza*, Gduńsk 2012, s. 33.

[13] Przikładowò wnenczasny swiónowsczi wikari, ks. Henrik Kroll, znóny z antikòmùnisticzny pòstawë, wiele razy ògłôszôł i zachãcywôł żebë jic na pielgrzimkã na 600 lat Jasnogórsczi Pani, co aùtorowi – jakno swiónowsczémù parafianinowi – je dobrze znóné z młodëch lat. Pielgrzimi nocowelë w chëczach, téż w rodnym bùdinkù aùtora. Dzãka pòstawie ks. H. Krolla i przë akceptacji ks. probòszcza Aleksandra Kazniaka, wszëtcë pielgrzimi wiedno przëjimóné bëlë na nocnikach do kaszëbsczich rodzëznów. Tak je do dzys.

[14] J. Perszón, *Kaszëbskô Pielgrzimka…*, dz. cyt., s. 13.

[15] Tak pò prôwdze pielgrzimów bëło wiedno wiele wicy. Pòdług archiwùm kwatermistrzostwa na Jasną Górã w 1982 r. weszło bez tësąc pielgrzimów. Bëło tak temù, że pòd kùńc drodżi dojachało kòl 300 pielgrzimów. Pòdobno bëło rok pózni, z tim że lëczba ta mia òsygnąc rekòrdową niwiznã – tësąc dwasta. W 1984 r. bëło dzewiãcset. W 1985 – òsmëset; 1986 – sédmëset piãcdzesąt; 1987 – szescset piãcdzesąt; 1988 – sztërësta òsmëdzesąt. Zwiãkszoné lëczbë wënikają téż z tegò, że jedny pielgrzimi jidą le przez dzél drodżi, na pòsobnëch sztëkach pòjôwiają sã nowi. Òb drogã colemało lëczba je takô sama, zôs w ksãgach notérowóny są wszëtcë ùczãstnicë. Òb.: J. Perszón, *Stegna do zdroju. 35. Piesza Pielgrzymka Kaszubska Hel – Jasna Góra – Kraków Łagiewniki 2016*, Gduńsk 2016, s. 42.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Òdjimk ze zbiérów E. Prëczkòwsczégò

Na Kaszëbsczi Zemi nocniczi są jesz w Szimbarkù i w Stôrëch Pòlaszkach. Dali droga sã wãgùje przez Kòcewié, Chełmińską Zemiã i Kùjawë. Pò 1992 r. wëzdrzatk sztëków drodżi za Torniã béł kąsk pòzmieniony. Prowadzą m.jin. przez wiôlgòpòlsczi Lëcheń[16]. Drżéń pielgrzimczi stanowią mieszkańcë Wejrowsczi i Pùcczi Zemi. Zachtny je téż ùdzél mieszkańców z Trójgardu, a téż gòscy z daleczich strón kraju[17]. Pierszi pielgrzimce towarzëła jasnomòdrô stanica. Na awersu mia nôpis „Më niesemë pòmòc Òjcu Swiãtémù”, zôs na rewersu wizerënk MB Swôrzewsczi. W 2006 wëszëtô bëła nowô stanica, w jaczi we westrzódkù bëła Królewô Mòrza. Stanica ta towarzi òd te czasu téż zdënkòwim i pògrzebòwim ceremóniom kaszëbsczich pielgrzimów[18].

Przez dzesãc lat pielgrzimce prédnikòwôł ji ùdbòdôwca, ks. Zygmùnt Trella. Kò to nôbarżi charizmat i òddanié Mariji mechòwsczégò probòszcza zdecydowało ò sukcesu pielgrzimczi na wiele lat. Béł òn téż nôbëlniészim méstrã dlô przińdnëch prowadników. Gôdają ò nim jakno ò skrãtnym òrganizatorze, jaczi sã nie dôwôł gòrzóm, a równoczasno tacył kąsk se w slédnëch régach, zôs jinszich wënëkiwôł na przódk. Mù ò to szło, żebë młodszi sã ùczëlë, bò miôł swiądã ùchôdającëch lat i pòkroków swòji chòroscë, ò jaczi wòlôł na ògle bëc cëchò[19]. Hewòle jedna z charakteristik ks. Z. Trellë pòdónô przez młodégò ksãdza i pielgrzima:

---

[16] J. Perszón, *Kaszëbskô pielgrzimka…*, dz. cyt.

[17] Tamò, s. 14.

[18] E. Prëczkòwsczi, *Królowa Morza…*, dz. cyt., s. 283.

> Òb drogã òn téż sã nie narzucôł, le szedł so spòkójno, rzôdkò zabiérôł głos przez mikrofón. Jô so wdôrzóm jegò równomiérny, spòkójny, ale gwësny krok, czej nama towarził, jak szedł w pierszich czile métrach kòlonë pò ji lewi stronie. Przë mikrofónie zôs colemało mòkł sã mùzyczny krąg, ks. Jan Perszón (tej jesz diakón), jaczi głosył kònferencje na religijno-spòlëznowé tematë, ks. Adam, pallotin z Francëji, co czëtôł w dzélëkach brawãdã ò sw. Bernadece i pielgrzimi prowadzący różańc, gòdzynczi i jinszé codniowé nôbòżéństwa[20].

Pò ks. Z. Trellë czer pielgrzimczi na rok chwôcył ks. Piotr Bònin, a pòtemù téż le na rok ks. Piotr Zarãba, zôs pò nim na sédmë lat ks. Grzegòrz Kùzbòrsczi. Z piersza béł krizys, ale pòtemù nastąpia jakôs stabilizacjô. W 2001 r. nastãpcą ks. G. Kùzbòrsczégò òstôł ks. Jan Perszón, ùczałi, wëbitny ksądz Kaszëbsczi Zemi[21]. Przédnikòwôł ji przez szesnôsce lat. W 2017 r. czerowanié przejął ks. Robert Jahns z pòdżukòwsczégò Lezna[22].

---

[19] Zdrzë: J. Perszón, *Skarb w naczyniu glinianym…*, dz. cyt. Ks. Z. Trella sã ùrodzył 20 czerwińca 1933 r. w rodzëznie Bernata i Marii z dodomù Részka w Pùckù, chòc òbòje starszich pòchôdelë ze Sławòszëna. Rok pózni familiô zamieszka w Żelëstrzewie, w banowim mieszkanim. Pò liceùm w Wejrowie szedł do Dëchòwnégò Seminarium w Pelplënie, dze dostôł ksãżewsczé swiãcenia w 1957 r. Służił w parafiach gdińsczich, a tej w Swiecu, Dërszewie i Chònicach. W 1975 r. òstôł probòszczã w Mechòwie, dze służił jaż do smiercë w 2005 r.

[20] J. Brëlowsczi, *Dobry przewodnik*, [w:] J. Perszón, *Skarb w naczyniu…*, dz. cyt., s. 103.

[21] Ks. Jan Perszón sã ùrodzył 22 zélnika 1958 rokù w Wejrowie. Pò spòdleczny szkòle w Lëzënie béł ùczniã Warkòwégò Liceùm w Gdini. Pòtemù sztudérowôł w Wëższim Seminarium Dëchòwnym w Pelplënie. W 1983 r. dostôł ksãżewsczé swiãcenia. Pò krótczi służbie wikarégò w Dërszewie zaczął doktorancczé sztudia na Katolëcczim Ùniwersytece Lubelsczim, jaczé zakùńcził òbroną rozprawë Zwëczi, òbrzãdë i wierzenia doroczné w wejrowsczim regiónie. W 1990 r. òbjął stanowiszcze direktora biura Towarzëstwa Przëjacół KÙL. Jakno przedstôwca rektora zajimôł sã łączbą z Pòlonią w Kanadze i ÙSA. Je aùtorã wiele ksążków, midzë jinszima: *Godné zwëczi. Zwyczaje i obrzędy okresu adwentu i Bożego Narodzenia w regionie wejherowskim*; *Na Jastra. Wielki Post i okres wielkanocny w Wejherowskiem*; *Na jimiã Bòsczé. Zwyczaje i obrzędy agrarne na Ziemi Wejherowskiej*; *Króluj nama wiedno. Wybrane zagadnienia z ludowej religijności maryjnej na Ziemi Wejherowskiej*; *Sobótka w Jastarni*, *Jastrë na Helu*. Habilitowôł sã w Lublinie na pòspòdlim prôcë *Na brzegu życia i śmierci. Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia pogrzebowe i zaduszkowe na Kaszubach*. Ks. J. Perszón je jednym z nôwikszich aùtoritetów w òbjimie ùżiwaniô kaszëbsczégò jãzëka w liturgii. Midzë jinszima dôwôł òbsąd przed drëkã dolmaczënków na kaszëbsczi *Ksãdżi Psalmów* i lekcjonarza *To je słowò Bòżé*. Je profesorã zwëczajnym na ÙMK w Torniu.

[22] J. Perszón, *Stegna do zdroju…*, dz. cyt.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Sã przëjãła téż tradicjô, że kòżdégò rokù wiedno na pòczątkù mszą òdprôwiô biskùp. Do Swôrzewa przëjéżdżelë tej biskùpi: Edmùnd Piszcz, Andrzej Slëwińsczi, Henrik Mùszińsczi, Marian Przëkùcczi. Pò pòzmianie diecezjalnëch grańców w 1992 r. te msze òdprôwielë: abp Tadeùsz Gòcłowsczi, bp Zygmùnt Pawłowicz, bp Riszard Kasyna, bp Wiesław Szlachetka, a téż bp Zbigniew Zelińsczi[23]. W 2021 r. òdprôwiôł ju nowi òrdinariusz gduńsczi archidiecezji, abp Tadeùsz Wòjda.

Òsoblëwi miarë nabrałë sztërë roczëznowé pielgrzimczi. Na 25-lecé pòdjãtô bëła decyzjô, żebë wëcygnąc ò czile dzélów dłużawã pielgrzimczi, jaż do Zakòpónégò i na szpëc Gewóntu. Na ùdba zrodza sã ju czile lat przed jubileùszã. Na ji spòdlim stojałë słowa Jana Pawła II z 1997 r. wërzekłé pòd Wiôlgą Krokwią w Zakòpónym w nawléczenim do krziża na Gewónce:

> Nen krziż stoji tam i warô. Je niemòwim, ale wëmòwnym swiôdkã naszich czasów. Mòże rzec, że nen jubileùszowi krziż zdrzi w stronã Zakòpónégò i Krakòwa, i dali: w czerënkù Warszawë i Gduńska. Òbjimô całą naszã zemiã òd Tatrów pò Bôłt […] i gôdô całi Pòlsce: Sursum corda – W górã serca[24]!

W 2001 r. w Sopòce òdsłoniãtô bëła replika krziża z Gewóntu. Temù w rëchtowanié jubileùszowi pielgrzimczi włącził sã gard Sopòt, a téż – jakno że prawie parłãczëło to sã ze złotim jubileùszã dzejaniô – Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié. Ta stowôra rëchtowa specjalną rézã baną kòl 400 Kaszëbów, chtërny doparłãczëlë w Zakòpónym do pielgrzimczi, żebë wëcmanim jic na szpëc.

Dzél z nich, to je kąsk szkòda, nie bëła w sztãdze nadãżëc za równo i flot jidącyma wprawionyma w jidzenim pielgrzimama. Temù nie doszła na czas na Kòndracką Przełãcz. Jedny tej wësłëchelë mszë sw. na Kalatówkach. Równak wiele wicy, to je kòl 700 persónów, bëło swiôdkama dzejowégò wëdarzënkù, czej czilenôsce ksãżi na przodzy z czerownikã ks. prof. J. Perszónã i kùstoszã sanktuarium w zakòpiańsczich Krzeptówkach ks. prał. Mirosławã Drozdkã i kapelanã Związkù Pòdhalanów ks. Władisławã Zązlã òdprôwiało dëcht przed czëpã ùroczëstą mszą. Na ceremóniô òdbëła sã w jãzëkach kaszëbsczim i pòlsczim, a pò dzélu téż w gwarach góralsczi i sląsczi. Bëło to jedno z wikszich

---

[23] J. Perszón, *Kaszubi. Tożsamość…*, dz. cyt., s. 134.

[24] J. Perszón, *Kaszëbskô Pielgrzimka…*, dz. cyt., s. 15–16. Wôrt dodac, że téż te same papiesczé słowa pòdskacëłë pòwstanié kòscelny spiéwë „W górã serca”, jakô zaczinô sã òd słów: Z Gewóntu – czëpù òjczësti zemi / Zdrzimë òd pôłnia na nordã / Dze Bôłtu wòda tak piãkno szëmi. / – Redosné czëc je: sursum corda!. Òb.: *Nótë kaszëbsczé*, red. E. Prëczkòwsczi, Banino 2008, s. 161.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

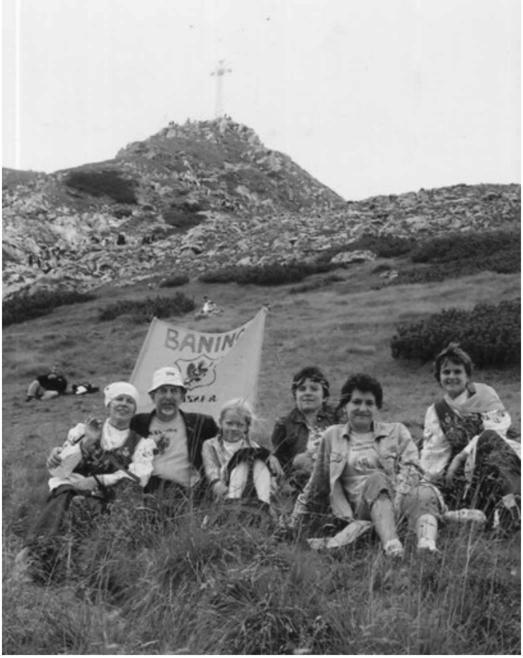

Òdjimk ze zbiérów E. Prëczkòwsczégò

wëdarzënków w dzysdniowëch dzejach kaszëbsczi rësznotë. Òdbëło sã 20 zélnika 2006 r.[25]. Jubileùsz 25-lecégò béł téż bëlną leżnoscą, żebë wëtuszowac wësłużoną stanicã Kaszëbsczi Pielgrzimczi na nową. Pòswiãcył jã w swòrzewsczim sanktuarium ks. bp Andrzej Slëwińsczi[26]. Zôs dëcht przed pielgrzimką sã ùkôzôł leżnoscowi albùm, w jaczim na 250 stronach je kòl 700 òdjimków z òpisënkama wiertel wiekù kómpanii[27].

Ne wëdarzënczi sparłãczoné z fejrowanim 25-lecégò pielgrzimczi rozgłosniłë jã w całim kraju, a nôbarżi w rodnëch stronach. Przez włączenié sã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô òna sã sta jakbë dzélã kaszëbsczi rësznotë. Kò pò prôwdze, pielgrzimka baro mòckò sã przëczënia do rozszérzwieniô wiédzë ò Kaszëbach. Dërch rosce bëtnosc kaszëbsczégò jãzëka w liturgii mszów

---

[25] J. Perszón, *Od Bałtyku po gór szczyty. XXV jubileuszowa Pielgrzymka Kaszubska*, Gduńsk 2006, s. 27–28.

[26] Taż tam, s. 32.

[27] J. Perszón, *Kaszëbskô Pielgrzimka…*, dz. cyt., s. 15–16.

Òdjimk ze zbiérów E. Prëczkòwsczégò

swiãtëch celebrowónëch w drodze, òsoblëwie w Swôrzewie, Swiónowie, a téż na Jasny Górze. Pielgrzimkòwą spiéwą sta sã *Kaszëbskô Królewô* Jana Trepczika. Kaszëbsczi jãzëk w mniészim stãpieniu je téż czëc w mòdlëtwach i w głoszonëch òb drogã kònferencjach. Zôs mòcënkò, w cządze wiertel wiekù, sã zmienił wëzdrzatkòwi charakter kómpanii. Dzys dnia mają w nim górã czôrno-żôłté (kaszëbsczé) farwë, òsoblëwie na fanach, a kòszulkach mët. Na wiele rzeczach je widzec tradicyjny wësziwk kaszëbsczi.

Kąsk jakbë w òdpòwiescë w 2007 rokù przëszła do Swôrzewa piechti pielgrzimka góralów. Bëło w ni kòle 80 pielgrzimów. W dniu 16 zélnika 2007 r. górale stanãlë ù Królewi Kaszëb. Ùroczëstą mszą òdprôwielë ksãża pielgrzimi na przodzy z ks. prof. J. Perszónã, chtëren rzekł kôzanié w kaszëbsczim jãzëkù, a w nim pòdzãkòwôł góralóm za jich maraszbã pielgrzimòwaniô do kaszëbsczich sanktuariów. Przë tim nawlékôł do zéńdzeniô Kaszëbów z góralama na Gewónce[28]. W swiónowsczi *Ksãdze cëdów i łask* górale napiselë:

---

[28] Nen dzélëk brzmi hewò tak: „Razã z wama, lubòtny Pòdhalanie, më Kaszëbi chcemë – tak jak swiãtô Elżbiéta – wëpòwiedzec chwałã Mariji: <Błogòsławionô jes miedzë niastama

> „Sursum corda" – z tima słowama më przëszlë òd Gewóntu do Matczi Bòsczi Królewi Kaszëb w Swiónowie. Tobie Marijo më dzãkùjemë za dozér òb czas pielgrzimczi, za lëdzką jagòdlëwòtã i żëczlëwòtã, za tak serdeczną kaszëbską gòscynnotã. Më Ce prosymë téż ò wëbłaganié brëkòwnëch łask dlô wszëtczich pòdhalańsczich małżeństwów i familiów. W miono pielgrzimów ks. Józef Lasak SAC – czerownik Pielgrzimczi Góralsczi[29].

Òd ti pamiãtny pielgrzimczi, górale kòżdégò rokù pielgrzimùją wcyg na kòłach do kaszëbsczich sanktuariów, wiedno z metą w Hélë[30]. Pierszô kòłowô pielgrzimka bëła w dniach òd 9 zélnika do 17 zélnika 2008 r. Na zôczątkù kòżdi rézë górale krëglą sã piechti na Gewónt. Pòsobné dzélëczi mają réber 100 km dłużawë. Òb drogã pielgrzimi nawiédzają sanktuaria, taczé jak Królewi Pòdhalégò w Lëdzmiérzu, Miłoserdzégò Bòżégò w Krakòwie i jinszé. Tura pielgrzimczi sã zmieniwô. Na slédnym sztëkù mòdlą sã wiedno w sanktuarium Królewi Kaszëb w Swiónowie. Westrzód òrganizatorów nyma pierszima są wiedno ks. Tadeùsz Skùpiéń, Jan Blańda i Kazmiérz Bielôk[31].

Na 30-lecé Kaszëbsczi Pielgrzimczi przëszła ùdba na jesz òdwôżniészi krok. Ta mësla przëszła ju w czasu 25. pielgrzimczi. Kò tej wnenczasny kùstosz sanktuarium na Krzeptówkach, czej pòdzywiôł kaszëbsczich pielgrzimów, kąsk zajiscony wspòmniôł ò pielgrzimce piechti z Zakòpónégò do Lewòczë, jakô pò czile latach zadżinã. Tak òd niechceniô dodôł: „Mòże wa bë sã tam czedës wëbra?". To sygło, żebë ksãża kaszëbsczi pielgrzimczi chwôcëlë nã ùdbã i wëkònelë jã na pòsobnym jubileùszu[32].

Wëturowelë òni tej drogã, chtërna rechòwa jaż 1040 km. Rézã pòdzelëlë na 29 dzélów. Kaszëbi docerlë do Lewòczë – nôrodnégò sanktuarium Słowacji, w pòniedzôłk 22 zélnika 2011 r. W pielgrzimkòwim diaruszu stoji zapisóné:

ë błogòsławiony je brzôd Twòjégò żëwòta. Błogòsławionô jes Të, co ùwierzëła jes, że sã zjiscą słowa rzekłé Cë òd Pana.> Niech to redosné zéńdzenié kòl Królewi Kaszëbów w Swiónowie mdze dlô nas zdrojã nowi mòcë na roscenié we wierze. Nowé czasë brëkùją lëdzy dzyrsczich, òdwôżnëch, nie bòjã sã rzec – swiãtëch. Brëkùją jasnégò widu wiarë, żebë Christus z krziża na Gewónce nie zdrzôł na Pòlskã nadaremno. Sursum corda – Swiónowskô Pani; pòmagôj nama co dzéń dwigac serca i òczë do swòjégò Sëna. „Królewô swiata, nôswiãtszô Pani, chòc swiat niebëlny czasã nas mani. Nieczësté nigdë nie zmòżą mòce, skòrno sã Twòji dómë òpiece. Amen". Tekst kôzaniégò je w zbiorach aùtora.

[29] APS, *Ksãga cëdów i łask Matczi Bòsczi Królewi Kaszëb w Swiónowie*.

[30] ATG, „Rodnô Zemia" z 29.08.2007 r.

[31] E. Prëczkòwsczi, *Królowa Morza…*, dz. cyt., s. 284.

[32] J. Perszón, *Wstąpmy na górę Pana…*, dz. cyt., s. 35.

> W sanktuarijnym znobnym kòscele witô nas piãkną pòlaszëzną kùstosz ks. prałat Francëszk Dlugòsz. Wëchôdô mszô sw. – nôpiãkniészi kùńc naszi dłudżi rézë. 20 kòncelebransów w marijnëch mòdrëch òrnatach. M.jin. przëjachôł ks. prał. Stanisłôw Majkòwsczi, kùstosz Matczi Bòsczi Swôrzewsczi. Piãkny kaszëbsczi spiéw dozwòliwô zabëc ò ùcemiãdze. Pò kaszëbskù przemôwiô przédnik KPZ. Wszëtkò – całô Liturgiô Słowa – pò kaszëbskù. Płomné kôzanié ks. Jana – czerownika[33].

Do Lewòczë bùsama i aùtółama dojachało téż cziledzesąt Kaszëbów, w tim karno „Kaszëbë” z Wiela, jaczé wëkònało w sanktuarijny swiãtnicë snôżé religijné piesnie kaszëbsczé, taczé jak *Kaszëbskô Królewô*, *Niebnô droga*, a *To jô z Kaszëbów rodu*. Ùroczëzna sã zakùńcza pòspólnym òdjimkã na spòdlim bazyliczi. Kaszëbsczi jãzëk brzmiôł na Słowacji jesz na mszach w dwùch rëchlészich dniach, w Zdzarze i w bazylice w Kieżmarkù. Do te rozbrzmiéwôł w spiéwie *Kaszëbskô Królewô* na słowacczich drogach, czim wprôwiôł kąsk w zadzëwòwanié nëch Słowôków, co dołącziwelë sã w drodze abò bëlë na mszach[34].

Zarô jak wszëtcë bëlë ju nazôd ze Słowacji bëło gôdóné, że kùńc pòsobnégò jubileùszu miôłbë bëc w Sanktuarium Bòżégò Miłoserdzô w Krakòwie. Le wtim wejle na kùńc Swiatowëch Dni Młodzëznë w Brazylii w 2013 r. papiéż Francëszk ògłosył, że nastãpné bãdą prawie w Krakòwie. Z jedny stronë dało to pòwód do wiôldżi redotë pielgrzimów, zôs z drëdżi czësto pòmachtało całé òrganizacyjné dzejanié, pòcząwszë òd zmianë terminów i drodżi, przez drãgòtë z nalézenim nocników, a kùńczącë na fùl pòddanim sã pielgrzimkòwëch rëchtowaniów do te, co nacéchòwelë òrganizatorzë SDM[35].

Na tã òsoblëwą pielgrzimkã bëło przërëchtowónëch 1300 sztëk wësziwónëch chùstów kaszëbsczich, 600 kòszulków w czôrno-żôłtëch farwach i jesz czileset jinszich sztëczków òblokù z kaszëbsczima mòtiwama. Wëdrëkòwóny béł téż specjalny pielgrzimkòwi mòdlëtewnik. Bëlë przërëchtowóné nowé atribùtë, jak tôfla niosłô na przódkù kómpanii, identifikatorë. Jedne aùtóła, co towarzëłë pątnikóm, dostałë téż kaszëbsczé nôpisë. Wzmòcniłë sã, a tej-sej ùrosłë, karna młodëch lëdzy, co òbrôbiałë wszelejaczé dzéle pielgrzimkòwi

---

[33] J. Perszón, *Wstąpmy na górę Pana…*, dz. cyt., s. 59.

[34] Aùtor sóm béł swiôdkã i òbzérôczã nëch wëdarzënków i zjawiszczów, jakno ùczãstnik piechti slédnëch dzélów pielgrzimczi do Lewòczë. Òb. téż: J. Perszón, *Wstąpmy na górę Pana…*, dz. cyt.

[35] J. Perszón, *Stegna do zdroju…*, dz. cyt., s. 44–45.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

machinë, np.: pòrządkòwé, nagłosnieniowé, transpòrtowé, kwatermistrzowsczé, mediczné, mùzyczné. Kò òsoblëwie òd te slédnégò zanôlégô wiele, żelë chòdzy ò bëlné przërëchtowanié religijnëch spiéwów, w tim téż w jãzëkù kaszëbsczim, co dlô niechtërnëch stanowi dëcht wiôldżé wezwanié. Wôrt je nadczidnąc, że w tim karnie pòjôwiają sã persónë znóné z kaszëbsczi mùzyczny binë, jak Małgòrzata Lange, Aneta Młińskô, Werónika Cenôwa czë Katarzëna Grëszka[36].

Do sanktuarium w Łagewnikach pielgrzimi doszlë dzéń przed historicznym zéńdzenim, w pòniedzôłk 25 lëpińca 2016 r. Marsz sã zakùńcził w bazylice widzałą mszą òdprôwióną przez czilenôsce ksãżi z Kaszëb pòd przédnictwã ks. J. Perszóna. W swòjim diariuszu òn nadczidnął:

> W łôwkach jaż sã mieni òd kaszëbsczich òbloków i żòłtëch chùstów. Czëtanié je pò kaszëbskù, psalm spiéwô Lucja z Gòscëcëna: w kôzanim gôdóné je ò dwadzesce trzech dniach pielgrzimczi jakno „drodze miłoserdzégò” i wiôldżim darënkù Bòga, jaczim bëło to wanożenié. To Òn nas wezwôł na ten jubileùszowi szlach, żebë jic z nama i przez nas dzejac w dzysdniowim swiece[37].

Pòłowa pielgrzimów òsta w Krakòwie na SDM z papieżã Francëszkã. Òni nawiedzëlë klôsztor sostrów i relikwie sw. Faùstinë. Pòtemù, w rozmajitëch dniach, pielgrzimi jachelë jak wiedno baną pòd dodóm. Corôz wicy jedze téż aùtółama z nôleżnikama familiów, jaczi przëjéżdżają, żebë razã z blisczima bëc na samim kùńcu jich pielgrzimkòwi wanodżi.

W 2021 rokù przëpadła 40. pielgrzimka. Ten jubileùsz miôł bëc òdprawiony dëcht czësto nadzwëczajnie. Temù bëła decyzjô, żebë pò przińdzenim na Jasną Górã, jachac dali aùtokarama do Szpańsczi, a tam piechti jic przez trzë dni jaż do Santiago de Compostella, dze je sanktuarium sw. Jakùba, do jaczégò jeden z eùropejsczich szlachów prowadzy przez Kaszëbë. Na ti turze są midzë jinszima Łeba, Lãbòrg i Swiónowò, w chtërnym òn sã krziżëje z drogą kaszëbsczi pielgrzimczi[38]. To bëło jedno ze zdrzódłów ùdbë, żebë pòdjąc sã tak wiôldżégò zadaniô. Baro ambitné planë znikwiło wëbùchniãcé pandemii kòrunawirusa. Planowóné czile abò nawetka czilenôsce aùtokarów mùszôł zastąpic le jeden, w jaczim jachało szescdzesąt lëdzy razã ze stanicowim pòcztã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Na zemi Szpańsczi pielgrzimi pòkònelë kòl 130 km do Santiago, dze na kùńc bëła òdprawionô ùroczëstô mszô pòd przédnictwã czerownika, ks. Robera Jahnsa. Słowò wëgłosył w kaszëbsczim jãzëkù ks. Jan Perszón[39].

---

[36] Tamò, s. 46.

[37] Tamò, s. 64.

[38] I. Tiras, *Kaszubi przez Jasną Górę pielgrzymują do Santiago de Composteli*, www.vaticannews.va/pl/kosciol/news/2021-08/kaszubi-przez-jasna-gore-pielgrzymuja-do-santiago-de-composteli.html (dostãp: 3.11.2021).

W wëwiadze do Watikańsczégò Radia jedna z ùczãstniczków ò mionie Ludwika, co wanoża ju sztërdzesti czwiôrti rôz, rzekła – òkróm tradicyjnégò *Më trzimómë z Bògã* – że „w czasu, czej Kòscół je tak baro atakòwóny, më jesmë taczim baro mòcnym merkã naszi wiarë, kaszëbsczi wiarë, kò Kaszëbi to marijny nôród”[40]. No wëznanié ùkôzywô, że pielgrzimi czëją sã przedstôwcama swégò regiónu, przëjimają na se òdpòwiedzalnotã za całé Kaszëbë, chcą je pòczestno rozszérzwiac i prezentowac na bùten. Je to w jaczims ôrce pòsobny i bëlny – mòże rzec niechcący – rezultat, jaczi wëchôdô z tradicji pielgrzimczi. Òb czas ji sztërdzescë lat dzejaniô baro wiele ji ùczãstników òstało dëchòwnyma, jinszi są szkólnyma, w tim wiele kaszëbsczégò jãzëka. Ùsztôłtowa sã zacht grëpa bëlnëch òrganizatorów. Prawie ti wërobiony bëtnicë kaszëbsczi kómpanii na Jasną Górã baro czãsto pòdjimają pòdobné dzejania na samëch Kaszëbach. Kò na to wskôzywô analiza dzysdniowégò rozwiju pielgrzimkòwi rësznotë do kaszëbsczich sanktuariów. Wezmë przikładowò w 1983 r. rëgnã pierszô pielgrzimka piechti z Wigòdë do Swiónowa. Ùdbòdôwcą i pò dzélu realizatorã béł klerik Jack Dawidowsczi, wielelatny ùczãstnik pielgrzimków na Jasną Górã. Dzél starszą pielgrzimkã z Przedkòwa do Królewi Kaszëb mòcënkò òżëwił ks. pielgrzim Wacłôw Mielewczik, jak òstôł probòszczã ti parafii. Pielgrzimkã z Lëzëna w 2004 r. zaczãła Teresa Chòlcha, co wiele razy przódë bëła piechti w Czãstochòwie[41]. Królewô Kaszëb, znónô téż jakno Patrónka Piãkny Miłotë, w òsoblëwi spòsób przëcygô młodëch lëdzy. Trójno pôrów sparłãczonëch na pielgrzimkòwëch stegnach, rzeszi sã w żeniebnëch parłãczach[42].

Nowégò (òd 2017 r.) czerownika ks. Roberta Jahnsa dërch wspòmôgô pòprzédca, ks. prof. Jan Perszón, chtëren je prôwdzëwim ùtwórcą dzysdniowégò – barżi kaszëbsczégò – charakteru pielgrzimczi. Na chrzebtach òbù ksãżi leżi òrganizacyjny cãżôr. Są òni wspiéróny przez wielné karno doswiôdczonëch w dzejanim pielgrzimów. Kò co rokù doparłãcziwają nowé persónë, òsoblëwie w karnie òdpòwiedzalnym za spiéw. Te òsobë mòże téż widzec na rozmajitëch jinszich òbéńdowëch dzejaniach, jaczé tam sam są w cągù rokù[43]. W slédnëch latach lëczba pielgrzimów wichlô sã kòle 250. Wikszosc z nich przez wiele miesądzy żdaje za latnym ùrlopã, żebë przeżëc gò wëcmanim w tak aktiwny spòsób. To dôwô gwësnotã na wiele lat, że rëchtowanié pielgrzimczi nie je zagrożoné, tim barżi, że arcydrãdżi cząd pandemii w niżóden spòsób nie znikwił ti mòcë. Nawetka mòże merkac, że kąsk jesz tã mòc zwiksził, co w przińdnoscë mòże sã òkazac baro dobré dlô kaszëbsczi rësznotë.

---

[39] Wiadła òd bëtników pielgrzimczi.

[40] I. Tiras, *Kaszubi…*, dz. cyt.

[41] E. Prëczkòwsczi, *Swiónowskô nasza Matinkò…*, dz. cyt., s. 262–278.

[42] J. Perszón, *Kaszëbskô Pielgrzimka…*, dz. cyt., dze na s. 13 je napisóné: „Matka Bòskô Swiónowskô je ùwôżónô na Kaszëbach za patrónkã szczestlëwëch małżeństwów. Temù małżeństwa, sparłãczoné òb czas pielgrzimczi, rôd zdôwają z ùdzélã całi pielgrzimczi i familiów przë cëdownym wizerënkù Swiónowsczi Madonnë z Dzecątkã. W Swiónowie tradicyjnie pielgrzimka òdprôwiô Liturgiã Słowa Mszë sw. w kaszëbsczim jãzëkù.”.

Bibliografia

APS, *Ksãga cëdów i łask Matczi Bòsczi Królewi Kaszëb w Swiónowie*.

ATG, „Rodnô Zemia” z 29.08.2007 r.

Izabela Tiras, Kaszubi przez Jasną Górę pielgrzymują do Santiago de Composteli, www.vaticannews.va/pl/kosciol/news/2021-08/kaszubi-przez-jasna-gore-pielgrzymuja-do-santiago-de-composteli.html (dostęp: 3.11.2021).

Janocha H. W., Lachòwicz F. J., *Góra Chełmska. Miejsce dawnych kultów i sanktuarium maryjne*, Kòszalëno 1991.

Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska, T. I, red. D. Stanulewicz, E. Kòmòrowskô, B. Afeltowicz, Szczecëno 2016.

Joskòwsczi Z., *„Góry kosmiczne” czyli „Święte Góry” na terenie historycznych Kaszub jako wybrane miejsca kultu od prehistorii po współczesność* [w:] *Sanktuarium sianowskie a tożsamość kaszubska*, red. E. Prëczkòwsczi, Sianowo–Banino 2018.

Kult Matki Bożej na Kaszubach i Pomorzu, red. G. Kustusz, B. Soiński, Wejrowò 1999.

Labùda G., *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, T. I, Gduńsk 2006.

Łãgòwsczi J., *Bóstwa i wierzenia religijne Słowian lechickich*, „Rocznik TNT w Toruniu” 1925.

Łësôk W., *Średniowieczne pielgrzymki na Pomorzu Zachodnim. Mit i rzeczywistość*, [w:] *Chrześcijaństwo na Pomorzu w X–XX wieku*, red. J. Bòrzëszkòwsczi, Gduńsk – Słëpsk 2001.

---

[43] Przikładowò na II Zjezdze Młodëch Kaszëbów w Wejrowie, w dniu 23 rujana 2021 r., psalm zaspiéwa Małgòrzata Lange, pątniczka z Gòscëcëna. Téż wszëtczé jinszé dzélëczi liturgii słowa w kaszëbsczim jãzëkù, bëłë wëkònywóné w czãscë przez młodëch kaszëbsczich pielgrzimów.

Nótë kaszëbsczé, red. E. Prëczkòwsczi, Banino 2008.

Piszcz E., *Łąki Bratjanskie – najstarsze miejsce kultu maryjnego w diecezji chełmińskiej*, „Nasza Przeszłość". R. XXXIV, 1971.

Perszón J., *Kaszëbskô Pielgrzimka. Jubileusz 25-lecia Pielgrzymki Kaszubskiej*, Banino 2006.

Perszón J., *Kaszubi. Tożsamość. Rodzina*, Gduńsk 2015.

Perszón J., *Od Bałtyku po gór szczyty. XXV jubileuszowa Pielgrzymka Kaszubska*, Gduńsk 2006.

Perszón J., *Skarb w naczyniu glinianym. Ksiądz Zygmunt Trella – proboszcz i pielgrzym z Mechowa*, Gduńsk 2013.

Perszón J., *Stegna do zdroju. 35. Piesza Pielgrzymka Kaszubska Hel – Jasna Góra – Kraków Łagiewniki 2016*, Gduńsk 2016.

Perszón J., *Wstąpmy na górę Pana. 30. Pielgrzymka Kaszubska Hel – Jasna Góra – Lewocza*, Gduńsk 2012.

Prëczkòwsczi E., *Królowa Morza. Dzieje kaszubskiego sanktuarium Matki Boskiej Swarzewskiej*, Swôrzewò–Banino 2019.

Prëczkòwsczi E., *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i saktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016.

Danuta Stanulewicz
Gduńsczi Ùniwersytet

Bibliô i ji przełożënczi na kaszëbsczi i jinszé jãzëczi w badérowaniach Profesora Kazmiérza A. Sroczi

The Bible and its translations into Kashubian and other languages: Professor Kazimierz A. Sroka's research

Kluczowé słowa:
Kazmiérz A. Sroka, przełożënczi Biblii, kategòriô òkreslonoscë, przełożënczi Biblii na kaszëbsczi, regionalné zjinaczenié kaszëbiznë

Keywords:
Kazimierz A. Sroka, translations of the Bible, definiteness, translations of the Bible into Kashubian, regional diversity of Kashubian

Skrócënk

Nen articzel je pò to, cobë pòkazac badérowania nad jãzëkã Biblii i ji przełożënków, midzë jinszima na kaszëbiznã, prowadzonëch przez Profesora Kazmiérza A. Srokã, wiele lat warkòwò sparłãczonégò z Gduńsczim Ùniwersytetã. Profesór Sroka, biorącë ùdzél w diskùsji nad statusã kaszëbiznë i ji zjinaczeniama, nié leno rozpropagòwôł za grańcą problematikã przełożënkù Biblii na kaszëbsczi jãzëk, ale téż dôł bôczenié na drãgòsc w tłómaczenim tekstów na jãzëk, jaczégò standardowi (lëteracczi) ôrt je *in statu nascendi*.

Abstract

The aim of this paper is to present the research on the language of the Bible and its translations, including Kashubian, conducted by Professor Kazimierz A. Sroka, affiliated with the University of Gdańsk for many years. Professor Sroka, joining in

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

the discussion on the status of Kashubian and on its varieties, not only popularized – through his papers published in Poland and abroad – the issue of translating the Bible into Kashubian, but also drew attention to the difficulties in translating texts into a language whose standard variety is *in statu nascendi*.

Wprowadzenié

Jãzëk przełożënków Biblii na kaszëbsczi jãzëk, a téż jich recepcjô, interesowała wiele badérów, m.jin. Édwarda Brézã[1], Marka Cëbùlsczégò[2], ks. Mariana Miotka[3], Danutã Pioch[4], ò. Adama Riszarda Sykòrã[5] czë Jerzégò Trédrã[6]. Nót

---

[1] M.jin. E. Bréza, *Ewangelie po kaszubsku*, „Pomerania” 1993, nr 2, s. 30–34; E. Bréza, *Język przekładu Ewangelii na kaszubski ks. Franciszka Gruczy*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 1995, nr 32, s. 301–324; E. Bréza, *Biblia po kaszubsku*, [w:] *Język kaszubski: Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk 2006, s. 27–28.

[2] M. Cëbùlsczi, *Samogłoskowe alternacje morfonologiczne w kaszubskich tłumaczeniach Pisma Świętego*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. D. Stanulewicz, R. Kalisz, W. Kürschner, C. Klaus, Gduńsk 2005, s. 429–437.

[3] M. Miotk, *Recepcja kaszubskich przekładów Biblii*, Wejrowò – Gniewino 2018.

[4] D. Pioch, *O. prof. Adam Sikora i jego translacje Pisma Świętego z języków oryginału na język kaszubski*, referat przedstawiony òb czas XV sympòzjum Radzëznë Kaszëbscczégò Jãzëka „Kaszubscy siewcy Słowa”, Wejrowò 2021.

[5] A. R. Sykòra, *Teksty biblijne w najstarszych zabytkach piśmiennictwa kaszubskiego (XVI–XVIII w.)*, Pòznań 2009; A. R. Sykòra, *„Wpoczątku było Slowo…”. Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Kartuzë 2010. Òb. téż recenzje tëch pùblikacjów: M. Cëbùlsczi, O. Adam Ryszard Sikora OFM, *Teksty biblijne w najstarszych zabytkach piśmiennictwa kaszubskiego (X V I–X V III w.)*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza – Wydział Teologiczny, „Studia i Materiały” 123, Poznań 2009, s. 149; o. Adam Ryszard Sikora OFM, *Wpoczątku było Slowo… Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Oficyna Czec, Kartuzy 2009, s. 146, „Acta Cassubiana” 2011, nr 13, s. 390–392.

[6] J. Tréder, *Tłumaczenia Biblii na język kaszubski*, [w:] *Biblia w kulturze. Materiały sesji zorganizowanej przez Katedrę Filologii Polskiej WSP w Słupsku i Wyższe Seminarium Duchowne w Koszalinie*, red. S. Rzepczińsczi, Słëpsk 1996, s. 273–293, przedrëk [w:] J. Tréder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gduńsk 2005, s. 266–286; J. Tréder, *Translacja na kaszubski z greki (na podstawie Ewangelii św. Marka)*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji. Gniezno 15–17 IV 2002*, red. S. Mikòłajczik, T. Wãcławsczi, Pòznań 2004, s. 370–378, przedrëk [w:] J. Tréder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gduńsk 2005, s. 287–299; J. Tréder, *Frazeologia w kaszubskich translacjach Ewangelii*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. D. Stanulewicz, R. Kalisz, W. Kürschner, C. Klaus, Gduńsk 2005, s. 483–488; J. Tréder, *Przekład kaszubski Ewangelii O. A. R. Sikory OFM*, [w:] *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné*, przekł. A. R. Sykòra, Gduńsk 2010, s. 299–321.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

je téż przëbôczëc badérowania nad jãzëkã jinszich religijnëch tekstów, np. Hannë Pòpòwsczi-Tabòrsczi[7], a téż „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” z rokù 2012[8], w chtërnym to numrze ùsôdzcë artiklów (m.jin. Dariusz Majkòwsczi[9], Danuta Pioch[10], Eùgeniusz Prëczkòwsczi[11], Danuta Stanulewicz[12] i Jadwiga Zeniukòwô[13]) delë w pierszi rédze bôczënk na ùżëcé kaszëbiznë w religijnëch kòntekstach, a téż na òddôwanim religijnoscë Kaszëbów w tim jãzëkù.

Nen articzel je pò to, cobë pòkazac czëtińcowi badérowania jãzëka Biblii i ji tłómaczeniów, midzë jinszima na kaszëbsczi, prowadzonëch przez profesora Kazmiérza A. Srokã, wiele lat warkòwò sparłãczonégò z anglistiką na Gduńsczim Ùniwersytece. Profesór Sroka béł jednym z pierszich badérów (jeżlë nie pierszim), chtëren na midzënôrodnëch kònferencjach gôdôł pò anielskù referatë ò przełożënkach Biblii na kaszëbsczi i òpùblikòwôł wëniczi swòjich badérowaniów za grańcą, dôwający mòżlëwòsc na ten ôrt téż ùczałim nié z najégò kraju zapòznaniô sã z tim tématã.

---

[7] H. Pòpòwskô-Tabòrskô, *Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego*, [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*, red. E. Bréza, Òpòlé 2001, s. 71–80; H. Pòpòwskô-Tabòrskô, *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera*, [w:] *Język kaszubski: Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk 2006, s. 51–52.

[8] Numer ten je na starnie Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka: http://rjk.org.pl/bulletin/2012 (dostãp: 18.06.2021).

[9] D. Majkòwsczi, *Religijnô słowizna w czãdnikù „Zwónk Kaszëbsczi” / Słownictwo religijne w czasopiśmie „Zwónk Kaszëbsczi”*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, s. 97–101[wersjô kasz.], 233–237 [wersjô pòl.].

[10] D. Pioch, *Òdbicé religijnotë Kaszëbów w przësłowiach i frazeòlogiznach / Odbicie religijności Kaszubów w przysłowiach i frazeologizmach*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, s. 102–109 [wersjô kasz.], 238–246 [wersjô pòl.].

[11] E. Prëczkòwsczi, *Kaszëbizna w Kòscele / Kaszubszczyzna w Kościele*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, s. 110–115 [wersjô kasz.], 247–253 [wersjô pòl.].

[12] D. Stanulewicz, *Kaszëbizna jakno jãzëk religii – pòzdrzatczi młodzëznë / Kaszubszczyzna jako język religii – opinie młodzieży,* „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, s. 128–141 [wersjô kasz.], 267–280 [wersjô pòl.].

[13] J. Zeniukòwô, *Kôzania w kaszëbsczim jãzëkù i jich rola w bùdowanim apartnégò ùwôżaniô kaszëbiznë / Kazania w języku kaszubskim i ich rola w budowaniu prestiżu kaszubszczyzny*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, s. 160–169 [wersjô kasz.], 299–308 [wersjô pòl.].

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Rozwij akademicczi karierë i nôùkòwé dobëca Profesora Sroczi[14]

Kazmiérz Sroka ùrodzył sã w rokù 1931 w Trzcanie kòl Bòchni. Je absolwentã anielsczi filologii na Katolëcczim Ùniwersytece Lubelsczim. Pò sztudérowanim sparłãczony béł pòsobno z Wrocławsczim Ùniwersytetã i Ùniwersytetã m. Adama Mickewicza w Pòznaniu. Na zôczątkù rokù 1973 Kazmiérz Sroka (tedë doktór) dostôł bédënk robòtë na pół etatu na Gduńsczim Ùniwersytece. Jegò zadanim bëło zòrganizowanié czerënkù anielskô filologiô. 1 rujana 1973 r. wëszëznë GÙ zatrudniłë gò na całi etat i dałë mù czerowanié nowòstwòrzonégò Zakładu Anielsczi Filologii. Nimò że zaczinôł òd zera (felënk kadrë, felënk anielsczégò ksãgòzbiéru), doprowadzył do rëszëniô anglisticznëch studiów w akademicczim rokù 1974/1975. Zakładã czerowôł do rokù 1978.

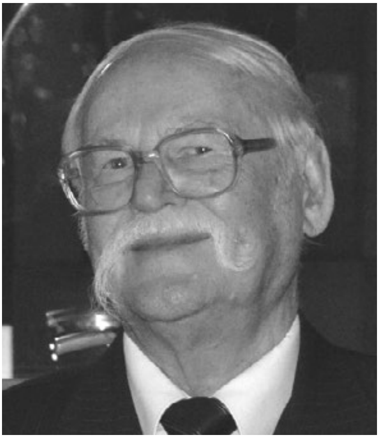

Profesór Kazmiérz A. Sroka
Òdj. D. Stanulewicz

Na Gduńsczim Ùniwersytece Kazmiérz Sroka robił w slédnym czasu (do czasu jak przeszedł na emeriturã w rokù 2002) na stanowiszczu ùczelnianégò profesora, prowadzącë ùczbë m.jin. z òglowégò jãzëkòznajôrstwa i historicznégò jãzëkòznajôrstwa. Òkróm tegò robił wiele lat (òglowò pò òdéńdzenim na emeriturã) na jinszich ùczbòwniach, m.jin. w Mazursczi Wszechnicë w Òleckù, w Pòlonijny Akademii w Czãstochòwie i w Wëższi Szkòle Ateneùm w Gduńskù, prowadzącë wëkładë i cwiczenia z fòneticzi anielsczégò jãzëka, wëkładë z òglowégò jãzëkòznajôrstwa, jãzëkòznajôrsczé seminaria a téż wëkładë i czwiczenia z historiczny gramaticzi anielsczégò jãzëka. Béł téż promòtorã dosc wiele magistersczich i licencjacczich dokazów.

---

[14] Wicy ò akademicczi karierze i nôùkòwëch dobëcach Profesora Sroczi [w:] D. Stanulewicz, *Kazimierz Andrzej Sroka: Scholar, teacher, administrator / Kazimierz Andrzej Sroka – uczony, nauczyciel, organizator*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. D. Stanulewicz, R. Kalisz, W. Kürschner, C. Klaus, Gduńsk 2005, s. 21–26 [wersjô an.], 27–32 [wersjô pòl.].

Profesór Sroka je jãzëkòznajôrzã baro ùwôżónym w kraju i za grańcą, zajimającym sã przede wszëtczim teòrią jãzëka i (szerok rozmiónã) mòrfòsemantiką, w tim gramaticznyma kategòriama, a òsoblëwie kategòrią òkreslonoscë. Badérëje nié leno terôczasny anielsczi jãzëk, ale téż madżarsczi, pòlsczi, kaszëbsczi, bùłgarsczi, szwédzczi, francësczi i niemiecczi, jak téż zadżiniãté jãzëczi: stôroanielsczi, gòcczi, grecczi i łacëznã. Je ùsôdzcą dwùch mònografii (trzecô je przërëchtowiwónô), z chtërnëch jedna, zatitlowónô *The Syntax of English Phrasal Verbs*, ùkôzała sã w ùznóny wëdôwiznie Mouton (Haga – Pariż, 1972), a drëgô, *The Dynamics of Language*, nakładã Wëdôwiznë Gduńsczégò Ùniwersytetu (1976). Òkróm tegò Profesór Sroka òpùblikòwôł téż wiele artiklów w Pòlsce i za grańcą (w Czechach, Finlandii, Niderlandii, Niemcach, Wiôldżi Britanii i na Madżarach). Béł téż załóżcą cządnika *Linguistica et Anglica Gedanensia*, jaczi ùkôzôł sã pierszi rôz w rokù 1979 i redagòwôł dwa pierszé jegò numrë. Béł téż redaktorã sztërzech numrów (zamikającëch w se zbiérë wëgłoszonëch referatów) *Materiałów Sesji Naukowych (Polskiego Towarzystwa Neofilologicznego)* (Pòznań, 1971 i 1972)[15]. Mùszi pòwiedzec, że Profesór Sroka dostôł czile ùznónëch w jãzëkòznajôrsczim swiece stipendiów na prowadzenié badérowaniów w Wiôldżi Britanii i ÙSA.

Profesór Kazmiérz Sroka wiele lat sparłãczony je z *Linguistics Colloquium*, pòwtôrzającą sã midzënôrodną kònferencją, jakô kòżdégò rokù je w jinszim kraju. Nié leno béł w ni wiele razy ùczãstnikã, le téż je nôleżnikã ji nôùkòwi radë. W rokù 1995 zòrganizowôł nã kònferencjã we Gduńskù – bëło to òsoblëwie wôżné nôùkòwé wëdarzenié na Gduńsczim Ùniwersytece. Prawie òb czas ti kònferencji Profesór Sroka pòwiedzôł referat pt. *The renaissance of Kashubian and*

---

[15] Spisënk pùblikacjów Profesora Sroczi do rokù 2004: *Kazimierz A. Sroka's publications in chronological order, Kazimierz A. Sroka's publications arranged according to subject matter and type of work*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. D. Stanulewicz, R. Kalisz, W. Kürschner, C. Klaus, Gduńsk 2005, s. 33–36, 37–42.

Bible translation, tikający jãzëka dwùch przełożënków Biblii na kaszëbsczi jãzëk – ò tim teksce mdze napisóné dali. Pò kònferencji Profesór Sroka przërëchtowôł do drëkù tom z tekstama wëgłoszonëch na ni referatów. Nen tom, pòd titlã *Kognitive Aspekte der Sprache: Akten des 30. Linguistischen Kolloquiums, Gdańsk 1995*, òstôł wëdóny w rokù 1996, nakładã Max Niemeyer Verlag w Tübingen.

Profesór Sroka je dali nôùkòwò aktiwny – bierze ùdzél w kònferencjach i pùblikùje bëlné artikle. Je bëtnikã w zéńdzeniach Zakładu Glottodidakticzi i Przetwôrzaniô Nôtërnégò Jãzëka (czedës Katedrë Jãzëkòznajôrstwa), pòkazywającë wëniczi swòjich badérowaniów, biorącë ùdzél w diskùsjach i dôwającë wskôzë młodszim drëszkóm i drëchóm – òb czas pandemii téż ònline.

Badérowania jãzëka Biblii i ji przełożënków prowadzoné przez Profesora Srokã

Ò jãzëkù Biblii i ji przełożënków na rozmajité jãzëczi Profesór Kazmiérz Sroka mô napisóné wiele artiklów i rozdzélów w zbiérnëch tomach, m.jin.:

- *Określoność w tekstach Biblii* (1992) – badérowóné jãzëczi: grecczi, łacëzna, terôczasny anielsczi, pòlsczi, madżarsczi;
- *Problems in Bible translation* (2000) – badérowóné jãzëczi: grecczi, łacëzna, terôczasny anielsczi, pòlsczi, kaszëbsczi, madżarsczi;
- *From polytheism to monotheism: A cognitive process and its manifestation in languages* (2002) – badérowóné jãzëczi: grecczi, łacëzna, gòcczi, stôroanielsczi, terôczasny anielsczi, francësczi, niemiecczi, pòlsczi, madżarsczi;
- *'Jesus', 'Christ' and 'Messiah' in biblical texts* (2004) – badérowóné jãzëczi: grecczi, łacëzna, gòcczi, stôroanielsczi, terôczasny anielsczi, francësczi, niemiecczi, pòlsczi, madżarsczi;
- *Od bogów do jedynego Boga: proces kognitywny i jego odzwierciedlenie w językach* (2004) – badérowóné jãzëczi: grecczi, łacëzna, gòcczi, stôroanielsczi, terôczasny anielsczi, francësczi, niemiecczi, pòlsczi, madżarsczi;
- *Od politeizmu do monoteizmu – proces kognitywny i jego manifestacja w językach* (2006) – badérowóné jãzëczi: grecczi, łacëzna, gòcczi, stôroanielsczi, terôczasny anielsczi, francësczi, niemiecczi, pòlsczi, madżarsczi;

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

- *Language change or only different methods of translation: Overt pronominal vs. covert direct object in Bible translation into Hungarian in different epochs* (2015) – badérowóny jãzëk: madżarsczi;
- *The initial stage in the development of the definite article: Evidence from Gothic* (2018) – badérowóny jãzëk: gòcczi;
- *Kontakt językowy w tłumaczeniu. Początkowy etap rozwoju przedimka określonego w świetle gockiego przekładu Biblii* (2019).

Niechtërne jiné prôce Profesora Sroczi mają téż w se przikładowi materiôł wzãti z Biblii, np.:

- *Forma czasownika a ukryte dopełnienie bliższe w języku węgierskim* (2007);
- *The covert direct object in Hungarian: A comparative analysis* (2010);
- *Stałość i zmienność w języku na przykładzie gramatycznej kategorii określoności* (2015).

W przedłożonëch wëżi dokazach Profesór Sroka zajimô sã taczima badérnyma krãgama jak: òglowé problemë tłómaczeniô Biblii, leksykalné sprawë a téż gramaticzné sprawë. Jak pòkazywają przëwòłóné title, Profesór zajimô sã mionama *Jezës*, *Christus* i *Mesjôsz* – w przełożënkach Biblii na rozmajité jãzëczi. Mùszi pòdczorchnąc, że òsoblëwi plac w badérowaniach jãzëka Biblii i ji przełożënków zajimô kategòriô òkreslonoscë, wësłowionô w wiele jãzëkach przëmiónkama (np. w anielsczim jãzëkù *a*/*an* i *the* – pierszi z nich to nieòkreslony przëmiónk, a drëdżi – òkreslony). Profesór pòkazëje, jak ùżëcé przëmiónków òddôwô przeńdzenié òd pòliteizmù do mònoteizmù – òd wôrtnotë [–òsoblëwô], charakterizëjący pòzwë bògów, np. w anielsczim *a god* ‘(jaczis) bóg’, w czerënkù wôrtnotë [+òsoblëwô], chtërną charakterizëje sã miono *Bóg*. W anielsczim jãzëkù *God* – bez żódnégò przëmiónka – òznôczô jedinégò Bòga, w ùprocëmnienim òd *a god*, jednégò z wiele bògów.

Badérowania jãzëka przełożënków Biblii na kaszëbsczi prowadzoné przez Profesora Srokã

Kazmiérz Sroka – zainspirowóny badérowaniama i diskùsjama z gdońsczima jãzëkòznajôrzama – Édwardã Brézą, Jerzim Trédrã i Markã Cëbùlsczim

– zainteresowôł sã kaszëbsczim jãzëkã, òsoblëwie jegò ùżëcym w tłómaczeniach Biblii. Profesór wzął sã za przełożënczi Biblii na kaszëbiznã w pòstãpnëch prôcach:

- *Dialect revival and Bible translation: The case of Kashubian* [*Odradzanie się dialektu a tłumaczenie Biblii: Przypadek kaszubszczyzny*], referat pòwiedzony na XXVII Annual Meeting of the Societas Linguistica Europaea, Florencja 1994 (nieòpùblikòwóny maszinopis, le w swòji zamkłoscë wëzwëskóny w jinëch – òpùblikòwónëch – prôcach ùsôdzcë, pòswiãconëch temù tematowi);
- *Problematyka kaszubska na XXVII Zjeździe Societas Linguistica Europaea (Florencja 4–7.IX.1994 r.)* (1995) (òb czas negò zjazdu òkróm Kazmiérza Sroczi referat tikający kaszëbiznë pòwiedzôł Alfred Majewicz, pt. *Kashubian prospects. Kashubian choices. A minority language situation in northern Poland* [Mòżlëwòscë i perspektiwë kaszëbiznë. Sytuacjô jãzëkòwi mniészëznë w nordowi Pòlsce, tłómaczenié titla – bédënk Profesora]);
- *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii* (1995);
- *The renaissance of Kashubian and Bible translation* [Òdroda *kaszëbiznë* a tłómaczenié Biblii] (1996);
- *Problems in Bible translation* [Problemë tłómaczenia Biblii] (2000), gdze – czej ju wëżi móm nadczidniãté – Profesór analizëje przełożënczi Biblii téż na jinszé jãzëczi.

W wëmienionëch wëżi prôcach Profesór Sroka badérëje jãzëk dwùch przełożënków Biblii na kaszëbsczi:

- *Kaszëbskô Biblëjô: Nowi Testament – IV Ewanjelje*, przetłómaczonô (wedle òswiôdczeniô tłómacza) z łacyńsczégò tekstu Wùlgatë przez ks. Francëszka Grëczã (1992);
- *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu*, przetłómaczoné z pòlsczégò tekstu Biblii Tësąclecô przez Eùgeniusza Gòłąbka (1993).

Analizëjącë jãzëk tëch dwùch przełożënków Biblii, Kazmiérz Sroka wskazëje na regionalné zjinaczenié kaszëbiznë, jak téż na apartné drodżi prowadzącé do stwòrzeniô standardowégò jãzëka. Ùsôdzca widzy dwa procëmstawné prądë, chtërne òkresliwô jakno „idiosynkraticzny” i „ùmiarkòwóny”. Tłómaczenié ks. Grëczë prezentëje idiosynkraticzny prąd, pòdczorchiwający zjinaczenia midzë kaszëbizną a pòlaszëzną, jidący w starnã ùżëcô zwrotów charakteristicznëch leno dlô ti pierszi, jak téż pisënkù barżi apartny òd ti drëdżi. Nen prąd Profesór – za Jerzim Trédrã – parłãczi z bëcym przez tłómaczã nôleżnikã zrzeszińców, chtërny ùznôwelë nordową kaszëbiznã za barżi idiosynkraticzną òd pôłniowëch ji ôrtów. Równak Gòłąbk w swòjim tłómaczënkù je barżi za ùmiarkòwónym prądã, nie òdchôdającym òd pòlsczich cësków tam, gdze ùdokazniwô to prôwdzëwé ùżëcé jãzëka, jak téż zrozmiałosc tekstu. Profesór Sroka pòkazëje téż widzałosc jãzëka tłómaczënkù ks. Grëczë, co je widzec m.jin. w ùżiwanim archajizmów, mdącym procëmnotą z barżi prostim jãzëkã tłómaczënkù Gòłąbka. Òkróm tegò Profesór dôwô bôczënk na pòkòleniową zjinaczënã midzë tłómaczama, chtërna téż mògła miec cësk na jãzëk òpisónëch przełożënków Biblii.

Profesór Sroka wspòminô téż ò tim, że òbëdwie wersje mają swòjich przëstojników – Artur Jabłońsczi i Eùgeniusz Prëczkòwsczi a téż Marión Jelińsczi są dbë, że tłómaczënk ks. Grëczë je ùdałi, za to Édward Bréza béł ùdbë, że tłómaczenié zrobioné przez Gòłąbka je wiele wicy ùdałé. Sóm ùsôdzca òpisywónëch tuwò prôców nie je pò żódny starnie w òtaksowiwanim tëch przełożënków, pòkazywającë le jãzëkòwé zjawiszcza i ùdokazniającë je pasownyma przikładama, jaczé z jedny starnë pòkazywają rozeszłoscë midzë tłómaczënkama ks. Grëczë i Gòłąbka na kaszëbsczi, a z drëdżi – midzë kòżdim z tëch tłómaczënków a pòlsczim tekstã Biblii Tësąclecô. Mùszi téż tu pòwiedzec, że Profesór przeprowadzył badérowania rozmieniégò òbadwùch przełożënków Biblii westrzód czile infòrmatorów gôdającëch kaszëbsczim jãzëkã.

Czedë Profesór Sroka przedstôwiôł referat we Florencji i òpùblikòwôł pierszé artikle ò kaszëbsczich przełożënkach Biblii – w pòłowie lat 90. XX wiekù, kaszëbizna nie bëła jesz òficjalno przëjãtô w Pòlsce za apartny jãzëk. Profesór – ju prawie tedë – wskôzôł na wiôldżé znaczenié przełożënków Biblii dlô statusu kaszëbsczégò jãzëka:

> Niezdrzącë na kùńcowi òbsąd, chtërny òpisywóné tłómaczenia ùdostac mògą pò dokładnym i wszelejaczim jich zbadérowaniu (téż w ôrce przënãceniô sã) sóm fakt jich bëcégò zmòcniwô kaszëbiznã bënë, jak i bùten: bënë dlôte, że kòżdé z tłómaczeniów nie òznôczô leno długòscë żëcégò tegò etnolektu, le, pòkazywającë jaczis bédënk jegò standardowégò lëteracczégò ôrtu, je pòdskôcënkã do jegò wiãkszégò ùżëcô i pòsobnégò zrzeszeniô; bùten dlôte, że tłómaczenia te ùdokôzniają, że kaszëbizna mô wësoczi stãpień

> apartnoscë i samòstójnoscë w ùprocëmnienim do òglowòpòlsczégò jãzëka. Pòkazywają, że mòże òna bëc ùżiwónô jakno spòsób bëcô z kims w łączbie téż òkróm sprawów sparłãczonëch z codniowim żëcym na wsë[16].

Mòżna tu przëwòłac kriteria ùwôżaniégò jãzëka[17], a téż kriteria brëkòwné do apartnieniô jãzëka òd dialektu, bédowóné m.jin. przez Rogera Bella[18] i Alfreda Majewicza[19]. Niechtërne z tëch kriteriów są niewërazné i subiektiwné, òkróm tegò w wikszoscë są òne bùtenjãzëkòwé, na przikłôd tłómaczenié wôżnëch ksãgów, do jaczich nôleżi Bibliô. Pùblikacjô Biblii w jednym etnolekce je znakã jegò statusu, ùznaniô gò za apartny jãzëk, a nié dialekt jinszégò jãzëka. Òkróm tegò westrzód kriteriów wëmieniwô sã ùżëcé jãzëka w rozmajitëch sytuacjach, wëchôdającëch dali jak te codniowé, domôcé. Jak wskôzywô Profesór Sroka, ùżëcé kaszëbiznë w sytuacji òkróm „codniowégò żëcégò na wsë" zmòcniwô jã, co téż pòmôgô w zwikszanim ji ùwôżaniégò.

Pòdrechòwanié

Profesór Kazmiérz Sroka prowadzy swòje badérowania jãzëka Biblii i ji przełożënków òsoblëwie dokładno, nie òmijającë równak całoscë tekstu – co nôbarżi widzec je w badérowaniach kaszëbsczich tłómaczënków. Ùwôżanié nót je miec za wiôlgą rozmajitosc badérowónëch jãzëków: òd grecczégò i łacëznë, przez gòcczi i stôroanielsczi, pò terôczasny anielsczi, francësczi, niemiecczi, pòlsczi, kaszëbsczi a téż jeden na ti lësce jãzëk zeza indoeùropejsczi rodzënë – madżarsczi, chtërnémù Profesór dôwô òsoblëwie wiele bôczënkù tak na ôrt òpisënkù i przërównaniô z jinszima jãzëkama jegò gramaticzny strukturë, jak téż w òbremienim prakticzny jegò znajomòscë.

Profesór Kazmiérz Sroka, biorącë ùdzél w diskùsji nad statusã kaszëbiznë i ji zjinaczeniama, nié leno rozkòscérził za grańcą problematikã tłómaczeniô Biblii na kaszëbsczi jãzëk, ale téż dôł bôczënk na drãgòtë wëchôdające z tłómaczeniô tekstów na jãzëk, chtërnégò standardowi (lëteracczi) ôrt znajdëje sã *in statu nascendi* – nót je tu pòdczorchnąc, że òpisóné tłómaczënczi pòwstałë przed ùchwôlenim òbòwiązëjącëch terô standardów pisënkù, a téż przed pòwstanim Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Widzec je, że problemë pòrësziwóné w prôcach Kazmiérza Sroczi są dali aktualné – przëstojnicë òpisónëch przez Profesora dwùch spòsobów standarizacje kaszëbiznë – idiosynkraticznégò i ùmiarkòwónégò – dali diskùtëją ze sobą, tikającë slédnym czasã téż pisënkù. Profesór przepòwiedzôł problemë sparłãczoné ze standarizacją kaszëbsczégò jãzëka, òsoblëwie te wëchôdające z jegò zjinaczenia, kùńczącë swój articzel *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii* taczima słowama: „Przed lubòtnikama kaszëbiznë stoji drãdżé zadanié”[20].

---

[16] K. A. Sroka, *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, red. J. Tréder, Gduńsk 1995, s. 121.

[17] Ò ùwôżaniu kaszëbiznë – òb. m.jin. D. Stanulewicz, *Użycie kaszubszczyzny w literaturze w świetle kryteriów prestiżu języka – opinie młodzieży*, [w:] *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 5, red. J. Mampe, K. Wielądek, L. Ovchinnikova, F. Marzouk, Gduńsk 2018, s. 87–100.

[18] R. T. Bell, *Sociolinguistics: Goals, Approaches and Problems*, London 1976, s. 147–157.

[19] A. F. Majewicz, *Języki świata i ich klasyfikowanie*, Warszawa 1989, s. 9–14.

Bibliografiô

Bell Roger T., *Sociolinguistics: Goals, Approaches and Problems*, London: Batsford, 1976.

Bréza Edward, *Biblia po kaszubsku*, [w:] *Język kaszubski: Poradnik encyklopedyczny*, red. Jerzy Treder, Gduńsk: Wëdôwizna Gduńsczégò Ùniwersytetu, Òficyna Czec, 2006, s. 27–28.

Bréza Edward, *Ewangelie po kaszubsku*, „Pomerania” 1993, nr 2, s. 30–34.

Bréza Edward, *Język przekładu Ewangelii na kaszubski ks. Franciszka Gruczy*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 1995, nr 32, s. 301–324.

Cëbùlsczi Mark, *O. Adam Ryszard Sikora OFM, Teksty biblijne w najstarszych zabytkach piśmiennictwa kaszubskiego (XVI–XVIII w.)*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza – Wydział Teologiczny, „Studia i Materiały” 123, Poznań 2009, s. 149; o. Adam Ryszard Sikora OFM, *Wpoczątku było Slowo… Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Oficyna Czec, Kartuzy 2009, s. 146 [recenzjô], „Acta Cassubiana” 2011, nr 13, s. 390–392.

Cëbùlsczi Mark, *Samogłoskowe alternacje morfonologiczne w kaszubskich tłumaczeniach Pisma Świętego*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. Danuta Stanulewicz, Roman Kalisz, Wilfried Kürschner, Cäcilia Klaus, Gduńsk: Wëdôwizna Gduńsczégò Ùniwersytetu, 2005, s. 429–437.

Kaszëbskô Biblëjô: Nowi Testament – IV Ewanjelje, przekł. Franciszek Grucza, Poznań: Hlondianum, 1992.

Kazimierz A. Sroka's publications in chronological order, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. Danuta Stanulewicz, Roman Kalisz, Wilfried Kürschner, Cäcilia Klaus, Gdańsk: Wëdôwizna Gduńsczégò Ùniwersytetu, 2005, s. 33–36.

---

[20] K. A. Sroka, *Śladami kaszubskich tłumaczeń…*, s. 122.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Kazimierz A. Sroka's publications arranged according to subject matter and type of work, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. Danuta Stanulewicz, Roman Kalisz, Wilfried Kürschner, Cäcilia Klaus, Gdańsk: Wëdôwizna Gduńsczégò Ùniwersytetu, 2005, s. 37–42.

Kognitive Aspekte der Sprache: Akten des 30. Linguistischen Kolloquiums, Gdańsk 1995, red. Kazimierz A. Sroka, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1996.

Majewicz Alfred F., *Języki świata i ich klasyfikowanie*, Warszawa: Państwòwô Wëdôwizna Nôùkòwô, 1989.

Majewicz Alfred F., *Kashubian prospects. Kashubian choices. A minority language situation in northern Poland*, referat wygłoszony podczas XXVII Annual Meeting of the Societas Linguistica Europaea, Florencja 1994.

Majkòwsczi Dariusz, *Religijnô słowizna w cządnikù „Zwónk Kaszëbsczi" /Słownictwo religijne w czasopiśmie „Zwónk Kaszëbsczi"*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2012, s. 97–101 [wersjô kasz.], 233–237 [wersjô pòl.].

Miotk Marian, *Recepcja kaszubskich przekładów Biblii*, Wejrowò – Gniewino: Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi, 2018.

Pioch Danuta, *Òdbicé religijnotë Kaszëbów w przësłowiach i frazeòlogiznach / Odbicie religijności Kaszubów w przysłowiach i frazeologizmach*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2012, s. 102–109 [wersjô kasz.], 238–246 [wersjô pòl.].

Pioch Danuta, *O. prof. Adam Sikora i jego translacje Pisma Świętego z języków oryginału na język kaszubski*, referat przedstawiony òb czas XV Sympozjum Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka „Kaszubscy siewcy Słowa", Wejrowo 2021.

Pòpòwskô-Tabòrskô Hanna, *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera*, [w:] *Język kaszubski: Poradnik encyklopedyczny*, red. Jerzi Tréder, Gduńsk: Wëdôwizna Gduńsczégò Ùniwersytetu, Òficyna Czec, 2006, s. 51–52.

Pòpòwskô-Tabòrskô Hanna, *Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego*, [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*, red. Edward Bréza, Òpòlé: Ùniwersytet Òpòlsczi – Institut Pòlsczi Filologii, 2001, s. 71–80.

Prëczkòwsczi Eùgeniusz, *Kaszëbizna w kòscele / Kaszubszczyzna w kościele*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2012, s. 110–115 [wersjô kasz.], 247–253 [wersjô pòl.].

Sykòra Adam Riszard, *Teksty biblijne w najstarszych zabytkach piśmiennictwa kaszubskiego (XVI–XVIII w.)*, Pòznań: Ùniwersytet m. Adama Mickiewicza –Teòlogiczny Wëdzél, 2009.

Sykòra Adam Riszard, *„Wpoczątku było Slowo…". Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Kartuzy: Oficyna Czec, 2010.

Sroka Kazmiérz A., *The covert direct object in Hungarian: A comparative analysis*, [w:] *Grammatik – Praxis – Geschichte. Festschrift für Wilfried Kürschner*, red.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Abraham P. ten Cate, Reinhard Rapp, Jürg Strässler, Maurice Vliegen, Heinrich Weber, Tübingen: Narr, Francke, Attempto Verlag, 2010, s. 105–118.

Sroka Kazmiérz A., *Dialect revival and Bible translation: The case of Kashubian*, referat wygłoszony òb czas XXVII Annual Meeting of the Societas Linguistica Europaea, Florencja 1994.

Sroka Kazmiérz A., *The Dynamics of Language*, Gdańsk: Wëdôwizna Gduńsczégò Ùniwersytetu, 1976.

Sroka Kazmiérz A., *Forma czasownika a ukryte dopełnienie bliższe w języku węgierskim*, [w:] *Opuscula linguistica Georgio Treder dedicata*, red. Edward Bréza, Zenon Lica, Aneta Lica, Gduńsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2007, s. 392–440.

Sroka Kazmiérz A., *From polytheism to monotheism: A cognitive process and its manifestation in languages*, [w:] *PASE Papers in Language Studies: Proceedings of the Ninth Annual Conference of the Polish Association for the Study of English, Gdańsk 2000*, red. Danuta Stanulewicz, Gdańsk: Wëdôwizna Gduńsczégò Ùniwersytetu, 2002, s. 275–287.

Sroka Kazmiérz A., *The initial stage in the development of the definite article: Evidence from Gothic*, [w:] *Sprache verstehen, verwenden, übersetzen: Akten des 50. Linguistischen Kolloquiums in Innsbruck 2015*, red. Lew N. Zybatow, Alena Petrova, Berlin: Peter Lang, 2018, s. 391–402.

Sroka Kazimierz A., *'Jesus', 'Christ' and 'Messiah' in biblical texts*, [w:] *Przekładając nieprzekładalne II. Materiały z II Międzynarodowej Konferencji Translatorycznej. Gdańsk*, red. Òlga Kùbińskô, Wòjcech Kùbińsczi, Gduńsk: Wëdôwizna Gduńsczégò Ùniwersytetu, 2004, s. 145–169.

Sroka Kazmiérz A., *Kontakt językowy w tłumaczeniu. Początkowy etap rozwoju przedimka określonego w świetle gockiego przekładu Biblii*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego" 2019, nr 75, s. 141–163.

Sroka Kazmiérz A., *Language change or only different methods of translation: Overt pronominal vs. covert direct object in Bible translation into Hungarian in different epochs*, [w:] *Die Sprache und ihre Wissenschaft zwischen Tradition und innovation. Akten des 45. Linguistischen Kolloquiums in Veszprém 2010 / Language and its Study between Tradition and Innovation. Proceedings of the 45th Linguistics Colloquium, Veszprém 2010*, red. József Tóth, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015, s. 401–420.

Sroka Kazmiérz A., *Language contact in Bible translation*, [w:] *Thesaurus gentium & linguarum. A Festschrift to Honour Professor Alfred F. Majewicz*, red. Maria Kùrpaskô, Tomôsz Wicherkewicz, Macej Kanert, Pòznań: Jeżeli P To Q, 2016, s. 177–197.

Sroka Kazmiérz A., *Od bogów do jedynego Boga: proces kognitywny i jego odzwierciedlenie w językach*, „Sprawozdania Gdańskiego Towarzystwa Naukowego" 2004, nr 26–30, s. 176–186.

Sroka Kazimierz A., *Od politeizmu do monoteizmu – proces kognitywny i jego manifestacja w językach*, [w:] *Językoznawstwo kognitywne III. Kognitywizm w świetle innych teorii*, red. Òlga Sokòłowskô, Danuta Stanulewicz, Gduńsk: Wëdôwizna Gduńsczégò Ùniwersytetu, 2006, 293–341.

Sroka Kazmiérz A., *Określoność w tekstach Biblii*, „Sprawozdania Gdańskiego Towarzystwa Naukowego" 1992, nr 18, s. 76–81.

Sroka Kazmiérz A., *Problematyka kaszubska na XXVII Zjeździe Societas Linguistica Europaea (Florencja 4–7.IX.1994 r.)*, „Sprawozdania Gdańskiego Towarzystwa Naukowego" 1995, nr 21, s. 105–108.

Sroka Kazmiérz A., *Problems in Bible translation*, [w:] *Przekładając nieprzekładalne. Materiały z I Międzynarodowej Konferencji Translatorycznej. Gdańsk – Elbląg*, red. Wòjcech Kùbińsczi, Òlga Kùbińskô, Tadeùsz Z. Wòlańsczi, Gduńsk: Wëdôwizna Gduńsczégò Ùniwersytetu, 2000, s. 249–282.

Sroka Kazmiérz A., *The Renaissance of Kashubian and Bible Translation*, [w:] *Kognitive Aspekte der Sprache: Akten des 30. Linguistischen Kolloquiums, Gdańsk 1995*, red. Kazmiérz A. Sroka, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1996, s. 233––242.

Sroka Kazmiérz A., *Stałość i zmienność w języku na przykładzie gramatycznej kategorii określoności*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego" 2015, nr 71, s. 81–92.

Sroka Kazmiérz A., *The Syntax of English Phrasal Verbs*, The Hague – Paris: Mouton, 1972.

Sroka Kazmiérz A., *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, red. Jerzy Tréder, Gduńsk: Gduńskô Wëdôwizna, 1995, s. 101–127.

Sroka Kazmiérz A., *Verb form and covert direct object in Hungarian*, [w:] Nyelv, nemzet, identitás. A VI. *Nemzetközi Hungarólogiai Kongresszus, Debrecen 2006*, red. S. Maticsák i in., Budapest – Debrecen: Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 2007.

Stanulewicz Danuta, *Kaszëbizna jakno jãzëk religii – pòzdrzatczi młodzëznë / Kaszubszczyzna jako język religii – opinie młodzieży*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2012, s. 128–141 [wersjô kasz.], 267–280 [wersjô pòl.].

Stanulewicz Danuta, *Kazimierz Andrzej Sroka: Scholar, teacher, administrator/ Kazimierz Andrzej Sroka – uczony, nauczyciel, organizator*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. Danuta Stanulewicz, Roman Kalisz, Wilfried Kürschner, Cäcilia Klaus, Gduńsk: Wëdôwizna Gduńsczégò Ùniwersytetu, 2005, s. 27–32.

Stanulewicz Danuta, *Użycie kaszubszczyzny w literaturze w świetle kryteriów prestiżu języka – opinie młodzieży*, [w:] *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 5, red. Joanna Mampe, Karolëna

Wiealądk, Lada Ovchinnikova, Fadhil Marzouk, Gduńsk: Wëdôwizna Gduńscégò Ùniwersytetu, 2018, s. 87–100.

Swiãté Pismiona Nowégo Testameńtu, przekł. Eùgeniusz Gòłąbk, Gduńsk – Pelplin: Kaszëbskò-Pòmòrscé Zrzeszenié – Zarząd Òglowi, Wëdôwizna Diecezjalnô, 1993.

Tréder Jerzi, *Frazeologia w kaszubskich translacjach Ewangelii*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. Danuta Stanulewicz, Roman Kalisz, Wilfried Kürschner, Cäcilia Klaus, Gduńsk: Wëdôwizna Gduńscégò Ùniwersytetu, 2005, s. 483–488.

Tréder Jerzi, *Kaszubszczyzna dawnych przekładów biblijnych*, [w:] *Symbolae slavisticae. Dedykowane Pani Profesor Hannie Popowskiej-Taborskiej*, red. Ewa Rzetelskô-Feleszkò, Warszawa: Slawisticzny Wëdôwiznowi Òstrzódk, 1996, s. 309–315, przedrëk [w:] Jerzi Tréder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gduńsk: Wëdôwizna Gduńscégò Ùniwersytetu, 2005, s. 60–70.

Treder Jerzy, *Przekład kaszubski Ewangelii O. A. R. Sikory OFM*, [w:] *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné*, przekł. Adam Ryszard Sikora, Gdańsk: Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 2010, s. 299–321.

Treder Jerzy, *Tłumaczenia Biblii na język kaszubski*, [w:] *Biblia w kulturze. Materiały sesji zorganizowanej przez Katedrę Filologii Polskiej WSP w Słupsku i Wyższe Seminarium Duchowne w Koszalinie*, red. Sławòmir Rzepczińsczi, Słëpsk: Ùczebnianô Wëdôwizna WSP, 1996, s. 273–293, przedrëk [w:] Jerzi Tréder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gduńsk: Wëdôwizna Gduńscégò Ùniwersytetu, 2005, s. 266–286.

Tréder Jerzi, *Translacja na kaszubski z greki (na podstawie Ewangelii św. Marka)*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji. Gniezno 15–17 IV 2002*, red. Stanisłôw Mikòłajczôk, Tomôsz Wãcławsczi, Pòznań: Wëdôwizna „Poznańskie Studia Polonistyczne”, 2004, s. 370–378, przedrëk [w:] Jerzi Tréder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gduńsk: Wëdôwizna Gduńscégò Ùniwersytetu, 2005, s. 287–299.

Zeniukòwô Jadwiga, *Kôzania w kaszëbsczim jãzëkù i jich rola w bùdowanim apartnégò ùwôżaniô kaszëbiznë / Kazania w języku kaszubskim i ich rola w budowaniu prestiżu kaszubszczyzny*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbscégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, s. 160–169 [wersjô kasz.], 299–308 [wersjô pòl.].

REFERATË
PÒLSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY
POLSKOJĘZYCZNE

Elżbieta Bugajna
Rada Języka Kaszubskiego / Instytut Kaszubski

Poezja Jana Walkusza

Słowa klucze:
Jan Walkusz, poezja religijna, poezja kapłańska, poezja kaszubska

Keywords:
Jan Walkusz, religious poetry, priestly poetry, Kashubian poetry

Abstrakt
Autorka artykułu stawia pytanie, czy można mówić o poezji księdza Walkusza jako poezji kapłańskiej oraz czy istnieje w krytyce literackiej pojęcie poezji kapłańskiej? Autorka poddaje analizie utwory poetyckie Jana Walkusza umieszczone w dwóch wydanych dotąd tomikach poetyckich. Z każdej strofy przebija obraz podmiotu lirycznego jako osoby wierzącej w Boga i człowieka religijnego. Podkreśla codzienność doświadczenia najbliższej rzeczywistości materialnej i duchowej.

Abstract
The author of the article asks the question whether one can talk about the poetry of Father Walkusz as priestly poetry and is there a concept of priestly poetry in literary criticism? The author analyzes the poetry of Jan Walkusz included in the two poetry volumes that have been published so far. Each stanza shows the image of the lyrical subject as a believer in God and a religious man. It emphasizes everyday life experiences of the closest material and spiritual reality.

Czy można mówić o twórczości księdza Jana Walkusza jako poezji księży kapłanów i poezji kapłańskiej? Jeśli uwzględnimy profesję Jana Walkusza, to jak najbardziej. Nie dokonamy tu żadnego nowego odkrycia. Zawężenie badawcze analizy utworów ze względu na przynależność autora do określonego stanu bądź różnych zawodów, np. nauczycieli, więźniów czy kobiet funkcjonuje przecież

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

w badaniach literackich. W niniejszym tekście zwrócimy uwagę na tematykę utworów autorstwa osoby duchownej oraz ich przesłanie ideowe.

Twórczość księży kapłanów w Polsce doczekała się już kilku opracowań, zarówno polskojęzycznych[1], jak i kaszubskojęzycznych. W vademecum *Literatura kaszubska. Kaszëbsko lëteratura* Daniela i Adeli Kalinowskich (Gdańsk 2017) jeden z rozdziałów nosi tytuł *Piszący duchowni*[2]. Wymienić tu należy również artykuły w „Biuletynach Rady Języka Kaszubskiego" D. Kalinowskiego *Poezja kaszubskich duchownych. Możliwość i ograniczenia* (2012) i E. Bugajnej *Wybrane zagadnienia teologiczne w poezji kaszubskiej* (2011). Nad twórczością literacką duchowieństwa polskiego pochylał się również sam bohater niniejszego artykułu[3].

Jan Walkusz urodził się 27 maja 1955 roku w Klukowej Hucie. Ukończył Szkołę Podstawową w Mściszewicach (1970), Liceum Ogólnokształcące w Lęborku (1974). Następnie wstąpił do Seminarium Duchownego w Pelplinie, gdzie po sześciu latach 25 maja 1980 roku przyjął święcenia kapłańskie z rąk biskupa Bernarda Czaplińskiego. W czasie nauki w seminarium ożywił działalność Klubu Studentów Kaszubów (kontynuatora Koła Kaszubologów założonego w 1908 roku przez ideologa ruchu kaszubskiego Jana Karnowskiego), przez 4 lata pełnił funkcję jego prezesa. W tym czasie zainicjował dwie ważne uroczystości: jubileusz 70-lecia urodzin ks. dra Bernarda Sychty (25.04.1977) oraz 70. rocznicę istnienia i działalności seminaryjnego Klubu[4]. Po święceniach w 1980 roku pełnił kolejno posługę duszpasterską w Osiu pod Świeciem (1980–1982), Działdowie (1983–1983) i Gdyni (1983–1984). W 1984 roku został skierowany na studia z historii Kościoła na Katolickim

---

[1] Zob. np. M. Ochat, *Poetyckie autoportrety kapłanów,* „Studia Pastoralne" 2010, nr 6, s. 241–256 czy wcześniejsze opracowanie: B. Chrząstowska, *„Wierzę wierszem". O poezji kapłańskiej,* [w:] *Religijne aspekty literatury polskiej XX wieku*, red. M. Jasińska-Wojtkowska, J. Święch, Lublin 1997, s. 217–302; warto również sięgnąć do pracy: *Polska liryka religijna*, red. S. Sawicki, P. Nowaczyński, Lublin 1983.

[2] Zastosowany w tym opracowaniu podział uwzględnia także wspomniany wyżej podział autorów ze względu na przynależność do określonej grupy, np. etnografów, kobiet, literatów-społeczników. Zob. D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gdańsk 2017.

[3] J. Walkusz, *Twórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX–XX wieku. 1848–1939*, Lublin 2002.

[4] Te dwie uroczystości wymienił autor w swoich wspomnieniach. Zob. J. Walkusz, *Refleksje w drodze*, [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986, s. 295–299.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Uniwersytecie Lubelskim, które stały się podstawą jego późniejszej pracy dydaktyczno-naukowej w tejże uczelni od 1989 roku. W 1990 roku obronił pracę doktorską pt. *Duchowieństwo katolickie diecezji chełmińskiej II Rzeczypospolitej 1918–1939* (wydana w 1992 roku) w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, następnie w 2002 roku habilitował się na podstawie pracy *Twórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX i XX wieku (1848–1939).* Dwa lata później został profesorem nadzwyczajnym KUL-u, zaś w 2010 roku otrzymał tytuł profesora zwyczajnego. W czasie pracy naukowej Walkusz pełnił szereg funkcji. Kierował Międzywydziałowym Zakładem Leksykograficznym KUL-u, był redaktorem *Encyklopedii Katolickiej* (wydał VI tom Encyklopedii), sekretarzem Instytutu Historii Kościoła KUL-u, kierownikiem Katedry Historii KUL-u oraz dyrektorem Instytutu Historii Kościoła KUL-u[5]. W 2021 roku przeszedł na emeryturę.

Zainteresowania księdza profesora Walkusza koncentrują się na dziejach katolickiego duchowieństwa Drugiej Rzeczypospolitej, kulturze umysłowej XIX i XX wieku, sytuacji Kościoła w czasie II wojny światowej, biografistyce, leksykografii i dziejach Polonii. Jest autorem około 700 publikacji, w tym 31 książek[6]. Warto dodać, że od 1992 roku zasiada w jury konkursu recytatorskiego „Rodnô Mòwa” w Chmielnie jako jego przewodniczący. W 1997 roku otrzymał wyróżnienie Medal Stolema.

Walkusz jako poeta zadebiutował w 1977 roku w miesięczniku „Pomerania” sześcioma wierszami, za które otrzymał II nagrodę w konkursie literackim zorganizowanym przez ZKP[7]. Były to: *[Strzód pól i lasów], Chëcz Pomorańców*, *Czekanié*, *Zima*, *Zachód słuńca* i *Mdze deszcz*. Trzy z nich znalazły się w pierwszym tomiku pod tytułem *Kańta nôdzejë*, który ukazał się w 1981 roku, zaś po 10 latach kolejny dwujęzyczny *Jantarowi pôcerz*. Zbiór *Jantarowy pacierz* poprzedza dedykacja: „Rodzicom moim Klarze i Antoniemu poświęcam”, a zakończony jest posłowiem Jana Drzeżdżona. Pierwszy tomik ukazał się nakładem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Oddziału Miejskiego w Gdańsku w wyborze i układzie Edmunda Puzdrowskiego, pod redakcją Izabelli Trojanowskiej, w nakładzie 500 egzemplarzy, zaś drugi tomik wydało wydawnictwo Arkun pod redakcją Wojciecha Kiedrowskiego w nakładzie

---

[5] Dokładniejsze informacje, zob. biogram na stronie KUL-u: https://www.kul.pl/ks-prof-dr-hab-jan-walkusz,art_15270.html (dostęp: 24.06.2021).

[6] Tamże.

[7] Pomerania” 1977, nr 5, s. 3–5.

1000 egzemplarzy. Oprócz własnej twórczości przygotował do druku wybór kaszubskiej poezji religijnej *Swięti dzél dësze* (1981). Jest także autorem dwóch zbiorów prozatorskich: esejów *Sztrądã słowa* (1996) i homilii *Wiertle Bòżégò widu* (2021), które autor wygłaszał podczas mszy świętych towarzyszących finałowi Konkursu Recytatorskiego „Rodnô Mòwa" w Chmielnie. Obok twórczości kaszubskojęzycznej wydał też tomik zawierający liryki w języku polskim *Przez okno czasu* (2014)[8].

Dorobek poetycki księdza Walkusza w języku kaszubskim tworzą dwa zbiory liryków. Pierwszy z nich zawiera 28 tekstów, drugi 40, w tym 11 przedrukowanych z pierwszego zbioru. Wybór *Jantarowi pôcerz* charakteryzuje się dwujęzycznością: występują tutaj wersja kaszubska i wersja polska. Są to poetyckie tłumaczenia liryków. Układ edytorski: na jednej stronie wersja kaszubska, na drugiej polska ułatwia czytelnikowi zrozumienie treści. Jedynie cztery teksty nie doczekały się tłumaczeń: *Wspomink* (s.12), *Séwôrz słowa (pamiacë ks. Zëchtë)* (s. 30), *Patronka rëbôków* (s. 50), *Innô jeséń* (s. 72); w tym miejscu znajdują się czarno-białe ilustracje Magdaleny Kukli. Kaszubszczyzna poety wywodzi się z języka domowego oraz – jak sam poeta mówił – korzystał ze słowników Gołąbka i Trepczyka. Inspirował się również poezją zrzeszyńców[9]. W swoich utworach wykorzystuje więc kaszubszczyznę literacką.

Jak podają badacze literatury, poezję Walkusza wyróżnia codzienność, rzeczywistość i najbliższy świat doświadczenia. Jan Drzeżdżon na podstawie pierwszych utworów poety stwierdził we *Współczesnej literaturze kaszubskiej*, że poezja młodego twórcy:

> nie tworzy wielkich zmian w strukturze obrazowania świata. Daje jakby swoistą politurę istniejącym wyobrażeniom o rzeczywistości. Nie można jednak stawiać autorowi zarzutu wtórności bądź naśladownictwa. Zaznacza on ważną dla siebie powierzchnię świata i to wykreowaną przez swoją wyobraźnię[10].

Literaturoznawca odniósł się do liryków Walkusza drukowanych w „Pomeranii" w 1977 roku, czyli pierwszych prób lirycznych poety. Jak pisze poeta w swoich wspomnieniach *Refleksje w drodze* dołączonych do wspomnianej wyżej książki Jana Drzeżdżona, pierwsze teksty poetyckie zaczął pisać w języku kaszubskim. Gdy był na trzecim roku studiów w seminarium, pokazał je swojemu koledze Janowi Ropplowi. Ten usilnie namawiał go do wysłania ich na ogłoszony przez ZKP konkurs literacki. Młody Walkusz bardzo się ociągał, dopiero wizyta wspólnego znajomego, członka Zarządu ZKP, skłoniła go do wysłania wspomnianych utworów na konkurs. Teksty napisane pod pseudonimem Walaszków Jambrożi otrzymały drugie miejsce. W kolejnym konkursie autor znowuż zdobył drugie miejsce. Wkrótce ZKP wydało pierwszy tomik poetycki *Kańta nôdzeje*. Wówczas też poeta postanowił przygotować do druku wybór kaszubskiej poezji religijnej. Zbiór ten ukazał się drukiem w 1981 roku pod tytułem *Swięti dzél dëszë.* Na pytanie, dlaczego tworzy w języku kaszubskim, odpowiadał w połowie lat osiemdziesiątych XX wieku następująco: „Gdyby mnie dziś kto zapytał, dlaczego się zdecydowałem na twórczość po kaszubsku, nie wahałbym się wcale z odpowiedzią, bo jest ona tylko jedna: ukochanie tej ziemi, z której wyrastam korzeniami mego jestestwa”[11]. Utwory poety ukazały się w kilku zbiorach poezji, były też tłumaczone na języki obce[12].

---

[8] Jeden z wierszy umieszczonych w tomiku pt. *Kamień przebaczenia* został napisany w konfesjonale po trudnej psychicznie i duchowo spowiedzi.

[9] Na promocji książki *Wiertle Bòżégò widu*, która miała miejsce 12 czerwca 2021 roku w Chmielnie. Relacja ze spotkania: *Kwadrans dla Bożego słowa* na stronie http://kaszubi.pl/news/view/kwadrans-dla-bozego-slowa (dostęp: 19.06.2021).

[10] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986, s. 135.

Daniel Kalinowski zaliczył Walkusza do poetów pokolenia Nowej Prywatności[13]. W tym nurcie XX-wiecznej poezji literatura nie jest społecznie zaangażowana, unika pouczania i nie stawia celów do wykonania. Jak pisze krytyk: „Jan Walkusz jako ksiądz-poeta staje przed wyborem zaangażowania lub zdystansowania wobec czytelnika. Wybiera tę drugą możliwość i nie dążąc zbytnio do realizacji celów religijnych lub społecznych, wyraża swoją niepowtarzalną w istocie wrażliwość, styl myślenia i postawy wobec ludzi”[14]. Podmiot liryczny jego utworów znajduje się w miejscach bliskich jego sercu, stanowiących codzienność egzystencji. Nie stawia wielkich pytań, nie wymaga odpowiedzi; dlatego można powtórzyć za Kalinowskim: „To raczej wyznania ku…, westchnienia do…, nadzieja w… odmiennej Rzeczywistości,

---

[11] Tamże, s. 303.

[12] Zob. R. Drzéżdżón, G. J. Schramke, *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990r.)*, Gdiniô 2004; G. Schramke, *Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (1991–2008)*, Gdiniô 2010; J. i J. Treder, *Domôcé słowò zwãczné*, Chmielno 1994; J. Samp, *Poezja rodnej mowy,* Gdańsk 1985.

[13] D. Kalinowski, *Poezja kaszubskich duchownych. Możliwości i ograniczenia,* „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, s. 212.

[14] Tamże.

Nadświecie oraz Transcendencji”[15]. Religijność jego liryków wyraża się częściowo w niedopowiedzeniu, w przeżywaniu prywatnej przestrzeni (pierwszy tomik), w warstwie głębszej tekstu.

W posłowiu do drugiego tomiku poetyckiego *Jantarowi pôcerz* Jan Drzeżdżon wskazuje na mit rodziny, typowy dla poety. Podkreśla świadomy wybór języka kaszubskiego jako nośnika ważnych dlań treści. Centralnym zagadnieniem jest według Drzeżdżona mowa ojców: *Słowa rodne mowë*, *Słowa z oczu wëzerają* oraz *Dlô czëtającëch*. I o ile należy zgodzić się ze stwierdzeniem „Chodzi poecie o to, aby mówić o sobie i o innych tym samym językiem, którym matka woła do stołu na wieczerzę”[16], o tyle razi (charakterystyczne dla czasów socjalizmu w Polsce) przekonanie, że autor „wybierając kaszubszczyznę jako język swoich utworów zamierza z pewnością nawiązać kontakt z ludem i walczyć o jego oświecenie. Chce w ten sposób spłacić dług za wychowanie (*Młode oczy i żegnanie*, *Przed Matką Boską szklaną*)”[17]. Szczególnie irytuje sformułowanie: „kontakt z ludem i walczyć o jego oświecenie”, zakładające „wyższość” poety nad mieszkańcami tej ziemi, Kaszubami oraz ich nieświadomość własnej wartości. Nadinterpretacja wprowadza dysonans poznawczy czytelnika-recenzenta. Natomiast liryk *Młode oczy i żegnanie* jest rzeczywiście hołdem złożonym ojcu za trud wychowania, ojcu, który czyni znak krzyża nad pierwszym snopem i nad odjeżdżającym synem, ojcu, którego oczy są wciąż młode:

Znak krziża
kożdégo roku kładzesz do pusty zôpolë
przed pierszim snopem zbolałym do biôłoscë
i mnie na drogę
czej sę napatrzę w Twoje oczë
One są wcąg młodé[18].

Ojcu poświęcił też tekst *Wspòmink* z drugiego tomu: „Mój tata bél poetą / spiéwôł płëgã zemie himn” (s. 12). Najbliższa rodzina to przede wszystkim rodzice: ojciec i matka. Szacunek dla ich ciężkiej pracy oraz miłość synowska połączona z nienachalną, ale wszechobecną religijnością pobrzmiewa również w liryku *Przed Matką Boską szklaną*, który poeta dedykował matce:

---

[15] Tamże.

[16] J. Drzeżdżon, *Poszukiwanie sacrum w słowie*, [w:] J. Walkusz, *Jantarowi pôcerz. Jantarowy pacierz*, Gdynia 1991, s. 86.

[17] Tamże.

[18] J. Walkusz, *Jantarowi pôcerz*, s. 14.

Zdepta sã Tobie grańca
dnia i noce
krzëwą sztepówką
w palcewi rãkawice
wszëti cepłi kawał serca
mògã zôs dotknąc jutro
srébrną żłódz na płoce
i nie zamikac òczi
prze czichanim
[…]
a jô w drewnianym koscolku
gdze swiãti Pioter ùsnął w marmurze
i Matka Bòskô malowónô na szkle
mòdlëł sã dlô Ce
ò môl w litanii[19].

Dom rodzinny i „chëcz" kojarzą się podmiotowi lirycznemu z najbliższymi osobami: mamą i tatą. Sielankowy opis tego domu znajdziemy w liryku *[Strzód pól i lasów].* Właśnie do mitu „rodnej zemi", ziemi ojców, nawiązuje w swych analizach Adela Kuik-Kalinowska, sytuując Walkusza wśród całej plejady poetów kaszubskich podejmujących ten motyw[20].

W poezji Walkusza motywy religijne, wydawałoby się charakterystyczne dla piszących księży i dla poezji religijnej, ujawniają się w różnym stopniu. Religijność tekstu może bowiem objawiać się zarówno w sferze powierzchownej (zewnętrznej), jak i głębokiej (wewnętrznej). W pierwszym tomiku motywy zewnętrzne nie są zbyt widoczne, natomiast w drugim pojawia się ich znacznie więcej. Zdaniem Daniela Kalinowskiego: „W pierwszym tomiku występują wątki panteistycznego opisu natury, która prześwietlając i harmonizując świat podmiotu, wprowadza duchowy ład. Drugi tomik poetycki to literatura religijna czy niemal dewocyjna"[21]. W pierwszym tomiku wskazałabym jednak takie tematy jak nieśmiała miłość, morze, siła i moc słowa, szacunek do chleba, a więc tematy bliskie temu, co zwyczajne, codzienne, niewydumane i nieudziwnione. Tworzą one harmonię, bezpieczne miejsce, czyli powtórzmy za Kalinowskim

---

[19] Tamże, s. 48.

[20] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011, s. 150.

[21] D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gdańsk 2017, s. 272.

– duchowy ład. Stanowią próbę wyrażenia uczuć poprzez tradycyjny zestaw myśli i środków poetyckich. Brak natomiast wątków panteistycznych; poeta nie neguje istnienia Boga osobowego. Pewną trudność rzeczywiście może sprawiać *Misterium ciszy*, które poeta dedykował Michasiowi Klejnie.

Modląca się przyroda:

wiecznô mòdlëtwa
milczącégò kłąbka dôczi
co jak kadzëdło
wzbijô sã wcyg
i tam sam côrnie
ò zdrowaskã przëklãkłëch drzew[22].

potrzebuje ciszy, słowa mogą ją przerwać. Widać tu personifikację przyrody, która tylko w ciszy łączy się w modlitwie z bohaterami odmawiającymi różaniec: „Na jedny pôcórce mòji kòrënczi je jesz plac dlô twoich rąk i słów nie trzeba tam gdze jedna mësl". Religijność, codzienna modlitwa przebija też w innych utworach tego tomiku, choćby *Patrónka rëbôków* czy *Prosba*. Natomiast określenie literatura „niemal dewocyjna" w pierwszym odczytaniu budzi negatywne konotacje[23]; jeśli sięgniemy do literatury np. bajki Ignacego Krasickiego *Dewotka*, w której bohaterka charakteryzuje się przesadną pobożnością połączoną z brakiem empatii – nie realizuje zasad miłości chrześcijańskiej w praktyce, możemy odnieść wrażenie, że jest to poezja „gorszego sortu", może nawet grafomańska.

Obcowanie z przyrodą często staje się dla podmiotu lirycznego spotkaniem z kimś lub czymś, jak np. w liryku *Spotkanié z morzem*:

Ta jedna noc […]
nen szpacér
na stiku sztrądu z wiôłdżim mòrzã
gdze człowiek wërwany na chwilkã

---

[22] *Jantarowi pocerz*, s. 74.

[23] W *Słowniku języka polskiego* czytamy, że dewocja to „przesadna, powierzchowna pobożność, nadgorliwość w wykonywaniu zewnętrznych praktyk religijnych przy braku wewnętrznej religijności; bigoteria". Tamże, red. M. Szymczak, Warszawa 1996, t. 1 s. 364. Natomiast współcześnie termin ten może mieć dwa znaczenia: pozytywne i pejoratywne. W znaczeniu pozytywnym dewocja oznacza głęboko religijną postawę. Zob. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/;3892233 (dostęp: 30.11.2021).

z kłąbka codzénnëch realiów
mëslama dotikôł znobòtë wòdë
i dënëdżi letkò
biłë òddechù ritm
i czas sã zatrzimôł w swim biegu […]
 i przestrzéń zamkła sã na chwilkã […]
i… i wiôldżé rzecze sã dzałë
a we mie
wnãtrznoscë gòrałë
i płoną do dzys
w tãskniątce
za tą jedną nocą […] [24].

Niewysłowione spotkanie z niepojętym kieruje myśli czytelnika w kierunku Istoty wyższej, Boga. Spacer nad morzem daje podmiotowi lirycznego sposobność oderwania się od codzienności, jakby zatrzymania czasu i swoistego dotknięcia kogoś/czegoś, co trudno nazwać. Nie pojawiają się w utworze słowa: Bóg, wiara, religia; jednak myśl zwraca się w tę stronę.

Motyw delikatnej miłości wybrzmiewający w pierwszych lirykach poety przywodzi na myśl poezję Leona Heykego. Miłość z tomiku *Kańta nôdzeje* ubrana została w motywy morskie: *[Weź te słowa]* (s. 5), *[Twòje òczë]* (s. 6), *Zabierz ze sobą* (s. 7) czy *Bòlesnô prosba* (s. 8) lub *Dwie drodżi – jeden szpur* (s. 20) i *Darënk* (s. 27). Nie znamy imienia ukochanej, do której osoba mówiąca zwraca się słowami: „mój mùlkù”. Ta miłość nie ma szansy na rozwinięcie: „swiat nóm stanął przék” (s. 20), choć czeka na słowa: „të jes mój!” (s. 29). W tym nurcie mieści się też wiersz pod tytułem *Czej wzéróm na Twòje rãce strachóm sã ò kònwalie* (s. 62) zawarty w drugim tomiku. Podmiot liryczny zwraca się do ukochanej, odsunięta dłoń może spowodować uschnięcie tytułowych konwalii i utratę miłości.

Poeta przedstawia siebie w swoiście pojętej autoanalizie w tekście *Autorefleksja* (s. 21). Powtórzone pytanie: „Czim jô jem, / że mògã rzec <jô>” przywodzi na myśl pytania egzystencjalne, które stawia sobie prawie każdy człowiek. Porównuje siebie do ziarna piasku nad brzegiem morza, liścia drżącego na jesiennej gałązce, kamienia pchanego przez wiatr i fotografii myśli, które wzniecają kłótnie. Niczym nic nieznacząca kruszyna w dużym świecie.

---

[24] *Kańta nôdzejë*, s. 43.

Mimo swej małości, znikomości składa potężne deklaracje, staje się rewolucjonistą: chce walczyć o ludzkość.

Rola poety wybrzmiewa w utworze *Bëc pòetą* (s. 32). Co to znaczy być poetą? Może pisać w świetle księżyca, w wieczornej mgle, wyjść na srebrną drogę – wiersz przedstawia stereotypowy obraz poety, wzorowanego na romantycznym wieszczu. Zdecydowanie ciekawszy wydaje się utwór *Mój stari zégar* (s. 24), zawierający refleksje na temat upływającego czasu.

Inny motyw twórczości Walkusza wpisujący się w nurt poezji religijnej to słowo i chleb. Często występują łącznie. Charakterystyczny dla tego motywu jest wiersz *Słowa moje*:

> Słowa moje
> òkrëszinczi chleba
> werwané zôrnóm
> i spiéwie nabrzmiałëch kłosów
> Słowa moje
> złotëch pòlów plón
> w czekaniu
> na cwiardi nóż kòsnika
> Słowa!
> zôrna nôdzeje
> cëskóny w rodną zemiã
> naszëch strón
> w dbie
> na jãdrny kłos[25].

Siewcą Słowa Walkusz nazwał księdza Bernarda Sychtę, z którym zetknął się w seminarium pelplińskim. Poświecił mu wiersz pod tytułem *Séwôrz Słowa*[26]. Słowa jak òkrëszinczi chleba występują też w liryku *Bòlesny rechunk*[27]: „Liczã słowa jak òkrëszenczi chleba”. Chleb, który spożywamy na co dzień i chleb eucharystyczny, w którym Jezus Chrystus daje siebie.

Podsumowanie

Jeśli wrócimy do pytania postawionego we wstępie niniejszego tekstu, czy można mówić o poezji księdza Walkusza jako poezji kapłańskiej, raz jeszcze zdecydowanie odpowiadamy, że tak. Cóż to jest poezja kapłańska? W najbardziej oczywistym wymiarze utwory napisane przez autora-kapłana. Jednakże profesja autora jest tylko zewnętrznym miernikiem tejże twórczości. Należy zajrzeć głębiej w treść i strukturę wiersza, w jego sensy ukryte. Z każdej strofy przebija obraz podmiotu wierzącego w Boga i człowieka religijnego. Poprzez codzienność, doświadczenia najbliższej rzeczywistości jawi się głęboka ufność, wręcz mistyczne doświadczenie świata i swojego bycia w nim. Harmonia i wewnętrzny ład budujący życie społeczności w zjednoczeniu z naturą tworzą obraz w pewnym sensie sielski oraz ikonę arkadii kaszubskiej. Nie ma tu wielkich pytań, wahań, zdrad. Zamyślenie nad sensem życia, nad filozoficznym pytaniem: kim jestem? nie odbiega od tradycyjnych obrazowań, jest jednak w pełni autentycznym przeżyciem.

---

[25] Tamże, s. 28

[26] *Jantarowi pôcerz*, s. 30.

[27] Tamże, s. 32.

Nie ma w poetyckiej twórczości Walkusza autotematycznej refleksji nad byciem kapłanem. Jednak Bóg, wiara są nierozerwalnie związane z życiem osoby mówiącej. Daniel Kalinowski stwierdził, że ta poezja w drugim tomiku ociera się wręcz o dewocyjność. Nie każde jednak odwołanie do obrazów związanych z religią świadczy o dewocji w potocznym rozumieniu tego słowa. Dewocyjny oznacza bowiem również: pobożny. W tym rozumieniu należy się zgodzić na taką kwalifikację liryków księdza-poety. Poezja Walkusza wyraża przekonania istotne dla jego kapłaństwa, jest to prawdopodobnie obraz dojrzewania do pełnego kapłaństwa, ścieżka życia, którą kroczy młody człowiek, najpierw alumn, kleryk, później ksiądz. Nie bez powodu autor określił początki swojej twórczości jako „refleksje w drodze”.

Bibliografia:

Bugajna Elżbieta, *Wybrane zagadnienia teologiczne w poezji kaszubskiej*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2011, s. 323–328.

Chrząstowska Bożena, *„Wierzę wierszem”. O poezji kapłańskiej,* [w:] *Religijne aspekty literatury polskiej XX wieku*, red. M. Jasińska-Wojtkowska, J. Święch, Lublin: TN KUL, 1997, s. 217–302.

Drzeżdżon Jan, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa: LSW, 1986.

Drzéżdżón Róman, Schramke Grégór J., *Dzëczé gãsë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (do 1990r.)*, Gdiniô: Region 2004.

Kalinowski Daniel, *Poezja kaszubskich duchownych. Możliwości i ograniczenia*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, s. 207–216.

Kalinowski Daniel, Kuik-Kalinowska Adela, *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gdańsk: ZK-P / Instytut Kaszubski 2017.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Kuik-Kalinowska Adela, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk: Instytut Kaszubski, Wydaw. Nauk. AP w Słupsku, 2011.
Ochat Magdalena, *Poetyckie autoportrety kapłanów,* „Studia Pastoralne" 2010, nr 6, s. 241–256.
Samp Jerzy, *Poezja rodnej mowy,* Gdańsk: ZK-P, 1985.
Schramke Grégór J., *Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji (1991––2008)*, Gdiniô: Region, 2010.
Treder Jerzy i Justyna, *Domôcé słowò zwãczné*, Chmielno: ZK-P, 1994.
Walkusz Jan, *Jantarowi pôcerz. Jantarowy pacierz*, Gdynia: Arkun, 1991.
Walkusz Jan, *Kańta nôdzejë*, Gdańsk: ZK-P, 1981.
Walkusz Jan, *Refleksje w drodze*, [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa: LSW, 1986, s. 295–299.
Walkusz Jan, *Twórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX–XX wieku. 1848–1939*, Lublin: TN KUL, 2002.
Walkusz Jan, *Wiersze*, „Pomerania" 1977, nr 5, s. 3–5.
Dewocja, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/;3892233 (dostęp: 30.11.2021).
Kwadrans dla Bożego słowa, http://kaszubi.pl/news/view/kwadrans-dla-bozego--slowa (dostęp: 19.06.2021).
Walkusz Jan, https://www.kul.pl/ks-prof-dr-hab-jan-walkusz,art_15270.html (dostęp: 24.06.2021).

Jarosław Ellwart
Akademia Pomorska w Słupsku

Korespondencja kaszubskich księży-literatów Franciszka Gruczy, Antoniego Peplińskiego, Romana Skwiercza i Jana Walkusza z Ferdynandem Neureiterem

Słowa klucze:
literatura kaszubska, księża-literaci, badacze kaszubszczyzny, zrzeszińcy

Keywords:
Kashubian literature, priests – writers, Kashubian researchers, environment of "Zrzesz Kaszëbskô"

Abstrakt
Artykuł przypomina postać austriackiego badacza literatury kaszubskiej Ferdynanda Neureitera (1928–2007) oraz podejmuje kwestię jego kontaktów z kaszubskim środowiskiem literackim na przykładzie piszących księży oraz zachowanej korespondencji słanej na adres badacza. Istotą jest próba odkrycia czy i jeśli tak, to w jaki sposób, na badania i ocenę twórczości poszczególnych pisarzy wpływ miały relacje między badaczem a badanymi.

Abstract
The article recalls the figure of the Austrian researcher of Kashubian literature Ferdinand Neureiter (1928–2007) and addresses the issue of his contacts with the Kashubian literary environment on the example of writing priests and the preserved correspondence sent to the researcher's address. The essence is an attempt to discover if and if so, how the research and evaluation of the work of individual writers were influenced by the relationship between the researcher and the respondents.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

W 2017 roku nakładem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego ukazała się publikacja Adeli Kuik-Kalinowskiej *Z Kaszub do Austrii. Korespondencja literatów kaszubskich do Ferdinanda Neureitera*[1]. Książka zawiera zachowaną korespondencję 39 pisarzy kaszubskich z lat 1960–1993, składającą się nie tylko z listów, ale także kartek okolicznościowych, świadczących o dobrych, zapewne również prywatnych, relacjach autora *Geschichte der Kaschubischen Literatur* ze środowiskiem kaszubskich literatów. Dokumentacja ta jest częścią spuścizny, jaką po śmierci Neureitera otrzymał Instytut Slawistyki na Uniwersytecie w Kolonii. Zachowane tam *cassubiana* Neureitera obejmują także publikacje książkowe, czasopisma oraz rękopisy utworów literackich, a także liczne notatki i wycinki z prasy dotyczące twórczości literackiej Kaszubów. Jak podaje autorka publikacji, korespondencja wstępnie uporządkowana przez koloński Uniwersytet obejmuje trzy segregatory.

Neureiter jako badacz literatury kaszubskiej

Postać Ferdinanda Neureitera (1928–2007) i jego działalność badawcza oraz translatorska na polu literatury kaszubskiej jest znana głównie starszemu pokoleniu badaczy i miłośników kaszubszczyzny. W 2022 roku minie już 40 lat od ukazania się polskiego wydania jego *Historii literatury kaszubskiej*[2]. Praca ta, stanowiąca polski przekład *Geschichte der Kaschubischen Literatur. Versuch einer Zusammenfassenden Darstellung*[3], była w latach 80. i 90. ubiegłego wieku podstawowym kompendium wiedzy o literaturze kaszubskiej. Jak trafnie we wstępie do polskiego wydania przewidział Tadeusz Bolduan: „książka, którą otrzymuje czytelnik polski, towarzyszyć mu będzie przez długie lata w rozpoznawaniu dziejów literatury kaszubskiej. Jest to pierwsza próba przedstawienia całości piśmiennictwa kaszubskiego…”[4]. Od czasu opublikowania *Historii literatury*… w 1982 roku ukazało się szereg publikacji i prac naukowych poświęconych kaszubskiemu piśmiennictwu, jednak dzieło Neureitera nadal pozostaje cennym źródłem informacji o kaszubskich literatach XIX i XX stulecia[5]. Szczególnym walorem pracy jest przedstawienie całościowej wizji dziejów literatury kaszubskiej do końca lat 70. XX wieku. Jak pisał Bolduan: „nie pretendując do miana badacza, [Neureiter – dopisek J.E.] nie czuł się skrępowany akademicką metodologią, w Polsce z reguły bardzo szablonowo i rygorystycznie przestrzeganą (…). Neureiter nie wyrokuje też jak sędzia ostateczny, lecz tylko konsekwentnie prezentuje własne widzenie literatury kaszubskiej, własny pogląd na to, co uważa w niej za ważne lub ważniejsze”[6].

---

[1] A. Kuik-Kalinowska, *Z Kaszub do Austrii. Korespondencja literatów kaszubskich do Ferdinanda Neureitera*, Gdańsk–Słupsk 2017.

[2] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, tłum. M. Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk 1982.

[3] F. Neureiter, *Geschichte der Kaschubischen Literatur. Versuch einer Zusammenfassenden Darstellun*g, München 1978.

[4] Tamże, s. 5.

Mimo to odbiór *Historii literatury kaszubskiej* w środowisku kaszubsko-pomorskim był dość zróżnicowany. Szczególnie środowisko polonistyczne związane z Uniwersytetem Gdańskim pomniejszało znaczenie tej pracy, wskazując na jej amatorski charakter[7] i błędną (niezgodną z ówczesną linią polityczno-partyjną) interpretację przez Neureitera kwestii narodowo-etnicznych i relacji między kaszubszczyzną a polszczyzną[8]. Mimo to dla czytelników, nie tylko

---

[5] A. Kuik-Kalinowska zauważa, że „Od wydania monografii Ferdinanda Neureitera (1982) minęło już ponad trzydzieści lat, w tym czasie zaistnieli nowi autorzy, zamanifestowały się postmodernistyczne zjawiska kultury masowej i elitarnej, co tylko częściowo znalazło opis we współczesnej krytyce literackiej”. Tejże, *Dawna i współczesna literatura kaszubska. Główni twórcy i ich dokonania*, „Litteraria Copernicana” 2019, nr 2 (30), s. 78.

[6] Tamże, s. 11–12.

[7] „Sam nie był uczonym [Neureiter – dopisek J. E.]. Nie ma pracy wskazującej, aby literaturę kaszubską badał! Miał pasję zbieracza, co wystarczyło do zestawienia antologii, bibliografii i napisania biogramów pisarzy, streszczeń utworów i nawet poszerzenia komentarzy lub znowelizowania niektórych ujęć Bukowskiego, ale nie był w stanie poszerzyć jego ujęć natury antropologicznej, obecnych w cz. 2. *Regionalizmu* (s. 343–366). Książka Neureitera ukazała się w stanie wojennym i chyba nie miała recenzji. Dzięki Oficynie Czec znamy szczególną (!) jej pochwałę G. Labudy, zawartą w utworze *O próbie ratowania przekładu Ferdynanda Neureitera ‘kaszubskiej antologii’* [w:] tenże, *Zapiski kaszubskie, pomorskie i morskie*, Gdańsk 2000, s. 448–461. G. Labuda przeforsował w cenzurze druk przekładu książki, podkreślając m.in. stanowisko polonocentryczne autora w ujmowaniu kaszubskiej literatury, które wynika m.in. z korzystania z pracy Bukowskiego.” – taką oto zwięzłą opinię o dziele Neureitera Jerzy Treder przedstawił w „Acta Cassubiana” 2012, t. 14, s. 306–314, w zbiorczej recenzji dwóch dzieł podejmujących tematykę historii kaszubskiej literatury, Józefa Borzyszkowskiego, *O historii literatury kaszubsko-pomorskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2012 oraz Adeli Kuik-Kalinowskiej, *Tatczëzna. Literackie obrazy Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011.

[8] „Ten ostatni [A. Bukowski – dop. J. E.] należał nie tylko do jego [Neureitera] informatorów (jako autor monografii *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny*), ale też najenergiczniej wystąpił przeciw wydaniu w Polsce jego dzieła, jednakże nie z pobudek merytorycznych, lecz partyjno-politycznych. Wystarczyło, że pierwodruk został napisany… po niemiecku (!). Ale z pewnością Bukowski nie mógł zaakceptować także samego pojęcia – historii literatury kaszubskiej. Bo historia literatury wiąże się z historią

Kaszubów, *Historia literatury kaszubskiej*, a przede wszystkim jej niemiecki oryginał *Geschichte der Kaschubischen Literatur* do dziś pozostają głównym źródłem wiedzy o kaszubskiej literaturze. Jak zauważa Zbigniew Zielonka, Neureiter tysiącom czytelników posługujących się językiem niemieckim na świecie pozwolił: „poznać ideę literatury kaszubskiej, jej oryginalność, w sumie fenomen tej literatury”[9]. Oczywistością jest, że prace naukowe zawsze mają zasięg ograniczony – docierają do wąskiego kręgu badaczy i często nie przekraczają bariery językowej polszczyzny, w jakiej przede wszystkim prowadzone są badań nad kaszubską literaturą. Od 1991 roku, w którym Neureiter opublikował drugie, rozszerzone wydanie swojej *Geschichte...,* nie ukazała się także, żadna inna, porównywalna treściowo praca w języku niemieckim lub angielskim[10].

Korespondencja z Neureiterem

Neureiter od momentu zainteresowania się kaszubszczyzną w końcówce lat 50. konsekwentnie poszukiwał bezpośrednich kontaktów z twórcami kaszubskimi, prowadząc z nimi przez wiele lat korespondencję. Z częścią pisarzy nawiązał także przyjacielskie relacje, wychodzące poza sferę zainteresowania samą literaturą. Były one dla Neureitera cennym źródłem informacji o środowisku kaszubskim i sprawach, jakimi, także poza oficjalnym obiegiem, żyli w II połowie XX wieku Kaszubi. Dzięki książce Adeli Kuik-Kalinowskiej *Z Kaszub do Austrii*… można pokusić się o skonfrontowanie niektórych haseł z *Historii literatury kaszubskiej* i II wydania *Geschichte der Kaschubischen Literatur*…[11] z zachowaną korespondencją opisanych tam przez Neureitera literatów.

---

języka. Język zaś jest nie tylko „krwią narodu” (Libelt), ale świadectwem odrębności. Obiekcje pod adresem niemieckojęzycznej Historii literatury kaszubskiej z ideowego punktu widzenia były absurdalnym nieporozumieniem. Jeśli już coś można by zarzucić dziełu Neureitera, to jak najściślejsze powiązanie historii literatury kaszubskiej z dziejami walk tej literatury o tożsamość, o przezwyciężenie permanentnej akcji germanizatorskiej, o głęboko tkwiący w tej literaturze – patriotyzm kaszubski (…)” – Z. Zielonka, *Ferdinand Neureiter 1928–2007*, „Acta Cassubiana” 2008, t. 10, s. 376–379].

[9] Tamże, s. 378.

[10] Pod koniec lat 90. jako wydawca prowadziłem rozmowy z Ferdynandem Neureiterem na temat polskiego wydania tej rozszerzonej wersji, niestety, znaczący koszt wykonania nowego przekładu całości spowodowały fiasko tego projektu.

[11] F. Neureiter, *Geschichte der Kaschubischen Literatur. Versuch einer Zusammenfassenden Darstellung*, München 1991.

Dla niniejszego ujęcia interesujące są postacie księży – literatów – Franciszka Gruczy (1911–1993) i Antoniego Pelplińskiego (1918–1995). W drugim wydaniu *Geschichte der Kaschubischen Literatur*… Neureiter zaprezentował także sylwetki dwóch innych księży, wówczas młodych twórców – gawędziarza i twórcy małych form Romana Skwiercza (1955–2020) i poety Jana Walkusza (1955).

Postać i twórczość ks. Franciszka Gruczy w *Historii literatury…* Neureiter zaprezentował w rozdziale o zrzeszińcach[12], poświęcając mu kilkanaście akapitów ukazujących koleje życia i omówienia ważniejszych opowiadań (*Svjęto wumarłich*, *Wodpust*, *Jastrowi zvone…*, *Rëbacczy syn*)[13]. Analogiczne hasło w II wydaniu *Geschichte…* zostało rozszerzone o omówienie prac Gruczy z lat 80. i początku lat 90., m.in. tłumaczenie mszału *Mszô Swjętô (w jęzëkù kaszëbsczim)* i opowiadania *Swjãtô Anna*. Znalazła się tam również wzmianka o trwających pracach nad przekładem na język kaszubski Nowego Testamentu. Niewątpliwie najważniejszym jego dziełem jest przygotowane i wydane w ostatnich latach życia pierwsze tłumaczenie na język kaszubski czterech ewangelii *Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament*[14]. Ukazało się ono w 1992 roku w nakładzie 2000 egzemplarzy i błyskawicznie zostało wyprzedane. Z różnych przyczyn nie doczekało się już wznowienia. Pamięć o Franciszku Gruczy i jego dokonaniach kultywują przede wszystkim działacze kaszubscy wywodzący się ze środowiska czasopisma „Tatczëzna", dla której ks. Grucza był na przełomie lat 80. i 90. mentorem[15]. Pierwszy i dotychczas jedyny całościowy zbiór utworów literackich (opowiadań i pieśni) ks. Gruczy ukazał się drukiem dopiero w 2008 roku, jako rozdział poświęconej mu publikacji, związanego z „Tatczëzną" Eugeniusza Pryczkowskiego[16]. Liryki ks. Gruczy znalazły się w zbiorze *Poezja zrzeszińców* z 2013 roku stanowiącym 8. tom serii „Biblioteka Pisarzy Kaszubskich"[17]. Mimo tych zabiegów, poza hymnem maryjnym *Piesniô do Swiónowsczi Panieńczi*, twórczość Gruczy w środowisku kaszubskim nie jest szerzej znana[18].

---

[12] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, s. 193–197.

[13] Tamże, s. 196–197.

[14] *Biblëjô. Nowi Testament. IV Ewanjelie Kaszëbskô*, przeł. F. Grucza, Poznań 1992.

[15] http://naszekaszuby.pl/modules/news/article.php?storyid=2884 [dostęp – 19.09.2021].

[16] E. Pryczkowski, *Kaszubski Kordecki. Życie i twórczość ks. Prałata Franciszka Gruczy*, Banino 2013 (wydanie II).

[17] *Poezja zrzeszińców – Jan Trepczyk, Aleksander Labuda, Jan Rompski, Stefan Bieszk, Franciszek Grucza, Feliks Marszałkowski,* oprac. tekstów H. Makurat, Gdańsk 2013.

[18] D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska / Kaszëbskô lëteratura*, Gdańsk 2017, s. 164.

Korespondencja ks. Gruczy do Neureitera zaprezentowana w *Z Kaszub do Austrii*... obejmuje transkrypcję pięciu kartek świątecznych – na Boże Narodzenie i Wielkanoc – pocztówki z pozdrowieniami z Rzymu i zawiadomienia o uroczystej mszy dziękczynnej w 50. rocznicę święceń kapłańskich[19] oraz fotokopie materiałów z teczki ks. Gruczy[20]. Są to kartki świąteczne, zdjęcia ks. Gruczy, oryginał zaproszenia na mszę jubileuszową, obrazki pamiątkowe ze święceń w 1939 i jubileuszu 50-lecia kapłaństwa (z pieśnią *Swiónowskô Matinka*) i 4 listy. Pierwszy z nich, niedatowany, to życiorys ks. Gruczy doprowadzony do roku 1937. Znacznie ciekawszy jest drugi list, datowanym na 21 listopada 1989 roku ks. Grucza informuje w nim o śmierci Jana Trepczyka (1907–1989) i Brunona Richerta (1921–1989), ostatnich ze zrzeszińców. Dalej wspomina o dramacie *W wòjnową gwjôstkã*, którego kilka stron przypuszczalnie dołączonych było do korespondencji (jest prośba o odesłanie oryginału po wykonaniu kserokopii). O tymże dramacie w trzech aktach F. Neureiter wzmiankuje także w II wydaniu *Geschichte*…[21]. Na końcu ks. Grucza pisze o nowej pisowni „fonetycznej”, jaką zastosował w liście, zwracając się równocześnie z prośbą o jej ocenę przez Neureitera jako tłumacza, ubolewając przy tym nad polonizującą Kaszubów pisownią Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Wspomina także o wydawanym przez Witolda Bobrowskiego głodnickim miesięczniku „Wzénijk”. Kolejne odręczne pismo nie jest autorstwa ks. Gruczy, ale zawiera trudne do odczytania informacje na jego temat. Notatki te są w języku kaszubskim i niemieckim, więc być może jest to pierwopis hasła o ks. Gruczy przygotowany przez Neureitera. Czwarty z listów datowany jest na 16 lipca 1992 roku i stanowi załącznik do przesłanej Neureiterowi *Kaszëbsczi Biblëji*. W liście Grucza wraca do kwestii prawdziwej pisowni kaszubskiej i działań Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, które występowało przeciw proponowanej przez Gruczę i środowisko „Tatczëzny” nowej pisowni, prosząc Neureitera o dłuższą rozmowę. Ostatnią część fotokopii stanowią zawiadomienie o śmierci ks. Gruczy, nekrologi oraz kopie stron z maszynopisów opowiadania *Swjãtô Anna*, *Ewanjeljë wedle Swjãtigò Jana*, mszału w języku kaszubskim *Mszô Śwjétô* oraz tytułowej strony wspomnianego już dramatu *Na Gwjôzdkã we wojnje*[22]. Nawet przy pobieżnej lekturze korespondencji

---

[19] A. Kuik-Kalinowska, *Z Kaszub do Austrii*, s. 104–111.

[20] Tamże, s. 403–418 i 423–434.

[21] F. Neureiter, *Geschichte der Kaschubischen Literatur*, München 1991, s. 194.

[22] We wcześniejszym liście Gruczy oraz w haśle rzeczowym z *Geschichte*… utwór ten zatytułowany jest inaczej – *W wòjnową gwjôstkã*.

Gruczy nie sposób nie zauważyć, iż wszystkie odręczne zapisy są w języku kaszubskim. Można by doszukiwać się w tym fakcie swoistej gry, jaką Grucza prowadził z polską cenzurą[23], dla której zapis kaszubski mógł stanowić pewne utrudnienie. Wówczas jednak korespondencja wysyłana do Neureitera w czasie podróży Gruczy po Europie Zachodniej, byłaby w języku polskim lub niemieckim. Ale nie jest. To doskonale ukazuję postawę Gruczy w stosunku do kaszubszczyzny, zresztą konsekwentną – w każdym czasie i miejscu starał się mówić po kaszubsku. Poza tym po treści i tonie listów możemy domyślać się, że relacje między obu twórcami nie były wyłącznie oficjalne, choć za mało jest przesłanek by domniemywać o ich koleżeństwie lub przyjaźni[24]. Możliwe, że nie tyle relacje między Neureiterem a Gruczą, co dostrzeżenie przez autora *Geschichte* ideowości ks. Prałata sprawiły, iż poświęcone mu w *Historii literatury kaszubskiej* hasło jest niewspółmiernie rozbudowane w stosunku do samego dorobku literackiego (jeśli porówna się je z hasłami ukazującymi innych, płodniejszych autorów kaszubskich).

Przedstawieniem sylwetki i literackich dokonań **ks. Antoniego Peplińskiego** Neureiter rozpoczął rozdział o kaszubskiej twórczości okresu wojny i powojnia[25]. Hasło jest dość krótkie i zwięźle opisuje życie ks. Peplińskiego oraz jego twórczość, przede wszystkim wiersze publikowane w czasopismach i antologiach. Odnotowuje także samodzielny zbiór wierszy *Niech szëmi las* (1973), jaki ukazał się nakładem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Jak trafnie zauważył Neureiter, Antoni Pepliński z powodzeniem tworzył także muzykę do swoich wierszy i część z nich z czasem stała się „prawdziwymi pieśniami ludowymi”[26]. Hasło poświęcone Antoniemu Peplińskiemu w II wydaniu *Geschichte…* jest nieco dłuższe i zawiera także informacje o opracowanych przez niego kolędach, które znalazły się w zbiorach *Swięti dzël dësze* (Pelplin 1981) i *Kaszëbsczi kolędë ë godowé spiéwë* (Gdańsk 1982), pieśniach zamieszczonych w wydanym przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie w 1988 roku śpiewniku *Kaszëbë wołają nas* oraz niedookreślonych utworach scenicznych o tematyce religijnej. Dziś, ponad ćwierć wieku po śmierci, ks. Antoni Pepliński znany jest w środowisku kaszubskim przeze wszystkim jako autor popularnych piosenek[27], choćby *Stëdnicczi jeziora*, zazwyczaj śpiewane jako *Kaszëbsczi jezora*. W 2010 roku w Bytowie ukazała się poświęcona mu kaszubskojęzyczna publikacja Jaromira Szroédera *Żëcé piesnią pisóné – spiéwôrz biograficzny ks. Antoniégò Peplińsczégò*[28] zawierająca także korespondencję ks. Peplińskiego z Leonem Roplem i Izabelą Trojanowską, samodzielnie przygotowany życiorys oraz fotokopię oryginału śpiewnika *Moje spiéwe*.

---

[23] E. Pryczkowski, *Kaszubski Kordecki*, s. 49–51.

[24] Prywatnie, jako parafianin ks. Gruczy, pamiętam, że podczas wizyt duszpasterskich, od razu po początkowej modlitwie i błogosławieństwie, rozpoczynał rozmowę z moimi rodzicami po kaszubsku. Często także w kazaniach przemycał kaszubskie wątki i całe sformułowania. A w latach 70. i 80. nie było to takie oczywiste i naturalne, szczególnie w mieście. Później, gdy zacząłem bywać u ks. Gruczy na plebani i wreszcie współtworzyć „Tatczëznę”, spotkania z ostatnim z zrzeszińców napawały mnie pewną obawą, gdyż po kaszubsku znałem wówczas tylko kilkadziesiąt słów i bałem się cokolwiek powiedzieć. A ks. Grucza nie uznawał na kaszubskich spotkaniach innej mowy niż kaszubska. Tym, co mnie wówczas także zaskakiwało u Gruczy, był jego kaszubski żar, młodzieńczy wprost zapał, by iść „z kaszëbizną do przódù”. Być może to samo dostrzegł w nim i Neureiter. Być może również ujęła go ideowa głębia opowiadań i utworów scenicznych, które zawsze skłaniają czytelnika-odbiorcę do zadumy nad losem Kaszubów i miejscem Kaszub. Teraz, gdy z perspektywy literaturoznawczej spoglądam na przygotowane przez F. Neureitera hasło o ks. Gruczy, zestawiam to z jego niewielkim dorobkiem pisarskim oraz wyjątkową korespondencją, z której – moim zdaniem – biją zarówno duma pisarza z bycia Kaszubą, jak i atencja dla adresata, rozumiem czemu, ks. Franciszek Grucza zasłużył na taką obszerną prezentację w pracach Neureitera. Uważam, że zadecydowała o tym ideowa postawa ks. Gruczy, który austriackiemu badaczowi kaszubszczyzny przez blisko 30 lat służył także pomocą, objaśniając regionalne zawiłości kulturowe. I jak przystało na dumnego, świadomego własnej wartości Kaszubę – trwał wiernie w miłości do ojczystego języka.

[25] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, s. 234–236.

Zaprezentowana przez Adelę Kuik-Kalinowską korespondencja między Antonim Pelplińskim a Ferdynandem Neureiterem obejmuje 9 transkrybowanych listów[29] – przede wszystkim życzeń wysyłanych z okazji świąt (ale zawierających także drobne informacje o wydarzeniach z życia nadawcy) oraz dłuższy list datowany na 7.10.1971 roku, w którym odpowiada na wcześniejszą korespondencję, informuje o życiu kulturalnym i zdobytych dla Neureitera kopiach tekstów Derdowskiego i artykułu Majkowskiego z „Gryfa”. Fotokopie materiałów[30] z teczki Antoniego Peplińskiego obejmują maszynopis kolędy *W stajence narodzoné*, cztery listy z życzeniami świątecznymi i informacjami z życia księdza Peplińskiego (o planowanym wydaniu zbioru pieśni i działalności teatralnej w parafii w Mściszewicach) oraz pamiątkę – podziękowanie za 25 lat kapłaństwa. W odróżnieniu od korespondencji ks. Gruczy listy

---

[26] Tamże, s. 236.

[27] D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska / Kaszëbskô lëteratura*, s. 270.

[28] J. Szroéder, *Żëcé piesnią pisóné – spiéwôrz biograficzny ks. Antoniégò Peplińsczégò*, Bytów 2010.

[29] A. Kuik-Kalinowska, *Z Kaszub do Austri*, s. 254–267.

[30] Tamże, s. 462–468.

Antoniego Peplińskiego pisane są przede wszystkim po polsku i tylko jeden jest po niemiecku. Sama korespondencja ma też bardziej oficjalny charakter – wypełniają ją zwyczajowe życzenia i lakoniczne informacje o zdarzeniach z życia nadawcy. Dorobek twórczy ks. Antoniego Peplińskiego jest znacznie obszerniejszy niż ks. Franciszka Gruczy, jednak jego tematyka, ludowy i ludyczny charakter zapewne sprawiły, iż dla F. Neureitera był on tylko jednym z wielu twórców z bogatym dorobkiem, ale nie wyróżniającym się literacką wybitnością.

Sylwetki młodych wówczas księży Romana Skwiercza i Jana Walkusza zaprezentowane zostały przez Neureitera tylko w niemieckiej wersji *Historii literatury...* z roku 1991. Postać i skromną liczebnie twórczość **Romana Skwiercza** autor *Geschichte* umieścił w rozdziale poświęconym pisarzom ludowym i gawędziarzom[31], kładąc akcent na ludowy charakter jego utworów, które równocześnie bawią i pouczają odbiorcę, wyśmiewając i piętnując główne przywary – chciwość, alkoholizm i nienawiść. Ówczesny dorobek Skwiercza stanowiły przede wszystkim felietony publikowane w miesięczniku „Pomerania" i czasopiśmie kaszubskich studentów Seminarium Duchownego w Pelplinie „Zwónk kaszëbsczi" oraz gadki, które trafiły do antologii *Ludowe gawędy z Kaszub i Kociewia*[32]. Kuik-Kalinowska zamieszcza w swoim opracowaniu jeden list Skwiercza – pisarz odpowiada na wcześniejszy list Neureitera, przedstawiając w skrócie życiorys oraz opisując dotychczasową twórczość gawędziarską i swoje inspiracje pisarzami z kaszubskiej Nordy – Alojzym Budziszem i Janem Drzeżdzonem[33]. List Skwiercza jest spisany literacką polszczyzną.

Hasło dotyczące Jana Walkusza umieszczone zostało w rozdziale zatytułowanym „Nowa generacja"[34] obok biogramów m.in. Krystyny Muzy, Jerzego Stachurskiego, Stanisława Janke i sióstr Labudda (córek Aleksandra Labudy – Jaromiry, Dagomiry i Bogusławy). Oprócz krótkiego życiorysu Walkusza w haśle znajduje się rozbudowany opis jego twórczości wraz z syntetyczną analizą utworów, wskazującą przede wszystkim na ich religijne nawiązania. Neureiter zauważa też w utworach Walkusza wyraźny wpływ ideowy ks. Bernarda Sychty, który w swojej dramatopisarskiej twórczości zawsze akcentował

---

[31] F. Neureiter, *Geschichte der Kaschubischen Literatur...*, München 1991, s. 296–297.

[32] *Ludowe gawędy z Kaszub i Kociewia*, Gdańsk/Wiele 1989.

[33] A. Kuik-Kalinowska, *Z Kaszub do Austri*, s. 310–312.

[34] F. Neureiter, *Geschichte der Kaschubischen Literatur...*, München 1991, s. 276–277.

„wspólnotę interesu polityczno-kulturowego na linii polskość-kaszubskość i jednocześnie na odrębność na linii niemieckość-kaszubskość”[35]. A. Kuik-Kalinowska w zbiorze zamieściła tylko jeden list ks. Jana Walkusza do F. Neureitera[36] oraz kopię maszynopisu z jego skrótowym życiorysem. W liście z Lublina datowanym na 22 czerwca 1989 roku Walkusz lakonicznie opowiada o sobie i odsyła badacza do publikacji, w których znajdują się jego utwory i dokładniejszy życiorys. List ten jest, w odróżnieniu od pisma R. Skwiercza, na swój sposób lakoniczny i sprawia wrażenie wyłącznie formalnej odpowiedzi na wcześniejsze pismo Neureitera, bez próby nawiązania bliższego kontaktu z adresatem. Korespondencja ks. Walkusza jest również w języku polskim.

Podsumowanie

Po lekturze korespondencji czterech kaszubskich księży-literatów do Ferdinanda Neureitera można pokusić się o sparafrazowanie przypisywanego Ernestowi Hemingwayowi powiedzenia „powiedz mi, kim są twoi przyjaciele, a powiem ci, kim jesteś” – „pokaż mi listy twoich przyjaciół, a powiem Ci, kim są”. To cztery osobowości, które łączyły kaszubszczyzna i kapłańskie powołania, ale dzieliła cała reszta – spojrzenie na tę kaszubszczyznę, znaczenie, jakie przypisywali językowi i pisowni kaszubskiej, i wreszcie cel, jaki stawiali przed swoją twórczością – od budowania szczepowej dumy (Grucza), poprzez zabawianie odbiorców (Pelpliński, Skwiercz), do nieco hermetycznego monologu, w którym czytelnik winien być obserwatorem poetyckiego kunsztu (Walkusz). Zdaje się, że podobnie odczytywał ich także Ferdinand Neureiter, przygotowując swoje hasła w *Geschichte der Kaschubischen Literatur*.

Historia literatury kaszubskiej w wydanym w 2020 roku słowniku kaszubskiej kultury, pamięci i symboli *Gniazdo gryfa* w haśle poświęconym Ferdinandowi Neureiterowi określona została jako „rzetelna praca dokumentacyjno-sprawozdawcza, w której całościowo dokonano przeglądu piśmiennictwa od F. Ceynowy do lat 70.”[37]. Jak pisze dalej Daniel Kalinowski, w odbiorze prac Neureitera przez rodzime środowisko naukowe poważnym problemem było jego stanowisko dotyczące pozycji kaszubszczyzny – wbrew jedynie słusznej wówczas narracji, Neureiter uznawał kaszubszczyznę za odrębny język, równorzędny innym językom zachodniosłowiańskim. Czasy się zmieniły, a szczególnie zajadła i wynikająca wyłącznie z pobudek politycznych krytyka prac F. Neureitera z lat 80. w wykonaniu Andrzeja Bukowskiego[38] całkowicie się zdewaluowała. Choćby dlatego warto pamiętać o Ferdinandzie Neureiterze i jego zasługach w popularyzacji literatury kaszubskiej i samej kaszubszczyzny, także w obszarze kultury niemieckiej. Jak bowiem podkreśla Kalinowski: „Neureiter zarówno w swej antologii, jak i w pracy historycznoliterackiej wspierany był jako tłumacz przez samych autorów kaszubskich, co w efekcie przyniosło przekłady trafne, ciekawe i przesuwające się w stronę artystycznych, nie zaś filologicznych”[39].

---

[35] D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska / Kaszëbskô lëteratura*, s. 190.

[36] A. Kuik-Kalinowska, *Z Kaszub do Austri*, s. 345–345.

[37] D. Kalinowski, *Ferdynand Neureiter*, [w:] *Gniazdo Gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, red. C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2020, s. 370.

Bibliografia:

Kalinowski Daniel, Kuik-Kalinowska Adela, *Literatura kaszubska / Kaszëbskô lëteratura*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Instytut Kaszubski, 2017.

Kuik-Kalinowska Adela, *Dawna i współczesna literatura kaszubska. Główni twórcy i ich dokonania*, „Litteraria Copernicana” 2019, nr 2 (30).

Kuik-Kalinowska Adela (opr.), *Z Kaszub do Austrii. Korespondencja literatów kaszubskich do Ferdinanda Neureitera*, Gdańsk–Słupsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2017.

Kuik-Kalinowska Adela *Tatczëzna. Literackie obrazy Kaszub*, Gdańsk-Słupsk: Instytut Kaszubski, Akademia Pomorska, 2011.

Makurat Hanna (opr.) *Poezja zrzeszińców – Jan Trepczyk, Aleksander Labuda, Jan Rompski, Stefan Bieszk, Franciszek Grucza, Feliks Marszałkowski*, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2013.

Neureiter Ferdinand, *Geschichte der Kaschubischen Literatur. Versuch einer Zusammenfassenden Darstellung*, München: Verlag Otto Sagner, 1978.

Neureiter Ferdinand, *Geschichte der Kaschubischen Literatur. Versuch einer Zusammenfassenden Darstellung*, München: Verlag Otto Sagner, 1991.

Neureiter Ferdinand, *Historia literatury kaszubskiej*, tłum. M. Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział Miejski, 1982.

---

[38] W *Gnieździe Gryfa*, w haśle ‘Separatyzm kaszubski’ Cezary Obracht Prondzyński przytacza negatywną opinię Bukowskiego o Neureiterze: „traktując Kaszubów jako mniejszość narodową w Polsce i popierając tendencje separatystyczne niektórych działacz, podobnie jak to dawniej czynili inni Niemcy, zwłaszcza Friedrich Lorentz, ogranicza się w swojej książce (…) do twórczości w języku [!] kaszubskim”. (s. 476)

[39] Tamże, s. 570.

Obracht-Prondzyński Cezary (red.), *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2020.

Pryczkowski Eugeniusz, *Kaszubski Kordecki. Życie i twórczość ks. Prałata Franciszka Gruczy*, Banino: Wydawnictwo Rost, 2013.

Szroeder Jaromir, *Żëcé piesnią pisóné – spiéwôrz biograficzny ks. Antoniégò Peplińsczégò,* Bytów: Muzeum Zachodnio-Kaszubskie, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Oddział w Bytowie, 2010.

Szymikowski Dariusz, *„Zrzesz Kaszëbskô" w latach 1933–1939*, Bolszewo: Biblioteka Gminy Wejherowo, 2010.

Treder Jerzy, „*O historii literatury kaszubsko-pomorskiej i jej twórcach", J. Borzyszkowski, Gdańsk 2012, „Tatczëzna. Literackie obrazy Kaszub", A. Kuik-Kalinowska, Gdańsk–Słupsk 2010* [recenzja], „Acta Cassubiana" 2012, tom 14.

Zielonka Zbigniew, *Ferdinand Neureiter 1928–2007,* „Acta Cassubiana" 2008, tom 10.

http://naszekaszuby.pl/modules/news/article.php?storyid=2884 [dostęp: 19.09.2021].

Daniel Kalinowski
Akademia Pomorska w Słupsku

„Ojciec Grzegorz" księdza Stanisława Kujota jako dramaturgia dla ludu

"Ojciec Grzegorz" father Stanisław Kujot's as dramaturgy for the folk readers

Słowa klucze:
Stanisław Kujot, duchowieństwo polskie i kaszubsko-pomorskie XIX i XX w., literatura popularna, dramaturgia dla ludu

Keywords:
Stanisław Kujot, Polish and Kashubian-Pomeranian priesthood of the 19th and 20th centuries, popular literature, drama for the folk readers.

Abstrakt

Artykuł ukazuje postać księdza Stanisława Kujota, który a jednej strony był katolickim kapłanem, z drugiej zaś literatem i autorem sztuk dla wiejskiego odbiorcy. W artykule analizie poddana została sztuka teatralna dotycząca obrony Pucka na Kaszubach przed atakiem Szwedów w XVII w. Utwór ten oprócz czynników wiedzy o historii przynosi ze sobą wzorce osobowe i propaguje postawy patriotyzmu. Tego typu stylistyka była typowa dla twórczości wielu księży na Pomorzu i Kaszubach w XIX i XX w., którzy łączyli w swej twórczości cechy literata i przewodnika duchowego.

Abstract

The article shows the figure of priest Stanisław Kujot, who was a Catholic priest on the one hand, and a writer and author of plays for a rural audience on the other. The article analyzes the theater play concerning the defense of Puck in Kashubia against the Swedish attack in the 17th century. Apart from the factors of knowledge about history, this play brings with it personal role models and promotes patriotism. This

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

type of style was typical for the work of many priests in Pomerania and Kashubia in the nineteenth and twentieth centuries, who combined in their work the features of a writer and a spiritual guide.

Literatura tworzona przez duchownych bardzo często naznaczona jest czynnikami, które nie do końca związane są z rzeczywistością ściśle literacką, a z moralnym czy religijnym aspektem słowa pisanego. Jest to zrozumiałe, jeśli będziemy akcentować genetyczny związek pomiędzy sytuacją pisania i publikowania a statusem kapłana i pasterza, który jest realizowany w społeczności Kościoła[1]. W takim znaczeniu interpretacyjnym wydawane utwory oprócz występujących w nich zasadniczych treści fabuły (w prozie), intrygi (w dramacie) lub emocji (w liryce) są artystycznie wzbogaconymi motywami pochodzącymi z teologii lub etyki chrześcijańskiej, ponadto ich literackie zaadresowanie może być szersze aniżeli do członków określonej gminy wyznaniowej. Oczywiście nie oznacza to, że twórczość każdego piszącego księdza musi w ten sposób być analizowana. Przecież można sobie wyobrazić, że spod ręki kapłana wychodzą utwory nie dotykające wprost kwestii religijnych czy kościelnych, choć jednocześnie trudno sobie wyobrazić sytuację, w której np. chrześcijański ksiądz miałby przedstawiać nasycone seksualizmem erotyki. Z pewnością kwestia postaw autorskich księży wymagałaby bardziej rozległych opisów, w których powinny odnaleźć się tak partie dotyczące psychologii twórczości, jak i szeroko rozumianej socjologii literatury[2]. Tutaj niech wystarczy wspomnieć o tym, że im bliżej wieku XXI w. tym więcej zróżnicowania stylistycznego w utworach oraz stanowisk światopoglądowych wśród tworzących literaturę piękną księży, choć jednocześnie nie znaczy to, że jest to tradycja szczególnie bogata[3].

Kiedy zwrócić większą uwagę na wiek XIX kultury polskiej i opisywać sytuację społeczno-kulturową piszących w czasie jego trwania księży, można zauważyć szereg uwarunkowań motywujących powstawanie utworów w mowie wiązanej, prozie artystycznej lub przeznaczonych na teatralną scenę. Gdy jeszcze bardziej zawęzić obszar eksploracji literaturoznawczej do duchownych-literatów

---

[1] M. Rusecki, *Bóg objawiający się w dziełach*, „Ateneum Kapłańskie" 1992, z. 3, s. 448–459; A. Bednarek, *Ambona i literatura. Eseje z historii wzajemnych powiązań*, Tarnów 1998.

[2] B. Chrząstowska, *„Wierzę wierszem". O poezji kapłańskiej*, [w:] *Religijne aspekty literatury polskiej XX wieku*, red. M. Jasińska-Wojtkowska, J. Święch, Lublin 1997, s. 217–302.

[3] Patrz artykuły o najnowszych zjawiskach literackich opublikowanych w wydawnictwach zbiorowych: *Postać księdza w literaturze*, red. G. Głąb, S. Radziszewski, Radom 2014; *RYSopis kapłana. Wizerunek księdza w kulturze polskiej w XXI wieku*, red. Ł. Janicki, Lublin 2018.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

działających w przestrzeni kulturowej Pomorza i Kaszub, wyraźnie widać, jak służyli oni swoim wykształceniem i talentem sprawom patriotycznym oraz duszpasterskim w skomplikowanej warunkami politycznymi i narodowościowymi przestrzeni kulturowej zaboru pruskiego[4].

Podstawowe i szczegółowe opracowania tematu pomorskich i kaszubskich księży-literatów już powstały. Wymienić należy w tym kontekście prace przede wszystkim Jana Walkusza[5] czy Józefa Borzyszkowskiego[6]. Choć wiele w tym zakresie zrobiono, trzeba zauważyć, iż wspomniane ujęcia dotyczą zasadniczo autorów piszących po polsku albo kaszubsku, w dużo mniejszym stopniu zaś omawia się twórczość literacką sformułowaną w języku niemieckim, która przecież także powstawała na terenie Pomorza i Kaszub, gasnąc wraz z końcem II wojny światowej[7]. Ostatnie odgłosy takiej literatury można odnotować także po 1945 r., jednakże nie jest już ona produktywna, gdyż duchowni niemieccy (protestanccy czy katoliccy) z racji wieku i z racji zmian administracyjno-państwowych nie lokowali swojej aktywności na Pomorzu i Kaszubach.

W wieku XIX spośród duchownych wyróżniających się na polu kultury i literatury pomorskiej, tworzonej po polsku a dotyczącej problematyki kaszubskiej wyróżniał się ks. Stanisław Kujot. Ten katolicki duchowny, historyk i literat doczekał się już kilku opracowań historycznych[8], także i takich, które dostrzegają wagę jego propozycji literackich[9]. Co do literatury pięknej, nie napisał w tym zakresie dużo w porównaniu z dziełami treści historycznej, jednakże warto wspomnieć o jego utworach: *Pierwsze nawrócenie Prusaków. Powieść z XIII wieku* (1877); *Obrączka sieroty. Zdarzenie prawdziwe* (1881); *Przygody stryjaszka na zaręczynach Kasi* (1881); *Dwa wieczory. Powiastka z mojego życia* (1882); *Kręte drogi, czyli historya młodzieńca zbłąkanego a później nawróconego* (1883); *Kto winien? Obrazek z naszych czasów* (1884); *Ze zdrowego pnia. Powieść z naszej biedy* (1886) oraz *Głowa św. Barbary. Powieść z przeszłości Pomorza* (1895). W ramach niniejszego artykułu za przedmiot głębszego zainteresowania wzięta będzie sztuka teatralna pt. *Ojciec Grzegorz, czyli obrona Pucka 1655/56*.

---

[4] Patrz opracowania, w których pojawiają się także i rozważania o księżach-literatach: G. Pobłocki, *Krótkie żywoty kilku świątobliwych i zasłuż onych kapłanów diecezji chełmińskiej*, Pelplin 1911; J. Konieczny, Z. Mrozek, *Obraz literatury polskiej na Kujawach i Pomorzu Gdańskim w dobie zaborów*, Bydgoszcz 1974, s. 157–239; L. Bystrzycki, *Duchowieństwo polskie Kościoła rzymskokatolickiego w Wielkopolsce w latach 1815–1918*, Koszalin 1986; J. Konieczny, *Z problemów życia literackiego na obszarze zaboru pruskiego w XIX–XX wieku. Studia i szkice*, Bydgoszcz 1993, s. 5–80 oraz 136–180; M. Babnis, *Rola literatury dla ludu w kształtowaniu świadomości narodowej polskich gdańszczan w ostatnim dwudziestoleciu XIX i początkach XX wieku*, „Rocznik Gdański” 1993, z. 1, s. 71–93; H. Mross, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1812–1920*, Pelplin 1995.

[5] J. Walkusz, *Duchowieństwo katolickie diecezji chełmińskiej 1918–1939*, Pelplin 1992; J. Walkusz, *Twórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX–XX wieku. 1848–1939*, Lublin 2002; J. Walkusz, *Piórem i słowem. Aktywność literacka polskiego duchowieństwa katolickiego na Pomorzu Nadwiślańskim, Warmii i w Wielkopolsce w latach 1848–1939*, Pelplin 2003; J. Walkusz, *„Gdyby o Polskę pytali…”. Z dziejów duchowieństwa Pomorza i Wielkopolski w XIX i XX wieku,* Lublin 2004.

[6] Np. J. Borzyszkowski, *Inteligencja polska w Prusach Zachodnich: 1848–1920*, Gdańsk 1986; J. Borzyszkowski, *Wielewskie Góry. Dzieje Wiela i jego kalwarii*, Gdańsk 1986; J. Borzyszkowski, *Kaszubsko-pomorscy duszpasterze – współtwórcy dziejów regionu*, Gdańsk 2002.

[7] Np. J. Schwartz, *Na wschodzie wschodzi słońce. Wspomnienia z Pomorza Środkowego*, przeł. I. Zwierz, Słupsk 2006 oraz P. Herrmann, *Relacja o czasach polskich i rosyjskich w Elblągu od stycznia 1945 do maja 1946 / Bericht über die Polenc- und Russenzeit in Elbing von Januar 1945 bis Mai 1946*, oprac. M. Brandt, J. Borzyszkowski, Gdańsk 2008.

Obrona Pucka z udziałem ludzi i świętego Franciszka

Utwór ks. Stanisława Kujota wydawany był w odcinkach w pelplińskim „Pielgrzymie" w 1881 r.[10]. Występują tutaj postacie historyczne i fikcyjne, choć najważniejsze kwestie mają do wypowiedzenia osoby, które uczestniczyły w autentycznych wydarzeniach połowy XVII w. Najważniejszymi personami wydarzeń są Jakub Wejher, wojewoda malborski, założyciel miasta i fundator miejscowej kalwarii oraz ojciec Grzegorz, wejherowski gwardian zakonny. Poza nimi występują tutaj oficerowie polskiej załogi twierdzy puckiej: Sarpski, Niewiarowski, Halbreuter, Borna, Schultz oraz Rydygier. W sztuce pojawiają się również mieszkańcy Pucka: Burmistrz, Obywatel, Radny, Jazger, Kobus, Potera oraz Gospodarz karczmy Pod złotym Czepcem. Epizodycznie występują jeszcze Józio, ośmioletni syn Niewiarowskiego, Oficer szwedzki, Halabardnik polski a także polscy żołnierze z załogi puckiej twierdzy.

---

[8] O Kujocie pisali: ks. P. Czaplewski, *Śp. ks. Stanisław Kujot*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu" 1914–1915, s. 49–72; A. Mańkowski, *Śp. ks. Stanisław Kujot. Szkic życia i prac,* Poznań 1915, s. 7–12; K. Jasiński, *Stanisław Kujot 1845–1914,* [w:] *Działacze Towarzystwa Naukowego w Toruniu 1875–1975*, red. M. Biskup, Warszawa 1975, Tom I, s. 85–179; B. Osmólska-Piskorska, *Kujot Stanisław Leopold*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Wrocław 1971, Tom XVI – zeszyt 68, s. 114–115; K. Jasiński, *Stanisław Kujot (1845–1914)*, [w:] *Wybitni ludzie dawnego Torunia*, red. M. Biskup, Warszawa 1982, s. 237–242; K. Jasiński, *Rola ks. Stanisława Kujota w upowszechnianiu wiedzy o polskości Pomorza Gdańskiego i ziemi chełmińskiej*, [w:] K. Jasiński, *Prace wybrane z nauk pomocniczych historii*, s. 380–416; D. A. Dekański, *Polskie środowisko toruńsko-pelplińskich mediewistów XIX i początku XX wieku. Najwybitniejsi przedstawiciele. Kierunki badań. Ośrodek naukowy*, Gdańsk 2009, s. 83–120; W. Rozynkowski, *Ks. Stanisław Kujot jako duszpasterz*, „Zapiski Historyczne" 2017, z. 2, s. 159–168.

[9] L. Piernicka, *Twórczość literacka dla ludu ks. Stanisława Kujota. Analiza i próba oceny*, „Studia Pelplińskie" 1982, s. 245–280; Z. Mrozek, *Pomorski uczony i literat – ks. Stanisław Kujot*, „Pomerania" 1987, nr 4, s. 31–33; J. Walkusz, *Twórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX–XX wieku. 1848–1939*, passim; J. Walkusz, *Twórczość literacka ks. Stanisława Kujota*, „Zapiski Historyczne" 2017, z. 4, s. 53–79.

[10] Sztuka publikowana była w wielu częściach w „Pielgrzymie" w 1881 r. od numeru 114 do nr 135.

Intryga rozwija się w sztuce następująco. W pierwszym akcie mieszkańcy Pucka odkrywają militarne zamiary Szwedów, którzy przygotowują się do ataku na Rzeczpospolitą. Poruszenie i przerażenie w mieście jest powszechne, ponieważ wszyscy pamiętają atak Szwedów sprzed kilkunastu lat, w którym zniszczono całe państwo, zrabowano wszelkie dobra, pozostawiając ludzi w kompletnej biedzie. Załoga wojskowa miasta zachowuje jednak zimną krew i przygotowuje się do ataku wrogów. Nie są zresztą pozostawieni w osamotnieniu, ponieważ do miasta przyjeżdża jeden z dowódców wojsk Rzeczpospolitej i wojewoda malborski – Jakub Wejher. On to zdecydowanie sprzeciwia się ultimatum, które pucczanom postawili Szwedzi: przyjęcie władztwa króla szwedzkiego oraz poddanie miasta i złożenie broni. Wśród oficerów twierdzy w Pucku nie wszyscy cechują się takim zdecydowaniem jak Wejher. Część wojskowych rozważa w duchu porzucenie będącego w defensywie i osłabionego politycznie króla Rzeczpospolitej Obojga Narodów Jana Kazimierza i przyjęcie szwedzkiej dominacji. Konsekwentna postawa wojewody a także autorytet duchowy Ojca Grzegorza wspierają wszystkich zgromadzonych w wierności wobec prawowitego króla. Pierwszy atak Szwedów na Puck został odparty, obrońcy wzmacniają się w swoich postanowieniach.

W drugim akcie sztuki, przy nieobecności wojewody Wejhera i pozostawieniu dowództwa nad twierdzą pucką zaufanemu oficerowi Sarpskiemu, coraz bardziej widać, że lojalność wobec króla polskiego wykazują głównie mieszczanie, natomiast wśród wojskowych nie ma już takiej jedności. Sarpski, Borna i Rydygier chcąc uzyskać profity finansowe z aktualnej sytuacji politycznej, zdradzają Rzeczpospolitą i zamierzają oddać miasto Szwedom. Rzecznikami króla stają się natomiast zwykli mieszczanie, którzy rozczarowują się postępowaniem większości oficerów oraz franciszkanin Ojciec Grzegorz, który widzi w zamysłach zdrajców słabość egoistycznej szlachty.

Trzeci akt utworu rozgrywa się tuż przed lądowaniem Szwedów w Pucku, kiedy to na umówiony ze zdrajcami znak mieli być wpuszczeni do twierdzy, a potem zająć miasto. Do takiego rozwoju wydarzeń jednak nie doszło, ponieważ wierni Janowi Kazimierzowi mieszczanie sprzeciwili się Sarpskiemu, aresztowali go wraz z innymi zdrajcami króla i postanowili sami rozprawić się z agresorami. Ich odwaga, a zwłaszcza roztropność doradzającego w trudnych momentach wydarzeń Ojca Grzegorza, przyniosła zwycięstwo nad Szwedami. Ostatnie sceny sztuki ks. Kujota ukazują szczęśliwe dla Rzeczpospolitej rozwiązania. Do Pucka powraca wojewoda Wejher, który w podziękowaniu za szlachetne czyny nagradza pucczan dobrami ziemskimi. Przybywa także poseł królewski z wiadomością o antyszwedzkich ruchach militarnych Stefana Czarnieckiego oraz o wzrastającej pozycji króla Jana Kazimierza i jego planach przybycia z podziękowaniami za wierność do Gdańska. Obrona Pucka zakończyła się sukcesem, choć w oczach Ojca Grzegorza stało się to nie tyle na skutek pomyślnych decyzji czy czynów bohaterów, co za sprawą Bożej opieki.

Taka jest główna linia wydarzeń intrygi w sztuce ks. Stanisława Kujota, który podawał ją w krótkich, dynamicznych scenkach. Poza kreacją Ojca Grzegorza w niewielkim stopniu ukazywały one sferę psychologiczną postaci, a za to zaznaczały się w nich relacje społeczne i obywatelskie. Krótkość scen sztuki powoduje, że wydarzenia następują jedne po drugich w nienaturalnym przyspieszeniu, co odbiera im znamion realizmu na rzecz użycia schematu scenicznego rodem z teatru dydaktycznego. Utwór nabiera zatem cech dramatu ludowego, w którym dominuje zarysowana grubą kreską intryga uwypuklająca składniki światopoglądowe i znaczenia dydaktyczne oraz moralistyczne[11].

Wzorzec moralny i patriotyczny

Najważniejszą personą sztuki ks. Kujota jest ojciec Grzegorz, franciszkański gwardian, postać historyczna[12], która w ujęciu autora utworu uzyskała kilka

---

[11] P. Chmielowski, *Nasza literatura dramatyczna*, Petersburg 1918, t.1–2; R. Górski, *Dramat ludowy XIX wieku*, Warszawa 1969; D. Kalinowski, *Dramaturgia kaszubskojęzyczna. Od pierwocin do dziś*, [w:] *Dramat słowiański. Próba zbliżenia, przekroje, (re)konstrukcje i (re)lektury*, red. M. J. Olszewska, K. Samsel, A. Skórzewska-Skowron, Warszawa 2021, s. 131–146.

[12] O zakonniku pisał G. A. Kustusz, *Wejherowskie zasługi o. Grzegorza Gdańskiego*, „Studia Pelplińskie" 1984, s. 307–321 oraz G. Labuda [w:] *O Grzegorza Gdańskiego Kronika*

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

cech charakterologicznych, które czynią jego wizerunek przekonującycm. Specyfika stylistyczno-gatunkowa utworu spowodowała, że nie są one wybitnie pogłębione, lecz mimo to ojciec Grzegorz spośród wszystkich innych postaci najwnikliwiej potrafi ocenić sytuację, dostrzegając w niej splot działań ludzi, które można umieścić w porządku sakralnym.

Już w pierwszych chwilach, kiedy o. Grzegorzowi dane jest wziąć udział w decyzjach obrony Pucka przed atakiem Szwedów, duchowny nie biorąc w ręce broni, za pomocą słowa walczy nie tylko o jednorazowe odparcie ataku najeźdźców, ale i o moralną stronę postępowania obrońców. Wypowiada zatem słowa:

> Za wolność kraju i króla składamy życie i mienie w ofierze! – To mówią prości mieszczanie! – A pod Ujściem pospolite ruszenie, panowie! – Nikt tam nie czuł sromu, gdy przewódcy podawali dłoń w nieprzyjacielskie uściski! – Trudno będzie odbijać, co się lekkomyślnie rzuciło do stóp wroga. – Ale Bóg żyje i liczy chwile i daje upamiętanie! (O, 10)[13]

Zacytowane zdania dobitnie wyrażają przekonanie o. Grzegorza o wierności wobec Rzeczpospolitej zwykłych, niezbyt majętnych mieszczan, nie zaś wietrzących możliwości zarobku przedstawicielach szlachty. Zakonnik jest bystrym obserwatorem i już z zewnętrznego wyglądu i zachowania dostrzega w zachowaniu oficera Sarpskiego, że ten jest nielojalny wobec Wejhera[14]. Wojewoda jednak nie wierzy w zdradę swojego zaufanego, zarzucając franciszkaninowi zbytnią bojaźń i nadwrażliwość.

Jak się wkrótce okazuje w sztuce, rację miał o. Grzegorz. Już w okolicznościach pełnienia obowiązków dowódcy twierdzy puckiej przez Sarpskiego, kapłan próbował go przekonać do zachowania dobrego imienia, oficerskiego honoru i wiernej służby królowi polskiemu, nie zaś rozmyślania nad zdradą. Prośby i odwoływanie się do poczucia obowiązku u oficera nie odniosły jednak skutku. Wówczas o. Grzegorz rzucił na Sarpskiego rodzaj religijnej klątwy:

Klasztoru Franciszkanów ściślejszej obserwancji w Wejherowie w latach 1633–1676, wyd. G. Labuda, Wejherowo 1996, s. 12–21, 178–179 a także 307–321.

[13] S. Kujot, *Ojciec Grzegorz, czyli obrona Pucka 1655/56*, Pelplin 1927. Wszystkie cytaty pochodzą z tego właśnie wydania, oznaczanego w tym tekście literą „O” oraz numerem strony z cytatem.

[14] Wspominają o tych wydarzeniach autorzy prac: W. Odyniec, J. Godlewski, *Ziemia pucka. Przeszłość i teraźniejszość*, Gdańsk 1974, s. 89–91; A. Groth, *Czasy Rzeczpospolitej szlacheckiej*, [w:] *Historia Puck*a, red. A. Groth, Gdańsk 1998, s. 110–113.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

> Z upadku kraju zbierasz sobie dostatki i mniemasz, zużywać ich będziesz w spokoju i zadowoleniu? W żółci będzie maczany każdy kawałek chleba, który spożyjesz, będziesz szukał wypoczynku, a łoże stanie ci się torturą, ty sam będziesz sobie katem! Sprawiedliwość boska rozproszy, co zebrałeś, do piątego pokolenia Bóg mścić się będzie na Tobie, wiatr zmiecie was: i Opalińskich i Radziejowskich i ciebie; ani potomka nie starczy, który by nosił gniotące brzemię po ojcu i nazwiskiem przypominał zdradę kraju. (O, 19)

Ojciec Grzegorz wedle światopoglądu sztuki nie rzucił klątwy jako jedynie retorycznego zabiegu perswazji. Duchowny rzeczywiście głęboko wierzy w dawny porządek, wedle którego król jest namaszczony przez Kościół do sprawowania władzy, zaś wszyscy, którzy sprzeciwiają się takiemu modelowi, są dumnymi odstępcami i grzesznikami. Franciszkanin jest krytyczny zwłaszcza wobec arystokratycznych rodów i szlachty, którzy przedkładają własne interesy nad dobro państwa.

Ojciec Grzegorz w sztuce ks. Kujota nie jest jednak przykładem rozpolitykowanego duchownego. Gwardian cieszy się szacunkiem u pucczan dzięki roztropności, życzliwości i skromnej pobożności. Jego religijność jest szczególnie dobrze widoczna w scenie, kiedy prosi św. Franciszka o wsparciu u Boga i powstrzymanie Szwedów. (O. 11). Ojciec Grzegorz bowiem, choć docenia czyny ludzi, ich waleczność, odwagę i szlachetność, stale podkreśla, że nie miałyby one większej mocy, gdyby nie wsparcie sił boskich. Wyjawia wszystkim swoje przekonanie w jednej z ostatnich scen sztuki:

> Wtenczas jedyną nadzieją było niebo, ofiarowałem więc całe to wybrzeże św. Franciszkowi w potężną opiekę, by stanął za nami przed Bogiem, uczyniłem ślub za siebie i za was, iż, jeżeli nam pomoże, dzień ten w całej okolicy – nadmorskiej obchodzić się będzie, jako święto uroczyste po wszystkie czasy. Odparliście napad. Otóż proszę was, byście się, wielmożni i uczciwi panowie, udali ze mną do stolicy biskupiej, aby ślubu tego dokonać. (O, 26)

Ojciec Grzegorz jako jedyna postać wśród występujących wskazuje więc na wyższy, ponadludzki porządek wydarzeń i tym samym przekonuje do tego, aby w życiu społeczno-politycznym właśnie do nich się odnosić[15]. Jego postawa,

---

[15] Przywołany przez Kujota ślub o. Grzegorza nie jest przykładem literackiej licencji, lecz zapisem rzeczywistego postanowienia, aby uczynić świętego Franciszka duchowym opiekunem kaszubskiego wybrzeża. Pisze o tym: G. A. Kustusz, *Ogłoszenie św. Franciszka*

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

zgodnie z wymaganiami stylistyki literatury popularnej i dla ludu, przynosi ze sobą wzorzec osobowy, który wiąże się z pobożnością, pokorą wobec wyroków Boskich, wiernością wobec prawowitej władzy oraz mądrością, która uzewnętrznia się we wszystkich podejmowanych decyzjach.

Ideowe składniki dramaturgii dla ludu

Przywołany tutaj utwór sceniczny ks. Kujota ukazuje specyficzną stylistykę wypowiedzi, która wynika z dwóch źródeł. Po pierwsze z poetyki pozytywistycznej dramaturgii mieszczańskiej, wedle którego utwory powinny trzymać się motywacji przyczynowo-skutkowej intrygi, realiów historyczno-obyczajowych oraz typizacji bohaterów i miejsca[16]. W różnych stylistykach utworów (od komedii i farsy do dramatów społecznych i tragedii) Józefa Blizińskiego, Aleksandra Świętochowskiego czy Michała Bałuckiego realistyczna metoda przedstawiania rzeczywistości była silnie związana z narodowo-moralistyczną publicystyką, która nakazywała autorom sztuk ukazywać składniki życia codziennego, problematykę kondycji intelektualno-etycznej mieszczaństwa i innych warstw społecznych, propagować postawy demokratyzmu oraz szlachetnych bohaterów. Jednocześnie poetyka dramatu mieszczańskiego zakładała krytykę postaw egoizmu klasowego, prywaty i porzucania narodowych korzeni tożsamości. Po drugie, *Ojciec Grzegorz* ks. Kujota wynika z estetycznych uwarunkowań literatury popularnej i literatury dla ludu, która kierowała swoje propozycje dla niewyrobionego odbiorcy, podając uproszczony model świata, wyraziste w świecie wartości osadzone postacie i dydaktyczno-moralny program ideowy[17]. Autor-kapłan wprowadzał elementy teatru w gromadzie wiejskiej, której nie proponował wyrafinowanych propozycji sceny zawodowej,

---

z Asyżu Patronem Pobrzeża Kaszubskiego w 1663 roku, „Studia Pelplińskie” 1978, s. 25–39. O kreacji tej postaci pisze także J. Walkusz, *Twórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX–XX wieku*.

[16] K. Osenkowska, *Z zagadnień poetyki polskiego dramatu mieszczańskiego*, „Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy. Studia Filologiczne. 1981, s. 39–60; Z. Poznański, *Stan badań nad dramatem polskim okresu pozytywizmu*, [w:] *Dramat i teatr pozytywistyczny*, t. 1, red. D. Ratajczak, Wrocław 1992, s. 9–22.

[17] K. Chruściński, *Powiastka „dla ludu”. Z badań nad „literaturą trzecią” 2 poł. XIX w.*, [w:] *Problemy literatury polskiej okresu pozytywizmu*, ser. I, red. E. Jankowski, J. Kulczycka-Saloni, Wrocław 1980, s. 217–231; E. Sławińska, *Koncepcje i rozwój literatury dla ludu w latach 1773–1863*, Bydgoszcz 1996.

ale repertuar, który wzbogacał życie duchowe. Pozwalał na pojawienie się na scenie postaci z tradycji ludowej, dając możliwość wypowiedzenia/zaistnienia inności obyczajowej i egzystencjalnej, pamiętając przy tym, aby uzupełniało to plan problematyki ogólnonarodowej. Tym samym ks. Kujot realizował estetyczno-patriotyczne zadanie wychowywania poprzez sztukę teatru oraz uszlachetniania kultury towarzyskiej i społecznej[18].

Obydwa składniki ks. Kujot jako duchowny pracujący na terenie Pomorza i Kaszub nasycił jeszcze składnikami regionalnymi, które pozwoliły mu zbudować utwór realizujący cele patriotyczno-narodowe, kierując sztukę do konkretnych obiorców, których możliwości recepcyjne brał pod uwagę w rozplanowaniu wydarzeń sztuki[19]. Ksiądz-autor, kapłan-animator w nawiązaniu do zjawisk życia teatralnego na wsi początków XX wieku wybierał tematy i motywy znane Kaszubom, które wyrażały przynajmniej część składników ich poczucia tożsamości. Odwoływał się do świadomości kolektywnej, przekonania o własnym udziale w dawnych wydarzeniach historycznych. Wskazywał znane widzom miejsca, przypominał o osobach i wydarzeniach, w stosunku do których odbiorcy *Ojca Grzegorza* mieli określony stosunek emocjonalny.

Oprócz ojca Grzegorza do jednoznacznie pozytywnych postaci sztuki ks. Kujota zalicza się Jakub Wejher, wojewoda malborski, starosta dzierzgoński, człuchowski, bytowski, senator Królestwa Polski i Ziem Pruskich, pułkownik naczelny i generalny, jeden z zaufanych polskiego króla[20]. Jego motywacje i czyny są klarowne, zawsze szybko podejmuje decyzje, jest stale w podróży pomiędzy różnymi miejscami, które oddano mu w opiekę. W sztuce Kujota bardziej jest żołnierzem, aniżeli politykiem, stąd też nie ma możliwości sprawdzić lojalności wszystkich swoich oficerów. Mimo posiadanych zaszczytów nie jest zarozumiały, bardzo dobrze porozumiewa się tak z ojcem zakonnym Grzegorzem, jak z pomorskimi mieszczanami czy prostymi żołnierzami.

W utworze ks. Kujota patriotyczne treści wyrażają również bohaterowie drugoplanowi, którzy choć zjawiają się okazjonalnie, to jednak wyrażają idee

---

[18] Tego typu zadania teatru były formułowane przez Jędrzeja Cierniaka, organizatora teatru ludowego od czasów modernizmu do II wojny światowej. Patrz przykładowo jego tekst: *Nasz cel i nasze drogi*, [w:] J. Cierniak, *Źródła i nurty polskiego teatru ludowego. Wybór pism*, Warszawa 1963, s. 46–47. Pierwodruk: „Teatr Ludowy” 1927, nr 1, 2, 3.

[19] A. Przyboś, *W latach potopu. Walka narodu polskiego z najazdem szwedzkim w latach 1655–1660*, Warszawa 1956; J. Kolbuszewski, *Literatura wobec historii. Studia*, Wrocław 1997, s. 35–74.

[20] J. Włodarski, *Jakub, Mikołaj i Ludwig Wejherowie*, Gdańsk 2016.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

pozytywistycznego solidaryzmu i wysiłku dla wspólnego dobra. Tego typu rozplanowanie wartości widać w kilku scenkach, w których występują pucczanie. Nie tylko Burmistrz, Obywatel czy Radny troszczą się o pomyślność miasta, ale i bardziej humorystycznie przedstawieni Jazgar i Potera. Zwłaszcza ci ostatni ukazani są w zabawnych scenach, kiedy to niedosłyszącemu Poterze sąsiad tłumaczy, że zanosi się na poważny konflikt militarny, zaś dawny weteran wojen ze Szwedami chętnie by wziął udział w nowych walkach. Owa chęć poświęcenia się i oczywistość bycia wiernym jest jednoznacznie pozytywną cechą zwykłych Kaszubów z Pucka. Nie na darmo również mówią: „Tym Szwedom się nie damy.” (O, 27).

Natomiast negatywnym bohaterem sztuki jest Sarpski, który choć odczuwa wyrzuty sumienia z powodu zdrady, koniec końców postanawia sprzeniewierzyć się swoim zobowiązaniom wojskowym[21]. W monologu wypowiada znaczące pod tym względem słowa:

> Czemu ja musiałem w ten czas strzec posła. Cofnąć się nie mogę, ale może by jeszcze! Jak miło mi było siedzieć pod starą lipą, co dworku strzeże, w spokoju i szczęściu! – Ale cóż marzyć. Mówił ksiądz, że bronić się będą, że te i mieszczuchy odważą się na nas! – Ha, gdyby się rzeczywiście mieli zmówić. – Niewiarowski im pomoże, trzeba go prędko uwięzić. Innych się nie obawiam. – Rzecz ważna, sam tam pójdę zarządzić, a tedy nasza góra! – Choćby się zdrada splamić i podać – w pogardę, ale swego dopnę. (O, 19)

Przegrana Sarpskiego i powodzenie misji o. Grzegorza wskazuje odbiorcom, że takie wartości jak wierność, honor i pobożność zawsze uzyskują nagrodę.

Ks. Kujot w swojej sztuce przekonywał zatem do wartości, które wiązał z kulturą polską, sprzeciwiając się germanizacji i społecznej polityce pruskiej. To co niemieckie, w zgodzie z ideową podstawą sztuki, wiązało się z akceptacją luterańskich, rzekomo obcych kulturze polskiej czynników. Ponadto wedle dydaktyki narodowej zawartej w utworze, prowadziło do postaw antypaństwowych, szkodliwych dla Rzeczpospolitej. *Ojciec Grzegorz* ks. Kujota i inne jego utwory przez fakt, że rozgrywały się w przestrzeni Pomorza i Kaszub łatwiej docierały do czytelników-widzów i silniej uruchamiały uczucia lokalnego oraz ogólnopolskiego patriotyzmu. Sztuka w jasny sposób informowała, jakie postawy społeczne i polityczne należy zachować, jak należy wobec zewnętrznego i wewnętrznego zagrożenia się zachować. Jednocześnie przez fakt, że głównym bohaterem utworu był duchowny, wzmacniał przekonanie, że katolicyzm zawsze spełniał stabilizującą rolę społeczną, pozwalającą zachować ład i porządek. W domyśle daje się tym samym sygnał, że model życia społecznego opartego na innej konfesji nie miałby mocy utrzymującej polskość[22].

---

[21] O rodzie Sarbskich pisze: P. Pragert, *Herbarz szlachty kaszubskiej*, Gdańsk 2007, t. 2, s. 172–174. Do zdrady oficera nawiązuje również w swojej prozie Augustyn Necel w swoich powieściach historycznych *Krwawy sztor*m czy *Złote klucze* oraz Izabela Trojanowska w legendach i podaniach.

Niewątpliwie sztuki ks. Kujota nie można zaliczyć do dzieł artystycznie wybitnych, jednakże przez pisanie tego typu utworów duchowny realizował swoją drogę pozytywistycznej pracy u podstaw. W ślad za nim, choć niekoniecznie we wszystkich składnikach artystycznych i ideowych swych sztuk, podążali tacy kapłani-literaci jak Leon Heyke czy Franciszek Grucza, a nade wszystko Bernard Sychta[23].

Bibliografia:

Babnis Maria, *Rola literatury dla ludu w kształtowaniu świadomości narodowej polskich gdańszczan w ostatnim dwudziestoleciu XIX i początkach XX wieku*, „Rocznik Gdański" 1993, z. 1, s. 71–93.

Bednarek Antoni, *Ambona i literatura. Eseje z historii wzajemnych powiązań*, Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, 1998.

Borzyszkowski Józef, *Inteligencja polska w Prusach Zachodnich: 1848–1920*, Gdańsk: Wydawnictwo Morskie, 1986.

Borzyszkowski Józef, *Wielewskie Góry. Dzieje Wiela i jego kalwarii*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Oddział Miejski, 1986.

Borzyszkowski Józef, *Kaszubsko-pomorscy duszpasterze – współtwórcy dziejów regionu*, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2002.

Bystrzycki Lech, *Duchowieństwo polskie Kościoła rzymskokatolickiego w Wielkopolsce w latach 1815–1918*, Koszalin: Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej, 1986.

Chmielowski Piotr, *Nasza literatura dramatyczna*, Petersburg: Księg. K. Grendyszyńskiego, 1918, t.1–2.

Chruściński Kazimierz, *Powiastka „dla ludu". Z badań nad „literaturą trzecią" 2 poł. XIX w.*, [w:] *Problemy literatury polskiej okresu pozytywizmu*, ser. I, red. Edmund Jankowski, Janina Kulczycka-Saloni, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo, 1980, s. 217–231.

---

[22] Patrz uwagi: J. Walkusz, T*wórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX–XX wieku*.

[23] Patrz opisy ich twórczości w syntetycznej pracy: D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans*, Gdańsk 2017.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Chrząstowska Bożena, *„Wierzę wierszem”. O poezji kapłańskiej*, [w:] *Religijne aspekty literatury polskiej XX wieku*, red. Maria Jasińska-Wojtkowska, Jerzy Święch, Lublin: Wydaw. TNKUL, 1997, s. 217–302.

Cierniak Jędrzej, *Nasz cel i nasze drogi*, [w:] Jędrzej Cierniak, *Źródła i nurty polskiego teatru ludowego. Wybór pism*, Warszawa 1963, s. 46–47.

Czaplewski Paweł ks., *Ś.p. ks. Stanisław Kujot*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1914–1915, s. 49–72.

Dekański Dariusz A., *Polskie środowisko toruńsko-pelplińskich mediewistów XIX i początku XX wieku. Najwybitniejsi przedstawiciele. Kierunki badań. Ośrodek naukowy*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 2009.

Górski Ryszard, *Dramat ludowy XIX wieku*, Warszawa: PIW, 1969.

Groth Andrzej, *Czasy Rzeczpospolitej szlacheckiej*, [w:] *Historia Pucka*, red. A. Groth, Gdańsk: Wydawnictwo „Marpress”, 1998.

Herrmann Paulus, *Relacja o czasach polskich i rosyjskich w Elblągu od stycznia 1945 do maja 1946 / Bericht über die Polen- und Russenzeit in Elbing von Januar 1945 bis Mai 1946*, oprac. Marion Brandt, Józef Borzyszkowski, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2008.

Jasiński Kazimierz, *Stanisław Kujot 1845–1914*, [w:] *Działacze Towarzystwa Naukowego w Toruniu 1875–1975*, red. Marian Biskup, Warszawa: PWN, 1975, Tom I, s. 85–179.

Jasiński Kazimierz, *Stanisław Kujot (1845–1914)*, [w:] *Wybitni ludzie dawnego Torunia*, red. Marian Biskup, Warszawa: PWN, 1982, s. 237–242.

Jasiński Kazimierz, *Rola ks. Stanisława Kujota w upowszechnianiu wiedzy o polskości Pomorza Gdańskiego i ziemi chełmińskiej*, [w:] Kazimierz Jasiński, *Prace wybrane z nauk pomocniczych historii*, Toruń: Wydawnictwo UMK, 1966, s. 380–416.

Kolbuszewski Jacek, *Literatura wobec historii. Studia*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997.

Kalinowski Daniel, Kuik-Kalinowska Adela, *Literatura kaszubska. Rekonesans*, Instytut Kaszubski, Wydawnictwo ZK-P, Gdańsk 2017.

Kalinowski Daniel, *Dramaturgia kaszubskojęzyczna. Od pierwocin do dziś*, [w:] *Dramat słowiański. Próba zbliżenia, przekroje, (re)konstrukcje i (re)lektury*, red. Maria J. Olszewska, Karol Samsel, Agnieszka Skórzewska-Skowron, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2021, s. 131–146.

Konieczny Jerzy, Mrozek Zdzisław, *Obraz literatury polskiej na Kujawach i Pomorzu Gdańskim w dobie zaborów*, Bydgoszcz: Wyższa Szkoła Nauczycielska, 1974.

Konieczny Jerzy, *Z problemów życia literackiego na obszarze zaboru pruskiego w XIX–XX wieku. Studia i szkice*, Bydgoszcz: WSP, 1993.

Kujot Stanisław, *Ojciec Grzegorz, czyli obrona Pucka 1655/56*, Pelplin: „Pielgrzym”, 1927.

Kustusz Gaudenty A., *Ogłoszenie św. Franciszka z Asyżu Patronem Pobrzeża Kaszubskiego w 1663 roku*, „Studia Pelplińskie" 1978, s. 25–39.

Kustusz Gaudenty A., *Wejherowskie zasługi o. Grzegorza Gdańskiego*, „Studia Pelplińskie" 1984, s. 307–321.

Mańkowski Alfons, *Śp. ks. Stanisław Kujot. Szkic życia i prac*, Poznań: Księgarnia Jana Konst. Żupańskiego, 1915.

Mross Henryk, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1812–1920*, Pelplin: Bernardinum, 1995.

Mrozek Zdzisław, *Pomorski uczony i literat – ks. Stanisław Kujot*, „Pomerania" 1987, nr 4, s. 31–33.

O Grzegorza Gdańskiego Kronika Klasztoru Franciszkanów ściślejszej obserwancji w Wejherowie w latach 1633–1676, wyd. Gerard Labuda, Wejherowo: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 1996.

Odyniec Wacław, Godlewski Jerzy, *Ziemia pucka. Przeszłość i teraźniejszość*, Gdańsk: Wydawnictwo Morskie, 1974.

Osenkowska Krystyna, *Z zagadnień poetyki polskiego dramatu mieszczańskiego*, „Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy. Studia Filologiczne" 1981, s. 39–60.

Osmólska-Piskorska Bożena, *Kujot Stanisław Leopold*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Tom XVI – zeszyt 68, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossoliński – Wydawnictwo, 1971, s. 114–115.

Piernicka Lidia, *Twórczość literacka dla ludu ks. Stanisława Kujota. Analiza i próba oceny*, „Studia Pelplińskie" 1982, s. 245–280.

Pobłocki Gustaw, *Krótkie żywoty kilku świątobliwych i zasłuż onych kapłanów diecezji chełmińskiej*, Pelplin: „Pielgrzym", 1911.

Postać księdza w literaturze, red. Grzegorz Głąb, Stefan Radziszewski, Radom: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji, Państwowy Instytut Badawczy, 2014.

Poznański Zygmunt, *Stan badań nad dramatem polskim okresu pozytywizmu*, [w:] *Dramat i teatr pozytywistyczny*, t. 1, red. Dobrochna Ratajczak, Wrocław: Wiedza o Kulturze, 1992, s. 9–22.

Pragert Przemysław, *Herbarz szlachty kaszubskiej*, Gdańsk: Wydawnictwo BiT, 2007, t. 1–2.

Przyboś Adam, *W latach potopu. Walka narodu polskiego z najazdem szwedzkim w latach 1655–1660*, Warszawa: Książka i Wiedza, 1956.

Rozynkowski Waldemar, *Ks. Stanisław Kujot jako duszpasterz*, „Zapiski Historyczne" 2017, z. 2, s. 159–168.

Rusecki Marian, *Bóg objawiający się w dziełach*, „Ateneum Kapłańskie" 1992, z. 3, s. 448–459.

RYSopis kapłana. Wizerunek księdza w kulturze polskiej w XXI wieku, red. Łukasz Janicki, Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium”, Wschodnia Fundacja Kultury „Akcent”, 2018.

Schwartz Joachim, *Na wschodzie wschodzi słońce. Wspomnienia z Pomorza Środkowego*, przeł. I. Zwierz, Słupsk: Wydawnictwo Pomorskiej Akademii Pedagogicznej, 2006.

Sławińska Eugenia, *Koncepcje i rozwój literatury dla ludu w latach 1773–1863*, Bydgoszcz: WSP, 1996.

Walkusz Jan, *Duchowieństwo katolickie diecezji chełmińskiej 1918–1939*, Pelplin: Bernardinum, 1992.

Walkusz Jan, *Twórczość literacka duchowieństwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego w XIX–XX wieku.1848–1939*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2002.

Walkusz Jan, *Piórem i słowem. Aktywność literacka polskiego duchowieństwa katolickiego na Pomorzu Nadwiślańskim, Warmii i w Wielkopolsce w latach 1848–1939*, Pelplin: Bernardinum 2003.

Walkusz Jan, *„Gdyby o Polskę pytali…”. Z dziejów duchowieństwa Pomorza i Wielkopolski w XIX i XX wieku*, Lublin: TNKUL, 2004.

Walkusz Jan, *Twórczość literacka ks. Stanisława Kujota*, „Zapiski Historyczne” 2017, z. 4, s. 53–79.

Włodarski Jerzy, *Jakub, Mikołaj i Ludwik Wejherowie*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2016.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Eugeniusz Pryczkowski

Ks. prał. Hilary Jastak – wybitny promotor kultury kaszubskiej i języka kaszubskiego w Kościele

Father Monsignor Hilary Jastak – an outstanding promoter of the Kashubian culture and the Kashubian language in the Church

Słowa klucze:
Ks. Hilary Jastak, Król Kaszubów, Gdynia, wybitny kapłan, Solidarność, historyczna msza w Stoczni im. Komuny Paryskiej w Gdyni, honorowy obywatel.

Keywords:
Ks. Hilary Jastak, King of Kashubs, Gdynia, a great priest, Solidarity, a historical mass in the Shipyard of Komuna Paryska in Gdynia, honorable citizen.

Abstrakt

Artykuł przedstawia życie i zasługi wybitnego kapłana gdyńskiego, rodem z Kościerzyny. Za życia zwany był Królem Kaszubów. Święcenia kapłańskie uzyskał w Warszawie w czasie okupacji. Po wojnie powrócił na Kaszuby. Został wielkim darczyńcą. Przewodził diecezjalnemu „Caritas". Poprzez założoną przez siebie fundację wspierał setki młodych ludzi z Kaszub w zdobyciu wykształcenia. Pobudował największą gdyńską świątynię. Był pierwszym kapłanem, który z narażeniem życia odprawił mszę świętą w zakładzie pracy. Przez całe aktywne życie promował język kaszubski, również wprowadzał go do liturgii mszy świętej.

Abstract

The paper presents the life and achievements of the prominent priest Hilary Jastak (1914–2000) who was born in Kościerzyna and worked in Gdynia. He was called the King of the Kashubians. He was ordained as a priest in Warsaw during the Second World War. After the war he returned to Kashubia. He was the head of the diocesan branch of the charity Caritas, supporting hundreds of young people in obtaining

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

education. He had the largest church built in Gdynia. He was the first priest to risk his life celebrating Mass in a workplace. He promoted the Kashubian language, introducing it into the liturgy of the Mass.

W historii Kaszub było wielu wybitnych kapłanów – synów tej ziemi, którzy swoim życiem i dokonaniami wpisali się w dzieje tego regionu[1]. Wśród tej plejady szczególne miejsce zajmuje ks. prałat Hilary Jastak – kościerzak i gdynianin, honorowy obywatel tych obu kaszubskich miast, już za życia zwany Kaszubskim Królem.

Urodził się 3 kwietnia 1914 roku w Kościerzynie. Jego ojciec Jakub urodził się w Cekcynie pod Tucholą. Był aktywnym działaczem społecznym. Jeszcze przed narodzinami Hilarego zakupił 55-hektarowe gospodarstwo rolne w Kościerzynie. Pod koniec I wojny światowej został radnym miejskim, później powiatowym. W latach 1930–31 pełnił obowiązki burmistrza Kościerzyny. Zmarł w wieku 67 lat, tuż przed wybuchem II wojny światowej[2]. Matka Maria pochodziła z kaszubskiej rodziny Siewert. Urodziła aż szesnaścioro dzieci, z czego szóstka zmarła w dzieciństwie. To ona najbardziej troszczyła się o ich religijne wychowanie. Regularnie prowadziła liczną gromadkę na niedzielne msze do kaplicy Najświętszej Maryi Panny Anielskiej z cudami słynącym wizerunkiem Matki Boskiej Bolesnej[3]. W tym czasie, między innymi za sprawą ojca Jakuba, w budowie był kościół parafialny pw. św. Trójcy. Ks. Hilary często wracał po latach do tamtych chwil, mówiąc o rodzicach:

> Potem, właśnie do kościoła farnego, gdzie wraz z ojcem zasiadała w pierwszej ławce na wprost ambony. Stałe i tak bardzo wyeksponowane miejsce było wyrazem uznania dla ojca za ofiarny udział w budowie kościoła. Byliśmy dumni z naszych rodziców[4].

Matka zmarła w 1921 r. Hilary miał zaledwie 7 lat. Był najmłodszym z chłopców spośród dziesięciorga rodzeństwa. Chcąc zapewnić wszystkim wykształcenie,

---

[1] Wśród najbardziej zasłużonych należy wymienić następujących księży: dr Gustaw Pobłocki (1839–1915), prał. Walenty Dąbrowski (1847–1931), bp Konstantyn Dominik (1870–1942), dr Leon Heyke (1885–1939), dr Kazimierz Bieszk (1890–1946), prał. Franciszek Grucza (1911–1993), kan. Antoni Pepliński (1918–1995), kan. Bolesław Lewiński (1922–1992). Zob.: *Księga jubileuszowa. 350 lat Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie (1851–2001)*, red. A. Nadolny, Pelplin 2001.

[2] K. Wójcicki, *Rozmowy z księdzem Hilarym Jastakiem*, Gdynia 1994, t. I, s. 17–18.

[3] W. Kwiatkowska, *My trzymamy z Bogiem. Exlibris ks. Hilary Jastak*, Gdynia 1991, s. 5.

[4] K. Wójcicki, *Rozmowy…*, t. I, s. 20–21.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

ojciec sprzedawał ziemię. Najstarszy brat Józef został wybitnym uczonym w dziedzinie psychiatrii i psychologii w Stanach Zjednoczonych[5]. Kolejni pełnili ważne funkcje w życiu gospodarczym i politycznym regionu. Dwaj najmłodsi bracia zostali księżmi. Również wszystkie siostry otrzymały staranne wykształcenie[6].

Śmierć matki miała duży wpływ na ukształtowanie postawy przyszłego kapłana wobec faktu ubóstwa i sieroctwa dzieci. Zanim jednak zaczęła się realizować jego misja charytatywna, musiał przejść odpowiednie szczeble edukacji szkolnej w drodze do kapłaństwa. Ojciec skierował go do tzw. „ćwiczeniówki", która funkcjonowała przy Seminarium Nauczycielskim w Kościerzynie. Szkoła ta, za którą opłacano czesne, prezentowała znacznie wyższy poziom niż szkoły powszechne. W czasie tej edukacji poznał wybitnych przedstawicieli Kaszub. Ich dom odwiedzali Antoni Abraham, dr Aleksander Majkowski, a przede wszystkim ks. dr Leon Heyke, którego wzorzec przyświecał Jastakowi do końca życia[7].

Po miejscowej szkole podstawowej wstąpił do Gimnazjum Klasycznego w Kościerzynie. Był niekwestionowanym liderem grupy, skorym do żartów i różnych sztubackich wybryków. Miał talent do naśladowania nauczycieli. Do rangi anegdoty urosło parodiowanie profesora matematyki Borysa Gieorgiewskiego, który z nieznanych przyczyn nie pojawił się raz na lekcji. Jak opisuje gdyńska dziennikarka Wiesława Kwiatkowska:

> Rej wodził Hilary. Posadził sobie włosy, atramentem namalował sobie wąsik i doskonale naśladując nieobecnego nauczyciela „prowadził lekcję" stojąc, żeby było weselej, na katedrze. Wybuchy śmiechu musiały być słyszalne z daleka. Nagle otwierają się drzwi i wchodzi znany z dyscypliny dyrektor Kontek. Chyba zdębiał z wrażenia, bo chwilę milczał, zanim zawołał:
> – Cóż ty, Hilary?!
>
> – Ja ich właśnie uspokajam! – powiedział „profesor Borys" zeskakując z katedry[8].

Hilary był jednak bardzo dobrym uczniem. Ostatecznie dyrektor gimnazjum, w porozumieniu z Jakubem Jastakiem, zdecydował o przeniesieniu ucznia do Gimnazjum w Chełmnie. W uzasadnieniu podano, że uczyniono tak na skutek „sztubackiej niesubordynacji i negatywnego liderowania w grupie rówieśników”[9]. W Chełmnie zetknął się z żywą pamięcią po innych wybitnych Kaszubach, ks. dr. Juliuszu Pobłockim, autorze *Na Kaszubach przed stu laty*, a zwłaszcza ks. bp. Konstantynie Dominiku, który już niebawem został jego profesorem i mistrzem[10]. Do Kościerzyny Hilary już nie wrócił. W 1934 r. zdał maturę i wstąpił do Seminarium Duchownego w Pelplinie.

---

[5] Po śmierci uczonego „The New York Times" napisał o nim: „Dr. Joseph Jastak, a psychologist who was a pioneer in the testing of people with learning disorders and a founder of the consulting firm of Jastak Associates of Wilmington, Del., died Saturday at his home in that city. He was 78 years old." Patrz: https://www.nytimes.com/1979/05/28/archives/joseph-jastak-devised-learningdisorders-test.html (dostęp: 26.11.2021).

[6] K. Wójcicki, *Rozmowy…*, t. I, s. 24–25.

[7] Tamże, s. 25–27.

[8] W. Kwiatkowska, *My trzymamy…*, s. 7.

Decyzja o wyborze seminarium długo dojrzewała w młodym Kaszubie z Kościerzyny. Decydujący wpływ – jak sam podkreślał po latach – miała tu postawa ks. L. Heykego[11]. Myśl o kapłaństwie utrzymywał w tajemnicy. Pierwszy dowiedział się o niej ojciec Jakub. Do seminarium przyjmował go wicerektor, ks. dr Kazimierz Bieszk, również jeden z wybitnych synów Kaszubskiej Ziemi. Wówczas na jedno miejsce było pięciu kandydatów, dlatego przyjęcie w szeregi seminarzystów było dużym sukcesem[12].

Nauka w seminarium rozpoczęła się od rekolekcji prowadzonych przez ojca duchownego, ks. dra Hugona Ruchniewicza. Był to kolejny kaszubski kapłan, który odegrał ważną rolę w drodze Hilarego do kapłaństwa[13]. Kiedy w 1935 r. ks. H. Ruchniewicz obejmował urząd proboszcza w Kościerzynie, kleryk Jastak był wśród grona organizatorów tej uroczystości. Jako kościerzak

---

[9] P. Szubarczyk, *Król Kaszubów*, „Nasz Dziennik”, nr 17 (2730), 20–21 stycznia 2007 r.

[10] K. Wójcicki, *Rozmowy…*, t. I, s. 32.

[11] Ks. L. Heyke urodził się 10 października 1885 roku w Cierzni koło Wejherowa. Maturę zdał w gimnazjum wejherowskim, następnie studiował teologię w Pelplinie, Fryburgu i Wrocławiu. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1910 roku. Po pierwszej wojnie światowej pracował jako prefekt w Państwowym Seminarium Nauczycielskim w Kościerzynie, a po jego likwidacji był katechetą w Państwowym Gimnazjum im. Józefa Wybickiego. Na studiach we Wrocławiu, gdzie obronił pracę doktorską, zaprzyjaźnił się z Karnowskim i Majkowskim. Pod ich wpływem obudził się w nim duch kaszubski i wyzwolił talent poetycki. Jest autorem wielu dzieł literackich w języku kaszubskim. Był apolityczny. Według Niemców jednak Heyke należał do polskiej warstwy przywódczej i dlatego 16 października 1939 roku został zamordowany w Lesie Szpęgawskim pod Starogardem Gdańskim.

[12] K. Wójcicki, *Rozmowy…*, t. I, s. 41.

[13] Ks. H. Ruchniewicz urodził się 12 lutego 1902 roku w Paczewie k. Sierakowic. Z rodzicami, nauczycielami szkół powszechnych, mieszkał m.in. w Miszewie, a później w Rębiechowie. Po ukończeniu gimnazjum klasycznego w Wejherowie Hugon wstąpił do Seminarium Duchownego w Pelplinie. Święcenia kapłańskie otrzymał 1 listopada 1925 r. w Rzymie. W 1926 r. obronił pracę doktorską na rzymskim Angelicum. Po powrocie z Rzymu pracował na parafiach w Papowie Toruńskim i w Łęgu k. Chojnic. W 1927 r. został wikariuszem w parafii katedralnej w Pelplinie. W 1929 został ojcem duchownym w pelplińskim Seminarium Duchownym. Posługę tę pełnił do 1935 roku. Wykładał teologię ascetyczną. Uczył też języka łacińskiego. W 1935 r. objął parafię Świętej Trójcy w Kościerzynie. Został zamordowany przez hitlerowców we wrześniu 1939 r.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

w miarę możliwości towarzyszył później w duszpasterskiej działalności proboszcza z Kościerzyny. Jeszcze chętniej ks. Jastak wspominał swego profesora, ks. dra K. Bieszka[14]. W rozmowie z K. Wójcickim mówił o nim:

> Ach, jak on przemawiał, jak on kazał, jak przeżywał. Nieważne było co mówił i jak mówił, ale ważne było, że to on mówił. Od niego biło światło religijne, rozjaśniające coś w duszy słuchacza. Ludziom strapionym zwykł robić krzyżyk na czole. Prosił nas, byśmy korzystali z tej misji kapłańskiej. Przywykłem do stosowania tego znaku. Od ponad pięćdziesięciu lat czynię to niejako w spadku po księdzu Kazimierzu Bieszku[15].

Kolejnym kapłanem z Kaszub, który odegrał znaczącą rolę w kształtowaniu formacji kapłańskiej kleryka z Kościerzyny, był ks. bp Konstantyn Dominik. To on udzielił Hilaremu w 1937 r. niższych święceń. Od biskupa przyjął też tonsurę, co wiązało się z przyrzeczeniem pozostania w diecezji i posłuszeństwem wobec jej ordynariusza[16].

Tuż po wybuchu wojny wraz z nowo wyświęconym ks. Marianem Kolińskim i ks. Janem Skwierczem wyjechali na rowerach w kierunku Warszawy. Zatrzymali się w Chyliczkach pod Piasecznem. Po kilku dniach kazano im wracać do Kościerzyny. Tam kleryk Hilary dowiedział się o zamordowaniu w Lesie Szpęgawskim w dniu 16 października ks. L. Heykego. Ta śmierć wywarła na nim duże piętno i nieustanną już obawę o swój los, a jednocześnie świadomość, że w każdej chwili jest gotów złożyć ofiarę życia w słusznej walce. Po upływie sześciu tygodni został aresztowany i wywieziony do Generalnej Guberni, gdzie ponownie trafił do Chyliczek. Tam spotkał sędziwego i świątobliwego kapłana, ks. Wincentego Balula. To on zaczął zabiegać u rektora Seminarium Duchownego w Warszawie, by pozwolił klerykowi z Kaszub na dokończenie ostatniego roku studiów, co wkrótce się stało. Jeszcze trudniejszym zadaniem było uzyskanie zgody administratora diecezji chełmińskiej biskupa Karola Marii Spletta na święcenia w Warszawie z zachowaniem inkardynacji chełmińskiej. W tej sprawie kleryk Hilary – za namową ks. Balula – udał się do ks. bpa K. Dominika, późniejszego kandydata na ołtarze, przebywającego na zesłaniu w Gdańsku. Kleryk darzył go szczególną estymą. W czasie studiów nie raz mógł się przekonać o nadzwyczajnych cechach jego osobowości. Do końca życia był przeświadczony o świętości biskupa. Jak podkreślał, wielokrotnie doświadczał jego wstawiennictwa[17]. Tak również było w czasie wojny. Schorowany już ks. bp K. Dominik wystąpił w sprawie kaszubskiego kleryka do biskupa gdańskiego, niegdyś swego ucznia. W wyniku tego H. Jastak uzyskał święcenia kapłańskie w dniu 7 czerwca 1941 r w archikatedrze warszawskiej z rąk ks. abp. Stanisława Galla[18].

---

[14] Ks. dr K. Bieszk ur. się 25 września 1890 r. we Fryburgu Bryzgowijskim. Tam jego ojciec Ferdynand z podwejherowskiego Koleczkowa, były profesor gimnazjum, został zesłany do pracy. Po odzyskaniu niepodległości rodzina powróciła na Kaszuby do Chojnic. Święcenia kapłańskie Kazimierz otrzymał w Pelplinie w 1920 r. Doktorat zdobył we Fryburgu Bryzgowijskim. Był wybitnym liturgistą i kaznodzieją. Żywo włączał się w działalność ruchu kaszubskiego. Wspierał zrzeszińców, opiekował się kleryckim kołem kaszubologów m.in. wspomagał kleryka Franciszka Gruczę. W czasie wojny był aresztowany i więziony, a następnie zmuszony na wyjazd w głąb Niemiec. Tam zmarł tragicznie tuż po wojnie 24 stycznia 1946 r.

[15] K. Wójcicki, *Rozmowy…*, t. I, s. 44.

[16] Tamże, s. 50.

Po święceniach podjął służbę w podwarszawskich parafiach. Został wikarym w Józefowie koło Otwocka, potem w Kamieńczyku nad Bugiem, w Goszczynie koło Grójca, w Sulejowie i w Strachówce. W czasie tej służby pomógł dokończyć seminarium i uzyskać święcenia dwóm Kaszubom: ks. Feliksowi Piechowskiemu i ks. Leonowi Kuchcie z Łapalic[19]. Nawiązał kontakt z konspiracyjną organizacją Krzyż i Miecz. Organizował tajne nauczanie, stał się też kapelanem w tamtejszej Armii Krajowej, opiekował się młodzieżą zaangażowaną w konspiracyjnych Szarych Szeregach. Poznał również nędzę tamtejszych chłopów nieznaną mu z rodzinnych stron. Czas przeżyty w Generalnej Guberni sprzyjał także refleksji na temat związków z Kaszubami i kaszubszczyzną. Tam właśnie młody kapłan nabrał pełnego przekonania o wartości kultury kaszubskiej[20].

Po wkroczeniu wojsk sowieckich do zniszczonej Warszawy ks. Jastak zapragnął wrócić do macierzystej diecezji. Stało się to już na początku lutego 1945 r. Został administratorem parafii w Pogódkach. Tam stał się świadkiem dramatów, które rozgrywały się na Kaszubach po wkroczeniu wojsk radzieckich, między innymi śmierci dziewczyny okrutnie zgwałconej przez sowieckich żołdaków. Było to niezwykle dramatyczne doświadczenie, które nie pozwalało mu pozostać w miejscu takiej zbrodni. W taki sposób szybko przekonał się na czym polegało „wyzwolenie”[21].

---

[17] O świątobliwym życiu ks. bpa K. Dominika zob. tu: *Biskup Konstantyn Dominik. Nadzwyczajnie zwyczajny*, red. B. Wiśniewski, Pelplin 2020. Także: K. Koch, *Biskup Konstantyn Dominik. Nadzwyczajna zwyczajność*, Pelplin 2011, L. Jażdżewski, *Ksiądz Biskup Konstantyn Dom*inik, Pelplin 2013.

[18] P. Szubarczyk, *Król…*; także: K. Wójcicki, *Rozmowy…*, t. I, s. 61.

[19] Ks. L. Kuchta znany był później z twórczości w języku kaszubskim. Zbierał m.in. przysłowia, które publikował w „Pomeranii". Niestety, nigdy nie ukazały się one drukiem zwartym, co zdecydowanie warto i należy uczynić.

[20] K. Wójcicki, *Rozmowy…*, t. I, s. 78.

W maju 1945 r. został skierowany do parafii Najświętszej Marii Panny w Toruniu. Tam zetknął się z kolejnym wybitnym kapłanem kaszubskim, ks. prał. Franciszkiem Jankiem[22]. Po niespełna roku ks. Jastak trafił do Gdyni na stanowisko dyrektora gdyńskiego Caritasu. Wówczas organizował kolonie dla biednych dzieci, zwłaszcza sierot, których po wojnie było na Kaszubach bardzo dużo. Stworzył sierociniec w Białogórze koło Krokowej, gdzie dzieci pomagały w pracy na gospodarstwie rolnym, a także uczyły się kaszubskiego rzeźbiarstwa i haftu pod czujnym okiem wybitnych artystów ludowych, rzeźbiarza Franciszka Męczykowskiego i hafciarki Franciszki Majkowskiej – siostry dra Aleksandra Majkowskiego. Ten czas dał możliwość pełnej realizacji ks. Jastaka jako altruisty, człowieka niezwykle wrażliwego na ludzką biedę. Tego rodzaju działanie towarzyszyło mu już do końca życia[23].

Działalność w Caritasie była początkiem bacznej inwigilacji ks. Jastaka, która trwała aż do upadku systemu komunistycznego. W tym czasie dyrektor został także powołany na stanowisko duszpasterza akademickiego. Wówczas zapoznał się z metodami, jakich dopuszczała się już ówczesna władza wobec studentów włączających się w działalność antykomunistyczną. Głośnym tego przejawem było morderstwo Franciszka Wiktorskiego. Ks. Jastak przewodniczył uroczystościom pogrzebowym, które przerodziły się w studencką manifestację. Niebawem po nich rozpętano prasową nagonkę wymierzoną w kapłana. W tej sytuacji ks. bp Kazimierz Józef Kowalski dyplomatycznie zwolnił go z dotychczasowych obowiązków i z dniem 1 stycznia 1949 r. zlecił mu utworzenie nowej placówki parafialnej pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa i budowę kościoła w Gdyni[24].

---

[21] Tamże, s. 75.

[22] Ks. inf. Franciszek Jank ur. się 27 września 1897 roku w Łączyńskiej Hucie, parafia Wygoda. Pochodził z wielodzietnej kaszubskiej rodziny. Święcenie kapłańskie otrzymał w Pelplinie 17 czerwca 1923 r. Doktorat z teologii obronił na Uniwersytecie Lwowskim. W kwietniu 1933 r. stanął na czele parafii Najświętszej Maryi Panny w Toruniu. Był też profesorem egzegezy Pisma świętego i lektorem języka niemieckiego w seminarium, pełnił też szereg funkcji w kurii biskupiej. Był jednym z kandydatów na biskupa. Zmarł 30 maja 1990 r. Spoczywa na cmentarzu w Pelplinie.

[23] K. Wójcicki, *Rozmowy…*, t. I, s. 92.

[24] Tamże, s. 102.

Zgodnie z postanowieniem episkopatu nowy proboszcz powołał radę parafialną, w której skład weszli niemal sami Kaszubi, m.in. pierwszy wójt Gdyni, Jan Radtke. Proboszcz budował wspólnotę parafialną w oparciu o tradycyjne wartości kaszubskie, zwłaszcza o przywiązanie Kaszubów do Boga. Rezultatem miała być prężna, wielkomiejska parafia o silnych fundamentach moralnych. Był to celowy zabieg, pastoralnie zweryfikowany[25]. Oprócz działalności duszpasterskiej ks. Jastak nadal prowadził w nowej placówce – i to nawet ze zwiększoną siłą – akcje charytatywne skierowane do ubogich dzieci. Odpowiedzią na to była większa inwigilacja ze strony aparatu władzy. Włączono w nią także tzw. „księży patriotów", którzy powodowani własnym interesem, a często też zawiścią wobec wybitnego kapłana, współpracowali z reżimem komunistycznym. Niestety, w krąg współpracowników reżimu włączeni byli też księża o kaszubskim pochodzeniu. Jednym z nich był ks. Robert Rompa z Małego Kacka[26]. W lutym 1950 r., ks. Jastak został aresztowany i umieszczony na ponad dwa miesiące w więzieniu w Gdańsku[27].

Począwszy od 1952 r. wznoszona była monumentalna świątynia parafialna. We wrześniu tego roku zamknięto stan surowy budynku. Mimo tak ogromnego wysiłku, jakim była budowa, ks. Jastak podjął studia doktoranckie. W połowie lat 50. uzyskał doktorat z teologii moralnej. Niebawem otrzymał też godność szambelana papieskiego. W 1966 r. nowy kościół został konsekrowany. Było to wielkie dzieło proboszcza i parafian. Wewnątrz znajduje się sporo symboli kaszubskich, jak gryf, hasło „Më trzimómë z Bògã", tablice upamiętniające kaszubskich fundatorów i wiele innych. Przez cały czas budowy ks. Jastak był nękany przez aparat władzy. Dzieło budowy jednak udało mu się zamknąć, mimo że gdyńscy sekretarze partyjni nie dawali mu na to wielkich szans[28].

---

[25] A. Jarmakowski, A. Rybicki, *1949–1979. 30 lat parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gdyni*, Gdynia 1979, s. 15.

[26] Zob. IPN Gd 0046/80/1/DVD. Nowe światło na ten okres działalności Kościoła w Gdyni przynosi dzieło o tytule *Grudniowa kolęda*, w którym nazwisko ks. H. Jastaka wymieniane jest blisko 50 razy, zdecydowanie najwięcej z wszystkich gdyńskich kapłanów. Jawi się tu jako postać poddana ścisłej inwigilacji, prześladowana, włącznie z uwięzieniem i widmem śmierci. Zob.: P. Andryszeński, D. Gucewicz, *Grudniowa kolęda. Kościół katolicki w Trójmieście wobec grudnia '70*, Gdańsk–Warszawa 2020. Ciekawy pogląd na te wydarzenia podaje także: R. Chrzanowski, M. Sokołowska, *Zebrała się w Gdyni klika. Lata 1945–1947*, Gdynia 2021.

[27] P. Szubarczyk, *Król…*.

[28] Zob.: A. Jarmakowski, A. Rybicki, s. 17–24.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Inwigilacja i prześladowanie ks. Jastaka trwało aż do 1987 r. W ten ciąg wpisuje się też głośna wyprawa scholi o nazwie „Cassubia" do Watykanu. Scholę także założył ks. Jastak podkreślając kaszubskość Gdyni. W nagrodę za jej działalność i liczne występy miała ona w połowie lat 70. ubw. wyjechać na spotkanie z papieżem. Służba Bezpieczeństwa postanowiła jednak wykorzystać ten fakt i na lotnisku w Warszawie odebrała członkom zespołu bilety. Po pewnym czasie stwierdzono, że zaginęły, a jedynie bilet ks. Jastaka się odnalazł, sugerując jednocześnie, że on może sam lecieć do Rzymu. Kapłan – jak wielokrotnie wcześniej – stanowczo oznajmił, że zostaje ze swoimi podopiecznymi[29].

Taka postawa towarzyszyła mu także podczas dramatycznych wydarzeń grudnia 1970 r., kiedy ginęli jego parafianie. Aktywnie wspierał rodziny osób zabitych w zamieszkach ulicznych. Dziesięć lat później, podczas strajków, w dniu 17 sierpnia 1980 r. odprawił na prośbę stoczniowców mszę w gdyńskiej stoczni im. Komuny Paryskiej. Była to pierwsza msza polowa w zakładzie pracy podczas rządów komunistycznych w Polsce. Wydarzenie to miało wpływ na uczestników mszy. Ks. prałat udzielił przed nią absolucji generalnej, bo wszyscy mieli przeświadczenie, a zwłaszcza on sam, że są uczestnikami historycznych wydarzeń, których finał mógł być bardzo tragiczny. Tym bardziej, że stoczniowcy pamiętali doskonale wydarzenia sprzed dziesięciu lat[30].

Kwestia zaangażowania ks. Jastaka w bieżące życie polityczne kraju spowodowała jego wejście na stałe do panteonu znaczących postaci, które odegrały ważną rolę w pełnym odzyskaniu suwerenności kraju. Nie był to jednak wcale główny cel działania kapłana. Najważniejsze w jego życiu było duszpasterstwo i pomoc skierowana do ludzi pokrzywdzonych. Z tych pobudek wypłynęła zdecydowana decyzja o odprawieniu mszy na terenie zakładu, mimo braku jednoznacznego wsparcia biskupa chełmińskiego. Na fali tamtych wydarzeń monumentalna świątynia parafialna stała się ważnym ośrodkiem dla rodzin ofiar reżimu z terenu północnych Kaszub, głównie Gdyni.

---

[29] D. Abramowicz, *Hilary Jastak, odważny ksiądz i Król Kaszubów*, „Dziennik Bałtycki", 13 grudnia 2013.

[30] Ks. Jastak był przygotowany na najgorsze. Przezornie nie zabrał z sobą miejscowego organisty, ojca czterech córek, tylko poprosił do akompaniowania młodego Marka Muncha z Chwaszczyna, obecnego organistę z Banina. M. Munch poszedł chętnie. Jak po latach wspomina, zupełnie nie miał świadomości, w jakim wydarzeniu brał udział i dlaczego zastępuje organistę parafialnego, Jerzego Szostakowskiemu. Zob.: Magazyn TVG „Rodnô Zemia", real. E. Pryczkowski, emisja: 24.01.2010 r. Informacja od M. Muncha z Chwaszczyna.

Taka postawa wynikała z głębokiej religijności kapłana wyrastającej przede wszystkim z wychowania w kaszubskiej – głęboko wierzącej – rodzinie. Żywy był w niej także gorący kult do Matki Bożej wyrażający się między innymi poprzez nabożeństwo do kaszubskich madonn, zwłaszcza Jej wizerunków w dwu słynnych sanktuariach, w Sianowie i Swarzewie.

Koronacja madonny sianowskiej na Królową Kaszub przypadła w czasie budowy świątyni w Gdyni i wzmożonych prześladowań. Mimo to był on obecny wielokrotnie w tym sanktuarium, był nawet członkiem Komitetu Honorowego koronacji Matki Boskiej Sianowskiej na Królową Kaszub[31]. Przyjaźnił się z kustoszem ks. Janem Kisickim, który zmarł na trzy lata przed koronacją. Głosił w Sianowie kazania, w których nawoływał do większego kultu maryjnego, do wierności Kaszubów Kościołowi. Podkreślał, że wzorem Kaszubów jest Antoni Abraham, który był zawsze wierny Maryi, Kościołowi i ojczyźnie[32]. Do końca życia propagował kult Królowej Kaszub. Wiele z licznych uroczystości kościelnych z jego udziałem, na których obecne były elementy liturgii w języku kaszubskim, rozpoczynano od odśpiewania jego ulubionej pieśni „Kaszëbskô Królewô”[33].

Nie inaczej było w przypadku Swarzewa. W 1979 r. zorganizował wyjazd chóru „Cassubia” z parafii NSPJ z Gdyni na spotkanie z Janem Pawłem II w Gnieźnie. Po mszy kaszubska delegacja wzięła udział w specjalnym spotkaniu z papieżem przed pałacem prymasowskim. Chór zaśpiewał kaszubski hymn oraz pieśń ks. Bernarda Sychty o Matce Boskiej Swarzewskiej. Kaszubi złożyli dar w postaci wielkiej bryły bursztynu w srebrnej szkatule na haftowanej poduszce kaszubskiej. Wygłoszono też wiersz Franciszka Sędzickiego o tytule *Kaszëba wiérny*. Papież odwdzięczył się m.in. słowami: „Ja lubię Kaszubów. To twardy lud”[34]. Było to bardzo ważne wydarzenie dla uczestników pielgrzymki. Niestety, telewizja go nie pokazała. Przemilczały go także inne środki przekazu. Historia ta została zapomniana. Podczas prac nad monografią sanktuarium swarzewskiego wpadła mi w 2019 r. w ręce pamiątkowa księga

---

[31] AEP, W jednym z listów do E. i E. Pryczkowskich czytamy: „Oboje zorganizujcie zespół stypendystów do odśpiewania „Kaszëbskô Królewô” na początku mszy św. 14 stycznia 1995 w kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gdyni […]”.

[32] IPN GD 003/43. Doniesienie agenturalne TW „Arka” z dn. 21 września 1965 r.

[33] E. Pryczkowski, *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i saktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016, s. 201–202. Także: AEP, Film video z 1995 r.

[34] AEP, *Sprawozdanie Parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gdyni z udziału w uroczystościach związanych z Pielgrzymką Ojca Świętego do Polski w dniach 2–10.06.1979 r.* [w:] *Kronika pamiątkowa złożona Ojcu Świętemu na Spotkaniu w Gdyni w 1987*, kopia.

Zdjęcie ze zbiorów E. Pryczkowskiego

relacjonująca tamte wydarzenia. Jest – jak odnotowano w niej – jednym ze 150 egzemplarzy, które rozdano różnym osobistościom. Być może zachował się do dziś tylko ten jeden egzemplarz[35]. Tymczasem w 2021 r. odnalazły się materiały filmowe z tamtej pielgrzymki. Wyemitowane zostały w TV Trwam. Uwieczniono na nich ks. H. Jastaka oraz występujący chór, a także recytatora[36].

Sanktuarium swarzewskie pozostawało zawsze w orbicie duszpasterskich działań gdyńskiego kapłana. Inicjował tam kolejowe pielgrzymki różnych bractw[37]. Na 50-lecie koronacji (1987) zachęcał wiernych gdynian do uczestnictwa w uroczystościach odpustowych MB Siewnej, z czego wielu skorzystało. Do dziś pielgrzymka z Gdyni należy do największych spośród wszystkich kompanii na Kaszubach[38].

W 1984 r., czyli w wieku 70. lat, ks. prałat H. Jastak przeszedł na emeryturę. Pozostawił po sobie wielkie dzieło duszpasterskie, ale także architektoniczne. Oprócz okazałej świątyni pobudował wielką plebanię z pomieszczeniami dla licznych towarzystw i organizacji kościelnych. Dlatego ówczesny biskup chełmiński Marian Przykucki podjął decyzję, że w miejsce to będzie kierował swoich sufraganów, którzy poza obowiązkami proboszczów mieli piastować funkcje biskupie dla północnokaszubskich dekanatów. Obowiązki te przejmowali kolejno księża biskupi z Kaszub Henryk Muszyński, późniejszy biskup włocławski, a potem Andrzej Śliwiński – późniejszy biskup elbląski. W 1992 roku nastąpiła reorganizacja granic diecezji. Nowym proboszczem został wówczas także Kaszuba, ks. Henryk Lew-Kiedrowski[39].

---

[35] Księgę znalazłem w jednej instytucji w Swarzewie.

[36] AEP. Nagranie znajduje się w moich zbiorach.

[37] M. Trybowski, *Ruch pielgrzymkowy do kaszubskich sanktuariów maryjnych w Swarzewie i Sianowie*, praca magisterska napisana pod kier. ks. bpa A. Śliwińskiego, Lublin 1989, mps., s. 92.

[38] Zob.: E. Pryczkowski, *Królowa Morza. Dzieje kaszubskiego sanktuarium Matki Boskiej Swarzewskiej*, Swarzewo–Banino 2019, s. 233.

Mimo tego, że kolejnymi następcami byli wyłącznie Kaszubi, to jednak nie pielęgnowali oni kaszubskich tradycji parafii. Działalności zaprzestała także schola „Cassubia". Również zaniechano realizacji planów ks. Jastaka stworzenia Sali Kaszubskiej. Miała być w niej eksponowana ceramika kaszubska, haft, stroje, meble, instrumenty, wydawnictwa i czasopisma Kaszub. Twórca tej koncepcji ubolewał nad brakiem kontynuacji tego dzieła, choć było ono – jak sam podkreślał – zatwierdzone przez parafian[40].

Zdecydowanie warto by powrócić do tej koncepcji. Powinni ją podjąć działacze Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Gdyni. Ten oddział pozostawał pod szczególną opieką ks. prałata. To właśnie na plebanii gdyńscy Kaszubi organizowali spotkania opłatkowe i wiele innych wydarzeń o charakterze kaszubskim. Mogli w każdej chwili liczyć na wsparcie wybitnego prałata, którego z wdzięczności nagrodzili w 1994 roku pierwszym medalem o nazwie Srebrna Tabakiera Abrahama[41]. Nazwa tej zaszczytnej nagrody nie jest przypadkowa. Wzięła się od oryginalnej tabakiery Antoniego Abrahama, której spadkobiercą był właśnie ks. H. Jastak. Z niej częstował on licznych gości swoją tabaką[42].

Na emeryturze ks. Jastak w dalszym ciągu wspierał ubogich. Postanowił w 1991 roku założyć Kaszubską Fundację Pomocy Stypendialnej w Gdyni.

---

[39] Warto podkreślić, że pierwszy następca ks. prał. H. Jastaka został w 2009 r. prymasem Polski. Ze względu na podeszły wiek godność tę piastował zaledwie do maja 2010 r. Zob.: W. Braniecki, T. Dostatni, *Sługa Słowa – Rozmowy z arcybiskupem Henrykiem Muszyńskim*, Poznań 2000; K. Łukasik, *Prymas z Kaszub abp. Henryk Muszyński*, Gniezno 2012; *Biskup Andrzej Śliwiński*, red. J. Plotte, R. Starowicz, Starzyno 2013.

[40] K. Wójcicki, *Rozmowy z księdzem Hilarym Jastakiem*, Gdynia 1994, t. II, s. 42.

[41] Nagroda w kształcie medalu, przyznawana raz w roku od 1994 roku za wkład w kulturę Kaszub. Mogą ją otrzymać pisarze, zespoły muzyczne i taneczne, muzea i działacze. Patronem tej nagrody jest Antoni Abraham działający na rzecz przetrwania kultury Kaszubów. Pierwszym laureatem został ks. prał. Hilary Jastak. Do 2020 wręczono ponad 70 medali.

[42] Obecnie tabakiera A. Abrahama jest jednym z cenniejszych eksponatów Muzeum Miasta Gdyni.

Zdjęcie ze zbiorów E. Pryczkowskiego

Środki pochodziły od przyjaciół założyciela. Jego wolą było też, by nie składano mu kwiatów ani prezentów, natomiast wszystkie fundusze przeznaczone na ten cel zasilały konto fundacji[43]. Wśród kilkuset stypendystów, uczniów szkół średnich i studentów z Kaszub, byli m.in. dr hab. Tomasz Sobisz z Akademii Sztuk Pięknych, Elżbieta Pryczkowska – dyr SP w Tuchomiu i wielu innych. Część z nich obecna jest dziś w kaszubskim ruchu regionalnym. Na każdej uroczystości kościelnej, organizowanej przy współudziale ks. Jastaka, obecne były elementy liturgii w języku kaszubskim. Niemal obowiązkowe było śpiewanie pieśni „Kaszëbskô Królewô". Czytano także perykopy lekcyjne w języku kaszubskim. On sam również wygłaszał przemówienia w języku swoich ojców, w charakterystycznej kościerskiej odmianie języka kaszubskiego. Operował przy tym bogatym słownictwem kaszubskim[44].

Powyższe działania w sposób szczególny realizowano podczas uroczystości, na których otrzymywał ks. Jastak zaszczytne nagrody i tytuły. W 1991 r. został Honorowym Obywatelem Gdyni. Cztery lata później prezydent RP odznaczył go, na wniosek Oddziału ZKP w Gdyni, Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą

---

[43] W. Kwiatkowska, *Bo życie jest piękniejsze*, „Gwiazda Morza", nr 4, 27 II i 5 III 2000, s. 15.

[44] Osobiście, byłem częstym gościem tych wydarzeń. Wielokrotnie czytałem lekcje po kaszubsku. Weryfikowałem, a czasami nawet przygotowywałem, fragmenty wystąpień w tym języku.

Orderu Odrodzenia Polski. W tym samym roku został Honorowym Członkiem NSZZ „Solidarność”. Szczególną radość sprawiło mu wręczenie w styczniu 1999 r. Honorowego Członkostwa Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Ostatni znaczący tytuł wręczono mu niemal dokładnie rok później. Było to Honorowe Obywatelstwo rodzinnego miasta Kościerzyna. Kilkanaście dni po tej wzniosłej uroczystości, w dniu 17 stycznia 2000 roku, ks. prał. H. Jastak zmarł. Zgodnie z jego wolą został pochowany przy kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa, w którym był wieloletnim proboszczem. Uroczystości pogrzebowe zgromadziły rzesze ludzi. Były wielką manifestacją zorganizowaną przede wszystkim przez ludzi „Solidarności” oraz związanych z ruchem kaszubskim. Nie zabrakło na nich także czytań w umiłowanym przez niego języku tej ziemi.

Na setną rocznicę urodzin, w dniu 30 sierpnia 2014 roku, dokonano odsłonięcia pomnika ks. prałata Hilarego Jastaka. Stanął przy ul. Władysława IV, nieopodal kościoła, który zbudował i swego grobu, na którym napisano m.in. *Syn Ziemi Kaszubskiej* oraz hasło *Më trzimómë z Bògã*.

Bibliografia:

Abramowicz D., *Hilary Jastak, odważny ksiądz i Król Kaszubów*, „Dziennik Bałtycki”, 13 grudnia 2013.

Andryszeński P., Gucewicz D., *Grudniowa kolęda. Kościół katolicki w Trójmieście wobec grudnia ’70,* Gdańsk–Warszawa 2020.

Biskup Andrzej Śliwiński, red. J. Plotte, R. Starowicz, Starzyno 2013.

Biskup Konstantyn Dominik Nadzwyczajnie zwyczajny, red. B. Wiśniewski, Pelplin 2020.

Braniecki W., Dostatni T., *Sługa Słowa – Rozmowy z arcybiskupem Henrykiem Muszyńskim*, Poznań 2000

Chrzanowski R., Sokołowska M., *Zebrała się w Gdyni klika. Lata 1945–194*7, Gdynia 2021.

Film video z 1995 r.

IPN Gd 0046/80/1/DVD.

IPN Gd 003/43. Doniesienie agenturalne TW „Arka” z dn. 21 września 1965 r.

Jarmakowski A., Rybicki A., *1949–1979. 30 lat parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Gdyni*, Gdynia 1979.

Jażdżewski L., *Ksiądz Biskup Konstantyn Dominik*, Pelplin 2013.

Koch K., *Biskup Konstantyn Dominik Nadzwyczajna zwyczajność*, Pelplin 2011.

Kronika pamiątkowa złożona Ojcu Świętemu na Spotkaniu w Gdyni w 1987, kopia.

Księga jubileuszowa. 350 lat Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie (1851–2001), red. A. Nadolny, Pelplin 2001.

Kwiatkowska W., *Bo życie jest piękniejsze*, „Gwiazda Morza”, nr 4, 27 II i 5 III 2000.

Kwiatkowska W., *My trzymamy z Bogiem. Exlibris ks. Hilary Jastak*, Gdynia 1991.
Listy do E.E. Pryczkowskich.
Łukasik K., *Prymas z Kaszub abp. Henryk Muszyński*, Gniezno 2012.
Magazyn TVG „Rodnô Zemia", real. E. Pryczkowski, emisja: 24.01.2010 r.
Pryczkowski E., *Królowa Morza. Dzieje kaszubskiego sanktuarium Matki Boskiej Swarzewskiej*, Swarzewo–Banino 2019.
Pryczkowski E., *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i saktuarium oraz cuda Królowej Kaszub,* Banino 2016.
Szubarczyk P., *Król Kaszubów*, „Nasz Dziennik", nr 17 (2730), 20–21 stycznia 2007 r.
Trybowski M., *Ruch pielgrzymkowy do kaszubskich sanktuariów maryjnych w Swarzewie i Sianowie*, praca magisterska napisana pod kier. ks. bpa A. Śliwińskiego, Lublin 1989, mps.
Wójcicki K., *Rozmowy z księdzem Hilarym Jastakiem*, Gdynia 1994, t. I.
https://www.nytimes.com/1979/05/28/archives/joseph-jastak-devised-learningdisorders-test.html

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Eugeniusz Pryczkowski
Rada Języka Kaszubskiego

Czterdzieści lat kaszubskiego pielgrzymowania na Jasną Górę

Forty years of Kashubian pilgrimage to Jasna Góra Monastery

Słowa klucze:
Pielgrzymka, Swarzewo, Sianowo, Ks. Zygmunt Trella, Ks. prof. Jan Perszon, pieśni kaszubskie, ruch pielgrzymkowy, Giewont, Lewocza, Santiago de Compostella.

Keywords:
A pilgrim, Swarzewo, Sianowo, Ks. Zygmunt Trella, Ks. prof. Jan Perszon, Kashubian songs, pielgrims movement, Giewont, Lewocza, Santiago de Compostella

Abstrakt

Artykuł przedstawia czterdzieści lat funkcjonowania Kaszubskiej Pielgrzymki na Jasną Górę. Zrodziła się ona za sprawą wielu pielgrzymów z Kaszub, którzy brali udział w innych istniejących wcześniej kompaniach. Przed czterdziestoma laty, na fali ruchów solidarnościowych, postanowili sami zorganizować własną grupę. Jej założycielem był. ks. Zygmunt Trella z Mechowa, zaś wieloletnim i najbardziej zasłużonym kierownikiem ks. prof. Jan Perszon, który nadał jej współczesny charakter. Pielgrzymka ma niemały wpływ na aktualne oblicze ruchu kaszubskiego. Jest jego częścią, natomiast pielgrzymi należą do aktywnych współtwórców licznych działań mających na celu zachowanie i rozwój języka kaszubskiego.

Abstract

The article presents forty years of existence of the Kashubian Pilgrimage to Jasna Góra Monastery. It was born thanks to many pilgrims from Kashubia who took part in other previously existing companies. Forty years ago, on the wave of solidarity movements, they decided to organize their own group. Its founder was. Fr. Zygmunt

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Trella from Mechowo, while the long-time and most deserving leader, Fr. prof. Jan Perszon, who gave it a contemporary character. The pilgrimage has a significant impact on the current face of the Kashubian movement. It is a part of it, while pilgrims are active co-creators of numerous activities aimed at preserving and developing the Kashubian language.

Ruch pielgrzymkowy na Kaszubach istnieje właściwie od początków chrześcijaństwa na tej ziemi. Kluczowe były tu misje św. Wojciecha w 997 r., a zwłaszcza św. Ottona z Bambergu w I połowie XII w., kiedy to w miejscach dawnego kultu pogańskiego ustanawiał świątynie chrześcijańskie[1]. Tak uczyniono na przykład w Pyrzycach, Szczecinie, Wolinie i innych miejscach, czyli na obszarze zamieszkiwania Kaszubów. W tamtym czasie terminy Kaszuby i Pomorze można traktować jako tożsame[2].

Już w XIV w. rozwija się ruch pielgrzymkowy do trzech słynnych świętych gór Pomorza Zachodniego: Chełmskiej, Polanowskiej i Rowokół[3]. Pierwsza z nich zyskała największą – międzynarodową – sławę. Wraz z pojawieniem się ruchów reformacyjnych wywołanych wystąpieniami Marcina Lutra sanktuaria upadły. Dwa pierwsze z nich reaktywowano dopiero na przełomie XX i XXI w.[4]. Z kolei od I połowy XV wieku intensywnie rozwija się ruch pielgrzymkowy na Pomorzu Wschodnim (obejmuje tereny obecnych Kaszub). Najsłynniejsze z nich to dwa do dziś największe sanktuaria maryjne Kaszub: Sianowo i Swarzewo. Oba cudami słynące wizerunki znane były już w XV w., choć jeszcze w XIX wieku większą sławą cieszyła się Matka Boska Łąkowska z Łąk Bratiańskich. Sanktuarium to zlikwidował rząd pruski w 1875 r.[5].

---

[1] H. W. Janocha, F. J. Lachowicz, *Góra Chełmska. Miejsce dawnych kultów i sanktuarium maryjne*, Koszalin 1991, s. 22.

[2] G. Labuda, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, T. I, Gdańsk 2006. Także: J. Łęgowski, *Bóstwa i wierzenia religijne Słowian lechickich*, „Rocznik TNT w Toruniu", 1925.

[3] W. Łysiak, *Średniowieczne pielgrzymki na Pomorzu Zachodnim. Mit i rzeczywistość*, [w:] *Chrześcijaństwo na Pomorzu w X–XX wieku*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk – Słupsk 2001, s. 145–165.

[4] Zob.: Z. Joskowski, *„Góry kosmiczne" czyli „Święte Góry" na terenie historycznych Kaszub jako wybrane miejsca kultu od prehistorii po współczesność*, [w:] *Sanktuarium sianowskie a tożsamość kaszubska*, red. E. Pryczkowski, Sianowo–Banino 2018, s. 22–28; Także: E. Pryczkowski, *Ruch maryjny na Pomorzu*, [w:] *Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska*, T. I, red. D. Stanulewicz, E. Komorowska, B. Afeltowicz, Szczecin 2016, s. 299–330.

[5] E. Piszcz, *Łąki Bratjańskie – najstarsze miejsce kultu maryjnego w diecezji chełmińskiej*, „Nasza Przeszłość", R. XXXIV, 1971, s. 177–203.

Współczesny ruch pielgrzymkowy związany jest przede wszystkim z Wejherowem, Sianowem i Swarzewem. Do sanktuariów pielgrzymowano od dawna, choć przeważnie w sąsiedzko-rodzinnych grupach. Przez stulecia, od II połowy XVII wieku, najbardziej znanym miejscem pielgrzymkowym Kaszub było sanktuarium pasyjno-maryjne w Wejherowie[6]. Sianowskie centrum pielgrzymkowe jest stosunkowo nowe. Dopiero w 1980 r. o. Janusz Jędryszek pielgrzymką z Lęborka zainicjował stały i zorganizowany pieszy ruch pątniczy do Sianowa, który obecnie jest najbardziej żywy na całych Kaszubach. Obejmuje także najdłuższą pielgrzymkę tej ziemi, z Miastka do Sianowa, liczącą blisko 120 km. Z kolei w przypadku Swarzewa pierwsze zwarte kompanie wzmiankowane są już w II poł. XVII w., jednak ruch ten w pełni (w tym drogą morską) rozwinął się dopiero po koronacji cudami słynącej figury w 1937 roku. Po wojennej przerwie odrodził się z jeszcze większą siłą[7]. Głównie z tymże sanktuarium, ale także z Sianowem, związana jest historia i współczesność *Kaszëbsczi Pielgrzimczi* na Jasną Górę, której w 2021 roku przypadło 40 lat istnienia.

Jej początki wywodzą się pielgrzymki warszawskiej, z którą przez trzy lata wędrował ówczesny proboszcz mechowski, ks. Zygmunt Trella[8]. W 1979 r. część jej uczestników postanowiło wydłużyć swój marsz i rozpocząć go od Torunia. W sumie wyszły wówczas aż trzy grupy stanowiące pielgrzymkę pomorską i liczące razem 1500 pątników. Kaszubi szli w grupie niebieskiej. W niej szedł m.in. ówczesny wikariusz z Torunia, ks. Stanisław Majkowski, późniejszy wieloletni – do chwili obecnej – kustosz sanktuarium swarzewskiego[9]. Z roku na rok uczestniczyło coraz więcej Kaszubów, co sprawiło, że po trzech marszach pielgrzymi z Wejherowa podsunęli myśl, by wydłużyć ją o kolejne ok. 200 kilometrów i rozpocząć z maryjnego sanktuarium w Swarzewie. Zbiegło się to 600-leciem obecności ikony Matki Boskiej na Jasnej Górze[10].

Początkiem pierwszej Pielgrzymki Kaszubskiej była uroczysta msza święta, którą w poniedziałek 26 lipca 1982 r. odprawił ówczesny ordynariusz chełmiński, ks. bp Marian Przykucki. Wyruszyło około 600 osób z całych Kaszub pod hasłem „600 kilometrów na 600-lecie”[11]. Działo się to w ponurym czasie stanu wojennego. Ludzie mieli poczucie upokorzenia. Pielgrzymka była powiewem wolności, „świętym czasem”. Był to zatem spontaniczny zryw wywołany w dużej mierze sprzeciwem wobec komunistycznej przemocy[12]. Zorganizowano go w czasie, gdy nawet telefoniczna łączność była ograniczona. Informacje pielgrzymi przekazywali przede wszystkim z ust do ust oraz z wykorzystaniem ambon. Działanie to wspierali księża kaszubskich parafii[13].

---

[6] Zob.: *Kult Matki Bożej na Kaszubach i Pomorzu*, red. G. Kustusz, B. Soiński, Wejherowo 1999.

[7] E. Pryczkowski, *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i saktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016; E. Pryczkowski, *Królowa Morza. Dzieje kaszubskiego sanktuarium Matki Boskiej Swarzewskiej*, Swarzewo–Banino 2019.

[8] J. Perszon, *Kaszubi. Tożsamość. Rodzin*a, Gdańsk 2015, s. 133; J. Perszon, *Skarb w naczyniu glinianym. Ksiądz Zygmunt Trella – proboszcz i pielgrzym z Mechowa*, Gdańsk 2013.

[9] J. Perszon, *Kaszëbskô Pielgrzimka. Jubileusz 25-lecia Pielgrzymki Kaszubskiej*, Banino 2006.

[10] Tamże.

Początki tego pielgrzymowania były bardzo trudne. Pątnicy w większości, zwłaszcza poza Kaszubami, spali w namiotach. Noclegi w domach uchodziły za luksus. Wieczorne apele jasnogórskie i poranne msze św. odprawiano niemal zawsze pod gołym niebem[14]. W kolejnych latach stan ten ulegał poprawie, tak że z czasem namioty stały się zbędne. Ciekawe, że te najtrudniejsze lata cechowały się jednocześnie najwyższą frekwencją. Właśnie w tym czasie, w 1983 roku, odnotowano rekordową liczbę 800 pątników[15]. W kolejnych latach liczba ta nieznacznie malała stabilizując się na początku lat dziewięćdziesiątych na poziomie 300 pielgrzymów. Wyjątkiem był rok 1991, w którym zaplanowano VI Światowy Zjazd Młodzieży z udziałem Jana Pawła II. Wówczas wyruszyło 500 pielgrzymów z Kaszub. Również w roku Wielkiego Jubileuszu 2000 liczba

---

[11] Tamże, s. 13.

[12] J. Perszon, *Wstąpmy na górę Pana. 30. Pielgrzymka Kaszubska Hel – Jasna Góra – Lewocza*, Gdańsk 2012, s. 33.

[13] Na przykład ówczesny wikariusz sianowskiej parafii, ks. Henryk Kroll, znany z antykomunistycznej postawy, wielokrotnie ogłaszał i zachęcał do udziału w pielgrzymce na 600 lat Pani Jasnogórskiej, co autorowi – jako parafianinowi sianowskiemu – znane jest dobrze z młodzieńczych lat. Pielgrzymi nocowali w domach, także w domu rodzinnym autora. Dzięki postawie ks. H. Krolla i przy akceptacji ks. proboszcza Aleksandra Kaźniaka, wszyscy pielgrzymi zawsze przyjmowani byli na noclegi do kaszubskich rodzin. Tak jest do dziś.

[14] J. Perszon, *Kaszëbskô Pielgrzimka…*, dz. cyt., s. 13.

[15] W gruncie rzeczy liczby pielgrzymów były znacznie wyższe. Według archiwum kwatermistrzostwa na Jasną Górę w 1982 r. weszło ponad tysiąc pielgrzymów. Wynikało to z tego, że pod koniec trasy dojechało około 300 pielgrzymów. Podobnie było rok później, z tym że liczba ta miała osiągnąć rekordowy pułap – tysiąc dwieście. W 1984 r. było dziewięćset. W 1985 – osiemset; 1986 – siedemset pięćdziesiąt; 1987 – sześćset pięćdziesiąt; 1988 – czterysta osiemdziesiąt. Zwiększone liczby wynikają też z faktu, że niektórzy pielgrzymi idą tylko przez część trasy, na kolejnych etapach pojawiają się nowi. Na trasie zatem utrzymuje się mniej więcej stała liczba, natomiast w księgach notowani są wszyscy uczestnicy. Zob.: J. Perszon, *Stegna do zdroju. 35. Piesza Pielgrzymka Kaszubska Hel – Jasna Góra – Kraków Łagiewniki 2016*, Gdańsk 2016, s. 42.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

wzrosła do 400 osób. Związane było to także z wydłużeniem pielgrzymki o jeden długi odcinek Hel – Swarzewo. Od tego czasu jest to najdłuższa pielgrzymka w Polsce. Liczy niemal 630 km.

Ze Swarzewa pielgrzymi idą do Wejherowa, następnie do sanktuarium Królowej Kaszub w Sianowie. Na Ziemi Kaszubskiej noclegi odbywają się jeszcze w Szymbarku oraz w Starych Polaszkach. Dalsza trasa wiedzie przez Kociewie, Ziemię Chełmińską i Kujawy. Po 1992 r. przebieg odcinków za Toruniem uległ pewnym modyfikacjom. Prowadzą m.in. przez wielkopolski Licheń[16]. Trzon pielgrzymki stanowią mieszkańcy Ziemi Wejherowskiej i Puckiej. Znaczący jest także udział mieszkańców z Trójmiasta, a także gości z odległych regionów kraju[17]. Pierwszej pielgrzymce towarzyszył błękitny sztandar. Na awersie miał napis „Niesiemy pomoc Ojcu Świętemu", zaś na rewersie wizerunek MB Swarzewskiej. W 2006 r. wyhaftowano nowy sztandar, którego centralnym elementem jest Królowa Morza. Sztandar ten od tej chwili towarzyszy także ceremoniom ślubnym oraz pogrzebowym kaszubskich pielgrzymów[18].

Przez dziesięć lat pielgrzymce przewodził jej pomysłodawca ks. Zygmunt Trella. W decydującej mierze właśnie charyzmat mechowskiego proboszcza i jego oddanie Maryi zdecydowało o sukcesie pielgrzymki na wiele lat. Był on jednocześnie najlepszym mistrzem dla przyszłych przewodników. Wspominają go jako sprawnego organizatora, który nie poddawał się emocjom, jednocześnie starał się nie eksponować własnej osoby, tylko wypuszczać innych na plan pierwszy. Chodziło o to, by młodsi się uczyli, gdyż miał świadomość upływających lat i postępującej choroby, o której zdecydowanie wolał milczeć[19]. Oto jedna z charakterystyk ks. Z. Trelli podana przez młodszego kapłana i pielgrzyma:

> Po drodze również się nie narzucał, raczej szedł dyskretnie, z rzadka zabierając głos przez mikrofon. Pamiętam jego równomierny, spokojny, ale pewny

---

[16] J. Perszon, *Kaszëbskô pielgrzimka…*, dz. cyt.

[17] Tamże, s. 14.

[18] E. Pryczkowski, *Królowa Morza…*, dz. cyt., s. 283.

[19] Patrz: J. Perszon, *Skarb w naczyniu glinianym…*, dz. cyt. Ks. Z. Trella urodził się 20 czerwca 1933 r. w rodzinie Bernarda i Marii z domu Reszke w Pucku, choć oboje rodziców pochodzili ze Sławoszyna. Po roku rodzina zamieszkala w Żelistrzewie, w mieszkaniu kolejowym. Po liceum w Wejherowie wstąpił do Seminarium Duchownego w Pelplinie, gdzie uzyskał święcenia kapłańskie w 1957 r. Posługiwał w gdyńskich parafiach, potem w Świeciu, Tczewie i Chojnicach. W 1975 r. objął probostwo w Mechowej, gdzie posługiwał aż do śmierci w 2005 r.

> krok, gdy towarzyszył nam, idąc w pierwszych kilku metrach kolumny po lewej jej stronie. Przy mikrofonie natomiast najczęściej produkował się zespół muzyczny, ks. Jan Perszon (wtedy jeszcze diakon), głoszący konferencje na tematy religijno-społeczne, ks. Adam, pallotyn z Francji, czytający w odcinkach powieść o św. Bernadecie oraz pielgrzymi prowadzący różaniec, godzinki i inne codzienne nabożeństwa[20].

Po ks. Z. Trelli stery pielgrzymki na rok przejął ks. Piotr Bonin, potem także na rok ks. Piotr Zaremba, a po nim na siedem lat ks. Grzegorz Kuzborski. Po początkowym kryzysie nastąpiła pewna stabilizacja. W 2001 r. następcą ks. G. Kuzborskiego został ks. Jan Perszon, uczony, wybitny kapłan Kaszubskiej Ziemi[21]. Przewodził jej przez szesnaście lat. W 2017 r. kierownictwo przejął ks. Robert Jahns z podżukowskiego Leźna[22].

Przyjęła się też tradycja, że co roku inaugurującej mszy przewodniczy biskup. Do Swarzewa przybywali zatem biskupi: Edmund Piszcz, Andrzej Śliwiński, Henryk Muszyński, Marian Przykucki. Po zmianie granic diecezji w 1992 r. te msze odprawiali: abp Tadeusz Gocłowski, bp Zygmunt Pawłowicz, bp Ryszard Kasyna, bp Wiesław Szlachetka oraz bp Zbigniew Zieliński[23]. W 2021 r. odprawiał nowy ordynariusz archidiecezji gdańskiej, abp Tadeusz Wojda.

---

[20] J. Brylowski, *Dobry przewodnik*, [w:] J. Perszon, *Skarb w naczyniu…*, dz. cyt., s. 103.

[21] Ks. Jan Perszon urodził się 22 sierpnia 1958 roku w Wejherowie. Po szkole podstawowej w Luzinie był uczniem Liceum Zawodowego w Gdyni. Później studiował w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie. W 1983 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Po krótkiej posłudze wikariuszowskiej w Tczewie rozpoczął studia doktoranckie na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, które zakończył obroną rozprawy Zwyczaje, obrzędy i wierzenia doroczne w regionie wejherowskim. W 1990 r. objął stanowisko dyrektora biura Towarzystwa Przyjaciół KUL. Jako delegat rektora zajmował się kontaktami z Polonią w Kanadzie i USA. Jest autorem wielu książek, między innymi: *Godné zwëczi. Zwyczaje i obrzędy okresu adwentu i Bożego Narodzenia w regionie wejherowskim*; *Na Jastra. Wielki Post i okres wielkanocny w Wejherowskiem*; *Na jimiã Bòsczé. Zwyczaje i obrzędy agrarne na Ziemi Wejherowskiej*; *Króluj nama wiedno. Wybrane zagadnienia z ludowej religijności maryjnej na Ziemi Wejherowskiej*; *Sobótka w Jastarni*, *Jastrë na Helu*. Habilitował się w Lublinie na podstawie pracy *Na brzegu życia i śmierci. Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia pogrzebowe i zaduszkowe na Kaszubach*. Ks. J. Perszon jest jednym z największych autorytetów w zakresie stosowania języka kaszubskiego w liturgii. Między innymi opiniował do druku tłumaczenie na kaszubski *Księgi Psalmów* i lekcjonarza *To je słowò Bòżé*. Jest profesorem zwyczajnym, zatrudnionym na UMK w Toruniu.

[22] J. Perszon, *Stegna do zdroju…*, dz. cyt.

[23] J. Perszon, *Kaszubi. Tożsamość…*, dz. cyt., s. 134.

Szczególnego wymiaru nabrały cztery rocznicowe pielgrzymki. Na 25-lecie zdecydowano wydłużyć marsz o kilka etapów, aż do Zakopanego oraz na szczyt Giewontu. Pomysł ten narodził się już kilka lat przed jubileuszem. U jego źródeł były słowa Jana Pawła II z 1997 r. wypowiedziane pod Wielką Krokwią w Zakopanem w kontekście krzyża na Giewoncie:

> Ten krzyż tam stoi i trwa. Jest niemym, ale wymownym świadkiem naszych czasów. Rzec można, iż ten jubileuszowy krzyż patrzy w stronę Zakopanego i Krakowa, i dalej: w kierunku Warszawy i Gdańska. Ogarnia całą naszą ziemię od Tatr po Bałtyk […] i mówi całej Polsce: Sursum corda – W górę serca[24]!

W 2001 r. odsłonięto replikę krzyża z Giewontu w Sopocie. Dlatego w organizację jubileuszowej pielgrzymki włączyło się miasto Sopot, a także – w związku ze złotym jubileuszem istnienia – Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Ta organizacja zorganizowała przejazd specjalnym pociągiem około 400 Kaszubów, którzy dołączyli w Zakopanem do pielgrzymki, by wspólnie wspinać się na szczyt. Część z nich, niestety, nie była w stanie nadążyć za utrzymującymi stałe i dosyć szybkie tempo wprawionymi w marszu pielgrzymami. Dlatego nie dotarła na czas na Przełęcz Kondracką. Niektórzy wzięli udział we mszy św. na Kalatówkach. Zdecydowana większość jednak, około 700 osób, było świadkami historycznego wydarzenia, jak kilkunastu kapłanów na czele z kierownikiem ks. prof. J. Perszonem oraz kustoszem sanktuarium w zakopiańskich Krzeptówkach ks. prał. Mirosławem Drozdkiem i kapelanem Związku Podhalan ks. Władysławem Zązlem celebrowało tuż pod wierzchołkiem uroczystą mszę. Ceremonia odbywała się w językach kaszubskim i polskim, a także częściowo w gwarach góralskiej i śląskiej. Było to jedno z większych wydarzeń we współczesnych dziejach ruchu kaszubskiego. Odbyło się 20 sierpnia 2006 r.[25]. Jubileusz 25-lecia stanowił też okazję, by zastąpić nowym wysłużony sztandar Pielgrzymki Kaszubskiej. Poświęcił go w sanktuarium

---

[24] J. Perszon, *Kaszëbskô Pielgrzimka…*, dz. cyt., s. 15–16. Warto dodać, że również te same papieskie słowa zainspirowały powstanie pieśni kościelnej „W górã serca" zaczynającej się od słów: Z Gewóntu – czëpù òjczësti zemi / Zdrzimë òd pôłnia na nordã / Dze Bôłtu wòda tak piãkno szëmi. / – Redosné czëc je: sursum corda!. Zob.: *Nótë kaszëbsczé*, red. E. Pryczkowski, Banino 2008, s. 161.

[25] J. Perszon, *Od Bałtyku po gór szczyty. XXV jubileuszowa Pielgrzymka Kaszubska*, Gdańsk 2006, s. 27–28.

Zdjęcie ze zbiorów E. Pryczkowskiego

swarzewskim ks. bp Andrzej Śliwiński[26]. Z kolei tuż przed pielgrzymką ukazał się okolicznościowy album zawierający na 250 stronach około 700 fotografii wraz z opisem ćwierćwiecza kompanii[27].

Wydarzenia związane z obchodami 25-lecia pielgrzymki rozsławiły ją w całym kraju, a zwłaszcza w rodzimym regionie. Poprzez zaangażowanie Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego stała się ona niejako częścią ruchu kaszubskiego. Rzeczywiście, pielgrzymka w znakomitym stopniu przyczynia się do promocji Kaszub. Sukcesywnie wzrasta obecność języka kaszubskiego w liturgii mszy świętych celebrowanych na trasie, zwłaszcza w Swarzewie, Sianowie, także na Jasnej Górze. Pielgrzymkową pieśnią stała się *Kaszëbskô Królewô* Jana Trepczyka. Język kaszubski w mniejszym stopniu pojawia się także w modlitwach i w wygłaszanych w drodze konferencjach. Natomiast, diametralnie na przestrzeni ćwierćwiecza, zmienił się wizualny charakter kompanii. Obecnie dominują w niej czarno-żółte (kaszubskie) barwy, zwłaszcza na chorągwiach, a także koszulkach. Sporo elementów opatrzonych jest też tradycyjnym haftem kaszubskim.

---

[26] Tamże, s. 32.
[27] J. Perszon, *Kaszëbskô Pielgrzimka…*, dz. cyt., s. 15–16.

Niejako w odpowiedzi w 2007 roku przybyła do Swarzewa piesza pielgrzymka górali. Wzięło w niej udział ok. 80 pielgrzymów. W dniu 16 sierpnia 2007 r. górale stanęli u stóp Królowej Kaszub. Uroczystą mszę celebrowali księża pielgrzymi na czele z ks. prof. J. Perszonem, który wygłosił homilię w języku kaszubskim dziękując góralom za trud pielgrzymowania do kaszubskich sanktuariów. Nawiązywał też do spotkania Kaszubów z góralami na Giewoncie[28]. W sianowskiej *Księdze cudów i łask* górale odnotowali:

> „Sursum corda" – z tymi słowami przyszliśmy od Giewontu do Matki Bożej Królowej Kaszub w Sianowie. Tobie Maryjo dziękujemy za opiekę w czasie pielgrzymki, za ludzką dobroć i życzliwość, za urzekającą kaszubską gościnność. Prosimy Cię także o wyproszenie potrzebnych łask dla wszystkich podhalańskich małżeństw i rodzin. W imieniu pielgrzymów ks. Józef Lasak SAC – kierownik Pielgrzymki Góralskiej[29].

Od tej pamiętnej pielgrzymki, górale co drugi rok pielgrzymują na rowerach do kaszubskich sanktuariów, zawsze z metą w Helu[30]. Pierwsza rowerowa pielgrzymka odbyła się w dniach od 9 sierpnia do 17 sierpnia 2008 r. Na początku każdej wyprawy górale wspinają się pieszo na Giewont. Kolejne odcinki liczą sobie ponad 100 km. Pielgrzymi po drodze nawiedzają sanktuaria, takie jak Królowej Podhala w Ludźmierzu, Miłosierdzia Bożego w Krakowie i inne. Trasa pielgrzymki się zmienia. Na ostatnim etapie zawsze modlą się w sanktuarium Królowej Kaszub w Sianowie.

---

[28] Fragment ten brzmiał następująco: „Razã z wama, lubòtny Pòdhalanie, më Kaszëbi chcemë – tak jak swiãtô Elżbiéta – wëpòwiedzec chwałã Mariji: <Błogòsławionô jes miedzë niastama ë błogòsławiony je brzôd Twòjégò żëwòta. Błogòsławionô jes Të, co ùwierzëła jes, że sã zjiscą słowa rzekłé Cë òd Pana.> Niech to redosné zéńdzenié kòl Królewi Kaszëbów w Swiónowie mdze dlô nas zdrojã nowi mòcë na roscenié we wierze. Nowé czasë brëkùją lëdzy dzérsczich, òdwożnëch, nie bòjã sã rzec – swiãtëch. Brëkùją jasnégò widu wiarë, żebë Christus z krziża na Gewónce nie zdrzôł na Pòlskã nadaremno. Sursum corda – Swiónowskô Pani; pòmagôj nama co dzéń dwigac serca i òczë do swòjégò Sëna. „Królewô swiata, nôswiãtszô Pani, chòc swiat niebëlny czasã nas mani. Nieczësté nigdë nie zmòżą mòce, skòrno sã Twòji dómë òpiece. Amen". Tekst homilii w zbiorach autora.

[29] APS, *Ksãga cëdów i łask Matczi Bòsczi Królewi Kaszëb w Swiónowie*.

[30] ATG, „Rodnô Zemia" z 29.08.2007 r.

Zdjęcie ze zbiorów E. Pryczkowskiego

Wśród organizatorów czołowymi postaciami są ks. Tadeusz Skupień, Jan Blańda i Kazimierz Bielak[31].

Na 30-lecie Kaszëbsczi Pielgrzimczi zdecydowano się na jeszcze bardziej odważny krok. Pomysł także zrodził się podczas 25. pielgrzymki. Wówczas ówczesny kustosz sanktuarium na Krzeptówkach, podziwiając kaszubskich pielgrzymów, wspomniał ze smutkiem o pieszej pielgrzymce z Zakopanego do Lewoczy, która po kilku latach zanikła. Od niechcenia dodał: „Może wy się tam kiedyś wybierzecie?" To wystarczyło, by kapłani kaszubskiej pielgrzymki podjęli ten trud podczas kolejnego jubileuszu[32].

Wyznaczono trasę, która liczyła aż 1040 km. Odległość podzielono na 29 odcinków. Kaszubi dotarli do Lewoczy – narodowego sanktuarium Słowacji, w poniedziałek 22 sierpnia 2011 r. W pielgrzymkowym diaruszu odnotowano:

---

[31] E. Pryczkowski, *Królowa Morza…*, dz. cyt., s. 284.

[32] J. Perszon, *Wstąpmy na górę Pana…*, dz. cyt., s. 35.

> W sanktuaryjnym chłodnym kościele wita nas piękną polszczyzną kustosz ks. prałat Franciszek Dlugosz. Wychodzi Msza św. – najpiękniejszy finał naszej długiej podróży. 20 koncelebransów w maryjnych niebieskich ornatach. Przybył m.in. ks. prałat Stanisław Majkowski, kustosz Matki Boskiej Swarzewskiej. Piękny kaszubski śpiew pozwala zapomnieć o utrudzeniu. Po kaszubsku przemawia prezes ZKP. Wszystko – cała Liturgia Słowa – po kaszubsku. Płomienne kazanie ks. Jana – kierownika[33].

Do Lewoczy busami i samochodami dojechało też kilkadziesiąt Kaszubów, w tym zespół „Kaszuby" z Wiela, który wykonał w sanktuaryjnej świątyni piękne religijne pieśni kaszubskie, takie jak *Kaszëbskô Królewô*, *Niebnô droga* lub *To jô z Kaszëbów rodu*. Uroczystość zakończono wspólnym zdjęciem na tle bazyliki. Język kaszubski zabrzmiał na Słowacji także na mszach w dwóch poprzednich dniach, w Ździarze oraz w bazylice w Kieżmarku. Poza tym rozbrzmiewał w pieśni *Kaszëbskô Królewô* na słowackich trasach, budząc u dołączających się do marszu lub uczestniczących na mszach Słowaków, niemałe zdumienie[34].

Już po powrocie ze Słowacji mówiono, że zakończenie kolejnego jubileuszu powinno być w Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie. Tymczasem na końcu Światowych Dni Młodzieży w Brazylii w 2013 r., papież Franciszek ogłosił, że kolejne będą właśnie w Krakowie. Z jednej strony stało się to powodem wielkiej radości pielgrzymów, z drugiej diametralnie skomplikowało proces organizacyjny, począwszy od zmiany terminów i trasy, poprzez trudności ze znalezieniem noclegów, a skończywszy na pełnym dostosowaniu pielgrzymkowych działań do wymogów określonych przez organizatorów ŚDM[35].

Na tę szczególną pielgrzymkę przygotowano 1300 sztuk haftowanych chust kaszubskich, 600 koszulek w barwach czarno-żółtych oraz jeszcze kilkaset innych elementów stroju z kaszubskimi motywami. Wydrukowano też specjalny modlitewnik pielgrzymkowy. Przygotowano nowe atrybuty, jak tablicę (tôfla) noszoną na czele kompanii, identyfikatory. Także niektóre samochody towarzyszące pątnikom otrzymały kaszubskie napisy. Ugruntowały się, a niekiedy wzrosły, grupy młodych ludzi obsługujących poszczególne działy pielgrzymkowej machiny, np.: porządkowa, nagłośnieniowa, transportowa, kwatermistrzowska, medyczna, muzyczna. Zwłaszcza na tej ostatniej spoczywa duża odpowiedzialność zadbania o odpowiednie przygotowanie religijnych pieśni, w tym także w języku kaszubskim, co dla niektórych stanowi duże wyzwanie. Warto podkreślić, że w tym gronie pojawiają się osoby znane z kaszubskiej sceny muzycznej, jak Małgorzata Lange, Aneta Młyńska, Weronika Ceynowa czy Katarzyna Gruszka[36].

---

[33] Tamże, s. 59.

[34] Autor był osobiście świadkiem i obserwatorem tych wydarzeń i zjawisk, jako pieszy uczestnik ostatnich odcinków pielgrzymki do Lewoczy. Zob. także: J. Perszon, *Wstąpmy na górę Pana…*, dz. cyt.

[35] J. Perszon, *Stegna do zdroju…*, dz. cyt., s. 44–45.

Do sanktuarium w Łagiewnikach pielgrzymi dotarli w przeddzień wielkiego historycznego spotkania, w poniedziałek 25 lipca 2016 r. Marsz zakończył się w bazylice podniosłą mszą koncelebrowaną przez kilkunastu księży z Kaszub pod przewodnictwem ks. J. Perszona. Tenże w swoim diariuszu odnotował:

> W ławach aż się mieni od kaszubskich strojów i żółtych chust. Czytanie po kaszubsku, psalm śpiewa Łucja z Gościcina: w homilii kaznodzieja mówi o dwudziestu trzech dniach pielgrzymki jako „drodze miłosierdzia" i wielkim darze Boga, jakim było to wędrowanie. To On nas wezwał na ten jubileuszowy szlak, by z nami i przez nas, działać w dzisiejszym świecie[37].

Połowa pielgrzymów pozostała w Krakowie na ŚDM z papieżem Franciszkiem. Oni nawiedzili klasztor sióstr i relikwie św. Faustyny. Potem, w różnych dniach, pielgrzymi wracali tradycyjnie pociągiem do domu. Coraz więcej wraca samochodami z członkami rodzin, którzy przybywają, by wraz z bliskimi wziąć udział w finałowych chwilach ich marszu.

W 2021 roku przypadła 40. pielgrzymka. Ten jubileusz postanowiono uczcić w sposób absolutnie nadzwyczajny. Zdecydowano, by po dotarciu na Jasną Górę, jechać autokarami do Hiszpanii, a tam odbyć kolejne trzy dni marszu aż do Santiago de Compostella, gdzie znajduje się sanktuarium św. Jakuba, do którego jeden z europejskich szlaków wiedzie przez Kaszuby. Między innymi na jego trasie są Łeba, Lębork i Sianowo, w którym krzyżuje się on z trasą pielgrzymki kaszubskiej[38]. To było jedno ze źródeł inspiracji podjęcia się tak wielkiego zadania. Ambitne plany zredukował wybuch pandemii koronawirusa.

---

[36] Tamże, s. 46.

[37] Tamże, s. 64.

[38] Izabela Tyras, *Kaszubi przez Jasną Górę pielgrzymują do Santiago de Composteli*, *www.vaticannews.va/pl/kosciol/news/2021-08/kaszubi-przez-jasna-gore-pielgrzymuja-do-santiago-de-composteli.html* (dostęp: 3.11.2021).

Planowane kilka czy nawet kilkanaście autokarów trzeba było zastąpić jednym, który zabrał sześćdziesiąt osób wraz z pocztem sztandarowym Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Na terenie Hiszpanii pielgrzymi pieszo pokonali około 130 km do Santiago, gdzie na zakończenie odprawiono uroczystą mszę pod przewodnictwem kierownika pielgrzymki, ks. Roberta Jahnsa. Homilię w języku kaszubskim wygłosił ks. Jan Perszon[39].

W relacji do Radia Watykańskiego jedna z uczestniczek o imieniu Ludwika, która wędrowała już po raz dwudziesty czwarty, podkreśliła – poza tradycyjnym *Më trzimómë z Bògã* – że „w czasie, gdy Kościół jest bardzo atakowany, jesteśmy takim bardzo mocnym znakiem naszej wiary, kaszubskiej wiary, Kaszubi to naród maryjny”[40]. Wyznanie to ukazuje, że pielgrzymi czują się reprezentantami swego regionu, przyjmują niejako odpowiedzialność za całe Kaszuby, chcą je godnie promować i prezentować na zewnątrz. Jest to niejako kolejny znaczący – raczej niezamierzony – rezultat wypływający z tradycji pielgrzymki. W ciągu czterdziestu lat bardzo wielu jej uczestników zostało duchownymi, inni są nauczycielami, w tym wielu języka kaszubskiego. Wykształciła się duża grupa sprawnych organizatorów. To właśnie wprawieni uczestnicy kaszubskiej kompanii na Jasną Górę bardzo często podejmują podobne działania na samych Kaszubach. Wskazuje na to analiza rozwoju współczesnego ruchu pielgrzymkowego do kaszubskich sanktuariów. Dla przykładu w 1983 r. wyruszyła pierwsza pielgrzymka z Wygody do Sianowa. Pomysłodawcą i po części realizatorem był ówczesny kleryk Jacek Dawidowski, wieloletni uczestnik pielgrzymek na Jasną Górę. Znacznie starszą pielgrzymkę z Przodkowa do Królowej Kaszub bardzo ożywił ks. pielgrzym Wacław Mielewczyk, po objęciu probostwa w tej parafii. Pielgrzymkę z Luzina w 2004 r. zainicjowała Teresa Cholcha, wielokrotna pątniczka do Częstochowy[41]. Królowa Kaszub, znana też jako Patronka Pięknej Miłości, w sposób szczególny przyciąga młodych ludzi. Sporo par, zawiązanych na pielgrzymich szlakach, właśnie u jej stóp i to w czasie trwania pielgrzymek, wstępuje w związki małżeńskie[42].

---

[39] Informacje od uczestników pielgrzymki.

[40] Izabela Tyras, *Kaszubi…*, dz. cyt.

[41] E. Pryczkowski, *Swiónowskô nasza Matinkò…*, dz. cyt., s. 262–278.

[42] J. Perszon, *Kaszëbskô Pielgrzimka…*, dz. cyt., gdzie na s. 13 napisano: „Matka Boża Sianowska uznawana jest na Kaszubach za patronkę szczęśliwych małżeństw. Stąd małżeństwa, skojarzone na pielgrzymce, chętnie ślubują z udziałem całej pielgrzymki i rodziny przy cudownej figurze Sianowskiej Madonny z Dzieciątkiem. W Sianowie tradycyjnie pielgrzymka odprawia Liturgię Słowa Mszy św. w języku kaszubskim.”.

Nowego (od 2017 r.) kierownika ks. Roberta Jahnsa nadal wspomaga wieloletni poprzednik, ks. Jan Perszon, który jest faktycznym twórcą obecnego – bardziej kaszubskiego – charakteru pielgrzymki. Na barkach obu księży spoczywa główny ciężar organizacyjny. Wspierani są przez liczną grupę doświadczonych w działaniu pielgrzymów. Co roku włączają się także nowe osoby, zwłaszcza w grupie odpowiedzialnej za śpiew. Te osoby obecne są także podczas różnych działań regionalnych odbywających się w ciągu roku[43]. W ostatnich latach liczba pielgrzymów oscyluje wokół 250. Większość z nich przez wiele miesięcy oczekuje letniego urlopu, by spędzić go w ten szczególnie aktywny sposób. Gwarantuje to organizacyjną stabilność pielgrzymki na wiele lat, tym bardziej, że arcytrudny czas pandemii koronawirusa w żaden sposób nie naruszył jej potencjału. Wydaje się wręcz, że go wzmocnił, co może w przyszłości okazać się także bardzo korzystne dla ruchu kaszubskiego.

Bibliografia

APS, Ksãga cëdów i łask Matczi Bòsczi Królewi Kaszëb w Swiónowie.

ATG, „Rodnô Zemia” z 29.08.2007 r.

Izabela Tyras, Kaszubi przez Jasną Górę pielgrzymują do Santiago de Composteli, www.vaticannews.va/pl/kosciol/news/2021-08/kaszubi-przez-jasna-gore-pielgrzymuja-do-santiago-de-composteli.html (dostęp: 3.11.2021).

Janocha H. W., Lachowicz F. J., *Góra Chełmska. Miejsce dawnych kultów i sanktuarium maryjne*, Koszalin 1991.

Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska, T. I, red. D. Stanulewicz, E. Komorowska, B. Afeltowicz, Szczecin 2016.

Joskowski Z., *„Góry kosmiczne” czyli „Święte Góry” na terenie historycznych Kaszub jako wybrane miejsca kultu od prehistorii po współczesność* [w:] *Sanktuarium sianowskie a tożsamość kaszubska*, red. E. Pryczkowski, Sianowo–Banino 2018.

Kult Matki Bożej na Kaszubach i Pomorzu, red. G. Kustusz, B. Soiński, Wejherowo 1999.

Labuda G., *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, T. I, Gdańsk 2006.

Łęgowski J., *Bóstwa i wierzenia religijne Słowian lechickich*, „Rocznik TNT w Toruniu” 1925.

---

[43] Na przykład na II Zjeździe Młodych Kaszubów w Wejherowie, w dniu 23 października 2021 r., psalm zaśpiewała Małgorzata Lange, pątniczka z Gościcina. Również pozostałe elementy liturgii słowa w języku kaszubskim, były częściowo wykonywane przez młodych kaszubskich pielgrzymów.

Łysiak W., *Średniowieczne pielgrzymki na Pomorzu Zachodnim. Mit i rzeczywistość*, [w:] *Chrześcijaństwo na Pomorzu w X–XX wieku*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk – Słupsk 2001.

Nótë kaszëbsczé, red. E. Pryczkowski, Banino 2008.

Piszcz E., *Łąki Bratjańskie – najstarsze miejsce kultu maryjnego w diecezji chełmińskiej*, „Nasza Przeszłość". R. XXXIV, 1971.

Perszon J., *Kaszëbskô Pielgrzimka. Jubileusz 25-lecia Pielgrzymki Kaszubskiej*, Banino 2006.

Perszon J., *Kaszubi. Tożsamość. Rodzina*, Gdańsk 2015.

Perszon J., *Od Bałtyku po gór szczyty. XXV jubileuszowa Pielgrzymka Kaszubska*, Gdańsk 2006.

Perszon J., *Skarb w naczyniu glinianym. Ksiądz Zygmunt Trella – proboszcz i pielgrzym z Mechowa*, Gdańsk 2013.

Perszon J., *Stegna do zdroju. 35. Piesza Pielgrzymka Kaszubska Hel – Jasna Góra – Kraków Łagiewniki 2016*, Gdańsk 2016.

Perszon J., *Wstąpmy na górę Pana. 30. Pielgrzymka Kaszubska Hel – Jasna Góra – Lewocza*, Gdańsk 2012.

Pryczkowski E., *Królowa Morza. Dzieje kaszubskiego sanktuarium Matki Boskiej Swarzewskiej*, Swarzewo–Banino 2019.

Pryczkowski E., *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i saktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016.

Danuta Stanulewicz
Uniwersytet Gdański

Biblia i jej przekłady na kaszubski i inne języki w badaniach Profesora Kazimierza A. Sroki

The Bible and its translations into Kashubian and other languages: Professor Kazimierz A. Sroka's research

Słowa klucze:
Kazimierz A. Sroka, przekłady Biblii, kategoria określoności, przekłady Biblii na kaszubski, zróżnicowanie regionalne kaszubszczyzny

Keywords:
Kazimierz A. Sroka, translations of the Bible, definiteness, translations of the Bible into Kashubian, regional diversity of Kashubian

Abstrakt

Celem tego artykułu jest zaprezentowanie badań nad językiem Biblii i jej przekładów, między innymi na kaszubszczyznę, prowadzonych przez Profesora Kazimierza A. Srokę, przez wiele lat związanego zawodowo z Uniwersytetem Gdańskim. Profesor Sroka, włączając się w dyskusję nad statusem kaszubszczyzny i jej odmianami, nie tylko rozpropagował za granicą problematykę przekładu Biblii na język kaszubski, ale także zwrócił uwagę na trudności w tłumaczeniu tekstów na język, którego wariant standardowy (literacki) znajduje się *in statu nascendi*.

Abstract

The aim of this paper is to present the research on the language of the Bible and its translations, including Kashubian, conducted by Professor Kazimierz A. Sroka, affiliated with the University of Gdańsk for many years. Professor Sroka, joining in

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

the discussion on the status of Kashubian and on its varieties, not only popularized – through his papers published in Poland and abroad – the issue of translating the Bible into Kashubian, but also drew attention to the difficulties in translating texts into a language whose standard variety is *in statu nascendi*.

Wprowadzenie

Język przekładów Biblii na język kaszubski, a także ich recepcja, interesowała wielu badaczy, m.in. Edwarda Brezę[1], Marka Cybulskiego[2], ks. Mariana Miotka[3], Danutę Pioch[4], o. Adama Ryszarda Sikorę[5] czy Jerzego Tredera[6]. Należy też tu przywołać badania nad językiem innych tekstów religijnych, np. Hanny Popowskiej-Taborskiej[7], a także „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” z roku 2012[8], w którym to numerze autorzy artykułów (m.in. Dariusz Majkowski[9], Danuta Pioch[10], Eugeniusz Pryczkowski[11], Danuta Stanulewicz[12] i Jadwiga Zieniukowa[13]) skoncentrowali się na użyciu kaszubszczyzny w kontekstach religijnych, a także na odzwierciedleniu religijności Kaszubów w tym języku.

---

[1] M.in. E. Breza, *Ewangelie po kaszubsku*, „Pomerania" 1993, nr 2, s. 30–34; E. Breza, *Język przekładu Ewangelii na kaszubski ks. Franciszka Gruczy*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej" 1995, nr 32, s. 301–324; E. Breza, *Biblia po kaszubsku*, [w:] *Język kaszubski: Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 27–28.

[2] M. Cybulski, *Samogłoskowe alternacje morfonologiczne w kaszubskich tłumaczeniach Pisma Świętego*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. D. Stanulewicz, R. Kalisz, W. Kürschner, C. Klaus, Gdańsk 2005, s. 429–437.

[3] M. Miotk, *Recepcja kaszubskich przekładów Biblii*, Wejherowo – Gniewino 2018.

[4] D. Pioch, *O. prof. Adam Sikora i jego translacje Pisma Świętego z języków oryginału na język kaszubski*, referat przedstawiony podczas XV sympozjum Rady Języka Kaszubskiego „Kaszubscy siewcy Słowa", Wejherowo 2021.

[5] A. R. Sikora, *Teksty biblijne w najstarszych zabytkach piśmiennictwa kaszubskiego (XVI–XVIII w.)*, Poznań 2009; A. R. Sikora, *„Wpoczątku było Slowo…". Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Kartuzy 2010. Zob. także recenzje tych publikacji: M. Cybulski, *O. Adam Ryszard Sikora OFM, Teksty biblijne w najstarszych zabytkach piśmiennictwa kaszubskiego (XVI–XVIII w.)*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza – Wydział Teologiczny, „Studia i Materiały" 123, Poznań 2009, s. 149; o. Adam Ryszard Sikora OFM, *Wpoczątku było Slowo… Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Oficyna Czec, Kartuzy 2009, s. 146, „Acta Cassubiana" 2011, nr 13, s. 390–392.

[6] J. Treder, *Tłumaczenia Biblii na język kaszubski*, [w:] *Biblia w kulturze. Materiały sesji zorganizowanej przez Katedrę Filologii Polskiej WSP w Słupsku i Wyższe Seminarium Duchowne w Koszalinie*, red. S. Rzepczyński, Słupsk 1996, s. 273–293, przedruk [w:] J. Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005, s. 266–286; J. Treder, *Translacja na kaszubski z greki (na podstawie Ewangelii św. Marka)*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji. Gniezno 15–17 IV 2002*, red. S. Mikołajczyk, T. Węcławski, Poznań 2004, s. 370–378, przedruk [w:] J. Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005, s. 287–299; J. Treder, *Frazeologia w kaszubskich translacjach Ewangelii*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. D. Stanulewicz, R. Kalisz, W. Kürschner, C. Klaus, Gdańsk 2005, s. 483–488; J. Treder, *Przekład kaszubski Ewangelii O. A. R. Sikory OFM*, [w:] *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné*, przekł. A. R. Sikora, Gdańsk 2010, s. 299–321.

Celem tego artykułu jest przybliżenie czytelnikowi badań nad językiem Biblii i jej przekładów, między innymi na kaszubski, prowadzonych przez Profesora Kazimierza A. Srokę, przez wiele lat związanego zawodowo z anglistyką na Uniwersytecie Gdańskim. Profesor Sroka był jednym z pierwszych badaczy (jeżeli nie pierwszym), który na konferencjach międzynarodowych wygłaszał po angielsku referaty o przekładach Biblii na kaszubski i opublikował wyniki swoich badań za granicą, umożliwiając w ten sposób także uczonym spoza naszego kraju zapoznanie się z tą kwestią.

---

[7] H. Popowska-Taborska, *Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego*, [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*, red. E. Breza, Opole 2001, s. 71–80; H. Popowska-Taborska, *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera*, [w:] *Język kaszubski: Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 51–52.

[8] Numer ten umieszczony jest na stronie Rady Języka Kaszubskiego: http://rjk.org.pl/bulletin/2012, (dostęp: 18.06.2021).

[9] D. Majkowski, *Religijnô słowizna w cządnikù „Zwónk Kaszëbsczi” / Słownictwo religijne w czasopiśmie „Zwónk Kaszëbsczi”*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, s. 97–101[wersja kasz.], 233–237 [wersja pol.].

[10] D. Pioch, *Òdbicé religijnotë Kaszëbów w przësłowiach i frazeòlogiznach/ Odbicie religijności Kaszubów w przysłowiach i frazeologizmach*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, s. 102–109 [wersja kasz.], 238–246 [wersja pol.].

[11] E. Pryczkowski, *Kaszëbizna w kòscele/ Kaszubszczyzna w kościele*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, s. 110–115 [wersja kasz.], 247–253 [wersja pol.].

[12] D. Stanulewicz, *Kaszëbizna jakno jãzëk religii – pòzdrzatczi młodzëznë / Kaszubszczyzna jako język religii – opinie młodzieży*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, s. 128–141 [wersja kasz.], 267–280 [wersja pol.].

[13] J. Zieniukowa, *Kôzania w kaszëbsczim jãzëkù i jich rola w bùdowanim apartnégò ùwôżaniô kaszëbiznë / Kazania w języku kaszubskim i ich rola w budowaniu prestiżu kaszubszczyzny*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, s. 160–169 [wersja kasz.], 299–308 [wersja pol.].

Przebieg kariery akademickiej i osiągnięcia naukowe Profesora Sroki[14]

Kazimierz Sroka urodził się w roku 1931 w Trzcianie koło Bochni. Jest absolwentem filologii angielskiej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Po studiach związany był kolejno z Uniwersytetem Wrocławskim i Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Na początku roku 1973 Kazimierzowi Sroce (wówczas doktorowi) zaproponowano pracę na pół etatu na Uniwersytecie Gdańskim. Jego zadaniem było zorganizowanie kierunku filologia angielska. 1 października 1973 r. władze UG zatrudniły go na całym etacie i powierzyły mu kierownictwo nowoutworzonego Zakładu Filologii Angielskiej. Mimo że startował od zera (brak kadry, brak księgozbioru anglistycznego), doprowadził do uruchomienia studiów anglistycznych w roku akademickim 1974/1975. Zakładem kierował do roku 1978.

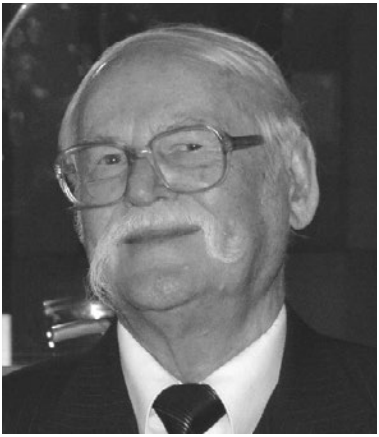

Profesor Kazimierz A. Sroka
Fot. D. Stanulewicz

Na Uniwersytecie Gdańskim Kazimierz Sroka pracował w ostatnim okresie (do czasu przejścia na emeryturę w roku 2002) na stanowisku profesora uczelnianego, prowadząc zajęcia m.in. z językoznawstwa ogólnego i językoznawstwa historycznego. Ponadto pracował przez wiele lat (głównie po przejściu na emeryturę) na innych uczelniach, m.in. we Wszechnicy Mazurskiej w Olecku, w Akademii Polonijnej w Częstochowie i w Szkole Wyższej Ateneum w Gdańsku, prowadząc wykłady i ćwiczenia z fonetyki języka angielskiego, wykłady z językoznawstwa ogólnego, seminaria językoznawcze oraz wykłady i ćwiczenia z gramatyki historycznej języka angielskiego. Był też promotorem licznych prac magisterskich i licencjackich.

---

[14] Więcej o karierze akademickiej i osiągnięciach naukowych Profesora Sroki [w:] D. Stanulewicz, *Kazimierz Andrzej Sroka: Scholar, teacher, administrator / Kazimierz Andrzej Sroka – uczony, nauczyciel, organizator*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. D. Stanulewicz, R. Kalisz, W. Kürschner, C. Klaus, Gdańsk 2005, s. 21–26 [wersja ang.], 27–32 [wersja pol.].

Profesor Sroka jest językoznawcą niezwykle cenionym w kraju i za granicą, zajmującym się przede wszystkim teorią języka i (szeroko pojmowaną) morfosemantyką, w tym kategoriami gramatycznymi, a szczególnie kategorią określoności. Bada nie tylko współczesny język angielski, ale także węgierski, polski, kaszubski, bułgarski, szwedzki, francuski i niemiecki, jak również języki wymarłe: staroangielski, gocki, grekę i łacinę. Jest autorem dwóch monografii (trzecia w przygotowaniu), z których jedna, zatytułowana *The Syntax of English Phrasal Verbs*, ukazała się w prestiżowym wydawnictwie Mouton (Haga – Paryż, 1972), a druga, *The Dynamics of Language*, nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego (1976). Ponadto Profesor Sroka opublikował także liczne artykuły w Polsce i za granicą (w Czechach, Finlandii, Holandii, Niemczech, Wielkiej Brytanii i na Węgrzech). Założył również czasopismo *Linguistica et Anglica Gedanensia*, które ukazało się po raz pierwszy w roku 1979 i redagował dwa pierwsze jego numery. Był też redaktorem czterech numerów (zawierających zbiory wygłaszanych referatów) *Materiałów Sesji Naukowych (Polskiego Towarzystwa Neofilologicznego)* (Poznań, 1971 i 1972)[15]. Odnotować należy, że Profesor Sroka otrzymał kilka znaczących w świecie językoznawczym stypendiów na prowadzenie badań w Wielkiej Brytanii i USA.

Profesor Kazimierz Sroka od wielu lat związany jest z *Linguistics Colloquium*, cykliczną międzynarodową konferencją, co roku odbywającą się w innym kraju. Nie tylko w niej wielokrotnie uczestniczył, lecz również jest członkiem jej rady naukowej. W roku 1995 zorganizował tę konferencję w Gdańsku – było to niezwykle ważne wydarzenie naukowe na Uniwersytecie Gdańskim.

---

[15] Spis publikacji Profesora Sroki do roku 2004: *Kazimierz A. Sroka's publications in chronological order, Kazimierz A. Sroka's publications arranged according to subject matter and type of work*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. D. Stanulewicz, R. Kalisz, W. Kürschner, C. Klaus, Gdańsk 2005, s. 33–36, 37–42.

Właśnie podczas tej konferencji Profesor Sroka przedstawił referat pt. *The renaissance of Kashubian and Bible translation*, dotyczący języka dwóch tłumaczeń Biblii na język kaszubski – o tym tekście mowa będzie poniżej. Po konferencji Profesor Sroka przygotował do druku tom zawierający teksty wygłoszonych na niej referatów. Tom ten, noszący tytuł *Kognitive Aspekte der Sprache: Akten des 30. Linguistischen Kolloquiums, Gdańsk 1995*, ukazał się w roku 1996, nakładem Max Niemeyer Verlag w Tübingen.

Profesor Sroka jest nadal aktywny naukowo – bierze udział w konferencjach i publikuje świetne artykuły. Uczestniczy w zebraniach Zakładu Glottodydaktyki i Przetwarzania Języka Naturalnego (wcześniej Katedry Językoznawstwa), prezentując wyniki swoich badań, udzielając się w dyskusjach i służąc radą młodszym koleżankom i kolegom – w czasie pandemii także online.

Badania języka Biblii i jej przekładów prowadzone przez Profesora Srokę

Językowi Biblii i jej przekładów na różne języki Profesor Kazimierz Sroka poświęcił liczne artykuły i rozdziały w tomach zbiorowych, m.in.:

- *Określoność w tekstach Biblii* (1992) – badane języki: greka, łacina, współczesny angielski, polski, węgierski;
- *Problems in Bible translation* (2000) – badane języki: greka, łacina, współczesny angielski, polski, kaszubski, węgierski;
- *From polytheism to monotheism: A cognitive process and its manifestation in languages* (2002) – badane języki: greka, łacina, gocki, staroangielski, współczesny angielski, francuski, niemiecki, polski, węgierski;
- *'Jesus', 'Christ' and 'Messiah' in biblical texts* (2004) – badane języki: greka, łacina, gocki, staroangielski, współczesny angielski, francuski, niemiecki, polski, węgierski;
- *Od bogów do jedynego Boga: proces kognitywny i jego odzwierciedlenie w językach* (2004) – badane języki: greka, łacina, gocki, staroangielski, współczesny angielski, francuski, niemiecki, polski, węgierski;
- *Od politeizmu do monoteizmu – proces kognitywny i jego manifestacja w językach* (2006) – badane języki: greka, łacina, gocki, staroangielski, współczesny angielski, francuski, niemiecki, polski, węgierski;

- *Language change or only different methods of translation: Overt pronominal vs. covert direct object in Bible translation into Hungarian in different epochs* (2015) – badany język: węgierski;
- *The initial stage in the development of the definite article: Evidence from Gothic* (2018) – badany język: gocki;
- *Kontakt językowy w tłumaczeniu. Początkowy etap rozwoju przedimka określonego w świetle gockiego przekładu Biblii* (2019).

Niektóre inne prace Profesora Sroki również zawierają materiał przykładowy zaczerpnięty z Biblii, np.:

- *Forma czasownika a ukryte dopełnienie bliższe w języku węgierskim* (2007);
- *The covert direct object in Hungarian: A comparative analysis* (2010);
- *Stałość i zmienność w języku na przykładzie gramatycznej kategorii określoności* (2015).

W wymienionych wyżej pracach Profesor Sroka zajmuje się takimi obszarami badawczymi jak: ogólne problemy tłumaczenia Biblii, kwestie leksykalne oraz kwestie gramatyczne. Jak wskazują przytoczone tytuły, Profesor zajmuje się imionami *Jezus*, *Chrystus* i *Mesjasz* – w tłumaczeniach Biblii na różne języki. Należy tu podkreślić, że szczególne miejsce w badaniach języka Biblii i jej przekładów zajmuje kategoria określoności, wyrażana w wielu językach przedimkami (np. w języku angielskim *a*/*an* i *the* – pierwszy z nich to przedimek nieokreślony, a drugi – określony). Profesor ukazuje, jak użycie przedimków odzwierciedla przejście od politeizmu do monoteizmu – od wartości [–unikatowa], charakteryzującej nazwy bogów, np. w angielskim *a god* ‘(jakiś) bóg’, w kierunku wartości [+unikatowa], którą charakteryzuje się imię *Bóg*. W języku angielskim *God* – bez żadnego przedimka – oznacza jedynego Boga, w odróżnieniu od *a god*, jednego z wielu bogów.

Badania języka przekładów Biblii na kaszubski prowadzone przez Profesora Srokę

Kazimierz Sroka – zainspirowany badaniami i dyskusjami z gdańskimi językoznawcami – Edwardem Brezą, Jerzym Trederem i Markiem Cybulskim

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

– zainteresował się językiem kaszubskim, szczególnie jego użyciem w przekładach Biblii. Profesor zajął się przekładami Biblii na kaszubszczyznę w następujących pracach:

- *Dialect revival and Bible translation: The case of Kashubian* [*Odradzanie się dialektu a tłumaczenie Biblii: Przypadek kaszubszczyzny*], referat wygłoszony na XXVII Annual Meeting of the Societas Linguistica Europaea, Florencja 1994 (maszynopis nieopublikowany, lecz w swojej treści wykorzystany w innych – opublikowanych – pracach autora, poświęconych temu zagadnieniu);
- *Problematyka kaszubska na XXVII Zjeździe Societas Linguistica Europaea (Florencja 4–7.IX.1994 r.)* (1995) (podczas tego zjazdu oprócz Kazimierza Sroki referat dot. kaszubszczyzny wygłosił Alfred Majewicz, pt. *Kashubian prospects. Kashubian choices. A minority language situation in northern Poland* [Alternatywy i perspektywy kaszubszczyzny. Sytuacja mniejszości językowej w północnej Polsce, tłumaczenie tytułu – propozycja Profesora]);
- *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii* (1995);
- *The renaissance of Kashubian and Bible translation* [Renesans *kaszubszczyzny* a tłumaczenie Biblii] (1996);
- *Problems in Bible translation* [Problemy tłumaczenia Biblii] (2000), gdzie – jak już wyżej zasygnalizowałam – Profesor analizuje przekłady Biblii także na inne języki.

W wymienionych wyżej pracach Profesor Sroka bada język dwóch przekładów Biblii na kaszubski:

- *Kaszëbskô Biblëjô: Nowi Testament – IV Ewanjelje*, przełożona (według oświadczenia tłumacza) z łacińskiego tekstu Wulgaty przez ks. Franciszka Gruczę (1992);
- *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu*, przetłumaczone z polskiego tekstu Biblii Tysiąclecia przez Eugeniusza Gołąbka (1993).

Analizując język tych dwóch tłumaczeń Biblii, Kazimierz Sroka wskazuje na regionalne zróżnicowanie kaszubszczyzny, jak również na odmienne drogi prowadzące do stworzenia języka standardowego. Autor zauważa dwa przeciwstawne nurty, które określa jako „idiosynkratyczny” i „umiarkowany”.

Tłumaczenie ks. Gruczy prezentuje nurt idiosynkratyczny, podkreślający różnice między kaszubszczyzną a polszczyzną, dążący do użycia wyrażeń charakterystycznych tylko dla tej pierwszej, jak również pisowni bardziej odbiegającej od tej drugiej. Nurt ten Profesor – za Jerzym Trederem – wiąże z przynależnością tłumacza do zrzeszińców, którzy uważali północną kaszubszczyznę za bardziej idiosynkratyczną od południowych jej odmian. Natomiast Gołąbek w swoim przekładzie opowiada się za nurtem umiarkowanym, nie stroniącym od polskich wpływów tam, gdzie uzasadnia to rzeczywiste użycie języka, jak również zrozumiałość tekstu. Profesor Sroka odnotowuje także podniosłość języka przekładu ks. Gruczy, co przejawia się m.in. w stosowaniu archaizmów, kontrastującego z bardziej potocznym językiem tłumaczenia Gołąbka. Ponadto Profesor zauważa różnicę pokoleniową dzielącą tłumaczy, która także mogła wpłynąć na język omawianych przekładów Biblii.

Profesor Sroka również wspomina o tym, że obie wersje mają swoich zwolenników – Artur Jabłoński i Eugeniusz Pryczkowski oraz Marian Jeliński uważają przekład ks. Gruczy za udany, natomiast Edward Breza sądził, iż tłumaczenie wykonane przez Gołąbka jest znacznie trafniejsze. Sam autor omawianych tu prac pozostaje bezstronny w ocenie tych przekładów, przedstawiając jedynie zjawiska językowe i dokumentując je odpowiednimi przykładami, które z jednej strony ilustrują różnice między przekładami ks. Gruczy i Gołąbka na kaszubski, a z drugiej – między każdym z tych przekładów a tekstem polskim Biblii Tysiąclecia. Trzeba też tu odnotować, że Profesor przeprowadził badania rozumienia obu tłumaczeń Biblii wśród kilku informatorów władających językiem kaszubskim.

Kiedy Profesor Sroka wygłaszał referat we Florencji i opublikował pierwsze artykuły o kaszubskich przekładach Biblii – w połowie lat 90. XX wieku, kaszubszczyzna nie była jeszcze oficjalnie uznana w Polsce za odrębny język. Profesor – właśnie już wtedy – wskazał na ogromne znaczenie tłumaczeń Biblii dla statusu języka kaszubskiego:

> Niezależnie od ostatecznej oceny, jaką omawiane tłumaczenia uzyskać mogą po dokładnym i wszechstronnym ich zbadaniu (także w aspekcie recepcji) sam fakt ich istnienia wzmacnia kaszubszczyznę tak wewnętrznie, jak i zewnętrznie: wewnętrznie, ponieważ każde z tłumaczeń jest nie tylko wyrazem żywotności tego etnolektu, lecz, ukazując pewną propozycję jego standardowej odmiany literackiej, stanowi impuls do jego szerszego używania i dalszej kodyfikacji; zewnętrznie, ponieważ tłumaczenia te dowodzą, że kaszubszczyzna posiada wysoki stopień odrębności i samodzielności

> w stosunku do języka ogólnopolskiego. Ukazują, że może ona służyć jako środek porozumiewania się także poza kręgiem spraw związanych z życiem codziennym na wsi[16].

Można tu przywołać kryteria prestiżu języka[17], a także kryteria używane do odróżnienia języka od dialektu, proponowane m.in. przez Rogera Bella[18] i Alfreda Majewicza[19]. Niektóre z tych kryteriów są nieostre i subiektywne, ponadto w większości są one pozajęzykowe, na przykład tłumaczenie ważnych ksiąg, do których zalicza się Biblia. Publikacja Biblii w danym etnolekcie świadczy o jego statusie, o uznaniu go za odrębny język, a nie dialekt innego języka. Ponadto wśród kryteriów wymienia się użycie języka w różnych sytuacjach, wykraczających poza te codzienne, domowe. Jak zauważa Profesor Sroka, zastosowanie kaszubszczyzny w sytuacji poza „życiem codziennym na wsi" wzmacnia ją, co również przyczynia się do zwiększenia jej prestiżu.

Podsumowanie

Profesor Kazimierz Sroka prowadzi swoje badania języka Biblii i jej przekładów w sposób niezwykle szczegółowy, nie tracąc jednak z oczu całości tekstu – co szczególnie uwidacznia się w badaniach tłumaczeń kaszubskich. Na podziw zasługuje szeroki wachlarz badanych języków: od greki i łaciny, przez gocki i staroangielski, po współczesny angielski, francuski, niemiecki, polski, kaszubski oraz jeden na tej liście język spoza rodziny indoeuropejskiej – węgierski, któremu Profesor poświęca szczególnie dużo uwagi tak w zakresie opisu i porównania z innymi językami jego struktury gramatycznej, jak też w obrębie praktycznej jego znajomości.

Profesor Kazimierz Sroka, włączając się w dyskusję nad statusem kaszubszczyzny i jej odmianami, nie tylko rozpropagował za granicą problematykę przekładu Biblii na język kaszubski, ale także zwrócił uwagę na trudności

---

[16] K. A. Sroka, *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, red. J. Treder, Gdańsk 1995, s. 121.

[17] O prestiżu kaszubszczyzny – zob. m.in. D. Stanulewicz, Użycie kaszubszczyzny w literaturze w świetle kryteriów prestiżu języka – opinie młodzieży, [w:] *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 5, red. J. Mampe, K. Wielądek, L. Ovchinnikova, F. Marzouk, Gdańsk 2018, s. 87–100.

[18] R. T. Bell, *Sociolinguistics: Goals, Approaches and Problems*, London 1976, s. 147–157.

[19] A. F. Majewicz, *Języki świata i ich klasyfikowanie*, Warszawa 1989, s. 9–14.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

wynikające z tłumaczenia tekstów na język, którego wariant standardowy (literacki) znajduje się *in statu nascendi* – należy tu podkreślić, że omawiane przekłady powstały przed uchwaleniem obowiązujących obecnie standardów pisowni, a także przed powołaniem Rady Języka Kaszubskiego. Problemy poruszane w pracach Kazimierza Sroki okazują się nadal aktualne – zwolennicy odnotowanych przez Profesora dwóch podejść do standaryzacji kaszubszczyzny – idiosynkratycznego i umiarkowanego – nadal toczą ze sobą dyskusje, dotyczące ostatnio również pisma. Profesor przewidział problemy związane ze standaryzacją języka kaszubskiego, szczególnie te wynikające z jego zróżnicowania, kończąc swój artykuł *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii* następującymi słowami: „Przed entuzjastami kaszubszczyzny stoi niełatwe zadanie”[20].

Bibliografia

Bell Roger T., *Sociolinguistics: Goals, Approaches and Problems*, London: Batsford, 1976.

Breza Edward, *Biblia po kaszubsku*, [w:] *Język kaszubski: Poradnik encyklopedyczny*, red. Jerzy Treder, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Oficyna Czec, 2006, s. 27–28.

Breza Edward, *Ewangelie po kaszubsku*, „Pomerania” 1993, nr 2, s. 30–34.

Breza Edward, *Język przekładu Ewangelii na kaszubski ks. Franciszka Gruczy*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 1995, nr 32, s. 301–324.

Cybulski Marek, *O. Adam Ryszard Sikora OFM, Teksty biblijne w najstarszych zabytkach piśmiennictwa kaszubskiego (XVI–XVIII w.)*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza – Wydział Teologiczny, „Studia i Materiały” 123, Poznań 2009, s. 149; o. Adam Ryszard Sikora OFM, *Wpoczątku było Slowo… Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Oficyna Czec, Kartuzy 2009, s. 146 [recenzja], „Acta Cassubiana” 2011, nr 13, s. 390–392.

Cybulski Marek, *Samogłoskowe alternacje morfonologiczne w kaszubskich tłumaczeniach Pisma Świętego*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. Danuta Stanulewicz, Roman Kalisz, Wilfried Kürschner, Cäcilia Klaus, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2005, s. 429–437.

Kaszëbskô Biblëjô: Nowi Testament – IV Ewanjelje, przekł. Franciszek Grucza, Poznań: Hlondianum, 1992.

Kazimierz A. Sroka's publications in chronological order, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. Danuta Stanulewicz, Roman Kalisz, Wilfried Kürschner, Cäcilia Klaus, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2005, s. 33–36.

---

[20] K. A. Sroka, *Śladami kaszubskich tłumaczeń…*, s. 122.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Kazimierz A. Sroka's publications arranged according to subject matter and type of work, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. Danuta Stanulewicz, Roman Kalisz, Wilfried Kürschner, Cäcilia Klaus, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2005, s. 37–42.

Kognitive Aspekte der Sprache: Akten des 30. Linguistischen Kolloquiums, Gdańsk 1995, red. Kazimierz A. Sroka, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1996.

Majewicz Alfred F., *Języki świata i ich klasyfikowanie*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989.

Majewicz Alfred F., *Kashubian prospects. Kashubian choices. A minority language situation in northern Poland*, referat wygłoszony podczas XXVII Annual Meeting of the Societas Linguistica Europaea, Florencja 1994.

Majkowski Dariusz, *Religijnô słowizna w cządnikù „Zwónk Kaszëbsczi" /Słownictwo religijne w czasopiśmie „Zwónk Kaszëbsczi"*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2012, s. 97–101 [wersja kasz.], 233–237 [wersja pol.].

Miotk Marian, *Recepcja kaszubskich przekładów Biblii*, Wejherowo – Gniewino: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2018.

Pioch Danuta, *Òdbicé religijnotë Kaszëbów w przësłowiach i frazeòlogiznach / Odbicie religijności Kaszubów w przysłowiach i frazeologizmach*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2012, s. 102–109 [wersja kasz.], 238–246 [wersja pol.].

Pioch Danuta, *O. prof. Adam Sikora i jego translacje Pisma Świętego z języków oryginału na język kaszubski*, referat przedstawiony podczas XV Sympozjum Rady Języka Kaszubskiego „Kaszubscy siewcy Słowa", Wejherowo 2021.

Popowska-Taborska Hanna, *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera*, [w:] *Język kaszubski: Poradnik encyklopedyczny*, red. Jerzy Treder, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Oficyna Czec, 2006, s. 51–52.

Popowska-Taborska Hanna, *Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego*, [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*, red. Edward Breza, Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2001, s. 71–80.

Pryczkowski Eugeniusz, *Kaszëbizna w kòscele / Kaszubszczyzna w kościele*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2012, s. 110–115 [wersja kasz.], 247–253 [wersja pol.].

Sikora Adam Ryszard, *Teksty biblijne w najstarszych zabytkach piśmiennictwa kaszubskiego (XVI–XVIII w.)*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza – Wydział Teologiczny, 2009.

Sikora Adam Ryszard, *„Wpoczątku było Slowo…". Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Kartuzy: Oficyna Czec, 2010.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Sroka Kazimierz A., *The covert direct object in Hungarian: A comparative analysis*, [w:] *Grammatik – Praxis – Geschichte. Festschrift für Wilfried Kürschner*, red. Abraham P. ten Cate, Reinhard Rapp, Jürg Strässler, Maurice Vliegen, Heinrich Weber, Tübingen: Narr, Francke, Attempto Verlag, 2010, s. 105–118.

Sroka Kazimierz A., *Dialect revival and Bible translation: The case of Kashubian*, referat wygłoszony podczas XXVII Annual Meeting of the Societas Linguistica Europaea, Florencja 1994.

Sroka Kazimierz A., *The Dynamics of Language*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 1976.

Sroka Kazimierz A., *Forma czasownika a ukryte dopełnienie bliższe w języku węgierskim*, [w:] *Opuscula linguistica Georgio Treder dedicata*, red. Edward Breza, Zenon Lica, Aneta Lica, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2007, s. 392–440.

Sroka Kazimierz A., *From polytheism to monotheism: A cognitive process and its manifestation in languages*, [w:] *PASE Papers in Language Studies: Proceedings of the Ninth Annual Conference of the Polish Association for the Study of English, Gdańsk 2000*, red. Danuta Stanulewicz, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2002, s. 275–287.

Sroka Kazimierz A., *The initial stage in the development of the definite article: Evidence from Gothic*, [w:] *Sprache verstehen, verwenden, übersetzen: Akten des 50. Linguistischen Kolloquiums in Innsbruck 2015*, red. Lew N. Zybatow, Alena Petrova, Berlin: Peter Lang, 2018, s. 391–402.

Sroka Kazimierz A., *'Jesus', 'Christ' and 'Messiah' in biblical texts*, [w:] *Przekładając nieprzekładalne II. Materiały z II Międzynarodowej Konferencji Translatorycznej. Gdańsk*, red. Olga Kubińska, Wojciech Kubiński, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2004, s. 145–169.

Sroka Kazimierz A., *Kontakt językowy w tłumaczeniu. Początkowy etap rozwoju przedimka określonego w świetle gockiego przekładu Biblii*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego" 2019, nr 75, s. 141–163.

Sroka Kazimierz A., *Language change or only different methods of translation: Overt pronominal vs. covert direct object in Bible translation into Hungarian in different epochs*, [w:] *Die Sprache und ihre Wissenschaft zwischen Tradition und innovation. Akten des 45. Linguistischen Kolloquiums in Veszprém 2010 / Language and its Study between Tradition and Innovation. Proceedings of the 45th Linguistics Colloquium, Veszprém 2010*, red. József Tóth, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2015, s. 401–420.

Sroka Kazimierz A., *Language contact in Bible translation*, [w:] *Thesaurus gentium & linguarum. A Festschrift to Honour Professor Alfred F. Majewicz*, red. Maria Kurpaska, Tomasz Wicherkiewicz, Maciej Kanert, Poznań: Jeżeli P To Q, 2016, s. 177–197.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Sroka Kazimierz A., *Od bogów do jedynego Boga: proces kognitywny i jego odzwierciedlenie w językach*, „Sprawozdania Gdańskiego Towarzystwa Naukowego” 2004, nr 26–30, s. 176–186.

Sroka Kazimierz A., *Od politeizmu do monoteizmu – proces kognitywny i jego manifestacja w językach*, [w:] *Językoznawstwo kognitywne III. Kognitywizm w świetle innych teorii*, red. Olga Sokołowska, Danuta Stanulewicz, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2006, 293–341.

Sroka Kazimierz A., *Określoność w tekstach Biblii*, „Sprawozdania Gdańskiego Towarzystwa Naukowego” 1992, nr 18, s. 76–81.

Sroka Kazimierz A., *Problematyka kaszubska na XXVII Zjeździe Societas Linguistica Europaea (Florencja 4–7.IX.1994 r.)*, „Sprawozdania Gdańskiego Towarzystwa Naukowego” 1995, nr 21, s. 105–108.

Sroka Kazimierz A., *Problems in Bible translation*, [w:] *Przekładając nieprzekładalne. Materiały z I Międzynarodowej Konferencji Translatorycznej. Gdańsk – Elbląg*, red. Wojciech Kubiński, Olga Kubińska, Tadeusz Z. Wolański, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2000, s. 249–282.

Sroka Kazimierz A., *The Renaissance of Kashubian and Bible Translation*, [w:] *Kognitive Aspekte der Sprache: Akten des 30. LinguistischenKolloquiums, Gdańsk 1995*, red. Kazimierz A. Sroka, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1996, s. 233–242.

Sroka Kazimierz A., *Stałość i zmienność w języku na przykładzie gramatycznej kategorii określoności*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 2015, nr 71, s. 81–92.

Sroka Kazimierz A., *The Syntax of English Phrasal Verbs*, The Hague – Paris: Mouton, 1972.

Sroka Kazimierz A., *Śladami kaszubskich tłumaczeń Biblii*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, red. Jerzy Treder, Gdańsk: Wydawnictwo Gdańskie, 1995, s. 101–127.

Sroka Kazimierz A., *Verb form and covert direct object in Hungarian*, [w:] Nyelv, nemzet, identitás. A VI. Nemzetközi Hungarólogiai Kongresszus, Debrecen 2006, red. S. Maticsák i in., Budapest – Debrecen: Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 2007.

Stanulewicz Danuta, Kaszëbizna jakno jãzëk religii – pòzdrzatczi młodzëznë / Kaszubszczyzna jako język religii – opinie młodzieży, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2012, s. 128–141 [wersja kasz.], 267–280 [wersja pol.].

Stanulewicz Danuta, *Kazimierz Andrzej Sroka: Scholar, teacher, administrator/ Kazimierz Andrzej Sroka – uczony, nauczyciel, organizator*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. Danuta Stanulewicz, Roman Kalisz, Wilfried Kürschner, Cäcilia Klaus, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2005, s. 27–32.

Stanulewicz Danuta, *Użycie kaszubszczyzny w literaturze w świetle kryteriów prestiżu języka – opinie młodzieży*, [w:] *Socjolingwistyczne badania w teorii i praktyce. Ujęcie interdyscyplinarne*, t. 5, red. Joanna Mampe, Karolina Wielądek, Lada Ovchinnikova, Fadhil Marzouk, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2018, s. 87–100.

Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu, przekł. Eugeniusz Gołąbek, Gdańsk – Pelplin: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie – Zarząd Główny, Wydawnictwo Diecezjalne, 1993.

Treder Jerzy, *Frazeologia w kaszubskich translacjach Ewangelii*, [w:] *De Lingua et Litteris: Studia in Honorem Casimiri Andreae Sroka*, red. Danuta Stanulewicz, Roman Kalisz, Wilfried Kürschner, Cäcilia Klaus, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2005, s. 483–488.

Treder Jerzy, *Kaszubszczyzna dawnych przekładów biblijnych*, [w:] *Symbolae slavisticae. Dedykowane Pani Profesor Hannie Popowskiej-Taborskiej*, red. Ewa Rzetelska-Feleszko, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1996, s. 309–315, przedruk [w:] Jerzy Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2005, s. 60–70.

Treder Jerzy, *Przekład kaszubski Ewangelii O. A. R. Sikory OFM*, [w:] *Ewanielie na kaszëbsczi tołmaczoné*, przekł. Adam Ryszard Sikora, Gdańsk: Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 2010, s. 299–321.

Treder Jerzy, *Tłumaczenia Biblii na język kaszubski*, [w:] *Biblia w kulturze. Materiały sesji zorganizowanej przez Katedrę Filologii Polskiej WSP w Słupsku i Wyższe Seminarium Duchowne w Koszalinie*, red. Sławomir Rzepczyński, Słupsk: Wydawnictwo Uczelniane WSP, 1996, s. 273–293, przedruk [w:] Jerzy Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2005, s. 266–286.

Treder Jerzy, *Translacja na kaszubski z greki (na podstawie Ewangelii św. Marka)*, [w:] *Język religijny dawniej i dziś. Materiały z konferencji. Gniezno 15–17 IV 2002*, red. Stanisław Mikołajczak, Tomasz Węcławski, Poznań: Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne", 2004, s. 370–378, przedruk [w:] Jerzy Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2005, s. 287–299.

Zieniukowa Jadwiga, *Kôzania w kaszëbsczim jãzëkù i jich rola w bùdowanim apartnégò ùwôżaniô kaszëbiznë* / *Kazania w języku kaszubskim i ich rola w budowaniu prestiżu kaszubszczyzny*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2012, s. 160–169 [wersja kasz.], 299–308 [wersja pol.].

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Dzél II

STUDIA I MATERIAŁË NIERECENZOWÓNÉ

Część II

STUDIA I MATERIAŁY NIERECENZOWANE

RJK

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE

Adnan Czirgicz, Sanja Òrlandicz

Przezérk dzejów normalizacji jãzëka w Czôrnogórze

Skrócënk
W artiklu je pòdóny przezérk jãzëkòwégò stónu w Czôrnogórze òd pòłowë XIX w. do dzys, żebë mógł lepi zrozmiôc cząd, jaczi béł rëchli przed standarizacją czôrnogórsczégò jãzëka w r. 2010 r. Czôrnogórsczi jãzëk przënôlégô do *sztokawsczégò*[1] systemù, a zgódno ze spòlëznowò-historicznyma warënkama w Czôrnogórze przez dłudżi czas ùżiwóny béł standardowi serbòchòrwacczi jãzëk. Pò referendum ò samòstójnotã Czôrnogórë (2006), w nowim spòlëznowim cządze, czôrnogórsczi jãzëk sã stôwô kategòrią kònstitucyjną i tej sã wzãlë za jegò standarizacjã. Hewò tu òpisóné są reglë, na jaczich na standarizacjô pòlégô, ale téż jiwrë z jaczima nót bëło so dac radã.

Kluczowé słowa:
czôrnogórsczi jãzëk, historiô czôrnogórsczégò jãzëka, jãzëkòwô pòlitika.

Czôrnogórsczi jãzëk je slédnym znormalizowónym jãzëkã, jaczi przënôlégô do *sztokawsczégò* systemù. Chòc czôrnogórsczi jãzëk mô włôsną bògatą tradicjã, droga do standarizacji bëła drãgô. Żebë lepi ùdokaznic ne jiwrë, co stojałë na ti stegnie, a czegò skùtczi do dzys jidze merkac, pòdôwómë przezérk nôwôżniészich etapów w jegò rozwiju.

Historiczny rozwij czôrnogórsczégò jãzëka môże pòdzelëc na 6 cządów: cząd *dukljańsczi*[2] (òd pòł. IX w. do l. 80. XII w.); cząd *zecczi*[3] (òd l. 80. XII w.

---

[1] *Štokavsko narečje* (gwara sztokawskô), jakno jedurnô z 3 gwarów serbòchòrwacczégò jãzëka. Pòzwa pòchôdô òd zamiona ‘co’ (‘što’ procëmkù do jinszich dwùch – *čakavskog narečja* (gwara czakawskô) – ‘ča’ – i *kajkavskog narečja* (gwara kajkawskô) – ‘kaj’. Wicy ò ti problematice [w:] D. V. Pażdżersczi, E. Chacza, *Zarys fonetyki języka serbskiego*, Gduńsk 2015, s. 25–27.

[2] Duklja – strzédniowieczné serbsczé państwò, jaczé fùnksnérowało na teritorium Czôrnogórë mët (VII–XII w.). – przëp. red.

[3] Zeta – cząd wspòmnióny przez aùtorów òbjimô historiczną krôjnã Zeta w cządze panowaniô serbsczich dinastii Nemanjiczów (do XIV w.) i Balsziczów (do XV w.), jakô òbjima teritorium Czôrnogórë mët. – przëp. red.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

do kùńca XV w.); cząd pisónégò jãzëka (òd kùńca XV w. do pòł. XVIII w.); cząd nieskòdifikòwónégò jãzëka lëteracczégò (òd pòł. XVIII w. do l. 30. XIX w.); cząd przeńdzeniowi (òd l. 30. XIX w. do pierszi swiatowi wòjnë); cząd *vùkòwsczi*[4] (òd pierszi swiatowi wòjnë pò dzys dzéń), jaczi mô dwa etapë: *beliczewsczi*[5] (cząd midzëwòjnowi) i dzysdniowi (òd r. 1944 do dzys). (Czirgicz 2011: 23–51).

Dlô naszi témiznë òsoblëwie płòtny je przeńdzeniowi i *vukòwsczi* cząd w rozwiju czôrnogórsczégò jãzëka, tej téż ne dwa më dëchtowno òpiszemë. W cządze, jaczi je ùrëchlił, pisóny jãzëk czësto flot sã przesztôłcył w nieskòdifikòwóny lëteracczi jãzëk, na jegò spòdlim stojôł nôtëralno ùfòrmòwóny pòsôd *koine*, jaczi z piersza ùleżôł sã w jãzëkù gãbny lëteraturë. Czôrnogórsczi pisarze skriblelë zgódno z gãbną normą i temù pózniészô refòrma Vùka S. Karadżicza òsta bez jiwrów przëjãtô. Jak je wiedzec, Vùk S. Karadżicz za spòdlé jãzëka „serbsczégò” (*òglowòsztokawsczégò*) wëzwëskôł gwarë, jaczé skłôdają sã w tradicjonalisticzny dialektologii, midzë jinszima na *wschòdnohercegòwińsczi* dialekt, jaczi nimò bòsniackò-hercegòwińsczich, òbjimô téż nordowé i zôpadné czôrnogórsczé gwarë. Na zôczątkù swòji refòrmatorsczi robòtë Vùk Karadżicz kòrzëstôł z *ijekawicë*[6] i tipòwëch znanków czôrnogórsczégò jãzëka, np. jekawsczi jotacji. I tak, w 1818 r. òrzekł jistnienié zwãków *ś* i *ź*, ale temù, że bëłë ùżiwóné na môłim teritorium, nie zarechòwôł jich do swòjégò mòdła standardowégò jãzëka, bò nen jãzëk miôł so ùdbóné ùżëwac na wiele wikszi zemi. Z tegò samégò pòwòdu, w 1839 r., niechôł z rezultatów jekawsczi jotacji spółzwãków *t*, *d* i *c* (‘ćerati’, ‘đevojka’, ‘ćedilo’) i zastąpił je regresywnyma fòrmama (tjerati, djevojka, cjedilo), tak jak je na szerszim môlu ijekawsczim òd teritorium czôrnogórsczégò. Ò tim znóny czôrnogórsczi dialektolog i *niegòszolog*[7] gôdô:

> Krótczé *jać*, jak ju nie bëło diftóngã, tej zrobiło nôwikszą jotacjã. Vùk S. Karadżicz, w Dubrownikù, napòtkôł na tã niedokònóną jotacjã (chòc nié wiedno)

---

[4] Vùk Stefanowicz Karadżicz (1787–1864) – refòrmator serbsczégò jãzëka, zbiérôł lëdowé ùtwórstwò i drëkòwôł je; ùtwórca pierszégò dzysdniowégò słowarza serbsczégò jãzëka, gramaticzi itd. – przëp. red.

[5] Aleksandar Belicz (1876–1960) – wôżny serbsczi jãzëkòznajôrz, załóżca dzysdniowi serbsczi dialektologii, nôleżnik Serbsczi Akademii Nôùk – przëp. red.

[6] *(I)jekawica* – *(i)jekavica* (*ijekavski izgovor* – ijekawskô wëmòwa) – jeden z 3 ôrtów wëmòwë (i zapisënkù) stôrégò słowiańsczégò zwãkù ‘jać’ (Ѣ, łacyńskô translëtracjô – ě) w jãzëkù serbsczim: ‘(i)je’. Dwa jinszé to: ‘i’ i ‘e’. – przëp. red.

[7] Petar II Petrovicz Njegòsz (1813–1851) – wiôldżi serbsczi pòeta i filozófa, rządca Czôrnogórë (1830–1851), biskùp (vladika) prawòsławny – przëp. red.

> i nen ôrt wëmòwë wprzigł do lëteracczégò jãzëka; czemù òn tak cos zrobił i co gò do te sczerowało, tuwò nie je plac ò tim gadac, ale je prôwdą, że òsoblëwô harmónijnota, melodijnota, swiéżota i mitkòsc dôwają nemù pôłniowémù dialektowi prawie te zwãczi, jaczé òn wëszmërgnął (pòr. ‘đeđe’ i ‘gdjegdje’ itd.). Chcemë przëbôczëc le, że melodijnota i harmónijnota włosczémù jãzëkòwi dôwają prawie taczé i szlachòwné zwãczi (Vùszovicz 1927: 11).

Jakno że lëdowi jãzëk w czôrnogórsczi lëteraturze jistniôł przed refòrmą Vùka S. Karadżicza mët, tej wprowadzenié ti reglë ni miało procëmników w Czôrnogórze, tak jak to bëło w Serbii, ale nie bëło merkac akceptacji wszëtczich dobëców jegò refòrmë, òsoblëwie dlô tëch, chtërnëch tikało rozestanié z tipòwima znankama czôrnogórsczégò jãzëka. W nëch diskùsjach, òsoblëwi môl zajimają Lazar Tomanovicz, chtëren béł za wprowadzenim grafemù *ś* i Jovan Pavlovicz, stałi przëstojnik refòrmë Vùka S. Karadżicza, chtëren fòrmë z *ś* ùwôżôł za prowincjonalëzmë. W nym czasu (w pòłowie XIX w.), w Czôrnogórze bëłë zakłôdóné pierszé szkòłë, w jaczich zaczinelë wprowadzac jãzëkòwą refòrmã Vùka S. Karadżicza. W nëch szkòłach robilë nôwicy lëdze z bùtna abò kadra sztôłconô w Serbii. Tej zaczãlë jãzëk nen nazewac *serbsczi*, chòc do ne czasu béł òn zwóny ‘naški’[8], a dopiérkù w lëteraturze mòże nańc na lingwònim *czôrnogórsczi*. Przék robòce pòjedincznëch lëdzy, żebë òstawic chòc përznã czôrnogórsczich jãzëkòwëch znanków, a ùczbòwniczi dopasowac do czôrnogórsczich ùczniów, refòrma do kùńca XIX w. dobëła, przede wszëtczim w administracyjnym, pùblicysticznym i nôùkòwim stilu. Nôdłëżi „przékòwôł sã” stil beletristiczny, temù tipòwé znanczi czôrnogórsczégò jãzëka mòżemë nalezc w dokazach wiôldżich pisarzów ne czãdu: Petara II Petrovicza Njegòsza, Sztefana Mitrova Ljubiszi i Markò Miljanova.

Dopiérze tej, przez wzgląd na spòlëznowò-pòliticzné warënczi, zakłôdelë w Czôrnogórze szkòłë, a ò institucjach, co mògłë prowadzëc jãzëkòwą pòlitikã nie bëło mòwë. Nawetka tej sej sã pòjôwiałë głosë, co domôgałë sã òchronë czôrnogórsczégò jãzëka. Równak czôrnogórsczi jãzëk przedërchôł przez nôwikszé pòzmianë w *vukòwskim* czãdze. Pò aneksji Czôrnogórë w 1918 r. jãzëkòwô pòlitika czësto zeszła na chrzebt Serbii. W pierszim *belicewsczim* etapie, chòc fòrmalno bëła ùżiwónô ijekawica, corôz wicy w ùżëtkù

---

[8] ‘naščzi’ – kasz. ‘nasz’. – przëp. red.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

bëła ekawica. W òdchôdanim òd ijekawicë nôbarżi sã wprzëglë Jovan Skerlicz[9], Aleksandar Belicz, ale mët Czôrnogórcë z Belgradu, co mielë zachtny aùtoritet, jak np. Vido Latkovicz. Do wprowôdzaniô ekawicë dochôdało téż z pòmòcą òswiatë, bò ùczbòwniczi a szkólnowskô kadra mët ùżiwa colemało ekawicë. Z negò czasu mómë płôtné tekstë Bògicza Noveljicza, chtëren dôwôł bôczënk na nieadekwatnosc szkòłowëch ùczbòwników, nôbarżi elemeńtarza a gramatików, w jaczich sã pòjôwiałë znanczi serbsczégò jãzëka cëzé dlô ùczniów i szkólnëch (Noveljicz 1937: 3). Òbsądë jak: „wschòdné narzeczé mô wiele mòcniészé argùmeńtë jakno narzeczé, jaczégò ùżiwô wikszô lëczba lëdzy i persónë barżi wësztôłconé; je prostszé dlô człowieka z zôpadnëch i pôłniowëch regionów, je lżészé do pisaniô i gôdaniô (…), wschòdné narzeczé sã stónie òglowim narzeczim jãzëka serbòchòrwacczégò”, pòchôdają òd J. Skerlicza (1918: 31) i òstawią wiôldżé céchë w swiądze Czôrnogórców, do dzys mòże je merkac. A. Belicz w swòjich òrtograficznëch ùczbòwnikach, napisónëch w midzëwòjnowim czãdze, dzél pò dzélu ògłôszôł jakno pòzastandardowé czôrnogórsczé jãzëkòwé znanczi, tej z jekawsczi jotacji òstało, jakno normatiwné, le *ljepota* i *njedra*, a jotacjô spółzwãków *t*, *d*, *c*, *s*, *z* bëła brónô za dialektalné zjawiszcze, jaczé pòtemù bëło ùwôżóné za niebëlné. Précz wzãté bëłë normatiwné, dłëgszé kùnôszczi zamionowò-przëdôwnikòwé òdmianë *-ijem*, *-ijeh* (Belicz 1934: 32–35). I chòc czãd, ò jaczim je mòwa, béł dëcht lëchi dlô czôrnogórsczégò jãzëka, prawie tej wielny lingwiscë z Czôrnogórë, chtërny sã ùczëlë i robilë colemało pòza Czôrnogórą, brelë sã za dialektologiczné òpisywanié swòjich òjczëstëch gwarów, a do te jesz dochôdało pò drëdżi swiatowi wòjnie[10]. Dzãka temù, czôrnogórsczé gwarë

---

[9] Jovan Skerlicz (1877–1914) – znóny serbsczi lëteracczi kritik, aùtor, midzë jinszima dwùch dokùmentów ò serbòchòrwacczim jãzëkù: *Istočno ili južno narečje* (*Wschòdné abò pôłniowé narzeczé*) i *Anketa o južnom ili istočnom narečju u srpsko-hrvatskoj književnosti* (*Anketa ò pôłniowim abò wschòdnym narzeczim w serbskò-chòrwacczi lëteraturze*) (1913–1914), w jaczich, żebë kąsk zbliżëc Serbów i Chòrwatów (przed pòwstanim pózniészégò wspólnégò państwa), rozwôżôł chto bë sã miôł czegò wërzec ze swòjégò jãzëka (np. Serbòwie cyrilicë, a Chòrwacë ijekawicë itd.). Wicy ò tim [w:] H. Jaroszewicz, *Jugosłowiańskie spory o status języka serbsko-chorwackiego w latach 1901–1991*, Wrocław 2006 (dolm. na serbsczi przez D. V. Pażdżersczégò jakno *Prilozi istoriji srpskohrvatskog jezika*, Beograd 2012) – przëp. red.

[10] Mihailo Stevanovicz, Danilo Vùszovicz, Radoslav Bòszkòvicz, Gòjkò Rużiczicz, Jovan Vùkòvicz, Danilo Barjaktarovicz, Brankò Miletic, Mitar Peszikan, Milija Stanicz, Dragò Czupicz, Dragòljub Petrovicz, Mato Piżurica itd. – przëp. aùt.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

rechòwóné są do nôbarżi zbadérowónëch i przez to mòże przezdrzec jaczi béł szëk zmieniwaniô sã tëch sprôw na czôrnogórsczi òbéńdze[11].

W dzysdniowëch czasach, pò drëdzi wòjnie swiatowi, czôrnogórsczi jãzëk je dërch ùtacony pòd pòzwą serbòchòrwacczégò jãzëka, le pò përznie je wstrzimóné narzucanié *ekawicë,* a zaczinô sã wëdôwanié *ijekawsczich* ùczbòwników. W *Przedmòwie pisënkù* A. Belicza z 1950 r. je napisóné, że „wiele wicy, jak czedës wëdôwô sã ksążczi pisóné pôłniową wëmòwą, temù w ti ksążce ta wëmòwa mùszi bëc równoprawnô ze wschòdną" (Belicz 1950: 5). Pò Ùmòwie Nowòsadzczi, przë jaczi ùsôdzanim nie bëło przedstôwców Czôrnogórë, czôrnogórsczi jãzëk, a téż bòszniacczi, nie dostałë prawa, żebë miec swój wariant, chòc leksykalnô bòkadosc serbòchòrwacczégò jãzëka, w wiôldżim dzélu mët pòchôdô z dokazów, jaczé wëszłë z bòszniacczi i czôrnogórsczi lëteracczi tradicji. Pòjedinczny lingwiscë ùwôżelë leno czôrnogórsczi lëterackò-jãzëkòwi stil jakno pòdwariant serbsczégò wariantu, jaczi w normie leno dopùscył np. fòrmë [czôrnogórsczé] *nijesam* i *sjutra*. W *Pisënkù jãzëka serbòchòrwacczégò* z r. 1960 stojało, że lëteracczi kùmbruż jãzëk rozwijôł sã wkół òstrzódków belgradzczégò i zagrzebsczégò, tej zgódno z tim niechóné òstałë czôrnogórsczé jãzëkòwé znanczi. Òd r. 1968 sã pòjôwiô karno dzejarzów, jaczi ùjimô sã za tim, żebë czôrnogórsczi jãzëk béł barżi achtniony[12]. I procëm głosóm Radoja Radojevicza, Vòjislava P. Nikczewicza, Radoslava Rotkòvicza, Branka Banjevicza, Sretena Perovicza, Danila Radojevicza, Milorada Stojovicza i jinszich, żebë zmienic jãzëkòwi status. Institucjalnégò òprzéczaniô sã nie bëło, bò wikszosc czôrnogórsczich dzejarzów, wëùczonëch w Belgradze, achtnãła taką pòlitikã. I chòc w Czôrnogórze, w slédnëch dekadach XX wiekù, òstałë założoné różné wëdzéle, Czôrnogórskô Akademiô Nôùk i Kùńsztów itd., jãzëkòwô pòlitika je dërch diktowónô z Belgradu. Pisënk z 1960 r. béł aktualny do 1992 r., czej gò zastąpił *Pravopis srpskog jezika* (*Pisënk jãzëka serbsczégò*) z 1993 r. i jegò wariant ijekawsczi òficjalno ùżiwóny béł w Czôrnogórze do 2009 r.

---

[11] Bibliografiô pùblikacji ò czôrnogórsczich gwarach do r. 1984 mia 568 jednostków (D. Czupicz 1984: 104–127).

[12] „Ùmòwë Nowòsadzczi ni mòże ùważac za idealną. Nie bëła òna prôwdzëwim wërazã naszégò jãzëkòwégò stónu. Jãzëk Czôrnogórców pòwstôł w specyficznëch lëdzczich, spòlëznowëch i kùlturowò-historicznëch warënkach. Dlô pòwstaniô czôrnogórsczégò jãzëkòwégò wariantu je tëli samò wôrtnëch argùmeńtów, jak dlô nédżi wariantów mët" (*Saopštenje Uprave Udruženja književnika Crne Gore o jeziku – Komunikat Zarządu Stowarzyszenia Pisarzy Czarnogóry o języku*, 1971: 378). – przëp. aùt. – Ùmòwa Nowòsadzkô – *Novosadski dogovor* – dogôdanié sã lingwistów serbòkroatistów i pisarzów (w wikszoscë Serbów i Chòrwatów) z b. Jugòsławii (1954) ò dalszich planach ùjednolicaniô serbòchòrwacczégò jãzëka. – przëp. red.

Tak tej pò rozpadze Socjalisticzny Federacyjny Repùbliczi Jugòsławii, Bòsniô i Hercegòwina, Chòrwacjô i Serbiô, rëgnãłë ze znormalizowanim swòjich włôsnëch standardowëch jãzëków na spòdlim *sztokawiznë*, leno Czôrnogóra, co òsta w wëcmaniznie z Serbią, przëjãła standarizacyjné rozrzeszënczi z Belgradu. Próbã wprowadzeniô *ekawicë,* jaką mòże spòtkac w pierszich dekadach XX w. ù J. Skerlicza, w slédny dekadze tegò stalatégò, nalôżómë ù Pavle Ivicza[13]: „Stosënczi *ijekawsczé,* jaczé przënôszają słowiznã tipù *bjesnilo* i *bijesan*, *djeteta* i *dijete*... nie robią jaczichs wiôldżich jiwrów ùczniama. Ale nawetka czejbë ùczba *ekawicë* bëła kąsk grãdô, tej jak ùczéń sã rôz naùczi, jiwrë dżiną” (Ivic 1994: 38). Wprowadzenié òd nowa *ekawicë* sã nie ùdało, ale w zakòrzeniony swiądze ò czôrnogórsczim jãzëkù jakno idiomie wsowim, jãzëkù nieùczałëch i niepismiennëch, zdzejało wiele. To téż je cząd, czej próbòwelë wprowadzëc nietipòwé fòrmë *ekawsczé*: *rešenje*, *rečnik*, *sledeći*, *poslednji*, *predlog*, *upotrebiti*, z wëjasnienim, że jidze ò wëniczi spòntanicznëch fòneticznëch zmianów abò analogicznëch procesów. I chòc òbrzészkòwi *Pisënk*, namieniony dlô *ijekawsczi* wëmòwë, dopùscywôł le fòrmë z (*i*)*je*, wspòmniónëch *ekawizmów* ùżiwelë le profesorowie *Institutu Jãzëka Serbòchòrwacczégò* (pózni: *Serbsczégò*), na Filozoficznym Wëdzélu w Nikšicu [wëdzél Ùniwersytetu Czôrnogórë – przëp. red.] i ùczëlë sztudérów ùziwaniô nëch fòrmów. Przék temù wszëtczémù, w latach 90. XX w. òstałë założoné Czôrnogórsczé Centrum PEN, Macérz Czôrnogórskô, Dukljanskô Akademiô Nôùk i Kùńsztów i Czôrnogórskô Stowôra Niezanôleżnëch Pisarzów. Jich dzejanié, chòc bez wspiarcégò nôwëższich państwòwëch òrganów, robiło szpùr do te, do cze dińdze Czôrnogóra pò ògłoszenim swòji samòstójnotë w 2006 r. to je: pòzwanié czôrnogórsczégò jãzëka w Czôrnogórze – czôrnogórsczim, kònstitucyjné achtnienié czôrnogórsczégò jãzëka jakno òficjalnégò w Czôrnogórze i jegò normòwanié w włôsnym kraju. W òbjimie wspòmniónëch institucji, òstałë naskriblloné pierszé ùczbòwniczi czôrnogórsczégò jãzëka, a zrëchtowóné téż wielné nôùkòwé zéńdzenia, midzë chtërnyma je nôwôżniészô *Norma i kodifikacija crnogorskog jezika* (*Norma i kòdifikacjô czôrnogórsczégò jãzëka*) z 2005 r. Jich dzejanié òsoblëwie miało cësk na dwiganié swiądë ò czôrnogórsczim jãzëkù (jak téż

---

[13] Pavle Ivicz (1924–1999), znóny serbsczi lingwista, òsoblëwie w dzélu dialektologii. Òpisôł téż niechtërne chòrwacczé dialektë, a zajimôł sã òglową dialektologią serbòchòrwacczégò jãzëka – przëp. red.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

mòntenegristiczi[14] na ògle), tej na spisënkù z 2003 r. 21,96% lëdzy rzekło, że gôdô w jãzëkù czôrnogórsczim, a serbsczi béł wikszoscowi z 63,49%, bòsniacczi 2,29%, bòszniacczi 3,21%, chòrwacczi 0,45%, albańsczi 5,56%, romsczi 0,42%, jinszé jãzëczi 0,68%, a lëdzy, co nick nie rzeklë 2,24%[15]. Skòrno je wiedzec, że w spisënkù z r. 1991, 82,97% lëdzy sã òpòwiedzało za serbsczim/chòrwacczim/serbòchòrwacczim jãzëkã, spisënk z 2003 r. dôwô czësto jinszi pòzdrzatk. Wëniczi negò spisënkù, a corôz dristniészé òdchôdanié òd jãzëkòwi pòliticzi diktowóny zeza Czôrnogórë, ùdzyrżëło Minysterstwò Òswiatë, żebë w 2004 r. wëtuszowac pòzwã szkòłowégò przedmiotu z *jãzëka serbsczégò* na *jãzëk òjczësti*. To rozniécëło protestë przédnëch serbsczich lingwistów, co wësztramòwelë chwat, żebë ùdokaznic, że jãzëk w Czôrnogórze słëchô do srãbù serbsczégò jãzëka, a że czôrnogórsczi jãzëk je „wëmëszlonym” jãzëkã itd. Nëch głosów, co szłë z Serbii, nie mdzemë pòdrobno rozgrëzac, le jãzëkòwi stón w niezanôleżnym ju kraju béł ju corôz barżi pòmachtóny, bò taczi sóm pòzdrzatk wërôżelë téż niechtërny jãzëkòznajôrze z Czôrnogórë. Kò dzél lingwistów, w latach 90. XX w. wnetka czësto pòpiarła serbską jãzëkòwą pòlitikã. Niejedny z nich òstelë ji wiérny, a nawetka dzejają w òbjimie Wëdzélu Filozoficznégò w Nikszicz [wëdzél w òbjimie jedurnégò państwòwégò Ùniwersytetu Czôrnogórë – przëp. red.], na Instituce Jãzëka Serbsczégò i Pôłniowòsłowiańsczich Lëteratur. Jedny z nich na zôczątkù XXI wiekù przëjimają i promùją lingwònim *czôrnogórsczi*, ale są dali pòd cëskã tradicjonalisticzny lingwisticzi. Òni dzejają w Instituce Czôrnogórsczégò Jãzëka i i Pôłniowòsłowiańsczich Lëteratur w Nikszicz, jaczi fùnksnérëje òd 2008 r. Różnica midzë nima je leno w pòzwie, pierszi ùwôżają, że czôrnogórsczi jãzëk òstôł sztëczno wëmëszlony, zôs drëdżi przëjimają lingwònim *czôrnogórsczi*, ale wszëtkò, co sã z nim parłãczi, mają za prowincjonalné, archajiczné abò dialektalné.

Pò ògłoszenim [nowi] Kònstitucji Czôrnogórë (2007), pòdług jaczi czôrnogórsczi je òficjalnym jãzëkã z Czôrnogórze, zôs serbsczi, bòszniacczi, albańsczi i chòrwacczi są w òficjalnym *ùżëtkù*, przëstąpilë do normòwaniô czôrnogórsczégò jãzëka. Minysterstwò Nôùczi i Òswiatë, w gromicznikù 2008 r. ùsadzëło Radzëznã do Standarizacji Czôrnogórsczégò Jãzëka, żebë do drëkù przërëchtowa pisënk, gramatikã i słowôrz czôrnogórsczégò jãzëka. Radzëznie sã nie ùdało dokònac wszëtczégò, co bëło nót. Bënë w ni sã zbrzątwiłë procëmnotë sparłãczoné z jinszoscama, co nie słëchałë do normë serbòchòrwacczégò/serbsczégò

---

[14] mòntenegristika – nôùka zajimającô sã czôrnogórską filologią – przëp. red.

[15] http://www.monstat.org/userfiles/file/popis03/saopstenje60.pdf – przëp. aùt.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

jãzëka (Czirgicz 2010). Rząd Czôrnogórë ùszëkòwôł tej Ekspercką Kòmisjã ds. Standarizacji Jãzëka Czôrnogórsczégò (w składze Milenko Perovicz[16], Josip Silicz[17], Ljudmila Vasiljeva[18]), chtërna przëjãła *Pisënk czôrnogórsczégò jãzëka z òrtograficznym słowarzã*, aùtorstwa Adnana Czirgicza[19]. Kòmisjô pòtemù wprzëgła A. Czirgicza, Ivò Pranjkòvicza[20] i Jelenã Szuszanj[21] do wprowadzeniô pòzmianów do *Pisënkù*, jakô òsta zôs òpùblikòwónô, wëcmanim z *Gramatiką czôrnogórsczégò jãzëka* (aùtorzë: A. Czirgicz, I. Pranjkòvicz, J. Silicz, przë wespółrobòce J. Szuszanj). Tim szëkã pierszi rôz w swòjich dzejach, czôrnogórsczi jãzëk dorobił sã òficjalnëch normatiwnëch ùczbòwników.

Nôwikszô różnica w nowim *Pisënkù*, procëmkù do ùszłëch, je to że do łacyńsczégò alfabetu i cyrilicczégò alfabetu, òstałë dotëgòwóné dwa spółzwãczi – *ś* i *ź*. Kò òficjalnô òrtograficznô i òrtoepicznô norma zabrónia ùżiwaniô spółzwãkù *ś* bez 150 lat, równak òna jistnieje i dzys je pòwszechno òbecną charakteristiką czôrnogórską. Aùtorzë pisënkù téż pòdsztrichiwają, że spółzwãk *ź* béł wprowadzony do czôrnogórsczégò standardu, żebë nie narëszac spółzwãkòwégò systemù, a ò jegò kòdifikacji nie decydowa czãstosc jegò ùżëcô, bò liczba leksemów, w jaczich je òn ùżiwóny, je baro ògrańczonô, le teritorium jegò ùżëcô i rozszérzwianiô (w czôrnogórsczich dialektach – przëp. red.), je jiwerné z tima, co znankùją spółzwãczi *ś*, a na włączenié zwãkù do òbjimù czôrnogórsczégò jãzëka, zadecydowa téż i jegò bëtnosc w czôrnogórsczi topònomastice. Wëniczi *jekawsczi* jotacji spółzwãków *t*, *d* i *c* (*s* i *z*), téż òstałë włączoné do normë i stanowią dzys pôrë niezjotowónëch fòrmów: tej nimò *letjeti*, *djevojka*, *cjepanica* (téż: *sjekira* i *izjesti*), bëlné są téż: *lećeti*, *đevojka*, *ćepanica* (*śekira*, *iźesti*). Wërazë jak: *tjelesni/tjelohranitelj/tjeme*, *djelo/djelić/djelimičan*, *cjelina/cjelishodan/cjelokupan*, *sjenka* itd. są standarizowóné w nëch fòrmach. Czej wezmë jesz to, że czasnik z przéczenim *jesam*, mô w czôrnogórsczim fòrmã *nijesam*, a fòrmë: *nisam*, *nisu*, *nije*, *nismo*, *niste, nisu* stanowią dialektalné fòrmë, tej më wnet wërechòwelë wszëtczé znanczi, co òdróżniają *Pisënk czôrnogórsczégò jãzëka* òd normë serbsczégò / / serbòchòrwacczégò jãzëka[22]. Jak mia długą tradicjã ta norma w Czôrnogórze swiôdczą ò tim przikładë dopùszczalnëch dëbletów we wspòmniónym *Pisënkù*: *prijedlog / predlog*, *prijevod / prevod*, *prijelom / prelom*, *prijekor / prekor*, *prijevoz / prevoz* itd.

---

[16] Milenkò Perovicz (1950) – czôrnogórsczi filozof, mieszkający w Serbii – przëp. red.

[17] Josip Silicz (1934 – 2019) – jãzëkòznajôrz chòrwacczi – przëp. red.

[18] Ljudmila Vasiljeva (1957) – jãzëkòznajôrzka ùkraińskô, jakô robi na Ùniwersytece Lwòwsczim – przëp. red.

[19] Adnan Czirgicz (1980) – jãzëkòznajôrz czôrnogórsczi, pierszi profesor i doktor czôrnogórsczégò jãzëka, dzekón samòstójnégò Wëdzélu Czôrnogórsczégò Jãzëka i Lëteraturë w Cetinje (Czôrnogóra) – przëp. red.

[20] Ivò Pranjkòvicz (1947) – chòrwacczi jãzëkòznajôrz – przëp. red.

[21] Jelena Szuszanj – czôrnogórskô jãzëkòznajôrzka – przëp. red.

Pò tim jak òpùblikòwóny òstôł *Pisënk*, zaczãłë sã pòsobné préfùnczi negòwaniô czôrnogórsczégò jãzëka, nôbarżi òd tëch, co chcelë leno wëtuszowac pòzwã z serbsczégò jãzëka na czôrnogórsczi. Nawetka, że *Pisënk* dozwòliwôł na równoprawné ùżiwanié fòrmów zjotowónëch i niezjotowónëch, to jich nie shamòwało, żebë kôrbic, co *Pisënk* nen je nôgòrszą fòrmą czôrnogórsczégò nacjonalizmù, że doprowadzy do getoizacji czôrnogórsczi kùlturë itd. Barżi zdecydowónô pòlitika państwòwëch rządców, tą razą stojała pò stronie czôrnogórsczégò jãzëka. W nym samim rokù, czej wëdóny béł *Pisënk*, rząd Czôrnogórë założił Institut Czôrnogórsczégò Jãzëka i Lëteraturë w stolëcë Pòdgòricë jakno nôùkòwò-badérską institucjã, jaczi zgrôwą bëło stałé i planowóné dozéranié czôrnogórsczégò jãzëkã, rozwij jãzëkòwi swiądë w Czôrnogórze, badérowanié czôrnogórsczich lëteracczich i jãzëkòwëch czerënków w ùszłoce i dzysdniowòscë. To wszëtkò bëło, żebë zachòwac czôrnogórską jãzëkòwą i lëteracką tradicjã, tim samim téż kùlturową spôdkòwiznã[23]. Na institucjô zrëchtowa téż w 2011 r. òkrãgłi stół „Czôrnogórsczi jãzëk w pùblicznym ùżëtkù”. I chòc bëlë na niegò przërôczony téż procëmnicë *Pisënkù* czôrnogórsczégò, òni nie przëszlë. Swòje kòmeńtarze drëkòwelë z mediach, z jaczich pòmòcą òni w sensacyjnym stilu przërównywelë kòdifikatorë czôrnogórsczégò pisënkù m.jin.

---

[22] Nowizną je téż to, że *Pisënk* nimò fòrmów znankòwników *djevojčin*, *majčin* dozwòliwô téż na ùżiwanié fòrmów *djevojkin*, *majkin*, a w kòmparacji znankòwników nimò fòrmów kòmparacji *visok* : *viši*, *strog* : *stroži*, dozwòliwô téż na ùżiwanié fòrmów *visočiji*, *strožiji*, przez wzgląd na czãstosc ùżiwaniô westrzód ùżëtkòwników. – przëp. aùt.

[23] Institut Czôrnogórsczégò Jãzëka i Lëteraturë, w òbjimie swòjégò wëdôwiznowégò programù, rëgnął z pòwstôwanim 8 biblioteków i w nich òpùblikòwôł 54 mònograficzné, analiticzné i bibliograficzné wëdôwczi i 5 zbiérków artiklów. W r. 2014 Institutowi nadónô téż bëła edukacyjnô fùnkcjô i òstôł òn przesztôłcony w Wëdzél Czôrnogórsczégò Jãzëka i Lëteraturë z sedzbą w Cetinje i donëchczôs w swòji bògati wëdôwkòwi dzejnoce mô ju bez 200 wëdôwków, midzë jaczima są téż *Dialektologiô czôrnogórsczégò jãzëka* (Czirgicz 2017–2020), a dérëje jesz ùsôdzanié bibliografii czôrnogórsczégò jãzëka, jakô bãdze mia bez 10.000 jednostków bibliograficznëch. Wëdzél je téż òrganizatorã midzënôrodny kònferencji nôùkòwi „Cetinjskie Filologiczné Dnie”, na jaczi sã ùdało zebrac znóné nôzwëska nié leno krajowé, ale téż eùropejsczi i amerikańsczi filologii a bałkanisticzi. Wicy ò Wëdzélu Czôrnogórsczégò Jãzëka i Lëteraturë mòże nalezc pòd linkã: http://www.fcjk.me – przëp. aùt.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

do Hitlera i robilë wszëtkò, żebë dodôwkòwò zniechãcëc pùbliczną òpiniã do nowi òrtograficzny normë[24]. Mùszi pòdsztrichnąc, że doszło do te dëcht przed spisënkã lëdztwa, jaczi béł przeprowadzony w łżëkwiace 2011 r. i że to dosc tëli wpłënãło na jegò wëniczi. Pòdług tëch wëników czôrnogórsczi jãzëk zadeklarowało 36,97% mieszkańców, serbsczi 42,88%, bòsniacczi 5,33%, bòszniacczi 0,59%, chòrwacczi 0,45%, albańsczi 5,27%, romsczi 0,83%. I chòc lëczba ùżëtkòwników czôrnogórsczégò jãzëka pòdług spisënkù z 2003 r. dwignã sã ò 15%, co na gwës je zachtną lëczbą, to równak ze wzglãdu na nastrój, jacził dôł sã merkac westrzód lëdzy kòle referendum ò samòstójnotã i z niechtërnyma badérowaniama, żdóné bëło na lepszi rezultat. Czekawé są wëniczi, w jaczich 2,24% lëdzy sã òpòwiedzało za serbòchòrwacczim jãzëkã (jaczégò nie bëło w spisënkù w 2003 r.), a téż baro môłi procent lëdzy sã òpòwiedzało za serbskò-czôrnogórsczim jãzëkã. Mùszi jesz òpasowac na to, że procent lëdzy niezadeklarowónëch dwignął sã z 2,24% do 3,99%. Do te na gwës sã przëczëniłë wëdarzënczi, jaczé bëłë zrzeszoné z wëdôwanim *Pisënkù*, a téż wielné niedoskònałoscë, co bëłë mù wmôdlóné w mediach masowégò przekôzënkù. Jãzëczi chòrwacczi i albańsczi òstałë na ti sami niwiznie, a płôtné je jesz to, że òbniżił sã procent ùżëtkòwników bòszniacczégò na rzecz bòsniacczégò, co wszëtkò razã z òbniżenim sã przënôleżnotë ùżëtkòwników serbsczégò jãzëka ò 20% gôdô ò tim, że cësk jãzëkòwi pòliticzi, jakô stôwiô doraznik na pòzwã bòszniacczi, òstôł w wiôldżim dzélu zmniészony.

Procëmnicë kòdifikacji czôrnogórsczégò jãzëka, gôdają tej sej, że ze wspòmóżką *Pisënkù* (kò òsoblëwie, że w nim *jekawska* jotacjô òsta dzélã standardu) òstałë zrównóné lëdowi i standardowi jãzëk, i że w nym môlu ni ma różnicë midzë wëszôłconyma a niewëszôłconyma. Taczi òbsąd ni mô szëkù, kò òsoblëwie temù, że nie je mòżno na spòdlim jedny znanczi robic różnicë midzë wëszôłconyma a niewëszôłconyma (w jãzëkù serbsczim i wëszôłcony i niewëszôłcony mdą kòrzëstac z fòrmë np. *devojka*, czej w Czôrnogórze, pòdług jich òbsądu, mòże żdac, że wëùczony rzecze *djevojka*, a niewëùczony *đevojka*). Kò tak samò ni mòże ùważac, że lëdowi a standardowi jãzëk òstałë wërównóné, bò do standardu weszłë le te znanczi, jaczé są ùżiwóné na całim teritorium i przënôlégają do naddialektalny szëchtë òglowòczôrnogórsczi. Do taczégò przëtrôfkù np. słëchô *jekawskô* jotacjô zwãków labialnëch (*pljesma*, *vljera*, *mljera*), jakô je le w niechtërnëch czôrnogórsczich gwarach,

---

[24] Kòmùnikatë z „òkrãgłégò stołu”, ale téż medialny pòmión, òstałë wëdrëkòwóné w zbiorowi ksążce *Czôrnogórsczi jãzëk w pùblicznym ùżëtkù*, Pòdgòrica 2011 – przëp. aùt.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

ale w dzysdniowim jãzëkù czësto zadżinãła. Jedna z baro rozszérzwionëch znanków w czôrnogórsczich lëdowëch gwarach to ùżëcé winowôcza zamiast môlownika (tej sztótama mòże czëc: *Evo me u grad*; *Radi na fakultet* itd.), téż òsta pòza standardã, ale do te wiele jinszich. Z tegò pòwòdu ni mòżna gadac, że lëdowi jãzëk òstôł wërównóny ze standardowim jãzëkã, co je jednym z nôpierszich argùmeńtów.

Procëmnicë standarizacji czôrnogórsczégò jãzëka do standardowégò jãzëka mają preskriptiwné pòdéńdzenié, przëjimają ùdbë standardowégò jãzëka, chtërne są przestarzałé, dôwają jãzëkòwémù standardowi pòczestną rolã, jakô ni mòże bëc bliskô ùżëtkòwnikóm, żebë ùtwórcë normë zagwësnic rolã symbòlicznëch elit, czegò wënikã je całô ùrma niegwësnëch ùżëtkòwników włôsnégò jãzëka. *Pisënk* czôrnogórsczégò jãzëka w tim falu pònëkôł do przódkù i ùznôł te jãzëkòwé znanczi, jaczé są òbecné w jãzëkù i chtërnëch ùżëtkòwnicë dzéń w dzéń ùżiwają. W ti sprawie bãdze mógł dzejac barżi pòkroczno, jak bãdą na to warënczi. Kò je prôwdą, że jegò zaletą je to, że dôł mòżnotã tim, co tegò chcą, a donëchczôs nie bëło to mòżebné, żebë ùżiwelë zjotowóny wariant czôrnogórsczégò jãzëka.

Czôrnogórsczi jãzëk dzys żëje w codniowi kôrbiónce, òsoblëwie w internece, dze je òbecny westrzód młodzëznë, jakô sã nie czëje mni wôrtnô procëmkù ji rówieników w regionie. W szkòłach, òd 2011 r. pòzwa przedmiotu *jãzëk òjczëzni* je wëtuszowónô na *jãzëk czôrnogórsczi – serbsczi, bòszniacczi, chòrwacczi i lëteratura*. W gòdnikù 2017 r. czôrnogórsczémù jãzëkòwi òstôł przëdzelony midzënôrodny kòd ISO – CNR[25], jaczi dôł mòżnotã wprowôdzaniô titlów pùblikacji w czôrnogórsczim jãzëkù do biblioteczněch systemów, ale téż ùżiwanié czôrnogórsczégò jãzëka w cyfrowi technice. Dofùlowanié *Słowarza òrtograficznégò* i pòprôwianié zmerkónëch felów, bëła zrobionô w òbjimie kòmpùtrowi aplikacji *Pisënk jãzëka czôrnogórsczégò*, jakô òsta òpùblikòwónô w 2020 r.[26]. I chòc czôrnogórsczi jãzëk òstôł kùreszce znormalizowóny [aùtor wierã mô w mëslach pisënk – przëp. red.], tej robòta nad jegò normalizacją zakùńczonô nie je. Nót je jesz wëkònac słowôrz czôrnogórsczégò jãzëka i dali cygnąc dzejanié nad badérowanim i afirmacją czôrnogórsczi lëteraturë i jãzëkòwi skôrbnicë.

Przedolmacził: Duszan-Vladislav Pażdżersczi

---

[25] https://iso639-3.sil.org/code/cnr – przëp aùt.

[26] https://apps.apple.com/me/app/pravopis-crnogorskoga-jezika/id1504449837; https://play.google.com/store/apps/details?id=com.bildstudio.pravopis – przëp aùt.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Bibliografia:

Belić 1934: A. Belić, *Pravopis srpskohrvatskog jezika prema propisima ministarstva prosvete*, Beograd.
Belić 1950: A. Belić, *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, Beograd.
Čirgić 2010: A. Čirgić, *Povodom standardizacije crnogorskog jezika*, Podgorica–Cetinje. Téż na: http://www.maticacrnogorska.me/matica43.html
Čirgić 2011: A. Čirgić, *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti*, Pòdgòrica.
Čirgić 2017: A. Čirgić, *Dijalektologija crnogorskoga jezika*, Cetinje.
Ćupić 1984: D. Ćupić, *Bibliografija govora Crne Gore*, Titograd.
Ivić 1994: P. Ivić, *Aktuelni trenutak srpskog književnog jezika*, [w:] *Srpsko pitanje danas – Drugi kongres srpskih intelektualaca*, Beograd.
Noveljić 1937: B. Noveljić, *Crna Gora u školskim udžbenicima*, „Zeta”, 47.
Pravopis: *Pravopis crnogorskoga jezika*, Podgorica 2010.
Skerlić 1918: J. Skerlić, *Eseji o srpsko-hrvatskom pitanju*, Zagreb.
Saopštenje: *Saopštenje Uprave Udruženja književnika Crne Gore o jeziku*, „Kritika”, 17/1971.
Vušović 1927: D. Vušović, *Dialekat istočne Hercegovine*, „Srpski dijalektološki zbornik”, III.
http://www.fcjk.me/
https://iso639-3.sil.org/code/cnr
https://apps.apple.com/me/app/pravopis-crnogorskoga-jezika/id1504449837
https://play.google.com/store/apps/details?id=com.bildstudio.pravopis
http://www.monstat.org/userfiles/file/popis03/saopstenje60.pdf
https://www.skupstina.me/me/ustav-crne-gore

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Duszan-Vladislav Pażdżersczi
Gduńsczi Ùniwersytet

Pòsłowié, co òbjôsniô stón jãzëkòwégò planowaniô w Czôrnogórze i na Kaszëbach[1]

Sprawa „twòrzeniô” i normalizowaniô pòsobnëch słowiańsczich jãzëków òd nijaczégò serbòchòrwacczégò jãzëka abò lepi rzekłé, dialektu (*nowò*)*sztokawsczégò,* co béł ùżiwóny na zachtnym sztëkù zemi dôwny Jugòsławii i òbéńdowëch terenów, wiedno bùdza kòntrowersje[2]. Taczé kòntrowersje bùdzą téż próbë prowadzeniô samòstójny pòliticzi jãzëkòwi, co niedôwno prowadzëło czôrnogórsczé państwò. Tegò ôrtu dzejania mają dosc tëli pòspólnégò z normalizacyjnym stónã na Kaszëbach. Żebë òdbiércóm „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” kąsk wëwidnic ne pòspólné pùnktë, a téż pòdsztrichnąc różnice, co pòdług mie wskôzywają na dobroctwò ùżëtkòwników kaszëbsczégò jãzëka, jô spréfùjã je niżi zdefiniowac. Wiele dokazów przëtoczonëch przez mie mòże nalezc w artiklu wëżi wëwidnionym, a kaszëbsczé wątczi są dosc szerok znóné kaszëbòlogóm.

Krótkô analiza pòrównawczô jãzëkòwi pòliticzi na Kaszëbach i w Czôrnogórze

Pòlitologicznô niwizna

Czôrnogóra: Zemie, jaczé terô òbjimô dzysdniowé czôrnogórsczé państwò, w dzejach bëłë w mni abò barżi samòstójnëch czë niezanôleżnëch pòliticznëch i administracyjnëch òrganizmach, òd strzédnowieczégò i znónëch nama wiadłach ò bëtnoscë Słowianów na tëch terenach. W artiklu czôrnogórsczich aùtorów, nadczidnioné ju òstałë pòliticzné jednostczi Duklji, Zetë (serbsczé ksãżstwa) w strzédnowieczim, a mùszi jesz przëbôczëc samòstójné rządë biskùpów Serbsczi Cerkwi Prawòsłôwny Czôrnogórë – Petroviczów (1796–1852), ksãżstwò, a pòtemù królestwò Czôrnogórë (1852–1918), teritorium Zecczégò Banatu (administracyjnô jednostka) òbczas przedwòjnowégò Królestwa Jugòsławii (1918––1941), Socjalisticzną Repùblikã Czôrnogórë (w òbjimie Socjalisticzny Federacyjny Repùbliczi Jugòsławii, 1945–1991), federacyjné państwò wëcmanim z Serbią (Federacyjné Państwò Jugòsławii, Państwòwô Wëcmanizna Serbii i Czôrnogórë, 1992–2006) i dzysdniową Repùblikã Czôrnogórë (òd 2006 r.). W nawléczenim do wszëtczich nadczidnionëch cządów i specyficznégò geògraficznégò pòłożeniô (izolacji), mòże nalezc szlachë specyficznégò jãzëkòwégò czôrnogórsczégò wërazu. Sztridną sprawą òstôwają pëtania ò jãzëkòwą samòstójnotã Czôrnogórców.

---

[1] Pòdsëmòwanié pòswiãcywóm prof. M. Cëbùlsczémù, aùtorowi prôc ò jãzëkòwi pòlitice w jãzëkù kaszëbsczim.

[2] Zdrzë np. ksążka: H. Jaroszewicz, *Jugosłowiańskie spory o status języka serbsko-chorwackiego w latach 1901–1991*, Wrocław 2006; W. Lubas, *Nowe zadania polityki językowej w świecie słowiańskim*, [w:] W. Lubas, *Studia socjolingwistyczne*, Òpòlé 2013, s. 225–237; W. Lubas, *Polityczne uwarunkowania nowej sytuacji języków słowiańskich*, [w:] W. Lubas, tamò, s. 239–250; W. Lubas, *Europejski językowy globalizm i etno-nacjonalny separatyzm*, [w:] W. Lubas, tamò, s. 251–261; W. Lubas, *Puryzm we współczesnej polityce językowej w krajach słowiańskich*, [w:] W. Lubas, tamò, s. 285–292.

Kaszëbë: Dzeje zemiów, co òbjimają dzysészé (i historiczné) Kaszëbë są nama dobrze znóné: Kaszëbi, òkróm strzédnowieczégò, w jaczim to cządze më nie wiémë, czë sã pòjawiło jaczé zôwiãżé swiądny jãzëkòwi pòliticzi, ni mielë tak bògati historii państwòwòscë abò samòstójnotë pòliticzny czë administracyjny jak lëdztwò Czôrnogórë. Na gwës mielë wiele drãgszé warënczi kòle zachòwaniô włôsny jãzëkòwi swiądë.

Jãzëkòwô niwizna – dialektologiô

Czôrnogóra: W całi dzysdniowi historii serbsczégò jãzëkòznajôrzstwa, czôrnogórsczé gwarë stanowiłë wôżny przedmiot badérowaniów. Wszëtcë nôbarżi znóny serbsczi jãzëkòznajôrze (np. Vùk Stefanovicz Karadżicz – ùtwórca pierszi serbsczi gramaticzi i słowarza, aùtor m.jin. *Montenegro und die Montenegriner: Ein Beitrag zur Kenntniss der europäischen Türkei und des serbischen Volkes – Czôrnogóra i Czôrnogórcë. Przëczink do pòznaniô eùropejsczi Turcji i serbsczégò nôrodu. Studia etnograficzné: Ò Czôrnogórze*; A. Belicz – wespółprôcownik pòlsczégò „Rocznika Slawisticznégò” w przedwòjnowim czasu, aùtor np. dzeła *Dialektologicznô mapa serbsczégò jãzëka*; P. Ivicz – béł nôleżnikã m.jin. Asocjacji Dialektologów Eùropë i wiele jinszich midzënôrodnëch stowôrów parłãczącëch jãzëkòznajôrzów i nôleżnikã akademii nôùk: Serbii, Zjednoczonëch Stanów, Norwegii, Słowenii, Aùstrii, Macedonii i Rusji, aùtor m.jin. dzełów: *Dialektologiô serbòchòrwacczégò jãzëka. Wprowadzenié do sztokawsczi mòwë*, *Ò słowiańsczich jãzëkach i dialektach*, *Z serbòchòrwacczi dialektologii*, *Serbsczé dialektë i jich klasyfikacjô* itd.) zajimelë sã dialektologią, jakô tikała sã téż dzysdniowi zemi Czôrnogórë (jãzëkã Czôrnogórë i Czôrnogórców zajimôł sã téż znóny Kaszëbóm A. Hilferding w dzele *Wanodżi pò Hercegòwinie, Bòsni i Stôri Serbii*). Do te nót je dodac wielnëch dialektologów, co pòchôdelë z Czôrnogórë, ò chtërnëch wspòminają aùtorzë, ale téż pisarzów, ò chtërnëch nie gôdają, np. Miro Vùksanowicz, co ùsadzył rewelacyjné dokazë lëteracczé w włôsnym dialekce z tegò regionu, nadgrôdzóné jakno dokazë serbsczi lëteraturë. Czejbë zdrzôł na sprawã barżi dialektologiczno i dëchtowno, pòdług serbsczi dialektologii zemia dzysdniowi Czôrnogórë òbjimô dwa dialektë serbsczégò jãzëka: wschòdniohercegòwińsczi (jaczi je jednym z dwùch dialektów, na jaczim òpiarti je serbsczi lëteracczi jãzëk) i zeckò-sandżacczi[3], co nie wchôdô w kanón serbsczégò lëteracczégò jãzëka. Aùtorzë, jak gôdają ò normalizacji czôrnogórsczégò jãzëka w normalizacyjny praktice, kòrzëstają z jednégò i z drëdżégò, chòc, jak to przëjãté na zemi dôwnégò serbòchòrwacczégò jãzëka, za pòspòdlé mają wschòdnohercegòwińsczi dialekt, jakno barżi szacewny. Bëlno przë tim czerpią z czôrnogórsczégò gwarowégò dobëtkù. Tej mòże ùznac, że ni ma òsoblëwégò dialektu, narzeczégò czë gwarë, jakô w wikszoscë sã pòkriwô z czôrnogórską etniczną òbéńdą (jak mómë to w przëtrôfkù kaszëbsczégò), le dzysdniowô normalizacjô czôrnogórsczégò jãzëka je socjolingwisticznym kònstruktã. Je jesz jinszé zapëtanié czë taczé dzejanié mô cwëk, czë nié i taczé zapëtanié dzys je ideòlogiczną kòntrowersją.

Kaszëbë. Żlë chòdzy ò kaszëbsczi stón, òd pòczątkù badérowaniów nad kaszëbsczim jãzëkã, pierszi badérze kaszëbsczi jãzëk mielë za dialekt w systemie jãzëka pòlsczégò (np. Hilferding, Prajs, jinaczi Ramùłt, Lorentz). Wiele pòlsczich òstrzódków badérsczich (w tim PAN) do dzys ùznôwô kaszëbsczi jãzëk za jeden z piãc nôpierszich dialektów pòlsczégò jãzëka[4]. Cësk PAN, w òbjimie sostrzanëch akademii nôùków w swiece, prowadzy np. do te, że wëdôwczi Serbsczi Akademii Nôùków Kùńsztów nie bierzą pòd wzgląd faktu, że w 2005 r. kaszëbsczi òstôł nazwóny jãzëkã i dali gò trzimają za dialekt pòlsczégò jãzëka (np. *Etimòlogiczny słowôrz serbsczégò jãzëka*, 1–3, w wëdanim SANS). Òd r. 2005 socjolingwisticzny stón sã zmieniwô i kaszëbsczi jãzëk mô mòżnoscë bëc badérowóny jakno równoprawny jãzëk słowiańsczi (co je w jaczims dzélu blokòwóné przez pòprzédny nieòdpòwiedny i „czôrny" PR). Badérowanié samëch gwarów bënë kaszëbsczégò jãzëka pòdrobno zaczął F. Lorentz i wëapartnił jaż 76 gwarów, a jedne dzysniowé z nich òpisôł J. Tréder w ksążce *Język kaszubski…* W pòdrechòwanim mòże rzec, że kaszëbsczi jãzëk wiedno, w òbjimie pòlsczégò jãzëka, je wëapartnioną całoscą, a zapëtanié bëło le czë ta wëapartnionô całownota je jãzëkã czë dialektã. Równolegle z tim, w kaszëbsczim jãzëkù jistnieje swiąda ò dialektalnym rozszëchtowanim samégò jãzëka jakno całoscë i jãzëkòwô swiąda westrzód ji ùżëtkòwników.

---

[3] Wicy ò tim w ksążce D. V. Paździerszczi, E. Chacza, *Zarys fonetyki języka serbskiego. Szkic historyczny, dialekty, akcenty*, Gduńsk 2015, s. 26, 29–30.

[4] Wicy ò tim: J. Tréder, *Dialekt kaszubski*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk 2006, wëd. II, s. 46–47; http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=kaszubszczyzna.

Jãzëkòwô niwizna – fònetika

Czôrnogóra: Tak, jak to skriblą aùtorzë w pòwëższi robòce, normalizacjô czôrnogórsczégò jãzëka stoji òsoblëwie na fòneticznëch zjinaczënach procëmkù serbsczégò jãzëka. Z jedny stronë tikô sã to mniészégò zestôwkù czôrnogórsczich spółzwãków (ò dwie: *ś* i *ź*, przë czim aùtorzë sami przëznôwają, że *ź* òstało wsadzoné do nowégò systemù fòneticznégò leno temù, żebë bëła równowôga w przënôleżnëch gwarach, jaczé są na teritorium Czôrnogórë. Z pùnktu zdrzeniô serbsczi dialektologii, jakô słëchô do gwarowégò marginesu). Aùtorzë òbgôdiwają téż niechtërne fòneticzné zmianë charakteristiczné za (*i*)*jekawską* wëmòwã w Czôrnogórze, ale téż w Bòsni i pôłniowi Serbii (òbéńda Sandżak) – jakno dialektalné znanczi (w òbjimie bòszniacczégò i serbsczégò jãzëka) i ùznôwają je za normatiwné w czôrnogórsczim jãzëkù. I na tim sã kùńczi całi fòneticzny zestôwk (i òrtograficzny) w nowò normalizowónym jãzëkù, a nót je jesz pòdsztrichnąc, że te zjinaczënë skłôdają sã na lwi dzél całégò pùnktu cãżkòscë normalizacyjnégò procesu w jãzëkù Czôrnogórców, bò néga zwãkòwégò zestôwkù òstôwô takô sama, a téż bëlnô wiãkszosc òrtograficznëch reglów.

Kaszëbë: W przëtrôfkù kaszëbsczégò jãzëka i jegò relacji do fòneticznégò systemù pòlsczégò jãzëka, më mòżemë zmerkac dosc wiôlgą lëczbã dërchòwnëch i charakteristicznëch fòneticznëch znanków. Jaż 6 apartnëch samòzwãków/nosówków (i graficznëch znaków): *ã*, *é, ë, ò, ô, ù*, jaczich w pòlsczim ni ma; jinszô wëmòwa znónëch (graficzno) w pòlsczim jãzëkù samòzwãków: *ą* i *u*. Felënk pòlsczich samòzwãków / nosówków: *y*, *ę*. Jinszô wëmòwa znónëch w pòlsczim jãzëkù spółzwãków: *cz*, *sz*, *ż*, *dż* felënk w kaszëbsczim pòlsczich spółzwãków mitczich: *ć*, *ś*, *ź, dź*. Do te réga òrtograficznëch reglów, co znankùją specyficzny stón fòneticzny w kaszëbsczim jãzëkù, z jaczich jô le wspòmnã jinszé ùżëcé np. znakù *y* i jinszą wëmòwã spółzwãkù *w*, w pòzycji przed labialnyma *ò*, *ù* itd. Do te je nót dorechòwac chòcbë wiôlgą lëczbã samòzwãkòwëch alternacji[5], nietipòwëch dlô pòlsczégò jãzëka. Wszëtkò to dôwô òbrôz stolemnégò zjinaczeniô tëch dwùch zôchòdnosłowiańsczich jãzëków.

Jãzëkòwô niwizna – mòrfòlogiô

Czôrnogóra: Jak je widzec z artiklu czôrnogórsczich aùtorów, normalizacjô czôrnogórsczégò jãzëka nie òbjimô colemało mòrfòlogicznëch zjawiszczów, znaczi to, że mòrfòlogiczné procesë w czôrnogórsczim są dëcht te same, co w serbsczim jãzëkù.

Kaszëbë: Jak je wiedzec, wiele mòrfòlogicznëch zjawiszczów w kaszëbsczim jãzëkù dosc dichtich òdbiégô òd pòdobnëch w pòlsczim jãzëkù. Ò zjinaczënach mòrfòlogicznëch w pòlsczim i kaszëbsczim pisôł E. Bréza[6], a ò standarizowóny fleksji skriblëlë: M. Cëbùlsczi, E. Gòłąbk, H. Makùrôt[7], tej tu jô nie mdã pisôł ò drobnotach.

Jãzëkòwô niwizna – składniô

Czôrnogóra: Aùtorzë nie zwôżają w artiklu na żódne skłôdniowé zjinaczënë w nowim jãzëkòwim standardze, w chtërnégò twòrzenié są wprzëgłé.

Kaszëbë: Pòdług słów J. Trédra, kaszëbskô skłôdniô nie je dosc zbadérowónô, równak wiele òdewstôwô òd skłôdni pòlsczégò jãzëka, kò mòcënkò je w ni merkac niemiecczi cësk[8]. Ò kaszëbsczi skłôdni skriblelë téż M. Cëbùlsczi i R. Wòsôk-Slëwa[9].

Socjologicznô niwizna – jãzëkòwô pòlitika

Czôrnogóra: W pòwëższim artiklu òpisóné są téż krótëchno dzeje jãzëkòwi pòliticzi i jãzëkòwégò planowaniô w Czôrnogórze, w kónteksce czôrnogórsczégò

---

[5] Ò tim wicy w M. Cëbùlsczi, *Alternacje morfonologiczne* i *Alternacje samogłoskowe*, [w:] *Język kaszubski…*, s. 18–20.

[6] E. Bréza, *Podstawowe wiadomości z morfologii*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, red. E. Bréza, Òpòlé 2001, s. 125–184; E. Bréza, zéwiszcza: *Fleksja, Deklinacja*, *Koniugacja*, *Słowotwórstwo kaszubskie*, [w:] *Język kaszubski. Podręcznik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk 2006, wëd. II, s. 57, 44–45, 128–129, 240–241.

[7] M. Cëbùlsczi, *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka kaszubskiego*, [w:] E. Gòłąbk, *Rozmówki kaszubskie*, Gdiniô 1992, s. 276–291, E. Gòłąbk, *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù*, Gduńsk 1997, M. Cëbùlsczi, R. Wòsôk-Slëwa, *Ùczimë sã pò kaszëbskù. Książka pomocnicza dla klas starszych*, Gduńsk 2001 i pòsobné wëdania; H. Makùrôt, *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka*, Gduńsk 2016.

[8] J. Tréder, *Składnia kaszubska*, [w:] *Język kaszubski. Podręcznik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk 2006, wëd. II, s. 228.

[9] M. Cëbùlsczi, *Rząd czasowników w kaszubszczyźnie*, Gduńsk 2001; M. Cëbùlsczi, R. Wòsôk-Slëwa, *Składnia kaszubska*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, red. E. Bréza, Òpòlé 2001, s. 185–201.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

jãzëka. Nôwikszé natãżenié dzejaniô w ti sprawie zaczãłë władze samòstójnégò państwa czôrnogórsczégò w 2006 rokù. Indiwidualno jakno mieszkańc Czôrnogórë i jakno nôbarżi aktiwny w tim procesu, je wierã wespółaùtor negò artikla, prof. Adnan Czirgicz. Czekawim zjawiszczã je to, że jakno wespółaùtorzë, w jaczims cządze dzejaniô na pòlu jãzëkòwi pòliticzi w Czôrnogórze, są cëzokrajnicë (Josip Silicz, Ljudmila Vasiljeva, Ivò Pranjkòvicz) i niéjãzëkòznajôrze, niéléteracë (filozof Milenkò Perovicz).

Kaszëbë: Dzejanié na pòlu kaszëbsczi jãzëkòwi pòliticzi mają swòjã długą tradicjã. Zaczął jã F. Cenôwa (w dzedzënie pisënkù, leksykògrafii, gramaticzi, adaptacji kaszëbsczi topònimii itd.) w czile swòjich jãzëkòznôwczich drëkach[10] i próbach twòrzeniô wielnëch grafii[11] kaszëbsczégò jãzëka. W jaczims dzélu prowadzył je dali H. Derdowsczi (lëteracczi jãzëk), jak wëdôwôł swòje dokazë pò kaszëbskù. Wiôldżi cësk na przedwòjnową jãzëkòwą pòlitikã mielë aùtor pierszégò bëlnégò kaszëbsczégò słowarza S. Ramùłt, nôwôżniészi badéra kaszëbsczégò jãzëka F. Lorentz (pisënk, gramatika, słowôrz), pisôrz, wëdôwca i redaktor A. Majkòwsczi (normalizacjô lëteracczégò jãzëka, pisënk), pisôrz i teòretik kaszëbsczi rësznotë J. Karnowsczi (pisënk, doraznik). Dëcht przed II Swiatową Wòjną za jãzëkòwą pòlitikã sã wzãlë redaktorzë „Zrzeszë Kaszëbsczi" A. Labùda (słowôrz, leksyka) i J. Trepczik (słowôrz, leksyka, lëteracczi jãzëk, neòlogizmë) i dali prowadzëlë swòjã robòtã pò wòjnie. Wiôldżé są téż pòdjimiznë Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, w òbjimie jaczégò dzejelë prof. E. Bréza (pisënk, gramatika), prof. J. Tréder (pisënk, gramatika, lëteracczi jãzëk, frazeòlogiô) i E. Gòłąbk (pisënk, gramatika). Wôżną rolã òdegrôł téż prof. M. Cëbùlsczi, chtëren normalizëje gramatikã kaszëbsczégò jãzëka i prof. H. Makùrôt, chtërna napisa pierszą normatiwną gramatikã kaszëbsczégò jãzëka[12, 13]. W slédnym czasu (òd 2006 r.) òsoblëwą rolã zjiscywô Radzëzna

---

[10] D. V. Pażdżersczi, *Polityka językowa i planowanie językowe w dziełach Floriana Ceynowy*, [w:] *Języki i kultura Słowian. Pamięci profesora Leszka Moszyńskiego*, red. A. Gòstomskô, D. Żiłkò, Gduńsk–Sopòt 2018, s. 196–208.

[11] D. V. Pażdżersczi, *Grafia w dziełach Floriana Ceynowy*, [w:] *Ceynowa (prze)pisany*, red. D. Kalënowsczi, Słëpsk–Wejrowò 2020, s. 151–164.

[12] Д. В. Пажђерски, *Кашупска језичка норма – историја, тренутно стање и перспективе развоја* [*Kaszubska norma językowa – historia, stan obecny i perspektywy rozwoju*], [w:] *110 година полонистике у Србији*, Београд 2006, s. 101–109.

[13] D. V. Pażdżersczi, *Przegląd normalizacji ortograficznej w języku kaszubskim. Od Floriana Ceynowy do Rady Języka Kaszubskiego*, „Studia Slavica", 16/2012, s. 181–193.

Kaszëbsczégò Jãzëka, co mô dozér nad wszëtczima nôwôżniészima nôrzãdzama jãzëkòwi pòliticzi, pùblikùje swòje wëniczi (pòradë) w „Biuletinie Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” (pisënk, gramatika, adaptacjô topònimii, terminologiô, leksyka itd.)[14].

---

[14] D. V. Pażdżersczi, *Porządek w normie. Problem normalizacji języka kaszubskiego w działalności Rady Języka Kaszubskiego (2007–2016)*, [w:] *Porządek słów: gramatyka, tekst, styl, dyskurs. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Zoi Nowożenowej z okazji 45-lecia pracy naukowej*, red. T. Kananowicz, A. Klimkewicz, Gduńsk 2019, s. 78–86.

Danuta Pioch

Ò znaczenim kaszëbsczégò przełożënkù *Piãcoksãgù* òjca profesora Adama Riszarda Sykòrë

Stało sã – jesz do niedôwna nie do pòmëszleniô – Kaszëbi mają przełożënk piãc nôwôżniészich knégów *Stôrégò Testamentu*, to je *Piãcoksãgù*. A stało to sã za sprawą òjca profesora Adama Riszarda Sykòrë ÒFM, francyszkóna, pòchôdającégò z Wejrowa. Chòcô òjc Sykòra nôùkòwò je zrzeszony z Ùniwersytetã Mikòłaja Kòpernika w Pòznaniu (wielelatny profesor biblisticzi), nie zabôcziwô równak ò dłëgù wdzãcznotë wedle ti zemi, chtërna gò wëdała. Za jegò sprawą Kaszëbi dożdelë sã ju wiele translacjów biblijnëch tekstów[1], a co w tim nôwôżniészé, te przełożënczi òstałë zrobioné na spòdlim tekstów zapisónëch w jãzëkach òriginału (grecczim i hebrajsczim), co pòswiôdcziwô Józef Bartoń słowama – „Ò. Adóm Riszard Sykòra je rodowitim Kaszëbą, a równoczasno doswiôdczonym specjalistą, znajôrzã stôrożëtnëch jãzëków i biblijnym teòlogã. Mô wszelczé dóné kù temù, żebë dali prôcowac nad swòjim zadanim z szansą na relatiwno chùtczé skómpletowanié dzysdniowi kaszëbsczi Biblie tołmaczony z òriginalnëch jãzëków”[2].

Biblijné tekstë bëłë przekłôdóné na kaszëbsczi jazëk ju rëchli. Nôdali sygające w tił datë to XVI i XVII stalaté, czedë to pastorowie, mający w swòjich zbòrach Kaszëbów ewangelëcczégò wëznaniô przëszëkòwelë dlô nich tołmaczenia wëjimków biblijnëch tekstów. Te ùsôdzczi są dzysdnia ùznôwóné za nôstarszé zabëtczi kaszëbsczi pismieniznë, chòcô we wikszoscë bëłë to pòlsczé

---

[1] Tekstë te bëłë wëdôwóné w òbrëmim lat 2001–2019, bëłë to sztërë przełożënczi z Nowégò Testamentu i piãc knégów Stôrégò Testamentu, pòsobica wëdôwaniô kòżdégò z nich je òpisónô w teksce referatu.

[2] Józef Bartoń, *Dalszy ciąg tłumaczenia Biblii na język kaszubski*, Studia Franciszkańskie, Poznań, t. 26 (2016), s. 348. (http://ktf.cuni.cz/~barton/recenzeSikora2016.pdf)

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

tekstë z wielnyma kaszëbizmama. Tak tej *Duchowne piesnie Dra Marcina Luthera i inszich naboznich mężow* Szëmóna Krofeja z 1586 rokù[3], a téż *Mały Catechism Niemiecko Wándalski abo Slowięski* Michała Pòntanusa z 1643 rokù[4] stałë sã jãzëkòwima zabëtkama[5]. Do nich bë mùszôł jesz dodac tekstë *Perykop smołdzińskich* z przełomù XVII i XVIII stolecégò[6], a téż czile jinszich tekstów. Pózni w kaszëbsczi pismieniznie nastała cëszô, jaż do sztótu pòjawieniô sã w kaszëbsczi rësznoce Floriana Cenôwë, chtëren zaczął swiądno twòrzëc w rodny mòwie, nie bëłë to równak religijné dokazë.

W drëdżim dzélu XX stalatégò dejô przekłôdaniô Biblie na kaszëbsczi jãzëk przëszła nazôtka z dëbeltną mòcą. Jakno pierszi pòdjął sã ti robòtë Alojzy Nôdżel[7], ale drëkã wëszła leno *Przypowieść o siewcy*. Czedë w 80. latach zaczãlë òdprawiac msze swiãté z kaszëbską liturgią słowa[8], pòjawilë sã pòstãpny translatorzë, bò i zapòtrzebòwanié na biblijné tekstë wzrosło. W 1992 rokù pòjawiło sã wëdanié sztërzech ewanieliów (*Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament.*

---

[3] Fùlnô pòzwa dokazu brzmiała: *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera ÿ ÿnβich naboznich mężow Zniemieckiego w Slawięsky ięzik wilozone Przes Szymona Krofea, sluge słowa Bozego W Bytowie,* tłoczone w Gd. W 1586 w drukarni Jakuba Rhodego.

[4] Titel we fùlnym brzmienim: *Mały Catechism Niemiecko Wándalski abo Słowięski to jestá z Niemieckiego języka w Słowięski wystawion […] z Przydatkiem Siedm Psálmow Pokutnych krolá Dawida y […] Historiy Passiy naszego Páná Jezvsa,* Danzig 1643. Na slédny starnie dokazu dodóny zôpisk: „Ty ksaszky P. Bogu jednotroynemu ku chwały y Zbudowániu Koscioła jego […] w nasze Pommorske […] spisał / przełśźił y ná jáwnosc wydał Michał Pontanus albo Brückmann Slugá Slowá Bożego w Smołdzynie […].

[5] Wicy ò òbëdwùch ùsôdzkach [w:] Ò. Adóm Riszard Sykòra OFM, „*Wpoczątku bylo Slowo…”. Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Kartuzy b.r.

[6] 6 Ne tekstë bëłë òdnalazłé w smôłdzyńsczim archiwùm, rãkòpis pòwstôwôł w latach 1699 –1701, pisóny przez rozmajitëch aùtorów. Wiadła do przëpisënków 3–4 i 6 wzãté z: J. Tréder, *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gdańsk 2002.

[7] Mariô Małgòrzata Ùrbaniôk i Jarosłôw Ellwart w noce ò ùsôdzcë, przëszëkòwóny do tomikù A. Nagel, *Mòje wiérztë. Poezje zebrane*, Gdynia 2010, piszą pòstãpno ò ti sprawie: „Głãbòkô religijnota aùtora nalazła swòje òdzdrzadlenié nié leno w pòezje. Na zôczątkù 90. lat Alojzy Nôdżel rozpòczął robòtã nad przełożënkã Nowégò Testamentu na kaszëbsczi jãzëk. Równak stón zdrowiégò pòetë nie dozwòlił na ji skùńczenié i dzysô szerzi znóny je leno jegò przełożënk *Przypowieści o siewcy*”.

[8] Wicy na temat prekùrsorów sprawùjącëch Liturgiã Słowa z kaszëbsczima elementama m.jin. [w:] E. Prëczkòwsczi, *Kaszubski Kordecki. Życie i twórczość ks. prał. Franciszka Gruczy*, Banino 2008; E. Prëczkòwsczi, *Kaszubszczyzna w Kościele*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, Gduńsk 2012, s. 247–253; E. Prëczkòwsczi, *Ks. prał. Franciszek Grucza – ojciec i promotor języka kaszubskiego w liturgii Kościoła*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, Gduńsk 2016, s. 298–306.

IV Ewanjelje), w przełożënkù ks. Frãcëszka Grëczë, zdzejóné z łacëznë[9]. Rok pò tim wëdanim pòjawił sã dolmaczënk całégò *Nowégò Testamentu*, przëszëkòwóny na spòdlim *Biblii Tysiąclecia* przez Eùgeniusza Gòłąbka *(Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu)*[10]. Nen jistny aùtor przëszëkòwôł jesz *Księgę Psalmów* / *Knéga Psalmów* (1999)[11] i czëtania w lekcjonarzu *To je Słowò Bòżé* (2007)[12]. Wszëtczé te przełożënczi nie bëłë równak szëkòwóné z òriginalnëch jãzëków.

Pierszich przełożënków tekstów biblijnëch na kaszëbsczi jãzëk bezpòstrzédno z òrginalnëch jãzëków dokònôł prawie òjc Adóm Sykòra. W 2001 rokù òstała wëdónô *Ewanielëjô wedle swiãtégò Marka*, szesc lat pózni *Ewanielëjô wedle swiãtégò Jana*, w 2009 rokù *Ewanieliô wedle swiãtégò Mateùsza*, a pò rokù *Ewanieliô wedle swiãtégò Łukôsza* – wszëtczé dolmaczoné z greczi. Dokazë te bëłë pózni wëdóné jesz dwa razë (w 2010 i 2014 rokù) pòspólno jakno *Nowi Testament. Ewanielie pò kaszëbskù*[13]. Chãcë dolmacza nie słabłë, wzął sã za zjiscywanié stolemnégò dokazu – dolmaczeniô z hebrajsczégò jãzëka nôwôżniészich piãc knégów *Stôrégò Testamentu*, tj. *Piãcoksãgù*. I tak tej, za sprawą wiôldżi samòdiscëplinë i robòcoscë dolmacza, rokroczno pòjôwiała sã pòstãpnô z knégów: Księga Rodzaju (*Knéga Zôczątków* – 2015), Księga Wyjścia (*Knéga Wińdzeniô* – 2016), Księga Kapłańska (*Knéga Kapłańskô* – 2017), Księga Liczb (*Knéga Lëczbów* – 2018), Księga Powtórzonego Prawa (*Knéga Pòwtórzonégò Prawa* – 2019)[14]. Tak tej na ten to ôrt Kaszëbi dożdelë sã (jakno brëkòwnicë jednégò z „mni ùżiwónëch jãzëków”[15]) przełożënkù *Pięcoksãgù* bezpòstrzédno z jãzëka òrginału. Éra je tim wikszô, że zagrôżbã dlô tegò jãzëka dostrzégają nié leno sami Kaszëbi, ale téż badérowie z bùtna, np. cytowóny ju J. Bartoń, chtëren pòdczorchiwô „godną uwagi żywotność języka kaszubskiego”[16].

---

[9] *4 Ewanjelje. Kaszëbskô Biblëjô*, tłum. z łacëznë ks. Franciszek Grucza, Poznań 1992.

[10] *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu*. Na podstawie Biblii Tysiąclecia skaszëbił Eugeniusz Gołąbk, Gduńsk–Pelplin 1993.

[11] W òmówienim tegò dokazu (tresc ùmôlnionô na òkłôdce) ks. prof. Jón Perszón napisôł pòstãpno: „Wersjô kaszëbskô nie je przełożënkã z jãzëków òriginalnëch, nie òdbiégô w niczim òd ùznóny w Pòlsce wersje i wëłożënkù teòlogiczny trescë Knédżi Psalmów. Kaszëbskô terminologiô, brëkòwónô przez dolmacza, pòsôdô przënôleżné swiãtim rzeczóm ùmiarkòwanié, ni ma ùrzasnëch zwrotów, a wielëna neòlogiznów je baro môłô”, [w:] *Knéga Psalmów*, Na podstawie *Biblii Tysiąclecia* skaszëbił Eugeniusz Gołąbk, Gdańsk 1999.

[12] Razã z tą wëdôwizną baro ùrosła ranga kaszëbsczi mòwë òb czas sprôwianiô mszów swiãtëch z kaszëbską liturgią słowa. Arcybiskùp Metropòlita Gduńsczi Tadeùsz Gòcłowsczi napisôł w przedesłowie: „Donëchczôs bëło zwëskiwóné z rozmajitëch czëtaniów Swiãtëch Pismionów òb czas Mszów swiãtëch. Terôczasné wëdanié Czëtaniów zlepszi sprawòwanié liturgie i pògłãbi najã łączbã ze Słowã Bòżim”, [w:] *To je Słowò Bòżé. Czëtania mszalné i midzëlekcyjné na niedzele i swiãta we wszëtczich cządach lëturgicznëch rokù*, na kaszëbsczi przełożił Eugeniusz Gołąbk, Gdańsk 2007. Ò tim przełożënkù E. Prëczkòwsczi pisôł, że westrzód nieòbéńdnëch kòscelnëch knégów wëdónëch w kaszëbsczim jãzëkù pò pielgrzimce Kaszëbów do Zemi Swiãti (2000) i do Papieża Jana Pawła II (2004) ta (Lekcjonôrz) „jest nôwôżniészô”, [w:] E. Pryczkowski, *Kaszubszczyzna w Kościele*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, Gduńsk 2012.

[13] Pò òsóbnym wëdanim pòstãpnëch ze sztërzech *Ewanieliów*, a pòtemù *Ewanieliarza* parłãczącégò je w jedno ò. A. R. Sykòra przëszëkòwôł jich synopticzny zestôwk: *Zestawienié synopticzné Ewanielii z greczi na kaszëbsczi tołmaczonëch przez ò. Adama Ryszarda Sikorę OFM*, Poznań 2014. Arcybiskùp Metropòlita Pòznańsczi Stanisłôw Gądecczi napisôł ò tim dokazu w *Słowie wstãpnym* tak: „Je to wôżny dokôz napisóny w dzysdniowim jãzëkù, narzészającym do dôwnëch kaszëbsczich przełożënków. W przërównanim z jinszima dolmaczeniama je to tekst nôblëższi dzysdniowi gôdóny kaszëbiznie”.

Dlô kaszëbsczich dzejarzów béł to pòstãpny znak, że jich nórcëk na zemi òstôł wëbróny przez Bòga, stôł sã môlã, w jaczim pòwsta nôdzeja, a nawetka gwësnota, że kaszëbizna ni mùszi szëkac swòjégò bëcô leno w wiesczich chëczach. Zjiscëłë sã w tim sztóce pòkòleniowé zgrôwë Młodokaszëbów, Zrzeszińców i jinszich dzejarzów zrzeszoné z wprowôdzanim „królewiónczi do pałacu”, co w malowny i pòeticczi spòsób przedstawił Aleksander Majkòwsczi w romanie *Żëcé i przigòdë Remùsa*, kôżącë wëpòwiedzec ksãdzu Pawłowi taczé słowa: „Czemùż bë nasza zaklãtô mòwa kaszëbskô ni miała wstac jak królewiónka i sadnąc na złotim trónie? Czemùż bë nasz lud kaszëbsczi ni miôł sã pòdniesc ze zemi jak zapadłi zómk? […] Nié lëczba sprawi cud, ale dëch, chtëren w ti lëczbie zaklãti żëje”[17]. Temat pòdjął téż w swòji wiérzce Jón Trepczik, piszącë pòstãpno: „Le më cë dómë w pałac przińc / I w pierszé sadnąc rédżi. / Ò, mòwò starków!”[18].

---

[14] Ò swòjich przełożënkach pòstãpnëch knégów Stôrégò Testamentu na kaszëbsczi jãzëk pisze szerzi sóm tłómôcz: A. R. Sykòra, *O Pięcioksięgu i historii jego tłumaczenia na kaszubski słów kilka*, [w:] *Pięcioksiąg. Wstęp*, Gdańsk 2019, s. 79 – 99.

[15] W òbrobienim przëszëkòwónym przez Bióro Analizów i Dokùmentacjów Kancelarie Senatu pt. *Sytuacja języków mniejszościowych i regionalnych w Europie*, òpùblikòwónym w lëpińcu 2015 rokù, aùtorka Nicole Dołowi-Rëbińskô napisała pòstãpno: „Na stôrim kòntinence jistnieje mni niżle 300 jãzëków. Leno kòl 80 z nich mô òficjalny status. Szacëje sã, że kòle 10 % mieszkańców Eùropë ùżiwô (w rozmajitim stãpieniu) miészëznowëch abò regionalnëch jãzëków. Jaż 100 eùropejsczich jãzëków je w pòwôżny zagrôżbie” (https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatekspertyzy/3098/plik/oe-236_internet.pdf). Westrzód nëch jãzëków je téż ùmôlniony kaszëbsczi jãzëk. Dlô jich chrónieniô pòwstało Eùropejsczé Bióro do Spraw Jãzëków Rzadzy Brëkòwónëch (ang. European Bureau for Lesser-Used Languages – EBLUL) – òrganizacjô pòzarządowô, chtërna zajimô sã wspòmôganim i promòwanim jãzëkòwi rozmajitoôrtnoscë w Eùropie.

[16] Nëch słów aùtor ùżił w artiklu przëwòłónym w przëpisënkù 2. Ùmôlnił je w pòstãpny wëpòwiescë (jaką dlô ji wiôldżégò znaczeniô pòdôwô sã w szerszim kóntekscе): „Kaszëbi, niéwiôldżé karno etniczné, chtërno przez stalata bëło w zagrôżbie bezògôdkòwégò cëskù ze stronë niemiecczégò jãzëka, a w czësto niedôwny ùszłoce znowa wëstawioné na lżészą, ale wiedno systematną erozjã ze stronë baro blisczi pòlaszëznë, wëkôzywô gòdną bôczënkù żëwòcëznã. Kùlturowé strzodowiszcze Kaszëbów, òsoblëwie w slédnëch dwadzesce piãc latach pòstãpno dôwô mòcny grunt swòjémù jãzëkòwi i ùmòcniwô gwôsną lëteracką tradicjã, co mòże prowadzëc do rozbùdzaniô głãbszi etniczny swiądë pòstãpników dôwnëch Pòmòrzôków”.

Kùreszce nié leno kaszëbsczi dzejarze widzelë przińdnotã jãzëka òjców w òbrëmim oddalonym téż òd wiesczich chëczów. Juwerno czëlë ùczałi. Socjolog, Brunon Sënôk, namôwiôł prosto do zascygnieniô degradacje i dżiniãcô kaszëbsczi mòwë, a spòsobã na to miało bëc ùswiądnienié sobie przez wszëtczich prôwdë, że nie dô sã zachòwac jãzëka leno w gôdóny wersje, „Je nót nadac kaszëbiznie nowégò statusu. Mòże w tim pòmagac ùżiwanié jãzëka przez kaszëbską inteligencjã, wprowadzenié kaszëbiznë do Kòscoła i szkòłë, wëzwëskiwanié ji w szerok pòjãtëch mediach. Równak nôwikszé mòżlëwòtë w nadôwanim kaszëbiznie òficjalnégò statusu mô szkòła”[19]. Do tegò samégò namôwiôł ju rëchli prof. Jerzi Tréder (a téż jinszi jãzëkòwi badérowie) w swòjich wielnëch wëstąpieniach i nôùkòwëch prôcach, gôdającë téż ò statusu jãzëkòwim kaszëbiznë, jaczi ni mòże ùznawac za gwarã pòlaszëznë, a za òsóbny jãzëk[20]. I tak prawie sã stało i cëgã dzeje. Pòcwierdzywô nen stój sprawë Nicole Dołowi-Rëbińskô słowama: „Slédné lata przëniosłë zachtną zmianã sytuacje kaszëbsczégò jãzëka. Z gwarë ò baro nisczim prestiżu, wzgardzony òd mòcnëch sąsadów – Pòlôchów i Niemców, ùznôwóny za ‘zepsëtą pòlaszëznã’, jaczi brëkòwanié szkòdzy môgòwémù rozwijowi dzecy i przeszkôdzô w dobiwanim żëcowëch zwënégów, kaszëbsczi stôł sã ùznónym w *Ùstawie ò miészëznach nôrodnëch i etnicznëch a téż ò regionalnym jãzëkù* (2005) i w *Eùropejsczi karce jãzëków regionalnëch abò miészëznowëch* (ratifikòwóny przez Pòlskã w 2009 r.) jãzëkã regionalnym, jaczémù sã słëchają państwòwé dotacje. Òchrona kaszëbsczégò jãzëka òstała wpisónô w jazëkòwą pòlitikã pòlsczégò państwa. Status kaszëbsczégò wzrósł…”[21].

---

[17] A. Majkòwsczi, *Żëcé i przigòdë Remùsa*, Gdynia 2017, s. 289 – 290.

[18] *Poezja Zrzeszyńców*, Gdańsk 2013, s. 383.

[19] B. Sënôk, *Tożsamość kaszubska dziś – jej zagrożenia i perspektywy rozwoju*, [w:] *Antropologia Kaszub i Pomorza*, red. J. Bòrzëszkòwsczi, Gdiniô 1991, s. 52–53.

[20] Ò nëch sprawach m.jin. [w:] Jerzi Tréder, *Historia kaszubszczyzny literackiej: studia,* Gduńsk 2005; *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, Gduńsk 2014; J. Tréder, E. Bréza, *Sytuacja socjolingwistyczna kaszubszczyzny*, [w:] *Kultura – Język – Edukacja*, t. 3., red. R. Mrózk, Katowice 2000; *Problemy i wyzwania edukacji międzykulturowej. Doświadczenia polskie i niemieckie*, Gdańsk–Wieżyca, 2007; *Badania kaszuboznawcze w XX wieku. Materiały pokonferencyjne pod red. J. Borzyszkowskiego i C. Obracht-Prondzyńskiego*, Gduńsk 2001; J. Tréder, *Tendencje w sferze normalizacji kaszubszczyzny. Rys historyczny*, [w:] *Gwary dziś 4. Konteksty dialektologii*, Pòznań 2007; J. Tréder, *Kaszubszczyzna – problemy językoznawców dawniej a dziś*, [w:] *Antropologia Kaszub i Pomorza*, Gduńsk 1990; J. Bòrzëszkòwsczi, J. Mòrdawsczi, J. Tréder, *Historia. Geografia. Język i piśmiennictwo Kaszubów / Historia. Geògrafia. Jãzëk i pismienizna Kaszëbów*, Gduńsk 1999; *Kaszubszczyzna literacka (Cechy, fazy i tendencje rozwojowe)*, [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*, red. E. Bréza, Òpòlé 2001; *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, wëd. 2., Gduńsk 2006; K. Dejna, *W sprawie „statusu języka kaszubskiego”*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny*, red. E. Bréza, Gduńsk 1992; E. Gòłąbk, *Kaszëbskô lëterackô mòwa*, „Pomerania” 1980, nr 11/12,

Procëmnicë mający za cél òdmówic kaszëbiznie statusu jãzëka cwierdzëlë, że je to ùbògô mòwa, niewôrtnô tegò, żebë brëkòwac jã w jinszich òbrëmiach żëcégò niżlë wieskô chëcz i ji òbéńda. W sprawie dolmaczënków Biblie na jãzëczi ò „ògrańczonym zasëgù spòlëznowim” swòje zdanié przedstawiła téż Rada Pòlsczégò Jãzëka, piszącë pòstãpno: „Zastrzegòwô wëdôwô sã bëc w całoscë célowòsc [przełożënków] (trawestacjów, adaptacjów) na gwarë i jãzëczi ò ògrańczonym zasëgù spòlëznowim . Zacwierdzoné przez kòscelné wëszëznë i ùznóné przez òpiniã filologów, brëkòwóné w liturgie i naùczanim biblijné przekładë na pòlsczi jãzëk lëteracczi, nimò gwôsny specyficzi stélowi, nie są równak tak niezrozmiałé, żebë stwôrzałë mùszebnotã dodôwkòwégò przekłôdaniô na jaczi bądz jãzëk bòdôj barżi przëstãpny. Dlôtegò, że stoprocentowô zrozmiałosc dlô gwësnégò, wąsczégò strzodowiszcza nie je ani ni mòże bëc sygającą przëczëną ùsôdzaniô nowégò przełożënkù Swiãtëch Pismionów”[22]. Dopiérze w jednym z przëpisënków do tegò stanowiszcza òstałë dodóné pòstãpné słowa, co zletcziwają wczasniészi bezògôdkòwi pòzdrzatk: „W hewòtnym wëłożënkù nie zajimómë sã kaszëbsczima przełożënkama Biblie. Pò pierszé

---

s. 26–27; J. Tréder, *Kaszubszczyzna – od dialektu do języka*, [w:] *70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska – Procesy – Tendencje*, Lublin 2013; J. Zeniukòwô, *Ewolucja poglądów na status kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*, red. E. Bréza, Òpòlé 2001.

[21] Nicole Dołowi-Rëbińskô, *Młodzi Kaszubi i język – dylematy mikropolityki językowej*, [w:] *Lud*, t. 98, 2014, s. 253–254 (Organ Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego i Komitetu Nauk Etnologicznych PAN), http://ispan.waw.pl:8080/ireteslaw/bitstream/handle/20.500.12528/173/Mlodzi_Kaszubi_i_jezyk_-_dylematy_mikrop.pdf?sequence=1&isAllowed=y

[22] RJP, Uwagi o współczesnych przekładach Biblii, https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1831:uwagi-o-wspolczesnych-przekladach-biblii2&catid=55

warała kaszëbskô religijnô tradicjô lëterackô, jaką mòże datowac òd XVI w. […] Na dodôwk zmienił sã status kaszëbiznë”.

Na szczescé òkôzało sã, że „pałace”, ò jaczich pisôł pòeta, są w zasëgù mòżlëwòtów kaszëbiznë. Kaszëbi nie wzãlë do se niechwôlnëch pòzdrzatków i kónsekwentno realizëją misjã wprowôdzaniô rodny mòwë do corôz to nowëch òbrëmiów. Kaszëbsczi jãzëk mô swòje bëcé we wiele dzélach spòlëznowégò żëcô. Niemòżlëwé stało sã mòżlëwim. Za sprawą dzejaniów òjca Adama Sykòrë i jinszich dolmaczów *Biblie* jesmë sã dokònelë ò tim w maklewny spòsób, chòc wiele do mëszleniô dôwôł pòtencjalny felënk leksykalnégò dostónkù, z czim równak pòstãpny translatorzë *Biblie* przédno delë sobie radã.

Kaszëbsczé przełożënczi *Biblie* pòcwierdzëłë i cëgã na nowò pòcwierdzywają status mòwë Kaszëbów jakno jãzëka, tedë nie zjiscëłë sã widzënczi nëch, co bë chcelë widzec w ni leno gwarã. Kaszëbizna z dôwna zjiscywô spòdlowé kriteria, co dają prawò ùmôlniwaniô ji w karnie jãzëków. Jednym z nich je gwôsnô grafiô, chtërna w zôczątkach nie jistniała (np. w tekstach Krofeja i Pòntanusa), a spòsobã na zapisywanié słów i kaszëbsczich tekstów bëło brëkòwanié lëtrów pòlsczégò abecadła. Pierszim, chtëren zmienił nen stój sprawë béł Florión Cenôwa, chtëren na zôczątkù téż zwëskiwôł z lëtrów pòlsczégò alfabetu, ale chùtkò òd tegò òdstąpił, wprowôdzającë apartné znaczi. Nen system graficzny i òrtografny béł przez ùtwórcã czilerazowò zmieniwóny. Pózni rëgnãła ùrma dzejaniów nawkół òbrobieniô pasownégò systemù zôpisënkù, jak téż normalizacje i standarizacje kaszëbsczégò jãzëka (A. Majkòwsczi, F. Lorentz, A. Labùda, L. Roppel, S. Biészk, Kòmisjô ds. kaszëbsczégò pisënkù z 1974 rokù i dzysdnia Rada Kaszëbsczégò Jãzëka[23]), chtërne dérëją do dzys. Òd sztótu wprowadzeniégò nôùczi kaszëbsczégò jãzëka do szkòłów i mùszebnotë zapisywaniô tekstów w ùczbòwnikach w jednotny systemie brëkòwnym stało sã dogôdanié w sprawie jedny fòrmë zapisywaniô tekstów. Tak pòwstôł bédënk zwóny „kaszëbizną lëteracką” abò „znormalizowóną kaszëbizną”. Przë wëzwëskiwanim prawie tegò jãzëka i ti grafie zapisywónô je wikszosc tekstów w dzysdniowim kaszëbsczim jãzëkù, w ti téż systemie òstôł zapisóny przełożënk *Piãcoksãgù* i wczasniészé dolmaczënczi *Biblie* ò. Adama Riszarda Sykòrë. Kòżdi pòstãpny tekst zapisywóny w lëteracczi kaszëbiznie, w tim òsoblëwie tak wôżné tekstë jak *Bibliô*, pòcwierdzywają i legitimizëją przëjãtą w slédnym czasu kaszëbską grafiã.

---

[23] Ò pòstãpnëch normalizacjach kaszëbsczégò jãzëka szerzi m.jin. [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk 2002; J. Tréder, *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, Gduńsk 2014; J. Bòrzëszkòwsczi, J. Mòrdawsczi, J. Tréder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gduńsk 1999; E. Bréza, *Kaszubszczyzna wśród języków słowiańskich, jej status językowy*, [w:] *Kaszubszczyzna w świecie*, red. J. Samp, Wejrowò 1990; E. Bréza, *Kształtowanie się kaszubskiego języka literackiego*, [w:] *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc*, red. J. Zeniukòwô, Warszawa 1997; E. Bréza, *Pisownia kaszubska*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji*, Gduńsk 1991; E. Bréza, *Rys historyczny pisowni kaszubskiej*, [w:] *Zasady pisowni kaszubskiej*, wëd. 2., Gduńsk 1984; E. Satkòwskô, *Trudne początki drogi do literackiej kaszubszczyzny*, „Acta Cassubiana IX” 2007, s. 16–28; J. Tréder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gduńsk 2005; D. Pioch, *Działania dotyczące standaryzacji i normalizacji języka kaszubskiego w ostatnim dziesięcioleciu*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, Gduńsk 2016, s. 205–212.

Kriterium pòcwierdzającym status kaszëbiznë jakno jãzëka są téż wielné słowarze. Zdrzącë na jich wielotã i widzałosc mòże rzec, że kaszëbskô leksykògrafiô mòże bëc pòstãpną leżnoscą do bùchë. Wëchôdającé w cządze czile wieków słowarze, zaczinającë òd 84 słów kaszëbsczich w ksążce K. G. Antona (1783), przez pòmnikòwi dokôz S. Ramùłta (*Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*), B. Sëchtë (*Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*), J. Trepczika (*Słownik polsko-kaszubski*), E. Gòłąbka (*Wielki słownik polsko-kaszubski*), jasno pòkôzałë, że ni mòże bëc leno gwarą mòwa, chtërny leksykalny dostónk mielë starã zebrac i òbrobic w tëli słowarzach, nié leno kùreszcze przekładowëch, bò je wôrt jesz wspòmnąc ò stolëmnëch dokazach taczich jak: *Atlas językowy kaszubszczyzny* czë *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*. Przełożony przez ò. A. Sykòrã *Piãcoksąg* je przede wszëtczim wspiarti na bédënkach ùmôlnionëch w słowarzach: B. Sëchtë, S. Ramùłta, J. Trepczika, E. Gòłąbka, W. Bòrisa i H. Pòpòwsczi-Tabòrsczi[24].

Pòdjimającë sã dokazu z òbrëmiô translacje je cãżkò so przedstawic robòtã bez mòżlëwòtë sprawdzeniô gramaticznëch reglów gwësnégò jãzëka. Tuwò téż kaszëbizna mô rozmajitoôrtné mòżlëwòtë wspiarcégò. Gramatików tegò jãzëka òstało òbrobionëch czile. Zaczął, rozmieje sã, F. Cenôwa, pò nim swój bédënk dôł A. Majkòwsczi (*Gramatyka kaszubska*), wzorowóny na prôcach

---

[24] Dolmôcz tak pisze ò wëzwëskiwónëch òb czas translacje słowarzach: „W szeroczim zôkrãżim wëzwëskóné òstałë słowarze: B. Sëchtë *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, S. Ramùłta *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, E. Gòłąbka *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* i *Wielki słownik polsko-kaszubski*, W. Bòrisa i H. Pòpòwsczi-Tabòrsczi *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, a téż J. Trepczika *Słownik polsko-kaszubski*” (*O Pięcioksięgu i historii jego tłumaczenia na kaszubski słów kilka,* [w:] *Pięcioksiąg. Wstęp*, Gdańsk 2019, s. 98).

F. Lorentza. Sëłów w tim zôkrãżim nie òbszczãdzelë téż: A. Labùda, E. Bréza i J. Tréder, a téż H. Makùrôt[25]. Òkróm tegò wiele jęzëkòznajôrzów zajimało sã òpisënkã jãzëka abò òbrobienim jednégò z dzélów gramaticzi czë téż mònografiama gwarowima kaszëbiznë. Dzysdniowô kaszëbizna lëterackô czerëje sã òbrôbiónyma przez wiele dzesątków lat reglama, narzeszającë w òsoblëwi spòsób do dbów zamkłëch w nowszich gramatikach. Dolmacz *Piãcoksãgù* nierôz zwëskiwôł z miectwa kaszëbsczich gramatików, wëbiérającë apartné translacyjné rozrzeszenia.

Ò kaszëbsczi gôdce jakno jãzëkù zeswiôdczëwac téż mògą wielné i bòkadné dostónczi regionalny lëteraturë (reprezentowóné są tu wszëtczé lëteracczé ôrtë, a w jich òbrëmim wiele gatënków). Niécałé dwa stoleca dzejaniów kaszëbsczich elitów przëniosłë taczi brzôd, jaczégò bë ni mùszała sã sromic nawetka niejedna lepi zòrganizowónô spòlëzna. Za sprawą bëcégò jãzëka w lëteracczim słowie pisónym bezògôdkòwò roszérzwiła sã leksykalnô bòkadnosc, zbògacëła sã frazeòlogiô, ùmòcniłë sã archajiznë, ale téż pòjawiłë sã neòlogiznë. Z całi ti bòkadoscë mòże tej brac kòżdi bëtnik kùlturë i w fùlny rozeznôwnoscë swiądno wëzwëskiwac zebróné ju dostónczi, twòrzącë w tim jãzëkù pòstãpné dokazë. Tu je nót pòdczorchnąc w apartny spòsób wiôldżé znaczenié przełożënków *Biblie* w rolë kriterium baro zmòcniwającégò status mòwë jakno jãzëka, bò prawie to, i przede wszëtczim to, Kaszëbi zwëskelë dzãka przełożënkóm knégów *Stôrégò Testamentu* i tekstów biblijnëch w całoscë.

Na gwës robòta dolmacza *Piãcoksãgù* nie zjiscywała sã bezproblemòwò. Przë wszëtczich knégach bëło nót nierôz wiôldżégò namëszlënkù, żebë dobrze rozrzeszëc nadôrzającé sã jãzëkòwé procëmnotë (sóm dolmacz wspòminô na przëmiôr ò wiôldżi wieleznaczënie słów w hebrajsczim jãzëkù, dze dlô jednégò słowa mòże bëc nawetka czilenôsce znaczeniów). W robòce nad przełożënkã przëswiecywałë òjcu Profesorowi trzë wskôzë, ò jaczich gôdô pòstãpno: „W przełożënkòwim dzejanim wspiarcé płënãło przede wszëtczim z trzech wskôzów ùsadzonëch przez sw. Hieronima, chtërnégò ùznôwô sã za pierszégò teòretika przekładu *Biblie*. Wskôzë te gôdają, że dolmacz mùszi dobrze rozmiôc òrginalny tekst, wiérno òddac jegò szëk i miec dbã ò pòprawnosc, a téż snôżotã jãzëka przełożënkù. Strzódk cãżënë spòcziwô przede wszëtczim na wiérnym òddanim przédnëch mëslów przekłôdónégò tekstu, bò je wiedzec, że w midzëjãzëkòwim przełożënkù nie dô sã ùtrzëmac wszëtczich znanków òrginału”[26]. Dobrze sã tej stało, że dolmaczã *Piãcoksãgù* na kaszëbsczi jãzëk je translator spôłniwający wôżné kriteria: biblista czëtający *Swiãté Pismiona* z òriginalnëch jãzëków i na dodôwk kaszëbskòjãzëczny. Wôżnym dzejnikã téż je pòcwierdzonô teza, że kaszëbskô leksyka je na tëli bòkadnô, że jidze przë ji pòmòcë òpisac wszëtczé biblijné zdarzenia (czãsto dosłowno, czasã téż òpisowò). Niejeden rôz dolmacz béł przëmùszony do ùżëcô pòlonizmów, baro rzôdkò – germanizmów; w jaczims stãpieniu internacjonalëznów; ale wikszosc tekstu stanowi kaszëbskô leksyka (ta starszô, na nowò przëwòłónô – to je archajiznë; ta wzãtô z codniowegò jãzëka gôdónégò i ta zwëskónô òd jinszich ùsôdzców abò téż wëmëszlonô – to je neòlogiznë). Dolmacz pòkôzôł swójnégò ôrtu kùńszt w parłãczenim wszëtczich nëch elementów, ùrôbiającë rzeszną i zrozmiałą cawnotã. Przëmiarã dobri prakticzi w ùsôdzanim dokazu bëłë przëdôwczi w dopisënkach, dôwającé mòżnotã lepszégò rozmieniô jawernotë sprzed czile tësący lat (òsoblëwie ticzącé sã przełożënkù pòzwów lëczbów, miarów i wôgów). Juwerno bëło z pòzwama zwierzãtów, roslënów, nôrzãdłów, maszinów, jaczich dzysdnia ju sã nie ùżiwô, abò w naszi kùlturze nigdë nie brëkòwało; na ten to ôrt zbògacëło sã leksykalné miectwò, realizowóné colemało przë ùżëcym internacjonalëznów, ale za to na wiedno wchôdającëch do kaszëbsczégò jãzëka, bò taką mòc mô słowò pisóné. Nié bez znaczeniô je téż rozbùdzanié w czëtińcu czë słëchińcu zwëczajny cekawòtë, bò przez òbeznôwanié sã z jinszą kùlturą i realiama òrginału (np. geògrafné pòzwë), rodzy sã chãc zwerifikòwaniô, nalézeniô na karce, ale téż przedstawieniô so i zrozmieniô jawernotë żëcégò w czasach przed narodzenim Christusa.

---

[25] Zagadnienié òbrobiła m.jin. H. Makùrôt, *Gramatyki języka kaszubskiego – analiza porównawcza*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, Gduńsk 2016, s. 273–280.

Gôdającë ò translacyjny rówiznie i akùrôtnoscë *Piãcoksãgù* w wersje ò. profesora A. R. Sykòrë mòże pòstawic tezã, że stoji òna na wësoczi wiżë, bò przekłôdanié bezpòstrzédno z òrginału dozwôlô òminąc pòstãpné translacyjné wersje i ùchrónic sã przed òdchôdanim òd pierwòsznëch znaczeniów słów. Wësoką próbã kwalitetu tekstu pòcwierdzywają mésterscze rozrzeszenia w òbrëmim translacje drãdżich do przełożeniô codzénnëch słów, ale téż frazeòlogòwëch zdrëszënów gwôsnëch leno jednémù jazëkòwi, fùnksnérëjącëch jakno idiomë.

Chcącë òbtaksowac wôrtnotã przełożënkù colemało ùżiwô sã scwierdzeniô, że je òn dobri abò lëchi. Ò przełożënkù *Piãcoksãgù* ò. Sykòrë je nót rzec,

---

[26] A. R. Sykòra, *O Pięcioksięgu i historii jego tłumaczenia na kaszubski słów kilka*, *Pięcioksiąg. Wstęp*, Gduńsk 2019, s. 97.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

że je dobri. Akùrôtné rozwicé znaczeniégò tegò sfòrmùłowaniô daje Môrcën Majewsczi: „Dobri przełożënk je dzysdnia òbstawiony dwùma kriteriama: a) wiérnota – òkresliwô, w jaczim stãpieniu przekłôdóny tekst je pasowny i rzeszny z òrginałã (równowôrtny), bez dodôwaniô czë ùjimaniô òd niegò czegòbądz, zmiészìwaniô abò zmòcniwaniô znaczeniégò jaczégò z jegò dzélów; b) aùtentika – taksëje, w jaczim stãpieniu przełożënk je ùznôwóny za jistny przez personã, w chtërny rodnym jãzëkù òstôł òn zapisóny, a téż czë je zgódny ze wskôzama gramaticznyma, składniowima i idiomama tegò jãzëka”[27]. Czëtający *Bibliã* w przełożënkù Ò. Sykòrë mają pòczëcé zemkłoscë tekstu z òrginałã i mają gò jak nôbarżi za aùtenticzny tekst. Francyszkón, rodã z Wejrowa, ùdokaznił, że stôrotestamentowé dzeje brzëmią w kaszëbiznie juwerno snôżo i zrozmiale jak w kòżdim jinszim jãzëkù, na jaczi òstałë przełożoné.

---

[27] M. Majewsczi, *Jak przekłady zmieniają Biblię. O teorii i praktyce tłumaczenia Pisma Świętego*, Kraków 2013, s. 70.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE

Adnan Čirgić, Sanja Orlandić

Przegląd dziejów normalizacji języka w Czarnogórze

Streszczenie:
W pracy podano przegląd sytuacji językowej w Czarnogórze od połowy XIX w. do dziś, żeby lepiej móc zrozumieć okres, który poprzedzał okres standaryzacji języka czarnogórskiego w r. 2010 r. Język czarnogórski należy do systemu *sztokawskiego*[1], a w zgodzie ze społeczno-historycznymi warunkami w Czarnogórze przez długi czas był używany standardowy język serbochorwacki. Po referendum o niepodległość Czarnogóry (2006), w nowych okolicznościach społecznych, język czarnogórski staje się kategorią konstytucyjną i podjęto się jego standaryzacji. W pracy opisano zasady, na których polega dokonana standaryzacja, ale także problemy, z którymi się trzeba było uporać.

Kluczowe słowa:
język czarnogórski, historia języka czarnogórskiego, polityka językowa

Język czarnogórski to ostatni znormalizowany język, który należy do systemu *sztokawskiego*. Wbrew temu, że język czarnogórski posiada własną bogatą tradycję, droga do standaryzacji nie była lekką. Żebyśmy lepiej wyjaśnili problemy stojące na tej drodze, a których skutki są odczuwalne do dziś, podamy przegląd najważniejszych etapów w jego rozwoju.

Rozwój historyczny języka czarnogórskiego można podzielić na 6 okresów: okres *dukljański*[2] (od poł. IX w. do l. 80. XII w.); okres *zecki*[3] (od l. 80. XII w. do końca XV w.); okres języka pisanego(od końca XV w. do poł. XVIII w.);

---

[1] *Štokavsko narečje* (gwara sztokawska), jako jedna z 3 gwar języka serbochorwackiego. Nazwa pochodzi od zaimka ‘co’ (‘što’), w odróżnieniu od innych dwóch – *čakavskog narečja* (gwara czakawska) – ‘ča’ – i *kajkavskog narečja* (gwara kajkawska) – ‘kaj’. Więcej o tej problematyce [w:] D. V. Paždjerski, E. Chacia, *Zarys fonetyki języka serbskiego*, Gdańsk 2015, s. 25–27.

[2] Duklja – średniowieczne państwo serbskie, które funkcjonowało również na terytorium Czarnogóry (VII–XII w.). – przyp. red.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

okres nieskodyfikowanego języka literackiego (od poł. XVIII w. do l. 30. XIX w.); okres przejściowy (od l. 30. XIX w. do pierwszej wojny światowej); okres *vukowski*[4] (od pierwszej wojny światowej po dziś dzień), który posiada dwie etapy: *beliciewski*[5] (okres międzywojenny) i współczesny (od r. 1944 do dziś). (Čirgić 2011: 23–51)

Dla naszego tematu szczególnie są ważne przejściowy i *vukowski* okres w rozwoju języka czarnogórskiego, więc je szczególnie opiszemy. W okresie, który go poprzedzał, język pisany spontanicznie się przekształcił w nieskodyfikowany język literacki, jego podstawę stanowiła naturalnie uformowana warstwa *koine*, która pierwotnie okrzepła w języku literatury ustnej. Pisarze czarnogórscy pisali w zgodzie z normą ustną i dlatego późniejsza reforma Vuka S. Karadžicia została przyjęta bezproblemowo. Jak wiadomo, Vuk S. Karadžić za podstawę języka „serbskiego" (*ogólnosztokawskiego*) wykorzystał gwary, które się w tradycjonalistycznej dialektologii składają, między innymi na *wschodniohercegowiński* dialekt, który obok bośniacko-hercegowińskich, obejmuje również północne i zachodnie gwary czarnogórskie. W początku swojej pracy reformatorskiej Vuk Karadžić korzystał z *ijekawicy*[6] i typowych cech czarnogórskiego języka, np. jekawskiej jotacji. I tak, w 1818 r. stwierdził istnienie głosek *ś* i *ź*, ale ich, ze względu na ograniczone terytorium użycia, nie zaliczył do swojego modelu standardowego języka, bo ten język przewidział do użycia na dużo większym terytorium. Z tego samego powodu, w 1839 r., zrezygnował z efektów jekawskiej jotacji spólgłosek *t*, *d* i *c* ('ćerati', 'đevojka', 'ćedilo') i zastąpił je formami regresywnymi (tjerati, djevojka, cjedilo), tak jak to ma miejsce na szerszym terytorium ijekawskim od terytorium czarnogórskiego. O tym znany czarnogórski dialektolog i *niegoszolog*[7] mówi:

---

[3] Zeta – okres wspomniany przez autorów obejmuję historyczną krainę Zeta w okresie panowania serbskich dynastii Namanjiciów (do XIV w.) i Balšiciów (do XV w.), która obejmowała również terytorium Czarnogóry. – przyp. red.

[4] Vuk Stefanović Karadžić (1787–1864) – reformator języka serbskiego, zbierał twórczość ludową i publikował ją; twórca pierwszego współczesnego słownika języka serbskiego, gramatyki itd. – przyp. red.

[5] Aleksandar Belić (1876–1960) – ważny serbski językoznawca, założyciel współczesnej serbskiej dialektologii, członek Serbskiej Akademii Nauk – przyp. red.

[6] *(I)jekawica – (i)jekavica* (*ijekavski izgovor* – ijekawska wymowa) – jeden z 3 sposobów wymowy (i zapisu) starej słowiańskiej głoski 'jać' (Ѣ, łacińska transliteracja – ě) w języku serbskim: '(i)je'. Pozostałe dwa to: 'i' i 'e'. – przyp. red.

[7] Petar II Petrović Njegoš (1813–1851) – wielki serbski poeta i filozof, władca Czarnogóry (1830–1851), biskup (vladika) prawosławny – przyp. red.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

> Krótkie *jać*, kiedy już nie było diftongiem, dokonało najnowszą jotację. Vuk S. Karadžić, w Dubrowniku, napotkał na tą niedokonaną jotację (chociaż nie zawsze) i ten sposób wymowy wprowadził do języka literackiego; dlaczego on to zrobił i co go ku temu kierowało, tutaj o tym nie będę mówić, ale prawdą jest, że szczególną harmonijność, melodyjność, świeżość i miękkość południowemu dialektowi dają właśnie te głoski, które on odrzucił (por. ‘đeđe’ i ‘gdjegdje’ itd.). Przypomnijmy tylko, że melodyjność i harmonijność włoskiemu językowi przysparzają właśnie takie i podobne głoski (Vušović 1927: 11).

Ponieważ język ludowy w literaturze czarnogórskiej istniał również przed reformą Vuka S. Karadžicia, wprowadzenie tej reguły nie miało przeciwników w Czarnogórze, tak jak to miało miejsce w Serbii, ale akceptacja wszystkich osiągnięć jego reformy nie była niezauważalna, zwłaszcza dla tych, których dotyczyło odżegnywanie się od typowych cech języka czarnogórskiego. W tych dyskusjach, szczególne miejsce zajmują Lazar Tomanović, który był za wprowadzeniem grafemu *ś* i Jovan Pavlović, konsekwentny zwolennik reformy Vuka S. Karadžicia, który formy z *ś* uważał za prowincjonalizmy. W tym czasie (w połowie XIX w.), w Czarnogórze zakładano pierwsze szkoły, w których zaczęto przeprowadzać reformę językową Vuka S. Karadžicia, w których pracowały głównie osoby z zewnątrz lub kadra kształcona w Serbii. Wtedy zaczęto nazywanie języka nazwą *serbski*, chociaż dotychczas był on nazywany ‘naški’[8], a dopiero w literaturze można spotkać lingwonim *czarnogórski*. Wbrew wysiłkom pojedynczych osób, żeby zachować minimum czarnogórskich cech językowych, żeby podręczniki dostosować do czarnogórskich uczniów, reforma do końca XIX w. zwyciężyła, zwłaszcza w ramach administracyjnego, publicystycznego i naukowego stylu. Najdłużej „opierał się” styl beletrystyczny, więc typowe cechy języka czarnogórskiego odnajdujemy w dziełach wybitnych pisarzy tego czasu: Petara II Petrovicia Njegoša, Stefana Mitrova Ljubišy i Marko Miljanova.

W Czarnogórze dopiero wtedy, ze względu na warunki społeczno-polityczne, zakładano szkoły, a o instytucjach, które mogłyby prowadzić politykę językową nie było mowy. Pojawiały się dopiero sporadyczne głosy, wyrażające apele o ochronę języka czarnogórskiego. Jednak język czarnogórski przeszedł przez największe zmiany w okresie *vukowskim*. Po aneksji Czarnogóry w 1918 r. polityka językowa całkowicie „spadła na karb” Serbii. W pierwszym

---

[8] ‘naški’ – pol. ‘nasz’. – przyp. red.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

beliciewskim etapie, chociaż ijekawica była formalnie uznawana, coraz więcej używano ekawicę. W odchodzeniu od ijekawicy najbardziej się wstawiali Jovan Skerlić[9], Aleksandar Belić, ale również Czarnogórcy z Belgradu, posiadający duży autorytet, jak np. Vido Latković. Do wprowadzenia ekawicy dochodziło również z pomocą oświaty, bo podręczniki, a także kadra nauczycielska, używała głównie ekawicy. Z tego okresu pochodzą ważne teksty Bogicia Noveljicia, który zwracał uwagę na nieadekwatność podręczników szkolnych, zwłaszcza elementarza i gramatyk, w których pojawiają się cechy języka serbskiego obce dla uczniów i nauczycieli (Noveljić 1937: 3). Twierdzenia jak: „wschodnie narzecze ma dużo mocniejsze argumenty jako narzecze, którego używa większa liczba osób i osoby bardziej wykształcone; jest prostsze dla człowieka z zachodnich i południowych regionów, jest łatwiejsze do pisania i mówienia (…), wschodnie narzecze stanie się ogólnym narzeczem języka serbochorwackiego”, pochodzą od J. Skerlicia (1918: 31) i pozostawią duże ślady w świadomości Czarnogórców, odczuwalne do dziś. A. Belić z pomocą swoich podręczników ortograficznych, napisanych w okresie międzywojennym, stopniowo ogłaszał jako pozastandardowe czarnogórskie cechy językowe, więc z jotacji jekawskiej pozostało, jako normatywne, tylko *ljepota* i *njedra*, a jotacja spółgłosek *t*, *d*, *c*, *s*, *z* była traktowana jako zjawisko dialektalne, które potem było odbierane jako nieprawidłowe. Znoszono jako normatywne, dłuższe końcówki zaimkowo-przymiotnikowej odmiany *-ijem*, *-ijeh* (Belić 1934: 32–35). I chociaż okres, o którym mowa, był wyjątkowo niepomyślny dla języka czarnogórskiego, właśnie wtedy liczni lingwiści z Czarnogóry, którzy się edukowali i pracowali głównie poza Czarnogórą, zabierają się za dialektologiczne opisywanie swoich gwar ojczystych, a do tego dochodzi również i po drugiej wojnie światowej[10].

---

[9] Jovan Skerlić (1877–1914) – znany serbski krytyk literacki, autor, między innymi dwóch dokumentów o języku serbochorwackim: *Istočno ili južno narečje* (*Wschodnie lub południowe narzecze*) i *Anketa o južnom ili istočnom narečju u srpsko-hrvatskoj književnosti* (*Ankieta o południowym lub wschodnim narzeczu w literaturze serbsko-chorwackiej*) (1913–1914), w których, w celu zbliżenia się Serbów i Chorwatów (przed powstaniem późniejszego wspólnego państwa), rozważał kto by się czego miał wyrzec z własnego języka w celu zbliżenia (np. Serbowie cyrylicy, a Chorwaci ijekawicy itd.). Więcej o tym [w:] H. Jaroszewicz, *Jugosłowiańskie spory o status języka serbsko-chorwackiego w latach 1901–1991*, Wrocław 2006 (tł. na serbski przez D. V. Paždjerskiego jako *Prilozi istoriji srpskohrvatskog jezika*, Beograd 2012) – przyp. red.

[10] Mihailo Stevanović, Danilo Vušović, Radoslav Bošković, Gojko Ružičić, Jovan Vuković, Danilo Barjaktarović, Branko Miletić, Mitar Pešikan, Milija Stanić, Drago Ćupić, Dragoljub Petrović, Mato Pižurica itd. – przyp. aut.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Dzięki temu, gwary czarnogórskie zalicza się do najlepiej zbadanych i z pomocą nich można śledzić rozwój stanu rzeczy na obszarze czarnogórskim[11].

W czasach współczesnych, po drugiej wojnie światowej, język czarnogórski jest nadal ukryty pod nazwą języka serbochorwackiego, ale jest częściowo wstrzymane narzucanie *ekawicy* a zaczyna się wydawanie podręczników *ijekawskich*. W *Przedmowie pisowni* A. Belicia z 1950 r. jest napisane, że „dużo więcej niż kiedyś wydawane są książki pisane południową wymową, dlatego w tej książce ta wymowa musi być równoprawna ze wschodnią" (Belić 1950: 5). Po Umowie Nowosadzkiej, przy której tworzeniu nie uczestniczyli przedstawiciele Czarnogóry, język czarnogórski, a także boszniacki, nie dostały prawa, żeby posiadać własny wariant, chociaż leksykalne bogactwo języka serbochorwackiego, w dużej części pochodzi również z dzieł pochodzących z boszniackiej (bośniackiej) i czarnogórskiej tradycji literackiej. Pojedynczy lingwiści tylko uznawali czarnogórski literacko-językowy styl jako podwariant wariantu serbskiego, która w normie dopuszczała np. formy [czarnogórskie] *nijesam* i *sjutra*. W *Pisowni języka serbochorwackiego* z r. 1960, podkreślano, że wspólny język literacki rozwijał się wokół ośrodków belgradzkiego i zagrzebskiego, więc zgodnie z tym, zostały wyłączone czarnogórskie cechy językowe. Od r. 1968. pojawia się grupa działaczy, która ujmowała się za tym, żeby język czarnogórski był lepiej traktowany[12]. I wbrew głosom Radoja Radojevicia, Vojislava P. Nikčevicia, Radoslava Rotkovicia, Branka Banjevicia, Sretena Perovicia, Danila Radojevicia, Milorada Stojovicia i in., żeby status językowy zmienić, oporu instytucjalnego nie było, bo większość czarnogórskich działaczy, wyedukowanych w Belgradzie, akceptowała taką politykę. I chociaż w Czarnogórze, w ostatnich dekadach XX wieku, zostały założone różne wydziały, Czarnogórska Akademia Nauk i Sztuk itd., polityka językowa

---

[11] Bibliografia publikacji o gwarach czarnogórskich do r. 1984 posiadała 568 jednostek (D. Ćupić 1984: 104–127).

[12] „Umowy Nowosadzkiej nie można uważać za idealną. Nie była ona prawdziwym wyrazem naszej sytuacji językowej. Język Czarnogórców powstał w specyficznych ludzkich, społecznych i kulturowo-historycznych warunkach. Dla powstania czarnogórskiego wariantu językowego istnieje tyle samo wartościowych argumentów, jak również dla pozostałych wariantów" (*Saopštenje Uprave Udruženja književnika Crne Gore o jeziku – Komunikat Zarządu Stowarzyszenia Pisarzy Czarnogóry o języku*, 1971: 378). – przyp. aut. – Umowa Nowosadzka – *Novosadski dogovor* – porozumienie lingwistów serbokroatystów i pisarzy (w większości Serbów i Chorwatów) z b. Jugosławii (1954) o dalszych planach ujednolicania języka serbochorwackiego. – przyp. red.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

jest nadal dyktowana z Belgradu. Pisownia z 1960 r. była aktualna do 1992 r., kiedy ją zastąpiła *Pravopis srpskog jezika* (*Pisownia języka serbskiego*) z 1993 r. i jego wariant ijekawski oficjalnie był używany w Czarnogórze do 2009 r.

Tak więc, po rozpadzie Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja i Serbia, przystąpiły do normalizacji swojego własnego języka standardowego na podstawie *sztokawszczyzny*, jedynie Czarnogóra, która pozostała we wspólnocie ze Serbią, przyjęła rozstrzygnięcia standaryzacyjne z Belgradu. Próbę wprowadzenia *ekawicy*, którą spotykamy w pierwszych dekadach XX w. u J. Skerlicia, w ostatniej dekadzie tego wieku, odnajdujemy i u Pavle Ivicia[13]: „Nie stanowią małych problemów dla uczniów stosunki *ijekawskie*, które przynosi leksyka typu *bjesnilo* i *bijesan*, *djeteta* i *dijete*... Ale, nawet gdyby nauka *ekawicy* stanowiła jakiś wysiłek, kiedy się jej uczeń raz nauczy, problemy znikają" (Ivić 1994: 38). Ponowne wprowadzenie *ekawicy* się nie udało, ale w zakorzenionej świadomości o języku czarnogórskim jako idiomie wiejskim, języku niewyedukowanych i niepiśmiennych zrobiono wiele. To również okres, kiedy próbowano wprowadzić nietypowe formy *ekawskie*: *rešenje*, *rečnik*, *sledeći*, *poslednji*, *predlog*, *upotrebiti*, z wyjaśnieniem, że chodzi o wyniki spontanicznych zmian fonetycznych lub analogicznych procesów. I chociaż obowiązująca *Pisownia*, przeznaczona dla wymowy *ijekawskiej*, dopuszczała tylko formy z (*i*)*je*, wspomnianych *ekawizmów* używali profesorowie *Instytutu Języka Serbochorwackiego* (później: *Serbskiego*), na Wydziale Filozoficznym w Nikšiciu [wydział Uniwersytetu Czarnogóry. – przyp. red.] i uczyli studentów używania tych form. Wbrew temu wszystkiemu, w latach 90. XX w. zostały założone Czarnogórskie Centrum PEN, Macierz Czarnogórska, Dukljanska Akademia Nauk i Sztuk i Czarnogórskie Stowarzyszenie Niezależnych Pisarzy. Ich działanie, chociaż bez wsparcia najwyższych państwowych organów, torowało drogę temu, do czego dojdzie po ogłoszeniu niezależności Czarnogóry w 2006 r.: nazwanie języka w Czarnogórze – czarnogórskim, konstytucyjne akceptowanie języka czarnogórskiego jako oficjalnego w Czarnogórze i jego normowanie we własnym państwie. W ramach wspomnianych instytucji, zostały utworzone pierwsze podręczniki języka czarnogórskiego, a zorganizowano również liczne spotkania naukowe, między którymi jest najważniejsze *Norma i kodifikacija crnogorskog jezika*

---

[13] Pavle Ivić (1924–1999), znany serbski lingwista, przede wszystkim w dziedzinie dialektologii. Opisał również niektóre dialekty chorwackie, a zajmował się ogólną dialektologią języka serbskochorwackiego – przyp. red.

(*Norma i kodyfikacja języka czarnogórskiego*) z 2005 r. Ich działanie szczególnie wpływało na podnoszenie świadomości o języku czarnogórskim (jak również montenegrystyki[14] w ogóle), więc na spisie z 2003 r. 21,96% osób oświadczyło, że mówi w języku czarnogórskim, a serbski był większościowy z 63,49%, bośniacki 2,29%, boszniacki 3,21%, chorwacki 0,45%, albański 5,56%, romski 0,42%, inne języki 0,68%, a osób, które się nie wypowiedziały 2,24%[15]. Mając na uwadze, że w spisie z r. 1991, 82,97% osób się opowiedziało za językiem serbskim / chorwackim / serbochorwackim, spis z 2003 r. pokazuje całkowicie inny obraz. Wyniki tego spisu, ale również coraz większe odchodzenie od polityki językowej dyktowanej spoza Czarnogóry, ośmieliło również Ministerstwo Oświaty, żeby w 2004 r. przemianować nazwę przedmiotu szkolnego *język serbski* w *język ojczysty*. To wywołało protesty wiodących lingwistów serbskich, którzy zintensyfikowali wysiłki, żeby udowodnić, że język w Czarnogórze należy do korpusu języka serbskiego, a że język czarnogórski jest językiem „wymyślonym" itd. Tych głosów, które przychodziły z Serbii nie będziemy bardziej szczegółowo analizować, ale, ponieważ taką politykę językową naśladowali również niektórzy językoznawcy w Czarnogórze, sytuacja językowa w kraju, już niezależnym, zaczyna się dodatkowo komplikować. Mianowicie, część lingwistów, w latach 90. XX w. prawie całkowicie popierała serbską politykę językową. Niektórzy z nich zostali jej wierni, a nawet dziś działają w ramach Wydziału Filozoficznego w Nikšić [wydział w ramach jedynego państwowego Uniwersytetu Czarnogóry. – przyp. red.], na Instytucie Języka Serbskiego i Literatur Południowosłowiańskich. Niektórzy z nich na początku XXI-wieku przyjmują i promują lingwonim *czarnogórski*, ale zostają pod wpływem lingwistyki tradycjonalistycznej. Działają oni w Instytucie Języka Czarnogórskiego i Literatur Południowosłowiańskich w Nikšić, który funkcjonuje od 2008 r. Różnica między nimi sprowadza się do nazwy, pierwsi sądzą, że język czarnogórski został wymyślony sztucznie, natomiast drudzy akceptują lingwonim *czarnogórski*, ale wszystko w związku z nim traktują jako prowincjonalne, archaiczne lub dialektalne.

Po ogłoszeniu [nowej] Konstytucji Czarnogóry (2007), według której język czarnogórski jest językiem oficjalnym w Czarnogórze, natomiast języki serbski, boszniacki, albański i chorwacki są *w użyciu* oficjalnym, przystąpiono do normowania języka czarnogórskiego. Ministerstwo Nauki i Oświaty, w lutym 2008 r.,

---

[14] montenegrystyka – nauka zajmująca się filologią czarnogórską – przyp. red.

[15] http://www.monstat.org/userfiles/file/popis03/saopstenje60.pdf – przyp. aut.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

uformowało Radę do Standaryzacji Języka Czarnogórskiego, z zadaniem, żeby do druku przygotowała pisownię, gramatykę i słownik języka czarnogórskiego. Radzie się nie udało wypełnić zadań, które przed nią stały. W Radzie zaistniały różnice właśnie w związku z odmiennościami, które nie stanowiły części normy języka serbochorwackiego / serbskiego (Čirgić 2010). Rząd Czarnogóry uformował wtedy Komisję Ekspercką ds. Standaryzacji Języka Czarnogórskiego (w składzie Milenko Perović[16], Josip Silić[17], Ljudmila Vasiljeva[18]), która zaakceptowała *Pisownię języka czarnogórskiego ze słownikiem ortograficznym*, autorstwa Adnana Čirgicia[19]. Komisja potem zaangażowała A. Čirgicia, Ivo Pranjkovicia[20] i Jelenę Šušanj[21] do wprowadzenia zmian do *Pisowni*, która została ponownie opublikowana, razem z *Gramatyką języka czarnogórskiego* (autorzy: A. Čirgić, I. Pranjković, J. Silić, przy współpracy J. Šušanj). W ten sposób po raz pierwszy w swojej historii, język czarnogórski się dorobił oficjalnych podręczników normatywnych.

Największa różnica w nowej *Pisowni*, w stosunku do poprzednich, to fakt, że abecadło łacińskie i alfabet cyrylicki, zostały poszerzone o dwie spółgłoski – *ś* i *ź*. Obok faktu, że oficjalna ortograficzna i ortoepiczna norma zakazywała użycie spólgłoski *ś* ponad 150 lat, ona istnieje i dziś stanowi powszechnie obecną charakterystykę czarnogórską. Autorzy pisowni również podkreślają, że spółgłoskę *ź* wprowadzono do standardu czarnogórskiego, żeby nie naruszać systemu spółgłoskowego, a o fakcie jego kodyfikacji nie decydowała jego frekwencja użycia, bo liczba leksemów, w których jest ona używana jest bardzo ograniczona, ale terytorium jego użycia i rozprzestrzenienia [w dialektach czarnogórskich. – przyp. red.], jest identyczne z tymi charakteryzującymi spółgłoski *ś*, a na jej włączenie do zasobu głoskowego języka czarnogórskiego, zadecydowała również i jej obecność w czarnogórskiej toponomastyce. Wyniki jotacji *jekawskiej* spółgłosek *t*, *d* i *c* (*s* i *z*), także zostały wprowadzone do normy i stanowią pary niezjotowanych form: więc także obok *letjeti*, *djevojka*,

---

[16] Milenko Perović (1950) – filozof czarnogórski, mieszkający w Serbii – przyp. red.

[17] Josip Silić (1934–2019) – językoznawca chorwacki – przyp. red.

[18] Ljudmila Vasiljeva (1957) – językoznawczyni ukraińska, pracująca na Uniwersytecie Lwowskim – przyp. red.

[19] Adnan Čirgić (1980) – językoznawca czarnogórski, pierwszy profesor i doktor języka czarnogórskiego, dziekan samodzielnego Wydziału Czarnogórskiego Języka i Literatury w Cetinje (Czarnogóra) – przyp. red.

[20] Ivo Pranjković (1947) – chorwacki językoznawca – przyp. red.

[21] Jelena Šušanj – czarnogórska językoznawczyni – przyp. red.

cjepanica (również: *sjekira* i *izjesti*), prawidłowe jest również: *lećeti*, *đevojka*, *ćepanica* (*śekira*, *iźesti*). Wyrazy jak: *tjelesni / tjelohranitelj / tjeme*, *djelo / djelić / djelimičan*, *cjelina / cjelishodan / cjelokupan*, *sjenka* itd. są standaryzowane w podanych formach. Biorąc jeszcze pod uwagę fakt, że czasownik z zaprzeczeniem *jesam*, ma w czarnogórskim standardzie tylko formę *nijesam*, a formy: *nisam*, *nisu*, *nije*, *nismo*, *niste, nisu* stanowią formy dialektalne, prawie naliczyliśmy wszystkie cechy, które odróżniają *Pisownię języka czarnogórskiego* od poprzedniej normy języka serbskiego / serbochorwackiego[22]. Jak długą tradycję miała ta norma w Czarnogórze świadczą o tym przykłady dopuszczalnych dubletów we wspomnianej *Pisowni*: *prijedlog / predlog*, *prijevod / prevod*, *prijelom / prelom*, *prijekor / prekor*, *prijevoz / prevoz* itd.

Po tym jak *Pisownię* opublikowano, zaczęły się nowe próby negowania języka czarnogórskiego, najbardziej ze strony tych, którzy byli wyłącznie za przekształceniem nazwy języka serbskiego w czarnogórski. Nawet fakt, że *Pisownia* zezwala na równoprawne używanie form zjotowanych i niezjotowanych, nie powstrzymało ich, żeby twierdzili, że *Pisownia* stanowi najgorszą formę nacjonalizmu czarnogórskiego, że doprowadzi do getoizacji kultury czarnogórskiej itd. Bardziej zdecydowana polityka władz państwowych, tym razem stanęła po stronie języka czarnogórskiego. W tym samym roku, kiedy wydano *Pisownię*, rząd Czarnogóry założył Instytut Czarnogórskiego Języka i Literatury w stolicy Podgoricy jako naukowo-badawczą instytucję, która miała za zadanie stałą i planowaną opiekę nad językiem czarnogórskim, rozwijanie świadomości językowej w Czarnogórze, badanie czarnogórskich literackich i językowych tendencji w przeszłości i współcześnie. To wszystko w celu zachowania czarnogórskiej językowej i literackiej tradycji, tym samym również kulturowego dziedzictwa[23]. Wspomniana instytucja zorganizowała w r. 2011 okrągły stół „Język czarnogórski w użyciu publicznym”. I chociaż na niego byli zaproszeni również przeciwnicy *Pisowni* czarnogórskiej, oni się nie pojawili. Swoje komentarze publikowali w mediach, z pomocą których w sposób sensacyjny kodyfikatory pisowni czarnogórskiej porównywali m.in. z Hitlerem i zrobili wszystko, żeby dodatkowo skonfudować opinię publiczną w związku z nową normą ortograficzną[24]. Trzeba podkreślić, że do tego wszystkiego doszło w przeddzień spisu ludności, który został przeprowadzony w kwietniu 2011 r. i że to w znaczący sposób wpłynęło na jego wyniki. Według tych wyników język czarnogórski zadeklarowało 36,97% mieszkańców, serbski 42,88%, bośniacki 5,33%, boszniacki 0,59%, chorwacki 0,45%, albański 5,27%, romski 0,83%. I chociaż liczba użytkowników języka czarnogórskiego w stosunku do spisu z 2003 r. wzrosła o 15%, co na pewno nie oznacza małej liczby, ale ze względu na nastrój, który panował wśród ludności w związku z referendum o niepodległość i z niektórymi badaniami, był oczekiwany lepszy wynik. Ciekawe są wyniki, w których 2,24% ludności wypowiedziało za językiem serbochorwackim (którego nie było na spisie w 2003 r.), a także bardzo mały procent mieszkańców się opowiedział za językiem serbsko-czarnogórskim. Trzeba zwrócić uwagę również na fakt, że procent osób niezadeklarowanych wzrósł z 2,24% na 3,99%. Do tego się na pewno przyczyniły wydarzenia, które były związane z wydawaniem *Pisowni*, a także liczne nieprecyzyjności, które były mu przypisywane w mediach masowego przekazu. Języki chorwacki i albański pozostały na tym samym poziomie, a ważny jest również fakt, że opadł procent użytkowników boszniackiego na rzecz bośniackiego, co wszystko razem z obniżeniem się przynależności użytkowników języka serbskiego o 20% mówi o tym, że wpływ polityki językowej, która akcent stawia na nazwę boszniacki, został w dużej mierze zmniejszony.

---

[22] Nowością jest również to, że *Pisownia* obok form przymiotników *djevojčin*, *majčin* pozwala również użycie form *djevojkin*, *majkin*, a w komparacji przymiotników obok form komparacji *visok* : *viši*, *strog* : *stroži*, pozwala się użycie również form *visočiji*, *strožiji*, ze względu na frekwencję wśród użytkowników. – przyp. aut.

[23] Instytut Czarnogórskiego Języka i Literatury, w ramach swojego programu wydawniczego, zapoczątkował powstanie 8 bibliotek i w nich opublikował 54 monograficzne, analityczne i bibliograficzne wydania i 5 zbiorów artykułów. W r. 2014 Instytutowi nadano również funkcję edukacyjną i został on przekształcony w Wydział Czarnogórskiego Języka i Literatury z siedzibą w Cetinje i dotychczas w swojej bogatej wydawniczej działalności liczy już ponad 200 wydań, między którymi są również *Dialektologia języka czarnogórskiego* (Čirgić 2017–2020), a trwa także tworzenie bibliografii języka czarnogórskiego, która będzie posiadała ponad 10.000 jednostek bibliograficznych. Wydział jest również organizatorem

Przeciwnicy kodyfikacji języka czarnogórskiego, często mówią, że z pomocą *Pisowni* (zwłaszcza, że w nim *jekawska* jotacja została częścią standardu) zostały wyrównane język ludowy i standardowy, i że w tym momencie nie istnieje różnica pomiędzy wykształconymi i niewykształconymi. To twierdzenie

---

międzynarodowej naukowej konferencji „Cetinjskie Filologiczne Dni”, której udało się zebrać znaczące nazwiska nie tylko krajowej, lecz również europejskiej i amerykańskiej filologii i bałkanistyki. Więcej o Wydziale Czarnogórskiego Języka i Literatury można znaleźć pod linkiem: http://www.fcjk.me – przyp. aut.

[24] Komunikaty z „okrągłego stołu”, ale również echa medialne, zostały opublikowane w pracy zbiorowej *Język czarnogórski w użyciu publicznym*, Podgorica 2011 – przyp. aut.

nie ma podstaw, przede wszystkim dlatego, że nie można na podstawie jednej cechy robić różnicy pomiędzy wykształconymi i niewykształconymi (w języku serbskim i wykształceni i niewykształceni będą korzystać z formy np. *devojka*, kiedy w Czarnogórze, według ich opinii, oczekiwać należy, żeby wykształcony powiedział *djevojka*, a niewykształcony *đevojka*). Także, nie można również twierdzić, że język ludowy i standardowy zostały wyrównane, bo do standardu weszły tylko te cechy, które są używane na całym terytorium i należą do naddialektalnej warstwy ogólnoczarnogórskiej. Do takiego przykładu np. należy *jekawska* jotacja głosek labialnych (*pljesma*, *vljera*, *mljera*), która jest obecna tylko w niektórych gwarach czarnogórskich, ale we współczesnym języku całkowicie zniknęła. Jedna z bardzo rozpowszechnionych cech w czarnogórskich gwarach ludowych to użycie biernika zamiast miejscownika (więc nieraz można usłyszeć: *Evo me u grad*; *Radi na fakultet* itd.), również pozostała poza standardem, ale także dużo innych. Z tego powodu, nie można twierdzić, że język ludowy został wyrównany ze językiem standardowym, co stanowi jeden z głównych argumentów.

Przeciwnicy standaryzacji języka czarnogórskiego do języka standardowego mają podejście preskryptywne, przyjmując koncepcje języka standardowego, które są przestarzałe, dając standardowi językowemu rolę prestiżową, która nie może być bliska użytkownikom, ażeby twórcy normy zapewnić rolę elit symbolicznych, co jako wynik daje całą rzeszę niepewnych użytkowników własnego języka. *Pisownia języka czarnogórskiego* w tym sensie poszła o krok do przodu i uznała te cechy językowe, które są obecne w języku i których użytkownicy używają codziennie. W tej kwestii można będzie działać bardziej postępowo, kiedy będą na to warunki. Faktem jest, że jego zaletą jest to, że umożliwił tym, którzy tego chcą, a dotychczas nie mieli takiej możliwości – żeby używali zjotowany wariant języka czarnogórskiego.

Język czarnogórski dzisiaj żyje w codziennej rozmowie, zwłaszcza w internecie, gdzie jest obecny wśród młodzieży, która nie czuje się mniej warta w stosunku do jej rówieśników w regionie. W szkołach, od 2011 r. nazwa przedmiotu język ojczysty został zastąpiony nazwą język czarnogórski – serbski, boszniacki, chorwacki i literatura. W grudniu 2017 r. językowi czarnogórskiemu został przydzielony kod międzynarodowy ISO – CNR[25], który dał możliwość wprowadzania nazw publikacji w języku czarnogórskim do systemów bibliotecznych, ale także używanie języka czarnogórskiego w technice cyfrowej.

---

[25] https://iso639-3.sil.org/code/cnr – przyp aut.

Uzupełnienie *Słownika ortograficznego* i korekta błędów, które zauważono, została dokonana w ramach aplikacji komputerowej *Pisownia języka czarnogórskiego*, która została opublikowana w 2020 r.[26]. I chociaż język czarnogórski został w końcu znormalizowany [autor pewnie ma na myśli utworzenie pisowni – przyp. red.], prace nad jego normalizacją nie są zakończone. Trzeba jeszcze wykonać słownik języka czarnogórskiego oraz kontynuować prace nad badaniami i afirmacją czarnogórskiej literackiej i językowej skarbnicy.

Przełożył: Dušan-Vladislav Paždjerski

Bibliografia:

Belić 1934: A. Belić, *Pravopis srpskohrvatskog jezika prema propisima ministarstva prosvete*, Beograd.
Belić 1950: A. Belić, *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, Beograd.
Čirgić 2010: A. Čirgić, *Povodom standardizacije crnogorskog jezika*, Podgorica--Cetinje. Również na: http://www.maticacrnogorska.me/matica43.html
Čirgić 2011: A. Čirgić, *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti*, Podgorica.
Čirgić 2017: A. Čirgić, *Dijalektologija crnogorskoga jezika*, Cetinje.
Ćupić 1984: D. Ćupić, *Bibliografija govora Crne Gore*, Titograd.
Ivić 1994: P. Ivić, *Aktuelni trenutak srpskog književnog jezika*, [w:] *Srpsko pitanje danas – Drugi kongres srpskih intelektualaca*, Beograd.
Noveljić 1937: B. Noveljić, *Crna Gora u školskim udžbenicima*, „Zeta", 47.
Pravopis: *Pravopis crnogorskoga jezika*, Podgorica 2010.
Skerlić 1918: J. Skerlić, *Eseji o srpsko-hrvatskom pitanju*, Zagreb.
Saopštenje: *Saopštenje Uprave Udruženja književnika Crne Gore o jeziku*, „Kritika", 17/1971.
Vušović 1927: D. Vušović, *Dialekat istočne Hercegovine*, „Srpski dijalektološki zbornik", III.
http://www.fcjk.me/
https://iso639-3.sil.org/code/cnr
https://apps.apple.com/me/app/pravopis-crnogorskoga-jezika/id1504449837
https://play.google.com/store/apps/details?id=com.bildstudio.pravopis
http://www.monstat.org/userfiles/file/popis03/saopstenje60.pdf
https://www.skupstina.me/me/ustav-crne-gore

---

[26] https://apps.apple.com/me/app/pravopis-crnogorskoga-jezika/id1504449837; https://play.google.com/store/apps/details?id=com.bildstudio.pravopis – przyp. aut.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Dušan-Vladislav Paždjerski
Uniwersytet Gdański

Posłowie wyjaśniające stan planowania językowego w Czarnogórze i na Kaszubach[1]

Sprawa „tworzenia” i normalizowania poszczególnych języków słowiańskich od niegdysiejszego języka serbochorwackiego lub bardziej precyzyjnie, dialektu (*nowo*)*sztokawskiego* używanego na szerokim obszarze terytorium byłej Jugosławii i terenów przyległych, zawsze wywoływała kontrowersje[2]. Takie kontrowersje również wywołują niedawne próby prowadzenia samodzielnej polityki językowej przez państwo czarnogórskie. Takie próby mają dużo styczności z sytuacją normalizacyjną na Kaszubach. Żeby odbiorcom „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego” przybliżyć te wspólne punkty, a także podkreślić różnice, które według mojej opinii są na korzyść użytkowników języka kaszubskiego, spróbuję je poniżej zdefiniować. Wiele dowodów przytaczanych przeze mnie w analizie można znaleźć w artykule prezentowanym powyżej, a kaszubskie wątki są powszechnie znane kaszubologom.

Krótka analiza porównawcza polityki językowej na Kaszubach i w Czarnogórze

Poziom politologiczny

Czarnogóra: W dziejach terenów, które dzisiaj obejmuje współczesne państwo czarnogórskie, znajdowały się one w mniej lub bardziej samodzielnych

---

[1] Podsumowanie poświęcam prof. M. Cybulskiemu, autorowi prac o polityce językowej w języku kaszubskim.

[2] Patrz np. książkę: H. Jaroszewicz, *Jugosłowiańskie spory o status języka serbsko-chorwackiego w latach 1901–1991*, Wrocław 2006; W. Lubaś, *Nowe zadania polityki językowej w świecie słowiańskim*, [w:] W. Lubaś, *Studia socjolingwistyczne*, Opole 2013, s. 225–237; W. Lubaś, *Polityczne uwarunkowania nowej sytuacji języków słowiańskich*, [w:] W. Lubaś, tamże, s. 239–250; W. Lubaś, *Europejski językowy globalizm i etno-nacjonalny separatyzm*, [w:] W. Lubaś, tamże, s. 251–261; W. Lubaś, *Puryzm we współczesnej polityce językowej w krajach słowiańskich*, [w:] W. Lubaś, tamże, s. 285–292.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

lub niezależnych organizmach politycznych i administracyjnych, od czasów średniowiecza i znanych nam wiadomości o obecności Słowian na tych terenach. W artykule czarnogórskich autorów, zostały już wspomniane jednostki polityczne Duklji, Zety (księstwa serbskie) w średniowieczu, a trzeba również przypomnieć samodzielne rządy biskupów Serbskiej Cerkwi Prawosławnej Czarnogóry – Petroviciów (1796–1852), księstwo potem królestwo Czarnogóry (1852–1918), terytorium Banatu Zeckiego (jednostka administracyjna) w czasie przedwojennego Królestwa Jugosławii (1918–1941), Socjalistyczną Republikę Czarnogóry (w ramach Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, 1945–1991), państwo federacyjne wspólnie ze Serbią (Federacyjne Państwo Jugosławii, Wspólnota Państwowa Serbii i Czarnogóry, 1992–2006) i dzisiejszą Republikę Czarnogóry (od 2006 r.). W związku ze wszystkimi wspomnianymi okresami i specyficznym geograficznym położeniem (izolacją), można odnaleźć ślady specyficznego językowego wyrazu czarnogórskiego. Zagadnieniem spornym pozostają pytania o samodzielność językową Czarnogórców.

Kaszuby: Historia terenów obejmujących dzisiejsze (i historyczne) Kaszuby jest nam dobrze znana: Kaszubi, oprócz średniowiecza, w którym to okresie nie wiemy czy były prowadzone zalążki jakiejkolwiek świadomej polityki językowej, nie posiadali takiej bogatej historii państwowości lub samodzielności politycznej albo administracyjnej jak ludność Czarnogóry i mieli nieporównywalne trudniejsze warunki w zachowaniu własnej świadomości językowej.

Poziom językowy – dialektologia

Czarnogóra: W całej współczesnej historii językoznawstwa serbskiego, gwary czarnogórskie stanowiły ważny przedmiot badań. Wszyscy najbardziej znani serbscy językoznawcy (np. Vuk Stefanović Karadžić – twórca pierwszej serbskiej gramatyki i słownika, autor m.in. *Montenegro und die Montenegriner: Ein Beitrag zur Kenntniss der europäischen Türkei und des serbischen Volkes – Czarnogóra i Czarnogórcy. Przyczynek do poznania europejskiej Turcji i narodu serbskiego. Studia etnograficzne: O Czarnogórze*; A. Belić – współpracownik polskiego „Rocznika Slawistycznego" w okresie przedwojennym, autor np. dzieła *Dialektologiczna mapa języka serbskiego*; P. Ivić – był członkiem m.in. Asocjacji Dialektologów Europy i wielu innych międzynarodowych organizacji zrzeszających językoznawców i członkiem akademii nauk: Serbii, Stanów Zjednoczonych, Norwegii, Słowenii, Austrii, Macedonii i Rosji, autor m.in. dzieł: *Dialektologia języka serbochorwackiego. Wprowadzenie do narzecza sztokawskiego*, *O słowiańskich językach i dialektach*, *Z serbochorwackiej dialektologii*, *Serbskie dialekty i ich klasyfikacja* itd.) zajmowali się dialektologią, która dotyczyła również terytorium dzisiejszej Czarnogóry (językiem Czarnogóry i Czarnogórców zajmował się również Kaszubom znany A. Hilferding w dziele *Wędrówki po Hercegowinie, Bośni i Starej Serbii*). Do tego trzeba dodać licznych dialektologów pochodzących z Czarnogóry, o których wspominają autorzy, ale również pisarzy, o których nie mówią, np. Miro Vuksanović, który zrealizował rewelacyjne dzieła literackie we własnym dialekcie z tego regionu, nagradzane jako dzieła literatury serbskiej. Patrząc na sprawę bardziej dialektologicznie i szczegółowo, według dialektologii serbskiej obszar dzisiejszej Czarnogóry obejmują dwa narzecza języka serbskiego: wschodniohercegowińskie (które jest jednym z dwóch narzeczy stanowiących podstawę serbskiego języka literackiego) i zecko-sandżackie[3], które nie wchodzi w kanon serbskiego języka literackiego. Autorzy, mówiąc o normalizacji języka czarnogórskiego w praktyce normalizacyjnej, korzystają i z jednego, i z drugiego, chociaż, jak to się przyjęło na terytorium byłego języka serbochorwackiego, za podstawę używają narzecze wschodniohercegowińskie, jako bardziej prestiżowe, obficie czerpiąc również z czarnogórskich zasobów gwarowych. Można więc stwierdzić, że nie istnieje jakiś szczególny dialekt, narzecze lub gwara, która się w większości pokrywa z czarnogórskim obszarem etnicznym (tak jak to ma miejsce w przypadku kaszubskim), lecz współczesna normalizacja języka czarnogórskiego stanowi socjolingwistyczny konstrukt. Jest jeszcze inne pytanie czy wykonywanie takiego zabiegu ma rację bytu czy nie i takie pytanie stanowi dzisiaj ideologiczną kontrowersję.

Kaszuby: Jeżeli chodzi o sytuację kaszubską, od początku badań nad językiem kaszubskim, pierwsi badacze sytuowali język kaszubski jako dialekt w systemie języka polskiego (np. Hilferding, Prajs, inaczej Ramułt, Lorentz). Wiele polskich ośrodków badawczych (w tym PAN) do dziś uznaje język kaszubski jako jeden z pięciu głównych dialektów języka polskiego[4]. Wpływ PAN, w ramach siostrzanych akademii nauk w świecie, doprowadza np. do tego, że wydania Serbskiej Akademii Nauk i Sztuk nie biorą pod uwagę faktu, że w 2005 r. dialekt kaszubski został przemianowany na język i traktują go nadal jako dialekt języka polskiego (np. *Słownik etymologiczny języka serbskiego*, 1–3, w wydaniu SANS). Od r. 2005 sytuacja socjolingwistyczna się zmienia i język kaszubski ma szanse być badany jako równoprawny język słowiański (co jest w pewnym sensie blokowane przez poprzedni nieodpowiedni i „czarny" PR). Badanie samych gwar wewnątrz języka kaszubskiego szczegółowo rozpoczął F. Lorentz i wyodrębnił aż 76 gwar, a niektóre współczesne z nich opisał J. Treder w publikacji *Język kaszubski…* Podsumowując, język kaszubski zawsze, w ramach języka polskiego, stanowił wyodrębnioną całość, a pytanie było tylko czy ta wyodrębniona całość stanowi język czy dialekt. Równolegle z tym, w języku kaszubskim istnieje świadomość o dialektalnym rozwarstwieniu samego języka jako całości i świadomość językowa wśród jej użytkowników.

---

[3] Więcej o tym w książce D. V. Paždjerski, E. Chacia, *Zarys fonetyki języka serbskiego. Szkic historyczny, dialekty, akcenty*, Gdańsk 2015, s. 26, 29–30.

[4] Więcej o tym: J. Treder, *Dialekt kaszubski*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, wyd. II, s. 46–47; http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?l1=kaszubszczyzna.

Poziom językowy – fonetyka

Czarnogóra: Tak, jak to piszą autorzy w powyższej pracy, normalizacja języka czarnogórskiego bazuje przede wszystkim na niektórych różnicach fonetycznych w stosunku do języka serbskiego. Dotyczy to, z jednej strony, mniejszego zasobu spółgłosek czarnogórskich (o dwie: *ś* i *ź*, przy czym autorzy sami przyznają, że *ź* zostało wdrożone do nowego systemu fonetycznego tylko dla równowagi zaobserwowanej w odpowiednich gwarach występujących na terytorium Czarnogóry. Z punktu widzenia dialektologii serbskiej należących do marginesu gwarowego). Autorzy również omawiają niektóre zmiany fonetyczne charakterystyczne za (*i*)*jekawską* wymowę w Czarnogórze, ale również w Bośni i południowej Serbii (region Sandžak) – jako cechy dialektalne (w ramach języka boszniackiego i serbskiego) i uznają je za normatywne w języku czarnogórskim. I na tym się kończy cały zasób fonetyczny (i ortograficzny) w nowo normalizowanym języku, a trzeba podkreślić, że te różnice stanowią lwią część całego punktu ciężkości procesu normalizacyjnego w języku Czarnogórców, bo pozostały zasób głoskowy pozostaje taki sam, a także stanowcza większość reguł ortograficznych.

Kaszuby: W przypadku języka kaszubskiego i jego relacji wobec fonetycznego systemu języka polskiego, zauważamy dużą liczbę dosyć trwałych i charakterystycznych cech fonetycznych. Aż 6 odrębnych samogłosek/nosówek (i znaków graficznych): *ã*, é, ë, ò, ô, ù, nie istniejących w języku polskim; inna wymowa znanych (graficznie) w języku polskim samogłosek: *ą* i *u*. Brak polskich samogłosek/nosówek: *y*, *ę*. Inna wymowa znanych w języku polskim spółgłosek: *cz*, *rz*, *sz*, *ż*, brak w języku kaszubskim polskich spółgłosek miękkich: *ć*, *ś*, *ź*. Do tego szereg reguł ortograficznych cechujących specyficzną sytuację fonetyczną w języku kaszubskim, z których wspomnę tylko inne użycie np. znaku *y* i inną wymowę spółgłoski *w*, w pozycji przed labijalnymi *ò*, *ù* itd. Do tego trzeba doliczyć chociażby wielką liczbę alternacji samogłoskowych[5], niecharakterystycznych dla języka polskiego. Wszystko to daje obraz ogromnego zróżnicowania tych dwóch języków zachodniosłowiańskich.

Poziom językowy – morfologia

Czarnogóra: Jak widać z artykułu czarnogórskich autorów, normalizacja języka czarnogórskiego nie obejmuje w szczególności zjawisk morfologicznych, czyli procesy morfologiczne w języku czarnogórskim są tożsame z procesami morfologicznymi w języku serbskim.

Kaszuby: Jak wiadomo, wiele zjawisk morfologicznych w języku kaszubskim w znacznym stopniu odbiega od podobnych w języku polskim. O różnicach w zmianach morfologicznych w języku polskim i kaszubskim pisał E. Breza[6], a o standaryzowanej fleksji pisali: M. Cybulski, E. Gołąbek, H. Makurat[7], więc tutaj nie będę pisać o szczegółach.

Poziom językowy – składnia

Czarnogóra: Autorzy w artykule nie uwzględniają żadnych różnic składniowych w nowym standardzie językowym, w którego tworzeniu uczestniczą.

Kaszuby: Według słów J. Tredera, składnia kaszubska nie jest wystarczająco zbadana, jednak posiada ona wiele odstępstw od składni języka polskiego, zwłaszcza są obecnie w niej znaczące wpływy niemieckie[8]. O składni kaszubskiej pisali również M. Cybulski i R. Wosiak-Śliwa[9].

---

[5] O tym więcej w M. Cybulski, *Alternacje morfonologiczne* i *Alternacje samogłoskowe*, [w:] *Język kaszubski…*, s. 18–20.

[6] E. Breza, *Podstawowe wiadomości z morfologii*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, red. E. Breza, Opole 2001, s. 125–184; E. Breza, hasła: *Fleksja, Deklinacja*, *Koniugacja*, *Słowotwórstwo kaszubskie*, [w:] *Język kaszubski. Podręcznik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, wyd. II, s. 57, 44–45, 128–129, 240–241.

[7] M. Cybulski, *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka kaszubskiego*, [w:] E. Gòłąbk, *Rozmówki kaszubskie*, Gdynia 1992, s. 276–291, E. Gòłąbk, *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù*, Gduńsk 1997, M. Cybulski, R. Wosiak-Śliwa, *Ùczimë sã pò kaszëbskù. Książka pomocnicza dla klas starszych*, Gdańsk 2001 i następne wydania; H. Makùrat, *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka*, Gdańsk 2016.

[8] J. Treder, *Składnia kaszubska*, [w:] *Język kaszubski. Podręcznik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, wyd. II, s. 228.

[9] M. Cybulski, *Rząd czasowników w kaszubszczyźnie*, Gdańsk 2001; M. Cybulski, R. Wosiak-Śliwa, *Składnia kaszubska*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, red. E. Breza, Opole 2001, s. 185–201.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Poziom socjologiczny – polityka językowa

Czarnogóra: W powyższym artykule są w skrócie opisane również dzieje polityki językowej i planowania językowego w Czarnogórze, w kontekście języka czarnogórskiego. Największe natężenie działania w tym zakresie zapoczątkowały władze samodzielnego państwa czarnogórskiego w 2006 roku. Indywidualnie jako mieszkaniec Czarnogóry i jako najbardziej aktywny w tym procesie, wydaje się być sam współautor powyższego artykułu, prof. Adnan Čirgić. Ciekawym zjawiskiem jest fakt, że jako współautorzy, w pewnym okresie działania na polu polityki językowej w Czarnogórze, występują obcokrajowcy (Josip Silić, Ljudmila Vasiljeva, Ivo Pranjković) i nielingwiści, nieliteraci (filozof Milenko Perović).

Kaszuby: Działania na polu kaszubskiej polityki językowej mają swoją długą tradycję. Zapoczątkował te działania F. Ceynowa (w dziedzinie pisowni, leksykografii, gramatyki, adaptacji kaszubskiej toponimii itd.) w kilku swoich publikacjach językoznawczych[10] i próbami tworzenia licznych grafii[11] języka kaszubskiego. Kontynuował je w pewnym sensie H. Derdowski (język literacki), wydając swoje dzieła po kaszubsku. Duży wpływ na przedwojenną politykę językową mieli autor pierwszego znaczącego słownika kaszubskiego S. Ramułt, najważniejszy badacz kaszubskiego języka F. Lorentz (pisownia, gramatyka, słownik), pisarz, wydawca i redaktor A. Majkowski (normalizacja języka literackiego, pisownia), pisarz i teoretyk ruchu kaszubskiego J. Karnowski (pisownia, akcent). Bezpośrednio przed II Wojną Światową za politykę językową zabrali się redaktorzy „Zrzeszy Kaszëbskiej" A. Labuda (słownik, leksyka) i J. Trepczyk (słownik, leksyka, język literacki, neologizmy) i kontynuowali swoją pracę po wojnie. Znaczące są również inicjatywy Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, w ramach których działali prof. E. Breza (pisownia, gramatyka), prof. J. Treder (pisownia, gramatyka, język literacki, frazeologia) i E. Gołąbek (pisownia, gramatyka). Ważną rolę odegrał również prof. M. Cybulski normalizując gramatykę języka kaszubskiego i prof. H. Makurat publikując pierwszą normatywną gramatykę języka

---

[10] D. V. Paždjerski, *Polityka językowa i planowanie językowe w dziełach Floriana Ceynowy*, [w:] *Języki i kultura Słowian. Pamięci profesora Leszka Moszyńskiego*, red. A. Gostomska, D. Żyłko, Gdańsk–Sopot 2018, s. 196–208.

[11] D. V. Paždjerski, *Grafia w dziełach Floriana Ceynowy*, [w:] *Ceynowa (prze)pisany*, red. D. Kalinowski, Słupsk–Wejherowo 2020, s. 151–164.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

kaszubskiego[12,13]. W ostatnim czasie (od 2006 r.) szczególną rolę ma Rada Języka Kaszubskiego sprawująca pieczę nad wszystkimi najważniejszymi narzędziami polityki językowej, publikując swoje wyniki (porady) w „Biuletynie Rady Języka Kaszubskiego" (pisownia, gramatyka, adaptacja toponimii, terminologia, leksyka itd.)[14].

---

[12] Д. В. Пажђерски, *Кашупска језичка норма – историја, тренутно стање и перспективе развоја* [*Kaszubska norma językowa – historia, stan obecny i perspektywy rozwoju*], [w:] *110 година полонистике у Србији*, Београд 2006, s. 101–109.

[13] D. V. Paždjerski, *Przegląd normalizacji ortograficznej w języku kaszubskim. Od Floriana Ceynowy do Rady Języka Kaszubskiego*, „Studia Slavica", 16/2012, s. 181–193.

[14] D. V. Paždjerski, *Porządek w normie. Problem normalizacji języka kaszubskiego w działalności Rady Języka Kaszubskiego (2007–2016)*, [w:] *Porządek słów: gramatyka, tekst, styl, dyskurs. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Zoi Nowożenowej z okazji 45-lecia pracy naukowej*, red. T. Kananowicz, A. Klimkiewicz, Gdańsk 2019, s. 78–86.

Danuta Pioch

O znaczeniu kaszubskiego przekładu *Pięcioksięgu* Ojca Profesora Adama Ryszarda Sikory

Stało się – jeszcze do niedawna niewyobrażalne – Kaszubi mają przekład pięciu najważniejszych ksiąg *Starego Testamentu*, czyli *Pięcioksięgu*. Dzieło jest wynikiem pracy Ojca Profesora Adama Ryszarda Sikory OFM, franciszkanina, pochodzącego z Wejherowa. Choć Ojciec Sikora naukowo związany jest z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Poznaniu (długoletni profesor biblistyki), nie zapomina jednak o długu wdzięczności wobec ziemi, która go wydała. Za jego sprawą Kaszubi doczekali się już wielu translacji tekstów biblijnych[1], a co w tym najważniejsze, przekładów tych dokonano z języków oryginału (greckiego i hebrajskiego), a więc w najlepszej możliwej sytuacji translacyjnej, co poświadcza Józef Bartoń słowami: „O. Adam Ryszard Sikora jest rodowitym Kaszubem a jednocześnie doświadczonym specjalistą, znawcą starożytnych języków i teologiem biblijnym. Ma wszelkie dane ku temu, by dalej pracować nad swym zadaniem z szansą na relatywnie szybkie skompletowanie współczesnej Biblii kaszubskiej tłumaczonej z języków oryginalnych”[2].

Teksty biblijne tłumaczono na język kaszubski już wcześniej. Najdalej sięgające wstecz daty to XVI i XVII wiek, kiedy to pastorowie, mający w swoich zborach Kaszubów wyznania ewangelickiego przygotowali na ich potrzeby fragmentaryczne tłumaczenia tekstów biblijnych. Teksty te dziś uznawane są za najstarsze zabytki piśmiennictwa kaszubskiego, choć w większości były to polskie teksty z licznymi kaszubizmami. W ten oto sposób *Duchowne piesnie*

---

[1] Teksty te były wydawane na przestrzeni lat 2001–2019, były to cztery tłumaczenia z Nowego Testamentu i pięć ksiąg Starego Testamentu, kolejność wydawania każdego z nich opisano w tekście referatu.

[2] Józef Bartoń, *Dalszy ciąg tłumaczenia Biblii na język kaszubski*, Studia Franciszkańskie, Poznań, t. 26 (2016), s. 348. (http://ktf.cuni.cz/~barton/recenzeSikora2016.pdf)

D. Marcina Luthera ÿ ÿnβich naboznich mężow… Szymona Krofeja z 1586 roku[3] oraz *Mały Catechism Niemiecko Wándalski abo Słowięski…* Michała Pontanusa z 1643 roku[4] stały się językowymi zabytkami[5]. Do nich należałoby jeszcze dodać teksty *Perykop smołdzińskich* z przełomu XVII i XVIII wieku[6] oraz kilka innych tekstów. Potem w piśmiennictwie kaszubskim nastała cisza, aż do momentu pojawienia się w ruchu kaszubskim Floriana Ceynowy, który świadomie zaczął tworzyć w języku ojców, nie były to jednak teksty religijne.

W drugiej połowie XX wieku idea tłumaczenia Biblii na język kaszubski wróciła ze zdwojoną siłą. Jako pierwszy podjął się tej pracy Alojzy Nagel[7], ale drukiem wydano tylko Przypowieść o siewcy. Kiedy w latach 80. zaczęto celebrować msze święte z kaszubską liturgią słowa[8], pojawili się kolejni translatorzy, bo i zapotrzebowanie na teksty biblijne wzrosło. W 1992 roku pojawiło sie wydanie czterech ewangelii (*Kaszëbskô Biblëjô. Nowi Testament. IV Ewanjelje),* w przekładzie ks. Franciszka Gruczy, wykonane z łaciny[9].

---

[3] Pełen tytuł dzieła brzmiał: *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera ÿ ÿnβich naboznich mężow Zniemieckiego w Slawięsky ięzik wilozone Przes Szymona Krofea, sluge słowa Bozego W Bytowie,* tłoczone w Gd. W 1586 w drukarni Jakuba Rhodego.

[4] Pełen tytuł dzieła brzmiał: *Mały Catechism Niemiecko Wándalski abo Słowięski to jestá z Niemieckiego języka w Słowięski wystawion […] z Przydatkiem Siedm Psálmow Pokutnych krolá Dawida y […] Historiy Passiy naszego Páná Jezvsa,* Danzig 1643. Na ostatniej stronie dzieła dodano zapis: „Ty ksaszky P. Bogu jednotroynemu ku chwały y Zbudowániu Kosciola jego […] w nasze Pommorske […] spisał / przełsźił y ná jáwnosc wydał Michał Pontanus albo Brückmann Slugá Slowá Bożego w Smołdzynie […].

[5] Więcej o obu dziełach [w:] o. Adam Ryszard Sikora OFM, „*Wpoczątku bylo Slowo…”. Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Kartuzy b.r.

[6] Teksty te odnaleziono w archiwum smołdzińskim, rękopis był pisany w latach 1699 – 1701 przez różnych autorów. Informacje do przypisów 3–4 i 6 zaczerpnięto z: J. Treder, *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny,* Gdańsk 2002.

[7] Maria Małgorzata Urbaniak i Jarosław Ellwart w nocie o autorze, przygotowanej do tomiku A. Nagel, *Mòje wiérztë. Poezje zebrane*, Gdynia 2010, piszą o tej sprawie następująco: „Głęboka religijność autora znalazła swoje odbicie nie tylko w poezji. Na początku lat 90. Alojzy Nagel rozpoczął prace nad przekładem Nowego Testamentu na język kaszubski. Niestety stan zdrowia poety nie pozwolił na ukończenie i dziś jedynie szerzej znany jest jego przekład *Przypowieści o siewcy*”.

[8] Więcej na temat prekursorów sprawujących Liturgię Słowa z elementami kaszubskimi m.in. [w:] E. Pryczkowski, *Kaszubski Kordecki. Życie i twórczość ks. prał. Franciszka Gruczy*, Banino 2008; E. Pryczkowski, *Kaszubszczyzna w Kościele*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, Gduńsk 2012, s. 247–253; E. Pryczkowski, *Ks. prał. Franciszek Grucza – ojciec i promotor języka kaszubskiego w liturgii Kościoła*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, Gduńsk 2016, s. 298–306.

[9] *4 Ewanjelje. Kaszëbskô Biblëjô*, tłum. z łacëznë ks. Franciszek Grucza, Poznań 1992.

W rok po tym wydaniu pojawiło się tłumaczenie całego *Nowego Testamentu*, wykonane na podstawie *Biblii Tysiąclecia* przez Eugeniusza Gołąbka *(Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu)*[10]. Ten sam autor przygotował jeszcze *Księgę Psalmów / Knéga Psalmów* (1999)[11] oraz czytania w lekcjonarzu *To je Słowò Bòżé* (2007)[12]. Wszystkie te przekłady nie były jednak wykonane z języków oryginalnych.

Pierwszych przekładów tekstów biblijnych na język kaszubski bezpośrednio z języków oryginalnych dokonał właśnie ojciec Adam Sikora. W roku 2001 została wydana *Ewanielëjô wedle swiãtégò Marka*, sześć lat później *Ewanielëjô wedle swiãtégò Jana*, w 2009 roku *Ewanieliô wedle swiãtégò Mateùsza*, a po roku *Ewanieliô wedle swiãtégò Łukôsza* – wszystkie przełożone z języka greckiego. Dzieła te wydano potem dwukrotnie (w 2010 i 2014 roku) razem jako *Nowi Testament. Ewanielie pò kaszëbskù*[13]. Zapał tłumacza nie słabł, przystąpił do realizacji pomnikowego dzieła – tłumaczenia z języka hebrajskiego

---

[10] *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu*. Na podstawie Biblii Tysiąclecia skaszëbił Eugeniusz Gołąbk, Gduńsk–Pelplin 1993.

[11] W omówieniu tego dzieła (treść ulokowana na okładce) ks. prof. Jan Perszon napisał następująco: „Wersja kaszubska nie jest tłumaczeniem z języków oryginalnych, nie odbiega w niczym od uznanej w Polsce wersji i wykładni treści teologicznej Księgi Psalmów. Terminologia kaszubska, zastosowana przez tłumacza, charakteryzuje się właściwym dla rzeczy świętych umiarkowaniem, nie ma zwrotów szokujących, a liczba neologizmów jest bardzo mała", [w] *Knéga Psalmów*, Na podstawie *Biblii Tysiąclecia* skaszëbił Eugeniusz Gołąbk, Gdańsk 1999.

[12] Wraz z tą publikacją znacznie wzrosła ranga kaszubskiej mowy podczas sprawowanych mszy świętych z kaszubską liturgią słowa. Arcybiskup Metropolita Gdański Tadeusz Gocłowski napisał w przedmowie: „Korzystano dotychczas z różnych czytań Pisma Świętego w czasie Mszy świętych. Obecne wydanie Czytań usprawni sprawowanie liturgii i pogłębi naszą wieź ze Słowem Bożym", [w} *To je Słowò Bòżé. Czëtania mszalné i midzëlekcyjné na niedzele i swiãta we wszëtczich czãdach lëturgicznëch rokù*, na kaszëbsczi przełożił Eugeniusz Gołąbk, Gdańsk 2007. O tym tłumaczeniu E. Pryczkowski mówił, że wśród niezbędnych ksiąg kościelnych wydanych w języku kaszubskim po pielgrzymce Kaszubów do Ziemi Świętej (2000) i do Papieża Jana Pawła II (2004) ta (Lekcjonarz) „jest najważniejsza", [w] E. Pryczkowski, *Kaszubszczyzna w Kościele*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego", Gduńsk 2012.

[13] Po oddzielnym wydaniu kolejnych z czterech *Ewangelii*, a potem *Ewangeliarza* łączącego je w całość o. A. R. Sikora przygotował ich zestawienie synoptyczne: *Zestawienié synopticzné Ewanielii z greczi na kaszëbsczi tołmaczonëch przez ò. Adama Ryszarda Sikorę OFM*, Poznań 2014. Arcybiskup Metropolita Poznański Stanisław Gądecki napisał o tym dziele w *Słowie wstępnym* tak: „Jest to ważne dzieło napisane we współczesnym języku, nawiązującym do dawnych kaszubskich przekładów. W porównaniu z innymi przekładami jest to tekst najbliższy współczesnej kaszubszczyźnie mówionej".

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

najważniejszych pięciu ksiąg *Starego Testamentu*, tj. *Pięcioksięgu*. I tak oto, dzięki ogromnej samodyscyplinie i pracowitości tłumacza, co roku pojawiała się kolejna z ksiąg: Księga Rodzaju (*Knéga Zôczątków* – 2015), Księga Wyjścia (*Knéga Wińdzeniô* – 2016), Księga Kapłańska (*Knéga Kapłańskô* – 2017), Księga Liczb (*Knéga Lëczbów* – 2018), Księga Powtórzonego Prawa (*Knéga Pòwtórzonégò Prawa* – 2019)[14]. W ten oto sposób Kaszubi doczekali się (jako użytkownicy jednego z „mniej używanych języków"[15]) przekładu *Pięcioksięg*u bezpośrednio z języka oryginału. Splendor to tym większy, że zagrożenie dla tego języka dostrzegają nie tylko sami Kaszubi, ale również badacze z zewnątrz (np. cytowany już J. Bartoń), który podkreśla „godną uwagi żywotność języka kaszubskiego"[16].

Dla działaczy kaszubskich był to kolejny sygnał, że ich zakątek został wybrany przez Boga, stał się miejscem, w którym zrodziła się nadzieja, ba, nawet pewność, że kaszubszczyzna nie musi szukać swego bytu li tylko w wiejskich chatach. Ziściło się w tym momencie pokoleniowe dążenie Młodokaszubów, Zrzeszeńców i innych działaczy związane z wprowadzaniem „królewianki do pałacu", co w malowniczy i poetycki sposób przedstawiał Aleksander

---

[14] O swoich przekładach kolejnych ksiąg Starego Testamentu na język kaszubski pisze szerzej sam tłumacz: A. R. Sikora, *O Pięcioksięgu i historii jego tłumaczenia na kaszubski słów kilka*, [w] *Pięcioksiąg. Wstęp*, Gdańsk 2019, s. 79 – 99.

[15] W opracowaniu przygotowanym przez Biuro Analiz i dokumentacji Kancelarii Senatu pt. *Sytuacja języków mniejszościowych i regionalnych w Europie*, opublikowanym w lipcu 2015 roku, autorka Nicole Dołowy-Rybińska napisała następująco: „Na starym kontynencie istnieje mniej niż 300 języków. Jedynie około 80 z nich posiada oficjalny status. Szacuje się, że około 10% mieszkańców Europy używa (w różnym stopniu) języków mniejszościowych lub regionalnych. Aż 100 języków europejskich jest poważnie zagrożonych" (https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatekspertyzy/3098/plik/oe-236_internet.pdf). Wśród tych języków plasuje się także język kaszubski. Dla ich chronienia powołano Europejskie Biuro do Spraw Języków Rzadziej Używanych (ang. European Bureau for Lesser-Used Languages – EBLUL) – organizację pozarządową, która zajmuje się wspieraniem i promowaniem językowej różnorodności w Europie.

[16] Słów tych autor użył w artykule przywołanym w przypisie 2. Umieścił je w następującej wypowiedzi (którą dla wielkiego jej znaczenia podano w szerszym kontekście): „Kaszubi, niewielka grupa etniczna, która przez stulecia zagrożona była bezwzględnym naciskiem ze strony języka niemieckiego, a w całkiem niedawnej przeszłości ponownie wystawiona na łagodniejszą, ale wciąż systematyczną erozję ze strony bardzo bliskiej polszczyzny, wykazuje godną uwagi żywotność. Środowisko kulturowe Kaszubów, zwłaszcza w ostatnich dwudziestu pięciu latach stopniowo ugruntowuje swój język oraz umacnia własną tradycję literacką, co może prowadzić do rozbudzenia głębszej świadomości etnicznej potomków dawnych Pomorzan".

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Majkowski w powieści *Życie i przygody Remusa*, wkładając w usta księdza Pawła takie słowa: „Czemuż by nasza zaklęta mowa kaszubska nie miała wstać jak królewianka i zasiąść na złotym tronie? Czemuż by nasz lud kaszubski nie miał się podnieść z ziemi, jak zapadły zamek? […] Nie liczba sprawi cud, ale duch, który w tej liczbie żyje zaklęty”[17]. Temat podjął też w swoim wierszu Jan Trepczyk, pisząc następująco: „Le më cë dómë w pałac przińc / I w pierszé sadnąc rédżi. / Ò, mòwò starków!”[18].

Nie tylko zresztą działacze kaszubscy widzieli przyszłość języka ojców poza wiejskimi chatami. Podobnie czuli naukowcy. Socjolog, Brunon Synak, namawiał wprost do zastopowania zaniku i degradacji kaszubskiej mowy, a sposobem na to miało być uświadomienie sobie przez wszystkich faktu, iż nie da się zachować języka tylko w formie mówionej, „Należy nadać kaszubszczyźnie nowego statusu. Może w tym pomagać używanie języka przez inteligencję kaszubską, wprowadzenie kaszubszczyzny do kościoła i szkoły, wykorzystywanie jej w szeroko pojętych mediach. Jednak największe możliwości w nadawaniu kaszubszczyźnie oficjalnego statusu ma szkoła”[19]. Do tego samego nawoływał już wcześniej prof. Jerzy Treder (oraz inni badacze językowi) w swoich licznych wystąpieniach i pracach naukowych, mówiąc też o statusie językowym kaszubszczyzny, której nie należy traktować jako gwary języka polskiego lecz jako odrębny język[20]. I tak właśnie się stało i ciągle staje.

---

[17] A. Majkowski, *Życie i przygody Remusa*, w przekładzie Lecha Bądkowskiego, Gdańsk 1997, s. 248.

[18] *Poezja Zrzeszyńców*, Gdańsk 2013, s. 383.

[19] B. Synak, Tożsamość, kaszubska dziś – jej zagrożenia i perspektywy rozwoju, [w:] *Antropologia Kaszub i Pomorza*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 1991, s. 52–53.

[20] O tych zagadnieniach m.in. [w:] Jerzy Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej: studia*, Gdańsk 2005; *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, Gdańsk 2014; J. Treder, E. Breza, *Sytuacja socjolingwistyczna kaszubszczyzny,* [w:] *Kultura – Język – Edukacja,* t. 3, red. R. Mrózek, Katowice 2000; *Problemy i wyzwania edukacji międzykulturowej. Doświadczenia polskie i niemieckie*, Gdańsk – Wieżyca, 2007; *Badania kaszuboznawcze w XX wieku. Materiały pokonferencyjne pod red. J. Borzyszkowskiego i C. Obracht-Prondzyńskiego*, Gdańsk 2001; J. Treder, *Tendencje w sferze normalizacji kaszubszczyzny. Rys historyczny,* [w:] *Gwary dziś 4. Konteksty dialektologii,* Poznań 2007; J. Treder*, Kaszubszczyzna – problemy językoznawców dawniej a dziś*, [w:] *Antropologia Kaszub i Pomorza*, Gdańsk 1990; J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia. Geografia. Język i piśmiennictwo Kaszubów / Historia. Geògrafia. Jãzëk i pismienizna Kaszëbów*, Gdańsk 1999; *Kaszubszczyzna literacka (Cechy, fazy i tendencje rozwojowe),* [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna,* red. E. Breza, Opole 2001; *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, wyd. 2., Gdańsk 2006; K. Dejna, *W sprawie „statusu języka kaszubskiego*”, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny*,

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Potwierdza ten stan rzeczy Nicole Dołowy-Rybińska słowami: „Ostatnie lata przyniosły znaczącą zmianę sytuacji języka kaszubskiego. Z gwary o bardzo niskim prestiżu, pogardzanej przez silnych sąsiadów – Polaków i Niemców, uznawanej za ‘zepsutą polszczyznę’, której używanie szkodzi rozwojowi umysłowemu dzieci i przeszkadza w osiągnięciu życiowego sukcesu, kaszubski stał się uznanym w *Ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* (2005) oraz w *Europejskiej karcie języków regionalnych lub mniejszościowych* (ratyfikowanej przez Polskę w 2009 r.) językiem regionalnym, któremu przysługują dotacje państwowe. Ochrona języka kaszubskiego została wpisana w politykę językową państwa polskiego. Status kaszubskiego wzrósł…”[21].

Przeciwnicy próbujący odmówić kaszubszczyźnie statusu języka twierdzili, że jest to mowa uboga, niezasługująca na to, by używać jej w innych dziedzinach życia niż wiejska chata i jej obejście. Na temat tłumaczeń Biblii na języki o „ograniczonym zasięgu społecznym” swoje zdanie wyraziła także Rada Języka Polskiego, pisząc następująco: „Problematyczna wydaje się w ogóle celowość [przekładów] (trawestacji, adaptacji) na gwary i języki o ograniczonym zasięgu społecznym. Zatwierdzone przez władze kościelne i uznane przez opinię filologów, używane w liturgii i nauczaniu przekłady biblijne na polski język literacki, mimo własnej specyfiki stylowej, nie są wszak tak niezrozumiałe, aby stwarzały konieczność dodatkowego tłumaczenia na jakikolwiek język rzekomo bardziej przystępny. Zwłaszcza że stuprocentowa zrozumiałość dla określonego wąskiego środowiska nie jest ani nie może być wystarczającym powodem tworzenia nowego przekładu Pisma Świętego”[22] (dopiero w jednym z przypisów do tego wystąpienia dodano następujące słowa, łagodzące wcześniejsze kategoryczne podejście: „W niniejszym wystąpieniu

---

red. E. Breza, Gdańsk 1992; E. Gołąbek, *Kaszëbskô lëterackô mòwa*, „Pomerania” 1980, nr 11/12, s. 26–27; J. Treder, *Kaszubszczyzna – od dialektu do języka*, [w:] *70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska – Procesy – Tendencje*, Lublin 2013; J. Zieniukowa, *Ewolucja poglądów na status kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*, red. E. Breza, Opole 2001.

[21] Nicole Dołowy-Rybińska, *Młodzi Kaszubi i język – dylematy mikropolityki językowej*, [w:] Lud, t. 98, 2014, s. 253 – 254 (Organ Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego i Komitetu Nauk Etnologicznych PAN), http://ispan.waw.pl:8080/ireteslaw/bitstream/handle/20.500.12528/173/Mlodzi_Kaszubi_i_jezyk_-_dylematy_mikrop.pdf?sequence=1&isAllowed=y

[22] RJP, Uwagi o współczesnych przekładach Biblii, https://rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1831:uwagi-o-wspolczesnych-przekladach-biblii2&catid=55

nie zajmujemy się kaszubskimi tłumaczeniami Biblii. Po pierwsze istniała kaszubska religijna tradycja literacka, którą można datować od XVI w. […] Ponadto zmienił się status kaszubszczyzny”).

Na szczęście okazało się, że „pałace”, o których pisał poeta, są w zasięgu możliwości kaszubszczyzny. Kaszubi nie zrazili się niepochlebnymi opiniami i konsekwentnie realizują misję wprowadzania rodnej mowy do coraz to nowych przestrzeni. Kaszubski język jest obecny w wielu dziedzinach życia społecznego. Niemożliwe stało sie możliwym. Dzięki pracy Ojca Adama Sikory i innych tłumaczy *Biblii* przekonaliśmy się o tym w sposób namacalny, choć dużo obaw budził potencjalny brak zasobów leksykalnych, z czym jednak kolejni translatorzy Biblii doskonale sobie poradzili.

Kaszubskie przekłady *Biblii* potwierdziły i ciągle na nowo potwierdzają status mowy Kaszubów jako języka, zatem nie zrealizowały się wizje tych, którzy chcieliby widzieć w niej tylko gwarę. Kaszubszczyzna spełnia od dawna podstawowe kryteria decydujące o umieszczeniu jej w grupie języków. Jednym z nich jest własna grafia, która początkowo nie istniała (np. w tekstach Krofeja i Pontanusa), a sposobem na zapisywanie wyrazów i form kaszubskich było używanie liter polskiego alfabetu. Pierwszym, który zmienił ten stan rzeczy był Florian Ceynowa, który początkowo też używał liter polskiego alfabetu, ale szybko od tego odstąpił, wprowadzając specyficzne znaki. Ten system graficzny i ortograficzny był przez twórcę kilkakrotnie zmieniany. Potem ruszyła lawina działań wokół opracowania odpowiedniego systemu zapisu, jak też normalizacji i standaryzacji języka kaszubskiego (A. Majkowski, F. Lorentz, A. Labuda, L. Roppel, S. Bieszk, Komisja ds. pisowni kaszubskiej z 1974 roku i obecnie Rada Języka Kaszubskiego[23]), które trwają do dziś. Od momentu wprowadzenia

---

[23] O kolejnych normalizacjach języka kaszubskiego szerzej m.in. [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2002; J. Treder, *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, Gduńsk 2014; J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999; E. Breza, *Kaszubszczyzna wśród języków słowiańskich, jej status językowy*, [w:] *Kaszubszczyzna w świecie*, red. J. Samp, Wejherowo 1990; E. Breza, *Kształtowanie się kaszubskiego języka literackiego*, [w:] *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc*, red. J. Zieniukowa, Warszawa 1997; E. Breza, *Pisownia kaszubska*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji*, Gdańsk 1991; E. Breza, *Rys historyczny pisowni kaszubskiej*, [w:] *Zasady pisowni kaszubskiej*, wyd. 2., Gdańsk 1984; E. Siatkowska, *Trudne początki drogi do literackiej kaszubszczyzny*, „Acta Cassubiana” IX 2007, s. 16–28; J. Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005; D. Pioch, *Działania dotyczące standaryzacji i normalizacji języka kaszubskiego w ostatnim dziesięcioleciu*, [w:] „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, Gduńsk 2016, s. 205–212.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

nauczania języka kaszubskiego do szkół i konieczności zapisywania tekstów w podręcznikach w jednolitym systemie koniecznym było umówienie się do jednej formy zapisu. Tak powstała propozycja nazywana „kaszubszczyzną literacką" lub „znormalizowaną kaszubszczyzną". Przy użyciu tegoż właśnie języka i tej grafii zapisywana jest większość tekstów w języku kaszubskim, w tym też systemie zapisano przekład *Pięcioksięgu* i wcześniejsze tłumaczenia *Biblii* o. Adama Ryszarda Sikory. Każdy kolejny tekst zapisywany w literackiej kaszubszczyźnie, w tym szczególnie tak ważne teksty jak *Biblia*, potwierdzają i legitymizują przyjętą w ostatnim czasie grafię kaszubską.

Kryterium potwierdzającym status kaszubszczyzny jako języka są też liczne słowniki. Patrząc na ich ilość i monumentalność niektórych z nich można powiedzieć, że leksykografia kaszubska może być kolejnym powodem do dumy. Ukazujące się w ciągu kilku wieków słowniki, począwszy od 84 słów kaszubskich w książce K. G. Antona (1783), poprzez pomnikowe dzieła S. Ramułta (*Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*), B. Sychty (*Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*), J. Trepczyka (*Słownik polsko-kaszubski*), E. Gołąbka (*Wielki słownik polsko-kaszubski*) pokazały dobitnie, iż nie może być li tylko gwarą mowa, której zasoby leksykalne starano się zebrać i opracować w tylu słownikach, nie tylko zresztą przekładowych, bo warto jeszcze wspomnieć o pomnikowych dziełach takich jak: *Atlas językowy kaszubszczyzny* czy *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*. Tłumaczony przez o. A. Sikorę *Pięcioksiąg* w sposób szczególny bazuje na propozycjach zawartych w słownikach: B. Sychty, S. Ramułta, J. Trepczyka, E. Gołąbka, W. Borysia i H. Popowskiej-Taborskiej[24].

Podejmując się dzieła z zakresu translacji trudno sobie wyobrazić pracę bez możliwości sprawdzenia reguł gramatycznych danego języka. Tu też kaszubszczyzna dysponuje wielorakimi możliwościami wsparcia. Gramatyk opracowano dla tego języka kilka. Zaczął oczywiście F. Ceynowa, po nim swoją propozycję dał A. Majkowski (*Gramatyka kaszubska*), wzorowaną na pracach F. Lorentza. Sił w tym zakresie nie szczędzili też: A. Labuda, E. Breza i J. Treder oraz H. Makurat[25]. Poza tym wielu językoznawców zajmowało się opisem języka lub opracowaniem jednego z działów gramatyki czy też monografiami gwarowymi kaszubszczyzny. Dzisiejsza kaszubszczyzna literacka kieruje się wypracowanymi na przestrzeni dziesiątków lat regułami, nawiązując w szczególny sposób do założeń zawartych w nowszych gramatykach. Tłumacz *Pięcioksięgu* nieraz korzystał z zasobów gramatyk kaszubskich, wybierając poszczególne rozwiązania translacyjne.

---

[24] Tłumacz tak pisze o wykorzystywanych podczas translacji słownikach: „W szerokim zakresie wykorzystane zostały słowniki: B. Sychty *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, S. Ramułta *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*, E. Gołąbka *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* i *Wielki słownik polsko-kaszubski*, W. Borysia i H. Popowskiej-Taborskiej *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* oraz J. Trepczyka *Słownik polsko-kaszubski*" (*O Pięcioksięgu i historii jego tłumaczenia na kaszubski słów kilka,* [w:] *Pięcioksiąg. Wstęp*, Gdańsk 2019, s. 98).

O mowie kaszubskiej jako języku zaświadczać też mogą rozliczne i bogate zasoby literackie (reprezentowane są tu wszystkie rodzaje literackie, a w ich obrębie wiele gatunków). Niespełna dwa wieki pracy elit kaszubskich przyniosły takie pokłosie, jakiego nie powstydziłaby się nawet niejedna lepiej zorganizowana nacja. Dzięki istnieniu mowy w literackim słowie pisanym niewątpliwie poszerzyły sie zasoby leksykalne, wzbogaciła się frazeologia, utrwalone zostały archaizmy, ale też pojawiły sie neologizmy. Z całego tego bogactwa może zatem czerpać każdy uczestnik kultury, a w pełni świadomie wykorzystywać zgromadzone już zasoby tworzący w tym języku kolejne dzieła. Tu należy podkreślić w sposób szczególny ogromne znaczenie przekładów *Biblii* w roli kryterium silnie wzmacniającego status mowy jako języka, bo właśnie to, i przede wszystkim to, Kaszubi zyskali dzięki przekładom ksiąg *Starego Testamentu* i tekstów biblijnych w ogóle.

Na pewno praca tłumacza nie przebiegała bezproblemowo. We wszystkich księgach *Pięcioksięgu* trzeba było niejednokrotnie ogromnego namysłu, by poprawnie rozwikłać nadarzające się trudności językowe (sam tłumacz wspomina np. o ogromnej wieloznaczności słów w języku hebrajskim, gdzie w grę może wchodzić nawet kilkanaście znaczeń dla jednego słowa). W pracy nad przekładem przyświecały Ojcu Profesorowi trzy zasady, o których mówi następująco: „W procesie przekładania oparto się przede wszystkim na trzech zasadach wypracowanych przez św. Hieronima, którego uznaje się za pierwszego teoretyka przekładu Biblii. Zasady te mówią, że tłumacz powinien dobrze rozumieć tekst oryginalny, wiernie oddać jego sens oraz zadbać o poprawność i piękno języka przekładu. Punkt ciężkości spoczywa przede wszystkim na wiernym oddaniu sensu przekładanego tekstu, gdyż jest oczywiste, że w przekładzie międzyjęzykowym nie da się zachować wszystkich cech oryginału"[26].

---

[25] Zagadnienie opracowała m.in. H. Makurat, *Gramatyki języka kaszubskiego – analiza porównawcza*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego", Gduńsk 2016, s. 273–280.

[26] A. R. Sikora, *O Pięcioksięgu i historii jego tłumaczenia na kaszubski słów kilka*, *Pięcioksiąg. Wstęp*, Gdańsk 2019, s. 97.

Dobrze się więc stało, że tłumaczem *Pięcioksięgu* na j. kaszubski jest translator spełniający ważne kryteria: biblista czytający Pismo Święte z języków oryginalnych i dodatkowo kaszubskojęzyczny. Ważnym czynnikiem też jest potwierdzona teza, iż leksyka kaszubska jest na tyle bogata, że można przy jej użyciu opisać wszystkie biblijne zdarzenia (często w sposób dosłowny, czasami też opisowo). Niejednokrotnie tłumacz zmuszony był uciekać się do zastosowania leksykalnych polonizmów, bardzo rzadko – germanizmów; w jakimś stopniu internacjonalizmów; ale większość tekstu stanowi leksyka kaszubska (ta starsza, na nowo przywołana – czyli archaizmy; ta wzięta z codziennego języka mówionego i ta zaczerpnięta od innych twórców czy też wymyślona – czyli neologizmy). Tłumacz pokazał swoistego rodzaju kunszt w łączeniu wszystkich tych elementów, tworząc spójną i zrozumiałą całość. Przykładem dobrej praktyki w tworzeniu dzieła okazały się objaśnienia w przypisach, dające możliwość lepszego zrozumienia realiów sprzed kilku tysięcy lat (szczególnie dotyczące tłumaczenia liczb, miar i wag). To samo dotyczy nazw zwierząt, roślin, narzędzi, urządzeń, których dziś się już nie stosuje, a w naszej kulturze nigdy nie stosowało, w ten sposób wzbogaciły się zasoby leksykalne, oddawane często przy użyciu internacjonalizmów, ale za to na stałe wchodzące do języka kaszubskiego, bo taką siłę ma słowo pisane. Nie bez znaczenia jest też rozbudzanie w czytelniku czy słuchaczu zwyczajnej ciekawości, bo poprzez zaznajamianie z inną kulturą i realiami oryginału (np. nazwy geograficzne), rodzi się chęć zweryfikowania, znalezienia na mapie, ale też odtworzenia i zrozumienia realiów życia z czasów przed narodzeniem Chrystusa.

Mówiąc o poziomie translacyjnej dokładności *Pięcioksięgu* w wersji o. profesora A. R. Sikory można postawić tezę, że stoi ona na wysokim poziomie, bo tłumaczenie bezpośrednio z oryginału pozwala wyeliminować kolejne wersje translacyjne i odbieganie od pierwotnego znaczenia słów. Wysoką próbę jakości tekstu potwierdzają mistrzowskie rozwiązania w zakresie przekładu trudnych do przetłumaczenia wyrazów potocznych, ale też związków frazeologicznych właściwych tylko danemu językowi, funkcjonujących jako idiomy.

Chcąc określić wartość przekładu zwykle używa się stwierdzenia, że jest on dobry lub nie. O przekładzie *Pięcioksięgu* o. Sikory trzeba powiedzieć, że jest dobry. Dokładne rozwinięcie znaczenia tego sformułowania daje Marcin Majewski: „Dobre tłumaczenie jest dziś oceniane przez dwa kryteria: a) wierność – określa, w jakim stopniu tekst tłumaczony jest spójny i adekwatny z oryginałem (ekwiwalentny), bez dodawania czy odejmowania od niego czegokolwiek, zmniejszania lub wzmacniania znaczenia którejś z jego części; b) autentyczność

– określa, w jakim stopniu tłumaczenie uważane jest za autentyczne przez osobę, w której ojczystym języku zostało ono napisane, oraz czy jest zgodne z zasadami gramatycznymi, składniowymi i idiomami tego języka”[27]. Czytający *Biblię* w tłumaczeniu O. Sikory mają poczucie spójności tekstu z oryginałem i uważają go jak najbardziej za autentyczny tekst. Franciszkanin, rodem z Wejherowa, udowodnił, że starotestamentowe dzieje brzmią w kaszubszczyźnie równie pięknie i zrozumiale jak w każdym innym języku, na który je przetłumaczono.

---

[27] M. Majewski, *Jak przekłady zmieniają Biblię. O teorii i praktyce tłumaczenia Pisma Świętego*, Kraków 2013, s. 70.

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniémù
Minystra Bënowëch Sprawów i Administracji

ISSN 1899-4326

ISSN 1899-4318

2022

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

RJK

ZKP
ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

NÔÙKÒWÔ RADZËZNA

prof. Jadwiga Zeniukòwô (Pòlskô)
prof. Daniel Bùnczic (Niemcë)
prof. Mòtoczi Nomachi (Japóniô)
prof. Dorde Òtaszevic (Serbiô)
prof. Laùra Janda (Norweskô)

REDAKCYJNÉ KARNO

przédny redaktor: Daniel Kalinowsczi
tematiczny redaktor: Marek Cëbùlsczi (jãzëkòznôwstwò)
tematiczny redaktor: Adela Kùik-Kalinowskô (lëteratura)
tematiczny redaktor: Duszan Pażdżersczi (slawistika)
tematiczny redaktor: Danuta Stanulewicz (edukacjô)
jãzëkòwi redaktor: Danuta Pioch
sekretéra: Bòżena Ùgòwskô

RECENZENTOWIE SPÒZA NÔÙKÒWI RADZËZNË I REDAKCYJNÉGÒ KARNA

dr. hab. Nicole Dołowi-Rëbińskô

RADA NAUKOWA

prof. Jadwiga Zieniukowa (Polska)
prof. Daniel Bunčić (Niemcy)
prof. Motoki Nomachi (Japonia)
prof. Đorđe Otašević (Serbia)
prof. Laura Janda (Norwegia)

KOMITET REDAKCYJNY

redaktor naczelny: Daniel Kalinowski
redaktor tematyczny: Marek Cybulski (językoznawstwo)
redaktor tematyczny: Adela Kuik-Kalinowska (literatura)
redaktor tematyczny: Duszan Paždjerski (slawistyka)
redaktor tematyczny: Danuta Stanulewicz (edukacja)
redaktor językowy: Danuta Pioch
sekretarz: Bożena Ugowska

RECENZENCI SPOZA RADY NAUKOWEJ I ZESPOŁU REDAKCYJNEGO

dr. hab. Nicole Dołowy-Rybińska

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2022

RADA JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

Gduńsk 2022

Tłumaczenié: Jaromira Labùdda, Katarzëna Mëszk, Wòjcech Mëszk, Eùgeniusz Prëczkòwsczi,
Bòżena Ùgòwskô (jãzëk kaszëbsczi); Danuta Stanulewicz (jãzëk anielsczi)
Kòrekta kaszëbsczich tekstów: Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Bòżena Ùgòwskô
Kòrekta pòlsczich tekstów: Bòżena Ùgòwskô
Graficzné òbrobienié, projekt òbkłôdczi: Pioter Geisler
ISSN 1899-4318, 1899-4326

Copyright by Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, Gduńsk 2022

Wëdôwca:
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20-23, 80-837 Gduńsk

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniémù Minystra Sprawów Bënowëch i Administracji
Pùblikacjô przedstôwiô leno pòzdrzatczi aùtora/ów i ni mòże bëc przëjimónô jakno
òficjalné stanowiszcze Minystra Sprawów Bënowëch i Administracji.

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji
„Publikacja wyraża jedynie poglądy autora/ów i nie może być utożsamiana
z oficjalnym stanowiskiem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji”.

Tłumaczenie: Jaromira Labudda, Katarzyna Myszk, Wojciech Myszk, Eugeniusz Pryczkowski,
Bożena Ugowska (język kaszubski); Danuta Stanulewicz (język angielski)
Korekta tekstów kaszubskich: Eugeniusz Pryczkowski, Bożena Ugowska
Korekta tekstów polskich: Bożena Ugowska
Opracowanie graficzne, projekt okładki: Piotr Geisler
ISSN 1899-4318, 1899-4326

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2022

Wydawca:
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20-23, 80-837 Gdańsk

„Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” jest obecny w następujących bazach referencyjnych:

INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL ICV 2021: 46.47

BazHum

Spisënk zamkłoscë / Spis treści

Pòżegnanié. Janusz Mamelsczi 9

Pòżegnanié. Hana Pòpòwskô-Tabòrskô 14

Daniel Kalënowsczi
Przedsłów 19

Daniel Kalinowski
Słowo wstępne 21

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 23

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/2022 Z 30.03.2022 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ ROZKAZOWÉGÒ NÔDŻIBÙ
W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ 24

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/2022 Z 30.03.2022 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ ALTERNACJI SAMÒZWÃKÒWËCH
W KASZËBSCZI KÒNIUGACJE 27

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/2022 Z 30.03.2022 R.
W SPRAWIE ÒTMIANË ZNANKÒWNIKÓW 30

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/2022 Z 18.05.2022 R.
W SPRAWIE STÃPNIOWANIÔ ZNANKÒWNIKÓW 33

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/2022 Z 03.11.2022 R.
W SPRAWIE ZAPISYWANIÔ W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ
GŁOSKÒWÉGÒ KARNA: *-UNK-* / -ÙNK- 35

ÙCHWÔLËNK NR 6/RJK/2022 Z 03.11.2022 R.
W SPRAWIE ÒTMIANË CZASNIKÓW W TERNYM CZASU 37

ÙCHWÔLËNK NR 7/RJK/2022 Z 07.12.2022 R.
W SPRAWIE ÒTMIANË CZASNIKÓW W ÙSZŁIM CZASU 40

STANOWISKÒ NR 1/RJK/2022 Z DNIA 18.05.2022 R.
W SPRAWIE ZAPISËNKÙ I STOSOWANIÔ W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ SŁÓW
DOMA, DODÓM, DODÓMKÙ, ZANÔLEŻNO ÒD JICH FÙNKCJI W ZDANIM 46

UCHWAŁY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 49

UCHWAŁA NR 1/RJK/2022 Z 30.03.2022 R. W SPRAWIE STOSOWANIA
TRYBU ROZKAZUJĄCEGO W JĘZYKU KASZUBSKIM 50

UCHWAŁA NR 2/RJK/2022 Z 30.03.2022 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA ALTERNACJI SAMOGŁOSKOWYCH
W KASZUBSKIEJ KONIUGACJI 53

UCHWAŁA NR 3/RJK/2022 Z 30.03.2022 R.
W SPRAWIE ODMIANY PRZYMIOTNIKÓW 56

UCHWAŁA NR 4/RJK/2022 Z 18.05.2022 R.
W SPRAWIE STOPNIOWANIA PRZYMIOTNIKÓW 59

UCHWAŁA NR 5/RJK/2022 Z 03.11.2022 R.
W SPRAWIE ZAPISU W JĘZYKU KASZUBSKIM SŁÓW TYPU: FUNKCJA, PUNKT, PUNKCJA (GRUPA GŁOSKOWA: -UNK- / -ÙNK-) 61

UCHWAŁA NR 6/RJK/2022 Z 03.11.2022 R.
W SPRAWIE ODMIANY CZASOWNIKÓW – CZAS TERAŹNIEJSZY 63

UCHWAŁA NR 7/RJK/2022 Z 07.12.2022 R.
W SPRAWIE ODMIANY CZASOWNIKÓW – CZAS PRZESZŁY 66

STANOWISKO 1/RJK/2022 Z DNIA 18.05.2022 r.
W SPRAWIE ZAPISU I STOSOWANIA W JĘZYKU KASZUBSKIM SŁÓW DOMA, DODÓM, DODÓMKÙ, W ZALEŻNOŚCI OD ICH FUNKCJI W ZDANIU 72

Dzél I. STUDIA I MATERIAŁË RECENZOWÓNÉ
Część I. STUDIA I MATERIAŁY RECENZOWANE 75

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE 77

Elżbiéta Bùgajnô
Dzeckò jakno heroja wëbrónëch dokazów Stanisława Janczi 78

Mark Cëbùlsczi
Juwernota i nôbòżnota Słowińców w dramie Jana Rómpsczégò *Jiwer òstatnëch*. Jón Rómpsczi a pòlskô romantika 88

Daniel Kalinowsczi
Kaszëbsczé słowò dlô dzecy 98

Barbara Kąkòl
Tédora Kropidłowskô i Irena Hërsz dlô dzecy. Ò ùtwórstwie kartësczich pisôrków 110

Aleksandra Majkòwskô
Zwierzãta-pòmagérowie w proze dlô dzecy Józwë Cenôwë 121

Dušan-Vladislav Paždjerski, Aleksandra Savić
Kaszëbsczi alfabet i jistné frantówczi (òbrôzkòwé abò i nié) w słowiańsczi i serbsczi kùlturze jakno nôrzãdza w ùczbie alfabetu, pisënkù i jãzëka 132

Danuta Pioch
Éwa Warmòwskô – aùtorka dokazów dlô dzecy i młodzëznë 147

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Janusz Mamelsczi – ùtwórca kaszëbsczich legendów i wiérztów dlô dzecy a młodzëznë 161

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Jerzi Stachùrsczi jakno aùtor kaszëbsczi mùzyczi w telewizyjnëch programach 174

Danuta Stanulewicz
Pòzwë farwów w dokazach dlô dzecy Alojzégò Nôgla 190

Bòżena Ùgòwskô
Jón Trepczik – ùtwórca, didaktik, edukator 203

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 223

Elżbieta Bugajna
Dziecięcy bohater wybranych utworów Stanisława Jankego 224

Marek Cybulski
Problem tożsamości i religijności Słowińców w dramacie Jana Rompskiego *Jiwer òstatnëch*. Jan Rompski a polski romantyzm 234

Daniel Kalinowsczi
Kaszubskie słowo dla dzieci 244

Barbara Kąkol
Teodora Kropidłowska i Irena Hirsz dla dzieci. O twórczości kartuskich pisarek 256

Aleksandra Majkowska
Zwierzęta-pomocnicy w prozie dla dzieci Józefa Ceynowy 267

Dušan-Vladislav Paždjerski, Aleksandra Savić
Alfabet kaszubski i podobne piosenki (obrazkowe lub nie) w słowiańskiej i serbskiej kulturze jako narzędzia w nauce alfabetu, pisma i języka 279

Danuta Pioch
Ewa Warmowska – autorka utworów dla dzieci i młodzieży 294

Eugeniusz Pryczkowski
Janusz Mamelski – twórca kaszubskich legend i wierszy dla dzieci i młodzieży 308

Eugeniusz Pryczkowski
Jerzy Stachurski jako autor muzyki kaszubskiej w programach telewizyjnych 321

Danuta Stanulewicz
Nazwy barw w utworach dla dzieci Alojzego Nagla 337

Bożena Ugowska
Jan Trepczyk – twórca, dydaktyk i edukator 351

Dzél II. STUDIA I MATERIAŁË NIERECENZOWÓNÉ
Część II. STUDIA I MATERIAŁY NIERECENZOWANE 371

TŁÓMACZENIA 373

Dubravko Škiljan
Pòlitika jãzëkòwô [Jezična politika] (wëjimk I) 374

DISKÙSJE 393

Mark Cëbùlsczi
Co to znaczi standarizowac kaszëbsczi jãzëk? 394

TŁUMACZENIA 401

Dubravko Škiljan
Polityka językowa [Jezična politika] (fragment I) 402

DYSKUSJE 421

Marek Cybulski
Co to znaczy standaryzować język kaszubski? 422

JANUSZ MAMELSCZI

1966–2022

Janusz Mamelsczi. Pòżegnanié

Z wiôldżim smùtkã i żalã przëjãlë jesmë wiadło ò smiercë
najégò drëcha, nôleżnika Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka
s.p. Janusza Mamelsczégò
wiôldżégò przëstójnika Môłi Kaszëbsczi Tatczëznë,
rozlubionégò w ji nórcëkach, chtërne nawiédzôł,
żebë spisëwac zataconé w nich legendë i bôjczi.
W latosé jastrowé swiãto chcôł, jak wiedno,
bëc bliskò nôtërë, bò (jak pisze pòeta)
Nôlepi je wińc tak pòrenë,
gdzes pólną dróżką pòmału,
słunuszkò zdrzi tej ze stronë
i mërgô do ce niesmiało.
*Człowiek co sztërk prz*ësadnie,
kò nigdze mù sã nie spieszi,
tej wszëtkò, co w òkò wpadnie,
kòji gò, bawi i ceszi.
Kòl se môsz tej swiat Bòżi,
tak letkò dôką òbwióny,
górë, strëgã i las snôżi,
i pòle w sczibë zòróné …
Te nawiôdënë bëłë Jegò slédnym bëcym z kaszëbską rodą.
Terôzka mdze szpacérowôł niebnyma stegnama.
Dzãkùjemë Tobie, Januszu, za Twòje bëcé westrzód naji,
za Twòje dzejania dlô kaszëbsczégò jãzëka,
za wiôlgą gwôsną kùlturã i bëcé człowiekã w kòżdi sytuacje.
Bãdze nóm Ce felowało.
Białce, Dzecóm, Rodzënie, Blëznym
i całémù kaszëbsczémù strzodowiszczu
skłôdóm w miono nôleżników Radë Kaszëbsczégò Jãzëka
sertné słowa wespółczëcégò.

Danuta Pioch – przédniczka RKJ

Z Januszã Mamelsczim òddzãkòwanié

„Poeta już napisał, reszta w decyzji czytelnika”, czë wëbierze sã w drogã do nieba i mdze słëchôł kôrbiónków Janusza z Bògã, bë scwierdzëc, że „Na òstatkù przińdze stąd òdchadac i w ògrodze òdpòwiedzów sã przechadac”, kò tam wszëtkò mdze ju widné.

W slédny drodze z Januszã chcemë mù rzec, że nicht nie zastąpi „prësczégò żôłniérza” w Bòrowim Lesë, nie pòdkôrbi „Tatka”, „Starka” w ùczbach kaszëbsczégò dlô nômłodszich. Nie ùczëjemë dobrëch i serdecznëch doradów ani w Radzëznie Jãzëka Kaszëbsczégò, ani w Stowôrze Szkólnëch Kaszëbsczégò Jãzëka. Je pùsti stółk ù „Remùsowëch Drëchów”. Chto pùdze w pòniedzôłk za Ce na ùczbë, chto mdze kôrbił w najim kaszëbsczim KÙL-u? Pùsto, baro pùsto bez Ce!

Wiémë, że słowò zapisóné żëje dłëżi niżle jegò aùtor i to je naja ùcecha, bò jes nama òstawił wiele, wiele słów, nie wzął jes jich ze sobą na Twòje niebné wanożenié. Tam nie są Cë brëkòwné.

Z Twòjim apartnym ùsmiéwkã zdrzisz gwësno terôzka z niebnëch wëżawów, a nama jes òstawił rozwôżania i pëtania ò „Pielgrzimów” i „Pielgrzimòwanié”. Wanożë, pò nôwëższich wëżawach i nie zabôcz ò naji.

Òdzãkòwiwóm sã z Tobą w miono SSKJ „Remùsowi Drëszë”

Wanda Lew-Czedrowskô

Tczëwôrtnô Rodzëno, Ksãża, Drësze, Znajomi, Wszëtcë zeszłi na òstatny drodze Janusza!

W swòjich *Gôdkach òb drogã do nieba*, wëdónëch piãkno w ksążce trzë lata temù przez Zrzeszenié Kaszëbskò-Pòmòrsczé, ùmarłi pòeta wspòminôł, czej jachôł rôz na kòle, tej nad jezorã – gwës kòle Swiónowa – spòtkôł Bòga, chtëren nijak nie béł za baro rozmòwny, wiãcy słëchôł i… zaprôszôł do sebie.

Tomik ten, wierã jeden z nôlepszich w ùtwórstwie pisarza, ùjawniwô jak wiele czasu òddôwôł rozwôżaniom ò drodze – naszi zemsczi drodze, chtërna mô doch prowadzëc do nieba. Do te wstawienié Kaszëbsczi Królewi ze Swiónowa wëdôwô sã prosto kònieczné, co wërazył aùtor w swòji pòeticczi *Lëtanii*, w jaczi prosył: „Czej jesmë w niedzelã kòl Twòjich stóp – mòdlë sã za nama! Czej stojimë pòd mùrã – mòdlë sã za nama! Czej stojimë pòd chùrã – mòdlë sã za nama!”. I tak jesz we wiele môlach prosył, żebë sã za nas Matinka mòdlëła.

Prosył gwësno téż, czej chòdzył do szkòłë w Kartuzach, dze sã ùrodzył w 1966 rokù. Prosył, czej rozwôżôł wëbór żëcowi stegnë. Chcôł òstac ksãdzã, nawet sã ùcził w seminarium, ale òstateczno ùkùńcził filologiã na Gduńsczim Ùniwersytece, na jaczim napisôł na pòczątkù lat 90-tëch magisterską prôcã ò wnenczas nônowsczi kaszëbsczi lëteraturze. Promòtorã béł swiãti pamiãcë prof. Jerzi Samp. Tak zacny méster i mentor òd kaszëbsczi pismieniznë i taczi temat wnet jegò samégò wprowadzëłë w swiat lëteraturë, w swiat bôjków kaszëbczich, a pòezji i prozë ti zemi.

Przede wszëtczim stôł sã znóny jakno aùtor *Kaszëbsczich legeńdów* wëdónëch pierszi rôz w 1999 rokù. Pózni sã ùkôzôł *Jantarowi skôrb. Legeńdë z serca Kaszëb* (2004) i *Bôjczi kaszëbsczé* (2009). Do te wëdôł zbiérk wiérztów dlô dzecy Żëcé dzecy (2012) i pòwiesc *Mack* (2016), në i wspòmnióné religijné refleksje *Gôdczi òb drogã do nieba*. Òstatné jegò dzeła to Żukòwsczé legendë i prozatorsczé szkice ò titule *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*. W tim tomie òbjawiła sã jegò szerokô wëòbrazniô, bò stwòrził òn w nim czekawé rozmòwë z wiôldżima pisarzama ti zemi, jak Ceynową, Majkòwsczim czë Heyką, a téż dzys żëjącyma i twòrzącyma aùtorama.

Wszëtczé te dzeła bëłë i są baro rôd wëkòrzistiwóné przez recytatorów, lubòtników kaszëbsczi lëteraturë, a wierã nôchãtni przez aùtorów ùczbòwników do nôùczi naszi rodny mòwë w szkòłach. Òn sóm przez całé zawòdowé żëcé béł szkólnym, w tim kaszëbsczégò jãzëka. Tej baro dobrze czuł, co dzecë a młodzëzna, a téż dorosłi, chtërnëch téż ùcził, nôlepi chwôtają, a przez to lżi zgłãbiwają znajomòsc rodny mòwë.

Ta robòta bëła achtnionô. Pòeta òstôł wëróżniony prestiżową nôdgrodą Zrzeszenia Kaszëbskò-Pòmòrsczégò ò nazwie „Skra Òrmùzdowô”. Wierã wnet przëszłëbë nastãpné, ale tak nagłô smierc wszëtkò to przerwa. Temù w miono prédnika naszi òrganizacji Jana Wërowińsczégò i całégò Zarządu, chcã za wszëtczé te dzeła pòwiedzec wiôldżé Bóg zapłac. Niech w nôdgrodã Matka Bòskô Swiónowskô wskôże Ce Twòjã wëmòdloną i òpisóną stegnã do nieba.

Żëj w ùbëtkù!

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Wiceprzédnik Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô

Hana Pòpòwskô-Tabòrskô

1930–2022

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Hana Pòpòwskô-Tabòrskô (1930–2022)

6 gòdnika 2022 rokù òdeszła z karna żëwëch prof. dr hab. Hana Pòpòwskô-Tabòrskô (ur. 1930 r.), bëlnô mòwnoùczałô, slawistka, òsoblëwie zasłużonô dlô badérowaniégò kaszëbsczégò jãzëka.

Jakno ùczenka prof. Zdzysława Stiebera (1903–1980) òd 1954 rokù Hana Pòpòwskô-Tabòrskô badérowała z karnã ùczałëch, jinëch ùczniów Stiebera, kaszëbską òbéńdã, co przëniosło brzôd w wiele artiklach i w znónym westrzód slawistów i baro ùwôżónym dokazu jak *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów pośrednich.* Pò smiercë Z. Stiebera Pòpòwskô-Tabòrskô òsta czerownikã karna badérów *Atlasu*. Dzejanié Hanë Pòpòwsczi-Tabòrsczi nôlepi je widzec w ji dokazach. Ju 1961 rokù òsta wëdónô ji ksążka *Centralne zagadnienie wokalizmu kaszubskiego (kaszubska zmiana ę>i oraz ĭ, ý, ŭ > ë),* a w 1980 rokù *Kaszubszczyzna. Zarys dziejów.*

Drëdżi plón ùczbòwégò dzejaniégò badérczi to sprawë slawisticzi, a òsoblëwie problematika pratatczëznë Słowianów, to je òdpòwiédz na pitanié, gdze mieszkelë naju pratatkòwie. Skùtk tëch badérowaniów to m.jin. ksążczi: *Z dawnych podziałów słowiańszczyzny. Słowiańska alternacja (j)e : o*, Wrocław 1984, a téż *Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka*, Wrocław 1991.

Wiôlgô slawisticznô wiédzô Wastnë Profesórczi dała to, że ùdało Ji sã pòkazac naju mòwã na szeroczim òglowòsłowiańsczim spòdlim, co je widzec w artiklach zebrónëch w trzech ksążkach *Szkiców z kaszubszczyzny,* a we współdzejanim z Wiesławã Bòriszã òsta wëdónô *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa 1996, a téż wôżny, w piãc tomach *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, Warszawa 1994–2006.

Wastnô Profesórka Hana Pòpòwskô-Tabòrskô w 1979 rokù òsta ùtczonô Medalã Stolema, w 1997 rokù dosta Medal miona Bernata Chrzanowsczégò *Poruszył wiatr od morza*, w 1999 rokù Gduńsczi Ùniwersytet ùczestnił jã doktorsczim titlã *honoris causa*, w rokù 2006 òsta òdznaczonô Krziżã Òficérsczim Òrderu Òdrodzeniégò Pòlsczi, a òd 2012 rokù bëła ùwôżnym nôleżnikã Kaszëbsczégò Institutu.

Wastnô Profesórka Hana Pòpòwskô-Tabòrskô miała swój aktiwny dzél w naszim ùczbòwim żëcym, czãsto przëjéżdżała do Gduńska i na Kaszëbë, pisywała lëstë z ksãdzã doktorã Bernatã Sëchtą, biwała na kònferencjach i zéńdzeniach, pisała recenzje dokazów, jaczé pòwstôwałë w najim strzodowiszczu, ji zdanié bëło baro wôżné w rozmajitëch sprawach.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Profesórka Hana Pòpòwskô-Tabòrskô bëła téż baro wôżnô w mòji kaszëbsczi drodze. Jakno sztudéra pòlsczi filologii, zacekawiony kaszëbsczima sprawama, zaczëtiwôł jem sã w ji *Kaszubszczyźnie*, rozkłôdôł jem òsóbné dzéle ksążczi, òpòwiôdôł jem ò tim drëchnóm i drëchóm, przez co më lepi rozmielë kaszëbsczé sprawë i mòcni czëlë kaszëbską juwernotã. Pòstacjô i dokazë Profesórczi Hanë Pòpòwsczi-Tabòrsczi bez òprzestónkù są wpisóné w mój / nasz kaszëbsczi swiat.

prof. dr hab. Marek Cëbùlsczi

Hanna Popowska-Taborska (1930–2022)

6 grudnia 2022 roku odeszła z grona żyjących prof. dr hab. Hanna Popowska-Taborska (ur. 1930 r.), wybitna językoznawczyni, slawistka, szczególnie zasłużona dla badań języka kaszubskiego.

Jako uczennica prof. Zdzisława Stiebera (1903–1980) od roku 1954 Hanna Popowska-Taborska uczestniczyła wraz z jego zespołem w badaniach terenowych na Kaszubach, czego owocem były liczne artykuły oraz znany w świecie slawistycznym i niezwykle ceniony *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów pośrednich.* Po śmierci Z. Stiebera Popowska-Taborska została kierownikiem zespołu, opracowującego *Atlas*. O osiągnięciach Hanny Popowskiej-Taborskiej świadczą jej dzieła. W roku 1961 ukazała się praca *Centralne zagadnienie wokalizmu kaszubskiego (kaszubska zmiana ę>i oraz ĭ, ý, ŭ > ë),* a w roku 1980 *Kaszubszczyzna. Zarys dziejów.*

Drugim polem zainteresowań badawczych Pani Profesor były zagadnienia slawistyczne, w tym przede wszystkim problematyka praojczyzny Słowian. Efektem owych zainteresowań są m.in. prace: *Z dawnych podziałów słowiańszczyzny. Słowiańska alternacja (j)e : o*, Wrocław 1984 oraz *Wczesne dzieje Słowian w świetle ich języka*, Wrocław 1991.

Dzięki ogromnej wiedzy slawistycznej udało się Pani Profesor ukazać nasz język na szerokim tle ogólnosłowiańskim, czego efekty przedstawiła w artykułach zebranych w trzech tomach *Szkiców z kaszubszczyzny,* a we współpracy z Wiesławem Borysiem wydano *Leksykę kaszubską na tle słowiańskim*, Warszawa 1996 oraz epokowy pięciotomowy *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, Warszawa 1994–2006.

Pani Profesor Hanna Popowska-Taborska w roku 1979 została uhonorowana Medalem Stolema, w roku 1997 otrzymała Medal im. Bernarda Chrzanowskiego *Poruszył wiatr od morza*, w roku 1999 przyznano Jej tytuł doktorat *honoris causa* Uniwersytetu Gdańskiego, w roku 2006 odznaczono Ją Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, a w roku 2012 została członkiem honorowym Instytutu kaszubskiego.

Pani Profesor Hanna Popowska-Taborska brała czynny udział w naszym życiu naukowym, często przyjeżdżała do Gdańska i na Kaszuby, korespondowała z księdzem doktorem Bernardem Sychtą, uczestniczyła w konferencjach i spotkaniach, recenzowała powstające w naszym środowisku prace, jej głos był ważny przy rozstrzyganiu spornych problemów.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Postać Profesor Hanny Popowskiej-Taborskiej odegrała również ważną rolę w mojej drodze kaszubskiej. Jako student filologii polskiej, zafascynowany problematyką kaszubską, rozczytywałem się w jej *Kaszubszczyźnie*, analizowałem poszczególne akapity książki, dzieliłem się spostrzeżeniami z koleżankami i kolegami, co pozwoliło nam lepiej zrozumieć problematykę i pogłębić kaszubską tożsamość. Postać i dzieło Profesor Hanny Popowskiej-Taborskiej na trwałe wpisała się w mój / nasz kaszubski świat.

prof. dr hab. Marek Cybulski

Daniel Kalinowsczi

Przedsłów

Żëcé pò czãdze panowaniô epidemie Còvid 19 doprzëszło do normë. Chòc jesz nié wszëtcë robimë w normalnym tribie, wcyg mdącë wrazlëwima na corôz to nowé òdmianë wirusa, to równak jawernota wchôdô na dôwné, sprawdzoné zasadë fùnkcjonowaniô. Dejade, pòjawił sã czësto nowi problem w Eùropie, a nawetka na skalã całégò swiata – wòjna na Ùkrajinie. Ni ma gwësno w Westrzédny Eùropie môla, gdze òna bë nie bëła òdczuwónô. Téż i na Kaszëbach wszëscë wplotłi jesmë w tragediã państwa i zwëczajnëch lëdzy.

Nimò wòjnë żëcé kùlô sã dali. Téż w òbrëmim prôców nad jãzëkã i nad swiądą jegò rozwiju. Stądka téż cygniemë dzejania nad nowima numrama „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”. W rokù 2022 òstôł òn pòdzelony na pôrã kómpòzycjowëch dzélów. Pierszi zawiérô **Ùchwôlënczi**, jaczé òstałë wëprôcowóné òb czas robòczich zéńdzeniów Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Pòsobicą przedstôwiają sã nôslédno:

1. Ùchwôlënk nr 1/RJK/2022 z 30.03.2022 r. w sprawie stosowaniô rozkazowégò nôdżibù w kaszëbsczim jãzëkù.
2. Ùchwôlënk nr 2/RJK/2022 z 30.03.2022 r. w sprawie stosowaniô alternacji samòzwãkòwëch w kaszëbsczi kòniugacje.
3. Ùchwôlënk nr 3/RJK/2022 z 30.03.2022 r. w sprawie òtmianë znankòwników.
4. Ùchwôlënk nr 4/RJK/2022 z 18.05.2022 r. w sprawie stãpniowaniô znankòwników.
5. Ùchwôlënk nr 5/RJK/2022 z 03.11.2022 r. w sprawie zapisywaniô w kaszëbsczim jãzëkù głoskòwégò karna: -*unk*- / -ùnk-.
6. Ùchwôlënk nr 6/RJK/2022 z 03.11.2022 r. w sprawie òtmianë czasników w ternym czasu.
7. Ùchwôlënk nr 7/RJK/2022 z 07.12.2022 r. w sprawie òtmianë czasników w ùszłim czasu.

Pò serie ùchwôlënków dodôwómë téż jedno **Stanowiskò**, jaczé mô jinszi status kòmùnikacyjno-normatiwny. Chòdzy tu ò Stanowiskò 1/RJK/2022 z 18.05.2022 r. w sprawie zapisënkù i stosowaniô w kaszëbsczim jãzëkù słów: doma, dodóm, dodómkù, zanôleżno òd jich fùnkcji w zdanim.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

W drëdżim dzélu „Biuletinu” pòjôwiają sã **nôùkòwé tekstë**, a westrzód nich wëpòwiedzë prezentowóné na lëpińcowi kònferencje nôùkòwi, jakô mia na célu namësł nad kaszëbskòjãzëkòwą lëteraturą dlô dzecy. Pùblikùjemë w tim òbrëmim nôslédné artikle: Daniel Kalinowsczi *Kaszëbsczé słowò dlô dzecy*; Bòżena Ùgòwskô *Jan Trepczik – ùtwórca, didaktik i edukator*; Danuta Stanulewicz *Pòzwë farwów w dokazach dlô dzecy Alojzégò Nôgla*; Barbara Kąkòl *Téòdora Kropidłowskô i Irena Hërsz dlô dzecy. Ò ùtwórstwie kartësczich pisôrków*; Aleksandra Majkòwskô *Zwierzãta-pòmagérowie w proze dlô dzecy Józwë Cenôwë*; Elżbiéta Bùgajnô *Dzeckò jakno heroja wëbronëch dokazów Stanisława Janczi*; Danuta Pioch *Éwa Warmòwska – aùtorka dokazów dlô dzecy i młodzëznë*; Eùgeniusz Prëczkòwsczi *Janusz Mamelsczi – ùtwórca kaszëbsczich legendów i wiérztów dlô dzecy a młodzëznë* i tegò samégò aùtora: *Jerzi Stachùrsczi jakno aùtor kaszëbsczi mùzyczi w telewizyjnëch programach*. Na kùńcu tegò karna wëpòwiesców przedstôwiómë kòmparatisticzno-jãzëkòwi tekst Duszana-Władisława Pażdżersczégò i Aleksandrë Savicz *Kaszëbsczi alfabet i jistné frantówczi (òbrôzkòwé abò i nié) w słowiańsczi i serbsczi kùlturze jakno nôrzãdza w ùczbie alfabetu, pisënkù i jãzëka*.

Do nôùkòwëch artiklów doparłãczonô òstała téż jãzëkòwô analiza Marka Cëbùlsczégò pt. *Juwernota i nôbòżnota Słowińców w dramie Jana Rómpsczégò „Jiwer òstatnëch”. Jón Rómpsczi a pòlskô romantika*, jakô je reakcją badérë na òbchôdóné na Kaszëbach i w Pòmòrsce ùroczëstoscë zrzeszoné z ògłoszonym w 2022 rokù przez sejm RP – Rokã Pòlsczégò Romantizmù.

W pòstãpnym dzélu „Biuletinu” zatitułowónym **Tłómaczenia** pùblikòwóny je pierszi part baro cekawégò jãzëkòznôwczégò dokazu Dubrawkò Szkiljana *Pòlitika jãzëkòwô [Jezična politika] (wëjimk I)* ze wstãpã Duszana-Władisława Pażdżersczégò. Ju terô chcemë zapòwiedzec, że dalszé rozdzéle prôcë Szkiljana w tłómaczenim Marka Kaszewsczégò pòjawią sã w pòstãpnëch numrach naszégò rocznika.

W slédny czãscë „Biuletinu” prezentëjemë dzél **Diskùsje**, a w nim wëpòwiédz Marka Cëbùlsczégò *Co to znaczi standarizowac kaszëbsczi jãzëk?*, w jaczi pòddôwóné są żëczlëwi kritice przëkładë współczasnëch aktów standarizacji kaszëbiznë.

Mómë nôdzejã, że materiałë pùblikòwóné w latosym tomie „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” włącziwają sã w prakticzi jãzëkòwé naszich czasów i chòcbë w dzélu òdnôszają sã do pòkazëjącëch sã drãgòtów w ùtrzimanim i rozwiju kùlturowi jawernotë Kaszëbów. Rôczimë tej do lekturë…

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Daniel Kalinowski

Słowo wstępne

Życie po okresie działania epidemii Covid 19 wróciło do normy. Choć jeszcze nie wszyscy pracujemy normalnie, wciąż będąc wrażliwi na coraz to nowe odmiany wirusa, to jednak rzeczywistość coraz bardziej funkcjonuje według dawnych, sprawdzonych zasad. Niestety, pojawił się nowy problem w Europie, a nawet w skali całego świata – wojna w Ukrainie. Nie ma chyba w Europie Środkowej miejsca, gdzie nie byłaby ona odczuwana. Także i na Kaszubach zmagamy się wszyscy z tragedią państwa i zwykłych ludzi.

Mimo wojny życie toczy się dalej. Także w sferze prac nad językiem i nad świadomością jego rozwoju. Stąd też w dalszym ciągu pracujemy nad nowymi numerami „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego". W roku 2022 został on podzielony na kilka kompozycyjnych części. Pierwsza zawiera w sobie **Uchwały**, które zostały wypracowane podczas spotkań roboczych Rady Języka Kaszubskiego. Pojawiają się tutaj:

1. Uchwała nr 1/RJK/2022 z 30.03.2022 r. w sprawie stosowania trybu rozkazującego w języku kaszubskim.
2. Uchwała nr 2/RJK/2022 z 30.03.2022 r. w sprawie stosowania alternacji samogłoskowych w kaszubskiej koniugacji
3. Uchwała nr 3/RJK/2022 z 30.03.2022 r. w sprawie odmiany przymiotników.
4. Uchwała nr 4/RJK/2022 z 18.05.2022 r. w sprawie stopniowania przymiotników.
5. Uchwała nr 5/RJK/2022 z 03.11.2022 r. w sprawie zapisu w języku kaszubskim słów typu: funkcja, punkt, punkcja (grupa głoskowa: -unk- / -ùnk-).
6. Uchwała nr 6/RJK/2022 z 03.11.2022 r. w sprawie odmiany czasowników – czas teraźniejszy.
7. Uchwała nr 7/RJK/2022 z 07.12.2022 r. w sprawie odmiany czasowników – czas przeszły.

Po serii uchwał dodajemy również jedno **Stanowisko**, które ma odmienny status komunikacyjno-normatywny. Chodzi tutaj o Stanowisko 1/RJK/2022 z 18.05.2022 r. w sprawie zapisu i używania rozmaitych form słów: doma, dodóm, dodómkù.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

W drugiej części „Biuletynu” pojawiają się **teksty naukowe**, a wśród nich wypowiedzi pochodzące z lipcowego konferencji naukowej, która dotyczyła namysłu nad kaszubskojęzyczną literaturą dla dzieci. Publikujemy w tym zakresie następujące artykuły: Daniel Kalinowski *Kaszubskie słowo dla dzieci*; Bożena Ugowska *Jan Trepczyk – twórca, dydaktyk i edukator*; Danuta Stanulewicz *Nazwy barw w utworach dla dzieci Alojzego Nagla*; Barbara Kąkol *Teodora Kropidłowska i Irena Hirsz dla dzieci. O twórczości kartuskich pisarek*; Aleksandra Majkowska *Zwierzęta-pomocnicy w prozie dla dzieci Józefa Ceynowy*; Elżbieta Bugajna *Dziecięcy bohater wybranych utworów Stanisława Jankego*; Danuta Pioch *Ewa Warmowska – autorka utworów dla dzieci i młodzieży*; Eugeniusz Pryczkowski *Janusz Mamelski – twórca kaszubskich legend i wierszy dla dzieci i młodzieży* oraz tegoż autora *Jerzy Stachurski jako autor muzyki kaszubskiej w programach telewizyjnych*. Na końcu tej grupy wypowiedzi przedstawiamy komparatystyczno-językowy tekst Dušana-Vladislava Paždjerskiego i Aleksandry Savić *Alfabet kaszubski i podobne piosenki (obrazkowe lub nie) w słowiańskiej i serbskiej kulturze jako narzędzia w nauce alfabetu, pisma i języka*.

Do artykułów naukowych dołączona została również językowa analiza Marka Cybulskiego pt. *Problem tożsamości i religijności Słowińców w dramacie Jana Rompskiego „Jiwer òstatnëch”. Jan Rompski a polski romantyzm*, co jest reakcją badacza na obchodzone na Kaszubach i Pomorzu uroczystości związane z ogłoszonym w 2022 roku przez sejm RP – Rokiem Romantyzmu Polskiego.

W kolejnej części „Biuletynu” zatytułowanej **Tłumaczenia** publikowany jest pierwszy fragment bardzo ciekawej pracy językoznawczej Dubravko Škiljana *Polityka językowa* [*Jezična politika*] ze wstępem Dušana-Vladislava Paždjerskiego. Już teraz chcemy zapowiedzieć, że kolejne części pracy Škiljana w tłumaczeniu Marka Kaszewskiego pojawią się w następnym numerach naszego rocznika.

W ostatniej części „Biuletynu” prezentujemy dział **Dyskusje**, a w nim wypowiedź Marka Cybulskiego *Co to znaczy standaryzować język kaszubski?*, w którym poddawane są życzliwej krytyce przykłady współczesnych aktów standaryzacji kaszubszczyzny.

Mamy nadzieję, że materiały publikowane w tegorocznym tomie „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego” włączają się w praktyki językowe współczesności i choćby częściowo odpowiadają na zarysowujące się problemy w utrzymaniu i progresie tożsamości kulturowej Kaszubów. Zapraszamy zatem do lektury…

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

RJK

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/22 Z DNIA 30.03.2022 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ ROZKAZOWÉGÒ NÔDŻIBÙ W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô stosowanié rozkazowégò nôdżibù w kaszëbsczim jãzëkù wedle pòstãpnëch mòdłów:

Kaszëbsczi czasnik, jak czasniczi w jinëch słowiańsczich mòwach, jinaczi sã m.jin. przez nôdżibë / spòsobë. Nôczãstszi je òznajmòwi nôdżib / spòsób, colemało rzôdszé są nôdżibë / spòsobë: zastrzegòwi i rozkazowi. Ùrôbianié fòrmów zastrzegòwégò nôdżibù / spòsobù je dosc prosté, bò do pòstacji czasników w ùszłim czasu òznajmòwégò nôdżibù / spòsobù dodôwómë partiklã -*bë*.

Fòrmë rozkazowégò nôdżibù / spòsobù ùrôbiómë tak, że do témë czasnika w ternym czasu dodôwómë sufiks ***-ë-*** / ***-i***, a pózni jesz przëchòdzą persónowé kùnôszczi. Czej temat ternégò czasu kùńczi sã na spółzwãk ***-j***, do tegò tematu dodôwómë persónowé kùnôszczi (tegò kùnôszka ni ma w drëdżi persónie pòjedinczi lëczbë). Wôrt je tuwò rzec, że w rozkazowim nôdżibie / spòsobie ni ma fòrmów pierszi persónë pòjedinczi lëczbë (sami sobie nie kôżemë nic zrobic), w drëdżi persónie pòjedinczi lëczbë ni ma persónowégò kùnôszka, a w trzecy persónie pòjedinczi i wielny lëczbë do fòrmów ternégò abò przińdnégò prostégò czasu dodôwómë partiklã ***niech***. W fòrmach rozkazowégò nôdżibù / spòsobù czasnika czãsto zachôdô samòzwãkòwô òbòcznosc w temace (wiãcy ò tim je w pòstãpnym ùchwôlënkù). Prakticzno to hewò wëzdrzi przëmiarowò tak:

I. czasnik *sedzec*

pòjedinczô lëczba
1. –
2. sedz ***-ë***
3. niech sedzy

wielnô lëczba
1. sedz-***ë***-më / sedz-***ë***-ma
2. sedz-***ë***-ta

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

3. niech sedzą
pòczestnô fòrma: sedz-***ë***-ce

II. czasnik *zrobic*

pòjedinczô lëczba
1. –
2. zrob-***i*** / zrób
3. niech zrobi
wielnô lëczba
1. zrob-***i***-më, zrob-***i***-ma / zróbmë
2. zrob-***i***-ta / zróbta
3. niech zrobią
pòczestnô fòrma: zrob-***i***-ce / zróbce

III. czasownik: *niesc*

pòjedinczô lëczba
1. –
2. nies-***ë***
3. niech niese
wielnô lëczba
1. nies-***ë***-më / nies-***ë***-ma
2. nies-***ë***-ta
3. niech niosą
pòczestnô fòrma: nies-***ë***-ce

IV. czasnik: *dwignąc*

pòjedinczô lëczba
1. –
2. dwign-***i***[1]
3. niech dwignie

---

[1] Z leżnotë na pòwszechné wëstãpòwanié w jãzëkù kaszëbsczim fòrmów pòlaszącëch, zgódno z ùchwôlënkã nr 1/RJK/2017 z 21.04.2017 r. Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka dopùszcziwô twòrzenié rozkazowégò nôdżibù czasników ôrtu *rwi*, *tni* / *rwij*, *tnij* w dwùch fòrmach. Stąd fòrmë rozkazowé czasnika *dwignąc* mògą miec téż fòrmë: pòjedinczô lëczba: *të dwign-ij*; wielnô lëczba: *më dwign-ij-më* / *ma dwign-ij-ma*, *wa dwign-ij-ta*; pòczestnô fòrma: *dwign-ij-ce*.

wielnô lëczba
1. dwign-***i***-më / dwign-***i***-ma
2. dwign-***i***-ta
3. niech dwigną
pòczestnô fòrma: dwign-***i***-ce

V. czasnik *trzëmac*
pòjedinczô lëczba
1. –
2. trzëmôj / trzëm-***i***
3. niech trzimô
wielnô lëczba
1. trzëmôjma / trzëmôjmë / trzëm-***i***-ma / trzëm-***i***-më
2. trzëmôjta
3. niech trzimają
pòczestnô fòrma: trzëmôjce

Czej fòrmë ternégò abò przindnégò prostégò czasu wëzdrzą tak samò jak fòrmë rozkazownika, różnica je widzec w dorazniků, stądka np. zr***o***bimë w przindnym prostim czasu, le zrob***i***më w rozkazownikù.

Fòrmë rozkazownika ùrôbiómë téż, jak w polaszëznie, bez sufiksu -ë- / -*i*- z dodanim do tematu ternégò czasu czasnika persónowëch kùnôszków (w drëdżi persónie pòjedinczi lëczbë to je sóm temat). Tedë pòdóné wëżi przëmiarowé czasniczi mają taczé fòrmë: **sedz, sedzmë** / **sedzma, sedzta**; **zrób, zróbmë** / **zróbma, zróbta**; **nies, niesmë** / **niesma, niesta**; **trzim / trzem, trzimmë** / **trzëmmë / trzimma / trzëmma, trzimta / trzëmta**.

W pierszi persónie wielny lëczbë fòrmë rozkazownika ùrôbiómë téż z pòmòcą czasnika ***chcec,*** do chtërnégò dodôwómë w nieòznaczniků pasowny czasownik, stądka czé jesmë przë najich czasnikach, bądzemë mielë pasowno: I ***chcemë / chcema sedzec;*** **II** ***chcemë / chcema niesc;*** **III** ***chcemë / chcema zrobic;*** **IV** ***chcemë / chcema; dwignąc;*** **V** ***chcemë / chcema trzëmac.*** Òbaczë słowa mòdlëtwë òb czas mszë: ***Chcemë sã mòdlëc*** a téż pasowné zakùńczenié felietónów Guczowégò Macka ***Chcemë le so zażëc***.

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/22 Z DNIA 30.03.2022 R.
STOSOWANIÔ SAMÒZWÃKÒWËCH ALTERNACJÓW W KASZËBSCZI KÒNIUGACJE

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje stosowanié samòzwãkòwëch alternacjów w kaszëbsczi kòniugacje

W zjinaczenie kaszëbsczégò czasnika są widzec szlachë stôrëch samòzwãkòwëch dołżënowëch òpòzëcji w fòrmach nieòznacznika i rozkazownika procëm persónowëch fòrmów w ternym i ùszłim czasu. Te òpòzëcje tikają są niechtërnëch czasników **II (-ã, -isz / -ysz)**, **III (-óm, -ôsz)** i **IV (-ém, -ész)** kòniugacji. Te òpòzëcje są nôlepi widzec w nordowi kaszëbiznie, chòc w westrzédny i pôłniowi kaszëbiznie mómë baro wiele wërównaniów i znikwiéniô òpòzëcji. Równak wôrt je ò tëch òpòzëcjach pamiãtac, chòc trzeba rzec, że pisarze, co pòchòdzëlë z westrzédnëch i pôłniowëch Kaszëb, nie czerowalë sã tima òpòzëcjama w swòjich tekstach, np. Trepczik w „Słowniku polsko – kaszubskim" te òpòzëcje znikwił, chòc Gòłąbk w swòjich słowarzach (normatywnym i nônowszim òglowòkaszëbsczim) sã pòkazëje jakno przëstójnik ùtrzimaniô tëch òpòzëcjów. Sprawã na wëbrónëch przekładach mòże pòkazac tak:

a : ô

(g**a**dac : g**ô**dóm; chw**a**lëc : chw**ô**lã)
Ni mòżesz tak wiele g**a**dac, ni mògã ju cë słëchac.
Nie g**a**dôj mie ò tim, jô to ju czuł.
Òn wiele g**ô**dô, ale mało robi.
Të le ò tim g**ô**dôsz, chòc ò tim wszëtcë wiedzą.

Ni mùszisz tegò knôpa tak chw**a**lëc, on to doch rozmieje zrobic.
Pòchw**a**lë gò, to òn cë to zrobi.
Mądri starszi chw**ô**lą swòje dzecë, czé òne są pòsłëszné.
Białka chw**ô**lëła swòjégò chłopa przed sąsadama.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

e : é

(spi**e**wac : spi**é**wóm, naz**e**wac : naz**é**wóm)
Nasze białczi lubią wiele spi**e**wac.
Dzeckò, nie spi**e**wôj, bò ju móm dosc.
Nasz chùr baro piãkno spi**é**wô.
Jak òni sã lëchò czëlë, to spi**é**walë i zarô bëło lepi.

Kòżdi człowiek mùszi sã jakòs naz**e**wac.
Nie naz**e**wôj gò tak, kò wiész że òn tegò nie lubi.
Mój sąsôd sã naz**é**wô Bruno Formela.
Mëmka swòjich knôpów naz**é**wała wedle swòji ùdbë.

ë : i / y, u

(p**ë**tac : p**i**tóm, sz**ë**kac : sz**u**kóm)
Ni mòżesz naszégò sąsada p**ë**tac, kò òn nic nie czëje.
Starkò, nie p**ë**tôjce mie ò to, bò ò tim nick nie wiém.
Szkólny p**i**tô uczniów, dze je kôrta.
Głodny p**i**tôł, co mòże zjesc.

Jak sã dzecë zgùbią, mëmka mùszi jich wszãdze sz**ë**kac.
Sz**ë**kôj mie, a jô i tak sã nie dóm nalezc.
Dzecë sz**u**kają mëmczi.
Òn całi dzéń sz**u**kôł, a i tak nie nalôzł.

a : ó

(przed m, n – ł**a**mic : ł**ó**miã, kł**a**niac sã, kł**ó**nióm sã)
Zł**a**mi ten czij, òn je za dłudżi.
To mùszi zł**a**mic, bò jinaczi nick nie zrobimë.
Òn sã bënë ł**ó**mie, bò tak pò prôwdze mie rozmieje tegò zrobic.
Złi człowiek wëł**ó**môł dwiérze naszémù sasadowi.

Kł**a**niôj sã najémù sąsadowi, të doch gò znajesz.
Pò prôwdze dobrim lëdzóm wôrt sã kł**a**niac.
Wùja sã nama kł**ó**niôł, czedë le naju widzôł.
Julis kł**ó**niô sã piãknym dzéwczãtóm.

ã : ą

(k**ã**pic : k**ą**piã, rz**ã**dzëc : rz**ą**dzã)

Wëk**ã**pi to dzeckò, kò òno je czôrné.
Wëk**ã**pita sã, to òd razu sã lepi pòczëjeta.
Julka sã zarô wëk**ą**pie i pùdze spac.
Òna sã wëk**ą**pia i szła do swòjégò chłopa.

Ten człowiek lubi wszëtczima rz**ã**dzëc.
Nie rz**ã**dzë tak mną, kò jô to rozmiejã zrobic.
W najich chëczach rz**ą**dzy nënka.
Òn nima rz**ą**dzył i nigdë ni miôł dosc.

Mùszi tuwò téż nadczidnąc ò òbòcznoscach, co sã pòkazëją pò znikwienim z sufiksu - ***ë***. Stądka chw**a**lë, le chw**ô**l; k**ã**pi, le k**ą**p; rz**ã**dzë, le rz**ą**dz (pòr. artikel ò òbòcznoscach).

Ta sprawa je prawie dobrze òpisónô w słowarzu Ramùłta (tuwò pò céchù w niòznaczniků są pòdóné fòrmë w ternym i ùszłim czasu, a téż w rozkazownikù), a słowôrz ten doch je w kòżdi kaszëbsczi szkòle. Wôrt do niegò zazdrzec, żebë sprawdzëc, jeżlë z czims mómë jiwer.

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/22 Z DNIA 30.03.2022 R. W SPRAWIE ÒTMIANË ZNANKÒWNIKÓW

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô pòstãpné mòdła òtmianë znankòwników:

W kaszëbsczim jãzëkù znankòwniczi wëstãpiwają w trzech ôrtach: chłopsczim, białczim i dzecnym. Jich òtmiana zanôlégô òd cwiardoscë i mitkòscë slédnégò spółzwãkù w temace znankòwnika, a téż w chłopsczim ôrce òd kategòrie żëwòtnoscë.

Znankòwniczi apartnią sã samòzwãkama na kùńcu wërazu, co wskazëje na jich ôrt:

1. -i / -y w chłopsczim ôrce, np. bëlny, kaszëbsczi (knôp,wësziwk)
2. -ô w białczim ôrce, np. bëlnô, kaszëbskô (białka, fana)
3. -é w dzecnym ôrce, np. bëlné, kaszëbsczé (dzeckò, mòrze)

Znankòwniczi w chłopsczim ôrce colemało w nazéwôczu przejimają kùnôszk -i króm znankòwników, co w temace kùńczą sã na spółzwãczi: s, z, c, n, dz, i mają kùnôszk -y, np. łësy, cëzy, lózy, robòcy, bëlny.

W kaszëbsczim jãzëkù je téż karno znankòwników, jaczé sã nie òtmieniwają. Przëjimają òne krotszą fòrmã, ni mają kùńcowëch samòzwãków, co bë wskazywałë na jich ôrt, np. wôrt, rôd, zdrów; a téż nôleżą tuwò słowa przëjãté z cëzëch jãzëków, np. fùl.

1. Znankòwniczi cwiardotematowé, np.

Pòjedinczô lëczba

Przëpôdk	Chłopsczi ôrt	Białczi ôrt	Dzecny ôrt
Nazéwôcz	wiesoł-i	wiesoł-ô	wiesoł-é
Rodzôcz	wiesoł-égò	wiesoł-i	wiesoł-égò
Dôwôcz	wiesoł-émù	wiesoł-i	wiesoł-émù

Winowôcz	wiesoł-égò / -i	wiesoł-ą	wiesoł-é
Nôrzãdzôcz	wiesoł-im	wiesoł-ą	wiesoł-im
Môlnik	wiesoł-im	wiesoł-i	wiesoł-im
Wòłiwôcz	wiesoł-i	wiesoł-ô	wiesoł-é

Jeżlë znankòwniczi chłopsczégò ôrtu parłãczą sã z nieżëwòtnyma jistnikama, tedë w pòj. lëczbie nazéwôcz mô taczi sóm kùnôszk jak winowôcz: Nz=Wn, np. Nz – cepłi dzéń, Wn – cepłi dzéń.

Wielnô lëczba

Przëpôdk	Chłopskòpersonowi ôrt	Niechłopskòpersonowi ôrt
Nazéwôcz	wiesoł-i	wiesoł-é
Rodzôcz	wiesoł-ëch	wiesoł-ëch
Dôwôcz	wiesoł-im	wiesoł-im
Winowôcz	wiesoł-ëch	wiesoł-é
Nôrzãdzôcz	wiesoł-ima	wiesoł-ima
Môlnik	wiesoł-ëch	wiesoł-ëch
Wòłiwôcz	wiesoł-i	wiesoł-é

2. Znankòwniczi mitkòtematowé
Pòjedinczô lëczba

Przëpôdk	Chłopsczi ôrt	Białczi ôrt	Dzecny ôrt
Nazéwôcz	snôż-i	snôż-ô	snôż-é
Rodzôcz	snôż-égò	snôż-i	snôż-égò
Dôwôcz	snôż-émù	snôż-i	snôż-émù
Winowôcz	snôż-égò / -i	snôż-ą	snôż-é
Nôrzãdzôcz	snôż-im	snôż-ą	snôż-im
Môlnik	snôż-im	snôż-i	snôż-im
Wòłiwôcz	snôż-i	snôż-ô	snôż-é

Jeżlë znankòwniczi chłopsczégò ôrtu parłãczą sã z nieżëwòtnyma jistnikama, tedë w pòj. lëczbie nazéwôcz mô taczi sóm kùnôszk jak winowôcz: Nz=Wn, np. Nz – wiôldżi kam, Wn – wiôldżi kam.

Do pòdtipù znankòwników mitkòtematowëch wchôdają wszëtczé słowa zakùńczoné w temace na: sz, cz, ż, dż, np. wëższi, mitczi, wiôldżi.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Wielnô lëczba

Przëpôdk	Chłopskòpersonowi ôrt	Niechłopskòpersonowi ôrt
Nazéwôcz	snôż-i	snôż-é
Rodzôcz	snôż-ich	snôż-ich
Dôwôcz	snôż-im	snôż-im
Winowôcz	snôż-ich	snôż-é
Nôrzãdzôcz	snôż-ima	snôż-ima
Môlnik	snôż-ich	snôż-ich
Wòłiwôcz	snôż-i	snôż-é

W òtmianie znankòwniczi cwiardotematowé apartnią sã òd mitkòtematowëch kùnôszkama -ëch / -ich w rodzôczu, winowôczu i wòłiwôczu wielny lëczbë – to je spòdlé jich wëapartnieniô.

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/22 Z DNIA 18.05.2022 R.
W SPRAWIE STÃPNIOWANIÔ ZNANKÒWNIKÓW

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô pòstãpné mòdła stãpniowaniô znankòwników:

W kaszëbsczim jãzëkù znankòwniczi mòże stãpniowac. Stãpniowanié dôwô mòżlëwòtã przërównaniô znankòwników w zależnoscë òd jich nacëskù (gradusa), np.

Jónk je wësoczi, Staszk wëższi, a Józk nôwëższi w tim karnie.

Wëapartniwómë trzë stãpienie znankòwników: równy, wëższi i nôwëższi.

Stãpniowanié znankòwników òdbiwô sã w trzech ôrtach: chłopsczim, białczim i dzecnym. Nié wszësczé znankòwniczi dô sã stãpniowac, blós taczé, do jaczich mòże dodac pasowny kùnôszk abò przez dodanié przëczasników: barżi / nôbarżi, mni / nômni.

Znankòwniczi mògą bëc stãpniowóné wedle trzech mòdłów: regùlarno, nieregùlarno i òpisowò.

1. Regùlarné stãpniowanié

Regùlarné stãpniowanié w wëższim stãpieniu òdbiwô sã przez dodanié pasownëch kùnôszków: -szi / -észi do tematu znankòwnika, a w nôwëższim stãpieniu przez dodanié przedrostka nô- do wëższégò stãpienia.

Równy stãpiéń	Wëższi stãpiéń	Nôwëższi stãpiéń
bëlny	bëlniészi	nôbëlniészi
bëlnô	bëlniészô	nôbëlniészô
bëlné	bëlniészé	nôbëlniészé

Równy stãpiéń	Wëższi stãpiéń	Nôwëższi stãpiéń
krótczi dłudżi	krotszi dłëgszi	nôkrotszi nôdłëgszi
krótkô długô	krotszô dłëgszô	nôkrotszô nôdłëgszô
krótczé dłudżé	krotszé dłëgszé	nôkrotszé nôdłëgszé

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Colemało w tematach stãpniowónëch znankòwników zachôdają samòzwãkòwé i spółzwãkòwé òbòcznoscë.

2. Nieregùlarné stãpniowanié

Nieregùlarnémù stãpniowaniu pòdchôdają taczi znankòwniczi, co zmieniwają fleksyjny temat w òtmianie: môłi, dobri, złi.

Równy stãpiéń	Wëższi stãpiéń	Nôwëższi stãpiéń
dobri / ô / é	lepszi / ô / é	nôlepszi / ô / é
złi / ô / é	gòrszi / ô / é	nôgòrszi / ô / é
môłi / ô / é	mniészi / ô / é	nômniészi / ô / é

3. Òpisowé stãpniowanié

W òpisowim stãpniowaniu do znankòwnika dodôwô sã przëczasnik barżi abò mni w wëższim stãpieniu, a w nôwëższim nôbarżi, nômni.

a) Stãpniowanié w górã

Równy stãpiéń	Wëższi stãpiéń	Nôwëższi stãpiéń
cenczi	barżi cenczi	nôbarżi cenczi
cenkô	barżi cenkô	nôbarżi cenkô
cenczé	barżi cenczé	nôbarżi cenczé

b) Stãpniowanié w dół

W przetrôfkù stãpniowaniô w dół zmieniwają sã pòzwë stãpieniów.

Równy stãpiéń	Niższi stãpiéń	Nôniższi stãpiéń
farwny	mni farwny	nômni farwny
farwnô	mni farwnô	nômni farwnô
farwné	mni farwné	nômni farwné

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/22 Z DNIA 3.11.2022 R. W SPRAWIE ZAPISYWANIÔ W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ GŁOSKÒWÉGÒ KARNA: -UNK- / -ÙNK-

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô pòstãpné zapisywanié w kaszëbsczim jãzëkù głoskòwégò karna: *-unk-* / *-ùnk-*

Karno głoskòwé -*unk*- nôleżi zapisëwac jakno: -ùnk- pò spółzwãkach labializowónëch i -*unk*- pò nielabializowónëch.

Òsoblëwé bôczenié nôlégô dac na wërazë donëchczas rozmajice zapisywóné ôrtu:

funkcja – fùnkcjô
  funkcjonariusz(ka) – fùnkcjonariusz(ka)
  funkcjonować – fùnkcjonowac / fùnksnérowac
  funkcjonowanie – fùnkcjonowanié / fùnksnérowanié
  funkcyjny – fùnkcyjny

punkt – pùnkt
  kontrapunkt – kòntrapùnkt
  (nie)punktualny – (nie)pùnktualny
  punktacja – pùnktacjô
  punktak – pùnktownik, pùnktôrz
  punktować - pùnktowac
  punktualność – pùnktualnota

punkcja – pùnkcjô
  interpunkcja – interpùnkcjô

Jiné przëkładowé wërazë z głoskòwim karnã: -unk- / -ùnk- wedle zapisu wëstãpùjącégò w kaszëbskòjãzëkòwëch słowarzach:

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

adiunkt, biegùnka, brëkùnk, bùnka, céchùnk, Dunka, Dunkerka, ekwipùnk, gatunk, junker, Junkrowie, kapùnka (znachorka), klepùnk, kòrunka, kòniunkcjô, kòniunktura, kùnka, meldunk, miechùnka, mùnkòwac, òpiekùnka, òkùnk, òbjachùnk, òbsztelunk, pakùnk, pòdarunk, pòdsëpùnk, pòsterunk, przëpùnkòwac (niedbało przëszëc), rechùnk, rabùnk, rozbiegùnk, Rumùnka, skarbùnka, słunkò, sprawùnk, szalunk, trafùnk, werbùnk, zastãpùnk

ÙCHWÔLËNK NR 6/RJK/22 Z DNIA 3.11.2022 R.
W SPRAWIE ÒTMIANË CZASNIKÓW W TERNYM CZASU

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô pòstãpné mòdła òtmianë czasników w ternym czasu.

W kaszëbsczim jãzëkù czasniczi òtmieniwają sã wedle personów w pòjedinczë i wielny lëczbie. Mògą wëstãpòwac w trzech czasach: ternym, ùszłim i przińdnym. Króm tegò w trzech nôdżibach: òznajmòwim, rozkazowim i zastrzegòwim.

W òtmianie czasników wëapartniwómë sztërë kòniugacjowé karna:

a) -ã, -esz
b) -ã, -isz / -ysz
c) -óm, -ôsz
d) -ém, -ész

Terny czas

Apartné zjinaczenié mô czasnik *bëc*:

Pòj. lëczba		Wielnô lëczba	
jô	jem	më	jesmë
të	jes	wa	jesta
òn / òna / òno	je	òni / òne	są
Pòczestnô fòrma		wë jesce	

I kòniugacjô -ã, -esz

Nieòznacznik: *skakac*

Pòj. lëczba		
1.	jô	skôczã
2.	të	skôczesz
3.	òn / òna / òno	skôcze

Wielnô lëczba		
1.	1më	skôczemë
2.	2wa	skôczeta
3.	òni / òne	skôczą

Pòczestnô fòrma	
wë	skôczece

Tak òtmieniwają sã np. *znajã, znajesz; rozmiejã, rozmiejesz*.

II kòniugacjô: -ã, -isz / -ysz
Nieòznacznik: *rôczëc*

Pòj. lëczba		
1.	jô	rôczã
2.	të	rôczisz
3.	òn / òna / òno	rôczi

Wielnô lëczba		
1.	më	rôczimë
2.	2wa	rôczita
3.	òni / òne	rôczą

Pòczestnô fòrma	
wë	rôczice

Tak òtmieniwają sã np. *spiã, spisz; widzã, widzysz*.

III kòniugacjô -óm, -ôsz
Nieòznacznik: *szëkac*

Pòj. lëczba		
1.	jô	szukóm
2.	të	szukôsz
3.	òn / òna / òno	szukô

Wielnô lëczba		
1.	më	szukómë

2.	wa	szukôta
3.	òni / òne	szukają

Pòczestnô fòrma	
wë	szukôce

Tak òtmieniwają sã np. *spiéwóm, spiéwôsz*.

IV kòniugacjô: -ém, -ész – leno dwa czasniczi: *jesc, wiedzec*.

Pòj. lëczba		
1.	jô	jém, wiém
2.	të	jész, wiész
3.	òn / òna / òno	jé, wié

	Wielnô lëczba	
1.	më	jémë, wiémë
2.	wa	jéta, wiéta
3.	òni / òne	jedzą, wiedzą

Pòczestnô fòrma	
wë	jéce, wiéce

Niechtërne czasniczi przëjimają krotszą i dłëgszą fòrmã, np. *gróm, grôsz* abò *grajã, grajesz*. Jich òtmiana òdbiwô sã zgódno z reglama kòniugacje, do jaczi nôleżą: *gróm, grôsz* – III kòn., zôs *grajã, grajesz* – I kòn.

ÙCHWÔLËNK NR 7/RJK/22 Z DNIA 7.12.2022 R. W SPRAWIE ÒTMIANË CZASNIKÓW W ÙSZŁIM CZASU

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô pòstãpné mòdła òtmianë czasników w ùszłim czasu:

W ùszłim czasu wëapartnióme pòstãpné czasë:
- a) ùszłi prosti
- b) ùszłi złożony (tpz. archajiczny)
- c) czas zaùszłi (téż je czasã archajicznym)
- d) ùszłi òpisowi:
  - – z mionoczasnikã i wëpòmòżnym słowã w ternym czasu
  - – z mionoczasnikã i wëpòmòżnym słowã w ùszłim czasu

1. Czas ùszli prosti

Mòdło òtmianë zanôlégô na tim, że do mùszebnëch personowëch zamionów dodôwô sã czasnikòwé fòrmë ùszłégò czasu zakùńczoné na *-ł* wedle pasownëch ôrtów: chłopsczégò, białgłowsczégò i dzecnégò w pòjedinczny lëczbie, a téż chłopskòpersónowégò i niechłopskòpersónowégò w wielny lëczbie.

Nieòznacznik: ***czëc***

Pòj. lëczba

	chłopsczi	białgłowsczi	dzecny
jô	czuł	czëła	czëło
të	czuł	czëła	czëło
òn / òna / òno	czuł	czëła	czëło

Wielnô lëczba

	chłopskòpersónowi	niechłopskòpersónowi
më / ma	czëlë / czëła	czëłë / czëła
wa	czëła	czëłë
òni / òne	òni czëlë	òne czëłë

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Pòczestnô fòrma

wë	czëlë

Nieòznacznik: *czëtac*

Pòjedincznô lëczba

	chłopsczi	białgłowsczi	dzecny
jô	czëtôł	czëtała / czëta	czëtało
të	czëtôł	czëtała / czëta	czëtało
òn / òna / òno	czëtôł	czëtała / czëta	czëtało

Wielnô lëczba

	chłopskòpersónowi	niechłopskòpersónowi
më / ma	czëtelë / czëtała	czëtałë / czëtała
wa	czëtała	czëtała
òni / òne	òni czëtelë	òne czëtałë

Pòczestnô fòrma

wë	czëtelë

Czasniczi w òtmianie w białczim ôrce mògą przëjimac krotszą i dłëgszą fòrmã, np. *òna czëtała / òna czëta*. Kaszëbsczi pisarze stosëją krotszé fòrmë téż w dzecnym ôrce i w wielny lëczbie, np. *òno czëta, wa czëta*.

2. Czas ùszłi złożony (archajiczny)

Czas ùszłi złożony tipù *jem zrobił* je archajiczny, spòtikóny w lëteracczich tekstach a téż w żewi gôdce. Mòdło òtmianë zanôlégô na tim, że do òsobòwi fòrmë wëpòmòżnégò słowa *bëc* w ternym czasu dodôwô sã czasnikòwé fòrmë ùszłégò czasu zakùńczoné na *-ł* wedle pasownëch ôrtów: chłopsczégò, białgłowsczégò i dzecnégò w pòjedinczny lëczbie, a téż chłopskòpersónowégò i niechłopskòpersónowégò we wielny lëczbie. Persónowé zamiono nie je tuwò mùszebné.

Nieòznacznik: *czëtac*

Pòjedincznô lëczba

	chłopsczi	białgłowsczi	dzecny
jô	jem czëtôł	jem czëtała / czëta	jem czëtało
të	jes czëtôł	jes czëtała / czëta	jes czëtało
òn / òna / òno	òn czëtôł	òna czëtała / czëta	òno czëtało

Wielnô lëczba

	chłopskòpersónowi	niechłopskòpersónowi
më / ma	jesmë czëtelë jesma czëtała	jesmë czëtałë jesma czëtała
wa	jesta czëtała	jesta czëtała
òni / òne	czëtelë	czëtałë

Pòczestnô fòrma

wë	jesce czëtelë

3. Czas zaùszłi (nôleżi do czasów archajicznëch)

Je to czas, chtërnégò ùżiwô sã mni, mòże bëc w lëteraturze, nie je w pòwszédnym ùżëcym. Czas zaùszłi je jesz barżi archajiczny niżle ùszłi złożony, pòdóny wëżi, w drëdżim pùnkce. Skłôdô sã z trzech dzélëków: wëpòmòżné słowò *bëc* w ternym czasu i w ùszłim czasu, a téż òsobòwô fòrma czasnika w ùszłim czasu zakùńczonô na *-ł* w pasownym ôrce.

Nieòznacznik: *czëtac*

Pòjedincznô lëczba

	chłopsczi	białgłowsczi	dzecny
jô	jem béł czëtôł	jem bëła czëtała / czëta	jem bëło czëtało
të	jes béł czëtôł	jes bëła czëtała / czëta	jes bëło czëtało
òn / òna / òno	béł czëtôł	bëła czëtała / czëta	bëło czëtało

Wielnô lëczba

	chłopskòpersónowi	niechłopskòpersónowi
më / ma	jesmë bëlë czëtelë jesma bëła czëtała	jesmë bëłë czëtałë jesma bëła czëtała
wa	jesta bëlë czëtała	jesta bëła czëtała
òni / òne	bëlë czëtelë	bëłë czëtałë

Pòczestnô fòrma

wë	jesce bëlë czëtelë

4. Czas uszłi òpisowi

a) Kònstrukcje zesadzoné z wëpòmòżnégò słowa *miec* i *bëc* w ternym czasu i znankòwnikòwégò mionoczasnika.

b) Kònstrukcje zesadzoné z wëpòmòżnégò słowa *miec* i *bëc* w ùszłim czasu i znankòwnikòwégò mionoczasnika. Wëpòmòżné słowò *bëc* je zesadzoné z czasnikama òznôczającyma ruch.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Czas òpisowi tipù *miec / bëc* + znankòwnikòwi mionoczasnik je germanizmã. W kònstrukcjach zesadzonëch ze słowã *miec*, np. *móm napisóné* òtmieniô sã blós czasnik *móm, miôł*, mionoczasnik je wiedno w taczi sami fòrmie. Za to w kònstrukcjach zesadzonëch ze słowã *bëc* mionoczasnik przëjimô kùnôszczi pasownégò ôrtu, np. *òn béł jachóny, òna bëła jachónô, òno bëło jachóné*.

A. Kònstrukcje ze słowã *miec* i *bëc* w ternym czasu

Nieòznacznik: *widzec*

Pòjedincznô lëczba

	chłopsczi	białgłowsczi	dzecny
jô	móm widzóné	móm widzóné	móm widzóné
të	môsz widzóné	môsz widzóné	môsz widzóné
òn / òna / òno	mô widzóné	mô widzóné	mô widzóné

Wielnô lëczba

	chłopskòpersónowi	niechłopskòpersónowi
më / ma	mómë widzóné	mómë widzóné
wa	môta widzóné	môta widzóné
òni / òne	mają widzóné	mają widzóné

Pòczestnô fòrma

wë	môce widzóné

Nieòznacznik: *pisac / napisac*

Pòjedincznô lëczba

	chłopsczi	białgłowsczi	dzecny
jô	móm (na)pisóné	móm (na)pisóné	móm (na)pisóné
të	môsz (na)pisóné	môsz (na)pisóné	môsz (na)pisóné
òn / òna / òno	mô (na)pisóné	mô (na)pisóné	mô (na)pisóné

Wielnô lëczba

	chłopskòpersónowi	niechłopskòpersónowi
më / ma	mómë (na)pisóné	mómë (na)pisóné
wa	môta (na)pisóné	môta (na)pisóné
òni / òne	mają (na)pisóné	mają (na)pisóné

Pòczestnô fòrma

wë	môce (na)pisóné

Nieòznacznik: *bëc*

Pòjedincznô lëczba

	chłopsczi	białgłowsczi	dzecny
jô	móm bëté	móm bëté	móm bëté
të	môsz bëté	môsz bëté	môsz bëté
òn / òna / òno	mô bëté	mô bëté	mô bëté

Wielnô lëczba

	chłopskòpersónowi	niechłopskòpersónowi
më / ma	mómë bëté / móma bëté	mómë bëté / móma bëté
wa	môta bëté	môta bëté
òni / òne	mają bëté	mają bëté

Pòczestnô fòrma

wë	môce bëté

Nieòznacznik: jachac / przëjachac

Pòjedincznô lëczba

	chłopsczi	białgłowsczi	dzecny
jô	jem (przë)jachóny	jem (przë)jachónô	jem (przë)achóné
të	jes (przë)jachóny	jes (przë)jachónô	jes (przë)jachóné
òn / òna / òno	je (przë)jachóny	je (przë)jachónô	je (przë)achóné

Wielnô lëczba

	chłopskòpersónowi	niechłopskòpersónowi
më / ma	jesmë (przë)jachóny jesma (przë)jachóny	jesmë (przë)jachóné jesma (przë)jachóné
wa	jesta (przë)jachóny	jesta (przë)jachóné
òni / òne	są (przë)jachóny	są (przë)jachóné

Pòczestnô fòrma

wë	jesce (przë)jachóny

B. Kònstrukcje ze słowã *bëc* i *miec* w ùszłim czasu

Te kònstrukcje tikają sã dokònónëch i niedokònónëch czasników i mają znaczenié zaùszłégò czasu.

Nieòznacznik: *jachac / wëjachac*

Pòjedincznô lëczba

	chłopsczi	białgłowsczi	dzecny
jô	béł (wë)jachóny	bëła (wë)jachónô	bëło (wë)jachóné

të	béł (wë)jachóny	bëła (wë)jachónô	bëło (wë)jachóné
òn / òna / òno	òn béł (wë)jachóny	òna bëła (wë)jachónô	òno bëło (wë)jachóné

Wielnô lëczba

	chłopskòpersónowi	niechłopskòpersónowi
më / ma	bëlë (wë)jachóny bëła (wë)jachóny	bëłë (wë)jachóné bëła (wë)jachóné
wa	bëła (wë)jachóny	bëła (wë)jachóné
òni / òne	bëlë (wë)jachóny	bëłë (wë)jachóné

Pòczestnô fòrma

wë	bëlë (wë)jachóny

Nieòznacznik: *napisac*

Pòjedincznô lëczba

	chłopsczi	białgłowsczi	dzecny
jô	miôł napisóné	mia(ła) napisóné	mia(ło) napisóné
të	miôł napisóné	mia(ła) napisóné	mia(ło) napisóné
òn / òna / òno	miôł napisóné	mia(ła) napisóné	mia(ło) napisóné

Wielnô lëczba

	chłopskòpersónowi	niechłopskòpersónowi
më / ma	mielë napisóné miała napisóné	miałë napisóné
wa	mieła napisóné	miała napisóné
òni / òne	mielë napisóné	miałë napisóné

Pòczestnô fòrma

wë	mielë napisóné

STANOWISKÒ NR 1/RJK/2022 Z DNIA 18.05.2022 R. W SPRAWIE ZAPISËNKÙ I STOSOWANIÔ W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ SŁÓW DOMA, DODÓM, DODÓMKÙ, ZANÔLEŻNO ÒD JICH FÙNKCJI W ZDANIM

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka przëjimô pòstãpné zapisënczi i stosowanié w kaszëbsczim jãzëkù słów: doma, dodóm, dodómkù zanôleżno òd jich fùnkcji w zdanim:

1. **jakno jistnik dzecnégò ôrtu**

dodóm, dem. **dodómkò** – mieszkanie własne, dom rodzinny, najbliższa ojczyzna, region

Mòje dodóm. Ni miec niżódnégò dodómkù. Najé dodómkò je ju widzec. Dze të môsz swòje dodóm? Òd dodóm, òd dodomù, z dodomù ‘ z domu’.

2. **jakno jistnik chłopsczégò ôrtu**

dodóm – domôctwò, mieszkanié, chëczë

Tu je mój dodóm. Òna je z dodomù || z domù Grótowa, a terô, pò chłopie mô nôzwëskò Szlaga.

3. **jakno przëczasnik**

dodóm, dem. **dodómkù** – do domu

Jic dodóm. Zańc dodóm. Pùdzemë dodómkù.

doma – w domu

Je tatk doma? Żebës lepi sedzôł doma, a nie lôtôł jak Mark pò piekle. Bëc ù se doma.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

- *doma* ‘w domu’ je skòstniałą fòrmą niejistniejącégò ju dzysô przëpadka jistnika *dom* i fùnkcjonëje jakno òkòlicznik
- *dodóm* je skòstniałą fòrmą dôwny pòstacë przëpadka jistnika *dóm* i w sparłãczenim z przëmionã *do* fùnkcjonëje jakno òkòlicznik; nadto nierôz *dodóm* przëjimô znaczenié ‘dom’, np. *mòje dodóm* „mój dom”.

zdrzódło: M. Cybulski, R. Wosiak-Śliwa, *Ùczimë sã pò kaszëbskù*

Przikładë z wszësczich ùczbòwników i słowarzów, jaczé mòże nalezc na stronie http://skarbnicakaszubska.pl/:

Kòżdi z nas mô **swòje dodóm**.
Swój dodóm i ògród zamienił w apartną galeriã kùńsztu.
Na Bôłce **naje dodóm** zdënkòwé.
Òstawilë wszëtkò, co jima czejkòlwiek miôł dóné i w swòjich stôrëch, pòdzartëch ruchnach, jak òstatny szôtornicë, òdszukelë drogã na swiat i razã wiesoło szlë pòd **swòje dodóm**.
Niga më sã nie zaprzemë, czim më jesmë i nie zabôczimë, gdze je **naje dodóm**!
W tim môlu je **mój dodóm**, òn je baro snôżi.
Czë wama widzy sã **mój dodóm**?
Napiszë esej ò titlu: Mój **rodny dodóm**.

UCHWAŁY
RADY
JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

RJK

UCHWAŁA NR 1/RJK/22 Z DNIA 30.03.2022 r. W SPRAWIE STOSOWANIA TRYBU ROZKAZUJĄCEGO W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego ustala stosowanie trybu rozkazującego w języku kaszubskim, zgodnie z przedstawionym wzorcem.

Kaszubski czasownik, jak czasowniki w innych językach słowiańskich, odmienia się m. in. przez tryby. Najczęstszy jest tryb oznajmujący, nieco rzadsze są tryby: przypuszczający i rozkazujący. Tworzenie form trybu przypuszczającego jest dość proste, bo do postaci czasowników w czasie przeszłym trybu oznajmującego dodajemy partykułę -*bë*.

Formy trybu rozkazującego tworzymy, dodając do tematu czasu teraźniejszego czasownika sufiks ***-ë-*** / ***-i-***, po nim zaś występują końcówki osobowe. Gdy temat czasu teraźniejszego kończy się na spółgłoskę ***-j***, do tego tematu dodajemy końcówki osobowe (brak tej końcówki w drugiej osobie liczby pojedynczej). Sprawa jest o tyle ciekawa, że w trybie rozkazującym brak form pierwszej osoby liczby pojedynczej (raczej sobie nie rozkazujemy), w drugiej osobie liczby pojedynczej brak końcówki osobowej, a w trzeciej osobie liczby pojedynczej i mnogiej formy trybu rozkazującego tworzymy przez dodanie partykuły ***niech*** do form czasu teraźniejszego lub przyszłego prostego. W formach trybu rozkazującego czasownika często zachodzi alternacja samogłoskowa w temacie (Temu zagadnieniu poświęcony jest kolejny artykuł). W praktyce wygląda to przykładowo tak:

I. czasownik *sedzec*

liczba pojedyncza

1. –
2. sedz ***-ë***
3. niech sedzy

liczba mnoga

1. sedz-***ë***-më / sedz-***ë***-ma

2. sedz-***ë***-ta
3. niech sedzą
liczba mnoga godnościowa: sedz-***ë***-ce

II. czasownik *zrobic*

liczba pojedyncza
1. –
2. zrob-***i*** / zrób
3. niech zrobi
wielnô lëczba
1. zrob-***i***-më, zrob-***i***-ma / zróbmë
2. zrob-***i***-ta / zróbta
3. niech zrobią
pòczestnô fòrma: zrob-***i***-ce / zróbce

III. czasownik: *niesc*

liczba pojedyncza
1. –
2. nies-***ë***
3. niech niese
liczba mnoga
1. nies-***ë***-më / nies-***ë***-ma
2. nies-***ë***-ta
3. niech niosą
liczba mnoga godnościowa: nies-***ë***-ce

IV. czasownik: *dwignąc*

liczba pojedyncza
1. –
2. dwign- ***i***[1]
3. niech dwignie

---

[1] Z uwagi na powszechne występowanie w języku kaszubskim form spolszczonych, zgodnie z uchwałą nr 1/RJK/2017 z 21.04.2017 r. Rada Języka Kaszubskiego dopuszcza tworzenie trybu rozkazującego czasowników typu: *rwi*, *tni* / *rwij, tnij* w dwóch formach. Stąd formy trybu rozkazującego czasownika *dwignąc* mogą mieć też postać: liczba pojedyncza: *të dwign-ij*; liczba mnoga: *më dwign-ij-më* / *ma dwign-ij-ma*, *wa dwign-ij-ta*; forma grzecznościowa: *dwign-ij-ce*.

liczba mnoga
1. dwign-***i***-më / dwign-***i***-ma
2. dwign-***i***-ta
3. niech dwigną
liczba mnoga godnościowa: dwign-***i***-ce

V. czasownik *trzëmac*
liczba pojedyncza
1. –
2. trzëmôj / trzëm-***i***
3. niech trzimô
liczba mnoga
1. trzëmôjma / trzëmôjmë / trzëm-***i***-ma / trzem-***i***-më
2. trzëmôjta
3. niech trzimają
liczba mnoga godnościowa: trzëmôjce

W sytuacji, gdy formy czasu teraźniejszego lub przyszłego prostego brzmią identycznie jak formy trybu rozkazującego, różnica tkwi w akcencie, a zatem np. zr***o***bimë w czasie przyszłym prostym wobec zrob***i***më w trybie rozkazującym.

Formy trybu rozkazujące tworzy się również, podobnie jak w języku polskim, bez sufiksu -ë- / -i- z dodaniem do tematu czasu teraźniejszego czasownika końcówek osobowych (w drugiej osobie liczby pojedynczej mamy tu sam temat). Podane wyżej przykładowo czasowniki przyjmują więc wtedy postać: **sedz, sedzmë** / **sedzma, sedzta**; **zrób, zróbmë** / **zróbma, zróbta**; **nies, niesmë** / **niesma, niesta**; **trzim, trzimmë** / **trzimma, trzimta**.

W pierwszej osobie liczby mnogiej formy trybu rozkazującego tworzymy również opisowo za pomocą czasownika ***chcec,*** do którego dodajemy w bezokoliczniku wybrany czasownik, a zatem gdy chodzi o analizowane wyżej czasowniki, będziemy mieć odpowiednio: **I *chcemë / chcema sedzec;* II *chcemë / chcema niesc;* III *chcemë / chcema zrobic;* IV *chcemë / chcema; dwignąc;* V *chcemë / chcema trzëmac.*** Porównaj tu również formułę modlitewną: ***Chcemë sã mòdlëc*** oraz charakterystyczne zakończenie felietonów Gùczowégò Macka: ***Chcemë / Chcema le so zażëc***.

UCHWAŁA NR 2/RJK/22 Z DNIA 30.03.2022 r. W SPRAWIE ZAPISU I STOSOWANIA ALTERNACJI SAMOGŁOSKOWYCH W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego zaleca stosowanie alternacji samogłoskowych w języku kaszubskim zgodnie z przedstawionym wzorcem:

W odmianie kaszubskiego czasownika zachowały się ślady dawnych samogłoskowych opozycji iloczasowych w formach bezokolicznika i rozkaźnika wobec form osobowych w czasie teraźniejszym i przeszłym. Opozycje te dotyczą niektórych czasowników koniugacji **II (-ã, -isz / -ysz)**, **III (-óm, -ôsz)** i **IV (-ém, -**ész). Opozycje te są najlepiej widoczne w kaszubszczyźnie północnej, podczas gdy w kaszubszczyźnie środkowej i południowej doszło do licznych wyrównań i zlikwidowania opozycji. Warto o nich pamiętać, zachowywać je, choć trzeba przyznać, że pisarze pochodzący z Kaszub południowych lub środkowych nie stosowali ich w swych tekstach, np. Trepczyk w swym słowniku doprowadził do wyrównań w tym zakresie, choć z kolei Gołąbek w słowniku normatywnym i najnowszym słowniku ogólnokaszubskim jawi się jako zwolennik zachowania wymienionych opozycji samogłoskowych. Zagadnienie wygląda tak na wybranych przykładach:

a : ô

(g**a**dac : g**ô**dóm; chw**a**lëc : chw**ô**lã)
Ni mòżesz tak wiele g**a**dac, ni mògã ju cë słëchac.
Nie g**a**dôj mie ò tim, jô to ju czuł.
Òn wiele g**ô**dô, ale mało robi.
Të le ò tim g**ô**dôsz, chòc ò tim wszëtcë wiedzą.

Ni mùszisz tegò knôpa tak chw**a**lëc, on to doch rozmieje zrobic.
Pòchw**a**lë gò, to òn cë to zrobi.
Mądri starszi chw**ô**lą swòje dzecë, czé òne są pòsłësznė.
Białka chw**ô**lëła swòjégò chłopa przed sąsadama.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

e : é
(spi**e**wac : spi**é**wóm, naz**e**wac : naz**é**wóm)
Nasze białczi lubią wiele spi**e**wac.
Dzeckò, nie spi**e**wôj, bò ju móm dosc.
Nasz chùr baro piãkno spi**é**wô.
Jak òni sã lëchò czëlë, to spi**é**walë i zarô bëło lepi.

Kòżdi człowiek mùszi sã jakòs naz**e**wac.
Nie naz**e**wôj gò tak, kò wiész że òn tegò nie lubi.
Mój sąsôd sã naz**é**wô Bruno Formela.
Mëmka swòjich knôpów naz**é**wała wedle swòji ùdbë.

ë : i / y, u
(p**ë**tac : p**i**tóm, sz**ë**kac : sz**u**kóm)
Ni mòżesz naszégò sąsada p**ë**tac, kò òn nic nie czëje.
Starkò, nie p**ë**tôjce mie ò to, bò ò tim nick nie wiém.
Szkólny p**i**tô uczniów, dze je kôrta.
Głodny p**i**tôł, co mòże zjesc.

Jak sã dzecë zgùbią, mëmka mùszi jich wszãdze sz**ë**kac.
Sz**ë**kôj mie, a jô i tak sã nie dóm nalezc.
Dzecë sz**u**kają mëmczi.
Òn całi dzéń sz**u**kôł, a i tak nie nalôzł.

a : ó
(przed m, n) (ł**a**mic : ł**ó**miã, kł**a**niac sã, kł**ó**nióm sã)
Zł**a**mi ten czij, òn je za dłudżi.
To mùszi zł**a**mic, bò jinaczi nick nie zrobimë.
Òn sã bënë ł**ó**mie, bò tak pò prôwdze mie rozmieje tegò zrobic.
Złi człowiek wëł**ó**môł dwiérze naszémù sasadowi.

Kł**a**niôj sã najémù sąsadowi, të doch gò znajesz.
Pò prôwdze dobrim lëdzóm wôrt sã kł**a**niac.
Wùja sã nama kł**ó**niôł, czedë le naju widzôł.
Julis kł**ó**niô sã piãknym dzéwczãtóm.

ã : ą
(k**ã**pic : k**ą**piã, rz**ã**dzëc : rz**ą**dzã)

Wëk**ã**pi to dzeckò, kò òno je czôrné.
Wëk**ã**pita sã, to òd razu sã lepi pòczëjeta.
Julka sã zarô wëk**ą**pie i pùdze spac.
Òna sã wëk**ą**pia i szła do swòjégò chłopa.

Ten człowiek lubi wszëtczima rz**ã**dzëc.
Nie rz**ã**dzë tak mną, kò jô to rozmiejã zrobic.
W najich chëczach rz**ą**dzy nënka.
Òn nima rz**ą**dzył i nigdë ni miôł dosc.

Trzeba tu także pamiętać o alternacjach, które się pojawiają po rezygnacji z sufiksu ***-ë***. Zatem chw**a**lë, ale chw**ô**l; k**ã**pi, ale k**ą**p; rz**ã**dzë, ale rz**ą**dz (por. artykuł o alternacjach).

Zagadnienie to dość dobrze jest opisane w słowniku Ramułta (tu po haśle w bezokoliczniku podano formy w czasie teraźniejszym i przeszłym oraz w rozkaźniku), a słownik ten jest w każdej kaszubskiej szkole. Warto do niego zajrzeć, by sprawdzić pojawiające się wątpliwości.

UCHWAŁA NR 3/RJK/22 Z DNIA 30.03.2022 r.
W SPRAWIE ODMIANY PRZYMIOTNIKÓW

Rada Języka Kaszubskiego ustala następujące wzory odmiany przymiotników:

W języku kaszubskim przymiotniki występują w trzech rodzajach: męskim, żeńskim i nijakim. Odmiana przez przypadki jest zależna od twardości i miękkości ostatniej spółgłoski tematu przymiotnika, zaś w rodzaju męskim dodatkowo od kategorii żywotności.

Przymiotniki różnią się samogłoskami w wygłosie, co wskazuje na ich rodzaj:

1. -i / -y wrodzaju męskim, np. bëlny, kaszëbsczi (knôp, wësziwk)
2. -ô wrodzaju żeńskim, np. bëlnô, kaszëbskô (białka, fana)
3. -é wrodzaju nijakim, np. bëlné, kaszëbsczé (dzeckò, mòrze)

Przymiotniki rodzaju męskiego najczęściej w mianowniku przyjmują końcówkę -i oprócz tych, które w temacie kończą się na spółgłoski: s, z, c, n, dz, i przyjmują końcówkę -y, np. łësy, cëzy, lózy, robòcy, bëlny.

W języku kaszubskim istnieje też grupa przymiotników, które się nie odmieniają. Przyjmują one krótszą formę, nie posiadają końcowych samogłosek, wskazujących na rodzaj, np. wôrt, rôd, zdrów; należą do nich także wyrazy przyjęte z języków obcych, np. fùl.

1. Przymiotniki twardotematowe, np.
   Liczba pojedyncza

Przypadek	Rodzaj męski	Rodzaj żeński	Rodzaj nijaki
Mianownik	wiesoł-i	wiesoł-ô	wiesoł-é
Dopełniacz	wiesoł-égò	wiesoł-i	wiesoł-égò
Celownik	wiesoł-émù	wiesoł-i	wiesoł-émù

Biernik	wiesoł-égò / -i	wiesoł-ą	wiesoł-é
Narzędnik	wiesoł-im	wiesoł-ą	wiesoł-im
Miejscownik	wiesoł-im	wiesoł-i	wiesoł-im
Wołacz	wiesoł-i	wiesoł-ô	wiesoł-é

Jeśli przymiotniki rodzaju męskiego łączą się rzeczownikami nieżywotnymi, wówczas w l. poj. mianownik ma taką samą końcówkę jak biernik: Nz=Wn, np. Nz – cepłi dzéń, Wn – cepłi dzéń.

Liczba mnoga

Przypadek	Rodzaj męskoosobowy	Rodzaj niemęskoosobowy
Mianownik	wiesoł-i	wiesoł-é
Dopełniacz	wiesoł-ëch	wiesoł-ëch
Celownik	wiesoł-im	wiesoł-im
Biernik	wiesoł-ëch	wiesoł-é
Narzędnik	wiesoł-ima	wiesoł-ima
Miejscownik	wiesoł-ëch	wiesoł-ëch
Wołacz	wiesoł-i	wiesoł-é

2. Przymiotniki miękkotematowe

Liczba pojedyncza

Przypadek	Rodzaj męski	Rodzaj żeński	Rodzaj nijaki
Mianownik	snôż-i	snôż-ô	snôż-é
Dopełniacz	snôż-égò	snôż-i	snôż-égò
Celownik	snôż-émù	snôż-i	snôż-émù
Biernik	snôż-égò / -i	snôż-ą	snôż-é
Narzędnik	snôż-im	snôż-ą	snôż-im
Miejscownik	snôż-im	snôż-i	snôż-im
Wołacz	snôż-i	snôż-ô	snôż-é

Jeżeli przymiotniki rodzaju męskiego łączą się z rzeczownikami nieżywotnymi, wówczas w l. poj. mianownik przyjmuje taką samą końcówkę jak biernik: Nz=Wn, np. Nz – wiôldżi kam , Wn – wiôldżi kam.

Do podtypu przymiotników miękkotematowych należą wszystkie przymiotniki zakończone na: sz, cz, ż, dż, np. wëższi, mitczi, wiôldżi.

Liczba mnoga

Przypadek	Rodzaj męskoosobowy	Rodzaj niemęskoosobowy
Mianownik	snôż-i	snôż-é
Dopełniacz	snôż-ich	snôż-ich
Celownik	snôż-im	snôż-im
Biernik	snôż-ich	snôż-é
Narzędnik	snôż-ima	snôż-ima
Miejscownik	snôż-ich	snôż-ich
Wołacz	snôż-i	snôż-é

W odmianie przymiotniki twardotematowe różnią się od miękkotematowych końcówkami -ëch / -ich w dopełniaczu, bierniku i wołaczu liczby mnogiej – jest to podstawą ich wyróżnienia.

UCHWAŁA NR 4/RJK/22 Z DNIA 18.05.2022 r.
W SPRAWIE STOPNIOWANIA PRZYMIOTNIKÓW

Rada Języka Kaszubskiego ustala następujące wzory stopniowania przymiotników:

W języku kaszubskim przymiotniki się stopniuje. Stopniowanie daje możliwość porównania przymiotników pod względem nasilenia cechy, np.

Jónk je wësoczi, Staszk wëższi, a Józk nôwëższi w tim karnie.

Wyróżniamy trzy stopnie przymiotników: równy, wyższy i najwyższy.

Stopniowanie przymiotników następuje w trzech rodzajach: męskim, żeńskim i nijakim. Nie wszystkie przymiotniki się stopniuje, jedynie takie, do których można dodać odpowiedni formant albo poprzez dodanie przysłówków: barżi / nôbarżi, mni / nômni.

Przymiotniki stopniuje się według trzech wzorców: regularnie, nieregularnie i opisowo.

1. Stopniowanie regularne

Stopniowanie regularne w stopniu wyższym odbywa się poprzez dodanie odpowiednich przyrostków: -szi / -észi do tematu przymiotnika, a w stopniu najwyższym przez dodanie przedrostka nô- do stopnia wyższego.

Stopień równy	Stopień wyższy	Stopień najwyższy
bëlny	bëlniészi	nôbëlniészi
bëlnô	bëlniészô	nôbëlniészô
bëlné	bëlniészé	nôbëlniészé

Stopień równy	Stopień wyższy	Stopień najwyższy
krótczi dłudżi	krotszi dłëgszi	nôkrotszi nôdłëgszi
krótkô długô	krotszô dłëgszô	nôkrotszô nôdłëgszô
krótczé dłudżé	krotszé dłëgszé	nôkrotszé nôdłëgszé

Niekiedy w temacie stopniowanych przymiotników zachodzą oboczności samogłoskowe i spółgłoskowe.

2. Stopniowanie nieregularne

Stopniowaniu nieregularnemu podlegają przymiotniki, w których odmianie zmienia się temat fleksyjny: môłi, dobri, złi.

Stopień równy	Stopień wyższy	Stopień najwyższy
dobri / ô / é	lepszi / ô / é	nôlepszi / ô / é
złi / ô / é	gòrszi / ô / é	nôgòrszi / ô / é
môłi / ô / é	mniészi / ô / é	nômniészi / ô / é

3. Stopniowanie opisowe

W stopniowaniu opisowym do przymiotnika dodaje się przysłówek *barżi* albo *mni* w stopniu wyższym, a w najwyższym *nôbarżi, nômni*.

a) Stopniowanie w górę

Stopień równy	Stopień wyższy	Stopień najwyższy
cenczi	barżi cenczi	nôbarżi cenczi
cenkô	barżi cenkô	nôbarżi cenkô
cenczé	barżi cenczé	nôbarżi cenczé

b) Stopniowanie w dół

W przypadku stopniowania w dół zmieniają się nazwy stopni.

Stopień równy	Stopień niższy	Stopień najniższy
farwny	mni farwny	nômni farwny
farwnô	mni farwnô	nômni farwnô
farwné	mni farwné	nômni farwné

UCHWAŁA NR 5/RJK/22 Z DNIA 3.11.2022 r. W SPRAWIE ZAPISU W JĘZYKU KASZUBSKIM GRUPY GŁOSKOWEJ: -UNK- / -ÙNK-

Rada Języka Kaszubskiego ustala następujący zapis w języku kaszubskim grupy głoskowej: *-unk- / -ùnk-*

Grupę głoskową -*unk*- należy zapisywać jako: -*ùnk*- po spółgłoskach labializowanych i -*unk*- po nielabializowanych.

Szczególną uwagę należy zwrócić na dotychczas zapisywane w inny sposób wyrazy typu:

funkcja – fùnkcjô
  funkcjonariusz(ka) – fùnkcjonariusz(ka)
  funkcjonować – fùnkcjonowac / fùnksnérowac
  funkcjonowanie – fùnkcjonowanié / fùnksnérowanié
  funkcyjny – fùnkcyjny

punkt – pùnkt
  kontrapunkt – kòntrapùnkt
  (nie)punktualny – (nie)pùnktualny
  punktacja – pùnktacjô
  punktak – pùnktownik, pùnktôrz
  punktować - pùnktowac
  punktualność – pùnktualnota

punkcja – pùnkcjô
  interpunkcja – interpùnkcjô

Inne przykładowe wyrazy z grupą głoskową: -unk- / -ùnk- zgodnie z zapisem występującym w kaszubskojęzycznych słownikach:

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

adiunkt, biegùnka, brëkùnk, bùnka, céchùnk, Dunka, Dunkerka, ekwipùnk, gatunk, junker, Junkrowie, kapùnka (znachorka), klepùnk, kòrunka, kòniunkcjô, kòniunktura, kùnka, meldunk, miechùnka, mùnkòwac, òpiekùnka, òkùnk, òbjachùnk, òbsztelunk, pakùnk, pòdarunk, pòdsëpùnk, pòsterunk, przëpùnkòwac (niedbało przëszëc), rechùnk, rabùnk, rozbiegùnk, Rumùnka, skarbùnka, słunkò, sprawùnk, szalunk, trafùnk, werbùnk, zastãpùnk

UCHWAŁA NR 6/RJK/22 Z DNIA 3.11.2022 r. W SPRAWIE ODMIANY CZASOWNIKÓW W CZASIE TERAŹNIEJSZYM

Rada Języka Kaszubskiego ustala następujące wzorce odmiany czasowników w czasie teraźniejszym:

W języku kaszubskim czasowniki odmieniają się przez osoby w liczbie pojedynczej i mnogiej. Występują w trzech czasach: teraźniejszym, przeszłym i przyszłym. Oprócz tego w trzech trybach: oznajmującym, rozkazującym i przypuszczającym.

W odmianie czasowników wyróżniamy cztery grupy koniugacyjne:

a) -ã, -esz
b) -ã, -isz / -ysz
c) -óm, -ôsz
d) -ém, -ész

Terny czas

Osobną kategorię stanowi odmiana czasownika *bëc*:

Liczba pojedyncza		Liczba mnoga	
ja	jem	my	jesmë
ty	jes	wy	jesta
on / ona / ono	je	oni / one	są
Forma grzecznościowa		wë jesce	

I koniugacja -ã, -esz

Bezokolicznik: *skakac*

Liczba pojed.		
1.	ja	skôczã
2.	ty	skôczesz
3.	on / ona / ono	skôcze

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Liczba mnoga		
1.	my	skôczemë
2.	wy	skôczeta
3.	oni / one	skôczą

Forma grzecznościowa	
wë	skôczece

Tak odmieniają się np. *znajã, znajesz; rozmiejã, rozmiejesz*.

II koniugacja: -ã, -isz / -ysz

Bezokolicznik: *rôczëc*

Liczba poj.		
1.	ja	rôczã
2.	ty	rôczisz
3.	on / ona / ono	rôczi

Liczba mnoga		
1.	my	rôczimë
2.	wy	rôczita
3.	oni / one	rôczą

Forma grzecznościowa	
wë	rôczice

Tak odmieniają się np. *spiã, spisz; widzã, widzysz*.

III koniugacja -óm, -ôsz

Bezokolicznik: *szëkac*

Liczba pojedyncza		
1.	ja	szukóm
2.	ty	szukôsz
3.	on / ona / ono	szukô

Liczba mnoga		
1.	my	szukómë

2.	wy	szukôta
3.	oni / one	szukają

Forma grzecznościowa	
wë	szukôce

Tak odmieniają się np. *spiéwóm, spiéwôsz*.

IV koniugacja: -ém, -ész – tylko dwa czasowniki: *jesc, wiedzec*.

Liczba poj.		
1.	ja	jém, wiém
2.	ty	jész, wiész
3.	on / ona / ono	jé, wié

Liczba mnoga		
1.	my	jémë, wiémë
2.	wy	jéta, wiéta
3.	oni / one	jedzą, wiedzą

Forma grzecznosciowa	
wë	jéce, wiéce

Niektóre czasowniki przyjmują krótszą i dłuższą formę, np. *gróm, grôsz* albo *grajã, grajesz*. Ich odmiana odbywa się zgodnie z regulama koniugacji, do której należą: *gróm, grôsz* – III kon., zôs *grajã, grajesz* – I kon.

UCHWAŁA NR 7/RJK/22 Z DNIA 7.12.2022 r. W SPRAWIE ODMIANY CZASOWNIKÓW W CZASIE PRZESZŁYM

Rada Języka Kaszubskiego ustala następujące wzorce odmiany czasowników w czasie przeszłym:

W czasie przeszłym wyróżniamy następujące czasy:
- a) Przeszły prosty
- b) Przeszły złożony (tzw. archaiczny)
- c) Czas zaprzeszły (należy również do czasów zaprzeszłych)
- d) Przeszły opisowy:
  - – z imiesłowem i słowem posiłkowym w czasie teraźniejszym
  - – z imiesłowem i słowem posiłkowym w czasie przeszłym

1. Czas przeszły prosty

Sposób odmiany polega na tym, że do koniecznych zaimków osobowych dodaje się czasownikowe formy czasu przeszłego zakończone na *-ł* według rodzajów: męskiego, żeńskiego i nijakiego w liczbie pojedynczej oraz męskoosobowego i niemęskoosobowego w liczbie mnogiej.

Bezokolicznik: ***czëc***

Liczba poj.

	Rodzaj męski	Rodzaj żeński	Rodzaj nijaki
jô	czuł	czëła	czëło
të	czuł	czëła	czëło
òn / òna / òno	czuł	czëła	czëło

Liczba mnoga

	Rodzaj męskoosobowy	Rodzaj niemęskoosobowy
më / ma	czëlë / czëła	czëłë / czëła
wa	czëła	czëłë
òni / òne	òni czëlë	òne czëłë

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Forma grzecznościowa

wë	czëlë

Bezokolicznik: *czëtac*

Liczba pojedyncza

	męski	żeński	nijaki
jô	czëtôł	czëtała / czëta	czëtało
të	czëtôł	czëtała / czëta	czëtało
òn / òna / òno	czëtôł	czëtała / czëta	czëtało

Liczba mnoga

	męskoosobowy	niemęskoosobowy
më / ma	czëtelë / czëtała	czëtałë / czëtała
wa	czëtała	czëtała
òni / òne	òni czëtelë	òne czëtałë

Forma grzecznościowa

wë	czëtelë

Czasowniki w odmianie mogą przyjmować krótszą i dłuższą formę, np. *òna czëtała / òna czëta*. Kaszëbsczi pisarze stosëją krotszé fòrmë téż w dzecnym ôrce i w wielny lëczbie, np. *òno czëta, wa czëta*.

2. Czas przeszły złożony (archaiczny)

Czas przeszły złożony typu *jem zrobił* jest archaiczny, spotykany w tekstach literackich oraz w żywej mowie. Sposób odmiany polega na tym, ze do osobowej formy słowa posiłkowego *bëc* w czasie teraźniejszym dodaje się czasownikowe formy czasu przeszłego zakończone na *-ł* według rodzajów: męskiego, żeńskiego i nijakiego w liczbie pojedynczej oraz męskoosobowego i niemęskoosobowego w liczbie mnogiej. Zaimek osobowy nie jest konieczny.

Bezokolicznik: *czëtac*

Liczba pojedyncza

	męski	żeński	nijaki
jô	jem czëtôł	jem czëtała / czëta	jem czëtało
të	jes czëtôł	jes czëtała / czëta	jes czëtało
òn / òna / òno	òn czëtôł	òna czëtała / czëta	òno czëtało

Liczba mnoga

	męskoosobowy	niemęskoosobowy
më / ma	jesmë czëtelë jesma czëtała	jesmë czëtałë jesma czëtała
wa	jesta czëtała	jesta czëtała
òni / òne	czëtelë	czëtałë

Forma grzecznościowa

wë	jesce czëtelë

3. Czas zaprzeszły (zaliczany do czasów archaicznych)

Jest to czas, którego używa się rzadziej, może pojawiać się w literaturze, nie występuje w codziennym użyciu. Czas zaprzeszły jest bardziej archaiczny niż przeszły złożony, podany wyżej w drugim punkcie. Składa się z trzech części: słowo posiłkowe *bëc* w czasie teraźniejszym i przeszłym oraz osobowa forma czasownika w czasie przeszłym zakończona na *-ł* we właściwym rodzaju.

Bezokolicznik: *czëtac*

Liczba pojedyncza

	męski	żeński	nijaki
jô	jem béł czëtôł	jem bëła czëtała / czëta	jem bëło czëtało
të	jes béł czëtôł	jes bëła czëtała / czëta	jes bëło czëtało
òn / òna / òno	béł czëtôł	bëła czëtała / czëta	bëło czëtało

Liczba mnoga

	męskoosobowy	niemęskoosobowy
më / ma	jesmë bëlë czëtelë jesma bëła czëtała	jesmë bëłë czëtałë jesma bëła czëtała
wa	jesta bëlë czëtała	jesta bëła czëtała
òni / òne	bëlë czëtelë	bëłë czëtałë

Forma grzecznościowa

wë	jesce bëlë czëtelë

4. Czas przeszły opisowy

a) Konstrukcje złożone ze słowa posiłkowego *miec* i *bëc* w czasie teraźniejszym i imiesłowu przymiotnikowego biernego.

b) Konstrukcje złożone ze słowa posiłkowego *miec* i *bëc* w czasie przeszłym i imiesłowu przymiotnikowego biernego. Wyraz posiłkowy *bëc* łączy się z czasownikami oznaczającymi ruch.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Czas opisowy typu *miec / bëc* + imiesłów przymiotnikowy jest germanizmem. W konstrukcjach złożonych z wyrazem *miec*, np. *móm napisóné* odmienia się jedynie czasownik posiłkowy *móm, miôł*, imiesłów pozostaje w niezmienionej formie. Zaś w konstrukcjach złożonych z czasownikiem posiłkowym *bëc* imiesłów przyjmuje końcówki odpowiedniego rodzaju, np. *òn béł jachóny, òna bëła jachónô, òno bëło jachóné*.

A. Konstrukcje z wyrazem *miec* i *bëc* w czasie teraźniejszym

Bezokolicznik: *widzec*

Liczba pojedyncza

	męski	żeński	nijaki
jô	móm widzóné	móm widzóné	móm widzóné
të	môsz widzóné	môsz widzóné	môsz widzóné
òn / òna / òno	mô widzóné	mô widzóné	mô widzóné

Liczba mnoga

	męskoosobowy	niemęskoosobowy
më / ma	mómë / móma widzóné	mómë / móma widzóné
wa	môta widzóné	môta widzóné
òni / òne	mają widzóné	mają widzóné

Forma grzecznościowa

wë	môce widzóné

Bezokolicznik: *pisac / napisac*

Liczba pojedyncza

	męski	żeński	nijaki
jô	móm (na)pisóné	móm (na)pisóné	móm (na)pisóné
të	môsz (na)pisóné	môsz (na)pisóné	môsz (na)pisóné
òn / òna / òno	mô (na)pisóné	mô (na)pisóné	mô (na)pisóné

Liczba mnoga

	męskoosobowy	niemęskoosobowy
më / ma	mómë / móma (na)pisóné	mómë / móma (na)pisóné
wa	môta (na)pisóné	môta (na)pisóné
òni / òne	mają (na)pisóné	mają (na)pisóné

Forma grzecznościowa

wë	môce (na)pisóné

Bezokolicznik: ***bëc***

Liczba pojedyncza

	męski	żeński	nijaki
jô	móm bëté	móm bëté	móm bëté
të	môsz bëté	môsz bëté	môsz bëté
òn / òna / òno	mô bëté	mô bëté	mô bëté

Liczba mnoga

	męskoosobowy	niemęskoosobowy
më / ma	mómë bëté / móma bëté	mómë bëté / móma bëté
wa	môta bëté	môta bëté
òni / òne	mają bëté	mają bëté

Forma grzecznościowa

wë	môce bëté

Bezokolicznik: ***jachac / przëjachac***

Liczba pojedyncza

	męski	żeński	nijaki
jô	jem (przë)jachóny	jem (przë)jachónô	jem (przë)achóné
të	jes (przë)jachóny	jes (przë)jachónô	jes (przë)jachóné
òn / òna / òno	je (przë)jachóny	je (przë)jachónô	je (przë)achóné

Liczba mnoga

	męskoosobowy	niemęskoosobowy
më / ma	jesmë (przë)jachóny jesma (przë)jachóny	jesmë (przë)jachóné jesma (przë)jachóné
wa	jesta (przë)jachóny	jesta (przë)jachóné
òni / òne	są (przë)jachóny	są (przë)jachóné

Forma grzecznościowa

wë	jesce (przë)jachóny

B. Konstrukcje z wyrazem *bëc* i *miec* w czasie przeszłym

Te konstrukcje odnoszą się do czasowników dokonanych oraz niedokonanych i mają znaczenie czasu zaprzeszłego.

Bezokolicznik: ***jachac / wëjachac***

Liczba pojedyncza

	męski	żeński	nijaki
jô	béł (wë)jachóny	bëła (wë)jachónô	bëło (wë)jachóné

të	béł (wë)jachóny	bëła (wë)jachónô	bëło (wë)jachóné
òn / òna / òno	òn béł (wë)jachóny	òna bëła (wë)jachónô	òno bëło (wë)jachóné

Liczba mnoga

	męskoosobowy	niemęskoosobowy
më / ma	bëlë (wë)jachóny bëła (wë)jachóny	bëłë (wë)jachóné bëła (wë)jachóné
wa	bëła (wë)jachóny	bëła (wë)jachóné
òni / òne	bëlë (wë)jachóny	bëłë (wë)jachóné

Forma grzecznościowa

wë	bëlë (wë)jachóny

Bezokolicznik: *napisac*

Liczba pojedyncza

	męski	żeński	nijaki
jô	miôł napisóné	mia(ła) napisóné	miało napisóné
të	miôł napisóné	mia(ła) napisóné	miało napisóné
òn / òna / òno	miôł napisóné	mia(ła) napisóné	miało napisóné

Liczba mnoga

	chłopskòpersónowi	niechłopskòpersónowi
më / ma	mielë napisóné miała napisóné	miałë napisóné
wa	mielë napisóné	miała napisóné
òni / òne	mielë napisóné	miałë napisóné

Forma grzecznościowa

wë	mielë napisóné

STANOWISKO 1/RJK/2022 Z DNIA 18.05.2022 r. W SPRAWIE ZAPISU I STOSOWANIA W JĘZYKU KASZUBSKIM SŁÓW DOMA, DODÓM, DODÓMKÙ, W ZALEŻNOŚCI OD ICH FUNKCJI W ZDANIU

Rada Języka Kaszubskiego przyjmuje następujące zapisy i stosowanie w języku kaszubskim słów: doma, dodóm, dodómkù w zależności od ich funkcji w zdaniu:

1. **jako rzeczownik rodzaju nijakiego**

dodóm, dem. **dodómkò** – mieszkanie własne, dom rodzinny, najbliższa ojczyzna, region

Mòje dodóm. Ni miec niżódnégò dodómkù. Najé dodómkò je ju widzec. Dze të môsz swòje dodóm? Òd dodóm, òd dodomù, z dodomù ‘z domu’.

2. **jako rzeczownik rodzaju męskiego**

dodóm – domôctwò, mieszkanié, chëczë

Tu je mój dodóm. Òna je z dodomù || z domù Grótowa, a terô, pò chłopie mô nôzwëskò Szlaga.

3. **jako przysłówek**

dodóm, dem. **dodómkù** – do domu

Jic dodóm. Zańc dodóm. Pùdzemë dodómkù.

doma – w domu

Je tatk doma? Żebës lepi sedzôł doma, a nie lôtôł jak Mark pò piekle. Bëc ù se doma.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

- *doma* ‘w domu’ jest skostniałą formą nieistniejącego już dziś przypadka rzeczownika *dom* i funkcjonuje jako okolicznik
- *dodóm* jest skostniałą formą dawnej postaci przypadka rzeczownika *dóm* i w połączeniu z przyimkiem *do* funkcjonuje jako okolicznik; nadto niekiedy *dodóm* przybiera znaczenie “dom”, np. *mòje dodóm* „mój dom”.

źródło: M. Cybulski, R. Wosiak-Śliwa, *Ùczimë sã pò kaszëbskù*

Przikładë z wszësczich ùczbòwników i słowarzów, jaczé mòże nalezc na stronie http://skarbnicakaszubska.pl/:

Kòżdi z nas mô **swòje dodóm**.
Swój dodóm i ògród zamienił w apartną galeriã kùńsztu.
Na Bôłce **naje dodóm** zdënkòwé.
Òstawilë wszëtkò, co jima czejkòlwiek miôł dóné i w swòjich stôrëch, pòdzartëch ruchnach, jak òstatny szôtornicë, òdszukelë drogã na swiat i razã wiesoło szlë pòd **swòje dodóm**.
Niga më sã nie zaprzemë, czim më jesmë i nie zabôczimë, gdze je **naje dodóm**!
W tim môlu je **mój dodóm**, òn je baro snôżi.
Czë wama widzy sã **mój dodóm**?
Napiszë esej ò titlu: Mój **rodny dodóm**.

Dzél I

STUDIA I MATERIAŁË RECENZOWÓNÉ

Część I

STUDIA I MATERIAŁY RECENZOWANE

RJK

REFERATË
KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY
KASZUBSKOJĘZYCZNE

Elżbiéta Bùgajnô
IK we Gduńskù

Dzeckò jakno heroja wëbrónëch dokazów Stanisława Janczi

The child protagonist in selected literary works by Stanisław Janke

Skrócënk:
Temat prôcë tikô sã òbrazu dzecka w proze jednégò z kaszëbsczich lëteratów. Analizowóné są dwa ùtwòrë Stanisława Janczi, chtërne òstałë napisóné pòd kùńc 80-tëch lat XX wiekù. W òbù tekstach dzecny heroja przeżiwô swòje dorôstanié w czãżczich warënkach: seroctwò, môl zamieszkaniô na kùńcu wsë, symbòliczné pòzwë miejscowòscë: Piekło, Betlejem. Aùtor òddôwô jawernotã żëcô na kaszëbsczi wsë w czasach PRL-u – mikrokòsmòsu kaszëbsczi wsë z ji stereòtipama. Szari swiat dokazów Janczi apartni sã òd swiata przedstawionégò ùtwòrów dlô dzecy chòcle J. Mamelsczégò, D. Stanulewicz czë R. Drzéżdżona.

Abstract:
The aim of this paper is to present the image of the child in the prose of Stanisław Janke, one of the contemporary Kashubian writers. The paper concentrates on two works by Janke, written in the late 1980s. In both texts, the child protagonist experiences being an orphan, living in harsh conditions on the outskirts of the village. The names of places are symbolic, Hell and Bethlehem. The author presents the realities of life in the Kashubian countryside in the times of the People's Republic of Poland. It is a Kashubian microcosm with its stereotypes. The gloomy world of Janke's works is completely different from the world presented in works for children by Janusz Mamelski, Danuta Stanulewicz or Roman Drzeżdżon.

Kluczowé słowa:
kaszëbskô lëteratura, dzecny heroja, Stanisłôw Janka, *Łiskawica*, *Psë*
Keywords:
Kashubian literature, child protagonist, Stanisław Janke, *Łiskawica*, *Psë*

Temat dzecka w piãkny lëteraturze je pòdjimóny tak w proze, jak i w pòezji czë dramace. Dzecyństwò nôleżi do tëch mòtiwów, chtërne mòże przedstawic w spòsób wëidealizowóny, prawie arkadijsczi, zeszlachòwóny z cządã bezjadłobë, szczescô, bezpiekù czë basniowò-miticzny abò realisticzny, a nawetka nôtëralisticzny z ùczerënkòwanim na biédã, mërotã, chòrosc, przemògã, kòszmarëznã smùtnégò dzecnégò dozdrzeliwaniô. Sugestiwné malënczi dzecyństwa stwòrzëłë szeroczi wiejôk rozmajitëch lëteracczich zjinaków negò cządu żëcô i sczerowałë bôczënk czëtińca na jegò znaczenié w pózniészim, dozdrzeniałim żëcym. Stereòtipné rozmienié swiata dzecka (bez jiscënków, fùlredotné) baro jinaczi sã òd òpisywónégò w lëteraturze, żlë nie rechùjemë ùsôdzków przeznaczonëch dlô młodégò czëtińca, tpz. lëteraturë dlô dzecy. Na temat przedstôwieniô dzecka w kaszëbsczi lëteraturze chùtni pisa Adela Kùjik-Kalinowskô w prôcë *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, pòswiãcającë nemù zagadnieniu rozdzél *Wielki świat małego człowieka. Dziecko w literaturze Kaszub*[1].

W artiklu bãdã analizowac dwa dokazë kaszëbsczégò lëterata Stanisława Janczi: roman *Łiskawica* i òpòwiôdanié *Psë*. Òba ùsôdzczi òstałë napisóné pòd kùńc lat òsmëdzesątëch XX wiekù. Pierszé ksążkòwé wëdanié *Łiskawicë* ùkôzało sã w 1988 rokù, drëdżé wëdanié w 2015, zôs pùblikacjô *Psów* w 1991 rokù (pózni razã z *Łiskawicą* w 2015 rokù). Pòprzedzëło je wëdrëkòwanié w miesãcznikù „Pomerania" wëjimków pòwiescë, chtërna òstała nôdgrodzonô w kònkùrsu òrganizowónym przez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié. Stądka fùnksjonérëje nawetka òkreslenié *Pòkòlenié 77* na nazwanié karna ùtwórców[2], chtërny zaczãlë pisac pò dobëcym w wëżi wëmienionym kònkùrsu.

Dzecny heroja wëstãpiwô nôczãscy w dokazach dlô dzecy i młodzeznë. Przëjãło sã przeswiôdczenié, że taczi spòsób zesôdzaniô przedstôwionégò swiata sprôwiô zblëżenié młodëch czëtińców z wëkreòwónym swiatã lëteraturë, wielerazowò téż spełniwô didakticzné fùnkcje. Tak samò roman Janczi *Łiskawica* òstôł wpisóny na lëstã òbrzészkòwëch lektur dlô przedmiotu kaszëbsczi jãzëk w wëżispòdleczny szkòle (w wëjimkach). Je òn dedikòwóny ùczniom wëższich klasów, a wic młodim lëdzóm, chtërny mają skùńczony drëdżi edukacjowi etap. W jedny z edicji kònkùrsu dlô czëtającëch pò kaszëbskù pòd pòzwą „Bëlné czëtanié” òpòwiôdanié *Psë* nalazło sã w spisënkù dlô ùczniów klas VII–VIII. Czë jednakò wëmienioné dokazë Janczi mòże zarechòwac do młodzëznowi lëteraturë? Czë są chãtno czëtóné przez młodëch czëtińców? Wikszim dzélã sygają pò nie dozdrzeniałi lëdze, co są zajinteresowóny kaszëbską lëteraturą. Jak scwierdzywô Grégór Schramke, *Łiskawica* je chùtczi przeznaczonô dlô barżi wërobionégò czëtińca[3], co mòże òdniesc téż do drëdżégò dokazu. Czë te tekstë mają mòżlëwòtã przebic sã przez corôz wiãkszą wielënã dostãpnëch wëdôwiznowëch nowòscy, drëkòwónëch z farwnyma malënkama, w brzadnym graficznym òbleczënkù, z nagranim na platce, co przëchłoscywô ùwôgã czëtińca, jak chòcbë *Mack* Janusza Mamelsczégò, *Mariolka i ji przigòdë* Rómana Drzéżdżona czë *Balbina z IVb* Danutë Stanulewicz w tłómaczenim Bòżenë Ùgòwsczi? Dzél z nich òstał kùreszce spòpùlarizowóny przez wspòmnióny wëżi kònkùrs „Bëlnégò czëtaniô”. Ùtwòrë Janczi pòòstóną tekstama dlô kònesérów. Szari swiat tëch romanów jinaczi sã w całoscë òd bòkadnégò, farwnégò dzecyństwa herojów wspòmniónëch wëżi lektur Mamelsczégò, Drzéżdżona czë Stanulewicz. Nie je to bò wej swiat przigòdë, redotë i zabawë, leno wchôdaniô w dozdrzeniałosc, dorôstaniô, pòznôwaniô rozmajitëch stronów nieletczégò żëcô. Z taczégò pòzdrzatkù w *Łiskawicë* widzec je przede wszëtczim znanczi psychòlogiczny i òbëczajowi pòwiescë, zôs do slédny òdmianë nót je zarechòwac òpòwiôdanié *Psë*.

---

[1] A. Kùjik-Kalinowskô, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011, s. 117–143. Aùtorka òmówiła mòtiw dzecka na spòdlim dramatu Bernarda Sëchtë *Gwiôzdka ze Gduńska*, ùtwórstwa Anë Łajming, a téż zbiérkù wspòminków Joachima Schwarza *Na wschodzie wschodzi słońce: wspomnienia z Pomorza Środkowego*. Badérka òdniosła sã téż do jinëch ùtwórców, przëwòłującë m.jin. nôzwëskò Stanisława Janczi.

[2] Termin ten zabédowôł Stanisłôw Janka, a rozkòscerził Dariusz Majkòwsczi.

Pierszé wrażenié czëtińców pò lekturze *Łiskawicë* i *Psów* òdnôszô sã do wszechbëtny szarzëznë, realisticzny brzëdotë òbkrążiwającégò dzeckò swiata, w jaczim nadleżną fùnkcjã spełniwô zwëczajnota żëcô. Mòże nawetka tuwò wskazëwac nawiązanié do stilisticzi turpizmù. Mòtiwë brzëdotë, kaléczëznë, chòroscë, smiercë wëdôwają sã wszechbëtné, przenikającé całé bëcé dorôstającëch herojów prozë Janczi. Brzëdota wëchôdô przédno z môla zamieszkaniô: „Zymk tak pò prôwdze pòkòzôł, jak to Piekło je brzëdczé i ùnuzlóné. Brunô wòda jak co rokù spływała z Czôrnëch Bagnów na òbòrë, na drodżi i stegnë” (s. 28)[4].

Prozajik nie stosëje równak baro òstrëch estetycznëch starów, bò wëkreòwónô wizjô przedstôwionégò swiata mô służëc ùdowierzeniémù òpisywóny jawernotë, chtërna nie òdewstôwô òd rówiznë żëcô w czasach PRL-u. Mają na to cësk wierã stereòtipë, jaczé zagòscëłë w swiądze spòlëznë, nié blós samëch

---

[3] Òb. G. Schramke, *Współczesna literatura kaszubskojęzyczna w latach 1981–2015*, Gdańsk 2020, doktorskô prôca w: praca_doktorska_-_grzegorz_schramke.pdf (ug.edu.pl)

[4] Wszësczé cytatë z ùtwòrów S. Janczi pòchôdają z wëdaniô: S. Janke, *Łiskawica. Psë*, Gduńsk 2015.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Kaszëbów, ale i mieszkańców jinëch òbéńdów Pòlsczi. Tipòwim stereòtipã je òbrôz Kaszëbë, mieszkającégò na *pùstkach*, to je na wëbùdowanim za wsą, zarobiałégò chłopa z nieòdstôwną tobaką: „Pòde drogą dochôdelë pùstkòwiónie – jaczis taczi ùkrzëwióny òd ti robòtë, z primkama tobaczi do żwaniô w gãbach, ùsztiwniony w tëch swòjich czôrnëch ruchnach, chtërne pôchniałë naftaliną” (s. 32). Jiny przikłôd mëslowi zjimczi òbrazu Kaszëbów dôwô wëòbrazniowi kònstrukt Môrcëna: „wszëtkò kòl mie wëdôwało sã wôżné i wôrtné zapamiãtaniô. I milczenié ùtobaczonëch starëszków, chtërny wësôdiwelë na łôwkach przed chëczama, i to krzikanié ùnuzlónëch bówków, i nawetka zgrãbòlonô twôrz starczi, jakô corôz barżi dzecynniała” (s. 61–62).

Badérowie lëteraturë, piszącë ò pòwiescë i òpòwiôdanim Janczi wskazywają na „Smùtné dzectwò. Sëré żëcé. Felënk miłotë. Mãka codniowòscë. Krótczé sztëczczi żëcô wëòbrazni”[5]. Gwësno jiné doznania pò lekturze mają lëdze, chtërny dorôstelë w latach wpisëjącëch sã w narracjowi czas, doswiôdczelë jawernotë żëcô w czasach PRL-u – bëłë to szescdzesąté lata XX wiekù. Dlô nich to czas znóny z aùtopsji, doswiôdczony – òsoblëwò, jeżlë jidze ò czëtińców, co pòchôdają czë mieszkają w wiejsczim strzodowiszczu; mògą pòwòłiwac sã na parłãczënã doswiôdczeniów, co mòże bùdzëc nawetka teskniączkã za ùszłim. Jiné pòdéńdzenié do lekturë bãdą miałë òsobë, chtërne nie doswiôdczałë òpisywóny jawernotë.

Lëteraturoznajôrz Daniél Kalinowsczi wskazywô na trzë wëmiarë romana *Łiskawica*: realisticzny, psychòlogiczno-òbëczajowi a téż tożsamòscowi, chtërne mają òdzwiercedlenié w fabùlarnym pòsadze dokazu. Pierszi pòsôd tikô sã kaszëbsczégò dzecka, żëjącégò w latach szescdzesątëch XX wiekù, Môrcëna Kluczi, chtëren „biôtkùje z òsóbnotą i drãdżima leżnoscama egzystencji, przeżiwającë przede wszëtczim negatiwné wseczëca”[6]. Psychòlogiczno-òbëczajowi pòsôd dokazu przedstôwiô problemã òdrzuceniô i zanikwieniô dzecka w rodzynnym strzodowiszczu, zôs w tożsamòscowim pòsadze czëtińc pòznôwô swiat kaszëbsczich wierzeniów, przesądów, zwëków czë òbrzãdowòscë[7]. Apartno wôżny je téż dëchòwi wëmiôr, związóny z przeżiwanim i òdrzuceniem przez dorôstającégò knôpa gwôsny religijnotë.

---

[5] D. Kalinowsczi, *Błysk w ciemności. O kaszubskojęzycznej prozie Stanisława Jankego*”, [w:] S. Janke, *Łiskawica. Psë*, Gduńsk 2015, s. 5.

[6] Òb. D. Kalinowsczi, A. Kùjik-Kalinowskô, *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gduńsk 2017, s. 344–346.

[7] Òb. tamòż, s. 346.

Wizjô przedstôwionégò swiata w romanie *Łiskawica* òdzwiercedlô jaczis wëjimk jawernotë mieszkańców môłi wiosczi na Kaszëbach. Wies, a tak pò prôwdze przësółk, przëjimô symbòliczną pòzwã Piekło. Leżi zataconô gdzes za Wiôldżim Jezorã, òdcãtô òd zwënégów cywilizacji. Ji mieszkańcë mùszą przepłëwac przez to jezoro, bë dostac sã do szkòłë, kòscoła, spółdzelni czë jinëch institucjów. To môłi, zatacony swiat, co rządzy sã swòjima prawama. Jesz dali, w Czôrnëch Bagnach, bëłë Pùstczi, gdze gòspòdarził niejaczi Domarus. Czedë môłi knôp Môrcën razã z dwùma pòdobnyma mù sąsadama szedł do pierszi klasë, jeden z pierszôków krziknął: „Trójca z Piekła!”, co mòże wskazëwac tak samò na òddalenié domôcégò môla heroje, jak i òdnaszac sã do bòkadny symbòliczi piekła – czë to jeżlë jidze ò môl wieczny karë w chrzescëjańsczi topice czë téż symbòl zła, mòralnégò ùpôdkù. Môl akcji òpòwiôdaniô *Psë* téż nawlékô do chrzescëjańsczi symbòliczi. Małoletny heroja Czeszk mieszkô w Betlejemie, przësółkù òddalonym o dwa kilométrë òde wsë. Kòl gbùrstwa jegò starszich mieszkają jesz trzë rodzënë (Hinców, Pałaszów i Sochów). Òbie miejscowòscë: Piekło i Betlejem òstałë zbùdowóné na zasadze znaczeniowégò kòntrastu, co wskazywô na czësto jiné realia, leno w tim przëtrôfkù pòkazëją jiné òdkrëcé żëcô na kaszëbsczi wsë. Nimò że môlã akcji je kaszëbskô wies, òpisywóné wëdarzenia mògłëbë toczëc sã równo gdze, nié blós w Pòlsce w czasach PRL-u (chòcle w tëch realiach są nôbarżi ùmôlnioné), leno na całim swiecie[8]. Tim spòsobã przeżëca dzecnëch herojów przëjimają ùniwersalny charakter, przënôleżny pòkòleniémù, co dozdrzeniwało przed ùstrojową transfòrmacją i cywilizacjowim pòkrokã kùńca XX wiekù.

Dzecny bòhaterowie òbù dokazów zdrzą na swiat òczama dzecka. Òbaji òd zôczątkù òswòjiwają sã ze smiercą, z ji brzëdotą. Nie je to snôżô smierc, herojnô, jak na pòlu pòbitwë, leno bãdącô skùtkã chòroscë. Mëmka Môrcëna krący sã w bólu w gwôsnëch drëmlach. W ti stojiznie starka przeniosła knôpa do jizbë na piãtrze, gdze przódë mieszkôł jegò stark. Òjc Môrcëna nie żëje. Zadżinął na Czôrnëch Błotach, skądka krôdł torf. Pò pògrzebie matczi starka sómno wëchòwiwała knôpa, co nié wiedno dôwało dobré efektë. Zôs Czeszk z òpòwiôdaniégò *Psë* òstôł półserotą. Jegò òjc ùmarł na skùtk zakażeniô òd zardzewiałégò gòzdza, czedë bùdowôł trapë (pòd nima zgódno z kaszëbsczima przesądama zakòpôł szczeniãta). Czëtińc mòże òdczëtac nen wëjimk jakno karã za zabicé szczeniãtów (titułowé *psë*), baro wôżnëch dlô dzecnégò heroje.

---

[8] Òb. E. Bùgajnô, *Literackie próby odwzorowania realiów PRL w poezji i prozie kaszubskiej*; referat na kònferencji „Kaszubi w PRL-u. PRL wobec Kaszubów” przedstawiony 14 maja 2022 r. w ECS we Gduńskù.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Smierc je wszechbëtnô w żëcym môlowi spòlëznë. Krotczé co do òbjimnotë òpòwiôdanié *Psë* òdnôszô sã téż do smiercë sąsada. Smierc lëdzy i zwierzãtów (w tim zabicé swini na pògrzéb Pałasza) przeplôtają sã w dokazu i stanowią nieòdstôwny element żëcô. Pisôrz nie zabôcziwô téż ò pòwszédnym zwëkù pùsti nocë, czedë bez całą noc nôleżało wachòwac i sã mòdlëc przë zarkù ùmarłégò na dzéń przed pògrzebã[9]. Jak pisze ks. Jón Perszón: „Kùńc lëdzczégò żëcô je w kaszëbsczi lëdowi kùlturze wplotłi w bòkadny zestôwk wierzeniów, rituałów, czinnosców i zachòwaniów, jaczé òdzwiercedliwają gwësny pòchwôt człowieka i kònkretną wizjã żëcô za grobã”[10]. Z wachòwanim przë zarkù zmarłégò związóné są gwësné rituałë i dzejania, np. pòczestowanié mòdlącëch sã gòscy: „W pùstą noc starka pòstawiła na stół le słodką kawã i sztëk kùcha. Nie bëło tej ani ùwãdzony wôrsztë, ani biôłégò chleba, ani jinëch smaczków, chtërne niejedny mielë w zwëkù stawiac w tã noc”. (s. 15–16).

Pòdobny òpisënk, barżi rozbùdowóny wëstãpùje w òpòwiôdanim *Psë*:

> W piątk wieczór mëmka mie wzãła do Pałaszów na pùstą noc. […] W jizbie bëło baro dëszno. Przewijałë sã rozmajité pôchë, a nômòcni bëło czëc wòniô pôlony swiécë i mòklëznã, i jesz za òbgnojonyma bótama, bò niejedny przëszlë prosto z òpòrajaniô. Òd klëczeniô na parchati pòdłodze mie jaż kòlana rozbòlałë. Czej sã skùńczëła piesniô, lëdze zaczãlë pòkaszlëwac, ùcerac stënczi, jakbë ten sztërk béł le na to namieniony. […] Më z mëmką szlë zarô pò jedzenim dodóm”. (s. 140–141)

W slédnym fragmence je widzec dokładno fizyczną stronã lëdzczégò żëcô, cãżczi robòtë w pòlu, mòklëznë i chòroscë. Chëra je kùreszcce nieòdewstałim elementã żëcô wiejsczégò dzecka. Pòwcierdzywô to chòcle czile przikładów z òpòwiôdaniô *Łiskawica*: we wsë pòjôwiô sã swôrb: „Pò swiãtach do Piekła wdostôł sã swôrb” (s. 29), drëch Môrcëna (Władk Hinca zwóny Kòniã) òstôwô kaléką, czedë pòmôgô tatkòwi przë wëcynanim drzewa w lese (s. 52), starka pòmale tracy pamiãc: „Pamiãc starczi dżinãła ùtacką, jak jaczi sniég, co taje” (s. 50). We wsë mieszkają téż niefùlsprawné òsobë, garbati Frãc (Pùklati Frãc), pilëjący jezora słëchającégò do PGR-u czë chòcbë Głupi Jón, z jaczégò wëszczérzają sã dzecë, a téż dozdrzeniałi wëkòrzistëją gò do cãżczi robòtë. Tej-sej w rodzënach (nié we wszëtczich, rozmieje sã) wëstãpiwô przemòga,

---

[9] Òb. J. Perszon, *Na brzegu życia i śmierci. Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia pogrzebowe i zaduszkowe na Kaszubach*, Gduńsk–Pelplin 2017.

[10] Òb. S. Janka, *Łiskawica…, dz. cët.,* s. 31.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

chòcbë ù kamrôta Môrcëna, chtërnégò òjc widłama pòkłuł mëmkã. Bùdowónô jawernota je òsóbnym mikroswiatã, swiatã przësółka, symbòlicznégò Piekła, w jaczim nalazłë sã wszëtczé problemë dzysdniowòscë.

Jinym aspektã żëcô dzecka je bez wątplëwòscë swiat brawãdów, lëdowëch przesądów i wierzeniów. Przëczëną smiercë matczi Môrcëna bëłë wedle dzecnégò bòhatera diôbłë:

> Krzikanié mëmë ju nie bëło taczé głosné jak łoni. Diôbłë, jaczé ji sã ùkazywałë w kòżdim nórce kòmòrë, zaczãłë jã terô mòcno dëszëc a prac. Wiedno miała wiôldżé òczë, ale jesz nie chcała sã pòddac. […] Në, ale gdzes w pòłowie zélnika diôbłë pòradzëłë so z mëmą" (s. 14–15).

Nawetka sąsôdzë nie przëszlë na różańc pierszi nocë pò smiercë, bò, jak domësliwô sã Môrcën, „nie dôwelë wiarë, że òtrôpiony i wòłający na diôbłów mëmie mògą jesz pòmòc jaczés mòdlëtwë czë piesnie" (s. 15).

Òglowô je wiara w czarzélnicë i babónë; niechtërnym białkóm nadôwô sã miono czarzbónczi. Na słowa rzekłé bez pisarza Makarewicza, chtëren z córką wënajmòwôł òb lato jizbã ù wastnë Kùpsczi, Môrcën jaż krziknął: „Co? Ù ti czarzëcélczi? – jô jaż krziknął. – Kò òna mòże chòrobã zadac, mlékò krowóm wësëszëc w wëmiónach a kùrë zaùroczëc" (s. 60). Strija Mateùsz òpòwiôdô knôpù ò mòrach i wieszczich, ò niebòszczëkù, chtëren z zarkã chòdzył pò smãtarzu (s. 76).

Roman *Liskawica* je nafùlowany téż w òdniesienia do trójnëch pògańsczich bóżków. Przekazywô je knôpù *starka* Józefa, to je babcza a téż drëszë. Wespół z dzeckã pòznôwómë Pòdlodnika, chtëren mieszkô w pòdwòdnym zómkù na dnie zamarzłégò jezora, Trzãsewida, co mieszkô we westrzódkù błotów, Pòpławnika z łãpą (s. 114), Nëczkã, chtërna topi tëch, co plëwają na wòdã (s.116), Pólnicã, jakô wëzebùtô z wińcã na głowie tańcëje w dozdrzeniałim żëcym i zdrzi na kòsników (s. 38), Mùmã, Pùrtka, Pòkùsã (s. 69) czë Grzeniã (s. 61, 79). Fùl katalog „kaszëbsczich" bògów je pòdóny w pùblikacji Aleksandra Labùdë *Bògòwie i dëchë najich przódków*[11].

Cekawim żëcowim doswiôdczenim je wchôdanié Môrcëna w systemã edukacji. Szkòła nachôdô sã za jezorã, abë sã do ni dostac, nót je płënąc łodzą abò promã. Zëmą pò lodze. Droga do szkòłë nie je wic letkô. Knôpiczk rozpòczinô

---

[11] A. Labùda, *Bògòwie i dëchë naj przodków (prziczink do kaszëbsczi mitologii). Bogowie i duchy naszych przodków (przyczynek do kaszubskiej mitologii),* Wejrowò 2011.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

nôùkã w karnie dwùch kamrôtów z Piekła: z Gùstã Kreftą i Môłim òd Reszków. Chòdzył téż Kóń òd Hinców, chtëren òstôł kaléką. Pierszą szkólną knôpa bëła *szkólnô* Rekòwskô. Nié leno ùczëła dzecy czëtac i pisac, ale téż dbała ò jich pòtrzebë: òb czas mòkri jeseni sëszëła ruchna, dôwała dzecóm gòrącé mlékò. Szkólnô bëła zmùszonô do wëjachaniô ze wsë, bò, jak czuł Môrcën, ji córka bëła wcygnionô w dzejania procëm władzë, òpòzycyjné, miészanié sã do pòliticzi – jak scwierdzywô narrator. Pò ji wëmùszonym òdéńscu stojizna w szkòle sã zmieniła: nowô *szkólnô* Damianowô nie pòzwôlała ùcznióm gadac pò kaszëbskù, stosowała celesné karë.

Òsóbnym tematã, nad jaczim wôrt je sã pòchilëc, są religiowé doswiôdczenia Môrcëna Kluczi. Heroja sedzy głãbòk w religijnym swiece, jistno jak mieszkańcë pòwiescowégò Piekła. Wiele razy je to bùtnowô, wiéchrzëznianô wiara, w jaczi przeplôtają sã lëdowé przepòwiôdania z religią. Prôwdã rzec, kòscół nachôdô sã za Wiôldżim Jezorã, w Stôrim Bòrowie, wic droga do niegò je drãgô, co nimò te nie przeszkôdzô w wëpełniwanim religijnëch praktików. Wôżnym wëdarzenim dlô dorôstającégò bòrénka je ùdzél w pieszi pielgrzimce do Lelekòwsczi Kalwarii. Przëchôdają téż na knôpa zwątpienié i stracenié wiarë. Tak je pò rozmòwie z Anulką, córką atejistë Makarewicza, chtërna pòwtôrzô słowa òjca: „Pón Jezus, jegò smierc na krziżu, to le je òpòwiedniô, jaką wëmëslëlë sami lëdze” (s. 65). W kòscele Môrcën wëstôwiô na próbã Bòga, mówiącë do òbrazu Matczi Bòsczi: „Jeżlë jistnieje Pón Bóg i Të, i wszëtcë swiãti, to chòcle mrëgni letkò òkã, chòcle pòdniesë përznã pôlc òd ti rãczi, jaką të trzimôsz Dzecątkò” (s. 65). Òd te czasu cwierdzył, że Bòga ni ma. Mòdlëtwa stała sã dlô niegò nié rozmòwą z Bògã, leno wòłanim w pùsti kòsmòs (s. 74).

Roman *Łiskawica* rozpòczinô zdanié: „Tej jô sã ùrodzył drëdżi rôz”, chtërne òbrazëje stojiznã heroja pò smiercë matczi. Knôp wrôcô do ti mëslë jesz rôz pò nocny zmaze, czedë wszedł w seksualnotã; scwierdzył: „Òd dzysô, Môrcën, të jes ju chłopã” (s. 127). Prawie ti nocë òpiekùjącô sã nim cotka Zyta ùdosta wiadło ò smiercë swòjégò chłopa w gòdnikòwëch wëdarzeniach 1970 rokù w Gdini. Dwa dni pózni Môrcën, w dzéń nocnégò pògrzebù wùje Ambrożégò, pòdpôlô wies. Dorôstanié, dozdrzeliwanié młodégò knôpa kùńczi sã apartnym bùńtã: pòdpôlenim pòsobnëch stodół we wsë.

Żëcô chłopsczégò dzecka na Kaszëbach w szescdzesątëch latach je sparłãczoné z ritmã robòtë na niwie, z ritmã cządów rokù i kòscelnëch swiąt. Kòżdi z dzecnëch herojów òd nômłodszich lat pòmôgô swòjim starszim w robòce. Môrcën pòmôgô starce w domôcëch prôcach, mùszi téż chòdzëc na szarwark – chtëren òznôczôł barżi tpz. òdróbkã: knôpiczk mùszôł pòmagac sąsadowi we żniwach, za to ten ùżëcziwôł jegò rodzënie kònia do prôcë na pòlu przë bùlwach. Béł to czãsto praktikòwóny zwëk w przëtrôfkù miéwców môłëch rolnëch gòspòdarstwów czë chłopòrobòtników, chtërnëch nie bëło stac na pòsôdanié swòjégò kònia czë pasownëch nôrzãdzów. Kòżdi z gòspòdarzów pòwiescowégò przësółka miôł swój sztëczk zemi, króm tegò dzél pòlów nôleżôł do rajonëch przez wëszëznã PGR-ów, jistno jak jezoro, jaczé dozérôł Frãc, jegò przedwòjnowi miéwca, chtërnémù wzął gò rząd. Mieszkańcë wiosczi radzëlë sobie na swój spòsób, sprzedającë jaja czë grzëbë na targù w Gdini. Dzél chłopów robiła w lese przë kòpanim torfù abë scynanim drzéw. Prôca dzecy w gòspòdarstwie czë przë jinëch zajmach tej-sej kùńczëła sã tragiczno, np. kamrata Môrcëna przëgniotło drzewò, czedë pòmôgôł òjcu przë robòce w lese; òstôł kaléką na całé żëcé.

Pòdrechòwanié

Òmôwióné dokazë Stanisława Janczi nót je zarechòwac do spòlëznowò-òbëczajowégò nurtu lëteraturë. Chòc jich heroją je dzeckò i z jegò pòzdrzatkù pòznôwómë òkrążający gò swiat, nie są to dërno tekstë, pò jaczé sygałobë dzeckò czë młodzëzna. Są òne rechòwóné do nurtu realisticzny prozë, nawetka nôtëralisticzny z trójnyma nawlékaniama do pòeticzi turpizmù – aùtor wprowôdzô elementë brzëdotë, chòc célã tegò staraniô na ògle nie je wòwòłanié esteticznégò ùrzasu; barżi òddôwô realia żëcô na kaszëbsczi wsë w czasach PRL-u – mikrokòsmòsu kaszëbsczich pùstków z jich stereòtipama. Aùtor, prawie jak w jaczims labòratorium, ùsôdzô realisticzné, chòc dosc specyficzné, mòżna bë pòwiedzec „zberkòwé”, abë „marginalné” strzodowiszcze[12] (symbòliczné Piekło i Betlejem), w chtërnym ùsôdzô dzecnëch herojów: Môrcëna Klukã i Czeszka, dodôwkòwò dokònającë na nich apartnëch „doswiôdczalnëch” zabiegów (seroctwò) i kôżącë òdbiércë òbzerac efektë swëch dzejaniów. Nick nie tłómaczi, nie kòmentëje, a leno pòkazywô. To swiat widzóny òczama dzecka. W przëtrôfkù romana zapëzglenié wëdarzeniów prowadzy do niespòdzajnégò zakùńczeniô – pòdpôleniô Piekła. Na ten spòsób nadchôdô òczëszczenié – òdcãcé sã òd òbòjãtnoscë, òd niezrozmieniô, przeńscé. Jakbë titułowi bòhatéra narodzył sã pòsobny rôz, na co wskazywô pierszé zdanié a téż pòwtórzenie w zakùńczenim akcji, co spinô jakbë kòmpòzycjową klamrą historiã jednégò człowieka.

---

[12] Òb. G. Schramke, *Współczesna…,* dz. cët., s. 348–349.

Bibliografiô:

Bùgajnô E., *Literackie próby odwzorowania realiów PRL w poezji i prozie kaszubskiej*; referat na konferencji „Kaszubi w PRL-u. PRL wobec Kaszubów” wërzekłi 14 maja 2022 r. w ECS we Gduńskù.

Janka S., *Łiskawica. Psë*, Gduńsk 2015.

Kalinowsczi D., *Błysk w ciemności. O kaszubskojęzycznej prozie Stanisława Jankego*”, [w:] S. Janka, *Łiskawica. Psë*, Gduńsk 2015.

Kalinowsczi D., Kùjik-Kalinowskô A., *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gdańsk 2017.

Kùjik-Kalinowskô A., *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gduńsk–Słëpsk 2011.

Labùda A., *Bògòwie i dëchë naj przodków (prziczink do kaszëbsczi mitologii). Bogowie i duchy naszych przodków (przyczynek do kaszubskiej mitologii),* Wejrowò 2011.

Perszón J., *Na brzegu życia i śmierci. Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia pogrzebowe i zaduszkowe na Kaszubach*, Gduńsk–Pelplin 2017.

Schramke G., *Współczesna literatura kaszubskojęzyczna w latach 1981–2015*, Gduńsk 2020, doktorskô prôca [w:] praca_doktorska_-_grzegorz_schramke.pdf (ug.edu.pl).

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Mark Cëbùlsczi
Gduńsczi Ùniwersytet

Juwernota i nôbòżnota Słowińców w dramie Jana Rómpsczégò *Jiwer òstatnëch*. Jón Rómpsczi a pòlskô romantika

The identity and faith of Slovincians in the drama *Jiwer òstatnëch* by Jan Rompski. Jan Rompski and Polish Romanticism

Skrócënk:
Zôpadnopòmòrsczi ksyżëcowie w XVI stolatim przeszlë na lëtrzëznã. Wedle wskôzë Cuius regio, eius religio, co w tim czasu miała mòc w Niemcach, pòddóny ksyżëców mùszelë przëstac na lëterską wiarã, w tim téż i Słowińcë, co mieszkelë na pòrénkòwëch ùbrzegach kraju. Jón Rompsczi (1913–1969), nôleżnik piesniodzéjny stowôrë Zrzesz Kaszëbskô, w dramie Jiwer òstatnëch pòkôzôł Słowińców, co sã trzimelë katolëcëznë i nie delë sã niemczeniémù, procëmno do tëch Słowińców, co sã zniemczëlë. To sã nie zgôdzô z historiczną prôwdą, le sã łączi z tim, co je żëwé w pòlsczich zwëkach i kùlturze, a wedle nich sprawë wiarë sã parłączą ze sprawama nôrodu (Pòlôch – katolëk, Niemc – lëter, Rusk – prawòsławny).

Abstract:
The West Pomeranian Dukes converted to Lutheranism in the 16th century. At that time, according to the law of the German states (*Cuius regio, eius religio*), all their subjects had to convert to Protestantism, including Slovincians inhabiting the eastern part of the Duchy of Pomerania. In the drama *Jiwer òstatnëch*, Jan Rompski (1913–1969), a Kashubian writer and poet, member of the literary associacion Zrzesz Kaszëbskô, presents two groups of Slovincians: those who remained Roman Catholic and resisted Germanization, and those who became Germanized and converted to Protestantism. The drama is fiction, but it reflects the traditional views found in Polish literature and culture, associating religion with nationality (Polish people are Roman Catholic, Germans are Lutheran and Russians are Orthodox).

Kluczowé słowa:
Słowińcë, katolëcëzna – lëtrzëzna, lëteratura protokaszëbskô, Jón Rómpsczi, pòlskô tradicjô romanticznô.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Keywords:
Slovincians, Catholicism – Protestantism, Proto-Kashubian literature, Jan Rompski, Polish Romantic tradition.

I

Słowińcë[1] to Kaszëbi, co przódë mieszkelë nad Bôłtã w òkòlim Słëpska i Łebë. To bëła pòrénkòwô òbéńda, co nôleża òd strzédnowiekù do sétmënôstégò stolatégò, czedë pòwëmarł panowny ród ksyżëców, do zôpadnopòmòrsczégò kraju ze stolëcą w Szczecënie. Dzysô pò Słowińcach òstałë le pòzwë geògrafnëch òbéńdów, np. *Słowińsczé Pòjezerzé*, *Słowińsczi Nôrodny Park*, a wspòminczi pò nich mòże òbzerac w mùzeach czë w skansenach, np. w Klëkach[2].

Zôpadnopòmòrsczi ksyżëcowie w szesnôstim stolatim „proklamowali w swym państwie reformację”[3], a wedle wskôzë pò aùgsbùrsczim mirze *Cuius regio, eius religio* [„Czej krôj, tegò religiô”] (1555), co miała mòc w tamtim czasu w Niemcach – zôpadnopòmòrsczi krôj słëchôł do Niemców, òdkądka ksyżëc Bògùsłôw „musiał w 1181 r. uznać zwierzchnictwo cesarza Fryderyka I i złożyć mu hołd”[4] – téż pòddóny ksyżëców mùszelë przëstac na lëterską wiarã[5].

Jak je wiedzec, Môrcën Lëter òkòma nôbòżnégò dzejaniégò, co doprowadzëło do pòdzeleniégò zôpadny chrzescëjaniznë na katolëcëznã i lëtrzëznã, je baro wôżny dlô niemiecczégò jãzëka i kùlturë, bò to òn przedolmacził na niemiecczi Swiãté Pismiona, napisôł w ti mòwie wiele mòdlëtwów i òglowò béł za tim, żebë w lëtersczich kòscołach wprowadzëc nôrodné jãzëczi, tuwò chòdzy ò niemiecczi[6].

Stądka je widzec, że w lëtersczich kòscołach pòmòrsczégò kraju wprowôdzelë niemiecką mòwã, bò téż ksyżëcowie i wikszosc lëdzy w kraju gôdelë ju

---

[1] Òb. E. Rzetelska-Feleszko, *Słowińcy i ich dialekt,* [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna,* red. E. Bréza, Òpòlé 2001, s. 51–59.

[2] Ò tim, jak wëzdrzała sytuacjô Słowińców pò drëdżi swiatowi wòjnie, òb. np. F. Rogaczewsczi, *Wśród Słowińców,* Gduńsk 1975.

[3] Z. Szultka, *Szkic dziejów Kaszubów ze szczególnym uwzględnieniem przemian językowych*, [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna,* s. 18.

[4] W. Czaplińsczi, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec*, Wrocław 2010, s. 140. Òb. téż Z. Bòras, *Książęta Pomorza Zachodniego*, Pòznań 1978, s. 41–42.

[5] Cit. dok., s. 240.

[6] Tamò, s. 241.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

pò niemieckù[7]. Le w pòrénkòwëch dzélach pòmòrsczégò kraju bëła sprawa, bò tam jesz żëlë lëdze, co niemiecczégò nie rozmielë, le gôdelë słowiańsczima gôdkama, pòdobnyma do kaszëbsczich gôdk, ùżiwónëch w dzélu Pòmòrzégò, co béł w Pòlsce. Tak téż „zaistniała potrzeba przygotowania tekstów religijnych dla ewangelików zachodniopomorskich w języku dla nich zrozumiałym”[8].

W ti sytuacji òstałë przetolmaczoné spòdlowé nôbòżné tekstë na pòlsczi jãzëk[9]. Chcemë le pamiãtac ò tim, że za pòrénkòwą grańcą pòmòrsczégò kraju béł wiôldżi krôj, pòlskò-lëtewskò Repùblika Òbùch Nôrodów, co w tim czasu przeżiwôł swòje złoté stolaté. W tim czasu nie bëło jesz zwëkù pisanio pò kaszëbskù, a pòlaszëzna, chòc jinô, bëła i je krewnô kaszëbiznë, za to pisanié pò pòlskù miało ju dłudżi zwëk, nôbòżné Lëtrowé tekstë òstałë przetolmaczoné na pòlsczi jãzëk[10]. Dwa pierszé z tëch tekstów òstałë wëdrëkòwóné w Gduńskù, a jich aùtorzë to bëlë lëtersczi ksydzowie. W 1586 rokù sã pòkôzałë *Duchowne piesnie D.M. Luthera y ynszich nabożnich mężów Z niemieckiego w Slawięski język wilozone Przes Szymona Krofea sluge slowa bozego w Bytowie.* Dolmôcz do „kancjonału swégò wcelił […] też polskie pieśni religijne”[11]. Za to w 1643 r. òstôł wëdóny *Mały Catechism Niemiecko Wandalski abo Słowięski to jesta z Niemieckiego języka w Słowięski wystawion z Przydatkiem Siedm Psalmow Pokutnych*

---

[7] Ò tim, jak wëzdrzała germanizacjô Pòmòrzanów, òb. np. K. Slasczi, *Przemiany etniczne na Pomorzu Zachodnim w rozwoju dziejowym*, Pòznań 1954. Téż ë kronikarze piselë ò tim, jak wëmiérelë òstatny lëdze, co gôdelë jesz słowiańsczima gôdkama, przër. np. nié tak dôwno przedolmaczoną na pòlsczi jãzëk kronikã Thomasa Kantzowa, *Pomerania. Kronika pomorska z XVI wieku,* dolm. K. Gòłda, przëpisë i kòment. T. Białecczi, E. Rimar, Szczecëno 2005.

[8] Òb. np. J. Zieniukowa, *Polszczyzna tekstów religijnych z obszaru dialektu słowińskiego spisanych między XVI a XVIII w.*, [w:] *Polszczyzna regionalna w okresie renesansu i baroku,* Wrocław 1984, s. 113–121.

[9] Òb. R. A. Sykòra, *Wpoczątku było Słowo… Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Gduńsk 2010.

[10] Òb. J. Zeniukòwô, *Polszczyzna tekstów religijnych z obszaru dialektu słowińskiego spisanych między XVI a XVIII w.*, s. 113–121. Pò rozłożeniu dwùch słowińsczich stôrodôwnotów: *Perykop smołdzińskich* i *Śpiewnika starokaszubskiego* aùtorka dała bôczënk na to, że „mamy tu do czynienia z początkami procesu, który mógłby doprowadzić do powstania kaszubsko-słowińskiego języka literackiego” (s. 121), a téż że pòdobno wëzdrzała sytuacjô przë pòwstôwanim lëteracczégò słowacczégò jãzëka, bò „zanim w XIX w. został utworzony słowacki język literacki, powstawały na terenie Słowacji teksty pisane w języku literackim czeskim, noszącym tu jednak wyraźne cechy wpływu mówionego języka Słowaków” (s. 121).

[11] H. Pòpòwskô-Tabòrskô, *Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego*, [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*, s. 72.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

krola Dawida y ... Historiy Passiy naszego Pana Jezusa[12], przetolmaczony przez Michała Pontanusa / Mòstnika / Bruggemana, co pòchòdzył ze Słëpska, a dzejôł w Smòłdzënie. Ti dolmôcze to bëlë Kaszëbi, stądka w jich pòlaszëznie są widzec kaszëbsczé cësczi i temù te tekstë òpisëjemë jakno kaszëbsczé stôrodôwnotë[13]. Le chòc rodnô mòwa bëła wprowôdzonô do nôbòżéństwów, a lëdze sã mòdlëlë z pòlsczich mòdlëtewników, to krajowémù i òbéńdowémù wëchwôlënkòwi (z môłima wëjimkama[14]) baro sã nie widzało rozwicé nôbòżéństwów w słowiańsczi mòwie. W òsóbnëch kòscołach kòżdi rôz mni bëło taczich nôbòżéństwów i dzélama òne bëłë lëkwidowóné, a w jich plac wchòdzëłë niemiecczé nôbòżéństwa; òstatné taczé „nabożeństwa ewangelickie odprawiono [...] w powiecie słupskim, w Główczycach w 1886 roku, a w szkole w Klukach w 1890 r.”[15].

II

Jón Rómpsczi (1913–1969), kaszëbsczi pisôrz, piesniodzéj i ùsôdzca dramów, nôleżnik piesniodzéjny stowôrë *Zrzesz Kaszëbskô*[16], co so zrodzëła jakno òdpòwiédz na felënk achtnieniô rodnégò kaszëbsczégò lëdztwa przez wëszëznã przedwòjnowi Pòlsczi, w swòjich dokazach, juwerno jak Jón Trepczik (1907–1089) i jiny nôleżnicë stowôrë, òsoblëwie mòcno dôwôł bôczënk na znaczenié Kaszëb i Kaszëbów, na jich sprzecywianié sã germanizowónym cëskóm[17] i próbòwôł pòdtrzëmac jich juwernotã. Daniel Kalinowsczi tak ò tim pisôł: „stale bowiem w swych utworach (bez względu na rodzaj literacki czy gatunek) postrzegał Rompski swoje zadanie jako możliwość wydobycia współziomków z duchowej miałkości i egzystencjalnego zastoju”[18]. Ferdinand Neureiter miôł taczi pòzdrzatk ò naszim piesniodzeju: „Był on fanatycznym nacjonalistą kaszubskim i musiał wiele w życiu wycierpieć z powodu swej bezkompromisowości”[19].

---

[12] Tamò, s. 73.

[13] Tamò, s. 71–80. Òb. téż D. Kalinowsczi, *Literatura protokaszubska/ Protokaszëbskô lëteratura,* [w:] D. Kalinowsczi, A. Kùjik–Kalinowskô, *Literatura kaszubska. Rekonesans*, Gdańsk 2017 / *Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, tłóm. D. Majkòwsczi, Gduńsk 2017, s. 34–48.

[14] Òb. np. Z. Szultka, *Ludność kaszubska wschodniej części Pomorza Zachodniego w świetle relacji pastorów z końca XVIII i pierwszej połowy XIX wieku,* [w:] *Kulturowe konteksty pamięci Pomorzan,* red. C. Òbracht-Prondzyńsczi, Słëpsk–Gduńsk 2016, s. 52–80.

[15] Z. Szultka, *Szkic dziejów Kaszubów ze szczególnym uwzględnieniem przemian językowych,* cit. dok., s. 29.

[16] Òb. np. D. Szëmikòwsczi, *„Zrzesz Kaszëbskô” w latach 1933–1939,* Bólszewò 2010.

[17] Piesniodzéj béł sôdzewim niemiecczégò lôgra òb czas II swiatowi wòjnë w Stutthofie.

[18] D. Kalinowsczi, *Dramaty Jana Rompskiego. Tematy, idee, techniki*, [w:] J. Rómpsczi, *Dramaty kaszubskie*, òprôc., wstãp i przëpisë A. Kùjik-Kalinowskô, D. Kalinowsczi, J. Tréder, Wejrowò–Gduńsk 2009, s. 17.

Rómpsczi pòkôzôł sã téż jakno ùwôżny òbzérôcz jawernotë, co sã dzejała wkół niegò, temù téż w zwëkòwëch dramach, zapisónëch pò 1945 rokù, pòkôzôł jeleżnosc Pòlsczi w nowi jawernoce i w spòsobny dlô tëch czasów mòwie[20]. W dzejanim dlô òdrodë kaszëbsczégò dëcha ùsôdzca pòkôzéwôł swòjińcóm Wieletów, przódë wiôldżich, le w kùńcu zniemczonëch lechicczich wespółbratów, co przódë mieszkelë na zôpôd òd dzysdniowëch Kaszëb. Ò namienienim Wieletów, òpòwiôdô drama Rómpsczégò *Wzénik Arkónë. Tragediô w 4 aktach*. Ferdinand Neureiter w teksce tegò dokazu widzy „silny wpływ *Dziadów* Mickiewicza”[21], a wedle Kalinowsczégò je „to estetyczna reakcja na zadania, jakie stawiano do dyskusji podczas spotkań zrzeszeńców”[22].

Główny heroja pierszégò aktu dramë, Aliks, pòdjimô sã zbùdzëc ze spikù wëzbëtëch ju nôrodny swiądë òtroków Wieletów, a – jak ò tim pisze Kalinowsczi – „w głębszym sensie samych Kaszubów”[23]. Akcjã dramë włożił Rómpsczi na òstrowie Rugii „wokół jej najważniejszego miejsca, jakim dla Słowian jest Arkona”[24]. Tuwò przëbélc zeza Rugii, Aliks, człowiek „o niezwykle intensywnym i bogatym życiu duchowym, trafia w obce sobie miejsce, spotykając leśniczego Gulicena, który z czasem staje się jego bliskim zaufanym i pomocnikiem. Zapalony do działania Aliks nie znajduje jednak w sobie dość mocy, aby z powodzeniem wypełnić misję budzenia upadłych na duchu Pomorzan”[25]. Badérowie dôwelë bôczenie na to, że w ti dramie Rómpsczi miôł mòdło na pòlską romantikã, a sóm Aliks béł zesadzony z Kònradã z III dzélu *Dżadów* Adama Mickewicza, bò „podobnie jak Konrad, także Aliks utożsamia się z własnym narodem, którego jest duchowym przewodnikiem”[26].

---

[19] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu.* Tłóm. M. Bòduszińskô-Bòrowikòwô, Gdańsk 1982, s. 189.

[20] Òb. np. M. Cëbùlsczi, *Obraz rozliczeń stalinowskiego okresu błędów i wypaczeń w dramacie Jana Rompskiego „Zemia”*, [w:] *Polszczyzna wczoraj i dziś*, red. J. Ginter, A. Pstëga, L. Warda-Radis, Gdańsk 2020, s. 359–369.

[21] Neureiter, cit. dok., s. 187.

[22] D. Kalinowsczi, cit. dok., s. 16.

[23] Tamò, s. 17.

[24] Tamò. Tuwò téż tim, jak wôżnô bëła Arkóna w przedchrzescëjańsczich dzejach nadbôłtowëch Słowianów.

[25] Tamò.

[26] A. Kùjik-Kalinowskô, *Walory artystyczne dramaturgii Jana Rompskiego*, [w:] J. Rómpsczi, *Dramaty kaszubskie…*, cit. dok., s. 49.

Za to w *Jiwrze òstatnëch* aùtor dramë zajimô sã namienienim Słowińców, co przódë żëlë nad jezorã Gardno. Rëbackô rodzëzna Gòjków: Maks i Róża, a téż jich dzecë: Tóna i Marta, je biédnô, ji nôleżnicë cãżkò robią, a przińdnô żeńba Martë to je cãżkô sprawa. Gòjka bë chcôł na chłopa swòji córczi bògatégò zniemczonégò sąsada, Hansa Kùpca. Òn je zadzëwòwóny dëtkòwą bòkadoscą Kùpców, a òkòma ti sprawë òjc mô nôdzejã, że jeżlë òn òddô córkã Hansowi, to ten mù òdpùscy dług, jaczi òn dostôł ù Kùpców. Jinaczi na sprawã zdrzi Tóna, syn stôrégò Gòjczi, je òn procëm hańdlowi, to je procëm òfiarowaniémù sostrzënégò szczescô, żebë wëpòmòc Gòjków, czedë jima na wid klapie. Òkazëje sã, że dëtczi – tak brëkòwné na spłacenié dłëgù – niespòdzajno przënôszô biédny Bòles, zakòchóny w Marce. Mògłobë sã widzec, że sprawa je zakùńczonô, le timczasã równak mòrskô chaja rozwôlô rëbacczi bôt z Tóną w westrzódkù, a żëcé retô mù prawie Hans. Sprawa je jesz rôz cãżkô temù, że Marta przërzékô Bògù, że sã òżeni z tim, chto ùretô ji brata. Z tim sã nie gòdzą Tóna z Bòlesã i temù òni òdchòdzą.

Rómpsczi stôwiô tuwò dokładną procëmnotã: Gòjkòwô rodzëzna zachòwa swòjã słowiańszczëznã i katolëcëznã (Róża jidze na różańc; Marta w sprawie tegò, co mô w żëcym zrobic, szukô pòmòcë ù ksydza i wëmôwiô Hansowi, że je *lëtersczi wiarë*; czedë przékùje zdënkòwi z Hansã, zapitelë jã ò to, czë chce jic do klôsztoru), za to Kùpcowie to ju lëtrzë (Kùpc *smieje sã wiedno z katolëcczégò człowieka*) i Niemcë, mają w zgardze domôcé zwëczi.

Jón Rómpsczi zgódno z dejama pòlsczich romantików, czëcowima ùstawama, co nima żëlë lëdze w cządze Zymkù Lëdów, kôże młodémù Gòjce rosnąc do biôtczi ò samòstójnotã (tuwò rolô katolëcczégò ksydza w òrganizowanim òprzéczczi do Niemców), a stôrégò Gòjkã dopùszczô do zrozmieniégò, jak wôżné je czëcé juwernotë pò stracenim sëna. Titëlowi *jiwer òstatnëch* to òbstojeniowi ból, pòkôzanié òsóbnotë òstatnëch Słowińców, najéżdżónëch przez Niemców. Naprzék historiczny prôwdze, le zgódno z zeswiôdczoną ùdbą, wsôdzô Rómpsczi katolëcczémù ksydzowi w gãbã słowa: *Tak mało nas tu je, że mùszimë sã wespół trzëmac, dopòmagac jeden drëdżémù, to naje bëcé tu trzimô*[27] (s. 883). W jinym placu Bòles gôdô: *Mój niebòszczëk starink wiedno òpòwiôdôł mie, że swòjich, co wiedzą ò słowińsczim swòjim pòchòdzenim, na pôlcach je mòżno zrechòwac* (s. 832). W gôdce Tónë je czëc za to pòmión

---

[27] Nadczidniãté cytatë pòchòdzą z ksążczi: J. Rómpsczi, *Dramaty kaszubskie,* òprôc., ùwôdżi i przëpisë: A. Kùjik–Kalinowskô, D. Kalinowsczi, J. Tréder, Wejrowò–Gduńsk 2009, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 4, tùwò: *Jiwer òstatnëch*, s. 829–888.

Zymkù Lëdów: *Temù jesmë taczi biédny, że mëslimë ò se w pòjedinkã, a ò naszich wszëtczich wespół zabiwómë. Bògatszi nie mësli ò biédniészim, żebë gò wëpòmòc* (s. 849). Pòproszony ò wëjasnienié, chto bë to miôł zrobic, gôdô: *Slowińcowie, Pòmòréńcë.*

III

Timczasã w rapòrtach wanożników i badérów, co przëjéżdżelë do Słowińców, je dosc dobrze widzec, jak wëzdrzało jich wënôrodnienié. Òglowò wszëtczi Słowińcë ju w XVI stolatim to lëtrzë (*Cuius regio, eius religio*). Administracjô òbchôdała jim mòżnotë mòdleniô sã w rodny mòwie, niemczëlë dzecë, a òni nie bëlë za baro procëm, leno blós z żalã / jiwrã òpòwiôdelë ò tim badéróm, a ti nama to wszëtkò spiselë.

Gduńsczi lëtersczi ksydz i aùtor pòlskò-niemiecczich słowarzów, Krësztof Celestyn Mrongòwiusz (1764–1855), w lësce z 17 lëpińca 1828 roku dôwôł wiédzã, że „Kaszubscy mieszkańcy okropnie lamentowali nad tym, że się ich język macierzysty z kościołów i szkół gwałtem usuwa; oni i ich dzieci nie rozumieją niemieckich nauczycieli i co jest najgorsze, grubiańska młodzież szydzi bardzo z nabożeństwa, modlitwy i śpiewu jej kaszubskich rodziców. Już przed dwoma laty skarżył się w Cecenowie sołtys w obecności pastora i czynił winnym tego pastora i płakał gorzkimi łzami; w wielu wsiach w czasie podróży do Łeby słyszałem licznych ludzi skarżących się z tego powodu”[28].

Za to Aleksander Hilferding (1831–1872), rusczi badéra słowiańsczich zwëków, dzejopisôrz i fòlklorista, dôł bôczenié na to, że westrzód lëtersczich ksydzów, co òglowò nie zgarelë na swòjich słowińsczich parafianów, wëjimkã béł pastor Lohmann w Główczëcach. Badéra zapisôł:

> Na początku pastor odprawił nabożeństwo i wygłosił kazanie w języku polskim. Ludzi było dosyć dużo, ale w większej części starcy i staruszki; w większości przyszli z odległych wsi rybackich. Dzieci i młodzieży w kościele prawie nie było. Młodzież i dzieci, ubrani odświętnie, tłumnie zebrali się na kościelnym podwórzu i czekali na zakończenie *wenedzkiego* (to je słowiańsczégò – M.C) nabożeństwa. Kiedy przechodziła jakaś staruszka w ludowym stroju kaszubskim, z przytwierdzoną do głowy długą i szeroką

---

[28] Cyt. za Z. Szultka, *Studia nad rodowodem i językiem Kaszubów*, Gduńsk 1992, s. 30.

> chustą z płótna, w rodzaju prześcieradła, spozierano na nią z pełną kpiny ciekawością. Przy dźwiękach ostatniej pieśni nabożeństwa słowiańskiego cały ten wystrojony tłum młodych dziewcząt, kobiet i chłopaków szybko ruszył do kościoła, gdzie za chwilę miało się rozpocząć nabożeństwo niemieckie, spiesząc zająć ławy, z których powoli wychodzili Kaszubi, resztki odchodzącego pokolenia[29].

Młodi lëdze czëją sã tuwò ju Niemcama, nijak nie zanôleżi jima na òdrodzenim swòji słowiańszczëznë, le procëmno: nie znają rodny mòwë, trzimają we wiôldżi zgardze òpòwiednie i zwëczi starszich.

Tak tej chòc òdrzucanié pòlsczégò jãzëka z lëtersczich nôbòżéństwów sadzëło „niezadowolenie i sprzeciw miejscowej ludności kaszubskiej, które w drugiej połowie XVIII w. i na początku XIX w. przybierały niekiedy formę buntów”[30], równak w tim dzejanim Słowińcë òd pòczątkù ni mòglë dobëc, bò niemieckô wëszëzna i administracjô miałë wikszą mòc, a téż dzecë i młodzëzna bëłë ju ùczoné i wëchòwiwóné w niemiecczim dëchu i w zgardze dlô tegò, co domôcé, słowińsczé. Jak pisôł Hilferding, „Słowińscy ludzie, starcy wymierają, a młodzi są już niemieccy, a zatem dają słowińskie papiery dzieciom na podarcie”[31]. To doprowadzëło do tegò, że stôrim lëdzóm kłedlë do zarków ksążeczczi z pòlsczima mòdlëtwama jakno ju niebrëkòwnyma (por. „My nie potrzebujemy polskich ksiąg i kładziemy je chłopom do trumny”[32]).

Jãzëk dramë *Jiwer òstatnëch*[33] to kaszëbizna przirodnô dlô Rómpsczégò i zrzeszińców[34], w jaczims dzélu stôrodôwnô, z wsadzonyma neòlogiznama (np. *jesta* pol. ‘istota, byt’). Żebë pòkazac wëapartnienié żëcégò lëtersczich Kaszëbów, pòdôł Rómpsczi gramaticzné fòrmë i słowa z mòwë Słowińców. Stądka są to nordowòkaszëbsczé fòrmë bez nosówków (np. *ksydz* ‘ksądz’),

---

[29] A. Hilferding, *Resztki Słowian na południowym wybrzeżu Morza Bałtyckiego*, tłóm. N. Perczińskô, Gduńsk 1989, s. 40.

[30] Òb. np. Z. Szultka, *Studia…*, s. 53.

[31] A. Hilferding, *Resztki…*, s. 34.

[32] Tamò, s. 34.

[33] Òb. J. Tréder, *Kaszubszczyzna dramatów J. Rompskiego*, [w:] J. Rompski, *Dramaty kaszubskie,* òprôc., wstãp i przëpisë A. Kùjik-Kalinowskô, D. Kalinowsczi, J. Tréder, Wejrowò–Gduńsk 2009, s. 61–118.

[34] O jãzëkù pisarzów zrzeszonëch kòl „Zrzeszë Kaszëbsczi” òb. J. Tréder, *Niektóre cechy kaszubszczyzny utworów tzw. zrzeszeńców*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej 17 X 1991,* red. E. Bréza, Gduńsk 1992, s. 65–79; a téż ten, *Język poezji zrzeszeńców na tle kaszubszczyzny młodokaszubów*, [w:] tegòż *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia,* Gduńsk 2005, s. 202–265.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

fòrmë ze stôropòmòrsczim karnã *-TarT-* (np. *parg* ‘próg’ i neòlogizna *zaparg* pòl. ‘przedproże’, chòc téż w jinym placu *próg; starna* ‘strona’; *darga* ‘droga’; *warna* ‘wrona’), fòrmë z *-ol-* z dôwnégò *l* sonanticznégò (np. *stolp* ‘słup’, a téż swòja pòzwa *Stolp* ‘Słupsk’), bëlacczé fòrmë (np. *czôlna*, *mlodi*, *zabél*, *slowińsczi*), chòc są téż i fòrmë z *ł* (np. *złoto*, *namienił*), i słowińskô słowizna (np. *lik* ‘wiedno, wcyg’).

Jón Rómpsczi sprawã niemczeniô Słowińców włącził w żëwą w pòlsczi lëteraturze i całi kùlturze òpòwiedniã biôtków ò òdpòjeniu nôrodu. Dodôł do tegò sprawë wiarë, bò òbrona pòlaszëznë rzeszëła sã dlô Pòlôchów z òbroną katolëcëznë, doch ti, co dôwną Pòlskã zarabczëlë bëlë jiny wiarë (Rùscë – prawòsławny, Niemcë – lëtrzë).

Tej sytuacjô mésterskò zdzejónô przez Rómpsczégò w dramie *Jiwer òstatnëch* òdchòdzy òd historiczny jawernotë, równak przez taczi pòzdrzatk na sprawã òdnôrodnieniô Słowińców jich tragediô parłãczi sã ze zgrôwama zrzeszeńców do achtnieniô rolë Kaszëbów i tim samim stôwô sã wëjimkã ùdbë ùwòlnieniô jich spòd cëzégò panowaniégò.

Bibliografiô:

Z. Bòras, *Książęta Pomorza Zachodniego*, Pòznań 1978.

M. Cëbùlsczi, *Obraz rozliczeń stalinowskiego okresu błędów i wypaczeń w dramacie Jana Rompskiego „Zemia”*, [w:] *Polszczyzna wczoraj i dziś*, red. J. Ginter, A. Pstëga, L. Warda-Radis, Gduńsk 2020.

W. Czaplińsczi, A. Galos, W. Kòrta, *Historia Niemiec*, Wrocław 2010.

A. Hilferding, *Resztki Słowian na południowym wybrzeżu Morza Bałtyckiego*, przeł. N. Perczińskô, Gduńsk 1989.

D. Kalinowsczi, *Dramaty Jana Rompskiego. Tematy, idee, techniki*, [w:] J. Rómpsczi, *Dramaty kaszubskie*, òprôc., wstëp i przëpisë A. Kùjik-Kalinowskô, D. Kalinowsczi, J. Tréder, Wejrowò–Gduńsk 2009, [Biblioteka Pisarzy Kaszubskich], t. 4.

D. Kalinowsczi, *Literatura protokaszubska / Protokaszëbskô lëteratura,* [w:] D. Kalinowsczi, A. Kùjik–Kalinowskô, *Literatura kaszubska. Rekonesans*, Gdańsk 2017 / *Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, tłóm. D. Majkòwsczi, Gduńsk 2017.

T. Kantzow, *Pomerania. Kronika pomorska z XVI wieku,* dolm. K. Gòłda, przëp. i kòment. T. Białecczi, E. Rimar, Szczecëno 2005.

A. Kùjik-Kalinowskô, *Walory artystyczne dramaturgii Jana Rompskiego*, [w] J. Rómpsczi, *Dramaty kaszubskie*.

F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Bòduszińskô-Bòrowikòwô, Gduńsk 1982.

H. Pòpòwskô-Tabòrskô, *Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego*, [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna,* red. E. Bréza, Òpòlé 2001.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

F. Rogaczewsczi, *Wśród Słowińców,* Gduńsk 1975.

E. Rzetelskô-Feleszkò, *Słowińcy i ich dialekt,* [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*.

R. A. Sykòra, *Wpoczątku było Słowo… Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Gduńsk 2010.

Z. Szultka, *Szkic dziejów Kaszubów ze szczególnym uwzględnieniem przemian językowych*, [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*.

Z. Szultka, *Ludność kaszubska wschodniej części Pomorza Zachodniego w świetle relacji pastorów z końca XVIII i pierwszej połowy XIX wieku,* [w:] *Kulturowe konteksty pamięci Pomorzan,* red. C. Òbracht-Prondzyńsczi, Słëpsk–Gduńsk 2016.

D. Szëmikòwsczi, *„Zrzesz Kaszëbskô" w latach 1933–1939*, Bólszewò 2010.

K. Slasczi, *Przemiany etniczne na Pomorzu Zachodnim w rozwoju dziejowym*, Pòznań 1954.

J. Tréder, *Język poezji zrzeszeńców na tle kaszubszczyzny młodokaszubów*, [w:] téż tegò *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia,* Gduńsk 2005.

J. Tréder, *Kaszubszczyzna dramatów J. Rompskiego*, [w:] J. Rómpsczi, *Dramaty kaszubskie*.

J. Tréder, *Niektóre cechy kaszubszczyzny utworów tzw. zrzeszeńców*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej 17 X 1991*, red. E. Bréza, Gduńsk 1992.

J. Zeniukòwô, *Polszczyzna tekstów religijnych z obszaru dialektu słowińskiego spisanych między XVI a XVIII w.*, [w:] *Polszczyzna regionalna w okresie renesansu i baroku*, red. H. Wisniewskô, C. Kòsyl, Wrocław 1984.

Daniel Kalinowsczi
Pòmòrskô Akademiô w Słëpskù

Kaszëbsczé słowò dlô dzecy

Kashubian literature for children

Skrócënk:
Articzel je zrzeszony z òpisënkã nôwôżniészich faktów historicznégò rozwiju kaszëbskòjãzëczny lëteraturë w ji ôrce dokôzów pisónëch dlô dzecnégò òdbiércë. Òbgôdóné w artiklu sprawë są sproblematizowónym i synteticznym ùjãcym, w jaczim wëwidniwô sã swiąda, że temizna kaszëbsczi lëteraturë dlô dzecy i młodzëznë mia bë miec apartny i wieleskarniowi mònograficzny òbróbk.

Abstract:
The paper presents the most important facts of the historical development of children's literature in the Kashubian language. The issues discussed in the paper are approached in a synthetic and problematized way, clearly pointing to the need for a comprehensive monograph on Kashubian literature for children and adolescents.

Kluczowé słowa:
Kaszëbskô lëteratura, lëteratura dlô dzecy i młodzëznë, adresa w lëteracczi kòmùnikacji
Keywords:
Kashubian literature, literature for children and youth, address in literary communication

Historiczné pòczątczi

Pòchwôt „lëteratura kaszëbskô dlô dzecy” mòże ùjąc w prosti szëk… Je to ùtwórstwò napisóné z dzecną adresą kòmùnikacyjną abò jistniejącé w dzecnym òkrãżim òdbiérczim, co znankùje sã didakticzno-mòralizatorsczima czinnikama, napisónô òriginalno w kaszëbsczim jãzëkù[1].

Jakbë zdrzôł na historiczny rozwij kaszëbskòjãzëczny lëteraturë, drãgò je wskazac gromisti pòkrok sztôłtowaniô sã sztëczków dlô dzecnégò czëtińca. W pòłowie XIX stalatégò rodzył sã dopiérze kaszëbsczi jiwernotowi diskùrs, le że ù Floriana Cenôwë (1817–1881), chtëren je załóżcą ny dejowi tradicji, dëcht malinkò je bédënków, cobë bëłë czerowóné do hewò taczégò òdbiércë. Kò gwës w pismionach Cenôwë nalézemë sztëczczi, jaczé bëłë twòrzoné w ôrce òpòwiedni i bôjczi, co parłãczą sã z lëteraturą dlô dzôtk, równak w przëtrôfkù kaszëbsczégò romantika nie bëłë to sztëczczi pisóné z mëslą ò młodim człowiekù, a barżi ò fòlkloristach czë jãzëkòznajôrzach[2].

Ò jinszoscë kaszëbsczi lëteraturë dlô dzecy nie mëslôł téż Hieronim Derdowsczi (1852–1902). Jakno wërazëcél pòsobny generacji Kaszëbów XIX w., żlë chòdzy ò lëteracką swiądã to béł òn wiele barżi welech w materii słowa jak Cenôwa, równak nie brôł sã za to, żebë napisac cos, co miałobë bëc czerowóné prosto do dzecnégò òdbiércë. Chòc jegò szpòrtowné pòematë mają w se wiele elementów didakticznëch i mòralisticznëch, to równak ne znanczi przënôlégô przëłożëc do pòeticzi lëteraturë dlô lëdu abò pòpùlarny lëteraturë[3]. Nawetka żlë prosto sã pòjôwiałë w òpòwiedniach ò panu Czôrlińsczim czë Jankù z Knieji jaczés bôjkòwé czë anegdoticzno-pareneticzné narracje, to jich znaczënczi tikałë sã swiata ùstnëch.

---

[1] Westrzód badérowaniów kaszëbskòjãzëczny lëteraturë, òkróm synteticznëch nadczidków pòrządkùjącëch, ni ma òsóbnëch mònograficznëch prôc tikającëch sã statusu lëteraturë dlô dzecy i młodzëznë (D. Kalinowsczi, A. Kùjik-Kalinowskô, *Literatura kaszubska. Rekonesans*, Gduńsk 2017). Kò są prôwdac wieleaùtorsczé òbróbczi tikającé sã pòlsczi lëteraturë (kaszëbskò-pòmòrsczi), w jaczich dô sã zmerkac tematë, co nas tu òbchòdzą. Zdrzë zbiorowô prôca: *Materiały ogólnopolskiej sesji naukowej pt. „Świat bajek, baśni i legend kaszubskich"*, red. T. Bòlduan, Wejrowò 1979.

[2] Zdrzë: L. Roppel, *Florian Ceynowa jako folklorysta*, [w:] *W świecie pieśni i bajki. Studia folklorystyczne*, red. R. Górsczi, J. Krziżanowsczi, Wrocław 1969, s. 233–245; A. Kwasniewskô, *Badania etnograficzne na Kaszubach i Pomorzu Wschodnim w XIX i XX w. Ludzie, instytucje, osiągnięcia badawcze*, Gduńsk 2009, s. 47–59. W aspekce lëteraturopòznôwczim jô sztanëjã nad tim w teksce: D. Kalinowsczi, *Floriana Ceynowy próba romantycznej baśni*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie – dawniej i dziś*, red. D. V. Paždjersczi, Gduńsk 2016, s. 31–46.

[3] Zdrzë: J. Samp, *Oblicza pisarstwa poety z Wiela*, [w:] H. J. Derdowsczi, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, òprôc. J. Samp, J. Tréder, E. Gòłąbk, Gduńsk 2007, s. 5–26.

W kaszëbsczi lëteraturze stón z pismienizną dlô dzôtk zaczął sã zmieniwac òd czasów młodokaszëbów, chtërny bëlë ùtwórcama co mielë swiądã wôrtnotów i ògrańczeniów kaszëbsczégò jãzëka jakno artisticznégò medium, i chòc twòrzëlë pò pòlskù, a pò kąskù téż pò niemieckù, pòmału òdmikelë sã na mòżnotã pisaniô do młodégò òdbiércë abò téż merkelë, że ùtwórstwò twòrzoné dlô ùstnëch mòże bëc atrakcyjné dlô dzecy mët[4]. Jich artisticzné fòrmë ze wseczëcowim szëkã zbliżiwałë sã do znanków lëteraturë dlô dzecy, ale swiądno i programòwò nie bëłë programòwóné w ti stilistice [5].

Wseczëcé młodokaszëbów w òbjimie òdkriwaniô dzecnégò swiata pòlégało téż na kreòwanim heroje. Baro bëlnym na to przëkładã je pierszi dzél *Żëcégò i przigòdów Remùsa*, w jaczim herojã je melkùs, fùl wrazlëwòtë, ò bògati wëòbrazni, jaczémù namienioné bëło seroctwò i „skażonô” mòwa. Przë całi spôdkòwiznie romantizmù i neòromantizmù w wëkreòwanim ti pòstacji przez Aleksandra Majkòwsczégò (1876–1938), ni mòże òdebrac pòstacji òriginalnotë i tegò, co prowadzy dokôz w stronã narracji ò dzecnym doswiôdczanim jawernotë. Dërch jesz równak ni mòże ùznac romanu za dokôz dlô dzecy i młodzëznë[6].

Kaszëbsczégò dzecnégò herojã bùdowôł téż w swòjim dramace *Òtrok Swãtewida* Jan Kôrnowsczi (1886–1939). W òbjimie pòkrziżawë mómë tu wëwidniony rozwij emòcjonalny i jiwernotowi wiéchrzëznë wiejsczégò gzuba, jaczi zmieniwô sã z prostégò i najiwnégò pasturza w młodzónka, co pòdjimô ùdbã wôżny i òdpòwiedzalny rolë swiądnégò bùdzysza dlô swòjińców[7]. Ù Kôrnowsczégò głãbi, niglë ù Majkòwsczégò, dochôdô do próbë òbleczeniô w schemat i specyficznégò ùsadzeniô dramatu, jaczégò kònwencjô je blëższô lëteraturze dlô dzôtk, jak ù jinszich młodokaszëbów.

Ti, co piselë òd midzëwòjnowëch lat do kaszëbsczich cządników „Przëjacél Kaszëbsczégò Lëdu”, „Zrzesz Kaszëbskô” a „Klëka”, chòc w pòlaszëznie bëlno sã rozwija lëteratura dlô dzôtk[8] (Janusz Kòrczôk, Jan Brzechwa czë Julian Tuwim), nie szlë tą ùtwórczą stegną, a trzimelë sã ùrodnoscë jinszich kòntekstów temiznowëch czë fòrmalnëch.

---

[4] A. *Kùjik-Kalinowskô*, *O bajkowych pierwowzorach literatury kaszubskiej. Wprowadzenie do problematyki*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie*, s. 71–84.

[5] J. Bòrzëszkòwsczi, *Aleksander Majkowski a skarbiec bajek Kaszubów z „Gryfa”*, [w:] *Bajarz kaszubski. Bajki z „Gryfa” (1908–1912)*, òprôc. J. Bòrzëszkòwsczi, Wejrowò–Gduńsk 2005, s. 5–16.

[6] T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996; A. Kùjik-Kalinowskô, *Arcydzieło literatury kaszubskiej*, [w:] A. Majkòwsczi, *Żëcé i przigòdë Remùsa*, òprôc. J. Tréder, wstãpë J. Bòrzëszkòwsczi, A. Kùjik-Kalinowskô, J. Tréder, Gduńsk 2010, s. 51–95.

[7] Jô szerzi pisôł ò tim w teksce: D. Kalinowsczi, *Obraz – idea – tożsamość. O dramaturgii Jana Karnowskiego*. W: J. Kôrnowsczi, *Dramaty*, oprac. i przëp. M. Cëbùlsczi, wstãpë C. Òbracht-Prondzyńsczi, D. Kalinowsczi, M. Cëbùlsczi, Gduńsk 2011, s. 71–139.

Włôscëwi pòczątk

Dlô kaszëbskòjãzëczny lëteraturë pierszé przëkładë ùtwórstwa dlô dzecy pòkôzałë sã dopiérze w piãcdzesątëch latach XX w. za sprawą Jana Trepczika (1907–1989)[9]. Prawie òn na łamach „Kaszëb” òd 1959 r. zaczął drëkòwac dosc môłi temiznowi dzél *Nórcëk dlô dzecy*. Bëła to tej baro swiéżô ùdba, chtërna dôwa znac, że nen periodik twòrzëło ambitné karno. Lëterat dôwôł téż sygnal, że kaszëbsczi jãzëk bë miôł trafic do młodégò òdbiércë jak nôrëchli i to w prasowim medium mët. Pòsobné lata przënôszałë drëczi pòjedincznëch wiérztów Trepczika, jaczé sã ùkłôdałë w wikszé temiznowé kòmpòzycje dlô nômłodszich czëtińców. Prawie stąd w latach sédmëdzesątëch doszło do te, że sã ùkôzôł pierszi pòeticczi tomik namieniony dzecnémù òdbiércë. *Ukłôdk dlo dzôtk* (1975) to malinczi zbiérk, w jaczim mòże wëapartnic czile temiznowëch òkrãżów: kaszëbskô nôtëra, codniowé żëcé dzecka i patriotizm[10].

Wnetka pò tomikù Trepczika dokôzczi dlô dzôtk zaczął wëdawac Alojzy Nôdżel (1930–1998), pisóné jakno wiérztë, a téż prozą. Żlë Trepczik pisôł do młodégò czëtińca jakno dodrzeniałi człowiek, tak Nôdżel òdeszedł òd ti kòmùnikacyjny perspektiwë wszechwiedzącégò ùstnégò. Nôpierwi bédowôł zbiérk *Nënka Roda i ji dzôtczi* (1977), pòtemù bôjkòwé fòrmë, jaczé na spòdlim całi donëchczôs twòrzony kaszëbsczi lëteraturë znankòwałë sã prostotą i letkòscą, a do te trôfiałë do wrazlëwòtë i wëòbrazni dzecka[11].

Antropòmòrfizowónô roda i zwierzëcy czë roscënowi swiat to je nôtëralné òkòlé, jaczé pòeta bëlno sparłãcził z dzecnym rëmã. Përznã pózni wëdóny

---

[8] Zdrzë òpisënk sytuacji w midzëwòjniu: J. Z. Białek, *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1918–1939. Zarys monograficzny. Materiały*, Warszawa 1987.

[9] Szerzi ò zbiérkù w teksce: D. Kalinowsczi, *Język dla najmłodszych*, [w:] tegòż, *Pasaże kaszubskie*, Gduńsk 2020, s. 226–231 a w szerszim ùjãcym D. Kalinowsczi, *Jan Trepczyk i kaszubska literatura dla dzieci*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2019, s. 163–175.

[10] Nônowszé wëdanié negò zbiérkù z czile dołączonyma sztëczkama dlô dzôtk, jaczich nie bëło w piérwòdrëkù, pòjawiło sã jakno: J. Trepczik, *Wiérzte starka dlô dzôtk*, Gduńsk 2021.

[11] Zdrzë sztanowanié pòd kątã mitograficznym: A. Majkòwskô, *Kaszubskie mity, legendy i przesądy w literaturze dla dzieci Alojzego Nagla*, „Nasze Pomorze” 2019, nr 20, s. 151–158.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

zbiérk pt. *Cëdowny wzérnik* (1979) to je nôwrót w stronã òpòwiedni, w jaczich młodëchny czëtińc pòstawiony òstôł naprocëm wôrtnotów znankòwnëch dlô jegò nôblëższi emòcjonalno òbéńdë. Nôdżel przëwòłiwôł znaczi kaszëbsczégò krôjmalënkù, żebë ùwrazlëwic na to, co je nôtëralné i na to, co wëchôdô z erbòwaniô tradicji pratatków. Téż w òsmëdzesątëch latach sã pòjawiłë pòsobné bédënczi lëteracczé Nôgla dlô dzôtk. Jidze tu ò zbiérk *Szadi Władi* (1983) a *Dzéwczã i krôsniãta* (1988). W nëch dwùch tomikach lëterat dërch letëchno wmikô w swiat dzecnégò òdbiéru swiata, równak mòcni jak do ne czasu wskôzywôł na bôłdzą dzecny jigrë, swiéżoscë i spòntanicznégò pòznôwaniô swiata.

W òsmëdzesątëch latach XX w. sã pòkôzałë téż wiérztë Jana Piépczi (1926–2001) ze zbiérkù *Mòja kòtka. Mój kòt* (1983). Nen môłi tomik wëwidnił talent pòetë z jinszi stronë i ùdokaznił, że w pisanim dlô młodégò òdbiércë Piépka rozmiôł sã wczëc w specyficzné céchòwanié malënków. Wiérztë ze wzmiónkòwónégò zbiérkù nie bëłë ani tak prosté jak Nôgla, ani tak pedagògiczné jak Trepczika. Ùtwórca szukôł szëkù na wërażenié nôstroju zabawë i zwëczajnotë żëcégò tipòwégò dlô baro młodëch lëdzy. Pò czilenôsce wiérztach dlô dzecy Piépka nie cygnął dali ti artisticzny stegnë.

Wôrt jesz przëbôczëc Józefa Cenôwã (1905–1991), chtëren wëdôł *Urënamle. Powiôstczi z komudnëch lat* (1982). W nich są przigòdowò-historiczné pòwiôstczi czerowóné do dzecnégò òdbiércë, chòc sã tikają drãdżi jawernotë wòjnów, co sã rozgriwałë na Kaszëbach òd strzédnowieczégò do XX w. Wôrtnota pòwiôstków pòlégô na tim, że pierszi rôz w kaszëbsczi lëteraturze nalazła sã narracjô dlô młodëch lëdzy, jaczima bëłë pòkôzóné trzë mòcné znanczi charakteru, jak òdpòwiedzalnota, sprit czë biôtkòwnosc.

Dzecóm bédowa téż swòje sztëczczi Anna Łajming (1904–2003). Ji bôjczi są na pògrańczim pòlsczi a kaszëbsczi lëteraturë, mògą bëc analizérowóné jakno przëkłôd bilingwizmù. W môłim zbiérkù pt. *Bajki* (1996) Łajming dôwô narracjã z partiama dialogów napisónëch pò kaszëbskù i partiama narratora ùsadzonëch pò pòlskù. Snôżota tegò pòlégô na realizmie pòkôzónégò swiata i swòjisti aùrze emòcjonalnégò cepła w prowadzenim òpòwiedni[12].

Barżi dërchòwno pisôł dlô nômłodszich Stanisłôw Janka[13]. Jegò pierszim bédënkã w ti pòetice béł dwajãzëczny tomik *Żużonka jak mrzónka* (1984). Są

---

[12] Ò mòżnoscë wëzwëskaniô bôjków w szkòłowi ùczbie pisałë: J. Bùlczôk, E. Pòtrëkùs, *Bajki Anny Łajming na lekcjach języka polskiego w szkole podstawowej*, [w:] *Dom słowa Anny Łajming*, red. J. Kãcyńskô, Słëpsk–Wejrowò 1999, s. 41–48.

[13] Jô sztanowôł nad tim w teksce: D. Kalinowsczi, *Kaszëbskô stegna Stanisława Jankego*, [w:] *Sześć dekad po kaszubsku*, red. J. Bòrchmann i M. Tamkùn, Bólszewò 2016, s. 29–44.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

to prosté wiérztë, bez bòkadny metafòriczi wiérztë sparłãczoné z codniowim doswiôdczenim żëcowim dzecka. To, że ni ma tam problematiczi barżi atrakcyjny je temù, że ne sztëczczi òdpòwiôdają wrazlëwòce i wëòbrazni dzéwczątk i knôpów przedszkòłowégò wiekù. Temù żëcowô jawernota òsta zbrzątwionô ze zjawiszczama, co rozgriwają sã w òbrëmim nôtërë. W aùrze emòcjonalnégò cepła pòkôzóné òstało wespółbëcé florë i faùnë, dzecka i jegò starszich, domôcégò rëmù i bùtnowégò swiata. Pòsobny tomik pt. *Krôjczi pôjczi* (1997) je ambitniészi w fòrmie i trescë. Chòc czerowóny je do te samégò czëtińca w wiérztach je widzec wikszą robòtã nad artisticznyma strzódkama i kòmpòzycją. Sztëczczi pòkôzywają dzecnëch herojów z letëchnym dzélã szpòrtu, wprowôdzają téż mòralisticzny kòntekst w akceptacji abò kritice jaczégòs zachòwaniô. Téż w tim temiznowim òbjimie Janka przekònywô czëtińca do przëjãcô jaczis eticzny sztaturë, wskôzywô do te na fele i zalétë zachòwaniô sã zwierzãtów, a pò prôwdze lëdzy. Ambitnym założenim ne tomiku je czile wiérztów tikającëch sã krôjmalënkòwò-jiwernotowi sferë, w jaczich pòczëcé kaszëbskòscë nie je pòdôwóné jãzëkã abstrakcji, le przë wspòmóżce òbrazów swójsczi rodë, do te bédëje céchòwanié malënków bògaté w metafòrë i òbrôzczi. Nônowszim bédënkã Janczi dlô nômłodszich ùżëtkòwników kaszëbsczégò jãzëka je *Alfabet dlô dzôtków* (2021), zbiérk ò wërazno zacéchòwónym ùczebnym profilu. Didakticzną zgrôwã narzucył kąsk pragmaticzny kòntekst nëch wiérztów, jaczé za baro nie wërôżają ekspresji pòetë, le szkòłowé brëkòwnotë szkólnëch. Krótczé, rimòwóné lëteracczé fòrmë gwësno dôwają rozmajitosc w szkòłowi jawernoce ùczbów kaszëbsczégò jãzëka, leno żlë jidze ò rozwij lëteraturë dlô dzecy to nie są òne dëcht za czekawą pòzycją.

Jinaczi w swòjich dokazach radzył so Aleksy Peplińsczi (1921–2012), chtëren w òsmëdzesątëch latach ògłosył kùńszt dlô młodégò òbzérnika *Kaszëbsczié jasełka* (1986)[14], pòtemù dërchòwno pisôł binowé sztëczczi dlô dzôtk, jaczé są ùjãté w zbiérkach *Bëtowsczé strôszczi* (2006)[15] i *Antologia lëteracczich dokôzów* (2009)[16]. Są to krótczé teatralné fòrmë, co w schematiczny i didakticzny spòsób przedstôwiają kaszëbską òbrzãdowòsc. Przënôszają téż ze sobą nôwôżniészi cząstczi etniczny identifikacji[17]. Wspiarcym jegò dzejnotë bëłë pòdobné inicjatiwë ze stronë Idë Czajiny w kùńsztach *Drama ò Bòżim Narodzenim* abò *Gwiżdż. Szpetôczél z óflama,* chtërna w swòjich kùńsztach tikała gòdowi i nowòroczny òbrzãdowòscë[18]. Robilë to téż Sabina Drëwa[19], Eùgeniusz Gòłąbk[20], Brigida Bùlczôk[21] czë Maria Mach[22], chtërny wespółtwòrzëlë na przełómanim XX i XXI stalatégò dokôzë dlô szkòłowëch karnów teatralnëch. Bédënczi taczé wëchôdałë drëkã jesz w XXI w. mët, co je merkac w wiele numrach „Stegnë" kaszëbskòjãzëcznym dodôwkù do „Pòmeranii", w jaczim bëłë ògłoszoné binowé miniaturë, np. Teresë Wejer[23], Sabinë Drëwë i Joannë Chaber[24] a téż Natalii Kùczkòwsczi i Kòrnelii Wicë[25]. W pòsobnëch edicjach kaszëbskòjãzëczny antologii „Zymk" drëkòwóné mët bëłë scenarniczi kùńsztów dlô dzecy, jak mòże to òdezdrzec na przëkładze sztëczków Annë Bartkòwsczi-Różk[26].

---

[14] A. Peplińsczi, *Kaszëbsczié jasełka. Widowisko gwiôzdkowé w sztërech aktach*, Gduńsk 1986.

[15] A. Peplińsczi, *Bëtowsczé strôszczi. Òbrazë na binã*, Gdiniô 2006.

[16] *Antologia lëteracczich dokôzów. Antón i Aleks Peplińsce*, red. J. Tréder, Serakòjce 2009.

[17] Ò zaadresowanim dokôzów Peplińsczégò piselë: J. Mielewczik, *Aleksy Pepliński do uczniów z Łyśniewa*, „Wiadomości Sierakowickie” 2005, strëmiannik, s. 23; D. Kalinowsczi,

Pòjawiłë sã téż ambitné żlë jidze ò wielotã zebrónëch dokôzów zbiérczi kaszëbsczich kùńsztów dlô dzecy: Elżbiétë Prëczkòwsczi, Teresë Wejer i Dorotë Fòrmelë *W krôjnie Grifa* (2012)[27] a téż Felicji Basczi-Bòrzëszkòwsczi *Ùsôdzczi na wdôr* (2013)[28]. Ne dokôzë napisóné òstałë nôbarżi z pòzdrzatkù animatorków teatralnégò żëcégò i szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka, temù téż wëkôzywają, jak mòże wëzwëskac kaszëbiznã w codniowi jawernoce szkòłë, a przë tim

---

W u(ś)cisku teatru obrzędowego i okolicznościowego. O dramaturgii Aleksego Peplińskiego, „Acta Cassubiana" t. XIV, 2012, s. 66–83

[18] I. Czajinô, *Obrôzczi na binã*, Gduńsk 2005.

[19] S. Drëwa, *Kaszëbskô Wilëjô,* „Pomerania" 1997, nr 2, s. 24–30.

[20] E. Gòłąbk, *Nawrócenie króla tirana,* „Pomerania" 1998, nr 1, s. 28–33; téż tegò, *Spiącé wòjskò*, „Stegna" 2013, nr 4, s. 23–30.

[21] B. Bùlczôk, *Wigilijné òpòwiôstczi,* „Pomerania" 1998, nr 11–12, s. 45–48.

[22] M. Mach, *Gwiôzdka dlô dzôtków,* „Pomerania" 2000, nr 12, s. 40–41.

[23] T. Wejer, *Diôbelsczé zelëskò. Widzawiszcze òpiarté na bôjce pòdług Jerzégò Sampa*, „Stegna" 2007, nr 2, s. 22–27; tejże, *Historiô ò Bòżim Narodzenim*, „Stegna" 2008, nr 4, s. 16–19; tejże, *Pieczelnô narada*, „Stegna" 2009, nr 4, s. 21–23; téż ti, *Ò trzech bracynach*, „Stegna" 2011, nr 2, s. 17–19; téż ti, *Krësztofòwé rozegracje*, „Stegna" 2013, nr 2, s. 10–11.

[24] S. Drëwa, J. Chaber, *Wëbróné scenë z żëcô Floriana Cenôwë (òpòwiedzoné ze szpòrtã)*, „Stegna" 2011, s. 18–23.

[25] N. Kùczkòwskô, K. Wica, *Dze Bóg ni mòże, tam Òn… – to je jasełka jinaczi*, „Stegna" 2012, nr 4, 2–9.

[26] A. Bartkòwskô, *Kaszëbsczé jasełka*, „Zymk" 2007, z. 6, s. 8–12; téż ti, *Jasełka*, „Zymk" 2009, z. 8, s.52–59.

[27] E. Prëczkòwskô, T. Wejer, D. Fòrmela, *W krôjnie Grifa. Téatrowé scenarniczi*, Gduńsk 2012.

[28] F. Baska-Bòrzëszkòwskô, *Ùsôdzczi na wdôr*, Gduńsk 2013.

zjiscëwac zgrôwë didakticzné, wëchòwawczé, artisticzné a leżnoscowé[29]. Ne hewò przëkładë szkòłowégò teatru czerëją sã w stronã dzecny sferë wrazlëwòtë, a rëchtują pòspòdlé do eksploracji kaszëbsczich kùlturowëch kòrzeni[30].

Ò młodim czëtińcu pamiãtôł w swòjim ùtwórstwie téż Janusz Mamelsczi (1966–2022), chtëren czile razy pisôł wiérztë i prozã dlô taczich òdbiérców w bédënkach: *Żëcé dzecy / Życie dzieci* (2012) i *Mack* (2016)[31]. Przënôlégô tu téż przëwòłac zbiérk Eùgeniusza Prëczkòwsczégò, chtëren przërëchtowôł antologiã kaszëbsczi prozë *Dërchôj królewiónkò* (1996), a kùmbrużą z Elżbiétą Prëczkòwską ògłosył antologiã *Mësla dzecka* (2001) z wiérztama dlô dzecy i młodzëznë, w jaczi sã nalazłë téż i jegò pòeticczé sztëczczi. Znankòwné dlô Prëczkòwsczégò fòrmë wërazu mòże nalezc w jegò zbiérkù *Dzecynny czas* (2012), w jaczim je bëlno merkac jak lëteratura sã parłãczi z mùzyką, na òstatkù twòrzącë spiéwã[32].

Slédné lata rozwiju kaszëbsczi lëteraturë przënôszają ze sobą baro czekawé zjawiszcza òżëwieniô w ùtwórstwie dlô dzecy, jaczé sã parłãczą ze zmianą pòzdrzatkù na òpisywanié jawernotë. Nôkrocy mòże rzec, jidze ò stosënk lëteracczégò pòdmiotu do dzecka i jegò swiata, chtëren corôz mni je przedstôwióny w widzenim ùstnégò narratora/lirznégò pòdmiotu co mô górã nad dzeckã, a corôz barżi lëteracczégò pòdmiotu empaticzno wmikającégò we wrazlëwòtã i pòzdrzatk młodégò człowieka. Wërazno no zjawiszcze przebijô sã w antologii kaszëbsczich dokôzów dlô dzecy *Witôj przigòdo! Dzysdniowé kaszëbsczé dokôzë* (2017)[33], w jaczi wôżnô je tendencjô do wespółbëcô w egzystencjalnym rëmie dzecka[34].

---

[29] Piselë ò tim: J. Tréder, *O pięknie kaszubszczyzny*, [w:] *Jak recytować po kaszubsku. Materiały metodyczne*, Chmielno 1979; G. Skòtnickô, *Edukacja teatralna dzieci i młodzieży w gdańskim ośrodku kulturalnym*, [w:] *Literatura gdańska i ziemi gdańskiej po roku 1945*, red. A. Bùkòwsczi, Gduńsk 1986, s. 177–190.

[30] D. Kalinowsczi, *Teatr dla kaszubskiej szkoły*, [w:] téż tegò, *Raptularz kaszubski*, Gduńsk 2014, s. 110–119; téż nen, *Ze szkoły na scenę*, [w:] téż tegò, *Sylwa kaszubskie*, Gduńsk–Słëpsk 2017, s. 165–170.

[31] Ò tim romanie: D. Kalinowsczi, *Wielkie sprawy małego człowieka*, [w:] téż tegò, *Pasaże kaszubskie*, s. 194–199.

[32] Brzôd sparłãczeniô sztëczków Prëczkòwsczégò z mùzyką mòże wësłëchac na platkach, np.: *Më jesmë młodi* (Luzino 2004), *Le żëcé biegô* (Luzino 2006), *Òd se cos dac* (Banino 2008). Zdrzë téż jegò i J. Stachùrsczégò spiéwnik, w chtërnym je téż wiele sztëczków adresowónëch do dzecy: E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Serce miec*, Banino 2015.

[33] *Witôj przigòdo! Dzysdniowé kaszëbsczé dokôzë. Antologiô dokôzów nôdgrodzonëch w XVII Òglowòpòlsczim Kònkùrsu m. Jana Drzéżdżóna w rokù 2016*, Wejrowò 2017.

[34] Zdrzë recenzjô negò zbiérkù: D. Kalinowsczi, *Od dzieciństwa do dorosłości*, [w:] téż tegò, *Pasaże kaszubskie*, s. 206–212.

W artisticznëch drobnotach mòże to zjawiszcze rozeznac na czile przëkładach. Kò hewò Tomôsz Fópka w pòeticczim zbiérkù *Czë mùcha mô jãzëk* (2016), pò translacyjnëch doswiôdczënkach z liriką Juliana Tuwima dlô dzecy[35] a dzãka téż dërchòwnémù rozwijowi swòji pòezji, przërëchtowôł tomik wiérztów lëdiczno-melicznëch. Na przëkładze prozë Rómana Drzéżdżóna *Mariolka i ji przigòdë* (2017)[36] dozdrzec mòże lëteracką kreacjã cërzónowatégò dzéwczëca fùl ùdbów i dzérzkòscë, jaczé sã zmôgô ze zwëczajnyma żëcowima jiwrama. Je to ùkôzóné przez narratora bez niebrëkòwnégò mòralizowaniô i pòùczaniô[37]. Jesz barżi pòdsztrichnãlë walorë dzecnégò òptimizmù i òtemkłoscë na swiat Aleksandra i Dariusz Majkòwscë jakno aùtorzë pòwiôstków ò Werónce (szesc dzélów)[38]. Dzeckò-heroja òdkriwô w tim prozatorsczim cyklu relacje domôcé, rodzynné, spòlëznowé, geògraficzné i jiwernotowé, le robi to na swój spòsób. Bez to aùtorzë pòwiôstków stoją dalek òd czësto didakticznëch i „cwiardëch" perswazyjnëch techników, doraznik stôwiają na pòznôwanié swiata przez zabawã[39]. Téż nad tradicyjny didaktizm lëteraturë dlô dzecy naczerowa swój cykl pòwiôstków Anna Gliszczińskô, co zabédowa kaszëbsczémù czëtińcowi Bëtka, to je fantasticzną jistnotã, jakô żëje w Bëtowie i bierze herojów dokôzu w specyficzné krôjpòznôwczé wanodżi (szesc dzélów)[40]. Pòznôwczé czinniczi są pòdóné dzecnémù òdbiércë przë wspòmóżce wanodżi, w jaczi historiczné wiadła wlôżają w swiądã dzecka w òbéńdze fantasticzny przigòdë[41].

---

[35] Jô mëszlã ò jegò dolmaczenim: J. Tuwim, *Nôsnôżniészé wiérztë dlô dzecy* (2013). Zdrzë recenzjô: D. Kalinowsczi, *Czy para to ropa?* [w:] téż tegò, *Sylwa kaszubskie*, s. 23–27.

[36] R. Drzéżdżón, *Mariolka i ji przigòdë*, Gduńsk 2017.

[37] Zdrzë recenzjô: D. Kalinowsczi, *Dziewczyny idą w świat*, [w:] téż tegò, *Pasaże kaszubskie*, s. 213–216.

[38] A. i D. Majkòwscë, *Werónka w przedszkolu*, Nadolé 2016; téż tëch, *Werónka nad mòrzã*, Nadolé 2017; *Werónka pòznôwô kaszëbską rodã*, Nadolé 2018; téż tëch, *Werónka pòznôwô kùńszt na Kaszëbach*, Nadolé 2018; téż tëch, *Werónka pòznôwô kùlturã Kaszëb*, Nadole 2018 i téż tëch, *Werónka chce zwierzątko*, Nadolé 2020.

[39] Zdrzë recenzjô: D. Kalinowsczi, *Dziewczyny idą w świat*, [w:] téż tegò, *Pasaże kaszubskie*, s. 217–219.

[40] A. Gliszczińskô, *Bycio herbu Kasztan*, Bëtowò 2017; téż ti, *Bycio herbu Kasztan. Na zamku w Bytowie*, Bëtowò 2018; téż ti, *Bycio herbu Kasztan. Na Gochach*, Bëtowò 2019; téż ti, *Bycio herbu Kasztan. W Studzienicach*, Bëtowò 2020; téż ti, *Bycio herbu Kasztan. W błękitnej krainie*, Bëtowò 2021; téż ti, *Bycio herbu Kasztan. U Wojsława*, Bëtowò 2021.

[41] Recenzjô dwùch pierszich zbiérków: D. Kalinowsczi, *Opowiadać po bytowsku*, [w:] téż tegò, *Pasaże kaszubskie*, s. 220–225.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Kò je wiedzec, że to nie znaczi, że w kòżdim nowim bédënkù lëteracczim dlô dzôtk aùtorzë mùszebno próbùją tuszowac swòjã narracyjną òptikã. Tak sã téż nie dzeje w môłim romanie Danutë Stanulewicz *Zelony pùjk* (2020), w chtërnym relacjô dzeckò-zwiérz je òpòwiedzonô z pòzdrzatkù ùstnégò narratora, co widzy emòcjonalną specyfikã, jaką młodi człowiek z kòtã bùdëje. Mët w pòeticczim tomiku Lucynë Sorn *Dzeckã bëc* (2021) nie nalézemë specjalnëch liricznëch techników, jaczé bë miałë wprowadzac nowiznowé lëteracczé strzódczi. Równak jaczims *novum* w kaszëbskòjãzëczny lëteraturze je roman z zortu *fantasy* Dariusza Majkòwsczégò *Pòd òkã Jastrë* (2020), chtëren zabédował ambitny dokôz, co zjiscywô wszelejaczé składniczi gatënkù, a do te je mòcënkò zrzeszony z kaszëbsczim kùlturowim spòdlim[42]. Temiznowò-stilisticzné sczerowanié sã w stronã *fantasy* pòdskôcô nastãpnëch kaszëbsczich lëteratów do bùdowaniô swòjich realizacji. Tam prawie mòże rzec ò romanie tegò ôrtu Adama Hebla *Droga wòlnëch lëdzy* (2021).

***

Nadczidnioné w nym artiklu kwestie mòże w wiele môlach doprecyzowac. Równak to nie bëło zgrôwą, żebë wkazac na wszëtczé aspektë kaszëbskòjãzëczny lëteraturë dlô dzecy i młodzëznë. Nôwôżniészą dążnotą bëło nadczidnąc, że lëteratura dlô dzôtk i młodzëznë mô w kaszëbsczim jãzëkù téż swòjã dinamikã pòwstôwaniô i wërazësté fòrmë gatënkòwé. Do te tak jak i w snôżi lëteraturze czerowóny do ùstnégò òdbiércë, téż w tim rëmie mòże dozdrzec zjawiszcza ùroklëwé i nowé.

Przedmiotowô bibliografiô:

J. Z. Białek, *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1918–1939. Zarys monograficzny. Materiały*, Warszawa: WSiP, 1987.

J. Bòrzëszkòwsczi, *Aleksander Majkowski a skarbiec bajek Kaszubów z „Gryfa”*, [w:] *Bajarz kaszubski. Bajki z “Gryfa” (1908–1912)*, òprôc. J. Bòrzëszkòwsczi, Wejrowò–Gduńsk: MPiMK-P w Wejherowie, Instytut Kaszubski, 2005.

J. Bùlczôk, E. Pòtrëkùs, *Bajki Anny Łajming na lekcjach języka polskiego w szkole podstawowej*, [w:] *Dom słowa Anny Łajming*, red. J. Kãcyńskô, Słëpsk–Wejrowò: Wydawnictwa Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, MPiMK-P w Wejherowie, 1999.

---

[42] Zdrzë recenzjô: D. Kalinowsczi, *W czasach dawnych bogów*, „Pomerania” 2021, nr 4, s. 57–58.

D. Kalinowsczi, *Obraz – idea – tożsamość. O dramaturgii Jana Karnowskiego*, [w:] J. Kôrnowsczi, *Dramaty*, òprôc i przëp. M. Cëbùlsczi, wstãpë C. Òbracht-Prondzyńsczi, D. Kalinowsczi, M. Cëbùlsczi, Gduńsk: Instytut Kaszubski, 2011.

D. Kalinowsczi, *Pasaże kaszubskie*, Gdańsk–Słupsk: Wydawnictwo ZK-P, Akademia Pomorska w Słupsku, 2020.

D. Kalinowsczi, *W u(ś)cisku teatru obrzędowego i okolicznościowego. O dramaturgii Aleksego Peplińskiego*, „Acta Cassubiana” t. XIV, 2012.

D. Kalinowsczi, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk: Wydawnictwo ZKP, 2014.

D. Kalinowsczi, *Kaszëbskô stegna Stanisława Jankego*, [w:] *Sześć dekad po kaszubsku*, red. J. Bòrchmann i M. Tamkùn, Bólszewò: BPGW, 2016.

D. Kalinowsczi, *Floriana Ceynowy próba romantycznej baśni*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie – dawniej i dziś*, red. D. V. Paždjersczi, Gduńsk–Wejrowò: NCK, MPiMK-P w Wejherowie, 2016.

D. Kalinowsczi, *Sylwa kaszubskie*, Gdańsk–Słupsk: Wydawnictwo ZK-P, Akademia Pomorska w Słupsku, 2017.

D. Kalinowsczi, A. Kùjik-Kalinowskô, *Literatura kaszubska. Rekonesans*, Instytut Kaszubski, Wydawnictwo ZK-P, Gduńsk 2017.

D. Kalinowsczi, *Jan Trepczyk i kaszubska literatura dla dzieci*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2019.

D. Kalinowsczi, *Młody człowiek i Biblia,* „Pomerania” 2020, nr 9.

D. Kalinowsczi, *W czasach dawnych bogów*, „Pomerania” 2021, nr 4.

A. Kùjik-Kalinowskô, *Arcydzieło literatury kaszubskiej*, [w:] A. Majkòwsczi, *Żëcé i przigòdë Remùsa*, òprôc J. Tréder, wstãpë J. Bòrzëszkòwsczi, A. Kùjik-Kalinowskô, J. Tréder, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2010.

A. Kùjik-Kalinowskô, *O bajkowych pierwowzorach literatury kaszubskiej. Wprowadzenie do problematyki*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie*.

A. Kwasniewskô, *Badania etnograficzne na Kaszubach i Pomorzu Wschodnim w XIX i XX w. Ludzie, instytucje, osiągnięcia badawcze*, Gduńsk: Instytut Kaszubski, 2009.

T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gduńsk: Oficyna Czec, 1996.

A. Majkòwskô, *Kaszubskie mity, legendy i przesądy w literaturze dla dzieci Alojzego Nagla*, „Nasze Pomorze” 2019, nr 20.

Materiały ogólnopolskiej sesji naukowej pt. „Świat bajek, baśni i legend kaszubskich”, red. T. Bòlduan, MPiMK-P, Wejrowò 1979.

J. Mielewczik, *Aleksy Pepliński do uczniów z Łyśniewa*, „Wiadomości Sierakowickie” 2005, strëmiannik.

L. Roppel, *Florian Ceynowa jako folklorysta*, [w:] *W świecie pieśni i bajki. Studia folklorystyczne*, red. R. Górsczi, J. Krziżanowsczi, Wrocław: Ossolineum, 1969.

J. Samp, *Oblicza pisarstwa poety z Wiela*, [w:] H. J. Derdowsczi, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, òprôc J. Samp, J. Tréder, E. Gòłąbk, Gdużńsk: Instytut Kaszubski, 2007.

D. Simonides, *J. i W. Grimmowie a folklor polski*, [w:] *Bracia Grimm i folklor narodów słowiańskich*.

G. Skòtnickô, *Edukacja teatralna dzieci i młodzieży w gdańskim ośrodku kulturalnym*, [w:] *Literatura gdańska i ziemi gdańskiej po roku 1945*, red. A. Bùkòwsczi, Gduńsk: Wydawnictwo Morskie, 1986.

J. Tréder, *O pięknie kaszubszczyzny*, [w:] *Jak recytować po kaszubsku. Materiały metodyczne*, red. I. Trojanowskô, Chmielno: ZK-P, 1979.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Barbara Kąkòl
Kaszëbsczé Mùzeùm w Kartuzach

Tédora Kropidłowskô i Irena Hërsz dlô dzecy. Ò ùtwórstwie kartësczich pisôrków

Teodora Kropidłowska and Irena Hirsz: Two women writers for children from Kartuzy

Skrócënk:
Articzel pòswiãcony je ùtwórstwù dwùch białków: Tédorë Kropidłowsczi (1879–1931) i Jirénë Hërszowi (ur. 1933). W slédnëch dekadach je widzec dzejanié białków w pismieniznie. Na przełomie XIX i XX stalata to nie bëło taczé gwësné, bò rola białczi colemało tikała sã fùnkcji dozéraniô domôctwa, gòspòdëni i wëchòwôwczczi młodégò pòkòlenia. Kropidłowskô piszącô pòd pseùdonimã „Deotyma” bëła jedną z niechtërnëch kaszëbsczich białków z tegò czasu zaangażowóną w edukacyjné, spòlëznowé, pùblicysticzné i lëteracczé dzejanié. Twòrzëła w pòlsczim jãzëkù. Jiréna Hërsz wëchòwónô w rodzënie z kaszëbsczima tradicjama, szkólnyma, ni miała lëteracczich ambicjów. Baro długò wspiérała w dzejanim swòjégò chłopa Aùgùstina Klémãsa Hërsza ùznónégò kaszëbsczégò dzejôrza, ùsôdzcë, Pòsobnika Gùczowégò Macka. Dopiérze pò smiercë chłopa, ùdbała so, że mdze dali cygnąc jegò dzejanié, piszącë felietonë w „Kartësczi Gazéce”. Pózni swòje ùtwórstwò adresowała do nômłodszégò òdbiércë. Bëłë to przede wszëtczim dolmaczënczi brawãdów bracynów Grimm na kaszëbsczi jãzëk. Òbie ùtwórczënie bez swòje lëteracczé dzejanié chcałë zacekawic młodégò czëtińca kùlturą, historią, kaszëbsczim jãzëkã.

Abstract:
This paper deals with the literary output of two women writers: Teodora Kropidłowska (1879~1931) and Irena Hirsz (born 1933). In the recent decades, we have observed significant achievements of women writers. At the turn of the 19th century, this was not so obvious as the roles of the woman usually included those of a housekeeper, housewife and educator of younger generations. Kropidłowska, who wrote under the pseudonym of Deotyma, was one of the few Kashubian women involved in educational, social, publishing and literary activities. She wrote in the Polish language. Irena Hirsz, brought up in a Kashubian family with teaching traditions, did not have any literary ambitions. Her husband, Augustyn Klemens Hirsz,

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

was a recognized Kashubian writer and activist. He called himself a successor of another writer called Guczow Mack. She supported him for a long time. Only after his death did she decide to continue his activity and write feuilletons for *Gazeta Kartuska*. With time she started to write for younger readers. She mainly concentrated on the translation of Grimms' fairy tales into the Kashubian language. Both writers tried to interest young readers in Kashubian culture, history and language.

Kluczowé słowa:
kaszëbsczi jãzëk, kaszëbskô kùltura, kaszëbskô lëteratura
Keywords:
Kashubian language, Kashubian culture, Kashubian literature

Dwie białczi, jinszô czasowô zamkłosc, le parłãczëła je pòspólnô deja – pisanié dlô dzôtków. Tédora Kropidłowskô (1879–1931) i Jiréna Hërszowô (ur. 1933) pòswiãcëłë wiele lat swòjégò żëcô dlô kùlturë, tradicji i kaszëbsczégò jãzëka. Dzejanié najich pisôrków na kaszëbskò-pòmòrsczim òbrëmim: Kropidłowsczi przëpôdô na przełóm XIX/XX stalata, za to Jirénë Hërszowi na czasë pò ùstrojowi transfòrmacji najégò kraju. Czësto w jinszim czasu, ale òbie robiłëw redakcji „Kartësczi Gazétë". To midzë jinszima w ti gazéce drëkòwóné bëłë legendë Tédorë Kropidłowsczi i brawãdë bracy Grimm tłomaczoné na kaszëbsczi jãzëk przez Jirénã Hërszową.

To je wiedzec, że je bògati bôjkòwi materiôł pòchôdający z òbrëmiégò Kartuz napisóny przez wiele jinszich zawòłónëch ùsôdzców (m.jin. A. Majkòwsczi, R. A. Reglińsczi, É. Pùzdrowsczi, J. Mamelsczi). W hewòtnym teksce kòncentrëjã sã równak le na ùtwórstwie Jirénë Hërszowi i Tédorë Kropidłowsczi, chtërnëch lëteracczé dokazë (nie całé) trafiłë do zbiorów Kaszëbsczégò Mùzeùm. Dzãka temù Mùzeùm wëdało pùblikacje: *Kropidłowska opowiada, legendy kaszubsko–pomorskie / Kropidłowskô òpòwiôdô kaszëbskò-pòmòrsczé legendë* i *Brawãdë Bracy Grimm – Baśnie Braci Grimm*. Pòwstôł téż audiobook w dëbeltny jãzëkòwi wersji – pòlskò-kaszëbsczi *Bajki kartuskie / Kartësczé bôjczi.*

Piszącë ò dzejanim dlô dzôtków Kropidłowsczi i Hërszowi wôrt òpòwiedzec co wicy ò nich. Tédora Kropidłowskô zrzeszëła sã z Kartuzama na zôczątkù XX stalata. Bëła jedną z niechtërnëch kaszëbsczich białków na przełomie XIX i XX stalata, zaangażowóną w edukacyjné, spòlëznowé i pùblicysticzné dzejanié, mdącé przede wszëtczim ò charakterze patrioticznym. Dlôte téż zasłużëła sã dlô kaszëbsczégò regionu. Żëła so sama. Ùmarła w 52 rokù żëcégò. Ò tim, że nie bëła to pòstacjô nieznónô w Kartuzach, swiôdczi to, że wiele szlachów

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

ji dzejaniô nalézemë w gazétach pùblikòwónëch w midzëwòjnowim czasu, a téż w ji prozatorsczim ùtwórstwie. Ji biografiã òpisôł Andrzéj Bùkòwsczi – òstała pòkôzónô w XV tomie *Pòlsczégò biograficznégò słowarza*[1], Bògùsłôw Bréza – mòżemë gò nalezc w *Biograficznym Słowarzu Wisłowégò Pòmòrza*[2], a téż piselë ò ni Ferdinand Neureiter[3], Adela Kùjik-Kalinowskô[4] a téż Daniel Kalinowsczi[5]. Ùtwórstwò Kropidłowsczi zachwôlôł Édmùnd Kamińsczi. Jegò mëmka bëła sztenotipistką ùsôdzczëni.

Tédora Kropidłowskô ùrodzëła sã 28 gromicznika 1879 rokù w Łãgù k. Chòniców. Bëła córką gbùra, stëczniowégò pòwstańca Jana Kropidłowsczégò i Elżbiétë z dodomù Pril. Òkróm nôùczi w tamtészi prësczi elementarny szkòle i wierã gbùrsczi szkòle w Szamòtułach, dofùlowała swòje wësztôłcenié ùczącë sã sama. Òb czas prësczégò zôbòru nieròz bëło tak, że edukacyjné stegnë białków gbùrsczégò pòchòdzeniô kùńczëłë sã w lëdowi szkòle. Pisôrka w swòjim żëcopisu równak pisała, że mô strzédné wësztôłcenié. Atmòsfére pòlsczégò dodomù i wëchòwanié w patriotycznym dëchù miało wiôldżi cësk na żëcé i dzejanié Tédorë. Nie òstało to bez znaczeniô dlô pózniészi ji aktiwnoscë. Òd młodëch lat wiele dzejała w robòce Stowôrë Lëdowëch Czëtniców a téż prowadzëła krëjamné nôùczanié pòlsczégò jãzëka westrzód gbùrsczich dzecy, za co bëła cemiãżonô przez prësczé wëższëznë. Pisała:

> Gòniłë mie i nie dôwałë mie pòkù prësczé wëższëznë, a czej w niemieckò-francësczi wòjnie jô czësto prosto rzekła, że Niemcë wòjnã przegrają i Pòlskô dobãdze, mielë starã cobë zamknąc mie w sôdze. Czej pózni Grenzschutz dobiwôł na pòlsczi zemi, dosc wiele jô nabiédzëła sã z mòją drëszką A.S., [Aną Sëszk – dop. B.K.] dlôte, że naje nôzwëska za pòlskòsc bëłë napisóny na czôrny lësce[6].

---

[1] A. Bùkòwsczi, *Polski słownik biograficzny*, pòd red. Z. Kòzłowsczi i S. Kùbacczégò, tom XV, hëft 66, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 334.

[2] B. Bréza, *Kropidłowska Teodora*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gerszewsczi, [Suplement II], Gdùńsk 2002.

[3] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Bòduszińskô-Bòrowikòwô, Gdùńsk 1982, s. 160.

[4] A. Kùjik-Kalinowskô, *Kobiety piszą po kaszubsku. Autorki i tematy. Szkic interpretacyjny*, „Slavia Occidentalis" 2017, nr 2 [74], s. 100.

[5] D. Kalinowsczi, *Twórczość kaszubskojęzyczna w perspektywie krytyki feministycznej*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii" 2022, z. 2, s. 150–159.

[6] Żëcopis swòją rãką spisóny przez Tédorã Kropidłowską. Zbiorë mùzeùm wpisóné w ksãgã miectwa mùzealiów artisticzno-historicznëch (AH) pòd pòz. 477/40 MKK (Kaszëbsczé Mùzeùm w Kartuzach).

Ùtwórczëni zajimała sã ùczenim pòdług patrioticznégò pòdskôcënkù. Równak ni mòżna zabôczëc, że nieżeniałim białkóm w XIX i w zôczątkach XX stalata z warkù szkólnégò mòżna bëło samémù sã òbszczãdno wëżëc.

Czej bëła 19 lat stôrô miała doma nieszczestlëwi wëpôdk, przez chtëren stracëła lewé òkò a prawé òstało mòckò narëszoné. Jak wspòminô, ùdbała sã równak nie pòddac i aktiwno dzejac w spòlëznowim żëcym Kaszëb. Kaszëbë wëbrała za jich snôżą rodã. Napisała pózni: „Kaszëbë, chtërne to w pòlu cëché òczarzëłë w całoscë mòjã dëszã, gdze jô zataconô w gãstwie lasów rojiła jem westrzód spiéwù skòwrónków ò zmartwëchwstanim naji òjczëznë”[7]. W 1906 r. razã ze swòją drëszką Aną Sëszekówną przëjachała do Kartuz. Zamieszkałë w niezawiôldżim dodomie przë ùlëcë Klôsztorny 6. W tim czasu Kropidłowskô zaczãła pisac legendë, brawãdë i pòeticczé dokazë. Òd 1914 r. wespółrobiła z „Gduńską Gazétą” i „Grëdządzką Gazétą”, pùblikùjącë w nich wiérzte.

Ji patriotizm pòkôzôł sã òsoblëwie na kùńc I swiatowi wòjnë i w czas przëłączaniwanió prawie całégò Pòmòrzô do Pòlsczi. Tedë swòje nôrodné przërzeszenié pòkôzała m.jin. przez zòrganizowanié pòmòcë dlô żôłniérzów wchôdającëch na zemiã Kaszëb. W 1920 r. zaczãła robic jakno szkólnô w Spòdleczny Szkòle nr 2 w Kartuzach. W latach 1922–1927 wespółrobiła z „Kartëską Gazétą”, pòtemù redagòwała „Kaszëbsczégò Wiarusa”. W „Kartësczi Gazéce” i ji dodôwkù „Rodzëna” pùblikòwała leżnoscowé wiérztë ò nôrodno-patrioticzny i religijny tematice. Wiele z nich równak ni mô lëteracczich wôrtnotów. Do charakteristicznëch a jednoczasno barżi ùdałëch nôleżą: *Piłsudsczémù czesc!*, *Żij nama Pòlskò*! i np. *Żij nama, widzałi naj Jenerale!*, chtërny pòwstôł z leżnoscë bëcégò generała Józefa Hallera w Kartuzach. W 1922 r. napisała *Mòje Kaszëbë*, w chtërnëch pòkôzywała ùlëdanié rodny zemi i ùwôżanió dlô snôżotë kaszëbsczégò krôjmalënkù. Napisała téż cziledzesąt jinszich wiérztów szlachòwny tematiczi.

W 1924 r. Kropidłowskô wëdała prowadniczi pò Kaszëbach pt. *Wanoga pò Szwajcarëji Kaszëbsczi* i *Z dzejów Kartuzów i klôsztoru kartuzjanów w Kartuzach*. Kartuzë miała w wiôldżim ùwôżanim, pòkazywającë to w swòjim ùtwórstwie, w chtërnym nierôz achtnãła widzałosc miasta òbeszłégò ze wszëtczich starnów lasama i mającégò na swòjim òkòlim jezora. Chwôlëła nié le wôrtnotë krôjmalënkù, ale pòdczorchiwała znaczenié Kaszëbów w bëcym przë swòji kùlturze i pòlskòscë[8]. Dosc wiôlgą zwënégã przëniosła ji ùdramatizowónô legenda *Damrawa to je klãcé tatka chëczë wëwrôcô* pòkôzónô 14 zélnika 1927 r. w Kartuzach bùten dlô wiele tësąców òbzérôczów przez karno torùńsczégò téatru w reżiserii Stanisława Dąbrowsczégò. Widzawiszcze òstało pòkôzóné z leżnoscë ùroczëstoscë òdsłoniãcô sztaturë Matczi Bòżi Królewi Kòrónë Pòlsczi w Miejsczim Parkù, w jaczi ùdzél wzãlë midzë jinszima gen. Józef Haller i Prezydent Pòlsczi Jignacy Mòscëcczi[9]. Tegò dnia nad miastã lôtałë dwa aeroplanë, cëskający lecónczi z pòzdrówkama z całi Pòlsczi.

---

[7] Téż tam.

Pisôrka na môlowëch i kaszëbsczich tradicjach òpiarła téż swòje ùmòralniającé òpòwiôdania i pòwiôstczi dlô lëdu znajdëjącë sã w „Rodzënie” w latach 1922–1924[10]. Wiele dokazów pòdpisywała lëteracczim pseùdonimã Deòtima – mionã stôrożëtny grecczi filozofczi. W swòjim ùtwórstwie pòrëszała nié leno nôrodną problematikã, ale i religijną. Wiele chrzescëjańsczich wątków (biôtczi dobra ze złã, bòżi karë) nalézemë téż w ji brawãdowëch dokazach[11], chòcbë w *Ùkôróny bezbòżnoscë*:

Chto nie trzimô òjców wiarë,
Jak to gôdô naj zwëk stôri:
Przëkôzaniów sã nie trzimie
– Słëdżi Bòżé òn cemiãżi,
Na òbrzészczi téż nie zgarô,
W złoscë swiata jemù plużi
W wëszczérzanim ni mô miarë,
Nen nie ùńdze piekła karë[12].

---

[8] T. Kropidłowskô, *Przewodnik po Kaszubskiej Szwajcarji*, Kartuzy 1924, s. 8–9. W zamkłoscë prowadnika je wiérzta *Kaszub chłop tęgi*; òbôczë téż: T. Kropidłowskô*, Ukochaj, co swoje,* „Rodzina” bezpłatny dodatek do „Gazety Kartuskiej” 1923, nr 32, s. 3.

[9] H. Małkòwskô, *Imponujące przedstawienie pod gołym niebem*, „Słowo Pomorskie” 1927, nr 193, s. 7. Òb. téż
„Strażnica Bałtycka” 1927, nr 27.

[10] T. Kropidłowskô, *Pomsta Boża (z podań ludowych)*, „Rodzina” bezpłatny dodatek do „Gazety Kartuskiej” 1923, nr 32, s. 3.

[11] T. Kropidłowskô, *Młyn pod Parchowem*, „Kaszëbë” 1959, nr 11, s. 9. Òb. téż: *Kropidłowska opowiada. Legendy kaszubsko-pomorskie / Kropidłowskô òpòwiôdô. Kaszëbskò pòmòrsczé legendë*, Kartuzë 2021; T. Kropidłowskô, *Ukarana bezbożność*, „Rodzina” 1923, nr 46, s. 3; T. Kropidłowskô, *Cóż pomoże*?, „Rodzina” 1924, nr 4, s. 3; T. Kropidłowskô, *Co to jest modlitwa?* „Rodzina” 1927, nr 17, s. 3; T. Kropidłowskô, *Byłem głodny, a wyście mnie nakarmili*, „Rodzina” 1924, nr 32, s. 3.

[12] T. Kropidłowskô, *Ukarana bezbożność*, „Rodzina” 1923, nr 46, s. 3.

Bëło to òsoblëwé pòczëcé zjiscywaniô misji, pòchôdający z ji pòzdrzatków mdącëch mòckò w nôrodno-chrzescëjańsczich dejach. Stądka dokazë te mają wiôlgą pòznôwczą i historiczną wôrtnotã. Bëła w całoscë zaangażowónô w pòdtrzimanim i rozwijanim pòlsczi tożsamòscë, kùlturë i edukacji. Zachòwanié to wëchôdało z XIX-wiecznëch romanticznëch i pòzytiwisticznëch dejów.

Òkróm robòtë szkòłowi, gazétniczi i pismieniznowi wôżnym dzélã bëło spòlëznowé dzejanié. Dzejała Kropidłowskô w Stowôrze Dzecë Marii, chtërnégò bëła prédniczką. Z ùwôdżi na corôz to gòrszé zdrowié zamieszkała z Aną Sëszk, chtërna ùtrzëmòwała pisôrkã, brëkùjcą wcyg dozéraniô. Pòtemù przeprowadzëłë sã razã z wëchòwanką Grażiną Mazanowską do Tornia, gdze zamieszkałë przë ùl. Mickewicza 72/3. W 1928 r. òstała Kropidłowskô achtnionô Strzébrnym Krziżã Zasłëdżi. Ùmarła 21 zélnika 1931 rokù w Kartuzach i tuwò je pòchòwónô. Pò ji smiercë nie bëło za baro wiedzec, co stało sã z ji pismieniznowim ùróbkã. Pierszą, co ùdbała so òdszëkac pòeticczé dokazë Tédorë Kropidłowsczi bëła Klara Górskô[13], z chłopa Kamińskô. Spòlëznowò wespółrobiła z prédniczką Stowôrë Dzecë Marii jakno nôleżnik i sekretéra òrganizacji, przepisywała wiele ji dokazów z rãkòpisów na maszinie.

28 lëstopadnika 1958 r. Édmùnd Kamińsczi z Józefã Rosenerã òstelë załóżcama kòl Kaszëbsczégò Zrzeszeniô w Kartuzach Karna Młodi Inteligencji Kaszëbsczi, w chtërnégò programie samòsztôłceniowim bëło zgromadzenié biblioteczczi kaszëbsczich wëdôwiznów na mòdło Ksążnicë m. Joachima Lelewela w Torniu. Édmùnd Kamińsczi òd swòji mëmë dowiedzôł sã, że widzałi zbiérk pòmòrsczich gazétów i swòjégò pòeticczégò ùtwórstwa miała Tédora Kropidłowskô. Ùsadzył sã na òdszukanié spôdkòbiérców i zbiorów. Z ùdostónëch infòrmacjów przez Édmùnda Kamińsczégò wëchôdało, że spôdkòbiérczką òstała Ana Sëszk, co robiła jakno krôwcka. Mieszkała przez 25 lat, razã z pisôrką, chtërna brëkòwała wcyg dozéraniô. Òbie jak ju òstało napisóné zamieszkałë z wëchòwónką Grażiną Mazanowską w Torniu[14]. Édmùnd Kamińsczi òdwiedzającë Anã Sëszk w Torniu, nalôzł dwie szafë fùl rãkòpisów i gazétów sprzed 1939 r. Zastrzegą dostaniô tëch zbiérków bëło pòstawienié nôdgrobka pòetce w Kartuzach. Dlôte, że nie bëło dëtków, nie szło tegò zrobic zarô. Pò założenim i pòwòłanim w 1968 rokù

---

[13] Klara Górskô ùr. 10 VIII 1904 r. w Kartuzach, sztenotipistka w Krézowim Starostwie w Kartuzach, sekretérka w Stowôrze Dzecy Marii i chùrzistka w môlowim chùrze. Òżeniła sã z Antónã Kamińsczim 12 X 1929 r. Ùmarła 31 XII 1971 r. w Gdini, pòchòwónô na stôrim smãtôrzu w Kartuzach.

[14] Mariô Grzenia robiła chùtni jakno nakłôdôczka w drëkarni i redakcji „Pòmòrsczégò Wiarusa" w Kartuzach do 15 X 1929 r.

w Wejrowie Mùzeùm Pismieniznë i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi Kamińsczi wrócył nazôd do tematu òdszukaniô zbiérków. Pò smiercë Anë Sëszk zbiérkama òpiekòwałë sã dwie białczi: Grażina Mazanowskô (wëchòwónka) i Maria Grzenia. Jak pisze Édmùnd Kamińsczi: „Bezradnosc, niewiedza i głëpòta zrobiłë, że dwa tidzenie pôlono w piéckach przed przecygnienim z Tornia do Gduńska”[15]. Pò wëszëkanim adresu w Gduńskù Wrzeszczu òkôzało sã, że trzë lata chùtni młodszô wastna Grażina wëjachała przez Aùstriã do Kanadë do Toronto, jinaczącë nôzwëskò na Prokòfiew i Bartkòwiôk. Édmùnd Kamińsczi, czej z wastną Marią Grzenią dostôł sã pòd nalazłi adres, nalôzł w sklepie pòòstałoscë rãkòpisów, dokùmentów, chtërne bëłë materiałã do niéceniô w piéckù. Wzął wszëtkò, co sã dało, bò zagrôżba znikwieniô pòòstałëch pamiątków dali bëła. Dzél zbiérkù trafił do wejrowsczégò Mùzeùm i za ùdostóné dëtczi Maria Grzenia zapłacëła lastrikòwi nôdgróbk z òdjimkã na stôrim smãtôrzu w Kartuzach. Niechtërne zbiérczi òstałë w przechòwanim ù Édmùnda Kamińsczégò. Jak pisôł, pò wiele latach przemëslënków przëszedł do dbë, cobë zjiscëc niespisóną wòlã swòji mëmczi, bë zbiérczi nalazłë sã téż w Kartuzach[16].

Na taczi ôrt dzél spôdkòwiznë pò Kropidłowsczi je w zbiérkach Kaszëbsczégò Mùzeùm w Kartuzach. Na ji spòdlim pòwstôł aùdiobook *Bôjczi kartësczé* w dëbeltjãzëkòwi wersji pòlskò-kaszëbsczi, a téż pùblikacjô *Kropidłowskô òpòwiôdô*, chtërny promòcjô òdbëła sã w 2022 r. W ksążce nalazło sã piãtnôsce kaszëbskò-pòmòrsczich legendów. Sztërë pòchòdzą z rãkòpismòwëch zbiérków, pòòstałé bëłë pùblikòwóné na łamach „Pòmòrsczégò Wiarusa” w latach 20. XX stalata. Wiele z nich inspirowónëch je lëdowima pòdaniama i legendama. Tak je w przëtrôfkù legendë zatitlowóny *Astronomiczny zédżer*, chtërną pisôrka stwòrzëła na spòdlim historii Hansa Düringera z Tornia, twórcë zégra mdącégò w Mariacczi Bazylice we Gduńskù. Czëtającë tej pòwiôstkã zatitlowóną *Krziż w kòscele N[ôswiãtszi] Maryji Pannë we Gduńskù* widzymë inspiracjã historią pòwstaniô zabëtkòwégò gduńsczégò krucëfiksu, chtërny dostôł ùwôżanié dzãka legendze ò nieznónym méstrze. Kropidłowskô zwiedzającë Mariacczi Kòscół we Gduńskù ùczëła nã pòwiôstkã òd prowadnika-wòznégò. Na ji spòdlim ùsadzëła swòjã legendã. W ji ùtwórstwie nalézemë téż legendë ò pòwstanim Gduńska, Żukòwa, Przëjazni czë Roczitków. Westrzód bôjkòwëch mòtiwów w ji ùtwórstwie są òbrazë zapadłëch zómków, zatopionëch skarbów, téż lëchëch dëchów. Pòstãpną znanką ji ùtwórstwa mòże bëc przewôga krôjmalënkù z nôblëższégò òkòlégò (mòrze, jezora, lasë), a téż pòkôzanié sparłãczonëch z nim zajmów (łowienié rëbów, mielenié mączi, òbrôbianié zemi) jak np. w *Młënie pòd Parchòwã*. W legendze ti pisôrka wëzwëskała kaszëbsczé dialodżi zapisóné fòneticzno, chtërne òstałë znormalizowóné do terôczasnégò kaszëbsczégò pisënkù. Kropidłowskô pisała pò pòlskù, chòc miała starã w swòje tekstë wplôtac kaszëbsczé dialodżi, równak bëło to baro mało.

---

[15] Òb.: *Kropidłowska opowiada. Legendy kaszubsko-pomorskie / Kropidłowskô òpòwiôdô. Kaszëbskò pòmòrsczé legendë*, Kartuzë 2021, s. 9

[16] Téż tam.

Jakno wëdôwcë jesmë ùdbelë, że legendë Kropidłowsczi bë mùszałë bëc wëdrëkòwóny téż pò kaszëbskù, bò tikają ti zemi. Przełożënk tekstu na kaszëbsczi zrobił Dariusz Majkòwsczi. Jegò ùdzél béł widzałi téż w prôcach nad pùblikacją *Brawãdë Bracy Grimm – Baśnie Braci Grimm* w dolmaczënkù na kaszëbsczi jãzëk Jirénë Hërsz.

Jiréna Hërsz wnetka tak samò jak Tédora Kropidłowskô swòje ùtwórstwò sczerowała do młodégò czëtińca. Mòżna so docëgac, że cësk na to mòże miec to, że òbie robiłë jakno szkólne. Tédora Kropidłowskô w swòjich pòwiôstkach nawlékała do historiczny jawernotë kąsk jã stwôrzającë, Hërsz pòdskôcała czëtińca do pòznaniô swiatowi lëteraturë w kaszëbsczim jãzëkù.

Z wiãcy jak 200 brawãdów Jiréna przedolmaczëła ne nôbarżi pòpùlarné (szescdzesąt szesc) na kaszëbsczi jãzëk. Pòsobicą pùblikòwała je w nadpòmkniãti „Kartësczi Gazéce” w latach 1997–2002. Je to pierszi tak wiôldżi przełożënk brawãdów Grimmów. Chùtni bëło wëdrëkòwónëch w „Stegnie” czile brawãdów bracy Grimm przedolmaczonëch przez sztudérã kaszëbsczi etnofilologii Piotra Cëchòsza. Westrzód nich są brawãdë baro dobrze znóné jak: *Jaszk i Margaritka* (pòl. *Jaś i Małgosia*), *Snieżónka* (pòl. *Królewna Śnieżka*), *Smòluszk*, (pòl. *Kopciuszek*), czë téż *Czerwònô Kapùcka* (pòl. *Czerwony Kapturek*).

Jiréna Hërszowô z dodómù Bòrk ùrodzëła sã w Stãżëcë 24 lëpińca 1933 r., w rodzëznie bògatëch kaszëbsczich gbùrów ze szkòłową tradicją. Ji stark Bernat Bòrk béł szkólnym matematiczi i graniô na instrumence w Szkòłowim Chłopsczim Seminarium w Kòscérznie. Starszi Jirénë: Pelagiô i Bernat mielë gbùrstwò. Mielë szesc dzecy: Lénã (pòl. Helenę), Henrika, Sztefaniã, Gerata, Jirénã i Halinã (pòl. Halinę). Nômłodszé lata dzecnégò czasu Jiréna bëła ù sostrë òjca – Łucji Sosyńsczi – szkólny w Kòrnym. Pò tragiczny smiercë cotczi Łucji, rozstrzélóny przez Niemców, wrócëła dodóm na Dubòwò. Jedne z barżi bòlesnëch wëdarzeniów, jaczé zapamiãtała z czasów II swiatowi wòjnë, to wcyg tacenié sã w lese czë w sklepach. Do Spòdleczny Szkòłë chòdzëła w Stãżëcë, nót je pòwiedzec, że tak jak wiele kaszëbsczich dzecy, mùszała jic do ni piechti.

Pò skùńczenim spòdleczny szkòłë przez rok chòdzëła na nôùczi dlô dzéwczãtów z bëlnëch dodomów ù Sosterków Nieskalónków w Kòscérznie, mieszkającë na jizbie ù jedny ze swòjich krewnëch. Pòtemù chòdzëła do Pedagògicznégò Liceùm w Kòscérznie, bë dali cygnąc rodzëznowé szkòłowé tradicje. Ji pierszą robòtą bëła Spòdlecznô Szkòła w Sëleczënie, w chtërny ùczëła w latach 1954–1956. W 1956 r. òżeniła sã z Aùgùstinã Hërszã, szkólnym pòlsczégò jãzëka. Skùńczëła sztudérowanié z pòczątkòwégò naùczaniô i celesnégò wëchòwaniô. Robiła do emeriturë w Spòdleczny Szkòle Nr 1, ùczącë matematiczi i prowadzącë zajãca z celesnégò wëchòwaniô z dzéwczãtama.

Warkòwò aktiwnô bëła téż na emeriturze, na chtërny przez 9 lat bëła szkólną pòmôgającą w Dodomie Dzecka w Kartuzach. Jakno nôleżnik Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô part Kartuzë dolmaczëła na kaszëbsczi jãzëk *Pòwszechné Mòdlëtwë* i czëtania ze Swiãtégò Pismiona. To bë nie bëło mòżebné, czejbë nié jeden przëtrôfk, jaczi wspòminô córka wastny Jirénë, Danuta Skóra:

> Pò smiercë najégò tatka, Aùgùstina Hërsza, chtërny pisywôł do „Kartësczi Gazétë", mëma ni miała żódnëch ambicjów, cobë téż to robic. Mój tatk przed smiercą zamówił *Słowôrz kaszëbsczégò jãzëka*, chtërny przëszedł ju pò jegò smiercë. Mëma wzãła to jakno znankã, żebë cygnąc dali robòtã tatka, zając sã kaszëbizną i to pisóną kaszëbizną[17].

Jiréna Hërsz kaszëbsczi jãzëk wëniosła z dodomù, za to w pòznôwanim kaszëbiznë pòmôgôł ji Józef Bòrzëszkòwsczi. Wastnô Jiréna jakno redaktorka kaszëbsczich felietonów w „Kartësczi Gazéce" nalazła môl do jich pùblikòwaniô. W „Kartësczi Gazéce" bëła téż aùtórką ùdbë kòżdorocznégò kaszëbsczégò kalãdôrza, pisała felietonë, na taczi ôrt cygnącë dali robòtã swòjégò chłopa Aùgùstina. Brała ùdzél w robòtach kòmisji rozmajitëch kònkùrsów sparłãczonëch z kaszëbizną i dzejanim w kartësczim parce Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Pòkazywô sã jakno òddónô regionalnô dzejòrka. Jiréna Hërsz ùczëła sã téż ù Marka Cëbùlsczégò. Do przedolmaczeniô na kaszëbsczi jãzëk brawãdów bracy Grimm zachãcył jã Jerzi Tréder. Tedë wzãcé do tłomaczënkù brawãdów bëło dlô aùtorczi nôtërnym skùtkã kôrbiónków z profesorã.

Pò latach rojenim wastnë Jirénë bëło, cobë dolmaczoné przez niã brawãdë nalazłë sã w zbiérny pùblikacji. Dlôte zaczãła wespółrobic z Kaszëbsczim Mùzeùm w Kartuzach. Czejbë nié ùpiartosc aùtorczi pewno ti ùdbë nie dałobë sã tak chùtkò zjiscëc. W 2021 r. òstałë wëdóné pt. *Brawãdë Bracy Grimm*. Wastnô Jiréna ùżiwô strzédny kaszëbiznë zbògacony słowama wzãtima z kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka. Je to farwny jãzëk. Wiele je w nim zwrotów ùżiwónëch w codniowi mòwie, na energicznosc tekstu mają cësk regùlarno ùżiwóné skrócené fòrmë w białgòwsczim ôrce ùszłégò czasu (np. wzã, zrobia, kùpia zamiast wzãła, zrobiła, kùpiła). Cekawé są bédënczi dolmaczënkù mionów pòstacjów: Snieżónka (pòl. Śnieżka), Czerwònô Kapùcka (pòl. Czerwony Kapturek), Smòluszk (pòl. Kopciuszek). W dolmaczenim Jirénë Hërsz przëbôcziwóné są téż wërazë mało pòpùlarné, jak np. bërdac – prząść, królewión – królewicz czy napùżwiałi – nadęty, nadąsany. Dzél z nich òstało zapisónëch w słowarzkù na kùńcu ksążczi.

---

[17] L. Pùzdrowskô, *„Baśnie braci Grimm" po kaszubsku według przekładu Ireny Hirsz*, n (dostãp: 2.07.2022)

Ùtwórstwò Kropidłowsczi i Hërszowi je wôrtnotą dlô kaszëbsczi jawernotë. Òbie ùtwórczënie mają pòczëcé zjiscywaniô kùlturowi misji i bierzą ùdzél w sprawach tikającëch sã spòlëznë. Jich ùtwórstwò je baro wôżné téż dlôte, że parłãczi czëtińca z jegò Môłą Òjczëzną z pòmòcą kaszëbsczégò jãzëka (Hërszowô) czë téż tematiczi nawlékający do regionu (Kropidłowskô). Òbie dzejałë dlô spòlëznë. Dlô òbu wôżnô bëła edukacjô i sztôłtowanié pòstãpòwania młodégò pòkòlenia. Dlôte brałë ùdzél we wiele sprawach i dzejaniach rozkòscérzającëch kaszëbską kùlturã. Jiréna jesz do tegò je pòpùlarizatórką nôùczi kaszëbsczégò jãzëka. Kropidłowskô bez swòje ùtwórstwò miała starã cobë pòkôzac czëtińcóm historiã regionu, juwerno Hërszowô, w swòjich felietónach pisze ò kaszëbsczich sprawach. Równak Jiréna Hërsz robi to w jãzëkù dërżeniowëch mieszkańców Kaszëb, Tédora Kropidłowskô prawie ju z jiny jãzëkòwi perspektiwë – pòlsczi. Òbie są wiérné swòjim dejóm. Parłãczi je ùtwórstwò dlô młodégò czëtińca, robòta z nim i stara ò wiadã ò Kaszëbach. Pisôrczi apartni białgòwskô chãc dzejaniô. Kropidłowskô, wëchòwónô i reprezentëjącô patriarchalno-chrzescëjańsczi czerënk wsôdzający białkã w wëznaczoną rolã mëmczi i białczi, bëła jedną z pierszich białków – ùtwórczëniów z I cw. XX stalata na Kaszëbach. Za to Jiréna Hërsz wpisëje sã w rozwij białgòwsczégò ùtwórstwa pisónégò w kaszëbsczim jãzëkù przëpôdający na lata 90 ùszłégò stalata.

Bibliografiô:

Brawãdë Bracy Grimm, przeł. I. Hërsz, Kartuzë 2021.

Bùkòwsczi A., *Polski słownik biograficzny*, pòd red. Z. Kòzłowsczi i S. Kùbacczégò, tom XV, hëft 66, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.

Bréza B., *Kropidłowska Teodora*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gerszewsczi, [Suplement II], Gdańsk 2002.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Kalinowsczi D., Kùjik-Kalinowskô A., *Literatura kaszubska. Rekonesans / Lëteratura kaszëbskô. Wezdrzenié*, Gduńsk 2017.

Kalinowsczi D., *Twórczość kaszubskojęzyczna w perspektywie krytyki feministycznej*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii” 2022, z. 2.

Kamińsczi E., [bez titlu], „Kaszëbë” 1959, nr 11.

*Kropidłowska Kropidłowska opowiada. Legendy kaszubsko-pomorskie / Kropidłowskô òpòwiôdô. Kaszëbskò pòmòrsczé legendë***,** Kartuzë 2021

Kùjik-Kalinowskô A., *Kobiety piszą po kaszubsku. Autorki i tematy. Szkic interpretacyjny*, „Slavia Occidentalis” 2017, nr 2 [74].

Małkòwskô H., *Imponujące przedstawienie pod gołym niebem*, „Słowo Pomorskie” 1927, nr 193.

F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Bòduszińskô-Bòrowikòwô, Gduńsk 1982,

Pniewsczi W., *Zgon poetki kaszubskiej*, „Gryf” R. 8; 1931, nr 1.

Pòdgóreczny J., *Niepospolici ludzie Kujaw i Pomorza*, Bëdgòszcz 1967.

„Gazeta Kartuska” 1931, nr 100 [nekrolog].

Stefanowskô J., *Kartuska poetka w strofy i rymy ujmowała religijne i patriotyczne uniesienia*, „Tygodnik Kartuzy”, 24.12.2015 r.

Żëcopis swòją rãką spisóny przez Tédorã Kropidłowską, mùzealia artisticzno-historiczné, sygn. AH 477/40 MKK.

Żëcopis swòją rãką spisóny przez Jirénã Hërszową w zbiorach Kaszëbsczégò Mùzeùm w Kartuzach.

Aleksandra Majkòwskô
Pòmòrskô Akademiô w Słëpskù

Zwierzãta-pòmagérowie w proze dlô dzecy Józwë Cenôwë

Animal helpers in the prose for children by Józef Ceynowa

Skrócënk:
Józef Cenôwa (1905–1991) béł lëteratã, chtëren pùblikòwôł tak pò pòlskù, jak i pò kaszëbskù. Ùsôdzôł m.jin. kaszëbskòjãzëkòwą prozã dlô dzecy (òsoblëwie zbiorë òpòwiôdaniów: *Urënamle*, *Skarb i moc*, *Bursztinowé serce*), a jedną ze znanków taczich dokazów bëło antropòmòrfizowanié zwierzãtów, jaczé są pòmagérama lëdzczich herojów abò same stôwają sã prédnyma protagònistama òpòwiôdaniów i legendów. Sztërënogòwim drëchã, jaczi nôczãscy służi lëdzóm, je tósz, czegò nôwërazniészim przëmiarã je Kãszny z òpòwiôdania *Jôrk i jego przëjacele*. Je òn wiérny, chitri i rozëmny, mô téż nadnôtërné mòce. Cenôwa pòkazywô gò jak aùtorowie strzédnowiekòwëch żëwòtów swiãtëch, dze téż psë biwałë symbòlã òdwôdżi, czëłotë i wiérnotë.

Òkòma tószów w proze dlô dzecy Józefa Cenôwë colemało pòjôwiają sã ptôchë: jastrzëbë, méwë abò gòłąbk. Jistno jak Kãszny, òne téż rozmieją kòmùnikòwac sã z lëdzama, pòmôgają jima we wszelejaczich jiwrach i warają kòl nich w kòżdi stojiznie. Tak mòcné wëzwëskanié zwierzãcëch pòstacjów bëło w XX wiekù nowizną w kaszëbsczi proze dlô dzecy, jakô sztërënogòwëch i skrzidlatëch herojów pòstawiła w pierszi rédze dopiérze w pòsobnym wiekù.

Abstract:
Józef Ceynowa (1905–1991) was a writer who published both in Polish and Kashubian. He created Kashubian prose for children (especially collections of short stories entitled *Urënamle*, *Skarb i moc*, *Bursztinowé serce*). One of the characteristic features of his texts was the anthropomorphization of animals that help human protagonists or become the main protagonists of stories and legends. The animal friend who most often serves humans is the dog, the clearest example of which appears to be Kãszny from the story about Jôrk. He is faithful, clever and intelligent, and also has supernatural powers. Ceynowa presents him in the same

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

way as the authors of medieval lives of saints wrote about dogs that were sometimes symbols of courage, tenderness and faithfulness as well.

In addition to dogs, Józef Ceynowa's stories for children most often feature birds: hawks, seagulls and pigeons. Like Kãszny, they also have the ability to communicate with people, help them in trouble and stand by them in difficult situations. Such a treatment of animal characters was novel in 20th century Kashubian prose for children, which brought four-legged and winged characters to the fore only in the following century.

Kluczowé słowa:
Józef Ceynowa, zwierzęta, literatura kaszubska, pies, jastrząb
Keywords:
Józef Ceynowa, animals, Kashubian literature, dog, hawk

Jednym z nôwicy piszącëch kaszëbskòjãzëkòwëch pisarzów dlô dzecy béł Józwa Cenôwa[1]. Ten lëterat ùrodzony w 1905 rokù w Pôłczënie, a ùmarłi w Czerskù w 1991 r., pùblikòwôł tak pò pòlskù, jak i pò kaszëbskù. Pierszëznã miôł w 30. latach XX wiekù. Jegò pierszô ksążka – zbiér brawãdów *Skarb i moc* ùkôzała sã w 1975 r.[2]. Za jegò żëcégò wëszłë jesz smarą zbiorë prozë: *Bursztinowé serce*[3], *Urënamle*[4] i *Dobro zwycięża: legendy z Kaszub*

---

[1] Ò żëcym i ùtwórstwie J. Cenôwë zdrzë: D. Kalinowsczi, *Teatr kaszubski. Fenomen, formy i środowisko*, Gduńsk 2021, s. 100; tegò, *Wzorce osobowe w teatrze. O sztukach scenicznych Józefa Ceynowy,* „Acta Cassubiana" 2020, s. 238–254; tegò, *Dawne obrazki*, „Pomerania" 2020, nr 7–8, s. 72–73; tegò, *Pasterze i wielkie zmiany. Józef Ceynowa, „Marcin i jego czasy",* Wejrowò 2017, [w:] tegò, *Pasaże kaszubskie*, Słëpsk–Gduńsk 2020, s. 109–114; D. Kalinowsczi, A. Kùjik-Kalinowskô, *Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gduńsk 2017, s. 170–174; A. Kùjik-Kalinowskô, *Patriotyczne przesłanie niesione wierszem*, [w:] J. Cenôwa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki"*, òbr. i przëpisë H. Makùrôt, wstãpë: J. Bòrzëszkòwsczi, A. Kùjik-Kalinowskô, H. Makùrôt, Gduńsk 2015, s. V–XXXII i s. XXXIII–LXVIII; J. Bòrzëszkòwsczi, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gduńsk 2011, s. 475–482; A. Kùjik-Kalinowskô, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gduńsk–Słëpsk 2011, s. 209, 212–213; *Pro memoria. Józef Ceynowa (1905–1991)*, zebr. i òbr. J. Bòrzëszkòwsczi, Gduńsk 2005; J. Drzéżdżón, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986, s. 110–114, 163–166, 194–195; B. Cërockô, *Gdy zwycięża dobro*, „Pomerania" 1986, nr 5, s. 23–24; s.j., *Legendy Józefa Cejnowy*, „Pomerania" 1983, nr 6, s. 51; F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, Gduńsk 1982, s. 213–216; A. Bùkòwsczi, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Pòznań 1950, s. 300–303.

[2] J. Cenôwa, *Skarb i moc*, Gduńsk 1975.

[3] Tegò, *Bursztinowé serce*, Pùck 1981.

[4] Tegò, *Urënamle. Powiôstczi z komudnëch lat*, Gduńsk 1982.

i Pomorza[5], a téż tomik wiérztów *Z tatczëzne*[6]. Dokazë Cenôwë bëłë pùblikòwóné we wielnëch czãdnikach, m.jin. w „Klëce”, „Kaszëbach”, „Literach” i „Pomeranii” a téż w antologiach: *Ma jesma od morza* (1963), *Od Bugu do Tatr i Bałtyku* (1965), *Swięti dzél dëszë* (1981). Pò smiercë Cenôwë jegò òpòwiôdania i wiérztë w kaszëbsczim i pòlsczim jãzëkù (tej-sej tłómaczenia) pòjôwiają sã regùlarno w „Stegnie” – lëteracczim dodôwkù do „Pomeranii”. Jakno ksążka ùkôzôł sã roman pò pòlskù z wielnyma kaszëbsczima dialogama *Marcin i jego czasy*[7], zbiér òpòwiôdaniów *Kuźnica*[8] i kaszëbskòjãzëkòwé legendë (razã z pòlsczim tłómaczenim Matisa Klebbë)[9]. Pòezjô pôłczińsczégò ùtwórcë je dzélã dzesątégò tomù Biblioteczi Kaszëbsczich Pisarzów[10], a w 2020 rokù ùkôzôł sã tomik *Chajowi czas*[11].

Jedną ze znanków jegò prozë czerowóny do młodégò czëtińca je antropòmòrfizowanié zwierzãtów, jaczé są pòmagérama lëdzczich herojów abò same stôwają sã protagònistama òpòwiôdaniów i legendów. Zwierzãta, co pòmôgają lëdzóm, są prowadnym mòtiwã przede wszëtczim w dokazach, jaczi wchôdają w zestôwk *Urënamlów*, jaczé są swójnym przezérkã kaszëbsczich dzejów òd strzédnëch wieków do II swiatowi wòjnë. Zwierzãcym drëchã, jaczi nôczãscy słżi swòją chitroscą, wëtrzëmałoscą i mòcą, je tósz. Przëmiarã mòże bëc Kãszny pòjôwiający sã w òpòwiôdanim *Jôrk i jego przëjacele*. Pòdczorchniãtô je wiérnosc tegò zwierza wedle Jôrka. Nie òstôwiô gò w niżódnym nieszczescym, pilëje, czej je cãżkò chòri, pózni towarzi mù w niewòlë. W przëtrôfkù psa nie je to równak nick nadzwëkòwégò. Jakno symbòl wiérnotë pòdôwô psa ju Pliniusz w *Nôtërny historii*[12]. Kãsznégò wëprzédniô wiôlgô inteligencjô, jakô wiele razy retô Jôrka òd wszelejaczich jiwrów. Przede wszëtczim rozmieje i zjiscywô kòżdi pòlét. Czedë Jôrk prosy ò sprowadzenié pòmòcë, pies czëjącë słowa: „Halôj pòmòc”, cziwnął głową, że rozmieje, zadbôł ò zagwësnienié bezpiekù Jôrkòwi na czas swòji niebëtnoscë i pònëkôł do lasa szukającë nôblëższich bùdinków. Wëcym i szczekanim zmùsził jich miéwcã do wińdzeniô bùten, a pòtemù liżącë jegò bótë i cygnącë za nogawice przekôzôł infòrmacje, że Jôrk brëkùje pòmòcë. Czej òkôzało sã, że wëbôwca – Dãbòwsczi zatrzimôł jegò pana w niewòlë, Kãszny dotëgòwôł Jôrkòwi wiadła z rodnëch strón, pòmógł w wëkònanim rozmajitëch robòtów. Stôł sã téż dobrim dorôdcą, a czej bëło nót, rozmiôł nawetka przemówic. Chcącë wëbawic Jôrka òd corôz to barżi mãczącégò gò Dãbòwsczégò, przërëchtowôł plan dzejaniô, scygnął karno wilków, jaczé zaatakòwałë ùstëgòwnika, a pò ùwòlnienim Jôrka pòmógł mù dostac sã na rodné Kaszëbë.

---

[5] Tegò, *Dobro zwycięża. Legendy z Kaszub i Pomorza*, Gduńsk 1985.

[6] Tegò, *Z tatczëznë*, Gduńsk 1981.

[7] Tegò, *Marcin i jego czasy*, Wejrowò 2017.

[8] Tegò, *Kuźnica. Obrazki z lat 1910–1945*, Wejrowò 2020.

[9] Tegò, *Chajowi czas (Wòjenné wspòminczi),* Gdiniô 2020.

[10] J. Cenôwa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, Gduńsk 2015, s. 3–105 i s. 215–301.

[11] J. Cenôwa, *Legendë z Kaszëb ë Pòmòrsczi / Legendy z Kaszub i Pomorza*, Gdiniô 2020.

[12] W. Kòpalińsczi, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1985, s. 864.

W òpòwiôdanim *Urënamle! Krzëżôcë jidą!* wôżną rolã mô pies Wiérny, chtëren „béł mądri jak człowiek”. Ni mô òn taczich nadnôtërnëch ùmiejãtnosców jak Kãszny, ale bëlno nadôwô sã do dzejaniô jakò wëdowiednik. Służi kaszëbsczim gbùróm biôtkùjącym z Krzëżôkama òb czas trzënôscelatny wòjnë. Swòjim zachòwanim òbznajmił lëdzóm, czedë mògą sã czëc bezpieczny – wëwijô wnenczas ògónã i rëchô jãzëkã – abò trzãsącë całim całã òstrzégô przed problemama. W jegò serzchlë jidze téż schòwac zapisóné wiadła, a Wiérny nie zdrzącë na niedrëchów i na pilëjącé za nim w lese wilczi, wiedno docérô do célu. Rozmieje téż prowadzëc gbùrów przez zdradlëwé błota, dotëgòwac partizanóm jôdã i zachë nieòbéńdné do żëcégò, a òb czas pòbitwë grëze nodżi i gôrdzele. Òkróm tegò wëchòwôł swòjégò pòsobnika – Tósza, chtërnégò naùcził wiele ùmiejãtnosców. Znaczënk Wiérnégò w kùńcowim dobëcym nad Krzëżôkama béł tak wiôldżi, że òstôł jednym z ùczãstników ùroczëznë kùńczący wòjnã: „jak jaczi wôżny wòjôrz-òpasownik stopkòwôł ùwôżno z bòkù i strzélôł òczami na prawò i lewò”[13].

Szlachòwną rolã – pòmagérë w biôtkach z niedrëchama – trzimie Tósz z òpòwiôdaniô *Władk i jego Tósz*. Ten pòdobny do wilka pastursczi pies „béł tak mądri jak jaczi bòjs i mést rozmiôł kòżdé słowò do niegò rzekłé przez lëdzy”[14]. Jakò dokôz jegò inteligencji je przëwòłónô w teksce historiô krowë topiący sã w rowie pò kòpanim torfù. Tósz nôprzód przekôzôł wiédzã ò tim Władkòwi, a pòtemù pònëkôł do lasa, skądka sprowadzył na pòmòc trzech chłopów.

Òb czas wòjnë trzimôł fùnkcjã łącznika midzë mieszkańcama wsë a partizanama tacącyma sã w lese. W kòszikù mòcowónym do szëji przenôszôł jedzenié i wiadła. Rozmiôł téż zascygnąc Niemców, nikwiącë mòst, z jaczégò wëcygnął stôré, lózé déle. Czedë jegò pón òstôł złapóny, rzucył sã na dwùch niedrëchów i dôł Władkòwi mòżlëwòtã ùcekniãcô. Pòwstrzimôł téż tósze szukającé partizanów, chtërnëch – nawetkã w pòjedinkã – sã nie bòjôł:

---

[13] J. Ceynowa, *Urënamle…*, s. 48.

[14] Tamò, s. 114.

> (…) przece béł sënã barabónów i ju jak szczeniã ùgóniôł sã za lësami i sôrnami. Co mù tã miastowé psë. Béł i panã lasów, a noc miôł za nôlepszégò stróża[15].

Niemcë mielë gò za wcelenié diôbła. Szczekanié Tósza bëło w dzélu zrozmiałé dlô lëdzy, òsoblëwie dlô Władka, chtëren słëchającë swòjégò psa béł w sztãdze doznac sã, co sã dzeje kòl „lasowëch”, w jegò rodny chëczë, i co planëją niedrëszë.

Pies w prozatorsczich ùsôdzkach dlô dzecy Józwë Cenôwë je téż przedstôwiony jakno pòwiérznik krëjamnotów i drëch krziwdzonëch lëdzy. Przëmiarã mòże bëc Tósz z òpòwiôdaniô *Stach a pierszô wojna swiatowô*, chtëren pòmôgôł w drãdżi robòce pôłczińsczémù pastuszkòwi – seroce Stachòwi. Czej knôp béł biti i wëzwëskiwóny przez môlowëch gòspòdarzów, mógł sã wëżalëc blós swòjémù zwierzãcu. Tósz ni miôł niżódnëch nadnôtërnëch ùmiejãtnosców. Stach rozmiôł gadac z jinyma zwierzãtama, np. z zajckama, lësama abò òrzłama, ale pies béł dlô niegò prosto towarzëszã w drãdżim żëcym: „Tósz gò rozmiôł, a òn Tósza téż”[16]. Dlô Stacha to pòspólné zrozmienié bëło równak wôżniészé jak nadzwëkòwé mòce jinszich zwierzãtów i prawie do psa tesknił òb lata wanożeniô wczas I swiatowi wòjnë. Chwila jich zôsnégò pòtkaniô je nôbarżi pòrësziwającô w całim òpòwiôdanim:

> Na pòdwòrzim przësëpôł do niegò Tósz. Baro mù sã ùcesził. Pies na niegò skôkôł, lizôł mù rãce, merdôł ògònã, òblatiwôł gò dokòła corôz to wikszimi krãgami, wzérôł mù w òczë – tak sã redowôł. Stach psa pòsmùkôł, zagadowôł, chwôlił, a piesk tej krącył ògònã ë zdrzôł mù miłotno w òczë, pòtemù sã pòrwôł, wëprisł na drogã, bë przëbiec nazôd ë zôs zdrzec w òczë, jakbë prosył gò z krowami w błoto na pastwiskò[17].

W òpòwiôdanim *Lës téż chce żëc*[18] òstała zaprezentowónô pòspólnô nôùka pôsaniô gãsów przez Janka, knôpa z Pùcka, chtëren zaczinô służbã na gbùrstwie i jegò psa, co mô miono Bùri. Jich fele bezwzglãdno wëzwëskiwô lës, kradnącë jima dobëtk. To òznôczô szkalowanié przez gbùrów na pasturzów, a „nawet batug dostôł robòtã”. Je to jeden z niewielnëch przëtrôfków w proze dlô dzecy Józwë Cenôwë, dze zwierzãcy pòmagéra sóm brëkùje wspiarcô òd człowieka.

---

[15] Tamò, s. 124.

[16] Tamò, s. 99.

[17] Tamò, s. 110–111.

[18] J. Cenôwa, *Bursztinowé serce*…, s. 12–28.

Bùri pògrëzłi przez lësa bòji sã pòsobny biôtczi z dzëczim zwierzem i cerpi, czëjącë sã pòniżony i niepòtrzébny. Dopiérze gôdka z Jónkã, chtëren zachãcywô gò do dzyrzczégò staniãcô do pòbitwë, przełómiwô w nim strach i pòzwôlô òbëdwùm pasturzóm – lëdzczémù i zwierzãcémù – ùdostac pòdzãkã òd gbùra i jegò białczi. Mómë tej do ùczinkù ze swójnym „wëchòwanim" so pòmagérë przez knôpa. Co wôżné, Bùri ùczi sã nié blós kùńsztu paseniô pilów, ale téż lëdzczi mòwë. To slédné ùdało mù sã „dzãka wiôldżémù nacëskòwi wòlë".

Ôrt prezentacji tószów-bòhatérów w proze Cenôwë, jich wiérnota, òdwôga, bezwëskòwnô pòmòc, przëbôcziwô pòstacje zwierzãtów ze strzédnowiekòwëch dokazów, òsoblëwie z żëwòtów swiãtëch:

> W sztuce śrdw. pies symbolizuje wierność. Przedstawiano go u stóp św. Bernarda; liżącego rany św. Rocha; noszącego pochodnię przed św. Dominikiem. Wyobrażany w plastyce u stóp kobiet symbolizował czułość i wierność, podobnie jak lew u stóp mężczyzn – odwagę i wspaniałomyślność[19].

W kaszëbsczi proze psë pòjôwiają sã dosc czãsto, ale jich rolô nie je jaż tak wôżnô jak w òpòwiôdaniach Cenôwë. Wezmë na to w romanie Aleksandra Majkòwsczégò *Żëcé i przigòdë Remùsa* wëstãpùją m.jin. Frësza i Gniota. Pierszi z nich je wspòmnióny leno w pierszim rozdzélu. Zjôdającë krëjamkò jedzenié titlowémù bòhatérowi, dodôł òdwôdżi knôpù, chtëren dôł sã na to, żebë pòdéńc do Remùsa i zapëtac ò zaklãti zómk i zaczarzoną królewiónkã. Blëższi zwierzãcym herojóm Cenôwë je pies Gniota, jaczi pòmôgôł młodémù pastuszkòwi pasc bëdło. Remùs miôł gò za swòjégò drëcha, dzelił sã swòjima mëslama i rechòwôł na jegò pòmòc, czedë rëgnął na zómkòwiskò. Gniota ni miôł równak niżódnëch nadnôtërnëch ùmiejãtnosców ani nie pòkôzôł nadzwëkòwi inteligencji. Na skùtk jegò letkòmëslnotë – i je wiedzec swòjich zachòwaniów – titlowi heroja pòwiescë miôł wiele tôklów[20]. Tósze pòjôwiają sã téż w proze Stanisława Janczi, òsoblëwie w òpòwiôdanim *Psë*[21], zaczinającym sã òd narodzeniô dwùch szczeniãtów Azë i Bùrégò, a kùńczącym sã jich smiercą na skùtk babónów, wedle jaczich zakòpanié pòd progã nowégò bùdinkù żëwégò psa zagwësni mieszkańcóm szczescé. Rolô tëch zwierzãtów prowadzy równak w jiną stronã jak bédënk Józwë Cenôwë. Za to w ùsôdzkù dlô dzecy *Werónka chce zwierzątkò*[22] wëstãpùje niemiecczi òwczark Szokòlôdka – spòkójny, mądri pies, jaczégò Werónka zôzdroscy swòjémù sąsadowi Kasprowi. Zwierzã to równak trzimie rolã blós epizodiczną i ni mô niżódnëch nadnôtërnëch ùmiejãtnosców.

---

[19] W. Kòpalińsczi, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1985, s. 864. Wicy ò przedstawieniach zwierzãtów w żëwòtach swiãtëch w: B. Pòlańsczi, *Symbolika zwierząt w żywotach świętych*, Wrocław 2011.

[20] *Tamò*, s. 30–35.

[21] Zdrzë. S. Janka, *Psë*, Gdynia 1991. Janka òpisywô téż krëjamnégò tósza Azã w romanie *Cësk* (Gdańsk 2020).

Òkróm tószów w proze dlô dzecy Cenôwë nôczãscy pòjôwiają sã ptôchë. Są òne baro czãstim mòtiwã w kaszëbsczi lëteraturze. Wôżnym skrzidlatim heroją je kania, chtërna je òbwinionô ò sprowadzenié sëszë i jiné nieszczesca spôdającé na spòlëznã. Ta òbwina colemało dzeje sã òb czas òbrzãdu scynaniô kani[23]. W kaszëbsczi lëteraturze ten òbrzãd pòjôwiô sã m.jin. w ksążce Aleksandra Majkòwsczégò *Żëcé i przigòdë Remùsa*[24], piselë ò nim téż Jón Karnowsczi[25], Mariô Bistroń[26], Jón Piepka[27] i Adóm Hébel[28]. W lëteraturze dlô dzecy kania pòjôwiô sã w ùsôdzkù Alojza Nôgla *Kania i wanoga*[29].

W *Żëcym i przigòdach Remùsa* Aleksandra Majkòwsczégò sã przëwòłóné rozmajité gatënczi ptôchów. Westrzód nich skòwrónk, parłãczony z bólã złómónégò serca, bò jegò spiéw przëbôcziwô ò nadchôdającym zdënkù ùkòchóny królewiónczi. Pò stronie złëch mòców, jaczich przedstôwcą je Ariman zwóny Smãtkã, stoją sowë i sãpë. Jich pióra gaszą Òrmùzdowé skrë i nikwią ògniszcza

---

[22] Zdrzë. A. Majkòwskô, D. Majkòwsczi, *Werónka chce zwierzątkò*, Nadole 2020.

[23] D. Kalinowsczi, *Ścinanie kani*, [w:] *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, Gdańsk 2020, s. 543, tegò, *Teatr kaszubski*, s. 20–41; J. Tréder, *Zwyczaj i widowisko „Ścinania kani" w etnologii i literaturze*, Wejrowò 2012; J. Samp, *Misterium ptaka ofiarnego*, „Pomerania" 1976, nr 2, s. 34–44; P. Schmandt, *Sobótka, ścinanie kani, ogień i czary na Kaszubach*, Gdynia 2014; L. Malicczi, *Rok obrzędowy na Kaszubach*, Gduńsk 1986, s. 48–52.

[24] Wicy na tã témã w: T. Linkner, *Sobótkowe „ścinanie kani"*, [w:] tegò, *Z literatury młodokaszubów. Aleksander Majkowski, studia i szkice,* Pelplin 2013, s. 241–250; A. Kùjik-Kalinowskô, *Arcypowieść literatury kaszubskiej: „Żëcé i przigòdë Remùsa" Aleksandra Majkowskiego*, [w:] A. Majkòwsczi, *Żëcé i przigodë Remusa. Zvjercadło kaszubskji,* òbr. i przëpisë J. Tréder, Gduńsk 2010, s. 51–96.

[25] J. Karnowsczi, *Scynanié kani. Widowiskò kaszëbsczé*, [w:] tegò, *Dramaty*, òbr. i przëpisë M. Cëbùlsczi, Gdańsk 2011, s. 435–448. Zdrzë téż D. Kalinowski, *Obraz-idea-tożsamość. O dramaturgii Jana Karnowskiego*, [w:] tamò, s. 71–142 (òsoblëwie pòdrozdzél: *Pytanie o współczesną tożsamość – „Scynanié kani"*, s. 107–112).

[26] M. Bistroń, *Widowisko „Ścinanie kani"*, „Pomerania" 1976, nr 2, s. 45–46.

[27] Staszków Jan (Jan Piepka), *Scynanié kani*, [w:] J. Treder, *Zwyczaj i widowisko „Ścinania kani" w etnologii i literaturze…*, s. 57–63.

[28] A. Hébel, *Sobótka*, „Stegna" 2018, nr 2, s. 25–34.

[29] A. Nôdżel, *Kania i wanoga*, [w:] tegò, *Bajki i bajeczki / Bôjczi i bôjeczczi*, Gdiniô 2011, s. 122.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

òdrodë kaszëbiznë[30]. Jinym ptôchã, jaczi mô nadnôtërné znanczi, je kôłp. To królewsczi pòsłańczik, fùl wiédzë i królewsczi pòczestnotë[31], chtëren zjôwiô sã w chwilach wôżnëch decyzjów i dôwô mòżlëwòtã òderwaniô sã òd zemsczich sprôw i redotów[32]. Kôłpie są téż symbòlã przeńdzeniô z żëcô do smiercë, co pòdczorchnął Jón Drzéżdżón we wiérzce *Przëszlë do mie*[33].

Józwa Cenôwa nie jidze równak szlachama tëch ùtwórców i ptôchama, jaczé są w jegò tekstach przédnyma herojama, są: jastrzib[34], méwa i gòłąbk. Nôwicy nadzwëkòwëch ùmiejãtnosców mô Sekôcz z òpòwiôdaniô *Jôrk i jego przëjacele*. Wespół z òpisónym wëżi Kãsznym wiele razy retô òn titlowégò bòhatera. Mòże latac baro dalek, tej je bëlnym wëdowiednikã, do te nen jastrzib rozmieje gadac, wëcëgac célné wniosczi, pòmôgô Jôrkòwi sprowadzëc pszczołë do nowò zbùdowónëch ùlów, pòkazywô plac, w jaczim wôrt je kòpac melioracjowi rów. Znôł sã na wòjnowi sztrategii i na gòspòdarce. Òkòma te bél baro wiérny swòjémù miéwcë – jistno jak tósz Kãszny.

W òpòwiôdanim *Żarnowsczi gard a jego kôczor*[35] pòjôwiô sã méwa, jakô tak pò prôwdze je córką kòwala z Nôdolô – Jagódką. Ni mògącë strzëmac rozestaniô z ùkòchónym Jôrmirã, chtërnémù òjc nalôzł bògatszą brutkã, ùdbała so zmienic sã w biôłégò ptôcha, co dało młodim mòżlëwòtã krëjamnégò pòtikaniô sã. Knôp kòżdi wieczór wpùszczôł jã przez òkno, mùjkôł ji pióra i przëcyskôł do serca. Méwa, chòc stracëła lëdzczé sztôłtë, ùchòwała spòsobnosc gôdaniô. Pòmôgała swòjémù mùlkòwi, a nawetka jegò òjcu, chtëren rëchli grozył ji smiercą – retała jich òkrãt przed wpôdniãcym na sztrëmlëznã, chróniła òb czas sztorëmù, òstrzégała przed atakã rabùszników. Jistno jak wspòmnióné wëżi psë, robiła téż za pòsłańczika sprowadzającë jedzenié òb czas biôtczi. Czedë Jôrmir na skùtk renów i zmarachòwaniô pò pòbitwie ùmarł, téż zmienił sã w ptôcha – kôczora. Lôtałë razã nad Żarnowsczim Jezorã i òkòlnyma wioskama, jaż „w kùńcu òdlecałë dzes, skąd sã nie wrôcô”.

Ùmiejãtnosc dogadiwaniô sã z lëdzama mają w òpòwiôdaniach Józwë Cenôwë téż jinszé ptôchë. Jeden z warblów robi to czwirkającë, machającë skrzidłama, a nawetka dwigającë do górë kôrtczi papioru (*Wdzęczny wróbelk*)[36].

---

[30] Tamò, s. 97.

[31] Tamò, s. 22.

[32] Tamò, s. 105.

[33] J. Drzéżdżón, *Przëszlë do mie*, Gduńsk 1994, s. 39.

[34] Jastrzib w kaszëbsczi proze mô téż wôżną rolã w: D. Majkòwsczi, *Pòd òkã Jastrë*, Gduńsk 2020. Je tam pòsłańczikã i symbòlã bòdżini Jastrë.

[35] J. Cenôwa, *Skarb i moc*, Gduńsk 1975, s. 13–22.

[36] J. Cenôwa, *Bursztinowé serce*, Pùck 1981.

Òsoblëwie òddóné lëdzóm są òswòjoné ptôchë, jak np. gòłąbk w òpòwiôdanim *Bursztinowé serce*[37]. Je òn swójnym aniołã stróżã dlô òdwôżnégò knôpa Dzyrżka, chtëren ùdbôł so òstawic rodną chëcz, żebë z „zôpiecucha" stac sã chłopã. Jegò ptôch nie chce gò òstawic samégò i prosy ò mòżlëwòtã pòspólny wanodżi:

> Wasta mie wëchòwôł i ò mie dbô jak ò brata, wic z wastem pòlecã chòc na kùńc swiata. Dwaji to dwaji, mògą so pòmòc, në nié?[38]

Òb czas rézë gòłąbk òkazywô sã baro wôrtnym pòmagérą. Dôwô knôpù wôżné doradë, mô bëlny słëch i zdrok, dzãka czemù mòże òstrzegac ò zagrôżbach i wiele razy retô Dzyrżka òd smiercë.

Herojka dokazu *Dze skarb i dze moc*[39] kôrbi z bòcónã, jaskùlką i cziwùtką, a kaczka wdzãcznô za retënk przed mãczącyma jã knôpama dorôdzô swòjim wëbôwcóm i ùczi jich kòrzistaniô z bògactwa kòlmòrsczi rodë – zelô, tranu z merswiniów i zelińtów, a téż pòdpòwiôdô, dze mògą nalezc wiôldżé karna rib. Jistną rolã trzimią toczk (*Dze skarb i moc*)[40] i żaba (*Koséter rzucył kosę*)[41]. Jich doradë czerëją herojów do pòdzemnëch skarbów: torfù i òsoblëwie jantara.

Pòdrechòwùjącë, wôrt dac bôczenié, że Józwa Cenôwa baro rôd robił ze zwierzãtów bòhatérów swòjich òpòwiôdaniów dlô dzecy. Czãsto òkòma jich nôtërnëch znanków – jak np. wiérnota tósza abò spòsobnosc ptôchów do òbzéraniô stojiznë z górë, dodôwôł jima nadnôtërné ùmiejãtnoscë. Niejedne zwierzãta w jegò ùsôdzkach rozmieją gadac, mądrze doradzac, pòmagac w ùcékanim z niewòlë. Je to òriginalné ùjimniãcé dlô kaszëbsczi prozë XX w., bò sztërënogòwi i skrzidlati herojowie colemało trzimelë w ni drëgòrégòwé role. Pisarze mielë sprowadzoné znaczenié zwierzãtów przédno do symbòlicznégò pòkazywaniô lëdzczich znanków abò wëzwëskiwelë kaszëbsczé wierzenia z nima sparłãczoné – np. kôłp jakno symbòl przemikaniô rozmajitëch jawernotów (w *Żëcym i przigòdach Remùsa* Aleksandra Majkòwsczégò abò *Kòl Biélawë* Jana Drzéżdzona), pies, chtëren widzy i czëje ùmarłëch (*Strachë w Łątczińsczim Młinie* Òta Karsznégò). W ùsôdzkach dlô dzecy zwierzãcé pòstacje pòmôgałë w przëstãpnym dlô dzecnégò òdbiércë pòkôzanim swiata lëdzczich felów i promòwónëch przez ùtwórców zachòwaniów. Nôdgrodë za dobré znanczi i òstré kònsekwencje za lëché ùczinczi w swiece faùnë są pòkazywóné czãsto realisticzno (w tim z nôtëralisticznyma òpisënkama smiercë), żebë òbùdzëc w młodëch czëtińcach reakcjã strachù przed sztrôfą i zgrôwanié do tegò, co widzy sã aùtoróm (np. ùsôdzczi Alojza Nôgla[42] abò bôjczi pùblikòwóné w latach 1908–1012 w „Gryfie Kaszubskim”[43]).

---

[37] Tamò, s. 62–82.
[38] Tamò, s. 62.
[39] J. Cenôwa, *Skarb i moc…*, s. 23–29.
[40] Tamò.
[41] Tamò, s. 66–73.

Dopiérze w XXI wiekù ta stojizna sã zmieniła, a pisarze dlô dzecy robią ze zwierzãtów wôżné pòstacje swòjich ksążków. Je tak w cyklu przigód Bëtka aùtorstwa Anë Glëszczińsczi, dze jedną z nôwôżniészich bòhatérków je wieszczówka Ana, abò w kòmiksu Piotra Dzekanowsczégò *Szczeniã Swiãców*, w jaczim kóń Sëwi czile razy retô swòjégò miéwcã, abò w *Zelonym pùjkù* Danutë Stanulewicz. Józwa Cenôwa dôwô nôwôżniészé role pòstacjóm tószów i ptôchów wiele rëchli i mòżemë w nim widzec aùtora, chtëren pòdskacył dzysdniowëch ùtwórców kaszëbsczi prozë dlô dzecy.

Bibliografiô:

Bajarz kaszubski. Bajki z „Gryfa” (1908–1912), przër. do drëkù i wstãp J. Bòrzëszkòwsczi, Wejrowò–Gduńsk 2005
Bistroń M., *Widowisko „Ścinanie kani”*, „Pomerania” 1976, nr 2
Bòrzëszkòwsczi J., *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gduńsk 2011
Bùkòwsczi A., *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950
Cenôwa J., *Bursztinowé serce*, Puck 1981
Cenôwa J., *Chajowi czas (Wòjenné wspòminczi),* Gdiniô 2020
Cenôwa J., *Dobro zwycięża. Legendy z Kaszub i Pomorza*, Gduńsk 1985
Cenôwa J., *Kuźnica. Obrazki z lat 1910–1945*, Wejrowò 2020
Cenôwa J., *Legendë z Kaszëb ë Pòmòrsczi / Legendy z Kaszub i Pomorza,* Gdiniô 2020
Cenôwa J., *Marcin i jego czasy*, Wejrowò 2017
Cenôwa J., *Skarb i moc*, Gduńsk 1975
Cenôwa J., *Urënamle.Powiôstczi z komudnëch lat*, Gduńsk 1982
Cenôwa J., *Z tatczëznë*, Gduńsk 1981
Cenôwa J., Roppel L., Derc K., Bianga J., Szefka P., Schroeder F., *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, Gduńsk 2015
Cërockô B., *Gdy zwycięża dobro*, „Pomerania” 1986, nr 5

---

[42] Zdrzë A. Nôdżel, *Bajki i bajeczki / Bôjczi i bôjeczczi*, Gdiniô 2011.
[43] Zdrzë *Bajarz kaszubski. Bajki z „Gryfa” (1908–1912)*, przër. do drëkù i wstãp J. Bòrzëszkòwsczi, Wejrowò–Gduńsk 2005.

Drzéżdżón J., *Przëszlë do mie*, Gduńsk 1994

Drzéżdżón J., *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986

Hébel A., *Sobótka*, „Stegna” 2018, nr 2

Janka S., *Cësk*, Gduńsk 2020

Janka S., *Psë*, Gdiniô 1991

Kalinowsczi D., *Dawne obrazki*, „Pomerania” 2020, nr 7–8

Kalinowsczi D., *Ścinanie kani*, [w:] *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, Gduńsk 2020

Kalinowsczi D., *Teatr kaszubski. Fenomen, formy i środowisko*, Gduńsk 2021

Kalinowsczi D., *Wzorce osobowe w teatrze. O sztukach scenicznych Józefa Ceynowy,* „Acta Cassubiana” 2020

Kalinowsczi D., Kùjik-Kalinowskô A., *Literatura kaszubska. Rekonesans*, Gduńsk 2017

Karnowsczi J., *Scynanié kani. Widowiskò kaszëbsczé*, [w:] tegò, *Dramaty*, òbr. i przëpisë M. Cëbùlsczi, Gduńsk 2011

Kòpalińsczi W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1985

Kùjik-Kalinowskô A., *Arcypowieść literatury kaszubskiej: „Żëcé i przigòdë Remùsa” Aleksandra Majkowskiego*, [w:] A. Majkòwsczi, *Żëcé i przigodë Remusa. Zvjercadło kaszubskji,* òbr. i przëpisë J. Tréder, Gdańsk 2010

Kùjik-Kalinowskô A., *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gduńsk–Słëpsk 2011

Linkner T., *Sobótkowe „ścinanie kani”*, [w:] tegò, *Z literatury młodokaszubów. Aleksander Majkowski, studia i szkice,* Pelplin 2013

Majkòwsczi D., *Pòd òkã Jastrë*, Gduńsk 2020

Majkòwskô A., Majkòwsczi D., *Werónka chce zwierzątkò*, Nôdolé 2020

Malicczi L., *Rok obrzędowy na Kaszubach*, Gduńsk 1986

Nôdżel A., *Kania i wanoga*, [w:] tegò, *Bajki i bajeczki / Bôjczi i bôjeczczi*, Gdynia 2011

Neureiter F.*, Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu,* Gduńsk 1982

Pòlańsczi B., *Symbolika zwierząt w żywotach świętych,* Wrocław 2011

Pro memoria. Józef Ceynowa (1905–1991), zebr. i òbr. J. Bòrzëszkòwsczi, Gduńsk 2005

s.j., *Legendy Józefa Cejnowy*, „Pomerania” 1983, nr 6

Samp J., *Misterium ptaka ofiarnego*, „Pomerania” 1976, nr 2

Schmandt P., *Sobótka, ścinanie kani, ogień i czary na Kaszubach*, Gdiniô 2014

Tréder J., *Zwyczaj i widowisko „Ścinania kani” w etnologii i literaturze*, Wejrowò 2012

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Dušan-Vladislav Paždjerski
Gduńsczi Ùniwersytet
Aleksandra Savić
Ùniwersytet w Belgradze

Kaszëbsczi alfabet i jistné frantówczi (òbrôzkòwé abò i nié) w słowiańsczi i serbsczi kùlturze jakno nôrzãdza w ùczbie alfabetu, pisënkù i jãzëka

The “Kashubian alphabet” and similar songs in Slavic and Serbian culture used to teach the alphabet, writing and language

Skrócënk:
Ùsôdzcë w artiklu przërównywają kaszëbsczé òbrôzkòwé nótë – *Kaszëbsczi alfabet* – i jistné frantówczi tikającé serbsczégò alfabetu, analizëjącë szlachòwnotë i rozeszłoscë midzë nima. Serbsczé „alfabétné frantówczi” mògłë bëc pierszima dokazama, na jaczich spòdlim pòwstałë „òbrôzkòwé nótë” na sztôłt tëch, chtërne mómë dzysô na Kaszëbach.

Abstract:
In the paper, the authors compare Kashubian “picture notes” – called the *Kashubian Alphabet* – and similar Serbian songs, analyzing similarities and differences between them. The Serbian “alphabetical songs” could be the model which served to create the “picture notes” as known in Kashubia today.

Kluczowé słowa:
Kaszëbsczé nótë, kaszëbsczi alfabet, òbrôzkòwé nótë, alfabétné frantówczi
Key words:
Kashubian notes, Kashubian alphabet, picture notes, alphabetical songs

Wstãp

Cél ti robòtë to pòkazac frantówczi szlachùjącé za *Kaszëbsczim alfabetã* w serbsczi i słowiańsczi kùlturze, jaczé mògą bëc wëzwëskóné kòl ùczbë alfabetu, pisënkù i jãzëka. Ùsôdzcë chcelë jesz téż pòkazac rozeszłoscë i szlachòwnotë tëch zjawiszczów i pòdsztrichnąc rozmajité kùlturotwórczé strategie w apartnëch ôrtach słowiańsczi kùlturë i jich parłãcz z jãzëkã. W ny prôcë kaszëbsczé „òbrôzkòwé nótë”[1] pòzéwómë *Kaszëbsczim alfabetã,* bë to lżi szło rozeznac.

Kaszëbsczé òbrôzkòwé nótë

Kòżden na Kaszëbach znaje *Kaszëbsczi alfabet* abò *Kaszëbsczé nótë.* Ùsôdzca mònografii ò tim apartnym i zawòłónym zjawiszczu kaszëbsczi kùlturë Róman Drzéżdżón pòzéwô je „òbrôzkòwima nótama”[2], a jakno synonimë, òkòma przëbôczonëch pòdôwô i téż, barżi zwëczajné pòzwë: *hieroglifë, znaczi, runë, Kaszëbsczé abecadło*[3] itd.

W XXI stalatim *Kaszëbsczi alfabet* je dërżéniã kaszëbsczich ùczbòwników[4] (zdrzë: *Wëdbë*), chòc le R. Drzéżdżón w kòntekstu szkòłowiznë parłãczi gò z „biôtką ò pòlsczé szkòłë” w òkòlim Bëtowa pò pierszi swiatowi wòjnie[5].

Kaszëbsczi alfabet òkòma swòjégò cekawégò mùzyczno-deklamatorsczégò sztôłtu je dlô Kaszëbów jednym z elementów etniczny apartnotë i znankòwnoscë w szerszim pòlsczim i téż pòlskòjãzëkòwim kònteksce. Akùsticznô wersjô *Alfabetu*, jaką jidze ùczëc, wcëskùjącë pasowną knąpkã na wejrowsczim pòmnikù Kaszëbë (w parkù miona Aleksandra Majkòwsczégò), akòrdionistë z brązu (co kùńczi „Szlach kaszëbsczich nótów”)[6], je pierszą stałą akùsticzną i pùbliczną „ekspòzycją” kaszëbsczégò jãzëka. Je swégò ôrtu pierszim, pùblicznym „ùczbòwnikã” dozwôlającym przëtrôfkòwémù przechòdélcowi zapòznanié sã z jãzëkã kaszëbsczim, a téż przënãcenié ùcha do jistnieniô jinégò jãzëka niżlë pòlsczi w „eterze” Kaszëb, jak i do òsoblëwi kaszëbsczi fòneticzi.

R. Drzéżdżón scwierdzywô, że pòwstôwają rozmajité jinszé wersje *Alfabetu: Gwiôzdkòwé nótë, Matematiczné nótë, Religijné nótë, Szkòłowé nótë*[7] itd.

---

[1] R. Drzeżdżon, *To je krótczé, to je dłudżé… Wędrówki szlakiem obrazkowych nut*, Gduńsk–Wejrowò 2014.

[2] Téż tam.

[3] Téż tam, s. 8.

[4] R. Drzeżdżon, *Kaszëbsczi „Schnitzelbank”, to je czile słów ò piesni* Kaszëbsczé nótë, [w:] *Kaszubskie dziedzictwo kulturowe. Ochrona-trwanie-rozwój*, red. E. Kòcój, K. Barańskô, M. Kùklik, Kraków 2012, s. 115.

[5] R. Drzeżdżon, *To je krótczé, to je dłudżé…*, s. 22.

[6] [T. Fópka] *Muzyka we współczesnej kulturze Kaszub*, [w:] C. Òbrach-Prondzyńsczi, T. Fópka, K. Kùlikòwskô, *Współczesna kultura kaszubska*, Gduńsk 2018, s. 164.

[7] R. Drzeżdżon, *Kaszëbsczi „Schnitzelbank”…*, s. 115.

Je téż wiele jinszich wersjów (niészkòłowëch): wòjskòwé, harcersczé, eroticzné, mùzealné, gebùrstagòwé, pòliticzné, propagandowò-wòjskòwé (wersjô Schnitzelbank)…

Jaczi *Alfabet* òd Cyrila i Metodégò? – „słowiańsczé nótë” a ùczba alfabetu

W swòji pùblikacji ò *Kaszëbsczim alfabece* Drzéżdżón szëkającë za pramòdłã kaszëbsczich „òbrôzkòwëch nótów” przëwòłiwô, bez wiãkszi òbgôdczi, dwa przëkładë z Czechów[8], dôwającë faksymile dwùch cządników. W nëch przëkładach, na starnach przëwòłónëch cządników jidze sã doczëtac (s. 35), że czesczi ùczałi dr Čeněk Zibrl wëkłôdô, że òkòma wiele wersjów „Obrazovego pisma”, jaczé mô w swòjim żëcym pòzebróné, òsoblëwie òn achtnie wkłôd Kaszëbóm zawòłónégò Karela J. Erbena[9] i przëwòłiwô przëkłôd z jegò spôdkòwiznë. Na òbrôzkù je widzec dwie rédżi nieskùńczonëch òbrôzków (hieroglifów?), niechtërne z nich przëbôcziwają przedmiotë: np. stółk, skrzëpice, kwiat, balã itd. Dlôcze dôwóm bôczenié na ne òbrôzczi? Bò òné (òsoblëwie czile „hieroglifów” kąsk szlachùje za lëtrama) bez wątpieniégò są kùlturowim „òdłómkã” jinszich pòòstałosców, jaczé Drzéżdżón przëbôcziwô (s. 36), jidze ò faksymil starnë z czesczégò cządnika „Moravčík”, dze je wëjimk òpòwiôdaniô ò Cyrilu i Metodim, jidze to tak (włôsny tłómaczënk z czesczégò): „…I naczãlë sã ùczëc. Kòl Mòrawë dzecë jesz nie je to tak dalek, jak grelë i spiéwelë *Na szkólnégò*. Nawetka nie wiedzelë, że ùżiwają nã nôstarszą ùczniowską pòmòc, piesniã, jaczi naji prastarkòwie brëkòwelë do czëtaniô i pisaniô”. Dali je tekst, jaczi szlachùje za *Kaszëbsczim alfabetã,* co jidze ùzdrzec na przëwòłónym niżi òbrôzkù. Sóm R. Drzéżdżón nadczidô, że jedna z ùdbów widzy przëwòłóną wëliczankã jakno edukacyjną pòmòc w ùczbie głagòlicë (ò czim prawie je tekst òpòwiôdaniô)[10]. Tu mùszi rzeknąc, że òkòma te, że to sã jaż nalinô, że *kaszëbsczi alfabet* je przedłużenim jaczis archajiczny kùlturotwórczi rédżi sygający jaż do prasłowiańsczich czasów, jidze i téż scwierdzëc, że „òbrôzkòwé nótë” są pòmòcnym edukacyjno-pedagògicznym nôrzãdzã, na Kaszëbach nié le leksykalnym, le i téż juwernotowim, kùlturowim, turistnym, mùzealnym itd.

---

[8] R. Drzeżdżon, *To je krótczé, to je dłudżé…*, s. 35–36.

[9] Karel Jaromir Erben (1811–1870), pòéta, folklorista, wëdôwôcz i redaktor. Wëdôwôcz zbiéru słowiańsczich bôjków *Sto prostonarodních pohádek a pověsti slovanských v nařečích původních* (Praha 1865, 1869), dze są òpùblikòwóné kaszëbsczé i słowiańsczé bôjczi ze zbiérów F. Cenôwë.

[10] R. Drzéżdżón, *To je krótczé, to je dłudżé…*, s. 36.

[czesczi tekst:]
To je krátke, to je dlhé;
to je tenké, to je tlsté
(az, z takých čiarok složené);
to polica zubatá (buky);
to je koza rohatá (vědy);
to stolice sedatá (glagol);
to sú oči (dobro);
to sú zuby (est);
to sú kliešte (živete);
to je zámok (dzělo);
to stolice rezatá (zemlja) atd.

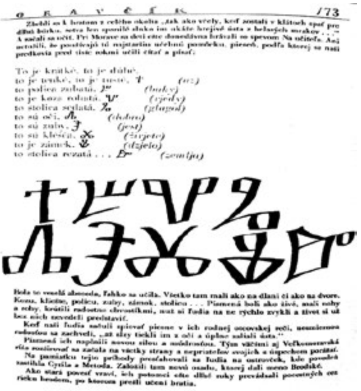

Ùczba serbsczégò alfabetu na historicznym spòdlim

W serbsczi tradicje, jãzëkù, lëteraturze, kùlturze i pedagògicznym procesu, ùczba lëtrów pòdług pasownégò pòrządkù i lëtrowaniégò alfabetu, je jednym z pierszich kroków ùczbë czëtaniô i pisaniô. Òd samëch zôczątków pismieniznë, serbsczi alfabet béł ùczony z pòmòcą mòdlëtwë, pózni, lëdowégò kùńsztu i aùtorsczich frantówków do ùczbë alfabetu.

Azbùka. Słowò *azbuka* je złożóné z pòczątkòwëch lëtrów serbsczégò (i stôrocerkewno-słowiańsczégò) alfabetu: *az* – jô i *bùczi* – Bóg / lëtra (bukva). Je òkresloné jakno karno wszëtczich lëtrów, chtërnëch brëkùjemë do pisënkù i wszëtczich lëtrów cyrilicë abò głagòlicë stojącëch pòsobicą w rédze[11]. Ju sóm òrganizacyjny zamëslënk serbsczégò i słowiańsczégò pisënkù (pòzéwanié kòżdërny lëtrë pòjãcym z lëdzczi òbéńdë, apartno òd pòzwów, tak jak to je na przëmiôr w grecczim alfabece dôwającë òpisënk òsóbnym lëtróm – chcemë le wząc *omikron* „môłé o”, dôwô znac ò zgrôwie do lżészi ùczbë spòdlégò nôrzãdza pismieniznë westrzód słowiańsczégò lëdztwa, parłãczącë jãzëkòwé pòjãca z pòjãcama, jaczé jidze pòtkac na co dzéń (tak cos je téż widzec i w *Kaszëbsczim alfabece*). Skòrno je to spòdlé ùczbë czëtaniô a pisaniô i je téż pierszim krokã ùczbë barżi zapëzglonëch zadaniów w nym procesu, wiedno wiôldżi bôczënk dôwóny béł technikóm i metodóm ùczbë alfabetu. Czasã ne techniczi są le brëkòwóné jakno edukacyjné nôrzãdzé, a czasã ùdostôwają jaczis apartny cél – symbòliczny, religijny abò przë pòmòcë jaczi frantówczi, wësélónô je jakôs òsoblëwô wiadã z rozmajitëch ôrtów lëdzczi rësznotë – np. ekòlogii. Dzãka dłudżi tradicji ùżiwaniô i swòjémù znaczeniu w serbsczi kùlturze, òstałë zaznaczoné rozmajité ôrtë ùczbë azbùczi w czile òbrëmiach ùsôdztwa.

---

[11] *Речник српскога језика*, red. М. Николић, wyd. zmienione i uzupełnione, Београд 2011, s. 20.

Zôczątczi nôùczi czëtaniô i pisaniô westrzód Pôłniowëch Słowianów. I chòc mòże sã i zdawac, że wiérztowóny ôrt ùczbë alfabetu mógł sã pòkazac dopiérze równo z rozwicym terôczasnégò systemù edukacji abò pòwstanim pierszich elementarzów, jegò kòrzenie sygają (w serbsczi kùlturze) dalek dowsladë, do zôczątków słowiańsczi alfabetizacji, czej pòkôzałë sã pierszé alfabétné (azbùkòwé) mòdlëtwë[12]. W *Słowarzu lëteracczich terminów*[13] azbùkòwô wiérzta je òpisónô jakno „strzédnowieczny lëteracczi ôrt, jaczi òpiérô sã na wczasnobizantijsczi tradicji […] dze pierszé lëtrë réżków ùłożoné są w alfabétnym szëkù. Cél twòrzeniô azbùkòwi wiérztë je mnemòtechniczny i didakticzny, le je i téż dëchòwi: pismò w strzédnowieczny kùlturze miało téż swòjã religijną przëdatnosc”. Tak tej ùstôwianié w alfabétnym pòrządkù w òbrëmim mòdlëtwë miało w nëch czasach czile zastosowaniów: mòdlëtewné, didakticzné i fùnkcjonalné. To pierszé to sã samò wié, żlë jidze ò czasë, w jaczich ne mòdlëtwë pòwstôwałë, a żlë jidze ò dwa dalszé M. Nikòlić je za tim, że miałë òne jistotné znaczenié w ùczbie spòdlecznégò czëtaniô, a wôżné przë tim je to, że lëtrë miałë téż swòjã lëczbòwą wôrtosc[14], chtërna pòmôgała lżi so zapamiãtac pòrządk mòdlëtwów i téż w drëgą stronã, pierszô lëtra mòdlëtwë dopòmôgała lepi zapamiãtac jednostczi alfabetu.

Jakno pierszą alfabétną (azbùkòwą) mòdlëtwã w serbsczi tradicji (stôro-cerkewno-słowiańsczi) ùwôżô sã tã, jakô je napisónô przez Kònstantina Przesławsczégò z 893. rokù. Bëła napisónô w dwanôstoszlabizowi wiérzce[15], a tuwò pòdôwómë dzél w tłómacznim na serbsczi i kaszëbsczi:

---

[12] М. Николић, *Функција молитви у учењу азбучног реда слова* [*Funkcja modlitw w nauce alfabetycznego* (*azbukowego*) *porządku liter*], „Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie”, 1/2012, s. 24.

[13] *Речник књижевних термина*, red. Д. Живковић, Београд 1985, s. 70.

[14] М. Николић…, s. 26.

[15] *Хрестоматија средњовековнее књижевности* [*Hrestomatiô strzédnowieczny lëteraturë*], T. I: *Старословенска и преводна књижевност* [*Stôro-cerkewno-słowiańskô lëteratura i translacje*], red. Ј. Јовановић, Београд 2012, s. 13.

Азбучна молитва

Ја [**а**з] се овим речима молим **Б**огу:
Боже све твари и створитељу
видљивог и невидљивог!
Господа, **Д**уха живог, пошаљи
да удахне ми у срце реч […].[16]

Azbùkòwô mòdlëtwa

Taczima słowama jô Bòga proszã:
Bòże wszëtczégò stwòrzëcelu,
widzewnégò i niewidzewnégò!
Pana, Dëcha żëwégò, sélôj
żebë chùchnął mie w serce słowò […].

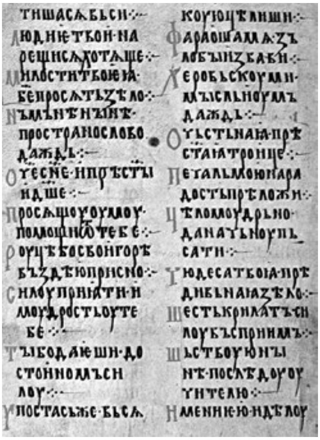

W przëwòłónym czasu wôżny je téż dokôz Kònstantina Kòstenecczégò *Сказаније изложено о писменима* [*Ùwôdżi przedłożoné ò lëtrach*, 1423–1426], w jaczim sã gôdô ò tim, jak bë sã mùszôł ùczëc alfabetu i jaczé są jegò religijné i spòleczné wôrtnotë[17].

Lëdowi kùńszt[18]**.** Òkòma stôro-cerkewno-słowiańsczi tradicji, w serbsczi kùlturze dobrze są znóné przëkładë azbùkòwëch frantówków w lëdowim kùńszce. Piesnie szlachùją za sobą sztrukturą i lëczbą słowów, le i téż wielëną rozmajitëch wersjów. Tak tej, rozmajiti ùsôdzcë, badérzë i pisarze przëwòłują np. hewòtné azbùkòwé frantówczi:

> Аврам, Богдан, воду газе добри ђаци. Ева жена зими и једе колаче. Луди људи, Марко, Никола, Његош овог пролећа сретоше Тићу Ћирића у фијакеру хтедоше џаба шетати.

---

[16] Téż tam, s. 14.

[17] Б. Чигоја, *Кратак преглед првих српских буквара* [*Krótczi przezérk serbsczich elementarzów*], „Јужнословенски филолог”, 66/2010, s. 517.

[18] Wielné òdmianë lëdowëch frantówków jidze nalezc w prôcach Nikòlića i Dakića, na rozmajitëch internetowëch fòrach i blogach (https://www.vesti.rs/Blogovi/Azbuka-3.html#; https://forum.poreklo.rs/index.php?topic=347.80), taką technikã przëbôcziwô téż zawòłóny serbsczi pòéta dlô dzecy Ljubivoje Ršumović (https://www.knjizara.com/Sabrana-dela-Ljubivoje-Rsumovic-I-kolo-Ljubivoje-Rsumovic-21763), a wespółaùtorka hewòtny pracë A. Savić mô zrobioné môłą anketã na Twitteru, dze ùżëtkòwnicé sami zapisywelë wersje, chtërne pamiãtają (https://twitter.com/Aleks_aSavic/status/1494374338333659141).

> [kasz. tł. Avram, Bògdón wòdã brodzą – bëlny ùcznie. Eva białka òb zëmã téż jé kùszczi. Trzasłi lëdze Markò, Nikòla, Njegòš pòtkelë Tić'ã Ćirić'ã w briczce – chcelë za lelekã gònic.]
>
> Ајде, брате Видоје, гледај доле ђаволе, ено жене змајеве испод јеле криваје, луди људи мислили нашу њиву орати, Петар рече Спасоју тражи ћерку убаву, фину храну цареву, чисти џаду широку.
>
> [kasz. tł. Pùdz le brace Vidoje, zdrzë na dole diôble, wej białczi smòka pòd krzëwą jedlëną. Trzasłi lëdze chcelë zaòrac naji pòlé, Petar pòwiedzôł do Spasoja: szëkôj fejn córkã, fejn césarsczi jestkù, szerok i przezérny gòscyńc.]

Taczich òdmianów, dze òstałë zjinaczoné pòjedinczné słowa, zdrzódła pòdôwają wiele wicy.

Azbùkòwé frantówczi w elementarzach i pedagògicznym procesu. Jakno pierszi elementôrz Serbòwie widzą *Elementôrz Mnicha Sawë* z XVI stalata. W nim, na pierszi starnie, pierszi kôrtczi, pò symbòlny inwòkacji òstałë przëwòłóné spółzwãczi w szlabize z samòzwãkã, a na pòòstałëch starnach pòzwë lëtrów (az, bùczi, vjede, glagol itd.) pòdług stôro-cerkewno-słowiańsczégò mòdła, a na kùńcu je mòdlëtwa *Òjcze nasz*[19].

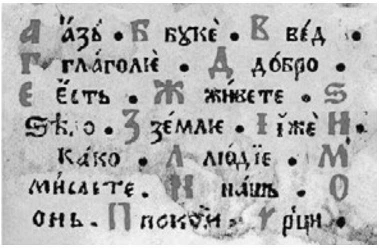

А а́зь • Б бꙋкѐ • В вѣ́д •
Г гла́голѥ̀ • Д добро •
Є є̆сть • Ж жи́вѣте • Ѕ
Ѕѣ. о • З зе́млѥ • І і̆жѐ Н •
ка́ко • Л лю́дїе • М
мы́слѣте. Н на́шь • О
онь. П поко́и • Р рци •

W *Elementarzu* Vùka Stefanović'a Karadžić'a (1827) òsta przëbôczonô metoda lëtrowaniô w przedesłowie, co je cekawą apartnoscą, bò ùsôdzca bédëje: „Tak tej szkólny, co bë chcôł kògò baro prosto naùczëc czëtaniégò, nôlepi, żebë mù nie gôdôł niżódnëch pòzwów lëtrów, le jich głosë, jaczé mają, czej sã je czëtô; tej nie mdze lëtrowaniô, le jak chto le pòznô lëtrë, zarô mdze rozmiôł czëtac”[20]. I chòc le na wskôza mdze szmërgniãtô précz, bò kòsztëje wicy czasu i je barżi zapëzglonô, V. S. Karadžić w swòjim elementarzu pòdôł równak zestôwk pòzwów lëtrów z stôro-cerkewno-słowiańsczégò jãzëka.

---

[19] *Буквар Инока Саве Дечанца и игумана Стефана од Паштровића из 1597. године* [*Elemeńtôrz Mnicha Sawë Dečańsczégò i przełożonégò Stefana z Paštrović'ów z 1597 r.*], red. Б. Алексић, Буљарица 2016.

Prawie w tim czasu, w pòłowie XIX stalata, niechónô òsta wskôza ùżiwaniô przëpisónëch pòzwów lëtrów, chòc ùróbk ny wskôzë pòòstôł[21]. To je widzec w nym, że tzw. azbùkòwanié, to je òsoblëwi ôrt ùczbë serbsczégò alfabetu ze wspòmòżką przëdónëch pòzwów lëtrów, frantówków i mòdlëtwów, pòòstôł do dzysdnia w rozmajitëch sztôłtach, nie zdrzącë za tim, że zastąpia gò nowô wskôza *azbùkòwaniô*, dze lëtróm dopisywô sã pòzwë słowów naczinającëch sã na nã jistną lëtrã[22], le òdchòdzącëch òd stôro-cerkewno-słowiańsczi tradicje.

Na przëmiôr w *Elementarzu* dlô pierszi klasë spòdleczny szkòłë w Serbii, z 1999 r., nie są przëwòłiwóné azbùkòwé frantówczi, chtërne zamikają w se całi alfabet, le kòżdą lëtrã przedstôwiô òsóbnô frantówka, jak np. *Сниo Сима сан* (*Syma w spikù snił)*, w chtërny wikszosc słowów naczinô sã na lëtrã, jakô je tematã ùczbë[23]

Dzecnô lëteratura. Temù, że azbùkòwé frantówczi, jak je to widzec w pòprzédnym wëprowadzënkù, bëłë brëkòwné i znóné, zawòłóny serbsczi pòécë dlô dzecy twòrzëlë rozmajité wersje szlachòwnëch frantówków. Niechtërne z nôbarżi znónëch òstałë pòdóné niżi:

А
То није слово,
на споменик личи слову.
А као Аманет:
научи ме да пишем као што говорим.
Да читам написано.
А као Азбука,
А као АКЦИЈА ОПИСМЕЊАВАЊА[24].

---

[20] В. Стефановић Караџић, Први српски буквар [Pierszi serbsczi elemeńtôrz], Беч 1827.
[21] М. Николић…, s. 28.
[22] В. Милатовић, *Настава почетног читања и писања* [*Ùczba spòdlégò czëtaniô i pisaniô*], Београд 1990, s. 40.
[23] В. Милатовић, А. Ивковић, *Буквар за први разред основне школе* [*Elemeńtôrz dlô pierszi klasë spòdleczny szkòłë*], Београд 1999, s. 40.
[24] Д. Радовић, *Доколице* [*Piosenki w wolnych chwilach*], Нови Сад – Београд 1972, s. 219–220.

[kaszëbsczi tłómaczënk]

A
To nie je lëtra,
szlachùje za pòmnikã lëtrë.
A jakno Amanet [Spôdkòwizna]:
naùczë mie czëtac jak jô gôdóm.
Żebë czëtac, to co je napisóné.
A jakno Azbùka.
A jakno AKCJÔ BIÔTCZI Z ANALFABETIZMÃ

Na taczi ôrt zawòłóny serbsczi pisôrz Duškò Radović òbmëslił frantówkã dlô kòżdi lëtrë serbsczégò alfabetu.

W apartnienim òd niegò *Azbùka Simi* serbsczégò pòétë Branë Cvetković'a òmôwiô sztôłtë lëtrów (tak jakno w *Kaszëbsczim Alfabece* frantówka gôdô ò sztôłtach, a przëbôczoné òbrôzkòwé czeskò-mòrawscz é nótë ò sztôłtach głagòlicë:

Х ми личи на ногаре;
    А је као кров на кући,
    А П врата куд ћу ући;
    Ж је као права жаба,
    А Ф као наша баба;
    О је сасвим као јаје,
    Ш велико виљушка је
    У к'о левак, крив на крају,
    А Т чекић, да куцају;
    На столицу Ћ ме сећа;
    Ј удица мало већа.
    Г је као дршка штапа.
    А З као мачја шапа;
    С је као потковица,
    А М као шајкачица! [25]

X mi wëzdrzi za kòzłama;
    A jakno dak na chëczë,

---

[25] Б. Цветковић, *Брана за децу. У слици и речи* [*Brana dla dzieci. W obrazkach i słowach*], Београд 1934, s. 15–16.

А П dwiérze przez chtërne przelézã;
Ж to je richtich żaba,
А Ф jak naja starka;
О to je czësté jaje,
Ш wiôldżé – jak widlëca
У jak léjk, na kùńcu skrzéwiony,
А Т młotk, żebë przëbijac;
Za stółkã mie Ћ szlachùje;
Ј jak hôczk kąsk wiãkszi.
Г wëzdrzi za klëką,
А З jak kòta póta;
С za pòdkòwą szlachùje,
А М jak môłô šajkača [serbskô lëdowô czôpka].

Niechtërne z barżi znónëch frantówków ò serbsczim alfabéce to je téż *Ekòlogicznô azbùka* pòétë Dobricë Erić'a i *Mòjô azbùkòwô frantówka* biskùpa Atanasije Jeftić'a:

Еколошка азбука

Ако
Будете
Више
Гајили
Дрвеће
Ђаци
Еколози
Живећете
Здрави
И
Јаки
Као
Лавови
Људи
Морају
Незагађене
Њиве
Орати
Пшеницу
Радости
Сејати

Тако
Ће
Увек
Фино
Хранити
Цело
Човечанство
Џакови
Шумадијски[26]

Ekòlogicznô azbùka

Żelë
Bãdzëta
Wiãcy
Chòwelë
Drzéwiãtów
Ùcznie
Ekòlodzë
Bãdzëta
Zdrowi
I
Mòcny
Jak
Lwë
Lëdze
Mùszą
Niezatrëté
Pòla
Òrac
Pszénica
Redotë
Sôc
Na taczi ôrt
Bãdą
Wiedno
Piãkno

---

[26] Д. Ерић, *Плава месечина. Избор поезије за децу* [*Mòdri pòwid miesąca. Wëbiérk pòézji dlô dzôtków*], Нови Сад 1991, s. 66.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Jes dawac
Lëdztwù
Miechë
Šumadijskie [serbsczi region]

Моја азбучна песма

А Азбуку,
Б Боже,
В Волим:
Г Грачаницу и
Д Децу,
Ђ Ђаке и
Е Еванђеље,
Ж Живот и
З Здравље,
И Истину и
Ј Језик,
К Косово и
Л Лепоту,
Љ Љубав и
М Мајку,
Н Народ и
Њ Њиве,
О Отаџбину и
П Правду,
Р Рађање и
С Слободу,
Т Тројицу и
Ћ Ћирилицу,
У Учење и
Ф Фрулу,
Х Христа и
Ц Цркву,
Ч Чојство и
Џ Џиновско срце,
Ш Шумадију и школе
И све друго волим
Што деца на свету вол[27]

---

[27] А. Јефтић, *Српски православни буквар*, Београд-Цетиње 2012, s. 4.

Mòja azbùkòwô frantówka

А Azbùkã,
Б Bòże,
В Kòchóm:
Г Gračanicã i [wôżny serbsczi klôsztor]
Д Dzecë,
Ђ Ùczni i
Е Ewangeliã,
Ж Żëcé i
З Zdrowié,
И Prôwdã i
Ј Jãzëк,
К Kòsowò i
Л Piãkno,
Љ Miłota i
М Mëmkã,
Н Nôród i
Њ Pòla,
О Tatczëznã i
П Sprawiedlëwòtã,
Р Jãdrzëzna / Rodzenié sã i
С Wòlnotã,
Т Trójcã i
Ћ Cyrilicã,
У ùczenié sã i
Ф Piszczówkã [serbsczi lëdowi jinstrument]
Х Christusa i
Ц Kòscół,
Ч Bùchã i
Џ Machtné serce
Ш Šumadiji [przëwòłóny ju región] i szkòłë
I wszëtkò jinszé kòchóm
Co dzecë na swiece kòchają.

Wniosczi

Jak to je widzec z pòwëższégò krótczégò przëzérkù, frantówczi wspòmôgającé ùczbã alfabetu i jãzëka mają w serbsczi kùlturze długą tradicjã, òd czasów stôro-cerkewno-słowiańsczich, przez lëdowé ùsôdztwò, elementarze, jaż do dzysdniowi dzecny pòézji brëkòwóny w elementarzach abò jinszich didakticznëch nôrzãdzach, le i téż w samòstójnëch zbiérach.

Z fòrmalnégò pòzdrzatkù w *Kaszëbsczim alfabece* widzec je szlachòwnotë za niechtërnyma mòdłama serbsczich azbùkòwëch frantówków:

- sama pòzwa kaszëbsczich òbrôzkòwëch nótów – *Kaszëbsczi alfabet* parłãczi sã ùżëtkòwnikóm z alfabetã, to je jakąs spòdleczną, elementarną wiédzą;
- Sztruktura, w jaczich òbrëmiach wiérztë (colemało z rimama, żebë szło lżi spamiãtac) przedstawioné są rozmajité pòjãca z serbsczi / kaszëbsczi kùlturë;
- Rozmëszlającë nad spòkrewionyma z kaszëbsczima nótama czeskò-mòrawsczé nótë przeznaczoné do ùczbë głagòlicë je widzec, że ze serbsczima *azbùkòwima frantówkama* je jesz wiãkszô szlachòwnosc, bò niechtërne z nich tikają wëzdrzatkù lëtrów i dzãka temù parłãczeniémù ùżëtkòwnikòwi jidze je lżi zapamiãtac. Kaszëbsczé nótë jidą tim samim szlachã pòkazëjącë pòzwë sztôłtów parłãczącëch sã z pòzwama pòjãców w kaszëbsczim jãzëkù.
- I na kùńc, jeden z wôżniészich dokazów na szlachòwanié ze sobą wariantów serbsczich i kaszëbsczich je nônowszô pùblikacjô *Kaszëbsczégò alfabetu* wëdónégò òsoblëwie do ùczbë jãzëka: A. Majkòwskô, D. Majkòwsczi, *Ùcz sã jãzëka z kaszëbsczima nótama* (Gduńsk 2021).

Bibliografia:

Буквар Инока Саве Дечанца и игумана Стефана од Паштровића из 1597. године [*Elementôrz Mnicha Sawë Dečańsczégò i przełożonégò Stefana z Paštroviciów z 1597 r.*], red. Б. Алексић, Буљарица 2016.

Б. Чигоја, *Кратак преглед првих српских буквара* [*Krótczi przezérk pierszich serbsczich elementarzów*], „Јужнословенски филолог”, 66/2010, s. 513–545.

R. Drzeżdżon, *To je krótczé, to je dłudżé… Wędrówki szlakiem obrazkowych nut*, Gduńsk–Wejrowò 2014.

R. Drzeżdżon, *Kaszëbsczi* Schnitzelbank*, to je czile słów ò piesni* Kaszëbsczé nótë, [w:] *Kaszubskie dziedzictwo kulturowe. Ochrona-trwanie-rozwój*, red. E. Kòcój, K. Barańskô, M. Kuklik, Kraków 2012, s. 99–118.

[T. Fopke,] *Muzyka we współczesnej kulturze Kaszub*, [w:] C. Òbrach-Prondzyńsczi, T. Fópka, K. Kùlikòwskô, *Współczesna kultura kaszubska*, Gduńsk 2018, s. 158–245.

Хрестоматија средњовековнее књижевности [*Hrestomatiô strzédnowieczny lëteraturë*]. T. I: *Старословенска и преводна књижевност* [*Stôro-cerkewno-słowiańskô lëteratura i translacje*], red. J. Јовановић, Београд 2012, s. 13–15.

В. Милатовић, *Настава почетног читања и писања* [*Ùczba spòdlecznégò czëtaniô i pisaniô*], Београд 1990.

В. Милатовић, А. Ивковић, *Буквар за први разред основне школе* [*Elementôrz dlô pierszi klasë spòdleczny szkòłë*], Београд 1999.

М. Николић, *Функција молитви у учењу азбучног реда слова* [*Znaczenié mòdlëtwów w ùczbie alfabétnégò (azbùkòwégò) pòrządkù lëtrów*], „Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie”, 1/2012, s. 24–34.

А. Петровић Дакић, *Азбучко, Богдан, Веселко, Горан и дружина – прозни приступ писму* [*Azbučko, Bogdan, Veselko, Goran i kòmpaniô – prozatorsczé rozmienié pisënkù*], [w:] *Књижевност за децу у науци и настави. Зборник радова са научног скупа Јагодина, 21–22. април 2017*, Јагодина 2018, s. 225–241.

Речник књижевних термина, red. Д. Живковић, Београд 1985.

Речник српскога језика, red. М. Николић, wyd. zmienione i uzupełnione, Београд 2011.

В. Стефановић Караџић, *Први српски буквар*, Беч 1827.

Danuta Pioch
Rada Kaszëbsczégò Jãzëka

Éwa Warmòwskô – aùtorka dokazów dlô dzecy i młodzëznë

Ewa Warmowska, an author of poems for children and youth

Skrócënk:
Tekst pòswiãcony ùtwórstwù kaszëbsczi pòetczi Éwë Warmòwsczi. Òkróm pòkôzaniô w chronologicznym ùjimniãcym donëchczasowégò ùsôdztwa nalôzł sã w nim téż plac na przedstawienié sylwetczi ùtwórczëni. Òbgôdce òstałë pòddóné pòsobné zbiérczi dokazów wëdôwóné przez Éwã Warmòwską i rolô w ti pòdjimiznie Stowarë na Rzecz Rozwiju Szôłtëstwa Bąckô Hëta, a téż „Môłi Szkòłë" w Szopie. Ùjimniãcé mô za zadanié pòkazac nawzôjny cësk strzodowiszcza i ùtwórcë na sebie – pòetka twòrzi wiérztë dlô dzecy i młodzëznë, chtërne są wëzwëskiwóné w rozmajitëch pòdjimiznach i stôwają sã pòdskacënkã do cekawëch zdarzeniów w kùlturalnym òbrëmim regionu. Sama téż ùwôżno słëchô pòmianów z òkòlô, analizëje gwôsné ùtwórstwò, òdpòwiôdô na brëkòwnotë ùsôdzanim pòstãpnëch dokazów.

Wikszosc ùsôdzków pòetczi pòwstała w kaszëbsczim jãzëkù (pierszim – jak sama ò nim gôdô), są téż pòlskòjãzëczné dokazë. Wiele z nich òstało sczerowónëch do dzecy i młodzëznë, temù jãzëk i ôrt òbrazowaniô są dopasowóné do percepcyjnëch mòżlëwòtów młodégò òdbiércë. Taczé nastawienié ùsôdzczëni skùtkùje czãstim syganim do ùtwórstwa Éwë Warmòwsczi przez szkólnëch szëkùjącëch szkòłowników do regionalnëch kònkùrsów recytatorsczich, a téż wëzwëskiwanim ji dokazów w ùczbòwnikach do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka. Pòpùlarizacje ùtwórstwa pòetczi przësłużëłë sã w òsoblëwi spòsób dedikòwóné prawie ji lëteracczémù ùsôdztwù òglowòkaszëbsczé kònkùrsë.

Abstract:
The paper deals with the literary output of the Kashubian poet Ewa Warmowska. It presents not only the collections of her poems, but also the role of the Association for the Development of the Village of Bącka Huta and "Mała Szkoła" in Szopa in the publishing process. The paper concentrates on the mutual influence of the poet and the local community. Warmowska creates poems for children and youth, which

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

are used in various projects and inspire interesting cultural events in the region. She also listens carefully to the feedback from the community, analyzes her own works and responds to the demand by creating new texts.

Most of her poems have been written in Kashubian, but she also writes in Polish. Numerous poems are addressed to children and teenagers. This is why the language and imagery are adapted to the perceptual abilities of the young reader. Warmowska's poems are frequently used by teachers preparing their pupils for regional recitation contests, as well as by authors of Kashubian coursebooks. Recitation contests held in the whole region have particularly popularized her poetry.

Kluczowé słowa:
kaszëbskô ùtwórczëni, kaszëbsczé ùsôdztwò dlô dzecy i młodzëznë, kùltura kaszëbskô.
Keywords:
Kashubian writer, children's literature in Kashubian, Kashubian culture

Kaszëbskô lëteratura, chòc zrzeszonô z niéwiôldżim òbsygã, je czims apartnym machtny wiôlgòscë. W ji òbrëmim białczi zaznacziwają corôz pòwszechni swój ùdzél, chòc nie są jesz wikszoscą westrzód ùtwórców. Temat ùdzélu białk w kaszëbsczi lëteraturze je ju na tëlé pòpùlarny, że pòjôwiają sę òsóbné tekstë nôùkòwé abò rozdzéle mònografiów jakno òbgôdczi tegò problemù[1].

Westrzód ùtwórczëniów nalôżómë nôzwëska barżi abò mni znóné. Jakno prekùrsorczi na niwie kaszëbsczi lëteraturë Adela Kùjik-Kalinowskô pòdôwô[2]: Rozaliã Narloch (aùtorkã wiérztów dlô dzecy)[3], Téòdorã Kropidłowską (aùtorkã brawãdów)[4] a téż Agnésã Browarczik (pòétkã, aùtorkã tómikù *Zymkòwé kwiatë*)[5]. Òsóbny dzél w lëteraturze Kaszëb zajimô Ana Łajming, jaczi ùtwórstwò dożdało

---

[1] D. Kalinowsczi, *Pasaże kaszubskie*, Słëpsk–Gduńsk 2020; tegòż, *Raptularz kaszubski*, Gduńsk 2014; tegòż, *Twórczość kaszubskojęzyczna w perspektywie krytyki feministycznej*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii" 2022, z. 2; A. Kùjik-Kalinowskô, *Kobiety piszą po kaszubsku. Autorki i tematy. Szkic interpretacyjny*, „Slavia Occidentalis" 2017, nr 2 [74]; D. Kalinowsczi, A. Kùik-Kalinowskô, *Literatura kaszubska. Rekonesans / Lëteratura kaszëbskô. Wëzdrzënë*, Gduńsk 2017; tiże, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gduńsk–Słëpsk 2011.

[2] A. Kùjik-Kalinowskô, *Kobiety piszą po kaszubsku*, s. 100.

[3] Ò jaczi wicy: F. Neùreiter, *Historia literatury kaszubskiej*, Gduńsk 1982, s. 270–271.

[4] Prezentowóną w nôslédnëch pùblikacjach: A. Bùkòwsczi, *Polski słownik biograficzny*, pòd red. Z. Kòzłowsczi i S. Kùbacczégò, tom XV, zesziwk 66, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 334; B. Bréza, *Kropidłowska Teodora*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewsczi, Gduńsk 2002; F. Neùreiter, *Historia literatury kaszubskiej*, s. 160–161.

[5] Wicy ò ti pòetce: F. Neùreiter, *Historia literatury kaszubskiej*, Gduńsk 1982, s. 261–262.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

sã wiele òbrobieniów. Wikszosc białków jawi sã w lëteraturze Kaszëb pò 1980 rokù. Jich rédżi corôz barżi sã zwieliwają. Ùsôdzają òne we wikszoscë pòezje, rzadzy prozã i prawie wcale (òkróm A. Łajming) nie piszą dramatów.

Tematë wëzwëskiwóné przez kaszëbsczé ùsôdzczënie są rozmajité, równak piszącëch ò dzecach i pòswiãcywającëch jim wikszosc swòjégò lëteracczégò ùróbkù nie je za wiele, a prawie dlô taczich òdbiérców pisze przede wszëtczim Éwa Warmòwskô, chtërny pierszi tómik *Trapë do nieba* òstôł wëdóny w 2006 rokù[6]. Fòrmë wëzwëskiwóné w ji ùtwórstwie to przede wszëtczim wiérztë, rzadzy krótczé dokazë prozatorsczé (do jaczich tematë brała colemało z żëcégò codniowégò, warkòwégò abò rodzynnégò).

Éwa Warmòwskô, ùr. 28 I 1959 w Gduńskù, pòchôdô z Miechùcëna. Warkòwé żëcé sparłãczëła z robòtą w szkòle jakno szkólna òd môłëch dzôtków. Sztudérowała na Wëdzélu Spòlëznowëch Nôùków Gduńsczégò Ùniwersytetu. Òd 1983 rokù mieszkô w czarownym placu – Bącczi Hëce w Gminie Serakòjce – z daleka òd zbiérny zabùdowë, w òkòlim bezpòstrzédno sąsadëjącym z rodą,

na zberkù lasa (z fùlną gwësnotą niczim niezmącony cëszë). 25 lat robiła w Spòdleczny Szkòle w Szopie. W 2004 rokù ùkùńczëła Pòdiplomòwé Sztudium Kaszëbsczégò Jãzëka w GÙ i tedë zaczãła sã téż barżi zajimac sprawama edukacje w rodnym jãzëkù szkòłowników pòchôdającëch z Kaszëb abò mieszkającëch w tim regionie. Tegò samégò rokù rozpòczãła robòtã w Spòdleczny Szkòle w Mòjszu. Dali téż robiła w Szopie, leno ju w niepùbliczny szkòle[7].

---

[6] É. Warmòwskô, *Trapë do nieba*, Bąckô Hëta 2006.

[7] Fùlniészą biografiã É. Warmòwsczi mòże nalezc w: *Skrë usôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji 1991–2008*, òprôc. G. Schramke, Gdiniô 2010, s. 160.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Pòeticczim ùsôdztwã zajimała sã òd 2003 rokù. W smùtanie tegò roku wësłała swòje pierszé dokazë na Kònkùrs Kaszëbsczi Pòezje w Brusach, dze zajãła pierszi plac. Te pierszé ùsôdzczi (i wiele jinszich), jak sama gôdô, przeleżałë wiele czasu w tpzw. szuflôdze. Prosto gôdającë, nie dôwała wiarë w to, że mògą sã kòmùs widzec. Ta zwënéga bëła wôżnym pòdskacënkã i przërëchlëła twòrzenié nowëch dokazów. Na zôczątkù 2004 rokù ji wiérzta *Bana z lëtrama* òsta ùmôlnionô w dwùch ùczbòwnikach do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka: aùtorstwa Jaromirë Labùddë a téż Danutë Pioch. Tegò samégò rokù czile wiérztów ùkôzało sã w „Pòmeranie”, a w gòdnikù òstała laùreatką kònkùrsu mn. Jana Drzéżdżona „Bielawa” 2004. Rok 2005 przëniósł pòstãpné nôdgrodë w kònkùrsu lëteracczégò ùsôdztwa *Złoté Jaje* i w kònkùrsu mn. Jana Drzéżdżona „Bielawa” 2005. W pòstãpny edicje kònkùrsu *Złoté Jaje* z 2006 rokù téż bëła jegò laùreatką. Te nôdgrodë òstałë w pòstãpnëch latach zwieloné.

Òd 2004 rokù wespółrobiła przez dłudżi cząd z Gminną Biblioteką Pùbliczną w Serakòjcach, prowadzącë „Zéńdzenia z bôjką” w kaszëbsczim jãzëkù. Przińdné lata przënôszałë pòstãpné tómiczi wiérztów.

Pierszi zbiérk wiérztów *Trapë do nieba*

Pierszi samòstójny zbiérk pòeticczich dokazów pt. *Trapë do nieba* ùkôzôł sã w 2006 rokù[8].

Ewa Warmowska
Trapë do nieba

Pòetka zadedikòwa gò „wszëtczim swòjim szkòłownikóm”, bò dzél dokazów napisa dlô kònkretnëch recytatorów szëkùjącëch sã do kònkùrsu *Rodny Mòwë*. Òstałë òne pòdzeloné wedle nôslédnëch tematów: Kaszëbsczé stegnë

---

[8] É. Warmòwskô, *Trapë do nieba*, Bąckô Hëta 2006. Je wôrt dopòwiedzec, że ten i pòstãpné zbiérczi dokazów Éwë Warmòwsczi wëszłë staranim Stowarë dlô Rozwiju Szôłtëstwa Bąckô Hëta a téż Zbiéru Szkòłowò-Przedszkòlnégò „Môłô Szkòła” w Szopie.

(5), Mòje dzecë (7), Do ògardów (7), Farwë miełotë (10), Lëdzczé sprawë (39). Tómik zamikô dokôz, co je téż titelã całégò zbiérkù. Pòetka wëwidniwô, że temat wzął sã z aùtopsje. W òkòlim ji dodomù, stojącégò na zberkù lasa, na przitczi ùrzmie pò prôwdze są ùmôlnioné drzéwiané trapë, chtërne prowadzą w górã, w zeloną gãstwã.

Malënczi do całégò tómika przëszëkòwa techniką żel-art córka pòetczi Barbara.

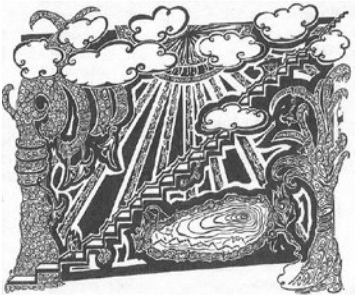

Ilustracjô do titelowi wiérztë *Trapë do nieba*

Aùtorka we wstãpie òmówiła leżnoscë zajãcégò sã lëteracczim ùtwórstwã w pòstãpnëch słowach:

> Rôczã czëtińców do sygniãcô pò tómik mòjich wiérztów, jak sã rôczi drëchów do nowégò dodomù. Z redotą witóm wszëtczich i chòcô pôchnie jesz farbą, mëszlã, że dô sã pòczëc atmòsferã tegò môla. Tuwò dwiérze są szerok òdemkłé, tuwò nie zafelô żëczlëwòtë i cepła, bò to je chëcz ùprzëdłô ze snieniów….
>
> Jem miłotniczką pòezje. Òblubioné wiérztë czëtóm wielerazowò i towarzą mie jak liricznô mòdlëtwa. Donëchczôs bëła jem leno jich òdbiércą, a òd niedôwna sama twòrzã pòezje.
>
> Ju òd wczasnégò dzectwa mòje żëcé zwãczało na kaszëbską nótã. Zaczã jem pisac prawie pò kaszëbskù, w mòjim pierszim jãzëkù, bò móm kaszëbską dëszã… Mòje ùtwórstwò przëpadło na dozdrzeniałi wiek i zaskòkło mie jak chùtczé òdecknienié.
>
> Tematika mòjich wiérztów je rozmajitoôrtnô. Na prosti spòsób òpisywóm w nich snôżotã rodë, lëdzczé wseczëca i codniowé sprawë. Wëraznotë dodôwają jim fantazyjno-mrzëżkòwé ilustracje przëszëkòwóné przez mòjã córkã. Pëszno je òdczëwac redotã ùsôdzaniô, jakô dôwô czëcé wòlnotë i zjisceniô[9].

---

[9] Ibidem, s. 7.

Jak sã słëchô w dokazach przeznaczonëch dlô młodszégò òdbiércë, wiele je w nich jãzëkòwëch dzejaniów, co mają za cél narzeszenié blëższi dëchòwi parłãczë z adresatã. Pòetka nie òdchôdô òd narzeszeniów do òkòlnégò swiata, żebë bùdzëc w czëtińcu môlową patriocëznã (*Serakòwsczé kôłpë*). Tak jak ùtwórcë znóny z panteònu kaszëbsczi lëteraturë próbùje téż ùmôlnic biblijny swiat na Kaszëbach (*Zagôdôł swiãti Pioter*). Wié, że nie dô sã bùdowac przińdnotë bez pòdpiarcô sã erbą z ùszłotë, stądka narzeszenia do tradicje i kùlturë (*Wëchwała tobaczi*). Òpisëjącë swiat dzecka colemało ùżiwô przërównaniów òdnôszającëch sã do mòtiwów wzatëch z nôtërë („mòje dzecë są jak ptôszczi co sã ùczą latac… colemało smiéch je czëc na najim latawiskù, zwòni, brzãczi zwónuszkama gąbków dzôtków, dzobów ptôszich”), zmòcniwaniémù òdczëców mają téż służëc wielné słowa szlachùjącé za zwãkama. Maksymalné przëbliżenié do młodégò òdbiércë ùmòżlëwiają wielné deminutiwa, colemało nimającé równoznaczënów w pòlsczim jãzëkù, jak np. zdrobniwanié pòzwów czinnosców i jinëch dzélów mòwë („spëtało mie dzeculkò…, òne mają gąbczi… ë òczczi, wiednëchno, witerkò”). Wielerazowò pòetka stosëje spòsobë nawkół równoczasnégò angażowaniô w òdbiér czile zmôgów (krziżewé zelé, remiónk, melëca, szôłwija, rozmarión, lëbiszk, anys tak pôchną czej mùskniesz je rãką). Czãstim ôrtã pòeticczégò òbrazowaniô stôwają sã krzëkniczi, jaczich zadanim je trzimanié czëtińca w blisczi parłãczë z dokazã, przëwòłiwanié jegò bôczënkù w sztótach mòżebnégò zmògù (hop, hop trala la). Wëzwëskiwóné w dokazach artisticzné strzódczi nie są przecéchòwóné czë za baro zawité, za sprawą prosti i zrozmiałi słowiznë stôwają sã integralnym dzélã pòeticczégò òbrazowaniô. Pòetka (jakno znajôrka zajimającô sã warkòwò dzôtkama) nie zabôcziwô ò pisanim w swòjich dokazach ò sprawach bliskò sparłãczonëch z tematicznyma zôkrãżama ùmôlnionyma w òbrëmiu môgòwëch mòżlëwòtów môłégò òdbiércë (*Mòje dzecë*, *Bana z lëtrama*, *Anielsczé dzôtczi*, *Jigra w pąktë*, *Òczë mëmë*).

Knéżka *Dzéń za dniã*

Dwa lata pò wëdanim pierszégò tómikù pòjawiła sã pòstãpnô pòzycjô książkòwô ti aùtorczi (2008).

Pòetka tak sã ò ni wëpòwiedzała (słowa wôrt przëwòłaniô z ùwôdżi na to, że ùsôdzczëni sama charakterizëje w nich swòje ùtwórstwò):

> Òd pierszégò zéńdzeniô minãłë dwa lata. Nie bëła jem dbë, że tak chùtkò ùkôże sã pòstãpny zbiérk wiérztów. Tim razã je w nim ùmôlniony dodôwk pòswiãcony mòjim òriginalnym ùczniόm, jaczich przez 30 lat robòtë jakno szkólna spòtka jem baro wiele.

Ewa Warmowska
Dzéń za dniã

Nen tómik, juwerno jak *Trapë do nieba* mô familijny charakter, òkòma wiérztów dlô dzecy są téż dokazë dlô dorosłëch. Dwa swiatë i dwa wezdrzenia, jedno dzecné, a drëdżé dozdrzeniałé, tak pò prôwdze drãgò je mdze od se òddzelëc, në bò kòżdé dzeckò czedës dorôstô i kòżdi dozdrzeniałi béł dzeckã.

Malënczi mòji córczi Barbarë snôżo ùbòkadniłë wiérztë. Naj ùsôdzkòwi, pòkòleniowi tandem dôwô nóm wiele redotë, czegò żëczã téż Czëtińcóm[10].

Òkróm przedesłowù aùtorczi na ten dokôz skłôdô sã:

- piãc dzélów z pòezją: *Wiesołi swiat* (10), *Bez swiat* (21), *Dëch notërë* (8), *Jiné wiérztë* (4);
- dodôwk wzãti „z zôpisków szkólnégò” (ò dzecach na pół pò prôwdze i na pół ze smiéchã);
- pòwiôstka *Swójsczé miono* – „z żëcégò wzãté”;
- zòbrazowóné òdjimkã (Éwa Warmòwskô na òdjimkach midzë swòjima ùczniama, blëznyma, a téż w nôblëższim òkòlim).

Żóden z dokazów ùmôlnionëch w ti knéżce nie béł pùblikòwóny w ùszłim zbiérkù. W ùprocëmnienim do pierszégò tómika, tim razã to dokôz stojący na pierszim placu stôł sã titelã całoscë.

Westrzód dokazów są bédënczi tak dlô dzecy jak i dlô dorosłëch, ale jak pòdczorchiwô aùtorka w słowach *Wstãpù*: „dwa swiatë i dwa pòzdrzatczi, jeden dzecny, a drëdżi dozdrzeniałi, tak pò prôwdze je drãgò òd sebie òddzelëc”. Czëtińc je wielerazowò stôwióny w sytuacjach wzãtëch z systemù òbrazowaniô wëzwëskónégò w *Môłim Princu* przez Antoine’a de Saint-Exupéry’égò.

---

[10] É. Warmòwskô, *Dzéń za dniã*, Bąckô Hëta 2008, s. 5.

Tam dzeckò widzy swiat swiéżim, niezmąconym rozmajitima przeżëcama òkã; co wicy, widzy nen swiat czësto jinaczi niżle dorosłi. Òno widzy sercã, cëzé mù są rozmajité interpretacyjné pòszëczi, tedë czôrné je czôrnym, a biôłé òstôwô biôłim. Tak do môłégò òdbiércë pòdchôdô téż w swòjich dokazach Éwa Warmòwskô – prowadzy intelektualną òbgôdkã z dzeckã, zniżiwającë sã do jegò rostu, prawie klëkającë przë nim, żebë wërazno czëc, co gôdô i zdrzec w jegò òczë, czedë słëchô. Niejedny robią z tegò wëmówczi pòetce, gôdają ò za prostim stélu, ale czëtającë bënômni słowa przedesłowów do tomików mómë pòcwierdzenié tegò, że pòetka stosëje ùmëslno te jãzëkòwé dzejania we wiele swòjich ùsôdzkach, żebë zwëskac wiarëwôrtnotã w òczach dzecy – òna, prosto rzekłszë, pisze dlô dzecy. Równak nie wëzbiwô sã w całoscë mòżlëwòtë cëskù na psychikã òdbiércë. Jak sã słëchô w przëtrôfkù ùstny personë – nie òdchôdô téż òd wëchòwawczich akcentów.

Zbiérk *A serce bije jedno*

Knéżka ùkôza sã w 2009 rokù. Nalazłë sã w ni wiérztë i anegdotë w wersje dëbeltnojãzëkòwi (pò kaszëbskù i pò pòlskù). Aùtorka zadedikòwa gò swòjim starszim. Aùtorką grafików, jak wiedno, je córka Barbara i ji mrzéżkòwaté malënczi w stélu żel-art.

Ewa Warmowska
A serce bije jedno...

Aùtorka tak w przedesłowie scharakterizowała jegò zamkłosc:

> Drodżi Czëtińcowie! To ju trzecé zéńdzenié z Wama, tim razã wëbrzmi pò kaszëbskù i pò pòlskù.
>
> Òkòma wiérztów wëbrónëch z ùszłëch zbiérków, w pùblikacje nalazło sã czile nowëch i dzesãc pòwiôstków, jaczé mają wspòminkòwi charakter i są mie baro blisczé[11].

---

[11] É. Warmòwskô, *A serce bije jedno*, Bąckô Hëta 2009, s. 17.

Zamkłosc òstała ùłożonô w dwùch dzélach: wiérztë (69 dokazów w wersje kaszëbsczi i pòlsczi) a téż pòwiôstczi (10, téż w dwùch wersjach jãzëkòwëch).

Titlowi dokôz zbiérkù *A serce bije jedno* je swójnym credo Kaszëbë, chtëren (we wikszoscë) charakterizëje sã dëbeltną identifikacją (etniczną – kaszëbską i nôrodną – pòlską):

Juwernoto kaszëbskô i bùchò pòlskô
jô waji w sebie móm
czë mùszã chtërnã wëbrac?
Ò òbie równo dbóm.
A serce bije jedno
i jeden blós je môl.
Czë móm przepraszac, że kaszëbiã
czë mòże za to, że pòlaszã znôw…
Dwie są medalie stronë,
jak słuńce i céniô, dzéń i noc
Niech chto spróbùje je rozdzelëc
jak mô chãc…
Jedna mòwa z wësoka,
a drëgô z serca płënie
i chtërnã tuwò wëbrac,
czë na pòdstôwk móm ùniesc?
Kòchóm je òbie równo
A serce bije jedno…
I niech serce sparłãczi je na wiedno.

Pisanié na zamówienié

W 2012 rokù KPZ wëdało ùczbòwnik aùtorstwa Danutë Pioch, przeznaczony do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka westrzód nômłodszich ùczniów, to je I klasë. Do napisaniô ùsôdzków dopasowónëch do wëbrónëch zôkrãżów tematicznëch òstała przërôczonô prawie Éwa Warmòwskô, chtërna we wczasniészich tómikach pòkôza, że rozmieje twòrzëc dlô dzecy. Tak pòwstałë pòstãpné nowé wiérztë, rimòwónczi i wërechòwónczi ùdbóné dlô nômłodszich. W ùczbòwnikù nalazłë sã nôslédné dokazë: *Môłi ricérz*, *Aneczka*, *To jô*, *Mòje nóżczi*, *Farwë*, *Wëzgódka*, *Jónk i kòtë*, *Lëst*, *Drëch*, *Na pòdwòrzim*, *Kònik na biegùnach*, *Słóń*, *Wiesołi swiat, Wëliczónka*, *Chto tak ò nas dbô*, *Kaszëbsczé smaczczi*, *Jabłónka*, *Najô chëcz*, *Do pôrë*, *W kąpnicë*, *Jiwer z pùpką*, *Bôjka ò trzech kòtkach*, *Adres*, *Dobré zwëczi*, *Bal przestrojińców*, *W mëminym ògródkù*, *Wiodro*, *Deszczik*, *Czarë*, *Cządë rokù*, *Dwanôsce pëtaniów*, *Tidzéń*, *Toczk wanożnik*. Ùsôdzczi i jich tematika òstałë tak dobróné, żebë nie bëłë drãdżé w òdbiérze dlô dzecka stojącégò na progù edukacje.

Òkróm wiérztów Warmòwsczi w ùczbòwnikù òstałë téż wëzwëskóné dokazë dlô dzecy aùtorstwa Tomasza Fópczi.

Zbiérk *Dzecynny malowóny swiat*

Wëdóny w 2015 rokù, z taczim to słowã aùtorczi:

> Witóm môłëch i kąsk wikszich Czëtińców!
>
> Dzysô bierzeta do rãczi zbiérk wiérztów, rimòwanków i wëliczónków dlô dzecy i ò dzecach. Wiele z nich znajeta, a jiné są czësto nowé i „nieùżiwóné”. Òkróm mòjich dokazów nalézeta tuwò snôżé òbrôzczi i malënczi wëkònóné przez Wajich drëchów. Ze wzrëszenim i pòdzëwã wzéróm na te prôce, chtërne tak trafno ilustrëją to, co jô napisa. Ceszã sã, że ùdało sã zjiscëc ten cekawi wëdôwny pòmëslënk[12].

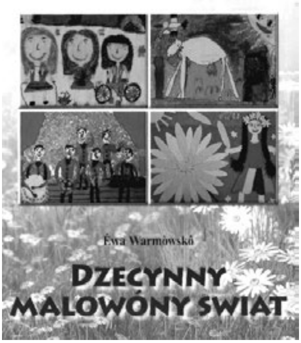

W baro snôżo z editorsczégò pòzdrzatkù wëdóny knéżce nalazło plac wëszi 100 dokazów (dôwniészich i nowszich, ale ju pùblikòwónëch), jaczé òstałë ùrégòwóné w pòstãpnëch karnach*: Rodzëna i chëcz*, *Ò pòsłësznoce*, *Jigrë*, *Ò kaszëbsczim swiece*, *Ò przirodze*, *Ò zwierzãtach*, *Ò ptôszkach*, *Wëliczónczi*, *Ò dzecach*, *Jiné wiérztë*, *Jesz kąsk na wiesoło*.

Je wiedzec, że do kòżdégò z ùsôdzków òstała dodónô jedna abò czile ilustracjów bëtników plasticznégò kònkùrsu.

Éwa Warmòwskô wielerazowò pòdczorchiwała, że dzecë / szkòłownicë są dërżéniã ji żëcégò, czemù dała wërazno dunc do głosu w jedny z wiérztów:

---

[12] E. Warmòwskô, *Dzecynny malowóny swiat*, Bąckô Hëta 2015, s. 7.

Te, chtërne kòchóm
dodôwają mie sëłë.
Òkrãgłi pëseczk Julczi ceszi baro,
Michasza we mie
jak w òbrôz wzérô,
Jolka nie zlôżô z klina,
Natalka mądrze òpòwiôdô
Czasã nawetka chcą, żebë na sztót bëc jich mëmą…
Lidka kòchô
jakbë taczé mia wëpełnic nadanié
Agatka piãkno sã kłóniô
a Żuża mie skruszô kaszëbską mòwą
Dzãkùjã za Adrianczi, Emilczi, Móniczczi, Paùlinczi,
Òle, Marcysze, Łucje, cepłé rączczi,
za Filipa, Bartosza, Dominiczka żëczlëwé słowa
Jesz tëli tëch mionów…
Czë to wiérztа, czë lëtaniô?
Sama nie wiém.
Żëcé pò krôj wëfùlowóné miłotą
prostą i szczerą jak serca dzôtków.
Niczegò ni mùszã żałowac.
Dzôtczi lékarztwò na smùtczi i żôle
Chòc tëli ju minãło lat,
Z wama jô nigdë nie bãdã stôrô…

Zbiérk *Wiérztë i òpòwiôdania zebróné*

Òstôł wëdóny w 2017 rokù. Aùtorka tak napisa ò jegò zamkłoscë w przedesłowie: „Nalézeta tuwò wszëtczé wiérztë i òpòwiôdania, jaczé jô donëchczas napisa. Móm nôdzejã, że kòżdi naléze cos dlô sebie”[13].

Na 286 starnach òstałë ùłożóné alfabeticzno wszëtczé donëchczasowé dokazë aùtorczi.

W 2019 rokù, przë leżnoscë ògłôszaniô pòstãpny edicje *Kònkùrsu Recytatorsczégò Wiérztów i Drobiznów Éwë Warmòwsczi*, na starnie Môłi Szkòłë w Szopie pòkôzôł sã przë kònkùrsowi ògłosce i dokùmentacje lopk złożony z dzewiãc sztëk nowëch ùsôdzków pòetczi, chtërne òrganizatorzë dopùscëlë tim spòsobã do wëbraniô przez recytatorów.

---

[13] É. Warmòwskô, *Wiérztë i òpòwiôdania zebróné*, Bąckô Hëta 2017, s. 5.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Éwa
Warmòwskô
Wiérztë
i òpòwiôdania zebróné

Titelë tëch wiérztów brzëmią: *Cëdowny szorëm, Jigrë z balą, Mëszé pòrządczi, Ksãga czasu, Mùcha w szkòle, Ò pòezji, Malinczé cëda, Swieckô lëtaniô do mùzyczi, Żôbka i bòcón*, co òznôczô, że aùtorka dali ùsôdzô, a wëcygającë swiądë chòcbë z titelów, wikszosc ji dokazów dali je przeznaczonô dlô dzecy i młodzëznë.

Wińdzëna trzech pierszich zbiérków

Pò ùkôzanim sã trzech zbiérków w Môłi Szkòle w Szopie pòwsta dejô, żebë ùczestnic wielelatną szkólnã ti szkòłë i przëszëkòwac dlô kaszëbsczégò strzodowiszcza bédënk dôwający mòżlëwòtã blëższégò zaznajemnieniô sã z ùtwórstwã ti aùtorczi. W narzeszenim do ti dbë òd 2010 rokù mô swój plac *Kònkùrs Recytatorsczi Wiérztów i Drobiznów Éwë Warmòwsczi*, chtëren ceszi sã wiôlgą pòpùlarnoscą i kòżdégò rokù przëcygô wiele bëtników.

W 2021 rokù mia môl jegò XII edicjô, jakô òsta zjiszczonô w fòrmùle on-line, a brało w ni ùdzél, bagatela, 313 bëtników, z czegò z klas I–III 120. Tak zwieliwô sã rokroczno krąg òdbiércòw pòezjów Éwë Warmòwsczi i smiało mòże rzec, że dzecë corôz lepi znają ùsôdzczi ti aùtorczi.

Szëkùjącë sã do jedny z pòstãpnëch edicjów Kònkùrsu Recytatorsczégò Wiérztów i Drobiznów Éwë Warmòwsczi òrganizatorzë ùdbelë so pòprosëc strzodowiszcze ò dzecné malënczi do dokazów aùtorczi. Tak zabédowelë plasticzny kònkùrs, w chtërnym to zadanim bëtników bëło przëszëkòwanié malënkù do wëbrónégò dokazu aùtorczi.

Czwôrtégò gòdnika 2015 rokù w Szkòle w Szopie miôł môl *Wòjewódzczi Kònkùrs Recytatorsczi Wiérztów i Drobiznów Éwë Warmòwsczi* a téż finał *Wòjewódzczégò Kònkùrsu Plasticznégò Éwa Warmòwskô – Wiérztë Pãzlã Malowóné*. Do kònkùrsu przëstąpiło cziledzesąt szkół, a razã przëszło do Môłi

Szkòłë w Szopie wëszi 900 plasticznëch prôców! Z nëch prôców òstałë wëbróné nôcekawszé i to òne są ilustracjama dokazów w ksążce pt. *Dzecynny malowóny swiat*. Kòżdi z bëtników, jaczégò prôca nalazła sã w knéżce (i kòżdi z òpiekùnów, a téż kòżdô ze szkół, chtërna wzãła ùdzél w kònkùrsu) dostôł knéżkã w nôdgrodã.

***

Ùtwórstwò Éwë Warmòwsczi wpisało sã ju sztabilno w lëteracczi krôjmalënk Kaszëb. Pòetka, nimò dorzeszeniô do karna ùsôdzców w pózniészim czãdze swòjégò żëcô widzało òdnalazła w nim swój môl, pòdczorchiwającë w apartny spòsób swòjã w nim bëtnosc. Pisze dokazë dlô òdbiérców w rozmajitim wiekù, równak je nót rzec, że pòpùlarnotã na gwës zwëskała za sprawą ùtwórstwa czerowónégò do dzecy i młodzëznë. Ji spòsób òbrazowaniô w lirikach wskôzywô na mòcné wseczëcowé parłãcze z tim karnã, jaczémù òddała wiôldżi dzél swòjégò żëcô z leżnoscë sprôwiónégò warkù. Tak zjiscywô misjã zrzeszoną z prowadzenim pòstãpnëch pòkòleniów do szukaniô kòrzeni, dozéraniô jãzëka i kùlturë, zbëlniwaniô juwernotë, zeszlachòwaniô sã z gwôsnym karnã regionalnym, spôłniwającë równoczasno wôżną rolã w fùlowanim lëteracczi kartë Kaszëb.

Bibliografiô:

Bréza B., *Kropidłowska Teodora*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gerszewsczi, Gduńsk 2002.
Bùkòwsczi A., *Polski słownik biograficzny*, pòd red. Z. Kozłowsczi i S. Kùbacczégò, tom XV, hëft 66, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.
Kalinowsczi D., *Pasaże kaszubskie*, Słëpsk–Gduńsk 2020.
Kalinowsczi D., *Raptularz kaszubski*, Gduńsk 2014.
Kalinowsczi D., *Twórczość kaszubskojęzyczna w perspektywie krytyki feministycznej*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii” 2022, z. 2.
Kalinowsczi D., Kùjik-Kalinowskô A., *Literatura kaszubska. Rekonesans / Lëteratura kaszëbskô. Wëzdrzënë*, Gdańsk 2017.
Kùjik-Kalinowskô A., *Kobiety piszą po kaszubsku. Autorki i tematy. Szkic interpretacyjny*, „Slavia Occidentalis” 2017, nr 2 [74].
Kùjik-Kalinowskô A., *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gduńsk–Słëpsk 2011.
Neureiter F., *Historia literatury kaszubskiej*, Gduńsk 1982.
Skrë usôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji 1991 – 2008, oprac. G. Schramke, Gdiniô 2010.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Warmòwskô É., *A serce bije jedno*, Bąckô Hëta 2009.
Warmòwskô É., *Dzecynny malowóny swiat*, Bąckô Hëta 2015.
Warmòwskô É., *Dzéń za dniã*, Bąckô Hëta 200.
Warmòwskô É., *Trapë do nieba*, Bąckô Hëta 2006.
Warmòwskô É., *Wiérztë i òpòwiôdania zebróné*, Bąckô Hëta 2017.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié

Janusz Mamelsczi – ùtwórca kaszëbsczich legendów i wiérztów dlô dzecy a młodzëznë

Janusz Mamelski, an author of Kashubian legends and poems for children and youth

Skrócënk:
Articzel tikô sã przedwczasno i tragiczno ùmarłi pòstacji pòetë i pisarza kaszëbsczégò, Janusza Mamelsczégò ze Stajszewa, aùtora wiele kaszëbsczich legendów pisónëch pò pòlskù i kaszëbskù. Mòcno zaznacził swòje bëcé w kaszëbsczi lëteraturze jakno ùtwórca wiérztów dlô dzecy. Pòdjimôł téż datné próbë dolmaczeniô klasyczny lëteraturë pòlsczi na kaszëbsczi jãzëk, m.jin. Jana Kòchanowsczégò i Cypriana Kamila Norwida. Aùtor, chòc je dosc pòpùlarny w kaszëbsczim wirtualnym rëmie, a nawetka filmòwim, sã nie dożdôł jesz zódnëch nôùkòwëch òbróbków ò swòjim ùtwórstwie. Felëje téż jegò zéwiszcza na Wikipedii, a mało le co – jak donëchczôs – mòże nalezc w òbróbkach ò encyklopedicznym charakterze. Gwësno ju wnet mdze to ùbëlnioné.

Abstract:
The paper concerns the premature and tragic death of a Kashubian poet and writer, Janusz Mamelski from Staniszewo. He was the author of many Kashubian legends written in Polish and Kashubian. He also strongly marked his presence in Kashubian literature as the author of poems for children. Furthermore, Mamelski made some successful attempts to translate Polish classics into Kashubian, e.g. Jan Kochanowski's and Cyprian Kamil Norwid's poems. Although Mamelski was quite popular in the Kashubian virtual space and appeared in films, his literary output has not been analyzed in academic publications. What is more, the entry *Janusz Mamelski* is not found in Wikipedia and there is very little information about him in encyclopaedic sources. This situation is likely to change soon.

Kluczowé słowa:
Janusz Mamelsczi, pòeta, pisôrz, dolmacz, legendë, kaszëbskô lëteratura, ùtwórstwò dlô dzecy i młodzëznë, jiscënczi, Swiónowò, Stajszewò, sanktuarium.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Keywords:
Janusz Mamelski, poet, writer, translator, legends, Kashubian literature, literary works for children and youth, laments, Sianowo, Staniszewo, sanctuary.

Òb wieczórk drëdżégò dnia Jastrów, 18 łżëkwiata 2022 r., pò kaszëbsczich pòrtalach òbnëkało wiadło ò tragiczny smiercë Janusza Mamelsczégò ze Stajszewa. Òb czas jazdë na kòle, òstôł smiertelno ùderzony na drodze w òkòlim Lasnégò Swiónowa[1]. Na pòrtalu naszemiasto napiselë: „Jachôł na kòle, w jaczé ùderził 30-latny szoféra mercedesa, co jachôł w tã samã stronã. Chòc béł chùtkò reanimòwóny sã nie ùdało gò zretac”[2]. Radio Kaszëbë w swòjich klëkach pòdôwało, że:

> Më gò znajemë òsoblëwie jakno aùtora *Legend kaszubskich*, sfilmòwónëch w slédnym czasu przez Fùndacjã „Żebë sã chcało chcec”. Napisôł téż *Bursztynowy Skarb*, zbiérk wiérztów dlô dzôtk, przedolmacził na kaszëbsczi *Jiscënczi* Kòchanowsczégò. Do tragedii przëszło wczora òb wieczór na drodze Prokòwò – Kòloniô. Nick nie da reanimacjô, ùmarł na placu. Wszëtkò tam badérëje pòlicjô[3].

Na pòrtalach pòdôwelë téż, że béł pòetą, prozajikã i kaszëbsczim dolmaczã, aùtorã ksążków z wiérztama dlô dzôtk, a téż szkólnym kaszëbsczégò jãzëka w Stajszewie[4]. Prawie te wiadła nôdëchtowni òpisywają pòstacją ùmarłégò ùtwórcë kaszëbsczégò. Pòjôwiałë sã téż w przemòwach pòd kùńc pògrzebòwi ùroczëznë, jakô sã òdbëła w sobòtny dzéń, 22 łżëkwiata, w sanktuarium Królewi Kaszëb w Swiónowie. Danuta Pioch pòdsztrichiwa w miono Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, że żegnô: „wiôldżégò przëstojnika Môłi Kaszëbsczi Tatczëznë” i da bôczënk, że ùtwórca béł „rozlubiony w ji nórcëkach, chtërne nawiédzôł, żebë spisëwac zatacóné w nich legendë i bôjczi”[5]. Wanda Lew-Czedrowskô, co sã wëpòwiôda w miono Stowôrë Szkólnëch „Remùsowi Drëszë”, ùzna, że ju „nicht nie zastąpi «prësczégò żôłnierza» w Bòrowim Lesë, nie pòdkôrbi «Tatka», «Starka» w ùczbach kaszëbsczégò dlô nômłodszich”[6]. Téż Eùgeniusz Prëczkòwsczi w miono Òglowégò Zarządu Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô òsoblëwie pòdsztrichiwôł, że dokazë Mamelsczégò „bëłë i są baro rôd wëkòrzistiwóné przez recytatorów, lubòtników kaszëbsczi lëteraturë, a wierã nôchãtni przez aùtorów ùczbòwników do nôùczi naszi rodny mòwë w szkòłach”[7].

---

[1] Òb. np.: https://expresskaszubski.pl/pl/11_wiadomosci/39717_nie-zyje-janusz-mamelski-poeta-tlumacz-i-nauczyciel.html (dostãp: 2.07.2022).

[2] https://kartuzy.naszemiasto.pl/nie-zyje-janusz-mamelski-poeta-i-nauczyciel-zginal-w/ar/c1-8778379 (dostãp: 2.07.2022).

[3] http://radiokaszebe.pl/nie-zyje-janusz-mamelski-pisarz-i-nauczyciel-ze-szkoly-w-staniszewie-w-gminie-kartuzy/ (dostãp: 2.07.2022).

[4] Òb.: https://kartuzy.info/artykul/nie-zyje-janusz-mamelski/1298982 (dostãp: 2.07.2022).

[5] *Pożegnanie Janusza Mamelskiego*, przemòwa nad zarkã J. Mamelsczégò wëgłoszonô w dniu pòchòwë w Swiónowie przez Danutã Pioch w miono Radzëznë Jãzëka Kaszubsczégò.

No slédné słowò je przede wszëtczim brzadã przezdrzeniô trzech ùczbòwników do ùczbë kaszëbsczégò aùtorstwa Emilii Maszke ò pòspólnym titlu *Kaszëbsczi òdkriwca*[8]. W gazétach jesz dodôwelë, że ùmarłi béł laùreatã „Lëteracczégò Grifa” Pòwiatowi i Miejsczi Biblioteczi m. A. Majkòwsczégò w Wejrowie. Jegò legendë bëłë jedną z nômili czëtónëch knégów 2008 rokù w tim pòwiace[9]. Ju na spòdlim tëch wiadłów, mòże dińc do te, że Mamelsczi w swòjim ùtwórstwie dulczôł òsoblëwie nad nômłodszim pòkòlenim Kaszëbów, co je czësto zrozmiałé, bò – jakno szkólny – béł sparłãczony z dzecama w codniowi warkòwi robòce.

Janusz Mamelsczi sã ùrodzył w Kartuzach 6 lëstopadnika 1966 r. w familii Henrika i Renatë z Rogalewsczich. Dzecné lata przeżił w rodny chëczë w Pikarni kòl Dzerząʒna (gmina Kartuzë). W 1972 r. razã z familią wëcygnął do Kartuz. W tim miesce ùkùńcził Spòdleczną Szkòłã nr 3, zôs we Gduńskù – Aùtółowé Technikùm. Pò maturze wstąpił do Klôsztoru Karmelitów Bòsëch w Czerny kòle Krakòwa, dze zgłãbiwôł marijną dëchòwòsc, a przëjął téż pierszé zôkònné slëbë. Pò trzech latach niechôł klôsztorné żëcé i szedł sã dali ùczëc do Wëższégò Seminarium Dëchòwnégò w Pelplënie. Pò półtoraroczny ùczbie òstateczno òdeszedł òd ksãżestwa[10]. Nen cząd dëchòwnëch sztudiów przëniósł pierszé lëteracczé próbë. Jegò debiut w pòlsczim jãzëkù sã ùkôzôł w 2 numrze kwartalnika „Karmel” z 1991 rokù[11]. W tim czasu zaòczno sztudérowôł na wëdzélu pòlonisticzi Ùniwersytetu Mikòłaja Kòpernika w Torniu, chtërne dali cygnął na Gduńsczim Ùniwersytece. Pisanié magistersczégò dokôzu ò nônowszi pòezji kaszëbsczi zaczął pòd òkã dra Jana Drzéżdżóna[12], a pò jegò smiercë w 1992 r. cygnął nã robòtã ù dr. hab. Jerzégò Sampa[13]. Titel magistra ùdostôł w 1994 r. No zetkniãcé sã òb czas ùniwersytecczich sztudiów z tak wiôldżima pòstacjama kaszëbsczi lëteraturë miało wiôldżi znaczënk w przińdnym żëcym a artisticznym dzejanim ùtwórcë.

---

[6] *Z Januszã Mamelsczim òddzãkòwanié*, przemòwa nad zarkã J. Mamelsczégò wëgłoszonô w dniu pòchòwë w Swiónowie przez Wandã Lew-Czedrowską w miono Stowôrë Szkólnëch Jãzëka Kaszëbsczégò „Remùsowi Drëszë”.

[7] Z przemòwë nad zarkã Janusza Mamelsczégò wëgłoszony w dniu pòchòwë w Swiónowie przez Eùgeniusza Prëczkòwsczégò w miono ZO KPZ.

[8] E. Maszke, *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 5*, Gduńsk 2019; E. Maszke, *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 6*, Gduńsk 2021 i E. Maszke, *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 7,* w rëchtowanim.

[9] M. Krajewsczi, *Samochód wjechał w grupę pieszych. Na miejscu zginęła 19-latka. Niestety nie była to jedyna tragedia tego dnia w naszym powiecie*, „Kurier Kaszubski”, 22.04.2022 r.

[10] Wiadła òd Môrcëna Marszôłkòwsczégò z Kartuz, drëcha Janusza Mamelsczégò z seminarijnëch czasów, 2.07.2022.

W 1990 rokù sã òżenił z Jadwigą (nazéwónô Jagòdą) Szutãbarch ze Stajszewa, w chtërny chëczach zamieszkôł i z chtërną wnet miôł córkã i sëna. Bùdink nen stoji dëcht pò sąsedzkù z dôwną spòdleczną szkòłą, z jaką Janusz sparłãcził warkòwé żëcé. Pò latach zbùdowóny òstôł widzałi szkòłowi bùdink w jinszim dzélu Stajszewa, wiele blëżi Swiónowa, w jaczim dali ùcził, nôwicy infòrmaticzi, ale téż kaszëbsczégò jãzëka. Jeden sztërk béł téż szkólnym kaszëbsczégò w Stôri Hëce, Głodnicë, Kòloni, a w szkòle strzédny w Strzépczu mët[14]. Jaczis czas ùcził téż kaszëbsczégò w jednym z kartësczich liceów.

Zadzëwòwóny bòkadoscą legendów, a nôbarżi tima ò Łësy Górze kòle Swiónowa, zebrôł je i òbrobił w tomie *Legendy kaszubskie / Kaszëbsczé legeńdë* (1999). W słowie òd wëdôwcë, wierã napisónym przez Jarosława Ellwarta, miéwcã wëdôwiznë Region, stojało, że „Hewò nen zbiérk legendów i òpòwiedniów kaszëbsczich je leno dzélëkã kùlturowi spôdkòwiznë Pòmòrzégò. Je to próba pòkôzaniô tegò, co pòdług aùtora je nôwôrtniészé w ti spôdkòwiznie i co mòże sã przëdac w szkòłowi ùczbie ò naszim regionie”[15]. To tak prawie wëzdrzi, że nôtëralnô brëkòwnota, co wëchôdô z ùczebny robòtë, bëła spòdlim pòdskacënkù dlô aùtora, żebë zrëchtowac nen zbiérk. Zôs zaczekawienié prawie nyma legendama wëchôdało pò dzélu z tegò, że mieszkôł òn w ceni sławetnégò sanktuarium, a dëcht czësto krótkò Łësy Górë znóny z legendów sparłãczonëch òsoblëwie z pòczątkama sanktuarium. Nót je òd razu wëjasnic, że ùjãté w nym tomie legendë, w tim ta ò cëdowny sztaturce ze Swiónowa, nie są brzadã eksploracyjnëch dokôzów aùtora westrzód môlowi spòlëznë. Ne legendë bëłë ju znóné wiele rëchli, a téż wëdrëkòwóné w książkach. Rozgłosnił je mòcënkò Józef Cenôwa, aùtor zbiérkù *Dobro dobiwô*, jaczi na pòlsczi przedolmacza Izabella Trojanowskô[16]. Kò prôwdac J. Cenôwa mët kòrzëstôł z fòlkloristicznégò dobëtkù pòprzédców, przënômni w wiôldżim dzélu, a na gwës w przëtrôfkù legendów z westrzédnëch strón Kaszëb. Jich pòzebranié je zasłëgą wiele aùtorów. Do nich przënôlégają: Òtto Knop, Paul Behrendt, Alfred Brosig, Friedrich Lorentz czë Aleksander Labùda[17]. Zagwës wiôlgô zawdzãka słëchô sã téż Aleksandrowi Majkòwsczémù, chtëren rozmajité legendë drëkòwôł w prowadzonym przez se cządnikù „Gryf”[18].

---

[11] D. Kalinowsczi, A. Kùjik-Kalinowskô, *Literatura kaszubska. Kaszëbskô lëteratura*, Gduńsk 2017, s. 328.

[12] Jan Drzéżdżón sã ùrodzył 16 maja 1937 r. w Domôtowie kòl Pùcka. Béł adiunktã Gduńsczégò Ùniwersytetu. Prowadzył badérowania nad kaszëbską lëteraturą. Béł téż wiôldżim pisarza, jednym z nôbarżi achtnionëch w dzejach kaszëbsczi lëteraturë. Je m.jin. aùtorã romanu *Twôrz Smãtka*. Ùmarł pò czążczi chòroscë 22 zélnika 1992 r. we Gduńskù. Pòchòwóny je na rodnym smãtôrzu w Mechòwie.

[13] Jerzi Samp sã ùrodzył w kaszëbsczi familii ò nordowëch kòrzeniach 23 strëmiannika 1951 rokù we Gduńskù. Béł historikã lëteraturë i kùlturë Pòmòrzégò. Ùkùńcził Filologiã Pòlską na Gduńsczim Ùniwersytece w 1975 rokù, tam sã doktorizowôł i habilitowôł. Je aùtorã wiele ksążków ò Gduńskù i Kaszëbach, w tim baro bëlnëch zbiérków bôjków i legeńdów. Nôbarżi znóné to: *Zaklęta stegna. Bajki kaszubskie* oraz *Legendy gdańskie. Baśnie, podania i przypowieści*. Béł rësznym dzejôrzã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Ùmarł pò cãżczi chòroscë 16 gromicznika 2015 r. Je pòchòwóny we Gduńskù.

[14] Wiadła òd Danutë Kòbielë i jinszich.

Jedna z òpòwiedni ò titlu *Stwòrzenié Kaszëb* je téż lëteracczim debiutã Janusza Mamelsczégò w kaszëbsczim jãzëkù. Bëła to kaszëbskô wersjô pòwiôstczi rëchli wëdrëkòwóny w pòlskòjãzëcznëch *Legendach kaszubskich*. Dopiérze w 2003 r. sã ùkôza w cządnikù „Òdroda”. Do pisaniô w rodny mòwie przëchłoscëłë gò dobrô ji znajemnota, a jesz filologiczné przërëchtowanié i warkòwé dzejanié. W tëch téż latach Mamelsczi dërch zlepsziwôł swòje szkólnowsczé kwalifikacje. Skùńcził Pòdiplomòwé Sztudium Ùczbë Kaszëbsczégò Jãzëka a sztudium biblotekòznajôrztwa. Ùdostôł téż prawò do ùczbë infòrmaticzi[19].

---

[15] J. Mamelsczi, *Legendy kaszubskie*, Gdiniô 1999, s. 5.

[16] J. Cenôwa, *Dobro zwycięża*, Gdańsk 1985. Téż: J. Cenôwa, *Bursztinowé serce*, Pùck 1981, a téż tegò, *Skarb i moc*, Gduńsk 1975.

[17] Nôstarszé z nich zapisóné przez Paula Behrendta, Aleksandra Labùdã, Jakùba Fankidejsczégò, są ùjãté w aneksu doktorsczi robòtë E. Prëczkòwsczégò. Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016, s. 440–441. Téż: R. A. Reglińsczi, *Legendy ziemi kartuskiej*, Gdiniô 2000.

[18] *Bajarz kaszubski, Bajki z „Gryfa” (1908–1912)*, red. J. Bòrzëszkòwsczi, Wejrowò–Gduńsk 2005.

[19] G. Schramke, *Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji 1991–2008*, Gdiniô 2010, s. 184.

Dosc flot wëszło, że je wiôldżé zaczekawienié kaszëbsczima legendama Mamelsczégò. Rôd je czëtelë w szkòłach, pòjôwiałë sã na internetowëch pòrtalach[20]. Czerpelë z nich szkólny a ùczniowie spòdlecznëch szkòłów na Kaszëbach. Wszëtkò to przëczëniło sã do pòwstaniô pòsobnëch zbiérków legendów, do cze zachãcywôł téż gdińsczi wëdôwca Jarosłôw Ellwart. W 2004 r. sã ùkôzôł *Bursztynowy skarb. Legendy z serca Kaszub / Jantarowi skôrb. Legeńdë z serca Kaszëb*. Je w nim 27 òpòwiedniów pò pòlskù i pò kaszëbskù. Zbiérk béł dwa razë wznôwióny[21]. Na òbkłôdce trzecégò wëdaniô z 2018 r. je widzec swiónowskô swiãtnica, z jaką pisôrz béł mòckò zrzeszony, tak rodzynno, jak i przez kòscelné dzejanié[22]. Mùszi rzec, że przez wiele lat służił òn jakno nadzwëczajny szafarz kòmónii. Wprzigôł sã téż w rëchtowanié wiôldżich sanktuarijnëch òdpùstów. To dzejanié ùstało, czej ùmarł ks. kùstosz Waldemar Piepiórka w dniu 10 gromicznika 2008 r.[23].

Pò tim czasu pisôrz jesz barżi pòswiãcył sã ùtwórczémù dzejaniémù. Zaczął dosc regùlarno drëkòwac w ùczbòwnym dodôwkù do miesãcznika „Pòmeraniô” ò titlu „Najô Ùczba”. Z piersza bëłë to legendë, a pòtemù pòjôwiałë sã wiérztowóné bôjczi. W 2009 rokù sã ùkôzałë òne z knégòwim zbiérkù jakno *Bajki kaszubskie / Bôjczi kaszëbsczé*. Bëłë dosc pòpùlarné, òsoblëwie w szkòłowi ùczbie, jaknoże pò trzech latach òstałë wznowioné w nowim òblokù. Zbiérk òbjimô 16 wiérztów dlô dzôtk òpiartëch na pòpùlarnëch zwierzëcëch mòtiwach znónëch z lëdowëch òpòwiedniów. Wszëtczé są téż pòdóné w dolmaczënkù na pòlsczi jãzëk. Przikładowé title to: *Gãsë w szkòdze, Rek i Lës, Wilk i Człowiek*, czë *Òséł*. Wiérztë są rimòwóné, napisóné letczim jãzëkã z mëslą ò dzecach, ale téż ùstnëch. Bôczënk przëcygają taczé title, jak *Mrówka i szkòczk* czë *Zajc i Żaba, Papùga i słowik.* Dëcht jiwerné title mòżemë nalezc w tomikù wiérztów Stanisława Janczi *Krôjczi pôjczi* z 1997 r.[24]. Trescą téż baro za sobą szlachùją. W òbù przëtrôfkach wëzwëskóné są mòtiwë znóné np. z wiérztów Jean de La

---

[20] https://www.facebook.com/watch/?v=781201119412786 (dostãp: 18.11.2022).

[21] J. Mamelsczi, *Bursztynowy skarb. Legendy z serca Kaszub. Jantarowi skôrb. Legeńdë z serca Kaszëb*, wëd. III, Gdiniô 2018.

[22] Je òn aùtorã czile razy wznôwióny broszurë ò sanktuarium, Òb.: J. Mamelsczi, *Sianowo, sanktuarium Królowej Kaszub*, Gdiniô 2008.

[23] Aùtorowi artikla, sparłãczonégò z sanktuarium Królewi Kaszëb temù, że tam sã rodzył a téż ze spòlëznowégò i ùczebnégò dzejaniégò, dobrze je znónô dôwnô aktiwnota Janusza Mamelsczégò kòle sanktuarium. Béł téż na wieczórnice zrëchtowóny w kòscele przez Mamelsczégò na tczã ùmarłégò ks. W. Piepiórczi.

[24] S. Janka, *Krôjczi pôjczi*, Gdiniô 1997.

Fontaine'a dolmaczonëch na pòlsczi przez Adama Mickiewicza[25]. W wiérzce – bôjce *Zajc i żaba* ùcemiãżony żëcym zajc mô so ùdbóné sóm sã zabic, bò nie chcôł ju wicy ùcekac przed procëmnikama. Przed pòdjãcym próbë ùtopieniô sã przëtrôfkã nadepnął na żabã, co La Fontaine pòdsëmòwôł hewò tak: „A Zajc rzekł do se: / «Niech nicht nie narzékô / Że je tchórzã, / bò całi swiat na tchórzu stoji: / Kòżdi mô swòjã żabã, / co przed nim wiornie, / I swégò zajca, / chtërnégò sã bòji[26]". Ù Mamelsczégò hewò finał je taczi: Zajce są na swiece, / żëją do dzysdnia: / Wiedno je chtos słabszi, / abò chto mô strach. Z zajãczą nôdzeją żëje ten, co tak / mësli, że na strachù stoji całi swiat"[27].

Mòże wnet dińc do swiądë, że dzél wiérztów to są trawestacje znónëch bôjków Fontaine'a, co równak miałobë bëc nadczidnioné w redakcyjny stopce zbiérkù. Je to dosc wrazlëwô sprawa, co téż sã tikô Stanisława Janczi, temù na gwës bë mia sã stac przedmiotã barżi dëchtowny analizë znajôrzów kaszëbsczi lëteraturë.

Czësto jinszi je zbiérk wiérztów *Żëcé dzecy / Życie dzieci*. Są to dosc kùńsztowné rimòwóné sztëczczi, w jaczich czãstim elementã je gra kaszëbsczich słów bliskòznacznëch, a téż bòkadosc zdrobnieniów w kaszëbsczim jãzëkù[28]. Wôżną cząstką wiérztów je jich wëchòwawczô fùnkcjô. Bëlnym przikładã, co zmerkôł Grégòr Schramke, je tekst *Co dzecë robią òb zëmã*. Jegò heroja zachãcywô jinszé dzecë, żebë lépic bùwróna, jachac na sónkach, jezdzëc na szrëcach, le jinszi nie przëchôdają. Przëczëną tegò są kòmpùtrë i serfòwanié na internetowëch starnach[29].

Pòsobnym dokôzã Janusza Mamelsczégò je napisóny szpòrtownym jãzëkã roman *Mack*[30]. Jegò wëjimczi sã ùkôzywałë przed ksążkòwim wëdôwkã w dodôwkù do miesãcznika „Pòmeraniô" ò titlu „Najô Ùczba". Ksążka je brzadã ju dzél barżi dodrzeniałëch mòżnosców ùtwórczich aùtora. Daniel Kalinowszczi napisôł ò ni, że òriginalno je w ni zbùdowóny romanowi òpisënk głównégò heroje (Mack) i jegò swiata. Je nim môłi knôpik, „chtërnégò wrazlëwòta i brëkòwnotë są dërch wëstôwióné na próbã przez dosc òbcesowëch ùstnëch"[31]. Przigòdë knôpa – jak dozdrzôł Grégòr Schramke – mają w se wiele prôwdë ò dzysdniowi jawernoce. Dzesãclatny heroja dézëje przikładowò, żebë miec kòmpùter, chce jic na pùrdżi abò w niedzélné pòpôłnié rëgnie so do supermarketu[32].

---

[25] J. de La Fontaine, *Bajki. Księga druga*, dolm. A. Mickiewicz, Warszawa 1876.

[26] https://literat.ug.edu.pl/amwiersz/0024.htm (dostãp: 20.11.2022).

[27] J. Mamelsczi, *Bôjczi kaszëbsczé. Bajki kaszubskie*, Gdiniô 2012.

[28] J. Mamelsczi, *Żëcé dzecy. Życie dzieci,* Gdiniô 2012.

[29] Téż tam, s. 62–64.

[30] J. Mamelsczi, *Mack,* Gduńsk 2016.

[31] D. Kalinowszczi, A. Kùjik-Kalinowskô, *Literatura kaszubska. Kaszëbskô Lëteratura*, s. 328.

Nôbarżi dodrzeniałi lëteracczi dokôz pòetë ze Stajszewa to pòeticczi tom religijnëch refleksji *Gôdczi òb drogã do nieba* (2019). Czile z wiérztów, jak *Wiara* czë *Matka, Syn, Òjc i Dëch na wieselim*, bëłë ju znóné rëchli temù, że bëłë drëkòwóné w antologii *Skrë ùsôdzkòwi mòcë*[33]. Òb czas pògrzebòwi mszë czile razy do nich bëło nawlékóné. Gôdóné bëło, że tomik:

> ùjôwniô jak wiele czasu òddôwôł sã rozwôżaniòm ò drodze – naszi zemsczi drodze (…), co wërazył aùtor w swòji pòeticczi *Lëtanii*, w jaczi prosy: „Czej jesmë w niedzelã kòl twòjich stóp – mòdlë sã za nama! Czej stojimë pòd mùrã – mòdlë sã za nama! Czej stojimë pòd chùrã – mòdlë sã za nama! I tak jesz we wiele môlach prosył, żebë sã za nas Matinka mòdlëła[34].

Tomôsz Fópka przeczëtôł na prosbã ks. Jacka Cërocczégò, co miôł kôzanié, wiérztã *Wiara,* jakô mia zaprowadzëc ùmarłégò do nieba, do cze dëcht mùszebné – jak ùwôżô pòeta – wëdôwô sã przëstojenié Królewi Kaszëb ze Swiónowa. Aùtor pòsłowiégò do tomikù napisôł ò nim, że mô òn „przëniesc ze sobą zapisënk drodżi do chrzescëjańsczégò sacrum. W tim temiznowim òbjimie pòezjô sã rządzy kąsk jinszima prawama, barżi kònserwatiwno – tradicyjnyma fòrmama wërazu”[35]. Prawie te wiérztë i taczé jich òbsądzenié je przënôleżné w òtaksowanim ùtwórczi sztaturë pòetë. Nôlepi wëwidniwają system wôrtnotów, jaczi mô w se, ùsztôłtowóny przez dekalog a wëchòwanié w religijny kaszëbsczi rodzëznie, ùbògacony w tak wôżnym môlu Kaszëbów, jaczim je sanktuarium Królewi Kaszëb w Swiónowie. Slédny pòeticczi tomik, co mòże kąsk dzëwòwac żlë sã zwôżimë dosc młodi wiek autora (53 lata), je jakbë rozestanim z doczasnym swiatã i całownym pòddanim sã w przińdnoce Bòżi wòlë.

---

[32] Òb.: https://fil.ug.edu.pl/sites/default/files/postepowania_naukowe/97712/praca/praca_doktorska_–_grzegorz_schramke.pdf (dostãp: 15.11.2022).

[33] G. Schramke, *Skrë ùsôdzkòwi mòcë*. Nót je nadczidnąc, że wëdanié tomikù *Gôdczi òb drogã do nieba* aùtor miôł so ùdbóné ju nômni òd 2010 r., ò czim wiadło dôwô G. Schramke w swòji ksążce.

[34] Z przemòwë nad zarkã Janusza Mamelsczégò wëgłoszony w dniu pòchòwë w Swiónowie przez Eùgeniusza Prëczkòwsczégò w miono ZO KPZ.

[35] D. Kalinowsczi, *Bez pośpiechu, bez przymusu* [w:] J. Mamelsczi, *Gôdczi òb drogã do nieba*, Gduńsk 2019, s. 56.

Jak sã wnet òkôzało, dérowa òna leno jesz nié fùl trzë lata. W tim krótczim czasu sã ùkôzałë dwie prozatorsczé knéżczi Mamelsczégò. Pierszô to *Żukòwsczé legendë. Legendy żukowskie* (2020)[36]. Napisónô bëła na pòlét Òstrzódka Kùlturë i Spòrtu w Żukòwie. Òbjimô aùtorsczé legendë, jaczé nawlékają do wszëtczich szôłtësczich wsów gminë Żukòwò. W kòżdi z nich mòże nalezc historiczné wątczi sparłãczoné z tima môlëznama. Nôpierszô fabùła je równak w swòjim sztołpie włôsnym projektã aùtora.

Drëgô pòzycjô je czësto òriginalnym bédënkã w kaszëbsczi pismieniznie. Mô titel *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*. Tom òbjimô zmëkconé gôdczi z wiôldżima ùtwórcama kaszëbsczi lëteraturë, pòcząwszë òd Floriana Cenôwë, przez Aleksandra Majkòwscz égò i Leòna Heykã, a kùńczącë na sztërzech żëjącëch pisarzach – Jerzim Stachùrsczim, Idze Czaji, Tomaszu Fópce i Rómanie Drzéżdżonie[37]. Z nich më sã dowiadiwómë, jaczé nôbëlniészé dokôzë òni napiselë, czemù òblubilë kaszëbiznã i ji przez całé żëcé służëlë. Pòznôwómë jich mëslë i dbë, a téż pragniączczi, żlë chòdzy ò przińdnotã kaszëbsczégò jãzëka. Ne gôdczi z wiôldżima ùtwórcama prowadzą dzecë, temù jakbë òd pòkónu je wiedzec, że zbiérk je namieniony do ùczbë w szkòle[38]. Pò richtoscë tak sã pò prôwdze dzeje. Tom je rôd wëzwëskiwóny przez ùtwórców ùczbòwników do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka, dëcht pòdobno jak i jegò wiérztë dlô dzecy.

Jinszim dzélã artisticznégò dzejaniô Janusza Mamelscz égò są przełożënczi na kaszëbsczi jãzëk. Pierszé dokôzë na ti niwie to bëłë przełożënczi swòjich włôsnëch legendów ze zbiérkù *Legendy kaszubskie* z piersza napisónégò pò pòlskù. W 2008 rokù sã ùkôzôł przełożënk *Jiscënków* Jana Kòchanowscz égò[39]. Jak pòdôwô Adela Kùjik-Kalinowskô wôrtnotą jegò wëdaniô je jegò dëbeltjãzëkòwô fòrma, co zletcziwô jegò percepcjã tim, co nie znają kaszëbsczégò. Zôs znajôrz òbùch jãzëków mòże so pòrównëwac òbie wersje. Badérka kaszëbsczi lëteraturë dodôwô, że: „aùtor dolmaczënkù miôł starã zachòwac

---

[36] J. Mamelsczi, *Żukòwsczé legendë. Legendy żukowskie*, Gdiniô 2020.

[37] J. Mamelsczi, *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*, Gduńsk 2020.

[38] D. Kalinowsczi, *Młodzi odkrywcy literatury*, „Pomerania” 2022, nr 10, s. 56–58.

[39] Òb. G. Schramke, *Skrë ùsôdzkòwi mòcë*, s. 185. Òb. téż: A. Kùjik-Kalinowskô, *Cyprian Norwid w przekładach na język kaszubski* [w;] C. K. Norwid, *Të mie do piesnie pòkórny nie wòłôj… Wëbróné wiérztë,* skaszëbilë Ida Czajinô ë Janusz Mamelsczi, Kelce 2021, s. 14. W tim wëdôwkù zmiłkòwò je pòdóné, że *Jiscënczi* sã ùkôzałë w 2009 r. miast w 2008. Zôs w referace *Klasyka literatury polskiej po kaszubsku. Rekonesans badawczy,* aùtorka wëjôsniô, że pierszé wëdôwk béł w 2008 r., zôs w 2011 *Jiscënczi* òstałë wznowioné. Òb.: *Tłumaczenia na język kaszubski. Osiągnięcia, metody, cele*, red. R. Kamińsczi, Wejrowò 2012, s. 41.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

pierwòszny cwëk i dejowi znaczënk cyklu pòswiãconégò smiercë kòchany òtroczëcë czôrnolasczégò méstra”[40]. Do dzewiãtnôsce jiscënków aùtor dotëgòwôł jesz jeden przez se napisóny ò nikwienim kaszëbsczégò jãzëka. W zbiérk wsadzony je przełożënk z pòlsczégò epitafium Hannie Kòchanowsczi, chtërna ùmarła wnetka pò swòji sosterce, Ùrszulce.

Tak wëzdrzi, że nôdrãgszim zadanim bëło wprzëgniãcé sã w dolmaczënk lirików Cypriana Kamila Norwida. Mamelsczi zrobił to wespół z ùznóną pòetką i dolmaczką Idą Czajiną. Pòdług A. Kùjik-Kalinowsczi je to datnô próba. Wërôżô przë tim nôdzejã, że dolmacze pùdą dali i wezną sã za przełożënk dobëtkù wiôldżégò pòlsczégò romantika[41].

Ta pragniączka w przëtrôfkù Mamelsczégò ju nie je do zjisceniô. Pòeta, pisôrz i dolmacz, a téż szkólny, òstawił dosc zachtny lëteracczi dobëtk. Gwësno ùtwórca òstónie w pamiãcë jakno aùtor legendów. Prawie òne nôbarżi gò zajimałë. Jima téż nôwicy bôczënkù pòswiãcywôł, téż w czasu wielnëch zéńdzeniów z młodzëzną na całëch Kaszëbach. Colemało zaczinôł te wëdarzënczi òd szpòrtownégò szpetôklu z miotłą, przë tim ùdôwôł czarownicã z Łësy Górë kòl Swiónowa. Tej-sej téż prowadzył zajmë na doùczebnëch kùrsach dlô szkólnëch kaszëbczégò jãzëka.

Dobëtk pisarza ze Stajszewa béł czile razy achtniony. Stôł sã spòdlim do wrãczeniô mù prestiżowi nôdgrodë ò pòzwie Skra Òrmùzdowô za 2018 rok. Rzekłé bëło przë tim, że dostôł òn jã „za wzbògôcanié kaszëbsczi lëteraturë, òsoblëwie dlô dzecy i młodzëznë, przez òbrobienié legendów, pisanié wiérztów, bôjków i òpòwiedniów (jich zbiérk pt. Mack je wparłãczony do kanonu szkòłowëch lekturów), a téż przełożënk na kaszëbsczi *Jiscënków* Jana Kòchanowsczégò – wszëtkò przë ùżëcym baro bògati słowiznë i farwnégò jãzëka a doskònałi techniczi przekazu trescë”[42].

Bëc mòże jesz barżi redowôł gò dostóny w Wejrowie „Lëteracczi Grif”. Béł téż rësznym nôleżnikã Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Włącziwôł sã téż w dzejanié na jinszich pòlach. Baro miôł òblëbioné pszczelarstwò, wiele czasu pòswiãcywôł òbróbce zemi. Lëdôł téż mòcënkò zabitkòwé bùdownie. Czile lat przed smiercą kùpił zabitkòwą wieżã cësnieniów w Kartuzach. Zaczął jã

---

[40] *Tłumaczenia na język kaszubski…*, dz. cyt., s. 41.

[41] C. K. Norwid, *Të mie do piesnie pòkórny nie wòłôj… Wëbróné wiérztë*, skaszëbilë Ida Czajinô ë Janusz Mamelsczi, Kelce 2021, s. 17–18.

[42] https://pomorskie.naszemiasto.pl/skra-ormuzdowa-za-2018-rok-przyznana-lista-laureatow-i/ar/c13-5010620 (dostãp: 20.11.2022).

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

ju ùprawiac. Cesził sã baro z dotacji dostóny z Krézowégò Starostwa w Kartuzach. Dokùńczenié te dzeła òstało ju na chrzebce sëna – wespółmiéwcë ny bùdownie. Do te Mamelsczi ùprôwiôł spòrt. Jegò òblëbioné zajãcé to bëła jazda na kòle. Rôd spãdzywôł téż czas nad swiónowsczim jezorã, dze tej-sej płiwôł abò rémòwôł.

Ju za żëcégò dożdôł sã sfilmòwaniô swòjich dokazów. Na spòdlim jegò legendów pòwstôł cykl krótkòmétrażowëch filmów zrëchtowónëch przez Fùndacjã „Żebë sã Chcało Chcec” z Sëleczëna. W jednym z nich ò titlu „Kamianné serce” wëstãpùwô jakno lektor, dze czëtô wëjimczi legendów w kaszëbsczim jãzëkù[43]. Przeczëtôł jesz czile z nich na platczi CD zrobioné przez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié[44]. Jinszi téż je rôd czëtelë a brzôd ny robòtë wstôwielë do internetu abò pùszczelë w radiu[45].

Janusz Mamelsczi òdeszedł tragiczno w fùlnoce swòji ùtwórczi rësznotë. W jegò chëczach òstałë zaczãté robòtë, jaczé bë miałë sã stac zdrzódłã zaczekawieniô redaktorów i wëdôwców[46]. Gwësno wnetka przińdze brëkòwnota, żebë niejedne rzeczë jesz rôz wëdac. Dzãka temù jedne z nich przedërchają. Ùtwórstwò no w przińdnoce dożdô sã barżi gruntownégò òbszacowaniô. Równak je ju wiedzec, że ju terô Janusz Mamelsczi je zapisóny trwałima lëtrama w zachtnym towarzëstwie kaszëbsczich pisarzów[47].

Bibliografia

Bajarz kaszubski, Bajki z „Gryfa” (1908–1912), red. J. Bòrzëszkòwsczi, Wejrowò–Gduńsk 2005.
Cenôwa J., *Bursztinowé serce*, Pùck 1981.
Cenôwa J., *Dobro zwycięża*, Gduńsk 1985.

---

[43] https://www.youtube.com/watch?v=yWDQqcvY6QA (dostãp: 20.11.2022).

[44] Òb. Np.: http://akademiabajkikaszubskiej.pl/bajki/1 (dostãp: 20.11.2022). Legendã Mamelsczégò pt. *Stolemë* przeczëta Tatiana Slowi.

[45] https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=Mamelski+czyta+#fpstate=ive&vld=cid:395d0bb7,vid:QAy9eKqB2us (dostãp: 20.11.2022).

[46] Òdnotérowac sã przënôlégô, że Mamelsczi sã nalôzł w karnie aùtorów scenariusza książczi *Łażoch Kaszubą, czyli będzie, co ma być* ùsadzony w òbjimie projektu „Kaszubski quest” przez Centrum Inicjatiw Edukacyjnëch w Kartuzach. Òb.: T. Słomczińsczi, *Łażoch Kaszubą, czyli będzie, co ma być,* Kartuzy 2016.

[47] W 2016 sã ùkôzôł dokôz Stanisława Janczi i Maceja Tamkùna, jaczi òbjimô 42 sztaturczi ùznónëch ùtwórców kaszëbsczi lëteraturë, co na wiedno òdcënãlë swój znak w ji dzejach. Pòstacji Mamelsczégò jesz tej nie bëło w nym zestôwkù. Òb. S. Janka, M. Tamkùn, *Poczet pisarzy kaszubskich*, Wejrowò 2016.

Cenôwa J., *Skarb i moc*, Gduńsk 1975.

Janka S., *Krôjczi pôjczi*, Gdiniô 1997.

Janka S., Tamkùn M., *Poczet pisarzy kaszubskich*, Wejrowò 2016.

Kalinowsczi D., Kùjik-Kalinowskô A., *Literatura kaszubska. Kaszëbskô Lëteratura*, Gduńsk 2017.

Kalinowsczi D., *Bez pośpiechu, bez przymusu* [w:] J. Mamelski, *Gôdczi òb drogã do nieba*, Gdańsk 2019.

Kalinowsczi D., *Młodzi odkrywcy literatury*, „Pomerania" 2022, nr 10, s. 56–58.

Krajewsczi M., *Samochód wjechał w grupę pieszych. Na miejscu zginęła 19-latka. Niestety nie była to jedyna tragedia tego dnia w naszym powiecie*, „Kurier Kaszubski", 22.04.2022 r.

Kùjik-Kalinowskô A., *Cyprian Norwid w przekładach na język kaszubski*, [w:] C. K. Norwid, *Të mie do piesnie pòkórny nie wòłôj… Wëbróné wiérztë,* skaszëbilë Ida Czajinô ë Janusz Mamelsczi, Kelce 2021, s. 14.

La Fontaine J., *Bajki. Księga druga*, tłum. A. Mickiewicz, Warszawa 1876.

Mamelsczi J., *Bôjczi kaszëbsczé. Bajki kaszubskie*, Gdynia 2012.

Mamelsczi J., *Bursztynowy skarb. Legendy z serca Kaszub. Jantarowi skôrb. Legeńdë z serca Kaszëb*, wyd. III, Gdynia 2018.

Mamelsczi J., *Gôdczi òb drogã do nieba*, Gduńsk 2019.

Mamelsczi J., *Legendy kaszubskie*, Gduniô 1999.

Mamelsczi J., *Mack,* Gduńsk 2016.

Mamelsczi J., *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*, Gduńsk 2020.

Mamelsczi J., *Sianowo, sanktuarium Królowej Kaszub*, Gdiniô 2008.

Mamelsczi J., *Żëcé dzecy. Życie dzieci,* Gdiniô 2012.

Mamelsczi J., *Żukòwsczé legendë. Legendy żukowskie*, Gdiniô 2020.

Maszke E., *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 5*, Gduńsk 2019.

Maszke E., *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 6*, Gduńsk 2021.

Maszke E., *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 7,* w przërëchtowanim.

Norwid C. K., *Të mie do piesnie pòkórny nie wòłôj… Wëbróné wiérztë,* skaszëbilë Ida Czajinô ë Janusz Mamelsczi, Kelce 2021.

Pożegnanie Janusza Mamelskiego, przemòwa nad zarkã J. Mamelsczégò wëgłoszonô w dniu pòchòwë w Swiónowie przez Danutã Pioch w miono Radzëznë Jãzëka Kaszubsczégò.

Prëczkòwsczi E., *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016.

Reglińsczi R. A., *Legendy ziemi kartuskiej*, Gdiniô 2000.

Schramke G., *Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji 1991–2008*, Gdiniô 2010.

Słomczińsczi T., *Łażoch Kaszubą, czyli będzie, co ma być,* Kartuzë 2016.
Tłumaczenia na język kaszubski. Osiągnięcia, metody, cele, red. R. Kamińsczi, Wejrowò 2012.
Z Januszã Mamelsczim òddzãkòwanié, przemòwa nad zarkã J. Mamelsczégò wëgłoszonô w dniu pòchòwë w Swiónowie przez Wandã Lew-Czedrowską w miono Stowôrë Szkólnëch Jãzëka Kaszëbsczégò „Remùsowi Drëszë”.
Z przemòwë nad zarkã Janusza Mamelsczégò wëgłoszony w dniu pòchòwë w Swiónowie przez Eùgeniusza Prëczkòwsczégò w miono ZO KPZ.

Wiadła òd Danutë Kòbielë i jinszich.
Wiadła òd Môrcëna Marszôłkòwsczégò z Kartuz, drëcha Janusza Mamelsczégò, 2.07.2022.

https://pomorskie.naszemiasto.pl/skra-ormuzdowa-za-2018-rok-przyznana-lista-laureatow-i/ar/c13-5010620
https://www.youtube.com/watch?v=yWDQqcvY6QA
http://akademiabajkikaszubskiej.pl/bajki/1
https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=Mamelski+czyta+#fpstate=ive&vld=cid:395d0bb7,vid:QAy9eKqB2us
https://fil.ug.edu.pl/sites/default/files/postepowania_naukowe/97712/praca/praca_doktorska_-_grzegorz_schramke.pdf
https://expresskaszubski.pl/pl/11_wiadomosci/39717_nie-zyje-janusz-mamelski-poeta-tlumacz-i-nauczyciel.html
https://kartuzy.naszemiasto.pl/nie-zyje-janusz-mamelski-poeta-i-nauczyciel-zginal-w/ar/c1-8778379
http://radiokaszebe.pl/nie-zyje-janusz-mamelski-pisarz-i-nauczyciel-ze-szkoly-w-staniszewie-w-gminie-kartuzy/
https://kartuzy.info/artykul/nie-zyje-janusz-mamelski/1298982
https://www.facebook.com/watch/?v=781201119412786
https://literat.ug.edu.pl/amwiersz/0024.htm

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié

Jerzi Stachùrsczi jakno aùtor kaszëbsczi mùzyczi w telewizyjnëch programach

Jerzy Stachurski as a composer of Kashubian music in television programmes

Skrócënk:
Articzel pòkôzywô żëcé i dzél ùtwórczégò dobëtkù wiôldżégò kaszëbsczégò ùtwórcë, laùreata nôwëższich wëprzédnieniów regionalnëch i państwòwëch, w tim Medalu Zasłużony dlô Kùlturë Pòlsczi „Gloria Artis” bruny farwë, przëznónégò przez Minystra Kùlturë i Nôrodny Spôdkòwiznë. Ùrodzony we Gduńskù Jerzi Stachùrsczi je rodzynno sparłãczony z Kaszëbama, colemało jima pòswiãcył swój ùtwórczi talent, chòc wnetka całé warkòwé żëcé béł téż związóny z profesjonalnyma dzecnyma teatrama w Pòlsce. Dlô Kaszëb je òjcã dzysdniowi mùzyczi kaszëbsczi, ùłożił sta nowëch kòmpòzycji. W stolemnym dzélu zmienił stilistikã kaszëbsczi mùzyczi. Dzãka niemù òna sã sta barżi pòpùlarnô. Rôd je wëkònywónô przez dzecë i młodzëznã z Kaszëb, a òsoblëwie je wëzwëskiwónô w szkòłowi ùczbie.

Abstract:
The paper focuses on the life and major achievements of Jerzy Stachurski, an important Kashubian composer and poet, winner of the highest regional and state awards, which include the Bronze Merit Award “Gloria Artis” received from the Ministry of Culture and National Heritage of the Republic of Poland. Jerzy Stachurski, whose some of the family members are ethnic Kashubs, was born in Gdańsk. He has mainly used his creative talents to promote Kashubian culture. Throughout his long career, he has supported numerous children’s theatres in Poland. Seen by many as the father of the contemporary Kashubian popular music, Stachurski has authored hundreds of songs. His distinct style is what has made him popular, and many of his songs have become favorite songs of Kashubian youth. They are frequently used in education.

Kluczowé słowa:
Jerzi Stachùrsczi, kòmpòzytóra, pòeta, pedagòg, szkólny, Czeczewò, direktor, ùtwórca mùzyczi, aùtor himnów, lëterackô stegna, kaszëbsczi ùtwórca.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Keywords:
Jerzy Stachurski, composer, poet, pedagogue, teacher, Czeczewo, director, creator of music, song writer, author of hymns, literary works.

W 2023 rokù 70 lat fejrëje nôbëlniészi z kaszëbsczich kòmpòzytórów, Jerzi Stachùrsczi. Na Wikipedii nadczidnãlë, że sã ùrodzył jakno nôstarszi z trzech sënów pòchòdzącégò z Krakòwa Sztefana Stachùrsczégò i Stanisławë Wiszniewsczi, Kaszëbczi z Kłosowa. Sztefan sã sparłãcził z Kaszëbama pò trzech latach służbie w Wòjnowi Marinarce[1]. Nôpierwi familiô mieszka na gduńsczich Szedlëcach, pòtemù wëcygnã na Przëmòrzé. Przińdny artista sã ùrodzył w dniu 9 strëmiannika 1953 r. Dzectwò przeżił we Gduńskù. Zôs w Kłosowie kòle Czeczewa béł wnetka na wszëtczich latowiskach. W młodectwie artistë wszëtcë tam gôdelë pò kaszëbskù[2]. Temù bëlno pòznôł kaszëbsczi jãzëk, jaczim swòbódno rozmieje dzys gadac, jak i w nim pisac[3].

Stachùrsczi je absolwentã Wëdzélu Wëchòwaniô Mùzycznégò w Państwòwi Mùzyczny Szkòle II stãpienia we Gduńskù Wrzeszczu (1976). Ùczbã dali pòbiérôł w Państwòwi Wëższi Mùzyczny Szkòle we Gduńskù, jaką ùkùńcził w 1980 r. Je téż absolwentã Gduńsczégò Ùniwersytetu (1997). Ùkùńcził téż pòdiplomòwé sztudia w Wëższi Szkòle Dzénnikarstwa w Gdini (2003) i na Gduńsczi Pòlitechnice – Prawò i Fùndusze Eùropejsczi Ùnii (2008)[4].

---

[1] https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Stachurski (dostãp: 22.11.2022). Òb. téż biogramë J. Stachùrsczégò w: *Portret ze słów i dźwięków, Jerzy Stachurski, kompozytor, poeta, pedagog, społecznik*, red. L. Réter-Szczidżeł, Czeczewo 2019; D. Kalinowsczi, A. Kùjik-Kalinowskô, *Literatura kaszubska. Kaszëbskô Lëteratura*, Gduńsk 2017, s. 322–324; W. Frankòwskô, *Muzyka Kaszub, Materiały encyklopedyczne*, Gduńsk 2005, s. 216–218.

[2] Òb.: K. Serkòwskô, *Jic òd człowieka do człowieka*, „Pomerania" 2013, nr 3, s. 4–6, gdze artista gôdô m.jin.: „Kaszëbizna wcyg bëła wkół mie. Ten region chcã kùlturowò rozkòscérzac, z bògactwã òbrzãdów, snôżotą nôtërë, môłëch môlów, gdze są lëdze, chtërny mają cos czekawégò do pòwiedzeniô, gdze są kòldrogòwé krziże i kaplëczczi, wszëtkò to są bògactwa wôrtné zmerkaniégò. Widzą mie sã téż historie całëch familiów, wëdarzeniów, wiôldżich kòscelnëch procesjów, abò z jedny starnë pòswiãtnosc, a z drëdżi codniowòsc, chtërna dlô mieszkańców tëch môłëch môlów je czims baro wôżnym. Ceniã tëch lëdzy, jich robòtã i pòchilóm sã nad tim swiatã. Noszã w sobie te wszëtczé mëslë i chcôłbëm sã jesz nima zając w swòjim ùtwórstwie".

[3] Stachùrsczi òd wnetka trzech dekadów mòcënkò wespółrobi na artisticzny niwie z aùtorã artiklu. W gôdkach ùżiwómë tak pòlsczégò jãzëka, jak i kaszëbsczégò. Òb. téż articzel: K. Serkòwskô, *Jic òd człowieka do człowieka*, w jaczim artista pòdsztrichiwô, że pò kaszëbskù sã gôdało wnenczas nawetka we Gduńskù.

[4] https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Stachurski (dostãp: 22.11.2022).

Jerzi Stachùrsczi. Òdjimk ze zbiérów E. Prëczkòwsczégò.

Swòje warkòwé żëcé zrzesził nôbarżi z mùzyką i ùczenim[5]. Czej miôł 17 lat napisôł mùzykã do kùńsztu Mòliera „Grzegòrz Dindała”. Datny pòczątk przëniósł wnet pòsobné teatralné sztëczczi[6]. Òb czas mùzycznëch sztudiów i pò nich kòmpòzytóra wespółrobił z wielnyma teatrama w Pòlsce i za grańcą. Òd 1979 r. twòrził dlô Òlsztińsczégò Teatru Pùpów (15 szpëtôklów), Teatru Pùpów „Tãcza” w Słëpskù (21) i òd 1988 dlô Teatru Pùpë i Aktora „Miniatura” we Gduńskù (17). Wespółrobił téż z Dramaticznym Teatrã w Słëpskù (17) i tej-sej z teatrama w Biôłimstokù, Czelcach, Jeleni Górze, Bielskò-Biôłi, Łodzë, Zelony Górë, Rzeszowie, Szczecënie, Elbingù, Gdini, Warszawie. Jedne z tëch kùńsztów pòkôzywóné bëłë m.jin. w Anielsczi, Meksykù, Rusji (sławetny Teater Òbrazcowa), Szpańsczi, Finlandii, Miemcach[7]. W całoscë napisôł gromistą lëczbã 158 kòmpòzycji teatralnëch[8].

W 1990 r. na antenie Telewizji Gduńsk sã pòjawił kaszëbsczi magazyn „Rodnô Zemia” pòd redakcją Izabellë Trojanowsczi[9]. Pierszi dzélëk béł wëpùszczony 21 lëpińca 1990 r. Òb ten czas, to je w latach 1990–1992, Jerzi Stachùrsczi béł szkólnym w Spòdleczny Szkòle w Wilanowie, gmina Przedkòwò. Rëchtowôł tam kòncertë z ùdzélã ùczniów. Do programów wprowôdzôł nowé kaszëbsczé spiéwczi, ze swòją mùzyką i tekstama. Jich môlã pòkôzkù béł kòscół sw. Józefa w Pòmieczënie. Na jednym z nich bëła red. Izabella Trojanowskô. Zabédowa tej nagranié nowëch sztëczków do programù „Rodnô Zemia”. Dëcht w tim samim sztóce, co kaszëbsczi program w TVG, pòwstôwôł kaszëbsczi magazyn radiowi „Na bôtach i w bòrach”. W nim téż sã zaczãłë pòjawiac sztëczczi artistë[10].

---

[5] *Czterdziestolecie pracy twórczej Jerzego Stachurskiego*, red. B. Szimańskô-Ùgòwskô, Chwaszczëno 2013, s. 6–7.

[6] W. Frankòwskô, *W cieniu Melpomeny*. Słowò to òstało wëgłoszoné na „Zéńdzeniach z Mùzyką Kaszëb” w Wejrowie, mps.

[7] Téż tam.

[8] Òb.: https://encyklopediateatru.pl/autorzy/3897/jerzy-stachurski (dostãp: 22.11.2022).

[9] *Funkcjonowanie i kres telewizyjnego magazynu kaszubskiego „Rodnô Zemia” (1990–2010),* „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, R. 2011, s. 264–273. Téż: http://skarbnica-

W łżëkwiace 1991 r. aktor Zbigniew Jankòwsczi òdczëtôł dwie wiérztë z debiutancczégò tomikù *Té pokazëją na mie*[11]. W tim samim rokù òb lato bëłë nagróné w òkòlim Rãbù i Pòmieczëna zdjãca do nowëch piesniów z tekstama i mùzyką Stachùrsczégò. W sztëczkach wëstąpiłë ùczenczi ze szkòłów w Pòmieczënie, Wilanowie, Kłosowie i Przedkòwie: Jolanta Bach, Magdalena Czerwińskô, Mónika Czerwińskô, Wioletta Kwidzyńskô, Beata Richter, Beata Szmùda, Karolëna Drawc, Katarzëna Kalkòwskô, Emilia Lelek, Katarzëna Plëtt, Wioletta Dargacz, Wioletta Bach, Dorota Grzenkòwskô i Brigida Lëtwin[12]. Jednym z nôbarżi znónëch sztëczków, jaczi stôł sã dosc pòpùlarny w ùczbie kaszëbsczégò jãzëka, je *Òtemknij dwiérze lese* zaspiéwóny przez Izabellã Młińską[13]. Ò tim dzejanim pò latach artista wspòminôł, że bëłë to pòczątczi jegò wikszégò włączeniô sã w ùczbã dzecy. W tim prawie czasu òstôł direktorã Spòdleczny Szkòłë w Czeczewie. Rëchli ùcził pò sąsedzkù we wspòmniónym Wilanowie[14]. Ta rësznô wespółrobòta z programã „Rodnô

---

kaszubska.pl/funkcjonowanie-i-kres-telewizyjnego-magazynu-kaszubskiego-rodno-zemia-1990–2012/ (dostãp: 22.11.2022).

[10] Òb.: *Czterdziestolecie pracy twórczej Jerzego Stachurskiego*. Dofùlowanim ksążeczczi je kôrtka dotëgòwónô jakno lóz wkłôdka z tekstama Marii Kruzë, Alicji Klinkòsz i Marii Mach.

[11] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowskô, em. 21.04.1991 r.

[12] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowskô, em.: 8.09.1991 r., 22.09.1991 r., 3.11.1991, 1.12.1991.

[13] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowskô, em. 17.11.1991.

[14] W wëwiadze dlô „Pomeranii” J. Stachùrsczi wspòminôł ò tëch tam wëdarzeniach hewò tak: „Pózni jesmë zaczãlë wespółrobic téż ze szkòłama, a pòtemù jem czuł ò kònkùrsu na direktora w Czeczewie. Jô sã zgłosył i dostôł ten môl. Òkróm te, że sóm piszã dlô dzecy i ò dzecach, chcôł jem pòkazac, że òne téż są baro zdolné, dobrze spiéwają i piszą, tej wôrt dac jima mòżlëwòscë. Dzysô je ju widzec ù wiele dzecy, że te pòczątczi mają skùtczi w jich dalszim żëcym i dzejanim, bò ò niechtërnëch czëc, że robią, piszą, spiéwają”. Òb. K. Serkòwskô, *Jic òd człowieka do człowieka*, s. 4–6.

Zemia”, wespółdzejanié z dzecama i młodzëzną a teatralné i mùzyczné doswiôdczenia, wnetka zabrzadowałë pòwstanim dwùch wiôldżich teatralnëch widzawiszczów ò titlach: *Przedkòwò* a *Jastrë*. To pierszé bëło pòkôzóné w programie 6 rujana 1991 r., drëdżé 4 łżëkwiata 1993 r.[15].

Program „Rodnô Zemia” chùtuszkò dobéł wiôldżé rozgłosnienié. J. Stachùrsczi w pierszich latach jegò jistnieniô béł w nim nôbarżi òbecny jakno kòmpòzytóra, a téż pòeta. Z tegò béł chùtkò skùtk taczi, że rosło rozgłosnienié ò artisce w całi nordowi Pòlsce. Rëchtowóné przez niegò piesniczczi a przedstôwczi, dzãka temù, że szłë w telewizji a radio, bëłë pòkôzywóné w rozmajitëch môlach regionu, chòc nie bëłë to nijak letczé pòdjimiznë òd òrganizacyjny stronë. Wiedno szedł szeroczi jich pòmión w môlowi spòlëznie. Jedno z nich bëłë pòkôzywóné na gduńsczim Przëmòrzim, dze tej bëlno dzejała drëszëzna Kaszëbów, co dzejô do dzys. Pamiątką pò tim wëdarzenim je pòspólny òdjimk[16]. Te tam dzejania miałë zachtny cësk kòl pòdjimaniô decyzji ò przëznanim artisce Medalu Stolema. Wrãczenié òdbëło sã w sedzbie Gduńsczégò Towarzëstwa Nôùkòwégò w łżëkwiace 1993 rokù[17].

W dekadze 90. lat nôzwëskò Jerzégò Stachùrsczégò pòjôwiô sã – òkróm realizacyjnégò karna – nôczãscy w kònspektach programù „Rodnô Zemia”. Jegò ùtwórstwò pòdskôcało jinszich ùtwórców do pisaniô tekstów spiewów. Bëło zachãcbą dlô wiele wëkònôwców warkòwëch, czë téż amatorów, do spiéwaniô pò kaszëbskù. Jednym z nich bëła Celina Mùza z Pùcka, òperowô spiewôczka, co zaspiéwa kòlãdã *Serce je kòlibką*[18]. W wielnym karnie spiewôków baro czãsto bëlë ùstny mieszkańcë gminë Przedkòwò.

Stachùrsczi béł direktorã Spòdleczny Szkòłë w Czeczewie (pòtemù bëłë to: Zespół Spòdleczny Szkòłë i Gimnazjum w Czeczewie a Spòdlecznô Szkòła m. Jana Pawła II w Czeczewie) z dwalatną przerwą (1997–1999) jaż do 2019 r. Òb ten czas zaczinôł i rëchtowôł wiele szkòłowëch pòdjimiznów artisticznëch. Prowadzył wszelejaczé dzejania sparłãczoné z gminą Przedkòwò i môlową spòlëzną, m.jin. béł inicjatorã pòwstaniô herbù gminë[19].

---

[15] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowskô, em. 6.10.1991 i 4.04. 1993 (powtórka: 8.04.1993).

[16] Òdjimk w swòjich zbiorach przechòwôł J. Stachùrsczi.

[17] (s.j.) [S. Janke], *„Stolemy” w Białej Sali*, „Pomerania” 1993, nr 5, s. 36–37.

[18] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowskô, em. 27.12.1991. Dzys dnia Celina Mùza mieszkô w Berlënie.

[19] *Słownik Pisarzy Pomorza Gdańskiego* [w:] http://old2.wbpg.org.pl/slowniklista.php?pisarz=165 (dostãp: 22.11.2022).

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Na spòdlim te wszëtczégò pòwstało nawetka spiéwné karno z Czeczewa, co pòtemù wiele razy spiéwało w „Rodny Zemi”[20]. Jednym z nôbarżi głosnëch sztëczków, wiele razy pòtemù pòwtôrzónëch, je *Hej kòlãdo przëszedł czas* (sł. J. Stachùrsczi, mùz. W. Bratek), chtërnégò premiera bëła w programie 9 stëcznika 1994 r.[21].

Dëcht drãgò bëło tak cos robic z dôleka òd Czeczewa[22]. Równak, czej le ùjawnilë sã w regionie jaczi zdatniészi wëkònôwcë, miôł starã jich zarô włãczac do pòspólnégò spiéwaniô pò kaszëbskù. Baro dobrim i datnym przëkładã bëło włączenié szkòłowégò chùru z Bólszewa, co wëkònôł spiewã *W sobòtã je robòta*[23]. W 1994 r. zadebiutowa w programie ùczenka ze Stãżëcë Lucyna Réter. Zaspiéwa *Zmartwëchwstanié* napisóné przez Stachùrsczégò do słów Jana Rómpsczégò[24]. Miesądz pózni òdbéł sã w Kartuzach wëstôwk fòtogramów Riszarda Mielewczika z tekstama Stachùrsczégò. Całosc nazwónô bëła *Procesje*. Tekstë czëtelë Violetta Seremak-Jankòwskô i ji chłop Zbigniew Jankòwsczi. Prawie òni dosc czãsto recytowelë w latach 90. wiérztë pòetë[25]. *Procesje* miałë jesz pòdtitel *Partytury poetyckie.* Bëłë òne jakbë scenariuszã teatralnégò widzawiszcza, jaczi recenzent przërównôł do stôrogrecczich teatralnëch fòrmów i stôropòlsczich misteriów[26].

W dopisënkù, co je w zbiérkù *Procesje,* sóm aùtor napisôł hewò czile taczich słów:

---

[20] *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne*, red. W. Frankòwskô, Gduńsk 2005, s. 216––218. Téż: J. Wisniewsczi, *Czeczewska społeczność śpiewa*, „Głos Kaszub” 1993, nr 28, s. 10. Też nen, *Pastorałki z Czeczewa*, „Głos Kaszub” 1994, nr 3, s. 5.

[21] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowskô, em. 9.01.1994 r. (pòwtórzenié: 13.01.1994). Lucyna Réter, pò chłopie Szczidżeł, je dzys szkólną kaszëbsczégò jãzëka i aùtorką wielnëch kònspektów do jegò ùczbë. W programie òd dwùch lat ju dërch wëstãpùwa, w ùczbach kaszëbsczégò jãzëka, ji sostra Elżbiéta Réter, òd 1994 r. Prëczkòwskô, pózniészô wespółredaktorka programù, a dzys dnia direktor Spòdleczny Szkòłë w Tëchòmiu.

[22] Mùszi jesz miec ùwôżanié na to, że J. Stachùrsczi do Czeczewa dojéżdżôł aùtobùsã ze Gduńska Zaspë, dze przez całi nen czas mieszkôł jaż do 2007 rokù, czej to wëcygnął do nowò zbùdowónégò bùdinkù w Czeczewie, dze mieszkô do dzys.

[23] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowskô, em. 15.12.1991.

[24] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowskô, em. 3.04.1994 (pòwtórzenié: 7.04.1994).

[25] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowskô, em. 15.05.1994 (pòwtórzenié: 19.05.1994).

[26] J. Rochòwiôk, *Poemat przydrożny,* „Przegląd Powszechny” 1997, nr 12, s. 379–380.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

> Pierszô jich pùblikacjô sã ùkôza w kartësczim tidzenikù „Głos Kaszub”, pòcząwszë òd tidzenika z dn. 1–2.V.1993 r. Pòtemù Pùblicznô Biblioteka w Kartuzach przërëchtowa wëstôwk, w òpiarcym ò nen cykl w dniach 26.04 – 18.05.1994 (…). Te samégò rokù, òb lato, wëstôwk béł przeniosłi do Refektarza w Kartuzach, a pózni w miesądzu lëstopadnikù béł pòkôzóny w klubie „Mestwin” we Gduńskù i w Zómkòwi Galerii w Krokòwie. Dzys dnia wëstôwk je włôsnoscą Kaszëbsczégò Mùzeùm w Kartuzach. W 1996 w Bibliotece Rãkòpismionów (Nr 36) wëdôwóny przez Gduńsczé Towarzëstwò Przëjacół Kùńsztu sã ùkôzało czile wiérztów z cyklu „Procesje”. Ta hewò pùblikacjô òbjimô wszëtczé tekstë i òdjimczi w nowi redakcji[27].

Procesje bëłë pòkôzywóné w Teatrze Miniatura we Gduńskù Wrzeszczu, dze pò trzech latach sã òdbëła promòcjô tomikù z zapisënkã dokôzu i òdjimkama[28]. Teatralné dzélëczi miałë téż w se andrzejkòwé wróżbë przërëchtowóné pò dzélu przez Stachùrsczégò we wsë Rąb[29]. Z doswiôdczeniô artistë rôd czerpelë òrganizatorzë teatralnëch przezérków, nôwicy Dodóm Kùlturë w Serakòjcach, jaczi wiele razy rôcził gò do kòmisji, co òbsądzywa kònkùrsë szkòłowëch teatrów a przezérczi kòlãdowëch karnów. Na jednym z taczich przezérków artista béł jednym z diskùtańtów w panelu pòswiãconym repertuarowi dlô kaszëbsczégò teatru[30].

W 1996 r. sã zaczãła artisticznô wespółrobòta Stachùrsczégò z aùtorã tekstów Eùgeniuszã Prëczkòwsczim, jakô òtemkła nowi rozdzél w mùzyce Kaszëb, òsoblëwie namieniony dzecóm i młodzëznie. Szło to w rédze z ùdbama realizatora „Rodny Zemi”, żebë trafic z kaszëbsczim jãzëkã do nômłodszégò pòkòlenia, chtërno wëzbëté òstało znajemnotë rodny mòwë na skùtk przerwónégò nôtëralnégò przekazu jãzëka w latach 70. XX stalatégò[31]. Pierszim pòspólnym sztëczkã bëła pastorałka *Jadą z kòlãdą*, wëemitowónô przed Gòdama 1996 rokù. Na nym teledyskù òstôł ùtrwalony dôwny czeczewsczi probòszcz, ks. Anastazy Lica, chtëren znóny béł z drësznégò pòdińdzeniô do kaszëbiznë. Do te, w pòwstałim kòlãdowim programie, czile razy pùszcziwónym w TV Gduńsk, bëło jesz czile gòdowëch spiewów Stachùrsczégò, niechtërne téż do jegò tekstów. Wôżné bëło, że wëkònôwcë to bëlë ùczniowie i ùstny mieszkańcë Czeczewa i òkòlégò, a téż Chùr „Cartusia" z Kartuz (dirigent Małgòrzata Kùchtik), nôleżnicë Fòlkloristicznégò Karna „Serakòjce". Temù dzejanié to miało kùlturoùtwórczi charakter. Pòdskacywało môlowé spòlëznë do pòdjimaniô artisticznëch i intelektualnëch dzejaniów[32]. Brzadã tegò béł téż wnetka cykl wiôlgòpòstnëch piesni, pòtemù téż jastrowëch. Bëło to w roku 1999. Tej do karna wëkònôwców doparłãcził sztudéra slédnégò rokù Mùzyczny Akademii we Gduńskù, Tomôsz Fópka. Zaspiéwôł òn piesniã *Na smierc krziżewą*, wiele razy pòtemù pùszcziwóną w telewizji[33]. Młodi spiewôk zaczął ju wnet sóm kòmpònowac i pisac tekstë. Stôł sã jednym z trzech aùtorów pòwstającégò zbiérkù piesni[34].

---

[27] J. Stachùrsczi, *Procesje*, Rëmiô 1997, s. 6.

[28] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. E. Prëczkòwsczi, em. 06.07.1997 (pòwtórzenié: 10.07.1997). Òb.: J. Stachùrsczi, *Procesje*, Rëmiô 1997.

[29] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowskô, em. 27.11.1994.

[30] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowskô, em. 10.07.1994, (pòwtórzenié: 14.07.1994).

[31] E. Prëczkòwsczi òstôł redaktorã pò smiercë I. Trojanowsczi, jakô przëszła 21 łżëkwiata 1995 r. Przez trzë lata prowadzył gò wëcmanim z Arturã Jabłońsczim, pòtemù ju sóm przë dërchòwny wspòmòżce swòji białczi, Elżbiétë.

T. Fópka, J. Stachùrsczi i E. Prëczkòwsczi z karnã „Dzôtków Rodny Zemi"
(òd lewi: Werónka Prëczkòwskô, Natalia Szroeder, Helka i Ulka Bigùs.
W drëdżi rédze: Jolka Bronk, Kùba Bladowsczi i Rafał Bigùs).
Òdjimk ze zbiérów E. Prëczkòwsczégò.

---

[32] Òb.: *Niech jida midzë lëdzy*, [w:] T. Fópka, E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Piesnie rodny zemi*, Banino 2003, s. 11.

[33] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. E. Prëczkòwsczi, em. 21.03.1999. W kònspekce programù je zapisóné: „Nowò napisónô piesniô wiôlgòpòstnô pòd titlã „Na smierc krziżewą" z mùzyką Jerzégò Stachùrsczégò. Spiéwô Tomôsz Fópka, sztudéra Wëższi Szkòłë Mùzyczny".

[34] Òb.: Fópka T., Prëczkòwsczi E., Stachùrsczi J., *Piesnie Rodny Zemi*, Banino 2003.

W tim czasu pòwstôwało wiele spiewów gòdowëch a marijnëch, a wierã nôwicy ò miłotny temiznie, téż òbëczajowi i wiele jinszich. Cziledzesąt z tëch sztëczków bëło dlô dzecy. Spiéwë bëłë elementã promòcji kaszëbiznë, jãzëka, pòkôzywałë téż dzysdniowi regionalizm, miłi dlô òdbiércë z naszégò regionu. Nôpiãkniészi brzôd wëdôł i dërch wëdôwô cykl spiewów pisóny dlô nômłodszich dzecy skùpionëch wkół programù. Pòtemù to karno nazwóné bëło „Dzôtczi Rodny Zemi”. W dzesątce baro zdatnëch dzecy bëła midzë jinszima Natalia Szroeder – pózniészô laùreatka „Szansë na sukces” i Werónika Prëczkòwskô (pò chłopie Cenôwa) – absolwentka wòkalisticzi Mùzyczny Akademii[35]. W 2003 r. sã ùkôzôł zachtny zbiérk, jaczi òbjimôł 145 spiéwków. Nen piesniôk sã cesził wiôldżim zaczekawienim. Tësãczny nakłôd nót bëło wnet pòdwòjic dodrëkã, chtëren téż flot sã rozeszedł. Do ksążczi dotëgòwónô bëła kómpaktowô platka[36]. Piesnie te chùtuszkò wdostałë sã do repertuaru dzecnëch sztëczków ùżiwónëch w ùczbie kaszëbsczégò jãzëka w szkòłach. Rôd bëłë spiéwóné na Festiwalu „Kaszëbsczé spiéwë” w Lëzënie, a téż na Pòmòrsczim Przezérkù Gòdowi Spiéwë w Szëmôłdze i wiele jinszich wòkalnëch kònkùrsach, jak chòcbë m. Jana Trepczika w Miszewie. Nôwikszim achtnienim sã ceszą: *Ùczba*, *A më so gôdómë* czë *Żdanié*[37].

Rëchtowanié nagraniów zletczëła łączba Stachùrsczégò z warkòwima sztudiama nagraniów. Na zôczątkù 90. lat piesnie sã ùkazywałë na magnetofònowëch kasetach ò titlach *Bez szkólnégo zwónka* i *Gwiôzdka jidze*, a ju wëcmanim z E. Prëczkòwsczim *Jadą z kòlãdą* (1998). Ta òsta wëdónô w Serakòjcach. Ju wnetka ne kasétë czësto zadżinãłë. Pò *Piesnie Rodny Zemi* z dwadzesce sztëczkama (2003) sã pòjôwiałë pòsobné platczi. Są to: *Kaszëbi na Gòdë* wëcmanim wëdónô z „Dzénnikã Bôłtëcczim (2003) *Më jesmë młodi* (2004) i *Le żëcé biegô* (2006) zrëchtowóné z karnã „Prôwda” z Lëzëna. W 2005 sã ùkôza drëgô platka z serii *Kaszëbi na Gòdë*. Pòsobné – jaż sztërë – platczi nagrałë „Spiéwné kwiôtczi” z Banina (*Òd se cos dac* – 2008, *Cél daleczi* – 2010, *Mój tusk* – 2018 i *Mùzyka dlô drëcha* – 2022). W gòdnikù 2012 rokù sã ùkôza platka karna „Młodzëzna” ò titlu *Wiedno Kaszëbë*. Na kòżdi z płatków je strzédno pò dwanôsce piesni z mùzyką Stachùrsczégò[38].

---

[35] N. Szroeder, rocznik 1995, pòchòdzy z Parchòwa kòl Bëtowã. Wëstãpòwa w môlowim karnie fòlkloristicznym „Mòdrôczi”. Je laùreatką wiele kònkùrsów regionalnëch i òglowòpòlsczich, w tim „Szansë na sukces” czë „Tuńc z gwiôzdama”. Dzãka wiôldżim mòżnosców baro flot zwëska òglowòpòlską sławã. W. Prëczkòwskô, pò chłopie Cenôwa, spiéwô przede wszëtczim w kaszëbsczim jãzëkù. W 2018 rokù wëda debiutancczi krążk *Dwie stegnë*. Rok pózni sã ùkôza platka z nowima kòlãdama *Żegnôj swiat całi*, a w pòsobnym rokù z piesniama religijnyma *Wiedno z Bògã*.

[36] Òb.: T. Fópka, E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Piesnie Rodny Zemi,* Banino 2003.

[37] Òb. np.: *Elementarz kaszubski*, W. Bòbrowsczi, K. Kwiôtkòwskô, 2000; D. Pioch, *Żëcé codniowé na Kaszëbach*, Banino–Pelplin 2004; D. Pioch, *Kaszëbë, zemia i lëdze*, Gduńsk 2011; E. Prëczkòwskô, J. Héwelt, *W jantarowi krôjnie*, Gduńsk 2015; E. Maszke, *Kaszëbsczi Òdkriwca* [Klasa 4], Gduńsk 2018 i jinszé.

Tak jakbë midzë tima dzejaniama pòwstało baro òriginalné dzeło *Swiónowsczé Òratorium*. Przez wiele lat tandem Prëczkòwsczi – Stachùrsczi dézowôł ò stwòrzenim taczégò dokôzu, zjisconym kùreszce w 2009 rokù z ùdzélã wiele kaszëbsczich karnów. Na ti platce nalazło sã jaż piãtnôsce sztëczków, w tim sédmë z mùzyką Stachùrsczégò[39]. Do te pòwstało jesz czilenôsce jinszich platków, na jaczich bëłë ùjãté téż sztëczczi artistë. Bëłë to midzë jinszima platczi CD solëstów, karnów i chùrów „Czad”, „Bel canto”, „Lutnia”, Weroniczi Kòrthals, a téż nagróné przez wiele karnów i solëstów, jak chòcbë platczi z kòlãdama, czë ùrdëgòwô mùzyka twòrzonô wëcmanim z Tomaszã Fópką i réga platków z finałowima sztëczkama kònkùrsu Kaszëbsczi Idol[40].

Pò zjãcym z antenë programù „Rodnô Zemia”, przë chtërnym pòwsta nôwikszô lëczba piesni J. Stachùrsczégò w łączbie z E. Prëczkòwsczim i T. Fópką, a téż tej-sej z jinszima aùtorama, E. Prëczkòwsczi zaczął wespółrobòtã z Telewizją Teletronik z Kartuz, pòtemù nazwóną Telewizją Wëbrzeżé. Program miôł pòzwã „Spiéwné ùczbë”. Bëło w nim zrobioné kòl 105 ùczbów kaszëbsczégò jãzëka. W kòżdim dzélëkù pùszcziwónô bëła spiéwa. Pò dzélu czerpóné bëło z dobëtkù, co ju pòwstôł kòle „Rodny Zemi”, nôwicy równak pisóné bëłë nowé sztëczczi, jaczé spiéwałë „Spiéwné kwiôtczi”. Na wespółrobòta sã skùńcza w 2015 r., czej telewizja zamkła dzejanié. W tim roku sã ùkôzôł piesniôk *Serce miec*. Je to dzeło Prëczkòwsczégò i Stachùrsczégò, jaczé òbjimô 87 pòspólnëch spiéwków[41]. W pòsobnëch trzech latach E. Prëczkòwsczi rëchtowôł jaż dwa programë w Twòji Telewizji Mòrsczi. Jedna z aùdicji „Gôdómë pò kaszëbskù” nawléka do ùczbów kaszëbsczégò jãzëka ò taczim samim titlu robionëch ju w „Rodny Zemi” a do „Spiéwnëch ùczbów” z Telewizji Wëbrzeżé. Tam w 36 dzélëkach téż bëło wëpùszczoné czilenôsce spiéwków Stachùrsczégò do słów Prëczkòwsczégò[42].

---

[38] Òb.: Archiwùm Partu KPZ Banino. Téż: E. Prëczkòwsczi, *Zrzeszeni w Baninie*, Banino 2006; E. Prëczkòwsczi, *Banino, Miszewo, Pępowo, Rębiechowo. Dzieje dramatyczne i piękne*, Banino 2018.

[39] E. Prëczkòwsczi, *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016, s. 318–321 oraz 431–440. Òb. téż: *Krolewô łąk i jezór*, red. E. Prëczkòwsczi, Swiónowò–Banino 2009, s. 51–74. Tam téż je wëdrëkòwónô wiérzta J. Stachùrsczégò **** Pani Swiónowskô* (s. 29), z chtërny je wzãti nen titel tomikù.

[40] Bëłë to m.jin. platczi o hewò taczich titlach: *You’ve got a Friend* (2003), *Bògù spiewac chcã* (2004), *Morzanie* (2004), *Borkowo* (2004), *Zôczątk* (2006), *Cządów rokù farwë* (2007), *Wëcmanim, Panie* (2009), *Gra fal* (2012), *Kaszëbë, Kaszëbë* (2014), *Kaszëbskô Królewô* (2016), *Felix Cassubia!* (2017), *Swójskô nóta* (2018), *Droga do nieba* (2021).

[41] E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Serce miec*, Banino 2015.

Czile sztëczków z mùzyką Stachùrsczégò dożdało sã wikszégò rozgłosnieniô w kraju i za grańcą. Przëkładã je marijnô piesniô *Bôtë ju jidą*, jaką do repertuaru wsadzył chùr Akademii Mòrsczi w Szczecënie. Dzãka temù dobéł òn w prestiżowim òglowòpòlsczim kònkùrsu chùralnym. W czerwińcu 2022 r. pòwstôł dokùmentalny film zatitlowóny *Bôtë ju jidą. Pielgrzimka Rëbackô*. Titlowô spiéwa w wëkònanim Werónicz Cenôwë je w nim prowadnym mòtiwã. Film czile razy emitowa na antenie TV. Dobéł téż nôdgrodã „Filmòwégò Grifa”[43]. Zôs jinszą kòscelną piesnią ò titlu *Mòdłów zwón* spiéwô pòlonijny chùr „Lëdowô nóta” z Hamilton w Kanadze. Dzãka temù ta spiéwa nierôz ju wëbrzmiéwa w Nowim Jorkù, Doylestown zwónym amerikańską Czãstochòwą, Toronto, Chicago, Hamilton i w wiele jinszich miastach ÙSA i Kanadë, a òsoblëwie – i to wiele razy – na Kanadijsczich Kaszëbach[44].

Jinszim sztëczkã, jaczi ùżorgôł dichtich rozgłosnienié są *Dëtczi, dëtczi*. Zaspiéwa gò Iga Fierka (pò chłopie Pòbłockô) – laùreatka „Szansë na sukces”. W 2017 r. pòwstôł do niegò teledisk w wëkònanim Zespòłu Szkòłów Katolëcczich w Kartuzach m. Jana Pawła II[45]. Òd te czasu spiéwa je dërch słëchónô i òbzérónô, nôbarżi przez szkòłowé dzecë[46]. Pòdobnym ùwôżanim sã ceszi piesniô *Swiãti Janie Pawle*, chtërnã wëżi wzmiónkòwónô szkòła wzãła sã za swój himn[47]. Do te Stachùrsczi je aùtorã czilenôsce szkòłowëch himnów, m.jin. W Bòrkòwie, Wiôldzi Wsë, Czeczewie, Pòmieczënie, Tëchòmiu. Jegò spiewë z tekstama Prëczkòwsczégò są téż himnama młodëch Kaszëbów i kaszëbsczich skaùtów[48].

---

[42] Òb.: https://telewizjattm.pl/nasze-programy/62-godome-po-kaszebsku.html?play=on (dostãp: 30.05.2022).

[43] D. Jaskùlsczi, *Filmowy Gryf dla Eugeniusza Pryczkowskiego na Festiwalu Filmów Kaszubskich w Miszewie*, https://www.zawszepomorze.pl/12-festiwal-filmow-kaszubskich-w-miszewie-filmowy-gryf-dla-eugeniusza-pryczkowskiego (dostãp: 22.11.2022).

[44] E. Prëczkòwsczi, *Òznaczi lëdowégò ùtwórczégò dzejaniégò ù Kaszëbów w Kanadze*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, 2017, s. 103-104.

[45] Òb.: https://www.youtube.com/watch?v=JoNsf5gR38o (dostãp: 22.11.2022).

[46] Òb.: *X Festiwali Filmów Kaszubskich*, red. E. Prëczkòwsczi, Banino 2020, s. 58.

[47] Òb.: https://www.youtube.com/watch?v=tOJBMoZ0BRk (dostãp: 30.05.2022).

[48] Òb.: https://www.youtube.com/watch?v=NqXfrLoeUwM (dostãp: 30.05.2022). Téż: K. Kankòwskô-Filëpiôk, E. Prëczkòwsczi, *Kaszëbskô młodëch rewòlucjô*, Banino 2017, s. 145–146 i òbkłôdka.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Bòdôj nôbarżi znóną piesnią Stachùrsczégò na Kaszëbach stałë sã *Kaszëbë, Kaszëbë*. Ji tekst je hewò taczi:

W żëcym różnëch je przëtrôfków wiele, le kòżdi wcyg wejle
blós chce jachac na szczestlëwim kòle.
I mësli so zôs:
Mòże dalek wszëtkò je piãkniészé,
Mòże w cëzëch stronach żëcé lżészé.
I czej rëgnąc przëszedł bë ju czas,
Tej le zważ so jesz rôz, dobrze sobie zważ:

Dlô nas nigdze ni ma nad Kaszëbë, Kaszëbë, Kaszëbë.
Tu dze płëną wòdë Sztołpë, Łebë,
Dze z Bôłtu czëc je żoch.
To je nasza zemia blós: Kaszëbë, Kaszëbë, Kaszëbë,
Namienionô nóm przez mëmkã, në bò
Tu rodny môl je doch.

I chòc w żëcym smùtno czasã biwô, ból serce przesziwô,
Wiedno jakòs to sã lżi przeżiwô,
Czej wiedzec je że:
Nie je letczé nasze tuwò bëcé.
Nawetk cérzniô je wpisónô w żëcé,
Ale wszëtczé renë gòji czas
To le zważ so dobrze, jesz rôz sobie zważ.

Dlô nas nigdze ni ma nad Kaszëbë…

Nen sztëczk pòwstôł w 2003 rokù. Napisóny òstôł dlô karna „Prôwda”, jaczé wëkònało gò do ùczbë kaszëbsczégò w „Rodny Zemi”. Pòtemù spiéwało gò karno „Czad”. Wiele razy béł wëkònywóny na Festiwalu „Kaszëbsczé spiéwë” w Lëzënie i na jinszich przezérkach, kònkùrsach a festinach. Do repertuaru włączëłë gò rozmajité drëszëznë, a jedno z lãbòrsczich karno „Levino” wëdało nawetka kómpaktową platkã ò titlu spiewë. Słowa ny piesni sã datno wpisałë w fabùłã filmu fabùlarnégò *Kamerdyner*. Temù przëszła decyzjô, żebë jã wëkònac na pòtrzebã filmù. Òna òbstrojiwô sztót òdzwëskaniô samòstójnotë, czej dlô mieszkańców ti zemi wiedno nômilszé są *Kaszëbë, Kaszëbë*. Przez nen film jaczis wëjimk ùtwórstwa artistë zaszedł do baro wiele nórcëków swiata. W Pòlsce òbezdrzało gò kòl 5 miliónów òbzérników. Béł pòkazywóny téż we wiele krajach[49].

---

[49] Òb.: *X Festiwali Filmów Kaszubskich*, red. E. Prëczkòwsczi, Banino 2020, s. 55–56.

W gòdnikù 2021 rokù na platfòrmie YouTube sã ùkôzałë dwie nowé gòdowé spiéwczi J. Stachùrsczégò do słów Lucynë Réter-Szczidżeł. W internece mòże jesz nalezc wiele jinszich piesniczków, np. *Dëtczi, dëtczi*, *Himn młodëch Kaszëbów*, *Më jesmë młodi*, *A më so gôdómë* do słów E. Prëczkòwsczégò[50].

Jerzi Stachùrsczi w karnie drëchów pò dobëcym Nôdgrodë Starostë Kartësczégò „Perła Kaszëb" za 2013 r. Ùroczëstosc bëła ùsnôżonô kòncertã Editë Geppert. Òdjimk ze zbiérów E. Prëczkòwsczégò.

Wszëtczé ne wzmiónkòwóné dzeła dôwają dosc widzałi mùzyczny dobëtk kaszëbsczégò ùtwórcë. Są to dodrzeniałé dokôzë, jaczé z òblëbienim słëchają (i czëtają) tak nômłodszi Kaszëbi, młodzëzna, jak i ùstny mieszkańcë ti zemi. Je to ùtwórstwò, co w dzélu je ju klasyką, a nowé sztëczczi dërch dzëwùją swiéżoscą i profesjonalizmã drãdżim do dosygniãcô przez wiele jinszich. Stachùrsczi je méstrã, jaczi zrobił dlô dzysdniowi mùzyczi kaszëbsczi nôwicy z wszëtczich artistów. Jegò dokazë mògą przez pòkòlenia ùczëc prawie kaszëbsczégò jãzëka i artisticzny wrazlëwòtë, patriotizmù, a òsoblëwie miłotë do rodny zemi.

---

[50] https://www.youtube.com/watch?v=JoNsf5gR38o (dostãp: 22.11.2022).
https://www.youtube.com/watch?v=NqXfrLoeUwM (dostãp: 22.11.2022).
https://www.youtube.com/watch?v=vOktHaPFjPw (dostãp: 22.11.2022).
https://www.youtube.com/watch?v=T-F9vNDGzTI (dostãp: 22.11.2022).
https://www.zawszepomorze.pl/nowe-kaszubskie-koledy-na-obecne-czasy (dostãp: 22.11.2022).
http://kurierkaszubski.eu/region-kaszubska-koleda-ma-sie-bardzo-dobrze/ (dostãp: 22.11.2022).

Bibliografiô:

X Festiwali Filmów Kaszubskich, red. E. Prëczkòwsczi, Banino

Archiwùm Partu KPZ Banino.

Czterdziestolecie pracy twórczej Jerzego Stachurskiego, red. B. Szimańskô-Ùgòwskô, Chwaszczëno 2013.

Elementarz kaszubski, W. Bòbrowsczi, K. Kwiôtkòwskô, 2000.

Funkcjonowanie i kres telewizyjnego magazynu kaszubskiego „Rodnô Zemia" (1990–2010), „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego", 2011.

Fópka T., Prëczkòwsczi E., Stachùrsczi J., *Piesnie Rodny Zemi*, Banino 2003.

Frankòwskô W., *Muzyka Kaszub, Materiały encyklopedyczne*, Gduńsk 2005.

Frankòwskô W., *W cieniu Melpomeny*, słowo wygłoszone na „Spotkaniach z Muzyką Kaszub" w Wejherowie, mps.

Jaskùlsczi D., *Filmowy Gryf dla Eugeniusza Pryczkowskiego na Festiwalu Filmów Kaszubskich w Miszewie*, https://www.zawszepomorze.pl/12-festiwal-filmow-kaszubskich-w-miszewie-filmowy-gryf-dla-eugeniusza-pryczkowskiego.

Kalinowsczi D., Kùjik-Kalinowskô A., *Literatura kaszubska. Kaszëbskô Lëteratura*, Gdańsk 2017.

Kankòwskô-Filëpiôk K., Prëczkòwsczi E., *Kaszëbskô młodëch rewòlucjô*, Banino 2017.

Królewô łąk i jezór, red. E. Prëczkòwsczi, Swiónowò–Banino 2009.

Maszke E., *Kaszëbsczi Òdkriwca* [Klasa 4], Gduńsk 2018.

Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne, red. W. Frankòwskô, Gduńsk 2005.

Pioch D., *Kaszëbë, zemia i lëdze*, Gduńsk 2011.

Pioch D., *Żëcé codniowé na Kaszëbach*, Banino–Pelplin 2004.

Portret ze słów i dźwięków, Jerzy Stachurski, kompozytor, poeta, pedagog, społecznik, red. L. Réter-Szczidżeł, Czeczewò 2019

Prëczkòwsczi E., *Òznaczi lëdowégò ùtwórczégò dzejaniégò ù Kaszëbów w Kanadze*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka", 2017.

Prëczkòwskô E., Héwelt J., *W jantarowi krôjnie*, Gduńsk 2015.

Prëczkòwsczi E., *Banino Miszewo Pępowo Rębiechowo. Dzieje dramatyczne i piękne*, Banino 2018.

Prëczkòwsczi E., *Zrzeszeni w Baninie*, Banino 2006.

Prëczkòwsczi E., Stachurski J*., Serce miec*, Banino 2015.

Prëczkòwsczi E., *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016.

Rochòwiôk J., *Poemat przydrożny,* „Przegląd Powszechny" 1997, nr 12.

(s.j.) [S. Janke], *„Stolemy" w Białej Sali*, „Pomerania" 1993, nr 5.

Serkòwskô K., *Jic òd człowieka do człowieka*, „Pomerania" 2013, nr 3.

Słownik pisarzy Pomorza Gdańskiego [w:] http://old2.wbpg.org.pl/slowniklista.php?pisarz=165.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Stachùrsczi J., *Procesje*, Rëmiô 1997.
Wisniewsczi J. [J. Stachùrsczi], *Czeczewska społeczność śpiewa*, „Głos Kaszub" 1993, nr 28.
Wisniewsczi J. [J. Stachùrsczi], *Pastorałki z Czeczewa*, „Głos Kaszub" 1994, nr 3.

Archiwum Telewizji Gdańsk

ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowskô, em. 21.04.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowskô, em.: 8.09.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowskô, em.: 22.09.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowskô, em.: 3.11.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowskô, em.: 1.12.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowskô, em. 17.11.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowskô, em. 6.10.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowskô, em.: 4.04.1993.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowskô, em. 9.01.1994.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowskô, em. 15.12.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowskô, em. 3.04.1994.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowskô, em. 15.05.1994.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowskô, em. 27.12.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. E. Prëczkòwsczi, em. 06.07.1997.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowskô, em. 27.11.1994.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowskô, em. 10.07.1994.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. E. Prëczkòwsczi, em. 21.03.1999.

Platczi CD (wëbiérk)

„Bel canto" z Sierakowic, *You've got a Friend* (2003),
„Lutnia" z Lëzëna, *Bògù spiewac chcã* (2004),
„Morzanie" z Kòsôkòwa, *Morzanie* (2004),
„Stegna" z Bòrkòwa, *Borkowo* (2004),
„Czad" z Lëzëna, *Zôczątk* (2006),
„Stegna" z Bòrkòwa, *Cządów rokù farwë* (2007),
„Lutnia" z Lëzëna, *Wëcmanim, Panie* (2009),
Chùr Akademii Mòrsczi w Szczecënie, *Gra fal* (2012),
„Levino" z Lãbòrga, *Kaszëbë, Kaszëbë* (2014),
„Levino" z Lãbòrga, *Kaszëbskô Królewô* (2016),
Chùr Akademii Pòmòrsczi w Słëpskù, *Felix Cassubia!* (2017),
Chùr Gimnazjum z Lëzëna, *Swòjskô nóta* (2018),
Chùr z Chwaszczëna, *Droga do nieba* (2021).

Netografia

http://skarbnicakaszubska.pl/funkcjonowanie-i-kres-telewizyjnego-magazynu-kaszubskiego-rodno-zemia-1990-2012/

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

https://www.youtube.com/watch?v=JoNsf5gR38o
https://www.youtube.com/watch?v=NqXfrLoeUwM
https://www.youtube.com/watch?v=vOktHaPFjPw
https://www.youtube.com/watch?v=T-F9vNDGzTI
https://www.zawszepomorze.pl/nowe-kaszubskie-koledy-na-obecne-czasy
http://kurierkaszubski.eu/region-kaszubska-koleda-ma-sie-bardzo-dobrze/
https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Stachurski
https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Stachurski
https://www.youtube.com/watch?v=JoNsf5gR38o.
https://www.youtube.com/watch?v=tOJBMoZ0BRk
https://telewizjattm.pl/nasze-programy/62-godome-po-kaszebsku.html?play=on
https://encyklopediateatru.pl/autorzy/3897/jerzy-stachurski
https://www.youtube.com/watch?v=NqXfrLoeUwM

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Danuta Stanulewicz
Gduńsczi Ùniwersytet

Pòzwë farwów w dokazach dlô dzecy Alojzégò Nôgla

Colour terms in Alojzy Nagel's literary works for children

Skrócënk:
Zgrôwą negò artikla je òbgôdanié słowiznë farwów ùżiwóny przez Alojzégò Nôgla w prozatorsczich dokazach dlô dzecy. Pisôrz ùżiwôł spòdlecznëch, jak i niespòdlecznëch pòzwów farwów. Wëkòrzëstiwôł kònwencjonalną symbòlikã farwów: czôrnotã zrzeszoną z negatiwnyma herojama, kòtama czarowniców itp., a biél je bëlno szacowónô. Zôs czerwònizna je farwą ambiwalentną, je parłãczonô i z dobrima krôsniãtama, jak i z lëchima czarownicama, a zelenizna jak wiedno symbòlizëje nôtërã.

Abstract:
The aim of this paper is to analyze colour terms used by Alojzy Nagel in his literary works for children. Nagel employs both basic and non-basic colour terms. He makes use of conventional colour symbolism: black is the colour of cats belonging to witches as well as of clothes worn by evil characters, whereas white is valuated positively. Red is an ambivalent colour, associated both with good brownies and with evil witches. Finally, green traditionally symbolizes nature.

Kluczowé słowa:
Alojzy Nôdżel, lëteratura dlô dzecy, pòzwë farwów, symbòlika farwów
Keywords:
Alojzy Nagel, children's literature, colour terms, colour symbolism

Wstãp

Alojzy Nôdżel (1930–1998) je jednym z wôżniészich pisarzów w pòwòjnowi kaszëbsczi lëteraturze. Pisôł m.jin. wiérztë (zbiérczi *Procem nocë*, *Cassubia fidelis*, *Astrë*, *Otemknij dwiérze*, *Nie spiéwôj pùsti nocë*), téż dlô dzecy (*Szadi*

Władi)[1], a bôjczi (zbiérczi *Nënka Roda i ji dzôtczi*, *Cëdowny wzérnik*, *Dzéwczę i krôsnięta*). Napisôł téż wspòmnienia (*Świecka apostołka Wanda Hallmann* – ò swòji krewny, co gò dozéra pò smiercë starszich). Wôrt tu przëbaczëc, że swòje tekstë òn dôwôł do gazétów i czãdników, a jesz przełożił òn wëjimczi Biblii na kaszëbsczi jãzëk. Przënôlégô jesz nadczidnąc ò aùtobiografii, co leża w archiwùm Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi w Wejrowie, jakô sã ùkôza dopiérze w 2020 rokù pòd redakcją Daniela Kalinowsczégò[2].

Ùtwórstwã i żëcym Alojzégò Nôgla zajimelë sã m.jin. Elżbiéta Bùgajnô[3], Jan Drzéżdżón[4], Daniel Kalinowsczi[5], Edmùnd Kamińsczi[6], Aleksandra Kas[7], Adela Kùjik-Kalinowskô[8] a téż Aleksandra Majkòwskô[9]. Wôrt tu przëbaczëc jesz, że w rokù 2018 òdbëła sã w Mùzeùm Zôpadnokaszëbsczim w Bëtowie kònferencjô pt. *Snôżota prostotë i Alojzy Nôdżel*[10].

---

[1] W rokù 2010 ùkôzôł sã w Wëdôwiznie Region w Gdini tom, co òbjimô wszëtczé wiérztë Nôgla pt. *Mòje wiérztë. Poezje zebrane*.

[2] A. Nôdżel, *Mòje żëcé òd narodzeniô do 1984 roku*, red. D. Kalinowsczi, Wejrowò 2020. Aùtobiografiô sã ùkôza nakładã Institutu Kaszëbsczégò i Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi. Òb. téż: D. Kalinowsczi, *Nieopublikowana autobiografia Alojzego Nagla „Mòje żëcé”*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20, s. 169–181; D. Stanulewicz, *Alojzy Nagel. Autobiografia w kielniańskiej gwarze*, „Pomerania” 2021, nr 5, s. 57–58.

[3] E. Bùgajnô, *Motywy biblijne w twórczości Alojzego Nagla*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20, s. 159–168.

[4] J. Drzéżdżón, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986, s. 70–71, 117–123, 174.

[5] D. Kalinowsczi, *Piewcy rodzimości. Stefan Fikus, Jan Piepka, Alojzy Nagel, Marian Selin*, [w:] D. Kalinowsczi, A. Kùjik-Kalinowskô, *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gdańsk 2017, s. 222–239; D. Kalinowsczi, *Nieopublikowana autobiografia Alojzego Nagla…*; D. Kalinowsczi, *Obecny/nieobecny literat kaszubski*, [w:] A. Nôdżel, *Mòje żëcé òd narodzeniô do 1984 roku*, Wejrowò 2020, s. 5–31.

[6] E. Kamińsczi, *Mój wdôrzënk ë widzeni drëcha Alosia Nôgla po 20 latach (Moja pamięć i widzenie przyjaciela Alojzego Nagla po 20 latach)*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20, s. 141–150.

[7] A. Kas, *Funkcje deminutywów w utworach dla dzieci Alojzego Nagla*, „Acta Cassubiana” 2016, nr 18, s. 63–80.

[8] A. Kùjik-Kalinowskô, *Listy Alojzego Nagla do Ferdynanda Neureitera*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20, s. 129–139.

[9] A. Majkòwskô, *Kaszubskie mity, legendy i przesądy w literaturze dla dzieci Alojzego Nagla*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20, s. 151–157.

[10] Czerownikã kònferencji béł Daniel Kalinowsczi. Referatë òstałë ùsadzoné w czãdnikù „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20. Szczegółë w przëpiskach nr 2, 3, 6, 8 i 9 wëżi.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Prozatorsczé ùtwórstwò Alojzégò Nôgla dlô dzecy

Alojzy Nôdżel je aùtorã wielnëch bôjków dlô dzecy, jaczé sã ùkôzałë w latach 70. i 80. XX wiekù w trzech zbiérkach:

- *Nënka Roda i ji dzôtczi*, 1977 (pòlsczi przełożënk: Izabella Trojanowskô, *Matka Przyroda i jej dzieci. Bajki kaszubskie*, 1981);
- *Cëdowny wzérnik*, 1979;
- *Dzéwczę i krôsnięta*, 1988 (pòlsczi przełożënk: Izabella Trojanowskô, *Dziewczynka i krasnoludki*, 1988).

Ne sztëczczi òstałë zebróné kùmbruż w dwajãzëcznym tomie pt. *Bajki i bajeczki. Bôjczi i bôjeczczi* i wëdrëkòwóné w rokù 2011 przez Wëdôwiznã Region w Gdini[11]. Ùsadzoné w nym tomie zbiérczi *Nënka Roda i ji dzôtczi* a *Dzéwczę i krôsnięta* znowa òstałë przedolmaczoné przez Szimóna Radzymińsczégò, chtëren téż przełożił rëchli niedolmaczony zbiérk *Cëdowny wzérnik*.

W swòji aùtobiografii Nôdżel napisôł, chto prosył gò ò wiérztczi dlô dzecy, kòmù òne sã widzałë, a kòmù nié:

> W 1977 rokù ùkôzôł sã mój tomiczk z kaszëbsczima pòwiôstkama *Nënka Roda i ji dzôtczi*. Pòwiôstczi te sã òsoblëwie widzałë Lechòwi Bądkòwsczémù ë Bòlesowi Facowi[12].
>
> W rokù 1979 ùkôzôł sã mój drëdżi tomiczk pòwiôstków *Cëdowny wzérnik*. Pierszi ùkôzôł sã dwa lata rëchli. Z tima pòwiôstkama to bëło tak: Jizabella Trojanowskô przez czile lat mie mãcza, żebë jô przërëchtowôł tomiczk wiérztów dlô dzecy. Te wiérztë dlô dzecy mie nie wëchòdzëłë, tej jô spróbòwôł pisac dlô dzecy prozą. Jô napisôł czile pòwiôstków ë wësłôł je do Jizë Trojanowsczi. Jiza mie òdpisa: „Te Pana bajki są takie prościutkie. Nie wiem, czy one się będą nadawać do druku. A może takie powinny być dla dzieci". Za czile dni Jiza przësła mie drëdżi lëst, w chtërnym òna pisa: „Pana bajki przeczytał Lech Bądkowski i on z entuzjazmem się o nich wyraził". Prawie wszëtcë mòje pòwiôstczi pòzytiwno òceniwelë. Kriticzno ò nich wërazył sã le Wòjk Czedrowsczi. Dlô niegò òne bëłë za baro pedagògiczné[13].

---

[11] W rokù 2016 sã ùkôzało drëdżé wëdanié tomù, a w rokù 2020 – trzecé. W artiklu jô kòrzëstóm z wëdaniô z rokù 2016.

[12] A. Nôdżel, *Mòje żëcé òd narodzeniô…*, s. 103.

[13] Téż tam, s. 112–113.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Jan Drzéżdżón ùwôżô, że ùtwórstwò Nôgla dlô dzecy to „mòcënkò datné artisticzno zbiérczi wiérztów i prozë”[14] i dôwô bôczënk na wiérnotã Nôgla dëchòwi kaszëbiznë, a téż na stwòrzony indiwidualny swiat, „naznaczony czëłotą i mądroscą, jaką mòże zeza tëch prostëch słów òdczëtac”[15]. Daniel Kalinowsczi pòdsztrichiwô nowiznową strategiã, jaką bëło ùżëcé w dokazach jãzëka dzecy i próbã „pòrozmieniô z jich wrazlëwòtą i wëòbraznią”[16]. Zôs Aleksandra Majkòwskô zmerka, że na Nôglowe ùtwórstwò dlô dzecy miałë cësk ùczëté w dzectwie mitë, legendë i òpòwiednie ò gùsłach, jaczé na ògle są zgódné z tekstama pòdónyma przez Bernata Sëchtã[17].

Pòzwë farwów w bôjkach Nôgla – statisticzné pòdôwczi

Nigle jô przejińdã do ùżëcô farwów w proze dlô dzecy pisóny przez Nôgla, przëbôczã krótëchno pòzwë farwów[18].

Donëchczasné badérowania wëkôzałë, że zbiér kaszëbsczich spòdlecznëch pòzwów farwów (to je psychòlogiczno wôżnëch dlô ùżëtkòwników jãzëka)

---

[14] J. Drzéżdżón, *Współczesna literatura kaszubska…*, s. 174.

[15] Téż tam.

[16] D. Kalinowsczi, *Piewcy rodzimości…*, s. 234.

[17] A. Majkòwskô, *Kaszubskie mity, legendy…*, s. 157.

[18] Nad kaszëbską słowizną farwów sztanowało ju czile badérów, òb. m.jin. K. Handke, *Nazwy barw w „Słowniku gwar kaszubskich” Bernarda Sychty*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, t. 4, red. R. Wòsôk-Slëwa, Gduńsk 2001, s. 23–41; J. Leman, *Słownictwo barw w powieści Aleksandra Majkowskiego „Żëcé i przigòdë Remùsa” i jej przekładach*, niewëdrëkòwónô rozprawa doktorskô, Gduńsk 2019; J. Leman, D. Stanulewicz, *Pòzwë farwów w „Pòlskò-kaszëbsczim słowarzu” Jana Trepczika / Nazwy barw w „Słowniku polsko-kaszubskim” Jana Trepczyka*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2019, nr 13, s. 78–103 [wersjô kasz.], 176–200 [wersjô pòl.]; A. Łuczińsczi, *Nazwy barw w poezji kaszubskiej opublikowanej na łamach kwartalnika „Stegna”*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, t. V, red. E. Kòmòrowskô, D. Stanulewicz, Szczecëno 2014, s. 125–143; D. Stanulewicz, *Słownictwo barw w języku kaszubskim – próba ustalenia zbioru nazw podstawowych*, „Acta Cassubiana” 2009, nr 11, s. 128–140; D. Stanulewicz, *Nazwy barw w „Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego” Stefana Ramułta*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, t. 2, red. M. Klinkòsz, A. Lica, Z. Lica, Gduńsk 2015, s. 185–198; D. Stanulewicz, *Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù i jich psychòlogicznô płôtnota / Nazwy barw w języku kaszubskim i ich psychologiczna istotność*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2017, s. 112–121 [wersjô kasz.], 252–261 [wersjô pòl.]; D. Stanulewicz, A. Pawłowsczi, *Kashubian colour vocabulary*, [w:] *New Directions in Colour Studies*, red. C. P. Biggam, C. Hough, C. J. Kay, D. R. Simmons, Amsterdam–Philadelphia 2011, s. 105–119.

– w rozmienim Brenta Berlina i Paula Kaya[19] – òbjimô pòsobné leksemë: *czôrny*, *biôłi*, *czerwòny*, *zelony*, *żôłti*, *mòdri* i *bruny*. Do spòdlecznëch pòzwów jesz mòże zarechòwac leksemë *różewi*, *szari*, *lilewi* i *apfelzynowi*[20]. Zôs do niespòdlecznëch pòzwów słëchają m.jin. *złoti*, *strzébrzny*, *cytrónowi*, *wrzosowi*, *mëszati* i *bùri*.

Nôdżel w swòjich dokazach dlô dzecy ùżiwô nôwicy spòdlecznëch pòzwów farwów: *biôłi*, *czôrny*, *czerwiony* / *czerzwiony*[21], *zelony*, *mòdri* i *bruny*. Z niespòdlecznëch mòże òdnotérowac: *złoti*, *strzébrzny*, *sëwi*, *bùri* i *ògnisti*. Tôbela 1 pòkazywô jich wëstãpòwanié. Jô tu zwôżóm na znankòwniczi (téż jich ùżëcé w fùnkcji jistników), ewentualno przëdôwniczi, zôs jinszé dzéle mòwë òstałë pòminiãté. Do te tôbela òbjimô leno leksemë, co sã òdnôszają do farwów, a pòmijô leksemë, jaczé wërôżają stãpién jasnotë czë łisklëwòtã.

Tôbela 1. Wëstãpòwanié pòzwów farwów w proze Nôgla dlô dzecy

Pòzwa farwë	**Lëczba wëstąpieniów**	**W òdsetkach**
czôrny	28	31,46
biôłi	19	21,35
czerwiony, czerzwiony	15	16,85
bruny	7	7,87
zelony	6	6,74
złoti*	4	4,49
strzébrzny	3	3,37
mòdri	2	2,25
ògnisti	2	2,25
sëwi	2	2,25
bùri	1	1,12
Wëcmanim	89	100,00

* Ùżëca *złoti* w znaczënku ‘òdnôszający sã do złota – metalu’ nie są tu rechòwóné.
Òbróbk włôsny.

Jak pòkazywają pòdôwczi w tôbelë 1, górã mô pòzwã czôrnotë, jakô ùżiwónô je tu wnet 31,50% ze wszëtczich ùżëców farwów. Na drëdżim môlu je leksem *biôłi* (przeszło 21%), a na trzecym *czerwiony* / *czerzwiony* (wnetka 15%). Frekwencjô nëch fònemów brzątwi sã z pòczątkã ewòlucyjny słowiznë farwów – Berlin i Kay ùwôżają, że prawie ne trzë farwë nôrëchli sã pòjôwiają w jãzëkù[22]. Jesz nót je wząc pòd rozwôżënk czãsti bôjkòwi mòtiw biôtczi dobrotë ze złim – temù tak wiele razy pòjôwiają sã ne słowa, jaczé sã òdnôszają do jich symbòlów: biélë i czôrnotë.

---

[19] B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley 1969.

[20] D. Stanulewicz, *Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù… / Nazwy barw w języku kaszubskim…*

[21] Chòc w bôjkach są ùżiwóné fòrmë *czerwiony* i *czerzwiony*, Nôdżel mést sóm ùżiwôł fòrmë *czerwòny*.

Wôrt jesz dac bôczënk na spòdleczné pòzwë farwów, jaczé sã nie pòjôwiają w prozë Nôgla dlô dzecy. Są to *żôłti*, *różewi*, *szari*, *lilewi* i *apfelzynowi*. Równak Nôdżel ùżiwô leksemów, chtërne nazéwają òdcénie farwów: *złoti* (òdcéń żôłcë) i *bùri* (òdcéń szarotë).

Pòzwë farwów w bôjkach Nôgla – fùnkcje i symbòlika

Kò terô chcemë jic do fùnkcji pòzwów farwów w sztëczkach Nôgla dlô dzecy[23]. Pòzwë farwów na ògle są, żebë òpisëwac swiat – krôjmalënk, pòstacje, zwierzãta i przedmiotë. Pisôrz ùżiwô farwistëch òpisënków lëdzy (téż jich òblokù) i zwierzãtów, i jinszich nadprzërodzonëch jistnotów. Niżi w przëkładach syrena mô złoté włosë, a Bòrowô Cotka mô na se bruny òblok z zelonym pasã.

> (1) Na strądze baro snôżé dzéwczã czesało swòje *dłudżé, złoté włosë*. […] To bëła *mòrzëca*.
>
> W pobliżu na piasku siedziała piękna dziewczyna i czesała swoje *długie, złote włosy*, […] To była *Syrena*. (*Maréna i mòrzëca* / *Marynarz i Syrena*, s. 182, 183)

> (2) Bëła to starëszka òblokłô w *bruné jak chójka ruchna*, zrzeszonô bëła *zelonym pasã z jiglënë*, a na głowie mia wińc z baszków.
>
> Była to staruszka ubrana w *strój brązowy niczym sosnowy pień*, obwiązana *zielonym pasem z jałowca*, a na głowie nosiła wieniec z szyszek. (*Bòrowô Cotka* / *Borowa Ciotka*, s. 24, 25)

Krôsniôczi – z sëwima brodama – tradicyjno mają na se òblokłé ruchna, zôs krôsniãta Matczi Nôtërë są òblokłé na zelono:

---

[22] B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms…*

[23] Jedne z òbgôdiwónëch w nym artiklu przëkładów òstałë przedstawioné w: D. Stanulewicz, *Barwy bajki kaszubskiej*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie – dawniej i dziś. Materiały pokonferencyjne*, red. D.-V. Paždjersczi, Gdùńsk–Wejrowò 2016, s. 85–107.

(3) Na wòzykù sedzałë *krôsniãta z* dłudżima, *sëwima brodama*, *òblokłé w czerwioné ruchna*.

Na wózku siedziały *krasnoludki z* długimi, *siwymi brodami*, *ubrane w czerwone ubranka*. (*Starëszka i krôsniãta* / *Staruszka i krasnoludki*, s. 14, 15),

(4) Ze wszëtczich nórtów wëskòcza baro, baro wiele *krôsniãtów w zelonëch òbleczeniach*.

[…] ze wszystkich kątów wyskoczyło bardzo wiele *krasnoludków w zielonych ubraniach*. (*Skądka je sniég* / *Skąd wziął się śnieg*, s. 22, 23)

Téż Królewô Lasu – co parłãczi sã z nôtërą – mô zeloné ruchna i w ti sami farwie kòrunã:

(5) Dzecë ùzdrza przed sobą młodą, pëszną *białkã òblokłą w zeloné ruchna*. Na ji głowie sã sklënia *zelonô kòruna*.

Brat i siostra zobaczyli teraz młodą, piękną *kobietę ubraną na zielono*. Na jej głowie lśniła *zielona korona*. (*Dzecë klaftownika* / *Dzieci drwala*, s. 46, 47)

Jak jô ju wëżi nadczidnã, Nôdżel nie pòmijô farwów zwierzãtów, np.

(6) […] zza krzów wëskòczëła jakôs *strasznô, brunô pòstacëjô* […] To béł *miedwiédz*.

[…] zza krzaków wyskoczyła jakaś *straszna, brunatna postać* […] To był *niedźwiedź*. (*Dzéwczã i krôsniãta* / *Dziewczę i krasnoludki*, s. 30, 31)

(7) Czej lës przëszedł do wsë, tej òn widzôł, że wësok na stôri krëszcze sedzôł *bùri pùjk*.

Kiedy lis przyszedł do wsi, zauważył, że wysoko na starej gruszce siedzi *bury kot*. (*Niedoszłô òlimpiada* / *Niedoszła olimpiada*, s. 146, 147)

(8) W chléwie stoją dwa hiszczi: *bruny* i *mrózk*.
W stajni stały dwa konie: *kasztan* i *siwek*. (*Hiszczi i pùjk* / *Konie i kot*, s. 64, 65)

W przëkładze nr 8 *bruny* fùnksnérëje jakno jistnik, zôs *mrózk* to jistnik[24], spòkrewniony z pòzwą farwë *mrozati*, wëdolmaczoną w słowarzu Ramùłta hewò tak: „sëwi, sëwi farwë”. Na definicjô òsta òbònionô przëkładama: *mrozati kóń*; *mrozati bùlôszk. Waju mrozatô sã òcelëła*[25].

---

[24] Jistniczi nie òstałë ùjãté w tôbelë 1.

[25] S. Ramùłt, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, Gduńsk 2003, s. 179.

W bôjce *Kaszëbsczé wësziwczi* / *Kaszubskie hafty* Nôdżel dolmaczi, skąd sã bierzą farwë kaszëbsczégò wësziwkù. Czej sostrze Radosławie z klôsztoru w Żukòwie kôzelë zrobic wësziwk na mòdło kaszëbsczi nôtërë, biôłi gòłąbk doradzył ji wëzwëskac farwë roscënów, jantaru i smòłë, a téż farwë tãdżi:

> (9) […] *biôłi gòłąbk* dzobã klepôł i pòłożił na òknie czile *mòdrôków*. Za sztërk òn przëlecôł zôs i przëniósł wietewkã òd brzózczi. Za trzecym razã òn przëniósł malinczi sztëczk jantara, za czwiôrtim razã òn miôł *czerwioną różã*, za piątim razã margarétkã. Czej òn przëlecôł szósti rôz, tej òn przëniósł sztëczk smòłë. Czej przëlecôł sódmi rôz, òn przëniósł *sztëczk bruny kórë òd chójczi* […]
>
> – Przëzdrzë sã, Rôdosławò, na rzeczë, chtërne przed tobą leżą i na *tãczã*, chtërna terô je bùten.
>
> […] *biały gołąbek* pukał dzióbkiem potem położył na oknie kilka *chabrów* i odleciał. Po chwili wrócił i przyniósł gałązkę brzozy. Za trzecim razem przyfrunął z kawałkiem bursztynu, za czwartym z *czerwoną różą*, a za piątym razem z margaretką. Gdy przyleciał po raz szósty, przyniósł odrobinę zastygłej smoły. Na końcu, za siódmym razem, przybył z *kawałkiem brązowej, sosnowej kory* […]
>
> – Przyjrzyj się, Radosławo, przedmiotom, które przed tobą leżą, a także *tęczy*, która właśnie jest na niebie. (*Kaszëbsczé wësziwczi* / *Kaszubskie hafty*, s. 72, 73)

W nym wëżi wëjimkù, òkróm pòzwów farwów *biôłi*, *czerwiony* i *bruny*, ùżëti je jistnik *mòdrôk* ‘chaber’, spòkrewniony z pòzwą farwë *mòdri* ‘niebieski’.

W bôjkach Nôdżel stosëje kònwencjonalną symbòlikã farwów. Czôrnota, jak wiedno je sparłãczonô ze złim, temù czôrné ruchna mają na se lëchi herojowie – Błãdny Òdżink, co topi lëdzy i dzëczi jachtôrz, co pòriwô dzewùsë i zmieniwô je w mëszë abò żabë:

> (10) – Ten człowiek *w czôrnym òbleczenim*, z chtërnym të sã spòtikôsz, to je mést *Òdżink*. Bôczë, dzéwczã, bò ju wiele lëdzy w błotach ùtopił.
>
> – Ten *człowiek w czarnym stroju*, z którym się spotykasz, to jest po prostu *Błędny Ognik*. Uważaj, dziewczyno, on już wielu ludzi potopił w bagnach. (*Cyla i Òdżink* / *Cecylka i Błędny Ognik*, s. 142, 143)
>
> (11) Òb wieczórk do karczmë przëszedł tak jak wiedno *chłop w czôrnym òbleczenim*, żebë sã piwa napic. To béł *dzëwi jachtôrz*.

> Pod wieczór do karczmy przyszedł jak zawsze *mężczyzna w czarnym stroju*, żeby napić się piwa. To był *dziki łowca*. (*Dzëwi jachtôrz i karczmôrz* / *Dziki łowca i karczmarz*, s. 150, 151)

Czarzbónkóm służą czôrné kòtë i czôrné krëczi, w czôrnégò krëka zmieniwô sã strëch Merk, co pòriwô dzecë:

> (12) Gòscowie i kawaler z brutką bëłë ju na stãpniach, czej tam sã zjawiła *stôrô i strasznô jak noc cota z czôrnym pùjkã*. Pùjk nôprzód kąsył brutkã, a tej kawalera. I tej anipëté zamiast nich dwòje mùlków nad lëdztwã zjawiłë sã dwa kôłpë.
>
> Goście i młoda para byli już na schodach świątyni, gdy zjawiła się *stara i straszna niczym noc czarownica z czarnym kotem*. Kot ukąsił najpierw pannę, potem pana młodego. I natychmiast w miejsce dwojga zakochanych nad zebranymi ludźmi pojawiły się dwa łabędzie. (*Zarzekłé kôłpë* / *Zaklęte łabędzie*, s. 26, 28, 29)

> (13) Tam króm cotë i Miji nie bëło niżódnëch lëdzy, za to bëła tam: sowa, sétmë *czôrnëch pùjków* i sétmë *czôrnëch krëków*.
>
> W nim, oprócz wiedźmy i Marysi, nie było żadnych ludzi, za to były: sowa, siedem *czarnych kotów* i siedem *czarnych kruków*. (*Przigòdë Miji* / *Przygody Marysi*, s. 90, 91)

> (14) […] wëlecôł z bùdinôszka *krëk*. To bëła *dësza Mërka*, chtërna zamieniła sã w *czôrnégò ptôcha*.
>
> […] z domku wyleciał *kruk*. Był to *duch Merka*, który zamienił się w *czarne ptaszysko*. (*Òwczôrz i Mërk* / *Owczarz i Merk*, s. 172, 175)

Z czarzbónkama Nôdżel parłãczi téż czerwònotã – tej-sej mają òne czerwòné òczë, noszą czerwòné nogawice, a czej lecą na swòjich chróscanëch miotłach, przëbôcziwają czerwòné ptôchë:

> (15) […] cota z Wierzchùcëna ni mia *czerzwionëch òczi*, jak të z Bùdzëszewa, ani nie nosa *czerzwionëch nogawiców*, jak të ze Smólna.
>
> […] nie miała czerwonych oczu jak czarownice z Budziszewa, ani nie nosiła czerwonych pończoch jak czarownice ze Smolna. (*Cota z Wierzchùcëna* / *Czarownica z Wierzchucina*, s. 152, 153)

> (16) Ju òd pòrénkù, zarô przed wschòdem słuńca, lëdze widzelë, jak w lëfce lôtają *czerzwioné ptôchë*. To bëłë *cotë* […].

> Już rankiem tego dnia, zaraz po wschodzie słońca, ludzie widzieli, jak w powietrzu fruwają *czerwone ptaki*. To właśnie były *czarownice* […]. (*Wënëkanié cotów z Gòstomiô* / *Wypędzenie czarownic z Gostomia*, s. 216, 217)
>
> (17) […] a czej më ùzdrzimë ne *ògnisté ptôchë* w lëfce, tej më mùszimë jałówc zapôlëc.
>
> A kiedy już zobaczymy te *czerwone, ogniste ptaszyska* w powietrzu, musimy zapalić jałowcowy chrust. (*Wënëkanié cotów z Gòstomiô* / *Wypędzenie czarownic z Gostomia*, s. 216, 217)

Biél, je jak wiedno zrzeszonô z dobrotą, w bôjkach Nôgla dostôwô téż bëlné sparłãczenia. Biôłi gòłąbk przënôszô dobré wiadła, a bòdżina òbrodzaju Pólnica rédëje na biôłim kòniu:

> (18) Czej król i królewô sedzelë smùtny na ławnicë i do se nick nie gôdelë, tej przez òkno wlecôł do nich *biôłi gòłąbk* i rzekł:
>
> – Waja òtroczëca je dalek, za mòrzã, w jednym kraju, chdze są widné noce.
>
> Aż pewnego razu, kiedy król z królową siedzieli na tronach i pogrążeni w smutku nic do siebie nie mówili, przez okno wleciał do komnaty *biały gołąbek*, który rzekł ludzkim głosem:
>
> – Córka Waszych Królewskich Mości jest daleko za morzem, w krainie, gdzie latem w nocy jest jasno niczym w dzień. (*Bôłtosława i Warcësłôw* / *Bałtosława i Warcisław*, s. 164, 165)
>
> (19) Czej òn béł rôz na pòlu, tej ùzdrzôł sprzëti se baro spòsobné *dzéwczã na biôłim hiszkù*. […] To bëła *Pólnica, bòdżëniô ùrodzôju*.
>
> Kiedy był raz na owym polu, spostrzegł, że w pobliżu jest bardzo ładna *dziewczyna dosiadająca białego konia*. […] To była *Polnica, bogini urodzaju*. (*Gbùr i Pólnica* / *Gospodarz i Polnica*, s. 177, 178, 179)

Złotą farwã, a strzébrzną mët, Nôdżel téż pòzytiwno szacëje. Złotô znankùje słuńce, a strzébrznô miesądz:

> (20) […] a czej òtemkła dwiérze, ùzdrza tam stolema òblekłégò w *złoté ruchna* i przë nim malinczégò chłopa w *strzébrznym òbleczenim*. Ny gòscowie sã zwelë *Słuńce* i *Miesąc*.
>
> Otworzywszy wejście, ujrzała w nim olbrzyma odzianego w *złote szaty*, a z nim małego mężczyznę w *srebrnym stroju*. Goście ci nazywali się *Słońce* i *Księżyc*. (*Słuńce i Miesąc* / *Słońce i Księżyc*, s. 10, 11)

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Òkróm òbgôdónëch wëżi farwów Nôdżel ùżiwô słowa, co sã òdnôszają do wielefarwnotë: *farwny* ‘kolorowy, barwny’, *sétmëfarwny* siedmiokolorowy’ i *bestri* ‘pstry, kolorowy’, jak téż jinszima leksemama sparłãczonyma z farwą: òkresleniama jasnotë: *jasny*, *widny*, *cemny*, i òkresleniama intensywnotë i łisklëwòtë: *bladi* i *skleniący*.

Pòdrechòwanié

W swòjich sztëczkach dlô dzecy Nôdżel ùżiwô spòdlecznëch pòzwów farwów: *biôłi*, *czôrny*, *czerwiony* / *czerzwiony*, *zelony*, *mòdri* i *bruny*, jak i niespòdlecznëch: *złoti*, *strzébrzny*, *sëwi*, *bùri* i *ògnisti*. Niechtërnëch spòdlecznëch pòzwów ni ma – felëje słów, co nazéwają żôłc, lilewi, róż, òranż i szarotã.

Pisôrz ùżiwô pòzwów farwów przë twòrzenim przedstawionégò swiata. Do te stosëje kònwencjonalną symbòlikã farwów. Òsoblëwie czãsto ùżiwô pòzwã farwë czôrny, a w drëdżi rédze pòzwã farwë biôłi. Z czôrnotą, jakô znankùje lëché, są sparłãczony negatiwny herojowie (mają na se czôrny òblok, służą jima czôrné kòtë i czôrné krëczi). Czerwònota ù Nôgla je bëlno szacowónô – czej je gôdka ò krôsniãtach, co są òblokłi w ti farwie – w przëtrôfkù czerwònëch òczu czarzbónków czë téż òblokłëch przez nie czerwònëch nogawiców. Zelenizna i brunosc jak wiedno znankùją nôtërã (zelony òblok i kòruna Królewi Lasu, zeloné ruchna krôsniôków Matczi Nôtërë, bruny òblok Bòrowi Cotczi). Bëlné sparłãczenia mają pòzwë farwów złoti i strzébrzny, zrzeszoné ze słuńcã i miesądzã.

Jak mòże zmerkac w cytowónëch w artiklu przëkładach, pòzwë farwów nié blós kreùją przedstawiony swiat, przëdôwają mù malownoscë, le téż przez swòjã symbòlikã, pòdsztrichiwają bëlné i lëché znanczi herojów. Jak sã czëtô bôjczi Nôgla dzecë mają leżnosc pòznac abò rozpòznac kònwencjonalné – kònkretné, jak i abstrakcyjné – sparłãczenia z farwama.

Chòc Nôdżel nie ùżiwô czile pòzwów farwów, jaczé są psychòlogiczno wôżné dlô ùżëtkòwników kaszëbsczégò jãzëka, zbùdowóny przez niegò bôjkòwi swiat sklëni sã rozmajitima farwama. W prozatorsczich dokazach negò pisarza dlô dzecy òkresleniów farwów i leksemów, co wërôżają stãpiéń jasnotë czë łisklëwòtë je dosc wiele. Wôrt bë bëło przërównac dokôzë Nôgla – żlë jidze ò ùżiwanié pòzwów farwów, pòdług wielënë i jakòscë, z ùwzglãdnienim klasyfikacji – ze sztëczkama dlô dzecy, òsoblëwie bôjkama i legendama napisónyma przez jinszich kaszëbsczich ùtwórców. Taczé pòrównanié bë dało òdpòwiésc na zapëtanié, czë Nôdżel ùżiwô bòkadniészi słowiznë farwów jak jinszi pisarze, co piszą dlô dzecy.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Bibliografia

Bùgajnô Elżbiéta, *Motywy biblijne w twórczości Alojzego Nagla*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20.

Drzéżdżón Jan, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986.

Handke Kwirina, *Nazwy barw w „Słowniku gwar kaszubskich” Bernarda Sychty*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, t. 4, red. Róża Wòsôk-Slëwa, Gduńsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 2001.

Kalinowsczi Daniel, *Nieopublikowana autobiografia Alojzego Nagla „Mòje żëcé”*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20.

Kalinowsczi Daniel, *Obecny/nieobecny literat kaszubski*, [w:] Alojzy Nôdżel, *Mòje żëcé òd narodzeniô do 1984 roku*, Wejrowò: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Instytut Kaszubski, 2020.

Kalinowsczi Daniel, *Piewcy rodzimości. Stefan Fikus, Jan Piepka, Alojzy Nagel, Marian Selin*, [w:] Daniel Kalinowsczi, Adela Kùjik-Kalinowskô, *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, przełożënk na kasz. Dariusz Majkòwsczi, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Instytut Kaszubski, 2017.

Kamińsczi Edmùnd, *Mój wdôrzënk ë widzeni drëcha Alosia Nôgla po 20 latach (Moja pamięć i widzenie przyjaciela Alojzego Nagla po 20 latach)*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20.

Kas Aleksandra, *Funkcje deminutywów w utworach dla dzieci Alojzego Nagla*, „Acta Cassubiana” 2016, nr 18.

Kùjik-Kalinowskô Adela, *Listy Alojzego Nagla do Ferdynanda Neureitera*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20.

Leman Joanna, *Słownictwo barw w powieści Aleksandra Majkowskiego „Żëcé i przigòdë Remùsa” i jej przekładach*, niedrëkòwónô rozprawa doktorskô, Gduńsk: Uniwersytet Gdański, 2019.

Leman Joanna, Stanulewicz Danuta, *Pòzwë farwów w „Pòlskò-kaszëbsczim słowarzu” Jana Trepczika / Nazwy barw w „Słowniku polsko-kaszubskim” Jana Trepczyka*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2019, nr 13.

Łuczińsczi Adam, *Nazwy barw w poezji kaszubskiej opublikowanej na łamach kwartalnika „Stegna”*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, t. V, red. Ewa Kòmòrowskô, Danuta Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2014.

Majkòwskô Aleksandra, *Kaszubskie mity, legendy i przesądy w literaturze dla dzieci Alojzego Nagla*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Ramùłt Sztefan, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, red. Jerzi Tréder, Gduńsk: Oficyna Czec, 2003 (pierwodruk – Kraków: Akademia Umiejętności, 1893).

Stanulewicz Danuta, *Alojzy Nagel. Autobiografia w kielniańskiej gwarze*, „Pomerania” 2021, nr 5.

Stanulewicz Danuta, *Barwy bajki kaszubskiej*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie – dawniej i dziś. Materiały pokonferencyjne*, red. Dušan-Vladislav Paždjersczi, Gduńsk – Wejrowò Nadbałtyckie Centrum Kultury, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2016.

Stanulewicz Danuta, *Nazwy barw w „Słowniku języka pomorskiego, czyli kaszubskiego” Stefana Ramułta*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, t. 2, red. Małgorzata Klinkòsz, Aneta Lica, Zenon Lica, Gduńsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2015.

Stanulewicz Danuta, Pawłowsczi Adam, *Kashubian colour vocabulary*, [w:] *New Directions in Colour Studies*, red. Carole P. Biggam, Carole Hough, Christian J. Kay, David R. Simmons, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2011.

Stanulewicz Danuta, *Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù i jich psychòlogicznô płôtnota / Nazwy barw w języku kaszubskim i ich psychologiczna istotność*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2017.

Stanulewicz Danuta, *Słownictwo barw w języku kaszubskim – próba ustalenia zbioru nazw podstawowych*, „Acta Cassubiana” 2009, nr 11.

Dokazë Alojzégò Nôgla

Nôdżel Alojzy, *Bajki i bajeczki / Bôjczi i bôjeczczi*, pòlsczi przełożënk: Szimón Radzymińsczi, Gdiniô: Wydawnictwo Region, 2011, 2016, 2020.

Nôdżel Alojzy, *Cëdowny wzérnik*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział Miejski, 1979.

Nôdżel Alojzy, *Dzéwczę i krôsnięta*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1988 (pòlsczi przełożënk: Izabella Trojanowskô, *Dziewczynka i krasnoludki*, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział Gdański, 1988).

Nôdżel Alojzy, *Mòje wiérztë. Poezje zebrane*, Gdiniô: Wydawnictwo Region, 2010.

Nôdżel Alojzy, *Mòje żëcé òd narodzeniô do 1984 roku*, red. Daniel Kalinowsczi, Wejrowò: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Instytut Kaszubski, 2020.

Nôdżel Alojzy, *Nënka Roda i ji dzôtczi*, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział Miejski, 1977 (pòlsczi przełożënk: Izabella Trojanowskô, *Matka Przyroda i jej dzieci. Bajki kaszubskie*, Gduńsk: Wydawnictwo Morskie, 1981).

Bòżena Ùgòwskô

Jón Trepczik – ùtwórca, didaktik, edukator[1]

Jan Trepczyk – an poet, teacher and educator

Skrócënk:
Hewòtné òpracowanié mô na célu przedstawienié wmiklëwégò wezdrzeniô na ùtwórstwò Jana Trepczika, chtëren jakno jeden z pierszich kaszëbsczich lëteratów dôł bôczenié na dzeckò. Dzél swòjich lirycznëch dokazów, gwësno za sprawą kómpòzytorsczich zdolnosców pòetë wëbrzmiéwającëch téż jakno piesnie, dedikòwôł nômłodszémù czëtińcowi. Przëzérającë sã dokazóm *Piesniodzeja z Wejrowa* dlô dzecy w kònteksce drãdżi pòwòjnowi jawernotë i tejczasnégò statusu kaszëbsczégò jãzëka, mòżna w ni wëapartnic dwa przédné mòtiwë: jawernotowò-patrioticzny i edukacyjno-wëchòwawczi. Są òne wôrtnotama téż w dzysdniowi didaktice (òsoblëwie w òdniesenim do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka w szkòłach), stądka ni mòże w ni zafelac pòezji Trepczika dlô dzecy.

Abstract:
The aim of this paper is to present an in-depth analysis of the literary output of Jan Trepczyk. He was one of the first Kashubian writers who paid attention to the child. Due to his music skills, he turned many of his poems for children into songs. Analyzing the works of *Piesniodzej from Wejrowò* for children in the context of the difficult post-war reality and from the perspective of the status of the Kashubian language at that time, two main trends can be observed: identity-patriotic and educational. They are also important in contemporary didactics (especially in relation to the teaching of the Kashubian language in schools), hence Trepczyk's poetry for children cannot be missing from it.

---

[1] Articzel je rozszerzoną wersją referatu wëgłoszonégò òb czas kònferencji pt. „Jan Trepczik – piesniodzej kaszëbsczi ziemi – w 110 roczëznã ùrodzeniô", zòrganizowóny przez Mùzeùm Pismieniznë i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi we Wejrowie 21 łżëkwiata 2017 rokù, òpùblikòwónégò w pòkònferencyjny mònografie. Pòr. B. Ùgòwskô, *Jan Trepczik – dzysdniowé òdczëtiwanié jegò ùtwórstwa w procesu didakticznym*, [w:] *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankòwskô, Wejrowò 2017.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Kluczowé słowa:
Jón Trepczik, pòezja dlô dzecy, didaktizm, edukacyjné wôrtnotë
Keywords:
Jan Trepczyk, poetry for children, didactics, educational values

Czej mësli sã ò dokazach Jana Trepczika i jich dzysdniowim wëzwëskanim w szkòle, rzec bë sã chcało w pierszim pòrëchù: chtëż na Kaszëbach nie znô ùtwórstwa Méstra Jana? Wezmë chòc piesniã *Zemia rodnô*, jaką mia jô leżnosc pòznac zarô na pòczątkù mòji sztudérsczi drodżi w karnie Pòmòrańców, a chtërna do dzys dnia ceszi sã przënôleżną ji érą, ò czim swiôdczëc mòże chòcbë to, że je co jaczis czas w różnëch krãgach lansowónô na himn kaszëbsczi[2], a bez niejedne strzodowiszcza ùznôwónô prawie za himn[3]. Jakno Pòmòranka pòzna jem jiné bùdzącé głãbòczé wseczëca piesnie, tak ùroczësté, kòscelné: *Kaszëbską Królewą* abò spiéwóné òb czas Wilëjów w Łątczińsczi Hëce: *Bibi, bibi*, *Bóg nama przëstojôł*, *Szëmi mòrze* jak i swiecczé: *Mòja chëcz*, *Kaszëbskô zemia*, *Hej, mòrze, mòrze*, chtërnëch równak nie dô sã zwac tak zwëczajno frantówką, jima wiedno przënôlégôł pasowniészi pòspólny titel: chòranka, (mòże za sprawą zbiérkù piesniów pòzwónégò *Lecë chòrankò*, z jaczégò sztudérze ùczëlë sã kaszëbsczich piesni w swòji chëczë w Łątczińsczi Hëce).

Równak òdchôdającë òd òsobistëch doswiôdczeniów i wspòminków, a zdrzącë przez prizmat corôz cëszi mijającëch roczëznów ùrodzeniô i smiercë Piesniodzeja z Wejrowa, òdnôszało sã wrażenié, że tak òn sóm, jak i ùtwórcë jegò pòkòleniô nie bùdzą zainteresowaniô ù dzysdniowëch òdbiérców lëteraturë. Sytuacja ta òdmieniła sã za sprawą Institutu Kaszëbsczégò i wëdôwóny przez niegò serie Biblioteka Pisarzów Kaszëbsczich. Dzãka temù projektowi w 2013 rokù ùkôzała sã pùblikacjô pòswiãconô pòezje zrzeszińców[4], a Trep czik nôleżôł do jich przédnëch dokôzców i dzejarzi. W dzélu wstãpnym D. Kalinowsczi przedstôwiającë synteticzną analizã ùtwórstwa kòżdégò z pòetów, wejrowsczégò lirika prezentëje w rozwôżanim pòkazëjącym kwintesencjã jegò artisticzny drodżi: *Jan Trepczik – pòeta spiéwający*[5]. Pòcwierdzenim nëch słowów są nié leno zachòwóné archiwalné kómpòzycje samégò Méstra Jana[6], ale téż òpracowiwóné przez wnuczkã białczi – Witosławã Frankòwską – tak liriczné, jak i mùzyczné dokazë Jana Trepczika.

---

[2] Wëdôwizna Region w 2009 r. w ramach Serie z Grifã òpùblikòwa lëteracczé òpracowanié tekstu ti piesnie aùtorstwa Mariolë Pòbidińsczi, *Zemia rodnô Jana Trepczyka, analiza literacko-ideowa*, òpisëjącë jã jakno dokôz majacy wszëtczé znanczi do zwaniô gò kaszëbsczim himnã. Pòr. M. Pòbidińskô, *Zemia rodnô Jana Trepczyka, analiza literacko-ideowa*, Gdiniô 2009.

[3] Òd pòczątkù swégò jistnieniô Klub Sztudérów „Pòmòrania" ùznôł piesniã *Zemia rodnô* jakno swój himn. Je to téż nieòficjalny himn Radë Kaszëbsczich Chùrów. Przikładã jiny òrganizacje, ekspansywno promùjący dokôz Trepczika jakno kaszëbsczi himn je Kaszëbskô Jednota. Zdrzódło: http://kaszebsko.com/uploads/poradnik/Poradnik%204.pdf (dostãp: 21.08.2022).

[4] Pòr.: J. Trepczik, A. Labùda, J. Rómpsczi, S. Bieszk, F. Grëcza, F. Marszôłkòwsczi, *Poezja zrzeszyńców*, òpr. i przëpisë H. Makùrôt, Gdunsk 2013.

W 2017 rokù dlô ùpamiãtnieniô 110 roczëznë ùrodzeniô pisarza w Wejrowie òsta zòrganizowónô kònferencjô, jakô na wszelejaczé ôrtë przedstôwia bòkadną spôdkòwiznã aùtora, a ji brzadã je pùblikacjô *Méster Jan (1907–1989)*[7], w jaczi pierszi rôz z perspektiwë lëteraturoznawczi òstałë òmówioné dokazë dedikòwóné dzecóm[8].

Pamiãc ùznónym ùtwórcóm czë dzejarzóm z Pòmòrsczi przëwrôcô téż Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, ùstanôwiającë decyzją Radë Naczelny patrona rokù. Janowi Trepczikòwi zadedikòwóny béł rok 2019, a dodôwkòwim argùmentã na pòcwierdzenié wëbiéru jegò òsobë[9] bëła 30. roczëzna smiercë pòetë. Wielné partë Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô włącziwającë sã w òbchòdë pòdjimałë inicjatiwë rozkòscérzającé lëteracczé ùtwórstwò i spòłeczné dzejanié Méstra Jana, a Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka na corocznym dwadniowim sympòzjum pòstanowiła przëbliżëc jegò żëcé i òbrëmié lëteracczich zainteresowaniów. Wëgłôsziwóné referatë òpùblikòwóné òstałë w przërëchtowiwónym przez Radzëznã „Biuletinie”. W kòntekscе òmôwióny problematiczi òsoblëwé bôczenié wôrt dac na wëpòwiédz D. Kalinowsczégò pt. *Jan Trepczik i kaszëbskô lëteratura dlô dzecy*[10].

---

[5] D. Kalinowsczi, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców*, [w:] J. Trepczik, A. Labùda, J. Rómpsczi, S. Bieszk, F. Grëcza, F. Marszôłkòwsczi, *Poezja zrzeszyńców*, d. cyt., s. XL–XLVIII.

[6] W 2017 starą Mùzeùm Pismieniznë i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi ùkôzała sã platka CD *Jan Trepczyk (1907–1989). Nagrania archiwalne*.

[7] Pòr.: *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankòwskô, Wejrowò 2017.

[8] B. Ùgòwskô, *Jan Trepczik – dzysdniowé òdczëtiwanié jegò ùtwórstwa w procesu didakticznym*, [w:] *Méster Jan (1907–1989).* d. cyt., s. 131–141.

[9] Rada Naczelnô dokònëje wëbiéru patrona rokù spòmidzë czile kandidaturów zgłoszonëch przez różné pòdmiotë, we wiãkszoscë òddzéle Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô.

[10] D. Kalinowsczi, *Jan Trepczik i kaszëbskô lëteratura dlô dzecy*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” nr 13, Gduńsk 2019, s. 163––175.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Droga do ùtwórstwa

W aùtobiograficznëch wspòminkach, òpùblikòwónëch pòd titlã *Moje życie* scwierdzywô:

> jô doprzëszedł do przeswiôdczeniô, że leno ùtwórczą prôcą jô mògã ùbòkadnic naszã kùlturã, jakô w niejednëch òbrëmiach, jak chòcbë mùzycznégò ùtwórstwa, stanowiła czësti òtłóg[11] [tłómaczenié włôsné].

Stądka z rozskacenim twòrził liriczné i mùzyczné dokazë, przefùlowóné historicznyma, patrioticznyma i òpisywającyma snôżotã kaszëbsczi zemi òdnieseniama. Przë tim równak jednoznaczno kriticzno òbsądzywôł swój warsztat, wiédzã i zdólnoscë, ùznôwający je za „raczi mizerné i zwëczajné, ale za to chãce – stolemné [tłóm. włôsné]” [12]. Dodôwôł równak zarô, że gwësno „żódny wiérztczi” bë nie napisôł ani nie skómpònowôł żódny piesnie, czejbë nié zéńdzenié z kaszëbsczima dzejarzama z krãgù „Zrzeszë Kaszëbsczi”, a òsoblëwie z Aleksandrã Labùdą, mòże tak mù blisczim, bò téż szkólnym. Chòc sóm miôł tak wiele pòkòrë do swégò ùtwórstwa, nié wiedno téż spòtikôł sã z ùznanim czë chòcbë zrozmienim, to równak wspólczasné pòkòlenié, niejakò wërosłé na ùtwórstwie Trepczika, głosã Józefa Bòrzëszkòwsczégò scwierdzywô, że:

> sóm dlô se stôwiôł wësoczé wëmôgania, robił nad słowã – rimã i ritmã, deją i nótą. Stądka jegò wiérztë i piesnie. Stądka jegò wiérztë, nié leno te stateczné, ale w ti sami rédze swiecczé i religijné, są dzysô dlô nas wspaniałą klasyką i ùprocëmnienim do mnożącégò sã kiczu[13] [tłómaczenié włôsné].

Trepczik, chòc nigdë tëch słów nie ùczuł, a sóm sebie nie cenił tak wësok, nimò tegò nie ùstôwôł w swòjich ùdbach i rësznym dzejanim, bò béł mòcno przeswiôdczony, że:

> jãzëk dozérô sã i rozwijô leno przez lëteracczé ùtwórstwò. Stądka i jô zaczął préfòwac swòje skrómné mòżlëwòtë na tim pòlu[14].

---

[11] J. Trepczik, *Moje życie*, [w:] J. Drzéżdżón, *Współczesna literatura kaszubska*, Warszawa 1986, s. 229.

[12] Téż tam, s. 229.

[13] J. Bòrzëszkòwsczi, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdu ńsk 2011, s. 301.

[14] Téż tam.

Chòc nie bëło tej jesz mòwë ò ùczbie j. kaszëbsczégò w szkòłach, Trepczik swój pòeticczi i kómpòzytorsczi talent w pierszi rédze wëzwëskiwôł w pedagògiczny prôcë z dzecama i młodzëzną (m.jin. na zjôzd założców Zrzeszeniô Regionalnégò Kaszëbów w Kartuzach przërëchtowôł artisticzné przedstawienié wëkònóné przez ùczniów z repertuarã dokazów Léòna Heyczi, do jaczich ùłożił melodie)[15].

Dokôz dlô dzôtk – *Ùkłôdk*

Jednym z nôbarżi znónëch, a przë leżnoscë jedinym zbiérkã w całoscë przërëchtowónym dlô nômłodszich je *Ùkłôdk dlô dzôtk* (1975)[16]. Chòc je to skrómné wëdanié, tak z pòzdrzatkù fòrmë, jak i wieloscë krótëchnëch spiéwòwiérztków (je jich leno 9), do te prakticzno niedostãpné[17], wcyg mòże ùczëc na kònkùrsach recytatorsczich, w tim Kònkùrsu Rodny Mòwë, dokazë z tegò prawie zbiérkù, m.jin. wiérztkã *Stark*. Je òna mòże nômni melodijnô, bez co pasëje do recytacji, a nadto òdpòwiôdô percepcji dzecka, òsoblëwie znającégò kaszëbsczé legendë i jich bòhaterów: stolemë, zaklãté królewiónczi, zapadłé zómczi… Przedstôwiô téż w swi ledwò dzesãclinkòwi wëmòwie midzëpòkòleniowi przekôz wiédzë i tradicji i przedstôwiô emòcjonalną relacjã dzeckò-stark, chtërna dzys zatracëła swój spòlëznowi i socjologiczny charakter, jaczim sã òdznôczała w dzecnëch czasach Trepczika (a i nawetka w czasach, czej òn sóm, stôwającë sã wiãcy jak pół wiekù temù starkã, prawiącë brawãdë i spiéwającë chòranczi sztôłtowôł swiat rojitwów i wëòbraznie swòjich òtroków, stôwające sã przë tim inspiracją jich zainteresowaniów i żëcowëch wëbiérów[18]), ale wcyg przënôlégô do swiata dzecynnëch brëkòwnotów i tesknotów.

---

[15] Téż tam.

[16] Pòr.: J. Trepczik, *Ukłôdk dlô dzôtk*, Gduńsk 1975.

[17] Zbiérk miôł le jedno wznowienié, piãc lat pò pierszim wëdanim (1980 r.).

[18] W. W. Frankòwskô we wspòminkù zatitułowónym *Autoreferat* pisze: „Jô sã ùrodzëła w Wejrowie, w rodzënie ò wielelatnëch tradicjach regionalnëch i mùzycznëch. Stark, Jón Trepczik – pòeta kaszëbsczi, kómpòzytor, leksykògraf – bél bezsprzéczno osobą, chtërna wëwiarła nôwiãkszi cësk na ùsztôłtowanié zainteresowaniów swòjich òtroków, a z czasã na wëbiér jich przińdny drodżi. Wëchòwónô na piesniach starka, jaczé spiéwała nama téż starka i rodzëce, dosc wczas jô zaczãła przejawiac gwësné mùzyczné zdolnoscë”, zdrzódło: http://www.amuz.lodz.pl/dmdocuments/habilitacje/frankowska-wieslawa-witoslawa/autoreferat---frankowska-wieslawa-witoslawa.pdf (dostãp: 20.08.2022).

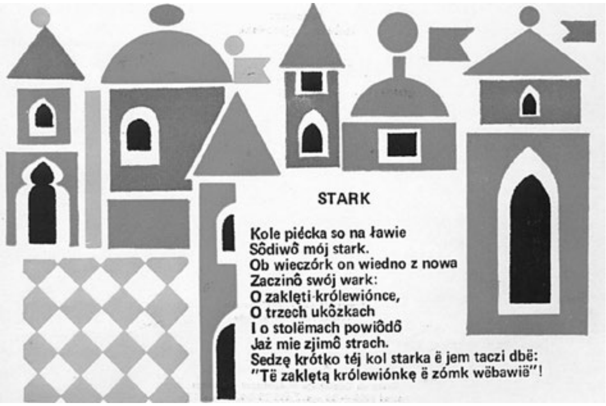

STARK

Kole piécka so na ławie
Sôdiwô mój stark.
Ob wieczórk on wiedno z nowa
Zaczinô swój wark:
O zaklęti królewiónce,
O trzech ukôzkach
I o stolëmach powiôdô
Jaż mie zjimô strach.
Sedzę krótko téj kol starka ë jem taczi dbë:
"Të zaklętą królewiónkę ë zómk wëbawië"!

Skan nienumrowóny stronë zbiérkù *Ukłôdk dlô dzôtk*
z nôbarżi znónym dokazã *Stark*.

Trepczik, przez wiele lat warkòwò sparłãczony z edukacją i prôcą z dzôtkama i młodzëzną mùszôł miec wiédzã ò jemù współczasnëch pòlskòjãzëcznëch aùtorach piszącëch wiérztczi dlô dzôtków, jak chòcbë: Wanda Chòtomskô, Czesław Janczarsczi, Janina Pòrazyńskô, Joanna Papùzyńskô, Hanna Łochòckô, Jón Brzechwa, Julian Tuwim i wiele jinëch. Temù téż, tak z włôsnëch pedagògicznëch doswiôdczeniów, jak i wiédzë teòreticzny dobrze wiedzôł, że nômłodszi w nen spòsób nié le pòznôwają nieznóny jima donąd swiat, rozpòznôwają i nazéwają swòje emòcje, ale téż ùczą sã, niejakò samòjistno. Taczi kòntekst psychòlogiczny mòże òdnalezc téż ù badérów i kritików lëteraturë dlô dzecy, a przede wszëtczim w òbsądze szkólnëch. Ùrszula Zarãba pisze m.jin.:

> Pòezja jistnieje w naszim żëcym ju òd wczasnégò dzectwa. Spòtkanié z lëteraturą rozpòczinô sã nôczãscy òd pòezje, a pòcwierdzenim tegò są, midzë jinszima, programòwé bédënczi. Pòezjô mô òsoblëwé znaczenié w żëcym dzecka – je jednym z pierszich zdrzódłów, jaczé prakticzno w niedostrzegłi i diskretny spòsób ùczą swiata i prawów nim rządzącëch. Sztôłtëje swiat wôrtnotów dzecka, rozwijô jegò wrazlëwòtã, je ksãgą wseczëców, pòrëszeniów i rozskaceniów. Wëwòłiwô pierszé refleksje, zadzëwòwania, redoscë abò zajiscenia. W dzeckù je òsoblëwé ùlëdanié wiérztowónëch dokazów. Wiérztowô fòrma dokazu je przesłanką do pierszich zabawów jãzëkã[19].

---

[19] Ù Zarãba, *Dlaczego warto czytać dzieciom*, zdrzódło: https://pspwinnica.edupage.org/text/?text=text/text278&subpage=1 (dostãp: 18.08.2022).

W czasach aktiwnoscë zawòdowi Méstra Jana wiôlgą pòpùlarnoscą cesził sã jeden z nôbarżi ùznónëch pòlsczich pianistów – Witold Lutosławsczi, chtëren króm widzałëch dokazów òrkestrowëch kómpònowôł téż dlô dzôtków, twòrzącë mùzyczné ilustracje inspirowóné lëdowim ùtwórstwã i pòezją, m.jin. Juliana Tuwima, wëzwëskiwóné pòtemù na ùczbach mùzyczi w szkòłach. Trepczik, chòc nie brôł mòdła z dokazów méstrów pòlsczi czë swiatowi mùzyczi, wëzwëskôł szlachòwny spòsób łączeniô dokazów dlô dzecy z mùzyką: dzecynną zrozmiałosc i emòcjonalné naznaczenié wëpòwiedzë, nieskòmplikòwóną melodiã i prostotã fòrmë.

Niechtërne z dokazów w *Ùkłôdkù* są pisóné nié jakno ritmiczné i rimòwóné, równosylabiczné wiérztë, do chtërnëch jidze letkò skómpònowac melodiã, ale dorazu jakno spiéwczi dlô dzôtków. Charakteristiczné są w nich przëspiéwë, kùńczącé pòstãpné strofczi, np.

Hejdiliszkóm ha, hejdiliszkóm ha,
La la la la la la hopsasa!
(*Pojmë so na grzëbë*)

czë

Tra la la la la la la la
(*Leszczëna*)

Dobrze, że spiéwczi i wiérztczi z *Ùkłôdkù* dzys nie są w zabëcym. Dlô bòkadoscë słowiznë i òbrazowaniô, jak chòcbë w wëżi przëwòłóny *Leszczënie*, mògą wcyg bëc cekawim materiałã ùbògacywającym proces didakticzny w przedszkòlach i na I etapie edukacyjnym.

Wòjewódzczi Kònkùrs Piesni m. Jana Trepczika

Jón Trepczik znóny béł z miłoscë do mùzyczi. Sóm i w duece z drëgą białką Léòkadią[20], czãsto téż z ji córką Zofią, wiele razy wëkònywôł tak swòje gwôsné dokazë, jak i òglowò znóné, a jich kòncertowë pòkôzczi przëcygałë w kòżdim

---

[20] Pierszą białką Jana Trepczika bëła Aniela z dodomù Rómpskô – sostra drëcha i tak samò zrzeszińca Jana Rómpsczégò. Jich zdënk òdbéł sã 24 zélnika 1930 r. Pò smiercë Anielë (19.02.1951 r.) Trepczik òżenił sã drëdżi rôz z gdową Léòkadią Czają (16.09.1915–28.11. 1998). Pòr. *Méster Jan (1907–1989)…*, d. cyt., s. 15–19, J. Bòrzëszkòwsczi, *Wspomnienie o Leokadii Trepczykowej (1915–1998)*, „Pomerania” 1999, nr 3, s. 42–45.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

cządze rokù całé spòlëznë do sedzbów wiesczich paradniców, szkòłów czë dodomów kùlturë. Òstawił pò se bòkadny zbiér piesniów, czãsto w chùralnëch, wieległosowëch òprôcowaniach, jednoczasno swòjim kómpòzytorsczim talentã ùdokazniwającë, że swójscé, lëdowé zwãczi są gòdné nôwëższégò ùznaniô. Te chòranczi są współczasno inspiracją[21] dlô wielnëch mùzycznëch karnów i chùrów[22].

Króm òbchôdaniô roczëznów, òrganizowaniô òkazjonalnëch kònferencjów z towarzëszącą jima, jakno dodôwk, tematiczną wëdôwizną, w nôszerszim òbrëmim pòpùlarizacjã ùtwórstwa Piesniodzeja z Wejrowa[23] (taczim titlã òddôł mù tczã jiny widzałi kaszëbsczi pòeta, ùrzekłi letkòscą słowa i głãbizną wseczëców – Stanisłôw Pestka, pòdpisywający swòje pòeticczé ùmëslënczi pseùdonimã Jón Zbrzëca) zawdzãcziwómë Rodzëznie[24].

Swój wiôldżi ùdzél w rozkòscérzanim lëteracczi spôdkòwiznë pòetë òd lat latecznëch mô Spòdlecznô Szkòła m. Jana Trepczika w Miszewie, a nót pòdczorchnąc, że je to jedinô szkòła noszącô òd 2004 r. jegò miono, na wdôr faktu, że przez sédem lat (1927–1934) béł ji czerownikã[25]. Przë leżnoscë ni mòże nie wspòmnąc ò òdbiwający sã òd 2005 r. coroczny edicji kònkùrsu dlô młodëch wòkalistów z klas 0–VIII (do 2016 r., pòkąd jesz jistniałë gimnazja, adresowóny béł do ùczniów szkół spòdlecznëch, klas 0–VI) – Wòjewódzczim Kònkùrsu Piesni m. Jana Trepczika[26], òrganizowónym przez miszewską placówkã wespół z partã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô z Banina, z ùdbë Elżbiétë[27] i Eùgeniusza Prëczkòwsczich, a òd ùszłégò rokù razã ze Stowôrą Drëchów Szkòłë w Miszewie. Mô òn rangã wòjewódzką i co rokù ceszi sã wiãkszim zainteresowanim.

---

[21] Pòr.: *Jan Trepczyk a współczesny ruch śpiewaczy*, red. E. Prëczkòwsczi, Banino, 2012.

[22] Przikładã mòże bëc wëdóny w 2014 r. òsoblëwi dwaplatkòwi albùm *Kaszuby w pieśni artystycznej / Kaszëbë w artisticzny piesni / Kashubia in Art Songs* z doparłãczoną, trzëjãzëczną (pòlskò-kaszëbskò-anielską) ksążeczką, w jaczim na pierszi platce wëzwëskónëch òstało 5 piesni Jana Trepczika, a drëgô skłôdô sã prawie w całoscë z jegò dokazów (jedinym wëjimkã je kùńcowi Psalm 128, tłómaczony przez Szëmóna Krofeya, w òprôcowanim Witosławë Frankòwsczi). Jedna z nôpiãkniészich kaszëbsczich kòlãdów *Szëmi mòrze* aùtorstwa Jana Trepczika nalazła sã m.in. w zbiérze kòlãdów kaszëbsczich òprôcowónëch i nagrónëch w 2017 r. przez wëkładowców, absolwentów i sztudérów Institutu Mùzyczi Akademie Pòmòrsczi w Słëpskù, wëdónëch jakno *Felix Cassubia! Najpiękniejsze Kolędy Kaszubskie*, nakładã pòłączonëch wëdôwiznów: Pòlscégò Radia Kòszalin, Radia Gduńsk, Fùndacje Institut Balticum i Mùzeùm Pismieniznë i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi w Wejrowie.

[23] Zdrzë: J. Zbrzëca, *Piesniodzej z Wejrowa*, „Pomerania” nr 6/1988, s. 27.

[24] Òd wiele lat propagatorama i dokùmentalistama ùtwórstwa Jana Trepczika są: córka jegò drëdżi białczi i ji niedôwno ùmarłi chłop (3.11.2022 r.) – Zofia i Édmùnd Kamińscë, a téż jich dzecë, òsoblëwie Witosława Frankòwskô i Radosłôw Kamińsczi. W 2017 r. ùkôzała sã ksążka pòd red. Witosławë Frankòwsczi *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, wëdónô przez Mùzeùm Pismieniznë i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi w Wejrowie.

[25] Pòdrobno historia tegò czãdu przedstawionô je w òprôcowanim: E. Prëczkòwsczi, *Jón Trepczik – czerownik i patrón szkòłë w Miszewie / Jan Trepczyk – kierownik i patron szkoły w Miszewie*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuleryn Rady Języka Kaszubskiego” t. 13, Gduńsk 2019, s. 118–130, 215–227.

W slédnëch latach przed kòmisją prezentowało sã przeszło 30 ùtalentowónëch ùczãstników[28], pòdzelonëch na wiekòwé kategòrie, a na dobiwców czekałë atrakcyjné nôdgrodë. Przédnym célã kònkùrsu, zgódno z Regùlaminã[29], je pòznôwanié ùtwórstwa Jana Trepczika i jinëch aùtorów kaszëbsczich piesni, a w dalszim dzélu: pòkôzanié artisticznëch zdolnosców ùczniów spòdlecznëch szkòłów i rozszérzanié wiédzë ò kaszëbsczi kùlturze. Do ùdzélu mògą sã zgłaszac soliscë i duetë – równak z leżnotë na wielënã chãtnëch òrganizatorzë wprowadzëlë limit – jeden reprezentant w wëznaczony kategòrie wiekòwi. Ùczãstnicë wëkònëją dwa ùtwòrë, przë czim òbrzészkòwò jeden Jana Trepczika[30].

Cząd pandemie i zdalny nôùczi përznã zascygnął dobrze sã zapòwiôdający rozwij kònkùrsu i lëczbã bierzącëch w nim ùdzél, dejade òrganizatorzë latoségò XV Kònkùrsu pò prezentacjach 20 wëstãpùjącëch bùszno òdnotowelë: „Bëłë wëstãpë solowé, duetë, prezentacje a cappella, z pòdkładã mùzycznym, z towarzëszenim instrumentów”[31].

Kònkùrs nimò swòji historii i wòjewódzczégò òbsygù, wcyg jesz nie doczekôł sã znaczeniô, na jaczé zasłëgiwô. Bierze sã to stąd, że je adresowóny leno do spòdlecznëch szkòłów, a ùtwórstwò Méstra Jana do prostëch nie nôleżi, stądka wiele szkòłów nigdë nie zgłosëło swòjich reprezentantów.

---

[26] Rangã wòjewódzką mô òn òd 2008 r. Zdrzë: E. Prëczkòwsczi, *Jón Trepczik – czerownik i patrón szkòłë w Miszewie…*, d. cyt., s. 128.

[27] Òd 2004 r. do 2019 r. E. Prëczkòwskô bëła w Spòdleczny Szkòle w Miszewie szkólną kaszëbsczégò jãzëka.

[28] Zdrzë: *IX Wojewódzki Konkurs Pieśni im. Jana Trepczyka w Miszewie*, Zdrzódło: http://www.zkpbanino.pl/index.php/98-ix-wojewodzki-konkurs-piesni-im-jana-trepczyka-w-miszewie (dostãp: 17.01.2017).

[29] Zdrzódło: http://www.konkurs_piesni.republika.pl/pliki/regulamin_2015.pdf, (dostãp: 21.08.2022).

[30] Tamże.

[31] *XV Wojewódzki Konkurs Pieśni im. Jana Trepczyka i 115 rocznica urodzin patrona*, zdrzódło: https://spmiszewo.edupage.org/news/?gtnid=717#news-717 (dostãp: 5.12.2022).

XV
Wojewódzki Konkurs Pieśni
im. Jana Trepczyka

Ùczãstnicë XV Wòjewódzczégò Kònkùrsu Piesni m. Jana Trepczika – 2022 r.
Òdjimk ze zbiérów Eùgeniusza Prëczkòwsczégò.

Czejbë béł rozcygniony na klasë VII–VIII i szkòłë strzédné, a mòże i dozdrzeniałëch, gwësno zwëskôłbë przënôleżną érã, a nadto bë sã rozcygnął jegò òbsyg, co gwësno bë sã przëczeniło do realizacji spòdlowégò założeniô, jaczim je promòcjô bòkadnégò ùróbkù artisticznégò Trepczika westrzód całi kaszëbsczi spòlëznë.

Òstôwającë równak w temace i klimace piesni Jana Trepczika trzeba dopòwiedzec, że òstateczno z jich znajomòscą nie je tak lëchò. Nôbarżi do jich pòpùlarizacji, òsoblëwie na ùczbach kaszëbsczégò jãzëka w szkòłach, przëczëniło sã wznowioné pòszerzoné wëdanié zbiéru *Lecë choranko* (1997) z doparłãczoną magnetofònową kasetą, tak samò zatitlowóną z 20 dokazama. Są to równak spiéwë, jaczé z racji drãgòsców tak sferë melodiczny jak i leksykalny, mògą bëc wëzwëskiwóné na ùczbach abò bróné na mòdło dopiérkù w starszich klasach spòdlecznëch szkòłów.

Trepczik na ùczbach jãzëka kaszëbsczégò

Jón Trepczik béł wiôldżim òrãdownikã ùczbë kaszëbsczégò jãzëka w szkòłach. Nie dożdôł sã równak tegò – ùmarł dwa lata rëchli przed tim wiekòpòmnym wëdarzenim, czej zabrzëmiôł pierszi zwónk zwòłujący dzôtczi na ùczbë „rodny mòwë” w Spòdleczny Szkòle na Głodnicë i młodzëznã w I Kaszëbsczim

Liceùm w Brusach (bëłë to zajmë eksperimentalné, pòlégający na wiôldżim rozskacenim szkólnëch i jich jesz wiãkszim trëdze wkłôdónym w przërëchtowanié zajmów, bò nie bëło tej ani programów, ani ùczbòwników, do te nót jesz bëło przełómëwac czãsto sceptyczné nastawienié rodzëców i lokalny spòlëznë)[32]. Terô gwësno bë béł szczestlëwi, wiedzący, że dzysdnia w 396 szkòłach i 5 przedszkòlach pònad 20 tës. ùczniów[33] trzë razë w tidzeniu spòtikô sã na ùczbach jãzëka kaszëbsczégò (a w tim zwëków, tradicji, òglowi wiédzë historiczno-geògraficzny, lëteraturë, kùlturë, kùńsztu itp.). Dzysô szkòłownicë mają farwné i snôżo wëdóné ùczbòwniczi, didakticzné pòmòce, w tim grë, nagrania na platkach CD, fiszczi, interaktiwné tôblëce, lëteraturã i lekturë, dostãp do internetowëch starnów itd., a w pòczątkach kaszëbsczi edukacje lat 90. mùszôł jima sygnąc le szkólny i jegò wiédza.

Pòstãpnym etapã, czej corôz nowé szkòłë zaczãłë wprowadzac ùczbã rodny mòwë, bëłë aùtorsczé programë edukacyjné, jaczima szkólny dzelëlë sã midzë sobą. W rokù 2000 wëdóny drëkã òstôł program do ùczeniô kaszëbsczégò jãzëka *Gôdóm i piszã pò kaszëbskù* Danutë Pioch. Je to synteticzné zestawienié òbrëmiów wiédzë dlô etapów edukacyjnëch, z rozbicym na klasë. Jakno lekturë dlô kòżdégò z tëch etapów wëmieniwóné są m.jin. dokazë Jana Trepczika. Rok pózni ta sama aùtorka wëdała pòradnik metodiczny do ùczbòwnika jãzëka kaszëbsczégò *Kaszëbë. Zemia i lëdze* – tu bédowóné są nié le zbiérczi w całoscë, ale pasowné do òbrëmia wiédzë pòjedinczné wiérztë i nótowé zôpisë piesniów.

Jednyma z pierszich, przërëchtowónëch zgódno z tejczasną pòdstawą programòwą i dopùszczonyma do szkòłowégò ùżëtkù ùczbòwnikama, bëłë ksążczi zrëchtowóné przez Danutã Pioch do I etapù edukacyjnégò: *Kaszëbë. Zemia i lëdze*

---

[32] R. Mistarz, *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej*, „Edukacja Pomorska. Biuletyn Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku" 2014, nr 64/65 maj–sierpień, s. 4–11.

[33] Wedle dónëch serwisu gov.pl z dn. 2 gromicznika 2022 r. nôùką j. kaszëbsczégò òbjãtëch bëło 21 196 ùczniów – *Liczba uczniów uczących się języków mniejszości narodowych, etnicznych i języka regionalnego w podziale na język nauczania, typ szkoły i województwa w roku szkolnym 2021/2022*, zdrzódło: https://dane.gov.pl/pl/dataset/276,nauka-jezykow-mniejszosci-narodowych-etnicznych-i-jezyka-regionalnego/resource/39372/table?page=1&per_page=20&q=&sort= (dostãp: 5.12.2022). Ò wcyg rosnący lëczbie szkòłowników swiôdczą téż jinszé òprôcowania, m.jin.: M. T. Meyer, *Watchdog na Kaszubach 2020 – raport o stanie nauczania języka kaszubskiego w szkołach województwa pomorskiego w roku szkolnym 2018/2019 w 15. rocznicę przyjęcia Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w ramach kaszubskiego Roku Praw Mniejszości*, Warszawa 2020, s. 8 i 12. Pòr. J. Mamelsczi, *Jãzëk kaszëbsczi w szkòle – dobëca, zagrôżbë i przegróné*, „Biuletin Radzëznë kaszëbsczégò jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2016, s. 136.

– kl. 1 (2002), *Żëcé codniowé na Kaszëbach* – kl. 2 (2004), *Najô domôcëzna* – kl. 3 (2005). Analizëjące wëżi napòmkłé, jak i pózniészé wëdôwiznë aùtorczi wërazno widzec, że je bëlnym znajôrzã ùtwórstwa dlô nômłodszich, tak prozë jak i pòezji, i chce je jak nôbòkadni zaprezentowac môłim czëtińcóm, mdącë jednoczasno promòtorką kaszëbskòjãzëcznégò ùtwórstwa. Westrzód bédowónégò ùtwórstwa nie felô téż dokazów Jana Trepczika – w kòżdi ksążce je pôrã wiérztków (do kl. I: *Jeséń*, *Zëmòwi wiater*, *Pùrgówka* i *Zymk*; do kl. II: *Stark* (wëjimk), *Hej, wstanita* (wëjimk), *Hej, mòrze, mòrze*, *Gbùr*, *Kaszëbskô Królewô*, *Wëlecënk*; kl. III: *Stark*, *Dze mòja chëcz*, *Kùlanié krãga*, *Żukòwò*), a zarô do nich są zrëchtowóné pasowné cwiczënczi. Zrëchtowóny przez Danutã Pioch do nowi pòdstawë programòwi dlô I etapù edukacyjnégò ùczbòwnik *Kaszëbë. Zemia i lëdze* zawiérô jaż 6 dokazów: *Na Gòdë*, *Szëmi mòrze*, *Zëmòwi wiater*, *Zymk*, *Zymk w lese*, *Pòjmë so na grzëbë*. Wôrt nadmienic, że do kòżdi piesni są téż doparłãczoné nótë, co je pòmòcą przë akòmpaniamence i naùczenim sã spiéwù. Wëmienioné dokazë pòchòdzą ze zbiérków *Ukłôdk dlô dzôtk* i *Lecë choranko. Pieśni kaszubskie*.

Marek Cëbùlsczi i Róża Wòsôk-Slëwa w 2008 r. wëdelë wspòmòżną ksążkã do ùczbë rodny mòwë *Ùczimë pò kaszëbskù*, bãdącą zaktualizowóną wersją rëchlészi pùblikacji tëch samëch aùtorów[34]. W ti wëdôwiznie nalazła sã jedna wiérzta Trepczika, *Tatczëzna*, na spòdlim jaczi aùtorzë przekazëją gramaticzné wiadła ò jistnikù i znankòwnikù.

Rok 2011 przëniósł pòstãpną wëdôwiznã, zrëchtowóną przez Danutã Pioch – *Òjczëstą mòwã* – ùczbòwnik do I kl. gimnazjum. Aùtorka zamiescëła w nim pòstãpné dokazë Méstra Jana – trzë piesnie: *Zemiã rodną, Naszą mòwã* i *Najã òjczëznã*, wszëtczé razã z nótama i zestôwkã cwiczënków. Nadto ùczbòwnik zawiérô biografną infòrmacjã ò pòece.

Dopiérkù slédnô dekada przëniosła ùczbòwniczi do IV etapù edukacyjnégò pòd wspólnym titlã *Jô w Kaszëbsczi*, *Kaszëbskô w swiece*, pòdrobno òprôcowóné przez Felicjã Bôskã-Bòrzëszkòwską i Wòjcecha Mëszka. Dzél I trafił w rãce szkólnëch i licealistów w 2012 r, drëdżi dwa lata pózni, a dzél III pò pòstãpnëch trzech latach – w 2017 r. Wcyg jesz w przërëchtowiwanim je dzél czwiôrti. Aùtorzë dołożëlë starë, żebë lëteratura kaszëbskô reprezentowónô bëła przez wszëtczich ùtwórców, a wëbiérają dokazë mało znóné, nierôz prawie jak archiwiscë wëcygają je ze stôrëch pismionów, archiwów, czëtelniów… W kòżdim dzélu nalézemë pò pôrã dokazów wejrowsczégò piesniodzeja, m.jin.

---

[34] Pierszô wersjô napòmkłégò òprôcowania ò taczim samim titlu òsta wëdónô w 2001 r.

Pòjmë w przódk, *Do młodëch*, *Kwiôtk i knôpik* (w dzélu I) i *Sztorm*, *Chaja*, *Méster snôżotë*, *Tobie, Méstrze i szkólny naj (sp. Dr Majkòwczémù)*, *Dzéwczëcé òczë*, *Më* (w dzélu II), a téż *Żëczbë (dlô młodożeniałëch)* i wspòmink Trepczika ò Sztefanie Bieszkù (w dzélu III). Nadto w dzélu I na apartnëch farwno òznaczonëch i pòzwónëch òsóbnym pòdtitlã starnach *Séwôrzów szlachã*, pòswiãconëch ùznónym kaszëbsczim dzejarzóm i ùtwórcóm, stronë 165–170 dedikòwóné są prawie Janowi Trepczikòwi.

Pò dokazë Jana Trepczika sygają téż Elżbiéta Prëczkòwskô i Jadwiga Héwelt, aùtorczi wëdónégò w 2015 r. ùczbòwnika dlô gimnazjum *W jantarowi krôjnie*, *dzél I*. Wëbrałë wiérztë ò patrioticznym wëzwãkù: *Kaszëbskô mòwa*, *Najô òjczëzna*, *Żukòwò* i piesnie: *Zemia rodnô*, *Westrzód gór*. W tim samim rokù jesz jeden ùczbòwnik trafił na ksãgarsczé pòlëce – didakticznô wspòmòżnô ksążka do ùczbë j. kaszëbsczégò w kl. V – *Z kaszëbsczim w szkòle* aùtorsczégò duetu Lucynë Sorn i Aleksandrë Pająk. W dzélu tematicznym „Prziroda” nalazła sã wiérzta J. Trepczika *Gbùr*.

Z pòwëzszi analizë zawiartoscë ùczbòwników na pierszi pòzdrzatk mòże òptimisticzno scwierdzëc, że Méster Jón wcyg przemôwiô do serców i rozëmów szkòłowników na wszëtczich etapach sztôłceniô. Równak czej nã analizã pòcygnąc głãbi, wezdrzec tak na jakòsc jak i wielosc wëbrónëch pòeticczich dokazów czë piesni, nie zdrząc ju za dokazama pùblicysticznyma i kriticznolëteracczima (jaczé pùblikòwôł m.jin. w miesãczniku „Pòmòraniô”), tej widzec téż, że jegò bòkadné ùtwórstwò je wëzwëskiwóné w môłim leno dzélëkù, a aùtorzë ksążków do ùczbë j. kaszëbsczégò sygają leno do trzech zbiérków: *Ùkłôdk dlô dzôtk*, *Lecë chòrankò* i *Òdecknienié*. W wiãkszoscë przëpôdków zabôcziwają, że Trepczik je téż ùsôdzcą dwùtomòwégò *Słowarza pòlskò-kaszëbsczégò*. Nót przë tim dostrzéc, że wiôlgą pòmòcą edukacyjnëch procesów mòże bëc wëdôwizna Institutu Kaszëbsczégò *Poezja Zrzeszyńców* (2013), przërëchtowónô w òbrëmim serii Biblioteka Pisarzów Kaszëbsczich, w jaczi prawie wszëtczé dokazë piesniodzeja z Wejrowa òstałë òpùblikòwóné w znormalizowónym pisënkù.

Wëchòwawczé przekazë dokazów Trepczika

Pierszi zbiér piesni Trepczik òpùblikòwôł w 1935 r. w Rogòznie jakno *Kaszebskji Pjesnjôk*. Bez wątpieniô na charakter dokazów, jich patrioticzno-historiczny wëzwãk:

Welecëjô, Kaszëbskô ma
Të jedna le jes òjczëzna (*Welecëjô*)

płomné nawòłiwanié do przebùdzeniô:

Je ju czas ze spikù wstajac,
Zdrzëcëc cëzënã ze se (…)
Jesmë négą stôrëch Wendów (*Je ju czas…*),

rozbùdzanié bùsznotë i dëcha dzyrskòscë:

Nie mdze sã nasz lud zdżibôł wicy
Przed nieprzëjacela blôsã (*Ùdba*)

i przeżiwóną rozłąkã z Kaszëbama, drëchama, rozpòczãtima dzejaniama pùblicysticznyma i regionalnyma (*Òj teskniã…*) miało cësk karné przeniesenié gò do robòtë do Rogòzna[35], pòtemù Tłëkawów.

Nen zbiérk dzys, w czãdze wiôldżi pòjudżi jãzëkòwi, wëprôcowónëch ùstaleniów legislacyjnëch kòrzëstnëch i baro rësznym warënkóm dlô rozwiju kaszëbiznë, stracył swój wòjarskò-zdzérzający wëzwãk, równak dali zachòwiwô wôrtosc edukacyjną, òsoblëwie w kòntekscе wiadłów biograficznëch i lëteracczich, jaczé pòkazëją złożoné jeleżnoscë historiczno-pòliticzné i spòłeczné, w jaczich przëszło żëc Kaszëbóm w midzëwòjnowim czãdze, czej to ùdostónô wòlnosc nijak nie szmaka tak, jak rojilë Kaszëbi òb czas zôbòrów i jak sã w tim czãdze do ni szëkòwelë.

Pòwòjnowi czãd przëniósł pòstãpné ùstëgòwania kòmùnisticznëch władzów, włączno z cenzurą, inwigilacją i kònfiskòwanim pùblikacjów. To sprawiło, że na wiele lat ùcëchł Trepczik jak i całé karno pisarzów, dzejarzów i gazétników zdrëszonëch wkół „Zrzeszë Kaszëbsczi”. Dopiérkù lata sédemdzesąté przëniosłë pòsobné pùblikacje wëdôwiznowé.

Ùtwórstwò Jóna Trepczika nie wëpłiwało leno z brëkòwnotë serca i pòrëchów wrazlëwi dëszë. Charakteristiczną znanką pisónëch przez niegò dokazów je to, że miałë nié leno jasno òkreslonégò òdbiércã, ale téż òdznôczałë sã swòjną pòsłanizną. W nôwiãkszim stãpieniu tegò òrtu wëpòwiescë nalezc mòże w nôbarżi pòeticczim zbiérkù *Odecknienié* (1977). Wiérztë w nim zawiarté mają baro wiele didaktizmù wërażiwónégò za pòmòcą przërównaniów, òbrazów, historiczno-spòłecznëch kòntekstów, nierôz patrioticznégò patosu i mòralitetowi pùentë, a przë tim aùtor nie copô sã przed nadôwanim swòjim wëpòwiedzóm gòrzczégò, kriticznégò tónu. Pòdrobnô analiza tegò ôrtu jegò ùtwórstwa, bòkadnégò w znaczeniową wëmòwã i strzodczi stilisticzné, domôgô sã òsóbnégò, pòdrobnégò ji òprôcowaniô.

---

[35] Pòr.: *W 105. rocznicę urodzin. Wokół Aleksandra Labudy*, red. S. Chòlcha, Bólszewò 2007, s. 33.

Dlô brëkòwnotë hewòtnégò òprôcowaniô, cobë ùdokaznic wëchòwawczi cësk dokazów Trepczika, pòsłużã sã leno wëbrónyma przëkładama, chtërnëch wëmòwa i dzysô nie zatracëła swòji wôżnoscë. Taczi charakter mają m.jin. sztrofczi wiérztów *Służka* czë *Dwie zgrôwë*. W pierszi Méster Jón kritikùje lëdzką wstrzëmòwnotã, wëzbëcé ideałów, wôrtnotów i bùsznotë, prawie że mimikriczné przënãcenié do zastónëch warënków i òbmiesca żëcégò, gdze nié leno perspektiwów sã nie szukô, ale prosto z niezgarą òdnôszô sã do wszelejaczich pòzmianów i mòżlëwòtë wëzwëskaniô jeleżnosców, jaczé przënôszô kawel i czas. Trepczik znającë charakter i ùpiartosc Kaszëbów, jaczé to znanczi nié wiedno dô sã pòzytiwnyma kòntekstama wëtłómaczëc, a przë tim wiedzącë, że bezpòstrzédną perswazją nic nie zwëskô, stôwiô przed òczë negò wiecznégò „słëdżi” jegò dzecë:

Jegò sënowie – parobcë –
Córczi mają skarnie dzéwk

Dokôz kùńczi sã gòrzką kònkluzją, mającą pòrëszëc sëmienié i przëmùszëc do zastanowieniô, a w efekce dzejaniô:

Kò ju ùszłé są te czasë,
Żebë służką kògòs bëc!…
Przënãcenié chòba taczé,
Że pòjugą nie chce żëc?…

Drëdżi z dokazów je swójną wezwą, czerowóną do sëna – nã liriczną òsobã mòże rozcygnąc na kòżdégò pòjedincznégò przedstôwcã młodi generacji Kaszëbów. Nôprzód, jakno lëchi przëmiôr aùtor òpisëje pòstawã człowieka, chtëren

namknął, wej na swòje doma
i na kaszëbiznã namkł.

Dali z rozjurzenim i zajiscenim scwierdzywô, że to nie są le òsóbné przëpôdczi, bò:

Dlô wiele jedurnô sznërga,
Dbałota le ò swój brzëch –
Letczëzna żëcô bë mërga
Jaż z nich proszący mdze strëch…

Na sóm kùńc wëzwëskiwô pedagògiczną retorikã, wierzącë, że pò taczim nasztrichnienim wszëtczich lëchëch znanków, zachòwaniów i òdnôszaniô sã młodégò pòkòleniô do domôcëznë, swòjiznë (*swòje doma*), nieszónowaniô erbë zachòwiwóny i przekazywóny przez starków (*na kaszëbiznã namkł*), chtërny w różnëch drãdżich czasach ò niã sã mielë, biôtkòwelë i dżinãlë, chãcë letczégò, bòkadnégò żëcô i dbałotë ò le swòje wëgòdë (*swój brzëch*), co kùńc kùńców i tak doprowadzy je do stónu „proszącégò strëcha” (jakże wiôlgô je tu kòrelacjô z biblijną przëpòwiescą ò marnotrawnym sënie!), adresat wiérztë nie mdze chcôł bëc jednym z „wiele” nikwiącëch swòjã juwernotã, leno z rozskacenim przëjimnie czerowóné do niegò słowa:

Të, sënie, jiné miéj zdanié,
Të sënie jiny mdze dbë!
Ùczë sã z młoda òraniô
Niwë naj domôcëznë.

Problematika zawiartô w dokazach Trepczika je ò wiele barżi złożonô i wielewątkòwô. Ne wëjimczi leno dotikają spòsobów doswiôdczonégò, a do te przezérnégò wëchòwawcë, chcącégò pasownyma przëkładama „z żëcô” i pedagògicznyma metodama wpłënąc na òdbiércã, co dôwô mòżlëwòtã wëzwëskaniô didakticznégò spòdlégò na ùczbach kaszëbsczégò jãzëka. Przëwòłóné wëjimczi wskazëją na wmiklëwą znajomòsc psychiczi Kaszëbów, jich lëchëch i dobrëch stronów, mòżlëwëch spòsobów bùdzeniô ambicjów, a nade wszëtkò bùdowaniô mòcnégò pòczëcô kaszëbsczi juwernotë i ùmiłowaniô rodny mòwë.

Zakùńczenié

Króm jedinégò, skrómnégò zbiérkù dedikòwónégò leno nômłodszim – *Ùkłôdk dlô dzôtk* (1975)[36] z 9 krótczima, rimòwónyma spiéwkama i wiérztkama, drãgò raczi ùznac, bë pòstãpné wëdôwiznë miałë swégò apartnégò òdbiércã. Titlowô fòrma *dzôtk* dodôwkòwò pòdsztrëchiwô, że aùtor na swòjich òdbiérców wëbrôł nômłodszé pòkòlenié Kaszëbów. Równak zdrzącë na bòkadosc tresców, wątków, wëchòwawczich òdnieseniów i edukacyjnëch wôrtnotów, jaczima òdznôczają sã wszëtczé pòòstałé dokazë Trepczika, przë nijak nie taconym, a nierôz nawetka kąsk narzucającym sã didaktizmie, są òne wôrtnym materiałã do wëzwëskiwaniô na ùczbach kaszëbsczégò jãzëka.

---

[36] W znaczenim zbiérków òprôcowónëch i przërëchtowónëch do wëdaniô przez J. Trepczika. W pózniészim czasu òstałë wëdóné zbiérë dedikòwóné nômłodszima, ale przëszëkòwóné

Nôlégô téż scwierdzëc, że aùtor *Òdecknieniô* wëprzedzywôł swòje czasë, bò ò pasowną lëteraturã dlô dzecy i młodzëznë ùpòmnielë sã szkólny-regionaliscë w cządze wprowôdzaniô kaszëbiznë do szkòłowëch „pałaców". To wnenczas òżëwiła sã aktiwnosc pisarzów i dzejarzów kaszëbsczich, chtërny zaczãlë pùblikòwac dokazë dopasowóné do różnëch etapów sztôłceniô. Równak nastaniô nëch piãknëch dlô rodny mòwë czasów Trepczik ju nie doczekôł. Òstónie jednak zapamiãtóny z wòłaniô òb czas Wdzydzczich Spòtkaniów: „Òtwórzta òkna i dwiérze, niech tu wiãcy kaszëbiznë wléze"[37], jak téż slédnégò wersu z pòematu pòswiãconégò Cenôwie: „Pòjmë w przódk z kaszëbizną" (*Pòjmë w przódk*)[38], czãsto wëzwëskiwónégò jakno hasło i mòtto rozmajitëch szkòłowëch kònkùrsów i inicjatiwów sparłãczonëch z regionalną edukacją. To wòłanié, charakteristiczné dlô całégò jegò ùtwórstwa i żëcégò, nick nie zatracëło ze swòji aktualnoscë, a rolą szkòłë i szkólnëch je, żebë pòdjimałë je pòsobné pòkòlenia ùczącëch sã welecczich òtroków.

Bibliografiô:

Bòrzëszkòwsczi J., *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gduńsk 2011

Bòrzëszkòwsczi J., *Wspomnienie o Leokadii Trepczykowej (1915–1998)*, „Pomerania" 1999, nr 3

Bréza É., *Jak dbelë ò kùlturã kaszëbsczégò słowa przed pòwòłanim Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2016

---

przez jegò rodzëznã, a stanowiłë òne kómpilacjã dokazów z wszëtczich tomików z pôrã dodôwkòwima niepùblikòwónyma rëchli wiérztama, np. *Wiérztë starka dlô dzôtk,* Gduńsk 2018.

[37] É. Bréza, *Jak dbelë ò kùlturã kaszëbsczégò słowa przed pòwòłanim Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, [w:] *Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego*, Gdańsk 2016, s. 40.

[38] J. Trepczik, *Pòjmë w przódk*, [w:] Jón Trepczik, Aleksander Labùda, Jón Rómpsczi, Sztefan Bieszk, Frãcëszk Grëcza, Feliks Marszôłkòwsczi, *Poezja Zrzeszyńców*, Gduńsk 2013, s. 380.

Jan Trepczyk a współczesny ruch śpiewaczy, red. E. Prëczkòwsczi, Banino 2012

Kalinowsczi D., *Jan Trepczyk i kaszubska literatura dla dzieci*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2019, nr 13

Kalinowsczi D., *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców*, [w:] J. Trepczik, A. Labùda, J. Rómpsczi, S. Bieszk, F. Grëcza, F. Marszôłkòwsczi, *Poezja zrzeszyńców*, òpr. i przëpisë H. Makòrôt, Gduńsk 2013

Mamelsczi J., *Jãzëk kaszëbsczi w szkòle – dobëca, zagrôżbë i przegróné*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2016

Mistarz R., *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej*, „Edukacja Pomorska. Biuletyn Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku" 2014, nr 64/65 maj–sierpień

Meyer M. T., *Watchdog na Kaszubach 2020 – raport o stanie nauczania języka kaszubskiego w szkołach województwa pomorskiego w roku szkolnym 2018/2019 w 15. rocznicę przyjęcia Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w ramach kaszubskiego Roku Praw Mniejszości*, Warszawa 2020

Pòbidińskô M., *Zemia rodnô Jana Trepczyka, analiza literacko-ideowa*, Gdynia 2009

Trepczik J., *Moje życie*, [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska*, Warszawa 1986

Trepczik J., *Pòjmë w przódk*, [w:] J. Trepczyk, A. Labùda, J. Rómpsczi, S. Bieszk, F. Grëcza, F. Marszôłkòwsczi, *Poezja zrzeszyńców*, Gduńsk 2013

Trepczik J., *Ukłôdk dlô dzôtk*, Gdańsk 1975

Trepczik J., *Wiérztë starka dlô dzôtk,* Gdańsk 2018

W 105. rocznicę urodzin. Wokół Aleksandra Labudy, red. S. Chòlcha, Bólszewò 2007

Ùgòwskô B., *Jan Trepczik – dzysdniowé òdczëtiwanié jegò ùtwórstwa w procesu didakticznym*, [w:] *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankòwskô, Wejrowò 2017

Zbrzëca J., *Piesniodzej z Wejrowa*, „Pomerania" 1988, nr 6

Zdrzódła internetowé:

IX Wojewódzki Konkurs Pieśni im. Jana Trepczyka w Miszewie, http://www.zkp-banino.pl/index.php/98-ix-wojewodzki-konkurs-piesni-im-jana-trepczyka-w-miszewie (dostãp: 21.08.2022)

XV Wojewódzki Konkurs Pieśni im. Jana Trepczyka i 115 rocznica urodzin patrona, https://spmiszewo.edupage.org/news/?gtnid=717#news-717 (dostãp: 5.12.2022)

http://www.konkurs_piesni.republika.pl/pliki/regulamin_2015.pdf (dostãp: 21.08.2022)

Frankòwskô W. W., *Autoreferat*, http://www.amuz.lodz.pl/dmdocuments/habilitacje/frankowska-wieslawa-witoslawa/autoreferat---frankowska-wieslawa-witoslawa.pdf (dostãp: 20.08.2022)

Internetowy podręcznik historii Kaszubów, http://kaszebsko.com/uploads/poradnik/Poradnik%204.pdf (dostãp: 23.08.2022)

Liczba uczniów uczących się języków mniejszości narodowych, etnicznych i języka regionalnego w podziale na język nauczania, typ szkoły i województwa w roku szkolnym 2021/2022, https://dane.gov.pl/pl/dataset/276,nauka-jezykow-mniejszosci-narodowych-etnicznych-i-jezyka-regionalnego/resource/39372/table?page=1&per_page=20&q=&sort= (dostãp: 5.12.2022)

Uczestnicy XV Wojewódzkiego Konkursu Pieśni im. Jana Trepczyka – 2022 r., https://spmiszewo.edupage.org/news/?gtnid=717#photos:album:440 (dostãp: 5.12.2022)

Zarãba Ù., *Dlaczego warto czytać dzieciom*, https://pspwinnica.edupage.org/text/?text=text/text278&subpage=1 (dostãp: 18.08.2022)

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE

Elżbieta Bugajna
Instytut Kaszubski

Dziecięcy bohater wybranych utworów Stanisława Jankego

The child protagonist in selected literary works by Stanisław Janke

Abstrakt:
Temat pracy dotyczy obrazu dziecka w prozie jednego z literatów kaszubskich. Analizie poddane zostały dwa utwory Stanisława Jankego, które powstały pod koniec lat 80-tych XX wieku. W obu tekstach dziecięcy bohater przeżywa swoje dorastanie w trudnych warunkach: sieroctwo, miejsce zamieszkania na obrzeżach wsi, symboliczne nazwy miejscowości: Piekło, Betlejem. Autor oddaje realia życia na kaszubskiej wsi w czasach PRL-u – mikrokosmosu kaszubskiej wsi z jej stereotypami. Szary świat dzieł Jankego różni się całkowicie od świata przedstawionego utworów dla dzieci choćby J. Mamelskiego, D. Stanulewicz czy R. Drzeżdżona.

Abstract:
The aim of this paper is to present the image of the child in the prose of Stanisław Janke, one of the contemporary Kashubian writers. The paper concentrates on two works by Janke, written in the late 1980s. In both texts, the child protagonist experiences being an orphan, living in harsh conditions on the outskirts of the village. The names of places are symbolic, Hell and Bethlehem. The author presents the realities of life in the Kashubian countryside in the times of the People's Republic of Poland. It is a Kashubian microcosm with its stereotypes. The gloomy world of Janke's works is completely different from the world presented in works for children by Janusz Mamelski, Danuta Stanulewicz or Roman Drzeżdżon.

Kluczowe słowa:
literatura kaszubska, dziecięcy bohater, Stanisław Janke, *Łiskawica*, *Psë*
Keywords:
Kashubian literature, child protagonist, Stanisław Janke, *Łiskawica*, *Psë*

Temat dziecka w literaturze pięknej bywa podejmowany zarówno w prozie, jak i w poezji czy dramacie. Dzieciństwo należy do tych motywów, które

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

można przedstawiać w sposób wyidealizowany, wręcz arkadyjski, utożsamiany z okresem beztroski, szczęścia, bezpieczeństwa czy baśniowo-mityczny bądź realistyczny, a nawet naturalistyczny z ukierunkowaniem na biedę, nędzę, chorobę, przemoc, koszmar smutnego wieku dziecięcego. Sugestywne obrazy dzieciństwa stworzyły szeroki wachlarz różnych wariantów literackich tego okresu życia i skierowały uwagę czytelnika na jego znaczenie w późniejszym, dorosłym życiu. Stereotypowe rozumienie świata dziecka (beztroskiego, pełnego radości) w znacznym stopniu odbiega od opisywanego w literaturze, jeśli nie liczymy utworów przeznaczonych dla młodego czytelnika, tzw. literatury dla dzieci. Na temat kreacji dziecka w literaturze kaszubskiej zwróciła uwagę Adela Kuik-Kalinowska w pracy *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, poświęcając temu zagadnieniu rozdział *Wielki świat małego człowieka. Dziecko w literaturze Kaszub*[1].

W artykule skoncentruję się na dwóch utworach kaszubskiego literata Stanisława Jankiego: powieści *Łiskawica* i opowiadaniu *Psë*. Oba utwory powstały pod koniec lat osiemdziesiątych XX wieku. Pierwsze wydanie książkowe *Łiskawicy* ukazało się w 1988 roku, wydanie drugie 2015, zaś publikacja *Psów* w 1991 roku. Poprzedziło je wydrukowanie w miesięczniku „Pomerania" fragmentów powieści, która została nagrodzona w konkursie organizowanym przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie dla młodych literatów kaszubskich w końcówce lat 70-tych XX wieku. Stąd funkcjonuje nawet określenie *Pokolenie 77* na nazwanie grupy twórców[2], którzy wyłonili się spośród laureatów kilku edycji wyżej wymienionego konkursu.

Dziecięcy bohater występuje najczęściej w utworach dla dzieci i młodzieży. Utrwaliło się przekonanie, że taki sposób konstruowania świata przedstawionego powoduje zbliżenie młodych czytelników z wykreowanym światem literatury, wielokrotnie też pełni funkcje dydaktyczne. Również powieść Jankego *Łiskawica* została wpisana na listę lektur obowiązkowych przedmiotu język kaszubski w szkole ponadpodstawowej (we fragmentach). Jest ona dedykowana uczniom klas starszych, a więc młodym ludziom po ukończeniu drugiego etapu edukacyjnego. W jednej z edycji konkursu czytelniczego „Bëlné czëtanié" opowiadanie *Psë* znalazło się w wykazie dla uczniów klas VII–VIII. Czy jednak utwory Jankego można zaliczyć do literatury młodzieżowej? Czy są chętnie czytane przez młodych czytelników? Przeważnie sięgają po nie ludzie dorośli, zainteresowani literaturą kaszubską. Jak stwierdza Grzegorz Schramke, *Łiskawica* jest raczej przeznaczona dla bardziej wyrobionego czytelnika[3], co można odnieść również do drugiego utworu. Czy mają szansę przebić się przez zalew dostępnych nowości wydawniczych, wydanych z kolorowymi ilustracjami, w bogatej szacie graficznej, z nagraniem na płytce przyciągającej uwagę czytelnika jak choćby *Mack* Janusza Mamelskiego, *Mariolka i ji przigòdë* Romana Drzeżdżona czy *Balbina z IVb* Danuty Stanulewicz w tłumaczeniu Bożeny Ugowskiej? Część z nich została zresztą spopularyzowana przez wspomniany wyżej konkurs „Bëlnégò czëtaniô". Utwory Jankego pozostaną tekstami dla koneserów. Szary świat tych powieści różni się całkowicie od bogatego, kolorowego dzieciństwa bohaterów wspomnianych wyżej lektur Mamelskiego, Drzeżdżona czy Stanulewicz. Nie jest to bowiem świat przygody, radości i zabawy, lecz wchodzenia w dorosłość, dorastania, poznawania różnych aspektów niełatwego życia. Z tego względu w *Łiskawicy* przewijają się przede wszystkim cechy powieści psychologicznej i obyczajowej, zaś do tej ostatniej odmiany można zaliczyć też opowiadanie *Psë*.

---

[1] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011, s. 117–143. Autorka omówiła motyw dziecka na podstawie dramatu Bernarda Sychty *Gwiôzdka ze Gduńska*, twórczości Anny Łajming oraz zbioru wspomnień Joachima Schwarza *Na wschodzie wschodzi słońce: wspomnienia z Pomorza Środkowego*. Badaczka odniosła się również do innych twórców, przywołując m.in. nazwisko Stanisława Jankego.

[2] Termin ten zaproponował Stanisław Janke, a spopularyzował Dariusz Majkowski.

Pierwsze wrażenie czytelnicze po lekturze *Łiskawicy* i *Psów* skupia się na szarości, realistycznej brzydocie otaczającego dziecko świata, w którym nadrzędną funkcję pełni zwykłość życia. Można nawet czasami wskazać nawiązanie do stylistyki turpizmu. Motywy brzydoty, kalectwa, choroby, śmierci wydają się wszechobecne, przenikające całe jestestwo dorastających bohaterów. Brzydota wynika głównie z miejsca zamieszkania: „Zymk tak pò prôwdze pòkôzôł, jak to Piekło je brzëdczé i ùnuzlóné. Brunô wòda jak co rokù spłiwała z Czôrnëch Bagnów na òbòrë, na drodżi i stegnë" (s. 28)[4].

Prozaik nie stosuje jednak zbyt drastycznych zabiegów estetycznych, gdyż wykreowana wizja świata przedstawionego ma służyć uwiarygodnieniu opisywanej rzeczywistości, która nie odstaje od standardów życia w czasach PRL-u. Służą temu niewątpliwie stereotypy, które zagościły w świadomości społeczeństwa, nie tylko samych Kaszubów, ale i mieszkańców innych regionów Polski. Typowym stereotypem jest obraz Kaszuby, mieszkającego na *pùstkach*, czyli na wybudowaniu za wsią, spracowanego mężczyzny z nieodłączną tabaką: „Pòde drogą dochôdelë pùstkòwiónie – jaczis taczi ùkrzëwióny òd ti robòtë, z primkama tobaczi do żwaniô w gãbach, ùsztiwnióny w tëch swòjich czôrnëch ruchnach, chtërne pôchniałë naftaliną" (s. 32). Inny przykład myślowej kliszy obrazu Kaszubów stanowi konstrukt wyobrażeniowy Marcina: „wszëtkò kòl mie wëdôwało sã wôżné i wôrtné zapamiãtaniô. I milczenié ùtobaczonëch starëszków, chtërny wësôdiwelë na łôwkach przed chëczama, i to krzikanié ùnuzlónëch bówków, i nawetka zgrãbòlónô twôrz starczi, jakô corôz barżi dzecynniała" (s. 61–62).

---

[3] Zob. G. Schramke, *Współczesna literatura kaszubskojęzyczna w latach 1981–2015*, Gdańsk 2020, praca doktorka w: praca_doktorska_–_grzegorz_schramke.pdf (ug.edu.pl)

[4] Wszystkie cytaty z utworów S. Jankego pochodzą z wydania: S. Janke, *Łiskawica. Psë*, Gduńsk 2015.

Badacze literatury, pisząc o powieści i opowiadaniu Jankego wskazują na „Smutne dzieciństwo. Surowe życie. Brak miłości. Męka codzienności. Krótkie chwile życia wyobraźni"[5]. Z pewnością inne odczucia po lekturze mają osoby, które dorastały w latach wpisujących się w czas narracyjny, doświadczyły rzeczywistości życia w czasach PRL-u – lata sześćdziesiąte XX wieku. Dla nich to czas znany z autopsji, doświadczony – zwłaszcza, jeśli chodzi o czytelników wywodzących się czy mieszkających w środowisku wiejskim; mogą powołać się na wspólnotę doświadczeń, co może budzić nawet nostalgię za minionym. Inne podejście do lektury będą miały osoby, które opisanej rzeczywistości nie doznały.

Literaturoznawca Daniel Kalinowsczi wyróżnia trzy wymiary powieści *Łiskawica*: realistyczny, psychologiczno-obyczajowy oraz tożsamościowy, które znajdują odzwierciedlenie w warstwie fabularnej utworu. Pierwsza warstwa dotyczy kaszubskiego dziecka żyjącego w latach sześćdziesiątych XX wieku, Marcina Kluki, który „zmaga się z samotnością i trudnymi warunkami egzystencji, przeżywając głównie negatywne emocje"[6]. Warstwa psychologiczno-obyczajowa utworu przedstawia problem odrzucenia i zaniedbywania dziecka w środowisku rodzinnym, zaś w warstwie tożsamościowej czytelnik zapoznaje się ze światem kaszubskich wierzeń, przesądów, obyczajów czy obrzędowości[7]. Niezwykle istotny jest też wymiar duchowy, związany z przeżywaniem i odrzuceniem przez dorastającego chłopca własnej religijności.

---

[5] D. Kalinowski, *Błysk w ciemności. O kaszubskojęzycznej prozie Stanisława Jankego*", [w:] S. Janke, *Łiskawica. Psë*, Gduńsk 2015, s. 5.

[6] Zob. D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gdańsk 2017, s. 344–346.

[7] Zob. tamże, s. 346.

Wizja świata przedstawionego w powieści *Łiskawica* odzwierciedla pewien wycinek rzeczywistości mieszkańców małej wioski na Kaszubach. Wieś, a właściwie przysiółek, nosi symboliczną nazwę Piekło. Leży gdzieś za Wielkim Jeziorem, odcięta od zdobyczy cywilizacji. Jej mieszkańcy muszą przepływać przez nie, aby dostać się szkoły, kościoła, sklepu czy innych instytucji. To mały, ukryty świat rządzący się swoimi prawami. Jeszcze dalej, w Czarnych Bagnach, znajdowały się Pustki, gdzie gospodarzył niejaki Domarus. Kiedy mały bohater Marcin poszedł wraz z dwójką podobnych jak on sąsiadów do pierwszej klasy, jeden z kolegów krzyknął: „Trójca z Piekła!”, co może wskazywać zarówno na oddalenie miejsca rodzinnego bohatera, jak i odnosić się do bogatej symboliki piekła – czy to jeśli chodzi o miejsce wiecznej kary w topice chrześcijańskiej czy też symbol zła, upadku moralnego. Miejsce akcji opowiadania *Psë* także nawiązuje do symboliki chrześcijańskiej. Małoletni bohater Czesiek mieszka w Betlejem, przysiółku oddalonym o dwa kilometry od wsi. Obok gospodarstwa jego rodziców mieszkają jeszcze trzy rodziny (Hinców, Pałaszów i Sochów). Obie miejscowości: Piekło i Betlejem zostały zbudowane na zasadzie kontrastu znaczeniowego, sugerują bowiem całkowicie odmienne realia, gdy tymczasem stanowią inną odsłonę życia na kaszubskiej wsi. Chociaż miejscem akcji jest kaszubska wieś, opisywane wydarzenia mogłyby rozgrywać się gdziekolwiek, nie tylko w Polsce w czasach PRL-u (chociaż w tych realiach są najgłębiej osadzone), ale na całym świecie[8]. W ten sposób przeżycia dziecięcych bohaterów nabierają charakteru uniwersalnego, właściwego pokoleniu dorastającemu przed transformacją ustrojową i skokiem cywilizacyjnym końca XX wieku.

Dziecięcy bohaterowie obu utworów patrzą na świat oczami dziecka. Obaj od początku oswajają się ze śmiercią, z jej brzydotą. Nie jest to śmierć piękna, bohaterska, jak na polu walki, lecz wynikająca z choroby. Matka Marcina zwija się z bólu we własnych odchodach. W tej sytuacji babcia przeniosła chłopca do pokoiku na piętrze, gdzie kiedyś mieszkał jego dziadek. Ojciec Marcina już nie żyje, zaginął na Czarnych Błotach, skąd wybierał torf. Po pogrzebie matki babcia samotnie wychowywała chłopca, co nie zawsze przynosiło dobre efekty. Z kolei Czesiek został półsierotą. Jego ojciec zmarł wskutek zakażenia od zardzewiałego gwoździa, gdy budował schody (pod nimi zgodnie z kaszubskimi przesądami zakopał szczenięta). Czytelnik może odczytać ten

---

[8] Zob. E. Bugajna, *Literackie próby odwzorowania realiów PRL w poezji i prozie kaszubskiej*; referat na konferencji „Kaszubi w PRL-u. PRL wobec Kaszubów” przedstawiony 14 maja 2022 r. w ECS w Gdańsku.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

fragment jako karę za zabicie szczeniąt (tytułowe *psë*), niezwykle ważnych dla dziecięcego bohatera.

Śmierć jest wszechobecna w życiu lokalnej społeczności. Krótkie objętościowo opowiadanie *Psë* odnosi się również do śmierci sąsiada. Śmierć ludzi i zwierząt (w tym zabicie świni na pogrzeb Pałasza) przeplatają się w utworze i stanowią nieodłączny element życia. Pisarz nie zapomina też o powszechnym zwyczaju pustej nocy, polegającej na czuwaniu i modlitwie przy trumnie zmarłego w dzień przed pogrzebem[9]. Jak pisze ks. Jan Perszon: „Finał ludzkiego życia jest w kaszubskiej kulturze ludowej wpleciony w bogaty kompleks wierzeń, rytuałów, czynności i zachowań, odzwierciedlających określone pojęcie człowieka i konkretną wizję życia za grobem”[10]. Z czuwaniem przy trumnie zmarłego związane są pewne rytuały i czynności, np. częstowanie modlących się gości: „W pùstą noc starka pòstawiła na stół le słodką kawã i sztëk kùcha. Nie bëło tej ani ùwãdzony wôrsztë, ani biôłégò chleba, ani jinëch smaczków, chtërne niejedny mielë w zwëkù stawiac w tã noc”. (s. 15–16).

Podobny opis, bardziej rozbudowany występuje w opowiadaniu *Psë*:

> W piątk wieczór mëmka mie wzãła do Pałaszów na pùstą noc. […] W jizbie bëło baro dëszno. Przewijałë sã rozmajité pôchë, a nômòcni bëło czëc wòniô pôlony swiécë i mòklëznã, i jesz za òbgnojonyma bótama, bò niejedny przëszlë prosto z òpòrajaniô. Òd klëczeniô na parchati pòdłodze mie jaż kòlana rozbòlałë. Czej sã skùńczëła piesniô, lëdze zaczãlë pòkaszlëwac, ùcerac stënczi, jakbë ten sztërk béł le na to namieniony. […] Më z mëmką szlë zarô pò jedzenim dodóm”. (s. 140–141)

W ostatnim fragmencie widać wyraźnie fizyczną stronę ludzkiego życia, ciężkiej pracy w polu, potu i choroby. Choroba jest zresztą nieodłącznym elementem życia wiejskiego dziecka. Potwierdza to choćby kilka przykładów z opowiadania *Łiskawica*: we wsi pojawia się świerzb: „Pò swiãtach do Piekła wdostôł sã swôrb” (s. 29), przyjaciel Marcina (Władek Hinca zwany Koniem) zostaje kaleką, gdy pomaga ojcu przy wyrębie drzewa w lesie (s. 52), babcia powoli traci pamięć: „Pamiãc starczi dżinãła ùtacką, jak jaczi sniég, co taje” (s. 50). We wsi mieszkają też osoby niepełnosprawne, garbaty Franek (Pùklati

---

[9] Zob. J. Perszon, *Na brzegu życia i śmierci. Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia pogrzebowe i zaduszkowe na Kaszubach*, Gdańsk–Pelplin 2017.

[10] Tamże, s. 31.

Frãc), pilnujący jeziora należącego do PGR-u czy choćby Głupi Jan, z którego naśmiewają się dzieci, a i dorośli wykorzystują go do ciężkiej pracy. Sporadycznie w rodzinach (nie we wszystkich, oczywiście) występuje przemoc, choćby u kolegi Marcina, którego ojciec widłami pokłuł matkę. Budowana rzeczywistość stanowi mikroświat, świat przysiółka, symbolicznego Piekła, w którym zamknęły się wszystkie problemy współczesności.

Innym aspektem życia dziecka jest niewątpliwie świat baśni, przesądów i wierzeń ludowych. Przyczyną śmierci matki Marcina były według dziecięcego bohatera diabły:

> Krzikanié mëmë ju nie bëło taczi głosné jak łoni. Diôbłë, jaczé ji sã ùkazywałë w kòżdim nórcë kòmòrë, zaczãłë jã terô mòcno dëszëc a prac. Wiedno miała wiôldżé òczë, ale jesz nie chcała sã pòddac. […] Në, ale gdzes w pòłowie zélnika diôbłë pòradzëłë so z mëmą" (s. 14–15).

Nawet sąsiedzi nie przyszli na różaniec pierwszej nocy po śmierci, gdyż, jak podejrzewa Marcin „nie dôwelë wiarë, że òtrôpiony i wòłający na diôbłów mëmie mògą jesz pòmòc jaczis mòdlëtwë czë piesnie" (s. 15).

Powszechna jest wiara w czarownice i zabobony; niektórym kobietom przypisuje się miano czarownicy. Na słowa pisarza Makarewicza, który z córką wynajmował latem pokój u pani Kupskiej, Marcin aż krzyknął: „Co? Ù ti czarzëcélczi? – jô jaż krziknął. – Kò òna mòże chòrobã zadac, mlékò krowóm wësëszëc w wëmiónach a kùrë zaùroczëc" (s. 60). Stryj Mateusz opowiada chłopcu o morach i wieszczych, o nieboszczyku, który z trumną chodził po cmentarzu (s. 76).

Powieść *Liskawica* obfituje również w odniesienia do wielu pogańskich bożków. Przekazuje je chłopcu *starka* Józefa, czyli babcia oraz koledzy. Razem z dzieckiem poznajemy Pòdlodnika, który mieszka w podwodnym zamku na dnie zamarzniętego jeziora, Trzãsewida, co mieszka w środku bagien, Pòpławnika z lampą (s. 114), Nëczkę, która topi tych, co plują w wodę (s.116), Pólnicę, która nago z wieńcem na głowie tańczy w dojrzałym życie i patrzy na kosiarzy (s. 38), Mùmę, Pùrtka, Pokusę (s. 69) czy Grzenię (s. 61, 79). Pełen katalog „kaszubskich" bogów znajduje się w publikacji Aleksandra Labudy *Bogowie i duchy naszych przodków*[11].

---

[11] A. Labuda, *Bògòwie i dëchë naj przodków (prziczink do kaszëbsczi mitologii). Bogowie i duchy naszych przodków (przyczynek do kaszubskiej mitologii),* Wejherowo 2011.

Ciekawym doświadczeniem życiowym jest wchodzenie Marcina w system edukacji. Szkoła znajduje się za jeziorem, samo dotarcie do niej odbywa się łodzią lub promem. Zimą po lodzie. Droga do szkoły nie jest więc prosta. Chłopiec rozpoczyna naukę w gronie dwóch kolegów z Piekła: z Gustem Kreftą i Môłim od Reszków. Był też Kóń od Hinców, który został kaleką. Pierwszą nauczycielką chłopca była *szkólnô* Rekowska. Nie tylko uczyła dzieci czytać i pisać, ale dbała też o ich potrzeby: w czasie mokrej jesieni suszyła ubrania, dawała dzieciom gorące mleko. Nauczycielka musiała opuścić wieś ze względu na, jak zasłyszał Marcin, zaangażowanie jej córki w działania opozycyjne, mieszanie się do polityki – jak stwierdza narrator. Po jej wymuszonym odejściu sytuacja w szkole się zmieniła: nowa *szkólnô* Damianowa nie pozwalała uczniom mówić po kaszubsku, stosowała kary cielesne.

Oddzielnym tematem wartym pochylenia się są religijne doświadczenia Marcina Kluki. Bohater tkwi głęboko w religijnym świecie, podobnie jak mieszkańcy powieściowego Piekła. W wielu przypadkach jest to wiara powierzchowna, w której mieszają się ludowe przepowiednie z religią. Co prawda kościół znajduje się za Wielkim Jeziorem, w Starym Borowie, więc droga doń jest utrudniona, co jednak nie przeszkadza w wypełnianiu religijnych praktyk. Ważnym wydarzeniem dla dorastającego młodzieńca jest udział w pielgrzymce pieszej do Lelekowskiej Kalwarii. Przychodzą też na chłopca zwątpienie i utrata wiary. Tak jest po rozmowie z Anulką, córką ateisty Makarewicza, która powtarza słowa ojca: „Pón Jezus, jego smierc na krziżu, to le je òpòwiedniô, jaką wëmëslëlë sami lëdze” (s. 65). W kościele Marcin wystawia na próbę Boga, mówiąc do obrazu Matki Boskiej: „Jeżlë jistnieje Pón Bóg i Të, i wszëtcë swiãti, to chòc le mrëgni letkò òkã, chòc le pòdniesë përznã pôlc òd ti rãczi, jaką të trzimôsz Dzecątkò” (s. 65). Od tej pory twierdził, że Boga nie ma. Modlitwa stała się dla niego nie rozmową z Bogiem, ale wołaniem w pusty kosmos (s. 74).

Powieść *Łiskawica* rozpoczyna się zdaniem: „Tej jô sã ùrodzył drëdżi rôz”, które obrazuje sytuację bohatera po śmierci matki. Chłopiec wraca do tej myśli ponownie po zmazie nocnej, gdy wszedł w seksualność; stwierdził: „Òd dzysô, Môrcën, të jes ju chłopã” (s. 127). Prawie tej nocy opiekująca się nim ciotka Zyta otrzymała wiadomość o śmierci męża w wypadkach grudniowych 1970 roku w Gdyni. Dwa dni później Marcin, w dniu nocnego pogrzebu wuja Ambrożego, podpala wieś. Dorastanie, dojrzewanie młodego chłopca kończy się swoistym buntem: podpaleniem kolejnych stodół we wsi.

Życie chłopskiego dziecka na Kaszubach w latach sześćdziesiątych wiąże się z rytmem pracy na roli, z rytmem pór roku i świąt kościelnych. Każdy z dziecięcych bohaterów od najmłodszych lat musi pomagać rodzicom. Marcin pomaga babci w pracach domowych, musi też chodzić na szarwark – który oznaczał raczej tzw. odróbkę: chłopiec musiał pomagać sąsiadowi w żniwach, w zamian ten użyczał jego rodzinie konia do prac polowych przy ziemniakach. Był to często praktykowany zwyczaj w przypadku właścicieli małych gospodarstw rolnych czy chłoporobotników, których nie stać było na posiadanie własnego konia czy odpowiedniego sprzętu. Każdy z gospodarzy powieściowego przysiółka posiadał własny kawałek ziemi, oprócz tego część pól należała do rekomendowanych przez władze PGR-ów, podobnie jak jezioro, którym opiekował się Frãc, jego przedwojenny właściciel, któremu państwo go zabrało. Mieszkańcy wioski radzili sobie, sprzedając jaja czy grzyby na targu w Gdyni. Część mężczyzn wykonywała prace w lesie przy wyrobie torfu lub wyrębie drzew. Praca dzieci w gospodarstwie czy przy innych zajęciach niekiedy kończyła się tragicznie, np. kolegę Marcina przygniotło drzewo, gdy pomagał ojcu przy pracy w lesie; został kaleką na całe życie.

Podsumowanie

Omawiane utwory Stanisława Jankego należą do nurtu literatury społeczno-obyczajowej. Chociaż ich bohaterem jest dziecko i z jego perspektywy czytelnik poznaje otaczający świat, nie są to zdecydowanie teksty, po które sięgałoby dziecko czy młodzież. Mieszczą się w nurcie prozy realistycznej, wręcz naturalistycznej z wieloma nawiązaniami do poetyki turpizmu – autor wprowadza elementy brzydoty, choć cel tego zabiegu raczej nie odnosi się do wywołania szoku estetycznego; bardziej oddaje realia życia na kaszubskiej wsi w czasach PRL-u – mikrokosmosu kaszubskiej wsi z jej stereotypami. Autor, poniekąd jak w jakimś laboratorium, tworzy realistyczne, choć dość specyficzne, można by powiedzieć „skrajne", bądź „marginalne" środowisko[12] (symboliczne Piekło i Betlejem), w którym umieszcza dziecięcych bohaterów: Marcina Klukę i Cześka, dodatkowo dokonując na nich pewnych „doświadczalnych" zabiegów (sieroctwo) i każąc odbiorcy obserwować efekty swych działań. Nic nie wyjaśnia, nie komentuje, a tylko pokazuje. To świat widziany oczyma dziecka. W przypadku powieści splot wydarzeń prowadzi do zaskakującego zakończenia – podpalenia Piekła. W ten sposób następuje oczyszczenie

---

[12] Zob. G. Schramke, s. 348–349.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

– odcięcie się od obojętności, od niezrozumienia, przejście. Jakby tytułowy bohater narodził się kolejny raz, na co wskazuje pierwsze zdanie oraz powtórzenie w zakończenie akcji spinające jakby klamrą kompozycyjną historię jednostki.

Bibliografia:

Bugajna E., *Literackie próby odwzorowania realiów PRL w poezji i prozie kaszubskiej*; referat na konferencji „Kaszubi w PRL-u. PRL wobec Kaszubów" przedstawiony 14 maja 2022 r. w ECS w Gdańsku.

Janke S., *Łiskawica. Psë*, Gduńsk 2015.

Kalinowski D., *Błysk w ciemności. O kaszubskojęzycznej prozie Stanisława Jankego*", [w:] S. Janke, *Łiskawica. Psë*, Gduńsk 2015.

Kalinowski D., Kuik-Kalinowska A., *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gdańsk 2017.

Kuik-Kalinowska A., *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011.

Labuda A., *Bògòwie i dëchë naj przodków (prziczink do kaszëbsczi mitologii). Bogowie i duchy naszych przodków (przyczynek do kaszubskiej mitologii),* Wejherowo 2011.

Perszon J., *Na brzegu życia i śmierci. Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia pogrzebowe i zaduszkowe na Kaszubach*, Gdańsk–Pelplin 2017.

Schramke G., *Współczesna literatura kaszubskojęzyczna w latach 1981–2015*, Gdańsk 2020, praca doktorka [w:] praca_doktorska_-_grzegorz_schramke.pdf (ug.edu.pl).

Marek Cybulski
Uniwersytet Gdański

Problem tożsamości i religijności Słowińców w dramacie Jana Rompskiego *Jiwer òstatnëch*. Jan Rompski a polski romantyzm

The identity and faith of Slovincians in the drama *Jiwer òstatnëch* by Jan Rompski. Jan Rompski and Polish Romanticism

Abstrakt:
Książęta zachodniopomorscy w XVI w. przyjęli reformację luterańską. Według obowiązującej wówczas w Rzeszy Niemieckiej zasady *Cuius regio, eius religio* wyznanie to byli zobowiązani przyjąć wszyscy poddani książąt, również Słowińcy zamieszkali na wschodnich peryferiach księstwa. Jan Rompski (1913–1969), kaszubski pisarz, poeta i dramaturg, członek grupy literatów tworzących czasopismo „Zrzesz Kaszëbskô" w dramacie *Jiwer òstatnëch* ukazał przedstawicieli społeczności Słowińców, którzy zachowali katolicyzm i nie poddali się germanizacji w opozycji do tych Słowińców, którzy się zgermanizowali i przyjęli luteranizm. Nie jest to zgodne z prawdą historyczną, ale odpowiada żywej w polskiej literaturze i całej kulturze tradycji, w której sprawy wyznaniowe łączą się ze sprawami narodowymi (Polacy – katolicy, Niemcy – luteranie, Rosjanie – prawosławni).

Abstract:
The West Pomeranian Dukes converted to Lutheranism in the 16th century. At that time, according to the law of the German states (*Cuius regio, eius religio*), all their subjects had to convert to Protestantism, including Slovincians inhabiting the eastern part of the Duchy of Pomerania. In the drama *Jiwer òstatnëch*, Jan Rompski (1913–1969), a Kashubian writer and poet, member of the literary associacion Zrzesz Kaszëbskô, presents two groups of Slovincians: those who remained Roman Catholic and resisted Germanization, and those who became Germanized and converted to Protestantism. The drama is fiction, but it reflects the traditional views found in Polish literature and culture, associating religion with nationality (Polish people are Roman Catholic, Germans are Lutheran and Russians are Orthodox).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Kluczowe słowa:
Słowińcy, katolicyzm – protestantyzm, literatura protokaszubska, Jan Rompski. polska tradycja romantyczna
Keywords:
Slovincians, Catholicism – Protestantism, Proto-Kashubian literature, Jan Rompski, Polish romantic tradition

I

Słowińcy[1] to Kaszubi mieszkający niegdyś nad Morzem Bałtyckim w okolicach Słupska i Łeby. Był to obszar, który w średniowieczu i później, do czasu wygaśnięcia w XVII wieku dynastii Gryfitów, wchodził w skład państwa książąt zachodniopomorskich ze stolicą w Szczecinie, i leżał na wschodnich peryferiach tego państwa. Dziś pozostałością po Słowińcach są nazwy obszarów geograficznych, np. Pojezierze Słowińskie czy Słowiński Park Narodowy, a pamiątki po nich przechowywane są w muzeach i skansenach, np. w Klukach[2].

Książęta zachodniopomorscy w XVI wieku „proklamowali w swym państwie reformację”[3], a według obowiązującej w Rzeszy Niemieckiej – państwo Gryfitów należało do Rzeszy od czasu, gdy książę Bogusław „musiał w 1181 r. uznać zwierzchnictwo cesarza Fryderyka I i złożyć mu hołd”[4] – po pokoju augsburgskim (1555) według zasady *Cuius regio, eius religio* [„Czyj kraj, tego religia”] zobowiązani do przyjęcia luteranizmu zostali również ich poddani[5].

Jak wiadomo, Marcin Luter obok działalności religijnej, powodującej rozbicie zachodniego chrześcijaństwa na katolicyzm i protestantyzm, odegrał ważną rolę w dziejach języka niemieckiego, przełożył bowiem na niemczyznę Pismo Święte, ułożył w tym języku szereg modlitw i generalnie postulował wprowadzenie do nabożeństw języków narodowych, w tym wypadku niemieckiego[6].

---

[1] Zob. E. Rzetelska-Feleszko, *Słowińcy i ich dialekt,* [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna,* red. E. Breza, Opole 2001, s. 51–59.

[2] Na temat dramatycznych losów Słowińców po drugiej wojnie światowej zob. np. F. Rogaczewski, *Wśród Słowińców,* Gdańsk 1975.

[3] Z. Szultka, *Szkic dziejów Kaszubów ze szczególnym uwzględnieniem przemian językowych*, [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*, s. 18.

[4] W. Czapliński, A. Galos, W. Korta, *Historia Niemiec*, Wrocław 2010, s. 140. Zob. również Z. Boras, *Książęta Pomorza Zachodniego*, Poznań 1978, s. 41–42.

[5] W. Czapliński, A. Galos, W. Korta, s. 240.

[6] Tamże, s. 241.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Do zreformowanych obrzędów religijnych w państwie pomorskim wprowadzono zatem język niemiecki – jako powszechnie używany przez panującą dynastię Gryfitów i ogół mieszkańców[7]. Problem powstał jedynie na wschodnich peryferiach kraju, gdzie żyła jeszcze ludność niezgermanizowana, posługująca się dialektami słowiańskimi, bliskimi dialektom kaszubskim, używanym w części Pomorza w granicach Polski. W tej sytuacji „zaistniała potrzeba przygotowania tekstów religijnych dla ewangelików zachodniopomorskich w języku dla nich zrozumiałym"[8].

Przełożono zatem podstawowe teksty religijne (perykopy biblijne, główne modlitwy) na język polski[9]. Pamiętajmy przecież o tym, że za wschodnią granicą państwa pomorskiego rozciągała się Rzeczpospolita Obojga Narodów, przeżywająca w XVI i XVII w. swój złoty wiek. Ponieważ nie było jeszcze wówczas praktyki pisania po kaszubsku, zaś polszczyzna, jakkolwiek inna, bliska była i jest kaszubszczyźnie, a pisanie po polsku miało już długą tradycję, teksty religijne Lutra przetłumaczono na polski[10]. Dwa pierwsze z tych tłumaczeń (ich autorami byli pastorzy) zostały wydrukowane w Gdańsku. W 1586 roku wyszły *Duchowne piesnie D.M. Luthera y ynszich nabożnich mężów Z niemieckiego w Slawięski ięzyk wilozone Przes Szymana Krofea sluge slowa bozego w Bytowie.* Tłumacz do „kancjonału swego wcielił […] też polskie pieśni religijne"[11]. Natomiast w r. 1643

---

[7] O procesie germanizacji Pomorzan zob. np. K. Ślaski, *Przemiany etniczne na Pomorzu Zachodnim w rozwoju dziejowym*, Poznań 1954. Również kronikarze notowali proces wymierania ostatnich osób posługujących się dialektami słowiańskimi, por. np. przetłumaczoną niedawno na język polski kronikę Thomasa Kantzowa: T. Kantzow, *Pomerania. Kronika pomorska z XVI wieku,* tłum. K. Gołda, przypisy i komentarze T. Białecki, E. Rymar, Szczecin 2005.

[8] Zob. np. J. Zieniukowa, *Polszczyzna tekstów religijnych z obszaru dialektu słowińskiego spisanych między XVI a XVIII w.*, [w:] *Polszczyzna regionalna w okresie renesansu i baroku,* Wrocław 1984, s. 113–121.

[9] Zob. R. A. Sikora, *Wpoczątku było Słowo… Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Gdańsk 2010.

[10] Zob. J. Zieniukowa, *Polszczyzna tekstów religijnych z obszaru dialektu słowińskiego spisanych między XVI a XVIII w.*, s. 113–121. Po analizie dwu zabytków słowińskich: *Perykop smołdzińskich* i *Śpiewnika starokaszubskiego* autorka zwróciła uwagę, że „mamy tu do czynienia z początkami procesu, który mógłby doprowadzić do powstania kaszubsko-słowińskiego języka literackiego" (s. 121) oraz że podobnie wyglądała sytuacja przy powstawaniu literackiego języka słowackiego, ponieważ „zanim w XIX w. został utworzony słowacki język literacki, powstawały na terenie Słowacji teksty pisane w języku literackim czeskim, noszącym tu jednak wyraźne cechy wpływu mówionego języka Słowaków" (s. 121).

[11] H. Popowska-Taborska, *Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego*, [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*, s. 72.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

ukazał się *Mały Catechism Niemiecko Wandalski abo Słowięski to jesta z Niemieckiego języka w Słowięski wystawion z Przydatkiem Siedm Psalmow Pokutnych krola Dawida y … Historiy Passiy naszego Pana Jezusa*[12]*,* przetłumaczony przez Michała Pontanusa / Mostnika / Bruggemana, pochodzącego ze Słupska, a pracującego w Smołdzinie. Ponieważ translatorzy byli Kaszubami, w ich polszczyźnie pojawiły się elementy kaszubskojęzyczne, toteż owe teksty określamy jako zabytki kaszubskie[13]. Choć zatem wprowadzono rodzimy język do nabożeństw i posługiwano się polskojęzycznymi modlitewnikami, to administracja krajowa i regionalna, a także władze kościelne (poza nielicznymi wyjątkami[14]) nie patrzyły przychylnie na rozwój nabożeństw w języku słowiańskim. W poszczególnych kościołach ograniczano liczbę takich nabożeństw i stopniowo je likwidowano, zastępując niemieckojęzycznymi; ostatnie takie „nabożeństwa ewangelickie odprawiono […] w powiecie słupskim, w Główczycach w 1886 roku, a w szkole w Klukach w 1890 r.”[15].

II

Jan Rompski (1913–1969), kaszubski pisarz, poeta i dramaturg, członek grupy literackiej współtworzącej periodyk „Zrzesz Kaszëbskô”[16], powstałej w reakcji na niedocenienie rodzimej ludności kaszubskiej przez władze sanacyjnej Polski, w swych tekstach, podobnie jak Jan Trepczyk (1907–1089) i pozostali członkowie grupy, szczególnie mocno akcentował znaczenie Kaszub i Kaszubów, ich opieranie się naciskom germanizacyjnym[17] i podejmował próby podtrzymania ich tożsamości. Jak pisze Daniel Kalinowsczi: „stale bowiem w swych utworach (bez względu na rodzaj literacki czy gatunek) postrzegał

---

[12] Tamże, s. 73.

[13] Tamże, s. 71–80. Zob. również D. Kalinowski, *Literatura protokaszubska / Protokaszëbskô lëteratura,* [w:] D. Kalinowski, A. Kuik–Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans*, Gdańsk 2017 / *Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Tłómaczenié na kaszëbsczi jãzëk D. Majkòwsczi, Gduńsk 2017, s. 34–48.

[14] Zob. np. Z. Szultka, *Ludność kaszubska wschodniej części Pomorza Zachodniego w świetle relacji pastorów z końca XVIII i pierwszej połowy XIX wieku,* [w:] *Kulturowe konteksty pamięci Pomorzan,* red. C. Obracht-Prondzyński, Słupsk–Gdańsk 2016, s. 52–80.

[15] Z. Szultka, *Szkic dziejów Kaszubów ze szczególnym uwzględnieniem przemian językowych,* s. 29.

[16] Zob. np. D. Szymikowski, *„Zrzesz Kaszëbskô” w latach 1933–1939,* Bolszewo 2010.

[17] Poeta był więźniem niemieckiego obozu koncentracyjnego w Stutthofie.

Rompski swoje zadanie jako możliwość wydobycia współziomków z duchowej miałkości i egzystencjalnego zastoju”[18]. Ferdinand Neureiter przytacza następującą opinię o twórcy: „Był on fanatycznym nacjonalistą kaszubskim i musiał wiele w życiu wycierpieć z powodu swej bezkompromisowości”[19].

Rompski był również bacznym obserwatorem otaczającej go rzeczywistości, w dramatach obyczajowych powstałych po roku 1945, opisał sytuację Polski w nowych realiach i charakterystycznym dla owych czasów językiem[20]. W pracy na rzecz odrodzenia ducha Kaszubów twórca pokazywał ziomkom Wieletów, wielkich dawniej, ale ostatecznie zgermanizowanych lechickich współbraci, zamieszkałych niegdyś na zachód od dzisiejszych Kaszub. O losach Wieletów, opowiada dramat Rompskiego *Wzénik Arkónë. Tragediô w 4 aktach.* Według Ferdinarda Neureitera w tekście tego utworu widoczny jest „silny wpływ *Dziadów* Mickiewicza”[21], a zdaniem Kalinowscziego jest „to estetyczna reakcja na zadania, jakie stawiano do dyskusji podczas spotkań zrzeszeńców”[22].

Główny bohater pierwszego aktu dramatu, Aliks, podejmuje się zadania pobudzenia pozbawionych już świadomości narodowej potomków Wieletów, a – jak ujmuje to Kalinowsczi – „w głębszym sensie samych Kaszubów”[23]. Miejscem akcji dramatu uczynił Rompski wyspę Rugię „wokół jej najważniejszego miejsca, jakim dla Słowian jest Arkona”[24]. Tutaj przybysz spoza Rugii, Aliks, człowiek „o niezwykle intensywnym i bogatym życiu duchowym, trafia w obce sobie miejsce, spotykając leśniczego Gulicena, który z czasem staje się jego bliskim zaufanym i pomocnikiem. Zapalony do działania Aliks nie znajduje jednak w sobie dość mocy, aby z powodzeniem wypełnić misję budzenia upadłych na duchu Pomorzan”[25]. Zwracano uwagę na wzorowanie się dramaturga na polskim romantyzmie, a samego Aliksa stawiano obok Konrada z III cz.

---

[18] D. Kalinowski, *Dramaty Jana Rompskiego. Tematy, idee, techniki*, [w:] J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, oprac., wstęp i przypisy A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo–Gdańsk 2009, s. 17.

[19] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu,* przeł. M. Boduszyńska-Borowikowa, wstęp T. Bolduan, Gdańsk 1982, s. 189.

[20] Zob. np. M. Cybulski, *Obraz rozliczeń stalinowskiego okresu błędów i wypaczeń w dramacie Jana Rompskiego „Zemia”*, [w:] *Polszczyzna wczoraj i dziś*, red. J. Ginter, A. Pstyga, L. Warda-Radys, Gdańsk 2020, s. 359–369.

[21] Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, s. 187.

[22] D. Kalinowski, *Dramaty Jana Rompskiego*, s. 16.

[23] Tamże, s. 17.

[24] Tamże. Tu także o roli Arkony w przedchrześcijańskich dziejach nadbałtyckich Słowian.

[25] Tamże.

Dziadów Adama Mickiewicza, ponieważ „podobnie jak Konrad, także Aliks utożsamia się z własnym narodem, którego jest duchowym przewodnikiem”[26].

W *Jiwrze òstatnëch* dramaturg zajął się natomiast losem Słowińców, żyjących niegdyś nad jeziorem Gardno. Rybacka rodzina Gòjków: Maks i Róża, oraz ich dzieci: Tóna i Marta, jest biedna, jej członkowie ciężko pracują, a problemem staje się przyszłe zamążpójście Marty. Gòjka widzi męża dla córki w osobie bogatego zgermanizowanego sąsiada, Hansa Kùpca. Rodzina Kùpców imponuje mu statusem materialnym, a nadto ojciec liczy, że oddanie córki Hansowi spowoduje odpuszczenie długu, jaki zaciągnął on u Kùpców. Inaczej na problem patrzy Tóna, syn starego Gòjczi, który jest przeciwny handlowi, czyli poświęceniu szczęścia siostry dla podratowania sytuacji materialnej rodziny. Okazuje się, że pieniądze – tak potrzebne na spłacenie długu – niespodziewanie przynosi biedny Bòles, zakochany w Marcie. Problem mógłby wydawać się rozwiązany, gdyby nie to, że burza morska niszczy łódź rybacką, na której znajduje się Tóna, a życie ratuje mu właśnie Hans. Dramatyzmu nadaje sytuacji fakt, że Marta ślubuje Bogu oddać rękę temu, kto uratuje jej brata. Tej ofiary nie aprobują Tóna i Bòles, którzy odchodzą.

Rompski buduje tu wyraźny kontrast: rodzina Gòjków zachowała swą słowiańskość i katolicyzm (Róża idzie na różaniec; Marta w kwestii swego życiowego wyboru radzi się księdza i zarzuca Hansowi, że je *lëtërsczi wiarë*; gdy odmawia ręki Hansowi, zapytano ją o to, czy chce pójść do klasztoru), natomiast Kùpcowie są już protestantami (Kùpc *smieje sã wiedno z katolëcczégò człowieka*) i Niemcami, gardzą rodzimymi obyczajami.

Jan Rompski zgodnie z ideałami polskich romantyków, nastrojami panującymi w okresie Wiosny Ludów, każe młodemu Gòjce dorastać do walki o niepodległość (tu rola katolickiego księdza w organizowaniu oporu wobec Niemców), a Gòjce seniorowi pozwala zrozumieć rolę poczucia tożsamości po utracie syna. Tytułowy *jiwer òstatnëch* to egzystencjalny ból, wyraz osamotnienia ostatnich Słowińców, zalewanych niemieckim żywiołem narodowym. Wbrew faktom historycznym, zgodnie za to z deklarowaną ideą, wkłada Rompski w usta katolickiego *ksydza* kwestię: „Tak mało nas tu je, że mùszimë sã wespół trzëmac, dopòmagac jeden drëdżémù, to naje becé tu trzimô[27].” (s. 883).

---

[26] A. Kuik-Kalinowska, *Walory artystyczne dramaturgii Jana Rompskiego*, [w:] J. Rompski, *Dramaty kaszubskie…*, s. 49.

[27] Przytaczone cytaty pochodzą z tomu: J. Rompski, *Dramaty kaszubskie,* oprac., uwagi i przypisy: A. Kuik–Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo–Gdańsk 2009, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 4, tu: *Jiwer òstatnëch*, s. 829–888.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

W innym miejscu Bòles mówi: „Mój niebòszczëk starink wiedno òpòwiôdôł mie, że swòjich, co wiedzą ò słowińsczim swòjim pòchòdzenim, na pôlcach je mòżno zrechòwac.” (s. 832). W wypowiedziach Tónë pobrzmiewają natomiast echa Wiosny Ludów: „Temù jesmë taczi biédny, że mëslimë ò se w pòjedinkã, a ò naszich wszëtczich wespół zabiwómë. Bògatszi ni mësli ò biédniészim, żebë gò wëpòmòc.” (s. 849). Poproszony o doprecyzowanie, kto miałby tego dokonać, mówi: *Slowincowie, Pòmòréńce.*

III

Tymczasem dzięki relacjom podróżników i badaczy, odwiedzających krainę Słowińców, dość dużo wiemy o ich wynarodawianiu. Generalnie wszyscy Słowińcy już w XVI wieku zostali luteranami (*Cuius regio, eius religio*). Ograniczano im możliwości modlenia się w ojczystej mowie, germanizowano dzieci, czemu w zasadzie się nie sprzeciwiali, tylko z żalem opowiadali o tym badaczom, którzy ich relacje spisali.

Gdański pastor i autor polsko-niemieckich słowników, Krzysztof Celestyn Mrongowiusz (1764–1855), w liście z 17 lipca 1828 roku donosił, że „Kaszubscy mieszkańcy okropnie lamentowali nad tym, że się ich język macierzysty z kościołów i szkół gwałtem usuwa; oni i ich dzieci nie rozumieją niemieckich nauczycieli i co jest najgorsze, grubiańska młodzież szydzi bardzo z nabożeństwa, modlitwy i śpiewu jej kaszubskich rodziców. Już przed dwoma laty skarżył się w Cecenowie sołtys w obecności pastora i czynił winnym tego pastora i płakał gorzkimi łzami; w wielu wsiach w czasie podróży do Łeby słyszałem licznych ludzi skarżących się z tego powodu”[28].

Natomiast Aleksander Hilferding (1831–1872), rosyjski słowianoznawca, historyk i folklorysta, zwrócił uwagę na to, że wśród pastorów, nieprzychylnych na ogół swym słowińskim wiernym, wyjątkiem był pracujący w Główczycach pastor Lohmann.

Badacz zanotował:

> Na początku pastor odprawił nabożeństwo i wygłosił kazanie w języku polskim. Ludzi było dosyć dużo, ale w większej części starcy i staruszki; w większości przyszli z odległych wsi rybackich. Dzieci i młodzieży w kościele prawie nie było. Młodzież i dzieci, ubrani odświętnie, tłumnie zebrali

---

[28] Cyt. za Z. Szultka, *Studia nad rodowodem i językiem Kaszubów*, Gdańsk 1992, s. 30.

> się na kościelnym podwórzu i czekali na zakończenie *wenedzkiego* (to jest słowiańskiego – M.C) nabożeństwa. Kiedy przechodziła jakaś staruszka w ludowym stroju kaszubskim, z przytwierdzoną do głowy długą i szeroką chustą z płótna, w rodzaju prześcieradła, spozierano na nią z pełną kpiny ciekawością. Przy dźwiękach ostatniej pieśni nabożeństwa słowiańskiego cały ten wystrojony tłum młodych dziewcząt, kobiet i chłopaków szybko ruszył do kościoła, gdzie za chwilę miało się rozpocząć nabożeństwo niemieckie, spiesząc zająć ławy, z których powoli wychodzili Kaszubi, resztki odchodzącego pokolenia[29].

Młodzi ludzi czują się tu już Niemcami, wcale nie dbają o odrodzenie swej słowiańskości, lecz przeciwnie: nie znają rodzimego języka, w głębokiej pogardzie mają tradycje i obyczaje rodziców.

Choć zatem eliminowanie języka polskiego z nabożeństw luterańskich powodowało „niezadowolenie i sprzeciw miejscowej ludności kaszubskiej, które w drugiej połowie XVIII w. i na początku XIX w. przybierały niekiedy formę buntów”[30], były to jednak działania z góry skazane na niepowodzenie wobec przewagi pruskiej machiny administracyjnej i tego, że dzieci i młodzież były już uczone i wychowywane w duchu niemieckim i w pogardzie dla tego, co rodzime, słowińskie. Jak relacjonował Hilferding, „Słowińscy ludzie, starcy wymierają, a młodzi są już niemieccy, a zatem dają słowińskie papiery dzieciom na podarcie”[31]. Doprowadzało to do tego, że starym ludziom wkładano do trumien książeczki z modlitwami polskimi jako już niepotrzebnymi (por. „My nie potrzebujemy polskich ksiąg i kładziemy je chłopom do trumny”[32]).

Język dramatu *Jiwer òstatnëch*[33] to kaszubszczyzna typowa dla Rompskiego i zrzeszińców[34], nieco archaizowana, z wtrąconymi neologizmami (np.

---

[29] A. Hilferding, *Resztki Słowian na południowym wybrzeżu Morza Bałtyckiego*, tłum. N. Perczyńska, oprac. J. Treder, posłowie H. Popowska–Taborska, J. Treder, Gdańsk 1989, s. 40.

[30] Zob. np. Z. Szultka, *Studia…*, s. 53.

[31] A. Hilferding, *Resztki…*, s. 34.

[32] Tamże, s. 34.

[33] Zob. J. Treder, *Kaszubszczyzna dramatów J. Rompskiego*, [w:] J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, s. 61–118.

[34] O języku pisarzy skupionych wokół „Zrzeszë Kaszëbsczi” zob. J. Treder, *Niektóre cechy kaszubszczyzny utworów tzw. zrzeszeńców*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej 17 X 1991,* red. E. Breza, Gdańsk 1992, s. 65–79; a także tenże, *Język poezji zrzeszeńców na tle kaszubszczyzny młodokaszubów*, [w:] tegoż *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia,* Gdańsk 2005, s. 202–265.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

jesta ‘istota, byt’). Dla oddania specyfiki życia luterańskich Kaszubów użył dramaturg form gramatycznych i wyrazów z mowy Słowińców. Są to zatem północnokaszubskie formy beznosówkowe (np. *ksydz* ‘ksiądz’), formy ze staropomorską grupą *-TarT-* (np. *parg* ‘próg’ oraz neologizm *zaparg* ‘przedproże’, choć też w innym miejscu *próg*, *starna* ‘strona’, *darga* ‘droga’, *warna* ‘wrona’), formy z *-ol-* z dawnego *l* sonantycznego (np. *stolp* ‘słup’, a także nazwa własna *Stolp* ‘Słupsk’), formy bylackie (np. *czôlna*, *mlodi*, *zabél*, *slowińsczi*), choć występują one obok form z *ł* (np. *złoto*, *namienił*), i słowińska leksyka (np. *lik* ‘zawsze, wciąż, ciągle’).

Jan Rompski problematykę germanizacji Słowińców wpisał w żywą w polskiej literaturze i całej kulturze tradycję walk narodowowyzwoleńczych. Włączył w to sprawy wyznaniowe, ponieważ obrona polskości wiązała się dla Polaków z obroną katolicyzmu, zaborcy byli przecież innego wyznania (Rosjanie – prawosławni, Niemcy – protestanci). Sytuacja wykreowana przez Rompskiego w dramacie *Jiwer òstatnëch* odbiega więc od historycznej rzeczywistości, jednak dzięki takiemu spojrzeniu na problem wynarodowienia Słowińców ich tragedia wpisuje się w dążenia zrzeszeńców do docenienia roli Kaszubów, stając się fragmentem idei wyzwolenia ich spod obcej dominacji.

Bibliografia:

Boras Z., *Książęta Pomorza Zachodniego*, Poznań 1978.

Cybulski M., *Obraz rozliczeń stalinowskiego okresu błędów i wypaczeń w dramacie Jana Rompskiego „Zemia”*, [w:] *Polszczyzna wczoraj i dziś*, red. J. Ginter, A. Pstyga, L. Warda-Radys, Gdańsk 2020.

Czapliński W., Galos A., Korta W., *Historia Niemiec*, Wrocław 2010.

Hilferding A., *Resztki Słowian na południowym wybrzeżu Morza Bałtyckiego*, tłum. N. Perczyńska, oprac. J. Treder, posłowie H. Popowska–Taborska, J. Treder, Gdańsk 1989.

Kalinowski D., *Dramaty Jana Rompskiego. Tematy, idee, techniki*, [w:] J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*, oprac., wstęp i przypisy A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo–Gdańsk 2009, [Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 4].

Kalinowski D., *Literatura protokaszubska / Protokaszëbskô lëteratura,* [w:] D. Kalinowski, A. Kuik–Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans*, Gdańsk 2017 / *Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Tłómaczenié na kaszëbsczi jãzëk D. Majkòwsczi, Gduńsk 2017.

Kantzow T., *Pomerania. Kronika pomorska z XVI wieku,* tłum. K. Gołda, przypisy i komentarze T. Białecki, E. Rymar, Szczecin 2005.

Kuik-Kalinowska A., *Walory artystyczne dramaturgii Jana Rompskiego*, [w:] J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*.

Neureiter F., *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu,* przeł. M. Boduszyńska–Borowikowa, wstęp T. Bolduan, Gdańsk 1982.

Popowska-Taborska H., *Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego*, [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna,* red. E. Breza, Opole 2001.

Rogaczewski F,, *Wśród Słowińców,* Gdańsk 1975.

Rzetelska-Feleszko E., *Słowińcy i ich dialekt,* [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna,* red. E. Breza, Opole 2001.

Sikora R. A., *Wpoczątku było Słowo… Najstarsze kaszubskie teksty biblijne*, Gdańsk 2010.

Szultka Z., *Szkic dziejów Kaszubów ze szczególnym uwzględnieniem przemian językowych*, [w:] *Kaszubszczyzna / Kaszëbizna*.

Szultka Z., *Ludność kaszubska wschodniej części Pomorza Zachodniego w świetle relacji pastorów z końca XVIII i pierwszej połowy XIX wieku,* [w:] *Kulturowe konteksty pamięci Pomorzan,* red. C. Obracht-Prondzyński, Słupsk–Gdańsk 2016.

Szymikowski D., *„Zrzesz Kaszëbskô" w latach 1933–1939*, Bolszewo 2010.

Ślaski K., *Przemiany etniczne na Pomorzu Zachodnim w rozwoju dziejowym*, Poznań 1954.

Treder J., *Język poezji zrzeszeńców na tle kaszubszczyzny młodokaszubów*, [w:] tegoż *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia,* Gdańsk 2005.

Treder J., *Kaszubszczyzna dramatów J. Rompskiego*, [w:] J. Rompski, *Dramaty kaszubskie*.

Treder J., *Niektóre cechy kaszubszczyzny utworów tzw. zrzeszeńców*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji popularnonaukowej 17 X 1991*, red. E. Breza, Gdańsk 1992.

Zieniukowa J., *Polszczyzna tekstów religijnych z obszaru dialektu słowińskiego spisanych między XVI a XVIII w.*, [w:] *Polszczyzna regionalna w okresie renesansu i baroku*, red. H. Wiśniewska, C. Kosyl, Wrocław 1984.

Daniel Kalinowski
Akademia Pomorska w Słupsku

Kaszubskie słowo dla dzieci

Kashubian literature for children

Abstrakt:
Artykuł związany jest z opisem najważniejszych faktów historycznego rozwoju literatury kaszubskojęzycznej w jej odmianie utworów pisanych dla odbiorcy dziecięcego. Omawiane w artykule zagadnienia są ujęciem sproblematyzowanym i syntetycznym, w którym pojawia się przekonanie, że tematyka literatury kaszubskiej dla dzieci i młodzieży winna mieć w przyszłości osobne i wieloaspektowe opracowanie monograficzne.

Abstract:
The paper presents the most important facts of the historical development of children's literature in the Kashubian language. The issues discussed in the paper are approached in a synthetic and problematized way, clearly pointing to the need for a comprehensive monograph on Kashubian literature for children and adolescents.

Kluczowe słowa:
Literatura kaszubska, literatura dla dzieci i młodzieży, adres w komunikacji literackiej
Key words:
Kashubian literature, literature for children and youth, address in literary communication

Historyczne początki

Termin „kaszubska literatura dla dzieci" można sformułować w prosty sposób… Jest to twórczość napisana z dziecięcym adresem komunikacyjnym lub

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

istniejąca w dziecięcym kręgu odbiorczym, charakteryzująca się czynnikami dydaktyczno-moralizatorskimi, oryginalnie napisana w języku kaszubskim[1].

Patrząc na historyczny rozwój literatury kaszubskojęzycznej, nie można wskazać imponującego procesu wykształcania się utworów dla dziecięcego czytelnika. W połowie XIX wieku kaszubski dyskurs tożsamościowy dopiero się rodził, zaś u Floriana Ceynowy (1817–1881), założyciela ideowego tej tradycji, bardzo mało jest form, które były kierowane do takiego typu odbiorcy. Oczywiście w pismach Ceynowy znajdziemy utwory, które były tworzone w gatunku baśni i bajki, które wiążą się z literaturą dla dzieci, ale w przypadku kaszubskiego romantyka nie były to utwory napisane z myślą o młodym człowieku, a raczej o folklorystach czy językoznawcach[2].

O odrębności kaszubskiej literatury dla dzieci nie myślał również Hieronim Derdowski (1852–1902). Jako wyraziciel kolejnego pokolenia Kaszubów XIX w. w zakresie świadomości literackiej poruszał się swobodniej po materii słowa niż Ceynowa, nie mniej jednak nie zdecydował się na napisanie utworu, który miałby wprost być adresowany do dziecięcego odbiorcy. Choć jego poematy humorystyczne zawierają w sobie składniki dydaktyczne i moralistyczne, to jednak owe cechy należy utożsamiać z poetyką literatury dla ludu albo literatury popularnej[3]. Nawet jeśli wprost pojawiały się w opowieściach o panu Czorlińsczim czy Jaśku z Kniei jakieś narracje bajkowe czy anegdotyczno-parenetyczne, to ich znaczenia dotykały świata dorosłych.

W literaturze kaszubskiej sytuacja z piśmiennictwem dla dzieci zaczęła się zmieniać od czasów młodokaszubów, którzy będąc twórcami świadomymi zalet

---

[1] Wśród badań literatury kaszubskojęzycznej, poza syntetycznymi uwagami porządkującymi, brak osobnych prac monograficznych dotyczących statusu literatury dla dzieci i młodzieży (D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans*, Gdańsk 2017). Istnieją wszakże wieloautorskie opracowania dotyczące literatury polskiej (kaszubsko-pomorskiej), w której zjawiają się interesujące nas tematy. Patrz praca zbiorowa: *Materiały ogólnopolskiej sesji naukowej pt. „Świat bajek, baśni i legend kaszubskich”*, red. T. Bolduan, Wejherowo 1979.

[2] Patrz: L. Roppel, *Florian Ceynowa jako folklorysta*, [w:] *W świecie pieśni i bajki. Studia folklorystyczne*, red. R. Górski, J. Krzyżanowski, Wrocław 1969, s. 233–245; A. Kwaśniewska, *Badania etnograficzne na Kaszubach i Pomorzu Wschodnim w XIX i XX w. Ludzie, instytucje, osiągnięcia badawcze*, Gdańsk 2009, s. 47–59. W aspekcie literaturoznawczym rozważam tę kwestię w tekście: D. Kalinowski, *Floriana Ceynowy próba romantycznej baśni*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie – dawniej i dziś*, red. D. V. Paždjerski, Gdańsk 2016, s. 31–46.

[3] Patrz: J. Samp, *Oblicza pisarstwa poety z Wiela*, [w:] H. J. Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, oprac. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Gdańsk 2007, s. 5–26.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

i ograniczeń języka kaszubskiego jako medium artystycznego, uczestnicząc w polskim, a częściowo i niemieckim, życiu literackim, powoli otwierali się na możliwość pisania do młodego odbiorcy lub też dostrzegali, że twórczość tworzona dla dorosłych również może być atrakcyjna dla dzieci[4]. Ich formy artystyczne w intuicyjny sposób przybliżały się do cech literatury dla dzieci, ale świadomie i programowo w tej stylistyce nie były formułowane[5].

Intuicja młodokaszubów w zakresie odkrywania dziecięcego świata polegała również na kreowaniu bohatera. Doskonałym na to przykładem jest pierwsza część *Życia i przygód Remusa*, w której bohaterem jest dziecko, pełne wrażliwości, o bogatej wyobraźni, naznaczone losem sieroctwa i „skażonej" mowy. Przy całym dziedzictwie romantyzmu i neoromantyzmu w wykreowaniu tej postaci przez Aleksandra Majkowskiego (1876–1938), nie można odebrać postaci oryginalności i tego, co wiedzie utwór w stronę narracji o dziecięcym doświadczeniu rzeczywistości. Wciąż jednak nie można uznać powieści za utwór dla dzieci i młodzieży[6].

Także kaszubskiego dziecięcego bohatera budował w swoim dramacie *Òtrok Swãtewida* Jan Karnowski (1886–1939). W zakresie intrygi mamy tutaj ukazany rozwój sfery emocjonalnej i tożsamościowej wiejskiego chłopca, który przekształca się z prostego i naiwnego pasterza w młodzieńca. Postanawia on podjąć się ważnej i odpowiedzialnej roli budziciela świadomościowego dla swoich pobratymców[7]. U Karnowskiego w głębszym, aniżeli u Majkowskiego stopniu, dochodzi do próby uschematyzowania oraz specyficznego skomponowania dramatu, którego konwencja jest bliższa literaturze dla dzieci, aniżeli inne utwory młodokaszubów.

Piszący po kaszubsku od lat międzywojennych przedstawiciele czasopism kaszubskich „Przyjaciel Ludu Kaszubskiego", „Zrzesz Kaszëbskô" oraz „Klëka",

---

[4] A. *Kuik-Kalinowska*, *O bajkowych pierwowzorach literatury kaszubskiej. Wprowadzenie do problematyki*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie*, s. 71–84.

[5] J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski a skarbiec bajek Kaszubów z „Gryfa"*, [w:] *Bajarz kaszubski. Bajki z "Gryfa" (1908–1912)*, oprac. J. Borzyszkowski, Wejherowo–Gdańsk 2005, s. 5–16.

[6] T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996; A. Kuik-Kalinowska, *Arcydzieło literatury kaszubskiej*, [w:] A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa*, oprac. J. Treder, wstępy J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, J. Treder, Gdańsk 2010, s. 51–95.

[7] Szerzej pisałem o tym w tekście: D. Kalinowski, *Obraz – idea – tożsamość. O dramaturgii Jana Karnowskiego*. W: J. Karnowski, *Dramaty*, oprac. i przyp. M. Cybulski, wstępy C. Obracht-Prondzyński, D. Kalinowski, M. Cybulski, Gdańsk 2011, s. 71–139.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

mimo dynamicznie rozwijającej się literatury dla dzieci w nieodległej im przecież polszczyźnie[8] (Janusz Korczak, Jan Brzechwa czy Julian Tuwim) nie wybrali tej drogi twórczej, pozostając pod urokiem innego typu kontekstów tematycznych czy formalnych.

Właściwy początek

Dla literatury kaszubskojęzycznej pierwsze przykłady twórczości dla dzieci zaczęły powstawać dopiero w latach pięćdziesiątych XX w. za sprawą Jana Trepczyka (1907–1989)[9]. On to właśnie na łamach „Kaszëb" od 1959 r. zaczął publikować niewielkiej objętości dział tematyczny *Nórcëk dlô dzecy*. Był to wówczas bardzo świeży pomysł, świadczący o tym, jak ambitne środowisko kulturalne tworzyło ów periodyk, a zarazem dający sygnał ze strony literata, że język kaszubski powinien trafić do młodego odbiorcy jak najszybciej i to także w medium prasy. Kolejne lata przynosiły ze strony Trepczyka publikację pojedynczych wierszy, które układały się w większe kompozycje tematyczne dla najmłodszych czytelników. Stąd właśnie w latach siedemdziesiątych doszło do tego, że pojawił się pierwszy tomik poetycki adresowany do dziecięcego czytelnika. *Ukłôdk dlo dzôtk* (1975) to niewielkich zbiorek, w którym można wyodrębnić kilka grup tematycznych: kaszubska natura, życie codzienne dziecka oraz patriotyzm[10].

W niedługi czas po tomiku Trepczyka utwory dla dzieci zaczął wydawać Alojzy Nagel (1930–1998), sformułowane zarówno w poezji jak i prozie. O ile Trepczyk pisał dla młodego czytelnika, zaznaczając swój wiekowy dystans, o tyle Nagel rezygnował z perspektywy komunikacyjnej wszechwiedzącego dorosłego. Najpierw zaproponował zbiorek *Nënka Roda i ji dzôtczi* (1977), formy bajkowe, które na tle całej dotąd tworzonej literatury kaszubskiej charakteryzowały się prostotą i lekkością oraz trafiając do wrażliwości i wyobraźni dziecka[11]. Antropomorfizowana przyroda i świat zwierząt czy roślin to naturalne otoczenie, które poeta umiejętnie powiązał z przestrzenią dzieciństwa. Niedługo później wydany zbiorek pt. *Cëdowny wzérnik* (1979) to zwrot ku gatunkowi baśni, w których małoletni czytelnik postawiony został wobec wartości znajdujących się w jego najbliższej emocjonalnie okolicy. Nagel przywoływał znaki pejzażu kaszubskiego, aby uwrażliwić na to, co naturalne i na to, co wynika z dziedziczenia tradycji przodków. Także w latach osiemdziesiątych pojawiły się następne propozycje literackie Nagla dla dzieci. Chodzi tutaj o zbiorek *Szadi Władi* (1983) oraz *Dzéwczã i krôsniãta* (1988). W tych dwóch tomikach literat w dalszym ciągu delikatnie wnikał w świat dziecięcego odbioru świata, jednakże silniej jak dotąd wyrażać zaczął żywioł dziecięcej zabawy, świeżości i spontanicznego poznawania świata.

---

[8] Patrz opis sytuacji w międzywojniu: J. Z. Białek, *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1918–1939. Zarys monograficzny. Materiały*, Warszawa 1987.

[9] Szerzej o zbiorku w tekście: D. Kalinowski, *Język dla najmłodszych*, [w:] tegoż, *Pasaże kaszubskie*, Gdańsk 2020, s. 226–231 oraz w szerszym ujęciu D. Kalinowski, *Jan Trepczyk i kaszubska literatura dla dzieci*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2019, s. 163–175.

[10] Najnowsze wydanie tego zbiorku z kilkoma dołączonymi utworami dla dzieci, których nie było w pierwodruku, pojawiło się jako: J. Trepczyk, *Wiérztë starka dlô dzôtk*, Gduńsk 2021.

W latach osiemdziesiątych XX w. pojawiły się również wiersze Jana Piepki (1926–2001) ze zbiorku *Mòja kòtka. Mój kòt* (1983). Ten nieduży tomik pokazywał talent poety z jego nowej strony i udowadniał, że także w pisaniu dla młodego odbiorcy Piepka potrafił wczuć się w specyficzne obrazowanie. Wiersze ze wspomnianego zbiorku nie były ani tak proste jak Nagla, ani tak pedagogiczne jak Trepczyka. Twórca poszukiwał sposobu na wyrażenie nastroju zabawy i zwykłości życia typowego dla bardzo młodych ludzi. Po kilkunastu wierszach Piepki dla dzieci nie kontynuował on jednak tej drogi artystycznej.

Warto także przypomnieć Józefa Ceynowę (1905–1991), który wydał *Urënamle. Pòwiôstczi z kòmùdnëch lat* (1982). Pojawiają się tutaj przygodowo-historyczne opowiadania kierowane do dziecięcego odbiorcy, choć dotyczą one rzeczywistości trudnej, wojen rozgrywających się na Kaszubach od średniowiecza do XX w. Wartość opowiadań polega na tym, że w literaturze kaszubskiej pierwszy raz przygotowano narrację dla młodych ludzi, którym wskazywano takie cechy silnego charakteru jak odpowiedzialność, spryt czy waleczność.

Do dzieci adresowała również swoje utwory Anna Łajming (1904–2003). Jej bajki i opowiastki znajdują się na pograniczu literatury polskiej i kaszubskiej, mogąc być rozpatrywane jako przykład bilingwizmu. W niewielkim zbiorze utworów pt. *Bajki* (1996) Łajming prezentuje narracje z partiami dialogów napisanych po kaszubsku oraz partiami narratora sformułowanych w języku

---

[11] Patrz dociekania pod kątem mitograficznym: A. Majkowska, *Kaszubskie mity, legendy i przesądy w literaturze dla dzieci Alojzego Nagla*, „Nasze Pomorze" 2019, nr 20, s. 151–158.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

polskim. Urok tych form polega na realizmie przedstawionego świata i swoistej aurze emocjonalnego ciepła w snuciu opowieści[12].

Bardziej konsekwentnie pisał dla najmłodszych Stanisław Janke[13]. Jego pierwszą propozycją w tej poetyce był dwujęzyczny tomik *Żużónka jak mrzónka* (1984). Są to proste, pozbawione bogatej metaforyki wiersze związane z codziennym doświadczeniem życiowym dziecka. Brak problematyki bardziej abstrakcyjnej wynika z faktu, że utwory odpowiadają wrażliwości i wyobraźni dziewczynek i chłopców wieku przedszkolnego. Stąd więc realia życiowe zestawione zostały ze zjawiskami rozgrywającymi się w otoczeniu natury. W aurze emocjonalnego ciepła ukazane zostało współistnienie flory i fauny, dziecka i rodziców, przestrzeni domowej i świata zewnętrznego. Kolejny tomik pt. *Krôjczi pôjczi* (1997) jest bardziej ambitny w formie i treści. Mimo podobnego adresu komunikacyjnego widać w wierszach większą pracę nad środkami artystycznymi i kompozycją. Utwory ukazują dziecięcych bohaterów z pewną dawką humoru, wprowadzają także kontekst moralistyczny w akceptacji bądź krytyce określonego zachowania. Także i w tym zakresie tematycznym Janke przekonuje czytelnika do przyjęcia jakiejś postawy etycznej, wskazując na wady i zalety zachowania się zwierząt, a w istocie ludzi. Ambitnym założeniem tego tomiku jest kilka wierszy dotyczących sfery krajobrazowo-tożsamościowej, w których poczucie kaszubskości nie jest podawane językiem abstrakcji, lecz za pomocą obrazów swojskiej przyrody, proponując obrazowanie bogate w metafory i obrazy. Najnowszą propozycją Jankego dla najmłodszych użytkowników języka kaszubskiego jest *Alfabet dlô dzôtków* (2021), zbiorek o wyraźnie zaznaczonym profilu edukacyjnym. Cel dydaktyczny narzucił nieco pragmatyczny kontekst tych wierszy, które nie tyle wyrażają ekspresję poety, co potrzeby szkolne nauczyciela. Krótkie, rymowane formy literackie niewątpliwie urozmaicają szkolną rzeczywistość lekcji języka kaszubskiego, ale w kontekście rozwoju literatury dla dzieci nie są szczególnie poruszającą propozycją.

Inaczej w swych utworach poczynał sobie Aleksy Pepliński (1921–1991), który w latach osiemdziesiątych opublikował sztukę dla młodego widza

---

[12] O możliwym wykorzystaniu bajek w sytuacji szkolnej pisały: J. Bulczak, E. Potrykus, *Bajki Anny Łajming na lekcjach języka polskiego w szkole podstawowej*, [w:] *Dom słowa Anny Łajming*, red. J. Kęcińska, Słupsk–Wejherowo 1999, s. 41–48.

[13] Rozważałem tę kwestię w tekście: D. Kalinowski, *Kaszëbskô stegna Stanisława Jankego*, [w:] *Sześć dekad po kaszubsku*, red. J. Borchmann i M. Tamkun, Bolszewo 2016, s. 29–44.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Kaszëbsczié jasełka (1986)[14], potem zaś konsekwentnie pisał utwory sceniczne dla dzieci, pojawiające się w zbiorach *Bëtowsczé strôszczi* (2006)[15] oraz *Antologia lëteracczich dokôzów* (2009)[16]. Są to krótkie formy teatralne w schematyczny i dydaktyczny sposób przedstawiające głównie kaszubską obrzędowość, przynosząc ze sobą jednocześnie najważniejsze składniki etnicznej identyfikacji[17]. W sukurs jego działalności pojawiały się podobne inicjatywy ze strony Idy Czai, która w sztukach *Drama ò Bòżim Narodzenim* lub *Gwiżdż. Szpetôczél z óflama* także dotykała obrzędowości bożonarodzeniowej i noworocznej[18]. Czynili to również Sabina Drywa[19], Eugeniusz Gołąbek[20], Brygida Bulczak[21] czy Maria Mach[22], którzy współtworzyli na przełomie XX i XXI wieku repertuar dla szkolnych zespołów teatralnych. Propozycje tego typu wychodziły drukiem także już w XXI w., co dokumentuje wiele numerów „Stegny", kaszubskojęzyczny dodatek do „Pomeranii", w którym opublikowane zostały miniatury sceniczne, np. Teresy Wejer[23], Sabiny Drywy i Joanny Chaber[24] oraz Natalii Kuczkowskiej i Kornelii Wicy[25]. Także i w kolejnych edycjach kaszubskojęzycznej antologii „Zymk" drukowane są scenariusze sztuk dla dzieci, jak to można zaobserwować na przykładzie utworów Anny Bartkowskiej-Rożek[26].

---

[14] A. Pepliński, *Kaszëbsczié jasełka. Widowisko gwiôzdkowé w sztërech aktach*, Gdańsk 1986.

[15] A. Pepliński, *Bëtowsczé strôszczi. Òbrazë na binã*, Gdynia 2006.

[16] *Antologia lëteracczich dokôzów. Antón i Aleks Peplińscë*, red. J. Tréder, Sierakowice 2009.

[17] O zaadresowaniu utworów Peplińskiego pisali: J. Mielewczyk, *Aleksy Pepliński do uczniów z Łyśniewa*, „Wiadomości Sierakowickie" 2005, marzec, s. 23; D. Kalinowski, *W u(ś)cisku teatru obrzędowego i okolicznościowego. O dramaturgii Aleksego Peplińskiego*, „Acta Cassubiana" t. XIV, 2012, s. 66–83

[18] I. Czajinô, *Obrôzczi na binã*, Gdańsk 2005.

[19] S. Drywa, *Kaszëbskô Wilëjô*, „Pomerania" 1997, nr 2, s. 24–30.

[20] E. Gołąbk, *Nawrócenie króla tirana,* „Pomerania" 1998, nr 1, s. 28–33; tegoż, *Spiącé wòjskò*, „Stegna" 2013, nr 4, s. 23–30.

[21] B. Bulczak, *Wigilijné òpòwiôstczi,* „Pomerania" 1998, nr 11–12, s. 45–48.

[22] M. Mach, *Gwiôzdka dlô dzôtków,* „Pomerania" 2000, nr 12, s. 40–41.

[23] T. Wejer, *Diôbelsczé zelëskò. Widzawiszcze òpiarté na bôjce pòdług Jerzégò Sampa*, „Stegna" 2007, nr 2, s. 22–27; tejże, *Historiô ò Bòżim Narodzenim*, „Stegna" 2008, nr 4, s. 16–19; tejże, *Pieczelnô narada*, „Stegna" 2009, nr 4, s. 21–23; tejże, *Ò trzech bracynach*, „Stegna" 2011, nr 2, s. 17–19; tejże, *Krësztofòwé rozegracje*, „Stegna" 2013, nr 2, s. 10–11.

[24] S. Drëwa, J. Chaber, *Wëbróné scenë z żëcô Floriana Cenôwë (òpòwiedzoné ze szpòrtã)*, „Stegna" 2011, s. 18–23.

[25] N. Kùczkòwskô, K. Wica, *Dze Bóg ni mòże, tam Òn… – to je jasełka jinaczi*, „Stegna" 2012, nr 4, 2–9.

[26] A. Bartkòwskô, *Kaszëbscé jasełka*, „Zymk" 2007, z. 6, s. 8–12; tejże, *Jasełka*, „Zymk" 2009, z. 8, s.52–59.

Pojawiły się również ambitne pod względem zgromadzonych utworów zbiory kaszubskich sztuk dla dzieci: Elżbiety Pryczkowskiej, Teresy Wejer i Doroty Formeli *W krôjnie Grifa* (2012)[27] oraz Felicji Baski-Borzyszkowskiej *Ùsôdzczi na wdôr* (2013)[28]. Utwory owe napisane zostały głównie z perspektywy animatorek życia teatralnego i nauczycielek języka kaszubskiego, stąd też wskazują, jak można zastosować kaszubszczyznę w codziennej rzeczywistości szkoły, realizując cele dydaktyczne, wychowawcze, artystyczne oraz okolicznościowe[29]. Owe przykłady teatru szkolnego zwracają się ku dziecięcej sferze wrażliwości, przygotowując grunt do eksploracji kaszubskich korzeni kulturowych[30].

O młodym czytelniku pamiętał także w swej twórczości Janusz Mamelski (1966–2022), który kilkakrotnie pisał wiersze i prozę dla tego typu odbiorcy w propozycjach: *Żëcé dzecy / Życie dzieci* (2012) oraz *Mack* (2016)[31]. Należy także przywołać zbiorek Eugeniusza Pryczkowskiego, który przygotował antologię kaszubskiej prozy *Dërchôj królewiónkò* (1996), zaś razem z Elżbietą Pryczkowską opublikował antologię *Mësla dzecka* (2001) z wierszami dla dzieci i młodzieży, w której znalazły się także i jego utwory poetyckie. Symptomatyczne dla Pryczkowskiego formy wyrazu odnaleźć można w zbiorku *Dzecynny czas* (2012) jego i Jerzego Stachurskiego autorstwa, w którym wyraźnie widać jak literatura łączy się z muzyką, tworząc w końcowym efekcie piosenkę[32].

Ostatnie lata rozwoju literatury kaszubskiej przynoszą ze sobą bardzo ciekawe zjawiska ożywienia w dziedzinie twórczości dla dzieci, które wiążą się ze zmianą perspektywy opisu rzeczywistości. Najkrócej rzecz ujmując,

---

[27] E. Pryczkowska, T. Wejer, D. Formela, *W krôjnie Grifa. Téatrowé scenarniczi*, Gdańsk 2012.

[28] F. Baska-Borzyszkowska, *Ùsôdzczi na wdôr*, Gduńsk 2013.

[29] Pisali o tym: J. Treder, *O pięknie kaszubszczyzny*, [w:] *Jak recytować po kaszubsku. Materiały metodyczne*, Chmielno 1979; G. Skotnicka, *Edukacja teatralna dzieci i młodzieży w gdańskim ośrodku kulturalnym*, [w:] *Literatura gdańska i ziemi gdańskiej po roku 1945*, red. A. Bukowski, Gdańsk 1986, s. 177–190.

[30] D. Kalinowski, *Teatr dla kaszubskiej szkoły*, [w:] tegoż, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014, s. 110–119; tenże, *Ze szkoły na scenę*, [w:] tegoż, *Sylwa kaszubskie*, Gdańsk–Słupsk 2017, s. 165–170.

[31] O tej powieści: D. Kalinowski, *Wielkie sprawy małego człowieka*, [w:] tegoż, *Pasaże kaszubskie*, s. 194–199.

[32] Rezultaty połączenia utworów Pryczkowskiego z muzyką można wysłuchać na płytach, np.: *Më jesmë młodi* (Luzino 2004), *Le żëcé biegô* (Luzino 2006), *Òd se cos dac* (Banino 2008). Patrz także tegoż i J. Stachurskiego śpiewnik, w którym także jest sporo utworów adresowanych dla dzieci, zob.: E. Pryczkowski, J. Stachurski, *Serce miec*, Banino 2015.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

chodzi o stosunek podmiotu literackiego do dziecka i jego świata, który coraz mniej przedstawiany jest w optyce dorosłego narratora / podmiotu lirycznego dominującego nad dzieckiem, a coraz bardziej podmiotu literackiego empatycznie wnikającego we wrażliwość i światopogląd młodego człowieka. Dość wyraźnie zjawisko owo przebija się z antologii kaszubskich utworów dla dzieci *Witôj przigòdo! Dzysdniowé kaszëbsczé dokôzë* (2017)[33], w której tendencja do współuczestniczenia w przestrzeni egzystencjalnej dziecka jest bardzo ważna[34].

W detalach artystycznych można to zjawisko estetyczne rozpatrywać na kilku przykładach. Oto Tomasz Fopke w zbiorku poetyckim *Czë mùcha mô jãzëk* (2016), po doświadczeniach translacyjnych z liryką Juliana Tuwima dla dzieci[35] oraz dzięki konsekwencji w rozwoju własnej poezji, przygotował tomik wierszy ludyczno-melicznych. Na przykładzie prozy Romana Drzeżdżona *Mariolka i ji przigodë* (2017)[36] widać z kolei kreację literacką rezolutnej dziewczynki pełnej pomysłowości i odwagi, która zmaga się ze zwykłymi życiowymi problemami, co ukazane zostało przez narratora bez zbędnego moralizowania i pouczania[37]. Jeszcze bardziej podkreślili walory dziecięcego optymizmu oraz otwartości na świat Aleksandra i Dariusz Majkowscy jako autorzy opowiastek o Weronce (sześć części)[38]. Dziecko-bohater odkrywa w tym cyklu prozatorskim relacje domowe, rodzinne, społeczne, geograficzne i tożsamościowe, lecz czyni to na swój własny sposób. Tym samym autorzy opowieści dystansują się od ściśle dydaktycznych i „twardych" technik perswazyjnych, stawiając akcent na poznawanie świata poprzez zabawę[39]. Także ponad tradycyjny dydaktyzm literatury dla dzieci ukierunkowała swój cykl opowiadań Anna Gliszczyńska proponując kaszubskiemu czytelnikowi Bycia, czyli fantastyczną istotę, żyjącą w Bytowie i zabierającą bohaterów utworu w specyficzne krajoznawcze wycieczki (sześć części)[40]. Czynniki poznawcze podane są tutaj dziecięcemu odbiorcy za pomocą figury eskapady, w której treści historyczne trafiają w świadomość dziecka w otoczeniu fantastycznej przygody[41].

---

[33] *Witôj przigòdo! Dzysdniowé kaszëbsczé dokôzë. Antologiô dokôzów nôdgrodzonëch w XVII Òglowòpòlsczim Kònkùrsu m. Jana Drzéżdżóna w rokù 2016*, Wejrowò 2017.

[34] Patrz recenzja tego zbioru: D. Kalinowski, *Od dzieciństwa do dorosłości*, [w:] tegoż, *Pasaże kaszubskie*, s. 206–212.

[35] Myślę o jego tłumaczeniu: J. Tuwim, *Nôsnôzniéjszé wiérztë dlô dzecy* (2013). Patrz recenzja: D. Kalinowski, *Czy para to ropa?* [w:] tegoż, *Sylwa kaszubskie*, s. 23–27.

[36] R. Drzeżdżon, *Mariolka i ji przigodë*, Gdańsk 2017.

[37] Patrz recenzja: D. Kalinowski, *Dziewczyny idą w świat*, [w:] tegoż, *Pasaże kaszubskie*, s. 213–216.

[38] A. i D. Majkowscy, *Werónka w przedszkolu*, Nadole 2016; tychże, *Werónka nad mòrzã*, Nadole 2017; *Werónka pòznôwô kaszëbską rodã*, Nadole 2018; tychże, *Werónka pòznôwô kùńszt na Kaszëbach*, Nadole 2018; tychże, *Werónka pòznôwô kùlturã Kaszëb*, Nadole 2018 oraz tychże, *Werónka chce zwierzątkò*, Nadole 2020.

[39] Patrz recenzja: D. Kalinowski, *Dziewczyny idą w świat*, [w:] tegoż, *Pasaże kaszubskie*, s. 217–219.

Oczywiście nie znaczy to, że w każdej nowej propozycji literackiej dla dzieci autorzy za wszelką cenę próbują zmieniać swoją narracyjną optykę. Nie dzieje się tak w niewielkiej powieści Danuty Stanulewicz *Zelony pùjk* (2020), w której relacja dziecko-zwierzę opowiedziana jest z perspektywy dojrzałego narratora, który dostrzega emocjonalną specyfikę, jaką buduje młody człowiek z kotem. Także i w tomiku poetyckim Lucyny Sorn *Dzeckã bëc* (2021) nie odnajdziemy specjalnych technik lirycznych, które miałby wprowadzać nowatorskie środki literackie. Natomiast pewnym *novum* w literaturze kaszubskojęzycznej jest powieść w gatunku *fantasy* Dariusza Majkowskiego *Pòd òkã Jastrë* (2020), który zaproponował ambitny utwór spełniający wszystkie składniki gatunku, a przy tym silnie powiązany z kaszubskim tłem kulturowym[42]. Zwrot tematyczno-stylistyczny w kierunku *fantasy* inspiruje kolejnych literatów kaszubskich do budowania własnych realizacji i tak właśnie można skomentować powieść tego gatunku Adama Hebla *Droga wòlnëch lëdzy* (2021).

***

Zasygnalizowane w niniejszym artykule kwestie można w wielu momentach doprecyzować. Nie było jednak tutaj celem wskazać na wszystkie akty kaszubskojęzycznej literatury dla dzieci i młodzieży. Najważniejszym dążeniem było zaznaczyć, że literatura dla dzieci i młodzieży także i w języku kaszubskim ma swoją dynamikę występowania oraz wyraziste formy gatunkowe. Ponadto jak i w literaturze pięknej kierowanej do odbiorcy dorosłego, również w tej przestrzeni można dostrzec zjawiska fascynujące i nowe.

---

[40] A. Gliszczyńska, *Bycio herbu Kasztan*, Bytów 2017; tejże, *Bycio herbu Kasztan. Na zamku w Bytowie*, Bytów 2018; tejże, *Bycio herbu Kasztan. Na Gochach*, Bytów 2019; tejże, *Bycio herbu Kasztan. W Studzienicach*, Bytów 2020; tejże, *Bycio herbu Kasztan. W błękitnej krainie*, Bytów 2021; tejże, *Bycio herbu Kasztan. U Wojsława*, Bytów 2021.

[41] Recenzja dwóch pierwszych zbiorków: D. Kalinowski, *Opowiadać po bytowsku*, [w:] tegoż, *Pasaże kaszubskie*, s. 220–225.

[42] Patrz recenzja: D. Kalinowski, *W czasach dawnych bogów*, „Pomerania” 2021, nr 4, s. 57–58.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Bibliografia przedmiotowa:

Białek J. Z., *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1918–1939. Zarys monograficzny. Materiały*, Warszawa: WSiP, 1987.

Borzyszkowski J., *Aleksander Majkowski a skarbiec bajek Kaszubów z „Gryfa”*, [w:] *Bajarz kaszubski. Bajki z „Gryfa” (1908–1912)*, oprac. J. Borzyszkowski, Wejherowo–Gdańsk: MPiMK-P w Wejherowie, Instytut Kaszubski, 2005.

Bulczak J., Potrykus E., *Bajki Anny Łajming na lekcjach języka polskiego w szkole podstawowej*, [w:] *Dom słowa Anny Łajming*, red. J. Kęcińska, Słupsk–Wejherowo: Wydawnictwa Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, MPiMK-P w Wejherowie, 1999.

Kalinowski D., *Obraz – idea – tożsamość. O dramaturgii Jana Karnowskiego*, [w:] J. Karnowski, *Dramaty*, oprac. i przyp. M. Cybulski, wstępy C. Obracht-Prondzyński, D. Kalinowsczi, M. Cybulski, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2011.

Kalinowski D., *Pasaże kaszubskie*, Gdańsk–Słupsk: Wydawnictwo ZK-P, Akademia Pomorska w Słupsku, 2020.

Kalinowski D., *W u(ś)cisku teatru obrzędowego i okolicznościowego. O dramaturgii Aleksego Peplińskiego*, „Acta Cassubiana” t. XIV, 2012.

Kalinowski D., *Raptularz kaszubski*, Gdańsk: Wydawnictwo ZKP, 2014.

Kalinowski D., *Kaszëbskô stegna Stanisława Jankego*, [w:] *Sześć dekad po kaszubsku*, red. J. Borchmann i M. Tamkun, Bolszewo: BPGW, 2016.

Kalinowski D., *Floriana Ceynowy próba romantycznej baśni*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie – dawniej i dziś*, red. D. V. Paždjerski, Gdańsk–Wejherowo: NCK, MPiMK-P w Wejherowie, 2016.

Kalinowski D., *Sylwa kaszubskie*, Gdańsk–Słupsk: Wydawnictwo ZK-P, Akademia Pomorska w Słupsku, 2017.

Kalinowski D., Kuik-Kalinowska A., *Literatura kaszubska. Rekonesans*, Instytut Kaszubski, Wydawnictwo ZK-P, Gdańsk 2017.

Kalinowski D., *Jan Trepczyk i kaszubska literatura dla dzieci*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2019.

Kalinowski D., *Młody człowiek i Biblia,* „Pomerania” 2020, nr 9.

Kalinowski D., *W czasach dawnych bogów*, „Pomerania” 2021, nr 4.

Kuik-Kalinowska A., *Arcydzieło literatury kaszubskiej*, [w:] A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa*, oprac. J. Treder, wstępy J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, J. Treder, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2010.

Kuik-Kalinowska A., *O bajkowych pierwowzorach literatury kaszubskiej. Wprowadzenie do problematyki*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie*.

Kwaśniewska A., *Badania etnograficzne na Kaszubach i Pomorzu Wschodnim w XIX i XX w. Ludzie, instytucje, osiągnięcia badawcze*, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2009.

Linkner T., *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk: Oficyna Czec, 1996.

Majkowska A., *Kaszubskie mity, legendy i przesądy w literaturze dla dzieci Alojzego Nagla*, „Nasze Pomorze" 2019, nr 20.

Materiały ogólnopolskiej sesji naukowej pt. „Świat bajek, baśni i legend kaszubskich", red. T. Bolduan, MPiMK-P, Wejherowo 1979.

Mielewczyk J., *Aleksy Pepliński do uczniów z Łyśniewa*, „Wiadomości Sierakowickie" 2005, marzec.

Roppel L., *Florian Ceynowa jako folklorysta*, [w:] *W świecie pieśni i bajki. Studia folklorystyczne*, red. R. Górski, J. Krzyżanowski, Wrocław: Ossolineum, 1969.

Samp J., *Oblicza pisarstwa poety z Wiela*, [w:] H. J. Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, oprac. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2007.

Simonides D., *J. i W. Grimmowie a folklor polski*, [w:] *Bracia Grimm i folklor narodów słowiańskich*.

Skotnicka G., *Edukacja teatralna dzieci i młodzieży w gdańskim ośrodku kulturalnym*, [w:] *Literatura gdańska i ziemi gdańskiej po roku 1945*, red. A. Bukowski, Gdańsk: Wydawnictwo Morskie, 1986.

Treder J., *O pięknie kaszubszczyzny*, [w:] *Jak recytować po kaszubsku. Materiały metodyczne*, red. I. Trojanowska, Chmielno: ZK-P, 1979.

Barbara Kąkol
Muzeum Kaszubskie w Kartuzach

Teodora Kropidłowska i Irena Hirsz dla dzieci. O twórczości kartuskich pisarek

Teodora Kropidłowska and Irena Hirsz: Two women writers for children from Kartuzy

Abstrakt:
Artykuł dedykowany jest twórczości dwóch kobiet: Teodory Kropidłowskiej (1879––1931) i Ireny Hirszowej (ur. 1933). W ostatnich dziesięcioleciach można zaobserwować działania kobiet w dziedzinie pisarstwa. Na przełomie XIX i XX w. nie było to takie oczywiste, gdyż rolę kobiety sprowadzano zazwyczaj do pełnienia funkcji opiekunki domowego ogniska, gospodyni i wychowawczyni młodego pokolenia. Kropidłowska pisząca pod pseudonimem „Deotyma" była jedną z nielicznych kobiet kaszubskich z tego okresu zaangażowaną w działalność edukacyjną, społeczną, publicystyczną i literacką. Tworzyła w języku polskim. Irena Hirsz wychowana w rodzinie o tradycjach kaszubskich, nauczycielskich, nie miała ambicji literackich. Bardzo długo wspierała w działalności swojego męża Augustyna Klemensa Hirsz uznanego działacza kaszubskiego, pisarza, Posobnika Guczowego Macka. Dopiero po śmierci męża, postanowiła kontynuować jego działalność, pisząc felietony w „Gazecie Kartuskiej". Z czasem swoją twórczość adresowała do najmłodszego odbiorcy. Były to głównie tłumaczenia baśni braci Grimm na język kaszubski. Obie pisarki poprzez swoją działalność literacką pragnęły zainteresować młodego czytelnika kulturą, historią, językiem kaszubskim.

Abstract:
This paper deals with the literary output of two women writers: Teodora Kropidłowska (1879–1931) and Irena Hirsz (born 1933). In the recent decades, we have observed significant achievements of women writers. At the turn of the 19th century, this was not so obvious as the roles of the woman usually included those of a housekeeper, housewife and educator of younger generations. Kropidłowska, who wrote under the pseudonym of Deotyma, was one of the few Kashubian women involved in educational, social, publishing and literary activities. She wrote in the

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Polish language. Irena Hirsz, brought up in a Kashubian family with teaching traditions, did not have any literary ambitions. Her husband, Augustyn Klemens Hirsz, was a recognized Kashubian writer and activist. He called himself a successor of another writer called Guczow Mack. She supported him for a long time. Only after his death did she decide to continue his activity and write feuilletons for *Gazeta Kartuska*. With time she started to write for younger readers. She mainly concentrated on the translation of Grimms' fairy tales into the Kashubian language. Both writers tried to interest young readers in Kashubian culture, history and language.

Kluczowe słowa:
język kaszubski, kultura kaszubska, literatura kaszubska
Keywords:
Kashubian language, Kashubian culture, Kashubian literature

Dwie kobiety, inna przestrzeń czasowa, ale łączyła je wspólna idea – pisarstwo dla dzieci. Teodora Kropidłowska (1879–1931) i Irena Hirszowa (ur. 1933) poświęciły wiele lat swojego życia na rzecz kultury, tradycji i języka kaszubskiego. Aktywność naszych pisarek na niwie kaszubsko-pomorskiej: Kropidłowskiej przypada na przełom XIX/XX w., zaś Ireny Hirszowej na czasy po transformacji ustrojowej naszego kraju. W zupełnie innym czasie, ale obie pracowały w redakcji „Gazety Kartuskiej". To między innymi w tej prasie ukazywały się legendy Teodory Kropidłowskiej i baśnie braci Grimm tłumaczone na język kaszubski przez Irenę Hirszową.

Oczywiście istnieje bogaty materiał bajkowy pochodzący z obszaru Kartuz napisany przez wielu innych uznanych pisarzy (m.in. A. Majkowski, R. A. Regliński, E. Puzdrowski, J. Mamelski). W niniejszym tekście skupiam się jednak jedynie na twórczości Ireny Hirszowej i Teodory Kropidłowskiej, których dorobek literacki (nie cały) trafił do zbiorów Muzeum Kaszubskiego. Dzięki temu Muzeum wydało publikacje: *Kropidłowska opowiada, legendy kaszubsko–pomorskie / Kropidłowskô òpòwiôdô kaszëbskò-pòmòrsczé legendę* i *Brãwandë Bracy Grimm – Baśnie Braci Grimm*. Powstał też audiobook w podwójnej wersji językowej – polsko-kaszubskiej *Bajki kartuskie / Kartësczé bôjczi.*

Pisząc o działalności dla dzieci Kropidłowskiej i Hirszowej warto przybliżyć ich postacie. Teodora Kropidłowska związała się z Kartuzami na początku XX w. Była jedną z nielicznych kobiet kaszubskich z przełomu XIX i XX w. zaangażowaną w działalność edukacyjną, społeczną i publicystyczną, mającą w głównej mierze charakter patriotyczny. Tym samym zasłużyła się dla regionu kaszubskiego. Wiodła samotne życie. Zmarła w 52 roku życia. O tym, że nie była to postać nieznana w Kartuzach, świadczy fakt, że wiele śladów jej działalności odnajdziemy w publikowanej w międzywojniu prasie a także w jej twórczości prozatorskiej. Jej biogram opracował Andrzej Bukowski – ukazał się on w XV tomie *Polskiego słownika biograficznego*[1], Bogusław Breza – możemy go znaleźć w *Słowniku Biograficznym Pomorza Nadwiślańskiego*[2], a także pisali o niej Ferdinand Neureiter[3], Adela Kuik-Kalinowska[4] oraz Daniel Kalinowski[5]. Propagatorem twórczości Kropidłowskiej był Edmund Kamiński. Jego matka była stenotypistką pisarki.

Teodora Kropidłowska urodziła się 28 lutego 1879 roku w Łągu k. Chojnic. Była córką chłopa, powstańca styczniowego Jana Kropidłowskiego i Elżbiety z domu Pryl. Poza nauką zdobytą w pruskiej miejscowej szkole elementarnej i prawdopodobnie szkole rolniczej w Szamotułach, wykształcenie swoje uzupełniała drogą samouctwa. W okresie zaboru pruskiego niejednokrotnie było regułą, że ścieżki edukacyjne kobiet pochodzenia chłopskiego ograniczały się do ukończenia szkoły ludowej. Pisarka w swoim życiorysie jednak pisała, że posiada wykształcenie średnie. Atmosfera polskiego domu i wychowanie w duchu patriotycznym miało ogromny wpływ na życie i działalność Teodory. Nie pozostało to bez znaczenia dla późniejszej jej aktywności. Od wczesnej młodości czynnie uczestniczyła w pracach Towarzystwa Czytelni Ludowych oraz prowadziła tajne nauczanie języka polskiego wśród dzieci chłopskich, za co była prześladowana przez władze pruskie. Pisała:

> Goniły mnie i prześladowały władze pruskie, a kiedy w wojnie niemiecko-francuskiej wypowiedziałam otwarcie, że Niemcy wojnę przegrają i Polska powstanie, starano się o aresztowanie mojej osoby. Gdy później Grenzschutz hulał na ziemi polskiej, niemało wycierpiałam z moją towarzyszką A.S.,

---

[1] A. Bukowski, *Polski słownik biograficzny*, pod red. Z. Kozłowskiej i S. Kubackiego, tom XV, zeszyt 66, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 334.

[2] B. Breza, *Kropidłowska Teodora*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski, [Suplement II], Gdańsk 2002.

[3] F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk 1982, s. 160.

[4] A. Kuik-Kalinowska, *Kobiety piszą po kaszubsku. Autorki i tematy. Szkic interpretacyjny*, „Slavia Occidentalis” 2017, nr 2 [74], s. 100.

[5] D. Kalinowski, *Twórczość kaszubskojęzyczna w perspektywie krytyki feministycznej*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii” 2022, z. 2, s. 150–159.

> [Anną Suszek – dop. B.K.] ponieważ nazwiska nasze za polskość figurowały na czarnej liście[6].

Literatka zajmowała się nauczaniem z pobudek patriotycznych. Niemniej nie należy zapominać, że samotnym kobietom w XIX i w początkach XX w. zawód nauczycielski pozwalał na skromne samodzielne utrzymanie.

W wieku 19 lat uległa w domu nieszczęśliwemu wypadkowi, w wyniku którego straciła lewe oko a prawe zostało mocno nadwyrężone. Jak wspomina, postanowiła się jednak nie poddawać i aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym Kaszub. Kaszuby wybrała ze względu na piękno przyrody. Napisała potem: „Kaszuby, które to w polu ciche czarowały całkowicie duszę moją, gdzie zasłuchana w głębinie lasów marzyłam wśród śpiewu skowronków o zmartwychwstaniu ojczyzny naszej”[7]. W 1906 r. wraz ze swoją towarzyszką Anną Suszekówną przyjechała do Kartuz. Zamieszkały w niedużym domu przy ulicy Klasztornej 6. W tym czasie Kropidłowska zaczęła tworzyć legendy, baśnie i utwory poetyckie. Od 1914 r. współpracowała z „Gazetą Gdańską” i „Gazetą Grudziądzką”, publikując w nich wiersze.

Jej patriotyzm ujawnił się szczególnie pod koniec I wojny światowej i w okresie przyłączenia prawie całego Pomorza do Polski. Wówczas swoje narodowe przywiązanie okazała m. in. poprzez zorganizowanie pomocy na rzecz żołnierzy wkraczających na teren Kaszub. W 1920 r. podjęła pracę jako nauczycielka w Szkole Podstawowej nr 2 w Kartuzach. W latach 1922–1927 współpracowała z „Gazetą Kartuską”, następnie redagowała „Wiarusa Kaszubskiego”. W „Gazecie Kartuskiej” i jej dodatku „Rodzina” publikowała wiersze okolicznościowe o tematyce narodowo-patriotycznej i religijnej. Wiele z nich jest jednak pozbawionych wartości literackich. Do charakterystycznych i zarazem bardziej udanych należą *Piłsudskiemu cześć!*, *Żyj nam Polsko*! i np. *Żyj nam, dostojny masz Jenerale!*, który powstał z okazji przybycia generała Józefa Hallera do Kartuz. W 1922 r. napisała *Moje Kaszuby*, w których dawała świadectwo umiłowania rodzinnej ziemi i podziwu dla piękna kaszubskiego krajobrazu. Napisała też kilkadziesiąt innych wierszy o podobnej tematyce.

---

[6] Życiorys własnoręcznie spisany przez Teodorę Kropidłowską. Zbiory muzeum wpisane w księgę inwentarzową muzealiów artystyczno-historycznych (AH) pod poz. 477/40 MKK (Muzeum Kaszubskie w Kartuzach).

[7] Tamże.

W 1924 r. Kropidłowska wydała przewodniki po Kaszubach pt. *Wędrówka po Kaszubskiej Szwajcarii* i *Z dziejów Kartuz i klasztoru kartuzjanów w Kartuzach*. Kartuzy darzyła ogromną sympatią, dając temu wyraz w swojej twórczości, w której niejednokrotnie opiewała urodę miasta otoczonego ze wszystkich stron lasami i posiadającego na swoim terenie jeziora. Nie tylko doceniała walory krajobrazowe, ale podkreślała rolę Kaszubów w trwaniu przy swojej kulturze i polskości[8]. Spory sukces odniosła jej udramatyzowana legenda *Damrawa czyli przekleństwo ojca domy wywraca* wystawiona 14 sierpnia 1927 r. w Kartuzach pod gołym niebem dla wielu tysięcy widzów przez zespół teatru toruńskiego w reżyserii Stanisława Dąbrowskiego. Przedstawienie zostało zaprezentowane z okazji uroczystości odsłonięcia figury Matki Bożej Królowej Korony Polskiej w Parku Miejskim, w której udział wzięli między innymi gen. Józef Haller i Prezydent Polski Ignacy Mościcki[9]. Nad miastem w tym dniu latały dwa aeroplany, zrzucające ulotki z pozdrowieniami z całej Polski.

Pisarka na tradycjach lokalnych i kaszubskich oparła również swoje umoralniające opowiadania i powiastki dla ludu zamieszczone w „Rodzinie" w latach 1922–1924[10]. Wiele utworów podpisywała pseudonimem literackim Deotyma – imieniem starożytnej greckiej filozofki. W swojej twórczości poruszała nie tylko problematykę narodową, lecz i religijną. Wiele wątków chrześcijańskich (walki dobra ze złem, kary bożej) (odnajdziemy także w jej utworach baśniowych[11], chociażby w *Ukaranej bezbożności*:

Kto nie chowa ojców wiary,
Jak obyczaj każe stary:
Przykazań nie zachowuje
– Sługi Boże prześladuje,

---

[8] T. Kropidłowska, *Przewodnik po Kaszubskiej Szwajcarji*, Kartuzy 1924, s. 8–9. W treści przewodnika znajduje się wiersz *Kaszub chłop tęgi*; patrz również: T. Kropidłowska, *Ukochaj, co swoje,* „Rodzina" bezpłatny dodatek do „Gazety Kartuskiej" 1923, nr 32, s. 3.

[9] „Strażnica Bałtycka" 1927, nr 27.

[10] T. Kropidłowska, *Pomsta Boża (z podań ludowych)*, „Rodzina" bezpłatny dodatek do „Gazety Kartuskiej" 1923, nr 32, s. 3.

[11] T. Kropidłowska, *Młyn pod Parchowem*, „Kaszëbë" 1959, nr 11, s. 9. Zob. też: *Kropidłowska opowiada. Legendy kaszubsko-pomorskie / Kropidłowskô òpòwiôdô. Kaszëbskò pòmòrsczé legendë*, Kartuzy 2021; T. Kropidłowska, *Ukarana bezbożność*, „Rodzina" 1923, nr 46, s. 3; T. Kropidłowska, *Cóż pomoże*?, „Rodzina" 1924, nr 4, s. 3; T. Kropidłowska, *Co to jest modlitwa?* „Rodzina" 1927, nr 17, s. 3; T. Kropidłowska, *Byłem głodny, a wyście mnie nakarmili*, „Rodzina" 1924, nr 32, s. 3.

Obowiązków nie szanuje,
W złości świata obfituje
I w bluźnierstwach nie zna miary,
Ten nie ujdzie piekieł kary[12].

Było to swoistego rodzaju poczucie wypełniania misji, wypływające z jej poglądów mocno osadzonych w nurcie narodowo-chrześcijańskim. Stąd utwory te mają dużą wartość poznawczą i historyczną. Była w pełni zaangażowana na rzecz podtrzymania i rozwijania polskiej tożsamości, kultury i edukacji. Postawa ta wypływała z XIX-wiecznych ideałów romantycznych i pozytywistycznych.

Oprócz pracy nauczycielskiej, dziennikarskiej i pisarskiej ważny obszar stanowiła działalność społeczna. Działała Kropidłowska w Stowarzyszeniu Dzieci Marii, którego była prezeską. Ze względu na pogarszający się stan zdrowia zamieszkała z Anną Suszek, która utrzymywała pisarkę, wymagającą stałej opieki. Następnie przeprowadziły się wraz z wychowanką Grażyną Mazanowską do Torunia, gdzie zamieszkały przy ul. Mickiewicza 72/3. W 1928 r. została Kropidłowska odznaczona Srebrnym Krzyżem Zasługi. Zmarła 21 sierpnia 1931 roku w Kartuzach i tutaj jest pochowana. Po jej śmierci nie bardzo wiadomo było, co stało się z jej dorobkiem pisarskim. Inicjatorką odszukania twórczości poetyckiej Teodory Kropidłowskiej była Klara Górska[13], po mężu Kamińska. Współpracowała społecznie z prezeską Stowarzyszenia Dzieci Marii jako członek i sekretarz organizacji, przepisywała wiele jej utworów z rękopisów na maszynie.

28 listopada 1958 r. Edmund Kamiński z Józefem Rosenerem założyli przy Zrzeszeniu Kaszubskim w Kartuzach Klub Młodej Inteligencji Kaszubskiej, w którego programie samokształceniowym było zgromadzenie biblioteczki wydawnictw kaszubskich na wzór Książnicy im. Joachima Lelewela w Toruniu. Edmund Kamiński od swej matki dowiedział się, że znaczny zasób prasy pomorskiej i własnej twórczości poetyckiej posiadała Teodora Kropidłowska. Postanowił odszukać spadkobierców i zbiory. Z uzyskanych informacji przez Edmunda Kamińskiego wynikało, że spadkobierczynią została Anna Suszek,

---

[12] T. Kropidłowska, *Ukarana bezbożność*, „Rodzina" 1923, nr 46, s. 3.

[13] Klara Górska ur. 10 VIII 1904 r. w Kartuzach, stenotypistka w Starostwie Powiatowym w Kartuzach, sekretarka w Stowarzyszeniu Dzieci Marii i chórzystka w miejscowym chórze. Zawarła związek małżeński z Antonim Kamińskim 12 X 1929 r. Zmarła 31 XII 1971 r. w Gdyni, pochowana na starym cmentarzu w Kartuzach.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

trudniąca się krawiectwem. Mieszkała przez 25 lat, razem z pisarką, która wymagała stałej opieki. Obie jak już zostało wspomniane zamieszkały z wychowanką Grażyną Mazanowską w Toruniu[14]. Edmund Kamiński odwiedzając Annę Suszek w Toruniu, zastał dwie szafy załadowane rękopisami i prasą sprzed 1939 r. Warunkiem otrzymania tych zbiorów było postawienie nagrobka poetce w Kartuzach. Brak finansów przesunął realizację na później. Po założeniu i powołaniu w 1968 roku w Wejherowie Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej Kamiński powrócił do tematu odszukania zbiorów. Po śmierci Anny Suszek zbiorami opiekowały się dwie panie: Grażyna Mazanowska (wychowanka) i Maria Grzenia. Jak pisze Edmund Kamiński: „Bezradność, niewiedza i głupota spowodowały, że dwa tygodnie palono w piecach przed przeprowadzką z Torunia do Gdańska”[15]. Po odszukaniu adresu w Gdańsku Wrzeszczu okazało się, że trzy lata wcześniej młodsza pani Grażyna wyemigrowała przez Austrię do Kanady do Toronto, zmieniając nazwisko na Prokofiew i Bartkowiak. Edmund Kamiński, kiedy z panią Marią Grzenią dotarł na odszukany adres, znalazł w piwnicy resztki rękopisów, dokumentów, które służyły na podpałkę w piecu. Zabrał wszystko, co się dało, ponieważ zagrożenie zniszczenia ocalałych pamiątek było nadal realne. Część zbiorów trafiło do wejherowskiego Muzeum i za uzyskane pieniądze Maria Grzenia sfinansowała lastrykowy nagrobek ze zdjęciem na starym cmentarzu w Kartuzach. Niektóre zbiory zostały w depozycie u Edmunda Kamińskiego. Jak pisał, po wielu latach przemyśleń doszedł do przekonania spełnić niepisaną wolę mojej matki, by zbiory znalazły się również w Kartuzach[16].

W ten sposób część spuścizny po Kropidłowskiej znajduje się w zbiorach Muzeum Kaszubskiego w Kartuzach. Na jej podstawie powstał audiobook *Bajki kartuskie* w podwójnej wersji językowej polsko-kaszubskiej, a także publikacja *Kropidłowska opowiada*, której promocja odbyła się w 2022 r. W książce znalazło się piętnaście legend kaszubsko-pomorskich. Cztery pochodzą ze zbiorów rękopiśmiennych, pozostałe były publikowane na łamach „Wiarusa Pomorskiego” w latach 20. XX w. Wiele z nich inspirowanych jest ludowymi podaniami i legendami. Tak jest w przypadku legendy zatytułowanej

---

[14] Maria Grzenia wcześniej pracowała jako nakładaczka w drukarni i redakcji „Wiarusa Pomorskiego” w Kartuzach do 15 X 1929 r.

[15] Zob.: *Kropidłowska opowiada. Legendy kaszubsko-pomorskie / Kropidłowskô òpòwiôdô. Kaszëbskò pòmòrsczé legendë*, Kartuzy 2021, s. 9

[16] Tamże.

Zegar astronomiczny, którą pisarka stworzyła na kanwie historii Hansa Düringera z Torunia, wykonawcy zegara znajdującego się w Bazylice Mariackiej w Gdańsku. Z kolei czytając opowieść zatytułowaną *Krzyż w kościele N[ajświętszej] Maryi Panny w Gdańsku* dostrzegamy inspirację historią powstania zabytkowego gdańskiego krucyfiksu, który zdobył sławę dzięki legendzie o nieznanym mistrzu. Kropidłowska zwiedzając Kościół Mariacki w Gdańsku usłyszała tą opowieść od przewodnika-woźnego. Na jej podstawie stworzyła własną legendę. W jej twórczości odnajdziemy także legendy o powstaniu Gdańska, Żukowa, Przyjaźni czy Rokitek. Wśród motywów bajkowych w jej twórczości znajdują się obrazy zapadłych zamków, zatopionych skarbów, także złych duchów. Za kolejny wyróżnik jej twórczości można uznać dominację krajobrazu z najbliższego otoczenia (morze, jeziora, lasy), a także przedstawienie związanych z nim zajęć (połów ryb, mielenie mąki, uprawa roli) jak np. w *Młynie pod Parchowem*. W legendzie tej pisarka zastosowała kaszubskie dialogi zapisane fonetycznie, które zostały uwspółcześnione do obowiązującej kaszubskiej pisowni. Kropidłowska pisała po polsku, co prawda próbowała w swoje teksty wplatać dialogi kaszubskie, jednakże było to bardzo rzadko.

Jako wydawcy uznaliśmy, że legendy Kropidłowskiej powinny ukazać się także w języku kaszubskim, bo dotyczą tej ziemi. Przekładu tekstu na kaszubski dokonał Dariusz Majkowski. Jego udział był znaczący także w pracach nad publikacją *Brãwandë Bracy Grimm – Baśnie Braci Grimm* w przekładzie na język kaszubski Ireny Hirsz.

Irena Hirsz podobnie jak Teodora Kropidłowska swą twórczość kierowała do młodego czytelnika. Można przypuszczać, że wpływ na to może mieć fakt, że obie wykonywały zawód nauczycielski. Teodora Kropidłowska w swych opowiadaniach odwoływała się do rzeczywistości historycznej nieco ją kreując, Hirsz zachęcała czytelnika do poznania literatury światowej w języku kaszubskim.

Z ponad 200 baśni Irena dokonała translacji tych najbardziej popularnych (sześćdziesiąt sześć) na język kaszubski. Sukcesywnie publikowała je we wspomnianej „Gazecie Kartuskiej” w latach 1997–2002. Jest to pierwszy tak duży przekład baśni Grimmów. Wcześniej ukazało się w „Stegnie” kilka baśni braci Grimm przetłumaczonych przez studenta etnofilologii kaszubskiej Piotra Cichosza. Wśród nich znajdują się baśnie doskonale rozpoznawalne jak: *Jaszk i Margaritka* (pol. *Jaś i Małgosia*), *Snieżónka* (pol. *Królewna Śnieżka*), *Smoluszk*, (pol. *Kopciuszek*), czy też *Czerwònô Kapùcka* (pol. *Czerwony Kapturek*).

Irena Hirszowa z domu Bork urodziła się w Stężycy 24 lipca 1933 r., w rodzinie bogatych kaszubskich gospodarzy o tradycji nauczycielskiej. Jej dziadek

Bernard Bork był nauczycielem matematyki i gry na instrumencie w Nauczycielskim Seminarium Męskim w Kościerzynie. Rodzice Ireny: Pelagia i Bernard posiadali gospodarstwo rolne. Mieli sześcioro dzieci: Helenę, Henryka, Stefanię, Gerarda, Irenę i Halinę. Najmłodsze lata dzieciństwa Irena spędziła u siostry ojca – Łucji Sosińskiej – nauczycielki w Kornem. Po tragicznej śmierci cioci Łucji, rozstrzelanej przez Niemców, wróciła do domu na Dubowo. Jedne z bardziej traumatycznych wydarzeń, jakie zapamiętała z czasów II wojny światowej, to stałe ukrywanie się w lesie czy w piwnicach. Do Szkoły Podstawowej uczęszczała w Stężycy, dodać należy, że tak jak wiele dzieci kaszubskich, drogę do niej musiała pokonywać pieszo.

Po ukończeniu podstawówki przez rok pobierała nauki dla panien z dobrych domów u Sióstr Niepokalanek w Kościerzynie, przebywając na stancji u jednej ze swych krewnych. Następnie chodziła do Liceum Pedagogicznego w Kościerzynie, by kontynuować rodzinne nauczycielskie tradycje. Jej pierwszą placówką pracy była Szkoła Podstawowa w Sulęczynie, w której uczyła w latach 1954–1956. W 1956 r. wyszła za mąż za Augustyna Hirsza, nauczyciela języka polskiego. Ukończyła studia z nauczania początkowego i wychowania fizycznego. Pracowała do emerytury w Szkole Podstawowej Nr 1, ucząc matematyki i prowadząc zajęcia z wychowania fizycznego z dziewczętami.

Aktywna zawodowo była również na emeryturze, na której przez 9 lat była reedukatorką w Domu Dziecka w Kartuzach. Jako członek Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego oddziału Kartuzy tłumaczyła na język kaszubski *Modlitwy Powszechne* i lekcje z Pisma św. Nie byłoby to możliwe, gdyby nie pewien przypadek, który wspomina córka pani Ireny, Danuta Skóra:

> Po śmierci naszego taty, Augustyna Hirsza, który pisywał do „Gazety Kartuskiej”, mama nie miała żadnych ambicji, żeby również to robić. Mój tata przed śmiercią zamówił *Słownik języka kaszubskiego*, który nadszedł już po jego śmierci. Mama przyjęła to jako znak, że ma kontynuować pracę taty, zająć się kaszubszczyzną i to kaszubszczyzną pisaną[17].

Irena Hirsz język kaszubski wyniosła z domu, zaś w poznaniu kaszubszczyzny wspomagał ją Józef Borzyszkowski. Jeździła do Trójmiasta, pobierając u profesora prywatne lekcje. Pani Irena jako redaktorka felietonów kaszubskich

---

[17] L. Puzdrowska, *„Baśnie braci Grimm” po kaszubsku według przekładu Ireny Hirsz*, https://kartuzy.naszemiasto.pl/basnie-braci-grimm-po-kaszubsku-wedlug-przekladu-ireny/ar/c13-8585779 (dostęp: 2.07.2022)

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

w „Gazecie Kartuskiej" znalazła miejsce do ich publikowania. W „Gazecie Kartuskiej" była też pomysłodawczynią corocznego kalendarza kaszubskiego, pisała felietony, kontynuując w ten sposób pracę swojego męża Augustyna. Brała udział w pracach komisji przeróżnych konkursów związanych z kaszubszczyzną i działalności w kartuskim oddziale Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Jawi się jako zaangażowana działaczka regionalna. Irena Hirsz pobierała także lekcje u Marka Cybulskiego. Do przetłumaczenia na język kaszubski baśni braci Grimm zachęcił ją Jerzy Treder. Stąd wzięcie na warsztat translatorski baśni było dla autorki naturalną konsekwencją rozmów z profesorem.

Po latach marzeniem pani Ireny było, aby tłumaczone przez nią baśnie znalazły się w publikacji zwartej. Stąd podjęła współpracę z Muzeum Kaszubskim w Kartuzach. Gdyby nie determinacja autorki pewnie przedsięwzięcia tego nie udałoby się tak szybko zrealizować. W 2021 r. zostały wydane pt. *Brãwandë Bracy Grimm*. Pani Irena używa środkowej kaszubszczyzny wzbogaconej wieloma słowami zaczerpniętymi z kaszubskiego języka literackiego. Jest to język barwny. Wiele w nim jest zwrotów używanych w potocznej mowie, na zdynamizowanie tekstu mają wpływ regularnie stosowane skrócone formy w rodzaju żeńskim czasu przeszłego (np. wzã, zrobia, kùpia zamiast wzãła, zrobiła, kùpiła). Ciekawe są propozycje tłumaczeń imion postaci: Snieżónka (pol. Śnieżka), Czerwònô Kapùcka (pol. Czerwony Kapturek), Smòluszk (pol. Kopciuszek). W tłumaczeniu Ireny Hirsz przypominane są też wyrazy mało popularne, jak np. bërdac – prząść, królewión – królewicz czy napùżwiałi – nadęty, nadąsany. Cześć z nich zostało zamieszczonych w słowniczku na końcu książki.

Twórczość Kropidłowskiej i Hirszowej stanowi wartość dla tożsamości kaszubskiej. Obie autorki mają poczucie wypełniania misji kulturowej i angażują się w problematykę spraw społecznych. Ich twórczość jest bardzo istotna także dlatego, że integruje czytelnika z jego Małą Ojczyzną za sprawą języka kaszubskiego (Hirszowa) czy też tematyki nawiązującej do regionu (Kropidłowska). Obie udzielały się społecznie. Dla obu istotna była edukacja i kształtowanie postaw młodego pokolenia. W tym celu podejmowały wiele inicjatyw i działań propagujących kulturę kaszubską. Irena dodatkowo jest popularyzatorką nauki języka kaszubskiego. Kropidłowska poprzez swoją twórczość starała się przybliżyć czytelnikom historię regionu, podobnie Hirszowa, w swych felietonach porusza tematykę kaszubską. Jednakże Irena Hirsz czyni to w języku rdzennych mieszkańców Kaszub, Teodora Kropidłowska zaś już z innej perspektywy językowej – polskiej. Obie są wierne swoim ideałom. Łączy je twórczość dla

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

młodego czytelnika, praca z nim i pielęgnowanie wiedzy o Kaszubach. Pisarki cechuje kobieca chęć działania. Kropidłowska, wychowana i reprezentująca nurt patriarchalno-chrześcijański umieszczający kobietę w określoną rolę matki i żony, była jedną z pierwszych kobiet – pisarek z I ćw. XX w. na Kaszubach. Z kolei Irena Hirsz wpisuje się w rozwój twórczości kobiecej pisanej w języku kaszubskim przypadającej na lata 90 ubiegłego wieku.

Bibliografia:

Brawãdë Bracy Grimm, przeł. I. Hirsz, Kartuzy 2021.
Bukowski A., *Polski słownik biograficzny*, pod red. Z. Kozłowskiej i S. Kubackiego, tom XV, zeszyt 66, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.
Breza B., *Kropidłowska Teodora*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski, [Suplement II], Gdańsk 2002.
Kalinowsczi D., Kuik-Kalinowska A., *Literatura kaszubska. Rekonesans / Lëteratura kaszëbskô. Wezdrzenié*, Gdańsk 2017.
Kalinowski D., *Twórczość kaszubskojęzyczna w perspektywie krytyki feministycznej*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii" 2022, z. 2.
Kamiński E., [bez tytułu], „Kaszëbë" 1959, nr 11.
Kropidłowska Kropidłowska opowiada. Legendy kaszubsko-pomorskie / Kropidłowskô òpòwiôdô. Kaszëbskò pòmòrsczé legendë, Kartuzy 2021
Kuik-Kalinowska A., *Kobiety piszą po kaszubsku. Autorki i tematy. Szkic interpretacyjny*, „Slavia Occidentalis" 2017, nr 2 [74].
Małkowska H., *Imponujące przedstawienie pod gołym niebem*, „Słowo Pomorskie" 1927, nr 193.
F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk 1982,
Pniewski W., *Zgon poetki kaszubskiej*, „Gryf" R. 8; 1931, nr 1.
Podgóreczny J., *Niepospolici ludzie Kujaw i Pomorza*, Bydgoszcz 1967.
„Gazeta Kartuska" 1931, nr 100 [nekrolog].
Stefanowska J., *Kartuska poetka w strofy i rymy ujmowała religijne i patriotyczne uniesienia*, „Tygodnik Kartuzy", 24.12.2015 r.
Życiorys własnoręcznie spisany przez Teodorę Kropidłowską, muzealia artystyczno-historyczne, sygn. AH 477/40 MKK.
Życiorys własnoręcznie napisany przez Irenę Hirszową w zbiorach Muzeum Kaszubskiego w Kartuzach.

Aleksandra Majkowska
Akademia Pomorska w Słupsku

Zwierzęta-pomocnicy w prozie dla dzieci Józefa Ceynowy

Animal helpers in the prose for children by Józef Ceynowa

Abstrakt:
Józef Ceynowa (1905–1991) był literatem publikującym zarówno po polsku, jak i po kaszubsku. Tworzył m.in. kaszubskojęzyczną prozę dla dzieci (zwłaszcza zbiory opowiadań: *Urënamle*, *Skarb i moc*, *Bursztinowé serce*), a jedną z charakterystycznych cech tego typu utworów było antropomorfizowanie zwierząt, które są pomocnikami ludzkich bohaterów bądź same stają się głównymi protagonistami opowiadań i legend. Czworonożnym przyjacielem, jaki najczęściej służy ludziom, jest pies, czego najwyraźniejszym przykładem jawi się Kãszny z opowiadania *Jôrk i jego przëjacele*. Jest on wierny, sprytny i inteligentny, posiada także nadnaturalne moce. Ceynowa prezentuje go jak autorzy średniowiecznych żywotów świętych, gdzie również psy bywały symbolem odwagi, czułości i wierności.

Poza psami w prozie dla dzieci Józefa Ceynowy najczęściej pojawiają się ptaki: jastrzębie, mewy czy gołąb. Podobnie jak Kãszny, one również posiadają umiejętność komunikowania się z ludźmi, pomagają im w tarapatach i trwają przy nich w każdej sytuacji. Tak mocne wykorzystanie postaci zwierzęcych było w XX wieku czymś nowatorskim w prozie kaszubskiej dla dzieci, która czteronożnych i skrzydlatych bohaterów wysunęła na pierwszy plan dopiero w następnym stuleciu

Abstract:
Józef Ceynowa (1905–1991) was a writer who published both in Polish and Kashubian. He created Kashubian prose for children (especially collections of short stories entitled *Urënamle*, *Skarb i moc*, *Bursztinowé serce*). One of the characteristic features of his texts was the anthropomorphization of animals that help human protagonists or become the main protagonists of stories and legends. The animal friend who most often serves humans is the dog, the clearest example of which appears to be Kãszny from the story about Jôrk. He is faithful, clever and intelligent, and also has supernatural powers. Ceynowa presents him in the same

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

way as the authors of medieval lives of saints wrote about dogs that were sometimes symbols of courage, tenderness and faithfulness as well.

In addition to dogs, Józef Ceynowa's stories for children most often feature birds: hawks, seagulls and pigeons. Like Kãszny, they also have the ability to communicate with people, help them in trouble and stand by them in difficult situations. Such a treatment of animal characters was novel in 20th century Kashubian prose for children, which brought four-legged and winged characters to the fore only in the following century.

Kluczowe słowa:
Józef Ceynowa, zwierzęta, literatura kaszubska, pies, jastrząb
Keywords:
Józef Ceynowa, animals, Kashubian literature, dog, hawk

Jednym z najpłodniejszych pisarzy kaszubskojęzycznych dla dzieci był Józef Ceynowa[1]. Ten literat urodzony w 1905 roku w Połczynie, a zmarły w Czersku w 1991 r., publikował zarówno po polsku, jak i po kaszubsku. Debiutował w latach 30. XX wieku. Jego pierwsza książka – zbiór baśni *Skarb i moc* ukazała się w 1975 r.[2]. Za jego życia wyszły jeszcze drukiem zbiory prozy: *Bursztinowé serce*[3], *Urënamle*[4] oraz *Dobro zwycięża: legendy z Kaszub i Pomorza*[5], a także tomik wierszy *Z tatczëzne*[6]. Utwory Ceynowy ukazywały się w licznych czasopismach, m.in. w „Klëce", „Kaszëbach", „Literach" i „Pomeranii", a także w antologiach: *Ma jesma od morza* (1963), *Od Bugu do Tatr i Bałtyku* (1965), *Swięti dzél dëszë* (1981). Po śmierci Ceynowy jego opowiadania i wiersze w języku kaszubskim i polskim (czasami tłumaczenia) ukazują się regularnie w „Stegnie" – dodatku literackim do „Pomeranii". W formie publikacji książkowej ukazała się powieść po polsku z licznymi kaszubskimi dialogami *Marcin i jego czasy*[7], zbiór opowiadań *Kuźnica*[8] oraz kaszubskojęzyczne legendy (wraz z polskim tłumaczeniem Mateusza Klebby)[9]. Poezja połczyńskiego twórcy stanowi część dziesiątego tomu Biblioteki Pisarzy Kaszubskich[10], a w 2020 roku ukazał się tomik *Chajowi czas*[11].

---

[1] O życiu i twórczości J. Ceynowy zob.: D. Kalinowski, *Teatr kaszubski. Fenomen, formy i środowisko*, Gdańsk 2021, s. 100; tegoż, *Wzorce osobowe w teatrze. O sztukach scenicznych Józefa Ceynowy,* „Acta Cassubiana” 2020, s. 238–254; tegoż, *Dawne obrazki*, „Pomerania” 2020, nr 7–8, s. 72–73; tegoż, *Pasterze i wielkie zmiany. Józef Ceynowa, „Marcin i jego czasy”, Wejherowo 2017*, [w:] tegoż, *Pasaże kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk 2020, s. 109–114; D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans*, Gdańsk 2017, s. 170–174; A. Kuik-Kalinowska, *Patriotyczne przesłanie niesione wierszem*, [w:] J. Ceynowa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki”*, oprac. I przypisy H. Makurat, wstępy: J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, H. Makurat, Gdańsk 2015, s. V–XXXII oraz s. XXXIII–LXVIII; J. Borzyszkowski, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2011, s. 475–482; A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011, s. 209, 212–213; *Pro memoria. Józef Ceynowa (1905–1991)*, zebrał i oprac. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2005; J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986, s. 110–114, 163–166, 194–195; B. Cirocka, *Gdy zwycięża dobro*, „Pomerania” 1986, nr 5, s. 23–24; s.j., *Legendy Józefa Cejnowy*, „Pomerania” 1983, nr 6, s. 51; F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, Gdańsk 1982, s. 213–216; A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950, s. 300–303.

[2] J. Ceynowa, *Skarb i moc*, Gdańsk 1975.

[3] Tegoż, *Bursztinowé serce*, Puck 1981.

[4] Tegoż, *Urënamle. Powiôstczi z komudnëch lat*, Gdańsk 1982.

Jedną z charakterystycznych cech jego prozy adresowanej do młodego czytelnika jest antropomorfizowanie zwierząt, które są pomocnikami ludzkich bohaterów bądź same stają się głównymi protagonistami opowiadań i legend. Zwierzęta pomagające ludziom są przewodnim motywem przede wszystkim w utworach składających się na *Urënamle*, które są swoistym przeglądem kaszubskich dziejów od średniowiecza po II wojnę światową. Czworonożnym przyjacielem, jaki najczęściej służy swoim sprytem, wytrzymałością i siłą, jest pies. Przykładem może być Kãszny pojawiający się w opowiadaniu *Jôrk i jego przëjacele*. Podkreślona jest wierność tego zwierzęcia wobec swego pana – Jôrka. Nie opuszcza go w żadnym nieszczęściu, czuwa przy ciężko chorym, potem towarzyszy mu w niewoli. W wypadku psa nie jest to jednak coś niezwykłego. Jako symbol wierności podaje psa już Pliniusz w *Historii naturalnej*[12]. Kãsznego wyróżnia wielka inteligencja, która wielokrotnie ratuje Jôrka z opresji. Przede wszystkim rozumie i realizuje każde polecenie swego pana. Kiedy ten prosi go o sprowadzenie pomocy, pies słysząc słowa: „Halôj pomoc", kiwnął głową na znak, że rozumie, zadbał o zapewnienie bezpieczeństwa Jôrkowi na czas swojej nieobecności i pognał do lasu szukając najbliższych zabudowań. Wyciem i szczekaniem zmusił ich właściciela do wyjścia na zewnątrz, a następnie liżąc jego buty i ciągnąc za nogawki przekazał informację, że jego pan potrzebuje pomocy. Gdy okazało się, że wybawca – Dębowski zatrzymał Jôrka w niewoli, Kãszny dostarczył swemu panu wiadomość z rodzinnych stron, pomógł w wykonaniu wielu prac. Stał się też dobrym doradcą, a w razie potrzeby potrafił nawet przemówić. Chcąc wybawić Jôrka od coraz bardziej gnębiącego go Dębowskiego opracował plan działania, ściągnął stado wilków, jakie zaatakowały prześladowcę jego pana, a po uwolnieniu go, pomógł mu dotrzeć na rodzinne Kaszuby.

---

[5] Tegoż, *Dobro zwycięża. Legendy z Kaszub i Pomorza*, Gdańsk 1985.

[6] Tegoż, Z *tatczëznë*, Gdańsk 1981.

[7] Tegoż, *Marcin i jego czasy*, Wejherowo 2017.

[8] Tegoż, *Kuźnica. Obrazki z lat 1910–1945*, Wejherowo 2020.

[9] Tegoż, *Chajowi czas (Wòjenné wspòminczi),* Gdynia 2020.

[10] J. Ceynowa, L. Roppel, K. Derc, J. Bianga, P. Szefka, F. Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „Klëki"*, Gdańsk 2015, s. 3–105 oraz s. 215–301.

[11] J. Ceynowa, *Legendë z Kaszëb ë Pòmòrsczi / Legendy z Kaszub i Pomorza*, Gdynia 2020.

[12] W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1985, s. 864.

W opowiadaniu *Urënamle! Krzëżôcë jidą!* ważną rolę spełnia pies wabiący się Wiérny, który „béł mądri jak człowiek". Nie ma on takich nadprzyrodzonych zdolności jak Kãszny, ale świetnie nadaje się do roli zwiadowcy i szpiega. Służy kaszubskim gburom walczącym przeciwko krzyżackim panom podczas wojny trzynastoletniej. Swoim zachowaniem oznajmia ludziom, kiedy mogą się czuć bezpieczni – merda wówczas ogonem i rusza językiem – albo trzęsąc całym ciałem ostrzega przed problemami. W jego sierści można również schować różne zapisane wiadomości, a Wiérny nie bacząc na wrogich ludzi i na czające się w lesie wilki zawsze dociera do celu. Potrafi także przeprowadzić gburów przez zdradliwe bagna, dostarczyć partyzanckim oddziałom żywność i niezbędne do przeżycia przedmioty, a podczas bitwy gryzie nieprzyjaciół po nogach i przegryza gardła. Poza tym wychował sobie następcę – Tósza, którego nauczył wielu umiejętności. Rola Wiérnégò w ostatecznym zwycięstwie nad Krzyżakami była na tyle istotna, że został jednym z uczestników parady kończącej wojnę: „jak jaczi wôżny wojôrz-opasownik stopkowôł uwôżno z boku i strzélôł oczami na prawo i lewo"[13].

Podobną rolę – pomocnika w walkach z nieprzyjaciółmi – pełni Tósz z opowiadania *Władk i jego Tósz*. Ten podobny do wilka pies pasterski „béł tak mądri jak jaczi bojs i mést rozmiôł kożdi słowo do niego rzekłé przez lëdzy"[14]. Jako dowód jego inteligencji przytoczona jest w tekście historia krowy topiącej się w rowie powstałym na skutek kopania torfu. Tósz najpierw powiadomił swojego pana – chłopca o imieniu Władek, a następnie pognał do lasu, skąd sprowadził na pomoc trzech mężczyzn.

---

[13] J. Ceynowa, *Urënamle*…, s. 48.
[14] Tamże, s. 114.

Podczas wojny pełnił funkcję łącznika między mieszkańcami wioski a partyzantami chowającymi się w lesie. W koszyku mocowanym do szyi przenosił jedzenie i wiadomości. Potrafił również zatrzymać Niemców, niszcząc most, z którego usunął stare, luźne deski. Kiedy jego pan został schwytany, rzucił się na dwóch oprawców, umożliwiając Władkowi ucieczkę. Powstrzymał też psy tropiące partyzantów, których – nawet w pojedynkę – się nie bał:

> (…) przece béł sënę barabónów i ju jak szczenię ugóniôł sę za lësami i sôrnami. Co mu tę miastowe psë. Béł i panę lasów, a noc miôł za nôlepszégo stróża[15].

Okupanci uważali go za wcielenie diabła. Szczekanie Tósza było częściowo zrozumiałe dla ludzi, zwłaszcza dla jego pana, który słuchając swego psa był w stanie wywnioskować, co się dzieje u „lasowëch", w jego rodzinnym domu i co zamierzają wrogowie.

Pies w utworach prozatorskich dla dzieci Józefa Ceynowy jest też przedstawiany jako powiernik tajemnic i przyjaciel ludzi pokrzywdzonych przez los. Przykładem może być Tósz z opowiadania *Stach a pierszô wojna swiatowô*, który pomagał w ciężkiej pracy połczyńskiemu pastuszkowi – sierocie Stachowi. Kiedy chłopiec był bity i wykorzystywany przez miejscowych gospodarzy, mógł się pożalić jedynie swemu zwierzęciu. Tósz nie posiadał żadnych nadzwyczajnych zdolności. Jego pan potrafił rozmawiać z innymi zwierzętami, np. z zającami, lisami czy orłami, ale pies był dla niego po prostu towarzyszem niedoli: „Tósz go rozmiôł, a on Tósza téż"[16]. Dla Stacha ta nić porozumienia była jednak ważniejsza niż przekraczające naturę moce zwierząt i właśnie do psa tęsknił podczas lat poniewierki podczas I wojny światowej. Moment ich ponownego spotkania jest najbardziej wzruszający w całym opowiadaniu:

> Na podworzim przesëpôł do niego Tósz. Baro mu sę ucesził. Pies na niego skôkôł, lizôł mu ręce, merdôł ogonę, oblatiwôł go dokoła corôz to wikszëmi kręgami, wzérôł mu w oczë – tak sę redowôł. Stach psa posmukôł, zagadowôł, chwôlił, a piesk tej krącył ogonę ë zdrzôł mu miłotno w oczë, potemu sę porwôł, wëprisł na drogę, bë przëbiéc nazôd ë zôs zdrzec w oczë, jakbë prosył go z krowami w błoto na pastwisko[17].

---

[15] Tamże, s. 124.

[16] Tamże, s. 99.

[17] Tamże, s. 110–111.

W opowiadaniu *Lës téż chce żëc*[18] została zaprezentowana wspólna nauka pasienia gęsi przez Janka, chłopaka z Pucka, który zaczyna służbę na gospodarstwie oraz jego psa wabiącego się Buri. Ich błędy bezwzględnie wykorzystuje lis, kradnąc im dobytek, co naraża pasterzy na pretensje ze strony gospodarzy, a „nawet batug dostôł robotę". Jest to jeden z nielicznych przypadków w prozie dla dzieci Józefa Ceynowy, gdzie zwierzęcy pomocnik sam potrzebuje wsparcia od człowieka. Buri pogryziony przez lisa boi się kolejnego starcia z dzikim zwierzęciem i cierpi, czując się poniżony i niepotrzebny. Dopiero rozmowa z Jankiem, który zachęca go do mężnego podjęcia walki, przełamuje psi strach i pozwala obu pasterzom – ludzkiemu i zwierzęcemu – przełamać trudności i zyskać uznanie gbura oraz jego żony. Mamy więc do czynienia ze swoistym „wychowaniem" sobie pomocnika przez chłopca. Co ważne, w czasie tego procesu Buri uczy się nie tylko sztuki pasienia gęsi, ale również ludzkiej mowy. To ostatnie udało mu się „dzęka wiôldżiému nacëskowi wolë".

Sposób przedstawienia psich bohaterów w prozie Ceynowy, ich wierność, odwaga i bezinteresowna pomoc, przypomina postaci zwierząt ze sztuki średniowiecznej, zwłaszcza z żywotów świętych:

> W sztuce śrdw. pies symbolizuje wierność. Przedstawiano go u stóp św. Bernarda; liżącego rany św. Rocha; noszącego pochodnię przed św. Dominikiem. Wyobrażany w plastyce u stóp kobiet symbolizował czułość i wierność, podobnie jak lew u stóp mężczyzn – odwagę i wspaniałomyślność[19].

W prozie kaszubskiej psy pojawiają się stosunkowo często, ale ich rola nie jest aż tak istotna jak w opowiadaniach Ceynowy. Przykładowo w powieści Aleksandra Majkowskiego *Żëcé i przigòdë Remùsa* występują m.in. Frësza i Gniota. Pierwszy z nich jest wzmiankowany jedynie w pierwszym rozdziale. Zjadając po kryjomu jedzenie tytułowemu bohaterowi, dodał odwagi chłopcu, który zdobył się na to, aby podejść do Remusa i zapytać o zaklęty zamek i zaczarowaną królewiankę[20]. Bliższy zwierzęcym bohaterom Ceynowy jest pies Gniota, jaki pomagał młodemu pastuszkowi paść bydło. Remus traktował go jak swego przyjaciela, dzielił się swymi przemyśleniami i liczył na jego pomoc, kiedy wybierał się na zamkowisko. Gniota nie posiadał jednak żadnych nadprzyrodzonych zdolności ani nie wykazywał zbyt dużej inteligencji. Na skutek jego lekkomyślności – i oczywiście własnych zachowań – tytułowy bohater powieści popadał w tarapaty[21]. Psy pojawiają się także w prozie Stanisława Jankego, zwłaszcza w opowiadaniu noszącym tytuł *Psë*[22], zaczynającym się od narodzin dwóch szczeniaków Azy i Burego, a kończącym ich śmiercią na skutek zabobonnego przekonania, iż pod progiem nowego domu należy zakopać żywego psa, co zapewni mieszkańcom szczęście. Rola tych zwierząt prowadzi jednak w inną stronę niż propozycja Józefa Ceynowy. Z kolei w utworze dla dzieci *Werónka chce zwierzątkò*[23] występuje niemiecki owczarek Szokòlôdka – spokojny, mądry pies, którego Werónka zazdrości swojemu sąsiadowi Kasprowi. Zwierzę to jednak pełni rolę tylko epizodyczną i nie wykazuje zdolności przekraczających jego naturę.

---

[18] J. Ceynowa, *Bursztinowé serce*…, s. 12–28.

[19] W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1985, s. 864. Więcej o przedstawieniach zwierząt w żywotach świętych w: B. Polański, *Symbolika zwierząt w żywotach świętych*, Wrocław 2011.

Poza psami w prozie dla dzieci Józefa Ceynowy najczęściej pojawiają się ptaki. Są one bardzo częstym motywem w literaturze kaszubskiej. Ważnym skrzydlatym bohaterem jest kania, którą obwinia się o sprowadzanie suszy i inne nieszczęścia spadające na społeczność. Owo oskarżenie zazwyczaj ma miejsce podczas obrzędu ścinania kani[24]. W literaturze kaszubskiej ten obrzęd pojawia się m.in. w książce Aleksandra Majkowskiego *Żëcé i przigòdë Remùsa*[25], pisali o nim także Jan Karnowski[26], Maria Bistroń[27], Jan Piepka[28] czy Adam Hebel[29]. W literaturze dla dzieci kania pojawia się w utworze Alojzego Nagla *Kania i wanoga*[30].

---

[20] A. Majkowski, *Życie i przygody Remusa*, przeł. L. Bądkowski, Gdynia 1966.

[21] *Tamże*, s. 30–35.

[22] Zob. S. Janke, *Psë*, Gdynia 1991. Janke przywołuje także postać tajemniczego psa Azy w powieści *Cësk* (Gdańsk 2020).

[23] Zob. A. Majkòwskô, D. Majkòwsczi, *Werónka chce zwierzątkò*, Nadole 2020.

[24] D. Kalinowski, *Ścinanie kani*, [w:] *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, Gdańsk 2020, s. 543, tegoż, *Teatr kaszubski*, s. 20–41; J. Treder, *Zwyczaj i widowisko „Ścinania kani" w etnologii i literaturze*, Wejherowo 2012; J. Samp, *Misterium ptaka ofiarnego*, „Pomerania" 1976, nr 2, s. 34–44; P. Schmandt, *Sobótka, ścinanie kani, ogień i czary na Kaszubach*, Gdynia 2014; L. Malicki, *Rok obrzędowy na Kaszubach*, Gdańsk 1986, s. 48–52.

[25] Więcej na ten temat w: T. Linkner, *Sobótkowe „ścinanie kani"*, [w:] tegoż, *Z literatury młodokaszubów. Aleksander Majkowski, studia i szkice,* Pelplin 2013, s. 241–250; A. Kuik-Kalinowska, *Arcypowieść literatury kaszubskiej: „Żëcé i przigòdë Remùsa" Aleksandra Majkowskiego*, [w:] A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa. Zvjercadło kaszubskji,* opr. i przypisy J. Treder, Gdańsk 2010, s. 51–96.

W *Żëcym i przigòdach Remùsa* Aleksandra Majkowskiego przywoływane są różne gatunki ptaków. Wśród nich skowronek, łączony z bólem złamanego serca, bo jego śpiew przypomina o rychłym ślubie ukochanej królewianki[31]. Po stronie sił zła reprezentowanych przez Arymana lub Smętka stoją sowy i sępy. Ich pióra gaszą skry Ormuzdowe i niszczą ogniska odrodzenia kaszubszczyzny[32]. Innym ptakiem, który posiada cechy przekraczające zwykłą naturę, jest łabędź. To posłaniec królewianki, pełen wiedzy i królewskiej godności[33], który zjawia się w momencie podejmowania ważnych decyzji i umożliwia oderwanie się od przyziemnych spraw i radości[34]. Łabędzie są też symbolem przejścia z życia do śmierci, co uwypuklił Jan Drzeżdżon w utworze *Przëszlë do mie*[35]

Józef Ceynowa nie idzie jednak śladem tych twórców i uczynił głównymi bohaterami swoich opowiadań inne ptaki, przede wszystkim jastrzębia[36], mewę i gołębia. Najwięcej niezwykłych umiejętności posiada Sekôcz z opowiadania *Jôrk i jego przëjacele*. Wspólnie z opisanym powyżej Kęsznym wielokrotnie ratuje on z opresji tytułowego bohatera. Będąc w stanie pokonywać duże odległości świetnie sprawdza się jako zwiadowca, potrafi mówić, trafnie przewiduje rozwój wypadków, pomaga Jôrkowi sprowadzić pszczoły do nowo zbudowanej pasieki, wskazuje miejsce, w jakim warto wykopać rów nawadniający. Znał się na strategii wojennej i na gospodarce. Poza tym był tak samo wierny swemu panu jak pies Kãszny.

---

[26] J. Karnowski, *Scynanié kani. Widowiskò kaszëbsczé*, [w:] tegoż, *Dramaty*, opr. i przypisy M. Cybulski, Gdańsk 2011, s. 435–448. Zob. także D. Kalinowski, *Obraz-idea-tożsamość. O dramaturgii Jana Karnowskiego*, [w:] tamże, s. 71–142 (zwłaszcza podrozdział: *Pytanie o współczesną tożsamość – „Scynanié kani”*, s. 107–112)

[27] M. Bistroń, *Widowisko „Ścinanie kani”*, „Pomerania” 1976, nr 2, s. 45–46.

[28] Staszków Jan (Jan Piepka), *Scynanié kani*, [w:] J. Treder, *Zwyczaj i widowisko „Ścinania kani” w etnologii i literaturze…*, s. 57–63.

[29] A. Hébel, *Sobótka*, „Stegna" 2018, nr 2, s. 25–34.

[30] A. Nagel, *Kania i wanoga*, [w:] tegoż, *Bajki i bajeczki / Bôjczi i bôjeczczi*, Gdynia 2011, s. 122.

[31] A. Majkowski, *Życie i przygody Remusa…*, s. 68.

[32] Tamże, s. 97.

[33] Tamże, s. 22.

[34] Tamże, s. 105.

[35] J. Drzeżdżon, *Przëszlë do mie*, Gdańsk 1994, s. 39.

[36] Jastrząb w kaszubskiej prozie pełni także ważną rolę w: D. Majkòwsczi, *Pòd òkã Jastrë*, Gduńsk 2020. Jest tam posłańcem i symbolem bogini Jastrë.

W opowiadaniu *Żarnowszczi gard a jego kôczor*[37] pojawia się mewa, jaka w rzeczywistości jest piękną córką kowala z Nadola – Jagódką. Nie mogąc znieść rozłąki z ukochanym Jôrmirem, któremu ojciec wybrał „lepszą partię", postanowiła zmienić się w białego ptaka, co umożliwiało młodym spotykanie się w tajemnicy. Chłopiec co wieczór wpuszczał ją przez okno, głaskał jej pióra i przytulał do serca. Mewa, choć straciła ludzkie kształty, zachowała zdolność mówienia. Pomagała swemu ukochanemu, a nawet jego ojcu grożącemu jej śmiercią – ratowała ich okręt przed wpadnięciem na mieliznę, chroniła podczas sztormu, ostrzegała przed napadem rozbójników. Podobnie jak wspomniane wyżej psy, służyła również jako posłaniec sprowadzając posiłki podczas walki. Kiedy Jôrmir na skutek ran i zmęczenia po bitwie umarł, również zmienił się w ptaka – kaczora. Latały wspólnie nad jeziorem Żarnowieckim i okolicznymi wioskami, aż „w kuńcu odlecałë dzes, skąd sę nie wrôcô".

Umiejętność porozumiewania się z ludźmi mają w opowiadaniach Józefa Ceynowy również inne ptaki. Jeden z wróbli robi to za pomocą ćwierkania, machając skrzydłami, a nawet podnosząc do góry kartkę papieru (*Wdzęczny wróbelk*)[38]. Szczególnie oddane ludziom są ptaki oswojone, jak np. gołąbek w opowiadaniu *Bursztinowé serce*[39]. Jest on swoistym aniołem stróżem dla dzielnego chłopaka Dzyrżka, który postanowił opuścić rodzinny dom, aby z „zôpiecucha" stać się mężczyzną. Jego ptak nie chce go zostawić samego i prosi o możliwość wspólnej wyprawy:

> Wasta mie wëchowôł i o mie dbô jak o brata, wic z wastem polecę choc na kuńc swiata. Dwaji to dwaji, mogą so pomoc, në nié?[40]

Podczas podróży gołąb okazuje się niezwykle cennym pomocnikiem. Udziela chłopcu cennych podpowiedzi, ma świetny słuch i wzrok, dzięki czemu może uprzedzać o grożących niebezpieczeństwach i wielokrotnie ratuje Dzyrżka od śmierci.

---

[37] J. Ceynowa, *Skarb i moc*, Gdańsk 1975, s. 13–22.

[38] J. Ceynowa, *Bursztinowé serce*, Puck 1981.

[39] Tamże, s. 62–82.

[40] Tamże, s. 62.

Bohaterka utworu *Dze skarb i dze moc*[41] rozmawia z bocianem, jaskółką i czajką, z kolei kaczka wdzięczna za ratunek przed nękającymi ją chłopcami doradza swoim wybawicielom, ucząc ich korzystania z bogactwa nadmorskiej przyrody – ziół, tranu z morświnów i fok oraz podpowiadając, gdzie mogą znaleźć wielkie ławice ryb. Podobną rolę pełnią kret (*Dze skarb i moc*)[42] i żaba (*Koséter rzucył kosę*)[43]. Ich porady kierują uwagę bohaterów na podziemne skarby: torf i zwłaszcza bursztyn.

Podsumowując, należy zauważyć, że Józef Ceynowa bardzo chętnie czynił zwierzęta bohaterami swoich opowiadań dla dzieci. Często poza naturalnymi ich cechami – jak np. psia wierność czy zdolność ptaków do oglądu sytuacji z góry, dodawał im zdolności wykraczające poza naturę. Niektóre zwierzęta w jego utworach potrafią mówić, udzielać mądrych rad, uwalniać swoich panów z niewoli. Jest to ujęcie oryginalne dla kaszubskiej prozy XX w., gdyż czworonożni i skrzydlaci bohaterowie zazwyczaj pełnili w niej role drugorzędne. Pisarze sprowadzali rolę zwierząt głównie do symbolicznego ukazywania ludzkich cech albo wykorzystywali kaszubskie wierzenia z nimi związane – np. łabędź jako symbol przenikania się różnych rzeczywistości (w *Żëcym i przygodach Remùsa* Aleksandra Majkowskiego czy *Kòl Biélawë* Jana Drzeżdzona), pies, który widzi i czuje umarłych (*Strachë w Łątczińsczim Młinie* Ottona Karsznego). W utworach dla dzieci postaci zwierzęce pomagały w przystępnym dla dziecięcego odbiorcy ukazaniu świata ludzkich wad i promowanych przez twórców zachowań. Nagrody za dobre cechy i surowe konsekwencje za złe czyny w świecie fauny są ukazywane często realistycznie (łącznie z naturalistycznymi opisami śmierci), aby wzbudzić w młodych czytelnikach reakcję strachu przed karą i dążenie do pożądanych przez autorów cech (np. utwory Alojzego Nagla[44] czy bajki publikowane w latach 1908–1012 w „Gryfie kaszubskim”[45]).

Dopiero w XXI w. sytuacja ta się zmieniła, a pisarze dla dzieci czynią ze zwierząt ważne postaci swoich książek. Czyni tak Anna Gliszczyńska w serii przygód o Bytku, gdzie jedną z głównych bohaterek jest wiewiórka Ana, Piotr

---

[41] J. Ceynowa, *Skarb i moc…*, s. 23–29.

[42] Tamże.

[43] Tamże, s. 66–73.

[44] Zob. A. Nagel, *Bajki i bajeczki/Bôjczi i bôjeczczi*, Gdynia 2011.

[45] Zob. *Bajarz kaszubski. Bajki z „Gryfa” (1908–1912)*, przyg. do druku i wstępem opatrzył J. Borzyszkowski, Wejherowo–Gdańsk 2005.

Dziekanowski w komiksie *Szczeniã Swiãców*, w jakim koń Sëwi kilka razy ratuje z opresji swojego pana, czy Danuta Stanulewicz w *Zelonym pùjkù*. Józef Ceynowa eksponuje postacie psów i ptaków dużo wcześniej i można w nim widzieć autora, który inspirował dzisiejszych twórców kaszubskiej prozy dla dzieci.

Bibliografia:

Bajarz kaszubski. Bajki z „Gryfa" (1908–1912), przyg. do druku i wstępem opatrzył J. Borzyszkowski, Wejherowo–Gdańsk 2005

Bistroń M., *Widowisko „Ścinanie kani"*, „Pomerania" 1976, nr 2

Borzyszkowski J., *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2011

Bukowski A., *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950

Ceynowa J., *Bursztinowé serce*, Puck 1981

Ceynowa J., *Chajowi czas (Wòjenné wspòminczi),* Gdynia 2020

Ceynowa J., *Dobro zwycięża. Legendy z Kaszub i Pomorza*, Gdańsk 1985

Ceynowa J., *Kuźnica. Obrazki z lat 1910–1945*, Wejherowo 2020

Ceynowa J., *Legendë z Kaszëb ë Pòmòrsczi / Legendy z Kaszub i Pomorza,* Gdynia 2020

Ceynowa J., *Marcin i jego czasy*, Wejherowo 2017

Ceynowa J., *Skarb i moc*, Gdańsk 1975

Ceynowa J., *Urënamle.Powiôstczi z komudnëch lat*, Gdańsk 1982

Ceynowa J., *Z tatczëznë*, Gdańsk 1981

Ceynowa J., Roppel L., Derc K., Bianga J., Szefka P., Schroeder F., *Poezja twórców z kręgu „Klëki"*, Gdańsk 2015

Cirocka B., *Gdy zwycięża dobro*, „Pomerania" 1986, nr 5

Drzeżdżon J., *Przëszlë do mie*, Gdańsk 1994

Drzeżdżon J., *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986

Hébel A., *Sobótka*, „Stegna" 2018, nr 2

Janke S., *Cësk*, Gdańsk 2020

Janke S., *Psë*, Gdynia 1991

Kalinowski D., *Dawne obrazki*, „Pomerania" 2020, nr 7–8

Kalinowski D., *Ścinanie kani*, [w:] *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, Gdańsk 2020

Kalinowski D., *Teatr kaszubski. Fenomen, formy i środowisko*, Gdańsk 2021

Kalinowski D., *Wzorce osobowe w teatrze. O sztukach scenicznych Józefa Ceynowy,* „Acta Cassubiana" 2020

Kalinowski D., Kuik-Kalinowska A., *Literatura kaszubska. Rekonesans*, Gdańsk 2017

Karnowski J., *Scynanié kani. Widowiskò kaszëbsczé*, [w:] tegoż, *Dramaty*, opr. i przypisy M. Cybulski, Gdańsk 2011

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 1985

Kuik-Kalinowska A., *Arcypowieść literatury kaszubskiej: „Żëcé i przigòdë Remùsa" Aleksandra Majkowskiego*, [w:] A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa. Zvjercadło kaszubskji,* opr. i przypisy J. Treder, Gdańsk 2010

Kuik-Kalinowska A., *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011

Linkner T., *Sobótkowe „ścinanie kani"*, [w:] tegoż, *Z literatury młodokaszubów. Aleksander Majkowski, studia i szkice,* Pelplin 2013

Majkòwsczi D., *Pòd òkã Jastrë*, Gduńsk 2020

Majkowski A., *Życie i przygody Remusa*, przeł. L. Bądkowski, Gdynia 1966

Majkòwskô A., Majkòwsczi D., *Werónka chce zwierzątkò*, Nadole 2020

Malicki L., *Rok obrzędowy na Kaszubach*, Gdańsk 1986

Nagel A., *Kania i wanoga*, [w:] tegoż, *Bajki i bajeczki / Bôjczi i bôjeczczi*, Gdynia 2011

Neureiter F*., Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu,* Gdańsk 1982

Polański B., *Symbolika zwierząt w żywotach świętych,* Wrocław 2011

Pro memoria. Józef Ceynowa (1905–1991), zebrał i oprac. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2005

s.j., *Legendy Józefa Cejnowy*, „Pomerania" 1983, nr 6

Samp J., *Misterium ptaka ofiarnego*, „Pomerania" 1976, nr 2

Schmandt P., *Sobótka, ścinanie kani, ogień i czary na Kaszubach*, Gdynia 2014

Treder J., *Zwyczaj i widowisko „Ścinania kani" w etnologii i literaturze*, Wejherowo 2012.

Dušan-Vladislav Paždjerski
Uniwersytet Gdański
Aleksandra Savić
Uniwersytet w Belgradzie

Alfabet kaszubski i podobne piosenki (obrazkowe lub nie) w słowiańskiej i serbskiej kulturze jako narzędzia w nauce alfabetu, pisma i języka

The "Kashubian alphabet" and similar songs in Slavic and Serbian culture used to teach the alphabet, writing and language

Abstrakt:
Autorzy w artykule porównują kaszubskie obrazkowe nuty – *Alfabet kaszubski* – i podobne piosenki dotyczące alfabetu serbskiego, analizując podobieństwa i różnice. Serbskie „piosenki alfabetyczne" mogły stanowić prekursorskie utwory, które doprowadziły do powstania „obrazkowych nut" w takim kształcie, jakie je spotykamy dzisiaj na Kaszubach.

Abstract:
In the paper, the authors compare Kashubian "picture notes" – called the *Kashubian Alphabet* – and similar Serbian songs, analyzing similarities and differences between them. The Serbian "alphabetical songs" could be the model which served to create the "picture notes" as known in Kashubia today.

Kluczowe słowa:
Kaszubskie nuty, alfabet kaszubski, obrazkowe nuty, piosenki alfabetyczne
Keywords:
Kashubian notes, Kashubian alphabet, picture notes, alphabetical songs

Wstęp

Celem pracy jest wskazanie na piosenki podobne do *Alfabetu kaszubskiego* w serbskiej i słowiańskiej kulturze, które mogą być używane w nauce alfabetu, pisma i języka. Autorzy mieli też zamiar pokazać różnice i podobieństwa

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

tych zjawisk i podkreślić różne strategie kulturotwórcze w poszczególnych odmianach kultury słowiańskiej i ich powiązanie z językiem. W niniejszej pracy kaszubskie „obrazkowe nuty”[1] nazywamy *Alfabetem kaszubskim* dla łatwiejszej rozpoznawalności.

Kaszubskie obrazkowe nuty

Każdemu na Kaszubach jest znany *Alfabet kaszubski* lub *Kaszubskie nuty*. Autor monografii o tym oryginalnym i rozpoznawalnym zjawisku kaszubskiej kultury Roman Drzeżdżon nazywa je „obrazkowymi nutami”[2], a jako synonimy, oprócz wspomnianych podaje również, bardziej potoczne nazwy: *heroglifë*, *znaczi*, *runë*, *Kaszëbsczé abecadło*[3] itd.

W XXI wieku *Alfabet kaszubski* stanowi nieodzowny element podręczników kaszubskich[4] (p. *Wnioski)*, chociaż R. Drzeżdżon w kontekście szkolnictwa łączy je z „walką o polskie szkoły” na terenie Bytowa po pierwszej wojnie światowej[5].

Alfabet kaszubski oprócz swojej ciekawej muzyczno-deklamatorskiej formy, stanowi dla Kaszubów również jeden z elementów etnicznej wyjątkowości i rozpoznawalności w szerszym polskim oraz polskojęzycznym kontekście. Wersja akustyczna *Alfabetu*, której można posłuchać naciskając odpowiedni guzik na wejherowskim pomniku Kaszuby (w parku im. Aleksandra Majkowskiego), akordeonisty z brązu (stanowiącego zwieńczenie „Szlaku kaszubskich nut”)[6], stanowi pierwszą stałą akustyczną i publiczną „ekspozycję” języka kaszubskiego. Jest swoistym, pierwszym, publicznym „podręcznikiem” umożliwiającym przypadkowemu przechodniowi zapoznanie się z językiem kaszubskim, a także przyzwyczajenie ucha do obecności innego języka niż polski w „eterze” Kaszub, a także do specyficznej fonetyki kaszubskiej.

---

[1] R. Drzeżdżon, *To je krótczé, to je dłudżé… Wędrówki szlakiem obrazkowych nut*, Gdańsk–Wejherowo 2014.

[2] Tamże.

[3] Tamże, s. 8.

[4] R. Drzeżdżon, *Kaszëbsczi „Schnitzelbank”, to je czile słów ò piesni* Kaszëbsczé nótë, [w:] *Kaszubskie dziedzictwo kulturowe. Ochrona-trwanie-rozwój*, red. E. Kocój, K. Barańska, M. Kuklik, Kraków 2012, s. 115.

[5] R. Drzeżdżon, *To je krótczé, to je dłudżé…*, s. 22.

[6] [T. Fopke] *Muzyka we współczesnej kulturze Kaszub*, [w:] C. Obrach-Prondzyński, T. Fopke, K. Kulikowska, *Współczesna kultura kaszubska*, Gdańsk 2018, s. 164.

R. Drzeżdżon stwierdza, że powstają różne inne szkolne wersje *Alfabetu*: *Gwiôzdkòwé nótë*, *Matematiczné nótë*, *Religijné nótë*, *Szkòłowé nótë*[7] itd. Istnieje również dużo innych wersji (nieszkolnych): wojskowe, harcerskie, erotyczne, muzealne, urodzinowe, polityczne, propagandowo-wojskowe (wersja Schnitzelbank)…

Jaki *Alfabet* od Cyryla i Metodego? – „nuty słowiańskie” a nauka alfabetu

W swojej publikacji o *Alfabecie kaszubskim* Drzeżdżon szukając prawzorów kaszubskich „obrazkowych nut” przytacza, bez obszerniejszego komentarza, dwa przykłady pochodzące z Czech[8], podając faksimile dwóch czasopism. W tych przykładach, na stronach podanych czasopism można przeczytać (s. 35), że czeski uczony dr Čeněk Zibrl wyjaśnia, iż oprócz wielu wersji „Obrazovego pisma”, które zebrał w swoim życiu, szczególnie docenia on wkład Kaszubom znanego Karela J. Erbena[9] i cytuje przykład z jego spuścizny. Na obrazku widać dwa szeregi niedokończonych obrazków (hieroglifów?), przy czym niektóre z nich przypominają przedmioty: np. krzesło, skrzypce, kwiat, piłkę itd. Dlaczego zwracamy uwagę na te obrazki? Ponieważ one (a zwłaszcza kilka „hieroglifów” mogących się skojarzyć z literami) niewątpliwe stanowią pewne „odpryski” kulturowe innej pozostałości, którą Drzeżdżon również wspomina (s. 36), a mianowicie faksimil strony z czeskiego czasopisma „Moravčík”, w którym jest podany fragment opowiadania o Cyrylu i Metodym, a w którym pisze (tłumaczenie własne z czeskiego): „…I zaczęli się uczyć. Obok Morawy dzieci jeszcze do niedawna grali i śpiewali *Na nauczyciela*. Nawet nie wiedzieli, że używają tą najstarszą uczniowską pomoc, pieśń, z pomocą której nasi przodkowie uczyli się czytać i pisać”. Dalej jest tekst podobny do *Alfabetu kaszubskiego*, co można zobaczyć na przytoczonym obrazku poniżej. Sam R. Drzeżdżon wspomina o tym, że jedna z teorii mówi, że przytoczona wyliczanka była pomocą edukacyjną w nauce głagolicy (co mówi

---

[7] R. Drzeżdżon, *Kaszëbsczi „Schnitzelbank”…*, s. 115.

[8] R. Drzeżdżon, *To je krótczé, to je dłudżé…*, s. 35–36.

[9] Karel Jaromir Erben (1811–1870), poeta, folklorysta, wydawca i redaktor. Wydawca zbioru słowiańskich bajek *Sto prostonarodních pohádek a pověsti slovanských v nařečích původních* (Praha 1865, 1869), gdzie opublikowano kaszubskie i słowińskie bajki ze zbiorów F. Ceynowy.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

również tekst opowiadania)[10]. Tutaj trzeba powiedzieć, że oprócz tego, iż można pokusić się o stwierdzenie, że *Alfabet kaszubski* stanowi przedłużenie pewnej archaicznej linii kulturotwórczej sięgającej czasów prasłowiańskich, można też mówić o tym, że „obrazkowe nuty" stanowią pomocnicze narzędzie edukacyjno-pedagogiczne, w kaszubskim przypadku nie tylko leksykalne, lecz również tożsamościowe, kulturowe, turystyczne, muzealne itd.

[tekst czeski:]
To je krátke, to je dlhé;
to je tenké, to je tlsté
(az, z takých čiarok složené);
to polica zubatá (buky);
to je koza rohatá (vědy);
to stolice sedatá (glagol);
to sú oči (dobro);
to sú zuby (est);
to sú kliešte (živete);
to je zámok (dzělo);
to stolice rezatá (zemlja) atd.

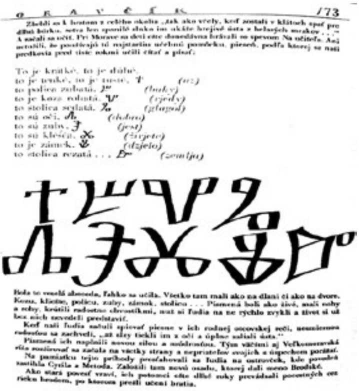

Nauka serbskiego alfabetu w perspektywie historycznej

W serbskiej tradycji, języku, literaturze, kulturze i procesie pedagogicznym, nauka liter według odpowiedniej kolejności i literowania alfabetu, stanowi jeden z pierwszych kroków w nauce czytania i pisania. Od samych początków piśmiennictwa, alfabet serbski był nauczany z pomocą modlitwy, później, twórczości ludowej i piosenek autorskich poświęconych nauce alfabetu.

Azbuka. Wyraz *azbuka* jest złożony z nazw początkowych liter serbskiego (i staro-cerkiewno-słowiańskiego) alfabetu: *az* - ja i buki - Bóg / litera (bukva). Jest definiowany jako grupa wszystkich liter z pomocą których piszemy i wszystkich liter cyrylicy lub głagolicy uporządkowanych według przewidzianej kolejności[11]. Już sama koncepcja organizacyjna serbskiego i słowiańskiego pisma (nazywanie każdej litery pojęciem z ludzkiego otoczenia, w odróżnieniu od nazw powiędzmy z greckiego alfabetu dające opisy poszczególnych liter – np. *omikron* „małe o"), uwidacznia chęć łatwiejszego nauczania podstawowego narzędzia piśmienniczego wśród ludności słowiańskiej, wiążac pojęcia językowe z pojęciami, które można spotkać w codziennym życiu (taka logika przyświeca również *Alfabetowi kaszubskiemu*). Ponieważ stanowi podstawę do nauki czytania i pisania oraz jest pierwszym krokiem w uczeniu się bardziej skomplikowanych zadań w tym procesie, zawsze dużą uwagę poświecano technikom i metodom nauczania alfabetu. Czasami te techniki są używane tylko jako narzędzie edukacyjne, a czasami dostają jakiś dodatkowy sens – symboliczny, religijny lub za pomocą jakieś piosenki, wysyłana jest jakaś szczególna wiadomość z różnych dziedzin działania ludzkiego – np. ekologii. Dzięki długiej tradycji używania i swojemu znaczeniu w kulturze serbskiej, zostały zarejestrowane różne sposoby nauczania azbuki w kilku obszarach twórczości.

---

[10] R. Drzeżdżon, *To je krótczé, to je dłudżé*..., s. 36.

[11] Речник српскога језика, red. М. Николић, wyd. zmienione i uzupełnione, Београд 2011, s. 20.

Początki nauki czytania i pisania wśród Słowian Południowych. I chociaż mogłoby się wydawać, że wierszowany sposób nauczania alfabetu mógł się pojawić dopiero równolegle z rozwojem współczesnego systemu edukacji lub powstaniem pierwszych elementarzy, jego korzenie sięgają (w kulturze serbskiej) daleko w przeszłość, do początków słowiańskiej alfabetyzacji, kiedy pojawiły się pierwsze modlitwy alfabetyczne (azbukowe)[12]. W *Słowniku terminów literackich*[13] wiersz azbukowy jest definiowany jako „średniowieczny rodzaj literacki, który bazuje na wczesnobizantyjskiej tradycji […] gdzie początkowe litery wersów układane są w alfabetycznym szeregu. Sens tworzenia azbukowego wiersza jest mnemotechniczny i dydaktyczny, ale również duchowy: pismo w średniowiecznej kulturze miało również swoją religijną funkcjonalność”. Więc szeregowanie w alfabetycznej kolejności w ramach modlitwy miało w tych czasach kilka zastosowań: modlitewne, dydaktyczne i funkcjonalne. Pierwsze jest dosyć oczywiste, jeżeli chodzi o czasy, w którym te modlitwy powstawały, a jak chodzi o pozostałe dwa M. Nikolić twierdzi, że one miały kluczowe znaczenie w nauce czytania podstawowego, a ważnym argumentem był również fakt, że litery miały także swoją wartość liczbową[14], która pomagała w łatwiejszym zapamiętywaniu kolejności modlitw i odwrotnie, początkowa litera modlitwy wspomagała łatwiejsze zapamiętywanie jednostek alfabetu.

---

[12] М. Николић, *Функција молитви у учењу азбучног реда слова* [*Funkcja modlitw w nauce alfabetycznego* (*azbukowego*) *porządku liter*], „Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie”, 1/2012, s. 24.

[13] *Речник књижевних термина*, red. Д. Живковић, Београд 1985, s. 70.

[14] М. Николић…, s. 26.

Za pierwszą modlitwę alfabetyczną (azbukową) w tradycji serbskiej (staro-cerkiewno-słowiańskiej) uważana jest ta napisana przez Konstantyna Przesławskiego z 893. roku. Była napisana w dwunastozgłoskowcu[15], a tutaj podajemy fragment w tłumaczeniu na serbski i polski:

Азбучна молитва

Ја [**а**з] се овим речима молим **Б**огу:
Боже све твари и створитељу
видљивог и невидљивог!
Господа, **Д**уха живог, пошаљи
да удахне ми у срце реч […].[16]

Modlitwa azbukowa

Tymi słowami proszę Boga:
Boże wszystkiego stworzycielu,
widocznego i niewidocznego!
Pana, Ducha żywego, wyślij
żeby tchnął mi do serca słowo […].

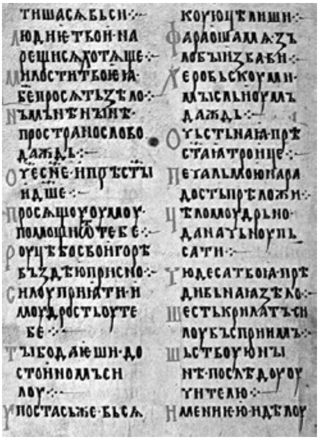

We wspomnianym okresie ważne jest również dzieło Konstantyna Kosteneckiego *Сказаније изложено о писменима* [*Uwagi wyłożone o literach*, 1423–1426], w którym jest mowa o tym w jaki sposób trzeba uczyć się alfabetu i jakie są jego religijne oraz społeczne wartości[17].

Twórczość ludowa[18]. Obok tradycji staro-cerkiewno-słowiańskiej, w serbskiej kulturze dobrze są znane przykłady piosenek azbukowych z twórczości ludowej. Pieśni charakteryzuje podobna struktura i liczba wyrazów, ale także istnienie większej ilości różnych wersji. Tak więc, różni autorzy, badacze i pisarze cytują np. następujące azbukowe piosenki:

---

[15] *Хрестоматија средњовековнее књижевности* [*Hrestomatia literatury średniowiecznej*], T. I: *Старословенска и преводна књижевност* [*Literatura staro-cerkiewno-słowiańska i translacje*], red. J. Јовановић, Београд 2012, s. 13.

[16] Tamże, s. 14.

[17] Б. Чигоја, *Кратак преглед првих српских буквара* [*Krótki przegląd pierwszych serbskich elementarzy*], „Јужнословенсски филолог", 66/2010, s. 517.

[18] Liczne warianty ludowych piosenek można znaleźć w pracach Nikolića oraz Dakića, na różnych forach internetowych i blogach (https://www.vesti.rs/Blogovi/Azbuka-3.html#; https://forum.poreklo.rs/index.php?topic=347.80), taką technikę wpomina również znany serbski poeta dla dzieci Ljubivoje Ršumović (https://www.knjizara.com/Sabrana-dela-Ljubivoje-Rsumovic-I-kolo-Ljubivoje-Rsumovic-21763), a współautorka niniejszej pracy A. Savić zrobiła również małą ankietę na Twitterze, gdzie sami użytkownicy zapisywali wersje, które pamiętają (https://twitter.com/Aleks_aSavic/status/1494374338333659141).

> Аврам, Богдан, воду газе добри ђаци. Ева жена зими и једе колаче. Луди људи, Марко, Никола, Његош овог пролећа сретоше Тићу Ћирића у фијакеру хтедоше џаба шетати.
>
> [pol tł. Avram, Bogdan wodę brodzą – dobrzy uczniowie. Eva żona w zimę również je ciastka. Szaleni ludzie Marko, Nikola, Njegoš spotkali Ticię Ćiricia w dorożce – chcieli na darmo spacerować.]
>
> Ајде, брате Видоје, гледај доле ђаволе, ено жене змајеве испод јеле криваје, луди људи мислили нашу њиву орати, Петар рече Спасоју тражи ћерку убаву, фину храну цареву, чисти џаду широку.
>
> [pol. tł. Chodź bracie Vidoje, patrz na dole diable, ot żony smoka pod krzywą jodłą. Szaleni ludzie chcieli poorać nasze pole, Petar powiedział do Spasoja: szukaj ładną córkę, fajne jedzenie cesarskie, szeroki i przejrzysty gościniec.]
>
> Podobnych wariantów, gdzie zmieniono pojedyncze słowa, źródła podają więcej.

Piosenki azbukowe w elementarzach i procesie pedagogicznym. Za pierwszy elementarz u Serbów uchodzi *Elementarz Mnicha Sawy* z XVI w. W nim, na pierwszej stronie pierwszej kartki, po symbolicznej inwokacji, zacytowano spółgłoski w sylabie z samogłoską, a na pozostałych stronach nazwy liter (az, buki, vjede, glagol itd.) według staro-cerkiewno-słowianskiego wzorca, a na końcu znajduje się modlitwa *Ojcze nasz*[19].

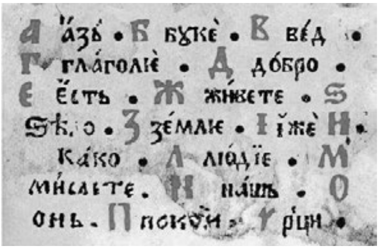

А а́зъ • Б бꙋкє̀ • В вѣ́д •
Г гла́голѥ̀ • Д до́бро •
Є є̏сть • Ж жи́вєтє • Ѕ
Ѕѣ. о • З зє́млѥ • І і́жє̀ Н •
ка́ко • Л лю́дїє • М
мы́слитє • Н на́шь • О
онь • П покоⷪ҇и • Р рци •

---

[19] *Буквар Инока Саве Дечанца и игумана Стефана од Паштровића из 1597. године* [*Elementarz Mnicha Sawy Dečańskiego i przełożonego Stefana z Paštroviciów z 1597 r.*], red. Б. Алексић, Буљарица 2016.

W *Elementarzu* Vuka Stefanovicia Karadžicia (1827) wspomniano metodę literowania w przedmowie, co jest wątkiem bardzo ciekawym, bo autor doradza: „Więc jak nauczyciel, który chciałby kogoś w najprostszy sposób nauczyć czytać, najlepiej, żeby mu nie mówił żadnych nazw liter, lecz tylko ich głosy, które posiadają, gdy są czytane; wtedy nie będzie literowania, lecz jak tylko ktoś pozna litery, od razu będzie mógł czytać"[20]. I chociaż odrzucą tę metodę jako bardziej czasochłonną i bardziej skomplikowaną, V. S. Karadžić w swoim elementarzu podał jednak listę nazw liter pochodzących z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego.

Właśnie w tym okresie, w połowie XIX wieku, rozstano się z metodą używania przypisanych nazw liter, ale dorobek tej metody pozostał[21]. To widać w fakcie, że tzw. azbukowanie, czyli szczególny sposób nauki alfabetu serbskiego z pomocą przypisanych nazw liter, piosenek i modlitw, pozostał do dnia dzisiejszego w różnych formach, bez względu na to, że zastąpił go nowy sposób *azbukowania*, gdzie literom przypisuje się nazwy wyrazów zaczynających na tą samą literę[22], ale odchodzących od tradycji staro-cerkiewno-słowiańskiej.

Na przykład w *Elementarzu* dla pierwszej klasy szkoły podstawowej w Serbii, z 1999 r., nie są przytaczane azbukowe piosenki, które zawierają cały alfabet, ale każdą literę reprezentuje poszczególna piosenka, jak np. *Снио Сима сан* (*Śnił Sima sen*), w której większość wyrazów zaczyna się na literę, która jest tematem lekcji[23], co świadczy o tym, że motoda nauki serbskiego alfabetu z pomocą różnych piosenek i wyrazów zaczynających się na odpowiednią literę nie została ostatecznie odrzucona, tylko teraz stanowi środek dodatkowy w nauce, a nie jak wcześniej – główny.

Literatura dziecęca. Ponieważ piosenki azbukowe, jak widać to z poprzedniego wywodu, były bardzo przydatne i popularne, znani serbscy poeci dla dzieci tworzyli różne wersje podobnych piosenek. Niektóre z najbardziej popularnych podano poniżej:

---

[20] В. Стефановић Караџић, *Први српски буквар* [*Pierwszy serbski elementarz*], Беч 1827.

[21] М. Николић…, s. 28.

[22] В. Милатовић, *Настава почетног читања и писања* [*Nauka podstawowego czytania i pisania*], Београд 1990, s. 40.

[23] В. Милатовић, А. Ивковић, *Буквар за први разред основне школе* [*Elementarz dla pierwszej klasy szkoły podstawowej*], Београд 1999, s. 40.

А
То није слово,
на споменик личи слову.
А као Аманет:
научи ме да пишем као што говорим.
Да читам написано.
А као Азбука,
А као АКЦИЈА ОПИСМЕЊАВАЊА[24].

[tł. polskie]
A
To nie litera,
podobne do pomnika literze.
A jak Amanet [Dziedzictwo]:
naucz mnie pisać jak mówię.
Żeby czytać to co napisane.
A jak Azbuka.
A jak AKCJA ZWALCZANIA ANALFABETYZMU.

W ten sposób znany serbski pisarz Duško Radović wymyślił piosenkę dla każdej litery alfabetu serbskiego.

W odróżnieniu od niego, *Azbuka Simi* serbskiego poety Brany Cvetkovicia omawia kształty liter (podobnie jak w *Alfabecie kaszubskim* piosenka mówi o kształtach, a wspomnianie obrazkowe nuty czesko-morawskie o kształtach liter głagolicy):

Х ми личи на ногаре;
  А је као кров на кући,
  А П врата куд ћу ући;
  Ж је као права жаба,
  А Ф као наша баба;
  О је сасвим као јаје,
  Ш велико виљушка је
  У к’о левак, крив на крају,
  А Т чекић, да куцају;
  На столицу Ђ ме сећа;

---

[24] Д. Радовић, *Доколице* [*Piosenki w wolnych chwilach*], Нови Сад – Београд 1972, s. 219–220.

Ј удица мало већа.
Г је као дршка штапа.
А З као мачја шапа;
С је као потковица,
А М као шајкачица![25]

Х mi wygląda jak kozły;
A jest jak dach na domie,
A П drzwi przez które przejdę;
Ж jest jak prawdziwa żaba,
A Ф jak nasza baba;
O jest całkiem jak jajo,
Ш duże – jak widelec
У jak lejek, zakrzywniony na końcu,
A Т młotek, żeby przybijać;
Na krzesło mnie Ћ przypomina;
Ј jak haczyk trochę większy.
Г jest podobny do kleki,
A З jak łapa kota;
С jest podobne do podkowy,
A М jak mała šajkača [serbska ludowa czapka].

Niektóre z bardziej znanych piosenek o serbskim alfabecie to również *Ekologiczna azbuka* poety Dobricy Ericia i *Moja piosenka azbukowa* biskupa Atanasije Jefticia:

Еколошка азбука

Ако
Будете
Више
Гајили
Дрвеће
Ђаци
Еколози
Живећете
Здрави

---

[25] Б. Цветковић, *Брана за децу. У слици и речи* [*Brana dla dzieci. W obrazkach i słowach*], Београд 1934, s. 15–16.

И
Јаки
Као
Лавови
Људи
Морају
Незагађене
Њиве
Орати
Пшеницу
Радости
Сејати
Тако
Ће
Увек
Фино
Хранити
Цело
Човечанство
Џакови
Шумадијски[26]

Ekologiczna azbuka

Jeżeli
Będziecie
Więcej
Hodowali
Drzewa
Uczniowie
Ekolodzy
Będziecie
Zdrowi
I
Silni
Jak
Lwy

---

[26] Д. Ерић, *Плава месечина. Избор поезије за децу* [*Niebieska poświata księżyca. Wybór poezji dla dzieci*], Нови Сад 1991, s. 66.

Ludzie
Muszą
Nieskażone
Pola
Orać
Pszenicę
Radości
Siać
W ten sposób
Będą
Zawsze
Pięknie
Wykarmiać
Ludzkość
Worki
Šumadijskie [region serbski]

Моја азбучна песма

А Азбуку,
Б Боже,
В Волим:
Г Грачаницу и
Д Децу,
Ђ Ђаке и
Е Еванђеље,
Ж Живот и
З Здравље,
И Истину и
Ј Језик,
К Косово и
Л Лепоту,
Љ Љубав и
М Мајку,
Н Народ и
Њ Њиве,
О Отаџбину и
П Правду,
Р Рађање и
С Слободу,

Т Тројицу и
Ћ Ћирилицу,
У Учење и
Ф Фрулу,
Х Христа и
Ц Цркву,
Ч Чојство и
Џ Џиновско срце,
Ш Шумадију и школе
И све друго волим
Што деца на свету вол[27]

Moja piosenka azbukowa

А Azbukę,
Б Boże,
В Kocham:
Г Gračanicę i [ważny serbski klasztor]
Д Dzieci,
Ђ Uczniów i
Е Ewangelię,
Ж Życie i
З Zdrowie,
И Prawdę i
Ј Język,
К Kosowo i
Л Piękno,
Љ Miłość i
М Matkę,
Н Naród i
Њ Pola,
О Ojczyznę i
П Sprawiedliwość,
Р Urodzaj / Rodzenie się i
С Wolność,
Т Trójcę i
Ћ Cyrylicę,
У Uczenie się i

---

[27] А. Јефтић, *Српски православни буквар*, Београд-Цетиње 2012, s. 4.

Ф Piszczałkę [serbski ludowy instrument]
Х Chrystusa i
Ц Kościół,
Ч Dumę i
Џ Olbrzymie serce,
Ш Šumadiji [wspomniany już region] i szkoły
I wszystko inne kocham
Co dzieci na świecie kochają.

Wnioski

Jak widać z powyższego krótkiego przeglądu, piosenki wspomagające naukę alfabetu i języka mają w serbskiej kulturze długą tradycję, od czasów staro-cerkiewno-słowiańskich, poprzez twórczość ludową, elementarze, aż do dzisiejszej poezji dziecięcej stosowanej w elementarzach lub innych narzędziach dydaktycznych, ale też w samodzielnych zbiorach. Taką drogę (tradycja starożytna – ludowa twórczość – dzisiejszy *Alfabet* kaszubski) mogła mieć również kaszubska ludowa tradycja nauczania alfabetu, pisma i języka.

Z formalnego punktu widzenia w *Alfabecie kaszubskim* widać podobieństwa z niektórymi formami serbskich piosenek azbukowych:

- Sama nazwa kaszubskich obrazkowych nut – *Alfabet kaszubski* kojarząca się użytkownikom z alfabetem, czyli jakąś podstawową, elementarną wiedzą;
- Struktura, w której w ramach wiersza (często rymowanego, dla łatwiejszego zapamiętywania) przedstawiane są różne ważne pojęcia z serbskiej / kaszubskiej kultury;
- Analizując spokrewnione z kaszubskimi nutami czesko-morawskie nuty przeznaczone do nauki głagolicy widać, że istnieje podobieństwo z serbskimi *azbukowimy piosenkami* jeszcze większe, gdyż niektóre z nich odnoszą się do wyglądu liter i z pomocą skojarzeń przemawiają do użytkownika w celu łatwiejszego zapamiętywania. Kaszubskie nuty śledzą podobną logikę sugerując nazwy kształtów kojarzących się z nazwami pojęć w języku kaszubskim.
- Ostatecznie, jeden z ważniejszych dowodów na podobieństwo pomiędzy wiariantami serbskimi i kaszubskimi jest najnowsza publikacji *Alfabet-u kaszubskiego* wydanego specjalnie do nauki języka: A. Majkòwskô, D. Majkòwszczi, *Ùcz sã jãzëka z kaszëbsczima nótama* (Gdùńsk 2021).

Literatura:

Буквар Инока Саве Дечанца и игумана Стефана од Паштровића из 1597. године [*Elementarz Mnicha Sawy Dečańskiego i przełożonego Stefana z Paštroviciów z 1597 r.*], red. Б. Алексић, Буљарица 2016.

Чигоја Б., *Кратак преглед првих српских буквара* [*Krótki przegląd pierwszych serbskich elementarzy*], „Јужнословенсски филолог", 66/2010.

Drzeżdżon R., *To je krótczé, to je dłudżé… Wędrówki szlakiem obrazkowych nut*, Gdańsk–Wejherowo 2014.

Drzeżdżon R., *Kaszëbsczi* Schnitzelbank*, to je czile słów ò piesni* Kaszëbsczé nótë, [w:] *Kaszubskie dziedzictwo kulturowe. Ochrona-trwanie-rozwój*, red. E. Kocój, K. Barańska, M. Kuklik, Kraków 2012.

[Fopke T.,] *Muzyka we współczesnej kulturze Kaszub*, [w:] C. Obrach-Prondzyński, T. Fopke, K. Kulikowska, *Współczesna kultura kaszubska*, Gdańsk 2018.

Хрестоматија средњовековнее књижевности [*Hrestomatia literatury średniowiecznej*]. T. I: *Старословенска и преводна књижевност* [*Literatura staro-cerkiewno-słowiańska i translacje*], red. J. Јовановић, Београд 2012.

Милатовић В., *Настава почетног читања и писања* [*Nauka podstawowego czytania i pisania*], Београд 1990.

Милатовић В., Ивковић А., *Буквар за први разред основне школе* [*Elementarz dla pierwszej klasy szkoły podstawowej*], Београд 1999.

Николић М., *Функција молитви у учењу азбучног реда слова* [*Funkcja modlitw w nauce alfabetycznego* (*azbukowego*) *porządku liter*, „Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie", 1/2012.

Петровић Дакић А., *Азбучко, Богдан, Веселко, Горан и дружина – прозни приступ писму* [*Azbučko, Bogdan, Veselko, Goran i kompania – prozatorskie podejście do pisma*], [w:] *Књижевност за децу у науци и настави. Зборник радова са научног скупа Јагодина, 21–22. април 2017*, Јагодина 2018.

Речник књижевних термина, red. Д. Живковић, Београд 1985.

Речник српскога језика, red. М. Николић, wyd. zmienione i uzupełnione, Београд 2011.

Стефановић Караџић В., *Први српски буквар*, Беч 1827.

Danuta Pioch
Rada Języka Kaszubskiego

Ewa Warmowska – autorka utworów dla dzieci i młodzieży

Ewa Warmowska, an author of poems for children and youth

Abstrakt:
Tekst poświęcony jest twórczości kaszubskiej poetki Ewy Warmowskiej. Oprócz prezentacji w ujęciu chronologicznym dotychczasowego dorobku znalazło się w nim także miejsce na przedstawienie sylwetki twórczyni. Omówieniu poddano kolejne zbiorki utworów wydawane przez Ewę Warmowską i rolę w tym procesie Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju Sołectwa Bącka Huta oraz „Małej Szkoły" w Szopie. Ujęcie ma za zadanie pokazać wzajemny wpływ środowiska i twórcy na siebie – poetka tworzy wiersze dla dzieci i młodzieży, które są wykorzystywane w różnych przedsięwzięciach i stają się impulsem do ciekawych zdarzeń w przestrzeni kulturalnej regionu. Sama też słucha uważnie odzewu otoczenia, analizuje własną twórczość, odpowiada na zapotrzebowanie tworzeniem kolejnych utworów.

Większość utworów poetki powstała w języku kaszubskim, są też utwory polskojęzyczne. Dużo z nich zostało skierowanych do dzieci i młodzieży, dlatego język i sposób obrazowania są dostosowane do możliwości percepcyjnych młodego odbiorcy. Takie podejście skutkuje częstym sięganiem do twórczości Ewy Warmowskiej przez nauczycieli przygotowujących uczniów do regionalnych konkursów recytatorskich, a także wykorzystywaniem jej utworów w podręcznikach do nauki języka kaszubskiego. Popularyzacji twórczości poetki przysłużyły się w sposób szczególny dedykowane specjalnie jej dorobkowi literackiemu ogólnokaszubskie konkursy.

Abstract:
The paper deals with the literary output of the Kashubian poet Ewa Warmowska. It presents not only the collections of her poems, but also the role of the Association for the Development of the Village of Bącka Huta and "Mała Szkoła" in Szopa in the publishing process. The paper concentrates on the mutual influence of the poet

and the local community. Warmowska creates poems for children and youth, which are used in various projects and inspire interesting cultural events in the region. She also listens carefully to the feedback from the community, analyzes her own works and responds to the demand by creating new texts.

Most of her poems have been written in Kashubian, but she also writes in Polish. Numerous poems are addressed to children and teenagers. This is why the language and imagery are adapted to the perceptual abilities of the young reader. Warmowska's poems are frequently used by teachers preparing their pupils for regional recitation contests, as well as by authors of Kashubian coursebooks. Recitation contests held in the whole region have particularly popularized her poetry.

Kluczowe słowa:
pisarka kaszubska, twórczość kaszubska dla dzieci i młodzieży, kultura kaszubska.
Keywords:
Kashubian writer, children's literature in Kashubian, Kashubian culture

Literatura kaszubska, choć związana z niewielkim obszarem, jest fenomenem imponujących rozmiarów. W jego obrębie kobiety zaznaczają coraz powszechniej swój udział, choć zdecydowanie nie stanowią jeszcze większości wśród twórców. Temat udziału kobiet w literaturze kaszubskiej jest już na tyle popularny, że pojawiają się oddzielne teksty naukowe lub rozdziały monografii poświęcone temu zagadnieniu[1].

Wśród twórczyń znajdujemy nazwiska bardziej lub mniej znane. Jako prekursorki na niwie literatury kaszubskiej Adela Kuik-Kalinowska wymienia[2]: Rozalię Narloch (autorkę wierszy dla dzieci)[3], Teodorę Kropidłowską (autorkę baśni)[4] oraz Agnieszkę Browarczyk (poetkę, autorkę tomiku *Zimkowe*

---

[1] D. Kalinowski, *Pasaże kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk 2020; tegoż, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014; tegoż, *Twórczość kaszubskojęzyczna w perspektywie krytyki feministycznej*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii" 2022, z. 2; A. Kuik-Kalinowska, *Kobiety piszą po kaszubsku. Autorki i tematy. Szkic interpretacyjny*, „Slavia Occidentalis" 2017, nr 2 [74]; D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans / Lëteratura kaszëbskô. Wëzdrzënë*, Gdańsk 2017; tejże, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011.

[2] A. Kuik-Kalinowska, *Kobiety piszą po kaszubsku*, s. 100.

[3] O której szerzej: F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1982, s. 270–271.

[4] Przedstawianą w następujących publikacjach: A. Bukowski, *Polski słownik biograficzny*, pod red. Z. Kozłowskiej i S. Kubackiego, tom XV, zeszyt 66, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 334; B. Breza, *Kropidłowska Teodora*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski, Gdańsk 2002; F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, s. 160–161.

kwiatë)[5]. Oddzielny rozdział w literaturze Kaszub zajmuje Anna Łajming, której twórczość doczekała się wielu opracowań. Większość kobiet pojawia się w literaturze Kaszub po 1980 roku. Ich szeregi stają się coraz liczniejsze. Tworzą w większości poezje, rzadziej prozę i prawie wcale (poza A. Łajming) nie piszą dramatów.

Tematy eksplorowane przez kaszubskie literatki są przeróżne, jednak piszących o dzieciach i poświęcających im większość swojego literackiego dorobku jest niewiele, a właśnie dla takich odbiorców pisze przede wszystkim Ewa Warmowska, której pierwszy tomik *Trapë do nieba* został wydany w 2006 roku[6]. Formy wykorzystywane w jej pracy twórczej to przede wszystkim wiersze, rzadziej krótkie utwory prozatorskie (do których tematy brała najczęściej z życia codziennego, zawodowego lub rodzinnego).

Ewa Warmowska, ur. 28 I 1959 w Gdańsku, pochodzi z Miechucina. Życie zawodowe związała z pracą w szkole jako nauczycielka wychowania przedszkolnego. Studiowała na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego. Od 1983 roku mieszka w magicznym miejscu – Bąckiej Hucie w Gminie Sierakowice – z dala od zwartej zabudowy, w okolicy sąsiadującej bezpośrednio z naturą, na skraju lasu (z pełną gwarancją niczym niezmąconej ciszy). 25 lat pracowała w Szkole Podstawowej w Szopie. W 2004 roku ukończyła Podyplomowe Studium Języka Kaszubskiego w UG i wtedy zaczęła się też głębiej zajmować tematem edukacji w języku ojczystym uczniów wywodzących się z Kaszub lub

---

[5] Więcej na temat tej poetki: F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1982, s. 261–262.

[6] E. Warmowska, *Trapë do nieba*, Bącka Huta 2006.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

je zamieszkujących. W tym samym roku rozpoczęła pracę w SP w Mojuszu. W Szopie pracowała też nadal, ale już w szkole niepublicznej[7].

Twórczością poetycką zajmowała się od 2003 roku. W listopadzie tego roku wysłała swoje pierwsze utwory na Konkurs Poezji Kaszubskiej w Brusach, gdzie zajęła pierwsze miejsce. Utwory te (i wiele innych), jak sama mówi, przeleżały sporo czasu w tzw. szufladzie. Po prostu nie wierzyła w to, że mogą się komuś podobać. Ta wygrana była ważnym impulsem i przyspieszyła tworzenie nowych utworów. Na początku 2004 roku jej wiersz *Bana z lëtrama* został zamieszczony w dwu podręcznikach do nauki języka kaszubskiego: autorstwa Jaromiry Labuddy oraz Danuty Pioch. W tym samym roku kilka wierszy ukazało się w „Pomeranii", a w grudniu została laureatką konkursu im. Jana Drzeżdżona „Bielawa" 2004. Rok 2005 przyniósł kolejne nagrody w konkursie twórczości literackiej *Złote Jaje* i w konkursie im. Jana Drzeżdżona „Bielawa" 2005. W edycji konkursu *Złote Jaje* z 2006 roku też była jego laureatką. Te nagrody zresztą zostały w kolejnych latach zwielokrotnione.

Od 2004 roku współpracowała przez długi czas z Gminną Biblioteką Publiczną w Sierakowicach, prowadząc „Spotkania z Bajką" w języku kaszubskim. Kolejne lata przynosiły następne tomiki wierszy.

Pierwszy zbiorek poezji *Trapë do nieba*

Pierwszy oddzielny zbiór utworów poetyckich pt. *Trapë do nieba* ukazał się w 2006 roku[8].

Ewa Warmowska
Trapë do nieba

---

[7] Pełniejszą biografię E. Warmowskiej znaleźć można w: *Skrë usôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji 1991 – 2008*, oprac. G. Schramke, Gdiniô 2010, s. 160.

[8] E. Warmowska, *Trapë do nieba*, Bącka Huta 2006. Warto wspomnieć, że ten i kolejne zbiorki utworów Ewy Warmowskiej wyszły staraniem Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju Sołectwa Bącka Huta oraz Zespołu Szkolno-Przedszkolnego „Mała Szkoła" w Szopie.

Poetka zadedykowała go „wszystkim swoim uczniom”, gdyż część z utworów napisała dla konkretnych recytatorów przygotowujących się do konkursu *Rodny Mòwë*. Zostały one pogrupowane według następujących tematów: Kaszëbsczé stegnë (5), Mòje dzecë (7), Do ògardów (7), Farwë miełotë (10), Lëdzczé sprawë (39). Tomik zamyka utwór będący tytułem całego zbiorku. Poetka wyjaśnia, że temat zaczerpnęła z autopsji. W pobliżu jej domu, usytuowanego na skraju lasu, na stromej skarpie rzeczywiście są ulokowane drewniane schody, które prowadzą w górę, w zieloną gęstwinę.

Ilustracje do całego tomiku wykonała techniką żel-art córka poetki Barbara.

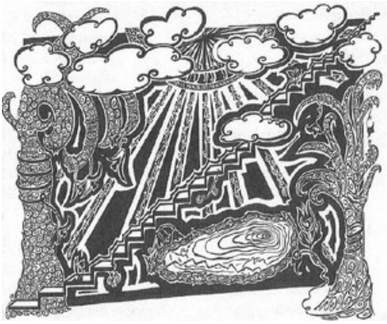

Ilustracja do tytułowego wiersza *Trapë do nieba*

Autorka we wstępie omówiła przyczyny zajęcia się twórczością literacką następującymi słowami:

> Zapraszam czytelników do sięgnięcia po tomik moich wierszy, jak się zaprasza przyjaciół do nowego domu. Z radością witam wszystkich i chociaż pachnie jeszcze farbą, myślę, że można odczuć atmosferę tego miejsca. Tutaj drzwi są otwarte na oścież, tutaj nie zabraknie życzliwości i ciepła, bo to jest dom usnuty z marzeń….
>
> Jestem miłośniczką poezji. Ulubione wiersze czytam wielokrotnie i towarzyszą mi jak liryczna modlitwa. Dotychczas byłam tylko ich odbiorcą, a od niedawna sama tworzę poezje.
>
> Już od wczesnego dzieciństwa moje życie rozbrzmiewało kaszubską nutą. Zaczęłam pisać właśnie po kaszubsku, w moim pierwszym języku, ponieważ mam kaszubską duszę… Moja twórczość przypadła na wiek dojrzały i zaskoczyła mnie jak nagle przebudzenie.
>
> Tematyka moich wierszy jest różnorodna. W prosty sposób opisuję w nich piękno przyrody, ludzkie uczucia i codzienne sprawy. Wyrazistości

> dodają im fantazyjno-koronkowe ilustracje wykonane przez moją córkę. Wspaniale jest odczuwać radość tworzenia, która daje poczucie wolności i spełnienia[9].

Jak przystało na utwory przeznaczone dla młodszego odbiorcy, sporo w nich zabiegów językowych mających na celu nawiązanie bliższego kontaktu duchowego z adresatem. Poetka nie stroni od nawiązań do otaczającego świata, by budzić w czytelniku lokalny patriotyzm (*Serakòwsczé kôłpë*). Tak jak twórcy znani z panteonu literatury kaszubskiej próbuje też osadzić świat biblijny na Kaszubach (*Zagôdôł swiãti Pioter*). Wie, że nie da się budować przyszłości bez podpierania się dorobkiem przeszłości, stąd nawiązania do tradycji i kultury (*Wëchwała tobaczi*). Opisując świat dziecka często stosuje porównania odnoszące się do motywów zaczerpniętych z przyrody („mòje dzecë są jak ptôszczi co sã ùczą latac… colemało smiéch je czëc na najim latawiskù, zwòni, brzãczi zwónuszkama gąbków dzôtków, dzobów ptôszich"), potęgowaniu wrażeń mają też służyć liczne wyrazy dźwiękonaśladowcze. Maksymalne przybliżenie do młodego odbiorcy wywołują liczne deminutiwa, często nie mające odpowiedników w języku polskim, jak np. zdrabnianie nazw czynności („spëtało mie dzeculkò…, òne mają gąbczi … ë òczczi, wiednëchno, witerkò"). Wielokrotnie poetka stosuje zabiegi wokół równoczesnego oddziaływania na kilka zmysłów (krziżewé zelé, remiónk, melëca, szôłwija, rozmarión, lëbiszk, anys tak pôchną czej mùskniesz je rãką). Również częstym sposobem poetyckiego obrazowania stają się wykrzyknienia, które mają za zadanie trzymać czytelnika w bliskiej łączności z utworem, przywoływać jego uwagę w momentach ewentualnego znużenia (hop, hop trala la). Wykorzystywane w utworach środki artystyczne nie są przerysowane czy nadmiernie skomplikowane, dzięki prostemu i zrozumiałemu słownictwu stają się integralną częścią poetyckiego obrazowania. Poetka (jako specjalista zajmujący się zawodowo dziećmi) nie zapomina o poruszaniu w swoich utworach spraw związanych blisko z kręgami tematycznymi mieszczącymi się w zakresie możliwości percepcyjnych małego odbiorcy (*Mòje dzecë*, *Bana z lëtrama*, *Anielsczé dzôtczi*, *Jigra w pąktë*, *Òczë mëmë*).

Książka *Dzéń za dniã*

Dwa lata po wydaniu pierwszego tomiku pojawiła się kolejna pozycja tej autorki (2008).

---

[9] Ibidem, s. 7.

Ewa Warmowska
Dzéń za dniã

Poetka tak się o niej wypowiedziała (słowa warte przytoczenia z uwagi na to, iż autorka sama charakteryzuje w nich swoją twórczość):

> Od pierwszego spotkania minęły dwa lata. Nie spodziewałam się, że tak szybko ukaże się kolejny zbiorek wierszy. Tym razem zawiera dodatek poświęcony moim oryginalnym uczniom, których przez 30 lat pracy w zawodzie nauczyciela spotkałam bardzo wielu.
>
> Ten tomik, podobnie jak *Trapë do nieba* ma charakter familijny, obok wierszy dla dzieci są też utwory dla dorosłych. Dwa światy i dwa spojrzenia, jedno dziecięce, a drugie dojrzałe, tak naprawdę trudno od siebie oddzielić. Przecież każde dziecko kiedyś dorasta i każdy dorosły był dzieckiem.
>
> Ilustracje mojej córki Barbary pięknie wzbogaciły wiersze. Nasz twórczy, pokoleniowy tandem daje nam dużo radości, czego życzę też Czytelnikom[10].

Poza wstępem autorki na tę pozycję składa się:

- pięć działów z poezją: *Wiesołi swiat* (10), *Bez swiat* (21), *Dëch notërë* (8), *Jiné wiérztë* (4);
- dodôwk zaczerpnięty „z zapisów nauczyciela” (o dzieciach w anegdocie i na serio);
- opowiadanie *Swójsczé miono* – „z życia wzięte”;
- ilustrowane fotografią (Ewa Warmowska na zdjęciach wśród swoich uczniów, bliskich i najbliższego otoczenia).

---

[10] E. Warmowska, *Dzéń za dniã*, Bącka Huta 2008, s. 5.

Żaden z utworów zamieszczonych w tej pozycji nie był publikowany w poprzednim zbiorku. W przeciwieństwie do pierwszego tomiku, tym razem to utwór ulokowany na pierwszym miejscu stał się tytułem całości.

Wśród utworów są propozycje zarówno dla dzieci jak i dla dorosłych, ale jak zaznacza autorka w słowach *Wstępu*: „dwa światy i dwa spojrzenia, jedno dziecięce, a drugie dojrzałe, tak naprawdę trudno od siebie oddzielić". Czytelnik jest wielokrotnie lokowany w sytuacjach zaczerpniętych z systemu obrazowania wykorzystanego w *Małym Księciu* przez Antoine'a de Saint-Exupéry'ego. Tam dziecko widzi świat świeżym, niezmąconym różnymi doświadczeniami okiem; co więcej, widzi ten świat zupełnie inaczej niż dorośli. Ono widzi sercem, obce mu są przeróżne gotowce interpretacyjne, zatem czarne jest czarne, a białe pozostaje białym. Tak do swojego małego odbiorcy podchodzi też w swoich utworach Ewa Warmowska – prowadzi dyskurs intelektualny z dzieckiem, zniżając się do jego wzrostu, niemal klękając obok, by wyraźnie słyszeć, co mówi i patrzeć w jego oczy, gdy słucha. Niektórzy czynią z tego zarzut w stosunku do poetki, mówią o zbyt prostym stylu, ale czytając przynajmniej słowa wstępów do tomików mamy potwierdzenie tego, że poetka stosuje celowe zabiegi językowe w wielu swoich utworach, by uwiarygodnić się w oczach dzieci – ona po prostu pisze dla dzieci. Nie pozbawia jednak siebie w zupełności możliwości wpływania na psychikę odbiorcy. Jak przystało na osobę dorosłą – nie stroni też od wychowawczych akcentów.

Zbiorek *A serce bije jedno*

Pozycja ukazała się w 2009 roku. Znalazły się w nim wiersze i anegdoty w wersji dwujęzycznej (po kaszubsku i po polsku). Autorka zadedykowała go swoim rodzicom. Autorką grafik, jak zwykle, jest córka Barbara i jej koronkowe ilustracje w stylu żel-art.

Ewa
Warmowska
A serce
bije jedno...

Autorka tak we wstępie scharakteryzowała jego zawartość:

> Drodzy Czytelnicy! To już trzecie spotkanie z Wami, tym razem zabrzmi po kaszubsku i po polsku.
>
> Obok wybranych wierszy z poprzednich zbiorków, w publikacji znalazło się kilka nowych oraz dziesięć opowiadań, które mają charakter wspomnieniowy i są mi bardzo bliskie[11].

Zawartość została ułożona w dwu częściach: wiersze (69 utworów w wersji kaszubskiej i polskiej) oraz opowiadania (10, też w dwu wersjach językowych).

Tytułowy utwór zbiorku *A serce bije jedno* jest swoistym credo Kaszuby, który (w większości) charakteryzuje się podwójną identyfikacją (etniczną – kaszubską i narodową – polską):

Juwernoto kaszëbskô i bùchò pòlskô
jô waji w sebie móm
czë mùszã chtërnã wëbrac?
Ò òbie równo dbóm.
A serce bije jedno
i jeden blós je môl.
Czë móm przepraszac, że kaszëbiã
czë może za to, że pòlaszã znôw…
Dwie są medalie stronë,
jak słuńce i céniô, dzéń i noc
Niech chto spróbùje je rozdzelëc
jak mô chãc…
Jedna mòwa z wësoka,
a drëgô z serca płënie
i chtërnã tuwò wëbrac,
czë na pòdstôwk móm ùniesc?
Kòchóm je òbie równo
A serce bije jedno…
I niech serce sparłãczi je na wiedno.

Pisanie na zamówienie

W 2012 roku ZKP wydało podręcznik do nauki języka kaszubskiego autorstwa Danuty Pioch, przeznaczony do nauki tego języka wśród najmłodszych uczniów, czyli klasy I. O napisanie utworów dobranych do wskazanych kręgów tematycznych została poproszona właśnie Ewa Warmowska, która we wcześniejszych tomikach pokazała, iż umie tworzyć dla dzieci. Tak pojawiły się kolejne nowe wiersze, rymowanki i wyliczanki przeznaczone dla najmłodszych. W podręczniku znajdują się następujące utwory: *Môłi ricérz*, *Aneczka*, *To jô*, *Mòje nóżczi*, *Farwë*, *Wëzgódka*, *Jónk i kòtë*, *Lëst*, *Drëch*, *Na pòdwòrzim*, *Kònik na biegùnach*, *Słoń*, *Wiesołi swiat, Wëliczónka*, *Chto tak ò nas dbô*, *Kaszëbsczé smaczczi*, *Jabłónka*, *Najô chëcz*, *Do pôrë*, *W kąpnicë*, *Jiwer z pùpką*, *Bôjka ò trzech kòtkach*, *Adres*, *Dobré zwëczi*, *Bal przestrojińców*, *W mëminym ògródkù*, *Wiodro*, *Deszczik*, *Czarë*, *Cządë rokù*, *Dwanôsce pëtaniów*, *Tidzéń*, *Toczk wanożnik*. Utwory i ich tematyka zostały tak dobrane, by nie sprawiały trudności percepcyjnych dziecku stojącemu na progu edukacji.

---

[11] E. Warmowska, *A serce bije jedno*, Bącka Huta 2009, s. 17.

Oprócz wierszy Warmowskiej w podręczniku wykorzystano także utwory dla dzieci autorstwa Tomasza Fopkego.

Zbiorek *Dzecynny malowóny swiat*

Wydany w 2015 roku, z takim oto słowem autorki:

> Witóm môłëch i kąsk wikszich Czëtińców!
>
> Dzysô bierzeta do rãczi zbiérk wiérztów, rimòwanków i wëliczónków dlô dzecy i ò dzecach. Wiele z nich znajeta, a jiné są czësto nowé i „nieùżiwóné”.
>
> Òkróm mòjich dokazów nalézeta tuwò snôżé òbrôzczi i malënczi wëkònóné przez Wajich drëchów. Ze wzrëszenim i pòdzëwã wzéróm na te prôce, chtërne tak trafno ilustrëją to, co jô napisa. Ceszã sã, że ùdało sã zjiscëc ten cekawi wëdôwny pòmëslënk[12].

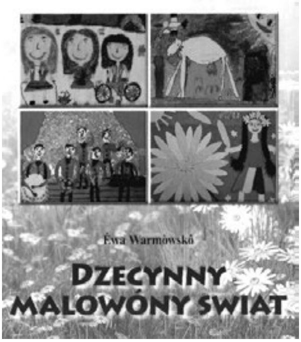

---

[12] E. Warmowska, *Dzecynny malowóny swiat*, Bąckô Hëta 2015, s. 7.

W bardzo ładnie pod względem edytorskim wydanej książce znalazło miejsce ponad 100 utworów (dawniejszych i nowszych, ale już publikowanych), które zostały pogrupowane w następujących blokach: *Rodzëna i chëcz*, *Ò pòsłësznoce*, *Jigrë*, *Ò kaszëbsczim swiece*, *Ò przirodze*, *Ò zwierzãtach*, *Ò ptôszkach*, *Wëliczónczi*, *Ò dzecach*, *Jiné wiérztë*, *Jesz kąsk na wiesoło*.

Oczywiście do każdego z utworów została dodana jedna lub kilka ilustracji nadesłanych przez uczestników konkursu plastycznego.

Ewa Warmowska wielokrotnie podkreślała, że dzieci / uczniowie są treścią jej życia, czemu dała dobitnie wybrzmieć w jednym z wierszy:

> Te, chtërne kòchóm
> dodôwają mie sëłë.
> Òkrãgłi pëseczk Julczi ceszi baro,
> Michasza we mie
> jak w òbrôz wzérô,
> Jolka nie zlôżô z klina,
> Natalka mądrze òpòwiôdô
> Czasã nawetka chcą, żebë na sztót bëc jich mëmą…
> Lidka kòchô
> jakbë taczé mia wëpełnic nadanié
> Agatka piãkno sã kłóniô
> a Żuża mie skruszô kaszëbską mòwą
> Dzãkùjã za Adrianczi, Emilczi, Móniczczi, Paùlinczi,
> Òle, Marcysze, Łucje, cepłé rączczi,
> za Filipa, Bartosza, Dominiczka żëczlëwé słowa
> Jesz tëli tëch mionów…
> Czë to wiérzta, czë lëtaniô?
> Sama nie wiém.
> Żëcé pò krôj wëfùlowóné miłotą
> prostą i szczerą jak serca dzôtków.
> Niczegò ni mùszã żałowac.
> Dzôtczi lékarztwò na smùtczi i żôle
> chòc tëli ju minãło lat,
> Z wama jô nigdë nie bãdã stôrô…

Zbiorek *Wiérztë i opòwiôdania zebróné*

Został wydany w 2017 roku. Autorka tak napisała o jego zawartości we wstępie: „Nalézeta tuwò wszëtczé wiérztë i òpòwiôdania, jaczé jô donëchczôs napisa. Móm nôdzejã, że kòżdi naléze cos dlô sebie”[13].

---

[13] E. Warmowska, *Wiérztë i òpòwiôdania zebróné*, Bącкô Hëta 2017, s. 5.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Na 286 stronach zostały ułożone alfabetycznie wszystkie dotychczasowe utwory autorki.

Éwa
Warmòwskô
Wiérztë
i òpòwiôdania zebróné

W 2019 roku, przy okazji ogłaszania kolejnej edycji *Konkursu Recytatorskiego Wierszy i Fraszek Ewy Warmowskiej*, na stronie Małej Szkoły w Szopie pojawił się przy dokumentacji konkursowej plik zawierający 9 nowych utworów poetki, które organizatorzy dopuścili tym samym do wyboru przez recytatorów.

Tytuły tych wierszy brzmią: *Cëdowny szorëm, Jigrë z balą, Mëszé pòrządczi, Ksãga czasu, Mùcha w szkole, Ò pòezji, Malinczé cëda, Swieckô lëtaniô do mùzyczi, Żôbka i bòcón*, co oznacza, że autorka nadal tworzy, a wnioskując choćby z tytułów, większość jej utworów jest przeznaczona dla dzieci i młodzieży.

Pokłosie trzech pierwszych zbiorków

Po ukazaniu się trzech zbiorków w Małej Szkole w Szopie zrodził się pomysł, by uhonorować wieloletnią nauczycielkę tej placówki i przygotować dla środowiska kaszubskiego ofertę dającą możliwość bliższego zapoznawania się z twórczością tej autorki. W związku z powyższym od 2010 roku odbywa się *Konkurs Recytatorski Wierszy i Fraszek Ewy Warmowskiej*, który cieszy się wielką popularnością i każdego roku pojawia się wielu uczestników.

W roku 2021 odbyła się XII edycja, która była realizowana w formule on-line, a brało w niej udział, bagatela, 313 uczestników, z czego z klas I–III 120. Tak poszerza się corocznie krąg odbiorców poezji Ewy Warmowskiej i można śmiało stwierdzić, że dzieci powszechnie znają poezje tej autorki.

Przygotowując się do jednej z kolejnych edycji konkursu recytatorskiego wierszy i fraszek Ewy Warmowskiej organizatorzy postanowili poprosić środowisko o dziecięce ilustracje do utworów autorki. Tak ogłoszono konkurs plastyczny, w którym to zadaniem uczestników było wykonanie ilustracji do wybranego utworu autorki.

4 grudnia 2015 r. w Szkole w Szopie odbył się *Wojewódzki Konkurs Recytatorski Wierszy i Fraszek Ewy Warmowskiej* oraz finał *Wojewódzkiego Konkursu Plastycznego Ewa Warmowska – Wiersze Pędzlem Malowane*. Do konkursu przystąpiło kilkadziesiąt szkół, zaś łącznie przesłano do Małej Szkoły w Szopie ponad 900 prac plastycznych! Z tych prac wybrano najciekawsze i to one stanowią ilustracje w książce pt. *Dzecynny malowóny swiat*. Każdy z uczestników, którego prace znalazły się w książce (i każdy z opiekunów oraz każda ze szkół, która brała udział w konkursie) otrzymał książkę w nagrodę.

***

Twórczość Ewy Warmowskiej wpisała się już na stałe w krajobraz literacki Kaszub. Poetka, mimo dołączenia do grona piszących w późniejszym okresie swego życia doskonale odnajduje w nim swoje miejsce, zaznaczając w istotny sposób swoją w nim obecność. Pisze utwory dla odbiorców w różnym wieku, jednak zdecydowanie popularność zyskała dzięki twórczości skierowanej do dzieci i młodzieży. Jej sposób obrazowania w lirykach wskazuje na silne więzi uczuciowe z tą grupą, której poświeciła dużą część swojego życia z racji wykonywanego zawodu. Tak wypełnia misję związaną z prowadzeniem kolejnych pokoleń do odkrywania korzeni, pielęgnowania języka i kultury, utwierdzania tożsamości, utożsamiania się z własną grupą regionalną, pełniąc jednocześnie ważną rolę w wypełnianiu mapy literackiej Kaszub.

Bibliografia:

Breza B., *Kropidłowska Teodora*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, red. S. Gierszewski, Gdańsk 2002.

Bukowski A., *Polski słownik biograficzny*, pod red. Z. Kozłowskiej i S. Kubackiego, tom XV, zeszyt 66, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.

Kalinowski D., *Pasaże kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk 2020.

Kalinowski D., *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014.

Kalinowski D., *Twórczość kaszubskojęzyczna w perspektywie krytyki feministycznej*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii” 2022, z. 2.

Kalinowski D., Kuik-Kalinowska A., *Literatura kaszubska. Rekonesans / Lëteratura kaszëbskô. Wëzdrzënë*, Gdańsk 2017.

Kuik-Kalinowska A., *Kobiety piszą po kaszubsku. Autorki i tematy. Szkic interpretacyjny*, „Slavia Occidentalis” 2017, nr 2 [74].

Kuik-Kalinowska A., *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011.
Neureiter F., *Historia literatury kaszubskiej*, Gdańsk 1982.
Skrë usôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji 1991–2008, oprac. G. Schramke, Gdiniô 2010.
Warmowska E., *A serce bije jedno*, Bącka Huta 2009.
Warmowska E., *Dzecynny malowóny swiat*, Bąckô Hëta 2015.
Warmowska E., *Dzéń za dniã*, Bącka Huta 200.
Warmowska E., *Trapë do nieba*, Bącka Huta 2006.
Warmowska E., *Wiérztë i òpòwiôdania zebróné*, Bąckô Hëta 2017.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Eugeniusz Pryczkowski
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

Janusz Mamelski – twórca kaszubskich legend i wierszy dla dzieci i młodzieży

Janusz Mamelski, an author of Kashubian legends and poems for children and youth

Abstrakt
Artykuł dotyczy przedwcześnie i tragicznie zmarłej postaci poety i pisarza kaszubskiego, Janusza Mamelskiego ze Staniszewa, autora wielu legend kaszubskich pisanych po polsku i kaszubsku. Silnie zaznaczył też swoją obecność w literaturze kaszubskiej jako twórca wierszy dla dzieci. Podejmował też udane próby translatorskie dzieł polskiej literatury klasycznej na język kaszubski, m. in. Jana Kochanowskiego i Cypriana Kamila Norwida. Autor, choć jest dosyć popularny w kaszubskiej przestrzeni wirtualnej, a nawet filmowej, nie doczekał się jeszcze żadnych artykułów naukowych na temat swej twórczości. Również brak jego hasła na Wikipedii, a niewiele – jak dotychczas – znaleźć można w opracowaniach o charakterze encyklopedycznym. Zapewne już wkrótce ten stan ulegnie pozytywnej zmianie.

Abstract:
The paper concerns the premature and tragic death of a Kashubian poet and writer, Janusz Mamelski from Staniszewo. He was the author of many Kashubian legends written in Polish and Kashubian. He also strongly marked his presence in Kashubian literature as the author of poems for children. Furthermore, Mamelski made some successful attempts to translate Polish classics into Kashubian, e.g. Jan Kochanowski's and Cyprian Kamil Norwid's poems. Although Mamelski was quite popular in the Kashubian virtual space and appeared in films, his literary output has not been analyzed in academic publications. What is more, the entry *Mamelski* is not found in Wikipedia and there is very little information about him in encyclopaedic sources. This situation is likely to change soon.

Kluczowe słowa:
Janusz Mamelski, poeta, pisarz, tłumacz, legendy, literatura kaszubska, twórczość dla dzieci i młodzieży, treny, Sianowo, Staniszewo, sanktuarium

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Keywords:
Janusz Mamelski, poet, writer, translator, legends, Kashubian literature, literary works for children and youth, laments, Sianowo, Staniszewo, sanctuary

Pod wieczór drugiego dnia świąt wielkanocnych, 18 kwietnia 2022 r., portale kaszubskie obiegła informacja o tragicznej śmierci Janusza Mamelskiego ze Staniszewa. Jadąc na rowerze, został śmiertelnie potrącony na drodze w okolicach Sianowa Leśnego[1]. Na portalu naszemiasto napisano: „Jechał na rowerze, który potrącił jadący w tym samym kierunku 30-letni kierowca mercedesa. Pomimo podjętej reanimacji nie udało się go uratować”[2]. Radio Kaszëbë w swoich serwisach informacyjnych podawało, że:

> Znamy go szczególnie jako autora *Legend kaszubskich*, zekranizowanych ostatnio przez Fundację „Aby Chciało Się Chcieć”. Napisał też *Bursztynowy Skarb*, zbiór wierszy dla dzieci, przetłumaczył na kaszubski *Treny* Kochanowskiego. Do tragedii doszło wczoraj wieczorem na trasie Prokowo – Kolonia. Nie pomogła reanimacja, zmarł na miejscu. Okoliczności wypadku bada policja[3].

Na portalach podawano także że był poetą, prozaikiem i tłumaczem kaszubskim, autorem książek z wierszami dla dzieci, także nauczycielem języka kaszubskiego w Staniszewie[4]. Właśnie te informacje najbardziej charakteryzują postać zmarłego twórcy kaszubskiego. Przewijały się także w przemowach pod koniec uroczystości pogrzebowych, które odbyły się w sobotni dzień, 22 kwietnia, w sanktuarium Królowej Kaszub w Sianowie. Danuta Pioch podkreślała w imieniu Rady Języka Kaszubskiego, że żegna: „wielkiego orędownika Małej Kaszubskiej Ojczyzny” i zwróciła uwagę, że twórca był „rozmiłowany w jej kącikach, które odwiedzał, żeby spisywać ukryte w nich legendy i bajki”[5]. Wanda Lew-Kiedrowska wypowiadająca się w imieniu Stowarzyszenia

---

[1] Zob. np.: https://expresskaszubski.pl/pl/11_wiadomosci/39717_nie-zyje-janusz-mamelski-poeta-tlumacz-i-nauczyciel.html (dostęp: 2.07.2022).

[2] https://kartuzy.naszemiasto.pl/nie-zyje-janusz-mamelski-poeta-i-nauczyciel-zginal-w/ar/c1-8778379 (dostęp: 2.07.2022).

[3] http://radiokaszebe.pl/nie-zyje-janusz-mamelski-pisarz-i-nauczyciel-ze-szkoly-w-staniszewie-w-gminie-kartuzy/ (dostęp: 2.07.2022).

[4] Zob.: https://kartuzy.info/artykul/nie-zyje-janusz-mamelski/1298982 (dostęp: 2.07.2022).

[5] *Pożegnanie Janusza Mamelskiego*, przemowa nad trumną J. Mamelskiego wygłoszona w dniu pogrzebu w Sianowie przez Danutę Pioch w imieniu Rady Języka Kaszubskiego.

Nauczycieli „Remusowi Drëszë” uznała, że już „nikt nie zastąpi „pruskiego żołnierza” w Borowym Lesie, nie przedrzeźni „Tatusia”, „Dziadka” w lekcjach kaszubskiego dla najmłodszych”[6]. Także Eugeniusz Pryczkowski w imieniu Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w szczególności podkreślał, że dzieła Mamelskiego „były i nadal są bardzo chętnie wykorzystywane przez recytatorów, miłośników literatury kaszubskiej, a pewnie najchętniej przez autorów podręczników do nauki kaszubskiego języka w szkołach”[7].

To ostatnie stwierdzenie oparte jest przede wszystkim na lekturze trzech podręczników do nauki kaszubskiego autorstwa Emilii Maszke o wspólnym tytule *Kaszëbsczi òdkriwca*[8]. W prasie podano dodatkowo, że zmarły był laureatem „Gryfa Literackiego” Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. A. Majkowskiego w Wejherowie. Jego legendy były jedną z najbardziej poczytnych pozycji 2008 roku w tym powiecie[9]. Już na podstawie tych informacji, możemy uznać, że Mamelski skupiał się w swej twórczości na najmłodszym pokoleniu Kaszubów, co jest zupełnie zrozumiałe, gdyż – jako nauczyciel – związany był z dziećmi w codziennej pracy zawodowej.

Janusz Mamelski urodził się w Kartuzach 6 listopada 1966 r. w rodzinie Henryka i Renaty z Rogalewskich. Dziecięce lata spędził w rodzinnym domu w Pikarni pod Dzierżążnem (gmina Kartuzy). W 1972 r. wraz z rodziną przeprowadził się do Kartuz. W tym mieście ukończył Szkołę Podstawową nr 3 oraz w Gdańsku – Technikum Samochodowe. Po maturze wstąpił do Klasztoru Karmelitów Bosych w Czernej pod Krakowem, gdzie zgłębiał duchowość maryjną, przyjmując tam także pierwsze śluby zakonne. Po trzech latach odszedł z klasztoru i podjął dalszą edukację w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie. Po półtorarocznej edukacji ostatecznie zrezygnował z kapłaństwa[10]. Czas duchownych studiów przyniósł jednakże pierwsze próby literackie. Jego debiut w języku polskim ukazał się w 2 numerze kwartalnika „Karmel” z 1991 roku[11]. W tym czasie studiował już zaocznie na wydziale polonistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, które kontynuował na Uniwersytecie Gdańskim. Pisanie pracy magisterskiej o najnowszej poezji kaszubskiej rozpoczął pod okiem dra Jana Drzeżdżona[12], a po jego śmierci w 1992 r. kontynuował ją u dr. hab. Jerzego Sampa[13]. Tytuł magistra otrzymał w 1994 r. Zetknięcie się podczas uniwersyteckich studiów w tak wielkimi postaciami kaszubskiej literatury miało duże znaczenie w przyszłych losach twórczych artysty.

---

[6] *Z Janaszã Mamelsczim òddzãkòwanié*, przemowa nad trumną J. Mamelskiego wygłoszona w dniu pogrzebu w Sianowie przez Wandę Lew-Kiedrowską w imieniu Stowarzyszenia Nauczycieli Języka Kaszubskiego „Remùsowi Drëszë”.

[7] Z przemowy nad trumną Janusza Mamelskiego wygłoszonej w dniu pogrzebu w Sianowie przez Eugeniusza Pryczkowskiego w imieniu ZG ZKP.

[8] E. Maszke, *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 5*, Gdańsk 2019; E. Maszke, *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 6*, Gdańsk 2021 oraz E. Maszke, *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 7,* w przygotowaniu.

[9] M. Krajewski, *Samochód wjechał w grupę pieszych. Na miejscu zginęła 19-latka. Niestety nie była to jedyna tragedia tego dnia w naszym powiecie*, „Kurier Kaszubski”, 22.04.2022 r.

[10] Informacje od Marcina Marszałkowskiego z Kartuz, przyjaciela Janusza Mamelskiego z lat seminaryjnych, 2.07.2022.

W 1990 roku zawarł związek małżeński z Jadwigą (zwaną Jagodą) Szutenberg ze Staniszewa, w której domu zamieszkał, i z którą wkrótce miał córkę i syna. Dom ten stoi po sąsiedzku z dawną szkołą podstawową, z którą Janusz związał zawodowe życie. Po latach pobudowano okazały obiekt szkoły w innej części Staniszewa, znacznie bliżej Sianowa, w której nadal uczył, głównie informatyki, ale także języka kaszubskiego. W przeszłości był też nauczycielem w Starej Hucie, Głodnicy, Koloni oraz w średniej szkole w Strzepczu[14]. Przez pewien czas uczył także języka kaszubskiego w jednym z liceów kartuskich.

Zafascynowany bogactwem legend, zwłaszcza związanych z podsianowską Łysą Górą, zebrał i opracował je w tomie *Legendy kaszubskie / Kaszëbsczé legeńdë* (1999). W słowie od wydawcy, napisanym zapewne przez Jarosława Ellwarta prowadzącego oficynę Region, podano, że: „Niniejszy zbiór legend i podań kaszubskich stanowi jedynie niewielką część kulturowej spuścizny Pomorza. Jest to próba zaprezentowania tego, co według autora jest najcenniejsze w tej spuściźnie i co może być przydatne w szkolnej nauce o naszym regionie”[15]. Wydaje się właśnie, że naturalna potrzeba wynikająca z pedagogicznej pracy, była podstawową inspiracją dla autora, by przygotować niniejszy tom. Z kolei zainteresowanie właśnie legendami po części na pewno wynikało z miejsca zamieszkania w cieniu słynnego sanktuarium, a zwłaszcza niemal u podnóża Łysej Góry owianej legendami związanymi głównie z początkami sanktuarium. Trzeba tu od razu wyjaśnić, że zawarte w tomie legendy, w tym ta o cudownej figurze z Sianowa, nie są plonem eksploracyjnych działań autora wśród lokalnej społeczności. Legendy te znane były znaczniej wcześniej, a także podane w publikacjach książkowych. Spopularyzował je zwłaszcza Józef Ceynowa, autor zbioru *Dobro zwycięża* przetłumaczonego na język polski przez Izabellę Trojanowską[16]. Oczywiście, J. Ceynowa także korzystał z folklorystycznego dorobku poprzedników, przynajmniej w znaczącej części, na pewno zaś w przypadku legend odnoszących się do środkowych Kaszub. Ich zebranie zawdzięczamy wielu autorom. Należą do nich: Otto Knoop, Paul Behrendt, Alfred Brosig, Friedrich Lorentz czy Aleksander Labuda[17]. Na pewno dużą zasługę należy przypisać Aleksandrowi Majkowskiego, który różne legendy publikował w prowadzonym przez siebie czasopiśmie „Gryf”[18].

---

[11] D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Kaszëbskô lëteratura*, Gdańsk 2017, s. 328.

[12] Jan Drzeżdżon urodził się 16 maja 1937 r. w Domatowie pod Puckiem. Był adiunktem Uniwersytetu Gdańskiego. Prowadził badania nad literaturą kaszubską. Był też znakomitym pisarzem, jednym z najbardziej docenianych w historii literatury kaszubskiej. Jest m.in. autorem powieści *Twôrz Smãtka*. Zmarł po ciężkiej chorobie 22 sierpnia 1992 r. w Gdańsku. Pochowany jest na rodzinnym cmentarzu w Mechowie.

[13] Jerzy Samp urodził się w kaszubskiej rodzinie o nordowych korzeniach 23 marca 1951 roku w Gdańsku. Był historykiem literatury i kultury Pomorza. Ukończył Filologię Polską na Uniwersytecie Gdańskim w 1975 roku, tam się doktoryzował i habilitował. Jest autorem wielu książek o Gdańsku i Kaszubach, w tym znakomitych zbiorów bajek i legend. Najbardziej znane to: *Zaklęta stegna. Bajki kaszubskie* oraz *Legendy gdańskie. Baśnie, podania i przypowieści*. Był aktywnym działaczem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Zmarł po ciężkiej chorobie 16 lutego 2015 r. Pochowany w Gdańsku.

[14] Informacje od Danuty Kobieli i innych.

Jedna z legend o tytule *Stwòrzenié Kaszëb* stanowi też debiut literacki Janusza Mamelskiego w języku kaszubskim. Była to kaszubska wersja opowiadania wcześniej opublikowanego w polskojęzycznych *Legendach kaszubskich*. Zaistniała dopiero w 2003 r. w periodyku „Òdroda”. Do tworzenia w rodzimym języku zachęciły go dobra jego znajomość oraz filologiczne przygotowanie i aktywność zawodowa. Jednocześnie w ciągu tych lat Mamelski uzupełniał swoje kwalifikacje pedagogiczne. Ukończył Podyplomowe Studium Nauczania Języka Kaszubskiego oraz studium bibliotekoznawstwa. Zdobył też kwalifikacje do nauczania informatyki[19].

---

[15] J. Mamelski, *Legendy kaszubskie*, Gdynia 1999, s. 5.

[16] J. Ceynowa, *Dobro zwycięża*, Gdańsk 1985. Także: J. Ceynowa, *Bursztinowé serce*, Puck 1981 oraz tegoż, *Skarb i moc*, Gdańsk 1975.

[17] Najstarsze z nich zapisane przez Paula Behrendta, Aleksandra Labudę, Jakuba Fankidejskiego, zamieszczone są w aneksie pracy doktorskiej E. Pryczkowskiego. Zob.: E. Pryczkowski, *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016, s. 440–441. Także; R. A. Regliński, *Legendy ziemi kartuskiej*, Gdynia 2000.

[18] *Bajarz kaszubski, Bajki z „Gryfa” (1908–1912)*, red. J. Borzyszkowski, Wejherowo–Gdańsk 2005.

[19] G. Schramke, *Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji 1991–2008*, Gdynia 2010, s. 184.

Wkrótce się okazało, że istnieje duże zainteresowanie kaszubskimi legendami Mamelskiego. Chętnie czytano je w szkołach, pojawiały się także na portalach internetowych[20]. Korzystali z nich nauczyciele i uczniowie szkół podstawowych na Kaszubach. To wszystko przyczyniło się do powstawania kolejnych zbiorów legend, do czego zachęcał także gdyński wydawca Jarosław Ellwart. W 2004 r. ukazał się *Bursztynowy skarb. Legendy z serca Kaszub / Jantarowi skôrb. Legeńdë z serca Kaszëb*. Zawiera 27 podań zapisanych po polsku i kaszubsku. Zbiór był dwukrotnie wznawiany[21]. Na okładce trzeciego wydania z 2018 r. widnieje sianowska świątynia, z którą pisarz był silnie związany, zarówno rodzinnie, jak i przez działalność kościelną[22]. Trzeba podkreślić, że przez wiele lat pełnił w niej służbę nadzwyczajnego szafarza komunii. Włączał się także w organizację wielkich odpustów sanktuaryjnych. Ta aktywność ustała wraz ze śmiercią ks. kustosza Waldemara Piepiórki w dniu 10 lutego 2008 r.[23].

Po tym czasie pisarz jeszcze bardziej poświęcił się działalności twórczej. Zaczął dosyć regularnie publikować w dodatku edukacyjnym do miesięcznika „Pomerania" o tytule „Najô Ùczba". Najpierw były to legendy, później pojawiały się wierszowane bajki. W 2009 roku ukazały się one w zbiorze książkowym jako *Bajki kaszubskie / Bôjczi kaszëbsczé*. Cieszyły się dosyć dużą popularnością, zwłaszcza w edukacji szkolnej, gdyż już po trzech latach zostały wznowione w nowej szacie. Zbiór zawiera 16 wierszy dla dzieci opartych na popularnych motywach zwierzęcych znanych z opowieści ludowych. Wszystkie są podane także w tłumaczeniu na język polski. Przykładowe tytuły to: *Gęsi w szkodzie, Rak i Lis, Wilk i Człowiek*, czy *Osioł*. Wiersze są rymowane, napisane lekkim językiem z myślą o dzieciach, ale i dorosłych. Uwagę przyciągają takie tytuły, jak *Mrówka i świerszcz* oraz *Zając i Żaba, Papuga i słowik.* Niemal identyczne tytuły możemy znaleźć w tomiku wierszy Stanisława Janke *Krôjczi pôjczi* z 1997 r.[24]. Również ich treści są bardzo podobne. W obu przypadkach wykorzystane są

---

[20] https://www.facebook.com/watch/?v=781201119412786 (dostęp: 18.11.2022).

[21] J. Mamelski, *Bursztynowy skarb. Legendy z serca Kaszub. Jantarowi skôrb. Legeńdë z serca Kaszëb*, wyd. III, Gdynia 2018.

[22] Jest on autorem kilkakrotnie wznawianej broszury o sanktuarium, zob.: J. Mamelski, *Sianowo, sanktuarium Królowej Kaszub*, Gdynia 2008.

[23] Autorowi artykułowi, związanemu z sanktuarium Królowej Kaszub z racji miejsca urodzenia oraz działalności społecznej i naukowej, dobrze jest znana dawna aktywność Janusza Mamelskiego przy sanktuarium. Uczestniczył również w wieczornicy zorganizowanej w kościele przez Mamelskiego w hołdzie zmarłemu ks. W. Piepiórce.

[24] S. Janke, *Krôjczi pôjczi*, Gdynia 1997.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

motywy znane np. z wierszy Jean de La Fontaine'a tłumaczonych na język polski przez Adama Mickiewicza[25]. W wierszu – bajce *Zając i żaba* styrany życiem zając postanawia popełnić samobójstwo, gdyż nie chciał już więcej uciekać przed agresorami. Przed podjęciem próby utopienia się nadepnął przypadkowo na żabę, co La Fontaine spuentował następująco: „A Zając rzekł do siebie: / «Niech nikt nie narzeka / Że jest tchórzem, / bo cały świat na tchórzu stoi: / Każdy ma swoją żabę, / co przed nim ucieka, / I swojego zająca, / którego się boi[26]". U Mamelskiego finał jest taki: „Zające są na świecie, / żyją do dnia dzisiejszego: / Zawsze jest ktoś słabszy, / albo ktoś kto ma strach. Z zajęczą nadzieją żyje ten, co tak / myśli, że na strachu stoi cały świat"[27]. Można wręcz dojść do przekonania, że część wierszy to trawestacja znanych bajek Fontaine'a, co raczej powinno być odnotowane w stopce redakcyjnej zbioru. Jest to dosyć wrażliwa kwestia, także dotycząca Stanisława Jankego, dlatego na pewno powinna stać się przedmiotem głębszej analizy podjętej przez znawców literatury kaszubskiej.

Zgoła inny jest zbiór wierszy *Żëcé dzecy / Życie dzieci*. Są to niepozbawione humoru rymowane utwory, w którym częstym elementem jest gra kaszubskich słów bliskoznacznych, a także bogactwo zdrobnień w języku kaszubskim[28]. Ważnym elementem wierszy jest ich funkcja wychowawcza. Dobrym tego przykładem, jak zauważa Grzegorz Schramke, jest tekst *Co dzecë robią òb zëmã*. Jego bohater zachęca inne dzieci, by lepić bałwana, zjeżdżać na sankach, jeździć na łyżwach, lecz inni nie przychodzą. Powodem tego są komputery i serfowanie po stronach internetowych[29].

Kolejnym dziełem Janusza Mamelskiego jest napisana humorystycznym językiem powieść *Mack*[30]. Jej fragmenty ukazywały się przed wydaniem książkowym w dodatku do miesięcznika „Pomerania" o tytule „Najô Ùczba". Książka jest rezultatem zdecydowanie już bardziej dojrzałych umiejętności twórczych artysty. Daniel Kalinowszczi napisał o niej, że oryginalnie skonstruowany jest w niej powieściowy opis głównego bohatera (Mack) i jego świata. Jest nim mały chłopiec, „którego wrażliwość oraz potrzeby stale są wystawiane na próbę przez dość obcesowych dorosłych"[31]. Przygody chłopca – jak zauważył

---

[25] J. de La Fontaine, *Bajki. Księga druga*, tłum. A. Mickiewicz, Warszawa 1876.
[26] https://literat.ug.edu.pl/amwiersz/0024.htm (dostęp: 20.11.2022).
[27] J. Mamelski, *Bôjczi kaszëbsczé. Bajki kaszubskie*, Gdynia 2012.
[28] J. Mamelski, *Żëcé dzecy. Życie dzieci,* Gdynia 2012.
[29] Tamże, s. 62–64.
[30] J. Mamelski, *Mack,* Gduńsk 2016.
[31] D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Kaszëbskô Lëteratura*, s. 328.

Grzegorz Schramke – zawierają wiele prawdy o dzisiejszej rzeczywistości Dziesięcioletni bohater marzy na przykład o posiadaniu komputera, pragnie wyprawić się na narty czy w niedzielne popołudnie wyjeżdża do supermarketu[32].

Najbardziej dojrzałe dzieło literackie poety ze Staniszewa to poetycki tom religijnych refleksji *Gôdczi òb drogã do nieba* (2019). Kilka z wierszy, jak *Wiara* czy *Matka, Syn, Òjc i Dëch na wieselim*, znane były już wcześniej dzięki ich publikacji w antologii *Skrë ùsôdzkòwi mòcë*[33]. Podczas mszy pogrzebowej kilkakrotnie nawiązywano do tych wierszy. Mówiono, że tomik:

> ujawnia jak dużo czasu poświęcał rozważaniem o drodze – naszej ziemskiej drodze (…), co wyraził autor w swej poetyckiej *Litanii*, w której prosi: „Gdy jesteśmy w niedzielę u twych stóp – módl się za nami! Gdy stoimy pod murem – módl się za nami! Gdy stoimy pod chórem – módl się za nami! I tak jeszcze w wiele miejscach prosił, żeby się za nas Mateńka modliła[34].

Tomasz Fopke na prośbę pogrzebowego kaznodziei ks. Jacka Cirockiego, odczytał wiersz *Wiara,* która miała zaprowadzić zmarłego do nieba, do czego niemal konieczne – jak uważa poeta – wydaje się orędownictwo Królowej Kaszub z Sianowa. Autor posłowia do tomiku napisał o nim, że ma on „przynieść ze sobą zapis podążania do chrześcijańskiego sacrum. W tej zaś sferze tematycznej poezja rządzi się nieco innymi prawami, bardziej konserwatywno-tradycyjnymi formami wyrazu"[35]. Właśnie te wiersze i taka ich charakterystyka są zasadne w ocenie formacji twórczej poety. Najlepiej uzewnętrzniają wyrażany przez niego system wartości, ukształtowany przez dekalog i wychowanie w religijnej rodzinie kaszubskiej, wzbogaconej i w pełni ukształtowanej w ciągu swego dojrzałego życia przez aktywną obecność w tak ważnym miejscu Kaszubów, jakim jest sanktuarium Królowej Kaszub w Sianowie. Ostatni tomik poetycki, nieco zdumiewająco przez wzgląd na dość młody wiek jego autora (53 lata), jest swoistym pożegnaniem ze światem doczesnym i pełnym poddaniem się woli Stwórcy w życiowej przyszłości.

---

[32] Zob.: https://fil.ug.edu.pl/sites/default/files/postepowania_naukowe/97712/praca/praca_doktorska_-_grzegorz_schramke.pdf (dostęp: 15.11.2022).

[33] G. Schramke, *Skrë ùsôdzkòwi mòcë*. Trzeba zaznaczyć, że wydanie tomiku *Gôdczi òb drogã* do nieba autor planował już co najmniej w 2010 r., o czym informuje nas G. Schramke w swojej książce.

[34] Z przemowy nad trumną Janusza Mamelskiego wygłoszonej w dniu pogrzebu w Sianowie przez Eugeniusza Pryczkowskiego w imieniu ZG ZKP.

[35] D. Kalinowski, *Bez pośpiechu, bez przymusu* [w:] J. Mamelski, *Gôdczi òb drogã do nieba*, Gdańsk 2019, s. 56.

Jak się okazało, trwała ona zaledwie niespełna trzy lata. W tym krótkim czasie ukazały się kolejne dwie prozatorskie książki Mamelskiego. Pierwsza to *Żukòwsczé legendë. Legendy żukowskie* (2020)[36]. Napisana została na zlecenie Ośrodka Kultury i Sportu w Żukowie. Zawiera autorskie legendy odnoszące się do wszystkich wsi sołeckich gminy Żukowo. W każdej z nich można znaleźć elementy historyczne związane z tymi miejscowościami. Główna fabuła jest jednak w dominującej mierze projektem własnym autora.

Druga pozycja jest całkowicie oryginalną propozycją w kaszubskim piśmiennictwie. Zatytułowana została *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*. Tom obejmuje wyimaginowane rozmowy z wybitnymi twórcami kaszubskiej literatury, począwszy od Floriana Ceynowy, przez Aleksandra Majkowskiego i Leona Heyke, a skończywszy na czterech żyjących pisarzach – Jerzym Stachurskim, Idzie Czai, Tomaszu Fopke i Romanie Drzeżdżonie[37]. Z nich dowiadujemy się, jakie najważniejsze dzieła stworzyli pisarze, dlaczego umiłowali kaszubszczyznę i jej przez całe życie służyli. Poznajemy ich myśli i idee, a także pragnienia odnoście przyszłości języka kaszubskiego. Rozmowy z wybitnymi twórcami prowadzą dzieci, stąd niejako z założenia zbiór przeznaczony jest do edukacji szkolnej[38]. W praktyce tak się właśnie dzieje. Tom jest chętnie wykorzystywany przez twórców podręczników do nauki języka kaszubskiego, podobnie jak jego wiersze dla dzieci.

Odrębną częścią aktywności twórczej Janusza Mamelskiego są translacje na język kaszubski. Do pierwszych dokonań na tej niwie należą przekłady na kaszubski autorskich legend ze zbioru *Legendy kaszubskie* napisanego pierwotnie w języku polskim. W 2008 roku ukazał się przekład *Trenów* Jana Kochanowskiego[39]. Jak podaje Adela Kuik-Kalinowska zaletą wydania jest jego dwujęzyczna forma, co ułatwia percepcję nie znającym kaszubskiego. Znawca zaś obu języków może porównywać sobie obie wersje. Badaczka literatury kaszubskiej dodaje, że: „autor tłumaczenia starał się zachować pierwotny sens i znaczenie ideowe cyklu poświęconego śmierci ukochanej córeczki czarnoleskiego mistrza”[40]. Do dziewiętnastu trenów Mamelski dodał jeszcze jeden własnego autorstwa o zanikaniu języka kaszubskiego. W zbiorze zamieszczono także przełożone z polskiego epitafium Hannie Kochanowskiej, która zmarła niebawem po swej siostrzyczce, Urszulce.

---

[36] J. Mamelski, *Żukòwsczé legendë. Legendy żukowskie*, Gdynia 2020.

[37] J. Mamelski, *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*, Gduńsk 2020.

[38] D. Kalinowski, *Młodzi odkrywcy literatury*, „Pomerania" 2022, nr 10, s. 56–58.

[39] Zob. G. Schramke, *Skrë ùsôdzkòwi mòcë*, s. 185. Zob. także: A. Kuik-Kalinowska, *Cyprian Norwid w przekładach na język kaszubski* [w;] C. K. Norwid, *Të mie do piesnie pòkórny nie wòłôj… Wëbróné wiérztë,* skaszëbilë Ida Czajinô ë Janusz Mamelsczi, Kielce 2021, s. 14. W tej publikacji omyłkowo podano, że *Jiscënczi* ukazały się w 2009 r. zamiast w 2008. Z kolei w referacie *Klasyka literatury polskiej po kaszubsku. Rekonesans badawczy,* autorka wyjaśnia, że pierwsze wydanie było w 2008 r., zaś w 2011 *Jiscënczi* zostały

Wydaje się, że jeszcze trudniejszym zadaniem było podjęcie się tłumaczenia liryków Cypriana Kamila Norwida. Mamelski dokonał tego wraz z uznaną poetką i tłumaczką Idą Czają. Według A. Kùjik-Kalinowscziej jest to udana próba. Wyraża przy tym nadzieję, że translatorzy podejmą dalszy trud przekładu dorobku wybitnego polskiego romantyka[41].

To pragnienie w przypadku Mamelskiego stało się już nierealne. Poeta, pisarz i translator, a także pedagog, pozostawił dość znaczny dorobek literacki. Na pewno twórca pozostanie znany jako autor legend. To one właśnie fascynowały go najbardziej. Im też poświęcał najwięcej uwagi, również podczas licznych spotkań z młodzieżą na całych Kaszubach. Konfrontacje te zazwyczaj rozpoczynał od swoistego spektaklu z miotłą, udając w nim czarownicę z Łysej Góry pod Sianowem. Równie często prowadził zajęcia na kursach dokształcających dla nauczycieli języka kaszubskiego.

Dorobek pisarza ze Staniszewa był kilkakrotnie doceniany. Stał się podstawą do wręczenia mu prestiżowej nagrody o nazwie Skra Ormuzdowa za 2018 rok. W uzasadnieniu podano, że przyznano ją „za wzbogacanie literatury kaszubskiej, zwłaszcza dla dzieci i młodzieży, poprzez opracowanie legend, tworzenie liryków, bajek i opowiadań (ich zbiór pt. Mack wprowadzono do kanonu lektur szkolnych) oraz przekład na kaszubski Trenów Jana Kochanowskiego – wszystko to przy użyciu bardzo bogatego i barwnego języka oraz doskonałej techniki przekazu treści”[42].

Być może jeszcze bardziej radował go otrzymany w Wejherowie „Gryf Literacki”. Był też aktywnym członkiem Rady Języka Kaszubskiego. Przejawiał

---

wznowione. Zob.: *Tłumaczenia na język kaszubski. Osiągnięcia, metody, cele*, red. R. Kamiński, Wejherowo 2012, s. 41.

[40] *Tłumaczenia na język kaszubski*…, dz. cyt., s. 41.

[41] C. K. Norwid, *Të mie do piesnie pòkórny nie wòłôj… Wëbróné wiérztë*, skaszëbilë Ida Czajinô ë Janusz Mamelsczi, Kielce 2021, s. 17–18.

[42] https://pomorskie.naszemiasto.pl/skra-ormuzdowa-za-2018-rok-przyznana-lista-laureatow-i/ar/c13-5010620 (dostęp: 20.11.2022).

zaangażowanie także na innych płaszczyznach. Pasjonował się pszczelarstwem, sporo czasu poświęcał uprawie ziemi. Miał również zamiłowanie do zabytkowych budowli. Kilka lat przed śmiercią zakupił zabytkową wieżę ciśnień w Kartuzach. Podjął się nawet jej remontu. Cieszył się z dotacji otrzymanej ze Starostwa Powiatowego w Kartuzach. Dokończenie tego dzieła pozostanie już na barkach syna – współwłaściciela obiektu. Ponadto Mamelski uprawiał sport. Ulubionym zajęciem była jazda na rowerze. Chętnie spędzał także czas nad jeziorem sianowskim, oddając się pływaniu lub wiosłowaniu.

Już za życia twórca doczekał się ekranizacji swych dzieł. Na podstawie jego legend powstał cykl krótkometrażowych filmów zrealizowanych przez Fundację „Aby Chciało się Chcieć” z Sulęczyna. W jednym z nich o tytule *Kamienne serce* występuje nawet jako lektor czytający fragmenty legend w języka kaszubskim[43]. Przeczytał też kilka z nich na potrzeby płyt CD realizowanych przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie[44]. Także inni chętnie czytali je, zamieszczając plon tych działań w internecie bądź emitując w radiu[45].

Janusz Mamelski odszedł tragicznie w pełni swej twórczej aktywności. W jego zbiorach pozostały rozpoczęte prace, które powinny stać się źródłem zainteresowania redaktorów i wydawców[46]. Na pewno pojawi się też wkrótce potrzeba, by niektóre znane już rzeczy wydać ponownie. Dzięki temu jedne dzieła przetrwają. Twórczość ta w przyszłości pewnie doczeka się bardziej gruntownej oceny. Nie ulega jednak wątpliwości, że współcześnie Janusz Mamelski jest już zapisany trwałymi zgłoskami w doborowym poczcie pisarzy kaszubskich[47].

Bibliografia

Bajarz kaszubski, Bajki z „Gryfa” (1908–1912), red. J. Borzyszkowski, Wejherowo–Gdańsk 2005.

---

[43] https://www.youtube.com/watch?v=yWDQqcvY6QA (dostęp: 20.11.2022).

[44] Zob. Np.: http://akademiabajkikaszubskiej.pl/bajki/1 (dostęp: 20.11.2022). Legendę Mamelskiego pt. *Stolemë* przeczytała Tatiana Slowi.

[45] https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=Mamelski+czyta+#fpstate=ive&vld=cid:395d0bb7,vid:QAy9eKqB2us (dostęp: 20.11.2022).

[46] Odnotować trzeba także, że Mamelski znalazł się w gronie autorów scenariusza książki *Łażoch Kaszubą, czyli będzie, co ma być* zrealizowanej w ramach projektu „Kaszubski quest” przez Centrum Inicjatyw Edukacyjnych w Kartuzach. Zob.: T. Słomczyński, *Łażoch Kaszubą, czyli będzie, co ma być,* Kartuzy 2016.

[47] W 2016 ukazało się dzieło Stanisława Janke i Macieja Tamkuna zawierające 42 sylwetki uznanych twórców literatury kaszubskiej, którzy odcisnęli trwałe piętno w jej dziejach. Postaci Mamelskiego wówczas jeszcze nie ujęto w tym zestawie. Zob. S. Janke, M. Tamkun, *Poczet pisarzy kaszubskich*, Wejherowo 2016.

Ceynowa J., *Bursztinowé serce*, Puck 1981.

Ceynowa J., *Dobro zwycięża*, Gdańsk 1985.

Ceynowa J., *Skarb i moc*, Gdańsk 1975.

Janke S., *Krôjczi pôjczi*, Gdynia 1997.

Janke S., Tamkun M., *Poczet pisarzy kaszubskich*, Wejherowo 2016.

Kalinowsczi D., Kuik-Kalinowska A., *Literatura kaszubska. Kaszëbskô Lëteratura*, Gdańsk 2017.

Kalinowsczi D., *Bez pośpiechu, bez przymusu* [w:] J. Mamelski, *Gôdczi òb drogã do nieba*, Gdańsk 2019.

Kalinowsczi D., *Młodzi odkrywcy literatury*, „Pomerania” 2022, nr 10, s. 56–58.

Krajewski M., *Samochód wjechał w grupę pieszych. Na miejscu zginęła 19-latka. Niestety nie była to jedyna tragedia tego dnia w naszym powiecie*, „Kurier Kaszubski”, 22.04.2022 r.

Kuik-Kalinowska A., *Cyprian Norwid w przekładach na język kaszubski*, [w:] C. K. Norwid, *Të mie do piesnie pòkórny nie wòłôj... Wëbróné wiérztë,* skaszëbilë Ida Czajinô ë Janusz Mamelsczi, Kielce 2021, s. 14.

La Fontaine J., *Bajki. Księga druga*, tłum. A. Mickiewicz, Warszawa 1876.

Mamelski J., *Bôjczi kaszëbsczé. Bajki kaszubskie*, Gdynia 2012.

Mamelski J., *Bursztynowy skarb. Legendy z serca Kaszub. Jantarowi skôrb. Legéńdë z serca Kaszëb*, wyd. III, Gdynia 2018.

Mamelski J., *Gôdczi òb drogã do nieba*, Gdańsk 2019.

Mamelski J., *Legendy kaszubskie*, Gdynia 1999.

Mamelski J., *Mack,* Gduńsk 2016.

Mamelski J., *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*, Gduńsk 2020.

Mamelski J., *Sianowo, sanktuarium Królowej Kaszub*, Gdynia 2008.

Mamelski J., *Żëcé dzecy. Życie dzieci,* Gdynia 2012.

Mamelski J., *Żukòwsczé legendë. Legendy żukowskie*, Gdynia 2020.

Maszke E., *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 5*, Gdańsk 2019.

Maszke E., *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 6*, Gdańsk 2021.

Maszke E., *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 7,* w przygotowaniu.

Norwid C. K., *Të mie do piesnie pòkórny nie wòłôj... Wëbróné wiérztë,* skaszëbilë Ida Czajinô ë Janusz Mamelsczi, Kielce 2021.

Pożegnanie Janusza Mamelskiego, przemowa nad trumną J. Mamelskiego wygłoszona w dniu pogrzebu w Sianowie przez Danutę Pioch w imieniu Rady Języka Kaszubskiego.

Pryczkowski E., *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016.

Regliński R. A., *Legendy ziemi kartuskiej*, Gdynia 2000.

Schramke G., *Skrë ùsôdzkòwi mòcë. Antologiô kaszëbsczi pòezji 1991–2008*, Gdynia 2010.

Słomczyński T., *Łażoch Kaszubą, czyli będzie, co ma być,* Kartuzy 2016.

Tłumaczenia na język kaszubski. Osiągnięcia, metody, cele, red. R. Kamiński, Wejherowo 2012.

Z Janouszã Mamelsczim òddzãkòwanié, przemowa nad trumną J. Mamelskiego wygłoszona w dniu pogrzebu w Sianowie przez Wandę Lew-Kiedrowską w imieniu Stowarzyszenia Nauczycieli Języka Kaszubskiego „Remùsowi Drëszë".

Z przemowy nad trumną Janusza Mamelskiego wygłoszonej w dniu pogrzebu w Sianowie przez Eugeniusza Pryczkowskiego w imieniu ZG ZKP.

Informacje od Danuty Kobieli i innych.

Informacje od Marcina Marszałkowskiego z Kartuz, przyjaciela Janusza Mamelskiego, 2.07.2022.

https://pomorskie.naszemiasto.pl/skra-ormuzdowa-za-2018-rok-przyznana-lista-laureatow-i/ar/c13-5010620

https://www.youtube.com/watch?v=yWDQqcvY6QA

http://akademiabajkikaszubskiej.pl/bajki/1

https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=Mamelski+czyta+#fpstate=ive&vld=cid:395d0bb7,vid:QAy9eKqB2us

https://fil.ug.edu.pl/sites/default/files/postepowania_naukowe/97712/praca/praca_doktorska_-_grzegorz_schramke.pdf

https://expresskaszubski.pl/pl/11_wiadomosci/39717_nie-zyje-janusz-mamelski-poeta-tlumacz-i-nauczyciel.html

https://kartuzy.naszemiasto.pl/nie-zyje-janusz-mamelski-poeta-i-nauczyciel-zginal-w/ar/c1-8778379

http://radiokaszebe.pl/nie-zyje-janusz-mamelski-pisarz-i-nauczyciel-ze-szkoly-w-staniszewie-w-gminie-kartuzy/

https://kartuzy.info/artykul/nie-zyje-janusz-mamelski/1298982

https://www.facebook.com/watch/?v=781201119412786

https://literat.ug.edu.pl/amwiersz/0024.htm

Eugeniusz Pryczkowski
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie

Jerzy Stachurski jako autor muzyki kaszubskiej w programach telewizyjnych

Jerzy Stachurski as a composer of Kashubian music in television programmes

Abstrakt:
Artykuł przedstawia życie i część twórczego dorobku wybitnego kaszubskiego twórcy, laureata najwyższych wyróżnień regionalnych i państwowych, w tym Medalu Zasłużony dla Kultury Polskiej „Gloria Artis" koloru brązowego, przyznanego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Urodzony w Gdańsku Jerzy Stachurski związany rodzinnie z Kaszubami, głównie im poświęcił swój talent twórczy, choć związany był przez niemal całe zawodowe życie także z profesjonalnymi teatrami dziecięcymi w Polsce. Dla Kaszub jest ojcem współczesnej muzyki kaszubskiej, autorem setek nowych kompozycji. W ogromnym stopniu zmienił stylistykę kaszubskiej muzyki. Dzięki temu stała się ona bardziej popularna. Chętnie jest wykonywana przez dzieci i młodzież z Kaszub, a zwłaszcza wykorzystywana w edukacji szkolnej.

Abstract:
The paper focuses on the life and major achievements of Jerzy Stachurski, an important Kashubian composer and poet, winner of the highest regional and state awards, which include the Bronze Merit Award "Gloria Artis" received from the Ministry of Culture and National Heritage of the Republic of Poland. Jerzy Stachurski, whose some of the family members are ethnic Kashubs, was born in Gdańsk. He has mainly used his creative talents to promote Kashubian culture. Throughout his long career, he has supported numerous children's theatres in Poland. Seen by many as the father of the contemporary Kashubian popular music, Stachurski has authored hundreds of songs. His distinct style is what has made him popular, and many of his songs have become favorite songs of Kashubian youth. They are frequently used in education.

Kluczowe słowa:
Jerzy Stachurski, kompozytor, poeta, pedagog, nauczyciel, Czeczewo, dyrektor, twórca muzyki, autor hymnów, droga literacka, kaszubski twórca

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Keywords:
Jerzy Stachurski, composer, poet, pedagogue, teacher, Czeczewo, director, creator of music, song writer, author of hymns, literary works

W 2023 roku przypada jubileusz 70-lecia najwybitniejszego z kompozytorów kaszubskich – Jerzego Stachurskiego. Na Wikipedii odnotowano, że urodził się jako najstarszy z trzech synów pochodzącego z Krakowa Stefana Stachurskiego i Stanisławy Wiśniewskiej, Kaszubki z Kłosowa. Stefan związał się z Kaszubami po trzyletniej służbie w Marynarce Wojennej[1]. Pierwotnie rodzina mieszkała na gdańskich Siedlcach, później przeniosła się na Przymorze. Przyszły artysta urodził się w dniu 9 marca 1953 r. W Gdańsku spędził też dzieciństwo. Z kolei w Kłosowie pod Czeczewem spędzał niemal wszystkie wakacje. W latach młodości artysty wszyscy mówili tam po kaszubsku[2]. Dzięki temu dobrze poznał język kaszubski, którym swobodnie się posługuje zarówno w mowie, jak i piśmie[3].

Stachurski jest absolwentem Wydziału Wychowania Muzycznego w Państwowej Szkole Muzycznej II stopnia w Gdańsku Wrzeszczu (1976). Wykształcenie kontynuował w Państwowej Wyższej Szkole Muzycznej w Gdańsku, którą ukończył w 1980 r. Jest także absolwentem Uniwersytetu Gdańskiego (1997). Ukończył również studia podyplomowe w Wyższej Szkole Dziennikarstwa w Gdyni (2003) oraz na Politechnice Gdańskiej – Prawo i Fundusze Unii Europejskiej (2008)[4].

---

[1] https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Stachurski (dostęp: 22.11.2022). Zob. także biogramy J. Stachurskiego w: *Portret ze słów i dźwięków, Jerzy Stachurski, kompozytor, poeta, pedagog, społecznik*, red. L. Reiter-Szczygieł, Czeczewo 2019; D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Kaszëbskô Lëteratura*, Gdańsk 2017, s. 322–324; W. Frankowska, *Muzyka Kaszub, Materiały encyklopedyczne*, Gdańsk 2005, s. 216–218.

[2] Zob.: K. Serkòwskô, *Jic òd człowieka do człowieka*, „Pomerania” 2013, nr 3, s. 4–6, gdzie artysta mówi m.in.: „Kaszëbizna wcyg bëła wkół mie. Ten region chcã kùlturowò rozkòscérzac, z bògactwã òbrzãdów, snôżotą nôtërë, môłëch môlów, gdze są lëdze, chtërny mają cos czekawégò do pòwiedzeniô, gdze są kòldrogòwé krziże i kaplëczczi, wszëtkò to są bògactwa wôrtné zmerkaniégò. Widzą mie sã téż historie całëch familiów, wëdarzeniów, wiôldżich kòscelnëch procesjów, abò z jedny starnë pòswiãtnosc, a z drëdżi codniowòsc, chtërna dlô mieszkańców tëch môłëch môlów je czims baro wôżnym. Ceniã tëch lëdzy, jich robòtã i pòchilóm sã nad tim swiatã. Noszã w sobie te wszëtczé mëslë i chcôłbëm sã jesz nima zając w swòjim ùtwórstwie”.

[3] Stachurski od niemal trzech dekad ściśle współpracuje na niwie artystycznej z autorem artykułu. W rozmowach używamy zarówno języka polskiego, jak i kaszubskiego. Zob. także artykuł: K. Serkòwskô, *Jic òd człowieka do człowieka*, w którym artysta podkreśla, że po kaszubsku mówiło się wówczas nawet w Gdańsku.

[4] https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Stachurski (dostęp: 22.11.2022).

Jerzy Stachurski. Zdjęcie ze zbiorów E. Pryczkowskiego.

Swe zawodowe życie związał przede wszystkim z muzyką oraz z edukacją[5]. W wieku 17 lat napisał muzykę do sztuki Moliera „Grzegorz Dyndała". Udany debiut przyniósł wkrótce kolejne kompozycje teatralne[6]. W trakcie studiów muzycznych i po nich kompozytor współpracował z licznymi teatrami w Polsce i za granicą. Od 1979 tworzył dla Olsztyńskiego Teatru Lalek (15 spektakli), Teatru Lalek „Tęcza" w Słupsku (21) oraz od 1988 dla Teatru Lalki i Aktora „Miniatura" w Gdańsku (17). Współpracował także z Teatrem Dramatycznym w Słupsku (17) oraz okazjonalnie z teatrami w Białymstoku, Kielcach, Jeleniej Górze, Bielsko-Białej, Łodzi, Zielonej Górze, Rzeszowie, Szczecinie, Elblągu, Gdyni, Warszawie. Niektóre z tych przedstawień prezentowane były m.in. w Anglii, Meksyku, Rosji (słynny Teatr Obrazcowa), Hiszpanii, Finlandii, Niemczech[7]. W sumie napisał imponującą liczbę 158 muzyk teatralnych[8].

---

[5] *Czterdziestolecie pracy twórczej Jerzego Stachurskiego*, red. B. Szymańska-Ugowska, Chwaszczyno 2013, s. 6–7.

[6] W. Frankowska, *W cieniu Melpomeny*. Słowo to zostało wygłoszone na „Spotkaniach z Muzyką Kaszub" w Wejherowie, mps.

[7] Tamże.

[8] Zob.: https://encyklopediateatru.pl/autorzy/3897/jerzy-stachurski (dostęp: 22.11.2022).

W 1990 r. na antenie Telewizji Gdańsk zaistniał magazyn kaszubski „Rodnô Zemia" pod redakcją Izabelli Trojanowskiej[9]. Pierwszy odcinek wyemitowano 21 lipca 1990 r. W tym czasie, czyli w latach 1990–1992, Jerzy Stachurski był nauczycielem muzyki w Szkole Podstawowej w Wilanowie, gmina Przodkowo. Organizował tam koncerty z udziałem uczniów. Do programów włączał nowe piosenki kaszubskie, z własną muzyką i tekstami. Miejscem ich prezentacji często był kościół pw. św. Józefa w Pomieczynie. Na jednym z koncertów obecna była red. Trojanowska. Wówczas zaproponowała nagranie nowych utworów do programu „Rodnô Zemia". Niemal w tym samym czasie, co program kaszubski w TVG, powstawał kaszubski magazyn radiowy „Na bôtach i w bòrach". W nim również zaczęły pojawiać się utwory artysty[10].

W kwietniu 1991 r. aktor Zbigniew Jankowski odczytał dwa wiersze z debiutanckiego tomiku wierszy *Té pokazëją na mie*[11]. Latem tego samego roku zrealizowano zdjęcia w okolicach Rębu i Pomieczyna do cyklu nowych piosenek z tekstami i muzyką Stachurskiego. W utworach wystąpiły uczennice ze szkół w Pomieczyna, Wilanowie, Kłosowie i Przodkowie: Jolanta Bach, Magdalena Czerwińska, Wioletta Kwidzińska, Beata Richter, Beata Szmuda, Karolina Drawc, Katarzyna Kalkowska, Katarzyna Plitt, Wioletta Dargacz, Wioletta Bach, Dorota Grzenkowska i Brygida Litwin[12]. Jednym z najbardziej znanych utworów, który zdobył później sporą popularność w nauczaniu języka kaszubskiego, to *Òtemknij dwiérze lese* w wykonaniu Izabelli Młyńskiej[13]. O tamtych działaniach artysta wspominał po latach, że były to również początki jego większego zaangażowania w kaszubską edukację dzieci. W tym właśnie czasie został on dyrektorem Szkoły Podstawowej w Czeczewie. Przedtem uczył we wspomnianym sąsiednim Wilanowie[14]. Ta ożywiona współpraca z programem

---

[9] *Funkcjonowanie i kres telewizyjnego magazynu kaszubskiego „Rodnô Zemia" (1990–2010),* „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego", R. 2011, s. 264–273. Także: http://skarbnicakaszubska.pl/funkcjonowanie-i-kres-telewizyjnego-magazynu-kaszubskiego-rodno-zemia-1990-2012/ (dostęp: 22.11.2022).

[10] Zob.: *Czterdziestolecie pracy twórczej Jerzego Stachurskiego*. Uzupełnieniem książeczki jest kartka dołączona jako luźna wkładka z tekstami Marii Krauzy, Alicji Klinkosz i Marii Mach.

[11] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowska, em. 21.04.1991 r.

[12] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowska, em.: 8.09.1991 r., 22.09.1991 r., 3.11.1991, 1.12.1991.

[13] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowska, em. 17.11.1991.

[14] W wywiadzie udzielonym dla „Pomeranii" J. Stachurski wspominał o tamtych wydarzeniach następująco: „Pózni jesmë zaczãlë wespółrobic téż ze szkòłama, a pòtemù jem czuł ò kònkùrsu na direktora w Czeczewie. Jô sã zgłosył i dostôł ten môl. Òkróm te, że sóm

„Rodnô Zemia", współdziałanie z dziećmi i młodzieżą oraz doświadczenie teatralne i muzyczne, wkrótce zaowocowały powstaniem dwóch dużych widowisk teatralnych o tytułach *Przedkòwò* oraz *Jastrë*. To pierwsze pokazane zostało w programie 6 października 1991 r., drugie 4 kwietnia 1993 r.[15].

Program „Rodnô Zemia" szybko zdobył dużą popularność. J. Stachurski w pierwszych latach jego funkcjonowania był w nim najbardziej obecny jako kompozytor, a także poeta. Skutkowało to tym, że szybko też rosła popularność artysty w całej północnej Polsce. Realizowane przez niego piosenki oraz przedstawienia, dzięki obecności w telewizji i w radio, prezentowano w różnych miejscach regionu, mimo że nie były to łatwe przedsięwzięcia od strony organizacyjnej. Za każdym razem odbijały się szerokim echem w lokalnej społeczności. Jedno z nich prezentowano także na gdańskim Przymorzu, gdzie prężnie działała wówczas, istniejąca do dziś, wspólnota Kaszubów. Pamiątką po tym wydarzeniu jest wspólne zdjęcie[16]. Tamte działania miały duże znaczenie przy podejmowaniu decyzji przyznającej artyście Medal Stolema. Wręczenie odbyło się w siedzibie Gdańskiego Towarzystwa Naukowego w kwietniu 1993 roku[17].

W dekadzie lat 90. nazwisko Jerzego Stachurskiego pojawia się najczęściej – poza kręgiem realizacyjnym – w konspektach programu „Rodnô Zemia". Jego twórczość inspirowała innych twórców do pisania tekstów do piosenek. Zachęcała wielu wykonawców zarówno profesjonalnych, jak i amatorów, do śpiewania po kaszubsku. Jednym z nich była Celina Muza z Pucka, śpiewaczka operowa, która wykonała kolędę *Serce je kòlibką*[18]. W liczny krąg wokalistów bardzo często włączani byli dorośli mieszkańcy gminy Przodkowo.

Stachurski był dyrektorem Szkoły Podstawowej w Czeczewie (później były to: Zespół Szkoły Podstawowej i Gimnazjum w Czeczewie oraz Szkoła Podstawowa im. Jana Pawła II w Czeczewie) z dwuletnią przerwą (1997–1999) aż do 2019 r. W tym czasie inicjował i organizował wiele uczniowskich przedsięwzięć

---

piszã dlô dzecy i ò dzecach, chcôł jem pòkazac, że òne téż są baro zdolné, dobrze spiéwają i piszą, tej wôrt dac jima mòżlëwòscë. Dzysô je ju widzec ù wiele dzecy, że te pòczątczi mają skùtczi w jich dalszim żëcym i dzejanim, bò ò niechtërnëch czëc, że robią, piszą, spiéwają". Zob. K. Serkòwskô, *Jic òd człowieka do człowieka*, s. 4–6.

[15] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowska, em. 6.10.1991 oraz 4.04.1993 (powtórka: 8.04.1993).

[16] Fotografię przechował w swoich zbiorach J. Stachurski.

[17] (s.j.) [S. Janke], *„Stolemy" w Białej Sali*, „Pomerania" 1993, nr 5, s. 36–37.

[18] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowska, em. 27.12.1991. Obecnie Celina Muza mieszka w Berlinie.

artystycznych. Prowadził różnorodne działania związane z gminą Przodkowo i lokalną społecznością, m.in. był inicjatorem powstania herbu gminy[19]. W rezultacie tych działań powstała nawet nieformalna grupa śpiewacza z Czeczewa, która wielokrotnie później występowała w programie „Rodnô Zemia”[20]. Jednym z najbardziej popularnych utworów, wielokrotnie powtarzanych, jest *Hej kòlãdo przëszedł czas* (sł. J. Stachurski, muz. W. Bratek), której premiera odbyła się w programie 9 stycznia 1994 r.[21].

J. Stachurski z „Dzôtkama Rodny Zemi” w Czeczewie.
Zdjęcie ze zbiorów E. Pryczkowskiego

Zdecydowanie trudniej było tego rodzaju działania podejmować z dala od Czeczewa[22]. Mimo to, gdy tylko ujawniali się z regionie uzdolnieni wykonawcy, starał się włączać ich do śpiewania w języku kaszubskim. Bardzo dobrym i udanym przykładem było zaangażowanie chóru szkolnego z Bolszewa, który wykonał piosenkę *W sobòtã je robòta*[23]. W 1994 r. zadebiutowała w programie uczennica ze Stężycy Lucyna Reiter wykonaniem piosenki Stachurskiego *Zmartwëchwstanié* napisanej do słów Jana Rompskiego[24]. Miesiąc później odbyła się w Kartuzach wystawa fotogramów Ryszarda Mielewczyka z tekstami Stachurskiego. Całość zatytułowano *Procesje*. Teksty te czytali Violetta Seremak-Jankowska i jej mąż Zbigniew Jankowski. Oni właśnie dosyć często w latach 90. recytowali w programie wiersze poety[25]. *Procesje* opatrzone podtytułem *Partytury poetyckie* były swoistym scenariuszem widowiska teatralnego, które recenzent przyrównał do starogreckich form teatralnych i staropolskich misteriów[26].

---

[19] *Słownik Pisarzy Pomorza Gdańskiego* [w:] http://old2.wbpg.org.pl/slowniklista.php?pisarz=165 (dostęp: 22.11.2022).

[20] *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne*, red. W. Frankowska, Gdańsk 2005, s. 216––218. Także: J. Wiśniewski, *Czeczewska społeczność śpiewa*, „Głos Kaszub”1993, nr 28, s. 10. Tenże, *Pastorałki z Czeczewa*, „Głos Kaszub” 1994, nr 3, s. 5.

[21] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em. 9.01.1994 r. (powtórka: 13.01.1994). Lucyna Reiter, po mężu Szczygieł, jest obecnie nauczycielką języka kaszubskiego i autorką licznych konspektów do jego nauki. W programie od dwóch lat już stale występowała, w lekcjach języka kaszubskiego, jej siostra Elżbieta Reiter, od 1994 r. Pryczkowska, późniejsza współredaktorka programu, a obecnie dyrektorka Szkoły Podstawowej w Tuchomiu.

[22] Trzeba mieć na uwadze, że J. Stachurski do Czeczewa dojeżdżał autobusem z Gdańska Zaspy, gdzie przez cały ten czas mieszkał aż do 2007 roku, gdy wprowadził się do nowo pobudowanego domu w Czeczewie, gdzie zamieszkuje do dziś.

W nocie zawartej w zbiorze *Procesje* autor sam napisał o tym cyklu następująco:

> Pierwsza ich publikacja ukazała się na łamach kartuskiego tygodnika „Głos Kaszub”, zaczynając od wydania tygodnika z dnia 1–2.V.1993 r. Następnie Biblioteka Publiczna w Kartuzach przygotowała wystawę, w oparciu o ten cykl w dniach 26.04 – 18.05.1994 (…). Tego samego roku, na okres sezonu letniego, wystawę przeniesiono do Refektarza w Kartuzach, a następnie w miesiącu listopadzie wystawa była eksponowana w klubie „Mestwin” w Gdańsku i w Galerii Zamkowej w Krokowej. Obecnie wystawa jest własnością Muzeum Kaszubskiego w Kartuzach. W 1996 w Bibliotece Rękopisów (Nr 36) wydawanej przez Gdańskie Towarzystwo Przyjaciół Sztuki ukazało się kilka wierszy z cyklu „Procesje”. Obecna publikacja zawiera wszystkie teksty oraz zdjęcia w nowej redakcji[27].

Procesje prezentowane były także w Teatrze Miniatura w Gdańsku Wrzeszczu, gdzie po trzech latach odbyła się promocja tomiku z zapisem utworu i fotografiami[28]. Elementy teatralne zawierały także andrzejkowe wróżby przygotowane częściowo przez Stachurskiego we wsi Rąb[29]. Z doświadczenia artysty chętnie korzystali organizatorzy przeglądów teatralnych, zwłaszcza Dom Kultury w Sierakowicach, który wielokrotnie zapraszał go do komisji oceniającej konkursy teatrów szkolnych czy przeglądy zespołów kolędniczych. Podczas jednego z takich przeglądów artysta wziął udział w dyskusji poświęconej repertuarowi dla kaszubskiego teatru[30].

---

[23] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em. 15.12.1991.

[24] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em. 3.04.1994 (powtórka: 7.04.1994).

[25] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em. 15.05.1994 (powtórka: 19.05.1994).

[26] J. Rochowiak, *Poemat przydrożny,* „Przegląd Powszechny” 1997, nr 12, s. 379–380.

[27] J. Stachurski, *Procesje*, Rumia 1997, s. 6.

[28] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. E. Pryczkowski, em. 06.07.1997 (powtórka: 10.07.1997). Zob.: J. Stachurski, *Procesje*, Rumia 1997.

W 1996 r. rozpoczęła się artystyczna współpraca Stachurskiego z autorem tekstów Eugeniuszem Pryczkowskim, która otworzyła nowy rozdział w muzyce Kaszub, zwłaszcza przeznaczonej dla dzieci i młodzieży. Było to zbieżne z ideą realizatora „Rodny Zemi", by trafić z językiem kaszubskim do najmłodszego pokolenia, które pozbawione zostało znajomości rodzimej mowy wskutek przerwanego naturalnego przekazu języka w latach 70. XX wieku[31]. Pierwszym wspólnym utworem była pastorałka *Jadą z kòlãdą*, wyemitowana przed Bożym Narodzeniem 1996 roku. Na zrealizowanym do niej teledysku utrwalony został były czeczewski proboszcz, ks. Anastazy Lica, który znany był z przychylności do kaszubszczyzny. Ponadto, w powstałym programie kolędowym, kilkakrotnie emitowanym w TV Gdańsk, było jeszcze kilka kolęd i pastorałek Stachurskiego, niektóre także z jego tekstami. Co ważne, wykonawcami byli między innymi uczniowie i dorośli mieszkańcy Czeczewa i okolicy, a także Chór „Cartusia" z Kartuz (dyrygent Małgorzata Kuchtyk), członkowie Zespołu Folklorystycznego „Sierakowice". Przez to działalność ta miała kulturotwórczy charakter. Inspirowała lokalne społeczności do podejmowania działań artystycznych i intelektualnych[32]. Ta inicjatywa zaowocowała wkrótce cyklem pieśni wielkopostnych, potem także wielkanocnych. Było to w roku 1999. Wówczas do grona wykonawców przystąpił student ostatniego roku Akademii Muzycznej w Gdańsku, Tomasz Fopke. Zaśpiewał on pieśń *Na smierc krziżewą*, wielokrotnie prezentowaną później w telewizji[33]. Młody śpiewak zaczął wkrótce komponować oraz pisać teksty stając się jednym z trzech autorów powstającego zbioru pieśni[34].

---

[29] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowska, em. 27.11.1994.

[30] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. I. Trojanowska, em. 10.07.1994, (powtórka: 14.07.1994).

[31] E. Pryczkowski został redaktorem po śmierci I. Trojanowskiej, która nastąpiła 21 kwietnia 1995 r. Przez trzy lata prowadził go wspólnie z Arturem Jabłońskim, potem już samodzielnie przy stałej współpracy swej małżonki, Elżbiety.

[32] Zob.: *Niech jida midzë lëdzy*, [w:] T. Fópka, E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Piesnie rodny zemi*, Banino 2003, s. 11.

[33] ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. E. Pryczkowski, em. 21.03.1999. W konspekcie programu odnotowano: „Nowo napisana pieśń wielkopostna pod tytułem

Powstawało w tym czasie sporo pieśni kolędowych, maryjnych, a pewnie najwięcej o tematyce miłosnej, także obyczajowej i wiele innych. Kilkadziesiąt z tych utworów napisano dla dzieci. Piosenki były elementem promocji kaszubszczyzny, języka, jednocześnie pokazywały współczesny regionalizm, miły dla odbiorcy naszego regionu. Najpiękniejsze owoce wydał i wciąż wydaje cykl piosenek pisany dla najmłodszych dzieci skupionych wokół programu. Później grupę tę nazwano „Dzôtczi Rodny Zemi". W dziesiątce utalentowanych dzieci były między innymi Natalia Szroeder – późniejsza laureatka „Szansy na sukces" oraz Weronika Pryczkowska (po mężu Ceynowa) – absolwentka wokalistyki Akademii Muzycznej[35]. W 2003 r. ukazał się obszerny zbiór zawierający 145 piosenek. Śpiewnik ten cieszył się dużym zainteresowaniem. Tysięczny nakład trzeba było wnet podwoić dodrukiem, który także szybko się rozszedł. Do książki dołączona była płyta kompaktowa[36]. Pieśni te bardzo szybko weszły do podstawowego repertuaru utworów dziecięcych wykorzystywanych w nauczaniu języka kaszubskiego w szkołach. Śpiewano je chętnie na Festiwalu „Kaszëbsczé spiéwë" w Luzinie, a także na Pomorskim Przeglądzie Pieśni Bożonarodzeniowej w Szemudzie i wielu innych konkursach wokalnych, jak choćby im. Jana Trepczyka w Miszewie. Szczególną popularnością cieszą się: *Ùczba*, *A më so gôdómë* czy *Żdanié*[37].

Realizację nagrań ułatwił kontakt Stachurskiego z profesjonalnymi studiami nagrań. Na początku lat 90. piosenki ukazywały się na kasetach magnetofonowych o tytułach *Bez szkólnégo zwónka* i *Gwiôzdka jidze*, a wspólnie już

„Na smierc krziżewą" z muzyką Jerzego Stachurskiego. Śpiewa Tomasz Fopke, student Wyższej Szkoły Muzycznej".

[34] Zob.: Fópka T., Prëczkòwsczi E., Stachùrsczi J., *Piesnie Rodny Zemi*, Banino 2003.

[35] N. Szroeder, rocznik 1995, pochodzi z Parchowa pod Bytowem. Występowała w lokalnym zespole folklorystycznym „Modraki". Jest laureatką wielu konkursów regionalnych i ogólnopolskich, w tym „Szansa na sukces" czy „Taniec z gwiazdami". Dzięki wybitnym umiejętnościom szybko zdobyła ogólnopolską sławę. W. Pryczkowska, po mężu Ceynowa, śpiewa przede wszystkim w języku kaszubskim. W 2018 roku wydała debiutancki krążek *Dwie stegnë*. Rok później ukazała się płyta z nowymi kolędami *Żegnôj swiat całi*, a w kolejnym roku z pieśniami religijnymi *Wiedno z Bògã*.

[36] Zob.: T. Fópka, E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Piesnie Rodny Zemi,* Banino 2003.

[37] Zob. np.: *Elementarz kaszubski*, W. Bobrowski, K. Kwiatkowska, 2000; D. Pioch, *Żëcé codniowé na Kaszëbach*, Banino–Pelplin 2004; D. Pioch, *Kaszëbë, zemia i lëdze*, Gdańsk 2011; E. Pryczkowska, J. Hewelt, *W jantarowi krôjnie*, Gduńsk 2015; E. Maszke, *Kaszëbsczi Òdkriwca* [Klasa 4], Gdańsk 2018 i inne.

z E. Pryczkowskim *Jadą z kòlãdą* (1998). Ta wydana została w Sierakowicach. Wkrótce ten nośnik całkowicie odszedł do lamusa. Po *Piesnie Rodny Zemi* z dwudziestoma dwoma utworami (2003) ukazywały się kolejne płyty. Są to: *Kaszëbi na Gòdë* wydana wspólnie z „Dziennikiem Bałtyckim (2003) *Më jesmë młodi* (2004) i *Le żëcé biegô* (2006) zrealizowane z zespołem „Prôwda" z Luzina. W 2005 ukazała się druga płyta z serii *Kaszëbi na Gòdë*. Następne – aż cztery – płyty nagrały „Spiéwné kwiôtczi" z Banina (*Òd se cos dac* – 2008, *Cél daleczi* – 2010, *Mój tusk* – 2018 i *Mùzyka dlô drëcha* – 2022). W grudniu 2012 roku ukazała się płyta zespołu „Młodzëzna" o tytule *Wiedno Kaszëbë*. Na każdej z płyt jest średnio po dwanaście piosenek z muzyką Stachurskiego[38].

Niejako pomiędzy tymi działaniami powstało oryginalne dzieło zatytułowane *Oratorium Sianowskie*. Przez wiele lat stworzenie jego było wspólnym pragnieniem tandemu Pryczkowski – Stachurski spełnionym wreszcie w 2009 roku z udziałem wielu zespołów kaszubskich. Na tej płycie znalazło się aż piętnaście utworów, w tym siedem z muzyką Stachurskiego[39]. Ponadto powstało jeszcze kilkanaście innych płyt, na których zamieszczono także utwory artysty. Były to między innymi płyty CD solistów, zespołów i chórów „Czad", „Bel canto", „Lutnia", Weroniki Korthals oraz nagrane przez wiele grup i solistów, jak choćby płyty z kolędami, czy muzyka biesiadna tworzona z Tomaszem Fopke i seria płyt z finałowymi utworami konkursu Kaszubski Idol[40].

Po zdjęciu z anteny programu „Rodnô Zemia", przy którym powstała największa liczba pieśni J. Stachurskiego w kooperacji z E. Pryczkowskim i T. Fopkem, a także okazjonalnie z innymi autorami, E. Pryczkowski rozpoczął współpracę z Telewizją Teletronik z Kartuz, później przemianowaną na Telewizję Wybrzeże. Program nosił tytuł „Spiéwné *ùczbë*. Zrealizowano w nim około 105 lekcji języka kaszubskiego. W każdym odcinku emitowana była piosenka. Częściowo korzystano z istniejących już zasobów powstałych przy „Rodny

---

[38] Zob.: Archiwum Oddziału ZKP Banino. Także: E. Pryczkowski, *Zrzeszeni w Baninie*, Banino 2006; E. Pryczkowski, *Banino, Miszewo, Pępowo, Rębiechowo. Dzieje dramatyczne i piękne*, Banino 2018.

[39] E. Pryczkowski, *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016, s. 318–321 oraz 431–440. Zob. także: *Krolewô łąk i jezór*, red. E. Pryczkowski, Sianowo–Banino 2009, s. 51–74. Opublikowano tam także wiersz J. Stachurskiego *** *Pani Swiónowskô* (s. 29), z którego zaczerpnięto tytuł tomiku.

[40] Były to m. in. płyty o następujących tytułach: *You've got a Friend* (2003), *Bògù spiewac chcã* (2004), *Morzanie* (2004), *Borkowo* (2004), *Zôczątk* (2006), *Cządów rokù farwë* (2007), *Wëcmanim, Panie* (2009), *Gra fal* (2012), *Kaszëbë, Kaszëbë* (2014), *Kaszëbskô Królewô* (2016), *Felix Cassubia!* (2017), *Swójskô nóta* (2018), *Droga do nieba* (2021).

Zemi", głównie jednak pisano nowe utwory, które wykonywały „Spiéwné kwiôtczi". Współpraca ta zakończyła się w 2015 r., kiedy telewizja zakończyła działanie. W tymże roku ukazał się śpiewnik *Serce miec*. Jest to dzieło Pryczkowskiego i Stachurskiego zawierające 87 wspólnych piosenek[41]. W kolejnych trzech latach E. Pryczkowski realizował aż dwa programy w Twojej Telewizji Morskiej. Jedna z audycji „Gôdómë pò kaszëbskù" nawiązywała do lekcji języka kaszubskiego o takim samym tytule realizowanych w „Rodny Zemi" oraz do „Spiéwnëch ùczbów" z Telewizji Wybrzeże. Tam w 36 odcinkach również wyemitowano kilkanaście nowych piosenek Stachurskiego do słów Pryczkowskiego[42].

Kilka utworów z muzyką Stachurskiego zyskało szeroki rozgłos w kraju i za granicą. Przykładem jest pieśń maryjna *Bôtë ju jidą*, którą do repertuaru włączył chór Akademii Morskiej ze Szczecina. Dzięki niej zwyciężył on w prestiżowym ogólnopolskim konkursie chóralnym. W czerwcu 2022 r. powstał film dokumentalny o tytule *Bôtë ju jidą. Pielgrzymka Rybacka*. Tytułowa pieśń w wykonaniu Weroniki Ceynowy stanowi w nim motyw przewodni produkcji. Film kilkakrotnie emitowano na antenie TV. Zdobył także nagrodę „Filmowego Gryfa"[43]. Z kolei inną pieśń kościelną o tytule *Mòdłów zwón* śpiewa chór polonijny „Lëdowô nóta" z Hamilton w Kanadzie. Dzięki temu ta pieśń nie raz już brzmiała w Nowym Jorku, Doylestown zwanym amerykańską Częstochową, Toronto, Chicago, Hamilton i w wielu innych miastach USA i Kanady, a zwłaszcza – i to wielokrotnie – na Kanadyjskich Kaszubach[44].

Innym utworem, który zyskał dużą popularność są *Dëtczi, dëtczi*. Wykonała go Iga Fierka (po mężu Pobłocka) – laureatka „Szansy na sukces". W 2017 r. powstał teledysk w wykonaniu uczniów Zespołu Szkół Katolickich w Kartuzach im. Jana Pawła II[45]. Od tego czasu piosenka jest stale słuchana i oglądana, zwłaszcza przez dzieci szkolne[46]. Podobną renomą cieszy się pieśń *Swiãti Janie Pawle*, którą wspomniana wyżej szkoła przyjęła za swój hymn[47]. Ponadto Stachurski jest autorem kilkunastu hymnów szkół, m. in. w Borkowie, Władysławowie, Czeczewie, Pomieczynie, Tuchomiu. Jego pieśni z tekstami Pryczkowskiego są także hymnami młodych Kaszubów oraz kaszubskich skautów[48].

---

[41] E. Pryczkowski, J. Stachurski, *Serce miec*, Banino 2015.

[42] Zob.: https://telewizjattm.pl/nasze-programy/62-godome-po-kaszebsku.html?play=on (dostęp: 30.05.2022).

[43] D. Jaskulski, *Filmowy Gryf dla Eugeniusza Pryczkowskiego na Festiwalu Filmów Kaszubskich w Miszewie*, https://www.zawszepomorze.pl/12-festiwal-filmow-kaszubskich-w-miszewie-filmowy-gryf-dla-eugeniusza-pryczkowskiego (dostęp: 22.11.2022).

[44] E. Prëczkòwsczi, *Oznaczi lëdowégò ùtwórczégò dzejaniégò ù Kaszëbów w Kanadze*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka", 2017, s. 103–104.

[45] Zob.: https://www.youtube.com/watch?v=JoNsf5gR38o (dostęp: 22.11.2022).

[46] Zob.: *X Festiwali Filmów Kaszubskich*, red. E. Pryczkowski, Banino 2020, s. 58.

[47] Zob.: https://www.youtube.com/watch?v=tOJBMoZ0BRk (dostęp: 30.05.2022).

Bodaj najbardziej znaną piosenką Stachurskiego na Kaszubach stały się *Kaszëbë, Kaszëbë*. Jej treść jest następująca:

W żëcym różnëch je przëtrôfków wiele, le kòżdi wcyg wejle
blós chce jachac na szczestlëwim kòle.
I mësli so zôs:
Mòże dalek wszëtkò je piãkniészé,
Mòże w cëzëch stronach żëcé lżészé.
I czej rëgnąc przëszedł bë ju czas,
Tej le zważ so jesz rôz, dobrze sobie zważ:

Dlô nas nigdze ni ma nad Kaszëbë, Kaszëbë, Kaszëbë.
Tu dze płëną wòdë Sztołpë, Łebë,
Dze z Bôłtu czëc je żoch.
To je nasza zemia blós: Kaszëbë, Kaszëbë, Kaszëbë,
Namienionô nóm przez mëmkã, në bò
Tu rodny môl je doch.

I chòc w żëcym smùtno czasã biwô, ból serce przesziwô,
Wiedno jakòs to sã lżi przeżiwô,
Czej wiedzec je że:
Nie je letczé nasze tuwò bëcé.
Nawetk cérzniô je wpisónô w żëcé,
Ale wszëtczé renë gòji czas
To le zważ so dobrze, jesz rôz sobie zważ.

Dlô nas nigdze ni ma nad Kaszëbë…[49]

---

[48] Zob.: https://www.youtube.com/watch?v=NqXfrLoeUwM (dostęp: 30.05.2022). Także: K. Kankowska-Filipiak, E. Pryczkowski, *Kaszëbskô młodëch rewòlucjô*, Banino 2017, s. 145–146 i okładka.

[49] W tłum. na język polski: „W życiu zdarzają się rzeczy przeróżne, / Lecz każdy chce, by był szczęśliwy, / Więc myśli sobie tak: / Może gdzieś daleko życie jest piękniejsze / Może w obcych krajach żyć lżej / I gdy już na wyjazd nadszedł czas / Wówczas pomyśl jeszcze, dobrze sobie rozważ: // Ref. Dla nas nigdzie nie ma ponad Kaszuby, Kaszuby, Kaszuby / Tu gdzie płyną wody Słupi i Łeby, / Gdzie Bałtyku słychać fale. / To jest nasza właśnie ziemia: Kaszuby, Kaszuby, Kaszuby, / Przeznaczona nam przez matkę, ponieważ / Tu ojczysty jest

Utwór powstał w 2003 roku. Napisano go dla zespołu „Prôwda”, który wykonał go na potrzeby lekcji kaszubskiego w „Rodny Zemi”. Potem śpiewał go zespół „Czad”. Wielokrotnie wykonywano go na Festiwalu „Kaszëbsczé spiéwë” w Luzinie i na innych przeglądach, konkursach i festynach. Włączony został do repertuarów różnych grup, a jeden z lęborskich zespołów „Levino” wydał nawet płytę kompaktową o tytule pieśni. Treść piosenki udanie wpisała się w fabułę filmu fabularnego *Kamerdyner*. Przez to zdecydowano o jej wykonaniu na potrzeby filmu. Ilustruje moment odzyskania niepodległości, gdzie dla mieszkańców tej ziemi zawsze najmilsze są *Kaszëbë, Kaszëbë*. Za sprawą filmu pewien wycinek twórczości artysty stał się obecny praktycznie w wielu zakątkach świata. W Polsce film obejrzało około 5 milionów widzów. Wyświetlano go także w wielu krajach[50].

W grudniu 2021 roku na platformie YouTube ukazały się nowe piosenki świąteczne J. Stachurskiego do tekstów Lucyny Reiter-Szczygieł. W internecie ponadto można znaleźć wiele innych piosenek, np. *Dëtczi, dëtczi*, *Himn młodëch Kaszëbów*, *Më jesmë młodi*, *A më so gôdómë* do słów E. Pryczkowskiego[51].

Wszystkie wspomniane dzieła stanowią w całości imponujący dorobek muzyczny kaszubskiego twórcy. Są to owoce dojrzałe, które z upodobaniem słuchają (i czytają) zarówno najmłodsi Kaszubi, młodzież, jak i dojrzali mieszkańcy tej ziemi. Jest to twórczość, która w części jest już klasyką, natomiast powstające nowe utwory wciąż zaskakują świeżością i profesjonalizmem trudnym do osiągnięcia dla wielu innych. Stachurski jest mistrzem, który uczynił dla współczesnej muzyki kaszubskiej najwięcej z wszystkich artystów. Jego dzieła mogą przez pokolenia uczyć właśnie języka kaszubskiego i artystycznej wrażliwości, patriotyzmu, a zwłaszcza miłości do rodzimej ziemi.

---

skrawek ziemi. // I chociaż w życiu czasem smutno bywa, ból serce przeszywa / Zawsze lżej można wszystko znieść / Gdy ma się świadomość, że / Nie jest łatwy nasz tutaj pobyt / Nawet cierń wpisana jest w życie / Ale wszystkie rany goi czas, / Tylko pomyśl sobie, jeszcze raz wszystko rozważ”. Autorem słów jest E. Pryczkowski.

[50] Zob.: *X Festiwali Filmów Kaszubskich*, red. E. Pryczkowski, Banino 2020, s. 55–56.

[51] https://www.youtube.com/watch?v=JoNsf5gR38o (dostęp: 22.11.2022).
https://www.youtube.com/watch?v=NqXfrLoeUwM (dostęp: 22.11.2022).
https://www.youtube.com/watch?v=vOktHaPFjPw (dostęp: 22.11.2022).
https://www.youtube.com/watch?v=T-F9vNDGzTI (dostęp: 22.11.2022).
https://www.zawszepomorze.pl/nowe-kaszubskie-koledy-na-obecne-czasy (dostęp: 22.11.2022).
http://kurierkaszubski.eu/region-kaszubska-koleda-ma-sie-bardzo-dobrze/ (dostęp: 22.11.2022).

Bibliografia:

X Festiwali Filmów Kaszubskich, red. E. Pryczkowski, Banino

Archiwum Oddziału ZKP Banino.

Czterdziestolecie pracy twórczej Jerzego Stachurskiego, red. B. Szymańska-Ugowska, Chwaszczyno 2013.

Elementarz kaszubski, W. Bobrowski, K. Kwiatkowska, 2000.

Funkcjonowanie i kres telewizyjnego magazynu kaszubskiego „Rodnô Zemia" (1990–2010), „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego", 2011.

Fópka T., Prëczkòwsczi E., Stachùrsczi J., *Piesnie rodny zemi*, Banino 2003.

Frankowska W., *Muzyka Kaszub, Materiały encyklopedyczne*, Gdańsk 2005.

Frankowska W., *W cieniu Melpomeny*, uwagi wygłoszone na „Spotkaniach z Muzyką Kaszub" w Wejherowie, mps.

Jaskulski D., *Filmowy Gryf dla Eugeniusza Pryczkowskiego na Festiwalu Filmów Kaszubskich w Miszewie*, https://www.zawszepomorze.pl/12-festiwal-filmow-kaszubskich-w-miszewie-filmowy-gryf-dla-eugeniusza-pryczkowskiego.

Kalinowsczi D., Kuik-Kalinowska A., *Literatura kaszubska. Kaszëbskô Lëteratura*, Gdańsk 2017.

Kankowska-Filipiak K., Pryczkowski E., *Kaszëbskô młodëch rewòlucjô*, Banino 2017.

Królewô łąk i jezór, red. E. Pryczkowski, Sianowo–Banino 2009.

Maszke E., *Kaszëbsczi Òdkriwca* [Klasa 4], Gdańsk 2018.

Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne, red. W. Frankowska, Gdańsk 2005.

Pioch D., *Kaszëbë, zemia i lëdze*, Gdańsk 2011.

Pioch D., *Żëcé codniowé na Kaszëbach*, Banino–Pelplin 2004.

Portret ze słów i dźwięków, Jerzy Stachurski, kompozytor, poeta, pedagog, społecznik, red. L. Reiter-Szczygieł, Czeczewo 2019

Prëczkòwsczi E., *Òznaczi lëdowégò ùtwórczégò dzejaniégò ù Kaszëbów w Kanadze*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka", 2017.

Pryczkowska E., Hewelt J., *W jantarowi krôjnie*, Gduńsk 2015.

Pryczkowski E., *Banino Miszewo Pępowo Rębiechowo. Dzieje dramatyczne i piękne*, Banino 2018.

Pryczkowski E., *Zrzeszeni w Baninie*, Banino 2006.

Pryczkowski E., Stachurski J*., Serce miec*, Banino 2015.

Pryczkowski E., *Swiónowskô nasza Matinkò. Dzieje parafii i sanktuarium oraz cuda Królowej Kaszub*, Banino 2016.

Rochowiak J., *Poemat przydrożny,* „Przegląd Powszechny" 1997, nr 12.

(s.j.) [S. Janke], *„Stolemy" w Białej Sali*, „Pomerania" 1993, nr 5.

Serkòwskô K., *Jic òd człowieka do człowieka*, „Pomerania" 2013, nr 3.

Słownik pisarzy Pomorza Gdańskiego [w:] http://old2.wbpg.org.pl/slowniklista.php?pisarz=165.

Stachurski J., *Procesje*, Rumia 1997.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Wiśniewski J. [J. Stachurski], *Czeczewska społeczność śpiewa*, „Głos Kaszub”1993, nr 28.
Wiśniewski J. [J. Stachurski], *Pastorałki z Czeczewa*, „Głos Kaszub” 1994, nr 3.

Archiwum Telewizji Gdańsk

ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em. 21.04.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em.: 8.09.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em.: 22.09.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em.: 3.11.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em.: 1.12.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em. 17.11.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em. 6.10.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em.: 4.04.1993.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em. 9.01.1994.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em. 15.12.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em. 3.04.1994.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em. 15.05.1994.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em. 27.12.1991.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. E. Pryczkowski, em. 06.07.1997.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em. 27.11.1994.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. I. Trojanowska, em. 10.07.1994.
ATG, Magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. E. Pryczkowski, em. 21.03.1999.

Płyty CD (wybór)

„Bel canto” z Sierakowic, *You’ve got a Friend* (2003),
„Lutnia” z Luzina, *Bògù spiewac chcã* (2004),
„Morzanie” z Kosakowa, *Morzanie* (2004),
„Stegna” z Borkowa, *Borkowo* (2004),
„Czad” z Luzina, *Zôczątk* (2006),
„Stegna” z Borkowa, *Cządów rokù farwë* (2007),
„Lutnia” z Luzina, *Wëcmanim, Panie* (2009),
Chór Akademii Morskiej w Szczecinie, *Gra fal* (2012),
„Levino” z Lęborka, *Kaszëbë, Kaszëbë* (2014),
„Levino” z Lęborka, *Kaszëbskô Królewô* (2016),
Chór Akademii Pomorskiej w Słupsku, *Felix Cassubia!* (2017),
Chór Gimnazjum z Luzina, *Swójskô nóta* (2018),
Chór z Chwaszczyna, *Droga do nieba* (2021).

Netografia

http://skarbnicakaszubska.pl/funkcjonowanie-i-kres-telewizyjnego-magazynu-kaszubskiego-rodno-zemia-1990-2012/

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

https://www.youtube.com/watch?v=JoNsf5gR38o
https://www.youtube.com/watch?v=NqXfrLoeUwM
https://www.youtube.com/watch?v=vOktHaPFjPw
https://www.youtube.com/watch?v=T-F9vNDGzTI
https://www.zawszepomorze.pl/nowe-kaszubskie-koledy-na-obecne-czasy
http://kurierkaszubski.eu/region-kaszubska-koleda-ma-sie-bardzo-dobrze/
https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Stachurski
https://pl.wikipedia.org/wiki/Jerzy_Stachurski
https://www.youtube.com/watch?v=JoNsf5gR38o.
https://www.youtube.com/watch?v=tOJBMoZ0BRk
https://telewizjattm.pl/nasze-programy/62-godome-po-kaszebsku.html?play=on
https://encyklopediateatru.pl/autorzy/3897/jerzy-stachurski
https://www.youtube.com/watch?v=NqXfrLoeUwM

Danuta Stanulewicz
Uniwersytet Gdański

Nazwy barw w utworach dla dzieci Alojzego Nagla

Colour terms in Alojzy Nagel's literary works for children

Abstrakt:
Celem tego artykułu jest omówienie słownictwa barw stosowanego przez Alojzego Nagla w prozatorskich utworach dla dzieci. Pisarz używał zarówno podstawowych, jak i niepodstawowych nazw barw. Wykorzystywał konwencjonalną symbolikę barw: czerń powiązana jest z bohaterami negatywnymi, kotami czarownic itp., a biel wartościowana jest pozytywnie. Czerwień natomiast okazuje się kolorem ambiwalentnym, kojarzonym zarówno z dobrymi krasnoludkami, jak i ze złymi czarownicami, a zieleń tradycyjnie symbolizuje naturę.

Abstract:
The aim of this paper is to analyze colour terms used by Alojzy Nagel in his literary works for children. Nagel employs both basic and non-basic colour terms. He makes use of conventional colour symbolism: black is the colour of cats belonging to witches as well as of clothes worn by evil characters, whereas white is valuated positively. Red is an ambivalent colour, associated both with good brownies and with evil witches. Finally, green traditionally symbolizes nature.

Kluczowe słowa:
Alojzy Nagel, literatura dla dzieci, nazwy barw, symbolika barw
Keywords:
Alojzy Nagel, children's literature, colour terms, colour symbolism

Wstęp

Alojzy Nagel (1930–1998) jest jednym z ważniejszych pisarzy w powojennej literaturze kaszubskiej. Tworzył m.in. wiersze (zbiory *Procem nocë*, *Cassubia fidelis*, *Astrë*, *Otemknij dwiérze*, *Nie spiéwôj pùsti nocë*), także dla dzieci

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

(*Szadi Władi*)[1], oraz bajki (zbiory *Nenka Roda i ji dzôtczi*, *Cëdowny wzérnik*, *Dzéwczę i krôsnięta*). Opublikował również wspomnienia (*Świecka apostołka Wanda Hallmann* – o swojej krewnej, która zaopiekowała się nim po śmierci rodziców). Warto tu także przypomnieć, że zamieszczał swoje teksty w gazetach i czasopismach oraz przełożył na fragmenty Biblii język kaszubski. Należy też tu odnotować autobiografię, przechowywaną w archiwum Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, która ukazała się pod redakcją Daniela Kalinowscziego – dopiero w roku 2020[2].

Twórczością i życiem Alojzego Nagla zajęli się m.in. Elżbieta Bugajna[3], Jan Drzeżdżon[4], Daniel Kalinowsczi[5], Edmund Kamiński[6], Aleksandra Kas[7], Adela Kuik-Kalinowska[8] oraz Aleksandra Majkowska[9]. Należy też tu przypomnieć, że w roku 2018 odbyła się w Muzeum Zachodniokaszubskim w Bytowie konferencja pt. *Piękno prostoty i Alojzy Nagel*[10].

---

[1] W roku 2010 ukazał się nakładem Wydawnictwa Region w Gdyni tom zawierający wszystkie wiersze Nagla pt. *Mòje wiérztë. Poezje zebrane*.

[2] A. Nagel, *Mòje żëcé òd narodzeniô do 1984 roku*, red. D. Kalinowski, Wejherowo 2020. Autobiografia ukazała się nakładem Instytutu Kaszubskiego i Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej. Zob. także: D. Kalinowski, *Nieopublikowana autobiografia Alojzego Nagla „Mòje żëcé”*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20, s. 169–181; D. Stanulewicz, *Alojzy Nagel. Autobiografia w kielniańskiej gwarze*, „Pomerania” 2021, nr 5, s. 57–58.

[3] E. Bugajna, *Motywy biblijne w twórczości Alojzego Nagla*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20, s. 159–168.

[4] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986, s. 70–71, 117–123, 174.

[5] D. Kalinowski, *Piewcy rodzimości. Stefan Fikus, Jan Piepka, Alojzy Nagel, Marian Selin*, [w:] D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Gdańsk 2017, s. 222–239; D. Kalinowski, *Nieopublikowana autobiografia Alojzego Nagla*…; D. Kalinowski, *Obecny/nieobecny literat kaszubski*, [w:] A. Nagel, *Mòje żëcé òd narodzeniô do 1984 roku*, Wejherowo 2020, s. 5–31.

[6] E. Kamiński, *Mój wdôrzënk ë widzeni drëcha Alosia Nôgla po 20 latach (Moja pamięć i widzenie przyjaciela Alojzego Nagla po 20 latach)*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20, s. 141–150.

[7] A. Kas, *Funkcje deminutywów w utworach dla dzieci Alojzego Nagla*, „Acta Cassubiana” 2016, nr 18, s. 63–80.

[8] A. Kuik-Kalinowska, *Listy Alojzego Nagla do Ferdynanda Neureitera*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20, s. 129–139.

[9] A. Majkowska, *Kaszubskie mity, legendy i przesądy w literaturze dla dzieci Alojzego Nagla*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20, s. 151–157.

[10] Kierownikiem konferencji był Daniel Kalinowski. Referaty zostały zamieszczone w czasopiśmie „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20. Szczegóły w przypisach nr 2, 3, 6, 8 i 9 powyżej.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Twórczość prozatorska Alojzego Nagla dla dzieci

Alojzy Nagel jest autorem licznych bajek dla dzieci, które ukazały się w latach 70. i 80. XX wieku w trzech zbiorach:

- *Nenka Roda i ji dzôtczi*, 1977 (polski przekład: Izabella Trojanowska, *Matka Przyroda i jej dzieci. Bajki kaszubskie*, 1981);
- *Cëdowny wzérnik*, 1979;
- *Dzéwczę i krôsnięta*, 1988 (polski przekład: Izabella Trojanowska, *Dziewczynka i krasnoludki*, 1988).

Utwory te zostały zebrane w jednym dwujęzycznym tomie pt. *Bajki i bajeczki. Bôjczi i bôjeczczi* i opublikowane w roku 2011 przez Wydawnictwo Region w Gdyni[11]. Zamieszczone w tym tomie zbiory *Nenka Roda i ji dzôtczi* oraz *Dzéwczę i krôsnięta* zostały na nowo przetłumaczone przez Szymona Radzimińskiego, który również dokonał przekładu wcześniej nietłumaczonego zbioru *Cëdowny wzérnik*.

W swojej autobiografii Nagel pisze, kto go prosił o utwory dla dzieci, komu się one podobały, a komu nie przypadły do gustu:

> W 1977 rokù ùkôzôł sã mój tomiczk z kaszëbsczima pòwiôstkama *Nënka Roda i ji dzôtczi*. Pòwiôstczi te sã òsoblëwie widzałë Lechòwi Bądkòwsczémù ë Bòlesowi Facowi[12].
>
> W rokù 1979 ùkôzôł sã mój drëdżi tomiczk pòwiôstków *Cëdowny wzérnik*. Pierszi ùkôzôł sã dwa lata rëchli. Z tima pòwiôstkama to bëło tak: Jizabella Trojanowskô przez czile lat mie mãcza, żebë jô przërëchtowôł tomiczk wiérztów dlô dzecy. Te wiérztë dlô dzecy mie nie wëchòdzëłë, tej jô spróbòwôł pisac dlô dzecy prozą. Jô napisôł czile pòwiôstków ë wësłôł je do Jizë Trojanowsczi. Jiza mie òdpisa: „Te Pana bajki są takie prościutkie. Nie wiem, czy one się będą nadawać do druku. A może takie powinny być dla dzieci". Za czile dni Jiza przësła mie drëdżi lëst, w chtërnym òna pisa: „Pana bajki przeczytał Lech Bądkowski i on z entuzjazmem się o nich wyraził". Prawie wszëtcë mòje pòwiôstczi pòzytiwno òceniwelë.

---

[11] W roku 2016 ukazało się drugie wydanie tomu, a w roku 2020 – trzecie. W artykule korzystam z wydania z roku 2016.

[12] A. Nagel, *Mòje żëcé òd narodzeniô…*, s. 103.

> Kriticzno ò nich wërazël sã le Wòjk Czedrowsczi. Dlô niegò òne bëłë za baro pedagògiczné[13].

Jan Drzeżdżon uważa, że twórczość Nagla dla dzieci to „w pełni udane artystycznie zbiory wierszy i prozy"[14] i zwraca uwagę na wierność Nagla duchowi kaszubszczyzny, a także na stworzony indywidualny świat, „naznaczony czułością i mądrością, którą można zza tych prostych słów odczytać"[15]. Daniel Kalinowszczi podkreśla nowatorską strategię, jaką było użycie w utworach języka dzieci i próbę „porozumienia z ich wrażliwością i wyobraźnią"[16]. Natomiast Aleksandra Majkowska zauważa, że na twórczość dla dzieci Nagla miały wpływ zasłyszane w dzieciństwie mity, legendy i opowieści o przesądach, które na ogół są treściowo zgodne tekstami zapisanymi w słowniku Bernarda Sychty[17].

Nazwy barw w bajkach Nagla – dane statystyczne

Zanim przejdę do użycia nazw barw w prozie dla dzieci pióra Nagla, przedstawię pokrótce kaszubskie określenia kolorów[18].

---

[13] Tamże, s. 112–113.

[14] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska…*, s. 174.

[15] Tamże.

[16] D. Kalinowski, *Piewcy rodzimości…*, s. 234.

[17] A. Majkowska, *Kaszubskie mity, legendy…*, s. 157.

[18] Kaszubskie słownictwo barw było analizowane przez kilku badaczy, zob. m.in. K. Handke, *Nazwy barw w „Słowniku gwar kaszubskich" Bernarda Sychty*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, t. 4, red. R. Wosiak-Śliwa, Gdańsk 2001, s. 23–41; J. Leman, *Słownictwo barw w powieści Aleksandra Majkowskiego „Żëcé i przigòdë Remùsa" i jej przekładach*, niepublikowana rozprawa doktorska, Gdańsk 2019; J. Leman, D. Stanulewicz, *Pòzwë farwów w „Polskò-kaszëbsczim słowarzu" Jana Trepczika / Nazwy barw w „Słowniku polsko-kaszubskim" Jana Trepczyka*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2019, nr 13, s. 78–103 [wersja kasz.], 176–200 [wersja pol]; A. Łuczyński, *Nazwy barw w poezji kaszubskiej opublikowanej na łamach kwartalnika „Stegna"*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, t. V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2014, s. 125–143; D. Stanulewicz, *Słownictwo barw w języku kaszubskim – próba ustalenia zbioru nazw podstawowych*, „Acta Cassubiana" 2009, nr 11, s. 128–140; D. Stanulewicz, *Nazwy barw w „Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego" Stefana Ramułta*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, t. 2, red. M. Klinkosz, A. Lica, Z. Lica, Gdańsk 2015, s. 185–198; D. Stanulewicz, *Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù i jich psychòlogicznô płótnota / Nazwy barw w języku kaszubskim i ich psychologiczna istotność*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2017, s. 112–121 [wersja kasz.], 252–261 [wersja pol.]; D. Stanulewicz, A. Pawłowski, *Kashubian colour vocabulary*, [w:] *New Directions in Colour Studies*, red. C. P. Biggam, C. Hough, C. J. Kay, D. R. Simmons, Amsterdam–Philadelphia 2011, s. 105–119.

Dotychczasowe badania wykazały, że zbiór kaszubskich podstawowych nazw barw (czyli psychologicznie istotnych dla użytkowników języka) – w rozumieniu Brenta Berlina i Paula Kaya[19] – zawiera następujące leksemy: *czôrny*, *biôłi*, *czerwòny*, *zelony*, *żôłti*, *mòdri* i *bruny*. Do nazw podstawowych zaliczyć można również leksemy *różewi*, *szari*, *lilewi* oraz *apfelzynowi*[20]. Natomiast do niepodstawowych nazw barw należą m.in. *złoti*, *strzébrzny*, *cytrónowi*, *wrzosowi*, *mëszati* i *bùri*.

Nagel w swoich utworach dla dzieci używa głównie podstawowych nazw barw: *biôłi*, *czôrny*, *czerwiony* / *czerzwiony*[21], *zelony*, *mòdri* i *bruny*. Z niepodstawowych nazw barw odnotować można: *złoti*, *strzébrzny*, *sëwi*, *bùri* oraz *ògnisti*. Tabela 1 przedstawia ich frekwencję. Uwzględniam przymiotniki (także ich użycia w funkcji rzeczowników), ewentualnie przysłówki, zaś inne części mowy zostały pominięte. Ponadto tabela zawiera tylko leksemy odnoszące się kolorów, ignorując leksemy wyrażające stopień jasności czy połyskliwość.

Tabela 1. Występowanie nazw barw w prozie Nagla dla dzieci

Nazwa barwy	**Liczba wystąpień**	**W odsetkach**
czôrny	28	31,46
biôłi	19	21,35
czerwiony, czerzwiony	15	16,85
bruny	7	7,87
zelony	6	6,74
złoti*	4	4,49
strzébrzny	3	3,37
mòdri	2	2,25
ògnisti	2	2,25
sëwi	2	2,25
bùri	1	1,12
Ogółem	89	100,00

* Użycia *złoti* w znaczeniu ‘odnoszący się do złota – metalu’ nie zostały wzięte pod uwagę.
Opracowanie własne.

---

[19] B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley 1969.

[20] D. Stanulewicz, *Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù… / Nazwy barw w języku kaszubskim…*

[21] Chociaż w bajkach używane są formy *czerwiony* i *czerzwiony*, Nagel najprawdopodobniej sam używał formy *czerwòny*.

Jak pokazują dane w tabeli 1, dominuje nazwa czerni, której użycie stanowi prawie 31,50% użyć wszystkich nazw barw. Na drugim miejscu znalazł się leksem *biôłi* (ponad 21%), a na trzecim *czerwiony* / *czerzwiony* (prawie 15%). Frekwencja tych leksemów koreluje z początkiem cyklu ewolucyjnego słownictwa barw – Berlin i Kay twierdzą, że właśnie te trzy nazwy barw pojawiają się w języku najwcześniej[22]. Trzeba też tu wziąć pod uwagę częsty bajkowy motyw walki dobra ze złem – stąd wysoka frekwencja słów odnoszących się do symbolizujących je bieli i czerni.

Warto też tu zwrócić uwagę na podstawowe nazwy barw, które nie pojawiają się w prozie Nagla dla dzieci. Są to *żôłti*, *różewi*, *szari*, *lilewi* i *apfelzynowi*. Jednak Nagel używa leksemów, które nazywają odcienie barw: *złoti* (odcień żółci) i *bùri* (odcień szarości).

Nazwy barw w bajkach Nagla – funkcje i symbolika

Przejdźmy teraz do funkcji nazw barw w utworach Nagla dla dzieci[23]. Nazwy barw na ogół służą do kreacji świata przedstawionego – krajobrazu, postaci, zwierząt i przedmiotów. Pisarz używa określeń kolorystycznych w opisach ludzi (także ich strojów) i zwierząt, jak i istot nadprzyrodzonych. W poniższych przykładach syrena ma złote włosy, a Borowa Ciotka nosi brązowy strój z zielonym pasem.

> (1) Na strądzë baro snôżë dzéwczã czesało swòje *dłudżé, złoté włosë*. […] To bëła *mórzëca*.
>
> W pobliżu na piasku siedziała piękna dziewczyna i czesała swoje *długie, złote włosy*, […] To była *Syrena*. (*Maréna i mòrzëca* / *Marynarz i Syrena*, s. 182, 183)

> (2) Bëła to starëszka òblokłô w *bruné jak chójka ruchna*, zrzeszonô bëła *zelonym pasã z jiglënë*, a na głowie mia winc z baszków.
>
> Była to staruszka ubrana w *strój brązowy niczym sosnowy pień*, obwiązana *zielonym pasem z jałowca*, a na głowie nosiła wieniec z szyszek. (*Bòrowô Cotka* / *Borowa Ciotka*, s. 24, 25)

---

[22] B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms*…

[23] Niektóre z omówionych w tym artykule przykładów zostały przedstawione w: D. Stanulewicz, *Barwy bajki kaszubskiej*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie – dawniej i dziś. Materiały pokonferencyjne*, red. D.-V. Paždjerski, Gdańsk–Wejherowo 2016, s. 85–107.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Krasnoludki – z siwymi brodami – tradycyjnie noszą czerwone ubrania, natomiast krasnoludki Matki Natury ubierają się na zielono:

(3) Na wòzykù sedzałë *krôsniãta z* dłudżima, *sëwima brodama*, *òblokłé w czerwioné ruchna*.

Na wózku siedziały *krasnoludki z* długimi, *siwymi brodami*, *ubrane w czerwone ubranka*. (*Starëszka i krôsniãta* / *Staruszka i krasnoludki*, s. 14, 15),

(4) Ze wszëtczich nórtów wëskòcza baro, baro wiele *krôsniãtów w zelonëch òbleczeniach*.

[…] ze wszystkich kątów wyskoczyło bardzo wiele *krasnoludków w zielonych ubraniach*. (*Skądka je snieg* / *Skąd wziął się śnieg*, s. 22, 23)

Również Królowa Lasu – kojarząca się z naturą – ma zielone ubranie i tego samego koloru koronę:

(5) Dzecë ùzdrza przed sobą młodą, pësznąą *białkã òblokłą w zeloné ruchna*. Na ji głowie sã sklënia *zelonô kòruna*.

Brat i siostra zobaczyli teraz młodą, piękną *kobietę ubraną na zielono*. Na jej głowie lśniła *zielona korona*. (*Dzecë klaftownika* / *Dzieci drwala*, s. 46, 47)

Jak już wyżej zasygnalizowałam, Nagel nie pomija umaszczenia zwierząt, np.

(6) […] zza krzów wëskòczëła jakôs *strasznô, brunô pòstacëjô* […] To bél *miedwiédz*.

[…] zza krzaków wyskoczyła jakaś *straszna, brunatna postać* […] To był *niedźwiedź*. (*Dzéwczã i krôsniãta* / *Dziewczę i krasnoludki*, s. 30, 31)

(7) Czej lës przëszedł do wsë, tej òn widzôł, że wësok na stôri krëszce sedzôł *bùri pùjk*.

Kiedy lis przyszedł do wsi, zauważył, że wysoko na starej gruszce siedzi *bury kot*. (*Niedoszłô òlimpiada* / *Niedoszła olimpiada*, s. 146, 147)

(8) W chléwie stoją dwa hiszczi: *bruny* i *mrózk*.

W stajni stały dwa konie: *kasztan* i *siwek*. (*Hiszczi i pùjk* / *Konie i kot*, s. 64, 65)

W przykładzie nr 8 *bruny* funkcjonuje jako rzeczownik, natomiast *mrózk* to rzeczownik[24], spokrewniony z nazwą barwy *mrozati*, definiowaną w słowniku Ramułta następująco: „siwy, maści siwej”. Definicja ta opatrzona została przykładami: *mrozati kóń*; *mrozati bùlôszk*. *Waju mrozatô sã òcelëła*[25].

W bajce *Kaszëbsczé wësziwczi* / *Kaszubskie hafty* Nagel wyjaśnia, skąd pochodzą barwy haftu kaszubskiego. Kiedy siostrze Radosławie z klasztoru w Żukowie polecono wykonać haft wzorowany na kaszubskiej przyrodzie, biały gołąbek poradził jej wykorzystać kolory roślin, bursztynu i smoły, a także barwy tęczy:

> (9) […] *biôłi gòłąbk* dzobã klepôł i pòłożił na òknie czile *mòdrôków*. Za sztërk òn przëlecôł zôs i przëniósł wietewkã òd brzózczi. Za trzecym razã òn przëniósł malinczi sztëczk jantara, za czwiôrtim razã òn miôł *czerwioną różã*, za piątim razã margarétkã. Czej òn przëlecôł szósti rôz, tej òn przëniósł sztëczk smòłë. Czej przëlecôł sódmy rôz, òn przëniósł *sztëczk bruny kòrë ód chójczi* […]
>
> – Przëzdrzë sã, Rôdosławò, na rzeczë, chtërne przed tobą leżą i na *tãczã*, chtërna terô je bùten.
>
> […] *biały gołąbek* pukał dzióbkiem potem położył na oknie kilka *chabrów* i odleciał. Po chwili wrócił i przyniósł gałązkę brzozy. Za trzecim razem przyfrunął z kawałkiem bursztynu, za czwartym z *czerwoną różą*, a za piątym razem z margaretką. Gdy przyleciał po raz szósty, przyniósł odrobinę zastygłej smoły. Na końcu, za siódmym razem, przybył z *kawałkiem brązowej, sosnowej kory* […]
>
> – Przyjrzyj się, Radosławo, przedmiotom, które przed tobą leżą, a także *tęczy*, która właśnie jest na niebie. (*Kaszëbsczé wësziwczi* / *Kaszubskie hafty*, s. 72, 73)

W powyższym fragmencie, oprócz nazw barw *biôłi*, *czerwiony* i *bruny*, użyty został rzeczownik *mòdrôk* ‘chaber’, spokrewniony z nazwą barwy *mòdri* ‘niebieski’.

W bajkach Nagel posługuje się konwencjonalną symboliką barw. Czerń, tradycyjnie powiązana jest ze złem, dlatego czarną odzież noszą bohaterowie negatywni – Błędny Ognik topiący ludzi oraz dziki łowca porywający dziewczęta i zamieniający je w myszy i żaby:

---

[24] Rzeczowniki nie zostały ujęte w tabeli 1.

[25] S. Ramułt, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, Gdańsk 2003, s. 179.

> (10) – Ten człowiek *w czôrnym òbleczenim*, z chtërnym të sã spòtikôsz, to je mést *Òdżink*. Bôczë, dzéwczã, bò ju wiele lëdzy w błotach ùtopił.
>
> – Ten *człowiek w czarnym stroju*, z którym się spotykasz, to jest po prostu *Błędny Ognik*. Uważaj, dziewczyno, on już wielu ludzi potopił w bagnach. (*Cyla i Òdżink* / *Cecylka i Błędny Ognik*, s. 142, 143)
>
> (11) Òb wieczórk do karczmë przëszedł tak jak wiedno *chłop w czôrnym òbleczenim*, żebë sã piwa napic. To béł *dzëwi jachtôrz*.
>
> Pod wieczór do karczmy przyszedł jak zawsze *mężczyzna w czarnym stroju*, żeby napić się piwa. To był *dziki łowca*. (*Dzëwi jachtôrz i karczmôrz* / *Dziki łowca i karczmarz*, s. 150, 151)

Czarownicom służą czarne koty i czarne kruka, w czarnego kruka zamienia się dziad Merk porywający dzieci:

> (12) Gòscowie i kawaler z brutką bëłë ju na stãpniach, czej tam sã zjawiła *stôrô i strasznô jak noc cota z czôrnym pùjkã*. Pùjk nôprzód kąsył brutkã, a tej kawalera. I tej anipëté zamiast nich dwòje mùlków nad lëdztwã zjawiłë sã dwa kôłpë.
>
> Goście i młoda para byli już na schodach świątyni, gdy zjawiła się *stara i straszna niczym noc czarownica z czarnym kotem*. Kot ukąsił najpierw pannę, potem pana młodego. I natychmiast w miejsce dwojga zakochanych nad zebranymi ludźmi pojawiły się dwa łabędzie. (*Zarzekłé kôłpë* / *Zaklęte łabędzie*, s. 26, 28, 29)
>
> (13) Tam króm cotë i Miji nie bëło niżódnëch lëdzy, za to bëła tam: sowa, sétmë *czôrnëch pùjków* i sétmë *czôrnëch krëków*.
>
> W nim, oprócz wiedźmy i Marysi, nie było żadnych ludzi, za to były: sowa, siedem *czarnych kotów* i siedem *czarnych kruków*. (*Przigòdë Miji* / *Przygody Marysi*, s. 90, 91)
>
> (14) […] wëlecôł z bùdinôszka *krëk*. To bëła *dësza Mërka*, chtërna zamieniła sã w *czôrnégò ptôcha*.
>
> […] z domku wyleciał *kruk*. Był to *duch Merka*, który zamienił się w *czarne ptaszysko*. (*Òwczôrz i Mërk* / *Owczarz i Merk*, s. 172, 175)

Z czarownicami Nagel łączy również czerwień – niekiedy mają one czerwone oczy, noszą czerwone pończochy, a kiedy lecą na swoich chruścianych miotłach, przypominają czerwone ptaki:

> (15) […] cota z Wierzchùcëna ni mia *czerzwionëch òczi*, jak të z Bùdzëszewa, ani nie nosza *czerzwionëch nogawiców*, jak të ze Smólna.

> […] nie miała czerwonych oczu jak czarownice z Budziszewa, ani nie nosiła czerwonych pończoch jak czarownice ze Smolna. (*Cota z Wierzchùcëna* / *Czarownica z Wierzchucina*, s. 152, 153)
>
> (16) Ju òd pòrénkù, zarô przed wschòdem słuńca, lëdze widzelë, jak w lëfce lôtają *czerzwioné ptôchë*. To bëłë *cotë* […].
>
> Już rankiem tego dnia, zaraz po wschodzie słońca, ludzie widzieli, jak w powietrzu fruwają *czerwone ptaki*. To właśnie były *czarownice* […]. (*Wënëkanié cotów z Gòstomiô* / *Wypędzenie czarownic z Gostomia*, s. 216, 217)
>
> (17) […] a czej më ùzdrzimë ne *ògnisté ptôchë* w lëfce, tej më mùszimë jałówk zapôlëc.
>
> A kiedy już zobaczymy te *czerwone, ogniste ptaszyska* w powietrzu, musimy zapalić jałowcowy chrust. (*Wënëkanié cotów z Gòstomiô* / *Wypędzenie czarownic z Gostomia*, s. 216, 217)

Biel, tradycyjnie powiązana z dobrem, w bajkach Nagla otrzymuje także pozytywne konotacje. Biały gołąb przynosi pomyślne wiadomości, a bogini urodzaju Polnica jeździ na białym koniu:

> (18) Czej król i królëwô sedzelë smùtny na ławnicë i do se nick nie gôdelë, tej przez òkno wlecôł do nich *biôłi gòłąbk* i rzekł:
>
> – Waja òtroczëca je dalek, za mòrzã, w jednym kraju, chdze sã widné noce.
>
> Aż pewnego razu, kiedy król z królową siedzieli na tronach i pogrążeni w smutku nic do siebie nie mówili, przez okno wleciał do komnaty *biały gołąbek*, który rzekł ludzkim głosem:
>
> – Córka Waszych Królewskich Mości jest daleko za morzem, w krainie, gdzie latem w nocy jest jasno niczym w dzień. (*Bôłtosława i Warcëslôw* / *Bałtosława i Warcisław*, s. 164, 165)
>
> (19) Czej òn béł rôz na pòlu, tej ùzdrzôł sprzëti se baro spòsobné *dzéwczã na biôłim hiszkù*. […] To bëła *Pólnica, bòdżëniô ùrodzôju*.
>
> Kiedy był raz na owym polu, spostrzegł, że w pobliżu jest bardzo ładna *dziewczyna dosiadająca białego konia*. […] To była *Polnica, bogini urodzaju*. (*Gbùr i Pólnica* / *Gospodarz i Polnica*, s. 177, 178, 179)

Barwę złotą, a także srebrną, Nagel również wartościuje pozytywnie. Złota symbolizuje słońce, a srebrna księżyc:

> (20) […] a czej òtemkła dwiérze, ùzdrza tam stolema òblekłégò w *złoté ruchna* i przë nim malinczégò chłopa w *strzébrznym òbleczenim*. Ny gòscowie sã zwelë *Słuńce* i *Miesąc*.
>
> Otworzywszy wejście, ujrzała w nim olbrzyma odzianego w *złote szaty*, a z nim małego mężczyznę w *srebrnym stroju*. Goście ci nazywali się *Słońce* i *Księżyc*. (*Słuńce i Miesąc* / *Słońce i Księżyc*, s. 10, 11)

Oprócz omówionych powyżej nazw barw Nagel posługuje się słowami odnoszącymi się do wielobarwności: *farwny* ‘kolorowy, barwny’, *sétmëfarwny* siedmiokolorowy’ i *bestri* ‘pstry, kolorowy’, jak również innymi leksemami powiązanymi z barwą: określeniami jasności: *jasny*, *widny*, *cemny*, oraz określeniami intensywności i połyskliwości: *bladi* i *skleniący*.

Podsumowanie

W swoich utworach dla dzieci Nagel używa zarówno podstawowych nazw barw: *biôłi*, *czôrny*, *czerwiony* / *czerzwiony*, *zelony*, *mòdri* i *bruny*, jak i niepodstawowych: *złoti*, *strzébrzny*, *sëwi*, *bùri* oraz *ògnisti*. Niektóre podstawowe nazwy barw są nieobecne – brakuje słów nazywających żółć, fiolet, róż, oranż i szarość.

Pisarz posługuje się nazwami kolorów przy kreowaniu świata przedstawionego. Ponadto wyzyskuje konwencjonalną symbolikę barw. Szczególnie często posługuje się nazwą barwy czarnej, a w drugim rzędzie nazwą barwy białej. Z czernią, symbolizującą zło, powiązani są bohaterowie negatywni (noszą czarne ubrania, mają na usługach czarne koty i czarne kruki), zaś biel jest wartościowana pozytywnie (m.in. biały gołąb przynoszący dobre wieści). Czerwień u Nagla wartościowana jest pozytywnie – kiedy jest mowa o krasnoludkach noszących ubrania w tym kolorze, bądź negatywnie – w przypadku czerwonych oczu czarownic czy też noszonych przez nie czerwonych pończoch. Zieleń i brąz tradycyjnie symbolizują naturę (zielone ubranie i korona Królowej Lasu, zielone ubrania krasnoludków Matki Natury, brązowe ubranie Borowej Ciotki). Pozytywne konotacje mają nazwy koloru złotego i srebrnego, łączone ze słońcem i księżycem.

Jak można zauważyć w cytowanych w artykule przykładach, nazwy barw nie tylko współkreują świat przedstawiony, nadając mu malowniczości, lecz także, przez swoją symbolikę, podkreślają cechy pozytywne i negatywne bohaterów. Czytając bajki Nagla dzieci mają okazję poznać bądź rozpoznać konwencjonalne – konkretne, jak i abstrakcyjne – skojarzenia z barwami.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Chociaż Nagel nie stosuje kilku nazw barw, które są psychologiczne istotne dla użytkowników języka kaszubskiego, wykreowany przez niego bajkowy świat mieni się różnymi kolorami. W utworach prozatorskich tego pisarza dla dzieci określeń barw i leksemów wyrażających stopień jasności czy połyskliwości jest relatywnie dużo. Warto byłoby porównać utwory Nagla – pod względem użycia nazw barw, zarówno ilościowo, jak i jakościowo, z uwzględnieniem klasyfikacji – z utworami dla dzieci, szczególnie bajkami i legendami, pióra innych autorów kaszubskich. Takie porównanie dałoby odpowiedź na pytanie, czy Nagel używa bogatszego słownictwa barw niż inni pisarze tworzący teksty dla dzieci.

Bibliografia

Bugajna Elżbieta, *Motywy biblijne w twórczości Alojzego Nagla*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20.

Drzeżdżon Jan, *Współczesna literatura kaszubska 1945–1980*, Warszawa 1986.

Handke Kwiryna, *Nazwy barw w „Słowniku gwar kaszubskich” Bernarda Sychty*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, t. 4, red. Róża Wosiak-Śliwa, Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 2001.

Kalinowszczi Daniel, *Nieopublikowana autobiografia Alojzego Nagla „Mòje żëcé”*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20.

Kalinowski Daniel, *Obecny/nieobecny literat kaszubski*, [w:] Alojzy Nagel, *Mòje żëcé òd narodzeniô do 1984 roku*, Wejherowo: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Instytut Kaszubski, 2020.

Kalinowski Daniel, *Piewcy rodzimości. Stefan Fikus, Jan Piepka, Alojzy Nagel, Marian Selin*, [w:] Daniel Kalinowski, Adela Kuik-Kalinowska, *Literatura kaszubska. Rekonesans / Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, przekład na kasz. Dariusz Majkowski, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Instytut Kaszubski, 2017.

Kamiński Edmund, *Mój wdôrzënk ë widzeni drëcha Alosia Nôgla po 20 latach (Moja pamięć i widzenie przyjaciela Alojzego Nagla po 20 latach)*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20.

Kas Aleksandra, *Funkcje deminutywów w utworach dla dzieci Alojzego Nagla*, „Acta Cassubiana” 2016, nr 18.

Kuik-Kalinowska Adela, *Listy Alojzego Nagla do Ferdynanda Neureitera*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2019, nr 20.

Leman Joanna, *Słownictwo barw w powieści Aleksandra Majkowskiego „Żëcé i przigòdë Remùsa” i jej przekładach*, niepublikowana rozprawa doktorska, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, 2019.

Leman Joanna, Stanulewicz Danuta, *Pòzwë farwów w „Polskò-kaszëbsczim słowarzu" Jana Trepczika / Nazwy barw w „Słowniku polsko-kaszubskim" Jana Trepczyka*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2019, nr 13.

Łuczyński Adam, *Nazwy barw w poezji kaszubskiej opublikowanej na łamach kwartalnika „Stegna"*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, t. V, red. Ewa Komorowska, Danuta Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2014.

Majkowska Aleksandra, *Kaszubskie mity, legendy i przesądy w literaturze dla dzieci Alojzego Nagla*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie" 2019, nr 20.

Ramułt Stefan, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, red. Jerzy Treder, Gdańsk: Oficyna Czec, 2003 (pierwodruk – Kraków: Akademia Umiejętności, 1893).

Stanulewicz Danuta, *Alojzy Nagel. Autobiografia w kielniańskiej gwarze*, „Pomerania" 2021, nr 5.

Stanulewicz Danuta, *Barwy bajki kaszubskiej*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie – dawniej i dziś. Materiały pokonferencyjne*, red. Dušan-Vladislav Paždjerski, Gdańsk – Wejherowo Nadbałtyckie Centrum Kultury, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, 2016.

Stanulewicz Danuta, *Nazwy barw w „Słowniku języka pomorskiego, czyli kaszubskiego" Stefana Ramułta*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, t. 2, red. Małgorzata Klinkosz, Aneta Lica, Zenon Lica, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2015.

Stanulewicz Danuta, Pawłowski Adam, *Kashubian colour vocabulary*, [w:] *New Directions in Colour Studies*, red. Carole P. Biggam, Carole Hough, Christian J. Kay, David R. Simmons, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2011.

Stanulewicz Danuta, *Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù i jich psychòlogicznô płôtnota / Nazwy barw w języku kaszubskim i ich psychologiczna istotność*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2017.

Stanulewicz Danuta, *Słownictwo barw w języku kaszubskim – próba ustalenia zbioru nazw podstawowych*, „Acta Cassubiana" 2009, nr 11.

Utwory Alojzego Nagla

Nagel Alojzy, *Bajki i bajeczki / Bôjczi i bôjeczczi*, polski przekład: Szymon Radzimiński, Gdynia: Wydawnictwo Region, 2011, 2016, 2020.

Nagel Alojzy, *Cëdowny wzérnik*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział Miejski, 1979.

Nagel Alojzy, *Dzéwczę i krôsnięta*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1988 (polski przekład: Izabella Trojanowska, *Dziewczynka i krasnoludki*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział Gdański, 1988).

Nagel Alojzy, *Mòje wiérztë. Poezje zebrane*, Gdynia: Wydawnictwo Region, 2010.

Nagel Alojzy, *Mòje żëcé òd narodzeniô do 1984 roku*, red. Daniel Kalinowszczi, Wejherowo: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Instytut Kaszubski, 2020.

Nagel Alojzy, *Nenka Roda i ji dzôtczi*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział Miejski, 1977 (polski przekład: Izabella Trojanowska, *Matka Przyroda i jej dzieci. Bajki kaszubskie*, Gdańsk: Wydawnictwo Morskie, 1981).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Bożena Ugowska
Rada Języka Kaszubskiego

Jan Trepczyk – twórca, dydaktyk i edukator[1]

Jan Trepczyk – a poet, teacher and educator

Abstrakt:
Niniejsze opracowanie ma na celu przedstawienie pogłębionego spojrzenia na twórczość Jana Trepczyka, który jako jeden z pierwszych kaszubskich literatów skierował uwagę na dziecko. Wiele swych utworów lirycznych, często za sprawą umiejętności kompozytorskich poety wybrzmiewających również jako pieśni, dedykował najmłodszemu czytelnikowi. Rozpatrując twórczość *Piesniodzeja z Wejrowa* dla dzieci w kontekście trudnej rzeczywistości powojennej i ówczesnego statusu języka kaszubskiego, można w niej wyłonić dwa główne nurty: tożsamościowo-patriotyczny i edukacyjno-wychowawczy. Są one istotne również we współczesnej dydaktyce (szczególnie w odniesieniu do nauczaniu języka kaszubskiego w szkołach), stąd nie może w niej zabraknąć poezji Trepczyka dla dzieci.

Abstract:
The aim of this paper is to present an in-depth analysis of the literary output of Jan Trepczyk. He was one of the first Kashubian writers who paid attention to the child. Due to his music skills, he turned many of his poems for children into songs. Analyzing the works of *Piesniodzej from Wejrowò* for children in the context of the difficult post-war reality and from the perspective of the status of the Kashubian language at that time, two main trends can be observed: identity-patriotic and educational. They are also important in contemporary didactics (especially in relation to the teaching of the Kashubian language in schools), hence Trepczyk's poetry for children cannot be missing from it.

---

[1] Artykuł jest polskojęzyczną i poszerzoną wersją referatu wygłoszonego podczas konferencji pn. „Jan Trepczyk – pieśniodziej kaszubskiej ziemi – w 110 rocznicę urodzin", zorganizowanej przez Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie 21 kwietnia 2017 roku, opublikowanego następnie w monografii pokonferencyjnej. Por. B. Ugowska, *Jan Trepczik – dzysdniowé òdczëtiwanié jegò ùtwórstwa w procesu didakticznym*, [w:] *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejherowo 2017.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Kluczowe słowa:
Jan Trepczyk, poezja dla dzieci, dydaktyzm, wartości edukacyjne
Keywords:
Jan Trepczyk, poetry for children, didactics, educational values

Myśląc współcześnie o dziełach Jana Trepczyka i jej wykorzystaniu w procesie dydaktycznym, jako pierwsze rodzi się stwierdzenie: któż na Kaszubach nie zna twórczości *Méstra* Jana? Chociażby pieśń *Zemia rodnô*, którą przed laty miałam okazję poznać na początku studenckiej drogi w gronie studentów z Klubu „Pomorania", a która do dziś cieszy się przynależną jej estymą, o czym świadczyć może fakt, że co jakiś czas w różnych gremiach lansowana jest jako hymn kaszubski[2], a przez niektóre środowiska uznawana za ich hymn[3]. Jako Pomoranka poznałam również inne, budzące głębokie odczucia pieśni, zarówno uroczyste, religijne: *Kaszëbską Królewą* czy śpiewane w okresie Bożego Narodzenia *Bibi, bibi*, *Bóg nama przëstojôł*, *Szëmi mòrze*, jak również świeckie *Mòja chëcz*, *Kaszëbskô zemia*, *Hej, mòrze, mòrze*, których w żaden sposób nie da się zwyczajnie określić piosenkami. W odniesieniu do nich stosowany był kaszubski termin *chòranka*, (może za sprawą zbiorku pieśni zatytułowanego *Lecë chòrankò*, z którego studenci korzystali ucząc się kaszubskich pieśni w swej checzy w Łączyńskiej Hucie).

Jednakże, odchodząc od osobistych doświadczeń i wspomnień, a patrząc przez pryzmat coraz ciszej mijających rocznic narodzin i śmierci *Piesniodzeja z Wejrowa* odnosiło się wrażenie, że zarówno on sam, jak i twórcy jego pokolenia nie odnajdują szerszego zainteresowania u współczesnych odbiorców literatury. Sytuacja ta w dużym stopniu uległa zmianie za sprawą Instytutu Kaszubskiego i serii wydawniczej Biblioteka Pisarzy Kaszubskich. W ramach tego projektu w 2013 r. ukazał się tom poświęcony poezji zrzeszyńców[4], a Trepczyk należał do ich czołowych twórców i działaczy. W części wstępnej D. Kalinowsczi przedstawiając syntetyczną analizę twórczości każdego z poetów, wejherowskiego liryka prezentuje w rozważaniu będącym kwintesencją jego artystycznej drogi: *Jan Trepczyk – poeta śpiewający*[5].

---

[2] Wydawnictwo Region w 2009 r. opublikowało w ramach Serii z Gryfem opracowanie literackie tekstu tej pieśni autorstwa Marioli Pobidyńskiej, *Zemia rodnô Jana Trepczyka, analiza literacko-ideowa*, opisując ją jako utwór pretendujący do miana hymnu kaszubskiego. Por. M. Pobidyńska, *Zemia rodnô Jana Trepczyka, analiza literacko-ideowa*, Gdynia 2009.

[3] Od początku istnienia Klub Studencki „Pomorania" obrał pieśń *Zemia rodnô* jako hymn. Również jest to nieoficjalny hymn Rady Chórów Kaszubskich. Przykładem innej organizacji, ekspansywnie promującej utwór Trepczyka jako hymn kaszubski jest Kaszëbskô Jednota. Źródło: http://kaszebsko.com/uploads/poradnik/Poradnik%204.pdf (dostęp: 21.08.2022).

[4] Por.: J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, F. Marszałkowski, *Poezja zrzeszyńców*, opr. i przypisy H. Makurat, Gdańsk 2013.

Potwierdzeniem tych słów są nie tylko zachowane kompozycje archiwalne samego Méstra Jana[6], ale również okazjonalnie opracowywane przez wnuczkę żony – Witosławę Frankowską – zarówno liryczne, jak i muzyczne dzieła Jana Trepczyka. W 2017 roku dla upamiętnienia 110 rocznicy urodzin twórcy zorganizowano w Wejherowie konferencję wieloaspektowo prezentującą bogatą spuściznę autora, czego pokłosiem jest publikacja *Méster Jan (1907–1989)*[7], w której po raz pierwszy z perspektywy literaturoznawczej omówiono utwory dedykowane dzieciom[8].

Pamięć wybitnym twórcom czy działaczom Pomorza przywraca również Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, ustanawiając decyzją Rady Naczelnej patrona roku. Janowi Trepczykowi zadedykowany został rok 2019, a dodatkowym argumentem przemawiającym za wyborem tej kandydatury[9], była 30. rocznica śmierci poety. W ramach obchodów liczne oddziały Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego podejmowały inicjatywy propagujące twórczość literacką i działalność społeczną Méstra Jana, zaś Rada Języka Kaszubskiego na corocznym dwudniowym sympozjum postanowiła przybliżyć jego życie i spektrum twórczych zainteresowań. Wygłaszane wówczas referaty opublikowane zostały w przygotowywanym przez Radę „Biuletynie". W kontekście omawianej problematyki na szczególną uwagę zasługuje wypowiedź D. Kalinowsczego pt. *Jan Trepczyk i kaszubska literatura dla dzieci*[10].

---

[5] D. Kalinowski, *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców*, [w:] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, F. Marszałkowski, *Poezja zrzeszyńców*, dz. cyt., s. XL––XLVIII.

[6] W 2017 ukazała się staraniem Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej płyta CD *Jan Trepczyk (1907–1989). Nagrania archiwalne*.

[7] Por.: *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejherowo 2017.

[8] B. Ugowska, *Jan Trepczik – dzysdniowé òdczëtiwanié jegò ùtwórstwa w procesu didakticznym*, [w:] *Méster Jan (1907–1989).* dz. cyt., s. 131–141.

[9] Rada Naczelna dokonuje wyboru patrona roku spośród kilku kandydatur zgłoszonych przez różne podmioty, w większości Oddziały Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.

[10] D. Kalinowski, *Jan Trepczyk i kaszubska literatura dla dzieci*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2019, nr 13, s. 163–175.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Droga do twórczości

W autobiograficznych wspomnieniach, opublikowanych pod tytułem *Moje życie* Jan Trepczyk stwierdzał: „doszedłem do przekonania, że tylko pracą twórczą mogę wzbogacić naszą kulturę, która na niektórych odcinkach, np. twórczości muzycznej, leżała zupełnie odłogiem”[11]. Dlatego tworzył liryczne i muzyczne utwory, przepełnione historycznymi i patriotycznymi motywami, jednocześnie zawierając w nich opisy piękna kaszubskiej ziemi. Jednocześnie w krytyczny sposób oceniał swój warsztat, wiedzę i umiejętności, uznając je za „raczej marne i przeciętne, natomiast chęci – ogromne”[12]. Dopowiadał również, że z pewnością nie napisałby „żódny wiérztczi” ani żadnej pieśni nie skomponował, gdyby nie spotkanie z kaszubskimi działaczami z kręgu „Zrzeszy Kaszubskiej”, szczególnie z Aleksandrem Labudą, bliskim mu ideowo i zawodowo – obaj byli nauczycielami. Choć sam miał wiele pokory wobec własnej twórczości i nie zawsze spotykał się z uznaniem czy choćby zrozumieniem, to współczesne pokolenia, niejako wychowane w duchu i klimacie Trepczyka, mogą przytaknąć Józefowi Borzyszkowskiemu, który konstatuje:

> sobie wysoko stawiał poprzeczkę, pracował nad słowem – rymem i rytmem, ideą i nutą. Stąd jego wiersze i pieśni. Stąd jego wiersze, nie tylko te poważne, ale na równi świeckie i religijne, są dziś dla nas wspaniałą klasyką oraz protestem wobec mnożącego się kiczu[13].

Trepczyk, choć tych słów nigdy nie usłyszał, a sam siebie nie doceniał, tworzył jednak z zapałem, bo miał silne przekonanie, że: „język pielęgnuje i rozwija się tylko przez twórczość literacką. Przeto i ja zacząłem próbować swoich skromnych sił na tym polu”[14]. Mimo, że o nauce języka kaszubskiego w szkołach nikt nie śmiał nawet marzyć, Trepczyk swój poetycki i kompozytorski talent wykorzystywał przede wszystkim w pracy pedagogicznej z dziećmi i młodzieżą (m.in. na zjazd założycieli Zrzeszenia Regionalnego Kaszubów w Kartuzach przygotował artystyczne przedstawienie oparte na utworach Leona Heykego, do których skomponował melodie)[15].

---

[11] J. Trepczyk, *Moje życie*, [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska*, Warszawa 1986, s. 229.

[12] Tamże, s. 229.

[13] J. Borzyszkowski, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2011, s. 301.

[14] Tamże.

Utwory dla dzieci – *Ùkłôdk dlô dzôtk*

Jednym z najbardziej znanych, a przy tym jedynym tomikiem w całości przez autora przygotowanym dla najmłodszych jest *Ùkłôdk dlô dzôtk* (1975)[16]. Choć jest to wydanie skromne, zarówno pod względem formy, jak też liczby króciutkich melodyjnych wierszyków (jest ich zaledwie 9), do tego praktycznie niedostępne[17], wciąż jednak można usłyszeć na konkursach recytatorskich, w tym na wszystkich etapach konkursu Rodnej Mowy utwory z tego właśnie zbiorku, m.in. wierszyk *Stark*. Jest on może najmniej melodyjny, ale dzięki temu odpowiedni do recytacji, ponadto wpisuje się w percepcję dziecka, zawsze chętnego do poznawania legend i ich bohaterów: stolemy, zaklęte królewny, zapadłe zamki… W tej zaledwie dziesięciowersowej wypowiedzi poeta przedstawia międzypokoleniowy przekaz wiedzy i tradycji, a także emocjonalną relację dziecko-dziadek, która współcześnie już zatraciła społeczny i socjologiczny charakter, jakim odznaczała się w czasach dzieciństwa Trepczyka (i nawet w czasach, gdy on sam, stając się ponad pół wieku temu dziadkiem, snując opowieści i śpiewając pieśni kształtował świat marzeń i wyobraźni swych wnuków, będąc zarazem inspiracją ich zainteresowań i wyborów[18]), wciąż jednak należy do świata dziecięcych potrzeb i tęsknot.

Trepczyk, przez wiele lat zawodowo związany z edukacją i pracą z dziećmi i młodzieżą musiał posiadać wiedzę o jemu współczesnych polskojęzycznych autorach tworzących dla dzieci, jak m.in. Wanda Chotomska, Czesław Janczarski, Janina Porazińska, Joanna Papuzińska, Hanna Łochocka, Jan Brzechwa,

---

[15] Tamże.

[16] Por.: J. Trepczyk, *Ukłôdk dlô dzôtk*, Gdańsk 1975.

[17] Zbiór miał tylko jedno wznowienie, pięć lat po pierwszym wydaniu (1980r.).

[18] W. W. Frankowska we wspomnieniu zatytułowanym *Autoreferat* pisze: „Urodziłam się w Wejherowie, w rodzinie o długoletnich tradycjach regionalnych i muzycznych. Dziadek, Jan Trepczyk – poeta kaszubski, kompozytor, leksykograf – był bezsprzecznie osobą, która wywarła największy wpływ na ukształtowanie zainteresowań swoich wnuków, a z czasem na wybór ich przyszłej drogi. Wychowana na pieśniach dziadka, które śpiewała nam babcia i rodzice, dość wcześnie zaczęłam zdradzać pewne zdolności muzyczne", źródło: http://www.amuz.lodz.pl/dmdocuments/habilitacje/frankowska-wieslawa-witoslawa/autoreferat---frankowska-wieslawa-witoslawa.pdf (dostęp: 20.08.2022).

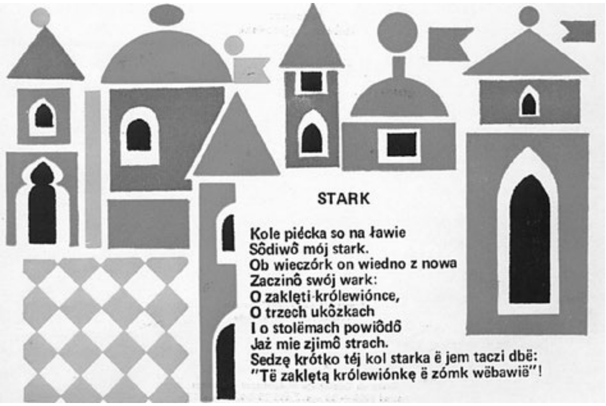

STARK

Kole piécka so na ławie
Sôdiwô mój stark.
Ob wieczórk on wiedno z nowa
Zaczinô swój wark:
O zaklęti królewiónce,
O trzech ukôzkach
I o stolëmach powiôdô
Jaż mie zjimô strach.
Sedzę krótko téj kol starka ë jem taczi dbë:
"Të zaklętą królewiónkę ë zómk wëbawië"!

Skan nienumerowanej strony zbiorku *Ukłôdk dlô dzôtk*
z najpopularniejszym utworem *Stark*.

Julian Tuwim i wielu innych. Zarówno z własnych doświadczeń pedagogicznych jak i wiedzy teoretycznej doskonale wiedział, że najmłodsi poprzez literaturę i pieśni nie tylko poznają nieznany im dotąd świat, rozpoznają i nazywają swoje emocje, a także uczą się, w sposób niemal samoistny. Taki kontekst psychologiczny można odnaleźć zarówno u teoretyków, jak i krytyków literackich, a przede wszystkim w opiniach nauczycieli. Urszula Zaręba stwierdza:

> Poezja jest obecna w naszym życiu już od wczesnego dzieciństwa. Spotkanie z literaturą rozpoczyna się zazwyczaj od poezji, czego potwierdzeniem są, między innymi, propozycje programowe. Poezja odgrywa szczególną rolę w życiu dziecka – jest jednym z pierwszych źródeł, które niezauważalnie i dyskretnie uczą świata i praw nim rządzących. Kształtuje świat wartości dziecka, rozwija jego wrażliwość, jest księgą uczuć, olśnień i zachwytów. Wywołuje pierwsze refleksje, zdziwienia, radości lub smutki. Dziecko ma szczególne upodobanie do utworów wierszowanych. Forma wierszowa utworu jest pretekstem do pierwszych zabaw językiem[19].

W czasach zawodowej aktywności *Méstra Jana* wielką popularnością cieszył się jeden z najsłynniejszych polskich pianistów – Witold Lutosławski, który oprócz wybitnych dzieł symfonicznych i melodyjnych piosenek, wykonywanych przez czołowych powojennych piosenkarzy, komponował również dla dzieci, tworząc muzyczne ilustracje inspirowane utworami o tematyce ludowej i poezją, m.in. Juliana Tuwima, a wykorzystywane następnie podczas lekcji muzyki w szkołach. Trepczyk, mimo że nie wzorował się na dziełach mistrzów polskiej czy światowej muzyki, wykorzystał ich sposób łączenia twórczości dla dzieci z muzyką: dziecięce rozumienie i emocjonalne naznaczenie wypowiedzi z nieskomplikowaną melodią i prostotą formy.

---

[19] U Zaręba, *Dlaczego warto czytać dzieciom*, źródło: https://pspwinnica.edupage.org/text/?text=text/text278&subpage=1 (dostęp: 18.08.2022).

Niektóre z utworów w *Ùkłôdkù* zostały zapisane nie jako rytmiczne i rymowane, równosylabiczne wiersze, do których z łatwością można skomponować melodię, ale od razu jako piosenki dla dzieci. Charakterystyczne są w nich przyśpiewy, kończące kolejne zwrotki, np.:

> Hejdiliszkóm ha, hejdiliszkóm ha,
> La la la la la la hopsasa!
> (*Pojmë so na grzëbë*)
>
> czy też:
>
> Tra la la la la la la la
> (*Leszczëna*)

Dobrze, że piosenki i wierszyki zebrane w *Ùkłôdkù* nie zostały zapomniane. Dla bogactwa słownictwa i obrazowania, nadal mogą stanowić ciekawy materiał urozmaicający proces dydaktyczny w przedszkolach i na I etapie edukacyjnym.

Wojewódzki Konkurs Pieśni im. Jana Trepczyka

Jan Trepczyk słynął z zamiłowania do muzyki, sam i w duecie z drugą żoną Leokadią[20], często również z jej córką Zofią wielokrotnie wykonywał utwory własne i popularne, a ich koncertowe występy przyciągały o każdej porze roku całe społeczności do siedzib świetlic wiejskich, szkół czy domów kultury. Pozostawił po sobie pokaźny zbiór pieśni, wielekroć w opracowaniach chóralnych, wielogłosowych, jednocześnie swym talentem kompozytorskim

---

[20] Pierwszą żoną Jana Trepczyka była Aniela z domu Rompska – siostra przyjaciela i również zrzeszyńcy Jana Rompskiego. Ich zaślubiny odbyły się 24 sierpnia 1930 r. Po śmierci Anieli (19.02.1951 r.) Trepczyk ożenił się ponownie z wdową Leokadią Czają (16.09.1915–28.11.1998). Por. *Méster Jan (1907–1989)*…, dz. cyt., s. 15–19, J. Borzyszkowski, *Wspomnienie o Leokadii Trepczykowej (1915–1998)*, „Pomerania” 1999, nr 3, s. 42–45.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

ukazując, że rodzime, ludowe dźwięki godne są najwyższego uznania. Te pieśni są współcześnie inspiracją[21] dla wielu zespołów i chórów[22].

Oprócz obchodów rocznic, organizowania okazjonalnych konferencji z towarzyszącym im jako pokłosie tematycznym wydawnictwem, w najszerszym zakresie popularyzację twórczości *Piesniodzeja z Wejrowa*[23] (takim tytułem oddał mu cześć inny uznany kaszubski poeta, urzeczony lekkością słowa i głębią uczuć – Stanisław Pestka, podpisujący własne poetyckie rozważania pseudonimem Jan Zbrzyca) zawdzięczamy Rodzinie[24].

Od wielu lat znaczący wkład w rozpowszechnianie literackiej spuścizny poety wnosi Szkoła Podstawowa im. Jana Trepczyka w Miszewie, a warto zaznaczyć, że jest to jedyna szkoła nosząca od 2004 r. jego imię, dla upamiętnienia faktu, że przez siedem lat (1927–1934) był jej kierownikiem[25]. Przy okazji nie można nie wspomnieć o odbywającej się od 2005 r. corocznej edycji konkursu dla młodych wokalistów z klas 0–VIII (do 2016 r., dopóki jeszcze istniały gimnazja, adresowany był do uczniów szkół podstawowych, klas 0–VI) – Wojewódzkim Konkursie Pieśni im. Jana Trepczika[26], organizowanym przez miszewską placówkę wraz z oddziałem Kaszubsko-Pomorsczego Zrzeszenia z Banina, a pomysłodawcami byli Elżbieta[27] i Eugeniusz Pryczkowscy. Od ubiegłego roku do współorganizatorów konkursu dołączyło Stowarzyszenie Przyjaciół Szkoły w Miszewie. Ma on rangę wojewódzką i co roku cieszy się większym zainteresowaniem.

---

[21] Por.: *Jan Trepczyk a współczesny ruch śpiewaczy*, red. E. Pryczkowski, Banino, 2012.

[22] Przykładem może być wydany w 2014 r. unikatowy dwupłytowy album *Kaszuby w pieśni artystycznej / Kaszëbë w artisticzny piesni / Kashubia in Art Songs* z dołączoną, trójjęzyczną (polsko-kaszubsko-angielską) książeczką, w którym na pierwszej płycie wykorzystano 5 pieśni Jana Trepczyka, zaś druga składa się niemal wyłącznie z jego utworów (jedynym wyjątkiem jest końcowy Psalm 128, tłumaczony przez Szymona Krofeya, w opracowaniu Witosławy Frankowskiej. Jedna z najpiękniejszych kaszubskich kolęd *Szëmi mòrze* autorstwa Jana Trepczyka znalazła się m.in. w zbiorze kolęd kaszubskich opracowanych i nagranych w 2017 r. przez wykładowców, absolwentów i studentów Instytutu Muzyki Akademii Pomorskiej w Słupsku, wydanych jako *Felix Cassubia! Najpiękniejsze Kolędy Kaszubskie*, nakładem połączonych wydawnictw: Polskiego Radia Koszalin, Radia Gdańsk, Fundacji Instytut Balticum oraz Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej.

[23] Por.: J. Zbrzëca, *Piesniodzej z Wejrowa*, „Pomerania" 1988, nr 6, s. 27.

[24] Od wielu lat propagatorami i dokumentalistami twórczości Jana Trepczyka są córka jego drugiej żony i jej mąż – Zofia i Edmund Kamińscy, oraz ich dzieci, szczególnie Witosława Frankowska i Radosław Kamiński. W 2017 r. ukazała się pozycja pod red. Witosławy Frankowskiej *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, wydana przez Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.

[25] Szczegółowa historia tego okresu przedstawiona została w opracowaniu: E. Prëczkòwsczi, *Jón Trepczik – czerownik i patrón szkòłë w Miszewie / Jan Trepczyk – kierownik i patron szkoły w Miszewie*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbscégò Jãzëka / Biuleryn Rady Języka Kaszubskiego" t. 13, Gduńsk 2019, s. 118–130, 215–227.

[26] Rangę wojewódzką ma od 2008 r. Por.: E. Prëczkòwsczi, *Jón Trepczik – czerownik i patrón szkòłë w Miszewie…*, dz. cyt., s. 128.

Ostatnimi laty przed komisją prezentowało się ponad 30. utalentowanych wykonawców[28], podzielonych na kategorie wiekowe, na zwycięzców zaś czekały atrakcyjne nagrody. Głównym celem konkursu, zgodnie z Regulaminem[29], jest poznanie twórczości Jana Trepczyka i innych autorów kaszubskich pieśni, zaś w dalszej kolejności: pokazanie zdolności artystycznych uczniów szkół podstawowych i szerzenie wiedzy o kulturze kaszubskiej. Do udziału mogą się zgłaszać soliści i duety – jednak z uwagi na dużą liczbę chętnych organizatorzy wprowadzili limit – jeden reprezentant w danej kategorii wiekowej. Uczestnicy wykonują dwa utwory, przy czym obowiązkowo jeden Jana Trepczyka[30].

Okres pandemii i nauki zdalnej nieco powstrzymał dobrze zapowiadający się rozwój konkursu i liczbę jego uczestników, niemniej organizatorzy tegorocznego XV Konkursu po prezentacjach 20 uczestników z dumą odnotowali: „Były występy solowe, duety, prezentacje a cappella, z podkładem muzycznym, z towarzyszeniem instrumentów”[31].

Konkurs pomimo kilkuletniej historii i wojewódzkiego zasięgu, ciągle jeszcze nie doczekał się znaczenia, na jakie z pewnością zasługuje. Być może wynika to z faktu, że jego adresatami są wyłącznie uczniowie szkół podstawowych, a twórczość *Méstra Jana* do łatwych nie należy, dlatego też wiele szkół nigdy nie zgłosiło swoich reprezentantów. Gdyby mogły w nim uczestniczyć również szkoły ponadpodstawowe, a może… również dorośli, z pewnością zyskałby nie tylko na znaczeniu, a przede wszystkim zwiększyłby się jego

---

[27] E. Pryczkowska była od 2004 r. do 2019 r. w Szkole Podstawowej w Miszewie nauczycielką języka kaszubskiego.

[28] Por.: *IX Wojewódzki Konkurs Pieśni im. Jana Trepczyka w Miszewie*, Źródło: http://www.zkpbanino.pl/index.php/98-ix-wojewodzki-konkurs-piesni-im-jana-trepczyka-w-miszewie (dostęp: 17.01.2017).

[29] Źródło: http://www.konkurs_piesni.republika.pl/pliki/regulamin_2015.pdf, (dostęp: 21.08.2022).

[30] Tamże.

[31] *XV Wojewódzki Konkurs Pieśni im. Jana Trepczyka i 115 rocznica urodzin patrona*, źródło: https://spmiszewo.edupage.org/news/?gtnid=717#news-717 (dostęp: 5 grudnia 2022).

XV
Wojewódzki Konkurs Pieśni
im. Jana Trepczyka

Uczestnicy XV Wojewódzkiego Konkursu Pieśni im. Jana Trepczyka – 2022 r. Zdjęcie ze zbiorów E. Pryczkowskiego.

zasięg, co niewątpliwie wpłynęłoby na realizację podstawowego założenia, jakim jest promocja bogatego dorobku artystycznego Trepczyka.

Pozostając w tematyce i klimacie pieśni Jana Trepczyka należy dopowiedzieć, że z ich znajomością nie jest najgorzej. Dotyczy to szczególnie utworów wydanych w śpiewniku *Lecë choranko. Pieśni kaszubskie* i to za sprawą wznowionego oraz poszerzonego wydania z 1997 r., wraz z którym ukazała się kaseta magnetofonowa o tym samym tytule z 20. utworami. Są to jednak pieśni o dużej skali trudności, tak pod względem linii melodycznej jak i warstwy leksykalnej, że ich wykorzystywanie bądź wzorowanie się na nich wskazane jest dopiero w starszych klasach szkół podstawowych.

Trepczyk w nauczaniu języka kaszubskiego

Jan Trepczyk był wielkim orędownikiem nauczania języka kaszubskiego w szkołach. Nie doczekał się jednak tego – zmarł dwa lata przed przełomową chwilą, gdy po raz pierwszy zabrzmiał dzwonek zwołujący dzieci na lekcje „rodnej mowy” w Szkole Podstawowej na Głodnicy i młodzież w I Kaszubskim Liceum Ogólnokształcącym w Brusach (były to zajęcia eksperymentalne, bo opierające się na wielkiej pasji nauczycieli i ich niezmiernym wysiłku wkładanym w przygotowywanie zajęć, gdyż nie było ani programów, ani podręczników, często przy tym przełamujących sceptyczne podejście rodziców i społeczności lokalnej)[32]. Z pewnością byłby szczęśliwy wiedząc, że współcześnie w 396 szkołach i 5 przedszkolach ponad 20 tys. uczniów[33] trzy razy w tygodniu spotyka się na zajęciach z języka kaszubskiego (w tym zwyczajów, tradycji, podstawowej wiedzy historyczno-geograficznej, literatury, kultury, sztuki ludowej itp.). Uczniowie teraz są wyposażeni w barwne i pięknie wydane podręczniki, pomoce dydaktyczne, w tym gry, nagrania na płytach CD, fiszki, tablice interaktywne, literaturę i lektury, dostęp do stron internetowych, itd., a w początkowej fazie edukacji kaszubskiej lat 90. musiał im wystarczać tylko nauczyciel i jego wiedza.

Następnym krokiem, gdy kolejne placówki zaczęły wprowadzać naukę języka kaszubskiego, były autorskie programy edukacyjne, którymi nauczyciele-regionaliści dzielili się między sobą. W roku 2000 został wydany program do nauczania języka kaszubskiego *Gôdóm i piszã pò kaszëbskù* Danuty Pioch. Jest to syntetyczne zestawienie obszarów wiedzy dla poszczególnych etapów edukacyjnych, z podziałem na klasy. Jako lektury dla każdego z tych etapów wskazywane są m.in. utwory Trepczyka. Rok później ta sama autorka wydała poradnik metodyczny do podręcznika języka kaszubskiego *Kaszëbë. Zemia i lëdze* – proponuje w nim nie tylko poszczególne tomiki wierszy, ale zamieszcza również dopasowane do tematyki rozdziału pojedyncze liryki i pieśni wraz z ich nutowymi zapisami.

Jako jedne z pierwszych, przygotowane zgodnie z ówczesną podstawą programową i dopuszczone do szkolnego użytku, były podręczniki opracowane przez Danutę Pioch do I etapu edukacyjnego: *Kaszëbë. Zemia i lëdze*

---

[32] R. Mistarz, *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej*, „Edukacja Pomorska. Biuletyn Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku” 2014, nr 64/65 maj–sierpień, s. 4–11.

[33] Wg danych serwisu gov.pl z dn. 2 lutego 2022 r. nauką j. kaszubskiego objętych było 21 196 uczniów – *Liczba uczniów uczących się języków mniejszości narodowych, etnicznych i języka regionalnego w podziale na język nauczania, typ szkoły i województwa w roku szkolnym 2021/2022*, źródło: https://dane.gov.pl/pl/dataset/276,nauka-jezykow-mniejszosci-narodowych-etnicznych-i-jezyka-regionalnego/resource/39372/table?page=1&per_page=20&q=&sort= (dostęp: 5.12.2022). O stale rosnącej liczbie uczniów świadczą też inne opracowania, m.in.: M. T. Meyer, *Watchdog na Kaszubach 2020 – raport o stanie nauczania języka kaszubskiego w szkołach województwa pomorskiego w roku szkolnym 2018/2019 w 15. rocznicę przyjęcia Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w ramach kaszubskiego Roku Praw Mniejszości*, Warszawa 2020, s. 8 i 12. Por. J. Mamelsczi, *Jãzëk kaszëbsczi w szkòle – dobëca, zagrôżbë i przegróné*, „Biuletin Radzëznë kaszëbsczégò jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2016, s. 136.

– kl. 1 (2002), *Żëcé codniowé na Kaszëbach* – kl. 2 (2004), *Najô domôcëzna* – kl. 3 (2005). Analizując zawartość tych publikacji, jak również późniejszych wydawnictw autorki, można się zorientować, że jest znawcą twórczości dla dzieci, tak prozy jak i poezji, i chce ją w możliwie pełny sposób zaprezentować, promując jednocześnie kaszubskojęzyczną twórczość najmłodszym czytelnikom. Wśród proponowanych dzieł nie brakuje utworów Jana Trepczyka – w każdej z powyższych pozycji jest po kilka wierszyków (do kl. I: *Jeséń*, *Zëmòwi wiater*, *Pùrgówka* i *Zymk*; do kl. II: *Stark* (fragment), *Hej, wstanita* (fragment), *Hej, mòrze, mòrze*, *Gbùr*, *Kaszëbskô Królewô*, *Wëlecënk*; kl. III: *Stark*, *Dze mòja chëcz*, *Kùlanié krãga*, *Żukòwò*), a do nich są przygotowane odpowiednie ćwiczenia. Opracowany przez Danutę Pioch podręcznik *Kaszëbë. Zemia i lëdze*, uwzględniający treści nowej podstawy programowej dla I etapu edukacyjnego zawiera aż 6 utworów: *Na Gòdë*, *Szëmi mòrze*, *Zëmòwi wiater*, *Zymk*, *Zymk w lese*, *Pòjmë so na grzëbë*. Na podkreślenie zasługuje fakt, że do pieśni zostały dołączone ich zapisy nutowe, co jest pomocą dla nauczyciela, gdyż może je wykorzystać do akompaniamentu i nauczenia wersji śpiewanej. Powyższe utwory pochodzą ze zbiorów *Ukłôdk dlô dzôtk* i *Lecë choranko. Pieśni kaszubskie*.

Marek Cybulskii i Róża Wosiak-Sliwa w 2008 r. wydali pomocniczą książkę do nauki języka kaszubskiego, zawierającą podstawowe terminy i zasady gramatyczne *Ùczimë sã pò kaszëbskù*, będącą zaktualizowaną wersją wcześniejszej publikacji tychże autorów[34]. W tym wydaniu został zamieszczony jeden wiersz Trepczyka, *Tatczëzna*, a na jego podstawie autorzy przekazują wiedzę gramatyczną o rzeczowniku i przymiotniku. Rok 2011 przyniósł kolejną pozycję wydawniczą, przygotowaną przez Danutę Pioch – *Òjczëstô mòwa* – podręcznik do I kl. gimnazjum. Zamieszczone są w nim kolejne utwory *mistrza Jana* – trzy pieśni: *Zemiã rodną, Naszą mòwã* i *Najã òjczëznã*, każda wraz z nutami i zestawem ćwiczeń. Ponadto opracowanie zawiera informację biograficzną o poecie. Dopiero w ostatniej dekadzie wydano podręczniki do IV etapu edukacyjnego pod wspólnym tytułem *Jô w Kaszëbsczi*, *Kaszëbskô w swiece*, szczegółowo opracowane przez duet autorski – Felicję Baska-Borzyszkowską i Wojciecha Myszka. Pierwsza część (*Dzél I*) trafił do rąk nauczycieli i licealistów w 2012 r, druga (*Dzél II*) dwa lata później, zaś trzecia (*Dzél III*) po kolejnych trzech latach – w 2017 r. Obecnie trwają prace nad częścią czwartą. Autorzy dołożyli starań, żeby kaszubska literatura została szeroko zaprezentowana, a jako treści poznawcze wybierają utwory mało znane, niekiedy na wzór archiwistów wydobywają je ze starych czasopism, bibliotek, czytelni… W każdej z można znaleźć po kilka dzieł wejherowskiego twórcy, m.in. *Pòjmë w przódk*, *Do młodëch*, *Kwiôtk i knôpik* (w części I) i *Sztorm*, *Chaja*, *Méster snôżotë*, *Tobie, Méstrze i szkólny naj (sp. Dr Majkòwczémù)*, *Dzéwczëcé òczë*, *Më* (w części II) oraz *Żëczbë (dlô młodożeniałëch)* i wspomnienie o Stefanie Bieszku (w części III). Ponadto w części I na stronach oznaczonych kolorystycznie i opatrzonych wspólnym podtytułem *Séwôrzów szlachã*, poświęconych wybitnym kaszubskim działaczom i twórcom strony 165–170 dedykowane są właśnie Janowi Trepczykowi.

---

[34] Pierwszą wersję wspomnianego opracowania o takim samym tytule wydano w 2001 r.

Po utwory Jana Trepczyka sięgają również Elżbieta Pryczkowska i Jadwiga Hewelt, autorki wydanego w 2015 r. podręcznika dla uczniów gimnazjum *W jantarowi krôjnie*, *dzél I*. Wybrały liryki o wydźwięku patriotycznym: *Kaszëbskô mòwa*, *Najô òjczëzna*, *Żukòwò* i pieśni: *Zemia rodnô*, *Westrzód gór*. W tym samym roku na półki księgarń trafił jeszcze jeden podręcznik – książka stanowiąca pomoc dydaktyczną do nauki j. kaszubskiego w kl. V – *Z kaszëbsczim w szkòle* autorskiego duetu Lucyny Sorn i Aleksandry Pająk. W tematycznym rozdziale „*Prziroda*" znalazł się wierz J. Trepczyka *Gbùr*.

Z powyższej analizy zawartości podręczników można w pierwotnym odczuciu odnieść wrażenie, że *Méster Jón* wciąż przemawia do serc i umysłów uczniów na wszystkich etapach kształcenia. Jednakże pogłębione wejrzenie tak w zakres jakościowy, jak i ilościowy wybranych utworów poetyckich czy pieśni, nie mówiąc już o wypowiedziach publicystycznych i krytycznoliterackich (publikowanych m.in. na łamach miesięcznika „Pomerania"), prowadzi do stwierdzenia, że jego bogata twórczość wykorzystywana jest zaledwie w ułamku, a autorzy podręczników do nauki j. kaszubskiego sięgają do trzech podstawowych zbiorków: *Ùkłôdk dlô dzôtk*, *Lecë chòrankò* i *Òdecknienié*. W większości przypadków zapominają, że Trepczyk jest także autorem dwutomowego *Słowarza pòlskò-kaszëbsczégò*. Dużym wsparciem procesów edukacyjnych może być również publikacja Instytutu Kaszubskiego *Poezja zrzeszyńców* (2013), przygotowana w ramach serii Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, w której niemal cała twórczość *piesniodzeja z Wejrowa* została opublikowana w znormalizowanej pisowni.

Wychowawczy przekaz utworów Trepczyka

Pierwszy zbiór pieśni Trepczyk opublikował w 1935 r. w Rogoźnie jako *Kaszebskji Pjesnjôk*. Bez wątpienia na charakter powstałych wówczas utworów, m.in. ich patriotyczno-historyczny wydźwięk:

Welecëjô, Kaszëbskô ma
Të jedna le jes òjczëzna (*Welecëjô*)

płomienne nawoływanie do przebudzenia:
Je ju czas ze spikù wstajac,
Zdrzëcëc cëzënã ze se (…)
Jesmë négą stôrëch Wendów (*Je ju czas…*),

rozbudzanie poczucia dumy i ducha odwagi:

Nie mdze sã nasz lud zdżibôł wicy
Przed nieprzëjacela blôsã (*Ùdba*)

oraz przeżywaną rozłąkę z Kaszubami, przyjaciółmi, rozpoczętą działalnością publicystyczną i regionalną (*Òj teskniã…*) wpływ miało karne przeniesienie do pracy do Rogoźna[35], potem do Tłukaw.

Ta pozycja w czasach współczesnych, w dobie wypracowanych uwarunkowań legislacyjnych sprzyjających ochronie języka kaszubskiego i bardzo korzystnych warunków dla rozwoju kaszubszczyzny, jest już nieaktualna pod względem wojująco-pokrzepiających treści, jednakże nadal ma wartość w kwestiach edukacyjnych, szczególnie w kontekście wątków biograficznych i literackich ukazujących skomplikowane okoliczności polityczno-historyczne oraz społeczne, w jakich przyszło żyć Kaszubom w okresie międzywojennym, kiedy to odzyskana wolność nijak nie smakowała tak, jak wymarzyli ją sobie Kaszubi i z jakim wysiłkiem podczas zaborów przygotowywali się do niej.

Okres powojenny przyniósł kolejne szykany wprowadzane przez władzę, łącznie z cenzurą, inwigilacją, konfiskatą publikacji. To spowodowało, że na wiele lat umilkł Trepczyk i całe grono pisarzy, działaczy i publicystów, skupionych wokół „Zrzeszy Kaszubskiej". Dopiero lata siedemdziesiąte przyniosły kolejne pozycje wydawnicze.

Twórczości Jana Trepczyka nie można jednak mierzyć tylko potrzebami serca i poruszeniami wrażliwej duszy. Cechą charakterystyczną jego wierszy i pieśni jest to, że miały nie tylko jasno określonego odbiorcę, ale również odznaczały się konkretnym przesłaniem. Szczególnie wyraźnie są one zaznaczone w najbardziej lirycznym zbiorze *Odecknienié* (1977). Wiersze w nim zawarte odznaczają się również sporą dozą dydaktyzmu wyrażanego za pomocą porównań, obrazów, historyczno-społecznych kontekstów, nieraz patriotycznego patosu i moralitetowej puenty, a przy tym autor nie cofa się przed nadawaniem swoim wypowiedziom gorzkiego, krytycznego tonu. Szczegółowa analiza tego wątku twórczości, bogatego w środki stylistyczne i treści wymaga osobnego, krytycznoliterackiego studium.

---

[35] Por.: *W 105. rocznicę urodzin. Wokół Aleksandra Labudy*, red. S. Cholcha, Bolszewo 2007, s. 33.

Dla potrzeb niniejszego opracowania, by uzasadnić wychowawczą rolę przekazu dzieł Trepczyka posłużę się jedynie wybranymi przykładami, które do dziś nie zatraciły swej aktualności. Taki charakter mają m.in. strofy wierszy *Służka* czy *Dwie zgrôwë*. W pierwszym *Méster Jón* krytykuje ludzką zachowawczość, wyzbycie się ideałów, wartości i poczucia dumy, przyzwyczajenie do zastanych warunków i środowiska życia, gdzie nie tylko nie szuka się innych perspektyw funkcjonowania, ale wprost z nienawiścią odnosi się do wszelkich przemian i możliwości wykorzystania nadarzających się okoliczności, co powinno być cechą osób kreatywnych i otwartych. Trepczyk znając charakter i upartość Kaszubów, które to cechy nie zawsze można w pozytywnym kontekście ukazywać, a przy tym wiedząc, że bezpośrednią perswazją niewiele można zyskać, stawia przed oczy owego wiecznego „sługi" jego dzieci, które powielą jego los:

Jegò sënowie – parobcë –
Córczi mają skarnie dzéwk. *(Służka)*

Utwór kończy się gorzką konkluzją, mającą poruszyć sumienie i przymusić do zastanowienia, a w efekcie działania:

Kò ju ùszłé są te czasë,
Żebë służką kògòs bëc!…
Przënãcenié chòba taczé,
Że pòjugą nie chce żëc?… *(Służka)*

Drugi z utworów stanowi swoistą inwokację, kierowaną do syna – ten podmiot liryczny można rozszerzyć na każdego przedstawiciela młodej generacji Kaszubów. Na początku jako negatywny przykład autor opisuje postawę człowieka, który:

namknął, wej na swòje doma
i na kaszëbiznã namkł. *(Dwie zgrôwë)*

Dalej z rozemocjonowaniem i troską stwierdza, że nie są to odosobnione przypadki, gdyż:

Dlô wiele jedurnô sznërga,
Dbałota le ò swój brzëch –
Letczëzna żëcô bë mërga
Jaż z nich proszący mdze strëch… *(Dwie zgrôwë)*

Na koniec wykorzystuje pedagogiczną retorykę, wierząc, że po tak wyrazistym nacechowaniu wszystkich niewłaściwych cech, zachowań i podejścia młodego pokolenia do tego, co swojskie, rodzime (*swòje doma*), mianowicie: nieszanowania dziedzictwa zachowanego i przekazywanego przez starszą generację (*na kaszëbiznã namkł*), (która przechowała ją dla potomnych w bardzo niesprzyjających czasach, często walcząc i ginąc za nią), pragnienia łatwego dostatniego życia i dbania tylko o własne wygody (*swój brzëch*), co ostatecznie i tak doprowadzi je do stanu „proszącégò strëcha" (jakże narzuca się tu korelacja z biblijną przypowieścią o synu marnotrawnym!) – adresat wiersza zrozumie swą postawę i nie będzie chciał być jednym z „wielu" zatracających swą tożsamość, ale z entuzjazmem podchwyci kierowany do niego apel:

Të, sënie, jiné miéj zdanié,
Të sënie jiny mdze dbë!
Ùczë sã z młoda òraniô
Niwë naj domôcëznë. *(Dwie zgrôwë)*

Problematyka zawarta w utworach Trepczyka jest o wiele bardziej złożona i wielowątkowa. Powyższe przykłady jedynie dotykają sposobów wytrawnego, a jednocześnie przewidującego wychowawcy, chcącego odpowiednimi przykładami „z życia" i metodami pedagogicznymi wywrzeć wpływ na odbiorcę, co daje możliwość wykorzystania ich dydaktycznych walorów na lekcjach języka kaszubskiego. Przytoczone wątki wskazują na doskonałą znajomość psychiki Kaszubów, ich wad, jak też zalet, metod wzbudzania ambicji, a przede wszystkim budowania silnego poczucia tożsamości kaszubskiej i umiłowania mowy przodków.

Zakończenie

Oprócz jedynego, skromnego zbiorku dedykowanego tylko najmłodszym – *Ùkłôdk dlô dzôtk* (1975)[36] z 9. krótkimi, rymowanymi piosenkami i wierszykami, trudno raczej w przypadku pozostałych wydawnictw wskazać konkretnego odbiorcę. Tytułowa forma *dzôtk* podkreśla dodatkowo, że autor jako swych odbiorów obrał najmłodsze pokolenie Kaszubów. Natomiast bogactwo treści, wątków i walorów edukacyjnych wszystkich pozostałych utworów Trepczyka, przy zamierzonym, niekiedy wręcz narzucającym się dydaktyzmie, wskazuje, że są one również dobrym materiałem do wykorzystania w nauce języka kaszubskiego. Należy zauważyć, że autor *Òdecknieniô* wyprzedzał swoje czasy, gdyż o odpowiednią literaturę dla dzieci i młodzieży upomnieli się nauczyciele-regionaliści w okresie wprowadzania kaszubszczyzny w „pałace" szkół. To wówczas ożywiła się aktywność pisarzy i działaczy kaszubskich, mająca na celu publikację utworów dostosowanych do różnych etapów kształcenia. Jednakże nastania tych pięknych dla rodnej mowy czasów Trepczyk już nie doczekał. Pozostanie jednak w pamięci jego wołanie podczas Spotkań Wdzydzkich": „Òtwórzta òkna i dwiérze, niech tu wiãcy kaszëbiznë wléze"[37], jak również ostatni wers z poematu poświęconego Florianowi Ceynowie: „Pòjmë w przódk z kaszëbizną" (*Pòjmë w przódk*)[38], często wykorzystywany jako hasło i motto różnych szkolnych konkursów i inicjatyw związanych z edukacją regionalną. To wołanie charakterystyczne dla całej jego twórczości i życia nic nie straciło ze swej aktualności, natomiast rolą szkoły i nauczycieli jest, by podejmowały je kolejne pokolenia weleckich potomków.

---

[36] W znaczeniu tomików opracowanych i przygotowanych do wydania przez J. Trepczyka. W późniejszym czasie zostały wydanie zbiory dedykowane najmłodszym, ale przygotowane

Bibliografia:

Borzyszkowski J., *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2011

Borzyszkowski J., *Wspomnienie o Leokadii Trepczykowej (1915–1998)*, „Pomerania" 1999, nr 3

Breza E., *Jak dbelë ò kùlturã kaszëbsczégò słowa przed pòwòłanim Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2016

Jan Trepczyk a współczesny ruch śpiewaczy, red. E. Pryczkowski, Banino 2012

Kalinowszczi D., *Jan Trepczyk i kaszubska literatura dla dzieci*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2019, nr 13

---

przez jego rodzinę, które stanowiły kompilację utworów z różnych zbiorów oraz kilku niepublikowanych wcześniej wierszy, np. *Wiérztë starka dlô dzôtk,* Gdańsk 2018.

[37] E. Breza, *Jak dbelë ò kùlturã kaszëbsczégò słowa przed pòwòłanim Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2016, s. 40.

[38] J. Trepczyk, *Pòjmë w przódk*, [w:] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, F. Marszałkowski, *Poezja zrzeszyńców*, Gdańsk 2013, s. 380.

Kalinowsczi D., *Pieśń i sława. O liryce zrzeszyńców*, [w:] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, F. Marszałkowski, *Poezja zrzeszyńców*, opr. i przypisy H. Makurat, Gdańsk 2013

Mamelsczi J., *Jãzëk kaszëbsczi w szkòle – dobëca, zagrôżbë i przegróné*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2016

Mistarz R., *Dokonania i wyzwania edukacji kaszubskiej*, „Edukacja Pomorska. Biuletyn Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku” 2014, nr 64/65 maj–sierpień

Meyer M. T., *Watchdog na Kaszubach 2020 – raport o stanie nauczania języka kaszubskiego w szkołach województwa pomorskiego w roku szkolnym 2018/2019 w 15. rocznicę przyjęcia Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w ramach kaszubskiego Roku Praw Mniejszości*, Warszawa 2020

Pobidyńska M., *Zemia rodnô Jana Trepczyka, analiza literacko-ideowa*, Gdynia 2009

Prëczkòwsczi E., *Jón Trepczik – czerownik i patrón szkòłë w Miszewie / Jan Trepczyk – kierownik i patron szkoły w Miszewie*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuleryn Rady Języka Kaszubskiego” t. 13, Gduńsk 2019

Trepczyk J., *Moje życie*, [w:] J. Drzeżdżon, *Współczesna literatura kaszubska*, Warszawa 1986

Trepczyk J., *Pòjmë w przódk*, [w:] J. Trepczyk, A. Labuda, J. Rompski, S. Bieszk, F. Grucza, F. Marszałkowski, *Poezja zrzeszyńców*, Gdańsk 2013

Trepczyk J., *Ukłôdk dlô dzôtk*, Gdańsk 1975

Trepczyk J., *Wiérztë starka dlô dzôtk,* Gdańsk 2018

Ugowska B., *Jan Trepczik – dzysdniowé òdczëtiwanié jegò ùtwórstwa w procesu didakticznym*, [w:] *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejherowo 2017

W 105. rocznicę urodzin. Wokół Aleksandra Labudy, red. S. Cholcha, Bolszewo 2007

Zbrzëca J., *Piesniodzej z Wejrowa*, „Pomerania” 1988, nr 6

Źródła internetowe:

IX Wojewódzki Konkurs Pieśni im. Jana Trepczyka w Miszewie, http://www.zkp-banino.pl/index.php/98-ix-wojewodzki-konkurs-piesni-im-jana-trepczyka-w--miszewie (dostęp: 21.08.2022)

XV Wojewódzki Konkurs Pieśni im. Jana Trepczyka i 115 rocznica urodzin patrona, https://spmiszewo.edupage.org/news/?gtnid=717#news-717 (dostęp: 5 grudnia 2022)

http://www.konkurs_piesni.republika.pl/pliki/regulamin_2015.pdf (dostęp: 21.08. 2022)

Frankowska W. W., *Autoreferat*, http://www.amuz.lodz.pl/dmdocuments/habilitacje/frankowska-wieslawa-witoslawa/autoreferat---frankowska-wieslawa-witoslawa.pdf (dostęp: 20.08.2022)

Internetowy podręcznik historii Kaszubów, http://kaszebsko.com/uploads/poradnik/Poradnik%204.pdf (dostęp: 23.08.2022)

Liczba uczniów uczących się języków mniejszości narodowych, etnicznych i języka regionalnego w podziale na język nauczania, typ szkoły i województwa w roku szkolnym 2021/2022, https://dane.gov.pl/pl/dataset/276,nauka-jezykow-mniejszosci-narodowych-etnicznych-i-jezyka-regionalnego/resource/39372/table?page=1&per_page=20&q=&sort= (dostęp: 5.12.2022)

Uczestnicy XV Wojewódzkiego Konkursu Pieśni im. Jana Trepczyka – 2022 r., https://spmiszewo.edupage.org/news/?gtnid=717#photos:album:440 (dostęp: 5.12.2022)

Zaręba U., *Dlaczego warto czytać dzieciom*, https://pspwinnica.edupage.org/text/?text=text/text278&subpage=1 (dostęp: 18.08.2022)

Dzél II

STUDIA I MATERIAŁË NIERECENZOWÓNÉ

Część II

STUDIA I MATERIAŁY NIERECENZOWANE

RJK

TŁÓMACZENIA

Dubravko Škiljan

Pòlitika jãzëkòwô [Jezična politika] (wëjimk I)

Wprowadzenié

Studium ò pòlitice jãzëkòwi Dubravko Škiljan (pt. *Pòlitika jãzëkòwô– Jezična politika*) napisôł w dalecznym 1988 r. W tim czasu w swiece słowiańsczim jistniało niewiele całownëch òprôcowaniów pòswiãconëch temù òbrëmieniu, ale téż wskôzë ze wspòmniónégò studium nie wëkrôczałë pòza grańce notejszi Jugòsławii, chtërna sã wnet – w 1992 r. – rozpadła. Kaszëbi, zaczinającë òd Floriana Cenôwë, przez Hieronima Derdowsczégò, Sztefana Ramùłta, młodokaszëbów, Friedricha Lorentza, zrzeszińców, Bernata Sëchtë, lëteratów sparłãczonëch z Kaszëbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim, Leóna Roppla, Édwarda Brézë, Jerzégò Trédera, Eùgeniusza Gòłąbka, jaż do nôleżników Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, ni mielë leżnoscë kòrzëstac z tegò ùczbòwnika, ale téż we wikszoscë przëtrôfków z jaczégò le jinszégò ò ti tematice[1]. Z niżi wëmienionëch artiklów wënikô, że w Pòlsce do dzys dnia nie pòwstała pùblikacjô pòdobnô do ti aùtorstwa Škiljana, chtërna w szeroczi analize bë òbjima pòlitikã jãzëkòwą i nadôwa sã do zastosowaniô w kaszëbsczi pòlitice jãzëkòwi i planowanim jãzëkòwim. Ò samëch zastosowaniach teòrii chòrwacczégò jãzëkòznôwcë Dubravko Škiljana (i serbsczégò M. Radovanovicia, òd chtërnégò Škiljan wëprowôdzô pòdstawë teòreticzné do nôwôżniészégò dzéła pòliticzi jãzëkòwi – planowaniégò jãzëkòwégò) w kaszëbsczim jãzëkù pisôł jem w prôcach: *Polityka językowa i planowanie językowe w dziełach Floriana Ceynowy*, [w:] *Języki i kultura Słowian. Pamięci profesora Leszka Moszyńskiego*, red. A. Gostomska, D. Żyłko, Gdańsk 2018, s. 196–208; D.V. Pazdjerski, Grafia w dziełach F. Ceynowy, [w:] *Ceynowa (prze)pisany*, red. D. Kalinowski: Akademia Pomorska w Słupsku, Muzeum Ziemi Puckiej i Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Słupsk 2020, s. 151–164; *Polityka językowa w języku kaszubskim od XIX w. do II wojny światowej. Początki polityki językowej na Kaszubach – Florian Ceynowa, Hieronim Derdowski i Stefan Ramułt*, [w:] *Cetinjski filološki*

---

[1] Wedle *Słownika bibliograficznego językoznawstwa ogólnego i polonistycznego* Jana Wawrzyńczyka na temat pòliticzi jãzëkòwi w Pòlsce bëłë òpùblikòwóné hewò taczé dokazë: T. Zgółka, *O teoretycznych podstawach tzw. polityki językowej*, „Studia Polonistyczne UAM” 1981, nr 9, s. 7–14; articzel ò pòlitice jãzëkòwi w ksążce A. Weinsberg, *Językoznawstwo ogólne*, Warszawa 1983; J. Pieńkos, *L'interventionnisme étatique dans le domaine linguistique*, „Acta Philologica” 1989, nr 19, s. 85–101; articzel w *Encyklopedii języka polskiego*, red. S. Urbańczyk, S. Kucała, Kraków 1992, wëd. 3; articzel w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław–Warszawa–Kraków 1999, wëd. 2; R. Katičić, *Auswikungen der gegenwärtigen Sprachpolitik auf die Entwick lung der Slawischen Sprachen und der slawistischen Studien*, „Wiener Slavistisches Jahrbuch” 1999, nr 45, s. 73–81; ksążka zbiorowô *Polska polityka językowa na przełomie wieków*, red. J. Mazur, Lublin 1999; K. Pisarkowa, *Wystrzępiony język. Przyczynek do roli polityki językowej*, „Język Polski” 2003, nr 3, s. 164–168; ò planowanim jãzëkòwim (chtëren je wg D. Škiljana, dzélã pòliticzi jãzëkòwi): articzel we wspòmnióny ksążce A. Weinsberga…; ò normie jãzëkòwi (téż dzél pòliticzi jãzëkòwi): E. Pawłowski, *Problem normy językowej w gwarach ludowych i w języku ogólnonarodowym*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa

---

Językoznawczego" 1967, nr 25, s. 133–147; numer „Studium Polonistycznego UAM" 1981, nr 9; pòswiãcony zagadnieniémù articzel w ksążce Z. Klemensiewicza, *Składnia, stylistyka, pedagogika językowa*, Warszawa 1982; E. Siatkowska, *Niektóre czynniki pozajęzykowe warunkujące powstanie ogólnonarodowej normy języków zachodniosłowiańskich*, „Prace Filologiczne" 1992, nr 37, s. 465–476; articzel w dokazu *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język polski*, Wrocław 1993; articzel we wspòmniony *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego…*; i ksążka zbiorowô *Normalizacja języka w krajach Zachodu. Materiały konferencji naukowej…*, red. A. Markowski, J. Puzynina, Warszawa 1994. Do tegò trzeba dodac pòjedinczé prôce Władisława Lubasa: *Socjolingwistyczne podłoże przemian w położeniu języków słowiańskich w czasie transformacji państwowych i ustrojowych*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, Warszawa 1998, s. 183–188; *Co jest teraz ważne w polskiej polityce językowej*, „Socjolingwistyka" 2000, nr 16, s. 111–120; *Polityczne uwarunkowania nowej sytuacji języków słowiańskich*, „Socjolingwistyka" 2000, nr 16, s. 7–17; *Jugosławia i rozmnażanie języków*, [w:] *Złota księga. Ścieżkami współczesnego literaturoznawstwa i językoznawstwa*, red. S. Gajda, Opole 2001; *Podstawa polskiej i serbskiej wariacji normy*, [w:] *Научни састанак у Вукове дане. Конкуренција језичких средстава у српском језику. Међународни славистички центар*, Београд 2000, s. 5–9; *Nowe zadania polityki językowej w świecie słowiańskim*; *Europejski językowy globalizm i etno-nacjonalny separatyzm*; *Puryzm we współczesnej polityce językowej w krajach słowiańskich*, wszëtczé zebróné w pùblikacji W. Lubas, *Studia socjolingwistyczne*, Opole 2013, ale òpùblikòwóné kąsk rëchli. Do te trzeba dodac pòdskôcającą prôcã H. Jaroszewicz, *Jugosłowiańskie spory o status języka serbsko-chorwackiego w latach 1901–1991*, Wrocław 2006, jak téż prôce prof. Marka Cëbùlsczégò na temat pòliticzi jãzëkòwi, chtërne wspòmnął jem w artiklu: D.V. Paždjerski, *Planowanie językowe na Kaszubach w okresie od II wojny światowej do dziś. Aleksander Labuda, Jan Trepczyk, Bernard Sychta* (Wrocław, w drëkù).

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

dani III. Zbornik radova s naučnog skupa održanog na Cetinju 2. i 3. septembra 2021. godine, red. N. Vujović, Cetinje 2022, s. 399–417) i we wspòmniónym artiklu w drëkù (przëp. 1). Razã z dolmaczã dr. Markã Kaszewsczim doszlë jesmë do wnioskù, że je wôrt, żebë pierszi dzél òprôcowaniô Škiljana (kòl 60 strón), rozwôżający teòriã pòliticzi jãzëkòwi, swòjã premierã miôł w pòstãpnëch numrach „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" i przedstawił Kaszëbóm dokładno wszëtczé aspektë òbrëmieniégò, chtërno dlô kaszëbsczégò jãzëka mô stolëmné znaczenié.

Dušan-Vladislav Paždjerski

Dubravko Škiljan

Pòlitika jãzëkòwô

Ksążka Dubravki Škiljana je dzélã wiãkszégò projektu nôùkòwégò, chtëren nosy titel *Jãzëk i spòlëzna*, zrëszonégò przez CK SKH (Centralni Komitet Saveza Komunista Hrvatske, Kòmitet Centralny Zrzeszë Kòmùnistów Chòrwacji) z ùdbą prowadzeniô prôców kòncepcyjno-teòreticznëch w ramach cyklu „Vladimir Bakarić", chtërne są realizowóné we wespółrobòce z Katedrą Jãzëkòznôwstwa Òglowégò i Studiów Òrientalisticznëch na Òddzélu Filozoficznym w Zagrzebiu.

Wstãp

1. Ùstalenia teòreticzné

1.1. Ùstalenia terminologiczné

Nimò że kòżdô spòlëzna i kòżdé spòłeczné karno, nôgwësni òd zôczątkù jistnieniô lëdzkòscë, prowadzëłë jakąs pòlitikã jãzëkòwą, a kòżdô òglowô pòlitika wespòłowô wëkazywô związk z pòlitiką jãzëkòwą, to samò pòjãcé pòjôwiô sã w lëteraturze jãzëkòznôwczi dosc pòzdze, bò dopiérze w sédmëdzesątëch latach naszégò stalatégò [tzn. XX w. – przëp. red.]. Stało sã to nié le temù, że socjolingwistika, do chtërny w teòreticznym òbrëmim pòlitika jãzëkòwô gwësno nôleżi jakno jawerno ùkònstituòwónô w latach szescdzesątëch XX wiekù, ale téż dlôte, że całô teraznotnô nôùka ò jãzëkù, co do zasadë strukturalisticznô, òdstąpia òd dzewiãtnôstowieczny normatiwnoscë, stôwającë sã przede wszëtczim nôùką òpisową: pòlitika jãzëkòwô, prawie na òpak – wiedno mòcno je nacéchòwónô normatiwizmã.

Ò niegwësnocë panëjący w lëteraturze lingwisticzny żlë chòdzy ò kòncepcjã pòliticzi jãzëkòwi swiôdczi téż rozchwianié terminologiczné[2], w chtërnym to òbrëmienim zakres pòchwôtowi terminów le dzélã sã pòkriwô i wëstąpiô pòzornô synonimicznosc. Westrzód tëch zróżnicowónëch nazwów òpòwiôdómë sã za wëzwëskiwanim pòjãcégò *pòliticzi jãzëkòwi*, ùznającë, że je òno na ôrt znaczeniowi hierarchiczno wëższé [barżi pòjemné znaczeniowò – przëp. dolm.] òd jinszich terminów, taczich jak *standarizacjô jãzëka* i *planowanié jãzëkòwé*. Pòlitika jãzëkòwô òsta ju rëchli zdefiniowónô przez Bùgarsczégò[3] jakno: „(…) zbiér zasadów, pòstawów i ùdbów, chtërne òdzdrzódlają ùprocëmnienié ny zdrëszënë do ji repertuaru słownégò”. Kąsk wczasni, biorącë ùdzél w nôwikszi (jak dotąd, tj. do 1988 r. – przëp. dolm.) dowòdzëznie teòreticzny w naszim kraju doticzący planowaniô jãzëkòwégò, Rajić stwierdzô, że pòlitika jãzëkòwô je: „(…) zbiérã procedurów, z pòmòcą chtërnëch ùstôwë, karna abò pòjedinczi nôleżnicë spòlëznë prosto abò pòstrzédno wpływają na jãzëk, ùżiwanié jãzëka i sytuacjã jãzëkòwą w jaczims segmence wespòłowim abò w czile spòlëznach synchrónicznëch”[4]. W hewòtnym teksce, szlachã tëch definicjów, chòc jak sã zdôwô – w përznã szerszim òbrëmienim – pòlitika jãzëkòwô je definiowónô jakno zbiér pòdjimónëch racjonalnëch i w wikszoscë zjinstitucjonalizowónëch dzejaniów, przez chtërne spòlëzna wpływô na fòrmë jãzëkòwé kòmùnikacji pùbliczny, a téż na pòdnôszanié rozeznôwkù ùżëtkòwników jãzëka na temat tëch fòrmów[5]. Takô pòlitika mùszi na gwës składac sã z całi rédżi dzélów, chtërne bãdą òmówioné niżi. Nôprzód równak przënôlégô rozwôżëc czile jinszich kòncepcjów, co są mòcno z nią zrzeszoné. Hewòtno rësznota jãzëkòwô ze swòjima dzélama – jãzëkã i mòwą[6] – je przedmiotã pòliticzi jãzëkòwi, ale niechtërne ji fòrmë i fùnkcje òstôwają pòd cëskã ti pòliticzi le pòstrzédno, za to na jinszé dzejô òna prosto. W kòżdi spòlëznie i w kòżdim apartnym spòłecznym karnie jãzëkòwô rësznota służi nawiązywaniémù wôżnëch pòspólnëch relacjów, a téż reprezentëje równoczasno jeden z czinników zapewniającëch kòhezjã spòlëznë, bez chtërny bë òna ni mògła jistniec. Ne relacje midzë reprezentantama spòłecznëch karnów przejôwiają sã na rozmajitëch niwiznach i mòże sã je w związkù z tim jinaczi sklasyfikòwac, równak jem dbë, że wôżnô dlô próbów roztrząsaniô zjawiszcza pòliticzi jãzëkòwi je tipòlogiô nawiązëjącô do charakteru karnôla[7], z pòmòcą chtërnégò przekôzywóny je kòmùnikat jãzëkòwi. Przë przëjimniãcym spòdlowi klasyfikacji dichòtomiczny je mòżno scwierdzëc, że niechtërne karnôlë dzejają le pòd niefòrmalnym i razã pòstrzédnym dozérã spòlëznë i ji institucji (chòcle pòd cëskã normów eticznëch), òb czas czej jinszé są pòddôwóné ju wërazny, eksplicytny spòleczny kòntrolë: tak tej łómiącë te zasadë, sprôwca narôżô sã na penalizacjã (zastrzedżi ti karë mògą gwësno bëc apartné i jinaczëc sã w zanôleżnoce òd specyficzi dóny spòlëznë). W pierszim przëtrôfkù je mòżno òkreslëc wëmianã wiadłów jãzëkòwëch mionã kòmùnikacji priwatny, òb czas czej kòmùnikacjô pùblicznô je jawnô, temù téż dokònëje sã za pòstrzédnictwã karnôlów kòmùnikacyjnëch, chtërne są w jaczis fòrmie pòddóné wespòłowi kòntrolë i fùnkcjonëją w stojiznach mòcni znormalizowónëch wespòłowò.

---

[2] M. Radovanović, *Sociolingvistika*, Novi Sad: Književna Zajednica Novog Sada, 1986, s. 188, wëmieniwô 12 rozmajitëch terminów.

[3] R. Bugarski, *Pogled na jezičku politiku i jezičko planiranje u Jugoslaviji*, „Kulturni Radnik” 1986, nr 1, s. 72.

[4] L. Rajić, *Teorijske osnove planiranja jezika*, [w:] *Jezik u savremenoj komunikaciji*, red. L. Rajić, Beograd: Centar za Marksizam Univerziteta u Beogradu, 1983, s. 180.

[5] Cf. D. Škiljan, *Prolegomena naŠoj jezičnoj politici*, „Kulturni Radnik” 1986, nr 1, s. 53.

[6] Spòdlëczné terminë lingwisticzné, taczé jak *aktiwnosc jãzëkòwô*, *jãzëk* i *mòwa* nie są dokładno interpretowóné w tim artiklu, żle nie zachôdô takô wëraznô pòtrzeba. Jich definicje pòr. np. Cf. D. Škiljan, *Pogled u lingvistiku*, Zagreb: Školska Knijga, 1985.

Pòlitika jãzëkòwô, w zgòdze z tim, jak òstała òna zdefiniowónô wëżi, zajimô sã przede wszëtczim fùnkcjonowanim jãzëka w kòmùnikacji pùbliczny, równak nie je mòżno pòmijac faktu, że jãzëk kòmùnikacji pùbliczny wcyg równo zajimô, w rozmienim socjologicznym, wëższą pòzycjã w hierarchii jãzëkòwi niżle kòmùnikacjô priwatnô, tak wej pòlitika jãzëkòwô, pòstrzédno, ale czasã baro mòcno, wpłiwô téż na jãzëk kòmùnikacji priwatny. W dzysdniowëch spòlëznach karnôle, chtërne są pòd fòrmalną kòntrolą wespòłową są wielné i mòże sã je w wikszoscë zdefiniowac z perspektiwë fùnkcjonalny, w związkù z czim jãzëk kòmùnikacji pùbliczny realizëje sã jakno całô seriô „pòdjãzëków”, westrzód chtërnëch nié wszëtczé są w równym stopniu w òbjimie nacëskù pòliticzi jãzëkòwi.

Pò drëdżé, czej zastosowac pòdéńdzenié schematiczné, wëdôwô sã, że nôbarżi wôżné dlô pòliticzi jãzëkòwi są zastosowania jãzëka w administracji, procesach edukacyjnëch, kòmùnikacjô masowô i lëteratura, a téż karnôle, w chtërnëch pòjôwiô sã jãzëk administracji i pòliticzi, jãzëk procesów edukacyjnëch, jãzëk nôrzãdzów kòmùnikacji masowi i jãzëk lëteraturë – mòże sã je robòczo nazwac „pòdjãzëkama”, òstôwającyma czãsto we wzôjny interferencji. W lëteraturze jãzëkòznôwczi (a téż nielingwisticzny) fòrmë jãzëka ùżiwóné w kòmùnikacji pùbliczny nazéwóné są na baro rozmajiti ôrt: gôdómë na przëmiôr ò jãzëkù òglowim, pòwszechnym, nôrodnym, lëdowim, lëteracczim, pisónym, kùlturowim, ùrzãdowim, administracyjnym i standardowim, czasã stosëjącë téż pòjãcé *koiné*[8]. Niechtërne z tëch pòjãców są jistno synonimama, jinszé zôs są nieòbéńdné do rozwôżaniô pòliticzi jãzëkòwi, nie òdpòwiôdającë równak czësto rozmieniémù jãzëka kòmùnikacji pùbliczny. W hewòtnym teksce wëkòrzistëjemë terminë: *koiné* (pòspólny jãzëk kòmùnikacji na òbéńdze, w chtërny gôdô sã czile dialektama abò jãzëkama), *jãzëk lëteracczi* (jãzëk ùżiwóny w sferze lëteraturë, w nôszerszim tegò słowa znaczenim), *jãzëk ùrzãdowi* (fòrma jãzëka, chtërnégò ùżëcé je prawno ùkònstituòwóné na ny òbéńdze, a żlë tą òbéńdą je państwò, je to *jãzëk państwòwi*), *jãzëk nôrodny* (system [standardowi] jãzëka, chtëren nôród ùwôżô za kònstitutiwny dzél swòjégò nôrodnégò bëtu) i nôbarżi pòwszédno stosowóny w dzysdniowëch czasach – *jãzëk standardowi*. Tak tej, nie wgłãbiającë sã jesz w tim môlu w trójné i cãżczé do rozmieniô zagadnienia procesu normalizacji[9], przëjimómë, że system standardowi je fòrmą jãzëka stwòrzoną przez eksplicytny proces jegò normòwaniô. Normalizacjô eksplicytnô, czë proces standarizacji, je wërobiną brëkùnkù ùdałi kòmùnikacji na gwësny òbéńdze, a we wikszoscë przëtrôfków zjawiszcze je paralelné ze wzrostã swiądë nôrodny juwernotë: normalizacjô je tej zanôleżnô òd wespòłowégò kòntekstu, gòspòdarczégò i pòlitycznégò, a historiczno je òna sparłãczonô nade wszëtkò z pòwstôwanim nowòczasnëch spòlëznów i państwów òbiwatelsczich[10], òb czas czej jich wërobina, jãzëk standardowi, je jistno socjolektã (nié zôs dialektã), chtëren prawie wiedno je na samim wëszińcu skalë wôrtnotów warënkòwónëch wespòłowò jãzëków.

---

[7] *Karnôl* w tim rozmienim to termin zaczerpniãti przez jãzëkòznôwców z teòrii infòrmacji, òznôczający òkrãżé fizyczné, przez chtërno przekôz jãzëkòwi przechôdô na drodze òd nadôwcë do òdbiércë.

---

[8] D. Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb: Matica Hrvatska, 1970, s. 14 i nast.): tu aùtor dokładno òmôwiô różnice midzë tima terminama.

[9] Dokładné wiédze na ten temat są na przëmiôr w: D. Brozović, *Standardni jezik*..., M. Radovanović, *Sociolingvistika*..., s. 187 i nn.), P. Sloka Ray, *Standarizacija jezika*, „Kultura” 1974, nr 25, s. 89–98, i w lëteraturze tam wëmieniony, zôs w hewòtnym teksce – w rozdzélu 1.3.2.

[10] Wiele lingwistów ùwôżô, że w zdrëszënach nienôleżącëch do miastów je mòżno gadac ò jistnienim gwësnégò standardu, ale w tëch spòlëznach nigdze nie òddzałują jinstitucje państwòwé (abò wespòłowé), chtërne bë sankcjonowałë wëjôsniwanié normë. Równak bédowónô definicjô pòwòdëje problemë (np. co do ùstaleniô statusu standardu anielsczégò), chtërne bãdą òmówioné pózni.

Jedną ze spòdlecznëch znanków jãzëka standardowégò je jegò *wielefónkcyjnosc*, a wiãc mòżnosc stosowaniô gò we wiele jinszich jeleżnoscach kòmùnikacyjnëch. Żle dokònómë ekskluzji pòjãcô nôrodnégò jãzëka, chtërno na równoznaczny ôrt pòchôdô z jinszi sferë, wszëtczé pòòstałé terminë òstôwają nade wszëtkò definiowóné z perspektiwë (wespòłowò) fùnkcjonalny; i chòc – żlë chòdzy ò jeden system jãzëkòwi i jednã parłãczënã jãzëkòwą – dzélã sã pòkriwają, razã różnią sã òd se, tak pòd wzglãdã inweńtarza swòjich jednostków, jak i sami strukturë; wszëtczé òne nôleżą do kòmùnikacji pùbliczny. Jakbë równak nie pòdjëmac próbë przedstawieniô dokładnëch pòdôwków statisticznëch, a razã schematiczno wëłożëc wzôjné ùprocëmnienia zôkrãżégò nëch terminów, bëłobë mòżno to zrobic na hewò taczi ôrt:

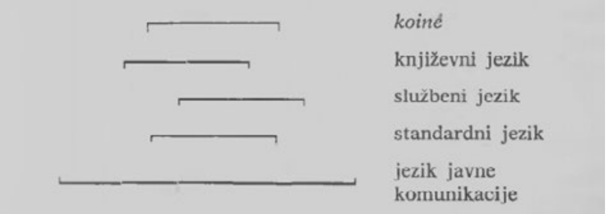

Koiné, jãzëk lëteracczi, jãzëk ùrzãdowi, jãzëk standardowi,
jãzëk kòmùnikacji pùbliczny

Kòmùnikacjô pùblicznô, ji jãzëk, standarizacjô i jãzëk standardowi gwësno są le „jãzëkòwą stroną” pòliticzi jãzëkòwi, ale skòrno wszëtczé òne są zjawiszczama wespòłowima (a tej pòlitika jãzëkòwô dlô jãzëkòznôwców je téż zjôwiszczã socjolingwisticznym), nie je mòżno pòminąc ji „stronë wespòłowi”, to je faktu, że kòżdô pòlitika jãzëkòwô nié le dokònëje sã w baro specyficznym kònteksce wespòłowim, ale je przez nen kòntekst we wiôldżim dzélu determinowónô.

1.2. Wespòłowi kòntekst pòliticzi jãzëkòwi

W kònteksce wespòłowim (chòc sóm termin je dosc nieprecyzyjny) gwësny pòliticzi jãzëkòwi przëjimómë wszëtczé eleméńtë, chtërne na niã wpłiwają, a nie nôleżą do samégò systemù jãzëkòwégò, jegò strukturë, zasobù jegò jednostków ani do fòrmów jich realizacji na niwie mòwë. Na definicjô òdpòwiôdô bez mała rozjinaczeniu Martineta na czinniczi pòwiérzchné i wnytrzné w procesu zmianów strukturów jãzëkòwëch, ale odnôszô sã nié le do diachronicznégò, ale téż do synchronicznégò aspektu aktiwnoscë jãzëkòwi. Jakò że je to co prôwda niemòżebné (a na niwie teòreticzny gwës niepòtrzébné), bë wëczerpùjąco wëmienic wszëtczé elementë kòntekstu wespòłowégò, w jegò mòdle socjolingwisticznym, tak żebë béł òn nôùkòwò ùżëtny, mùszebné je wprowadzenié gwësnëch ògrańczeniów i ùproszczeniów, a téż zredukòwanié gò do wôżnëch, spòdlowëch kategòriów. W dzysészich kòncepcjach wëstãpiwô wiele taczich mòdłów i parłãczącë gwësné jich elementë, nôprzód pòdzelimë wszëtczé cządë – wedle chtërnëch òpisywô je nôùka czë przëdzelony cząd nôùczi – na pòzajãzëkòwé i jãzëkòwé. Dali w òbrëmienim kòżdi z tëch kategòriów przënôlégô òdróżnic zjawiszcza synchroniczné (w tim te, chtërne bãdącë prosto bëté, wpłiwają na pòlitikã jãzëkòwą w wëznaczonym czasu) òd zjawiszczów diachronicznëch (mającëch môl w perspektiwie historiczny). Żlë przëjimniemë ten pòdzél, mòżemë przedstawic mòdło kòntekstu wespòłowégò na taczi ôrt:

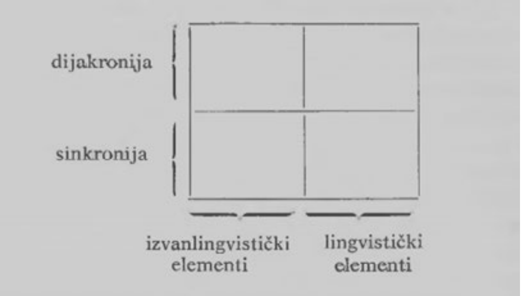

Diachroniô, synchroniô, elementë pòzajãzëkòwé, elementë jãzëkòwé

W prakticznym wëmiarze aktiwnoscë jãzëkòwi, a téż pòliticzi jãzëkòwi w gwësny spòlëznie pòdzéle gwësno nie bãdą tak òstré, a grańce midzë diachronią a synchronią, a téż midzë elementama pòzajãzëkòwima i jãzëkòwima czãsto ùlégają neùtralizacji.

Elementë pòzajãzëkòwé. Wedle klasyfikacji Mackeya (chtërna jawi sã jakno gwës akceptowalnô) wôżné czinniczi dlô pòliticzi jãzëkòwi, jaczé nie są badérowóné przez jãzëkòznôwstwò, je mòżno pòdzelëc na szesc spòdlecznëch karnów: czinniczi demògraficzné, ekònomiczné, kùlturowé, spòłeczné, pòliticzné i prawné[11].

---

[11] Òb. W.F. Mackey, *US Language Status Policy and the Canadian Experience*, [w:] *Progress in Language Planning. International Perspectives*, eds. J. Cobarrubias, J. Fishman, Berlin–New Jork–Amsterdam: Mouton, 1983.

Czinniczi demògraficzné òbjimają „lëczbã, propòrcje i przemieszczanié sã ùżëtkòwników rozmajitëch jãzëków”[12] na òbéńdze, na chtërny je prowadzonô pòlitika jãzëkòwô. Je rzeczą jawerną, że spòlëzna za pòstrzédnictwã swòjich institucjów (ale i samòstójno òd nich) traktëje jãzëczi, chtërne mają czileset abò pôrã tësący ùżëtkòwników czësto jinaczi w pòrównanim do tëch, chtërnyma pòsługiwô sã czileset tësący abò pôrã miliónów lëdzy; téż jinaczi w ùprocëmnienim do jãzëków, chtërnëch gôdôcze są rozproszony w òbéńdze gwësnégò teritorium jinszojãzëcznégò; téż jinaczi sã traktëje te jãzëczi, chtërnëch ùżëtkòwnicë są skòncentrowóny w domenach jednojãzëcznëch (abò prawie jednojãzëcznëch). Ò znaczenim dónëch demògraficznëch dlô dokònywaniô wëbòru i procesu realizacji pòliticzi jãzëkòwi swiôdczi fakt, że czãsto (i nié do kùńca jak sã słëchô) je òna jedurną mòżlëwòtą. Islandiô i Pòrtugaliô – i mòże do tëch państwów dodac San Marino – są traktowóné jakno jednojãzëczné kraje eùropejscé [ten wëjimk tekstu òdnôszô sã do stónu z czasu pòwstôwaniô pùblikacji – przëp. dolm.]: we wszëtczich pòòstałëch, bez przërównaniô wikszi lëczbie krajów na jinszich kòntinentach, na jich teritoriach mieszkają ùżëtkòwnicë dwùch abò wiãcy jãzëków. Wedle ti przëczënë teòreticë pòliticzi jãzëkòwi ùznôwają òdsetk ùżëtkòwników gwësnégò jãzëka na dóny òbéńdze za apartno wôżny czinnik[13], òb czas czej w praktice [pòliticzno-administracyjny – przëp. dolm.] nen problem je rozsądzywóny jinaczi: np. w Finlandii miészosc jãzëkòwô zwëskiwô status òficjalny na niwie lokalny ju przë kòncentracji 6%, w Kanadze przë kòncentracji 10%[14], a we wiele krajach nie zwëskiwô gò nawet tej, czej na ti niwie zblëżiwô sã do 50% ùdzélu, czë téż czej gò przekrôczô. Nadto dóné demògraficzné mògą òdnaszac sã do rozmajitëch zjawiszczów, tak tej czasã mô sã bôczenié na lëczbã jawernëch ùżëtkòwników jãzëka, czasã wôżnô je nôrodnô przënôleżnota, a czasã ùwzglãdniwô sã òba te elementë. Nie nôleżi téż zabôczëwac, że pòjãcé „ùżëtkòwnik jãzëka” je òbjôsnióné na rozmajité ôrtë i mòże òbjëmac tak tëch, co ùżiwają tegò jãzëka we wszëtczich jeleżnoscach, jak i tëch, chtërny są w sztãdze wëpòwiedzec w nim le czile słów, ale „òdczuwają" gò jakno swój[15].

---

[12] W.F. Mackey, *US Language Status…*, s. 174.

[13] H. Kloss, *Notes concerning a language-nation typology*, [w:] *Language problems of developing nations*, New York: Wiley, 1968, s. 69–85) dzeli dóné doticzącé òdsetka ùżëtkòwników na szesc klasów (90% i wiãcy, 70–89%, 40–69%, 20–39%, 3–19%, mni nigle 3%) i Stewart *(A sociolinguistic typology for describing national multilingualism*, 1968) téż w szesc klasach, ale z jinaczi òbrechòwónyma progama procentowima (pònad 75%, pònad 50%, pònad 25%, pònad 10%, pònad 5%, mni niż 5%); zgódno z ùstaleniama Cobarrubiasa, *Ethical Issues…*, s. 47).

[14] Òb. W.F. Mackey, *US Language Status Policy and the Canadian Experience*, [w:] *Progress in Language Planning. International Perspectives*, s. 183.

Kùreszce pò II swiatowi wòjnie czinnik demògraficzny nabiérô apartnégò znaczënkù dlô tëch pòlitików jãzëkòwëch, chtërne swòjim wpłiwanim bë miałë òbjąc òsobë „czasowò przëcygniãté" na cëzojãzëcznym teritorium, to je ò nowi tip wanożników zôróbkòwëch, a téż ò emigracjã: òsobë, co pòdjimają robòtã timczasową za grańcą. W państwach Eùropë Nordowi i Zôchòdny, w ramach prowadzony tam pòwszechny i kùlturalny pòliticzi w òdniesenim do taczich imigrantów, kònkretnô fòrma pòliticzi jãzëkòwi òdgriwô w dzysdniowëch czasach ju baro wôżną rolã. Wpłiw *czinników ekònomicznëch* na pòlitikã jãzëkòwą mòże téż przejôwiac sã na rozmajité ôrtë. Kòmùnikacjô jãzëkòwô je nieòbéńdną kònsekwencją przepłiwù robòtny mòcë, transferu towarów i dëtków na gwësny òbéńdze.

Jinaczi, dzejanié jãzëkòwé je kòniecznym warënkã stwòrzeniô i ùtrzëmaniô kòżdi fòrmë rënkòwi, a temù nie dzëwi fakt, że w sztóce, czej jednégò ôrtu rënk gwësny spòlëznë rozcygô sã pòza teritorium „pòkrëté" jednym dialektã abò jãzëkã, a jegò wëdajnosc je równoczasno zagrożonô przez nieefektiwną kòmùnikacjã, pòjôwiô sã brëkùnk pòwstaniô pòspólny òdmianë jãzëka transpòrtowégò: zanôleżno òd kònstelacji wespòłowò-pòliticzny i gòspòdarczi mòże to bëc abò jaczis ôrt *lingua franca* czë *koiné* abò téż jãzëk standardowi. Z drëdżi stronë, sëła ekònomicznô spòlëznë determinëje, chòcbë na pòstrzédny ôrt, jegò szëk do prowadzeniô wëbróny pòliticzi jãzëkòwi i do ùstanôwianiô pasownëch ùstôwów: we wiele krajach afrikańsczich na przëmiôr projektë zbiôtkòwaniô analfabetizmù spòlëznë pòstãpùją baro pòmału nié z przëczënë nieprzënôleżnégò pòdéńdzeniô jãzëkòwégò czë pòliticznégò, ale temù, że na jich realizacjã prosto felëje dëtków. Czinniczi ekònomiczné mògą téż cësnąc mni transparentno na sztôłtowanié sã swiądë jãzëkòwi i spòsobów ùżiwaniô jãzëka: na przëmiôr w państwach wielejãzëcznëch pòlitika jãzëkòwô mòże òdzdrzadlëwac alokacjã pòjedinczich dzélów gòspòdarczi, żlë pòkriwô sã òna, chòcle w jaczims stopniu, z òbmiestną stratifikacją lëdnoscë, chtërna gôdô rozmajitima

---

[15] Tak tej kanadijsczi òficjalny kwestionariusz doticzący jãzëków òbjimô sztërë pëtania: 1. Jaczégò jãzëka jes sã naùcził jakno dzeckò i czë gò jesz rozmiejesz? 2. W jaczim jãzëkù gôdôsz nôczãscy doma? 3. W jaczim jãzëkù gôdôł twój stark ze stronë òjca, chtëren jakno pierszi przëwanożił na ten kòntinent? 4. W jaczim jãzëkù mòżesz prowadzëc gôdkã na codniowé tematë? (Pòr. W.F. Mackey, *US Language Status*..., s. 184). A zôs w [dôwny – przëp. dolm.] Jugòsławii rechméster zadowòlniwô sã deklaracją respòndenta, jaczi jãzëk ùwôżô òn za swòjã rodną mòwã.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

jãzëkama[16]. I kùreszce – co gwës nôwôżniészé, a razã nôbarżi jasné – ekònomiczné òdniesënë w jaczis spòlëznie cësną na jegò pòlitikã jãzëkòwą na taczi ôrt, że taksëją wespòłowi status ùżëtkòwnika jãzëka / bëtnika ny spòlëznë, ò czim równak bãdze mòwa kąsk pózni. Nôgwësni nie trzeba nawet pòdsztrichëwac, w jaczim stãpniu *strzodowiszcze kùlturowé* wpłiwô na sztôłtowanié sã wespòłowégò kòntekstu pòliticzi jãzëkòwi, òsoblëwie że bez wątpieniô nôleżi do nie sama kùltura jãzëkòwô. Jistnienié abò felënk pismiennoscë (alfabetizacji), ji stãpiéń i zôkrãż rozkòscérzaniô westrzód lëdztwa, bëcé gwësnégò jãzëka w procesach edukacyjnëch i w spòsobach masowi kòmùnikacji, jegò zdolnosc do mieniô swòjégò dzéla w twòrzenim lëteraturë i nôùczi, we wãższim znaczenim jãzëkòwò-kùlturowim, a téż do zawładniãcô sferą kùlturową i techniczną abò òglowòcywilizacyjną, w szerszim znaczenim – wszëtkò to stanowi fùńdamentë, na chërnëch òpiérô sã pòlitika jãzëkòwô. Skòrno kùltura je tak wëtwòrã, jak i generatorã wespòłowi swiądë, segment ti swiądë i swiądë wespòłowi, chtëren òdnôszô sã do jãzëka, ni mòże bëc pòstrzégóny w òderwanim òd kòntekstu kùlturowégò: z ti prawie przëczënë refleksje nad elementama pòliticzi jãzëkòwi prowadzoné w dalszich rozdzélach tekstu[17] bãdą jawerno we wiôldżim stãpniu sparłãczoné z czinnikama kùlturowima i cywilizacyjnyma. Relacje midzë strukturą wespòłową spòlëznë a strukturą jãzëka, jaczégò gwësnô zbiérnota ùżiwô, są jednym ze spòdlecznëch zagadnieniów socjolingwisticznëch, a wikszosc definicjów socjolingwisticznëch prawie wspiérô sã na pòdsztrichnienim tëch relacjów jakno nôwôżniészégò òbiektu badérowaniów. Teòreticzno – jak zeswiôdczô Cobarrubias[18], jidącë za Grimshawã – je mòżno wëòbrazëc so jistnienié sztërzech zortów relacjów midzë strukturama wespòłowima i jãzëkòwima: jãzëk determinëje wespòłowé òdniesënë abò sóm je przez nie determinowóny; abò strukturë tak spòlëznë, jak i jãzëka pòdlégają nawzôjny interferencji, abò téż jedne i drëdżé są warënkòwóné jaczims trzecym czinnikã. W teòriach socjolingwisticzny i lingwisticzny je mòżno nalezc przëmiarë argùmentów dlô kòżdégò z tëch pòzdrzatków, ale wëdôwô sã, że corôz czãscy, bënômni na niwie deklaratiwny, przewôżô, nié le westrzód socjolingwistów sczerowónëch na marksystowsczi pòzdrzatk, że spòlëzna i jãzëk òstôwają w dialekticzny zrzeszë pòd wzôjnym cëskã[19]. Przënôlégô równak wspòmnąc, że mést nôbarżi wësublimòwóną analizã tëch òdniesënów – analizã, chtërna we wiôldżim dzélu wëkrôczô za niwã òpisową, a do ni socjolingwistika, òsoblëwie w swòjim angloamerikańsczim ùjimniãcym, je zdecydowóno pòdatnô – zabédowôł Basil Bernstein[20], mającë starã ùdokaznic, że gôdôcz, czej je zdeterminowóny gwôsnym jãzëkã, mô wiôldżi òlér ze zmianą swòjégò môla w spòlëznie. Niezanôleżno òd te, jak wëjôsnielë interferencje strukturów jãzëkòwëch i wespòłowëch, ni ma niżódnégò wątpieniô, że wespòłowi status òsobë pòsługùjący sã gwësnym jãzëkã mô jawerny cësk na sztôłtowanié kòżdi kònkretny pòliticzi jãzëkòwi; równak nie je nót przëjëmac tegò dokôzënkù na ùproszczony ôrt. Chòc na przëmiôr jãzëk standardowi je wiedno w òstatecznym rozrechùnkù barżi dostosowóny do brëkùnków kòmùnikacyjnëch klasë abò wespòłowégò karna, chtërno je przë władzë, nie òznôczô to, że standard mùszi òpierac sã na jãzëkòwim substrace ti sami klasë abò ne samégò karna. Kòżdą razą, òstającë na niwie nôbarżi òglowëch refleksjów, bëłobë mòżno ùsadzëc wskôzã, wedle chtërny cësk na pòlitikã jãzëkòwą bë miôł bëc adekwatny do môla zajmòwónégò w spòlëznowi hierarchii, tak samò jak propòrcjonalné do ni je òpanowanié wërażeniów jãzëkòwëch nôbarżi fùnkcjonalnëch w kòmùnikacji pùbliczny. Pòliticznô miara kòntekstu spòlecznégò nie sprowôdzô sã do tegò, że pòlitika jãzëkòwô je dzélã globalny pòliticzi gwësny spòlëznë, ani do te, że pòlitika jãzëkòwô je cządno realizowónô przez institucje pòliticzné, ani téż do te, że jãzëk pòliticzi, jinaczi rzec ùżiwóny w nim system, je wôżnym elementã sztôłtowaniô jãzëka kòmùnikacji pùbliczny, ani kùreszce w tim, że czasã pòliticzny dozér je prosto sprawòwóny w karnôlach kòmùnikacji pùbliczny. Dlô teòrii pòliticzi jãzëkòwi jesz wôżniészi mòże bëc fakt, że nalôżô òna òpiarcé, jak kòżdô teòriô pòliticznô, w jaczims karnie dejów, chtërne w teraznotny praktice pòliticzny są wiedno kònstituòwóné jakno dejologiô – a w òstatecznoscë – na pòlitika òpiérô sã na gwësnym pòzdrzatkù na swiat abò filozofii. Chòc „dejologie jãzëkòwé” bë mògłë bëc klasyfikòwóné téż jinaczi, Cobarrubias dzeli je – we wiôldżim dzélu tak, jak sã słëchô – na sztërë spòdleczné ôrtë[21]: asymilacjô jãzëkòwô (zgrôwa do te, żebë wszëtcë ùżëtkòwnicë jãzëka, niezdrzącë na znajemnotã rodny mòwë, òpanowelë dominëjący system), pluralizm jãzëkòwi (chtëren fùnkcjonalno ùtrzimiwô

---

[16] Żebë zapòznac sã z kònkretnyma przëmiarama anielskò-francësczima w Kanadze, òb.: W.F. Mackey, *US Language Status…*, s. 185 i nn.).

[17] Òb. òsoblëwie rozdzél 1.2.2.

[18] J. Cobarrubias, *Ethical Issues in Status Planning*, [in:] *Progress in Language Planning. International Perspectives*, s. 52.

---

[19] Òb. J. Cobarrubias, *Ethical Issues…*

[20] B. Bernstein, *Jezik i društvene klase*, Beograd: BIGZ, 1979.

[21] Òb. J. Cobarrubias, *Ethical Issues…*, s. 63 i n.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

jãzëkòwą rozmajitosc), wernakùlarizacjô (pòdnôszanié rodny mòwë do randżi jãzëka kòmùnikacji pùbliczny) i internacjonalizacjô (przëjimanié jãzëka niéaùtochtónów jakno spòsobù kòmùnikacji pùbliczny). Dërżéniową ùwôgą do przedstawiony tipòlogii bë mògła bëc zastrzega, że asymilacjô i pluralizm nôleżą do jednégò karna pòdéńdzeniów do jãzëka, a wernakùlarizacjô i internacjonalizacjô do drëdżégò, tak tej wëbiérë mòdłów pòstãpòwaniô z òbù tëch karnów sã nawzôj nie wëłączają, a przënôlégô je òbzerac w rozmajitëch mòżlëwëch kómbinacjach. Za dejologią stoją filozofie pòliticzi jãzëkòwi[22]. Skòrno, jak ju bëło wspòmnióné, pòlitika jãzëkòwô je mùszebnym elementã globalny wespòłowi pòliticzi, dokònanié wëbòru prawie na ti niwie dozwôlô na stwòrzenié spòdleczny tipòlogii i klasyfikacji pòliticzi jãzëkòwi. Nie wdającë sã tu w diwagacje nad złożonyma kwestiama filozofii pòliticzny, le kòncentrëjącë sã na ji praktimembers skùtkach, bësmë mòglë so wëòbrazëc, że wszëtczé gwësné strategie pòlitików jãzëkòwëch zajimają môl midzë dwùma biegùnama – jednym anarchisticznym, a bënômni, we wersji liberalny, nacéchòwónym leseferizmã, a drëdżim – totalitarnym i czësto kòntrolowónym. Wëbranié pòliticzi jãzëkòwi òpiérający sã na tim spòdlim, jak przënôleżno zaùwôżô Cobarrubias[23], w òdniesenim do gwësnëch jãzëków mòże prowadzëc do rozmajitëch skùtków: abò system òstôwô „zabiti”[24], abò pòzwôlô sã mù „ùmrzéc”, abò téż przëjimô sã wedle nie pòstawã „òbòjãtny tolerancji” abò le niechtërne subkòdë jãzëkòwé dostôwają òficjalné pòpiarcé abò téż jãzëk stôwô sã równym w prawie spòsobã kòmùnikacji pùbliczny. Nie je nót przë tim zabaczëwac, że za tima „technicznyma” òpisama ùprocëmnieniô do jaczégòs jãzëka wiedno stoją kònkretny ùżëtkòwnicë, nôleżnicë ti spòlëznë i ùczãstnicë jegò pòliticzi; i ò tim, że zmianë stónów jãzëkòwëch są w jawernoce zmianą jedny ze znanków karna ùżëtkòwników jãzëka i charakteru ji interferencji z jinszima karnama w ti sami spòlëznie. Aspektë prawné wespòłowégò kòntekstu, w chtërnym prowadzy sã gwësną pòlitikã jãzëkòwą, zaznôczają sã wërazno jakno czëp piramidë, na chtërnã skłôdają sã wszëtczé pòòstałé czinniczi, òsoblëwie te ò charakterze pòliticznym. Aktë prawné prawie kòżdégò państwa zawiérają gwësné wërazno sfòrmùłowóné przepisë, chtërne doticzą jãzëka, a wiele jinszich ùstôwów i aktów prawnëch tikô sã pòstrzédno dzejaniégò jãzëkòwégò i kòmùnikacji pùbliczny[25]. Wielosc tëch wërazno sfòrmùłowónëch przepisów prawnëch różni sã w rozmajitëch krajach i zanôlégô òd charakteru prowadzony tam pòliticzi jãzëkòwi, a téż ji pòzycji w tipòlogii (piramidze – przëp. dolm.). Dlô pòliticzi jãzëkòwi z jedny stronë wôżné je, do jaczi niwë strukturë państwòwi òdnôszają sã aktë prawné regùlującé dzejanié jãzëkòwi i kòmùnikacjã pùbliczną (lokalny, regionalny, niwa całégò państwa), a z drëdżi stronë, jaczi status przëpisëje sã gwësnémù jãzëkòwi i jaczé fùnkcje mòże òn pełnic w kòmùnikacji pùbliczny. Wedle Klossa[26], żle brac pòd ùwôgã te paramétrë, jãzëczi je mòżno pòdzelëc na: leno jãzëczi ùrzãdowé w państwach (np. francësczi we Francji); jedne z czile jãzëków ùrzãdowëch w państwach (francësczi, włosczi i retoromańsczi w Szwajcarii), jãzëczi ùsłëgów regionalnëch (np. jãzëk miemiecczi w Alto Adige (Włochë); nieòficjalné jãzëczi, chtërne mają wspiarcé ze stronë państwa w niechtërnëch fòrmach kòmùnikacji pùbliczny (np. jãzëk anielsczi w amerikańsczim stónie Nowi Meksyk); jãzëczi tolerowóné, bez apartnégò wspiarcô rządowégò (np. niechtërne jãzëczi Indiónów w USA); jãzëczi zakôzóné, co ni mògą bëc ùżiwóné w kòmùnikacji pùbliczny (np. jãzëk baskijsczi w Hiszpanii na czas diktaturë F. Franco). We wikszoscë przëtrôfków taczé regùlacje stanowią òstateczné ùsankcjonowanié prawné pòliticzi jãzëkòwi. Równak czasã zdôrzô sã, że jawerny stón jãzëkòwégò dzejaniégò w kòmùnikacji pùbliczny nie òdpòwiôdô do kùńca swòjémù programòwémù pòrządkòwi prawnémù: abò to na ten ôrt, że – co rzôdszé – „ùrëchliwô” nen pòrządk, abò – co czãstszé – nie wprowôdzô w żëcé jegò wskôzów. Kòżdi z wëmienionëch szesc paramétrów mô, rozmieje sã, téż swój diachroniczny wëmiôr, chtëren wtórno decydëje ò jegò stónie synchronicznym. Stojizna demògraficznô je skùtkã wczasniészich zmianów strukturë lëdnoscowi, a zbiéżnota abò niezgódnosc grańców etnicznëch i jãzëkòwëch je pòsobicą skùtkã wczasniészich relacjów midzë jãzëkama. Strukturë ekònomiczné, kùlturowé, wespòłowé, pòliticzné i prawné w gwësny spòlëznie są, co jawerné, wiedno skùtkã dzejaniô procesów historicznëch, a kònkretnô pòlitika jãzëkòwô w swòjim wespòłowim kòntekscе je téż leno parłãczą midzë gwôsną przeszłotą i przińdnotą. Niezdrząćë na to, jak prosté bë sã wëdôwałë wzmiónkòwóné faktë, w òbgôdkach na temat jãzëka kòmùnikacji pùbliczny i pòliticzi jãzëkòwi czãsto zdôrzô sã przeceniwac znaczenié le jednégò z ji wëmiarów: abò synchronicznégò, abò diachronicznégò. Całowny òpisënk gwësny jãzëkòwi stojiznë i ji wespòłowégò òkrãżégò miôłbë w òstatecznym rozrechùnkù ùznôwac òba te aspektë, tak żebë bëc dobrim spòdlim do òprôcowiwaniô pòliticzi jãzëkòwi.

---

[22] Nie nôleżi tëch doktrinów milëc z filozofią jãzëka. Pòszerzoné refleksje nad filozofią pòliticzi jãzëkòwi, òpiarté na pòzdrzatkach Hobbesa, Rousseau, Locke’a i Kanta je mòżno téż nalezc ù J. Cobarrubiasa, *Ethical Issues…*, s. 67 i nn.; na tëch rozwôżaniach òpiérô sã téż aùtorsczé pòjãcé *etnoglosji*, chtërnym, nimò całi jegò złożonoscë, tu nie bãdzemë sã zajëmac. Òb. P. Van de Craen, *Vers des glottopolitiques scientifiques*, „Langages” 1986, nr 83, s. 117–128.

[23] J. Cobarrubias, *Ethical Issues…*, s. 71. Òb. téż: L. Rajić, *Teorijske osnove…*, s. 184 i nast.

[24] L. Calvet, *Lingvistika i kolonijalizam*, Beograd: BIGZ, 1981 pisze pózni ò glottofagii, òsoblëwie w kònteksce fùnkcjonowaniô jãzëka metropòlii w dôwnëch i dzysészich kòloniach.

---

[25] Przëdatnô wiédzô na temat prawnëch aspektów pòliticzi jãzëkòwi w gwësnëch krajach je mòżno nalezc w: V. Ćosić, *Jezična situacija u Quebecu*, „Kulturni Radnik” 1986, nr 1 (Kanada); Ž. Brala, *Jezična politika i jezično planiranje u Angoli*, „Kulturni Radnik” 1986, nr 1, s. 161–172 (Angòla); S. Brice Heath, F. Mandabach, *Language Status Decisions and the Law in United States*, [in:] *Progress in Language Planning…*, p. 87–106 (Wiôlgô Britaniô i USA); *Language and Politics*, eds. W. O’Barr, J. O’Barr, The Hague – Paris: Mouton, 1976 (Tanzaniô, Indie, Papùa-Nowô Gwinea) i ò prawnëch aspektach kòmùnikacji w òglowim nacéchùnkù, òb. J. Grčić-Polić, *Pravo na komuniciranje*, [w:] *Savez za Esperanto*, Sarajevo: BiH, s. 60–70, 1986.

[26] H. Kloss, *Notes concerning a language-nation typology…*, òb. przëpis 12, za J. Cobarrubiasem, *Ethical Issues…*, s. 44.

Elementë jãzëkòwé. Pòd pòjãcym elementów lingwisticznëch wespòłowégò kòntekstu pòliticzi jãzëkòwi rozmieje sã te zjawiszcza pòzajãzëkòwé, chtërne są òpisywóné przez jãzëkòznôwstwò abò niechtërne z jegò subdiscyplinów. Z grëbsza te elementë lingwisticzné bë mògłë bëc pòdzeloné na sztërë karna, chtërne bë òdpòwiôdałë sztërzem cządóm nôùczi ò jãzëkù: geòlingwistice (z dialektologią i teòrią kòntaktów jãzëkòwëch), socjolingwistice, psychòlingwistice (abò lepi: socjopsychòlingwistice) i lingwistice teòreticzny[27]. *Aspekt geòlingwisticzny* dôwô nama nieòbéńdné dlô pòliticzi jãzëkòwi pòdôwczi na temat distribùcji systemów jãzëkòwëch w òbmiescym (jãzëków, dialektów, jãzëków regionalnëch), co je sparłãczoné, rozmieje sã, ze zastrzegama demògraficznyma. Równak, jak ju bëło pòdczorchniãté, ùstôw etniczny czãsto nie je juwerny z òbmiestną distribùcją jãzëków, przë czim metodë geòlingwisticzi pòzwôlają wëdzelëwac mniészé cządë w òbrëmienim jedny, òkreslony pòd kątã demògraficznym domenë. Czasã òdniesënë midzë dialektama jednégò jãzëka, czej je ùjëmac przez prizmat pòliticzi jãzëkòwi, òdtwôrzają relacje midzë jãzëkama, przë czim przënôlégô wiedno zdawac so sprawã, że ani geòlingwistika, ani jãzëkòznôwstwò òglowé nie rozpòrządzają czësto miarodajnym, inherentnym kriterium zezwôlającym òkreslac, co je jãzëkã, a co dialektã: na ten ôrt je mòżno dónc do pòzórnégò paradoksu, że zestôwk jãzëków swiata

---

[27] Ò niechtërnëch ze wzmiónkòwónëch elementów pisôł jem w: D. Skiljan, *Prolegomena našoj jezičnoj politici*, „Kulturni Radnik” 1986, nr 1, s. 50–71.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

(chtërne w dbie dokładno lingwisticzny nie są w całoscë jednostkama diskretnyma) je ùstanôwióny przë pòmòcë kriteriów pòzajãzëkòwëch, a przede wszëtczim jãzëkòwò-pòliticznëch, zôs sama pòlitika jãzëkòwô przëjimô nen zestôwk z môla jãzëkòznôwstwa jakno mni abò barżi niezaprzéczny fakt nôùkòwi, bãdący kònsekwencją recepcji gwësnëch pòdôwków ò charakterze leno jãzëkòwim. Paradoks jawi sã jakno jawerny, temù że nôùka ò jãzëkù je téż fòrmą racjonalny, wespòłowi swiądë jãzëka, na chtërnã wpływô całownota wespòłowi swiądë, zôs òna za régą determinëje téż ôrt prowadzeniô pòliticzi jãzëkòwi. W kòżdim razu, nie mającë jasnégò òbrazu stojiznë jãzëkòwi na gwësny òbéńdze, nie je mòżno prowadzëc tam jawerny pòliticzi jãzëkòwi. Badérowania jãzëków w łączbie, chtërne w szerszim rozmienim nôleżą téż do geòlingwisticzi, a téż studia przërównywné nad jãzëkama wespółjistniejącyma na gwësny òbéńdze, mògą wspòmôgac próbë òkresliwaniô mòżlëwégò czerënkù i rãdosc jich wzôjnégò cëskù[28]. *Aspekt socjolingwisticzny*, jak je wiedzec, dotikô rozmajitoscë jãzëków ùżiwónëch przez to samò karno ùżëtkòwników na ti sami òbéńdze, ale w różnëch stojiznach kòmùnikacyjnëch[29]. Pòlitika jãzëkòwô miałabë ùznôwac ne wszëtczé systemë (zwóné socjolektama), chtërne są wôżné dlô spòlëznë, temù téż socjolingwistika pòstawionô je we widze rozsądzeniégò problemù òkresliwaniô samëch kriteriów wespòłowi wôżnoscë. Socjolingwistika na zôczątkù swégò pòkrokù, czej bëła òna zrzeszonô przede wszëtczim z nôùkòwim òkrãżim angloamerikańsczim[30], zajima sã òpisywanim stojiznów jãzëkòwëch i kòmùnikacyjnëch, a razã mia starã nie wprowôdzac elementów jich wôrtoscowaniô. Pòlitika jãzëkòwô bez wątpieniô wëmôgô deskripcji ôrtu rozmieszczeniô socjolektów w gwësny spòlëznie, razã z przëjimniãcym matricë jich fùnkcji, ale kònieczné je téż òkreslenié, chtërne z nëch socjolektów w całoscë są reprezentowóné, i czemù ten repertuar jeògrańczony prawie do nich. Wespòłowô ranga jãzëka kònstituùje sã przez wespòłową swiądã, mògącë òpierac sã na wiele elementach, równak żle òstac w grańcach wiédzë jãzëkòwi, zdôwô sã, że jedurnym jawernym spòdlim wespòłowi walorizacji gwësnégò jãzëka je jegò repertuar fùnkcjonalny abò òbjim kòmùnikacyjny[31]. Równak przënôlégô pòstrzéc, że dzys dnia socjolingwistika pòtrafi dosc skùtkòwno òpisowac òsóbné socjolektë (i òkreslac jich kòntekstë kòmùnikacyjné), równak ani pòd wzglãdã teòreticznym, ani praktycznym nie je w sztãdze wëstarczająco dokładno zdefiniowac kriterium òbjimù kòmùnikacyjnégò, nieòbéńdnégò do jich òbsądu, tak tej na tim plónie pòlitika jãzëkòwô òpiérô sã przede wszëtczim na wiédzë niejãzëkòwi abò intujicyjny. Westrzód dërżéniowëch dlô pòliticzi jãzëkòwi elementów socjolingwisticznëch nôleżi bez wątpieniô wëmienic jesz zjawiszcze wielejãzëcznoscë (tak we fòrmie bilingwizmù, jak i diglosji[32]), a téż pòjawienié sã półjãzëcznoscë – niepełnégò òpanowaniô jaczégò le systemù jãzëkòwégò, òsoblëwie pòwszechny ù drëdżégò pòkòleniô dzecy wanożników ò niższim wespòłowim statusu. Pòspólnô swiąda jãzëkòwô wiedno przejôwiô sã w pòjedinczi swiądze ùżëtkòwnika jãzëka, chtëren je równoczasno nôleżnikã wikszi lëczbë wespòłowëch karnów, zôs jich interakcjô pòcygô za sobą wzrost swiądë jãzëkòwi. To prawie na wzmiónkòwóny niwie indiwidualny, żlë zdrzec na niã przez prizmat zbiérnëch pòwiązaniów, *czinniczi psychòlingwisticzné* jegò wespòłowégò kòntekstu stôwają sã zajimné dlô pòliticzi jãzëkòwi. Są òne midzë jinszima dërżéniowim elementã wpłiwającym na sztôłtowanié sã pòzdrzatków na temat jãzëka[33], chtërne, procëmno do sądów nôùkòwëch, czasã òpiérają sã na elementach nieracjonalnëch. Òcenianié jãzëka mòże bëc téż dokònywóné z ùwzglãdnienim prawie taczi perspektiwë[34], ale jistno je òno w taczim ùjãcym jesz słabi zbadóné niżle na niwie socjolingwisticzi. Pòlitika jãzëkòwô, apartno w swòjim „przednôùkòwim" czasu, to je nigle ji teòrią zaczãła sã zajëmac socjolingwistika, baro czãsto òpiérô sã prawie na taczich pòzdrzatkach i òcenach, w chtërnëch pòjôwiają sã, z równym ùzasadnienim i dobiéróné na losowi ôrt, elementë racjonalné i nieracjonalné: takô pòlitika nierôz dërno zaprzéczô na ten ôrt swòjim princypióm i ùdokazniwô elementë nieracjonalné paranôùkòwima, w pierszi rédze dejologicznyma argùmentama. Trzeba równak rzec, że nieracjonalnosc sama w se ni mùszi bëc szkòdlëwô dlô pòliticzi jãzëkòwi, żlë je przënôleżno racjonalizowónô w swòjich realizacjach: prawie w taczi racjonalizacji jô widzã nôwiãkszi pòtencjalny wkłôd psychòlingwisticzi w proces prowadzeniô pòliticzi jãzëkòwi. Òstateczno stón teòrii jãzëkòwi mùszi bëc w jaczis spòsób przekłôdóny na pòlitikã jãzëkòwą, niezdrzącë na to, czë lingwiscë bierzą ùdzél w ni bezpòstrzédno, czë téż nié. Teòriô jãzëkòznôwczô je dzélã pòznaniô nôùkòwégò i na ten ôrt biwô, w ramach swòjich mòżebnosców, w sztôłtowanim wespòłowi swiądë, a w òstateczny kònsekwencji – w twòrzenim i wdrôżanim pòliticzi jãzëkòwi. Dzys dnia jãzëkòznôwstwò we wiôldżim stãpniu skùpiô sã na prakticznëch aspektach jãzëkòwégò dzejaniô w kònteksce wespòłowim (a téż – w òbrëmim socjolingwisticzi – na zagadnieniach pòliticzi jãzëkòwi), zôs sama pòlitika zgrôwô do nalézeniô nôùkòwëch ùdokôzaniów swòjich dzejnotów; w związkù z tim jãzëkòznôwstwò i sami jãzëkòznôwcë corôz barżi rãdo i na ôrt barżi bezpòstrzédny nacyskają na pòlitikã jãzëkòwą, chtërna zdobiwô samòstójnosc jakno apartny dzél pòliticzi jakò taczi. Ùdzél jãzëkòznôwstwa [w pòlitice jãzëkòwi – przëp. dolm.], rozmieje sã, ni mòże wëkraczac pòza skalã jegò zastrzegów teòreticznëch i ni mòże bëc wiãkszi wieloscowò anigle bëtnosc lingwisticzi we wespòłowëch nôùkach. Kùreszcze je mòżno nadczidnąc – jakno że je to téż sparłãczoné z pòlitiką jãzëkòwą i stónã wespòłowi swiądë ò jãzëkù – że jãzëkòznôwstwò nie je, tak jak jinszé nôùczi, wòlné òd cëskù dejologii, co w kònsekwencji téż prowadzy do dejologizowaniô sami pòliticzi jãzëkòwi. Kòżdi z lingwisticznëch aspektów wespòłowégò kòntekstu pòliticzi jãzëkòwi manifestëje sã téż we wëmiarze diachronicznym: jistno, mòże bëc, że jesz we wikszim stãpieniu nigle w przëtrôfkù elementów pòzalingwisticznëch, nie je mòżebné rozsądzywanié tëch zagadnieniów bez ùwzglãdniwaniô jich aspektu historicznégò. Jak mòże sã letkò domëslëc, òpisënk dialektologiczny abò socjolingwisticzny je leno gwësnym przekrojã synchronicznym (jakò taczi z mùszu je bëlno ùproszczony), pòzdrzatczi na jãzëk i stón teòrii jãzëkòznôwczi w taczim wëmiarze są le aktualną projekcją kòntinuum historicznégò, zôs òdcãté òd niegò – òstôwają w zasadze nieekseplikòwalné.

---

[28] Ò taczich cëskach, pòdającë kònkretné przëmiarë z terenu [dôwny – M.K.] Jugòsławii, pisze A. Kovačec, *Jezici narodnosti i etničkih skupina u Jugoslaviji*, „Kulturni Radnik” 1986, nr 1, s. 93.

[29] Ò tipòlogii taczich stojiznów i jich cëskù na teòriã i praktikã socjolingwisticzną òb. M. Radovanović, *Sociolingvistika…*, s. 165 i nn., a ò jich kònsekwencjach dlô pòliticzi jãzëkòwi, w ji spòdlecznëch aspektach, pisze D. Škiljan, *Prolegomena…*, s. 54 i nn.

[30] Nie bierzã tu pòd ùwôgã wczasnëch rusczich pòprzédców socjolingwisticzi, ò chtërnëch: òb. M. Pupovac, *Lingvistika i ideologija*, Novi Sad: Književna Zajednica Novog Sada, 1986.

---

[31] Przede wszëtczim na tëch pòdstawach je sfòrmùłowóné pòjãcé *skalë hierarchiczny*, chtërno pòjôwiô sã ù D. Brozovicia, *Standardni jezik…*, s. 12 i nn.

[32] W òdniesenim do tëch terminów òb. np. D. Škiljan, *Pogled u lingvistiku…*, s. 142.

[33] Termin ten wëwòdzy sã z tradicji badérowaniów prowadzonëch w Bùłgarii (1986 a, 108 i n.), dze je òn interpretowóny apartno drobiazgòwò.

[34] Ò tim zjawiszczu jakno ò problemie lingwisticznym, je mòwa w prôcë M. Katičića, *Novi jezikoslovni ogledi*, Zagreb: Školska Knijga, 1986, s. 41–64; òb. téż D. Škiljan, *Prolegomena…*, s. 56–57.

DISKÙSJE

Mark Cëbùlsczi
Gduńsczi Ùniwersytet

Co to znaczi standarizowac kaszëbsczi jãzëk?

Òglowò je wiedzec, że kaszëbsczich gôdków je baro wiele (76 wedle régòwaniégò Friedricha Lorentza, tuwò mòże zacząc òd baro stôrodôwnëch nordowëch gôdków jaż pò pôłniôwé gôdczi, co są ju barżi pòdobné do pòlaszëznë)[1]. Wedle mòwòbadérów wszëtczé kaszëbsczé gôdczi są wôżné, bò w nich są widzec z jedny stronë stôrodôwné prasłowiańsczé znanczi, czasã mòże je dzysô nalezc w jinëch słowiańsczich mòwach, przódë lat bëlë téż òne widzec w pòlaszëznie, le dzysô ju jich w ni ma. Czasã biwô i tak, że w kaszëbsczim jãzëkù zachôdają jaczé nowactwa, co téż je dlô badérów baro cekawé. Skùtk ti wielnoscë gôdków je taczi, że Kaszëba z nordë nie rozmieje Kaszëbë z pôłniô, a to przë dzysdniowi chùtkòscë i lëdzczi rësznocë przeszkôdzô w lëdzczi łączbie i w kùńcu nie pòmôgô w ùtrzimanim kaszëbsczégò jãzëka jakno zbiéru gôdków.

Tak samò i kaszëbsczi pisarze piastowelë w swòjich tekstach kaszëbiznã rodnëch strón, piselë domôcą gôdką, chòc ju w nôwczasniészich pismach są widzec jaczés zgrôwë zrównaniégò mòwny materii, bò niechtërny ùsôdzcë wëzbiwelë sã jaczichs znanków swòji domôcy gôdczi i brelë fòrmë z jiny gôdczi, letczi do zrozmieniégò dlô wikszégò dzélu Kaszëbów[2]. Czasã biwało téż i tak, że pisarze, òczarzony jaczima znankama jãzëka, równak apartnyma blós dla malińczégò dzélëka òbéńdë, baro mòcno je w swòjich dokazach wëstôwielë,

---

[1] J.T. [Jerzy Treder], *Gwary kaszubskie*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, wyd. 2, Gdańsk 2006 s. 78–79.

[2] Òb. np. H. Popowska – Taborska, *Poemat H. Derdowskiego „O panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł" jako próba stworzenia kaszubskiego języka literackiego*, „Język Polski" 38, 1958, s. 21–27; przedrëk: ti, *Szkice z kaszubszczyzny*. *Dzieje – zabytki – słownictwo,* Wejherowo 1987, s. 54–59.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

co na gwës dôwało jaczés ùdałé skùtczi[3], równak pò prôwdze to nie pòmôgało w zrównanim rozmajitëch gôdków kaszëbsczi mòwë.

W dzysdniowëch czasach, czej kaszëbsczi jãzëk wchôdô w pałace, je ùczony w szkòłach i na ùczebniach, ùrzãdno je ùznóny przez pòlską wëszëznã RP jakno òbéńdowi jãzëk[4], mòże zapëtac, jaczégò jãzëka chcemë ùczëc. Eùgeniusz Gòłąbk, ùsôdzca jedinégò dotądka *Kaszëbsczégò słowarza normatiwnégò*[5] dokładno pisze, że lëteracczi kaszëbsczi jãzëk je òpiarti na westrzédnëch gôdkach, bò w tëch gôdkach je napisóny wikszi dzél kaszëbsczich lëteracczich tekstów. Jakno zaklëczëna niech tuwò bądą słowa Gòłąbka: „Le żelë sã przëjãło wëstrzédną kaszëbiznã jakò pòdstawã, wëpôdô òdrzëcëc wiele z tegò, co je drodżé dlô Kaszëbów z pôłniô i nordë – bënômni to, co za baro òdewstôwô òd mòwnégò systemù westrzédny kaszëbiznë”[6].

Taczégò téż kaszëbsczégò lëteracczégò jãzëka nôwicy sã ùczi w szkòłach, le czãsto stądka sã bierzą problemë, bò dzecë z jinëch kaszëbsczich òbéńdów, czedë przëchòdzą ze szkòłë dodóm i chwôlą sã szkòłową kaszëbizną przed starszima, a przede wszëtczim przed starkama, czëją, że to nie je pasownô kaszëbizna, bò òna je czësto jinakszô jak jich domôcô, a nôstarszi lëdze, co gôdają pò kaszëbskù, są gwës, że nôlepszô, nôbarżi pasownô, a colemało prosto jedinô do gôdczi, je kaszëbizna jich domôcy wsë.

Skùtk taczégò dzejaniégò to je prosto strzimanié pòznôwaniô i ùczeniô sã rodny kaszëbsczi mòwë przez młodégò człowieka, bò colemało doch starëszka i starëszk to dlô niegò méstrowie, bò wedle òtroczczi i òtroka òni nôlepi znają rodną mòwã i baro jima sã nie widzy, jeżlë jich przińdnik gôdô jinakszą

---

[3] Tak bëło w przëtrôfkù pisarzów zgrëpkòwónëch wkół „Zrzeszë Kaszëbsczi”. Òb. J. Treder, *Język poezji zrzeszeńców na tle kaszubszczyzny młodokaszubów,* [w:] tegoż, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005, 202–265, chùtczi tegò, *Niektóre cechy kaszubszczyzny utworów tzw. zrzeszeńców*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji ...,* red. E. Breza, Gdańsk 1992, s. 65–79.

[4] Òb. M. Cybulski, *Praktyczne aspekty „Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym”*, [w:] *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*, pod red. J. Tredera, Warszawa 2006, s. 63–72, przedrëk: *Praktyczne aspekty Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym,* „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2007, s. 113–122; wersja kaszubskojęzyczna pt. *Prakticzné aspektë Ùstawù ò nôrodnëch ë etnicznëch miészëznach a regionalnym jãzëkù*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka rok 2007”, s. 113–122.

[5] E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gduńsk 2005, òb. téż ten, *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù*, Gduńsk 1997.

[6] E. Gòłąbk, Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù, s. 11.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

kaszëbizną jak ta jich domôcô. Stądka je widzec, że tuwò szkólny kaszëbsczégò mùszi bëc baro òstróżny i ùwôżny i ni mòże òbsãdzëwac młodégò człowieka za to, że òn gôdô kąsk jiną mòwą jak ta standarizowónô, ùczonô w szkòle. Bò chòc jiną kaszëbizną gôdają starkòwie, to trzeba młodémù człowiekòwi spòkójno tołmaczëc, czemù òn mùszi pòznac kaszëbsczi lëteracczi jãzëk.

I

Lëdze, co gôdają jakąs mòwą, w swòji gôdce ùżiwają pasownëch mòwnëch spòsobów (zwãków, mòrfemów, słów) zgòdno ze zwëkama, przëjãtima w karnie wszëtczich lëdzy, co gôdają jakąs mòwą/ gôdką. Ta zgòda brëkòwników mòwë na użëcé taczi, a nié jiny fòrmë je pòzéwónô jakno norma[7]. Nieprzestrzéganié jãzëkòwi normë prowadzy do niezrozmieniégò abò òsmiészeniégò tegò, co gôdô. Za to wszëtczé dzejania robioné pò to, abë ùstalëc i przestrzegac normã jaczegòs jãzëka / gôdczi, przëjãło sã pòzewac jakno normalizacjã, a jeżlë chcemë na to zdrzec szerzi i włączëc tuwò téż jiné dzejania, téż te bùtnowé, co mùszą bëc przë tim zrobioné – pòzéwô sã to jakno standarizacjã.

Standarizacjô kaszëbsczégò jãzëka[8] dzejô sã dzysdnia regùlarno i niepòpùstno m.jin. na kôrtach szëkòwónëch pòsobnëch ksążków – dzélów Biblioteczi Kaszëbsczich Pisarzów. Dokazë ti serii, ze wstãpama: historicznym, historicznolëteracczim, a téż mòwnoznajemnym, òbjimają tekstë dzejarzów nôbarżi znónëch i zasłużonëch dlô naji pismieniznë. Aùtor mòwnoznajemnégò wstãpù mô tuwò téż zadanié zestandarizowaniégò tekstu pisarza w òbrëmienim fòneticzi i fleksji, co czëtińc mòże sprawdzëc, bò kòl zestandarizowónégò tekstu wsôdzô sã téż òriginalny tekst, co béł napisóny z przëzwòlenim aùtora. A tej jesz mòwnoùczałi szerok sã tołmaczi ze zdzejónëch zjinaków we wstãpie kòżdégò tomù Biblioteczi Kaszëbsczich Pisarzów[9].

---

[7] Òb. np. [W. Pisarek, J. Reczek], *Norma językowa*, [w:] *Encyklopedia języka polskiego*, wyd. II, Wrocław 1992, s. 226.

[8] Pòr. M. Cybulski, *Standaryzacja kaszubszczyzny – zakres, historia, przykłady*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, t. XVII, *Językowa przeszłość i współczesność Mazowsza i Podlasia*, red. H. Sędziak, D. Czyż, Łomża 2013, s. 93–103; przedrëk *Standarizacjô kaszëbiznë – òbjim, historiô, przëkładë*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” Gduńsk 2014”, s. 89–99/ *Standaryzacja kaszubszczyzny – zakres, historia, przykłady,* „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” s. 237–248, Gduńsk 2014.

[9] Òb. np. J. Treder, *Normalizacja języka w reedycjach dzieł literatury kaszubskiej na marginesie [na marginesie nowego wydania dramatów Bernarda Sychty]*, „Acta Cassubiana”, t. XII, 2010, s. 163–174.

Gwësno pisôrz to je artista, a artisce wòlno je szëkac nowégò w jãzëkù, jakòs tim jãzëkã sã zabawiac i tim spòsobã pòkazowac swójné wôrtnotë mòwë, równak mòwnoùczałi je pò to, żebë pòznawac i pisac ò jãzëkù jakno ò materii artisticzny robòtë, a téż pòkazëwac place, gdze pisôrz doswiôdczô jãzëka, a gdze w jinëch wëjimkach dokazu pisze w zgòdze z ùdbą ò standarizowanim mòwny systemë.

Stądka nie je dobrze, czej zadanié zestandarizowaniégò jãzëka wëbrónégò pisarza dôwô sã człowiekòwi, co nié do kùńca znaje krëjamnotë robòtë mòwnoùczałégò, nawetka czej je to pisôrz, bò taczi człowiek bë mùszôł znac zgrôwë, jaczé rządzą w żëwi mòwie, a ò tim na ògle òn wié, równak przë tim mùszi òn sprôwno sã rozeznawac w sytuacji mòwnoùczałi jeleżnoscë, np. w pismieniznie z ti témë.

Przë tim mòże rzec, że chto jak chto, ale pisôrz-artista, òbeznóny z jãzëkã – kò je to doch dlô niegò materiô, na chtërny dzejô – znaje te zgrôwë i mòże dzejac w òbrëmim standarizacji jãzëka. Pisôrz-artista znaje jãzëk òd prakticzny stronë jak mało chto, ale czãsto ni mô òn brëkòwnégò wëùczeniégò, żebë na sprawã pòzdrzec òd teòreticzny stronë. Przëmiérno aùtorka wstãpù do tomù Biblioteczi Kaszëbsczich Pisarzów z pòézją Stanisława Pestczi (Jana Zbrzëcë) zestandarizowała jãzëk pisarza tak, że midzë jinyma zastąpiła ùżëtą tuwò przez piesniodzejarza parłãczną wiążënã ***ë*** wiążëną ***i***. Kò pewno, ***i*** gwësno blëższé je piesniodzejarzowi i òglowò sã gò ùżiwô w zabòrsczi gôdce Pestczi, za to ***ë*** je z pòchòdzeniégò nordowòkaszëbsczé, i jak le ju rozszérzoné w kaszëbsczim lëteracczim jãzëkù, równak cëzé je gôdce Pestczi. Pestka je pòznôł, czedë zaczął czëtac kaszëbsczé tekstë, ale fakt, że gò piesniodzejôrz ùżił w swòjich pismach, to dokôz na to, że Pestka wëszedł tuwò pòza swòjã gôdkã, na swój spòsób, w gwësnym zôkrãżim zestandarizowôł kaszëbsczi jãzëk, za to aùtor wstãpù i redaktór w tim òbrëmienim jakòs copie tuwò Pestkã, bò z òglowòkaszëbsczi binë scygô gò na malinczé Zabòrë. Nie je przë tim wôżné to, że piesniodzejarzowi blëższi, òsoblëwò pòd kùńc żëcégò, bëła wiążëna ***i***, bò ùżëcé ***ë*** w zestandarizowónym wëdôwkù pòezji Zbrzëcë bë pòkôzowało robòtã piesniodzejarza jakno próbã wëlézeniégò z Zabòrów na òglowòkaszëbską binã.

II

Rozsądzającé karno przë Edukacjowi Kòmisji Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô szëkùje ùnowioné, përznã barżi aktualné egzaminacjowé pitania dlô kandidatów na szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka. Pòd kùńc szkòłowégò rokù 2021/ 2022 przëszłë pitania òd jednégò z kaszëbsczich dzejarzów przë tim karnie. Westrzód egzaminacjowëch pitaniów są tam fòrmë czasników w 2. persónie pòjedinczi lëczbë rozkazownika jak: ***wëmienie, rozwinie***[10]. Tuwò je pitanié: Òd czedë mómë kùnôszk 2. persónë pòjedinczi lëczbë rozkazownika w kaszëbsczim lëteracczim jãzëkù ***e***. Ten kùnôszk to ***i***[11], a to ***i*** czãsto przechòdzy w ***ë*** (tuwò w przëtrôfkù dwù pòdónëch wëżi czasników, pò mitczich spółzwãkach, prawie nie przechòdzy). Stądka bë miało bëc: ***wëmieni, rozwini,*** choc przë jinëch czasnikach np. ***wskażë***, nié ***wskôżë***, ***pòchwalë*** itp. Ò tim mùszimë pamiãtac, bò doch jak mòże ùczëc pasownëch gramaticznëch fòrmów w kaszëbsczim jãzëkù, czej w teksce pòlétu na egzaminie ze znajemnotë kaszëbsczégò jãzëka są zmiłczi?

III

Dodóm kùlturë w Brusach przëszëkòwôł tôflã, a na ni nalôzł sã nôdpis z wëjimkã z wiérztë Jana Karnowscégò, gdze piesniodzéj ùżił czasnikòwi fòrmë w ùszłim czasu: ***żem zrobił*** (tuwò chòdzy nié le ò fòrmë pierszi persónë pòjedinczi lëczbë). W òbgôdce, czë òstawic to zabòrsczé, chòc cëzé jinym kaszëbsczim gôdkóm i kaszëbsczémù lëteracczémù jãzëkòwi ***żem***, a òno pòchòdzy z kòcewsczi abò bòrowiacczi gôdczi[12], i czë dac w tim placu ***jem***, jak to òstało zrobioné np. w 6. tomie Biblioteczi Kaszëbsczich Pisarzów (np. ***Co żesta u Polochów tak długo urodzała***[13] òstało pòdóné w znormalizowóny wersji jakno: ***Co jesta ù Pòlôchów tak długò ùrodzała***[14]) i w tomie 7. ti Biblioteczi (np. ***jô żem związôł***[15] òstało pòdóné w znormalizowóny wersji jakno: ***jô jem***

---

[10] Taczi kùnôszk mają Rompsczi i Trepczik i òddôwô òn „rozszerzenié i", le je przë tim cëzy, zaòstałi wikszoscë kaszëbsczich gôdków. Òb. J. Treder, *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, wyd. 2. poprawione i poszerzone, Gduńsk 2014, s. 198.

[11] Òb. E. Breza, J. Treder*, Gramatyka kaszubska*, Gdańsk 1981, s. 131–132.

[12] Tamò, s. 133.

[13] J. Karnowski, *Dramaty*, oprac. i przypisy M. Cybulski, wstęp C. Obracht-Prondzyński, D. Kalinowski, Gdańsk 2011, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 6, s. 182. Pòr. téż M. Cybulski *Oboczne formy fleksyjne niektórych kaszubskich rzeczowników należących do słownictwa kulinarnego*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2009, s. 204, 206, 208, 210, 212, 214 / *Òbòczné fleksyjné fòrmë niechtërnëch kaszëbsczich jistników słëchającëch do kùchniowi słowiznë*, „Biuletin Radzëznë Kaszebsczégò Jãzëka" 2009, s. 205, 207, 209, 211, 213, 215, Gduńsk 2009.

[14] Tamò, s. 319.

[15] A. Majkowski, J. Karnowski, L. Heyke, *Poezja młodokaszubów*, oprac. i przypisy H. Makurat, wstęp J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, H. Makurat, Gdańsk 2012, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 7, s. 206.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

związôł[16]) – chòc w 2 tomie Biblioteczi Kaszëbsczich Pisarzów w zestandarizowóny wersji òstałë fòrmë z ***żem*** (pòr. ***Tej żem zbòcził*** ... ***Kònie swòje żem sczerowôł*** ... ***I żem pãdzył w stronã Kartuz***[17] – Gòłąbk béł tuwò wiérny òriginałowi Derdowsczégò, mni zdrzôł na sprawã zestandarizowaniégò jãzëka), nawetka niechtërny z nôleżników Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka bëlë dbë, żebë òstawic to ***żem***. Taczi rozsądzënk to bë bëło òdwrócenié robòtë Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, a téż przeczorchniãcé całégò dzejaniégò Radzëznë przë standarizowanim kaszëbsczégò jãzëka, to bë bëło pòkôzanié, że ta robòta nick nie je wôrt.

IV

W redakcyjny robòce przë rëchtowanim pòsobnégò tomù wiôldżégò *Słowarza pòlskò-kaszëbsczégò* Eùgeniusza Gòłąbka karno lëdzy, co robiło pòprôwczi, zabédowało zmiłkòwé zjinaczi w placu bëlnëch fòrmów, pasownëch, zapisónëch przez aùtora, np. w nieòznacznikòwëch fòrmach w temace czasnika z jasnym samòzwãkã np. ***wësełac*** karno pòdało fòrmë z pòchiłim samòzwãkã np. ***wësélac***, a w placu ***przesełac*** delë ***przesélac***; tuwò te fòrmë to wërównanié do persónowëch fòrmów, np. ***wësélóm, przesélóm***[18]. W jinym placu karno pòdało pòprawioną zmiłkòwą fòrmã ***remòcësz*** zamiast pasowny ***remòcesz***, a to doch je drëgô persóna pòjedinczi lëczbë czasnika kòniugacji ***-ã, -esz***, a téż pòdało nieòznacznikòwą fòrmã ***zajëmac*** zamiast pasowny ***zajimac***, a doch ni mòże zabëc ò tim, że pò mitczim spółzwãkù ***i*** nie przechòdzy w ***ë***. A téż w drëdżi persónie pòjedinczi lëczbë rozkazownika karno pòdało pòprawioną i znôw zmiłkòwą fòrmã ***rwië*** (pò mitczim spółzwãkù ***i*** nie przechòdzy w ***ë***, òb. wëż.) zamiast pasownégò ***rwi(j)***, i jesz karno pòdało pòprawioną i znôw zmiłkòwą fòrmã ***grëbiéj*** zamiast pasowny ***grëbi*** (téż òb. wëż. ò kùnôszkù 2. persónë pòjedinczi lëczbë rozkazownika).

V

Przë rëchtowanim pòsobnégò tomù Biblioteczi Kaszëbsczich Pisarzów z tekstama nordowòkaszëbsczégò pisarza Jana Bilota persóna, chtërna pòrządno zrobiła swòjã robòtã, a chòdzëło ò òdczëtanié i przepisanié tekstów pisarza, zrobiła téż zmiłczi, np. w czasnikòwëch fòrmach rozkazownika pòda fòrmã z dôwnym dłudżim samòzwãkã w témie w placu pasowno ùżëti przez pisarza dôwnégò krótczégò samòzwãkù, np. zabédowa ***ùmiérôj***, czej Bilot mô ***ùmierôj***, pòdobno w nieòznacznikù pòda fòrmã z dôwnym dłudżim samòzwãkã w témie w placu pasowno ùżëti przez pisarza dôwnégò krótczégò samòzwãkù, np. ***sã spòdzéwac***, czej Bilot mô ***so spòdzewac***, ***wësélac,*** czej Bilot mô ***wëselac***, ***szukac***, czej Bilot mô ***szëkac***, a w persónowëch fòrmach pòda fòrmã z dôwnym krótczim samòzwãkã, czej Bilot pasowno mô dôwny dłudżi samòzwãk, np. ***wëkrãcył*** zamiast ***wëkrącył***.

---

[16] Tamò, s. 448.

[17] H. J. Derdowsczi, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, oprac. J. Samp, J. Tréder, E. Gołąbek, Gdańsk 2007, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 2, Gdańsk 2007, s. 75, 218.

[18] Pòr. J. Tréder, *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, s.189.

Pòdrëchòwanié

Ò tëch sprawach më, nôleżnicë Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, stowôrë, chtërny przédnym wëzwanim je piastowanié kaszëbsczégò jãzëka, dba ò jegò ùtrzimanié i òbstojenié, mùszimë pamiãtac. Są tuwò widzec dwie procëmstójné zgrôwë:

1. z jedny stronë mùsz ùtrzimaniô cekawëch a colemało dżinącëch archajiznów i òsoblëwòtów, a téż tej-sej rozszérzaniô pòjedincznëch wërównaniów i neòlogiznów,
2. z drëdżi stronë z pòzdrzatkù na ùsadzenié mòżlëwòtë ùtrzimaniô i rozwiju kaszëbsczégò jãzëka mùsz jegò standarizacji, co sã rzeszi ze zrównanim jãzëka i mùszebnym dżinienim dzélu kaszëbsczich gôdków, a òne doch są czãsto ùżiwóné na malinczim môlëkù zemi.

Na te dwie zgrôwë mùsz je dawac bôczenié, chòc przë rozsądzaniu sprôw, jaczé stoją w robòce nad kaszëbsczim jãzëkã nôwôżniészô wëdôwô sã drëgô zgrôwa (òb. wsadzoné wëżi zdanié E. Gòłąbka). W dzejanim nad dozéranim i piastowanim kaszëbsczégò jãzëka brëkòwnô je wrazlëwòta i wiédzô ò zjinakach, co zachòdzą w jãzëkòwim spòsobie kòmùnikòwaniégò sã Kaszëbów.

TŁUMACZENIA

Dubravko Škiljan

Polityka językowa [Jezična politika] (fragment I)

Wprowadzenie

Studium o polityce językowej Dubravko Škiljan (pt. *Polityka językowa – Jezična politika*) napisał w odległym 1988 r. W tym czasie w świecie słowiańskim istniało niewiele całościowych opracowań poświęconych tej dziedzinie, ale również wskazówki ze wspomnianego studium nie wykroczyły poza granice ówczesnej Jugosławii, która się niebawem – w 1992 r. – rozpadła. Kaszubi, począwszy od Floriana Ceynowy, przez Hieronima Derdowskiego, Stefana Ramułta, młodokaszubów, Friedricha Lorentza, zrzeszeńców, Bernarda Sychtę, literatów związanych ze Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim, Leona Roppla, Edwarda Brezę, Jerzego Tredera, Eugeniusza Gołąbka, aż do członków Rady Języka Kaszubskiego, nie mieli okazji korzystać z tego podręcznika, ale także w większości przypadków z jakiegokolwiek innego o tej tematyce[1]. Z poniżej

---

[1] Według *Słownika bibliograficznego językoznawstwa ogólnego i polonistycznego* Jana Wawrzyńczyka na temat polityki językowej w Polsce opublikowano następujące dzieła: T. Zgółka, *O teoretycznych podstawach tzw. polityki językowej*, „Studia Polonistyczne UAM" 1981, nr 9, s. 7–14; artykuł o polityce językowej w książce A. Weinsberg, *Językoznawstwo ogólne*, Warszawa 1983; J. Pieńkos, *L'interventionnisme étatique dans le domaine linguistique*, „Acta Philologica" 1989, nr 19, s. 85–101; artykuł w *Encyklopedii języka polskiego*, red. S. Urbańczyk, S. Kucała, Kraków 1992, wyd. 3; artykuł w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław–Warszawa–Kraków 1999, wyd. 2; R. Katičić, *Auswikungen der gegenwärtigen Sprachpolitik auf die Entwick lung der Slawischen Sprachen und der slawistischen Studien*, „Wiener Slavistisches Jahrbuch" 1999, nr 45, s. 73–81; książka zbiorowa *Polska polityka językowa na przełomie wieków*, red. J. Mazur, Lublin 1999; K. Pisarkowa, *Wystrzępiony język. Przyczynek do roli polityki językowej*, „Język Polski" 2003, nr 3, s. 164–168; o planowaniu językowym (który jest wg D. Škiljana, częścią polityki językowej): artykuł we wspomnianej książce A. Weinsberga…; o normie językowej (również część polityki językowej): E. Pawłowski, *Problem normy językowej w gwarach ludowych i w języku ogólnonarodowym*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

wymienionych artykułów wynika, że w Polsce do dziś nie powstała publikacja podobna do tej autorstwa Škiljana, która w szerokiej analizie obejmowałaby politykę językową i nadawała się do zastosowania w kaszubskiej polityce językowej i planowaniu językowym. O samych zastosowaniach teorii chorwackiego językoznawcy Dubravko Škiljana (i serbskiego M. Radovanovicia, od którego Škiljan wywodzi podstawy teoretyczne do najważniejszej części polityki językowej – planowania językowego) w języku kaszubskim pisałem w pracach: *Polityka językowa i planowanie językowe w dziełach Floriana Ceynowy*, [w:] *Języki i kultura Słowian. Pamięci profesora Leszka Moszyńskiego*, red. A. Gostomska, D. Żyłko, Gdańsk 2018, s. 196–208; D.V. Pazdjerski, Grafia w dziełach F. Ceynowy, [w:] Ceynowa (prze)pisany, red. D. Kalinowski: Akademia Pomorska w Słupsku, Muzeum Ziemi Puckiej i Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Słupsk 2020, s. 151–164; *Polityka językowa w języku kaszubskim od XIX w. do II wojny światowej. Początki polityki językowej na Kaszubach – Florian Ceynowa, Hieronim Derdowski*

Językoznawczego" 1967, nr 25, s. 133–147; numer „Studium Polonistycznego UAM" 1981, nr 9; poświęcony zagadnieniu artykuł w książce Z. Klemensiewicza, *Składnia, stylistyka, pedagogika językowa*, Warszawa 1982; E. Siatkowska, *Niektóre czynniki pozajęzykowe warunkujące powstanie ogólnonarodowej normy języków zachodniosłowiańskich*, „Prace Filologiczne" 1992, nr 37, s. 465–476; artykuł w dziele *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. Współczesny język polski*, Wrocław 1993; artykuł we wspomnianej *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego…*; i książka zbiorowa *Normalizacja języka w krajach Zachodu. Materiały konferencji naukowej…*, red. A. Markowski, J. Puzynina, Warszawa 1994. Do tego trzeba dodać pojedyncze prace Władysława Lubasia: *Socjolingwistyczne podłoże przemian w położeniu języków słowiańskich w czasie transformacji państwowych i ustrojowych*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, Warszawa 1998, s. 183–188; *Co jest teraz ważne w polskiej polityce językowej*, „Socjolingwistyka" 2000, nr 16, s. 111–120; *Polityczne uwarunkowania nowej sytuacji języków słowiańskich*, „Socjolingwistyka" 2000, nr 16, s. 7–17; *Jugosławia i rozmnażanie języków*, [w:] *Złota księga. Ścieżkami współczesnego literaturoznawstwa i językoznawstwa*, red. S. Gajda, Opole 2001; *Podstawa polskiej i serbskiej wariacji normy*, [w:] *Научни састанак у Вукове дане. Конкуренција језичких средстава у српском језику. Међународни славистички центар*, Београд 2000, s. 5–9; *Nowe zadania polityki językowej w świecie słowiańskim*; *Europejski językowy globalizm i etno-nacjonalny separatyzm*; *Puryzm we współczesnej polityce językowej w krajach słowiańskich*, wszystkie zebrane w publikacji W. Lubaś, *Studia socjolingwistyczne*, Opole 2013, ale opublikowane nieco wcześniej. Do tego trzeba dodać inspirującą pracę H. Jaroszewicz, *Jugosłowiańskie spory o status języka serbsko-chorwackiego w latach 1901–1991*, Wrocław 2006, jak również prace prof. Marka Cybulskiego na temat polityki językowej, które wspomniałem w artykule: D.V. Paždjerski, *Planowanie językowe na Kaszubach w okresie od II wojny światowej do dziś. Aleksander Labuda, Jan Trepczyk, Bernard Sychta* (Wrocław, w druku).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

i Stefan Ramułt, [w:] *Cetinjski filološki dani III. Zbornik radova s naučnog skupa održanog na Cetinju 2. i 3. septembra 2021. godine*, red. N. Vujović, Cetinje 2022, s. 399–417) i we wspomnianym artykule w druku (przyp. 1). Razem z tłumaczem dr. Markiem Kaszewskim doszliśmy do wniosku, że warto, żeby pierwsza część opracowania Škiljana (około 60 stron), rozważająca teorię polityki językowej, swoją premierę miała w kolejnych numerach „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego" i przedstawiła Kaszubom szczegółowo wszystkie aspekty dziedziny, która dla języka kaszubskiego ma ogromne znaczenie.

Dušan-Vladislav Paždjerski

Dubravko Škiljan

Polityka językowa

Książka Dubravki Škiljana jest częścią większego projektu naukowego, zatytułowanego *Język i społeczeństwo*, uruchomionego przez CK SKH (Centralni Komitet Saveza Komunista Hrvatske, Komitet Centralny Związku Komunistów Chorwacji) w celu prowadzenia prac koncepcyjno-teoretycznych w ramach cyklu „Vladimir Bakarić", które realizowane są we współpracy z Katedrą Językoznawstwa Ogólnego i Studiów Orientalistycznych na Wydziale Filozoficznym w Zagrzebiu.

Wstęp

1. Ustalenia teoretyczne

1.1. Ustalenia terminologiczne

Mimo że każde społeczeństwo i każda grupa społeczna, najpewniej od zarania istnienia ludzkości, prowadziły jakąś politykę językową, a każda globalna polityka społeczna wykazuje związek z polityką językową, to samo pojęcie pojawia się w literaturze językoznawczej stosunkowo późno, bo dopiero w latach siedemdziesiątych naszego wieku [tzn. XX w. – przyp. red.]. Stało się to nie tylko dlatego, że socjolingwistyka, do której w sferze teoretycznej polityka językowa niewątpliwie należy jako realnie ukonstytuowana w latach sześćdziesiątych XX wieku, ale także dlatego, że cała współczesna nauka o języku, co do zasady strukturalistyczna, zrezygnowała z dziewiętnastowiecznej normatywności, stając się przede wszystkim nauką opisową: polityka językowa, wręcz przeciwnie – zawsze silnie nacechowana jest normatywizmem.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

O niepewności panującej w literaturze lingwistycznej dotyczącej koncepcji polityki językowej świadczy również rozchwianie terminologiczne[2], w którym to obszarze zakres pojęciowy terminów tylko częściowo się pokrywa i występuje pozorna synonimiczność. Spośród tych zróżnicowanych nazw decydujemy się na wykorzystywanie pojęcia *polityki językowej*, uznając, że jest ono pod względem znaczeniowym hierarchicznie wyższe [bardziej pojemne znaczeniowo – przyp. tłum.] od innych terminów, takich jak *standaryzacja języka* i *planowanie językowe*. Polityka językowa została już wcześniej zdefiniowana przez Bugarskiego[3] jako: „(…) zbiór zasad, postaw i decyzji, które odzwierciedlają stosunek tej społeczności do jej repertuaru słownego". Nieco wcześniej, biorąc udział w najobszerniejszej (jak dotąd, tj. do 1988 r. – przyp. tłum.) dyskusji teoretycznej w naszym kraju dotyczącej planowania językowego, Rajić stwierdza, że polityka językowa jest: „(…) … zbiorem procedur, za pomocą których instytucje, grupy lub pojedynczy członkowie społeczeństwa bezpośrednio lub pośrednio wpływają na język, używanie języka i sytuację językowa w określonym segmencie społecznym lub w kilku społeczeństwach synchronicznych"[4]. W niniejszym tekście, w ślad za tymi definicjami, choć jak się zdaje – w nieco szerszym zakresie – polityka językowa jest definiowana jako zespół podejmowanych racjonalnych i w większości zinstytucjonalizowanych działań, poprzez które społeczeństwo wpływa na formy językowe komunikacji publicznej oraz na podnoszenie świadomości użytkowników języka na temat tychże form[5]. Taka polityka musi oczywiście składać się z całego szeregu elementów, które zostaną omówione później. Najpierw jednak należy rozważyć kilka innych koncepcji, które są ściśle z nią związane. Mianowicie aktywność językowa ze swoimi składnikami – językiem i mową[6] – jest przedmiotem polityki językowej, ale niektóre jej formy i funkcje pozostają pod wpływem tej polityki tylko pośrednio, na inne zaś działa ona w sposób bezpośredni.

---

[2] M. Radovanović, *Sociolingvistika*, Novi Sad: Književna Zajednica Novog Sada, 1986, s. 188, wymienia 12 różnych terminów.

[3] R. Bugarski, *Pogled na jezičku politiku i jezičko planiranje u Jugoslaviji*, „Kulturni Radnik" 1986, nr 1, s. 72.

[4] L. Rajić, *Teorijske osnove planiranja jezika*, [w:] *Jezik u savremenoj komunikaciji*, red. L. Rajić, Beograd: Centar za Marksizam Univerziteta u Beogradu, 1983, s. 180.

[5] Cf. D. Škiljan, *Prolegomena naŠoj jezičnoj politici*, „Kulturni Radnik" 1986, nr 1, s. 53.

[6] Podstawowe terminy lingwistyczne, takie jak *aktywność językowa*, *język* i *mowa* nie są szczegółowo interpretowane w tym artykule, o ile nie zachodzi taka wyraźna potrzeba. Ich definicje por. np. Cf. D. Škiljan, *Pogled u lingvistiku*, Zagreb: Školska Knijga, 1985.

W każdym społeczeństwie i w każdej odrębnej grupie społecznej aktywność językowa służy nawiązywaniu istotnych relacji społecznych oraz reprezentuje zarazem jeden z czynników zapewniających kohezję społeczeństwa, bez której to nie mogłoby ono istnieć. Owe relacje między reprezentantami grup społecznych przejawiają się na różnych poziomach i można je w związku z tym odmiennie sklasyfikować, jednak sądzę, że istotna dla prób roztrząsania zjawiska polityki językowej jest typologia nawiązująca do charakteru kanału[7], za pomocą którego przekazywany jest komunikat językowy. Przy uwzględnieniu podstawowej klasyfikacji dychotomicznej można by stwierdzić, że niektóre kanały działają jedynie pod nieformalnym i zarazem pośrednim nadzorem społeczeństwa i jego instytucji (choćby tylko pod wpływem norm etycznych), podczas gdy inne są poddawane już wyraźnej, eksplicytnej kontroli społecznej: zatem łamiąc te zasady, sprawca naraża się na penalizację (uwarunkowania tej kary mogą oczywiście być odmienne i różnić się w zależności od specyfiki danego społeczeństwa). W pierwszym przypadku można określić wymianę wiadomości językowych mianem komunikacji prywatnej, podczas gdy komunikacja publiczna jest jawna, dlatego też dokonuje się za pośrednictwem kanałów komunikacyjnych, które są w jakiejś formie poddane kontroli społecznej oraz funkcjonują w sytuacjach ściślej znormalizowanych społecznie.

Polityka językowa, w zgodzie z tym, jak została ona zdefiniowana powyżej, zajmuje się przede wszystkim funkcjonowaniem języka w komunikacji publicznej, nie można jednak pomijać faktu, iż język komunikacji publicznej konsekwentnie zajmuje, w rozumieniu socjologicznym, wyższą pozycję w hierarchii językowej niż komunikacja prywatna, tak więc polityka językowa, pośrednio, ale czasami bardzo silnie, wpływa również na język komunikacji prywatnej. We współczesnych społeczeństwach kanały znajdujące się pod formalną kontrolą społeczną są liczne i można je w większości zdefiniować z perspektywy funkcjonalnej, w związku z czym język komunikacji publicznej realizuje się jako cała seria „podjęzyków", spośród których nie wszystkie znajdują się w jednakowym stopniu w zasięgu oddziaływania polityki językowej.

Po wtóre, gdy zastosować podejście schematyczne, wydaje się, że najbardziej istotne dla polityki językowej są zastosowania języka w administracji, procesach edukacyjnych, komunikacja masowa i literatura oraz kanały, w których pojawia

---

[7] *Kanał* w tym rozumieniu to termin zaczerpnięty przez językoznawców z teorii informacji, oznaczający środowisko fizyczne, przez które przekaz językowy przechodzi na drodze od nadawcy do odbiorcy.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

się język administracji i polityki, język procesów edukacyjnych, język narzędzi komunikacji masowej i język literatury – można nazwać je roboczo „podjęzykami", pozostającymi często we wzajemnej interferencji. W literaturze językoznawczej (a także nielingwistycznej) formy języka używane w komunikacji publicznej określane są w bardzo różny sposób: mówimy na przykład o języku ogólnym, powszechnym, narodowym, ludowym, literackim, literackim, pisanym, kulturowym, urzędowym, administracyjnym i standardowym, czasem stosując także pojęcie *koiné*[8]. Niektóre z tych pojęć są w istocie synonimami, inne zaś są niezbędne do rozważania polityki językowej, nie odpowiadając jednak całkowicie rozumieniu języka komunikacji publicznej. W niniejszym tekście wykorzystujemy terminy: *koiné* (wspólny język komunikacji na obszarze, w którym mówi się kilkoma dialektami lub językami), *język literacki* (język używany w sferze literatury, w najszerszym tego słowa znaczeniu), *język urzędowy* (forma języka, którego użycie jest prawnie ukonstytuowane na danym obszarze, a jeśli obszarem tym jest państwo, jest to *język państwowy*), *język narodowy* (system [standardowy] języka, który naród uważa za konstytutywną część swojego bytu narodowego) i najpowszechniej stosowany w dzisiejszych czasach – *język standardowy*. Mianowicie, nie zagłębiając się jeszcze w tym miejscu w liczne i skomplikowane zagadnienia procesu normalizacji[9], przyjmujemy, że system standardowy jest formą języka stworzoną przez eksplicytny proces jego normowania. Normalizacja eksplicytna, czyli proces standaryzacji, jest wytworem potrzeby konieczności skutecznej komunikacji na określonym obszarze, a w większości przypadków zjawisko jest paralelne ze wzrostem świadomości tożsamości narodowej: normalizacja jest zatem uzależniona od kontekstu społecznego, gospodarczego i politycznego, a historycznie związana jest ona przede wszystkim z wyłanianiem się nowoczesnych społeczeństw i państw obywatelskich[10], podczas gdy ich wytwór, język standardowy, jest w istocie socjolektem (nie zaś dialektem), który

---

[8] D. Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb: Matica Hrvatska, 1970, s. 14 i nast.): tu autor szczegółowo omawia różnice między tymi terminami.

[9] Wyczerpujące informacje na ten temat znajdują się na przykład w: D. Brozović, *Standardni jezik*..., M. Radovanović, *Sociolingvistika*..., s. 187 i nn.), P. Sloka Ray, *Standarizacija jezika*, „Kultura" 1974, nr 25, s. 89–98, i w literaturze tam wymienionej, zaś w niniejszym tekście – w rozdziale 1.3.2.

[10] Wielu lingwistów uważa, że w społecznościach nienależących do miast można mówić o istnieniu pewnego standardu, ale w tych społeczeństwach nigdzie nie oddziałują instytucje państwowe (lub społeczne), które sankcjonowałyby wyjaśnianie normy. Niemniej jednak proponowana definicja powoduje problemy (np. co do ustalenia statusu standardu angielskiego), które zostaną omówione później.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

prawie zawsze znajduje się na samym szczycie skali wartości warunkowanych społecznie języków.

Jedną z podstawowych cech języka standardowego jest jego *wielofunkcyjność*, a więc możliwość stosowania go w wielu odmiennych sytuacjach komunikacyjnych. Jeśli dokonamy ekskluzji pojęcia języka narodowego, które w sposób jednoznaczny wywodzi się z innej sfery, wszystkie pozostałe terminy pozostają przede wszystkim definiowane z perspektywy (społeczno) funkcjonalnej; i choć – o ile chodzi o jeden system językowy i jedną wspólnotę językową – częściowo się pokrywają, zarazem różnią się od siebie, zarówno pod względem inwentarza swych jednostek, jak i samej struktury; wszystkie one należą do komunikacji publicznej. Gdyby jednak nie podejmować próby przedstawienia dokładnych danych statystycznych, a zarazem schematycznie zaprezentować wzajemne relacje zakresu tych terminów, można by to uczynić w następujący sposób:

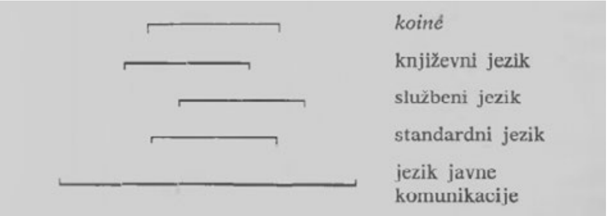

Koiné, język literacki, język urzędowy, język standardowy, język komunikacji publicznej

Komunikacja publiczna, jej język, standaryzacja i język standardowy stanowią oczywiście tylko „językową stronę" polityki językowej, ale ponieważ wszystkie one są zjawiskami społecznymi (a zatem polityka językowa dla językoznawców jest także zjawiskiem socjolingwistycznym), nie sposób pominąć jej „strony społecznej", czyli faktu, że każda polityka językowa nie tylko dokonuje się w bardzo specyficznym kontekście społecznym, ale jest przez ów kontekst w znacznym stopniu determinowana.

1.2. Społeczny kontekst polityki językowej

W kontekście społecznym (choć sam termin jest dość nieprecyzyjny) pewnej polityki językowej uwzględniamy wszystkie elementy, które na nią wpływają, a nie należą do samego systemu językowego, jego struktury, zasobu jego jednostek ani do form ich realizacji na poziomie mowy. Owa definicja odpowiada w przybliżeniu rozróżnieniu Martineta na czynniki zewnętrzne i wewnętrzne w procesie zmian struktur językowych, ale odnosi się nie tylko do diachronicznego, lecz również do synchronicznego aspektu aktywności językowej. Jako że jest oczywiście niemożliwe (a na poziomie teoretycznym z pewnością niepotrzebne), by wyczerpująco wymienić wszystkie elementy kontekstu społecznego, w jego modelu socjolingwistycznym, tak aby był on naukowo użyteczny, konieczne jest wprowadzenie pewnych ograniczeń i uproszczeń oraz zredukowanie go do istotnych, podstawowych kategorii. We współczesnych koncepcjach występuje wiele takich modeli i łącząc pewne ich elementy, najpierw podzielimy wszystkie składniki – według których opisuje je nauka czy określona dyscyplina naukowa – na pozajęzykowe i językowe. W dalszej kolejności w obrębie każdej z tych kategorii należy odróżnić zjawiska synchroniczne (w tym te, które będąc bezpośrednio obecne, wpływają na politykę językową w określonym czasie) od zjawisk diachronicznych (mających miejsce w perspektywie historycznej). Jeśli przyjmiemy ten podział, możemy przedstawić model kontekstu społecznego w taki sposób:

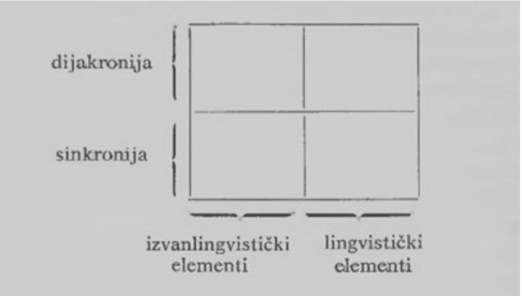

Diachronia, synchronia, elementy pozajęzykowe,
elementy językowe

W praktycznym wymiarze aktywności językowej oraz polityki językowej w danym społeczeństwie podziały oczywiście nie będą tak ostre, a granice między diachronią a synchronią oraz między elementami pozajęzykowymi i językowymi często ulegają neutralizacji.

Elementy pozajęzykowe. Według klasyfikacji Mackeya (która jawi się jako zdecydowanie akceptowalna) czynniki istotne dla polityki językowej, jakie nie są badane przez językoznawstwo, można podzielić na sześć podstawowych grup: czynniki demograficzne, ekonomiczne, kulturowe, społeczne, polityczne i prawne[11]. *Czynniki demograficzne* obejmują „liczbę, proporcje i przemieszczanie się użytkowników różnych języków"[12] na obszarze, na którym prowadzona jest polityka językowa. Jest rzeczą oczywistą, że społeczeństwo za pośrednictwem swoich instytucji (ale i niezależnie od nich) traktuje języki, które mają kilkuset lub kilka tysięcy użytkowników zupełnie inaczej w porównaniu do tych, którymi posługuje się kilkaset tysięcy lub kilka milionów ludzi; także odmiennie w stosunku do języków, których mówcy są rozproszeni w obrębie danego terytorium innojęzycznego; również inaczej traktuje się te języki, których użytkownicy są skoncentrowani w domenach jednojęzycznych (lub prawie jednojęzycznych). O znaczeniu danych demograficznych dla dokonywania wyboru i procesu realizacji polityki językowej świadczy fakt, że często (i nie do końca słusznie) jest ona jedyną opcją. Islandia i Portugalia – i można do tych państw dodać San Marino – są traktowane jako jednojęzyczne kraje europejskie [ten fragment tekstu odnosi się do stanu z okresu powstawania publikacji – przyp. tłum.]: we wszystkich pozostałych, bez porównania większej liczbie krajów na pozostałych kontynentach, na ich terytoriach mieszkają użytkownicy dwóch lub więcej języków. Z tego powodu teoretycy polityki językowej uważają odsetek użytkowników danego języka na danym obszarze za niezwykle ważny czynnik[13], podczas gdy w praktyce [polityczno-administracyjnej – przyp. tłum.] problem ten jest rozstrzygany inaczej: np. w Finlandii mniejszość językowa uzyskuje status oficjalny na poziomie lokalnym już przy koncentracji 6%, w Kanadzie przy koncentracji 10%[14], a w wielu krajach nie uzyskuje go nawet wtedy, gdy na tym poziomie zbliża się do 50% udziału, czy też kiedy go przekracza. Ponadto dane demograficzne mogą odnosić się do różnych zjawisk, zatem czasami bierze się pod uwagę

---

[11] Zob. W.F. Mackey, *US Language Status Policy and the Canadian Experience*, [w:] *Progress in Language Planning. International Perspectives*, eds. J. Cobarrubias, J. Fishman, Berlin–New Jork–Amsterdam: Mouton, 1983.

[12] W.F. Mackey, *US Language Status…*, s. 174.

[13] H. Kloss, *Notes concerning a language-nation typology*, [w:] *Language problems of developing nations*, New York: Wiley, 1968, s. 69–85) dzieli dane dotyczące odsetka użytkowników na sześć klas (90% i więcej, 70–89%, 40–69%, 20–39%, 3–19%, mniej niż 3%) oraz Stewart *(A sociolinguistic typology for describing national multilingualism*, 1968) także w sześciu klasach, ale z inaczej obliczonymi progami procentowymi (ponad 75%, ponad 50%, ponad 25%, ponad 10%, ponad 5%, mniej niż 5%); zgodnie z ustaleniami Cobarrubiasa, *Ethical Issues…*, s. 47).

[14] Zob. W.F. Mackey, *US Language Status Policy and the Canadian Experience*, [w:] *Progress in Language Planning. International Perspectives*, s. 183.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

liczbę rzeczywistych użytkowników języka, czasami ważna jest przynależność narodowa, a czasami uwzględnia się oba te elementy. Nie należy też zapominać, iż pojęcie „użytkownik języka" jest interpretowane na różne sposoby i może obejmować zarówno tych, którzy używają tego języka we wszystkich sytuacjach, jak i tych, którzy są w stanie wypowiedzieć w nim tylko kilka słów, ale „odczuwają" go jako swój[15].

Wreszcie po II wojnie światowej czynnik demograficzny nabiera szczególnego znaczenia dla tych polityk językowych, które swym oddziaływaniem miałyby objąć osoby „czasowo osiedlone" na obcojęzycznym terytorium, czyli o nowy typ imigracji zarobkowej, oraz o emigrację: osoby podejmujące pracę tymczasową za granicą. W państwach Europy Północnej i Zachodniej, w ramach prowadzonej tam powszechnej i kulturalnej polityki w stosunku do takich imigrantów, konkretna forma polityki językowej odgrywa w dzisiejszych czasach już bardzo ważną rolę. Wpływ *czynników ekonomicznych* na politykę językową może również przejawiać się na różne sposoby. Komunikacja językowa jest nieodzowną konsekwencją przepływu siły roboczej, transferu towarów i środków pieniężnych na określonym obszarze.

Innymi słowy, działalność językowa jest koniecznym warunkiem stworzenia i utrzymania każdej formy rynkowej, dlatego nie dziwi fakt, że w momencie, gdy jednolity rynek danego społeczeństwa rozszerza się poza terytorium „pokryte" jednym dialektem lub językiem, a jego wydajność zostaje równocześnie zagrożona przez nieefektywną komunikację, pojawia się potrzeba powstania wspólnej odmiany języka transportowego: w zależności od konstelacji społeczno-politycznej i gospodarczej może to być albo pewnego rodzaju *lingua franca* lub *koiné* albo też język standardowy. Z drugiej strony, siła ekonomiczna społeczeństwa determinuje, choćby w sposób pośredni, jego zdolność do prowadzenia wybranej polityki językowej i do ustanawiania odpowiednich instytucji: w wielu krajach afrykańskich na przykład projekty zwalczania analfabetyzmu społeczeństwa postępują bardzo powoli nie z powodu niewłaściwego podejścia językowego czy politycznego, ale dlatego, że na ich realizację po prostu brakuje

---

[15] Tak więc kanadyjski oficjalny kwestionariusz dotyczący języków zawiera cztery pytania: 1. Jakiego języka nauczyłeś się jako dziecko i czy go jeszcze rozumiesz? 2. W jakim języku mówisz najczęściej w domu? 3. W jakim języku mówił twój przodek ze strony ojca, który jako pierwszy przybył na ten kontynent? 4. W jakim języku możesz prowadzić rozmowę na codzienne tematy? (Por. W.F. Mackey, *US Language Status…*, s. 184). Natomiast w [dawnej – przyp. tłum.] Jugosławii rachmistrz zadowala się deklaracją respondenta, który język uważa on za swój język ojczysty.

środków finansowych. Czynniki ekonomiczne mogą również wywierać mniej transparentny wpływ na kształtowanie się świadomości językowej i sposobów używania języka: na przykład w państwach wielojęzycznych polityka językowa może odzwierciedlać alokację poszczególnych gałęzi gospodarki, jeśli pokrywa się ona, choćby w pewnym stopniu, z przestrzenną stratyfikacją ludności posługującej się różnymi językami[16]. I wreszcie – co z pewnością najistotniejsze, a zarazem najbardziej oczywiste – stosunki ekonomiczne w danym społeczeństwie wpływają na jego politykę językową w taki sposób, że określają status społeczny użytkownika języka / uczestnika tego społeczeństwa, o czym jednak będzie mowa nieco później. Najpewniej nie trzeba nawet podkreślać, w jakim stopniu *środowisko kulturowe* wpływa na kształtowanie się kontekstu społecznego polityki językowej, zwłaszcza że niewątpliwie należy do niego sama kultura językowa. Istnienie lub brak piśmienności (alfabetyzacji), jej stopień i zakres rozprzestrzenienia wśród ludności, obecność danego języka w procesach edukacyjnych i w środkach masowej komunikacji, jego zdolność do uczestnictwa w tworzeniu literatury i nauki, w węższym znaczeniu językowo-kulturowym, oraz do zawładnięcia sferą kulturową i techniczną lub ogólnocywilizacyjną, w szerszym znaczeniu – wszystko to stanowi fundamenty, na których opiera się polityka językowa. Ponieważ kultura jest zarówno wytworem, jak i generatorem świadomości społecznej, segment tej świadomości i świadomości społecznej, który odnosi się do języka, nie może być postrzegany w oderwaniu od kontekstu kulturowego: z tego właśnie powodu refleksje nad elementami polityki językowej prowadzone w dalszych rozdziałach tekstu[17] będą istotnie w dużej mierze związane z czynnikami kulturowymi i cywilizacyjnymi. Relacje między strukturą społeczną społeczeństwa a strukturą języka, którego dana zbiorowość używa, stanowią jedno z podstawowych zagadnień socjolingwistycznych, a większość definicji socjolingwistycznych opiera się właśnie na podkreśleniu tych relacji jako najważniejszego obiektu badań. Teoretycznie – jak stwierdza Cobarrubias[18], idąc za Grimshawem – można wyobrazić sobie istnienie czterech typów relacji między strukturami społecznymi i językowymi: język determinuje stosunki społeczne lub sam jest przez nie determinowany; albo struktury tak społeczeństwa, jak i języka podlegają wzajemnej interferencji, albo jedne i drugie są warunkowane jakimś trzecim czynnikiem. W teoriach socjolingwistycznej i lingwistycznej można znaleźć przykłady argumentów dla każdego z tych poglądów, ale wydaje się, że coraz częściej, przynajmniej na poziomie deklaratywnym, przeważa, nie tylko wśród socjolingwistów zorientowanych na marksistowski pogląd, że społeczeństwo i język pozostają w dialektycznym związku pod wzajemnym wpływem[19]. Należy jednak wspomnieć, że prawdopodobnie najbardziej wysublimowaną analizę tych stosunków – analizę, która w dużej mierze wykracza poza poziom opisowy, a do niej socjolingwistyka, zwłaszcza w swej angloamerykańskiej wersji, jest zdecydowanie skłonna – zaproponował Basil Bernstein[20], starając się udowodnić, że mówca, gdy jest zdeterminowany własnym językiem, ma duże trudności ze zmianą swojej pozycji społecznej. Niezależnie od tego, jak wyjaśniano interferencje struktur językowych i społecznych, nie ulega wątpliwości, że status społeczny osoby posługującej się określonym językiem ma istotny wpływ na kształtowanie każdej konkretnej polityki językowej; nie należy jednak przyjmować tego twierdzenia w sposób uproszczony. Chociaż na przykład język standardowy jest zawsze w ostatecznym rozrachunku bardziej dostosowany do potrzeb komunikacyjnych klasy lub grupy społecznej pozostającej u władzy, nie oznacza to, że standard musi opierać się na językowym substracie tej samej klasy lub grupy. W każdym razie, pozostając na poziomie najogólniejszych refleksji, można by sformułować zasadę, w zgodzie z którą wpływ na politykę językową miałby być adekwatny do pozycji zajmowanej w hierarchii społecznej, tak samo jak proporcjonalne do niej jest opanowanie wyrażeń językowych najbardziej funkcjonalnych w komunikacji publicznej. Polityczny wymiar kontekstu społecznego nie sprowadza się do tego, że polityka językowa stanowi część globalnej polityki jakiegoś społeczeństwa, ani do tego, że polityka językowa jest częściowo realizowana przez instytucje polityczne, ani też do tego, że język polityki, czyli używany w nim system, jest istotnym elementem kształtowania języka komunikacji publicznej, ani wreszcie w tym, że czasem nadzór polityczny jest bezpośrednio sprawowany w kanałach komunikacji publicznej. Dla teorii polityki językowej jeszcze ważniejszy może być fakt, że znajduje ona oparcie, jak każda teoria polityczna, w określonym zbiorze idei, które we współczesnej praktyce politycznej są zawsze konstytuowane jako ideologia – a w ostateczności – polityka owa opiera się na określonym światopoglądzie lub filozofii. Chociaż „ideologie językowe" mogłyby być klasyfikowane również inaczej, Cobarrubias dzieli je – w dużej mierze słusznie – na cztery podstawowe typy[21]: asymilacja językowa (tendencja do tego, aby wszyscy użytkownicy języka, niezależnie od znajomości języka ojczystego, opanowali dominujący system), pluralizm językowy (który funkcjonalnie utrzymuje różnorodność językową), wernakularyzacja (podnoszenie języka ojczystego do rangi języka komunikacji publicznej) i internacjonalizacja (przyjmowanie języka nieautochtonów jako środka komunikacji publicznej). Zasadniczą uwagą do przedstawionej typologii mogłoby być zastrzeżenie, że asymilacja i pluralizm należą do jednego zbioru podejść do języka, a wernakularyzacja i internacjonalizacja do drugiego, zatem wybory modeli postępowania z obu tych zbiorów nie wykluczają się wzajemnie, a należy je obserwować w rozmaitych możliwych kombinacjach. Za ideologią stoją filozofie polityki językowej[22]. Ponieważ, jak już wspomniano, polityka językowa jest nieodzownym elementem globalnej polityki społecznej, dokonanie wyboru właśnie na tym poziomie pozwala na stworzenie podstawowej typologii i klasyfikacji polityki językowej. Nie wdając się tutaj w dywagacje nad złożonymi kwestiami filozofii politycznej, ale koncentrując się na jej praktycznych rezultatach, moglibyśmy sobie wyobrazić, że wszystkie określone strategie polityk językowych sytuują się pomiędzy dwoma biegunami – jednym anarchistycznym, a przynajmniej, w wersji liberalnej, nacechowanym leseferyzmem, a drugim – totalitarnym i w pełni kontrolowanym. Wybór polityki językowej opierający się na tej podstawie, jak słusznie zauważa Cobarrubias[23], w stosunku do poszczególnych języków może prowadzić do różnych rezultatów: albo system zostaje „zabity"[24], albo pozwala się mu „umrzeć", albo przyjmuje się wobec niego postawę „obojętnej tolerancji" lub tylko niektóre subkody językowe otrzymują oficjalne poparcie albo też język staje się pełnoprawnym środkiem komunikacji publicznej. Nie należy przy tym zapominać, że za tymi „technicznymi" opisami stosunku do jakiegoś języka zawsze stoją konkretni użytkownicy, członkowie tego społeczeństwa i uczestnicy jego polityki; i o tym, że zmiany stanów językowych są w rzeczywistości zmianą jednej z cech grupy użytkowników języka i charakteru jej interferencji z innymi grupami w tym samym społeczeństwie. Aspekty prawne kontekstu społecznego, w którym prowadzi się pewną politykę językową, zaznaczają się wyraźnie jako szczyt piramidy, na którą składają się wszystkie pozostałe czynniki, zwłaszcza te o charakterze politycznym. Akty prawne prawie każdego państwa zawierają pewne wyraźnie sformułowane przepisy dotyczące języka, a wiele innych ustaw i aktów prawnych dotyczy pośrednio działalności językowej i komunikacji publicznej[25]. Liczba tych wyraźnie sformułowanych przepisów prawnych różni się w poszczególnych krajach i zależy od charakteru prowadzonej tam polityki językowej oraz jej pozycji w typologii (piramidzie – przyp. tłum.). Dla polityki językowej z jednej strony ważne jest, do jakiego poziomu struktury państwowej odnoszą się akty prawne regulujące działalność językową i komunikację publiczną (lokalny, regionalny, poziom całego państwa), a z drugiej strony, jaki status przypisuje się poszczególnemu językowi i jakie funkcje może on pełnić w komunikacji publicznej. Według Klossa[26], jeśli brać pod uwagę te parametry, języki można podzielić na: wyłączne języki urzędowe w państwach (np. francuski we Francji); jedne z kilku języków urzędowych w państwach (francuski, włoski i retoromański w Szwajcarii), języki usług regionalnych (np. język niemiecki w Alto Adige (Włochy); nieoficjalne języki, które mają wsparcie ze strony państwa w niektórych formach komunikacji publicznej

---

[16] Aby zapoznać się z konkretnymi przykładami angielsko-francuskimi w Kanadzie, zob.: W.F. Mackey, *US Language Status…*, s. 185 i nn.).

[17] Zob. zwłaszcza rozdział 1.2.2.

[18] J. Cobarrubias, *Ethical Issues in Status Planning*, [in:] *Progress in Language Planning. International Perspectives*, s. 52.

---

[19] Zob. J. Cobarrubias, *Ethical Issues…*

[20] B. Bernstein, *Jezik i društvene klase*, Beograd: BIGZ, 1979.

---

[21] Zob. J. Cobarrubias, *Ethical Issues*..., s. 63 i n.

[22] Nie należy tych doktryn mylić z filozofią języka. Poszerzone refleksje nad filozofią polityki językowej, oparte na poglądach Hobbesa, Rousseau, Locke'a i Kanta można także odnaleźć u J. Cobarrubiasa, *Ethical Issues*..., s. 67 i nn.; na tych rozważaniach opiera się również autorskie pojęcie *etnoglosji*, którym, pomimo całej jego złożoności, tutaj nie będziemy się zajmować. Zob. P. Van de Craen, *Vers des glottopolitiques scientifiques*, „Langages" 1986, nr 83, s. 117–128.

[23] J. Cobarrubias, *Ethical Issues*..., s. 71. Zob. też: L. Rajić, *Teorijske osnove*..., s. 184 i nast.

[24] L. Calvet, *Lingvistika i kolonijalizam*, Beograd: BIGZ, 1981 pisze później o glottofagii, zwłaszcza w kontekście funkcjonowania języka metropolii w byłych i obecnych koloniach.

---

[25] Przydatne informacje na temat prawnych aspektów polityki językowej w poszczególnych krajach można znaleźć w: V. Ćosić, *Jezična situacija u Quebecu*, „Kulturni Radnik" 1986, nr 1 (Kanada); Ž. Brala, *Jezična politika i jezično planiranje u Angoli*, „Kulturni Radnik" 1986, nr 1, s. 161–172 (Angola); S. Brice Heath, F. Mandabach, *Language Status Decisions and the Law in United States*, [in:] *Progress in Language Planning…*, p. 87–106 (Wielka Brytania i USA); *Language and Politics*, eds. W. O'Barr, J. O'Barr, The Hague – Paris: Mouton, 1976 (Tanzania, Indie, Papua-Nowa Gwinea) oraz o prawnych aspektach komunikacji w zarysie ogólnym, zob. J. Grčić-Polić, *Pravo na komuniciranje*, [w:] *Savez za Esperanto*, Sarajevo: BiH, s. 60–70, 1986.

[26] H. Kloss, *Notes concerning a language-nation typology…*, zob. przypis 12, za J. Cobarrubiasem, *Ethical Issues…*, s. 44.

(np. język angielski w amerykańskim stanie Nowy Meksyk); języki tolerowane, bez specjalnego wsparcia rządowego (np. niektóre języki Indian w USA); języki zakazane, które nie mogą być używane w komunikacji publicznej (np. język baskijski w Hiszpanii w czasie dyktatury F. Franco). W większości przypadków takie regulacje stanowią ostateczne usankcjonowanie prawne polityki językowej. Niejednokrotnie zdarza się jednak, że rzeczywisty stan działalności językowej w komunikacji publicznej nie odpowiada w pełni swemu programowemu porządkowi prawnemu: bądź to w taki sposób, że – co rzadsze – „wyprzedza" ów porządek, bądź – co częstsze – nie wprowadza w życie jego zasad. Każdy z wymienionych sześciu parametrów ma oczywiście również swój diachroniczny wymiar, który wtórnie decyduje o jego stanie synchronicznym. Sytuacja demograficzna jest rezultatem wcześniejszych zmian struktury ludnościowej, a zbieżność lub niezgodność granic etnicznych i językowych jest z kolei wynikiem wcześniejszych relacji między językami. Struktury ekonomiczne, kulturowe, społeczne, polityczne i prawne w danym społeczeństwie są, co oczywiste, zawsze wynikiem działania procesów historycznych, a konkretna polityka językowa w swoim kontekście społecznym stanowi również tylko ogniwo łączące własną przeszłość z przyszłością. Niezależnie od tego, jak trywialne wydawałyby się wzmiankowane fakty, w dyskusjach na temat języka komunikacji publicznej i polityki językowej często zdarza się przeceniać znaczenie jednego tylko z jej wymiarów: albo synchronicznego, albo diachronicznego. Kompleksowy opis danej sytuacji językowej i jej środowiska społecznego powinien w ostatecznym rozrachunku uwzględniać oba te aspekty, tak aby stanowić dobrą podstawę do opracowywania polityki językowej.

Elementy językowe. Pod pojęciem elementów lingwistycznych kontekstu społecznego polityki językowej rozumie się te zjawiska pozajęzykowe, które są opisywane przez językoznawstwo lub niektóre z jego subdyscyplin. W przybliżeniu te elementy lingwistyczne mogłyby być podzielone na cztery grupy, które odpowiadałyby czterem dziedzinom nauki o języku: geolingwistyce (z dialektologią i teorią kontaktów językowych), socjolingwistyce, psycholingwistyce (lub lepiej: socjopsycholingwistyce) i lingwistyce teoretycznej[27]. *Aspekt geolingwistyczny* dostarcza nam niezbędnych dla polityki językowej danych na temat dystrybucji systemów językowych w przestrzeni (języków,

---

[27] O niektórych ze wzmiankowanych elementów pisałem w: D. Skiljan, *Prolegomena našoj jezičnoj politici*, „Kulturni Radnik" 1986, nr 1, s. 50–71.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

dialektów, języków regionalnych), co związane jest oczywiście z uwarunkowaniami demograficznymi. Jednak, jak już podkreślono, układ etniczny często nie jest identyczny z dystrybucją przestrzenną języków, przy czym metody geolingwistyki pozwalają wydzielać mniejsze całości w obrębie jednej, określonej pod kątem demograficznym domeny. Czasami stosunki między dialektami jednego języka, gdy ujmować je poprzez pryzmat polityki językowej, odtwarzają relacje między językami, przy czym należy stale zdawać sobie sprawę, że ani geolingwistyka, ani językoznawstwo ogólne nie dysponują całkowicie miarodajnym, inherentnym kryterium pozwalającym określać, co jest językiem, a co dialektem: w ten sposób można dojść do pozornego paradoksu, że lista języków świata (które w sensie ściśle lingwistycznym nie są w ogóle jednostkami dyskretnymi) jest ustalana za pomocą kryteriów pozajęzykowych, a przede wszystkim językowo-politycznych, zaś sama polityka językowa przejmuje tę listę z gruntu językoznawstwa jako mniej lub bardziej niezaprzeczalny fakt naukowy, będący konsekwencją recepcji pewnych danych o charakterze wyłącznie językowym. Paradoks jawi się jako oczywisty, ponieważ nauka o języku jest również formą racjonalnej, społecznej świadomości języka, na którą wpływa całokształt świadomości społecznej, ona zaś z kolei determinuje również sposób prowadzenia polityki językowej. W każdym razie, nie posiadając jasnego obrazu sytuacji językowej na danym obszarze, nie można prowadzić tam realnej polityki językowej. Badania języków w kontakcie, które w szerszym rozumieniu należą również do geolingwistyki, a także studia porównawcze nad językami współistniejącymi na danym obszarze, mogą wspomagać próby określania możliwego kierunku i intensywności wzajemnego ich wpływu[28]. *Aspekt socjolingwistyczny*, jak wiadomo, dotyczy różnorodności języków używanych przez tę samą grupę użytkowników na tym samym obszarze, ale w różnych sytuacjach komunikacyjnych[29]. Polityka językowa powinna uwzględniać wszystkie te systemy (zwane socjolektami), które są istotne dla społeczeństwa, dlatego też socjolingwistyka postawiona jest w obliczu rozstrzygnięcia problemu określania samych kryteriów istotności społecznej. Socjolingwistyka w początkowym okresie swego rozwoju, kiedy związana była ona przede wszystkim z naukowym środowiskiem angloamerykańskim[30], zajmowała się opisywaniem sytuacji językowych i komunikacyjnych, starając się zarazem nie wprowadzać elementów ich wartościowania. Polityka językowa niewątpliwie wymaga deskrypcji sposobu rozmieszczenia socjolektów w danym społeczeństwie, wraz z uwzględnieniem matrycy ich funkcji, ale konieczne jest również określenie, które z owych socjolektów w ogóle są reprezentowane, i dlaczego ten repertuar jest ograniczony właśnie do nich. Społeczna ranga języka konstytuuje się poprzez świadomość społeczną, mogąc opierać się na wielu elementach, jednak jeśli pozostać w granicach wiedzy językowej, wydaje się, że jedyną realną podstawą społecznej waloryzacji danego języka jest jego repertuar funkcjonalny lub zasięg komunikacyjny[31]. Należy jednak zauważyć, że współcześnie socjolingwistyka potrafi dość skutecznie opisywać poszczególne socjolekty (i określać ich konteksty komunikacyjne), jednak ani pod względem teoretycznym, ani praktycznym nie jest w stanie wystarczająco precyzyjnie zdefiniować kryterium zasięgu komunikacyjnego, niezbędnego do ich oceny, zatem w tej dziedzinie polityka językowa opiera się głównie na wiedzy niejęzykowej lub intuicyjnej. Wśród istotnych dla polityki językowej elementów socjolingwistycznych należy oczywiście wymienić również zjawisko wielojęzyczności (zarówno w formie bilingwizmu, jak i dyglosji[32]) oraz pojawienie się półjęzyczności – niepełnego opanowania jakiegokolwiek systemu językowego, szczególnie powszechnej u drugiego pokolenia dzieci imigrantów o niższym statusie społecznym. Społeczna świadomość językowa zawsze przejawia się w indywidualnej świadomości użytkownika języka, który jest jednocześnie członkiem większej liczby grup społecznych, zaś ich interakcja implikuje z kolei wzrost świadomości językowej. To właśnie na wzmiankowanym poziomie indywidualnym, jeśli patrzeć na nią przez pryzmat powiązań zbiorowych, *czynniki psycholingwistyczne* jego kontekstu społecznego stają się interesujące dla polityki językowej. Stanowią one między innymi istotny element wpływający na kształtowanie się poglądów na temat języka[33], które, w przeciwieństwie do sądów

---

[28] O takich wpływach, podając konkretne przykłady z terenu [dawnej – M.K.] Jugosławii, pisze A. Kovačec, *Jezici narodnosti i etničkih skupina u Jugoslaviji*, „Kulturni Radnik" 1986, nr 1, s. 93.

[29] O typologii takich sytuacji i ich wpływie na teorię i praktykę socjolingwistyczną zob. M. Radovanović, *Sociolingvistika…*, s. 165 i nn., a o ich konsekwencjach dla polityki językowej, w jej podstawowych aspektach, pisze D. Škiljan, *Prolegomena…*, s. 54 i nn.

---

[30] Nie biorę tu pod uwagę wczesnych radzieckich poprzedników socjolingwistyki, o których: zob. M. Pupovac, *Lingvistika i ideologija*, Novi Sad: Književna Zajednica Novog Sada, 1986.

[31] Przede wszystkim na tych podstawach sformułowano pojęcie *skali hierarchicznej*, które pojawia się u D. Brozovicia, *Standardni jezik…*, s. 12 i nn.

[32] W odniesieniu do tych terminów zob. np. D. Škiljan, *Pogled u lingvistiku…*, s. 142.

[33] Termin ten wywodzi się z tradycji badań prowadzonych w Bułgarii (1986 a, 108 i n.), gdzie jest on interpretowany w sposób niezwykle drobiazgowy.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

naukowych, czasami opierają się na elementach nieracjonalnych. Ocena języka może być również dokonywana z uwzględnieniem takiej właśnie perspektywy[34], ale w istocie jest ona w takim ujęciu jeszcze słabiej zbadana niż w dziedzinie socjolingwistyki. Polityka językowa, szczególnie w swoim „przednaukowym" okresie, czyli zanim jej teorią zaczęła się zajmować socjolingwistyka, bardzo często opiera się właśnie na takich poglądach i ocenach, w których pojawiają się, z równym uzasadnieniem i dobierane w sposób losowy, elementy racjonalne i nieracjonalne: taka polityka niejednokrotnie zdecydowanie zaprzecza w ten sposób swoim pryncypiom i uzasadnia elementy nieracjonalne paranaukowymi, głównie ideologicznymi argumentami. Trzeba jednak powiedzieć, że nieracjonalność sama w sobie nie musi być szkodliwa dla polityki językowej, jeśli jest odpowiednio racjonalizowana w swoich realizacjach: właśnie w takiej racjonalizacji widzę największy potencjalny wkład psycholingwistyki w proces prowadzenia polityki językowej. Ostatecznie stan teorii językowej musi być w jakiś sposób przekładany na politykę językową, niezależnie od tego, czy lingwiści uczestniczą w niej bezpośrednio, czy też nie. Teoria językoznawcza stanowi część poznania naukowego i w ten sposób uczestniczy, w ramach swoich możliwości, w kształtowaniu świadomości społecznej, a w ostatecznej konsekwencji – w tworzeniu i wdrażaniu polityki językowej. Współcześnie językoznawstwo w dużym stopniu skupia się na praktycznych aspektach działalności językowej w kontekście społecznym (a także – w obszarze socjolingwistyki – na zagadnieniach polityki językowej), zaś sama polityka dąży do znalezienia naukowych uzasadnień swoich działań; w związku z tym językoznawstwo i sami językoznawcy coraz intensywniej i w sposób bardziej bezpośredni wpływają na politykę językową, która emancypuje się jako odrębny segment polityki jako takiej. Udział językoznawstwa [w polityce językowej – przyp. tłum.] oczywiście nie może wykraczać poza skalę jego uwarunkowań teoretycznych i nie może być większy ilościowo niż obecność lingwistyki w naukach społecznych. Można wreszcie wspomnieć – jako że jest to również związane z polityką językową i stanem świadomości społecznej o języku – iż językoznawstwo nie jest, tak jak inne nauki, wolne od wpływu ideologii, co w konsekwencji również prowadzi do ideologizowania samej polityki językowej. Każdy z lingwistycznych aspektów kontekstu społecznego polityki językowej manifestuje się również w wymiarze diachronicznym: w istocie, być może w jeszcze większym stopniu niż w przypadku elementów pozalingwistycznych, nie jest możliwe rozpatrywanie tych zagadnień bez uwzględniania ich aspektu historycznego. Jak łatwo można się domyślić, opis dialektologiczny lub socjolingwistyczny stanowi wyłącznie pewien przekrój synchroniczny (jako taki siłą rzeczy jest znacznie uproszczony), poglądy na język i stan teorii językoznawczej w takim wymiarze stanowią tylko aktualną projekcję kontinuum historycznego, zaś odcięte od niego – pozostają w zasadzie nieeksplikowalne.

---

[34] O tym zjawisku jako o problemie lingwistycznym, mowa jest w pracy M. Katičića, *Novi jezikoslovni ogledi*, Zagreb: Školska Knijga, 1986, s. 41–64; zob. także D. Škiljan, *Prolegomena…*, s. 56–57.

Tłum. Marek Kaszewski

DYSKUSJE

Marek Cybulski
Uniwersytet Gdański

Co to znaczy standaryzować język kaszubski?

Powszechnie znana jest wielość gwar kaszubskich (76 według klasyfikacji Friedricha Lorentza, od bardzo archaicznych gwar północnych po bliższe polszczyźnie gwary południowe)[1]. Według badaczy dialektologów wszystkie gwary kaszubskie są ważne, przechowują bowiem stare cechy prasłowiańskie, niekiedy obecne dziś jeszcze w innych językach słowiańskich, niegdyś obecne w polszczyźnie, lecz dziś już w niej zanikłe. Bywa również i tak, że w języku kaszubskim zaszły pewne innowacje, co również interesuje badaczy. Konsekwencją owej wielości gwar jest to, że Kaszubie z północy trudno porozumieć się z Kaszubą z południa, a ten fakt przy dzisiejszym tempie przemieszczania się ludzi utrudnia kontakty i w konsekwencji nie sprzyja utrzymaniu języka kaszubskiego jako zbioru gwar.

Również pisarze kaszubscy posługiwali się w swych tekstach kaszubszczyzną stron ojczystych, pisali rodzimą gwarą, choć już w najwcześniejszych pismach widoczne są pewne tendencje do ujednolicenia językowego tworzywa, ponieważ niekiedy twórcy wyzbywali się pewnych cech swego rodzimego dialektu na rzecz form z innego dialektu, bardziej zrozumiałych dla ogółu użytkowników kaszubszczyzny[2]. Niekiedy bywało również i tak, że pisarze, zafascynowani pewnymi cechami języka, charakterystycznymi jednak tylko dla pewnego wąskiego obszaru, szczególnie je w swych tekstach eksponowali, co

---

[1] J.T. [Jerzy Treder], *Gwary kaszubskie*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, wyd. 2, Gdańsk 2006 s. 78–79.

[2] Zob. np. H. Popowska – Taborska, *Poemat H. Derdowskiego „O panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł” jako próba stworzenia kaszubskiego języka literackiego*, „Język Polski” 38, 1958, s. 21–27; przedruk: tejże *Szkice z kaszubszczyzny. Dzieje – zabytki – słownictwo,* Wejherowo 1987, s. 54–59.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

oczywiście przynosiło pewne efekty estetyczne[3], w sumie jednak nie sprzyjało ujednoliceniu języka.

Współcześnie, gdy język kaszubski wkracza na salony, jest nauczany w szkołach i na uczelniach, oficjalnie został uznany prze władze RP jako język regionalny[4], pojawia się pytanie, jakiego języka chcemy uczyć. Eugeniusz Gòłąbk, twórca jedynego dotychczas *Kaszëbsczégò słowarza normatiwnégò*[5] wyraźnie pisze, że kaszubski język literacki opiera się na gwarach środkowych, ponieważ w tej wersji językowej powstała większość kaszubskich tekstów literackich. Konkluzją niech będzie tu stwierdzenie Gòłąbka: „Le żelë sã przëjãło wëstrzédną kaszëbiznã jakò pòdstawã, wëpôdô òdrzëcëc wiele z tegò, co je drodżé dlô Kaszëbów z pôłniô i nordë – bënômni to, co za baro òdewstôwô òd mòwnégò systemù westrzédny kaszëbiznë”[6].

Takiego też kaszubskiego języka literackiego najczęściej uczy się w szkołach, co niejednokrotnie rodzi problemy, ponieważ dzieci z innych rejonów Kaszub po powrocie ze szkoły do domu i pochwaleniu się taką kaszubszczyzną przed rodzicami, a szczególnie przed dziadkami, spotykają się z reakcją, że to nie jest właściwa kaszubszczyzna, bo różni się znacznie od ich domowej, a najstarsi użytkownicy języka kaszubskiego żyją przekonaniem, że najlepsza, najwłaściwsza, niekiedy wręcz jedynie możliwa, jest kaszubszczyzna ich rodzimej miejscowości.

Konsekwencją takiej postawy jest swoiste zablokowanie procesu przyswajania języka kaszubskiego przez młodego człowieka, bo przecież niejednokrotnie babcia i dziadek są dla niego autorytetami, przynajmniej w znajomości *rodnej*

---

[3] Tak było w wypadku pisarzy skupionych wokół „Zrzeszë Kaszëbsczi". Zob. J. Treder, *Język poezji zrzeszeńców na tle kaszubszczyzny młodokaszubów,* [w:] tegoż, *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005, 202–265, wcześniej tegoż, *Niektóre cechy kaszubszczyzny utworów tzw. zrzeszeńców*, [w:] *Problem statusu językowego kaszubszczyzny. Materiały z sesji …*, red. E. Breza, Gdańsk 1992, s. 65–79.

[4] Zob. M. Cybulski, *Praktyczne aspekty „Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym"*, [w:] *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*, pod red. J. Tredera, Warszawa 2006, s. 63–72, przedruk: *Praktyczne aspekty Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym,* „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2007, s. 113–122; wersja kaszubskojęzyczna pt. *Prakticzné aspektë Ùstawù ò nôrodnëch ë etnicznëch miészëznach a regionalnym jãzëkù*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka rok 2007", s. 113–122.

[5] E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gduńsk 2005, zob. też tenże, *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù*, Gduńsk 1997.

[6] E. Gòłąbk, Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù, s. 11.

mowy, a opanowanie tej mowy przez wnuka w innej wersji niż zasłyszana wśród przodków nie znajduje wśród nich aprobaty. W tej sytuacji od nauczyciela kaszubskiego należy wymagać wielkiej delikatności, nie wolno bowiem ganić młodego człowieka za posługiwanie się w mówionej komunikacji rodzimą gwarą, oddaloną od uczonego w szkołach standardu językowego. Choć inną kaszubszczyzną posługuje się babcia lub dziadek, trzeba młodemu człowiekowi spokojnie tłumaczyć, dlaczego konieczne staje się opanowanie przez niego kaszubskiego języka literackiego.

I

Ludzie posługujący się jakimś językiem/dialektem w procesie komunikacji używają określonych środków językowych (głosek, morfemów, wyrazów) zgodnie z aprobatą społeczną wszystkich posługujących się danym językiem/dialektem. Tę zgodę użytkowników języka na użycie takiej, a nie innej formy nazywamy normą[7]. Nieprzestrzeganie normy językowej grozi niezrozumieniem bądź ośmieszeniem mówiącego. Natomiast ogół działań, mających na celu ustalenie i przestrzeganie normy jakiegoś języka/dialektu, przyjęto nazywać normalizacją, a szerzej biorąc, również pod uwagę zespół działań zewnętrznych towarzyszących wprowadzaniu normy – nazywa się ten proces standaryzacją.

Standaryzacja języka kaszubskiego[8] dokonuje się obecnie regularnie i konsekwentnie m. in. na kartach przygotowywanych kolejnych tomów Biblioteki Pisarzy Kaszubskich. Utwory tej serii, zaopatrzone we wstępy: historyczny, historycznoliteracki oraz językoznawczy, zawierają teksty twórców najbardziej znanych i zasłużonych dla naszej literatury. Na autorze wstępu językoznawczego spoczywa tu również zadanie dokonania standaryzacji tekstu pisarza w zakresie fonetyki i fleksji, co czytelnik może sprawdzić, ponieważ obok tekstu zestandaryzowanego zamieszcza się również tekst oryginalny, zaaprobowany przez autora. Poza tym językoznawca obszernie tłumaczy się z dokonanych zmian we wstępie każdego tomu Biblioteki Pisarzy Kaszubskich[9].

---

[7] Zob. np. [W. Pisarek, J. Reczek], *Norma językowa*, [w:] *Encyklopedia języka polskiego*, wyd. II, Wrocław 1992, s. 226.

[8] Por. M. Cybulski, *Standaryzacja kaszubszczyzny – zakres, historia, przykłady*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, t. XVII, *Językowa przeszłość i współczesność Mazowsza i Podlasia*, red. H. Sędziak, D. Czyż, Łomża 2013, s. 93–103; przedruk *Standarizacjô kaszëbiznë – òbjim, historiô, przëkładë*,„Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka 2014”, s. 89–99; *Standaryzacja kaszubszczyzny – zakres, historia, przykłady,* „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2014 / „Biuletin Radzëznë Kaszebsczégò Jãzëka”, s. 237–248, Gduńsk 2014.

Oczywiście pisarz jest artystą, a artyście wolno twórczo eksperymentować, niejako bawić się językiem i dzięki temu ukazywać swoiste walory mowy, językoznawca jednak jest od tego, by poznawać i opisywać język jako tworzywo pracy artysty oraz pokazywać miejsca, w których pisarz eksperymentuje na języku, gdy w innych fragmentach dzieła postępuje zgodnie z tendencjami standaryzowania systemu językowego.

Nie jest zatem dobrze, gdy zadanie zestandaryzowania języka wybranego pisarza powierza się osobie nie do końca znającej arkana pracy językoznawcy, nawet wtedy, gdy jest to pisarz, ponieważ osoba taka powinna znać tendencje panujące w żywym języku, a te na ogół nie są jej obce, obok tego jednak musi ona biegle orientować się w sytuacji panującej w nauce o języku, np. w literaturze przedmiotu.

W tej sytuacji można powiedzieć, że kto jak kto, ale pisarz-artysta, obeznany z językiem – a jest on przecież dla niego tworzywo, na którym pracuje – zna te tendencje i może działać w dziedzinie standaryzacji języka. Pisarz-artysta zna język od strony praktycznej jak mało kto, ale często brak mu potrzebnego wykształcenia, żeby na sprawę spojrzeć od strony teoretycznej. Przykładowo autorka wstępu do tomu Biblioteki Pisarzy Kaszubskich, w którym zawarto poezję Stanisława Pestki (Jana Zbrzycy), zestandaryzowała język pisarza, zastępując użyty tu przez poetę spójnik łączny ***ë*** spójnikiem ***i***. Owszem, ***i*** bezsprzecznie bliższe jest poecie i powszechnie używa się go w gwarze zaborskiej Pestki, natomiast ***ë*** jest z pochodzenia północnokaszubskie, i jakkolwiek rozpowszechnione już w kaszubskim języku literackim, jednak obce jest dialektowi Pestki. Pestka je poznał, gdy zaczął czytać kaszubskie teksty, ale fakt, że użył go w swych pismach dowodzi, że poeta wyszedł poza swój dialekt, na swój sposób, w pewnym zakresie zestandaryzował język kaszubski, natomiast autor wstępu i redaktor w tym zakresie w jakiś sposób cofa tu Pestkę, z areny ogólnokaszubskiej bowiem sprowadza go do zaborskiego zaścianka. Nie ma przy tym znaczenia fakt, że poecie bliższy, szczególnie pod koniec życia, był spójnik ***i***, ponieważ zastosowanie ***ë*** w standardowym wydaniu poezji Zbrzycy

---

[9] Zob. np. J. Treder, *Normalizacja języka w reedycjach dzieł literatury kaszubskiej na marginesie [na marginesie nowego wydania dramatów Bernarda Sychty]*, „Acta Cassubiana”, t. XII, 2010, s. 163–174.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

pokazywałoby pracę pisarza jako próbę wyjścia z Zaborów na forum ogólnokaszubskie.

II

Zespół orzekający przy Komisji Oświaty Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego przygotowuje zmodyfikowane, nieco odświeżone pytania egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli języka kaszubskiego. Pod koniec roku szkolnego 2021/ 2022 wpłynął zestaw takich pytań autorstwa jednego z działaczy kaszubskich przy owym zespole. Wśród pytań egzaminacyjnych są tam formy czasowników w 2. osobie liczby pojedynczej trybu rozkazującego typu: ***wëmienie, rozwinie***[10]. Tu pojawia się pytanie: Od kiedy końcówka 2. osoby liczby pojedynczej trybu rozkazującego w kaszubskim języku literackim brzmi ***e***. Końcówką ową jest tu ***i***[11], które często przechodzi w ***ë*** (w wypadku dwu podanych wyżej czasowników, po spółgłoskach miękkich, akurat nie przechodzi). Powinno zatem być: ***wëmieni**, **rozwini**,* choć przy innych czasownikach np. ***wskażë***, nie ***wskôżë***, ***pòchwalë*** itp. O tym musimy pamiętać, jak bowiem można uczyć poprawnych form gramatycznych w języku kaszubskim, gdy w tekście polecenia na egzaminie ze znajomości języka kaszubskiego znajdują się błędy?

III

Dom kultury w Brusach przygotował tablicę, na której znalazł się napis z fragmentem wiersza Jana Karnowskiego, gdzie poeta użył formy czasownika w czasie przeszłym typu: ***żem zrobił*** (tu chodzi nie tylko o formy pierwszej osoby liczby pojedynczej). W dyskusji, czy zostawić owo zaborskie, choć obce innym dialektom kaszubskim i kaszubskiemu językowi literackiemu, a pochodzące z dialektu kociewskiego lub borowiackiego[12] ***żem***, i czy zastąpić je formą ***jem***, jak to zrobiono np. w tomie 6. Biblioteki Pisarzy Kaszubskich (np. ***Co żesta***

---

[10] Taką końcówkę mają Rompski i Trepczyk i oddaje ona „rozszerzenié i", ale jest przy tym obca pozostałej większości kaszubskich dialektów. Zob. J. Treder, *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, wyd. 2. poprawione i poszerzone, Gduńsk 2014, s. 198.

[11] Zob. E. Breza, J. Treder*, Gramatyka kaszubska*, Gdańsk 1981, s. 131–132.

[12] Tamże, s. 133.

u Polochów tak długo urodzała[13] oddano w wersji znormalizowanej jako: ***Co jesta ù Pòlôchów tak długò ùrodzała***[14]) i w tomie 7. tejże Biblioteki (np. ***jô żem związôł***[15] oddano w wersji znormalizowanej jako ***jô jem związôł***[16]) – choć w 2 tomie Biblioteki Pisarzy Kaszubskich w wersji zestandaryzowanej pozostawiono formy z ***żem*** (por. ***Tej żem zbòcził*** ... ***Kònie swòje żem sczerowôł*** ... ***I żem pãdzył w stronã Kartuz***[17] – Gołąbek był tu wierny oryginałowi Derdowskiego, mniej patrzył na problem zestandaryzowania języka), były głosy nawet wśród członków Rady Języka Kaszubskiego za tym, by zostawić owo ***żem***. Taka decyzja byłaby odwróceniem kijem Wisły, byłaby przekreśleniem pracy wykonanej przy standaryzowaniu języka kaszubskiego, byłaby jej zaprzeczeniem.

IV

W pracy redakcyjnej przy przygotowywaniu kolejnego tomu wielkiego *Słownika polsko-kaszubskiego* Eugeniusza Gołąbka zespół dokonujący korekty zaproponował błędne zmiany w miejsce form dobrych, właściwych, zapisanych przez autora, np. w formach bezokolicznikowych w temacie czasownika z samogłoską jasną typu ***wësełac*** dano formy z samogłoską pochyloną typu ***wësélac***, a w miejsce ***przesełac*** dano ***przesélac***, tu owe formy są wyrównaniem do form osobowych, np. ***wësélóm, przesélóm***[18]. W innym miejscu podano poprawioną błędną formę ***remòcësz*** zamiast poprawnej ***remòcesz***, a to przecież

---

[13] J. Karnowski, *Dramaty*, oprac. i przypisy M. Cybulski, wstęp C. Obracht-Prondzyński, D. Kalinowski, Gdańsk 2011, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 6, s. 182. Por. również M. Cybulski *Oboczne formy fleksyjne niektórych kaszubskich rzeczowników należących do słownictwa kulinarnego*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2009, s. 204, 206, 208, 210, 212, 214 / *Òbòczné fleksyjné fòrmë niechtërnëch kaszëbsczich jistników słëchającëch do kùchniowi słowiznë*, „Biuletin Radzëznë Kaszebsczégò Jãzëka" 2009, s. 205, 207, 209, 211, 213, 215, Gduńsk 2009.

[14] Tamże, s. 319.

[15] A. Majkowski, J. Karnowski, L. Heyke, *Poezja młodokaszubów*, oprac. i przypisy H. Makurat, wstęp J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, H. Makurat, Gdańsk 2012, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 7, s. 206.

[16] Tamże, s. 448.

[17] H. J. Derdowszczi, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, oprac. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Gdańsk 2007, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich, t. 2, Gdańsk 2007, s. 75, 218.

[18] Por. J. Tréder, *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, s.189.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

druga osoba liczby pojedynczej czasownika koniugacji ***–ã, -esz***, a także podano bezokolicznikową formę ***zajëmac*** zamiast poprawnej ***zajimac***, zapominając o tym, że po spółgłosce miękkiej ***i*** nie przechodzi w ***ë***. Gdy zaś chodzi o postać drugiej osoby liczby pojedynczej trybu rozkazującego podano poprawioną i niestety błędną formę ***rwië*** (po spółgłosce miękkiej ***i*** nie przechodzi w ***ë***, por. wyż.), zamiast poprawnego ***rwi(j)***, a także podano poprawioną i również błędną formę ***grëbiéj*** zamiast poprawnego ***grëbi*** (por. wyż. o końcówce drugiej osoby liczby pojedynczej trybu rozkazującego).

V

Przy przygotowywaniu kolejnego 16. tomu Biblioteki Pisarzy Kaszubskich z tekstami północnokaszubskiego pisarza Jana Bilota osoba, który solidnie wykonała swą pracę, polegającą na odczytaniu i przepisaniu tekstów pisarza, nie omieszkała poczynić błędów, np. w formach czasownikowych w trybie rozkazującym podała formę z samogłoską dawną długą w temacie w miejsce prawidłowo użytej przez pisarza samogłoski dawnej krótkiej, np. zaproponowano ***ùmiérôj***, gdy Bilot ma ***ùmierôj***, podobnie w bezokoliczniku podano formę z samogłoską dawną długą w temacie w miejsce prawidłowo użytej przez pisarza samogłoski dawnej krótkiej, np. ***sã spòdzéwac***, gdy Bilot ma ***so spòdzewac***, ***wësélac,*** gdy Bilot ma ***wëselac***, ***szukac***, gdy Bilot ma ***szëkac***, natomiast w formach osobowych podano formę z samogłoską dawną krótką, gdzie Bilot prawidłowo ma samogłoskę dawną długą, np. ***wëkrãcył*** zamiast ***wëkrącył***.

Podsumowanie

O tych problemach my, członkowie Rady Języka Kaszubskiego, ciała, którego głównym zadaniem jest pielęgnowanie języka kaszubskiego, troska o jego zachowanie i przetrwanie, musimy pamiętać. Wchodzą tu w grę dwie przeciwstawne tendencje:

1. z jednej strony konieczność zachowania interesujących a nierzadko ginących archaizmów i osobliwości oraz niekiedy propagowania jednostkowych wyrównań i neologizmów,
2. z drugiej strony ze względu na stworzenie możliwości przetrwania i rozwoju języka kaszubskiego konieczność jego standaryzacji, co się wiąże

z ujednoliceniem języka i nieuniknionym zanikiem szeregu gwar kaszubskich, ograniczonych niejednokrotnie do bardzo wąskiego obszaru

Obie te tendencje trzeba uwzględniać, choć przy rozstrzyganiu problemów pojawiających się w pracy nad językiem kaszubskim najważniejsza wydaje się tendencja druga (por. zamieszczoną wyżej opinię E. Gòłąbka). W działalności nad pielęgnowaniem i piastowaniem języka kaszubskiego potrzebna jest wrażliwość i wiedza o procesach panujących w językowym sposobie komunikowania się Kaszubów.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

**Projekt został zrealizowany dzięki dotacji
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji**

**Projekt òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniémù
Minystra Bënowëch Sprawów i Administracji**

ISSN 1899-4326

ISSN 1899-4318

2023

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

RJK

ZKP
ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

NÔÙKÒWÔ RADZËZNA

prof. Jadwiga Zeniukòwô (Pòlskô)
prof. Daniel Bùnczic (Niemcë)
prof. Mòtoczi Nomachi (Japóniô)
prof. Dorde Òtaszevic (Serbiô)
prof. Laùra Janda (Norweskô)

REDAKCYJNÉ KARNO

przédny redaktor: Daniel Kalinowsczi
tematiczny redaktor: Marek Cëbùlsczi (jãzëkòznôwstwò)
tematiczny redaktor: Adela Kùik-Kalinowskô (lëteratura)
tematiczny redaktor: Duszan Pażdżersczi (slawistika)
tematiczny redaktor: Danuta Stanulewicz (edukacjô)
jãzëkòwi redaktor: Danuta Pioch
sekretéra: Bòżena Ùgòwskô

RECENZENTOWIE SPÒZA NÔÙKÒWI RADZËZNË I REDAKCYJNÉGÒ KARNA

dr. hab. Nicole Dołowi-Rëbińskô

RADA NAUKOWA

prof. Jadwiga Zieniukowa (Polska)
prof. Daniel Bunčić (Niemcy)
prof. Motoki Nomachi (Japonia)
prof. Đorđe Otašević (Serbia)
prof. Laura Janda (Norwegia)

KOMITET REDAKCYJNY

redaktor naczelny: Daniel Kalinowski
redaktor tematyczny: Marek Cybulski (językoznawstwo)
redaktor tematyczny: Adela Kuik-Kalinowska (literatura)
redaktor tematyczny: Duszan Paždjerski (slawistyka)
redaktor tematyczny: Danuta Stanulewicz (edukacja)
redaktor językowy: Danuta Pioch
sekretarz: Bożena Ugowska

RECENZENCI SPOZA RADY NAUKOWEJ I ZESPOŁU REDAKCYJNEGO

dr. hab. Nicole Dołowy-Rybińska

BIULETIN RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

2023

RADA JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

Gduńsk 2023

Kòòrdinacjô projektu: Lucyna Radzëmińskô
Tłumaczenié: Elżbiéta Bùgajnô, Jaromira Labùdda, Katarzëna Mëszk, Wòjcech Mëszk,
Bòżena Ùgòwskô (jãzëk kaszëbsczi); Danuta Stanulewicz (jãzëk anielsczi)
Kòrekta kaszëbsczich tekstów: Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Bòżena Ùgòwskô
Kòrekta pòlsczich tekstów: Bòżena Ùgòwskô
Graficzné òbrobienié, projekt òbkłôdczi: Pioter Geisler
ISSN 1899-4318, 1899-4326

Copyright by Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, Gduńsk 2023

Wëdôwca:
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20-23, 80-837 Gduńsk

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniémù Minystra Sprawów Bënowëch i Administracji
Pùblikacjô przedstôwiô leno pòzdrzatczi aùtora/ów i ni mòże bëc przëjimónô jakno
òficjalné stanowiszcze Minystra Sprawów Bënowëch i Administracji.

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji
„Publikacja wyraża jedynie poglądy autora/ów i nie może być utożsamiana
z oficjalnym stanowiskiem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji”.

Koordynacja projektu: Lucyna Radzimińska
Tłumaczenie: Elżbieta Bugajna, Jaromira Labudda, Katarzyna Myszk, Wojciech Myszk,
Bożena Ugowska (język kaszubski); Danuta Stanulewicz (język angielski)
Korekta tekstów kaszubskich: Eugeniusz Pryczkowski, Bożena Ugowska
Korekta tekstów polskich: Bożena Ugowska
Opracowanie graficzne, projekt okładki: Piotr Geisler
ISSN 1899-4318, 1899-4326

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2023

Wydawca:
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20-23, 80-837 Gdańsk

„Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” jest obecny w następujących bazach referencyjnych:

INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL ICV 2021: 46.47

BazHum

Spisënk zamkłoscë / Spis treści

Daniel Kalënowsczi
Przedsłów 9

Daniel Kalinowski
Słowo wstępne 11

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 13

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/23 Z DNIA 14.06.2023 R.
W SPRAWIE ÒTMIANË CZASNIKÓW W PRZIŃDNYM CZASU
W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ 14

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/23 Z DNIA 25.08.2023 R.
W SPRAWIE ÒTMIANË CZASNIKÓW W ZASTRZEGÒWIM NÔDŻIBIE
W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ 18

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/23 Z DNIA 25.08.2023 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ SAMÒZWÃKÒWËCH ÒBÒCZNOSCÓW
W TEMACE ÒDCZASNIKÒWÉGÒ JISTNIKA (GERUNDIUM) 20

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/23 Z DNIA 30.11.2023 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ PRZÉDNËCH WIELNIKÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ 21

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/23 Z DNIA 30.11.2023 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ RÉŻNËCH WIELNIKÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ 24

ÙCHWÔLËNK NR 6/RJK/23 Z DNIA 30.11.2023 R.
W SPRAWIE PISËNKÙ ZBIÉRNËCH WIELNIKÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ 26

STANOWISKÒ NR 1/RJK/23 Z DNIA 30.11.2023 r.
W SPRAWIE ÙSTALENIÔ KANONICZNY FÒRMË CZASNIKÓW *MËSLEC* (*MËSLËC*)
I *PÒMËSLEC* (*PÒMËSLËC*) A JICH ZJINACZI W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ 28

UCHWAŁY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 29

UCHWAŁA NR 1/RJK/23 Z DNIA 14.06.2023 R.
W SPRAWIE ODMIANY CZASOWNIKÓW W CZASIE PRZYSZŁYM
W JĘZYKU KASZUBSKIM 30

UCHWAŁA NR 2/RJK/23 Z DNIA 25.08.2023 R.
W SPRAWIE ODMIANY CZASOWNIKÓW W TRYBIE PRZYPUSZCZAJĄCYM
W JĘZYKU KASZUBSKIM 34

UCHWAŁA NR 3/RJK/23 Z DNIA 25.08.2023 R.
W SPRAWIE STOSOWANIA OBOCZNOŚCI SAMOGŁOSKOWYCH W TEMACIE
RZECZOWNIKA ODCZASOWNIKOWEGO (GERUNDIUM) W JĘZYKU KASZUBSKIM 36

UCHWAŁA NR 4/RJK/23 Z DNIA 30.11.2023 R.
W SPRAWIE PISOWNI LICZEBNIKÓW GŁÓWNYCH
W JĘZYKU KASZUBSKIM 37

UCHWAŁA NR 5/RJK/23 Z DNIA 30.11.2023 R.
W SPRAWIE PISOWNI LICZEBNIKÓW PORZĄDKOWYCH
W JĘZYKU KASZUBSKIM 40

UCHWAŁA NR 6/RJK/23 Z DNIA 30.11.2023 R.
W SPRAWIE PISOWNI LICZEBNIKÓW ZBIOROWYCH
W JĘZYKU KASZUBSKIM 42

STANOWISKO NR 1/RJK/23 Z DNIA 30.11.2023 R.
W SPRAWIE USTALENIA FORMY KANONICZNEJ CZASOWNIKÓW *MËSLEC* (*MËSLËC*)
I *PÒMËSLEC* (*PÒMËSLËC*) ORAZ ICH ODMIANY W JĘZYKU KASZUBSKIM 44

Dzél I. STUDIA I MATERIAŁË RECENZOWÓNÉ
Część I. STUDIA I MATERIAŁY RECENZOWANE 45

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE 47

Elżbiéta Bùgajnô
Alternatiwné swiatë w terôczasny kaszëbsczi proze 48

Joanna Ginter
Ò pòtrzebie òbrobieniô wskôzów kaszëbsczégò pisënkù wiôlgą i môłą lëtrą 62

Daniel Kalinowsczi
„Ze szkòcczich përdëgónów”. Grégór Schramke i jegò felietónë
ò kaszëbsczi emigracje XXI stalata 78

Mateùsz Klebba
Rozwôżania nad prawnym statusã Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka
– *de lege lata, de lege ferenda* 92

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Kaszëbi na Zëławach – dzeje a dzysdniowòta 104

Danuta Stanulewicz
Nadprzërodzony swiat w fantasticznym romanie
„Mariolka i ji przigòdë” Rómana Drzéżdżona 117

Danuta Stanulewicz, Kònrôd Radomësczi
Kòrpùs kaszëbsczégò jãzëka w programie AntConc:
Mòżlëwòtë badérowaniô i niemòżebnoscë 132

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ
REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 163

Elżbieta Bugajna
Światy alternatywne we współczesnej prozie kaszubskiej 164

Joanna Ginter
O potrzebie opracowania zasad kaszubskiej pisowni wielką i małą literą 178

Daniel Kalinowski
„Ze szkòcczich përdëgónów”. Grzegorz Schramke i jego felietony o kaszubskiej emigracji XXI wieku 194

Mateusz Klebba
Rozważania nad statusem prawnym Rady Języka Kaszubskiego – *de lege lata, de lege ferenda* 208

Eugeniusz Pryczkowski
Kaszubi na Żuławach – historia i współczesność 220

Danuta Stanulewicz
Świat nadprzyrodzony w powieści fantastycznej „Mariolka i ji przigòdë” Romana Drzeżdżona 232

Danuta Stanulewicz, Konrad Radomyski
Korpus języka kaszubskiego w programie AntConc: Możliwości badawcze i ograniczenia 247

Dzél II. STUDIA I MATERIAŁË NIERECENZOWÓNÉ
Część II. STUDIA I MATERIAŁY NIERECENZOWANE 277

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ, TŁÓMACZENIA 279

Jaromira Labudda
Ùwôdżi ò dzysdniowi kaszëbiznie 280

Dubravko Škiljan
Pòlitika jãzëkòwô [Jezična politika] (wëjimk II) 284

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE, TŁUMACZENIA 299

Jaromira Labudda
Uwagi o współczesnej kaszubszczyźnie 300

Dubravko Škiljan
Polityka językowa [Jezična politika] (fragment II) 304

Daniel Kalinowsczi

Przedsłów

Standarizacjô kaszëbsczégò jãzëka je procesã dłudżim, czasama nabrzëmiałim, brëkùjącym baro wiele czasu i mùdzącym. Mòżna jã realizowac na wiele spòsobów i akcentowac różné elementë dzejaniów. Jeżlë dô sã òsoblëwi bôczënk na strukturalną kòncepcjã jãzëka i jegò fùnkcjonalné òbrëmié, wnenczas mòże sã doznac, jak standarizacjô pòtãgùje dzejniczi ùnifikacyjné, twòrzącë kùlturalno-pòliticzną wespòlëznã i ùsprôwniającë pòrozmiéwanié sã jãzëkòwi spòlëznë. W òdniesenim do kaszëbiznë, nôleżnicë zwëskùjący z przënôleżnotë do spòlëznë jãzëkòwi, z ji tradicje wënôszają redosc i pòżëtk wënikający ze znajomòscë wëprôcowónégò standardu, tej corôz chãtni włącziwają sã w priwatny i pùbliczny diskùrs. Co wiãcy, jãzëk kaszëbsczi normalizowóny, kònsekwentno ùżiwóny przë kòmpromisowi zgòdze na stosowóné rozstrzëgnienia, stôwô sã pùnktã òdnieseniô dlô òbszacowiwaniô jãzëkòwëch strzodków wëzwëskiwónëch w jegò regionalnëch czë lokalnëch zjinaczeniach. Tak tej standard jãzëkòwi twòrzi system-òrganizm, parłãczi ùżëtkòwników i wespółtwòrzi prestiż kòmùnikacje, w jaczi bierzą ùdzél tak pòjedinczné jednostczi, jak i całô kaszëbskô spòlëzna.

„Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” z rokù 2023 to pòstãpny akt procesu standarizacyjnégò, szlachòwno prezentëjący brzôd diskùsji i rekòmendacje, jak to sã dzejało w ùszłëch wëdaniach naszégò rocznika. Tak tej w dzélu I periodikù nalazłë sã *Studia i materiałë recenzowóné*, a westrzód nich artikle w dwùch jãzëkòwëch wersjach. Òstałë òne alfabeticzno ùłożoné w pòstãpny kòlejnoscë: Elżbiéta Bùgajnô *Alternatiwné swiatë w terôczasny kaszëbsczi proze*; Joana Ginter *Ò pòtrzebie òbrobieniô wskôzów kaszëbsczégò pisënkù wiôlgą i môłą lëtrą*; Daniel Kalinowsczi *„Ze szkòcczich përdëgónów”. Grégór Schramke i jegò felietónë ò kaszëbsczi emigracje XXI stalata*; Mateùsz Klebba *Rozwôżania nad prawnym statusã Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka – de lege lata, de lege ferenda*; Eùgeniusz Prëczkòwsczi *Kaszëbi na Zëławach – dzeje a dzysdniowòta*; Danuta Stanulewicz *Nadprzërodzony swiat w fantasticznym romanie „Mariolka i ji przigòdë” Rómana Drzéżdżona* i Danuta Stanulewicz

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

wespół z Kònradã Radomësczim *Kòrpùs kaszëbsczégò jãzëka w programie AntConc: Mòżlëwòtë badérowaniô i niemòżebnoscë.*

W II dzélu latoségò „Biuletinu”, téż pòdónym w kaszëbsczi, a pòtemù pòlsczi wersje jãzëkòwi, przedstawioné są *Studia i materiałë nierecenzowóné*, a westrzód nich articzel Jaromirë Labùddë *Ùwôdżi ò dzysdniowi kaszëbiznie* i tłómaczenié drëdżégò wëjimka (pò łońsczi pùblikacje) tekstu Dubravkò Škiljana *Pòlitika jãzëkòwô [Jezična politika]*, jaczégò dokònôł Marek Kaszewsczi.

Òsóbny dzél naszégò periodikù stanowią materiałë òdnôszającé sã do apartnëch elementów aktualnégò procesu standarizacje kaszëbsczégò jãzëka. Nalazłë sã tuwò: *Ùchwôlënk nr 1/RJK/23 z dnia 14.06.2023 r. w sprawie òtmianë czasników w przińdnym czasu w kaszëbsczim jãzëkù*; *Ùchwôlënk nr 2/RJK/23 z dnia 25.08.2023 r. w sprawie òtmianë czasników w zastrzegòwim nôdżibie w kaszëbsczim jãzëkù*; *Ùchwôlënk nr 3/RJK/23 z dnia 25.08.2023 r. w sprawie stosowaniô samòzwãkòwëch òbòcznosców w temace òdczasnikòwégò jistnika (gerundium)*; *Ùchwôlënk nr 4/RJK/23 z dnia 30.11.2023 r. w sprawie pisënkù przédnëch wielników w kaszëbsczim jãzëkù*; *Ùchwôlënk nr 5/RJK/23 z dnia 30.11.2023 r. w sprawie pisënkù réżnëch wielników w kaszëbsczim jãzëkù; Ùchwôlënk nr 6/RJK/23 z dnia 30.11.2023 r. w sprawie pisënkù zbiérnëch wielników w kaszëbsczim jãzëkù*, a nadto *Stanowiskò nr 1/RJK/23 z dnia 30.11.2023 r. w sprawie ùstaleniô kanoniczny fòrmë czasników mëslec (mëslëc) i pòmëslec (pòmëslëc) a jich zjinaczi w kaszëbsczim jãzëkù*.

Standarizowanié kaszëbsczégò jãzëka pòdlégô fòrmalny kòdifikacje, równak nie je to aktiwnosc rôz zarejestrowónô i wiãcy ju niewerifikòwónô. Mómë swiądã w jak rozmajitëch jeleżnoscach stôwiónô je dzysô kaszëbizna, spełniwającë wielné fùnkcje w procesu midzëlëdzczi kòmùnikacje. Rozpòznôwómë tej kaszëbsczi jãzëk w wësublimòwóny lëteraturze, ale i w codniowi pùblicystice, czëjemë gò w nôùkòwim diskùrsu i w żëwi mòwie. Nié wiedno ceszi nas to, jak òstôł wëzwëskóny. Nié wiedno dôwómë przëzwòlenié na pòjôwiającé sã w nim zjawiska. Wôrt docëgac, czemù tak sã dzieje. Wôrt zapòznac sã z pòstãpnym numrã „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, cobë chòc pôrã òbrëmiów òstało lepi wëwidnionëch.

Daniel Kalinowsczi

Daniel Kalinowski

Słowo wstępne

Standaryzacja języka kaszubskiego jest procesem długim, czasami burzliwym, bardzo czasochłonnym i żmudnym. Można ją realizować na wiele sposobów i akcentować różne elementy działań. Jeśli szczególnie zwrócić uwagę na strukturalną koncepcję języka i jego wymiar funkcjonalny, wówczas widać, jak standaryzacja potęguje czynnik unifikacyjny, budując wspólnotę kulturalno-polityczną i usprawniając komunikację społeczności językowej. W odniesieniu do kaszubszczyzny członkowie partycypujący we wspólnocie językowej tej tradycji czerpią radość i korzyść ze znajomości wypracowanego standardu, coraz lepiej uczestnicząc w dyskursie prywatnym i publicznym. Co więcej, ujednolicany, stosowany konsekwentnie i z pewną zgodą na stosowane rozwiązania język kaszubski, staje się ramą odniesienia dla oceny środków językowych stosowanych w jego odmianach regionalnych czy lokalnych. Standard językowy tworzy więc system-organizm, łączy użytkowników i współtworzy prestiż komunikacji, w której uczestniczą tak poszczególne jednostki, jak i cała wspólnota kaszubska.

„Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" z roku 2023 to kolejny akt procesu standaryzacyjnego, podobnie prezentujący wynik dyskusji i rekomendacji jak to się działo we wcześniejszych wydaniach naszego rocznika. A zatem w części I periodyku znalazły się *Studia i materiały recenzowane*, a wśród nich artykuły w dwóch wersjach językowych. Zostały one ułożone w następującej kolejności: Elżbieta Bugajna *Światy alternatywne we współczesnej prozie kaszubskiej*; Joanna Ginter *O potrzebie opracowania zasad kaszubskiej pisowni wielką i małą literą*; Daniel Kalinowski *„Ze szkòcczich përdëgónów". Grzegorz Schramke i jego felietony o kaszubskiej emigracji XXI wieku*; Mateusz Klebba *Rozważania nad statusem prawnym Rady Języka Kaszubskiego – de lege lata, de lege ferenda*; Eugeniusz Pryczkowski *Kaszubi na Żuławach – historia i współczesność*; Danuta Stanulewicz *Świat nadprzyrodzony w powieści fantastycznej „Mariolka i ji przigòdë" Romana Drzeżdżona* oraz Danuta Stanulewicz i Konrad Radomyski *Korpus języka kaszubskiego w programie AntConc: Możliwości badawcze i ograniczenia.*

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

W część II tegorocznego „Biuletynu", także podanej w kaszubskiej, a potem polskiej wersji językowej, umieściliśmy *Studia i materiały nierecenzowane*, a wśród ich artykuł Jaromiry Labudda *Uwagi o współczesnej kaszubszczyźnie* oraz tłumaczenie drugiego fragmentu (po publikacji zeszłorocznej) tekstu Dubravko Škiljana *Polityka językowa [Jezična politika]*, którego dokonał Marek Kaszewski.

Odrębna część naszego periodyku to materiały dotyczące poszczególnych elementów aktualnego procesu standaryzacji języka kaszubskiego. Znalazły się tutaj: *Uchwała nr 1/RJK/23 z dnia 14.06.2023 r. w sprawie odmiany czasowników w czasie przyszłym w języku kaszubskim*; *Uchwała nr 2/RJK/23 z dnia 25.08.2023 r. w sprawie odmiany czasowników w trybie przypuszczającym w języku kaszubskim*; *Uchwała nr 3/RJK/23 z dnia 25.08.2023 r. w sprawie stosowania oboczności samogłoskowych w temacie rzeczownika odczasownikowego (gerundium) w języku kaszubskim*; *Uchwała nr 4/RJK/23 z dnia 30.11.2023 r. w sprawie liczebników głównych w języku kaszubskim*; *Uchwała nr 5/RJK/23 z dnia 30.11.2023 r. w sprawie pisowni liczebników porządkowych w języku kaszubskim; Uchwała nr 6/RJK/23 z dnia 30.11.2023 r. w sprawie pisowni liczebników zbiorowych w języku kaszubskim* oraz *Stanowisko nr 1/RJK/23 z dnia 30.11.2023 r. w sprawie ustalenia formy kanonicznej czasowników mëslec (mëslëc) i pòmëslec (pòmëslëc) oraz ich odmiany w języku kaszubskim*.

Standaryzowanie języka kaszubskiego podlega formalnej kodyfikacji, jednakże nie jest to aktywność raz zarejestrowana i więcej nieweryfikowana. Mamy świadomość w jak różnych sytuacjach postawiona jest dziś kaszubszczyzna, pełniąc rozmaite funkcje w procesie komunikacji międzyludzkiej. Rozpoznajemy więc język kaszubski w wysublimowanej literaturze, ale i w doraźnej publicystyce, słyszymy go w dyskursie naukowym i w żywej mowie. Nie zawsze jednak jesteśmy zadowoleni z tego, jak został użyty. Nie zawsze godzimy się na występujące w nim zjawiska. Warto się zastanowić, dlaczego tak się dzieje. Warto zapoznać się z kolejnym numerem „Biuletyny Rady Języka Kaszubskiego", aby choć kilka kwestii zostało lepiej objaśnionych.

Daniel Kalinowski

ÙCHWÔLËNCZI
RADZËZNË
KASZËBSCZÉGÒ
JÃZËKA

RJK

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/23 Z DNIA 14.06.2023 R. W SPRAWIE ÒTMIANË CZASNIKÓW W PRZIŃDNYM CZASU W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô pòstãpné mòdła òdmianë czasników w przińdnym czasu w kaszëbsczim jãzëkù:

W przińdnym czasu wëapartniwómë dwa mòdła òtmianë:

a) przińdny prosti
b) przińdny złożony

1. **Przińdny prosti czas**

Mòdło òtmianë zanôlégô òd aspektu czasnika: czë to je dokònóny czasnik, czë niedokònóny. Wedle prostégò mòdła òtmieniwają sã dokònóné czasniczi, to je taczé, co òznacziwają czinnosc, chtërna mô zakùńczenié, np. przeczëtac, zrobic, napisac, przëjachac. W òtmianie zjinacziwóné fòrmë przëjimają kùnôszczi czasników pasownëch kòniugacjów w ternym czasu:

a) -óm, -ôsz, np. *przeczëtac*;
b) -ã, -isz, np. *zrobic*;
c) -ã, -esz, np. *napisac*.

W przińdnym prostym czasu nie ma pòdzélu na gramaticzné ôrtë.

Nieòznacznik: przeczëtac

Pòjedincznô lëczba

jô	przeczëtóm
të	przeczëtôsz
òn / òna / òno	przeczëtô

Wielnô lëczba

më	przeczëtómë
wa	przeczëtôta
òni / òne	przeczëtają

Pòczestnô fòrma

wë	przeczëtôce

Nieòznacznik: zrobic

Pòjedincznô lëczba

jô	zrobiã
të	zrobisz
òn / òna / òno	zrobi

Wielnô lëczba

më	zrobimë
wa	zrobita
òni / òne	zrobią

Pòczestnô fòrma

wë	zrobice

Nieòznacznik: napisac

Pòjedincznô lëczba

jô	napiszã
të	napiszesz
òn / òna / òno	napisze

Wielnô lëczba

më	napiszemë
wa	zapiszeta
òni / òne	napiszą

Pòczestnô fòrma

wë	napiszece

Niechtërné czasniczi zmieniwają temat w òtmianie, np. *jic*: *jô jidã* (terny czas), *jô szedł* (ùszłi czas), *jô pùdã* (przińdny czas).

Nieòznacznik: jic

Pòjedincznô lëczba

jô	pùdã
të	pùdzesz
òn / òna / òno	pùdze

Wielnô lëczba

më	pùdzemë
wa	pùdzeta
òni / òne	pùdą

Pòczestnô fòrma

wë	pùdzece

2. **Przińdny złożony czas**

Wedle mòdła złożonégò òtmieniwają sã niedokònóné czasniczi. Skłôdają sã z wëpòmòżnégò słowa *bëc* w pasowny òsobie przińdnégò czasu i fòrmë ùszłégò czasu w pasownym gramaticznym ôrce òtmieniwónégò czasnika, np. *jô bãdã czëtôł* abò fòrmë nieòznacznika, np. *jô bãdã czëtac*.

A. Czasnik *bëc* w przińdnym czasu

Czasnik ten przëjimô rozmajité pòstacje w przińdnym czasu: *jô bãdã, bądã, mdã* czë nawetka *jô bdã*, co zanôlégô w wikszim dzélu òd wëmòwë. W zestôwkù pòniżi są pòkôzóné trzë pierszé pòstacje.

Pòjedincznô lëczba

jô	bãdã, bądã, mdã
të	bãdzesz, bądzesz, mdzesz
òn / òna / òno	bãdze, bądze, mdze

Wielnô lëczba

më / ma	bãdzemë, bądzemë, mdzemë / bãdzema, bądzema, mdzema
wa	bãdzeta, bądzeta, mdzeta
òni / òne	bãdą, bądą, mdą

Pòczestnô fòrma

wë	bãdzece, bądzece, mdzece

B. Zesadzenia z nieòznacznikã

Nieòznacznik: òbzerac

Pòjedincznô lëczba

jô	bãdã, bądã, mdã òbzerac
të	bãdzesz, bądzesz, mdzesz òbzerac
òn / òna / òno	bãdze, bądze, mdze òbzerac

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Wielnô lëczba

më / ma	bãdzemë, bądzemë, mdzemë òbzerac / bãdzema, bądzema, mdzema òbzerac
wa	bãdzeta, bądzeta, mdzeta òbzerac
òni / òne	bãdą, bądą, mdą òbzerac

Pòczestnô fòrma

wë	bãdzece, bądzece, mdzece òbzerac

C. Zesadzenia z pasowną fòrmą ùszłégò czasu

Nieòznacznik: òbzerac

Pòjedincznô lëczba

jô	bãdã, bądã, mdã òbzérôł, òbzéra(ła), òbzérało
të	bãdzesz, bądzesz, mdzesz òbzérôł, òbzéra(ła), òbzérało
òn / òna / òno	bãdze, bądze, mdze òbzérôł, òbzéra(ła), òbzérało

Wielnô lëczba

më / ma	bãdzemë, bądzemë, mdzemë òbzérelë (òbzéralë), òbzérałë / bãdzema, bądzema, mdzema òbzérała, òbzérałë
wa	bãdzeta, bądzeta, mdzeta òbzérelë (òbzérale), òbzérałë
òni / òne	bãdą, bądą, mdą òbzérelë (òbzérale), òbzérałë

Pòczestnô fòrma

wë	bãdzece, bądzece, mdzece òbzérelë (òbzéralë), òbzérałë

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/23 Z DNIA 25.08.2023 R. W SPRAWIE ÒTMIANË CZASNIKÓW W ZASTRZEGÒWIM NÔDŻIBIE W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô pòstãpné mòdł**a òdmianë czasników w zastrzegòwim nôdżibie w kaszëbsczim jãzëkù:**

W kaszëbsczim jãzëkù, jak i w jinëch słowiańsczich mòwach, czasniczi wëstãpùją w trzech nôdżibach:

a) òznajmòwnik – òznajmòwi nôdżib
b) rozkazownik – rozkazowi nôdżib
c) zastrzégòwnik – zastrzégòwi nôdżib

W òznajmòwim nôdżibie czasniczi jinaczą sã przez òsobë, lëczbë i czasë. Przez ôrtë òtmieniają sã w ùszłëch czasach (bez czasników z wëpòmòżnym słowã *miec*) i przińdnym czasu złożonym. W rozkazownikù òtmieniają sã blós przez òsobë i lëczbë, a w zastrzegòwim nôdżibie – przez òsobë, lëczbë i ôrtë.

Zastrzégòwi nôdżib skłôdô sã z mùszebnégò òsobòwégò zamiona (*jô*, *të* itd.), partiklë *-bë* i fòrmë ùszłégò czasu, np. *jô bë szedł, jô bë szła*. Dzélëk *-bë* je rëszny, colemało pòjôwiô sã przed czasnikã. Czasama do partiklë dodôwô sã pòlaszącé òsobòwé kùnôszczi: *-m, -s, -smë/-sma, -sta, -sce,* np. *jô bëm szedł*[1]. W kaszëbsczich gwarach / gôdkach, a nawetka w lëteracczich tekstach, mòże pòtkac stôrą pòstac z wëpòmòżnym czasnikã *bëc* w pasowny òsobòwi fòrmie, np.: *chcôłbë jem, chcôłbë jes*, tedë òsobòwé zamiono nie je brekòwné, bò ò òsobie gôdô nama pasownô fòrma wëpòmòżnégò czasnika.

---

[1] Òbaczë: wiérzta Jana Karnowsczégò *Jô bë leno chcôł* w 7. tomie Biblioteczi Kaszëbsczich Pisarzów Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów*, Gdańsk 2012, s. 451 (wersja oryginalna: *Jô bëm leno chcôł*, s. 209).

Nieòznacznik: przeczëtac

Pòjedincznô lëczba	Wielnô lëczba
jô bë przeczëtôł jô bë przeczëta(ła)	më bë przeczëtelë / przeczëtalë më bë przeczëtałë
të bë przeczëtôł të bë przeczëta(ła)	wa bë przeczëtała wa bë przeczëtałë
òn bë przeczëtôł òna bë przeczëta(ła) òno bë przeczëtało	òni bë przeczëtelë / przeczëtalë òne przeczëtałë

Pòczestnô fòrma

Wë bë przeczëtelë

Nieòznacznik: chcec

Pòjedincznô lëczba	Wielnô lëczba
chcôłbë jem chcałabë jem / chcabë jem	chcelëbë jesmë chcałëbë jesmë
chcôłbë jes chcałabë jes / chcabë jes	chcelëbë jesta chcałëbë jesta
chcôłbë chcałabë / chcabë chcałobë	chcelëbë chcałëbë

Pòczestnô fòrma

chcelëbë jesce

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/23 Z DNIA 25.08.2023 R. W SPRAWIE STOSOWANIÔ SAMÒZWÃKÒWËCH ÒBÒCZNOSCÓW W TEMACE ÒDCZASNIKÒWÉGÒ JISTNIKA (GERUNDIUM)

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô stosowanié samòzwãkòwëch òbòcznosców w temace òdczasnikòwégò jistnika wedle przedstawionégò mòdła:

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje, bë w temace jistników, co sã kùńczą na *-anié* i *-enié*, a òstałë ùrobioné òd czasników, w jaczich zachôdô alternacjô *a* : *ô*, *e* : *é*, *ë* : *i/y*, *ë* : *u*, *o* : *ó* abò *ã* : *ą*, stosowac dôwny dłudżi samòzwãk, chtëren je w personowëch fòrmach ternégò i przińdnégò prostégò czasu. Przëmiarë:

- *chw**a**lëc* – *chw**ô**lenié* (òb. *jô chw**ô**lã*, *të chw**ô**lisz* itd.);
- *g**a**dac* – *g**ô**danié* (òb. *jô g**ô**dóm*, *të g**ô**dôsz* itd.);
- *mi**e**szac* – *mi**é**szanié* (òb. *jô mi**é**szóm*, *të mi**é**szôsz* itd.);
- *spi**e**wac* – *spi**é**wanié* (òb. *jô spi**é**wóm*, *të spi**é**wôsz* itd.);
- *p**ë**tac* – *p**i**tanié* (òb. *jô p**i**tóm*, *të p**i**tôsz* itd.);
- *sz**ë**kac* – *sz**u**kanié* (òb. *jô sz**u**kóm*, *të sz**u**kôsz* itd.);
- *br**o**nic* – *br**ó**nienié* (òb. *jô br**ó**niã*, *të br**ó**nisz* itd.);
- *tr**ã**bic* – *tr**ą**bienié* (òb. *jô tr**ą**biã*, *të tr**ą**bisz* itd.).

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/23 Z DNIA 30.11.2023 R. W SPRAWIE PISËNKÙ PRZÉDNËCH WIELNIKÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpny pisënk przédnëch wielników w kaszëbsczim jzëkù:

1 – jeden, jedna, jedno
2 – dwa, dwie, dwaj / dwaji
3 – trzë, trzej / trzeji
4 – sztërë, sztërzej / sztërzeji
5 – piãc
6 – szesc
7 – sétmë, sédmë, sédem
8 – òsmë, òsem
9 – dzewiãc
10 – dzesãc
11 – jednôsce
12 – dwanôsce
13 – trzënôsce
14 – sztërnôsce
15 – piãtnôsce
16 – szesnôsce
17 – sétmënôsce, sédmënôsce, sédemnôsce
18 – òsmënôsce, òsemnôsce
19 – dzewiãtnôsce
20 – dwadzesce
21 – dwadzesce jeden
22 – dwadzesce dwa
30 – trzëdzescë
40 – sztërdzescë
50 – piãcdzesąt
60 – szescdzesąt

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

70 – sétmëdzesąt, sédmëdzesąt, sédemdzesąt
80 – òsmëdzesąt, òsemdzesąt
90 – dzewiãcdzesąt
100 – sto
101 – sto jeden
121 – sto dwadzesce jeden
200 – dwasta
300 – trzësta
400 – sztërësta
500 – piãcset
600 – szescset
700 – sétmëset, sédmëset, sédemset
800 – òsmëset, òsemset
900 – dzewiãcset
1000 – tësąc
2000 – dwa tësące
3000 – trzë tësące
4000 – sztërë tësące
5000 – piãc tësący / tësąców, tësãcy / tësãców
1000000 – milión / mëlión
2000000 – dwa miliónë / dwa mëliónë
5000000 – piãc miliónów / piãc mëliónów
1000000000 – miliard
2000000000 – dwa miliardë
5000000000 – piãc miliardów
1000000000000 – bilión
2000000000000 – dwa biliónë
5000000000000 – piãc biliónów
10^{15} – biliard
2 x 10^{15} – dwa biliardë
5 x 10^{15} – piãc biliardów
10^{18} – trilión
2 x 10^{18} – dwa triliónë
5 x 10^{18} – piãc triliónów
10^{21} – triliard
2 x 10^{21} – dwa triliardë
5 x 10^{21} – piãc triliardów

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Òkróm zapisónëch wëżi wielników mómë téż na nordowëch Kaszëbach:

5 – pińc, 9 – dzewińc, 10 – dzesyńc, 15 – pińcnôsce / pińtnôsce, 19 – dzewińcnôsce, 50 – pińcdzesąt, 90 – dzewińcdzesąt, 500 – pińcset, 900 – dzewińcset.

Słowa te pòjôwiają sã w codniowi gôdce i w rozmajitëch lëteracczich dokazach. Radzëznã Kaszëbsczégò Jãzëka zachãcywô nordowëch Kaszëbów do piastowaniô nëch fòrmów (téż réżnëch wielników: 15. – pińcnôsti, 19. – dzewińcnôsti, 50 – pińcdzesąti, 90 – dzewińcdzesąti i zbiérnëch wielników: pińcoro, dzewińcoro itd.).

W przédnëch wielnikach wëżi 20 tradicyjno w kaszëbiznie mòżemë téż stawiac jednoscë przed dzesątkama, np. 21 – jeden dwadzesce, 34 – sztërë trzëdzescë itd.

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/23 Z DNIA 30.11.2023 R. W SPRAWIE PISËNKÙ RÉŻNËCH WIELNIKÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpny pisënk réżnëch wielników w kaszëbsczim jãzëkù (w chłopsczim ôrce):

1 – pierszi
2 – drëdżi
3 – trzecy
4 – czwiôrti / czwôrti
5 – piąti
6 – szósti
7 – sódmi
8 – ósmi
9 – dzewiąti
10 – dzesąti
11 – jednôsti
12 – dwanôsti
13 – trzënôsti
14 – sztërnôsti
15 – piãtnôsti
16 – szesnôsti
17 – sétmënôsti, sédmënôsti, sédemnôsti
18 – òsmënôsti, òsemnôsti
19 – dzewiãtnôsti
20 – dwadzesti
21 – dwadzesce pierszi / dwadzesti pierszi
22 – dwadzesce drëdżi / dwadzesti drëdżi
30 – trzëdzesti
40 – sztërdzesti
50 – piãcdzesąti
60 – szescdzesąti

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

70 – sétmëdzesąti, sédmëdzesąti, sédemdzesąti
80 – òsmëdzesąti, òsemdzesąti
90 – dzewiãcdzesąti
100 – setny
101 – sto pierszi
121 – sto dwadzesce pierszi / sto dwadzesti pierszi
200 – dwasetny
300 – trzësetny
400 – sztërësetny
500 – piãcsetny
600 – szescsetny
700 – sétmësetny, sédmësetny, sédemsetny
800 – òsmësetny, òsemsetny
900 – dzewiãcsetny
1000 – tësączny
2000 – dwatësączny
3000 – trzëtësączny
4000 – sztërëtësączny
5000 – piãctësączny
10000 – dzesãctësączny
1000000 – miliónowi / mëliónowi
2000000 – dwamiliónowi / dwamëliónowi
5000000 – piãcmiliónówi / piãcmëliónowi
1000000000 – miliardowi
2000000000 – dwamiliardowi
5000000000 – piãcmiliardówi
1000000000000 – biliónowi
2000000000000 – dwabiliónowi
5000000000000 – piãcbiliónówi
10^{15} – biliardowi
2×10^{15} – dwabiliardowi
5×10^{15} – piãcbiliardowi
10^{18} – triliónowi
2×10^{18} – dwatriliónowi
5×10^{18} – piãctriliónówi
10^{21} – triliardowi
2×10^{21} – dwatriliardowi
5×10^{21} – piãctriliardowi

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

ÙCHWÔLËNK NR 6/RJK/23 Z DNIA 30.11.2023 R. W SPRAWIE PISËNKÙ ZBIÉRNËCH WIELNIKÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje pòstãpny pisënk zbiérnëch wielników w kaszëbsczim jãzëkù:

2 – dwòje
3 – troje
4 – czwioro / czwòro

Dzysdnia w kaszëbsczim jãzëkù są ùżiwóné przédno wëżi zapisóné zbiérné wielniczi. Miast pòsobnëch (piãcoro, szescoro itd.) gôdô sã i pisze np. dzewiãc lëdzy / dzecy abò dodôwô sã jesz słowò „sztëk” – dzewiãc sztëk lëdzy / dzecy.

Historiczno równak (i jesz tej-sej w terôczasny gôdce i pisónëch tekstach) zbiérnëch wielników w kaszëbsczim jãzëkù bëło wicy, czegò dokazë mómë chòcle w sódmim zesziwkù *Pòmòrsczi gramaticzi* Friedricha Lorentza (wëd. w 1936 r.). Tej dopùszczIwô sã ùżiwanié:

5 – piãcoro
6 – szescoro
7 – sédmioro
8 – òsmioro
9 – dzewiãcoro
10 – dzesãcoro
11 – jednôscoro
12 – dwanôscoro
13 – trzënôscoro
14 – sztërnôscoro
15 – piãtnôscoro
16 – szesnôscoro
17 – sétmënôscoro / sédemnôscoro
18 – òsmënôscoro / òsemnôscoro

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

19 – dzewiãtnôscoro
20 – dwadzescoro
30 – trzëdzescoro
40 – sztërdzescoro
50 – piãcdzesãcoro
60 – szescdzesãcoro
70 – sétmëdzesãcoro / sédmëdzesãcoro / sédemdzesãcoro
80 – òsmëdzesãcoro / òsemdzesãcoro
90 – dzewiãcdzesãcoro

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

STANOWISKÒ NR 1/RJK/23 Z DNIA 30.11.2023 R. W SPRAWIE ÙSTALENIÔ KANONICZNY FÒRMË CZASNIKÓW *MËSLEC* (*MËSLËC*) I *PÒMËSLEC* (*PÒMËSLËC*) A JICH ZJINACZI W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka dopùszczëwô stosowanié dwùch fòrmów czasnika, jaczi òznôczô mëszlenié: *mëslec* i *mëslëc*, a téż deriwata *pòmëslec* i *pòmëslëc*, równak pierszeństwò dôwô fòrmóm ***mëslec*** i ***pòmëslec***, co są zgòdą z ùzusã kòl terôczasnëch brëkòwników kaszëbiznë.

Fòrma *mëslëc*, co stoji m.jin. w słowarzach B. Sëchtë (t. 3, s. 75), J. Trepczika (t. 1, s. 334) a E. Gołąbka (t. 2, s. 238), to kòntinuant prasłowiańsczégò czasnika **mysliti*. Je to regùlarnô (historicznô) fòrma, tej ni mòże bëc ùznôwónô za felã.

Czasniczi *mëslec* i *mëslëc* (a téż *pomëslec* i *pòmëslëc*) mają równy paradigmat w ternym (przińdnym) czasu a jednakòwé fòrmë rozkazownika, ale jich zjinaka w ùszłim czasu je rozmajitô:

nieòznacznik:	**mëslec, pòmëslec**	**mëslëc, pòmëslëc**
terny / przińdny czas:	[jô] mëszlã, pòmëszlã [të] mëslisz, pòmëslisz [òn, òna, òno] mësli, pòmësli [më] mëslimë, pòmëslimë [wa] mëslita, pòmëslita [òni, òne] mëszlą, pòmëszlą [wë] mëslice, pòmëslice	
ùszłi czas:	[òn] mëslôł, pòmëslôł [òna] mëslała (mësla), pòmëslała (pòmësla) [òno] mëslało, pòmëslało [òni] mëslelë, pòmëslelë [òne] mëslałë, pòmëslałë	[òn] mëslił, pòmëslił [òna] mëslëła (mësla), pòmëslëła (pòmësla) [òno] mëslëło (pòmëslëło) [òni] mëslëlë (pòmëslëlë) [òne] mëslëłë (pòmëslëłë)
rozkazownik:	mëslë (mësl), pòmëslë (pòmësl)	

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

UCHWAŁY
RADY
JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

RJK

UCHWAŁA NR 1 /RJK/23 Z DNIA 14.06.2023 R.
W SPRAWIE ODMIANY CZASOWNIKÓW W CZASIE PRZYSZŁYM W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego przyjęła następujące wzory odmiany czasowników w czasie przyszłym:

W czasie przyszłym wyróżniamy dwa sposoby odmiany:

a) przyszły prosty
b) przyszły złożony

1. **Czas przyszły prosty**

Sposób odmiany zależy od aspektu czasownika: czy to jest czasownik dokonany, czy niedokonany. W prosty sposób odmieniają się czasowniki dokonane, to jest takie, które oznaczają czynność mającą zakończenie, np. przeczëtac, zrobic, napisac, przëjachac. W odmianie odmieniane formy przyjmują końcówki czasowników odpowiednich koniugacji w czasie teraźniejszym.

a) -óm, -ôsz, np. *przeczëtac*;
b) -ã, -isz, np. *zrobic*;
c) -ã, -esz, np. *napisac*.

W czasie przyszłym prostym nie występuje podział na rodzaje gramatyczne.

Bezokolicznik: przeczëtac

Liczba pojedyncza

jô	przeczëtóm
të	przeczëtôsz
òn / òna / òno	przeczëtô

Liczba mnoga

më	przeczëtómë
wa	przeczëtôta
òni / òne	przeczëtają

Forma grzecznościowa

wë	przeczëtôce

Bezokolicznik: zrobic

Liczba pojedyncza

jô	zrobiã
të	zrobisz
òn / òna / òno	zrobi

Liczba mnoga

më	zrobimë
wa	zrobita
òni / òne	zrobią

Forma grzecznościowa

wë	zrobice

Bezokolicznik: napisac

Liczba pojedyncza

jô	napiszã
të	napiszesz
òn / òna / òno	napisze

Liczba mnoga

më	napiszemë
wa	zapiszeta
òni / òne	napiszą

Forma grzecznościowa

wë	napiszece

Niektóre czasowniki zmieniają temat w trakcie odmiany, np. *jic*: *jô jidã* (czas teraźniejszy), *jô szedł* (czas przeszły), *jô pùdã* (czas przyszły).

Bezokolicznik: jic

Liczba pojedyncza

jô	pùdã
të	pùdzesz
òn / òna / òno	pùdze

Liczba mnoga

më	pùdzemë
wa	pùdzeta
òni / òne	pùdą

Forma grzecznosciowa

wë	pùdzece

2. **Czas przyszły złożony**

Czasowniki niedokonane odmieniają się w sposób złożony. Formy tego czasu składają się ze słowa posiłkowego *bëc* w odpowiedniej osobie czasu przyszłego oraz formy czasu przeszłego w odpowiednim rodzaju gramatycznym odmienianego czasownika, np. *jô bãdã czëtôł* albo formy bezokolicznika, np. *jô bãdã czëtac*.

A. Czasownik *bëc* w czasie przyszłym

Czasownik ten przyjmuje różne postacie w czasie przyszłym: *jô bãdã, bądã, mdã* czy nawet *jô bdã*, co zależy w większości od wymowy. W poniższym zestawieniu znajdują się trzy pierwsze formy.

Liczba pojedyncza

jô	bãdã, bądã, mdã
të	bãdzesz, bądzesz, mdzesz
òn / òna / òno	bãdze, bądze, mdze

Liczba mnoga

më / ma	bãdzemë, bądzemë, mdzemë / bãdzema, bądzema, mdzema
wa	bãdzeta, bądzeta, mdzeta
òni / òne	bãdą, bądą, mdą

Forma grzecznościowa

wë	bãdzece, bądzece, mdzece

B. Złożenia z bezokolicznikiem

Bezokolicznik: òbzerac

Liczba pojedyncza

jô	bãdã, bądã, mdã òbzerac
të	bãdzesz, bądzesz, mdzesz òbzerac
òn / òna / òno	bãdze, bądze, mdze òbzerac

Liczba mnoga

më / ma	bãdzemë, bądzemë, mdzemë òbzerac / bãdzema, bądzema, mdzema òbzerac
wa	bãdzeta, bądzeta, mdzeta òbzerac
òni / òne	bãdą, bądą, mdą òbzerac

Forma grzecznościowa

wë	bãdzece, bądzece, mdzece òbzerac

C. Złożenia z odpowiednią formą czasu przeszłego

Bezokolicznik: òbzerac

Liczba pojedyncza

jô	bãdã, bądã, mdã òbzérôł, òbzéra(ła), òbzérało
të	bãdzesz, bądzesz, mdzesz òbzérôł, òbzéra(ła), òbzérało
òn / òna / òno	bãdze, bądze, mdze òbzérôł, òbzéra(ła), òbzérało

Liczba mnoga

më / ma	bãdzemë, bądzemë, mdzemë òbzérelë (òbzéralë), òbzérałë / bãdzema, bądzema, mdzema òbzérała, òbzérałë
wa	bãdzeta, bądzeta, mdzeta òbzérelë (òbzéralë), òbzérałë
òni / òne	bãdą, bądą, mdą òbzérelë (òbzéralë), òbzérałë

Forma grzecznościowa

wë	bãdzece, bądzece, mdzece òbzérelë (òbzéralë), òbzérałë

UCHWAŁA NR 2/RJK/23 Z DNIA 25.08.2023 R. W SPRAWIE ODMIANY CZASOWNIKÓW W TRYBIE PRZYPUSZCZAJĄCYM W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego przyjęła następujące wzory odmiany czasowników w trybie przypuszczającym:

W języku kaszubskim, podobnie jak w innych językach słowiańskich, czasowniki występują w trzech trybach:

a) òznajmòwnik – tryb oznajmujący
b) rozkazownik – tryb rozkazujący
c) zastrzégòwnik – tryb przypuszczający

W trybie oznajmującym czasowniki odmieniają się przez osoby, liczby i czasy. Przez rodzaje odmieniają się w czasach przeszłych (bez czasowników ze słowem posiłkowym *mieć*) oraz w czasie przyszłym złożonym. W trybie rozkazującym odmieniają się tylko przez osoby i liczby, zaś w trybie przypuszczającym – przez osoby, liczby i rodzaje.

Tryb przypuszczający składa się z obowiązkowego zaimka osobowego (*jô*, *të* itd.), partykuły *-bë* i formy czasu przeszłego, np. *jô bë szedł, jô bë szła*. Cząstka *-bë* jest ruchowa, najczęściej występuje przed czasownikiem. Czasem do partykuły dodaje się polskie końcówki osobowe: *-m, -s, -smë/-sma, -sta, -sce,* np. *jô bëm szedł*[1]. W kaszubskich gwarach/odmianach, a nawet literackich tekstach można spotkać starszą postać z czasownikiem posiłkowym *bëc* w odpowiedniej formie osobowej, np.: *chcôłbë jem, chcôłbë jes*, wówczas zaimek osobowy nie jest potrzebny, gdyż osobę wskazuje odpowiednia forma czasownika posiłkowego.

---

[1] Zob.: wiersz Jana Karnowskiego *Jô bë leno chcôł* w tomie 7 Biblioteki Pisarzy Kaszubskich: Aleksander Majkowski, Jan Karnowski, Leon Heyke, *Poezja młodokaszubów*, Gdańsk 2012, s. 451 (wersja oryginalna: *Jô bëm leno chcôł*, s. 209).

Bezokolicznik: przeczëtac

Liczba pojedyncza	Liczba mnoga
jô bë przeczëtôł jô bë przeczëta(ła)	më bë przeczëtelë / przeczëtalë më bë przeczëtałë
të bë przeczëtôł të bë przeczëta(ła)	wa bë przeczëtała wa bë przeczëtałë
òn bë przeczëtôł òna bë przeczëta(ła) òno bë przeczëtało	òni bë przeczëtelë / przeczëtalë òne przeczëtałë

Forma grzecznościowa

Wë bë pojeczëtelë

Bezokolicznik: chcec

Liczba pojedyncza	Liczba mnoga
chcôłbë jem chcałabë jem / chcabë jem	chcelëbë jesmë chcałëbë jesmë
chcôłbë jes chcałabë jes / chcabë jes	chcelëbë jesta chcałëbë jesta
chcôłbë chcałabë / chcabë chcałobë	chcelëbë chcałëbë

Forma grzecznościowa

chcelëbë jesce

UCHWAŁA NR 3/RJK/23 Z DNIA 25.08.2023 R. W SPRAWIE STOSOWANIA OBOCZNOŚCI SAMOGŁOSKOWYCH W TEMACIE RZECZOWNIKA ODCZASOWNIKOWEGO (GERUNDIUM) W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego ustala stosowanie oboczności samogłoskowych w temacie rzeczownika odczasownikowego według przedstawionego wzorca:

Rada Języka Kaszubskiego proponuje, aby w temacie rzeczowników zakończonych na *-anie* i *-enie*, utworzonych od czasowników, w których zachodzi alternacja *a* : *ô*, *e* : *é*, *ë* : *i* / *y*, *ë* : *u* lub *ã* : *ą*, stosować dawną samogłoskę długą, występującą w formach osobowych czasu teraźniejszego i przyszłego prostego.

Przykłady:

- *chw**a**lëc* – *chw**ô**lenié* (zob. *jô chw**ô**lã*, *të chw**ô**lisz* itd.);
- *g**a**dac* – *g**ô**danié* (zob. *jô g**ô**dóm*, *të g**ô**dôsz* itd.);
- *mi**e**szac* – *mi**é**szanié* (zob. *jô mi**é**szóm*, *të mi**é**szôsz* itd.);
- *spi**e**wac* – *spi**é**wanié* (zob. *jô spi**é**wóm*, *të spi**é**wôsz* itd.);
- *p**ë**tac* – *p**i**tanié* (zob. *jô p**i**tóm*, *të p**i**tôsz* itd.);
- *sz**ë**kac* – *sz**u**kanié* (zob. *jô sz**u**kóm*, *të sz**u**kôsz* itd.);
- *tr**ã**bic* – *tr**ą**bienié* (zob. *jô tr**ą**biã*, *të tr**ą**bisz* itd.).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

UCHWAŁA NR 4/RJK/23 Z DNIA 30.11.2023 R. W SPRAWIE PISOWNI LICZEBNIKÓW GŁÓWNYCH W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następującą pisownię liczebników głównych:

1 – jeden, jedna, jedno
2 – dwa, dwie, dwaj / dwaji
3 – trzë, trzej / trzeji
4 – sztërë, sztërzej / sztërzeji
5 – piãc
6 – szesc
7 – sétmë, sédmë, sédem
8 – òsmë, òsem
9 – dzewiãc
10 – dzesãc
11 – jednôsce
12 – dwanôsce
13 – trzënôsce
14 – sztërnôsce
15 – piãtnôsce
16 – szesnôsce
17 – sétmënôsce, sédmënôsce, sédemnôsce
18 – òsmënôsce, òsemnôsce
19 – dzewiãtnôsce
20 – dwadzesce
21 – dwadzesce jeden
22 – dwadzesce dwa
30 – trzëdzescë
40 – sztërdzescë
50 – piãcdzesąt
60 – szescdzesąt

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

70 – sétmëdzesąt, sédmëdzesąt, sédemdzesąt
80 – òsmëdzesąt, òsemdzesąt
90 – dzewiãcdzesąt
100 – sto
101 – sto jeden
121 – sto dwadzesce jeden
200 – dwasta
300 – trzësta
400 – sztërësta
500 – piãcset
600 – szescset
700 – sétmëset, sédmëset, sédemset
800 – òsmëset, òsemset
900 – dzewiãcset
1000 – tësąc
2000 – dwa tësące
3000 – trzë tësące
4000 – sztërë tësące
5000 – piãc tësący / tësąców, tësãcy / tësãców
1000000 – milión / mëlión
2000000 – dwa miliónë / dwa mëliónë
5000000 – piãc miliónów / piãc mëliónów
1000000000 – miliard
2000000000 – dwa miliardë
5000000000 – piãc miliardów
1000000000000 – bilión
2000000000000 – dwa biliónë
5000000000000 – piãc biliónów
10^{15} – biliard
2×10^{15} – dwa biliardë
5×10^{15} – piãc biliardów
10^{18} – trilión
2×10^{18} – dwa triliónë
5×10^{18} – piãc triliónów
10^{21} – triliard
2×10^{21} – dwa triliardë
5×10^{21} – piãc triliardów

Oprócz zapisanych powyżej liczebników istnieją na północnych Kaszubach:

> *5 – pińc, 9 – dzewińc, 10 – dzesyńc, 15 – pińcnôsce / pińtnôsce, 19 – dzewińcnôsce, 50 – pińcdzesąt, 90 – dzewińcdzesąt, 500 – pińcset, 900 – dzewińcset.*

Słowa te występują w potocznej mowie oraz w różnych utworach literackich. Rada Języka Kaszubskiego zachęca Kaszubów z północy do pielęgnowania tych form (także liczebników porządkowych: *15. – pińcnôsti, 19. – dzewińcnôsti, 50 – pińcdzesąti, 90 – dzewińcdzesąti* oraz liczebników zbiorowych: *pińcoro, dzewińcoro* itd.).

W liczebnikach głównych powyżej 20 tradycyjnie w języku kaszubskim można także stawiać jednostki przed dziesiątkami, np. *21 – jeden dwadzesce, 34 – sztërë trzëdzescë* itd.

UCHWAŁA NR 5/RJK/23 Z DNIA 30.11.2023 r. W SPRAWIE PISOWNI LICZEBNIKÓW PORZĄDKOWYCH W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następującą pisownię liczebników porządkowych (w rodzaju męskim):

1 – pierszi
2 – drëdżi
3 – trzecy
4 – czwiôrti / czwôrti
5 – piąti
6 – szósti
7 – sódmi
8 – ósmi
9 – dzewiąti
10 – dzesąti
11 – jednôsti
12 – dwanôsti
13 – trzënôsti
14 – sztërnôsti
15 – piãtnôsti
16 – szesnôsti
17 – sétmënôsti, sédmënôsti, sédemnôsti
18 – òsmënôsti, òsemnôsti
19 – dzewiãtnôsti
20 – dwadzesti
21 – dwadzesce pierszi / dwadzesti pierszi
22 – dwadzesce drëdżi / dwadzesti drëdżi
30 – trzëdzesti
40 – sztërdzesti
50 – piãcdzesąti
60 – szescdzesąti

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

70 – sétmëdzesąti, sédmëdzesąti, sédemdzesąti
80 – òsmëdzesąti, òsemdzesąti
90 – dzewiãcdzesąti
100 – setny
101 – sto pierszi
121 – sto dwadzesce pierszi / sto dwadzesti pierszi
200 – dwasetny
300 – trzësetny
400 – sztërësetny
500 – piãcsetny
600 – szescsetny
700 – sétmësetny, sédmësetny, sédemsetny
800 – òsmësetny, òsemsetny
900 – dzewiãcsetny
1000 – tësączny
2000 – dwatësączny
3000 – trzëtësączny
4000 – sztërëtësączny
5000 – piãctësączny
10000 – dzesãctësączny
1000000 – miliónowi / mëliónowi
2000000 – dwamiliónowi / dwamëliónowi
5000000 – piãcmiliónówi / piãcmëliónowi
1000000000 – miliardowi
2000000000 – dwamiliardowi
5000000000 – piãcmiliardówi
1000000000000 – biliónowi
2000000000000 – dwabiliónowi
5000000000000 – piãcbiliónówi
10^{15} – biliardowi
2 x 10^{15} – dwabiliardowi
5 x 10^{15} – piãcbiliardowi
10^{18} – triliónowi
2 x 10^{18} – dwatriliónowi
5 x 10^{18} – piãctriliónówi
10^{21} – triliardowi
2 x 10^{21} – dwatriliardowi
5 x 10^{21} – piãctriliardowi

UCHWAŁA NR 6/RJK/23 Z DNIA 30.11.2023 R. W SPRAWIE PISOWNI LICZEBNIKÓW ZBIOROWYCH W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego proponuje następującą pisownię liczebników zbiorowych:

2 – dwòje
3 – troje
4 – czwioro / czwòro

Obecnie w języku kaszubskim używane są przede wszystkim powyższe liczebniki zbiorowe. Zamiast kolejnych (*piãcoro, szescoro* itd.) w mowie i piśmie występuje np. *dzewiãc lëdzy / dzecy* lub dodaje się jeszcze słowo „sztëk” – *dzewiãc sztëk lëdzy / dzecy*.

Historycznie jednak (a czasami jeszcze we współczesnej mowie i tekstach pisanych) liczebników zbiorowych było w języku kaszubskim więcej, czego dowody znajdziemy m.in. w siódmym zeszycie *Gramatyki pomorskiej* Friedricha Lorentza (wëd. w 1936 r.). Dopuszcza się zatem używanie:

5 – piãcoro
6 – szescoro
7 – sédmioro
8 – òsmioro
9 – dzewiãcoro
10 – dzesãcoro
11 – jednôscoro
12 – dwanôscoro
13 – trzënôscoro
14 – sztërnôscoro
15 – piãtnôscoro
16 – szesnôscoro
17 – sétmënôscoro / sédemnôscoro

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

18 – òsmënôscoro / òsemnôscoro
19 – dzewiãtnôscoro
20 – dwadzescoro
30 – trzëdzescoro
40 – sztërdzescoro
50 – piãcdzesãcoro
60 – szescdzesãcoro
70 – sétmëdzesãcoro / sédmëdzesãcoro / sédemdzesãcoro
80 – òsmëdzesãcoro / òsemdzesãcoro
90 – dzewiãcdzesãcoro

STANOWISKO NR 1/RJK/23 Z DNIA 30.11.2023 R. W SPRAWIE USTALENIA FORMY KANONICZNEJ CZASOWNIKÓW *MËSLEC* (*MËSLËC*) I *PÒMËSLEC* (*PÒMËSLËC*) ORAZ ICH ODMIANY W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego dopuszcza stosowanie dwóch form czasownika oznaczającego myślenie: *mëslec* i *mëslëc*, oraz derywatu *pòmëslec* i *pòmëslëc*, przy czym pierwszeństwo daje formom ***mëslec*** i ***pòmëslec***, które są zgodne ze współczesnym zwyczajem językowym użytkowników kaszubszczyzny.

Forma *mëslëc*, utrwalona m.in. w *Słowniku gwar kaszubskich* B. Sychty (t. 3, s. 75), *Słowniku polsko-kaszubskim* J. Trepczyka (t. 1, s. 334) oraz *(Wielkim) Słowniku polsko-kaszubskim* E. Gołąbka (t. 2, s. 238), to kontynuant prasłowiańskiego czasownika **mysliti*. Ponieważ jest to forma regularna (historyczna), nie powinna być uznawana za błędną.

Czasowniki *mëslec* i *mëslëc* (a także *pomëslec* i *pòmëslëc*) mają taki sam paradygmat w czasie teraźniejszym (przyszłym) oraz tworzą takie same formy trybu rozkazującego, różnią się natomiast odmianą w czasie przeszłym:

bezokolicznik:	**mëslec, pòmëslec**	**mëslëc, pòmëslëc**
czas teraźniejszy / przyszły:	[jô] mëszlã, pòmëszlã [të] mëslisz, pòmëslisz [òn, òna, òno] mësli, pòmësli [më] mëslimë, pòmëslimë [wa] mëslita, pòmëslita [òni, òne] mëszlą, pòmëszlą [wë] mëslice, pòmëslice	
czas przeszły:	[òn] mëslôł, pòmëslôł [òna] mëslała (mësla), pòmëslała (pòmësla) [òno] mëslało, pòmëslało [òni] mëslelë, pòmëslelë [òne] mëslałë, pòmëslałë	[òn] mëslił, pòmëslił [òna] mëslëła (mësla), pòmëslëła (pòmësla) [òno] mëslëło (pòmëslëło) [òni] mëslëlë (pòmëslëlë) [òne] mëslëłë (pòmëslëłë)
tryb rozkazujący:	mëslë (mësl), pòmëslë (pòmësl)	

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Dzél I

STUDIA I MATERIAŁË RECENZOWÓNÉ

Część I

STUDIA I MATERIAŁY RECENZOWANE

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY KASZUBSKOJĘZYCZNE

Elżbiéta Bùgajnô
Institut Kaszëbsczi

Alternatiwné swiatë w terôczasny kaszëbsczi proze

Alternative worlds in contemporary kashubian prose

Skrócënk:
Aùtorka pòddôwô analize dwie kaszëbskòjãzëkòwé ksążczi z ôrtu fantasy, chtërne òstałë wëdóné na zôczątkù dwadzestëch lat XXI wiekù. Dôwô bôczenié na kònstrukcjã alternatiwnégò swiata, jaczi je przédnym składnikã wëmienionëch pòwiescy. Pierszi dzél òpisënkù òdnôszô sã do pòchwatów, w drëdżim dzélu nalazła sã analiza òbù lëteracczich dokazów, z dodôwkã wczasniészich recenzjów. Ùmôlnienié fabùłë w lëterackò zaprojektowónym alternatiwnym swiece to pòstãpny etap w rozwiju kaszëbsczi lëteraturë.

Kluczowô słowizna:
alternatiwny swiat, kaszëbskô lëteratura, kaszëbscé fantasy

Abstract:
The author analyses two Kashubian fantasy books that were published in the early 2020s. It focuses on the construction of an alternative world, which is the main component of the aforementioned novels. The first part of the text contains a definitional discussion, the second part contains an analysis of both literary works, taking into account previous reviews. Setting the plot in a literarily designed alternative world is the next stage in the development of Kashubian literature.

Keywords:
alternative world, Kashubian literature, Kashubian fantasy

Pòchwôt alternatiwné swiatë w lëteracczich badérowaniach je znóny ju òd dłëgszégò czasu. Zamienno mòżna stosowac òkreslenié: swiatë równoleżné abò paralelné ùniwersum[1]. Taczi spòsób kònstruòwaniô przedstôwionégò swiata

---

[1] Òb. definicjô w internetowi *Encyklopedii fantastyki*, www.encyklopediafantastyki.pl (dostãp: 22.08.2023).

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

w lëteracczim dokazu òdnôszô sã do jiny jawernotë, zbùdowóny na zasadze paralelnégò swiata w ùprocëmnienim do prôwdzëwégò. Wspiérô sã na lëteracczi fikcje, prawie tak samò jak jiné lëteracczé dokazë ùsadzoné przez pisarzów zgódno z klasyczną zasadą *mimezis*, nasladowaniégò, òddanié mòdła warëjący jawernotë[2]. Mòżna pòstawic cwierdzenié, że kòżdô lëterackô fikcjô (jakno przédnô kategòriô kònstruòwaniô przedstawionégò swiata) òdnôszô sã do jinégò, mòżlëwégò, równoleżnégò swiata, nawetka, żlë chce jak nôbarżi wiérno òddac jawernotã, tak jistno jak w przëwòłóny wëżi anticzny zasadze *mimezis*. Wôrt je nadczidnąc, że wedle niechtërnëch ùczałëch: „tak samò niefiktiwnô lëteratura twòrzi alternatiwny swiat – swiat przedstawiony, jaczi je blós aùtorsczim widzenim jawernotë, chòc wedle pòzdrzatkù ùsôdzcë mòżlëwie nôbarżi do ni pòdobną”[3]. Równak zgódno z przëjãtim pòwszédno przekònanim, pòchwôt alternatiwné / równoleżné swiatë je òdnôszóny do apartnégò karna lëteracczich tekstów, tradicyjno realizowónëch w ôrtach science-fiction czë fantasy, jak téż wszelejaczégò ôrtu ùtopie czë pòstapòkalipticzny lëteraturë. Wôrt je w tim môlu nadczidnąc, że pòjãcé równoleżny swiat mòżna wpisac w tpzw. pòchwôt wieloswiat, definiowóny jakò mùltiswiat abò mùltiwersum[4]. Lëteracczé ùjãcé wieloswiatów / wielowszechswiatów je dosc pòwszédno wëzwëskiwóné przez pisarzów, co rôd piszą w kònwencje lëteraturë science-fiction.

Pòstawmë pitanié: jaczé dzejniczi dają spòdlé do wëapartnieniô òmôwiónégò karna lëteracczich tekstów, co są òkresliwóné òglową pòzwą lëteraturë òpiarti na bùdowanim / ùsôdzanim alternatiwnëch swiatów? Tim, co jinaczi klasyczné dokazë lëteracczé òd lëteraturë òpiarti na paralelnëch swiatach, je kònstrukcjô rozdzelnégò swiata, zbùdowónégò w jinym czasowòrëmnym kòntinuùm (cygłoscë). Pòdspòdlé taczich òperacjów pòdpòwiôdô pitanié, jaczé stoji na zôczątkù trójnëch dokazów z równoleżną narracją i rechòwónëch do fantasticzny pòeticzi: „Co bë bëło, jeżlë…”, na chtërne òdpòwiedzą je realizowónô w dokazu alternatiwnô historiô. Nie je to równak pòjãcé „historiô niebëtnô”, jaczé odnôszô sã do historicznëch pòwiesców, co zasôdzają sã na jiny wizje swiata mający swój pòczątk w jaczims wëmëslonym wëdarzenim w ùszłoce[5]. Artiscë nie òpisëją bùtnowégò swiata, ale twòrzą nowi, gwôsny swiat. Dërżeniowim wëznacznikã je tedë kònstrukcjô swiata jinégò, jinaczącégò sã òd warajacégò jawerno, tuwò i terô. Na ten ôrt ùsôdzcë przemôgają gwôsné ògrańczenia, bò wëòbrazniô nie znaje żódnëch grańców. Kreacyjnô lëteratura (mòżemë wëzwëskac to òkreslenié, nimò że je òno barżi szeroczé) przedstôwiô nowé swiatë, zasedloné przez jistwë jiné niżlë lëdze (abò pòspólno z lëdzama) i rządzącé sã gwôsnyma prawama. Kreatiwnota pisarza nie je ògrańczonô ani logiką, ani zasadama gwësnotë, prôwdopòdobieństwa. Alternatiwny swiat je w swòjim dërżeniu jakąs òdmianą przedstawionégò w dokazach swiata. Abò, jak pisze Agnés Pòlachòwskô: „Ù samégò zdrzódła kòncepcje alternatiwnégò swiata leżi prowadnô mëslô ò jistnienim spòdlowégò swiata, przédnégò ùniwersum, wedle chtërnégò je òkreslonô òdrãbnota jinëch swiatów”[6]. Tim spòsobã swiąda bëtowaniô tuwò i terô stôwô sã pòdspòdlim, wedle chtërnégò ùsôdzô sã jiny swiat. Jiny, nie òznôczô lepszi, ale na gwës nowi – jeżlë przekãsno mòże òdwòłac sã do antiùtopie Aldousa Huxleya *Nowy, wspaniały świat*. Pòstãpnô badérka Marta Sëbiérskô dodôwô: „Alternatiwny swiat mùszi òstawac w dokładnym òdniesenim do jawernotë, jednakò, co wôżné, ni mòże przë tim bëc z nią równy, taczi sóm. Dërżéniã alternatiwnëch swiatów je jich jinaczëzna”[7]. Jak pòdkresliwô, jednym z wëznaczników ti apartnoscë je mòżlëwòta nacéchòwaniô kôrtë alternatiwnégò swiata. Tim spòsobã alternatiwny swiat sprôwiô wrażenié, że gdzes tam ju je[8]. W twòrzenim alternatiwnëch swiatów wôżné są tej taczé wëznaczniczi jak: òdmiennota, apartnota, jinaczëzna. Òdmiennotã nót je rozmiec w ùprocëmnienim do czegòs: w òdniesenim do jawernotë, do swiata, w jaczim żëje aùtor i czëtińcowie jegò historii. Jistnienié tëch swiatów zanôlégô blós òd ùsôdzkòwi ùdbë pisarza, prosto gôdającë, pòwstôwô w jegò głowie – w wëòbrazni.

---

[2] Pôchwôt *mimesis* rozwinął w stôrodôwnëch czasach Aristoteles, *Poetyka*, przeł. i òprac. H. Pòdbielsczi, Wrocław 1983.

[3] I. Pisark, *Literatura niefikcjonalna jako rzeczywistość alternatywna? Przykład biografii Ryszarda Kapuścińskiego*, [w:] téż ti, *Światy alternatywne. Monografia*, red. M. Błaszkòwskô et al., Kraków 2015, s. 39.

[4] Pòchwôt wieloswiat, jinaczi mùltiwersum, je nôczãscy definiowóny jakò hipòteticzny zbiér wszëtczich mòżlëwëch, pòtencjalnëch swiatów. Samò pòjãcé mô swòje zdrzódła w kwantowi mechanice. Nalazło zastosowanié z lëteraturze science-fiction, a téż fantasy.

---

[5] Òb. *Historia alternatywna* [w:] *Słownik rodzajów i gatunków literackich*, red. G. Gazda, Warszawa 2012, s. 380, a téż articzel Magdalenë Wąsowicz, *Historie alternatywne w literaturze polskiej: typologia, tematyka, funkcje*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” LIX, z. 2, s. 92–105.

[6] A. Pòlachòwskô, *Światy alternatywne, światy możliwe – potencjał światotwórczy fanfiction w ujęciu teorii Umberto Eco*, [w:] *Światy alternatywne*, s. 49.

[7] M. Sëbiérskô, *Immersja a światy alternatywne: w poszukiwaniu nowego formatu dla literatury*, [w:] *Światy alternatywne. Monografia…*, s. 147.

[8] Tamò.

Dokazë, chtërnëch lëterackô czasorëmnota je ùmôlnionô w definicje równoleżnëch swiatów, nôleżą do szerok rozmióny fantasticzny lëteraturë, przede wszëtczim do nôùkòwi fantasticzi abò lëteraturë fantasy. Colemało téż fabùła tëch ùtwòrów ùmôlnionô je w dwùch abò i wiãkszi wielënie alternatiwnëch swiatów, np. równoleżno na Zemi i w jinym môlu / wëmiarze. Tak dzeje sã np. w klasycznëch ju dokazach Stanisława Lema. Mòtiw alternatiwnëch swiatów je dosc wiele razy wëzwëskiwóny w klasycznym fantasy, chtërne bãdą analizowóné w hewòtnym teksce. Òglowò znónyma przikładama są przédno Narniô ze znónégò romana Clive'a Staplesa Lewisa[9], Sródzemié ùkôzóné we *Władcy Pierścieni* Johna Ronalda Reuela Tolkena[10] czë Zemiomòrzé i Ekùmena ù Ùrsulë Kroeber le Guin[11] abò teritoria przemierziwóné przez wiedzmina Geralta z Rivie w serie Andrisa Sapkòwsczégò[12]. W pòwiescach fantasy swiat je zamieszkóny przez jistwë taczé jak wilkòłaczi, elfë, smòczi, czarzbónczi. Ne dokazë twòrzą apartną mitologiã i jãzëk. Alternatiwny swiat ùsôdzków fantasy colemało je nacéchòwóny na kôrce dołączony do ksążczi. W swi fabùlarny szëchce fantasy szlachùją za basniama i mitama, le nié wiedno dobiwô w nich dobro.

Czerënk fantasy baro mòckò wëstãpiwô w slédnëch latach w trójny wielënie pòstãpnëch wëdôwiznów lëteracczich (tak samò w filmie czë kómpùtrowëch jigrach). W kaszëbskòjãzëkòwi lëteraturze w ùszłëch latach ùkôzało sã czile dokazów, chtërne nawlékają do ôrtu fantasy[13]. Skòncentrëjã sã na dwùch tekstach: Dariusza Majkòwsczégò *Pòd òkã Jastrë* (2020) i Adama Hébla *Droga wòlnëch lëdzy* (2021). Òbaji ùtwórcë òdnôszają sã do kaszëbsczi mitologie, z jaczi wëbiérają fùl rãkama, zafùliwającë swój swiat herojama, pòstacjama jinëch ôrtów i ras, równoleżnyma do lëdzczi. Ùniwersum pisarzów twòrzi alternatiwny swiat: wëdarzenia, place, pòstace nawlékają do znónëch chùdzy pierwòszińców, le ùkôzónëch w jinëch kònfigùracjach, twòrzącëch paralelné ùniwersum. Są téż mòckò ùmôlniony w domôcy kùlturze, a równoczasno wëbiérają pòtrzébnotë z magicznëch mòdłów swiatowi pismieniznë.

---

[9] C.S. Lewis, *Opowieści z Narnii*, cykl 7 romanów fantasy dlô dzecy.

[10] John Ronald Reuen Tolkien (1892–1973), britijsczi pisôrz, aùtor m.jin.: *Hobbit, czyli tam i z powrotem* (1937), 3-tomòwô seriô *Władca Pierścieni* (1954–1955).

[11] U. K. le Guin, amerikańskô pisarka (1929–2018). Pierszi tom z cyklu *Ekumena* ùkôzôł sã w 1966 rokù, zôs z cyklu *Ziemiomorze* w 1968 rokù.

[12] A. Sapkòwsczi, *Saga o wiedźminie*: *Krew elfów* (1994); *Czas pogardy* (1995), *Chrzest ognia* (1996), *Wieża Jaskółki* (1997), *Pani jeziora* (1999).

[13] Òb. T. Z. Majkòwsczi, *W cieniu Białego Drzewa. Powieść fantasy w XX wieku*, Kraków 2013.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Òbgôdiwoné dokazë stanowią *novum* na kaszëbsczim wëdôwiznowim rënkù, dlôte w pòstãpnym dzélu mòjégò tekstu bãdã òdnaszac sã do recenzjów, jaczé pòwstałë krótkò pò ùkôzanim sã òbù ùsôdzków. Bãdze to zarówno recenzjô ùznónégò badérë lëteraturë, jak i nawzôjné recenzje òbù ùtwórców, z chtërnëch jeden téż je badérą kaszëbsczi lëteraturë.

W kaszëbsczi lëteraturze mòtiw fantasy je na gwës czims nowim, nie rechùjącë czile krótczich òpòwiôdaniów z ôrtu fantasticzi, np. Piotra Dzekanowsczégò (Jón Natrzecy)[14]. Pòwiesc Majkòwsczégò *Pòd òkã Jastrë* òsta wëdónô nakładã wëdôwiznë Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô w 2020 rokù. Wëdanié pùblikacje òstało ùdëtkòwioné bez Minysterstwò Sprawów Bënowëch i Administracje. Malënczi i kôrtã wëkònała Aleksandra Miloch, projekt òbkłôdczi zrobił Bartłomiéj Jakùb Nowak, zôs redakcją i kòrektą tekstu zajima sã Bògùmiła Cërockô.

Dokôz fantasy Dariusza Majkòwsczégò *Pòd òkã Jastrë* dożdôł sã czile òbgôdënków, w tim pisóny Daniela Kalinowsczégò z łżëkwiata 2021 rokù[15], jak i gôdóny Adama Hébla na internetowi starnie Biersztubë[16] òpùblikòwóny 28.04.2021. Chùdzy wëdowiédzã z aùtorã na temat dokazu przeprowadzëła Bògùmiła Cërockô òb czas promòcje pòwiescë w Kaszëbsczim Fòrum Kùlturë w Gdini (1.03.2021 – pùblikacjô na You Tube)[17]. Aùtor wskôzôł na pòdskacënczi, jaczé twòrzą spòdlé dzeła: kòrzistôł zarówno ze *Słownika gwar kaszubskich* Bernada Sëchtë[18], jak i zbiéru Jerzégò Sampa *Bałtyckie mitopeje*[19]. Òdżegnôł sã òd cëskù swiatowëch dokazów fantasy, chòcô nie wëpiérô sã jaczichs inspiracjów tolkenowsczich. Wedle jegò ùdbë dokôz miôł wëfùlowac dzurã w kaszëbsczich wëdôwiznach, gdze je wielëna rozmajitëch ksążków dlô dzecy, a ni ma pùblikacjów przeznaczonëch dlô młodzëznë, òsoblëwò licealistów.

Daniel Kalinowsczi, recenzëjącë roman Majkòwsczégò, copnął sã do teòrie ôrtu fantasy. W recenzje wëdrëkòwóny w miesãcznikù „Pomerania”[20] wskôzôł, że jednym z wëznaczników ti lëteraturë je wëkreòwanié gwôsny, apartny procëm znóny z doswiôdczeniô, jawernotë pòstacjów i wëdarzeniów. Pòdrobno wskôzôł na topògrafiã przedstawionégò swiata: Wiôldżé Królestwò òblóné Wiôlgą Wòdą, z wëdzelonyma regionama i jegò mieszkańcama. Wedle recenzenta je to „Òbrëmié zbùdowóné z wëòbrazni aùtora, a téż mitologicznëch słowiańsczich tradicjów i pòstaców ùsadzonëch w lëteraturze”[21]. Òdnôszającë sã do słów samégò Majkòwsczégò rzekłëch òb czas wëdowiédzë z red. Bògùmiłą Cërocką, nót je przëpòmnąc tuwò przëtoczony wëżi *Słownik gwar kaszubskich* Bernada Sëchtë czë *Bałtyckie mitopeje* Jerzégò Sampa. Równoczasno Kalinowsczi pòdsztrichnął intertekstualné aspektë dokazu, to je lëteracczé zabawë z kùlturową tradicją Kaszëb. W jaczims stãpniu swiat Majkòwsczégò przëbôcziwô dôwné feùdalno-strzédnowieczné realnotë spòlëznowò-òbëczajowé w Eùropie, chòcô recenzent pòdpòwiôdô tuwò jaczis bôczënk, bò roman je apartnym niesyńcã zamkłoscë: „pòwiesc w sztabilny spòsób pòdczorchiwô swòjã apartnotã”[22]. Nót je tej pòdkreslëc, że nimò pòdobnëch jawernotów strzédnowiecznégò feùdalizmù, przenikaniô fabùłë elementama historie Pòlsczi (np. król Bòlesłôw), pòwiescowi swiat Wiôldżégò Królestwa je ùwidniony jakno apartny, alternatiwny procëm jawernoce, w jaczi żëje òdbiérca. Kalinowsczi pòdczorchiwô epicczi rozkòlib romana i jegò nafùlowanié lëteracczima „smaczkama”, zôs òdemkłé zakùńczenié dokazu „dôwô nôdzejã na dalszi cyg…”[23].

---

[14] Òb. J. Natrzecy, *Nalazłé w Bëtowie*, Bëtowò 2008.

[15] D. Kalinowsczi, *W czasach dawnych bogów,* „Pomerania”, 2021, nr 4, s. 57–58.

[16] https://biersztuba.wordpress.com/2021/04/28/pod-oka-jastre-recenzjo/ (dostãp: 22. 08.2023).

[17] *Bogumiła Cirocka i Dariusz Majkowski rozmawiają o książce „Pòd òkã Jastrë”,* https://www.youtube.com/watch?v=OKA_yPQPnMo (dostãp: 27.10.2023).

[18] B. Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1–7, Wrocław 1967–1976.

[19] J. Samp, *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk 1987.

[20] D. Kalinowsczi, *W czasach…,* s. 57.

Recenzent Adóm Hébel wskôzôł plusë i minusë tegòż dokazu. Òbôcził baro widoczné nawléczenié do fabùłë Tolkena – złé chce zapanowac nad swiatã, wôżnô rolô przëpôdô artefaktowi, jaczim są Łizë Jastrë, chtërne mùszebno nót je zretac. Nié wiedno téż pòstacje z kaszëbsczi mitologie nalézą swój apartny môl w pòwiescë fantasy np. Bòrowô Cotka je dokładnym òdwzorowanim persónë z bôjków dlô dzecy. Wiôldżi ladënk didaktizmù, pògrëbienia wërazów, co są tłómaczoné na pòlsczi jãzëk na marginesu, nié wiedno są brëkòwné dlô wërobionégò czëtińca. Nie je to ùtwór dlô dzecy, chòc napisóny wedle mòdła tekstów dlô młodszich, charakteristicznym stilã. Jak cwierdzy sóm aùtór w wëdowiédzë dlô Biersztubë, swiat jegò pòwiescë je përznã pòdobny do terôczasnégò:

> Swiat stwòrzony przez Jastrã je përznã taczi jak ten naji. Nie felëje w nim żëcznëch lëdzy, krôsniãtów, stolemów i klabaterników. Wôżnô je drëszba,

---

[21] Tamò, s. 57.
[22] Tamò, s. 58.
[23] Tamò.

> wdzãcznota i przëkôzania Jastrë, jakô je miłosernô i dobrô. Z drëdżi stronë, niejedny te przëkôzania mają tak òdczëtóné, żebë to blós jima pasowało[24].

Fabùła pòwiescë Dariusza Majkòwsczégò òbjimô wëdarzenia, jaczé dzeją sã w swiece stwòrzonym przez bòdżiniã Jastrã. Swiat nen je zamieszkóny przez rozmajité gatënczi i rasë: lëdze, stolemë, krôsniãta, klabaternicë, dzëczi mieszkańcë pùstinie, hańdlarze, Bòrowô Cotka i Bòrówc, a téż jiné demónë, co mieszkają w wëdzelonym jima dzélu romanowégò swiata, tpzw. Gôrdzel, nadto mòrze, w tim magiczné jistwë, np. grif. Pòmòcnô òkazywô sã tuwò kôrta pòwiescowégò swiata, gdze widzec je Arkónã zamieszkałą przez klabaterników, òstrów Jastrowié ze swiãtnicą bòdżinie Jastrë, wiôldżi ląd zamieszkałi przez lëdzy z Wiôldżégò Królestwa ze stolëcą w Bruksach (jaką pózni zastąpi Warszawa), od północë na Nordze mieszkają Kaszëbi, chtërny mają jakąs tam samòstójnotã. Kaszëbów òd Arkónë òddzeliwô Zgniłé Mòrze. Jiné môle to Lasowi Półòstrów, na jaczim mieszkô Bòrowô Cotka ze swòjim bracyną Bòrówcã, Gôrdzel zasedlonô przez demónë, m.jin. Pòpławnika i Smãtka, krôjnë Krôsniãtów i góralów czë pùstiniô, na chtërny òsedlëlë sã dzëczi lëdze. Òsóbną krôjną je Òstrów Wòlnëch Lëdzy (Òstrów Wòlnëch), zamieszkałi przez spòlëznã ò żôłniérsczi strukturze, na chtërnym retënk nalezlë wszëtcë wëgnańczicë – nié ma tam placu dlô dzecy. Całosc òbkrążiwô wiôlgô wòda, to je òcean, w jaczim rządzą mòrsczi bògòwie, np. Szôlinc. Czëtińc mòże wëzwëskac dołączoną na wëklejce kôrtã pòwiescowégò swiata, przechôdającë razã z herojama pòsobné krôjnë namalowónégò mikrokòsmòsu.

Swiat ùsadzony przez Majkòwsczégò zbùdowóny je na zasadze dualizmù, bò wëfùlowùją gò dobré i lëché mòce, bëlny i lëchi bògòwie. Nié wiedno gwësné bóstwò jednoznaczno jidze òdczëtac; Majkòwsczi w wëdowiédze dlô Biersztubë scwierdzywô:

> …nôwicy w tim swiece je stwòrzeniów, jaczé nie są jednoznaczné. Tikô to sã nawetka demónów, jaczé – jak Smãtk abò Pòpławnik – drãgò je czasã òtaksowac. Nibë mëslą przede wszëtczim ò se, manią lëdzy, ale jaczés dobro téż w nich òstało[25].

---

[24] Wëdowiédza z Dariuszã Majkòwsczim *Naje demónë są stwòrzoné do fantasy* z dnia 2.02.2021: https://biersztuba.wordpress.com/2021/02/02/d-majkowsczi-naje-demone-sa-stworzone-do-fantasy/ (dostãp: 22.08.2023).

[25] Tamò.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

W swiece wëkreòwónym przez ùtwórcã dérëje òdwiecznô biôtka midzë dobrim a złim. Nie je to tej swiat jednorodny. Nimò wszechmòcny tczë dlô bòdżinie Jastrë, chtërna stwòrzëła swiat, mieszkają w nim téż tpzw. hańdlarze, co nigdze ni mają swòjégò placu, a jich bògã je Jaster; przez pòòstałëch mieszkańców pòwiescowégò swiata nazéwóny są heretikama. Fabùlarné òdniesenia do dôwnëch czasów, wsôdzczi tikające dôwnëch dzejów bùdëją alternatiwny swiat, ùsôdzają gò w pòwiescowi historie, wëwidniwają mëslã aùtora, co òdnôszô sã do kreacje wëmëslonégò swiata fantasy.

Ùtwór nafùlowóny je co sztërk òbrócënkama akcje, mącënama, chtërne wcygają w romanowi klimat. Akcjô òbjimô krótczi sztëczk czasu, blós czile miesąców: òd rozmòwë dwùch klabaterników i jich ùdbë ò òpùszczenim òstrowa do kùńca biôtczi sparłãczony z òdzwëskanim wôżnégò artefaktu, co dôwôł panowanié nad swiatã. Takô mëslô je tej dosc tipòwô dlô dokazów fantasy, jistno jak ù Tolkena. Herojowie mają magiczné mòce, òsoblëwò kapłanczi Jastrë, czarzbónowie i czarzbónczi; òdczuwają rozmajité wseczëca: miłotã, zwątpienié, òchëbã, pragnienié pòmstwë, smierc nôblëższich. Klabaternicë Ranór i Óstar wëcygają w swiat, przemôgającë rozmajité kłopòtë. Pòjôwiô sã mòtiw wanodżi jakno drodżi do pòznaniô sebie i nalézeniô swòjégò môla w zmieniwającym sã swiece. Przeczëcé nadchôdającëch zmianów kôże òdińc Birrowi, òjcu Ranóra, do krôjnë ceni, abë jak sóm gôdô, pòłączëc sã z Jastrą. Jegò czas minął, nadchôdô nowé. Młodi spòtikają kapłankã Jastrë, jastrónkã Swiątkã, pòchôdającą z Kaszëb. Swiątka stôwô sã jedną z nôbarżi znaczącëch pòstacjów pòwiescë. Do tegò karna dołącziwô téż Kaszëba Smôrszcz, w chtërnym òb czas pòsobnëch przigód zachôdają zmianë – z dzëgòtnégò człowieka, wzérającégò blós w sebie i swòje dobro rodzy sã (rozwijô sã pòd cëskã pòstãpnëch wëdarzeniów) swiądny gwôsny wôrtnotë i wôrtnotów bùtnowégò swiata nowi człowiek. W nôwôżniészim placu nônejszégò swiata, na swiãti górze, apartnym pielgrzimkòwim centrum bòdżinie Jastrë, dochôdô do wielnëch procëmprawnotów. Dżinie wôżny artefakt, lëdze z Wiôldżégò Królestwa próbùją przejąc panowanié nad swiatã wespół ze Smãtkã. Nôwëższi służebny i pielgrzimkòwégò môla pilëją damiący stolemi, pradôwny mieszkańcë, chtërnëch chùdzy wëpierlë lëdze. Dochôdô do rozstrzigający pòbitwë.

Bùdowa swiata Kaszëbów w romanie Majkòwsczégò je òpiartô na stereòtipach. Aùtor wëwidniwô zbiérné kòmpleksë, wpisywającë sã w pòlitikã pamiãcë, pòdczorchiwającë (nôrodné) felë. Taczi rozsądzënk òdnôszô sã tak do swiata Kaszëbów, jak i wszechbëtnégò projektu religie. Szerok òmówioné je prawò bitë, wedle jaczégò mieszkańcë nadmòrsczich môlëznów mają prawò zebrac dlô se wszëtkò, co mòrze wërzucy na sztrąd. Pòwiescowi Kaszëbi colemało téż pòmôgają temù prawù, scygającë statczi na mielëznë abò òstré skałë. Pòjmańczików marénów sprzedôwają jakò niewòlników. Czekawim przikładã, chtëren pòkazywô charakter romanowëch Kaszëbów, je téż prawò szescu przëkôzaniów:

1. Bãdzesz miôł ùwôżanié dlô wszëtczich we wsë, a do jinszich lëdzy, jeżlë to dô tobie zwësk.
2. Ni mòżesz kradnąc swòjim niczegò, a z jinyma rób wedle swòjégò rozëmù, ale za wiele jima nie bierzë.
3. Nikògò niedowinnégò nie zabijôj, chëba że nie chce òddac bitë z òkrãtu, jaczi sã rozbił sóm abò z twòją pòmòcą.
4. Jeżlë pòtkôsz kògò, chto je biédniészi jak të, to kąsk sã z nim pòdzelë, a pòtemù pòdzãkùj Jastrze, że kòmùs szło gòrzi jak tobie.
5. Nie dowierzôj lëdzóm z Wiôldżégò Królestwa.
6. Òsoblëwie nie dowierzôj lëdzóm ze stolëcë Wiôldżégò Królestwa.

Taczé przëkôzania Smôrszcz przedstawił klabaternikóm. Òni timczasã, jistno jak jiné gatënczi, wëznôwelë 10 przëkôzaniów i przëkôzanié miłotë blëznégò. W całi pòwiescë widzec je trójno òdnieseniów do chrzescëjańsczégò swiata, jak chòcle nôkôz niejedzeniô miãsa w piątk. Religiã w pòwiescowim swiece widzec je we wszëtczich nórtkach żëcô i rządzy òna pòstãpòwanim lëdzy i jinëch ras. Przëjimô tuwò fùnkcjã państwòwi religii, twòrzącë państwa *stricte* wëznaniowé.

Dokôz *Droga wòlnëch lëdzy i drëdżé òpòwiednie Naszinie* Adama Hébla òstôł wëdóny przez Mùzeùm Pismieniznë i Kaszëbskò-Pòmòrsczi Mùzyczi w Wejrowie, a téż Gminowi Òstrzódk Kùlturë w Lëzënie w 2021 rokù. Dożdôł sã recenzje prof. Daniela Kalinowsczégò pòd wiele òznôczającym titlã *Herosi po kaszubsku* wëdrëkòwóny w miesãczniku „Pomerania”[26]. Ùtwórca nôleżi do karna lëdzy związónëch z kùlturalnym projektã Biersztuba (www.biersztuba.com), chtëren je realizowóny pòd patronatã Gminnégò Òstrzódka Kùlturë w Lëzënie. Nôleżnicë tegò karna realizëją swój projekt jakno *môl nôbëlniészich òpòwiedniów* (przestrzeń najpiękniejszych / najlepszych opowieści). Całosc je ùsadzonô w kaszëbsczim jãzëkù. Karno młodëch lëdzy, do chtërnëch rechùje sã m.jin. Adóm Hébel, stôwiô sobie za cél pòkôzanié swòjich ùsôdzków, w tim

---

[26] D. Kalinowsczi, *Herosi po kaszubsku*, „Pomerania” 2023, nr 2, s. 57.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

téż tłómaczënczi swiatowi lëteraturë, òsoblëwie wëbiérającë pòeticzi zaliczóné do fantasy, science-fiction, pòstapù, cyberpùnk, hòrror i wiele jinëch. Pòstãpny projekt (z zélnika 2022 r.) je związóny z jigrą rpg *Pòdzemia Jantarowégò Grifa*, chtërna je ùmôlnionô w ùniwersum kaszëbsczich wierzeniów. Dariusz Majkòwsczi widzy tuwò cësk Howardowsczi lëteracczi kònwencje[27]. Robert E. Howard jakno ùtwórca pòstacje Conana Barbarzińcë dôł wiôldżi cësk na ùsztôłtowanié sã taczégò heroje. Nôleżnicë Biersztubë pòdskacony pòstacją Conana przedstôwiają klasykã lëteraturë kaszëbsczi w nowim wëzdrzatkù, np. *Remùs Barbarzińca* – przigòdë Remùsa w swiece Conana z Cymerie (jigra òpùblikòwónô z leżnotë Dnia Jednotë Kaszëbów 2023)[28].

Aktiwnota òbgadiwónëch w hewòtnym teksce ùtwórców w ôrce fantasy òdmikô kaszëbską lëteraturã na dbë, jaczé widzec je w swiatowi lëteraturze. Nie je to ju blós liriczny òpisënk krôjmalënkù, jãzëka i kaszëbsczi zemi, leno wdostanié sã w szeroczi swiat, òdemkniãcé na òglowòswiatowé tendencje i lëteracczé ùdbë. Czë je to równak cos nowégò w ùprocëmnienim do swiatowi lëteraturë? Nowatorsczi pòmëslënk gwësno nié, leno jeżlë jidze ò kaszëbską lëteraturã, bez wątpieniô òdmikô przed czëtińcã jiné mòżlëwòtë ùsôdzkòwi robòtë i widzeniô swiata zabédowónégo przez ùdbë aùtora.

Redakcją zbiéru *Droga wòlnëch lëdzy* zajął sã Dariusz Majkòwsczi, malënczi przërëchtowôł Tomôsz Mering, projekt òbkłôdczi wëkònôł Łukôsz Bieszke, jãzëkòwą kòrektã zrobia Bòżena Ùgòwskô. Pùblikacjô Adama Hébla skłôdô sã z trzech dzélów. Pierszi dzél – przigòdë przédnégò heroje Jurika – òstôł pòdzelony na trzë dzéléczi: *Òfiara gòrzu*, *Droga wòlnëch lëdzy* i *Dãple Widów*. Drëdżi dzél tikô sã jinëch przigòdów herosa: *Mamónowa Jóma*, *Pòszëdło* (widzec je nawléczenié do epidemie kòronawirusa), *Wiôlgô Trapa* i *Òd nowa*. W slédnym dzélu są dodôwczi, historiô swiata Naszinie i jegò dzeje zatitułowóné: *Òpis świata Naszinie*, *Pòwstanié swiata wedle bòrówców*, *Historiô krajów Naszinie*. Czekawim dlô kaszëbskòjãzëkòwëch czëtińców (leno nié nowatorsczim) zabiegã je ùmôlnienié akcje w hipòteticzny Naszinie, jakbë alter egò Pòmòrzô (Kaszëb).

Alternatiwné ùniwersum Hébla wëpełnioné je pòstacjama z kaszëbsczi mitologie. Są tam borówcowie, mùmôcze, trzãsawidë i krôsniãta. Dokôz niese ùniwersalné przesłanié: ò dążenim do wòlnotë i biôtce z gwôsnyma ògrańczeniama, na co wskazywają pòstãpné drodżi żëcégò przédnégò heroje – herosa Héblowégò swiata. Aùtor ùsôdzô alternatiwny swiat, zwóny Naszinią na mòdło tolkenowsczégò Strzódzemiô. Je to równoczasno swiat pò strasznym nieszczescym, pò pòtopie, a téż tpzw. Wiôldżi Zdradze, jakô sprawiła wëdżiniãcé starszich gatënków i zmianã ùkładu sëłów w nowim swiece. Swiat Naszinie je dosc ùpòrządkòwóny, kòżdi z zamieszkałëch w nim gatënków zajimô swòje teritorium. Problemã je wszechmòcnô rolô *czarzbónów* (czarodzejów) i wëzësk pòjmańczików, co pòchôdają z rozmajitëch krôjnów. Stądka wiele znaczi titół *Droga wòlnëch lëdzy* – òznôczô dążenié do ùdostaniô swójny wòlnotë i òdzwëskaniô pòczëcô gwôsny gòdnoscë. Ùniwersalné przesłanié wëwidnioné na stronach Héblowi pòwiescë fantasy stôwiô nen tekst westrzód pòdobnëch jemù wedle kònwencje ùtwòrów Tolkena czë Howarda. Topògrafiô alternatiwnégò swiata Hébla przëbôcziwô Pòmòrzé – wzérającë na dołączoną kôrtã, widzymë kònturë pôłniowégò pòbrzeżô Bôłtëcczégò Mòrza. Hipòteticznô Nasziniô to jakbë alter ego Pòmòrzô w jegò szeroczim pòzdrzatkù. Swiat fabùlarny je pòdzelony na państwa Sarcenie, Górë Khabat, Gotiã i Tiglã ze swiãtnicą bòga Gòrzana. Na pôłnim nachôdô sã zemia bòrówców, òd wschòdu Dãple Widów zamieszkałé przez trzãsawidów i mùmôcze, zôs na wschòdze widzec je zemie princów óstów. Na nordze òddzelony mòrzã leżi Kamianny Òstrów ze swiãtnicą Prawòwita, sanktuarium i klôsztorã wòjarzów zwónëch zôkònnikama. Na òstrowie mieszkają téż stolemi.

---

[27] Rozmòwa Dariusza Majkòwsczégò z Adamã Héblã; òb. *Ogródek literacki, czyli literatura bez ogródek*, cz. 8, https://www.youtube.com/watch?v=_otvVssLKXg (dostãp: 22.11.2023).

[28] https://biersztuba.wordpress.com/2023/03/21/remus-barbarzinca/ (dostãp 22.08.2023).

Swiat Hébla òpanowóny je przez złé mòce, wszechmòcnégò Zorkòsa i jegò pòmòcników, w jaczim słëdzë swiãtnicë nikwią żëcé pòjmańczików, bierzącë z jich krëwi swòjã mòc. Dokôz je nafùlowóny drasticznyma scenama mòrdarstwów, mãczelstwa, rozmajitégò ôrtu doskôcaniégò słabszim. Widzec je, jak ceknie krëwiô. Stądka symbòliczny topór òcékający krëwią na òbkłôdce. Przédny heroja, bãdącë dzeckã, òstôł przëmùszony do zabicô bracynë. To wëdarzenié òdcësnãło na nim wiôldżi céch, stôł sã słëgą krëwawégò bòga Gòrzana, chtërnémù tczã òddôwelë mieszkańcë jedny z krôjnów – Tiglë. Wspòmnioné przeżëca nie dałë pózni herojowi mòżlëwòtë na zamieszkanié w jednym môlu, wiedno òdrzucôł wszelejaczé hònorë i propòzycje – czuł sã nacéchòwóny krëwią Gòrzana, miôł strach, że stónie sã taczi sóm jak jegò doskôcarze. Nimò że jakno dozdrzeniałi człowiek Jurik nôleżi do wòjarzów Prawòwita (nie wiémë, jak to sã stało, że z pòjmańczika òstôł wòjarzã), òb całi czas mësli ò swòjim naznaczenim i rezygnëje z wielnëch dzejaniów / gòdnosców. Ju sama pòzwa bóstwa Prawòwit òddôwô jegò bëlnotã. Swiat Hébla je pòdzelony na dwa wrodżé swiatë: Prawòwita i Gòrzana. Pòzwa bóstwa Gòrzan pòchôdô òd gòrzu, górz jakno sëła, co czerëje jegò wëznôwcama. Stądka krëwiô, brutalnota, szukanié przëjemnosców w drasticznëch, brutalnëch scenach mòrdarztwów, picé krëwi pòmòrdowónëch. Dichòtomiô fabùlarnégò swiata je wëznacznikã ùsôdzaniô wëdarzeniów i wëkreòwaniô pòsobnëch dzejaniów herojów.

Pòdrechòwanié

Dokazë z nurtu spekùlatiwny abò procëmfaktiwny lëteraturë, co pòdjimają alternatiwné czerënczi dzejów – kreòwanié jinégò swiata, z trójnyma jegò terôczasnyma wëznacznikama przenôszónyma do przedstawionégò swiata pòwiescë – dzysô są baro pòpùlarné, bùdzą wiôldżé zainteresowanié. Fantasy jakno nadzwëkòwno ekspansywny ôrt lëteraturë, przenôszóny z wersji pisóny na jiné media, np. film, kòmiksë czë kòmpùtrowé jigrë, dobéł wiôldżé ùznanié westrzód czëtińców. Na pòczątkù wiele razy marginalizowóny, czë nawetka traktowóny jakò òznaka „niższi” masowi kùlturë, dostôł plac westrzód tekstów zaliczónëch do tpzw. „wëższi” kùlturë. Stądka pòdjãcé przez kaszëbsczich lëteratów kònwencje fantasy nôleżi do pòstãpnégò etapù rozwiju kaszëbsczi lëteraturë.

Przedstawioné w pòwëższich rozwôżaniach òbmówienié apartnotë kaszëbsczich pòwiesców fantasy wskazywô na jich nawléczenié do trendów swiatowi lëteraturë. Pòdobno jak ùsôdzcë taczi jak Howôrd, Tolken, Lewis, Sapkòwsczi czë le Guin tak samò Majkòwsczi i Hébel na ùsôdzkòwi ôrt wëzwëskiwają kònstrukt alternatiwnégò swiata. Nen zabiég sprôwiô, że òba dokazë mieszczą sã w kònwencje gatënkù fantasy. Fabułã ksążków zafùlowùją jistwë rozmajitëch gatënków i rasów, chtërne próbùją wespółbëtowac w mirny spòsób, ale téż biôtkùją sã: ò przédnictwò, panowanié czë bògactwò. Ù Majkòwsczégò stôri, dobri swiat pòmale òdchôdô w niepamiãc. Na pòliticzną scenã wchôdają nowi bògòwie. Hébel za to kòncentrëje sã na pòkôzanim aspektów wëzwòliwaniô sã z mentalnégò i fizycznégò niewòlnictwa – nalézeniô gwôsny drodżi w swiece òpanowónym przez wszechmòcnëch panôrzów – tpzw. czarzbónów. Ze swiatowi lëteraturë òbaji ùtwórcë bierzą ùniwersalné mòtiwë, jak chòcle biôtkã bëlnotë ze złim, retanié swiata czë – w przëtrôfkù Hébla – biôtkã ò wòlnotã i gòdnosc żëjącëch jistwów, nié blós lëdzy.

Czekawim, a w przëtrôfkù kaszëbsczi lëteraturë nowatorsczim, zabiegã òbëdwùch tekstów je nawiązanié do kaszëbsczi mitologie, ùmôlnienié wëdarzeniów w swiece basniowëch pòstacjów, miticznëch, colemało ò nadlëdzczich mòcach, jednym słowã – „jinëch” – a przez to bùdzenie ùwôżaniégò i tolerancje w ùprocëmnienim do jinaczënë. Jiny to nie je gòrszi, leno òdrãbny, jinaczący sã jaczimas znankama (wiele razy wëzdrzatkã, zwëkama). Alternatiwny swiat wedle pòchwatowi definicje je mòżlëwòscową, hipòteticzną jawernotą – ale òdjinaczoną, jiną òd znóny czëtińcowi jawernotë swiata, w jaczim òn prowadzy swòje żëcé. Apartnota lëteracczich kreacjów, ùmôlnienié fabùłë w ùmëslonym lëterackô alternatiwnym swiece, czë téż wëzwëskiwanié mòtiwów szerok rozmióny kùlturë i tradicje regionu Kaszëb, a nawetka słowianiznë, wskazywają na ùsôdzkòwé przëjãcé brzadów òjczësti kaszëbsczi kùlturë. Kreacje alternatiwnégò swiata w wëżi przedstawionëch kaszëbskòjãzëkòwëch tekstach òddôwają òglowòswiatowé tendencje w lëteraturze.

Bibliografiô

Arystoteles, *Poetyka*, przeł. i oprac. H. Pòdbielsczi, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1983.

Hébel A., *Droga wòlnëch lëdzy*, Wejrowò: Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë, Gminowi Òstrzódk Kùlturë w Lëzënie, 2021.

Historia alternatywna [w:] *Słownik rodzajów i gatunków literackich*, red. G. Gazda, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012.

Kalinowsczi D., *W czasach dawnych bogów,* „Pomerania”, 2021, nr 4, s. 57–58.

Kalinowsczi D., *Herosi po kaszubsku*, „Pomerania” 2023, nr 2, s. 57.

Le Guin U. K., *Ziemiomorze*, t. 1–6, Warszawa: Wydawnictwo Prószyński i S-ka, 2013.

Lewis C. S., *Opowieści z Narnii*, Poznań: Media Rodzina, 2008.

Majkòwsczi D., *Pòd òkã Jastrë*, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2020.

Majkòwsczi T., *W cieniu Białego Drzewa. Powieść fantasy w XX wieku*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013.

Natrzecy J., *Nalazłé w Bëtowie*, Bëtowò: Kurier s.c., 2008.

Pisark I., *Literatura niefikcjonalna jako rzeczywistość alternatywna? Przykład biografii Ryszarda Kapuścińskiego*, [w:] tejże, *Światy alternatywne. Monografia*, red. M. Błaszkòwskô et al., Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2015.

Pòlachòwskô A., *Światy alternatywne, światy możliwe – potencjał światotwórczy fanfiction w ujęciu teorii Umberto Eco*, [w:] *Światy alternatywne. Monografia*, red. M. Błaszkòwskô et al., Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015.

Rozmowa Dariusza Majkowskiego z Adamem Heblem, òb. *Ogródek literacki, czyli literatura bez ogródek*, cz. 8, https://www.youtube.com/watch?v=_otvVssLKXg (dostãp: 22.11.2023).

Samp J., Z *woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie O/Gdańsk, 1987.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Sapkòwsczi A., *Saga o wiedźminie*: *Krew elfów*, Warszawa: Super NOVA 2014.
Sëbiérskô A., *Immersja a światy alternatywne: w poszukiwaniu nowego formatu dla literatury*, [w:] *Światy alternatywne. Monografia*. red. M. Błaszkòwskô et al., Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015.
Sëchta B., *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1–7, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1967–1976.
Tolken J. R. R., *Hobbit, czyli tam i z powrotem*, Warszawa: Iskry, 2012.
Tolken J. R. R., *Władca pierścieni*, Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, 2017.
Wąsowicz M., *Historie alternatywne w literaturze polskiej: typologia, tematyka, funkcje*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich" LIX, z. 2, s. 92–105.
Bogumiła Cirocka i Dariusz Majkowski rozmawiają o książce „Pòd òkã Jastrë", https://www.youtube.com/watch?v=OKA_yPQPnMo (dostãp: 24.11.2023 r.).
Hébel A., *Pòd Òkã jastrë – recenzjô*, https://biersztuba.wordpress.com/2021/04/28/pod-oka-jastre-recenzjo/ (dostãp: 22.08.2023).
Remùs Barbarzińca, https://biersztuba.wordpress.com/2023/03/21/remus-barbarzinca/ (dostãp 22.08.2023).
Świat alternatywny, w: www.encyklopediafantastyki.pl, (dostãp: 22.08.2023).
Wëdowiédza z Dariuszã Majkòwsczim *Naje demónë są stwòrzoné do fantasy* z dnia 2.02.2021: https://biersztuba.wordpress.com/2021/02/02/d-majkowsczi-naje-demone-sa-stworzone-do-fantasy/ (dostãp: 22.08.2023).

Joanna Ginter
Gduńsczi Ùniwersytet

Ò pòtrzebie òbrobieniô wskôzów kaszëbsczégò pisënkù wiôlgą i môłą lëtrą

On the need to develop rules for Kashubian upper and lower case spelling

Skrócënk:
Hewòtny articzel pòkazywô przëczënë, dlô jaczich nót je zrëchtowac pòsobné (niezanôleżné òd pòlsczégò jãzëka) wskôzë kaszëbsczégò pisënkù wiôlgą i môłą lëtrą. Òbrobienié taczich wskôzów bë bëło leżnoscą do zrobieniégò pòrządkù z donëchczasowima reglama, jaczé są czãsto drãdżé, nieùżëtné, nieznóné szerok lëdzóm, co piszą pò kaszëbskù, a téż niedopasowóné do apartnëch znanków kaszëbiznë.

Kluczowô słowizna:
pisënk, wiôldżé i môłé lëtrë, norma, ùzus

Abstract:
This article outlines the reasons why Kashubian upper and lower case spelling rules should be developed independently of the Polish language. Creating such rules would put the current state of affairs in order. This is because the current spelling rules are often complicated, impractical, unfamiliar to people who write in Kashubian and not adapted to specifics of this language.

Keywords:
spelling, upper and lower case, norm, usus

Wstãp

Pisënk wiôlgą i môłą lëtrą nie béł donëchczas òbiektã wiãkszégò zainteresowaniô kaszëbistów – i nie je to dzywné, kò bëłë wôżniészé problemë tikającé sã pisënkù jãzëka *in statu nascendi*, jak chòcbë kwestiô zôpisu apartnëch dlô

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

kaszëbiznë zwãków mòwë. Kwestiã, ò jaczi tu piszã, pòdjimała Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka w Ùchwôlënkù nr 2/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie fùnkcjonowaniô niechtërnëch pòlsczich òrtograficznëch reglów w kaszëbsczim jãzëkù[1]. Wedle pùnktu 1 tegò ùchwôlënkù „Wiôlgą i môłą lëtrã w kaszëbsczim jãzëkù stosëjemë tak samò jak w pòlsczim jãzëkù”.

Tak òglowò zapisóny przëpisk mô dobré i lëché stronë. Jegò nôwiãkszim dobroctwã je gwës całowné, synteticzné ùjãcé baro szeroczégò problemù; jeden pòdóny wëżi pùnkt je namieniony *de facto* 76 pùnktóm, bò tëli rechùją pòlsczé wskôzë pisënkù wiôlgą i môłą lëtrą w *Wiôldżim òrtografnym słowarzu PWN* (pòl. *Wielki słownik ortograficzny PWN*[2] – dali: WSO; regle òd [56] do [131]). Ale kò taczi pòzdrzatk na tã kwestiã mô téż minusë – i to na rozmajitëch rówiznach. Pò pierszé, mòże sã nie widzec tima, co chcą jak nôbarżi ùsamòjistniec kaszëbiznã – jak më òdsélómë kaszëbską normã do pòlsczich reglów, w jaczims zôkrãżim ùsłëszniómë kaszëbsczi jãzëk pòlsczémù. Pò drëdżé przëjimómë, że ten, co pisze pò kaszëbskù, znaje pòlsczé wskôzë pisënkù. Gwësno mòżemë przëpùszczëwac, że wié, jaką (tj. wiôlgą) lëtrą piszemë miona, nôzwëska i pòzwë môlëznów – le znaje òn pò prôwdze wszëtczé 76 pùnktów z WSO, téż te, co sã tikają titlów dokazów abò môlëznowëch topònimów, jaczé czãsto (prosto colemało) są lëchò zapisywóné nawet w pòlsczim jãzëkù? Kò pò trzecémù, pòlsczi a kaszëbsczi to dwa òsóbné jãzëczi, w jaczims dzélu òd se jinszé (m.jin. z pòzdrzatkù na syntaksã), co sprôwiô, że ni mòże wiôldżi i môłi lëtrë stosowac czësto tak samò jak w pòlsczim jãzëkù. Chcemë dac bôczenié chòcbë na pisënk môlëznowëch topònimów, ò jaczi bãdze mòwa dali. Zgódno z WSO pasowné pòlskòjãzëkòwé zôpisë to np. *ulica Zamkowa* i *cmentarz Śmiechowski* (pierszé słowò, co wskazywô na ôrt òbiektu, môłą lëtrą); jak w widze terôczasnëch pisënkòwëch reglów zapisac taczé kaszëbskòjãzëkòwé sparłãczenia, jak *Zamkòwô ù/Ùlëca*, *Smiechòwsczi s/Smãtôrz*? Wskôzë pòlsczégò pisënkù nie dôwają gwësny òdpòwiescë na to pitanié.

Dlôte że òd pòdjimniãcô ùchwôlënkù nr 2/RJK/2011 minãło ju 12 lat i w tim czasu òstałë ju ùdobrzoné rozmajité nieòdłożné kwestie kaszëbsczégò pisënkù, jô bë chca hewòtnym artiklã (a przódë referatã wërzekłim na XVII sympòzjum Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka) zachãcëc do gôdczi ò tim, co wedle wiele lëdzy je mni wôżné: pisënkù wiôlgą i môłą lëtrą. Kò je co nômni czile przëczënów, dlô jaczich wôrt je òbrobic w tim zôkrãżim wskôzë niezanôleżné òd pòlaszëznë.

---

[1] Òb. „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2011, s. 21.

[2] *Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*, òprôc. wskôzów pisënkù i interpùnkcje E. Polański, wëd. 4 pòpr. i dofùl., Warszawa: PWN, 2016.

Przëczëna 1: ùbëlnic to, co nié dosc tëli bëlné

Òbrobienié òbmëslnëch wskôzów pisënkù wiôlgą i môłą lëtrą bë ùsamòjistniło kaszëbiznã òd pòlsczich reglów, a téż bëło leżnoscą do spełnieniô czãstégò pòstulata, bë ùproscëc pisënk: dac so pòkù z ùstaleniama, co jidą wprzék ùzusowi (temù, jak pò prôwdze piszą brëkòwnicë jãzëka) abò są drãdżé do stosowaniô w żëcym. Kò pòlskô òrtografiô nie je doskònałô – wôrt je wząc z ni to, co bëlné, a wësztrichnąc regle, jaczé z rozmajitëch przëczënów rodzą wątplëwòscë. Przëmiérno: wôrt je pò prôwdze ùtrzëmëwac dëbeltnosc zôpisów tipù ***J****ezoro Czôrné* (pòl. *Jezioro Czarne*) *vs* ***j****ezoro Głãbòczé* (pòl. *Głębokie*; słowò *jezoro* nie wchôdô do gwôsny pòzwë, dlôte nót je pisac môłą lëtrą)[3], ***w****ejrowión* (‘mieszkańc Wejrowa’) *vs* ***W****ejrowión* (‘mieszkańc Wejrowsczégò’), ***T****repczikòwé dzejanié* (kògò?) *vs* ***t****repczikòwé neòlogiznë* (jaczé?)[4]? Taczi kłopòtlëwi w stosowanim dëbeltnoscë zôpisów chcôł zaniechac ju 60 lat dowslôdë Kòmitet Jãzëkòznôwstwa Pòlsczi Akademie Nôùków. Òn przëszëkòwôł XIII edicjã *Pòlsczégò pisënkù* (pòl. *Pisownia polska*), wedle jaczi nót bëło pisac słowa *jezioro*, *morze* itd. w geògraficznëch pòzwach wiedno môłą lëtrą (***m****orze Bałtyckie* jak *morze Bałtyk*) – jistno jak wszëtczé znankòwniczi ùrobioné òd gwësnëch pòzwów (téż dosebné, tj. te, co òdpòwiôdają na pitanié *kògò?*), a procëmno do pòzwów mieszkańców, co je wiedno (nawet żelë mòwa ò mieszkańcach gardów) më bë mielë pisac wiôlgą lëtrą.

Chòc wedle pierszi deje Minysterstwa Szkòłownictwa (pòl. Ministerstwo Oświaty) na pùblikacjô mia bëc òbrzésznym zdrzódłã pisënkòwëch reglów, minysterstwò wëcopało sã z ti ùdbë pòd bùtnowim cëskã: czej nowi *Pòlsczi pisënk* bë sã ùkôzôł smarą, tej rozmajité słowarze bë stałë sã niewôżné, a ùrzãdowé drëczi bë miałë òrtograficzné fele[5]. Kaszëbsczich słowarzów i ùrzãdowëch drëków je równak – jak na dzys! – wiele mni, tej dërch je plac na taczé „rewòlucjonérné” rozrzeszenia, co bë sã tikałë pisënkù wiôlgą a môłą lëtrą.

---

[3] Òb. pòlskò- i kaszëbskòjãzëkòwé zôpisë w: Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka, *Polsko-kaszubski słownik nazw fizjograficznych*, Gdańsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, 2018, s. 20–21.

[4] Wiôldżi jiwer mają brëkòwnicë pòlaszëznë z ùstalenim, czë znankòwnik òdpòwiôdô na pitanié *kògùm?*, czë na pitanié *jaczi?*, o czim jem pisała w: J. Ginter, *Koncepcja Deleuzjańska czy deleuzjańska? O pisowni przymiotników odnazwiskowych na przykładach z pewnej książki*, [w:] *Wokół słów i znaczeń. Słowotwórstwo apelatywne i onomastyczne*, red. E. Rogowska-Cybulska, A. Lica, E. Badyda, Gdańsk: Wëdowizna GÙ, 2019, s. 97–106.

Przëczëna 2: achtnąc nieachtnioné

Je apartnienié wiôldżich a môłëch lëtrów pò prôwdze mni wôżné jak, wezmë na to, pòdczorchiwanié labializacje? Jedna a drëgô problema je òpiartô na kònwencjonalny reglë pisënkù, tj. na ùgòdze midzë brëkòwnikama jãzëka, co – czejbë bëłë za tim bëlné argùmentë – òni bë mòglë jã zmienic. Ni ma meritoricznëch przëczënów (jak bùdowizna słowa abò jegò historiczny rozwij), bë zôpisë tipù *kuch* miast *kùch* miec za fele barżi rażącé[6] jak np. ùżëcé wiôldżi lëtrë w słowie *Kaszëbsczi* a jinszich jakòscowëch znankòwnikach na ten ôrt. Równak sygnie zazdrzec na fejsbókòwé karno *Błędy ortograficzne w kaszubskiej przestrzeni publicznej*[7], bë sã doznac, że ùżëcé niepasownëch znaków je przez lubòtników i znajarzów kaszëbiznë szkalowóné, a na zmiłczi w zôkrãżim pisënkù wiôlgą i môłą lëtrą wnet nicht nie dôwô bôczeniô. Przëmiarã mòże tu bëc niedôwny pòszét, z 31 lëpińca 2023 r., co jegò aùtór miôł nalazłé felã w pòzwie *Kaszubski Zespół Pieśni i Tańca Blos le tunc*, zapisóny w taczi pòstacje na plakace, jaczi zachãcywôł do ùdzélu w môlowi rozegracje. Òsoba, co mia ùprzëstãpnioné plakat jakno przëmiar tekstu z òrtograficznyma felama, rozpòzna fele w òbrëmim lëtrów z diakritikama i zabédowa zôpis *Blós le tuńc*, jaczi dërch równak nie je, żelë jidze ò pisënk, bez skazë – hewòle pasownô wersjô to *Blós Le Tuńc* (*Kaszubski Zespół Pieśni i Tańca „Blós Le Tuńc”*), zgòdą z reglą [84] pòlsczégò pisënkù:

> [84] 8.27. Wielką literą piszemy nazwy indywidualne (jednostkowe) urzędów, władz, instytucji, szkół, organizacji, towarzystw, **nazwy zespołów muzycznych** [wyróżn. – J.G.], artystycznych i sportowych. Występujące

---

[5] Òb. M. Malinowski, *O tym, jak XIII wydanie „Pisowni polskiej” z 1963 roku poszło na przemiał*, „Poradnik Językowy” 2017, nr 9, s. 109–115.

[6] Pòmijóm tu mòżlëwòsc wcyg równégò nieòznacziwaniô labializacje w jednym teksce, co przëjãlë w 1996 r., a ò czim wiele brëkòwników jãzëka ju dzys zabëło (ni ma niżódnégò ùchwôlënkù RKJ, jaczi bë pòzwôlôł nie òznaczac labializacje).

[7] https://www.facebook.com/groups/805896852885755 [31.08.2023].

> w tych nazwach przyimki, spójniki, wyrażenia *imienia*, *pod wezwaniem*, *na rzecz*, *do spraw*, *numer*, *przeciwko* itp. piszemy małą literą: […] *Bajm*, *Budka Suflera*, *Elektryczne Gitary*, *Ich Troje*, *Maanam*, *Mali Gorzowiacy* (zespół taneczny) […][8].

Przëczëna 3: nie òdsëłac do te, co nieznóné

Zôpis *Blós le tuńc* mòże bëc dokazã za czims wiãcy jak to, że chtos dôwô môłé bôczenié na pisënk wiôlgą i môłą lëtrą; mòże to téż pòkazëwac, że niechtërne regle pisënkù wiôlgą a môłą lëtrą są nié dosc tëli znóné brëkòwnikòm kaszëbsczégò jãzëka. To sã tikô téż òsób, co sã warkòwò zajimają przezéranim (kòrektą) kaszëbsczich tekstów. Taczi lëdze mùszą łączëc w sobie kómpetencje przezérôcza kaszëbskò- i pòlskòjãzëkòwégò – mùszą znac pòlsczé regle interpùnkcje a pisënkù wiôlgą i môłą lëtrą. Kò pò prôwdze wié kòrektór, co nie je pòlonistą, dze szëkac tëch reglów? Zdôwô le so sprawã, że nót je sygnąc pò 4. wëdanié WSO z 2016 r., a nié np. pò wëdanié 3. z 2010 r., bò w midzëczasu wprowadzëlë czile zmianów[9]? A jak wëzdrzi znajemnota wskôzów ùszëkòwónëch przez Radzëznã Pòlsczégò Jãzëka (pòl. Rada Języka Polskiego), co ògłosëła dzewiãc pisënkòwëch ùchwôlënków[10] i wëda pùblikacjã *Pisownia języka religijnego*[11], jakô je partã pòlsczi òrtograficzny normë? Pisënk zmieniwô sã w czasu; wié kaszëbskòjãzëkòwi przezérôcz na przemiar to, że co nômni òd 2011 r., tj. òd wëdaniô pierszi rôz ksążeczczi *Pisownia słownictwa religijnego*, a na gwës òd 2016 r., tj. òd drëkù 4. wëdaniô WSO, piszemë z wiôldżi lëtrë słowa *swiãti* (pòl. *święty*) i *błogòsławiony* (pòl. *błogosławiony*), żelë stoją przed – le blós bezpòstrzédno – mionama a nôzwëskama tëch lëdzy? Tak tej napiszemë wiôlgą lëtrą znankòwniczi w wërażeniach ***B**łogòsławionô Alicjô (Kòtowskô)* i ***S**wiãti Jón Paweł II*, le nié w: ***b**łogòsławionô sostra Alicjô (Kòtowskô)* abò ***s**wiãti papiéż Jón Paweł II*.

---

[8] https://sjp.pwn.pl/zasady/84-18-27-Nazwy-indywidualne-jednostkowe-urzedow-wladz;629403 [31.08.2023].

[9] Ò zmianach pisënkù, co je wprowadzëlë w 2016 r. – òb. *Posłowie. Wielki słownik ortograficzny PWN 2016*, [w:] J. Ginter, *Rola internetowych poradni językowych w procesie normalizacji pisowni polskiej*, Gduńsk: Wëdowizna GÙ, 2016, s. 491–496.

[10] https://rjp.pan.pl/uchway-ortograficzne [31.08.2023].

[11] R. Przybylska, W. Przyczyna, *Pisownia słownictwa religijnego*, Tarnów: Biblos, 2011; wëd. 2 pòpr. i dofùl., 2018.

Jakno przëmiar pògwôłceniô òrtograficzny normë w tekstach pò warkòwim przezéranim, jaczi wzął sã z nieznajemnotë pòlsczi reglë pisënkù, mòże pòdac zôpis *Spiącô królewiónka* w titlu brawãdë bracynów Grimm[12]. Wedle wskôzë [59]:

> [59] 18.2. Wielką literą piszemy imiona własne zwierząt i drzew […], a także imiona postaci fikcyjnych – bohaterów literackich, bohaterów bajek, np. *Byczek Fernando*, *Kot w Butach*, *Koziołek Matołek*, *Miś Uszatek*, *Myszka Miki*, *Piotruś Pan*, *Pan Samochodzik*, *Smok Wawelski*, ***Śpiąca Królewna*** [wëapartn. – J.G.][13],

tak tej pasowny zôpis to *Spiącô Królewiónka* – czësto jak *Czerwionô Kapùcka*, chòc no miono òstało w ti ksążce zapisóné wedle normë. Tu wôrt je nadczidnąc, że hewòtnô norma òsta ùrobionô dopiérze w 2010 r. (wëd. 3 WSO); przódë wskôza [59] bëła zakùńczonô na wiadle ò gwôsnëch mionach zwierzãt a drzewów, tej przezérôcz mógł miec przestarzałą wiédzã. Do te dochôdô problem niebëlnoscë wskôzë [58]: dlôcze pòzwã *Śpiąca Królewna* je wzãtô w WSO za gwôsną pòzwã pòstacë, skòrno na pòstac mia w brawãdze miono *Aurora* (w kaszëbsczim dolmaczënkù *Różëczka*)? Gdze je „òntologicznô” grańca, co bë òdapartniwa pòzwë pisóné wiôlgą lëtrą (jak ***K**ot w **B**utach* – kasz. *Kòt w Bótach*) od tëch, jaczé nie są gwôsnyma pòzwama, jak (a mòże równak nié?) ***d**ziewczynka z **z**apałkami*[14] (kasz. *dzéwczã ze sztrechólcama*)? „Wiôlgą i môłą lëtrã w kaszëbsczim jãzëkù stosëjemë tak samò jak w pòlsczim jãzëkù” – gwës më chcemë włączëc ten drãdżi w prakticznym ùżëcym zôpis z WSO do kaszëbsczich reglów pisënkù?

Przëczëna 4: wząc pòd wzgląd ùzus

Niesygającô znajomòsc pòlsczich reglów pisënkù mòże prowadzëc do rozéńdzeniô sã normë a ùzusa: brëkòwnicë kaszëbsczégò jãzëka ùżiwają wiôldżich i môłëch lëtrów na jinszi ôrt, jak to je pòdóné w pòlsczich wskôzach pisënkù.

---

[12] *Brawãdë bracy Grimm*, tłóm. I. Hirsch, Kartuzë: Kaszëbsczé Mùzeùm m. F. Trédra, 2021, s. 19.

[13] https://sjp.pwn.pl/zasady/59-18-2-Imiona-wlasne-zwierzat-i-drzew;629377 [31.08. 2023].

[14] Ò lëchëch nastãpstwach rozszérzwieniô reglë [59] ò miona „postaci fikcyjnych – bohaterów literackich, bohaterów bajek” i jiwrach z pisënkã taczich pòzwów, m.jin. na przëmiarze ***P**an Kleks* – ***p**an Ambroży Kleks* – òb. J. Ginter, *O pisowni wyrażenia* Ś/święty M/mikołaj *i innych problemach ortograficznych w pracy redaktora podręczników do nauki języka polskiego w szkole podstawowej*, „Język – Szkoła – Religia” 2013, nr 8/2, s. 67–80.

Chcemë wrócëc do pòzwë *Blós Le Tuńc* (nié *Blós **l**e Tuńc*, bò *le* to je tuwò partikla, a nié wiążëna, co jã piszemë z môłi lëtrë; kòniecznosc rozjinacziwaniô dzélów mòwë to je pòstãpné ùtrudnienié dlô tegò, chto pisze pò kaszëbskù, a nie je filologã), co je zapisónô jakno *Blós le tuńc*. W pòlsczim jãzëkù nie je wiele zesadzonëch z czile słowów pòzwów, w jaczich blós pierszé słowò nót je pisac z wiôldżi lëtrë – pò richtoscë piszemë tak blós title dokazów (jinszich jak pismiona i wëdowiznowé serie):

> [73] 18.16. Wielką literą piszemy pierwszy wyraz w jedno- i wielowyrazowych tytułach utworów literackich i naukowych (np. książek, rozpraw, artykułów, wierszy, pieśni, piosenek, filmów, sztuk teatralnych), w tytułach ich rozdziałów, w tytułach dzieł sztuki, zabytków językowych, odezw, deklaracji, ustaw, akcji charytatywnych i porządkowych, operacji wojskowych: […] *Noce i dnie*, *Ziemia obiecana*, *Postoje pamięci*, *Przekroczyć próg nadziei*, *Historia języka polskiego*, *Składnia rozmowy telefonicznej*, *Psychologia kliniczna*, *Fizyka ciała stałego*, *Polski ubiór do 1864 roku*, *Złoty okres ubioru* […][15]

Równak w kaszëbsczim jãzëkù mòże zmerkac jakąs skłónnosc do zapisywaniô na nen ôrt téż rozmajitëch chrematonimów, w jaczich przënôleżno piszemë z wiôldżi lëtrë wszëtczé słowa (òkróm przëmionów i słowów w jich fùnkcje, wiążënów a skrócënków). Do lëchò zapisónëch pòzwów mùzycznëch karnów – òkòma ti, co je wëżi – mòże téż zarechòwac ònim *Spiéwné kwiôtczi* (pasowno: *Spiéwné Kwiôtczi*), jaczi na òbkłôdkach platków, plakatach itd. je zapisywóny przez môłé *k* i jesz dôwóny w cëznikù[16], chòc z pòzdrzatkù na syntaksã to je ten sóm tip co *Elektryczne Gitary* – pòzwa dónô jakno przëmiar kòl reglë [84] (i pewno dobrze znónô, szerok „òbezdrzónô”). W kaszëbsczim pùblicznym rëmie a lëteraturze nalézemë téż zapisywóné na nen ôrt pòzwë jinszich òrganizacjów, np. *Fùndacjô „Żebë sã chcało chcec”*[17] – pasowno: *Fùndacjô „Żebë Sã Chcało*

---

[15] https://sjp.pwn.pl/zasady/Pierwszy-wyraz-w-jedno-i-wielowyrazowych-tytulach;629391.html [31.08.2023].

[16] Òb. òbkłôdkã platczi *Mùzyka dlô drëcha* – np. https://czec.pl/pl/p/Muzyka-dlo-drecha/6846 [31.08.2023].

[17] E. Prëczkòwsczi, *Janusz Mamelsczi – ùtwórca kaszëbsczich legeńdów i wiérztów dlô dzecy a młodzëznë*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2022, s. 162. To pòkazywô, że kòl niechtërnëch brëkòwników kaszëbsczégò jãzëka gwôsné pòzwë fùnksnérëją jak title dokazów. Taczi tendencje wierã ni ma w pòlsczim jãzëkù: òrganizacjô òsta zarejestrowónô jakno *Fundacja „Aby Chciało się Chcieć”* (òb.

Chcec" wedle przëwòłóny reglë [84]; pòzwë geszeftów/lokalów, np. *Chëcz gëścinnô*[18] – pasowno: *Chëcz Gòscynnô* / *Gòscynnô Chëcz* wedle reglë [83]:

> [83] 18.26. Wielką literą piszemy jedno- i wielowyrazowe nazwy własne przedsiębiorstw i lokali: […] *Jama Michalika*, *Karczma Słupska*, *Kawiarnia Literacka*, *Księgarnia Naukowa*"[19];

a téż pòzwë rozegracjów, jak *Swiãto piekłi bùlwë*[20] abò *Kaszëbsczi mòrze*[21] (pòzwa rajdu na kòle, zmienionô w karnie *Błędy ortograficzne…* przez dobiwcã titla Warkòwi Méster Kaszëbsczégò Pisënkù na *Kaszëbsczé mòrze*) – pasowno: *Swiãto Piekłi Bùlwë* i *Kaszëbsczé Mòrze* wedle reglë [71]:

> [71] 18.14. Wielką literą piszemy nazwy imprez międzynarodowych lub krajowych, którym organizatorzy chcą nadać specjalny tytuł: *Igrzyska XXV Olimpiady*, *Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy*, *Wielka Pardubicka*, *XI Międzynarodowy Konkurs Pianistyczny im. Fryderyka Chopina*, *Międzynarodowy Festiwal Folkloru Ziem Górskich*, *Ogólnopolski Konkurs Ortograficzny „Dyktando"*, *Światowy Dzień Młodzieży*, *Dzień Ziemi*, *Wyścig Pokoju*, *Turniej Czterech Skoczni*[22].

---

https://spis.ngo.pl/142803-fundacja-aby-chcialo-sie-chciec [31.08.2023]) – ji pòzwa je zgòdą z reglama pisënkù (apartnym problemã je pisënk postfiksa *się* – òb. https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Sie-w-nazwie-instytucji;17180.html [31.08.2023]). W pòlskòjãzëkòwi wersje wëżi pòdónégò artikla pòzwa fùndacje téż òsta zapisónô wedle reglë [84]: *Fundacja „Aby Chciało Się Chcieć"* (E. Pryczkowski, *Janusz Mamelski – twórca kaszubskich legend i wierszy dla dzieci i młodzieży*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2022, s. 309).

[18] https://www.facebook.com/groups/805896852885755/posts/2255776261231133 [31.08.2023].

[19] https://sjp.pwn.pl/zasady/83-18-26-Jedno-i-wielowyrazowe-nazwy-wlasne-przedsiebiorstw-i-lokali;629402 [31.08.2023].

[20] https://www.facebook.com/photo/?fbid=2338395106334235&set=pcb.2338395199667559 [31.08.2023].

[21] https://www.facebook.com/groups/805896852885755/posts/2639384399536982 [31.08.2023].

[22] https://sjp.pwn.pl/zasady/71-18-14-Nazwy-imprez-miedzynarodowych-lub-krajowych-ktorym-organizatorzy-chca-nadac-specjalny-tytul;629389 [31.08.2023]. Nen przëpisk téż rodzy jaczés wątplëwòscë, żelë jidze ò stosowanié: nót je téż pisac bënowé pòzwë (kò swòjisté title) wedle reglë [71]? Skòrno ni ma dodôwkòwëch pòdreglów, to pewno jo – a tedë fela bë bëła nawet w pòzwie… pisënkòwi rozegracje: *Kaszëbsczé Diktando „Piszã pò* ***k****aszëbskù"*. Wiãcy ò jiwrach z zôpisã taczich pòzwów na pòlsczim grunce – òb. J. Ginter, A. Gumowska,

Równak czãscy – jistno jak w pòlsczim jãzëkù – wzérómë na procëmną tendencjã: do nadùżiwaniô wiôldżich lëtrów, a téż do zapisywaniô z wiôldżi lëtrë wszëtczich słowów w titlach dokazów. Chcemë pòdac czile przëmiarów: titel ùczbòwnika do kaszëbsczégò jãzëka dlô kl. IV *Kaszëbsczi Òdkriwca*[23] (pasowno: *Kaszëbsczi òdkriwca*; na òbkłôdkach pòstãpnëch dzélów, tj. òd kl. V, w ùbëlnionym zôpisu *KASZËBSCZI ÒDKRIWCA*), *Kaszëbsczi Słowôrz Ilustrowóny* (pasowno: *Kaszëbsczi słowôrz ilustrowóny*) jakno nadtitel edukacjowi pùblikacje *WANOGA Z DËCHAMA*[24] (taczi zôpis titla, wersalikama, nalôzł sã na òbkłôdce i titlowi stronie; na tilny òbkłôdce widzymë zôpis wprzék normie: *Wanoga z Dëchama*), a téż np. zôpis *Legendy kaszubskie / Kaszëbsczé* ***L****egeńdë* na chrzebce i redakcjowi stronie ksążczi[25], jaczi je przéką pasownémù zôpisowi na òbkłôdce: *Legendy kaszubskie / Kaszëbsczé* ***l****egeńdë* (co mòże bëc dokazã za wiãkszim bôczenim na pisënk wiôlgą i môłą lëtrą w pòlsczim jak w kaszëbsczim jãzëkù, bò pòlskòjãzëkòwô wersjô w òbëdwù placach je zgòdą z reglą [73]). Wiele zôpisów wprzék reglë [73] nalézemë òkróm szkòłowégò kòntekstu (sygnie wpisac w Google przëmiérné title *Kaszëbsczi himn*, *Kaszëbsczé nótë*, *Kaszëbsczé jezora*, bë sã ùgwësnic, na jak wiele starnach drëdżé słowò je zapisywóné majuskùłą), ale to òsoblëwie pò wëdôwcach ùczbòwników, słowarzów i szkòłowëch lekturów nót je sã spòdzewac wiãkszi dbałoscë ò to, bë pisënk béł pasowny, téż żelë jidze ò ùżëcé wiôldżich i môłëch lëtrów – kò to ze szkòłë ùczéń bierze jãzëkòwé mòdła, téż òrtograficzné. Jeżlë pòdług reglów, co sã tikają pisënkù wiôlgą a môłą lëtrą, nie pisze szkólny, aùtór, redaktór, wëdôwca – to bë bëło dzywné spòdzewac sã, że ùczéń napisze lepi jak òni. A żelë praktika je wprzék reglóm, tej mòże wôrt je ne regle òbrobic òd nowa?

Nadùżëców wiôldżi i môłi lëtrë je gwës wiãcy jak blós w titlach ksążków i frantówków; czãsto z wiôldżi lëtrë są zapisywóné zwëczajne słowa – wërażenia, co ni mają charakteru gwôsny pòzwë, le z jaczis przëczënë tak je widzą piszący. Tu mòże pòdac pòzwã (zwëczajną, nié gwôsną!) czerënkù sztudiów

---

(Nie)nasycenie, Przekład(ka), Lustro. Semantyczno-strukturalna analiza nazw konferencji studentów i doktorantów z lat 2007–2010, [w:] *Między nieobecnością a nadmiarem. O niedopowiedzeniu i nienasyceniu we współczesnej kulturze*, red. M. Kraska, A. Gumowska, J. Wróbel, Gduńsk: Wëdowizna GÙ, 2012, s. 17–25.

[23] E. Maszke, *Kaszëbsczi Òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 4*, Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, 2018.

[24] L. Gòłąbk, *Wanoga z Dëchama. Kaszëbsczi Słowôrz Ilustrowóny*, Gduńsk: Kaszëbskò--Pòmòrsczé Zrzeszenié, 2014.

[25] J. Mamelski, *Legendy kaszubskie / Kaszëbsczé legeńdë*, Gdiniô: Region, 2017.

kaszëbskô etnofilologiô (nié: *Kaszëbskô Etnofilologiô*). Pò prôwdze kaszëbskô etnofilologiô je blós jedna, jedurnô, na Gduńsczim Ùniwersytece, le òna sã nie jinaczi „òntologicznym statusã” òd pòlsczi filologie, ekònomie abò prawa – ni ma reglë, jakô bë kôzała (abò chòc pòzwôla) pisac pòzwë czerënków sztudiów z wiôldżi lëtrë. Nie zapiszemë téż na ten ôrt wërażeniów, co òpisywają kwiatë abò mòdła na wësziwkù, jak to bëło zrobioné na kôstce do jigrë tipù memòri: *Lëstë z Czôrnym Rańtã i Pączkã*, *Wiôlgô Palméta*, *Czerwioné Serce* (pasowno: *lëstë z czôrnym rańtã i pączkã*, *wiôlgô palméta*, *czerwioné serce*)[26]; ani wërażeniô *bòżô mãka*[27] w znaczenim ‘przëdarżny krziż’, chòc w jednym ùczbòwnikù do kaszëbsczégò jãzëka nalézemë wiadło: „Apartną znanką kaszëbsczi zemi są przëdrożné krziże, zwóné «Bòżima Mãkama» i kaplëczczi. Miono kaplëczka pòchòdzy òd słowa «kaplëca», co znaczi môłi kòscółk”[28] a pitanié: „Czemù lëdze stôwiają kaplëczczi i Bòżé Mãczi?”[29]. Kò dëbeltnym nadùżëcã je zôpis wiôldżima lëtrama wërażeniô *słowôrz zrzeszów frazeòlogòwëch* w pòléce z jinszégò ùczbòwnika: „Co to znaczi ni miec zelonégò pòjãcô? Napiszë definicjã do Słowarza Zrzeszów Frazeòlogòwëch”[30] – pasowny je tu blós pisënk z môłëch lëtrów, bò nie jidze ò titel słowarza, le ò jegò zort; równak nawet jakbë to miôł bëc titel, to wiôlgą lëtrą nót bë bëło pisac blós słowò *słowôrz* (*Słowarza*).

---

[26] Jigra wëdónô przez Zómk Zôbòrsczi w 2021 r. – òb.: J. Ginter, *Midzë normą a ùzusã. Narëszenia kaszëbsczich pisënkòwëch reglów w pùbliczny przestrzenie, edukacje i lëteraturze*, „Acta Cassubiana” 2022, s. 67, https://www.instytutkaszubski.pl/_files/ugd/46904b_07ccc2d5a8d94296b963d91501665675.pdf [31.08.2023]. W priwatny gôdce wëdôwca wëwidnił zôpis wiôlgą lëtrą tak hewò: „To je leno takô stilizacjô, że wszëtkò je z wiôldżi lëtrë”. Mòże je to znak dlô kòdifikatorów, bë zrëchtowac jasną reglã, jakô bë taczich „stilizacjów” zakôzała abò – procëmno – bë je dopùszczëwa?

[27] Zôpis *Bòżô Mãka* bë béł pasowny, czejbë szło ò zbawné zdarzenié, a nié ò òbiekt môłi architekturë. Przë òbiekce mòże bë jesz rozważëc zôpis *Bòżô mãka* – dlôte że ni ma wërazny grańcë midzë znankòwnikama *Bòżi* a *bòżi* (przër. przëmiarë z WSO: *palec boży*, *iskra boża*, *boża krówka* vs *łaska Boża*, *prawda Boża*, *królestwo Boże*).

[28] A. Pająk, L. Sorn, *Z kaszëbsczim w szkòle. Dzél 3*, Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, 2015, s. 23. Przëwòłóny wëjimk pòkazywô przë leżnoscë, że znajarze kaszëbsczégò mają téż jiwrë z pùnktã 2 ùchwôlënkù nr 2/RJK/2011, chtëren pòdôwô, że intepùnkcyjné znaczi „są ùżiwóné jistno jak w pòlsczim jãzëkù”. Felëje tuwò rozczidnika pò wtrąconym członie a cëzników (abò kùrsywë w jich fùnkcje) dlô wëapartnieniô słowów w metajãzëkòwi fùnkcje. Pasowny zôpis: *Apartną znanką kaszëbsczi zemi są przëdrożné krziże, zwóné „bòżima mãkama”, i kaplëczczi. Miono „kaplëczka” pòchòdzy òd słowa „kaplëca”, co znaczi „môłi kòscółk”.*

[29] Tamże.

[30] E. Maszke, *Kaszëbsczi Òdkriwca…*, s. 85.

No rozchôdanié sã normë (tegò, jak nót je pisac) i ùzusa (tegò, jak pò prôwdze piszą swiądny brëkòwnicë kaszëbsczégò jãzëka) to je znak, że terôczasné – zrëchtowóné na spòdlim pòlsczich – wskôzë kaszëbsczégò pisënkù z wiôldżi i môłi lëtrë nie sygają. Kòdifikatorzë bë mùszelë miec starã, bë norma i ùzus bëłë w wiãkszim stãpniu równé – abò przez zmianã normów (òbrobienié normów, co bë pasowałë do kaszëbiznë), abò przez zwielenié swiądë brëkòwników kaszëbsczégò jãzëka (pòpùlarizacjã szerok nieznónëch wskôzów).

Przëczëna 5: wząc pòd wzgląd apartnotã jãzëka

Na pòlsczim grunce jedna z nômni znónëch reglów pisënkù wiôlgą i môłą lëtrą to je wskôza [82]:

> [82] 18.25. Wielką literą piszemy jedno- i wielowyrazowe nazwy dzielnic, ulic, placów, rynków, ogrodów, parków, bulwarów, budowli, zabytków, obiektów sportowych […].
>
> 18.25.1. Jeśli stojący na początku nazwy wyraz: *ulica*, *aleja*, *brama*, *bulwar*, *osiedle*, *plac*, *park*, *kopiec*, *kościół*, *klasztor*, *pałac*, *willa*, *zamek*, *most*, *molo*, *pomnik*, *cmentarz* itp. jest tylko nazwą gatunkową (rodzajową), piszemy go małą literą, a pozostałe wyrazy wchodzące w skład nazwy – wielką literą: *ulica Sławkowska* […], *aleja Przewodników Tatrzańskich*, *bulwar Nadmorski*, *osiedle Zawodzie*, *plac Bankowy*, *plac Trzech Krzyży*, *plac Na Rozdrożu*, *plac Sejmu Śląskiego*, *rondo Waszyngtona*, *park Jordana*, *park Ujazdowski*, *kopiec Józefa Piłsudskiego*, *kościół Mariacki*, *kościół Świętego Krzyża* (albo: *kościół św. Krzyża*), *kościół Na Skałce*, *klasztor Dominikanów*, *klasztor Norbertanek*, *pałac Krasińskich*, *pałac Radziwiłłów*, *pałac Pod Globusem*, *willa Atma*, *most Grunwaldzki*, *most Poniatowskiego*, *brama Isztar*, *pomnik Mikołaja Kopernika*, *pomnik Mickiewicza*, *cmentarz Rakowicki* […][31].

Na wskôza tikô sã pisënkù tpzw. miesczich topònimów, tj. pòzwów òbiektów, co są zbùdowóné (założone) przez człowieka w gardze abò we wsë, taczich

---

[31] https://sjp.pwn.pl/zasady/82-18-25-Jedno-i-wielowyrazowe-nazwy-dzielnic-ulic-placow-rynkow-ogrodow-parkow-bulwarow-budowli-zabytkow-obiektow-sportowych;629401 [31.08.2023].

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

jak ùlëce, parczi, mòstë, smãtarze. Swiądny, żelë jidze ò jãzëk, brëkòwnicë pòlaszëznë wierã bezbłãdno piszą pòzwë ùlëców – słowò *ulica* z môłi lëtrë – równak zabôcziwają (abò nie wiedzą), że jistno jak ùlëcë më bë mielë òbéńc sã z jinszima miesczima òbiektama: tak tej pierszé słowò, co nama wskazywô na zort òbiektu, nót je pisac z môłi lëtrë. Tej pasowné (zgódné z reglama) zôpisë to np. *ulica Zamkowa*, *aleja Grunwaldzka*, *park Oliwski*, *most Siennicki*, *cmentarz Łostowicki*, chòc w ùzusu gduńczónów/Pòmòrzanów górëją *Park Oliwski* i *Cmentarz Łostowicki* (òb. szëkba w internece).

Kòl reglë [82] je taczi dopisënk:

> Jeśli takie nazwy wielowyrazowe rozpoczynają się od przymiotnika lub innego określenia przymiotnikowego, wszystkie wyrazy piszemy wielką literą, np.: *Mysia Wieża*, *Krzywa Wieża* (w Pizie, w Toruniu), *Złota Uliczka* (Czechy), *Piąta Aleja* (USA), *Czerwony Klasztor* (Egipt, Słowacja), *Błękitny Meczet* (Turcja)[32].

Pòzwë z procëmstawnym szëkã (przódë òkreslenié w pòstacje znankòwnika, pòtemù jistnik) nie są tipòwé dlô pòlaszëznë (np. *Złota Uliczka* to akùrôtny dolmaczënk czeszczi pòzwë *Zlatá ulička*, a *Piąta Aleja* – *Fifth Avenue*), co na jaczis ôrt tłómaczi òrtograficzną rozeszłosc: człón *Uliczka* abò *Aleja* je dzélã gwôsnégò miona, a nié blós gatënkòwą pòzwą, pisóną z môłi lëtrë. To, co je nietipòwé w pòlsczim jãzëkù, je równak czësto zwëczajné w kaszëbiznie – tu przëdôwk w pòstacje znankòwnika dôwómë colemało przed jistnikã – téż tedë, czej ten przëdôwk mô kategòrizującą fùnkcjã (np. *spòdlecznô szkòła* – pòl. *szkoła podstawowa*; *wrëkòwô zupa* – pòl. *zupa brukwiowa*) abò je to dzél nôùkòwégò pòchwôta (np. *wielnô lëczba* – pòl. *liczba mnoga*), a nawet czej je dzélã gwôsny pòzwë (np. *Gòwidlińsczé Jezoro* – pòl. *Jezioro Gowidlińskie*; *Dargòlewsczi Las* – pòl. *Las Dargolewski*). W tim placu mómë jiwer: jak zapisowac taczé pòzwë, jak *Òliwsczi P/park*, *Sanowi M/mòst* czy *Smiechòwsczi S/smãtôrz*: słowò, co wskazywô na zort òbiektu z môłi lëtrë wedle òglowi pòlsczi reglë, czë z wiôldżi zgòdą z pòdrobnym dopisënkã? Na to pitanié wskôzë pòlszczégò pisënkù nie dôwają òdpòwiescë, co pòkazywô, że rozrzeszenié „Wiôlgą i môłą lëtrã w kaszëbsczim jãzëkù stosëjemë tak samò jak w pòlsczim jãzëkù” nie je sygające: pòlsczi a kaszëbsczi to dwa apartné jãzëczi i ni mòżemë w nich stosowac czësto tak samò wskôzów pisënkù wiôlgą i môłą lëtrą.

---

[32] https://sjp.pwn.pl/zasady/82-18-25-Jedno-i-wielowyrazowe-nazwy-dzielnic-ulic-placow-rynkow-ogrodow-parkow-bulwarow-budowli-zabytkow-obiektow-sportowych;629401 [31.08.2023].

Zgòdą z kaszëbsczim ùzusã (kò równym pòlsczémù jãzëkòwémù zwëkòwi) w pòzwach parków, smãtarzów, mòstów itd. wszëtczé człónë są zapisywóné z wiôldżi lëtrë: *Òliwsczi Park* (zôpis notowóny np. w kaszëbsczi Wikipedie[33]), *Smiechòwsczi Smãtôrz* (zôpis notowóny w „Biuletynie RKJ”[34]) a *Sanowi Mòst* (zôpis notowóny w słowarzu pt. *Polsko-kaszubski słownik nazw fizjograficznych*[35]). Równak sytuacjô nie je klôr, żelë jidzë ò sparłãczenia ze słowã *ùlëca* abò *szasëjô* (*szasa*, *sztrasa*), jaczégò pòlsczi równowôżnik *ulica* je zapisywóny – i w ùzusu, i zgòdą z normą – môłą lëtrą. W internetowëch zdrzódłach je wiãcy sparłãczeniów z jistnikã przed znankòwnikã, a jistnik je zapisywóny wiedno z môłi lëtrë, np. *ùlëcë Dłudżi*, *ùlëcë Stôrowiejsczi*, *ùlëcë Wòjskòwi*, *szasëją Łąkòwą*, *szasëjô Spòkójnô*, *szasëjô Swiãtojańskô*, *szasëjô Zómkòwô*, *szasé Dłudżé*, *sztrasë Tëchómsczi* – tej ne zôpisë są zgódné z pòlską normą. W nié tak wielnëch sparłãczeniach z procëmstawnym szëkã téż widzymë jistniczi z môłi lëtrë, np. *Psą ùlëcą*, *Rëbacczi ùlëcë*, *Kòscelną sztrasą* – tak tej lëdze, co piszą pò kaszëbskù, nie bôczą za podreglą, co jã òbrazëje przëmiar *Krzywa Wieża*; mómë téż pòjedinczny zôpis z klamrama, co je dobrą ùdbą na òminiãcé pisënkòwégò jiwru: *na Straganiarsczi (ùlëcë)*[36] – wzãcé słowa w klamrë sprôwiô, że òno nie je dzélã gwôsny pòzwë.

Stosowanié w praktice wskôzë [82] w wëjimkù nr 18.25.1 je z rozmajitëch przëczënów kłopòtlëwé na pòlsczim grufńce[37]; na kaszëbsczim grufńce mómë jesz jeden jiwer, jaczi je skùtkã za môłégò wzglãdu na apartnotã jãzëka: jinszą jak w pòlaszëznie syntaksã (jinszą bùdacjã wërażeniów jistnikòwò-znankòwnikòwëch).

---

[33] https://csb.wikipedia.org/wiki/%C3%92l%C3%ABwsczi_Park [31.08.2023].

[34] D. Kalinowsczi, *Hùbert Suchecczi, zabôczony kaszëbsczi dramaturg?*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2015, s. 155.

[35] Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka, *Polsko-kaszubski słownik nazw fizjograficznych…*, s. 200. Òb. téż jinszé pòzwë mòstów na ti stronie słowarza: *Czerwòny Mòst*, *Fòrteczny Mòst*, *Kamieniarsczi Mòst*, *Karwi Mòst*, *Pòpielny Mòst*, *Kanowi Mòst*, *Torińsczi Mòst*, *Kalkòwi Mòst*, *Zelony Mòst*. Zapisóné w słowarzu pòlsczé pòzwë tëch òbiektów są wprzék òrtografnym normóm: ***M**ost Czerwony*, ***M**ost Forteczny*, ***M**ost Kamieniarski*, ***M**ost Krowi*, ***M**ost Popielny*, ***M**ost Stągiewny*, ***M**ost Toruński*, ***M**ost Wapienniczy*, ***M**ost Zielony* – jistno jak pòzwa *Most na Stępce* / *Mòst na Stãpce* (pasowno: *most Na Stępce* / *mòst na Stãpce*).

[36] https://spichlerzkaszubski.pl/page/osoby.php?file_id=86&post_id=59 [31.08.2023].

[37] Pòdregla 18.25.1 stoji wprzék nié blós ùzusowi, le téż… jinszi reglë, co je pòstãpnym argùmentã, bë pòmëslëc ò ji zmianie. Przër. wëjimczi: [82] 18.25.1. „Jeśli stojący na początku nazwy wyraz: […] *brama* […] jest tylko nazwą gatunkową (rodzajową), piszemy go małą literą, a pozostałe wyrazy wchodzące w skład nazwy – wielką literą: […] ***b**rama Isztar* […]”; [69] „Wielką literą piszemy: 18.12.2. Nazwy obiektów i przedmiotów jednostkowych, istniejących tylko w jednym egzemplarzu, np.: ***B**rama Floriańska* (= jedyna zachowana

Pòdrechòwanié

Zwëczajny ùstny brëkòwnik pòlsczégò jãzëka pewno nie znaje pòłowë wskôzów, co sã tikają pisënkù wiôlgą i môłą lëtrą. Z reglama pisënkù mómë do ùczinkù pò prôwdze blós w spòdleczny szkòle (dali na ùczbach pòlsczégò jãzëka bierze górã lëterackò-kùlturowé sztôłcenié) – a tam pisënk wiôlgą i môłą lëtrą je òbgôdóny w baro òglowim zôkrãżim, jaczé je pasowné do mòżlëwòsców młodégò òdbiércë. Skòrno nawet brëkòwnik pòlsczégò jãzëka nie znaje pòdrobnëch pisënkòwëch wskôzów, tej mô to cwëk, bë òdsëłac do nich brëkòwnika kaszëbsczégò jãzëka? A mòże lepi bë bëło zrëchtowac dwadzesce, trzëdzescë pùnktów do pisënkù wiôlgą a môłą lëtrą i dac je do wiédzë w zdrzódłach, jaczé są znónë warkòwnikóm (szkólnym kaszëbsczégò jãzëka, przezérôczóm/kòrektoróm), np. w „Biuletinie RKJ” – a jesz lepi tam, dze bë wszëtczim (nié blós warkòwnikóm) bëło prosto zazdrzec, np. w kaszëbsczim òrtograficznym słowarzu bédowónym przez Radzëznã Kaszëbsczégò Jãzëka? Òbrobienié niezanôleżnëch òd pòlaszëznë kaszëbsczich wskôzów pisënkù wiôlgą i môłą lëtrą bë bëło leżnoscą do ògrańczeniô reglów drãdżich, niepraktiзнëch, a téż niepasownëch do òsoblëwòtë kaszëbsczégò jãzëka.

Bibliografiô

Zdrzódła òrtograficzny normë

Pisënkòwé ùchwôlënczi Radzëznë Pòlsczégò Jãzëka, https://rjp.pan.pl/uchway-ortograficzne [31.08.2023].

Przëbëlskô R., Przëczëna W., *Pisownia słownictwa religijnego*, Tarnów: Biblos, 2011; wëd. 2 pòpr. i dofùl., 2018.

Ùchwôlënk nr 2/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie fùnkcjonowaniô niechtërnëch pòlsczich òrtograficznëch reglów w kaszëbsczim jãzëkù, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2011, s. 21–22.

---

z ośmiu bram głównych w dawnym pierścieniu murów obronnych Krakowa), ***B**rama Skajska* (= jedna z bram Troi, przez którą wprowadzono do miasta konia trojańskiego)”. Jak w widze tëch dwùch wskôzów zapisac np. pòzwã *B/brama Nizinna*, żelë je to z jedny stronë miesczi òbiekt, a z drëdżi – jistnieje blós w jednym egzemplarzu? Wedle *Pòlskò-kaszëbsczégò słowarza fizjografnëch pòzwów* (*Polsko-kaszubski słownik nazw fizjograficznych…*, s. 195) – *Brama Nizinna* / *Niżawnô Bróma*.

Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji, òprôc. wskôzów pisënkù i interpùnkcje E. Polański, wëd. 4 pòpr. i dofùl., Warszawa: PWN, 2016.

Wskôzë pisënkù i interpùnkcje, https://sjp.pwn.pl/zasady [31.08.2023].

Pòdmiotowô lëteratura

Błędy ortograficzne w kaszubskiej przestrzeni publicznej, Fejsbók, https://www.facebook.com/groups/805896852885755 [31.08.2023].

Brawãdë bracy Grimm, tłóm. I. Hirsch, Kartuzë: Kaszëbsczé Mùzeùm m. F. Trédra, 2021.

Gòłąbk L., *Wanoga z Dëchama. Kaszëbsczi Słowôrz Ilustrowóny*, Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, 2014.

Kalinowsczi D., *Hùbert Suchecczi, zabôczony kaszëbsczi dramaturg?*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2015, s. 153–161.

Mamelsczi J., *Legendy kaszubskie / Kaszëbsczé legeńdë*, Gdiniô: Region, 2017.

Maszke E., *Kaszëbsczi Òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 4*, Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, 2018.

Pająk A., Sorn L., *Z kaszëbsczim w szkòle. Dzél 3*, Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, 2015.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka, *Polsko-kaszubski słownik nazw fizjograficznych*, Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, 2018.

Przedmiotowô lëteratura

Ginter J., Gùmòwskô A., *(Nie)nasycenie, Przekład(ka), Lustro. Semantyczno-strukturalna analiza nazw konferencji studentów i doktorantów z lat 2007–2010*, [w:] *Między nieobecnością a nadmiarem. O niedopowiedzeniu i nienasyceniu we współczesnej kulturze*, red. M. Kraska, A. Gumowska, J. Wróbel, Gduńsk: Wëdowizna GÙ, 2012, s. 17–25.

Ginter J., *Koncepcja Deleuzjańska czy deleuzjańska? O pisowni przymiotników odnazwiskowych na przykładach z pewnej książki*, [w:] *Wokół słów i znaczeń. Słowotwórstwo apelatywne i onomastyczne*, red. E. Rogowska-Cybulska, A. Lica, E. Badyda, Gduńsk: Wëdowizna GÙ, 2019, s. 97–106.

Ginter J., *Midzë normą a ùzusã. Narëszenia kaszëbsczich pisënkòwëch reglów w pùbliczny przestrzenie, edukacje i lëteraturze*, „Acta Cassubiana” 2022, s. 53–71.

Ginter J., *O pisowni wyrażenia* Ś/święty M/mikołaj *i innych problemach ortograficznych w pracy redaktora podręczników do nauki języka polskiego w szkole podstawowej*, „Język – Szkoła – Religia” 2013, nr 8/2, s. 67–80.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Ginter J., *Rola internetowych poradni językowych w procesie normalizacji pisowni polskiej*, Gduńsk: Wëdowizna GÙ, 2016.

Malinowsczi M., *O tym, jak XIII wydanie „Pisowni polskiej" z 1963 roku poszło na przemiał*, „Poradnik Językowy" 2017, nr 9, s. 109–115.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Daniel Kalinowsczi
Pòmòrsczi Ùniwersytet w Słëpskù

„Ze szkòcczich përdëgónów”. Grégór Schramke i jegò felietónë ò kaszëbsczi emigracje XXI stalata

„Ze szkòcczich përdëgónów”. Gregor Schramke and his columns about Kashubian emigration of the 21st century

Skrócënk:
Articzel tikô tematicznégò i lëturaturaznawczégò òpisënkù serie felietónów *Ze szkòcczich përdëgnów*, jaczé pùblikòwôł w latach 2011–2012 w miesãcznikù „Pòmeraniô” Grégór Schramke. Bëłë òne kaszëbskòjãzëkòwim òpisënkã warënków żëcégò emigrantów z Westrzédny Eùropë (w tim Kaszëbów), chtërny nalezlë sã we Wiôldżi Britanie i téż Irlandie, bë zlepszëc swòjã ekònomiczną jeleżnosc. Felietónë Schramczi nie pòkazëją, że żëcé w cëzënie je letczé, nie są równak demònizacją nowégò placu robòtë. Wôrt je dac bôczenié na to, że w zetknienim z cëzyma nôrodama i jãzëkama kaszëbsczi òpòwiôdôcz felietónów mô òrãdz do zmòcnieniô swòji juwernotë. Do òbrazów przedstôwiónëch w felietónach do analizë òstałë dodóné téż òpòwiôdania Schramczi, chtërne w artisticznym jãzëkù rozwijają niechtërne z pòstrzegłëch òb czas emigracje kùlturowëch zjawiszczów.

Kluczowô słowizna:
kaszëbskô lëteratura, dzysdniowô kaszëbskòjãzëcznô proza, kaszëbskô emigracja w XX w., Grégór Schramke

Abstract:
The article concerns the thematic and literary description of a series of columns “Ze szkòcczich përdëgónów”, which were published in 2011–2012 in the monthly “Pomerania” by Grzegorz Schramke. They were a Kashubian-language description of the living conditions of emigrants from Central Europe (including Kashubians) who went to Great Britain and Ireland to improve their economic situation. Schramke’s columns do not present life abroad in bright colors, but they are not a demonization of the new workplace. Interestingly, in contact with foreign nations and languages, the Kashubian narrator of the columns has a chance to strengthen his sense of identity. Schramke’s stories, which use artistic language to develop some of the cultural phenomena noticed during emigration, were also added to the images shown in the columns for analysis.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Keywords:
Kashubian literature, contemporary Kashubian prose, Kashubian emigration in the 20th century, Grzegorz Schramke

Kaszëbskòjãzëkòwé felietónë to zjawiszcze majãcé ju swòjã tradicjã i pierszé fòrmë te ôrtu jidze ju nalezc westrzód krótczich fòrmów pisónëch przez przedstôwcã czwiôrtégò, jeżlë jidze ò chronologiã, pòkòleniô piszącëch pò kaszëbskù ùsôdzców, Sztefana Bieszka. W przedwòjnowëch latach przedstôwiôł òn w „Zrzeszë Kaszëbsczi" ùwôdżi ò kòndicje domôcy lëteraturë a teatru[1]. Nôbarżi zawòłóny felietónista midzëwòjnowëch latów to béł Aleksander Labùda, chtëren w cyklu *Gùczów Mack gôdô* wëapartnił swój stil. Szło tam nalezc hùmòristiczno-satiriczné jak i spòlëznowò-pòliticzné réżczi i téż fikcjonalné, jak i tikającé jawerny kùlturowi sytuacje òpòwiescë[2].

Pò drëdżi swiatowi wòjnie felietónë w kaszëbsczim jãzëkù piselë: Jón Piepka[3], Stanisłôw Janke[4], Eùgeniusz Gòłąbk[5], Róman Drzéżdżón jak i Tomôsz Fópka[6]. Tikałë òne rozmajitëch sprawów, mdącë pùblikòwóną przede wszëtczim w „Pòmeranii" apartną fòrmą reakcje na tejczasné spòlëznowò-cywilizacyjné wëdarzenia, jaczé miałë plac w kaszëbsczim òbkrãżim. Westrzód felietónów nie bëło za wiele emigracyjnëch mòtiwów, bò ùsôdzcë przede wszëtczim wzérelë na sprawë, jaczé miałë plac na zemiach dërżeniowò kaszëbsczich. To je wiedzec, że zjawiszcze emigracje dostrzégelë gazétnicë i akademicë, dającë ò tim znac w swòjich gazétnëch wëpòwiescach, równak nie bëło jaczichs wiãkszich seriów materiałów, chtërne tematiczno bë òbjimałë ne sprawë[7]. Dopiérze wanożnô i lëterackô aktiwnosc Stanisława Pestczi òd slédny dekadë XX stalata mô to zjinaczoné, zôs jegò felietónowò-repòrtażowi cykl wëpòwiesców *Akwarele*, chtëren pòkôzôł sã w zbiérnym wëdanim pòd titlã *W stolëcë chmùrników*, pierszi rôz tak kònsekwentno tikôł sprawów kùlturów, nôrodów, mëslowëch systemów i òbëczajów cëzëch dlô Kaszëbów[8].

---

[1] Czile razy ò tim nadczidô: D. Kalinowski, *Teatr kaszubski. Fenomen. Formy. Środowisko,* Gdańsk 2021, s. 180–188.

[2] T. Lipski, *Wiarygodny żart felietonu,* [w:] A. Labuda, *Guczów Mack gôdô*, Gdańsk 1992, s. 6–12; E. Kamiński, *Guczov Mack czyli Aleksander Labuda*, Gdańsk 1995; I. Makurat, *Humor w felietonach Guczowego Macka*, [w:] *Wokół Aleksandra Labudy. W 105 rocznicę urodzin*, Bolszewo 2007, s. 53–63; J. Labudda, *Twórcze życie Aleksandra Labudy. Zarys monograficzny*, Bolszewo 2012 i téż jaż trzech ùsôdzców w zbiérkù *Aleksander Labuda. Życie. Literatura. Mit*, red. D. Kalinowski, Bolszewo 2013: J. Samp, *„Świat na opak" Guczowego Macka*, s. 78–87; J. Labudda, *Aleksander Labuda jako humorysta*, s. 87–98; M. Cybulski, *Językowy obraz polskiej rzeczywistości społecznej i politycznej po 1945 roku w felietonach Aleksandra Labudy*, s. 99–110.

[3] Zdrzë: R. Repeć, *Słowo wstępne*, [w:] J. Piepka, *W cieniu Blizy. Wybór felietonów*, pòzebr. i òprac. R. Repeć, Gdynia 2004. s. 23.

[4] K. Ostrowski, *Stanisław Janke – reportaż i publicystyka w „Pomeranii"*, [w:] *Sześć dekad po kaszubsku*, red. J. Borchmann i M. Tamkun, Bolszewo 2016, s. 61–72; D. Kalinowski, *Pomiędzy goryczą a nadzieją*, [w:] tegoż, *Pasaże kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk 2020, s. 153–158.

[5] Ò jegò felietónach pisôł D. Majkòwszczi, *Kaszëbë i Lëdowô Pòlskô w latach 1980–1989 wedle felietónów Eùgeniusza Gòłąbka w „Pòmeranii"*, „Nasze Pomorze" 2023, s. 10–119.

[6] Zdrzë òpisënk nëch fòrmów: D. Kalinowski, *Z tylnego siedzenia*, [w:] tegòż, *Pasaże kaszubskie*, s. 125–130.

Pò bédënkù Stanisława Pestczi czas béł na zjinaczenié kùlturowi sytuacje na Kaszëbach i w Pòlsce, żebë pòkôzôł sã pòstãpny ùsôdzca, jaczi pisze kaszëbscé felietónë, chtëren przez fakt swòjégò wiekù (òd Pestczi cziledzesąt lat młodszi) i téż przez jegò jinszé historiczné i kùlturowé doswiôdczenia ùsadził nowi ôrt emigrancczégò doswiôdczeniô, w chtërnym doch òn sóm béł. Jidze tuwò ò Grégòra Jarosza Schramkã, chtëren w latach 2011–2012 w miesãcznikù „Pòmeraniô” òpùblikòwôł seriã felietónów pt. *Ze szkòcczich përdëgónów*, òpisëjącë warënczi żëcégò emigrantów z Westrzédny Eùropë (a midzë nima téż Kaszëbów), chtërny nalezlë sã we Wiôldżi Britanie i téż Irlandie, bë zlepszëc swòjã ekònomiczną jeleżnosc.

Grégór Schramke i jegò lëteracczé dzejanié

Grégór Schramke (ùr. 1978) to gazétnik, redaktór, wëdôwca, prozajik i reżiséra, chtëren òd dłëgszégò czasu dzejô w kaszëbsczi kùlturowi rësznoce. Zôczątk negò dzejaniô mùszôłbë nalezc w pòczątkù negò stalata, czej wespółtwòrził czasnik *„Òdroda”/„Kaszëbskô Òdroda”*[9]. To béł kaszëbskòjãzëkòwi miesãcznik

---

[7] Z nowszich òprôcowaniów: *Emigracja kaszubska. Zjawisko. Ludzie. Ośrodki*, red. D. Kalinowski, Słupsk–Wejherowo 2020; *Emigracja kaszubska w Stanach Zjednoczonych. Historia i dziedzictwo / Kashubian emigration in the United States. History and heritage*, red. D. Kalinowski, Słupsk–Wejherowo 2022.

[8] Zdrzë ò nym zbiérkù w prôcach np.: B. Ugowska, *Detal i panorama – o twórczości kaszubskiej Stanisława Pestki*, Gdańsk 2022; D. Kalinowski, *Amerykańskie sny i koszmary*, [w:] tegóż, *Raptularz kaszubski*, Słupsk–Gdańsk 2014, s. 77–82.

[9] D. Kalinowski, *Czarno-złota tożsamość. Kaszubocentryczne periodyki „Tatczëzna” i „Òdroda”*, „Porównania” 2014, nr 14. s. 137–150.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

wëchôdający òd kùńca 1999 rokù do stëcznika 2006 rokù[10], chtërnégò Schramke béł prédnym redaktorã òd 2003 r. Nen periodik pòdsztrichiwôł nôrodny element w kaszëbsczi tradicje, wëpòwiôdającë gò w taczich pùblicysticznëch ôrtach jak: czilezdaniowé relacje z Kaszëb i Pòmòrza, spòlëznowò-pòliticzné artikle, pòpùlarnonôùkòwé tekstë ò historie regionu, kôrbiónczi, wëwiadë, wëjimczi lëteracczich dokazów, anegdotë, krziżówczi, zôchãcbë, tak wej są to wszëtczé fòrmë przekazu dzysdniowégò gazétnictwa. Dzãka robòce kòl cządnika Schramke miôł leżnosc pùblikòwac swòje pùblicysticzné tekstë i bëc redaktorã materiałów jinszich ùsôdzców.

W tim téż czasu naczął pisac artisticzné dokazë i przedstawiac je w almanachù „Zymk”, jaczi wëchôdô òd 2001 rokù[11]. W pierszim numrze òstałë wëdrëkòwóné jegò wiérztë[12], zôs w drëdżim òpòwiôdanié *Òdstąpienié* ò historiczny tematice[13]. Pózni wëszłë jesz pòstãpné epicczé dokazë: *Dzecë przełomieniô* ò zmetlałim żëcym w môłim miastkù[14], *Hòkej* ò bële jaczi rówiznie zabawë w pòpùlarny kùlturze[15], *Drapcë* pòkazëjącym òkropné skùtczi alkòhòlizmù[16] i téż krótkô fòrma pt. *Szeptanié w jeseniowi dôce zaklãté* ò òniriczny stilistice[17]. Do czësto jinszi kònwencje kriminalnégò òpòwiôdania sygnął Schramke w dokazu *Cegła na cegle*[18], céchùjącë małżeńską spiérkã. Dali w òpòwiôdanim z titlã *W smrokù* òpùblikòwónym w antologie z XVI edicje kònkùrsu m. Jana Drzéżdżona, pt. *Swiat dobëcô*[19], pòkazëje sã sensacjowò-kriminalnô réżka parłãczącô sã z wiesczim mòtiwã lëdowégò pòchòdzeniô. Jesz w jinszi stilistice pòwstôł dokôz *Witôj przigòdo*[20], jaczi òstôł sczerowóny do młodégò czëtińca.

---

[10] Òpisënk periodikù z pòzdrzatkù jegò animatora: G. Schramke, *„Òdroda” i „Kaszëbskô Òdroda”. Autorzy, formy, tematy*, [w:] *Òd „Skôrbù” do „Stegnë”. 150 lat czasopiśmiennictwa kaszubskiego*, red. D. Kalinowski, Wejherowo–Słupsk–Gdańsk 2017, s. 189–205.

[11] G. J. Schramke, *Pôrã słowów ò Zymkù. Z leżnosce czwiôrtégò zéńdzeniô tegò karna ë wëdaniô drëdżégò zsziwkù z dokôzama – rzecz z elementama manifestu lëteracczégò*, „Òdroda” 2002, nr 3, s. 6; D. Kalinowski, *Wiosna wciąż odnawiana. Kaszubskie środowisko literackie Zymk*, [w:] tegòż, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014, s. 166.

[12] G. J. Schramke, *Wiérztë*, „Zymk” 2001, z. 1, s. 17–20.

[13] G. J. Schramke, *Òdstąpienié*, „Zymk” 2002, z. 2, s. 15–21.

[14] G. J. Schramke, *Dzecë przełomieniô*, „Zymk” 2004, z. 4, s. 30–35.

[15] G. J. Schramke, *Hòkej*, „Zymk” 2007, z. 6, s. 58–71.

[16] G. J. Schramke, *Drapce*, „Zymk” 2008, z. 7, s. 53–71.

[17] G. J. Schramke, *Szeptanié w jeseniowi dôce zaklãté*, „Zymk” 2009, z. 8, s. 60–61.

[18] G. J. Schramke, *Cegła na cegle*, [w:] *Lëdze są lëdzama*, Gdańsk 2014, s. 197–220.

[19] G. J. Schramke, *W smrokù*, [w:] *Swiat dobëcô*, Wejherowo 2016, s. 195–244.

[20] G. J. Schramke, *Wtiôj przigòdo*, [w:] *Witôj przigòdo. Dzysdniowé kaszëbsczé dokôzë*. Wejrowò 2017, s. 27–70.

Baro czekawô dlô kaszëbsczégò emigracyjnégò kòntekstu je minipòwiesc pt. *W raju*, chtërna dobëła w XV edicje Prozatorsczégò Kònkùrsu m. Jana Drzéżdżona w Wejrowie[21]. Òstało tuwò pòkôzóné strzédné robòtniczé miasto we Wiôldżi Britanie i strzodowiszcze robòtników pòchòdzącëch z rozmajitëch partów kòntinentu i marachùjącëch, cobë wspòmòc pòòstawioné w tatczëznie rodzënë. Nen dokôz sugestiwno przedstôwiô rutinã i swójné intelektualno biérné karno emigrantów, chtërny pòswiãcywają swòjã wrazlëwòtã, cobë miec z tegò pasowny, materialny zwësk. Emigracyjny tematiczi tikô téż òpòwiôdanié *Szmùgler*, chtërno òkòma òbëczajnégò elementu zamikô téż w se element mòralisticzny prozë[22]. Dokôz pòkazywô nielegalné metodë ùdostôwaniô zôróbkù, chtërne z jaczimas òpiérama eticzny nôtërë wëzwëskiwô przińdny heroja, chcącë pòkazac sã przed swòjima znónyma i kąsk wëapartnic swój zôróbk pòdług jinszich w karnach òsób robiącëch w Wiôldżi Britanie.

Dlô hewòtnégò artikla nôwôżniészi je równak cykl 17 felietónów Grégòra Schramczi, pòd jednym titlã *Ze szkòcczich përdëgónów*, pùblikòwónëch w „Pòmeranii” òd pierszégò numru 2011 r. do szóstégò numru 2012 r. Dzãka jich czãstotlëwòscë kaszëbsczi czëtińcë przez półtora rokù ùdostôwelë wiadã ò żëcym ekònomicznëch emigrantów, pòdôwóné w fòrmie jednostarnowëch gazétnëch relacjów.

Bierzącë wszëtkò tematiczno, felietónë jidze pòdzelëc na trzë karna tekstów. Pierszé to są wëpòwiedzë, chtërne pòkazëją plusë robòtë w Szkòcje i Anglie, to je pòzytiwné spòlëznowé abò kùlturowé zjawiszcza, chtërne są pùnktã òdnieseniô do òbtaksowaniô tipòwëch zjawiszczów abò jeleżnosców, chtërne szlachùją za pòlsczima. Drëdżé karno felietónów przedstôwiô krôj emigracje z jaczégòs ôrtu zadzëwòwanim abò rozczarowanim, z jaczégò wëchôdô kritika tam zastónëch zwëczajów abò jeleżnosców. Na taczi ôrt òpòwiôdôcz widzy krôj ùrodzeniô jakno rëmiô bezpiekù i pòrządkù, chtëren je barżi czekawi nigle nowô tatczëzna. Trzecé karno felietónów to fòrmë, w chtërnëch równoczasno widzec je akceptacyjną jakno i kriticzną nótã òpisënkù. Òpòwiôdôcz mô starã ùchòwac òbiektiwnotã, wskazëjącë kùli szkòckò-anielsczé zjawiszcza mògą sã przëdac w kaszëbsczich realiach i na òdlew, na kùli kaszëbskô apartnosc bë mògła ùbòkadnic zôpadnoeùropejsczé realia.

---

[21] G. J. Schramke, *W raju*, [w:] *Chceta wiãcy krwie*, Wejherowo 2015, s. 41–120.

[22] G. J. Schramke, *Szmùgler*, „Zymk” 2011, z. 9, s. 56–75.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Midzë achtniãcym a kritiką.

Pierszi, pòzytiwno pòkazëjący realia żëcégò w Szkòcje nurt felietónów Grégòra Schramczi nie je jakąs gòrącą, entuzjastną pòchwałą nordowi Anglii. To je barżi pòkazywanié na òtemkłosc spòlëznowégò òkalégò abò pòliticznégò systemù, chtërne pòzwôlają apartnémù człowiekòwi doprzińc do materialnégò i egzystencjalnégò zadowòleniô. Na zwëczajnosc i pòwszechnosc żëcowi stabilnotë nie wëchôdô z jaczégòs nadzwëkòwégò pòswiãceniô w robòce, le z dobrze przemëszlónégò i kònsekwento realizowónégò pòrządkù, chtëren czësto prosto dôwô dobré gòspòdarczé skùtczi.

Hewò we felietónie *Pòbòżné żëczbë?* widzymë òpisënk administracjowëch realiów założeniô swòji firmë abò kùpianiô-przedôwaniô aùta, jaczé są w Wiôldżi Britanie[23]. Wëzdrzą òne czësto lepi i bezproblemòwò, czej je zestawic z procedurama pòlsczich ùrzãdów. Na taczi ôrt òstôł zestawiony jinszi tekst Schramczi pt. *Charity*, w chtërnym pòkôzónô òsta spòlëznowô pòwszechnosc dobrodzejnotë[24]. Pòkazywô sã, że zajimają sã nią nié le apartné zrzeszenia, le i wprzëgłi w nã aktiwnosc w rozmajitëch leżnoscach codniowòscë prosti robòtnicë państwòwëch i priwatnëch firmów, banczi a szkòłë. Nawetka wiãcy, to je indiwidualnô pòstawa, chtërna zanôlégô na òchòtnoscë do pòmòcë, nié le òb czas wiôldżich medialno rozpòmionowónëch akcjów, le na prosti, nierôz môłi pòmòcë. Ta wôrtnôta Zjednónégò Królestwa, mògłabë i sã przëjąc pòdług òpòwiôdôcza w Pòlsce, i na Kaszëbach.

Kaszëbsczégò felietónistã baro téż interesëje nôrodné pòczëcé Szkòtów, chtërne òpisywô w teksce *Swiąda*. Z pòzytiwnym zaskòczenim òpòwiôdôcz widzy je le nié w turistnëch wërobach wëstôwiónëch do przedaniô w rozmajitëch krómikach, le i doceniwô samòswiąda w bënowi pòstawie Szkòtów[25]. Schramke pòdsztrichiwô, że ni mają òni kómpleksów pòdług Anielczików, mają pòczëcé nôrodny bùchë i nieùstôwné przeswiôdczenié, że są ù se doma, jaczi kòchają nôbarżi ze wszëtczich placów na swiece. Taczé zachòwania, sugestiwno òpisywóné przez felietónistã, są jaczégòs ôrtu zôchãcbą sczerowóną do Kaszëbów, żebë sã nie sromelë swòjich etniczno-kùlturowëch kòrzeniów, nie wëmiszlelë hibridicznëch juwernotowëch kònstrukcjów, le przeswiôdcziwelë samim sobą, że kaszëbizna je.

---

[23] G. J. Schramke, *Pòbòżné żëczbë?*, „Pomerania" 2011, nr 2, s. 26.

[24] G. J. Schramke, *Charity*, „Pomerania" 2012, nr 1, s. 32.

[25] G. J. Schramke, *Swiąda*, „Pomerania" 2011, nr 4, s. 19.

Szlachòwno òstôł napisóny felietón *Përdëgónë, përdëgónë*, chtëren je pòchwałą prowincjonalny Szkòcje, nieindustrialny, bez òkòma Glasgow i Edinbùrgã, wiôldżich miesczich òstrzódków[26]. Je to apartné achtniãcé Szkòcje jakno kraju kamiznów, pażãców i blérwów. Ùsôdzca òpisywô swòje żëcé w Edinbùrgù jakno môlëznie, w chtërny mieszkańcë czasã czëją kómpleks wiôlgòscë abò nowòczesnoscë pòdług Londinu, kò pòdług òpòwiôdôcza, negò ôrtu miasto i òbéńda mają swòjã apartną atmòsferã. Dejowim przesłanim felietónu je tak tej to, że ni mùszi zmieniwac czegòs wiesczégò, sërégò i prostégò na miesczé, wësztôłconé, barżi zapëzgloné. Lepi je, czej môłé òstrzódczi czë swójsczé krôjmalënczi pòòstóną taczé, jaczé są, bò mają przez to wôrtnotã apartnotë. Prawie na taczi ôrt, pòdług Schramczi, wôrt je mëslec i na dzysdniowëch Kaszëbach.

Przërównanié Szkòcje i Kaszëb jidze téż nalezc we felietónie *Jem sã spisôł*, pòkazëjącym jak wëzdrzą òglowé spisënczi lëdztwa w rozmajitëch stronach Eùropë[27]. Pierszi spisënk, òrganizowóny na Òstrowach, béł baro rozbùdowóny i wjimny, wëmôgôł òd respòndenta wiele robòtë. Drëdżi, przërëchtowóny w Pòlsce, miôł wiele mni pëtaniów, le zamikôł w se lëchò sfòrmùłowóné kwestie, co doprowôdzało pitónëch òbëwatelów do absurdalnëch jeleżnosców, w chtërnëch mùszelë pòdawac pòlsczé adresë dzeców, chtërne ùrodzëłë sã za grańcą. Felietónista pòkazywôł na nen ôrt, że zjiscywanié administracjowëch òbrzészków pòdług państwa w Szkòcje mòże wëzdrzec bezproblemòwò i ni mùszi wëzdrzec tak kùriozalno, jak to je w Pòlsce.

Pòwôżaniô dlô jinszoscë mòglëbë sã téż naùczëc òd Szkòtów i Anielczików mieszkańcë Rzeczëpòspòliti, jakno to pòkazywô Schramke w felietónie *Tolerancjô*[28]. Rozmiszlania òpòwiôdôcza pòkazëją nié le wôrtnotã, le prawie mùszebnosc zachòwaniô tolerancje w tak wielenôrodnym państwie, jaczim je Wiôlgô Britaniô. Pùblicysta nadczidô, że rasystowsczé wëpòwiedzë nijak są do przëjimniãcô bënômni w òficjalnym diskùrsu. I téż w realiach żëcégò w Londinie, w chtërnym sztërdzescë procent mieszkańców nie je domôcyma Anielczikama, wëmùsziwô tolerancyjné zachòwanié dlô jinszégò stilu żëcégò, jãzëka abò religii. Felietónista përzinkã kòmùdno scwierdzô, że mòdło wielekùlturowégò

---

[26] G. J. Schramke, *Përdëgónë, përdëgónë*, „Pomerania” 2012, nr 2, s. 43.

[27] G. J. Schramke, *Jem sã spisôł*, „Pomerania” 2011, nr 6, s. 32.

[28] G. J. Schramke, *Tolerancjô*, „Pomerania” 2011, nr 12, s. 36.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

państwa, chtërno panëje we Wiôldżi Britanie mógłbë wprowadzëc w pòlsczim pòliticznym żëcym.

Drëdżi nurt felietónów Schramczi z „Pòmeranii" to sërowé emòcjonalno wëpòwiedzë na temat spòlëznowëch zjawiszczów pòdezdrzónëch w Szkòcje. Ten kriticzny do Szkòcje stil wëpòwiedzë Schramczi nie òstôł sfòrmùłowóny w jaczis òsoblëwò zadzérny nóce. To nié le atak abò jakôs przekãsnô niechãc, a rëchli ùrąganié, wątplëwòsc, a czasã przekãsnô gôdka, chtërne pòkazëją felë żëcégò we wierã fejn zòrganizowónym swiece zôpadny Eùropë.

Ju pierszi felietón cyklu to pòwiôstka ò zëmie (*Móma to zëma*), chtërna sparaliżowała żëcé w Edinbùrgù, wprowôdzającë mieszkańców w strach i niepòradnosc pòdług sniegù i mrozu[29]. Òpòwiôdôcz je barżi spòkójny, òbrotny i mô wiãkszé żëcowé doswiôdczenié nigle domôcy Szkòcë, chtërny zachòwùją sã jakbë zabôczëlë, jak mòże wëzdrzec richtich zëma i jak dac so radã z taczim wiodrã.

Felietónisce nie widzy sã téż w Szkòcje jak chòwie sã młodszé pòkòlenia (*Dzecy (nié)chòwanié*), co je pòdług niegò bezmëslné przëjimanié mòdła bezstresowi edukacje[30]. Felietón pòkazywô lëché stronë taczégò pòstãpòwaniô i przëwòłiwô wëdarzenia, dze dzecë terrorizëją dozdrzeniałëch. Òpisónô je téż zdrzélnikòwô programa, dze pòkazywô sã głëpszé, didakticzné programë, dze starszi i dzecë przechòdzą reżiserowóny na brëkùnk masowégò òdbiércë proces nawzôjnégò pòznôwaniô i ùwôżaniô. Na kùńcu Schramke sã zastanôwiô, czë zjinąd zasadnô biôtka z przemòcą nie prowadzy do przesadë, bò dochôdô do te, że w Anielsczi za klapsa dlô dzecka mòże jic do prizë na 5 lat.

Spòlëznowi samòswiądze zwëczajnëch Szkòtów téż, pòdług felietónistë, wiele bë mógł zarzucëc. W materiale pt. *Jignorancjô to mòc!*, dzëwùje sã, że mało co rozmieją sã nalezc w pòliticznym żëcym, w eùropejsczi geògrafie, nawetka nie zgłãbiwają swòji kùlturowi tradicje[31]. Przëwòłóny tuwò felietón przeswiôdcziwô, że òpòwiôdarsczé ùrzeczenié Szkòtama i jich nôrodnym wsëczëcym ju zminãło. Terô Schramke dostrzégô, że hewòtny nie pamiãtają, co mô napisóné jich lëterat Walter Scott, a i za jinszima sprawama juwernotë nijak nie wzérają. W pierszi rédze le mëslą ò dëtkach i prostim żëcym. Felietónista òstrzégô, żebë taczi ôrt mëszleniô nie stôł sã tak samò wôżny w Pòlsce i na Kaszëbach.

---

[29] G. J. Schramke, *Móma tu zëma*, „Pomerania" 2011, nr 1, s. 34.

[30] G. J. Schramke, *Dzecy (nié)chòwanié*, „Pomerania" 2012, nr 3, s. 22.

[31] G. J. Schramke, *Jignorancjô to mòc!*, „Pomerania" 2011, nr 10, s. 25.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Nôwërazniészé w szkòckò-anielsczi kritice pòrządków realiów żëcégò są felietónë tikającé zdrowiô. W teksce pt. *Strzéż sã dochtora!*, pòkazywô sã apartné òbôlanié mitu, że wszëtkò na Zôpadze Eùropë je lepszé niglë w Pòlsce i na Kaszëbach[32]. Ùsôdzca felietónu pòkazywô òdwiedzënë doktora, òb czas chtërnëch pòtkac jidze nié lékarską pòmòc, co felënk profesjonalizmù, nieòdpòwiedzalnosc i niewiédzô. Zakùńczenié tekstu zamikô sã w przekònanim, że na Britijsczich Òstrowach lepi nijak nie chòrowac i nie kòrzëstac z òbsłëżnotë hewòtnëch doktorów. To przekònanié je jesz rôz widzec w felietónie pt. *Strzéż sã zãbiôrza*, w chtërnym bôczënk òpòwiôdacza je na zãbiôrzu i jegò zmiłkach w lékarsczim kùńszce[33]. Chòcle wëpòwiesc Schramczi òsta napisónô letkò i szpôsowno, to równak pòkôzóné òstałë pòwôżné zdrowòtné skùtczi, chtërne scygnãłë na herojã prowdzëwé cerpienié. Nôùka z felietónu je wërazno: żlë ni mùszisz, lepi òmijac szkòcczégò zãbiôrza, a wôrt je wëzwëskac pòmòc w tatczëznie.

Tak samò jednoznaczno negatiwno òpisôł felietónista codniowé jestkù w Szkòcje, chtërno òdnãcywô do jegò jedzeniô, òsoblëwie z przëczënë tłëstégò. W teksce *Dei yong and hapee*, òpòwiôdôczowi nie szmakają dania, nié le że są piekłé na tłuszczu, to jesz pòdôwóné niezgrabno[34]. Z jedny stronë òpòwiôdôcz jakno Kaszëba zgôdzô sã w swòji diece na bùlwë, le nié na ôrt jich przërëchtowiwaniô. Taczégò ôrtu jestkù prowadzy do negatiwnëch zdrowòtnëch skùtków i corôz to wiãkszą przëtëłosc mieszkańców Szkòcje.

Trzecy ôrt przedstôwiónégò w felietónach Schramczi swiata Szkòcje je wëzbëti jednoznacznëch eticznëch òcenów. Òpòwiôdôcz céchùje w nich egzystencjalną jeleżnosc w òbrëmienim, chtërne z jãzëkòwégò abò òbëcznégò pòzdrzatkù wzérającë, zdôwô sã jinszé, nigle to, co òstawił kaszëbsczi emigrant w swòji pierszi tatczëznie. Równak pò barżi zajimnym rozbiérkù pòkazywô sã, że nen nowi swiat jidze zjinaczëc i wprowadzëc elementë ju dobrze znóné, chtërne zjinaczają nowi plac, robiącë je barżi swòjim. Prôwda je, że nigdë nie bãdze òno taczé samò, jakno to òstawioné dzes tam w Pòlsce, le dali ju nie bãdze czësto cëzé.

Czasã kùlturowëch rozeszłosców zdôwô sã czësto nie bëc, czej przëchôdô todrowac sã kòżdémù człowiekòwi z przëstãpnyma niedogòdama. Szpôsowno to céchùje Schramke w felietónie *Wòjna z mëszama*, chtërna je òpisënkã

---

[32] G. J. Schramke, *Strzéż sã dochtora!*, „Pomerania” 2011, nr 3, s. 26.

[33] G. J. Schramke, *Strzéż sã zãbiôrza*, „Pomerania” 2011, nr 9, s. 29.

[34] G. J. Schramke, *Dei yong and hapee*, „Pomerania” 2011, nr 7–8, s. 76.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

spòsobów biôtkòwaniô z grëzôkama òb czas zëmë[35]. Pòkazywô sã, że w Szkòcje, nimò nowòczasnoscë òbtoczeniô, mëszë téż są jadłobą. Pùblicysta òpisywô tãpienié mëszów przez łapczi, trëcëznã i na swój apartny ôrt. Wëszczérzô sã z nônowszich spòsobów tãpieniô grëzôków elektricznyma łapkama, w jaczé mëszë czësto sã złapac nie chcą. Pòwiôstczi Schramczi pòkazywają, że nimò bëcégò w cëzënie, jiscënczi codniowòscë są czësto taczé same.

Ò kùlturowëch zjinaczeniach, chtërne rozmieją doprowadzëc do òdkriwaniô domôcoscë òpòwiôdają jinszé dokazë cyklu. Chòcbë le w felietónie *Swiãtowanié Jastrów*, czej nôpierwi czëc jidze nóta nostalgie za Kaszëbama, domôctwã i téż tradicjowima zwëkama, chtërne mòckò wlazłë w głowã òpòwiôdôcza[36]. W krótkòscë tak bëlnëch przëbôczeniów òbzéranié zachòwaniów Szkòtów mùszi baro zawiesc, że nie tczą òni tak widzało Jastrów, jak to je w Pòlsce. Na kùńcu felietónu pòkazywô sã równak jesz jedno spòstrzeżenié. Hewò i w Szkòcje zmieniwają sã zwëczi, bò donëchczas ùbëtné i wnetka swiecczé Jastrë zjinacziwają sã przez emigrantów-katolëków w barżi ùroczësti czas, pòdsztrëchiwający dëchòwé znaczenié swiãtowaniô.

Z dëchòwim żëcym je téż sparłãczony jinszi felietón Schramczi pt. *Przed spòwiedzą*, chtëren òpisywô kùlturowé zjinaczenia w żëcym katolëcczégò Kòscoła[37]. Z jedny stronë pò walë emigracje w 2006 rokù corôz to wiãcy lëdzy naczãło przëchòdzëc do chùtni lózëch pòlsczich kòscołów, z drëdżi stronë równak, wielënë wiérnëch nie jidze równak przełożëc na jakòsc nôbòżnégò żëcégò. Felietónista redosno reagùje na corôz to barżi rozmajité msze (mùzykańcë, chùrë) abò pòkazëjącé charizmaticzné karna, le do kùńca nie je tegò pewny, czë wielné chòdzenié le òb swiãta to je pò prôwdze jaczés wërażenié dëchòwi bòkadnoscë. Nie nalézemë w nym teksce ani czësti kriticzi, ani leno przëzwòleniô, a barżi distans do òbzérónëch zjawiszczów.

Szlachòwné ùmikanié sã òd òcenë jidze nalezc w materiale pt. *Wszëtkò bez Babel!*, pòkazëjącym jãzëkòwé biegłoscë emigrantów w Szkòcje[38]. Ùsôdzca pòkazywô, że wiele z emigrantów z Westrzédny Eùropë, nimò czasã wielelatny robòtë w Edinbùrgù wcyg mało, abò i nijak nie rozmieje anielsczégò. Nie je to równak le znanka Pòlôchów abò Kaszëbów, le i téż jinszé nacje żëjącé w cëzënie nie czëją, że mùszą sã ùczëc jãzëka swòji nowi tatczëznë. Nimò tegò, felietónista ze zniechãcenim pòkazywô òbrôz z jedną z pòlsczich emigrantków, chtërny anielsczi to le je znajomòsc czile słów, chtërne „òbzłôcô" pòlsczim kleniãcym.

---

[35] G. J. Schramke, *Wòjna z mëszama*, „Pomearnia” 2011, nr 11, s. 32.
[36] G. J. Schramke, *Swiãtowanié Jastrów*, „Pomerania” 2011, nr 5, s. 32.
[37] G. J. Schramke, *Przed spòwiedzą*, „Pomerania” 2012, nr 5, s. 65.
[38] G. J. Schramke, *Wszëtkò bez Babel!*, „Pomerania” 2012, nr 4, s. 32.

Òpòwiôdôczowô kònstrukcjô i dejowé znaczenié

Òd stilistny stronë wzérającë, felietónë Grégòra Schramczi napisóné òstałë z letkò wëszczérzającą nótą. Ni ma tam za wiele lëteracczich strzodków, chtërne nadôwają tekstowi òsoblëwò mòcné emòcjonalné zafarwienié, nie są równak bez znanków wseczëcowégò wcygniãcô òpòwiôdôcza. Nôczãscy òstôwają szpôsownyma wëpòwiescama, pòkazywającyma Szkòcjã bez ji egzotizacje, za to ze zgrôwanim do nalôżaniô elementów, chtërne parłączą domôctwò z nowima realiama żëcégò. Je to dlôte infòrmacyjno-kòmentatorsczi ôrt felietónisticzi, bez interwencyjnégò abò demaskatorsczégò zamiłowaniô[39].

Òkòma szpôsowny nótë pòkazëją sã nierôz w felietónach Schramczi aùtotematiczné elementë, tj. òdkriwającé leżnoscë pòwstôwaniô felietónu abò téż wskazëjącé na to, że òpòwiôdôcz szukô nôlepszégò – òd lëteracczi stronë zdrzącë – ôrtu naczinaniégò i kùńczeniô tekstu. Taczé òdkriwanié „kùchni" gazétny warkòwni nie pòkazywô sã wiele razy i nie prowadzy do wëszukóny lëteracczi fòrmë. Òpòwiôdôcz òstôwô le na nacéchòwanim swòji bëtnoscë w teksce, bez chãcë pòdsztrëchiwaniô swòjégò pòzdrzatkù na swiat. Wôżniészô sã stôwô emigranckô juwernota, chtërna kùlô sã pòmale, bez niżódnégò strząsniãcô abò sensacje.

Òpòwiôdôcz nié le òpisywô pòtkónëch lëdzy czë òbzérô spòlëznowé zjawiszcza, le i téż w nich je jakno jeden z emigrantów. Za wiele nie zdrôdzô, co òn tam tak pò richtoscë robi, czë je z tegò rôd i jaczé mô ùdbë na przińdnotã. Z rozrzucony pò czile felietónach wiadë, wëchôdô, że òpòwiôdôcz béł na szkòcczi emigracje òd 2006 rokù, równak felietónë z tegò czasu pòkôzałë sã dopiérze w 2011 r. drëkã w periodikù w Pòlsce, na Kaszëbach. Kąsk wiãcy jidze sã dowiedzec ò chãcë do pisaniô ò bëcym we Wiôldżi Britanie ze *Slédnégò felietónu*[40], w chtërnym ùsôdzca zapòwiôdô, że wrôcô ze Szkòcje na Kaszëbë. Nié do kùńca je wiedzec, czemù to robi, jidze sã docygnąc, że pierszi, ekònomiczny cél wëjachaniô òstôł zrealizowóny. Òpòwiôdôcz zaznôczô, że Szkòcjô òstónie w jegò głowie przez nôtërã, ùbëtnëch, racjonalno robiącëch lëdzy i téż felënk atmòsferë cëskù i gòńbë za dëtkã. Szpôsowno téż przëznôwô, że z redotą zabôczi ò lëchim wiodrze, zëmie i wietrze. Òpòwiôdôcz mô swiądã, że w Pòlsce i na Kaszëbach pòtikają gò kąsk jinszé realia nigle taczé, chtërne so dejalisticzno miôł wëmëszloné, bãdącë w cëzënie. Równak przëznôwô, że nôlepi czëje sã w kraju, dze sã ùrodzył, tak tej ze zelgą do nien wrôcô nazôd.

---

[39] Zdrzë òpisënczi ôrtowëch znanków felietonisticzi: J. Maziarski, *Rozważania nad felietonem*, „Zeszyty Prasoznawcze" 1967, nr 1, s. 26–32; P. Stasiński, *Tezy o felietonie*, „Teksty" 1979, nr 4, s. 38–42; A. Ropa, *W poszukiwaniu istoty felietonu*, Wrocław 1982; T. Klein, *Felieton – niektóre historyczne i teoretyczne aspekty gatunku*, „Polonistyka" 1983, nr 4, s. 265–273.

[40] G. J. Schramke, *Slédny felieton*, „Pomerania" 2012, nr 6, s. 57.

Bibliografiô:

Pòdmiotowô:

Schramke G. J., *Wiérztë*, „Zymk” 2001, z. 1, s. 17–20.
Schramke G. J., *Òdstąpienié*, „Zymk” 2002, z. 2, s. 15–21.
Schramke G. J., *Dzecë przełomieniô*, „Zymk” 2004, zsziwk 4, s. 30–35.
Schramke G. J., *Hòkej*, „Zymk” 2007, z. 6, s. 58–71.
Schramke G. J., *Drapce*, „Zymk” 2008, z. 7, s. 53–71.
Schramke G. J., *Szeptanié w jeseniowi dôce zaklãté*, „Zymk” 2009, z. 8, s. 60–61.
Schramke G. J., *Szmùgler*, „Zymk” 2011, z. 9, s. 56–75.
Schramke G. J., *Móma tu zëma*, „Pomerania” 2011, nr 1, s. 34.
Schramke G. J., *Pòbòżné żëczbë?*, „Pomerania” 2011, nr 2, s. 26.
Schramke G. J., *Strzéż sã dochtora!*, „Pomerania” 2011, nr 3, s. 26.
Schramke G. J., *Swiąda*, „Pomerania” 2011, nr 4, s. 19.
Schramke G. J., *Swiãtowanié Jastrów*, „Pomerania” 2011, nr 5, s. 32.
Schramke G. J., *Jem sã spisôł*, „Pomerania” 2011, nr 6, s. 32.
Schramke G. J., *Dei yong and hapee*, “Pomerania” 2011, nr 7–8, s. 76.
Schramke G. J., *Strzéż sã zãbiôrza*, „Pomerania” 2011, nr 9, s. 29.
Schramke G. J., *Jignorancjô to mòc!*, „Pomerania” 2011, nr 10, s. 25.
Schramke G. J., *Wòjna z mëszama*, „Pomerania” 2011, nr 11, s. 32.
Schramke G. J., *Tolerancjô*, „Pomerania” 2011, nr 12, s. 36.
Schramke G. J., *Charity*, „Pomerania” 2012, nr 1, s. 32.
Schramke G. J., *Përdëgónë, përdëgónë*, „Pomerania” 2012, nr 2, s. 43.
Schramke G. J., *Dzecy (nié)chòwani*é), „Pomerania” 2012, nr 3, s. 22.
Schramke G. J., *Wszëtkò bez Babel!*, „Pomerania” 2012, nr 4, s. 32.
Schramke G. J., *Przed spòwiedzą*, „Pomerania” 2012, nr 5, s. 65
Schramke G. J., *Slédny felietón*, „Pomerania” 2012, nr 6, s. 57.
Schramke G. J., *Cegła na cegle*, [w:] *Lëdze są lëdzama*, Gdańsk: Wydawnictwo ZKP, 2014, s. 197–220.
Schramke G. J., *W raju*, [w:] *Chceta wiãcy krwie*, Gdynia: Region, 2015, s. 41–120.

Schramke G. J., *W smrokù*, [w:] *Swiat dobëcô,* Wejherowo: MPiMKP, 2016, s. 195–244.

Schramke G. J., *Witôj przigòdo*, [w:] *Witôj przigòdo. Dzysdniowé kaszëbsczé dokôzë*, Wejrowò: MPiMKP, 2017, s. 27–70.

Przedmiotowô:

Cybulski M., *Językowy obraz polskiej rzeczywistości społecznej i politycznej po 1945 roku w felietónach Aleksandra Labudy*, [w:] *Aleksander Labuda. Życie. Literatura. Mit*, red. D. Kalinowski, Bolszewo: BPGW, 2013, s. 99–110.

Emigracja kaszubska. Zjawisko. Ludzie. Ośrodki, red. D. Kalinowski, Słupsk–Wejherowo: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej–MPiMKP, 2020.

Emigracja kaszubska w Stanach Zjednoczonych. Historia i dziedzictwo / Kashubian emigration in the United States. History and heritage, red. D. Kalinowski, Słupsk–Wejherowo, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej–MPiMKP, 2022.

Kalinowski D., *Amerykańskie sny i koszmary*, [w:] tegoż, *Raptularz kaszubski*, Słupsk–Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej–Wydawnictwo ZKP, 2014, s. 77–82.

Kalinowski D., *Wiosna wciąż odnawiana. Kaszubskie środowisko literackie Zymk*, [w:] tegoż, *Raptularz kaszubski*, s. 166.

Kalinowski D., *Czarno-złota tożsamość. Kaszubocentryczne periodyki „Tatczëzna” i „Òdroda”*, „Porównania” 2014, nr 14, s. 137–150.

Kalinowski D., *Pomiędzy goryczą a nadzieją*, [w:] tegoż, *Pasaże kaszubskie, Słupsk–Gdańsk:* Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej–Wydawnictwo ZKP, *2020, s. 153–158.*

Kalinowski D., *Z tylnego siedzenia*, [w:] tegoż, *Pasaże kaszubskie*, s. 125–130.

Kalinowski D., *Teatr kaszubski. Fenomen. Formy. Środowisko,* Gdańsk: Instytut Kaszubski–Wydawnictwo ZKP, 2021, s. 180–188.

Kamiński E., *Guczov Mack czyli Aleksander Labuda*, Gdańsk–Wejherowo: ZKP–MPiMKP, 1995.

Klein T., *Felietón – niektóre historyczne i teoretyczne aspekty gatunku*, „Polonistyka” 1983, nr 4, s. 265–273.

Labudda J., *Twórcze życie Aleksandra Labudy. Zarys monograficzny*, Bolszewo: BPGW, 2012

Labudda J., *Aleksander Labuda jako humorysta*, [w:] *Aleksander Labuda. Życie. Literatura. Mit*, s. 87–98.

Lipski T., *Wiarygodny żart felietónu*, [w:] A. Labuda, *Guczów Mack gôdô*, Gdańsk: ZKP, 1992, s. 6–12.

Majkòwsczi D., *Kaszëbë i Lëdowô Pòlskô w latach 1980–1989 wedle felietónów* Eùgeniusza Gòłąbka w „Pòmeranii”, „Nasze Pomorze” 2023, s. 10–119.

Makurat I., *Humor w felietónach Guczowego Macka*, [w:] *Wokół Aleksandra Labudy. W 105 rocznicę urodzin*, Bolszewo: BPGW, 2007, s. 53–63.

Maziarski J., *Rozważania nad felietónem*, „Zeszyty Prasoznawcze" 1967, nr 1, s. 26–32.

Ostrowski K., *Stanisław Janke – reportaż i publicystyka w „Pomeranii",* [w:] *Sześć dekad po kaszubsku*, red. J. Borchmann i M. Tamkun, Bolszewo: BPGW, 2016, s. 61–72.

Repeć R., *Słowo wstępne*, [w:] J. Piepka, *W cieniu Blizy. Wybór felietónów*, zebr. i oprac. R. Repeć, Gdynia 2004.

Ropa A., *W poszukiwaniu istoty felietónu*, Wrocław: Ossolineum, 1982.

Samp J., *„Świat na opak" Guczowégo Macka*, [w:] *Aleksander Labuda. Życie. Literatura. Mit*, s. 78–87.

Schramke G., *„Òdroda" i „Kaszëbskô Òdroda". Autorzy, formy, tematy*, [w:] Òd „Skôrbu" do „Stegnë". *150 lat czasopiśmiennictwa kaszubskiego*, red. D. Kalinowski, Wejherowo–Słupsk–Gdańsk: MPiMKP–Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, 2017, s. 189–205.

Schramke G. J., Pôrã słowów ò Zymkù. Z lëznosce czwiôrtégò zéńdzeniô tegò karna ë wëdaniô drëdżégò zsziwkù z dokazama – rzecz z elementama manifestu lëteracczégò, „Òdroda" 2002, nr 3, s. 6.

Stasiński P., *Tezy o felietónie*, „Teksty" 1979, nr 4, s. 38–42.

Ugowska B., *Detal i panorama – o twórczości kaszubskiej Stanisława Pestki*, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2022.

Mateùsz Klebba
Wëższô Szkòła Administracje i Biznesu m. Eùgeniusza Kwiatkòwsczégò w Gdinie

Rozwôżania nad prawnym statusã Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka – *de lege lata, de lege ferenda*

Considerations on the Legal Status of the Kashubian Language Council – *de lege lata, de lege ferenda*

Skrócënk:
Hewòtny articzel je próbą przedstawieniô Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka jakno cała pòwòłónégò do starë ò zachòwanié i rozwij jãzëka, ò jaczim je pisóné w art. 19 ùst. 2 ùstawù ò nôrodnëch a etnicznëch miészëznach, a téż ò regionalnym jãzëkù, tj. kaszëbsczégò jãzëka z céchùnkã jegò kòmpetencjów i ewentualnégò prawnégò statusu. Tima rozwôżaniama mdze towarzëło òdniesenié do prawnégò statusu Radzëznë Pòlsczégò Jãzëka, a téż sfòrmùłowanié bédënków *de lege ferenda,* mającëch ùmòżlëwic òbjãcé kaszëbiznë szerszą òchroną w célu zagwësnieniô ji bez ùstawòdôwcã zachòwaniô i rozwiju.

Kluczowô słowizna:
kaszëbsczi jãzëk, regionalny jãzëk, prawny status Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka

Abstract
This article is an attempt to present the Kashubian Language Council as a body appointed to watch over the preservation and development of the language referred to in Article 19 (2) of the Act on National and Ethnic Minorities and Regional Language, i.e. the Kashubian language, together with an outline of its competences and potential legal status. These considerations are accompanied by a reference to the legal status of the Council for the Polish Language and the articulation of *de lege ferenda* postulates to enable Kashubian language to be more widely protected in order to ensure its preservation and development by the legislator.

Keywords:
kashubian language, regional language, legal status of the Kashubian Language Council

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Wstãp

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka dzejającô kòl Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô realizëje régã zadaniów z òbrëmieniô òchronë i rozwiju kaszëbsczégò jãzëka. Hewòtny articzel mdze pòswiãcony sznëkrowaniama za ewentualnyma kómpetencjama przëznónyma bez prawòdôwcã Radzëznie Kaszëbsczégò Jãzëka, a co sã z tim parłãczi téż problemòwi ji prawnégò sztatusu. Te rozwôżania mdą wëprzédnioné bez céchùnk prawnégò sztatusu kaszëbsczégò jãzëka tak w krajowim, jak téż midzënôrodnym prawnym systemie. Prawné regùlacje tikającé sami kaszëbiznë mają wéńdzeniowi charakter dlô wszelejaczich prôc nad sztatusã cała pòwòłónégò do òchronë te jãzëka. Tej mdą przedstôwioné próbë sznëkrowaniô za prawnyma aktama, òdnôsziwającyma sã pòstrzédno abò bezpòstrzédno do Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka równoczasno z òdnôszanim sã do jich dôdżi i znaczeniô dlô òbgôdiwóny institucje. Pòtemù mdą ze sobą zestawioné regùlacje tikającé Radzëznë Pòlsczégò Jãzëka i ewentualno jistniejącé przepisë òdnôsziwającé sã do Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Na kùńcu tekstu mdą sfòrmùłowóné *de lege ferenda* bédënczi w òbrëmienim òbgôdiwóny problematiczi.

Prawny sztatus kaszëbsczégò jãzëka

Kaszëbsczi jãzëk (pòl. *język kaszubski*) przënôleżi do zôpadnosłowiańsczi jãzëkòwi rodzëznë i sprzëti pòlsczégò jãzëka je jednym òd lechicczich jãzëków, słëchającym do jich pòmòrsczi pòdrodzëznë[1]. Jegò jãzëkòwi sztatus béł bez lata spòdlim wielnëch kôrbiónków i ùczałëch rozwôżaniów, téż ò pòliticznym nacéchòwanim[2]. Wëpòwiescë ùczałëch w òbrëmienim sztatusu kaszëbsczi mòwë, òsoblëwie òkrësliwające jã jakno samòstójny, apartny òd pòlaszëznë słowiańsczi jãzëk bëłë zdrzódła zacht kòntrowersjów[3]. Na normatiwny niwiznie rozwôżania te skùńczëłë sã dnia 6 stëcznika 2005 rokù, tj. z dniã ùchwôleniô ùstawù ò nôrodnëch a etnicznëch mniészëznach, a téż ò regionalnym jãzëkù[4] (dali: ùstôw ò mniészëznach). Slédny dzél pòzwë te ùstawù prawòdôwca òdnôszô w art. 19 ùst. 2 te ùstawù do kaszëbsczégò jãzëka, tj. jãzëka Kaszëbów, òkresliwónëch òd te czasu jakno spòlëzna pòsługiwającô sã regionalnym jãzëkã – kaszëbsczim. Ùstawòwô klasyfikacjô regionalnégò jãzëka nastąpia w òdniesenim (art. 19 ùst. 1 ùstawù ò mniészëznach) do definicje wëchôdający z Eùropejsczi kôrtë regionalnëch i mniészëznowëch jãzëków spisóny w Strasbùrgù dnia 05 smùtana 1992 rokù[5], zgódno z chtërną „za regionalny jãzëk ùznôwô sã jãzëk, chtëren je tradicyjno wëzwëskiwóny w òbéńdze gwësnégò państwa bez jegò òbëwatelów, chtërny stanowią liczebno mniészé karno òd pòòstałi lëdnoscë te państwa, a téż jinaczi sã òd òficjalnégò jãzëka państwa; nie òbjimô to ani dialechtów òficjalnégò jãzëka państwa, ani jãzëka wëwãdrowników” (art. 1 pkt a). W tim tu kònteksce wôrt je pòdczorchnąc fakt, że prawné ùsankcjonowanié sztatusu kaszëbiznë nie zakùńczëło ùczałi sztridczi ò ji jãzëkòwim sztatusu[6]. Niewãtplëwie równak razã z ùchwôlenim te ùstawù zwëskelë Kaszëbi prawną òchronã w nieznónym donëchczas zôkrãżim. Pierszi rôz w historie ùstawòdôwca dôł prawną òchronã kaszëbsczémù jãzëkòwi, zagwësniwającë jegò brëkòwnikóm régã prôw, w tim téż do zwëskiwaniô z kaszëbiznë we wszednym rëmie, a téż do wëzwëskaniô przed òrganama gminë (art. 4, 7 i 9 ùstôwù ò mniészëznach).

---

[1] J. Tréder, J. Pòmierskô, D. Pazdzersczi, *Vademecum. Język kaszubski / Vademecum. Kaszëbsczi jãzëk*, Gduńsk 2015, s. 168–173.

[2] N. Dołowi-Rëbińskô, *Języki i kultury mniejszościowe w Europie: Bretończycy, Łużyczanie, Kaszubi*, Warszawa 2011, s. 393.

[3] J. Zeniukòwô, *Zmiany w statusie języka kaszubskiego od połowy XX wieku do początku XXI wieku*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury" 2009, nr 21, s. 259–269.

Bôczącë na przedmiot nëch rozwôżaniów, jakno òsoblëwie wôżny przedstôwiô sã zôpis art. 20 ùst. 2 ùstawù ò mniészëznach, zgódno z chtërnym „Òrganë pùbliczny rządzënë są òbòwiązóné pòdjimac pasowné strzódczi w célu wspiéraniô dzejaniô zgrôwającégò do ùtrzimaniô i rozwiju jãzëka”. Cãżôr òbjãcô òchroną regionalnégò jãzëka bez pòlsczé państwò, òstôł bez ùstawòdôwcã włożony na chrzebt minystra przënôleżnégò do sprawów religijnëch wëznaniów a nôrodnëch i etnicznëch mniészëznów (art. 21 ùst. 2 pkt 5 ùstawù ò mniészëznach)[7], a téż jednostczi òbéńdowi samòrządzënë (art. 20 ùst. 3 ùstawù ò mniészëznach). Ne pòdmiotë òstałë zòbòwiązóné do pòdjimaniô dzejaniów mającëch na célu zachòwanié i rozwij kaszëbsczégò jãzëka.

---

[4] Jednoliti tekst: Dz.Ù. z 2017 r. pòz. 823.

[5] Dz. Ù. z 2009 r. pòz. 1121.

[6] Dzél jãzëkòznajôrzów je dbë, że legalnô definicjô regionalnégò jãzëka nie pòkriwô sã z ùstaleniama nôùczi, a co sã z tim parłãczi, òkreslenié regionalny jãzëk mòżna sprowôdzac do prawnégò òkresleniô dialechtu (czemù prost przékùje ùstawòdôwca). Szerzi w tim temace, A. Jabłoński, *Problematyczność pojęcia „język regionalny”. Głos w sprawie polityki języka kaszubskiego,* [w:] *Mniejszości etniczne i ich pogranicza. Szkice tożsamościowe*, red. A. Kòżiczkòwskô, M. Szczepska-Pustkòwskô, Gduńsk 2020, s. 313–325.

[7] Dzysdnia – Minyster Administracje i Bënowëch Sprawów.

Tak téż w gwësnégò zortu znaczenim òstelë Kaszëbi jakno spòlëzna pòsługiwającô sã regionalnym jãzëkã zrównóny z nôrodnyma i etnicznym mniészëznama enumeratiwno wëmienionyma w art. 2 ùst. 2 i 4 ùstawù ò mniészëznach przë zachòwanim pasownëch dostosowaniów, ò jaczich mòwa w art. 19 ùst. 2 te ùstawù. No zrównanié z jedny stronë je wërazã dowôrtnieniô jãzëków etnicznëch mniészëznów i regionalnégò jãzëka, z drëdżi równak stronë przejawã brakù zrozmienô stojiznë nëch jãzëków. Kò zdôwô sã, że pasowné stosowanié ò nôrodnëch i etnicznëch mniészëznach do regionalnégò jãzëka je rozrzeszenim, chtërnémù cos felëje òsoblëwie bez nieùwzglãdnienié słabszi pòzycje kaszëbsczégò jãzëka i samëch Kaszëbów wzglãdã pòòstałëch spòlëznów òbjãtëch òchroną na spòdlim ùstawù ò mniészëznach, a przédno nôrodnëch mniészëznów. W pierszi rédze wôrt nadczidnąc, że jãzëczi nôrodnëch mniészëznów są ùrzãdowima jãzëkama w państwach, z chtërnëch pòchôdają przënôleżnicë nôrodnëch mniészëznów (i/abò jich przódkòwie). Jinaczi je w przëtrôfkù jãzëków etnicznëch mniészëznów i regionalnégò jãzëka, chtërne to jãzëczi dôgą art. 9 ùst. 1 ùstawù ò mniészëznach òstałë wëdwignionë do rãdżi pòmòcowëch jãzëków. Ne jãzëczi ni mają „administracjowi tradicje” i dopiérkù przëjãcé ùstawù ò mniészëznach dało jich brëkòwnikóm mòżlëwòtã[8] rozwiju szerok rozmióny leksyczi, chtërny wëzwëskanié je nót na administracjowi rówiznie. Ùstawòdôwca przëznôwającë nyma mniészëznama ùprawnienié do wëzwëskiwaniô jãzëka mniészëznë jakno pòmòcowégò jãzëka przed òrganama gminë zdôwô sã bëc niekònsekwentny i pòòstawiac przënôleżników mniészëznowëch spòlëznów bez pòmòcë. Ùstôw ò mniészëznach je sztël na temat jaczich le całów, chtërne miałëbë òstac pòwòłóné do sprawòwaniô kòntrolë nad wëzwëskiwanim i rozwijã jãzëków (jich graficznym zôpisã, òrtografią, interpùnkcją itd.). Tak téż żlë jidze ò pòwòłanié taczich całów w przëtrôfkù nôrodnëch mniészëznów nie je òno brëkòwné, le w òdniesenim do pòòstałëch mniészëznów (w tim téż Kaszëbów) zdôwô sã bëc nieòbéńdné. Kò przënôleżnicë nëch mniészëznów ni mają mòżlëwòscë zaczerpnieniô leksyczi (w tim téż administracjowi) z państwów, w chtërnëch jich jãzëk je ùrzãdowim jãzëkã, ni mają téż mòżlëwòscë zwróceniô sã do kómpetentnégò òrganu w tim państwie w przëtrôfkù pòwstaniô jaczich le wątplëwòsców tikającëch wëzwëskaniô jãzëka.

---

[8] Mòże zarizykòwac scwierdzenié, że dzél z nëch mniészëznów, a òsoblëwie Kaszëbi, wedle chãcë rozwiju wôsnégò jãzëka, òstelë przëmùszony do òprôcowaniô leksykalny bazë dozwôlający jima na òdnalézenié sã w nowi, nieznóny do te czasu prawny juwernoscë.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Naprocëm te problemòwi w przëtrôfkù regionalnégò jãzëka wëszło Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié[9] (dali: KPZ), chtërno ùchwałą[10] Naczelny Radzëznë z dnia 26 zélnika 2006 rokù pòwòłało do żëcégò Radzëznã Kaszëbsczégò Jãzëka (pòl. *Rada Języka Kaszubskiego*). Brëkòwnotã ùtwòrzeniô te cała sygnalizowelë wielny kaszëbsczi dzejarze ju w 90. latach XX stalatégò, w tim téż tej pózniészi[11] przédnik KPZ Artur Jabłońsczi jesz przed przëjãcym ùstawù ò mniészëznach, co dało brzôd midzë jinszima w pòstacje òprôcowaniô *Strategii ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej*[12]. Przëznanié Kaszëbóm jãzëkòwëch prawów w òbrëmienim krajowégò prawnégò pòrządkù, a niedługò pózdni téż w midzënôrodny strukturze stało sã przëczinkã do rësznëch robòtów kòl kòdifikacje i standarizacje kaszëbiznë. Ju w dniu 16 zélnika 2006 rokù, tej kąsk wicy jak rok pò przëjãcym ùstawù ò mniészëznach, Gmina Parchòwò òsta wpisónô do Urzãdowégò rejestru gminów, na terenie chtërnëch wëzwëskiwóny je pòmòcowi jãzëk (pòl. *Urzędowy rejestr gmin, na terenie których używany jest język pomocniczy*). W pòstãpnëch latach do Gminë Parchòwò doparłãczëłë (w chronologiczny rédze): Serakòjce, Lëniô, Żukòwò, Lëzëno, a to stanowiło wëzwanié dlô administracje w nëch jednostkach òbéńdowi samòrządzënë[13]. Kò òd te prawie czasu òbëwatele mòglë pisac do nëch gminów[14] wniosczi w pòmòcowim jãzëkù (w zôkrãżim jaczé ùmòżlëwiô to ùstôw ò mniészëznach) – kaszëbsczim, a téż żãdac daniô òdpòwiescë w tim jãzëkù. To sprawiło, że ùrzãdnicë brëkòwelë biegłi znajomòscë kaszëbsczégò jãzëka w gôdce i pismie. Òsoblëwie to drëdżé bëło zdrzódłã wiele kłopòtów. Ze wspòmóżką tima gminama przëszło nowò pòwòłóné cało – Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka.

---

[9] Rejestrowô stowôra wpisónô do KRS pòd numrã: 0000228279, dzejającô dlô sprawów Kaszëb i Pòmòrzégò.

[10] Ùchwôlënk nr 14 Naczelny Radzëznë Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô z dnia 26 zélnika 2006 rokù.

[11] Przédnik KPZ w latach 2004–2010.

[12] *Strategia ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej*, Gduńsk 2006.

[13] C. Òbracht-Prondzyńsczi, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. Dzieje najnowsze (po 1945 r.)*, tom V, Gduńsk 2019, s. 809.

[14] A téż wójtów/bùrméstrów i radzëznów gminów. Szerzi w tim temace: Z. Bùkòwsczi, *Prawny status języka regionalnego w Polsce na przykładzie języka kaszubskiego*, „Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania”, t. 9, 2016.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka dzejô kòl KPZ jakno òrgan zajimający sã midzë jinszima standarizacją kaszëbsczégò jãzëka, a téż ùpòwszechnianim i promòwanim wiadë ò nim. Zgódno z § 3 Regùlaminu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka kòl Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô z dnia 05 łżëkwiata 2014 rokù (dali: regulamin) do zadaniów Radzëznë przënôleżi przede wszëtczim:

1. analiza i òcena stanu kaszëbsczégò jãzëka, a téż wëpòwiôdanié sã w sprawie jãzëkòwi pòliticzi prowadzony bez Zrzeszenié,
2. wespółdzejanié z òrganama pùblicznëch wëszëznów, òsoblëwie z Minysterstwã Administracje i Cyfrizacje, Minysterstwã Nôùczi i Wëższi Szkòłowiznë, Minysterstwã Nôrodny Pòùczënë, Minysterstwã Kùlturë i Nôrodny Spôdkòwiznë w sprawach òcenë warënków rozwiju kaszëbsczégò jãzëka i badérowaniów nad nim,
3. ùpòwszechnianié wiadë ò kaszëbsczim jãzëkù, jegò òdmianach, normach i kriteriach jegò taksowaniô, a téż òrganizowanié w tim célu kôrbów i ùczałëch kònferencjów,
4. taksowanié i wëpòwiôdanié sã w sprawach niwiznë wëdôwiznów z zôkrãżégò wiadë ò kaszëbsczim jãzëkù i kùlturze jãzëka, a téż prowadzenié wëdôwiznowi dzejnotë w òbrëmienim Zrzeszeniô,
5. rozsądzywanié jãzëkòwëch wątplëwòsców co do słowiznë, gramaticzi, wëmòwë, òrtografie i interpùnkcje, a téż co do stilisticznégò sztôłtu wëpòwiescë i sznëkrowanié za rozrzeszeniama w zôkrãżim wëzwëskiwaniô kaszëbsczégò jãzëka w rozmajitëch ôrtach nôùczi i techniczi, a òsoblëwie w nowëch discëplinach,
6. wërôżanié òpinie ò wëzwëskanim kaszëbsczégò jãzëka w pùbliczny dzejnoce i prawnym òbroce, a òsoblëwie w reklamie, gazétnictwie, radiu i telewizje, a téż administracje,
7. òpiniowanié pozwów (i jich gramaticznëch i òrtograficznëch fòrmów) bédowónëch dlô nowëch towarów i ùsłëgów,
8. òsoblëwô stara ò kùlturã kaszëbsczégò jãzëka w szkòłowi ùczbie, w tim téż analiza i taksowanié programów naùczaniô,
9. przërëchtowiwanié nié mni jak co dwa lata, a téż przedstôwianié Òglowémù Zarządowi i Naczelny Radzëznie KPZ pisemny òpinie ò stanie òchronë kaszëbsczégò jãzëka,
10. ùsztelowiwanié reglów òrtografie i interpùnkcje kaszëbsczégò jãzëka,
11. wespółrobòta z wëższima szkòłama i ùczałima institucjama zainteresowónyma zachòwanim i rozwijã kaszëbsczégò jãzëka.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

W skłôd Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka wchôdają òsobë ùznóné za kómpetentné w òbrëmienim wëzwëskiwaniô kaszëbsczégò jãzëka w rozmajitëch dzélach spòlëznowégò żëcô (§ 4 pkt 1 regùlaminu)[15]. Przënôleżników Radzëznë pòwòłiwô Naczelnô Radzëzna KPZ na wniosk Prédnika Zrzeszeniô. Pòwòłanié òsobòwégò składu Radzëznë nastąpiwô na cząd trzëlatny kadencje naczelnëch wëszëznów Zrzeszeniô (§ 5 pkt 1 i 2 pierszé zdanié regùlaminu). Co wôżné, kòsztë fùnkcjonowaniô Radzëznë finansëje Zarząd Òglowi KPZ (§ 13 regùlaminu). Drobnotë w zôkrãżim robòtów Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka òkresliwô regùlamin.

Jak òstało ju chùtczi ùstaloné, stara ò òchronã i rozwij regionalnégò jãzëka òstałë włożoné bez ùstôwòdôwcã na pùczel minystra przënôleżnégò do sprawów religijnëch wëznaniów a nôrodnëch i etnicznëch mniészëznów, jednostków teritorialny samòrządzënë, a téż Pòspólny Kòmisje Rządu i Nôrodnëch a Etnicznëch Mniészëznów (pòl. *Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych* – art. 23 ùstawù ò mniészëznach). Dlôte téż do jich kómpetencjów przënôleżi pòdjimanié wszelejaczich zadaniów zmiérzającëch do zagwësnieniô kaszëbsczémù jãzëkòwi warënków sprzijającëch jegò zachòwaniu, a téż realizacje prawów przëznónëch jegò brëkòwnikóm. Na niwiznie hewòtnëch rozwôżaniów cekawé zdôwają sã bëc òsoblëwie kómpetencje te òstatnégò cała. Pòspólnô Kòmisjô Rządu i Nôrodnëch a Etnicznëch Mniészëznów zgódno z art. 23 ùst. 3 pkt 2 ùstawù ò mniészëznach mòże zwracac sã do institucjów, placówków, ùczałëch strzodowiszczów a spòlëznowëch òrganizacjów òsoblëwie ò òpinie, stanowiszcza, ekspertizë abò infòrmacje. W tim tu kònteksce zjôwiô sã pierszi rôz (na normatiwny niwiznie) hipòteticzny plac dlô dzejnotë Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, do chtërny jakno ùczałégò strzodowiszcza / spòlëznowi òrganizacje mòże zwrócëc sã Kòmisjô w célu zwëskaniô òpinii, stanowiszcza, ekspertizë abò infòrmacje z zôkrãżégò kaszëbsczégò jãzëka. Wôrt pòkazac téż na art. 23 ùst. 3 pkt 1 ùstawù ò mniészëznach, chtëren traktëje nié blós ò mòżlëwòscë, le ò juwernym wespółdzejanim Kòmisje z zainteresowónyma spòlëznowima òrganizacjama. W teksce ùstawù felëje równak jaczich le blëższich wiadłów na temat sztôłtu i prawny fòrmë ti wespółrobòtë. Bez wątplëwòscë równak, mającë bôczenié na òbjãcé prawną òchroną kaszëbsczégò jãzëka, a téż òbrëmié zadaniów Radzëznë Kaszëbsczégò

---

[15] W kadencje 2019–2022 w skłôd Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka wchôdało 21 persónów. W pòprzédnëch kadencjach Radzëznë lëczba przënôleżników òscylowa w grańcach òd 14 do 26 sztëk lëdzy.

Jãzëka, mògłabë òna bëc ùznónô za zainteresowóną òrganizacjã. Zdôwô sã téż, że pòtencjalné znaczenié dlô Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka mòże téż miec art. 21 ùst. 2 pkt 5 ùstawù ò mniészëznach, chtëren wprost wskazywô, że minyster przënôleżny do sprawów religijnëch wëznaniów a nôrodnëch i etnicznëch mniészëznów pòdjimô dzejania na rzecz zachòwaniô i rozwiju kaszëbsczégò jãzëka. Dzejania te mògą bëc realizowóné bez minystra na wiele zortów, téż bez pòdjãcé wespółrobòtë ze spòlëznowima òrganizacjama zajimającyma sã òchroną kaszëbsczégò jãzëka, niewątplëwie tej téż, a mòże przede wszëtczim z Radzëzną Kaszëbsczégò Jãzëka.

Niejedne zadania z òbéńdë òchronë jãzëka, ò jaczim mòwa w art. 19 ùst. 2 ùstawù ò mniészëznach òstałë scedowóné na rządową administracjã. Zgódno z art. 22 ùst. 1 pkt 4 ùstawù ò mniészëznach, do zadaniów wòjewòdë (w tim przëtrôfkù Pòmòrsczégò Wòjewòdë) przënôleżi pòdjimanié dzejaniów na rzecz respektowaniô prawów persónów pòsłëgiwającëch sã jãzëkã, ò jaczim mòwa w art. 19 ùstawù ò mniészëznach. Pasowno zôs do dispòzycje art. 22 ùst. 2 ùstawù ò mniészëznach, w célu realizacje wëznaczonëch robòtów, ò chtërnëch je mòwa w ùst. 1, wòjewòda wespółdzejô z òrganama òbéńdowi samòrządzënë i spòlëznowima òrganizacjama, w òsoblëwòscë z òrganizacjama mniészëznów, a òbwiązywô pòzdrzatkã programë dlô dobra mniészëznów, a téż ùtrzimaniô i rozwiju jãzëka, ò chtërnym je mòwa w art. 19, realizowóné na òbéńdze gwësnégò wòjewództwa. Przepis nen prosto wskôzywô na wespółdzejanié rządowi administracje ze spòlëznowima òrganizacjama w célu zagwësnieniô respektowaniô prawów słëchającëch spòlëznie pòsłëgiwający sã regionalnym jãzëkã. W jaczim zôkrãżim ta wespółrobòta je realizowónô, drãgò pòwiedzec bez przeprowadzeniô dalszich badérowaniów w òbrëmienim pòdpisónëch pòrozmieniów a ùgòdënkach midzë rządową administracją a Kaszëbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim. Ùzasadnionym zdôwô sã równak pòstulowanié, żebë Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka przedstawia Pòmòrsczémù Wòjewòdze sprawòzdanié tikający respektowaniô prawów brëkòwników kaszëbsczégò jãzëka w zôkrãżim przëznónym jima bez ùstôw ò mniészëznach, a òsoblëwie w zôkrãżim ùmòżlëwieniô wëzwëskaniô te jãzëka przed òrganama gminów. Mòże sã docëgac, że taczé dzejanié doprowadzëłobë do zagwësnieniô wëższégò standardu, a téż realizacje prawa do dobri administracje.

Òkróm prawnëch aktów ùstawòwi rãdżi, chtërne traktëją ò kaszëbsczim jãzëkù, w tim òsoblëwie ùstawù ò mniészëznach, ùstawù z dnia 29 gòdnika 1992 rokù ò radiofónie i telewizje[16], ùstawù z dnia 14 gòdnika 2016 rokù òswiatowé prawò[17], nót je téż pòkazac na aktë miejscowégò prawa, jiże zadania z zôkrãżô òchronë i rozwiju kaszëbsczégò jãzëka òstałë téż pòwierzoné samòrządzënie. Przëwòłac mòże w tim placu Strategiã Rozwiju Pòmòrsczégò Wòjewództwa 2030 (pòl. *Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiegio 2030*)[18], tj. wicy jak stostronowi akt miejscowégò prawa, w chtërnym wspòminô sã ò pòdjimanim dzejaniów mającëch na célu òchronã kaszëbsczégò jãzëka jakno ùnikalny spôdkòwiznë Pòmòrzégò (m.in. str. 64 Strategii). W nëch aktach, jistno jak w aktach ùstawòwi rãdżi, ni mòże òdszëkac jaczi le wzmiónczi ò Radzëznie Kaszëbsczégò Jãzëka. Ta równak wëkònëje téż réga fakticznëch czinnosców w òbrëmienim zadaniów zléconëch bez jednostczi teritorialny samòrządzënë. Włodnicë wiele kaszëbsczich gminów, chtërne zgódno z procedurą òkresloną w ùstawie ò mniészëznach rozpòczinają starania ò ùstanowienié na jich terenie dëbeltjãzëkòwëch pòzwów môlëznów, zwrôcają sã do Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka z wnioskã ò nadesłanié zaaprobòwónégò wëkazënkù môlowëch pòzwów co sã na terenie gminë w kaszëbsczim jãzëkù (m.in. Gmina Pùck w 2020 rokù, a téż Miasto Rëmiô w 2021 rokù).

---

[16] Jednoliti tekst: Dz. Ù. z 2022 r. pòz. 1722.

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka a Radzëzna Pòlsczégò Jãzëka

Òmôwiającë Radzëznã Kaszëbsczégò Jãzëka wôrt je dokònac ji zesadzeniô z Radzëzną Pòlsczégò Jãzëka, tak tej, problemòwim kòmitetã[19] pòwòłónym jistwë bez Prezydium Pòlsczi Akademie Nôùków ùchwôlënkã nr 17/96 z dnia 09 séwnika 1996 rokù, chtërnégò dzejania òstałë w 1999 rokù ùsankcjonowóné bez ùstôw z dnia 07 rujana 1999 rokù ò pòlsczim jãzëkù[20]. Rozdzél 3. te ùstawù òdnôszô sã do Radzëznë Pòlsczégò Jãzëka i ji kómpetencjów, scwierdzywającë, że je òna òpiniodôwczo-doradną institucją w sprawach wëzwëskaniô pòlsczégò jãzëka. Nen akt zmùsziwô Radzëznã Pòlsczégò Jãzëka do przedstôwianiô Sejmòwi i Senatowi nié mni jak co dwa lata sprawòzdaniô ò stanie òchronë pòlsczégò jãzëka. Analogiczné zadanié spełniwô Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka wedle Òglowégò Zarządu KPZ i Naczelny Radzëznë KPZ zgódno z § 3 pkt 9 regùlaminu. Zgódno zôs z art. 13 ùstawù ò pòlsczim jãzëkù „Radzëzna na wniosk minystra przënôleżnégò do sprawów kùlturë i òchronë nôrodny spôdkòwiznë, minystra przënôleżnégò do sprawów pòùczënë i wëchòwaniô, minystra przënôleżnégò do sprawów wësoczich szkòłów i nôùczi, Prezesa Ùrzãdu Òchronë Kònkùrencje i Kònsumentów, Prezesa Pòlsczi Akademie Nôùków abò téż z włôsny inicjatiwë, wërażiwô, na drodze ùchwôlënkù, òpiniã ò wëzwëskanim pòlsczégò jãzëka w pùbliczny dzejnoce, a téż w òbroce w òbéńdze Rzeczëpòspòliti Pòlsczi z ùdzélã kònsumentów i przë wëkònywanim w òbéńdze Rzeczëpòspòliti Pòlsczi przepisów z zôkrãżô prawa robòtë i ùstaliwô regle òrtografie i interpùnkcje pòlsczégò jãzëka”. Zadania te spełniwô w stosënkù do kaszëbsczégò jãzëka Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka, co òstało wërażoné w § 3 pkt 1, 3-6 regùlaminu. Òdpòwiednikã § 3 pkt. 7 regùlaminu w brzmienim: „òpiniowanié pòzwów (i jich gramaticznëch i òrtograficznëch fòrmów) bédowónëch dlô nowëch towarów i ùsłëgów”, je zôs art. 14 ùstawù ò pòlsczim jãzëkù.

---

[17] Jednoliti tekst: Dz. Ù. z 2021 r. pòz. 1082.

[18] Załącznik do ùchwalënkù nr 376/XXXI/21 Sejmikù Pòmòrsczégò Wòjewództwa z dnia 12 łżëkwiata 2021 rokù.

[19] Zgódno z art. 34 ùstôwù z dnia 25 łżëkwiata 1997 rokù ò Pòlsczi Akademie Nôùków, dzysdnia art. 37 ùstawù z dnia 30 łżëkwiata 2010 rokù ò Pòlsczi Akademie Nôùków, jednoliti tekst: Dz. Ù. z 2020 r. pòz. 1796.

[20] Jednoliti tekst: Dz. U. z 2021 r. poz. 672.

Zesadzenié

Mającë bôczenié na wëżi wskôzóné, nót pòdczorchnąc, że Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka wëkònëje szlachòwné do Radzëznë Pòlsczégò Jãzëka zadania z nym zjinaczenim, że ni mô w tim czerënkù kómpetencjów wëchôdającëch z przepisów prawa. Rzeszący charakter ùchwôlënków Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, a téż jinëch pòdjimónëch bez niã dzejaniów, chtërne mòże zesadzëc z zadaniama Radzëznë Pòlsczégò Jãzëka w zachtny czãscë mô zdrój w ùwôżanim dlô te cała westrzód brëkòwników kaszëbsczégò jãzëka. Ùwzglãdniwającë równak fakt, że Radzëzna Pòlsczégò Jãzëka pòwsta „òddólno”, a dopiérkù pózni òsta ùsankcjonowónô bez ùstawòdôwcã w ùstawie ò pòlsczim jãzëkù, wëłoniwô sã czerënk dzejaniów dlô Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka na nôblëższą przińdnotã. Nym asumptã miało bë bëc pòdjãcé wieleniwiznowëch dzejaniów zmiérzającëch do nadaniégò te cału prawnégò sztatusu na ôrt Radzëznë Pòlsczégò Jãzëka. Za wôrtné mòże wząc wësëniãcé taczégò pòstulatu projektowóny prawie Strategie rozwiju i òchronë kaszëbsczégò jãzëka, tak tej dokùmence, jaczi mô wińdzeniowi charakter dlô wszelejaczich dzejaniów pòdjimónëch w zôkrãżim zachòwaniô kaszëbscziégò jãzëka bez nôwiãkszą kaszëbską òrganizacjã – KPZ. Kò dopiérze gwësné ùsankcjonowanié Radzëznë Kaszëbscziégò Jãzëka, jakno cała stojącégò na starżë jãzëkòwëch prawów Kaszëbów dozwòli na pełną òchronã kaszëbsczégò jãzëka jakno pòmòcowégò jãzëka, le przede wszëtczim jakno jãzëka stanowiącégò òsoblëwą spôdkòwiznã Pòmòrzégò, chtëren dzys dnia je ùczony w szkòłach i ùczbòwniach.

Zdôwô sã, że wôrtnym bëłobë rozwôżenié wprowadzeniô w przińdnoscë do ùstawù ò mniészëznach zôpisów tikającëch Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, a co sã z tim parłãczi, przëznanié ji prawnëch nôrzãdłów do òchronë i rozwiju kaszëbsczégò jãzëka. Zarô Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka wëkònëje régã fakticznëch dzejaniów, chtërne nie nalôżają bezpòstrzédnégò prawnégò spòdlégò w normatiwnëch aktach. Czasã biwô równak tak, że ùstawòwò zòbòwiązóné do òchronë kaszëbsczégò jãzëka pòdmiotë cedëją zadania z te zôkrãżégò na Radzëznã Kaszëbsczégò Jãzëka, a tej wëkònëje òna *quasi* pùbliczné zadania.

W przińdnoscë badérowania nad prawnym statusã Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, a téż zôkrãżim ji fakticznëch i prawnëch kómpetencjów miôłbë pòszerzëc ò analizã ewentualnëch dogôdënków zawiérónëch bez lata midzë Kaszëbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim a òrganama pùblicznëch wëszëznów, w tim kònkretnyma minystrama. Przeprowadzenié analizë w tim òbrëmienim dałobë mòżlëwòsc przedstôwieniô fakticznëch zadaniów, chtërne wëkòna Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka, a chtërne mògłëbë bëc òkreslóné jakno pùbliczné zadania.

Prawné aktë i dokùmentë

Europejska karta języków regionalnych i mniejszościowych sporządzona w Strasburgu dnia 05 listopada 1992 roku, Dz. U. z 2009 r. poz. 1121.
Statut Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.
Strategia i ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej, Gduńsk 2006.
Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 roku o radiofonii i telewizji, tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 1722.
Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 roku o Polskiej Akademii Nauk, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 1796.
Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku prawo oświatowe, tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r. poz. 1082.
Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, tekst jednolity: Dz.U. z 2017 r. poz. 823.
Załącznik do uchwały nr 11 Rady Naczelnej ZKP z dnia 5 kwietnia 2014 roku – Regulamin Rady Języka Kaszubskiego przy Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim.
Załącznik do uchwały nr 376/XXXI/21 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 12 kwietnia 2021 roku.

Bibliografiô

Bùkòwsczi Z., *Prawny status języka regionalnego w Polsce na przykładzie języka kaszubskiego*, „Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania", t. 9, 2016.

Dołowi-Rëbińskô N., *Języki i kultury mniejszościowe w Europie: Bretończycy, Łużyczanie, Kaszubi*, Warszawa 2011.

Jabłońsczi A., *Problematyczność pojęcia „język regionalny". Głos w sprawie polityki języka kaszubskiego,* [w:] *Mniejszości etniczne i ich pogranicza. Szkice tożsamościowe*, red. A. Kòżëczkòwskô, M. Szczepskô-Pùstkòwskô, Gduńsk 2020.

Òbracht-Prondzyńsczi C., *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. Dzieje najnowsze (po 1945 r.)*, tom V, Gduńsk 2019.

Tréder J., Pòmierskô J., Pazdzersczi D., *Vademecum. Język kaszubski / Vedemecum. Kaszëbsczi jãzëk*, Gduńsk 2015.

Zeniukòwô J., *Zmiany w statusie języka kaszubskiego od połowy XX wieku do początku XXI wieku*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury" 2009, nr 21.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Akademia Kaszubska

Kaszëbi na Zëławach – dzeje a dzysdniowòta

Kashubians in Zuławy – history and the present

Skrócënk
Articzel pòkazywô kaszëbską diaspòrã na Zëławach. W skrócënkù wëwidniwô, jaczé bëłë kawle kaszëbsczi emigracje, òsoblëwie na zôpôd. Zëławë są jedurnym wschòdnym czerënkã wëbiérónym przez Kaszëbów ju w XIX stalace, a nôwicy w I pòłowie XX stalata. Kaszëbi tam jezdzëlë w zôróbkòwëch célach, a z czasã sã òsedliwelë na wiedno, zakłôdelë rodzëznë. Do dzys żëje tam czësto zachtné karno Kaszëbów, òsoblëwie we wsë Wróblewò, w jaczim jesz dzél mieszkańców do dzys bëlno kôrbi w rodny mòwie.

Kluczowô słowizna:
Zëławë, kaszëbskô diaspòra, zôróbkòwô emigracjô, Wróblewò, Brëlowscë, Dómbrowscë, cządowé robòtë, stałé òsadnictwò.

Abstract
The article sheds light on the Kashubian diaspora in Żuławy and provides some accounts of their emigration stories, primarily towards the west. Żuławy emerged as the sole eastward destination for the Kashubs, which started in the 19th century, but peaked during the first half of the 20th century. Although initially primarily looking for work in the region, Kashubs eventually started settling there, often after marring the locals. Even today, a sizeable Kashubian community resides there, particularly in the village of Wróblewo, where some inhabitants still use the Kashubian language.

Keywords:
Żuławy, Kashubian diaspora, emigration of money, Wróblewo, Brylowski, Dombrowski, season works, settlement permanent.

Òb czas prësczégò zôbòru, òsoblëwie w XIX wiekù, na Kaszëbach béł merkac baro wiôldżi nôtëralny przërost, a z tim sparłãczonô emigracjô za chlebã i wòlnotą. Kaszëbi nôwiãcy rézowelë na cządowé robòtë na zemie dzysdniowëch

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Miemców. Wiele z nich tam òstało do kùńca żëcégò[1]. Jednyma sã ùdało wrócëc pò wiele latach. Tak bëło w przëtrôfkù wiôldżich przedstôwców familie Bieszk[2]. Òglowò równak słabò më znajemë jawernotã i wiôlgòtã emigracje Kaszëbów na zemie niemiecczi kùlturë. Mùszi równak pamiãtac, że téż pò II wòjnie swiatowi, òb czas wòjnowégò stónu w Pòlsce mët, a nawetka w III RP Kaszëbi w zachtnëch karnach szlë na Zôpôd Eùropë.

Dzél lepi më znajemë kawle emigrantów za Atlanticczi Òcean, òsoblëwie kaszëbsczich òsadników w Kanadze. W tim temace mómë dosc bògatą lëteraturã pisóną pò pòlskù, jak i w anielsczi mòwie[3]. Je wiedzec, że w Sztécach wiele wiãcy òsadło Kaszëbów, przede wszëtczim w Dakòce i Minnesoce[4]. Procem równak kanadijsczim Kaszëbóm òni nie zamieszkelë w zwiartëch spòlëznach, temù ni mielë mòżnoscë zachòwac kaszëbsczégò jãzëka i zrzeszac sã w spòlëznowëch stowôrach. Òni prosto bëlë pòroznëkóny w wiôldżi amerikańsczi pòpùlacje. Pògłãbionëch badérowaniów brëkòwa bë gwës kaszëbskô diaspòra w Brazylie, Argentinie i Aùstralie, chòc na tim pòlu są ju czësto ùdóné dokazë[5].

Wszëtczé wskôzóné môle, dze szlë kaszëbsczi emigrancë, bëłë rezultatã rézowaniô na zôpôd. To téż tikô sã aùstralijsczégò czerënkù. W donëchczasnëch rozwôżaniach ùczałëch a pùblicystów jesz nie bëłë pòdjimóné nawetka përzinkã ewentualné wschòdné czerënczi emigracyjnëch zgrôwów Kaszëbów[6]. Pò prôwdze Kaszëbi ni mielë nijak w ùdbie wanożëc w tã stronã, bë szëkac lepszich môlów do żëcégò, pòza jednym wëjątkã. Są nim Wislané Zëławë z baro òbrodzajną zemią i jich rôz piérwi bògatima mieszkańcama[7].

---

[1] XIX-wiecznô emigracjô Kaszëbów dalek w Miemcë sã nie dożda jesz bëlniészi mònografii. Le równak dosc tëli mòże ò tim nalezc w lëteraturze. Kò wnetka kòżdô kaszëbskô rodzëzna mia krewnëch bënë w Miemcach. Przikładowò z familie aùtora pòd kùńc XIX wiekù pò wòjskòwi służbie òstôł tam na wiedno brat starczi, Léón Mehring z Jeléńsczi Hëtë. Tam założił rodzëznã.

[2] Òb.: *Pro memoria Stefan Bieszk (1895–1964),* red. J. Bòrzëszkòwsczi, Gduńsk 2013.

[3] Òb. np.: A. J. Rekowski, *The saga of the Kashub people in Poland, Canada, U.S.A*; S. Mask Connolly, *Kashubia to Canada Crossing on the Agda*, 2003; J. C. Blank, *Creating Kashubia. History, memory and identity in Canada's first Polish community*, Montreal 2016; D. Shulist, *Discovering Kashubia Europe. Òdkrëwającë Eùropejsczé Kaszëbë. Tatczëzna mòjich kaszëbsczich prastarków*, Wilno 2018; I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983; W. Szulist, *Kaszubi kanadyjscy*, Gdańsk 1992; S. Stolarczyk, *Nasza Polska kanadyjska*, Toronto 2008.

[4] P. Breza, *The Kasubian Polish Community of Southeastern Minnesota*, Winona 2001. Téż: E. Prëczkòwsczi, *Wòjna na wiedno rozesta gò z kaszëbską tatczëzną* [w:] *Piekło na zemi*, Banino 2023, s. 42–62.

[5] K. Gradowsczi, *Pomorska emigracja do Brazylii*, Gduńsk 2015.

[6] Kaszëbóm wanożenié na wschód sã parłãczi colemało z wëwiezenim na Sybir. Je wiedzec, że pierszé zesłania Kaszëbów bëłë zarô pò kònfederacje barsczi. Wiãcy wësélelë pò

Wôrt je nadczidnąc, że pierszé drëkòwóné wiadła ò wanogach Kaszëbów na prawi brzég Wisłë są sparłãczoné z pielgrzimòwanim do baro znónégò rôz czedës marijnégò sanktuarium w Łąkach Bratiańsczich. Ks. Édmùnd Piszcz, pózniészi metropòlëta warmińskò-mazursczi pisôł w jednym ze swòjich artiklów: *Kaszëbi szlë jaż òd Bëtowa i Lãbòrga. Pò drodze łączëlë sã z lëdztwã z Tëchòlsczich Bòrów i przez Pelplin dochôdelë do Gniewa, dze béł zbiérny pùnkt przed przeprawą przez Wisłã*[8]. Ò pielgrzimkach z *Kòscérznë Kartuz, Serakòjc, a nawetka z ùgòsczi parafie pòd Bëtowã* pisôł téż ks. Stanisłôw Kùjot[9]. Wiémë téż, że w 1850 r. doszło do straszlëwégò wëpadkù. Z winë przewòznika ùtonãło 100 pielgrzimów. Òd ne czasu przed promòwą przeprawą przëjął sã zwëk spiéwaniô piesni *Chto sã w òpiekã*[10].

Pielgrzimòwanié do sanktuarium w Łąkach Bratiańsczich, jaczé leżałë na Lubawsczi Zemi (ju pòza Zëławama), ùdokazniwô, że Kaszëbi znelë te stronë. Kò mòglë téż przez żeńbë tam sã òsedlëwac, chòc gwës wiele taczich nie bëło. Mùszi pòdsztrichnąc, że òdpùstowé bëcé w Bratianie dérowało kòle tidzenia, co mùszało sã parłãczëc z nawiązywanim blëższi łączbë z mieszkańcama i jinszima pielgrzimama, w tim téż stałima i cządowima robòtnikama zëławsczich bezécrów, chtërnyma bëlë colemało Miemcë – ewangelicë.

---

stëcznikòwim pòwstanim, a òsoblëwie pò I i – dëcht nôwicy – pò II swiatowi wòjnie. Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Wspomnienia kaszubskich sybiraków*, Banino 2006.

[7] Òkróm zòrganizowóny migracje na Zëławë są leno znóné pòjedinczné przëtrôwczi wschòdnëch czerënków migracje. Przikładowò wôrt je nadczidnąc, że w I pòł. XIX w. biskùpã pòdlasczim béł Feliks Łukôsz Lewińsczi z Lewina. W tim samim czasu jegò sufraganã, béł przërodny bracyna – Francyszk Lewińsczi. W Rawie Rusczi spòczął w 1915 r. ks. Antoni Dąbrowsczi pòchòdzący òd Swiónowa. W tim czasu, jaż do smiercë w 1918 r., direktorã Biblioteczi Òssolińsczich we Lwòwie béł wiôldżi historik ò kaszëbsczich kòrzeniach, dr Wòjcech Kãtrzińsczi. Terôczasnym rektorã Wëższégò Seminarium Dëchòwnégò Archidiecezje Lwòwsczi je Kaszëba z Hopòwa, ks. Pioter Brzésczi.

[8] E. Piszcz, *Łąki Bratjańskie – najstarsze miejsce kultu maryjnego w diecezji chełmińskiej*, „Nasza przeszłość", Rocz. XXXIV, 1971, s. 177–203.

[9] S. Kùjot, *Miejsca cudowne N.M.Panny w Prusach Królewskich (dyecezya chełmińska),* odbitka z *Księgi Pamiątkowej Mariańskiej*, Lwów 1905, s. 27.

[10] Òb.: L. Jażdżewsczi, *Pielgrzymki kościerskie na Kalwarię Wejherowską*, Wejrowò 2008, s. 16–18; *Sanktuarium sianowskie a tożsamość kaszubska*, red. E. Prëczkòwsczi, Swiónowò–Banino 2018, s. 124–125; *Ruch maryjny na Pomorzu* [w:] *Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska*, T. I, red. D. Stanulewicz, E. Kòmòrowskô, B. Afeltowicz, Szczecëno 2016, s. 311–313.

Rézë na Zëławë z mëslą ò zôróbkù bëłë ju zagwës w XIX wiekù. Kònstanti Damrot (1841–1895) jiscył sã, że niemiecczi nôród czësto bierze tam górã, przë tim ò Zëławach gôdô, że są „zemią mlékã i miodã płënącą”[11]. Z tim zdanim pasëje sã słowò Ninë Ridzewsczi, jaczé òna ùjãła w swòji znóny pòwiescë ò Kaszëbach *Akwamarina*. Jedna z ji herojków wzdichô ò swòji biédze hewò na taczi ôrt: „Ni mògła to pòwanożëc na zymkù z jinszima dzewùsama do Meklembùrgie, abò Dortmùndu czë Aachen? Na ceglarniã, do jaczis fabriczi czë chòcle na Zëławë? Stąd bë przëwiozła dëtków”[12].

Ò pòkòlenié starszi Izdór Gùlgòwsczi (1874–1925), w swòjim znónym dokazu ò pòczestnym titlu *Kaszëbi*, dôwô hewò taką nadczidkã: „Robòtnik gbùrsczi, co ni mòże nalezc robòtë w swòji wsë abò na sąsednym môlu, szedł na Zëławë czë szukôł robòtë w Saksónie, Meklembùrgie, w Prësach. W jeseni, nôpóźni na Gòdë wszëtcë przëchôdelë nazôd dodóm”[13]. Dlô Gùlgòwsczégò na fùnkcjô Zëławów bëła czims nôtëralnym. Mòże tej przëjąc, że tak bëło ju òd wiele lat, gwës nômni òd pòłowë XIX wiekù.

Pò òdzwëskanim samòstójnotë i ùtwòrzenim w 1919 rokù Wòlnégò Miasta Gdańska, do jaczégò włączoné bëłë wnet całé Zëławë, nen stón sã za baro nie zmienił. Gòspòdarczô niwizna ny zemi bëła wiedno wiele wëższô, jak kaszëbsczich strón, temù Kaszëbi, òsoblëwie ti z pôłniowëch pòwiatów regionu, rôd tam szukelë dodôwkòwégò zôróbkù. Władisława Wiszniewskô, ùczenka założców kaszëbsczégò skansenu w Cziszewsczich Wdzydzach Teòdorë i Izdóra Gùlgòwsczich, pózniészô mésterka kaszëbsczégò wësziwkù, wspòmina redaktorowi Édmùndowi Szczesakòwi, że piérwi òni wëjéżdżelë na Zëławë, bò we Wdzydzach z letczima zemiama nie bëło z czegò żëc[14]. Sama òna tam bëła czile razy jachónô na zôróbk przed wëbùchniãcym II swiatowi wòjnë. Pierszi rôz tam trafiła dosc dalek jaż do Szimankòwa (malbòrsczi kréz), czej mia leno dzesãc lat. Robòtnicë wëjéżdżelë na zymkù, a wrôcelë przed zëmą. Òb zëmã przejôdelë to, co rëchli zarobilë[15].

---

[11] T. Linkner, *Śląski poeta na Kaszubach ks. Konstanty Damrot (1870–1884)*, Pelplin 2011, s. 198.

[12] N. Ridzewskô, *Rybacy bez sieci. Akwamaryna*, Gdańsk 1958, s. 102. N. Ridzewskô, ùrodzonô w Warszawie, pòkòcha Kaszëbë, jaczima pòswiãca bëlny dzél ze swòjégò ùtwórstwa lëteracczégò. W przëwòłóny pòwiescë ùżiwô wiele kaszëbsczich słów.

[13] I. Gùlgòwsczi, *Kaszubi*, Kraków 1924, s. 65.

[14] E. Szczesôk, *Mała odyseja Remusa*, Gdańsk 1996, s. 203.

[15] Téż tam. Òb. téż: Archiwum Telewizje Gdańsk, magazyn kaszubski „Rodnô Zemia”, real. E. Prëczkòwsczi, em. 02.06.1996.

Ò cządowëch wëjazdach skriblił téż pózniészi kaszëbsczi felietónista, Aùgùstin Klémens Hërsz[16]. Béł szkólnym Òglowòsztôłcącégò Liceùm w Kartuzach. Ze swòjégò młodectwa, jaczé przeżił w Pòmieczënie, pamiãtô rézë brata i sostrë na pólné robòtë. Wspòminôł, że to bëła drãgô robòta, z piersza dosc sã òpłôca. Pòtemù równak, blëżi wòjnë, bëło le gòrzi. Hitlerowsczé bańdë napôdałë na Kaszëbów, tłëkłë jima rutë, kredlë kòła i nôrzãdła do robòtë[17].

Pòpùlarnotã przedwòjnowëch rézów w te stronë pòswiôdczô Jadwiga Sobisz z dodómù Dómbrowskô z Przedkòwa. Gôdô, że wiele lëdzy jachało na Zëławë z òkòlégò Przedkòwa, dze wiedno bëło knap z robòtą. Jednym z nëch béł Bernat Klawikòwsczi, jaczi robił ù niemiecczégò baùera téż òb czas wòjnë. Stąd trafił do Wehrmachtu, dze béł trzë razë reniony. Pò wòjnie wrócył w rodné stronë[18]. Półsostra J. Sobisz Jadwiga Benedik z Wróblewa dodôwô, że przed wòjną z Przedkòwa i òkòlégò rok w rok jachało kòl 20 lëdzy do robòtë. Tej jesz nie bëło skómplikòwónëch maszinów. Wszëtkò bëło robioné rãkama. Temù òb lato bëła wiôlgô pòtrzeba lëdzy do robòtë[19].

Ne swiôdczënë pòkazywają, że wszëtcë robòtnicë przëjéżdżelë na zëmã dodóm. Je to përznã za òglowò rownak rzekłé, bò je wiedzec, że zdôrzałë sã przëtrôfczi òsedliwaniô sã na Zëławach. To sã tikało dosc niewiôldżégò òdsetka Kaszëbów. Czej równak wiémë, że ne zôróbkòwé rézë òbjimałë dosc zachtną grëpã lëdzy, tej tëch, co tam òstôwelë na stałé, nijak nie bëło tak mało. Jednym z czekawszich przëtrôfków są kawle familiów Brëlowsczich i Dómbrowsczich z Zôłãżégò kòl Przedkòwa. W 30. latach XX wiekù młodszi przedstôwcë tëch rodzëznów wëjéżdżelë do zëławsczich òsadników. Bëlë tam òb czas òkùpacje mët. W tim czasu Amalia Dómbrowskô sã zdecydowa prowadzëc pòspólne

---

[16] A. K. Hërsz (1921–1993) sã ùr. w Pòmieczënie. Pò wòjnie skùńcził Pedagògiczné Liceùm w Kòscérznie i zaòczné sztudia w Państwòwi Wëższi Szkòle w Warszawie i na Ùniwersytece Warszawsczim, dze ùdostôł w 1959 r. titel magistra pòlsczi filologie. Robił w rozmajitëch szkòłach. Nôdłëżi béł sparłãczony z Òglowòsztôłcącym Liceùm w Kartuzach. Pò 1990 rokò zrzesził sã „Gazetą Kartuską", „Pomeranią" i „Tatczëzną". Do historie kaszëbsczi lëteraturë przeszedł jakno bëlny felietónista, wiôldżi przëstojnik pisóny kaszëbiznë. Pò jegò smiercë jô przërëchtowôł do drëkù i wëdôł w książkach jegò felietónë pt. *„Felietónë Pòsobnika Gùczowégò Macka" i Kronikę życia i twórczości Aleksandra Majkowskiego.*

[17] *Wspomnienia działaczy kaszubskich*, zebr i òprôc. Józef Pawlik, Biôłistok 1973, s. 241–242.

[18] Relacjô Jadwidżi Sobisz z Przedkòwa.

[19] Relacjô Jadwidżi Benedik z Wróblewa. Ji fùl wersjô je wëdónô w czwiôrtim tomie wspòmnieniów Kaszëbów òb czas II wòjnë swiatowi. Òb. E. Prëczkòwsczi, *Piekło na zemi*, Banino, s. 31–42.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

żëcé z Janã Brëlowsczim i pò wòjnie òstac na wiedno we wsë Wróblewò w dzysniowi gminie Sëchi Dąb[20]. Nie bëlë òni tam nijak pierszima kaszëbsczima òsadnikama. Ju przed wòjną biwelë tam Bãdzmerowie z Kamińcë Szlachetny i Richertowie téż z òkòla Przedkòwa. W sąsedzczich wsach téż bëlë Kaszëbi, przikładowò Lidzbarscë zamieszkelë w òkòlim wsë Wòcławë, a dze jindze bëło jesz wiele jinszich[21].

Familiô Brëlowsczich we Wróblewie.

Ta bëtnosc Kaszëbów na Zëławach miała wiôldżé znaczenié w dramaticznym czãdze II swiatowi wòjnë. Sënowie gbùrów bëlë nëkóny na front. Felowało lëdzy do robòtë. Miemcë przësełelë tam niewòlników z Kaszëb, òsoblëwie młodé dzéwczãta. Zdôrzało sã, że niechtërny tam òstôwelë. Kò tak bëło w przëtrôfkù jedny z sostrów Fùlarczik z Żukòwa, ò jaczi ji brat Aùgùstin (1926–2018) wspòminôł kòl 2010 rokù hewò tak:

---

[20] http://strefahistorii.pl/article/3178-kaszub-z-zulaw-w-marszu-smierci-historia-jana-dombrowskiego (dostãp: 21.08.2023).

[21] Relacjô zëławsczégò Kaszëbë, Bògdana Dómbrowsczégò, ùszłégò starostë gdùńsczégò krézu i wiceministra Administracje i Cyfrizacje.

> Mòja sostra bëła tej na robòtach ù bambra na Zëławach. Terô jak òni wëprowadzëlë tëch ze Stutthofù, tej ti gbùrzë mielë strach, że ta służba jich pòzabije. Në i tej òni całą tã służbã wsadzëlë do te lagru w plac tëch wëprowadzonëch. Òni tam bëlë jaż Ruscë przëszlë i rozerwelë brómë. Òna jesz żëje do dzys dnia, le òna mieszkô w Elblągù. Òna sã nazéwô Mroczińskô, mô bez 90 lat. Ta mô pò prôwdze wiele lëchégò przeszłé[22].

W dëcht le co wëdóny ksążce Gracjana Fópczi nalôżómë wiadło ò kawlu Władisława Chùstôka (1922–2013) z Łebińsczi Hëtë (bliskò Pòmieczëna i Przedkòwa). W wòjnie béł òn zmùszony robic na Zëławach. Jegò białka Emilda gôdô, że z jegò rodnëch strón wiele knôpów bëło tam na mùsz wësłóny. Pò prôwdze òni wòlelë wiele barżi taką fòrmã niemiecczi diskriminacje, jak jic na mùsz do Wehrmachtu, co stało sã doch z dzesątkama tësący młodëch Kaszëbów[23].

Ò przëmùsowi robòce we wsë Grabina Zameczek na Zëławach przëbôcziwô téż Alfónks Block z Bólszewa. Przë leżnoscë dodôwô, że jegò brat mieszkôł tam jesz przed wòjną. Prawie to sprawiło, że przez jaczis sztërk Alfónks ùkriwôł sã ù brata, przez co chòwôł sã przed Wehrmachtã abò kòncentracyjnym lagrã. Na òstatkù, òstôł pòjmóny w swòji rodny wsë i wsadzony do Stutthofù. Szedł w marszu smiercë. Czësto wëkùńczony, bez nôdzeje na retënk, doszedł jaż do Rëbna kòl Gniewina, dze òstôł ùwòlniony przez sowiecczé wòjska[24].

W kòncentracyjnym lagrze Stutthof béł zaszparowóny téż Jan Dómbrowsczi ùrodzony w 1910 rokù w Zôłãżim. Téż szedł w marszu smiercë. Zreta gò w Pòmieczënie włôsnô białka, chtërna przekùpia niemiecczégò szandarã. Przed wòjną Jan służił w 66 Kaszëbsczim Półkù Piechòtë w Chełmnie nad Wisłą. W zélnikù 1939 rokù òstôł òficérą Pòlscégò Wòjska. Òb czas biôtków w séwnikòwi kómpanie przëszedł w pòjmanié, z jaczégò pò pół rokù òstôł zwòlniony. Do Stutthofù trafił za dzejanié w krëjamny Òrganizacje Wòjskòwi „Grif Pòmòrsczi”. Pò wëzwòlenim ùdbôł so z białką wërézowac na stałé do

---

[22] E. Prëczkòwsczi, *Tu może być twoja śmierć. Wòjnowé wspòmnienia Kaszëbów z Gminë Żukòwò*, Banino 2022, s. 59 i 63.

[23] G. Fópka, *Dolmiérz. Zarys wybranych dziejów wsi Donimierz do połowy XX wieku*, Banino–Dolmiérz 2023.

[24] *Ùmiérelë z głodu jak mùchë. Z Alfonsem Blockiem z Bolszewa rozmawia E. Pryczkowski*, „Pomerania” 2013, nr 7–8, s. 16–17. Téż: E. Prëczkòwsczi, *Piekło na zemi*, Banino, s. 63–70.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Wróblewa, na dzél òstawionégò przez Miemców môla. Tim szëkã dołącził do sostrë Amalie i ji chłopa Jana Brëlowsczégò i jinszich kaszëbsczich familiów. Wszëtczé jich dzecë gôdałë doma dërch pò kaszëbskù. Córka Jana ò mionie Janina mieszkô òd 40 lat w Pruszczu Gduńsczim. Przënôlégô do Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô i kaszëbsczégò karna spiéwaczégò. Ò Wróblewie, w chtërnym sã ùrodza, gôdô tak:

> Tata miôł 8 hektarów. Miôł dobré zemie. Béł spòlëznowim dzejôrzã – przez 23 lata béł szôłtësã – dzejôł w kómbatancczich stowôrach. Mëma pò wòjnie chòrzëła, nimò tegò równak ùdało sã starszim wëchòwac szesc dzecy. Doma më dërch gôdelë pò kaszëbskù, mòże rzec, że më bëlë zëławsczima Kaszëbama – pòłowa dzysdniowégò Wróblewa to bëlë Kaszëbi… W całoscë wiele bëło Kaszëbów pò òkòlnëch wsach… Wróblewò kaszëbsczé – mòże temù takô snôżô je ta nasza wies… Tata ùmarł w 1990 rokù. Òstawił nama òdjimczi i legitimacje. Terô to są nôwôżniészé rodzynné pamiątczi. Tej sej wrôcôł wspòmnieniama do czasu przed wòjną. Wëchòwiwôł pòsobné pòkòlenia w patrioticznym i wòjskòwim dëchù. W naszi rodzëznie dali mómë wòjskòwëch[25].

Półbratã Janinë Pabiarz béł niedôwno ùmarłi Władisłôw Dómbrowsczi. Ju pò wòjnie jakno młodzónk jezdził òn z òjcã na Zëławë pò sano. Wòzëlë je jaż do Zôłãżégò. Pòmôgała mù w tim krewnota, co rëchli ju mieszka we Wróblewie. Przë tëch robòtach Władis pòznôł sã z môlowim dzéwczëcã z kòcewsczi rodzëznë Karnath, co mieszkało we Wróblewie ju czile lat przed wòjną. Władis sã z nią òżenił i zamieszkôł kòl ni doma. Jich nôstarszi knôp pò latach òstôł wójtã môlowi gminë Sëchi Dąb, pózni starostą gduńsczim. Z tegò stółka szosowôł na wiceministra Administracje i Cyfrizacje. Nã fùnkcjã trzimôł w latach 2013–2015. Dërch je aktiwny warkòwò i spòlëznowò. Mô pòczëcé kaszëbsczi jawernotë, chòc nie rozmieje ju gadac w rodny mòwie. Jiscy sã, że jesz nicht ni mô spisóné do ne czasu historie Kaszëbów na Zëławach.

Chòc jesz dërch tam warają, to równak jich jawernota je ju zrównónô z jinszima przëbëcznikama ze Wschòdnëch Kresów, co przëszlë na te zemie. Tim mili gôdô ò swòjich przódkach. Hewò je przëkłôd:

---

[25] http://strefahistorii.pl/article/3178-kaszub-z-zulaw-w-marszu-smierci-historia-jana-dombrowskiego (dostãp: 21.08.2023). Téż: Relacjô Janinë Pabiarz z Pruszcza Gduńsczégò. Z J. Pabiarz jô gôdôł czile razy, wiedno w kaszëbsczim jãzëkù.

Wieselé Władisława Dómbrowsczégo z Irmą Karnath.
Jich sënã je Bògdan Dómbrowsczi – uszłi starosta gduńsczégò pòwiatu
i wiceminyster Administracje i Cyfrizacje

> Kaszëbi gôdelë midzë sobą pò kaszëbskù. Nôwicy nã mòwã czëc bëło przë kòscele. Czerwińsczi wiele tobakã zażiwôł, szpãdérowôł jinszich. Nawet jedny nié-Kaszëbi naùczëlë sã zażëwac. Nôwicy Kaszëbów bëło wiedno kòle cotczi Malë [Brëlowsczi – EP]. Òna prowadza baro òtemkłé chëcze. Tam bëłë rozmajité zéńdzenia, nawet szrumë. Mia wiedno wiele gòscy. Rozëmno parłãcza lëdzy, bò tu pò wòjnie bëło corôz wicy lëdzy z jinszich strón dôwny Pòlsczi[26].

Bëc mòże to prawie Malã (Amaliã) Brëlowską przëtrôfkã spòtkôł znóny pisôrz i przekłôdca kaszëbsczi Eùgeniusz Gòłąbk w 1997 rokù. Na Zëławë òn rëgnął wëcmanim z rodzëzną dlô rozegracje, a téż żebë je kąsk pòznac. Tej prawie zeszedł sã we wróblewsczim kòscele ze starszą białką, chtërna skòrno le sã wbadérowa, skąd òni przëjachelë, zapita jich: „A znajeta wa tam taczich Lidzbarsczich?”. Za sztërk przëszła jesz jedna białka, co téż gôda pò kaszëbskù. No zéńdzenié bëło dlô E. Gòłąbka dëcht sensacyjné, że ùdbôł òn so napisac ò tim do gazétë[27].

---

[26] Relacjô Bògdana Dómbrowsczégò.

[27] E. Gòłąbk, *Pòùczającé rézowanié*, „Norda” 1997, nr 13 z 25.04.1997 r., s. 2.

Córką Amalie je Jadwiga pò chłopie Benedik. Je jedną z nôstarszich dzys we wsë, chtërna baro rôd ùżiwô kaszëbsczégò jãzëka. We Wróblewie zamieszka, czej mia leno trzë latka w 1940 rokù. Je nôstarszą i jediną, co żëje, z wielnégò òtroctwa Amalie i Jana. Ji szesclatny brat Bronisłôw sã ùtopił w Mùtławie, co płënie dëcht kòle môlowégò kòscółka. Tak sã stało przë naprawie ne kòscoła pò wòjnowëch ùszkòdach. Jadwiga dobrze pamiãtô wkroczenié sowiecczich wòjsków. Gôdô ò tim hewò tak:

Jadwiga Benedik z d. Brëlowskô, òdjimk terôczasny.

Mój tata miôł ze sąsadama wëbùdowóny bąker na piãtnôsce métrów. Më w tim bąkrze sedzelë. Jak Ruscë wlezlë tej òni strzélelë. Z jedny Ruscë, a z drëdżi Miemcë. Prądu nie bëło. Wòda zalała pòla. Rëbë przëchôdałë do chëczi. Më w tim czasu mieszkelë w jinszim placu, kòle kòscółka. To ju nie szło sã dłëżi ùkrëwac, bò më bë sã wszëtcë pòùtopilë. Mój tata nie chcôł dze jindze jic. Ale më mùszelë. Tej më szlë piechti do Zôłãżégò. Jô i mój brat Bronek më nëkelë piechti. A mëma i tata pchelë wòzyczi z môłima dzecama, mòjim młodszim rodzeństwã. We Gduńskù më bëlë przez jednã noc, a tej më szlë dali przez Łostowice, w góra flastrã. Më doszlë do Miszewa i przenocowelë ù Lësewsczich. Òni téż tu mieszkelë we Wróblewie. Stąd më

> doszlë do Zôłãżégò. Tam më bëlë jaczis czas. Ruscë ju bëlë przeszłi przed nama. Pòtemù tata sã wzął i szedł piechti tu nazôd òbôczëc, co tu sã dzeje[28].

Wspòmnióné rodzeństwò Lësewsczich z Miszewa téż robiło przed wòjną w wiôldżim i machtnym gbùrstwie, jaczé słëchało do Nickla. Òb czas wòjnë zdżinął brat Władisłôw, zdżinął mët òficéra 66 Kaszëbsczégò Półkù Piechòtë i chłop Anielë – Józef Pieczónka. Sostrë pò wòjnie òstałë na majątkù Nickla. Dostałë – pò pòłowie – widzałi bùdink gòspòdarza. Sóm Nickel przeżił wòjnã. Béł bëlnym człowiekã. Baro wenerowôł robòtników z Miszewa, temù na swiąda, że òne prawie dostónią nen majątk, kąsk dôwa mù zelgã w bólu òb czas rézë do Miemców, w jaczi i tak òstateczno ùmarł[29].

Wiadło ò zabitim Władisu Lësewsczim z Miszewa jô miôł dostóné kòl dzesãc lat temù òd Stanisława Òkroja (1927–2019) z Miszewa[30]. Temù to nôzwëskò je westrzód 54 òfiarów mieszkańców dzysdniowégò terenu parafie Banino na òbeliskù òsadzonym we westrzódkù wsë i òdsłoniãtim 7 maja 2022 r. Przez wielné internetowé pùblikacje[31] no wiadło doszło do Kazmiérza Czeczotczi, sëna Zofie i bratónka Władisa. Dzãka niemù wiémë téż ò smiercë jegò wùje J. Pieczónczi. Pò nëch tragicznëch wëdarzeniach starka Kazmiérza, Marta Lësewskô, co bëła ju òd 1927 r. gdową, téż zdecydowa sã dołączëc do córków. I òna, tak i ji córczi z chłopama (gdowa pò J. Pieczónce sã drëdżi rôz òżenia) są pòchòwóny na parafialnym smãtôrzu w Trutnowach[32].

Òjcã Kazmiérza Czeczotczi béł repatriant z terenu dzysdniowi Biôłorusji. Doma równak nôwicy bëło gôdóné dërch pò kaszëbskù. Temù Kazmiérz baro bëlno rozmieje gadac w rodny mòwie. Je mòżebné, że je nômłodszim ùżëtkòwnikã tegò jãzëka na Zëławach. Je malarzã. Twòrzi akwarele. Piórã i pãzlã przëblëżiwô zëławsczé klimatë, malëje téż na szkle. Amatorskò sã téż zajimô òdkriwanim dzejów ti zemi. Je aùtorã czile knéżków, jak chòcle *Wróblewo dawno dawno temu* i *Na zamku krzyżackiego Wójta. Zameczek Grabiny, Warlubie*. Dzãka jegò robòce ùdało sã zachòwac pamiãc ò zëławsczich Kaszëbach, a jich gòspòdarczim a kùlturowim wkładze w dobëtk ti zemi.

---

[28] Relacjô Jadwidżi Benedik z Wróblewa.

[29] Relacjô Kazmiérza Czeczotkò z Wróblewa.

[30] Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Wòjnowé wspòmnienia Kaszubów z Banina i okolic*, Banino 2021.

[31] Òb. np.: L. Pùzdrowskô, *W Baninie odsłonięto obelisk ofiar stalinizmu i hitleryzmu*, https://kartuzy.naszemiasto.pl/w-baninie-odslonieto-obelisk-ofiar-stalinizmu-i-hitleryzmu/ar/c1-8809391 (dostãp: 22.08.2023).

[32] Relacjô Kazmiérza Czeczotkò z Wróblewa.

Żebë fùlni rozeznac bëtnosc Kaszëbów na Zëławach, bë mùszôł przeprowadzëc barżi dëchtowné badérowania na całim jich lądze. Kò je wiedzec, że robi tam czile(nôsce) ksãżi ò kaszëbsczim pòchòdzënkù. W parafie Trutnowë, do jaczi słëchô Wróblewò, ju wiele lat probòszczã je ks. Zbigniew Kerlin òd Kòscérznë. Zôs w sąsednëch Wòcławach òd 2008 rokù służi lëdzóm ks. Waldemar Naczk, zasłużony ksądz, co pòchòdzy z Czelna. Jak béł wikarim w gduńsczich parafiach ks. W. Naczk znóny béł z òdprôwianiô mszów z kaszëbską liturgią słowa. W swòji parafie mało le czej mòże so pògôdac pò kaszëbskù. Parafianie są równak baro òtemkłi. Swiôdczëną tegò je chòcle òrnôt z piãknym i bòkadnym kaszëbsczim wësziwkã, jaczi dëcht le niedôwno òn dostôł òd nich w darënkù.

Bibliografiô:

Blank J. C., *Creating Kashubia. History, memory and identity in Canada's first Polish community*, Montreal 2016

Bréza P., *The Kasubian Polish Community of Southeastern Minnesota*, Winona 2001.

Fópka G., *Dolmiérz. Zarys wybranych dziejów wsi Donimierz do połowy XX wieku*, Banino–Dolmiérz 2023.

Gòłąbk E., *Pòùczającé rézowanié*, „Norda" 1997, nr 13 z 25.04.1997 r.

Gradowsczi K., *Pomorska emigracja do Brazylii*, Gdańsk 2015.

Gùlgòwsczi I., *Kaszubi*, Kraków 1924.

Jażdżewsczi L., *Pielgrzymki kościerskie na Kalwarię Wejherowską*, Wejrowò 2008.

Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska, T. I, red. D. Stanulewicz, E. Kòmòrowskô, B. Afeltowicz, Szczecëno 2016.

Jost I., *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983.

Kùjot S., *Miejsca cudowne N.M.Panny w Prusach Królewskich (dyecezya chełmińska),* odbitka z *Księgi Pamiątkowej Mariańskiej*, Lwów 1905.

Linkner T., *Śląski poeta na Kaszubach ks. Konstanty Damrot (1870–1884),* Pelplin 2011.

Mask Connolly S., *Kashubia to Canada Crossing on the Agda*, Ottawa 2003.

Piszcz E., *Łąki Bratjańskie – najstarsze miejsce kultu maryjnego w diecezji chełmińskiej*, „Nasza przeszłość", Rocznik XXXIV, Kraków 1971.

Pro Memoria Stefan Bieszk (1895–1964), red. J. Bòrzëszkòwsczi, Gduńsk 2013.

Prëczkòwsczi E., *Piekło na zemi*, Banino 2023.

Prëczkòwsczi E., *Tu może być twoja śmierć. Wòjnowé wspòmnienia Kaszëbów z Gminë Żukòwò*, Banino 2022.

Prëczkòwsczi E., *Wòjnowé wspòmnienia Kaszubów z Banina i okolic*, Banino 2021.

Prëczkòwsczi E., *Wspomnienia kaszubskich sybiraków*, Banino 2006.

Rekowski Aloysius J., *The saga of the Kashub people in Poland, Canada, U.S.A.*, Ottawa 1997.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Ridzewskô N., *Rybacy bez sieci. Akwamaryna*, Gduńsk 1958.
Shulist D., *Discovering Kashubia Europe. Òdkrëwającë eùropejsczé Kaszëbë. Tatczëzna mòjich kaszëbsczich prastarków*, Wilno 2018.
Stolarczik S., *Nasza Polska kanadyjska*, Toronto 2008.
Szczesiak E., *Mała odyseja Remusa*, Gduńsk 1996.
Szulist W., *Kaszubi kanadyjscy*, Gduńsk 1992.
Sanktuarium sianowskie a tożsamość kaszubska, red. E. Pryczkowski, Swiónowò–Banino 2018
Ùmiérelë z głodu jak mùchë. Z Alfonsem Blockiem z Bolszewa rozmawia E. Pryczkowski, „Pomerania" 2013, nr 7–8.
Wspomnienia działaczy kaszubskich, zebr i oprac. J. Pawlik, Biôłistok 1973.

Archiwùm Telewizje Gduńsk

ATG, Magazyn Kaszubski „Rodnô Zemia", real. E. Prëczkòwsczi, em. 02.06.1996.

Netografiô

http://strefahistorii.pl/article/3178-kaszub-z-zulaw-w-marszu-smierci-historia-jana-dombrowskiego
http://strefahistorii.pl/article/3178-kaszub-z-zulaw-w-marszu-smierci-historia-jana-dombrowskiego https://kartuzy.naszemiasto.pl/w-baninie-odslonieto-obelisk-ofiar-stalinizmu-i-hitleryzmu/ar/c1-8809391

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Danuta Stanulewicz
Gduńsczi Ùniwersytet

Nadprzërodzony swiat w fantasticznym romanie „Mariolka i ji przigòdë” Rómana Drzéżdżona

The supernatural world in the fantasy novel “Mariolka i ji przigòdë” [Mariolka and Her Adventures] by Roman Drzeżdżon

Skrócënk:
Célã negò artikla je òbgôdanié elementów nadprzërodzonégò swiata w fantasticznym romanie pt. *Mariolka i ji przigòdë* Rómana Drzéżdżona. Herojka spòtikô òb czas wanodżi przez bôjkòwą krôjnã znóné z kaszëbsczich bôjków krôsniãta i stolemë, a téż smòka. Òkazywô sã, że sama Mariolka, a téż ji starszi nôleżą tak do jawernégò, jak i fantasticznégò swiata. Aùtór zamazywô grańcë midzë dzysdniowim fantasticznym swiatã a nadprzërodzonym. Nót je dac bôczënk na intertekstualnotã – sparłãczenia z fantasticznyma pòstacama i przëtrôfkama z klasyczi, przede wszëtczim z *Alicji w Krainie Czarów* (zmiészanié sã, przechòdzenié midzë swiatama i rézë pò fantasticznëch krôjnach). Ne mòtiwë ùmôlniwają roman ò Mariolce w barżi rëmnyn òkrãżim tradicje lëteraturë dlô dzecy.

Kluczowô słowizna:
Mariolka i ji przigòdë, fantasticzny roman, kaszëbsczi nadprzërodzony swiat, kaszëbskô lëteratura dlô dzecy, intertekstualnota, gwôsné pòzwë

Abstract:
The aim of this paper is to present elements of the supernatural world in the fantasy novel entitled *Mariolka i ji przigòdë* [*Mariolka and Her Adventures*] by Roman Drzeżdżon. While traveling through a fantastic land, Mariolka meets characters from Kashubian fairy tales: brownies and giants, as well as a dragon. It appears that Mariolka herself and her parents belong both to the real and fantastic worlds. The author blurs the boundaries between the modern real world and the supernatural world. Attention should also be paid to intertextuality. Associations with

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

supernatural characters and events from the classics, especially *Alice's Adventures in Wonderland* (shrinking, moving between worlds and traveling through fantastic lands). The presence of these motifs places the novel about Mariolka in a broader tradition of children's literature.

Keywords:
Mariolka i ji przigòdë [*Mariolka and Her Adventures*], fantasy novel, Kashubian supernatural world, children's Kashubian literature, intertextuality, proper names

Wprowadzenié

Kaszëbsczi nadprzërodzony swiat je bëlno znóny młodim czëtińcóm kaszëbsczich bôjków i brawãdów. Czëtającë tekstë zebróné abò ùsadzoné – pò pòlskù abò pò kaszëbskù – midzë jinyma przez Józefa Cenôwã, Jana Drzéżdżona, Frãcëszka Fenikòwsczégò, Janusza Mamelsczégò, Alojzégò Nôgla, Aùgùstina Nécla, Duszana-Władisława Pażdżersczégò, Danutã Pioch, Zuzanã Rabską, Édmùnda Pùzdrowsczégò, Jerzégò Sampa, Grégòra Schramkã, Frãcëszka Sãdzëcczégò, Bòżenã Ùgòwską czë Hanã Zdzëtowiecką, abò słëchającë tekstów zamieszczonëch na starnie Akademie Kaszëbsczi Bôjczi[1], dzecë pòznôwają kaszëbsczi swiat nadprzërodzony, midzë jinyma ze stolemama, krôsniãtama, diôbłama – Pùrtkã i Smãtkã, Nënką Rodą, Bòrową Cotką, a téż z czarzbónkama i jejich kòtama. Tak samò *Kaszëbsczi słowôrz ilustrowóny. Wanoga z dëchama* Ludmiłë Gòłąbk[2] przedstôwiô młodim czëtińcóm swiat kaszëbsczich dëchów, taczich jak Bòrowô Cotka, Pólnica, Nënka Roda, Rujawc, Bòrówc, Grzenia, Gòstk, Jablón, Gadzón, Hermùs, Szôlińc, Sarcësti, Rétnik, Tarón, Niekara, Rugan, Klabaternik i Remùs, i téż stolemë[3]. Pòsobicą w słowarzkù dlô młodszich dzecy, *Mój słowôrz* aùtorstwa Marzenë Dembek[4], knôpa, co nosy miono Macéj, zabiérô na wanogã wróżka Anka.

Célã negò artikla je przedstawienié wëbrónëch aspektów nadprzërodzonégò swiata w fantasticznym romanie dlô dzecy *Mariolka i ji przigòdë* Rómana Drzéżdżona, wëdónym w rokù 2017[5]. Roman dobéł pierszą nôdgrodã w kategòrie dzecnô lëteratura w Kònkùrsu Kaszëbsczi Lëteraturë òb czas XIX Kòscérsczich Targów Kaszëbsczi i Pòmòrsczi Ksążczi „COSTERINA 2018”[6]. Na spòdlim romana pòwstało w rokù 2020 słëchòwiszcze pt. *Bôjkòwô krôjna Mariolczi*, wëdóné na platce CD i dostãpné na starnie Akademie Kaszëbsczi Bôjczi[7]. Róman Drzéżdżón je téż aùtorã trójnëch jinëch ùsôdzków dlô dzecy, òpùblikòwónëch midzë jinyma w tomach *Kòmpùtrowé krôsniã. Pòwiôstczi i wiérztczi dlô dzôtków*[8] i *Aleja legend kaszubskich* (w sztërzech jãzëkach: pòlsczim, kaszëbsczim, anielsczim i niemiecczim)[9], jak téż kòmiksu-katalogù żłobinów Léòna Gòllë, chtërnégò célã je promòcjô ùtwórstwa negò artistë, a téż ùpòwszednienié kaszëbsczi słowiznë związóny z rëbaczenim[10].

---

[1] http://akademiabajkikaszubskiej.pl/.

[2] L. Gołąbk, *Kaszëbsczi słowôrz ilustrowóny. Wanoga z dëchama*, Gduńsk 2014.

[3] Tamò, s. 4–5.

[4] M. Dembek, *Mój słowôrz*, Gdańsk 2013.

[5] R. Drzéżdżón, *Mariolka i ji przigòdë*, Gduńsk 2017; malënczi i graficznô òprawa Joana Kòzlarskô. Książce towarzi platka CD z nagranim pòwiescë (czëtô Magdaléna Kropidłowskô).

Donëchczasné badérowania nad romanã

Pòwiescą ò Mariolce donëchczas zajimelë sã Daniel Kalinowsczi w artiklu pt. *Dziewczyny idą w świat*[11], a téż Aleksandra Majkòwskô w doktorsczim dokazu pt. *Kaszubskojęzyczna proza dla dzieci. Autorzy, tematy i artyzm*[12].

Daniel Kalinowsczi dostrzégô, że „dërżéniowim narracyjnym chwëtã je […] pòetika magicznégò òpòwiôdaniô”, wedle chtërny basniowi swiat „nie jistnieje w daleczich, cëzëch krôjnach”, le w chëczë dzecny herojczi[13] – ò czim jesz bãdze tuwò gôdka. Badéra pòdczorchiwô apartnosc slédnégò rozdzélu romana, w jaczim widzec je, że magiczné elementë mògą pòjawiac sã w realnoce. Czedë rodzëna dôwô zgòdã na jich bëtnosc, „wnenczas starszi i dzecë stôwają sã czarzbónama”[14], co mô cësk na pògłãbienié rodzynnëch wseczëcowëch parłãczi[15]. Kalinowsczi tak samò dôwô bôczënk na gwôsné pòzwë[16], jak téż chwôli malënczi wëkònóné przez Joanã Kòzlarską – „farwné ùchwôcenié realnëch i fantasticznëch jistotów, pòkôzónëch na tle dinamicznégò drëdżégò planu”, chtërne kładzą przezwãk na dzecną ludicznotã (òb. mal. 1 i 2)[17].

---

[6] http://www.bibliotekakoscierzyna.pl/costerina-2018/.

[7] Słëchòwiszcze wëdało Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié. Aùtorã scenarnika je sóm aùtor romana.

[8] R. Drzéżdżón, *Kòmpùtrowé krôsniã. Pòwiôstczi i wiérztczi dlô dzôtków*, Gdiniô 2010.

[9] R. Drzéżdżón, *Aleja legend kaszubskich*, Pelplin 2015.

[10] R. Drzéżdżón, *Rëbacczi swiat wëżłobiony dłótã Léòna Gòllë w 100. roczëznã ùrodzënów. Świat rybacki wyrzeźbiony dłutem Leona Golli w 100. rocznicę urodzin*, Pùck 2023.

[11] D. Kalinowski, *Dziewczyny idą w świat*, [w:] tegòż, *Pasaże kaszubskie*, Słupsk – Gdańsk 2020, s. 213–219. Articzel pierszi rôz ùkôzôł sã w „Pomeranii” 2018, nr 6, s. 54–55.

[12] A. Majkowska, *Kaszubskojęzyczna proza dla dzieci. Autorzy, tematy i artyzm*, niepùblikòwónô rozprawa doktorskô, przërëchtowónô pòd czerënkã prof. dr hab. Adelë Kùjik-Kalinowsczi w Katedrze Filologie Pòlsczi Pòmòrsczégò Ùniwersytetu w Słëpskù, 2023.

[13] D. Kalinowski, *Dziewczyny idą…*, s. 216.

[14] Tamò, s. 216–217.

Aleksandra Majkòwskô tak samò notëje jistnienié tradicyjnëch kaszëbsczich nadprzërodzonëch pòstaców w romanie Drzéżdżona. Nadto pòdczorchiwô jegò intertekstualnotã, wskazëjącë tuwò klasyczné ùtwòrë: *Alicję w krainie czarów* Lewisa Carrolla i cykl *Opowieści z Narnii* Clive`a Staplesa Lewisa, gdze herojowie – pasowno jak Mariolka – przechôdają midzë swiatama[18].

Fantasticznota i cëdownota w romanie

Dokôz Rómana Drzéżdżona zaklasyfikòwóny òstôł jakno fantasticzny roman, bò pòkazywô wëdarzenia w niejawernym swiece, a herojama są nadprzërodzoné jistotë. Z fantasticznotą sparłãczonô je cëdownota, chtërna wëstãpiwô w magiczny bôjce. Violetta Wróblewskô ùwôżô, że na cëdownota je zwëczajnô, bò „jistnienié zjawiszczów, jistwów czë rzeczi, co mają nadrzërodzoną nôtërã, nie je dlô nikògò dzywné, a jich wëstãpòwanié ùznôwô sã za gwësnotã”[19]. Badérka téż cwierdzy, że cud „stanowi przédną ùsôdzkòwą sëłã przedstawionégò swiata”[20].

Wôrt tuwò òdnotowac, że roman Drzéżdżona zaczina sã realisticzno, a Mariolka, chtërna spòtikô krôsniôka Jureka – nim nie pùdze z nim do bôjkòwi krôjnë – cwierdzy, że nadprzërodzoné jistwë – królewiónka, smòczi, stolemë czë ricerze – żëją prawie blós w bôjkach:

> – Ha, ha, ha – zasmiało sã dzéwczã. – Tec to są pòstacje z bôjków, jaczé jô dobrze znajã. Szkòda, że tak pò prôwdze jich ni ma.
>
> – Jakùż ni ma? Co të dzéwczã pleszczesz!? A jô to co? Żlë jô tuwò jem i z tobą terôzka gôdajã, to znaczi, że smòczi, królewiónczi a stolemë téż są – òbrażoné krôsniã zrobiło krzëwą mùniã. (s. 11)

---

[15] Tamò, s. 217.

[16] Tamò, s. 214–215.

[17] Tamò, s. 215.

[18] A. Majkowska, *Kaszubskojęzyczna proza*..., s. 161.

[19] V. Wróblewska, *Cudowność*, [w:] *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewska, Toruń 2019, https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=228 [25.10.2023].

[20] Tamò.

> [– Ha, ha, ha – zaśmiała się dziewczynka. – Przecież to są postaci z bajek, które dobrze znam. Szkoda, że tak naprawdę to ich nie ma.
>
> – Jak to ich nie ma? Co ty mówisz, dziewczynko! A ja? Jeśli jestem tu i z tobą teraz rozmawiam, to znaczy, że smoki, królewianki i stolemy też istnieją – kraśniak zrobił obrażoną minę.]

Przigòdë dzéwczëca w krôjnie krôsniãtów i stolemów nie są snicym czë rojenim, narrator prezentëje je – wedle pòzdrzatkù herojczi – jakno jawerné przeżëca. Dlôte téż, rézëjącë pò bôjkòwim swiece, Mariolka ju nie przékùje jistnieniémù tëch pòstaców.

Nadprzërodzony swiat a intertekstualnota w romanie

Jak ju wëżi jô pòdczorchnãła, tak Daniel Kalinowsczi, jak i Aleksandra Majkòwskô, wskazëją na intertekstualnotã w pòwiescë ò Mariolce.

Jak pisze Daniel Kalinowsczi, fantasticzné pòstace, chtërne pòjôwiają sã w romanie, znóné są z lëdowëch tekstów, a téż z artisticznégò ùtwórstwa. Mariolka gôdô ze swòją mëmą, chtërna – jakno lék na jimrã – bédëje ji napisanié gwôsny ksążczi:

> Mariolka wzdichnãła a pòmëslała: „Ale ta mòja mëma mô so wëmëszloné. Ha, ha, ha. Jô móm KSĄŻKÃ NAPISAC? Cekawé ò czim?”
>
> – Mëma, a ò czim òna bë mia bëc – zawòłała pò sztócëkù.
>
> – Ò czim chcesz. Chòcbë ò KRÔSNIÃTACH, STOLEMACH, ò KRÓLEWIÓNCE i ji RICERZU, ò CZAROWNICACH, ZAPADŁIM ZÓMKÙ, królu mòrza GÒSKÙ, wiesołim PÙRTKÙ, BÒROWI COTCE z lasu… (s. 6–7)
>
> [Mariolka westchnęła i pomyślała: „Ale ta moja mama wymyśliła. Ha, ha, ha. Ja mam NAPISAĆ KSIĄŻKĘ? Ciekawe, o czym.”
>
> – Mamo, a o czym miałaby być ta książka? – zawołała po chwili.
>
> – O czym chcesz. Może o KRAŚNIĘTACH, STOLEMACH, o KRÓLEWIANCE i jej RYCERZU, o CZAROWNICACH, ZAPADŁYM ZAMKU, królu morza GOSKU, wesołym PURTKU, BOROWEJ CIOTCE z lasu…][21]

Pò kôrbiónce z mëmą Mariolka trôfiô z prôwdzëwégò swiata do bôjkòwi krôjnë, gdze spòtikô niechtërne z nëch pòstaców – krôsniãta i stolëmë, a téż smòka, jak téż słëchô òpòwiesców ò Gòskù, Szôlińcu i Pùrtkù. Wëróżnioné przez ùżëcé wiôldżi lëtrë – przez samégò aùtora – pòstace: krôsniãta, stolemë, królewiónka i ji ricérz, czarzniczczi, Gòsk, Pùrtk i Bòrowô Cotka, a téż wątk zapadłégò zómkù, pòchôdają z kaszëbsczich lëdowëch òpòwiesców, ùtrwalonëch w trójnëch bôjkach i brawãdach[22]. Róman Drzéżdżón równak nie pòwtôrzô nëch tekstów, a prowadzy swòjã gwôsną òpòwiesc ò fantasticznëch jistwach: „bôjkòwą, hùmòristiczną i terôczasną historijkã, w chtërny pòjôwiają sã terôczasnotë dôwnëch figùrów zapisónëch w fòlklorze”[23].

---

[21] Wszëtczé przëtoczoné w artiklu wëjimczi romana – w mòjim tłómaczenim.

Króm wskazywaniô nadprzërodzonëch jistotów z kaszëbsczi kùlturë (krôsniãtów i stolemów)[24], Aleksandra Majkòwskô przëwòłiwô w kònteksce przechôdaniô midzë swiatama – jak jô wëżi nadczorchnãła – *Alicję w Krainie Czarów*[25] Lewisa Carrolla[26]. Jednakò nié blós przechôdanié midzë swiatama mòże przëwòłac roman ò Alicje. Alicjô stôwô sã miészô, żebë przeńc przez dwiérczi do jiny krôjnë:

> „Jaczé dzëwé wseczëcé! – rzekła Alicjô. – Jô wierã mùszã sã grużdżëc jak zdrzelówka!”
>
> Ë pò prôwdze, tak bëło: òna bëła terô leno dzesãc côlów wiôlgô, a ji lica skrzëłë redoscą, czej ùswiądnia so, że terô je richtich miarë, cobë przelezc przez dwiérczi do snôżégòògardu[27].
>
> [– Cóż za dziwne uczucie! – wykrzyknęła Alicja. – Chyba się składam jak teleskop!
>
> I rzeczywiście: miała już tylko ćwierć metra wzrostu. Buzia jej się rozjaśniła na myśl, że teraz będzie mogła przejść przez drzwiczki do pięknego ogrodu][28].

Mariolka przechôdô z prôwdzëwégò swiata do bôjkòwégò swiata na rôczbã i w kómpanie z krôsniôkã Jurekã. Żebë wdostac sã do negò jinégò swiata przez malińczé dwiérczi w swòji jizbie, Mariolka téż mùszi sã stac miészô (mal. 1):

---

[22] D. Kalinowski, *Dziewczyny idą…*, s. 214.

[23] Tamò.

[24] A. Majkowska, *Kaszubskojęzyczna proza…*, s. 229.

[25] Titel òriginału: *Alice's Adventures in Wonderland*. Roman nen pierszi rôz ùkôzôł sã drëkã w rokù 1865.

[26] A. Majkowska, *Kaszubskojęzyczna proza…*, s. 161.

[27] L. Carroll, *Przigòdë Alicje w Cëdaczny Zemie*, przeł. M. T. Meyer, Gdańsk 2021, s. 20.

[28] L. Carroll, *Alicja w Krainie Czarów*, przeł. E. Tabakowska, Kraków 2012, s. 13.

> Cëż sã dzeje? Nôgle Mariolka zaczãła sã zmiészëwac. Robia sã môłô, malinkô, malinuszkô… jaż w kùńcu rostã szlachòwała za krôsniãcã. […]
>
> Pòd szafą krôsniã strzélëło pôlcama a w scanie pòjawiłë sã malińczé dwiérze. (s. 10–11)
>
> [Oj, co się dzieje? Nagle Mariolka zaczęła się zmniejszać. Robiła się mała, maleńka, maluteńka… aż w końcu była tego samego wzrostu co kraśniak. […]
>
> Pod szafą kraśniak pstryknął palcami i w ścianie pojawiły się malutkie drzwi.]

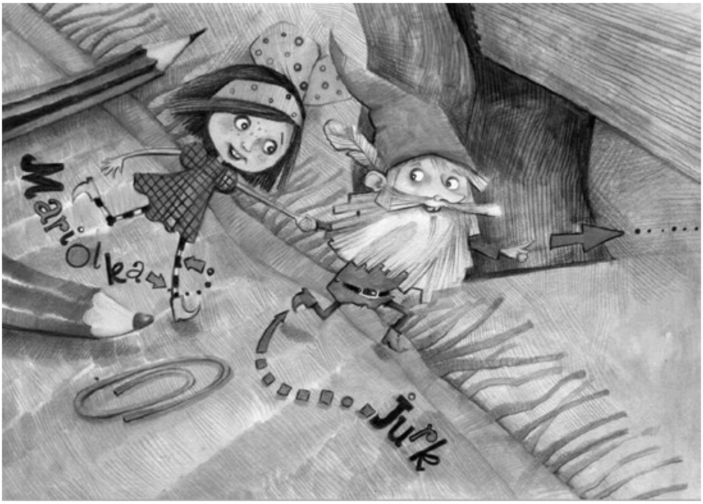

Mal. 1. Mariolka – pò zmiészenim – i krôsniôk Jurk.
Aùtorka zòbrazënë: Joana Kòzlarskô (s. 8–9)

Dejade Róman Drzéżdżón nie jidze szlachã Lewisa Carrolla, bò Alicjô i Mariolka przeżiwają czësto jiné przigòdë w czësto jinszich fantasticznëch swiatach. Mòżna téż tuwò dac bôczënk na jednã wôżną drobnotã. W romanie Carrolla Alicjô, żebë stac sã miészô, mùszi wëpic zamkłosc bùdelczi, chtërna stoji na stolikù:

> nalazła na nim malinką szklónkã. Do szijczi szklónczi bëła przërzeszonô kôrtka z nôdpisã: WËPIJË MIE, przesnôżo wëdrëkòwónym wiôldżima lëtrama[29].

---

[29] L. Carroll, *Przigòdë Alicje…*, s. 19.

> [zobaczyła stojącą na stoliku buteleczkę […] z przywiązaną do szyjki karteczką, na której pięknie, dużymi literami, wypisano: „WYPIJ MNIE”][30].

Mariolka ni muszi niczegò jesc, żebë zmienic swòje rozmiarë. Czëtińc mòże sã zastanawiac, czë dzéwczątkò zmiészô sã za pòmòcą magicznëch dzejaniów krôsniôka, czë téż to samò sã stôwô za sprawą mòcny chãcë pòzmianë – doch ni mògła wëtrzëmac jimrë, chtërna jã òbjimała z kòżdi stronë (do ti sprawë jô wrócã w jednym z pòsobnëch dzélëków artikla).

Mariolka rézëje pò dwùch krôjnach– krôjnie krôsniôków i krôjnie stolemów. Ù czëtińca takô réza mòże przëwòłac prosté skòjarzenia z jinym klasycznym romanã, *Podróżami Guliwera* Jonathana Swifta[31], gdze titułowi heroja przeżiwô przigòdë nôpierwi w krôjnie Lëlëpùtów, a pòtemù w Brobdingnag – krôjnie Wiôlgòszów. Rozmieje sã, krôsniãta[32] z lëlëpùtama i stolemë[33] z wiôlgòszama łączi blós rost. Roman ò Mariolce zawiérô wielné elementë hùmòristiczné, nie je jednakò – jak roman ò Gùliwerze – satirą ani parodią romana ò wanożny tematice.

Przenikanié sã swiatów – realnégò i fantasticznégò: zderzenié smòka z samòlotã

Aùtór romana machtô pòrządczi – realny i fantasticzny – co òsoblëwò je widzec w rozdzélu ò nadińdzenim smòka, a téż w slédnym rozdzélu, czedë Mariolka wrôcô z bôjkòwégò swiata do swòji chëczë.

Colemalo w brawãdach i bôjkach smòk jawi sã jakno niebezpiecznô jistwa. Violetta Wróblewskô pòdczorchiwô, że smòk je negatiwnym heroją lëdowëch bôjków, chtëren je przedstawiony jakno „antagònista, strasznô bestiô, chtërna pòriwô i niewòli dzéwczãta, zjôdô lëdzy i chòwã, a czasã pilëje skarbów”[34]. Nôbarżi znónym pòlsczim smòkã je colemało wawelsczi smòk, baro zbrzëgłô i niebezpiecznô jistwa, jaką dobéł Szewczik Dratewka.

---

[30] L. Carroll, *Alicja w Krainie…*, s. 12.

[31] Òriginalny titel: *Travels into Several Remote Nations of the World*. In: *Four Parts*, by Lemuel Gulliver, *First a Surgeon, and then a Captain of Several Ships*; skrót titla: *Gulliver's Travels*. Pòwiesc ta, pierszi rôz òsta òpùblikòwónô w rokù 1726, wiele razy ùkazywa sã w Pòlsce, m.jin. w rokù 1947 w tłómaczenim Witolda Zechentera nakładã Wëdôwiznë M. Kot czë w rokù 2019 w serie Klasyka Lëteraturë Wëdôwiznë Wilga.

[32] Przër. V. Wróblewska, *Krasnoludki*, [w:] *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewska, Toruń 2019, https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=86 [25.10.2023].

[33] Przër. P. Grochowski, *Olbrzym*, [w:] *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewska, Toruń 2019, https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=131 [25.10.2023].

W romanie ò Mariolce Róman Drzéżdżón céchùje pòstac sympaticznégò, niestrasznégò smòka, co nosy smiészné miono *Szôkùlãfékònël* (ò tim mionie bãdze jesz gôdka w artiklu). Smòk nen niespòdzajno pòjôwiô sã w krôjnie krôsniôków:

> Wiuuuuuuu – gwizdnãło w lëfce, a na westrzódkù szasé spôdł smòk.
> – Jaczi òn je wiôldżi – szeptnãło dzéwczątkò do Jureka. (s. 31)
> [Fiuuuuuuu – świsnęło w powietrzu i na środek drogi spadł smok.
> – Jaki on jest wielki – szepnęła Mariolka do Jurka.]

Òkazywô sã, że fantasticzné stwòrzenié brëkùje medicznégò dozéru pò wëpadkù, chtëren mòżna pòzwac jakno „latawiszczową kòlizjã”:

> – Jem reniony – w głosu smòka dało sã wëczëc cerpienié. Smòk jesz wzdichnął:
> – ŻELÔZNY PTÔCH… – a òstôł leżącë bez mòcë. (s. 32)
> [– Jestem ranny – w głosie smoka można było usłyszeć cierpienie. Jeszcze zdążył westchnąć:
> – ŻELAZNY PTAK… – i padł na ziemię bez ducha.]

Zestawienié fantasticznégò swiata z realnym brzadëje niespòdzajnym zwrotã akcje. Mariolka bë nie pòznała smòka ani bë nie dowiedzała sã ò przechôdanim swiatów, jeżlë to zdarzenié – zderzenié smòka ze samòlotã, chtëren je znanką terôczasnégò realnégò swiata – ni miałobë placu.

Realny swiat, fantasticzny swiat i skùtczi rézë

Zaczinającë lekturã romana, czëtińc chùtkò sã òrientëje, że Mariolka rézëje przez krôjnã krôsniôków i krôjnã stolemów, bò ùcékô przed jimrą i chce przeżëc rozmajité przigòdë. Wëdôwô sã, że Mariolka wrócy do swòji chëczë, do swòjich starszich, do prôwdzëwégò swiata ze swiądą, że te fantasticzné pòstace

---

[34] V. Wróblewska, *Smok*, [w:] *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewska, Toruń 2019, https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=162 [25.10.2023].

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

jednakò żëją w bôjkòwi krôjnie (chòcô na zôczątkù prόbòwała wëtłómaczëc krôsniôkòwi Jurekòwi, że mòżna blós przeczëtac ò nich w bôjkach) – i na tim roman sã zakùńczi. Jednakò zakùńczenim wanodżi òkazywô sã pòznanié prôwdë ò familie i ò sobie sami. Mariolka dowiadëje sã nié le blós, że żëją taczé magiczné pòstace jak krôsniôczi i stolemë, leno téż, że ji starszi są magiczny:

> – Më sã znajemë z krôsniãtama, stolemama, znómë smòka, co jes jegò widzała… To je normalné kòl lëdzy, jaczi są… CZARZNIKAMA.
> – CZARZNIKAMA? – dzéwczã jaż sã ùrzasło.
> – Kò to nie je nick lëchégò bëc czarznikã – dolmacził tatk. – Jesmë zwëczajnyma lëdzama, mieszkómë w chëczach, robimë, warzimë, sprzątómë… leno czasã ùżiwómë czarzniczczi mòcë, bë pòmagac jinym lëdzóm. (s. 79)
> [– Znamy się z kraśniakami i stolemami, znamy smoka, którego widziałaś… To jest normalne u ludzi, którzy są… CZARODZIEJAMI.
> – CZARODZIEJAMI? – dziewczynka aż się przestraszyła.
> – Przecież to nic złego być czarodziejem – wyjaśnił tata. – Jesteśmy zwyczajnymi ludźmi, mieszkamy w domu, pracujemy, gotujemy, sprzątamy… tylko czasami używamy czarodziejskiej mocy, by pomagać innym ludziom.]

Pò wrócenim do realnégò swiata do Mariolczi – jak jô wëżi zasygnalizowała – téż docérô prôwda ò sobie sami – tak samò jak starszi je czarzniczką:

> – Jô téż jem CZARZNICZKĄ? – Mariolka jesz ni mògła w to wszëtkò ùwierzëc.
> – Jo, jes nią, bò môsz dobré serduszkò – mëma mòckò przëcësnãła córeczkã do se. – Wszëtcë dobri lëdze mają wiôlgą, czarznicką, mòc. Mòc, jakô dôwô jima widzec to, czegò nielusy nawetka w òkùlôrach nie dozdrzą. Bez ną mòc mòżesz miec wiele drëchów nié le w bôjkòwëch krôjnach, ale téż w swiece lëdzy. (s. 79–80)
> [– Czy ja też jestem CZARODZIEJKĄ? – Mariolka jeszcze nie mogła w to wszystko uwierzyć.
> – Tak, jesteś czarodziejką, bo masz dobre serduszko – mama mocno przytuliła do siebie córeczkę. – Wszyscy dobrzy ludzie mają wielką, czarodziejską moc. Moc, która pozwala im widzieć to, czego niedobrzy ludzie nawet w okularach nie dojrzą. Dzięki tej mocy możesz mieć wielu przyjaciół nie tylko w bajkowych krainach, ale także w świecie ludzi.]

Jak wskazëją wëżi pòdóné wëjimczi, czarë sparłãczoné są blós z czënienim dobra, czej w tradicyjnëch bôjkach colemalo służą téż lëchim ùdbóm.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Wrôcającë do zôczątkù pòwiescë, magicznota Mariolczi mòże tłómaczëc scenã, w chtërny dzéwczątkò zmiészô sã do miarë krôsniôka – jakno òsoba òbdarowónô nadprzërodzonyma céchama je w sztãdze to zrobic.

Gwôsné pòzwë

Młodégò czëtińca rozsmiészą gwôsné pòzwë – miona i nôzwëska fantasticznëch herojów romana. Miona i nôzwëska są znaczącyma pòzwama, chtërne są pòwiązóné z warkama jistwów, co je noszą. Prowadnikã Mariolczi je *Jurk Runicczi* (< *runita* 'pisarz'), dwiérze do bôjkòwi krôjnë pilëje *Jófk Wachtarsczi* (< *wachtôrz* 'strażnik'), smòka lékarzi *Zdrósłôw* (< *zdrowié* 'zdrowie'). W mionach i nôzwëskach czëtińc dozdrzi swòjiznã dónëch jistwów, np. *Dobrzësława Mądrô* i *Pleskòta* (< *pleskac* 'gadać, pleść').

Òsoblëwò smiészné – a razã drãdżé do wëmówieniô – je miono smòka, *Szôkùlãfékònël*. W zôpisu negò miona wëstãpùją lëtrë, chtërne przedstôwiają samòzwãczi, co są òbecné w kaszëbiznie, a ni ma jich w pòlaszëznie: ô, ù, ã, é, ò, ë.

Jiné pòzwë są tak samò znaczącé, midzë jinyma *Jojo* – nôzwëskò stolema, chtëren wcyg gôdô „jo, jo" 'tak, tak':

> – Jo, jo, jô, to jô jem, jo – stolem cziwnął do Mariolczi wiôlgą pają. – Jo, jô jem tu kòwôlã, jo.
>
> – Hi, hi – zasmiało sã dzéwczã, a pòmëslało: – „Jô mést wiém, czemùż òn sã zwie Jojo". (s. 64)
>
> [– Tak, tak, ja, to jestem ja, tak – stolem pomachał do Mariolki wielką ręką. – Tak, jestem tu kowalem, tak.
>
> – Hi, hi – zaśmiała się dziewczynka i pomyślała: „Chyba wiem, dlaczego się nazywa Taktak".]

Jesz jiny ze stolemów, chtëren teskni za Kaszëbama, wëzwëskùje krziknik *alolilu* w jeleżnoscë, czedë je zadzëwòwóny abò ùceszony. Dlôte prawie nosy tak zwãczącé miono – *Alolilu*.

> – Alolilu – zawòłała na niegò Dobrzësława. – Zbùdzë sã! Gòsce są tu!
>
> – Alolilu, Alolilu – òdpòwiedzôł stolem òtmikającë òczë. – Hó, hó, hó, co za gòsce są tu?
>
> – Alolilu, gòsce malinczi jak główka òd szpilczi – zaspiéwała Dobrzësława.

– Alolilu, krôsniãta są tu – zasmiôł sã stolem a pòdzérającë na przëbëłëch, rzekł: – A kògùż wa ze sobą prowadzyta? Czë to nie je lëdzkô dzéwczëca? (s. 53)

[– Alolilu – zawołała do niego Dobrzysława. – Obudź się! Masz gości!

– Alolilu, alolilu – odpowiedział stolem otwierając oczy. – Ho, ho, ho, jakich gości?

– Alolilu, goście maleńcy jak główka od szpilki – zaśpiewała Dobrzysława.

– Alolilu, tu są kraśniaki – zaśmiał się stolem i spoglądając na przybyłych rzekł: – A kogo ze sobą przyprowadziliście? Czy nie jest to ludzka dziewczynka?]

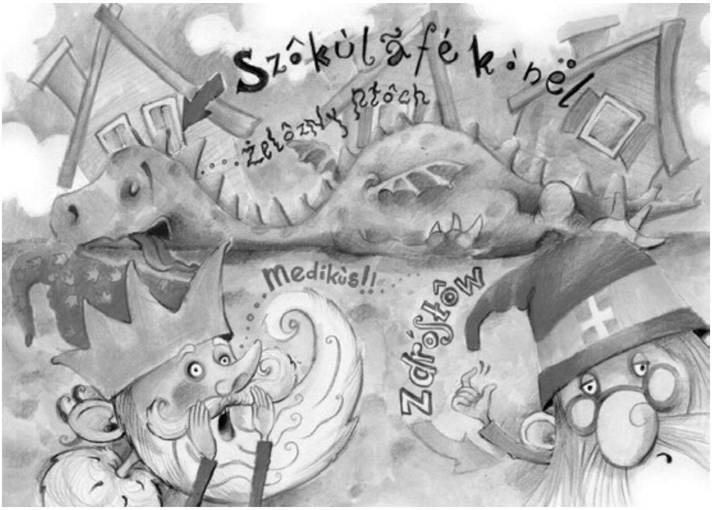

Mal. 2. Smòk Szôkùlãfékònël.
Aùtorka zòbrazënë: Joana Kòzlarskô (s. 34–35)

Słowò *alolilu,* chtërno służi stolemòwi do wërażeniégò wseczëców, zawiérô zesadzënk *al*, òbecny w krziknikach *Ala! Alana! Alaże!* Stądka mòżna wëcygnąc swiądã ò pòkrewnoce neòlogizmù *alolilu* z krziknikama pòwszédno ùżiwónyma w kaszëbiznie. Nót je tuwò òdnotowac, że do romana ò Mariolce Dariusz Majkòwsczi nawlékô w swòjim romanie fantasy *Pòd òkã Jastrë*, dającë miono *Alolilu* jednémù ze stolemów[35].

---

[35] D. Majkòwsczi, *Pòd òkã Jastrë*, Gduńsk 2020.

Przë òmôwianim gwôsnëch pòzwów, jaczé są wëzwëskóné w romanie, wôrt bë bëło dac bôczënk na jich edukacjowi wëzdrzatk. Miono smòka zawiérô lëtrë, chtërne młodi czëtińcowie bë mielë zapamiãtac – co zmòcniwô ùmôlnienié negò miona na zòbrazënie (mal. 2)[36].

Nadto Róman Drzéżdżón pò prôwdze zakłôdô, że dzecë nie znają taczich słów jak na przëmiôr *runita*, tak tej wkłôdô w roman dialog, w chtërnym krôsniôk wëwidniô Mariolce jegò znaczenié:

> Jô jem Jurk, Jurk ze słôwnégò rodu Runicczich.
> – Jurk z rodu Runicczich?
> – Jo, Runicczi są runitama, to je pisarzama, jaczi òpisëją dzeje najégò swiata. Më ju mómë zapisónëch milión ksãgów, a całi czas jesz piszemë. (s. 10)
> [Jestem Jurek, Jurek ze sławnego rodu Pisarskich.
> – Jurek z rodu Pisarskich?
> – Tak, Pisarscy są pisarzami, którzy opisują dzieje naszego świata. Już napisaliśmy miliony ksiąg i cały czas piszemy.]

Czëtającë nen dialog młodi czëtińcowie mają leżnosc – bez sprôwdzaniô w słowarzkù – pòznaniô znaczënkù słowa *runita*, synonimù słowa *pisôrz*.

Kùńcowé słowò

Pòdsëmòwùjącë, w pòwiesce Rómana Drzéżdżona wëstãpùją nié blós krôsniãta, stolemë i smòk, chtërne reprezentëją bôjkòwi fantasticzny swiat. Doch czësto niespòdzajno òkazëje sã, że jistotë lëdzczé – Mariolka i ji starszi – nôleżą do swiata, chtëren przeplôtô elementë prôwdzëwé z fantasticznyma. Aùtór zacérô grańce midzë terôczasnym swiatã a swiatã nadprzërodzonym, w czim przekrôczô kònwencje tradicyjnégò bôjkòwégò dokazu.

Nót je tuwò òbaczëc, że wôżny je edukacjowi wëzdrzatk romana – dzecë nié leno pòznają pòstace z kaszëbsczégò bôjkòwégò swiata, le téż mają mòżlëwòtã naùczeniô sã i ùtrwaleniô nowëch dlô se kaszëbsczich słowów czë téż daniô bôczënkù na lëtrë apartné dlô kaszëbsczégò pisënkù. Taczé scwierdzenié gwësno je pasowné dlô kòżdi dzecny lekturë pisóny w kaszëbsczim jãzëkù, równak tuwò aùtór i ilustratorka, stosëjącé pewné didakticzné techniczi w nôtërny i jak nôbarżi nienamòlny spòsób starają sã zletczëc ùczbã jãzëka.

---

[36] Ò rolë kaszëbsczich słowów, jaczé są ùmôlnioné w malënkach, pisze téż D. Kalinowsczi, *Dziewczyny idą…*, s. 215.

Òbecnosc kaszëbsczich nôdprzërodzonëch pòstaców ùmôlniwô pòwiesc Rómana Drzéżdżona w kaszëbsczim kùlturowim òkrãżim. Jednakò skòjarzenia z fantasticznyma pòstacama i zdarzeniama z klasyczi, przede wszëtczim z *Alicji w Krainie Czarów* (mòtiwë zmniészaniô sã, przechôdaniô midzë swiatama i rézowaniô pò fantasticznëch krôjnach), ùmôlniwają nen bëlny dokôz w barżi rëmnym òkrãżim tradicje lëteraturë dlô dzecy. Jem zdaniô, że tłómaczenia na jiné jãzëczi (w tim na pòlsczi) dałëbë mòżlëwòtã dzecóm z jinëch kùlturów na pòznanié wôżnëch elementów kaszëbsczi kùlturë.

Pòdmiotowô bibliografiô

Carroll L., *Alicja w Krainie Czarów*, przekł. E. Tabakòwskô, Kraków: Wydawnictwo Bona, 2012.

Carroll L., *Przigòdë Alicje w Cëdaczny Zemie*, przekł. M. T. Meyer, Gduńsk: Fundacja Kaszuby, 2021.

Dembek M., *Mój słowôrz*, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2013.

Drzéżdżón R., *Aleja legend kaszubskich. Alejô kaszëbsczich legeńdów. Kashubian Legends' Avenue. Die Allee der kaschubischen Legenden*, przekł. na ang. P. Kòwalewskô, przekł. na niem. E. Leszkòwskô, Pelplin: Bernardinum, 2015.

Drzéżdżón R., *Kòmpùtrowé krôsniã. Pòwiôstczi i wiérztczi dlô dzôtków*, Gdiniô: Region, 2010.

Drzéżdżón R., *Mariolka i ji przigòdë*, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2017.

Drzéżdżón R., *Rëbacczi swiat wëżłobiony dłótã Léòna Gòllë w 100. roczëznã ùrodzënów. Świat rybacki wyrzeźbiony dłutem Leona Golli w 100. rocznicę urodzin*, Pùck: Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy, 2023.

Gòłąbk L., *Kaszëbsczi słowôrz ilustrowóny. Wanoga z dëchama*, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2014.

Majkòwsczi D., *Pòd òkã Jastrë*, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2020.

Swift J., *Podróże Guliwera*, przekł. W. Zechenter, Kraków: Wydawnictwo M. Kot, 1947.

Swift J., *Podróże Guliwera*, Warszawa: Wydawnictwo Wilga, 2019.

Przedmiotowô bibliografiô

Grochòwsczi P., *Olbrzym*, [w:] *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewskô, Torń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2019, https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=131 [25.10.2023].

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Kalinowsczi D., *Dziewczyny idą w świat*, [w:] tegoż, *Pasaże kaszubskie*, Słëpsk–Gduńsk 2020, s. 213–219, przedr. „Pomerania" 2018, nr 6, s. 54–55.

Majkòwskô A., *Kaszubskojęzyczna proza dla dzieci. Autorzy, tematy i artyzm*, niepublikowana rozprawa doktorska, Słëpsk: Pòmòrsczi Ùniwersytet w Słëpskù, 2023.

Wróblewskô V., *Cudowność*, [w:] *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewskô, Torń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2019, https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=228 [25.10.2023].

Wróblewskô V., *Krasnoludki*, [w:] *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewskô, Torń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2019, https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=86 [25.10.2023].

Wróblewskô V., *Smok*, [w:] *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewskô, Torń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2019, https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=162 [25.10.2023].

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Danuta Stanulewicz
Gduńsczi Ùniwersytet
Kònrôd Radomëszczi
Gduńsczi Ùniwersytet

Kòrpùs kaszëbsczégò jãzëka w programie AntConc: Mòżlëwòtë badérowaniô i niemòżebnoscë

A corpus of the Kashubian language in AntConc: Research options and limitations

Skrócënk:
Nen articzel je pò to, cobë pòkazac mòżlëwòtë i nimòżebnoscë, jaczé dôwô program AntConc. Program nen dôwô mòżebnotã, żebë stwòrzëc kòrpùs, a téż kòrzëstac z nôrzãdzów do badérowaniégò tekstów kòrpùsu – m.jin. generator frekwencyjnëch zestôwków, kònkòrdancer, kòlokatór i nôrzãdzé n-gram. Przikładë pòchôdają ze stwòrzonégò dzãka programòwi kòrpùsu, mającégò jednôsce tekstów w kaszëbsczim jãzëkù, chtërne nalazłë sã w „Biuletinie Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” w rokù 2022.

Kluczowô słowizna:
AntConc, kaszëbsczi jãzëk, kòrpùs, kòrpùsowé nôrzãdza

Abstract:
The aim of this paper is to present the research options and limitations offered by AntConc. This program allows researchers to create a corpus and employ tools for examining the corpus texts, including the frequency list generator, the concordancer, the collocator and the n-gram tool. Examples come from the corpus created using AntConc, containing eleven texts in Kashubian, published in *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego* (*Bulletin of the Council for the Kashubian Language*) in 2022.

Keywords:
AntConc, corpus, corpus tools, Kashubian

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Wstãp

Nen articzel je pò to, cobë pòkazac mòżlëwòtë i nimòżebnoscë kòrzëstaniô z kòrpùsu kaszëbsczégò jãzëka, zrobionégò z pòmòcą programù AntConc. Nen program, òprôcowóny i darmòk ùprzëstãpnióny w internece przez Laurence'a Anthony'égò, pòmôgô zebrac bòkadny jãzëkòwi materiôł, a téż przeszëkiwac gò z pòzdrzatkù wzãtëch przez badérã célów. Òpisywóné w artiklu przikładë pòchôdają z kòrpùsu mającégò jednôsce tekstów w kaszëbsczim jãzëkù, chtërne nalazłë sã w „Biuletinie Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" w rokù 2022.

Nigle przedstawimë najã próbkã kòrpùsu kaszëbsczégò jãzëka, ale téż, co i na jaczi ôrt mòże w nim badérowac, krótkò zajmiemë sã kòrpùsowim jãzëkòznôwstwã, a òsoblëwie kòrpùsama dostãpnyma w sécë dlô badérów i jinszich ùżëtkòwników, a téż programama do twòrzeniô kòrpùsów.

Kòrpùsowé jãzëkòznôwstwò

Jãzëkòwi kòrpùs w czile słowach znaczi: „zbiérk tekstów, w chtërnym szukómë tipòwëch ùżëców słowów i kònstrukcjów, a téż jinëch infòrmacjów ò jich znaczenim i fùnkcje"[1]. Kòrpùs nie je zbiérkã przëtrôfkòwëch tekstów. Zestôwk kòrpùsu zanôlégô òd célów badérowaniów, ale téż przëjãtëch kriteriów tikającëch sã jegò równowôżeniô[2].

Kòrpùsowé jãzëkòznôwstwò – z òglowòdostãpnyma kòrpùsama w cyfrowi fòrmie – pòjawiło sã czësto nié tak dôwno[3], równak lingwiscë, a téż ùczony reprezentëjący jinszé discëplënë, baro chùtkò doznelë sã, że wôrt je kòrzëstac z kòrpùsów w swòjich badérowaniach. Wôrt je tu zaznaczëc, że kòrpùsów ùżiwô sã w badérowaniach nié le jãzëkòznawczich, ale téż, midzë jinyma, lëteraturoznawczich i kùlturoznawczich. Òkróm tegò wëzwëskiwóné są przez leksykògrafów, ùsôdzców ùczbòwników do nôùczi jãzëków, infòrmatików w zrëchtowiwanim programów do analizë nôtërnégò jãzëka i programów do maszinowégò dolmaczënkù, jak téż przez tłómaczów, a téż szkólnëch, ùczniów i sztudérów. Kòrpùsë bédëją bòkadné zdrzódło jãzëkòwégò materiału, a téż dôwają badéróm bëlné nôrzãdza do zrobieniégò jegò analizë.

---

[1] *O projekcie NKJP*, Narodowy Korpus Języka Polskiego, http://nkjp.pl/ [18.10.2023]. Òb. téż jiné definicje, np. W. Chlebda, *Korpusologia użytkowa dla początkujących i zaawansowanych*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Òpòlé 2013, s. 9.

[2] Òb. m.jin. R. L. Górsczi, M. Łazyńsczi, *Reprezentatywność i zrównoważenie korpusu*, [w:] *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. A. Przepiórkòwsczi, M. Bańkò, R. L. Górsczi, B. Lewandowskô-Tomaszczik, Warszawa 2012, s. 25–36; P. Pęzik, *Wybrane aspekty reprezentatywności małych i średnich korpusów*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Òpòlé 2013, s. 45–58.

[3] Historiã kòrpùsowégò jãzëkòznajôrstwa prezentëje m.jin. B. Lewandowskô-Tomaszczik w prôcë pt. *Powstanie i rozwój językoznawstwa korpusowego*, [w:] *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, red. B. Lewandowskô-Tomaszczik, Łódz 2005, s. 9–26.

Badérowie mògą kòrzëstac z dostãpnëch w internece kòrpùsów rozmajitëch jãzëków, midzë jinszima:

- anielsczégò: British National Corpus (http://www.natcorp.ox.ac.uk/), Corpus of Contemporary American English (http://corpus.byu.edu/coca/);
- szpańsczégò: Corpus de Referencia del Español Actual (http://corpus.rae.es/creanet.html), Corpus del Español (http://www.corpusdelespanol.org/);
- niemiecczégò: Das Deutsche Referenzkorpus – DeReKo (http://www1.ids-mannheim.de/kl/projekte/korpora.html);
- chińsczégò: Peking University CCL Online Corpus – 北京大學語料庫 (http://ccl.pku.edu.cn:8080/ccl_corpus/index.jsp);
- japóńsczégò: Balanced Corpus of Modern Written Japanese – 現代日本語書き言葉均衡コーパス (https://clrd.ninjal.ac.jp/bccwj/index.html).

Badérowie i jinszi ùżëtkòwnicë mają téż dostãp do kòrpùsów słowiańsczich jãzëków, np.:

- chòrwacczégò – Hrvatski nacionalni korpus (http://www.hnk.ffzg.hr/);
- czesczégò – Český Národní Korpus (http://www.korpus.cz/);
- rusczégò – Национальный корпус русского языка (http://www.ruscorpora.ru/);
- serbsczégò – Korpus savremenog srpskog jezika (http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/);
- słowacczégò – Slovenský národný korpus (http://korpus.juls.savba.sk/).

Jeżlë jidze ò pòlsczi jãzëk, lingwiscë i jinszi badérowie, jak téż leksykògrafòwie, szkólny i tłómacze, mają mòżlëwòsc wëzwëskaniô – midzë jinyma – taczich kòrpùsów:

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

- Nôrodny Kòrpùs Pòlsczégò Jãzëka (http://nkjp.pl)[4];
- ChronoPress – Kòrpùs Gazétnëch Tekstów (https://chronopress.clarin-pl.eu/)[5];
- Paralela (https://paralela.clarin-pl.eu/), kòrpùs paralelnëch tekstów anielskò-pòlsczich[6].

W kònteksce najich rozwôżaniów wôżné są prôce nad kòrpùsama zagrożonëch jãzëków. Kòrpùsë, a téż jinszé fòrmë ùmòcniwaniô jãzëkòwëch pòdôwków, pòmôgają nié le ùdokazniwac zagrożoné jãzëczi, ale téż jich òchronã, rekònstrukcjã i rewitalizacjã[7].

W internece dostãpné są kòrpùsë ùżiwónëch jãzëków w Eùropie i na jinëch kòntinentach, midzë jinszima:

- dólnołużëcczégò – Dolnoserbsczi Tekstowi Kòrpùs (https://www.dolnoserbski.de/korpus/); Leipzig Corpora Collection – Lower Sorbian (https://corpora.uni-leipzig.de/en?corpusId=dsb_wikipedia_2021);
- górnołużëcczi – Leipzig Corpora Collection – Upper Sorbian (https://corpora.uni-leipzig.de/en?corpusId=hsb_mixed_2012);
- bretońsczégò – Leipzig Corpora Collection – Breton (https://corpora.wortschatz-leipzig.de/en?corpusId=bre_wikipedia_2021);
- dołgańsczégò – INEL Dolgan Corpus 2.0 (https://inel.corpora.uni-hamburg.de/DolganCorpus/search);
- nganasańsczégò – Nganasan Spoken Language Corpus (https://corpora.uni-hamburg.de/hzsk/de/islandora/object/spoken-corpus:nslc-0.2);
- nawahò – Leipzig Corpora Collection – Navajo (https://corpora.wortschatz-leipzig.de/en?corpusId=nav_wikipedia_2012).

Wôrt je nadczidnąc, że w Leipzig Corpora Collection tekstë w kòrpùsach dolnołużëcczégò, bretońsczégò i nawaho, a téż jinëch jãzëków – w tim i kaszëbsczégò (https://corpora.wortschatz-leipzig.de/en?corpusId=csb_wikipedia_2021), pòchôdają blós z Wikipedii. Kòrpùs kaszëbsczégò mô 126 253 słowów (tokenów) ùżëtëch w 10 228 zdaniach. Kòrpùsów mòżna ùżëwac niezanôleżno òd teòreticznëch założeniów, a téż pòzdrzatków na nôtërã jãzëka[8]. Takô neùtralnota kòrpùsowégò jãzëkòznôwstwa je jedną z jegò bezògôdkòwëch wôrtnotów. Kòrpùsë służą nié leno jakno zdrzódło wôrtnégò jãzëkòwégò materiału, le téż – jak ju rëchli jesmë nadczidnãlë – dôwają nôrzãdza do jegò analizë[9]. Nôrzãdza te wcyg są zlepsziwóné[10].

---

[4] Kòrzëstaniu z Nôrodnégò Kòrpùsu Pòlsczégò Jãzëka pòswiãconô je zbiérnô prôca: A. Przepiórkòwsczi, M. Bańkò, R. L. Górsczi, B. Lewandowskô-Tomaszczik (red.), *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Warszawa 2012.

[5] A. Pawłowsczi, ChronoPress – Korpus Tekstów Prasowych, doi:10.34616/139101, Repozytorium CLARIN-PL: http://chronopress.clarin-pl.eu/, 2021 [18.10.2023].

[6] Òb. P. Pãzëk, *Exploring phraseological equivalence with Paralela*, [w:] *Polish-Language Parallel Corpora*, red. E. Gruszczińskô, A. Leńkò-Szimańskô, Warszawa 2016, s. 67–81.

[7] Òb. m.jin. M. Gajer, Z. Handzel, *Rekonstrukcja i rewitalizacja zagrożonych wymarciem języków z wykorzystaniem narzędzi lingwistyki komputerowej*, Kraków 2021.

Òkróm kòrzëstaniô z kòrpùsów dostãpnëch w internece badérowie mògą ùżëwac kòrpùsów stwòrzonëch przez samëch se z pòmòcą pasownëch programów, taczich jak Kòrpùsomat czy AntConc. Kòrpùsomat, z jaczégò jidze kòrzëstac darmòk (dostãpny je pòd adresã https://korpusomat.pl/), òstôł òpracowóny przez karno, w chtërnym nalezlë sã Witóld Kerasz, Łukôsz Kòbëlińsczi, Macéj Ògrodniczuk, Zbigórz Gawłowicz, Michôł Wasyluk, Riszard Tuòra i Karól Sapùta[11]. Jak piszą ùsôdzcë programù: „Kòrpùsomat je prostim narzãdzã brekòwnym do samòstójnégò twòrzeniô elektronicznëch kòrpùsów tekstów. Ùżëtkòwnik wësélô do Kòrpùsomatu tekstowé lopczi, chtërne òstaną aùtomaticzno fleksyjno nacéchòwóné i przërëchtowóné do przeszëkiwaniô”[12].

---

[8] Òb. m.jin. T. Piotrowsczi, *Językoznawstwo korpusowe. Wprowadzenie do tematyki*, [w:] *Językoznawstwo w Polsce. Stan i perspektywy*, red. S. Gajda, Opole 2003, s. 143.

[9] Òb. m.jin. D. Biber, S. Conrad, R. Reppen, *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*, Cambridge 1998; M. Hebal-Jezierska, *Podstawowe zasady korzystania z korpusów przy badaniu języka*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Òpòlé 2013, s. 17–30; B. Lewandowskô-Tomaszczik, *Analiza języka z zastosowaniem korpusu*, [w:] *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, red. B. Lewandowskô-Tomaszczik, Łódź 2005, s. 133–173; M. Łukasëk, *Narzędzia lingwistyki korpusowej w warsztacie terminologa, terminografa i tłumacza tekstów specjalistycznych (cz. 1)*, [w:] *Debiuty naukowe* I. *Wiedza – korpus – słownik*, red. M. Łukasëk, Warszawa 2007, s. 23–37; A. Pawłowsczi, *Lingwistyka korpusowa – perspektywy i zagrożenia*, „Polonica” 2003, nr 22–23, s. 19–32; T. Piotrowsczi, *Językoznawstwo korpusowe…*, s. 143–154; D. Stanulewicz, *Wykorzystanie korpusów w badaniach znaczenia (na przykładzie nazw barw)*, [w:] *Słowa bez tajemnic. Słowa w systemie i w tekście*, red. B. Milewskô, D. Marin-Stachùrskô, Gduńsk 2016, s. 22–43; A. Stefanowitsch, *Corpus Linguistics: A Guide to the Methodology*, Berlin 2020.

[10] Òb. m.jin. A. Pawłowsczi, *Lingwistyka korpusowa…*; A. Pawłowsczi, M. Piasecczi, B. Broda, *Możliwości i ograniczenia metody automatycznego generowania profili semantycznych leksemów na podstawie danych korpusowych. Przykład polskich symboli kolektywnych*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 2010, nr 3–4, s. 55–78.

[11] Ò dzysdniowòscë i przińdnoce Kòrpùsomatu piszą W. Czeras, Ł. Kòbëlińsczi, *Korpusomat – stan obecny i przyszłość projektu*, „Język Polski” 2021, nr 101/2, s. 49–58.

[12] Kòrpùsomat, https://korpusomat.pl/ [18.10.2023].

Jistno dzejô AntConc, jaczi téż je dostãpny darmòk w internece (https://www.laurenceanthony.net/software/antconc). Jegò ùsôdzcą je Laurence Anthony. Kòrpùsowé nôrzãdza bédowóné przez AntConc pòmôgają ùdostac infòrmacje ò frekwencje słowów i słownëch związków, ale téż na òbtaksowanié słownëch zestôwków i kòlokacjów.

Òkróm wôrtnotów kòrpùsów jãzëkòznajôrze nalôżają jaczés ògrańczenia sparłãczoné z jich wëzwëskiwanim w badérowaniach[13]. Przede wszëtczim mùszi pamiãtac, że ni mòże jistno traktowac kòrpùsu a jãzëka, bò kòrpùs – nawetka jeżlë bë béł wiôldżi – je leno zbiérkã tekstów. Òkróm tegò mògą pòkazac sã jaczés niedokładnoscë, chtërne równak w badérowaniach baro czãstëch słowów w wiôldżich kòrpùsach pòkôżą sã mało wôżné, a w badérowaniach słowów z niską frekwencją mògą bëc sprawdzoné przez badéra.

Donëchczasné dzejania sparłãczoné z twòrzenim kòrpùsu kaszëbsczégò jãzëka

Czile lat dérëją diskùsje ò brëkùnkù stwòrzeniô kòrpùsu kaszëbsczégò jãzëka, zaczãté òb czas sympòzjum Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka w rokù 2015. Ùdba stwòrzeniô kòrpùsu zgłosëła wespółaùtorka negò artikla. W artiklu pt. *O wykorzystaniu korpusów w badaniach językoznawczych i o planowaniu korpusu języka kaszubskiego* przedstawiła wstãpné bédënczi tikającé sã kònstrukcje kòrpùsu:

- na zôczątkù zebranié tekstów pisónëch, pózni téż gãbnëch;
- tekstë – terôczasné, pòchôdającé z XX i XXI stalata;
- pisënk – standarizowóny terôczasny;
- wiôlgòsc kòrpùsu – pierwi np. 5 mln słowów, zwiãkszenié do 10 mln słowów, pózni pòstãpné zwiãkszenié kòrpùsu;

---

[13] Òb. m.jin. W. Chlebda, *Korpusologia użytkowa…*; A. Pawłowsczi, *Lingwistyka korpusowa…*; A. Pawłowsczi, M. Piasecczi, B. Broda, *Możliwości i ograniczenia metody automatycznego …*; T. Piotrowsczi, *Językoznawstwo korpusowe…*; T. Piotrowsczi, Ł. Grabowsczi, *Interpretacja danych frekwencyjnych z korpusów językowych: opis pewnych problemów (na kilku przykładach z życia wziętych)*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Òpòlé 2013, s. 59–71; D. Stanulewicz, *Wykorzystanie korpusów…*

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

- ôrtë tekstów i kanałë – wszëtczé, w chtërnëch ùżiwóny je kaszëbsczi jãzëk,
- równowôżnosc kòrpùsu z pòzdrzatkù na ôrtë tekstów i tematiczi[14].

W artiklu pt. *Tworzenie korpusu języka kaszubskiego – dostępne źródła zdigitalizowanych tekstów* Justina Pòmierskô i wespółaùtorka tegò artikla pòkôzałë wëniczi swòjich badérowaniów tikającëch sã dostãpnoscë tekstów w kaszëbsczim jãzëkù w cyfrowim sztôłce[15]. Aùtorczi pòdzelëłë te tekstë pòdług ôrtów, ale téż wskôzałë internetowé adresë, gdze mòżna je nalezc.

Wôrt je téż nadczidnąc ò tim, że pòd cëskã diskùsjów, jaczé bëłë òb czas zéńdzeniów i sympòzjów Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, twòrzenim kòrpùsu kaszëbsczégò jãzëka zainteresowało sã Mùzeùm Pismieniznë i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi w Wejrowie. W rokù 2020 jegò nôtejszi direktór, Tomôsz Fópka, w kôrbiónce z gazétnikã serwisu Wejherowo Nasze Miasto, ògłosył ùdba robòtë nad kòrpùsã: „Chcemë zacząc bùdowã Kòrpùsu Kaszëbsczégò Jãzëka, to je stolemnégò zbiérkù tekstów kùlturë w kaszëbsczim jãzëkù, do chtërnëch prowadzëc bãdze zaawansowóny przezérnik, co dô mòżlëwòtã wëcygniãcô słowów, zwrotów, kaszëbsczich wërażeniów w rozmajitëch tekstach i pòkôże jich wëzwëskanié, ùżëcé w rozmajitëch kòntekstach – gôdô Tomôsz Fópka, direktór Mùzeùm Pismieniznë i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi w Wejrowie”[16].

Òkróm jãzëkòznajôrzów z Gduńsczégò Ùniwersytetu (z Institutu Anglisticzi i Amerikanisticzi, a téż Institutu Pòlsczi Filologii), sztudérów i doktorantów z Gduńsczégò Ùniwersytetu i Gduńsczi Pòlitechniczi, nôleżników Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka i prôcowników Mùzeùm Pismieniznë i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi, ùdzél w ùdbie twòrzeniô kòrpùsu kaszëbsczégò jãzëka zapòwiedzała Ana Dunst, Direktór Wëdôwiznë Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, a téż Redakcjô cządnika „Pomerania”.

---

[14] D. Stanulewicz, *O wykorzystaniu korpusów w badaniach językoznawczych i o planowaniu korpusu języka kaszubskiego*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2015, s. 375–390.

[15] J. Pomierskô, D. Stanulewicz, *Tworzenie korpusu języka kaszubskiego – dostępne źródła zdigitalizowanych tekstów*, „Acta Cassubiana” 2019, nr XXI, s. 159–178.

[16] T. Smùga, *Muzeum w Wejherowie chce stworzyć „Kaszubski Spichlerz Pamięci”*, „Wejherowo. Nasze Miasto”, https://wejherowo.naszemiasto.pl/muzeum-w-wejherowie-chce-stworzyc-kaszubski-spichlerz/ar/c13-7736655, 2020 [18.10.2023].

Próbny kòrpùs kaszëbsczégò jãzëka

Żebë pòkazac mòżlëwòtë programù AntConc stwòrzëlë jesmë kòrpùs, jaczi skłôdô sã z tekstów pòchôdającëch z „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” nr 16 z rokù 2022. Przédnym tematã tegò numra bëła kaszëbskô lëteratura dlô dzecy. Kòrpùs skłôdô sã z 11 artiklów òpùblikòwónëch w kaszëbsczim jãzëkù w recenzowónym dzélu biuletinu[17]. Tekstë te reprezentëją pòstãpné discëplinë: lëteraturoznôwstwò, kùlturoznôwstwò i jãzëkòznôwstwò. Wiôlgòsc kòrpùsu to 29 467 słowów. Infòrmacje ò tekstach kòrpùsu i jich òbjãtoscë przedstôwiô tôbela 1.

Tôbela 1. Tekstë kòrpùsu

Ùsôdzca/Ùsôdzcë	**Titel artikla**	**Lëczba słowów**	**Dzél kòrpùsu (w òdsetkach)**
Elżbiéta Bùgajnô	*Dzeckò jakno heroja wëbronëch dokazów Stanisława Janczi*	2 787	9,46
Marek Cëbùlsczi	*Juwernota i nôbòżnota Słowińców w dramie Jana Rompsczégò „Jiwer òstatnëch”. Jón Rompsczi a pòlskô romantika*	1 976	6,71
Daniel Kalinowsczi	*Kaszëbsczé słowò dlô dzecy*	2 237	7,59
Barbara Kąkòl	*Tédora Kropidłowskô i Irena Hërsz dlô dzecy. Ò ùtwórstwie kartësczich pisarków*	2 849	9,67
Aleksandra Majkòwskô	*Zwierzãta-pòmagérowie w proze dlô dzecy Józwë Cenôwë*	2 350	7,98
Duszan-Vladislav Pażdjersczi, Aleksandra Savicz	*Kaszëbsczi alfabet i jistné frantówczi (òbrôzkòwé abò i nié) w słowiańsczi i serbsczi kùlturze jakno nôrzãdza w ùczbie alfabetu, pisënkù i jãzëka*	2 439	8,28

---

[17] Z tekstów sztrichnãlë jesmë tôbele, przëpisë i bibliografie, a téż ilustracyjné materiałë (òdjimczi i céchùnczi), a téż title, abstraktë i kluczowé słowa pò anielskù.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Danuta Pioch	*Éwa Warmòwskô – aùtorka dokazów dlô dzecy i młodzëznë*	2 832	9,61
Eùgeniusz Prëczkòwsczi	*Janusz Mamelsczi – ùtwórca kaszëbsczich legeńdów i wiérztów dlô dzecy a młodzëznë*	2 772	9,41
Eùgeniusz Prëczkòwsczi	*Jerzi Stachùrsczi jakno aùtor kaszëbsczi mùzyczi w telewizyjnëch programach*	2 788	9,46
Danuta Stanulewicz	*Pòzwë farwów w dokôzach dlô dzecy Alojzégò Nôgla*	2 625	8,91
Bòżena Ùgòwskô	*Jón Trepczik – ùtwórca, didaktik, edukator*	3 812	12,94
Razã		29 467	100,00

Ùżiwanié nôrzãdzów AntConc w badérowaniu tekstów w kaszëbsczim jãzëkù

Jak ju chùtni nadczidnãlë jesmë, kòrpùsowé nôrzãdza są ùżiwóné w rozmajitëch nôùkòwëch discëplinach. Pòzwôlają na badérowanié rozmajitëch zagadnieniów, na przikłôd gramaticznëch abò leksykalnëch. Kòrpùsowé nôrzãdza pòmôgają analizowac m.jin. jãzëkòwi zestôwk, òdmianë jãzëka abò zjinaczenia midzë jãzëkama[18]. Do badérowaniégò zbiérków tekstów ùżiwô sã nôrzãdza, jaczé mòżna nalezc w programach brëkòwnëch do twòrzeniô kòrpùsów. Jednym z nôczãscy ùżiwónëch tegò ôrtu programów, jak ju mómë prãdzy nadczidniãté, je AntConc òpracowóny przez Laurence'a Anthony'egò[19]. W tim badérowanim ùżiwómë wersjã 4.1.0 programù[20].

---

[18] D. A. Kwary, *A corpus and a concordancer of academic journal articles*, „Data in Brief" 2018, nr 16, s. 95.

[19] Ùżiwelë jesmë ju w najich badérowaniach czile kòrpùsów ùtwòrzonëch z pòmòcą programù AntConc, m.jin. kòrpùsë tekstów w anielsczim jãzëkù z zakresu fizyczi, biologii, chemie nieòrganiczny, a téż astrofizyczi (K. Radomëszczi, *Analiza struktury i funkcji zbitek leksykalnych w angielskich streszczeniach rozpraw doktorskich z zakresu biologii i fizyki*, [w:] *Język w zmieniającym się świecie: Prace młodych językoznawców*, red. E. Kòmòrowskô, D. Stanulewicz, Szczecëno 2023, s. 45–67; K. Radomëszczi, *Terminology of inorganic chemistry: A corpus study*, [w:] *Inter- and Intralinguistic Contrasts / Inter- und intralinguistische Kontraste*, red. A. Hanus, D. Miller, I. Szwed, Berlin 2023, s. 145–169; D. Stanulewicz, K. Radomëszczi, *Colour terms in inorganic chemistry: A corpus study*, „Науковий Часопис

AntConc wëpòsażony je w generatór lëstë słowów (fòrm) ùłożonëch wedle jich czãstotlëwòscë, kònkòrdancer, nôrzãdzé do taksowaniô leksykalnëch zestôwków, a téż nôrzãdzé do twòrzeniô diagramów prezentëjącëch rozprowôdzanié słowów w tekstach kòrpùsu[21]. Òkróm tegò w nônowszi wersji programù je mòżlëwòta twòrzeniô blónë słowów.

Frekwencyjné lëstë słowów

Chcemë le zacząc òd lëstë słowów ùłożonëch wedle frekwencje, to je czãstoscë w kòrpùsu. Òkróm lëstë rankingòwi mòżlëwé je ùdostanié taczich pòdôwków jak:

- lëczba wëstãpiwaniô w kòrpùsu (absolutnô frekwencjô, zwónô téż bezwzglãdną frekwencją);
- lëczba dokùmentów (lopków), w chtërnëch jaczés słowò wëstãpùje (òbéńda);
- lëczba wëstãpiwaniô w kòrpùsu w przërechòwanim na 1 mëlión abò np. na 10 tësãcy słowów – co sã ùżiwô w przëtrôfkù môłëch kòrpùsów, a taczim kòrpùsã je prawie nasz kòrpùs (wzglãdnô frekwencjô, zwónô téż znormalizowóną frekwencją);
- znormalizowónô frekwencjô w dokùmentach (gdze 100% dokùmentów = 1,000).

Нaціонального Педагогічного Університету імені М. П. Драгоманова: Серія 9: Сучасні Тенденції Розвитку Мов / Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Series 9: Current Trends in Language Development” 2021, nr 22, s. 95–109; D. Stanulewicz, K. Radomëszczi, *The adjectives* light *and* dark *in astrophysical texts: A corpus study*, „Науковий Часопис Національного Педагогічного Університету імені М. П. Драгоманова: Серія 9: Сучасні Тенденції Розвитку Мов / Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Series 9: Current Trends in Language Development” 2023, nr 25, s. 64–78), kòrpùsë tekstów w pòlsczim jãzëkù ò turisticzny tematice (D. Stanulewicz, K. Radomëszczi, E. Kòmòrowskô, *Słoneczna, przepiękna, niesamowita… Chorwacja w artykułach polskich serwisów turystycznych. Wybrane zagadnienia leksykalne i pragmatyczne*, Szczecin 2022), *a téż* kòrpùsë gazétnëch tekstów w jãzëkù tok pisin (D. Stanulewicz, K. Radomëszczi, *Tok Pisin words for red used in the press: A corpus study*, [w:] *Oblicza języka, przekładu, kultury i edukacji: Wybrane zagadnienia*, red. D. Dzadosz, E. Kòmòrowskô, D. Stanulewicz, Szczecëno 2022, s. 85–97).

[20] L. Anthony, AntConc, Version 4.1.0, program komputerowy, Tokyo 2022, https://www.laurenceanthony. net/software/antconc/, 2022 [10.08.2023].

[21] L. Anthony, *AntConc: Design and development of a freeware corpus analysis toolkit for the technical writing classroom*, [w:] *IPCC 2005 Proceedings: International Professional Communication Conference 2005*, Limerick 2005, s. 729.

Wzglãdną frekwencjã rechùje sã wedle pòstãpnégò mòdła:

$$FW = \frac{FA}{N} \cdot 1\,000\,000$$

gdze: FW = wzglãdnô (znormalizowónô) frekwencjô,
FA = absolutnô (bezwzglãdnô) frekwencjô.
N = lëczba słowów w kòrpùsu[22].

Pòdóné wëżi mòdło tikô sã rechòwaniô wëstãpiwaniów słowa abò wërażenia na 1 milión słowów, równak – jak chùtni jesmë nadczidnãlë – zanôleżno òd wiôlgòscë kòrpùsu jidze przëjimnąc jinszé spòdlé znormalizowaniô czãstoscë leksykalnëch jednostków. Je to òsoblëwie wôżné w przëtrôfkù môłëch kòrpùsów[23].

Wrôcającë do najégò kòrpùsu kaszëbsczégò jãzëka, céchùnk 1 pòkazëje pòczątk rankingòwi lëstë, za to tôbela 2 pòkazëje 50 nôczãstszich słowów (fòrmów).

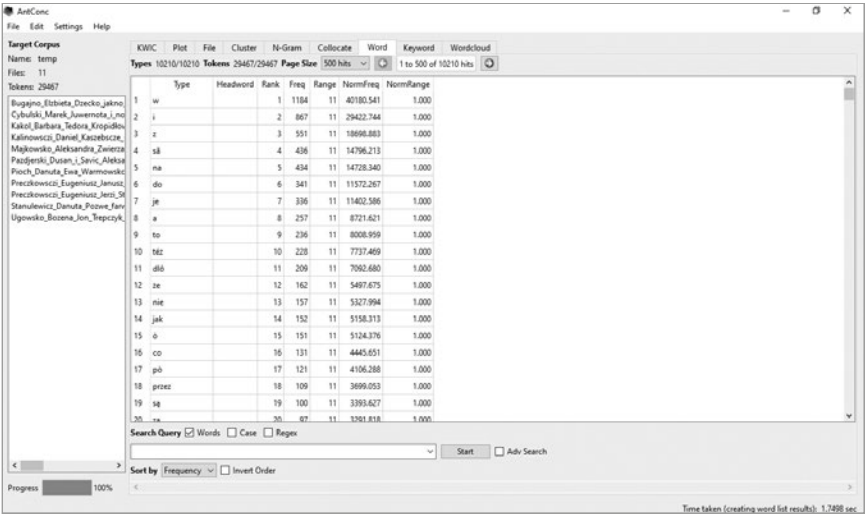
AntConc
File Edit Settings Help
KWIC Plot File Cluster N-Gram Collocate Word Keyword Wordcloud
Start
Adv Search
Sort by
Frequency
Invert Order
Search Query ☑ Words ☐ Case ☐ Regex
Progress 100%

Target Corpus
Name: temp
Files: 11
Tokens: 29467

Bugajno_Elzbieta_Dzecko_jakno_
Cybulski_Marek_Juwernota_i_no
Kakol_Barbara_Tedora_Kropidłov
Kalinowsczi_Daniel_Kaszebscze_
Majkowsko_Aleksandra_Zwierza
Pazdjerski_Dusan_i_Savic_Aleksa
Pioch_Danuta_Ewa_Warmowskc
Preczkowsczi_Eugeniusz_Janusz_
Preczkowsczi_Eugeniusz_Jerzi_St
Stanulewicz_Danuta_Pozwe_farv
Ugowsko_Bozena_Jon_Trepczyk_

Types 10210/10210 Tokens 29467/29467 Page Size 500 hits 1 to 500 of 10210 hits

	Type	Headword	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRange
1	w		1	1184	11	40180.541	1.000
2	i		2	867	11	29422.744	1.000
3	z		3	551	11	18698.883	1.000
4	sã		4	436	11	14796.213	1.000
5	na		5	434	11	14728.340	1.000
6	do		6	341	11	11572.267	1.000
7	je		7	336	11	11402.586	1.000
8	a		8	257	11	8721.621	1.000
9	to		9	236	11	8008.959	1.000
10	téż		10	228	11	7737.469	1.000
11	dlô		11	209	11	7092.680	1.000
12	że		12	162	11	5497.675	1.000
13	nie		13	157	11	5327.994	1.000
14	jak		14	152	11	5158.313	1.000
15	ò		15	151	11	5124.376	1.000
16	co		16	131	11	4445.651	1.000
17	pò		17	121	11	4106.288	1.000
18	przez		18	109	11	3699.053	1.000
19	sę		19	100	11	3393.627	1.000

Time taken (creating word list results): 1.7498 sec

Céchùnk 1. Pòczątk rankingòwi lëstë nôczãstszich słowów (fòrmów)

---

[22] V. Brezina, *Statistics in Corpus Linguistics: A Practical Guide*, Cambridge 2018, s. 43.
[23] Tamò, s. 43–44.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Tôbela 2.
Rankingòwô lësta nôczãstszich 50 słowów (fòrmów) z frekwencyjnyma pòdôwkama

Słowò (fòrma)	Môl w rankingù	Frekwencjô absolutnô	Zôkrãżé	Frekwencjô znormalizowónô – na 1 mln słowów	Frekwencjô znormalizowónô – na 10 tës. słowów	Zôkrãżé – frekwencjô znormalizowónô
w	1	1184	11	40180,541	401,805	1,000
i	2	867	11	29422,744	294,227	1,000
z	3	551	11	18698,883	186,989	1,000
sã	4	436	11	14796,213	147,962	1,000
na	5	434	11	14728,340	147,283	1,000
do	6	341	11	11572,267	115,723	1,000
je	7	336	11	11402,586	114,026	1,000
a	8	257	11	8721,621	87,216	1,000
to	9	236	11	8008,959	80,090	1,000
téż	10	228	11	7737,469	77,375	1,000
dlô	11	209	11	7092,680	70,927	1,000
że	12	162	11	5497,675	54,977	1,000
nie	13	157	11	5327,994	53,280	1,000
jak	14	152	11	5158,313	51,583	1,000
ò	15	151	11	5124,376	51,244	1,000
co	16	131	11	4445,651	44,457	1,000
pò	17	121	11	4106,288	41,063	1,000
przez	18	109	11	3699,053	36,991	1,000
są	19	100	11	3393,627	33,936	1,000
za	20	97	11	3291,818	32,918	1,000
dzecy	21	95	10	3223,945	32,239	0,909
kaszëbsczi	21	95	11	3223,945	32,239	1,000
tak	23	87	11	2952,455	29,525	1,000
wiele	24	86	11	2918,519	29,185	1,000
jegò	25	78	9	2647,029	26,470	0,818

kaszëbsczégò	25	78	10	2647,029	26,470	0,909
òd	25	78	11	2647,029	26,470	1,000
tim	28	68	10	2307,666	23,077	0,909
jakno	29	64	11	2171,921	21,719	1,000
ze	29	64	11	2171,921	21,719	1,000
rokù	31	63	10	2137,985	21,380	0,909
ji	32	62	10	2104,049	21,040	0,909
czë	33	61	9	2070,112	20,701	0,818
béł	34	60	11	2036,176	20,362	1,000
r	34	60	9	2036,176	20,362	0,818
mòże	36	59	11	2002,240	20,022	1,000
jich	37	58	11	1968,304	19,683	1,000
ju	38	57	10	1934,367	19,344	0,909
jãzëka	38	57	9	1934,367	19,344	0,818
bëła	40	52	10	1764,686	17,647	0,909
bëło	40	52	10	1764,686	17,647	0,909
le	40	52	9	1764,686	17,647	0,818
bëłë	43	50	11	1696,813	16,968	1,000
jesz	44	49	11	1662,877	16,629	1,000
jaczé	45	48	10	1628,941	16,289	0,909
s	45	48	5	1628,941	16,289	0,455
równak	47	47	11	1595,005	15,950	1,000
te	48	46	11	1561,068	15,611	1,000
baro	49	45	11	1527,132	15,271	1,000
kaszëbsczich	50	41	10	1391,387	13,914	0,909

Jak jidze prosto zmerkac, nôczãscy ùżiwóné są fùnkcyjné wërazë – przëmiónczi i wiążënë. Pòdôwczi w tôbelë 2 wskazëją na nôczãstszi znankòwnik – *kaszëbsczi* ‘kaszubski’, jistniczi – *dzeckò* ‘dziecko’ i *jãzëk* ‘język’, a téż czasnik – *bëc* ‘być’. Wësokô frekwencjô leksemów *kaszëbsczi* i *jãzëk* je do zrozmieniô jeżlë jidze ò dzejania Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Czãsté ùżëcé jistnika *dzeckò* téż ni mùszi dzëwòwac, bò – jak ju chùtni jesmë nadczidnãlë – przédnym tematã „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” w rokù 2022 bëła lëteratura dlô dzecy.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Jak jidze prosto zmerkac, AntConc nie parłãczi rozmajitëch fòrmów tegò samégò słowa, tej prôwdzëwą czãstotlëwòsc mùszi so samémù pòrechòwac sëmùjącë frekwencjã wszëtczich fòrmów. Wôrt je pòwiedzec, że program ùznôwô skrótë, taczé jak *s* (tj. *s.*, starna) i *r* (tj. *r.*, rok).

Blónë słowów

Frekwencyjną rankingòwą lëstã jidze graficzno pòkazac – na ôrt blónë słowów. Céchùnk 2 przedstôwiô pòdôwczi z tôbelë 2, mający 50 nôczãstszich słowów, za to céchùnk 3 pòkazëje 200 nôczãstszich słowów. Czej ùżëtô czcónka je wiãkszô, cemniészô i mòcniészi farwë, tej słowò je pòpùlarniészé w tekstach kòrpùsu.

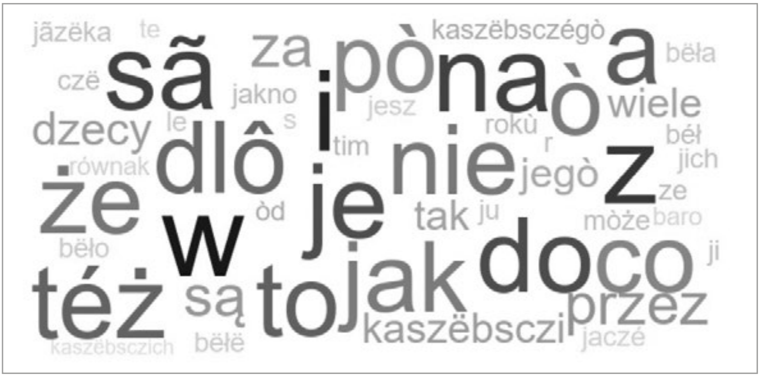

Céchùnk 2. Blóna słowów – 50 nôczãstszich słowów (fòrmów)

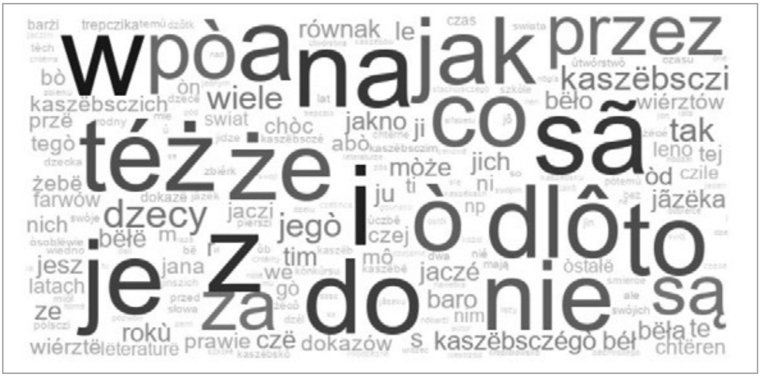

Céchùnk 3. Blóna słowów – 200 nôczãstszich słowów (fòrmów)

Kònkòrdancer

Pòstãpnym kòrpùsowim nôrzãdzã je kònkòrdancer, chtërny pòmôgô nalezc kòntekstë kluczowégò słowa (abò wërażeniô)[24]. Szukanié kònkretnëch wërażeniów w kòrpùsu mòże pòmòc w zidentifikòwaniu òsoblëwëch ùżëców jednégò leksemù. Z pòmòcą tegò nôrzãdza mòżna badérowac, w jaczim leksykalnym òkòlim i/abò w jaczich gramaticznëch kònstrukcjach wëstãpiwają kòżdé słowa. Ekran z pierszima kòntekstama znankòwnika *kaszëbsczi* ‘kaszubski’ przedstôwiómë na céchùnkù 4. Jakno że AntConc nie dôwô analizatora mòrfòlogicznégò dlô żódnégò jãzëka, naje kòrpùsowé zapitanié mùszi wëzdrzec: *kaszëbs**. Taczé zapitanié bierze pòd ùwôgã wszëtczé fòrmë tegò znankòwnika, ale i téż jiné wërazë naczinającé sã òd *kaszëbs*-, np. znankòwnik *kaszëbskòjãzëczny* ‘kaszubskojęzyczny’ czë jistnik *Kaszëbskô* ‘Kaszuby’. W pòstãpny analize ùżëców znankòwnika *kaszëbsczi* mùszi taczé przëtrôfczi òminąc.

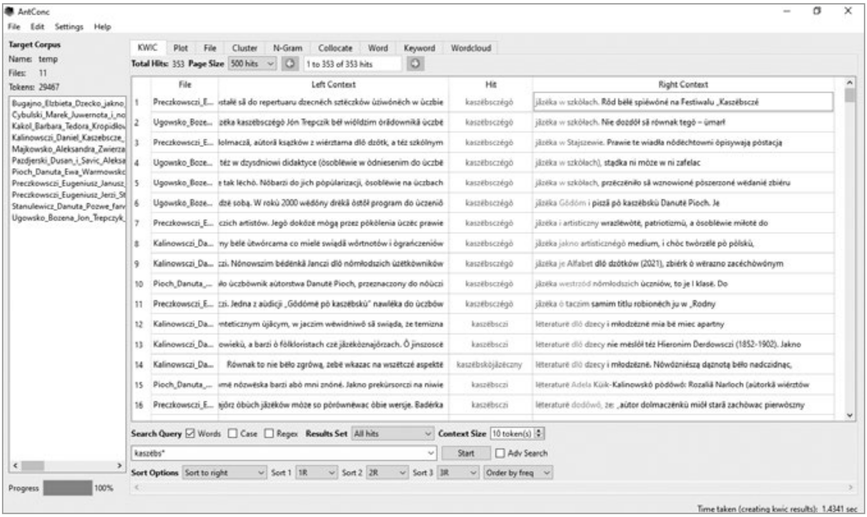

Target Corpus
Name: temp
Files: 11
Tokens: 29467

Bugajno_Elzbieta_Dzecko_jakno_
Cybulski_Marek_Juwernota_i_no
Kakol_Barbara_Tedora_Kropidłov
Kalinowsczi_Daniel_Kaszebscze_
Majkowsko_Aleksandra_Zwierza
Pazdjerski_Dusan_i_Savic_Aleksa
Pioch_Danuta_Ewa_Warmowskc
Preczkowsczi_Eugeniusz_Janusz_
Preczkowsczi_Eugeniusz_Jerzi_St
Stanulewicz_Danuta_Pozwe_farv
Ugowsko_Bozena_Jon_Trepczyk_

Progress 100%

Total Hits: 353 Page Size 500 hits 1 to 353 of 353 hits

	File	Left Context	Hit	Right Context
1	Preczkowsczi_E...	stałë sã do repertuaru dzecnëch sztëczków ùżiwònëch w ùczbie	kaszëbsczégò	jãzëka w szkòłach. Rôd bëłë spiéwóné na Festiwalu „Kaszëbsczé
2	Ugowsko_Boze...	zëka kaszëbsczégò Jón Trepczik bëł wiôldżim òrãdownikã ùczbë	kaszëbsczégò	jãzëka w szkòłach. Nie doczdôł sã równak tegò – ùmarł
3	Preczkowsczi_E...	lolmaczã, aùtorã ksążków z wiérztama dlô dzôtk, a téż szkòlnym	kaszëbsczégò	jãzëka w Stajszewie. Prawie te wiadła nôdëchtowni òpisywają pòstacją
4	Ugowsko_Boze...	téż w dzysdniowi didaktyce (òsoblëwie w òdniesenim do ùczbë	kaszëbsczégò	jãzëka w szkòłach), stądka ni mòże w ni zafelac
5	Ugowsko_Boze...	e tak lëchò. Nôbarzi do jich pòpùlarizacji, òsoblëwie na ùczbach	kaszëbsczégò	jãzëka w szkòłach, przëczëniło sã wznowioné pòszerzoné wëdanié zbiéru
6	Ugowsko_Boze...	dzë sobą. W rokù 2000 wëdóny drëkã òstôł program do ùczeniô	kaszëbsczégò	jãzëka Gôdóm i piszã pò kaszëbskù Danutë Pioch. Je
7	Preczkowsczi_E...	czich artistów. Jegò dokôzë mògą przez pòkòlenia ùczëc prawie	kaszëbsczégò	jãzëka i artisticzny wrażlëwòtë, patriotizmù, a òsoblëwie miłotë do
8	Kalinowsczi_Da...	ny bëlë ùtwórcama co mielë swiądã wôrtnotów i ògrańczeniów	kaszëbsczégò	jãzëka jakno artisticznégò medium, i chòc twòrzëlë pò pòlskù,
9	Kalinowsczi_Da...	czi. Nônowszim bëdënkã Janczi dlô nômłodszich ùżëtkòwników	kaszëbsczégò	jãzëka je Alfabet dlô dzôtków (2021), zbiérk ò wërazno zacéchòwónym
10	Pioch_Danuta_...	ło ùczbòwnik aùtorstwa Danutë Pioch, przeznaczony do nôùczi	kaszëbsczégò	jãzëka westrzód nômłodszich ùczniów, to je I klasë. Do
11	Preczkowsczi_E...	czi. Jedna z aùdicji „Gôdómë pò kaszëbskù” nawlékã do ùczbów	kaszëbsczégò	jãzëka ò taczim samim titlu robionëch ju w „Rodny
12	Kalinowsczi_Da...	nteticznym ùjãcym, w jaczim wëwidniwô sã swiąda, że temizna	kaszëbsczi	lëteraturë dlô dzecy i młodzëżë mia bë miec apartny
13	Kalinowsczi_Da...	owiekù, a barzi ò fòlklorìstach czë jãzëkòznajôrzach. Ò jinszoscë	kaszëbsczi	lëteraturë dlô dzecy nie mëslôł téż Hieronim Derdowsczi (1852-1902). Jakno
14	Kalinowsczi_Da...	Równak to nie bëło zgrôwą, żebë wkazac na wszëtczé aspektë	kaszëbskòjãzëczny	lëteraturë dlô dzecy i młodzëżë. Nôwôżniészą dążnotą bëło nadczidnąc,
15	Pioch_Danuta_...	më nôzwëska barzi abò mni znóné. Jakno prekùrsorczi na niwie	kaszëbsczi	lëteraturë Adela Kùik-Kalinowskô pòdôwô: Rozalëã Narloch (aùtorkã wiérztów
16	Preczkowsczi_E...	jôrz òbùch jãzëków mòże so pòrównëwac òbie wersje. Badérka	kaszëbsczi	lëteraturë dodôwô, że: „aùtor dolmaczënkù miôł starã zachòwac pierwòszny

Search Query ☑ Words ☐ Case ☐ Regex Results Set All hits Context Size 10 token(s)
kaszëbs*
☐ Adv Search
Sort Options Sort to right Sort 1 1R Sort 2 2R Sort 3 3R Order by freq
Time taken (creating kwic results): 1.4341 sec

Céchùnk 4. Zôczątk lëstë kòntekstów znankòwnika *kaszëbsczi*
(zapëtanié: *kaszëbs**)

---

[24] D. A. Kwary, *A corpus and a concordance*...; S. Varley, *I'll just look that up in the concordancer: Integrating corpus consultation into the language learning environment*, „Computer Assisted Language Learning” 2009, nr 22/2, s. 133–134.

Tôbela 3.
Pierszich 50 kòntekstów znankòwnika *kaszëbsczi* (zapëtanié: *kaszëbs**)

Lp.	Lewi kòntekst	Szukóné słowò	Prawi kòntekst
1	chùtuszkò wdostałë sã do repertuaru dzecnëch sztëczków ùżiwónëch w ùczbie	kaszëbsczégò	jãzëka w szkòłach. Rôd bëłë spiéwóné na Festiwalu „Kaszëbsczé
2	na ùczbach jãzëka kaszëbsczégò Jón Trepczik béł wiôldżim òrãdownikã ùczbë	kaszëbsczégò	jãzëka w szkòłach. Nie dożdôł sã równak tegò – ùmarł
3	dolmaczã, aùtorã ksążków z wiérztama dlô dzôtk, a téż szkólnym	kaszëbsczégò	jãzëka w Stajszewie. Prawie te wiadła nôdëchtowni òpisywają pòstacją
4	wôrtnotama téż w dzysdniowi didaktice (òsoblëwie w òdniesenim do ùczbë	kaszëbsczégò	jãzëka w szkòłach), stądka ni mòże w ni zafelac
5	je tak lëchò. Nôbarżi do jich pòpùlarizacji, òsoblëwie na ùczbach	kaszëbsczégò	jãzëka w szkòłach, przëczëniło sã wznowioné pòszerzoné wëdanié zbiéru
6	midzë sobą. W rokù 2000 wëdóny drëkã òstôł program do ùczeniô	kaszëbsczégò	jãzëka Gôdóm i piszã pò kaszëbskù Danutë Pioch. Je
7	z wszëtczich artistów. Jegò dokôzë mògą przez pòkòlenia ùczëc prawie	kaszëbsczégò	jãzëka i artisticzny wrazlëwòtë, patriotizmù, a òsoblëwie miłotë do
8	młodokaszëbów, chtërny bëlë ùtwórcama co mielë swiądã wôrtnotów i ògrańczeniów	kaszëbsczégò	jãzëka jakno artisticznégò medium, i chòc twòrzëlë pò pòlskù,
9	w metafòrë i òbrôzczi. Nônowszim bédënkã Janczi dlô nômłodszich ùżëtkòwników	kaszëbsczégò	jãzëka je Alfabet dlô dzôtków (2021), zbiérk ò wërazno zacéchòwónym
10	rokù KPZ wëdało ùczbòwnik aùtorstwa Danutë Pioch, przeznaczony do nôùczi	kaszëbsczégò	jãzëka westrzód nômłodszich ùczniów, to je I klasë. Do
11	Mòrsczi. Jedna z aùdicji „Gôdómë pò kaszëbskù” nawléka do ùczbów	kaszëbsczégò	jãzëka ò taczim samim titlu robionëch ju w „Rodny
12	i synteticznym ùjãcym, w jaczim wëwidniwô sã swiąda, że temizna	kaszëbsczi	lëteraturë dlô dzecy i młodzëznë mia bë miec apartny

13	młodim człowiekù, a barżi ò fòlkloristach czë jãzëkòznajôrzach. Ò jinszoscë	kaszëbsczi	lëteraturë dlô dzecy nie mëslôł téż Hieronim Derdowsczi (1852–1902). Jakno
14	Równak to nie bëło zgrôwą, żebë wkazac na wszëtczé aspektë	kaszëbskò-jãzëczny	lëteraturë dlô dzecy i młodzëznë. Nôwôżniészą dążnotą bëło nadczidnąc,
15	nalôżómë nôzwëska barżi abò mni znóné. Jakno prekùrsorczi na niwie	kaszëbsczi	lëteraturë Adela Kùik-Kalinowskô pòdôwô: Rozaliã Narloch (aùtorkã wiérztów
16	Zôs znajôrz òbùch jãzëków mòże so pòrównëwac òbie wersje. Badérka	kaszëbsczi	lëteraturë dodôwô, że: „aùtor dolmaczënkù miôł starã zachòwac pierwòszny
17	No zetkniãcé sã òb czas ùniwersytecczich sztudiów z tak wiôldżima pòstacjama	kaszëbsczi	lëteraturë miało wiôldżi znaczënk w przińdnym żëcym a artisticznym
18	sã ùrodnoscë jinszich kòntekstów temiznowëch czë fòrmalnëch. Włôscëwi pòczątk Dlô	kaszëbskòjãzëczny	lëteraturë pierszé przëkładë ùtwórstwa dlô dzecy pòkôzałë sã dopiérze
19	parłãczi z mùzyką, na òstatkù twòrzącë spiéwã. Slédné lata rozwiju	kaszëbsczi	lëteraturë przënôszają ze sobą baro czekawé zjawiszcza òżëwieniô w
20	môlową patriocëznã (Serakòwsczé kôłpë). Tak jak ùtwórcë znóny z panteònu	kaszëbsczi	lëteraturë próbùje téż ùmôlnic biblijny swiat na Kaszëbach (Zagôdôł
21	Abstrakt: Articzel je zrzeszony z òpisënkã nôwôżniészich faktów historicznégò rozwiju	kaszëbskòjãzëczny	lëteraturë w ji ôrce dokôzów pisónëch dlô dzecnégò òdbiércë.
22	dzôtczi (1977), pòtemù bôjkòwé fòrmë, jaczé na spòdlim całi donëchczôs twòrzony	kaszëbsczi	lëteraturë znankòwałë sã prostotą i letkòscą, a do te
23	sã w ni wiérztë i anegdotë w wersje dëbeltnojãzëkòwi (pò	kaszëbskù	i pò pòlskù). Aùtorka zadedikòwa gò swòjim starszim. Aùtorką
24	To ju trzecé zéńdzenié z Wama, tim razã wëbrzmi pò	kaszëbskù	i pò pòlskù. Òkòma wiérztów wëbrónëch z ùszłëch zbiérków,
25	r. Kropidłowskô wëdała prowadniczi pò Kaszëbach pt. *Wanoga pò Szwajcarie*	Kaszëbsczi	i *Z dzejów Kartuzów i klôsztoru kartuzjanów w Kartuzach*.
26	charakterizëje sã dëbeltną identifikacją (etniczną – kaszëbską i nôrodną – pòlską): Juwernoto	kaszëbskô	i bùchò pòlskô jô waji w sebie móm czë

27	credo Kaszëbë, chtëren (we wikszoscë) charakterizëje sã dëbeltną identifikacją (etniczną –	kaszëbską	i nôrodną – pòlską): Juwernoto kaszëbskô i bùchò pòlskô jô
28	pt. Bajki (1996) Łajming dôwô narracjã z partiama dialogów napisónëch pò	kaszëbskù	i partiama narratora ùsadzonëch pò pòlskù. Snôżota tegò pòlégô
29	Zamkłosc òstała ùłożonô w dwùch dzélach: wiérztë (69 dokazów w wersje	kaszëbsczi	i pòlsczi), a téż pòwiôstczi (10, téż w dwùch wersjach
30	dzél dëszë (1981). Pò smiercë Cenôwë jego òpòwiôdania i wiérztë w	kaszëbsczim	i pòlsczim jãzëkù (tej-sej tłómaczenia) pòjôwiają sã regùlarno
31	dzysdniowëch òdbiérców lëteraturë. Sytuacja ta òdmieniła sã za sprawą Institutu	Kaszëbsczégò	i wëdôwóny przez niegò serie Biblioteka Pisarzów Kaszëbsczich. Dzãka
32	infòrmaticzi, ale téż kaszëbsczégò jãzëka. Jeden sztërk béł téż szkólnym	kaszëbsczégò	w Stôri Hëce, Głodnicë, Kòloni, a w szkòle strzédny
33	òstelë założcama kòl Kaszëbsczégò Zrzeszeniô w Kartuzach Karna Młodi Inteligencji	Kaszëbsczi,	w chtërnégò programie samòsztôłceniowim bëło zgromadzenié biblioteczczi kaszëbsczich wëdôwiznów
34	Institutu Kaszëbsczégò Poezja Zrzeszińców (2013), przërëchtowónô w òbrëmim serii Biblioteka Pisarzów	Kaszëbsczich,	w jaczi prawie wszëtczé dokazë piesniodzeja z Wejrowa òstałë
35	w szkòle strzédny w Strzépczu mët. Jaczis czas ùcził téż	kaszëbsczégò	w jednym z kartësczich liceów. Zadzëwòwóny bòkadoscą legeńdów, a
36	trafił na ksãgarsczé pòlëce – didakticznô wspòmòżnô ksążka do ùczbë j.	kaszëbsczégò	w kl. V – Z kaszëbsczim w szkòle aùtorsczégò duetu
37	żëcé zwãczało na kaszëbską nótã. Zaczã jem pisac prawie pò	kaszëbskù,	w mòjim pierszim jãzëkù, bò móm kaszëbską dëszã… Mòje
38	do IV etapù edukacyjnégò pòd wspólnym titlã Jô w Kaszëbsczi,	Kaszëbskô	w swiece, pòdrobno òpracowóné przez Felicjã Bôskã-Bòrzëszkòwską i
39	wspòmòżnô ksążka do ùczbë j. kaszëbsczégò w kl. V – Z	kaszëbsczim	w szkòle aùtorsczégò duetu Lucynë Sorn i Aleksandrë Pająk.

40	pòlu. Chòc nie bëło tej jesz mòwë ò ùczbie j.	kaszëbsczégò	w szkòłach, Trepczik swój pòeticczi i kómpòzytorsczi talent w
41	miôł pòzwã „Spiéwné ùczbë”. Bëło w nim zrobioné kòl 105 ùczbów	kaszëbsczégò	jãzëka. W kòżdim dzélëkù pùszcziwónô bëła spiewa. Pò dzélu
42	jiscënków aùtor dotëgòwôł jesz jeden przez se napisóny ò nikwienim	kaszëbsczégò	jãzëka. W zbiérk wsadzony je przełożënk z pòlsczégò epitafium
43	ur. 1933) pòswiãcëłë wiele lat swòjégò żëcô dlô kùlturë, tradicji i	kaszëbsczégò	jãzëka. Dzejanié najich pisôrków na kaszëbskò--pòmòrsczim òbrëmim: Kropidłowsczi
44	blëżi Swiónowa, w jaczim dali ùcził, nôwicy infòrmaticzi, ale téż	kaszëbsczégò	jãzëka. Jeden sztërk béł téż szkólnym kaszëbsczégò w Stôri
45	rozkòscérzającëch kaszëbską kùlturã. Jiréna jesz do tegò je pòpùlarizatórką nôùczi	kaszëbsczégò	jãzëka. Kropidłowskô bez swòje ùtwórstwò miała starã cobë pòkôzac
46	mëslë i dbë, a téż pragniącczi, żlë chòdzy ò przińdnotã	kaszëbsczégò	jãzëka. Ne gôdczi z wiôldżima ùtwórcama prowadzą dzecë, temù
47	na òdbiércã, co dôwô mòżlëwòtã wëzwëskaniô didakticznégò spòdlégò na ùczbach	kaszëbsczégò	jãzëka. Przëwòłóné wëjimczi wskazëją na wmiklëwą znajomòsc psychiczi Kaszëbów,
48	recytatorsczich, a téż wëzwëskiwanim ji dokazów w ùczbòwnikach do nôùczi	kaszëbsczégò	jãzëka. Pòpùlarizacje ùtwórstwa pòetczi przësłużëłë sã w òsoblëwi spòsób
49	pùblikacją Brawãdë Bracy Grimm – Baśnie Braci Grimm w dolmaczënkù na	kaszëbsczi	jãzëk Jirénë Hirsz. Jiréna Hirsz wnetka tak samò jak
50	Kartuzach. Jakno nôleżnik Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô part Kartuzë dolmaczëła na	kaszëbsczi	jãzëk Pòwszechné Mòdlëtwë i czëtania ze Swiãtégò Pismiona. To

Wëżi pòdónô lësta kòntekstów pòkazëje nôblëższé leksykalné òbkrãżé znankòwnika *kaszëbsczi*. W pierszi rédze mòżna zmerkac jegò parłãcz z jistnikama mdącyma w kòlumnie „prawi kòntekst”. AntConc zaznôczô trzë pòstãpné wërazë pò szukónym słowie rozmajitima farwama: pierszé słowò na czerwiono, drëdżé na zelono, a trzecé na lilewò. Badérowanié pòkôzało 353 ùżëców *kaszëbs**. Ze zbiérkù pòdôwków przedstôwionëch w tôbelë 3 mòżna òdczëtac, że jistniczi, chtërne wëstãpiwają pò badérowónym znankòwnikù, to *lëteratura* ‘literatura’ i *jãzëk* ‘język’. Równak dopiérze analiza wszëtczich tëch kòntekstów bë dozwòlëła ùstalëc, czë w kòrpùsu znankòwnik *kaszëbsczi* pò prôwdze nôczãscy mòdifikùje jistniczi *lëteratura* i *jãzëk*.

Wôrt je pòwiedzec, że jeżlë mdze brëkùnk badérowaniégò wiãkszégò kòntekstu, klikniãcé w szukóné słowò w jednym kònteksce sczerëje ùżëtkòwnika do wiãkszégò dzéla tekstu.

Sznëkrownica kòlokacjów (kòlokatów)

Jednym z kòrpùsowëch nôrzãdzów w programie *AntConc* je sznëkrownica kòlokacji, to je nôczãscy wëstãpiwùjącëch parłãczeniów leksykalnëch jednégò słowa. Ùżëtkòwnik mòże wëbrac, czë chce badérowac jegò lewi czë prawi kòntekst.

Òkróm tegò AntConc dôwô mòżlëwòtã wërechòwaniô prôwdoszlachòwnotë wëstãpiwaniô jednégò leksykalnégò parłãczenia w badérowónym kòrpùsu. Do te jesz program rechùje mòc kòlokacjów – ùżëtkòwnik mòże dobrac miarã kòlokacje, chtërnã weznie za pasowną dlô dónégò badérowaniô. AntConc mòże wërechòwac midzë jinszima wôrtoscë t-score, z-score abò MI[25]. W najim badérowanim jesmë ùżiwelë t-score. Do pòrechòwaniô wôrtoscë tegò ôrtu ùżiwô sã pòstãpné mòdło:

$$T(xy) = \frac{f(xy) - \dfrac{f(x)\,f(y)}{N}}{\sqrt{f(xy)}}$$

gdze: $f(xy)$ – absolutnoô frekwencjô wërazowégò parłãczeniô xy,
$f(x)$ – absolutnô frekwencjô słowa x,
$f(y)$ – absolutnô frekwencjô słowa y,
N – lëczba słowów w kòrpùsu,
$\frac{f(x)\,f(y)}{N}$ – spòdzéwónô frekwencjô[26].

---

[25] L. Anthony, *Common statistics used in corpus linguistics*, https://www.laurenceanthony.net/resources/statistics/common_statistics_used_in_corpus_linguistics.pdf, 2023.

[26] V. Cvrček, O. Richterová (red.), *Pojmy:asociacni_miry*, [w:] *Příručka ČNK*, http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=pojmy:asociacni_miry&rev=1554815423, 2019 [18.10.2023].

Jeżlë wërazowé sparłãczenié pòkazëje wôrtosc t-score mniészą jak 2, nie zarechùjemë gò do kòlokacje. Wôrtoscë w przedzélu 2–6 pòkazëją na parłãczenia ò nisczi mòcë kòlokacje, 6–10 – ò strzédny mòcë, a wiãcy jak 10 – ò wësoczi mòcë (òb. tôbela 4)[27].

Tôbela 4. Prodżi dlô wôrtoscë t-score

Kategòrie dwawërazowëch parłãczeniów	**T-score**
Niekòlokacyjnô	<2
Kòlokacyjnô: niskô	≥2 – <6
Kòlokacyjnô: strzédniô	≥6 – <10
Kòlokacyjnô: wësokô	≥10

Zdrzódło: S. Granger, Y. Bestgen, *The use of collocations by intermediate vs. advanced non-native writers: A bigram-based study*, „International Review of Applied Linguistics in Language Teaching” 2014, 52/3, s. 236.

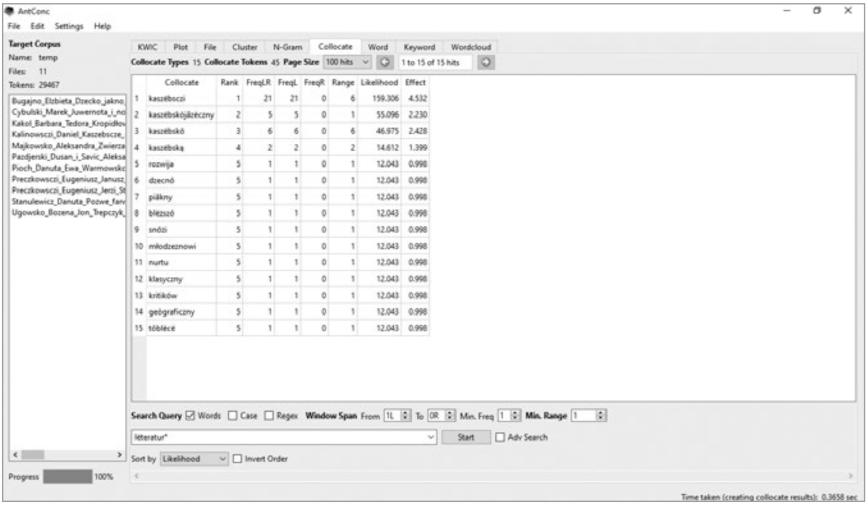

Target Corpus
Name: temp
Files: 11
Tokens: 29467

Bugajno_Elzbieta_Dzecko_jakno_
Cybulski_Marek_Juwernota_i_no
Kakol_Barbara_Tedora_Kropidłov
Kalinowsczi_Daniel_Kaszebscze_
Majkowsko_Aleksandra_Zwierza
Pazdjerski_Dusan_i_Savic_Aleksa
Pioch_Danuta_Ewa_Warmowskc
Preczkowsczi_Eugeniusz_Janusz_
Preczkowsczi_Eugeniusz_Jerzi_St
Stanulewicz_Danuta_Pozwe_farv
Ugowsko_Bozena_Jon_Trepczyk_

Collocate Types 15 Collocate Tokens 45 Page Size 100 hits 1 to 15 of 15 hits

	Collocate	Rank	FreqLR	FreqL	FreqR	Range	Likelihood	Effect
1	kaszëbsczi	1	21	21	0	6	159.306	4.532
2	kaszëbskòjãzëczny	2	5	5	0	1	55.096	2.230
3	kaszëbskô	3	6	6	0	6	46.975	2.428
4	kaszëbską	4	2	2	0	2	14.612	1.399
5	rozwija	5	1	1	0	1	12.043	0.998
6	dzecnô	5	1	1	0	1	12.043	0.998
7	piãkny	5	1	1	0	1	12.043	0.998
8	blëższô	5	1	1	0	1	12.043	0.998
9	snôżi	5	1	1	0	1	12.043	0.998
10	młodzeznowi	5	1	1	0	1	12.043	0.998
11	nurtu	5	1	1	0	1	12.043	0.998
12	klasyczny	5	1	1	0	1	12.043	0.998
13	kritików	5	1	1	0	1	12.043	0.998
14	geògraficzny	5	1	1	0	1	12.043	0.998
15	tôblëcë	5	1	1	0	1	12.043	0.998

Search Query ☑ Words ☐ Case ☐ Regex Window Span From 1L To 0R Min. Freq 1 Min. Range 1
lëteratur*
☐ Adv Search
Sort by Likelihood ☐ Invert Order
Time taken (creating collocate results): 0.3658 sec

Céchùnk 5. Słowa bezpòstrzédno mdącé przed jistnikã *lëteratura* (zapëtanié: *lëteratur**)

Òb téż m.jin. L. Anthony, *Common statistics…*, s. 4; V. Brezina, *Statistics in Corpus Linguistics…*, s. 72.

[27] S. Granger, Y. Bestgen, *The use of collocations by intermediate vs. advanced non-native writers: A bigram-based study*, „International Review of Applied Linguistics in Language Teaching” 2014, 52/3, s. 236.

Chcemë òmówic terô kòlokacje z jistnikã *lëteratura* (zapëtanié: *lëteratur**). Fùnkcjô generowaniô kòlokacjów dozwôlô nama nalezc wërazë (to je kòlokatë), chtërne parłãczą sã nôczãscy z tim słowã: *kaszëbsczi* i *kaszëbskòjãzëczny* (òb. céchùnk 5 i tôbela 5). Òstatnô kòlumna w tôbelë 5 przedstôwiô wôrtoscë t-score. Jak wëchôdô z pòdôwków, parłãczenia te nalôżają sã w kategòrie kòlokacjów ò nisczi mòcë. Mùszi równak tu przëbôczëc, że AntConc bierze pòd ùwôgã kòżdą fòrmã słowa òsóbno. Wërechòwanié dokładnëch wôrtosców t-score mùszałobë wząc pòd ùwôgã wszëtczé fòrmë jednëch kòlokatów.

Tôbela 5.
Słowa bezpòstrzédno mdącé przed jistnikã *lëteratura* (zapëtanié: *lëteratur**)

Kòlokat	**Môl w rankingù**	**Lëczba wszëtczich wëstąpieniów**	**Lëczba wëstąpieniów – lewi kòntekst**	**Lëczba wëstąpieniów – prawi kòntekst**	**Zôkrãżé**	**T-score**
kaszëbsczi	1	95	21	0	6	4.532
kaszëbskòjãzëczny	2	6	5	0	1	2.230
kaszëbskô	3	22	6	0	6	2.428
kaszëbską	4	9	2	0	2	1.399
rozwija	5	1	1	0	1	0.998
dzecnô	5	1	1	0	1	0.998
piãkny	5	1	1	0	1	0.998
blëższô	5	1	1	0	1	0.998
snôżi	5	1	1	0	1	0.998
młodzëznowi	5	1	1	0	1	0.998
nurtu	5	1	1	0	1	0.998
klasyczny	5	1	1	0	1	0.998
kritików	5	1	1	0	1	0.998
geògraficzny	5	1	1	0	1	0.998
tôblëcë	5	1	1	0	1	0.998

Nôrzãdzé n-gram

Pòstãpnym nôrzãdzã dôwającym mòżlëwòsc szukaniégò nôczãscy wëstãpùjącëch wërazowëch parłãczeniów je nôrzãdzé *n-gram*. Słëżi òno do nalezeniô leksykalnëch zestôwków skłôdający̨cëch sã z lëczbë *n* wërazów, np. 3-gramów, to je trzëwërazowëch zestôwków. Na céchùnkù 6 i w tôbelë 6 przedstôwiómë lëstã ùdostónëch parłãczeniów trzëwërazowëch wëstãpùjący̨cëch w kòrpùsu nômni piãc razy.

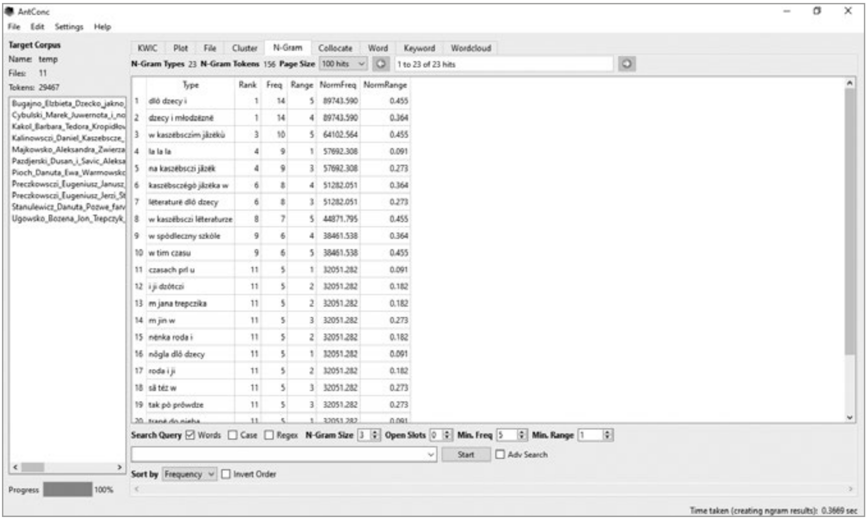

Target Corpus
Name: temp
Files: 11
Tokens: 29467

Bugajno_Elzbieta_Dzecko_jakno_
Cybulski_Marek_Juwernota_i_no
Kakol_Barbara_Tedora_Kropidłov
Kalinowsczi_Daniel_Kaszebscze_
Majkowsko_Aleksandra_Zwierza
Pazdjerski_Dusan_i_Savic_Aleksa
Pioch_Danuta_Ewa_Warmowskc
Preczkowsczi_Eugeniusz_Janusz_
Preczkowsczi_Eugeniusz_Jerzi_St
Stanulewicz_Danuta_Pozwe_farv
Ugowsko_Bozena_Jon_Trepczyk_

N-Gram Types 23 N-Gram Tokens 156 Page Size 100 hits 1 to 23 of 23 hits

	Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRange
1	dlô dzecy i	1	14	5	89743.590	0.455
2	dzecy i młodzëznë	1	14	4	89743.590	0.364
3	w kaszëbsczim jãzëkù	3	10	5	64102.564	0.455
4	la la la	4	9	1	57692.308	0.091
5	na kaszëbsczi jãzëk	4	9	3	57692.308	0.273
6	kaszëbsczégò jãzëka w	6	8	4	51282.051	0.364
7	lëteraturë dlô dzecy	6	8	3	51282.051	0.273
8	w kaszëbsczi lëteraturze	8	7	5	44871.795	0.455
9	w spòdleczny szkòle	9	6	4	38461.538	0.364
10	w tim czasu	9	6	5	38461.538	0.455
11	czasach prl u	11	5	1	32051.282	0.091
12	i ji dzôtczi	11	5	2	32051.282	0.182
13	m jana trepczika	11	5	2	32051.282	0.182
14	m jin w	11	5	3	32051.282	0.273
15	nënka roda i	11	5	2	32051.282	0.182
16	nôgla dlô dzecy	11	5	1	32051.282	0.091
17	roda i ji	11	5	2	32051.282	0.182
18	sã téż w	11	5	3	32051.282	0.273
19	tak pò prôwdze	11	5	3	32051.282	0.273

Search Query ☑ Words ☐ Case ☐ Regex N-Gram Size 3 Open Slots 0 Min. Freq 5 Min. Range 1
☐ Adv Search
Sort by Frequency ☐ Invert Order

Time taken (creating ngram results): 0.3669 sec

Céchùk 6. Wëjimk lëstë 3-gramów (minimalnô lëczba wëstąpieniów: 5)

Tôbela 6.
Lësta 3-gramów (minimalnô lëczba wëstąpieniów: 5)

Lp.	3-gram	Môl w rankingù	Frekwencjô absolutnô	Zôkrãżé	Frekwencjô znormalizowónô – na 1 mln słowów	Zôkrãżé – frekwencjô znormalizowónô
1	dlô dzecy i	1	14	5	89743,590	0,455
2	dzecy i młodzëznë	1	14	4	89743,590	0,364
3	w kaszëbsczim jãzëkù	3	10	5	64102,564	0,455
4	la la la	4	9	1	57692,308	0,091
5	na kaszëbsczi jãzëk	4	9	3	57692,308	0,273
6	kaszëbsczégò jãzëka w	6	8	4	51282,051	0,364

7	lëteraturë dlô dzecy	6	8	3	51282,051	0,273
8	w kaszëbsczi lëteraturze	8	7	5	44871,795	0,455
9	w spòdleczny szkòle	9	6	4	38461,538	0,364
10	w tim czasu	9	6	5	38461,538	0,455
11	czasach prl u	11	5	1	32051,282	0,091
12	i ji dzôtczi	11	5	2	32051,282	0,182
13	m jana trepczika	11	5	2	32051,282	0,182
14	m jin w	11	5	3	32051,282	0,273
15	nënka roda i	11	5	2	32051,282	0,182
16	nôgla dlô dzecy	11	5	1	32051,282	0,091
17	roda i ji	11	5	2	32051,282	0,182
18	sã téż w	11	5	3	32051,282	0,273
19	tak pò prôwdze	11	5	3	32051,282	0,273
20	trapë do nieba	11	5	1	32051,282	0,091
21	w czasach prl	11	5	1	32051,282	0,091
22	wiérztów dlô dzecy	11	5	3	32051,282	0,273
23	żlë jidze ò	11	5	3	32051,282	0,273

Lësta przedstôwiónô w tôbelë 6 pòkazywô rozmajité leksykalné parłãczenia, m.jin. title dokazów czë jich wëjimczi. Zgódno z definicją, leksykalny zestôwk to łączba wërazów, jakô ùżiwónô je do twòrzeniô strukturë tekstów jistno pisónëch, jak i gãbnëch[28]. Z wëgenerowóny lëstë mòżna wëapartnic dwie wërazowé łączbë, chtërne są tak rozmiónyma leksykalnyma zestôwkama, to znaczi *tak pò prôwdze* ‘prawdę mówiąc, rzeczywiście’ (môl nr 19), a téż *żlë jidze ò* ‘jeżeli chodzi o’ (môl nr 23).

Distribùcjô słów w tekstach kòrpùsu

Jesz jiną fùnkcją programù *AntConc* je szukanié słowów w tekstach kòrpùsu i twòrzenié diagramów prezentëjącëch distribùcjã jaczégòs słowa w tekstach. Céchùnczi 7 i 8 pòkazëją wëstãpòwanié pasowno wërazów *lëteratura*

---

[28] Y. H. Chen, P. Baker, *Lexical bundles in L1 and L2 academic writing*, „Language Learning and Technology” 2010, nr14/2, s. 30.

‘literatura’ (zapëtanié: *lëteratur**) i *farwa* ‘barwa’ (zapëtanié: *farw**) – i ewentualno wërazów pòkrewnëch.

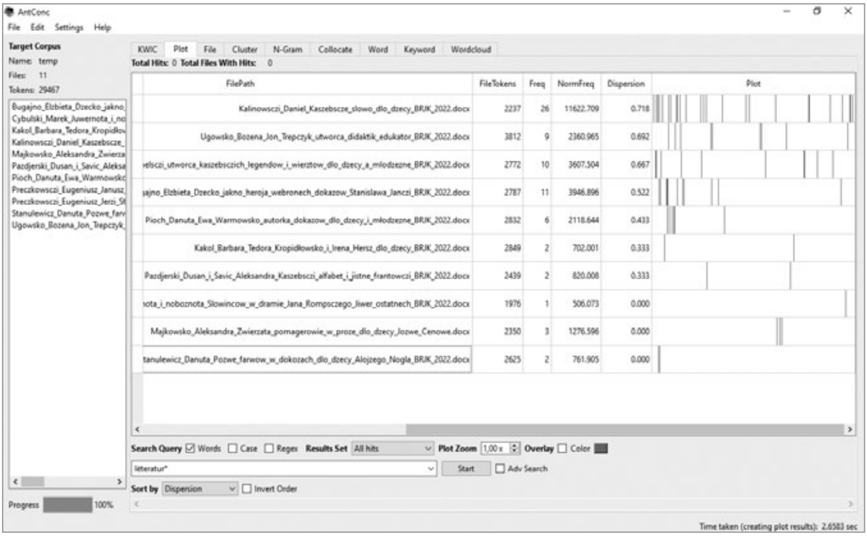

Target Corpus
Name: temp
Files: 11
Tokens: 29467

Bugajno_Elzbieta_Dzecko_jakno_
Cybulski_Marek_Juwernota_i_no
Kakol_Barbara_Tedora_Kropidłow
Kalinowsczi_Daniel_Kaszebscze_
Majkowsko_Aleksandra_Zwierza
Pazdjerski_Dusan_i_Savic_Aleksa
Pioch_Danuta_Ewa_Warmowsko
Preczkowsczi_Eugeniusz_Janusz_
Preczkowsczi_Eugeniusz_Jerzi_St
Stanulewicz_Danuta_Pozwe_farw
Ugowsko_Bozena_Jon_Trepczyk_

Total Hits: 0 Total Files With Hits: 0

FilePath	FileTokens	Freq	NormFreq	Dispersion	Plot
Kalinowsczi_Daniel_Kaszebscze_slowo_dlo_dzecy_BRJK_2022.docx	2237	26	11622.709	0.718	
Ugowsko_Bozena_Jon_Trepczyk_utworca_didaktik_edukator_BRJK_2022.docx	3812	9	2360.965	0.692	
elsczi_utworca_kaszebsczich_legendow_i_wierztow_dlo_dzecy_a_mlodzezne_BRJK_2022.docx	2772	10	3607.504	0.667	
ajno_Elzbieta_Dzecko_jakno_heroja_webronech_dokazow_Stanislawa_Janczi_BRJK_2022.docx	2787	11	3946.896	0.522	
Pioch_Danuta_Ewa_Warmowsko_autorka_dokazow_dlo_dzecy_i_młodzezne_BRJK_2022.docx	2832	6	2118.644	0.433	
Kakol_Barbara_Tedora_Kropidłowsko_i_Irena_Hersz_dlo_dzecy_BRJK_2022.docx	2849	2	702.001	0.333	
Pazdjerski_Dusan_i_Savic_Aleksandra_Kaszebsczi_alfabet_i_jistne_frantowczi_BRJK_2022.docx	2439	2	820.008	0.333	
ota_i_noboznota_Slowincow_w_dramie_Jana_Rompsczego_Jiwer_ostatnech_BRJK_2022.docx	1976	1	506.073	0.000	
Majkowsko_Aleksandra_Zwierzata_pomagerowie_w_proze_dlo_dzecy_Jozwe_Cenowe.docx	2350	3	1276.596	0.000	
tanulewicz_Danuta_Pozwe_farwow_w_dokozach_dlo_dzecy_Alojzego_Nogla_BRJK_2022.docx	2625	2	761.905	0.000	

Search Query ☑ Words ☐ Case ☐ Regex Results Set All hits Plot Zoom 1,00 x Overlay ☐ Color
lëteratur*
Sort by Dispersion ☐ Invert Order
Progress 100%
Time taken (creating plot results): 2.6583 sec

Céchùnk 7. Distribùcjô *lëteratur** w tekstach kòrpùsu

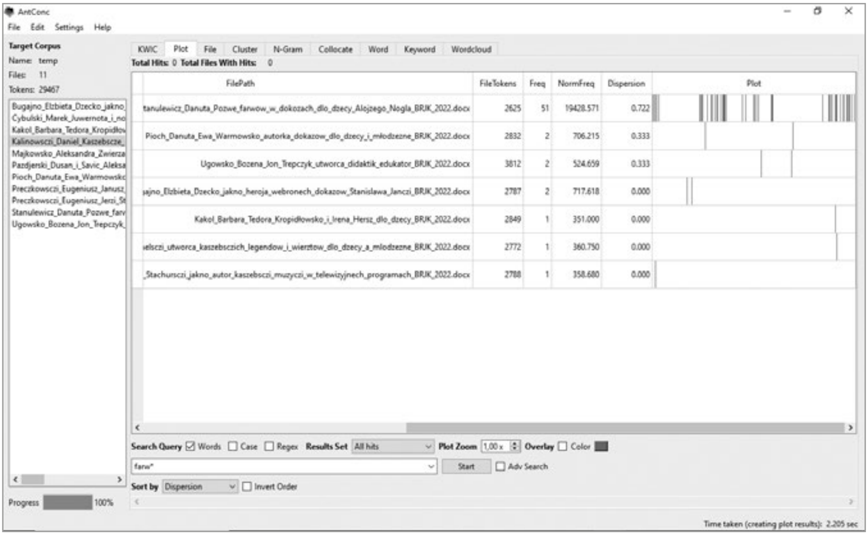

Target Corpus
Name: temp
Files: 11
Tokens: 29467

Bugajno_Elzbieta_Dzecko_jakno_
Cybulski_Marek_Juwernota_i_no
Kakol_Barbara_Tedora_Kropidłow
Kalinowsczi_Daniel_Kaszebscze_
Majkowsko_Aleksandra_Zwierza
Pazdjerski_Dusan_i_Savic_Aleksa
Pioch_Danuta_Ewa_Warmowsko
Preczkowsczi_Eugeniusz_Janusz_
Preczkowsczi_Eugeniusz_Jerzi_St
Stanulewicz_Danuta_Pozwe_farw
Ugowsko_Bozena_Jon_Trepczyk_

Total Hits: 0 Total Files With Hits: 0

FilePath	FileTokens	Freq	NormFreq	Dispersion	Plot
tanulewicz_Danuta_Pozwe_farwow_w_dokozach_dlo_dzecy_Alojzego_Nogla_BRJK_2022.docx	2625	51	19428.571	0.722	
Pioch_Danuta_Ewa_Warmowsko_autorka_dokazow_dlo_dzecy_i_młodzezne_BRJK_2022.docx	2832	2	706.215	0.333	
Ugowsko_Bozena_Jon_Trepczyk_utworca_didaktik_edukator_BRJK_2022.docx	3812	2	524.659	0.333	
ajno_Elzbieta_Dzecko_jakno_heroja_webronech_dokazow_Stanislawa_Janczi_BRJK_2022.docx	2787	2	717.618	0.000	
Kakol_Barbara_Tedora_Kropidłowsko_i_Irena_Hersz_dlo_dzecy_BRJK_2022.docx	2849	1	351.000	0.000	
elsczi_utworca_kaszebsczich_legendow_i_wierztow_dlo_dzecy_a_mlodzezne_BRJK_2022.docx	2772	1	360.750	0.000	
_Stachursczi_jakno_autor_kaszebsczi_muzyczi_w_telewizyjnech_programach_BRJK_2022.docx	2788	1	358.680	0.000	

Search Query ☑ Words ☐ Case ☐ Regex Results Set All hits Plot Zoom 1,00 x Overlay ☐ Color
farw*
Sort by Dispersion ☐ Invert Order
Progress 100%
Time taken (creating plot results): 2.205 sec

Céchùnk 8. Distribùcjô *farw** w tekstach kòrpùsu

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Z pòdôwków zaprezentowónëch na céchùnkù 8 mòżna òdczëtac, że *farw** (to je *farwa* i pòkrewné słowa) wëstãpùje nôczãscy w pierszim z wëmienionëch tekstów – co je zrozmiałé, bò kòncentrëje sã òn prawie na słowiznie farwów, ale mòżna téż widzec czasama wëstãpiwanié *farw** w szesc jinszich tekstach kòrpùsu.

Pòdrechòwanié

Stwòrzenié kòrpùsu kaszëbsczégò jãzëka w programie AntConc mô swòje gwësné zwësczi. Ùsôdzcë taczégò kòrpùsu mają fùl kòntrolã nad wëbiérkã tekstów i jich równowôżnoscą, charakterã kòrpùsu, a téż jegò wiôlgòscą. Indiwidualny pòzdrzatk do twòrzeniô zbiérkù tekstów, a téż jakôs lëczba zdrzódłów w kaszëbsczim jãzëkù dôwają mòżlëwòtã zebraniô tekstów ò wëbróny tematice i òbjãtoscë, a jednoczasno ùdostanié kòrpùsu ò równëch propòrcjach. Rozmieje sã, że jiwrã mòże sã pòkôzac nimòżëbny abò drãdżi dostãp do cyfrowëch wersjów tekstów, chtërne bë mùszałë sã nalezc w kòrpusu. Òkróm tegò mòże sã zdarzëc, że niechtërne wôżné dlô kòrpùsu tekstë nie òstałë jesz zdigitalizowóné.

Kòrpùsowé nôrzãdza, chtërne dôwô program AntConc, mògą bëc ùżiwóné do zrobieniô badérowaniów jãzëka kaszëbsczich tekstów, taczich jak scwierdzenié rankingòwëch lëstów na spòdlim frekwencje słowów, identifikacjô kòlokacjów i zrechòwanié jich mòcë, a téż identifikacjô leksykalnëch zestôwków. Wôrt bë téż tu bëło dac bôczenié na mòżlëwòta zòbrazowaniô zëbrónëch dónëch z pòmòcą nôrzãdza do twòrzeniô diagramów prezentëjącëch distribùcjã apartnëch słowów w tekstach kòrpùsu i nôrzãdza do twòrzeniô blónów wërazów.

Jak ju jesmë pòkôzelë, mùszi téż dac bôczenié na ògrańczenia sparłãczoné z ùżiwanim programù AntConc. W pierszi rédze mùszi nadczidnąc, że kòrpùsowé dóné ni mògą służëc do twòrzeniô przez jãzëkòznajôrzów wiôldżich ùògólnieniów na temat całégò jãzëka – ta ùwôga, jak je wiedzec, tikô sã wszëtczich kòrpùsowëch badérowaniów, niezanôleżno òd apartnëch znanków kòrpùsu i jãzëka. Kòrpùsowé dóné są leno infòrmacjama tikającyma tekstów kòrpùsu. Òkróm tegò AntConc nie dôwô mòżlëwòtë aùtomaticzny analizë mòrfòlogiczny, syntakticzny, a téż semanticzny – w żódnym jãzëkù. Na kùńc wôrt pòdczorchnąc, że kòrpùsowé badérowania mògą bëc òbladowóné jaczimas felama abò niedokładnoscama wëchôdającyma midzë jinszima z wiôlgòscë i reprezentatiwnoscë kòrpùsu.

Pòdrechòwùjącë, zwënédżi ùżiwaniô programù AntConc gwësno dobiwają nad ògrańczeniama. Pò pierszé, AntConc dôwô mòżlëwòsc ùsadzeniô kòrpùsu kaszëbsczich tekstów. Naju próbny kòrpùs mô leno nôùkòwé tekstë z trzech humanisticznëch discëplënów, ale mòżna bë bëło zrobic równowôżny kòrpùs kaszëbsczégò jãzëka, dający bôczenié na rozmajité ôrtë tekstów (m.jin. tekstë pùblicysticzné, lëteraturã piãkną, tekstë pòpùlarnonôùkòwé i didakticzné) i rozmajité tematë, a téż rozmajité drodżi (ksążkã, gazétnictwò, internet). Pò drëdżé, dzãka pasownym òbéńdzenim sã z ùdostónyma dónyma pòchôdającëch z dobrze równowôżnégò kòrpùsu mòżlëwé je zrobienié badérowaniów frekwencje słowów i wërażeniów, kòlokacjów i leksykalnëch zestôwków, a téż rozłożeniô słowów w tekstach.

Jak je wiedzec òstateczno mùszi dążëc do zbùdowaniô wiôldżégò równowôżnégò kòrpùsu majacégò kaszëbsczé tekstë rozmajitëch ôrtów, ùsadzonégò w programie jaczi mô pasowné nôrzãdza, m.jin. analizatór mòrfòlogiczny òpracowóny specjalno dlô kaszëbsczégò jãzëka. Kòrzëstanié z taczégò kòrpùsu bë bëło lżészé jak z kòrpùsu w programie AntConc. Taczi kòrpùs – dostãpny darmôk w internece – bë służił nié le badéróm jãzëka, kùlturë i kaszëbsczi lëteraturë, ale téż leksykògrafóm, ùsôdzcóm ùczbòwników, tłómaczóm, gazétnikóm, ùsôdzcóm, szkólnym, ùczniómi sztudérom. Òkróm tegò gwësno bë pòmógł w wiãkszim ùwôżanim kaszëbiznë.

Bibliografiô

Anthony L., AntConc, Version 4.1.0, program komputerowy, Tokyo: Waseda University, https://www.laurenceanthony. net/software/antconc/, 2022 [10.08. 2023].

Anthony L., *AntConc: Design and development of a freeware corpus analysis toolkit for the technical writing classroom*, [w:] *IPCC 2005 Proceedings: International Professional Communication Conference 2005*, Limerick 2005, s. 729–737, https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=8fcf61b24235fd4866993ac2cee72e92f100a9b1 [18.10.2023].

Anthony L., *Common statistics used in corpus linguistics*, https://www.laurenceanthony.net/resources/statistics/common_statistics_used_in_corpus_linguistics.pdf, 2023 [18.10.2023].

Biber D., Conrad S., Reppen R., *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Brezina V., *Statistics in Corpus Linguistics: A Practical Guide*, Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

Chen Y.-H., Baker P., *Lexical bundles in L1 and L2 academic writing*, „Language Learning and Technology” 2010, nr 14/2, s. 30–49.

Chlebda W., *Korpusologia użytkowa dla początkujących i zaawansowanych*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, *Òpòlé*: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2013, s. 7–15.

Cvrček V., Richterová O. (red.), *Pojmy: asociacni_miry*, Příručka ČNK, http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=pojmy:asociacni_miry&rev=1554815423, 2019, [18.10.2023].

Czeras W., Kòbëlińsczi Ł., *Korpusomat – stan obecny i przyszłość projektu*, „Język Polski" 2021, nr 101/2, s. 49–58.

Gajer M., Handzel Z., *Rekonstrukcja i rewitalizacja zagrożonych wymarciem języków z wykorzystaniem narzędzi lingwistyki komputerowej*, Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2021.

Górsczi R. L., Łazyńsczi M., *Reprezentatywność i zrównoważenie korpusu*, [w:] *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. A. Przepiórkòwsczi, M. Bańkò, R. L. Górsczi, B. Lewandowskô-Tomaszczik, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012, s. 25–36, http://nkjp.pl/settings/papers/NKJP_ksiazka.pdf [18.10.2023].

Granger S., Bestgen Y., *The use of collocations by intermediate vs. advanced non-native writers: A bigram-based study*, „International Review of Applied Linguistics in Language Teaching" 2014, 52/3, s. 229–252.

Hebal-Jezerskô M., *Podstawowe zasady korzystania z korpusów przy badaniu języka*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Òpòlé: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2013, s. 17–30.

Korpusomat, https://korpusomat.pl/, [18.10.2023].

Kwary D. A., *A corpus and a concordancer of academic journal articles*, „Data in Brief" 2018, nr 16, s. 94–100.

Lewandowskô-Tomaszczik B., *Analiza języka z zastosowaniem korpusu*, [w:] *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, red. B. Lewandowskô-Tomaszczik, Łódz: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2005, s. 133–173.

Lewandowskô-Tomaszczik B., *Powstanie i rozwój językoznawstwa korpusowego*, [w:] *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, red. B. Lewandowskô-Tomaszczik, Łódz: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2005, s. 9–26.

Łukasëk M., *Narzędzia lingwistyki korpusowej w warsztacie terminologa, terminografa i tłumacza tekstów specjalistycznych (cz. 1)*, [w:] *Debiuty naukowe* I. *Wiedza – korpus – słownik*, red. M. Łukasëk, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Katedra Języków Specjalistycznych, 2007, s. 23–37.

O projekcie NKJP, Narodowy Korpus Języka Polskiego, http://nkjp.pl/ [18.10.2023].

Pawłowsczi A., ChronoPress – Korpus Tekstów Prasowych, doi:10.34616/139101, Repozytorium CLARIN-PL, http://chronopress.clarin-pl.eu/, 2021 [18.10.2023].

Pawłowsczi A., *Lingwistyka korpusowa – perspektywy i zagrożenia*, „Polonica" 2003, nr 22–23, s. 19–32.

Pawłowsczi A., Piasecki M., Broda B., *Możliwości i ograniczenia metody automatycznego generowania profili semantycznych leksemów na podstawie danych korpusowych. Przykład polskich symboli kolektywnych*, „Zeszyty Prasoznawcze" 2010, nr 3–4, s. 55–78.

Pãzëk P., *Exploring phraseological equivalence with Paralela*, [w:] *Polish-Language Parallel Corpora*, red. E. Gruszczińska, A. Leńkò-Szimańskô, Warszawa: Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego, 2016, s. 67–81.

Pãzëk P., *Wybrane aspekty reprezentatywności małych i średnich korpusów*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Òpòlé: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2013, s. 45–58.

Piotrowsczi T., *Językoznawstwo korpusowe. Wprowadzenie do tematyki*, [w:] *Językoznawstwo w Polsce. Stan i perspektywy*, red. S. Gajda, Òpòlé: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2003, s. 143–154.

Piotrowsczi T., Grabòwsczi Ł., *Interpretacja danych frekwencyjnych z korpusów językowych: opis pewnych problemów (na kilku przykładach z życia wziętych)*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Òpòlé: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2013, s. 59–71.

Pòmierskô J., Stanulewicz D., *Tworzenie korpusu języka kaszubskiego – dostępne źródła zdigitalizowanych tekstów*, „Acta Cassubiana" 2019, nr XXI, s. 159–178.

Przepiórkòwsczi A., Bańkò M., Górsczi R. L., Lewandowskô-Tomaszczik B. (red.), *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012, http://nkjp.pl/settings/papers/NKJP_ksiazka.pdf [18.10.2023].

Radomëszczi K., *Analiza struktury i funkcji zbitek leksykalnych w angielskich streszczeniach rozpraw doktorskich z zakresu biologii i fizyki*, [w:] *Język w zmieniającym się świecie. Prace młodych językoznawców*, red. E. Kòmòrowskô, D. Stanulewicz, Szczecëno: Volumina.pl, 2023, s. 45–67.

Radomëszczi K., *Terminology of inorganic chemistry: A corpus study*, [w:] *Inter- and Intralinguistic Contrasts / Inter- und intralinguistische Kontraste*, red. A. Hanus, D. Miller, I. Szwed, Berlin: Peter Lang, 2023, s. 145–169.

Smùga T., *Muzeum w Wejherowie chce stworzyć „Kaszubski Spichlerz Pamięci"*, „Wejherowo. Nasze Miasto", https://wejherowo.naszemiasto.pl/muzeum-w-wejherowie-chce-stworzyc-kaszubski-spichlerz/ar/c13-7736655, 2020 [18.10.2023].

Stanulewicz D., *O wykorzystaniu korpusów w badaniach językoznawczych i o planowaniu korpusu języka kaszubskiego*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2015, s. 375–390.

Stanulewicz D., *Wykorzystanie korpusów w badaniach znaczenia (na przykładzie nazw barw)*, [w:] *Słowa bez tajemnic. Słowa w systemie i w tekście*, red. B. Milewskô, D. Marin-Stachùrskô, Gduńsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2016, s. 22–43.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Stanulewicz D., Radomyski K., *Colour terms in inorganic chemistry: A corpus study*, „Науковий Часопис Національного Педагогічного Університету імені М. П. Драгоманова: Серія 9: Сучасні Тенденції Розвитку Мов / Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Series 9: Current Trends in Language Development" 2021, nr 22, s. 95–109.

Stanulewicz D., Radomëszczi K., *The adjectives* light *and* dark *in astrophysical texts: A corpus study*, „Науковий Часопис Національного Педагогічного Університету імені М. П. Драгоманова: Серія 9: Сучасні Тенденції Розвитку Мов / Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Series 9: Current Trends in Language Development" 2023, nr 25, s. 64–78.

Stanulewicz D., Radomëszczi K., *Tok Pisin words for red used in the press: A corpus study*, [w:] *Oblicza języka, przekładu, kultury i edukacji. Wybrane zagadnienia*, red. D. Dzadosz, E. Kòmòrowskô D. Stanulewicz, Szczecëno: Volumina.pl Daniel Krzanowsczi, 2022, s. 85–97.

Stanulewicz D., Radomëszczi K., Kòmòrowskô E., *Słoneczna, przepiękna, niesamowita… Chorwacja w artykułach polskich serwisów turystycznych. Wybrane zagadnienia leksykalne i pragmatyczne*, Szczecëno: Volumina.pl Daniel Krzanowsczi, 2022.

Stefanowitsch A., *Corpus Linguistics: A Guide to the Methodology*, Berlin: Language Science Press, 2020.

Varley S., *I'll just look that up in the concordancer: Integrating corpus consultation into the language learning environment*, „Computer Assisted Language Learning" 2009, nr 22/2, s. 133–152.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

REFERATË PÒLSKÒJÃZËCZNÉ

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE

Elżbieta Bugajna
Instytut Kaszubski

Światy alternatywne we współczesnej prozie kaszubskiej

Alternative worlds in contemporary kashubian prose

Abstrakt
Autorka poddaje analizie dwie kaszubskojęzyczne książki z gatunku fantasy, które ukazały się na początku lat dwudziestych XXI wieku. Skupia się na budowie świata alternatywnego, który stanowi główny komponent wymienionych powieści. Pierwsza część tekstu zawiera omówienie definicyjne, w drugiej części znajduje się analiza obu dzieł literackich z uwzględnieniem wcześniejszych recenzji. Usytuowanie fabuły w zaprojektowanym literacko świecie alternatywnym stanowi kolejny etap rozwoju literatury kaszubskiej.

Kluczowe słowa:
świat alternatywny, literatura kaszubska, kaszubskie fantasy

Abstract:
The author analyses two Kashubian fantasy books that were published in the early 2020s. It focuses on the construction of an alternative world, which is the main component of the aforementioned novels. The first part of the text contains a definitional discussion, the second part contains an analysis of both literary works, taking into account previous reviews. Setting the plot in a literarily designed alternative world is the next stage in the development of Kashubian literature.

Keywords:
alternative world, Kashubian literature, Kashubian fantasy

Termin światy alternatywne w badaniach literackich funkcjonuje już od dłuższego czasu. Zamiennie można stosować określenie: światy równoległe albo uniwersum paralelne[1].Taki sposób konstruowania świata przedstawionego

---

[1] Zob. definicja w internetowej *Encyklopedii fantastyki*, www.encyklopediafantastyki.pl (dostęp: 22.08.2023).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

utworu literackiego odnosi się do innej rzeczywistości, zbudowanej na zasadzie świata paralelnego w stosunku do faktycznie istniejącego. Opiera się na fikcji literackiej, zresztą podobnie jak inne utwory literackie tworzone przez pisarzy w oparciu o klasyczną zasadę *mimesis*, naśladowania, odwzorowania istniejącej rzeczywistości[2]. Można pokusić się o twierdzenie, że każda fikcja literacka (naczelna kategoria konstruowania świata przedstawionego) odnosi się do innego, możliwego, równoległego świata, nawet jeśli pretenduje do możliwie najwierniejszej rekonstrukcji rzeczywistości, podobnie jak w przywołanej wyżej antycznej zasadzie *mimesis*. Warto dodać, że zdaniem niektórych badaczy: „również literatura niefikcjonalna tworzy świat alternatywny – świat przedstawiony, który jest jedynie autorską wizją rzeczywistości, choć w odczuciu twórcy możliwie najbardziej do niej zbliżoną”[3]. Jednakże utarło się powszechnie przekonanie, że termin światy alternatywne/równoległe odnosi się do określonej grupy tekstów literackich, tradycyjnie realizowanych w gatunkach science-fiction czy fantasy, jak również wszelkiego rodzaju utopii czy literatury postapokaliptycznej. Warto w tym miejscu dodać, że pojęcie świat równoległy można zakotwiczyć w tzw. wieloświecie, definiowanym jako multiświat lub multiwersum[4]. Literackie ujęcie wieloświatów/wielowszechświatów jest dosyć powszechnie eksploatowane przez twórców realizujących się w konwencji literatury science-fiction.

Postawmy pytanie: jakie czynniki stanowią o wyróżnieniu omawianej grupy tekstów literackich, które określamy ogólnym mianem literatury opartej na budowaniu/tworzeniu światów alternatywnych? Tym, co różni klasyczne utwory literackie od literatury opartej na światach paralelnych, jest konstrukcja świata odmiennego, zbudowanego w innym kontinuum czasoprzestrzennym. Podstawę takich operacji podpowiada pytanie leżące u podstaw wielu dzieł z narracją równoległą i zaliczanych do poetyki fantastycznej: „Co by było, gdyby…”, na które odpowiedź stanowi realizowaną w utworze alternatywną historię. Nie jest to jednak pojęcie „historia niebyła”, które odnosi się do powieści historycznych

---

[2] Pojęcie *mimesis* rozwinął w czasach starożytnych Arystoteles, *Poetyka*, przeł. i oprac. H. Podbielski, Wrocław 1983.

[3] I. Pisarek, *Literatura niefikcjonalna jako rzeczywistość alternatywna? Przykład biografii Ryszarda Kapuścińskiego*, [w:] tejże, *Światy alternatywne. Monografia*, red. M. Błaszkowska et al., Kraków 2015, s. 39.

[4] Termin wieloświat, inaczej multiwersum, jest najczęściej definiowany jako hipotetyczny zbiór wszystkich możliwych, potencjalnych światów. Samo pojęcie ma swoje źródła w mechanice kwantowej. Znalazło zastosowanie z literaturze science-fiction oraz fantasy.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

zawierających inną wizję świata zapoczątkowaną pewnym wymyślonym wydarzeniem w przeszłości[5]. Artyści nie opisują otaczającego świata, ale tworzą nowy, własny świat. Podstawowym wyznacznikiem jest więc konstrukcja świata innego, odmiennego od istniejącego realnie, tu i teraz. W ten sposób twórcy pokonują własne ograniczenia, gdyż wyobraźnia nie zna ograniczeń. Literatura kreacyjna (możemy użyć takiego określenia, choć jest ono o wiele szersze) przedstawia nowe światy, zamieszkałe przez istoty inne niż ludzie (lub wspólnie z ludźmi) i rządzące się własnymi prawami. Kreatywności pisarza nie ogranicza logika ani zasada prawdopodobieństwa. Świat alternatywny stanowi ze swej istoty pewną odmianę świata przedstawionego. Lub, jak pisze Agnieszka Polachowska: „U samego źródła koncepcji świata alternatywnego leży teza o istnieniu świata podstawowego, głównego uniwersum, wedle praw którego określa się odrębność innych światów"[6]. W ten sposób świadomość istnienia tu i teraz stanowi bazę wyjściową, w stosunku do której kreuje się inny świat. Inny, nie znaczy lepszy, ale być może nowy – gdyby odnieść się przekornie do antyutopii Aldousa Huxleya *Nowy, wspaniały świat*. Kolejna badaczka Marta Sibierska dodaje: „Świat alternatywny musi pozostawać w ścisłym stosunku do świata rzeczywistego, jednak, co ważne, nie może przy tym być z nim identyczny. Istotą światów alternatywnych jest ich odrębność"[7]. Jak podkreśla, jednym z wyznaczników tej odrębności jest możliwość sporządzenia mapy świata alternatywnego. W ten sposób świat alternatywny sprawia wrażenie, że gdzieś tam już jest[8]. W kreacji światów alternatywnych decydujące są więc takie wyznaczniki jak: odmienność, odrębność, inność. Odmienność należy rozumieć w stosunku do czegoś: w stosunku do świata rzeczywistego, świata, w którym żyje autor i czytelnicy jego historii. Istnienie tych światów zależy wyłącznie od inwencji twórczej pisarza, potocznie mówiąc, rodzi się w jego głowie – w wyobraźni.

Utwory, których czasoprzestrzeń literacka sytuuje się w pojęciu światów równoległych, należą do szeroko pojętej literatury fantastycznej, przede wszystkim do fantastyki naukowej bądź literatury fantasy. Często też fabuła tych utworów usytuowana jest w dwóch lub więcej światach alternatywnych, np. równolegle na Ziemi i w innym miejscu/wymiarze. Tak dzieje się np. w klasycznych już utworach Stanisława Lema. Motyw światów alternatywnych dosyć często jest wykorzystywany w klasycznym fantasy, które będą analizowane w niniejszym tekście. Powszechnie znanymi przykładami są zwłaszcza Narnia ze znanej powieści Clive'a Staplesa Lewisa[9], Śródziemie ukazane we *Władcy Pierścieni* Johna Ronalda Reuela Tolkiena[10] czy Ziemiomorze i Ekumena u Ursuli Kroeber le Guin[11] albo terytoria przemierzane przez wiedźmina Geralta z Rivii w serii Andrzeja Sapkowskiego[12]. W powieściach fantasy świat zaludniają istoty typu wilkołaki, elfy, smoki, czarownice. Utwory te budują własną mitologię i język. Alternatywny świat utworów fantasy często ukazany zostaje na mapie dołączonej do książki. W swej warstwie fabularnej fantasy podobne są do baśni i mitów, ale niekoniecznie wygrywa w nich dobro.

---

[5] Zob. *Historia alternatywna* w: *Słownik rodzajów i gatunków literackich*, red. G. Gazda, Warszawa 2012, s. 380 oraz artykuł Magdaleny Wąsowicz, *Historie alternatywne w literaturze polskiej: typologia, tematyka, funkcje*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich" LIX, z. 2, s. 92–105.

[6] A. Polachowska, *Światy alternatywne, światy możliwe – potencjał światotwórczy fanfiction w ujęciu teorii Umberto Eco*, [w:] *Światy alternatywne*, s. 49.

[7] M. Sibierska, *Immersja a światy alternatywne: w poszukiwaniu nowego formatu dla literatury*, [w:] *Światy alternatywne. Monografia…*, s. 147.

[8] Tamże.

Trend fantasy bardzo silnie wybrzmiewa w ostatnich latach w dużej ilości kolejnych realizacji literackich (również w filmie czy grach komputerowych). Na gruncie literatury kaszubskojęzycznej w ostatnich latach ukazało się kilka utworów, które nawiązują do gatunku fantasy[13]. Skupię się na dwóch tekstach: Dariusza Majkowskiego *Pòd òkã Jastrë* (2020) oraz Adama Hebla *Droga wòlnëch lëdzy* (2021). Obaj twórcy odwołują się do kaszubskiej mitologii, z której czerpią pełnymi garściami, zapełniając swój świat bohaterami, postaciami innych gatunków i ras, równoległymi do ludzkiej. Uniwersum pisarzy tworzy świat alternatywny: wydarzenia, miejsca, postacie nawiązują do znanych wcześniej pierwowzorów, ale ukazanych w innych konfiguracjach, tworzących paralelne uniwersum. Są też mocno osadzone w rodzimej kulturze, a jednocześnie czerpią z magicznych schematów światowego piśmiennictwa.

Omawiane utwory stanowią *novum* na kaszubskim rynku czytelniczym, dlatego w dalszej części tekstu odwołam się do recenzji, które powstały tuż po ukazaniu się obu dzieł. Będzie to zarówno recenzja uznanego badacza literatury, jak i wzajemne recenzje obu twórców, z których jeden też jest badaczem literatury kaszubskiej.

---

[9] C.S. Lewis, *Opowieści z Narnii*, cykl 7 powieści fantasy dla dzieci.

[10] John Ronald Reuen Tolkien (1892–1973), brytyjski pisarz, autor m.in.: *Hobbit, czyli tam i z powrotem* (1937), 3-tomowa seria *Władca Pierścieni* (1954–1955).

[11] U. K. le Guin, amerykańska pisarka (1929–2018). Pierwszy tom z cyklu *Ekumena* ukazał się w 1966 roku, zaś z cyklu *Ziemiomorze* w 1968 roku.

[12] A. Sapkowski, *Saga o wiedźminie*: *Krew elfów* (1994); *Czas pogardy* (1995), *Chrzest ognia* (1996), *Wieża Jaskółki* (1997), *Pani jeziora* (1999).

[13] Zob. T. Z. Majkowski, *W cieniu Białego Drzewa. Powieść fantasy w XX wieku*, Kraków 2013.

W literaturze kaszubskiej motyw fantasy jest z pewnością nowością, nie licząc kilku krótkich opowiadań z gatunku fantastyki, np. Piotra Dziekanowskiego (Jón Natrzecy)[14]. Powieść Majkowskiego *Pòd òkã Jastrë* ukazała się nakładem wydawnictwa Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w 2020 roku. Wydanie publikacji zostało objęte dotacją Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Ilustracje i mapa są dziełem Aleksandry Miloch, projekt okładki wykonał Bartłomiej Jakub Nowak, zaś redakcją i korektą tekstu zajęła się Bogumiła Cirocka.

Utwór fantasy Dariusza Majkowskiego *Pòd òkã Jastrë* doczekał się kilku recenzji, zarówno pisanej Daniela Kalinowskiego z kwietnia 2021 roku[15], jak i mówionej Adama Hebla na stronie internetowej Biersztuby[16] opublikowanej 28.04.2021. Wcześniej rozmowę z autorem na temat utworu przeprowadziła Bogumiła Cirocka w czasie promocji powieści w Kaszubskim Forum Kultury w Gdyni (1.03.2021 – publikacja na You Tube)[17]. Autor wskazał na inspiracje, które stanowiły tło dzieła: korzystał zarówno ze *Słownika gwar kaszubskich* Bernarda Sychty[18], jak i zbioru Jerzego Sampa *Bałtyckie mitopeje*[19]. Odciął się od wpływu światowych utworów fantasy, chociaż nie wypiera się pewnych inspiracji tolkienowskich. W jego zamyśle utwór miał wypełnić lukę na kaszubskim rynku wydawniczym, który obfituje w różnorodne pozycje książkowe dla dzieci, brakuje natomiast publikacji przeznaczonych dla młodzieży, zwłaszcza w wieku licealnym.

Daniel Kalinowski, omawiając powieść Majkowskiego, odwołał się do teorii gatunku fantasy. W recenzji opublikowanej w miesięczniku „Pomerania”[20] wskazał, że jednym z wyznaczników tejże literatury jest wykreowanie własnej, odmiennej wobec znanej z doświadczenia, rzeczywistości postaci i wydarzeń. W szczegółowy sposób odniósł się do topografii świata przedstawionego: Wielkiego Królestwa okolonego Wielką Wodą, z wydzielonymi regionami i jego mieszkańcami. Zdaniem recenzenta jest to „przestrzeń zbudowana z wyobraźni autora oraz mitologicznych tradycji słowiańskich i figur wykreowanych w literaturze"[21]. Odwołując się do wypowiedzi samego Majkowskiego w czasie wspomnianego wyżej wywiadu z red. Bogumiłą Cirocką, należy wymienić tutaj przytoczony wyżej *Słownik gwar kaszubskich* Bernarda Sychty czy *Bałtyckie mitopeje* Jerzego Sampa. Jednocześnie Kalinowski podkreślił aspekty intertekstualne utworu, czyli gry literackie z tradycją kulturową Kaszub. W pewnym stopniu świat Majkowskiego przypomina dawne feudalno-średniowieczne realia społeczno-obyczajowe w Europie, chociaż recenzent zaleca tu pewną ostrożność, gdyż powieść stanowi odmienny nośnik treści: „powieść w stały sposób podkreśla swą odrębność"[22]. Należy więc podkreślić, że mimo zbliżonych realiów średniowiecznego feudalizmu, przenikania fabuły elementami historii Polski (np. król Bolesław) powieściowy świat Wielkiego Królestwa jawi się jako odrębny, alternatywny wobec rzeczywistości, w której żyje odbiorca. Kalinowski podkreśla epicki rozmach powieści i jej nasycenie literackimi „smaczkami", zaś otwarte zakończenie utworu „pozwala spodziewać się dalszego ciągu…"[23].

---

[14] Zob. J. Natrzecy, *Nalazłé w Bëtowie*, Bytów 2008.

[15] D. Kalinowski, *W czasach dawnych bogów,* „Pomerania", 2021, nr 4, s. 57–58.

[16] https://biersztuba.wordpress.com/2021/04/28/pod-oka-jastre-recenzjo/ (dostęp: 22.08.2023).

[17] *Bogumiła Cirocka i Dariusz Majkowski rozmawiają o książce „Pòd òkã Jastrë",* https://www.youtube.com/watch?v=OKA_yPQPnMo (dostęp: 27.10.2023).

[18] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1–7, Wrocław 1967–1976.

[19] J. Samp, *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk 1987.

[20] D. Kalinowski, *W czasach…,* s. 57.

Recenzent Adam Hebel wskazał plusy i minusy tegoż utworu. Zauważył wyraźne nawiązanie do fabuły Tolkiena – zło chce zawładnąć światem, ważna rola przypada artefaktowi, w tym wypadku Łzom Jastrë, które koniecznie trzeba uratować. Nie zawsze też postacie z mitologii kaszubskiej odnajdują się w powieści fantasy, np. Borowa Cotka stanowi dokładne odwzorowanie postaci z bajek dla dzieci. Duża dawka dydaktyzmu, pogrubienia wyrazów tłumaczonych na język polski na marginesie niekoniecznie są potrzebne dla wyrobionego kaszubskiego czytelnika. Nie jest to utwór dla dzieci, choć pisany stylem przypominającym teksty tego typu. Jak mówi sam autor w wywiadzie dla Biersztuby, świat jego powieści jest trochę podobny do współczesnego:

> Swiat stwòrzony przez Jastrã je përznã taczi jak ten naji. Nie felëje w nim żëcznëch lëdzy, krôsniãtów, stolemów i klabaterników. Wôżnô je drëszba,

---

[21] tamże, s. 57.
[22] Tamże, s. 58.
[23] Tamże.

> wdzãcznota i przëkôzania Jastrë, jakô je miłosernô i dobrô. Z drëdżi stronë, niejedny te przëkôzania mają tak òdczëtóné, żebë to blós jima pasowało[24].

Fabuła powieści Dariusza Majkowskiego dotyczy wydarzeń toczących się w świecie stworzonym przez boginie Jastrę. Świat ten zamieszkują różne gatunki: ludzie, stolemy, krasnoludy, klabaternicy, dzicy mieszkańcy pustyni, handlarze, Borowa Ciotka i Borówc oraz inne demony zasiedlające wydzieloną część powieściowego świata, tzw. Gôrdzel oraz morze, w tym magiczne stworzenia, np. gryf. Pomocna okazuje się tutaj mapka powieściowego świata, gdzie widzimy Arkónę zamieszkałą przez klabaterników, wyspę Jastrowié ze świątynią bogini Jastry, duży ląd zamieszkały przez ludzi z Wielkiego Królestwa ze stolicą w Bruksach (którą później zastąpi Warszawa), od północy na Nordze mieszkają Kaszëbi, posiadający swoistą autonomię. Kaszubów od Arkony oddziela Zgniłé Mòrzé. Inne miejsca to Leśny Półwysep, na którym przebywa Borowa Ciotka ze swoim bratem Borówcem, Gôrdzel zamieszkała przez demony, m.in. Pòpławnika i Smãtka, krainy Krôsniãtów i górali czy pustynia, na której przebywają dzicy ludzie. Oddzielną krainę stanowi Wyspa Wolnych Ludzi (Òstrów Wòlnëch), zasiedlona przez społeczność o żołnierskiej strukturze, na której schronienie znaleźli wszyscy wygnańcy – nie ma tam miejsca dla dzieci. Całość otacza wielka woda, czyli ocean, w którym władają bóstwa morskie, np. Szôlinc. Czytelnik może wykorzystać dołączoną na wyklejce mapę powieściowego świata, przemierzając wraz z bohaterami kolejne krainy powieściowego mikrokosmosu.

Świat wykreowany przez Majkowskiego zbudowany jest na zasadzie dualizmu, gdyż zapełniają go dobre i złe moce, dobrzy i źli bogowie. Nie zawsze dane bóstwo jednoznacznie można odczytać; Majkowski w wywiadzie dla Biersztuby stwierdza:

> …nôwicy w tim swiece je stwòrzeniów, jaczé nie są jednoznaczné. Tikô to sã nawetka demónów, jaczé – jak Smãtk abò Pòpławnik – drãgò je czasã òtaksowac. Nibë mëslą przede wszëtczim ò se, manią lëdzy, ale jaczés dobro téż w nich òstało[25].

---

[24] Wywiad z Dariuszem Majkowskim *Naje demónë są stwòrzoné do fantasy* z dnia 2.02. 2021: https://biersztuba.wordpress.com/2021/02/02/d-majkowsczi-naje-demone-sa-stworzone-do-fantasy/ (dostęp: 22.08.2023).

[25] Tamże.

W świecie wykreowanym przez twórcę toczy się odwieczna walka między dobrem i złem. Nie jest to więc świat jednolity. Mimo wszechwładnej czci dla bogini Jastry, która stworzyła świat, mieszkają tam również tzw. handlarze, którzy nigdzie nie mają swojego miejsca, ich bogiem jest Jaster; przez pozostałych mieszkańców powieściowego świata nazywani są heretykami. Fabularne odwołania do dawnych czasów, wstawki dotyczące dawnych dziejów budują świat alternatywny, osadzają go w powieściowej historii, przybliżają zamysł autora dotyczący kreacji wymyślonego świata fantasy.

Utwór nasycony jest częstymi zwrotami akcji, intrygami, które wciągają w powieściowy klimat. Akcja obejmuje niezbyt długi odcinek czasu, zaledwie kilka miesięcy: od rozmowy dwóch klabaterników i ich decyzji opuszczenia wyspy do końca bitwy związanej z odzyskaniem ważnego artefaktu dającego władzę nad światem. Pomysł więc jest dość typowy dla utworów fantasy, podobnie zresztą jak u Tolkiena. Bohaterowie posiadają magiczne moce, zwłaszcza kapłanki Jastry, czarodzieje i czarodziejki; przeżywają różne emocje: miłość, zwątpienie, zdradę, pragnienie zemsty, śmierć najbliższych. Klabaternicy Ranór i Óstar wyruszają w świat, pokonując różne trudności. Występuje motyw podróży jako drogi poznania siebie i znalezienia swojego miejsca w zmieniającym się świecie. Przeczucie nadchodzących zmian każe odejść Birrowi, ojcu Ranóra, do krainy cieni, aby jak mówi, połączyć się z Jastrą. Jego czas minął, nadchodzi nowe. Młodzi spotykają kapłankę Jastry, jastrónkę Świątkę, pochodzącą z Kaszub. Świątka staje się jedną z najbardziej znaczących postaci powieści. Do tej grupy dołącza też Kaszuba Smôrszcz, w którym w czasie kolejnych przygód zachodzą zmiany – z człowieka małostkowego, zapatrzonego w siebie i swoje dobro rodzi się (ewoluuje pod wpływem kolejnych wydarzeń) świadomy własnej wartości i wartości otaczającego go świata nowy człowiek. W najważniejszym miejscu ówczesnego świata, na świętej górze, swoistym centrum pielgrzymkowym bogini Jastry, dochodzi do licznych nieprawidłowości. Ginie ważny artefakt, ludzie z Wielkiego Królestwa próbują przejąć władzę nad światem wspólnie ze Smętkiem. Najwyższej kapłanki i miejsca pielgrzymkowego pilnują milczący stolemi, pradawni mieszkańcy, wyparci przez ludzi. Dochodzi do decydującej bitwy.

Budowa świata Kaszubów w powieści Majkowskiego opiera się na stereotypach. Autor ujawnia zbiorowe kompleksy, angażując się w politykę pamięci, uwypuklając (narodowe) wady. Powyższe stwierdzenie odnosi się to zarówno do świata Kaszubów, jak i wszechobecnej koncepcji religii. Szeroko omówione jest prawo bity, według którego mieszkańcy nadmorskich miejscowości mają prawo wziąć wszystko, co morze wyrzuci na brzeg. Powieściowi Kaszubi często też pomagają temu prawu, zwabiając statki na mielizny lub ostre skały. Pojmanych marynarzy sprzedają jako niewolników. Ciekawym przykładem, pokazującym charakter powieściowych Kaszubów jest też prawo sześciu przykazań:

1. Szanuj wszystkich ludzi we wsi, a innych, jeśli przyniesie ci to zysk.
2. Nie okradaj swoich, a innych wedle własnego rozeznania, ale nie bierz im za dużo.
3. Nie zabijaj nikogo niewinnego, chyba że nie chce oddać bity z okrętu, który się rozbił sam albo z twoją pomocą.
4. Jeśli spotkasz kogoś biedniejszego niż ty, trochę się z nim podziel, a potem podziękuj bogini, że komuś szło gorzej niż tobie.
5. Nie wierz ludziom z Wielkiego Królestwa.
6. Szczególnie nie wierz ludziom ze stolicy Wielkiego Królestwa.

Takie przykazania Smôrszcz przedstawił klabaternikom. Oni tymczasem, podobnie jak inne gatunki, uznawali 10 przykazań i przykazanie miłości bliźniego. W całej powieści przebija się wiele odniesień do świata chrześcijańskiego, jak choćby nakaz niespożywania mięsa w piątek. Religia w powieściowym świecie przenika wszelkie przejawy życia i rządzi postępowaniem ludzi i innych ras. Przyjmuje niejako funkcję religii państwowej, tworząc państwa *stricte* wyznaniowe.

Utwór *Droga wòlnëch lëdzy i dredżé òpòwiednie Naszinie* Adama Hebla został wydany przez Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie oraz Gminny Ośrodek Kultury w Luzinie w 2021 roku. Doczekał się recenzji prof. Daniela Kalinowskiego pod dużo mówiącym tytułem *Herosi po kaszubsku* wydrukowanej w miesięczniku „Pomerania”[26]. Twórca należy do grupy osób związanych z projektem kulturalnym Biersztuba (www.biersztuba.com) działającym pod patronatem Gminnego Ośrodka Kultury w Luzinie. Członkowie tej grupy reklamują swój projekt jako *môl nôbëlniészich òpòwiedniów* (przestrzeń najpiękniejszych/najlepszych opowieści). Całość jest tworzona w języku kaszubskim. Grupa młodych ludzi, do których zalicza się m.in. Adam Hebel, stawia sobie za cel prezentację własnych dokonań, w tym również tłumaczenia literatury światowej, uwzględniając szczególnie poetyki zaliczane do fantasy, science-fiction, postapo, cyberpunk, horror i wiele innych. Kolejny projekt (z sierpnia 2022 r.) dotyczy gry rpg *Pòdzemia Jantarowégò Grifa*, osadzonej w uniwersum kaszubskich wierzeń. Dariusz Majkowski doszukuje się tutaj wpływu Howardowskiej konwencji literackiej[27]. Robert E. Howard jako twórca postaci Conana Barbarzyńcy wywarł duży wpływ na ukształtowanie się pewnego typu bohatera. Członkowie Biersztuby inspirowani postacią Conana przedstawiają klasykę kaszubskiej literatury w nowym spojrzeniu, np. *Remùs Barbarzińca* – przygody Remusa w świecie Conana z Cymerii (opublikowana z okazji Dnia Jedności Kaszubów 2023)[28].

---

[26] D. Kalinowski, *Herosi po kaszubsku*, „Pomerania” 2023, nr 2, s. 57.

Aktywność omawianych w niniejszym tekście twórców w gatunku fantasy otwiera literaturę kaszubską na tendencje widoczne w literaturze światowej. Nie jest to już tylko liryczny opis krajobrazu, języka i ziemi kaszubskiej, lecz wejście w szeroki świat, otwarcie się na ogólnoświatowe tendencje i pomysły literackie. Czy jest to jednak coś nowego w stosunku do literatury światowej? Nowatorski zabieg na pewno nie, ale w przypadku literatury kaszubskiej bezsprzecznie otwiera czytelnika na inne sposoby realizacji twórczej i oglądu świata poprzez zamysł odautorski.

Redakcją zbioru *Droga wòlnëch lëdzy* zajął się Dariusz Majkowski, ilustracje przygotował Tomasz Mering, projekt okładki wykonał Łukasz Bieszke, korektę językową przeprowadziła Bożena Ugowska. Publikacja Adama Hebla składa się trzech części. Pierwsza część – przygody głównego bohatera Jurika została podzielona również na trzy rozdziały: *Òfiara gòrzu*, *Droga wòlnëch lëdzy* i *Dãple Widów*. Druga część dotyczy innych przygód herosa: *Mamónowa Jóma*, *Pòszëdło* (wyraźne nawiązanie do epidemii koronawirusa), *Wiôlgô Trapa* i *Òd nowa*. Ostatnia część zawiera uzupełnienia, historię świata Naszinie i jego dzieje i nosi tytuły: *Òpis świata Naszinie*, *Pòwstanié swiata wedle bòrówców*, *Historiô krajów Naszinie*. Interesującym dla kaszubskojęzycznych czytelników (ale nie nowatorskim) zabiegiem jest umiejscowienie akcji w hipotetycznej Naszynii, jakby alter ego Pomorza (Kaszub).

Alternatywne uniwersum Hebla pełne jest postaci nawiązujących do kaszubskiej mitologii. Są tam borówcowie, mumacze, trzęsawidy i kraśnięta. Utwór ma uniwersalne przesłanie: o dążeniu do wolności i walce z własnymi ograniczeniami, czego dowodzą kolejne koleje losu głównego bohatera – herosa heblowskiego świata. Autor tworzy alternatywny świat, zwany Naszinią na wzór tolkienowskiego Śródziemia. Jest to jednocześnie świat po kataklizmie, po potopie oraz tzw. Wielkiej Zdradzie, która spowodowała wyginiecie starszych gatunków i zmianę układu sił w nowym świecie. Świat Naszinie jest dosyć uporządkowany, każda z zamieszkujących w nim gatunków zajmuje swoje terytorium. Problemem jest wszechwładna rola *czarzbónów* (czarodziejów) i wyzysk niewolników, pochodzących z różnych krain. Stąd wielce znaczący tytuł *Droga wòlnëch lëdzy* – dążenie do uzyskania osobistej wolności i odzyskanie poczucia własnej godności. Uniwersalne przesłanie widoczne na kartach heblowskiej powieści fantasy sytuuje ten tekst wśród podobnych mu pod względem konwencji utworów Tolkiena czy Howarda. Topografia alternatywnego świata Hebla przypomina Pomorze – patrząc na załączoną mapkę, widzimy kontury południowego wybrzeża Morza Bałtyckiego. Hipotetyczna Naszynia sugeruje alter ego Pomorza w jego szerokim pojęciu. Fabularny świat podzielony jest na państwa Sarcenii, Góry Khabat, Gotię i Tiglę ze świątynią boga Gòrzana. Na południu znajduje się ziemia borówców, od wschodu Dãple Widów zamieszkane przez trzęsawidy i mumacze, zaś na wschodzie widać ziemie princów óstv. Na północy oddzielonej morzem leży Kamianny Òstrów ze świątynią Prawòwita, sanktuarium i klasztorem wojowników zwanych zakonnikami. Wyspę zamieszkują m.in. stolemy.

---

[27] Rozmowa Dariusza Majkowskiego z Adamem Heblem; zob. *Ogródek literacki, czyli literatura bez ogródek*, cz. 8, https://www.youtube.com/watch?v=_otvVssLKXg (dostęp: 22.11.2023).

[28] https://biersztuba.wordpress.com/2023/03/21/remus-barbarzinca/ (dostęp 22.08.2023).

Świat Hebla opanowany jest przez złe moce, wszechwładnego Zorkòsa i jego popleczników, w którym kapłani poświęcają życie niewolników, czerpiąc swą siłę z ich krwi. Utwór obfituje w drastyczne sceny mordów, tortur, wszelkiego rodzaju znęcania się nad słabszymi. Dosłownie ocieka krwią. Stąd symboliczny topór ociekający krwią na okładce. Główny bohater, będąc dzieckiem, został zmuszony do zabicia brata. To zdarzenie odcisnęło na nim piętno, stał się sługą krwawego boga Gòrzana, którego czcili mieszkańcy jednej z krain – Tigli. Wspomniane przeżycie uniemożliwiło bohaterowi późniejsze zakotwiczenie się w jednym miejscu, odsuwał wszelkie zaszczyty i propozycje – czuł się naznaczony krwią Gorzana, obawiał się, że stanie się podobny do swych dręczycieli. Mimo że w dorosłym życiu Jurik należy do wojowników Prawowita (nie wiemy jak to się stało, że z niewolnika został wojownikiem), cały czas ma obawy dotyczącego naznaczenia i rezygnuje z wielu czynności/godności. Sama nazwa bóstwa Prawowit sugeruje jego dobroć. Świat Hebla podzielony został na dwa wrogie światy: Prawowita i Gòrzana. Nazwa bóstwa Gòrzan odnosi się do gniewu, gniew jako siła napędowa działań podległych mu wyznawców. Stąd krew, brutalność, szukanie przyjemności w drastycznych, brutalnych scenach mordów, picie krwi pomordowanych. Dychotomia fabularnego świata służy osadzeniu wydarzeń i wykreowaniu kolejnych poczynań bohaterów.

Podsumowanie

Utwory z nurtu literatury spekulatywnej lub kontrfaktycznej traktujące o alternatywnych kierunkach rozwoju dziejów – kreowaniu innego świata, z wieloma jego współczesnymi znacznikami przenoszonymi do świata przedstawionego powieści – cieszą się dziś dużym zainteresowaniem. Fantasy jako niezwykle ekspansywny gatunek, przenoszony z wersji pisanej na inne media, np. film, komiksy czy gry komputerowe, zyskał duże uznanie wśród czytelników. Początkowo często marginalizowany, czy wręcz traktowany jako przejaw „niższej" kultury masowej, otrzymał miejsce wśród tekstów zaliczanych do tzw. „wyższej" kultury. Stąd podjęcie przez kaszubskich literatów konwencji fantasy stanowi kolejny etap rozwoju literatury kaszubskiej.

Przedstawione w powyższych rozważaniach omówienie specyfiki kaszubskich powieści fantasy wskazuje na ich nawiązanie do trendów literatury światowej. Podobnie jak twórcy, tacy jak Howard, Tolkien, Lewis, Sapkowski, czy le Guin również Majkowski i Hebel w twórczy sposób wykorzystują konstrukt świata alternatywnego. Ten zabieg sprawia, że oba utwory sytuują się w konwencji gatunku fantasy. Fabułę zaludniają istoty różnych gatunków i ras, które próbują współistnieć pokojowo, ale też toczą między sobą wojny: o władzę, panowanie czy bogactwo. U Majkowskiego stary, dobry świat powoli odchodzi w niepamięć. Na arenę polityczną wchodzą nowi bogowie. Hebel natomiast koncentruje się na przedstawieniu aspektów wyzwalania się z mentalnego i fizycznego niewolnictwa – odnajdywania własnej drogi w świecie opanowanym przez wszechwładnych władców – tzw. czarzbónów. Z literatury światowej obaj twórcy czerpią uniwersalne motywy, jak choćby walka dobra ze złem, ratowanie świata czy – w przypadku Hebla – walka o wolność i godność żyjących istot, nie tylko ludzi.

Interesującym, w przypadku literatury kaszubskiej nowatorskim, zabiegiem obu tekstów jest nawiązanie do kaszubskiej mitologii, usytuowanie wydarzeń w świecie postaci baśniowych, mitycznych, często o nadludzkich mocach, jednym słowem – „innych" – a przez to budzenie szacunku i tolerancji w stosunku do inności. Inny nie znaczy gorszy, tylko odmienny, różniący się pewnymi cechami (zazwyczaj wyglądem, zwyczajami). Świat alternatywny ze swej definicji jest więc rzeczywistością potencjalną, hipotetyczną – ale odmienną, inną od znanej czytelnikowi rzeczywistości świata, w którym realizuje swoje życie. Odmienność kreacji literackich, usytuowanie fabuły w zaprojektowanym literacko świecie alternatywnym, czy też wykorzystującym motywy szeroko pojętej kultury i tradycji regionu Kaszub czy szerzej słowiańszczyzny, wskazują na twórcze przejęcie bogactwa rodzimej kultury kaszubskiej. Kreacje świata alternatywnego w omawianych kaszubskojęzycznych tekstach odzwierciedlają ogólnoświatowe tendencje w literaturze.

Bibliografia

Arystoteles, *Poetyka*, przeł. i oprac. H. Podbielski, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1983.

Hébel A., *Droga wòlnëch lëdzy*, Wejrowò: Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë, Gminowi Òstrzódk Kùlturë w Lëzënie, 2021.

Historia alternatywna [w:] *Słownik rodzajów i gatunków literackich*, red. G. Gazda, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012.

Kalinowski D., *W czasach dawnych bogów,* „Pomerania", 2021, nr 4, s. 57–58.

Kalinowski D., *Herosi po kaszubsku*, „Pomerania" 2023, nr 2, s. 57.

Le Guin U. K., *Ziemiomorze*, t. 1–6, Warszawa: Wydawnictwo Prószyński i S-ka, 2013.

Lewis C. S., *Opowieści z Narnii*, Poznań: Media Rodzina, 2008.

Majkòwsczi D., *Pòd òkã Jastrë*, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2020.

Majkowski T. Z., *W cieniu Białego Drzewa. Powieść fantasy w XX wieku*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013.

Natrzecy J., *Nalazłé w Bëtowie*, Bëtowò: Kurier s.c., 2008.

Pisarek I., Literatura niefikcjonalna jako rzeczywistość alternatywna? Przykład biografii Ryszarda Kapuścińskiego, [w:] tejże, *Światy alternatywne. Monografia*, red. M. Błaszkowska et al., Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 2015.

Polachowska A., *Światy alternatywne, światy możliwe – potencjał światotwórczy fanfiction w ujęciu teorii Umberto Eco*, [w:] *Światy alternatywne. Monografia*, red. M. Błaszkowska et al., Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015.

Rozmowa Dariusza Majkowskiego z Adamem Heblem, zob. *Ogródek literacki, czyli literatura bez ogródek*, cz. 8, https://www.youtube.com/watch?v=_otvVssL-KXg (dostęp: 22.11.2023).

Samp J., Z *woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie O/Gdańsk, 1987.

Sapkowski A., *Saga o wiedźminie*: *Krew elfów*, Warszawa: Super NOVA 2014.

Sibierska M., *Immersja a światy alternatywne: w poszukiwaniu nowego formatu dla literatury*, [w:] *Światy alternatywne. Monografia*. red. M. Błaszkowska et al., Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015.

Sychta B., *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, t. 1–7, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1967–1976.

Tolkien J. R. R., *Hobbit, czyli tam i z powrotem*, Warszawa: Iskry, 2012.

Tolkien J. R. R., *Władca pierścieni*, Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie MUZA SA, 2017.

Wąsowicz M., *Historie alternatywne w literaturze polskiej: typologia, tematyka, funkcje*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich" LIX, z. 2, s. 92–105.

Bogumiła Cirocka i Dariusz Majkowski rozmawiają o książce „Pòd òkã Jastrë", https://www.youtube.com/watch?v=OKA_yPQPnMo (dostęp: 24.11.2023 r.).

Hebel A., *Pòd Òkã jastrë – recenzjô*, https://biersztuba.wordpress.com/2021/04/28/pod-oka-jastre-recenzjo/ (dostęp: 22.08.2023).

Remùs Barbarzińca, https://biersztuba.wordpress.com/2023/03/21/remus-barbarzinca/ (dostęp 22.08.2023).

Świat alternatywny, w: www.encyklopediafantastyki.pl, (dostęp: 22.08.2023).

Wywiad z Dariuszem Majkowskim *Naje demónë są stwòrzoné do fantasy* z dnia 2.02.2021: https://biersztuba.wordpress.com/2021/02/02/d-majkowsczi-naje-demone-sa-stworzone-do-fantasy/ (dostęp: 22.08.2023).

Joanna Ginter
Uniwersytet Gdański

O potrzebie opracowania zasad kaszubskiej pisowni wielką i małą literą

On the need to develop rules for Kashubian upper and lower case spelling

Abstrakt:
W artykule przedstawiono powody, dla których należy opracować niezależne od języka polskiego zasady kaszubskiej pisowni wielką i małą literą. Sformułowanie takich zasad pozwoliłoby uporządkować dotychczasowy stan rzeczy; obecne reguły pisowni są często skomplikowane, niepraktyczne, nieznane szerzej osobom piszącym w języku kaszubskim, a przy tym niedostosowane do jego specyfiki.

Kluczowe słowa:
ortografia, wielkie i małe litery, norma, uzus

Abstract:
This article outlines the reasons why Kashubian upper and lower case spelling rules should be developed independently of the Polish language. Creating such rules would put the current state of affairs in order. This is because the current spelling rules are often complicated, impractical, unfamiliar to people who write in Kashubian and not adapted to specifics of this language.

Keywords:
spelling, upper and lower case, norm, usus

Wprowadzenie

Pisownia wielką i małą literą nie była dotąd przedmiotem większego zainteresowania ze strony kaszubistów – i nie ma w tym nic dziwnego, wszak były bardziej ważkie problemy z zakresu ortografii języka *in statu nascendi*, jak choćby kwestia zapisu specyficznych dla kaszubszczyzny dźwięków mowy. Zapowiedzianą tu kwestię uregulowała Rada Języka Kaszubskiego Uchwałą nr 2/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie funkcjonowania niektórych polskich reguł ortograficznych w języku kaszubskim (kasz. *Ùchwôlënk nr 2/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie fùnkcjonowaniô niechtërnëch pòlsczich òrtograficznëch reglów w kaszëbsczim jãzëkù*)[1]. Zgodnie z punktem 1 tej uchwały „Wielką i małą literę w języku kaszubskim stosujemy tak jak w języku polskim".

Tak ogólnie sformułowany przepis ma swoje dobre i złe strony. Jego największym walorem jest oczywiście kompleksowe, syntetyczne ujęcie bardzo szerokiego problemu; jeden przytoczony wyżej punkt obsługuje *de facto* 76 punktów, bo na tyle rozpisano polskie reguły pisowni wielką i małą literą w *Wielkim słowniku ortograficznym PWN*[2] (dalej: WSO; przepisy od [56] do [131]). Niestety takie potraktowanie tego zagadnienia ma również pewne wady – i to na różnych płaszczyznach. Po pierwsze może się nie podobać tym, którzy dążą do jak największej emancypacji kaszubszczyzny – odnosząc kaszubską ortografię do polskich przepisów, w pewnym zakresie podporządkowujemy język kaszubski polskiemu. Po drugie zakładamy, że osoba pisząca po kaszubsku zna polskie normy ortograficzne. Oczywiście możemy przypuszczać, że wie, iż imiona, nazwiska czy nazwy miejscowości piszemy wielką literą – ale czy rzeczywiście zna wszystkie wspomniane 76 punktów z WSO, także te dotyczące tytułów utworów czy nazw obiektów miejskich, które często (żeby nie napisać: zwykle) są niewłaściwie zapisywane nawet w języku polskim? Po trzecie wreszcie, polski i kaszubski to dwa odrębne języki, w jakimś zakresie różniące się od siebie m.in. pod względem składni, co powoduje, że nie da się wielkiej i małej litery w języku kaszubskim stosować w stu procentach tak samo jak w języku polskim. Weźmy pod uwagę chociażby pisownię nazw obiektów miejskich, o której będzie jeszcze mowa dalej. Zgodne z WSO polskojęzyczne poprawne zapisy to np. *ulica Zamkowa* i *cmentarz Śmiechowski* (pierwszy wyraz, wskazujący na rodzaj obiektu, małą literą); jak w świetle obecnie obowiązujących reguł ortograficznych zapisać takie kaszubskojęzyczne jednostki, jak *Zamkòwô ù/Ùlëca*, *Smiechòwsczi s/Smãtôrz*? Zasady pisowni polskiej nie dostarczają jednoznacznej odpowiedzi na to pytanie.

---

[1] Zob. „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2011, s. 21.

[2] *Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*, oprac. zasad pisowni i interpunkcji polskiej E. Polański, wyd. 4 popr. i uzup., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2016.

Ponieważ od powstania uchwały nr 2/RJK/2011 minęło już 12 lat i przez ten czas wprowadzono różne udoskonalenia zasad pisowni w zakresie bardziej palących problemów, chciałabym zachęcić niniejszym artykułem (a wcześniej referatem wygłoszonym na XVII sympozjum Rady Języka Kaszubskiego) do pochylenia się nad zagadnieniem uważanym za mniej ważne – nad pisownią wielką i małą literą. Jest bowiem kilka powodów, dla których warto opracować w tym zakresie przepisy niezależne od polszczyzny.

Powód 1: udoskonalić niedoskonałe

Opracowanie przemyślanych zasad pisowni wielką i małą literą nie tylko pozwoliłoby kaszubszczyźnie uniezależnić się od polskich przepisów, lecz także byłoby okazją do zrealizowania często podnoszonego postulatu, by uprościć pisownię: zrezygnować z ustaleń, które są niezgodne z uzusem (z tym, jak faktycznie piszą użytkownicy języka) lub trudne do stosowania w praktyce. Polska ortografia nie jest przecież doskonała – warto więc zaczerpnąć z niej to, co dobre, i odrzucić reguły z różnych względów budzące wątpliwości. Przykładowo: czy rzeczywiście warto utrzymywać dualność zapisów typu ***J**ezoro Czôrné* (pol. *Jezioro Czarne*) *vs **j**ezoro Głãbòczé* (pol. *Głębokie*; słowo *jezoro* nie wchodzi do nazwy własnej, dlatego należy je tu zapisywać małą literą)[3], ***w**ejrowión* (‘mieszkaniec Wejherowa’) *vs **W**ejrowión* (‘mieszkaniec Wejherowskiego’), ***T**repczikòwé dzejanié* (czyje?) *vs **t**repczikòwé neòlogiznë* (jakie?)[4]? Z takiej dwoistości zapisów, w praktyce kłopotliwej, próbowano zrezygnować już 60 lat temu, kiedy to Komitet Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk przygotował XIII wydanie *Pisowni polskiej*, zgodnie z którą należało pisać słowa *jezioro*,

---

[3] Zob. polsko- i kaszubskojęzyczne zapisy w: Rada Języka Kaszubskiego, *Polsko-kaszubski słownik nazw fizjograficznych*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2018, s. 20–21.

[4] Szczególną trudność sprawia użytkownikom polszczyzny ustalenie, czy przymiotnik jest dzierżawczy (odpowiadający na pytanie *czyj?*), czy jakościowy (odpowiadający na pytanie *jaki?*), o czym pisałam w: J. Ginter, *Koncepcja Deleuzjańska czy deleuzjańska? O pisowni przymiotników odnazwiskowych na przykładach z pewnej książki*, [w:] *Wokół słów i znaczeń. Słowotwórstwo apelatywne i onomastyczne*, red. E. Rogowska-Cybulska, A. Lica, E. Badyda, Gdańsk: Wydawnictwo UG, 2019, s. 97–106.

morze itd. w nazwach geograficznych zawsze małą literą (***m****orze Bałtyckie* jak *morze Bałtyk*) – podobnie jak wszystkie przymiotniki pochodzące od nazw własnych (także dzierżawcze, tj. odpowiadające na pytanie *czyj?*), a inaczej niż nazwy mieszkańców, które zawsze (nawet jeśli mowa o mieszkańcach miast) mieliśmy pisać wielką literą. Choć Ministerstwo Oświaty początkowo uznało tę publikację za obowiązujące źródło normy ortograficznej, aprobatę cofnięto pod wpływem nacisków zewnętrznych: z chwilą ukazania się nowej *Pisowni polskiej* dezaktualizacji uległyby słowniki czy druki urzędowe[5]. Kaszubskich słowników i druków urzędowych jest – na razie! – o wiele mniej, wciąż więc istnieje przestrzeń na takie „rewolucyjne" rozwiązania dotyczące pisowni wielką i małą literą.

Powód 2: docenić niedoceniane

Czy różnicowanie wielkości liter jest rzeczywiście mniej ważne od, przykładowo, zaznaczania labializacji? Zarówno pierwsze, jak i drugie zagadnienie opiera się na zasadzie konwencjonalnej pisowni, tj. na pewnej umowie między użytkownikami języka, którą w uzasadnionych wypadkach można by zmienić. Nie ma merytorycznych powodów (wynikających z budowy albo historycznego rozwoju wyrazu), by zapisy typu *kuch* zamiast *kùch* uważać za błędy bardziej rażące[6] niż np. użycie wielkiej litery w słowie *Kaszëbsczi* i innych podobnych przymiotnikach jakościowych. Wystarczy jednak zajrzeć na facebookową grupę *Błędy ortograficzne w kaszubskiej przestrzeni publicznej*[7], by przekonać się, że o ile użycie niewłaściwych znaków jest przez miłośników i znawców kaszubszczyzny szeroko krytykowane, o tyle na błędy w kaszubskiej przestrzeni publicznej w zakresie użycia wielkich i małych liter mało kto zwraca uwagę. Jako przykład można tu przywołać niedawny post, z 31 lipca 2023 r., którego autor znalazł błędy w nazwie *Kaszubski Zespół Pieśni i Tańca Blos le tunc* zapisanej w takiej postaci na plakacie zachęcającym do udziału w lokalnej imprezie. Osoba udostępniająca plakat jako przykład tekstu zawierającego błędy ortograficzne zidentyfikowała usterki w zakresie użycia (czy właściwie nieużycia) znaków diakrytycznych i zaproponowała zapis *Blós le tuńc*, który wciąż jednak nie był ortograficznie bez zarzutu – poprawna wersja to bowiem *Blós Le Tuńc* (*Kaszubski Zespół Pieśni i Tańca „Blós Le Tuńc”*) zgodnie z regułą [84] polskiej pisowni:

---

[5] Zob. M. Malinowski, *O tym, jak XIII wydanie „Pisowni polskiej" z 1963 roku poszło na przemiał*, „Poradnik Językowy" 2017, nr 9, s. 109–115.

[6] Pomijam tu dopuszczalność konsekwentnego niezaznaczania labializacji w obrębie jednego tekstu, którą przyjęto w 1996 r., a od której dziś coraz bardziej się odchodzi (nie ma żadnej uchwały RJK, która by pozwalała nie oznaczać labializacji).

[7] https://www.facebook.com/groups/805896852885755 [31.08.2023].

> [84] 8.27. Wielką literą piszemy nazwy indywidualne (jednostkowe) urzędów, władz, instytucji, szkół, organizacji, towarzystw, **nazwy zespołów muzycznych** [wyróżn. – J.G.], artystycznych i sportowych. Występujące w tych nazwach przyimki, spójniki, wyrażenia *imienia*, *pod wezwaniem*, *na rzecz*, *do spraw*, *numer*, *przeciwko* itp. piszemy małą literą: […] *Bajm*, *Budka Suflera*, *Elektryczne Gitary*, *Ich Troje*, *Maanam*, *Mali Gorzowiacy* (zespół taneczny) […][8].

Powód 3: nie odsyłać do nieznanego

Zapis *Blós le tuńc* może świadczyć nie tylko o nieprzykładaniu należytej wagi do pisowni wielką i małą literą, lecz także o tym, że niektóre reguły dotyczące pisowni wielką i małą literą nie są wystarczająco dobrze znane użytkownikom języka kaszubskiego. Dotyczy to również osób profesjonalnie zajmujących się korektą tekstów kaszubskojęzycznych. Osoby poprawiające takie teksty muszą w tej chwili łączyć w sobie kompetencje korektora kaszubsko- i polskojęzycznego – muszą znać polskie zasady interpunkcji oraz pisowni wielką i małą literą. Czy korektor niebędący polonistą wie, gdzie szukać tych zasad? Czy zdaje sobie sprawę, że powinien sięgnąć po 4. wydanie WSO z 2016 r., a nie np. po wydanie 3. z 2010 r., ponieważ w międzyczasie wprowadzono kilka zmian[9]? A co ze znajomością norm sformułowanych przez Radę Języka Polskiego, która podjęła m.in. dziewięć uchwał ortograficznych dotyczących pisowni wielką i małą literą[10] oraz wydała publikację *Pisownia języka religijnego*[11], włączoną do źródeł polskiej normy ortograficznej? Ortografia zmienia się w czasie; czy kaszubskojęzyczny korektor wie na przykład, że przynajmniej od 2011 r., czyli od wydania po raz pierwszy *Pisowni słownictwa religijnego*, a już na pewno od 2016 r., czyli od ukazania się 4. wydania WSO, piszemy wielką literą słowa *święty* i *błogosławiony* poprzedzające – ale tylko bezpośrednio – imiona i ewentualnie nazwiska tych osób? A zatem, przekładając to na kaszubski, napiszemy wielką literą przymiotniki w strukturach nazewniczych *__B__łogòsławionô Alicjô (Kòtowskô)* i *__S__wiãti Jón Paweł II*, ale nie w wyrażeniach *__b__łogòsławionô sostra Alicjô (Kòtowskô)* czy *__s__wiãti papiéż Jón Paweł II*.

---

[8] https://sjp.pwn.pl/zasady/84-18-27-Nazwy-indywidualne-jednostkowe-urzedow-wladz;629403 [31.08.2023].

[9] O zmianach ortografii wprowadzonych w 2016 r. – zob. *Posłowie. Wielki słownik ortograficzny PWN 2016*, [w:] J. Ginter, *Rola internetowych poradni językowych w procesie normalizacji pisowni polskiej*, Gdańsk: Wydawnictwo UG, 2016, s. 491–496.

[10] https://rjp.pan.pl/uchway-ortograficzne [31.08.2023].

[11] R. Przybylska, W. Przyczyna, *Pisownia słownictwa religijnego*, Tarnów: Biblos, 2011; wyd. 2 popr. i uzup., 2018.

Jako przykład naruszenia normy ortograficznej w tekstach, które przeszły profesjonalną korektę, wynikający z nieznajomości polskiej reguły pisowni, można podać zapis *Spiącô królewiónka* w tytule jednej z baśni braci Grimmów[12]. Zgodnie z przepisem [59]:

> [59] 18.2. Wielką literą piszemy imiona własne zwierząt i drzew […], a także imiona postaci fikcyjnych – bohaterów literackich, bohaterów bajek, np. *Byczek Fernando*, *Kot w Butach*, *Koziołek Matołek*, *Miś Uszatek*, *Myszka Miki*, *Piotruś Pan*, *Pan Samochodzik*, *Smok Wawelski*, ***Śpiąca Królewna*** [wyróżn. – J.G.][13],

a zatem poprawny zapis to *Spiącô Królewiónka* – podobnie jak *Czerwionô Kapùcka*, która to nazwa została w tej samej książce zapisana zgodnie z normą. Tu warto wspomnieć, że przytoczona norma została sformułowana dopiero w 2010 r. (wyd. 3 WSO); wcześniej przepis [59] kończył się na informacji o imionach własnych zwierząt i drzew, korektor mógł zatem nie zaktualizować swojej wiedzy. Do tego dochodzi problem niedoskonałości przepisu [58]: dlaczego strukturę *Śpiąca Królewna* potraktowano w WSO jako nazwę własną postaci, skoro postać ta miała w baśni podane wprost imię: *Aurora* (w kaszubskim przekładzie *Różëczka*)? Gdzie jest granica „ontologiczna” oddzielająca nazwy, które należy zapisać wielkimi literami, takie jak *__K__ot w __B__utach*, od tych, które nie mają charakteru nazw własnych, jak (a może wcale nie?) *__d__ziewczynka __z__ zapałkami*[14]? „Wielką i małą literę w języku kaszubskim stosujemy tak jak w języku polskim" – czy na pewno chcemy włączać ten trudny w stosowaniu zapis z WSO do kaszubskich reguł pisowni?

---

[12] *Brawãdë bracy Grimm*, tłum. I. Hirsch, Kartuzy: Muzeum Kaszubskie im. F. Tredera, 2021, s. 19.

[13] https://sjp.pwn.pl/zasady/59-18-2-Imiona-wlasne-zwierzat-i-drzew;629377 [31.08. 2023].

[14] O negatywnych konsekwencjach rozszerzenia reguły [59] o „imiona postaci fikcyjnych – bohaterów literackich, bohaterów bajek” i problemach z pisownią takich struktur nazewniczych, m.in. na przykładzie *__P__an Kleks – __p__an Ambroży Kleks* – zob. J. Ginter, *O pisowni*

Powód 4: uwzględnić uzus

Niewystarczająca znajomość polskich reguł pisowni może prowadzić do rozejścia się normy i uzusu: użytkownicy języka kaszubskiego stosują wielkie i małe litery inaczej, niż podają polskie zasady pisowni.

Wróćmy do nazwy *Blós Le Tuńc* (nie *Blós* ***l****e Tuńc*, ponieważ *le* jest tu partykułą, a nie zapisywanym małą literą spójnikiem; konieczność rozróżniania części mowy to kolejne utrudnienie pisowni dla użytkownika języka niebędącego filologiem), którą zapisano jako *Blós le tuńc*. W języku polskim niewiele jest wielowyrazowych nazw, w których tylko pierwszy wyraz należy zapisywać wielką literą – właściwie pisze się tak tylko tytuły utworów (innych niż czasopisma i wydawnictwa seryjne):

> [73] 18.16. Wielką literą piszemy pierwszy wyraz w jedno- i wielowyrazowych tytułach utworów literackich i naukowych (np. książek, rozpraw, artykułów, wierszy, pieśni, piosenek, filmów, sztuk teatralnych), w tytułach ich rozdziałów, w tytułach dzieł sztuki, zabytków językowych, odezw, deklaracji, ustaw, akcji charytatywnych i porządkowych, operacji wojskowych: […] *Noce i dnie*, *Ziemia obiecana*, *Postoje pamięci*, *Przekroczyć próg nadziei*, *Historia języka polskiego*, *Składnia rozmowy telefonicznej*, *Psychologia kliniczna*, *Fizyka ciała stałego*, *Polski ubiór do 1864 roku*, *Złoty okres ubioru* […][15]

Jednakże w języku kaszubskim można zaobserwować pewną skłonność do zapisywania w taki sposób również rozmaitych chrematonimów, w których z zasady piszemy wielką literą wszystkie wyrazy (poza przyimkami i wyrazami w ich funkcji, spójnikami oraz skrótami). Do błędnie zapisanych nazw

---

wyrażenia Ś/święty M/mikołaj *i innych problemach ortograficznych w pracy redaktora podręczników do nauki języka polskiego w szkole podstawowej*, „Język – Szkoła – Religia" 2013, nr 8/2, s. 67–80.

[15] https://sjp.pwn.pl/zasady/Pierwszy-wyraz-w-jedno-i-wielowyrazowych-tytulach;629391.html [31.08.2023].

zespołów muzycznych, poza wyżej wymienioną, można też zaliczyć onim *Spiéwné kwiôtczi* (popr. *Spiewné Kwiôtczi*), który na okładkach płyt, plakatach itp. jest zapisywany przez małe *k* i ujmowany dodatkowo w cudzysłów[16], choć składniowo reprezentuje ten sam typ co podana jako przykład przy regule [84] nazwa (dobrze chyba opatrzona) *Elektryczne Gitary*. W kaszubskiej przestrzeni publicznej i literaturze znajdziemy też zapisywane w ten sposób nazwy innych organizacji, np. *Fùndacjô „Żebë sã chcało chcec”*[17] – popr. *Fùndacjô „Żebë Sã Chcało Chcec”* według przytoczonej reguły [84]; nazwy firm/lokali, np. *Chëcz gëścinnô*[18] – popr. *Chëcz Gòscynnô* / *Gòscynno Chëcz* według reguły [83]:

> [83] 18.26. Wielką literą piszemy jedno- i wielowyrazowe nazwy własne przedsiębiorstw i lokali: […] *Jama Michalika*, *Karczma Słupska*, *Kawiarnia Literacka*, *Księgarnia Naukowa*”[19];

oraz nazwy imprez, jak *Swiãto piekłi bùlwë*[20] czy *Kaszëbsczi mòrze*[21] (nazwa rajdu rowerowego, poprawiona na grupie *Błędy ortograficzne…* przez zdobywcę tytułu Warkòwi Méster Kaszëbsczégò Pisënkù ‘zawodowy mistrz kaszubskiej ortografii’ na *Kaszëbsczé mòrze*) – popr. *Swiãto Piekłi Bùlwë* i *Kaszëbsczé Mòrze* według reguły [71]:

---

[16] Zob. okładkę płyty *Mùzyka dlô drëcha* – np. https://czec.pl/pl/p/Muzyka-dlo-drecha/6846 [31.08.2023].

[17] E. Prëczkòwsczi, *Janusz Mamelsczi – ùtwórca kaszëbsczich legeńdów i wiérztów dlô dzecy a młodzëznë*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2022, s. 162. Obrazuje to skłonność użytkowników języka kaszubskiego do traktowania nazw własnych jak tytułów utworów. Takiej tendencji nie obserwuje się raczej w języku polskim; organizacja została zarejestrowana pod nazwą: *Fundacja „Aby Chciało się Chcieć”* (zob. https://spis.ngo.pl/142803-fundacja-aby-chcialo-sie-chciec [31.08.2023]), a więc – przy pominięciu bardziej złożonego problemu pisowni postfiksu *się* (zob. https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Sie-w-nazwie-instytucji;17180.html [31.08.2023]) – poprawną ortograficznie. W polskojęzycznej wersji tego artykułu nazwa fundacji została również zapisana zgodnie z regułą [84]: *Fundacja „Aby Chciało Się Chcieć”* (E. Pryczkowski, *Janusz Mamelski – twórca kaszubskich legend i wierszy dla dzieci i młodzieży*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2022, s. 309).

[18] https://www.facebook.com/groups/805896852885755/posts/2255776261231133 [31.08.2023].

[19] https://sjp.pwn.pl/zasady/83-18-26-Jedno-i-wielowyrazowe-nazwy-wlasne-przedsiebiorstw-i-lokali;629402 [31.08.2023].

[20] https://www.facebook.com/photo/?fbid=2338395106334235&set=pcb.2338395199667559 [31.08.2023].

[21] https://www.facebook.com/groups/805896852885755/posts/2639384399536982 [31.08.2023].

> [71] 18.14. Wielką literą piszemy nazwy imprez międzynarodowych lub krajowych, którym organizatorzy chcą nadać specjalny tytuł: *Igrzyska XXV Olimpiady*, *Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy*, *Wielka Pardubicka*, *XI Międzynarodowy Konkurs Pianistyczny im. Fryderyka Chopina*, *Międzynarodowy Festiwal Folkloru Ziem Górskich*, *Ogólnopolski Konkurs Ortograficzny „Dyktando”*, *Światowy Dzień Młodzieży*, *Dzień Ziemi*, *Wyścig Pokoju*, *Turniej Czterech Skoczni*[22].

Częściej jednak – podobnie jak w języku polskim – obserwujemy tendencję w drugą stronę: do nadużywania wielkich liter, w tym do zapisywania od wielkiej litery wszystkich wyrazów w tytułach utworów. Przywołajmy kilka przykładów: tytuł podręcznika do języka kaszubskiego dla kl. IV *Kaszëbsczi Òdkriwca*[23] (popr. *Kaszëbsczi òdkriwca*; na okładkach kolejnych części, tj. od kl. V, w poprawionym zapisie *KASZËBSCZI ÒDKRIWCA*), *Kaszëbsczi Słowôrz Ilustrowóny* (popr. *Kaszëbsczi słowôrz ilustrowóny*) jako nadtytuł publikacji edukacyjnej *WANOGA Z DËCHAMA*[24] (taki zapis tytułu, wersalikami, znalazł się na okładce i stronie tytułowej; na tylnej okładce pojawił się zapis naruszający normę: *Wanoga z Dëchama*), także np. zapis *Legendy kaszubskie / Kaszëbsczé* ***L****egeńdë* na grzbiecie i stronie redakcyjnej książki[25], stojący w opozycji do poprawnego zapisu na okładce: *Legendy kaszubskie / Kaszëbsczé* ***l****egeńdë* (co może świadczyć o większym przywiązywaniu wagi do pisowni wielką i małą literą w języku polskim niż kaszubskim, gdyż wersja polskojęzyczna w obu miejscach jest zgodna z regułą [73]). Wiele zapisów niezgodnych z regułą [73] znajdziemy poza kontekstem szkolnym (wystarczy wpisać

---

[22] https://sjp.pwn.pl/zasady/71-18-14-Nazwy-imprez-miedzynarodowych-lub-krajowych-ktorym-organizatorzy-chca-nadac-specjalny-tytul;629389 [31.08.2023]. W praktyce przepis ten również budzi pewne wątpliwości: czy wewnętrzne nazwy (swoiste tytuły) w nazwach imprez także należy zapisywać zgodnie z regułą [71]? Skoro nie ma dodatkowych podreguł, to chyba tak – a wówczas błąd byłby nawet w nazwie imprezy… ortograficznej: *Kaszëbsczé Diktando „Piszã pò* ***k****aszëbskù”*. Więcej o kłopotach z zapisem tego typu nazw na gruncie polskim – zob. J. Ginter, A. Gumowska, *(Nie)nasycenie, Przekład(ka), Lustro. Semantyczno-strukturalna analiza nazw konferencji studentów i doktorantów z lat 2007–2010*, [w:] *Między nieobecnością a nadmiarem. O niedopowiedzeniu i nienasyceniu we współczesnej kulturze*, red. M. Kraska, A. Gumowska, J. Wróbel, Gdańsk: Wydawnictwo UG, 2012, s. 17–25.

[23] E. Maszke, *Kaszëbsczi Òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 4*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2018.

[24] L. Gòłąbk, *Wanoga z Dëchama. Kaszëbsczi Słowôrz Ilustrowóny*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2014.

[25] J. Mamelski, *Legendy kaszubskie / Kaszëbsczé legeńdë*, Gdynia: Region, 2017.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

w Google przykładowe tytuły *Kaszëbsczi himn*, *Kaszëbsczé nótë*, *Kaszëbsczé jezora*, by przekonać się, na jak wielu stronach drugi wyraz jest zapisywany majuskułą), ale to przede wszystkim od wydawców podręczników, słowników i lektur szkolnych należałoby oczekiwać szczególnej staranności i dbałości o poprawność ortograficzną, także w zakresie użycia wielkich i małych liter – wszak to ze szkoły uczeń czerpie wzorce językowe, w tym ortograficzne. Jeśli reguł dotyczących pisowni wielką i małą literą nie przestrzega nauczyciel, autor, redaktor, wydawca – trudno, by oczekiwać tego od ucznia; jeśli praktyka rozmija się z zasadami, może warto sformułować te zasady na nowo?

Nadużycia wielkiej litery wykraczają oczywiście poza tytuły książek i piosenek; często wielkimi literami zapisywane są wyrazy pospolite – wyrażenia, które nie mają charakteru nazwy własnej, ale z jakiegoś powodu tak są postrzegane przez piszących. Tu wymienić można nazwę (pospolitą!) kierunku studiów *kaszëbskô etnofilologiô* (nie: *Kaszëbskô Etnofilologiô*). Rzeczywiście etnofilologia kaszubska jest tylko jedna, prowadzona na Uniwersytecie Gdańskim, ale nie różni się ona „statusem ontologicznym" od filologii polskiej, ekonomii czy prawa – nie ma reguły, która by kazała (czy pozwalała) pisać nazwy kierunków studiów wielkimi literami. Nie zapiszemy również w ten sposób wyrażeń opisujących kwiaty czy wzory haftu, jak to zrobiono na pudełku do gry typu memory: *Lëstë z Czôrnym Rańtã i Pączkã*, *Wiôlgô Palméta*, *Czerwioné Serce* (popr. *lëstë z czôrnym rańtã i pączkã*, *wiôlgô palméta*, *czerwioné serce*)[26]; ani wyrażenia *bòżô mãka*[27] w znaczeniu ‘krzyż przydrożny', choć w jednym z podręczników do języka kaszubskiego znajdziemy informację: „Apartną znanką kaszëbsczi zemi są przëdrożné krziże, zwóné „Bòżima Mãkama" i kaplëczczi. Miono kaplëczka pòchòdzy òd słowa „kaplëca", co znaczi môłi kòscółk"[28] oraz pytanie: „Czemù lëdze stôwiają kaplëczczi i Bòżé Mãczi?”[29]. Podwójnym wręcz nadużyciem jest zapis wielkimi literami wyrażenia *słowôrz zrzeszów frazeòlogòwëch* w poleceniu z innego podręcznika: „Co to znaczi ni miec zelonégò pòjãcô? Napiszë definicjã do Słowarza Zrzeszów Frazeòlogòwëch”[30] – właściwa jest tu tylko pisownia małymi literami, ponieważ nie chodzi o tytuł słownika, lecz o jego rodzaj; nawet jednak gdyby miał to być tytuł, to wielką literą należałoby zapisać tylko wyraz *słowôrz* (*Słowarza*).

---

[26] Gra wydana przez Zamek Zaborski (Zómk Zôbòrsczi) w 2021 r. – zob.: J. Ginter, *Midzë normą a ùzusã. Narëszenia kaszëbsczich pisënkòwëch reglów w pùbliczny przestrzenie, edukacje i lëteraturze*, „Acta Cassubiana" 2022, s. 67, https://www.instytutkaszubski.pl/_files/ugd/46904b_07ccc2d5a8d94296b963d91501665675.pdf [31.08.2023]. W prywatnej rozmowie wydawca wyjaśnił wielkoliterowy zapis następująco: „To je leno takô stilizacjô, że wszëtkò je z wiôldżi lëtrë". Może to sygnał dla kodyfikatorów, by sformułować jasną zasadę, która by takich *stilizacjów* zabraniała albo – przeciwnie – by je dopuszczała?

[27] Zapis *Bòżô Mãka* byłby właściwy, gdyby chodziło o wydarzenie zbawcze, a nie o obiekt małej architektury. W wypadku obiektu można by rozważyć jeszcze zapis *Bòżô mãka* – ze względu na brak wyraźnej granicy między przymiotnikami *Bòżi* a *bòżi* (por. przykłady z WSO: *palec boży*, *iskra boża*, *boża krówka* vs *łaska Boża*, *prawda Boża*, *królestwo Boże*).

[28] A. Pająk, L. Sorn, *Z kaszëbsczim w szkòle. Część 3*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2015, s. 23. Przytoczony fragment pokazuje przy okazji, że kaszubiści nie

Obserwowane rozchodzenie się normy (tego, jak powinno się pisać) i uzusu (tego, jak faktycznie piszą świadomi użytkownicy języka kaszubskiego) jest sygnałem, że obecne – wzorowane na polskich – zasady pisowni kaszubskiej wielką i małą literą nie są wystarczające. Kodyfikatorzy powinni zadbać o to, by norma i uzus w większym stopniu się pokrywały – albo przez zmianę norm (sformułowanie norm dostosowanych do kaszubszczyzny), albo przez zwiększenie świadomości użytkowników języka kaszubskiego (popularyzację nieznanych szerzej zasad).

Powód 5: uwzględnić specyfikę języka

Na gruncie polskim jedną z najmniej znanych reguł pisowni wielką i małą literą jest przepis [82]:

> [82] 18.25. Wielką literą piszemy jedno- i wielowyrazowe nazwy dzielnic, ulic, placów, rynków, ogrodów, parków, bulwarów, budowli, zabytków, obiektów sportowych […].
>
> 18.25.1. Jeśli stojący na początku nazwy wyraz: *ulica*, *aleja*, *brama*, *bulwar*, *osiedle*, *plac*, *park*, *kopiec*, *kościół*, *klasztor*, *pałac*, *willa*, *zamek*, *most*, *molo*, *pomnik*, *cmentarz* itp. jest tylko nazwą gatunkową (rodzajową), piszemy

---

radzą sobie również z punktem 2 uchwały nr 2/RJK/2011, który mówi o tym, że znaków interpunkcyjnych w języku kaszubskim należy używać tak samo jak w polskim. Brakuje tu przecinka po członie wtrąconym i cudzysłowów (lub kursywy w ich funkcji) dla wyróżnienia wyrazów w funkcji metajęzykowej. Poprawny zapis: *Apartną znanką kaszëbsczi zemi są przëdrożné krziże, zwóné „bòżima mãkama”, i kaplëczczi. Miono „kaplëczka” pòchòdzy òd słowa „kaplëca”, co znaczi „môłi kòscółk”.*

[29] Tamże.

[30] E. Maszke, *Kaszëbsczi Òdkriwca…*, s. 85.

> go małą literą, a pozostałe wyrazy wchodzące w skład nazwy – wielką literą: *ulica Sławkowska* […], *aleja Przewodników Tatrzańskich*, *bulwar Nadmorski*, *osiedle Zawodzie*, *plac Bankowy*, *plac Trzech Krzyży*, *plac Na Rozdrożu*, *plac Sejmu Śląskiego*, *rondo Waszyngtona*, *park Jordana*, *park Ujazdowski*, *kopiec Józefa Piłsudskiego*, *kościół Mariacki*, *kościół Świętego Krzyża* (albo: *kościół św. Krzyża*), *kościół Na Skałce*, *klasztor Dominikanów*, *klasztor Norbertanek*, *pałac Krasińskich*, *pałac Radziwiłłów*, *pałac Pod Globusem*, *willa Atma*, *most Grunwaldzki*, *most Poniatowskiego*, *brama Isztar*, *pomnik Mikołaja Kopernika*, *pomnik Mickiewicza*, *cmentarz Rakowicki* […][31].

Przepis ten reguluje pisownię toponimów miejskich, czyli nazw obiektów zbudowanych (założonych) przez człowieka w mieście lub na wsi, takich jak ulice, parki, mosty, cmentarze. O ile świadomi językowo użytkownicy polszczyzny raczej bez zarzutu zapisują nazwy ulic – wyraz *ulica* małą literą – o tyle zapominają o tym (lub nie zdają sobie z tego sprawy), że tak jak ulice powinniśmy traktować inne obiekty miejskie: a zatem pierwszy wyraz, wskazujący na rodzaj obiektu, należy zapisać małą literą. Poprawne (zgodne z zasadami) zapisy to więc np. *ulica Zamkowa*, *aleja Grunwaldzka*, *park Oliwski*, *most Siennicki*, *cmentarz Łostowicki*, choć w uzusie gdańszczan/Pomorzan dominują *Park Oliwski* i *Cmentarz Łostowicki* (zob. kwerendę w internecie).

Przy regule [82] zamieszczono dodatkową uwagę:

> Jeśli takie nazwy wielowyrazowe rozpoczynają się od przymiotnika lub innego określenia przymiotnikowego, wszystkie wyrazy piszemy wielką literą, np.: *Mysia Wieża*, *Krzywa Wieża* (w Pizie, w Toruniu), *Złota Uliczka* (Czechy), *Piąta Aleja* (USA), *Czerwony Klasztor* (Egipt, Słowacja), *Błękitny Meczet* (Turcja)[32].

Nazwy z odwróconym szykiem (najpierw określający przymiotnik, potem określany rzeczownik) nie są typowe dla polszczyzny (np. *Złota Uliczka* to dokładne tłumaczenie czeskiej nazwy *Zlatá ulička*, a *Piąta Aleja – Fifth*

---

[31] https://sjp.pwn.pl/zasady/82-18-25-Jedno-i-wielowyrazowe-nazwy-dzielnic-ulic-placow-rynkow-ogrodow-parkow-bulwarow-budowli-zabytkow-obiektow-sportowych;629401 [31.08.2023].

[32] https://sjp.pwn.pl/zasady/82-18-25-Jedno-i-wielowyrazowe-nazwy-dzielnic-ulic-placow-rynkow-ogrodow-parkow-bulwarow-budowli-zabytkow-obiektow-sportowych;629401 [31.08.2023].

Avenue), co w pewien sposób tłumaczy różnicę ortograficzną: człon *Uliczka* i *Aleja* wchodzi do nazwy własnej, a nie jest tylko nazwą gatunkową, pisaną małą literą. To, co nietypowe w języku polskim, jest jednak zupełnie typowe dla kaszubszczyzny, w której przydawkę wyrażoną przymiotnikiem umieszczamy najczęściej przed rzeczownikiem – także wówczas, gdy pełni ona funkcję kategoryzującą (np. *spòdlecznô szkòła* 'szkoła podstawowa', *wrëkòwô zupa* 'zupa brukwiowa') lub tworzy jakiś termin naukowy (np. *wielnô lëczba* 'liczba mnoga'), a nawet gdy wchodzi do nazwy własnej (np. *Gòwidlińsczé Jezoro* 'Jezioro Gowidlińskie', *Dargòlewsczi Las* 'Las Dargolewski'). W tym miejscu pojawia się problem: jak zapisać takie nazwy, jak *Òliwsczi P/park*, *Sanowi M/mòst* czy *Smiechòwsczi S/smãtôrz*: wyraz wskazujący na rodzaj obiektu małą literą według ogólnej polskiej reguły, czy wielką zgodnie z uwagą szczegółową? Na to pytanie reguły polskiej pisowni nie odpowiedzą, co pokazuje, że ustalenie „Wielką i małą literę w języku kaszubskim stosujemy tak jak w języku polskim" jest niewystarczające: polski i kaszubski to dwa różne języki i nie da się w ich wypadku posługiwać w stu procentach tymi samymi zasadami pisowni wielką i małą literą.

Zgodnie z kaszubskim uzusem (pokrywającym się zresztą z polskim zwyczajem językowym) w nazwach parków, cmentarzy, mostów itp. wszystkie człony są zapisywane od wielkiej litery: *Òliwsczi Park* (zapis notowany np. w kaszubskiej Wikipedii[33]), *Smiechòwsczi Smãtôrz* (zapis notowany w „Biuletynie RJK"[34]) oraz *Sanowi Mòst* (zapis notowany w *Polsko-kaszubskim słowniku nazw fizjograficznych*[35]). Sytuacja komplikuje się jednak w wypadku połączeń ze słowem *ùlëca* albo *szasëjô* (*szasa*, *sztrasa*), którego polski odpowiednik *ulica* jest zapisywany i w uzusie, i zgodnie z normą – małą literą. W źródłach internetowych dominują połączenia z rzeczownikiem przed przymiotnikiem, przy czym rzeczownik jest zapisywany zawsze małą literą, np. *ùlëcë Dłudżi*,

---

[33] https://csb.wikipedia.org/wiki/%C3%92l%C3%ABwsczi_Park [31.08.2023].

[34] D. Kalinowsczi, *Hùbert Suchecczi, zabôczony kaszëbsczi dramaturg?*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2015, s. 155.

[35] Rada Języka Kaszubskiego, *Polsko-kaszubski słownik nazw fizjograficznych*…, s. 200. Zob. również inne nazwy mostów na tej samej stronie słownika: *Czerwòny Mòst*, *Fòrteczny Mòst*, *Kamieniarsczi Mòst*, *Karwi Mòst*, *Pòpielny Mòst*, *Kanowi Mòst*, *Torińsczi Mòst*, *Kalkòwi Mòst*, *Zelony Mòst*. Polskie nazwy tych obiektów zapisane w słowniku naruszają normy ortograficzne: ***M**ost Czerwony*, ***M**ost Forteczny*, ***M**ost Kamieniarski*, ***M**ost Krowi*, ***M**ost Popielny*, ***M**ost Stągiewny*, ***M**ost Toruński*, ***M**ost Wapienniczy*, ***M**ost Zielony* – podobnie jak nazwa *Most na Stępce* / *Mòst na Stãpce* (popr. *most Na Stępce* / *mòst na Stãpce*).

ùlëcë Stôrowiejsczi, *ùlëcë Wòjskòwi*, *szasëją Łąkòwą*, *szasëjô Spòkójnô*, *szasëjô Swiãtojańskô*, *szasëjô Zómkòwô*, *szasë Dłudżi*, *sztrasë Tëchómsczi* – zapisy te są więc zgodne z polską normą. W mniej licznych konstrukcjach z odwrotnym szykiem obserwujemy również pisownię rzeczownika małą literą, np. *Psą ùlëcą*, *Ribacczi ùlëcë*, *Kòscelną sztrasą* – a zatem piszący po kaszubsku nie stosują się do podreguły zilustrowanej przykładem *Krzywa Wieża*; pojawia się również pojedynczy zapis z nawiasem pozwalający na uniknięcie problemu ortograficznego: *na Straganiarsczi (ùlëcë)*[36] – ujęcie wyrazu w nawias powoduje, że nie wchodzi on do nazwy własnej.

Stosowanie w praktyce przepisu [82] we fragmencie oznaczonym 18.25.1 jest pod różnymi względami kłopotliwe na gruncie polskim[37]; na gruncie kaszubskim dochodzi dodatkowy problem wynikający z nieuwzględnienia specyfiki języka: innej niż w polszczyźnie składni.

Podsumowanie

Przeciętny dorosły użytkownik języka polskiego nie zna pewnie połowy przepisów ortograficznych dotyczących użycia wielkiej i małej litery. Z zasadami pisowni zapoznaje się właściwie tylko w szkole podstawowej (w szkołach ponadpodstawowych lekcje języka polskiego są zdominowane przez kształcenie literacko-kulturowe) – a tam pisownia wielką i małą literą jest omawiana w bardzo podstawowym zakresie, dostosowanym do, skromnych jeszcze, możliwości poznawczych młodego odbiorcy. Skoro więc użytkownik języka polskiego nie zna szczegółowych przepisów ortograficznych, czy jest sens odsyłać do nich użytkownika języka kaszubskiego? A może lepiej sformułować dwadzieścia, trzydzieści punktów dotyczących kaszubskiej pisowni wielką literą i opublikować je w źródłach znanych profesjonalistom (nauczycielom języka kaszubskiego, korektorom), np. w „Biuletynie RJK" – a jeszcze lepiej tam, gdzie łatwo zajrzeliby wszyscy (nie tylko wykwalifikowani) użytkownicy pisanej kaszubszczyzny, np. w kaszubskim słowniku ortograficznym sygnowanym przez Radę Języka Kaszubskiego? Opracowanie niezależnych od polszczyzny kaszubskich zasad pisowni wielką i małą literą pozwoliłoby przy tym ograniczyć funkcjonowanie reguł skomplikowanych i niepraktycznych oraz niedostosowanych do specyfiki języka kaszubskiego.

---

[36] https://spichlerzkaszubski.pl/page/osoby.php?file_id=86&post_id=59 [31.08.2023].

[37] Podreguła 18.25.1 jest nie tylko sprzeczna z uzusem, lecz także… z inną regułą, co tym bardziej kwalifikuje ją do weryfikacji. Por. fragmenty: [82] 18.25.1. „Jeśli stojący na początku nazwy wyraz: […] *brama* […] jest tylko nazwą gatunkową (rodzajową), piszemy go małą literą, a pozostałe wyrazy wchodzące w skład nazwy – wielką literą: […] ***b**rama Isztar* […]”; [69] „Wielką literą piszemy: 18.12.2. Nazwy obiektów i przedmiotów jednostkowych, istniejących tylko w jednym egzemplarzu, np.: ***B**rama Floriańska* (= jedyna zachowana z ośmiu bram głównych w dawnym pierścieniu murów obronnych Krakowa), ***B**rama Skajska* (= jedna z bram Troi, przez którą wprowadzono do miasta konia trojańskiego)”. Jak w świetle tych dwóch reguł zapisać np. nazwę *B/brama Nizinna*, jeśli jest to z jednej strony obiekt miejski, a z drugiej – obiekt istniejący tylko w jednym egzemplarzu? Według *Polsko-kaszubskiego słownika nazw fizjograficznych* (dz. cyt., s. 195) – *Brama Nizinna* / *Niżawnô Bróma*.

Bibliografia

Źródła normy ortograficznej

Przybylska R., Przyczyna W., *Pisownia słownictwa religijnego*, Tarnów: Biblos, 2011; wyd. 2 popr. i uzup., 2018.

Uchwała nr 2/RJK/2011 z dnia 29.08.2011 r. w sprawie funkcjonowania niektórych polskich reguł ortograficznych w języku kaszubskim, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2011, s. 21–22.

Uchwały ortograficzne Rady Języka Polskiego, https://rjp.pan.pl/uchway-ortograficzne [31.08.2023].

Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji, oprac. zasad pisowni i interpunkcji polskiej E. Polański, wyd. 4 popr. i uzup., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2016.

Zasady pisowni i interpunkcji, https://sjp.pwn.pl/zasady [31.08.2023].

Literatura podmiotu

Błędy ortograficzne w kaszubskiej przestrzeni publicznej, Facebook, https://www.facebook.com/groups/805896852885755 [31.08.2023].

Brawãdë bracy Grimm, tłum. I. Hirsch, Kartuzy: Muzeum Kaszubskie im. F. Tredera, 2021.

Gòłąbk L. *Wanoga z Dëchama. Kaszëbsczi Słowôrz Ilustrowóny*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2014.

Kalinowsczi D., *Hùbert Suchecczi, zabôczony kaszëbsczi dramaturg?*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2015, s. 153–161.

Mamelsczi J., *Legendy kaszubskie / Kaszëbsczé legeńdë*, Gdynia: Region, 2017.

Maszke E., *Kaszëbsczi Òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 4*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2018.

Pająk A., Sorn L., *Z kaszëbsczim w szkòle. Część 3*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2015.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Prëczkòwsczi E., *Janusz Mamelsczi – ùtwórca kaszëbsczich legeńdów i wiérztów dlô dzecy a młodzëznë*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2022, s. 161–173.

Pryczkowski E., *Janusz Mamelski – twórca kaszubskich legend i wierszy dla dzieci i młodzieży*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2022, s. 308–320.

Rada Języka Kaszubskiego, *Polsko-kaszubski słownik nazw fizjograficznych*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2018.

Literatura przedmiotu

Ginter J., Gumowska A., *(Nie)nasycenie, Przekład(ka), Lustro. Semantyczno-strukturalna analiza nazw konferencji studentów i doktorantów z lat 2007–2010*, [w:] *Między nieobecnością a nadmiarem. O niedopowiedzeniu i nienasyceniu we współczesnej kulturze*, red. M. Kraska, A. Gumowska, J. Wróbel, Gdańsk: Wydawnictwo UG, 2012, s. 17–25.

Ginter J., *Koncepcja Deleuzjańska czy deleuzjańska? O pisowni przymiotników odnazwiskowych na przykładach z pewnej książki*, [w:] *Wokół słów i znaczeń. Słowotwórstwo apelatywne i onomastyczne*, red. E. Rogowska-Cybulska, A. Lica, E. Badyda, Gdańsk: Wydawnictwo UG, 2019, s. 97–106.

Ginter J., *Midzë normą a ùzusã. Narëszenia kaszëbsczich pisënkòwëch reglów w pùbliczny przestrzenie, edukacje i lëteraturze*, „Acta Cassubiana” 2022, s. 53–71.

Ginter J., *O pisowni wyrażenia* Ś/święty M/mikołaj *i innych problemach ortograficznych w pracy redaktora podręczników do nauki języka polskiego w szkole podstawowej*, „Język – Szkoła – Religia” 2013, nr 8/2, s. 67–80.

Ginter J., *Rola internetowych poradni językowych w procesie normalizacji pisowni polskiej*, Gdańsk: Wydawnictwo UG, 2016.

Malinowski M., *O tym, jak XIII wydanie „Pisowni polskiej” z 1963 roku poszło na przemiał*, „Poradnik Językowy” 2017, nr 9, s. 109–115.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Daniel Kalinowski
Uniwersytet Pomorski w Słupsku

„Ze szkòcczich përdëgónów”. Grzegorz Schramke i jego felietony o kaszubskiej emigracji XXI wieku

„Ze szkòcczich përdëgónów”. Grzegorz Schramke and his columns about Kashubian emigration of the 21st century

Abstrakt:
Artykuł dotyczy tematycznego i literaturoznawczego opisu serii felietonów *Ze szkòcczich përdëgónów*, które publikował w latach 2011–2012 w miesięczniku „Pomerania” Grzegorz Schramke. Były one kaszubskojęzycznym opisem warunków życia emigrantów z Europy Środkowej (w tym Kaszubów), którzy trafiali do Wielkiej Brytanii oraz Irlandii, aby polepszyć swoją sytuację ekonomiczną. Felietony Schramkego nie przedstawiają życia na obczyźnie w jasnych barwach, nie są jednak demonizacją nowego miejsca pracy. Co ciekawe, w zetknięciu się z obcymi narodami i językami kaszubski narrator felietonów ma szansę wzmocnić swoje poczucie tożsamości. Do obrazów ukazywanych w felietonach do analizy dodane zostały również opowiadania Schramkego, które w języku artystycznym rozwijają niektóre z zauważonych podczas emigracji zjawisk kulturowych.

Kluczowe słowa:
literatura kaszubska, współczesna proza kaszubskojęzyczna, kaszubska emigracja w XX w., Grzegorz Schramke

Abstract:
The article concerns the thematic and literary description of a series of columns “Ze szkòcczich përdëgónów”, which were published in 2011–2012 in the monthly “Pomerania” by Grzegorz Schramke. They were a Kashubian-language description of the living conditions of emigrants from Central Europe (including Kashubians) who went to Great Britain and Ireland to improve their economic situation. Schramke’s columns do not present life abroad in bright colors, but they are not a demonization of the new workplace. Interestingly, in contact with foreign nations and languages, the Kashubian narrator of the columns has a chance to strengthen his sense of identity. Schramke’s stories, which use artistic language to develop some of the cultural phenomena noticed during emigration, were also added to the images shown in the columns for analysis.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Keywords:
Kashubian literature, contemporary Kashubian prose, Kashubian emigration in the 20th century, Grzegorz Schramke

Felietony kaszubskojęzyczne to zjawisko mające już swoją tradycję i pierwsze ich formy gatunkowe można dostrzec już wśród krótkich form pisanych przez przedstawiciela czwartego w porządku chronologicznym pokolenia piszących po kaszubsku autorów Stefana Bieszka. W latach przedwojennych ogłaszał on w „Zrzeszë Kaszëbsczi" uwagi o kondycji rodzimej literatury czy teatru[1]. Najbardziej znanym felietonistą lat międzywojennych był Aleksander Labuda, który w cyklu *Guczow Mack gôdô* dopracował się własnego stylu. Odnajdowały się tutaj tak wątki humorystyczno-satyryczne jak i społeczno-polityczne, tak narracje fikcjonalne jak i dotyczące rzeczywistej sytuacji kulturowej[2].

Po drugiej wojnie światowej felietony w języku kaszubskim pisali: Jan Piepka[3], Stanisław Janke[4], Eugeniusz Gołąbek[5], Roman Drzeżdżon czy Tomasz Fopke[6]. Dotyczyły one różnych kwestii, będąc publikowaną głównie w „Pomeranii" oryginalną formą reakcji na ówczesne wydarzenia społeczno-cywilizacyjne rozgrywające się w środowisku kaszubskim. Bardzo rzadko

---

[1] Wspomina o tym kilkakrotnie: D. Kalinowski, *Teatr kaszubski. Fenomen. Formy. Środowisko,* Gdańsk 2021, s. 180–188.

[2] T. Lipski, *Wiarygodny żart felietonu*, [w:] A. Labuda, *Guczów Mack gôdô*, Gdańsk 1992, s. 6–12; E. Kamiński, *Guczov Mack czyli Aleksander Labuda*, Gdańsk 1995; I. Makurat, *Humor w felietonach Guczowego Macka*, [w:] *Wokół Aleksandra Labudy. W 105 rocznicę urodzin*, Bolszewo 2007, s. 53–63; J. Labudda, *Twórcze życie Aleksandra Labudy. Zarys monograficzny*, Bolszewo 2012 oraz aż troje Autorów w zbiorze *Aleksander Labuda. Życie. Literatura. Mit*, red. D. Kalinowski, Bolszewo 2013: J. Samp, *„Świat na opak" Guczowégo Macka*, s. 78–87; J. Labudda, *Aleksander Labuda jako humorysta*, s. 87–98; M. Cybulski, *Językowy obraz polskiej rzeczywistości społecznej i politycznej po 1945 roku w felietonach Aleksandra Labudy*, s. 99–110.

[3] Patrz: R. Repeć, *Słowo wstępne*, [w:] J. Piepka, *W cieniu Blizy. Wybór felietonów*, zebr. i oprac. R. Repeć, Gdynia 2004, s. 23.

[4] K. Ostrowski, *Stanisław Janke – reportaż i publicystyka w „Pomeranii",* [w:] *Sześć dekad po kaszubsku*, red. J. Borchmann i M. Tamkun, Bolszewo 2016, s. 61–72; D. Kalinowski, *Pomiędzy goryczą a nadzieją*, [w:] tegoż, *Pasaże kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk 2020, s. 153–158.

[5] O jego felietonach pisał D. Majkòwsczi, *Kaszëbë i Lëdowô Pòlskô w latach 1980–1989 wedle felietonów Eùgeniusza Gòłąbka w „Pòmeranii"*, „Nasze Pomorze" 2023, s. 10–119.

[6] Patrz opis tych form: D. Kalinowski, *Z tylnego siedzenia*, [w:] tegoż, *Pasaże kaszubskie*, s. 125–130.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

pojawiały się wśród felietonów motywy emigracyjne, gdyż autorzy swoją uwagę kierowali głównie na sprawy rozgrywające się na terenach rdzennych Kaszub. Oczywiście zjawisko emigracji dostrzegali dziennikarze i akademicy, zaznaczając to w swoich wypowiedziach prasowych, jednakże nie pojawiły się jakieś większe serie materiałów, które tematycznie obejmowałyby tę problematykę[7]. Dopiero aktywność podróżnicza i literacka Stanisława Pestki od ostatniej dekady XX w. zmieniła taki stan rzeczy, zaś jego cykl wypowiedzi felietonowo-reportażowy *Akwarele*, który pojawił się w zbiorowym wydaniu zatytułowanym *W stolëcë chmùrników*, po raz pierwszy tak konsekwentnie dotyczył spraw obcych Kaszubom kultur, narodów, systemów myślowych czy obyczajów[8].

Po propozycji Stanisława Pestki trzeba było pewnej odmiany sytuacji kulturowej na Kaszubach i w Polsce, aby pojawił się kolejny autor piszący kaszubskojęzyczne felietony, który przez fakt swojego wieku (od Pestki młodszy o kilkadziesiąt lat) oraz z racji innych doświadczeń historycznych i kulturowych sformułował nowy sposób opisu doświadczenia emigranckiego, w którym zresztą osobiście uczestniczył. Mowa tutaj o Grzegorzu Jaroszu Schramkem, który w latach 2011–2012 w miesięczniku „Pomerania” opublikował serię felietonów pt. *Ze szkòcczich përdëgónów*, opisując warunków życia emigrantów z Europy Środkowej (a wśród nich także Kaszubów), którzy trafiali do Wielkiej Brytanii oraz Irlandii, aby polepszyć swoją sytuację ekonomiczną.

Grzegorz Schramke i jego działalność literacka

Grzegorz Schramke (ur. 1978) to dziennikarz, redaktor, wydawca, prozaik i reżyser, który od długiego czasu działa w kaszubskim ruchu kulturowym. Początków tej aktywności można się dopatrywać w początkach tego wieku, kiedy współtworzył czasopismo „Òdroda"/ „Kaszëbskô Òdroda"[9]. Był to kaszubskojęzyczny miesięcznik istniejący od końca 1999 roku do stycznia 2006 roku[10], którego Schramke był redaktorem naczelnym od 2003 r. Ów periodyk podkreślał czynnik narodowy w tradycji kaszubskiej, wyrażając go za pomocą takich gatunków publicystycznych jak: kilkuzdaniowe relacje z Kaszub i Pomorza, artykuły społeczno-polityczne, popularnonaukowe teksty o historii regionu, rozmowy, wywiady, fragmenty dzieł literackich, anegdoty, krzyżówki, reklamy, a zatem wszystkie formy przekazu dzisiejszej prasy. Dzięki pracy przy czasopiśmie Schramke miał okazję publikować własne teksty publicystyczne i być redaktorem materiałów innych autorów.

---

[7] Z nowszych opracowań: *Emigracja kaszubska. Zjawisko. Ludzie. Ośrodki*, red. D. Kalinowski, Słupsk–Wejherowo 2020; *Emigracja kaszubska w Stanach Zjednoczonych. Historia i dziedzictwo / Kashubian emigration in the United States. History and heritage*, red. D. Kalinowski, Słupsk–Wejherowo 2022.

[8] Patrz o tym zbiorze w pracach np.: B. Ugowska, *Detal i panorama – o twórczości kaszubskiej Stanisława Pestki*, Gdańsk 2022; D. Kalinowski, *Amerykańskie sny i koszmary*, [w:] tegoż, *Raptularz kaszubski,* Słupsk–Gdańsk 2014, s. 77–82.

W tym też czasie zaczął pisać utwory artystyczne i przedstawiać jej w ramach almanachu „Zymk", wychodzącym od 2001 roku[11]. W pierwszym numerze wyszły drukiem jego wiersze[12], zaś w drugim opowiadanie Òdstąpnienié o tematyce historycznej[13]. Później ukazały się kolejne utwory epickie: *Dzecë przełomieniô* o nudnym życiu w małym miasteczku[14], *Hòkej* o wątpliwej jakości rozrywce praktykowanej w kulturze popularnej[15], *Drapcë* ukazującym fatalne skutki alkoholizmu[16] oraz krótka forma pt. *Szeptanié w jeseniowi dôce zaklãté* o onirycznej stylistyce[17]. Do zgoła innej konwencji opowiadania kryminalnego sięgnął Schramke w utworze *Cegle na cegle*[18], zarysowując konflikt małżeński. Z kolei w opowiadaniu zatytułowanym *W smrokù* opublikowanym w antologii z XVI edycji konkursu im. Jana Drzeżdżona, pt. *Swiat dobëcô*[19] pojawia się wątek sensacyjno-kryminalny łączący się z ludowej proweniencji

---

[9] D. Kalinowski, *Czarno-złota tożsamość. Kaszubocentryczne periodyki „Tatczëzna" i „Òdroda"*, „Porównania" 2014, nr 14, s. 137–150.

[10] Opis periodyku z perspektywy jego animatora: G. Schramke, *„Òdroda" i „Kaszëbskô Òdroda". Autorzy, formy, tematy*, [w:] Òd „Skôrbu" do „Stegnë". *150 lat czasopiśmiennictwa kaszubskiego*, red. D. Kalinowski, Wejherowo–Słupsk–Gdańsk 2017, s. 189–205.

[11] G. J. Schramke, *Pôrã słowów ò Zymkù. Z lëznosce czwiôrtégò zéńdzeniô tegò karna ë wëdaniô drëdżégò zsziwkù z dokôzama – rzecz z elementama manifestu lëteracczégò*, „Òdroda" 2002, nr 3, s. 6; D. Kalinowski, *Wiosna wciąż odnawiana. Kaszubskie środowisko literackie Zymk*, [w:] tegoż, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014, s. 166.

[12] G. J. Schramke, *Wiérztë*, „Zymk" 2001, z. 1, s. 17–20.

[13] G. J. Schramke, *Òdstąpienié*, „Zymk" 2002, z. 2, s. 15–21.

[14] G. J. Schramke, *Dzecë przełomieniô*, „Zymk" 2004, zsziwk 4, s. 30–35.

[15] G. J. Schramke, *Hòkej*, „Zymk" 2007, z. 6, s. 58–71.

[16] G. J. Schramke, *Drapce*, „Zymk" 2008, z. 7, s. 53–71.

[17] G. J. Schramke, *Szeptanié w jeseniowi dôce zaklãté*, „Zymk" 2009, z. 8, s. 60–61.

[18] G. J. Schramke, *Cegła na cegle*, [w:] *Lëdze są lëdzama*, Gdańsk 2014, s. 197–220.

[19] G. J. Schramke, *W smrokù*, [w:] *Swiat dobëcô,* Wejherowo 2016, s. 195–244.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

motywem wampirycznym. Jeszcze w innej stylistyce powstał utwór *Witôj przigòdo*[20], który zaadresowany został do młodego czytelnika.

Bardzo ciekawym dla kaszubskiego kontekstu emigracyjnego tekstem jest minipowieść pt. *W raju*, która zwyciężyła w XV edycji Konkursu Prozatorskiego im. Jana Drzeżdżona w Wejherowie[21]. Ukazane tutaj zostało przeciętne robotnicze miasto w Wielkiej Brytanii i środowisko pracowników wywodzących się z różnych części kontynentu i ciężko pracujących na rzecz swoich pozostawionych w ojczyźnie rodzin. Utwór sugestywnie przedstawia rutynę i swoistą intelektualną bierną grupy emigrantów, którzy poświęcają swą wrażliwość na rzecz wymiernych, materialnych zysków. Także tematyki emigracyjnej dotyczy opowiadanie *Szmùgler*, które oprócz czynnika obyczajowego zawiera w sobie także składnik prozy moralistycznej[22]. Utwór pokazuje nielegalne sposoby zarobku, które z pewnymi oporami natury etycznej wykorzystuje główny bohater, chcąc zaimponować znajomym i nieco się wybić w swych zarobkach ponad przeciętność w kręgach osób pracujących w Wielkiej Brytanii.

Dla niniejszego artykułu najważniejszy jest jednak cykl 17 felietonów Grzegorza Schramkego, zatytułowanych łącznie mianem *Ze szkòcczich përdëgónów*, publikowanych w „Pomeranii” od numeru pierwszego 2011 r. do numeru szóstego 2012 r. Dzięki ich powtarzalności kaszubscy czytelnicy przez półtora roku otrzymywali wiadomości o życiu ekonomicznych emigrantów, podawane w formie jednostronicowych relacji prasowych.

Tematycznie rzecz biorąc, felietony można podzielić na trzy grupy tekstów. Pierwszą tworzą wypowiedzi, które ukazują zalety życia w Szkocji i Anglii, czyli pozytywne zjawiska społeczne lub kulturowe, które są punktem odniesienia do oceny zjawisk lub sytuacji typowych, które doświadczyć można w Polsce. Drugi typ felietonów przedstawia kraj emigracji z pewnego typu zdziwieniem czy rozczarowaniem, z którego wynika krytyka zastanych tam obyczajów czy stanu rzeczy. Tym samym narrator powraca się do kraju urodzenia jako przestrzeni bezpieczeństwa i porządku, który jest bardziej atrakcyjny niż nowa ojczyzna. Trzeci typ felietonów to formy, w których jednocześnie występują zarówno akceptacyjne jak i krytyczne tony opisu. Narrator próbuje zachować obiektywizm, wskazując na ile zjawiska szkocko-angielskie mogą być przydatne w realiach kaszubskich i odwrotnie, na ile specyfika kaszubska mogłaby wzbogacić realia zachodnioeuropejskie.

---

[20] G. J. Schramke, *Witôj przigòdo*, [w:] *Witôj przigòdo. Dzysdniowé kaszëbsczé dokôzë*, Wejrowò 2017, s. 27–70.

[21] G. J. Schramke, *W raju*, [w:] *Chceta wiãcy krwie*, Wejherowo 2015, s. 41–120.

[22] G. J. Schramke, *Szmùgler*, „Zymk” 2011, z. 9, s. 56–75.

Pomiędzy akceptacją i krytyką

Pierwszy, pozytywnie ukazujący realia życia w Szkocji nurt felietonów Grzegorza Schramkego nie jest jakąś gorącą, entuzjastyczną chwalbą północnej części Anglii. To raczej wskazywanie na przyjazność otoczenia społecznego czy systemu politycznego, które pozwalają przeciętnemu człowiekowi dojść do materialnego i egzystencjalnego zadowolenia. Owa zwykłość i powszechność stabilizacji życiowej nie wynika z jakiegoś nadzwyczajnego poświęcenia w pracy, tylko z dobrze przemyślanego i konsekwentnie realizowanego porządku, który po prostu przynosi dobre efekty gospodarcze.

Oto w felietonie *Pòbòżné żëczbë?*, pojawia się opis realiów administracyjnych założenia własnej formy lub kupna-sprzedaży samochodu, jakie panują w Wielkiej Brytanii[23]. Wyglądają one zdecydowanie prościej i bezproblemowo, kiedy je porównać z procedurami panującymi w polskich urzędach. W podobny sposób zbudowany został inny tekst Schramkego pt. *Charity*, w którym ukazana została społeczna powszechność dobroczynności[24]. Okazuje się, że zajmują się nią nie tylko specjalne organizacje, ale zaangażowane są w tę aktywność przy różnych okazjach codziennego życia zwykli pracownicy firm państwowych i prywatnych, banki czy szkoły. Co więcej, dobroczynność to postawa indywidualna, która polega na gotowości pomagania, nie tylko w czasie wielkich, medialnie nagłośnionych akcji, ale na zwykłym, drobnym niekiedy geście pomocy. To walor Zjednoczonego Królestwa, warty jest według narratora do zastosowania także w Polsce i na Kaszubach.

Kaszubskiego felietonistę bardzo też interesuje poczucie narodowe Szkotów, które opisuje w tekście *Swiąda*. Z pozytywnym zaskoczeniem narrator dostrzega je nie tyle w produktach turystycznych wystawianych na sprzedaż w rozlicznych sklepikach, ale docenia samoświadomość w postawie wewnętrznej Szkotów[25]. Schramke zaznacza ich brak kompleksów wobec Anglików, poczucie dumy narodowej i nieopuszczające ich przekonanie, że są u siebie w domu, który ze wszystkich miejsc na świecie kochają najbardziej. Takie zachowania, sugestywnie opisywane przez felietonistę, są swego typu zachętą skierowaną do Kaszubów, aby nie wstydzili się swoich etniczno-kulturowych korzeni, nie wymyślali hybrydycznych konstrukcji tożsamościowych, ale świadczyli sobą, że kaszubskość istnieje.

---

[23] G. J. Schramke, *Pòbòżné żëczbë?*, „Pomerania” 2011, nr 2, s. 26.
[24] G. J. Schramke, *Charity*, „Pomerania” 2012, nr 1, s. 32.
[25] G. J. Schramke, *Swiąda*, „Pomerania” 2011, nr 4, s. 19.

Z podobnym zamierzeniem napisany został felieton *Përdëgónë, përdëgónë*, który jest pochwałą Szkocji prowincjonalnej, nieindustrialnej, pozbawionej poza Glasgow i Edynburgiem wielkich ośrodków miejskich[26]. Jest to swoiste docenienie Szkocji jako kraju skał, pastwisk i owiec. Autor opisuje swoje życie w Edynburgu jako miejscowości, w której mieszkańcy odczuwają czasami kompleks wielkości czy nowoczesności wobec Londynu, ale przecież według narratora, tego typu miasto i region mają swoją własną, niepowtarzalną atmosferę. Przesłaniem ideowym felietonu jest więc to, że nie ma potrzeby zmieniać czegoś wiejskiego, surowego i prostego na miejskie, wykształcone lub skomplikowane. Lepiej, aby małe ośrodki czy swojskie krajobrazy pozostały takie jakie są, gdyż mają przez to wartość odmienności i oryginalności. Właśnie w ten sposób, według Schramkego, warto myśleć i na współczesnych Kaszubach.

Porównanie Szkocji i Kaszub występuje również w felietonie *Jem sã spisôł*, prezentującym jak wyglądają powszechne spisy ludności w różnych miejscach Europy[27]. Pierwszy spis, zorganizowany na Wyspach, był bardzo rozbudowany i wnikliwy, wymagał od respondenta dużego wysiłku. Drugi, wypełniany w Polsce, miał dużo mniej pytań, ale zawierał w sobie źle sformułowane kwestie, co doprowadzało zapytywanych obywateli do absurdalnych sytuacji, w których musieli podawać polskie adresy dzieci, które urodziły się za granicą. Felietonista pokazywał w ten sposób, że wypełnianie administracyjnych zobowiązań wobec państwa w Szkocji może wyglądać bezproblemowo i nie musi wyglądać tak kuriozalnie jak w Polsce.

Także i szacunku dla inności mogliby się od Szkotów i Anglików nauczyć mieszkańcy Rzeczpospolitej, jak pokazuje to Schramke w felietonie *Tolerancjô*[28]. Rozważania narratora ukazują nie tylko wartość, ale wręcz konieczność zachowania tolerancji w tak wielonarodowym państwie jak Wielka Brytania. Publicysta zaznacza, że publiczne wypowiedzi rasistowskie są nie do przyjęcia

---

[26] G. J. Schramke, *Përdëgónë, përdëgónë*, „Pomerania” 2012, nr 2, s. 43.
[27] G. J. Schramke, *Jem sã spisôł*, „Pomerania” 2011, nr 6, s. 32.
[28] G. J. Schramke, *Tolerancjô*, „Pomerania” 2011, nr 12, s. 36.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

przynajmniej w oficjalnym dyskursie. Także i w realiach życia w Londynie, w którym czterdzieści procent mieszkańców nie jest rodowitymi Anglikami, wymusza zachowanie tolerancyjne dla innego stylu życia, języka czy religii. Felietonista nieco smutno konstatuje, że wzorzec państwa wielokulturowego, jaki panuje w Wielkiej Brytanii mógłby zostać zastosowany w polskim życiu politycznym.

Drugi nurt felietonów Schramkego z „Pomeranii" to wypowiedzi chłodne emocjonalnie wobec zjawisk społecznych obserwowanych w Szkocji. Ten krytyczny wobec Szkocji styl wypowiedzi Schramkego nie został sformułowany w jakimś szczególnie napastliwym tonie. To nie tyle atak czy jakaś zgryźliwa niechęć, a raczej drwina, powątpiewanie, czasami ironizowanie, które wskazują na mankamenty życia w rzekomo świetnie zorganizowanym świecie Europy zachodniej.

Już pierwszy felieton cyklu to opowiastka o zimie (*Móma tu zëma*), która sparaliżowała życie w Edynburgu, wprowadzając mieszkańców w strach i bezradność wobec śniegu i mrozu[29]. Narrator czuje się spokojniejszy, bardziej zaradny i z większym doświadczeniem życiowym aniżeli rodowici Szkoci, którzy zachowują się jakby zapomnieli, jak może wyglądać typowa zima i jak sobie radzić w takich warunkach pogody.

Felietoniście nie podoba się również w Szkocji sposób wychowywania młodszych pokoleń (*Dzecy (nié)chowanie*), który jest według niego bezrefleksyjnie przyjmowanym modelem edukacji bezstresowej[30]. Felieton pokazuje złe strony takiego postępowania i przytacza sceny, w których dzieci terroryzują dorosłych. Opisywany jest też program telewizyjny, w którym przedstawiane są naiwne, dydaktyczne programy, w których rodzice i dzieci przechodzą reżyserowany dla potrzeb masowego odbiorcy proces wzajemnego poznawania się i szanowania. Na koniec Schramke zastanawia się czy skądinąd zasadna walka z przemocą nie prowadzi do przesady, co owocuje sytuacją, iż w Anglii za klapsa wymierzonego dziecku można pójść do więzienia na 5 lat.

Także i społeczna samoświadomość przeciętnych Szkotów pozostawia według felietonisty wiele do życzenia. W materiale pt. *Jignorancjô to mòc!*, dziwi się, że słabo orientują się w życiu politycznym, w europejskiej geografii, nawet nie pogłębiają własnej tradycji kulturowej[31]. Wspomniany tutaj felieton świadczy, że narratorskie zauroczenie Szkotami i ich poczuciem narodowym minęło. Teraz Schramke dostrzega, że miejscowi nie pamiętają, co napisał ich własny literat Walter Scott, a i inne kwestie tożsamościowe średnio ich zajmują. Przede wszystkim natomiast myślą o zarobkach i nieskomplikowanym życiu. Felietonista przestrzega, aby taki styl myślenia nie stał się obowiązujący w Polsce i na Kaszubach.

---

[29] G. J. Schramke, *Móma tu zëma*, „Pomerania" 2011, nr 1, s. 34.
[30] G. J. Schramke, *Dzecy (nié)chowanie*), „Pomerania" 2012, nr 3, s. 22.
[31] G. J. Schramke, *Jignorancjô to mòc!*, „Pomerania" 2011, nr 10, s. 25.

Najbardziej dobitne w krytyce szkocko-angielskich porządków realiów życia są felietony dotycząca zdrowia. W tekście pt. *Strzéż sã dochtora!*, pojawia się swoisty obrachunek z mitem, iż wszystko na Zachodzie Europy jest lepsze aniżeli w Polsce i na Kaszubach[32]. Autor felietonu ukazuje wizyty u lekarza, podczas których spotkać można nie tyle pomoc medyczną, co brak profesjonalizmu, nieodpowiedzialność i niewiedzę. Konkluzja tekstu zawiera się w przekonaniu, iż na Wyspach Brytyjskich lepiej nie chorować i nie korzystać z usług miejscowych lekarzy. To przekonanie jest jeszcze raz potwierdzone w felietonie pt. *Strzéż sã zãbiôrza*, w którym narracyjna uwaga skupiona została na dentyście i jego pomyłkach w sztuce lekarskiej[33]. Choć wypowiedź Schramkego napisana została lekko i z humorem, to przecież wskazane zostały poważne konsekwencje zdrowotne, które narażały bohatera felietonu na autentyczne cierpienie. Morał z felietonu jest dobitny: jeśli nie ma potrzeby, należy omijać szkockiego stomatologa, a warto skorzystać z pomocy w ojczyźnie.

Również jednoznacznie negatywnie opisał felietonista typowe posiłki w Szkocji, które zniechęcają do ich spożycia, głównie z powodu ilości tłuszczu. W tekście *Dei yong and hapee*, narratorowi nie smakują dania, nie dość, że smażone, to jeszcze podawane bez fantazji[34]. Co prawda narrator jako Kaszub akceptuje w swojej diecie ziemniaki, jednakże już nie ich sposób przyrządzania. Tego typu posiłki prowadzą do negatywnych rezultatów zdrowotnych i coraz częstszej otyłości mieszkańców Szkocji.

Trzeci typ przedstawionego w felietonach Schramkego świata Szkocji jest pozbawiony jednoznacznych ocen etycznych. Narrator zarysowuje w nich sytuację egzystencjalną w przestrzeni, która ze strony językowej czy obyczajowej patrząc, wydaje się inna, aniżeli to, co pozostawił kaszubski emigrant w swojej pierwszej ojczyźnie. Jednakże po nieco wnikliwszej analizie okazuje się, że ów nowy świat można zmienić i wprowadzić elementy już dobrze znane, które odmienią nowe miejsce i czyniąc je bardziej swojskim. Co prawda nigdy nie będzie ono identyczne, jak te pozostawione gdzieś w Polsce, ale już nie będzie zupełnie obce.

---

[32] G. J. Schramke, *Strzéż sã dochtora!*, „Pomerania” 2011, nr 3, s. 26.

[33] G. J. Schramke, *Strzéż sã zãbiôrza*, „Pomerania” 2011, nr 9, s. 29.

[34] G. J. Schramke, *Dei yong and hapee*, “Pomerania” 2011, nr 7–8, s. 76.

Czasami różnice kulturowe zdają się nie istnieć, kiedy przychodzi zmagać się z każdemu człowiekowi dostępnymi niedogodnościami. Żartobliwie to zaznacza Schramke w felietonie *Wòjna z mëszama*, który jest opisem metod walki z gryzoniami podczas zimy[35]. Okazuje się, że w Szkocji, mimo nowoczesności otoczenia, myszy także są problemem. Publicysta opisuje zwalczanie myszy przez łapki, trucizny i sposoby własnoręczne. Wyśmiewa także najnowsze metody zwalczania gryzoni za pomocą łapek elektrycznych, w których myszy się wcale się nie łapią. Historyjki Schramkego pokazują, że mimo przebywania na obczyźnie, problemy codzienności są zgoła takie same.

O zmianach kulturowych, które potrafią doprowadzić do odkrywania swojskości opowiadają inne utwory cyklu. Choćby w felietonie *Swiãtowanié Jastrów*, kiedy najpierw pojawia się nuta nostalgii za Kaszubami, domem rodzinnym oraz tradycyjnymi zwyczajami, które mocno odcisnęły się w pamięci narratora[36]. W obliczu tak pozytywnych wspomnień obserwacja zachowań Szkotów przynosi rozczarowanie, że nie czczą oni tak spektakularnie Wielkanocy, jak to się odbywa w Polsce. W końcu felietonu pojawia się jednak jeszcze jedno spostrzeżenie. Otóż i w Szkocji zmieniają się obyczaje, bo dotychczas spokojna i niemal świecka Wielkanoc zmienia się za sprawą emigrantów-katolików w okres bardziej uroczysty, podkreślający duchowy wymiar świętowania.

Także z życiem duchowym związany jest inny felieton Schramkego pt. *Przed spòwiedzą*, który opisuje zmiany kulturowe w życiu Kościoła katolickiego[37]. Z jednej strony po fali emigracji w 2006 roku coraz więcej ludzi zaczęło przychodzić do pustych wcześniej kościołów polskich, z drugiej jednak, ilość wiernych nie do końca przekłada się na jakość życia religijnego. Felietonista z radością reaguje na coraz bardziej urozmaicone msze (muzycy, chóry) lub powstające grupy charyzmatyczne, ale ma wątpliwość czy liczne chodzenie do święta to istotnie wyraz bogactwa duchowego. Nie odnajdziemy w tym tekście ani wyłącznej krytyki ani jedynie akceptacji, a raczej rezerwę wobec obserwowanych zjawisk.

---

[35] G. J. Schramke, *Wòjna z mëszama*, „Pomerania" 2011, nr 11, s. 32.
[36] G. J. Schramke, *Swiãtowanié Jastrów*, „Pomerania" 2011, nr 5, s. 32.
[37] G. J. Schramke, *Przed spòwiedzą*, „Pomerania" 2012, nr 5, s. 65

Z podobnym unikaniem ocen mamy do czynienia w materiale pt. *Wszëtkò bez Babel!*, ukazującym umiejętności językowych emigrantów w Szkocji[38]. Autor wskazuje, że wielu z emigrantów z Europy Środkowej, mimo czasami wieloletniej pracy w Edynburgu wciąż słabo albo i wcale nie zna języka angielskiego. Nie jest to jednak tylko cecha Polaków lub Kaszubów, ale także inne nacje żyjące na obczyźnie nie czują potrzeby nauki języka swojej nowej ojczyzny. Mimo tego, felietonista z rezygnacją ukazuje scenę z jedną z polskich emigrantek, której angielszczyzna sprowadza się do znajomości kilku obcojęzycznych słów, które „okrasza” polskimi przekleństwami.

Konstrukcja narracyjna i znaczenie ideowe

Od stylistycznej strony patrząc, felietony Grzegorza Schramkego napisane zostały w lekkim, nieco ironicznym tonie. Nie zostały nasycone środkami literackimi, które nadają tekstowi szczególnie silne zabarwienie emocjonalne, nie są jednak też pozbawione oznak zaangażowania uczuciowego narratora. Najczęściej pozostają wypowiedziami żartobliwymi, ukazującymi Szkocję bez jej egzotyzacji, za to z tendencją do wynajdowania elementów, które łączą przestrzeń rodzimą z nowymi realiami życia. Jest to zatem typ felietonistyki informacyjno-komentatorskiej, bez pasji interwencyjnej lub demaskatorskiej[39].

Oprócz humorystycznego tonu pojawiają się niekiedy w felietonach Schramkego elementy autotematyczne, tzn. odsłaniające okoliczności powstawania felietonu albo też wskazujące na to, że narrator szuka najlepszego – od literackiej strony patrząc – sposobu rozpoczęcia czy spointowania tekstu. Takie odsłanianie „kuchni” warsztatu dziennikarskiego nie pojawia się jednak zbyt często i nie prowadzi ku wyrafinowanej formie literackiej. Narrator poprzestaje na zaznaczeniu swojej obecności w tekście, bez chęci podkreślania własnej perspektywy oglądu świata. Ważniejsza staje się emigrancka rzeczywistość, która toczy się niespiesznie, bez wstrząsów czy sensacji.

Narrator nie tylko opisuje napotykanych ludzi czy obserwuje zjawiska społeczne, ale również w nich uczestniczy jako jeden z emigrantów. Jest przy tym dość oszczędny w określaniu, jaka jest właściwie jego praca, czy jest z niej zadowolony i jakie ma plany życiowe. Z rozsianych w kilku felietonach informacji wynika, że narrator był na szkockiej emigracji od 2006 roku, jednakże felietony z tego pobytu pojawiły się dopiero w 2011 r. w periodyku drukowanym w Polsce, na Kaszubach. Garść informacji o motywacjach pisania o pobycie w Wielkiej Brytanii przynosi ze sobą *Slédny felieton*[40], w którym autor zapowiada, iż wraca ze Szkocji na Kaszuby. Nie do końca wiadomo, dlaczego to robi, można jednak przypuszczać, że główny, ekonomiczny cel wyjazdu został osiągnięty. Narrator zaznacza, że Szkocja pozostanie w jego pamięci za sprawą natury, spokojnych, racjonalnie działających ludzi oraz braku atmosfery presji i gonitwy za pieniędzmi. Żartobliwie również przyznaje, że z radością zapomni o złej pogodzie, zimnie i wietrze. Narrator ma świadomość, że w Polsce i na Kaszubach spotkają go nieco inne realia niż takie, które sobie idealistycznie wyobraził przebywając na obczyźnie. Jednakże przyznaje, że najlepiej czuje się w kraju, w którym się urodził, a zatem z ulgą do niego powraca.

---

[38] G. J. Schramke, *Wszëtkò bez Babel!*, „Pomerania” 2012, nr 4, s. 32.

[39] Patrz opisy cech gatunkowych felietonistyki: J. Maziarski, *Rozważania nad felietonem*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1967, nr 1, s. 26–32; P. Stasiński, *Tezy o felietonie*, „Teksty” 1979, nr 4, s. 38–42; A. Ropa, *W poszukiwaniu istoty felietonu*, Wrocław 1982; T. Klein, *Felieton – niektóre historyczne i teoretyczne aspekty gatunku*, „Polonistyka” 1983, nr 4, s. 265–273.

Bibliografia:

Podmiotowa:

Schramke G. J., *Wiérztë*, „Zymk” 2001, z. 1, s. 17–20.
Schramke G. J., *Òdstąpienié*, „Zymk” 2002, z. 2, s. 15–21.
Schramke G. J., *Dzecë przełomieniô*, „Zymk” 2004, zsziwk 4, s. 30–35.
Schramke G. J., *Hòkej*, „Zymk” 2007, z. 6, s. 58–71.
Schramke G. J., *Drapce*, „Zymk” 2008, z. 7, s. 53–71.
Schramke G. J., *Szeptanié w jeseniowi dôce zaklãté*, „Zymk” 2009, z. 8, s. 60–61.
Schramke G. J., *Szmùgler*, „Zymk” 2011, z. 9, s. 56–75.
Schramke G. J., *Móma tu zëma*, „Pomerania” 2011, nr 1, s. 34.
Schramke G. J., *Pòbòżné żëczbë?*, „Pomerania” 2011, nr 2, s. 26.
Schramke G. J., *Strzéż sã dochtora!*, „Pomerania” 2011, nr 3, s. 26.
Schramke G. J., *Swiąda*, „Pomerania” 2011, nr 4, s. 19.
Schramke G. J., *Swiãtowanié Jastrów*, „Pomerania” 2011, nr 5, s. 32.
Schramke G. J., *Jem sã spisôł*, „Pomerania” 2011, nr 6, s. 32.
Schramke G. J., *Dei yong and hapee*, “Pomerania” 2011, nr 7–8, s. 76.
Schramke G. J., *Strzéż sã zãbiôrza*, „Pomerania” 2011, nr 9, s. 29.
Schramke G. J., *Jignorancjô to mòc!*, „Pomerania” 2011, nr 10, s. 25.
Schramke G. J., *Wòjna z mëszama*, „Pomerania” 2011, nr 11, s. 32.
Schramke G. J., *Tolerancjô*, „Pomerania” 2011, nr 12, s. 36.
Schramke G. J., *Charity*, „Pomerania” 2012, nr 1, s. 32.

---

[40] G. J. Schramke, *Slédny felietón*, „Pomerania” 2012, nr 6, s. 57.

Schramke G. J., *Përdëgónë, përdëgónë*, „Pomerania” 2012, nr 2, s. 43.

Schramke G. J., *Dzecy (nié)chowanie*), „Pomerania” 2012, nr 3, s. 22.

Schramke G. J., *Wszëtkò bez Babel!*, „Pomerania” 2012, nr 4, s. 32.

Schramke G. J., *Przed spòwiedzą*, „Pomerania” 2012, nr 5, s. 65

Schramke G. J., *Slédny felietón*, „Pomerania” 2012, nr 6, s. 57.

Schramke G. J., *Cegła na cegle*, [w:] *Lëdze są lëdzama*, Gdańsk: Wydawnictwo ZKP, 2014, s. 197–220.

Schramke G. J., *W raju*, [w:] *Chceta wiãcy krwie*, Gdynia: Region, 2015, s. 41–120.

Schramke G. J., *W smrokù*, [w:] *Swiat dobëcô,* Wejherowo: MPiMKP, 2016, s. 195–244.

Schramke G. J., *Witôj przigòdo*, [w:] *Witôj przigòdo. Dzysdniowé kaszëbsczé dokôzë*, Wejrowò: MPiMKP, 2017, s. 27–70.

Przedmiotowa:

Cybulski M., *Językowy obraz polskiej rzeczywistości społecznej i politycznej po 1945 roku w felietonach Aleksandra Labudy*, [w:] *Aleksander Labuda. Życie. Literatura. Mit*, red. D. Kalinowski, Bolszewo: BPGW, 2013, s. 99–110.

Emigracja kaszubska. Zjawisko. Ludzie. Ośrodki, red. D. Kalinowski, Słupsk–Wejherowo: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej–MPiMKP, 2020.

Emigracja kaszubska w Stanach Zjednoczonych. Historia i dziedzictwo / Kashubian emigration in the United States. History and heritage, red. D. Kalinowski, Słupsk–Wejherowo, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej–MPiMKP, 2022.

Kalinowski D., *Amerykańskie sny i koszmary*, [w:] tegoż, *Raptularz kaszubski*, Słupsk–Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej–Wydawnictwo ZKP, 2014, s. 77–82.

Kalinowski D., *Wiosna wciąż odnawiana. Kaszubskie środowisko literackie Zymk*, [w:] tegoż, *Raptularz kaszubski*, s. 166.

Kalinowski D., *Czarno-złota tożsamość. Kaszubocentryczne periodyki „Tatczëzna” i „Òdroda”*, „Porównania” 2014, nr 14, s. 137–150.

Kalinowski D., *Pomiędzy goryczą a nadzieją*, [w:] tegoż, *Pasaże kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej–Wydawnictwo ZKP, 2020, s. 153–158.

Kalinowski D., *Z tylnego siedzenia*, [w:] tegoż, *Pasaże kaszubskie*, s. 125–130.

Kalinowski D., *Teatr kaszubski. Fenomen. Formy. Środowisko,* Gdańsk: Instytut Kaszubski–Wydawnictwo ZKP, 2021, s. 180–188.

Kamiński E., *Guczov Mack czyli Aleksander Labuda*, Gdańsk–Wejherowo: ZKP–MPiMKP, 1995.

Klein T., *Felieton – niektóre historyczne i teoretyczne aspekty gatunku*, „Polonistyka” 1983, nr 4, s. 265–273.

Labudda J., *Twórcze życie Aleksandra Labudy. Zarys monograficzny*, Bolszewo: BPGW, 2012

Labudda J., *Aleksander Labuda jako humorysta*, [w:] *Aleksander Labuda. Życie. Literatura. Mit*, s. 87–98.

Lipski T., *Wiarygodny żart felietonu*, [w:] A. Labuda, *Guczów Mack gôdô*, Gdańsk: ZKP, 1992, s. 6–12.

Majkòwsczi D., *Kaszëbë i Lëdowô Pòlskô w latach 1980–1989 wedle felietonów Eùgeniusza Gòłąbka w „Pòmeranii”*, „Nasze Pomorze” 2023, s. 10–119.

Makurat I., *Humor w felietonach Guczowego Macka*, [w:] *Wokół Aleksandra Labudy. W 105 rocznicę urodzin*, Bolszewo: BPGW, 2007, s. 53–63.

Maziarski J., *Rozważania nad felietonem*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1967, nr 1, s. 26–32.

Ostrowski K., *Stanisław Janke – reportaż i publicystyka w „Pomeranii”,* [w:] *Sześć dekad po kaszubsku*, red. J. Borchmann i M. Tamkun, Bolszewo: BPGW, 2016, s. 61–72.

Repeć R., *Słowo wstępne*, [w:] J. Piepka, *W cieniu Blizy. Wybór felietonów*, zebr. i oprac. R. Repeć, Gdynia 2004.

Ropa A., *W poszukiwaniu istoty felietonu*, Wrocław: Ossolineum, 1982.

Samp J., *„Świat na opak” Guczowégo Macka*, [w:] *Aleksander Labuda. Życie. Literatura. Mit*, s. 78–87.

Schramke G., *„Òdroda” i „Kaszëbskô Òdroda”. Autorzy, formy, tematy*, [w:] Òd „Skôrbu” do „Stegnë”. *150 lat czasopiśmiennictwa kaszubskiego*, red. D. Kalinowski, Wejherowo–Słupsk–Gdańsk: MPiMKP–Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, 2017, s. 189–205.

Schramke G. J., Pôrã słowów ò Zymkù. Z lëznosce czwiôrtégò zéńdzeniô tegò karna ë wëdaniô drëdżégò zsziwkù z dokôzama – rzecz z elementama manifestu lëteracczégò, „Òdroda” 2002, nr 3, s. 6.

Stasiński P., *Tezy o felietonie*, „Teksty” 1979, nr 4, s. 38–42.

Ugowska B., *Detal i panorama – o twórczości kaszubskiej Stanisława Pestki*, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2022.

Mateusz Klebba
Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni

Rozważania nad statusem prawnym Rady Języka Kaszubskiego – *de lege lata, de lege ferenda*

Considerations on the Legal Status of the Kashubian Language Council – *de lege lata, de lege ferenda*

Abstrakt

Niniejszy artykuł jest próbą przedstawienia Rady Języka Kaszubskiego jako ciała powołanego do czuwania nad zachowaniem i rozwojem języka, o którym mowa w art. 19 ust. 2 ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, tj. języka kaszubskiego wraz z zarysem jej kompetencji i ewentualnego statusu prawnego. Rozważaniom tym towarzyszy odniesienie do statusu prawnego Rady Języka Polskiego oraz wyartykułowanie postulatów *de lege ferenda*, mających umożliwić objęcie kaszubszczyzny szerszą ochroną w celu zapewnienia jej przez ustawodawcę zachowania i rozwoju.

Kluczowe słowa:

język kaszubski, język regionalny, status prawny Rady Języka Kaszubskiego

Abstract

This article is an attempt to present the Kashubian Language Council as a body appointed to watch over the preservation and development of the language referred to in Article 19 (2) of the Act on National and Ethnic Minorities and Regional Language, i.e. the Kashubian language, together with an outline of its competences and potential legal status. These considerations are accompanied by a reference to the legal status of the Council for the Polish Language and the articulation of de lege ferenda postulates to enable Kashubian language to be more widely protected in order to ensure its preservation and development by the legislator.

Keywords:

kashubian language, regional language, legal status of the Kashubian Language Council

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Wstęp

Rada Języka Kaszubskiego przy Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim wykonuje szereg zadań z zakresu ochrony i rozwoju języka kaszubskiego. Niniejszy artykuł poświęcony zostanie poszukiwaniom ewentualnych kompetencji przyznanych przez prawodawcę Radzie Języka Kaszubskiego, a co się z tym wiąże także problemowi jej statusu prawnego. Rozważania te zostaną poprzedzone zarysem statusu prawnego języka kaszubskiego, tak w krajowym, jak i międzynarodowym systemie prawnym. Regulacje prawne dotyczące samej kaszubszczyzny mają charakter wyjściowy do wszelkich prac nad statusem ciała powołanego do ochrony tegoż języka. Wówczas nastąpi przedstawienie prób poszukiwania aktów prawnych, odnoszących się w sposób pośredni bądź bezpośredni do Rady Języka Kaszubskiego wraz z jednoczesnym odniesieniem się do ich rangi oraz znaczenia dla omawianej instytucji. W dalszej kolejności zestawione ze sobą zostaną uregulowania dotyczące Rady Języka Polskiego oraz ewentualnie istniejące przepisy odnoszące się do Rady Języka Kaszubskiego. W końcowej fazie tekstu zostaną nakreślone *de lege ferenda* postulaty w zakresie omawianej problematyki.

Status prawny języka kaszubskiego

Język kaszubski (kasz. *kaszëbsczi jãzëk*) należy do zachodniosłowiańskiej grupy językowej i obok języka polskiego jest jednym z języków lechickich, należącym do ich pomorskiej podgrupy[1]. Jego status językowy przez lata był przedmiotem wzmożonych dyskusji i rozważań naukowych, także o zabarwieniu politycznym[2]. Wypowiedzi naukowców w zakresie statusu mowy kaszubskiej, zwłaszcza określające ją jako samodzielny, niezależny od polszczyzny język słowiański budziły liczne kontrowersje[3]. Na gruncie normatywnym rozważania te zostały zakończone wraz z dniem 06 stycznia 2005 roku, tj. dniem

---

[1] J. Treder, J. Pomierska, D. Paździerski, *Vademecum. Język kaszubski / Vademecum. Kaszëbsczi jãzëk,* Gdańsk 2015, s. 168–173.

[2] N. Dołowy-Rybińska, *Języki i kultury mniejszościowe w Europie: Bretończycy, Łużyczanie, Kaszubi*, Warszawa 2011, s. 393.

[3] J. Zieniukowa, *Zmiany w statusie języka kaszubskiego od połowy XX wieku do początku XXI wieku,* „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 2009, nr 21, s. 259–269.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

uchwalenia ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym[4] (dalej: ustawa o mniejszościach). Ostatni człon nazwy tejże ustawy odniósł bowiem prawodawca w art. 19 ust. 2 tejże ustawy do języka kaszubskiego, tj. języka Kaszubów, określanych odtąd jako społeczność posługującą się językiem regionalnym – kaszubskim. Ustawowa klasyfikacja języka regionalnego nastąpiła w odniesieniu (art. 19 ust. 1 ustawy o mniejszościach) do definicji wynikającej z Europejskiej karty języków regionalnych i mniejszościowych sporządzonej w Strasburgu dnia 05 listopada 1992 roku[5], zgodnie z którą: „za język regionalny uważa się język, który jest tradycyjnie używany na terytorium danego państwa przez jego obywateli, którzy stanowią grupę liczebnie mniejszą od reszty ludności tego państwa oraz różni się od oficjalnego języka tego państwa; nie obejmuje to ani dialektów oficjalnego języka państwa, ani języków migrantów" (art. 1 pkt a). W tym kontekście podkreślenia wymaga fakt, iż prawne usankcjonowanie statusu kaszubszczyzny nie zakończyło sporu naukowego nad jej statusem językowym[6]. Niewątpliwie jednak wraz z uchwaleniem przedmiotowej ustawy zyskali Kaszubi ochronę prawną w niespotykanym dotąd zakresie. Po raz pierwszy w historii ustawodawca objął ochroną język kaszubski, zapewniając jego użytkownikom szereg praw, w tym także do posługiwania się tymże językiem w przestrzeni publicznej oraz używania go przed organami gminy (art. 4, 7 i 9 ustawy o mniejszościach).

Ze względu na przedmiot niniejszych rozważań jako szczególnie istotny jawi się zapis art. 20 ust. 2 ustawy o mniejszościach, zgodnie z którym „Organy władzy publicznej są obowiązane podejmować odpowiednie środki w celu wspierania działalności zmierzającej do zachowania i rozwoju języka". Ciężarem roztaczania ochrony nad językiem regionalnym przez państwo polskie, ustawodawca obciążył ministra właściwego do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych (art. 21 ust. 2 pkt 5 ustawy o mniejszościach)[7] oraz jednostki samorządu terytorialnego (art. 20 ust. 3 ustawy o mniejszościach). Podmioty te zostały zobowiązane do podejmowana działań mających na celu zachowanie i rozwój języka kaszubskiego.

---

[4] Tekst jednolity: Dz.U. z 2017 r. poz. 823.

[5] Dz. U. z 2009 r. poz. 1121.

[6] Część językoznawców uznaje, iż definicja legalna języka regionalnego nie pokrywa się z ustaleniami nauki, a tym samym określenie język regionalny sprowadzać można do prawnego określenia dialektu (czemu wprost zaprzecza ustawodawca). Szerzej na ten temat, A. Jabłoński, *Problematyczność pojęcia „język regionalny". Głos w sprawie polityki języka kaszubskiego,* [w:] *Mniejszości etniczne i ich pogranicza. Szkice tożsamościowe*, red. A. Kożyczkowska, M. Szczepska-Pustkowska, Gdańsk 2020, s. 313–325.

[7] Obecnie: Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

W pewnym sensie zostali więc Kaszubi jako społeczność posługująca się językiem regionalnym, zrównani z mniejszościami narodowymi i etnicznymi wymienionymi w sposób enumeratywny w art. 2 ust. 2 i 4 ustawy o mniejszościach przy zachowaniu odpowiednich dostosowań, o których mowa w art. 19 ust. 2 tejże ustawy. Zrównanie to z jednej strony jest wyrazem dowartościowania języków mniejszości etnicznych oraz języka regionalnego, z drugiej zaś przejawem braku zrozumienia dla sytuacji tychże języków. Wydaje się bowiem, iż odpowiednie stosowanie przepisów o mniejszościach narodowych i etnicznych do języka regionalnego jest rozwiązaniem niekompletnym, niejako niezważającym na słabszą pozycję języka kaszubskiego i samych Kaszubów względem pozostałych społeczności objętych ochroną na mocy ustawy o mniejszościach, a zwłaszcza mniejszości narodowych. W pierwszej kolejności wskazać należy, iż języki mniejszości narodowych są językami państwowymi w państwach, z których pochodzą członkowie mniejszości narodowych (i/bądź ich przodkowie). Inaczej jest w przypadku języków mniejszości etnicznych oraz języka regionalnego, które to na mocy art. 9 ust. 1 ustawy o mniejszościach zostały wydźwignięte do rangi języków pomocniczych. Języki te nie mają „tradycji administracyjnej" i dopiero uchwalenie ustawy o mniejszościach umożliwiło[8] ich użytkownikom rozwój w zakresie szeroko pojętej leksyki, której wykorzystania wymaga płaszczyzna administracyjna. Ustawodawca przyznając mniejszościom tym uprawnienie do używania języka mniejszości jako języka pomocniczego przed organami gminy zdaje się być niekonsekwentny i pozostawiać członków społeczności mniejszościowych samymi sobie. Ustawa o mniejszościach milczy na temat jakichkolwiek ciał, które miałyby zostać powołane do sprawowania kontroli nad używaniem i rozwojem języków (ich zapisem graficznym, ortografią, interpunkcją itp.). O ile powołanie do życia tychże jest zbyteczne w przypadku języków mniejszości narodowych, o tyle, w odniesieniu do języków pozostałych mniejszości (w tym również Kaszubów) wydaje się nieodzowne. Członkowie tych mniejszości nie mają wszak możliwości zaczerpnięcia leksyki (w tym również administracyjnej) z państw, w których ich język jest

---

[8] Można zaryzykować stwierdzenie, iż część z tych mniejszości, a zwłaszcza Kaszubi, wobec chęci rozwoju własnego języka, zostali zmuszeni do opracowania bazy leksykalnej pozwalającej im na odnalezienie się w nowej, nieznanej dotąd sytuacji prawnej.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

językiem urzędowym, nie mają też możliwości zwrócenia się do kompetentnego organu w tym państwie w przypadku zaistnienia jakichkolwiek wątpliwości dotyczących używania języka.

Rada Języka Kaszubskiego

Naprzeciw temu problemowi w przypadku języka regionalnego wyszło Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie[9] (dalej: ZKP), które uchwałą[10] Rady Naczelnej z dnia 26 sierpnia 2006 roku powołało do życia Radę Języka Kaszubskiego (kasz. *Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka*). Potrzebę utworzenia tegoż ciała sygnalizowali liczni działacze kaszubscy już w latach 90. XX wieku, w tym późniejszy[11] prezes ZKP Artur Jabłoński jeszcze przed uchwaleniem ustawy o mniejszościach, czego wyrazem było m.in. opracowanie *Strategii i ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej*[12]. Przyznanie Kaszubom praw językowych w ramach krajowego porządku prawnego, a niedługo później także w struktury międzynarodowej stało się przyczynkiem wzmożonych prac nad kodyfikacją i standaryzacją kaszubszczyzny. Już w dniu 16 sierpnia 2006 roku, czyli ponad rok od uchwalenia ustawy o mniejszościach, Gmina Parchowo została wpisana do Urzędowego rejestru gmin, na terenie których używany jest język pomocniczy. W następnych latach do Gminy Parchowo dołączyły kolejne (w kolejności chronologicznej): Sierakowice, Linia, Żukowo i Luzino, a to stanowiło wyzwanie dla administracji w tychże jednostkach samorządu terytorialnego[13]. Obywatele mogli bowiem odtąd zwracać się do urzędów tychże gmin[14] z pismami oraz wnioskami w języku pomocniczym (w zakresie w jakim umożliwia to ustawa o mniejszościach) – kaszubskim oraz żądać udzielenia odpowiedzi również w tym języku. Wymagało to od urzędników biegłej znajomości języka kaszubskiego w mowie i piśmie. Zwłaszcza to drugie nastręczało znacznych problemów. Z pomocą tymże gminom przyszło nowo powołane ciało – Rada Języka Kaszubskiego.

---

[9] Stowarzyszenie rejestrowe wpisane do KRS pod numerem: 0000228279, działające na rzecz Kaszub i Pomorza.

[10] Uchwała nr 14 Rady Naczelnej Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego z dnia 26 sierpnia 2006 roku.

[11] Prezes ZKP w latach 2004–2010.

[12] *Strategia i ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej*, Gdańsk 2006.

[13] C. Obracht-Prondzyński, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. Dzieje najnowsze (po 1945 r.)*, tom V, Gdańsk 2019, s. 809.

[14] A także wójtów/burmistrzów oraz rad gmin. Szerzej na ten temat: Z. Bukowski, *Prawny status języka regionalnego w Polsce na przykładzie języka kaszubskiego*, „Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania”, t. 9, 2016.

Rada Języka Kaszubskiego działa przy ZKP jako organ zajmujący się między innymi standaryzacją języka kaszubskiego oraz upowszechnianiem i promowaniem wiedzy o nim. Zgodnie z § 3 Regulaminu Rady Języka Kaszubskiego przy Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim z dnia 05 kwietnia 2014 roku (dalej: regulamin) do zadań Rady należy w szczególności:

1. analiza i ocena stanu języka kaszubskiego oraz wypowiadanie się w sprawie polityki językowej prowadzonej przez Zrzeszenie,
2. współdziałanie z organami administracji publicznej, w szczególności z Ministerstwem Administracji i Cyfryzacji, Ministerstwem Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwem Edukacji Narodowej, Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawach oceny warunków rozwoju języka kaszubskiego i badań nad nim,
3. upowszechnianie wiedzy o języku kaszubskim, jego odmianach, normach i kryteriach oceny jego użycia oraz organizowanie w tym celu dyskusji i konferencji naukowych,
4. ocena i wypowiadanie się w sprawach poziomu i potrzeb wydawnictw z zakresu wiedzy o języku kaszubskim i kulturze języka oraz prowadzenie działalności wydawniczej w ramach Zrzeszenia,
5. rozstrzyganie wątpliwości językowych co do słownictwa, gramatyki, wymowy ortografii i interpunkcji, a także co do stylistycznego kształtu wypowiedzi oraz poszukiwanie rozwiązań w zakresie używania języka kaszubskiego w różnych dziedzinach nauki i techniki, zwłaszcza w dyscyplinach nowych,
6. wyrażanie opinii o używaniu języka kaszubskiego w działalności publicznej i obrocie prawnym, a zwłaszcza w reklamie, prasie, radiu i telewizji oraz w administracji,
7. opiniowanie nazw (i ich form gramatycznych oraz ortograficznych) proponowanych dla nowych towarów tub usług,
8. otaczanie szczególną opieką kultury języka kaszubskiego w nauczaniu szkolnym, w tym także analiza i ocena programów nauczania,
9. przygotowywanie nie rzadziej niż co dwa lata oraz przedstawianie Zarządowi Głównemu i Radzie Naczelnej ZKP pisemnej opinii o stanie ochrony języka kaszubskiego,

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

10. ustalanie zasad ortografii i interpunkcji języka kaszubskiego,
11. współpraca ze szkołami wyższymi i instytucjami naukowymi zainteresowanymi zachowaniem i rozwojem języka kaszubskiego.

W skład Rady Języka Kaszubskiego wchodzą osoby uznane za kompetentne w zakresie używania języka kaszubskiego w różnych dziedzinach życia społecznego (§ 4 pkt 1 regulaminu)[15]. Członków Rady powołuje Rada Naczelna ZKP na wniosek Prezesa Zrzeszenia. Powołanie składu osobowego Rady następuje na okres trzyletniej kadencji władz naczelnych Zrzeszenia (§ 5 pkt 1 i 2 zdanie pierwsze regulaminu). Co istotne koszty funkcjonowania Rady pokrywa Zarząd Główny ZKP (§ 13 regulaminu). Szczegółowy tryb prac Rady Języka Kaszubskiego określa regulamin.

Jak zostało już wcześniej ustalone, czuwanie nad ochroną i rozwojem języka regionalnego zostało powierzone przez ustawodawcę ministrowi właściwemu do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych, jednostkom samorządu terytorialnego oraz Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych (art. 23 ustawy o mniejszościach). Dlatego też do ich kompetencji należy podejmowanie ogółu zadań zmierzających do zapewnienia językowi kaszubskiemu warunków sprzyjających jego zachowaniu oraz realizacji praw przyznanych jego użytkownikom. Na gruncie niniejszych rozważań interesujące jawią się szczególnie kompetencje tego ostatniego. Komisja Wspólna Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych zgodnie z art. 23 ust. 3 pkt 2 ustawy o mniejszościach może zwracać się do instytucji, placówek i środowisk naukowych oraz organizacji społecznych w szczególności o opinie, stanowiska, ekspertyzy lub informacje. W tym kontekście pojawia się po raz pierwszy (na gruncie normatywnym) hipotetyczne miejsce dla działalności Rady Języka Kaszubskiego, do której jako środowiska naukowego/organizacji społecznej może zwrócić się Komisja w celu uzyskania opinii, stanowiska, ekspertyzy lub informacji w zakresie języka kaszubskiego. Warto wskazać także na art. 23 ust. 3 pkt 1 ustawy o mniejszościach, który traktuje nie tylko o możliwości, ale o faktycznym współdziałaniu Komisji z zainteresowanymi organizacjami społecznymi. Brak jest jednak w tekście ustawy jakichkolwiek bliższych informacji na temat kształtu i formy prawnej tej współpracy. Bez wątpienia jednak, mając na uwadze objęcie ochroną prawną języka kaszubskiego oraz zakres zadań Rady

---

[15] W kadencji 2019–2022 w skład Rady Języka Kaszubskiego wchodziło 21 osób. W poprzednich kadencjach Rady liczba członków oscylowała w granicach od 14 do 26 osób.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Języka Kaszubskiego, mogłaby ona być uznana za organizację zainteresowaną. Wydaje się, iż potencjalne znaczenie dla Rady Języka Kaszubskiego może znaleźć również art. 21 ust. 2 pkt 5 ustawy o mniejszościach, który wprost wskazuje, iż Minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych podejmuje działania na rzecz zachowania i rozwoju języka kaszubskiego. Działania te mogą być realizowane przez ministra w wieloraki sposób, również poprzez podjęcie współpracy z organizacjami społecznymi zajmującymi się ochroną języka kaszubskiego, niewątpliwie więc również, a może przede wszystkim z Radą Języka Kaszubskiego.

Pewne zadania z zakresu ochrony języka, o którym mowa w art. 19 ust. 2 ustawy o mniejszościach zostały powierzone administracji rządowej. Zgodnie z art. 22 ust. 1 pkt 4 ustawy o mniejszościach, do zadań wojewody (w tym przypadku Wojewody Pomorskiego) należy podejmowanie działań na rzecz respektowania praw osób posługujących się językiem, o którym mowa w art. 19. Stosownie zaś do dyspozycji art. 22 ust. 2 ustawy o mniejszościach, w celu realizacji zadań, o których mowa w ust. 1, wojewoda współdziała z organami samorządu terytorialnego i organizacjami społecznymi, w szczególności z organizacjami mniejszości, oraz opiniuje programy na rzecz mniejszości, a także zachowania i rozwoju języka, o którym mowa w art. 19, realizowane na terenie danego województwa. Przepis ten wprost wskazuje na współdziałanie administracji rządowej z organizacjami społecznymi w celu zapewnienia respektowania praw przysługujących społeczności posługującej się językiem regionalnym. W jakim zakresie współpraca ta jest podejmowana i realizowana trudno wskazać bez przeprowadzenia dalszych badań w zakresie podpisanych porozumień i umów między administracją rządową a Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim. Zasadnym wydaje się jednak postulowanie, aby Rada Języka Kaszubskiego przedstawiała Wojewodzie Pomorskiemu sprawozdanie dot. respektowania praw użytkowników języka kaszubskiego w zakresie przyznanym im ustawą o mniejszościach, a w sposób szczególny w zakresie umożliwienia posługiwania się tym językiem przez organami gminy. Można przypuszczać, że takie działanie przyczyniłoby się do zapewnienia wyższego standardu oraz realizacji prawa do dobrej administracji.

Poza aktami prawnymi rangi ustawowej, które traktują o języku kaszubskim, w tym w sposób szczególny ustawie o mniejszościach, ustawie z dnia 29 grudnia 1992 roku o radiofonii i telewizji[16], ustawie z dnia 14 grudnia 2016

---

[16] Tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 1722.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

roku prawo oświatowe[17], powołać należy również akty prawa miejscowego, bowiem zadania z zakresu ochrony i rozwoju języka kaszubskiego zostały powierzone także samorządom. Przywołać można w tym miejscu Strategię Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030[18], tj. ponad stu stronicowy akt prawa miejscowego, w którym wzmiankuje się o podejmowaniu działań mających na celu ochronę języka kaszubskiego, jako unikalnego dziedzictwa Pomorza (m.in. str. 64 Strategii). W aktach tych, podobnie jak w aktach rangi ustawowej, nie sposób znaleźć jakąkolwiek wzmiankę o Radzie Języka Kaszubskiego. Ta jednak wykonuje również w zakresie zadań zleconych przez jednostki samorządu terytorialnego szereg czynności faktycznych. Włodarze wielu kaszubskich gmin, które zgodnie z procedurą przewidzianą w ustawie o mniejszościach rozpoczynają starania zmierzające do ustanowienia na ich terenie dwujęzycznych nazw miejscowych, zwracają się do Rady Języka Kaszubskiego z wnioskiem o nadesłanie zaaprobowanego wykazu nazw miejscowości znajdujących się na terenie gminy w języku kaszubskim (m.in. Gmina Puck w 2020 roku oraz Miasto Rumia w 2021 roku).

Rada Języka Kaszubskiego a Rada Języka Polskiego

Omawiając Radę Języka Kaszubskiego warto dokonać jej zestawienia z Radą Języka Polskiego, a więc komitetem problemowym[19] powołanym do istnienia przez Prezydium Polskiej Akademii Nauk uchwałą nr 17/96 z dnia 09 września 1996 roku, której działania zostały w 1999 roku usankcjonowane przez ustawę z dnia 7 października 1999 roku o języku polskim[20]. Rozdział 3. tejże ustawy odnosi się do Rady Języka Polskiego i jej kompetencji, stwierdzając, iż jest ona instytucją opiniodawczo-doradczą w sprawach używania języka polskiego. Akt ten obliguje Radę Języka Polskiego do przedstawienia Sejmowi i Senatowi nie rzadziej niż co dwa lata sprawozdania o stanie ochrony języka polskiego. Analogiczne zadanie spełnia Rada Języka Kaszubskiego wobec Zarządu Głównego

---

[17] Tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r. poz. 1082.

[18] Załącznik do uchwały nr 376/XXXI/21 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 12 kwietnia 2021 roku.

[19] Zgodnie z art. 34 ustawy z dnia 25 kwietnia 1997 roku o Polskiej Akademii Nauk, obecnie art. 37 ustawy z dnia 30 kwietnia 2010 roku o Polskiej Akademii Nauk, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 1796.

[20] Tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r. poz. 672.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

ZKP i Rady Naczelnej ZKP zgodnie z § 3 pkt 9 regulaminu. Zgodnie z art. 13 ustawy o języku polskim: „Rada, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania, ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego i nauki, Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Prezesa Polskiej Akademii Nauk lub z własnej inicjatywy, wyraża, w drodze uchwały, opinie o używaniu języka polskiego w działalności publicznej oraz w obrocie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z udziałem konsumentów i przy wykonywaniu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przepisów z zakresu prawa pracy oraz ustala zasady ortografii i interpunkcji języka polskiego”. Zadania takie spełnia w stosunku do języka kaszubskiego Rada Języka Kaszubskiego, co zostało wyrażone w § 3pkt 1, 3–6 regulaminu. Odpowiednikiem § 3 pkt 7 regulaminu w brzmieniu: „opiniowanie nazw (i ich form gramatycznych oraz ortograficznych) proponowanych dla nowych towarów lub usług” jest zaś art. 14 ustawy o języku polskim.

Podsumowanie

Wobec powyższego, wskazać należy, iż Rada Języka Kaszubskiego wykonuje tożsame z Radą Języka Polskiego zadania, z tą różnicą, iż nie posiada ona ku temu kompetencji wynikających z przepisów prawa. Wiążący charakter uchwał Rady Języka Kaszubskiego oraz innych podejmowanych przez nią działań, które zestawić można z zadaniami Rady Języka Polskiego, wynika w znacznej części z autorytetu tegoż ciała wśród użytkowników języka kaszubskiego. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że Rada Języka Polskiego powstała „oddolnie”, a dopiero następczo została usankcjonowana przez ustawodawcę w ustawie o języku polskim, wyłania się kierunek działań dla Rady Języka Kaszubskiego na najbliższą przyszłość. Asumptem tym winno być podjęcie wielopłaszczyznowych działań zmierzających do nadania temuż ciału statusu prawnego na wzór Rady Języka Polskiego. Za zasadne można uznać wysunięcie takiego postulatu w projektowanej właśnie Strategii rozwoju i ochrony języka kaszubskiego, a więc dokumencie mającym wyjściowy charakter dla działań podejmowanych w zakresie zachowania języka kaszubskiego przez największą organizację kaszubską – ZKP. Dopiero bowiem właściwe usankcjonowanie Rady Języka Kaszubskiego jako ciała stojącego na straży językowych praw Kaszubów, pozwoli na pełną ochronę języka kaszubskiego jako języka pomocniczego, ale przede wszystkim jako języka, stanowiącego unikalne dziedzictwo Pomorza, który obecnie jest nauczany w szkołach i uczelniach wyższych.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Wydaje się, iż zasadnym byłoby rozważenie wprowadzenia w przyszłości do ustawy o mniejszościach zapisów dotyczących Rady Języka Kaszubskiego, a tym samym przyznanie jej kompetencji prawnych do ochrony i rozwoju języka kaszubskiego. Obecnie Rada Języka Kaszubskiego wykonuje szereg działań faktycznych, które nie znajdują bezpośredniej podstawy prawnej w aktach normatywnych. Bywa jednak, iż podmioty ustawowo zobowiązane do ochrony języka kaszubskiego cedują zadania z tegoż zakresu na Radę Języka Kaszubskiego, a wówczas wykonuje ona *quasi* zadania publiczne.

W przyszłości badania nad statusem prawnym Rady Języka Kaszubskiego oraz zakresem jej kompetencji faktycznych i prawnych należałoby poszerzyć o analizę ewentualnych porozumień zawieranych na przestrzeni lat między Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim a organami władzy publicznej w tym poszczególnymi ministrami. Przeprowadzenie analizy w tym zakresie umożliwiłoby przedstawienie faktycznych zadań, które wykonała Rada Języka Kaszubskiego, a które mogłyby zostać określone mianem zadań publicznych.

Akty prawne i dokumenty

Europejska karta języków regionalnych i mniejszościowych sporządzona w Strasburgu dnia 05 listopada 1992 roku, Dz. U. z 2009 r. poz. 1121.
Statut Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.
Strategia i ochrony i rozwoju języka i kultury kaszubskiej, Gdańsk 2006.
Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 roku o radiofonii i telewizji, tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 1722.
Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 roku o Polskiej Akademii Nauk, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 1796.
Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 roku prawo oświatowe, tekst jednolity: Dz. U. z 2021 r. poz. 1082.
Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, tekst jednolity: Dz.U. z 2017 r. poz. 823.
Załącznik do uchwały nr 11 Rady Naczelnej ZKP z dnia 5 kwietnia 2014 roku – Regulamin Rady Języka Kaszubskiego Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim.
Załącznik do uchwały nr 376/XXXI/21 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 12 kwietnia 2021 roku.

Bibliografia

Bukowski Z., *Prawny status języka regionalnego w Polsce na przykładzie języka kaszubskiego*, „Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania”, t. 9, 2016.
Dołowy-Rybińska N., *Języki i kultury mniejszościowe w Europie: Bretończycy, Łużyczanie, Kaszubi*, Warszawa 2011.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Jabłoński A., *Problematyczność pojęcia „język regionalny". Głos w sprawie polityki języka kaszubskiego,* [w:] *Mniejszości etniczne i ich pogranicza. Szkice tożsamościowe*, red. A. Kożyczkowska, M. Szczepska-Pustkowska, Gdańsk 2020.
Obracht-Prondzyński C., *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. Dzieje najnowsze (po 1945 r.)*, tom V, Gdańsk 2019.
Treder J., Pomierska J., Paździerski D., *Vademecum. Język kaszubski / Vademecum. Kaszëbsczi jãzëk*, Gdańsk 2015.
Zieniukowa J., *Zmiany w statusie języka kaszubskiego od połowy XX wieku do początku XXI wieku*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury" 2009, nr 21.

Eugeniusz Pryczkowski
Akademia Kaszubska

Kaszubi na Żuławach – historia i współczesność

Kashubians in Zuławy – history and the present

Abstrakt
Artykuł prezentuje diasporę kaszubską na Żuławach. W skrócie przybliża losy emigracji kaszubskiej, głównie na zachód. Żuławy są jedynym kierunkiem wschodnim wybieranym przez Kaszubów już w XIX wieku, a w znacznie większej liczbie w I połowie XX wieku. Kaszubi jeździli tam w celach zarobkowych, a z czasem osiedlali się na stałe, zakładali rodziny. Do dziś żyje tam całkiem spora grupa Kaszubów, głównie we wsi Wróblewo, w której jeszcze część mieszkańców do dziś posługuje się językiem kaszubskim.

Kluczowe słowa:
Zuławy, kaszubska diaspora, emigracja zarobkowa, Wróblewo, Brylowscy, Dombrowscy, prace sezonowe, stałe osadnictwo.

Abstract
The article sheds light on the Kashubian diaspora in Żuławy and provides some accounts of their emigration stories, primarily towards the west. Żuławy emerged as the sole eastward destination for the Kashubs, which started in the 19th century, but peaked during the first half of the 20th century. Although initially primarily looking for work in the region, Kashubs eventually started settling there, often after marring the locals. Even today, a sizeable Kashubian community resides there, particularly in the village of Wróblewo, where some inhabitants still use the Kashubian language.

Keywords:
Żuławy, Kashubian diaspora, emigration of money, Wróblewo, Brylowski, Dombrowski, season works, settlement permanent.

W czasach zaboru pruskiego, zwłaszcza w wieku XIX, na Kaszubach notowany był wysoki przyrost naturalny oraz związana z tym liczna emigracja za chlebem i wolnością. Kaszubi przede wszystkim udawali się na sezonowe roboty

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

w rejony dzisiejszych Niemiec. Wielu z nich pozostało tam do końca życia[1]. Niektórym udało się powrócić po odzyskaniu niepodległości Polski. Tak było w przypadku wybitnych przedstawicieli rodziny Bieszk[2]. Generalnie jednak słabo znamy realia oraz wielkość emigracji Kaszubów na ziemie kultury niemieckiej. Trzeba pamiętać, że również po II wojnie światowej, także w czasie stanu wojennego w Polsce, a nawet w III RP Kaszubi w niemałych liczbach osiedlali się na Zachodzie Europy.

O wiele lepiej znane są losy emigrantów za Oceanem Atlantyckim, zwłaszcza kaszubskich osadników w Kanadzie. Na ten temat istnieje całkiem bogata literatura zarówno w języku polskim, jak i angielskim[3]. Wiadomo jednak, że w Stanach Zjednoczonych osiadło znacznie więcej Kaszubów, zwłaszcza w Dakocie i Minnesocie[4]. W odróżnieniu od kanadyjskich Kaszubów nie zamieszkali oni w zwartych społecznościach, a przez to nie mieli możliwości zachowania języka kaszubskiego oraz zawiązywania organizacji społecznych. Ulegli po prostu rozproszeniu w ogromnej populacji amerykańskiej. Pogłębionych badań wymaga na pewno kaszubska diaspora w Brazylii, Argentynie i Australii, choć na tym polu pojawiają się już pewne całkiem udane dokonania[5].

Wszystkie wskazane przykłady osadnictwa kaszubskich emigrantów były efektem wychodźstwa na Zachód. Dotyczy to także destynacji australijskiej. W dotychczasowych rozważaniach uczonych i publicystów nie podejmowano nawet refleksji na temat ewentualnych wschodnich kierunków emigracyjnych dążeń Kaszubów[6]. W istocie Kaszubi nie byli nazbyt zainteresowani tym kierunkiem wędrówek w poszukiwaniu lepszego miejsca do życia, poza pewnie jedynym wyjątkiem. Są nim Żuławy Wiślane ze znakomitą ziemią uprawną i ich bogatymi niegdyś mieszkańcami[7].

---

[1] XIX-wieczna emigracja Kaszubów w głąb Niemiec nie doczekała się jeszcze gruntownej monografii. Można jednak znaleźć sporo informacji na ten temat w literaturze. Zob. np.: *Polacy, Niemcy i Kaszubi. Życie codzienne, obyczaje i kultura ludowa w Prusach Zachodnich ok. 1900 r.*, Kassel 1999; *Emigracja kaszubska. Zjawisko, Ludzie, ośrodki*, red. D. Kalinowski, Słupsk–Wejherowo 2020.

[2] Zob.: *Pro memoria Stefan Bieszk (1895–1964),* red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2013.

[3] Zob. np.: A. J. Rekowski, *The Saga of the Kashub people in* Poland, Canada, U.S.A., Ottawa 1997; I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983; W. Szulist, *Kaszubi kanadyjscy*, Gdańsk 1992; S. Mask-Connolly, *Kashubia to Canada Crossing on the Agda*, Ottawa 2003; S. Stolarczyk, *Nasza Polska kanadyjska*, Toronto 2008; J. C. Blank, *Creating Kashubia. History, memory and identity in Canada's first Polish community*, Montreal 2016; D. Shulist, *Discovering Kashubia Europe. Òdkrëwającë Eùropejsczé Kaszëbë. Tatczëzna mòjich kaszëbsczich prastarków*, Wilno 2018.

[4] P. Breza, *The Kasubian Polish Community of Southeastern Minnesota*, Winona 2001. Także: *Emigracja kaszubska. Zjawisko, Ludzie, ośrodki*, red. D. Kalinowski, Słupsk–Wejherowo 2020; E. Pryczkowski, *Wòjna na wiedno rozesta gò z kaszëbską tatczëzną* [w:] *Piekło na zemi*, *Wòjnowé wspòmnienia Kaszëbów IV dzél*, Banino 2023, s. 42–62.

[5] K. Gradowski, *Pomorska emigracja do Brazylii*, Gdańsk 2015.

Warto wspomnieć, że pierwsze publikowane informacje o wędrówkach Kaszubów na prawy brzeg Wisły związane są z pielgrzymowaniem do słynnego ongiś sanktuarium maryjnego w Łąkach Bratiańskich. Ks. Edmund Piszcz, późniejszy metropolita warmińsko-mazurski podawał w jednym ze swych artykułów: „Kaszubi szli aż spod Bytowa i Lęborka. Po drodze łączyli się z ludnością Borów Tucholskich i przez Pelplin dochodzili do Gniewa, gdzie był punkt zborny przed przeprawą przez Wisłę”[8]. O pielgrzymach z „Kościerzyny, Kartuz, Sierakowic, a nawet z ugoskiej parafii pod Bytowem” pisał także ks. Stanisław Kujot[9]. Wiemy też, że w 1850 r. doszło do dużego wypadku. Z winy przewoźnika utonęło około 100 pielgrzymów. Od tego czasu przed przeprawą promową utrwalił się zwyczaj śpiewania pieśni *Kto się w opiekę*[10].

Pielgrzymowanie do sanktuarium w Łąkach Bratiańskich położonych na Ziemi Lubawskiej (już poza Żuławami) podkreśla, że Kaszubi częściowo znali te okolice. Niewątpliwie także poprzez związki małżeńskie mogli się tam osiedlać, choć raczej w niewielkich liczbach. Trzeba podkreślić, że odpustowy pobyt trwał w Bratianie około tygodnia, co musiało się wiązać z nawiązywaniem bliższych relacji z mieszkańcami i innymi pielgrzymami, w tym także stałymi i sezonowymi pracownikami posiadaczy ziemskich na Żuławach, którymi byli w większości Niemcy – ewangelicy.

---

[6] Kaszubom wędrówka na wschód kojarzy się przede wszystkim z zesłaniami na Sybir. Wiemy, że pierwsze zsyłki Kaszubów zaistniały już po konfederacji barskiej. Więcej zesłano po powstaniu styczniowym, a zwłaszcza po I oraz – najwięcej – po II wojnie światowej. Zob.: E. Pryczkowski, *Wspomnienia Kaszubskich Sybiraków*, Banino 2006.

[7] Poza zorganizowaną migracją na Żuławy znane są jedynie pojedyncze przypadki wschodnich kierunków migracji. Dla przykładu warto wspomnieć, że w I poł. XIX w. biskupem podlaskim był Feliks Łukasz Lewiński z Lewina. W tym samym czasie jego sufraganem, był przyrodni brat – Franciszek Lewiński. W Rawie Ruskiej spoczął w 1915 r. ks. Antoni Dąbrowski pochodzący spod Sianowa. W tymże czasie, aż do śmierci w 1918 r., dyrektorem Biblioteki Ossolińskich we Lwowie był wybitny historyk o kaszubskich korzeniach, dr Wojciech Kętrzyński. Obecnym rektorem Wyższego Seminarium Duchownego Archidiecezji Lwowskiej jest Kaszuba z Hopowa, ks. Piotr Brzeski.

[8] E. Piszcz, *Łąki Bratjańskie – najstarsze miejsce kultu maryjnego w diecezji chełmińskiej*, „Nasza Przeszłość”, Rocznik XXXIV, Kraków 1971, s. 177–203.

[9] S. Kujot, *Miejsca cudowne N.M. Panny w Prusach Królewskich (dyecezya chełmińska),* odbitka z *Księgi Pamiątkowej Mariańskiej*, Lwów 1905, s. 27.

[10] Zob.: L. Jażdżewski, *Pielgrzymki kościerskie na Kalwarię Wejherowską*, Wejherowo 2008; E. Pryczkowski, *Ruch maryjny na Pomorzu* [w:] *Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska*, t. I, red. D. Stanulewicz, E. Komorowska, B. Afeltowicz, Szczecin 2016, s. 311–313. Zob.: *Sanktuarium sianowskie a tożsamość kaszubska*, red. E. Pryczkowski, Sianowo–Banino 2018, s. 16–18.

Wyjazdy na Żuławy w celach zarobkowych odbywały się już na pewno w XIX wieku. Konstanty Damrot (1841–1895), ubolewając nad rosnącą dominacją żywiołu niemieckiego, nazywa Żuławy *ziemią mlekiem i miodem płynącą*[11]. Z tym stwierdzeniem współbrzmi konstatacja Niny Rydzewskiej zawarta w jej znanej powieści o Kaszubach „Akwamaryna". Jedna z jej bohaterek wzdycha o swej biedzie w taki oto sposób: *Nie mogła to powędrować wiosną z innymi dziewczętami do Meklemburgii, do Dortmundu lub do Aachen? Na cegielnię, do którejś z fabryk lub choćby na Żuławy? Przywiozłaby stamtąd dytków*[12].

O pokolenie starszy Izydor Gulgowski (1874–1925), w swoim znanym dziele o znamiennym tytule „Kaszubi", podaje taką oto informację: *Robotnik rolny, nieznalazłszy roboty w wiosce własnej lub na sąsiednim majątku, wychodził na Żuławy lub szukał pracy w Saksonji, Meklemburgji, w Prusach. W jesieni, najpóźniej na Boże Narodzenie wracało wszystko do domu*[13]. Dla Gulgowskiego ta funkcja Żuław jako miejsca sezonowych prac zarobkowych, jest czymś zupełnie naturalnym. Można zatem przyjąć, że tak było już od wielu lat, na pewno od co najmniej połowy XIX wieku.

Po odzyskaniu niepodległości i utworzeniu w 1919 roku Wolnego Miasta Gdańska, do którego weszło niemal całe terytorium Żuław, sytuacja ta nie uległa większej zmianie. Poziom gospodarczy tego obszaru był znacznie wyższy aniżeli kaszubskich terenów, stąd Kaszubi, zwłaszcza z południowych powiatów regionu, chętnie szukali tam możliwości dodatkowego zarobku. Władysława Wiśniewska, uczennica założycieli kaszubskiego skansenu we Wdzydzach Kiszewskich Teodory i Izydora Gulgowskich, późniejsza mistrzyni kaszubskiego haftu, wspominała redaktorowi Edmundowi Szczesiakowi, że dawniej wyjeżdżano na Żuławy, bo we Wdzydzach z nieurodzajnymi glebami nie było z czego żyć[14]. Osobiście była tam kilkakrotnie w celach zarobkowych przed wybuchem II wojny światowej. Po raz pierwszy trafiła do odległego

---

[11] T. Linkner, *Śląski poeta na Kaszubach ks. Konstanty Damrot (1870–1884)*, Pelplin 2011, s. 198.

[12] N. Rydzewska, *Rybacy bez sieci. Akwamaryna*, Gdańsk 1958, s. 102. N. Rydzewska, urodzona w Warszawie, pokochała Kaszuby, którym poświęciła sporo miejsca w swej twórczości literackiej. W przywołanej powieści używa mnóstwo słów kaszubskich.

[13] I. Gulgowski, *Kaszubi*, Kraków 1924, s. 65.

[14] E. Szczesiak, *Mała odyseja Remusa*, Gdańsk 1996, s. 203.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Szymankowa (powiat malborski) w wieku zaledwie dziesięciu lat. Pracownicy wyjeżdżali na wiosnę, a wracali przed zimą. W miesiącach zimowych przejadali to, co wcześniej zarobili[15].

O sezonowych wyjazdach pisał także późniejszy felietonista kaszubski, Augustyn Klemens Hirsz[16]. Był nauczycielem Liceum Ogólnokształcącego w Kartuzach. Ze swojej młodości, spędzonej w Pomieczynie, pamiętał wyjazdy swego brata i siostry na prace polowe. Wspominał, że była to bardzo ciężka praca, początkowo dosyć opłacalna. Im jednak bliżej do wybuchu wojny, tym było gorzej. Bojówki hitlerowskie napadały na Kaszubów, wybijały im szyby na kwaterach, kradli rowery i narzędzia pracy[17].

Przedwojenną popularność sezonowej emigracji w tych okolicach potwierdza Jadwiga Sobisz z domu Dombrowska z Przodkowa. Wspomina, że wiele osób wyjeżdżało przed wojną na Żuławy z okolic Przodkowa, gdzie bardzo brakowało miejsc pracy. Jednym z nich był Bernard Klawikowski, który pracował u niemieckiego bauera także w czasie wojny. Stąd trafił do wojsk Wehrmachtu, gdzie był trzykrotnie ranny. Po wojnie wrócił w rodzinne strony[18]. Kuzynka J. Sobisz Jadwiga Benedyk z Wróblewa precyzuje, że przed wojną z Przodkowa i okolic każdego roku wyjeżdżało około 20 osób do pracy. Nie było jeszcze wtedy skomplikowanych maszyn. Wszystko wykonywano rękami. Stąd w sezonie letnim istniał duży deficyt rąk do pracy[19].

Powyższe przekazy podkreślają, że wszyscy pracownicy powracali na zimę do domu. Jest to pewne uogólnienie, gdyż wiadomo na pewno, że zdarzały się przypadki osiedlania się na Żuławach. Dotyczyło to raczej niewielkiego odsetka Kaszubów. Zważywszy jednak, że wyjazdy zarobkowe dotyczyły całkiem sporej części populacji, przypadki osiadania na stałe wcale zatem nie należały do rzadkości. Jednym z ciekawszych są losy rodzin Brylowskich i Dombrowskich z Załęża pod Przodkowem. W latach 30. XX wieku młodsi przedstawiciele tych rodzin wyjeżdżali do żuławskich obszarników. Byli tam także podczas okupacji. W tym czasie Amalia Dombrowska zdecydowała się prowadzić wspólnie życie z Janem Brylowskim i po wojnie na stałe osiąść w miejscowości Wróblewo w obecnej gminie Suchy Dąb[20]. Nie byli oni wcale pierwszymi kaszubskimi osadnikami w tej wsi. Już przed wojną bywali tam Bendzmerowie z Kamienicy Szlacheckiej i Rychertowie również z okolic Przodkowa. W sąsiednich wsiach także byli już Kaszubi, na przykład rodzina Lidzbarskich osiadła w okolicy wsi Wocławy oraz wiele innych[21].

---

[15] Tamże. Zob. także: Archiwum Telewizji Gdańsk, magazyn kaszubski „Rodnô Zemia", real. E. Pryczkowski, em. 02.06.1996.

[16] A. K. Hirsz (1921–1993) urodził się w Pomieczynie. Jest autorem książek: *Felietónë Pòsobnika Gùczowégò Macka, Kartuzy–Gdynia 1998 oraz Kronika życia i twórczości Aleksandra Majkowskiego, Banino 2008.*

[17] *Wspomnienia działaczy kaszubskich*, zebr i oprac. J. Pawlik, Białystok 1973, s. 241–242.

[18] Archiwum EP, relacja Jadwigi Sobisz z Przodkowa.

[19] Relacja Jadwigi Benedyk z Wróblewa. Jej pełna wersja opublikowana jest w czwartym tomie wspomnień Kaszubów czasu II wojny światowej. Zob. E. Pryczkowski, *Piekło na zemi*, s. 31–42.

Wesele kaszubskie na Żuławach

Ta obecność Kaszubów na Żuławach miała niemałe znaczenie w dramatycznym czasie II wojny światowej. Synowie gospodarzy wysyłani byli na front. Brakowało siły roboczej. Niemcy zsyłali tam niewolniczą siłę z Kaszub, głównie młode dziewczyny. Zdarzało się, że niektórzy tam już pozostawali. Tak było w przypadku jednej z sióstr Fularczyków z Żukowa, o której brat Augustyn (1926–2018) wspominał około 2010 roku następująco:

> Moja siostra była wtedy na robotach u bambra na Żuławach. Gdy wyprowadzani byli więźniowe Stutthofu, wtedy ci rolnicy przestraszyli się, że ta

---

[20] http://strefahistorii.pl/article/3178-kaszub-z-zulaw-w-marszu-smierci-historia-jana-dombrowskiego (dostęp: 21.08.2023).

[21] Relacja żuławskiego Kaszuby, Bogdana Dombrowskiego, byłego starosty powiatu gdańskiego i wiceministra Administracji i Cyfryzacji.

> służba ich pozabija. No i oni całą tę służbę posadzili w obozie w miejscu więźniów. Oni byli tam aż pojawili się Rosjanie i rozerwali bramy. Ona żyje do dnia dzisiejszego, tylko mieszka w Elblągu. Nazywa się Mroczyńska. Ma ponad 90 lat. Ta naprawdę doznała wiele zła[22].

W świeżo wydanej książce Gracjana Fopke znajdujemy informację o losach Władysława Chustaka (1922–2013) z Łebieńskiej Huty (nieopodal Pomieczyna i Przodkowa). W czasie wojny był zmuszony pracować na Żuławach. Jego małżonka Emylda podkreśla, że z jego rodzinnych okolic pracowało tam pod przymusem wielu chłopaków. W gruncie rzeczy oni zdecydowanie woleli tę formę niemieckiej dyskryminacji, aniżeli przymusowe wcielenie do Wehrmachtu, które dotknęło dziesiątki tysięcy młodych Kaszubów[23].

O przymusowej pracy we wsi Grabina Zameczek na Żuławach wspomina także Alfons Block z Bolszewa. Przy okazji podaje, że jego brat mieszkał tam już przed wojną. Ten fakt spowodował, że w pewnym okresie Alfons ukrywał się u brata unikając wcielenia do Wehrmachtu lub obozu koncentracyjnego. Ostatecznie, został pojmany w okolicy rodzinnej wsi i osadzony w Stutthofie. Uczestniczył w marszu śmierci. Całkowicie wyczerpany, bez nadziei na ocalenie, dotarł aż do Rybna koło Gniewina, gdzie został uwolniony przez wojska sowieckie[24].

W obozie koncentracyjnym Stutthof osadzony został także Jan Dombrowski urodzony w 1910 roku w Załężu. Brał także udział w marszu śmierci. Uratowała go w Pomieczynie własna żona przekupując niemieckiego żandarma. Przed wojną Jan służył w 66 Kaszubskim Pułku Piechoty w Chełmnie nad Wisłą. W sierpniu 1939 roku został oficerem Wojska Polskiego. Podczas walk w kampanii wrześniowej trafił do niewoli, z której po upływie pół roku został zwolniony. Do Stutthofu trafił za działalność w tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski”. Po wyzwoleniu postanowił wraz z żoną wyemigrować na stałe do Wróblewa, na część opuszczonego przez Niemców gospodarstwa. W tej sposób dołączył do siostry Amalii i jej męża Jana Brylowskich oraz innych rodzin kaszubskich. Wszystkie ich dzieci mówiły w domu cały czas po kaszubsku. Córka Jana o imieniu Janina mieszka od 40 lat w Pruszczu Gdańskim. Jest członkiem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i kaszubskiego zespołu śpiewaczego. O Wróblewie, w którym się urodziła i wychowała, mówi tak:

---

[22] E. Pryczkowski, *Tu może być twoja śmierć. Wòjnowé wspomnienia Kaszëbów z Gminë Żukòwò*, Banino 2022, s. 59 i 63.

[23] G. Fopke, *Dolmiérz. Zarys wybranych dziejów wsi Donimierz do połowy XX wieku*, Banino–Donimierz 2023.

[24] *Ùmiérelë z głodu jak mùchë. Z Alfonsem Blockiem z Bolszewa rozmawia E. Pryczkowski*, „Pomerania” 2013, nr 7–8, s. 16–17. Także: E. Pryczkowski, *Piekło na zemi*, s. 63–70.

> Tata miał 8 hektarów. Miał dobre ziemie. Był społecznikiem – przez 23 lata sołtysował – działał w związkach kombatanckich. Mama po wojnie zapadła na zdrowiu, mimo to udało się rodzicom i nam wychować sześcioro rodzeństwa. W domu ciągle mówiło się po kaszubsku – można powiedzieć, że byliśmy żuławskimi Kaszubami – połowa ówczesnego Wróblewa, to byli Kaszubi… W ogóle sporo Kaszubów było po okolicznych wsiach… Wróblewo kaszubskie – może dlatego taka ładna ta nasza wioska… Tata zmarł w 1990 roku. Pozostawił nam zdjęcie i legitymacje. Teraz to najważniejsze rodzinne pamiątki. Często wracał do wspomnień sprzed wojny, wychowując kolejne pokolenia w duchu patriotycznym i wojskowym. Wojskowi są nadal obecni w naszej rodzinie[25].

Najbliższym kuzynem Janiny Pabiarz był niedawno zmarły Władysław Dombrowski. Już po wojnie jako młodzieniec jeździł z ojcem na Żuławy po siano. Wieźli je końmi aż do Załęża. Wspierali ich w tym krewni zamieszkali wcześniej na stałe we Wróblewie. Podczas tych prac Władysław zapoznał miejscową dziewczynę z kociewskiej rodziny Karnath, zamieszkałej we Wróblewie już kilka lat przed wojną. Władysław wziął z nią ślub i zamieszkał w jej domu. Ich najstarszy syn został po latach wójtem miejscowej gminy Suchy Dąb, później starostą gdańskim. Z tej pozycji awansował na wiceministra Administracji i Cyfryzacji. Funkcję tę piastował w latach 2013–2015. Jest wciąż aktywny zawodowo i społecznie. Ma poczucie kaszubskiej tożsamości, choć nie posługuje się już tym językiem. Żałuje, że dotąd nie spisano historii żuławskich Kaszubów. Choć są tam wciąż obecni ich tożsamość zunifikowała się z licznymi przybyszami z Kresów Wschodnich, którzy napłynęli na te tereny. Tym bardziej chętnie opowiada o swoich przodkach. Oto przykład:

> Kaszubi między sobą rozmawiali po kaszubsku. Zwłaszcza przy kościele słychać było ten język. Czerwiński namiętnie zażywał tabakę, częstował innych. Nawet niektórzy nie-Kaszubi nauczyli się zażywać. Najwięcej Kaszubów zawsze skupiało się u ciotki Mali [Brylowskiej – EP]. Ona prowadziła bardzo otwarty dom. Tam były różne spotkania, nawet potańcówki. Miała zawsze pełno gości. Ona umiejętnie jednoczyła ludzi, bo tu po wojnie było już coraz więcej ludzi z różnych stron dawnej Polski[26].

---

[25] http://strefahistorii.pl/article/3178-kaszub-z-zulaw-w-marszu-smierci-historia-jana-dombrowskiego (dostęp: 21.08.2023). Także: Archiwum EP, relacja Janiny Pabiarz z Pruszcza Gdańskiego. Z J. Pabiarz rozmawiałem kilkakrotnie, zawsze w języku kaszubskim.

[26] Archiwum EP, relacja Bogdana Dombrowskiego.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Być może to właśnie Malę (Amalię) Brylowską spotkał przypadkowo znany pisarz i tłumacz kaszubski Eugeniusz Gołąbek w 1997 roku. Na Żuławy wybrał się on wraz z rodziną w celach rekreacyjno-poznawczych. Wówczas spotkał przy wróblewskim kościele starszą panią, która, gdy zorientowała się, skąd goście przybyli, zapytała ich: „A znajeta wa tam taczich Lidzbarsczich?”. Po chwili przybyła jeszcze jedna pani, która także mówiła po kaszubsku. Spotkanie to było dla E. Gołąbka na tyle sensacyjne, że postanowił napisać o nim do prasy[27].

Córką Amalii jest Jadwiga po mężu Benedyk. Jest jedną z najstarszych mieszkańców wsi, która bardzo chętnie posługuje się językiem kaszubskim. We Wróblewie zamieszkała wraz z rodzicami w wieku trzech lat w 1940 roku. Jest najstarszą i jedyną żyjącą z licznego potomstwa Amalii i Jana. Jej sześcioletni brat Bronisław utopił się w Motławie, która płynie tuż obok miejscowego kościółka. Stało się to podczas naprawy kościoła po wojennych zniszczeniach. Jadwiga dobrze pamięta wkroczenie wojsk sowieckich. Opisuje je następująco:

> Mój tata pobudował wraz z sąsiadami piętnastometrowy bunkier. Siedzieliśmy w tym bunkrze. Gdy Rosjanie wkroczyli to były ciągłe strzały. Z jednej Rosjanie, z drugiej Niemcy. Prądu nie było. Woda zalała pola. Do domu przypływały ryby. Mieszkaliśmy wówczas gdzie indziej, bliżej kościoła. Nie było już szans się dłużej ukrywać, bo wszyscy utopilibyśmy się. Mój tata nie chciał iść gdzie indziej. Ale nie było wyjścia. Szliśmy pieszo do Załęża. Ja z bratem Bronkiem biegaliśmy pieszo. On się później utopił. Natomiast mama i tata pchali wózki z małymi dziećmi, moim młodszym rodzeństwem. W Gdańsku spędziliśmy jedną noc, a potem szliśmy dalej przez Łostowice, pod górkę po bruku. Dotarliśmy do Miszewa i przenocowaliśmy u Lisewskich. Oni też mieszkali tu we Wróblewie. Stąd doszliśmy do Załęża. Byliśmy tam przez jakiś czas. Ruscy byli już tam przed nami. Potem tata zdecydował się pójść pieszo i sprawdzić, co tu się działo[28].

Wspomniane rodzeństwo Lisewskich z Miszewa również już przed wojną pracowało w dużym i zamożnym gospodarstwie, które było własnością Nickla. W czasie wojny poległ brat Władysław, również zginął oficer 66 Kaszubskiego Pułku Piechoty i mąż Anieli – Józef Pieczonka. Siostry po wojnie pozostały na majątku Nickla przejmując – po połowie – piękny obiekt mieszkalny gospodarza. Sam Nickel przeżył wojnę. Był dobrym człowiekiem. Bardzo cenił swoich pracowników z Miszewa, dlatego świadomość, że to one przejmą majątek, nieco osłodziła mu ból podczas podróży do Niemiec, podczas której ostatecznie zmarł[29].

---

[27] E. Gòłąbk, *Pòùczającé rézowanié*, „Norda” 1997, nr 13 z 25.04.1997 r., s. 2.

[28] Archiwum EP, relacja Jadwigi Benedyk z Wróblewa.

Informację o poległym Władysławie Lisewskim z Miszewa pozyskałem około dziesięciu lat temu od Stanisława Okroja (1927–2019) z Miszewa[30]. Z tego tytułu nazwisko to pojawiło się wśród ponad 54 ofiar mieszkańców obecnego terenu parafii Banino na obelisku usadowionym w centrum wsi i odsłoniętym 7 maja 2022 r. Za sprawą licznych publikacji internetowych[31] wieść o tym dotarła do Kazimierza Czeczotki, syna Zofii i bratanka Władysława. Dzięki niemu wiemy też o śmierci jego wujka J. Pieczonki. Po tych tragicznych wydarzeniach babcia Kazimierza, Marta Lisewska będąca od 1927 roku wdową, również postanowiła dołączyć do córek. Zarówno ona, jak i jej córki z mężami (wdowa po J. Pieczonce powtórnie wyszła za mąż) pochowani są na parafialnym cmentarzu w Trutnowach[32].

Ojcem Kazimierza Czeczotki był repatriant z terenu obecnej Białorusi. W domu jednak rozmawiano głównie po kaszubsku. Stąd Kazimierz znakomicie mówi w rodzimym języku. Być może jest najmłodszym użytkownikiem tego języka na Żuławach. Jest malarzem. Tworzy akwarele. Piórem i pędzlem przybliża żuławskie klimaty, maluje także na szkle. Amatorsko zajmuje się też odkrywaniem historii tych ziem. Jest autorem kilku książeczek, między innymi *Wróblewo dawno dawno temu* oraz *Na zamku krzyżackiego Wójta. Zameczek Grabiny, Warlubie*. Dzięki jego zaangażowaniu udaje się zachować pamięć o żuławskich Kaszubach oraz ich gospodarczym i kulturowym wkładzie w oblicze tej ziemi.

Do pełniejszego rozpoznania obecności Kaszubów na Żuławach trzeba by przeprowadzić bardziej gruntownie badania na całym obszarze regionu. Wiadomo, że pracuje tam kilku(nastu) księży o rodowodzie kaszubskim. W parafii Trutnowy, do której należy filialne Wróblewo, wieloletnim proboszczem jest ks. Zbigniew Kerlin spod Kościerzyny. Z kolei w sąsiednich Wocławach posługuje od 2008 roku ks. Waldemar Naczk, zasłużony kapłan pochodzący z Kielna. Jako wikariusz parafii gdańskich ks. W. Naczk znany było z celebrowania mszy z liturgią w języku kaszubskim. W swojej parafii sporadycznie może porozmawiać w rodzimym języku. Parafianie jednak są bardzo otwarci. Świadectwem tego jest nowy ornat z pięknym i bogatym motywem kaszubskim, który niedawno otrzymał od nich w darze.

---

[29] Archiwum EP, relacja Kazimierza Czeczotko z Wróblewa.

[30] Zob.: E. Pryczkowski, *Wòjnowé wspomnienia Kaszubów z Banina i okolic*, Banino 2021.

[31] Zob. np.: L. Puzdrowska, *W Baninie odsłonięto obelisk ofiar stalinizmu i hitleryzmu*, https://kartuzy.naszemiasto.pl/w-baninie-odslonieto-obelisk-ofiar-stalinizmu-i-hitleryzmu/ar/c1-8809391 (dostęp: 22.08.2023).

[32] Archiwum EP, relacja Kazimierza Czeczotko z Wróblewa.

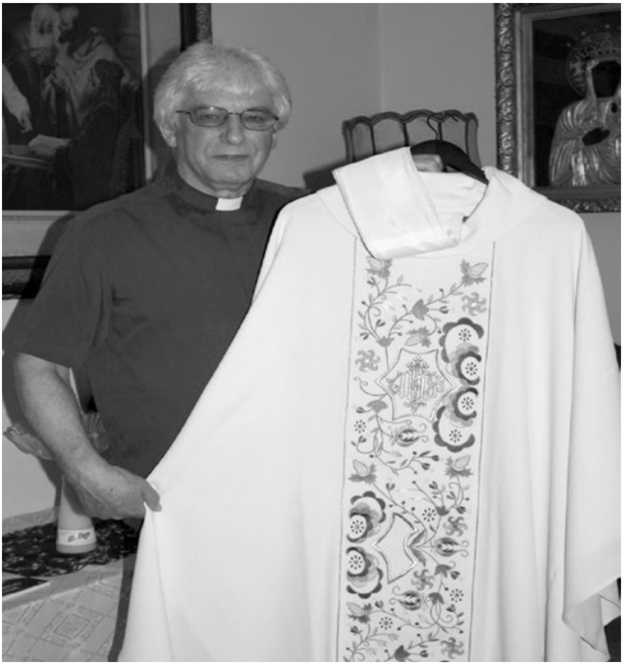

Ks. proboszcz Waldemar Naczk z ornatem ofiarowanym mu
przez jego parafian ze wsi Wocławy

Bibliografia:

Blank J. C., *Creating Kashubia. History, memory and identity in Canada's first Polish community*, Montreal 2016

Breza P., *The Kasubian Polish Community of Southeastern Minnesota*, Winona 2001.

Fopke G., *Dolmiérz. Zarys wybranych dziejów wsi Donimierz do połowy XX wieku*, Banino–Donimierz 2023.

Gòłąbk E., *Pòùczające rézowanié*, „Norda" 1997, nr 13 z 25.04.1997 r.

Gradowski K., *Pomorska emigracja do Brazylii*, Gdańsk 2015.

Gulgowski I., *Kaszubi*, Kraków 1924.

Jażdżewski L., *Pielgrzymki kościerskie na Kalwarię Wejherowską*, Wejherowo 2008.

Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska, T. I, red. D. Stanulewicz, E. Komorowska, B. Afeltowicz, Szczecin 2016.
Jost I., *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983.
Kujot S., *Miejsca cudowne N.M.Panny w Prusach Królewskich (dyecezya chełmińska),* odbitka z Księgi Pamiątkowej Mariańskiej, Lwów 1905.
Linkner T., *Śląski poeta na Kaszubach ks. Konstanty Damrot (1870–1884),* Pelplin 2011.
Mask Connolly S., *Kashubia to Canada Crossing on the Agda*, Ottawa 2003.
Piszcz E., *Łąki Bratjańskie – najstarsze miejsce kultu maryjnego w diecezji chełmińskiej*, „Nasza przeszłość", Rocznik XXXIV, Kraków 1971.
Pro memoria Stefan Bieszk (1895–1964), red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2013.
Pryczkowski E., *Piekło na zemi*, Banino 2023.
Pryczkowski E., *Tu może być twoja śmierć. Wòjnowé wspomnienia Kaszëbów z Gminë Żukòwò*, Banino 2022.
Pryczkowski E., *Wòjnowé wspomnienia Kaszubów z Banina i okolic*, Banino 2021.
Pryczkowski E., *Wspomnienia kaszubskich sybiraków*, Banino 2006.
Rydzewska N., *Rybacy bez sieci. Akwamaryna*, Gdańsk 1958.
Shulist D., *Discovering Kashubia Europe. Òdkrëwającë Eùropejsczé Kaszëbë. Tatczëzna mòjich kaszëbsczich prastarków*, Wilno 2018.
Stolarczyk S., *Nasza Polska kanadyjska*, Toronto 2008.
Szczesiak E., *Mała odyseja Remusa*, Gdańsk 1996.
Szulist W., *Kaszubi kanadyjscy*, Gdańsk 1992.
The saga of the Kashub people in Poland, Canada, U.S.A. by Aloysius J. Rekowski, Ottawa 1997.
Sanktuarium sianowskie a tożsamość kaszubska, red. E. Pryczkowski, Sianowo–Banino 2018
Ùmiérelë z głodu jak mùchë. Z Alfonsem Blockiem z Bolszewa rozmawia E. Pryczkowski, „Pomerania" 2013, nr 7–8.
Wspomnienia działaczy kaszubskich, zebr i oprac. Józef Pawlik, Białystok 1973.

Archiwum Telewizji Gdańsk

ATG, Magazyn Kaszubski „Rodnô Zemia", real. E. Pryczkowski, em. 02.06.1996.

Netografia

http://strefahistorii.pl/article/3178-kaszub-z-zulaw-w-marszu-smierci-historia-jana-dombrowskiego
http://strefahistorii.pl/article/3178-kaszub-z-zulaw-w-marszu-smierci-historia-jana-dombrowskiego
https://kartuzy.naszemiasto.pl/w-baninie-odslonieto-obelisk-ofiar-stalinizmu-i-hitleryzmu/ar/c1-8809391

Danuta Stanulewicz
Uniwersytet Gdański

Świat nadprzyrodzony w powieści fantastycznej „Mariolka i ji przigòdë” Romana Drzeżdżona

The supernatural world in the fantasy novel “Mariolka i ji przigòdë” [Mariolka and Her Adventures] by Roman Drzeżdżon

Abstrakt:
Celem tego artykułu jest omówienie elementów świata nadprzyrodzonego pojawiających się w powieści fantastycznej pt. *Mariolka i ji przigòdë* Romana Drzeżdżona. Bohaterka spotyka podczas podróży przez bajkową krainę znane z kaszubskich bajek kraśnięta i stolemy, a także smoka. Okazuje się, że sama Mariolka oraz jej rodzice należą zarówno do świata realnego, jak i fantastycznego. Autor zaciera granice między współczesnym realnym światem a światem nadprzyrodzonym. Należy zwrócić uwagę na intertekstualność – skojarzenia z postaciami i zdarzeniami fantastycznymi z klasyki, przede wszystkim z *Alicji w Krainie Czarów* (zmniejszanie się, przechodzenie między światami i podróże po fantastycznych krainach). Motywy te sytuują powieść o Mariolce w znacznie szerszym kręgu tradycji literatury dla dzieci.

Kluczowe słowa:
Mariolka i ji przigòdë, powieść fantastyczna, kaszubski świat nadprzyrodzony, kaszubska literatura dla dzieci, intertekstualność, nazwy własne

Abstract:
The aim of this paper is to present elements of the supernatural world in the fantasy novel entitled *Mariolka i ji przigòdë* [*Mariolka and Her Adventures*] by Roman Drzeżdżon. While traveling through a fantastic land, Mariolka meets characters from Kashubian fairy tales: brownies and giants, as well as a dragon. It appears that Mariolka herself and her parents belong both to the real and fantastic worlds. The author blurs the boundaries between the modern real world and the supernatural world. Attention should also be paid to intertextuality. Associations with supernatural characters and events from the classics, especially *Alice’s Adventures*

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

in Wonderland (shrinking, moving between worlds and traveling through fantastic lands). The presence of these motifs places the novel about Mariolka in a broader tradition of children's literature.

Keywords:
Mariolka i ji przigòdë [*Mariolka and Her Adventures*], fantasy novel, Kashubian supernatural world, children's Kashubian literature, intertextuality, proper names

Wprowadzenie

Kaszubski świat nadprzyrodzony jest dobrze znany młodym czytelnikom kaszubskich bajek i baśni. Czytając teksty zebrane bądź przetworzone i stworzone – po polsku lub po kaszubsku – między innymi przez Józefa Ceynowę, Jana Drzeżdżona, Franciszka Fenikowskiego, Janusza Mamelskiego, Alojzego Nagla, Augustyna Necla, Dušana-Vladislava Paždjerskiego, Danutę Pioch, Zuzannę Rabską, Edmunda Puzdrowskiego, Jerzego Sampa, Grzegorza Schramkego, Franciszka Sędzickiego, Bożenę Ugowską czy Hannę Zdzitowiecką, lub słuchając tekstów zamieszczonych na stronie Akademii Bajki Kaszubskiej[1], dzieci zapoznają się z kaszubskim światem nadprzyrodzonym, między innymi z stolemami, kraśniętami, diabłami – Purtkiem i Smętkiem, Matką Naturą, Borową Ciotką, a także z czarownicami i ich kotami. Również *Kaszëbsczi słowôrz ilustrowóny. Wanoga z dëchama* Ludmiły Gołąbek[2] przedstawia młodym czytelnikom świat kaszubskich duchów, takich jak Bòrowô Cotkã, Pólnica, Nënka Roda, Rujawc, Bòrówc, Grzenia, Gòstk, Jablón, Gadzón, Hermùs, Szôlińc, Sarcësti, Rétnik, Tarón, Niekara, Rugan, Klabaternik i Remùs oraz stolemy[3]. Z kolei w słowniczku dla młodszych dzieci, *Mój słowôrz* autorstwa Marzeny Dembek[4], chłopca o imieniu Macéj zabiera na wycieczkę wróżka Anka.

Celem tego artykułu jest przedstawienie wybranych aspektów świata nadprzyrodzonego w powieści fantastycznej dla dzieci *Mariolka i ji przigòdë* Romana Drzeżdżona, wydanej w roku 2017[5]. Powieść zdobyła pierwszą nagrodę w kategorii literatura dziecięca w Konkursie Literatury Kaszubskiej podczas XIX Kościerskich Targów Książki Kaszubskiej i Pomorskiej “COSTERINA 2018”[6]. Na podstawie powieści powstało w roku 2020 słuchowisko pt. *Bôjkòwô krôjna Mariolczi*, wydane na płycie CD i dostępne na stronie Akademii Bajki Kaszubskiej[7]. Roman Drzeżdżon jest również autorem licznych innych utworów dla dzieci, opublikowanych między innymi w tomach *Kòmpùtrowé krôsniã. Pòwiôstczi i wiérztczi dlô dzôtków*[8] i *Aleja legend kaszubskich* (w czterech językach: polskim, kaszubskim, angielskim i niemieckim)[9], jak również komiksu-katalogu rzeźb Leona Golli, którego celem jest promocja twórczości tego artysty, a także popularyzacja kaszubskiego słownictwa związanego z rybołówstwem[10].

---

[1] http://akademiabajkikaszubskiej.pl/.

[2] L. Gołąbek, *Kaszëbsczi słowôrz ilustrowóny. Wanoga z dëchama*, Gdańsk 2014.

[3] Tamże, s. 4–5.

[4] M. Dembek, *Mój słowôrz*, Gdańsk 2013.

[5] R. Drzeżdżon, *Mariolka i ji przigòdë*, Gdańsk 2017; rysunki i oprawa graficzna Joanna Koźlarska. Książce towarzyszy płyta CD z nagraniem powieści (czyta Magdalena Kropidłowska).

Dotychczasowe badania nad powieścią

Powieścią o Mariolce dotychczas zajmowali się Daniel Kalinowski w artykule pt. *Dziewczyny idą w świat*[11] oraz Aleksandra Majkowska w rozprawie doktorskiej pt. *Kaszubskojęzyczna proza dla dzieci. Autorzy, tematy i artyzm*[12].

Daniel Kalinowski zauważa, że „zasadniczym chwytem narracyjnym jest […] poetyka opowiadania magicznego”, według której świat baśniowy „nie istnieje w dalekich, obcych krainach”, a w domu dziecięcej bohaterki[13] – o czym jeszcze będzie tutaj mowa. Badacz podkreśla istotność ostatniego rozdziału powieści, w którym okazuje się, że elementy magiczne mogą być obecne w życiu realnym. Gdy rodzina zgadza się na ich obecność, „wówczas rodzice i dzieci stają się czarodziejami”[14], co skutkuje pogłębieniem rodzinnych więzi emocjonalnych[15].

---

[6] http://www.bibliotekakoscierzyna.pl/costerina-2018/.

[7] Słuchowisko wydało Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Autorem scenariusza jest sam autor powieści.

[8] R. Drzeżdżon, *Kòmpùtrowé krôsniã. Pòwiôstczi i wiérztczi dlô dzôtków*, Gdynia 2010.

[9] R. Drzeżdżon, *Aleja legend kaszubskich*, Pelplin 2015.

[10] R. Drzeżdżon, *Rëbacczi swiat wëżłobiony dłótã Léòna Gòllë w 100. roczëznã ùrodzënów. Świat rybacki wyrzeźbiony dłutem Leona Golli w 100. rocznicę urodzin*, Puck 2023.

[11] D. Kalinowski, *Dziewczyny idą w świat*, [w:] tegoż, *Pasaże kaszubskie*, Słupsk – Gdańsk 2020, s. 213–219. Artykuł po raz pierwszy ukazał się w „Pomeranii” 2018, nr 6, s. 54–55.

[12] A. Majkowska, *Kaszubskojęzyczna proza dla dzieci. Autorzy, tematy i artyzm*, niepublikowana rozprawa doktorska, przygotowana pod kierunkiem prof. dr hab. Adeli Kuik-Kalinowskiej w Katedrze Filologii Polskiej Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku, 2023.

[13] D. Kalinowski, *Dziewczyny idą…*, s. 216.

[14] Tamże, s. 216–217.

[15] Tamże, s. 217.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Kalinowski również zwraca uwagę na nazwy własne[16], jak również chwali ilustracje wykonane przez Joannę Koźlarską – „kolorowe ujęcia istot realnych i fantastycznych, ukazane na tle dynamicznego drugiego planu”, akcentujące dziecięcą ludyczność (zob. rys. 1 i 2)[17].

Aleksandra Majkowska również odnotowuje obecność tradycyjnych kaszubskich postaci nadprzyrodzonych w powieści Drzeżdżona. Ponadto podkreśla jej intertekstualność, przywołując tu klasyczne utwory: *Alicję w krainie czarów* Lewisa Carrolla i cykl *Opowieści z Narnii* Clive`a Staplesa Lewisa, gdzie bohaterowie – podobnie jak Mariolka – przechodzą między światami[18].

Fantastyczność i cudowność w powieści

Utwór Romana Drzeżdżona sklasyfikowany został jako powieść fantastyczna, gdyż przedstawia wydarzenia w świecie nierealnym, a bohaterami są istoty nadprzyrodzone. Z fantastycznością powiązana jest cudowność, występująca w bajce magicznej. Violetta Wróblewska uważa, że cudowność ta jest naturalna, gdyż „obecność zjawisk, istot czy przedmiotów o nadprzyrodzonym charakterze nikogo nie dziwi, a ich występowanie uznaje się za oczywiste”[19]. Badaczka również twierdzi, że cud „stanowi główną siłę sprawczą świata przedstawionego”[20].

Warto tu odnotować, że powieść Drzeżdżona zaczyna się realistyczne, a Mariolka, spotkawszy kraśniaka Jurka – zanim nie uda się z nim do bajkowej krainy – twierdzi, że istoty nadprzyrodzone – królewionka, smoki, stolemy czy rycerze – żyją właśnie jedynie w bajkach:

> – Ha, ha, ha – zasmiało sã dzéwczã. – Tec to są pòstacëje z bôjków, jaczé jô dobrze znajã. Szkòda, że tak pò prôwdze jich ni ma.
>
> – Jakùż ni ma? Co të dzéwczã pleszczesz!? A jô to co? Żlë jô tuwò jem i z tobą terôzka gôdajã, to znaczi, że smòczi, królewiónczi a stolemë téż są – òbrażoné krôsniã zrobiło krzëwą mùniã. (s. 11)

---

[16] Tamże, s. 214–215.

[17] Tamże, s. 215.

[18] A. Majkowska, *Kaszubskojęzyczna proza…*, s. 161.

[19] V. Wróblewska, *Cudowność*, [w:] *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewska, Toruń 2019, https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=228 [25.10.2023].

[20] Tamże.

> [– Ha, ha, ha – zaśmiała się dziewczynka. – Przecież to są postaci z bajek, które dobrze znam. Szkoda, że tak naprawdę to ich nie ma.
>
> – Jak to ich nie ma? Co ty mówisz, dziewczynko! A ja? Jeśli jestem tu i z tobą teraz rozmawiam, to znaczy, że smoki, królewianki i stolemy też istnieją – kraśniak zrobił obrażoną minę.]

Przygody dziewczynki w krainie kraśniąt i stolemów nie są snem czy marzeniem, narrator prezentuje je – z punktu widzenia bohaterki – jako realne przeżycia. Dlatego też, podróżując po bajkowym świecie, Mariolka już nie podważa istnienia tych postaci.

Świat nadprzyrodzony a intertekstualność w powieści

Jak już wyżej zaznaczyłam, zarówno Daniel Kalinowski, jak i Aleksandra Majkowska, wskazują na intertekstualność w powieści o Mariolce.

Jak zauważa Daniel Kalinowski, postaci fantastyczne pojawiające się w powieści znane są z tekstów ludowych, jak i z twórczości artystycznej. Mariolka rozmawia ze swoją mamą, która – jako antidotum na nudę – proponuje jej napisanie własnej książki:

> Mariolka wzdichnãła a pòmëslała: „Ale ta mòja mëma mô so wëmëszloné. Ha, ha, ha. Jô móm KSĄŻKÃ NAPISAC? Cekawé ò czim?”
>
> – Mëma, a ò czim òna bë mia bëc – zawòłała pò sztócëkù.
>
> – Ò czim chcesz. Chòcbë ò KRÔSNIÃTACH, STOLEMACH, ò KRÓLEWIÓNCE i ji RICERZU, ò CZAROWNICACH, ZAPADŁIM ZÓMKÙ, królu mòrza GÒSKÙ, wiesołim PÙRTKÙ, BÒROWI COTCE z lasu… (s. 6–7)
>
> [Mariolka westchnęła i pomyślała: „Ale ta moja mama wymyśliła. Ha, ha, ha. Ja mam NAPISAĆ KSIĄŻKĘ? Ciekawe, o czym.”
>
> – Mamo, a o czym miałaby być ta książka? – zawołała po chwili.
>
> – O czym chcesz. Może o KRAŚNIĘTACH, STOLEMACH, o KRÓLEWIANCE i jej RYCERZU, o CZAROWNICACH, ZAPADŁYM ZAMKU, królu morza GOSKU, wesołym PURTKU, BOROWEJ CIOTCE z lasu…][21]

Po rozmowie z mamą Mariolka trafia ze świata realnego do bajkowej krainy, gdzie spotyka niektóre z tych postaci – kraśnięta i stolemy, a także smoka, jak również słucha opowieści o Gosku, Szalińcu i Purtku. Wyróżnione użyciem wielkiej litery – przez samego autora – postaci: kraśnięta, stolemy, Królewianka i jej rycerz, czarownice, Gosk, Purtk i Borowa Ciotka oraz wątek zapadłego zamku, pochodzą z kaszubskich ludowych opowieści, utrwalonych w licznych bajkach i baśniach[22]. Roman Drzeżdżon jednak nie reprodukuje tych tekstów, a prowadzi swoją własną opowieść o istotach fantastycznych: „historyjkę bajkową, humorystyczną i współczesną, w której pojawiają się aktualizacje dawnych figur zapisanych w folklorze”[23].

---

[21] Wszystkie przytoczone w artykule fragmenty powieści – w moim tłumaczeniu.

Oprócz wskazania istot nadprzyrodzonych z kaszubskiej kultury (kraśniąt i stolemów)[24], Aleksandra Majkowska przywołuje w kontekście przechodzenia między światami – jak wyżej zasygnalizowałam – *Alicję w Krainie Czarów*[25] Lewisa Carrolla[26]. Jednak nie tylko przechodzenie między światami może przywołać powieść o Alicji. Alicja staje się mniejsza, żeby przejść przed drzwiczki do innej krainy:

> „Jaczé dzëwé wseczëcé! – rzekłô Alicjô. – Jô wierã mùszã sã grużdżëc jak zdrzelówka!”
>
> Ë pò prôwdze, tak bëło: òna bëła terô leno dzesãc côlów wiôlgô, a ji lica skrzëłë redoscą, czej ùswiądnia so, że terô je richtich miarë, cobë przeleźć przez dwiérczi do snôżégò ògardu[27].
>
> [– Cóż za dziwne uczucie! – wykrzyknęła Alicja. – Chyba się składam jak teleskop!
>
> I rzeczywiście: miała już tylko ćwierć metra wzrostu. Buzia jej się rozjaśniła na myśl, że teraz będzie mogła przejść przez drzwiczki do pięknego ogrodu][28].

Mariolka przechodzi ze świata realnego do świata bajkowego na zaproszenie i w towarzystwie kraśniaka Jurka. Żeby móc dostać się do tego innego świata przez miniaturowe drzwi w swoim pokoju, Mariolka również się zmniejsza (rys. 1):

---

[22] D. Kalinowski, *Dziewczyny idą…*, s. 214.

[23] Tamże.

[24] A. Majkowska, *Kaszubskojęzyczna proza…*, s. 229.

[25] Tytuł oryginału: *Alice's Adventures in Wonderland*. Powieść ta po raz pierwszy ukazała się drukiem w roku 1865.

[26] A. Majkowska, *Kaszubskojęzyczna proza…*, s. 161.

[27] L. Carroll, *Przigòdë Alicje w Cëdaczny Zemie*, przekł. M. T. Meyer, Gdańsk 2021, s. 20.

[28] L. Carroll, *Alicja w Krainie Czarów*, przekł. E. Tabakowska, Kraków 2012, s. 13.

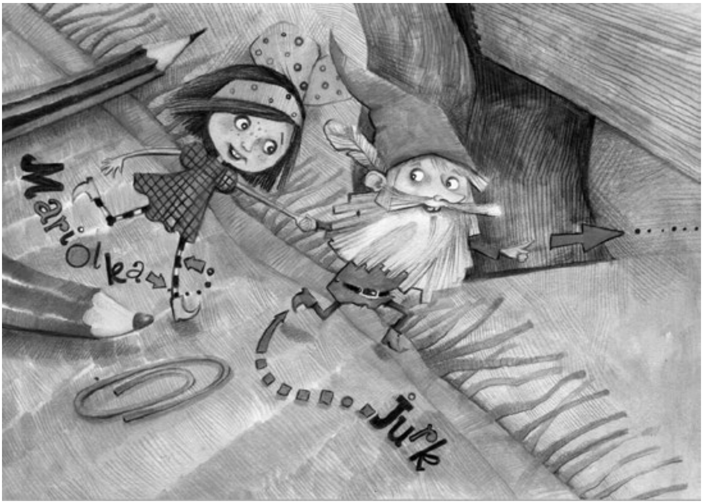

Rys. 1. Mariolka – po zmniejszeniu się – i kraśniak Jurk.
Autorka ilustracji: Joanna Koźlarska (s. 8–9)

> Cëż sã dzeje? Nôgle Mariolka zaczãła sã zmiészëwac. Robia sã môłô, malinkô, malinuszkô… jaż w kùńcu rostã szlachòwała za krôsniãcã. […]
>
> Pòd szafą krôsniã strzéliło pôlcama a w scanie pòjawiłë sã malińczé dwiérze. (s. 10–11)
>
> [Oj, co się dzieje? Nagle Mariolka zaczęła się zmniejszać. Robiła się mała, maleńka, maluteńka… aż w końcu była tego samego wzrostu co kraśniak. […]
>
> Pod szafą kraśniak pstryknął palcami i w ścianie pojawiły się malutkie drzwi.]

Jednak Roman Drzeżdżon nie idzie w ślady Lewisa Carrolla, ponieważ Alicja i Mariolka przeżywają zupełnie inne przygody w zupełnie różnych fantastycznych światach. Można też tu zwrócić uwagę na jeden istotny szczegół. W powieści Carrolla Alicja, żeby się zmniejszyć, musi wypić zawartość buteleczki znajdującej się na stoliku:

> nalazła na nim malinką szklónkã. Do szijczi szklónczi bëła przërzeszonô kôrtka z nôdpisã: WËPIJË MIE, przesnôżo wëdrëkòwónym wiôldżima lëtrama[29].

---

[29] L. Carroll, *Przigòdë Alicje…*, s. 19.

> [zobaczyła stojącą na stoliku buteleczkę […] z przywiązaną do szyjki karteczką, na której pięknie, dużymi literami, wypisano: „WYPIJ MNIE”][30].

Mariolka nie musi niczego spożywać, żeby zmienić swoje rozmiary. Czytelnik może się zastanawiać, czy dziewczynka zmniejsza się za sprawą magicznych działań kraśniaka, czy też to się jej zdarza samo z powodu silnego pragnienia zmiany – przecież nie mogła wytrzymać wszechogarniającej ją nudy (do tej kwestii powrócę w jednej z kolejnych części artykułu).

Mariolka podróżuje po dwóch krainach – krainie kraśniaków i krainie stolemów. U czytelnika taka podróż może wywołać luźne skojarzenia z inną klasyczną powieścią, *Podróżami Guliwera* Jonathana Swifta[31], gdzie tytułowy bohater przeżywa przygody najpierw w krainie Liliputów, a potem w Brobdingnag – krainie Gigantów. Oczywiście kraśnięta[32] z liliputami i stolemy[33] z gigantami łączy jedynie wzrost. Powieść o Mariolce zawiera liczne elementy humorystyczne, nie jest jednak – jak powieść o Guliwerze – satyrą ani parodią powieści o tematyce podróżniczej.

Przenikanie się światów – realnego i fantastycznego: zderzenie smoka z samolotem

Autor powieści miesza porządki – realny i fantastyczny – co szczególnie uwidacznia się w rozdziale o przybyciu smoka, a także w rozdziale ostatnim, kiedy Mariolka wraca ze świata bajkowego do swojego domu.

Zazwyczaj w baśniach i bajkach smok jawi się jako istota niebezpieczna. Violetta Wróblewska zauważa, że smok jest negatywnym bohaterem ludowych bajek, przedstawianym jako „antagonista, groźna bestia, która porywa i niewoli dziewczęta, pożera ludzi i zwierzęta hodowlane, niekiedy pilnuje skarbów”[34]. Najsłynniejszym polskim smokiem jest oczywiście smok wawelski, stwór odrażający i niebezpieczny, pokonany przez Szewczyka Dratewkę.

---

[30] L. Carroll, *Alicja w Krainie…*, s. 12.

[31] Oryginalny tytuł: *Travels into Several Remote Nations of the World*. In: *Four Parts*, by Lemuel Gulliver, *First a Surgeon, and then a Captain of Several Ships*; skrót tytułu: *Gulliver's Travels*. Powieść ta, po raz pierwszy opublikowana w roku 1726, wielokrotnie ukazywała się w Polsce, m.in. w roku 1947 w tłumaczeniu Witolda Zechentera nakładem Wydawnictwa M. Kot czy w roku 2019 w serii Klasyka Literatury Wydawnictwa Wilga.

[32] Por. V. Wróblewska, *Krasnoludki*, [w:] *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewska, Toruń 2019, https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=86 [25.10.2023].

[33] Por. P. Grochowski, *Olbrzym*, [w:] *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewska, Toruń 2019, https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=131 [25.10.2023].

W powieści o Mariolce Roman Drzeżdżon kreśli postać sympatycznego, niegroźnego smoka noszącego śmieszne imię *Szôkùlãfékònël* (o tym imieniu będzie jeszcze mowa w artykule). Smok ten niespodziewanie pojawia się w krainie kraśniaków:

> Wiuuuuuuu – gwizdnãło w lëfce, a na westrzódkù szasé spôdł smòk.
> – Jaczi òn je wiôldżi – szeptnãło dzéwczątkò do Jureka. (s. 31)
> [Fiuuuuuuu – świsnęło w powietrzu i na środek drogi spadł smok.
> – Jaki on jest wielki – szepnęła Mariolka do Jurka.]

Okazuje się, że stwór fantastyczny wymaga opieki medycznej po wypadku, który można określić jako „kolizję lotniczą”:

> – Jem reniony – w głosu smòka dało sã wëczëc cerpienié. Smòk jesz wzdichnął:
> – ŻELÔZNY PTÔCH… – a òstôł leżącë bez mòcë. (s. 32)
> [– Jestem ranny – w głosie smoka można było usłyszeć cierpienie. Jeszcze zdążył westchnąć:
> – ŻELAZNY PTAK… – i padł na ziemię bez ducha.]

Zestawienie świata fantastycznego z realnym owocuje niespodziewanym zwrotem akcji. Mariolka nie poznałaby smoka ani nie dowiedziałaby się o przenikaniu światów, gdyby ten wypadek – zderzenie smoka z samolotem, reprezentującym realny świat współczesny – nie miał miejsca.

Świat realny, świat fantastyczny i konsekwencje podróży

Rozpoczynając lekturę powieści, czytelnik szybko się orientuje, że Mariolka podróżuje przez krainę kraśniaków i krainę stolemów, uciekając przed nudą i pragnąc przeżyć niezwykłe przygody. Wydaje się, że Mariolka wróci do swojego domu, do swoich rodziców, do świata realnego, z przekonaniem, że te fantastyczne postaci jednak istnieją w bajkowej krainie (chociaż na początku usiłowała wytłumaczyć kraśniakowi Jurkowi, że można tylko przeczytać o nich w bajkach) – i na tym powieść się zakończy. Jednak zwieńczeniem podróży okazuje się poznanie prawdy o rodzinie i o samej sobie. Mariolka dowiaduje się nie tylko, że istnieją takie magiczne postaci jak kraśniaki i stolemy, ale i też, że jej rodzice są magiczni:

---

[34] V. Wróblewska, *Smok*, [w:] *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewska, Toruń 2019, https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=162 [25.10.2023].

> – Më sã znajemë z krôsniãtama, stolemama, znómë smòka, co jes jegò widzała… To je normalné kòl lëdzy, jaczi są… CZARZNIKAMA.
>
> – CZARZNIKAMA? – dzéwczã jaż sã ùrzasło.
>
> – Kò to nie je nick lëchégò bëc czarznikã – dolmacził tatk. – Jesmë zwëczajnyma lëdzama, mieszkómë w chëczach, robimë, warzimë, sprzątómë… leno czasã ùżiwómë czarzniczczi mòcë, bë pòmagac jinym lëdzóm. (s. 79)
>
> [– Znamy się z kraśniakami i stolemami, znamy smoka, którego widziałaś… To jest normalne u ludzi, którzy są… CZARODZIEJAMI.
>
> – CZARODZIEJAMI? – dziewczynka aż się przestraszyła.
>
> – Przecież to nic złego być czarodziejem – wyjaśnił tata. – Jesteśmy zwyczajnymi ludźmi, mieszkamy w domu, pracujemy, gotujemy, sprzątamy… tylko czasami używamy czarodziejskiej mocy, by pomagać innym ludziom.]

Po powrocie do świata realnego do Mariolki – jak wyżej zasygnalizowałam – również dociera prawda o sobie samej – podobnie jak rodzice, jest czarodziejką:

> – Jô téż jem CZARZNICZKĄ? – Mariolka jesz ni mògła w to wszëtkò ùwierzëc.
>
> – Jo, jes nią, bò môsz dobré serduszkò – mëma mòckò przëcësnãła córeczkã do se. – Wszëtcë dobri lëdze mają wiôlgą, czarznicką, mòc. Mòc, jakô dôwô jima widzec to, czegò nielusy nawetka w òkùlôrach nie dozdrzą. Bez ną mòc mòżesz miec wiele drëchów nié le w bôjkòwëch krôjnach, ale téż w swiece lëdzy. (s. 79–80)
>
> [– Czy ja też jestem CZARODZIEJKĄ? – Mariolka jeszcze nie mogła w to wszystko uwierzyć.
>
> – Tak, jesteś czarodziejką, bo masz dobre serduszko – mama mocno przytuliła do siebie córeczkę. – Wszyscy dobrzy ludzie mają wielką, czarodziejską moc. Moc, która pozwala im widzieć to, czego niedobrzy ludzie nawet w okularach nie dojrzą. Dzięki tej mocy możesz mieć wielu przyjaciół nie tylko w bajkowych krainach, ale także w świecie ludzi.]

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Jak wskazują powyższe fragmenty, czary powiązane są jedynie z czynieniem dobra, podczas gdy w tradycyjnych bajkach nierzadko służą także złym zamiarom. Wracając do początku powieści, magiczność Mariolki może tłumaczyć scenę, w której dziewczynka zmniejsza się do rozmiarów kraśniaka – jako osoba obdarzona cechami nadprzyrodzonymi jest w stanie to zrobić.

Nazwy własne

Młodego czytelnika rozbawią nazwy własne – imiona i nazwiska fantastycznych bohaterów powieści. Imiona i nazwiska są nazwami znaczącymi, powiązanymi z zawodami noszących je istot. Przewodnikiem Mariolki jest *Jurk Runicczi* (< *runita* ’pisarz’), drzwi do bajkowej krainy pilnuje *Jófk Wachtarsczi* (< *wachtôrz* ’strażnik’), smoka leczy *Zdrósłôw* (< *zdrowié* ‘zdrowie’). W imionach i nazwiskach czytelnik dopatrzy się przymiotów danych istot, np. *Dobrzësława Mądrô* i *Pleskòta* (< *pleskac* ’gadać, pleść’).

Szczególnie zabawne – a zarazem trudne do wymówienia – jest imię smoka, *Szôkùlãfékònël*. W zapisie tego imienia występują litery reprezentujące samogłoski obecne w kaszubszczyźnie, a nieobecne w polszczyźnie: ô, ù, ã, é, ò, ë.

Inne nazwy własne są również znaczące, między innymi *Jojo* – nazwisko stolema, który wciąż mówi „jo, jo” ‘tak, tak’:

> – Jo, jo, jô, to jô jem, jo – stolem cziwnął do Mariolczi wiôlgą pają. – Jo, jô jem tu kòwôlã, jo.
>
> – Hi, hi – zasmiało sã dzéwczã, a pòmëslało: – „Jô mést wiém, czemùż òn sã zwie Jojo”. (s. 64)
>
> [– Tak, tak, ja, to jestem ja, tak – stolem pomachał do Mariolki wielką ręką. – Tak, jestem tu kowalem, tak.
>
> – Hi, hi – zaśmiała się dziewczynka i pomyślała: „Chyba wiem, dlaczego się nazywa Taktak”.]

Jeszcze inny ze stolemów, tęskniący za Kaszubami, używa wykrzyknika *alolilu* w sytuacji, kiedy jest zdziwiony lub uradowany. Z tego powodu nosi właśnie tak brzmiące imię – *Alolilu*.

> – Alolilu – zawòłała na niegò Dobrzësława. – Zbùdzë sã! Gòsce są tu!
>
> – Alolilu, Alolilu – òdpòwiedzôł stolem òtmikającë òczë. – Hó, hó, hó, co za gòsce są tu?
>
> – Alolilu, gòsce malinczi jak główka òd szpilczi – zaspiéwała Dobrzësława.

> – Alolilu, krôsniãta są tu – zasmiôł sã stolem a pòdzérającë na przëbëłëch, rzekł: – A kògùż wa ze sobą prowadzyta? Czë to nie je lëdzkô dzéwczëca? (s. 53)
>
> [– Alolilu – zawołała do niego Dobrzysława. – Obudź się! Masz gości!
>
> – Alolilu, alolilu – odpowiedział stolem otwierając oczy. – Ho, ho, ho, jakich gości?
>
> – Alolilu, goście maleńcy jak główka od szpilki – zaśpiewała Dobrzysława.
>
> – Alolilu, tu są kraśniaki – zaśmiał się stolem i spoglądając na przybyłych rzekł: – A kogo ze sobą przyprowadziliście? Czy nie jest to ludzka dziewczynka?]

Słowo *alolilu,* służące stolemowi do wyrażania emocji, zawiera zbitkę *al*, obecną w wykrzyknikach *Ala! Alana! Alaże!* Stąd można wysnuć wniosek o pokrewieństwie neologizmu *alolilu* z wykrzyknikami powszechnie używanym w kaszubszczyźnie. Należy też tu odnotować, że do powieści o Mariolce nawiązuje Dariusz Majkowski w swojej powieści fantasy *Pòd òkã Jastrë*, nadając imię *Alolilu* jednemu ze stolemów[35].

Przy omawianiu użytych w powieści nazw własnych warto byłoby zwrócić uwagę na ich aspekt edukacyjny. Imię smoka zawiera litery, które młodzi czytelnicy powinni zapamiętać – co wzmacnia umieszczenie tego imienia na ilustracji (rys. 2)[36].

Ponadto Roman Drzeżdżon słusznie zakłada, że dzieci nie znają takich słów jak przykładowo *runita*, więc umieszcza w powieści dialog, w którym kraśniak wyjaśnia Mariolce jego znaczenie:

> Jô jem Jurk, Jurk ze słôwnégò rodu Runicczich.
>
> – Jurk z rodu Runicczich?
>
> – Jo, Runicczi są runitama, to je pisarzama, jaczi òpisëją dzeje najégò swiata. Më ju mómë zapisónëch milión ksãgów, a całi czas jesz piszemë. (s. 10)
>
> [Jestem Jurek, Jurek ze sławnego rodu Pisarskich.
>
> – Jurek z rodu Pisarskich?
>
> – Tak, Pisarscy są pisarzami, którzy opisują dzieje naszego świata. Już napisaliśmy miliony ksiąg i cały czas piszemy.]

---

[35] D. Majkowski, *Pòd òkã Jastrë*, Gdańsk 2020.

[36] O roli umieszczonych w ilustracjach słowach kaszubskich pisze także D. Kalinowski, *Dziewczyny idą…*, s. 215.

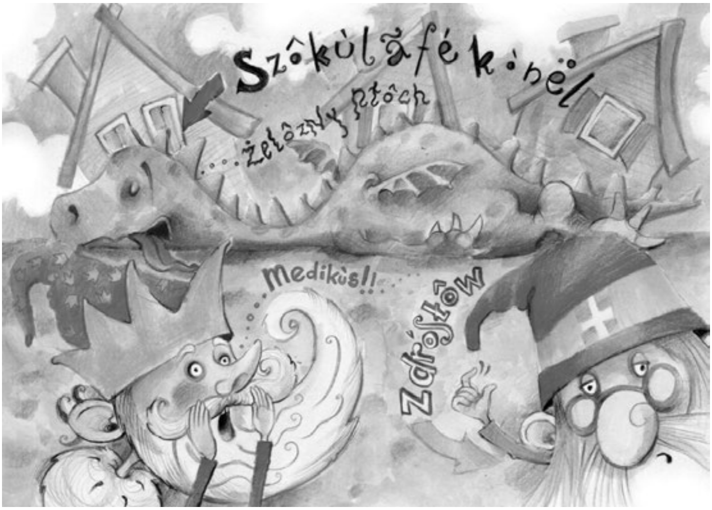

Rys. 2. Smok Szôkùlãfékònël.
Autorka ilustracji: Joanna Koźlarska (s. 34–35)

Czytając ten dialog młodzi czytelnicy mają okazję – bez sprawdzania w słowniku – poznania znaczenia słowa *runita*, synonimu słowa *pisôrz*.

Słowo końcowe

Podsumowując, w powieści Romana Drzeżdżona występują nie tylko kraśnięta, stolemy i smok reprezentujące bajkowy fantastyczny świat. Całkiem niespodziewanie okazuje się, że istoty ludzkie – Mariolka i jej rodzice – należą do świata przeplatającego elementy realne z fantastycznymi. Autor zaciera granice między współczesnym światem a światem nadprzyrodzonym, czym przekracza konwencje tradycyjnego utworu bajkowego.

Trzeba tu zauważyć, że istotny jest wymiar edukacyjny powieści – dzieci nie tylko poznają postaci z kaszubskiego świata bajkowego, ale również mają możliwość nauczenia się i utrwalenia nowych dla siebie słów kaszubskich czy też zwrócenia uwagi na litery charakterystyczne dla kaszubskiej pisowni. Takie stwierdzenie oczywiście pasuje do każdej lektury dziecięcej po kaszubsku, jednak tutaj autor i ilustratorka, stosując pewne techniki dydaktyczne, w sposób naturalny i absolutnie nienachalny starają się ułatwić naukę języka.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Obecność kaszubskich postaci nadprzyrodzonych osadza powieść Romana Drzeżdżona w kaszubskim kręgu kulturowym. Jednak skojarzenia z postaciami i zdarzeniami fantastycznymi z klasyki, przede wszystkim z *Alicji w Krainie Czarów* (motywy zmniejszania się, przechodzenia między światami i podróży po fantastycznych krainach), sytuują tę świetną powieść w znacznie szerszym kręgu tradycji literatury dla dzieci. Sądzę, że przetłumaczona na inne języki (w tym na polski) umożliwiłaby dzieciom z różnych kultur poznanie istotnych elementów kultury kaszubskiej.

Bibliografia podmiotowa

Carroll L., *Alicja w Krainie Czarów*, przekł. E. Tabakowska, Kraków: Wydawnictwo Bona, 2012.

Carroll L., *Przigòdë Alicje w Cëdaczny Zemie*, przekł. M. T. Meyer, Gdańsk: Fundacja Kaszuby, 2021.

Dembek M., *Mój słowôrz*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2013.

Drzeżdżon R., *Aleja legend kaszubskich. Alejô kaszëbsczich legeńdów. Kashubian Legends' Avenue. Die Allee der kaschubischen Legenden*, przekł. na ang. P. Kowalewska, przekł. na niem. E. Leszkowska, Pelplin: Bernardinum, 2015.

Drzeżdżon R., *Kòmpùtrowé krôsniã. Pòwiôstczi i wiérztczi dlô dzôtków*, Gdynia: Region, 2010.

Drzeżdżon R., *Mariolka i ji przigòdë*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2017.

Drzeżdżon R., *Rëbacczi swiat wëżłobiony dłótã Léòna Gòllë w 100. roczëznã ùrodzënów. Świat rybacki wyrzeźbiony dłutem Leona Golli w 100. rocznicę urodzin*, Puck: Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy, 2023.

Gołąbek L., *Kaszëbsczi słowôrz ilustrowóny. Wanoga z dëchama*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2014.

Majkowski D., *Pòd òkã Jastrë*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2020.

Swift J., *Podróże Guliwera*, przekł. W. Zechenter, Kraków: Wydawnictwo M. Kot, 1947.

Swift J., *Podróże Guliwera*, Warszawa: Wydawnictwo Wilga, 2019.

Bibliografia przedmiotowa

Grochowski P., *Olbrzym*, [w:] *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewska, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2019, https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=131 [25.10.2023].

Kalinowski D., *Dziewczyny idą w świat*, [w:] tegoż, *Pasaże kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk 2020, s. 213–219, prwdr. „Pomerania" 2018, nr 6, s. 54–55.

Majkowska A., *Kaszubskojęzyczna proza dla dzieci. Autorzy, tematy i artyzm*, niepublikowana rozprawa doktorska, Słupsk: Uniwersytet Pomorski w Słupsku, 2023.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Wróblewska V., *Cudowność*, [w:] *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewska, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2019, https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=228 [25.10.2023].

Wróblewska V., *Krasnoludki*, [w:] *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewska, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2019, https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=86 [25.10.2023].

Wróblewska V., *Smok*, [w:] *Słownik polskiej bajki ludowej*, red. V. Wróblewska, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2019, https://bajka.umk.pl/slownik/lista-hasel/haslo/?id=162 [25.10.2023].

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Danuta Stanulewicz
Uniwersytet Gdański
Konrad Radomyski
Uniwersytet Gdański

Korpus języka kaszubskiego w programie AntConc: Możliwości badawcze i ograniczenia

A corpus of the Kashubian language in AntConc: Research options and limitations

Abstrakt:
Celem tego artykułu jest przedstawienie możliwości i ograniczeń, jakie oferuje program AntConc. Program ten umożliwia stworzenie korpusu, jak również korzystanie z narzędzi do badania tekstów korpusu – m.in. generator list frekwencyjnych, konkordancer, kolokator i narzędzie n-gram. Przykłady pochodzą z utworzonego przy pomocy tego programu korpusu, zawierającego jedenaście tekstów w języku kaszubskim, które ukazały się w „Biuletynie Rady Języka Kaszubskiego” w roku 2022.

Kluczowe słowa:
AntConc, język kaszubski, korpus, narzędzia korpusowe

Abstract:
The aim of this paper is to present the research options and limitations offered by AntConc. This program allows researchers to create a corpus and employ tools for examining the corpus texts, including the frequency list generator, the concordancer, the collocator and the n-gram tool. Examples come from the corpus created using AntConc, containing eleven texts in Kashubian, published in *Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego* (*Bulletin of the Council for the Kashubian Language*) in 2022.

Keywords:
AntConc, corpus, corpus tools, Kashubian

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Wstęp

Celem tego artykułu jest przedstawienie możliwości i ograniczeń korzystania z korpusu języka kaszubskiego, stworzonego przy pomocy programu AntConc. Program ten, opracowany i udostępniony w internecie za darmo przez Laurence’a Anthony’ego, umożliwia zebranie bogatego materiału językowego oraz jego przeszukiwanie pod kątem obranych przez badacza celów. Omawiane w artykule przykłady pochodzą z korpusu, zawierającego jedenaście tekstów w języku kaszubskim, które ukazały się w „Biuletynie Rady Języka Kaszubskiego” w roku 2022.

Zanim przedstawimy naszą próbkę korpusu języka kaszubskiego, jak również, co i w jaki sposób można w nim badać, pokrótce zajmiemy się językoznawstwem korpusowym, a w szczególności korpusami dostępnymi w sieci dla badaczy i innych użytkowników oraz programami służącymi do tworzenia korpusów.

Językoznawstwo korpusowe

Korpus językowy definiuje się jako „zbiór tekstów, w którym szukamy typowych użyć słów i konstrukcji oraz innych informacji o ich znaczeniu i funkcji”[1]. Korpus nie jest zbiorem przypadkowych tekstów. Skład korpusu zależy od celów badań, jak również przyjętych kryteriów dotyczących jego zrównoważenia[2].

Językoznawstwo korpusowe – z ogólnodostępnymi korpusami w formie cyfrowej – pojawiło się stosunkowo niedawno[3], jednak lingwiści, a także naukowcy reprezentujący inne dyscypliny, niezwykle szybko przekonali się, że warto korzystać z korpusów w swoich badaniach. Warto tu odnotować, że korpusów używa się w badaniach nie tylko językoznawczych, ale także, między innymi, literaturoznawczych i kulturoznawczych. Ponadto wykorzystywane bywają przez leksykografów, autorów podręczników do nauki języków, informatyków w konstruowaniu programów do analizy języka naturalnego i programów do tłumaczenia maszynowego, jak również przez tłumaczy oraz nauczycieli, uczniów i studentów. Korpusy oferują bogate źródło materiału językowego, a także wyposażają badaczy w doskonałe narzędzia do przeprowadzenia jego analizy.

---

[1] *O projekcie NKJP*, Narodowy Korpus Języka Polskiego, http://nkjp.pl/ [18.10.2023]. Zob. także inne definicje, np. W. Chlebda, *Korpusologia użytkowa dla początkujących i zaawansowanych*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Opole 2013, s. 9.

[2] Zob. m.in. R. L. Górski, M. Łaziński, *Reprezentatywność i zrównoważenie korpusu*, [w:] *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. A. Przepiórkowski, M. Bańko, R. L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk, Warszawa 2012, s. 25–36; P. Pęzik, *Wybrane aspekty reprezentatywności małych i średnich korpusów*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Opole 2013, s. 45–58.

[3] Historię językoznawstwa korpusowego prezentuje m.in. B. Lewandowska-Tomaszczyk w pracy pt. *Powstanie i rozwój językoznawstwa korpusowego*, [w:] *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, red. B. Lewandowska-Tomaszczyk, Łódź 2005, s. 9–26.

Badacze mogą korzystać z dostępnych w internecie korpusów różnych języków, między innymi:

- angielskiego: British National Corpus (http://www.natcorp.ox.ac.uk/), Corpus of Contemporary American English (http://corpus.byu.edu/coca/);
- hiszpańskiego: Corpus de Referencia del Español Actual (http://corpus.rae.es/creanet.html), Corpus del Español (http://www.corpusdelespanol.org/);
- niemieckiego: Das Deutsche Referenzkorpus – DeReKo (http://www1.ids-mannheim.de/kl/projekte/korpora.html);
- chińskiego: Peking University CCL Online Corpus – 北京大學語料庫 (http://ccl.pku.edu.cn:8080/ccl_corpus/index.jsp);
- japońskiego: Balanced Corpus of Modern Written Japanese – 現代日本語書き言葉均衡コーパス (https://clrd.ninjal.ac.jp/bccwj/index.html).

Badacze i inni użytkownicy mają dostęp również do korpusów języków słowiańskich, np.:

- chorwackiego – Hrvatski nacionalni korpus (http://www.hnk.ffzg.hr/);
- czeskiego – Český Národní Korpus (http://www.korpus.cz/);
- rosyjskiego – Национальный корпус русского языка (http://www.ruscorpora.ru/);
- serbskiego – Korpus savremenog srpskog jezika (http://www.korpus.matf. bg.ac.rs/korpus/);
- słowackiego – Slovenský národný korpus (http://korpus.juls.savba.sk/).

Jeżeli chodzi o język polski, lingwiści i inni badacze, jak również leksykografowie, nauczyciele i tłumacze, mają do dyspozycji – między innymi – takie korpusy:

- Narodowy Korpus Języka Polskiego (http://nkjp.pl)[4];
- ChronoPress – Korpus Tekstów Prasowych (https://chronopress.clarin-pl.eu/)[5];
- Paralela (https://paralela.clarin-pl.eu/), korpus paralelnych tekstów angielsko-polskich[6].

W kontekście naszych rozważań istotne są prace nad korpusami języków zagrożonych. Korpusy, a także inne formy utrwalania danych językowych, służą nie tylko dokumentacji języków zagrożonych, ale także ich ochronie, rekonstrukcji i rewitalizacji[7].

W internecie dostępne są korpusy języków używanych w Europie i na innych kontynentach, między innymi:

- dolnołużyckiego – Dolnoserbski Tekstowy Korpus (https://www.dolnoserbski.de/korpus/); Leipzig Corpora Collection – Lower Sorbian (https://corpora.uni-leipzig.de/en?corpusId=dsb_wikipedia_2021);
- górnołużyckiego – Leipzig Corpora Collection – Upper Sorbian (https://corpora.uni-leipzig.de/en?corpusId=hsb_mixed_2012);
- bretońskiego – Leipzig Corpora Collection – Breton (https://corpora.wortschatz-leipzig.de/en?corpusId=bre_wikipedia_2021);
- dołgańskiego – INEL Dolgan Corpus 2.0 (https://inel.corpora.uni-hamburg.de/DolganCorpus/search);
- nganasańskiego – Nganasan Spoken Language Corpus (https://corpora.uni-hamburg.de/hzsk/de/islandora/object/spoken-corpus:nslc-0.2);
- nawaho – Leipzig Corpora Collection – Navajo (https://corpora.wortschatz-leipzig.de/en?corpusId=nav_wikipedia_2012).

Należy tu odnotować, że w Leipzig Corpora Collection teksty w korpusach dolnołużyckiego, bretońskiego i nawaho, a także innych języków – w tym i kaszubskiego (https://corpora.wortschatz-leipzig.de/en?corpusId=csb_wikipedia_2021), pochodzą wyłącznie z Wikipedii. Korpus kaszubskiego zawiera 126 253 słów (tokenów) użytych w 10 228 zdaniach.

---

[4] Korzystaniu z Narodowego Korpusu Języka Polskiego poświęcona jest praca zbiorowa: A. Przepiórkowski, M. Bańko, R. L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk (red.), *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Warszawa 2012.

[5] A. Pawłowski, ChronoPress – Korpus Tekstów Prasowych, doi:10.34616/139101, Repozytorium CLARIN-PL: http://chronopress.clarin-pl.eu/, 2021 [18.10.2023].

[6] Zob. P. Pęzik, *Exploring phraseological equivalence with Paralela*, [w:] *Polish-Language Parallel Corpora*, red. E. Gruszczyńska, A. Leńko-Szymańska, Warszawa 2016, s. 67–81.

[7] Zob. m.in. M. Gajer, Z. Handzel, *Rekonstrukcja i rewitalizacja zagrożonych wymarciem języków z wykorzystaniem narzędzi lingwistyki komputerowej*, Kraków 2021.

Korpusami można posługiwać się niezależnie od założeń teoretycznych oraz poglądów na naturę języka[8]. Taka neutralność językoznawstwa korpusowego jest jedną z jego niewątpliwych zalet. Korpusy służą nie tylko jako źródło cennego materiału językowego, lecz także – jak już wyżej zaznaczyliśmy – dostarczają narzędzi do jego analizy[9]. Narzędzia te nieustannie są ulepszane[10].

Oprócz korzystania z korpusów dostępnych w internecie badacze mogą używać korpusów stworzonych przez samych siebie przy pomocy odpowiednich programów, takich jak Korpusomat czy AntConc. Korpusomat, z którego można korzystać nieodpłatnie (dostępny jest pod adresem https://korpusomat.pl/), został opracowany przez zespół, w którego składzie znaleźli się Witold Kieraś, Łukasz Kobyliński, Maciej Ogrodniczuk, Zbigniew Gawłowicz, Michał Wasiluk, Ryszard Tuora i Karol Saputa[11]. Jak piszą twórcy programu: „Korpusomat jest prostym narzędziem służącym do samodzielnego tworzenia elektronicznych korpusów tekstów. Użytkownik przesyła do Korpusomatu pliki

---

[8] Zob. m.in. T. Piotrowski, *Językoznawstwo korpusowe. Wprowadzenie do tematyki*, [w:] *Językoznawstwo w Polsce. Stan i perspektywy*, red. S. Gajda, Opole 2003, s. 143.

[9] Zob. m.in. D. Biber, S. Conrad, R. Reppen, *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*, Cambridge 1998; M. Hebal-Jezierska, *Podstawowe zasady korzystania z korpusów przy badaniu języka*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Opole 2013, s. 17–30; B. Lewandowska-Tomaszczyk, *Analiza języka z zastosowaniem korpusu*, [w:] *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, red. B. Lewandowska-Tomaszczyk, Łódź 2005, s. 133–173; M. Łukasik, *Narzędzia lingwistyki korpusowej w warsztacie terminologa, terminografa i tłumacza tekstów specjalistycznych (cz. 1)*, [w:] *Debiuty naukowe* I. *Wiedza – korpus – słownik*, red. M. Łukasik, Warszawa 2007, s. 23–37; A. Pawłowski, *Lingwistyka korpusowa – perspektywy i zagrożenia*, „Polonica" 2003, nr 22–23, s. 19–32; T. Piotrowski, *Językoznawstwo korpusowe…*, s. 143–154; D. Stanulewicz, *Wykorzystanie korpusów w badaniach znaczenia (na przykładzie nazw barw)*, [w:] *Słowa bez tajemnic. Słowa w systemie i w tekście*, red. B. Milewska, D. Maryn-Stachurska, Gdańsk 2016, s. 22–43; A. Stefanowitsch, *Corpus Linguistics: A Guide to the Methodology*, Berlin 2020.

[10] Zob. m.in. A. Pawłowski, *Lingwistyka korpusowa…*; A. Pawłowski, M. Piasecki, B. Broda, *Możliwości i ograniczenia metody automatycznego generowania profili semantycznych leksemów na podstawie danych korpusowych. Przykład polskich symboli kolektywnych*, „Zeszyty Prasoznawcze", 2010, nr 3–4, s. 55–78.

[11] O stanie obecnym i przyszłości Korpusomatu piszą W. Kieraś, Ł. Kobyliński, *Korpusomat – stan obecny i przyszłość projektu*, „Język Polski" 2021, nr 101/2, s. 49–58.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

tekstowe, które zostaną automatycznie oznakowane fleksyjnie i przygotowane do przeszukiwania”[12].

Podobnie działa AntConc, który również jest dostępny za darmo w internecie (https://www.laurenceanthony.net/software/antconc). Jego twórcą jest Laurence Anthony. Narzędzia korpusowe oferowane przez AntConc pozwalają na uzyskanie informacji o frekwencji słów i związków wyrazowych, ale także na zidentyfikowanie zbitek wyrazowych i kolokacji.

Oprócz zalet korpusów językoznawcy odnotowują pewne ograniczenia związane z ich wykorzystywaniem w badaniach[13]. Przede wszystkim należy mieć na uwadze, że nie można stawiać znaku równości pomiędzy korpusem a językiem, gdyż korpus – jakkolwiek byłby duży – jest jedynie zbiorem tekstów. Ponadto mogą wystąpić pewne niedokładności, które jednak w badaniach słów o wysokiej częstości w dużych korpusach okażą się marginalne, a w badaniach słów o niskiej frekwencji mogą być skorygowane przez badacza.

Dotychczasowe działania związane z tworzeniem korpusu języka kaszubskiego

Od kilku lat trwają dyskusje o potrzebie stworzenia korpusu języka kaszubskiego, zapoczątkowane podczas sympozjum Rady Języka Kaszubskiego w roku 2015. Pomysł stworzenia korpusu zgłosiła współautorka tego artykułu. W artykule pt. *O wykorzystaniu korpusów w badaniach językoznawczych i o planowaniu korpusu języka kaszubskiego* przedstawiła wstępne propozycje dotyczące konstrukcji korpusu:

- na początku zebranie tekstów pisanych, później również mówionych;
- teksty – współczesne, pochodzące z XX i XXI wieku;
- pisownia – standaryzowana współczesna;

---

[12] Korpusomat, https://korpusomat.pl/ [18.10.2023].

[13] Zob. m.in. W. Chlebda, *Korpusologia użytkowa*...; A. Pawłowski, *Lingwistyka korpusowa*...; A. Pawłowski, M. Piasecki, B. Broda, *Możliwości i ograniczenia metody automatycznego* ...; T. Piotrowski, *Językoznawstwo korpusowe*...; T. Piotrowski, Ł. Grabowski, *Interpretacja danych frekwencyjnych z korpusów językowych: opis pewnych problemów (na kilku przykładach z życia wziętych)*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Opole 2013, s. 59–71; D. Stanulewicz, *Wykorzystanie korpusów*...

- wielkość korpusu – początkowo np. 5 mln słów, rozszerzenie do 10 mln słów, później dalsze zwiększenie korpusu;
- typy tekstów i kanały – wszystkie, w których używany jest język kaszubski,
- zrównoważenie korpusu pod względem typów tekstów i tematyki[14].

W artykule pt. *Tworzenie korpusu języka kaszubskiego – dostępne źródła zdigitalizowanych tekstów* Justyna Pomierska i współautorka tego artykułu przedstawiły wyniki swoich badań dotyczących dostępności tekstów w języku kaszubskim w postaci cyfrowej[15]. Autorki podzieliły te teksty według gatunków, jak również wskazały adresy internetowe, pod którymi można je znaleźć.

Należy tu również wspomnieć o tym, że pod wpływem dyskusji toczonych podczas posiedzeń i sympozjów Rady Języka Kaszubskiego tworzeniem korpusu języka kaszubskiego zainteresowało się Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. W roku 2020 jego ówczesny dyrektor, Tomasz Fopke, w rozmowie z dziennikarzem serwisu Wejherowo Nasze Miasto, zadeklarował zamiar pracy nad korpusem: „Zmierzamy do rozpoczęcia budowy Korpusu Języka Kaszubskiego, czyli ogromnego zbioru tekstów kultury w języku kaszubskim, do których prowadzić będzie zaawansowana przeglądarka, która pozwoli na wyłuskanie słów, zwrotów, wyrażeń kaszubskich w różnych tekstach i pokaże ich wykorzystanie, użycie w różnych kontekstach – mówi Tomasz Fopke, dyrektor Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie”[16].

Oprócz językoznawców z Uniwersytetu Gdańskiego (z Instytutu Anglistyki i Amerykanistyki oraz Instytutu Filologii Polskiej), studentów i doktorantów z Uniwersytetu Gdańskiego i Politechniki Gdańskiej, członków Rady Języka Kaszubskiego i pracowników Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, udział w przedsięwzięciu tworzenia korpusu języka kaszubskiego zadeklarowała Anna Dunst, Dyrektor Wydawnictwa Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, a także Redakcja miesięcznika „Pomerania”.

---

[14] D. Stanulewicz, *O wykorzystaniu korpusów w badaniach językoznawczych i o planowaniu korpusu języka kaszubskiego*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2015, s. 375–390.

[15] J. Pomierska, D. Stanulewicz, *Tworzenie korpusu języka kaszubskiego – dostępne źródła zdigitalizowanych tekstów*, „Acta Cassubiana” 2019, nr XXI, s. 159–178.

[16] T. Smuga, *Muzeum w Wejherowie chce stworzyć „Kaszubski Spichlerz Pamięci”*, „Wejherowo. Nasze Miasto”, https://wejherowo.naszemiasto.pl/muzeum-w-wejherowie-chce-stworzyc-kaszubski-spichlerz/ar/c13-7736655, 2020 [18.10.2023].

Próbny korpus języka kaszubskiego

Na potrzeby prezentacji możliwości programu AntConc stworzyliśmy korpus składający się z tekstów pochodzących z „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego” nr 16 z roku 2022. Tematem przewodnim tego numeru była kaszubska literatura dla dzieci. W skład korpusu wchodzi 11 artykułów opublikowanych w języku kaszubskim w recenzowanej części biuletynu[17]. Teksty te reprezentują następujące dyscypliny: literaturoznawstwo, kulturoznawstwo i językoznawstwo. Wielkość korpusu wynosi 29 467 słów. Informacje o tekstach korpusu i ich objętości przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Teksty korpusu

Autor/Autorzy	**Tytuł artykułu**	**Liczba słów**	**Część korpusu – w odsetkach**
Elżbieta Bugajna	*Dzeckò jakno heroja wëbronëch dokazów Stanisława Janczi*	2 787	9,46
Marek Cybulski	*Juwernota i nôbòżnota Słowińców w dramie Jana Rompsczégò „Jiwer òstatnëch”. Jón Rompsczi a pòlskô romantika*	1 976	6,71
Daniel Kalinowski	*Kaszëbsczé słowò dlô dzecy*	2 237	7,59
Barbara Kąkol	*Tédora Kropidłowskô i Irena Hërsz dlô dzecy. Ò ùtwórstwie kartësczich pisarków*	2 849	9,67
Aleksandra Majkowska	*Zwierzãta-pòmagérowie w proze dlô dzecy Józwë Cenôwë*	2 350	7,98
Dušan-Vladislav Paždjerski, Aleksandra Savić	*Kaszëbsczi alfabet i jistné frantówczi (òbrôzkòwé abò i nié) w słowiańsczi i serbsczi kùlturze jakno nôrzãdza w ùczbie alfabetu, pisënkù i jãzëka*	2 439	8,28
Danuta Pioch	*Éwa Warmòwskô – aùtorka dokazów dlô dzecy i młodzëznë*	2 832	9,61

---

[17] Z tekstów wyeliminowaliśmy tabele, przypisy i bibliografie, jak również materiały ilustracyjne (zdjęcia i rysunki) oraz tytuły, abstrakty i słowa kluczowe po angielsku.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Eugeniusz Pryczkowski	*Janusz Mamelsczi – ùtwórca kaszëbsczich legeńdów i wiérztów dlô dzecy a młodzëznë*	2 772	9,41
Eugeniusz Pryczkowski	*Jerzi Stachùrsczi jakno aùtor kaszëbsczi mùzyczi w telewizyjnëch programach*	2 788	9,46
Danuta Stanulewicz	*Pòzwë farwów w dokôzach dlô dzecy Alojzégò Nôgla*	2 625	8,91
Bożena Ugowska	*Jón Trepczyk – ùtwórca, didaktik, edukator*	3 812	12,94
Łącznie		29 467	100,00

Korzystanie z narzędzi AntConc w badaniu tekstów w języku kaszubskim

Jak już wyżej zaznaczyliśmy, narzędzia korpusowe bywają stosowane w różnych dyscyplinach naukowych. Pozwalają na badanie rozmaitych zagadnień, na przykład gramatycznych lub leksykalnych. Narzędzia korpusowe pomagają analizować m.in. rejestr językowy, odmiany języka lub różnice między językami[18]. Do badania zbiorów tekstów stosuje się narzędzia, które można odnaleźć w programach służących do tworzenia korpusów. Jednym z najczęściej stosowanych tego typów programów, jak już wyżej zasygnalizowaliśmy, jest AntConc opracowany przez Laurence'a Anthony'ego[19]. W tym badaniu korzystamy z wersji 4.1.0 programu[20].

---

[18] D. A. Kwary, *A corpus and a concordancer of academic journal articles*, „Data in Brief" 2018, nr 16, s. 95.

[19] Korzystaliśmy już w naszych badaniach z kilku korpusów utworzonych przy pomocy programu AntConc, m.in. z korpusów tekstów w języku angielskim z zakresu fizyki, biologii, chemii nieorganicznej oraz astrofizyki (K. Radomyski, *Analiza struktury i funkcji zbitek leksykalnych w angielskich streszczeniach rozpraw doktorskich z zakresu biologii i fizyki*, [w:] *Język w zmieniającym się świecie: Prace młodych językoznawców*, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2023, s. 45–67; K. Radomyski, *Terminology of inorganic chemistry: A corpus study*, [w:] *Inter- and Intralinguistic Contrasts / Inter- und intralinguistische Kontraste*, red. A. Hanus, D. Miller, I. Szwed, Berlin 2023, s. 145–169; D. Stanulewicz, K. Radomyski, *Colour terms in inorganic chemistry: A corpus study*, „Науковий Часопис Національного Педагогічного Університету імені М. П. Драгоманова: Серія 9: Сучасні Тенденції Розвитку Мов / Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Series 9: Current Trends in Language Development" 2021, nr 22,

AntConc wyposażony jest w generator listy słów (form) ułożonych według ich częstotliwości, konkordancer, narzędzie do identyfikacji zbitek leksykalnych oraz narzędzie do tworzenia diagramów prezentujących dystrybucję słów w tekstach korpusu[21]. Ponadto w najnowszej wersji programu istnieje możliwość tworzenia chmury słów.

Listy frekwencyjne słów

Zacznijmy od listy słów ułożonych według frekwencji, czyli częstości w korpusie. Oprócz listy rankingowej możliwe jest uzyskanie takich danych jak:

- liczba wystąpień w korpusie (frekwencja absolutna, zwana też frekwencją bezwzględną);
- liczba dokumentów (plików), w których dane słowo występuje (zakres);
- liczba wystąpień w korpusie przeliczona na 1 milion lub np. na 10 tysięcy słów – co się stosuje w przypadku małych korpusów, a takim korpusem jest właśnie nasz korpus (frekwencja względna, zwana też frekwencją znormalizowaną);
- znormalizowana frekwencja w dokumentach (gdzie 100% dokumentów = 1,000).

---

s. 95–109; D. Stanulewicz, K. Radomyski, *The adjectives* light *and* dark *in astrophysical texts: A corpus study*, „Науковий Часопис Національного Педагогічного Університету імені М. П. Драгоманова: Серія 9: Сучасні Тенденції Розвитку Мов / Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Series 9: Current Trends in Language Development” 2023, nr 25, s. 64–78), z korpusu tekstów w języku polskim o tematyce turystycznej (D. Stanulewicz, K. Radomyski, E. Komorowska, *Słoneczna, przepiękna, niesamowita… Chorwacja w artykułach polskich serwisów turystycznych. Wybrane zagadnienia leksykalne i pragmatyczne*, Szczecin 2022) oraz z korpusu tekstów prasowych w języku tok pisin (D. Stanulewicz, K. Radomyski, *Tok Pisin words for red used in the press: A corpus study*, [w:] *Oblicza języka, przekładu, kultury i edukacji: Wybrane zagadnienia*, red. D. Dziadosz, E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2022, s. 85–97).

[20] L. Anthony, AntConc, Version 4.1.0, program komputerowy, Tokyo 2022, https://www.laurenceanthony. net/software/antconc/, 2022 [10.08.2023].

[21] L. Anthony, *AntConc: Design and development of a freeware corpus analysis toolkit for the technical writing classroom*, [w:] *IPCC 2005 Proceedings: International Professional Communication Conference 2005*, Limerick 2005, s. 729.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Frekwencję względną oblicza się według następującego wzoru:

$$FW = \frac{FA}{N} \cdot 1\,000\,000$$

gdzie: FW = frekwencja względna (znormalizowana),
FA = frekwencja absolutna (bezwzględna),
N = liczba słów w korpusie[22].

Powyższy wzór dotyczy obliczania wystąpień słowa lub wyrażenia na 1 milion słów, jednak oczywiście – jak wyżej zaznaczyliśmy – w zależności od wielkości korpusu można przyjąć inną podstawę znormalizowania częstości jednostek leksykalnych. Jest to szczególnie istotne w przypadku małych korpusów[23].

Wracając do naszego korpusu języka kaszubskiego, rysunek 1 przedstawia początek listy rankingowej, natomiast tabela 2 zawiera 50 najczęstszych słów (form).

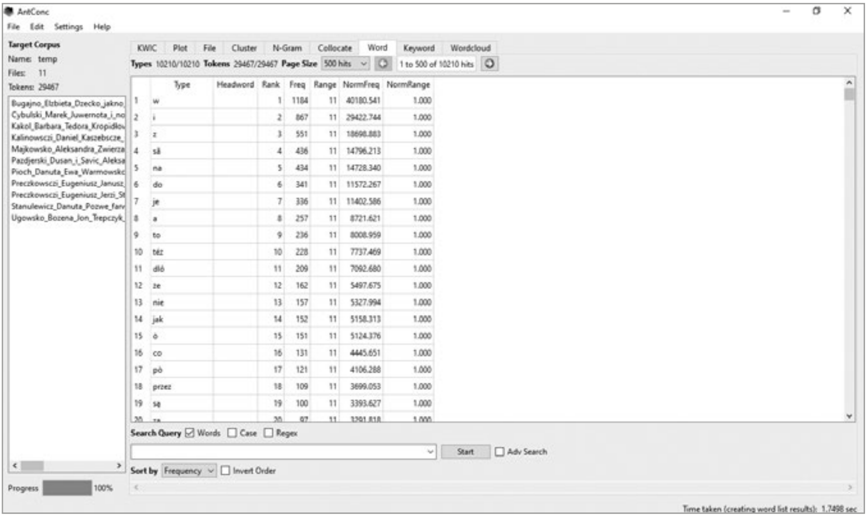
AntConc
File Edit Settings Help
Target Corpus
KWIC Plot File Cluster N-Gram Collocate Word Keyword Wordcloud
Bugajno_Elzbieta_Dzecko_jakno
Cybulski_Marek_Juwernota_i_no
Kakol_Barbara_Tedora_Kropidłov
Kalinowsczi_Daniel_Kaszebscze_
Majkowsko_Aleksandra_Zwierza
Pazdjerski_Dusan_i_Savic_Aleksa
Pioch_Danuta_Ewa_Warmowskc
Preczkowsczi_Eugeniusz_Janusz_
Preczkowsczi_Eugeniusz_Jerzi_St
Stanulewicz_Danuta_Pozwe_farv
Ugowsko_Bozena_Jon_Trepczyk_
Progress 100%
Start
☐ Adv Search

Name: temp
Files: 11
Tokens: 29467

Types 10210/10210 Tokens 29467/29467 Page Size 500 hits · 1 to 500 of 10210 hits

	Type	Headword	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRange
1	w		1	1184	11	40180.541	1.000
2	i		2	867	11	29422.744	1.000
3	z		3	551	11	18698.883	1.000
4	sã		4	436	11	14796.213	1.000
5	na		5	434	11	14728.340	1.000
6	do		6	341	11	11572.267	1.000
7	je		7	336	11	11402.586	1.000
8	a		8	257	11	8721.621	1.000
9	to		9	236	11	8008.959	1.000
10	téż		10	228	11	7737.469	1.000
11	dlô		11	209	11	7092.680	1.000
12	że		12	162	11	5497.675	1.000
13	nie		13	157	11	5327.994	1.000
14	jak		14	152	11	5158.313	1.000
15	ò		15	151	11	5124.376	1.000
16	co		16	131	11	4445.651	1.000
17	pò		17	121	11	4106.288	1.000
18	przez		18	109	11	3699.053	1.000
19	sę		19	100	11	3393.627	1.000
20	za		20	97	11	3291.818	1.000

Search Query ☑ Words ☐ Case ☐ Regex

Sort by Frequency ☐ Invert Order

Time taken (creating word list results): 1.7498 sec

Rysunek 1. Początek listy rankingowej najczęstszych słów (form)

---

[22] V. Brezina, *Statistics in Corpus Linguistics: A Practical Guide*, Cambridge 2018, s. 43.
[23] Tamże, s. 43–44.

Tabela 2. Lista rankingowa najczęstszych 50 słów (form) z danymi frekwencyjnymi

Słowo (forma)	Pozycja w rankingu	Frekwencja absolutna	Zakres	Frekwencja znormalizowana – na 1 mln słów	Frekwencja znormalizowana – na 10 tys. słów	Zakres – frekwencja znormalizowana
w	1	1184	11	40180,541	401,805	1,000
i	2	867	11	29422,744	294,227	1,000
z	3	551	11	18698,883	186,989	1,000
sã	4	436	11	14796,213	147,962	1,000
na	5	434	11	14728,340	147,283	1,000
do	6	341	11	11572,267	115,723	1,000
je	7	336	11	11402,586	114,026	1,000
a	8	257	11	8721,621	87,216	1,000
to	9	236	11	8008,959	80,090	1,000
téż	10	228	11	7737,469	77,375	1,000
dlô	11	209	11	7092,680	70,927	1,000
że	12	162	11	5497,675	54,977	1,000
nie	13	157	11	5327,994	53,280	1,000
jak	14	152	11	5158,313	51,583	1,000
ò	15	151	11	5124,376	51,244	1,000
co	16	131	11	4445,651	44,457	1,000
pò	17	121	11	4106,288	41,063	1,000
przez	18	109	11	3699,053	36,991	1,000
są	19	100	11	3393,627	33,936	1,000
za	20	97	11	3291,818	32,918	1,000
dzecy	21	95	10	3223,945	32,239	0,909
kaszëbsczi	21	95	11	3223,945	32,239	1,000
tak	23	87	11	2952,455	29,525	1,000
wiele	24	86	11	2918,519	29,185	1,000
jegò	25	78	9	2647,029	26,470	0,818
kaszëbsczégò	25	78	10	2647,029	26,470	0,909

òd	25	78	11	2647,029	26,470	1,000
tim	28	68	10	2307,666	23,077	0,909
jakno	29	64	11	2171,921	21,719	1,000
ze	29	64	11	2171,921	21,719	1,000
rokù	31	63	10	2137,985	21,380	0,909
ji	32	62	10	2104,049	21,040	0,909
czë	33	61	9	2070,112	20,701	0,818
béł	34	60	11	2036,176	20,362	1,000
r	34	60	9	2036,176	20,362	0,818
mòże	36	59	11	2002,240	20,022	1,000
jich	37	58	11	1968,304	19,683	1,000
ju	38	57	10	1934,367	19,344	0,909
jãzëka	38	57	9	1934,367	19,344	0,818
bëła	40	52	10	1764,686	17,647	0,909
bëło	40	52	10	1764,686	17,647	0,909
le	40	52	9	1764,686	17,647	0,818
bëłë	43	50	11	1696,813	16,968	1,000
jesz	44	49	11	1662,877	16,629	1,000
jaczé	45	48	10	1628,941	16,289	0,909
s	45	48	5	1628,941	16,289	0,455
równak	47	47	11	1595,005	15,950	1,000
te	48	46	11	1561,068	15,611	1,000
baro	49	45	11	1527,132	15,271	1,000
kaszëbsczich	50	41	10	1391,387	13,914	0,909

Jak można z łatwością zauważyć, najczęściej używane są wyrazy funkcyjne – przyimki i spójniki. Dane w tabeli 2 wskazują na najczęstszy przymiotnik – *kaszëbsczi* ‘kaszubski’, rzeczowniki – *dzeckò* ‘dziecko’ i *jãzëk* ‘język’ oraz czasownik – *bëc* ‘być’. Wysoka frekwencja leksemów *kaszëbsczi* i *jãzëk* jest zrozumiała w kontekście działań Rady Języka Kaszubskiego. Częste użycie rzeczownika *dzeckò* także nie powinno dziwić, ponieważ – jak już wyżej zasygnalizowaliśmy – tematem przewodnim „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego” w roku 2022 była literatura dla dzieci.

Jak łatwo można zauważyć, AntConc nie łączy różnych form tego samego słowa, więc rzeczywistą częstotliwość trzeba samemu obliczyć sumując frekwencję wszystkich form. Należy też tu odnotować, że program uwzględnia skróty, takie jak *s* (tj. *s.*, strona) i *r* (tj. *r.*, rok).

Chmury słów

Frekwencyjną listę rankingową można przedstawić graficznie – w postaci chmury słów. Rysunek 2 przedstawia dane z tabeli 2, zawierającej 50 najczęstszych słów, natomiast rysunek 3 uwzględnia 200 najczęstszych słów. Im użyta czcionka jest większa, ciemniejsza i intensywniejsza w kolorze, tym wyraz jest popularniejszy w tekstach korpusu.

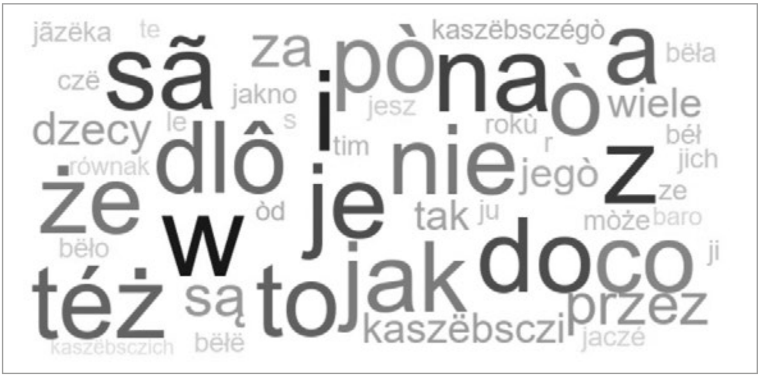

Rysunek 2. Chmura słów – 50 najczęstszych słów (form)

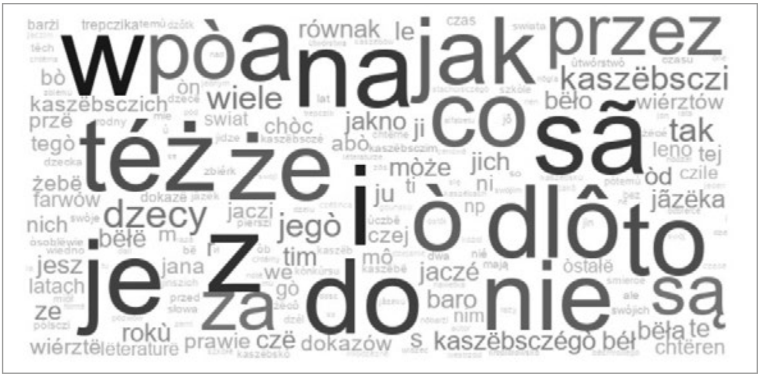

Rysunek 3. Chmura słów – 200 najczęstszych słów (form)

Konkordancer

Kolejnym narzędziem korpusowym jest konkordancer, który umożliwia odnalezienie kontekstów słowa kluczowego (lub wyrażenia)[24]. Wyszukiwanie określonych wyrażeń w korpusie może posłużyć do zidentyfikowania specyficznych użyć danego leksemu. Z pomocą tego narzędzia można zbadać, w jakim otoczeniu leksykalnym i/lub w jakich gramatycznych konstrukcjach występują poszczególne słowa. Ekran z pierwszymi kontekstami przymiotnika *kaszëbsczi* ‘kaszubski’ przedstawiamy na rysunku 4. Jako że AntConc nie oferuje analizatora morfologicznego dla żadnego języka, nasze zapytanie korpusowe musi mieć postać: *kaszëbs**. Takie zapytanie uwzględnia wszystkie formy tego przymiotnika, ale i też inne wyrazy zaczynające się od *kaszëbs*-, np. przymiotnik *kaszëbskòjãzëczny* ‘kaszubskojęzyczny’ czy rzeczownik *Kaszëbskô* ‘Kaszuby’. W dalszej analizie użyć przymiotnika *kaszëbsczi* należy takie przypadki pominąć.

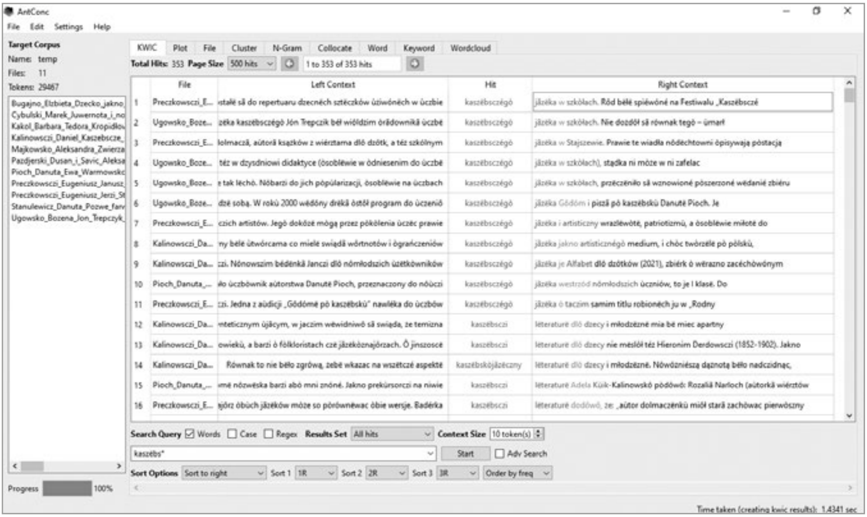
AntConc
File Edit Settings Help
KWIC Plot File Cluster N-Gram Collocate Word Keyword Wordcloud
Start

Target Corpus
Name: temp
Files: 11
Tokens: 29467

Bugajno_Elzbieta_Dzecko_jakno_
Cybulski_Marek_Juwernota_i_no
Kakol_Barbara_Tedora_Kropidłov
Kalinowsczi_Daniel_Kaszebscze_
Majkowsko_Aleksandra_Zwierza
Pazdjerski_Dusan_i_Savic_Aleksa
Pioch_Danuta_Ewa_Warmowskc
Preczkowsczi_Eugeniusz_Janusz_
Preczkowsczi_Eugeniusz_Jerzi_St
Stanulewicz_Danuta_Pozwe_farv
Ugowsko_Bozena_Jon_Trepczyk_

Progress 100%

Total Hits: 353 Page Size 500 hits 1 to 353 of 353 hits

	File	Left Context	Hit	Right Context
1	Preczkowsczi_E...	stałë sã do repertuaru dzecnëch sztëczków ùżiwónëch w ùczbie	kaszëbsczégò	jãzëka w szkòłach. Rôd bëłë spiéwóné na Festiwalu „Kaszëbsczé
2	Ugowsko_Boze...	zëka kaszëbsczégò Jón Trepczik bëł wiôldzim òrãdownikã ùczbë	kaszëbsczégò	jãzëka w szkòłach. Nie dozdôł sã równak tegò – ùmarł
3	Preczkowsczi_E...	lolmaczã, aùtorã ksążków z wiérztama dlô dzôtk, a téż szkòlnym	kaszëbsczégò	jãzëka w Stajszewie. Prawie te wiadła nôdëchtowni òpisywają pòstacją
4	Ugowsko_Boze...	téż w dzysdniowi didaktyce (òsoblëwie w òdniesenim do ùczbë	kaszëbsczégò	jãzëka w szkòłach), stądka ni może w ni zafelac
5	Ugowsko_Boze...	e tak lëchò. Nôbarzi do jich pòpùlarizacji, òsoblëwie na ùczbach	kaszëbsczégò	jãzëka w szkòłach, przëczëniło sã wznowioné pòszerzoné wëdanié zbiéru
6	Ugowsko_Boze...	dzë sobą. W rokù 2000 wëdóny drëkã òstôł program do ùczeniô	kaszëbsczégò	jãzëka Gôdóm i piszã pò kaszëbskù Danutë Pioch. Je
7	Preczkowsczi_E...	czich artistów. Jegò dokôzë mògą przez pòkòlenia ùczëc prawie	kaszëbsczégò	jãzëka i artisticzny wrazlëwòtë, patriotizmù, a òsoblëwie miłotë do
8	Kalinowsczi_Da...	ny bëlë ùtwórcama co mielë swiądã wôrtnotów i ògrańczeniów	kaszëbsczégò	jãzëka jakno artisticznégò medium, i chòc twòrzëlë pò pòlskù,
9	Kalinowsczi_Da...	czi. Nônowszim bëdënkã Janczi dlô nômłodszich ùżëtkòwników	kaszëbsczégò	jãzëka je Alfabet dlô dzôtków (2021), zbiérk ò wërazno zacéchòwónym
10	Pioch_Danuta_...	lo ùczbòwnik aùtorstwa Danutë Pioch, przeznaczony do nôùczi	kaszëbsczégò	jãzëka westrzód nômłodszich ùczniów, to je I klasë. Do
11	Preczkowsczi_E...	czi. Jedna z aùdicji „Gôdómë pò kaszëbskù” nawlëka do ùczbów	kaszëbsczégò	jãzëka ò taczim samim titlu robionëch ju w „Rodny
12	Kalinowsczi_Da...	ntetecznym ùjãcym, w jaczim wëwidniwô sã swiąda, że temizna	kaszëbsczi	lëteraturë dlô dzecy i młodzëznë mia bë miec apartny
13	Kalinowsczi_Da...	owiekù, a barzi ò fòlkloristach czë jãzëkòznajôrzach. Ò jinszoscë	kaszëbsczi	lëteraturë dlô dzecy nie mëslôł téż Hieronim Derdowsczi (1852-1902). Jakno
14	Kalinowsczi_Da...	Równak to nie bëło zgrôwą, żebë wkazac na wszëtczé aspektë	kaszëbskòjãzëczny	lëteraturë dlô dzecy i młodzëznë. Nôwôżniészą dążnotą bëło nadczidnąc,
15	Pioch_Danuta_...	më nôzwëska barzi abò mni znóné. Jakno prekùrsorczi na niwie	kaszëbsczi	lëteraturë Adela Kùik-Kalinowskô pòdôwô: Rozalëã Narloch (aùtorkã wiérztów
16	Preczkowsczi_E...	jôrz òbùch jãzëków może so pòrównëwac òbie wersje. Badérka	kaszëbsczi	lëteraturë dodôwô, że: „aùtor dolmaczënkù miôł starã zachòwac pierwòszny

Search Query ☑ Words ☐ Case ☐ Regex Results Set All hits Context Size 10 token(s)
kaszëbs*
☐ Adv Search
Sort Options Sort to right Sort 1 1R Sort 2 2R Sort 3 3R Order by freq

Time taken (creating kwic results): 1.4341 sec

Rysunek 4. Początek listy kontekstów przymiotnika *kaszëbsczi*
(zapytanie: *kaszëbs**)

---

[24] D. A. Kwary, *A corpus and a concordance…*; S. Varley, *I’ll just look that up in the concordancer: Integrating corpus consultation into the language learning environment*, „Computer Assisted Language Learning” 2009, nr 22/2, s. 133–134.

Tabela 3. Pierwszych 50 kontekstów przymiotnika *kaszëbsczi* (zapytanie: *kaszëbs**)

Lp.	Lewy kontekst	Wyszukiwane słowo	Prawy kontekst
1	chùtuszkò wdostałë sã do repertuaru dzecnëch sztëczków ùżiwónëch w ùczbie	kaszëbsczégò	jãzëka w szkòłach. Rôd bëłë spiéwóné na Festiwalu „Kaszëbsczé
2	na ùczbach jãzëka kaszëbsczégò Jón Trepczik béł wiôldżim òrãdownikã ùczbë	kaszëbsczégò	jãzëka w szkòłach. Nie dożdôł sã równak tegò – ùmarł
3	dolmaczã, aùtorã ksążków z wiérztama dlô dzôtk, a téż szkólnym	kaszëbsczégò	jãzëka w Stajszewie. Prawie te wiadła nôdëchtowni òpisywają pòstacją
4	wôrtnotama téż w dzysdniowi didaktyce (òsoblëwie w òdniesenim do ùczbë	kaszëbsczégò	jãzëka w szkòłach), stądka ni mòże w ni zafelac
5	je tak lëchò. Nôbarżi do jich pòpùlarizacji, òsoblëwie na ùczbach	kaszëbsczégò	jãzëka w szkòłach, przëczëniło sã wznowioné pòszerzoné wëdanié zbiéru
6	midzë sobą. W rokù 2000 wëdóny drëkã òstôł program do ùczeniô	kaszëbsczégò	jãzëka Gôdóm i piszã pò kaszëbskù Danutë Pioch. Je
7	z wszëtczich artistów. Jegò dokôzë mògą przez pòkòlenia ùczëc prawie	kaszëbsczégò	jãzëka i artisticzny wrazlëwòtë, patriotizmù, a òsoblëwie miłotë do
8	młodokaszëbów, chtërny bëlë ùtwórcama co mielë swiądã wôrtnotów i ògrańczeniów	kaszëbsczégò	jãzëka jakno artisticznégò medium, i chòc twòrzëlë pò pòlskù,
9	w metafòrë i òbrôzczi. Nônowszim bédënkã Janczi dlô nômłodszich ùżëtkòwników	kaszëbsczégò	jãzëka je Alfabet dlô dzôtków (2021), zbiérk ò wërazno zacéchòwónym
10	rokù KPZ wëdało ùczbòwnik aùtorstwa Danutë Pioch, przeznaczony do nôùczi	kaszëbsczégò	jãzëka westrzód nômłodszich ùczniów, to je I klasë. Do
11	Mòrsczi. Jedna z aùdicji „Gôdómë pò kaszëbskù" nawléka do ùczbów	kaszëbsczégò	jãzëka ò taczim samim titlu robionëch ju w „Rodny
12	i synteticznym ùjãcym, w jaczim wëwidniwô sã swiąda, że temizna	kaszëbsczi	lëteraturë dlô dzecy i młodzëznë mia bë miec apartny

13	młodim człowiekù, a barżi ò fòlkloristach czë jãzëkòznajôrzach. Ò jinszoscë	kaszëbsczi	lëteraturë dlô dzecy nie mëslôł téż Hieronim Derdowsczi (1852–1902). Jakno
14	Równak to nie bëło zgrôwą, żebë wkazac na wszëtczé aspektë	kaszëbskòjãzëczny	lëteraturë dlô dzecy i młodzëznë. Nôwôżniészą dążnotą bëło nadczidnąc,
15	nalôżómë nôzwëska barżi abò mni znóné. Jakno prekùrsorczi na niwie	kaszëbsczi	lëteraturë Adela Kùik-Kalinowskô pòdôwô: Rozaliã Narloch (aùtorkã wiérztów
16	Zôs znajôrz òbùch jãzëków mòże so pòrównëwac òbie wersje. Badérka	kaszëbsczi	lëteraturë dodôwô, że: „aùtor dolmaczënkù miôł starã zachòwac pierwòszny
17	No zetkniãcé sã òb czas ùniwersytecczich sztudiów z tak wiôldżima pòstacjama	kaszëbsczi	lëteraturë miało wiôldżi znaczënk w przińdnym żëcym a artisticznym
18	sã ùrodnoscë jinszich kòntekstów temiznowëch czë fòrmalnëch. Włôscëwi pòczątk Dlô	kaszëbskòjãzëczny	lëteraturë pierszé przëkładë ùtwórstwa dlô dzecy pòkôzałë sã dopiérze
19	parłãczi z mùzyką, na òstatkù twòrzącë spiéwã. Slédné lata rozwiju	kaszëbsczi	lëteraturë przënôszają ze sobą baro czekawé zjawiszcza òżëwienió w
20	môlową patriocëznã (Serakòwsczé kôłpë). Tak jak ùtwórcë znóny z panteònu	kaszëbsczi	lëteraturë próbùje téż ùmôlnic biblijny swiat na Kaszëbach (Zagôdôł
21	Abstrakt: Articzel je zrzeszony z òpisënkã nôwôżniészich faktów historicznégò rozwiju	kaszëbskòjãzëczny	lëteraturë w ji ôrce dokôzów pisónëch dlô dzecnégò òdbiércë.
22	dzôtczi (1977), pòtemù bôjkòwé fòrmë, jaczé na spòdlim całi donëchczôs twòrzony	kaszëbsczi	lëteraturë znankòwałë sã prostotą i letkòscą, a do te
23	sã w ni wiérztë i anegdotë w wersje dëbeltnojãzëkòwi (pò	kaszëbskù	i pò pòlskù). Aùtorka zadedikowa gò swòjim starszim. Aùtorką
24	To ju trzecé zéńdzenié z Wama, tim razã wëbrzmi pò	kaszëbskù	i pò pòlskù. Òkòma wiérztów wëbrónëch z ùszłëch zbiérków,
25	r. Kropidłowskô wëdała prowadniczi pò Kaszëbach pt. Wanoga pò Szwajcarëji	Kaszëbsczi	i Z dzejów Kartëzów i klôsztoru kartuzjanów w Kartëzach.
26	charakterizëje sã dëbeltną identifikacją (etniczną – kaszëbską i nôrodną – pòlską): Juwernoto	kaszëbskô	i bùchò pòlskô jô waji w sebie móm czë

27	credo Kaszëbë, chtëren (we wikszoscë) charakterizëje sã dëbeltną identifikacją (etniczną –	kaszëbską	i nôrodną – pòlską): Juwernoto kaszëbskô i bùchò pòlskô jô
28	pt. Bajki (1996) Łajming dôwô narracjã z partiama dialogów napisónëch pò	kaszëbskù	i partiama narratora ùsadzonëch pò pòlskù. Snôżota tegò pòlégô
29	Zamkłosc òstała ùłożonô w dwùch dzélach: wiérztë (69 dokazów w wersje	kaszëbsczi	i pòlsczi) a téż pòwiôstczi (10, téż w dwùch wersjach
30	dzél dëszë (1981). Pò smiercë Cenôwë jego òpòwiôdania i wiérztë w	kaszëbsczim	i pòlsczim jãzëkù (tej-sej tłómaczenia) pòjôwiają sã regùlarno
31	dzysdniowëch òdbiérców lëteraturë. Sytuacja ta òdmieniła sã za sprawą Institutu	Kaszëbsczégò	i wëdôwóny przez niegò serie Biblioteka Pisarzów Kaszëbsczich. Dzãka
32	infòrmaticzi, ale téż kaszëbsczégò jãzëka. Jeden sztërk béł téż szkólnym	kaszëbsczégò	w Stôri Hëce, Głodnicë, Kòloni, a w szkòle strzédny
33	òstelë załóżcama kòl Kaszëbsczégò Zrzeszeniô w Kartëzach Karna Młodi Inteligencji	Kaszëbsczi,	w chtërnégò programie samòsztôłceniowim bëło zgromadzenié biblioteczczi kaszëbsczich wëdôwiznów
34	Institutu Kaszëbsczégò Poezja Zrzeszyńców (2013), przërëchtowónô w òbrëmim serii Biblioteka Pisarzów	Kaszëbsczich,	w jaczi prawie wszëtczé dokazë piesniodzeja z Wejrowa òstałë
35	w szkòle strzédny w Strzépczu mët. Jaczis czas ùcził téż	kaszëbsczégò	w jednym z kartësczich liceów. Zadzëwòwóny bòkadoscą legeńdów, a
36	trafił na ksãgarsczé pòlëce – didakticznô wspòmòżnô ksążka do ùczbë j.	kaszëbsczégò	w kl. V – Z kaszëbsczim w szkòle aùtorsczégò duetu
37	żëcé zwãczało na kaszëbską nótã. Zaczã jem pisac prawie pò	kaszëbskù,	w mòjim pierszim jãzëkù, bò móm kaszëbską dëszã… Mòje
38	do IV etapù edukacyjnégò pòd wspólnym titlã Jô w Kaszëbsczi,	Kaszëbskô	w swiece, pòdrobno òpracowóné przez Felicjã Bôskã-Bòrzëszkòwską i
39	wspòmòżnô ksążka do ùczbë j. kaszëbsczégò w kl. V – Z	kaszëbsczim	w szkòle aùtorsczégò duetu Lucynë Sorn i Aleksandrë Pająk.

40	pòlu. Chòc nie bëło tej jesz mòwë ò ùczbie j.	kaszëbsczégò	w szkòłach, Trepczik swój pòeticczi i kómpòzytorsczi talent w
41	miôł pòzwã „Spiéwné ùczbë”. Bëło w nim zrobioné kòl 105 ùczbów	kaszëbsczégò	jãzëka. W kòżdim dzélëkù pùszcziwónô bëła spiewa. Pò dzélu
42	jiscënków aùtor dotëgòwôł jesz jeden przez se napisóny ò nikwienim	kaszëbsczégò	jãzëka. W zbiérk wsadzony je przełożënk z pòlsczégò epitafium
43	ur. 1933) pòswiãcëłë wiele lat swòjégò żëcô dlô kùlturë, tradicji i	kaszëbsczégò	jãzëka. Dzejanié najich pisòrków na kaszëbskò-pòmòrsczim òbrëmim: Kropidłowsczi
44	blëżi Swiónowa, yw jaczim dali ùcził, nôwicy infòrmaticzi, ale téż	kaszëbsczégò	jãzëka. Jeden sztërk béł téż szkólnym kaszëbsczégò w Stôri
45	rozkòscérzających kaszëbską kùlturã. Jiréna jesz do tegò je pòpòlarizatórką nôùczi	kaszëbsczégò	jãzëka. Kropidłowskô bez swòje ùtwórstwò miała starã cobë pòkôzac
46	mëslë i dbë, a téż pragniączczi, żlë chòdzy ò przińdnotã	kaszëbsczégò	jãzëka. Ne gôdczi z wiôldżima ùtwórcama prowadzą dzecë, temù
47	na òdbiércã, co dôwô mòżlëwòtã wëzwëskaniô didakticznégò spòdlégò na ùczbach	kaszëbsczégò	jãzëka. Przëwòłóné wëjimczi wskazëją na wmiklëwą znajomòsc psychiczi Kaszëbów,
48	recytatorsczich, a téż wëzwëskiwanim ji dokazów w ùczbòwnikach do nôùczi	kaszëbsczégò	jãzëka. Pòpùlarizacje ùtwórstwa pòetczi przësłużëłë sã w òsoblëwi spòsób
49	pùblikacją Brawãdë Bracy Grimm – Baśnie Braci Grimm w dolmaczënkù na	kaszëbsczi	jãzëk Jirénë Hirsz. Jiréna Hirsz wnetka tak samò jak
50	Kartëzach. Jakno nôleżnik Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô part Kartuzë dolmaczëła na	kaszëbsczi	jãzëk Pòwszechné Mòdlëtwë i czëtania ze Swiãtégò Pismiona. To

Powyższa lista kontekstów pokazuje najbliższe otoczenie leksykalne przymiotnika *kaszëbsczi*. W pierwszej kolejności można odnotować jego łączliwość z rzeczownikami znajdującymi się w kolumnie „prawy kontekst”. AntConc zaznacza trzy wyrazy następujące po szukanym słowie różnymi kolorami: pierwszy wyraz na czerwono, drugi na zielono, a trzeci na fioletowo. Badanie wykazało 353 użycia *kaszëbs**. Ze zbioru danych przedstawionych w tabeli 3 można odczytać, że rzeczowniki, które występują po badanym przymiotniku, to *lëteratura* ‘literatura’ i *jãzëk* ‘język’. Jednak dopiero analiza wszystkich tych kontekstów pozwoliłaby ustalić, czy w korpusie przymiotnik *kaszëbsczi* rzeczywiście najczęściej modyfikuje rzeczowniki *lëteratura* i *jãzëk*.

Należy też tu odnotować, że jeżeli zaistnieje potrzeba zbadania szerszego kontekstu, kliknięcie w wyszukiwane słowo w danym kontekście odeśle użytkownika do większej partii tekstu.

Wyszukiwarka kolokacji (kolokator)

Jednym z narzędzi korpusowych w programie *AntConc* jest wyszukiwarka kolokacji, czyli najczęściej występujących połączeń leksykalnych danego słowa. Użytkownik może wybrać, czy chce badać jego lewy czy prawy kontekst.

Ponadto AntConc umożliwia wyliczenie prawdopodobieństwa wystąpienia danego połączenia leksykalnego w badanym korpusie. Dodatkowo program wylicza siłę kolokacji – użytkownik może dobrać miarę kolokacji, którą uzna za stosowną dla danego badania. AntConc może wyliczyć między innymi wartości t-score, z-score lub MI[25]. W naszym badaniu posłużyliśmy się t-score. Do obliczenia wartości tej miary stosuje się następujący wzór:

$$T(xy) = \frac{f(xy) - \dfrac{f(x)\,f(y)}{N}}{\sqrt{f(xy)}}$$

gdzie:
$f\,(xy)$ – frekwencja absolutna połączenia wyrazowego *xy*,
$f\,(x)$ – frekwencja absolutna słowa *x*,
$f\,(y)$ – frekwencja absolutna słowa *y*,
N – liczba słów w korpusie,
$\dfrac{f(x)\,f(y)}{N}$ – frekwencja oczekiwana[26].

---

[25] L. Anthony, *Common statistics used in corpus linguistics*, https://www.laurenceanthony.net/resources/statistics/common_statistics_used_in_corpus_linguistics.pdf, 2023.

[26] V. Cvrček, O. Richterová (red.), *Pojmy:asociacni_miry*, [w:] *Příručka ČNK*, http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=pojmy:asociacni_miry&rev=1554815423, 2019 [18.10.2023].

Jeżeli połączenie wyrazowe wykazuje wartość t-score mniejszą niż 2, nie zaliczymy go do kolokacji. Wartości w przedziale 2–6 wskazują na połączenia o niskiej sile kolokacji, 6–10 – o średniej sile, a powyżej 10 – o wysokiej sile (zob. tabela 4)[27].

Tabela 4. Progi dla wartości t-score

Kategorie połączeń dwuwyrazowych	T-score
Niekolokacyjna	<2
Kolokacyjna: niska	≥2 – <6
Kolokacyjna: średnia	≥6 – <10
Kolokacyjna: wysoka	≥10

Źródło: S. Granger, Y. Bestgen, *The use of collocations by intermediate vs. advanced non-native writers: A bigram-based study*, „International Review of Applied Linguistics in Language Teaching" 2014, 52/3, s. 236.

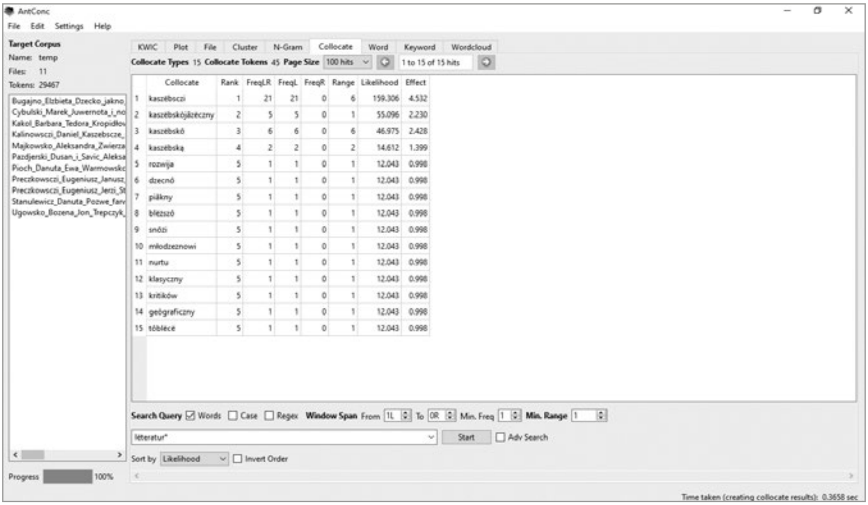

AntConc
File Edit Settings Help
KWIC Plot File Cluster N-Gram Collocate Word Keyword Wordcloud
Start
Progress 100%

Target Corpus
Name: temp
Files: 11
Tokens: 29467

Bugajno_Elzbieta_Dzecko_jakno
Cybulski_Marek_Juwernota_i_no
Kakol_Barbara_Tedora_Kropidłov
Kalinowsczi_Daniel_Kaszebscze_
Majkowsko_Aleksandra_Zwierza
Pazdjerski_Dusan_i_Savic_Aleksa
Pioch_Danuta_Ewa_Warmowskc
Preczkowsczi_Eugeniusz_Janusz_
Preczkowsczi_Eugeniusz_Jerzi_St
Stanulewicz_Danuta_Pozwe_fan
Ugowsko_Bozena_Jon_Trepczyk_

Collocate Types 15 Collocate Tokens 45 Page Size 100 hits 1 to 15 of 15 hits

	Collocate	Rank	FreqLR	FreqL	FreqR	Range	Likelihood	Effect
1	kaszëbsczi	1	21	21	0	6	159.306	4.532
2	kaszëbskòjãzëczny	2	5	5	0	1	55.096	2.230
3	kaszëbskô	3	6	6	0	6	46.975	2.428
4	kaszëbską	4	2	2	0	2	14.612	1.399
5	rozwija	5	1	1	0	1	12.043	0.998
6	dzecnô	5	1	1	0	1	12.043	0.998
7	piãkny	5	1	1	0	1	12.043	0.998
8	blëższô	5	1	1	0	1	12.043	0.998
9	snôżi	5	1	1	0	1	12.043	0.998
10	młodzeznowi	5	1	1	0	1	12.043	0.998
11	nurtu	5	1	1	0	1	12.043	0.998
12	klasyczny	5	1	1	0	1	12.043	0.998
13	kritików	5	1	1	0	1	12.043	0.998
14	geògraficzny	5	1	1	0	1	12.043	0.998
15	tôblëcë	5	1	1	0	1	12.043	0.998

Search Query ☑ Words ☐ Case ☐ Regex Window Span From 1L To 0R Min. Freq 1 Min. Range 1

lëteratur*

☐ Adv Search

Sort by Likelihood ☐ Invert Order

Time taken (creating collocate results): 0.3658 sec

Rysunek 5. Słowa bezpośrednio poprzedzające rzeczownik *lëteratura* (zapytanie: *lëteratur**)

Zob. też m.in. L. Anthony, *Common statistics…*, s. 4; V. Brezina, *Statistics in Corpus Linguistics…*, s. 72.

[27] S. Granger, Y. Bestgen, *The use of collocations by intermediate vs. advanced non-native writers: A bigram-based study*, „International Review of Applied Linguistics in Language Teaching" 2014, 52/3, s. 236.

Rozważmy teraz kolokacje z rzeczownikiem *lëteratura* (zapytanie: *lëteratur**). Funkcja generowania kolokacji pozwala nam zidentyfikować wyrazy (czyli kolokaty), które łączą się najczęściej z tym słowem: *kaszëbsczi* i *kaszëbskòjãzëczny* (zob. rysunek 5 i tabela 5). Ostatnia kolumna w tabeli 5 przedstawia wartości t-score. Jak wynika z danych, połączenia te zaliczają się do kategorii kolokacji o niskiej sile. Należałoby jednak tu przypomnieć, że AntConc bierze pod uwagę każdą formę słowa osobno. Wyliczenie dokładnych wartości t-score wymagałoby uwzględnienia wszystkich form danych kolokatów.

Tabela 5. Słowa bezpośrednio poprzedzające rzeczownik *lëteratura* (zapytanie: *lëteratur**)

Kolokat	**Pozycja w rankingu**	**Liczba wszystkich wystąpień**	**Liczba wystąpień – lewy kontekst**	**Liczba wystąpień – prawy kontekst**	**Zakres**	**T-score**
kaszëbsczi	1	95	21	0	6	4.532
kaszëbskòjãzëczny	2	6	5	0	1	2.230
kaszëbskô	3	22	6	0	6	2.428
kaszëbską	4	9	2	0	2	1.399
rozwija	5	1	1	0	1	0.998
dzecnô	5	1	1	0	1	0.998
piãkny	5	1	1	0	1	0.998
blëższô	5	1	1	0	1	0.998
snôżi	5	1	1	0	1	0.998
młodzeznowi	5	1	1	0	1	0.998
nurtu	5	1	1	0	1	0.998
klasyczny	5	1	1	0	1	0.998
kritików	5	1	1	0	1	0.998
geògraficzny	5	1	1	0	1	0.998
tôblëcë	5	1	1	0	1	0.998

Narzędzie n-gram

Kolejnym narzędziem umożliwiającym wyszukiwanie najczęściej występujących połączeń wyrazowych jest narzędzie *n-gram*. Służy ono do wykrywania zbitek leksykalnych składających się z liczby *n* wyrazów, np. 3-gramów, czyli zbitek trójwyrazowych. Na rysunku 6 i w tabeli 6 przedstawiamy listę wygenerowanych połączeń trójwyrazowych występujących w korpusie przynajmniej pięć razy.

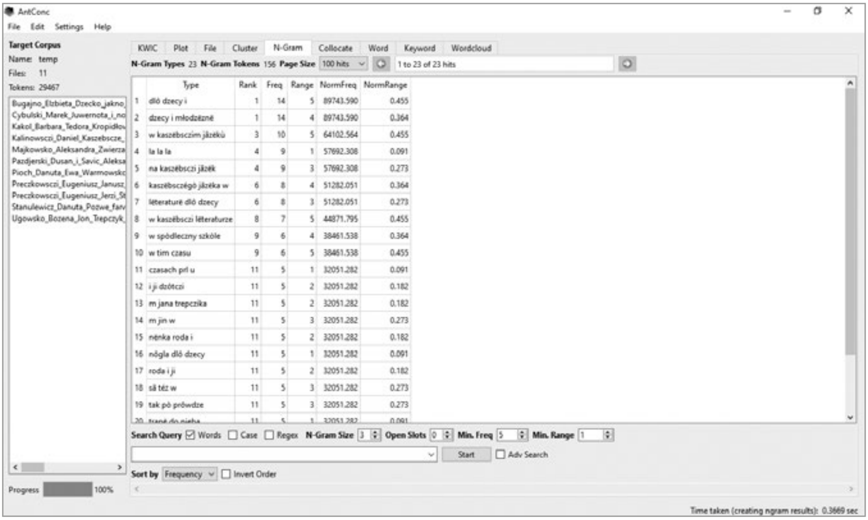
AntConc
File Edit Settings Help
KWIC Plot File Cluster N-Gram Collocate Word Keyword Wordcloud
Bugajno_Elzbieta_Dzecko_jakno_
Cybulski_Marek_Juwernota_i_no
Kakol_Barbara_Tedora_Kropidłov
Kalinowsczi_Daniel_Kaszebscze_
Majkowsko_Aleksandra_Zwierza
Pazdjerski_Dusan_i_Savic_Aleksa
Pioch_Danuta_Ewa_Warmowskc
Preczkowsczi_Eugeniusz_Janusz_
Preczkowsczi_Eugeniusz_Jerzi_St
Stanulewicz_Danuta_Pozwe_farv
Ugowsko_Bozena_Jon_Trepczyk_
Start

Target Corpus
Name: temp
Files: 11
Tokens: 29467

N-Gram Types 23 **N-Gram Tokens** 156 **Page Size** 100 hits
1 to 23 of 23 hits

	Type	Rank	Freq	Range	NormFreq	NormRange
1	dlô dzecy i	1	14	5	89743.590	0.455
2	dzecy i młodzëznë	1	14	4	89743.590	0.364
3	w kaszëbsczim jãzëkù	3	10	5	64102.564	0.455
4	la la la	4	9	1	57692.308	0.091
5	na kaszëbsczi jãzëk	4	9	3	57692.308	0.273
6	kaszëbsczégò jãzëka w	6	8	4	51282.051	0.364
7	lëteraturë dlô dzecy	6	8	3	51282.051	0.273
8	w kaszëbsczi lëteraturze	8	7	5	44871.795	0.455
9	w spòdleczny szkòle	9	6	4	38461.538	0.364
10	w tim czasu	9	6	5	38461.538	0.455
11	czasach prl u	11	5	1	32051.282	0.091
12	i ji dzôtczi	11	5	2	32051.282	0.182
13	m jana trepczika	11	5	2	32051.282	0.182
14	m jin w	11	5	3	32051.282	0.273
15	nënka roda i	11	5	2	32051.282	0.182
16	nôgla dlô dzecy	11	5	1	32051.282	0.091
17	roda i ji	11	5	2	32051.282	0.182
18	sã téż w	11	5	3	32051.282	0.273
19	tak pò prôwdze	11	5	3	32051.282	0.273
20	[illegible]	11	5	1	32051.282	0.091

Search Query ☑ Words ☐ Case ☐ Regex **N-Gram Size** 3 **Open Slots** 0 **Min. Freq** 5 **Min. Range** 1
☐ Adv Search
Sort by Frequency ☐ Invert Order
Progress 100%
Time taken (creating ngram results): 0.3669 sec

Rysunek 6. Fragment listy 3-gramów (minimalna liczba wystąpień: 5)

Tabela 6.
Lista 3-gramów (minimalna liczba wystąpień: 5)

Lp.	**3-gram**	**Pozycja w rankingu**	**Frekwencja absolutna**	**Zakres**	**Frekwencja znormalizowana – na 1 mln słów**	**Zakres – frekwencja znormalizowana**
1	dlô dzecy i	1	14	5	89743,590	0,455
2	dzecy i młodzëznë	1	14	4	89743,590	0,364
3	w kaszëbsczim jãzëkù	3	10	5	64102,564	0,455
4	la la la	4	9	1	57692,308	0,091
5	na kaszëbsczi jãzëk	4	9	3	57692,308	0,273
6	kaszëbsczégò jãzëka w	6	8	4	51282,051	0,364

7	lëteraturë dlô dzecy	6	8	3	51282,051	0,273
8	w kaszëbsczi lëteraturze	8	7	5	44871,795	0,455
9	w spòdleczny szkòle	9	6	4	38461,538	0,364
10	w tim czasu	9	6	5	38461,538	0,455
11	czasach prl u	11	5	1	32051,282	0,091
12	i ji dzôtczi	11	5	2	32051,282	0,182
13	m jana trepczika	11	5	2	32051,282	0,182
14	m jin w	11	5	3	32051,282	0,273
15	nënka roda i	11	5	2	32051,282	0,182
16	nôgla dlô dzecy	11	5	1	32051,282	0,091
17	roda i ji	11	5	2	32051,282	0,182
18	sã téż w	11	5	3	32051,282	0,273
19	tak pò prôwdze	11	5	3	32051,282	0,273
20	trapë do nieba	11	5	1	32051,282	0,091
21	w czasach prl	11	5	1	32051,282	0,091
22	wiérztów dlô dzecy	11	5	3	32051,282	0,273
23	żlë jidze ò	11	5	3	32051,282	0,273

Lista przedstawiona w tabeli 6 zawiera różne połączenia leksykalne, m.in. tytuły utworów czy ich fragmenty. Zgodnie z definicją, zbitka leksykalna to połączenie wyrazów, które używane jest do tworzenia struktury tekstów zarówno pisanych, jak i mówionych[28]. Z wygenerowanej listy można wyróżnić dwa połączenia wyrazowe, które są tak rozumianymi zbitkami leksykalnymi, a mianowicie *tak pò prôwdze* ‘prawdę mówiąc, rzeczywiście’ (pozycja nr 19) oraz *żlë jidze ò* ‘jeżeli chodzi o’ (pozycja nr 23).

Dystrybucja słów w tekstach korpusu

Jeszcze inną funkcją programu *AntConc* jest wyszukiwanie słów w tekstach korpusu i tworzenie diagramów prezentujących dystrybucję danego słowa w tekstach. Rysunki 7 i 8 prezentują występowanie odpowiednio wyrazów

---

[28] Y. H. Chen, P. Baker, *Lexical bundles in L1 and L2 academic writing*, „Language Learning and Technology” 2010, nr14/2, s. 30.

lëteratura ‘literatura’ (zapytanie: *lëteratur**) i *farwa* ‘barwa’ (zapytanie: *farw**) – i ewentualnie wyrazów pokrewnych.

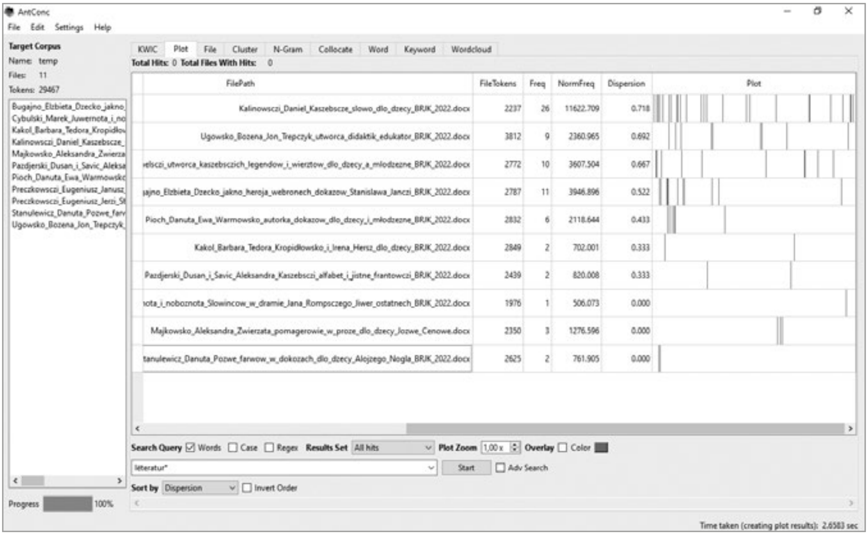
AntConc
File Edit Settings Help
KWIC Plot File Cluster N-Gram Collocate Word Keyword Wordcloud
Start
Progress 100%

Target Corpus
Name: temp
Files: 11
Tokens: 29467

Bugajno_Elzbieta_Dzecko_jakno_
Cybulski_Marek_Juwernota_i_no
Kakol_Barbara_Tedora_Kropidłow
Kalinowsczi_Daniel_Kaszebscze_
Majkowsko_Aleksandra_Zwierza
Pazdjerski_Dusan_i_Savic_Aleksa
Pioch_Danuta_Ewa_Warmowsko
Preczkowsczi_Eugeniusz_Janusz_
Preczkowsczi_Eugeniusz_Jerzi_St
Stanulewicz_Danuta_Pozwe_farw
Ugowsko_Bozena_Jon_Trepczyk_

Total Hits: 0 Total Files With Hits: 0

FilePath	FileTokens	Freq	NormFreq	Dispersion	Plot
Kalinowsczi_Daniel_Kaszebscze_slowo_dlo_dzecy_BRJK_2022.docx	2237	26	11622.709	0.718	
Ugowsko_Bozena_Jon_Trepczyk_utworca_didaktik_edukator_BRJK_2022.docx	3812	9	2360.965	0.692	
elsczi_utworca_kaszebsczich_legendow_i_wierztow_dlo_dzecy_a_młodzezne_BRJK_2022.docx	2772	10	3607.504	0.667	
ajno_Elzbieta_Dzecko_jakno_heroja_webronech_dokazow_Stanislawa_Janczi_BRJK_2022.docx	2787	11	3946.896	0.522	
Pioch_Danuta_Ewa_Warmowsko_autorka_dokazow_dlo_dzecy_i_młodzezne_BRJK_2022.docx	2832	6	2118.644	0.433	
Kakol_Barbara_Tedora_Kropidłowsko_i_Irena_Hersz_dlo_dzecy_BRJK_2022.docx	2849	2	702.001	0.333	
Pazdjerski_Dusan_i_Savic_Aleksandra_Kaszebsczi_alfabet_i_jistne_frantowczi_BRJK_2022.docx	2439	2	820.008	0.333	
ota_i_noboznota_Slowincow_w_dramie_Jana_Rompsczego_Jiwer_ostatnech_BRJK_2022.docx	1976	1	506.073	0.000	
Majkowsko_Aleksandra_Zwierzata_pomagerowie_w_proze_dlo_dzecy_Jozwe_Cenowe.docx	2350	3	1276.596	0.000	
tanulewicz_Danuta_Pozwe_farwow_w_dokozach_dlo_dzecy_Alojzego_Nogla_BRJK_2022.docx	2625	2	761.905	0.000	

Search Query ☑ Words ☐ Case ☐ Regex Results Set All hits Plot Zoom 1,00 x Overlay ☐ Color
lëteratur*
☐ Adv Search
Sort by Dispersion ☐ Invert Order

Time taken (creating plot results): 2.6583 sec

Rysunek 7. Dystrybucja *lëteratur** w tekstach korpusu

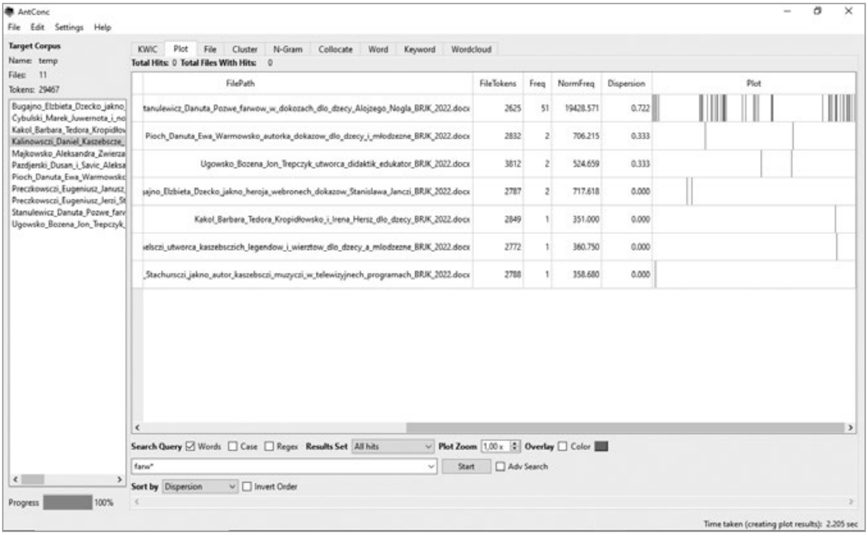
AntConc
File Edit Settings Help
KWIC Plot File Cluster N-Gram Collocate Word Keyword Wordcloud
Start
Progress 100%

Target Corpus
Name: temp
Files: 11
Tokens: 29467

Bugajno_Elzbieta_Dzecko_jakno_
Cybulski_Marek_Juwernota_i_no
Kakol_Barbara_Tedora_Kropidłow
Kalinowsczi_Daniel_Kaszebscze_
Majkowsko_Aleksandra_Zwierza
Pazdjerski_Dusan_i_Savic_Aleksa
Pioch_Danuta_Ewa_Warmowsko
Preczkowsczi_Eugeniusz_Janusz_
Preczkowsczi_Eugeniusz_Jerzi_St
Stanulewicz_Danuta_Pozwe_farw
Ugowsko_Bozena_Jon_Trepczyk_

Total Hits: 0 Total Files With Hits: 0

FilePath	FileTokens	Freq	NormFreq	Dispersion	Plot
tanulewicz_Danuta_Pozwe_farwow_w_dokozach_dlo_dzecy_Alojzego_Nogla_BRJK_2022.docx	2625	51	19428.571	0.722	
Pioch_Danuta_Ewa_Warmowsko_autorka_dokazow_dlo_dzecy_i_młodzezne_BRJK_2022.docx	2832	2	706.215	0.333	
Ugowsko_Bozena_Jon_Trepczyk_utworca_didaktik_edukator_BRJK_2022.docx	3812	2	524.659	0.333	
ajno_Elzbieta_Dzecko_jakno_heroja_webronech_dokazow_Stanislawa_Janczi_BRJK_2022.docx	2787	2	717.618	0.000	
Kakol_Barbara_Tedora_Kropidłowsko_i_Irena_Hersz_dlo_dzecy_BRJK_2022.docx	2849	1	351.000	0.000	
elsczi_utworca_kaszebsczich_legendow_i_wierztow_dlo_dzecy_a_młodzezne_BRJK_2022.docx	2772	1	360.750	0.000	
_Stachursczi_jakno_autor_kaszebsczi_muzyczi_w_telewizyjnech_programach_BRJK_2022.docx	2788	1	358.680	0.000	

Search Query ☑ Words ☐ Case ☐ Regex Results Set All hits Plot Zoom 1,00 x Overlay ☐ Color
farw*
☐ Adv Search
Sort by Dispersion ☐ Invert Order

Time taken (creating plot results): 2.205 sec

Rysunek 8. Dystrybucja *farw** w tekstach korpusu

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Z danych zaprezentowanych na rysunku 8 można odczytać, że *farw** (czyli *farwa* i pokrewne słowa) występuje najczęściej w pierwszym z wymienionych tekstów – co jest zrozumiałe, gdyż koncentruje się on właśnie na słownictwie barw, ale można również zauważyć sporadyczne wystąpienia *farw** w sześciu innych tekstach korpusu.

Podsumowanie

Stworzenie korpusu języka kaszubskiego w programie AntConc ma swoje niewątpliwe korzyści. Twórcy takiego korpusu mają pełną kontrolę nad wyborem tekstów i ich zrównoważeniem, charakterem korpusu oraz jego wielkością. Indywidualne podejście do tworzenia zbioru tekstów oraz pewna liczba źródeł w języku kaszubskim umożliwiają dobranie tekstów o wybranej tematyce i objętości, a tym samym otrzymanie korpusu o zrównoważonych proporcjach. Oczywiście problemem może się okazać niemożliwy bądź utrudniony dostęp do cyfrowych wersji tekstów, które powinny się znaleźć w korpusie. Ponadto może się zdarzyć, że niektóre istotne dla korpusu teksty nie zostały jeszcze zdigitalizowane.

Narzędzia korpusowe, które oferuje program AntConc, mogą być zastosowane do przeprowadzenia badań języka kaszubskich tekstów, takich jak ustalenie list rankingowych na podstawie frekwencji słów, identyfikacja kolokacji i obliczenie ich siły oraz identyfikacja zbitek leksykalnych. Warto również tutaj byłoby zwrócić uwagę na możliwość wizualizacji zebranych danych przy pomocy narzędzia do tworzenia diagramów prezentujących dystrybucję poszczególnych słów w tekstach korpusu i narzędzia do tworzenia chmur wyrazów.

Jak już wyżej wykazaliśmy, należy również odnotować pewne ograniczenia związane ze stosowaniem programu AntConc. W pierwszej kolejności należy zaznaczyć, że dane korpusowe nie mogą posłużyć do tworzenia przez językoznawców zbyt daleko idących uogólnień na temat całego języka – uwaga ta oczywiście dotyczy wszystkich badań korpusowych, niezależnie od właściwości korpusu i języka. Dane korpusowe są tylko informacjami dotyczącymi tekstów korpusu. Ponadto AntConc nie umożliwia automatycznej analizy morfologicznej, syntaktycznej oraz semantycznej – w żadnym języku. Na końcu warto zaznaczyć, że badania korpusowe mogą być obarczone pewnymi błędami bądź niedokładnościami wynikającymi między innymi z rozmiaru i reprezentatywności korpusu.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Podsumowując, zalety korzystania z programu AntConc bez wątpliwości dominują nad ograniczeniami. Po pierwsze, AntConc umożliwia skonstruowanie korpusu tekstów kaszubskich. Nasz próbny korpus zawiera jedynie teksty naukowe z trzech dyscyplin humanistycznych, ale można byłoby stworzyć zrównoważony korpus języka kaszubskiego, uwzględniający różne typy tekstów (m.in. teksty publicystyczne, literaturę piękną, teksty popularnonaukowe i dydaktyczne) i rozmaite tematy, a także różne kanały (książkę, prasę, internet). Po drugie, przy odpowiednim potraktowaniu uzyskanych danych pochodzących z dobrze zrównoważonego korpusu możliwe jest przeprowadzenie badań frekwencji słów i wyrażeń, kolokacji i zbitek leksykalnych, a także rozkładu słów w tekstach.

Oczywiście docelowo należy dążyć do zbudowania dużego zrównoważonego korpusu zawierającego teksty kaszubskie różnych typów, stworzonego w programie zaopatrzonym w stosowne narzędzia, m.in. w analizator morfologiczny opracowany specjalnie dla języka kaszubskiego. Korzystanie z takiego korpusu byłoby znacznie łatwiejsze niż z korpusu w programie AntConc. Taki korpus – dostępny za darmo w internecie – służyłby nie tylko badaczom języka, kultury i literatury kaszubskiej, ale również leksykografom, autorom podręczników, tłumaczom, dziennikarzom, pisarzom, nauczycielom, uczniom i studentom. Ponadto z pewnością przyczyniłby się do wzrostu prestiżu kaszubszczyzny.

Bibliografia

Anthony L., AntConc, Version 4.1.0, program komputerowy, Tokyo: Waseda University, https://www.laurenceanthony. net/software/antconc/, 2022 [10.08.2023].

Anthony L., *AntConc: Design and development of a freeware corpus analysis toolkit for the technical writing classroom*, [w:] *IPCC 2005 Proceedings: International Professional Communication Conference 2005*, Limerick 2005, s. 729–737, https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=8fcf61b24235fd4866993ac2cee72e92f100a9b1 [18.10.2023].

Anthony L., *Common statistics used in corpus linguistics*, https://www.laurenceanthony.net/resources/statistics/common_statistics_used_in_corpus_linguistics.pdf, 2023 [18.10.2023].

Biber D., Conrad S., Reppen R., *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Brezina V., *Statistics in Corpus Linguistics: A Practical Guide*, Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

Chen Y.-H., Baker P., *Lexical bundles in L1 and L2 academic writing*, „Language Learning and Technology” 2010, nr 14/2, s. 30–49.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Chlebda W., *Korpusologia użytkowa dla początkujących i zaawansowanych*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2013, s. 7–15.

Cvrček V., Richterová O. (red.), *Pojmy: asociacni_miry*, Příručka ČNK, http://wiki.korpus.cz/doku.php?id=pojmy:asociacni_miry&rev=1554815423, 2019, [18.10.2023].

Gajer M., Handzel Z., *Rekonstrukcja i rewitalizacja zagrożonych wymarciem języków z wykorzystaniem narzędzi lingwistyki komputerowej*, Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2021.

Górski R. L., Łaziński M., *Reprezentatywność i zrównoważenie korpusu*, [w:] *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. A. Przepiórkowski, M. Bańko, R. L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012, s. 25–36, http://nkjp.pl/settings/papers/NKJP_ksiazka.pdf [18.10.2023].

Granger S., Bestgen Y., *The use of collocations by intermediate vs. advanced non-native writers: A bigram-based study*, „International Review of Applied Linguistics in Language Teaching” 2014, 52/3, s. 229–252.

Hebal-Jezierska M., *Podstawowe zasady korzystania z korpusów przy badaniu języka*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2013, s. 17–30.

Kieraś W., Kobyliński Ł., *Korpusomat – stan obecny i przyszłość projektu*, „Język Polski” 2021, nr 101/2, s. 49–58.

Korpusomat, https://korpusomat.pl/, [18.10.2023].

Kwary D. A., *A corpus and a concordancer of academic journal articles*, „Data in Brief” 2018, nr 16, s. 94–100.

Lewandowska-Tomaszczyk B., *Analiza języka z zastosowaniem korpusu*, [w:] *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, red. B. Lewandowska-Tomaszczyk, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2005, s. 133–173.

Lewandowska-Tomaszczyk B., *Powstanie i rozwój językoznawstwa korpusowego*, [w:] *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, red. B. Lewandowska-Tomaszczyk, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2005, s. 9–26.

Łukasik M., *Narzędzia lingwistyki korpusowej w warsztacie terminologa, terminografa i tłumacza tekstów specjalistycznych (cz. 1)*, [w:] *Debiuty naukowe I. Wiedza – korpus – słownik*, red. M. Łukasik, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Katedra Języków Specjalistycznych, 2007, s. 23–37.

O projekcie NKJP, Narodowy Korpus Języka Polskiego, http://nkjp.pl/ [18.10.2023].

Pawłowski A., ChronoPress – Korpus Tekstów Prasowych, doi:10.34616/139101, Repozytorium CLARIN-PL, http://chronopress.clarin-pl.eu/, 2021 [18.10.2023].

Pawłowski A., *Lingwistyka korpusowa – perspektywy i zagrożenia*, „Polonica” 2003, nr 22–23, s. 19–32.

Pawłowski A., Piasecki M., Broda B., *Możliwości i ograniczenia metody automatycznego generowania profili semantycznych leksemów na podstawie danych korpusowych. Przykład polskich symboli kolektywnych*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2010, nr 3–4, s. 55–78.

Pęzik P., *Exploring phraseological equivalence with Paralela*, [w:] *Polish-Language Parallel Corpora*, red. E. Gruszczyńska, A. Leńko-Szymańska, Warszawa: Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego, 2016, s. 67–81.

Pęzik P., *Wybrane aspekty reprezentatywności małych i średnich korpusów*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2013, s. 45–58.

Piotrowski T., *Językoznawstwo korpusowe. Wprowadzenie do tematyki*, [w:] *Językoznawstwo w Polsce. Stan i perspektywy*, red. S. Gajda, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2003, s. 143–154.

Piotrowski T., Grabowski Ł., *Interpretacja danych frekwencyjnych z korpusów językowych: opis pewnych problemów (na kilku przykładach z życia wziętych)*, [w:] *Na tropach korpusów. W poszukiwaniu optymalnych zbiorów tekstów*, red. W. Chlebda, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2013, s. 59–71.

Pomierska J., Stanulewicz D., *Tworzenie korpusu języka kaszubskiego – dostępne źródła zdigitalizowanych tekstów*, „Acta Cassubiana” 2019, nr XXI, s. 159–178.

Przepiórkowski A., Bańko M., Górski R. L., Lewandowska-Tomaszczyk B. (red.), *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012, http://nkjp.pl/settings/papers/NKJP_ksiazka.pdf [18.10.2023].

Radomyski K., *Analiza struktury i funkcji zbitek leksykalnych w angielskich streszczeniach rozpraw doktorskich z zakresu biologii i fizyki*, [w:] *Język w zmieniającym się świecie. Prace młodych językoznawców*, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl, 2023, s. 45–67.

Radomyski K., *Terminology of inorganic chemistry: A corpus study*, [w:] *Inter- and Intralinguistic Contrasts / Inter- und intralinguistische Kontraste*, red. A. Hanus, D. Miller, I. Szwed, Berlin: Peter Lang, 2023, s. 145–169.

Smuga T., *Muzeum w Wejherowie chce stworzyć „Kaszubski Spichlerz Pamięci”*, „Wejherowo. Nasze Miasto”, https://wejherowo.naszemiasto.pl/muzeum-w-wejherowie-chce-stworzyc-kaszubski-spichlerz/ar/c13-7736655, 2020 [18.10.2023].

Stanulewicz D., *O wykorzystaniu korpusów w badaniach językoznawczych i o planowaniu korpusu języka kaszubskiego*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2015, s. 375–390.

Stanulewicz D., *Wykorzystanie korpusów w badaniach znaczenia (na przykładzie nazw barw)*, [w:] *Słowa bez tajemnic. Słowa w systemie i w tekście*, red. B. Milewska, D. Maryn-Stachurska, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2016, s. 22–43.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Stanulewicz D., Radomyski K., *Colour terms in inorganic chemistry: A corpus study*, „Науковий Часопис Національного Педагогічного Університету імені М. П. Драгоманова: Серія 9: Сучасні Тенденції *Розвитку Мов /* Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Series 9: Current Trends in Language Development" 2021, nr 22, s. 95–109.

Stanulewicz D., Radomyski K., *The adjectives* light *and* dark *in astrophysical texts: A corpus study*, „Науковий Часопис Національного Педагогічного Університету імені М. П. Драгоманова: Серія 9: Сучасні Тенденції Розвитку Мов / Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Series 9: Current Trends in Language Development" 2023, nr 25, s. 64–78.

Stanulewicz D., Radomyski K., *Tok Pisin words for red used in the press: A corpus study*, [w:] *Oblicza języka, przekładu, kultury i edukacji. Wybrane zagadnienia*, red. D. Dziadosz, E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2022, s. 85–97.

Stanulewicz D., Radomyski K., Komorowska E., *Słoneczna, przepiękna, niesamowita… Chorwacja w artykułach polskich serwisów turystycznych. Wybrane zagadnienia leksykalne i pragmatyczne*, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2022.

Stefanowitsch A., *Corpus Linguistics: A Guide to the Methodology*, Berlin: Language Science Press, 2020.

Varley S., *I'll just look that up in the concordancer: Integrating corpus consultation into the language learning environment*, „Computer Assisted Language Learning" 2009, nr 22/2, s. 133–152.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Dzél II

STUDIA I MATERIAŁË NIERECENZOWÓNÉ

Część II

STUDIA I MATERIAŁY NIERECENZOWANE

RJK

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ, TŁÓMACZENIA

Jaromira Labudda

Ùwôdżi ò dzysdniowi kaszëbiznie

Jãzëk je dërżëniã kùlturë kòżdégò nôrodu, nôwôżniészim dzélã jegò juwernotë. Temù téż przënôlégô ò nien dbac, miec starã ò jegò bezzmiłkòwòsc, nim sã pòsługiwac na co dzéń i sã przëczëniac do przekazu midzëpòkòleniowégò. Jesz mòcni to wërazył jaczis nieznóny aùtor: „Nie znać języka kraju przebywania może tylko gość, okupant lub idiota”.

Kaszëbizna je ùżiwónô w mòwie i w pismieniznie. Nót je nadczidnąc, że corôz to rzadzy jã czëjemë. Doma je gôdóné pò pòlskù, za wëjątkã rodzëznów, dze je stosowóny bilingwizm jãzëkòwi, dze jedno ze starszich gôdô do dzecy pò pòlskù, a drëdżé pò kaszëbskù. Le taczich familiów je mało. Są to z wiksza przedstôwce inteligencji, chterny mają swiądã zanikù naji mòwë. Młodi lëdze czasã cos rzekną pò kaszëbskù do swòjich starków, a to le temù, żebë jima sprawic przijemnotã. Nie zdôwają so sprawë, że pòspólny jãzëk ùmòcniwô parłãcz. Czãsto téż ùżiwają pòjedinczich słowów czë frazów dlô wzmòcnieniô swòji wëpòwiescë abò dlô célów hùmòristicznëch.

Zdzysłôw Aleksander rozróżniô 3 stojiznë, w jaczich sã mòże nalezc dzeckò:

1) Najpierw uczy się porozumiewać z otoczeniem za pomocą mowy kaszubskiej i dopiero później opanowuje język standardowy,
2) Etnojęzyk i język narodowy opanowuje jednocześnie,
3) Najpierw porozumiewa się za pomocą języka standardowego, a następnie (np. w czasie zabaw z rówieśnikami, spotkań z krewnymi) uczy się posługiwać etnojęzykiem.[1]

Pierszô z pòdónëch mòżlëwòtów dzysô zanikła. Ju nawet pasywnô znajomòsc kaszëbiznë nie je wënôszónô z dodomù. A ti, co jesz òd nômłodszich

---

[1] Z. Aleksander, *O sytuacji językowej dzieci kaszubskich (aspekty socjolingwistyczne problemu)*, [w:] *Pedagogia Celestyna Freineta a edukacja regionalna*, pòd red. W. Frankiewicz i K. Kossak-Główczewskiego, Gdańsk 1997.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

lat są naùczony gadac w rodny mòwie, znają dobrze pòlsczi jãzëk téż dzãka mediòm i technicznym wënalôzkòm. Tak wej kaszëbizna nie je pòznôwónô w òdòsobnienim òd pòlaszëznë. Drëgô mòżlëwòta je ju w zanikù ze wzglãdu na przerwanié przekazu midzëpòkòleniowégò. Kaszëbsczé dzeckò je w trzecy stojiznie, le kaszëbiznë nie ùczi sã òd jinszich dzecy òb czas zabawë ani familijnëch zetkaniów. Jãzëk kaszëbsczi pòznôwô w szkòle i to jesz ze zastrzegą, że je òbjãté taką ùczbą, a przëswôjanié kaszëbiznë corôz barżi przëbôcziwô ùczbã cëzëch jãzëków.

Na lekcjach dzecë, a nade wszëtkò młodzëzna je zachãcywónô do gôdczi w rodny mòwie. Za to na przerwach czëje sã le mòwã pòlską. Kaszëbizna je pòstrzégónô bez ùczniów jak jaczis dzywny dodôwk do szkòłowi ùczbë, chtëren dôwô mòżnosc pòdniesieniô strzédny stopniów. Żebë to zmienic, nôleżi wprowadzëc òbligatorijny òbòwiązk ùczbë na całëch Kaszëbach, a dlô ùstnëch jaczé pòwszédné kùrsë. Tak to gwës rozmielë zrzeszińcë, czej w latach 70-tëch ùszłégò wiekù bédowelë wprowadzenié kaszëbiznë do szkòłów: „Widzymë le hewò jeden jediny spòsób: Lud nasz mùszi bëc ùczony, jak wszãdze jindze na swiece, swòji òjcowisti mòwë, a ùczba czëtaniô i pisaniô mia bë sã òdbëwac w szkòłach. Kaszëbskô mòwa mùszi awanksowac do jãzëków ùczonëch w szkòłach.”[2].

Żle chòdzy ò lëdzy ùstnëch, ùwôżają kaszëbiznã za jãzëk gòrszi òd pòlaszëznë, za mòwã, chtërną sã słëchô gadac le na wsë. Są przëtrôfczi, czej dwùch Kaszëbów ù se na wsë gôdô pò naszémù, ale ju w miesce przechôdają na pòlaszëznã. Je to jesz zapòzdzałosc pò czasach minionëch, czasach, w chtërnëch nama sã wgôdiwało, że kaszëbizna je zepsëtą pòlaszëzną i wmôdlało „czëstą” mòwã pòlską, czej pòniżało sã w szkòłach Kaszëbów przez przemòc psychiczną i fizyczną, czej w mediach sã promòwało le góralëznã, fòlklor, a z kaszëbsczich piesniów czëło sã blós *Mòj tata kùpił kòzã* abò *Kaszëbsczé nótë*. Szkólny kôzelë gadac pò pòlskù w przekònanim, że kaszëbizna przeszkôdzô w ùczbie pòlsczégò jãzëka. Nicht tegò nie ùprawił. Nicht z ùczałëch, gazétników czë jinszich znónëch i wësok pòstawionëch lëdzy nie zmienił swiądë naszich ùrobionëch na to mòdło Kaszëbów. Mało chto z nich wié, że kaszëbizna nie je gwarą, a z Pòlôchów z jinszich stronów – prawie nicht. Minãło ju 18 lat òd jawny nobilitacje naszégò jãzëka, a më stojimë w placu. Nôwëższi czas, żebë to zmienic! Je mùsz cyklicznégò edukòwaniô całi spòlëznë kaszëbsczi przez media i ùznóné aùtoritetë.

---

[2] Głos w diskùsji we fòrmie referatu wëgłoszonégò przez Aleksandra Labùdã we Wdzydzach 22 rujana 1978 r., mps w archiwùm familijnym.

Nié rôz czëjëmë pëtanié: Pò co nama ten kaszëbsczi? Kò mòżemë sã dogadac pò pòlskù. Co jô z te bãdã miôł? Czasë dejowców ju sã skùńczałë. Pòlaszëzna – jakno òficjalny jãzëk – dôwô wiôlgą mòżnosc awansu spòlëcznégò i warkòwégò. Młodi człowiek bë miôł znac prakticzny cél edukacje. Je nót, żebë Kaszëbi wiedzelë, że dobri znajôrz najégò jãzëka bãdze achtniony na swòji zemi. Ti, co dobrze znają kaszëbiznã, mielë bë bëc w pierszi rédze przëjimóny do robòtë w kaszëbsczich institucjach, dostawac czekawą i dobrze òpłôcóną prôcã i bëlno awansowac – propòrcjonalno do jãzëkòwëch kòmpetencjów – tak jak to bëło nóm òbiecywóné przed 20 latama. Terô je ju nôwëższi czas sã z te wëwiązac. Młodi człowiek mùszi wiedzec, że kaszëbizna je wiôlgą wôrtnotą, że më tu jesmë gòspòdarzama, jesmë ù se, na swòji zemi. Sama móda na kaszëbiznã westrzód młodi inteligencje nie je w sztãdze ùretac naszi mòwë.

Téż w mediach je corôz mni kaszëbiznë, a ta, chtërna sã jesz zaòsta, je mòckò pòkaléczonô. Czãżkò je rozmiôc, co dzennikôrz gôdô, nie rozpòznôwô sã naszi fòneticzi, przëzwãkù, za to czasã sã daje wëczëc pòlaszenié. Prezenterze gôdają téż lëteracczim jãzëkã. Do razu widzec, że je to kaszëbizna sztëcznô, dzywnô, wëùczonô, a nié erbòwónô z dodomù. Na pòlonizacjô je òglową zagrôżbą. Wlazła òna w plac dôwniészi germanizacji. Dzys ju ni mùszimë strachac sã ò słowa miemiecczé czë jinszé, le ò nalecałoscë pòlsczé. Jesz 100 lat temù kaszëbsczi jãzëk sprôwiôł fùnkcjã kòmùnikatiwną. Doma, westrzód drëchów i sąsadów gôdało sã le pò kaszëbskù. Dzysdnia na fùnkcja zanikła, a przejął jã j. pòlsczi. Kaszëba z nié-Kaszëbą w gôdce przechôdô na pòlaszëznã i nie je to le sprawa ùsłëżnotë. Tu chòdzy przede wszëtczim ò kòmùnikatiwnosc.

Żle jidze ò jãzëk pisóny, je prawie na òpak. Tu przewôżô pùrizm jãzëkòwi. Młodi ùsôdzcë, żebë niechac pòlonizmów, za baro kòrzistają ze słowarzów i tim spòsobã lëteratura sã stôwô mało czëtewnô i corôz barżi òdchôdô òd nôtërnégò jãzëka naji starków. Żle tak dali pùdze, nowòczasnô pismienizna mòże òstac bez czëtińców. Z tim parłãczi sã wëczëcé słowa. Je òno mòżebné le ù tëch, dlô chtërnëch kaszëbizna je pierwòtną mòwą, jãzëkã, w chtërnym wërôżają swój swiat òd dzecka. Je mùsz téż nadczidnąc, że – chòc jãzëk zanikô w mòwie – to nen pisóny rozkòscérzô sã na wiele òbrëmiów, m.jin. nôùkòwé czë wësoczi kùńszt. Ju jesmë w sztãdze wërażac wszëtkò, ò czim pòmëslimë. Jinaczi rzekącë, jãzëk pisóny zatôczô corôz to szersze krãdżi, a razã corôz głãbi wnikô w sóm drżéń przekôzywónégò zwiéru, je corôz to barżi precyzyjny. Wëzdrzi na to, że dlô naji òtroków òstónie pismienizna, z chtërny na nowò bãdą sã ùczëlë kaszëbsczi mòwë. A mòże bãdze òna le dlô ùczałëch jakąs czekawòstką ùszłëch czasów abò jãzëkã, chtëren bãdze służił do badérowaniów pòrównawczich jãzëków słowiańsczich.

W *Encyklopedii języka polskiego* czëtómë: „Język jako zjawisko społeczne żyje tak długo, jak długo istnieją grupy ludzkie używające go celem porozumiewania się i jak długo przekazują go swoim potomkom”.[3] Przënôlégô tej zadac so pëtania: Wiele karnów jesz gò użiwô? Wiele z nëch karnów przekazywô gò swòjim òtrokóm? Jak długò bãdze jesz w ùżëtkù? Dobrze bë bëło, żebë zjiscałë sã słowa Jana Trepczika:

Le më cë dómë w pałac przińc
I w pierszé sadnąc rédżi.[4]

Niech kaszëbsczi jãzëk zajimô pierszé rédżi przed jinszima mòwama w snôżim kaszëbsczim pałacu naji zemi.

---

[3] hasło: *Język a społeczeństwo*, [w:] *Encyklopedia języka polskiego*, red. S. Urbańczyk, Wrocław 1994.
[4] J. Trepczyk, *Òdecknienié*, Gdańsk 1977, s. 17.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Dubravko Škiljan

Pòlitika jãzëkòwô [Jezična politika] (wëjimk II)

1.2. Elementë pòliticzi jãzëkòwi

Żlë chòdzy ò pòspólny kòntekst pòliticzi jãzëkòwi, lingwistika mòże sobie pòzwòlëc na jakąs niedoòkroslonosc w ji òpisywanim i w wëliczanim ji elementów, jakò że i tak we wiãkszoscë są òne pòza sferą, chtërną zajimô sã nôùka ò jãzëkù. Równak skòrno na grińce jãzëkòznôwstwa je przëjãté, bënômni we wëmiarze socjolingwisticznym, że pòlitika jãzëkòwô bë mia bëc òbiektã ji badérowaniów, jãzëkòznôwstwò bãdze mùszało tej sprostac brëkùnkòwi òpisu składników pòliticzi jãzëkòwi na barżi pòdrobny ôrt. Wiadomą rzeczą je, że wôżny problem stanowi fakt, że ni ma jesz zgòdë co do tegò, co pòdlégô pòlitice jãzëkòwi, zôs same ji definicje mògą bëc tak nad zwëk zawãżoné, jak i mògą naprowadzac na baro szeroczé rozmienié zjawiszcza. Dlô zgrôwów hewòtnégò òprôcowaniô pòlitikã jãzëkòwą jesmë zdefiniowelë jakno zbiér racjonalnëch i we wiãkszim dzélu zinstitucjonalizowónëch dzejaniów prowadzonëch w spòlëznie, chtërnëch cësk dô sã òdczëc tak we fòrmach jãzëka kòmùnikacje pùbliczny, jak i w pòspólny swiądze wëstãpòwaniô tëch zjawiszczów. Trzimiącë sã tegò, że pòlitika jãzëkòwô je czësto zrzeszonô z wespòłową swiądą jãzëka, wkrôczómë w òbéńdã baro słabò zbadóną, na temat chtërny ani lingwistika, ani socjologiô, ani téż socjolingwistika nie dostôrczają za wiôldżi wiédzë[1]. Równak żlë bësmë chcelë wëmienic i òpisac spòdleczné składniczi zbiéru dzejaniów, co nôleżą do pòliticzi jãzëkòwi, mielëbësmë bëc w sztãdze wskazac bënômni te sferë pòspólny swiądë abò taczé lëdzczé dzejania, w chtërnëch te elementë sã manifestëją. Skòrno nie jistnieje jesz jawerny rejester taczich òbrëmiów, bãdzemë mùszelë zadowòlëc sã mòdłã Fishmana, nimò że zrodzył sã òn, w znaczenim

---

[1] Jistny pòzdrzatk wësłowił J. Fishman, *Sociologija jezika*, Zagreb: Svijetlost, s. 171 i nn.

epistemòlogicznym, z socjologii behawioristiczny, chtërna òpisëje ôrtë wespòłowëch zachòwaniów[2], jakno fòrmë pòspólno relewantnëch ùstosënkòwaniów zbiorowòscë (parłãczënów jãzëkòwëch) do gwôsnégò jãzëka. Skòrno wëdôwô sã, jiże to mòdło mòże bëc brëkòwné w praktice do prowadzeniô rozwôżaniów socjolingwisticznëch, żlë wprowadzëc w nim niewiôldżé zjinaczi terminologiczné i zamkłoscowé, je mòżno skònkludowac, że jistnieją sztërë pòdstawòwé òbrëmia, w zôkrãżim chtërnëch ùprocëmnienié do jãzëkòwégò dzejaniô mòże bëc racjonalizowóné tak dalek, że twòrzi òno pòlitikã jãzëkòwą. W przédnym nawiązanim do kòncepcji Fishmana, nazéwómë te domenë: *aùtonomią*, *historicznoscą*, *żëwòtnoscą* i *planowanim jãzëka*. Jakno *aùtonomiã* bãdzemë rozmiôc wëstãpòwanié (abò niewëstãpòwanié) swiądë, że jaczis jãzëk je apartny i samòstójny òd jaczégò le jinszégò jãzëka, bez wzglãdu na to, czë je to pòcwierdzoné faktama lingwisticznyma, czë téż nié. *Historicznosc* sã tikô swiądë (abò ji felënkù) historiczny wiednotë jãzëka, zôs *żëwòtnosc* wskazywô na pòspólną swiądã, że w grańcach etnicznëch (i pòza jich zôkrãżim) przënôlégô ùtrzëmòwac i zwiãkszac wielosc ùżëtkòwników jãzëka jak téż zwielëwac jegò fùnkcje[3]. Kùreszce *planowanié jãzëka*, chtërno Fishman nazéwô mionã *standarizacji*[4], òbjimô wszëtczé procesë sztôłtowaniô jãzëka pòd kątã kòmùnikacji pùbliczny. Je rzeczą wiadomą, że nen pòdzél tikô sã sferów òpisónëch na spòdlim rozmajitëch kriteriów: aùtonomiô, historicznosc i witalnosc to segmentë wespòłowi swiądë jãzëkòwi, zôs planowanié je fòrmą dzejaniô wespòłowégò. Z tegò wzglãdu kategòrie te nôleżi rozpatrëwac òsóbno i w òdniesenim do rozmajitëch ôrtów jich racjonalizacji w pòlitice jãzëkòwi, równak – co trzeba przëznac – dałë òne mòżnosc socjolingwistice w czasu ji sztôłtowaniô sã stwòrzenié pasownégò mòdła klasyfikacyjnégò tëch zortów jãzëków, chtërne wëdôwałë sã wnenczas nôbarżi wôżné z perspektiwë pòspólny[5]. Przëjimającë tej ten pòdzél (nimò jegò felów) jakno pùnkt wińdzeniégò do badérowaniô elementów pòliticzi jãzëkòwi, nôprzód rozwôżimë sferë aùtonomii, historicznoscë i żëwòtnoscë, a pòtemù

---

[2] J. Fishman, *Sociologija jezika*…, s. 38–42.

[3] Nimò że wszëtczé te terminë òstałë zdefiniowóné kąsk jinaczi przez J. Fishmana, jich zôkrãż znaczeniowô òstôwô dërżéniowò takô sama.

[4] Terminologiczné rozróżnienié midzë *planowanim jãzëka* a *standarizacją* òstónie òmówioné w rozdzélu 1.3.2.

[5] W.A. Stewart, *A Sociolinguistics Typology for Describing National Multilingualism*, [in:] *Readings in the Sociology of Language*, (ed. J. Fishman), Mouton: The Hague, 1968, cytowóny przez J. Fishmana, *Sociologija jezika*..., s. 42. Mòdło to ùjãté w pòstacë tabelë

przéńdzemë do analizowaniô domenë planowaniô jãzëka, jakno czãsto nôbarżi apartnégò segmentu wszëtczich procedurów pòliticzi jãzëkòwi.

1.2.1. Aùtonomiô, historicznosc i żëwòtnosc

Swiąda samòstójnoscë jednégò jãzëka òd jinszich jãzëków, to je pòspólnô swiąda *aùtonomii* jãzëka, mòże wspierac sã, a razã rozwijac w òpiarcym ò dwa rozmajité spòdla: abò system jãzëkòwi jinaczi sã òd jinszich (abò bënômni òd tëch, co gò bezpòstrzédno òtôczają) na tëli, że swiąda ta jistnieje „sama przez sã”, bez apartnégò cëskù kòntekstu pòspólnégò (*Abstand* – aùtonomiô distansu); abò téż na swiąda rozwijô sã bez ùmëslné pòdsztrichiwanié jinosców i planowé distansowanié strukturë dónégò jãzëka òd strukturë jãzëków geneticzno z nim spòkrewnionëch, chtërne nôczãszczi fùnkcjonëją w jegò sąsedztwie (tak wëzdrzi aùtonomiô ùfòrmòwónô na spòdlim tzw. *Ausbau*)[6]. Aùtonomiô *Ausbau* je, rzecz jasnô, ùżëtecznô le w taczich òbrëmiach, dze wëstãpiwô łączba midzë czile geneticzno spòkrewnionyma i tipòlogiczno pòdobnyma jãzëkama, chtërnëch samòstójnosc òd se mô bëc ùdokazniwónô, abò tam, dze w domenie jednégò jãzëka napòczinô sã wëòdrãbnienié w pòspólny swiądze jistnieniô jaczégòs z jegò dialektów abò wariantów jakno samòstójnégò i apartnégò jãzëka[7]. W òdniesenim do sferë aùtonomii teòreticzno mòżlëwé są sztërë ôrtë pòliticzi jãzëkòwi: (1) pòlitika òbòjãtnô wedle aùtonomii, (2) pòlitika, chtërna

---

przedstôwiô sã hewò tak: W.A. Stewart, *A Sociolinguistics Typology*… → J. Fishman, *Socjologija jezika*…, na przëkładze anielsczégò jãzëka:

➔ Wariant	stand.	aùton.	histor.	żëwòtnosc
➔ Standard	+	+	+	+
➔ Lokalny	–	+	+	+
➔ Dialekt	–	–	+	+
➔ Kreòlsczi	–	–	–	+
➔ Pidżin	–	–	|	–
➔ Klasyczny	+	+	+	–
➔ Sztëczny	+	+	–	–

Pózniészé analizë wëkôzałë równak, że taczé mòdło je za baro ùproszczoné.

[6] Tipòlogiã aùtonomii wprowadził H. Kloss (*„Abstand” languages and „Ausbau” languages*, „Anthropological Linguistics” 1967, nr 11, z. 7, s. 29–41), sparafrazowóny pózni przez J. Fishmana, *Sociologija jezika*…, s. 39–40.

[7] Ò aùtonomii, ale jakno ò znance jãzëków standardowëch, pisze téż w pôrã placach D. Brozović, *Standardni jezik*….

ùtrzimiwô status quo aùtonomii, (3) pòlitika zwiãkszaniô aùtonomii, (4) pòlitika zmniészaniô aùtonomii.

Pierszi przëtrôfk bãdze sparłãczony abò z aùtonomiama *Aufstand*, abò z taczima aùtonomiama, chtërne jawerno są wëtwòrã zakùńczonégò ju procesu *Ausbau*, tak że racjonalné pòspólné dzejania nié le ni mùszą w żódnym czerënkù zachãcac do aùtonomii jãzëkòwi, ale ni mùszą ji nijak we wërazny spòsób ùwzglãdniac: je to òsoblëwé dlô wiãkszoscë jãzëków „kòngresowëch” w jich krajach „dominëjącëch” (np. dlô francësczégò we Francji abò dlô rusczégò w dôwnym Sowiecczim Związkù), temù że jich samòstójnosc je òglowò ùznôwónô, a téż zinternalizowónô w swiądze ùżëtkòwników. W drëdżim przëtrôfkù wërazno stwierdzô sã aùtonomiã jãzëka, le kònkretnyma dzejaniama nie je òna pòwiãksziwónô ani pòmniészіwónô w relacji do jinszich jãzëków: je to téż przëtrôfk spòlëznów, w chtërnëch proces „aùtonomizacji” je wiôldżim dzélã ju zakùńczony. Procëmno do pòwëższégò trzecé i czwiôrté mòdło pòliticzi apartnią procesë, w chtërnëch aùtonomiô jãzëkòwô je zwiãksziwónô abò zmniésziwónô przë pòmòcë wiele procedurów: je to mòżebné le w przëtrôfkù aùtonomii *Ausbau* i stanowi wiedno blós jeden z segmentów òglowi pòliticzi przëbliżaniô sã do òsobë gôdający dónym jãzëkã w relacji, zgódno z chtërną procesë te zachôdają, abò òddôlaniô sã òd òsób, co sã pòsłëgiwają tim systemã. Elementë sztôłtëjącé swiądã aùtonomii w ramach pòliticzi jãzëkòwi, prowadzony w równo jaczim czerënkù, je mòżno pòdzelëc na strzódczi pòzajãzëkòwé i jãzëkòwé. Procedurë pòzajãzëkòwé, stosowóné na przëmiôr w procesach edukacyjnëch, mògą pògłãbiac swiądã samòstójnoscë jãzëka (abò procëmno – jegò blisczé zrzeszë z jinszima jãzëkama) przez pòdczorchiwanié aspektów etnicznëch, kùlturowëch, pòlitycznëch, historicznëch abò geògraficznëch, chtërne pòcwierdzają jeden z tëch dwùch pòzdrzatków [samòstójnosc abò zrzesz – M.K.]. Do strzódków jãzëkòwëch nôleżą rozmajité fòrmë òpisu jãzëka (np. bùdowanié jegò zasobù leksykalnégò i gramaticzi), a w jich zôkrãżim je mòżno przédno pòdczorchiwac kòntrastowanié z jãzëkã abò jãzëkama, w ùprocëmnienim do chtërnëch aùtonomiô mô bëc zwiãkszonô abò zmniészonô. Równak procesë standarizacji stanowią gwësno nôpòtãżniészé nôrzãdzé sztôłtowaniô swiądë aùtonomii jãzëka, zôs manifestowanié sã tendencji pùristiczny abò „niepùristiczny” w zôkrãżim nëch procesów dosc wërazno wskazywô, do jaczégò ôrtu pòliticzi jãzëkòwi òne nôleżą[8]. Co je gwësné, kòżdi jãzëk mô swòjã historiã, to znaczi, że kòżdi system jãzëkòwi w kòżdim sztóce dzejowim reprezentëje strukturã rozwiniãtą z jinszi strukturë, chtërna ùrëchliwa ji jistnienié w czasu, równak nié wszëtczé jãzëkòwé spòlëznë mają w równym stãpniu rozwiniãtą swiądã historicznégò kòntinuùm gwôsnégò jãzëka; téż na swiąda *historicznoscë* w niejednaczim stãpniu sygô w przeszłotã[9]. W jaczis wëòbrôżony tipòlogii je mòżno z jedny stronë òdróżnic historicznosc wënikającą z cygłoscë pòspólny swiądë òd ti, co òstała zbùdowónô *ex post*, z drëdżi zôs – historicznosc òstôwającą w ramach czasowëch jednégò jãzëka rozróżnic òd ti, chtërna rozcygô sã na jãzëczi-starków. W pierszim zbiérze je mòżno tej rozróżnic spòlëznë jãzëkòwé, chtërne na òbrëmim dzejów nieprzeriwno (òczëwidno òd gwësnégò sztërkù) miałë swiądã historicznoscë swòjégò jãzëka (np. Anielczicë czë Italczicë), a téż te, w chtërnëch dopiérze pózni, przez refleksjã historiczną, nã swiądã rozwinãłë dzãka jistnieniémù strukturów racjonalnëch (co no kò nié wiedno mùszą bëc racjonalisticzné) (np. Albańczicë). W drëdżim karnie je mòżno òdróżnic na przëmiar Słowianów, chtërny historiã gwôsnëch jãzëków pòstrzégają przede wszëtczim jakno zapòczątkòwóną przez òpisowné procesë etniczné, òd ùżëtkòwników jãzëków romańsczich, dlô chtërnëch pòjmòwanié historicznoscë tëch systemów colemało òdnôszô sã téż do łacëznë. Kùreszce nie pòwinno sã zabôczëwac ò tim, że historicznosc je dokładno zrzeszonô z lëteraturą i zabëtkama pismieniznë, tak tej czas pòjawieniô sã pierszégò pisemnégò zabëtkù dónégò jãzëka czãsto stanowi *terminus ante quem non* dlô swiądë historiczny, a grańca ta – żlë to kònieczné – jest przekrôczónô pierszim dzélã le *ex post*. W òglowim nacéchùnkù pòlitika jãzëkòwô mòże abò pòdczorchiwac historicznosc jãzëka, abò apartno nie nacëskac na ten fakt. Takô pòlitika jãzëkòwô, chtërna zaprzéczô historicznoscë abò bënômni ùmniészô ji rangã, je teòreticzno mòżebnô, równak wëdôwô mie sã, że w praktice taczé przëtrôfczi nijak nie wëstãpiwają[10]. To nie je nic dzywnégò, że cësk na historicznosc jãzëka kładzą te pòliticzi, chtërne – niezanôléżno òd przëczënów – kònstruùją gò *ex post*; dzeje sã tak, bò bezùstónkòwô historicznosc je dzélã wespòłowi swiądë jãzëka, nawet bez mòcniészégò dzejaniô pòliticzi jãzëkòwi. Nen cësk na historicznosc jãzëka nié wiedno wspiérô sã leno na nôùkòwò ùdokaznionëch i racjonalnëch, i logicznëch faktach, ale przëjimô téż przëczënë irracjonalné, tak tej jawerną historiã jãzëka dzélã zastąpiają mitë, legendë i wierzenia[11]. Òb ten czas, czej pòlitika jãzëkòwô dąży do aùtonomii przede wszëtczim z pòmòcą nôrzãdzów jãzëkòwëch, historicznosc rozwijô jã z pòmòcą spòsobów pòzajãzëkòwëch. Czasã równak – téż w ramach procesów standarizacji – do sami strukturë jãzëka wprowôdzóné są elementë z dôwniészich stónów jãzëkòwëch: òdbiwô sã to nôwiãkszim dzélã w zôkrãżim pòdsystemù leksykalnégò. Ne dzejania przëczëniają sã, chòcbë na pòstrzédny ôrt, do sztôłtowaniô westrzód ùżëtkòwników jãzëka swiądë historicznoscë.

---

[8] Ò problemie pùrizmù w czekawi spòsób pisze M. Katičić w prôcë *O purizmu*, „Jezik” 1973, nr 21, s. 65–72.

---

[9] Co czekawé, J. Fishman, *Sociologija jezika…*, s. 40, traktëje historicznosc prawie że ironiczno, wërazno traktëjącë jã jakno „snobisticzną”, a razã ùwôżającë za nômni wôżny segment pòspólny swiądë doticzący jãzëka, nimò że je òna dlô wiele pòlitików jãzëkòwëch apartno wôżnô.

[10] Z drëdżi stronë czasã – i nie są to wcale rzôdczé stojiznë – jistnieją taczé pòliticzi jãzëkòwé, co no pòmniészają abò czësto przékùją historicznoscë jinszégò, cëzégò jãzëka, chtëren je niejakò „kònkùrentã” jãzëka gwôsnégò, równak analiza taczi pòstawë nie nôleżi ju do sferë analizów pòdjimónëch w artiklu.

Żlë *witalnosc* bãdzemë rozmiôc jakno segment wespòłowi swiądë jãzëka, chtëren je fùnkcją wieloscë i pòspólnégò prestiżu ùżëtkòwników, jak téż zdolnoscë jich jãzëka do òbsługiwaniô rozmajitëch fòrmów kòmùnikacji pùbliczny[12], to dokònómë sã, że je mòżno dostrzéc ji manifestacje na dwùch niwiznach – w ramach sami wzmiankòwóny jãzëkòwi spòlëznë i w ji relacji do jinszich spòlëznów jãzëkòwëch – a takô stojizna wiedno pòcygô za sobą wëstãpòwanié baro złożonëch relacjów midzë jãzëkama i karnama etnicznyma. Jakò że ne relacje czãsto stanowią jedno z centralnëch placów pòspólny swiądë i pòliticzi jãzëkòwi, wëdôwô sã, że je wôrt nôprzód zreferowac tã kwestiã z perspektiwë socjolingwisticzi. Adaptëjącë z socjologii i antropòlogii pòjãcé karna etnicznégò, jãzëkòznajôrzë do tegò pòjãcô zaliczają plemiona, lëdë i nôrodë, a nade wszëtkò zgôdzają sã z tezą, że różnice jakòscowé midzë tëma karnama są kònsekwencją stopnia rozwiju ekònomicznégò, kùlturowégò i pòlitycznégò dóny spòlëznë[13]. Nimò że różnice ùjôwniające sã w zôkrãżim propònowónëch definicjów są czasã dosc wiôldżé, ùznôwómë, że terminë te òdpòwiôdają dërżéniowò pòjãcóm przëjãtim w socjologii zòrientowóny marksëstowskò. W zôkrãżim rozmiałégò na ôrt apartny dlô romantizmù mòdła eùrocentricznégò, wëprôcowónégò w czasu rewòlucjów òbëwatelsczich i w òb czas bùdzeniô sã nôrodnëch swiądów, przëjimô sã, że relacją idealną je *jeden nôród* : *jeden jãzëk* : *jedno państwò*; w nym mòdle, chtërno w pòspólny swiądze, czasã le we fòrmie kąsk zmòdifikòwóny, w niechtërnëch przëtrôfkach ùtrzimiwô sã do dzys dnia, jãzëk jawi sã jakno wôżny element juwernotë nôrodny, kùlturowi i pòliticzny, i je òn ùwôżóny za niewątplëwi i kònieczny wëznacznik samégò faktu jistnieniô etnicznégò karna, a òsoblëwò nôrodu. Jawernota geòpòliticznô w niewielnëch przëtrôfkach (żlë w całoscë je mòżno taczé wskazac, np. Islandiã) ùmòżlëwiô kònstituòwanié sã nôrodu jednojãzëcznégò w grańcach le jednégò państwa, dzãka czemù trzecy z przëwòłiwónëch terminów (*państwò*) òstôł w zôkrãżim ti relacji zredukòwóny do leno gwësny teòreticzny mòżebnotë i przesztôłcył sã w relacjã binarną – *nôród* (abò barżi òglowò – *etniczné karno*): *jãzëk*. Téż w òdniesenim do ti kwestii letkò je zeswiôdczëc, że przëmiarowò rzôdkò wëstãpùją taczé przëtrôfczi, w chtërnëch grańce etniczné pòkriwają sã z grańcama wëstãpòwaniô jãzëkòwi spòlëznë, òsoblëwò żlë chòdzy ò jãzëk kòmùnikacji pùbliczny; socjolingwistika zbùdowa tej kómpleks czasã baro złożonëch mòdłów, chtërne òbrazëją taczé relacje[14]. W nôbarżi ùproszczonym wariance bë mógł rzec, że midzë jãzëkã a etnicznym karnã wëstãpùją trzë spòdlëczné ôrtë relacjów: (1) blós jedno etniczné karno ùżiwô le jednégò jãzëka, (2) jeden jãzëk je ùżiwóny przez wiãcy etnicznëch karnów, (3) jedno karno etniczné ùżiwô wiãkszi lëczbë jãzëków[15]. Złożonosc stojiznë (jak téż samégò wzmiónkòwónégò mòdła) bëlno wzrôstô, żlë weznie sã pòd ùwôgã jãzëk kòmùnikacji pùbliczny, chtëren je nôbarżi zajimny zdrzącë òd stronë pòliticzi jãzëkòwi, bò nie je mùszebné, żebë aùtochtoniczny, „òjczësti” jãzëk etnicznégò karna béł w nim téż jãzëkã kòmùnikacji pùbliczny: co wiãcy, w ramach kòmùnikacji pùbliczny mòże òn czasã sprôwiac le wëbróné fùnkcje, twòrzącë na ten ôrt, w rozmajitim stopniu i w zjinaczonëch propòrcjach, stojiznë diglosji i pòliglosji. W związkù z tim Kloss[16] wëróżniô téż *endoglosjã* (jãzëk domôcy je w ni zrównóny z niwizną jãzëka kòmùnikacji pùbliczny), *egzoglosjã* (wprowadzenié cëzégò jãzëka do kòmùnikacji pùbliczny) i *stónë miészóné* (przejôwiający sã w wëstãpòwanim diglosji i pòliglosji). Tej, nimò że karna jãzëkòwé i etniczné (zôs òsoblëwò nôród) – jak trafno pòstrzégô Bùgarsczi[17] – są ze sobą pòd względã ideòlogicznym i dzélã w aspekce historicznym pòwiązóné, to teòreticzno nie zachôdô midzë nima òbligatorijnô zrzesz, bò ani definicjô jãzëka, ani definicjô nôrodu nie òbjimają òbrzészno tegò drëdżégò pòjãcô[18]. Jinszima słowama, zrzesze midzë jãzëkama a etnicznyma karnama prawie wiedno fùnkcjonëją w swiądze wespòłowi – a téż czãsto indiwidualny – ùżëtkòwnika jãzëka, i temù są òne wôżné dlô pòliticzi jãzëkòwi, chòc ni mùszą (a nawet ni mògą) stanowic elementu bazowégò w òpisach socjolingwisticznëch, co téż òznôczô, że problemë żëwòtnoscë bë miałë bëc ùjmòwóné i òpisywóné w òpiarcym ò szerszé spòdlé. Wińdzeniową jednostką socjolingwisticzną, w zôkrãżim chtërny je mòżno rozpatrëwac żëwòtnosc w òdniesenim do jãzëka, bë mia bëc – jak mëszlã – wespòlëzna jãzëkòwô, rozmiónô jakno karno ùżëtkòwników, co znają bënômni jeden system, za pòmòcą chtërnégò mògą sã ze sobą kòmùnikòwac abò conômni ùznôwają gò za element pòspólny spôdkòwiznë kùlturowò-historiczny, a téż znają òni zasadë jegò ùżiwaniô[19]. Żlë sã przëzdrzimë na pòzycjã jãzëka òjczëstégò w dóny spòlëznie jãzëkòwi, spòlëznë te mògą bëc (1) *ekspansywné*, (2) *stabilné* abò (3) *malejącé*. Wespòlëzną *ekspansywną* je ta, w zôkrãżim chtërny lëczba ùżëtkòwników wzrôstô, czë to dzãka zwëczajnémù przërôstaniémù lëdztwa, czë téż przez „przëjimanié” ùżëtkòwników z jinszi spòlëznë, zôs wzrost lëczbë òsób gôdającëch mòże sã parłãczëc z jich ekspansją teritorialną. Je mòżno sobie wëòbrazëc, że ekspansjô mô plac le w rëmnoce, bez zwiãkszaniô lëczbë ùżëtkòwników jãzëka, jak w przëtrôfkù kòlonizacji i wòjnowëch zarabczeniów. W *stabilnëch* spòlëznach ùżëtkòwnicë òstôwają na stałé w tim samim zôkrãżim, a jich lëczba je òdnôszno wërównónô abò téż ji wzrost czë spôdk je blisczi zera. Kùreszce *malejącé* wëspòlëznë jãzëkòwé zmniészają lëczbã swòjich nôleżników abò przez zwiãkszoną smiertelnosc, abò przejëmającë jinszi system jãzëkòwi jakno strzódk wzôjny kòmùnikacji, abò òbéńda ti parłãczënë sã zawãżô, abò téż nastãpùje jedno i drëdżé: proces ùpôdkù kùńczi sã, żelë nie òstónie wczasni pòwstrzimóny, razã ze smiercą jãzëka. Co gwësné, w pierszim i trzecym przëtrôfkù ekspansjô i ùpôdk mògą òdzdrzadlac relacje midzë dwùma spòlëznama jãzëkòwima. Na niwiznie jãzëków kòmùnikacji pùbliczny, żlë przëjąc bédënczi Klossa, rozeznómë (1) spòlëznë endoglosyjné, chtërne ùżiwają gwôsnégò jãzëka téż w kòmùnikacji pùbliczny, (2) spòlëznë egzoglosyjné, w chtërnëch tã fùnkcjã sprôwiô jinszi jãzëk, (3) spòlëznë pòliglosyjné i wielejãzëczné, w chtërnëch wëstãpùją dwa abò wiãcy jãzëków kòmùnikacji pùbliczny, sprôwiającëch te same abò jinszé fùnkcje, a spòmidzë tëch systemów jeden je jãzëkã aùtochtonicznym. Nie nôleżi przë tym zabôczëwac, że diglosjô môże téż wëstãpòwac w drëdżim ôrce stojiznë, równak nie jistnieje òna w kòmùnikacji pùbliczny, le òscylëje w relacji midzë kòmùnikacją pùbliczną i priwatną (żelë dlô kòmùnikacji priwatny òstôł zarezerwòwóny jãzëk spòlëznë aùtochtonów). W òdniesenim do etnicznëch karnów spòlëznë jãzëkòwé dzeli sã na: (1) te, chtërnëch òbjim òdpòwiôdô òbjimòwi etnicznégò karna, (2) te, co òbjimają wiãcy niżle jedno etniczné karno; i (3) te, chtërne są wãższe niż etniczné karno, co òznôczô, że dzél nôleżników tegò karna przëjãło jinszi jãzëk jakno swój òjczësti. Je tej rzeczą czësto jasną, że ekspansywné wespòlëznë endoglosyjné, chtërne pòkriwają sã z grańcama etnicznégò karna abò są òd nich wiãkszé, wëkazywają nôwiãkszą żëwòtnosc w zôkrãżim swòjégò jãzëka, a wespòlëznë jãzëkòwé zanikającé, wãżészé niżle etniczné karno i w stojiznach egzoglosji, mają nômniészą żëwòtnosc, òb czas czej wszëtczé jinszé mòżebné kòmbinacje zlokalizowóné są midzë tëma biegùnama. Wedle pòzdrzatkù teòrii pòliticzi jãzëkòwi zdôwô sã, że nômni czekawé są te spòlëznë (abò taczé państwa), chtërne są jednojãzëczné, wzglãdno sztabilné, endoglosyjné i òbjimają jedno etniczné karno, bò nie dochôdô w nich do kònfrontacji czë kònfliktów midzë rozmajitima jãzëkama i jich ùżëtkòwnikama. W dzysdniowim swiece równak taczé spòlëznë są dosc rzôdczé, a i òne wëróżniają sã rozwarstwienim jãzëkòwim. Hewòtno w ramach jednégò jãzëka i w zôkrãżim sztabilny spòlëznë jednojãzëczny wëstãpiwają wielné różnice dialektalné i socjolektalné, tak tej wielné systemë[20] ò rozmieszczenim hòrizontalnym abò wertikalnym, zôs le pòniechtërne z nich zwëskiwają

---

[11] Na ten temat òb. R. Bùgarsczi, *Jezik u društvu*, Beograd: Prosveta, 1986, s. 134 i nn.

[12] Pòr. J. Fishman, *Sociologija jezika*..., s. 41.

[13] Òmówienié tëch terminów òbjimają prôce m.jin. R. Bùgarsczégò, *Jezik u društvu*, Beograd: Prosveta, s. 158 i n.), D. Brozovicia *Standardni jezik*..., s. 20–21) i E. Haugena, *The Implementation of Corpus Planning: Theory and Practice*, [in:] J. Cobarrubias, J. Fishman (red.), *Progress in Language Planning*...

---

[14] Złożoné mòdło, w chtërnym diasystem (jakno kategòriô geneticzno-jãzëkòwô), jãzëk standardowi (jakno kategòriô socjolingwisticznô), pòchòdzenié etniczné (kategòriô etnologicznô) i nôród (kategòriô socjologicznô) są nawzôj skòrelowóné, z òpisónyma szesnôstoma tipama relacjów, òpatrzony wielnyma przëmiarama i bògatą lëteraturą przedmiotu je mòżno nalezc w prôcë D. Brozovicia, *Tipologija odnosna između ljudskih jezika i kolektiva prema genetskolingvističkim, etnološkim i sociološkim kriterijama*, „Sveske” 1985, nr 9, s. 57–78.

[15] W zôkrãżim hewòtnégò pòdzelu, a téż w rozwôżaniach doticzącëch żëwòtnoscë jakò taczi, ò jile wërazno nie je zaznaczoné jinaczi, termin *jãzëk* òznôczô tëli, co „jãzëk òjczësti”.

[16] W prôcë *Notes concerning a language-nation typology*; za J. Cobarrubiasem, *Ethical Issues…*, s. 43.

---

[17] R. Bùgarsczi, *Jezik u društvu*, Beograd: Prosveta, 1986, s. 206–207) i R. Bùgarsczi, *Jezik i nacija*, „Sveske” 1984, nr 5–6, s. 23–28.

[18] Stosowné przikładë z krajów skandinawsczich i arabsczich, razã z adekwatnyma eksplikacjama teòreticznyma, je mòżno nalezc w: L. Rajić, *Jezici i nacije u Skandinaviji*, „Sveske” 1984, nr 5–6, s. 113–120 i D. Tanasković, *Nacija i jezik u suvremenom arabskom svetu*, „Sveske” 1984, nr 5–6, s. 121–128.

[19] Takô definicjô wespòlëznë jãzëkòwi, bez wzmiónczi ò pòspólny spôdkòwiznie kùlturowò-historiczny, pòjôwiô sã ù J. Fishmana, *Sociologija jezika…*, s. 42–43 i ù Radovanovicia, *Sociolingvistika…*, s. 151–152), dze je wëjasnioné, dlôcze wespòlëzna jãzëkòwô (Radovanović nazéwô jã mionã *gôdóny*) ni mòże bëc ùtożsómiónô z jãzëkã. Jãzëkòwi kòrelat spòlëznë jãzëkòwi bë béł w taczi stojiznie swégò rodzaju diasystemã (pòr. D. Brozović, *Standardni jezik…*, s. 14).

---

[20] Na témã niwny i pionowi (geòlingwisticzny i socjolingwisticzny) stratifikacji jãzëka òb. D. Škiljan, *Pogled u linvistiku…*, s. 145) i D. Škiljan, *Od horizontalne k vertikalnoj stratifikaciji jezika*, „Naše Teme” 1980, nr 6, s. 952–962.

status instrumentu kòmùnikacji pùbliczny. Temù téż w òdniesenim do spòlëznów jednojãzëcznëch, w ùjãcym socjolingwisticznym, wôżnym dlô pòliticzi jãzëkòwi, wiedno procëmstôwiô sã systemë spòłeczno „wëższé” i spòłeczno „niższé”[21]. Stojizna je òczëwidno jesz barżi skómplikòwónô w taczich spòlëznach (i państwach), w chtërnëch wespół jistnieje, w rozmajitëch fòrmach interakcji, wiãkszô lëczba spòlëznów jãzëkòwëch, tak tej są to spòlëznë, chtërne je mòżno bez przesadë nazwac wielejãzëcznyma. Teòreticzno òbserwòwóné (przë pełny swiądze faktu, że „mòdła idealné” nigdze nie są czësto zôswiôdczoné) w taczich spòlëznach są stónë, czej: abò (1) wszëtczé jãzëczi są ùżiwóné (tj., że mògą bëc òne tam ùżiwóné) we wszëtczich stojiznach kòmùnikacyjnëch (spòlëznë wielejãzëczné) abò (2) ùżiwanié co nômni jednégò z jãzëków jeògrańczoné do gwësnëch stojiznów kòmùnikacyjnëch (spòlëznë pòliglosyjné), abò (3) nieinterferëjący spòlëznë jãzëkòwé są òddzeloné w przestrzeni na taczi ôrt, że kòżdô zaspòkòjiwô swòje brëkùnczi kòmùnikacyjné w gwôsnym jãzëkù (spòlëznë pòlimònolingwalné). W pierszich dwùch przëtrôfkach jãzëczi wespół jistnieją na tim samim òbrëmim, ale bënômni w jednym z nich, ni mùszą władac nima ti sami ùżëtkòwnicë: teòreticzno je mòżno sobie wëòbrazëc, że jedno pòspólné karno gôdô jednym jãzëkã, a jinszé karno na ny sami òbéńdze jinszim jãzëkã (np. w kòloniach abò w eùropejsczich spòlëznach feùdalnëch). W taczim przëtrôfkù brëkòwny je téż jaczis jãzëk-pòstrzédnik, juwerno jak w trzecym przëtrôfkù pòtrzébny je system (abò systemë) kòmùnikacji midzë spòlëznama mònolingwalnyma. Niezanôléżno òd tegò, na jaczi ôrt je rozwiązóny problem tëch ùprocëmnieniów (co gwës stanowi wôżny element pòliticzi jãzëkòwi), wiedno jeden z jãzëków mô wiãcy ùżëtkòwników nigle pòòstałé abò òbjimô òn swòjim òbsygã wiãkszé òbrëmié, abò je lepi przëstosowóny do fùnksnérowaniô w kòmùnikacji pùbliczny, abò téż parłãczi w se wszëtczé te znanczi. W przërównanim z nim, przë przëjimniãcym rozmajitëch propòrcjów, pòòstałé systemë stanowią òczëwidno *jãzëczi mni ùżiwóné* abò *jãzëczi mniészosców*[22], a jich ùżëtkòwnicë nôleżą do *mniészosców jãzëkòwëch*. Nadto fùnkcjonowanié spòlëznów jãzëkòwëch w diaspòrach je czekawé zdrzącë òd stronë badérowaniów nad

---

[21] Òb. J. Fishman, *Sociologija jezika…*, s. 117–118)

[22] Te dosc nowé terminë, przë chtërnëch drãgò je ùniknąc negatiwnëch kònotacjów, chòc jawerno jich denotacjô niekòniecznо na taczé nacéchòwanié wskazywô, pòjôwiają sã ù E. Allardta, *What constitues a Language Minority?*, „Journal of Multilingual and Multicultural Development” 1984, nr 5, p. 195–205 i ù nas, a téż ù A. Pavlinić-Wolf, *Da li je i jezik jugoslavenskih radnika migranata manjinski i manje korišten jezik?*, „Migracijske Teme” 1987, nr 3–4, s. 275–278.

żëwòtnoscą jakno segmentã pòspólny swiądë jãzëka. Taczé zjawiszcza mògą bëc skùtkã wëdarzeniów pòliticznëch (nôczãszczi dzejaniów wòjnowëch: klasycznym przëmiarã je tësąclatnô diaspòra Hebrajczików) abò skùtkã migracjów zôróbkòwëch: w òdniesenim do emigrantów zôróbkòwëch, chtërny zagwës stanowią wiãkszosc ùżëtkòwników jãzëka w diaspòrze, pòlitika jãzëkòwô tak krajów imigracji, jak i krajów emigracji dopiérze niedôwno zaczãła ùwzglãdniac pòdôwczi statisticzné. W òdniesenim do żëwòtnoscë, rzeknącë nôbarżi òglowò, pòlitika jãzëkòwô mòże jã wspierac abò nié. W przëtrôfkù, czej pòpiérô òna żëwòtnosc, ji dzejania naczerowóné są na zachòwanié sztabilnoscë, a czasã na ekspansjã kòsztã jinszich spòlëznów, i gwësno zwrôcają sã do rozwiązaniów ò charakterze endoglosji. W procëmnym przëtrôfkù felënk pòdtrzimiwaniô żëwòtnoscë prowadzy do egzoglosji abò pòliglosji (abò bënômni wielejãzëcznoscë), zôs wespòlëzna jãzëkòwô sã grużdżi. Tam, dze w ramach pòspólny swiądë jãzëk stanowi kònstitutiwny element nôrodnégò bëtu, pòlitika jãzëkòwô – żlë nie bãdze narzucónô na jinszi ôrt – gwësno bãdze przëstojiwa rozwicymù żëwòtnoscë. Je mòżno so docëgac, że taczé relacje manifestëją sã dosc wërazno w spòlëznach jednojãzëcznëch, równak pòsobicą w parłãczënach wielejãzëcznëch kòżdô spòlëzna jãzëkòwô mòże miec gwôsną pòlitikã jãzëkòwą, a wszëtczé òne na jaczis ôrt (abò we wespółdzejanim, abò w relacji kònfliktu, abò téż chòcbë w ramach pòzórny kòegzystencji) stikają sã na niwiznie całi spòlëznë: spòlëznë w krajach nowòczasnëch dążą do òsygniãcô (czë to dobrowòlno, czë z mùszu) kòòrdinacji tëch pòlitików, chòc sama jich tipòlogiô je bez wątpieniégò barżi skómplikòwónô. Bùgarsczi, jidącë za Gilesem[23], dostrzégô sztërë spòdlëczné paradigmatë kòmùnikòwaniô sã rozmajitëch spòlëznów jãzëkòwëch w zôkrãżim jedny spòlëznë. Są to: paradigmat niecygłoscë (jistnieją dwie jednojãzëczné spòlëznë rozmajitëch systemów jãzëkòwëch, chtërne nie kòmùnikùją sã ze sobą – w praktice równak drãgò je pòkazac taczi przëtrôfk), paradigmat wëbòru (w chtërnym jãzëk-pòstrzédnik midzë dwùma karnama je wëbiéróny, czë to spòmidzë jãzëków aùtochtonicznëch, czë téż pòchôdô „òd bùtna”), adaptacjô paradigmatu (czej jedno karno wëbiérô jãzëk jinszégò karna do wzôjny kòmùnikacji i dogôdiwô sã w swòjim gwôsnym jãzëkù le w zôkrãżim gwôsnégò karna, stôwającë sã razã dwùjãzëcznym) i paradigmat asymilacji (w chtërnym jedna spòlëzna tracy swòjã juwernotã jãzëkòwą na rzecz jinszi). Wëdôwô sã, że w zôkrãżim paradigmatu wëbòru mòżna bë bëło wëróżnic przëtrôfczi wëbòru wielerazowégò (co bë implikòwało mòżnosc wëbòru dowòlnégò systemù abò chòcbë wiãkszoscë z jãzëków fùnksnérëjącëch w spòlëznie), przëtrôfczi wëbòru „trzecégò” (przë decyzji ò wëbòrze jãzëka, chtëren nie je domôcy, np. jednégò z jãzëków kòngresowëch) i przëtrôfczi wëbòru jednégò z jãzëków aùtochtonicznëch (chtërne pò prôwdze nôleżą ju do paradigmatu adaptacji). W kònsekwencji w kòżdi z tëch stojiznów to prawie prowadzonô pòlitika jãzëkòwô decydëje ò tim, czë chróni òna żëwòtnosc (ekònomiczną, cywilizacyjną, pòliticzną, wieloscową, òbmiestną) słabszich spòlëznów jãzëkòwëch, czë téż dzejô na rzecz żëwòtnoscë le tëch mòcniészich. Strzódczi pòdtrzëmiwaniô (jak téż niewspiéraniô) żëwòtnoscë w ramach pòliticzi jãzëkòwi dzelą sã téż w zasadze na pòzajãzëkòwé i jãzëkòwé. Do wspòmniónëch ju nôrzãdzów pòzajãzëkòwëch fùnksnérëjącëch w ramach aùtonomii i historicznoscë przënôlégô dodac elementë pòliticzi demògraficzny czë pòpùlacyjny, chtërnëch célã je nade wszëtkò bùdowanié swiądë brëkùnkù ùtrzimaniô abò zwiãkszeniô lëczbë ùżëtkòwników dónégò jãzëka, òsoblëwò czej służi to regùlowaniémù wiôlgòscë karna lëdzy, co no są równoczasno wespòlëzną jãzëkòwą. W aspekce lingwisticznym żëwòtnosc je wspiérónô nié tëli przez samã standarizacjã (chòc bez wątpieniô sama mòże z ni miec zwësczi), co przez ùrëchliwającé jã procesë, to je etapë planowaniô statusu jãzëka, ò czim szerzi w pòstãpnym rozdzélu. Kùreszce, mòże bëc, że przënôlégô w tim placu pòdczorchnąc, że cësczi aùtonomii, historicznoscë i żëwòtnoscë (jakno aspektów pòspólny swiądë jãzëka) i pòliticzi jãzëkòwi, w chtërny ramach te aspektë pòdlégają racjonalizacji i dzélowi institucjonalizacji, są wiedno wzôjné. Tak wej pòlitika jãzëkòwô nié le wëjôsniô òbserwòwóné stónë wespòłowi swiądë, ale téż prowadzy je – czasã we wiôldżim stãpniu – w òstateczny kònsekwencji w taczim czerënkù, chtëren òdpòwiôdô interesóm pòspólnégò karna, co sprôwiô władzã i mô ùwôżanié w dóny spòlëznie.

---

[23] H. Giles, *Ethnicity Markers in Speech*, [in:] *Social markers in speech*, ed. K.R. Scherer, H. Giles, p. 251–289, Cambridge: De Gruyter, 1979, sparafrazowónô przez Bùgarsczégò (*Jezik u društvu…*, s. 184 i n.).

1.2.2. Planowanié jãzëka

Planowanié jãzëka[24] jesmë tu zdefiniowelë jakno proces sztôłtowaniô jãzëka dlô célów kòmùnikacji pùbliczny, chtërno stanowi razã spòdlëczné nôrzãdzé lingwisticzné, służącé realizacji pòliticzi jãzëkòwi. Planowanié jãzëkòwé to pòjãcé szerszé niż standarizacja jãzëka (dzeje sã tak m.jin. temù, że òbjimô òno téż dzejanié w òdniesenim do taczich systemów, chtërne nie òsygają niwiznë jãzëka standardowégò), i wëdôwô sã rzeczą baro przëdatną, żebë wprowadzëc terminologiczné rozróżnienié midzë tima dwùma pòjãcama, chòc nié wiedno je òno respektowóné w pismieniznie socjolingwisticzny. Rajić definiëje planowanié jãzëka jakno dzejanié, „chtërno òpisëje normã jakno pierszi krok, a pòzdze rozszérzô jã na standardowi jãzëk jakno drëdżi krok”. Nadto planowanié jãzëka òbjimô proces pòdjimaniô taczich decyzjów ò normie, chtërne są ùdokôzóné jãzëkòwò.

---

[24] Miast tradicyjnégò terminu *planowanié jãzëkòwé*, zdecydowôł jem sã na ùżiwanié pòjãcô *planowanié jãzëka*, w zgòdze z bédënkama Rajicia, *Teorijske osnove…*, s. 184).

Dlô Bùgarsczégò[25] je to „swiądné czerowanié rozwòjã jãzëkòwim, òsoblëwie w òpiarcym ò òbsąd sferë zewnãtrzny, w célu òsygniãcô szerzi ùmëszlonëch pòspólnëch zgrôwów w òbrëmim jãzëka”. Na dodôwk mòże bëc òno pòstrzégóné jakno kònkretizacja pòliticzi jãzëkòwi. W kąsk dôwniészi lëteraturze, na przëmiar w tekstach jednégò z prekùrsorów teòrii planowaniô jãzëka, Valtera Taùliégò, pisze sã, że planowanié je „dzejanim, chtërnégò célã je doskònalenié i twòrzenié jãzëka”[26], dze przez zlepsziwanié – chòc mô to gwësno teleòlogiczné kònotacje – przënôlégô równak w pierszi rédze rozmiôc spòlëczno wôżné zwiãkszenié skùtkòwnoscë kòmùnikacyjny jaczégòs jãzëka w pùblicznym przekazu, a nié „zlepsziwanié” sami strukturë jãzëkòwi. Kùreszce Haugen[27] widzy w planowanim złożoną interakcjã spòlëznë i jãzëka w òbrëmim tak fòrmë, jak i fùnkcji, a na interakcjô wëwòłiwô rozmajité procesë, chtërne są wôżnyma dzélama planowaniô jãzëka. Fishman trafno òstrzégô, że planowanié jãzëka – nimò jegò rozwiju teòreticznégò i prakticznégò òb òstatnëch dzesãc, a mòże dwadzescë lat – za czãsto je pòstrzégóné jakno zwëczajnô procedura technicznô[28]. Dzysdniowô teòriô socjolingwisticznô w ramach procedurë planowaniô rozróżniô dwa wzôjno kómplementarné czãdë: planowanié statusu jãzëka i planowanié kòrpùsu jãzëkòwégò. Nen pòdzél wprowadził Kloss[29] w célu rozróżnieniô procedurów òznôczającëch relacje midzë systemama òd taczich, co sã wdôwają w strukturã i elementë samégò systemù jãzëkòwégò, do chtërnégò – wëkòrzistëjącë pòjãcé standarizacji – bëło sprowôdzóné nôczãsczi planowanié jãzëka. To rozróżnienié nie je bezspiérné[30], ale wierzã, że nimò tegò, że òba ôrtë planowaniô wërazno sã ze sobą wadzą, dlô socjolingwisticznégò mòdła pòliticzi jãzëkòwi są òne apartno przëdatné. Planowanié statusu jãzëków (abò etnolektów) òbjimô tej ten dzél pòliticzi jãzëkòwi, chtëren zajimô sã ùstaliwanim spòłëczno wôżnëch relacjów midzë systemama ùżiwónyma przez spòlëznã i wëbòrã tëch jãzëków, chtërne pòjawią sã w rozmajitëch fòrmach kòmùnikacji pùbliczny. Jesz przed pòjawienim sã swiądnégò i eksplicytnégò procesu planowaniô statusu jãzëków w kòżdi spòlëznie w òpiarcym ò ji brëkùnczi kòmùnikacyjné fùnkcjonowa òsoblëwô selekcjô etnolektów i jãzëków, a téż jich klasyfikacjô w zôkrãżim wespòłowò relewantnëch relacjów hierarchicznëch, równak na „protofòrma” planowaniô miała charakter pò richtoscë dobòru „nôtërnégò”, tak tej zdôwało sã, że ni ma brëkùnkù kòncentrowaniô sã na twòrzenim bazë teòreticzny. Òczëwidno na spòdlim ti milënë leżałë, jak téż dzeje sã i dzys, determinantë pòwstałé z ùkładu òdnieseniów ekònomicznëch, pòlitcznëch abò kùlturowëch midzë òsóbnyma spòlëznama jãzëkòwima abò karnama bënowima. Ni mòże tej dzëwic, że planowanié statusu jãzëka bëło z piersza parłãczoné bezmała leno z problemama jãzëkòwima i kòmùnikacyjnyma, chtërne pòjôwiałë sã w nowò pòwstałëch krajach wielejãzëcznëch, òsoblëwò w Africe abò Azji, np. w Indonezji, dze trzeba bëło na jaczis ôrt „ùregùlowac” relacje midzë wielnyma systemama i wëbrac òsóbné z nich, żebë bëłë òne, pò dokònanim wiãkszi abò mniészi transfòrmacji, dostosowóné do nowëch, òficjalno pòstulowónëch brëkùnków kòmùnikacji pùbliczny[31]. Równak òb òstatnëch 15 lat stojizna bëlno sã zmienia, a w krajach wësok rozwiniãtëch, ò dłudżi tradicji państwòwòscë, chtërne zdôwałë sã rozrzeszëc i czësto ùstalëc status jãzëka z pòmòcą selekcji „nôtërny”, wiele procedurów planowaniô i zmianów statusu òsóbnëch jãzëków òstało przeprowadzonëch.

---

[25] Bùgarsczi (1986, 72).

[26] V. Tauli (1974, 102–103).

[27] Òb. E. Haugen (1983), a òsoblëwie schemat na s. 275.

[28] Òb. J. Fishman (1983, 108–109).

[29] W artiklu *Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report*, 1969; wedle Cobarrubiasa (1983, 42). Na temat niechtërnëch aspektów badérowaniów Klossa je mòżno nalezc pòmòcné infòrmacje ù Muljačicia (1986).

Tłóm. Mark Kaszewsczi

---

[30] Na temat ti kriticzi òb. Cobarrubias (1983, 42–43).

[31] Òb. téż Rubin (1983, 330).

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE, TŁUMACZENIA

Jaromira Labudda

Uwagi o współczesnej kaszubszczyźnie

Język jest rdzeniem kultury każdego narodu, najważniejszą częścią jego tożsamości. Dlatego należy dbać o niego, starać się o jego czystość, posługiwać się nim na co dzień i przyczyniać się do przekazu międzypokoleniowego. Jeszcze dobitniej to wyraził jakiś nieznany autor: „Nie znać języka kraju przebywania może tylko gość, okupant lub idiota".

Kaszubszczyzna jest używana w mowie i w piśmie. Należy nadmienić, że coraz rzadziej ją słyszymy. W domu mówi się po polsku, z wyjątkiem rodzin, gdzie jest stosowany bilingwizm językowy, gdzie jedno z rodziców mówi do dzieci po polsku, a drugie po kaszubsku. Lecz takich rodzin jest mało. Są to przeważnie przedstawiciele inteligencji, którzy mają świadomość zaniku naszej mowy. Młodzi ludzie czasem coś powiedzą po kaszubsku do swoich dziadków, a to tylko dlatego, żeby im sprawić przyjemność. Nie zdają sobie sprawy, że wspólny język umacnia więź. Często też używają pojedynczych słów czy fraz dla wzmocnienia swojej wypowiedzi lub dla celów humorystycznych.

Zdzisław Aleksander wyróżnia 3 sytuacje, w których się może znaleźć dziecko:

1) Najpierw uczy się porozumiewać z otoczeniem za pomocą mowy kaszubskiej i dopiero później opanowuje język standardowy,
2) Etnojęzyk i język narodowy opanowuje jednocześnie,
3) Najpierw porozumiewa się za pomocą języka standardowego, a następnie (np. w czasie zabaw z rówieśnikami, spotkań z krewnymi) uczy się posługiwać etnojęzykiem[1].

Pierwsza z podanych możliwości obecnie zanikła. Już nawet pasywnej znajomości kaszubszczyzny nie wynosi się z domu. A ci, którzy jeszcze od

---

[1] Z. Aleksander, *O sytuacji językowej dzieci kaszubskich (aspekty socjolingwistyczne problemu)*, [w:] *Pedagogia Celestyna Freineta a edukacja regionalna*, pod red. W. Frankiewicz i K. Kossak-Główczewskiego, Gdańsk 1997.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

najmłodszych lat nauczyli się mówić w rodzimej mowie, znają dobrze język polski również dzięki mediom i wynalazkom technicznym. Tak oto kaszubszczyzna nie jest poznawana w odosobnieniu od polszczyzny.

Druga możliwość jest już w zaniku ze względu na przerwanie przekazu międzypokoleniowego. Kaszubskie dziecko jest w trzeciej sytuacji, lecz kaszubszczyzny nie uczy się od innych dzieci podczas zabawy ani spotkań rodzinnych. Język kaszubski poznaje w szkole i to jeszcze z zastrzeżeniem, że jest objęte taką nauką, a przyswajanie kaszubszczyzny coraz bardziej przypomina naukę języków obcych. Na lekcjach dzieci, a przede wszystkim młodzież jest zachęcana do posługiwania się mową rodzimą. Za to na przerwach słyszy się tylko mowę polską. Kaszubszczyzna jest przez uczniów postrzegana jak jakiś dziwny dodatek do nauki szkolnej, który daje możliwość podniesienia średniej ocen. Żeby to zmienić, należy wprowadzić obligatoryjny obowiązek nauki na całych Kaszubach, a dla dorosłych jakieś powszechne kursy. Tak to zapewne rozumieli zrzeszyńcy, gdy w latach 70-tych ubiegłego wieku proponowali wprowadzenie kaszubszczyzny do szkół: „Widzimy oto tylko jeden jedyny sposób: Lud nasz musi być nauczany, jak wszędzie na świecie, swojej ojczystej mowy, a nauka czytania i pisania miałaby się odbywać w szkołach. Kaszubska mowa musi awansować do języków uczonych w szkołach”[2].

Jeśli chodzi o osoby dorosłe, uważają kaszubszczyznę za język gorszy od polszczyzny, za mowę, którą wypada się posługiwać tylko na wsi. Można wskazać przypadki, gdy dwaj Kaszubi w swoim wiejskim środowisku mówią po kaszubsku, ale już w mieście przechodzą na polszczyznę. Jest to pozostałość po czasach minionych, czasach, w których wmawiano nam, że kaszubszczyzna jest zepsutą polszczyzną i usilnie przekonywano do „czystej” mowy polskiej, gdy Kaszubów w szkołach poniżano, stosując przemoc psychiczną i fizyczną, gdy w mediach się promowało tylko góralszczyznę, folklor, a z kaszubskich pieśni słyszało się jedynie *Mój tata kùpił kòzã* albo *Kaszëbscé nótë*. Nauczyciele kazali mówić po polsku w przekonaniu, że kaszubszczyzna przeszkadza w nauce języka polskiego. Nikt tego nie naprawił. Nikt z uczonych, dziennikarzy czy innych znanych i wysoko postawionych ludzi nie zmienił świadomości naszych urobionych na ten wzorzec Kaszubów. Mało który z nich wie, że kaszubszczyzna nie jest gwarą, a z Polaków z innych stron – prawie nikt. Minęło już 18 lat od oficjalnej nobilitacji naszego języka, a my stoimy w miejscu. Najwyższy czas, żeby to zmienić! Istnieje konieczność cyklicznego edukowania całej społeczności kaszubskiej przez media i uznane autorytety. Nie raz słyszymy pytanie: Po co nam ten kaszubski? Przecież możemy się dogadać po polsku. Co ja z tego będę miał? Czasy ideowców już się skończyły.

---

[2] Głos w dyskusji w formie referatu wygłoszonego przez Aleksandra Labudę we Wdzydzach 22 października 1978 r., mps w archiwum rodzinnym.

Polszczyzna – jako język oficjalny – daje wielką możliwość awansu społecznego i zawodowego. Młody człowiek powinien znać praktyczny cel edukacji. Jest konieczne, by Kaszubi wiedzieli, że dobry znawca naszego języka będzie poważany na swojej ziemi. Ci, którzy dobrze znają kaszubszczyznę, powinni być w pierwszej kolejności przyjmowani do pracy w kaszubskich instytucjach, otrzymywać ciekawą i dobrze opłacaną pracę oraz wysoko awansować – proporcjonalnie do językowych kompetencji – tak jak to było nam obiecywane przed 20 laty. Nadszedł już najwyższy czas, by się z tego wywiązać. Młody człowiek musi wiedzieć, że kaszubszczyzna jest wielką wartością, że my tu jesteśmy gospodarzami, jesteśmy u siebie, na swojej ziemi. Sama moda na kaszubszczyznę wśród młodej inteligencji nie jest w stanie uratować naszej mowy.

Również w mediach jest coraz mniej kaszubszczyzny, a ta, która jeszcze się ostała, jest mocno pokaleczona. Ciężko zrozumieć, co dziennikarz mówi, nie rozpoznaje się naszej fonetyki, akcentu, za to czasem się daje wyczuć polaszenie. Prezenterzy mówią też językiem literackim. Natychmiast daje się wyczuć, że to kaszubszczyzna sztuczna, dziwna, wyuczona, a nie wyniesiona z domu. Owa polonizacja stanowi ogólne zagrożenie. Zajęła ona miejsce dawniejszej germanizacji. Obecnie już nie musimy się obawiać słów niemieckich czy innych, lecz naleciałości polskich. Jeszcze 100 lat temu język kaszubski spełniał funkcję komunikatywną. W domu, wśród przyjaciół i sąsiadów mówiło się tylko po kaszubsku. Obecnie owa funkcja zanikła, a przejął ją j. polski. Kaszuba z nie-Kaszubą w mowie przechodzi na polszczyznę i nie jest to sprawa przysługi. Tu chodzi przede wszystkim o komunikatywność.

Jeśli chodzi o język pisany, jest prawie odwrotnie. Tu przeważa puryzm językowy. Młodzi twórcy, żeby unikać polonizmów, nadmiernie korzystają ze słowników i tym sposobem literatura się staje mało czytelna i coraz bardziej oddala się od naturalnego języka naszych przodków. Jeśli tak dalej pójdzie, nowoczesne piśmiennictwo może zostać bez czytelników. Z tym wiąże się wyczucie słowa. Jest ono możliwe tylko dla tych, dla których kaszubszczyzna jest mową pierwotną, językiem, w którym wyrażają swój świat od dziecka.

Należy też zauważyć, że – chociaż język zanika w mowie – to ten pisany rozprzestrzenia się na wiele dziedzin, m.in. naukową czy sztuki piękne. Już jesteśmy w stanie wyrażać wszystko, o czym pomyślimy. Innymi słowy, język pisany zatacza coraz to szersze kręgi, a zarazem coraz głębiej wnika w sam rdzeń przekazywanej treści, jest coraz bardziej precyzyjny. Wygląda na to, że dla naszych potomków zostanie piśmiennictwo, z którego na nowo będą się uczyć kaszubskiej mowy. A może będzie ono tylko dla naukowców jakąś ciekawostką minionych czasów bądź językiem, który posłuży badaniom porównawczym języków słowiańskich.

W *Encyklopedii języka polskiego* czytamy: „Język jako zjawisko społeczne żyje tak długo, jak długo istnieją grupy ludzkie używające go celem porozumiewania się i jak długo przekazują go swoim potomkom”.[3] Zatem należy zadać sobie pytania: Ile grup jeszcze go używa? Ile z tych grup przekazuje go swoim potomkom? Jak długo będzie jeszcze w użyciu?

Dobrze by było, żeby spełniły się słowa Jana Trepczyka:

Le më cë dómë w pałac przińc
I w pierszé sadnąc rédżi[4].

Niechaj język kaszubski zajmuje pierwsze rzędy przed innymi mowami w pięknym kaszubskim pałacu naszej ziemi.

---

[3] hasło: *Język a społeczeństwo*, [w:] *Encyklopedia języka polskiego*, red. S. Urbańczyk, Wrocław 1994.

[4] J. Trepczyk, *Òdecknienié*, Gdańsk 1977, s. 17.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Dubravko Škiljan

Polityka językowa [Jezična politika] (fragment II)

1.2. Elementy polityki językowej

Jeśli chodzi o kontekst społeczny polityki językowej, lingwistyka może sobie pozwolić na pewną niedookreśloność w jej opisywaniu i w wyliczaniu jej elementów, jako że i tak w większości znajdują się one poza sferą, którą zajmuje się nauka o języku. Ponieważ jednak na gruncie językoznawstwa przyjęto, przynajmniej w wymiarze socjolingwistycznym, że polityka językowa powinna być obiektem jej badań, językoznawstwo będzie musiało zatem sprostać wymogowi opisu składników polityki językowej w sposób bardziej szczegółowy. Rzecz jasna istotny problem stanowi fakt, iż nie ma jeszcze zgody co do tego, co podlega polityce językowej, zaś same jej definicje mogą być zarówno niezwykle zawężone, jak i mogą sugerować bardzo szerokie rozumienie zjawiska. Dla celów niniejszego opracowania politykę językową zdefiniowaliśmy jako zbiór racjonalnych i w większości zinstytucjonalizowanych działań prowadzonych w społeczeństwie, których wpływ jest odczuwalny zarówno w formach języka komunikacji publicznej, jak i w społecznej świadomości występowania tych zjawisk. Utrzymując, że polityka językowa jest ściśle związana ze społeczną świadomością języka, wkraczamy w obszar bardzo słabo zbadany, na temat którego ani lingwistyka, ani socjologia, ani też socjolingwistyka nie dostarczają zbyt dużej wiedzy[1]. Jeśli jednak chcielibyśmy wymienić i opisać podstawowe składniki zbioru działań, które należą do polityki językowej, powinniśmy być w stanie wskazać przynajmniej te sfery świadomości społecznej lub takie działania ludzkie, w których owe elementy się manifestują. Ponieważ nie istnieje jeszcze realny rejestr takich obszarów, będziemy musieli zadowolić się modelem Fishmana, mimo że zrodził się on, w sensie epistemologicznym, z socjologii

---

[1] Podobną opinię wyraził J. Fishman, *Sociologija jezika*, Zagreb: Svijetlost, s. 171 i nn.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

behawiorystycznej, która opisuje sposoby zachowań społecznych[2], jako formy społecznie relewantnych ustosunkowań zbiorowości (wspólnot językowych) do własnego języka. Ponieważ wydaje się, iż ten model może być przydatny w praktyce do prowadzenia rozważań socjolingwistycznych, o ile wprowadzić w nim niewielkie zmiany terminologiczne i treściowe, można skonkludować, że istnieją cztery podstawowe obszary, w obrębie których stosunek do działalności językowej może być racjonalizowany w takim stopniu, że tworzy on politykę językową. Nawiązując głównie do koncepcji Fishmana, nazywamy te domeny: *autonomią*, *historycznością*, *żywotnością* i *planowaniem języka*. Jako *autonomię* będziemy rozumieć występowanie (lub niewystępowanie) świadomości, iż jakiś język jest unikalny i niezależny od jakiegokolwiek innego języka, bez względu na to, czy jest to potwierdzone faktami lingwistycznymi, czy też nie. *Historyczność* dotyczy świadomości (lub jej braku) historycznej ciągłości języka, zaś *żywotność* wskazuje na społeczną świadomość, iż w granicach etnicznych (i poza ich obrębem) należy utrzymywać i zwiększać liczbę użytkowników języka oraz pomnażać jego funkcje[3]. Wreszcie *planowanie języka*, które Fishman określa mianem *standaryzacji*[4], obejmuje wszystkie procesy kształtowania języka pod kątem komunikacji publicznej. Jest rzeczą oczywistą, że podział ten dotyczy sfer określonych na podstawie różnych kryteriów: autonomia, historyczność i witalność to segmenty społecznej świadomości językowej, zaś planowanie jest formą działania społecznego. Z tego względu kategorie te należy rozpatrywać odrębnie i w odniesieniu do różnych sposobów ich racjonalizacji w polityce językowej, jednak – co trzeba przyznać – umożliwiły one socjolingwistyce w okresie jej kształtowania się stworzenie odpowiedniego modelu klasyfikacyjnego tych typów języków, które wydawały się wówczas najbardziej istotne z perspektywy społecznej[5]. Przyjmując zatem ten podział (mimo jego mankamentów) jako punkt wyjścia do badania elementów polityki językowej, najpierw rozważymy sfery autonomii, historyczności i żywotności, a następnie przejdziemy do analizowania

---

[2] J. Fishman, *Sociologija jezika*…, s. 38–42.

[3] Mimo że wszystkie te terminy zostały zdefiniowane nieco inaczej przez J. Fishmana, ich zakres znaczeniowy pozostaje zasadniczo taki sam.

[4] Terminologiczne rozróżnienie pomiędzy *planowaniem języka* a *standaryzacją* zostanie omówione w rozdziale 1.3.2.

[5] W.A. Stewart, *A Sociolinguistics Typology for Describing National Multilingualism*, [in:] *Readings in the Sociology of Language*, (ed. J. Fishman), Mouton: The Hague, 1968, cytowany przez J. Fishmana, *Sociologija jezika*..., s. 42. Model ten ujęty w postaci tabeli

domeny planowania języka, jako często najbardziej charakterystycznego segmentu wszystkich procedur polityki językowej.

1.2.1. Autonomia, historyczność i żywotność

Świadomość niezależności jednego języka od innych języków, czyli społeczna świadomość *autonomii* języka, może opierać się, a zarazem rozwijać w oparciu o dwie różne podstawy: albo system językowy różni się od innych (lub przynajmniej od tych, które go bezpośrednio otaczają) na tyle, że świadomość ta istnieje „sama przez się”, bez szczególnego wpływu kontekstu społecznego (*Abstand* – autonomia dystansu); albo też świadomość ta rozwija się poprzez celowe podkreślanie różnic i planowe dystansowanie struktury danego języka od struktury języków genetycznie z nim spokrewnionych, które najczęściej funkcjonują w jego sąsiedztwie (tak wygląda autonomia uformowana na podstawie tzw. *Ausbau*)[6]. Autonomia *Ausbau* jest oczywiście użyteczna tylko w takich obszarach, gdzie występuje kontakt między kilkoma genetycznie spokrewnionymi i typologicznie podobnymi językami, których niezależność od siebie ma być udowadniana, lub tam, gdzie w domenie jednego języka rozpoczyna się wyodrębnienie w świadomości społecznej istnienia któregoś z jego dialektów lub wariantów jako niezależnego i oryginalnego języka[7]. W odniesieniu do sfery autonomii teoretycznie możliwe są cztery rodzaje polityki językowej: (1) polityka

---

przedstawia się następująco: W.A. Stewart, *A Sociolinguistics Typology…* → J. Fishman, *Socjologija jezika…*, na przykładzie języka angielskiego:

➔ Wariant	stand.	auton.	histor.	żywotność
➔ Standard	+	+	+	+
➔ Lokalny	–	+	+	+
➔ Dialekt	–	–	+	+
➔ Kreolski	–	–	–	+
➔ Pidżyn	–	–	|	–
➔ Klasyczny	+	+	+	–
➔ Sztuczny	+	+	–	–

Późniejsze analizy wykazały jednak, że taki model jest jednak zbyt uproszczony.

[6] Typologię autonomii wprowadził H. Kloss (*„Abstand” languages and „Ausbau” languages*, „Anthropological Linguistics” 1967, nr 11, z. 7, s. 29–41), sparafrazowany później przez J. Fishmana, *Sociologija jezika…*, s. 39–40.

[7] O autonomii, ale jako o cesze języków standardowych, pisze również w kilku miejscach D. Brozović, *Standardni jezik…*.

obojętna wobec autonomii, (2) polityka utrzymująca status quo autonomii, (3) polityka zwiększania autonomii, (4) polityka zmniejszania autonomii.

Pierwszy przypadek będzie związany albo z autonomiami *Aufstand*, albo z takimi autonomiami, które w rzeczywistości są wytworem zakończonego już procesu *Ausbau*, tak że racjonalne działania społeczne nie tylko nie muszą w żadnym kierunku zachęcać do autonomii językowej, ale nie muszą jej w ogóle w wyraźny sposób uwzględniać: jest to charakterystyczne dla większości języków „kongresowych" w ich krajach „dominujących" (np. dla francuskiego we Francji lub dla rosyjskiego w dawnym Związku Radzieckim), ponieważ ich niezależność jest powszechnie uznawana oraz zinternalizowana w świadomości użytkowników. W drugim przypadku wyraźnie stwierdza się autonomię języka, ale konkretnymi działaniami nie jest ona powiększana ani pomniejszana w relacji do innych języków: jest to również przypadek społeczeństw, w których proces „autonomizacji" jest w znacznej mierze już zakończony. W przeciwieństwie do powyższego trzeci i czwarty model polityki charakteryzują procesy, w których autonomia językowa jest zwiększana lub zmniejszana za pomocą szeregu procedur: jest to możliwe tylko w przypadku autonomii *Ausbau* i stanowi zawsze tylko jeden z segmentów ogólnej polityki przybliżania się do osoby mówiącej danym językiem w relacji, zgodnie z którą procesy te zachodzą, lub oddalania się od osób operujących tym systemem. Elementy kształtujące świadomość autonomii w ramach polityki językowej, prowadzonej w dowolnym kierunku, można podzielić na środki pozajęzykowe i językowe. Procedury pozajęzykowe, stosowane na przykład w procesach edukacyjnych, mogą pogłębiać świadomość niezależności języka (albo przeciwnie – jego bliskiego związku z innymi językami) poprzez podkreślanie aspektów etnicznych, kulturowych, politycznych, historycznych lub geograficznych, które potwierdzają jeden z tych dwóch poglądów [niezależność lub związek – M.K.]. Do środków językowych należą różne formy opisu języka (np. budowanie jego zasobu leksykalnego i gramatyki), a w ich obrębie można szczególnie podkreślać kontrastowanie z językiem lub językami, w stosunku do których autonomia ma być zwiększona lub zmniejszona. Procesy standaryzacji stanowią jednak z pewnością najpotężniejsze narzędzie kształtowania świadomości autonomii języka, zaś manifestowanie się tendencji purystycznej lub „niepurystycznej" w obrębie tych procesów dość wyraźnie wskazuje, do jakiego rodzaju polityki językowej one należą[8]. Co oczywiste, każdy język ma swoją historię, to znaczy, że każdy system językowy w każdym momencie dziejowym reprezentuje strukturę rozwiniętą z innej struktury, która poprzedzała jej istnienie w czasie, jednak nie wszystkie społeczności językowe mają w równym stopniu rozwiniętą świadomość historycznego kontinuum własnego języka; także owa świadomość *historyczności* w niejednakowym stopniu sięga w przeszłość[9]. W jakiejś wyobrażonej typologii można z jednej strony odróżnić historyczność wynikającą z ciągłości świadomości społecznej od tej, która została zbudowana *ex post*, z drugiej zaś – historyczność pozostającą w ramach czasowych jednego języka rozróżnić od tej, która rozciąga się na języki-przodków. W pierwszym zbiorze można zatem rozróżnić społeczności językowe, które na przestrzeni dziejów nieprzerwanie (oczywiście od pewnego momentu) posiadały świadomość historyczności swojego języka (np. Anglicy czy Włosi) oraz te, w których dopiero później, poprzez refleksję historyczną, ową świadomość rozwinęły dzięki istnieniu struktur racjonalnych (które wszak nie zawsze muszą być racjonalistyczne) (np. Albańczycy). W drugiej grupie odróżnić można na przykład Słowian, którzy historię własnych języków postrzegają przede wszystkim jako zapoczątkowaną przez określone procesy etniczne, od użytkowników języków romańskich, dla których pojmowanie historyczności tych systemów zwykle odnosi się również do łaciny. Wreszcie nie należy zapominać o tym, że historyczność jest ściśle związana z literaturą i zabytkami piśmiennictwa, zatem czas pojawienia się pierwszego pisemnego zabytku danego języka często stanowi *terminus ante quem non* dla świadomości historycznej, a granica ta – o ile to konieczne – jest przekraczana głównie tylko *ex post*. W ogólnym zarysie polityka językowa może albo podkreślać historyczność języka, albo nie kłaść na ten fakt szczególnego nacisku. Taka polityka językowa, która zaprzecza historyczności lub przynajmniej umniejsza jej rangę, jest teoretycznie możliwa, jednak wydaje mi się, że w praktyce takie przypadki w ogóle nie występują[10]. Nie ma nic dziwnego w tym, że akcent na historyczność języka kładą te polityki, które – niezależnie od powodów – konstruują go *ex post*; dzieje się tak, gdyż nieustanna

---

[8] O problemie puryzmu w interesujący sposób pisze M. Katičić w pracy *O purizmu*, „Jezik" 1973, nr 21, s. 65–72.

---

[9] Co ciekawe, J. Fishman, *Sociologija jezika…*, s. 40, traktuje historyczność niemal ironicznie, wyraźnie traktując ją jako „snobistyczną”, a zarazem uważając za najmniej istotny segment świadomości społecznej dotyczącej języka, mimo że jest ona dla wielu polityk językowych niezwykle istotna.

[10] Z drugiej strony czasami – i nie są to wcale sytuacje rzadkie – istnieją takie polityki językowe, które pomniejszają lub całkowicie negują historyczność innego, obcego języka, który jest niejako „konkurentem” języka własnego, jednak analiza takiej postawy nie należy już do sfery analiz podejmowanych w artykule.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

historyczność jest częścią społecznej świadomości języka, nawet bez silniejszego działania polityki językowej. Ów nacisk na historyczność języka nie zawsze opiera się wyłącznie na naukowo udowodnionych i racjonalnych i logicznych faktach, ale uwzględnia także czynniki irracjonalne, zatem rzeczywistą historię języka częściowo zastępują mity, legendy i wierzenia[11]. Podczas gdy polityka językowa zdąża do autonomii przede wszystkim za pomocą narzędzi językowych, historyczność rozwija ją za pomocą środków pozajęzykowych. Czasami jednak – także w ramach procesów standaryzacji – do samej struktury języka wprowadzane są elementy z dawniejszych stanów językowych: odbywa się to zwłaszcza w obrębie podsysytemu leksykalnego. Owe działania przyczyniają się, choćby w sposób pośredni, do kształtowania wśród użytkowników języka świadomości historyczności.

Jeżeli *witalność* będziemy rozumieć jako segment społecznej świadomości języka, który jest funkcją liczebności i społecznego prestiżu użytkowników oraz zdolności ich języka do obsługiwania różnych form komunikacji publicznej[12], to przekonamy się, że można dostrzec jej manifestacje na dwóch poziomach – w ramach samej wzmiankowanej społeczności językowej oraz w jej relacji do innych społeczności językowych – a taka sytuacja zawsze implikuje występowanie bardzo złożonych relacji między językami i grupami etnicznymi. Jako że owe relacje często stanowią jedno z centralnych miejsc świadomości społecznej i polityki językowej, wydaje się, iż warto najpierw zreferować ową kwestię z perspektywy socjolingwistyki. Adaptując z socjologii i antropologii pojęcie grupy etnicznej, językoznawcy do tego pojęcia zaliczają plemiona, ludy i narody, a przede wszystkim zgadzają się z tezą, że różnice jakościowe między tymi grupami są konsekwencją stopnia rozwoju ekonomicznego, kulturowego i politycznego danego społeczeństwa[13]. Mimo że różnice ujawniające się w zakresie proponowanych definicji są czasami dość znaczne, uznajemy, że terminy te odpowiadają zasadniczo pojęciom przyjętym w socjologii zorientowanej marksistowsko. W obrębie rozumianego na sposób charakterystyczny dla romantyzmu modelu eurocentrycznego, wypracowanego w okresie rewolucji obywatelskich i w czasie budzenia się świadomości narodowych, przyjmuje

---

[11] Na ten temat zob. R. Bugarski, *Jezik u društvu*, Beograd: Prosveta, 1986, s. 134 i nn.

[12] Por. J. Fishman, *Sociologija jezika…*, s. 41.

[13] Omówienie tych terminów zawierają prace m.in. R. Bugarskiego, *Jezik u društvu*, Beograd: Prosveta, s. 158 i n.), D. Brozovicia *Standardni jezik…*, s. 20–21) i E. Haugena, *The Implementation of Corpus Planning: Theory and Practice*, [in:] J. Cobarrubias, J. Fishman (red.), *Progress in Language Planning…*

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

się, że relacją idealną jest *jeden naród* : *jeden język* : *jedno państwo*; w owym modelu, który w świadomości społecznej, niekiedy tylko w formie nieznacznie zmodyfikowanej, w niektórych przypadkach utrzymuje się do dziś, język jawi się jako istotny element tożsamości narodowej, kulturowej i politycznej, i jest on uważany za niewątpliwy i konieczny wyznacznik samego faktu istnienia grupy etnicznej, a zwłaszcza narodu. Rzeczywistość geopolityczna w nielicznych przypadkach (o ile w ogóle można takowe wskazać, np. Islandię) umożliwiała konstytuowanie się narodu jednojęzycznego w granicach tylko jednego państwa, dzięki czemu trzeci z przywoływanych terminów (*państwo*) został w obrębie tej relacji zredukowany do jedynie pewnej teoretycznej możliwości i przekształcił się w relację binarną – *naród* (lub ogólniej – *grupa etniczna*): *język*. Także w odniesieniu do tej kwestii łatwo stwierdzić, iż stosunkowo rzadko występują takie przypadki, w których granice etniczne pokrywają się z granicami występowania społeczności językowej, zwłaszcza jeśli chodzi o język komunikacji publicznej; socjolingwistyka zbudowała zatem kompleks czasami bardzo złożonych modeli, które ilustrują takie relacje[14]. W najbardziej uproszczonym wariancie można by powiedzieć, że między językiem a grupą etniczną występują trzy podstawowe rodzaje relacji: (1) tylko jedna grupa etniczna używa tylko jednego języka, (2) jeden język jest używany przez więcej grup etnicznych, (3) jedna grupa etniczna używa większej liczby języków[15]. Złożoność sytuacji (oraz samego wzmiankowanego modelu) znacznie wzrasta, jeśli weźmie się pod uwagę język komunikacji publicznej, który jest najbardziej interesujący z punktu widzenia polityki językowej, albowiem nie jest konieczne, aby autochtoniczny, „ojczysty" język grupy etnicznej był w niej także językiem komunikacji publicznej: co więcej, w ramach komunikacji publicznej może on niekiedy pełnić tylko wybrane funkcje, tworząc w ten sposób, w różnym stopniu i w odmiennych proporcjach, sytuacje dyglosji i poliglosji. W związku z tym Kloss[16] wyróżnia także

---

[14] Złożony model, w którym diasystem (jako kategoria genetyczno-językowa), język standardowy (jako kategoria socjolingwistyczna), pochodzenie etniczne (kategoria etnologiczna) i naród (kategoria socjologiczna) są wzajemnie skorelowane, z opisanymi szesnastoma typami relacji, opatrzony licznymi przykładami i bogatą literaturą przedmiotu odnaleźć można w pracy D. Brozovicia, *Tipologija odnosna između ljudskih jezika i kolektiva prema genetskolingvističkim, etnološkim i sociološkim kriterijama*, „Sveske" 1985, nr 9, s. 57–78.

[15] W obrębie niniejszego podziału, a także w rozważaniach dotyczących żywotności jako takiej, o ile wyraźnie nie zaznaczono inaczej, termin *język* oznacza tyle, co „język ojczysty".

[16] W pracy *Notes concerning a language-nation typology*; za J. Cobarrubiasem, *Ethical Issues…*, s. 43.

endoglosję (język rodzimy jest w niej zrównany z poziomem języka komunikacji publicznej), *egzoglosję* (wprowadzenie języka obcego do komunikacji publicznej) oraz *stany mieszane* (przejawiające się w występowaniu dyglosji i poliglosji). Mimo że zatem grupy językowe i etniczne (zwłaszcza zaś naród) – jak słusznie zauważa Bugarski[17] – są ze sobą pod względem ideologicznym i częściowo w aspekcie historycznym powiązane, to teoretycznie nie zachodzi między nimi obligatoryjny związek, ponieważ ani definicja języka, ani definicja narodu nie zawierają obowiązkowo tego drugiego pojęcia[18]. Innymi słowy, związki między językami a grupami etnicznymi prawie zawsze funkcjonują w świadomości społecznej – a także często indywidualnej – użytkownika języka, i dlatego są one ważne dla polityki językowej, choć nie muszą (a nawet nie mogą) stanowić elementu bazowego w opisach socjolingwistycznych, co oznacza także, iż problemy żywotności powinny być ujmowane i opisywane w oparciu o szerszą podstawę. Wyjściową jednostką socjolingwistyczną, w obrębie której można rozpatrywać żywotność w odniesieniu do języka, powinna być – jak sądzę – wspólnota językowa, rozumiana jako grupa użytkowników, którzy znają przynajmniej jeden system, za pomocą którego mogą się ze sobą komunikować lub co najmniej uznają go za element wspólnego dziedzictwa kulturowo-historycznego, a także znają oni zasady jego używania[19]. Jeśli spojrzymy na pozycję języka ojczystego w danej społeczności językowej, społeczności te mogą być (1) *ekspansywne*, (2) *stabilne* lub (3) *malejące*. Wspólnotą *ekspansywną* jest ta, w obrębie której liczba użytkowników wzrasta, czy to dzięki przyrostowi naturalnemu, czy też poprzez „przyjmowanie” użytkowników z innej społeczności, zaś wzrost liczby osób mówiących może wiązać się z ich ekspansją terytorialną. Można sobie wyobrazić, że ekspansja ma miejsce tylko

---

[17] R. Bugarski, *Jezik u društvu*, Beograd: Prosveta, 1986, s. 206–207) i R. Bugarski, *Jezik i nacija*, „Sveske” 1984, nr 5–6, s. 23–28.

[18] Stosowne przykłady z krajów skandynawskich i arabskich, wraz z adekwatnymi eksplikacjami teoretycznymi, można znaleźć w: L. Rajić, *Jezici i nacije u Skandinaviji*, „Sveske” 1984, nr 5–6, s. 113–120 i D. Tanasković, *Nacija i jezik u suvremenom arabskom svetu*, „Sveske” 1984, nr 5–6, s. 121–128.

[19] Taka definicja wspólnoty językowej, bez wzmianki o wspólnym dziedzictwie kulturowo-historycznym, pojawia się u J. Fishmana, *Sociologija jezika…*, s. 42–43 i u Radovanovicia, *Sociolingvistika…*, s. 151–152), gdzie wyjaśniono, dlaczego wspólnota językowa (Radovanović określa ją mianem *mówionej*) nie może być utożsamiana z językiem. Językowy korelat społeczności językowej byłby w takiej sytuacji swego rodzaju diasystemem (por. D. Brozović, *Standardni jezik…*, s. 14).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

w przestrzeni, bez zwiększania liczby użytkowników języka, jak w przypadku kolonizacji i wojennych podbojów. W *stabilnych* społecznościach użytkownicy pozostają na stałe w tym samym obszarze, a ich liczba jest względnie zrównoważona lub też jej wzrost czy spadek jest bliski zera. Wreszcie *malejące* wspólnoty językowe zmniejszają liczbę swoich członków albo przez zwiększoną śmiertelność, albo przejmując inny system językowy jako środek wzajemnej komunikacji, lub terytorium tej wspólnoty się zawęża, lub też następuje jedno i drugie: proces upadku kończy się, o ile nie zostanie wcześniej powstrzymany, wraz ze śmiercią języka. Co oczywiste, w pierwszym i trzecim przypadku ekspansja i upadek mogą odzwierciedlać relacje między dwiema społecznościami językowymi. Na poziomie języków komunikacji publicznej, jeśli przyjąć propozycje Klossa, rozróżnimy (1) społeczności endoglosyjne, które używają własnego języka także w komunikacji publicznej, (2) społeczności egzoglosyjne, w których funkcję tę pełni inny język, (3) społeczności poliglosyjne i wielojęzyczne, w których występują dwa lub więcej języki komunikacji publicznej, pełniące te same lub odmienne funkcje, a spośród tych systemów jeden jest językiem autochtonicznym. Nie należy przy tym zapominać, że dyglosja może również występować w drugim typie sytuacji, jednakowoż nie istnieje ona w komunikacji publicznej, lecz oscyluje w relacji między komunikacją publiczną i prywatną (o ile dla komunikacji prywatnej został zarezerwowany język społeczności autochtonów). W odniesieniu do grup etnicznych społeczności językowe dzieli się na: (1) te, których zasięg odpowiada zasięgowi grupy etnicznej, (2) te, które obejmują więcej niż jedną grupę etniczną; oraz (3) te, które są węższe niż grupa etniczna, co oznacza, że część członków tej grupy przyjęła inny język jako swój ojczysty. Jest zatem rzeczą oczywistą, że ekspansywne wspólnoty endoglosyjne, które pokrywają się z granicami grupy etnicznej lub są od nich większe, wykazują największą żywotność w zakresie swojego języka, a wspólnoty językowe zanikające, węższe niż grupa etniczna i w sytuacjach egzoglosji, mają najmniejszą żywotność, podczas gdy wszystkie inne możliwe kombinacje zlokalizowane są między tymi biegunami. Z punktu widzenia teorii polityki językowej zdaje się, że najmniej interesujące są te społeczeństwa (lub takie państwa), które są jednojęzyczne, względnie stabilne, endoglosyjne i obejmują jedną grupę etniczną, gdyż nie dochodzi w nich do konfrontacji czy konfliktów między różnymi językami i ich użytkownikami. We współczesnym świecie jednak takie społeczności są dość rzadkie, a i one charakteryzują się rozwarstwieniem językowym. Mianowicie w ramach jednego języka i w obrębie stabilnej społeczności jednojęzycznej występują liczne różnice dialektalne i socjolektalne, a zatem liczne systemy[20] o rozmieszczeniu horyzontalnym lub wertykalnym, zaś tylko nieliczne z nich uzyskują status instrumentu komunikacji publicznej. Dlatego także w odniesieniu do społeczności jednojęzycznych, w ujęciu socjolingwistycznym, istotnym dla polityki językowej, zawsze przeciwstawia się systemy społecznie „wyższe" i społecznie „niższe"[21]. Sytuacja jest oczywiście jeszcze bardziej skomplikowana w takich społeczeństwach (i państwach), w których współistnieje, w różnych formach interakcji, większa liczba społeczności językowych, czyli są to społeczeństwa, które można bez przesady nazwać wielojęzycznymi. Teoretycznie obserwowane (przy pełnej świadomości faktu, że „modele idealne" nigdzie nie są w pełni zaświadczane) w takich społeczeństwach są stany, gdy: albo (1) wszystkie języki są używane (tzn., że mogą być one tam używane) we wszystkich sytuacjach komunikacyjnych (społeczeństwa wielojęzyczne) lub (2) używanie co najmniej jednego z języków jest ograniczone do pewnych sytuacji komunikacyjnych (społeczeństwa poliglosyjne), lub (3) nieinterferujące społeczności językowe są oddzielone w przestrzeni w taki sposób, że każda zaspokaja swoje potrzeby komunikacyjne we własnym języku (społeczeństwa polimonolingwalne). W pierwszych dwóch przypadkach języki współistnieją na tym samym obszarze, ale przynajmniej w jednym z nich, nie muszą władać nimi ci sami użytkownicy: teoretycznie można sobie wyobrazić, iż jedna grupa społeczna mówi jednym językiem, a inna grupa na tym samym terytorium odmiennym językiem (np. w koloniach lub w europejskich społeczeństwach feudalnych). W takim przypadku potrzebny jest również jakiś język-pośrednik, podobnie jak w trzecim przypadku potrzebny jest system (lub systemy) komunikacji między społecznościami monolingwalnymi. Niezależnie od tego, w jaki sposób rozwiązano problem tych stosunków (co niewątpliwie stanowi istotny element polityki językowej), zawsze jeden z języków ma więcej użytkowników niż pozostałe lub obejmuje on swoim zasięgiem większy obszar albo jest lepiej przystosowany do funkcjonowania w komunikacji publicznej lub też łączy w sobie wszystkie te cechy. W porównaniu z nim, przy uwzględnieniu rozmaitych proporcji, pozostałe systemy stanowią oczywiście *języki mniej używane* lub *języki mniejszości*[22],

---

[20] Na temat poziomej i pionowej (geolingwistycznej i socjolingwistycznej) stratyfikacji języka zob. D. Škiljan, *Pogled u linvistiku…*, s. 145) i D. Škiljan, *Od horizontalne k vertikalnoj stratifikaciji jezika*, „Naše Teme" 1980, nr 6, s. 952–962.

[21] Zob. J. Fishman, *Sociologija jezika…*, s. 117–118)

[22] Te stosunkowo nowe terminy, przy których trudno uniknąć negatywnych konotacji, choć w istocie ich denotacja niekoniecznie na takie nacechowanie wskazuje, pojawiają się

a ich użytkownicy należą do *mniejszości językowych*. Ponadto funkcjonowanie społeczności językowych w diasporach jest interesujące z punktu widzenia badań nad żywotnością jako segmentem społecznej świadomości języka. Takie zjawiska mogą być wynikiem wydarzeń politycznych (najczęściej działań wojennych: klasycznym przykładem jest tysiącletnia diaspora Hebrajczyków) lub wynikiem migracji zarobkowych: w odniesieniu do emigrantów zarobkowych, którzy niewątpliwie stanowią większość użytkowników języka w diasporze, polityka językowa zarówno krajów imigracji, jak i krajów emigracji dopiero niedawno zaczęła uwzględniać dane statytyczne. W odniesieniu do żywotności, mówiąc najogólniej, polityka językowa może ją wspierać lub nie. W przypadku, gdy popiera ona żywotność, jej działania nakierowane są na zachowanie stabilności, a czasem na ekspansję kosztem innych społeczności, i z pewnością zwracają się ku rozwiązaniom o charakterze endoglosji. W przeciwnym przypadku brak podtrzymywania żywotności prowadzi do egzoglosji lub poliglosji (lub przynajmniej wielojęzyczności), zaś wspólnota językowa kurczy się. Tam, gdzie w ramach świadomości społecznej język stanowi konstytutywny element bytu narodowego, polityka językowa – o ile nie będzie narzucana w inny sposób – z pewnością będzie sprzyjała rozwijaniu żywotności. Można przypuszczać, że takie relacje manifestują się dość wyraźnie w społeczeństwach jednojęzycznych, jednak z kolei we wspólnotach wielojęzycznych każda społeczność językowa może mieć własną politykę językową, a wszystkie one w jakiś sposób (albo we współdziałaniu, albo w relacji konfliktu lub też chociażby w ramach pozornej koegzystencji) stykają się na poziomie całego społeczeństwa: społeczeństwa w krajach nowoczesnych dążą do osiągnięcia (czy to dobrowolnie, czy z przymusu) koordynacji tych polityk, choć sama ich typologia jest z całą pewnością bardziej skomplikowana. Bugarski, podążając za Gilesem[23], dostrzega cztery podstawowe paradygmaty komunikowania się różnych społeczności językowych w obrębie jednego społeczeństwa. Są to: paradygmat nieciągłości (istnieją dwie jednojęzyczne społeczności różnych systemów językowych, które

---

u E. Allardta, *What constitues a Language Minority?*, „Journal of Multilingual and Multicultural Development" 1984, nr 5, p. 195–205 i u nas, a także u A. Pavlinić-Wolf, *Da li je i jezik jugoslavenskih radnika migranata manjinski i manje korišten jezik?*, „Migracijske Teme" 1987, nr 3–4, s. 275–278.

[23] H. Giles, *Ethnicity Markers in Speech*, [in:] *Social markers in speech*, ed. K.R. Scherer, H. Giles, p. 251–289, Cambridge: De Gruyter, 1979, sparafrazowana przez Bugarskiego (*Jezik u društvu…*, s. 184 i n.).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

nie komunikują się ze sobą – w praktyce jednak trudno wskazać taki przypadek), paradygmat wyboru (w którym język-pośrednik między dwiema grupami jest wybierany, czy to spośród języków autochtonicznych, czy też pochodzi „z zewnątrz"), adaptacja paradygmatu (kiedy jedna grupa wybiera język innej grupy do wzajemnej komunikacji i porozumiewa się w swoim własnym języku tylko w obrębie własnej grupy, stając się zarazem dwujęzyczną) oraz paradygmat asymilacji (w którym jedna społeczność traci swoją tożsamość językową na rzecz innej). Wydaje się, że w obrębie paradygmatu wyboru można by wyróżnić przypadki wyboru wielokrotnego (co implikowałoby możliwość wyboru dowolnego systemu lub choćby większości z języków funkcjonujących w społeczeństwie), przypadki wyboru „trzeciego" (przy decyzji o wyborze języka nierodzimego, np. jednego z języków kongresowych) oraz przypadki wyboru jednego z języków autochtonicznych (które właściwie należą już do paradygmatu adaptacji). W konsekwencji w każdej z tych sytuacji to właśnie prowadzona polityka językowa decyduje o tym, czy chroni ona żywotność (ekonomiczną, cywilizacyjną, polityczną, ilościową, przestrzenną) słabszych społeczności językowych, czy też działa na rzecz żywotności tylko tych silniejszych. Środki podtrzymywania (jak też niewspierania) żywotności w ramach polityki językowej dzielą się także w zasadzie na pozajęzykowe i językowe. Do wspomnianych już narzędzi pozajęzykowych funkcjonujących w ramach autonomii i historyczności należy dodać elementy polityki demograficznej czy populacyjnej, których celem jest przede wszystkim budowanie świadomości potrzeby utrzymania lub zwiększenia liczby użytkowników danego języka, zwłaszcza gdy służy to regulowaniu wielkości grupy ludności będącej jednocześnie wspólnotą językową. W aspekcie lingwistycznym żywotność wspierana jest nie tyle przez samą standaryzację (choć niewątpliwie sama może z niej czerpać korzyści), ile przez poprzedzające ją procesy, czyli etapy planowania statusu języka, o czym szerzej w kolejnym rozdziale. Wreszcie, być może należy w tym miejscu podkreślić, że wpływy autonomii, historyczności i żywotności (jako aspektów społecznej świadomości języka) i polityki językowej, w ramach której te aspekty podlegają racjonalizacji i częściowej instytucjonalizacji, są zawsze wzajemne. Mianowicie polityka językowa nie tylko wyjaśnia obserwowane stany świadomości społecznej, ale także prowadzi je – czasem w dużym stopniu – w ostatecznej konsekwencji w takim kierunku, który odpowiada interesom grupy społecznej sprawującej władzę i mającej autorytet w danym społeczeństwie.

1.2.2. Planowanie języka

Planowanie języka[24] zdefiniowaliśmy tutaj jako proces kształtowania języka dla celów komunikacji publicznej, które stanowi zarazem podstawowe narzędzie lingwistyczne, służące realizacji polityki językowej. Planowanie językowe to pojęcie szersze niż standaryzacja języka (dzieje się tak m.in. dlatego, że obejmuje ono również działanie w odniesieniu do takich systemów, które nie osiągają poziomu języka standardowego), i wydaje się rzeczą bardzo przydatną, aby wprowadzić terminologiczne rozróżnienie między tymi dwoma pojęciami, chociaż nie zawsze jest ono respektowane w literaturze socjolingwistycznej. Rajić definiuje planowanie języka jako działanie, „które określa normę jako pierwszy krok, a następnie rozszerza ją na standardowy język jako drugi krok”. Ponadto planowanie języka obejmuje proces podejmowania takich decyzji o normie, które są uzasadnione językowo.

Dla Bugarskiego[25] jest to „świadome kierowanie rozwojem językowym, w szczególności w oparciu o ocenę sfery zewnętrznej, w celu osiągnięcia szerzej zakrojonych celów społecznych w dziedzinie języka”. Ponadto może być ono postrzegane jako konkretyzacja polityki językowej. W nieco dawniejszej literaturze, na przykład w tekstach jednego z prekursorów teorii planowania języka, Valtera Tauliego, pisze się, że planowanie jest „działaniem, którego celem jest doskonalenie i tworzenie języka”[26], gdzie przez doskonalenie – chociaż ma to z pewnością teleologiczne konotacje – należy jednak głównie rozumieć społecznie istotne zwiększenie skuteczności komunikacyjnej jakiegoś języka w przekazie publicznym, a nie „doskonalenie” samej struktury językowej. Wreszcie, Haugen[27] widzi w planowaniu złożoną interakcję społeczeństwa i języka w obszarze tak formy, jak i funkcji, a owa interakcja wywołuje różne procesy, które są istotnymi składnikami planowania języka. Fishman słusznie ostrzega, że planowanie języka – pomimo jego rozwoju teoretycznego i praktycznego w ciągu ostatnich dziesięciu, a może dwudziestu lat – zbyt często jest postrzegane jako zwykła procedura techniczna[28]. Współczesna teoria socjolingwistyczna w ramach procedury planowania rozróżnia dwie wzajemnie komplementarne części: planowanie

---

[24] Zamiast tradycyjnego terminu *planowanie językowe*, zdecydowałem się na używanie pojęcia *planowanie języka*, w zgodzie z propozycjami Rajicia, *Teorijske osnove*…, s. 184).
[25] Bugarski (1986, 72).
[26] V. Tauli (1974, 102–103).
[27] Zob. E. Haugen (1983), a w szczególności schemat na s. 275.
[28] Zob. J. Fishman (1983, 108–109).

statusu języka i planowanie korpusu językowego. Podział ten wprowadził Kloss[29] w celu rozróżnienia procedur określających relacje między systemami od takich, które ingerują w strukturę i elementy samego systemu językowego, do którego – wykorzystując pojęcie standaryzacji – sprowadzano najczęściej planowanie języka. To rozróżnienie nie jest bezdyskusyjne[30], ale wierzę, iż pomimo że oba sposoby planowania wyraźnie się ze sobą kłócą, dla socjolingwistycznego modelu polityki językowej są one niezwykle przydatne. Planowanie statusu języków (lub etnolektów) obejmuje zatem ten segment polityki językowej, który zajmuje się ustalaniem społecznie istotnych relacji między systemami używanymi przez społeczeństwo oraz wyborem tych języków, które pojawią się w różnych formach komunikacji publicznej. Jeszcze przed pojawieniem się świadomego i eksplicytnego procesu planowania statusu języków w każdym społeczeństwie w oparciu o jego potrzeby komunikacyjne funkcjonowała swoista selekcja etnolektów i języków oraz ich klasyfikacja w obrębie społecznie relewantnych relacji hierarchicznych, jednak owa „protoforma” planowania miała charakter poniekąd doboru „naturalnego”, zatem zdawało się, iż nie ma potrzeby koncentrowania się na tworzeniu bazy teoretycznej. Oczywiście u podstaw tego złudzenia leżały, jak też dzieje się i dziś, determinanty wynikające z układu stosunków ekonomicznych, politycznych lub kulturowych między poszczególnymi społecznościami językowymi lub grupami wewnętrznymi. Nie może zatem dziwić, że planowanie statusu języka było początkowo kojarzone niemal wyłącznie z problemami językowymi i komunikacyjnymi, które pojawiały się w nowo powstałych krajach wielojęzycznych, zwłaszcza w Afryce lub Azji, np. w Indonezji, gdzie trzeba było w jakiś sposób „uregulować” relacje między licznymi systemami i wybrać poszczególne z nich, aby były one, po dokonaniu większej lub mniejszej transformacji, dostosowane do nowych, oficjalnie postulowanych potrzeb komunikacji publicznej[31]. Jednakże w ciągu ostatnich 15 lat sytuacja zmieniła się znacząco, a w krajach wysoko rozwiniętych, o długiej tradycji państwowości, które zdawały się rozwiązać i całkowicie ustalić status języka za pomocą selekcji „naturalnej”, wiele procedur planowania i zmian statusu poszczególnych języków zostało przeprowadzonych.

Tłum. Marek Kaszewski

---

[29] W artykule *Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report*, 1969; według Cobarrubiasa (1983, 42). Na temat niektórych aspektów badań Klossa można znaleźć pomocne informacje u Muljačicia (1986).

[30] Na temat tej krytyki zob. Cobarrubias (1983, 42–43).

[31] Zob. też Rubin (1983, 330).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniémù
Minystra Bënowëch Sprawów i Administracji

ISSN 1899-4326

ISSN 1899-4318

2024

BIULETIN

RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

RJK

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

NÔÙKÒWÔ RADZËZNA

prof. Jadwiga Zeniukòwô (Pòlskô)
prof. Daniel Bùnczic (Niemcë)
prof. Mòtoczi Nomachi (Japóniô)
prof. Dorde Òtaszevic (Serbiô)
prof. Laùra Janda (Norweskô)

REDAKCYJNÉ KARNO

przédny redaktor: Daniel Kalinowsczi
tematiczny redaktor: Marek Cëbùlsczi (jãzëkòznôwstwò)
tematiczny redaktor: Adela Kùik-Kalinowskô (lëteratura)
tematiczny redaktor: Duszan Pażdżersczi (slawistika)
tematiczny redaktor: Danuta Stanulewicz (edukacjô)
jãzëkòwi redaktor: Danuta Pioch
sekretéra: Bòżena Ùgòwskô

RECENZENTOWIE SPÒZA NÔÙKÒWI RADZËZNË I REDAKCYJNÉGÒ KARNA

dr. hab. Nicole Dołowi-Rëbińskô

RADA NAUKOWA

prof. Jadwiga Zieniukowa (Polska)
prof. Daniel Bunčić (Niemcy)
prof. Motoki Nomachi (Japonia)
prof. Đorđe Otašević (Serbia)
prof. Laura Janda (Norwegia)

KOMITET REDAKCYJNY

redaktor naczelny: Daniel Kalinowski
redaktor tematyczny: Marek Cybulski (językoznawstwo)
redaktor tematyczny: Adela Kuik-Kalinowska (literatura)
redaktor tematyczny: Duszan Paždjerski (slawistyka)
redaktor tematyczny: Danuta Stanulewicz (edukacja)
redaktor językowy: Danuta Pioch
sekretarz: Bożena Ugowska

RECENZENCI SPOZA RADY NAUKOWEJ I ZESPOŁU REDAKCYJNEGO

dr. hab. Nicole Dołowy-Rybińska

2024

BIULETIN

RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

18

RJK

ZKP
ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

Gduńsk 2024

Kòòrdinacjô projektu: Lucyna Radzëmińskô
Tłumaczenié: Katarzëna Mëszk, Wòjcech Mëszk, Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Bòżena Ùgòwskô (jãzëk kaszëbsczi); Danuta Stanulewicz (jãzëk anielsczi)
Kòrekta kaszëbsczich tekstów: Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Bòżena Ùgòwskô
Kòrekta pòlsczich tekstów: Bòżena Ùgòwskô
Graficzné òbrobienié, projekt òbkłôdczi: Pioter Geisler
ISSN 1899-4318, 1899-4326

Copyright by Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, Gduńsk 2024

Wëdôwca:
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20-23, 80-837 Gduńsk

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniémù Minystra Sprawów Bënowëch i Administracji
Pùblikacjô przedstôwiô leno pòzdrzatczi aùtora/ów i ni mòże bëc przëjimónô jakno
òficjalné stanowiszcze Minystra Sprawów Bënowëch i Administracji.

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji
„Publikacja wyraża jedynie poglądy autora/ów i nie może być utożsamiana
z oficjalnym stanowiskiem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji”.

Koordynacja projektu: Lucyna Radzimińska
Tłumaczenie: Katarzyna Myszk, Wojciech Myszk, Eugeniusz Pryczkowski
Bożena Ugowska (język kaszubski); Danuta Stanulewicz (język angielski)
Korekta tekstów kaszubskich: Eugeniusz Pryczkowski, Bożena Ugowska
Korekta tekstów polskich: Bożena Ugowska
Opracowanie graficzne, projekt okładki: Piotr Geisler
ISSN 1899-4318, 1899-4326

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2024

Wydawca:
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20-23, 80-837 Gdańsk

„Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” jest obecny w następujących bazach referencyjnych:

INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL ICV 2021: 46.47

BazHum

Spisënk zamkłoscë / Spis treści

Daniel Kalinowsczi
Słowò od redaktora ... 9

Daniel Kalinowski
Słowo od redaktora ... 12

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA ... 15

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/24 Z DNIA 7.02.2024 R.
W SPRAWIE FÒRMË WIELNY LËCZBË W JÃZËKÙ KASZËBSCZIM JISTNIKÓW BIAŁGŁOWSCZÉGÒ ÔRTU ZAKÙŃCZONËCH W LËCZBIE PÒJEDINCZNY NA *-Ô* ... 16

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/24 Z DNIA 3.04.2024 R.
W SPRAWIE LABIALIZACJE W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ ... 17

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/24 Z DNIA 23.10.2024 R.
W SPRAWIE ÒTMIANË MIONOCZASNIKÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ ... 19

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/24 Z DNIA 23.10.2024 R.
W SPRAWIE SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z ÒRGANIZACJĄ SĄDOWIZNË I JINËCH ÒRGANÓW PÒSZUKIWANÔ SPRÔWCÓW PRZESPRAWÓW W PÒLSCE W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ ... 24

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/24 Z DNIA 23.10.2024 R.
W SPRAWIE PÒZWÓW REFERATÓW I ÒRGANIZACYJNËCH JEDNOSTKÓW GMINÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ ... 32

ÙCHWÔLËNK NR 6/RJK/24 Z DNIA 23.10.2024 R.
W SPRAWIE PÒZWÓW WËDZÉLÓW I ÒRGANIZACYJNËCH JEDNOSTKÓW PÒWIATOWËCH STAROSTWÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ ... 35

ÙCHWÔLËNK NR 7/RJK/24 Z DNIA 20.11.2024 R.
W SPRAWIE PÒZWÓW DEPARTAMENTÓW I SAMÒRZĄDOWËCH ÒRGANIZACYJNËCH JEDNOSTKÓW MARSZÔŁKÒWSCZÉGÒ ÙRZÃDU PÒMÒRSCZÉGÒ WÒJEWÓDZTWA W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ ... 37

ÙCHWÔLËNK NR 8/RJK/24 Z DNIA 20.11.2024 R.
W SPRAWIE PÒZWÓW WËDZÉLÓW I BIÓRÓW A TÉŻ JEDNOSTKÓW RZĄDOWI ADMINISTRACJE W PÒMÒRSCZIM WÒJEWÓDZCZIM ÙRZÃDZE W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ ... 44

ÙCHWÔLËNK NR 9/RJK/24 Z DNIA 20.11.2024 R.
W SPRAWIE STOSOWANIÔ KÙNÔSZKÓW *-IJNY / -YJNY*, *-OWI / -ÒWI* W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ ... 47

ÙCHWÔLËNK NR 10/RJK/24 Z DNIA 20.11.2024 R.
W SPRAWIE TWÒRZENIÔ I ÒTMIANË JISTNIKÓW ZAKÙŃCZONËCH
NA -*ÓR* I -*ÓRKA* W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ 50

UCHWAŁY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 53

UCHWAŁA NR 1/RJK/24 Z DNIA 07.02.2024 r.
W SPRAWIE FORMY LICZBY MNOGIEJ W JĘZYKU KASZUBSKIM RZECZOWNIKÓW
RODZAJU ŻEŃSKIEGO ZAKOŃCZONYCH W LICZBIE POJEDYNCZEJ NA -*Ô* 54

UCHWAŁA NR 2/RJK/24 Z DNIA 3.04.2024 r.
W SPRAWIE LABIALIZACJI W JĘZYKU KASZUBSKIM 55

UCHWAŁA NR 3/RJK/24 Z DNIA 23.10.2024 r.
W SPRAWIE ODMIANY IMIESŁÓWÓW W JĘZYKU KASZUBSKIM 57

UCHWAŁA NR 4/RJK/24 Z DNIA 23.10.2024 r.
W SPRAWIE SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z ORGANIZACJĄ
SĄDOWNICTWA I Z ORGANAMI ŚCIGANIA W POLSCE 62

UCHWAŁA NR 5/RJK/24 Z DNIA 23.10.2024 r.
W SPRAWIE NAZW REFERATÓW I JEDNOSTEK ORGANIZACYJNYCH GMIN 70

UCHWAŁA NR 6/RJK/24 Z DNIA 23.10.2024 r.
W SPRAWIE NAZW WYDZIAŁÓW I JEDNOSTEK ORGANIZACYJNYCH
STAROSTW POWIATOWYCH 73

UCHWAŁA NR 7/RJK/24 Z DNIA 20.11.2024 r.
W SPRAWIE NAZW DEPARTAMENTÓW I SAMORZĄDOWYCH JEDNOSTEK
ORGANIZACYJNYCH URZĘDU MARSZAŁKOWSKIEGO WOJEWÓDZTWA
POMORSKIEGO W JĘZYKU KASZUBSKIM 75

UCHWAŁA NR 8/RJK/24 Z DNIA 14.06.2024 r.
W SPRAWIE NAZW WYDZIAŁÓW I BIUR ORAZ JEDNOSTEK ADMINISTRACJI
RZĄDOWEJ W POMORSKIM URZĘDZIE WOJEWÓDZKIM
W JĘZYKU KASZUBSKIM 82

UCHWAŁA NR 9/RJK/24 Z DNIA 20.11.2024 r.
W SPRAWIE STOSOWANIA KOŃCÓWEK -*IJNY* / -*YJNY*, -*OWI* / -*ÒWI*
W JĘZYKU KASZUBSKIM 85

UCHWAŁA NR 10/RJK/24 Z DNIA 20.11.2024 r.
W SPRAWIE TWORZENIA I ODMIANY RZECZOWNIKÓW
ZAKOŃCZONYCH NA -*ÓR* I -*ÓRKA* 88

Dzél I
STUDIA I MATERIAŁË RECENZOWÓNÉ

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ 91

Elżbiéta Bùgajnô
Mikrokòsmòs białków w kaszëbsczi lëteraturze
(w romanie Aleksandra Majkòwsczégò *Żëcé i przigòdë Remùsa*) 92

Daniel Kalinowsczi
Kóń i kùczer – rozpòznanié lëteracczégò mòtiwù 104

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Kòscérsczé kòrzenie ksãdza prałata Hilarégò Jastaka
– „kaszëbsczégò króla” i patróna 2024 rokù 120

Karolëna Serkòwskô-Secechòwskô
Kaszëbsczé lëdowé instrumentë przódë i dzys
na spòdlim òprôcowaniów Pawła Szefczi 133

Danuta Stanulewicz
Symbòlika, sparłãczenia i prototipòwé òdniesenia
kaszëbsczi pòzwë biôłoscë 144

Mateùsz Klebba
Prawnokarnô òchrona Kaszëbów ze wzglãdu
na etniczné przënależenié na niwiznie art. 257 k.k. 159

Dział I
STUDIA I MATERIAŁY RECENZOWANE

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 173

Elżbieta Bugajna
Mikrokosmos kobiet w literaturze kaszubskiej (na przykładzie
powieści Aleksandra Majkowskiego *Żëcé i przigòdë Remùsa*) 174

Daniel Kalinowski
Koń i kuczer – rozpoznanie motywu literackiego 186

Eugeniusz Pryczkowski
Kościerskie korzenie księdza prałata Hilarego Jastaka
– „kaszubskiego króla” i patrona 2024 roku 202

Karolina Serkowska-Sieciechowska
Kaszubskie instrumenty ludowe dawniej i dziś
na podstawie opracowań Pawła Szefki 215

Danuta Stanulewicz
Symbolika, skojarzenia i prototypowe odniesienia kaszubskiej nazwy bieli 226

Mateusz Klebba
Prawnokarna ochrona Kaszubów ze względu
na przynależność etniczną na gruncie art. 257 k.k. 241

Dzél II
STUDIA I MATERIAŁË NIERECENZOWÓNÉ

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ 255

Dušan-Vladislav Paždjerski, Aleksandar Mudri
Wezdrzenié na jãzëkòwą pòlitikã Rusënów
w Serbie i Kaszëbów – Pòrównawczô analiza 256

Bòżena Ùgòwskô
Kaszëbsczé reminiscencje w *Òpòwiescach z Kaszëb* Gail Olsheski 269

Dział II
STUDIA I MATERIAŁY NIERECENZOWANE

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 299

Dušan-Vladislav Paždjerski, Aleksandar Mudri
Spojrzenie na politykę językową Rusinów w Serbii i Kaszubów – Analiza porównawcza 300

Bożena Ugowska
Kaszubskie reminiscencje w *Òpòwiescach z Kaszëb* Gail Olsheski 313

Dzél III

TŁÓMACZENIA 343

Dubravko Škiljan
Jãzëkòwô pòlitika [Jezična politika] (wëjimk III) 344

Dzia III

TŁUMACZENIA 361

Dubravko Škiljan
Polityka językowa [Jezična politika] (fragment III) 362

Daniel Kalinowsczi

Słowò od redaktora

Hewò przed Wastnama i Wastama pòstãpny numer „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, w jaczim przëkrodzywómë dzejanié naszégò gremium zajimającégò sã òbrëmiama terôczasny kòndicje rodny mòwë. Nie je to leno relacjô z zéńdzeniów wąsczégò krãgù kaszëbòlogów. Je to téż òdzdrzadlenié wielnëch zjawiszczów, zachôdającëch w codniowim żëcym, w kòmùnikacyjnëch mediach, w szkòłach i ùrzãdach. Jakno karno lëdzy, chtërnym zanôlégô na wësoczim niwie kaszëbsczégò jãzëka, naje starë kòncentrëjemë wkół standarizacje żëwëch procesów i dorôdzómë rozrzeszenia, przëczëniwającé sã do systematizowaniô i ùjednolicywaniô. Przë tim chòdzy nama, bë nie wëzbëwac sã lokalnëch tradicjów kaszëbiznë, nie kritikùjemë żódny z òtmianów mòwë, jaką Kaszëbi pòsłëgiwają sã w swòjim òkòlim. Procëmno, dostrzégającë rozmajitoôrtnosc jãzëkòwëch praktików, chcemë zabédowac téż standard i normã, jaczé pòlepszą szerok rozmióną kòmùnikacjã w jãzëkù kaszëbsczim dlô wszësczich brëkòwników.

„Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” zgódno z ùsztôłtowónym pùblikacyjnym mòdłã je môlã, w jaczim prezentëjemë brzôd naji robòtë i diskùsje. Szlachòwno je téż latoségò rokù. Tak tej na zôczątkù naszégò rocznika zamieszcziwómë ùchwôlënczi, jaczé òstałë òbtaksowóné i przegłosowóné na zéńdzeniach Radzëznë.

W 2024 rokù pùblikùjemë pòstãpné pòstanowienia:

1. Ùchwôlënk sprawie fòrmë wielny lëczbë w jãzëkù kaszëbsczim jistników białgłowsczégò ôrtu zakùńczonëch w lëczbie pòjedinczny na -*ô*;
2. Ùchwôlënk w sprawie labializacje w kaszëbsczim jãzëkù;
3. Ùchwôlënk w sprawie òtmianë mionoczasników w kaszëbsczim jãzëkù;
4. Ùchwôlënk sparłãczony z òrganizacją sądowiznë i jinëch òrganów pòszukiwanô sprawców przesprawów w Pòlsce;

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

5. Ùchwôlënk w sprawie pòzwów referatów i òrganizacyjnëch jednostków gminów w kaszëbsczim jãzëkù;
6. Ùchwôlënk w sprawie pòzwów wëdzélów i òrganizacyjnëch jednostków pòwiatowëch starostwów w kaszëbsczim jãzëkù;
7. Ùchwôlënk w sprawie pòzwów departamentów i samòrządowëch òrganizacyjnëch jednostków Marszôłkòwsczégò Ùrzãdu Pòmòrsczégò Wòjewództwa w kaszëbsczim jãzëkù;
8. Ùchwôlënk w sprawie pòzwów wëdzélów i biórów a téż jednostków rządowi administracje w Pòmòrsczim Wòjewódzczim Urzãdze w kaszëbsczim jãzëkù;
9. Ùchwôlënk w sprawie stosowaniô kùnôszków *-ijny / -yjny* i *-owi / -òwi* w kaszëbsczim jãzëkù;
10. Ùchwôlënk w sprawie twòrzeniô i òtmianë jistników zakùńczonëch na *-ór* i *-órka*.

W pòstãpnym dzélu „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” przedstôwiómë artikle, jaczé òstałë przërëchtowóné i wëgłoszoné jakno referatë òb czas coroczny nôùkòwi kònferencje. Prowadnym hasłã naszégò latoségò czerwińcowégò sympòzjum, jaczé sã òdbëło w gòscynnëch salach Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi w Wejrowie bëłë *Kùlturowé wëznaczniczi Kaszëb.* Pò kònferencje i diskùsje aùtorzë wëstąpieniów przërëchtowelë swòje tekstë do drëkù, tuwò przedstawioné w kaszëbsczi i pòlsczi wersje. Króm plónu kònferencje dodôwómë téż jiné wëpòwiedzë, twòrzącé Dzél I („Studia i materiałë recenzowóné”) tegòrocznégò „Biuletinu”.

Nôprzód **Elżbiéta Bùgajnô** (Institut Kaszëbsczi) w artiklu *Mikrokòsmòs białków w kaszëbsczi lëteraturze (na spòdlim pòwiescë Aleksandra Majkòwsczégò* Żëcé i przigòdë Remùsa) dôwô bôczenié na òsoblëwòtã artisticzny kreacje w nôwidzalszim epickim dokazu Kaszëb. Dali, **Daniel Kalinowsczi** (Pòmòrsczi Ùniwersytet w Słëpskù) w teksce *Kòń i kùczer – rozpòznanié lëteracczégò mòtiwù* zachãcywô do badérowaniô animalisticznëch mòtiwów w kaszëbsczi lëteraturze. Zôs **Eùgeniusz Prëczkòwsczi** (ZKP, Part w Baninie) pùblikùje articzel pt. *Kòscérsczé kòrzenie ksãdza prałata Hilarégò Jastaka – „kaszëbsczégò króla” i patróna 2024 rokù*, przëbôcziwającë tegò widzałégò w swiądze Kaszëbów dëszpasturza. Zamieszczony pòstãpno materiał **Karolënë Serkòwsczi-Secechòwsczi** pt. *Kaszëbsczé lëdowé instrumentë przódë i dzys na spòdlim òprôcowaniów*

Pawła Szefczi narzesziwô do etnograficznégò kòntekstu kaszëbsczi kùlturë. Do òsóbnégò òbrëmia badérowaniów sygô pòstãpnô aùtórka – **Danuta Stanulewicz** (Gduński Ùniwersytet), chtërna w teksce *Symbòlika, sparłãczenia i prototipòwé òdniesenia kaszëbsczi pòzwë biôłoscë* nasztrëchiwô czile jęzëkòznajôrzczich zanôleżnëch reglów. Na kùńcu tegò dzéla naszégò rocznika **Matéùsz Klebba** (Wëższô Szkòła Administracje i Biznesu m. Eùgeniusza Kwiatkòwsczégò w Gdini) w materiale pt. *Prawnokarnô òchrona Kaszëbów ze wzglãdu na etniczné przënależenié na niwiznie art. 257 k.k.* òmôwiô tematikã, jaką wôrt je rozpòznac przë prowadzenim prawnëch spiérów.

Na II dzél „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” skłôdają sã „Studia i materiałë nierecenzowóné”, w jaczich zamieszczoné są dwa artikle. Nôprzód pùblikùjemë **Duszana-Wladislawa Pażdżersczégò** (Gduńsczi Ùniwersytet) i **Aleksandra Mùdrégò** (Univerzitet u Novom Sadu) tekst pt. *Wezdrzenié na jãzëkòwą pòlitikã Rusënów w Serbie i Kaszëbów – Pòrównawczô analiza*. Pòtemù przenôszómë sã z Bałkanów za Atlanticczi Òcean i pòdôwómë do drëkù wëpòwiédz **Bòżenë Ùgòwsczi**, *Kaszëbsczé reminiscencje w* Òpòwiescach z Kaszëb *Gail Olsheski*.

W slédnym dzélu „Biuletinu”, w czãscë „Tłómaczenia”, pùblikùjemë trzecy, a przë tim òstatny part artikla **Dubravka Škiljana** *Jãzëkòwô pòlitika [Jezična politika] (wëjimk III)* (w tłómaczenim Marka Kaszewsczégò), jaczi òdnôszô sã do spòlëznowò-kùlturowëch zjawiszczów ò pòblëznym kaszëbsczi tradicje problemòwim òbrëmim.

Mómë nôdzejã, że nônowszi numer „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” spòtkô sã z żëczlëwim przëjãcym brëkòwników rodny mòwë Kaszëbów. Bédëjemë do wëzwëskiwaniô standarizëjącëch ùchwôlënków, jak téż do inspirowaniô sã naszima nôùkòwima artiklama. Kòrzëstôjmë z tëch mòżlëwòsców, bò rozwij jãzëka to téż zwiãkszenié naszi samòswiądnoscë.

Daniel Kalinowski

Słowo od redaktora

Przed Państwem kolejny numer „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego", w którym dajemy przykład jak wygląda praca naszego gremium zajmującego się zagadnieniami współczesnej kondycji rodzimej mowy. Nie jest to tylko relacja ze spotkań wąskiego kręgu kaszubologów. To również odzwierciedlenie wielu zjawisk, które rozgrywają się w życiu codziennym, w mediach komunikacyjnych, w szkołach i urzędach. Jako grupa osób, którym zależy na jakości języka kaszubskiego, pracujemy nad standaryzacją żywych procesów i doradzamy rozwiązania, które są czynnikami systematyzującymi i ujednolicającymi. Nie chodzi tutaj o odtrącanie tradycji lokalnych kaszubszczyzny, nie krytykujemy odmian mowy, jaką Kaszubi posługują się w swoim otoczeniu. Wręcz przeciwnie, widząc różnorodność praktyk językowych, chcemy ukazać również standard i normę, które ułatwiają szeroko rozumianą komunikację w języku kaszubskim dla wszystkich użytkowników.

„Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" zgodnie z wypracowanym modelem publikacyjnym jest miejscem, w którym prezentujemy efekty naszych prac i dyskusji. Tak też jest i w tym roku. Na początku więc naszego rocznika zamieszczamy uchwały, które zostały rozpatrzone i przegłosowane na zebraniach Rady.

W 2024 roku publikujemy następujące postanowienia:

1. Uchwała w sprawie formy liczby mnogiej w języku kaszubskim rzeczowników rodzaju żeńskiego zakończonych w liczbie pojedynczej na *-ô*;
2. Uchwała w sprawie labializacji w języku kaszubskim;
3. Uchwała w sprawie odmiany imiesłowów w języku kaszubskim;
4. Uchwała w sprawie słownictwa związanego z organizacją sądownictwa i z organami ścigania w Polsce;
5. Uchwała w sprawie nazw referatów i jednostek organizacyjnych gmin;

6. Uchwała w sprawie nazw wydziałów i jednostek organizacyjnych starostw powiatowych;
7. Uchwała w sprawie nazw departamentów i samorządowych jednostek organizacyjnych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego w języku kaszubskim;
8. Uchwała w sprawie nazw wydziałów i biur oraz jednostek administracji rządowej w pomorskim Urzędzie Wojewódzkim w języku kaszubskim;
9. Uchwała w sprawie stosowania końcówek *-ijny / -yjny* i *-owi / -òwi* w języku kaszubskim;
10. Uchwała w sprawie pisowni zakończeń na *-ór* i *-órka.*

W kolejnej częś „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego" prezentujemy artykuły, które początkowo zostały wygłoszone jako referaty podczas corocznej konferencji naukowej. W tym roku hasłem przewodnim naszego czerwcowego spotkania, które się odbyło w gościnnych salach Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie były *Kulturowe wyznaczniki Kaszub.* Po konferencji i dyskusji autorzy wystąpień przygotowali do druku teksty, prezentowane tutaj w wersji kaszubskiej i polskiej. Oprócz efektów konferencji dodajemy także inne wypowiedzi, które tworzą Część I („Studia i materiały recenzowane") tegorocznego „Biuletynu".

Najpierw **Elżbieta Bugajna** (Instytut Kaszubski) w artykule *Mikrokosmos kobiet w literaturze kaszubskiej (na przykładzie powieści Aleksandra Majkowskiego* Żëcé i przigòdë Remùsa) wskazuje na specyfikę kreacji artystycznej w najbardziej znanym utworze epickim Kaszub. Później, **Daniel Kalinowski** (Uniwersytet Pomorski w Słupsku) w tekście *Koń i kuczer – rozpoznanie motywu literackiego* zachęca do badań motywów animalistycznych w literaturze kaszubskiej. Z kolei **Eugeniusz Pryczkowski** (ZKP, Oddział w Baninie) publikuje artykuł pt. *Kościerskie korzenie księdza prałata Hilarego Jastaka – „kaszubskiego króla" i patrona 2024 roku*, przypominając tego ważnego w świadomości Kaszubów kapłana. Następujący dalej materiał **Karoliny Serkowskiej-Sieciechowskiej** pt. *Kaszubskie instrumenty ludowe dawniej i dziś na podstawie opracowań Pawła Szefki* przywołuje etnograficzny kontekst kultury kaszubskiej. Do odmiennej przestrzeni badań sięga kolejna autorka – **Danuta Stanulewicz** (Uniwersytet Gdański), która w tekście *Symbolika, skojarzenia i prototypowe odniesienia*

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

kaszubskiej nazwy bieli ukazuje kilka prawidłowości językoznawczych. Na koniec tej części naszego rocznika **Mateusz Klebba** (Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni) w materiale pt. *Prawnokarna ochrona Kaszubów ze względu na przynależność etniczną na gruncie art. 257 k.k.* omawia zagadnienia, o których zdecydowanie warto wiedzieć przy prowadzeniu sporów prawnych.

Na część II „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego" składają się „Studia i materiały nierecenzowane", w których pojawiają się dwa artykuły. Najpierw publikujemy **Dušana-Vladislava Paždjerskiego** (Uniwersytet Gdański) oraz **Aleksandra Mudriego** (Univerzitet u Novom Sadu) tekst pt. *Spojrzenie na politykę językową Rusinów w Serbii i Kaszubów – Analiza porównawcza*. Później przenosimy się z Bałkanów za Ocean Atlantycki i podajemy do druku wypowiedź **Bożeny Ugowskiej**, *Kaszubskie reminiscencje w* Òpòwiescach z Kaszëb *Gail Olsheski*.

W ostatniej części „Biuletynu", w dziale „Tłumaczenia" publikujemy trzecią i ostatnią część artykułu **Dubravka Škiljana** *Polityka językowa [Jezična politika]* (w tłumaczeniu Marka Kaszewskiego), który dotyczy zjawisk społeczno-kulturowych o zbliżonym zakresie problemowym jak w tradycji kaszubskiej.

Mamy nadzieję, że najnowszy numer „Biuletynu Rady Językowa Kaszubskiego" spotka się z życzliwym przyjęciem użytkowników rodzimego języka Kaszubów. Zachęcamy do korzystania z standaryzujących uchwał oraz do inspirowania się naszymi artykułami naukowymi. Korzystajmy z takich możliwości, ponieważ rozwój języka to także wzrost naszej samoświadomości.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

ÙCHWÔLËNCZI

RADZËZNË
KASZËBSCZÉGÒ
JÃZËKA

RJK

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/24
Z DNIA 7.02.2024 R.

W SPRAWIE FÒRMË WIELNY LËCZBË W JÃZËKÙ KASZËBSCZIM JISTNIKÓW BIAŁGŁOWSCZÉGÒ ÔRTU ZAKÙŃCZONËCH W LËCZBIE PÒJEDINCZNY NA *-Ô*

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka pòdjimô pòstãpné rozstrzëgnienié w sprawie zôpisu fòrmë wielny lëczbë jistników białgłowsczégò ôrtu zakùńczonëch na *-ô*:

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje w jistnikach białgłowsczégò ôrtu zakùńczonëch w l. pòj. na *-ô*, we wielny lëczbie w kaszëbsczim jãzëkù stosowac kùnôszk *-é*:

chrzestnô – dwie chrzestné
królewô – dwie królewé
naòżeniô – dwie naòżenié
slëbnô – dwie slëbné
szkólnô – dwie szkólné
ùczałô – dwie ùczałé
wastnô – dwie wastné
bratowô – dwie bratowé

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/24
Z DNIA 3.04.2024 R.

W SPRAWIE LABIALIZACJE W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka pòdjimô pòstãpné rozstrzëgnienia standarizëjącé kwestiã labializacje

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka przëjimô pòstãpné zasadë stosowaniô labializacje w kaszëbskòjãzëkòwëch tekstach pisónëch:

I. **Labializacjã zaznacziwómë:**
   1. na pòczątkù wërazów i pò spółzwãkach dwùlëpnëch, jak téż lëpno-zãbòwëch cwiardëch: *p*, *b*, *m*, *w*, *f*, nadto pò spółzwãkach slédnojãzëkòwëch cwiardëch: *k*, *g*, *ch*,
   2. w diftongach (dwùzwãkach) *aù*, *eù*,
   3. pò samòzwãkach: *a*, *e*, *ë*, *o*, *ô*, *ò*, *ù*,
   4. Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka dopùszcziwô stosowanié dwùch fòrmów zôpisu wërazów z nagłosowim h: hò(o) i hù(u). Òznôczô to fakùltatiwné stosowanié labializacje ò / o i ù / u w wërazach zaczinającëch sã lëtrą *h*: hòdowac / hodowac, hòlowac / holowac, hòmericczi / homericczi, hònorny / honorny, hòstiô / hostiô; hùk / huk, hùmanistika / humanistika; hùra / hura, hùsariô / husariô;

Pòwëższô zmiana wënikô z ùzusu jãzëkòwégò terôczasnëch brëkòwników kaszëbiznë.

II. **Bôczënk!**
   1. Wskôzë pisënkù labializacje w diftongach *au* i *eu* nie òdnôszają sã do nôzwësków cëzégò pòchòdzeniô, òsoblëwie tëch, jaczich brzëmienié apartni sã òd graficznégò zôpisu, np. Richelieu.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

2. Labializacje pò *h* nie stosëjemë w nazwach włôsnëch, gdze tak historiczné zôpisë jak i ùzus jãzëkòwi pòcwierdzywają, że nie je stosowónô wëmòwa diftongòwô, np.: Hopë, Hopòwò, Holma, Hopa.

III. **Tracy mòc donëchczasowi ùchwôlënk** w sprawie stosowaniô labializacje tj. Ùchwôlënk nr 2/RJK/2012 z dn. 20.04.2012 r.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/24
Z DNIA 23.10.2024 R.

W SPRAWIE ÒTMIANË MIONOCZASNIKÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbscégò Jãzëka ùstaliwô pòstãpné mòdła òdmianë mionoczasników w kaszëbsczim jãzëkù:

Mionoczasniczi to niepersonowé fòrmë czasnika. Są òne pòdzeloné na mionoczasniczi znankòwnikòwé i przëczasnikòwé. Òtmieniają sã blós mionoczasniczi znankòwnikòwé, chtërne dzelą sã na aktiwné i pasywné.

Znankòwnikòwé mionoczasniczi òtmieniają sã wedle mòdła znankòwników.

1. Znankòwnikòwé aktiwné mionoczasniczi
   a) Pòjedincznô lëczba

Przëpôdk	**Chłopsczi ôrt**	**Białgłowsczi ôrt**	**Dzecny ôrt**
Nazéwôcz	mërgający łiskający	mërgającô łiskającô	mërgającé łiskajacé
Rodzôcz	mërgającégò łiskającégò	Mërgający łiskający	mërgającégò łiskającégò
Dôwôcz	mërgającémù łiskającémù	mërgający łiskający	mërgającémù
Winowôcz	mërgającégò/-y łiskającégò/-y	mërgającą łiskającą	mërgającé łiskającégò
Nôrzãdzôcz	mërgającym łiskającym	mërgający łiskający	mërgającym łiskającym
Môlnik	mërgającym łiskającym	mërgającą łiskającą	mërgającym łiskającym
Wòłôcz	mërgający! łiskający!	mërgającô! łiskającô!	mërgającé! łiskającé!

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

b) Wielnô lëczba

Przëpôdk	**Chłopskòpersonowi ôrt**	**Niechłopskòpersonowi ôrt**
Nazéwôcz	mërgający łiskający	mërgające łiskające
Rodzôcz	mërgającëch łiskającëch	mërgającëch łiskającëch
Dôwôcz	mërgającym łiskającym	mërgającym łiskającym
Winowôcz	mërgającëch łiskającëch	mërgające łiskające
Nôrzãdzôcz	mërgającyma łiskającyma	mërgającyma łiskającyma
Môlnik	mërgającëch łiskającëch	mërgającëch łiskającëch
Wòłôcz	mërgający! łiskajacy!	mërgające! łiskające!

2. Znankòwnikòwé pasywné mionoczasniczi
   a) spakòwóny, wëpùcowóny
   Pòjedincznô lëczba

Przëpôdk	**Chłopsczi ôrt**	**Białgłowsczi ôrt**	**Dzecny ôrt**
Nazéwôcz	spakòwóny wëpùcowóny	spakòwónô wëpùcowónô	spakòwóné wëpùcowóné
Rodzôcz	spakòwónégò wëpùcowónégò	spakòwóny wëpùcowóny	spakòwónégò wëpùcowónégò
Dôwôcz	spakòwónémù wëpùcowónémù	spakòwóny wëpùcowóny	spakòwónémù wëpùcowónémù
Winowôcz	spakòwóny/-égò wëpùcowóny/-égò	spakòwóną wëpùcowóną	spakòwóné wëpùcowóné
Nôrzãdzôcz	spakòwónym wëpùcowónym	spakòwóną wëpùcowóną	spakòwónym wëpùcowónym
Môlnik	spakòwónym wëpùcowónym	spakòwóny wëpùcowóny	spakòwónym wëpùcowónym
Wòłôcz	spakòwóny! wëpùcowóny!	spakòwónô! wëpùcowónô!	spakòwóné! wëpùcowóné!

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

W winowôczu pòj. l. znankòwnikòwi pasywny mionoczasnik przëjimô kùnôszk -égò, czedë łączi sã z żëwòtnyma jistnikama, zôs kùnôszk -y, jeżlë stoji prze nieżëwòtnëch jistnikach.

Wedle tegò mòdła òtmieniają sã mionoczasniczi zakùńczoné na *-óny* i *-ony*, np. *zadzëwòwóny*, *zrobiony*, *pòdzelony*, *przesedlony*.

Wielnô lëczba

Przëpôdk	**Chłopskòpersonowi ôrt**	**Niechłopskòpersonowi ôrt**
Nazéwôcz	spakòwóny wëpùcowóny	spakòwóné wëpùcowóné
Rodzôcz	spakòwónëch wëpùcowónëch	spakòwónëch wëpùcowónëch
Dôwôcz	spakòwónym wëpùcowónym	spakòwónym wëpùcowónym
Winowôcz	spakòwónëch wëpùcowónëch	spakòwóné wëpùcowóné
Nôrzãdzôcz	spakòwónyma wëpùcowónyma	spakòwónyma wëpùcowónyma
Môlnik	spakòwónëch wëpùcowónëch	spakòwónëch wëpùcowónëch
Wòłôcz	spakòwóny! wëpùcowóny!	spakòwóné! wëpùcowóné!

b) rozbiti, òtemkłi

Pòjedincznô lëczba

Przëpôdk	**Rodzaj męski**	**Białgłowsczi ôrt**	**Dzecny ôrt**
Nazéwôcz	rozbiti òtemkłi	rozbitô òtemkłô	rozbité òtemkłé
Rodzôcz	rozbitégò òtemkłégò	rozbiti òtemkłi	rozbitégò òtemkłégò
Dôwôcz	rozbitémù òtemkłémù	rozbiti òtemkłi	rozbitémù òtemkłémù
Winowôcz	rozbitégò/-i òtemkłégò/-i	rozbitą òtemkłą	rozbité òtemkłé
Nôrzãdzôcz	rozbitim òtemkłim	rozbitą òtemkłą	rozbitim òtemkłim

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Môlnik	rozbitim òtemkłim	rozbiti òtemkłi	rozbitim òtemkłim
Wòłôcz	rozbiti! òtemkłi!	rozbitô! òtemkłô!	rozbité! òtemkłé!

W winowôczu pòj. l. znankòwnikòwi pasywny mionoczasnik przëjimô kùnôszk -égò, czedë łączi sã z żëwòtnyma jistnikama, zôs kùnôszk -y, jeżlë stoji prze nieżëwòtnëch jistnikach.

Wielnô lëczba

Przëpôdk	**Chłopskòpersonowi ôrt**	**Niechłopskòpersonowi ôrt**
Nazéwôcz	rozbiti òtemkłi	rozbité òtemkłé
Rodzôcz	rozbitëch òtemkłëch	rozbitëch òtemkłëch
Dôwôcz	rozbitim òtemkłim	rozbitim òtemkłim
Winowôcz	rozbitëch òtemkłëch	rozbité òtemkłé
Nôrzãdzôcz	rozbitim òtemkłim	rozbitim òtemkłim
Môlnik	rozbitima òtemkłima	rozbitima òtemkłima
Wòłôcz	rozbiti! òtemkłi!	rozbité! òtemkłé!

c) zarosłi, zamkłi

Pòjedinczno lëczba

Przëpôdk	**Chłópsczi ôrt**	**Białgłowsczi ôrt**	**Dzecny ôrt**
Nazéwôcz	zarosłi zamkłi	zarosłô zamkłô	zarosłé zamkłé
Rodzôcz	zarosłégò zamkłégò	zarosłi zamkłi	zarosłégò zamkłégò
Dôwôcz	zarosłémù zamkłémù	zarosłi zamkłi	zarosłémù zamkłémù
Winowôcz	zarosłégò/zarosłi zamkłégò/zamkłi	zarosłą zamkłą	zarosłi zamkłi

Nôrzãdzôcz	zarosłim zamkłim	zarosłą zamkłą	zarosłim zamkłim
Môlnik	zarosłim zamkłim	zarosłi zamkłi	zarosłim zamkłim
Wòłôcz	zarosłi! zamkłiI	zarosłô! zamkłô!	zarosłé! zamkłé!

W winowôczu pòj. l. znankòwnikòwi pasywny mionoczasnik przëjimô kùnôszk -égò, czedë łączi sã z żëwòtnyma jistnikama, zôs kùnôszk -y, jeżlë stoji prze nieżëwòtnëch jistnikach.

Wielnô lëczba

Przëpôdk	**Chłopskòpersonowi ôrt**	**Niechłopskòpersonowi ôrt**
Nazéwôcz	zarosłi zamkłi	zarosłé zamkłé
Rodzôcz	zarosłëch zamkłëch	zarosłëch zamkłëch
Dôwôcz	zarosłima zamkłima	zarosłima zamkłima
Winowôcz	zarosłëch zamkłëch	zarosłé zamkłé
Nôrzãdzôcz	zarosłima zamkłima	zarosłima zamkłima
Môlnik	zarosłëch zamkłëch	zarosłëch zamkłëch
Wòłôcz	zarosłi! zamkłi!	zarosłé! zamkłé!

ÙCHWÔLËNK NR 4/RJK/24
Z DNIA 23.10.2024 R.

W SPRAWIE SŁOWIZNË SPARŁÃCZONY Z ÒRGANIZACJĄ SĄDOWIZNË I JINËCH ÒRGANÓW PÒSZUKIWANÔ SPRÔWCÓW PRZESPRAWÓW W PÒLSCE W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbscżégò Jãzëka pòdjimô pòstãpné ùstalenia w sprawie słowiznë sparłãczony z òrganizacją sądowiznë i jinëch òrganów pòszukiwanô sprawców przesprawów w Pòlsce

Radzëzna Kaszëbscżégò Jãzëka bédëje stosowanié pòstãpny słowiznë sparłãczony z òrganizacją sądowiznë i jinëch òrganów pòszukiwanô sprawców przesprawów w Pòlsce:

pòwszechnô sądowizna	
Rejonowi Sąd	Sąd Rejonowy
Òkrãgòwi Sąd	Sąd Okręgowy
Apelacyjny Sąd	Sąd Apelacyjny

bënowô òrganizacjô pòwszechny sądowiznë	
Cywilny Wëdzél	Wydział Cywilny
Cywilny Rodzynny Wëdzél	Wydział Cywilny Rodzinny
Cywilny Rodzynny i Registracyjny Wëdzél	Wydział Cywilny Rodzinny i Rejestracyjny
Karny Wëdzél	Wydział Karny
Egzekùcyjny Wëdzél	Wydział Egzekucyjny
Zamiescowi Wëdzél	Wydział Zamiejscowy

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Gòspòdarczi Wëdzél	Wydział Gospodarczy
Gòspòdarczi Wëdzél – Krajowégò Sądowégò Registru	Wydział Gospodarczy – Krajowego Rejestru Sądowego
Gòspòdarczi Wëdzél Registru Zastawów	Wydział Gospodarczy Rejestru Zastawów
Wëdzél Gòspòdarczi i Intelektualny Włôsnoscë	Wydział Gospodarczy i Własności Intelektualnej
Wëkònawczi Wëdzél	Wydział Wykonawczy
Wizytacyjny Wëdzél	Wydział Wizytacyjny
Wëdzél Intelektualny Włôsnoscë	Wydział Własności Intelektualnej
Wëdzél Robòtë	Wydział Pracy
Wëdzél Robòtë i Spòlëznowëch Ùbezpieczeniów	Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
Wëdzél Rodzynny i Nielatnëch	Wydział Rodzinny i Nieletnich
Wëdzél Wieczëstëch/Wiednëch Ksãgów	Wydział Ksiąg Wieczystych
Wëdzél Òdwòławczi Cywilny	Wydział Cywilny Odwoławczy
Wëdzél Òdwòławczi Cywilny Rodzynny	Wydział Cywilny Rodzinny Odwoławczy
Wëdzél Òdwòławczi Karny	Wydział Karny Odwoławczy
Wëdzél Òdwòławczi Gòspòdarczi	Wydział Gospodarczy Odwoławczy
Wëdzél Òdwòławczi Gòspòdarczi i Pùblicznëch Zamówieniów	Wydział Gospodarczy Odwoławczy i Zamówień Publicznych
Wëdzél Penitencjarny i Nôdzoru nad Wëkònywanim Karnëch Òrzeczeniów	Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych
Wëdzél Wëkònywaniô Òrzeczeniów	Wydział Wykonywania Orzeczeń
Wëdzél Sąd Òchronë Kònkùrencje i Kònsumentów	Wydział Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
Wëdzél Kòntrolë Telekòmùnikacyjnëch, Pòcztowëch i Internetowëch Pòdôwków	Wydział Kontroli Danych Telekomunikacyjnych, Pocztowych i Internetowych
Sekcjô do Sprawów Rodzynnëch Òdwòławczich	Sekcja do Spraw Rodzinnych Odwoławczych
Sekcjô do Sprawów Rozpòznôwónëch w Ùproszczonym Pòstãpòwanim	Sekcja do Spraw Rozpoznawanych w Postępowaniu Uproszczonym
Egzekùcyjnô Sekcjô	Sekcja Egzekucyjna

Sekcjô do Rozpòznôwaniô Egzekùcyjnëch Sprawów	Sekcja do Rozpoznawania Spraw Egzekucyjnych
Sekcjô do Sprawów Registracyjnëch	Sekcja do Spraw Rejestracyjnych

Wëdzéle sądów są numerowóné rzimsczima lëczbama np. I Cywilny Wëdzél, V Wëdzél Òdwòławczi Karny.

pòzaòrzecznicz é òrganizacjowé jednostczi pòwszechny sądowiznë a jiné	
Administracyjny Òddzél	Oddział Administracyjny
Finansowi Òddzél	Oddział Finansowy
Kòntrolno-Finansowi Òddzél	Oddział Finansowo-Kontrolny
Gòspòdarczi Òddzél	Oddział Gospodarczy
Kadrowi Òddzél	Oddział Kadr
Inwesticjowò-Gòspòdarczi Òddzél	Oddział Inwestycyjno-Gospodarczy
Infòrmaticzny Òddzél	Oddział Informatyczny
Òddzél Òchronë Niejawnëch Infòrmacjów	Oddział Ochrony Informacji Niejawnych
Zespół Kùratorsczi Sądowi Służbë	Zespół Kuratorskiej Służby Sądowej
Zespół do Sprawów Analiz i Òrganizacje Robòtë	Zespół do Spraw Analiz i Organizacji Pracy
Pùnkt Krajowégò Karnégò Registru	Punkt Krajowego Rejestru Karnego
Tajnô Kancelariô	Kancelaria Tajna
Mòdrô Jizba	Niebieski Pokój
Krajowô Szkòła Sądowiznë i Prokùraturë	Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury
Krajowô Radzëzna Sądowiznë	Krajowa Rada Sądownictwa
kòntaktowi pùnkt Eùropejsczi Sądowi Sécë w cywilnëch i handlowëch sprawach	punkt kontaktowy Europejskiej Sieci Sądowej w sprawach cywilnych i handlowych
Bióro Òrzecznictwa	Biuro Orzecznictwa

administracyjnô sądowizna	
Wòjewódzczi Administracyjny Sąd	Wojewódzki Sąd Administracyjny
Przédny Administracyjny Sąd	Naczelny Sąd Administracyjny

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

bënowô òrganizacjô wòjewódzczich administracyjnëch sądów	
(I, II, III atd.) Òrzeczniczi Wëdzél	Wydział (I, II, III itd.) Orzeczniczy
Zamiescowi Wëdzél	Wydział Zamiejscowy

bënowô òrganizacjô Przédnégò Administracyjnégò Sądu	
Finansowô Jizba	Izba Finansowa
Gòspòdarczô Jizba	Izba Gospodarcza
Òglowòadministracyjnô Jizba	Izba Ogólnoadministracyjna

wòjskòwô sądowizna	
Wòjskòwi Garnizonowi Sąd	Wojskowy Sąd Garnizonowy
Wòjskòwi Òkrãgòwi Sąd	Wojskowy Sąd Okręgowy

Mòrsczé Jizbë	
Mòrskô Jizba przë Òkrãgòwim Sądze w Gduńskù z sedzbą w Gdinie	Izba Morska przy Sądzie Okręgowym w Gdańsku z siedzibą w Gdyni
Mòrskô Jizba przë Òkrãgòwim Sądze w Szczecënie	Izba Morska przy Sądzie Okręgowym w Szczecinie
Òdwòławczô Mòrskô Jizba przë Òkrãgòwim Sądze w Gduńskù z sedzbą w Gdinie	Odwoławcza Izba Morska przy Sądzie Okręgowym w Gdańsku z siedzibą w Gdyni

Sąd Nôwëższi i jegò bënowô òrganizacjô	
Karnô Jizba	Izba Karna
Cywilnô Jizba	Izba Cywilna
Jizba Robòtë i Spòlëznowëch Ùbezpieczeniów	Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
Jizba Nadzwëczajny Kòntrolë i Pùblicznëch Sprawów	Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych
Jizba Warkòwi Òdpòwiedzalnoscë	Izba Odpowiedzialności Zawodowej
Wëdzél (I, II, III atd.)	Wydział (I, II, III itd.)

tribùnałë	
Kònstitucyjny Tribùnał	Trybunał Konstytucyjny
Tribùnał Stanu	Trybunał Stanu

midzënôrodné sądë i tribùnałë i jich òrganizacjô	
Eùropejsczi Tribùnał Prawów Człowieka	Europejski Trybunał Praw Człowieka
Plenarné Zgromadzenié Tribùnału	Zgromadzenie Plenarne Trybunału
Wiôlgô Jizba Tribùnału	Wielka Izba Trybunału
Panel Wiôldżi Jizbë	Panel Wielkiej Izby
Jizba Tribùnału	Izba Trybunału
Kòmitet Tribùnału	Komitet Trybunału
sãdza zasôdający jednoòsobòwò	sędzia zasiadający jednoosobowo
Tribùnał Sprawiedlëwòscë Eùropejsczi Ùnie	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
Tribùnał Sprawiedlëwòscë	Trybunał Sprawiedliwości
Sąd	Sąd
wëspecjalizowóné sądë	sądy wyspecjalizowane
Midzënôrodny Karny Tribùnał	Międzynarodowy Trybunał Karny
Midzënôrodny Tribùnał Sprawiedlëwòscë	Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości

òrganë sądów i sądowé stanowiszcza	
sãdza	sędzia
sãdza wizytatór	sędzia wizytator
delegòwóny sãdza	sędzia delegowany
wëznaczony sãdza	sędzia wyznaczony
sãdza sprawòzdôwca	sędzia sprawozdawca
przédnik (òrzékającégò składu)	przewodniczący (składu orzekającego)
sądowi asesór	asesor sądowy
sądowi aplikant	aplikant sądowy
(starszi) sądowi referendôrz	(starszy) referendarz sądowy
asystent sãdzë	asystent sędziego
przësãżnik	ławnik
przësãżnik Sądu Nôwëższégò	ławnik Sądu Najwyższego
Prezes Rejonowégò Sądu	Prezes Sądu Rejonowego
Prezes Òkrãgòwégò Sądu	Prezes Sądu Okręgowego

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Prezes Apelacyjnęgò Sądu	Prezes Sądu Apelacyjnego
Prezes Wòjewódzczégò Administracyjnégò Sądu	Prezes Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego
Prezes Przédnégò Administracyjnégò Sądu	Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego
Pierszi Prezes Sądu Nôwëższégò	Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego
Prezes Sądu Nôwëższégò (czerëjący prôcama Jizbë)	Prezes Sądu Najwyższego (kierujący pracami Izby)
Prezes Wòjskowégò Garnizonowégò Sądu	Prezes Wojskowego Sądu Garnizonowego
Prezes Wòjskòwégò Òkrãgòwégò Sądu	Prezes Wojskowego Sądu Okręgowego
Prezes Kònstitucyjnégò Tribùnału	Prezes Trybunału Konstytucyjnego
Wiceprezes Sądu	Wiceprezes Sądu
Wiceprezes Przédnégò Administracyjnégò Sądu – Prezes Finansowi Jizbë	Wiceprezes Naczelnego Sądu Administracyjnego – Prezes Izby Finansowej
Wiceprezes Przédnégò Administracyjnégò Sądu – Prezes Gòspòdarczi Jizbë	Wiceprezes Naczelnego Sądu Administracyjnego – Prezes Izby Gospodarczej
Wiceprezes Przédnégò Administracyjnégò Sądu – Prezes Òglowòadministracyjny Jizbë	Wiceprezes Naczelnego Sądu Administracyjnego – Prezes Izby Ogólnoadministracyjnej
Przédnik Tribùnału Stanu	Przewodniczący Trybunału Stanu
Kòlegium Òkrãgòwégò Sądu	Kolegium Sądu Okręgowego
Kòlegium Apelacyjnégò Sądu	Kolegium Sądu Apelacyjnego
Kòlegium Sądu Nôwëższégò	Kolegium Sądu Najwyższego
Direktór Rejonowégò Sądu	Dyrektor Sądu Rejonowego
Direktór Òkrãgòwégò Sądu	Dyrektor Sądu Okręgowego
Direktór Apelacyjnégò Sądu	Dyrektor Sądu Apelacyjnego
Òglowé Zgromadzenié Sãdzów Sądu (Rejonowégò, Òkrãgòwégò, Apelacyjnégò, Nôwëższégò)	Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu (Rejonowego, Okręgowego, Apelacyjnego, Najwyższego)
Przédnik Wëdzélu	Przewodniczący Wydziału
Zastãpca Przédnika Wëdzélu	Zastępca Przewodniczącego Wydziału
kòòrdinatór do sprawów mediacje	koordynator do spraw mediacji

kòòrdinatór do sprawów midzënôrodny wespółrobòtë i prawów człowieka w cywilnëch sprawach	koordynator do spraw współpracy międzynarodowej i praw człowieka w sprawach cywilnych
kòòrdinatór do sprawów midzënôrodny wespółrobòtë i prawów człowieka w karnëch sprawach	koordynator do spraw współpracy międzynarodowej i praw człowieka w sprawach karnych

prokùratura i ji òrganizacjô a jiné	
Rejonowô Prokùratura	Prokuratura Rejonowa
Òkrãgòwô Prokùratura	Prokuratura Okręgowa
Regionalnô Prokùratura	Prokuratura Regionalna
Krajowô Prokùratura	Prokuratura Krajowa
Sledczi Wëdzél	Wydział Śledczy
Dochòdzeniowò-Sledczi Wëdzél	Wydział Dochodzeniowo-Śledczy
Wëdzél do Sprawów Gòspòdarczi Przestãpczoscë	Wydział do Spraw Przestępczości Gospodarczej
Òrganizacyjny Wëdzél	Wydział Organizacyjny
Sądowi Wëdzél	Wydział Sądowy
Bùdżetowò-Administracyjny Wëdzél	Wydział Budżetowo-Administracyjny
Wëdzél do Wòjskòwëch Sprawów	Wydział do Spraw Wojskowych
Wëdzél do Sprawów Finansowò-Skarbòwi Przestãpczoscë	Wydział do Spraw Przestępczości Finansowo-Skarbowej
Samòstójny Dzél do Sprawów Medicznëch Błãdów	Samodzielny Dział do Spraw Błędów Medycznych
Samòstójny Dzél do Sprawów Òchronë Niejawnëch Infòrmacjów	Samodzielny Dział do Spraw Ochrony Informacji Niejawnych
Bióro Generalnégò Prokùratora	Biuro Prokuratora Generalnego
Prezydialné Bióro	Biuro Prezydialne
Departament do Sprawów Gòspòdarczi Przestãpczoscë	Departament do Spraw Przestępczości Gospodarczej
Departament do Sprawów Cyberprzestãpczoscë i Infòrmatizacje	Departament do Spraw Cyberprzestępczości i Informatyzacji
Departament Przëgòtowawczégò Pòstãpòwaniô	Departament Postępowania Przygotowawczego

Departament do Sprawów Zòrganizowóny Przestãpczoscë i Kòrupcje	Departament do Spraw Przestępczości Zorganizowanej i Korupcji
Departament do Wòjskòwëch Sprawów	Departament do Spraw Wojskowych
Departament Sądowégò Pòstãpòwaniô	Departament Postępowania Sądowego
Wëdzél Bënowëch Sprawów	Wydział Spraw Wewnętrznych
Bióro Midzënôrodny Wespółrobòtë	Biuro Współpracy Międzynarodowej
Bióro Bùdżetu i Majątkù Prokùraturë	Biuro Budżetu i Majątku Prokuratury
Rejonowi Prokùratór	Prokurator Rejonowy
Òkrãgòwi Prokùratór	Prokurator Okręgowy
Regionalny Prokùratór	Prokurator Regionalny
Pierszi Zastãpca Generalnégò Prokùratora Krajowi Prokùratór	Pierwszy Zastępca Prokuratora Generalnego Prokurator Krajowy
Zastãpca Generalnégò Prokùratora	Zastępca Prokuratora Generalnego
Generalny Prokùratór	Prokurator Generalny
Naczelnik Wëdzélu	Naczelnik Wydziału
prokùratór	prokurator
prokùratór do wòjskòwëch sprawów	prokurator do spraw wojskowych
asesór prokùraturë	asesor prokuratury
prokùratorsczi aplikant	aplikant prokuratorski

ÙCHWÔLËNK NR 5/RJK/24
Z DNIA 23.10.2024 R.

W SPRAWIE PÒZWÓW REFERATÓW I ÒRGANIZACYJNËCH JEDNOSTKÓW GMINÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka przëjãła pòstãpné pòzwë referatów i òrganizacyjnëch jednostków gminów w kaszëbsczim jãzëkù

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje stosowanié pòstãpnëch pòzwów òkresliwającëch referatë i òrganizacyjné jednostczi gminów w kaszëbsczim jãzëkù

1. **Ùrząd Gminë (wójt gminë, zastãpca wójta, sekretôrz) –** Urząd Gminy (wójt gminy, zastępca wójta, sekretarz)
2. **Rada Gminë (przédnik Radë Gminë, zastãpca przédnika Radë Gminë, radny) –** Rada Gminy (przewodniczący Rady Gminy, zastępca przewodniczącego Rady Gminy, radni)
3. **Òrganizacyjny Referat (Òglowô Kancelariô, Kadrë, Bióro Radë Gminë, Infòrmaticzné, Wespółrobòtë z Pòzarządowima Òrganizacjama) –** Referat Organizacyjny (Kancelaria Ogólna, Kadry, Biuro Rady Gminy, Informatyczne, Współpracy z Organizacjami Pozarządowymi)
4. **Finansowi Referat (Skarbnik, Ksãgòwòsc, Płôce) –** Referat Finansowy (Skarbnik, Księgowość, Płace)
5. **Referat Òchronë Strzodowiszcza (Kòmùnalné òdpôdczi) –** Referat Ochrony Środowiska (Odpady komunalne)
6. **Referat Inwesticjów i Drogów –** Referat Inwestycji i Dróg
7. **Ùrząd Cywilnégò Stanu –** Urząd Stanu Cywilnego
8. **Referat Òbëwatelsczich Sprawów (Ewidencjô lëdztwa, Dowòdë òsobisté) –** Referat Spraw Obywatelskich (Ewidencja ludności, Dowody osobiste)

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

9. **Referat ds. (do sprawów) Eùropejsczi Ùnie –** Referat ds. Unii Europejskiej
10. **Referat Geòdezje i Gòspòdarzeniô Grunńtama –** Referat Geodezji i Gospodarki Gruntami
11. **Referat Gbùrzëznë –** Referat Rolnictwa
12. **Referat Bùdowiznë (Spòsobë bùdowaniô, Planowanié przestrzenné) –** Referat Budownictwa (Warunki zabudowy, Planowanie przestrzenne)
13. **Dzél Rodzynnëch Swiôdczeniów (Rodzynné swiôdczenia, Wspòmóżczi dlô òpiekùnów, Wëdôwanié zaswiôdczeniów, Alimentacyjny fùndusz, Kôrta Wiôldżi Rodzëznë) –** Dział Świadczeń Rodzinnych (Świadczenia rodzinne, Zasiłki dla opiekunów, Wydawanie Zaświadczeń, Fundusz Alimentacyjny, Karta Dużej Rodziny)
14. **Pòdatkòwi Referat (Rólny pòdatk, Lasowi pòdatk, Pòdatk òd zabùdowaniów, Pòdatk òd strzódków transpòrtu, Tôrgòwô òpłata, Egzekwòwanié finansowëch nôleżnosców) –** Referat Podatkowy (Podatek rolny, Podatek leśny, Podatek od nieruchomości, Podatek od środków transportu, Opłata targowa, Egzekwowanie należności finansowych)
15. **Referat Spòlëznowëch Sprawów (Kòòrdinatór ds. dostãpnoscë, Kòòrdinatór ds. spòrtu) –** Referat spraw społecznych (Koordynator ds. dostępności, Koordynator ds. sportu)
16. **Samòstójné stanowiszcze do gòspòdarzeniô kòmùnalnym miectwã –** Stanowisko samodzielne do gospodarowania mieniem komunalnym
17. **Bënowi aùditór –** Audytor wewnętrzny
18. **Samòstójné stanowiszcze ds. cywilny òbronë –** Stanowisko samodzielne ds. obrony cywilnej
19. **Samòstójné stanowiszcze ds. procëmògniowi òchronë** – Stanowisko samodzielne ds. ochrony przeciwpożarowej
20. **Pełnomòcnik wójta ds. zapòbiéganiô ùzależnienióm** – Pełnomocnik wójta ds. przeciwdziałania uzależnieniom
21. **Gminny Òstrzódk Spòlëznowi Pòmòcë –** Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej
22. **Zbiér Ekònomiczno-Administracyjny Szkòłów –** Zespół Ekonomiczno-Administracyjny Szkół

23. **Spòdlecznô Szkòła w … –** Szkoła Podstawowa w …
24. **Branżowô Szkòła I stãpienia –** Szkoła Branżowa I stopnia
25. **Samòrządowé Przedszkòlé** – Samorządowe Przedszkole
26. **Pùbliczné Przedszkòlé –** Publiczne Przedszkole
27. **Dzecnica –** Żłobek
28. **Gminny Òstrzódk Kùlturë –** Gminny Ośrodek Kultury
29. **Gminnô Biblioteka Pùblicznô –** Gminna Biblioteka Publiczna

ÙCHWÔLËNK NR 6/RJK/24
Z DNIA 23.10.2024 R.

W SPRAWIE PÒZWÓW WËDZÉLÓW I ÒRGANIZACYJNËCH JEDNOSTKÓW PÒWIATOWËCH STAROSTWÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka przëjãła pòstãpné pòzwë wëdzélów i òrganizacyjnëch jednostków pòwiatowëch starostwów w kaszëbsczim jãzëkù

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje stosowanié pòstãpnëch pòzwów òkresliwającëch wëdzéle i òrganizacyjné jednostczi pòwiatowëch starostwów w kaszëbsczim jãzëkù:

1. **Pòwiatowé Starostwò –** Starostwo Powiatowe
2. **Rada Pòwiatu –** Rada Powiatu
3. **Przédnictwò Pòwiatu –** Zarząd Powiatu
4. **Wëdzél Gòspòdarzeniô Bùdacjama –** Wydział Gospodarki Nieruchomościami
5. **Wëdzél Edukacje, Kùlturë i Promòcje –** Wydział Edukacji, Kultury i Promocji
6. **Wëdzél Kòmùnikacje –** Wydział Komunikacji
7. **Wëdzél Rolnictwa i Chrónieniô Strzodowiska –** Wydział Rolnictwa i Ochrony Środowiska
8. **Wëdzél Zdrowiégò, Bezpiekù i Wespółrobòtë z Pòzarządowima Òrganizacjama –** Wydział Zdrowia, Bezpieczeństwa i Współpracy z Organizacjami Pozarządowymi
9. **Pòwiatowi Kònserwator Zabëtków –** Powiatowy Konserwator Zabytków

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

10. **Wëdzél Rozwiju, Inwesticjów, Remóntów i Pùbliczněch Zamówieniów –** Wydział Rozwoju, Inwestycji, Remontów i Zamówień Publicznych
11. **Wëdzél Geòdezje –** Wydział Geodezji
12. **Wëdzél Bùdowiznë –** Wydział Budownictwa
13. **Pòwiatowi Inspektorat Bùdowlanégò Nôdzoru –** Powiatowy Inspektorat Nadzoru Budowlanego
14. **Pòwiatowi Ùrząd Prôcë –** Powiatowy Urząd Pracy
15. **Pòwiatowé Centrum Pòmòcë Rodzënie –** Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie
16. **Pòwiatowé Karno ds. Òrzékaniô ò Niepełnosprawnoscë** – Powiatowy Zespół ds. Orzekania o Niepełnosprawności
17. **Internat Zbiéru Sztôłceniô i Wëchòwaniô Specjalnégò –** Internat Zespołu Kształcenia i Wychowania Specjalnego
18. **Szkòła Specjalnô Przëspòsôbiającô do Prôcë –** Szkoła Specjalna Przysposabiająca do Pracy
19. **Strzodowiskòwi Dodóm Samòpòmòcë** – Środowiskowy Dom Samopomocy
20. **Dodóm Spòlëznowi Pòmòcë –** Dom Pomocy Społecznej
21. **Zarząd Pòwiatowëch Drogów –** Zarząd Dróg Powiatowych

ÙCHWÔLËNK NR 7/RJK/24
Z DNIA 20.11.2024 R.

W SPRAWIE PÒZWÓW DEPARTAMENTÓW I SAMÒRZĄDOWËCH ÒRGANIZACYJNËCH JEDNOSTKÓW MARSZÔŁKÒWSCZÉGÒ ÙRZÃDU PÒMÒRSCZÉGÒ WÒJEWÓDZTWA W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka przëjimô pòstãpné pòzwë departamentów i samòrządowëch jednostków òrganizacyjnëch Marszôłkòwsczégò Ùrzãdu Pòmòrsczégò Wòjewództwa w kaszëbsczim jãzëkù

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje stosowanié pòstãpny słowiznë òkresliwające pòzwë departamentów i samòrządowëch jednostków òrganizacyjnëch Marszôłkòwsczégò Ùrzãdu Pòmòrsczégò Wòjewództwa w kaszëbsczim jãzëkù:

Marszôłkòwsczi Ùrząd Pòmòrsczégò Wòjewództwa – Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego

Departamentë ùrzãdu – Departamenty urzęduPoczątek formularza

1. **Bióro Geòdetë Wòjewództwa** – Biuro Geodety Województwa
2. **Sekretôrz Wòjewództwa** – Sekretarz Województwa
3. **Departament Òrganizacje** – Departament Organizacji
4. **Kancelariô Marszôłka Wòjewództwa** – Kancelaria Marszałka Województwa
5. **Departament Zamówieniów Pùblicznëch i Administracje** – Departament Zamówień Publicznych i Administracji
6. **Skarbnik Wòjewództwa** – Skarbnik Województwa
7. **Departament Finansów** – Departament Finansów

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

8. **Kancelariô Sejmikù** – Kancelaria Sejmiku
9. **Bióro Zamiescowé w Słëpskù** – Biuro Zamiejscowe w Słupsku
10. **Samòstójné Stanowiszcze ds. bhp i ppòż.** – Samodzielne Stanowisko ds. bhp i ppoż.
11. **Bióro Realizacje Projektów** – Biuro Realizacji Projektów
12. **Departament Programów Rozwiju Wiesczich Òbrëmiów** – Departament Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich
13. **Pión Òchronë** – Pion Ochrony
14. **Inspektor Òchronë Dónëch** – Inspektor Ochrony Danych
15. **Regionalny Òstrzódk Spòlëznowi Pòliticzi** – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej
16. **Departament Zdrowiégò** – Departament Zdrowia
17. **Departament Turisticzi i Spòrtu** – Departament Turystyki i Sportu
18. **Departament Regionalnégò i Rëmnégò Rozwiju** – Departament Rozwoju Regionalnego i Przestrzennego
19. **Departament Gòspòdarczégò Rozwiju** – Departament Rozwoju Gospodarczego
20. **Bióro Prawnëch Rôdców** – Biuro Radców Prawnych
21. **Departament Regionalnëch Programów** – Departament Programów Regionalnych
22. **Departament Strzodowiszcza i Gbùrzëznë** – Departament Środowiska i Rolnictwa
23. **Departament Majątkù Wòjewództw**a – Departament Majątku Województwa
24. **Departament Kòntrolë i Bënowégò Aùditu** – Departament Kontroli i Audytu Wewnętrznego
25. **Departament Kùlturë** – Departament Kultury
26. **Departament Cyfrizacje** – Departament Cyfryzacji
27. **Departament Eùropejsczégò Spòlëznowégò Fùnduszu** – Departament Europejskiego Funduszu Społecznego
28. **Departament Infrastruktur**ë – Departament Infrastruktury

Wëkôz samòrządowëch òrganizacyjnëch jednostków – Wykaz samorządowych jednostek organizacyjnych

Departament Edukacje – Departament Edukacji:

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

1. **Pòmòrsczé Centrum Edukacje Szkólnëch we Gduńskù** – Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku
2. **Pòmòrsczi Òstrzodk Doskònaleniô Szkólnych w Słëpskù** – Pomorski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Słupsku
3. **Pòmòrskô Pedagògicznô Biblioteka m. Gduńsczi Macerzë Szkòłowi we Gduńskù** – Pomorska Biblioteka Pedagogiczna im. Gdańskiej Macierzy Szkolnej w Gdańsku
4. **Pòmòrskô Pedagògicznô Biblioteka w Słëpskù** – Pomorska Biblioteka Pedagogiczna w Słupsku
5. **Pòmòrskô Medicznô Szkòła Pòlicealnô w Starogardze Gduńsczim** – Pomorska Medyczna Szkoła Policealna w Starogardzie Gdańskim
6. **Pòmòrskô Medicznô Szkòła Pòlicealnô m. Alinë Pienkòwsczi w Gdyni** – Pomorska Medyczna Szkoła Policealna im. Aliny Pieńkowskiej w Gdyni
7. **Pòmòrskô Medicznô Szkòła Pòlicealnô we Gduńskù** – Pomorska Medyczna Szkoła Policealna w Gdańsku
8. **Pòmòrskô Medicznô Szkòła Pòlicealnô w Słëpskù** – Pomorska Medyczna Szkoła Policealna w Słupsku
9. **Pòmòrskô Medicznô Szkòła Pòlicealnô w Sztumie** – Pomorska Medyczna Szkoła Policealna w Sztumie
10. **Specjalny Szkòlno-Wëchòwawczi Òstrzódk Nr 2 dlô Nieczëjącëch i Słabòczëjącëch m. J. Sestrzińsczégò w Wejrowie** – Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy Nr 2 dla Niesłyszących i Słabosłyszących im. J. Siestrzyńskiego w Wejherowie
11. **Młodzëznowi Wëchòwawczi Òstrzódk m. Janusza Kòrczaka w Kwidzënie** – Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy im. Janusza Korczaka w Kwidzynie

Departament Eùropejsczégò Spòlëznowégò Fùnduszu – Departament Europejskiego Funduszu Społecznego:

1. **Wòjewódzczi Ùrząd Prôcë we Gduńskù** – Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku

Departament Zdrowiégò – Departament Zdrowia:

Samòstójné Pùbliczné Zakładë Zdrowòtny Òpieczi – Samodzielne Publiczne Zakłady Opieki Zdrowotnej:

1. **Wòjewódzczi Psychiatriczny Szpital m. prof. T. Bilikewicza we Gduńskù** –Wojewódzki Szpital Psychiatryczny im. prof. T. Bilikiewicza w Gdańsku
2. **Stacjô Retënkòwégò Pògòtowiô we Gduńskù** – Stacja Pogotowia Ratunkowego w Gdańsku
3. **Centrum Psychicznégò Zdrowiégò w Słëpskù** – Centrum Zdrowia Psychicznego w Słupsku
4. **Szpital dlô Nerwòwò i Psychiczno Chòrëch m. S. Krizana w Starogardze Gduńsczim** – Szpital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych im. S. Kryzana w Starogardzie Gdańskim
5. **Wòjewódzczi Òstrzódk Terapie Ùzależnieniów we Gduńskù** – Wojewódzki Ośrodek Terapii Uzależnień w Gdańsku
6. **Stacjô Retënkòwégò Pògòtowiô w Słëpskù** – Stacja Pogotowia Ratunkowego w Słupsku

Spółczi hańdlowégò prawa – Spółki prawa handlowego:

1. **Dzecnô Bòlëca Pòlanczi m. Maceja Płażińsczégò we Gduńskù Spółka z ò.ò.**[1] –Szpital Dziecięcy Polanki im. Macieja Płażyńskiego w Gdańsku Spółka z o.o.
2. **Specjalisticzny Szpital w Prabùtach Spółka z ò.ò.** – Szpital Specjalistyczny w Prabutach Spółka z o.o.
3. **Specjalisticzny Szpital w Kòscérznie** sp. z ò.ò. – Szpital Specjalistyczny w Kościerzynie Spółka z o.o.
4. **Copernicus Pòdmiot Leczniczi sp. z ò.ò. z sedzbą we Gduńskù** – Copernicus Podmiot Leczniczy sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku
5. **Wòjewódzczi Specjalisticzny Szpital m. J. Kòrczaka w Słëpskù sp. z ò.ò.** –Wojewódzki Szpital Specjalistyczny im. J. Korczaka w Słupsku sp. z o.o.
6. **Pòmòrsczé Szpitale sp. z ò.ò. z sedzbą w Gdini** – Szpitale Pomorskie sp. z o.o. z siedzibą w Gdyni
7. **Pòmòrsczé Reùmatologiczné Centrum m. dr Jadwidżi Titz-Kòskò w Sopòce Sp. z ò.ò.** – Pomorskie Centrum Reumatologiczne im. dr Jadwigi Titz-Kosko w Sopocie Sp. z o.o.

Bùdżetowé jednostczi – Jednostki budżetowe:

Wòjewódzczi Òstrzódk Medicynë Prôcë we Gduńskù – Wojewódzki Ośrodek Medycyny Pracy w Gdańsku

---

[1] Sp. z ò.ò. – spółka z ògrańczoną òdpòwiedzalnotą.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Departament Strzodowiszcza i Gbùrzëznë – Departament Środowiska i Rolnictwa:

1. **Pòmòrskô Zrzesz Krôjmalënkòwëch Parków w Słëpskù** – Pomorski Zespół Parków Krajobrazowych w Słupsku

Departament Regionalnégò i Rëmnégò Rozwiju – Departament Rozwoju Regionalnego i Przestrzennego:

1. **Pòmòrsczé Bióro Regionalnégò Planowaniô we Gduńskù** – Pomorskie Biuro Planowania Regionalnego w Gdańsku

Departament Infrastrukturë – Departament Infrastruktury**:**

1. **Zarząd Wòjewódzczich Drogów we Gduńskù** – Zarząd Dróg Wojewódzkich w Gdańsku
2. **Pòmòrsczi Òstrzódk Drogòwégò Ruchù we Gduńskù** – Pomorski Ośrodek Ruchu Drogowego w Gdańsku
3. **Wòjewódzczi Òstrzodk Drogòwégò Ruchù w Słëpskù** – Pomorski Ośrodek Ruchu Drogowego w Słupsku

Departament Majątkù i Geòdezje – Departament Majątku i Geodezji

1. **Wòjewódzczé Bióro Geòdezje i Rolnëch Òbrëmiów we Gduńskù** – Wojewódzkie Biuro Geodezji i Terenów Rolnych w Gdańsku

Departament Kùlturë – Departament Kultury:

1. **Teater Wëbrzeżé** – Teatr Wybrzeże
2. **Mùzyczny Teater m. D. Badëszkòwi w Gdini** – Teatr Muzyczny im. D. Baduszkowej w Gdyni
3. **Bôłtëckô Òpera we Gduńskù** – Opera Bałtycka w Gdańsku
4. **Pòlskô Filharmóniô Bôłtëckô m. F. Chòpina we Gduńskù** – Polska Filharmonia Bałtycka im. F. Chpina w Gdańsku
5. **Archeòlogiczné Mùzeùm we Gduńskù** – Muzeum Archeologiczne w Gdańsku
6. **Mùzeùm – Kaszëbsczi Etnografny Park m. T. i I. Gùlgòwsczich we Wdzydzach** – Muzeum – Kaszubski Park Etnograficzny im. T. i I. Gulgowskch we Wdzydzach
7. **Zôpadnokaszëbsczé Mùzeùm w Bëtowie** – Muzeum Zachodniokaszubskie w Bytowie

8. **Mùzeùm Westrzédnégò Pòmòrzégò w Słëpskù** – Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku
9. **Wòjewódzkô i Mieskô Biblioteka Pùblicznô m. Josepha Conrada- Kòrzeniowsczégò we Gduńskù** – Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Josepha Conrada--Korzeniowskiego w Gdańsku
10. **Nadbôłtëcczé Centrum Kùlturë we Gduńskù** – Nadbałtyckie Centrum Kultury w Gdańsku
11. **Bôłtëckô Galeriô Terôczasnégò Kùńsztu w Słëpskù** – Bałtycka Galeria Sztuki Współczesnej w Słupsku

Òrganizacyjné jednostczi bãdącé w rejestrach institucjów kùlturë jinëch òrganizatorów, wespółprowadzoné przez Pòmòrsczé Wòjewództwò – Jednostki organizacyjne będące w rejestrach instytucji kultury innych organizatorów, współprowadzone przez Województwo Pomorskie:

1. **Bôłtëckô Artisticznô Agencjô w Sopòce w òbrëmim dzejaniô Pòlsczi Filharmónie Kameralny** – Bałtycka Agencja Artisticzna w Sopocie w zakresie działalności Polskiej Filharmonii Kameralnej
2. **Eùropejsczé Centrum Solidarnoscë we Gduńskù** – Europejskie Centrum Solidarności w Gdańsku
3. **Gduńsczi Szekspirowsczi Teater we Gduńskù** – Gdański Teatr Szekspirowski w Gdańsku
4. **Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi w Wejrowie** – Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko--Pomorskiej w Wejherowie.

Departament Gòspòdarczégò Rozwiju – Departament Rozwoju Gospodarczego

1. **Wòjewódzczi Ùrząd Prôcë we Gduńskù** – Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku

Spółczi hańdlowégò prawa – Spółki prawa handlowego:

1. **Agencjô Rozwiju Pòmòrza S.A.[2] z sedzbą we Gduńskù** – Agencja Rozwoju Pomorza S.A. z siedzibą w Gdańsku

---

[2] S.A. – Spółka Akcyjnô

2. **Lotniczi Pòrt Gduńsk sp. z ò.ò. z sedzbą we Gduńskù** – Port Lotniczy Gdańsk sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku
3. **Pòmòrskô Agencjô Regionalnégò Rozwiju S.A. z sedzbą w Słëpskù** – Pomorska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. z siedzibą w Słupsku
4. **Pòmòrskô Specjalnô Ekònomicznô Strefa sp. z ò.ò. z sedzbą we Gduńskù** –Pomorska Specjalna Strefa Ekonomiczna sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku
5. **Pòmòrsczi Regionalny Fùndusz Kreditowëch Zôrãczeniów sp. z ò.ò. z sedzbą we Gduńskù** – Pomorski Regionalny Fundusz Poręczeń Kredytowych sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku
6. **Pòmòrsczi Pòżiczkòwi Fùndusz sp. z ò.ò. z sedzbą we Gduńskù** – Pomorski Fundusz Pożyczkowy sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku
7. **Midzënôrodné Gduńsczé Tardżi S.A. z sedzbą we Gduńskù** – Międzynarodowe Targi Gdańskie S.A. z siedzibą w Gdańsku
8. **PKP Chùtkô Gardowô Bana w Trzëgardze sp. z ò.ò. z sedzbą w Gdyni** – PKP Szybka Kolej Miejska w Trójmiescie sp. z o.o. z siedzibą w Gdyni
9. **Pòmòrsczi Fùndusz Rozwiju sp. z ò.ò. z sedzbą we Gduńskù** – Pomorski Fundusz Rozwoju sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku
10. **Innobaltica sp. z ò.ò. z sedzbą we Gduńskù** – Innobaltica sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku
11. **PÒLREGIO S.A. z sedzbą we Warszawie** – POLREGIO S.A. z siedzibą w Warszawie
12. **Pòmòrskô Metropòlitalnô Banowizna S.A. z sedzbą we Gduńskù** – Pomorska Kolej Metropolitalna S.A. z siedzibą w Gdańsku

Regionalny Òstrzódk Spòlëznowi Pòliticzi – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej:

1. **Dodóm m. J. Kòrczaka Regionalnô Placówka Òpiekùńczo--Terapeùticznô we Gduńskù** – Dom im. J. Korczaka Regionalna Placówka Opiekuńczo-Terapeutyczna w Gdańsku
2. **Pòmòrsczi Òstrzódk Adopcyjny we Gduńskù** – Pomorski Ośrodek Adopcyjny w Gdańsku

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

ÙCHWÔLËNK NR 8/RJK/24
Z DNIA 20.11.2024 R.

W SPRAWIE PÒZWÓW WËDZÉLÓW I BIÓRÓW A TÉŻ JEDNOSTKÓW RZĄDOWI ADMINISTRACJE W PÒMÒRSCZIM WÒJEWÓDZCZIM ÙRZÃDZE W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka przëjimô pòstãpné pòzwë wëdzélów i biórów a téż jednostków rządowi administracje w Pòmòrsczim Wòjewódzczim Urzãdze w kaszëbsczim jãzëkù

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje stosowanié pòstãpny słowiznë òkresliwający pòzwë wëdzélów i biórów a téż jednostków rządowi administracje w Pòmòrsczim Wòjewódzczim Ùrzãdze:

Pòmòrsczi Wòjewódzczi Ùrząd we Gduńskù – Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku

Wëdzéle i Bióra – Wydziały i Biura

1. **Bióro Wòjewòdë** – Biuro Wojewody
2. **Wëdzél Prawny i Nôdzoru** – Wydział Prawny i Nadzoru
3. **Wëdzél Kòòrdinacje Swiôdczeniów** – Wydział Koordynacji Świadczeń
4. **Wëdzél Kòntrolë –** Wydział Kontroli
5. **Wëdzél Państwòwégò Medicznégò Retownictwa** – Wydział Państwowego Ratownictwa Medycznego
6. **Wëdzél Finansów i Bùdżetu** – Wydział Finansów i Budżetu
7. **Wëdzél Infrastrukturë** – Wydział Infrastruktury
8. **Wëdzél Spòlëznowi Pòliticzi** – Wydział Polityki Społecznej

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

9. **Wëdzél Bezpiekù i Krizysowégò Zarządzaniô** – Wydział Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego
10. **Wëdzél Sprawów Òbëwatelsczich i Cëzyńców** – Wydział Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców
11. **Wëdzél Nierëchòmòsców i Skarbù Państwa** – Wydział Nieruchomości i Skarbu Państwa
12. **Wëdzél Zdrowiô – Pòmòrsczé Centrum Pùbliczné̄gò Zdrowiô** – Wydział Zdrowia – Pomorskie Centrum Zdrowia Publicznego
13. **Bióro Logisticzi** – Biuro Logistyki
14. **Bióro Kadrów i Òrganizacje** – Biuro Kadr i Organizacji
15. **Bióro do sprawów Òbsłëdżi Delegaturë** – Biuro do spraw Obsługi Delegatury
16. **Jiné kòmórczi òrganizacyjné** – Inne komórki organizacyjne
    1) **Państwòwô Jachtarskô Straż** – Państwòwa Straż Łowiecka
    2) **Wòjewódzczé Karno do Sprawów Òrzékaniô ò Niepełnosprawnoscë** – Wojewódzki Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności
    3) **Wòjewódzkô Geòdezyjnô i Kartograficznô Inspekcjô** – Wojewódzka Inspekcja Geodezyjna i Kartograficzna
    4) **Zespół ds. Òchronë Niejawnëch Infòrmacjów** – Zespół ds. Ochrony Informacji Niejawnych
17. **Wieleòsobòwé samòstójné stanowiszcze prôcë do sprawów bënowégò aùditu** –Wieloosobowe samodzielne stanowisko pracy do spraw audytu wewnętrznego

Sparłãczonô rządowô administracjô w pòmòrsczim wòjewództwie – Zespolona administracja rządowa w województwie pomorskim

1. **Wòjewódzkô Kòmenda Pòlicje we Gduńskù** – Komenda Wojewódzka Policji w Gdańsku
2. **Wòjewódzkô Kòmenda Państwòwi Ògniowi Strażë we Gduńskù** – Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej w Gdańsku
3. **Kùratorium Pòùczënë we Gduńskù –** Kuratorium Oświaty w Gdańsku
4. **Wòjewódzczi Inspektorat Hańdlowi Jakòscë Artiklów Gbùrskò-Spòżiwczich we Gduńskù –** Wòjewódzczi Inspektorat Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych w Gdańsku

5. **Wòjewódzczi Inspektorat Òchronë Roscënów i Semieniznë we Gduńskù –** Wojewódzki Inspektorat Ochrony Roślin i Nasiennictwa w Gdańsku
6. **Wòjewódzczi Farmaceùticzny Inspektorat we Gduńskù** – Wojewódzki Inspektorat Farmaceutyczny w Gdańsku
7. **Wòjewódzczi Inspektorat Òchronë Strzodowiszcza we Gduńskù –** Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Gdańsku
8. **Wòjewódzczi Inspektorat Handlowi Inspekcje we Gduńskù** – Wojewódzki Inspektorat Inspekcji Handlowej w Gdańsku
9. **Wòjewódzczi Inspektorat Weterinarie we Gduńskù** – Wojewódzki Inspektorat Weterynarii w Gdańsku
10. **Wòjewódzczi Ùrząd Òchronë Zabëtków we Gduńskù** – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Gdańsku
11. **Wòjewódzczi Inspektorat Bùdowlanégò Nôdzoru we Gduńskù** – Wojewódzki Inspektorat Nadzoru Budowlanego w Gdańsku
12. **Wòjewódzczi Inspektorat Drogòwégò Transpòrtu we Gduńskù** – Wojewódzki Inspektorat Transportu Drogowego w Gdańsku
13. **Wòjewódzkô Sanitarno-Epidemiologicznô Stacjô we Gduńskù** – Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Gdańsku

ÙCHWÔLËNK NR 9/RJK/24
Z DNIA 20.11.2024 R.

W SPRAWIE STOSOWANIÔ KÙNÔSZKÓW *-IJNY / -YJNY, -OWI / -ÒWI* W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô pòstãpné wskôzë stosowaniô kùnôszków *-ijny* / *-yjny* i *-owi* / *-òwi* w kaszëbsczim jãzëkù:

Na spòdlim analizë słowarzów (wëbróné przikładë z hasłów w tôbelce): E. Gòłąbka: *Wielki Słownik polsko-kaszubski*, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* i J. Ginter i D. Majkòwsczi w *Òrtograficzno-gramaticznym słowôrzkù kaszëbsczégò jãzëka ze wskôzama pisënkù* mòżna wëcygnąc òglową zasadã stosowaniô kùnôszków *-ijny* / *-yjny*, jak téż *-owi* / *-òwi*:

Czej wëraz pòdstawòwi zakùńczony je na ***-iô***, ***-cjô***, ***-sjô***, ***-zjô*** – ùtwòrzony od niegò znankòwnik òdjistnikòwi w kaszëbsczim jãzëkù mô fleksyjny kùnôszk ***-ijny***, ***-yjny***, np.:

Wëraz pòdstawòwi	***-ijny / -yjny***
bakteriô	bakterijny, antibakterijny, procëmbakterijny
Bibliô	biblijny
biurokracjô	biórokracyjny
biżuteriô	biżuterijny
centralizacjô	centralizacyjny
chronologizacjô	chronologizacyjny
cyrkùlacjô	cyrkùlacyjny
cywilizacjô	cywilizacyjny
dedukcjô	dedukcyjny
deklamacjô	deklamacyjny

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

dekòracjô	dekòracyjny
demónstracjô	demónstracyjny
depresjô	depresyjny
destrukcjô	destrukcyjny,
difùzjô	difùzyjny
digresjô	digresyjny
direkcjô	direkcyjny
harmóniô	harmónijny
distrubùcjô	distribùcyjny,
edukacjô	edukacyjny
egzaminacjô	egzaminacyjny
eksploatacjô	eksploatacyjny
ekspòzycjô	ekspòzycyjny
ekspresjô	ekspresyjny
eksterminacjô	eksterminacyjny
ekstradicjô	ekstradicyjny
elegiô	elegijny
elekcjô	elekcyjny, welacyjny
emancypacjô	emancypacyjny
emigracjô	emigracyjny
ewòlucjô	ewòlucyjny
familiô	familijny
federacjô	federacyjny
fikcjô	fikcyjny
fùndacjô	fùndacyjny
galanteriô	galanterijny
garmażeriô	garmażerijny;
germanizacjô	germanizacyjny
òkazjô	òkazyjny
telewizjô	telewizyjny

Przë jinym zakùńczenim jistnika pòwstałi òd niegò òdjistnikòwi znankòwnik mô kùnôszk fleksyjny ***-owi* / *-òwi***, np.:

Wërôz pòdstawòwi	***-owi / -òwi***
Achilles	achillesowi
adres	adresowi
adwent	adwentowi, arch: przedgòdowi
akwarela	akwarelowi
alabaster	alabastrowi
alkòhòl	alkòhòlowi
aluminium	aluminiowi
amarant	amarantowi
ametist	ametistowi
ananas	ananasowi
biôtka	biôtkòwi
dodôwk	dodôwkòwi
droga	drogòwi
jãzëk	jãzëkòwi
lëczba	lëczbòwi
lëpa	lëpòwi
mùsk	mùskòwi
pétroch	pétrochòwi
próg	progòwi
program	programòwi
pùrdżi	pùrgòwi
sónczi	són(ecz)kòwi
rosocha	rosochòwi
róg	rogòwi
wark	warkòwi
wòjskò	wòjskòwi
zwëk	zwëkòwi

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

ÙCHWÔLËNK NR 10/RJK/24
Z DNIA 20.11.2024 R.

W SPRAWIE TWÒRZENIÔ I ÒTMIANË JISTNIKÓW ZAKÙŃCZONËCH NA *-ÓR* I *-ÓRKA* W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka przëjimô pòstãpné rozrzeszenia w sprawie twòrzeniô i òtmianë jistników zakùńczonëch na *-ór* i *-órka* w kaszëbsczim jãzëkù:

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka bédëje, bë zakùńczenié *-ór* w jistnikach chłopsczégò ôrtu (tipù *aùtór*, *doktór*) miało pierszeństwò nad wariantiwnym zakùńczenim *-or*. Tikô sã to równo słów cëzégò pòchòdzënkù (np. *adoratór*, *administratór*, *agresór*, *Amór*, *direktór*, *kalafiór*, *mòtór*), jak tëch rodnëch – słowiańsczich (np. *kątór*, *kôczór*, *gąsór*, *mùchòmór* / *mùchór*).

W fòrmach z kùnôszkama (czej nen kùnôszk bë miôł bëc jesz pò *ór*) *ó* przechôdô w *o*, np.:

	Pòjedinczô lëczba	**Wielnô lëczba**
N.	adorat**ór** kąt**ór**	adorat**orzë** / adorat**orowie** kąt**orë**
R.	adorat**ora** kąt**ora**	adorat**orów** kąt**orów**
D.	adorat**orowi** kąt**orowi**	adorat**oróm** kąt**oróm**
Wn.	adorat**ora** kąt**ora**	adorat**orów** kąt**orë**
Nrz.	adorat**orã** kąt**orã**	adorat**orama** kąt**orama**

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

M.	adorat**orze** kąt**orze**	adorat**orach** kąt**orach**
W.	adorat**orze** kąt**orze**	adorat**orzë** / adorat**orowie** kąt**orë**

Òd wiele jistników tegò zortu – òsoblëwie tëch, co nazéwają lëdzy (np. *adoratór*, *aùtór*, *direktór*, *doktór*, *szpektór*) – mòżemë twòrzëc jistniczi białogłowsczégò ôrtu. Robimë to przez dodanié fòrmantu *-ka* do tematu słowa, jaką je tuwò spòdlowô fòrma jistnika chłopsczégò ôrtu, np.:

adoratór + ka → adoratórka
aùtór + ka → aùtórka
direktór + ka → direktórka
doktór + ka → doktórka
szpektór + ka → szpektórka

W òtmianie jistników zakùńczonëch na *-órka* ni ma warënków do wëmianë zwãkù *ó* na *o* – tej we wszëtczich fleksyjnëch fòrmach wëstãpiwô tuwò lëtra *ó*, np.

	Pòjedinczô lëczba	**Wielnô lëczba**
N.	adorat**órka** aùt**órka**	adorat**órczi** aùt**órczi**
R.	adorat**órczi** aùt**órczi**	adorat**órków** aùt**órków**
D.	adorat**órce** aùt**órce**	adorat**órkóm** aùt**órkóm**
Wn.	adorat**órkã** aùt**órkã**	adorat**órczi** aùt**órczi**
Nrz.	adorat**órką** aùt**órką**	adorat**órkama** aùt**órkama**
M.	adorat**órce** aùt**órce**	adorat**órkach** aùt**órkach**
W.	adorat**órkò** aùt**órkò**	adorat**órczi** aùt**órczi**

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

UCHWAŁY

RADY
JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

RJK

UCHWAŁA NR 1/RJK/24
Z DNIA 07.02.2024 r.

W SPRAWIE FORMY LICZBY MNOGIEJ W JĘZYKU KASZUBSKIM RZECZOWNIKÓW RODZAJU ŻEŃSKIEGO ZAKOŃCZONYCH W LICZBIE POJEDYNCZEJ NA -*Ô*

Rada Języka Kaszubskiego przyjęła następujące rozstrzygnięcie dotyczące zapisu formy liczby mnogiej rzeczowników rodzaju żeńskiego zakończonych na *-ô:*

Rada Języka Kaszubskiego proponuje w rzeczownikach rodzaju żeńskiego zakończonych w l. poj. na -*ô*, aby w liczbie mnogiej w języku kaszubskim stosować końcówkę -*é*:

chrzestnô – dwie chrzestné
królewô – dwie królewé
naòżeniô – dwie naòżenié
slëbnô – dwie slëbné
szkólnô – dwie szkólné
ùczałô – dwie ùczałé
wastnô – dwie wastné
bratowô – dwie bratowé

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

UCHWAŁA NR 2/RJK/24
Z DNIA 3.04.2024 r.

W SPRAWIE LABIALIZACJI W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego przyjęła następujące rozstrzygnięcie standaryzujące kwestię labializacji:

Rada Języka Kaszubskiego przyjmuje następujące zasady stosowania labializacji w kaszubskojęzycznych tekstach pisanych:

I. **Labializację zaznacza się:**

1. na początku wyrazów i po spółgłoskach dwuwargowych, jak też wargowo-zęgobych twardych: *p*, *b*, *m*, *w*, *f*, a także po spółgłoskach tylnojęzykowych twardych: *k*, *g*, *ch*,
2. w dyftongach (dwugłoskach) *aù*, *eù*,
3. po samogłoskach: *a*, *e*, *ë*, *o*, *ô*, *ò*, *ù*,
4. Rada Języka Kaszubskiego dopuszcza stosowanie dwóch form zapisu wyrazów z nagłosowym h: hò(o) i hù(u). Oznacza to fakultatywne stosowanie labializacji *ò* / *o* i *ù* / *u* w wyrazach zaczynających się literą *h*: hòdowac / hodowac, hòlowac / holowac, hòmericczi / homericczi, hònorny / honorny, hòstiô / hostiô; hùk / huk, hùmanistika / humanistika; hùra / hura, hùsariô / husariô;

Powyższa zmiana wynika z uzusu językowego współczesnych użytkowników języka kaszubskiego.

II. **Uwaga!**

1. Zasady zapisu labializacji w dyftongach *aù* i *eù* nie odnoszą się do nazwisk pochodzenia obcego, szczególnie tych, których brzmienie różni się od zapisu graficznego, np. Richelieu.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

2. Labializacji po *h* nie stosujemy w nazwach własnych, gdzie zarówno źródła historyczne jak i uzus językowy potwierdzają, że nie jest stosowana wymowa dyftongowa, np.: Hopë, Hopòwò, Holma, Hopa.

III. **Traci moc dotychczasowa uchwała** w sprawie stosowania labializacji tj. Uchwała nr 2/RJK/2012 z dn. 20.04.2012 r.

UCHWAŁA NR 3/RJK/24
Z DNIA 23.10.2024 r.

W SPRAWIE ODMIANY IMIESŁÓWÓW W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego przyjęła następujące wzory odmiany imiesłowów w języku kaszubskim:

Imiesłowy to nieosobowe formy czasownika. Wyróżniamy imiesłowy przymiotnikowe i przysłówkowe. Odmianie podlegają tylko imiesłowy przymiotnikowe, które dzielą się na czynne i bierne.

Imiesłowy przymiotnikowe odmieniają się według wzoru przymiotników.

1. Imiesłowy przymiotnikowe czynne
   a) Liczba pojedyncza

Przypadek	**Rodzaj męski**	**Rodzaj żeński**	**Radzaj nijaki**
Mianownik	mërgającÿ łiskający	mërgającô łiskającô	mërgające łiskajacé
Dopełniacz	mërgającégò łiskającégò	Mërgający łiskający	mërgającégò łiskającégò
Celownik	mërgającémù łiskającémù	mërgający łiskający	mërgającémù
Biernik	mërgającégò/-y łiskającégò/-y	mërgającą łiskającą	mërgające łiskającégò
Narzędnik	mërgającym łiskającym	mërgający łiskający	mërgającym łiskającym
Miejscownik	mërgającym łiskającym	mërgającą łiskającą	mërgającym łiskającym
Wołacz	mërgający! łiskający!	mërgającô! łiskającô!	mërgające! łiskające!

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

b) Liczba mnoga

Przypadek	**Rodzaj męskoosobowy**	**Rodzaj niemęskoosobowy**
Mianownik	mërgający łiskający	mërgającé łiskającé
Dopełniacz	mërgającëch łiskającëch	mërgającëch łiskającëch
Celownik	mërgającym łiskającym	mërgającym łiskającym
Biernik	mërgającëch łiskającëch	mërgającé łiskającé
Narzędnik	mërgającyma łiskającyma	mërgającyma łiskającyma
Miejscownik	mërgającëch łiskającëch	mërgającëch łiskającëch
Wołacz	mërgający! łiskajacy!	mërgającé! łiskającé!

2. Imiesłowy przymiotnikowe bierne
   a) spakòwóny, wëpùcowóny
   Liczba pojedyncza

Przypadek	**Rodzaj męski**	**Rodzaj żeński**	**Radzaj nijaki**
Mianownik	spakòwóny wëpùcowóny	spakòwónô wëpùcowónô	spakòwóné wëpùcowóné
Dopełniacz	spakòwónégò wëpùcowónégò	spakòwóny wëpùcowóny	spakòwónégò wëpùcowónégò
Celownik	spakòwónémù wëpùcowónémù	spakòwóny wëpùcowóny	spakòwónémù wëpùcowónémù
Biernik	spakòwóny/-égò wëpùcowóny/-égò	spakòwóną wëpùcowóną	spakòwóné wëpùcowóné
Narzędnik	spakòwónym wëpùcowónym	spakòwóną wëpùcowóną	spakòwónym wëpùcowónym
Miejscownik	spakòwónym wëpùcowónym	spakòwóny wëpùcowóny	spakòwónym wëpùcowónym
Wołacz	spakòwóny! wëpùcowóny!	spakòwónô! wëpùcowónô!	spakòwóné! wëpùcowóné!

W bierniku l. pojedynczej imiesłów przymiotnikowy bierny przyjmuje końcówkę -égò, gdy łączy się z rzeczownikami żywotnymi, zaś końcówkę -y gdy łączy się z rzeczownikami nieżywotnymi.

Według tego wzoru odmieniają się imiesłowy z zakończeniem *-óny* i *-ony*, np. *zadzëwòwóny*, *zrobiony*, *pòdzelony*, *przesedlony*.

Liczba mnoga

Przypadek	**Rodzaj męskoosobowy**	**Rodzaj niemęskoosobowy**
Mianownik	spakòwóny wëpùcowóny	spakòwóné wëpùcowóné
Dopełniacz	spakòwónëch wëpùcowónëch	spakòwónëch wëpùcowónëch
Celownik	spakòwónym wëpùcowónym	spakòwónym wëpùcowónym
Biernik	spakòwónëch wëpùcowónëch	spakòwóné wëpùcowóné
Narzędnik	spakòwónyma wëpùcowónyma	spakòwónyma wëpùcowónyma
Miejscownik	spakòwónëch wëpùcowónëch	spakòwónëch wëpùcowónëch
Wołacz	spakòwóny! wëpùcowóny!	spakòwóné! wëpùcowóné!

b) rozbiti, òtemkłi

Liczba pojedyncza

Przypadek	**Rodzaj męski**	**Rodzaj żeński**	**Radzaj nijaki**
Mianownik	rozbiti òtemkłi	rozbitô òtemkłô	rozbité òtemkłé
Dopełniacz	rozbitégò òtemkłégò	rozbiti òtemkłi	rozbitégò òtemkłégò
Celownik	rozbitémù òtemkłémù	rozbiti òtemkłi	rozbitémù òtemkłémù
Biernik	rozbitégò/-i òtemkłégò/-i	rozbitą òtemkłą	rozbité òtemkłé
Narzędnik	rozbitim òtemkłim	rozbitą òtemkłą	rozbitim òtemkłim

Miejscownik	rozbitim òtemkłim	rozbiti òtemkłi	rozbitim òtemkłim
Wołacz	rozbiti! òtemkłi!	rozbitô! òtemkłô!	rozbité! òtemkłé!

W bierniku l. pojedynczej imiesłów przymiotnikowy bierny przyjmuje końcówkę -égò, gdy łączy się z rzeczownikami żywotnymi, zaś końcówkę -i, gdy łączy się z rzeczownikami nieżywotnymi.

Liczba mnoga

Przypadek	**Rodzaj męskoosobowy**	**Rodzaj niemęskoosobowy**
Mianownik	rozbiti òtemkłi	rozbité òtemkłé
Dopełniacz	rozbitëch òtemkłëch	rozbitëch òtemkłëch
Celownik	rozbitim òtemkłim	rozbitim òtemkłim
Biernik	rozbitëch òtemkłëch	rozbité òtemkłé
Narzędnik	rozbitim òtemkłim	rozbitim òtemkłim
Miejscownik	rozbitima òtemkłima	rozbitima òtemkłima
Wołacz	rozbiti! òtemkłi!	rozbité! òtemkłé!

c) zarosłi, zamkłi
Liczba pojedyncza

Przypadek	**Rodzaj męski**	**Rodzaj żeński**	**Radzaj nijaki**
Mianownik	zarosłi zamkłi	zarosłô zamkłô	zarosłé zamkłé
Dopełniacz	zarosłégò zamkłégò	zarosłi zamkłi	zarosłégò zamkłégò
Celownik	zarosłémù zamkłémù	zarosłi zamkłi	zarosłémù zamkłémù
Biernik	zarosłégò/zarosłi zamkłégò/zamkłi	zarosłą zamkłą	zarosłi zamkłi

Narzędnik	zarosłim zamkłim	zarosłą zamkłą	zarosłim zamkłim
Miejscownik	zarosłim zamkłim	zarosłi zamkłi	zarosłim zamkłim
Wołacz	zarosłi! zamkłiI	zarosłô! zamkłô!	zarosłé! zamkłé!

W bierniku l. pojedynczej imiesłów przymiotnikowy bierny przyjmuje końcówkę -égò, gdy łączy się z rzeczownikami żywotnymi, zaś końcówkę -i, gdy łączy się z rzeczownikami nieżywotnymi.

Liczba mnoga

Przypadek	**Rodzaj męskoosobowy**	**Rodzaj niemęskoosobowy**
Mianownik	zarosłi zamkłi	zarosłé zamkłé
Dopełniacz	zarosłëch zamkłëch	zarosłëch zamkłëch
Celownik	zarosłima zamkłima	zarosłima zamkłima
Biernik	zarosłëch zamkłëch	zarosłé zamkłé
Narzędnik	zarosłima zamkłima	zarosłima zamkłima
Miejscownik	zarosłëch zamkłëch	zarosłëch zamkłëch
Wołacz	zarosłi! zamkłi!	zarosłé! zamkłé!

UCHWAŁA NR 4/RJK/24
Z DNIA 23.10.2024 r.

W SPRAWIE SŁOWNICTWA ZWIĄZANEGO Z ORGANIZACJĄ SĄDOWNICTWA I Z ORGANAMI ŚCIGANIA W POLSCE

Rada Języka Kaszubskiego przyjmuje następujące ustalenia w sprawie słownictwa związanego z organizacją sądownictwa i innych organów ścigania w Polsce

Rada Języka Kaszubskiego zaleca stosowanie następującego słownictwa związanego z organizacją sądownictwa i innych organów ścigania w Polsce:

sądy powszechne	
Sąd Rejonowy	Rejonowi Sąd
Sąd Okręgowy	Òkrãgòwi Sąd
Sąd Apelacyjny	Apelacyjny Sąd

struktura wewnętrzna sądów powszechnych	
Wydział Cywilny	Cywilny Wëdzél
Wydział Cywilny Rodzinny	Cywilny Rodzynny Wëdzél
Wydział Cywilny Rodzinny i Rejestracyjny	Cywilny Rodzynny i Registracyjny Wëdzél
Wydział Karny	Karny Wëdzél
Wydział Egzekucyjny	Egzekùcyjny Wëdzél
Wydział Zamiejscowy	Zamiescowi Wëdzél
Wydział Gospodarczy	Gòspòdarczi Wëdzél
Wydział Gospodarczy – Krajowego Rejestru Sądowego	Gòspòdarczi Wëdzél – Krajowégò Sądowégò Registru

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Wydział Gospodarczy Rejestru Zastawów	Gòspòdarczi Wëdzél Registru Zastawów
Wydział Gospodarczy i Własności Intelektualnej	Wëdzél Gòspòdarczi i Intelektualny Włôsnoscë
Wydział Wykonawczy	Wëkònawczi Wëdzél
Wydział Wizytacyjny	Wizytacyjny Wëdzél
Wydział Własności Intelektualnej	Wëdzél Intelektualny Włôsnoscë
Wydział Pracy	Wëdzél Robòtë
Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych	Wëdzél Robòtë i Spòlëznowëch Ùbezpieczeniów
Wydział Rodzinny i Nieletnich	Wëdzél Rodzynny i Nielatnëch
Wydział Ksiąg Wieczystych	Wëdzél Wieczëstëch/Wiednëch Ksãgów
Wydział Cywilny Odwoławczy	Wëdzél Òdwòławczi Cywilny
Wydział Cywilny Rodzinny Odwoławczy	Wëdzél Òdwòławczi Cywilny Rodzynny
Wydział Karny Odwoławczy	Wëdzél Òdwòławczi Karny
Wydział Gospodarczy Odwoławczy	Wëdzél Òdwòławczi Gòspòdarczi
Wydział Gospodarczy Odwoławczy i Zamówień Publicznych	Wëdzél Òdwòławczi Gòspòdarczi i Pùblicznëch Zamówieniów
Wydział Penitencjarny i Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń Karnych	Wëdzél Penitencjarny i Nôdzoru nad Wëkònywanim Karnëch Òrzeczeniów
Wydział Wykonywania Orzeczeń	Wëdzél Wëkònywaniô Òrzeczeniów
Wydział Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów	Wëdzél Sąd Òchronë Kònkùrencje i Kònsumentów
Wydział Kontroli Danych Telekomunikacyjnych, Pocztowych i Internetowych	Wëdzél Kòntrolë Telekòmùnikacyjnëch, Pòcztowëch i Internetowëch Pòdôwków
Sekcja do Spraw Rodzinnych Odwoławczych	Sekcjô do Sprawów Rodzynnëch Òdwòławczich
Sekcja do Spraw Rozpoznawanych w Postępowaniu Uproszczonym	Sekcjô do Sprawów Rozpòznôwónëch w Ùproszczonym Pòstãpòwanim
Sekcja Egzekucyjna	Egzekùcyjnô Sekcjô

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Sekcja do Rozpoznawania Spraw Egzekucyjnych	Sekcjô do Rozpòznôwaniô Egzekùcyjnëch Sprawów
Sekcja do Spraw Rejestracyjnych	Sekcjô do Sprawów Registracyjnëch

Wydziały sądów są numerowane cyframi rzymskimi np. I Wydział Cywilny, V Wydział Karny Odwoławczy.

pozaorzecznicze jednostki sądów powszechnych i inne	
Oddział Administracyjny	Administracyjny Òddzél
Oddział Finansowy	Finansowi Òddzél
Oddział Finansowo-Kontrolny	Kòntrolno-Finansowi Òddzél
Oddział Gospodarczy	Gòspòdarczi Òddzél
Oddział Kadr	Kadrowi Òddzél
Oddział Inwestycyjno-Gospodarczy	Inwesticjowò-Gòspòdarczi Òddzél
Oddział Informatyczny	Infòrmaticzny Òddzél
Oddział Ochrony Informacji Niejawnych	Òddzél Òchronë Niejawnëch Infòrmacjów
Zespół Kuratorskiej Służby Sądowej	Zespół Kùratorsczi Sądowi Służbë
Zespół do Spraw Analiz i Organizacji Pracy	Zespół do Sprawów Analiz i Òrganizacje Robòtë
Punkt Krajowego Rejestru Karnego	Pùnkt Krajowégò Karnégò Registru
Kancelaria Tajna	Tajnô Kancelariô
Niebieski Pokój	Mòdrô Jizba
Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury	Krajowô Szkòła Sądowiznë i Prokùraturë
Krajowa Rada Sądownictwa	Krajowô Radzëzna Sądowiznë
punkt kontaktowy Europejskiej Sieci Sądowej w sprawach cywilnych i handlowych	kòntaktowi pùnkt Eùropejsczi Sądowi Sécë w cywilnëch i handlowëch sprawach
Biuro Orzecznictwa	Bióro Òrzecznictwa

sądy administracyjne	
Wojewódzki Sąd Administracyjny	Wòjewódzczi Administracyjny Sąd
Naczelny Sąd Administracyjny	Przédny Administracyjny Sąd

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

struktura wewnętrzna wojewódzkich sądów administracyjnych	
Wydział (I, II, III itd.) Orzeczniczy	(I, II, III atd.) Òrzeczniczi Wëdzél
Wydział Zamiejscowy	Zamiescowi Wëdzél

struktura wewnętrzna Naczelnego Sądu Administracyjnego	
Izba Finansowa	Finansowô Jizba
Izba Gospodarcza	Gòspòdarczô Jizba
Izba Ogólnoadministracyjna	Òglowòadministracyjnô Jizba

sądy wojskowe	
Wojskowy Sąd Garnizonowy	Wòjskòwi Garnizonowi Sąd
Wojskowy Sąd Okręgowy	Wòjskòwi Òkrãgòwi Sąd

Izby Morskie	
Izba Morska przy Sądzie Okręgowym w Gdańsku z siedzibą w Gdyni	Mòrskô Jizba przë Òkrãgòwim Sądze w Gduńskù z sedzbą w Gdinie
Izba Morska przy Sądzie Okręgowym w Szczecinie	Mòrskô Jizba przë Òkrãgòwim Sądze w Szczecënie
Odwoławcza Izba Morska przy Sądzie Okręgowym w Gdańsku z siedzibą w Gdyni	Òdwòławczô Mòrskô Jizba przë Òkrãgòwim Sądze w Gduńskù z sedzbą w Gdinie

Sąd Najwyższy i jego struktura wewnętrzna	
Izba Karna	Karnô Jizba
Izba Cywilna	Cywilnô Jizba
Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych	Jizba Robòtë i Spòlëznowëch Ùbezpieczeniów
Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych	Jizba Nadzwëczajny Kòntrolë i Pùblicznëch Sprawów
Izba Odpowiedzialności Zawodowej	Jizba Warkòwi Òdpòwiedzalnoscë
Wydział (I, II, III itd.)	Wëdzél (I, II, III atd.)

tribunały	
Trybunał Konstytucyjny	Kònstitucyjny Tribùnał
Trybunał Stanu	Tribùnał Stanu

sądy i trybunały międzynarodowe oraz ich struktura	
Europejski Trybunał Praw Człowieka	Eùropejsczi Tribùnał Prawów Człowieka
Zgromadzenie Plenarne Trybunału	Plenarné Zgromadzenié Tribùnału
Wielka Izba Trybunału	Wiôlgô Jizba Tribùnału
Panel Wielkiej Izby	Panel Wiôldżi Jizbë
Izba Trybunału	Jizba Tribùnału
Komitet Trybunału	Kòmitet Tribùnału
sędzia zasiadający jednoosobowo	sãdza zasôdający jednoòsobòwò
Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej	Tribùnał Sprawiedlëwòscë Eùropejsczi Ùnie
Trybunał Sprawiedliwości	Tribùnał Sprawiedlëwòscë
Sąd	Sąd
sądy wyspecjalizowane	wëspecjalizowóné sądë
Międzynarodowy Trybunał Karny	Midzënôrodny Karny Tribùnał
Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości	Midzënôrodny Tribùnał Sprawiedlëwòscë

organy sądów oraz sądowe stanowiska służbowe	
sędzia	sãdza
sędzia wizytator	sãdza wizytatór
sędzia delegowany	delegòwóny sãdza
sędzia wyznaczony	wëznaczony sãdza
sędzia sprawozdawca	sãdza sprawòzdôwca
przewodniczący (składu orzekającego)	przédnik (òrzékającégò składu)
asesor sądowy	sądowi asesór
aplikant sądowy	sądowi aplikant
(starszy) referendarz sądowy	(starszi) sądowi referendôrz
asystent sędziego	asystent sãdzë
ławnik	przësãżnik
ławnik Sądu Najwyższego	przësãżnik Sądu Nôwëższégò
Prezes Sądu Rejonowego	Prezes Rejonowégò Sądu

Prezes Sądu Okręgowego	Prezes Òkrãgòwégò Sądu
Prezes Sądu Apelacyjnego	Prezes Apelacyjnęgò Sądu
Prezes Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego	Prezes Wòjewódzczégò Administracyjnégò Sądu
Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego	Prezes Przédnégò Administracyjnégò Sądu
Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego	Pierszi Prezes Sądu Nôwëższégò
Prezes Sądu Najwyższego (kierujący pracami Izby)	Prezes Sądu Nôwëższégò (czerëjący prôcama Jizbë)
Prezes Wojskowego Sądu Garnizonowego	Prezes Wòjskowégò Garnizonowégò Sądu
Prezes Wojskowego Sądu Okręgowego	Prezes Wòjskòwégò Òkrãgòwégò Sądu
Prezes Trybunału Konstytucyjnego	Prezes Kònstitucyjnégò Tribùnału
Wiceprezes Sądu	Wiceprezes Sądu
Wiceprezes Naczelnego Sądu Administracyjnego – Prezes Izby Finansowej	Wiceprezes Przédnégò Administracyjnégò Sądu – Prezes Finansowi Jizbë
Wiceprezes Naczelnego Sądu Administracyjnego – Prezes Izby Gospodarczej	Wiceprezes Przédnégò Administracyjnégò Sądu – Prezes Gòspòdarczi Jizbë
Wiceprezes Naczelnego Sądu Administracyjnego – Prezes Izby Ogólnoadministracyjnej	Wiceprezes Przédnégò Administracyjnégò Sądu – Prezes Òglowòadministracyjny Jizbë
Przewodniczący Trybunału Stanu	Przédnik Tribùnału Stanu
Kolegium Sądu Okręgowego	Kòlegium Òkrãgòwégò Sądu
Kolegium Sądu Apelacyjnego	Kòlegium Apelacyjnégò Sądu
Kolegium Sądu Najwyższego	Kòlegium Sądu Nôwëższégò
Dyrektor Sądu Rejonowego	Direktór Rejonowégò Sądu
Dyrektor Sądu Okręgowego	Direktór Òkrãgòwégò Sądu
Dyrektor Sądu Apelacyjnego	Direktór Apelacyjnégò Sądu
Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu (Rejonowego, Okręgowego, Apelacyjnego, Najwyższego)	Òglowé Zgromadzenié Sãdzów Sądu (Rejonowégò, Òkrãgòwégò, Apelacyjnégò, Nôwëższégò)
Przewodniczący Wydziału	Przédnik Wëdzélu
Zastępca Przewodniczącego Wydziału	Zastãpca Przédnika Wëdzélu

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

koordynator do spraw mediacji	kòòrdinatór do sprawów mediacje
koordynator do spraw współpracy międzynarodowej i praw człowieka w sprawach cywilnych	kòòrdinatór do sprawów midzënôrodny wespółrobòtë i prawów człowieka w cywilnëch sprawach
koordynator do spraw współpracy międzynarodowej i praw człowieka w sprawach karnych	kòòrdinatór do sprawów midzënôrodny wespółrobòtë i prawów człowieka w karnëch sprawach

prokuratura i jej organizacja oraz inne	
Prokuratura Rejonowa	Rejonowô Prokùratura
Prokuratura Okręgowa	Òkrãgòwô Prokùratura
Prokuratura Regionalna	Regionalnô Prokùratura
Prokuratura Krajowa	Krajowô Prokùratura
Wydział Śledczy	Sledczi Wëdzél
Wydział Dochodzeniowo-Śledczy	Dochòdzeniowò-Sledczi Wëdzél
Wydział do Spraw Przestępczości Gospodarczej	Wëdzél do Sprawów Gòspòdarczi Przestãpczoscë
Wydział Organizacyjny	Òrganizacyjny Wëdzél
Wydział Sądowy	Sądowi Wëdzél
Wydział Budżetowo-Administracyjny	Bùdżetowò-Administracyjny Wëdzél
Wydział do Spraw Wojskowych	Wëdzél do Wòjskòwëch Sprawów
Wydział do Spraw Przestępczości Finansowo-Skarbowej	Wëdzél do Sprawów Finansowò--Skarbòwi Przestãpczoscë
Samodzielny Dział do Spraw Błędów Medycznych	Samòstójny Dzél do Sprawów Medicznëch Błãdów
Samodzielny Dział do Spraw Ochrony Informacji Niejawnych	Samòstójny Dzél do Sprawów Òchronë Niejawnëch Infòrmacjów
Biuro Prokuratora Generalnego	Bióro Generalnégò Prokùratora
Biuro Prezydialne	Prezydialné Bióro
Departament do Spraw Przestępczości Gospodarczej	Departament do Sprawów Gòspòdarczi Przestãpczoscë
Departament do Spraw Cyberprzestępczości i Informatyzacji	Departament do Sprawów Cyber-przestãpczoscë i Infòrmatizacje
Departament Postępowania Przygotowawczego	Departament Przëgòtowawczégò Pòstãpòwaniô

Departament do Spraw Przestępczości Zorganizowanej i Korupcji	Departament do Sprawów Zòrganizowóny Przestãpczoscë i Kòrupcje
Departament do Spraw Wojskowych	Departament do Wòjskòwëch Sprawów
Departament Postępowania Sądowego	Departament Sądowégò Pòstãpòwaniô
Wydział Spraw Wewnętrznych	Wëdzél Bënowëch Sprawów
Biuro Współpracy Międzynarodowej	Bióro Midzënôrodny Wespółrobòtë
Biuro Budżetu i Majątku Prokuratury	Bióro Bùdżetu i Majątkù Prokùraturë
Prokurator Rejonowy	Rejonowi Prokùratór
Prokurator Okręgowy	Òkrãgòwi Prokùratór
Prokurator Regionalny	Regionalny Prokùratór
Pierwszy Zastępca Prokuratora Generalnego Prokurator Krajowy	Pierszi Zastãpca Generalnégò Prokùratora Krajowi Prokùratór
Zastępca Prokuratora Generalnego	Zastãpca Generalnégò Prokùratora
Prokurator Generalny	Generalny Prokùratór
Naczelnik Wydziału	Naczelnik Wëdzélu
prokurator	prokùratór
prokurator do spraw wojskowych	prokùratór do wòjskòwëch sprawów
asesor prokuratury	asesór prokùraturë
aplikant prokuratorski	prokùratorsczi aplikant

UCHWAŁA NR 5/RJK/24
Z DNIA 23.10.2024 r.

W SPRAWIE NAZW REFERATÓW I JEDNOSTEK ORGANIZACYJNYCH GMIN

Rada Języka Kaszubskiego przyjmuje następujące nazwy referatów i jednostek organizacyjnych gmin w języku kaszubskim

Rada Języka Kaszubskiego proponuje stosowanie następującego słownictwa określającego nazwy referatów i jednostek organizacyjnych gmin w języku kaszubskim

1. **Urząd Gminy (wójt gminy, zastępca wójta, sekretarz) –** Ùrząd Gminë (wójt gminë, zastãpca wójta, sekretôrz)
2. **Rada Gminy (przewodniczący Rady Gminy, zastępca przewodniczącego Rady Gminy, radni) –** Rada Gminë (przédnik Radë Gminë, zastãpca przédnika Radë Gminë, radny)
3. **Referat Organizacyjny (Kancelaria Ogólna, Kadry, Biuro Rady Gminy, Informatyczne, Współpracy z Organizacjami Pozarządowymi) –** Òrganizacyjny Referat (Òglowô Kancelariô, Kadrë, Bióro Radë Gminë, Infòrmaticzné, Wespółrobòtë z Pòzarządowima Òrganizacjama)
4. **Referat Finansowy (Skarbnik, Księgowość, Płace) –** Finansowi Referat (Skarbnik, Ksãgòwòsc, Płôce)
5. **Referat Ochrony Środowiska (Odpady komunalne) –** Referat Òchronë Strzodowiszcza (Kòmùnalné òdpôdczi)
6. **Referat Inwestycji i Dróg –** Referat Inwesticjów i Drogów
7. **Urząd Stanu Cywilnego –** Ùrząd Cywilnégò Stanu
8. **Referat Spraw Obywatelskich (Ewidencja ludności, Dowody osobiste) –** Referat Òbëwatelsczich Sprawów (Ewidencjô lëdztwa, Dowòdë òsobisté)

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

9. **Referat ds. Unii Europejskiej –** Referat ds. (do sprawów) Eùropejsczi Ùnie
10. **Referat Geodezji i Gospodarki Gruntami –** Referat Geòdezje i Gòspòdarzeniô gruńtama
11. **Referat Rolnictwa –** Referat Gbùrzëznë
12. **Referat Budownictwa (Warunki zabudowy, Planowanie przestrzenne) –** Referat Bùdowiznë (Spòsobë bùdowaniô, Planowanié przestrzenné)
13. **Dział Świadczeń Rodzinnych (Świadczenia rodzinne, Zasiłki dla opiekunów, Wydawanie Zaświadczeń, Fundusz Alimentacyjny, Karta Dużej Rodziny) –** Dzél Rodzynnëch Swiôdczeniów (Rodzynné swiôdczenia, Wspòmóżczi dlô òpiekùnów, Wëdôwanié zaswiôdczeniów, Alimentacyjny fùndusz, Kôrta Wiôldżi Rodzëznë)
14. **Referat Podatkowy (Podatek rolny, Podatek leśny, Podatek od nieruchomości, Podatek od środków transportu, Opłata targowa, Egzekwowanie należności finansowych) –** Pòdatkòwi Referat (Rólny pòdatk, Lasowi pòdatk, Pòdatk òd zabùdowaniów, Pòdatk òd strzódków transpòrtu, Tôrgòwô òpłata, Egzekwòwanié finansowëch nôleżnosców)
15. **Referat spraw społecznych (Koordynator ds. dostępności, Koordynator ds. sportu) –** Referat Spòlëznowëch Sprawów (Kòòrdinatór ds. dostãpnoscë, Kòòrdinatór ds. spòrtu)
16. **Stanowisko samodzielne do gospodarowania mieniem komunalnym –** Samòstójné stanowiszcze do gòspòdarzeniô kòmùnalnym miectwã
17. **Audytor wewnętrzny –** Bënowi aùditór
18. **Stanowisko samodzielne ds. obrony cywilnej –** Samòstójné stanowiszcze ds. cywilny òbronë
19. **Stanowisko samodzielne ds. ochrony przeciwpożarowej** – Samòstójné stanowiszcze ds. procëmògniowi òchronë
20. **Pełnomocnik wójta ds. przeciwdziałania uzależnieniom** – Pełnomòcnik wójta ds. zapòbiéganiô ùzależnienióm
21. **Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej –** Gminny Òstrzódk Spòlëznowi Pòmòcë
22. **Zespół Ekonomiczno-Administracyjny Szkół –** Zbiér Ekònomiczno-Administracyjny Szkòłów
23. **Szkoła Podstawowa w … –** Spòdlecznô Szkòła w …

24. **Szkoła Branżowa I stopnia** – Branżowô Szkòła I stãpienia
25. **Samorządowe Przedszkole –** Samòrządowé Przedszkòlé
26. **Publiczne Przedszkole –** Pùbliczné Przedszkòlé
27. **Żłobek –** Dzecnica
28. **Gminny Ośrodek Kultury –** Gminny Òstrzódk Kùlturë
29. **Gminna Biblioteka Publiczna –** Gminnô Biblioteka Pùblicznô

UCHWAŁA NR 6/RJK/24
Z DNIA 23.10.2024 r.

W SPRAWIE NAZW WYDZIAŁÓW I JEDNOSTEK ORGANIZACYJNYCH STAROSTW POWIATOWYCH

Rada Języka Kaszubskiego przyjmuje następujące nazwy wydziałów i jednostek organizacyjnych starostw powiatowych w języku kaszubskim

Rada Języka Kaszubskiego proponuje stosowanie następujących nazw określających wydziały i jednostki organizacyjne starostw powiatowych w języku kaszubskim:

1. **Starostwo Powiatowe –** Pòwiatowé Starostwò
2. **Rada Powiatu –** Rada Pòwiatu
3. **Zarząd Powiatu –** Przédnictwò Pòwiatu
4. **Wydział Gospodarki Nieruchomościami –** Wëdzél Gòspòdarzeniô Bùdacjama
5. **Wydział Edukacji, Kultury i Promocji –** Wëdzél Edukacje, Kùlturë i Promòcje
6. **Wydział Komunikacji –** Wëdzél Kòmùnikacje
7. **Wydział Rolnictwa i Ochrony Środowiska –** Wëdzél Rolnictwa i Chrónieniô Strzodowiska
8. **Wydział Zdrowia, Bezpieczeństwa i Współpracy z Organizacjami Pozarządowymi –** Wëdzél Zdrowiégò, Bezpiekù i Wespółrobòtë z Pòzarządowima Òrganizacjama
9. **Powiatowy Konserwator Zabytków –** Pòwiatowi Kònserwator Zabëtków
10. **Wydział Rozwoju, Inwestycji, Remontów i Zamówień Publicznych –** Wëdzél Rozwiju, Inwesticjów, Remóntów i Pùblicznëch Zamówieniów

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

11. **Wydział Geodezji –** Wëdzél Geòdezje
12. **Wydział Budownictwa –** Wëdzél Bùdowiznë
13. **Powiatowy Inspektorat Nadzoru Budowlanego –** Pòwiatowi Inspektorat Bùdowlanégò Nôdzoru
14. **Powiatowy Urząd Pracy –** Pòwiatowi Ùrząd Prôcë
15. **Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie –** Pòwiatowé Centrum Pòmòcë Rodzënie
16. **Powiatowy Zespół ds. Orzekania o Niepełnosprawności** – Pòwiatowé Karno ds. Òrzékaniô ò Niepełnosprawnoscë
17. **Internat Zespołu Kształcenia i Wychowania Specjalnego** – Internat Zbiéru Sztôłceniô i Wëchòwaniô Specjalnégò
18. **Szkoła Specjalna Przysposabiająca do Pracy –** Szkòła Specjalnô Przëspòsôbiającô do Prôcë
19. **Środowiskowy Dom Samopomocy –** Strzodowiskòwi Dodóm Samòpòmòcë
20. **Dom Pomocy Społecznej –** Dodóm Spòlëznowi Pòmòcë
21. **Zarząd Dróg Powiatowych –** Zarząd Pòwiatowëch Drogów

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

UCHWAŁA NR 7/RJK/24
Z DNIA 20.11.2024 r.

W SPRAWIE NAZW DEPARTAMENTÓW I SAMORZĄDOWYCH JEDNOSTEK ORGANIZACYJNYCH URZĘDU MARSZAŁKOWSKIEGO WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego przyjmuje następujące nazwy departamentów i samorządowych jednostek organizacyjnych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego w języku kaszubskim

Rada Języka Kaszubskiego proponuje stosowanie następującego słownictwa określającego nazwy departamentów i jednostek organizacyjnych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego w języku kaszubskim

Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego – Marszôłkòwsczi Ùrząd Pòmòrsczégò Wòjewództwa

Departamenty urzędu – Departamentë ùrzãduPoczątek formularza
1. **Biuro Geodety Województwa** – Bióro Geòdetë Wòjewództwa
2. **Sekretarz Województwa** – Sekretôrz Wòjewództwa
3. **Departament Organizacji** – Departament Òrganizacje
4. **Kancelaria Marszałka Województwa** – Kancelariô Marszôłka Wòjewództwa
5. **Departament Zamówień Publicznych i Administracji** – Departament Zamówieniów Pùblicznëch i Administracje
6. **Skarbnik Województwa** – Skarbnik Wòjewództwa
7. **Departament Finansów** – Departament Finansów
8. **Kancelaria Sejmiku** – Kancelariô Sejmikù
9. **Biuro Zamiejscowe w Słupsku** – Bióro Zamiescowé w Słëpskù

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

10. **Samodzielne Stanowisko ds. bhp i ppoż.** – Samòstójné Stanowiszcze ds. bhp i ppòż.
11. **Biuro Realizacji Projektów** – Bióro Realizacje Projektów
12. **Departament Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich** – Departament Programów Rozwiju Wiesczich Òbrëmiów
13. **Pion Ochrony** – Pión Òchronë
14. **Inspektor Ochrony Danych** – Inspektor Òchronë Dónëch
15. **Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej** – Regionalny Òstrzódk Spòlëznowi Pòliticzi
16. **Departament Zdrowia** – Departament Zdrowiégò
17. **Departament Turystyki i Sportu** – Departament Turisticzi i Spòrtu
18. **Departament Rozwoju Regionalnego i Przestrzennego** – Departament Regionalnégò i Rëmnégò Rozwiju
19. **Departament Rozwoju Gospodarczego** – Departament Gòspòdarczégò Rozwiju
20. **Biuro Radców Prawnych** – Bióro Prawnëch Rôdców
21. **Departament Programów Regionalnych** – Departament Regionalnëch Programów
22. **Departament Środowiska i Rolnictwa** – Departament Strzodowiszcza i Gbùrzëznë
23. **Departament Majątku Województwa** – Departament Majątkù Wòjewództwa
24. **Departament Kontroli i Audytu Wewnętrznego** – Departament Kòntrolë i Bënowégò Aùditu
25. **Departament Kultury** – Departament Kùlturë
26. **Departament Cyfryzacji** – Departament Cyfrizacje
27. **Departament Europejskiego Funduszu Społecznego** – Departament Eùropejsczégò Spòlëznowégò Fùnduszu
28. **Departament Infrastruktury** – Departament Infrastrukturë

Wykaz samorządowych jednostek organizacyjnych – Wëkôz samòrządowëch òrganizacyjnëch jednostków

Departament Edukacji – Departament Edukacje:

1. **Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli w Gdańsku** – Pòmòrsczé Centrum Edukacje Szkólnëch we Gduńskù

2. **Pomorski Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli w Słupsku** – Pòmòrsczi Òstrzodk Doskònaleniô Szkólnych w Słëpskù
3. **Pomorska Biblioteka Pedagogiczna im. Gdańskiej Macierzy Szkolnej w** Gdańsku – Pòmòrskô Pedagògicznô Biblioteka m. Gduńsczi Macerzë Szkòłowi we Gduńskù
4. **Pomorska Biblioteka Pedagogiczna w Słupsku** – Pòmòrskô Pedagògicznô Biblioteka w Słëpskù
5. **Pomorska Medyczna Szkoła Policealna w Starogardzie Gdańskim** – Pòmòrskô Medicznô Szkòła Pòlicealnô w Starogardze Gduńsczim
6. **Pomorska Medyczna Szkoła Policealna im. Aliny Pieńkowskiej w Gdyni** – Pòmòrskô Medicznô Szkòła Pòlicealnô m. Alinë Pienkòwsczi w Gdyni
7. **Pomorska Medyczna Szkoła Policealna w Gdańsku** – Pòmòrskô Medicznô Szkòła Pòlicealnô we Gduńskù
8. **Pomorska Medyczna Szkoła Policealna w Słupsku** – Pòmòrskô Medicznô Szkòła Pòlicealnô w Słëpskù
9. **Pomorska Medyczna Szkoła Policealna w Sztumie** – Pòmòrskô Medicznô Szkòła Pòlicealnô w Sztumie
10. **Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy Nr 2 dla Niesłyszących i Słabosłyszących im. J. Siestrzyńskiego w Wejherowie** – Specjalny Szkòlno-Wëchòwawczi Òstrzódk Nr 2 dlô Nieczëjącëch i Słabòczëjącëch m. J. Sestrzińsczégò w Wejrowie
11. **Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy im. Janusza Korczaka w Kwidzynie – Młodzëznowi Wëchòwawczi Òstrzódk m. Janusza Kòrczaka w Kwidzënie**

Departament Europejskiego Funduszu Społecznego – Departament Eùropejsczégò Spòlëznowégò Fùnduszu:

1. **Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku** – Wòjewódzczi Ùrząd Prôcë we Gduńskù

Departament Zdrowia – Departament Zdrowiégò:

Samodzielne Publiczne Zakłady Opieki Zdrowotnej – Samòstójné Pùbliczné Zakładë Zdrowòtny Òpieczi:

1. **Wojewódzki Szpital Psychiatryczny im. prof. T. Bilikiewicza w Gdańsku** – Wòjewódzczi Psychiatriczny Szpital m. prof. T. Bilikewicza we Gduńskù

2. **Stacja Pogotowia Ratunkowego w Gdańsku** – Stacjô Retënkòwégò Pògòtowiô we Gdińskù
3. **Centrum Zdrowia Psychicznego w Słupsku** – Centrum Psychicznégò Zdrowiégò w Słëpskù
4. Sz**pital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych im. S. Kryzana w Starogardzie Gdańskim** – Szpital dlô Nerwòwò i Psychiczno Chòrëch m. S. Krizana w Starogardze Gdińsczim
5. **Wojewódzki Ośrodek Terapii Uzależnień w Gdańsku** – Wòjewódzczi Òstrzódk Terapie Ùzależnieniów we Gdińskù
6. **Stacja Pogotowia Ratunkowego w Słupsku** – Stacjô Retënkòwégò Pògòtowiô w Słëpskù

Spółki prawa handlowego – Spółczi handlowégò prawa:

1. **Szpital Dziecięcy Polanki im. Macieja Płażyńskiego w Gdańsku Sp. z o.o.**[1] – Dzecnô Bòlëca Pòlanczi m. Maceja Płażińsczégò we Gdińskù Sp. z ò.ò.
2. **Szpital Specjalistyczny w Prabutach Spółka z o.o.** – Specjalisticzny Szpital w Prabùtach Spółka z ò.ò.
3. **Szpital Specjalistyczny w Kościerzynie Spółka z o.o.** – Specjalisticzny Szpital w Kòscérznie sp. z ò.ò.
4. **Copernicus Podmiot Leczniczy sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku** – Copernicus Pòdmiot Leczniczi sp. z ò.ò. z sedzbą we Gdińskù
5. W**ojewódzki Szpital Specjalistyczny im. J. Korczaka w Słupsku sp. z o.o.** – Wòjewódzczi Specjalisticzny Szpital m. J. Kòrczaka w Słëpskù sp. z ò.ò.
6. **Szpitale Pomorskie sp. z o.o. z siedzibą w Gdyni** – Pòmòrsczé Szpitale sp. z ò.ò. z sedzbą w Gdini
7. **Pomorskie Centrum Reumatologiczne im. dr Jadwigi Titz-Kosko w Sopocie Sp. z o.o.** – Pòmòrsczé Reùmatologiczné Centrum m. dr Jadwidżi Titz-Kòskò w Sopòce Sp. z ò.ò.

Jednostki budżetowe – Bùdżetowé jednostczi:
Wojewódzki Ośrodek Medycyny Pracy w Gdańsku
– Wòjewódzczi Òstrzódk Medicynë Prôcë we Gdińskù

---

[1] Sp. z o.o. – spółka z ograniczoną odpowiedzialnością.

Departament Środowiska i Rolnictwa – Departament Strzodowiszcza i Gbùrzëznë:

1. **Pomorski Zespół Parków Krajobrazowych w Słupsku** – Pòmòrskô Zrzesz Krôjmalënkòwëch Parków w Słëpskù

Departament Rozwoju Regionalnego i Przestrzennego – Departament Regionalnégò i Rëmnégò Rozwiju:

1. **Pomorskie Biuro Planowania Regionalnego w Gdańsku** – Pòmòrsczé Bióro Regionalnégò Planowaniô we Gduńskù

Departament Infrastruktury – Departament Infrastrukturë:

1. **Zarząd Dróg Wojewódzkich w Gdańsku** – Zarząd Wòjewódzczich Drogów we Gduńskù
2. **Pomorski Ośrodek Ruchu Drogowego w Gdańsku** – Pòmòrsczi Òstrzódk Drogòwégò Ruchù we Gduńskù
3. **Pomorski Ośrodek Ruchu Drogowego w Słupsku** – Wòjewódzczi Òstrzodk Drogòwégò Ruchù w Słëpskù

Departament Majątku i Geodezji – Departament Majątkù i Geòdezje

1. **Wojewódzkie Biuro Geodezji i Terenów Rolnych w Gdańsku** – Wòjewódzczé Bióro Geòdezje i Rolnëch Òbrëmiów we Gduńskù

Departament Kultury – Departament Kùlturë:

1. **Teatr Wybrzeże** – Teater Wëbrzeżé
2. **Teatr Muzyczny im. D. Baduszkowej w Gdyni** – Mùzyczny Teater m. D. Badëszkòwi w Gdini
3. **Opera Bałtycka w Gdańsku** – Bôłtëckô Òpera we Gduńskù
4. **Polska Filharmonia Bałtycka im. F. Chpina w Gdańsku** – Pòlskô Filharmóniô Bôłtëckô m. F. Chòpina we Gduńskù
5. **Muzeum Archeologiczne w Gdańsku** – Archeòlogiczné Mùzeùm we Gduńskù
6. **Muzeum – Kaszubski Park Etnograficzny im. T. i I. Gulgowskch we Wdzydzach** – Mùzeùm – Kaszëbsczi Etnografny Park m. T. i I. Gùlgòwsczich we Wdzydzach
7. **Muzeum Zachodniokaszubskie w Bytowie** – Zôpadnokaszëbsczé Mùzeùm w Bëtowie

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

8. **Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku** – Mùzeùm Westrzédnégò Pòmòrzégò w Słëpskù
9. **Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Josepha Conrada-Korzeniowskiego w Gdańsku** – Wòjewódzkô i Mieskô Biblioteka Pùblicznô m. Josepha Conrada- Kòrzeniowsczégò we Gduńskù
10. **Nadbałtyckie Centrum Kultury w Gdańsku** – Nadbôłtëcczé Centrum Kùlturë we Gduńskù
11. **Bałtycka Galeria Sztuki Współczesnej w Słupsku** – Bôłtëckô Galeriô Terôczasnégò Kùńsztu w Słëpskù

Jednostki organizacyjne będące w rejestrach instytucji kultury innych organizatorów, współprowadzone przez Województwo Pomorskie – Òrganizacyjné jednostczi bãdącé w rejestrach institucjów kùlturë jinëch òrganizatorów, wespółprowadzoné przez Pòmòrsczé Wòjewództwò:

1. **Bałtycka Agencja Artisticzna w Sopocie w zakresie działalności Polskiej Filharmonii Kameralnej** – Bôłtëckô Artisticznô Agencjô w Sopòce w òbrëmim dzejaniô Pòlsczi Filharmónie Kameralny
2. **Europejskie Centrum Solidarności w Gdańsku** – Eùropejsczé Centrum Solidarnoscë we Gduńskù
3. **Gdański Teatr Szekspirowski w Gdańsku** – Gduńsczi Szekspirowsczi Teater we Gduńskù
4. **Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie** – Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismienizně i Mùzyczi w Wejrowie

Departament Rozwoju Gospodarczego – Departament Gòspòdarczégò Rozwiju

1. **Wojewódzki Urząd Pracy w Gdańsku** – Wòjewódzczi Ùrząd Prôcë we Gduńskù

Spółki prawa handlowego – Spółczi hańdlowégò prawa:

1. **Agencja Rozwoju Pomorza S.A.[2] z siedzibą w Gdańsku** – Agencjô Rozwiju Pòmòrza S.A. z sedzbą we Gduńskù

---

[2] S.A. – Spółka Akcyjna

2. **Port Lotniczy Gdańsk sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku** – Lotniczi Pòrt Gduńsk sp. z ò.ò. z sedzbą we Gduńskù
3. **Pomorska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A. z siedzibą w Słupsku** – Pòmòrskô Agencjô Regionalnégò Rozwiju S.A. z sedzbą w Słëpskù
4. **Pomorska Specjalna Strefa Ekonomiczna sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku** – Pòmòrskô Specjalnô Ekònomicznô Strefa sp. z ò.ò. z sedzbą we Gduńskù
5. **Pomorski Regionalny Fundusz Poręczeń Kredytowych sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku** – Pòmòrsczi Regionalny Fùndusz Kreditowëch Zôrãczeniów sp. z ò.ò. z sedzbą we Gduńskù
6. **Pomorski Fundusz Pożyczkowy sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku** – Pòmòrsczi Pòżiczkòwi Fùndusz sp. z ò.ò. z sedzbą we Gduńskù
7. **Międzynarodowe Targi Gdańskie S.A. z siedzibą w Gdańsku** – Midzënôrodné Gduńsczé Tardżi S.A. z sedzbą we Gduńskù
8. **PKP Szybka Kolej Miejska w Trójmiescie sp. z o.o. z siedzibą w Gdyni** – PKP Chùtkô Gardowô Bana w Trzëgardze sp. z ò.ò. z sedzbą w Gdyni
9. **Pomorski Fundusz Rozwoju sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku** – Pòmòrsczi Fùndusz Rozwiju sp. z ò.ò. z sedzbą we Gduńskù
10. **Innobaltica sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku** – Innobaltica sp. z ò.ò. z sedzbą we Gduńskù
11. **POLREGIO S.A. z siedzibą w Warszawie** – PÒLREGIO S.A. z sedzbą we Warszawie
12. **Pomorska Kolej Metropolitalna S.A. z siedzibą w Gdańsku** – Pòmòrskô Metropòlitalnô Banowizna S.A. z sedzbą we Gduńskù

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej – Regionalny Òstrzódk Spòlëznowi Pòliticzi:

1. **Dom im. J. Korczaka Regionalna Placówka Opiekuńczo-Terapeutyczna w Gdańsku** – Dodóm m. J. Kòrczaka Regionalnô Placówka Òpiekùńczo-Terapeùticznô we Gduńskù
2. **Pomorski Ośrodek Adopcyjny w Gdańsku** – Pòmòrsczi Òstrzódk Adopcyjny we Gduńskù

UCHWAŁA NR 8/RJK/24
Z DNIA 14.06.2024 r.

W SPRAWIE NAZW WYDZIAŁÓW I BIUR ORAZ JEDNOSTEK ADMINISTRACJI RZĄDOWEJ W POMORSKIM URZĘDZIE WOJEWÓDZKIM W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego przyjmuje następujące nazwy wydziałów i biur oraz jednostek administracji rządowej w Pomorskim Wojewódzkim Urzędzie w języku kaszubskim

Rada Języka Kaszubskiego proponuje stosowanie następującego słownictwa określającego nazwy wydziałów i jednostek administracji rządowej w Pomorskim Urzędzie Wojewódzkim w języku kaszubskim

Pomorski Urząd Wojewódzki w Gdańsku – Pòmòrsczi Wòjewódzczi Ùrząd we Gduńskù

Wydziały i Biura – Wëdzéle i Bióra

1. **Biuro Wojewody** – Bióro Wòjewòdë
2. **Wydział Prawny i Nadzoru** – Wëdzél Prawny i Nôdzoru
3. **Wydział Koordynacji Świadczeń** – Wëdzél Kòòrdinacje Swiôdczeniów
4. **Wydział Kontroli** – Wëdzél Kòntrolë
5. **Wydział Państwowego Ratownictwa Medycznego** – Wëdzél Państwòwégò Medicznégò Retownictwa
6. **Wydział Finansów i Budżetu** – Wëdzél Finansów i Bùdżetu
7. **Wydział Infrastruktury** – Wëdzél Infrastrukturë
8. **Wydział Polityki Społecznej** – Wëdzél Spòlëznowi Pòliticzi
9. **Wydział Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego** – Wëdzél Bezpiekù i Krizysowégò Zarządzaniô

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

10. **Wydział Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców** – Wëdzél Sprawów Òbëwatelsczich i Cëzyńców
11. **Wydział Nieruchomości i Skarbu Państwa** – Wëdzél Nierëchòmòsców i Skarbù Państwa
12. **Wydział Zdrowia – Pomorskie Centrum Zdrowia Publicznego** – Wëdzél Zdrowiô – Pòmòrsczé Centrum Pùblicznégò Zdrowiô
13. **Biuro Logistyki** – Bióro Logisticzi
14. **Biuro Kadr i Organizacji** – Bióro Kadrów i Òrganizacje
15. **Biuro do spraw Obsługi Delegatury** – Bióro do sprawów Òbsłëdżi Delegaturë
16. **Inne komórki organizacyjne** – Jiné kòmórczi òrganizacyjné
    1) **Państwòwa Straż Łowiecka** – Państwòwô Jachtarskô Straż
    2) **Wojewódzki Zespół do Spraw Orzekania o Niepełnosprawności** – Wòjewódzczé Karno do Sprawów Òrzékaniô ò Niepełnosprawnoscë
    3) **Wojewódzka Inspekcja Geodezyjna i Kartograficzna** – Wòjewódzkô Geòdezyjnô i Kartograficznô Inspekcjô
    4) **Zespół ds. Ochrony Informacji Niejawnych** – Zespół ds. Òchronë Niejawnëch Infòrmacjów
17. **Wieloosobowe samodzielne stanowisko pracy do spraw audytu wewnętrznego** – Wieleòsobòwé samòstójné stanowiszcze prôcë do sprawów bënowégò aùditu

Zespolona administracja rządowa w województwie pomorskim – Sparłãczonô rządowô administracjô w pòmòrsczim wòjewództwie

1. **Komenda Wojewódzka Policji w Gdańsku** – Wòjewódzkô Kòmenda Pòlicje we Gduńskù
2. **Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej w Gdańsku** – Wòjewódzkô Kòmenda Państwòwi Ògniowi Strażë we Gduńskù
3. **Kuratorium Oświaty w Gdańsku** – Kùratorium Pòùczënë we Gduńskù
4. **Wòjewódzczi Inspektorat Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych w Gdańsku** – Wòjewódzczi Inspektorat Hańdlowi Jakòscë Artiklów Gbùrskò-Spòżiwczich we Gduńskù
5. **Wojewódzki Inspektorat Ochrony Roślin i Nasiennictwa w Gdańsku** – Wòjewódzczi Inspektorat Òchronë Roscënów i Semieniznë we Gduńskù

6. **Wojewódzki Inspektorat Farmaceutyczny w Gdańsku**
   – Wòjewódzczi Farmaceùticzny Inspektorat we Gduńskù
7. **Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Gdańsku**
   – Wòjewódzczi Inspektorat Òchronë Strzodowiszcza we Gduńskù
8. **Wojewódzki Inspektorat Inspekcji Handlowej w Gdańsku**
   – Wòjewódzczi Inspektorat Hańdlowi Inspekcje we Gduńskù
9. **Wojewódzki Inspektorat Weterynarii w Gdańsku**
   – Wòjewódzczi Inspektorat Weterinarie we Gduńskù
10. **Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Gdańsku**
    – Wòjewódzczi Ùrząd Òchronë Zabëtków we Gduńskù
11. **Wojewódzki Inspektorat Nadzoru Budowlanego w Gdańsku**
    – Wòjewódzczi Inspektorat Bùdowlanégò Nôdzoru we Gduńskù
12. **Wojewódzki Inspektorat Transportu Drogowego w Gdańsku**
    – Wòjewódzczi Inspektorat Drogòwégò Transpòrtu we Gduńskù
13. **Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Gdańsku**
    – Wòjewódzkô Sanitarno-Epidemiologicznô Stacjô we Gduńskù

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

UCHWAŁA NR 9/RJK/24
Z DNIA 20.11.2024 r.

W SPRAWIE STOSOWANIA KOŃCÓWEK *-IJNY / -YJNY, -OWI / -ÒWI* W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego ustala następujące wytyczne stosowania końcówek *-ijny* / *-yjny* i *-owi* / -òwi **w języku kaszubskim:**

Na podstawie analizy słowników (wybrane przykłady haseł w tabelkach) E. Gołąbka: *Wielki Słownik polsko-kaszubski* i *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* oraz J. Ginter i D. Majkowskiego: Òrtograficzno-gramatyczny słowôrzk kaszëbsczégò jãzëka ze wskôzama pisënkù można wysnuć ogólną zasadę stosowania końcówek *-ijny* / *-yjny*, jak též *-owi* / *-òwi* w języku kaszubskim:

Gdy wyraz podstawowy zakończony jest na ***-iô***, ***-cjô***, ***-sjô***, ***-zjô*** – utworzony od niego przymiotnik odrzeczownikowy w języku kaszubskim ma końcówkę ***-ijny***, ***-yjny***, np.:

Wyraz podstawowi	***-ijny* / *-yjny***
bakteriô	bakterijny, antibakterijny, procëmbakterijny
Bibliô	biblijny
biurokracjô	biórokracyjny
bižuteriô	bižuterijny
centralizacjô	centralizacyjny
chronologizacjô	chronologizacyjny
cyrkùlacjô	cyrkùlacyjny
cywilizacjô	cywilizacyjny
dedukcjô	dedukcyjny
deklamacjô	deklamacyjny

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

dekòracjô	dekòracyjny
demónstracjô	demónstracyjny
depresjô	depresyjny
destrukcjô	destrukcyjny,
difùzjô	difùzyjny
digresjô	digresyjny
direkcjô	direkcyjny
harmóniô	harmónijny
distrubùcjô	distribùcyjny
edukacjô	edukacyjny
egzaminacjô	egzaminacyjny
eksploatacjô	eksploatacyjny
ekspòzycjô	ekspòzycyjny
ekspresjô	ekspresyjny
eksterminacjô	eksterminacyjny
ekstradicjô	ekstradicyjny
elegiô	elegijny
elekcjô	elekcyjny, welacyjny
emancypacjô	emancypacyjny
emigracjô	emigracyjny
ewòlucjô	ewòlucyjny
familiô	familijny
federacjô	federacyjny
fikcjô	fikcyjny
fùndacjô	fùndacyjny
galanteriô	galanterijny
garmażeriô	garmażerijny;
germanizacjô	germanizacyjny
òkazjô	òkazyjny
telewizjô	telewizyjny

Przy innym zakończeniu rzeczownika utworzony od niego przymiotnik odrzeczownikowy ma końcówkę fleksyjną ***-owi* / *-òwi***, np.:

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Wyraz podstawowi	***-owi* / *-òwi***
Achilles	achillesowi
adres	adresowi
adwent	adwentowi, arch: przedgòdowi
akwarela	akwarelowi
alabaster	alabastrowi
alkòhòl	alkòhòlowi
aluminium	aluminiowi
amarant	amarantowi
ametist	ametistowi
ananas	ananasowi
biôtka	biôtkòwi
dodôwk	dodôwkòwi
droga	drogòwi
jãzëk	jãzëkòwi
lëczba	lëczbòwi
lëpa	lëpòwi
mùsk	mùskòwi
pétroch	pétrochòwi
próg	progòwi
program	programòwi
pùrdżi	pùrgòwi
sónczi	són(ecz)kòwi
rosocha	rosochòwi
róg	rogòwi
wark	warkòwi
wòjskò	wòjskòwi
zwëk	zwëkòwi

UCHWAŁA NR 10/RJK/24
Z DNIA 20.11.2024 r.

W SPRAWIE TWORZENIA I ODMIANY RZECZOWNIKÓW ZAKOŃCZONYCH NA *-ÓR* I *-ÓRKA*

Rada Języka Kaszubskiego przyjmuje następujące rozstrzygnięcie w sprawie tworzenia i odmiany rzeczowników zakończonych na *-ór* i *-órka* w języku kaszubskim:

Rada Języka Kaszubskiego proponuje, aby zakończenie *-ór* w rzeczownikach rodzaju męskiego (typu *aùtór*, *doktór*) miało pierwszeństwo nad wariantywnym zakończeniem *-or*. Dotyczy to zarówno wyrazów obcego pochodzenia (np. *adoratór*, *administratór*, *agresór*, *Amór*, *direktór*, *kalafiór*, *mòtór*), jak i tych rodzimych – słowiańskich (np. *kątór*, *kôczór*, *gąsór*, *mùchòmór* / *mùchór*).

W formach z końcówkami fleksyjnymi (z końcówką pò -*ór*) *ó* wymienia się na *o*, np.:

	Liczba pojedyncza	**Liczba mnoga**
M.	adorat**ór** kąt**ór**	adorat**orzë** / adorat**orowie** kąt**orë**
D.	adorat**ora** kąt**ora**	adorat**orów** kąt**orów**
C.	adorat**orowi** kąt**orowi**	adorat**oróm** kąt**oróm**
B.	adorat**ora** kąt**ora**	adorat**orów** kąt**orë**
N.	adorat**orã** kąt**orã**	adorat**orama** kąt**orama**

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Ms.	adorat**orze** kąt**orze**	adorat**orach** kąt**orach**
W.	adorat**orze** kąt**orze**	adorat**orzë** / adorat**orowie** kąt**orë**

Od wielu takich rzeczowników – zwłaszcza tych, które nazywają ludzi (np. *adoratór*, *aùtór*, *direktór*, *doktór*, *szpektór*) – można utworzyć rzeczowniki rodzaju żeńskiego. Dzieje się tak przez dodanie formantu *-ka* do tematu wyrazu, jakim jest w tym wypadku podstawowa forma rzeczownika rodzaju męskiego, np.:

adoratór + ka → adoratórka
aùtór + ka → aùtórka
direktór + ka → direktórka
doktór + ka → doktórka
szpektór + ka → szpektórka

W odmianie rzeczowników zakończonych na *-órka* nie ma warunków do wymiany głoski *ó* na *o* – dlatego we wszystkich formach fleksyjnych występuje tu litera *ó*, np.

	Liczba pojedyczna	**Liczba mnoga**
M.	adorat**órka** aùt**órka**	adorat**órczi** aùt**órczi**
D.	adorat**órczi** aùt**órczi**	adorat**órków** aùt**órków**
C.	adorat**órce** aùt**órce**	adorat**órkóm** aùt**órkóm**
B.	adorat**órkã** aùt**órkã**	adorat**órczi** aùt**órczi**
N.	adorat**órką** aùt**órką**	adorat**órkama** aùt**órkama**
Ms.	adorat**órce** aùt**órce**	adorat**órkach** aùt**órkach**
W.	adorat**órkò** aùt**órkò**	adorat**órczi** aùt**órczi**

Dzél I

STUDIA I MATERIAŁË RECENZOWÓNÉ

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ

RJK

Elżbiéta Bùgajnô
Kaszëbsczi Institut

Mikrokòsmòs białków w kaszëbsczi lëteraturze (w romanie Aleksandra Majkòwsczégò *Żëcé i przigòdë Remùsa*)

The mikrokosm of woman in Kashubian literature (based of Majkowski's novel: "The Life and Adventures of Remus")

SKRÓCËNK:

Articzel òdnôszô sã do tematu przedstôwianiô białków w kaszëbsczi lëteraturze. Aùtorka òbgôdiwô i systematizëje pòstace białków nacéchòwóné w romanie Aleksandra Majkòwsczégò *Żëcé i przigòdë Remusa*. Célã negò artikla je òdczëtanié pòstaców remùsowëch białków w hòlisticznym pòzdrzatkù.

KLUCZOWÔ SŁOWIZNA:

kaszëbskô lëteratura, kòbiéta/białka w lëteraturze, *Żëcé i przigòdë Remusa*

ABSTRACT:

The article discusses the presence of women in Kashubian literature. The author presents and systematizes the characters of women in Aleksander Majkowski's novel *Żëcé i przigòdë Remusa*. The aim of the article is to read the figures of Remus's women in a holistic perspective.

KEYWORDS:

Kashubian literature, woman in literature, *Żëcé i przigòdë Remusa*

Mòtiw białczi pòjôwiô sã w swiatowi lëteraturze òd zôczątków ti lëteraturë. Spòtikómë gò chòcle w anticzny pismieniznie, np. w dramace *Antigòna* Sofòklesa czë téż w *Biblie*. Temat białczi w terôczasny kùlturze, w tim w lëteraturze, dostôwô apartnégò znaczeniô. Je to pòsobicą dinamicznégò rozwiju wszelejaczich feministicznëch rësznotów. Widzec je to òsoblëwò

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

w slédnëch latach, czedë czëjemë słowa taczé jak np. „prezydentka” czë „minystra”/”minysterka”. Spòlëznowé rësznotë na wertikalny rówiznie przekłôdają sã téż na jich reprezentatiwnotã w lëteraturze. Bùszny zéwiszcze: „Nadchôdô cząd białków”, jaczé w artiklu *Nadchodzi czas kobiet – autorki i tematy. Szkic interpretacyjny*[1] wëzwëskała Adela Kùjik-Kalinowskô, je òdzdrzadlony w rozwiju kaszëbskòjãzëkòwi lëteraturë, chòcle bez wikszi ùdzél w strzodowiszczu piszącëch kòbiétów, chtërnëch w zôczątkach kaszëbsczi pismienizn‌ë nie je widzec. W òdpòwiescë na nowé czerënczi w spòlëznowi rësznoce Daniel Kalinowsczi pòdjimnął próbã analizë kaszëbsczi lëteraturë w artiklu *Twórczość kaszubskojęzyczna w perspektywie krytyki feministycznej*[2].

Przédną ùdbą hewòtnégò artikla je przedstawienié rozmajitëch kreacji białczi w romanie *Żëcé i przigòdë Remùsa* Aleksandra Majkòwsczégò. Temat nen béł czilenôsce razy òbgadiwóny w rozmajitëch òprôcowaniach, jaczé tikałë sã arckazu dochtora Majkòwsczégò[3]. Célã bãdze òdkrëcé nowëch dérżeniów, òdczëtanié pòstacy Remùsowëch białków, chtërne twòrzą apartny mikrokòsmòs spòlëznë stwòrzony bez aùtora, całosc zôs zamkłi w hòlisticzny perspektiwie. Na kùńcu artikla naléze sã pòdrechòwanié.

Òbrôz białczi w lëteraturze (na spòdlim romana ò Remùsu)

Òd czegò zanôlégô òbrôz kòbiétów w lëteraturze? Mają na to cësk òkresloné elementë: ùtwórca, czas i môl twòrzeniô. Wôżné wëdôwô sã rozeznanié, chto pisze ò białce: chłopi czë kòbiétë[4]. Na jaczi ôrt przedstôwiają niastë chłopi, a jak blós białczi? W tim dzélu artikla bãdze nacéchòwóny òbrôz białków w nôwôżniészim kaszëbsczim dokazu Aleksandra Majkòwsczégò *Żëcé i przigòdë Remùsa*[5]. Je to malënk białków widzónëch òczama chłopa, chtëren dozdrzeliwôł na przełómanim XIX i XX wiekù. Przódë nen temat òpisywa m.jin. Adela Kùjik-Kalinowskô w przëwòłónym wëżi teksce *Kobiety Remusa. Kilka refleksji i uogólnień* (2001), a téż prôcë *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub* (2011), zôs wczasni Tadeusz Linkner w *Heroicznej biografii Remusa* (1996). Hewòtny przezérk mô dac spòdlé do systematizacje kalejdoskòpù białków w dokazu kaszëbsczégò pisarza, chtërne twòrzą gwësny apartny mikrokòsmòs, a téż mô bëc wspômóżką w òdczëtanim kreacje białków w hòlisticzny perspektiwie.

---

[1] A. Kuik-Kalinowska, *Nadchodzi czas kobiet – autorki i tematy. Szkic interpretacyjny*, „Slavia Occidentalis”, 2017, nr 2, s. 97–110.

[2] D. Kalinowski, *Twórczość kaszubskojęzyczna w perspektywie krytyki feministycznej*, [w:] tegòż, *Juwernota. Literatura kaszubska i studia kulturowe*, Gdańsk 2023, s. 101–122.

[3] Temat nen pòrësziwała m.jin. A. Kùjik-Kalinowskô w artiklu *Kobiety Remusa – kilka refleksji i uogólnień*, „Nasze Pomorze” 2001, nr 3, s. 29–46, chtërna czile razy òdwòłiwa sã do òprôcowania Tadeùsza Linknera *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996.

[4] W kaszëbsczi lëteraturze spòtikómë corôz wiãcy kòbiét piszącëch w kaszëbsczim jãzëkù. W 180-latnym czãdze ji rozwiju pierszé kaszëbsczé lëteratczi zadebiutowałë ksążkòwò dopiérkù w II pòłowie XX wiekù (Ana Łajming, Kristina Mùza, Agnieszka Browarczik), to je pònad 100 lat òd pòwstaniô téjże lëteraturë. Wczasni, w midzewòjnowim dwadzescelecym,

Roman ò Remùsu pòwstôwôł na pòczątkù XX wiekù, tak tej dlôte je to òbrôz kòbiétë we wszelejaczich spòlëznowëch rolach, jaczé bëłë pasowné do negò czasu. Wëznacznikã je patriarchalny òbrôz pòspólnotë. Na kôrtach romana pòjôwiô sã całô plejada białków, rozmajitégò stanu i warkù. Majkòwsczi jidze tuwò wedle stereòtipów, nie zmieniwô jich, céchùje wielefarwny òbrôz kaszëbsczi wsë kòl kùńca XIX wiekù, w jaczim jak w zwiercadle widzec je białczëné pòstace. Wëstãpùją tuwò prosté białczi z lëdu, jak i dwòrôczczi, szlachcanczi, białczi wësok stojącé. Temù pòznajemë Marcjannã i Martã, a téż wastnã Zôbłocką. Pózni pòjôwiô sã panna ze dwòru i dwie proroczczi/widzącé: panna Sławina i stôrô Julka. Pòtemù gdowa pò kamroce heroja, mùzykańce Trąbie, Trąbina, z chtërną mieszkańcë wiosczi òżenilë Remùsa, abë zaòbszczãdzëc na ji ùtrzimanim. Wôżną rolã òdgriwô téż pani na Zôbòrach. Òstatnô pòstac, z pògrańcza snikù i rojitwów, to królewiónka jakno symbòl wôrtnotów, co są wôżné dlô heroje dokazu. Òna stôwô sã symbòlã òdrodzeniô kaszëbsczégò jãzëka.

Bialczi ze wsë

Przédnym môlã akcje pierszégò dzélu romana *Żëcé i przigòdë Remùsa* je wëbùdowanié zwóné Lipińsczima Pùstkama, gdze mieszkają trzë białczi: Marcjanna, Marta i wastnô Zôbłockô. Nôwôżniészi są chłopi, òni pòdjimają

---

pòjawiło sã czile nôzwësków prekùrsorków białgłowsczi pismieniznë. Szerzi na nen temat: òb. D. Kalinowski, *Twórczość kaszubskojęzyczna w perspektywie…,* s. 101–122.

[5] Òb. A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zvjercadło kaszubskji*, òpr. i przipisë J. Treder, wstãp J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, J. Treder, Gdańsk 2010. Na rënkù wëdawniczim ùkôzało sã czilenôsce wëdaniów romana ò Remùsu. W dalszim dzélu prôcë wëzwëskóm wëdanié Òficynë Czëc, brw., Gdańsk, pisowniô i jãzëk J. Treder.

decyzje, kòbiétë blós wëpełniwają dóné jima w spòlëznie role: białczi, matczi czë służebny.

Przëbrónô mëmka

Romanowi Remùs chòwôł sã bez mëmczi, stądka wôżnô je w jegò dzecnëch latach rolô Marcjannë, gòspòdëni na gbùrstwie Zôbłocczich. Marcjanna ni miała chłopa, ale bardzo chcała sã òżenic. Wierzëła w przesądë, zabòbónë, nawetka kùpia sobie òd Żëda Gabë planétã, w chtërny stojało, że przëjedze za nią bògati gdówc. Wzãła na se òbrzészk wëchòwaniô knôpa, ale robia to zgódno z przëjãtim wnenczas w rodzënach mòdłã: pasykã i robòtą. Jakno przikłôd niech bãdze wëjimk romana, czedë Marcjanna wspòminô swòje wëchòwawczé metodë:

> Przëznajesz mie równak, knapskò kòchóné, żem cebie wëchòwiwała pòdług nôlepszi ùdbë. Czëż nie sczidłam na tobie kórzkwi, czëż nie sczidłam trãpka? Czëż miałam brac dżerztlã abò skrzënówk, abò i grëlkã żelôzną òd piécka?[6]

Remùs jednakò wiedno gôdôł ò ni dobrze: „Dobré to bëło kòbiecësko, chòc lubiło wadzëc i niejeden rôz mie w skórã nasolëło. Ale litowało sã nade mną, chòc mie nijak zle nie bëło (…)”[7].

W jich relacje zafelowało pòkazywaniô czëłotë, wseczëców. Marcjanna kòchała Remùsa na swój spòsób, jiscëła sã ò niegò, dbała ò jegò żëcowé brekòwnotë (jestkù), leno nie rozmiała òddac słowama swòji starowny òpieczi. Dopiérkù w pózniészich latach zaczãła gadac ò swòjich wseczëcach, jak to je w pòdónym wëżi wëjimkù, czedë Remùsa zamklë w sôdze: „Remùs złoti! Knôpie nôlepszi! Jak òni cã niemiłosernie skôrelë! […] i przë tim scyskała mie za szëjã i płakała, żebë kam sã zlitowôł”[8].

Felënk mëmczëny miłotë w dzecynnëch latach môłi Remùs zastãpiwôł sobie ùcékanim w swiat sniców, fantazje, religie. Wësnité òbrazë i brzadnô wëòbrazniô, na jaką cësk miałë òpòwiôdóné doma lëdowé òpòwiescë wësnité ze swiata kaszëbsczich dëchów, a téż chrzescëjańskô nôùka ùsztôłtowałë òglowi pòzdrzatk heroje i dałë pòdskacënk na przińdné żëcowé wëbòrë.

---

[6] A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczi*, s. 236.
[7] Tamże, s. 32.
[8] Tamże, s. 236.

Młodszô sosterka

Córkã Michała, Martã, Remùs kòchôł sostrzaną miłotą. Prawie w tim samim wiekù, Marta, co prôwda, młodszô ò rok, bëlë jedinyma dzecama na Lipińsczich Pùstkach. Wespół chòdzëlë na nôùkã religie, bë przërëchtowac sã do I swiãti kòmónie. Dzéwczãcu zanôlégało na Remùsu, chcała stac sã dlô knôpa kògùms wiãcy jak sostrą. Retała gò z rozmajitëch nieszczesców, przënôszała jedzenié, czedë sedzył skrëti w sklepie, pózni przebrelë jã za knôpa, abë szandarowie nie aresztowelë gò za zranienié jednego z nich, nazwónégò przez knôpa Gòliatã, wsëpała jiglenã do łóżka gòspòdarza Zôbłocczégò, chtëren ùkôrôł Remùsa bicym. Przechòwiwała czerwòną szléfkã, jaką Remùs kùpił dlô ni òd Żëda Gabë. Czedë Remùs òdchôdôł z rodzynnëch strón, wëznała jemù swòjã dłëgò skriwóną miłotã:

> – Wej le! Żebë nié stôri tatk, chtëren beze mie bë szedł na pòniewiérkã i żebëm sã Bòga nie bòjała, lëdzczi wstid bë mie nie wstrzimôł i bëm szła z tobą i za tobą w swiat jak dësza matczi, jak sostra, a czej bës chcôł, jakò białka twòja na dnie dobré i na biédã. Terô wiesz!
> I zakrëła òczë fartuszkã, bò ji gwësno wstid bëło.[9]

Marta żdała na jegò pòwrót, dłëgò òdrzucała zalotë parobka Môrcëna, miała nôdzejã na pòwrót Remùsa. W kùńcu przëjãła òswiôdczënë Môrcëna, tim samim zgôdzajacë sã z rolą wëznaczoną kòbiétóm w wiejsczi spòlëznie. Òstała białką i mëmką.

Ò białce Zôbłocczégò prawie nick nie je wiedzec. Remùs nazéwô ją wastną, wëpòwiôdô sã ò ni z ùszónowanim. Aùtór nie dôł ji żódny dialogòwi partie. Zôbłockô nick nie gôdô w teksce romana, czëtińc blós mòże sã dowiedzec, że płakała, czedë szandarzë zjawilë sã na Pùstkòwiu.

Kòbiétë królewiónczi

Pòsobné karno białków to królewiónczi, to je pannë wëższégò stónu, szlachecczé córczi. Jedny z nich, snôżi jachtarce, na zómkòwi górze Remùs òddôł miecz i serce. Przëbôcziwała mù królewiónkã ze spikù. Stôwiôł jã na piedestale swòjich wseczëców, sławił kòżdi krok. Dzéwczã pòstãpòwało zgódno ze swòjim wëchòwanim wedle reglów spòłeczny klasë, do jaczi przënôleżało. Młodi bëniel béł dlô ni blos knôpã, jaczégò spòtka na jachce. Ji slub z bògatim paniczã sprowadzył na knôpka wiôlgą depresjã (nimòc), prawie że stracył żëcé, mëslôł ò òdebranim sobie żëcô. Z wiôldżi teskniączczi chòrzało nié blós cało Remùsa, ale téż serce i dësza. Zaczarzenié, a tak pò prôwdze òsamãtanié ną brutką brzadowało wiôldżim cëskã na całé żëcé Remùsa. Ni miôł chãcë dali żëc. Je ti przikłôd romanticzny miłotë, prawie że werterowszczi. Heroja towarził pierszi ùledóny do kùńca swòjich dni, czedë zdrzôł z òczenka swòji jizdebczi pòd dachã ù szkólnégò w Lëpnie na niã i ji żëcé.

---

[9] Tamże, s. 133.

Córka Króla Jezora, panna Klementina, pani na Zôbòrach, bëła bùszną, snôżą brutką. Apartno dobrze jezdzëła na koniu, jachtowała, płiwała na czôłnie. Pò smiercë tatka wzãła na se òbrzészk czerowaniô gbùrstwã. Kòchała swój rodzynny krôj, pamiãtała wiedno ò pëszny ùszłoce swòji rózdżi. Jak pisze Kùjik-Kalinowskô „Dlô dozdrzeniałégò ju Remùsa je òna wcelenim wëmarzony w dzecynnëch snach królewiónczi, ùòsobienim idealny snôżotë, a téż òbietnicą miłotnégò spełnieniô” i dali: „w Klementinie przédny heroja òdnalôzł spełnienié parłãczë midzë kòbiétą i chłopã. Sfera eroticzi bëła mù dotądka nieznónô”[10]. Panna na Zôbòrach òfiarowa serce Remùsowi, zgódno z òstatną wòlą òjca: „Mój òjc niebòszczëk przed smiercą pòwiedzôł, że przińdzesz. Witóm tede cebie”[11]. Doda téż: „…wiédz, że jô jedinô jem twòją òddóną i namienioną na wieczi”[12]. Sztërczi miłosnégò ùnieseniô chùtkò minãłë. Remùs, chtërnégò pcha jakôs sëła, bënowi nakôz, òdeszedł, òstôwiającë Klemã niesamą. Béł przekònóny, że jegò związanié z panną Klemą bëło grzéchã (lëchi lëdze przódë òżenilë gò z gdową pò drechù Trąbie), a króm tegò nie chcôł, abë lëdze òbmôwielë dzéwczã, jeżle bë mieszkôł z nią bez slëbù: „Do cebie jic niespòsób, bë na cã nie sprowadzëc lëdzczi òbmòwë. Bò za swòją niewiastã wząc cebie ni mògã, czej złi lëdze mie związelë z żadną i mie niemiłą kòbiétą[13].

Dzéwczã nôpierwi sã rozpłakało, ale przëjãło z gòdnoscą nowi òbrzészk wëchòwaniô bez òjca pòsobnika rózdżi Zôbòrsczich. Przë òddzãkòwanim rzekło:

---

[10] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna*, s. 67.
[11] A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë…*, s.392.
[12] Tamże, s. 392.
[13] Tamże, s. 397.

> Przed Bògã jô tam bëłam i òstónã na wieczi twòją żoną. Cëż mie òbchòdzy gôdanié lëdzczé. Ma dwòje jezdesma z rodu stolëmów, chtërnëch drodżi nie są jak drodżi zwëczajnëch lëdzy. Jidz z Bògã mój nôdrogszi i jediny! Żóden przed tobą mie nie znôł, żóden pò tobie mie miec nie bãdze. Twój syn bãdze panã na Zôbòrach, a jak dorosnie, ringraf nasz rodowi zawieszã na jegò piersach[14].

Òbrôz Klementinë, bùszny matczi, patriotczi, prezentëje dejał kòbiétë, co swòje żëcé pòswiãcywô dlô wëższich célów. Z drëdżi stronë je téż archetipã wiérnotë, juwerno jak Penelopa. Pò smiercë ùkòchónégò przëchôdała z knôpikã przë bôkù na smãtôrz w Lëpnie, dozérała grób Remùsa.

Dzéwczã przejôwiô znanczi samòstójny òsobë, co widzec je w pòstanowienim, abë wëchòwac dzeckò czësto sama, bez chłopa. Wëbiérô żëcé nieżeniałi białczi, bë ùdokaznic wëznôwóné wôrtnotë. Òna je widzałium przikładã wëzwòlony białczi, co rozmieje zadbac ò swòje prawa. Je procëm patriarchalnémù mòdelowi spòlëznë. Przëjimô jednakò decyzjã mùlka, chtëren òdchôdô, bò je zapëzglony spòłecznyma kònwenansama, a téż sëłą, co gò pchô dali. Òstanié w nieżeniałim stanie je w ji przëtrôfkù samòswiądną decyzją, a téż bùtnowima warënkama, na jaczé ni mô wpłiwù.

Wcësniãtô białka

Czëstą procëmnotą Klementinë je Trąbina, białka towarzësza wanogów Remùsa. Zdanim A. Kùjik-Kalinowsczi:

> „W òdnarratorsczich relacjach pòstac Trąbinë, przed chtërną òstrzégô Trąba całi chłopsczi ród, òstała stwòrzonô na zasadze antiteticznégò dopełnieniô wzglãdã wszëtczich pòòstałëch. Jeżlë tamte pòstace kreòwóné bëłë z mëslą ò stwòrzenim jaczégòs idealnégò mòdła kòbiétë, to zadanim ti je na gwës deziluzowanié tamtégò mòdła”[15].

Pò smiercë Trąbë wiejskô gromada przekrãczno òżeniła jã z Remùsã, abë ni mùszec łożëc na ùtrzimanié gdowë. Trąbina bëła złą, sekùtną kòbiétą. Doskôcała pierszémù chłopù, biła gò, pòtemù prôbòwa tak samò robic z Remùsã, leno ten nie dozwòlił na taczé traktowanié. Òdeszedł òd ni, dôł téż dëtczi na ji ùtrzimanié do smiercë:

---

[14] Tamże, s. 398.

[15] A. Kuik-Kalinowska, *Kobiety Remusa…*, s. 40.

> Kòbiéto! Stało sã nieszczescé przez twòje krãtëwãtë i złą wòlã lëdzy. Ksãdza żesta òbełgała, ale Bòga wa nie òbełżeta. A czej jô dlô lëdzczich òczu terô z tobą wzął slub w kòscele, to chòba wiãcy òde mie nie żądôsz. Tu môsz wszëscżé pieniądze, chtërne móm pòd dëszą, żebës miała z czegò żëc, a jô jidã w swiat![16]

Z drëdżi stronë òkòlicznoscë sprawiłë, że Trąbina stała sã taką, a nie jiną kòbiétą, nawetka sóm Trąba pòtrafił przëznac ji racjã. W pòwiescë przedstawionô òstała na ôrt czësto negatiwny, òdpichający, nimò że nie zafelowało w ji charakteristice elementów hùmòru i kòmizmù, np. groteskòwi òbrôz białczi wëstrojony w „bëstré ruchna” i w „mùckã ze stoma zwóneczkama” smiejący sã „wëszczérzającym smiéchã”, cëskający „skarëpë” na wòdã[17]. Òbrôz nen czerëje ùwôgã czëtińca w czerënkù trzecy ùkôzczi – strôszka stojącégò na drodze Remùsa w dzecynnym snie – Niewôrto. Wcësniãtô, niewëbronô białka stôwô sã zôwadą na drodze do szczescô.

Białczi proroczczi

Òsóbnym karnã białków są widzącé, proroczczi. Nôleżą do nich tak prosté kòbiétë z lëdu, jak i szlachecczi córczi, pòsobniczczi stôrëch rózgów. Jakno pierszą Remùs spòtkôł Julkã z Garecznicë; dzejało sã to òb czas pielgrzimczi do Wejrowa. Julka gôdała ò se: „Jô jem stôrô Julka. Lëdze mie zowią proroczką i mie sã bòją…”; „Bò jô jezdem widzącô. Jô widzã, co bëło, jô widzã, co bãdze”[18]. Widzała w Remùsu ricerza Witosława. Pózni Remùs spòtikô Julkã zëmą w stôri chace, czedë zdżinął Trąba, kùreszcze w swiãtojańską noc na Łisce. W czasu proroczczégò widzeniô Sławinë Remùs ùzdrzôł Julkã, chtërna bëła przódë Sydonią von Bòrk niedowinno òbsądzoną ò wëtrëcé rodu Grifitów: „czedëm w jedny z dam ricersczich pòznôł ùrodã stôri Julczi z Garecznicë. Stojała tam òna w stôrodôwny sëkni z jedwabiu i złota, ale wnet zgasła jak zëmnica, chtërna sã rozpłiwô w pierszi pòrénk, a ji sztôłt i lica szklëłë dali ze złoconëch łożów na scanie”[19].

---

[16] Tamże, s. 387.
[17] Òb.: A. Kuik-Kalinowska, *Kobiety Remusa…,* s. 41.
[18] A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë…*, s. 190.
[19] Tamże, s. 339.

Drëgô z widzącëch, Sławina z rodu Młotków Sarbsczich, bëła slédną pòsobniczką swòjégò rodu. Panna w sëkni krôse mòrsczi falë, w złocanëch włosach, pëszny ùrodë, i tak subtelnô, że mòdré żëłë przeswiécałë przez skórã na ji rãkach i skarniach. Mia dôr widzeniô ùszłotë. Òbôczëła w Remùsu strzédnowiecznégò ricerza Witosława z rodu Młotków. Dôr prorokòwaniô wëdżinôł cało i dëcha Sławinë. Nôczãższô chwila nastąpia w momence spòtkaniô ze Smãtkã: „Smãtk – krziknãła panna Sławina i czãżkò ùpadła na krzasło. Gwôłtowné krãpë jãłë trząsc ji subtelnym całã” (s. 340), stracëła przitomnosc (pòdobno jak sztërk pózni Remùs). Trąba òpòwiôdôł, że „biédnô panna Sławina leżi jak bez dëcha” (s. 342). Zwada ze złima mòcama – ùòsobionyma przez Smãtka – pòkònała córkã pana Sarbsczégò.

Królewiónka ze spikù

Bãdącë dzeckã, Remùs pôsôł krowë ù gòspòdarza Zôbłocczégò. Jednégò razu ùsnął pòd kòrunowóną jarzëbiną. Spikòwé rojitwë, chtërne swòje spodlé miałë w ùczëtëch wczasni wieczórnëch òpòwiescach ò zaklãtëch zómkach i zakluzowónëch królewiónkach, wëwiarłë cësk na pózniészé żëcé heroje. Zadanié przenieseniô królewiónczi przez rzékã bëło nad sëłë dzecka. Pòòstało jednakò jakno mòralny nôkôz, imperatiw, chtërnym czerowôł sã w dozdrzeniałim żëcym. Zadôwôł napòtikónym lëdzóm pitania:

> – A chcôł të, knôpkù, przeniesc królewiónkã przez głãbòką wòdã?
> – A chcôł të wëbawic zapadłi zómk?[20]

Królewiónka ze snikù Remùsa stała sã symbòlã rodny mòwë, kaszëbsczégò jãzëka. Stara ò jegò ùretanié je przédną deją romana Majkòwsczégò. Dozdrzeniałi Remùs wiele razy sygôł do mòtiwù królewiónczi i zadania, chtërne mù przekôza w spikù. Na òbrazu namalowónym przez krëjamnégò malarza we dwòrze òstatniégò Kaszëbë na Pòmòrsce heroja ùzdrzôł scenã ze swòjégò spikù:

> Na brzegù ze złotą kòruną we włosach stojała królewiónka. Smùtno zdrzała kù biôłim mùróm zómkù, bò drogã ji òdgrôdzała wòda, a w wòdze Trud i Strach straszlëwégò wezdrzeniô. Na procëmnym brzegù w bëstrëch

---

[20] Tamże, s. 26.

> ruchnach sedzała białka z nogama pòd sebie jak krôwc. Na glowie miała mùckã ze sto zwóneczkama. Smiałë sã ji òczë i gãba. Skarëpë cëskajacô na wòdã krzikała: Niewôrto! Niewôrto![21]

Kòbiéta-królewiónka z romana Majkòwsczégò stała sę symbòlã. Taczé widzenié rolë białczi, a tak pò prôwdze reinterpretacjô mòtiwù, ùszónowanié kòbiécoscë stôwiô jã na piedestale. Stôwô sã òna kògùms / czims ùpragłim, do czegò wôrt je dążëc. Symbòlicznota òbrazu białczi ùmôlniwô w taczim pòzdrzatkù roman Majkòwsczégò w nurce młodopòlsczi lëteraturë.

Epizodiczné białczëné pòstace

Wôrto jesz nadczidnąc ò gąsôrce, chtërnã Remùs spòtkôł przë kaplëczce Matczi Bòsczi. Przëbôcziwała mù Martã, co téż pôsała pilątka jakno dzeckò:

> Të môłô gąsôrkò i wa żôłté pilątka pòd biôłą figùrą w pòlu! Wa temù winné, że mie sã czãżkò zrobiło na sercu i mie pòrwôł płacz. Tak jô to nieròz widôwôł Martã môłą przë gąskach na naszim pùstkòwiu za jezorama i za lasama[22].

Wspòmink drëszczi dzecynnëch lat òbùdzył w Remùsu teskniączkã za rodzynnyma stronama, za chëczą, chtërną swiądno òstawił, wëbiérającë pòtłukã, abë bùdzëc dëcha Kaszëbów.

Pòstãpną białczëną pòstaca epizodiczną je młodô panna, chtërna szła w pielgrzimce do Wejrowa. Kòl ni szedł kawalér. Pò òdpùsce szlë razã z redotą nazôd: „Ale tej òni szlë w gromadze trzimiącë sã za rãce, a szczescé szklëło jim z òczu”[23].

Òb czas pielgrzimczi wëwidniała sã jinô prôwda sparłãczonô z chłopską i białczëną nôtërą. Panna stała sã przëczëną zwadë i bójczi midzë òbraznikama – chłopama, co nieslë òbrôz Matczi Bòżi. Młodô kòbiéta bardzo jima sã widzała, wic chcelë zwrócëc na se ji ùwôgã.

Òsóbną mëslã nót je sczerowac kù pòstacóm biblijnëch białków, chtërne zaczekawiłë Remùsa. Nadôwôł jich miona kòbiétóm ze swòjégò żëcô.

---

[21] Tamże, s. 341.
[22] Tamże, s. 189.
[23] Tamże.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

I tak Marta òstała Rebeką, co z wãbórkã stojała kòl stëdni, Marcjanna stała sã Pùtifarzëną, bò Pùtifôr téż béł kùcharzã, zôs wastnô Zôbłockô Sarą. Książka ò cnotlëwi Genowéfie stała sã nieòdstôwną towarzëszką heroja w jegò wanogach.

Pòdrechòwanié

Na spòdlim krótczégò scygnieniô pòstacy białków nacéchòwónëch przez Aleksandra Majkòwsczégò mòże scwierdzëc, że niastë wëstãpùją w rozmajitëch spòłecznëch rolach. Twòrzą apartny mikrokòsmòs białków spòlëznë, chtërna zamieszkiwô región Kaszëb. Z jedny stronë pòkórno gòdzą sã z narzuconyma jima spòłecznyma rolama. Są żeniałima białkama i matkama, gòspòdëniama ù bògatszich gbùrów, pannama ze szlachecczich rodów. Trôfiają sã westrzód nich białczi ùsłëszné, ale téż samòstójné, co trzimią czer w chëczë, chòcô przedstawioné w spòsób negatiwny, jak Trąbina. Za to Klementina ùòsôbiô bùsznotã i patriotizm. Drëdżé karno twòrzą proroczczi, białczi, co widzą ùszłotã i przińdnotã. Są jinszé, apartné, nie przënôlégają do swòji spòłeczny klasë, a bez to nôczãżczi są nierozmióné. Samòstójnota w mëslenim, dzyrzkòsc, łómanié stereòtipów to znanczi, co nôbarżi òpisëją pannã z Zôbòrów. Mògłëbë stac sã prekùrsorkama kaszëbsczi feministiczny rësznotë.

Czekawé bë bëło przesledzenié rolë białków w jinëch lëteracczich tekstach, òsoblëwò kòbiécëch, np. Jidë Czajinë czë Kristinë Léwnë. Czë zmieniwô sã perspektiwa zdrzeniô na kòbiecosc? Wôrt tuwò zazdrzec do wspòmniónégò we wstãpie artikla Daniela Kalinowsczégò, chtëren òpisëje to ùtwórstwò z perspektiwë feministiczny kriticzi.

Bibliografiô:

Kalinowski Daniel, *Juwernota. Literatura kaszubska i studia kulturowe*, Instytut Kaszubski w Gdańsku, Gdańsk 2023.

Kalinowski Daniel, Kuik-Kalinowska Adela, *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Instytut Kaszubski w Gdańsku, Gdańsk 2017.

Kuik-Kalinowska Adela, *Kobiety piszą po kaszubsku – autorki i tematy, szkic interpretacyjny*, „Slavia Occidentalis”, 2017, nr 74/2, s. 97–110.

Kuik-Kalinowska Adela, *Kobiety Remusa – kilka refleksji i uogólnień*, „Nasze Pomorze” 2001, nr 3, s. 29–46.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Kuik-Kalinowska Adela, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Instytut Kaszubski w Gdańsku, Akademia Pomorska w Słupsku, Gdańsk–Słupsk 2011.
Linkner Tadeusz, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Oficyna Czec, Gdańsk 1996.
Majkowski Aleksander, *Żëcé i przigòdë Remùsa, Zviercadło kaszubskji*, Oficyna Czec, Gdańsk, brw.
Majkowski Aleksander, *Żëcé i przigòdë Remùsa, Zviercadło kaszubskji*, opr. i przypisy Jerzy Treder, wstęp: Józef Borzyszkowski, Adela Kuik-Kalinowska, Jerzy Treder, Instytut Kaszubski w Gdańsku, Gdańsk 2010.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Daniel Kalinowsczi
Pòmòrsczi Ùniwersytet w Słëpskù

Kóń i kùczer – rozpòznanié lëteracczégò mòtiwù

Horse and “kuczer” – Recognition of the Literary Motif

SKRÓCËNK:

Kóń je zwierzãcã w kaszëbsczi kùlturze òd zôczątków. W nôdôwniészich czasach traktowóny béł jakno jistota parłãczącô swiat lëdzy i bògów, co przeswiôdczają zôpisë, jaczé mòżemë nalezc w niemiecczich i pòlsczich kronikach strzédnowiecznëch. Za to w fòlkloristiczny tradicje kóń pòjôwiô sã jakno element wiesczégò krôjòbrôzkù i jedno z nôbarżi pòpùlarnëch zwierzãtów na gbùrstwie jakno spòdlowi spòsób przewòzënkù. Kaszëbskòjãzëkòwé lëteracczé zôpisë Heronima Derdowsczégò i Alojzégò Bùdzysza przedstôwiają kònia jakno wôżny element narracje, wespółtwòrzący pòetikã realizmù abò grotesczi. Zôs òpòwiôdania Matéùsza Bùllmanna pòkazëją kònia dzysdniowò, czej òn stôwô sã reliktã dôwnëch zajmów, a téż cekawim elementã turistnégò towaru Kaszëb.

KLUCZOWÔ SŁOWIZNA:

Kóń, Kaszëbë, lëteratura piãknô, Heronim Derdowsczi, Alojzy Bùdzysz, Matéùsz Bùllmann.

ABSTRACT:

The horse is an animal present in Kashubian culture since the dawn of time. In the oldest times it was treated as a creature connecting the world of people and gods, which can be found in German and Polish medieval chronicles. In turn, in the folklore tradition, the horse appears as an element of the rural landscape and one of the most popular animals in a typical farm as the basic means of transport. The Kashubian-language literary records of Hieronim Derdowski and Alojzy Budzisz present the horse as an important element of the narrative, co-creating the poetics of realism or grotesque. In turn, Mateusz Bullmann’s stories show the horse in modern times, when it becomes a relic of old professions and an attractive element of the Kashubian tourist product.

KEYWORDS:

Horse, Kashubia, belles-lettres, Hieronim Derdowski, Alojzy Budzisz, Mateusz Bullmann.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

W tradicje badérowaniô nad lëteraturą Kaszëb hùmanisticzny zamëslënk nad reprezentacjama zwierzãtów pòjôwiô sã baro rzôdkò. Drãgò sã temù dzëwòwac, skòrno wiele egzystencjalnëch, antropòlogicznëch czë kùlturoznajôrsczich aspektów kaszëbskòjãzëkòwi lëteraturë dopiérze òd czilenôsce lat stało sã pòznawczo rozpòznôwalnëch[1]. Pòdjimiãtô w nym artiklu problematika wstãpnégò òpisënkù mòtiwù kònia i kùczra w lëteracczich zôpisach je jedną z próbów bùdowaniô zestôwkù tekstów, chtërne kònsekwentno realizowóné, stwòrzëc mògą kaszëbską tradicjã badérowaniów *animal studies*. Diskùrs ten je baro widzec westrzód anielskòjãzëkòwëch[2] czë pòlskòjãzëkòwëch[3] badérowaniów. Wôrt, cobë interpretatorzë kaszëbsczi lëteraturë téż do tegò sygelë, bò zwierzãtów w dokazach pòchôdającëch z lëdowi i artisticzny tradicje je dosc tëli[4] i mòżna so wëòbrazëc òsóbné interpretacje mòtiwù zwierzãtów nadzwëkòwëch (grif, smòk), domôcëch (scyrz, kòt, kóń, krowa, blérwa) czë dzëwëch (wilk, lës, jeléń, warna, zajc).

W dobiérkù badérowónégò materiału jô so ùdbôł nacéchòwac spòdlé sprawë, chtërno pózni mùszôłbë jesz wiele wicy eksplorowac i przedstawiac. Dlôte zaczinóm òd nôbarżi smiałégò westrzód pòwòjnowëch badérowaniów etnografno-jãzëkòznajôrsczégò òprôcowaniô Bernata Sëchtë, chtëren w swòjim *Słowniku gwar kaszubskich* zesadzył òsóbny pòchwôt tikający kònia. Sygóm téż do esejów Aleksandra Labùdë *Bògòwie i dëchë naj przodków*,

---

[1] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Słupsk–Gdańsk 2011; D. Kalinowski, *Juwernota. Literatura kaszubska i studia kulturowe*, Gdańsk 2023.

[2] C. Merchant, *Reinventing Eden. The fate of nature in Western culture*, New York 2003; J. Derrida, *The Animal That Therefore I Am*, transl. D. Wills, Ney York 2008; *The Question of Animal Culture*, red. K. N. Laland, B.G. Galef, Cambridge [USA] 2009.

[3] J. Tabaszewska, *Jedna przyroda czy przyrody alternatywne? O pojmowaniu i obrazach przyrody w polskiej poezji*, Kraków 2010; J. Fiedorczuk, *Cyborg w ogrodzie. Wprowadzenie do ekokrytyki*, Gdańsk 2015; A. Barcz, *Realizm ekologiczny. Od ekokrytyki do zookrytyki w literaturze polskiej*, Katowice 2016; D. Piechota, *Pozytywistów spotkania z naturą. Szkice ekokrytyczne*, Gdańsk 2018 abò zbiérné dokazë: *Zwierzęta i ludzie*, red. J. Kurek, K. Maliszewski, Chorzów 2011; *Zwierzęta, gender i kultura. Perspektywa ekologiczna, etyczna i krytyczna*, red. A. Barcz, M. Dąbrowska, Lublin 2014; *Po humanizmie. Od technokrytyki do animal studies*, red. Z. Ładyga, Gdańsk 2015.

[4] Mòżna tuwò pòdac taczé prôce jak: D. Kalinowski, *Błysk w ciemności*, [w:] tegòż, *Sylwa kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk 2017, s. 131–138; D. Kalinowski, *Bestiariusz pomorski*, Gdynia 2018; A. Kuik-Kalinowska, *W kaszubskim mateczniku*, [w:] S. Pestka, *Twórczość liryczna*, oprac. B. Ugowska, Gdańsk 2020, s. LIX–LXVI; T. Slowi, *Psy i ludzie, sąsiedzi i towarzysze – o relacjach z psem w literaturze kaszubskiej*, [w:] *Ekologia w dyskursie. Wokół animal studies*, red. D. Kalinowski i S. Szmyjda, Słupsk 2022, s. 135–147.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

z chtërnëch pòkazywô sã òpisënk czile òsoblëwò apartnëch zwierzãtów ò wieleaspektowëch znaczeniach. Semantika z nima sparłãczonô wëchôdô nié leno z gãbny tradicje XIX czë XX wiekù, ale wierã – jak wskazywô Labùda – pòchòdzy z dôwnëch stalatów przedchrzescëjańsczich epòków, czedë zwierzãta miałë dlô mieszkańców nadmòrsczich zemiów ritualno-kùlturowé znaczenié abò zrzeszoné bëłë z wierzeniama i wëòbrażeniama swiata nôtërë. Jidze tuwò nadczidnąc ò ptôchù (kani), grifie, wilkù, scërzu, kòze, krowie, kùronie czë prawie kòniu[5]. Jeżlë chòdzy ò kaszëbskòjãzëkòwą lëteraturã piãkną, tej wëbiéróm czile artistnëch przikładów z rozmajitëch dzélów rozwiju lëteracczi kaszëbiznë i pòdczorchiwóm òbrôz kònia w hùmòristnëch pòematach Heronima Derdowsczégò (2 pòł. XIX w.), w groteskòwëch dokazach Alojzégò Bùdzysza (I pòł. XX w.) a téż w nônowszi proze Matéùsza Bùllmanna (pòcz. XXI w.). Dzãka temù dostrzégóm to, że òpisënczi tegò zwierzãca są nié leno mòckò nacéchòwóné lëdowim kòntekstã, pòdczorchiwùjącym parłãcz człowieka z rodną nôtërą, ale stôwają sã òsoblëwòscą kùlturë i spôdkòwiznë Kaszëb.

Z szerok prehistoriczny i ahistoriczno rozmióny lëdowi tradicje do bòkadnoscë kùlturowi lëteraturë napisóny w kaszëbsczim jãzëkù przeszło wiele mòtiwów ekwùsowëch (łac. *equus* – pòl. kóń) i dzysô mòżna wząc sã za òpisënk nôwôżniészich przikładów, w jaczich je òn interesëjący i wôżny. Semantika tegò òbrazu je dosc szerok, że w òbrëmienim ji charakteristiczi mùszi òpisac nié leno samégò kònia, ale i chòcbë wspòmnąc ò warkach czë zajmach człowieka z nima sparłãczonëch. Nôbarżi widzałim przikładã je w tim zôkrãżim subkùltura kùczrów, to je kaszëbsczich fùrmanów. Òni téż nôleżą do zôkrãżô ekwùsowëch zjawiszczów kùlturowëch, stającë sã elementã kùlturowégò krôjmalënkù Kaszëb.

Kóń w kaszëbsczi lëdowi tradicje

Kóń to jeden z nôbògatszich w znaczenia symbòliczny òbrôz wëòbrazni Słowianów, co wërazno je widzec w lëdowi i piãkny lëteraturze[6]. W òbrëmienim do kaszëbsczi tradicje Bernat Sëchta w swòjim *Słowniku gwar*

---

[5] Zdrzë pòchwôtë: *Gryf*, *Kuczer*, *Ścinanie kani*, [w:] *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, red. C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2020, s. 174, 300, 543.

[6] Chcemë le zdrzec: Ł. Ginkowa, *Koń ma duszę w sobie*, Warszawa 1988; M. Jakitowicz, *Motywy zwierzęce w polskim folklorze – rekonesans*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici"

kaszubskich pòkazëje cziledzesąt zwrotów, przërównaniów i przësłowiów, w chtërnëch to zwierzã wëstãpiwô i w chtërnëch pòjôwiają sã sparłãczoné z nim semanticzné kòntekstë[7]. Dlô lëteraturoznajôrza òsoblëwò cekawé są zapisóné przez badérã symbòliczné znaczenia, jaczé w cekawi spòsób nalôżają sã pòtemù w dokazach kaszëbskòjãzëkòwëch ùsôdzcë.

Wzérającë na zebróné materiałë przez Sëchtã, wôrt tuwò dac bôczenié, że Kaszëbi w swòjich przeswiôdczeniach są dbë, że kóń widzy człowieka jakno trzë razë wiãkszégò jak òn je. Bò czejbë òn zdrzôł w prôwdzëwëch propòrcjach, tej bë nie dozwòlił człowiekòwi sã òbsodlëc (zdrzë pòwiedzenié: „Czejbë kóń ò swòji mòcë wiedzôł, to bë człowiek na nim nie ùsedzôł”[8]). Pòdług jinszégò lëdowégò przeswiôdczenia kóń w sztóce stwòrzeniô przez Bòga miôł òczë téż na nogach, a dokładno w môlach, w jaczich ni ma serzchla, to je w bënowëch zdżãcach kòlanów. Dopiérze, czej òkôzało sã, że kòniowi w te òczë (tzw. bardówczi) wcyg wpôdô brud, Bóg ùdbôł sã je znikwic. Czej równak kóń naléze sã pòd wòdą, tedë – pòdług lëdowëch pòwiôstków – widzy swiat przez ùsëniãté przez Stwòrzëcela òczë („kóń wléze w wòdã, to òn na te dôwné òczë widzy[9]”). Kóń za to mô wiele głãbszé zdolnoscë pòstrzéganiô jawernotë. Widzy tej dëchë, czarzélnice, rozpòznôwô mòralné pòstãpòwanié człowieka a téż rozmieje jegò donëchczasny kawel. Òkróm tegò zwierzã mô przistãp do swiata dëchów: kòpiącë nogą w zemiã abò długò zdrzącë na jakąs chëcz, dôwô znak, że smierc je krótkò („Czej kònie, chtërnyma ksądz przëjachôł do chòrégò, czeszą nogą, mòkną sã pòd slą[10]” czë téż jinszé pòwiedzenié „przëzdrzą sã na chëcze, gdze chòri leżi, chòri ju długò nie pòżëje[11]”).

Przëwòłóné z lëdowi tradicje znaczenia kòniów przënômni w jaczims dzélu bierzą sã ze słowiańsczich wierzeniów przedchrzescëjańsczich.

Filologia Polska XLIII, 1994, s. 91–103; *Koń w języku literaturze i kulturze*”, red. D. Szymonik, M. Jasińska, J. Siepietowska i I. Żukowska, Siedlce 2016; *Jaki koń jest, nie każdy widzi. Koń w polskiej kulturze miejskiej i wybranych tekstach piśmienniczych od antyku do współczesności*, red. A. Łysiak-Łatkowska, M. Lisiewicz, Gdańsk 2017.

[7] B. Sychta, *Koń*, [w:] *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław 1968, t. II, s. 195–198. Òkòma negò pòchwatu są jesz jinszé z nim sparłãczoné: *kóną*, *kóńik*, *kóński* i jinszé.

[8] Tamże, s. 197.

[9] Tamże.

[10] Tamże.

[11] Tamże.

Chcemë tej przëbôczëc to, że zwierzãta te miałë ù pradôwnëch Słowianów baro wësok fùnkcjã profeticznëch zwierzãtów, ò czim przeswiôdczają strzédnowieczné zdrzódła, np. kronika Helmòlda, w chtërny je òpisënk swiãtnicowégò biôłégò kònia, jaczi béł swiãtim zwierzãcã nôwëższégò bóstwa – Swiãtewida[12], za to w kronice Adama z Bremë pòjôwiô sã czôrny kóń z szlachòwną fùnkcją, leno że w swiãtnicë Swarożëca[13]. W kaszëbsczi tradicje pisze ò tim Aleksander Labùda[14]. Przed Labùdą spòstrzeglë to téż badérowie taczi jak np. Władisłôw Łãga, jaczi òpisywôł kóńsczi abò kòbëli donat jakno òfiarny element[15]. Dali rozwijelë to Friedrich Lorentz[16] czë Riszard Kùker[17], czej kònkretizowelë ritualną rolã òfiarowaniô kòbëlégò mléka domôcym bóżstwóm znónym w kaszëbsczich wëòbrażeniach.

Òsoblëwô kùlturowô fòrma kònia pòjôwiô sã téż w kaszëbsczi demònologii. Jidze tuwò ò ówsnégò kònia, to je demóna zbòżégò, wëzdrzącégò jak pòstacjô zwierzãca ò glëniasti szerzchlë, z grzëwą iògónã z kłosów dodrzeniałégò ówsa. Nen demón je òdpòwiedzalny za roscenié zbòżégò, tej ni mòżna jemù przeszkadzac w òpiece nad séwama, co pòkazëją zapisóné bez Sëchtã pòwiedzenia (np. mùszi miec starã, cobë gãsë nie wlazłë na pòle z ówsã: „abë nie wchòdzëłë w ósw ji krzikã nie spłoszëłë ówsnégò kònia, bò ósw przestôłbë rosc[18]”).

Cãżkò so przedstawic, żebë kóń nie wëstãpòwôł téż w kaszëbsczim wëòbrażeniowim krãgù, jeżlë przedstawic specyfikã gbùrsczégò i wiesczégò kòntekstu ti kùlturë. Béł òn doch nierozdzélny òd gbùrstwa i wcyg wëzwëskiwóny w nôwôżniészich robòtach w pòlu. Téż dzãka niemù kòmùnikòwelë sã w òbrëmienim wëmianë towarów czë rézów. Kóń stôwôł sã téż znanką bògatoscë i jaczégòs spòlëznowégò ùwôżaniô. Doch gbùr, chtëren miôł pôrã kòniów, nié leno jednégò, ùznóny béł za bògatégò człowieka.

---

[12] *Helmolda „Kronika Słowian”*, przeł. J. Matuszewski, wstęp i koment. J. Strzelczyk, Warszawa 1974.

[13] *Magistri Adam Bremensis gesta Hammaburgensis ecclesia pontificum* [dali: Adam], ed. B. Schmeidler, *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannover-Leipzig 1917.

[14] A. Labuda, *Bògòwie i dëchë naj przodków*, Bolszewo 2008, s. 15–16, 21.

[15] *Kaszuby i Kociwieewie. Język, zwyczaje, przesądy, podania, zagadki i pieśni ludowe w północnej części Prus Zachodnich*, zebr. Dr. Nadmorski, Poznań 1892, s. 143–150.

[16] F. Lorentz, *Zarys etnografii kaszubskiej*, [w:] F. Lorentz, A. Fischer, T. Lehr-Spławiński, *Kaszuby. Kultura ludowa i język*, Toruń 1934, s. 97–103.

[17] R. Kukier, *Kaszubi bytowscy. Zarys monografii etnograficznej*, Gdańsk 1974, s. 163–189.

[18] B. Sychta, *Koń*, s. 198.

Gbùrstwò bëło jesz barżi widzałé, jeżlë na nim òkróm kòniów do robòtë pòjôwiałë sã kònie zaprzëgłé leno do briczczi.

Pón Czôrlińsczi i jegò kònie

W kaszëbsczi lëteraturze jednym z pierszich artistno bëlno pòkôzónëch òbrazów kònia je òbrôz stwòrzony bez Heronima Derdowsczégò w hùmòristicznym pòemace *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł* (1880). Zwierzã to wiedno wëstãpiwô w kònteksce rézë przédnégò bòhatera, jidze nawetka scwierdzëc, że bez kòniów tegò zortu wanoga nijak bë nie bëła mòżlëwô. Réza Czôrlińsczégò wcyg zanôlégò òd zdatnoscë kòniów, to jich mòc i òddichniãcé mają cësk na to, że przemògłé są taczé, a nié jinszé òdległoscë. Nie chòdzy równak leno ò czësto pragmaticzny dzél rézë kaszëbsczégò szlachcëca z Żëdama pò Kaszëbach i Pòmòrzu, ale téż ò pòzdrzatk przédnégò bòhatera na zwierzãta. Czôrlińsczi mô starã ò kònia, pasowną paszã i jegò czëstosc. To sã wié, że nie robi tegò z òsoblëwégò szónowaniô zwierzãtów, ale dlôte, że chce sprzedac gò na targù. Ni mòżna równak òdjąc bòhaterowi rzetelnoscë i kònsekwencje w staranim sã ò zwierzãta.

Tim mòcniészô je scena pòematu, co mô plac w Swiónowie kòl Kòszalënã, w chtërny kaszëbsczi rëbôk wëchòdzy z môlowi prizë i doznôwô sã, że kònie, dzãka chtërnym dojachôł do tegò placu, nie bëłë òb czas jegò zamkniãcô fùtrowóné. A jesz do te, prawie na jegò òczach zaczãłë padac z nimòcë. Pón Czôrlińsczi je tej czësto załómóny:

> Czej to rëbôk nasz òbôcził, zbeczôł sã jak dzecã,
> Mëslôł, że mù terô bòlesc serce ju rozgniece.
> Kładze sã na pół òmglałi miedzë swòje kònie,
> Òbmakliwô je i całi prawie we łzach tonie[19].

Co bëło dali w ti scenie pòematu pòkazëje, że i zwierzãta pòzytiwno reagùją na przédnégò bòhatera dokazu, chtëren mô starã, cobë przëszłë do se. W òpisënkù narratora twòrzi sã wnenczas ôrt ùgôdënkù midzë człowiekã a zwierzãcã, chòc wiedno mùszi pamiãtac, że stara Czôrlińsczégò mô swòje pragmaticzné wëtłómaczenié. Zdrzącë za to òd starnë zachòwaniô

---

[19] Kòrzistóm z filologicznégò wëdôwkù: H. J. Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*, òprôc. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Gdańsk 2007, s. 261.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

zwierzãca, òstatné sztótë jegò żëcô wëzdrzą w pòemace baro zdrugającо. Hewò jeden z kòniów zdôwô sã pò swòjémù „gadac" z kùczrã i bez słowa pòkazëje emòcje cerpieniô i przëwiązaniô:

Biédny gniadosz, skòrno ùczuł swégò pana mòwã,
Wzął natëchmiast strzic ùszama i pòdnosëc głowã.
Zaczął lizac panu rãkã i zarżôł radosnie,
A tej długò jemù w òczë wzérôł kóń żałosnie,
Jakbë panu Czôrlińsczémù skarżił swòjã mãkã
I sã żôlił, że pòd cudzą jegò òddôł rãkã;
Że òd czasu, jak nie widzôł troskliwégò pana,
Nie dostôwôł ani seczczi, ni zdebełka sana;
Że je òba mało czedë wòdą napôwalë,
A co bez dzéń jeno zgniłi słomë jim dôwalë[20].

Téż w jinszich môlach pòematu Derdowsczégò pòdczorchniãtô òstała relacjô człowiek – kóń, chtërna wëchôdô dali jak le instrumentalné traktowanié zwierzãtów. Widzec to w scenie dokazu, czedë jeden z Żëdów pòkazëje Czôrlińsczémù stôrégò, sëwégò kònia, chtëren służił w pòlsczich òddzélach stëcznikòwégò pòwstania. Nimò tegò, że kóń ni mô ju mòcë do drãdżi robòtë i slepnie na jedno òkò, wcyg jesz mają cësk na niegò znaczi ôrtu *Mazurka Dąbrowskiego*. Zrëszenié kònia na zwãk znóny melodie skrëszô Czôrlińsczégò. Nadgrôdzô zwierzã paszą i wòdą, chcącë na ten apartny spòsób ùznac „wiérnotã" zwierzãcô wedle dôwnëch włôscëcelów. Òkróm tegò żałuje, że zrobiałi kóń slédné lata żëcégò mùszi spãdzëc na drãdżi służbie ù cëzëch lëdzy (ù nie-Kaszëbów i nie-Pòlôchów). Za to stôri szëmel swòjim zachòwanim wskazëje bòhaterowi, że ten mô w swòji kapùze „zadóné" przez Żëda.

Ò taczim prawie bez słowa „ùgôdënkù" midzë Czôrlińsczim a stôrim szëmlã czëtómë w dokazu:

Wiãc przëbliżił sã z òdkrëtą głową do sëwégò,
Tej na miescu kóń òprzestôł gòrzëc sã na niegò.
Òn gò głôszcze, kóń mù głowã kładze na remieniu
I sã stalë, wej, druchama znowù w òkamgnieniu[21]!

---

[20] Tamże, s. 261–261.
[21] Tamże, s. 272.

W całownym òbtaksowanim òpisóny w pòemace Derdowsczégò relacje midzë człowiekã a kòniã mùszi zaùważëc czile elementów. Pierszi to wëzwëskanié w dokazu lëdowëch przeswiôdczeniów tikającëch kònia, chtëren widzy dëchë abò czëje złé[22] i przeniesenié jich w relacje midzë prédnym bòhaterã a zwierzãcã. Drëdżi to realisticzné spòdlé pòematu, chtëren òddôwô dzewiãtnôscewieczną kùlturową sytuacjã kaszëbsczi wsë, na jaczi kóń béł pòwszechno wëstãpùjącym zwierzãcã wëzwëskiwónym do robòtë i rézowaniô, tak tej i prédny bòhater rézëje wszãdze dzãka pòmòcë kòniów, a nié piechti. Trzecy element sparłãczony je ze szlachecką tradicją dôwny Rzeczpòspòliti Dwùch Nôrodów przeniosłą w kaszëbsczi swiat. W artistnym szëkù kóń rozmióny je tedë jakno znanka szlachectwa i wësoczégò spòlëznowégò ùwôżaniô jegò włôscëcela, zôs samò zwierzã pòjôwiô sã w sparłãczenim z wòjnowima dzejaniama.

Szlachcëc Nitka Głódkòwsczi i jegò mëra

Alojzy Bùdzysz béł lëteratã, chtëren napisôł baro cekawé dokazë, w jaczich nalazłë sã elementë tak realisticzné jak i fikcyjné, tak fùl lëdowi prostotë jak i artistnégò ôrtù wëpòwiôdaniégò[23]. Jegò ùsôdztwò je swójną parłãczą mòtiwów gãbny i wiesczi lëteraturë z elementama tekstów wësoczi kùlturë, dôwającë sã interpretowac tak samò òd starnë wëstãpòwaniô fòlkloristnëch (kaszëbsczich) mòtiwów, jak i òd starnë ùniwersalnëch (pòwszechny lëteraturë) zamkłosców.

Co do interesującégò naju ekwùsowégò tematu nôwôżniészô je fabùlarnô òpòwiôstka Bùdzysza ò szlachcëcu Mackù Nitka Głódkòwsczim, òpùblikòwónô na zôczątkù lat trzëdzestëch XX w. w czãdnikù „Bënë ë buten”[24]. Westrzód bëtników sejmikù ògłoszonégò bez króla, pòjôwiô sã prédny bòhater Mack na wëchùdłi mërze, w pòdzartim òbleczënkù, ale w pòczëcym swòji wôrtnotë, bùchë i przeswiôdczenia, że przënôleżi òn do widzałi szlachtë. Kaszëbsczi szlachcëc wëzdrzi biédno i pò prôwdze je nôwiãkszim biédôkã w òkòlim, równak jakno miéwca herbù, a téż wëmëszlony swòji

---

[22] B. Sychta, *Kóń*, s. 198.

[23] Zdrzë ùwôdżi ò znankach ùtwórstwa tegò ùsôdzcë: D. Kalinowski, *Wartość i wierność. O twórczości Alojzego Budzisza*, [w:] A. Budzisz, *Twórczość kaszubskojęzyczna*, oprac. M. Cybulski, Gdańsk 2019, s. XXIII–LXVI.

[24] A. Budzisz, *Szlachcëca Njitkji słavetné dobëcé bjitvë szlachetné*, „Bënë ë buten” 1930, nr 1, s. 11–20.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

pòczestnotë, szmërgô wszëtczim pòzeszłim „veto”, czedë jinszi bëtnicë sejmikù chcelë ùsënąc jegò ùmòrdowónégò kònia z wiesczégò mòstu. Wërzekłé zéwiszcze pòdchwëconé òstało przez dzél zôgrodowi szlachtë jakno manifestacjô przekònaniów mającégò starã ò tradicjã òbëwatela. Nitka za to, cobë ùdowòdnic swòjã szlacheckòsc, przëstãpiwô do „biôtczi” pòlégający na zjedzenim całi fórë czełbasë. Pò czile dniach „miónków” w jedzenim wëgrôł wiatënk, le swòje dobëcé zapłacył stratą kònia, chtëren zabôczony i zapùszczony, òb czas swiãtowaniô dobëcégò przez Głódkòwsczégò kùńczi swòjé żëcé.

Nick nie dôwają próbë retaniégò kònia przez ùwôżnégò na zwierzãta słëgã prządnégò bòhatera dokazu. Co wicy, stara kòl retaniô kònia òstała przez niechtërnëch szlachcëców zrozmiónô czësto jinaczi, jakno zabicé zwierzãca. Przez to pòmòcnik szlachcëca òstôwô skôzóny na smierc przez scãcé. Nôrzãdzã ùkôraniégò nie je równak prôwdzëwi miecz, ale sztëk czełbasë, co pòkazëje charakter zabawë lëdzy, òb czas jaczi zabôcziwają ò jinszich żëwëch i czëjącëch jistnotach.

Przëbôczonô fabùła mòckò pòkazëje satiriczné céchë dokazu. Kò zjiscywô sã tuwò wieleaspektowô kritika drobny szlachtë, chtërny z jawernëch dobroctwów pòòstałë ju leno wspòminczi i pùsti rituał. W tim całim ùdôwanim przez szlachtã wôżną do spełnieniô rolã mô téż nôblëższé òkòlé spòlëznowò-gòspòdarczé w òsobie służbë i gbùrsczégò wëpòsażeniô. Prawie kònie, briczczi, sle, całô rozpacha, rituałë i zachòwanié sã mô fest pòkazac bògatosc szlachtë:

> Ti grôfòwie a ksążãta przëbëlë z wiôlgą òbsłëgą, wieloma wòzama, pësznëma kòniama pòd łëszczãcëma slama a sodłama, a jiskrzącëma zwònikama wëstrojenëma ùzdama. Jeden magnôt chcôł drëdżégò przetrafic w stroju a szlachetnym trzimanim sã òdżerów, w swiatłoscë szemrzącëch sli, w pstroscë a blãknoscë sztëkòwónëch czabrôk. Wëzdrzało, jak czejbë ta zwierzëna, chtërna dopiérze nodżi w pësznym równym krokù stôwia, wiedza, że to ò érã a chwôłã swòjich panów chòdzëło, pôrzka przez czerzwioné discącé nozdrë, rzuca głowë, pòdnôsza a wëcyna ògònã, przeplotłim różnofarwnëma strónkama. Grzëwë bëłë skruzlowóné, w môłé warkòcze splotłé, strzébrznëma a złotëma sznurama przecygnioné. Czosóné, sztriglowóné, szczotkòwóné swiécëło sã jich cało, jak szmôłtã wësmarowóné[25].

---

[25] A. Budzisz, *Twórczość kaszubskojęzyczna*, s. 471.

Wôrt równak dac bôczenié na to, że Bùdzysz w swòjim òpòwiôdanim zgrôwô do célów wiãkszich, jak leno wëszczérzanié sã z pòmòrsczi czë kaszëbsczi szlachtë. Nôbarżi je to widzec w pòrtrece Macka Nitka Głódkòwsczégò, jaczégò pòkôzanié sã westrzód zdarzeniów mô nié leno ùbawic, ale ùkazac òbrôzk wiôldżi ekònomiczny biédë. Narratór czej chce stwòrzëc eticzno nieòbòjãtny i zdrugający òbrôz òbjimô swòją charakteristiką nié leno człowieka, ale téż kònia, dzãka jaczémù wanożi pò Kaszëbach.

Czëtómë tej w òpòwiôdanim:

> Mëra bëła sama skóra a gnôtë, kłãbë sczidłé, wszãdze w skórze dzurë, a renë swiécëłë na kłãbach, na krziżąch, na krzepce, na piersach, na kòlanach, zawinioné ùkrwawionëma szôtorama, òrczëkòwaté szpérë, wëcenczałé mùnie, ale zãbë, taczé zdrowé zãbë, żebë całi dëc kòni mògłë òpatrzëc, farwa a serzchla nie do pòznaniô, bò gnojã szemarzałë, ògón, jak dalek mùniama mëra mògła dosygnąc, òbgrëzłi, że wëzdrzôł, jak òbcãti czerz sycënë, głowa smùtno na kòlana wiszącô, grzëwa òbgrëzłô fùl brëdu a gnoju. Tak prezentirowôł sã ten szlachcëcczi kóñ, òbrôz rozpaczlëwi mizernotë a biédotë. W renach sedzałë tësąc mùch a mëg, ale òn ani ògònã nie wëcynôł, ani téż ùszama nie rëszôł[26].

Przëwòłóny wëjimk òpòwiôdania przez òpisënk zwierzãca przedstôwiô biédã przédnégò bòhatera jesz wiãkszą jak òna je. Kòl tegò charakteristika je tak sugestiwnô, że ni mòże òna bëc leno gòrzã satiriczny kriticzi czë narratorsczégò wespółczëcégò, a estetiką grotesczi. Je w taczim ùmëslënkù zwielëna szlachùjącô za dokazã *Don Kichota* Miguela de Cervantesa[27], gdze jidze dozdrzec szlachòwnotã midzë zamëslënkã titlowégò bòhatera szpańsczégò dokazu ò biôtce z wiatrakama miast z jawernyma procëmnikama na môlu biôtczi i ùdbą kaszëbsczégò szlachcëca, chtëren biôtkùje sã nié z lëdzama, ale z wiôlgą czełbasą. Òkróm tegò, tak jak ù Cervantesa, téż i ù Bùdzysza z dôwnëch widzałosców òstało leno ùdôwanié, z widzałëch òdżerów, żëją leno zagłodzoné mërë, z dwòrsczi rozpachë òstałë sã le paradné czestë i biôtka.

---

[26] A. Budzisz, *Twórczość kaszubskojęzyczna*, s. 473.

[27] K. Mroczkowska-Brand, *Don Kichot – smutny uśmiech czy groteskowy grymas? Warianty łączenia elementów komizmu i tragizmu w powieści Cervantesa, „Królu Learze” Szekspira, „Monsignor Quixote” Grahama Greene’a i „Ostatnim husarzu” Sławomira Mrożka*, „Ruch Literacki” 2022, z. 6 (375), s. 993–1006.

Bùllmann i terôczasny masztalerze

W terôczasny (tzn. ti pòwstôwający òd 1989 r.) kaszëbsczi lëteraturze ekwùsowëch mòtiwów je mni. Nie je to cos dzywnégò, bò terôczasnô kùltura jidze w starnã, w chtërny relacje człowiek-kóń nie są tak gwësné jak dôwni. To je wiedzec, że taczé zanôleżnoscë czësto nie zdżinãłë i wcyg jesz w kaszëbiznie mòżna nalézc (mało co) lëteracczé òbrazë kòniów, leno że dzysô są òne pòkôzóné nôczãscy na spòdlim turistny tematiczi[28]. Prôwdac, w kaszëbskòjãzëkòwi pismieniznie ni ma tam taczich wërazněch lëteracczich aktów, jaczé wëstãpùją w niemieckòjãzëkòwim (np. proza dlô młodégò òdbiércë Nele Neuhaus)[29] czë pòlsczim krãgù pisarsczim (jak np. dokazë dlô dzôtków Agatë Widzowsczi)[30], ale z drëdżi starnë, co jaczis czas pòmiónë dôwny òbëczajowòscë czë żëcé krótkò nôtërë, w chtërny wëstãpiwùją téż i kònie, dają sã zaùważëc.

Kaszëbskòjãzëkòwim przikładã prozë, w chtërny kònie wcyg są wôżnym tematicznym elementã są *Nordowé pòwiôstczi* Matéùsza Bùllmanna, w jaczich pòjôwiô sã szeroczi wëbiér dokazów, dlô chtërnëch pòspólnym mianownikã je môlowô i kùlturowô norda[31]. Zbiérk òpòwiôdaniów Bùllmanna nie je lëteraturą òsoblëwie ambitną fòrmalno czë tematiczno. To jawernota wiesczégò òbrëmieniô pòkôzónô na spòsób realisticzny, z pòjugą òpòwiôdôcza-domôka, chtëren pòznôwô swiat emòcjonalno jemù nôkrotszi. Narratór dokazów robi to szpôsowno, ale bez satirë, lubiącë w pierszi rédze krótką fòrmã epicką, bez szukaniô niecodniowégò artistnégò sztôłtu. Pòkazëjącë przede wszëtczim swiat z jaczis czasowi òdległoscë, robi to bez apartny teskniączczi czë pòczëcô dżiniãcô dôwnëch wôrtnotów. Dlô najich rozmëszlaniów wôżné je to, że nordowi ùsôdzca wëwòłiwô téż tematikã kòniów, chtërna pòdług niegò wcyg wôrt je ùwôżaniô.

---

[28] M. R. Odelski, *Obecność konia w przestrzeni miejskiej w latach 1907–1938 na Kaszubach*, [w:] *Jaki jest koń, nie każdy widzi*, s. 67–80.

[29] Mëszlã tuwò ò prozatorsczim cyklu Nele Neuhaus, jaczi sã pòjawił w pòlsczich dolmaczënkach w drëdżim dzesãclecym XXI w. i stôł sã bestsellerã: *Elena. Wygrać z losem*, Warszawa 2014; *Elena. Burzliwe lato*, Warszawa 2014; *Elena. Zawody i rozterki*, Warszawa 2014; *Elena, Tajemnica stadniny*, Warszawa 2015.

[30] Jidze ò cykl pòwiescowi Agatë Widzowsczi sczerowóny w pierszi rédze do dzéwczãtów spòdlecznëch szkòłów, jaczi mô plac w stadninie, westrzód hòdowców kòniów; *Koń na receptę*, Warszawa 2017; *Grzywą malowane*, Warszawa 2017; a téż *Galopem do gwiazd*, Warszawa 2017.

[31] Zdrzë recenzjô tomù: D. Kalinowski, *Realizm ze szczyptą humoru*, „Pomerania" 2024, nr 5, s. 56–57.

Nôwicy narracyjny ùwôdżi skòncentrowóny na kòniach nalézemë w trzecym dzélu zbiérkù *Nordowëch pòwiôstków* zatitlowónym *Swiat z kònia wëzdrzi jinaczi*[32]. Na apartnosc pòzdrzatkù wëchôdô w gwësny spòsób z leżnoscë ridowaniégò, kò z pòzdrzatkù òsobë sedzący na kóńsczim kłãbie pò prôwdze widzy sã wicy i dali. Narratór przekònëje równak do czegòs wicy: do mentalnégò wróceniô w dôwną òbëczajowòsc, w kùlturowé realia Kaszëb, czej kònie bëłë elementã zwikłégò doswiôdczenia kòżdégò zwëczajnégò Kaszëbë. Przë taczi ùdbie òpòwiôdôcz je w sztãdze zjiscëc z pamiãcë swòji i wkół niegò lëdzy starszich pòkòleniów òpòwiôstczi z òpisënkama zwëków, szpôsów i rzeczónków, gdze kòbëłë, òdżerë, wałachë i zgrzébiãta stôwałë sã nieòdrzesznym elementã doswiôdczeniô codniowòscë.

W zbiérkù Bùllmanna pòjôwiają sã tej rozmëszlania ò wspòmnióny ju wiele razy znance czëcégò przez kònie dëchów (*Widzą kònie dësze?*), chòc w przekazu òpòwiôdôcza nie je to żódnô „metafizycznô" znanka zwierzãtów, a czësto prosto jich płochawòsc. W rozdzélu *Kóńskô chitrosc* pòkôzónô je za to jinszô cécha sztërënogów, chtërna w subkùlturze masztelarzów òstała zantropòmòrfizowónô, a jak pòkazëje narratór, je òglową céchą gatënkòwą zwierzãcô, chtërne brëkùje wòlnotë i ùcékô òd sytuacjów, w jaczich je òna ògrańczónô ridownikã. Chòc Bùllmann nie czerëje sã do kùlturoznawczich wëpòwiedzów, to równak jedno z jegò òpòwiôdaniów pt. *Hùbertowi czas abò swiãto sw. Eùstachégò* mòżna ùważac za ôrt eseju, w chtërnym zapisóno bëtnosc zwierzãtów w lëdzczich wëòbrażeniach tikającëch sferë chrzescëjańsczégò *sacrum*. Narratór przëwòłiwô tej pòstacje swiãtëch Eùstachégò a téż Hùberta, cobë przëbôczëc, skądka tak wôżnô rola tëch pòstacjów w strzodowiszczu jachtarzów, lesnëch i hòdowców kòniów. Równoczasno narratór wskazëje, że żëcową mądrosc mô leno ten człowiek, chtëren rozmieje pòkazac ùwôżanié dlô zwierzãtów.

W jinszim placu narratór òmôwiô specyfikã warkù czë téż ùmiejãtnoscë, jaczé pòkazywają kùczrowie, to je kaszëbsczi fùrmani (*Kùczrã bëc*). Nie je to leno szëk w rãkach, cos, czegò mòżna sã naùczëc òb czas kùrsu kùczrowaniô, ale apartny etos, wôżny element regionalny kùlturë i historie. Kaszëbsczi kùczrowie mają tuwò wiele do pòkôzaniô i ni mòżna,

---

[32] Matéùsz Bùllmann, *Nordowé pòwiôstczi*, Gdańsk 2021.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

co pòkazëje òpòwiôdanié *Szpòrt przë kòniach*, rozmiec jich leno jakno przedstôwców spòlëznowégò karna, chtërnégò kawel òstôł ju rozsądzony. Narratór w rozdzélu *Kaszëbskô rasa kòni* rozpòwiôdô ò jistnienim rozmajitëch zortów kòniów i jich wëstãpòwanim na Pòmòrzim i Kaszëbach, docygającë so, jaczé z nich bëłë nôwôżniészé i jaczé widzałé procesë gòspòdarczo-kùlturowé je pòdskôcałë. Dali w rozdzélu *Òd môłégò hiska do stôri mërë* narratór pòkazëje, że jidze hòdowac kònie kòl se, le mùszi ò nich wiele wiedzec, nieùstôwno kòl nich robic i wcyg miec cerplëwòtã.

Z òpòwiôdaniów Bùllmanna wëchôdô tej kùlturowô jawernota Kaszëb, co nimò cywilizacyjnëch zjinaczeniów, subkùltura masztalerzów abò kùczrów jesz sã nie skùńczëła. Chòc wiele jich ju nie je, ùsôdzca terôczasny prozë wskazëje, że kònie wcyg sã pòkazëją w rustikalny i agrarny kaszëbiznie.

***

Dzysdniowy przezérk ekwùsowégò mòtiwù w kaszëbsczi lëteraturze pòkazywô na mało wëzwëskiwóny môl badérowaniów w lëteraturoznajôrstwie. Na taczi ôrt jidze przezdrzëc kaszëbską pismieniznã jeżlë jidze ò jinszé zwierzãta. Tak cos szło bë zdzejac w ramach tradicjowégò lëteraturoznajôrstwa i badérowaniów mòtiwów w proze abò pòezje, ale mòże téż i bëc elementã, chtëren bãdze wespółtwòrził tradicjã *animal studies*, le mùszi so równak ùswiądnic, że tekstowégò materiału, co doch sã rozmieje, je wiele mni nigle w niemiecczi, pòlsczi, czesczi abò rusczi lëteraturze. Jidze doch rozszerzwic interpretacyjné ùwôdżi, jaczé sã pòkôzałë kòl ekwùsowëch mòtiwów, co sã nalazłë w dzewiãtnôscewiecznëch pòwiôstkach Floriana Cenôwë[33] abò dwadzescewiecznëch pòwiôstkach dlô dzecy Alojzégò Nôgla[34]. Kò mòże bëc i tak, że głãbòk analiza bëtnoscë kòniów w kaszëbsczi kùlturowi tradicje przëniese wôżné òdkrëca w lëdowim i lëteracczim rojenim. To sã wié, że òbrôz kònia nie mdze miôł taczégò ùwôżaniô w symbòlice kaszëbsczi kùlturë jak grif abò scyrz, ale gwësno je wôrt zwikszëc kùlturową swiądã, abë nie zadżinãło w kaszëbiznie to, co zajimné i apartné.

---

[33] D. Kalinowski, *Floriana Ceynowy próba romantycznej baśni*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie – dawniej i dziś*, red. D. V. Paždjerski, Gdańsk 2016.

[34] D. Kalinowski, *Literatura prostoty. O twórczości Alojzego Nagla*, [w:] A. Nagel, *Poezja i proza kaszubska*, oprac. M. Cybulski, Gdańsk 2023, s. LXXIV–XC.

Bibliografiô:

Pòdmiotowô:

Budzisz A., *Szlachcëca Njitkji sławetné dobëcé bjitvë szlachetné*, „Bënë ë buten” 1930, nr 1, s. 11–20.

Bullmann M., *Nordowé pòwiôstczi*, Gdańsk: Wydawnictwo ZKP, 2021.

Derdowski H. J., *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*, oprac. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2007.

Nele Neuhaus, *Elena. Wygrać z losem*, przeł. A. i M. Urbanowie, Warszawa: Media Rodzina 2014.

Tejże, *Elena. Burzliwe lato*, przeł. A. i M. Urbanowie, Warszawa: Media Rodzina 2014.

Tejże, *Elena. Zawody i rozterki*, przeł. A. i M. Urbanowie, Warszawa: Media Rodzina 2014.

Tejże, *Elena, Tajemnica stadniny*, przeł. A. i M. Urbanowie, Warszawa: Media Rodzina, Warszawa 2015.

Widzowska A., *Koń na receptę*, Warszawa: Dreams 2017.

Tejże, *Grzywą malowane*, Warszawa: Dreams 2017.

Tejże, *Galopem do gwiazd*, Warszawa: Dreams 2017.

Przedmiotowô:

Barcz A., *Realizm ekologiczny. Od ekokrytyki do zookrytyki w literaturze polskiej*, Katowice: Uniwersytet Śląski 2016.

Derrida J., *The Animal That Therefore I Am*, transl. D. Wills, Ney York: Fordham University Press 2008.

Fiedorczuk J., *Cyborg w ogrodzie. Wprowadzenie do ekokrytyki*, Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra 2015.

Ginkowa Ł., *Koń ma duszę w sobie*, Kraków: Wydawnictwo Literackie 1988.

Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury, red. C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk: Instytut Kaszubski 2020.

Helmolda „Kronika Słowian”, przeł. J. Matuszewski, wstęp i koment. J. Strzelczyk, Warszawa: PIW 1974.

Jaki koń jest, nie każdy widzi. Koń w polskiej kulturze miejskiej i wybranych tekstach piśmienniczych od antyku do współczesności, red. A. Łysiak-Łatkowska, M. Lisiewicz, Gdańsk: Wydawnictwo UG 2017.

Jakitowicz M., *Motywy zwierzęce w polskim folklorze – rekonesans*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici” Filologia Polska XLIII, 1994, s. 91–103.

Kalinowski D., *Floriana Ceynowy próba romantycznej baśni*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie – dawniej i dziś*, red. D. V. Paždjerski, Gdańsk: NCK 2016.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Kalinowski D., *Bestiariusz pomorski*, Gdynia: Region 2018.

Kalinowski D., *Wartość i wierność. O twórczości Alojzego Budzisza*, [w:] A. Budzisz, *Twórczość kaszubskojęzyczna*, oprac. J. Borzyszkowski, M. Cybulski, D. Kalinowski, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2019, s. XXIII–LXVI.

Kalinowski D., *Błysk w ciemności*, [w:] tegoż, *Sylwa kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk: Akademia Pomorska w Słupsku 2017, s. 131–13.

Kalinowski D., *Literatura prostoty. O twórczości Alojzego Nagla*, [w:] A. Nagel, *Poezja i proza kaszubska*, oprac. M. Cybulski, Gdańsk: Instytut Kaszubski 2023, s. LXXIV–XC.

Kalinowski D., *Juwernota. Literatura kaszubska i studia kulturowe*, Gdańsk: Instytut Kaszubski 2023.

Kalinowski D., *Realizm ze szczyptą humoru*, „Pomerania" 2024, nr 5, s. 56–57.

Kaszuby i Kociewie. Język, zwyczaje, przesądy, podania, zagadki i pieśni ludowe w północnej części Prus Zachodnich, zebr. Dr. Nadmorski, Poznań: Drukarnia „Dziennika Poznańskiego" 1892.

Koń w języku literaturze i kulturze, red. D. Szymonik, M. Jasińska, J. Siepietowska i I. Żukowska, Siedlce: Wydawnictwo IKR IBL 2016.

Kuik-Kalinowska A., *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Słupsk–Gdańsk: Akademia Pomorska w Słupsku 2011.

Kuik-Kalinowska A., *W kaszubskim mateczniku*, [w:] S. Pestka, *Twórczość liryczna*, oprac. B. Ugowska, Gdańsk: Instytut Kaszubski 2020, s. LIX–LXVI.

Kukier R., *Kaszubi bytowscy. Zarys monografii etnograficznej*, Gdańsk: Wydawnictwo Morskie 1974.

Labuda A., *Bògòwie i dëchë naj przodków*, Bolszewo: BPGW 2008.

Magistri Adam Bremensis gesta Hammaburgensis ecclesia pontificum, ed. B. Schmeidler, *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannover–Leipzig: Hahn 1917.

Merchant C., *Reinventing Eden. The fate of nature in Western culture*, New York: Psychology Press 2003.

Mroczkowska-Brand K., *Don Kichot – smutny uśmiech czy groteskowy grymas? Warianty łączenia elementów komizmu i tragizmu w powieści Cervantesa, „Królu Learze" Szekspira, „Monsignor Quixote" Grahama Greene'a i „Ostatnim husarzu" Sławomira Mrożka*, „Ruch Literacki" 2022, z. 6 (375), s. 993–1006.

Lorentz F., *Zarys etnografii kaszubskiej*, [w:] F. Lorentz, A. Fischer, T. Lehr-Spławiński, *Kaszuby. Kultura ludowa i język*, Toruń: Instytut Bałtycki 1934, s. 97–103.

Odelski M. R., *Obecność konia w przestrzeni miejskiej w latach 1907–1938 na Kaszubach*, [w:] *Jaki jest koń, nie każdy widzi*, s. 67–80.

Piechota D., *Pozytywistów spotkania z naturą. Szkice ekokrytyczne*, Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra 2018.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Po humanizmie. Od technokrytyki do animal studies, red. Z. Ładyga, Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra 2015.

The Question of Animal Culture, red. K. N. Laland, B. G. Galef, Cambridge [USA]: Harvard University Press 2009.

Slowi T., *Psy i ludzie, sąsiedzi i towarzysze – o relacjach z psem w literaturze kaszubskiej*, [w:] *Ekologia w dyskursie. Wokół animal studies*, red. D. Kalinowski i S. Szmyjda, Słupsk: Wydawnictwo Naukowe UP 2022, s. 135–147.

Sychta B., *Koń*, [w:] *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum 1968, t. II, s. 195–198.

Tabaszewska J., *Jedna przyroda czy przyrody alternatywne? O pojmowaniu i obrazach przyrody w polskiej poezji*, Kraków: Universitas 2010.

Zwierzęta i ludzie, red. J. Kurek, K. Maliszewski, Chorzów: Miejski Dom Kultury 2011.

Zwierzęta, gender i kultura. Perspektywa ekologiczna, etyczna i krytyczna, red. A. Barcz, M. Dąbrowska, Lublin: E-naukowiec 2014.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
KPZ Part w Baninie

Kòscérsczé kòrzenie ksãdza prałata Hilarégò Jastaka – „kaszëbsczégò króla” i patróna 2024 rokù

The Kościerzyna roots of Prelate Hilary Jastak – the “Kashubian king” and patron of 2024

SKRÓCËNK:

Ks. prał. Hilari Jastak (1914–2000) sã ùrodzył i wëchòwôł w Kòscérznie. Pò II swiatowi wòjnie zrzesził sã z Gdinią, jaczi òstôł zawòłónym mieszkańcã. Tam je téż pòchòwóny. Mni są znóné jegò wczasné lata żëcégò sparłãczoné z Kòscérzną. Nen articzel wmikô prawie w nen dzél żëcégò wiôldżégò ksãdza zwónégò za żëcégò Kaszëbsczim Królã. Je tu wëwidnioné pòchòdzënk i rodzeństwò kapłana (w całoscë pierszi rôz), a téż niechtërne nôkòla jegò wëchòwaniô, jaczé miałë wiôldżi cësk na wëbranié ksãżewsczi stegnë i jegò charizmat, jakno człowieka ùstëgòwónégò przez kòmùnisticzny rezim i pierszégò kapelana Solëdarnotë.

KLUCZOWÔ SŁOWIZNA:

Ks. prał. dr Hilari Jastak, Kòscérzna, rodné chëcze, pierszé lata żëcégò, wëchòwanié, zawòłóny ksądz, „Król Kaszëbów”, kapelan „Solëdarnotë”, patrón rokù 2024

ABSTRACT:

Fr. Monsignor Hilary Jastak (1914–2000) was born and raised in Koscierzyna. After World War II, he became associated with Gdynia and became a outstanding citizen of it. He is buried there too. Less known are the first of years of his life connected with Kościerzyna. The article explores this fragments of the life of an outstanding priest, already known as the Kashubian King during his lifetime. The priest’s origins and siblings were presented (fully for the first time), as well as aspects of his upbringing that had a major impact on the choice of the priestly path and his charisma, as a man persecuted by the communist and the first chaplain of Solidarity.

KEYWORDS:

Fr. Monsignor PhD. Hilary Jastak, Kościerzyna, family home, the first years of life, upbringing, famous priest, “King of Kashubia”, chaplain of “Solidarity”, patron of 2024

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Pòchòdzënk i dzectwò

Ród Jastaków òd pòkónu je zrzeszony z Pòmòrzim i Kaszëbama. Etimòlogiô negò nôzwëska, jak mô nadczidnioné jinszi syn Kòscérsczi Zemi prof. Édward Bréza[1], mòże sã brac òd rzimsczégò przëdómka *Iustus*, co znaczi *sprawiedlëwi*. Ònomasta równak dôwô mòżnotã, że to nôzwëskò je òd miona Jan[2]. Nen szpùr béłbë zgódny z rodzynną pamiãcą ò pòchòdzënkù rodu. Sóm ks. Hilari Jastak gôdôł, że w pòsobnëch pòkòleniach òd XVIII wiekù wiedno sã pòwtôrzałë trzë miona: Jan, Jakùb i Józef. Protoplasta rodu, jaczégò sã ùdało ùstalëc w rodnëch genealogicznëch badérowaniach, nazéwôł sã Jan Jastak rodzony w 1798 r.[3]. Kò prawie ta wersjô je wiele krodzy prôwdë. Kò to nôzwëskò przódë czãscy bëło pisóné w sztôłce „Jaśtak". Sóm Jakùb (òjc ks. Hilarégò) téż czãscy pòdpisóny béł jakno *Jaśtak*[4]. W tim sztôłce zdrobniałé miono „Jan" je brewiter merkac. Zôs sztôłt bez sztriszka nad „s" wëchôdô ze znanczi kaszëbieniégò, jakô pòlégô na wëtuszowanim mitczégò „ś" na „s". Je to płôtnô i òriginalnô znanka kaszëbsczégò jãzëka[5].

Jakùb Jastak sã ùrodzył w 1872 r. w Cekcynie pòd Tëchòlą. W nym pòwiatowim miesce chòdził do szkólnowsczégò seminarium, skądka gò prësczé władze wëpòrajiłë za dërchòwné gôdanié pò pòlskù. Czej miôł 20 lat erbòwôł gbùrstwò pò starszich w òkòlim Gòstëcëna. Béł rësznym spòlëznowim dzejôrzã. Założił tam gbùrsczé kółkò, jaczégò òstôł przédnikã[6]. Teren tëchòlsczégò pòwiatu je we westrzódkù Tëchòlsczich Bòrów, subregionu dëchtowno sparłãczonégò z Kaszëbama, jak jidze ò historiczny, kùlturowi, a téż jãzëkòwi céch[7].

---

[1] Edward Bréza (1932–2017) ùr. sã w Kaliszu kòl Kòscérznë. Béł jãzëkòznajôrzã, profesorã Gduńsczégò Ùniwersytetu, badérą kaszëbiznë. Ùmarł w Sopòtach, tam je pòchòwóny.

[2] E. Bréza, *Nazwiska Pomorzan*, tom I, Gduńsk 2000, s. 184–185.

[3] K. Wójcëczi, *Rozmowy z księdzem Hilarym Jastakiem*, Gdiniô 1999, s. 20.

[4] Archiwùm włôsné, Kôrta z lëstą dzecy Jakùba i Mariannë Jastaków. Na ti kôrce nôzwëskò starszich dërch je pisóné w fòrmie „Jaśtak". Òdpisënk je spòrządzony rãką ks. H. Jastaka. Òb. téż: *Tuchola. Od pradziejów do współczesności*, red. W. Jastrzãbsczi, J. Szwankòwsczi, Bëdgòszcz–Tëchòla 2010, s. 463.

[5] Òb.: W. Czedrowsczi, *Odczytywanie fotografii. Jastakowie*, „Pomerania", 2001, nr 12, s. 22–24.

[6] K. Wójcëczi, *Rozmowy z księdzem Hilarym Jastakiem*, Gdiniô 1999, s. 18–19.

[7] Òb.: B. Sëchta, *Kultura materialna Borów Tucholskich*, Gduńsk – Pelplin 1998, s. 36.

Mëmką Hilarégò bëła Maria, co pòchôda z familie Siewert (Zywert). Ùrodza sã 10 stëcznika 1879 r. w Gòstëcënie w rodzëznie gbùra Wòjcecha i Léòkadie z d. Schewz. Z Jabùbã wzãła zdënk w 1900 rokù[8]. Ùrodza jaż szesnôsce sztëk dzecy, w tim dwie pôrë blëzniôków. Bëlë to pò rédze: Józef (ùr. 24.03.1901), blëzniôczi Antonina (ur. 25.04.1902 – ùm. 7.05.1902) i Zofia (ùm. 1.10.1902), Róman (ur. 15.07.1903), Klémens (ùr. 9.11.1904), blëzniôczi Helena (ùr. 8.04.1906) i Werónika (ùm. 18.01.1907), Antón (ùr. 5.06.1907), Alfónks (ùr. 28.07.1908), Jakùb (ùm. pò ùrodzenim w 1910 r.), Édmùnd (ùr. 4.05.1911), Anna (1912), Hilari (1914), Sztefania (1916), Zygmùnt (ùr. 1917, ùm. 19.03.1919, miôł półtora rokù) i Czesłôw (ùr. 1920, ùmarł pò 5 miesącach w dn. 12.11.1920)[9].

Do ùstnégò wiekù ùrosło dzesãc dzecy. Nôstarszi Jan òstôł ùczałim. Béł zawòłónym filozófã psychòlogie w Sztécach[10]. Nalôzł sã w pierszi piątce Pòlôchów nôbarżi zasłużonëch dlô nôùczi w Sztécach w XX stalatim. Ùmarł w 1979 rokù[11]. Róman (ùm. 1955) prowadzył pò tatkù spedicyjné dzejanié, a pòtemù òstôł direktorã browaru w Torniu. Klémens béł direktorã bankù w Chełmżë, zôs Antón béł szkólnym i czerownikã szkòłë na Wòłiniu. Alfónks trzimôł stanowiszcze gminowégò sekretérë w Pùckù. Ùmarł w wiekù 44 lat w 1952 r., òstawił białkã Wandã i sëna. Je pòchòwóny na kòscérsczim smãtôrzu. Édmùnd òstôł misjónarzã Swiãti Rodzëznë. Wëchòwôł sã w Kòscérznie. Swiãcenia przëjął w Sedlcach w 1945 r. Òd 1956 r. béł na Zôchòdze: w Belgie i Miemcach. W 1989 r. wrócył do Pòlsczi i òsôdł w Torniu. Pòd kùńc żëcégò czãsto przebiwôł ù swòjégò brata, ks. Hilarégò. Ùmarł 23 czerwińca 2000 r. Pòchòwóny je w Torniu[12]. Ana chòdzëła do handlowi szkòłë, a Heléna do białgłowsczégò gimnazjum Nôswiãtszi Pannë Anielsczi w Kòscérznie. Sztefania òsta absolwentką Szkólnowsczégò Seminarium w Torniu[13].

---

[8] K. Jażdżewsczi, *Dzieciństwo i młodość księdza Hilarego Jastaka w Kościerzynie*, „Kościerskie Zeszyty Muzealne”, 2015, nr 9, s. 147.

[9] Archiwùm włôsné, Kôrta z lëstą dzecy Jakùba i Mariannë Jastaków. Téż: Archiwùm włôsné, Swiadectwa ùmercégò Zygmùnta i Czesława.

[10] Dr Józef Jastak (1901–1979) sã ùr. w Gòstëcënie. Pò gimnazjum w Chełmnie sztudérowôł psychòlogiã i pedagògikã na Ùniwersytece w Pòznanim. Dzãka stipendium Kòscuszkòwsczi Fùndacje òstôł sztudérą Ùniwersytetu Columbia w Nowim Jorkù. W 1928 r. òbronił doktorat. Przez 22 lata béł przédnym psychòlogã szpëtala Bellevue, dze òbrobił pierwòszné diagnosticzné testë òsoblëwie dlô lëdzy z ùpòsledzeniama. Pòtemù prowadzył włôsny institut psychòlogie w Wilmont w stanie Delaware. W 1976 r. òdwiedzył tatczëznã. Béł gòszczony m.jin. przez primasa S. Wëszińsczégò, rektora KÙL-u, a téż rząd PRL. Òb.: W. Kwiôtkòwskô, *My trzymamy z Bogiem. Exlibris ks. Hilary Jastak*, Gdiniô 1991, s. 6. Téż: *Joseph Jastak, Devised Learning-Disorders Test, „The New York Times” May 28, 1979, https://www.nytimes.com/1979/05/28/archives/joseph-jastak-devised-learningdisorders--test.html (dostãp: 23.06.2024).* Téż: J. Szarkòwsczi, *Józef Jastak wybitny zamorski Pomorzanin*, „Pomorze”, 1988, R. VI, nr 3, s. 28.

[11] Òb.: W. Czedrowsczi, *Odczytywanie…*, dz. cyt., s. 22–24.

Półbratã rodzeństwa Hilarégò béł ks. dr Jan Jastak, wielelatny probòszcz parafie sw. Jignacégò na gduńsczich Szkòtach (dzysdniowô Òruniô) i kandidat na gduńsczégò biskùpa[14]. Jegò kandidaturã òdrzucëlë, bò miôł pòlsczi pòchòdzënk a za baro żëwą łączbã z kaszëbską familią[15].

W 1913 r. Jakùb Jastak, syn Jana i Mariannë z Gerszewsczich, sprzedôł môl w Gòstëcënie, a za dostóné dëtczi kùpił òd niemieccczégò kùpca ze Gduńska, Friderika Dalitza, 55-hektarowé gbùrstwò w Szëdlëcach kòl Kòscérznë. Szëdlëcë bëłë apartną jednostką dwòrską, co òsta wnet zrzeszonô z miastã[16]. Miectwò òbjimało téż dôwną sedzbã włôscëcelów – mieszkalny dwórk przë dzysdniowi szasëje 8 strëmiannika 13[17]. Hewò w tëch chëczach sã ùrodzył 3 łżëkwiata 1914 r. Hilari Jastak. Rëchcył gò w dniu 13 łżëkwiata ks. Maksymilian Pùtinkòwsczi[18] w kaplëcë Zakładu Nôswiãtszi Marije Pannë Anielsczi[19]. W kmòtrë gò wzãlë Pelagia Rolbieckô i Józef Hoffmann[20].

---

[12] K. Jażdżewsczi, *Dzieciństwo i młodość…*, dz. cyt., s. 147.

[13] W. Kwiôtkòwskô, *My trzymamy…*, dz. cyt., s. 6.

[14] Ò jegò wielnëch pòsadach i zasłëgach westrzód gduńsczégò dëchòwiéństwa mòże nalezc tu: S. Bògdanowicz, *Bo przemoc widzę w mieście i niezgodę, (Trudny początek Kościoła Gdańskiego 1922–1945)*, Gduńsk 2001.

[15] K. Wójcëcczi, *Rozmowy z księdzem Hilarym Jastakiem*, Gdiniô 1999, s. 20. Òb.: H. Mross, *Słownik biograficzny kapłanów Diecezji Chełmińskiej wyświęconych w latach 1821–1920*, Pelplin 1995, s. 115.

[16] Archiwùm włôsne, Wiadło pg matrikùłë grunt. Òb. téż: M. J. Etmańskô, *Zasłużone osoby dla Kościerzyny i regionu*, „Kościerskie Zeszyty Muzealne”, 2013, nr 7, s. 224–227.

[17] Je czësto mòżebné, że dr Aleksander Majkòwsczi, jaczi w 1921 r. zamieszkôł w Kartuzach, pòdskôcony eremã Jastaków, przeniósł pòzwã tã na wilã, w chtërny zamieszkôł. Erem w ùszłoce béł chëczą zôkònnika. Do dzys jeden z nich sã zachòwôł pò sąsedzkù z pòklôsztornym kòscołã w Kartuzach.

[18] Ks. M. Pùtinkòwsczi (1885–1939) sã ùr. w Kòmierowie (pòw. Sãpólno). Béł m.jin. wikarim w Gòrãczënie, Kòscérznie, Człëchòwie i Nowi Cerkwi, administratorã w Swòrach i probòszczã w Wôbczu. Tam zaszparowóny i zamòrdowóny przez Miemców pòd Chełmnã.

[19] J. Wiãckòwiôk, *Kościół Katolicki w Gdyni*, Pelplin–Gdiniô 2000, s. 332. Téż: Film dokumentalny *Ks. prałat dr Hilary Jastak – Król Kaszubów i Kapłan Gdyni* https://www.youtube.com/watch?v=dBLAOE8YmsY&t=61s (dostãp: 24.07.2024).

[20] K. Jażdżewsczi, *Dzieciństwo i młodość…*, dz. cyt., s. 145.

Z wczasnégò dzectwa Hilarémù òstało w głowie przëcywianié sã z rodzeństwã i rówienikama. Òjc dozérôł gbùrstwa, miôł téż las i snôżi sôd, ò jaczi baro dbôł. Dzecë tam nëkałë i bez pòzwòléństwa rwałë so jabka, krëszczi i slëwë. Hilarémù starszi kôzelë zanaszac brzôd i ògrodowiznã, a nawetka pôłnia, do Dodomù Starëszków, co nen rôd robił. Westrzód penitencjariuszów bëłë nôwicy starszi chłopi: kómbatancë stëcznikòwégò pòwstaniô, inwalidzë pò I swiatowi wòjnie i bòlszewicczi wòjnie, krãczny i sómny. Òni bëłë baro wdzãczny. To bëło pierszé wôżné doswiôdczenié, jaczé ùswiądniło knôpù, jak płôtnô je pòmòc drëdżémù człowiekòwi[21].

Na Szëdlëcach Hilari chòwôł trusë, z jaczima baro sã lubił bawic. Drãgszé robòtë kòle żniw brelë na se starszi bracyni. Òn téż sóm, na wiele mógł, pòmôgôł w robòce na môlu. Pònëkiwôł kònie w rozwerkù, deptôł sano w szopie, sekôł kapùstã do kwaszeniô, łëzgôł groch i bónk. W żniwach pòjéżdżôł kòniama przë zwôżanim zbòżégò, grabił sano, rozdrzucôł gnój na pòlu, ùkłôdôł torf na grëpë, zbiérôł kamienie na pòlu. Béł kòle wszëtczich robòtów, jaczé tej bëłë pòdjimóné na gbùrstwie i jaczé słëchałë do starszich a dzecy. Taczé wëchòwanié sztôłtowało charakter, pòdskôcało do dzejaniô, dôwało mòżnotã do przekònaniô sã ò swòjich trimach i mòżnotach. Stałë sã pùnktã òdnieseniô przë pòdjimanim wielnëch aktiwnosców ùstnégò żëcô. Te czasë, môle i czinnoscë òstałë w pamiãcë Hilarégò jakno „ùtracony rôj”[22].

Jastaków chëcze bëłë dëchòwą skôrbnicą kaszëbsczi kùlturë téż dzãka starkóm z mëmczëny i tatkòwi stronë. To òni òpòwiôdelë dzôtkóm historie ò zapadłëch zómkach i zarzekłëch w nich królewiónkach, ò topielach i bagnach, ò krôsniôkach, ò czarownicach i łësëch górach, ò Grzeni i Bòrowi Cotce, ò Roczitnikù i Mòrnicë[23]. Są to pòstacje z kaszëbsczi mitologii. Grzenia je dëchã spikù, Bòrowô Cotka – lasu, Roczitnik – wiatru, a Mòrnica przënôszô smiertelné chërë[24].

W codniowëch gôdkach ùżiwóny béł charakteristiczny ôrt kòscérsczi òdmianë kaszëbsczégò jãzëka. Hilari w gôdkach z Kaszëbama gôdôł tak do kùńca żëcô, miôł przë tim czësto bòkadną kaszëbską słowiznã. Tej-sej spiéwóny béł tam tak zwóny „Kaszëbsczi alfabet”, jaczi sã zaczinôł òd słów: *To je krótczé, to je dłudżé…*[25]. Na spiéwka, przed i pò I swiatowi wòjnie, ùczëła dzecë kaszëbsczich pòzwów, czãsto w tëch czasach tuszowónëch na niemczëznã. Òd nômłodszich lat Hilari znôł téż jãzëk niemiecczi i pòlsczi, jaczi béł czëc w kòscele, szkòłowi ùczbie, a téż w rodnëch chëczach[26].

---

[21] K. Wójcëcczi, *Rozmowy…*, dz. cyt., s. 67.

[22] Téż tam, s. 21–22.

[23] Téż tam, s. 22.

[24] A. Labùda, *Bògòwie i dëchë naj przodków. Bogowie i duchy naszych przodków*, Bólszewò 2011, s. 105.

Ò religijné wëchòwanié dzecy mia starã òsoblëwie mëmka. Pierszé òbrazë, co Hilarémù òstałë w głowie z dzectwa, to prawie droga w cëchòscë na rôrotë pò skrzëpiącym sniegù. Mëmka gò trzima za rãkã. Kąsk slôdë szlë starszi bracyni i sostrë[27]. Mëmka regùlarno prowadzëła wielné karënkò na niedzélné msze do kaplëcë Nôswiãtszi Pannë Anielsczi z cëdownym wizerënkã Matczi Bòsczi Bòlesny[28]. W tim czasu dérowa bùdacjô parafialnégò kòscoła pw. sw. Trójcë. W kòmitece bùdacje béł Jakùb Jastak – jeden z nôbarżi zasłużonëch lëdzy w pòwstanim swiãtnicë. Ks. Hilari czãstô wrôcôł pò latach do tëch tam sztërków. Pamiãtôł, że w farnym kòscele jegò starszi sedzelë w pierszi łôwce dëcht kòle ambónë. Nen achtniony môl znacził ùwenerowanié dlô jegò tatka za òfiarny ùdzél w bùdowie kòscoła. Dzecë bëłë bùszné, że jich starszi nôleżelë do tak achtnionëch lëdzy w miesce[29].

Pòd kùńc I swiatowi wòjnë Jakùb Jastak òstôł miesczim radnym, pòtemù pòwiatowim. W gòdnikù 1920 r. rozparcelowôł swòje gbùrstwò i pò dzélu je sprzedôwôł. Zachtny dzél, bò jaż 24,5 hektara, kùpia hrabina Laùra Walewskô[30]. Dëcht w tim czasu Jakùb kùpił òd kùpca Sallyégò Arendta kamińcã nr 3 przë rénkù miasta, w jaczi zamieszkôł. Hilari miôł tej słabò 7 lat. Cësk na taką decyzjã mia chòrosc białczi. Dzãka sznërgóm, Jakùb miôł téż dëtczi na ùczbã dzecy[31].

---

[25] Òb.: R. Drzéżdżón, *To je krótczé, to je dłudżé… Wędrówki szlakiem obrazkowych nut*, Gduńsk–Wejrowò 2014.

[26] K. Wójcëcczi, *Rozmowy…*, dz. cyt., s. 54, 193. Téż: D. Abramòwicz, *Hilary Jastak odważny ksiądz i Król Kaszubów*, „Dziennik Bałtycki”, 13 gòdnika 2013, s. 27, dze emeritowóny abp Henrik Mùszińsczi, primas Pòlsczi, pòdôwô: „Kòżdégò dnia òn mie préfòwôł z kaszëbsczégò alfabetu. Pòkazywôł malënczi, a më mùszelë gadac: <To je krótczé, to je dłudżé, to kaszëbskô stolëca>”.

[27] K. Wójcëcczi, *Rozmowy…*, dz. cyt., s. 20–21.

[28] W. Kwiôtkòwskô, *My trzymamy…*, dz. cyt., s. 5.

[29] K. Wójcëcczi, *Rozmowy…* dz. cyt., s. 35.

[30] Archiwùm włôsné, Wiadło pg matrikùłë grunt.

[31] K. Wójcëcczi, *Rozmowy…* dz. cyt., s. 21–22.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Ùmercé mëmczi i dzejanié tatka

Pò ùrodzenim slédnégò knôpika, co wnet ùmarł, mëmka ju nie przëszła nazôd do sëłów. Ùmarła 28 łżëkwiata 1921 r. Hilari miôł leno 7 lat. Béł nômłodszim z knôpów z dzesãc sztëk dzecy[32]. Jakùb sã wnetka zôs żenił z Józefą z Arczińsczich (1885–1955). Z nią ni miôł dzecy. Drëgô mëmka baro dobrze dozéra przëbróné dzecë. Jeséń swòjégò żëcô przeżëła w Gdini razã z ks. Hilarim.

W 1926 r. Jakùb wëbróny òstôł przédnikã Miastowi Radë. W tim czasu béł téż spòlëznowim sãdzą ùbëtkù. W 1930 r. òstôł pełniącym òbrzészczi bùrméstra Kòscérznë, ale ju w stëcznikù 1931 naskriblił do wòjewòdë pòmòrsczégò, żebë gò z tegò zwòlnic[33]. Dolmacził to tim, że: „tak wiele drãdżich żëcowëch sprôw przeszedł i w slédnëch latach nieszczestlëwëch wëpadków w wielny mòji familii”. Prosba òsta przejãtô[34].

Òd pòczątkù 30-tëch lat ùszłi ju rządca Kòscérznë ùtrzëmiwôł swòjã familiã colemało na wënajimanim jizbów. Òkróm kamińcë przë rénkù béł miéwcą dwùch bùdinków. Pierszi to béł przebùdowóny na mieszkania dôwny spikrz przë szaséje Miodowi 10, drëdżi do bùdink kùpiony w 1928 òd gbùra Maxa Hölschera[35]. Òd 1926 r. Jakùb béł zastãpcą przédnika, a dwa lata pózni, pò smiercë Aleksandra Żindë, òstôł przédnikã Towarzëstwa Miéwców Domów w Kòscérznie[36].

W dniu 22 lëpińca 1930 r., bëła kònsekracjô kòscoła pw. Swiãti Trójcë w Kòscérznie, w jaczégò bùdacją Jakùb Jastak béł wprzëgłi òb czas I swiatowi wòjnë[37]. W môl schòrzałégò òrdinariusza Stanisława Wòjcecha Òkòniewsczégò kònsekracjã prowadzył chełmińsczi sufragón ks. bp Kònstatnin Dominik. Béł to pierszi kòscół, jaczi òn kònsekrowôł jakno biskùp[38]. No wëdarzenié miało wiôldżi cësk na szesnôscelatnégò Hilarégò. Kòscół, jaczi w dzélu béł dokazã jegò tatka, wnetka grańcził z jegò familijnyma chëczama. Do te tam sã zetkł z pòstacją swiãtoblëwégò biskùpa. To wzmòcniło w nim dodrzeniwanié mëslë ò wëbranim ksãżewsczi stegnie.

---

[32] K. Wójcëcczi, *Rozmowy…* dz. cyt., s. 22–23.

[33] *Kościerzyna. Zarys dziejów miasta do 1939 roku*, red. Marian Kallas, T. I, Torń 1994, s. 118–120.

[34] Téż tam, Spisënk òdjimków, nr 63.

[35] Chëcze te w gromicznikù 1939 r. przeszłë na włôsnosc nieżeniałëch córków Jakùba – Helénë z Wejrowa i Sztefanie z Gdini. Òb.: K. Jażdżewsczi, *Dzieciństwo i młodość…*, dz. cyt., s. 149.

[36] K. Jażdżewsczi, *Dzieciństwo i młodość…*, dz. cyt., s. 149.

[37] M. J. Etmańskô, *Dzieje parafii pod wezwaniem Świętej Trójcy w Kościerzynie w latach 1914–2018*, Pruszcz Gduński Kòscérzna 2019, s. 14.

[38] L. Jażdżewsczi, *Ksiądz Biskup Konstantyn Dominik. Życie i pamięć po nim na Kaszubach i Pomorzu*, Pelplin 2013, s. 116.

W 1933 rokù Jakùb sprzedôł pòsobny dzél miectwa. Kùpił gò graf Józef Grochòlsczi. Nastãpné bùdowlané placyczi przëjimelë mieszkańcë. Jich nastãpnicë sedzą na nich do dzysô[39].

Szkòłowô ùczba

Niglë przëszło do zjiscywaniô sã wiôldżi charitatiwny misje Hilarégò, mùszôł òn przejinc pasowné szczebla szkòłowi ùczbë na stegnie do ksãżestwa. W 1921 r. òstôł sczerowóny do tzw. „cwiczeniówczi”, jakô fùnksnérowa przë Szkólnowsczim Seminarium w Kòscérznie. Szkòła ta, za płaconé mito, trzima wiedno wëższą niwiznã, jak pòwszechné szkòłë. Seminarziscë, co sã rëchtowelë do szkólnowsczégò warkù, mielë prakticzi i bëlë bëlno przërëchtowóné do zajmów, jaczima bëtnikama bëłë dzecë[40].

Òb czas ti ùczbë pòznôł zawòłónëch przedstôwców Kaszëb. Jich chëcze nawiédzelë Antoni Abraham, dr Aleksander Majkòwsczi, ks. Bòlesłôw Domańsczi, a nôwicy ks. dr Leòn Heyka, chtërnégò mòdło sklëniło Jastakòwi do kùńca żëcégò[41]. Gôdôł ò nim, że béł dëchòwim prowadnikã rodzëznë. Ks. Heyka czëtôł môłémù Hilarémù i rodzeństwù swòje wiérztë i wëjimczi dokazów *Dobrogòst i Miłosława*, *Agùst Szlôga* i jinszé. Dzôtczi bëłë wdzãcznyma słëchińcama tëch kaszëbsczich pòkôzków[42]. W „cwiczeniówce” béł téż prefektã.

W tim czasu Jastakòwe chëcze òdwiédzôł téż Tomôsz Rogala, chtëren z Antonim Abrahamã jachôł w 1919 r. na kònferencjã do Pariża domagac sã sparłãczeniô Kaszëb z Pòlską. Biwelë tam téż: ks. ks. Bòlesłôw Knitter – animator kaszëbsczi spiéwë[43], czë Teòdora i Izdór Gùlgòwscë – ùtwórcë skansenu we Wdzydzach Cziszewsczich.

---

[39] Archiwùm włôsne, Wiadło pg matrikùłë grunt. Négã grуńtu razã z mieszkalnym bùdinkã kùpia Anna Merchel. Ji òtrocë do dzys mieszkają na ti zemi.

[40] K. Wójcëcczi, *Rozmowy*, dz. cyt., s. 23.

[41] Téż tam, s. 25–27.

[42] K. Wójcëcczi, *Rozmowy*, dz. cyt., s. 25.

[43] B. Knitter je aùtorã pierszi ksążeczczi ò Wielewsczi Kalwarii, òb.: B. Knitter, *Parafia Wielewska i bliższe jej okolice. Karsin–Odry*, Dërszewò 1939.

Òb czas szkòłowi ùczbë Hilari sztôłcył swój wòkalno-mùzyczny trim. Chòdzył na mùzyczné zajmë, co je prowadzył Józef Willma. Òstôł nôleżnikã chùru Szkólnowsczégò Seminarium. Wstąpił téż do òrkestrë. Grôł na altówce, ùcził sã grac na pianinie ù Maksymiliana Lewandowsczégò. Pianino stojało w chëczach Jastaków. Przë nim czãsto sã brzątwiła rodzëzna i spiéwała nôrodné i kòscelné piesnie[44].

Pò spòdleczny môlowi szkòle szedł do Klasycznégò Gimnazjum w Kòscérznie. Béł niezrównónym przédnikã karna, chãtnym do szpòrtów i wszelejaczich knôpiczich wërglów. Miôł trim do szlachòwaniô za szkólnyma. Do niwiznë pòwiôstczi ùrosło parodiowanié profesora matematiczi Bòrisa Geòrgewsczégò, jaczi z niewiadomëch przëczënów sã rôz nie pòjawił na ùczbie. Gazétniczka Wiesława Kwiôtkòwskô tak ò tim skribli:

> Czer trzimôł Hilari. So pòszadzył klatë, tintã namalowôł so wąsk i baro bëlno nasladowôł nieòbecnégò szkólnégò, a „prowadzył ùczbë” na stojączkò, żebë bëło wieselni. Smiéch mùszôł béł czëc z dôleka. Wtim sã òdmikają dwiérze i wchôdô baro òstri direktor Kòntek. Wierã òn béł òd se, czej ùzdrził co sã robi w klase, bò sztót ni mógł przińc na słowò, niglë zawòłôł: – Cëż të, Hilari?! – Jô jich prawie ùcësziwóm! – rzekł „profesor Bòris” i znëkôł z katedrë[45].

Taczich i pòdobnëch „nëków” bëło wicy. Wiedno béł równak trzimóny w nich szacënk do wëkłôdowcë. Tak a tak taczé nëczi dlô jednëch bë sã skùńczëłë wënëkanim ze szkòłë. Hilari béł równak baro dobrim ùczniã, temù szkólny mielë dlô niegò wicy cerplëwòscë. Òstateczno równak direktor gimnazjum zabédowôł Jakùbòwi Jastakòwi przeniesenié ùcznia do Gimnazjum w Chełmnie. W ùzasadnienim bëło pòdóné, że tak zrobilë na skùtk „sztëbacczi niesubòrdinacje i negatiwnégò przédnikòwaniô w karnie rówieników”[46].

Sóm szkòłownik pò latach doszedł do te, że tak bëło lepi. Zrozmiôł, że miôł za wiôldżi cësk na drëchów, téż pòza szkòłą. Bëlë òni pòd cëskã przigòdowëch romanów, np. *Winnetou* Karola May’a, a tej rëchtowelë w lese biôtczi na baszczi i wietewczi. Do te kąsk za baro brelë sã do spòrtowëch rozegracjów na môlowim bòjiskù, co jednym òdbiérało za wiele czasu na ùczbã. Grelë w satkówkã, kòszikówkã, palanta, a nôwicy w nożną balã. Hilari baro lëdôł te wszëtczé spòrtowé discyplinë. Béł nôpierszim nanëknikã do te wszëtczégò[47]. Rëchli w Chłopsczim Gimnazjum miona Kazmiérza Jagellończika w Chełmnie sztôłcył sã nôstarszi brat Hilarégò, Józef. Szkòła bëła bez to dobrze znónô familie Jastaków. Bëła to strzédnô szkòła klasycznégò tipù. Òkróm wszëtczich òbrzészkòwëch przedmiotów w kòżdim gimnazjum, dôwelë tam fest cësk na ùczbã łacëznë i greczi.

---

[44] K. Wójcëcczi, *Rozmowy*, dz. cyt., s. 24.

[45] W. Kwiôtkòwskô, *My trzymamy*, dz. cyt., s. 7.

[46] P. Szubarczik, *Król Kaszubów*, „Nasz Dziennik”, 2007, nr 17 (2730), [20–21 stëcznika].

W Chełmnie Hilari sã zetkł z żëwą pamiãcą pò jinszich wiôldżich Kaszëbach, ks. dr. Juliuszu Pòbłocczim, aùtorze *Na Kaszubach przed stu laty*[48], a òsoblëwie ks. Kònstantinie Dominikù, przińdnym biskùpie i rektorze dëchòwnégò seminarium, chtëren béł absolwentã ti szkòłë, a w latach 1900–1911 prefektã w nowò òtemkłim kònwikce gimnazjalnym *Collegium Albertinum*. W tim kònwikce, co prowadzëłë sostrë szaritczi, mieszkôł prawie Hilari. Rôz piérwi mieszkôł téż tam, jakno chełmińsczi gimnazjalësta, późniészi biskùp. Òb czas gimnazjalnëch lat Hilarégò, biskùp tej-sej biwôł w tim placu. Tej lubił wiedno grac w szachë, colemało z całim karnã gimnazjalëstów narôz. Jastak béł stałim ùczãstnikã tëch drësznëch rozegracjów. Nadto służił téż biskùpòwi do swiãti mszë, a miôł przë tim dodôwkòwi przëwilej pòdôwaniô mù pastorału. Na studiach mógł tej-sej sã dokònac ò nadzwëkòwëch znankach òsobòwòscë biskùpa. Do kùńca żëcégò béł przekònóny ò jegò swiãtoscë, wiele razy sóm òdczuwôł jegò wstawiennizne[49].

Kaszëbscé òznaczi żëcégò w Chełmnie pòdsztrichiwało bëcé tam 66 Kaszëbsczégò Pùłkù Piechòtë m. J. Piłsudsczégò, baro tam lëdónégò, co miôł wiôldżi cësk na spòlëznowé i kùlturalné żëcé miasta[50]. Pò rozestanim sã z Kòscérzną, w nëch czasach westrzódkã intelektualny rësznotë kaszëbsczi, gwës bëło to wszëtkò dlô ùcznia lubnym zaskòczenim i miłim doswiôdczënkã. Tak a tak w pierszich dwùch latach Hilari miôł kąsk kómpleks niższoscë. W jegò przedërchanim wspiarłë gò ùczebné zdatnoscë, a nôbarżi spòrtowé. Do jegò òblëbionëch discyplinów nôleżało kòlarstwò i tenis stołowi. Téż rôd sã wprzigôł w harcersczé dzejanié[51].

---

[47] K. Wójcëcczi, *Rozmowy…*, dz. cyt., s. 28.

[48] Ks. dr Juliusz Pòbłocczi sã ùr. 29 lëstopadnika 1835 r. w Łãżëcach kòl Wejrowa. Sã wëchòwôł w Lëni. Sztôłcył sã w chònicczim gimnazjum, Dëchòwnym Seminarium w Pelplënie i w Münster, dze òdebrôł ksãżewscé swiãcenia i doktorat z filologii. Béł wëkłôdowcą seminarium w Pelplënie. W „Pielgrzimie”, jaczégò béł wespółzałóżcą, drëkòwôł *Na Kaszubach przed stu laty* (1877). Òstôł probòszczã w Chełmnie. Miôł bëc nastãpnikã bpa J. N. Marwicza, na co prëscczi rząd sã nie zgòdzył. Ùmarł w Chełmnie 9 gromicznika 1915 r.

[49] K. Wójcëcczi, *Rozmowy…*, dz. cyt., s. 42.

[50] Òb.: M. Hërsz, *Nieustraszeni. 66. Kaszubski Pułk Piechoty im. Marszałka Józefa Piłsudskiego 1919–1939*, Gduńsk 2017. Téż: Film dokumentalny *Nieustraszeni żołnierze z Kaszub*, real. E. Prëczkòwsczi, Gduńsk 2018, https://www.youtube.com/watch?v=6bbBrR8lOgs&t=2s (dostęp: 23.07.2024).

W ti szkòle pierszi rôz Hilari sã zetkł z ùstëgòwanim na tle pòliticznëch przekònaniów. Kò przënôlégôł òn do krëjamnégò Nôrodnégò Stronnictwa. Pòzdrzatczi te erbòwôł òd òjca, jaczi béł dzejarzã Nôrodny Demòkracje. Jakùb trzimôł dëchtowną łączbã z redaktorã „Grëdządzczi Gazétë” Wiktorã Kùlersczim i z ks. Józefã Wrëczą z Wiela. Czej pò dwùch latach bëtnoscë w szkòle drësze wëbrelë Hilarégò na reprezentanta (wójta) młodzëznë wedle szkólnëch, òpiekùn klasë a sanacyjny dzejôrz – szkólny łacëznë Józef Wendlandt, wëmùsził na Hilarim zrzekniãcé sã ti rolë. Pòliticzné pòzdrzatczi szkòłownika mògłëbë jesz wicy jiwrów mù narobic. Szczestlëwie miôł równak wspiarcé direktora Wantucha, co miôł pòdobny do nie pòzdrzatk, a téż prefekta Jana Mantheya, a nôbarżi matematika Waleriana Sudë, chtëren wenerowôł gò za matematiczny trim. Nen szkólny béł téż warkòwim szachistą. W persónie Hilarégò miôł bëlnégò riwala, jaczi nen trim graniô w szachë pòchwôcył ju we wczasnym młodectwie[52].

Z piersza przenosënë do Chełmna bëłë le ùmëszloné na rok. Równak do Kòscérznë Hilari ju nie wrócył[53]. W czerwińcu 1934 r. przëstąpił do maturalnégò egzaminu. Reno szedł do farnégò kòscoła. Tam sã gòrąco mòdlił przed cëdama słënącym òbrazã Nôswiãtszi Marije Wiedno Płaczący. Wdôrã pò tim wëdarzënkù òsta maturalnô czôpka, jaką Hilari erbòwôł pò bracynie Józefie, maturziscë z 1919 r. Nã mùckã ks. Jastak przekôzôł pò wiele latach do Mùzeùm Sostrów Ùrszulanków w Òrłowie.

Pò maturze Hilari sczerowôł swòje kroczi do Dëchòwnégò Seminarium w Pelplënie. Przerwa je II swiatowô wòjna. Swiãcenia ùdostôł w Warszawie w 1941 r. Pò wòjnie wrócył na Kaszëbë. Krótkò béł w Pògódkach, a tej òsôdł w Gdini, dze stôł sã jednym z barżi zawòłónëch i zasłużonëch ksãżi chełmińsczi diecezje, a pò 1992 r. – gduńsczi archidiecezje. Béł ùstëgòwóny i zaszparowóny przez kòmùnisticzny reżim. Òstôł pierszim kapelanã

---

[51] K. Wójcëcczi, *Rozmowy…*, dz. cyt., s. 28.

[52] K. Wójcëcczi, *Rozmowy…*, dz. cyt., s. 29.

[53] P. Szubarczik, *Król Kaszubów…*, dz. cyt.

Solëdarnotë. Nazéwelë gò Królã Kaszëbów. Gdiniô mù przëzna titel I Hònorowégò Òbëwatela Miasta. Ùmarł w 2000 rokù. Przë leżnoscë 110-ti roczëznë ùrodzënów Przédnô Rada Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô ògłosëła gò patronã rokù 2024.

Bibliografiô:

Abramòwicz D., *Hilary Jastak odważny ksiądz i Król Kaszubów*, „Dziennik Bałtycki”, 2013, [13 gòdnika]

Bògdanowicz S., *Bo przemoc widzę w mieście i niezgodę, (Trudny początek Kościoła Gdańskiego 1922–1945)*, Gduńsk: Wëdôwizna Oficyna Pomorska 2001.

Bréza E., *Nazwiska Pomorzan*, tom I, Gduńsk: Wëdôwizna Gduńsczégò Ùniwersytetu 2000.

Czedrowsczi W., *Odczytywanie fotografii. Jastakowie*, „Pomerania”, 2001, nr 12.

Drzéżdżón R., *To je krótczé, to je dłudżé… Wędrówki szlakiem obrazkowych nut*, Gdańsk–Wejherowo: Wëdôwizna MPiMKP 2014.

Etmańskô M. J., *Dzieje parafii pod wezwaniem Świętej Trójcy w Kościerzynie w latach 1914–2018*, Pruszcz Gduńsczi – Kòscérzna: Wëdôwizna Jasne 2019.

Etmańskô M. J., *Zasłużone osoby dla Kościerzyny i regionu*, „Kościerskie Zeszyty Muzealne”, 2013, nr 7.

Hërsz M., *Nieustraszeni. 66. Kaszubski Pułk Piechoty im. Marszałka Józefa Piłsudskiego 1919–1939*, Gduńsk: Wëdôwizna Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô 2017.

Jażdżewsczi K., *Dzieciństwo i młodość księdza Hilarego Jastaka w Kościerzynie*, „Kościerskie Zeszyty Muzealne”, 2015, nr 9.

Jażdżewsczi L., *Ksiądz Biskup Konstantyn Dominik. Życie i pamięć po nim na Kaszubach i Pomorzu*, Pelplin: Wëdôwizna Bernardinum 2013.

Knitter B., *Parafia Wielewska i bliższe jej okolice. Karsin–Odry*, Tczew 1939.

Kościerzyna. Zarys dziejów miasta do 1939 roku, red. Marian Kallas, T. I, Toruń: Wëdôwizna Errata 1994.

Kwiôtkòwskô W., *My trzymamy z Bogiem. Exlibris ks. Hilary Jastak*, Gdynia: Wëdôwizna Ùrząd Miesczi w Gdini 1991.

Labùda A., *Bògòwie i dëchë naj przodków. Bogowie i duchy naszych przodków*, Bolszewo: Wëdôwizna Biblioteka Publicznô Gminë Wejrowò 2011.

Mross H., *Słownik biograficzny kapłanów Diecezji Chełmińskiej wyświęconych w latach 1821–1920*, Pelplin: Wëdôwizna Bernardinum 1995.

Sëchta B., *Kultura materialna Borów Tucholskich*, Gdańsk – Pelplin: Wëdôwizna Kaszëbsczi Institut we Gduńskù, Wëdôwizna Bernardinum 1998.

Szarkòwsczi J., *Józef Jastak wybitny zamorski Pomorzanin*, „Pomorze”, 1988, R. VI, nr 3.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Szubarczik P., *Król Kaszubów*, „Nasz Dziennik”, 2007, nr 17 (2730), [20–21 stëcznika]

Tuchola. Od pradziejów do współczesności, red. W. Jastrzębski, J. Szwankowski, Bëdgòszcz–Tëchòla: Wëdôwizna Przedsiębiorstwo Marketingowe Logo 2010.

Wiãckòwiôk J., *Kościół Katolicki w Gdyni*, Pelplin– Gdiniô: Wëdôwizna Bernardinum 2000.

Wójcëcczi K., *Rozmowy z księdzem Hilarym Jastakiem*, Wëdôwizna imprimatur Gdiniô 1999.

Archiwùm włôsné aùtora

Kôrta z wëkazã dzecy Jakùba i Mariannë Jastaków.

Wiadło pg matrikùłë grunt.

Netografiô

Joseph Jastak, Devised Learning-Disorders Test, „The New York Times” May 28, 1979, https://www.nytimes.com/1979/05/28/archives/joseph-jastak-devised-learningdisorders-test.html (dostãp: 23.06.2024).

Film dokumentalny *Ks. prałat dr Hilary Jastak – Król Kaszubów i Kapłan Gdyni* https://www.youtube.com/watch?v=dBLAOE8YmsY&t=61s (dostãp: 24.07. 2024).

Film dokumentalny *Nieustraszeni żołnierze z Kaszub*, real. E. Prëczkòwsczi, Gduńsk 2018, https://www.youtube.com/watch?v=6bbBrR8lOgs&t=2s (dostãp: 23.07.2024).

Karolëna Serkòwskô-Secechòwskô
Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Kaszëbsczé lëdowé instrumentë przódë i dzys na spòdlim òprôcowaniów Pawła Szefczi

Kashubian folk musical instruments once and today based on Paweł Szefka elaboration

SKRÓCËNK:

Articzel je ò mùzycznëch lëdowëch instrumentach robionëch przódë przez kaszëbsczich rzemiãsników. Wëmienioné òstałë jich pòzwë, òpisóny wëzdrzatk i namienienié. Òkróm tegò w teksce są infòrmacje ò tim, chtërne z tëch mùzycznëch nôrzãdzów ùżiwóné są pò dzys dzéń.

KLUCZOWÔ SŁOWIZNA:

Lëdowé instrumentë, Paweł Szefka

ABSTRACT:

Paper is about musical folk instruments made once by Kashubian craftsmen. There is mentioned their names, describe appearance and destiny. Moreover text contains information which of them are used to this day.

KEYWORDS:

folk instruments, Paweł Szefka

Czim je mùzyka i jaką mô òna fùnkcjã w naszim żëcym? Na to pëtanié ùczałi szukelë òdpòwiedzë ju òd starożëtnoscë. Sokrates pòwiedzôł, że „(…) wëchòwanié przez mùzykã mô to dobroctwò przed jinyma, że ritm i harmóniô nôgłãbi wchôdô w dëszã człowieka i òbdôrzô spòsobnotą

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

i prawòtą”[1]. A jak pòstrzégł Pitagòras, „Mùzyka bùdzy w sercu pragniączkã dobrëch czënów”[2].

Lëdowé instrumentë mają òsoblëwi plac w dëchòwi kùlturze kònkretnégò regionu. Widzóné mògą òne bëc równak, jak pòdczorchiwô w pùblikacje *Ocalić od zapomnienia. Polskie instrumenty ludowe* Anéta I. Òbòrny, „w szerszim kònteksce, w (…) historiczny, fùnkcjonalny, òbëczajowi perspektiwie, (…) jakno swiadectwò tradicje, jakno pòdskôcôrz ùtwórców: malôrzów, lëteratów, pòétów (…).”[3] Dała téż do wiédzë, że parłãczą òne „swiat dëchòwi i materialny, swiat lëdzczi rãczny robòtë rozpiãti midzë deją a zjiscenim, swiadectwò sedzący w człowiekù brëkòwnotë kòntaktu z mùzyką”.[4] Przërządë te pòjawiłë sã wiele lat przódë, gwësno jakno skùtk emòcjonalny i szëkòwny brëkòwnotë człowieka, le téż z mùszebnotë òbarnë, chãcë nasladownictwa, a téż rozegracje. Pierszé zwãczi pòwstôwałë na skùtk ùderzaniô, kòskaniô, tupaniô i rësznotë. Dôwni lëdze robilë mùzyczné instrumentë z tegò, co dała nôtëra. Bëłë to gnôtë, rodżi, flaczi, skóra, szerzchel, kóra, drzewò, skòrëpa. Ùżiwelë téż dostãpny sërowinë, jak kalkòwi kam, glëna, miedz, bronks, żelazło, strzébro, złoto, szlachetné i półszlachetné kamë[5]. Región Kaszëb mòże pòchwôlëc sã rozmajitoscą twòrzonëch, a téż ùżiwónëch zwãkòwëch nôrzãdzów. Chòc biwałë robioné na tim terenie instrumentë z ùżëcym sërowëch materiałów, przédno w òzdobnëch celach, to zazwëczôj skłôdałë sã òne z prostëch, nôtëralnëch elementów.

Wiele infòrmacjów ò przódë ùżiwónëch lëdowëch instrumentach jidze nalezc w ksążce Pawła Szefczi pt. *Narzędzia i instrumenty muzyczne z Kaszub i Kociewia*. Paweł Szefka ùrodzył sã 21 lëpińca 1910 rokù, ùmarł 29 łżëkwiata 1991 rokù. Béł szkólnym i nôleżnikã Rodzynny Kapelë Szefka ze Strzebielëna. W latach 1918–1936 grôł na czile instrumentach òb czas wiesczich festinów, zôbawów, wieselów i rozmajitëch rodzynnëch swiãtów. Tedë òbzérôł môlowé zwëczi, tuńce, piesnie. „Ten zasłużony dlô regionu

---

[1] Cyt. za E. Frołowicz, *Konsonanse i dysonanse wczesnoszkolnej edukacji muzycznej*, Gdańsk 2011, s. 39.

[2] Tamże.

[3] A. I. Oborny, *Od autorki*, [w:] tejże, *Ocalić od zapomnienia. Polskie instrumenty ludowe*, Warszawa 2015, s. 5.

[4] Tamże, s. 6.

[5] Zob. tamże.

Kaszëb regionalësta, swòje badérowania prowadzył [tej] jesz przed II swiatową wòjną i cygnął je pòstãpno pò ji skùńczenim"[6].

> Mającë mòżlëwòtã [mùzykòwaniô ze swòjim òjcã i starszima bracynama w rodzynny kapelë i] rësznégò nôleżnictwa w tëch wëdarzeniach, jak i zestôwiającë swòjã wiédzã z jinyma mùzykantama, stwòrził zestôwk wiesczich kapelów z terenu Kaszëb i Kòcewiô fùnkcjonérëjącëch przed i pò skùńczenim II swiatowi wòjnë. Pòdôł ôrtë kapelów, dzelącë je na łãczkòwé i dmùchóné razã z rozpisanim zestawów instrumentów, jaczich ùżiwałë. Pùblikacjô Szefczi je bezcennym zdrzódłã wiédzë i materiałã przërównywny w òbrëmim wiédzë ò instrumentach i mùzykantach z Kaszëb i Kòcewiô.[7]

W *Przedmòwie* do ti ksążczi Róman Heising bëlno stwierdzywô, że „kòżdi z wëmienionëch ekspònatów je przez aùtora dokłôdno òpisóny z pòdanim pòchòdzënkù i fùnkcje, jaką miôł w mùzycznym karnie i pòczorchniãté je jegò znaczenié w spòlëznowëch i religijnëch òbrzãdach"[8]. Òkróm tegò aùtór przedstawił céchùnczi òmôwiónëch przedmiotów i pòdôł drobnotë tikającé sã materiałów, z jaczich bëłë òne zrobioné, jich wëmiarów, stroju i technicznëch ôrtów grë. Dodôwkòwò ùmiescył w ksążce m.jin. infòrmacje ò spòsobie i leżnoscach jich ùżëcô. Wôrt je dac bôczënk na to, że wszëtczé te wiadła zebróné bëłë na spòdlim òsobistëch doswiôdczeniów Szefczi. Pòdczorchnął òn, że „instrumentë te znóné bëłë lëdzóm wiele krajów Eùropë, a nawetka swiata"[9]. Tej ni mòżemë scwierdzëc, że jich pòczątczi są na naszich zemiach. Co cekawé, wiele z nich wësztôłcëło sã z pierwòtnëch fòrmów, jiné wëkònywóné bëłë z jinégò materiału, zanôleżno òd môla. Mają òne pòchòdzenié dôwné i midzënôrodné. Mòżna to ùznac za zwësk, żlë przëjmiemë cwierdzenié òd Kadzmierza Mòszińsczégò, że „niewiele òznaków lëdzczégò żëcô dôwô (…) tak niezwróconëch dokazów kùlturalny łączbë wszëtczich lëdów swiata, jak prawie mùzyczné instrumentë (…). Instrumentë są skrómnyma, le òsoblëwie wëraznyma swiôdkama kùlturë, jakno wërobina lëdzczi rãczi stôwają sã kòpalnią wiédzë ò żëcym jednostczi, chtërna je zrobiła, le téż żëcym wiele lëdzy”[10].

---

[6] D. Gonciarz, *Wiejscy muzykanci, instrumenty muzyczne, zespoły folklorystyczne,* [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe Pomorza wschodniego*, pod red. A. Kwaśniewskiej, Gdańsk 2017, s. 466.

[7] Tamże, s. 469.

[8] R. Heising, *Przedmowa*, [w:] P. Szefka, *Narzędzia i instrumenty muzyczne z Kaszub i Kociewia*, Wejherowo 1982, s. 3–4.

[9] P. Szefka, *Wstęp*, [w:] tegoż, *Narzędzia i instrumenty muzyczne Kaszub i Kociewia*, s. 7.

Szefka zając sã czilenôsce akùsticznyma nôrzãdzama i mùzycznyma instrumentama. Pòdsztrichnął, że jegò òprôcowanié nie skùpiwô sã leno na przërządach dôwającëch zwãczi, chtërne bëłë samòstójno przez lëdzy robioné domòwima nôrzãdzama. Wëprzédnił sztërë karna instrumentów, to je chòrdofònë – strënowé, aerofònë, to je dãté, membrafònë, a téż idiofònë[11]. Do chòrdofònów, chtërne òpisôł jakno instrumentë, w jaczich zwãk pòwstôwô za pòmòcą drgającëch strënów, zarechòwôł diôbelscze skrzëpce i rzãpiele (basetle). Westrzód aerofònów wëdobëwającëch brzmienié na ôrt stołpa lëftu pòbùdzonégò do dërgòtków w zorce zadãcô wëmienił pipã (piszczałkã, fùjarkã, flét), pùzówkã (pastersczi òbój), bazunã, krzëwi róg (robiony z rogù wòła), barinã (róg barana) i kòzlą barinã (dudë). W membrafònach òdgłos czëc je dzãka dërgający membranie. Mómë tuwò grochòtkã (bãbenk) i mrëczka (mrëczk-beczuszka, bùrczibas). Do idiofònów, chtërne są akùsticznyma nôrzãdzama samòbrzmiącyma na skùtk mechanicznëch rësznotów, wpisôł knarã i sznërã (terkòtczi), klekòtkã, rënczôk i pastersczé berło.

Diôbelscze skrzëpce, jaczé są chòrdofònama, dôwni ùżiwóné bëłë jakno òbrzãdowi instrument (do 1939 rokù bëłë samòstójnym instrumentã, co nie wchôdôł w zestôwk kapelów. Zmieniło sã to pò II swiatowi wòjnie), dzys je òkreslany jakno perkùsyjny. Lëdowé karna i kapele zaczãłë ùżëwac gò òb czas pòkôzków. Rozpòwszédniło gò przédno Regionalné Karno Piesni i Tuńca „Kaszëbë” z Kartuz. Jegò pòczątczi sygają kòl piãc tësący lat przed naszą érą. Kòlébką je dlô niegò kaùkaskô zemia. Òkreslony òstôł jakno mùzyczny łãk. Taczi sztôłt ùtrzëmiwôł sã przez wiele lat. Jakno òbrzãdowi instrument béł znóny òb czas dnia ùmarłëch, midzë gòdzëną 24.00 a 01.00. W pògańsczich czasach lëdze wierzëlë, że jeżlë pòtãpionô dësza w tim czasu dostónie sã na smãtôrz, gdze je ji cało, òstónie wëbawionô. Bëło to równak drãdżé, bò wéńdzeniô pilowałë lëché dëchë, czarownice i pùrtczi. Òrganizowałë zabawòwé òrgie, żebë wcygnąc pòtãpioné dëszë, bë te zabôczëłë ò swòjim célu. Tedë lëdze przezeblôkelë sã za diôbelscze pòstacë i grelë na instrumentach, żebë czësccowé dësze bawiłë sã z nima i czasã nieswiądno sã tam dostałë. Demònë nie pilowałë przeńdzeniô, bò mëslałë, że przestrojińcë z nima wespółrobią. Bòdôj w taczi spòsób wëkùpionëch bëło wiele dëszów òd wiecznëch mãków. Na diôbelsczich skrzëpicach szło zagrac „chlëch mãczonëch, brzãk tłëkłëch statków, trzôsczi biczowónëch, brzãk lińcuchów”[12], jaczima skùti bëlë pòtãpiony i wiele jinëch òdgłosów mãczi[13].

---

[10] Cyt. za A. I. Oborny, *Od autorki*…, dz. cyt., s. 5.
[11] Zob. P. Szefka, *Narzędzia*…, dz. cyt., s. 7–8.

Rzãpiel abò rzãpólc, rzãpól, rzãpielnik je chòrdofònowim basowim, drzéwianym instrumentã ò trzech strënach. Òd kòntrabasu je mniészi, le òd wiolonczelë wikszi. Béł òn bùdowóny przez lud przë ùżëcym nôrzãdzów, jaczé bëłë na co dzéń przëstãpné. Dlôte miôł òn rozmajité sztôłtë. Na terenie Kaszëb i Słowińców, a téż Kòcewiô wësztôłcëłë sã jegò rozmajité fòrmë, a tej téż sztôłtë, zanôleżno òd môla wëkònaniô. Bëłë tej nordowé rzãpiele, westrzédnëch i pôłniowëch Kaszëb. Dzys instrument ten je wnet zabôczony. Niedôwno równak RKPiT „Kaszëbë” z Kartuz (RZPiT „Kaszuby”), ò jaczim bëła ju gôdka, zwëskało gò i òswiôdczëło chãc ùżiwaniô.

Pipa, to je fùjarka czë flét, nôleżącô do aerofònów, bëła pòdzelonô na dwa ôrtë – môłą, nazéwóną fitką i wiôlgą, to je pipã. Ta pierszô robionô bëła z kórë leszczënë abò wierzbë. Robilë jã sobie pasturze. Niechtërny rozmielë zagrac na ni zwãk kùkówczi. Zôs pipã jakno flét robiło sã z jasminu abò besu. Ji westrzódk béł wëpôlóny, żebë z czija zrobic rérkã. Pò 1890 rokù instrumentë te bëłë robioné téż w fabrikach. Kùlóné bëłë òne na toczniach i tedë wëkònóné bëłë z lëpòwégò, paplowégò abò wierzbòwégò drewna i miałë sédmë dzur. Pipa ùżiwónô bëła w òbrzãdach, w jaczich miôł bëc pòkôzóny nôstrój krëjamnotë abò jaczés kònkretné wseczëcé. Czãsto wëkònanié bëło chùralné, na dwa abò wicy głosów. Grajkòwie na pipach bëlë téż brekòwny do stwòrzeniô akómpaniamentu do spiéwù abò do kapelów. Instrument ten béł dłudżi na 40 do 46 cm.

Aerofònowô pùzówka to instrument „sezonowò-pastursczi”[14]. Pasturze robilë gò z brzózkòwi abò ólszkòwi kórë. Skrącywóny béł òn spiralno w tubã, a w jegò cenczi kùńc wkłôdóny béł strojik zrobiony z gãségò pióra. Czej kóra bëła sëchô, nie szło ju grac na tim intrumence. Tej żebë mòżna bëło dłëżi z niegò zwëskiwac, trzimóny béł w wòdze. Równak kóra chùtkò sã łómała, tej pùzówka tak a tak nie bëła wëtrzëmałô. Ùżiwónô bëła przédno w czasu zymkòwò-latnëch òbrzãdów, taczich jak strzëżenié òwców, sobótczi, òdczarzenié łąków, zapòwiôdanié òbrodë.

---

[12] Tamże, s. 12.

[13] W pùblikacje *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne* pòd red. Witosławë Frankòwsczi na starnie 43 pòdóné je, że lëdze grelë na tim instrumence téż w czasu òd Adwańtu przez Gòdë, Nowi Rok jaż do Trzech Królów. Tak bëło téż z bùrczibasã. Tedë kòlãdnicë grelë, deklamòwelë żëczbë i spiéwelë kòlãdë. Gróné bëło téż na diôbelsczich skrzëpcach za wsą slédnégò dnia rokù na rozstajach dróg, żebë òdstraszëc lëché mòce i òddzãkòwac stôri rok.

[14] P. Szefka, *Narzędzia…*, dz. cyt., s. 22.

Bazuna, nôleżącô do aerofònów, je drzéwianym, dãtim instrumentã. Dôwni bëłë ji dwa ôrtë – pastursko i òbrzãdowô. Pierszą, jak pòkazywô to ji pòzwa, robilë pasturze. Ùżiwelë do te ólszczi abò wierzbë. Zanôleżno òd môla wëstãpòwaniô, miała òna romajité òkreslenia, to je mòkrô bazuna, krótkô bazuna, pasturskô bazuna (knôpiczô trąba). Mòkrô bazuna bëła mòczonô w wòdze. Tak robilë dlôte, że czejbë bëła sëchô, lëft bë z ni ùszedł i nie wëdobëwałabë zwãkù. Jak napãczniała, to nie robiłë sã w ni rësënë. Tedë wëcygało sã jã z wòdë na sztót, żebë zagrac hejnał. Òkreslenié krótkô bazuna znaczëło, że miała òna kòl 95 cm. Namòczonô stôwała sã cãżkô. Tej żebë nie bëła za cãżkô, robionô bëła prawie krótkô, tak, bë knôpi delë radã jã ùtrzëmac. Pasturskô bazuna, to je knôpiczô trąba namienionô bëła dlô knôpów, jaczi zajmòwelë sã pasturstwã. Ti, co chcelë stac sã wiesczima abò gminnyma pasturzama, mùszelë rozmiec zagrac na ni czile zwãków – pastursczich hejnałów, chtërne bëłë spòsobã kòmùnikacje midzë pasturzama karwinów a strzodowiszczã wsë. Òbrzãdową bazunã robilë znajôrze tegò rzemiãsła. Brelë do te sëchą lëpã, wierzbã abò wiszniã. Bëła òna nazéwónô téż sëchą abò długą. Miała nierôz jaż 165 cm. Bëła òna téż czãsto òzdobionô mòsądzã, brónksã czë strzébrã. Grelë na ni specjalëscë, a żlë bëło czile trãbôczów, to wnet wiedno na głosë. Instrument ten ùżiwóny béł dôwni w òbrzãdach nowòrocznëch, òwczarzach, sobótce, òżniwinach, roztrãbaczach, wieselim. Òkróm tegò gróné bëłë na nim pastursczé sygnałë jak béł òdżin w lasu, nôpôd wilków, chòrosc, kaléctwò, czas wińdzeniô w pòle abò przińdzeniô dodóm. Zwëskiwelë z niegò téż òchòtné ògniowé starże. Bazuna òsta reaktiwòwónô przez fòlkloristiczné karna. Ùżiwają òne ji jakno atrakcyjną znankã tegò regionu òb czas pòkôzków na binie.[15]

Krzëwi róg béł dãtim instrumentã z ôrtu aerofònów ùżiwónym przez jachtôrzów i gajowëch. Dôwelë òni alarmë òb czas jachtë i òbchôdaniô lasu. Robilë gò z rogù bùfla. Béł òn dekòrowóny blachą z mòsądzu, bronksu abò strzébra. Do tegò czãsto miôł strzébrny abò skórzany pasyk, w jaczim bëłë wëcyskóné rozmajité mòdła. Tedë noszony béł przewieszony na remieniu. Biwôł téż żłobiony. Robilë gò znający sã dobrze na tim rogarze. W XIX wiekù stôł sã znóny téż na pòlsczich i niemiecczich dwòrach na Pòmòrzim. Bróny béł przed kònną przejôżdżką abò na jachtã. Colemało ùżiwóny béł w nôglącëch brëkòwnotach, czej mùsz bëło dac jaczis sygnał. Lesnô służba miała starã ò to, żebë dostrojic gò do bazunów wiesczégò lëdu i włącziwa sã do chùralny grë òb czas lëdowëch òbrzãdów. Krzëwi róg béł 40 cm dłudżi.

---

[15] Zob. *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne*, s. 19.

Barina to aerofònowi sygnałowi instrument, pòdobny do krzëwégò rogù. Różnica bëła równak takô, że bëła òna tipòwò lëdowô. Robionô bëła z rogù barana. Przëczëną bëła letkòsc przëstãpù do rogù tegò zwierzëca. Bùfle nôleżałë do dwòrów. Ten instrument nie béł téż tak bògato zdobiony jak róg. Ùżiwelë gò pasturze, co pilowelë karwinë bëdła i lasny gajowi (w kaszëbsczich lasach robilë smòlarze). Za pòmòcą barinë przekazywëlë òni sobie sygnałë bezpiekù abò retënkù.

Kòzlô Barina, co téż nôleżała do aerofònów, użiwónô bëła przédno przez wãdrowczików. Nigdë nie wchôdała òna w zestôwk kapelów. Mùzykùjący na tëch dudach wiedno grelë sami. Pòjôwialë sã òni na jôrmarkach i òdpùstach. Dobrze znelë datë i môle taczich rozegracjów. Grelë lëdzóm w karczmach i na placach za dobrowòlné datczi.

Grochòtka, co je membrafònã, zrobionô bëła z lëpòwégò abò bùkòwégò drzewa. To bãbenk ò strzédnicë òd 25 do 34 cm, z jednym denkã zrobionym ze skórë kòzë, chtërnégò bòczi miałë wësokòsc òd 4 do 6 cm. Do graniô ùżiwóné bëłë pôłeczczi z leszczënowégò drzewa zakùńczoné „gałką” ze szôtorków. Miało to chrónic skórã przed ùszkòdzenim jak sã nima ùderzało w bãbënk. Wëstãpòwôł òn na pôłniowëch kùńcach Kaszëb i na Kòcewim. Grajkòwie ùżiwelë gò jak bëłë pòkazywóné òbrzãdë scynaniô kani, zôpùstów, sylwestra, dnia ùmarłëch. Instrument ten mógłbë bëc czekawim, łagódnym akómpaniamentã do solowégò spiéwù, apartno białków.

Do membrafònów nôleżi znóny i ùżiwóny pò dzys dzéń mrëczk, nazéwóny téż brumbas abò bùrczibas[16]. Rozpòwszédniony béł òd prehistorycznëch czasów w wiele rejonach swiata[17]. Miôł òn sztôłt beczczi. Skłôdôł sã z drzéwianëch bietków lëpë, sosnë, danë abò wierzbë. Denka bëłë robioné

---

[16] W *Muzyce Kaszub. Materiały encyklopedyczne* na starnie 29 pòdóné są téż pòzwë: brzãczadło, brzãczëdło, brzãczk, bąk, bùk, brantop, brumtop.

[17] Zob. *Muzyka Kaszub*…, dz. cyt., s. 29.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

ze skórë celëca, kòzë abò tósza. Do skórë jednégò z denków przëmòcowóné bëłë kóńsczé włosë, nôlepi grzëwa. Do zagraniégò na tim instrumence brëkòwnëch bëło trzech lëdzy. Òdbiwało sã to tak, że jedna òsoba sedzała na zydlu abò na ruczkù (to je na stółczkach ò trzech nogach – zydel béł dlô szewców, ruczk dlô dojącëch krowë abò kòzë[18]) i trzimała instrument midzë kòlanama. Kóńsczi warkòcz trzimała òd sebie. Drëgô òsoba klãkała na jednym kòlanie i cygnãła za warkòcz w takt mùzyczi, pôlcama rôz jedny, rôz drëdżi rãczi. Trzecô òsoba stała z bòkù i tej-sej pòléwa warkòcz wòdą z kaszëbsczégò zbónka. Lanié wòdë dôwało wikszi òpór jak sã cygło warkòcz pôlcama i dlôte zwãk stôwôł sã mòcniészi. Mrëczk je dërchã ùżiwóny bòdôj we wszëtczich lëdowëch kapelach na Kaszëbach, corôz czãscy mô òn fùnkcjã basów. Dzys czãsto graje sã na stojąco.

Idiofònë knara i sznëra bëłë tim samim, le knara bëła pierszô, a sznëra bëła ji ùlepszoną wersją. Wskôza je tuwò takô, że zwãk, to je trzôsk, pòwstôwô pòprzez wëdżãcé i chùtczé copniãcé sprãżënë. Ta sprãżëna bëła wëdżãtô za pòmòcą skrzidełków na wôłkù w knarze, a walca, zãbatczi, co je na wôłkù w sznërze. Òbùdowa, wałk i zãbatczi bëłë robioné zwëczno z bùkòwégò drzewa, a sprãżënë z jałówcowégò. Te akùsticzné nôrzãdza bëłë wëzwëskiwóné na rozmajité òrtë. Kaszëbi ùżiwelë je w òbrzãdach scynaniô kani, òdnëkiwaniô lëchëch dëchów, na sylwestra i w dzéń ùmarłëch. Miałë òne wëwòłiwac òkresloną atmòsferã. Òkróm tegò do 1933 rokù służëłë òne do nadôwaniô procëmògniowégò sygnału. Bëłë tej òne na wëpòsażenim òchòtnëch ògniowëch starżów.

Klekòtka je idiofònã, jaczi w niechtërnëch môlach Kaszëb nazéwóny béł téż klaprą. Jesz do dzys mòżna òbaczëc jã w kòscołach rzimskò-katolëcczégò òbrządkù. Je òna brónô przez służków miast zwónków w czasu ùroczëstosców Wiôldżégò Tidzenia, przed Jastrama. Ùżiwónô bëła przódë dlô szôłtësów, wójtów abò bùrméstrów jak chcelë przekazac cos wôżnégò mieszkańcóm. Wòzny szedł z tim instrumentã do lëdzy i klekòtôł tak długò jaż ti zaczãlë òtmëkac òkna i czekelë na to, co chcôł jima rzeknąc. Tej òn zatrzimiwôł sã i głosno gôdôł, z czim przëszedł. Na przëmiôr wòzny Wejrowa przed I swiatową wòjną na ten spòsób reklamòwôł przedôwanié miãsa[19]. Klekòtka skłôdała sã colemało z cwiardégò drzewa, co sprãżënowało, jak grôbk, dąb, klón. Lëdze grelë na ni téż tedë, czej pòkazywelë òbrzãdë scynaniô kani, sobótków, òdczarzeniô łąków i sylwestra.

---

[18] Zob. P. Szefka, *Narzędzia…*, dz. cyt., s. 34.

[19] Zob. tamże, s. 38.

Rinczik, nôleżący do idiofònów, béł atribùtã wiesczégò i gminnégò pasturza. Nôleżi do karna janczarów. Ùżiwelë gò pasturze òb czas òficjalnëch pòtkaniów z mieszkańcama wsë i jak pilowelë karwinã. W Mirochòwie i Wãsorach òpòwiôdelë, że nawetka zbłądzone w lasnëch gãstwach òwce, rozpòznôwałë brzãk rënczôka swòjégò pasturza i szłë nazôd do gromadë[20]. Czedë pasturz chcôł przemawiac, nim zaczął, trząsł rinczikã. Béł to zwãk zderzającëch sã blaszków. Instrument ten robiony béł z rozwidlonégò na dwie abò trzë wietewczi przédnégò pnia jałówca. Mùszôł òn bëc òbkrojony i òczëszczony z kórë, a czej drzewò wëschło, na bòczné wietewczi nakłôdało sã plaskaté, wëcynóné z blach piestrzenie. Wietewczi bëłë zrzesziwóné na górze, żebë piestrzenie nie spadłë. Jak sã nim trzãsło, to piestrzenie te ùderziwałë ò sebie i brzãczałë.

Pastursczé berło to idiofònowé akùsticzné nôrzãdzé, chtërno stôri Kaszëbi òkreslëlë téż jakno królewsczi rënczôk, królewsczé berło, czë królewsczi pasturz. Bëło òno kąsk gòdniészim pastursczim rënczôkã, bò béł to atribùt nôwëższi pastursczi gódnoscë, jaką nadôwało sã zasłëżonym pasturzom, colemało w starszim wiekù. „Gòdnosc królewsczégò pasturza bëła baro pòwôżónô i szónowónô. Òbchôdało sã z taczim człowiekã jak z wójtã, szkólnym abò ksãdzã. Ta gòdnosc bëła nadôwónô zasłëżonym i wielelatnym wiesczim abò gminnym pasturzom”[21]. Instrument ten to zort bùławë, chtërna bëła zrobionô z kùlónégò abò nôtëralnégò drzewa. Nadto béł òn òbiti zwóneczkama zortu janczarów, chtërne przëmòcowóné bëłë do skórzanégò pasa. Béł òn nalazłi w Dzérzążnie w 1908 rokù.

Dzysdnia wiele z tëch instrumentów nie je robionëch. Corôz mni je lëdzy, co zajmùją sã robienim lëdowëch instrumentów na ògle. Biwają òne nierôz pòkazywóné z instrukcją jich wëkònaniô, na przëmiôr na warkòwniach dlô ùczniów. Taczi bédënk w swòji dzejnoce mô Mùzeùm – Kaszëbsczi Etnograficzny Park m. Tédorë i Jizydora Gùlgòwsczich we Wdzydzach. Jednak dlô wikszoscë są òne mni znóné. W regionalny edukacje nôczãscy gôdô sã przédno ò trzech z nich – diôbelsczich skrzëpicach, mrëczkù i bazunie. Ceszą sã téż òne nôwikszim zaczekawienim w lëdowëch kapelach. Wiele z dôwnëch instrumentów jidze barżi do mùzeów. Chòc biwô i tak, że przë przëchôdający módze na przińdzenié nazôt do kòrzeniów, zaczinają bëc òne „òdkùrzóné”, òdtwôrzóné i przëbôcziwóné. Pòcesziwającô je prôwda, że nawetka jeżlë nié wszëtczé mdą ùżiwóné i zastąpią je barżi nowòczasné rozrzeszenia, co ju sã dzeje, to są môle, w jaczich sã je gromadzy i òpisëje, co pòzwôlô nama duńc do zdrzódłów, ùswiądnic sobie, jak żëlë naszi przódkòwie. Jednym z taczich placów, gdze nalézemë rozmajité mùzyczné instrumentë, téż kaszëbsczé, je Mùzeùm Lëdowëch Mùzycznëch Instrumentów w Szidłowcu. Je tam wnet 2500 etnograficznëch i historiczno-artisticznëch mùzealiów. „Zbiorë te”, jak czëtómë na internetowi starnie môla, „z pòzdrzatkù na wielënã i òriginalnosc są jedinyma w kraju”[22]. Je tam m.jin. stałi pòkôzk pt. „Instrumentë… – òbaczëc i ùczëc tradicjã”, chtërnégò prédnym założënkã je mòżlëwòsc spòstrzeżeniô òriginalnoscë tëch mùzycznëch òbiektów, jich „dëchòwi nôtërë”, pësznotë fòrmë i detalu, zrodzony z ùtwórczoscë lëdowégò dokôzcë, „w zrzeszenim z prezentacją zwãkù i fùnkcją, jaką zjiscywałë w kùlturzë lëdu, w jich codniowim żëcym, òbrzãdach, w zrzeszenim z wëkònôwczą praktiką i zachôdającyma w ni zmianama”[23].

---

[20] Tamże, s. 39.
[21] Tamże, s. 41.

Mòżna zadac sobie pitanié, czë i jak rozwijac sã bãdze w przińdnoscë wiédzô ò kaszëbsczich lëdowëch instrumentach, a co za tim jidze – czë bãdą jich ùżëtkòwnicë. Bò jak zmerkelë aùtorzë pùblikacje pt. *Terôczasnô kaszëbskô kùltura. Vademecum*: „przińdnota niese wielné wëzwania, ale téż ùsadzywô nowé mòżlëwòtë zrzeszoné chòcle z czësto nieznónyma rëchli szansama, jaczé dôwają nowòczasné technologie. Jistno wôżnô je pòkòleniowô zmiana i pòwstôwającô prawie nowô esteticznô wrazlëwòta, jinszé òdczëtania tradicje, a téż pòjôwiającé sã nowé zgrôwë”[24].

Bibliografiô:

Frołowicz, Elżbieta, *Konsonanse i dysonanse wczesnoszkolnej edukacji muzycznej*, Gdańsk: Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku, 2011.

Gonciarz, Dawid, *Wiejscy muzykanci, instrumenty muzyczne, zespoły folklorystyczne*, [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe Pomorza wschodniego*, pod. red. A. Kwaśniewskiej, Gdańsk 2017.

---

[22] https://muzeuminstrumentow.pl/project/instrumenty-zobaczyc-i-uslyszec-historie/ [28.06.2024 r.].

[23] A. Oborny, *Instrumenty… – zobaczyć i usłyszeć tradycję*, tamże.

[24] C. Òbracht-Prondzyńsczi, T. Fópka, K. Kùlikòwskô, *Terôczasnô kaszëbskô kùltura. Vademecum*, pòd red. C. Òbrachta-Prondzyńsczégò, tłómaczenié na kaszëbsczi jãzëk D. Majkòwsczi, Gduńsk 2018.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Heising, Roman, *Przedmowa*, [w:] Szefka, Paweł, *Narzędzia i instrumenty muzyczne z Kaszub i Kociewia*, Wejherowo: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział w Wejherowie 1982.

Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne, pod red. Witosławy Frankowskiej, Gdańsk: Oficyna Czec i W. Witosława Frankowska, 2005.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe Pomorza wschodniego, pod. red. Anny Kwaśniewskiej, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, 2017.

Oborny, Aneta I., *Ocalić od zapomnienia. Polskie instrumenty ludowe*, Warszawa: Sport i Turystyka – MUZA SA, 2015.

Òbracht-Prondzyńsczi Cezari, Fópka, Tomôsz, Kùlikòwskô, Katarzëna, *Terôczasnô kaszëbskô kùltura. Vademecum*, pòd red. Cezarégò Òbrachta-Prondzyńsczégò, tłómaczenié na kaszëbsczi jãzëk Dariusz Majkòwsczi, Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, Kaszëbsczi Institut we Gduńskù, 2018.

Strona internetowa Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych w Szydłowcu: https://muzeuminstrumentow.pl/

Szefka, Paweł, *Narzędzia i instrumenty muzyczne z Kaszub i Kociewia*, Wejherowo: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział w Wejherowie, 1982.

Danuta Stanulewicz
Gduńsczi Ùniwersytet

Symbòlika, sparłãczenia i prototipòwé òdniesenia kaszëbsczi pòzwë biôłoscë

Symbolism, associations and prototypical references of the Kashubian word for white

SKRÓCËNK:
Nen articzel je pò to, cobë przedstawic w czile zdaniach symbòlizm biôłoscë w wëbrónëch kaszëbsczich tekstach kùlturë, a téż òmówic wëniczi wstãpnëch badérowaniów nad sparłãczeniama, jaczé pòwstôwają ù ùżëtkòwników kaszëbsczégò jãzëka przez nã farwã. Pòdóné przez respòndentów sparłãczenia dozwôlają na wskôzanié prototipòwëch òdniesieniów pòzwë ti farwë: sniég i ewentualno mlékò. Wëniczi te są w wiãkszim dzélu jistné z wënikama badérowaniów nad sparłãczeniama z farwama pòdónyma przez ùżëtkòwników jinszich jãzëków.

KLUCZOWÔ SŁOWIZNA:
kaszëbskô słowizna farwów, biôłosc, symbòlika, sparłãczenia, prototipòwé òdniesenia

ABSTRACT:
The paper includes a brief presentation of the symbolism of the colour white in selected Kashubian texts of culture and a discussion of the results of preliminary research on associations evoked in Kashubian speakers by this colour. The associations provided by the respondents facilitate indicating prototypical references of the Kashubian name of this colour: snow and possibly milk. These results largely coincide with the results of studies on colour associations evoked in speakers of other languages.

KEYWORDS:
Kashubian colour vocabulary, white, symbolism, associations, prototypical references

Wstãp

Nen articzel je pò to, cobë przedstawic symbòlizm biôłoscë w wëbrónëch kaszëbsczich tekstach kùlturë, a téż òmówic sparłãczenia, jaczé pòwstôwają

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

ù ùżëtkòwników kaszëbsczégò jãzëka przez jedną z achromaticznëch farwów, biôłosc. Pòkôżã wstãpné badérowania nad sparłãczeniama z ną, chtërne pòzwôlają na wskôzanié prototipòwëch òdniesenió w ji pòzwë, to je znankòwnika *biôłi*.

Pòdług Brenta Berlina i Paùla Kaya dwa ôrtë farwów – biôłosc i czôrnosc – pòjôwiają sã w jãzëkù nôchùtni, le mùszi pamiãtac ò tim, że pòzwë tëch farwów w zôczątkòwëch dzélach rozwiju leksykònu farwów mają wiãkszé znaczeniowé zôkrãżé – spòdlowô pòzwa biôłoscë tikô sã téż jinëch widnëch farwów, a pòzwa czôrnoscë do cemnëch[1].

Sparłãczenia z farwama – krótczi przezérk badérowaniów

Sparłãczeniama z farwama zajimało sã wiele jãzëkòznajôrzów i psychòlogów, czãsto w przërównywnym wezdrzenim. Na przëmiar, Éwa Teòdorowicz-Hellman przeprowadzëła badérowania tikającé sã parłãczeniów z farwama westrzód nôscelatków w Pòlsce i Szwédzczi[2], za to Ana Mòzolewskô zbadérowała emòcje sparłãczoné z farwama bez dozdrzeniałëch ùżëtkòwników pòlsczégò i anielsczégò jãzëka[3]. Zôs Dorota Gònigroszk analizowała parłãczenia z farwą czôrną ù Japónów i Szwédów[4], znowa Jizabela Pietrzik zajãła sã parłãczeniama z farwama pòdónyma w ankece przez ùżëtkòwników pòlsczégò i rusczégò jãzëka[5]. Parłãczenia z farwama

---

[1] B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley 1969.

[2] E. Teodorowicz–Hellman, *Teoria prototypów a nazwy barw w języku polskim i szwedzkim. Obrazy konceptualne nazw barw a ich eksplikacje językowe*, „Polonica" 1998, nr 19, s. 75–91.

[3] A. Mozolewska, *Colour terms and emotions in English and Polish*, „Beyond Philology" 2010, nr 7, s. 77–102.

[4] D. Gonigroszek, *Czerń w języku japońskim i szwedzkim – analiza wyników badania ankietowego*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IV, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2013, s. 61–67.

[5] I. Pietrzyk, *Konotacje nazw barw w języku Rosjan i Polaków*, [w:] R. Gawarkiewicz, I. Pietrzyk, B. Rodziewicz, *Polski słownik asocjacyjny z suplementem*, Szczecin 2008, s. 261–277. Òb. téż E. Komorowska, D. Stanulewicz, *Polskie i rosyjskie słownictwo barw. Asocjacje i znaczenia*, Szczecin 2018; D. Stanulewicz, E. Komorowska, *Wartościowanie barw przez użytkowników języka rosyjskiego – aspekty ilościowe badania wstępnego*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IX, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2018, s. 139–152; D. Stanulewicz, E. Komorowska, *Wartościowanie barw przez użytkowników języka rosyjskiego – ulubione kolory i skojarzenia (badanie wstępne)*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IX, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2018, s. 153–174.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

westrzód lëdzy gôdającyma rozmajitima jãzëkama, mieszkającyma na rozmajitëch kòntinentach, badérowała Agniészka Szlachta[6], jak téż Jizabela Berger – we wespółrobòce ze mną[7]. Jô sã zajimała téż sparłãczeniama z pòlsczima pòzwama farwów, przede wszëtczim żebë szëkac prototipòwëch òdniesenió w jich pòzwów[8]. Wôrt je jesz pòwiedzec, że badérowóné téż bëłë taksëjącé sparłãczenia z farwama[9].

W badérowaniach sparłãczeniów jakno pòdskôcënkã mòżna ùżëwac nié farwów, a jinszich pòjãców. Respòndencë pòdôwają w taczim przëtrôfkù farwë, jaczé jima sã parłãczą z tima pòjãcama. Taczé badérowania prowadzy Jill L. Morton ze wespółrobòtnikama na internetowi starnie Colorcom[10]. Przëbôczëc tu mòżna jinszé badérowania tegò ôrtu – np. Martina Jaskùlskô pitała młodzëznã strzédny szkòłë ò farwë parłãczącé sã z wòlnotą[11].

---

[6] A. Szlachta, *Prototypowe odniesienia nazw barw (na przykładzie badań ankietowych prowadzonych w środowisku wielojęzycznym)*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IX, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2018, s. 123–137.

[7] D. Stanulewicz, I. Berger, *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z szarością, brązem, fioletem, różem i oranżem*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* VIII, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2017, s. 77–92; D. Stanulewicz, I. Berger, *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z bielą, czernią, czerwienią, zielenią, żółcią i błękitem*, [w:] *Międzykulturowy dyskurs filologiczny*, red. J. Wasiluk, M. Gierczyńska-Kolas, G. Lisowska, Słupsk 2019, s. 9–28.

[8] D. Stanulewicz, *Zróżnicowanie regionalne prototypowych odniesień sześciu podstawowych nazw barw w języku polskim* (biôłi, czôrny, czerwòny, zelony, żółti, mòdri) *– na tle porównawczym wybranych języków słowiańskich i germańskich*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego" 2006, nr 62, s. 199–211; D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk 2009, s. 283–324.

[9] M. Gierczyńska-Kolas, *Pozytywne i negatywne asocjacje z kolorami*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* VII, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2016, s. 275–289; D. Stanulewicz, E. Komorowska, A. Pawłowski, *Axiological aspects of Polish colour vocabulary: A study of associations*, [w:] *Colour Studies: A Broad Spectrum*, red. W. Anderson, C. P. Biggam, C. Hough, C. Kay, Amsterdam – Philadelphia 2014, s. 258–272.

[10] J. L. Morton, *Global Color Survey*, Colorcom, https://www.colorcom.com/global-color-survey, dostãp: 2.06.2023.

[11] M. Jaskulska, *Kolor wolności według młodzieży. Wyniki badań ankietowych*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2014, s. 259–267. Òb. téż D. Stanulewicz, *Jakiego koloru jest szczęście? Wyniki badań ankietowych*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* III, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2012, s. 131–143.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Ôrtë sparłãczeniów z farwama

Sparłãczenia z farwama mòżna klasyfikòwac na czile rozmajitëch ôrtów. W artiklu pòd titlã *Color associations* Òlga Dmitrieva wëapartniwô taczé ôrtë sparłãczeniów: (1) ùniwersalné i sytuacyjné, (2) kònkretné i abstrakcyjné, a téż (3) materialné, sensoriczné i emòcjonalné[12].

W badérowaniach anketowëch respòndencë czãsto pòdôwają ùniwersalné sparłãczenia, na przëmiar brzôd apfelzynë parłãczą z farwą apfelzynową, zemiã z brunoscą, a niebò z mòdroscą. Na sytuacyjné sparłãczenia mają cësk doswiôdczenia indiwidualné, chtërne prowadzą na ten przikłôd do parłãczenia różów z ùlëdóną farwą scanów abò ruchnów. Przikładã parłãczeniô kònkretnégò bãdze szokòlôda sparłãczonô z brunym, a abstrakcyjnégò jimra sparłãczonô z szaroscą. Wspòmnióny chùtni brzôd apfelzynë je téż sparłãczeniã materialnym z òranżã, sparłãczeniã sensoricznym z tą farwą bãdze cepło abò hëc, a sparłãczeniã emòcjonalnym – szczescé[13].

Dlô pòstãpnëch rozwôżaniów prowadzonëch w tim artiklu wôżné je to, że ùniwersalné kònkretné (materialné) sparłãczenia nierôz mògą bëc prototipòwima òdnieseniama pòzwów farwów. Na ten przikłôd w pòlsczim jãzëkù trôwa je prototipã (mòdłã) dlô pòzwë farwë zelony, niebò dlô pòzwë farwë mòdri, a brzôd apfelzynë dlô pòzwë òranżu[14].

Na spòdlim badérowaniów wëapartnic mòżna jesz jinszé karna sparłãczeniów z farwama, krziżëjącé sã ze sobą, a téż z chùtni òmówionyma ôrtama sparłãczeniów: (1) sparłãczenia pòzytiwné, neùtralné i negatiwné[15], (2) sparłãczenia z elementama jãzëka i elementama bùtenjãzëkòwi jawernotë[16],

---

[12] O. Dmitrieva, *Color associations*, Color Matters, https://www.colormatters.com/media/pdf/Color_Associations.pdf, s. 2–3, dostãp: 2.06.2024.

[13] E. Komorowska, D. Stanulewicz, *Polskie i rosyjskie słownictwo barw…*, s. 119–120.

[14] Òb. m.jin. R. Tokarski, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, wyd. 2, Lublin 2004 (prwdr. 1995); E. Teodorowicz-Hellman, *Teoria prototypów a nazwy barw w języku polskim i szwedzkim…*; K. Waszakowa, *Struktura znaczeniowa podstawowych barw. Założenia opisu porównawczego*, [w:] *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*, cz. I, red. R. Grzegorczykowa, K. Waszakowa, Warszawa 2000, s. 59–72; E. Komorowska, *Barwa w języku polskim i rosyjskim. Rozważania semantyczne*, Szczecin 2010; D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language…*, s. 283–324.

[15] D. Stanulewicz, E. Komorowska, A. Pawłowski, *Axiological aspects of Polish colour vocabulary…*

[16] Tamże; D. Stanulewicz, I. Berger, D. Stanulewicz, I. Berger, *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z szarością…*; D. Stanulewicz, I. Berger, *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z bielą…*

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

(3) sparłãczenia zrzeszoné z nôtërą i sparłãczenia zrzeszoné z kùlturą (co tikô sã téż pòdzélu sparłãczenia ôrtu òbiektë nôtërné i òbiektë sztëczné)[17], a téż (4) sparłãczenia taksëjącé i sparłãczenia nietaksëjącé[18].

Wôrt tu pòwiedzec, że sparłãczenia pòzytiwné, neùtralné i negatiwné nie są – co bë mògło sã zdôwac – ùniwersalné nawetka w òbrëmienim jedny spòlëznë. Na przëmiar krewia sparłãczonô z czerwònoscą mòże bëc zarechòwónô do tëch trzech ôrtów, zanôlégającë òd tegò, czë sparłãczonô je z retanim żëcégò abò bënëùstrojowim płinã, czë téż z renama, biôtką i rozlewã krwi. Na sparłãczenia z farwama mają cësk jãzëkòwé elementë, òsoblëwie frazeòlogòwé parłãcze, taczé jak *mòdrô krew* i *zdrzec wiedno różewò na swiat*[19].

Na sparłãczenia mają téż cësk kùlturowé elementë, zrzeszoné z symbòliką farwów. Niżi òpisëjã tradicjową symbòlikã farwów, a téż symbòlikã farwów w kaszëbsczi kùlturze.

Tradicjowô symbòlika biôłoscë

Farwë przedstôwiają sã bògatą i niejednoznaczną symbòliką. Nômòcni kòntrastëją ze sobą biôłosc i czôrnosc, to je farwa nôwidniészô, parłãczonô z widã dnia, i farwa nôcemniészô, sparłãczonô z nocą[20].

Jak pòdôwô Władisłôw Kòpalińsczi, biôłosc mòże symbòlizowac procëmstawnotë: żëcé i smierc, a téż swiąda i bezswiąda[21]. Òkróm tegò farwa ta parłãczonô je czasã midzë jinszima z bëlnoscą, dëchòwòscą, zbawienim, swiãtoscą, òdrodzenim i wiecznoscą; z rozëmã, wiadą, mądroscą, prôwdą, jak téż intujicją; z czëstoscą, niedowinnoscą i dzéwictwã; z bezinteresownoscą, ùtczëwòscą i szczeroscą, a téż z miarą, małżeństwã czë drëszbą[22]. Òkróm pòzytiwnëch emòcjów, taczich jak redota, szczescé, wespółczëcé czë nôdzeja, Kòpalińsczi wspòminô téż negatiwné emòcje, chtërne parłãczą sã z biôłoscą: strach, tchórzostwò, żałobã i chłód. Farwa biôłô to – jak chùtni jem mia napisóné – farwa dnia, dlôte parłãczonô je ze swiatã widzónym, widã i pòrenicą. Biôłosc je téż farwą miesąca, co dolmaczi, dlôcze symbòlizëje czas.

---

[17] D. Stanulewicz, E. Komorowska, *Wartościowanie barw przez użytkowników języka rosyjskiego – ulubione kolory…*

[18] Tamże.

[19] Òb. np. D. Stanulewicz, I. Berger, *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z bielą…*; D. Stanulewicz, I. Berger, *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z szarością…*, s. 91; D. Stanulewicz, E. Komorowska, *Wartościowanie barw przez użytkowników języka rosyjskiego – ulubione kolory…*

[20] Òb. m.jin. E. Komorowska, *Barwa w języku polskim i rosyjskim…*, s. 84–114; R. Tokarski, *Semantyka barw…*, s. 39–40.

[21] W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 2007 (prwdr. 1990), s. 17.

[22] Tamże.

Symbòlika biôłoscë w kaszëbsczich tekstach kùlturë

Dali òpòwiém kąsk symbòlikã biôłoscë w wëbrónëch kaszëbsczich tekstach kùlturë[23]. Skòncentrëjã sã na nôbarżi znóny pòwiescë kaszëbsczi, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé* napisóny bez Aleksandra Majkòwsczégò[24], a téż na terôczasny pòezje – zbiérkach *Czôrny kléd* Idë Czajiny[25] i *Leno ptôchë. Tylko ptaki* Adelë Kùjik-Kalinowsczi[26], a téż na legendach i bôjkach Alojzégò Nôgla[27]. Òkróm tegò dôwóm bôczënié na nôùkòwé i pòpùlarnonôùkòwé pùblikacje Aleksandra Labùdë[28] i Daniela Kalinowsczégò[29].

Farwa biôłô w pòwiescë Majkòwsczégò symbòlizëje niedowinnotã, bëlnotã i wiôlgòdësznosc. Sparłãczonô je z Królewiónką, chtërna mô biôłé rãce i òblokłô je na biôło, a towarzą ji biôłé kôłpe. Jistno w kaszëbsczich bôjkach biôłosc parłãczonô je z dobrima bògama i dëchama. Na przëmiar, w bôjce Nôgla pt. *Gbùr i Pólnica* / *Gospodarz i Polnica* titlowô bòdżini

---

[23] Symbòlikã ti farwë òpisëjã téż w: D. Stanulewicz, *Czerń i biel w kaszubskim świecie nadprzyrodzonym*, „Acta Cassubiana” 2022, nr XXIV, s. 72–84.

[24] A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa. Zvjercadło kaszubski*, Toruń 1938; A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa / Życie i przygody Remusa*, t. I, II, III, przekł. Lech Bądkowski, Gdańsk 1995; A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, nowi wëdôwk pòprawiony wedle rãkòpisu aùtora i z pòsłowim Jerzégò Trédra, Gdynia 2013.

[25] I. Czaja, *Czôrny kléd*, Gdynia 2012.

[26] A. Kuik-Kalinowska, *Leno ptôchë. Tylko ptaki*, Gdańsk 2023.

[27] A. Nagel, *Bajki i bajeczki. Bôjczi i bôjeczczczi*, przekł. S. Radzimiński, Gdynia 2016 (dokazë òpùblikòwóné chùtni w zbiérkach: *Nenka Roda i ji dzôtczi*, 1977, pòlsczi przełożënk: *Matka Przyroda i jej dzieci. Bajki kaszubskie*, 1981; *Cëdowny wzérnik*, 1979; *Dzéwczę i krôsnięta*, 1988, pòlskô wersjô: *Dziewczynka i krasnoludki*, 1988).

[28] A. Labuda, *Bògòwie i dëchë naj przodków (przëłożënk do kaszëbsczi mitologii)* / *Bogowie i duchy naszych przodków (przyczynek do kaszubskiej mitologii)*, przekł. J. Labudda, Bolszewo 2011. Prôca pòwstała w rokù 1976, drëkòwónô bëła w „Pomeranii” jakno cykl w latach 1977–1978.

[29] D. Kalinowski, *Bestiariusz pomorski*, wydanie II, Gdynia 2020.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

jãdrznoscë jezdzy pò pòlach na biôłim kòniu, za to w jinszi bôjce, *Bôłtosława i Warcësłôw* / *Bałtosława i Warcisław*, dobrą wiadã przënôszô biôłi gòłąbk. W pòezje Adelë Kùjik-Kalinowsczi widnô perła symbòlizëje snôżotã i bëlnotã: „jasnô perła / piãkno piãknoscë / czëstosc czëstoscë”.

Biôłosc symbòlizëje téż smierc. Tadéùsz Linkner dôwô bôczenié na wëjimk pòwiescë Majkòwsczégò, gdze biôłô blóna przëjimô sztôłt Smiercë[30]. Ze smiercą sparłãczonô je Mòrlawa, bòdżini chòrosców. Aleksander Labùda òpisëje jã hewò tak: „Chôdô w dłudżim biôłim zgle, pasownym do jeji bladi skarni, i seje mór i chërë westrzód roscënów, zwierzãtów i lëdzy. / Chadza w długim białym zgle, stosownym do jej bladej twarzy, i sieje mór i zarazy wśród roślin, zwierząt i ludzi”[31]. Mòrlawa mòże téż òblakac sã na czôrno: „Bladô, zmiartô białka w czôrnym òbleczeniu”[32]. Z farwą biôłą parłãczoné są téż jinszé niedrëszné jistotë cëdowné, taczé jak Pòłudnica czë Ówsny Kóń. Pòłudnica, òblokłô w biôłą sëkniã abò w chùstã ti farwë, żdaje na gbùrsczich robòtników òb czas gòrącégò pòpôłnia[33]. Ówsny Kóń, demón chcëwòtë, nikwi żniwa, wëbùchającë na pòlu ze zbòżã biôłima płachtama ògnia[34].

Jak wszëtcë wiedzą, z farwą biôłą mòcno kòntrastëje farwa czôrnô. Aleksander Majkòwsczi tradicjowò przëpisëje dobrémù biôłosc, a złémù czôrnosc. Przëbôcziwô òn bògów ze stôrojirańsczich wierzeniów – Òrmùzda i Arimana. Dobro reprezentëje *biôłi Òrmùzd*, stwòrzëcél swiata, za to zło – nikwiący *czôrny Ariman*, z chtërnym wespółdzejô Czernik – nié bez przëtrôfk tak pòzwóny. Joana Leman, pòwòłującë sã na Tadéùsza Linknera[35], wëjasniwô sparłãczenia midzë bògama: „Biôtka midzë Òrmùzdã a Arimanã òdwòłiwô sã do biôtkòwaniów słowiańsczich bóstwów Bòga Biôłégò i Czôrnégò, przejinaczonëch na biôtkã kaszëbsczégò Bòga Biôłégò i Smãtka”[36]. Aleksander Labùda pisze, że chùtni òd tëch bògów bëlë

---

[30] T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996, s. 121.

[31] A. Labuda, *Bògòwie i dëchë naj przodków…*, s. 19, 39.

[32] D. Kalinowski, *Bestiariusz pomorski*, s. 13.

[33] Tamże, s. 22.

[34] Tamże, s. 25.

[35] T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa…*, s. 42–43.

[36] J. Leman, *Biel i czerń w powieści Aleksandra Majkowskiego „Żëcé i przigòdë Remùsa*”, [w:] *Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska* I, red. D. Stanulewicz, E. Komorowska, B. Afeltowicz, Szczecin 2016, s. 108.

Jesa, bóg Słuńca, widu i dobra, a téż Tamón, bóg cemnotë, zła i smiercë[37]. Jesã i Tamóna zaczãlë nazewac Welewitã i Czernitrą, a pózni Belbògã i Czernibògã[38].

W pòezje Idë Czajiny czôrnosc sparłãczonô je z òpima. W zbiérkù *Czôrny kléd* titlową czôrną sëkniã – òbleczënk w trëmie – nosy òpi. Czôrnosc ù Idë Czajiny równak nié wiedno wëzdrzi negatiwno. W czôrny kléd òblôkô sã czarzélnica, Sydoniô z Gdini. Je to pòstacjô tragicznô, òdrzuconô bez spòlëznã. Pòétka òdwrôcô tradicjową symbòlikã farwów, bò niedowinną czarzélnicã w czôrnym klédze topilë we widny, parmisti Gdini[39].

Sparłãczenia z biôłoscą

W ankece, jaczi célã bëło zbadérowanié sparłãczeniów z farwama, wzãło ùdzél 57 ùżëtkòwników kaszëbsczégò jãzëka: 30 białków, 26 chłopów i 1 niebinarnô òsoba. Respòndencë wëfùlowelë kwestionariusz, pòdôwającë swòje sparłãczenia z farwama. Mòglë napisac wicy jak jedno sparłãczenié abò òstawic pùsti plac, jeżlë ni mielë żódnëch sparłãczeniów z pòdóną farwą. Òkróm tegò pòdôwelë, jaczé òkreslenia farwów są jima nieznóné („nie znóm"). W kwestionariuszu bëło 19 kaszëbsczich pòzwów farwów. W tim artiklu kòncentrëjã sã leno na biôłoscë. Respòndencë pòdelë 137 sparłãczeniów z tą farwą; dlô przërównaniô – lëczba sparłãczeniów z czôrnoscą wëniosła 136, a z czerwònoscą 124 (òb. zestôwk 1).

Zestôwk 1. Lëczba sparłãczeniów z biôłoscą, czôrnoscą i czerwònoscą

Farwa	**Lëczba pòdónëch sparłãczeniów**	**Lëczba sparłãczeniów na 1 respòndenta**
biôłosc	137	2,40
czôrnosc	136	2,39
czerwònosc	124	2,18

---

[37] A. Labuda, *Bògòwie i dëchë naj przodków…*, s. 6, 27.

[38] Tamże, s. 6–7, 27–28.

[39] D. Stanulewicz, *Achromatyczna poezja ożywiona czerwienią krwi. Nazwy barw w tomiku „Czôrny kléd" Idy Czai*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2014, s. 145–161.

Westrzód sparłãczeniów z biôłoscą nôwiãcy je widzec sniég, pòdóny przez prawie 72% respòndentów (òb. zestôwk 2). Na drëdżim placu òstałë sparłãczenia tikającé sã religijny i dëchòwi zamkłoscë, m.jin. janiół, swiãtosc, dësza i dëchòwòsc. Trzecy plac miałë ruchna, w wikszoscë biôłô sëknia na zdënk, ale téż òsobistô bielëzna. Na pòstãpnëch placach nalazłë sã pòsobno: czëstosc, mlékò, ex aequo blónë i piérza/òbrusë, ex aequo kwiatë i papiór ale téż ex aequo smierc i niedowinnosc. Zestôwk 2 prezentëje fùl lëstã rankingòwą, wëfùlowóną lëczbòwima i procentowima pòdôwkama.

Zestôwk 2. Sparłãczenia z biôłoscą

Plac w rankingù	Sparłãczenia	Lëczba sparłãczeniów	Ùdzél respòndentów	Ùdzél sparłãczeniów
1	sniég (téż: snieżélc, zëma)	41	71,93	29,93
2	charakter religijny i dëchòwi (m.jin. janiół, swiãtosc, dësza, dëchòwòsc)	16	28,07	11,68
3	òbleczënk (w tim: sëknia do zdënkù)	12	21,05	8,76
4	czëstosc	11	19,30	8,02
5	mlékò	9	15,79	6,57
6	blónë	6	10,53	4,38
7	òbrusë, piérza	5	8,77	3,65
8–9	kwiatë	4	7,02	2,92
	papiór	4	7,02	2,92
10–11	smierc	3	5,26	2,19
	niedowinnota	3	5,26	2,19
12–15	dobroc	2	3,51	1,46
	pióra, pùch	2	3,51	1,46
	słuńce, wid	2	3,51	1,46
	scana	2	3,51	1,46

16–30	gòłąbk	1	1,75	0,73
	sznëpa	1	1,75	0,73
	białka	1	1,75	0,73
	kréda	1	1,75	0,73
	szituz	1	1,75	0,73
	nôtërnosc	1	1,75	0,73
	ris	1	1,75	0,73
	sëwé klatë	1	1,75	0,73
	smùga na niebie za lôtającym fligrã	1	1,75	0,73
	sól	1	1,75	0,73
	szczescé	1	1,75	0,73
	bòlëca	1	1,75	0,73
	ùbiwk	1	1,75	0,73
	wata	1	1,75	0,73
	zãbë	1	1,75	0,73
Razã		137	–	100,00

Jak je widzec, respòndencë pòdôwelë ùniwersalné sparłãczenia, kùlturowò zastrzegłé, zapisóné jistno w *Słowniku symboli* bez Władisława Kòpalińsczégò, jak i w kaszëbsczich tekstach kùlturë, np. dëchòwòsc, swiãtosc, smierc, czëstosc, niedowinnosc czë dobroc. Nôwiãcy równak bëło kònkretnëch sparłãczeniów, mdącëch 72% całowno pòdónëch òdpòwiedzów (òb. zestôwk 3). Westrzód pòdónëch sparłãczeniów felëje tëch zrzeszonëch z kaszëbską mitologią, co môże wëdolmaczëc z jedny starnë ògrańczoną wiédzą abò ji felënkã, a z drëdżi pòstacjów z kaszëbsczégò swiata nadzwëkòwégò gwësno nie są czãstim tematã kôrbiónków czë czëtónëch tekstów.

Je to wiedzec, że klasyfikacjô sparłãczeniów twòrzi jaczés jiwrë, bò w niechtërnëch przëpôdkach ni ma wiedzec, ò jaczich sparłãczeniach respòndencë mëslelë. Na przëmiar ni ma wiedzec, ò chtërne sparłãczenia słowów *czëstosc* i *pùch* chòdzëło respòndentóm (òb. zestôwk 1). Wszëtczé sparłãczenia z ôrtu religijnégò i dëchòwégò charakteru òstałë wzãté do abstrakcjowëch sparłãczeniów, chòc sparłãczenié *janiół* môże tikac sã jistno

Zestôwk 3. Ôrtë sparłãczeniów z biôłoscą

Ôrt sparłãczenia	Lëczba wëstąpieniów	Ùdzél
kònkretné	99	72,26
abstrakcyjné	38	27,74
Razã	137	100,00

wëmëszlony jistotë ni mający materialnégò sztôłtu, jak i przedstôwiający jã figùrczi abò pòstacje na òbrôzkù.

Kònkretné sparłãczenia pòdzelëc mòże na dwa karna: (1) òbiektë i nôtërné zjawiszcza, a téż (2) òbiektë i sztëczné zjawiszcza (òb. zestôwk 4). Kòl klasyfikacje sparłãczeniów kònkretnëch pòjôwiają sã jiwrë szlachùjącé do tëch òpisónëch wëżi. Na przëmiôr ni mòżna wëwnioskòwac, czë respòndent mëslł ò nôtërnym widze czë ò sztëcznym.

Zestôwk 4. Ôrtë kònkretnëch sparłãczeniów z biôłoscą

Ôrt sparłãczenia	Lëczba wëstąpieniów	Ùdzél
òbiektë i nôtërné zjawiszcza	99	72,26
òbiektë i sztëczné zjawiszcza	38	27,74
Razã	137	100,00

Nimò wątplëwòsców tikającëch klasyfikacje niechtërnëch sparłãczeniów zebróny materiôł badérowaniô dozwòlił na ùpòrządkòwanié jaczichs tendencjów – gwësno nôtërné òbiektë i zjawiszcza mają nôwiãkszé znaczenié westrzód sparłãczeniów z farwą biôłą pòdónëch przez ùżëtkòwników kaszëbsczégò jãzëka.

Prototipòwé òdniesenia pòzwów biôłoscë w kaszëbiznie i jinszich jãzëkach

Z jãzëkòznajôrsczégò pòzdrzatkù wôrt zając sã przede wszëtczim kònkretnyma nôtërnyma sparłãczeniama, bò prawie to òne gôdają nama ò spòdlowim znaczenim pòzwë farwë, to je ò ji prototipòwim òdniesenim. Westrzód tëch sparłãczeniów nôwiãcy wëstãpiwô sniég, na drëdżim placu nalazło sã mlékò, a na trzecym blónë. Sniég wskôzało prawie 72% respòndentów, na spòdlim tegò jidze wedba, że to prawie òn je prototipòwim òdniesenim pòzwë farwë *biôłi*. Mòżna téż rozwôżac, czë mlékò, pòdóné bez prawie 16% ùczãstników badérowaniô, je mòżlëwim òdnieseniem – tim barżi, że w badérowaniach tikającëch jinszich jãzëków ùznóné prototipë ùdostôwałë taczé same abò mniészé wôrtoscë, np. dlô pòlsczi pòzwë farwë *czarny* sparłãczenia *noc* i *wãdżel* pòdóné òstałë pasowno bez 21,5% i 14% respòndentów[40].

Jeżlë chòdzy ò prototipòwé òdniesenia pòzwów farwë biôłi w jinszich jãzëkach ùżiwónëch w Eùropie, jich ùżëtkòwnicë téż pòkazëją na sniég, na przëmiar prawie 67% respòndentów reprezentëjącëch mieszkańców rozmajitëch eùropejsczich krajów[41], 48% ùżëtkòwników pòlsczégò jãzëka[42] czë 30% ùżëtkòwników rusczégò jãzëka[43]. Sniég jakno prototip dlô kaszëbsczi pòzwë biôłoscë wpisëje sã za to w òglową tendencjã pòstrzéganiô ti farwë w westrzédny i nordowi Eùropie. W jinszich jãzëkach farwa biôłô je parłãczonô téż z dniã i widã[44], le ùżëtkòwnicë kaszëbiznë rzôdkò pòdôwają taczé sparłãczenia.

Wniosczi

Jak pòkazëją òmówioné przikładë, ùsôdzcë lëteracczich dokazów wëzwëskiwùją kònwencjonalną symbòlikã biôłoscë. Biôłosc – kòntrastëjącë z czôrnoscą – parłãczonô je z czëstoscą, dobrã i bëlnoscą. Farwa ta mòże symbòlizowac téż Smierc i jinszé demònë. Òkróm tegò, mòżna òdwrócëc aksjologiczny pòrządk – wząc widnoscë dobro i przëpisac czôrnoscë niedowinnosc.

Westrzód sparłãczeniów pòdónëch bez ùżëtkòwników kaszëbsczégò jãzëka pòjôwiają sã łączbë wëstãpùjącé w tekstach kùlturë, le nôczãstszą òdpòwiedzą je kònkretnô asocjacjô – sniég. Sparłãczenié to wërazno wskazëje na prototipòwé òdniesenié pòzwë *biôłi*, chòc mòżlëwi je téż jinszi prototip, to je mlékò.

---

[40] D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language…*, s. 291–292.

[41] D. Stanulewicz, I. Berger, *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z bielą, czernią, czerwienią…*

[42] D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language…*, s. 291.

[43] D. Stanulewicz, E. Komorowska, *Wartościowanie barw przez użytkowników języka rosyjskiego…*, s. 157.

[44] Òb. m.jin. A. Wierzbicka, *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, Lublin 2006, s. 340.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Bibliografiô:

Berlin B., Kay P., *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley: University of California Press, 1969.

Dmitrieva O., *Color associations*, Color Matters, https://www.colormatters.com/media/pdf/Color_Associations.pdf, dostęp: 2.06.2024.

Gierczyńska-Kolas M., *Pozytywne i negatywne asocjacje z kolorami*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* VII, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2016, s. 275–289.

Gonigroszek D., *Czerń w języku japońskim i szwedzkim – analiza wyników badania ankietowego*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IV, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2013, s. 61–67.

Jaskulska M., *Kolor wolności według młodzieży. Wyniki badań ankietowych*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2014, s. 259–267.

Kalinowski D., *Bestiariusz pomorski*, wydanie II, Gdynia: Region, 2020.

Komorowska E., *Barwa w języku polskim i rosyjskim. Rozważania semantyczne*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2010.

Komorowska E., Stanulewicz D., *Polskie i rosyjskie słownictwo barw. Asocjacje i znaczenia*, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2018.

Kopaliński W., *Słownik symboli*, Warszawa: HPS, Rzeczpospolita, 2007 (prwdr. 1990).

Labuda A., *Bògòwie i dëchë naj przodków (przëłożënk do kaszëbsczi mitologii) / Bogowie i duchy naszych przodków (przyczynek do kaszubskiej mitologii)*, przekł. J. Labudda, Bolszewo: Biblioteka Publiczna Gminy Wejherowo im. Aleksandra Labudy w Bolszewie, 2011.

Leman J., *Biel i czerń w powieści Aleksandra Majkowskiego* Żëcé i przigòdë Remùsa, [w:] *Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska* I, red. D. Stanulewicz, E. Komorowska, B. Afeltowicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2016, s. 108.

Linkner T., *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk: Czec, 1996.

Morton J. L., *Global Color Survey*, Colorcom, https://www.colorcom.com/global-color-survey, dostęp: 2.06.2024.

Mozolewska A., *Colour terms and emotions in English and Polish*, „Beyond Philology” 2010, nr 7, s. 77–102.

Pietrzyk I., *Konotacje nazw barw w języku Rosjan i Polaków*, [w:] R. Gawarkiewicz, I. Pietrzyk, B. Rodziewicz, *Polski słownik asocjacyjny z suplementem*, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2008, s. 261–277.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Stanulewicz D., *Achromatyczna poezja ożywiona czerwienią krwi. Nazwy barw w tomiku* Czôrny kléd *Idy Czai*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2014, s. 145–161.

Stanulewicz D., *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2009.

Stanulewicz D., *Czerń i biel w kaszubskim świecie nadprzyrodzonym*, „Acta Cassubiana" 2022, nr XXIV, s. 72–84.

Stanulewicz D., *Jakiego koloru jest szczęście? Wyniki badań ankietowych*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* III, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2012, s. 131–143.

Stanulewicz D., *Zróżnicowanie regionalne prototypowych odniesień sześciu podstawowych nazw barw w języku polskim* (biały, czarny, czerwony, zielony, żółty, niebieski) *– na tle porównawczym wybranych języków słowiańskich i germańskich*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego" 2006, nr 62, s. 199–211.

Stanulewicz D., Berger I., *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z szarością, brązem, fioletem, różem i oranżem*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* VIII, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2017, s. 77–92.

Stanulewicz D., Berger I., *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z bielą, czernią, czerwienią, zielenią, żółcią i błękitem*, [w:] *Międzykulturowy dyskurs filologiczny*, red. J. Wasiluk, M. Gierczyńska-Kolas, G. Lisowska, Słupsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, 2019, s. 9–28.

Stanulewicz D., Komorowska E., *Wartościowanie barw przez użytkowników języka rosyjskiego – aspekty ilościowe badania wstępnego*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IX, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2018, s. 139–152.

Stanulewicz D., Komorowska E., *Wartościowanie barw przez użytkowników języka rosyjskiego – ulubione kolory i skojarzenia (badanie wstępne)*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IX, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2018, s. 153–174.

Stanulewicz D., Komorowska E., Pawłowski A., *Axiological aspects of Polish colour vocabulary: A study of associations*, [w:] *Colour Studies: A Broad Spectrum*, red. W. Anderson, C. P. Biggam, C. Hough, C. Kay, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2014, s. 258–272.

Szlachta A., *Prototypowe odniesienia nazw barw (na przykładzie badań ankietowych prowadzonych w środowisku wielojęzycznym)*, [w:] *Barwa w języku,* *literaturze i kulturze* IX, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2018, s. 123–137.

Teodorowicz-Hellman E., *Teoria prototypów a nazwy barw w języku polskim i szwedzkim. Obrazy konceptualne nazw barw a ich eksplikacje językowe*, „Polonica" 1998, nr 19, s. 75–91.

Tokarski R., *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, wyd. 2, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004 (prwdr. 1995).

Waszakowa K., *Struktura znaczeniowa podstawowych barw. Założenia opisu porównawczego*, [w:] *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*, cz. I, red. R. Grzegorczykowa, K. Waszakowa, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2000, s. 59–72.

Wierzbicka A., *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, przekł. A. Głaz, K. Korżyk, R. Tokarski, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006 [prwdr. *Semantics: Primes and Universals*, Oxford – New York: Oxford University Press, 1996].

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Mateùsz Klebba
Wëższô Szkòła Administracje i Biznesu
m. Eùgeniusza Kwiôtkòwsczégò w Gdinie

Prawnokarnô òchrona Kaszëbów ze wzglãdu na etniczné przënależenié na niwiznie art. 257 k.k.

Criminal law protection of Kashubians on grounds of ethnicity under Article 257 of the polish Criminal Code

SKRÓCËNK:

W òprôcowanim òsta pòdjãtô problematika mòżlëwòscë òbjãcégò òchroną wëchôdającą z art. 257 k.k. Kaszëbów. Ne rozwôżania prowadzoné są tak pòd wzglãdã zagwësnieniô òchronë jednostce, jak téż zbiorowòscë. Òbgôdënk sporowadzywô sã z grëbszégò wiora do przińdzeniô, czë Kaszëbi mògą bëc òbjãti òchroną na niwiznie art. 257 k.k. jakno etniczné karno. Tak tej w artiklu òsta òmówionô znanka „przënôleżnoscë", z chtërny zwëskiwô art. 257 k.k., chtërnô pòtemù òsta òdniosłô do pòjãcégò etnicznégò karna w ùjãcym spòlëznowëch nôùków, kònfrontëjące jã z sądowima òrzeczeniama i pòzdrzatkama doktrinë. Wôrtnym dzélã òprôcowaniô je téż refleksjô nad jistwą juwernotë Kaszëbów i jich statusu w pòlsczim prawnym pòrządkù, co prowadzy do òcenë, czë jistniejącé prawné ramë są pasowné do jich òchronë przed przesprawama mòtiwòwónyma niezgarą na etnicznym spòdlim.

KLUCZOWÔ SŁOWIZNA:

Etniczné przënależenié, narëszenié celesny nietikalnoscë, prawnokarnô òchrona mniészëznów, znieważenié.

ABSTRACT:

The study addresses the possibility of extending the protection provided by Article 257 of the polish Criminal Code. Kashubians. The considerations are carried out both from the point of view of providing protection to the individual and the collective. The main focus of the study is to determine whether the Kashubians can be protected under Article 257 of the polish Criminal Code as an ethnic group. In view of the above, the article discusses the notion of "belonging" used in Article 257 of the polish Criminal Code, which is then related to the notion of an ethnic group in the

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

light of social sciences, confronting court rulings and doctrinal views. An important element of the study is also a reflection on the specificity of the Kashubian identity and their status in the Polish legal order, which leads to an assessment of whether the existing legal framework is adequate to protect them from crimes motivated by ethnic hatred.

KEYWORDS:
criminal law protection of minorities, ethnicity, Infringement of bodily integrity, insult.

Wstãp

W slédnëch latach je widzec wzmòżoné zainteresowanié przedstôwców doktrinë zagadnieniama z òbrëmiô prawów mniészëznów, w tim nôrodnëch i etnicznëch, a téż spòlëznów, do jaczich regùlacje tikającé mniészëznów stosëje sã òdpòwiednio[1]. Ten biég przëczënił sã do czãscowégò òprôcowaniô problematiczi prawnégò statusu kaszëbsczégò jãzëka, a w kònsekwencje téż jegò brëkòwników. Na tëch òstatnëch dôwelë donëchczas bôczenié przede wszëtczim w kònteksce kòlektiwù, òdnosziwającë sã do prawów przëznónëch zbiorowòscë jaką je spòlëzna pòsłëgiwającô sã regionalnym jãzëkã – kaszëbsczim. Tak czë jinak, do te czasu Kaszëbi nie doczekelë sã żódnégò òprôcowaniô bédowónégò w całoscë jich prawnokarny òchronie, niejedne szczątkòwé òbgôdënczi, chtërne mògą miec znaczenié dlô ti problematiczi mòże równak wëszëkac w przédny mierze lëteraturze pòswiãcony prawnokarny òchronie nôrodnëch i etnicznëch mniészëznów[2]. Dlôte téż célã hewòtnégò artiklu je òmówienié zagadnieniów zrzeszonëch z prawnokarną òchroną Kaszëbów na niwiznie art. 257 karnégò kòdeksu[3].

Ten tu articzel pòdjimnie z grëbszégò wiora teòreticznoprawné rozwôżania, jaczich célã mdze danié òdpòwiescë na pitanié, czë mòżlëwé je òbjãcé Kaszëbów jakno przënôleżników etnicznégò karna, a téż Kaszëbów jakno całownotë (kòlektiwù), òchroną wëchôdającą z art. 257 k.k. Temù téż, nórtowim elementã analizë mdze przëkrodzenié, a téż dogłãbné rozwôżenié charakteru znanczi „przënôleżnoscë”, z chtërny zwëskiwô ùstawòdôwca w kònteksce tipizacje zabronionégò czënu w pòstacje napôdnieniô z przëczënë ksenofòbie, rasëznë abò religijny nietolerancje. Przeprowadzonô analiza dozwòli na ùstalenié, czë Kaszëbi jakno spòlëzna mògą bëc ùznóny za jedno z karnów òbjãtëch òchroną słëchającą karnama taksatiwno wëliczonyma w art. 257 k.k. Żebë tak sã stało, brëkòwné mdze nié leno przeprowadzenié wëkładnie znanczi „przënôleżnoscë”, le téż wëklarowanié, jak kategòriô etnicznégò karna w prawnokarnym znaczenim pòkriwô sã z ùczałim i spòlëznowim rozmienim pòjãcégò etnicznoscë w òdniesenim do Kaszëbów. Tak tej wôżnym zagadnienim pòòstôwô pitanié, czë Kaszëbi, ze wzglãdu na swòjã jãzëkòwą, kùlturową i historiczną apartnosc, mògą bëc zakwalifikòwóny jakno zbiorowòta chronionô w kònteksce przesprawów na nôrodnym, etnicznym abò rasëznowim spòdlim, co w hewòtnym artiklu nastąpi na niwiznie art. 257 k.k. Te rozwôżania mdą przeplôtóné wëpòwiescama doktrinë karnégò prawa ôs òmówienim òrzeczeniów pòwszechny sądowiznë i Sądu Nôwëższégò. Co wicy, nen diskùrs mdze dofùlowóny ò perspektiwë jinëch nôùków, òsoblëwie socjologie i antropòlogie, chtërne dostarcziwają nieòbéńdnëch kòntekstów do pełnégò zrozmieniô etnicznégò statusu Kaszëbów. Wëzwëskanié nëch interdiscyplinarnëch zdrzódłów dozwòli na kòmpleksową analizã, przëczëniwającë sã do wëjasnieniô, w jaczim dzélu przënôleżenié Kaszëbów do etnicznégò karna mòże bëc spòdlim do prawnokarny òchronë na niwiznie art. 257 k.k. Dzãka tima rozwôżaniama, articzel mdze miôł starã òdpòwiedzec na pitanié czë, a żlë jo to w jaczim zôkrãżim, karné prawò mòże bëc nôrzãdłã òchronë Kaszëbów przed przemògą mòtiwòwóną ksenofòbią i diskriminacją. Aùtor artikla wërôżô nôdzejã, że te rozwôżania mdą przëczëną do pòwstaniô w przińdnoscë całownotowégò òprôcowaniô traktëjącégò na temat prawnokarny òchronë Kaszëbów.

---

[1] M. Jabłoński, *Normatywne podstawy ochrony praw mniejszości – wybrane zagadnienia* [w:] *Aktualne problemy ochrony wolności i praw mniejszości w Polsce i na świecie*, red. J. B. Banach-Gutierrez, M. Jabłoński, Wrocław 2017, s. 17.

[2] Tamże, s. 13, 76.

[3] Ùstôw z dnia 6 czerwińca 1997 r. Karny kòdeks (Dz. Ù. z 2014 r., poz. 17), dali téż: k.k. i karny kòdeks.

Przesprawa napôdnieniô z przëczënë ksenofòbie, rasëznë abò religijny nietolerancje

Zgódno z zamkłoscą art. 257 k.k., chto pùbliczno znieważiwô karno lëdnoscë abò pòjedinczną òsobã z przëczënë ji nôrodny, etniczny, rasowi, wëznaniowi przënôleżnoscë abò téż z przëczënë ji bezwëznaniowòscë abò z taczich przëczënów narësziwô celesną nietikalnosc jiny òsobë, pòdlégô karze pòzbawieniô wòlnoscë do lat 3. Tak tej przedmiotã òchronë zabronionégò

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

czënu stipizowónégò w art. 257 k.k. są gòdnosc jednostczi (òkreslonëch karnów lëdnoscë) ôs ji òsobistô nietikalnosc[4]. Dobra te są równak przedmiotã òchronë nié ze wzglãdu na òglowé prawò kòżdégò człowieka do òchronë òsobistëch dobrów w pòstacje tczë, a téż wòlnoscë òd fizycznëch òddzałiwaniów na lëdzczé cało[5], jak to je w przëtrôfkù art. 216 k.k. i 217 k.k.[6], le ze wzglãdu na òchronã pùblicznégò pòrządkù zasadzywającégò sã na wzôjnym szacënkù i akceptacje nôrodnëch, etnicznëch, rasowëch i wëznaniowëch (w tim òsobów nieidentifikùjącëch sã z żódnym wëznaniã) zjinaczeniów[7]. Ò pòsobnym charakterze òchronë tczë i òsobisti nietikalnoscë z przëczënë nôrodny, etniczny, rasowi, wëznaniowi (bezwëznaniowi) przënôleżnoscë na niwiznie art. 257 k.k. wzglãdã òchronë pùblicznégò pòrządkù zaswiôdcziwô chòcbë le môl, w jaczim òstôł wskôzóny nen zabroniony czin, tj. XXXII rozdzél karnégò kòdeksu pòd titlã „Przesprawë procëm pùblicznémù pòrządkòwi”. Wëżi wskôzóné òznôczô, że ùstawòdôwca traktëje pòszanowanié nôrodnëch, etnicznëch, rasowëch i wëznaniowëch zjinaczeniów za dzél pùblicznégò pòrządkù, zasadzywającégò sã na prawie kòżdégò człowieka do nôrodny, etniczny, rasowi abò wëznaniowi (bezwëznaniowi) przënôleżnoscë. Te wòlnoscë wëpłiwają z rzmë aktów midzënôrodnégò prawa, ratifikòwónëch bez Rzeczpòspòlitą Pòlskã[8], a téż m.jin. art. 32, art. 35 i art. 53 Kònstitucje Rzeczpòspòliti Pòlsczi[9], chtërne gwarantëją prawò do równoscë, wòlnoscë òd diskriminacje i tożsamòscë nôrodnëch, i etnicznëch mniészëznów, a téż zagwësniwają wòlnosc zachòwaniô i rozwiju włôsnégò jãzëka, zachòwaniô zwëków, i tradicjów, jak téż wòlnoscë sëmieniô i religie[10].

---

[4] A. Lach, [w:] *Kodeks karny. Komentarz, wyd. 3,* red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020, art. 257.

[5] D. Gruszecka [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, art. 257, wërok SA w Białimstokù z dnia 9 zélnika 2012 rokù, II AKa 137/12, LEX nr 1217652.

[6] Apartny charakter art. 257 k.k. w stosënkù do art. 216 k.k. oraz 217 k.k. béł przódë przedmiotã rozwôżaniów przedstôwców doktrinë karnégò materialnégò prawa. Ten temat pòdjimelë m.jin. A. Michalska-Warias [w:] *Kodeks karny. Część szczególna, wyd. 5*, t. 3, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2023, art. 257.

[7] A. Lach, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 3, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020, art. 257.

[8] D. Gruszecka, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, art. 257, wërok SA we Wrocławiu z dnia 13 czerwińca 2017 rokù, II AKa 131/17, LEX nr 2329064.

[9] Kònstytucjô Rzeczpòspòliti Pòlsczi z dnia 2 łżëkwiata 1997 r. (Dz. Ù. z 1997 r., nr 78 pòz. 483).

Taczé ùjãcé przedmiotu òchronë art. 257 k.k. sprôwiô, że przedstôwiô sã òn jakno jedno z nôrzãdłów przënôleżnoscë jednostczi do nôrodnëch, etnicznëch, rasowëch, wëznaniowëch (bezwëznaniowëch) spòlëznów, a téż całëch zbiorowòsców tëch òsobów, twòrzącëch nôrodné, etniczné, rasowé, wëznaniowé (bezwëznaniowé) karna. Nie òznôczô to równak, że òchroną, chtërną przewidëje nen articzel òbjãté są wszelejaczé karna ze wzglãdu na jaką le przënôleżnosc. Z ti òchronë są wëłączoné karna, jaczé nie òstałë wskôzóné w zamkłoscë przepisu, tak tej art. 257 k.k. nie zagwësniwô òchronë m.jin. z przëczënë przënôleżnoscë do subkùlturów czë seksualnëch mniészëznów[11]. Wëżi pòkôzóné wëchôdô z faktu, że rozszerzenié zôkrãżô penalizacje przesprawë biorącé sã z rozszerzeniô katalogù pòdmiotów wëmienionëch w art. 257 k.k. ò jiné niżlë prost wskôzóné w tim przepisu je niedopùszczalné ze wzglãdu na òbòwiązëjący w karnym prawie bezwzglãdny zakôz stosowaniô rozszerzający wëkładnie na szkòdã òskarżonégò. Kòl te mùszi bôczëc, że wëliczenié zamkłé w art. 257 k.k. mô charakter *numerus clausus* (pòzamkłégò katalogù), a co z te wëchôdô, je enumeratiwné i całowné[12]. Przëjãcé, że nen katalog mô charakter *numerus apertus* (òtemkłégò katalogù) prowadzëłobë w kònsekwencje do pòwstaniô blanketowi normë niedopùszczalny w prawnokarnëch przepisach[13],

---

[10] Zdrzë: wërok Apelacyjnégò Sądu we Wrocławiu z dnia 13 czerwińca 2017 rokù II AKa 131/17, LEX nr 2329064.

[11] P. Bachmat, *Przestępstwa z art. 256 i 257 k.k. – analiza dogmatyczna i praktyka ścigania*, Warszawa 2005, s. 28, wërok Sądu Nôwëższégò z dnia 3 strëmiannika 2022 rokù, II KK 534/21, LEX nr 3409118, wërok Apelacyjnégò Sądu we Wrocławiu z dnia 7 strëmiannika 2013 rokù, II AKa 398/12, LEX nr 1322868.

[12] Taczi pòzdrzatk achtnął Sąd Nôwëższi w ùzasadnienim wërokù z dnia 3 strëmiannika 2022 rokù, wëdónégò w sprawie zawisłi pòd sygnaturą: II KK 534/21, w chtërnym wskôzelë, jeżlë przëczëną znieważeniô karna lëdzy je jich seksualnô òrientacjô, to wëpòwiesc ta nie wëfùlowiwô znanków wëstãpkù z art. 257 k.k. Nen przepis zamikô pòzamkłi katalog przëczënów dzejaniô sprawcë, a co sã z tim rzeszi, nie je dopùszczalné rozszerzającé wëkłôdanié ti prawny normë bez rozszerziwanié òchronë w ti zesadzony na karno lëdnoscë w ni niewzmiankòwóné.

[13] Za taczim rozmienim taksatiwnëch wëliczeniów pòzamkłëch w normach karnégò materialnégò prawa òpòwiôdôł sã Apelacyjny Sąd w Pòznanim w ùzasadnienim wërokù z dnia 9 smùtana 2017 rokù wëdónégò w sprawie II AKa 82/17, LEX nr 2761776.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

jakno przékùjący kònstitucyjny reglë òkreslonoscë zabronionégò czënu[14]. Te zakazu nie narësziwô równak subsumpcjô znanczi przënôleżnoscë do fakticznégò stanu dóny sprawë[15].

Tak tej mòżlëwé i brëkòwné je kòżdoczasny dokònywanié wëkładnie znanczi „przënôleżnoscë" w célu ùstaleniô czë zachòwaniô sprôwcë je zamôchniãcym na dobra chronioné art. 257 k.k. W przëtrôfkù daniô cwierdzący òdpòwiescë na tak pòstawioné pitanié zasadné je przeprowadzenié dalszich rozwôżaniów, chtërnëch kònstatacją mdze scwierdzenié, że dóné zachòwanié sprôwcë (rozmióné jakno zdarzenié) wëfùlowiwô abò nie wëfùlowiwô wszëtczé znanczi òkresloné w dónym przepisu materialnégò prawa, w tim przëtrôfkù art. 257 k.k. Tak tej òznôczô to, że negatiwnô òdpòwiesc na to pitanié, pòlégającô na ùstalenim, że zachòwanié sprôwcë nie bëło zamôchniãcym na chòc le jedno z chronionëch dobrów wëmienionëch w art. 257 k.k. (nôrodnô, etnicznô, rasowô, wëznaniowô/bezwëznaniowô przënôleżnosc), to felëje spòdlô do przëjãcô, że sprôwca, dopùscył sã znieważeniô abò narëszeniô celesny nietikalnoscë, wëczerpiwô swòjim dzejanim znanczi przesprawë napadnieniô z przëczënë ksenofòbie, rasëznë abò religijny nietolerancje, tj. przesprawë z art. 257 k.k.[16]. Żlë równak pò prôwdze doszło do zniewôżeniô abò narëszeniô celesny nietikalnoscë dóny òsobë abò karna z jinëch przëczënów nigle te taksatiwno wëmienioné w zamkłoscë art. 257 k.k., to wôrt je zbadac, czë to pòstãpòwanié wëczerpiwô znanczi zabronionégò czënu stipizowónégò w art. 216 k.k. abò 217 k.k. Taczé òtaksowanié mô machtné znaczenié, kò mô cësk na ùstalenié tribù scyganiô przesprawë. Przesprawa napadnieniô z przëczënë ksenofòbie, rasëznë abò religijny nietolerancje je pùblicznoskargòwim czënã, zôs przesprawë zniewôżeniô i narëszeniô celesny nietikalnoscë priwatnoskargòwima czënama (art. 216 § 5 k.k. i art. 217 § 3 k.k.).

Znanka „przënôleżnoscë"

Hewò tu zdôwô sã wôrtné òmówienié charakteru znanków przedmiotowi stronë zabronionégò czënu stipizowónégò w art. 257 k.k., jiże ta klasyfikacjô mô bezpòstrzédné znaczenié przë dokònywanim subsumpcje, a w kònsekwencje òtaksowanim czë doszło do pòpełnieniô zabronionégò czënu. Znanka „przënôleżnoscë” miałabë bëc klasyfikòwónô jakno deskriptiwnô (òpisowô)[17], nie brëkùjącô òcenë pòprzedzony òdniesenim do subiektiwnëch pòjãców, a leno przeprowadzeniô jãzëkòwi wëkładnie (znanka wërażonô w pòtocznym jãzëkù)[18]. Felëje pòdstawów do rzeszeniô pòjãcô „etnicznô przënôleżnosc” na niwiznie art. 257 k.k. z pòjãcym „etniczny mniészëznë” fòrmùłowónym bez art. 2 ùst. 3 ùstawù z dnia 6 stëcznika 2005 r. ò nôrodnëch i etnicznëch mniészëznach a téż ò regionalnym jãzëkù[19]. Kò ta znanka nie je normatiwną znanką i nie òdnôszô sã do legalny definicje fòrmùłowóny bez karny kòdeks abò jiny normatiwny akt ùstawòwi miarë. Przëjãcé procëmnégò założeniô, wëłącziwającégò spòd òchronë art. 257 k.k. spòlëznów niebãdącëch równoczasno nôrodnyma abò etnicznyma mniészëznama w rozmienim ùstawù ò nôrodnëch i etnicznëch mniészëznach, a téż ò regionalnym jãzëkù abò téż zaregistrowónyma kòscołama, abò wëznaniowima zrzeszama je nieùprawnioné[20]. Dokònanié taczi wëkładnie znanczi „przënôleżnoscë” prowadzëłobë do nieùprawnionégò zawãżeniô krãgù pòdmiotów òbjãtëch òchroną i przékòwałobë zagwësnieniu pùblicznégò pòrządkù, w célu jaczégò zagwësnieniô ùstawòdôwca dôł sã na penalizacjã zniewôżeniô na nôrodnym i etnicznym spòdlim.[21].

---

[14] A. Kustra, *Blankietowość norm prawnokarnych jako problem konstytucyjny*, „Forum Prawnicze" 02/2012, s. 24.

[15] Pòstanowienié Sądu Nôwëższégò z dnia 7 stëcznika 2009 rokù, IV KK 225/08, OSNKW 2009, nr 6, poz. 44.

[16] M. Woiński, *Przestępstwo z art. 257 k.k.*, Warszawa 2011, s. 6–7, 25, 26.

---

[17] S. Żółtek, *Znaczenie normatywne ustawowych znamion typu czynu zabronionego. Z zagadnień semantycznej strony zakazu karnego*, Warszawa 2016, s. 62.

[18] Chòc le òrzecznictwò nôczãscy zwëskiwô ze sfòfmùłowaniô „pòtoczëzna”, to te pòjãcô ni mòże òdnosziwac do jãzëka, jaczégò brëkòwnikama są lëdze w nieòficjalnëch sytuacjach. Tej-sej w tim kònteksce mòże padac òkreslenié „etniczny jãzëk”, chtërno zdôwô sã lepi òddawac nôtërã jãzëka, chtërnégò brëkòwnikã je ùstawòdôwca fòrmùłujący przepisë. M. Zieliński, Z. Radwański, *Wykładnia prawa cywilnego*, „Studia Prawa Prywatnego” 2006 r., nr 1, s. 20: „Ustawodawca nie formułuje przepisów prawnych w języku, którym ludzie posługują się na co dzień, lecz w języku ogólnym, którym mówią wykształceni użytkownicy języka w sytuacjach oficjalnych”. Tak tej znanczi wërażóné w pòtoczëznie przë dokònanim jãzëkòwi wëkładnie miôłbë rozmiec w òglowi spòsób, òdnosziwającë je do desygnatów, chtërne jima słëchają ze słowarzów pòlsczégò jãzëka.

[19] Ùstôw z dnia 6 stëcznika 2005 r. ò nôrodnëch i etnicznëch mniészëznach a téż ò regionalnym jãzëkù (Dz. Ù. z 2017 r., pòz. 823), dali téż: ùstôw ò nôrodnëch i etnicznëch mniészëznach a téż ò regionalnym jãzëkù.

[20] Register prowadzony na spòdlim ùstawù z dnia 17 maja 1989 r. ò gwarancjach wòlnoscë sëmieniô i wëznaniô (Dz. Ù. z 2017 r., pòz. 1153.), a téż rozpòrządzeniô Minystra Bënowëch Sprawów i Administracje z dnia 31 stëmiannika 1999 r. w sprawie registru kòscołów i jinëch wëznaniowëch zrzeszów (Dz. Ù. z 1999 r. nr 38, pòz. 374).

[21] A. Bielska-Brodziak, S. Tkacz, Z. Tobor, *Kilka uwag o wykładni prawa karnego*, „Studia Prawnicze” 2019, z. 3 (181), s. 140, K. Kmąk, *Odstąpienie od rezultatów wykładni*

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Òdnosziwaniu pòjãcégò nôrodny, etniczny abò wëznaniowi „przënôleżnoscë” do pòjãców, z chtërnëch zwëskùje ùstôw ò nôrodnëch i etnicznëch mniészëznach a téż ò regionalnym jãzëkù naprocëm stôwô ju samò rozapartnienié bez ùstawòdôwcã pòjãcégò „przënôleżnoscë” òd pòjãcégò nôrodny, etniczny abò wëznaniowi mniészëznë. Miôłbë przëjimac, że czejbë racjonalny ùstawòdôwca chcôł zawãżëc katalog kòlektiwów słëchającëch òchronie art. 257 k.k. do katalogù twòrzonégò bez ùstôw ò nôrodnëch i etnicznëch mniészëznach a téż ò regionalnym jãzëkù, zwëskôłbë z pòjãcô przënôleżnoscë do nôrodny, etniczny abò wëznaniowi mniészëznë. Tak tej skòrno ùstawòdôwca ne pòjãca rozapartniwô, to bôczącë na fùnksnérëjącé w pòlsczim systemie prawa domniemanié racjonalnoscë ùstawòdôwcë, ùzasadnioné zdôwô sã bëc cwierdzenié, że pòjãca te nie są semanticzno jistné, a leno w czãscë mają zbiégające znaczeniowé zôkrãżé. Jinaczi gôdającë, znanka „przënôleżnoscë”, z chtërny zwëskiwô karny kòdeks w art. 257 k.k. zamikô w sobie tak przënôleżnosc do nôrodnëch i etnicznëch mniészëznów wëmienionëch w ùstawie ò nôrodnëch i etnicznëch mniészëznach a téż ò regionalnym jãzëkù, jak téż jinëch nôrodnëch i etnicznëch spòlëznów, chtërne pòòstają pòza zôkrãżim regùlacje tegò aktu.

W taczi stojiznie do dokònaniô wëkładnie znanczi „przënôleżnoscë” zasadné je zwëskanié z jãzëkòwi wëkładnie i òdniesenié ji do znaczeniô, jaczé nadôwô ji etniczny jãzëk. Nimò pòzmianë pòdéńdzeniô do wëkładnie prawa, chtërną je widzec w slédnëch latach w pòlsczi doktrinie[22], wcyg primarną rolã òdgriwô jãzëkòwô wëkładniô, traktowónô téż bez òrzecznictwò jakno wéńdzeniowô do wëprôcowaniô kùńcowégò wnioskù ò znaczenim dónégò przepisu[23]. Zgódno z tą praktiką przë dokònywanim wëkładnie prawnëch tekstów, interpretatór miôłbë nôpierwi òdwòłac sã do wëników jãzëkòwi wëkładnie, zachòwiwającë gwësné ji regle, a dopiérze w przëtrôfkù napòtkaniô nieùsuwalnëch wątplëwòscy, sygnąc do wëkładniów wëższégò rzãdu, w tim fùnkcjonalny i systemòwi wëkładnie[24]. Bôczącë równak,

---

językowej w prawie karnym (na kanwie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 2009 r., I KZP 35/08), „Studenckie Zeszyty Naukowe” 2019, vol. XXII, nr 42, s. 79.

[22] Wicy w tim temace: W. Lamentowicz, *Interpretacja prawnicza. Omnia sunt interpretanda*, Warszawa 2020, s. 41.

[23] P. Hofmański, S. Zabłocki: *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Kraków 2006, s. 220, J. Wróblewski: *Rozumienie prawa i jego wykładnia*, Wrocław 1990.

[24] L. Morawski, *Główne problemy współczesnej filozofii prawa. Prawo w toku przemian*, Warszawa 1999, s. 235.

że znanka „przënôleżnoscë” na niwiznie art. 257 k.k. je téż òstrą znanką, wëznacziwającym drobnotną grańcã midzë penalizowónym zachòwanim a strefą prawnokarno indiferentną, co wëchôdô z faktu, że zôkrãżé ji desygnatów je jasné i jednoznaczné, sygnie, jak sã zdôwô, zwëskanié z jãzëkòwi wëkładnie. Szlachòwnëch wniosków mùszi dostarcziwac wëzwëskanié wëkładniów wëższégò rzãdu, òsoblëwie fùnkcjonalny i celowòscowi, chtërnëch prawidłowé przeprowadzenié skùtkùje kònstatacją, że wëłączenié z òchronë art. 257 k.k. wielnëch nôrodnëch i etnicznëch spòlëznów leno dlôte, że jich prawa nie są przedmiotã regùlacje ùstawù ò nôrodnëch i etnicznëch mniészëznach a téż ò regionalnym jãzëkù przékòwałobë zagwësnieniu pùblicznégò pòrządkù, chtëren je chronionym dobrã całégò XXXII rozdzélu karnégò kòdeksu, w chtërnym je zapisóny òbgôdiwóny articzel.

Znanka etniczny „przënôleżnoscë” a Kaszëbi

Skòrno òstał ju òmówiony charakter znanczi „przënôleżnoscë”, miôłbë jic z dalszima rozwôżaniama i doprzińc do te, czë Kaszëbi mògą bëc ùznóny za jedną ze spòlëznów, jaczim słëchô òchrona na niwiznie art. 257 k.k. Prawnô klasyfikacjô Kaszëbów bez lata bëła zacht problematiczną kwestią[25] i bùdza niemôłé emòcje, nié blós westrzód samëch zainteresowónëch, le téż szerok rozmióny pùbliczny òpinie. Dlôte téż w òdniesenim do Kaszëbów stosowelë baro rozmajité òkreslenia: etniczné karno[26], etniczno-kùlturowé karno[27], spòlëzna pòsłëgiwającô sã regionalnym jãzëkã[28] czë téż w kùńcu jãzëkòwô mniészëzna[29]. To machtné terminologiczné zjinaczenié mô ùjednoliconé ùstawòdôwca, òkresliwający Kaszëbów w art. 19 ùst. 2 ùstawù z dnia 6 stëcznika 2005 r. ò nôrodnëch i etnicznëch mniészëznach a téż ò regionalnym jãzëkù mianã spòlëznë pòsłëgiwający sã regionalnym jãzëkã[30]. Te rozwôżania są równak mni wôżné dlô òmôwióny problematiczi, kò jak ju bëło rzekłé, ùstawòdôwca w art. 257 k.k. nie zwëskiwô z normatiwny znanczi, òdnosziwający sã do słowiznë ùstawù ò nôrodnëch i etnicznëch mniészëznach a téż ò regionalnym jãzëkù, le deskriptiwną znanką wërażoną w pòtoczny mòwie.

---

[25] C. Obracht-Prondzyński, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. Dzieje najnowsze (po 1945 r.)*, tom V, Gdańsk 2019, s. 809.

[26] Tamże s. 811.

[27] Tamże s. 810.

[28] Z. Bukowski, *Prawny status języka regionalnego w Polsce na przykładzie języka kaszubskiego*, „Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania”, tom 9, 2016, s. 102, za: ustawą o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym z dnia 6 stycznia 2005 r. (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 823).

[29] C. Obracht-Prondzyński, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. Dzieje najnowsze (po 1945 r.)*, tom V, s. 809.

Przezérającë lëteraturã przedmiotu mòże pòtkac rzmã definicjów „etnicznoscë”, a téż „etnicznégò karna” zwëskùjącëch z jistnika „przënôleżnoscë” w definiensu. Te pòjãca nie są równowôżné, a jich definicje rozmieją tej-sej mòcno jinaczëc sã midzë sobą[31]. Nôczãscy równak pòjãcé etniczny przënôleżnoscë je w socjologie wiązóné z aùtoidentifikacją jednostczi, wërôżającą sã w akcentowanim swòji przënôleżnoscë do dóny etniczny spòlëznë[32]. Taczé ùjãcé przënôleżnoscë zdôwô sã bëc blësczé kòdeksowi znance „przënôleżnoscë”, chtërna to przënôleżnosc je *spiritus movens* zabronionégò czënu i pòpichô sprôwcã do pòpełnieniô zamôchniãcô sã na chronioné dobro art. 257 k.k., a równoczasno jednoznaczno wskazywô na mòżlëwòsc òbjãcô òchroną Kaszëbów, tj. przënôleżników etnicznégò karna, rozmiónégò za Andrisã Sadowsczim, jakno trwałô pòstacjô „spòlëznowi integracje, pòwstałô w skùtk òbiektiwnégò historicznégò procesu na rówiznie jãzëka, aùtenticznégò abò domniemónégò pòchòdzeniô, religie i jinëch czinników, céchùjącé sã pòczëcym apartnoscë w stosënkù do jinëch zbiorowòsców”[33]. Kaszëbi jakno zbiorowòta òdpòwiôdają wszëtczima tima znankama[34], a tej mògã bëc ùznóny za etniczné karno, a jednostczi do niegò słëchającé za wëfùlëjącé znankã przënôleżnoscë w rozmienim art. 257 k.k.

---

[30] Ùstawòdôwca mô wzãté regionalnégò jãzëka z Eùropejsczi kartë regionalnëch i mniészëznowëch jãzëków (Dz. Ù. z 2009 r. Nr 137, pòz. 1121), zgódno z chtërną za regionalny jãzëk ùznôwô sã jãzëk, chtëren (1) je tradicyjno wëzwëskiwóny w òbéńdze dónégò państwa bez jegò òbëwatelów, chtërny są liczebno mniészim karnã òd resztë lëdnoscë tegò państwa, (2) jinaczi sã òd òficjalnégò jãzëka te pańtwa; nie òbjimô to ani dialektów òficjalnégò jãzëka, ani jãzëków wëchòdników.

[31] M. Bieńskowska-Ptasznik, *Tożsamość etniczna jednostki w kontekście pogranicza* [w:] *Etniczność i obywatelskość w Nowej Europie. Konteksty edukacji międzykulturowej*, red. J. Nikitorowicz, D. Misiejuk, M. Sobecki, Białystok 2007, s. 327.

[32] Tamże, s. 327.

[33] A. Sadowski, *Pojęcie grupy etnicznej w socjologii*, „Studia Socjologiczne” 1973, nr 4, s. 193.

[34] H. Sommer, H. Sommer, G. Zakrzewski, *Świadomość narodowa Kaszubów – wybrane zagadnienia*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość”, tom XVI, 2019, s. 177.

W doktrinie pòwszechno przëjimô sã, że przesprawa napadnieniô z przëczënë ksenofòbie, rasëznë abò religijny nietolerancje mòże bëc dokònónô leno w bezpòstrzédnym[35] zamierzenim[36], co òznôczô, że leno tej, czej sprôwca chce dokònac znieważeniô abò narëszeniô celesny nietikalnoscë z przëczënë nôrodny, etniczny, rasowi, wëznaniowi (bezwëznaniowi) przënôleżnoscë. Jinaczi gôdającë, jidze ò te zortu zachòwanié sprôwcë, chtërno je mòtiwòwóné niezgarą do kònkretny nôrodny, etniczny, rasowi, wëznaniowi (bezwëznaniowi) spòlëznë. Tak tej dlô jistwë przesprawë z art. 257 k.k. znaczenié mô dopùszczenié sã bez sprôwcã znieważeniô abò narëszeniô òsobisti nietikalnoscë z ti leno przëczënë traktëje òn dóną jednostkã jakno słëchającą do zbiorowòscë (w przëtrôfkù Kaszëbów etniczny), jaczi ni mòże òn zgarac[37]. Irrelewantny z pùnktu widzeniô prawnokarny taksacje zachòwaniô sprôwcë je fakt, czë dónô òsoba pò prôwdze przënôleżô do ti zbiorowòscë, czë téż sprôwca béł leno w błãdnym przeswiôdczenim co do ti przënôleżnoscë. Kòżdą razą tej, czej pòprawno przeprowadzoné fakticzné ùstalenia prowadzą do wnioskù, że bezprawné zamôchniãcé bëło pòwòdowóné przeswiôdczenim sprôwcë ò przënôleżnoscë jednostczi do jedny òd spòlëznów, òbjãtëch òchroną art. 257 k.k. mdze mia jistwa przesprawa z te artikla[38].

Znankã „przënôleżnoscë” słëchô tej rozmiec jistno z socjologiczną definicją etniczny przënôleżnoscë (przënôleżnoscë do etnicznégò karna), z tą zastrzegą, że nie jidze ò fakticzné pòczëcé przënôleżnoscë pòkrziwdzonégò do dóny etniczny spòlëznë, le ò przekònanié sprôwcë, że pòkrziwdzony identifikùje sã jakno przënôleżnik dóny etniczny zbiorowòscë, na jaką ni mòże òn (sprôwca) zgarac, co pòpichô gò do dokònaniô bezprawnégò zamôchniãcô sã chronioné dobra pòkrziwdzonégò. Tak tej tim karnã mògą bëc Kaszëbi i ni mô to znaczeniô, że na niwiznie ùstawù ò nôrodnëch i etnicznëch mniészëznach a téż ò regionalnym jãzëkù są òni klasyfikòwóny jakno spòlëzna pòsłëgiwającô sã regionalnym jãzëkã. Żlë sprôwca pòwòdowóny niezgarą do Kaszëbów (etnicznégò karna) zniewôżô jednostkã (Kaszëba) abò z ti przëczënë narësziwô ji celesną nietikalnosc, wëfùlowiwô swòjim zachòwanim znanczi przesprawë z art. 257 k.k.

---

[35] Z. Ćwiąkalski, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*. Tom II. *Komentarz do art. 117–277 k.k.*, wyd. IV, red. A. Zoll, Warszawa 2013, art. 257; D. Gruszecka [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, art. 257; A. Marek [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, Warszawa 2010, art. 257, M. Kalitowski, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, red. M. Filar, Warszawa 2016, art. 257.

[36] Aùtor artikla merkô równak pòzdrzatk zaprezentowóny w wërokù Òkrãgòwégò Sądu w Białimstokù z dnia 5 strëmiannika 2015 rokù, VIII Ka 938/14, LEX nr 1828749, w chtërnym mają scwierdzoné, że czënów z art. 257 k.k. i art. 216 k.k. mòże dopùscëc sã dzejącë z bezpòstrzédnym abò ewentualnym zamierzenim, chtëren to pòzdrzatk pòòstôwô w zdecydowóny òpòzycje do przëjãti i ùtrwalony òrzeczniczi lënie.

[37] Wërok Apelacyjnégò Sądu we Gduńskù z dnia 19 lëpińca 2018 rokù, II AKa 192/18, KSAG 2018, nr 4, poz. 118–128.

[38] Wërok Apelacyjnégò Sądu w Szczecënie z dnia 7 strëmiannika 2019 rokù, II AKa 231/18, LEX nr 3021580, wërok Apelacyjnégò Sądu we Wrocławiu z dnia 26 lëpińca 2018 rokù, II AKa 202/18, LEX nr 2567674, wërok Òkrãgòwégò Sądu we Wrocławiu z dnia 16 gromicznika 2018 rokù, III K 125/17, LEX nr 2470171.

Pòdsëmòwanié

Przeprowadzenié wëkładnie (tak jãzëkòwi, jak téż wëkładniów wëższégò rzãdu) znanczi etniczny „przënôleżnoscë” na niwiznie art. 257 k.k. prowadzy do scwierdzeniô, że Kaszëbi jako etniczné karno jak téż Kaszëbi jakno jednostczi przenôleżącé do etnicznégò karna słëchają òchronie w òbrëmim te przepisu. Kò felëje jaczégò le rozsądnégò spòdlô, chtërno dozwòliwałobë na przëjãcé, że Kaszëbi ni mògą bëc ùznóny za etniczné karno wchôdającé w zôkrãżé taksatiwnégò katalogù chronionëch bez art. 257 k.k. spòlëznów (jakno przënôleżący do etnicznégò karna). Wëzi wskôzónémù naprocëm stôwô nié leno jãzëkòwé znaczenié etniczny przënôleżnoscë, le przede wszëtczim cél, dlô jaczégò ùstawòdôwca dôł sã na stipizowanié zabronionégò czënu w pòstacje napadnieniô z przëczënë ksenofòbie, rasëznë abò religijny nietolerancje i wpisanié gò do XXXII rozdzélu karnégò kòdeksu, chtëren je pòswiãcony òchronie pùblicznégò pòrządkù. Apartnym zagadnienim pòòstôwô wcyg realizacjô òchronë zagwësniwóny Kaszëbama bez art. 257 k.k., chtërna mia bë sã w przińdnoscë stac przedmiotã dalszich rozwôżaniów doktrinë, pòprzedzonëch analizą òrzecznictwa, a czej taczégò nie mdze, ùstaleniô przëczënë, dlô jaczi Kaszëbi nie decydëją sã na zawiadômianié gwësnëch òrganów ò merkach niezgarë, chtërno je widzec m.jin. na internetowëch platfòrmach i spòlëznowëch mediach. Przeprowadzenié nëch rozwôżaniów dozwòli na doprzéńdzenié na mòżlëwé czerënczi dzejaniów, jaczich célã mdze zwiãkszenié prawny swiądë Kaszëbów i procëmdzejanié dopùszczziwaniu sã przesprawów na jich szkòdã. To sã równak ani nie gôdô, że Kaszëbi jakno jednostczi, a téż jakno kòlektiw (etniczné karno) zwëskiwają w teòreticznoprawnym znaczenim z òchronë art. 257 k.k., chtëren mòże bëc ùznóny za skùtkòwné nôdzãdło òchronë Kaszëbów przed przesprawama mòtiwòwónyma etniczną niezgarą, le tej leno, czej Kaszëbi pòkôżą sã jakno zdeterminowóny i mdą zawiadomiwelë gwësné òrganë ò docyganim sã pòpełnieniô przesprawë z art. 257 k.k.

Bibliografiô:

Bachmat P., *Przestępstwa z art. 256 i 257 k.k. – analiza dogmatyczna i praktyka ścigania*, Warszawa 2005.

Bielska-Brodziak A., Tkacz S., Tobor Z., *Kilka uwag o wykładni prawa karnego*, „Studia Prawnicze” 2019, z. 3 (181).

Bieńskowska-Ptasznik M., *Tożsamość etniczna jednostki w kontekście pogranicza*, [w:] *Etniczność i obywatelskość w Nowej Europie. Konteksty edukacji międzykulturowej*, red. J. Nikitorowicz, D. Misiejuk, M. Sobecki, Białystok 2007.

Bukowski Z., *Prawny status języka regionalnego w Polsce na przykładzie języka kaszubskiego*, „Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania”, tom 9, 2016.

C. Obracht-Prondzyński, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. Dzieje najnowsze (po 1945 r.)*, tom V, Gdańsk 2019.

Ćwiąkalski Z., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*. Tom II. *Komentarz do art. 117–277 k.k.*, wyd. IV, red. A. Zoll, Warszawa 2013, art. 257.

Gruszecka D., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, art. 257.

Hofmański P., Zabłocki S., *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Kraków 2006.

Jabłoński M., *Normatywne podstawy ochrony praw mniejszości – wybrane zagadnienia* [w:] *Aktualne problemy ochrony wolności i praw mniejszości w Polsce i na świecie*, red. Banach-Gutierrez J. B., Jabłoński M., Wrocław 2017.

Kalitowski M., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, red. M. Filar, Warszawa 2016, art. 257.

Kmąk K., *Odstąpienie od rezultatów wykładni językowej w prawie karnym (na kanwie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 2009 r., I KZP 35/08)*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” vol. XXII,2019, nr 42.

Kustra A., *Blankietowość norm prawnokarnych jako problem konstytucyjny*, „Forum Prawnicze” 2012, nr 2.

Lach A., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 3, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020, art. 257.

Lamentowicz W., *Interpretacja prawnicza. Omnia sunt interpretanda*, Warszawa 2020.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

M. Zieliński, Z. Radwański, *Wykładnia prawa cywilnego*, „Studia Prawa Prywatnego” 2006, nr 1.

Marek A., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, Warszawa 2010, art. 257.

Michalska-Warias A., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, wyd. 5, t. 3, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2023, art. 257.

Morawski L., *Główne problemy współczesnej filozofii prawa. Prawo w toku przemian*, Warszawa 1999.

Sadowski A., *Pojęcie grupy etnicznej w socjologii*, „Studia Socjologiczne” 1973, nr 4.

Sommer H., Zakrzewski G., *Świadomość narodowa Kaszubów – wybrane zagadnienia*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość”, tom. XVI, Gdańsk 2019.

Woiński M., *Przestępstwo z art. 257 k.k.*, Warszawa 2011.

Wróblewski J., *Rozumienie prawa i jego wykładnia*, Wrocław 1990.

Żółtek S., *Znaczenie normatywne ustawowych znamion typu czynu zabronionego. Z zagadnień semantycznej strony zakazu karnego*, Warszawa 2016.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Dział I

STUDIA I MATERIAŁY RECENZOWANE

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE

RJK

Elżbieta Bugajna
Instytut Kaszubski

Mikrokosmos kobiet w literaturze kaszubskiej (na przykładzie powieści Aleksandra Majkowskiego *Żëcé i przigòdë Remùsa*)

The mikrokosm of woman in Kashubian literature (based of Majkowski's novel: "The Life and Adventures of Remus")

ABSTRAKT:
Artykuł porusza temat obecności kobiet w literaturze kaszubskiej. Autorka przedstawia i systematyzuje postacie kobiet nakreślone w powieści Aleksandra Majkowskiego *Żëcé i przigòdë Remusa*. Celem artykułu jest odczytanie postaci Remusowych kobiet w perspektywie holistycznej.

KLUCZOWE SŁOWA:
literatura kaszubska, kobieta w literaturze, *Żëcé i przigòdë Remusa*

ABSTRACT:
The article discusses the presence of women in Kashubian literature. The author presents and systematizes the characters of women in Aleksander Majkowski's novel *Żëcé i przigòdë Remusa*. The aim of the article is to read the figures of Remus's women in a holistic perspective.

KEYWORDS:
Kashubian literature, woman in literature, *Żëcé i przigòdë Remusa*

Motyw kobiety jest obecny w literaturze światowej od początku jej istnienia. Widać to chociażby na przykładzie literatury antycznej, np. w dramacie *Antygona* Sofoklesa czy też w *Biblii*. Temat kobiety we współczesnej kulturze, w tym literaturze, nabiera swoistego znaczenia. Dzieje się tak ze

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

względu na dynamiczny rozwój wszelkiego rodzaju ruchów feministycznych. Ruchy społeczne na poziomie wertykalnym przekładają się także na ich reprezentatywność w literaturze. Dumnie brzmiące hasło: „Nadchodzi czas kobiet”, którym w artykule *Nadchodzi czas kobiet – autorki i tematy. Szkic interpretacyjny*[1] posłużyła się Adela Kuik-Kalinowska, odzwierciedla się w rozwoju literatury kaszubskojęzycznej, np. przez wzrost reprezentatywności autorek, których w początkach tego piśmiennictwa nie spotykamy. W odpowiedzi na nowe trendy w ruchu społecznym Daniel Kalinowski podjął się próby analizy literatury kaszubskiej w artykule *Twórczość kaszubskojęzyczna w perspektywie krytyki feministycznej*[2].

Głównym zamysłem tego artykułu jest prezentacja różnych kreacji kobiety w powieści *Żëcé i przigòdë Remùsa* Aleksandra Majkowskiego. Temat ten był kilkakrotnie poruszany w różnych opracowaniach dotyczących arcydzieła doktora Majkowskiego[3]. Celem będzie wydobycie nowych treści, odczytanie postaci Remusowych kobiet, stanowiących swoisty mikrokosmos społeczności wykreowanej przez autora, w perspektywie holistycznej. Całość zostanie zakończona posumowaniem.

Obraz kobiety w literaturze (na przykładzie powieści o Remusie)

Od czego zależy obraz kobiet w literaturze? Mają na to wpływ określone czynniki: twórca, czas i miejsce tworzenia. Istotne wydaje się rozróżnienie, kto pisze o kobiecie: mężczyźni czy kobiety[4]. W tej części artykułu postaram się przybliżyć obraz kobiet w najsłynniejszej powieści kaszubskiej

---

[1] A. Kuik-Kalinowska, *Nadchodzi czas kobiet – autorki i tematy. Szkic interpretacyjny*, „Slavia Occidentalis”, 2017, nr 2, s. 97–110.

[2] D. Kalinowski, Twórczość kaszubskojęzyczna w perspektywie krytyki feministycznej, [w:] tegoż, Juwernota. Literatura kaszubska i studia kulturowe, Gdańsk 2023, s. 101–122.

[3] Temat ten poruszała m.in. A. Kuik-Kalinowska w artykule *Kobiety Remusa – kilka refleksji i uogólnień*, „Nasze Pomorze” 2001, nr 3, s. 29–46, która kilkakrotnie odwoływała się do opracowania Tadeusza Linknera *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996.

[4] W literaturze kaszubskiej spotykamy coraz więcej kobiet piszących w języku kaszubskim. W 180-letnim okresie jej rozwoju pierwsze kaszubskie literatki zadebiutowały książkowo dopiero w II połowie XX wieku (Anna Łajming, Krystyna Muza, Agnieszka Browarczyk), czyli ponad 100 lat od powstania tejże literatury. Wcześniej, w dwudziestoleciu międzywojennym, pojawiło się kilka nazwisk prekursorek kobiecego piśmiennictwa.

Aleksandra Majkowskiego *Żëcé i przigòdë Remùsa*[5]. Jest to rysunek kobiet widzianych przez mężczyznę ukształtowanego w czasach przełomu XIX i XX wieku. Nad tym tematem pochylała się już wcześniej m.in. Adela Kuik-Kalinowska we wspomnianym wyżej tekście *Kobiety Remusa. Kilka refleksji i uogólnień* (2001) oraz pracy *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub* (2011), zaś wcześniej Tadeusz Linkner w *Heroicznej biografii Remusa* (1996). Niniejszy przegląd służy usystematyzowaniu obrazów kobiet, tworzących pewien szczególny mikrokosmos w utworze kaszubskiego pisarza oraz odczytaniu kreacji kobiet w perspektywie holistycznej.

Powieść o Remusie powstawała w początkach XX wieku, więc siłą rzeczy jest to obraz kobiety w różnych rolach społecznych adekwatnych do tego czasu. Wyznacznikiem jest patriarchalny obraz społeczeństwa. Na kartach powieści pojawia się cała plejada kobiet, różnego stanu i profesji. Majkowski nie przełamuje tutaj stereotypów, kreśli zróżnicowany obraz wsi kaszubskiej końca XIX wieku, w którym jak w zwierciadle widać postacie kobiece. Występują zarówno proste kobiety z ludu, jaki i dziedziczki, szlachcianki, kobiety wyższego stanu. Stąd poznajemy Marcjannę i Martę oraz panią Zabłocką. Później pojawia się panna ze dworu oraz dwie proroczki/widzące: panna Sławina i stara Julka. Wdowa po przyjacielu bohatera, muzykancie Trąbie, Trabina, za którą mieszkańcy wsi wydali Remusa, by zaoszczędzić na jej utrzymaniu. Niepoślednią rolę odgrywa też pani na Zaborach. Ostatnia postać z pogranicza snu i marzeń – królewianka, jest symbolem wartości ważnych dla bohatera tekstu. Urasta ona do symbolu odrodzenia języka kaszubskiego.

Kobiety ze wsi

Główne miejsce akcji pierwszej części powieści *Żëcé i przigòdë Remùsa* wybudowanie zwane Lipińskimi Pustkami zamieszkują trzy kobiety: Marcjanna, Marta i pani Zabłocka. Najważniejsi są mężczyźni, oni mają

Szerzej na ten temat, zob. D. Kalinowski, *Twórczość kaszubskojęzyczna w perspektywie…*, s. 101–122.

[5] Zob. A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zvjercadło kaszubskji*, opr. i przypisy J. Treder, wstęp J. Borzyszkowski, A. Kuik-Kalinowska, J. Treder, Gdańsk 2010. Na rynku wydawniczym ukazało się kilkanaście wydań powieści o Remusie. W dalszej części pracy posłużę się wydaniem Oficyny Czëc, brw., Gdańsk, pisownia i język J. Treder.

decydujący głos, kobiety jedynie wypełniają powierzone im w społeczeństwie role: żony, matki, służącej.

Przybrana matka

Powieściowy Remus wychowywał się bez matki, stąd ważna w jego dziecięctwie rola Marcjanny, gospodyni w gospodarstwie Zabłockich. Marcjanna nie była zamężna, chociaż pragnęła wyjść za mąż. Wierzyła w przesądy, kupiła nawet od Żyda Gaby horoskop, zgodnie z którym miał po nią przyjechać bogaty wdowiec. Przejęła na siebie obowiązek wychowania chłopca, zgodnie z modelem ówczesnych rodzin: paskiem i pracą. Jako przykład niech posłuży fragment powieści, kiedy Marcjanna przywołuje swoje metody wychowawcze:

> Przëznajesz mie równak, knapskò kòchóné, żem cebie wëchòwiwała pòdług nôlepszi ùdbë. Czëż nie sczidłam na tobie kórzkwi, czëż nie sczidłam trãpka? Czëż miałam brac dżerztlã abò skrzënówk, abò i grëlkã żelôzną òd piécka?[6]

Remus wszelako oceniał ją w pozytywnym świetle: „Dobré to bëło kòbiecësko, choć lubiło wadzëc i niejeden rôz mie w skórã nasolëło. Ale litowało sã nade mną, chòc mie nijak zle nie bëło (…)”[7].

Zabrakło w ich relacji uzewnętrzniania czułości. Marcjanna kochała Remusa na swój sposób, martwiła się o niego, dbała o jego życiowe potrzeby (jedzenie), ale nie umiała wyrazić słowami swojej troskliwej opieki. Dopiero w późniejszych latach zaczęła mówić o swoich uczuciach, jak choćby w cytowanym wyżej fragmencie, gdy Remusa zamknięto w więzieniu: „Remùs złoti! Knôpie nôlepszi! Jak òni cã niemiłosernie skôrelë! […] i przë tim scyskała mnie za szëjã i płakała, żebë kam sã zlitowôł”[8].

Brak czułości matczynej w dziecięctwie mały Remus kompensował sobie ucieczką w świat snów, fantazji, religii. Projekcje senne i bogata wyobraźnia rozbudzona zasłyszanymi w domu opowieściami z demonologii kaszubskiej oraz z nauk chrześcijańskich ukształtowały światopogląd bohatera i wpłynęły na jego życiowe wybory.

---

[6] A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, s. 236.

[7] Tamże, s. 32.

[8] Tamże, s. 236.

Młodsza siostra

Córkę Michała, Martę, Remus darzył miłością siostrzaną. Prawie rówieśnicy, Marta młodsza o rok, byli jedynymi dzieci na Lipińskich Pustkach. Razem uczęszczali na lekcje religii przygotowujące do I komunii świętej. Dziewczynce zależało na Remusie, zaczęła oczekiwać czegoś więcej. Ratowała chłopca z różnych opresji, przynosiła jedzenie, gdy siedział ukryty w piwnicy, przebrano ją za chłopca, aby żandarmi nie aresztowali go za zranienie policjanta nazwanego przez chłopca Goliatem, nasypała igliwia do łóżka gospodarza Zabłockiego, który ukarał chłopca chłostą. Przechowywała czerwoną wstążkę, którą Remus jej kupił od Żyda Gaby. Żegnając Remusa, który postanowił opuścić rodzinne strony, wyznała mu długo skrywaną miłość:

> – Wej le! Żebë nié stôri tatk, chtëren beze mie bë szedł na pòniewiérkã i żebëm sã Bòga nie bòjała, lëdzczi wstid bë mie nie wstrzimôł i bëm szła z tobą i za tobą w swiat jak dësza matczi, jak sostra, a czej bës chcôł, jakò białka twòja na dnie dobré i na biédã. Terô wiesz!
> I zakrëła òczë fartuszka, bò ji gwësno wstid bëło[9].

Marta czekała na jego powrót, długo odrzucała zaloty parobka Marcina, mając nadzieję na powrót Remusa. W końcu zdecydowała się przyjąć oświadczyny Marcina, godząc się z rolą wyznaczona kobietom w społeczności wiejskiej. Została żoną i matką.

O żonie Zabłockiego prawie niczego się nie dowiadujemy. Remus nazywa ją panią, darzy szacunkiem. Autor nie powierzył jej żadnej partii dialogowej. Zabłocka nie wypowiada się w tekście powieści, czytelnik jedynie dowiaduje się, że płakała, gdy żandarmi zjawili się na Pustkowiu.

Kobiety królewianki

Kolejna grupa kobiet to królewianki, czyli panny z wyższych sfer, córki szlacheckie. Jednej z nich, pięknej łowczyni, na górze zamkowej Remus oddał miecz i serce. Przypominała mu królewnę ze snu. Stawiał ją na piedestale swoich uczuć, wielbił każdy krok. Dziewczyna postępowała zgodnie ze swoim wychowaniem. Remus był dla niej tylko chłopcem, którego spotkała na polowaniu. Jej ślub z bogatym paniczem doprowadził młodzieńca do wielkiej depresji, nieomal przypłacił swą miłość życiem, myślał o samobójstwie. Z wielkiej tęsknoty Remus chorował nie tylko na ciele, ale i sercem. Zauroczenie, wręcz opętanie panną wywarło wielki wpływ na całe jego życie. Stracił chęć do życia. Jest to przykład miłości romantycznej. Bohater towarzyszył pierwszej miłości do końca dni życia, obserwując dziewczynę z okienka swojej izdebki na piętrze u nauczyciela w Lipnie.

---

[9] Tamże, s. 133.

Córka Króla Jeziora, panna Klementyna, pani na Zaborach, była dumną, piękną niewiastą. Świetnie jeździła konno, polowała, pływała. Po śmierci ojca zarządzała całym gospodarstwem. Jako gorąca patriotka kultywowała pamięć świetności swojego rodu. Jak pisze Kuik-Kalinowska: „Dla dojrzałego już Remusa jest ona wcieleniem wymarzonej w dziecięcych snach królewianki, uosobieniem idealnego piękna oraz obietnicą spełnienia miłosnego” i dalej: „w Klementynie główny bohater odnalazł spełnienie związku między kobietą i mężczyzną. Sfera erotyki była mu dotąd nieznana”[10]. Panna na Zaborach ofiarowała serce Remusowi, zgodnie z ostatnią wolą ojca: „Mój òjc niebòszczëk przed smiercą pòwiedzôł, że przińdzesz. Witóm tedë cebie”[11]. Dodała też: „…wiédz, że jô jedënô jem twòją òddóną i namienioną na wieczi”[12]. Chwile miłosnego szczęścia szybko minęły. Remus, którego pchała jakaś siła i wewnętrzny nakaz, odszedł, zostawiając Klementynę przy nadziei. Uważał zresztą swój związek za grzech, a poza tym nie chciał narazić dziewczyny na ludzką obmowę, mieszkając z nią bez ślubu: „Do cebie jic niespòsób, bë na cã nie sprowadzëc lëdzczi òbmòwë. Bò za swòjã niewiastã wząc cebie ni mògã, czej złi lëdze mie związelë z żadną i mie niemiłą kòbiétą[13].

Dziewczyna najpierw się rozpłakała, ale przyjęła z godnością na siebie nowy obowiązek, wychowując samotnie potomka rodu Zaborskich. Przy pożegnaniu powiedziała:

> Przed Bògã jô tam bëłam i òstónã na wieczi twòją żoną. Cëż mie òbchòdzy gôdanié lëdzczé. Ma dwòje jezdesma z rodu stolemów, chtërnëch

---

[10] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna*, s. 67.

[11] A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë*…, s. 392.

[12] Tamże, s. 392.

[13] Tamże, s. 397.

> drodżi nie są jak drodżi zwëczajnëch lëdzy. Jidz z Bògã mój nôdrogszi i jedëny! Żóden przed tobą mie nie znôł, żóden pò tobie mie miec nie bãdze. Twój syn bãdze pana na Zôbòrach, a jak dorosnie, ringraf nasz rodowi zawieszã na jegò piersach[14].

Obraz Klementyny, dumnej matki, patriotki, prezentuje ideał kobiety poświęcającej się dla wyższych idei. Z drugiej strony jest też archetypem wierności podobnie jak Penelopa. Po śmierci ukochanego przychodziła z synem na cmentarz w Lipnie, dbając o grób Remusa.

Dziewczyna przejawia cechy osoby niezależnej, samodzielnej, co widać w decyzji samotnego wychowania dziecka. Wybiera życie osoby niezamężnej, aby sprostać wyznawanym wartościom. Jest przykładem kobiety, która potrafi zadbać o swoje prawa. Sprzeciwia się początkowo patriarchalnemu modelowi społeczeństwa. Godzi się jednak z decyzją ukochanego, który odchodzi, spętany konwenansami społecznymi oraz nadrzędną siłą, która pcha go dalej. Pozostanie w stanie bezżennym jest w jej przypadku zarówno świadomą decyzją, jak i spowodowaną okolicznościami niezależnymi od niej samej.

Narzucona żona

Zupełne przeciwieństwo Klementyny stanowi Trąbina, żona towarzysza wędrówek Remusa. Zdaniem A. Kuik-Kalinowskiej:

> W odnarratorskich relacjach postać Trąbiny, przed którą przestrzega Trąba cały męski świat, została stworzona na zasadzie antytetycznego dopełnienia względem wszystkich pozostałych. Jeśli tamte postaci kreowane były z myślą o stworzeniu pewnego idealnego wzorca kobiety, to zadaniem tej jest z pewnością deziluzowanie tamtego wzorca[15].

Po śmierci Trąby gromada wiejska podstępem wydała ją za mąż za Remusa, aby pozbyć się obowiązku utrzymywania wdowy. Trąbina była złą, okrutną kobietą. Znęcała się nad pierwszym mężem, biła go, próbowała tego samego z Remusem, który nie pozwolił sobie na takie traktowanie. Odszedł od niej, ale zapewnił jej utrzymanie do śmierci:

---

[14] Tamże, s. 398.

[15] A. Kuik-Kalinowska, *Kobiety Remusa…*, s. 40.

> Kòbiéto! Stało sã nieszczescé przez twòje krãtëwãtë i złą wòlą lëdzy. Ksãdza żesta òbełgała, ale Bòga wa nie òbełżeta. A czej jô dlô lëdzczich òczu terô z tobą wzął slub w kòscele, to chòba wiãcy òde mie nie żądôsz. Tu môsz wszëscżé pieniądze, chtërne móm pòd dëszą, żebës miała z czegò żëc, a jô jidã w swiat![16]

Z drugiej strony okoliczności sprawiły, że Trąbina stała się taką, a nie inną kobietą, nawet sam Trąba potrafił przyznać jej rację. W powieści przedstawiona została w sposób zdecydowanie negatywny, odstręczający, chociaż nie zabrakło w jej charakterystyce elementów humoru i komizmu, np. groteskowy obraz kobiety wystrojonej w „pstre suknie" i w „błazeńską czapeczkę", śmiejącej się „urągliwym śmiechem", rzucającej na wodę skorupy[17]. Obraz ten kieruje uwagę czytelnika w kierunku trzeciej zjawy – straszydła stojącego na drodze Remusa w dziecięcym śnie – Niewarto. Narzucona, niechciana żona staje się przeszkodą na drodze do szczęścia.

Kobiety proroczki

Oddzielną grupę kobiet stanowią „widzące", czyli proroczki. Należą do nich zarówno proste kobiety z ludu, jak i córki szlacheckie, córki starych rodów. Jako pierwszą Remus spotkał Julkę z Garecznicy; działo się to w czasie pielgrzymki do Wejherowa. Julka mówiła o sobie: „Jô jem stôrô Julka. Lëdze mie zowią proroczką i mie sã bòją…"; „Bò jô jezdem widzącô. Jô widzã, co bëło, jô widzã, co bãdze"[18]. Dostrzegła w Remusie rycerza Witosława. Później Remus spotyka Julkę zimą w starej chacie, gdy zginął Trąba, wreszcie w noc świętojańską na Łysej Górze. W czasie seansu prorockiego Sławiny Remus ujrzał Julkę, która okazała się Sydonią von Bork niewinnie oskarżoną o wytrucie rodu Gryfitów: „czedëm w jedny z dam ricersczich pòznôł ùrodã stôri Julczi z Garecznicë. Stojała tam òna w stôrodôwny sëkni z jedwabiu i złota, ale wnet zgasła jak zëmnica, chtërna sã rozpłiwô w pierszi pòrénk, a ji sztôłt i lica szklëłë dali ze złoconëch łożów na scanie"[19].

---

[16] Tamże, s. 387.
[17] Zob.: A. Kuik-Kalinowska, *Kobiety Remusa*…, s. 41.
[18] A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë*…, s. 190.
[19] Tamże, s. 339.

Druga z widzących, Sławina z rodu Młotków Sarbskich, była ostatnią potomkinią swego rodu. Panna w sukni koloru morskiej fali, ze złotymi włosami, wspaniałej urody, i tak delikatna, że niebieskie żyłki przeświecały na rękach i skroniach. Miała dar widzenia przeszłości. Dostrzegła w Remusie średniowiecznego rycerza Witosława z rodu Młotków. Dar prorokowania wyczerpywał ciało i ducha Sławiny. Najtrudniejszy moment nastąpił w momencie spotkania ze Smętkiem: „Smãtk – krziknãła panna Sławina i czãżkò ùpadła na krzasło. Gwôłtowné krãpë jãłë trząsc ji subtelnym całã”[20], straciła przytomność (podobnie jak chwilę później Remus). Trąba opowiadał, że „biédnô panna Sławina leżi jak bez dëcha”[21]. Starcie ze złymi mocami – uosobionymi przez Smętka – pokonało córkę pana na Sarbsku.

Królewna ze snu

Będąc dzieckiem, Remus pasał krowy u gospodarza Zabłockiego. Pewnego razu zasnął pod koronowaną jarzębiną. Rojenia senne, zrodzone z zasłyszanych wcześniej wieczornych opowieści o zaklętych zamkach i więzionych królewnach, wpłynęły na późniejsze życie bohatera. Zadanie przeniesienia królewianki przez rzekę okazało się ponad siły dziecka. Pozostało jednak jako nakaz moralny, imperatyw, którym kierował się w dorosłym życiu. Zadawał napotkanym ludziom pytania:

> – A chcôł të, knôpkù, przeniesc królewiónkã przez głãbòką wòdã?
> – A chcôł të wëbawic zapadłi zómk?[22]

Królewianka ze snu Remusa stała się symbolem mowy ojczystej, języka kaszubskiego. Troska o jego zachowanie stanowi główny przekaz powieści Majkowskiego. Dorosły Remus wielokrotnie wracał do motywu królewianki i zadania, które mu dała we śnie. Na obrazie namalowanym przez tajemniczego malarza w dworze ostatniego Kaszuby na Pomorzu bohater zobaczył scenę ze swego snu:

> Na brzegù ze złotą kòruną we włosach stojała królewiónka. Smùtno zdrzała kù biôłim mùróm zómkù, bò drogã ji òdgrôdzała wòda, a w wòdze

---

[20] Tamże, s. 340.
[21] Tamże, s. 342.
[22] Tamże, s. 26.

> Trud i Strach straszlëwégò wezdrzeniô. Na procëmnym brzegù w bëstrëch ruchnach sedzała białka z nogama pòd sebie jak krôwc. Na głowie miała mùckã ze sto zwóneczkama. Smiałë sã ji òczë i gãba. Skarëpë cëskajacô na wòdã krzikała: Niewôrto! Niewôrto![23]

Królewianka z powieści Majkowskiego stała się symbolem kobiecości. Takie postrzeganie roli kobiety, a właściwie reinterpretacja motywu i uwznioślenie kobiecości stawia ją na piedestale. Staje się ona kimś pożądanym, prowadzi do wartości najwyższych. Symboliczność obrazu kobiety sytuuje w takim układzie powieść Majkowskiego w nurcie literatury młodopolskiej.

Postacie kobiece epizodyczne

Warto jeszcze wspomnieć o gęsiarce, którą spotkał Remus przy kapliczką Matki Bożej. Przypomniała mu Martę, która również pasała gęsi jako dziecko:

> Të môłô gąsôrkò i wa żôłté pilątka pòd biôłą figùrą w pòlu! Wa temù winné, że mie sã czãżkò zrobiło na sercu i mie pòrwôł płacz. Tak jô to nierôz widôwôł Martã môłą przë gąskach na naszim pùstkòwiu za jezorama i za lasama[24].

Wspomnienie towarzyszki lat dziecinnych obudziło w Remusie tęsknotę za rodzinnymi stronami, za domem, który świadomie opuścił, wybierając tułaczkę, aby budzić ducha Kaszubów.

Kolejną kobiecą postacią epizodyczną jest młoda panna, która pielgrzymowała do Wejherowa. Obok niej szedł chłopiec. Po odpuście wracali radośnie razem: „Ale tej òni szlë w gromadze trzimiącë sã za rãce, a szczescé szklëło jim z òczu”[25]. W czasie pielgrzymki ujawniła się inna prawda związana z naturą męską i kobiecością. Owa panna stała się przyczyną sprzeczki i bójki między obraźnikami – mężczyznami niosącymi obraz Matki Boskiej. Młoda kobieta bardzo im się podobała, więc starali się zwrócić jej uwagę.

---

[23] Tamże, s. 341.
[24] Tamże, s. 189.
[25] Tamże.

Oddzielną myśl należy poświęcić postaciom kobiet biblijnych, które zafascynowały Remusa. Nadawał ich imiona kobietom obecnym w jego życiu. I tak Marta została Rebeką, która z wiaderkiem stała przy studni, Marcjanna Putyfarzyną, gdyż Putyfar też był kucharzem, zaś pani Zabłocka Sarą. Książka o cnotliwej Genowefie stała się nieodłączną towarzyszką bohatera w jego wędrówkach.

Podsumowanie

Na podstawie krótkiego przybliżenia postaci kobiet sportretowanych przez Aleksandra Majkowskiego można stwierdzić, że niewiasty występują w różnych rolach społecznych. Tworzą swoisty mikrokosmos kobiet społeczności zamieszkującej region Kaszub. Z jednej strony pokornie godzą się z narzucanymi im rolami społecznymi. Są żonami i matkami, gospodyniami u zamożniejszych gospodarzy, pannami ze szlacheckich rodów. Zdarzają się wśród nich niewiasty uległe, ale również samodzielne, trzymające stery domu, choć przedstawiane w sposób negatywny, jak Trąbina. Z kolei Klementyna uosabia dumę i patriotyzm. Drugą grupę stanowią prorokinie, kobiety widzące przeszłość i przyszłość. Są odmienne, nie przystają do swojej klasy społecznej, z tego powodu najczęściej niezrozumiane. Samodzielność w myśleniu, zdecydowanie, łamanie stereotypów najpełniej cechują pannę z Zaborów.

Interesujące byłoby prześledzenie roli kobiet w innych tekstach literackich, zwłaszcza kobiecych, np. Idy Czai czy Krystyny Lewny. Czy zmienia się perspektywa patrzenia na kobiecość? Warto tutaj sięgnąć do wspomnianego we wstępie artykułu Daniela Kalinowskiego, który rozpatruje tę twórczość z pozycji krytyki feministycznej.

Bibliografia:

Kalinowski Daniel, *Juwernota. Literatura kaszubska i studia kulturowe*, Instytut Kaszubski w Gdańsku, Gdańsk 2023.

Kalinowski Daniel, Kuik-Kalinowska Adela, *Literatura kaszubska. Rekonesans. Kaszëbskô lëteratura. Wëzdrzënë*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Instytut Kaszubski w Gdańsku, Gdańsk 2017.

Kuik-Kalinowska Adela, *Kobiety piszą po kaszubsku – autorki i tematy*, *szkic interpretacyjny*, „Slavia Occidentalis”, 2017, nr 74/2, s. 97–110.

Kuik-Kalinowska Adela, *Kobiety Remusa – kilka refleksji i uogólnień*, „Nasze Pomorze” 2001, nr 3, s. 29–46.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Kuik-Kalinowska Adela, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Instytut Kaszubski w Gdańsku, Akademia Pomorska w Słupsku, Gdańsk–Słupsk 2011.

Linkner Tadeusz, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Oficyna Czec, Gdańsk 1996.

Majkowski Aleksander, *Żëcé i przigòdë Remùsa, Zviercadło kaszubskji*, Oficyna Czec, Gdańsk, brw.

Majkowski Aleksander, *Żëcé i przigòdë Remùsa, Zviercadło kaszubskji*, opr. i przypisy Jerzy Treder, wstęp: Józef Borzyszkowski, Adela Kuik-Kalinowska, Jerzy Treder, Instytut Kaszubski w Gdańsku, Gdańsk 2010.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Daniel Kalinowski
Uniwersytet Pomorski w Słupsku

Koń i kuczer – rozpoznanie motywu literackiego

Horse and “kuczer” – Recognition of the Literary Motif

ABSTRAKT:

Koń jest zwierzęciem obecnym w kulturze kaszubskiej od zarania dziejów. W najdawniejszych czasach traktowany był jako istota łącząca świat ludzi i bogów, na co odnajdujemy zapisy w niemieckich i polskich kronikach średniowiecznych. Z kolei w tradycji folklorystycznej koń pojawia się jako element pejzażu wiejskiego i jedno z najbardziej popularnych zwierząt w typowym gospodarstwie rolniczym jako podstawowy środek transportu. Kaszubskojęzyczne zapisy literackie Hieronima Derdowskiego i Alojzego Budzisza przedstawiają konia jako ważny element narracji, współtworzący poetykę realizmu lub groteski. Z kolei opowiadania Mateusza Bullmanna ukazują konia we współczesności, kiedy staje się on reliktem dawnych profesji oraz atrakcyjnym elementem produktu turystycznego Kaszub.

KLUCZOWE SŁOWA:

Koń, Kaszuby, literatura piękna, Hieronim Derdowski, Alojzy Budzisz, Mateusz Bullmann.

ABSTRACT:

The horse is an animal present in Kashubian culture since the dawn of time. In the oldest times it was treated as a creature connecting the world of people and gods, which can be found in German and Polish medieval chronicles. In turn, in the folklore tradition, the horse appears as an element of the rural landscape and one of the most popular animals in a typical farm as the basic means of transport. The Kashubian-language literary records of Hieronim Derdowski and Alojzy Budzisz present the horse as an important element of the narrative, co-creating the poetics of realism or grotesque. In turn, Mateusz Bullmann’s stories show the horse in modern times, when it becomes a relic of old professions and an attractive element of the Kashubian tourist product.

KEYWORDS:

Horse, Kashubia, belles-lettres, Hieronim Derdowski, Alojzy Budzisz, Mateusz Bullmann.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

W tradycji badań nad literaturą Kaszub humanistyczny namysł nad reprezentacjami zwierząt pojawia się bardzo rzadko. Trudno się temu dziwić, skoro wiele aspektów egzystencjalnych, antropologicznych czy kulturoznawczych literatury kaszubskojęzycznej dopiero od kilkunastu lat stało się poznawczo rozpoznawalnych[1]. Podjęta w ramach poniższego artykułu problematyka wstępnego opisu motywu konia i kuczra w zapisach literackich jest jedną z prób budowania zestawu tekstów, które konsekwentnie realizowane, utworzyć mogą kaszubską tradycję badań *animal studies*. Dyskurs ten jest bardzo widoczny wśród badań anglojęzycznych[2] czy polskojęzycznych[3]. Warto, aby interpretatorzy literatury kaszubskiej także sięgnęli po tego typu namysł, gdyż zwierząt w utworach pochodzących z tradycji ludowej i artystycznej jest całkiem sporo[4] i można sobie wyobrazić osobne interpretacje motywu zwierząt fantastycznych (gryf, smok), domowych (pies, kot, koń, krowa, owca) czy dzikich (wilk, lis, jeleń, wrona, zając).

W doborze materiału badawczego zdecydowałem się na zarysowanie podstawowych kwestii, które wymagają późniejszych długofalowych eksploracji i dużo większej reprezentacji tekstowych. Rozpoczynam od najambitniejszego wśród powojennych badań opracowania etnograficzno-językoznawczego Bernarda Sychty, który w swoim *Słowniku gwar kaszubskich* sformułował osobne hasło dotyczące konia. Sięgam również do esejów Aleksandra Labudy *Bògowie i dëchë naj przodków*, z których wyłania się opis kilku szczególnie wyrazistych zwierząt o wieloaspektowych znaczeniach. Semantyka z nimi związana wynika nie tylko z tradycji oralnej XIX czy XX wieku, ale najprawdopodobniej – jak sugeruje Labuda – pochodzi z dawnych stuleci epok przedchrześcijańskich, kiedy zwierzęta miały dla mieszkańców ziem nadmorskich znaczenie rytualno-kulturowe lub powiązane były z wierzeniami i wyobrażeniami świata natury. Można w tym miejscu wspomnieć o ptaku (kani), gryfie, wilku, psie, kozie, krowie, kogucie czy właśnie koniu[5]. Co do kaszubskojęzycznej literatury pięknej, to wybieram kilka przykładów artystycznych z różnych etapów rozwoju kaszubszczyzny literackiej i zaznaczam obecność figury konia w poematach humorystycznych Hieronima Derdowskiego (2 poł. XIX w.), w groteskowych utworach Alojzego Budzisza (I poł. XX w.) oraz w najnowszej prozie Mateusza Bullmanna (pocz. XXI w.). Pozwala mi to dostrzec fakt, że opisy owego zwierzęcia są nie tylko silnie naznaczone kontekstem ludowym, podkreślającym związek człowieka z rodzimą naturą, ale stają się wyróżnikiem kultury i dziedzictwa Kaszub.

---

[1] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Słupsk–Gdańsk 2011; D. Kalinowski, *Juwernota. Literatura kaszubska i studia kulturowe*, Gdańsk 2023.

[2] C. Merchant, *Reinventing Eden. The fate of nature in Western culture*, New York 2003; J. Derrida, *The Animal That Therefore I Am*, transl. D. Wills, Ney York 2008; *The Question of Animal Culture*, red. K. N. Laland, B.G. Galef, Cambridge [USA] 2009.

[3] J. Tabaszewska, *Jedna przyroda czy przyrody alternatywne? O pojmowaniu i obrazach przyrody w polskiej poezji*, Kraków 2010; J. Fiedorczuk, *Cyborg w ogrodzie. Wprowadzenie do ekokrytyki*, Gdańsk 2015; A. Barcz, *Realizm ekologiczny. Od ekokrytyki do zookrytyki w literaturze polskiej*, Katowice 2016; D. Piechota, *Pozytywistów spotkania z naturą. Szkice ekokrytyczne*, Gdańsk 2018 albo prace zbiorowe: *Zwierzęta i ludzie*, red. J. Kurek, K. Maliszewski, Chorzów 2011; *Zwierzęta, gender i kultura. Perspektywa ekologiczna, etyczna i krytyczna*, red. A. Barcz, M. Dąbrowska, Lublin 2014; *Po humanizmie. Od technokrytyki do animal studies*, red. Z. Ładyga, Gdańsk 2015.

[4] Można w tym miejscu przywołać takie prace jak: D. Kalinowski, *Błysk w ciemności*, [w:] tegoż, *Sylwa kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk 2017, s. 131–138; D. Kalinowski, *Bestiariusz pomorski*, Gdynia 2018; A. Kuik-Kalinowska, *W kaszubskim mateczniku*, [w:] S. Pestka, *Twórczość liryczna*, oprac. B. Ugowska, Gdańsk 2020, s. LIX–LXVI; T. Slowi, *Psy i ludzie, sąsiedzi i towarzysze – o relacjach z psem w literaturze kaszubskiej*, [w:] *Ekologia w dyskursie. Wokół animal studies*, red. D. Kalinowski i S. Szmyjda, Słupsk 2022, s. 135–147.

Z szeroko rozumianej prehistorycznej i ahistorycznie rozumianej tradycji ludowej do zasobu kulturowego literatury napisanej w języku kaszubskim przeniknęło sporo motywów ekwusowych (łac. *equus* – pol. koń) i dzisiaj można podjąć się opisu najważniejszych przykładów, w jakich jest on interesujący i ważny. Semantyka tej figury jest przy tym szeroka, że w ramach jej charakterystyki wypada opisać nie tylko samego konia, ale i choćby wspomnieć o zawodach czy aktywnościach człowieka z nim związanych. Najbardziej wyrazistym przykładem jest w tym zakresie subkultura kuczrów, czyli woźniców kaszubskich. Oni również wchodzą w zakres ekwusowych zjawisk kulturowych, stając się elementem pejzażu kulturowego Kaszub.

Koń w kaszubskiej tradycji ludowej

Koń to jedna z najbogatszych w znaczenia figura symboliczna wyobraźni Słowian, co dobitnie widać w literaturze ludowej i pięknej[6]. W odniesieniu do tradycji kaszubskiej Bernard Sychta w swoim *Słowniku gwar kaszubskich* przywołuje kilkadziesiąt zwrotów, porównań i przysłów, w których to zwierzę występuje i w których pojawiają się związane z nim konteksty semantyczne[7]. Dla literaturoznawcy szczególnie interesujące są zapisane przez badacza znaczenia symboliczne, które w interesujący sposób odnajdują się potem w dziełach autorów kaszubskojęzycznych.

---

[5] Patrz hasła: *Gryf*, *Kuczer*, *Ścinanie kani*, [w:] *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, red. C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2020, s. 174, 300, 543.

[6] Weźmy garść opracowań: Ł. Ginkowa, *Koń ma duszę w sobie*, Warszawa 1988; M. Jakitowicz, *Motywy zwierzęce w polskim folklorze – rekonesans*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici" Filologia Polska XLIII, 1994, s. 91–103; *Koń w języku literaturze i kulturze*", red. D. Szymonik, M. Jasińska, J. Siepietowska i I. Żukowska, Siedlce 2016; *Jaki koń jest,*

Warto więc pamiętać, że w świetle materiałów zebranych przez Sychtę, Kaszubi w swoich wierzeniach sądzą, że koń widzi człowieka jako trzykrotnie większego niż w rzeczywistości. Gdyby bowiem dostrzegał rzeczywistość w poprawnej proporcji nie pozwoliłby człowiekowi się osiodłać (patrz powiedzenie: „Ḱej bë kȯń o svojė mocë ʋ́eʒåł, to bë čłoʋ́ek na ńim ńe useʒåł”[8]). Wedle innego ludowego przekonania koń w momencie stworzenia przez Boga miał oczy także na nogach, a dokładnie w miejscach, w których brak sierści, czyli w wewnętrznych zgięciach kolan. Dopiero, kiedy okazało się, że koniowi w te oczy (tzw. bardówki) ciągle wpada brud, Bóg zdecydował się je usunąć. Kiedy jednak koń znajdzie się pod wodą, wówczas – wedle ludowych powiastek – widzi świat przez usunięte przez Stwórcę oczy („kȯń vlėze v u̯edą, to u̯on na te dêvnė u̯ečë ʋ́iʒi[9]”). Koń zresztą ma dużo głębsze zdolności postrzegania rzeczywistości. Widzi więc duchy, czarownice, rozpoznaje moralne postępowanie człowieka oraz rozumie jego dotychczasowe losy. Ponadto zwierzę ma bliski związek z zaświatami: grzebiąc nogą w ziemię lub długo patrząc na jakąś chatę, sygnalizuje zbliżanie się śmierci („Ḱej końe, χtërnima ksǫʒ přëjaχåł do χorėgo, češǫ nogǫ, moknǫ są pod slǫ[10]” czy też inne powiedzenie „přëzdřǫ są na χëče, ʒe χori leži, χori ju długo ńe požëje[11]”).

Przywołane z tradycji ludowej znaczenia koni przynajmniej częściowo biorą się ze słowiańskich wierzeń przedchrześcijańskich. Przypomnijmy bowiem fakt, że zwierzęta te miały bardzo wysoką u pradawnych Słowian funkcję zwierząt profetycznych, co zaświadczają źródła średniowieczne,

---

nie każdy widzi. Koń w polskiej kulturze miejskiej i wybranych tekstach piśmienniczych od antyku do współczesności, red. A. Łysiak-Łatkowska, M. Lisiewicz, Gdańsk 2017.

[7] B. Sychta, *Koń*, [w:] *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław 1968, t. II, s. 195–198. Oprócz tego hasła są jeszcze związane z nim: *końą*, *końik*, *koński* oraz inne.

[8] Tamże, s. 197.

[9] Tamże.

[10] Tamże.

[11] Tamże.

np. kronika Helmolda, w której jest opis świątynnego białego konia, który był świętym zwierzęciem najwyższego bóstwa – Świętowita[12], zaś w kronice Adama z Bremy pojawia się czarny koń o podobnej funkcji, tyle że w świątyni Swarożyca[13]. W kaszubskiej tradycji pisze o tym Aleksander Labuda[14]. Dostrzegli to również wcześniejsi od Labudy badacze jak np. Władysław Łęga, który opisywał koński lub kobyli donat jako czynnik ofiarny[15]. Rozwijali te spostrzeżenia Friedrich Lorentz[16] czy Ryszard Kukier[17], kiedy konkretyzowali rytualną rolę ofiarowania kobylego mleka bóstwom domowym znanym w wyobrażeniach kaszubskich.

Szczególna forma kulturowa konia pojawia się również w kaszubskiej demonologii. Chodzi w tym miejscu o owsnego konia, czyli demona zboża, przybierającego postać zwierzęcia o gliniastej maści, z grzywą i ogonem z kłosów dojrzałego owsa. Ów demon jest odpowiedzialny za wzrost zbóż, a zatem nie należy mu przeszkadzać w opiece nad zasiewami, co wyrażają zanotowane przez Sychtę powiedzenia (np. trzeba zadbać, aby gęsi nie weszły na pole z owsem: „abë ńˈe‿υχṷeʒëłë υ ṷoυs ji křiką ńˈe‿spłošëłë ˈṷȯυsnėgue kṷńa, bṷe ṷȯυs přestêłbë rosc[18]”).

Trudno, aby koń nie występował również w kaszubskiej sferze wyobraźniowej, jeśli przywołać specyfikę agrarnego i rustykalnego kontekstu tej kultury. Stanowił on przecież nieodłączną częścią gospodarstwa rolniczego i był stale wykorzystywany w najważniejszych pracach polowych. Także dzięki niemu odbywała się komunikacja w wymiarze wymiany towarów czy podróży. Koń stawał się również oznaką zamożności i pewnego prestiżu społecznego. Wszak gospodarz, który miał parę koni, nie zaś tylko jednego, uważany był za człowieka bogatego. Status gospodarski wzrastał jeszcze, jeśli w zagrodzie oprócz koni roboczych pojawiały się konie zaprzęgane tylko do bryczki.

---

[12] *Helmolda „Kronika Słowian”*, przeł. J. Matuszewski, wstęp i koment. J. Strzelczyk, Warszawa 1974.

[13] *Magistri Adam Bremensis gesta Hammaburgensis ecclesia pontificum* [dalej: Adam], ed. B. Schmeidler, *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannover–Leipzig 1917.

[14] A. Labuda, *Bògowie i dëchë naj przodków*, Bolszewo 2008, s. 15–16, 21.

[15] *Kaszuby i Kociewie. Język, zwyczaje, przesądy, podania, zagadki i pieśni ludowe w północnej części Prus Zachodnich*, zebr. Dr. Nadmorski, Poznań 1892, s. 143–150.

[16] F. Lorentz, *Zarys etnografii kaszubskiej*, [w:] F. Lorentz, A. Fischer, T. Lehr-Spławiński, *Kaszuby. Kultura ludowa i język*, Toruń 1934, s. 97–103.

[17] R. Kukier, *Kaszubi bytowscy. Zarys monografii etnograficznej*, Gdańsk 1974, s. 163–189.

[18] B. Sychta, *Koń*, s. 198.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Pan Czorlińsczi i jego konie

W literaturze kaszubskiej jednym z pierwszych udanych artystycznie obrazów konia jest figura wykreowana przez Hieronima Derdowskiego w poemacie humorystycznym *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł* (1880). Zwierzę to zawsze występuje w kontekście podróży głównego bohatera, można wręcz zauważyć, iż bez koni tego typu podróż w ogóle nie byłaby możliwa. Eskapada Czorlińscziego stale jest motywowana stanem koni, to ich siła i wypoczęcie powoduje, że pokonywane są takie, a nie inne odległości. Nie chodzi zresztą tylko o czysto pragmatyczny wymiar wyprawy kaszubskiego szlachcica z Żydami po Kaszubach i Pomorzu, ale także o stosunek protagonisty do zwierzęcia. Czorliński troszczy się o konia odpowiednią paszą i dbaniem o jego czystość. Oczywiście nie czyni tego ze szczególnego poszanowania dla zwierząt, ale z powodu chęci sprzedania go na targu. Nie można jednak odmówić bohaterowi sumienności i konsekwencji w trosce o zwierzęta.

Tym dobitniej wybrzmiewa scena poematu rozgrywająca się w Sianowie pod Koszalinem, w której kaszubski rybak wychodzi z miejscowego aresztu i odkrywa, że konie, dzięki którym dotarł do tego miejsca, nie były przez czas jego uwięzienia karmione. Co więcej, właśnie na jego oczach zaczęły zdychać z wycieńczenia. Pan Czorlińsczi wpada wówczas w rozpacz:

> Czej to rëbôk nasz òbôcził, zbeczôł sã jak dzecã,
> Mëslôł, że mù terô bòlesc serce ju rozgniece.
> Kładze sã na pół òmgłałi miedzë swòje kònie,
> Òbmakliwô je i całi prawie we łzach tonie[19].

Dalszy rozwój owej scenki z poematu świadczy, że i zwierzęta pozytywnie reagują na głównego bohatera utworu, który próbuje je przywrócić do sił. W opisie narratora tworzy się wówczas rodzaj porozumienia pomiędzy człowiekiem a zwierzęciem, choć oczywiście stale trzeba pamiętać, że zabiegi Czorlińscziego mają swoje pragmatyczne uzasadnienie. Z kolei patrząc od strony zachowania zwierzęcia, ostatnie chwile jego życia wyglądają w poemacie bardzo wzruszająco. Oto jeden z koni zdaje się w swoisty

---

[19] Korzystam z wydania filologicznego: H. J. Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*, oprac. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Gdańsk 2007, s. 261.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

sposób „rozmawiać” z woźnicą i pozasłownie wyraża emocje cierpienia i przywiązania:

Biédny gniadosz, skòrno ùczuł swégò pana mòwã,
Wzął natëchmiast strzic ùszama i pòdnosëc głowã.
Zaczął lizac panu rãkã i zarżôł radosnie,
A tej długò jemù w òczë wzérôł kóń żałosnie,
Jakbë panu Czôrlińsczémù skarżił swòjã mãkã
I sã żôlił, że pòd cudzą jegò òddôł rãkã;
Że òd czasu, jak nie widzôł troskliwégò pana,
Nie dostôwôł ani seszczi, ni zdebełka sana;
Że je òba mało czedë wòdą napôwalë,
A co bez dzéń jeno zgniłi słomë jim dôwalë[20].

Także w innych miejscach poematu Derdowskiego zaznaczona została relacja człowiek – koń, która wykracza poza wyłącznie instrumentalne traktowanie zwierząt. Widać to w scenie utworu, kiedy jeden z Żydów pokazuje Czorlińscziemu starego, siwego konia, który służył w polskich oddziałach powstania styczniowego. Mimo, że koń nie ma już sił do ciężkiej pracy i ślepnie na jedno oko, wciąż jeszcze działają na niego sygnały w rodzaju *Mazurka Dąbrowskiego*. Ożywienie konia na dźwięk znajomej melodii rozczula Czorlińscziego. Nagradza zwierzę paszą i wodą, chcąc w ten sposób w swoisty sposób docenić „wierność” zwierzęcia wobec dawnych właścicieli. Ponadto żałuje, że wysłużony koń ostatnie lata życia musi spędzić na ciężkiej służbie u obcych ludzi (u nie-Kaszubów i nie-Polaków). Z kolei stary siwek swoim zachowaniem wskazuje bohaterowi, że ten ma w swojej kapuzie „zadane” przez Żyda zło.

O takim właśnie pozawerbalnym „porozumieniu” między Czorlińsczim a starym siwkiem czytamy w utworze:

Wiãc przëbliżił sã z òdkrëtą głową do sëwégò,
Tej na miescu kóń òprzestôł gòrzëc sã na niegò.
Òn gò głôszcze, kóń mù głowã kładze na remieniu
I sã stalë, wej, druchama znowù w òkamgnieniu[21]!

---

[20] Tamże, s. 261–261.
[21] Tamże, s. 272.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

W całościowej ocenie zarysowanej w poemacie Derdowskiego relacji pomiędzy człowiekiem a koniem trzeba dostrzec kilka czynników. Pierwszy to wykorzystanie w utworze ludowych przekonań dotyczących konia, który widzi duchy czy wyczuwa zło[22] i przeniesienie ich w relacje pomiędzy głównym bohaterem a zwierzęciem. Drugi to realistyczne tło poematu, który odzwierciedla dziewiętnastowieczną sytuację kulturową kaszubskiej wsi, na której koń był powszechnie występującym zwierzęciem wykorzystywanym do pracy i podróży, a zatem i główny bohater porusza się po okolicy głównie przy pomocy koni, nie zaś pieszo. Trzeci czynnik związany jest z tradycją szlachecką dawnej Rzeczpospolitej Obojga Narodów przeniesioną w otoczenie kaszubskie. W efekcie artystycznym koń postrzegany jest wówczas jako oznaka szlachectwa i wysokiej pozycji społecznej jego właściciela, zaś samo zwierzę pojawia się w skojarzeniu z działaniami wojennymi.

Szlachcic Nitka Głódkowski i jego szkapa

Alojzy Budzisz był literatem, który napisał bardzo ciekawe utwory, w których zawarte są składniki tak realistyczne jak i fikcyjne, tak pełne ludowej prostoty jak i artystycznego stylu wyrazu[23]. Jego realizacje są swoistym połączeniem motywów literatury oralnej i wiejskiej z elementami tekstów kultury wysokiej, dając się interpretować zarówno od strony obecności motywów folklorystycznych (kaszubskich), jak i od strony treści uniwersalnych (literatury powszechnej).

Co do interesującego nas tematu ekwusowego najważniejsza jest fabularna opowiastka Budzisza o szlachcicu Macku Nitka Głódkowskim, opublikowana na początku lat trzydziestych XX w. w czasopiśmie „Bënë ë buten"[24]. Główny jej bohater – Mack, pojawia się wśród uczestników sejmiku ogłoszonego przez króla na wychudzonej szkapie, w poszarpanym ubiorze, ale w poczuciu godności, dumy i przekonania, iż jest częścią uprzywilejowanej szlachty. Kaszubski szlachcic wygląda ubogo i w istocie jest największym biedakiem w okolicy, jednakże jako posiadacz herbu oraz wyimaginowanego dostojeństwa, rzuca całemu zgromadzeniu „veto”, kiedy inni uczestnicy sejmiku chcieli usunąć jego słaniającego się z wyczerpania konia z wiejskiego mostu. Wypowiedziane hasło podchwycone zostało przez część zagrodowej szlachty jako manifestacja przekonań dbającego o tradycję obywatela. Nitka zaś, aby udowodnić swoją szlacheckość, przystępuje do „bitwy” polegającej na zjedzeniu potężnej ilości kiełbasy. Po kilku dniach „zapasów” w jedzeniu wygrał zakład, ale swoje zwycięstwo okupił utratą konia, który zapomniany i zaniedbany, w momencie święcenia triumfu przez Głódkowskiego dożywa ostatnich chwil.

---

[22] B. Sychta, *Koń*, s. 198.

[23] Patrz uwagi o cechach twórczości tego autora: D. Kalinowski, *Wartość i wierność. O twórczości Alojzego Budzisza*, [w:] A. Budzisz, *Twórczość kaszubskojęzyczna*, oprac. M. Cybulski, Gdańsk 2019, s. XXIII–LXVI.

[24] A. Budzisz, *Szlachcëca Njitkji sławetné dobëcé bjitvë szlachetné*, „Bënë ë buten" 1930, nr 1, s. 11–20.

Na nic się zdają próby ocalenia konia przez wrażliwego na zwierzęta sługę głównego bohatera utworu. Co więcej, zabiegi przy ratowaniu konia zostały przez niektórych szlachciców odebrane opacznie, jako zabicie zwierzęcia. W efekcie pomocnik szlachcica zostaje skazany na śmierć przez ścięcie. Narzędziem wymierzania kary nie jest jednak prawdziwy miecz, a kawałek kiełbasy, co wskazuje na nastrój zabawy ludzi, podczas której zapominają o innych żywych i czujących istotach.

Przywołana fabuła dobitnie wyraża satyryczne cechy utworu. Wszak dochodzi tutaj do wieloaspektowej krytyki drobnej szlachty, której z rzeczywistych zalet pozostały już tylko wspomnienia i pusty rytuał. W utrzymywaniu przez szlachtę gry pozorów także najbliższe otoczenie społeczno-gospodarcze w postaci służby i gospodarskiego ekwipunku ma ważną do spełnienia rolę. Właśnie konie, powozy, uprząż, cała otoczka w wystawności, rytuałach i zachowaniu się ma dobitnie świadczyć o zasobności szlachty:

> Ti grôfòwie a ksążãta przëbëlë z wiôlgą òbsłëgą, wieloma wòzama, pësznëma kòniama pòd łëszczãcëma slama a sodłama, a jiskrzącëma zwònikama wëstrojenëma ùzdama. Jeden magnôt chcôł drëdżégò przetrafic w stroju a szlachetnym trzimanim sã òdżerów, w swiatłoscë szemrzącëch sli, w pstroscë a blãknoscë sztëkòwónëch czabrôk. Wëzdrzało, jak czejbë ta zwierzëna, chtërna dopiérze nodżi w pësznym równym krokù stôwia, wiedza, że to ò érã a chwôłã swòjich panów chòdzëło, pôrzka przez czerzwioné disząće nozdrë, rzuca głowë, pòdnôsza a wëcyna ògònã, przeplotłim różnofarwnëma strónkama. Grzëwë bëłë skruzlow óné, w môłé warkòcze splotłé, strzébrznëma a złotëma sznurama przecygnioné. Czosóné, sztriglowóné, szczotkòwóné swiécëło sã jich cało, jak szmôłtã wësmarowóné[25].

---

[25] A. Budzisz, *Twórczość kaszubskojęzyczna*, s. 471.

Warto jednak dostrzec fakt, że Budzisz dąży w swoim opowiadaniu do celów szerszych, niż tylko wyśmiewanie pomorskiej czy kaszubskiej szlachty. Najdobitniej to widać w portrecie Macka Nitka Głódkowskiego, którego pojawienie się wśród wydarzeń ma nie tylko rozśmieszyć, ale ukazać obraz skrajnej ekonomicznej biedy. Narrator w chęci wykreowania etycznie nieobojętnego i przejmującego obrazu obejmuje swą charakterystyką nie tylko człowieka, ale również konia, dzięki którym wędruje po Kaszubach.

Czytamy więc w opowiadaniu:

> Mëra bëła sama skóra a gnôtë, kłãbë sczidłé, wszãdze w skórze dzurë, a renë swiécëłë na kłãbach, na krziżąch, na krzepce, na piersach, na kòlanach, zawinioné ùkrwawionëma szôtorama, òrczëkòwaté szpérë, wëcenczałé mùnie, ale zãbë, taczé zdrowé zãbë, żebë całi dëc kòni mògłë òpatrzëc, farwa a serzchla nie do pòznaniô, bò gnojã szemarzałë, ògón, jak dalek mùniama mëra mògła dosygnąc, òbgrëzłi, że wëzdrzôł, jak òbcãti czerz sycënë, głowa smùtno na kòlana wiszącô, grzëwa òbgrëzłô fùl brëdu a gnoju. Tak prezentirowôł sã ten szlachcëcczi kóñ, òbrôz rozpaczlëwi mizernotë a biédotë. W renach sedzałë tësąc mùch a mëg, ale òn ani ògònã nie wëcynôł, ani téż ùszama nie rëszôł[26].

Zacytowany fragment opowiadania przez opis zewnętrzny zwierzęcia wyolbrzymia biedę głównego bohatera. Jest to przy tym charakterystyka tak sugestywna, że nie ma ona odnosić się wyłącznie do pasji satyrycznej krytyki czy narratorskiego współczucia, a do estetyki groteski. Jest w takim zabiegu przesada podobna do realizacji *Don Kichota* Miguela de Cervantesa[27], przez co można dostrzec paralelę pomiędzy decyzją tytułowego bohatera hiszpańskiego utworu o walce z wiatrakami zamiast z rzeczywistymi przeciwnikami na polu bitwy i postanowieniem kaszubskiego szlachcica, który staje do pojedynku nie z ludźmi, ale z ogromną kiełbasą. Ponadto, tak jak u Cervantesa, także u Budzisza z dawnych wielkości pozostały tylko pozory, z rześkich ogierów, żyją jedynie przymierające głodem chabety, z pełnego życia dworskiego ostały się jedynie wystawne uczty i bijatyka.

---

[26] A. Budzisz, *Twórczość kaszubskojęzyczna*, s. 473.

[27] K. Mroczkowska-Brand, *Don Kichot – smutny uśmiech czy groteskowy grymas? Warianty łączenia elementów komizmu i tragizmu w powieści Cervantesa, „Królu Learze" Szekspira, „Monsignor Quixote" Grahama Greene'a i „Ostatnim husarzu" Sławomira Mrożka*, „Ruch Literacki" 2022, z. 6 (375), s. 993–1006.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Bullmann i współcześni koniarze

We współczesnej (tzn. tej powstającej od 1989 r.) literaturze kaszubskiej motywy ekwusowe są rzadsze. Nie powinno to dziwić, gdyż współczesna kultura rozwija się w stronę, w której relacje człowiek-koń nie są tak oczywiste jak dawniej. Oczywiście zależności na tej linii nie zaginęły zupełnie i wciąż jeszcze w kaszubskiej wciąż można odnaleźć (bardzo okazjonalnie) obrazy literackie koni, tyle że obecnie są one ukazane najczęściej na tle tematyki turystycznej[28]. Co prawda w piśmiennictwie kaszubskojęzycznym nie wywołuje to tak spektakularnych aktów literackich, jakie występują w niemieckojęzycznym (np. proza dla młodego odbiorcy Nele Neuhaus)[29] czy polskim kręgu pisarskim (jak np. utwory dla dzieci Agaty Widzowskiej)[30], ale z drugiej strony, co pewien czas echa dawnej obyczajowości czy realia życia w otoczeniu natury, w której występują również i konie, dają się zauważyć.

Kaszubskojęzycznym przykładem prozy, w której konie wciąż są ważnym składnikiem tematycznym są *Nordowé pòwiôstczi* Mateusza Bullmanna, w których pojawia się szeroki wybór utworów, dla których wspólnym mianownikiem jest terytorialna i kulturowa północ Kaszub[31]. Zbiór opowiadań Bullmanna nie jest literaturą szczególnie ambitną formalnie czy tematycznie. To rzeczywistość przestrzeni wiejskiej przedstawiona na sposób realistyczny, ze swobodą opowiadacza-swojaka, który odkrywa świat mu emocjonalnie najbliższy. Narrator utworów czyni to z humorem, ale bez satyry, preferując krótką formę epicką, bez poszukiwań niecodziennego kształtu artystycznego. Ukazując przede wszystkim świat z pewnego czasowego dystansu, czyni to bez szczególnej nostalgii czy poczucia zaniku dawnych wartości. Dla naszych rozważań ważne jest to, że nordowy autor wywołuje również tematykę koni, która wedle niego wciąż warta jest uwagi.

---

[28] M. R. Odelski, *Obecność konia w przestrzeni miejskiej w latach 1907–1938 na Kaszubach*, [w:] *Jaki jest koń, nie każdy widzi*, s. 67–80.

[29] Myślę tutaj o cyklu prozatorskim Nele Neuhaus, który się pojawił w polskich tłumaczeniach w drugiej dekadzie XXI w. i stał się bestsellerem: *Elena. Wygrać z losem*, Warszawa 2014; *Elena. Burzliwe lato*, Warszawa 2014; *Elena. Zawody i rozterki*, Warszawa 2014; *Elena, Tajemnica stadniny*, Warszawa 2015.

[30] Chodzi o cykl powieściowy Agaty Widzowskiej kierowany głównie do dziewczynek szkół podstawowych rozgrywający się w stadninie, wśród hodowców koni; *Koń na receptę*, Warszawa 2017; *Grzywą malowane*, Warszawa 2017; oraz *Galopem do gwiazd*, Warszawa 2017.

[31] Patrz recenzja tomu: D. Kalinowski, *Realizm ze szczyptą humoru*, „Pomerania" 2024, nr 5, s. 56–57.

Najwięcej uwagi narracyjnej skupionej na koniach odnajdziemy w trzeciej części zbioru *Nordowò pòwiôstczi* zatytułowanej *Swiat z konia wëzdrzi jinaczi*[32]. Owa odmienność perspektywy wynika w oczywisty sposób z powodu jazdy wierzchem, wszak z punktu widzenia osoby siedzącej na końskim kłębie rzeczywiście widzi się szerzej i dalej. Narrator przekonuje jednak do czegoś więcej: do mentalnego powrotu w dawną obyczajowość, w realia kulturowe Kaszub, kiedy konie były składnikiem zwykłego doświadczenia każdego przeciętnego Kaszuby. Przy takim założeniu opowiadacz jest w stanie wywołać z pamięci własnej i otaczających go ludzi starszych pokoleń opowiastki z opisami zwyczajów, żartów i powiedzonek, gdzie kobyły, ogiery, wałachy i źrebaki stawały się niezbywalnym elementem doświadczenia codzienności.

W zbiorze Bullmanna pojawiają się więc rozważania o wspomnianej już wielokrotnie cesze wyczuwania przez konie duchów (*Widzą kònie dësze?*), choć w ujęciu opowiadacza nie jest to żadna „metafizyczna" cecha zwierząt, a po prostu ich płochliwość. W rozdziale *Kóńskô chitrosc* uwidoczniona jest z kolei inna cecha czworonogów, która w subkulturze koniarzy została zantropomorfizowana, a jak wskazuje narrator, jest generalną cechą gatunkową zwierzęcia, które ma potrzebę wolności i unika sytuacji, w których jest ona ograniczana jeźdźcem. Choć Bullmann nie kieruje się ku wypowiedziom kulturoznawczym, to jednak jedno z jego opowiadań pt. *Hùbertowi czas abò swiãto sw. Eùstachégò* można uznać za rodzaj eseju, w którym zapisano obecność zwierząt w człowieczych wyobrażeniach dotyczących sfery chrześcijańskiego *sacrum*. Narrator przywołuje więc postacie świętych Eustachego oraz Huberta, aby przypomnieć, skąd tak ważna rola owych postaci w środowisku myśliwych, leśników i hodowców koni. Jednocześnie narrator wskazuje, że mądrość życiową ma jedynie ten człowiek, który potrafi okazać szacunek dla zwierząt.

W innym miejscu narrator omawia specyfikę zawodu czy też umiejętności, jakie wykazują kuczrowie, czyli kaszubscy woźnice (*Kùczrã bëc*). Nie jest to tylko manualna zdolność, coś, czego można się nauczyć podczas kursu powożenia, ale swoisty etos, ważny składnik regionalnej kultury i historii. Kaszubscy koniarze mają tutaj dużo do zaoferowania i nie można, co ukazuje opowiadanie *Szpòrt prze kòniach*, sprowadzać ich wyłącznie do przedstawicieli grupy społecznej, której los został już przesądzony.

---

[32] Mateusz Bullmann, *Nordowé pòwiôstczi*, Gdańsk 2021.

Narrator w rozdziale *Kaszëbskô rasa kòni* rozwodzi się nad istnieniem różnych ras koni i ich występowaniem na Pomorzu i Kaszubach, pozwalając sobie na przypuszczenia, jakie z nich dominowały i jakie szersze procesy gospodarczo-kulturowe je stymulowały. Z kolei w rozdziale *Òd môlégò hiska do stôri mërë* narrator wskazuje na możliwość rozwoju hodowli koni w rodzimej okolicy, co wymaga sporej wiedzy, konsekwentnego wysiłku i wieloletniej cierpliwości.

Z opowiadań Bullmanna wyłania się zatem rzeczywistość kulturowa Kaszub, w której mimo przemian cywilizacyjnych, subkultura koniarzy czy kuczrów jeszcze nie odeszła w przeszłość. Choć ów krąg nie jest najszerszy, autor współczesnej prozy wskazuje, że konie wciąż są obecne w postrzeganiu kaszubszczyzny rustykalnej i agrarnej.

***

Przeprowadzony rekonesans motywu ekwusowego w literaturze kaszubskiej wskazuje, że najczęściej pojawia się on w nawiązaniu do rustykalnej przestrzeni doświadczenia egzystencjalnego Kaszubów. Koń jako element znaczeniowy współtworzy krajobraz kulturowy, wzmacniając realistyczne i obyczajowe aspekty literatury kaszubskiej. Dużo rzadziej zwierzę to występuje w kontekstach symbolicznych czy groteskowych. Najnowsze akty literackie wskazują, że koń i kuczrowie mogą się stać znakiem rozpoznawczym ginących obyczajów lub zawodów, których próby utrzymania stają się czynnikiem ratowania kaszubskiego dziedzictwa kulturowego.

Dokonana powyżej analiza motywów ekwusowych jest bardzo rzadko eksploatowana w literaturoznawstwie. A przecież w taki sposób można przejrzeć piśmiennictwo kaszubskie pod kątem obecności także innych zwierząt. Postępowanie tego typu może być zrealizowane w ramach tradycyjnego literaturoznawstwa i badań motywów w prozie lub poezji, ale może też się stać czynnikiem, który będzie współtworzył tradycję *animal studies*, przy czym trzeba mieć świadomość, że materiału tekstowego jest tutaj znacząco mniej aniżeli w literaturze niemieckiej, polskiej, czeskiej lub rosyjskiej. Można zatem rozszerzyć uwagi interpretacyjne, jakie się pojawiły przy motywach ekwusowych występujących w dziewiętnastowiecznych powiastkach Floriana Ceynowy[33] lub dwudziestowiecznych

---

[33] D. Kalinowski, *Floriana Ceynowy próba romantycznej baśni*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie – dawniej i dziś*, red. D. V. Paždjerski, Gdańsk 2016.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

opowieściach dla dzieci Alojzego Nagla[34]. Może być również i tak, że głęboka analiza obecności koni w kaszubskiej tradycji kulturowej przyniesie ze sobą ważne odkrycia w sferze wyobraźni ludowej i literackiej. Oczywiście figura konia nie zajmuje w warstwie symbolicznej kultury kaszubskiej tak ważnego miejsca jak gryf czy pies, ale z pewnością warto pogłębić świadomość kulturową, aby nie zagubić tego, co w kaszubszczyźnie frapujące i oryginalne.

Bibliografia:

Podmiotowa:

Budzisz A., *Szlachcëca Njitkji słavetné dobëcé bjitvë szlachetné*, „Bënë ë buten” 1930, nr 1, s. 11–20.

Bullmann M., *Nordowé pòwiôstczi*, Gdańsk: Wydawnictwo ZKP, 2021.

Derdowski H. J., *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*, oprac. J. Samp, J. Treder, E. Gołąbek, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2007.

Nele Neuhaus, *Elena. Wygrać z losem*, przeł. A. i M. Urbanowie, Warszawa: Media Rodzina 2014.

Tejże, *Elena. Burzliwe lato*, przeł. A. i M. Urbanowie, Warszawa: Media Rodzina 2014.

Tejże, *Elena. Zawody i rozterki*, przeł. A. i M. Urbanowie, Warszawa: Media Rodzina 2014.

Tejże, *Elena, Tajemnica stadniny*, przeł. A. i M. Urbanowie, Warszawa: Media Rodzina, Warszawa 2015.

Widzowska A., *Koń na receptę*, Warszawa: Dreams 2017.

Tejże, *Grzywą malowane*, Warszawa: Dreams 2017.

Tejże, *Galopem do gwiazd*, Warszawa: Dreams 2017.

Przedmiotowa:

Barcz A., *Realizm ekologiczny. Od ekokrytyki do zookrytyki w literaturze polskiej*, Katowice: Uniwersytet Śląski 2016.

Derrida J., *The Animal That Therefore I Am*, transl. D. Wills, Ney York: Fordham University Press 2008.

Fiedorczuk J., *Cyborg w ogrodzie. Wprowadzenie do ekokrytyki*, Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra 2015.

Ginkowa Ł., *Koń ma duszę w sobie*, Kraków: Wydawnictwo Literackie 1988.

---

[34] D. Kalinowski, *Literatura prostoty. O twórczości Alojzego Nagla*, [w:] A. Nagel, *Poezja i proza kaszubska*, oprac. M. Cybulski, Gdańsk 2023, s. LXXIV–XC.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury, red. C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk: Instytut Kaszubski 2020.

Helmolda „Kronika Słowian”, przeł. J. Matuszewski, wstęp i koment. J. Strzelczyk, Warszawa: PIW 1974.

Jaki koń jest, nie każdy widzi. Koń w polskiej kulturze miejskiej i wybranych tekstach piśmienniczych od antyku do współczesności, red. A. Łysiak-Łatkowska, M. Lisiewicz, Gdańsk: Wydawnictwo UG 2017.

Jakitowicz M., *Motywy zwierzęce w polskim folklorze – rekonesans*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici” Filologia Polska XLIII, 1994, s. 91–103.

Kalinowski D., *Floriana Ceynowy próba romantycznej baśni*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie – dawniej i dziś*, red. D. V. Paždjerski, Gdańsk: NCK 2016.

Kalinowski D., *Bestiariusz pomorski*, Gdynia: Region 2018.

Kalinowski D., *Wartość i wierność. O twórczości Alojzego Budzisza*, [w:] A. Budzisz, *Twórczość kaszubskojęzyczna*, oprac. J. Borzyszkowski, M. Cybulski, D. Kalinowski, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2019, s. XXIII–LXVI.

Kalinowski D., *Błysk w ciemności*, [w:] tegoż, *Sylwa kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk: Akademia Pomorska w Słupsku 2017, s. 131–13.

Kalinowski D., *Literatura prostoty. O twórczości Alojzego Nagla*, [w:] A. Nagel, *Poezja i proza kaszubska*, oprac. M. Cybulski, Gdańsk: Instytut Kaszubski 2023, s. LXXIV–XC.

Kalinowski D., *Juwernota. Literatura kaszubska i studia kulturowe*, Gdańsk: Instytut Kaszubski 2023.

Kalinowski D., *Realizm ze szczyptą humoru*, „Pomerania” 2024, nr 5, s. 56–57.

Kaszuby i Kociewie. Język, zwyczaje, przesądy, podania, zagadki i pieśni ludowe w północnej części Prus Zachodnich, zebr. Dr. Nadmorski, Poznań: Drukarnia „Dziennika Poznańskiego” 1892.

Koń w języku literaturze i kulturze, red. D. Szymonik, M. Jasińska, J. Siepietowska i I. Żukowska, Siedlce: Wydawnictwo IKR IBL 2016.

Kuik-Kalinowska A., *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Słupsk–Gdańsk: Akademia Pomorska w Słupsku 2011.

Kuik-Kalinowska A., *W kaszubskim mateczniku*, [w:] S. Pestka, *Twórczość liryczna*, oprac. B. Ugowska, Gdańsk: Instytut Kaszubski 2020, s. LIX–LXVI.

Kukier R., *Kaszubi bytowscy. Zarys monografii etnograficznej*, Gdańsk: Wydawnictwo Morskie 1974.

Labuda A., *Bògowie i dëchë naj przodków*, Bolszewo: BPGW 2008.

Magistri Adam Bremensis gesta Hammaburgensis ecclesia pontificum, ed. B. Schmeidler, *Scriptores Rerum Germanicarum*, Hannover–Leipzig: Hahn 1917.

Merchant C., *Reinventing Eden. The fate of nature in Western culture*, New York: Psychology Press 2003.

Mroczkowska-Brand K., *Don Kichot – smutny uśmiech czy groteskowy grymas? Warianty łączenia elementów komizmu i tragizmu w powieści Cervantesa, „Królu Learze" Szekspira, „Monsignor Quixote" Grahama Greene'a i „Ostatnim husarzu" Sławomira Mrożka*, „Ruch Literacki" 2022, z. 6 (375), s. 993–1006.

Lorentz F., *Zarys etnografii kaszubskiej*, [w:] F. Lorentz, A. Fischer, T. Lehr-Spławiński, *Kaszuby. Kultura ludowa i język*, Toruń: Instytut Bałtycki 1934, s. 97–103.

Odelski M. R., *Obecność konia w przestrzeni miejskiej w latach 1907–1938 na Kaszubach*, [w:] *Jaki jest koń, nie każdy widzi*, s. 67–80.

Piechota D., *Pozytywistów spotkania z naturą. Szkice ekokrytyczne*, Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra 2018.

Po humanizmie. Od technokrytyki do animal studies, red. Z. Ładyga, Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra 2015.

The Question of Animal Culture, red. K. N. Laland, B. G. Galef, Cambridge [USA]: Harvard University Press 2009.

Slowi T., *Psy i ludzie, sąsiedzi i towarzysze – o relacjach z psem w literaturze kaszubskiej*, [w:] *Ekologia w dyskursie. Wokół animal studies*, red. D. Kalinowski i S. Szmyjda, Słupsk: Wydawnictwo Naukowe UP 2022, s. 135–147.

Sychta B., *Koń*, [w:] *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum 1968, t. II, s. 195–198.

Tabaszewska J., *Jedna przyroda czy przyrody alternatywne? O pojmowaniu i obrazach przyrody w polskiej poezji*, Kraków: Universitas 2010.

Zwierzęta i ludzie, red. J. Kurek, K. Maliszewski, Chorzów: Miejski Dom Kultury 2011.

Zwierzęta, gender i kultura. Perspektywa ekologiczna, etyczna i krytyczna, red. A. Barcz, M. Dąbrowska, Lublin: E-naukowiec 2014.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Eugeniusz Pryczkowski
ZKP Oddział w Baninie

Kościerskie korzenie księdza prałata Hilarego Jastaka – „kaszubskiego króla" i patrona 2024 roku

The Kościerzyna roots of Prelate Hilary Jastak – the "Kashubian king" and patron of 2024

ABSTRAKT:

Ks. prał. Hilary Jastak (1914–2000) urodził się i wychował w Kościerzynie. Po II wojnie światowej związał się z Gdynią, której został wybitnym obywatelem. Tam też jest pochowany. Mniej znane są wczesne lata jego życia związane z Kościerzyną. Artykuł zgłębia właśnie ten fragment życia wybitnego kapłana nazywanego już za życia Kaszubskim Królem. Przedstawiono pochodzenie i rodzeństwo kapłana (w pełni po raz pierwszy), a także aspekty jego wychowania, które miały duży wpływ na wybór kapłańskiej drogi i jego charyzmat, jako człowieka prześladowanego przez reżim komunistyczny i pierwszego kapelana Solidarności.

KLUCZOWE SŁOWA:

Ks. prał. dr Hilary Jastak, Kościerzyna, dom rodzinny, pierwsze lata życia, wychowanie, wybitny kapłan, „Król Kaszubów", kapelan „Solidarności", patron roku 2024

ABSTRACT:

Fr. Monsignor Hilary Jastak (1914–2000) was born and raised in Koscierzyna. After World War II, he became associated with Gdynia and became a outstanding citizen of it. He is buried there too. Less known are the first of years of his life connected with Kościerzyna. The article explores those fragments of the life of an outstanding priest, already known as the Kashubian King during his lifetime. The priest's origins and siblings were presented (fully for the first time), as well as aspects of his upbringing that had a major impact on the choice of the priestly path and his charisma, as a man persecuted by the communist and the first chaplain of Solidarity.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

KEYWORDS:
Fr. Monsignor PhD. Hilary Jastak, Kościerzyna, family home, the first years of life, upbringing, famous priest, "King of Kashubia", chaplain of "Solidarity", patron of 2024

Pochodzenie i dzieciństwo

Ród Jastaków od pokoleń związany jest z Pomorzem i Kaszubami. Etymologia tego nazwiska, jak sugeruje inny Syn Kościerskiej Ziemi prof. Edward Breza[1], może pochodzić od rzymskiego przydomka *Iustus* o znaczeniu *sprawiedliwy.* Onomasta nie wyklucza także, że nazwisko pochodzi od imienia Jan[2]. Ta druga wersja byłaby zbieżna z rodzinną pamięcią o pochodzeniu rodu. Sam ks. Hilary Jastak wyjaśniał, że w kolejnych pokoleniach niezmiennie od XVIII wieku zawsze powtarzały się trzy imiona: Jan, Jakub i Józef. Protoplasta rodu, którego udało się ustalić w rodzinnych badaniach genealogicznych, nazywał się Jan Jastak urodzony w 1798 r.[3]. Ta właśnie wersja jest zdecydowanie bliższa prawdzie. Otóż, nazwisko to częściej w przeszłości pisane było w formie „Jaśtak". Sam Jakub (ojciec ks. Hilarego) również częściej występował jako Jaśtak[4]. W tej formie zdrobniałe imię „Jan" jest ewidentne. Natomiast forma bez kreseczki nad „s" wynika z cechy kaszubienia polegającego na zamianie miękkiego „ś" na „s". Jest to ważna i oryginalna cecha języka kaszubskiego[5].

Jakub Jastak urodził się w 1872 r. w Cekcynie pod Tucholą. W tym powiatowym mieście uczęszczał do seminarium nauczycielskiego, skąd władze pruskie relegowały go za uporczywe posługiwanie się językiem polskim. W wieku 20 lat objął gospodarstwo rolne po rodzicach w pobliskim

---

[1] Edward Breza (1932–2017) ur. się w Kaliszu pod Kościerzyną. Był językoznawcą, profesorem Uniwersytetu Gdańskiego, badaczem kaszubszczyzny. Zmarł w Sopocie, tam jest pochowany.

[2] E. Breza, *Nazwiska Pomorzan*, tom I, Gdańsk 2000, s. 184–185.

[3] K. Wójcicki, *Rozmowy z księdzem Hilarym Jastakiem*, Gdynia 1999, s. 20.

[4] Archiwum własne, Karta z wykazem dzieci Jakuba i Marianny Jaśtaków. Na tej karcie nazwisko rodziców konsekwentnie pisane jest w formie „Jaśtak". Odpis sporządzony jest własnoręcznie przez ks. H. Jastaka. Zob. także: *Tuchola. Od pradziejów do współczesności*, red. W. Jastrzębski, J. Szwankowski, Bydgoszcz–Tuchola 2010, s. 463.

[5] Zob.: W. Kiedrowski, *Odczytywanie fotografii. Jastakowie*, „Pomerania", 2001, nr 12, s. 22–24.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Gostycynie. Był aktywnym działaczem społecznym. Założył tam kółko rolnicze, którego został prezesem[6]. Teren powiatu tucholskiego stanowi centralną część Borów Tucholskich, subregionu ściśle związanego z Kaszubami pod względem historycznym, kulturowym, a także językowym[7].

Matką Hilarego była Maria pochodząca z rodziny Siewert (Zywert). Urodziła się 10 stycznia 1879 r. w Gostycynie w rodzinie gospodarza Wojciecha i Leokadii z d. Schewz. Małżeństwo z Jakubem Maria zawarła w 1900 roku[8]. Urodziła aż szesnaścioro dzieci, w tym dwie pary bliźniaków. Byli to w kolejności: Józef (ur. 24.03.1901), bliźniaki Antonina (ur. 25.04.1902 – zm. 7.05.1902) i Zofia (zm. 1.10.1902), Roman (ur. 15.07.1903), Klemens (ur. 9.11.1904), bliźniaki Helena (ur. 8.04.1906) i Weronika (zm. 18.01.1907), Antoni (ur. 5.06.1907), Alfons (ur. 28.07.1908), Jakub (zm. po urodzeniu w 1910 r.), Edmund (ur. 4.05.1911), Anna (1912), Hilary (1914), Stefania (1916), Zygmunt (ur. 1917, zm. 19.03.1919, miał półtora roku) i Czesław (ur. 1920, zmarł po 5 miesiącach w dn. 12.11.1920)[9].

Wiek dojrzały osiągnęło dziesięcioro z dzieci. Najstarszy Józef został uczonym. Był wybitnym filozofem psychologii w Stanach Zjednoczonych[10]. Znalazł się w pierwszej piątce Polaków najbardziej zasłużonych dla nauki Stanów Zjednoczonych w XX wieku. Zmarł w 1979 roku[11]. Roman (zm. 1955) prowadził po ojcu działalność spedycyjną, a później został dyrektorem browaru w Toruniu. Klemens był dyrektorem banku w Chełmży, Antoni zaś nauczycielem i kierownikiem szkoły na Wołyniu. Alfons piastował funkcję sekretarza gminnego w Pucku. Zmarł w wieku 44 lat w 1952 r. pozostawiając żonę Wandę i syna. Pochowany został na kościerskim cmentarzu. Edmund został misjonarzem Św. Rodziny. Wychował się w Kościerzynie. Święcenia przyjął w Siedlcach w 1945 r. Od 1956 r. przebywał na Zachodzie: w Belgii i Niemczech. W 1989 r. wrócił do Polski i osiadł w Toruniu. Pod koniec życia często przebywał u swego brata, ks. Hilarego. Zmarł 23 czerwca 2000 r. Pochowany został w Toruniu[12]. Anna uczęszczała do szkoły handlowej, zaś Helena do gimnazjum żeńskiego Najświętszej Panny Anielskiej w Kościerzynie. Stefania została absolwentką Seminarium Nauczycielskiego w Toruniu[13].

---

[6] K. Wójcicki, *Rozmowy z księdzem Hilarym Jastakiem*, Gdynia 1999, s. 18–19.

[7] Zob.: B. Sychta, *Kultura materialna Borów Tucholskich*, Gdańsk–Pelplin 1998, s. 36.

[8] K. Jażdżewski, *Dzieciństwo i młodość księdza Hilarego Jastaka w Kościerzynie*, „Kościerskie Zeszyty Muzealne”,2015, nr 9, s. 147.

[9] Archiwum własne, Karta z wykazem dzieci Jakuba i Marianny Jaśtaków. Także: Archiwum własne, Świadectwa zgonu Zygmunta i Czesława.

[10] Dr Józef Jastak (1901–1979) ur. się w Gostycynie. Po gimnazjum w Chełmnie studiował psychologię i pedagogikę na Uniwersytecie w Poznaniu. Dzięki stypendium Fundacji Kościuszkowskiej został studentem Uniwersytetu Columbia w Nowym Jorku. W 1928 r. obronił doktorat. Przez 22 lata był naczelnym psychologiem szpitala Bellevue, gdzie opracowywał pionierskie testy diagnostyczne zwłaszcza dla ludzi z upośledzeniami. Później prowadził własny instytut psychologii w Wilmont w stanie Delaware. W 1976 r. odwiedził ojczyznę. Był podejmowany m.in. przez prymasa S. Wyszyńskiego, rektora KUL-u, a także rząd PRL. Zob.: W. Kwiatkowska, *My trzymamy z Bogiem. Exlibris ks. Hilary Jastak*, Gdynia 1991, s. 6. Także: *Joseph Jastak, Devised Learning-Disorders Test, „The New York Times” May 28, 1979, https://www.nytimes.com/1979/05/28/archives/joseph-jastak-devised-learningdisorders-test.html (dostęp: 23.06.2024).* Także: J. Szarkowski, *Józef Jastak wybitny zamorski Pomorzanin*, „Pomorze”, 1988, R. VI, nr 3, s. 28.

[11] Zob.: W. Kiedrowski, *Odczytywanie…*, dz. cyt., s. 22–24.

Kuzynem rodzeństwa Hilarego był ks. dr Jan Jastak, wieloletni proboszcz parafii św. Ignacego na gdańskich Starych Szkotach (dzisiejsza Orunia) i kandydat na biskupa gdańskiego[14]. Jego kandydaturę odrzucono ze względu na polskie pochodzenie i zbyt ożywione kontakty z kaszubską rodziną[15].

W 1913 r. Jakub Jastak, syn Jana i Marianny z Gierszewskich, sprzedał gospodarstwo w Gostycynie, a za uzyskane pieniądze zakupił od niemieckiego kupca z Gdańska, Fryderyka Dalitza, 55-hektarowe gospodarstwo rolne w Szydlicach pod Kościerzyną. Szydlice były odrębną jednostką dworską, która wkrótce została włączona w obręb miasta[16]. Majątek obejmował także dawną siedzibę właścicieli – dworek mieszkalny przy obecnej ul. 8 marca 13[17]. W tymże domu urodził się 3 kwietnia 1914 r. Hilary Jastak.

---

[12] K. Jażdżewski, *Dzieciństwo i młodość…*, dz. cyt., s. 147.

[13] W. Kwiatkowska, *My trzymamy…*, dz. cyt., s. 6.

[14] O jego licznych funkcjach i zasługach wśród duchowieństwa gdańskiego można znaleźć tu: S. Bogdanowicz, *Bo przemoc widzę w mieście i niezgodę, (Trudny początek Kościoła Gdańskiego 1922–1945)*, Gdańsk 2001.

[15] K. Wójcicki, *Rozmowy z księdzem Hilarym Jastakiem*, Gdynia 1999, s. 20. Zob.: H. Mross, *Słownik biograficzny kapłanów Diecezji Chełmińskiej wyświęconych w latach 1821–1920*, Pelplin 1995, s. 115.

[16] Archiwum własne, Informacja wg matrykuły grunt. Zob. także: M. J. Etmańska, *Zasłużone osoby dla Kościerzyny i regionu*, „Kościerskie Zeszyty Muzealne”, 2013, nr 7, s. 224–227.

[17] Jest całkiem możliwe, że dr Aleksander Majkowski, który w 1921 r. zamieszkał w Kartuzach, zainspirowany eremem Jastaków, przeniósł tę nazwę na willę, w której zamieszkał. Erem w przeszłości był domem mnicha. Do dziś jeden z nich zachował się w sąsiedztwie kościoła poklasztornego w Kartuzach.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Chrztu udzielił mu w dniu 13 kwietnia ks. Maksymilian Putynkowski[18] w kaplicy Zakładu Najświętszej Marii Panny Anielskiej[19]. Rodzicami chrzestnymi zostali Pelagia Rolbiecka i Józef Hoffmann[20].

Z wczesnego dzieciństwa Hilary zapamiętał zabawy z rodzeństwem i rówieśnikami. Ojciec doglądał gospodarstwa, posiadał też las i piękny sad, o który szczególnie dbał. Dzieci biegały tam i bez pozwolenia rwały jabłka, gruszki, śliwki. Hilary na polecenie rodziców zanosił do Domu Starców owoce i warzywa, a czasem także obiady. Wśród penitencjariuszy byli głównie starsi mężczyźni: kombatanci powstania styczniowego, inwalidzi po I wojnie światowej i wojnie bolszewickiej, chorzy i samotni. Wyrażali ogromną wdzięczność. Było to pierwsze bardzo ważne doświadczenie, które uświadomiło chłopcu, jak ważna jest pomoc drugiemu człowiekowi[21].

Na Szydlicach Hilary hodował króliki, z którymi uwielbiał się bawić. Cięższe prace przy żniwach wykonywali starsi bracia. Sam także, na ile był w stanie, pomagał w pracach gospodarskich. Poganiał konie w kieracie, deptał siano w szopie, szatkował kapustę do kiszenia, czyścił groch i fasolę z łupin. W czasie żniw podjeżdżał końmi przy zwózce zboża, grabił siano, rozrzucał obornik na polu, układał torf w kopy, zbierał kamienie na polu. Brał udział we wszystkich pracach, które wówczas podejmowane były na gospodarstwie i które obowiązywały zarówno dorosłych, jak i dzieci. Takie wychowanie kształtowało charakter, wzbudzało aktywność, pozwalało przekonać się o własnych umiejętnościach i możliwościach. Stały się punktem odniesienia przy podejmowaniu licznych aktywności dorosłego życia. Te czasy, miejsca i czynności utkwiły w pamięci Hilarego jako „raj utracony”[22].

Dom Jastaków był skarbnicą duchowej kultury kaszubskiej także za sprawą dziadków ze strony matki, jak i ojca. To oni opowiadali dzieciom historie o zapadłych zamkach i zaklętych w nich królewiankach, o błotach i bagnach, o kraśniętach, o czarownicach i łysych górach, o Grzeni i Borowej

---

[18] Ks. M. Putynkowski (1885–1939) ur. się w Komierowie (pow. Sępólno). Był m.in. wikarym w Goręczynie, Kościerzynie, Człuchowie i Nowej Cerkwi, administratorem w Swornegaciach i proboszczem w Wabczu. Tam aresztowany i zamordowany przez Niemców pod Chełmnem.

[19] J. Więckowiak, *Kościół Katolicki w Gdyni*, Pelplin–Gdynia 2000, s. 332. Także: Film dokumentalny *Ks. prałat dr Hilary Jastak – Król Kaszubów i Kapłan Gdyni* https://www.youtube.com/watch?v=dBLAOE8YmsY&t=61s (dostęp: 24.07.2024).

[20] K. Jażdżewski, *Dzieciństwo i młodość…*, dz. cyt., s. 145.

[21] K. Wójcicki, *Rozmowy…*, dz. cyt., s. 67.

[22] Tamże, s. 21–22.

Ciotce, o Rokitniku i Mornicy[23]. Są to postaci z kaszubskiej mitologii. Grzenia jest duchem snu, Borowa Ciotka – lasu, Rokitnik – wiatru, a Mornica – sprawcą śmiertelnych chorób[24].

W codziennym rozmowach posługiwano się charakterystyczną kościerską odmianą języka kaszubskiego. Hilary w rozmowach z Kaszubami używał jej do końca życia, stosując całkiem bogatą leksykę kaszubską. Często śpiewano tak zwany „alfabet kaszubski" rozpoczynający się od słów: *To je krótczé, to je dłudżé*…[25]. Piosenka ta, przed i w czasie I wojny światowej, utrwalała wśród dzieci nazwy kaszubskie, często wówczas zastępowane niemczyzną. Od najmłodszych lat Hilary znał także język niemiecki oraz polski, obecny w kościele i w edukacji szkolnej, a także w domu rodzinnym[26].

O religijne wychowanie dzieci troszczyła się przede wszystkim matka. Pierwsze obrazy, które Hilary zapamiętał z dzieciństwa, to właśnie droga w ciszy na roraty po skrzypiącym śniegu. Mama trzymała go za rękę. Nieco z tyłu szli bracia i siostry[27]. Matka regularnie prowadziła liczną gromadkę na niedzielne msze do kaplicy Najświętszej Panny Anielskiej z cudami słynącym wizerunkiem Matki Boskiej Bolesnej[28]. W tym czasie trwała budowa kościoła parafialnego pw. Świętej Trójcy. W komitecie budowy był Jakub Jastak – jedna z bardziej zasłużonych osób w powstaniu świątyni. Ks. Hilary często po latach wracał do tamtych chwil. Pamiętał, że w kościele farnym rodzice zasiadali w pierwszej ławce na wprost ambony. To wyeksponowane miejsce było wyrazem uznania dla ojca, za ofiarny udział w budowie kościoła. Dzieci napawało to dumą, że rodzice należeli do tak szanowanych postaci w mieście[29].

---

[23] Tamże, s. 22.

[24] A. Labuda, *Bògòwie i dëchë naj przodków. Bogowie i duchy naszych przodków*, Bolszewo 2011, s. 105.

[25] Zob.: R. Drzeżdżon, *To je krótczé, to je dłudżé… Wędrówki szlakiem obrazkowych nut*, Gdańsk–Wejherowo 2014.

[26] K. Wójcicki, *Rozmowy…*, dz. cyt., s. 54, 193. Także: D. Abramowicz, *Hilary Jastak odważny ksiądz i Król Kaszubów*, „Dziennik Bałtycki", 13 grudnia 2013, s. 27, gdzie emerytowany abp Henryk Muszyński, prymas Polski, podaje: „Każdego gościa egzaminował z kaszubskiego alfabetu. Pokazywał rysunki, a my musieliśmy mówić: <To je krótczé, to je dłudżé, to kaszëbskô stolëca>".

[27] K. Wójcicki, *Rozmowy…*, dz. cyt., s. 20–21.

[28] W. Kwiatkowska, *My trzymamy…*, dz. cyt., s. 5.

[29] K. Wójcicki, *Rozmowy…* dz. cyt., s. 35.

Pod koniec I wojny światowej Jakub Jastak został radnym miejskim, później powiatowym. W grudniu 1920 r. rozparcelował swe gospodarstwo i po części je sprzedawał. Znaczny fragment, bo aż 24,5 hektara, nabyła hrabina Laura Walewska[30]. W tym samym czasie Jakub kupił od kupca Sallyego Arendta kamienicę nr 3 przy rynku miasta, w której z rodziną zamieszkał. Hilary miał wówczas niespełna 7 lat. Wpływ na taką decyzję miała choroba żony. Dzięki transakcjom, Jakub miał też fundusze na kształcenie dzieci[31].

Śmierć matki i działalność ojca

Matka po urodzeniu ostatniego synka, który wkrótce zmarł, nie odzyskała już sił. Zmarła w dniu 28 kwietnia 1921 r. Hilary miał zaledwie 7 lat. Był najmłodszym z chłopców spośród dziesięciorga rodzeństwa[32]. Jakub wkrótce ożenił się powtórnie z Józefą z Arczyńskich (1885–1955). Nie miał z nią dzieci. Druga matka bardzo dobrze opiekowała się przybranymi dziećmi. Jesień życia spędziła w Gdyni wraz z ks. Hilarym.

W 1926 r. Jakub został wybrany na stanowisko przewodniczącego Rady Miejskiej. W tych latach był też społecznym sędzią pokoju. W 1930 r. został pełniącym obowiązki burmistrza Kościerzyny, ale już w styczniu 1931 r. napisał prośbę do wojewody pomorskiego o zwolnienie z pełnienia tej funkcji[33]. W uzasadnieniu podał, że prośbę tę wnosi: „wobec ciężkich przejść życiowych i w ostatnich latach nieszczęśliwych wypadków w licznej rodzinie mojej.” Prośba została przyjęta[34].

Od początku lat 30-tych były włodarz Kościerzyny utrzymywał rodzinę głównie z wynajmu mieszkań. Poza kamienicą przy rynku był właścicielem dwóch budynków. Pierwszy to przebudowany na funkcje mieszkalne dawny spichlerz przy ul. Miodowej 10, drugi to dom zakupiony w 1928 r. od rolnika Maxa Hölschera[35]. Od 1926 r. Jakub był zastępcą prezesa, a dwa lata później, po śmierci Aleksandra Żyndy, został prezesem Towarzystwa Właścicieli Domów w Kościerzynie[36].

---

[30] Archiwum własne, Informacja wg matrykuły grunt.

[31] K. Wójcicki, *Rozmowy*... dz. cyt., s. 21–22.

[32] K. Wójcicki, *Rozmowy*... dz. cyt., s. 22–23.

[33] *Kościerzyna. Zarys dziejów miasta do 1939 roku*, red. Marian Kallas, T. I, Toruń 1994, s. 118–120.

[34] Tamże, Spis ilustracji, nr 63.

[35] Dom ten w lutym 1939 r. przeszedł na własność niezamężnych córek Jakuba – Heleny z Wejherowa i Stefanii z Gdyni. Zob.: K. Jażdżewski, *Dzieciństwo i młodość*…, dz. cyt., s. 149.

W dniu 22 lipca 1930 r., odbyła się konsekracja kościoła pw. Świętej Trójcy w Kościerzynie, w którego budowę Jakub Jastak był zaangażowany w czasie I wojny światowej[37]. W zastępstwie schorowanego ordynariusza Stanisława Wojciecha Okoniewskiego konsekracji dokonał sufragan chełmiński ks. bp Konstantyn Dominik. Był to pierwszy kościół, który konsekrował jako biskup[38]. Wydarzenie to wywarło wpływ na szesnastoletniego Hilarego. Kościół, który był w części dziełem jego ojca, niemal graniczył z rodzinnym domem. Poza tym zetknął się tam z postacią świątobliwego biskupa. Wsparło to jego proces dojrzewania myśli o wyborze kapłańskiej drogi.

W 1933 roku Jakub sprzedał kolejną część majątku. Nabywcą stał się hrabia Józef Grocholski. Kolejne działki budowlane przejmowali mieszkańcy. Ich potomkowie mieszkają tam do dziś[39].

Edukacja szkolna

Zanim jednak zaczęła się realizować wielka misja charytatywna Hilarego, musiał on przejść odpowiednie szczeble edukacji szkolnej w drodze do kapłaństwa. W 1921 r. skierowany został do tzw. „ćwiczeniówki", która funkcjonowała przy Seminarium Nauczycielskim w Kościerzynie. Szkoła ta, za którą opłacano czesne, prezentowała znacznie wyższy poziom niż szkoły powszechne. Seminarzyści, przygotowujący się do zawodu nauczyciela, w ramach praktyk starannie przygotowywali zajęcia, których uczestnikami były dzieci[40].

W czasie tej edukacji poznał wybitnych przedstawicieli Kaszub. Ich dom odwiedzali Antoni Abraham, dr Aleksander Majkowski, ks. Bolesław Domański, a przede wszystkim ks. dr Leon Heyke, którego wzorzec

---

[36] K. Jażdżewski, *Dzieciństwo i młodość…*, dz. cyt., s. 149.

[37] M. J. Etmańska, *Dzieje parafii pod wezwaniem Świętej Trójcy w Kościerzynie w latach 1914–2018*, Pruszcz Gdański Kościerzyna 2019, s. 14.

[38] L. Jażdżewski, *Ksiądz Biskup Konstantyn Dominik. Życie i pamięć po nim na Kaszubach i Pomorzu*, Pelplin 2013, s. 116.

[39] Archiwum własne, Informacja wg matrykuły grunt. Resztę gruntu wraz z domem mieszkalnym zakupiła Anna Merchel. Jej potomkowie do dziś mieszkają na tej ziemi.

[40] K. Wójcicki, *Rozmowy*, dz. cyt., s. 23.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

przyświecał Jastakowi do końca życia[41]. Mówił o nim, że był duchowym przewodnikiem rodziny. Ks. Heyke czytał małemu Hilaremu i rodzeństwu swoje wiersze i fragmenty dzieł *Dobrogòst i Miłosława*, *Agùst Szlôga* i inne. Dzieci były wdzięcznymi słuchaczami tych kaszubskich prezentacji[42]. W „ćwiczeniówce" był także prefektem.

W tym czasie dom Jastaków odwiedzał także Tomasz Rogala, który z Antonim Abrahamem pojechał w 1919 r. na konferencję do Paryża domagać się przyłączenia Kaszub do Polski. Bywali tam także: ks. Bolesław Knitter – animator piosenki kaszubskiej[43], czy Teodora i Izydor Gulgowscy – twórcy skansenu we Wdzydzach Kiszewskich.

Hilary w czasie edukacji szkolnej kształcił swe umiejętności wokalno-muzyczne. Uczęszczał na zajęcia muzyczne, które prowadził Józef Willma. Został członkiem chóru Seminarium Nauczycielskiego. Wstąpił także do orkiestry. Grał na altówce, uczył się gry na pianinie u Maksymiliana Lewandowskiego. Pianino stało w domu Jastaków. Przy nim rodzina często się skupiała i śpiewała pieśni narodowe i kościelne[44].

Po miejscowej szkole podstawowej wstąpił do Gimnazjum Klasycznego w Kościerzynie. Był niekwestionowanym liderem grupy, skorym do żartów i różnych sztubackich wybryków. Miał talent do naśladowania nauczycieli. Do rangi anegdoty urosło parodiowanie profesora matematyki Borysa Gieorgiewskiego, który z nieznanych przyczyn nie pojawił się raz na lekcji. Jak opisuje gdyńska dziennikarka Wiesława Kwiatkowska:

> Rej wodził Hilary. Posadził sobie włosy, atramentem namalował sobie wąsik i doskonale naśladując nieobecnego nauczyciela „prowadził lekcję" stojąc, żeby było weselej na katedrze. Wybuchy śmiechu musiały być słyszalne z daleka. Nagle otwierają się drzwi i wchodzi znany z dyscypliny dyrektor Kontek. Chyba zdębiał z wrażenia, bo chwilę milczał, zanim zawołał: – Cóż ty, Hilary?! – Ja ich właśnie uspokajam! – powiedział „profesor Borys" zeskakując z katedry[45].

---

[41] Tamże, s. 25–27.

[42] K. Wójcicki, *Rozmowy*, dz. cyt., s. 25.

[43] B. Knitter jest autorem pierwszej książeczki o Kalwarii Wielewskiej, zob.: B. Knitter, *Parafia Wielewska i bliższe jej okolice. Karsin–Odry*, Tczew 1939.

[44] K. Wójcicki, *Rozmowy*, dz. cyt., s. 24.

[45] W. Kwiatkowska, *My trzymamy*, dz. cyt., s. 7.

Podobnych „wyczynów" było więcej. Zawsze jednak zachowany był w nich szacunek do wykładowcy. Mimo to dla niektórych takie działania mogłyby się skończyć relegowaniem ze szkoły. Hilary był jednak bardzo dobrym uczniem, dlatego wykładowcy byli wobec niego bardziej wyrozumiali. Ostatecznie jednak dyrektor gimnazjum zaproponował Jakubowi Jastakowi przeniesienie ucznia do Gimnazjum w Chełmnie. W uzasadnieniu podano, że uczyniono tak na skutek „sztubackiej niesubordynacji i negatywnego liderowania w grupie rówieśników"[46].

Sam zainteresowany uznał po latach, że był to słuszny krok. Zrozumiał, że miał zbyt duży wpływ na kolegów, także poza szkołą. Pod wpływem powieści przygodowych, np. *Winnetou* Karola May'a, chłopcy organizowali w lesie walki na szyszki i gałęzie. Poza tym nazbyt długo oddawali się rozgrywkom sportowym na miejskim boisku, co niektórym odbierało cenny czas na naukę. Grali w siatkówkę, koszykówkę, palanta, a przede wszystkim w piłkę nożną. Hilary uwielbiał wszystkie te dyscypliny sportowe. Był głównym inicjatorem tych działań[47]. Wcześniej w Męskim Gimnazjum im. Kazimierza Jagiellończyka w Chełmnie kształcił się najstarszy brat Hilarego, Józef. Szkoła była więc dobrze znana rodzinie Jastaków. Była to szkoła średnia typu klasycznego. Oprócz wszystkich przedmiotów obowiązujących w każdym gimnazjum, kładziono tam szczególny nacisk na naukę łaciny i greki.

W Chełmnie Hilary zetknął się też z żywą pamięcią po innych wybitnych Kaszubach, ks. dr. Juliuszu Pobłockim, autorze *Na Kaszubach przed stu laty*[48], a zwłaszcza ks. Konstantynie Dominiku, przyszłym biskupie i rektorze seminarium duchownego, który był absolwentem tej szkoły, a w latach 1900–1911 prefektem w nowo utworzonym konwikcie gimnazjalnym *Collegium Albertinum*. W tymże konwikcie prowadzonym przez siostry szarytki mieszkał właśnie Hilary. Niegdyś mieszkał tam także, jako chełmiński gimnazjalista, późniejszy biskup. W czasach gimnazjalnych Hilarego biskup często odwiedzał to miejsce. Podczas wizyt lubił grać

---

[46] P. Szubarczyk, *Król Kaszubów*, „Nasz Dziennik", 2007, nr 17 (2730), [20–21 stycznia].

[47] K. Wójcicki, *Rozmowy*..., dz. cyt., s. 28.

[48] Ks. dr Juliusz Pobłocki ur. się 29 listopada 1835 r. w Łężycach pod Wejherowem. Wychował się w Lini. Kształcił się w gimnazjum chojnickim, Seminarium Duchownym w Pelplinie oraz w Münster, gdzie otrzymał święcenia kapłańskie i doktorat z filologii. Był wykładowcą seminarium w Pelplinie. W „Pielgrzymie", którego był współzałożycielem, ogłosił *Na Kaszubach przed stu laty* (1877). Objął parafię w Chełmnie. Miał być następcą bpa J. N. Marwicza, na co rząd pruski nie wyraził zgody. Zmarł w Chełmnie 9 lutego 1915 r.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

w szachy, zazwyczaj z całą grupą gimnazjalistów naraz. Jastak był stałym uczestnikiem tych przyjaznych konfrontacji. Poza tym służył biskupowi do mszy świętej mając dodatkowy przywilej podawania mu pastorału. W czasie studiów nie raz mógł się przekonać o nadzwyczajnych cechach osobowości biskupa. Do końca życia był przeświadczony o jego świętości doświadczając osobiście jego wstawiennictwa[49].

Kaszubskie aspekty życia w Chełmnie podkreślała obecność 66 Kaszubskiego Pułku Piechoty im. J. Piłsudskiego, niezwykle tam popularnego, mającego duży wpływ na życie społeczne i kulturalne miasta[50]. Po opuszczeniu Kościerzyny, ówczesnego centrum intelektualnego ruchu kaszubskiego, na pewno było to nieco zaskakujące i miłe doświadczenie. Mimo to w pierwszych dwóch latach Hilary odczuwał pewien kompleks niższości. W jego przezwyciężeniu pomogły mu zdolności na polu naukowym, a zwłaszcza sportowym. Do jego ulubionych dyscyplin doszło także kolarstwo i tenis stołowy. Udzielał się również w działalności harcerskiej[51].

W tejże szkole Hilary po raz pierwszy zetknął się z formą opresji wynikającą z jego politycznych zapatrywań. Należał on bowiem do tajnego klubu Stronnictwa Narodowego. Poglądy te przejął po swym ojcu, który był działaczem Narodowej Demokracji. Jakub utrzymywał bliskie kontakty w redaktorem „Gazety Grudziądzkiej" Wiktorem Kulerskim oraz z ks. Józefem Wryczą z Wiela. Gdy po dwóch latach pobytu w szkole koledzy wybrali Hilarego na reprezentanta (wójta) młodzieży wobec nauczycieli, opiekun klasy i działacz sanacyjny nauczyciel łaciny Józef Wendlandt, wymusił na Hilarym rezygnację z tej funkcji. Polityczne poglądy ucznia mogłyby się stać źródłem jeszcze większych kłopotów. Szczęśliwie miał wsparcie podobnie do niego myślących dyrektora Wantucha, księdza prefekta Jana Mantheya, a zwłaszcza matematyka Waleriana Siudy, który cenił go za umiejętności matematyczne. Tenże nauczyciel był namiętnym szachistą. W osobie Hilarego miał świetnego konkurenta, który umiejętność gry w szachy posiadł już we wczesnej młodości[52].

---

[49] K. Wójcicki, *Rozmowy…*, dz. cyt., s. 42.

[50] Zob.: M. Hirsz, *Nieustraszeni. 66. Kaszubski Pułk Piechoty im. Marszałka Józefa Piłsudskiego 1919–1939*, Gdańsk 2017. Także: Film dokumentalny *Nieustraszeni żołnierze z Kaszub*, real. E. Pryczkowski, Gdańsk 2018, https://www.youtube.com/watch?v=6bbBrR8lOgs&t=2s (dostęp: 23.07.2024).

[51] K. Wójcicki, *Rozmowy…*, dz. cyt., s. 28.

[52] K. Wójcicki, *Rozmowy…*, dz. cyt., s. 29.

Pierwotnie przeniesienie do Chełmna planowane było tylko na rok. Do Kościerzyny Hilary jednak już nie wrócił[53]. W czerwcu 1934 r. przystąpił do egzaminu maturalnego. Rankiem poszedł do kościoła farnego. Tam gorąco modlił się przed cudami słynącym obrazem Najświętszej Marii Zawsze Płaczącej. Pamiątką po tym wydarzeniu została czapka maturalna, którą Hilary odziedziczył po bracie Józefie, maturzyście z 1919 r. Czapkę ks. Jastak przekazał po wielu latach do Muzeum Sióstr Urszulanek w Orłowie.

Po maturze Hilary skierował swe kroki do Seminarium Duchownego w Pelplinie. Przerwała je II wojna światowa. Święcenia uzyskał w Warszawie w 1941 r. Po wojnie wrócił na Kaszuby. Po krótkim pobycie w Pogódkach osiadł w Gdyni, gdzie stał się jednym z bardziej znanych i zasłużonych kapłanów diecezji chełmińskiej, a po 1992 – archidiecezji gdańskiej. Był prześladowany i więziony przez system komunistyczny. Został pierwszym kapelanem Solidarności. Określano go mianem Króla Kaszubów. Gdynia przyznała mu tytuł I Honorowego Obywatela Miasta. Zmarł w 2000 roku. W związku ze 110 -tą rocznicą urodzin Rada Naczelna Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego ogłosiła go patronem roku 2024.

Bibliografia:

Abramowicz D., *Hilary Jastak odważny ksiądz i Król Kaszubów*, „Dziennik Bałtycki", 2013, nr???, [13 grudnia]

Bogdanowicz S., *Bo przemoc widzę w mieście i niezgodę, (Trudny początek Kościoła Gdańskiego 1922–1945)*, Gdańsk: Wydawnictwo Oficyna Pomorska 2001.

Breza E., *Nazwiska Pomorzan*, tom I, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 2000.

Drzeżdżon R., *To je krótczé, to je dłudżé… Wędrówki szlakiem obrazkowych nut*, Gdańsk–Wejherowo: Wydawnictwo MPiMKP 2014.

Etmańska M. J., *Dzieje parafii pod wezwaniem Świętej Trójcy w Kościerzynie w latach 1914–2018*, Pruszcz Gdański – Kościerzyna: Wydawnictwo Jasne 2019.

Etmańska M. J., *Zasłużone osoby dla Kościerzyny i regionu*, „Kościerskie Zeszyty Muzealne", 2013, nr 7.

Hirsz M., *Nieustraszeni. 66. Kaszubski Pułk Piechoty im. Marszałka Józefa Piłsudskiego 1919–1939*, Gdańsk: Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego 2017.

Jażdżewski K., *Dzieciństwo i młodość księdza Hilarego Jastaka w Kościerzynie*, „Kościerskie Zeszyty Muzealne", 2015, nr 9.

---

[53] P. Szubarczyk, *Król Kaszubów…*, dz. cyt.

Jażdżewski L., *Ksiądz Biskup Konstantyn Dominik. Życie i pamięć po nim na Kaszubach i Pomorzu*, Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum 2013.

Kiedrowski W., *Odczytywanie fotografii. Jastakowie*, „Pomerania", 2001, nr 12.

Knitter B., *Parafia Wielewska i bliższe jej okolice. Karsin–Odry*, Tczew 1939.

Kościerzyna. Zarys dziejów miasta do 1939 roku, red. Marian Kallas, T. I, Toruń: Wydawnictwo Errata 1994.

Kwiatkowska W., *My trzymamy z Bogiem. Exlibris ks. Hilary Jastak*, Gdynia: Wydawnictwo Urząd Miejski w Gdyni 1991.

Labuda A., *Bògòwie i dëchë naj przodków. Bogowie i duchy naszych przodków*, Bolszewo: Wydawnictwo Biblioteka Publiczna Gminy Wejherowo 2011.

Mross H., *Słownik biograficzny kapłanów Diecezji Chełmińskiej wyświęconych w latach 1821–1920*, Pelplin: Wydawnictwo Bernardinum 1995.

Sychta B., *Kultura materialna Borów Tucholskich*, Gdańsk – Pelplin: Wydawnictwo Instytut Kaszubski w Gdańsku, Wydawnictwo Bernardinum 1998.

Szarkowski J., *Józef Jastak wybitny zamorski Pomorzanin*, „Pomorze", 1988, R. VI, nr 3.

Szubarczyk P., *Król Kaszubów*, „Nasz Dziennik", 2007, nr 17 (2730), [20–21 stycznia]

Tuchola. Od pradziejów do współczesności, red. W. Jastrzębski, J. Szwankowski, Bydgoszcz–Tuchola: Wydawnictwo Przedsiębiorstwo Marketingowe Logo 2010.

Więckowiak J., *Kościół Katolicki w Gdyni*, Pelplin–Gdynia: Wydawnictwo Bernardinum 2000.

Wójcicki K., *Rozmowy z księdzem Hilarym Jastakiem*, Wydawnictwo Imprimatur Gdynia 1999.

Archiwum własne autora

Karta z wykazem dzieci Jakuba i Marianny Jaśtaków.

Informacja wg matrykuły grunt.

Netografia

Joseph Jastak, Devised Learning-Disorders Test, „The New York Times" May 28, 1979, https://www.nytimes.com/1979/05/28/archives/joseph-jastak-devised-learningdisorders-test.html (dostęp: 23.06.2024).

Film dokumentalny *Ks. prałat dr Hilary Jastak – Król Kaszubów i Kapłan Gdyni* https://www.youtube.com/watch?v=dBLAOE8YmsY&t=61s (dostęp: 24. 07.2024).

Film dokumentalny *Nieustraszeni żołnierze z Kaszub*, real. E. Pryczkowski, Gdańsk 2018, https://www.youtube.com/watch?v=6bbBrR8lOgs&t=2s (dostęp: 23. 07.2024).

Karolina Serkowska-Sieciechowska
Rada Języka Kaszubskiego

Kaszubskie instrumenty ludowe dawniej i dziś na podstawie opracowań Pawła Szefki

Kashubian folk musical instruments once and today based on Paweł Szefka's elaboration

ABSTRAKT:
Artykuł traktuje o muzycznych instrumentach ludowych wytwarzanych dawniej przez kaszubskich rzemieślników. Wymienione zostały ich nazwy, opisany wygląd oraz przeznaczenie. Ponadto tekst zawiera informacje o tym, które z tych narzędzi muzycznych używane są do dziś.

KLUCZOWE SŁOWA:
instrumenty ludowe, Paweł Szefka

ABSTRACT:
Paper is about musical folk instruments made once by Kashubian craftsmen. There is mentioned their names, describe appearance and destiny. Moreover text contains information which of them are used to this day.

KEYWORDS:
folk instruments, Paweł Szefka

Czym jest muzyka i jaką pełni ona rolę w naszym życiu? Na to pytanie uczeni szukali odpowiedzi już od starożytności. Sokrates powiedział, że „(…) wychowanie przez muzykę ma tę zaletę przed innymi, gdyż rytm i harmonia najgłębiej wnika w duszę człowieka i obdarza wdziękiem i szlachetnością”[1].

---

[1] Cyt. za E. Frołowicz, *Konsonanse i dysonanse wczesnoszkolnej edukacji muzycznej*, Gdańsk 2011, s. 39.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

A jak zauważył Pitagoras, „Muzyka budzi w sercu pragnienie dobrych czynów”[2].

Instrumenty ludowe zajmują szczególne miejsce w kulturze duchowej danego regionu. Widziane mogą one być jednak, jak podkreśliła w publikacji *Ocalić od zapomnienia. Polskie instrumenty ludowe* Aneta I. Oborny, „w szerszym kontekście, w (…) perspektywie historycznej, funkcjonalnej, obyczajowej, (…) jako świadectwo tradycji, jako inspirator twórców: malarzy, literatów, poetów (…)”[3]. Zauważyła również, że łączą one „świat duchowy i materialny, świat ludzkiego rękodzieła rozpięty pomiędzy ideą a realizacją, świadectwo tkwiącej w człowieku potrzeby kontaktu z muzyką”[4]. Przyrządy te pojawiły się wiele lat temu, najprawdopodobniej jako efekt potrzeby emocjonalnej i estetycznej człowieka, ale także z konieczności obrony, chęci naśladownictwa oraz zabawy. Pierwsze dźwięki powstawały na skutek uderzania, klaskania, tupania i ruchu. Dawniej ludzie wytwarzali instrumenty muzyczne z tego, co dała natura. Były to kości, rogi, jelita, skóra, sierść, kora, drewno, skorupa. Ponadto używali dostępnych surowców, jak wapień, glina, miedź, brąz, żelazo, srebro, złoto, kamienie szlachetne i półszlachetne[5]. Region Kaszub może pochwalić się różnorodnością tworzonych oraz używanych narzędzi dźwiękowych. Choć bywały wyrabiane na tym terenie instrumenty z użyciem surowców, głównie w celach ozdobnych, to zazwyczaj składały się one z prostych, naturalnych elementów.

Sporo informacji na temat dawniej używanych instrumentów ludowych można uzyskać z pracy Pawła Szefki pt. *Narzędzia i instrumenty muzyczne z Kaszub i Kociewia*. Paweł Szefka urodził się 21 lipca 1910 roku, zmarł 29 kwietnia 1991 roku. Był nauczycielem oraz członkiem Rodzinnej Kapeli Szefka ze Strzebielina. W latach 1918–1936 grał na kilku instrumentach podczas festynów wiejskich, zabaw, wesel i różnych świąt rodzinnych. Wówczas obserwował lokalne zwyczaje, tańce, pieśni. „Ten zasłużony dla regionu Kaszub regionalista, swoje badania prowadził [więc] jeszcze przed II wojną światową i kontynuował je następnie po jej zakończeniu.”[6]

---

[2] Tamże.

[3] A. I. Oborny, *Od autorki*, [w:] *Ocalić od zapomnienia. Polskie instrumenty ludowe*, Warszawa 2015, s. 5.

[4] Tamże, s. 6.

[5] Zob. tamże.

[6] D. Gonciarz, *Wiejscy muzykanci, instrumenty muzyczne, zespoły folklorystyczne,* [w:] *Niematerialne dziedzictwo kulturowe Pomorza wschodniego*, pod. red. A. Kwaśniewskiej, Gdańsk 2017, s. 466.

Jak czytamy w opracowaniu:

> Mając możliwość [muzykowania ze swoim ojcem i starszymi braćmi w rodzinnej kapeli i] czynnego uczestnictwa w tych wydarzeniach, jak i konfrontując swoją wiedzę z innymi muzykantami, stworzył wykaz wiejskich kapel z terenu Kaszub i Kociewia funkcjonujących przed i po zakończeniu II wojny światowej. Podał typy kapel, dzieląc je na smyczkowe i dęte wraz z rozpisaniem zestawów instrumentów, jakich używały. Publikacja Szefki stanowi nieocenione źródło wiedzy i materiał porównawczy w zakresie wiedzy o instrumentach i muzykantach z Kaszub i Kociewia[7].

W *Przedmowie* do tej książki Roman Heising słusznie stwierdza, że „każdy z wymienionych eksponatów jest przez autora dokładnie opisany z podaniem rodowodu i roli, jaką odgrywał w muzykanckim zespole, oraz podkreślono jego znaczenie w społecznych i religijnych obrzędach”[8]. Ponadto autor przedstawił rysunki omawianych przedmiotów oraz podał szczegóły dotyczące materiałów, z których były one zrobione, ich wymiarów, stroju i technicznych sposobów gry. Dodatkowo zawarł w opracowaniu m.in. informacje o sposobie i okolicznościach ich użycia. Warto zauważyć, iż te wszystkie wiadomości zebrane były na podstawie osobistych doświadczeń Szefki. Zwrócił on uwagę na to, że „instrumenty te znane były ludności wielu krajów Europy, a nawet świata”[9]. Nie możemy więc stwierdzić, że ich rodowód znajduje się na naszych ziemiach. Co ciekawe, wiele z nich wykształciło się z pierwotnych form, inne natomiast wykonywane były z innego tworzywa, w zależności od miejsca. Mają one pochodzenie dawne i międzynarodowe. Można to uznać za atut, jeśli przyjmiemy twierdzenie, że „mało przejawów ludzkiego życia dostarcza (…) tak niezbitych dowodów kulturalnej łączności wszystkich ludów świata, jak właśnie instrumenty muzyczne (…). Instrumenty są skromnymi, ale niezwykle wyrazistymi świadkami kultury, jako wytwór ludzkiej ręki stają się kopalnią wiedzy o życiu jednostki, która je wytworzyła, ale również życiu ludzkości”[10].

---

[7] Tamże, s. 469.

[8] R. Heising, *Przedmowa*, [w:] *Narzędzia i instrumenty muzyczne z Kaszub i Kociewia*, Wejherowo 1982, s. 3–4.

[9] P. Szefka, *Wstęp*, [w]: *Narzędzia i instrumenty muzyczne Kaszub i Kociewia*, s. 7.

[10] Cyt. za A. I. Oborny, *Od autorki…*, dz. cyt., s. 5.

Szefka zajął się kilkunastoma narzędziami akustycznymi i instrumentami muzycznymi. Podkreślił, że jego opracowanie nie ogranicza się wyłącznie do przyrządów wytwarzających dźwięki, które były samodzielnie przez ludność wyrabiane za pomocą domowych narzędzi. Wyróżnił cztery grupy instrumentów, to jest chordofony – strunowe, aerofony, czyli dęte, membrafony oraz idiofony[11]. Do chordofonów, które określił jako instrumenty, w których dźwięk powstaje za pomocą drgających strun, zaliczył diabelskie skrzypce i rzępiele (basetle). Spośród aerofonów wydobywających brzmienie w postaci słupa powietrza pobudzonego do drgań w formie zadęcia wymienił pipę (piszczałkę, fujarkę, flet), puzówkę (obój pasterski), bazunę, krzëwi róg (wyrabiany z rogu wołu), barinę (barani róg) oraz kôzlą barinę (dudy). W membrafonach odgłos słychać dzięki drgającej membranie, czyli błonie. Mamy tu grzechotkę (bębenek) i mrëczka (mruczek-beczułka, burczybas). Do idiofonów, będących narzędziami akustycznymi samobrzmiącymi w skutek ruchów mechanicznych, przyporządkował knarę i sznërę (terkotki), klekôtkę, ryńczyk i berło pasterskie.

Diabelskie skrzypce, które są chordofonami, dawniej używane były jako instrument obrzędowy (do 1939 roku były instrumentem samodzielnym, nie wchodzącym w skład kapeli, zmieniło się to po wojnie), dziś jako perkusyjny. Rozpowszechnił go w kapelach Regionalny Zespół Pieśni i Tańca „Kaszuby” z Kartuz. Jego rodowód sięga około pięciu tysięcy lat przed naszą erą. Kolebką jest dla niego ziemia kaukaska. Określony został jako łuk muzyczny. Taki kształt utrzymywał się przez wiele lat. Jako instrument obrzędowy wiódł prym podczas dnia zmarłych, między godziną 24.00 a 01.00. Za czasów pogańskich wierzono bowiem, że jeśli dusza potępiona w tym czasie dostanie się na cmentarz, gdzie jest jej ciało, zostanie wybawiona. Było to jednak trudne, bo wejścia strzegły złe duchy, czarownice i diabły. Organizowały orgie zabawowe, żeby wciągnąć potępione dusze, aby te zapomniały o swoim celu. Wówczas ludzie przebierali się za diabelskie postacie i grali na instrumentach, by dusze czyśćcowe bawiły się z nimi i czasem bezwiednie się tam przedostały. Demony zaś nie pilnowały przejścia, gdyż sądziły, że przebierańcy im sprzyjają. Ponoć w ten sposób wykupiono wiele dusz od wiecznych męczarni. Na diabelskich skrzypcach można było zagrać „jęki męczonych, brzęk tłuczonych naczyń, trzaski biczowanych, brzęk łańcuchów”[12], którymi skuci byli potępieńcy i sporo innych odgłosów męki[13].

---

[11] Zob. P. Szefka, *Narzędzia…*, dz. cyt., s. 7–8.

Rzępiel albo rzępólc, rzępól, rzępielnik jest chordofonowym basowym, drewnianym instrumentem muzycznym o trzech strunach. Od kontrabasu jest mniejszy, ale od wiolonczeli większy. Był on budowany przez lud przy użyciu narzędzi, które były na co dzień dostępne. Dlatego posiadał on różne kształty. Na terenie Kaszub i Słowińców, a także Kociewia wykształciły się jego różne formy, a więc też kształty, w zależności od miejsca wykonania. Były więc rzępiele północne, Kaszub środkowych, południowe. Dziś instrument ten jest praktycznie zapomniany. Niedawno jednak wspomniany RZPiT „Kaszuby” otrzymał go i zadeklarował chęć używania.

Pipa, czyli fujarka czy flet, należąca do aerofonów, była podzielona na dwa rodzaje – małą, nazywaną fitką i dużą, pipę. Pierwsza robiona była z kory leszczyny albo wierzby. Robili ją sobie pasterze. Niektórzy potrafili zagrać na niej dźwięk kukułki. Z kolei pipę jako flet robiło się z jaśminu albo bzu. Jej środek był wypalany, żeby z patyka zrobić rurkę. Po 1890 roku instrumenty te były robione też w fabrykach. Toczone były one na tokarniach i wówczas wykonane były z drewna lipowego, topolowego albo wierzbowego i miały siedem otworów. Pipa używana była w obrzędach, w których miał być pokazany nastrój tajemniczości albo jakiś stan uczuciowy. Często wykonanie było chóralne, na dwa albo więcej głosów. Grający na pipach byli też potrzebni do stworzenia akompaniamentu do śpiewu albo do kapel. Instrument ten miał od 40 do 46 cm długości.

Aerofonowa puzówka to instrument „sezonowo-pasterski”[14]. Pasterze robili go z kory brzozowej albo olchowej. Skręcany był on spiralnie w tubę, a w jego cienki koniec wkładany był stroik zrobiony z pióra gęsiego. Kiedy kora była sucha, nie dało się już grać na tym instrumencie. Żeby więc można było dłużej z niego korzystać, trzymany był w wodze. Kora szybko się łamała, dlatego puzówka nie była trwała. Używana była głównie w czasie wiosenno-letnim, podczas obrzędów, takich jak strzyżenie owiec, sobótki, odczarowanie łąk, zamawianie urodzaju.

---

[12] Paweł Szefka, *Narzędzia…*, dz. cyt., s. 12.

[13] W publikacji *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne* pod red. Witosławy Frankowskiej na stronie 43 podano, że grano na tym instrumencie także w okresie od Adwentu przez Boże Narodzenie, Nowy Rok aż do Trzech Króli. Podobnie zresztą było z burczybasem. Wówczas kolędnicy grali, recytowali życzenia i śpiewali kolędy. Grano również na diabelskich skrzypcach poza wsią ostatniego dnia roku na rozstajach dróg w celu odstraszenia złych mocy i pożegnania starego roku.

[14] P. Szefka, *Narzędzia…*, dz. cyt., s. 22.

Bazuna, należąca do aerofonów, jest drewnianym, instrumentem dętym. Dawniej były jej dwie odsłony – pasterska i obrzędowa. Pierwszą, jak wskazuje na to jej nazwa, robili pasterze. Używali do tego olchy albo wierzby. W zależności od miejsca występowania miała ona różne określenia, czyli mokra bazuna, krótka bazuna, pasterska bazuna (chłopięca trąba). Mokra bazuna była moczona w wodzie. Robiono tak dlatego, że gdyby była sucha, powietrze uszłoby z niej i nie wydobywałaby dźwięku. Gdy napęczniała, nie robiły się w niej szczeliny. Wówczas na chwilę wyciągało się ją z wody, żeby zagrać hejnał. Określenie krótka bazuna oznaczało, że miała ona około 95 cm. Namoczona stawała się ciężka. Żeby nie była za ciężka, robiona była właśnie krótka, tak, aby chłopcy dali radę ją utrzymać. Pasterska bazuna, czyli chłopięca trąba przeznaczona była dla chłopców, którzy zajmowali się pasterstwem. Ci, którzy chcieli stać się wiejskimi albo gminnymi pasterzami, musieli umieć zagrać na niej kilka dźwięków – hejnałów pasterskich, które były sposobem komunikacji między pasterzami trzód a środowiskiem wsi. Bazunę obrzędową robili specjaliści tego rzemiosła. Brali do tego suchą lipę, wierzbę albo wiśnię. Była ona nazywana też suchą albo długą. Miała niekiedy aż 165 cm. Była ona też często ozdobiona mosiądzem, brązem czy srebrem. Grali na niej znawcy, a jeśli było kilku trębaczy, to prawie zawsze na głosy. Instrument ten używany był dawniej w obrzędach noworocznych, owczarzach, sobótce, dożynkach, roztrębaczach, weselu. Oprócz tego grano na nim sygnały pasterskie podczas pożaru lasu, napadu wilków, choroby, kalectwa, czasu wyjścia na pole albo przyjścia do domu. Korzystały z niego też ochotnicze straże pożarne. Bazuna została reaktywowana przez zespoły folklorystyczne. Używają one jej jako atrakcyjnego symbolu tego regionu podczas występów na scenie[15].

Krzywy róg był instrumentem dętym z grupy aerofonów używanym przez myśliwych i gajowych. Podawali oni alarmy podczas polowań i obchodów lasu. Robili go z rogu bawołu. Był on ozdabiany blachą z mosiądzu, brązu albo srebra. Do tego często miał srebrny albo skórzany pasek, w którym wytłoczone były różne wzory. Noszony był przewieszony na ramieniu. Bywał też rzeźbiony. Robili go dobrze znający się na tym rogarze. W XIX

---

[15] Zob. *Muzyka Kaszub*, s. 19.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

wieku stał się znany też na polskich i niemieckich dworach na Pomorzu. Brany był przed przejażdżką konną albo na polowanie. Z reguły używany był w naglących potrzebach, gdy trzeba było nadać jakiś sygnał. Służba leśna dbała o to, żeby dostroić go do bazun wiejskiego ludu i włączała się do gry chóralnej podczas obrzędów ludowych. Krzywy róg miał 40 cm. długości.

Barina to aerofonowy instrument sygnałowy, podobny do krzywego rogu. Różnica polegała jednak na tym, że była ona typowo ludowa. Robiona była z rogu barana. Przyczyną był łatwy dostęp do rogu tego zwierzęcia. Bawoły należały do dworów. Ten instrument nie był też tak bogato zdobiony jak róg. Używali go pasterze, którzy pilnowali trzody bydła i gajowi leśni (w lasach kaszubskich pracowali smolarze). Za pomocą bariny przekazywali oni sobie sygnały bezpieczeństwa albo ratunku.

Kòzlô Barina, która też należała do aerofonów, używana była głównie przez żebraków. Nigdy nie wchodziła ona w skład kapel. Muzykujący na tych dudach zawsze grali indywidualnie. Pojawiali się oni na jarmarkach i odpustach. Dobrze znali daty i miejsca takich imprez. Grali w zamian za dobrowolne datki.

Grzechotka, która jest membrafonem, zrobiona była z drewna lipowego lub bukowego. To bębenek o średnicy od 25 do 34 cm., z jednym denkiem wykonanym z koziej skóry, którego boki miały wysokość od 4 do 6 cm. Do grania używano pałeczek z drewna leszczynowego zakończonych „gałką" ze szmatek. Miało to chronić skórę przed uszkodzeniem w czasie uderzenia. Występował on na południowych krańcach Kaszub oraz Kociewiu. Używano go podczas obchodów obrzędowych ścinania kani, zapustów, sylwestra, dnia zmarłych. Instrument ten mógłby być ciekawym, delikatnym akompaniamentem do solowego śpiewu, szczególnie kobiet.

Do membrafonów należy znany i używany do dziś mruczek, nazywany też brumbasem albo burczybasem[16]. Rozpowszechniony był od czasów prehistorycznych w wielu rejonach świata.[17] Miał on kształt beczki. Składał się z drewnianych klepek lipy, sosny, świerku lub wierzby. Denka były robione ze skóry cielaka, kozy albo psa. Do skóry jednego z denek przymocowane było końskie włosie, najlepiej grzywa. Do zagrania na tym instrumencie potrzeba było trzech osób. Odbywało się to tak, że jedna osoba siedziała na zydlu lub na ruczku (czyli na taboretach o trzech nogach – zydel był dla szewców, ruczk dla dojących krowy albo kozy[18]) i trzymała instrument między kolanami. Koński warkocz trzymała od siebie. Druga osoba klęczała na jednym kolanie i ciągnęła za warkocz w takt muzyki, palcami raz jednej, raz drugiej ręki. Trzecia osoba stała z boku i od czasu do czasu polewała warkocz wodą z kaszubskiego dzbanka. Lanie wody dawało większy opór podczas ciągnięcia warkocza palcami i dlatego dźwięk stawał się mocniejszy. Mruczek jest stale używany chyba we wszystkich kapelach ludowych na Kaszubach, coraz częściej ma on funkcję basów. Dziś często gra się na stojąco.

---

[16] W *Muzyce Kaszub* na stronie 29 podane zostały także nazwy: brzãczadło, brzãczëdło, brzãczk, bąk, bùk, brantop, brumtop.

[17] Zob. *Muzyka Kaszub*..., dz. cyt., s. 29.

Idiofony *knara* i *sznëra* były tym samym, z tym, że knara była chronologicznie pierwsza, a sznëra była jej udoskonaloną wersją. Zasada jest taka, że dźwięk, czyli trzask, powstaje poprzez wygięcie i szybkie cofnięcie sprężyny. Ta sprężyna była wygięta za pomocą skrzydełek na wałku w knarze, a walca, zębatki, która jest na wałku, w sznërze. Obudowa, wałek i zębatki były robione zazwyczaj z drewna bukowego, a sprężyny z jałowcowego. Te akustyczne narzędzia były wykorzystywane na różne sposoby. Kaszubi używali je w obrzędach ścinania kani, wypędzania złych duchów, na sylwestra i w dzień zmarłych. Miały one wywoływać określoną atmosferę. Oprócz tego do 1933 roku służyły one do nadawania sygnału przeciwpożarowego. Były więc na wyposażeniu ochotniczych straży pożarnych.

Klekòtka jest idiofonem, który w niektórych miejscach Kaszub nazywany był też klaprą. Jeszcze do dziś można zobaczyć ją w kościołach obrządku rzymsko-katolickiego. Jest ona brana przez ministrantów zamiast dzwonków w czasie uroczystości Wielkiego Tygodnia, przed Wielkanocą. Używana była dawniej dla sołtysów, wójtów lub burmistrzów, gdy chcieli przekazać coś ważnego mieszkańcom. Woźny szedł z tym instrumentem do ludzi i klekotał tak długo aż ci zaczynali otwierać okna i czekali na to, co chciał im powiedzieć. Wówczas on zatrzymywał się i głośno mówił, z czym przyszedł. Na przykład woźny Wejherowa przed I wojną światową w ten sposób reklamował sprzedaż mięsa[19]. Klekotka składała się zazwyczaj z twardego drewna, które sprężynowało, takiego, jak grab, dąb, klon. Ludzie grali na niej też wtedy, kiedy pokazywali obrzędy ścinania kani, sobótek, odczarowania łąk i sylwestra.

---

[18] Zob. P. Szefka, *Narzędzia*…, dz. cyt., s. 34.

[19] Zob. tamże, s. 38.

Ryńczyk, należący do idiofonów, był atrybutem wiejskiego i gminnego pasterza. Należy do grupy janczarów. Używali go pasterze podczas oficjalnych spotkań z mieszkańcami wsi i gdy pilnowali trzodę. W Mirachowie i Węsiorach opowiadano, że nawet zbłąkane w leśnych gęstwinach owce, rozpoznawały brzęk ryńczyka swojego pasterza i szły z powrotem do stada[20]. Kiedy pasterz chciał przemawiać, zanim zaczął, trząsł ryńczykiem. Był to dźwięk zderzających się blaszek. Instrument ten robiony był z rozwidlonego na dwie lub trzy gałązki głównego pnia jałowca. Musiał on być ostrugany i oczyszczony z kory, a gdy drewno wyschło, na boczne gałązki nakładało się płaskie, wycinane z blach pierścienie. Gałązki były związane na górze, żeby pierścienie nie spadły. W momencie potrząsania pierścienie te uderzały o siebie i brzęczały.

Berło pasterskie to idiofonowe narzędzie akustyczne, które starzy Kaszubi określali też mianem ryńczyka królewskiego, berła królewskiego, czy pasterza królewskiego. Było ono nieco godniejszym ryńczykiem pasterskim, ponieważ stanowiło atrybut najwyższej godności pasterskiej, którą nadawało się zasłużonym pasterzom, zazwyczaj w starszym wieku. „Godność królewskiego pasterza była bardzo poważana i szanowana. Traktowano takiego człowieka na równi z wójtem, nauczycielem lub księdzem. Godność tę nadawano zasłużonym i wieloletnim pasterzom wiejskim lub gminnym”[21]. Instrument ten to rodzaj buławy, która była zrobiona z toczonego albo naturalnego drewna. Ponadto był on obity dzwoneczkami typu janczarowskiego, które przymocowywano do skórzanego pasa. Był on znaleziony w Dzierżążnie w 1908 roku.

Obecnie wiele z tych instrumentów przestano wytwarzać. Coraz mniej jest osób, które zajmują się robieniem ludowych instrumentów w ogóle. Bywają one niekiedy prezentowane z instrukcją ich wykonania, na przykład podczas warsztatów dla uczniów. Taką ofertę w swojej działalności ma Muzeum – Kaszubski Park Etnograficzny im. Teodory i Izydora Gulgowskich we Wdzydzach Kiszewskich. Jednak dla większości pozostają one mniej znane. W edukacji regionalnej najczęściej wymienia się głównie trzy z nich – diabelskie skrzypce, burczybas oraz bazunę. Cieszą się też one największym zainteresowaniem w kapelach ludowych. Wiele z dawnych instrumentów przechodzi do muzeów. Choć bywa i tak, że przy nastającej

---

[20] Tamże, s. 39.

[21] Tamże, s. 41.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

modzie na powroty do korzeni, zaczynają być one „odkurzane”, rekonstruowane i przypominane. Pocieszający jest fakt, że nawet jeśli nie wszystkie będą używane i zastąpią je bardziej nowoczesne rozwiązania, co już się dzieje, to istnieją miejsca, w których są one gromadzone i opisywane, co umożliwia nam dotarcie do źródeł, uświadomienie sobie, jak żyli nasi przodkowie. Jednym z takich miejsc, gdzie znajdziemy przeróżne instrumenty muzyczne, także kaszubskie, jest Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych w Szydłowcu. Znajduje się tam prawie 2500 muzealiów etnograficznych oraz historyczno-artystycznych. Zbiory te, jak czytamy na stronie internetowej placówki, „pod względem liczebności i oryginalności nie mają odpowiednika w kraju”[22]. Znajduje się tam m.in. stała wystawa pt. „Instrumenty… – zobaczyć i usłyszeć tradycję”, której głównym założeniem jest możliwość dostrzeżenia oryginalności tych muzycznych obiektów, ich „duchowej natury”, urody formy i detalu, zrodzonej z kreatywności ludowego twórcy, „w powiązaniu z prezentacją dźwięku i funkcją, jaką spełniały w kulturze ludu, w ich życiu codziennym, obrzędach, w powiązaniu z praktyką wykonawczą i zachodzącymi w niej zmianami”[23].

Można zadać sobie pytanie, jaka będzie przyszłość kaszubskich instrumentów ludowych, a co za tym idzie – czy będą ich użytkownicy. Bo jak zauważyli autorzy publikacji pt. *Współczesna kultura kaszubska. Vademecum*: „przyszłość niesie nowe wyzwania, ale też tworzy nowe szanse związane choćby z zupełnie nieznanymi wcześniej możliwościami, jakie dają nowoczesne technologie. Równie istotna jest zmiana pokoleniowa i tworząca się nowa wrażliwość estetyczna, odmienne odczytania tradycji, a także pojawiające się nowe aspiracje”[24].

Bibliografia:

Frołowicz, Elżbieta, *Konsonanse i dysonanse wczesnoszkolnej edukacji muzycznej*, Gdańsk: Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku, 2011.

Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne, pod red. W. Witosławy Frankowskiej, Gdańsk: Oficyna Czec i W. Witosława Frankowska, 2005.

---

[22] https://muzeuminstrumentow.pl/project/instrumenty-zobaczyc-i-uslyszec-historie/ [28.06.2024 r.].

[23] A. Oborny, *Instrumenty … – zobaczyć i usłyszeć tradycję*, tamże.

[24] C. Obracht-Prondzyński, T. Fopke, K. Kulikowska, *Współczesna kultura kaszubska. Vademecum*, Gdańsk 2018.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe Pomorza wschodniego, pod. red. Anny Kwaśniewskiej, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, 2017.

Oborny, Aneta I., *Ocalić od zapomnienia. Polskie instrumenty ludowe*, Warszawa: Sport i Turystyka – MUZA SA, 2015, wydanie I.

Obracht-Prondzyński, Cezary, Fopke, Tomasz, Kulikowska, Katarzyna, *Współczesna kultura kaszubska. Vademecum*, pod red. Cezarego Obrachta-Prondzyńskiego, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Instytut Kaszubski w Gdańsku, 2018.

Strona internetowa Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych w Szydłowcu: https://muzeuminstrumentow.pl/

Szefka, Paweł, *Narzędzia i instrumenty muzyczne z Kaszub i Kociewia*, Wejherowo: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział w Wejherowie, 1982.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Danuta Stanulewicz
Uniwersytet Gdański

Symbolika, skojarzenia i prototypowe odniesienia kaszubskiej nazwy bieli

Symbolism, associations and prototypical references of the Kashubian word for white

ABSTRAKT:

Celem tego artykułu jest przedstawienie pokrótce symbolizmu bieli w wybranych kaszubskich tekstach kultury oraz omówienie wyników wstępnych badań nad skojarzeniami wywoływanymi u użytkowników języka kaszubskiego przez tę barwę. Podane przez respondentów skojarzenia pozwalają na wskazanie prototypowych odniesień nazwy tej barwy: śnieg i ewentualnie mleko. Wyniki te są w dużej mierze zbieżne z wynikami badań nad skojarzeniami z kolorami podanymi przez użytkowników innych języków.

KLUCZOWE SŁOWA:

kaszubskie słownictwo barw, biel, symbolika, skojarzenia, prototypowe odniesienia

ABSTRACT:

The paper includes a brief presentation of the symbolism of the colour white in selected Kashubian texts of culture and a discussion of the results of preliminary research on associations evoked in Kashubian speakers by this colour. The associations provided by the respondents facilitate indicating prototypical references of the Kashubian name of this colour: snow and possibly milk. These results largely coincide with the results of studies on colour associations evoked in speakers of other languages.

KEYWORDS:

Kashubian colour vocabulary, white, symbolism, associations, prototypical references

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Wstęp

Celem tego artykułu jest przedstawienie symbolizmu bieli w wybranych kaszubskich tekstach kultury oraz omówienie skojarzeń wywoływanych u użytkowników języka kaszubskiego przez jedną z barw achromatycznych, biel. Zaprezentuję wstępne badania nad skojarzeniami z tą, które pozwalają na wskazanie prototypowych odniesień jej nazwy, czyli przymiotnika *biôłi*.

Według Brenta Berlina i Paula Kaya dwie kategorie kolorystyczne – biel i czerń – pojawiają się w języku najwcześniej, przy czym trzeba pamiętać o tym, że nazwy tych barw w początkowych etapach rozwoju leksykonu kolorów mają szerszy zakres znaczeniowy – podstawowa nazwa bieli odnosi się także do innych jasnych kolorów, a nazwa czerni do ciemnych[1].

Skojarzenia z barwami – krótki przegląd badań

Skojarzeniami z barwami zajmowali się liczni językoznawcy i psycholodzy, często w perspektywie porównawczej. Na przykład, Ewa Teodorowicz-Hellman przeprowadziła badania dotyczące asocjacji z barwami wśród nastolatków w Polsce i Szwecji[2], natomiast Anna Mozolewska zbadała emocje łączone z kolorami przez dorosłych użytkowników języka polskiego i angielskiego[3]. Z kolei Dorota Gonigroszek analizowała asocjacje z barwą czarną u Japończyków i Szwedów[4], zaś Izabela Pietrzyk zajęła się skojarzeniami z barwami podanymi w ankiecie przez użytkowników języka polskiego i rosyjskiego[5]. Asocjacje z kolorami wśród

---

[1] B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley 1969.

[2] E. Teodorowicz–Hellman, *Teoria prototypów a nazwy barw w języku polskim i szwedzkim. Obrazy konceptualne nazw barw a ich eksplikacje językowe*, „Polonica" 1998, nr 19, s. 75–91.

[3] A. Mozolewska, *Colour terms and emotions in English and Polish*, „Beyond Philology" 2010, nr 7, s. 77–102.

[4] D. Gonigroszek, *Czerń w języku japońskim i szwedzkim – analiza wyników badania ankietowego*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IV, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2013, s. 61–67.

[5] I. Pietrzyk, *Konotacje nazw barw w języku Rosjan i Polaków*, [w:] R. Gawarkiewicz, I. Pietrzyk, B. Rodziewicz, *Polski słownik asocjacyjny z suplementem*, Szczecin 2008, s. 261–277. Zob. także E. Komorowska, D. Stanulewicz, *Polskie i rosyjskie słownictwo barw. Asocjacje i znaczenia*, Szczecin 2018; D. Stanulewicz, E. Komorowska, *Wartościowanie barw przez użytkowników języka rosyjskiego – aspekty ilościowe badania wstępnego*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IX, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz,

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

osób posługujących się różnymi językami, zamieszkujących różne kontynenty, badała Agnieszka Szlachta[6], jak również Izabela Berger – we współpracy ze mną[7]. Zajmowałam się także skojarzeniami z polskimi nazwami barw, głównie w poszukiwaniu prototypowych odniesień ich nazw[8]. Warto też tu odnotować, że badano również wartościujące skojarzenia z kolorami[9].

W badaniach skojarzeń jako bodźca można użyć nie barw, a innych pojęć. Respondenci podają w takim przypadku kolory, które im się kojarzą z tymi pojęciami. Takie badania prowadzi Jill L. Morton ze współpracownikami na stronie internetowej Colorcom[10]. Przypomnieć tu można inne badania tego typu – np. Martyna Jaskulska pytała młodzież licealną o kolory kojarzące się z wolnością[11].

Szczecin 2018, s. 139–152; D. Stanulewicz, E. Komorowska, *Wartościowanie barw przez użytkowników języka rosyjskiego – ulubione kolory i skojarzenia (badanie wstępne)*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IX, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2018, s. 153–174.

[6] A. Szlachta, *Prototypowe odniesienia nazw barw (na przykładzie badań ankietowych prowadzonych w środowisku wielojęzycznym)*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IX, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2018, s. 123–137.

[7] D. Stanulewicz, I. Berger, *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z szarością, brązem, fioletem, różem i oranżem*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* VIII, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2017, s. 77–92; D. Stanulewicz, I. Berger, *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z bielą, czernią, czerwienią, zielenią, żółcią i błękitem*, [w:] *Międzykulturowy dyskurs filologiczny*, red. J. Wasiluk, M. Gierczyńska-Kolas, G. Lisowska, Słupsk 2019, s. 9–28.

[8] D. Stanulewicz, *Zróżnicowanie regionalne prototypowych odniesień sześciu podstawowych nazw barw w języku polskim* (biały, czarny, czerwony, zielony, żółty, niebieski) *– na tle porównawczym wybranych języków słowiańskich i germańskich*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego" 2006, nr 62, s. 199–211; D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk 2009, s. 283–324.

[9] M. Gierczyńska-Kolas, *Pozytywne i negatywne asocjacje z kolorami*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* VII, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2016, s. 275–289; D. Stanulewicz, E. Komorowska, A. Pawłowski, *Axiological aspects of Polish colour vocabulary: A study of associations*, [w:] *Colour Studies: A Broad Spectrum*, red. W. Anderson, C. P. Biggam, C. Hough, C. Kay, Amsterdam – Philadelphia 2014, s. 258–272.

[10] J. L. Morton, *Global Color Survey*, Colorcom, https://www.colorcom.com/global-color-survey, dostęp: 2.06.2023.

[11] M. Jaskulska, *Kolor wolności według młodzieży. Wyniki badań ankietowych*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2014, s. 259–267. Zob. także D. Stanulewicz, *Jakiego koloru jest szczęście? Wyniki badań ankietowych*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* III, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2012, s. 131–143.

Rodzaje skojarzeń z barwami

Skojarzenia z barwami można klasyfikować na kilka różnych sposobów. W artykule zatytułowanym *Color associations* Olga Dmitrieva wyróżnia następujące typy skojarzeń: (1) uniwersalne i sytuacyjne, (2) konkretne i abstrakcyjne oraz (3) materialne, sensoryczne i emocjonalne[12].

W badaniach ankietowych respondenci często mogą podają skojarzenia uniwersalne, na przykład owoce pomarańczy wiążą z kolorem pomarańczowym, ziemię z brązem, a niebo z błękitem. Na skojarzenia sytuacyjne mają wpływ doświadczenia indywidualne, które prowadzą przykładowo do powiązania różu z ulubioną barwą ścian lub ubrań. Przykładem asocjacji konkretnej będzie czekolada powiązana z brązem, a abstrakcyjnej nuda skojarzona z szarością. Wspomniany wcześniej owoc pomarańczy jest także skojarzeniem materialnym z oranżem, skojarzeniem sensorycznym z tą barwą będzie ciepło lub upał, a skojarzeniem emocjonalnym – szczęście[13].

Dla dalszych rozważań prowadzonych w tym artykule istotny jest fakt, że uniwersalne konkretne (materialne) skojarzenia nierzadko bywają prototypowymi odniesieniami nazw barw. Przykładowo w języku polskim trawa jest prototypem (wzorcem) dla nazwy barwy zielonej, niebo dla nazwy barwy niebieskiej, a owoc pomarańczy dla nazwy oranżu[14].

Na podstawie badań wyróżnić można jeszcze inne grupy skojarzeń z barwami, krzyżujące się ze sobą, a także z wyżej omówionymi typami asocjacji: (1) skojarzenia pozytywne, neutralne i negatywne[15], (2) skojarzenia z elementami języka i elementami rzeczywistości pozajęzykowej[16],

---

[12] O. Dmitrieva, *Color associations*, Color Matters, https://www.colormatters.com/media/pdf/Color_Associations.pdf, s. 2–3, dostęp: 2.06.2024.

[13] E. Komorowska, D. Stanulewicz, *Polskie i rosyjskie słownictwo barw…*, s. 119–120.

[14] Zob. m.in. R. Tokarski, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, wyd. 2, Lublin 2004 (prwdr. 1995); E. Teodorowicz-Hellman, *Teoria prototypów a nazwy barw w języku polskim i szwedzkim…*; K. Waszakowa, *Struktura znaczeniowa podstawowych barw. Założenia opisu porównawczego*, [w:] *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*, cz. I, red. R. Grzegorczykowa, K. Waszakowa, Warszawa 2000, s. 59–72; E. Komorowska, *Barwa w języku polskim i rosyjskim. Rozważania semantyczne*, Szczecin 2010; D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language…*, s. 283–324.

[15] D. Stanulewicz, E. Komorowska, A. Pawłowski, *Axiological aspects of Polish colour vocabulary…*

[16] Tamże; D. Stanulewicz, I. Berger, D. Stanulewicz, I. Berger, *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z szarością…*; D. Stanulewicz, I. Berger, *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z bielą…*

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

(3) skojarzenia związane z naturą i skojarzenia związane z kulturą (co wiąże się także z podziałem skojarzenia typu obiekty naturalne i obiekty sztuczne)[17] oraz (4) skojarzenia wartościujące i skojarzenia niewartościujące[18].

Warto tu zauważyć, że skojarzenia pozytywne, neutralne i negatywne nie są – co mogłoby się wydawać – uniwersalne nawet w obrębie jednej społeczności. Na przykład krew skojarzona z czerwienią może być zaliczona do tych trzech grup, w zależności od tego, czy powiązana jest z ratowaniem życia bądź płynem wewnątrzustrojowym, czy też z ranami, walką i rozlewem krwi. Na asocjacje z kolorami wpływają czynniki językowe, szczególnie związki frazeologiczne, takie jak *błękitna krew* i *patrzeć na świat przez różowe okulary*[19].

Na skojarzenia mają także wpływ czynniki kulturowe, powiązane z symboliką barw. Poniżej omawiam tradycyjną symbolikę barw, a także symbolikę barw w kulturze kaszubskiej.

Tradycyjna symbolika bieli

Barwy wykazują się bogatą i niejednoznaczną symboliką. Najsilniej kontrastują ze sobą biel i czerń, czyli barwa najjaśniejsza, powiązana ze światłem dnia, i barwa najciemniejsza, kojarzona z nocą[20].

Jak podaje Władysław Kopaliński, biel może symbolizować przeciwieństwa: życie i śmierć oraz świadomość i nieświadomość[21]. Ponadto barwa ta łączona bywa między innymi z doskonałością, duchowością, zbawieniem, świętością, odrodzeniem i wiecznością; z rozumem, wiedzą, mądrością, prawdą, jak również intuicją; z czystością, niewinnością i dziewictwem; z bezinteresownością, uczciwością i szczerością, a także z umiarkowaniem, małżeństwem czy przyjaźnią[22]. Oprócz pozytywnych emocji, takich jak radość, szczęście, współczucie czy nadzieja, Kopaliński wspomina także negatywne emocje, które kojarzą się z bielą: strach, tchórzostwo, żałobę i chłód. Barwa biała to – jak wyżej wspomniałam – barwa dnia, dlatego łączona jest ze światem widzialnym, światłem i świtem. Biel jest także barwą księżyca, co tłumaczy, dlaczego symbolizuje czas.

---

[17] D. Stanulewicz, E. Komorowska, *Wartościowanie barw przez użytkowników języka rosyjskiego – ulubione kolory…*

[18] Tamże.

[19] Zob. np. D. Stanulewicz, I. Berger, *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z bielą…*; D. Stanulewicz, I. Berger, *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z szarością…*, s. 91; D. Stanulewicz, E. Komorowska, *Wartościowanie barw przez użytkowników języka rosyjskiego – ulubione kolory…*

[20] Zob. m.in. E. Komorowska, *Barwa w języku polskim i rosyjskim…*, s. 84–114; R. Tokarski, *Semantyka barw…*, s. 39–40.

[21] W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 2007 (prwdr. 1990), s. 17.

[22] Tamże.

Symbolika bieli w kaszubskich tekstach kultury

Poniżej omówię pokrótce symbolikę bieli w wybranych kaszubskich tekstach kultury[23]. Skoncentruję się na najsłynniejszej powieści kaszubskiej, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé* autorstwa Aleksandra Majkowskiego[24], a także na współczesnej poezji – tomikach *Czôrny kléd* Idy Czai[25] i *Leno ptôchë. Tylko ptaki* Adeli Kuik-Kalinowskiej[26] oraz na legendach i baśniach Alojzego Nagla[27]. Ponadto biorę pod uwagę publikacje naukowe i popularnonaukowe Aleksandra Labudy[28] i Daniela Kalinowskiego[29].

Barwa biała w powieści Majkowskiego symbolizuje niewinność, doskonałość i szlachetność. Powiązana jest z Królewianką, która ma białe ręce i ubrana jest na biało, a towarzyszą jej białe łabędzie. Także w bajkach kaszubskich biel powiązana jest z dobrymi bogami i duchami. Na przykład, w bajce Nagla pt. *Gbùr i Pólnica* / *Gospodarz i Polnica* tytułowa bogini urodzaju jeździ po polach na białym koniu, zaś w innej bajce, *Bôłtosława i Warcësłôw* / *Bałtosława i Warcisław*, dobre wieści przynosi biały gołąb. W poezji Adeli Kuik-Kalinowskiej jasna perła symbolizuje piękno i doskonałość: „jasnô perła / piãkno piãknoscë / czëstosc czëstoscë".

---

[23] Symbolikę tej barwy omawiam również w: D. Stanulewicz, *Czerń i biel w kaszubskim świecie nadprzyrodzonym*, „Acta Cassubiana" 2022, nr XXIV, s. 72–84.

[24] A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa. Zvjercadło kaszubski*, Toruń 1938; A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa / Życie i przygody Remusa*, t. I, II, III, przekł. Lech Bądkowski, Gdańsk 1995; A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, nowi wëdôwk pòprawiony wedle rãkòpisu aùtora i z pòsłowim Jerzégò Trédra, Gdynia 2013.

[25] I. Czaja, *Czôrny kléd*, Gdynia 2012.

[26] A. Kuik-Kalinowska, *Leno ptôchë. Tylko ptaki*, Gdańsk 2023.

[27] A. Nagel, *Bajki i bajeczki. Bôjczi i bôjeczczci*, przekł. S. Radzimiński, Gdynia 2016 (utwory opublikowane wcześniej w zbiorach: *Nenka Roda i ji dzôtczi*, 1977, polski przekład: *Matka Przyroda i jej dzieci. Bajki kaszubskie*, 1981; *Cëdowny wzérnik*, 1979; *Dzéwczę i krôsnięta*, 1988, polska wersja: *Dziewczynka i krasnoludki*, 1988).

[28] A. Labuda, *Bògòwie i dëchë naj przodków (przëłożënk do kaszëbsczi mitologii) / Bogowie i duchy naszych przodków (przyczynek do kaszubskiej mitologii)*, przekł. J. Labudda, Bolszewo 2011. Praca powstała w roku 1976, drukowana była w „Pomeranii" jako cykl w latach 1977–1978.

[29] D. Kalinowski, *Bestiariusz pomorski*, wydanie II, Gdynia 2020.

Biel symbolizuje również śmierć. Tadeusz Linkner zwraca uwagę na fragment powieści Majkowskiego, gdzie biała chmura przybiera kształt Śmierci[30]. Ze śmiercią powiązana jest Mòrlawa, bogini chorób. Aleksander Labuda opisuje ją następująco: „Chôdô w dłudżim biôłim zgle, pasownym do jeji bladi skarni, i seje mór i chërë westrzód roscënë, zwierzęce i lëdzy. / Chadza w długim białym zgle, stosownym do jej bladej twarzy, i sieje mór i zarazy wśród roślin, zwierząt i ludzi"[31]. Mòrlawa może również nosić się na czarno: „Blada, chuda kobieta w czarnej szacie"[32]. Z barwą białą łączone bywają również inne nieprzyjazne istoty nadprzyrodzone, takie jak Południca czy Owsiany Koń. Południca, odziana w białą suknię lub w chustę tego koloru, czyha na robotników rolnych w gorące południe[33]. Owsiany Koń, demon chciwości, niszczy zbiory, wybuchając na polu ze zbożem białymi płachtami ognia[34].

Jak powszechnie wiadomo, z barwą białą silnie kontrastuje barwa czarna. Aleksander Majkowski tradycyjnie przypisuje dobru biel, a złu czerń. Przywołuje on bogów z wierzeń staroirańskich – Ormuzda i Arymana. Dobro reprezentuje *biôłi Òrmùzd*, stwórca świata, natomiast zło – niszczycielski *czôrny Ariman*, z którym współdziała Czernik – nieprzypadkowo tak nazwany. Joanna Leman, powołując się na Tadeusza Linknera[35], wyjaśnia powiązania między bogami: „Bój pomiędzy Ormuzdem a Arymanem odwołuje się do zmagań słowiańskich bóstw Boga Białego i Czarnego, przetransponowanych na walkę kaszubskiego Boga Białego i Smętka"[36]. Aleksander Labuda pisze, że bogów tych poprzedzali Jesa, bóg Słońca, jasności i dobra, oraz Tamón, bóg ciemności, zła i śmierci[37]. Jesę i Tamóna zaczęto nazywać Welewitem i Czernitrą, a później Belbogiem i Czernibogiem[38].

---

[30] T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996, s. 121.

[31] A. Labuda, *Bògòwie i dëchë naj przodków…*, s. 19, 39.

[32] D. Kalinowski, *Bestiariusz pomorski*, s. 13.

[33] Tamże, s. 22.

[34] Tamże, s. 25.

[35] T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa…*, s. 42–43.

[36] J. Leman, *Biel i czerń w powieści Aleksandra Majkowskiego „Żëcé i przigòdë Remùsa"*, [w:] *Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska* I, red. D. Stanulewicz, E. Komorowska, B. Afeltowicz, Szczecin 2016, s. 108.

W poezji Idy Czai czerń powiązana jest z upiorami. W tomiku *Czôrny kléd* tytułową czarną suknię – ubiór do trumny – nosi upiór. Czerń u Idy Czai jednak nie zawsze bywa nacechowana negatywnie. W czarną suknię ubiera się czarownica, Sydonia z Gdyni. Jest to postać tragiczna, odrzucona przez społeczność. Poetka odwraca tradycyjną symbolikę kolorów, ponieważ niewinną czarownicę w czarnej sukni topiono w jasnej, promiennej Gdyni[39].

Skojarzenia z bielą

W ankiecie, której celem było zbadanie skojarzeń z barwami, uczestniczyło 57 użytkowników języka kaszubskiego: 30 kobiet, 26 mężczyzn i 1 osoba niebinarna. Respondenci wypełnili kwestionariusz, podając swoje asocjacje z barwami. Mogli napisać więcej niż jedno skojarzenie lub zostawić puste miejsce, jeżeli nie mieli żadnych skojarzeń z daną barwą. Ponadto podawali, które określenia barw są im nieznane („nie znam”). Kwestionariusz uwzględniał 19 kaszubskich nazw barw. W tym artykule koncentruję się jedynie na bieli. Respondenci podali 137 kojarzeń z tą barwą; dla porównania – liczba skojarzeń z czernią wyniosła 136, a z czerwienią 124 (zob. tabela 1).

Tabela 1. Liczba skojarzeń z bielą, czernią i czerwienią

Barwa	Liczba podanych skojarzeń	Liczba skojarzeń na 1 respondenta
biel	137	2,40
czerń	136	2,39
czerwień	124	2,18

Wśród skojarzeń z bielą dominuje śnieg, podany przez prawie 72% respondentów (zob. tabela 2). Na drugim miejscu uplasowały się skojarzenia dotyczące wymiaru religijnego i duchowego, m.in. anioł, świętość, dusza i duchowość. Trzecie miejsce zajęły ubrania, w większości biała suknia ślubna, ale i też bielizna osobista. Na kolejnych miejscach znalazły się kolejno: czystość, mleko, ex aequo chmury i pościel/obrusy, ex aequo kwiaty i papier oraz także ex aequo śmierć i niewinność. Tabela 2 prezentuje pełną listę rankingową, uzupełnioną o dane liczbowe i procentowe.

---

[37] A. Labuda, *Bògòwie i dëchë naj przodków…*, s. 6, 27.

[38] Tamże, s. 6–7, 27–28.

[39] D. Stanulewicz, *Achromatyczna poezja ożywiona czerwienią krwi. Nazwy barw w tomiku „Czôrny kléd” Idy Czai*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2014, s. 145–161.

Tabela 2. Skojarzenia z bielą

Pozycja w rankingu	Skojarzenia	Liczba skojarzeń	Odsetek respondentów	Odsetek skojarzeń
1	śnieg (także: bałwan, zima)	41	71,93	29,93
2	wymiar religijny i duchowy (m.in. anioł, świętość, dusza, duchowość)	16	28,07	11,68
3	ubrania (w tym: suknia ślubna)	12	21,05	8,76
4	czystość	11	19,30	8,02
5	mleko	9	15,79	6,57
6	chmury	6	10,53	4,38
7	obrusy, pościel	5	8,77	3,65
8–9	kwiaty	4	7,02	2,92
	papier	4	7,02	2,92
10–11	śmierć	3	5,26	2,19
	niewinność	3	5,26	2,19
12–15	dobroć	2	3,51	1,46
	pióra, puch	2	3,51	1,46
	słońce, światło	2	3,51	1,46
	ściana	2	3,51	1,46

16–30	gołąb	1	1,75	0,73
	katar	1	1,75	0,73
	kobieta	1	1,75	0,73
	kreda	1	1,75	0,73
	łazienka	1	1,75	0,73
	naturalność	1	1,75	0,73
	ryż	1	1,75	0,73
	siwe włosy	1	1,75	0,73
	smuga na niebie za lecącym samolotem	1	1,75	0,73
	sól	1	1,75	0,73
	szczęście	1	1,75	0,73
	szpital	1	1,75	0,73
	ubytek	1	1,75	0,73
	wata	1	1,75	0,73
	zęby	1	1,75	0,73
Ogółem		137	–	100,00

Jak można zauważyć, respondenci podawali skojarzenia uniwersalne, uwarunkowane kulturowo, odnotowane zarówno w *Słowniku symboli* przez Władysława Kopalińskiego, jak i w kaszubskich tekstach kultury, np. duchowość, świętość, śmierć, czystość, niewinność czy dobroć. Dominowały jednak skojarzenia konkretne, stanowiące 72% ogółu podanych odpowiedzi (zob. tabela 3). Wśród podanych skojarzeń brakuje tych powiązanych z kaszubską mitologią, co można wytłumaczyć z jednej strony ograniczoną wiedzą lub jej brakiem, a z drugiej postaci z kaszubskiego świata nadprzyrodzonego z pewnością nie są częstym tematem rozmów czy czytanych tekstów.

Tabela 3. Rodzaje skojarzeń z bielą

Typ skojarzenia	Liczba wystąpień	W odsetkach
konkretne	99	72,26
abstrakcyjne	38	27,74
Ogółem	137	100,00

Oczywiście klasyfikacja skojarzeń stwarza pewne problemy, ponieważ w niektórych przypadkach nie wiadomo, jakie znaczenia respondenci mieli na myśli. Na przykład nie wiadomo, o które znaczenia słów *czystość* i *puch* chodziło respondentom (zob. tabela 1). Wszystkie skojarzenia z grupy wymiaru religijnego i duchowego zostały zaliczone do skojarzeń abstrakcyjnych, chociaż skojarzenie *anioł* może dotyczyć zarówno wyobrażonej istoty niemającej materialnej postaci, jak i przedstawiającej ją figurki bądź wizerunku na obrazku.

Konkretne skojarzenia podzielić można na dwie grupy: (1) obiekty i zjawiska naturalne oraz (2) obiekty i zjawiska sztuczne (zob. tabela 4). Przy klasyfikacji skojarzeń konkretnych pojawiają się dylematy podobne do tych zasygnalizowanych powyżej. Na przykład nie można wywnioskować, czy respondent ma na myśli światło naturalne, czy sztuczne.

Tabela 4. Rodzaje konkretnych skojarzeń z bielą

Typ skojarzenia	**Liczba wystąpień**	**W odsetkach**
obiekty i zjawiska naturalne	99	72,26
obiekty i zjawiska sztuczne	38	27,74
Ogółem	137	100,00

Mimo wątpliwości dotyczących klasyfikacji niektórych skojarzeń zebrany materiał badawczy pozwolił na zidentyfikowanie pewnych tendencji – z pewnością obiekty i zjawiska naturalne zdecydowanie dominują wśród skojarzeń z barwą białą podanych przez użytkowników języka kaszubskiego.

Prototypowe odniesienia nazw bieli w kaszubszczyźnie i innych językach

Z językoznawczego punktu widzenia warto zająć się przede wszystkim konkretnymi skojarzeniami naturalnymi, ponieważ właśnie to one mówią nam o podstawowym znaczeniu nazwy barwy, czyli o jej prototypowym odniesieniu. Wśród tych skojarzeń dominuje śnieg, na drugim miejscu znalazło się mleko, a na trzecim chmury. Śnieg wskazało prawie 72% respondentów, co pozwala wysnuć wniosek, że to właśnie on jest prototypowym odniesieniem nazwy barwy *biôłi*. Można też rozważać, czy mleko, wskazane przez prawie 16% uczestników badania, jest możliwym odniesieniem – tym bardziej, że w badaniach dotyczących innych języków uznane prototypy uzyskiwały zbliżone lub niższe wartości, np. dla polskiej nazwy barwy *czarny* skojarzenia *noc* i *węgiel* wskazane zostały odpowiednio przez 21,5% i 14% respondentów[40].

Jeżeli chodzi o prototypowe odniesienia nazw barwy białej w innych językach używanych w Europie, ich użytkownicy także wskazują na śnieg, na przykład prawie 67% respondentów reprezentujących mieszkańców różnych krajów europejskich[41], 48% użytkowników języka polskiego[42] czy 30% użytkowników języka rosyjskiego[43]. Śnieg jako prototyp dla kaszubskiej nazwy bieli wpisuje się zatem w ogólną tendencję postrzegania tej barwy w środkowej i północnej Europie. W innych językach barwa biała bywa łączona również z dniem i światłem[44], lecz użytkownicy kaszubszczyzny rzadko podają takie skojarzenia.

Wnioski

Jak pokazują przytoczone przykłady, autorzy utworów literackich wykorzystują konwencjonalną symbolikę bieli. Biel – kontrastując z czernią – powiązana jest z czystością dobrem i doskonałością. Barwa ta może symbolizować również Śmierć i inne demony. Ponadto, można odwrócić porządek aksjologiczny – odebrać jasności dobro i przypisać czerni niewinność.

Wśród skojarzeń podanych przez użytkowników języka kaszubskiego pojawiają się powiązania występujące w tekstach kultury, lecz najczęstszą odpowiedzią jest asocjacja konkretna – śnieg. Skojarzenie to wyraźnie wskazuje na prototypowe odniesienie nazwy *biôłi*, chociaż niewykluczony jest także inny prototyp, a mianowicie mleko.

Bibliografia:

Berlin B., Kay P., *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley: University of California Press, 1969.

---

[40] D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language*..., s. 291–292.

[41] D. Stanulewicz, I. Berger, *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z bielą, czernią, czerwienią*...

[42] D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language*..., s. 291.

[43] D. Stanulewicz, E. Komorowska, *Wartościowanie barw przez użytkowników języka rosyjskiego*..., s. 157.

[44] Zob. m.in. A. Wierzbicka, *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, Lublin 2006, s. 340.

Dmitrieva O., *Color associations*, Color Matters, https://www.colormatters.com/media/pdf/Color_Associations.pdf, dostęp: 2.06.2024.

Gierczyńska-Kolas M., *Pozytywne i negatywne asocjacje z kolorami*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* VII, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2016, s. 275–289.

Gonigroszek D., *Czerń w języku japońskim i szwedzkim – analiza wyników badania ankietowego*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IV, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2013, s. 61–67.

Jaskulska M., *Kolor wolności według młodzieży. Wyniki badań ankietowych*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2014, s. 259–267.

Kalinowski D., *Bestiariusz pomorski*, wydanie II, Gdynia: Region, 2020.

Komorowska E., *Barwa w języku polskim i rosyjskim. Rozważania semantyczne*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2010.

Komorowska E., Stanulewicz D., *Polskie i rosyjskie słownictwo barw. Asocjacje i znaczenia*, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2018.

Kopaliński W., *Słownik symboli*, Warszawa: HPS, Rzeczpospolita, 2007 (prwdr. 1990).

Labuda A., *Bògòwie i dëchë naj przodków (przëłożënk do kaszëbsczi mitologii)* / *Bogowie i duchy naszych przodków (przyczynek do kaszubskiej mitologii)*, przekł. J. Labudda, Bolszewo: Biblioteka Publiczna Gminy Wejherowo im. Aleksandra Labudy w Bolszewie, 2011.

Leman J., *Biel i czerń w powieści Aleksandra Majkowskiego „Żëcé i przigòdë Remùsa”*, [w:] *Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska* I, red. D. Stanulewicz, E. Komorowska, B. Afeltowicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2016, s. 108.

Linkner T., *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk: Czec, 1996.

Morton J. L., *Global Color Survey*, Colorcom, https://www.colorcom.com/global-color-survey, dostęp: 2.06.2024.

Mozolewska A., *Colour terms and emotions in English and Polish*, „Beyond Philology” 2010, nr 7, s. 77–102.

Pietrzyk I., *Konotacje nazw barw w języku Rosjan i Polaków*, [w:] R. Gawarkiewicz, I. Pietrzyk, B. Rodziewicz, *Polski słownik asocjacyjny z suplementem*, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2008, s. 261–277.

Stanulewicz D., *Achromatyczna poezja ożywiona czerwienią krwi. Nazwy barw w tomiku* Czôrny kléd *Idy Czai*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2014, s. 145–161.

Stanulewicz D., *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2009.

Stanulewicz D., *Czerń i biel w kaszubskim świecie nadprzyrodzonym*, „Acta Cassubiana" 2022, nr XXIV, s. 72–84.

Stanulewicz D., *Jakiego koloru jest szczęście? Wyniki badań ankietowych*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* III, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2012, s. 131–143.

Stanulewicz D., *Zróżnicowanie regionalne prototypowych odniesień sześciu podstawowych nazw barw w języku polskim* (biały, czarny, czerwony, zielony, żółty, niebieski) *– na tle porównawczym wybranych języków słowiańskich i germańskich*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego" 2006, nr 62, s. 199–211.

Stanulewicz D., Berger I., *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z szarością, brązem, fioletem, różem i oranżem*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* VIII, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2017, s. 77–92.

Stanulewicz D., Berger I., *O uniwersalności skojarzeń z barwami. Asocjacje z bielą, czernią, czerwienią, zielenią, żółcią i błękitem*, [w:] *Międzykulturowy dyskurs filologiczny*, red. J. Wasiluk, M. Gierczyńska-Kolas, G. Lisowska, Słupsk: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku, 2019, s. 9–28.

Stanulewicz D., Komorowska E., *Wartościowanie barw przez użytkowników języka rosyjskiego – aspekty ilościowe badania wstępnego*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IX, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2018, s. 139–152.

Stanulewicz D., Komorowska E., *Wartościowanie barw przez użytkowników języka rosyjskiego – ulubione kolory i skojarzenia (badanie wstępne)*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IX, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2018, s. 153–174.

Stanulewicz D., Komorowska E., Pawłowski A., *Axiological aspects of Polish colour vocabulary: A study of associations*, [w:] *Colour Studies: A Broad Spectrum*, red. W. Anderson, C. P. Biggam, C. Hough, C. Kay, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2014, s. 258–272.

Szlachta A., *Prototypowe odniesienia nazw barw (na przykładzie badań ankietowych prowadzonych w środowisku wielojęzycznym)*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* IX, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2018, s. 123–137.

Teodorowicz-Hellman E., *Teoria prototypów a nazwy barw w języku polskim i szwedzkim. Obrazy konceptualne nazw barw a ich eksplikacje językowe*, „Polonica" 1998, nr 19, s. 75–91.

Tokarski R., *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, wyd. 2, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004 (prwdr. 1995).

Waszakowa K., *Struktura znaczeniowa podstawowych barw. Założenia opisu porównawczego*, [w:] *Studia z semantyki porównawczej. Nazwy barw, nazwy wymiarów, predykaty mentalne*, cz. I, red. R. Grzegorczykowa, K. Waszakowa, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2000, s. 59–72.

Wierzbicka A., *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*, przekł. A. Głaz, K. Korżyk, R. Tokarski, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006 [prwdr. *Semantics: Primes and Universals*, Oxford – New York: Oxford University Press, 1996].

Mateusz Klebba
Wyższa Szkoła Administracji i Biznesu
im. Eugeniusza Kwiatkowskiego w Gdyni

Prawnokarna ochrona Kaszubów ze względu na przynależność etniczną na gruncie art. 257 k.k.

Criminal law protection of Kashubians on grounds of ethnicity under Article 257 of the polish Criminal Code

ABSTRAKT:

W opracowaniu została podjęta problematyka możliwości objęcia ochroną przewidzianą przez art. 257 k.k. Kaszubów. Rozważania te prowadzone są zarówno pod kątem zapewnienia ochrony jednostce, jak i zbiorowości. Opracowanie sprowadza się w głównej mierze do ustalenia czy Kaszubi mogą być objęci ochroną na gruncie art. 257 k.k. jako grupa etniczna. Wobec powyższego w artykule omówiono znamię „przynależności", którym posługuje się art. 257 k.k., które następnie odniesiono do pojęcia grupy etnicznej w świetle nauk społecznych, konfrontując orzecznictwem sądowym oraz poglądami doktryny. Istotnym elementem opracowania jest również refleksja nad specyfiką tożsamości Kaszubów oraz ich statusu w polskim porządku prawnym, co prowadzi do oceny, czy istniejące ramy prawne są adekwatne do ich ochrony przed przestępstwami motywowanymi nienawiścią na tle etnicznym.

KLUCZOWE SŁOWA:

naruszenie nietykalności cielesnej, prawnokarna ochrona mniejszości, przynależność etniczna, znieważenie.

ABSTRACT:

The study addresses the possibility of extending the protection provided by Article 257 of the polish Criminal Code. Kashubians. The considerations are carried out both from the point of view of providing protection to the individual and the collective. The main focus of the study is to determine whether the Kashubians can be protected under Article 257 of the polish Criminal Code as an ethnic group. In view of the

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

above, the article discusses the notion of "belonging" used in Article 257 of the polish Criminal Code, which is then related to the notion of an ethnic group in the light of social sciences, confronting court rulings and doctrinal views. An important element of the study is also a reflection on the specificity of the Kashubian identity and their status in the Polish legal order, which leads to an assessment of whether the existing legal framework is adequate to protect them from crimes motivated by ethnic hatred.

KEYWORDS:
criminal law protection of minorities, ethnicity, Infringement of bodily integrity, insult.

Wstęp

W ostatnich latach obserwuje się wzmożone zainteresowanie przedstawicieli doktryny zagadnieniami z zakresu praw mniejszości, w tym mniejszości narodowych i etnicznych, a także społeczności, do których regulacje dotyczące mniejszości stosuje się odpowiednio[1]. Nurt ten przyczynił się do częściowego opracowania problematyki statusu prawnego języka kaszubskiego, a w konsekwencji także jego użytkowników. Tym ostatnim poświęcano dotychczas uwagę przede wszystkim w kontekście kolektywu, odnosząc się do praw, które przyznane zostały zbiorowości, jaką jest społeczność posługująca się językiem regionalnym – kaszubskim. Kaszubi nie doczekali się jednak dotychczas żadnego opracowania poświęconego wyłącznie ich prawnokarnej ochronie, jednak szczątkowe rozważania, która mogą mieć znaczenie dla tejże problematyki znaleźć można w przede wszystkim literaturze poświęconej prawnokarnej ochronie mniejszości narodowych i etnicznych[2]. Dlatego też celem niniejszego artykułu jest omówienie zagadnień związanych z prawnokarną ochroną Kaszubów na gruncie art. 257 kodeksu karnego[3].

Artykuł niniejszy podejmie przede wszystkim rozważania teoretycznoprawne, mające na celu odpowiedź na pytanie, czy możliwe jest objęcie Kaszubów jako członków grupy etnicznej, a także Kaszubów jako całości

---

[1] M. Jabłoński, *Normatywne podstawy ochrony praw mniejszości – wybrane zagadnienia* [w:] *Aktualne problemy ochrony wolności i praw mniejszości w Polsce i na świecie*, red. J. B. Banach-Gutierrez, M. Jabłoński, Wrocław 2017, s. 17.

[2] Tamże, s. 13, 76.

[3] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. z 2014 r., poz. 17), dalej także: k.k. i kodeks karny.

(kolektywu), ochroną przewidzianą przez art. 257 k.k. W związku z tym, kluczowym elementem analizy będzie przybliżenie oraz dogłębne rozważenie charakteru znamienia ‘przynależności’, którym posługuje się ustawodawca w kontekście typizacji czynu zabronionego napaści z powodu ksenofobii, rasizmu lub nietolerancji religijnej. Przeprowadzona analiza pozwoli na ustalenie, czy Kaszubi jako społeczność mogą być uznani za jedną z grup objętych ochroną przynależną grupom taksatywnie wyliczonym w art. 257 k.k. Powyższe będzie wymagało nie tylko przeprowadzenia wykładni znamienia „przynależności”, lecz także wyjaśnienia, jak kategoria grupy etnicznej w rozumieniu prawnokarnym pokrywa się z naukowym i społecznym rozumieniem pojęcia etniczności w odniesieniu do Kaszubów. Istotnym zagadnieniem pozostaje zatem pytanie, czy Kaszubi, ze względu na swoją odrębność językową, kulturową i historyczną, mogą być zakwalifikowani jako zbiorowość chroniona w kontekście przestępstw na tle rasowym, etnicznym lub narodowościowym, co na w niniejszym artykule będzie miało miejsce na gruncie art. 257 k.k. Rozważania te będą przeplatane wypowiedziami doktryny prawa karnego materialnego oraz omówieniem orzeczeń sądów powszechnych i Sądu Najwyższego. Co więcej, dyskurs ten będzie uzupełniony o perspektywy innych nauk, w szczególności antropologii i socjologii, które dostarczą niezbędnych kontekstów do pełnego zrozumienia statusu etnicznego Kaszubów. Wykorzystanie tych interdyscyplinarnych źródeł pozwoli na kompleksową analizę, przyczyniając się do wyjaśnienia, w jakim stopniu przynależność Kaszubów do grupy etnicznej może być podstawą do ochrony prawnokarnej na gruncie art. 257 k.k. Dzięki tym rozważaniom, artykuł postara się odpowiedzieć na pytanie, czy, a jeśli tak, to w jakim zakresie prawo karne może stanowić narzędzie ochrony Kaszubów przed przemocą motywowaną ksenofobią i dyskryminacją. Autor artykułu wyraża nadzieję, że rozważania te przyczynią się do powstania w przyszłości całościowego opracowania traktującego na temat prawnokarnej ochrony Kaszubów.

Przestępstwo napaści z powodu ksenofobii, rasizmu lub nietolerancji religijnej

Zgodnie z treścią art. 257 k.k., kto publicznie znieważa grupę ludności albo poszczególną osobę z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości lub z takich powodów narusza nietykalność cielesną innej osoby, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. Tak więc przedmiotem ochrony czynu zabronionego stypizowanego w art. 257 k.k. są godność jednostki (określonych grup ludności) oraz jej nietykalność osobista[4]. Dobra te są jednak przedmiotem ochrony nie ze względu na generalne prawo każdego człowieka do ochrony dóbr osobistych w postaci czci oraz wolności od fizycznych oddziaływań na ciało ludzkie[5], jak ma to miejsc na gruncie art. 216 k.k. i art. 217 k.k.[6], ale ze względu na ochronę porządku publicznego opierającego się na wzajemnym szacunku i akceptacji różnic narodowych, etnicznych, rasowych i wyznaniowych (w tym wobec osób nieidentyfikujących się z żadnym wyznaniem)[7]. O następczym charakterze ochrony czci oraz nietykalności osobistej ze względu na przynależność narodową, etniczną, rasową, wyznaniową oraz bezwyznaniowość na gruncie art. 257 k.k. względem ochrony porządku publicznego świadczy już samo umiejscowienie tegoż czynu zabronionego w rozdziale XXXII kodeksu karnego, noszącym tytuł „Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu". Powyższe oznacza, że ustawodawca poczytuje poszanowanie różnic narodowych, etnicznych, rasowych oraz wyznaniowych za element porządku publicznego, zasadzającego się na prawie każdego człowieka do przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej (bezwyznaniowości). Wolności te wypływają z szeregu aktów prawa międzynarodowego, ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską[8], a także m.in. art. 32, art. 35 i art. 53 Konstytucji Rzeczpospolitej Polskiej[9], które gwarantują prawo do równości, wolności od dyskryminacji i tożsamości mniejszości narodowych, i etnicznych, a także zapewniają wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji, jak również wolność sumienia i religii[10].

---

[4] A. Lach [w:] *Kodeks karny. Komentarz, wyd. 3,* red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020, art. 257.

[5] D. Gruszecka [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, art. 257, wyrok SA w Białymstoku z dnia 9 sierpnia 2012 roku, II AKa 137/12, LEX nr 1217652.

[6] Szczególny charakter art. 257 k.k. w stosunku do art. 216 k.k. oraz 217 k.k. był w przeszłości przedmiotem rozważań doktryny prawa karnego materialnego. Temat ten podejmowali m.in. A. Michalska-Warias [w:] *Kodeks karny. Część szczególna, wyd. 5,* t. 3, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2023, art. 257.

[7] A. Lach [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 3, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020, art. 257.

[8] D. Gruszecka [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, art. 257, wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 13 czerwca 2017 roku, II AKa 131/17, LEX nr 2329064.

[9] Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483).

Takie ujęcie przedmiotu ochrony art. 257 k.k. sprawia, że jawi się on jako jedno z narzędzi ochrony wolności przynależności jednostki do grup narodowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych (bezwyznaniowych) oraz całych zbiorowości tych osób, tworzących grupy narodowe, etniczne, rasowe i wyznaniowe (bezwyznaniowe). Nie oznacza to jednak, że ochroną przewidzianą w tym artykule objęte są wszelkie grupy ze względu na jakąkolwiek przynależność. Z ochrony tej wyłączone są grupy, które nie zostały wymienione w treści przepisu, a tym samym art. 257 k.k. nie zapewnia ochrony m.in. ze względu na przynależność do subkultury czy mniejszości seksualnych[11]. Powyższe wynika z faktu, że rozszerzenie zakresu penalizacji przestępstwa wynikające z rozszerzenia katalogu podmiotów wymienionych w art. 257 k.k. o inne niż ściśle wskazane w tym przepisie jest niedopuszczalne z uwagi na obowiązujący w prawie karnym bezwzględny zakaz stosowania wykładni rozszerzającej na niekorzyść oskarżonego. Należy mieć przy tym na względzie, że wyliczenie zawarte w art. 257 k.k. ma charakter *numerus clausus* (katalogu zamkniętego), a tym samym jest enumeratywne i zupełne[12]. Przyjęcie, że katalog ten ma charakter *numerus apertus* (katalogu otwartego) prowadziłoby w konsekwencji do powstania normy bankietowej niedopuszczalnej w przepisach prawnokarnych[13], jako sprzecznej z konstytucyjnym wymogiem określoności czynu zabronionego[14]. Zakazu tego nie

---

[10] vide: wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 13 czerwca 2017 roku, II AKa 131/17, LEX nr 2329064.

[11] P. Bachmat, *Przestępstwa z art. 256 i 257 k.k. – analiza dogmatyczna i praktyka ścigania*, Warszawa 2005, s. 28, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 marca 2022 roku, II KK 534/21, LEX nr 3409118, wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 7 marca 2013 roku, II AKa 398/12, LEX nr 1322868.

[12] Pogląd ten podzielił Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z dnia 3 marca 2022 roku, wydanego w sprawie zawisłej pod sygnaturą akt: II KK 534/21, w którym wskazano, że Jeżeli przyczyną znieważenia grupy osób jest ich orientacja seksualna, to wypowiedź ta nie wyczerpuje znamion występku z art. 257 k.k. Przepis ten zawiera katalog zamknięty powodów działania sprawcy, w związku z czym nie jest dopuszczalna wykładnia rozszerzająca tej normy prawnej poprzez rozszerzenie ochrony w niej zawartej na grupę ludności w niej niewymienioną.

[13] Za takim rozumieniem taksatywnych wyliczeń zawartych w normach prawa karnego materialnego opowiedział się Sąd Apelacyjny w Poznaniu w uzasadnieniu wyroku z dnia 9 listopada 2017 roku wydanego w sprawie II AKa 82/17, LEX nr 2761776.

[14] A. Kustra, *Blankietowość norm prawnokarnych jako problem konstytucyjny*, „Forum Prawnicze" 02/2012, s. 24.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

narusza jednak subsumpcja znamienia przynależności do stanu faktycznego danej sprawy[15].

Wobec tego możliwym i koniecznym jest każdorazowe dokonywanie wykładni znamienia „przynależności" w celu ustalenia czy zachowanie sprawcy stanowi zamach na dobra chronione art. 257 k.k. W przypadku udzielenia odpowiedzi twierdzącej na tak zadane pytanie zasadne jest przeprowadzenie dalszych rozważań, których konstatacją będzie stwierdzenie, że dane zachowanie sprawcy (rozumiane jako zdarzenie) wypełnia bądź nie wypełnia wszystkich znamion określonych w danym przepisie prawa materialnego, w tym przypadku art. 257 k.k. Oznacza to więc, że negatywna odpowiedź na to pytanie, polegająca na ustaleniu, że zachowanie sprawcy nie było zamachem na choćby jedno z dóbr chronionych wymienionych w art. 257 k.k. (przynależność narodowa, etniczna, rasowa, wyznaniowa bądź bezwyznaniowość), to brak jest podstaw do przyjęcia, że sprawca, który dopuścił się znieważenia lub naruszenia nietykalności cielesnej, wyczerpuje swoim działaniem znamiona przestępstwa napaści z powodu ksenofobii, rasizmu lub nietolerancji religijnej, tj. przestępstwa z art. 257 k.k.[16]. O ile jednak rzeczywiście miało miejsce znieważenie lub naruszenie nietykalności cielesnej danej osoby lub grupy osób z powodów innych niż taksatywnie wymienione w treści art. 257 k.k., zasadnym jest zbadanie czy zachowanie to wyczerpuje znamiona czynu zabronionego stypizowanego w art. 216 k.k. lub 217 k.k. Ocena ta ma doniosłe znaczenie, gdyż wywiera bezpośredni wpływ na ustalenie trybu ściągania przestępstwa. Przestępstwo napaści z powodu ksenofobii, rasizmu lub nietolerancji religijnej jest czynem publicznoskargowym, zaś przestępstwa znieważenia i naruszenia nietykalności cielesnej czynami prywatnoskargowymi (art. 216 § 5 k.k. i art. 217 § 3 k.k.).

Znamię „przynależności"

W tym miejscu zasadnym jawi się omówienie charakteru znamion strony przedmiotowej czynu zabronionego stypizowanego w art. 257 k.k., klasyfikacja ta ma bowiem bezpośrednie znaczenie przy dokonywaniu subsumpcji, a w konsekwencji ocenie czy doszło do popełnienia czynu zabronionego. Znamię „przynależności" winno być kwalifikowane jako deskryptywne (opisowe)[17], nie wymagające oceny poprzedzonej odniesieniem do subiektywnych pojęć, a jedynie przeprowadzenia wykładni językowej (znamię wyrażone w języku potocznym)[18]. Brak jest podstaw do wiązania pojęcia „przynależności etniczna" na gruncie art. 257 k.k. z pojęciem „mniejszości etnicznej" formułowanym przez art. 2 ust. 3 ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym[19]. Znamię to nie jest bowiem znamieniem normatywnym i nie odnosi się do definicji legalnej formułowanej przez kodeks karny bądź inny akt prawny rangi ustawowej. Przyjęcie przeciwnego założenia, wyłączającego spod ochrony art. 257 k.k. grup niebędących jednocześnie mniejszościami narodowymi, etnicznymi w rozumieniu ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym lub zarejestrowanymi kościołami bądź związkami wyznaniowymi wpisanymi do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych jest nieuprawnione[20]. Dokonanie takiej wykładni znamienia „przynależności" prowadziłoby do nieuprawnionego zawężenia kręgu podmiotów objętych ochroną i byłoby sprzeczne z zapewnieniem porządku publicznego, w celu realizacji którego ustawodawca zdecydował

---

[15] Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 2009 roku, IV KK 225/08, OSNKW 2009, nr 6, poz. 44.

[16] M. Woiński, *Przestępstwo z art. 257 k.k.*, Warszawa 2011, s. 6–7, 25, 26.

---

[17] S. Żółtek, *Znaczenie normatywne ustawowych znamion typu czynu zabronionego. Z zagadnień semantycznej strony zakazu karnego*, Warszawa 2016, s. 62.

[18] Jakkolwiek orzecznictwo najczęściej posługuje się sformułowaniem „język potoczny", to pojęcia tego nie można odnosić do języka używanego w sytuacjach nieoficjalnych. Niekiedy w tym kontekście spotkać się można z określeniem „język etniczny", które wydaje się lepiej oddawać naturę języka, którym posługuje się ustawodawca formułując przepisy. M. Zieliński, Z. Radwański, *Wykładnia prawa cywilnego*, „Studia Prawa Prywatnego" 2006 r., nr 1, s. 20: „Ustawodawca nie formułuje przepisów prawnych w języku, którym ludzie posługują się na co dzień, lecz w języku ogólnym, którym mówią wykształceni użytkownicy języka w sytuacjach oficjalnych". Wobec tego znamiona wyrażone w języku potocznym przy dokonaniu wykładni językowej należy rozumieć w sposób ogólny, odnosząc je do desygnatów, które są im przypisane przez słowniki języka polskiego.

[19] Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. z 2017 r., poz. 823), dalej także: ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym.

[20] Rejestr prowadzony podstawie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz. U. z 2017 r., poz. 1153.) oraz rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 marca 1999 r. w sprawie rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych (Dz. U. z 1999 r. nr 38, poz. 374).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

się na penalizację zniewagi na tle narodowym i etnicznym[21]. Odnoszeniu pojęcia „przynależności" narodowej, etnicznej lub wyznaniowej do pojęć, którymi posługuje się ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym sprzeciwia się już samo rozróżnienie przez ustawodawcę pojęcia „przynależności" od pojęcia mniejszości narodowej, etnicznej lub wyznaniowej. Należy przyjmować, że gdyby racjonalny ustawodawca chciał zawęzić katalog kolektywów podlegających ochronie na podstawie art. 257 k.k. do katalogu tworzonego przez ustawę o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, posłużyłby się pojęciem przynależności do mniejszości narodowej lub wyznaniowej. Skoro jednak ustawodawca pojęcia te różnicuje, to zważywszy na funkcjonowanie w polskim systemie prawa domniemania racjonalności ustawodawcy, uzasadnionym wydaje się twierdzenie, że pojęcia te nie są semantycznie tożsame, a jedynie w częściowo mają zbieżny zakres znaczeniowy. Innymi słowy znamię „przynależności", którym posługuje się kodeks karny w art. 257 k.k. zawiera w sobie zarówno przynależność do mniejszości narodowych i etnicznych wymienionych w ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, jak i innych grup narodowych i etnicznych, które pozostają poza zakresem regulacji tegoż aktu.

W tym stanie rzeczy dla dokonania wykładni znamienia „przynależności" zasadnym jest posłużenie wykładnią językową i odniesienie go do znaczenia, które nadaje mu język etniczny. Mimo zmiany podejścia do wykładni prawa, którą obserwuje się w ostatnich latach w polskiej doktrynie[22], wciąż prymarną rolę odgrywa wykładnia językowa, postrzegana także w orzecznictwie jako wyjściowa dla wypracowania końcowego wniosku o znaczeniu danego przepisu[23]. Zgodnie z tą praktyką, przy dokonywaniu wykładni tekstów prawnych, interpretator winien w pierwszej kolejności odwołać się do wyników wykładni językowej, zachowując przypisane jej reguły, a dopiero w przypadku napotkania nieusuwalnych wątpliwości, sięgnąć do wykładni wyższego rzędu, w tym wykładni funkcjonalnej i systemowej[24]. Zważywszy jednak, że znamię „przynależności” na gruncie art. 257 k.k. jest także znamieniem ostrym, wyznaczającym ścisłą granicę między zachowaniem penalizowanym, a strefą indyferentną prawnokarnie, co wynika z faktu, że zakres jego desygnatów jest jasny i jednoznaczny, wystarczającym zdaje się być posłużenie wykładnią językową. Podobnych wniosków dostarczyć musi wykorzystanie wykładni wyższego rzędu, zwłaszcza wykładni funkcjonalnej i celowościowej, których prawidłowe przeprowadzenie skutkuje konstatacją, że wyłączenie z ochrony art. 257 k.k. licznych grup narodowych i etnicznych tylko dlatego, że ich prawa nie są przedmiotem regulacji ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym byłoby sprzeczne z zapewnieniem ochrony porządku publicznego, który stanowi dobro chronione całego rozdziału XXXII kodeksu karnego, w którym umiejscowiono omawiany artykuł.

---

[21] A. Bielska-Brodziak, S. Tkacz, Z. Tobor, *Kilka uwag o wykładni prawa karnego*, „Studia Prawnicze" 2019, z. 3 (181), s. 140, K. Kmąk, *Odstąpienie od rezultatów wykładni językowej w prawie karnym (na kanwie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 2009 r.*, *I KZP 35/08)*, „Studenckie Zeszyty Naukowe" 2019, vol. XXII, nr 42, s. 79.

[22] Więcej na ten temat: W. Lamentowicz, *Interpretacja prawnicza. Omnia sunt interpretanda*, Warszawa 2020, s. 41.

[23] P. Hofmański, S. Zabłocki: *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Kraków 2006, s. 220, J. Wróblewski: *Rozumienie prawa i jego wykładnia*, Wrocław 1990.

Znamię „przynależności” etnicznej a Kaszubi

Wobec omówienia charakteru znamienia „przynależności”, celowym jawi się poczynienie dalszych rozważań i ustalenie czy Kaszubi mogą być uznani za jedną z grup podlegających ochronie na gruncie art. 257 k.k. Prawna klasyfikacja Kaszubów była przez lata kwestią zdecydowanie problematyczną[25] i budzącą niemałe emocje nie tylko wśród samych zainteresowanych, ale także szeroko rozumianej opinii publicznej. Dlatego też w odniesieniu do Kaszubów stosowano bardzo różne określenia: grupa etniczna[26], grupa etniczno-kulturowa[27], społeczność posługująca się językiem regionalnym[28] czy w końcu mniejszość językowa[29]. Te zdecydowane różnice

---

[24] L. Morawski, *Główne problemy współczesnej filozofii prawa. Prawo w toku przemian*, Warszawa 1999, s. 235.

[25] C. Obracht-Prondzyński, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. Dzieje najnowsze (po 1945 r.)*, tom V, Gdańsk 2019, s. 809.

[26] Tamże s. 811.

[27] Tamże s. 810.

[28] Z. Bukowski, *Prawny status języka regionalnego w Polsce na przykładzie języka kaszubskiego*, „Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania”, tom 9, 2016, s. 102, za: ustawą o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym z dnia 6 stycznia 2005 r. (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 823).

[29] C. Obracht-Prondzyński, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. Dzieje najnowsze (po 1945 r.)*, tom V, s. 809.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

terminologiczne ujednolicił ustawodawca, określając Kaszubów w art. 19 ust. 2 ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym mianem społeczności posługującej się językiem regionalnym[30]. Rozważania te mają jednak charakter poboczny dla omawianej problematyki, bowiem jak już wspomniano ustawodawca w art. 257 k.k. nie posługuje się znamieniem normatywnym, odnoszącym się do nomenklatury ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, lecz znamieniem deskryptywnym, wyrażonym w języku potocznym.

Dokonując przeglądu literatury przedmiotu napotkać można na szereg definicji „etniczności" oraz „grupy etnicznej" posługujących się rzeczownikiem „przynależność" w deifiniensie. Pojęcia te nie są jednoznaczne, a ich definicje potrafią znacząco różnić się między sobą[31]. Najczęściej jednak pojęcie przynależności etnicznej jest w socjologii wiązane z autoidentyfikacją jednostki, wyrażającą się w akcentowaniu swojej przynależności do określonej grupy etnicznej[32]. Takie ujęcie przynależności zdaje się być bliskie kodeksowemu znamieniu „przynależności", która to przynależność stanowi *spiritus movens* czynu zabronionego i popycha sprawcę do popełnienia zamachu na dobro chronione z art. 257 k.k., a jednocześnie jednoznacznie wskazuje na możliwość objęcia ochroną Kaszubów, tj. członków grupy etnicznej, rozumianej za Andrzejem Sadowskim, jako trwała postać „integracji społecznej, powstałej w wyniku obiektywnego procesu historycznego na gruncie języka, autentycznego lub domniemanego pochodzenia, religii i innych czynników, cechujące się poczuciem odrębności w stosunku do innych zbiorowości"[33]. Kaszubi jako zbiorowość odpowiadają wszystkim tym cechom[34], a tym samym mogą być uznani za grupę etniczną, a jednostki doń należące za wypełniające znamię przynależności w rozumieniu art. 257 k.k.

---

[30] Ustawodawca zaczerpnął definicji języka regionalnego z Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych (Dz. U. z 2009 r. Nr 137, poz. 1121), zgodnie z którą za język regionalny uważa się język, który (1) jest tradycyjnie używany na terytorium danego państwa przez jego obywateli, którzy stanowią grupę liczebnie mniejszą od reszty ludności tego państwa, (2) różni się od oficjalnego języka tego państwa; nie obejmuje to ani dialektów oficjalnego języka państwa, ani języków migrantów.

[31] M. Bieńskowska-Ptasznik, *Tożsamość etniczna jednostki w kontekście pogranicza* [w:] *Etniczność i obywatelskość w Nowej Europie. Konteksty edukacji międzykulturowej*, red. J. Nikitorowicz, D. Misiejuk, M. Sobecki, Białystok 2007, s. 327.

[32] Tamże, s. 327.

[33] A. Sadowski, *Pojęcie grupy etnicznej w socjologii*, „Studia Socjologiczne" 1973, nr 4, s. 193.

W doktrynie powszechnie przyjmuje się, że przestępstwo napaści z powodu ksenofobii, rasizmu lub nietolerancji religijnej może być popełnione tylko w zamiarze bezpośrednim[35] [36], a zatem jedynie wówczas, kiedy sprawca chce dokonać znieważenia lub naruszenia nietykalności cielesnej z powodu przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej lub bezwyznaniowości. Inaczej mówiąc, chodzi o tego rodzaju zachowanie sprawcy, które motywowane jest niechęcią do danej grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub wyznaniowej (bezwyznaniowej). Zatem dla bytu przestępstwa z art. 257 k.k. znaczenie ma dopuszczenie się przez sprawcę znieważenia lub naruszenia nietykalności osobistej z uwagi na poczytanie danej jednostki za przynależną do zbiorowości (w przypadku Kaszubów etnicznej), wobec której żywi on niechęć[37]. Irrelewantny z punktu widzenia prawnokarnej oceny zachowania sprawcy jest fakt, czy dana jednostka faktycznie przynależy do tej zbiorowości, czy sprawca pozostawał jedynie w błędnym przeświadczeniu co do tej przynależności. Za każdym razem więc, gdy poprawnie przeprowadzone ustalenia faktyczne prowadzić będą do wniosku, że bezprawny zamach był powodowany przekonaniem sprawy o przynależności jednostki do jednej z grup objętych ochroną art. 257 k.k., będzie miało byt przestępstwo z tegoż artykułu[38].

---

[34] H. Sommer, H. Sommer, G. Zakrzewski, *Świadomość narodowa Kaszubów – wybrane zagadnienia*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość", tom XVI, 2019, s. 177

[35] Z. Ćwiąkalski, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*. Tom II. *Komentarz do art. 117–277 k.k.*, wyd. IV, red. A. Zoll, Warszawa 2013, art. 257; D. Gruszecka [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, art. 257; A. Marek [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, Warszawa 2010, art. 257, M. Kalitowski, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, red. M. Filar, Warszawa 2016, art. 257.

[36] Autor artykułu dostrzega jednak pogląd wyrażony w wyroku Sądu Okręgowego w Białymstoku z dnia 5 marca 2015 roku, VIII Ka 938/14, LEX nr 1828749, w którym stwierdzono, że czynów z art. 257 k.k. oraz art. 216 k.k. można dopuścić się działając w zamiarze bezpośrednim bądź ewentualnym, który to pogląd pozostaje jednak w zdecydowanej opozycji do przyjętej i utrwalonej linii orzeczniczej.

[37] Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 19 lipca 2018 roku, II AKa 192/18, KSAG 2018, nr 4, poz. 118–128.

[38] Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 7 marca 2019 roku, II AKa 231/18, LEX nr 3021580, wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 26 lipca 2018 roku, II AKa 202/18, LEX nr 2567674, wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dnia 16 lutego 2018 roku, III K 125/17, LEX nr 2470171.

Znamię „przynależności" należy zatem rozumieć w sposób tożsamy z socjologicznymi definicjami przynależności etnicznej (przynależności do grupy etnicznej), z tym zastrzeżeniem, że nie chodzi o faktyczne poczucie przynależności pokrzywdzonego do danej grupy etnicznej, ale o przekonanie sprawcy, że pokrzywdzony identyfikuje się jako członek danej zbiorowości etnicznej, do której sprawca żywi niechęć, popychającą go do dokonania bezprawnego zamachu na dobra chronione pokrzywdzonego. Grupą tą mogą być więc Kaszubi i nie ma przy tym znaczenia, że na gruncie ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym są oni klasyfikowani jako społeczność posługująca się językiem regionalnym. Jeśli sprawca powodowany niechęcią do Kaszubów (grupy etnicznej) znieważa jednostkę (Kaszubę) lub tego powodu narusza jej nietykalność cielesną, wypełnia swoim zachowaniem znamiona przestępstwa z art. 257 k.k.

Podsumowanie

Przeprowadzenie wykładni (zarówno językowej, jak i wykładni wyższego rzędu) znamienia „przynależności" etnicznej na gruncie art. 257 k.k. prowadzi do wniosku, że Kaszubi jako grupa etniczna oraz Kaszubi jako jednostki przynależące do grupy etnicznej podlegają ochronie na gruncie tegoż przepisu. Brak jest bowiem jakichkolwiek racjonalnych podstaw, które pozwalałyby przyjąć, że Kaszubi nie mogą być uznani za grupę etniczną mieszczącą się taksatywnym katalogu grup chronionych przez art. 257 k.k. (jako przynależący do grupy etnicznej). Powyższe byłoby sprzeczne nie tylko z językowym znaczeniem przynależności etnicznej, ale przede wszystkim celem, dla którego ustawodawca zdecydował się na stypizowanie czynu zabronionego w postaci napaści z powodu ksenofobii, rasizmu lub nietolerancji religijnej i umiejscowienie go w rozdziale XXXII kodeksu karnego, poświęconemu ochronie porządku publicznego. Odrębnym zagadnieniem jest jednak realizacja ochrony zapewnianej Kaszubom przez przepis art. 257 k.k., które w przyszłości winny się stać przedmiotem dalszych rozważań doktryny, poprzedzonych analizą orzecznictwa, a w jego braku ustalenia przyczyn, dla których Kaszubi nie decydują się na zawiadamianie organów ścigania o przejawach nienawiści, które mają miejsce m.in. na platformach internetowych czy mediach społecznościowych. Przeprowadzenie tych rozważań pozwoli na ustalenie potencjalnych kierunków działań zmierzających do zwiększenia świadomości prawnej Kaszubów i przeciwdziałania popełnianiu przestępstw na ich rzecz. Nie ulega jednak wątpliwości, że Kaszubi jako jednostki oraz jako kolektyw (grupa etniczna) korzystają w sensie teoretycznoprawnym z ochrony art. 257 k.k., który może być uznany za skuteczne narzędzie ochrony Kaszubów przed przestępstwami motywowanymi nienawiścią etniczną, o ile sami Kaszuby wykażą się determinacją i będą zawiadamiać o możliwości popełnienia przestępstwa z art. 257 k.k. organy ścigania.

Bibliografia:

Bachmat P., *Przestępstwa z art. 256 i 257 k.k. – analiza dogmatyczna i praktyka ścigania*, Warszawa 2005.

Bielska-Brodziak A., Tkacz S., Tobor Z., *Kilka uwag o wykładni prawa karnego*, „Studia Prawnicze" 2019, z. 3 (181).

Bieńskowska-Ptasznik M., *Tożsamość etniczna jednostki w kontekście pogranicza* [w:] *Etniczność i obywatelskość w Nowej Europie. Konteksty edukacji międzykulturowej*, red. J. Nikitorowicz, D. Misiejuk, M. Sobecki, Białystok 2007.

Bukowski Z., *Prawny status języka regionalnego w Polsce na przykładzie języka kaszubskiego*, „Studia z Zakresu Prawa, Administracji i Zarządzania", tom 9, 2016.

C. Obracht-Prondzyński, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. Dzieje najnowsze (po 1945 r.)*, tom V, Gdańsk 2019.

Ćwiąkalski Z. [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*. Tom II. *Komentarz do art. 117–277 k.k.*, wyd. IV, red. A. Zoll, Warszawa 2013, art. 257.

Gruszecka D. [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, art. 257.

Hofmański P., Zabłocki S., *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Kraków 2006.

Jabłoński M., *Normatywne podstawy ochrony praw mniejszości – wybrane zagadnienia* [w:] *Aktualne problemy ochrony wolności i praw mniejszości w Polsce i na świecie*, red. Banach-Gutierrez J. B., Jabłoński M., Wrocław 2017.

Kalitowski M. [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, red. M. Filar, Warszawa 2016, art. 257.

Kmąk K., *Odstąpienie od rezultatów wykładni językowej w prawie karnym (na kanwie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 2009 r., I KZP 35/08)*, „Studenckie Zeszyty Naukowe" vol. XXII,2019, nr 42.

Kustra A., *Blankietowość norm prawnokarnych jako problem konstytucyjny*, „Forum Prawnicze" 2012, nr 2.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Lach A. [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 3, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020, art. 257.

Lamentowicz W., *Interpretacja prawnicza. Omnia sunt interpretanda*, Warszawa 2020.

M. Zieliński, Z. Radwański, *Wykładnia prawa cywilnego*, „Studia Prawa Prywatnego" 2006, nr 1.

Marek A. [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. V, Warszawa 2010, art. 257.

Michalska-Warias A. [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, wyd. 5, t. 3, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2023, art. 257.

Morawski L., *Główne problemy współczesnej filozofii prawa. Prawo w toku przemian*, Warszawa 1999.

Sadowski A., *Pojęcie grupy etnicznej w socjologii*, „Studia Socjologiczne" 1973, nr 4.

Sommer H., Zakrzewski G., *Świadomość narodowa Kaszubów – wybrane zagadnienia*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość", tom. XVI, Gdańsk 2019.

Woiński M., *Przestępstwo z art. 257 k.k.*, Warszawa 2011.

Wróblewski J., *Rozumienie prawa i jego wykładnia*, Wrocław 1990.

Żółtek S., *Znaczenie normatywne ustawowych znamion typu czynu zabronionego. Z zagadnień semantycznej strony zakazu karnego*, Warszawa 2016.

Dzél II

STUDIA
I MATERIAŁË
NIERECENZOWÓNÉ

REFERATË
KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ

RJK

Dušan-Vladislav Paždjerski
Gduńsczi Ùniwersytet

Aleksandar Mudri
Univerzitet u Novom Sadu

Wezdrzenié na jãzëkòwą pòlitikã Rusënów w Serbie i Kaszëbów – Pòrównawczô analiza

SKRÓCËNK:

W nym artiklu aùtór pròbùje pòrównac a ùprocëmnic sã do jãzëkòwi pòliticzi w kaszëbsczim jãzëkù i Kaszëbów a w rusczim jãzëkù kòl Rusënów w Serbie. Nôpierszą sprawą negò artikla je zmerkanié kòndicji jãzëkòwégò planowaniô w nëch dwùch jãzëkach a pòdsztrichniãcé szlachòwnotów a różniców. Nôpierszô pòdoba nëch òbùch jãzëków je w tim, że wëwòdzą są òne z geneticzno krewnëch jãzëków: ùkrajińsczi i słowacczi do rusczégò, zôs pòlsczi do kaszëbsczégò. Nôwôżniészé różnice (z pòminiãcym historicznëch warënków) są taczé, że rusczi je geneticzno spòkrewniony z dwùma jãzëkama z jinszégô ôrtu słowiańsczich jãzëków – pôłniowëch i zôchòdnëch). Kaszëbsczi je krewny leno z jednym – pòlsczim. Jinszé różnice są taczé, że rusczi w Serbie fùnksnérëje procëmkù do jãzëka z trzech słowiańsczich ôrtów – serbsczégò z pôłniowòsłowiańsczich. Nen status rusczégò jãzëka nie je ùreglowóny prawno tak hewò, jak to je w przëtrôfkù kaszëbsczégò jãzëka. Nen mô status ùreglowóny przez pòlsczi parlament w 2005 rokù. Jinszé pòdrobné różnice w jãzëkòwi pòlitice i jãzëkòwim planowanim są òpisóné hewò w nym artiklu.

KLUCZOWÔ SŁOWIZNA:

Kaszëbsczi, rusczi, jãzëkòwô pòlitika, planowanié jãzëkòwé

Zgrôwa prôcë

Articzel je jedną z pòrównawczich prôców w tematice jãzëkòwi pòliticzi na Kaszëbach i jinszich słowiańsczich stronach. Do ne czasu pòwstałë prôce: *Pòsłowié, co dolmaczi stón jãzëkòwégò planowaniô w Czôrnogórze i na Kaszëbach* a téż *Wezdrzenié na jãzëkòwą pòlitikã w Bòsni i Hercegòwinie*

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

i na Kaszëbach – pòrównawczô analiza[1]. Prôca mô w swòji zgrôwie pòrównac i òpisac dzejania na pòlu jãzëkòwi pòliticzi ù Rusënów w Serbie i na Kaszëbach, analizã warënków jãzëkòwégò planowaniô i pòdsztrichniãcé szlachòwnotów i różniców.

Historiczné ùwarënkòwania jãzëkòwi pòliticzi ù Rusënów w Serbie

Òd XVIII stalatégò do 1904 rokù jãzëkòwą pòlitikã Rusënów w Serbie znankùje przepisywanié i wëdôwanié ksążków w stôro-cerkwiowò-słowiańsczim jãzëkù z dzélëkama lëdowi mòwë[2]. W 1904 rokù òsta wëdónô pierszô knéżka w rusyńsczim jãzëkù *Идилски венєц. Зоз мойого валала* (*Z mòji wsë*), aùtorstwa H. Kòstelnika. W latach 1904–1919 fùnksnérëje pisënk Kòstelnika, chtëren òpiarti je na jegò dokazach. Wëdôwóné są pòsobné drëczi a knédżi[3]. Òb czas òd 1919 rokù do II swiatowi wòjnë jãzëkòwą normã ùsadzoną w ksążce H. Kòstelnika *Граматика бачваньско-рускей бешеди*, przëjimô réga pisarzów z nëch czasów. Tej hewò je znac téż fùnksnérowanié dwùch procëmnëch se rusyńsczich òswiatowëch stowôrów[4]. Òd 1945 rokù do 70-tëch lat XX stalata wëdóné są trzë szkòłowé gramaticzi a pòwstôwô téż całô réga institucji (drëkarniô, wëdôwizna, czãdniczi itd.)[5]. Slédny czãd, òd 70-tëch lat XX stalata do dzys, znankùje „wëbùchniãcé” rusyńsczi normalizacji[6], wëdanié pisënkù i gramaticzi M. Kočiša, historie lëteraturë J. Tamaša, nôùkòwégò czãdnika i òtemkniãcé rutenisticznégò czerënkù na Ùniwersytece w Nowim Sadze (1981), a téż wëdanié czilëdzesąt terminologicznëch ùczbòwników[7].

---

[1] D. V. Paždjerski, A. Savić, *Spojrzenie na politykę językową w Bośni i Hercegowinie i na Kaszubach – analiza porównawcza*, [w:] *Bałkany w kulturze Europy. Od starożytności po współczesność*, t. 1, Gduńsk [2024], s. 27–48.

[2] Я. Рамач, *Граматика русинског језика Хаврйила Костељника и њена рецепција у периоду између два светска рата*, „Славистика” 2017, nr 21, s. 155–161.

[3] Я. Рамач, *Граматика…*, s. 156.

[4] Я. Рамач, *Граматика…*, s. 157; А. Д. Дуличенко, *Г. Костельник и його „Граматика бачваньско-рускей бешеди”*, „Шветлосц” 1973, nr 1, s. 67–68.

[5] А. Д. Дуличенко, *Jugoslavo-Ruthenica II. Роботи з рускей филолоґиї и историї*, Нови Сад 2009 (wëd. 1), s. 144.

[6] А. Д. Дуличенко, *Jugoslavo-Ruthenica…*, s. 41.

[7] К. Сеґеди, *Русинисти-линґвисти*, [w:] *Русини. Руснаци. Ruthenians (1745–2005) I*, Нови Сад 2007, s. 250.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Historiczné ùwarënkòwania jãzëkòwi pòliticzi na Kaszëbach

Òd XV stalata je merkac germanizacyjny pòkrok na Pòmòrzim òd zôchòdu[8]. W 1586 rokù pastron Szimón Krofey dolmaczi i wëdôwô, na dënëdze refòrmacji, *Duchowne piesnie Dra Marcina Luthera…*, w jaczich w pòlsczim teksce je trójno kaszëbsczich jãzëkòwëch znanków[9]. W 1643 pastor Michôł Pòntanus wëdôwô *Mały Cathesism…*, w jaczim je mët réga kaszëbsczich jãzëkòwëch elementów. W tim samim rokù Anonim Gduńsczi skribli dramat *Tragedia o bogaczu i Łazarzu…*, w jaczim je pòstacjô Kaszëbë, co wëpòwiôdô sã w kaszëbsczim jãzëkù[10].

W 1850 rokù F. Cenôwa drëkùje swój program òdrodë Kaszëbów i kaszëbscégò jãzëka[11]. To pòcygnãło za sobą pierszé próbë normòwaniô kaszëbscégò jãzëka przez F. Cenôwã; twòrzenié grafie, czilë pòdińdzeniów do sprawë pisënkù kaszëbscégò, leksykògraficzné i gramaticzné próbë[12], co dało Kaszëbóm, òsoblëwie w midzëwòjnowim czãdze, wiôldżé ùtwórczé bùfsniãcé. W 1880 rokù redaktor, pùblicësta a gazétnik Hieronim Derdowsczi drëkùje pierszi pòemat w kaszëbsczim jãzëkù, a do te jedno z nôbarżi pòpùlarnëch dokazów kaszëbsczich, jaczé miało pózni całą régã wëdaniów[13]. W czãdze òd pòcz. XX stalata do 1938 rokù dzejô Aleksander Majkòwsczi, nen co zbrzątwił założenié stowôrë młodokaszëbów, co dało wiôldżi cësk na rozwij kaszëbsczi pismieniznë i lëteraturë[14].

W 1956 rokù òstało założoné Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié (KPZ), jaczé òd swòjich zôczątków do dzys dzejô kòle òbstojeniô i òchronë kaszëbscégò jãzëka[15]. Midzë jinszima dzejanié KPZ, a téż przënôleżny pòliticzny klimat, doprowadzëłë w 2005 rokù do òbjãcô kaszëbsczégò jãzëka òchroną w òbjimie *Ùstawù ò nôrodnëch i etnicznëch mniészëznach a regionalnym jãzëkù* („Dziennik Ustaw”, 17/2005, pòz. 141[16]). W 2006 rokù, w òbjimie KPZ, pòwstôwô Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka, institucjô zajimającô sã dëchtowną òchroną i rozwijã kaszëbsczégò jãzëka.

---

[8] E. Rzetelskô-Feleszkò, *Granice kaszubszczyzny*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk 2006, s. 71.

[9] H. Pòpòwskô-Tabòrskô, *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk 2006, s. 51.

[10] H. Pòpòwskô-Tabòrskô, *Mały Cathechism Niemiecko-Wándalski abo Słowięski*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk 2006, s. 160.

[11] G. Labùda, *Kaszubi i ich dzieje*, Gduńsk 1996, s 273; J. Tréder, *Historia kaszubszczyzny literackiej*, Gduńsk 2005, s. 77.

[12] D. V. Paždjerski, *Grafia w dziełach Floriana Ceynowy*, [w:] *Ceynowa (prze)pisany*, red. D. Kalinowsczi, Słëpsk–Wejrowò 2020, s. 151–164; D. V. Paždjerski, *Polityka językowa i planowanie językowe w dziełach Floriana Ceynowy*, [w:] *Języki i kultura Słowian. Pamięci profesora Leszka Moszyńskiego*, red. A. Gòstomskô, D. Żiłkò, Gduńsk, 2018, s. 196–208.

[13] T. Bòlduan, *Nowy bedeker kaszubski*, Gduńsk, 1997, s. 70; F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Bòduszińskô-Bòrowikòwô, Gduńsk 1982, s. 68.

[14] J. Tréder, *Historia kaszubszczyzny literackiej*, Gduńsk 2005, s. 150–265.

Dialektologiczny kòntekst jãzëkòwégò planowaniô ù Rusënów w Serbie

Pòdług A. Duliczenczi rusyńsczi jãzëk je bezdialektalnym (ni mô dialektów). Znankùją gò gwarowé różnicë midzë dwùma môlëznama Rusczi Krstur i Kucura (Serbia)[17]. Nen jãzëk òbjimô pòmãk wschòdnosłowiańsczé i zôchòdnosłowiańsczé jãzëkòwé znanczi[18].

Ùczałi są pòdzelony żlë jidze ò pòchòdzënk rusyńsczégò jãzëka. Wikszosc ùczałëch nierusyńsczégò pòchòdzënkù (Broch, Sobòlewsczi, Pastrnek, Cambell, Škulteti, Bidwell, Gustavsson) ùwôżają, że rusyńsczi jãzëk to dialekt słowacczégò jãzëka. Jinszi (Hnatiuk, Kostelnjik, Kovač, Kočiš, N. Tolstoj), że je òn dialektã ùkrajińsczégò jãzëka. Geneticzny òbrôz rusyńsczégò jãzëka mô pò dzélu pòchòdzënk òd ùkrajińsczégò jãzëka i òd słowacczégò jãzëka, z dosc zachtnym dzélã znanków z pòlsczégò jãzëka[19].

Dialektologiczny kòntekst jãzëkòwégò planowaniô na Kaszëbach

Do 2005 rokù kaszëbsczi jãzëk béł wëkazywóny jakno dialekt pòlsczégò jãzëka[20]. Bënowé rozapartnienié kaszëbsczégò jãzëka je badérowóné òd

---

[15] T. Bòlduan, *Nowy bedeker kaszubski*, Gduńsk, 1997, s. 411; C. Òbrach-Prondzyńsczi, *Ruch kaszubsko-pomorski. Ludzie – instytucje – idee / Kaszëbskò-pòmòrskô rësznota. Lëdze – institucje – deje*, przeł. D. Majkòwsczi, Gdańsk/Gduńsk 2016, s. 160–161.

[16] J. Tréder, *Język kaszubski*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk 2006, s. 103; C. Òbracht-Prondzyńsczi, *Ruch kaszubsko-pomorski*, s. 290–291.

[17] А. Д. Дуличенко, *Jugoslavo-Ruthenica II. Роботи з рускей филолоґиї и историї*, Нови Сад 2009 (wëd. 1), s. 41.

[18] А. Д. Дуличенко, *Jugoslavo-Ruthenica…*, s. 79.

[19] А. Д. Дуличенко, *Jugoslavo-Ruthenica…*, s. 79.

[20] D. V. Paždjerski, *Posłowie wyjaśniające stan planowania językowego w Czarnogórze i na Kaszubach*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2021, nr 15, s. 304; J. Tréder, *Dialekt kaszubski*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk 2006, s. 46–47.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

XIX stalata[21]. Dzys më gôdómë ò trzech nôwôżniészich dialektalnëch òbéńdach[22]: nordowi, westrzédny i pôłniowi, i wëmarłim ju dialekcze słowińsczim[23]. Kwirina Handke wëkazywô jaż szesc gwarowëch òbéńdów: nordowô, westrzédnô, zôchòdnô, wschòdnô, pôłniowò-wschòdnô, pôłniowò-zôchòdnô[24], a na zôczątkù XX stalata Friédrich Lorentz wëapartnił jaż 76 gwarów[25].

Fòneticzny kòntekst jãzëkòwégò planowaniô ù Rusënów

Dlô rusyńsczégò jãzëka òsoblëwé je mienié fòneticznëch znanków, co parłãczą gò z rôz piérwi blisczima geògraficzno mòwama (ùkrajińską, słowacką, pòlską)[26].

Niechtërnyma z wiele òsoblëwëch znanków rusyńsczégò jãzëka są: *ě > e/'e* (*бешеда*), *a/'a* (*цали*), *i/'i* (*бидни*); *r > ar* (*гарсц*), *er* (*червени*); *l > ol* (*молга*), *ov* (*жовти*); grëpa *tort > trat* (*крава*); grëpa *torot* (*зноровиц*); grëpa *tert > tret* (*брег*), grëpa *teret* (*чересло*). Jak je merkac z zeszłëch przëkładów, rusyńsczi jãzëk znankùje mòcnô fòneticznô wariantowòsc[27].

Fòneticznô bòkadosc je wnet jiwernô jak w rusyńsczim jãzëkù, leno że w rusyńsczim jãzëkù felëje znakù *i*, jaczi to w ùkrajińsczim jãzëkù dôwô merk na wësoczi samòzwãk przédny rédżi. Fòneticzny kòntekst rusyńsczégò jãzëka znankùje fòneticznô procëmnota jãzëka rusyńsczégò do fòneticznégò systemù serbsczégò jãzëka, jakno jãzëka òkòlégò.

Fòneticzny kòntekst jãzëkòwégò planowaniô na Kaszëbach

Kaszëbsczi jãzëk mô dërchòwné i òsoblëwé znanczi pòdług pòlsczégò jãzëka[28]:

---

[21] J. Tréder, *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, Gduńsk 2014 (wëd. 2), s. 161.

[22] J. Tréder, *Spòdlowô…*, s. 161.

[23] E. Rzetelskô-Feleszkò, *Słowińcy*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk 2006, s. 232.

[24] K. Handke, *Wewnętrzne podziały gwarowe Kaszub i sąsiednich terenów*, [w:] *Konferencja Pomorska 1978*, red. K. Handke, Warszawa 1979, s. 111–123 i J. Tréder, *Spòdlowô…*, s. 163–165.

[25] Przedrëk: *Mapy narzeczy pomorskich* F. Lorentza w J. Tréder, *Spòdlowô…*

[26] Г. Костельник, *Проза на руским литературним язику*, Нови Сад 1975, s. 185–199.

[27] Я. Рамач, *Граматика…*, s. 9–27.

[28] Д. В. Пажђерски, *Кашупски језик према пољском. Сличности и разлике*, [w:] *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen.*

- 6 apartnëch samòzwãków /nosówków i graficznëch znaków: *ã*, *é*, *ë*, *ò*, *ô*, *ù*;
- jinszô wëmòwa dwùch graficznëch znaków znónëch z pòlsczégò jãzëka: *ą*, *u*;
- felënk samòzwãków przëstôwnëch w pòlsczi wëmòwë do: *y*, *ę*;
- jinszô wëmòwa znónëch w pòlsczim spółzwãków: *cz*, *dż*, *sz*, *ż*;
- felënk w kaszëbsczim jãzëkù pòlsczich spółzwãków mitczich: *ć*, *dź*, *ś*, *ź*;
- réga òrtograficznëch reglów jinszich jak w pòlsczim jãzëkù:
- jinszé ùżëcé znakù *y*;
- òsoblëwô wëmòwa labialnëch *ò*, *ù* itd.;

Kaszëbsczi jãzëk znankùje téż réga alternacji nietipòwëch dlô pòlsczégò jãzëka[29], np. *a* : *ô* – *brzadu* : *brzôd*, *m* : *ą* – *dmã* : *dąc*, *i* : *òj* – *napic sã* : *napòju*, *‘el* : *ło* – *mielã* : *młoc*, *r* : *ar* – *tr*(*z*)*ã* : *carła*, *a* : *ø* – *trã* : *carła*, *e* : *é* – *brzegù* : *brzég* itd.

Mòrfòlogiczny kòntekst jãzëkòwégò planowaniô ù Rusënów

Rusyńską mòrfòlogiã znankùje téż rozbùdowónô wariantowòsc[30]: np. w jedno- i dwaszlabizowëch jistnikach ô. chł. dôwôcz/môlnik lp. *псу*/*псови*; dwaôrtné czasniczi *систем*/*система*, поет/поета; môlnik lp. r. n./r. m. *новим*/*новому* itd.

Zgódno z teòrią ò dwòjaczim pòchòdzënkù (trojaczich wpłëwach), rusyńsczi jãzëk mô znanczi z trzech jãzëków[31], np. ùkrajińscz é: *-огу*, *-ому* w rodzôczu/dôwôczu lp. ô. ch./b. dz. znankòwniczi i zamiona *його*, *йому*, *доброго*, *єдного* itd.; pòlscz é: felënk rësznégò *a* w kùnôszkach znankòwnika *добри*, *красни*; tematiczny samòzwãk + *-ем*, *-им* 1. per. lp. czas terny

---

Lexik-Wortbildung-Phraseologie, red. B. Tošović, Wien–Berlin–Münster 2009, s. 497–513; Д. В. Пажђерски, Х. Макурат, *Основне информације о кашупском језику*, [w:] Д. В. Пажђерски, Х. Макурат, *Кашупско-српски речник. Kaszëbskò-serbsczi słowôrz*, Београд 2017, s. 10–15.

[29] M. Cëbùlsczi, *Alternacje morfonologiczne. Alternacje samogłoskowe. Alternacje spółgłoskowe. Alternacje typu samogłoska : Ø*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk 2006, s. 19.

[30] А. Д. Дуличенко, *Jugoslavo-Ruthenica*…, s. 41.

[31] Г. Костельник, *Проза*…, s. 185–199.

идзем, *знам*, *видзим*, *шпивам*; felënk refleksu -*тъ* w 3. per. lp. i w. terny czas *ходзи-ходза*, *роби-робя* itd.; słowacczé: bùdowa 1. per. lp. ùszłégò czasu + dotëgòwny czasnik *сом*, *ши*: *читал сом*, *читал ши*; bùdowa czinnégò mionosłowa z refleksã -*лъ*: *ведол*, *могол* itd.

Mòrfòlogiczny kòntekst jãzëkòwégò planowaniô na Kaszëbach

Nôwôżniészé mòrfòlogiczné różnice midzë kaszëbsczim a pòlsczim jãzëkã mòże hewò wëwidnic taczima przëkładama[32]:

- jistnikòwô òdmiana znankòwników tipù: *żëcé* : *żëcégò*, *żëcym* itd.;
- równoległé kùnôszczi tipù: *chłopi/chłopë/chłopòwie*;
- krótczé fòrmë jistnika: *kam*, *krzem*, *płom* itd.;
- żëwé krótczé fòrmë znankòwnika: *wôrt*, *żiw* itd.;
- nôwëższi stãpiéń znank.: *nô-*
- sufiksë znank. dzerżawczich: *tatów*, *Janków* itd.;
- néżczi dualu: *ma*, *naju*, *nama*, *wa* itd.;
- pluralis majestatis: *Wë*, *Waju*, *Was*, *Wasta* itd.;
- czãscészé ùżëcé biérny starnë: *tu nie mdze wiele gôdóné*;
- biérnô starna z czas. nieprzechodnëch: *wëjachóny*, *jidzonô* itd.;
- rozkazowny nôdżib z *chcec* : *chcemë le so zażëc* itd.
- arch. fòrmë: *rosc*, *czëtajã*, *grajã*, *gòni*, *puscë* itd.;
- wiôlgô lëczba òdmiennëch słowòùtwórczich fòrmów.

Socjolingwisticzny kòntekst jãzëkòwi pòliticzi w rusyńsczim jãzëkù

Chronologiô wôżniészich wëdarzeniów:

- W XVIII i XIX stalatim wëdónô je réga pùblikacji (w wikszoscë kalãdôrzi) w stôro-cerkwiowò-słowiańsczim jãzëkù z dzélëkama lëdowégò (rusyńsczégò) jãzëka[33];

---

[32] E. Bréza, *Deklinacja. Koniugacja*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk 2006, s. 44–45, 128–129.

[33] Я. Рамач, *Граматика…*, s. 155.

- w rokù 1897 wëdóné są: *Етнографічні матеріяли з Угорської Руси. Байки, леґенди, істор. перекази, новелї, анекдоти – з Бачки – Materiałë etnograficzné z Rusë Madżarsczi. Bôjczi, òpòwiednie, histor. przekazë, pòwiôstczi, anegdotë – z Baczczi* V. Hnatiuka, w jaczich aùtor, midzë jinszima, pòdôwô słowôrzk z rusyńsczima wërazama[34];
- w rokù 1904 wëdónô òsta wspòmniónô ju pierszô knéżka w rusyńsczim jãzëkù (z. wëżi s. 1);
- w 1923 rokù na wid jidze téż wspòmniónô gramatika H. Kòstelnika, *Граматика бачваньско-рускей бешеди*, jako mia cësk na régã pisarzów tegò czãdu;
- òb czas midzë wòjnama fùnksnérëją dwie procëmné se rusyńsczé stowôrë: òd 1919 rokù (Руске народне просвитне дружтво – Rusyńskô Nôrodno-Òswiatowô Stowôra) i òd 1933 rokù (Културно просвитни союз югославянских Руснацох – Kùlturowò-Òswiatowô Zrzesz Rusënów Jugòsławie [òd 1936 rokù – Културно-национални союз югославянских Руснацох – Kùlturowò-Nôrodnô Zrzesz Rusënówie);
- pò 1945 rokù je ùreglowóny status rusyńsczi nôrodny mniészëznë. Pòwstôwają wôżné kùlturowé i wëdôwiznowé institucje i je widzec machtniészô wëdôwiznowô rësznota:
  - w rokù 1945 pòwstôwô wëdôwizna „Руске слово” („Ruske Slovo”), jakô zaczãła wëdawac tidzenik ò ti sami pòzwie, co do dzys wëchôdô;
  - w rokù 1947 zaczinô wëchadac czãdnik dlô dzôtk, co do dzys wëchôdô – nôpierw jakno „Пионирска заградка” („Pionirska Zagradka”), a dzysdnia jakno „Заградка” (Zagradka);
  - òd 1952 rokù do dzys wëchôdô czãdnik nôùkòwò-lëteracczi „Шветлосц” („Švetlosc”);
  - òb czas 1965–1968 wëchôdają gramaticzi z serie (*Мацерински язик – Język macierzysty*), aùtorstwa (M. M. Kòczisza – M. M. Кочиш);
  - w rokù 1971 wëchôdô M. M. Кочиша, *Правопис руского язика* (*Pisënk rusyńsczégò jãzëka*);
  - w rokù 1972 wëchôdô seria wëdôwiznów pt. *Приручни терминолоґийни словнїк сербскогрватско-руско-українски* aùtorstwa M. M. Kòczisza (*Pòdrãczny słowôrz terminologiczny serbskò-chòrwackò-ruskò-ùkrajińsczi*);

---

[34] В. Гнатюк, *Етнографічні матеріяли з Угорської Руси. Байки, леґенди, істор. перекази, новелї, анекдоти – з Бачки*, „Етнографічний збірник”, 6/30/1911.

  - w 1981 rokù rëgnął czerënk Rusënistika na Ùniwersytece w Nowim Sadze (Serbia), jako do dzys dzejô;
  - 1995–1997 – *Сербско-руски словнїк*, red. Ј. Рамач.
  - 2010 – *Русинско-српски речник*, red. Ј. Рамач.
  - 2017–2021 – trzë wëdôwczi ùczbòwników òrtograficznëch: М. Фейса, *Правописни словнїк руского язика* (2017), М. Фейса, *Правопис руског язика* (2019), М. Фейса, Г. Медєши, *Правопис руского язика з правописним словнїком* (2021).

Socjolingwisticzny kòntekst jãzëkòwi pòliticzi na Kaszëbach

Chronologiô nôwôżniészich zdarzënków:

- Òd 1850 rokù widzec je dzejanié doktora, pisarza, wëdôwcë i spòlëznowégò dzejôrza Floriana Cenôwë:
  - w rokù 1850 drëkùje òn swój program dzejaniô, jaczi sã parłãczi z twòrzenim kaszëbsczégò jãzëka;
  - òd tegò rokù drëkùje òn régã dokazów, co sã tikają normalizacji kaszëbsczégò jãzëka: grafie, pismionu, pisënkù, gramatice, leksyce i prôce w tej sej jinszim pisënkù;
- w rokù 1893 Sztefan Ramùłt drëkùje normatiwny *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*;
- w latach 1911, 1933–1937 Friédrich Lorentz drëkùje òrtografiã w czãdnikù „Gryf”, kaszëbską gramatikã *Kaschubische Grammatik*, pòtemù pòsobną gramatikã *Gramatyka pomorska* (pò prôwdze kaszëbskô), słowôrz *Pomoranisches Wörterbuch* (pòmòrsczégò/kaszëbsczégò jãzëka);
- 1939 – A. Labùda, *Zasady pisowni kaszubskiej ze słowniczkiem ortograficznym* (Toruń 1939); L. Roppel, *Uwagi o pisowni kaszubskiej* (w òbjimie drëkù: *Na jantarowym szlaku. Powiostki kaszebskié*, Wejrowò);
- 1959 – *Protokół z posiedzenia Komisji Językowej… w sprawie normalizacji pisowni kaszubskiej* (zéńdzenié w òrganizacji Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô – dali KPZ, co sã pózni przëczëniło do pòwstaniô dzysdniowégò pisënkù kaszëbsczégò);
- 1975 – wëchôdô ùczbòwnik *Pisownia kaszubska* (Gduńsk) w wëdanim KPZ (slédny pisënk przed kùńcową wersją fùnksnérëjącą do dzys);

- 1981 – A. Labùda, *Słowôrz kaszëbskò-pòlsczi* i *Słownik polsko-kaszubski* (Gdańsk); E. Bréza, J. Tréder, *Gramatyka kaszubska* (Gduńsk);
- 1992 – E. Gòłąbk, *Rozmówki kaszubskie* (Gduńsk, ùczbòwnik zawiérô pierszą dzysdniową próbã normalizacji kaszëbsczi gramaticzi z pióra M. Cëbùlsczégò);
- 1994 – J. Trepczik, *Słownik polsko-kaszubski*, t. I–II (Gduńsk);
- 1997 – E. Gòłąbk, *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù* (Gduńsk, ùczbòwnik òrtograficzno-gramaticzny, jaczi je na spòdlim nônowsczi wersji pisënkù òbrzészkòwégò do dzys);
- 2005 – E. Gòłąbk, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* (Gduńsk, ùczbòwnik òrtograficzno-pòprôwnoscowi); *Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*;
- òd 2006 rokù do dzys – pòwstanié i fùnksnérowanié Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka przë KPZ, nôpierszégò cała, co rëchtëje kaszëbsczi jãzëk;
- 2012 – (nieskùńczony, dopiérze je V tomów) – E. Gòłąbk, *Słownik polsko-kaszubski* (Gduńsk).

Kùńcowé wniosczi

Swiądné dzejania na niwiznie jãzëkòwi pòliticzi mają na Kaszëbach długą i dërchòwną tradicjã (òd 1859 r.) i ògłoszeniô programù dzejaniów przez F. Cenôwã. Òstałë òne zaczãté przez intelektualistów i mòcną jãzëkòwą swiądã lëdztwa. Są òpiarté na wielnëch òsoblëwëch jãzëkòwëch znankach, jaczé różnią kaszëbsczi jãzëk òd geneticzno spòkrewnionégò pòlsczégò jãzëka. Kaszëbsczi jãzëk przëjimô prawné ùgwësnienié „z bùtna”, òd Sejmù RP, co przëszło dzãka wielelatnym i szeroczim dzejaniom intelektualëstów kaszëbsczich i niekaszëbsczich badérów.

Jãzëkòwô swiąda wëcmaniznë Rusënów dérëje prôwdac dërchòwno òd jich òsedleniô sã na zemiach pôłniowëch Madżarów (1750–1784). Dzejania na niwiznë jãzëkòwi pòliticzi przez wszelejaczé karna i żochë (a téż bùtnowëch badérów) są pòdskôcóné colemało przez jãzëkòwé różnice rusyńsczégò òd òkòlnëch jãzëkòwëch wëcmaniznów i prakticzną brëkòwnotã procëmdzejaniô asymilicji. Dzys felëje fòrmalnégò ùgwësnieniô prawnégò[35] rusyńsczégò jãzëka, równak rządcowie dôwny Jugòsławie i Serbie nen jãzëk ùwôżają, a sami Rusëni gò rozwijają jakno jãzëk z prakticznëch pòwòdów, kò prôwdac téż procëmkù do spòkrewnionëch jãzëków – ùkrajińscégò i słowacczégò, co wëzdrzi na mùszebny proces przez wzgląd na jegò samòstójny rozwij i geògraficzną dôlą òd tëch jãzëkòwëch wëcmaniznów.

---

[35] Status rusyńsczégò jãzëka je reglowóny aktama òglowégò tipù abò regionalnym prawòdawstwã: na spòdlim *Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych*

Bibliografiô:

Bòlduan Tadeùsz, *Nowy bedeker kaszubski*, Gduńsk: Polnord, Wëdôwizna Òskar 1997.

Bréza Edward, *Deklinacja. Koniugacja*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gdańsk: Wëdôwizna Gduńscégò Ùniwersytetu, Czec 2006, s. 44–45, 128–129.

Cëbùlsczi Mark, *Alternacje morfonologiczne. Alternacje samogłoskowe. Alternacje spółgłoskowe. Alternacje typu samogłoska: Ø*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk: Wëdôwizna Ùniwersyteckô, Czec 2006, s. 18–21.

Дуличенко Александр Дмитриевич, *Г. Костельник и його „Граматика бачваньско-рускей бешеди”*, „Шветлосц”, 1973, nr 1, s. 67–76.

Дуличенко, Александр Дмитриевич, *Jugoslavo-Ruthenica II. Роботи з рускей филолоґиї и историї*, Нови Сад: Филозофски факултет, Руске слово 2009 (wyd. 1).

Гнатюк Володимир, *Етнографічні матеріяли з Угорської Руси. Байки, леґенди, істор. перекази, новелї, анекдоти – з Бачки*, „Етнографічний збірник”, 1911, nr 6, s. 335–350.

Handke Kwirina, *Wewnętrzne podziały gwarowe Kaszub i sąsiednich terenów*, [w:] *Konferencja Pomorska 1978*, red. K. Handke, Warszawa: Ossolineum, Wëdôwizna PAN 1979, s. 111–123.

Костельник Гавриїл, *Проза на руским литературним язику*, Нови Сад: Руске слово, Завод за културу войводянских Руснацох 1975.

Labùda Gerat, *Kaszubi i ich dzieje*, Gduńsk: Czec 1996.

Neureiter, Ferdinand, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, tł. M. Bòduszińskô-Bòrowikòwô, Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié 1982.

(https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Zakon%20o%20ratifikaciji%20evropske%20povelje.pdf), jaką ratifikòwa téż Serbia, òstôł ùreglowóny status j. rusyńscégò (https://www.ombudsman.rs/attachments/1213_izvestaj.pdf, s. 18). Wejle tak samo, status j. rusyńscégò je reglowóny téż Statutã Aùtonomicznégò Òkrãgù Vojvodiny (http://www.puma.vojvodina.gov.rs/etext.php?ID_mat=26), na zemiach chtërny mniészëzna rusyńskô ralizëje swòje jãzëkòwé prawa.

Òbracht-Prondzyńsczi Cezari, *Ruch kaszubsko-pomorski. Ludzie-instytucje-idee. Kaszëbskò-pòmòrskô rësznota. Lëdze-institucje-deje*, przeł. D. Majkòwsczi, Gdańsk–Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, Instytut Kaszëbsczi 2016.

Пажђерски Душан-Владислав, *Кашупски језик према пољском. Сличности и разлике*, [w:], *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Lexik-Wortbildung-Phraseologie*, red. B. Tošović, Wien–Berlin–Münster: LIT Verlag 2009, s. 497–513.

Paždjerski Dušan-Vladislav, *Polityka językowa i planowanie językowe w dziełach Floriana Ceynowy*, [w:], *Języki i kultura Słowian. Pamięci profesora Leszka Moszyńskiego*, red. A. Gòstomskô, D. Żiłkò, Gduńsk: Wëdôwizna Gduńsczégò Ùniwersytetu 2018, s. 196–208.

Paždjerski, Dušan-Vladislav, *Grafia w dziełach Floriana Ceynowy*, [w:] *Ceynowa (prze)pisany*, red. D. Kalinowsczi, Słëpsk–Wejrowò: Pòmòrskô Akademiô, Mùzeùm Pismieniznë i Kaszëbskò-Pòmòrsczi Mùzyczi 2020, s. 151–164.

Paždjerski, Dušan-Vladislav, *Posłowie wyjaśniające stan planowania językowego w Czarnogórze i na Kaszubach*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, /2021, s. 302–308.

Paždjerski Dušan-Vladislav, Savić Aleksandra, *Spojrzenie na politykę językową w Bośni i Hercegowinie i na Kaszubach – analiza porównawcza*, Gduńsk: Wëdôwizna Gduńsczégò Ùniwersytetu [2024], s. 27–48

Пажђерски Душан-Владислав, Макурат Хана,, *Основне информације о кашупском језику*, [w:] Д. В. Пажђерски, Х. Макурат, *Кашупско-српски речник. Kaszëbskò-serbsczi słowôrz*, Београд: Алма 2017, s. 10–15.

Рамач Јанко, *Граматика русинског језика Хаврijила Костељника и њена рецепција у периоду између два светска рата*, „Славистика”, 2017, s. 155–161.

Pòpòwskô-Tabòrskô Hanna, *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk: Gduńsczi Ùniwersytet, Czec 2006, s. 51–52.

Pòpòwskô-Tabòrskô, Hanna, *Mały Cathechism Niemiecko-Wándalski abo Słowięski*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder, Gduńsk: Gduńsczi Ùniwersytet, Czec 2006, s. 159–160.

Рамач, Юлиан, *Ґраматика руского язика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства 2006.

Rzetelskô-Feleszkò Ewa 2006, *Granice kaszubszczyzny*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gduńsk: Gduńsczi Ùniwersytet, Czec 2006, s. 70–72.

Rzetelskô-Feleszkò Ewa, *Słowińcy*, 2006, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gduńsk: Gduńsczi Ùniwersytet, Czec 2006, s. 231–233.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Сегеди Ксения, *Русинисти-линґвисти*, [w:] *Русини. Руснаци. Ruthenians (1745–2005) I*, Нови Сад: Прометеј 2007, s. 248–252.

Tréder Jerzi, *Historia kaszubszczyzny literackiej*, Gduńsk: Gduńsczi Ùniwersytet 2005.

Tréder Jerzi, *Język kaszubski*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gduńsk: Gduńsczi Ùniwersytet, Czec 2006, s. 102–103.

Tréder Jerzi, *Dialekt kaszubski*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gduńsk: Gduńsczi Ùniwersytet, Czec 2006, s. 46–47.

Tréder Jerzi, *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié 2014 (wëd. 2).

Bòżena Ùgòwskô
Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Kaszëbsczé reminiscencje w *Òpòwiescach z Kaszëb* Gail Olsheski

SKRÓCËNK:

Pòdskôcënkã do hewòtnégò òprôcowaniô bëła pùblikacjô *Òpòwiescë z Kaszëb* aùtorstwa Gail Olsheski, kanadijsczi pisarczi ò kaszëbsczich kòrzeniach. Narracjô prowadzonô w fòrmie retrospektiwnëch wspòminków z czasów dzectwa przeżëtégò w zamieszkałim przez kaszëbsczich emigrantów sedlëszczu òb czas zachôdającëch w nim cywilizacyjnëch przesztôłceniów, zawiérô wiele wcyg przestrzégónëch zwëków i tradicjów. Je to cekawi materiał analiticzny, òsoblëwie z ti leżnoscë, że aùtórka je nôleżniczką piątégò pòkòleniô pòtómków pierszich òsedleńców, a Kanada ju òd stalata je jich òjczëzną. Zachòwiwóné zwëczi òdnôszają sã nié leno do religijnëch ùroczëstosców i swiãtów, ale téż celebrowaniô przëtrôfkòwëch wëdarzeniów jak i dozéraniô midzëlëdzczich òdnieseniów. Równoczasno, jak zaznacziwô G. Olsheski, je to grańczny czãd, zaczinô sã transfòrmacjô, a razã z pòkrokã cywilizacje dżiną nié le blós tradicje, ale nade wszëstkò kaszëbsczi jãzëk, donëchczasné nôrzãdzé pòrozmiéwaniô i wëznacznik jawernotë.

KLUCZOWÔ SŁOWIZNA:

Gail Olsheski, *Òpòwiescë z Kaszëb*, kanadijsczi Kaszëbi, dozéranié spôdkòwiznë przódków, òbrôz pòstãpùjącëch zmianów, kaszëbsczi jãzëk i jawernota

Gail Olsheski – minipòrtret aùtorczi

Kanadijskô pisôrka ò kaszëbsczich kòrzeniach – Gail Olsheski – ùrodzëła sã 6 gòdnika 1950 r. w kanadijsczim stanie Òntario, w regionie Òpeòngò niedalek Wilna (òglowò znónégò jakno centrum spòlëznowégò, dëchòwégò i kùlturalnégò żëcô pierszich òsadników), zamieszkałim przez Kaszëbów, chtërnëch prastarkòwie zasedlëlë i ùcywilizowelë pòrosłé dzëwima lasama, nieòbrodné i donëchczôs niezamieszkóné zemie pòd kùńc lat 50. XIX wiekù. Ji prastarkòwie, tak ze stronë matczi Florence z dodomù Chippior (Szczypior), jak i òjca Wilfreda Òlshesczi (jak wëjéżdżôł miôł nôzwëskò Walk (gwësno: Walkùsz) zmienioné pòtemù na Òlshesczi), pòchòdzëlë z Kaszëb, a do Kanadë przëbëlë pòsobicą w 1858 i 1872 rokù. Rodzëce Gail doma i w kòntaktach z rodzëzną czë z naòkòlnyma swòjińcama pòsłëgiwelë sã przëwiozłą ze stôrégò kòntinentu mòwą prastarków. Òna sama zachòwa rozmienié jãzëka przódków, ale w wëmòwie zaòstało ji leno pôrã słów czë frazów, a òdzdrzadlenim tegò są pòjedinczné wëpòwiedzë zawiarté w dzélach dialogòwëch òmôwióny w nym artiklu latosy, dwùjãzëczny kaszëbskò-anielsczi pùblikacje *Òpòwiescë z Kaszëb*[1]. Nie je to pierszi dokôz pisôrczi, równak z perspektiwë tak jãzëkòwi, jak i zawiartoscë meritoriczny, dlô kaszëbsczégò czëtińca nôwôrtniészi. Za pióro chwëcëła jakno młodô, jesz nié trzëdzescëlatnô białka, wëdôwającë w 1978 r. pòd pseùdonimã (ji wëdôwca béł dbë, że taczi nasztelënk pòmòże w promòcje i marketingù ksążczi[2]) *When the cherries end up*[3]. Pòlsczi wëdôwcã nadôł ti ksążce titel *Co się stanie z wisienkami*[4], a przełóżcą bëła Béjata Janiżanka. Pòlsczé wëdanié nie òsygło taczégò rozpòmiónowaniô jak anielskòjãzëcznô wersja, jakô nié le w Kanadze, ale i ÙSA dobëła wiôldżi rozgłos, a „New York Times" òkrziknął jã jakno jeden z nôlepszich debiutów rokù ò tak drãdżim dzecyństwie, że jaż nié do ùwierzeniô[5]. Nimo tak wiôldżi zwënédżi Gail Olsheski na wiele lat òdłożëła pióro, realizëjącë swòje zawòdowé ambicje, nôprzód jakno wëkładowca hùmanisticznëch nôùków na Ùniwersytece w Toronto, a pòtemù jakno prawnik, specjalizëjącë sã w prawie aùtorsczim (specialist in intellectual property law)[6]. Dopiérkù czej zakùńczëła cząd warkòwi robòtë zôs zajãła sã epicczim ùtwórstwã. Kò pò prôwdze epizodiczno zajimała sã ùpamiãtniwanim swòji ùszłotë, òsoblëwie temù, że mùszała jã na nowò zredefiniowac, czej sã doznała, że ji przódkòwie

---

[1] G. Olsheski, *Òpòwiescë z Kaszëb / The Kashuby stories*, Zómk Zôbòrsczi – Toronto 2024.

[2] S. Frymark, *Kaszëbsczi jãzëk w Kanadze, ÙSA i Nowi Zelandii. Leksykalné interferencje w gôdce Kaszëbów w Kanadze, ÙSA i Nowi Zelandii / Kashubian Language in Canada, the USA and New Zealand. Lexical Interferences in Kashubian Language in Canada, The USA and New Zealand*, Zómk Zôbòrsczi 2020, s. 30.

[3] G. Henley, *Where the cherries end up*, Toronto 1978.

[4] G. Henley, *Co się stanie z wisienkami*, Warszawa 1985.

[5] M. Robinson, *Two sets of bleak lives*, „New York Times" 29.07.1979, s. 4.

[6] G. Olsheski, *About the Author*, [w:] *Òpòwiescë z Kaszëb*…, dz. cyt., s. 232.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

nie bëlë Pòlôchama[7], jak do lat sédemdzesątëch pòtómkòwie pòmòrsczich emigrantów sami sã òkresliwelë, a Kaszëbama. W midzëczasu wëreżiserowa i wëprodukòwa kòl 20 minutowi film *Przëpòwiesc ò zaczënie* („The Parable of the Leaven") dokùmentëjący wëbróné wątczi z żëcégò kaszëbsczi spòlëznë na kanadijsczi prowincje. Premiera miała môl w 1988 r. w Cineplex Movie Theatre w Toronto, a òb czas Yorkton Short Film Festival dobëła pierszą nôdgrodã National Film Institute Award. Na Kaszëbach prapremiera negò dokazu bëła jednym z pùnktów w programie promòcje *Òpòwiesców z Kaszëb* òdbiwający sã w dniu 24 czerwińca 2024 r. w Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie[8].

Spòlëzna Kaszëbów w Kanadze – sztôłtowanié sã jawernotë

Nôùkòwô i faktograficznô lëteratura na temat emigracje Kaszëbów z prësczégò zôbòru „do Americzi"[9], òsoblëwie wzmôgającô sã òb czas rządów Bismarcka, je dosc bòkadnô[10], chòc z dzysdniowi perspektiwë i dostãpnëch

---

[7] S. Frymark, *Kaszëbsczi jãzëk w Kanadze…*, dz. cyt. s. 30.

[8] Por. *Promocja książki o kanadyjskich Kaszubach*, źródło: https://www.muzeum.wejherowo.pl/d/aktualnosci/komunikaty/promocja-ksiazki-o-kanadyjskich-kaszubach/ (dostęp: 20.10.2024 r.) oraz *Promocja książki w Muzeum PiMKP. O kanadyjskich Kaszubach*, źródło: file:///C:/Users/U%C5%BCytkownik/Documents/PulsWejherowa322.pdf (dostęp: 20.10.2024 r.).

[9] Prédné destinacje pòmòrsczi emigracje, w tim kaszëbsczi, to w Nordowi Americe Kanada, Zjednóné Stanë, a w Pôłniowi Americe – Brazyliô i Argentina.

[10] Pòr. m.jin.: J. Bòrzëszkòwsczi., *O Kaszubach w Kanadzie*, Gduńsk–Elbląg 2004; J. Bòrzëszkòwsczi, C. Òbracht-Prondzyńsczi, *Emigracje Kaszubów w XIX i XX wieku*, [w:] *Migracje polityczne i ekonomiczne w krajach nadbałtyckich w XIX i XX w.*, red. J. Bòrzëszkòwsczi., M. Wòjcechòwsczi, Toruń–Gduńsk 1995; K. Ickewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, Gduńsk 2008; I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983; J. Kùcharskô, *Poszukiwanie tożsamości kulturowej ludności kaszubskiej w Polsce i Kanadzie*, Łódz 1993; S. Mask-Connolly, *Kashubia to Canada. Crossing on the Agda*, Òttawa 2003; S. Mask-Connolly, *Kashubia to Canada. The Shulist Story*, Òttawa 2001; A. Rekòwsczi, *The Saga of the Kashub People in Poland*, Canada, ÙSA, Òttawa 1997; B. Socha-Bòrzestowsczi, *Społeczność kaszubska w Kanadzie*, Londin 1964; W. Szulëst, *Kaszubi kanadyjscy. Okres pionierski i dzień dzisiejszy*, Gduńsk 1992; W. Szulëst, *Kaszubi w Ameryce. Szkice i materiały*, Wejrowò 2005; P. Trawicczi, *Instytucje i wartości społeczności kaszubskiej w Kanadzie*, Gduńsk 2022*; Emigracja kaszubska. Zjawisko – ludzie – ośrodki*, red. D. Kalinowsczi, Słëpsk 2020; *Emigracja kaszubska w Stanach Zjednoczonych. Historia i dziedzictwo*, red. D. Kalinowsczi, Wejrowò–Słëpsk 2022; D. Kalinowsczi, *Kanadyjscy stolemowie*, „Pomerania" 2024, nr 9, s. 54–56.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

wiadłów, nié wiedno pasowno òddôwającô badérowóné òbrëmia, a przédno w jawernotowëch kwestiach, równiającëch emigracjã kaszëbską z pòlską (òdnôszô sà to w pierszi rédze do òprôcowaniów z ùszłégò stalata). Jakno przëmiôr mòże pòsłużëc chòcbë titel jedny z pùblikacjów ks. Władisława Szulësta – nôleżącégò do karna pierszich pòmòrskò-kaszëbsczich badérów, chtërny w latach 70. ùszłégò stalata narzeszëlë parłãcz i eksplorowelë kaszëbską diasporã w Kanadze – *Polskość kanadyjskich Kaszubów*, w jaczi aùtór pisze m.in.:

> Na ontaryjskich Kaszubach zachowało się sporo śladów polskości. Są one dla nas bardzo cenne. Do bardziej trwałych pamiątek należą cmentarze w Wilnie, Barry's Bay, Round Lake Centre, Combermere i Killaloe. Niektóre z napisów na drewnianych krzyżach lub kamiennych płytach tchną jeszcze germanizmami lub kaszubizmami. Oto ciekawsze: „tu spoczywa Franciszek Rekowski, urodzoni 1897–1923", „tu spocziwa Leon Kubiszewski", „urodzieł sie", „stary 25 lat", „prosieni o Zdrowaś Maria", „prosienie o Zdrowaś Maria", „umar", „pokój yego duszy", „tu spicziwa Matilda Gutoska", „rodzona 4 marca 1864", „Józef Gutoski umarł roku 1907". Często nazwiska mają na końcu literę „e": Cibulskie, Boruckie, Smaglinskie, Rekoskie. Są to już wpływy angielskie. (…) Pamiątki polskiej bytności przetrwały także w nazewnictwie. Około 1900 r. w księgach metrykalnych pojawia się po raz pierwszy nazwa Wilno, nadana osadzie ku uczczeniu ks. W. Dembskiego, pochodzącego z Wilna na Litwie. W 1959 r. władze kanadyjskie oficjalnie zatwierdziły nazwę Kaszuby. Obejmuje ona swoim zasięgiem ponad 300 cottages (domki kempingowe), Ośrodek Harcerski dla 1500 harcerzy, letnią pocztę i 2 kaplice. Na listach wysyłanych pocztą z Kaszub często pojawia się napis: „Nigdy do zguby nie przyjdą Kaszuby". (…) W Barry's Bay szyldy wielu sklepów zdradzają również polskie pochodzenie. Pod witrażem i w kościołach w Barry's Bay i Wilnie widnieją nazwiska polskich fundatorów, podobnie i pod stacjami drogi krzyżowej w Round Lake Centre[11].

Pòwëższi wëjimk ùnaòczniwô wiele jistniejącëch abò zachòwónëch znanków, swiôdczącëch ò kaszëbskòscë negò szplachca kanadijsczi zemi, taczich jak nôzwëska żëjącëch i ùmarłëch mieszkańców badérowónëch

---

[11] ks. W. Szulist, *Polskość kanadyjskich Kaszubów*, „Studia Polonijne" 1977, t. 2, s. 333–334.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

môlëznów, pòdpisë fùndatorów kaplëców, wôłtarzów, tãgòwëch òknów czë stacjów krziżewi drodżi, nôdpisë na nagrobnëch kamach, mdącé fòneticznym zôpisã kaszëbsczi wëmòwë, a nade wszëstkò nadónô przez wëszëznã w 1959 r. òficjalnô pòzwa sedlëszcza *Kaszuby*, mdącégò ju tedë turisticznym òstrzódkã. Równak aùtór za kòżdim razã pisze ò „szlachach pòlskòscë”. Ni mòżna jednak doszëkiwac sã ù ks. W. Szulësta rzeczowëch czë jawernotowëch felów w òpisywanim badérowóny spòlëznë, skòrno w ji mentalnym przekònanim nijak nie fùnkcjonowała kùlturowô i jãzëkòwô apartnosc Kaszëb i kaszëbiznë. Emigrancë z tego òbrëmia mielë sã za Pòlôchów.

Dzysdniowi lider i promòtór kaszëbiznë westrzód pòtómków dôwnëch òsedleńców z Pòmòrza, David Shulist, baro emòcjonalno wëznôwô, że swòje kòrzenie i kaszëbsczé pòchòdzenié òdkrił dopiérkù w 1997 r., w dniu swòji 46. roczëznë, czedë, bãdącë na gòscënie ù swégò òjca we Wilnie, w darënkù òtrzimôł swiéżo wëdóną ksążkã ks. Aloysiusa Rekòwsczégò *The Saga of the Kashub People in Poland*:

> I took this book home and I read and I read, and I could not believe that he was writing about our people. I never heard the word “Kashub” before. All my life I heard that we were Polish people and now we have someone telling us that we are Kashubs instead. In the book, another word popped out at me and that was the word “Kashubian”. I learned that it was the name of our language that we spoke at home and at work and was passed down from our grandparents. It was also the word that defined our culture, our heritage, our identity and nationality[12].

Aùtór zaznacziwô równak, że wiele razy miôł leżnosc spòtëkac Pòlôchów, z jaczima próbòwôł weńc w kôrbiónkã, ale nigdë sã to nie ùdało, bò nawzôjno bëlë dlô se niezrozmiałima. Szlachòwné doswiôdczenia mielë téż jiny mieszkańcë z jegò wsë, jaczi przëczënã tegò niezrozmieniô zaczãlë so tłómaczëc tim, że wësztôłcony Pòlôsze z miasta gôdają „high Polish”, a òni, mającÿ wiele słabszą edukacjã, pòsłëgiwają się „low Polish”[13].

---

[12] D. M. Shulist, *Discovering Kashubia Europe. The Fatherland of my Kashubian ancestors / Òdkrëwającë Eùropejsczé Kaszëbë. Tatczëzna mòjich kaszëbsczich prastarków*, Òttawa 2018, s. 1. [Jô wzął tã ksążkã dodóm i jô jã czëtôł, i czëtôł. i ni mógł dac wiarë w to, że òn pisôł ò naszim nôrodze. Jô nigdë rëchli nie czuł słowa „Kaszëba”. Bez całé żëcé jô wiedno czuł, że më jesmë Pòlôchama, a terô chtos nama gôdô, że je jinaczi, że më jesmë Kaszëbama. Z ti ksążczi jesz jedno słowò rzucëło sã mie w òczë, béł to wëraz „kaszëbsczi”. Jô sã dowiedzôł, że je to pòzwa naszégò jãzëka, jaczim gôdómë doma i w robòce, a òstôł òn nama przekôzóny przez naszich starków. To samò słowò definiowało téż naszã kùlturã, naszã spôdkòwiznã, naszã juwernotã i nôrodnosc.]

Jawernô, co òpisywónô przez Davida Shulista sytuacjô przëdarzëła sã téż Gail Olsheski. Chcącë zarobic so na studia – kò ekònomiczné pòłożenié familie z ósemką dzecy bëło wiãcy jak skrómné – sprzedôwała fritczi w Barry’s Bay przë czãsto przejéżdżóny drodze. Czedë jednégò dnia przë ji „bùdze z fritkama” zascygła sã pòlskô familiô, òb czas kôrbiónczi ùzmësłowilë ji, że nie gôdô pò pòlskù, nimo że donëchczôs bëła ò tim głãbòk przeswiôdczonô. Równak dopiérkù pò latach, czedë kaszëbizna bëła ju leno „spòdlim z dzectwa” ùprzëtomniła so swòje pòchòdzenié[14]. Mòżna ùznac, że *Òpòwiescë z Kaszëb* są swójnym ùczestnienim swòji familie i wszësczich kaszëbsczich przódków, chtërny dlô Kanadijczików bëlë pòczątkòwò paradoksalno Prësôkama[15], z racji zôbòru, z jaczégò emigrowelë i wpisónégò w dokùmentach emigracyjnëch pòchòdzeniô (z ti leżnoscë jedno z sedlëszczów òstało pòzwóné Prussian Hills)[16]: „ju w 1858 r. przëbëlë do Renfrew pierszi kaszëbsczi òsedleńcowie, chtërnëch French nazwôł »prësôkama«”[17]. Równak ju rok pózni na òbrëmim kòlonizowónym przez agenta Tomôsza Frencha kaszëbsczi emigrantowie òtrzimiwelë status „Pole” (Pòlôch)[18] abò, wedle jinëch zdrzódłów: „Polen”[19]. Òni sami pò prôwdze téż ùznôwelë sã za Pòlôchów, dozérającë swòji spôdkòwiznë, mającÿ ò jich pòlskòscë zaswiôdczac: przëwiozłą ze sobą wiarã, kùlturã i jãzëk przekazywelë pòtómkóm jakno nôwôrtniészi spòsób. To téż stało sã òrãdzą, że zdënczi przez prawie całi pòstãpny wiek kòjarzoné i bróné bëlë leno westrzód swòji włôsny spòlëznë, co doprowadzëło do sytuacje, że baro czãsto żeniałi bëlë ze sobą spòkrewniony. Takô òkòlëcznosc wëstąpiła téż w rodzëznie G. Olsheski. Aùtórka tak jã przedstôwiô w òpòwiescë *Gdowi zdënk*:

---

[13] Tamò, s. 1.

[14] S. Frymark, *Kaszëbsczi jãzëk w Kanadze…*, dz. cyt., s. 30–31.

[15] P. Trawicczi, *Instytucje i wartości społeczności kaszubskiej w Kanadzie*, Gduńsk 2022, s. 8.

[16] G. Olsheski przedstôwiô te jeleżnoscë w òpòwiescë *Samòtny wilk*.

[17] K. Ickewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, Gduńsk 2008, s. 55.

[18] I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983, s. 42.

[19] K. Ickewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, dz. cyt., s. 56.

> Nasza familijnô rózga nigdë nie wëchôda pòza stôrégò Józefa i jegò sostrã Mariannã, nëch dwòje, co ze stôrégò swiata przeprawilë sã do nowégò. To prawie bëło przeszkòdą do ògłoszeniô zôpòwiesców przed zdënkã mëmë.
>
> Mëma bëła òtroczką Mariannë, a tatk òtrokã Józefa seniora, co òznôczało, że mëma i tata bële spòkrewniony w drëdżi rédze, tej probòszcz ni mógł tak zwëczajno ògłosëc zôpòwiedzów, bò nôprzód mùszelë dostac dispensã òd biskùpa, a dopiérze tej mógł jima dac slub. Zdënk naszégò tatë z mëmą béł sparłãczenim ti sami rodowi krwie, i më – òsmë sztëk dzecy w piątim pòkòlenim, wiedno bëlë bùszny, że më pòchôdómé òd tegò samégò, òd starków erbòwónégò, kaszëbsczégò genu.
>
> – Czëstô krew – tak ò nas wszëscë gôdelë.
>
> Do 1958 rokù kaszëbskô spòlëzna liczëła prawie 900 lëdzy i wszëtcë bëlë spòkrewniony[20].

Przemòżny cësk na pòdtrzimiwanié pòlsczi identifikacje mielë przëjéżdżający razã z emigrantama różnonôrodny ksãża, leno że westrzód nich przez wiele lat nie bëło dëchòwnëch z Kaszëb. Bôczënk na to dôł m.jin. ks. W. Szulëst:

> Na mentalność ontaryjskich rodaków wywarli swoje piętno polscy księża. Jednym z nich był ks. B. Jankowski. Niejednokrotnie odwoływał się do polskiego pochodzenia parafian. Etniczny charakter wilneńskiej parafii często podkreślali biskupi z Ottawy lub Pembroke. W czasie pierwszej wojny światowej ks. Jankowski urządzał nabożeństwa o wolność narodu polskiego. Swych parafian zaopatrywał nie tylko w polskie książeczki do nabożeństwa, lecz także rozpowszechniał polską prasę religijną[21].

Szlachòwno D. Shulëst wskazëje, że kòscołë bùdowóné przez pierszich emigrantów, pòspólną ùcemiãgą, służëłë nié leno Kaszëbóm, ale téż Irlandczikóm i môłémù, kòl 10 procent spòlëznë liczącémù karnu Pòlôchów. Równak to prawie w jich jãzëkù sprawòwónô bëła liturgiô i nôbòżéństwa, a nié w jãzëkù przewôżający – jeżlë brac pòd ùwôgã emigrantów z pòrozbiorowi Pòlsczi – 90 procentowi spòlëznë kaszëbsczi. Swòjã wëpòwiédz kònkludëje kôrbiónką z matką na temat rozmieniô mszë w pòlsczim jãzëkù: „This is a lady who has gone to church all her life and not understanding the liturgy”[22]. Dodôwô, że zdrząćë na fùnkcjonowanié Kòscoła w kaszëbsczich enklawach w Kanadze, wszëstkò w nim bëło pòlsczé, włączno z jãzëkã, a nadto religijné ikònë, m.jin. w jegò parafialnym kòscele bëłë wiôldżé òbrazë Matczi Bòsczi Czãstochòwsczi i Matczi Bòsczi Królewi Pòlsczi[23]. Płënie z tegò gòrzkô refleksjô, że Kaszëbi w Kanadze nie czerowelë swòjim kawlã, òstawilë gò jinyma, przez co zatracëlë swòjã prôwdzëwą kùlturową identifikacjã, a przëczënił sã do tegò m.jin. Kòscół[24].

---

[20] G. Olsheski, *Òpòwiescë z Kaszëb…*, dz. cyt. s. 190.
[21] ks. W. Szulëst, *Polskość kanadyjskich Kaszubów*, dz. cyt., s. 334.

Pierszô ksążka G. Olsheski *Where the cherries end up* prezentëjącô kaszëbską spòlëznã z pòzdrzatkù dzéwczëca chcącégò sã wërwac ze swégò kùlturowò zamkłégò, përznã zwërodniałégò krãgù (pijący za wiele i wëbùchający gòrzã òjc, niepòradnô wzglãdã niegò i czãsto bitô matka, starszi bracynowie szturający i wëżiwający sã na młodszich) na wiele ôrtów narzesziwô do „pòlskòscë” ji mieszkańców, m.jin. sedlëszcze, w jaczim wëchòwùje sã bòhaterka-narratorka Genia Luckoskie nazéwô sã Polackville, a familijny farmie prastark nadôł miono *Jasno Gora*. Ji bracyni i sostrë mają pòlskòbrzëmiącé miona: *Josef*, *Urek* [Jurek], *Krysia*, *August*, *Bernadette*, *Ignacy*, a niejedny z napòmkłëch sąsadów noszą słowiańsczé nôzwëska, czasama téż miona, m.jin.: *Poderskie*, *Leonard Metamonskie*, *Stefan Winchevskie*, a môlowi ksądz to *Father Anotskie*[25]. I jesz jeden znankòwny przikłôd: czedë Genia, ju jakno sztudérka ùniwersytetu w Toronto sztelëje sã przed kamrôtama, żebë pòkazac sã z lepszi stronë i wëmëszliwô różné cëgaństwa, nie ùkriwô równak, że mô pòlsczé pòchòdzenié: „I told Sami that my father was a nuclear physicist, but I didn’t know him because as soon as he invented the nuclear bomb the Russians made him move back to Poland”[26].

Òpòwiescë z Kaszëb

Òpòwiescë z Kaszëb / *The Kaszuby stories* to drëgô, latosô, prozatorskô pùblikacjô Gail Olsheski. Nim sã równak pòkôza na wëdôwiznowim rënkù, czëtińcowie „Pòmeranie” – spòlëznowò-kùlturalnégò miesãcznika Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô – mòglë pòznawac òsóbno kòżdi z dzélów skłôdającëch sã na òmôwióny zbiér ju òd 2019 r., czej pierszô z òpòwiesców ùkôzała sã na starnach kwartalnika „Stegna” (nr 3 w 2019 rokù), lëteracczégò dodôwkù do „Pòmeranie”, razã z krótką biograficzną infòrmacją ò aùtórce.

---

[22] D. M. Shulist, *Discovering Kashubia Europe*..., dz. cyt., s. 57. [Je to białka, co całé żëcé chòdzëła do kòscoła, ale nie rozmia liturgie.]

[23] Tamò, s. 57.

[24] Tamò, s. 59.

[25] G. Henley, *Where the cherries end up*, dz. cyt., s. 1–12.

[26] Tamò, s. 117–118. [Jô rzekła Sami’émù, że mój òjc je nuklearnym fizykã, ale jô gò nie pòznała, bò jak leno wënalôzł atomòwą bómbã, Ruscë kôzelë mù wrócëc do Pòlsczi.]

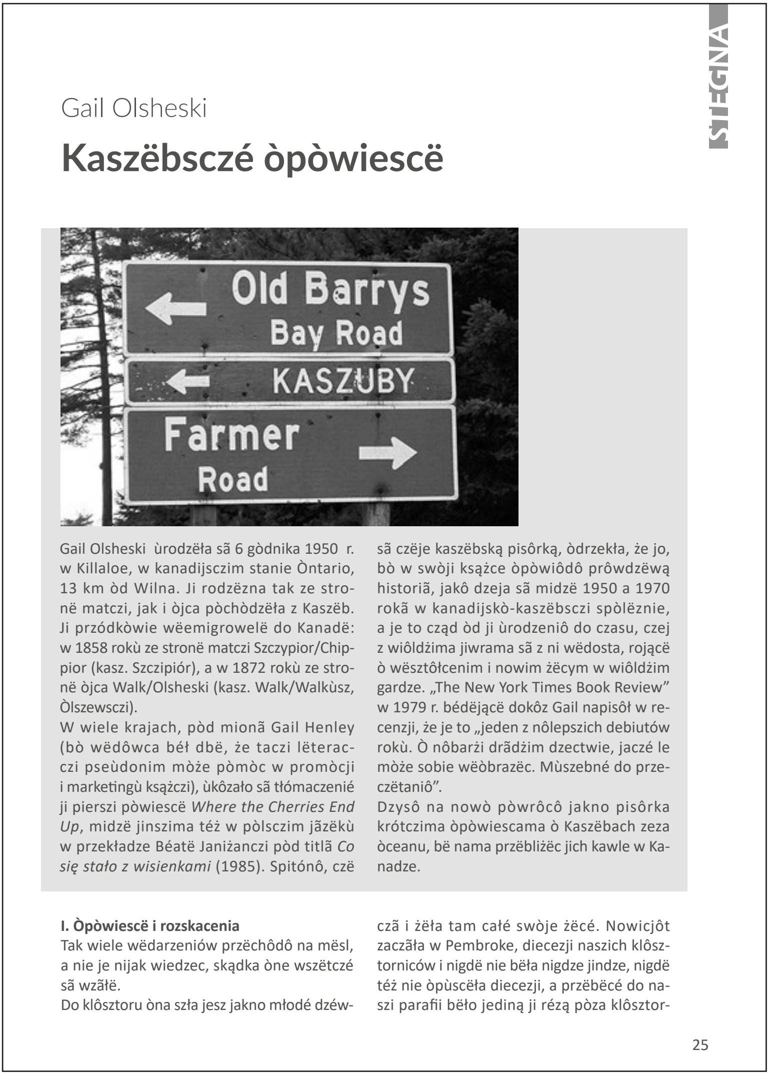

Gail Olsheski

Kaszëbsczé òpòwiescë

Gail Olsheski ùrodzëła sã 6 gòdnika 1950 r. w Killaloe, w kanadijsczim stanie Òntario, 13 km òd Wilna. Ji rodzëzna tak ze stronë matczi, jak i òjca pòchòdzëła z Kaszëb. Ji przódkòwie wëemigrowelë do Kanadë: w 1858 rokù ze stronë matczi Szczypior/Chippior (kasz. Szczipiór), a w 1872 rokù ze stronë òjca Walk/Olsheski (kasz. Walk/Walkùsz, Òlszewsczi).

W wiele krajach, pòd mionã Gail Henley (bò wëdôwca béł dbë, że taczi lëteracczi pseùdonim mòże pòmòc w promòcji i marketingù ksążczi), ùkôzało sã tłómaczenié ji pierszi pòwiescë *Where the Cherries End Up*, midzë jinszima téż w pòlsczim jãzëkù w przekładze Béatë Janiżanczi pòd titlã *Co się stało z wisienkami* (1985). Spitónô, czë sã czëje kaszëbską pisôrką, òdrzekła, że jo, bò w swòji ksążce òpòwiôdô prôwdzëwą historiã, jakô dzeja sã midzë 1950 a 1970 rokã w kanadijskò-kaszëbsczi spòlëznie, a je to cząd òd ji ùrodzeniô do czasu, czej z wiôldżima jiwrama sã z ni wëdosta, rojącë ò wësztôłcenim i nowim żëcym w wiôldżim gardze. „The New York Times Book Review” w 1979 r. bédëjącë dokôz Gail napisôł w recenzji, że je to „jeden z nôlepszich debiutów rokù. Ò nôbarżi drãdżim dzectwie, jaczé le mòże sobie wëòbrazëc. Mùszebné do przeczëtaniô”.

Dzysô na nowò pòwrôcô jakno pisôrka krótczima òpòwiescama ò Kaszëbach zeza òceanu, bë nama przëbliżëc jich kawle w Kanadze.

I. Òpòwiescë i rozskacenia

Tak wiele wëdarzeniów przëchôdô na mësl, a nie je nijak wiedzec, skądka òne wszëtczé sã wzãłë.

Do klôsztoru òna szła jesz jakno młodé dzéwczã i żëła tam całé swòje żëcé. Nowicjôt zaczãła w Pembroke, diecezji naszich klôsztorniców i nigdë nie bëła nigdze jindze, nigdë téż nie òpùscëła diecezji, a przëbëcé do naszi parafii bëło jediną ji rézą pòza klôsztor-

25

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Slédnô, dwanôstô historiô, zamikającô i pùentëjącô wczasniészą zawiartosc, *Kaszëbskô kùltura*[27], òpùblikòwónô òsta w 2022 r. („Stegna" nr 2 z 2022 rokù). Dzãka temù, nim na wëdôwiznowëch pòlëcach *Òpòwiescë…* zajistniałë jakno narracyjnô całosc w fòrmie ksążczi, doczekałë sã krótczi analizë aùtorstwa Daniela Kalinowsczégò na łamach wieleaùtorsczi mònografie *Polonistyka światowa*, w jaczi nasztrichnioné òstałë przédné zjawiszcza skłôdające sã na spòlëznowò-ekònomiczné spòdlé żëcô zaprezentowóny w narracje kaszëbsczi diaspòrë:

> *Kaszëbsczé òpòwiescë* Olsheski ukazują rzeczywistość enklawy kulturowej, hermetycznej społeczności Kaszubów, którzy zbudowali swoje domy, wioski i miasteczka w początkowo dzikich, potem zaś coraz bardziej ucywilizowanych rejonach Kanady. Autorka zarysowuje świat pozbawiony oznak agresywnej nowoczesności, spektakularnego postępu technicznego lub przepływu idei społecznych czy filozoficznych. W swych narracjach Olsheski wraca do dzieciństwa, w którym panuje niedostatek ekonomiczny, a rodzice i Kościół katolicki są ostoją moralności. Zarazem jednak pisarka nie sugeruje, aby było to dzieciństwo zupełnie nieszczęśliwe – raczej naznaczone surowością życia codziennego, z etosem pracy, powściągliwości, poprzestawaniem na małych radościach i na trzymaniu się rodzinnej ziemi[28].

Szerszé òbrëmié przedstawił we wstãpie do pùblikacje Dariusz Majkòwsczi, chtëren dokònôł interpretacyjny analizë interesëjącëch go wątków (m.jin. nieùniknionëch cywilizacyjnëch pòzmianów):

> Gail Olsheski òpisywô przédno swiat kanadijsczich Kaszëbów w pòłowie XX wiekù. Lëdze w ji tekstach wcyg jesz mòcno trzimają sã dôwnëch tradicji, ale je ju czëc wiater pòzmianów. (…) Taką swiądã mają téż jinszé pòstacje z òpòwiôdaniów. Widzą, że przed jich òczama przemijô wiele sprôw, jaczé donëchczôs bëłë swiãté i przëjimóné przez wszëtczich[29].

---

[27] W wersje ksążkòwi, pò dokònónëch przez aùtórkã pòprôwkach tituł òstôł zmieniony na *Kùltura Kaszëb*, ang. *Kaszuby Culture*.

[28] D. Kalinowsczi, *Polonistyka i Kaszuby. O możliwościach badań zagranicznych*, [w:] *Polonistyka światowa. Archiwa i współczesność. Język i kultura polska w świecie*, t. 4, red. A. Żurek, D. Ùcherek, Wrocłôw 2023, s. 163.

[29] D. Majkòwsczi, *Przedsłów*, [w:] G. Olsheski, *Òpòwiescë z Kaszëb. The Kaszuby stories*, dz. cyt., s. 8–9.

abò céchùjącë studium pòstaców, mdącëch swójnyma symbòlama-legendama westrzód swòjôków i mieszkańców, w ùszłoce zakòrzenionyma wachtôrzama wôrtnotów przekazywónëch przez starków, taczich jak dërchanié na jałowi, ale włôsny zemi czë szónowanié robòtë i celebrowanié kòżdi chwilë dnia i kòżdégò dzejaniô jakno misticznégò daru niebiosów:

> Wezmë na to *Samòtnégò wilka* Stańcława… Jegò cwiardé waranie w chëczë, wkół jaczi chòdzą na jachtã wilczi, zgarda dlô wëgòdë i dëtków bédowónëch mù przez cëzyńców, bëłë dlô jegò domôków symbòlã kaszëbsczégò mòcnégò dëcha i wiérnotë tradicjóm. Kùńc kùńców Stańcłôw przëgniotłi chòroscą przedôwô równak swòjã zemiã i zmieniô sã w Stanley`a, a krótkò przed nim ùcékô slédny samotny wilk, „stôri, ùmiarti, wëniérzchłi òd głodu abò chërë”.
>
> Jesz barżi kòmùdnô je historiô starka z òpòwiôdaniô *Stół*. Jegò heroja je przedstawiony wnetka jak pòstacjô ze strzédnowiekòwëch żëwòtów swiãtëch. Prôwdzëwi patriarcha nié le dlô swòji familie, ale całi kaszëbsczi

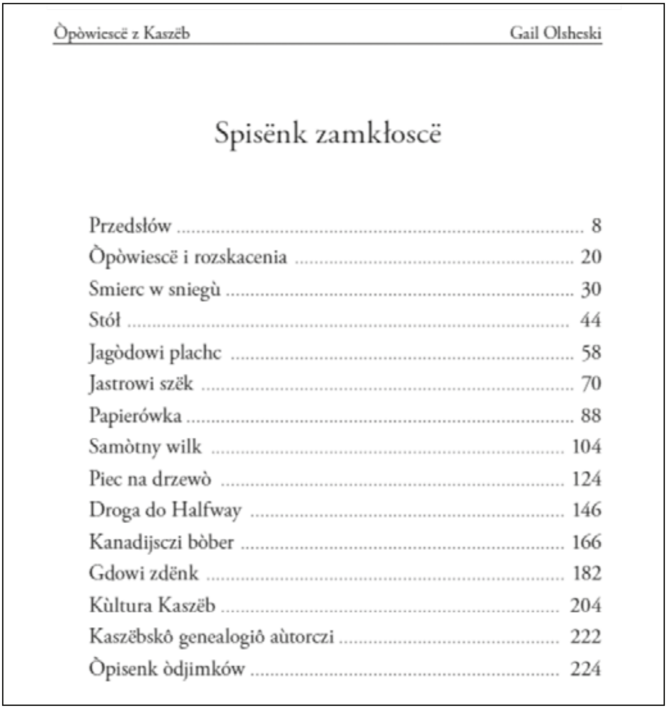

Òpòwiescë z Kaszëb Gail Olsheski

Spisënk zamkłoscë

Przedsłów 8
Òpòwiescë i rozskacenia 20
Smierc w sniegù 30
Stół 44
Jagòdowi plachc 58
Jastrowi szëk 70
Papierówka 88
Samòtny wilk 104
Piec na drzewò 124
Droga do Halfway 146
Kanadijsczi bòber 166
Gdowi zdënk 182
Kùltura Kaszëb 204
Kaszëbskô genealogiô aùtorczi 222
Òpisenk òdjimków 224

> spòlëznë. Zwëkłą codniowòsc – drãgą robòtã, mòdlëtwa, kòntaktë z lëdzama, a nawetka jedzenié – rozmiôł zmieniac w cos wôżnégò i misticznégò. Wszëtkò dlô niegò bëło cëdowné i swiãté[30].

Majkòwsczi dôwô téż bôczënk na pòkòleniowi przekôz dozérónégò w kaszëbsczich familiach etosu zemi, wiérnoscë tradicjóm, nawzôjnégò szónowaniô sã w midzëlëdzczich relacjach, zaradnoscë w pòdéńdzenim do codniowëch drãgòtów, itp., a wszëstkò to dlô religijnëch Kaszëbów miescëło sã w zawiartim w Biblie przesłanim czënieniô sobie zemi pòddóną[31].

Wiara i religijné prakticzi

Bez wątpieniô wiara regùlowa ritm żëcô kaszëbsczi spòlëznë. Chòc minãło sto lat òd òsedleniô sã pierszich emigrantów z Kaszëb, wcyg żëwé bëłë religijné prakticzi i cykliczny ùdzél w nôbòżeństwach. Olsheski nen pòwtôrzający sã w pòstãpnëch pòkòleniach ritm przedstôwiô òbrazama zachòwónyma na òdjimkach zrobionëch na trapach do kòscoła:

> Naszi prastarkòwie mùszelë miec cwiardi charakter, żebë wëstawic i ùtrzëmëwac w naszi dzëwi òsadze wiôldżi, drewniany kòscół, a równak dokònelë tegò, bò katolëcczi kòscół béł grawitacyjną òsą kaszëbsczi spòlëznë. (…) Nasze òdjimczi w òbrëmim stalata na kòscelnëch trapach wëchwëcëłë wszësczé grańczné chwile – dzecë kùńczącé pierszą klasã na grëpòwim zdjãcym òd Pierszi Kòmónie – òbiektiw skùpiony na môłim szesclatnym dzéwczątkù, stojącym na trapach kòscoła w biôłi knëpkòwi sëczence i w szlëjerze, z krutką kwiôtków w rãce, kò béł to nôwôżniészi dzéń młodégò żëcégò ti môłi dzéwicë, chtërna przëjãła Cało Christusa. Te same kòscelné trapë w òdjimkòwim kùńszce przedstôwiałë nasze młodé białczi w dniu jich zdënkù – brutkã pòbłogòsławioną sakramentã małżeństwa, w biôłi knëpkòwi sëkni i w szlëjerze, z krutą kwiatów, bò terô to béł nôwôżniészi dzéń ji żëcô[32].

Ò mòcë jich wiarë mòże swiôdczëc determinacjô, z jaką môłô, żëjącô w biédze spòlëzna nadlëdzczim chwatã wëbùdowała kòscół, chòc sami jesz ni mielë wëstawionëch chëczi i gbùrsczich zabùdowaniów, a do te ni mielë przëdzelonégò przez biskùpa ksãdza. Przez jaczis czas nôbòżeństwa rotacyjno òdprôwielë ksãża irlandzczi, niemiecczi czë francësczi[33], co sprôwiało jiwer nié leno z pòrozmiéwanim sã, ale téż z kòrzëstanim ze sakramentów, jak chòcbë spòwiedzë[34]. Dopiérkù w 1875 r. arcëbiskùp Òttawë, ks. Józef T. Duhamel sczerowôł w rejon Brudenell i Hagarty Township[35] pierszich pòlsczich ksãżi[36]. Na pòczątkù je widzec czãsté zmieniwanié sã dëchòwnëch, bò żëjący we wiôldżi biédze Kaszëbi nie dôwelë radë zagwësnic jima ùtrzimaniô[37]. Te jiwrë ni miałë równak cëskù na jich głãbòką religijnosc, jaką ju jakno dzecë namikelë w familijnëch dodomach i praktikòwelë przez całé żëcé, przeszczépiającë jã pòstãpnym pòkòleniómі. Króm kòscoła, òpisónégò przez aùtórkã jakno „grawitacyjnô òs” całi spòlëznë, kòżdô z kaszëbsczich chëczi bëła jak domòwi kòscół, bò jak nadczidnął D. Majkòwsczi „w chëczach wiszą różańce i swiãté òbrazë, mòdlëtwa towarzi jima kòżdégò dnia przë robòce, jedzenim, w wòlnym czasu”[38]. Nieròz te òbrazë bëłë leno pòdniszczonym, przëwiozłim przez prastarków òbrôzkã z wizerënkã jaczégòs swiãtégò, jak w òpòwiescë *Jagòdowi plachc*, ale òddôwónô bëła jima nôwëższô tcza, bò bëłë nié leno przedmiotã kùltu, ale téż stanowiłë parłãcz z przódkama i jich eùropejską tatczëzną. Swójnym przejawã ti tczë bëło nadôwanié dzecóm mionów znónëch swiãtëch:

---

[30] Tamò, s. 10.

[31] Rdz. 1, 28

[32] G. Olsheski, *Òpòwiescë z Kaszëb*…, dz. cyt., s. 213–214.

> Bernadette òtrzimała miono na tczã swiãti Bernadetë, bò w chëczach béł òdjimk ti młodi swiãti, klëczący przed òbjawioną ji w Lourdes Mariją Panną. Béł to jediny òbrôzk na gòłëch scanach jich dodomù i Bernadette co wieczór dłëgò w niegò wzéra zanim szła spac[39].

---

[33] K. Ickewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, dz. cyt. s. 69–70.

[34] Tamò, s. 71. K. Ickewicz przëtocziwô lëst Tomôsza Grabòwsczégò drëkòwóny w zélnikù 1887 r. we „Wiarusu”, w jaczim aùtor òpisywô „technikã” ùdzeliwaniô sakramentu pòkùtë przë wspòmóżce tłómacza: „Spowiedzi słucha ksiądz francuski za pośrednictwem tłumacza. Ksiądz trzyma spowiadającego [się] za rękę, podczas gdy tłumacz zadaje pytania z rachunku sumienia. Jeżeli spowiadający [się] popełnił jaki grzech, to ściska kapłana za rękę. Znak ten, rozumie się, pozostaje nie spostrzeżonym dla tłumacza.”

[35] Kaszëbsczé sedlëszcze ùmôlnioné w tim òbrëmim za sprawą pòchòdzeniô pòsłëgùjącégò mieszkańcóm dëszpasturza, ks. Ludwika Władisława Dembsczégò, w 1880 r. òtrzimało pòzwã Wilno. Por.: I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, dz. cyt., s. 67.

[36] Tamò, s. 67. Téż K. Ickewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, dz. cyt., s. 70–71.

[37] Ks. W. Szulëst, *Polskość kanadyjskich Kaszubów*, dz. cyt., s. 342–343.

[38] D. Majkòwsczi, *Przedsłów*, dz. cyt., s. 14.

[39] G. Olsheski, *Òpòwiescë z Kaszëb…*, dz. cyt., s. 58.

Môłô bòhaterka ti òpòwiescë ùczi sã w szkòle prowadzony przez klôsztornice, przëzérô sã jich robòcémù i skrómnémù żëcémù, a gòrlëwòta, z jaką sã mòdlą, przëczëniwô sã do przeżiwónëch przez dzeckò prawie że misticznëch rozskaceniów.

Przejawã indiwidualny czë familijny pòbòżnotë béł nié leno ritm codniowëch mòdlëtwów, np. kòrónka (*Gdowi zdënk*[40]), dzãkczënienié przed jedzenim (*Stółł*[41]) czë òb czas robòtë (*Òpòwiescë i rozskacenia*[42], *Jagòdowi plachc*[43]), ale téż erbòwóné gestë: zascygnienié sã przë przëdrożnym krziżu (*Droga do Halfway*[44]), przestrzéganié pòstu, chtëren dlô dzecy òznôczôł czas nawzôjnégò pilowaniô sã i nié pòdjôdaniô smaczków pòschòwónëch przez matkã (*Jastrowi szëk*[45]). W spòlëznowim wëmiarze òznôczôł ùczestniczenié w niedzélnëch i swiątecznëch nôbòżeńśtwach (*Jastrowi szëk*, *Kanadijsczi bòber*, *Kùltura Kaszëb*), a òdswiãtnosc liturgicznëch wëdarzeniów bëła pòdsztrëchiwónô szëkòwnyma ruchnama. Aùtórka w kąsk szpòrtowny spòsób przedstôwiô òbleczënk białków na Gòdë z czasów biôtczi z bòbrama zawłaszczìwającyma zemie kaszëbsczich òsedleńców:

> Werónka Piekarskô jakno pierszô sprawiła so kòżëch. Béł to kòżuszk z bòbrowëch skórków. Òna bëła wiôlgą, zasadłą białką, a bòbrowé fùtro jesz jã pòwiãksziwało. Przëszła do nas dodóm pòchwalëc sã nim. (…) Wnetka wszësczé białczi w naszi spòlëznie chòdzëłë w bòbrowëch kòżëchach. Z kòscelnégò chùru òb czas Pasterczi to wëzdrzało, jakbë procesjô bòbrów sënãła główną nawą do kòmónie. Dëcht kòżdô białka miała na se bòbrowi kòżëch. Skórczi mieniłë sã òd widu dankòwëch lãpków, rozwieszonëch pò całim kòscele[46].

Swiąteczny dzéń òd zarobiałi codniowòscë resztë dni tidzenia wëapartniwôł sã téż w familijnym spãdzywaniu czasu np. na piknikach (*Papierówka*[47]).

---

[40] Tamò, s. 198.
[41] Tamò, s. 46.
[42] Tamò, s. 20–26.
[43] Tamò, s. 64–66.
[44] Tamò, s. 160–162.
[45] Tamò, s. 110.
[46] Tamò, s. 178.
[47] Tamò s. 96–98.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Bùtnowim przejawã religijnoscë, mającym mòcné òpiarcé w tradicje wëkònywaniô i ekspònowaniô môłi architekturë sakralny, pòzéwóny na Kaszëbach „Bòżima Mãkama”[48], bëłë téż przëdrożné krziże stôwióné przë drogach przez kaszëbsczich emigrantów:

> Przë drodze do Halfway stojôł krziż. Wznôszôł sã wësok. Skłôdôł sã z dwùch szarëch zbùtwiałëch balków. Pierszi òsedleńcowie sztërëkańtno je wëczechlëlë z nôdłëgszich w òkòlim camrów. Przë ti drodze òn stojôł ju òd stalatów, zaãkrowóny w skałach. Nick na nim nie bëło, żódnëch żłobiznów, figùrów, leno pòpãcóné òd staroscë balczi, ale to w niczim nie ùmniészało jegò niezmieniwny bëtnoscë w tim môlu. (…)
>
> Przë wszëstczich drogach do naszich szërok rozkòscérzonëch kaszëbsczich zôgrodów stojałë pòdobné krziże pòstawioné przez pierszich òsadników. Òni téż nalezlë w ti dzëczëznie brzôd na drzewach a dzëczé zwierzãta przë drogach i zaczãlë nazewac nasze Kaszëbë „Bòżą Zemią”, to bëła jich zemia òbiecónô[49].

Tcza dlô ziemi ù Kaszëbów je bez wątpieniô zrzeszonô ze stôrotestamentalnym mòtiwã zemi òbiecóny. Nót je pòdsztrichnąc, że Kaszëbi bëlë nôłożen cãżczi robòtë. Doch gbùrstwa i majątczi, na jaczich marachòwelë sã w pòdzôbòrowi òjczëznie do plónëjącëch nie nôleżałë, stądka ni mòże dzëwic, że ùdostóné òd kanadijsczégò rządu 40 ha zemi[50] stanowiło dlô nich biblijną arkadiã (sami bëlë doch na pòdobã Izraelitów wëchôdającëch z Egiptu[51] – òstawilë swòje domôctwa i dobëtk ùcékającë òd prësczégò ùstëgòwaniô, abë tu òdnalezc swòjã krôjnã szczestlëwòscë) i téż nôbòżną tczą jã òtocziwelë:

> Miôł dłudżé, òbrodné pòla, a te bùlwë przechòwiwóné w mitach, pòchòdzëłë z pòlów przez niegò òrónëch, a przez jegò kònie wëgnojonëch. To bëłë swiãté bùlwë, kò jegò pòla bëłë mù jak ògród Getsemani, gdze gôdôł z Bògã, ze wdzãcznoscą dzãkòwôł Mù za wszëtczé próbë, jaczé mùszôł znaszac i zgôdzôł sã ze swòjim kawlã. Meditowôł, mòdlił sã i spiéwôł.

---

[48] Por. A. Łosyńsczi, *Krzyże i kapliczki przydrożne w kulturze Kaszubów*, [w:] *Z dziejów kultury Pomorza XVIII–XX wieku*, t. II, red. J. Bòrzëszkòwsczi, C. Òbracht-Prondzyńsczi, Gduńsk 2024, s. 296–322.

[49] G. Olsheski, *Òpòwiescë…*, dz. cyt., s. 160, 162–164.

[50] Tamò, s. 146. Por. I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, dz. cyt. s. 41.

[51] Wj 12,34–16,36; także Lb 33,1–49.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

> Pòd sklepienim kaszëbsczégò nieba wëspiewiwôł pòlsczé i łacëznowé himnë, zwëkòwno spiéwóné na mszach w kòscele Nôswiãtszi Marije Pannë. Kòżdô rodzëzna w ti môłi, zwiarti kaszëbsczi spòlëznie bëła bùsznô z jegò głosu, czej spiéwôł na jich wieselach, pògrzebach, chrztach i ùroczëstoscach. Béł człowiekã, chtëren bez wszëtczé lata swégò zemsczégò żëcô przëdôwôł widzałoscë tim ùswiãconym òbrzãdóm[52].

Zwëczi i òbrzãdë

W òbrëmim òbrzãdowòscë w pòszczególnëch òpòwiescach ùkôzóné są téż tradicje, jaczé przodkòwie przëwiozlë z Kaszëb na kanadijską zemiã.

Aleksander Majkòwsczi w *Żëcym i przigòdach Remùsa* scwierdzywô: „Naszi Kaszëbi są hònórny i dbają ò widzałosc”[53]. Na tã znankã skrómno żëjącëch pòtómków kaszëbsczich emigrantów Gail Olsheski òsoblëwò dôwô bôczenié, m.jin. w òpòwiescach: *Jastrowi szëk*, *Kanadijsczi bòber*, *Kùltura Kaszëb*. Jak ju òstało nadmienioné w slédnym pòdrozdzélu, czãsto wôżné wëdarzenia, przédno mającé charakter religijny (Jastrë, Zeloné Swiątczi, Gòdë) rozskacywałë mieszkańców kanadijsczi diaspòrë do pòdsztrichnieniô jich apartnoscë nowim òbleczënkã. W òpòwiescë *Jastrowi szëk* aùtórka szerok rozpisëje sã nad tim zwëkã:

> Maszina do szëcô jaż fùrkòta ze szwągù. Miała maszinã firmë Singer, chtërnã kùpiła na ratë z katalogù Eatona. Mdze jesz bez wiele lat spłôca jã czekama wspòmóżczi na dzecë nim spłacy wszëtczé miesãczné ratë, ale terô to nie béł czas na jiscenié sã tim, czej Jastrë bëłë za dwiérzama i nót bëło ùszëc nowé ruchna. Na Kaszëbach bëło to ju òdwieczną tradicją, że żóden szónëjący sã człowiek bez nowëch ruchnów bë sã nie pòkôzôł w kòscele na jastrowi rezurekcji[54].

Wôrt bôczënkù je téż zaradnosc białków, chtërne szlachòwno jak jich kaszëbsczé prastarczi, nié leno piekłë chléb, przërëchtowiwałë zaprawë i przerôbiałë miãso na zwëkòwné w kaszëbsczich domôctwach wòrztë: léberkã czë krwawą (*Kùltura Kaszëb*), same nadto mùszałë zadbac ò ùszëkòwanié nowëch ruchnów dlô całi familie, jak téż nôpòtrzébniészé wëkùstrzenié chëczë:

---

[52] Tamò, s. 48–50.
[53] A. Majkòwsczi, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, Gdańsk 2020, s. 12.
[54] G. Olsheski, *Òpòwiescë…*, dz. cyt., s. 70.

> Òb czas pòstu szëła gardinë, cobë przëstrojic chëcz, a z tegò, co zbiegło, zrobiła szlips dlô chłopa. Dlô sënów, chtërny bëlë służkama, ùszëła nowé czerwòné sutanczi. Gdzes na stole leżało téż môłé mòdło do czôpków, a òna, chòc czas jã gònił, jesz szëkòwa niedzélné kapelusze dlô se i dzéwczãt. Bëłë to letczé, cenëchné kapeluszczi, z gałązką sztëcznëch kwiatów, ale czejbë Jastrë przëpadłë nawetka wczas na zymkù, czej znób szczipie, a sniég zalégô na zemi, tej i tak te kapeluszczi bë przëòzdôbiałë jich głowë. To sã pòwtôrzało òd lat z regùlarnoscą cządów rokù[55].

Przestrzéganié kaszëbsczich tradicjów miało swój òsoblëwi szëk w wôżnëch familijnëch wëdarzeniach, jak òbrzãdë towarzącé zdënkòwi. W òpòwiescë *Gdowi zdënk* òdjimczi z familijnégò, rozpôdającégò sã òd czãstégò przezéraniô i staroscë albùmù pòbùdzają Olsheski do òpisaniô wieselów w môlëznach zamieszkałëch przez pòstãpné pòkòlenia pòtómków kaszëbsczich emigrantów. Szlachòwno jak na dôwnëch Kaszëbach zbiérała sã na nich całô wies. Do òsoblëwò celebrowónégò zwëkù nôleżôł (wcyg aktualny òb czas współczasno wëprôwiónëch wieselnëch zabawów) tuńc z młodą brutką za òpłatą, tpzw. brutczi tuńc:

> Wieczór, czej zebrało sã nôwiãcy lëdzy, òstôł zapòwiedzóny brutczi tuńc. To béł jeden z nëch niezmieniwnëch zwëków. Chłopsczi zmùrmòlony kapelusz kòle stopów pannë młodi zaczął sã wëfùlowëwac papiorowima dolarama, a ti, co zapłacëlë, żdelë na tuńc z nią.
>
> – Tańcowac – rzekł pòstãpny za régą i cziwająco wëcygôł rãkã.
>
> Dzecóm dôwało sã drobné dëtczi do wrzuceniô do kapelusza, a tej pòzérało, czë jima téż ùdô sã jã wëcygnąc do tuńca. Brutczi tuńc cygnął sã przez czile gòdzënów nocë, a czej leno sadła na łôwce, cobë òddichnąc, zarô chtos jã cygnął na parket i przëbôcziwôł, że nôleżi mù sã tuńc[56].

Ni ma za to w tim òpisu jinëch wiesélnëch zwëków, jak chòcbë błogòsławieństwa przez rodzëców, òczepinów czë kùńczącégò wczas pòreno taneczną zabawã òdspiéwaniô piesnie *Czedë rené wstają zorze*.

Jinszim, zachòwiwónym westrzód kanadijsczich Kaszëbów zwëkã bëło charakteristiczné dlô tegò etnicznégò karna całonocné przedpògrzebòwé czuwanié przë ùmarłim zwóné pùstą nocą. Ten kaszëbsczi òbrząd òstôł pòdrobno zbadóny i òpisóny m.jin. przez ks. Jana Perszóna[57]. W òpòwiescë *Stół* mô òn taczi sóm szëk i przebiég:

---

[55] Tamò, s. 72.
[56] Tamò, s. 194.

> Stark przewòdzył spiéwóm. W pańsczi jizbie w trëmie leżała starka. Ùmarła rëszonô szlachã òd wësoczégò cësnieniô krwi. To bëła ji Pùstô Noc, a stół béł przédnym môlã ùroczëstosców. Przëkrëti béł biôłim òbrëskã, a nad nim roznôsza sã wòniô matczënégò zela ze swiéców. Kòżdi miôł przed sobą swój kancjónôł, a czej stark zaczinôł pierszé nótë melodie nisczim głosã, reszta letkò i z ùwôżanim doparłãcziwa do niegò. (…)
>
> – Pón Bóg zapłacy – pòcesziwelë gò, a òstelë z nim przë stole, jaż sã rozwidniło[58].

Zwëk òbchôdaniô „pùsti nocë”, a pòtemù ùczestniczeniô całi spòlëznë w pògrzebie, dëcht tak, jak sã to dzejało òb czas kaszëbsczich wieselów, parłãczi sã bezpòstrzédno z jedną z charakteristicznëch znanków Kaszëbów – gòscynnoscą. Ji òdzdrzadlenié jidze òdnalezc w tradicyjnëch òbëczajach, téż i dzys mdącëch nierozłącznym i nôtëralnym elementã kùlturë Kaszëb, jak chòcbë òdwiedzywanié całą rodzëną krewnëch, nawzôjnô sąsedzkô pòmòc, z òbrzészkòwim pòczestënkã, a téż pòspólné òbdarowiwanié sã sąsadów darënkama na swiãta, jaczima zazwëczôj bëłë zaprawë czë jiné smaczczi z domòwi kòmòrë:

> Jak sã miało szczescé ùstrzelëc miedwiedza, jegò miãso pòpòrcjowóné i zamrożoné bëło nôbëlniészim darënkã dlô wszësczich sąsadów na Gwiôzdkã. Ù nas gòdową tradicją bëło òbdzeliwanié sąsadów darënkama, zanôszało sã jima jaczés ekstra szmaczczi – doma ùpiekłi kùch z brzadã, skło z marinatama abò bùdlã klónowégò cyropù. Jeżlë chłopóm ùdało sã zadzëwic sąsadów niespòdzónym sztëkã zamrożonégò miedwiedza, tej Gòdë w sercu najich Kaszëb stôwałë sã bògatszé[59].

Nawetka niespòdzajny gòscë nie bëlë wëpùszczony z pùstima rãkama. Aùtórka *Òpòwiesców z Kaszëb* z charakteristiczną dlô ji ùtwórstwa refleksyjnoscą tak hewò przedstôwiô ten zwëk:

---

[57] J. Perszón, *Na brzegu życia i śmierci, Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia pogrzebowe i zaduszkowe na Kaszubach*, Wyd. II, Gduńsk–Pelplëno 2017, s. 183–200.
[58] G. Olsheski, *Òpòwiescë*…, dz. cyt., s. 50–52.
[59] Tamò, s. 174.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

> Czej Ritza wëchôdôł, mëma chwëcëła òpakòwóną ju krwawą wòrztã, cobë mù jã dac. W darënkù na òddzãkòwanié. To téż bëła jedna z tëch tradicjów, jaczich më nigdë nie zatracëlë. Czej chto przëszedł na gòscënã, wiedno wëchôdôł z jaczim gòscyńcã, tak sã lëdze òdpłôcelë, dôwającë gòscowi cos wëmëslnégò na pamiątkã nawiedzeniô. Béł to spòsób na òkôzanié, jakô to bëła éra gòscëc gò w swòjich chëczach, i że spòtkanié z nim nas ùbògacëło[60].

Nierôz zwëczi i òbrzãdë kùltiwòwóné bëłë w kąsk zmieniony fòrmie, dopasowóny do kanadijsczich warënków czë mòżlëwòtów, jak chòcbë w przëtrôfkù òbchôdaniô Sylwestra. Jednym z dôwni celebrowónëch na Kaszëbach zwëków bëło witanié Nowégò Rokù przez wëgónianié Rokù Stôrégò i wszelejaczégò „stôrégò” złégò robienim jak nôwiãkszégò trzôskù, tak tej bëło to „zwònienié, trąbienié, wrzeszczenié i strzélanié przë akómpaniamence wëjącëch psów”[61]. Ks. Perszón przëbliżiwającë gòdowé i nowòroczné tradicje na zemi wejrowsczi dodôwô, że ò dwanôsti w nocë lëdze „dzwonią dzwonkami, krzyczą głośno, starsi uderzają w patelnie lub pokrywki garnków. Ci, co posiadają broń palną, strzelają na wiwat”[62]. W prawie arkticznëch warënkach kanadijsczi zëmë swiãtowanié przëbliżiwającégò sã Nowégò Rokù ògrańczoné bëło do wëczekiwaniô dwanôsti w nocë w familijnym karnie i ritualny palbë ze strzélbë:

> Sylwester béł baro wôżnym czasã niesącym nôdzejã dlô naji spòlëznë. Zgódno z môlecznym zwëkã chłopi ò dwanôsti w nocë wëchôdelë bùten i pierszé nowòroczné strzélë z flintów wëpùszcziwelë w czôrné niebò. Wszëscë żdelë z rozskacenim na zmianã stôrégò rokù na nowi. Më zdrzelë jak tata ladëje swòjã flintã w chëczë, gdze bëło cepło – bùten bëło przerazlëwie zëmno – bëła to jedna z tëch nocy, czej òdriwa sã skóra wskazëjącégò palca przëmiarzłô do spùstu flintë – tak nama gôdôł. (…) Przëczëpnął za nawiónym szuńcã i równo ò dwanôsti wëstrzelił w nieprzezérną zëmòwą noc.
> – Jegò strzél ùczëją jaż w Syberie – rzekła mëma.

---

[60] Tamò, s. 216.

[61] B. Bòrk, *Na Lesôkach*, Bòjón 1995, s. 26.

[62] J. Perszón, *Godné zwëki, Zwyczaje i obrzędy okresu adwentu i Bożego Narodzenia w regionie wejherowskim*, Lëzëno 1991, s. 41. Por. Hasło: *Sylwester kaszubski*, [w:] R. Òstrowskô, I. Trojanowskô, *Bedeker kaszubski*, Gduńsk 1978, s. 413.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

> Miała prôwdã – czej jesmë ùczëlë daleczny wëstrzél, më wiedzelë, że gdzes tam w Syberie, jaczis zzëbłi òd mrozu Kaszëba wëpôlił ze swòji flintë, cobë żëczëc nama szczestlëwégò Nowégò Rokù[63].

Kaszëbskô spôdkòwizna – jawernota i identifikacjô

Bruno Sënôk razã z karnã socjologów przeprowadzył w latach 80. XX w. terenowé badérowania na Kaszëbach poswiãconé kaszëbsczi jawernoce. Króm ùstaleniô, że Kaszëbi w przewôżającym dzélu deklarëją dëbeltną jawernotã: pòlską i kaszëbską, przë czim ni mają charakteru substitutiwnégò, to znaczi „zmòcniwanie jedny mòże sã dokònëwac bez òsłabiwaniô i wëzbiwaniô sã drëdżi”[64], to jesz wëapartniwającë w òbrëmim kaszëbsczi jawernotë czile ôrtów wskôzôł, że na całowną aùtoidentifikacjã skłôdają sã znanczi genealogiczné („fakt ùrodzeniô w kaszëbsczi familie i pòkòleniowé zasedzenié w jednym môlu”[65]); a téż kùlturowé, na jaczé skłôdô sã „znajomòsc kaszëbsczégò jãzëka, zrzesz z etniczną kùlturą i kaszëbską zemią”[66]. Z procëmny stronë ùmôlnił szczątkòwą jawernotã, òdznôczającą sã dëcht czëstą òbòjãtnoscą wzglãdã kaszëbsczi spôdkòwiznë abò całownym òdrzucanim ji, co Sënôk òkresliwô „eskapizmã etnicznym”[67], parłãczącym sã przeważno z kòmpleksã wsowòscë. Pòmidzë nima nalôżają sã Kaszëbi ò „jałowi jawernoce”, to znaczi taczi, chtërny kaszëbizną sã nie interesëją, a nawetka ùwôżają jã za òbcãżnik[68], i pòstãpné karno – „pół-Kaszëbi”, dlô jaczich kaszëbskô jawernota mô charakter nabëti abò deklaratiwny, bierzący sã z jich wëbiéru[69].

Òpòwiescë z Kaszëb… przedstôwiają czwiôrté i piąté pòkòlenié kaszëbsczich òsedleńców, w rozmienim mieszkańców ju òd stalata zakòrzenionëch na òntarijsczich nieòbrodnëch holmach. Aùtórka przëznôwô, że rodzëce głôdkò pòsłëgiwelë sã jãzëkã kaszëbsczim, równak ji pòkòlenié przëswòjiło so leno biérną znajomòsc mòwë starków:

---

[63] G. Olsheski, *Òpòwiescë*…, dz. cyt., s. 134–136.

[64] B. Sënôk, *Kaszubska tożsamość, ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Gduńsk 1998, s. 73.

[65] Tamò, s. 59.

[66] Tamò, s. 59.

[67] Tamò, s. 68.

[68] Tamò, s. 67.

[69] Tamò, s. 68.

> Za jeden z cëdów nëch czasów mòże ùznac to, że czej ti dwaji chłopi mëslelë, że më jesmë za młodi, cobë zrozmiec jich gôdkã, më z rozskacenim słëchelë wmikającë w kòżdi zwãk i kòżdé zdanié nëch méstrów dôwnégò jãzëka. Nicht nigdë nama nie klarowôł znaczeniô nëch słów ze stôri, kaszëbsczi mòwë, më równak wcygelë jich znaczenié, dëcht tak samò, jak no wëcé dochôdającé z bùtna. Tak wëzdrzałë te nasze familijné zéńdzenia – całô rodzëzna zgrużdżonô w môłi chałpie, a më, chòc różnégò wiekù i pòjãtnoscë, nawetka nie wiedzącë czedë, scësniony w céni pétrólczi, przëswòjiwelë so òdwieczną mòwã starków, niezmieniwno zachòwiwóną na Stańcłówòwi górze[70].

W niewielnëch dzélëkach dialogòwëch przëwòłiwô pòjedinczné zapamiãtóné słowa czë krótczé wërażenia i zdania. Westrzód nich mòże wëapartnic swójné tematiczné òbrëmia, m.jin.:

- przekleństwa i wëpòwiedzë ò negatiwnym òdniesenim emòcjonalnym: *czôrny diôbeł*, *kùrwa*, *przeklãtô kara*, *jidzë do diôbła*, niemc (*Smierc w sniegù*, *Samòtny wilk*),
- wërazë i wërażenia òznôczającé òpiniã: *głupi* (*Smierc w sniegù*), *szmakô* (*Stół*), *skrómné drzewa* (*Papierówka*), *gadac bële co*; *Òn je Miemc*, *Pòwiém prosto, jak je*; *zmiarti* (*Samòtny wilk*), *brzëdczi las* (*Kanadijsczi bòber*), *na co* (*Gdowi zdënk*),
- wërażenia ekspresyjné: *Jenë*, *jenë, kochóny* (*Stół*),
- słowa òdnôszającé sã do lëdzy, rzeczi czë zjawiszczów: *pùsté nocë* (*Stół*), *miedwiédz* (*Jagòdowi plachc*), *stark* (*Samòtny wilk*), *pipa* (*Piec na drzewò*), *baba*, *starka* (*Droga do Halfway*) *korónka* (*Gdowi zdënk*), *tatk* (*Kùltura Kaszëb*),
- òbznôjmienia, zapitania: *to je mój bùnker*, *dużé pieniądze*, *a pò co pieniądze* (*Samòtny wilk*), *Tam są Etmańsczi*, *Na, to droga Czôpiewskô*, *Jak jô béł młodi* (*Piec na drzewò*), *Wejle! Jak òna òbiérô te bùlwë*, *Nic nie dostónã*, *Jô béł baro młodi* (*Droga do Halfway*), *czôrnô gapa* (*Kanadijsczi bòber*), *czëstô krew*, *mòja kòbiéta*, *Terô bãdzemë gadac* (*Gdowi zdënk*), *Ni mògã*, *Nic nie je* (*Kùltura Kaszëb*),
- pòceszenié: *Pón Bóg zapłacy* (*Stół*),
- rozkôzania abò nakazë: *nie patrzë*, *zrób krziż* (*Jastrowi szëk*), *tańcowac*, *Nie wiglãdë*, *Òj, sadôj* (*Gdowi zdënk*),
- òkreslenia czasu: *witro* (*Papierówka*);

---

[70] G. Olsheski, *Òpòwiescë…*, dz. cyt., s. 108–110.

Nót je dodac, że Olsheski pisze *Òpòwiescë…* z perspektiwë òsobë dozdrzeniałi, znający swòje pòchòdzenié i historiã rodzënë, jakno że jistniała pòkòleniowô tradicjô òralnégò przekazywaniô w fòrmie òpòwiesców historie rodu i wôżnëch wëdarzeniów, przë tim mający swiądã włôsny jawernotë, ùtożsamiwający sã z kaszëbską spòlëzną i szónëjący doróbk ùszłëch pòkòleniów w pòdtrzimiwanim etniczny kùlturë. Nie bëła òna równak jakąs zrozmiałą sprawą dlô bòhaterczi-narratorczi òpòwiôdaniów – pôrãlatnégò dzéwczątka, ni mającégò nawetka pòjãcô ò jistnienim włôsny kùlturë:

> To béł pierszi rôz, czej òn [Frank Ritza] nas nawiedzył. Czej wërzekł słowò „kultura”, zawisło òno głëchim cãżôrã w lëfce wëfùlowùjącë całą jizbã. Jesz nigdë më ni mielë czëté tegò słowa. Më nie znelë jegò znaczeniô.
>
> – Co wa wiéta ò swòji kùlturze? – spitôł.
>
> Më sedzelë czësto òniemiałi, nicht ni miôł òdwôdżi chòcbë sã pòrëszëc, w głowach zrobiło sã pùsto, nicht nie wiedzôł, co òdrzec, bò jesz nigdë nicht nama nie zadôł taczégò pitaniô, a to słowò zdôwało sã bëc przënôleżné do czësto jinszégò swiata[71].
>
> – Wa mùszita znac swòjã kùlturã – rzekł – bò jinaczi wa jã stracyta.
>
> Ale cëż to tak pò prôwdze òznôczało? Kò më nawet nie wiedzelë, że mómë kùlturã. I jak mòżna stracëc cos, z czegò sã donąt nawet nie zdôwało sprawë, że jistnieje?[72]

Nen wëjimk w aùtorsczi wersje mô dialodżi prowadzoné w anielsczim jãzëkù, co mòże wskazëwac na zanikanié mòwë przódków w midzëlëdzczich relacjach. Jistniała òna jesz w familijnëch kôrbiónkach westrzód starszégò pòkòleniô, równak jãzëkã kòmùnikacje béł ju anielsczi. Pòdsztrichnąc jesz je nót, że w tim czasu kaszëbskô diaspòra w Kanadze definiowała sã jakno pòlskô spòlëzna, a przësłóny do nich pòlsczi ksãża sprawùjący liturgiã czë system edukacje, w jaczi zgódno z pòstanowienim wëszëznë państwòwi do 1955 r. ùczony béł téż òjczësti jãzëk[73], ùtrzimiwała jich w tim przekònanim.

Drëdżim wôżnym przesłanim ti wëpòwiedzë je rodzącô sã swiąda swòji apartnoscë. Ritza je przikładã „bùdzëcela”, nawiedzywającégò mieszkańców,

---

[71] Tamò, s. 206.

[72] Tamò, s. 208.

[73] K. Ickewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, dz. cyt., s. 79–85.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

przekazywającégò jima wiédzã ò jich pòchòdzenim i òbrzészk zachòwiwaniô etniczny kùlturë. Samémù zresztą na tim nie pòprzestôwôł, ale wespół z półbratã rozpòczął wëdôwanié gazétë „Barry's Bay Review". Ò tim, że béł to dosc drãdżi proces swiôdczëc mòże pòstãpny wëjimk:

> Przeminãłë jesz pòstãpné dwie dekadë, nim më doszlë do swiądë, że nasza òsoblëwô kùltura mô pòchòdzenié kaszëbsczé, a nasze kòrzenie sygają w głąb serca Kaszëb w Prësach. Nicht jesz nie zdôwôł so sprawë, że më ùceklë òd Òttona von Bismarcka i jegò kùlturkampfòwi wòjnë z naszą wiarą i kùlturą, i że nama sã ùdało ùchòwac tã apartną kùlturã dzãka òdòsobnieniémù na dalecznëch wznieseniach Kanadijsczi Platë, dalek òd ùcëskù Bismarcka. Bismarck chcôł znikwic wszësczé szlachë naszich katolëcczich przekònaniów, Kòscół doprowadzëc do rëjinë, nasz jãzëk zatracëc, sprawic, cobë më zabëlë, że jesmë Kaszëbama i pòniechelë nasz spòsób żëcégò, jaż nick bë dlô nas nie znacził[74].

Przëwòłóny wëjimk, w jaczim wëpòwiédz fòrmùłowónô je przez narratora, wëgłosziwającégò jã w miono kanadijsczich Kaszëbów, wskazëje na głãbòczé ùswiądnienié drãdżich dzejów, historiczny wiédzë ò przëczënach emigracje, òdòsobnieniô na cãżkòdostãpnëch, kamistëch terenach Òntario i erbie kùlturë przekazywóny przez starków pòstãpnym generacjóm.

Ò identifikacje z pòchòdzenim przódków swiôdczi nôbarżi jãzëk narracje. Aùtórka wiele razy ùżiwô znankòwnika *kashubian*(*s*) (85 razy), *Kashubia* (33 razy), *Kashub* (11 razy), *Kashubs* (10 razy). W turisticzny òsadze Kaszuby pòsôdô letniskòwą chëcz, a swój aùtół zaòpatrzëła w tôblëce rejestracyjné z pòzwą KASZUBY[75].

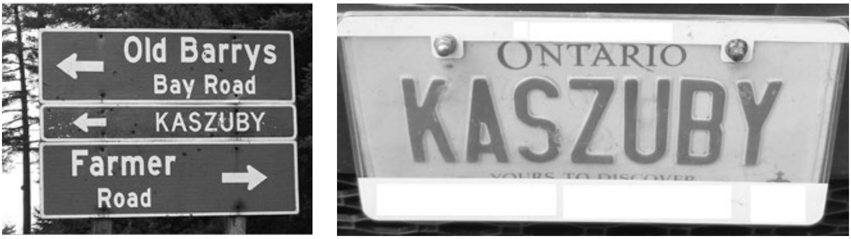

Fot. G. Olsheski

---

[74] Tamò, s. 212–213.

[75] S. Frymark, *Kaszëbsczi jãzëk w Kanadze, ÙSA i Nowi Zelandii…*, dz. cyt., s. 33.

Aùtórka wskazëje jesz, że króm anielskòjãzëcznëch mionów dali fùnkcjonëją miona kaszëbskòbrzëmiącé: Stańcłôw, Josef (chòc téż wëstãpùje anielsczé: Joseph) czë Frank. W rodzënach wcyg żëwô je pamiãc ò przódkach i ùszłoce, chòc ta ògrańczonô je do ledwò stolatny, nie wëfùlowóny jaczimas znaczącyma wëdarzeniama historie bëtnoscë na kanadijsczi zemi (kò nawetka wiédzô ò II swiatowi wòjnie to dlô kanadijsczich dzecy, wëchòwiwónëch bez zdrzélników i cządników, le blós ùczëtô òd klôsztornicë-szkólny òpòwiesc[76]).

Nen stolatny cząd, nimò spòkójny na pierszi wezdrzenié sztabilnoscë i pòwtôrzalnoscë ritmù żëcégò, dozwôlô pòstrzéc nié leno dżinienié kùlturë, ò jaką zaczinają biôtkòwac co barżi swiądny nôleżnicë òntarijsczi spòlëznë, ale nade wszëtkò ju nié do wstrzimaniô proces wëmiéraniô kaszëbsczégò jãzëka. Stanisłôw Frymark przeprowôdzającë terenowé badérowania westrzód kaszëbsczich spòlëznów w Kanadze, ÙSA i Nowi Zelandie, wëmieniwô piãc fazów, nastãpùjcëch przed wëmiarcym jãzëka: faza pierwòtnô – òkresliwô stón znajomòscë jãzëka w chwilë przëbëcô do kraju emigracje, faza bënowégò miészaniô – dokònëje sã pòd cëskã kòntaktów z Kaszëbama pòsłëgiwającyma sã jinszima dialektama, faza bùtnowégò miészaniô – wskazëje na przewôżający cësk nôrodnégò jãzëka za pòstrzédnictwã szkòłë, ùrzãdów, administracje, a téż kòntaktów z anielskòjãzëcznyma òsobama, faza felënkù przekazu – swiądné pòsłëgiwanié sã przez rodzëców w kòntaktach z dzecama anielsczim jãzëkã, cobë ùletczëc jima fùnkcjonowanié i nôùkã, faza òstónkòwëch (szczątkòwëch) fòrmów – charakterizëjącô sã znajomòscą wëpòwiôdaniô i rozmieniô pòjedincznëch pòdstawòwëch słów bez znajomòscë jãzëka i mòżebnotë pòsłëgiwaniô sã nim[77]. Pòkôzóny w *Òpòwiescach*… òbrôz spôdkòwiznë przódków ùjawniwô òsoblëwò kòmùdno malëjący sã proces degradacje jãzëka, jaczi ju w òdtwòrzonëch przez aùtórkã czasach, to je w latach 50. XX w. béł w faze zanikù pòkòleniowégò przekazu, a terô je ju w faze òstónkòwëch fòrmów.

Niepòwstrzimnosc zmianów

Na zôczątkù kaszëbskô wespòlëzna w Kanadze bëła hòmògenicznym karnã: „Më, Kaszëbi, nie spòtikelë sã z nikògùm, króm swòjińców”[78]. Dôwają na to bôczenié téż ùczałi i badérowie, m.jin. Paweł Trawicczi pisze:

---

[76] G. Olsheski, *Òpòwiescë…*, s. 24–26

[77] S. Frymark, *Kaszëbsczi jãzëk w Kanadze, ÙSA i Nowi Zelandii…*, dz. cyt., s. 33.

[78] G. Olsheski, *Òpòwiescë…*, dz. cyt., s. 110.–

> W okresie pionierskim społeczność kaszubska funkcjonowała w warunkach homogenicznych. Ujawniało się występowanie mechanizmów społecznych, jak: normy moralne, wartości religijne i zasady obyczajowe. W toku kontaktów z innymi społecznościami pojawiły się procesy społeczne, jak: socjalizacja, integracja i unifikacja[79].

Wëmienioné w cytowónym òprôcowanim procesë: socjalizacjô, integracjô i ùnifikacjô, ògarnãłë wszësczé sferë żëcégò. Òsoblëwie głãbòk òdznaczëłë sã w sferze pòrozmiéwaniô sã – kaszëbsczi jãzëk przestôł pełnic kòmùnikacyjną fùnkcjã w òdnieseniach familijnëch i spòlëznowëch. W *Samotnym wilku* aùtórka òpisywô gòscënã ù samòtno żëjącégò na òjcowiznie brata òjca, òb czas jaczi rodzëce z wùją kôrbilë w swòji, erbòwóny òd przódków mòwie, ale ju do dzecy, co ùnaòczniwô sã w dzélach dialogòwëch, òdzéwają sã leno pò anielskù. Razã z pòniechanim przekazywaniô jãzëka dżinie swiąda swòji apartnoscë, a jednoczasno zaczinô sã asymilacjô i ùnifikacjô z mieszkańcama i jãzëkã nôrodnym kraju emigracje.

Negatiwną znanką dokònywający sã spòlëznowi transfòrmacje je téż przeòbrażiwanié sã tradicyjny, wielepòkòleniowi familie i zmiana òbëczajów w relacjach. W swòjich òpòwiescach Olsheski pòdsztrëchiwô, że w szósti dekadze XX w. rodzëznë są jesz wieledzetné, równak starszé pòkòlenié (starkòwie) mieszkô ju òsóbno (*Piec na drzewo*, *Stół*). Mòże to wskazëwac ni leno na pòlóznienié relacjów, ale i na pòlepszenié materialnëch jeleżnosców żëcô familiów, kò doch ju mògłë so pòzwòlëc na wëstawienié włôsnégò, piãtrowégò bùdinkù i pòsôdanié, nieòbéńdnégò w jich bëtowëch i warkòwëch warënkach aùta, ò czim wiãkszosc Kaszëbów w Pòlsce w tim czasu nawetka so nie rojiła. Jednak ta zmiana pòcygła za sobą téż zmianã w nasztelowanim nômłodszégò pòkòleniô wzglãdã starszi generacje, co przejôwiało sã przédno w nieszónowanim jich, òsoblëwò czej pòstrzédną òrãdzą bëło zgnilstwò i alkòhòlizm – zjawiszcza nieznóné pierszim òsedleńcóm (*Stół*). Aùtórka jakno zôgróżbã dlô dërchaniô familiów i przetrwaniô całi spòlëznë na kanadijsczi zemi w ji donëchczasnym sztôłce wskazywô jesz kawalérsczé żëcé wielënë chłopów:

> Ale i tak më bëlë gatënkã zagrożonym, w naszi rózdze bëło za wiele stôrëch kawalérów. Czej Môrcën òpùscył gniôzdo Walków w stôrim swiece i rëgnął, cobë ùdostac sztëk zemi w dzëczim kanadijsczim òdlëdzym,

---

[79] P. Trawicczi, *Instytucje i wartości społeczności kaszubskiej w Kanadzie*, dz. cyt., s. 94.

> przëwiózł ze sobą jedinégò sëna, z sebie zrodzonégò, cobë cygnął rodną rózgã. W nowim swiece jegò samòtny pòtómk dobrze wëpełnił swòjã misjã i dochòwôł sã piãcu sënów, tëli że dwùch òstało kawalérama i to dało pòczątk rozszerziwający sã pladze kawalérów, jakô bëła zagrôżbą dlô naszégò jistnieniô. Jaż sztërzech bracynów i piãcu półbratów tatë bëło kawalérama. Stańcłów téż béł kawalérã, temù mòże nie òdczuwôł przërodzonégò òbrzészkù wzglãdã rodzëznë[80].

Skùtkã tegò bëło przejimanié kaszëbsczich gbùrstwów przez òsedleńców jinëch nôrodnosców i zmieniwanié sã spòlëznowi strukturë, co symbòliczno òstało zaznaczoné w pòstacë zjinaczeniô miona: „Stańcłów gôdôł z czësto cëzym człowiekã, a ten prawił do niegò leno pò anielskù. Nazéwelë gò terô Stanley'ã"[81].

Paradoksalno, w tim samim czasu, dzãka stikaniémù sã z jinyma nôrodama i kùlturama, bùdzy sã swiąda włôsny apartnoscë i stara ò ùchòwanié ji. Stądka na pòdobã manifestu, a jednoczasno przesłaniô dlô pòstãpnëch generacjów, wëbrzmiéwają słowa zawiarté w slédny òpòwiescë *Kùltura Kaszëb*:

> Ale më sã trzimelë nëch wszësczich òbrzãdów, jaczé wëznaczëwałë sposób naszégò mësleniô, jaczich më òd pòkòleniów przestrzégelë i jaczich dali mdzemë przestrzegac, jak chòcbë òczëszczeniô z grzéchów òb czas Wiôldżégò Pòstu, òdswiãtnégò wëstrojeniô sã na chwalebną ùroczëstosc Jastrów, stôwianiô Bòżich Mãków na spichù drogów, jaczima më jezdzëlë czë całonocnëch spiéwów òb czas Pùsti Nocë, żebë wmiknąc w krëjamnotã smiercë. Ùroczëstosc Zelonëch Swiątków bëła dlô nas baro wôżnô. Më chcelë, cobë natchnął nas Dëch Swiãti, rozskacył do wzniosłëch dejów, dozwòlił òsygnąc transcendentną wiédzã, brëkòwną do zrozmieniô niepòchwatnoscë i nieòbjimnoscë naszich dëszów, a téż przemësleniô widzałëch metafizycznëch zasadów, na jaczich òpiérałë sã nasze przekònania[82].

Pòdsëmòwanié

Jedną z cekawszich latosëch kaszëbskòjãzëcznëch, a pò prôwdze bilingwalnëch kaszëbskò-anielsczich wëdôwiznowëch bédënków są *Òpòwiescë z Kaszëb* / *The Kaszuby stories* Gail Olsheski, kanadijsczi pisarczi, chtërny pòchòdzący z Kaszëb przódkòwie bëlë jednyma z pierszich kòlonistów òsadłëch na òntarijsczim dzëczim pùstkòwiu. Hewòtnô analiza kòncentrëje sã na zachòwónëch i w czasu nasztrichnionym w narracje, to je latach 50. XX w., wcyg jistniejącëch zwëkach, tradicjach czë znankach spòlëznowëch òdnieseniów charakteristicznëch dlô Kaszëb i rodny kùlturë. Narracjô prowadzonô je z perspektiwë dzecka wmiklëwò przëzérającégò sã swòji familie i môleczny spòlëznie i òdmalowùje nawzôjné relacje, codniowé cãżczé marachòwanié sã chłopów przë wërąbiwanim papierówczi, a białków przë domôcëch òbrzészkach i dozéranim wielnégò pòtomstwa. Pòkòlenié ji rodzëców je ju zachëczowóné w nowi òjczëznie i chòc nieòbrodny zemi nie delë radë òbłaskawic i pòrzucają przëdzelóné jich przódkóm przez rząd Kanadë parcele, cobë zamieszkac w dôwającëch lepszé gòspòdarczé profitë òbrëmiach abò nawetka w miesce, donëchczasnô hòmògenicznosc dozwòlëła jima zachòwac kaszëbsczi jãzëk, jak téż wcyg przestrzegac pòkòleniowò przekazywóné tradicje. Refleksje wplôtóné w narracjã przekazywóné są przez òsobã dozdrzeniałą, terôczasno przëzérającą sã swémù dzectwù, swiądną faktu wëmiéraniô kaszëbiznë, pòd jaką nót je rozmiec całą spôdkòwiznã przódków i jich jediny spòsób, jaczim ùbògacëlë swòjã nową tatczëznã.

---

[80] G. Olsheski, *Òpòwiescë…*, dz. cyt., s. 112–114.
[81] Tamò, s. 120.
[82] Tamò, s. 213.

Z Gail Olsheski i ji sënã Elliottã McMurchy. Òdjimk: Stanisłôw Frymark.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Bibliografiô:

Bòrk B., *Na Lesôkach*, Bòjón 1995.

Emigracja kaszubska w Stanach Zjednoczonych. Historia i dziedzictwo, red. D. Kalinowsczi, Wejrowò–Słëpsk 2022.

Emigracja kaszubska. Zjawisko – ludzie – ośrodki, red. D. Kalinowsczi, Słëpsk 2020.

Frymark S., *Kaszëbsczi jãzëk w Kanadze, ÙSA i Nowi Zelandii. Leksykalné interferencje w gôdce Kaszëbów w Kanadze, ÙSA i Nowi Zelandii / Kashubian Language in Canada, the USA and New Zealand. Lexical Interferences in Kashubian Language in Canada, The USA and New Zealand*, Zómk Zôbòrsczi 2020.

Henley G., *Co się stanie z wisienkami*, Warszawa 1985.

Henley G., *Where the cherries end up*, Toronto 1978.

Ickewicz K., *Kaszubi w Kanadzie*, Gduńsk 2008.

Jost I., *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983.

Kalinowsczi D., *Kanadyjscy stolemowie*, „Pomerania" 2024, nr 9.

Kalinowsczi D., *Polonistyka i Kaszuby. O możliwościach badań zagranicznych*, [w:] *Polonistyka światowa. Archiwa i współczesność. Język i kultura polska w świecie*, t. 4, red. A. Żurek, D. Ùcherek, Wrocłôw 2023.

Łosyńsczi A., *Krzyże i kapliczki przydrożne w kulturze Kaszubów*, [w:] *Z dziejów kultury Pomorza XVIII–XX wieku*, t. II, red. J. Bòrzëszkòwsczi, C. Òbracht--Prondzyńsczi, Gduńsk 2024.

Majkòwsczi A., *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, Gduńsk 2020.

Majkòwsczi D., *Przedsłów*, [w:] G. Olsheski, *Òpòwiescë z Kaszëb. The Kaszuby stories*, Zómk Zôbòrsczi – Toronto 2024.

Olsheski G., *Òpòwiescë z Kaszëb* / *The Kashuby stories*, Zómk Zôbòrsczi – Toronto 2024.

Òstrowskô R., Trojanowskô I., *Bedeker kaszubski*, Gduńsk 1978.

Perszón J., *Godné zwëki, Zwyczaje i obrzędy okresu adwentu i Bożego Narodzenia w regionie wejherowskim*, Lëzëno 1991.

Perszón J., *Na brzegu życia i śmierci, Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia pogrzebowe i zaduszkowe na Kaszubach*, Wyd. II, Gduńsk–Pelplëno 2017.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Nônowszi przekład z òriginalnëch jãzëków z kòmentarzã, Czãstochòwa 2009.

Robinson M., *Two sets of bleak lives*, „New York Times" 29.07.1979.

Shulist D. M., *Discovering Kashubia Europe. The Fatherland of my Kashubian ancestors / Òdkrëwającë Eùropejsczé Kaszëbë. Tatczëzna mòjich kaszëbsczich prastarków*, Òttawa 2018.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Sënôk B., *Kaszubska tożsamość, ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Gduńsk 1998.

Szulëst W. ks., *Polskość kanadyjskich Kaszubów*, „Studia Polonijne" t. 2, 1977.

Trawicczi P., *Instytucje i wartości społeczności kaszubskiej w Kanadzie*, Gduńsk 2022.

Źródła internetowe:

Promocja książki w Muzeum PiMKP. O kanadyjskich Kaszubach, źródło: „Puls Wejherowa" nr 14 (322)/2024 z 25.07.2024, www.pulswejherowa.pl (dostęp: 20.10.2024 r.).

Promocja książki o kanadyjskich Kaszubach, źródło: https://www.muzeum.wejherowo.pl/d/aktualnosci/komunikaty/promocja-ksiazki-o-kanadyjskich-kaszubach/ (dostęp: 20.10.2024 r.).

Dział II

STUDIA I MATERIAŁY NIERECENZOWANE

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE

RJK

Dušan-Vladislav Paždjerski
Uniwersytet Gdański
Aleksandar Mudri
Univerzitet u Novom Sadu

Spojrzenie na politykę językową Rusinów w Serbii i Kaszubów – Analiza porównawcza

SUMMARY

In this article the author is attempting to compare and confront the conditions of language policy in the Kashubian language and Kashubia and in the Rusyn language among Ruthenians in Serbia. The main objective of this article is to analize conditions of language planning in these two languages and underline similarities and differences. The main similarity is that both languages originate from genetically related languages: Ukrainian and Slovakian for Rusyn and Polish for Kashubian. The main differences (excluding historical conditions) are that Rusyn is genetically related to two languages from different group of Slovene languages – south and west. Kashubian is related to just one – Polish. Other differences are that Rusyn in Serbia is functioning in opposition to the language from third Slovene group – Serbian from south Slovene, and that the status of the Rusyn language is not regulated by the law in the same way as in the case of the Kashubian language. It has a status regulated by the Polish parliament in 2005. Other details on differences in language policy and language planning are described in the article itself.

KEYWORDS:

Kashubian, Ruthenian, language policy, language planing

Cel pracy

Artykuł stanowi jeden z serii porównawczych prac na temat polityki językowej na Kaszubach i innych obszarach słowiańskich. Dotychczas powstały prace: *Posłowie wyjaśniające stan planowania językowego w Czarnogórze*

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

i na Kaszubach[1] oraz *Spojrzenie na politykę językową w Bośni i Hercegowinie i na Kaszubach – analiza porównawcza*[2]. Praca ma na celu porównanie i opis działań na polu polityki językowej u Rusinów w Serbii i na Kaszubach, analizę warunków planowania językowego i podkreślenie podobieństw i różnic.

Uwarunkowania historyczne polityki językowej u Rusinów w Serbii

Od XVIII wieku do 1904 roku politykę językową Rusinów w Serbii charakteryzuje przepisywanie i wydawanie książek w staro-cerkiewno-słowiańskim języku z elementami języka ludowego[3]. W 1904 roku zostaje wydana pierwsza książka w języku rusińskim: *Идилски венєц. Зоз мойого валала* (*Z mojej wsi*), autorstwa H. Kostelnika. W latach 1904–1919 funkcjonuje pisownia Kostelnika, bazowana na jego dziełach i wydawane są dalsze publikacje i książki[4]. W okresie od 1919 roku do II wojny światowej normę językową przedstawioną w książce H. Kostelnika *Граматика бачваньско-рускей бешеди*, przyjmuje szereg pisarzy z tego okresu. Ten okres charakteryzuje również funkcjonowanie dwóch przeciwstawionych sobie rusińskich stowarzyszeń oświatowych[5]. W okresie od 1945 II wojny światowej do lat 70-tych XX wieku zostają wydane trzy gramatyki szkolne i powstaje cały szereg instytucji (drukarnia, wydawnictwo, czasopisma itd.)[6]. Ostatni okres, od lat 70-tych XX wieku do dziś, charakteryzuje „wybuch” normalizacji rusińskiej[7], wydanie pisowni i gramatyki M. Kočiša, historii literatury

---

[1] D. V. Paždjerski, *Posłowie wyjaśniające stan planowania językowego w Czarnogórze i na Kaszubach*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2021, nr 15, s. 302–308.

[2] D. V. Paždjerski, A. Savić, *Spojrzenie na politykę językową w Bośni i Hercegowinie i na Kaszubach – analiza porównawcza*, [w:] *Bałkany w kulturze Europy. Od starożytności po współczesność*, t. 1, Gdańsk [2024], s. 27–48.

[3] Я. Рамач, *Граматика русинског језика Хаврилила Костељника и њена рецепција у периоду између два светска рата*, „Славистика” 2017, no 21, s. 155–161.

[4] Я. Рамач, *Граматика…*, s. 156.

[5] Я. Рамач, *Граматика…*, s. 157; А. Д. Дуличенко, *Г. Костельник и його „Граматика бачваньско-рускей бешеди”*, „Шветлосц” 1973, nr 1, s. 67–68.

[6] А. Д. Дуличенко, *Jugoslavo-Ruthenica II. Роботи з рускей филолоґиї и историї*, Нови Сад 2009 (wyd. 1), s. 144.

[7] А. Д. Дуличенко, *Jugoslavo-Ruthenica…*, s. 41.

J. Tamaša, czasopisma naukowego i otwarcie kierunku rutenistycznego na Uniwersytecie w Nowym Sadzie (1981), a także wydanie kilkudziesięciu podręczników terminologicznych[8].

Uwarunkowania historyczne polityki językowej na Kaszubach

Od XV wieku zauważalna jest postępująca germanizacja obszarów Pomorza od zachodu[9]. W 1586 roku pastor Szymon Krofej tłumaczy i wydaje, na fali reformacji, *Duchowne piesnie Dra Marcina Luthera…*, które zawierają szereg kaszubskich elementów językowych w polskim tekście[10]. W 1643 roku pastor Michał Pontanus wydaje *Mały Cathesism…*, również zawierający szereg kaszubskich elementów językowych. W tym samym roku Anonim Gdański pisze dramat *Tragedia o bogaczu i Łazarzu…*, w którym pojawia się postać Kaszuby wypowiadającego tekst w języku kaszubskim[11].

W 1850 roku F. Ceynowa publikuje swój program odrodzenia Kaszubów i języka kaszubskiego[12]. Pociągnęło to za sobą pierwsze próby normowania języka kaszubskiego przez F. Ceynowę: tworzenie grafii, kilka podejść do pisowni kaszubskiej, próby leksykograficzne i gramatyczne[13], co dało Kaszubom, zwłaszcza w latach okresu międzywojennego, wielki impuls twórczy. W 1880 roku redaktor, publicysta i dziennikarz Hieronim Derdowski publikuje pierwszy poemat w języku kaszubskim, jednocześnie jedno z najbardziej popularnych dzieł kaszubskich, mające szereg późniejszych wydań[14]. W okresie od pocz. XX w. do 1938 roku działa Aleksander Majkowski, inicjator powstania stowarzyszenia młodokaszubów, co daje duży impuls rozwojowi kaszubskiego piśmiennictwa i literatury[15].

---

[8] K. Сеґеди, *Русинисти-линґвисти*, [w:] *Русини. Руснаци. Ruthenians (1745–2005) I*, Нови Сад 2007, s. 250.

[9] E. Rzetelska-Feleszko, *Granice kaszubszczyzny*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 71.

[10] H. Popowska-Taborska, *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 51.

[11] H. Popowska-Taborska, *Mały Cathechism Niemiecko-Wándalski abo Słowięski*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 160.

[12] G. Labuda, *Kaszubi i ich dzieje*, Gdańsk 1996, s 273; J. Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej*, Gdańsk 2005, s. 77.

[13] D. V. Paždjerski, *Grafia w dziełach Floriana Ceynowy*, [w:] *Ceynowa (prze)pisany*, red. D. Kalinowski, Słupsk–Wejherowo 2020, s. 151–164; D. V. Paždjerski, *Polityka językowa i planowanie językowe w dziełach Floriana Ceynowy*, [w:] *Języki i kultura Słowian. Pamięci profesora Leszka Moszyńskiego*, red. A. Gostomska, D. Żyłko, Gdańsk, 2018, s. 196–208.

W 1956 roku zostało założone Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie (ZKP), które od swoich początków do dziś działa w kierunku zachowania i ochrony języka kaszubskiego[16]. Między innymi działalność ZKP, a także odpowiedni klimat polityczny, doprowadzają w 2005 roku do objęcia języka kaszubskiego ochroną w ramach *Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* („Dziennik Ustaw", 17/2005, poz. 141[17]). W 2006 roku, w ramach ZKP, powstaje Rada Języka Kaszubskiego, instytucja zajmująca się ściślejszą ochroną i rozwojem języka kaszubskiego.

Dialektologiczny kontekst planowania językowego u Rusinów w Serbii

Według A. Duliczenki język rusiński to język bezdialektalny (nie posiada dialekty). Charakteryzują go różnice gwarowe pomiędzy dwiema miejscowościami: Ruski Krstur i Kucura (Serbia)[18]. Język ten zawiera mieszankę wschodniosłowiańskich i zachodniosłowiańskich cech językowych[19].

Naukowcy są podzieleni co do pochodzenia języka rusińskiego. Większość naukowców nierusińskiego pochodzenia (Broch, Sobolewski, Pastrnek, Cambell, Škulteti, Bidwell, Gustavsson) sądzi, że język rusiński to dialekt języka słowackiego. Inni (Hnatiuk, Kostelnjik, Kovač, Kočiš, N. Tolstoj), że stanowi on dialekt język ukraińskiego. Genetyczny obraz języka rusińskiego wykazuje częściowe pochodzenie od języka ukraińskiego i języka słowackiego, ze sporą liczbą cech z języka polskiego[20].

---

[14] T. Bolduan, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk, 1997, s. 70; F. Neureiter, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk 1982, s. 68.

[15] J. Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej*, Gdańsk 2005, s. 150–265.

[16] T. Bolduan, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk, 1997, s. 411; C. Obrach-Prondzyński, *Ruch kaszubsko-pomorski. Ludzie – instytucje – idee / Kaszëbskò-pòmòrskô rësznota. Lëdze – institucje – deje*, przeł. D. Majkòwsczi, Gdańsk/Gduńsk 2016, s. 160–161.

[17] J. Treder, *Język kaszubski*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 103; C. Obracht-Prondzyński, *Ruch kaszubsko-pomorski*, s. 290–291.

[18] А. Д. Дуличенко, *Jugoslavo-Ruthenica II. Роботи з рускей филолоґиї и историї*, Нови Сад 2009 (wyd. 1), s. 41.

[19] А. Д. Дуличенко, *Jugoslavo-Ruthenica…*, s. 79.

[20] А. Д. Дуличенко, *Jugoslavo-Ruthenica…*, s. 79.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Dialektologiczny kontekst planowania językowego na Kaszubach

Do 2005 roku język kaszubski był przedstawiany jako dialekt języka polskiego[21]. Wewnętrzne zróżnicowanie języka kaszubskiego jest badane od XIX wieku[22]. Dzisiaj mówimy o trzech głównych obszarach dialektalnych[23]: północnym, środkowym i południowym i nieżyjącym już dialekcie słowińskim[24]. Kwiryna Handke wyróżnia sześć obszarów gwarowych: północny, środkowy, zachodni, wschodni, południowo-wschodni, południowo-zachodni[25], a na początku XX wieku Friedrich Lorentz rozróżniał 76 gwar[26].

Fonetyczny kontekst planowania językowego u Rusinów

Dla języka rusińskiego charakterystyczne jest posiadanie cech fonetycznych, które łączą go z kiedyś geograficznie bliskimi językami (ukraińskim, słowackim, polskim)[27].

Niektórymi z wielu cech charakteryzujących język rusiński są: *ě > e/’e* (*бешеда*), *a/’a* (*цали*), *i/’i* (*бидни*); *r > ar* (*гарсц*), *er* (*червени*); *l > ol* (*молга*), *ov* (*жовти*); grupa *tort > trat* (*крава*); grupa *torot* (*зноровиц*); grupa *tert > tret* (*брег*), grupa *teret* (*чересло*). Jak widać z poprzednich przykładów, język rusiński charakteryzuje silna fonetyczna wariantowość[28].

Zasób fonetyczny jest prawie identyczny jak w języku ukraińskim, jedynie w języku rusińskim brakuje znaku *i*, który w języku ukraińskim określa wysoką samogłoskę przedniego szeregu. Kontekst fonetyczny języka rusińskiego charakteryzuje opozycja fonetyczna do systemu fonetycznego języka serbskiego, jako języka otoczenia.

---

[21] D. V. Paždjerski, *Posłowie wyjaśniające stan planowania językowego w Czarnogórze i na Kaszubach*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2021, nr 15, s. 304; J. Treder, *Dialekt kaszubski*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 46–47.

[22] J. Tréder, *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, Gduńsk 2014 (wëd. 2), s. 161.

[23] J. Tréder, *Spòdlowô…*, s. 161.

[24] E. Rzetelska-Feleszko, *Słowińcy*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 232.

[25] K. Handke, *Wewnętrzne podziały gwarowe Kaszub i sąsiednich terenów*, [w:] *Konferencja Pomorska 1978*, red. K. Handke, Warszawa 1979, s. 111–123 oraz J. Tréder, *Spòdlowô…*, s. 163–165.

[26] Przedruk: *Mapy narzeczy pomorskich* F. Lorentza w J. Tréder, *Spòdlowô…*

[27] Г. Костельник, *Проза на руским литературним язику*, Нови Сад 1975, s. 185–199.

[28] Я. Рамач, *Граматика…*, s. 9–27.

Fonetyczny kontekst planowania językowego na Kaszubach

Język kaszubski posiada trwałe i charakterystyczne cechy względem języka polskiego[29]:

- 6 odrębnych samogłosek/nosówek i znaków graficznych: *ã*, *é*, *ë*, *ò*, *ô*, *ù;*
- inna wymowa dwóch znaków graficznych znanych z języka polskiego: *ą*, *u*;
- brak samogłosek odpowiadających w wymowie polskiej: *y*, *ę*;
- inna wymowa znanych w polskim spółgłosek: *cz*, *rz*, *sz*, *ż*;
- brak w języku kaszubskim polskich spółgłosek miękkich: *ć*, *dź*, *ś*, *ź*;
- szereg reguł ortograficznych innych niż języku polskim:
- inne użycie znaku *y*;
- charakterystyczna wymowa labialnych *ò*, *ù* itd.;

Język kaszubski cechuje również szereg alternacji niecharakterystycznych dla języka polskiego[30], np. *a* : *ô* – *bradu* : *brzôd*, *m* : *ą* – *dmã* : *dąc*, *i* : *òj* – *napic sã* : *napòju*, *‘el* : *ło* – *mielã* : *młoc*, *r* : *ar* – *tr*(*z*)*ã* : *carła*, *a* : *ø* – *trã* : *carła*, *e* : *é* – *brzegù* : *brzég* itd.

Morfologiczny kontekst planowania językowego u Rusinów

Rusińską morfologię charakteryzuje również rozbudowana wariantowość[31]: np. w jedno- i dwusylabowych rzeczownikach r. m. celownik/miejscownik lp. *псу*/*псови*; dwurodzajowe czasowniki *систем*/*система*, *поет*/*поета*; miejscownik lp. r. n./r. m. *новим*/*новому* itd.

---

[29] Д. В. Пажђерски, *Кашупски језик према пољском. Сличности и разлике*, [w:] *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Lexik-Wortbildung-Phraseologie*, red. B. Tošović, Wien–Berlin–Münster 2009, s. 497–513; Д. В. Пажђерски, Х. Макурат, *Основне информације о кашупском језику*, [w:] Д. В. Пажђерски, Х. Макурат, *Кашупско-српски речник. Kaszëbskò-serbsczi słowôrz*, Београд 2017, s. 10–15.

[30] M. Cybulski, *Alternacje morfonologiczne. Alternacje samogłoskowe. Alternacje spółgłoskowe. Alternacje typu samogłoska : Ø*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 19.

[31] А. Д. Дуличенко, *Jugoslavo-Ruthenica*…, s. 41.

W zgodzie z teorią o dwojakim pochodzeniu (trojakich wpływach), język rusiński posiada cechy z trzech języków[32], np. ukraińskie: *-огу*, *-ому* w dopełniaczu/celowniku lp. r. m./r. n. przymiotniki i zaimki *його*, *йому*, *доброго*, *єдного* itd.; polskie: brak ruchomego *а* w końcówkach przymiotnika *добри*, *красни*; samogłoska tematyczna + *-ем*, *-им* 1. os. lp. czas teraźniejszy *идзем*, *знам*, *видзим*, *шпивам*; brak refleksu *-тъ* w 3. os. lp. i mn. czas teraźniejszy *ходзи-ходза*, *роби-робя* itd.; słowackie: budowa 1. os. lp. czasu przeszłego + czasownik posiłkowy *сом*, *ши*: *читал сом*, *читал ши*; budowa imiesłowa czynnnego z refleksem *-лъ*: *ведол*, *могол* itd.

Morfologiczny kontekst planowania językowego na Kaszubach

Główne różnice morfologiczne w relacji język kaszubski – język polski można zilustrować przykładami[33]:

- odmiana rzeczownikowa przymiotników typu: żëcé : żëcégò, żëcym itd.;
- końcówki równoległe typu: *chłopi/chłopë/chłopòwie*;
- krótkie formy rzecz.: *kam*, *krzem*, *płom* itd.;
- żywe krótkie formy przymiotnika: *wôrt*, *żiw* itd.;
- stopień najwyższy przym.: *nô-*
- sufiksy przym. dzierżawczych: *tatów*, *Janków* itd.;
- resztki dualu: *ma*, *naju*, *nama*, *wa* itd.;
- pluralis majestatis: *Wë*, *Waju*, *Was*, *Wasta* itd.;
- częstsze użycie strony biernej: *tu nie mdze wiele gôdóné*;
- strona bierna z czas. nieprzechodnich: *wëjachóny*, *jidzonô* itd.;
- tryb rozkazujący z *chcec* : *chcemë le so zażëc* itd.
- arch. formy: *rosc*, *czëtajã*, *grajã*, *gòni*, *puscë* itd.;
- duża liczba odmiennych form słowotwórczych.

---

[32] Г. Костельник, *Проза…*, s. 185–199.

[33] E. Breza, *Deklinacja. Koniugacja*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk 2006, s. 44–45, 128–129.

Kontekst socjolingwistyczny polityki językowej w języku rusińskim

Chronologia ważniejszych wydarzeń:

- W XVIII i XIX wieku zostaje wydanych szereg publikacji (w większości kalendarzy) w języku staro-cerkiewno-słowiańskim z elementami ludowego (rusińskiego) języka[34];
- w roku 1897 zostają wydane: *Етнографічні матеріяли з Угорської Руси. Байки, леґенди, істор. перекази, новелї, анекдоти – з Бачки – Materiały etnograficzne z Rusi Wegierskiej. Bajki, legendy, histor. przekazy, opowiadania, anegdoty – z Baczki* V. Hnatiuka, gdzie autor, między innymi, podaje słowniczek z rusińskimi wyrazami[35];
- w roku 1904 zostaje wydana wspomniana już pierwsza książka w języku rusińskim (p. wyżej s. 1);
- w 1923 roku pojawia się również wspomniana gramatyka H. Kostelnika, *Граматика бачваньско-рускей бешеди*, która wpływa na szereg pisarzy tego okresu;
- w okresie międzywojennym funkcjonują dwa przeciwstawne sobie stowarzyszenia rusińskie: od 1919 roku (Руске народне просвитне дружтво – Rusińskie Narodowo-Oświatowe Stowarzyszenie) i od 1933 roku (Културно просвитни союз югославянских Руснацох – Kulturowo-Oświatowy Zwiazek Rusinów Jugosławii [od 1936 roku – Културно-национални союз югославянских Руснацох – Kulturowo-Narodowy Związek Rusinów Jugosławii]);
- po 1945 roku zostaje uregulowany status rusińskiej mniejszości narodowej. Powstają ważne kulturowe i wydawnicze instytucje i widoczna jest wzmożona aktywność wydawnicza:
    - w roku 1945 zostaje założone wydawnictwo „Руске слово” („Ruske Slovo”), które zaczęło wydawać tygodnik o tej samej nazwie wychodzący do dziś;
    - w roku 1947 zaczyna wychodzić czasopismo dla dzieci wychodzące do dziś – najpierw jako „Пионирска заградка” („Pionirska Zagradka”), a współcześnie jako „Заградка” (Zagradka);

---

[34] Я. Рамач, *Граматика…*, s. 155.

[35] В. Гнатюк, *Етнографічні матеріяли з Угорської Руси. Байки, леґенди, істор. перекази, новелї, анекдоти – з Бачки*, „Етнографічний збірник”, 6/30/1911.

  - od 1952 roku do dziś wychodzi czasopismo naukowo-literackie „Шветлосц” („Švetlosc”);
  - w okresie 1965–1968 wychodzą gramatyki z serii (*Мацерински язик – Język macierzysty*), autorstwa (M. M. Koczisza – M. M. Кочиш);
  - w roku 1971 wychodzi M. M. Кочиша, *Правопис руского язика* (*Pisownia języka rusińskiego*);
  - w roku 1972 wychodzi seria wydawnictw pt. *Приручни терминолоґийни словнїк сербскогрватско-руско-українски* autorstwa M. M. Koczisza (*Podręczny słownik terminologiczny serbsko-chorwacko-rusko-ukraiński*);
  - w 1981 roku zostaje uruchomiony kierunek Rusinistyka na Uniwersytecie w Nowym Sadzie (Serbia), który istnieje do dziś;
  - 1995–1997 – *Сербско-руски словнїк*, red. J. Рамач.
  - 2010 – *Русинско-српски речник*, red. J. Рамач.
  - 2017–2021 – trzy wydania podręczników ortograficznych: M. Фейса, *Правописни словнїк руского язика* (2017), M. Фейса, *Правопис руског язика* (2019), M. Фейса, Г. Медєши, *Правопис руского язика з правописним словнїком* (2021).

Kontekst socjolingwistyczny polityki językowej na Kaszubach

Chronologia najważniejszych wydarzeń:

- Od 1850 roku obserwuje się działania lekarza, pisarza, wydawcy i działacza społecznego Floriana Ceynowy:
  - w roku 1850 publikuje on swój program działania dotyczącego tworzenia języka kaszubskiego;
  - od tego roku publikuje on szereg prac poświęconych normalizacji języka kaszubskiego: grafii, pismu, pisowni, gramatyce, leksyce i prace w zmiennej pisowni;
- w roku 1893 Stefan Ramułt publikuje normatywny *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*;
- w latach 1911, 1933–1937 Friedrich Lorentz publikuje ortografię w czasopiśmie „Gryf”, gramatykę kaszubską *Kaschubische Grammatik*, następną gramatykę *Gramatyka pomorska* (właściwie kaszubska), słownik *Pomoranisches Wörterbuch* (języka pomorskiego/kaszubskiego);

- 1939 – A. Labuda, *Zasady pisowni kaszubskiej ze słowniczkiem ortograficznym* (Toruń 1939); L. Roppel, *Uwagi o pisowni kaszubskiej* (w ramach publikacji: *Na jantarowym szlaku. Powiostki kaszebskié*, Wejherowo);
- 1959 – *Protokół z posiedzenia Komisji Językowej… w sprawie normalizacji pisowni kaszubskiej* (posiedzenie w organizacji Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego – dalej ZKP, które później przyczyniło się do powstania współczesnej pisowni kaszubskiej);
- 1975 – wychodzi podręcznik *Pisownia kaszubska* (Gdańsk) w wydaniu ZKP (ostatnia pisownia przed ostateczną wersją funkcjonującą do dziś);
- 1981 – A. Labuda, *Słowôrz kaszëbskò-pòlsczi* i *Słownik polsko-kaszubski* (Gdańsk); E. Breza, J. Treder, *Gramatyka kaszubska* (Gdańsk);
- 1992 – E. Gołąbek, *Rozmówki kaszubskie* (Gdańsk, podręcznik zawiera pierwszą nowoczesną próbę normalizacji gramatyki kaszubskiej z pióra M. Cybulskiego);
- 1994 – J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski*, t. I–II (Gdańsk);
- 1997 – E. Gołąbek, *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù* (Gdańsk, podręcznik ortograficzno-gramatyczny bazujący na najnowszej wersji pisowni obowiązującej do dziś);
- 2005 – E. Gołąbek, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* (Gdańsk, podręcznik ortograficzno-poprawnościowy); *Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*;
- od 2006 roku do dziś – powstanie i funkcjonowanie Rady Języka Kaszubskiego przy ZKP, głównego ciała normalizującego język kaszubski;
- 2012 – (niedokończony, na razie IV tomy) – E. Gołąbek, *Słownik polsko-kaszubski* (Gdańsk).

Wnioski końcowe

Świadome działania na polu polityki językowej na Kaszubach mają długą i nieprzerwaną tradycję (od 1850 r.) i ogłoszenia programu działań przez F. Ceynowę. Zostały one zainicjowane przez intelektualistów i silną świadomość językową ludności i opierają się na licznych specyficznych elementach językowych różniących język kaszubski od genetycznie spokrewnionego języka polskiego. Język kaszubski przejmuje usankcjonowanie prawne „z zewnątrz”, od Sejmu RP, co było efektem wieloletniego i wszechstronnego działania intelektualistów kaszubskich i niekaszubskich badaczy.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Grupowa świadomość językowa Rusinów trwa praktycznie nieprzerwanie od osiedlenia się ich na terenach południowych Węgier (1750–1784). Działania na polu polityki językowej przez różne grupy i prądy (również badaczy zewnętrznych) podsycane są przede wszystkim przez różnice językowe rusińskiego od otaczających go grup językowych i praktyczną potrzebę przeciwdziałania asymilacji. Dzisiaj brakuje formalnego usankcjonowania prawnego[36] języka rusińskiego, jednak władze byłej Jugosławii i Serbii język ów uznają, a sami Rusini rozwijają go jako język z powodów praktycznych, ostatecznie również w opozycji do języków spokrewnionych – ukraińskiego i słowackiego, co wydaje się być nieuchronnym procesem ze względu na jego samodzielny rozwój i fizyczną i geograficzną odległość od tych wspólnot językowych.

Bibliografia:

Bolduan Tadeusz, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk: Polnord, Wydawnictwo Oskar 1997.

Breza Edward, *Deklinacja. Koniugacja*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskie, Czec 2006, s. 44–45, 128–129.

Cybulski Marek, *Alternacje morfonologiczne. Alternacje samogłoskowe. Alternacje spółgłoskowe. Alternacje typu samogłoska: Ø*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersyteckie, Czec 2006, s. 18–21.

Дуличенко Александр Дмитриевич, *Г. Костельник и його „Граматика бачваньско-рускей бешеди”*, „Шветлосц”, 1973, nr 1, s. 67–76.

Дуличенко, Александр Дмитриевич, *Jugoslavo-Ruthenica II. Роботи з рускей филолоґиї и историї*, Нови Сад: Филозофски факултет, Руске слово 2009 (wyd. 1).

Гнатюк Володимир, *Етнографічні матеріяли з Угорської Руси. Байки, леґенди, істор. перекази, новелї, анекдоти – з Бачки*, „Етнографічний збірник”, 1911, nr 6, s. 335–350.

---

[36] Status języka rusińskiego regulowany jest aktami ogólnego typu lub regionalnym prawodawstwem: na podstawie *Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych* (https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Zakon%20o%20ratifikaciji%20evropske%20povelje.pdf), którą ratyfikowała również Serbia, został uregulowany status j. rusińskiego (https://www.ombudsman.rs/attachments/1213_izvestaj.pdf, s. 18). Jednocześnie, status j. rusińskiego jest regulowany również Statutem Autonomicznego Okręgu Vojvodiny (http://www.puma.vojvodina.gov.rs/etext.php?ID_mat=26), na terytorium którego mniejszość rusińska realizuje swoje prawa językowe.

Handke Kwiryna, *Wewnętrzne podziały gwarowe Kaszub i sąsiednich terenów*, [w:] *Konferencja Pomorska 1978*, red. K. Handke, Warszawa: Ossolineum, Wydawnictwo PAN 1979, s. 111–123.

Костельник Гавриїл, *Проза на руским литературним язику*, Нови Сад: Руске слово, Завод за културу войводянских Руснацох 1975.

Labuda Gerard, *Kaszubi i ich dzieje*, Gdańsk: Czec 1996.

Neureiter, Ferdinand, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, tł. M. Boduszyńska-Borowikowa, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie 1982.

Obracht-Prondzyński Cezary, *Ruch kaszubsko-pomorski. Ludzie-instytucje-idee. Kaszëbskò-pòmòrskô rësznota. Lëdze-institucje-deje*, przeł. D. Majkòwsczi, Gdańsk–Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, Instytut Kaszubski 2016.

Пажђерски Душан-Владислав, *Кашупски језик према пољском. Сличности и разлике*, [w:], *Die Unterschiede zwischen dem Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen. Lexik-Wortbildung-Phraseologie*, red. B. Tošović, Wien–Berlin–Münster: LIT Verlag 2009, s. 497–513.

Paždjerski Dušan-Vladislav, *Polityka językowa i planowanie językowe w dziełach Floriana Ceynowy*, [w:], *Języki i kultura Słowian. Pamięci profesora Leszka Moszyńskiego*, red. A. Gostomska, D. Żyłko, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego 2018, s. 196–208.

Paždjerski, Dušan-Vladislav, *Grafia w dziełach Floriana Ceynowy*, [w:] *Ceynowa (prze)pisany*, red. D. Kalinowski, Słupsk–Wejherowo: Akademia Pomorska, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej 2020, s. 151–164.

Paždjerski, Dušan-Vladislav, *Posłowie wyjaśniające stan planowania językowego w Czarnogórze i na Kaszubach*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, /2021, s. 302–308.

Paždjerski Dušan-Vladislav, Savić Aleksandra, *Spojrzenie na politykę językową w Bośni i Hercegowinie i na Kaszubach – analiza porównawcza*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego [2024], s. 27–48

Пажђерски Душан-Владислав, Макурат Хана,, *Основне информације о кашупском језику*, [w:] Д. В. Пажђерски, Х. Макурат, *Кашупско-српски речник. Kaszëbskò-serbsczi słowôrz*, Београд: Алма 2017, s. 10–15.

Рамач Янко, *Граматика русинског језика Хаврийла Костељника и њена рецепција у периоду између два светска рата*, „Славистика”, 2017, s. 155–161.

Popowska-Taborska Hanna, *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, Czec 2006, s. 51–52.

Popowska-Taborska, Hanna, *Mały Cathechism Niemiecko-Wándalski abo Słowięski*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, Czec 2006, s. 159–160.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Рамач, Юлиан, *Ґраматика руского язика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства 2006.

Rzetelska-Feleszko Ewa 2006, *Granice kaszubszczyzny*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, Czec 2006, s. 70–72.

Rzetelska-Feleszko Ewa, *Słowińcy*, 2006, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, Czec 2006, s. 231–233.

Сеґеди Ксения, *Русинисти-линґвисти*, [w:] *Русини. Руснаци. Ruthenians (1745–2005) I*, Нови Сад: Прометеј 2007, s. 248–252.

Treder Jerzy, *Historia kaszubszczyzny literackiej*, Gdańsk: Uniwersytet Gdański 2005.

Treder Jerzy, *Język kaszubski*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, Czec 2006, s. 102–103.

Treder Jerzy, *Dialekt kaszubski*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, Czec 2006, s. 46–47.

Tréder Jerzy, *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie 2014 (wëd. 2).

Bożena Ugowska
Rada Języka Kaszubskiego

Kaszubskie reminiscencje w *Òpòwiescach z Kaszëb* Gail Olsheski

ABSTRAKT:

Inspiracją do niniejszego opracowania była publikacja *Òpòwiescë z Kaszëb* autorstwa Gail Olsheski, kanadyjskiej pisarki o kaszubskich korzeniach. Narracja prowadzona w formie retrospektywnych wspomnień z czasów dzieciństwa spędzonego w zamieszkałej przez kaszubskich emigrantów osadzie w czasie jej cywilizacyjnych przeobrażeń, zawiera wiele wciąż kultywowanych zwyczajów i tradycji. Jest to ciekawy materiał analityczny, szczególnie z tego względu, że autorka należy do piątego pokolenia potomków pierwszych osadników, a już od wieku Kanada jest ich ojczyzną. Zachowywane zwyczaje odnoszą się nie tylko do wydarzeń religijnych, ale również celebracji okolicznościowych jak również relacji międzyludzkich. Jednocześnie, jak zaznacza G. Olsheski, jest to etap graniczny, zaczyna się transformacja, a wraz z cywilizacją giną nie tylko tradycje, ale przede wszystkim język kaszubski, dotychczasowe narzędzie komunikacji i wyznacznik tożsamości.

KLUCZOWE SŁOWA:

Gail Olsheski, *Òpòwiescë z Kaszëb*, Kaszubi kanadyjscy, kultywowanie spuścizny przodków, obraz zachodzących zmian, język i tożsamość kaszubska

Gail Olsheski – miniportret autorki

Kanadyjska pisarka o kaszubskich korzeniach – Gail Olsheski – urodziła się 6 grudnia 1950 r. w kanadyjskim stanie Ontario, w regionie Opeongo Road nieopodal Wilna (znanego powszechnie jako centrum życia społecznego, duchowego i kulturalnego pierwszych osadników), zamieszkałym przez Kaszubów, których pradziadowie zasiedlili i ucywilizowali porośnięte dziewiczymi lasami, nieurodzajne i niezamieszkałe dotychczas ziemie pod koniec lat 50. XIX wieku. Jej przodkowie, zarówno ze strony matki

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Florence z domu Chippior (Szczypior), jak i ojca Wilfreda Olsheski (Walk / Walkusz zmienione potem na Olsheski), pochodzili z Kaszub, a do Kanady przybyli kolejno w 1858 i 1872 roku. Rodzice Gail w domu i w kontaktach z rodziną czy ze znajomymi posługiwali się mową pradziadów, przywiezioną ze starego kontynentu. Ona sama zachowała rozumienie języka przodków, ale w wymowie pozostało jej zaledwie kilka słów czy fraz, czego odzwierciedleniem są zapisy pojedynczych wypowiedzi zawartych w partiach dialogowych omawianej w dalszej części tegorocznej, dwujęzycznej kaszubsko-angielskiej publikacji *Òpòwiescë z Kaszëb*[1]. Nie jest to pierwsze dzieło pisarki, aczkolwiek z perspektywy zarówno językowej jak i zawartości treściowej dla kaszubskiego czytelnika najbardziej doniosłe. Za pióro chwyciła jako młoda, niespełna trzydziestoletnia kobieta, wydając w 1978 r. pod pseudonimem (gdyż wydawca uważał, że taki zabieg pomoże w promocji i marketingu książki[2]) *When the cheries end up*[3], przez polskiego wydawcę zatytułowane *Co się stanie z wisienkami*[4], a tłumaczenia dokonała Beata Janiżanka. Polskie wydanie nie zdobyło takiego rozgłosu jak wersja anglojęzyczna, która nie tylko w Kanadzie, ale i USA odbiła się szerokim echem, a „New York Times" okrzyknął ją jako jeden z najlepszych debiutów roku o niewyobrażalnie trudnym dzieciństwie[5]. Mimo odniesionego sukcesu Gail Olsheski na wiele lat odłożyła pióro, spełniając się zawodowo, wpierw jako wykładowca nauk humanistycznych na Uniwersytecie w Toronto, a następnie jako prawnik, specjalizując się w prawie autorskich (specialist in intellectual property law)[6]. Dopiero po zakończeniu pracy zawodowej ponownie wróciła do twórczości epickiej. Co prawda epizodycznie zajmowała się upamiętnianiem swojej przeszłości, szczególnie że musiała ją na nowo zredefiniować po odkryciu, że jej przodkowie nie byli Polakami[7], jak do lat siedemdziesiątych potomkowie pomorskich emigrantów sami się określali, a Kaszubami. Międzyczasie wyreżyserowała i wyprodukowała ok. 20 min. film *Przypowieść o zaczynie* („The Parable of the Leaven") dokumentujący wybrane wątki z życia kaszubskiej społeczności na kanadyjskiej prowincji. Premiera miała miejsce w 1988 r. w Cineplex Movie Theatre w Toronto, a podczas Yorkton Short Film Festival zdobyła pierwszą nagrodę National Film Institute Award. Jego prapremiera na Kaszubach miała miejsce podczas promocji *Òpòwiesców z Kaszëb* w dniu 24 czerwca 2024 r. w Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie[8].

---

[1] G. Olszewski, Òpòwiescë z Kaszëb / The Kashuby stories, Zómk Zôbòrsczi – Toronto 2024.

[2] S. Frymark, *Kaszëbsczi jãzëk w Kanadze, ÙSA i Nowi Zelandii. Leksykalné interferencje w gôdce Kaszëbów w Kanadze, ÙSA i Nowi Zelandii / Kashubian Language in Canada, the USA and New Zealand. Lexical Interferences in Kashubian Language in Canada, The USA and New Zealand*, Zómk Zôbòrsczi 2020, s. 30.

[3] G. Henley, *Where the cheries end up*, Toronto 1978.

[4] G. Henley, *Co się stanie z wisienkami*, Warszawa 1985.

[5] Por.: M. Robinson, *Two sets of bleak lives*, „New York Times" 29.07.1979, s. 4.

[6] G. Olsheski, *About the Author*, [w:] Òpòwiescë z Kaszëb…, dz. cyt., s. 232.

[7] S. Frymark, *Kaszëbsczi jãzëk w Kanadze*…, dz. cyt. s. 30.

Społeczność Kaszubów w Kanadzie – kształtowanie się świadomości

Literatura naukowa i faktograficzna na temat emigracji Kaszubów z zaboru pruskiego „do Ameryki"[9], szczególnie nasilająca się podczas rządów Bismarcka, jest dość bogata[10], aczkolwiek z dzisiejszej perspektywy i stanu wiedzy, nie zawsze adekwatnie oddająca stan rzeczy, głównie w kwestiach

---

[8] Por. *Promocja książki o kanadyjskich Kaszubach*, źródło: https://www.muzeum.wejherowo.pl/d/aktualnosci/komunikaty/promocja-ksiazki-o-kanadyjskich-kaszubach/ (dostęp: 20.10.2024 r.) oraz *Promocja książki w Muzeum PiMKP. O kanadyjskich Kaszubach*, źródło: file:///C:/Users/U%C5%BCytkownik/Documents/PulsWejherowa322.pdf (dostęp: 20.10.2024 r.).

[9] Główne destynacje emigracji pomorskiej, w tym kaszubskiej to w Ameryce Północnej Kanada, Stany Zjednoczone, zaś w Ameryce Południowej Brazylia i Argentyna.

[10] Por. m.in.: J. Borzyszkowski, *O Kaszubach w Kanadzie*, Gdańsk–Elbląg 2004; J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, *Emigracje Kaszubów w XIX i XX wieku*, [w:] *Migracje polityczne i ekonomiczne w krajach nadbałtyckich w XIX i XX w.*, red. J. Borzyszkowski., M. Wojciechowski, Toruń–Gdańsk 1995; K. Ickiewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, Gdańsk 2008; I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983; J. Kucharska, *Poszukiwanie tożsamości kulturowej ludności kaszubskiej w Polsce i Kanadzie*, Łódź 1993; S. Mask-Connolly, *Kashubia to Canada. Crossing on the Agda*, Ottawa 2003; S. Mask-Connolly, *Kashubia to Canada. The Shulist Story*, Ottawa 2001; A. Rekowski, *The Saga of the Kashub People in Poland*, Canada, USA, Ottawa 1997; B. Socha-Borzestowski, *Społeczność kaszubska w Kanadzie*, Londyn 1964; W. Szulist, *Kaszubi kanadyjscy. Okres pionierski i dzień dzisiejszy*, Gdańsk 1992; W. Szulist, *Kaszubi w Ameryce. Szkice i materiały*, Wejherowo 2005; P. Trawicki, *Instytucje i wartości społeczności kaszubskiej w Kanadzie*, Gdańsk 2022*; Emigracja kaszubska. Zjawisko – ludzie – ośrodki*, red. D. Kalinowski, Słupsk 2020; *Emigracja kaszubska w Stanach Zjednoczonych. Historia i dziedzictwo*, red. D. Kalinowski, Wejherowo–Słupsk 2022; D. Kalinowski, *Kanadyjscy stolemowie*, „Pomerania" 2024, nr 9, s. 54–56.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

tożsamościowych, zrównując emigrację kaszubską z polską (dotyczy to głównie opracowań z ubiegłego wieku). Jaskrawym tego przejawem jest chociażby tytuł jednej z publikacji ks. Władysława Szulista – należącego do grupy pierwszych pomorsko-kaszubskich badaczy, którzy w latach 70. ubiegłego stulecia nawiązali kontakt i eksplorowali kaszubską diasporę w Kanadzie – *Polskość kanadyjskich Kaszubów*, w której autor pisze m.in.:

> Na ontaryjskich Kaszubach zachowało się sporo śladów polskości. Są one dla nas bardzo cenne. Do bardziej trwałych pamiątek należą cmentarze w Wilnie, Barry's Bay, Round Lake Centre, Combermere i Killaloe. Niektóre z napisów na drewnianych krzyżach lub kamiennych płytach tchną jeszcze germanizmami lub kaszubizmami. Oto ciekawsze: „tu spoczywa Franciszek Rekowski, urodzoni 1897–1923", „tu spocziwa Leon Kubiszewski", „urodzieł sie", „stary 25 lat", „prosieni o Zdrowaś Maria", „prosienie o Zdrowaś Maria", „umar", „pokój yego duszy", „tu spicziwa Matilda Gutoska", „rodzona 4 marca 1864", „Józef Gutoski umarł roku 1907". Często nazwiska mają na końcu literę „e": Cibulskie, Boruckie, Smaglinskie, Rekoskie. Są to już wpływy angielskie. (…) Pamiątki polskiej bytności przetrwały także w nazewnictwie. Około 1900 r. w księgach metrykalnych pojawia się po raz pierwszy nazwa Wilno, nadana osadzie ku uczczeniu ks. W. Dembskiego, pochodzącego z Wilna na Litwie. W 1959 r. władze kanadyjskie oficjalnie zatwierdziły nazwę Kaszuby. Obejmuje ona swoim zasięgiem ponad 300 cottages (domki kempingowe), Ośrodek Harcerski dla 1500 harcerzy, letnią pocztę i 2 kaplice. Na listach wysyłanych pocztą z Kaszub często pojawia się napis: „Nigdy do zguby nie przyjdą Kaszuby". (…) W Barry's Bay szyldy wielu sklepów zdradzają również polskie pochodzenie. Pod witrażem i w kościołach w Barry's Bay i Wilnie widnieją nazwiska polskich fundatorów, podobnie i pod stacjami drogi krzyżowej w Round Lake Centre[11].

Powyższy fragment uwypukla wiele istniejących lub zachowanych cech, świadczących o kaszubskości tego skrawka kanadyjskiej ziemi, takich jak nazwiska żywych i zmarłych mieszkańców badanych miejscowości, podpisy fundatorów kaplic, ołtarzy, witraży czy stacji drogi krzyżowej, napisy na kamieniach nagrobnych, będące fonetycznym zapisem kaszubskiej wymowy, a przede wszystkim nadana przez władze w 1959 r. oficjalna nazwa miejscowości Kaszuby, będącej już wtedy ośrodkiem turystycznym. Autor jednak każdorazowo pisze o „śladach polskości". Trudno jednak doszukiwać się u ks. W. Szulista błędów rzeczowych czy tożsamościowych w opisywaniu badanej społeczności. W jej mentalnym przekonaniu również nie funkcjonowała odrębność kulturowa i językowa Kaszub i kaszubszczyzny. Emigranci z tych terenów utożsamiali się z Polakami.

---

[11] ks. W. Szulist, *Polskość kanadyjskich Kaszubów*, „Studia Polonijne" 1977, t. 2, s. 333–334.

Współczesny lider i promotor kaszubskości wśród potomków dawnych osadników z Pomorza, David Shulist, bardzo emocjonalnie wyznaje, że swoje korzenie i kaszubskie pochodzenie odkrył dopiero w 1997 r. w dniu 46 urodzin, gdy odwiedzając ojca w Wilnie, otrzymał w prezencie świeżo wydaną książkę ks. Aloysiusa Rekowskiego *The Saga of the Kashub People in Poland*:

> I took this book home and I read and I read, and I could not believe that he was writing about our people. I never heard the word "Kashub" before. All my life I heard that we were Polish people and now we have someone telling us that we are Kashubs instead. In the book, another word popped out at me and that was the word "Kashubian". I learned that it was the name of our language that we spoke at home and at work and was passed down from our grandparents. It was also the word that defined our culture, our heritage, our identity and nationality[12].

Autor co prawda zaznacza, że wielokrotnie miał okazję spotykać Polaków, z którymi próbował się kontaktować, jednakże zawsze kończyło się to niepowodzeniem, ponieważ byli dla siebie nawzajem niezrozumiali. Podobne doświadczenia mieli inni mieszkańcy z jego wioski, którzy tę sytuację zaczęli sobie tłumaczyć tym, że wykształceni Polacy z miasta mówią „high Polish", zaś oni, znacznie mniej wyedukowani, posługują się „low Polish"[13].

Opisywana przez Davida Shulista sytuacja była również udziałem Gail Olsheski. Pragnąc zarobić na studia, a sytuacja ekonomiczna rodziny z ósemką dzieci była więcej niż skromna, sprzedawała frytki w Barry's Bay przy często uczęszczanej drodze. Gdy pewnego dnia zatrzymała się przy jej „budzie z frytkami" polska rodzina, podczas rozmowy uświadomili jej, że nie mówi po polsku, mimo że dotychczas była o tym głęboko przekonana. Jednakże dopiero wiele lat później, gdy kaszubszczyzna była już tylko „tłem z dzieciństwa" uświadomiła sobie swoje pochodzenie[14]. Można uznać, że *Òpòwiescë z Kaszëb* są swoistym hołdem złożonym rodzinie i wszystkim kaszubskim przodkom, którzy dla Kanadyjczyków byli początkowo paradoksalnie Prusakami[15], z racji zaboru, z którego emigrowali i wpisanego w dokumentach emigracyjnych pochodzenia (z tegoż względu jedna z osad nosiła nawet nazwę Prussian Hills)[16]: „już w 1858 r. przybyli do Renfrew pierwsi osadnicy kaszubscy, których French nazwał »prusakami«"[17]. Jednakże już rok później na terenie kolonizowanym przez agenta Tomasza Frencha kaszubscy emigranci otrzymywali status „Pole" (Polak)[18] lub wg innych źródeł: „Polen"[19]. Oni sami rzeczywiście uważali się za Polaków, strzegąc swego dziedzictwa, mającego o ich polskości zaświadczać: przywiezioną z sobą wiarę, kulturę i język przekazywali potomkom jako najcenniejszy depozyt. Z tego też względu małżeństwa przez niemal cały kolejny wiek kojarzone i zawierane były wyłącznie w obrębie własnej społeczności, co miało ten skutek, że częstokroć małżonkowie byli z sobą spokrewnieni. Podobna sytuacja miała miejsce również w rodzinie G. Olsheski. Autorka tak ją przedstawia w opowieści *Gdowi zdënk*:

---

[12] D. M. Shulist, *Discovering Kashubia Europe. The Fatherland of my Kashubian ancestors / Òdkrëwającë Eùropejscé Kaszëbë. Tatczëzna mòjich kaszëbsczich prastarków*, Ottawa 2018, s. 1.

[13] Tamże, s. 1.

> Nasza familijnô rózga nigdë nie wëchôda pòza stôrégò Józefa i jegò sostrã Mariannã, nëch dwòje, co ze stôrégò swiata przeprawilë sã do nowégò. To prawie bëło przeszkòdą do ògłoszeniô zôpòwiesców przed zdënkã mëmë. Mëma bëła òtroczką Mariannë, a tatk òtrokã Józefa seniora, co òznôczało, że mëma i tata bële spòkrewniony w drëdżi rédze, tej probòszcz ni mógł tak zwëczajno ògłosëc zôpòwiedzów, bò nôprzód mùszelë dostac dispensã òd biskùpa, a dopiérze tej mógł jima dac slub.

---

[14] S. Frymark, *Kaszëbsczi jãzëk w Kanadze…*, dz. cyt., s. 30–31.

[15] P. Trawicki, *Instytucje i wartości społeczności kaszubskiej w Kanadzie*, Gdańsk 2022, s. 8.

[16] G. Olszewski odnosi się do tej sytuacji w opowiadaniu *Samòtny wilk*.

[17] K. Ickiewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, Gdańsk 2008, s. 55.

[18] I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983, s. 42.

[19] K. Ickiewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, dz. cyt., s. 56.

> Zdënk naszégò tatë z mëmą béł sparłãczenim ti sami rodowi krwie, i më – òsmë sztëk dzecy w piątim pòkòlenim, wiedno bëlë bùszny, że më pòchôdómé òd tegò samégò, òd starków erbòwónégò, kaszëbsczégò genu.
>
> – Czëstô krew – tak ò nas wszëscë gôdelë.
>
> Do 1958 rokù kaszëbskô spòlëzna liczëła prawie 900 lëdzy i wszëtcë bëlë spòkrewniony[20].

Niemały wpływ na podtrzymywanie polskiej identyfikacji mieli przybywający wraz z emigrantami różnonarodowi księża, wśród których nie było jednak przez wiele lat kapłanów z Kaszub. Na ten fakt zwraca uwagę m.in. ks. W. Szulist:

> Na mentalność ontaryjskich rodaków wywarli swoje piętno polscy księża. Jednym z nich był ks. B. Jankowski. Niejednokrotnie odwoływał się do polskiego pochodzenia parafian. Etniczny charakter wilneńskiej parafii często podkreślali biskupi z Ottawy lub Pembroke. W czasie pierwszej wojny światowej ks. Jankowski urządzał nabożeństwa o wolność narodu polskiego. Swych parafian zaopatrywał nie tylko w polskie książeczki do nabożeństwa, lecz także rozpowszechniał polską prasę religijną[21].

Również D. Shulist wskazuje, że kościoły budowane przez pierwszych emigrantów, wspólnym trudem, służyły nie tylko Kaszubom, ale też i Irlandczykom i małej, stanowiącej ok. 10 procent społeczności grupie Polaków. Jednakże to właśnie w ich języku sprawowano liturgię i nabożeństwa, nie zaś w języku przeważającej – biorąc pod uwagę emigrantów z porozbiorowej Polski – 90 procentowej społeczności kaszubskiej. Konkluduje swą wypowiedź rozmową z matką na temat rozumienia mszy w języku polskim: „This is a lady who has gone to church all her life and not understanding the liturgy[22]. Dodaje, że patrząc na funkcjonowanie Kościoła w kaszubskich enklawach w Kanadzie, wszystko w nim było polskie, włączając oczywiście język, ale także religijne ikony, m.in. w jego parafialnym kościele były wielkie obrazy Matki Boskiej Częstochowskiej i Matki Boskiej Królowej Polski[23]. Płynie z tego gorzka refleksja, że Kaszubi w Kanadzie nie kierowali swym losem, pozostawili go innym, przez co utracili swą prawdziwą kulturową identyfikację, a przyczynił się do tego m.in. Kościół[24].

---

[20] G. Olszewski, Òpòwiescë z Kaszëb…, dz. cyt. s. 190.

[21] ks. W. Szulist, *Polskość kanadyjskich Kaszubów*, dz. cyt., s. 334.

[22] D. M. Shulist, *Discovering Kashubia Europe…*, dz. cyt., s. 57.

[23] Tamże, s. 57.

Pierwsza książka G. Olsheski *Where the cherries end up* prezentująca społeczność kaszubską z perspektywy dziewczyny pragnącej wyrwać się z tego zamkniętego kulturowo, nieco zdegenerowanego kręgu (nadużywający alkoholu i agresywny ojciec, nieporadna wobec niego i często bita matka, starsi bracia stosujący przemoc wobec młodszego rodzeństwa) na wiele sposobów nawiązuje do „polskości" jej mieszkańców, m.in. osada, w której wychowuje się bohaterka-narratorka Genia Luckoskie nosi nazwę Polackville, zaś rodzinnej farmie pradziadek nadał miano Jasno Gora. Jej rodzeństwo ma polskobrzmiące imiona: Josef, Urek, Krysia, August, Bernadette, Ignacy, zaś wśród wzmiankowanych sąsiadów pojawiają się słowiańskie nazwiska, niekiedy również imiona, m.in.: Poderskie, Leonard Metamonskie, Stefan Winchevskie, zaś miejscowy ksiądz to Father Anotskie[25]. I jeszcze znamienny przykład: gdy Genia, już jako studentka uniwersytetu w Toronto próbuje pokazać się kolegom z lepszej perspektywy, wymyśla kłamstwa, ale nie ukrywa, że ma polskie korzenie: „I told Sami that my father was a nuclear physicist, but I didn't know him because as soon as he invented the nuclear bomb the Russians made him move back to Poland"[26].

Opowieści z Kaszub

Òpòwiescë z Kaszëb / *The Kaszuby* stories to druga, tegoroczna, prozatorska publikacja Gail Olsheski. Zanim jednak pojawiła się na rynku wydawniczym, czytelnicy „Pomeranii" – miesięcznika społeczno-kulturalnego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego – mogli poznawać poszczególne części składające się na omawiany zbiór już od 2019 r., gdy pierwsza z opowieści ukazała się na łamach kwartalnika „Stegna" (nr 3 w 2019 roku), literackiego dodatku do „Pomeranii", wraz z krótką biograficzną informacją o autorce. Ostatnia zaś, dwunasta, zamykająca i puentująca wcześniejszą zawartość, *Kaszëbskô kultura*[27], opublikowana została w 2022 r. („Stegna" nr 2 z 2022

---

[24] Tamże, s. 59.

[25] G. Henley, *Where the cherries end up*, dz. cyt., s. 1–12.

[26] Tamże, s. 117–118.

[27] W wersji książkowej, po dokonanych przez autorkę poprawkach tytuł został zmieniony na *Kùltura Kaszëb*, ang. *Kaszuby Culture*.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

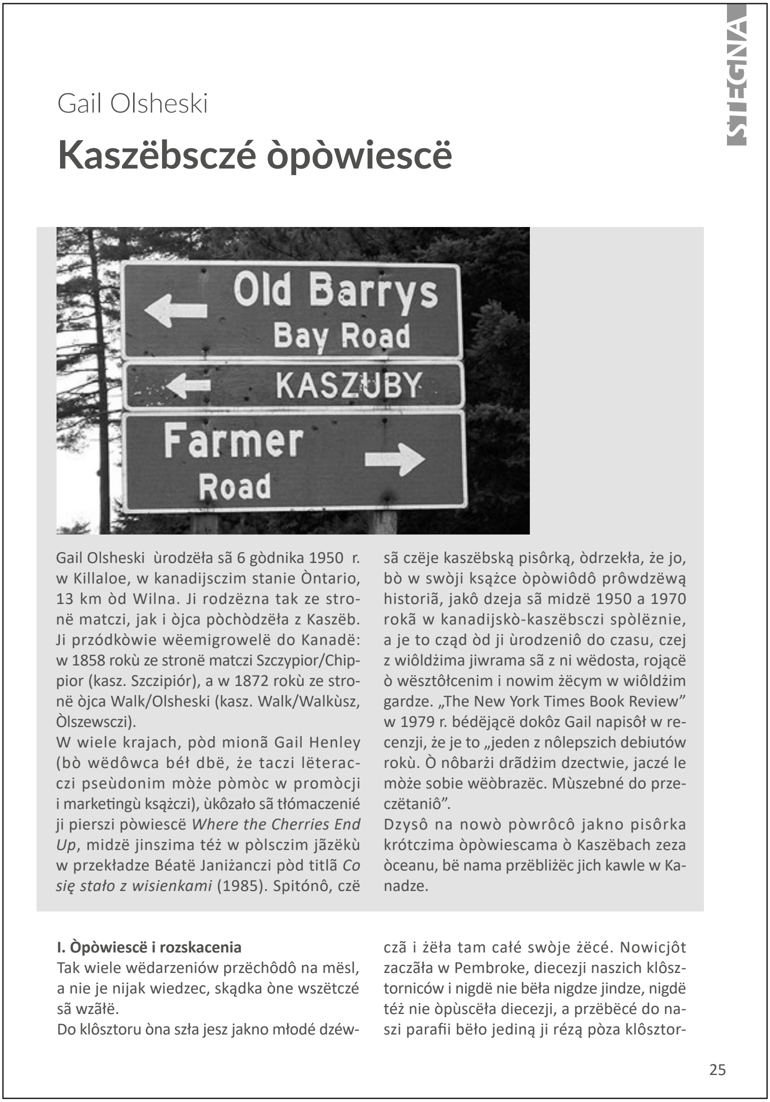
STEGNA
Old Barrys
Bay Road
KASZUBY
Farmer
Road

Gail Olsheski

Kaszëbsczé òpòwiescë

Gail Olsheski ùrodzëła sã 6 gòdnika 1950 r. w Killaloe, w kanadijsczim stanie Òntario, 13 km òd Wilna. Ji rodzëzna tak ze stronë matczi, jak i òjca pòchòdzëła z Kaszëb. Ji przódkòwie wëemigrowelë do Kanadë: w 1858 rokù ze stronë matczi Szczypior/Chippior (kasz. Szczipiór), a w 1872 rokù ze stronë òjca Walk/Olsheski (kasz. Walk/Walkùsz, Òlszewsczi).

W wiele krajach, pòd mionã Gail Henley (bò wëdôwca béł dbë, że taczi lëteracczi pseùdonim mòże pòmòc w promòcji i marketingù ksążczi), ùkôzało sã tłómaczenié ji pierszi pòwiescë *Where the Cherries End Up*, midzë jinszima téż w pòlsczim jãzëkù w przekładze Béatë Janiżanczi pòd titlã *Co się stało z wisienkami* (1985). Spitónô, czë sã czëje kaszëbską pisôrką, òdrzekła, że jo, bò w swòji ksążce òpòwiôdô prôwdzëwą historiã, jakô dzeja sã midzë 1950 a 1970 rokã w kanadijskò-kaszëbsczi spòlëznie, a je to cząd òd ji ùrodzeniô do czasu, czej z wiôldżima jiwrama sã z ni wëdosta, rojącë ò wësztôłcenim i nowim żëcym w wiôldżim gardze. „The New York Times Book Review" w 1979 r. bédëjącë dokôz Gail napisôł w recenzji, że je to „jeden z nôlepszich debiutów rokù. Ò nôbarżi drãdżim dzectwie, jaczé le mòże sobie wëòbrazëc. Mùszebné do przeczëtaniô".

Dzysô na nowò pòwrôcô jakno pisôrka krótczima òpòwiescama ò Kaszëbach zeza òceanu, bë nama przëbliżëc jich kawle w Kanadze.

I. Òpòwiescë i rozskacenia

Tak wiele wëdarzeniów przëchôdô na mësl, a nie je nijak wiedzec, skądka òne wszëtczé sã wzãłë.

Do klôsztoru òna szła jesz jakno młodé dzéwczã i żëła tam całé swòje żëcé. Nowicjôt zaczãła w Pembroke, diecezji naszich klôsztorniców i nigdë nie bëła nigdze jindze, nigdë téż nie òpùscëła diecezji, a przëbëcé do naszi parafii bëło jediną ji rézą pòza klôsztor-

25

roku). Dzięki temu, zanim na rynku wydawniczym *Òpòwiescë…* zaistniały w formie książki jako narracyjna całość, doczekały się krótkiej analizy autorstwa Daniela Kalinowskiego na łamach wieloautorskiej monografii *Polonistyka światowa*, w której zarysowane zostały głównie zjawiska składające się na tło społeczno-ekonomiczne przedstawionej w narracji kaszubskiej diaspory:

> *Kaszëbsczé òpòwiescë* Olsheski ukazują rzeczywistość enklawy kulturowej, hermetycznej społeczności Kaszubów, którzy zbudowali swoje domy, wioski i miasteczka w początkowo dzikich, potem zaś coraz bardziej ucywilizowanych rejonach Kanady. Autorka zarysowuje świat pozbawiony oznak agresywnej nowoczesności, spektakularnego postępu technicznego lub przepływu idei społecznych czy filozoficznych. W swych narracjach Olsheski wraca do dzieciństwa, w którym panuje niedostatek ekonomiczny, a rodzice i Kościół katolicki są ostoją moralności. Zarazem jednak pisarka nie sugeruje, aby było to dzieciństwo zupełnie nieszczęśliwe – raczej naznaczone surowością życia codziennego, z etosem pracy, powściągliwości, poprzestawaniem na małych radościach i na trzymaniu się rodzinnej ziemi[28].

W szerszym kontekście wypowiada się we wstępie do publikacji Dariusz Majkowski, dokonując analizy interpretacyjnej interesujących go wątków (m.in. nieuchronne zmiany cywilizacyjne):

> Gail Olsheski òpisywô przédno swiat kanadijsczich Kaszëbów w pòłowie XX wiekù. Lëdze w ji tekstach wcyg jesz mòcno trzymają sã dôwnëch tradicji, ale je ju czëc wiater pòzmianów. (…) Taką swiądã mają téż jinszé pòstacje z òpòwiôdaniów. Widzą, że przed jich òczama przemijô wiele sprôw, jaczé donëchczôs bëłë swiãté i przëjimóné przez wszëtczich[29].

lub kreśląc studium postaci, będących swoistymi symbolami-legendami wśród bliskich i mieszkańców, w przeszłości zakorzenionymi strażnikami wartości przekazywanych przez *starków*, takich jak trwanie na nieurodzajnej, ale własnej ziemi czy kult pracy i celebrowania każdej chwili dnia i każdej czynności jako mistycznego daru niebios:

---

[28] D. Kalinowski, *Polonistyka i Kaszuby. O możliwościach badań zagranicznych*, [w:] *Polonistyka światowa. Archiwa i współczesność. Język i kultura polska w świecie*, t. 4, red. A. Żurek, D. Ucherek, Wrocław 2023, s. 163.

[29] D. Majkòwsczi, *Przedsłów*, [w:] G. Olsheski, *Òpòwiescë z Kaszëb. The Kaszuby stories*, dz. cyt., s. 8–9.

Wezmë na to *Samòtnégò wilka* Stańcława… Jegò cwiardé waranie w chëczë, wkół jaczi chòdzą na jachtã wilczi, zgarda dlô wëgòdë i dëtków bédowónëch mù przez cëzyńców, bëłë dlô jegò domôków symbòlã kaszëbsczégò mòcnégò dëcha i wiérnotë tradicjóm. Kùńc kùńców Stańcłôw przëgniotłi chòroscą przedôwô równak swòjã zemiã i zmieniô sã w Stanley`a, a krótkò przed nim ùcékô slédny samotny wilk, „stôri, ùmiarti, wëniérzchłi òd głodu abò chërë”.

Jesz barżi kòmùdnô je historiô starka z òpòwiôdaniô *Stół*. Jegò heroja je przedstawiony wnetka jak pòstacjô ze strzédnowiekòwëch żëwòtów swiãtëch. Prôwdzëwi patriarcha nié le dlô swòji familie, ale całi kaszëbsczi spòlëznë. Zwëkłą codniowòsc – drãgą robòtã, mòdlëtwa, kòntaktë z lëdzama, a nawetka jedzenié – rozmiôł zmieniac w cos wôżnégò i misticznégò. Wszëtkò dlô niegò bëło cëdowné i swiãté[30].

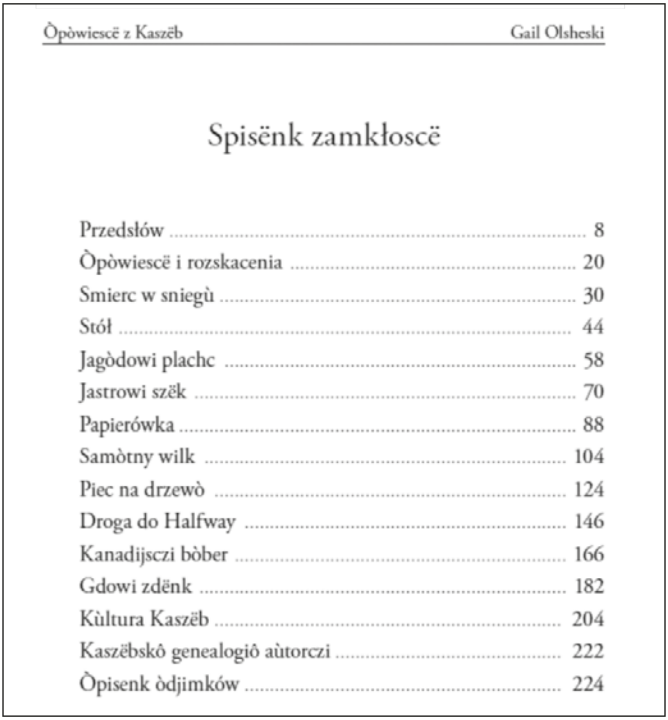

Òpòwiescë z Kaszëb Gail Olsheski

Spisënk zamkłoscë

Przedsłów 8
Òpòwiescë i rozskacenia 20
Smierc w sniegù 30
Stół 44
Jagòdowi plachc 58
Jastrowi szëk 70
Papierówka 88
Samòtny wilk 104
Piec na drzewò 124
Droga do Halfway 146
Kanadijsczi bòber 166
Gdowi zdënk 182
Kùltura Kaszëb 204
Kaszëbskô genealogiô aùtorczi 222
Òpisenk òdjimków 224

---

[30] Tamże, s. 10.

Majkowski zwraca uwagę na pokoleniowy przekaz pielęgnowanego w kaszubskich rodzinach etosu ziemi, wierności tradycjom, wzajemnego szacunku w relacjach międzyludzkich, zaradności w zmagania się z trudami dnia codziennego, itp., a wszystko to dla religijnych Kaszubów mieściło się w wyrażonym w Biblii przesłaniu czynienia sobie ziemi poddaną[31].

Wiara i praktyki religijne

Wiara bezsprzecznie determinowała rytm życia społeczności kaszubskiej. Po ponad stu latach od osiedlenia się pierwszych emigrantów z Kaszub nadal żywe były praktyki religijne i cykliczne uczestnictwo w nabożeństwach. Olsheski ów powtarzający się w kolejnych pokoleniach rytm przedstawia obrazami utrwalonymi na zdjęciach wykonywanych na schodach do kościoła:

> Naszi prastarkòwie mùszelë miec cwiardi charakter, żebë wëstawic i ùtrzëmëwac w naszi dzëwi òsadze wiôldżi, drewniany kòscół, a równak dokònelë tegò, bò katolëcczi kòscół béł grawitacyjną òsą kaszëbsczi spòlëznë. (…) Nasze òdjimczi w òbrëmim stalata na kòscelnëch trapach wëchwëcëłë wszësczé grańczné chwile – dzecë kùńczącé pierszą klasã na grëpòwim zdjãcym òd Pierszi Kòmónie – òbiektiw skùpiony na môłim szesclatnym dzéwczątkù, stojącym na trapach kòscoła w biôłi knëpkòwi sëczence i w szlëjerze, z krutką kwiôtków w rãce, kò béł to nôwôżniészi dzéń młodégò żëcégò ti môłi dzéwicë, chtërna przëjãła Całо Christusa. Te same kòscelné trapë w òdjimkòwim kùńszce przedstôwiałë nasze młodé białczi w dniu jich zdënkù – brutkã pòbłogòsławioną sakramentã małżeństwa, w biôłi knëpkòwi sëkni i w szlëjerze, z krutą kwiatów, bò terô to béł nôwôżniészi dzéń ji żëcô[32].

O sile wiary świadczy determinacja, z jaką mała, żyjąca w niedostatku społeczność nadludzkim wysiłkiem budowała świątynię, mimo że sami jeszcze nie pobudowali domów i budynków gospodarczych, a do tego nie mieli przydzielonego przez biskupa duszpasterza. Przez pewien czas nabożeństwa rotacyjnie odprawiali księża irlandzcy, niemieccy czy francuscy[33], co oczywiście rodziło nie tylko problemy komunikacyjne, ale również związane z korzystaniem z sakramentów, jak choćby spowiedzi[34]. Dopiero w 1875 r. arcybiskup Ottawy, ks. Józef T. Duhamel skierował w rejon Brudenell i Hagarty Township[35] pierwszych polskich księży[36]. Początkowo zauważalna jest duża rotacja kapłanów, gdyż żyjący w ubóstwie Kaszubi nie byli w stanie zapewnić im utrzymania[37]. Te problemy nie miały jednak wpływu na ich głęboką religijność, którą już jako dzieci nasiąkali w rodzinnych domach i praktykowali przez całe życie, zaszczepiając ją kolejnym pokoleniom. Oprócz świątyni, opisanej przez autorkę jako „oś grawitacyjna" całej społeczności, każda z kaszubskich chat była niczym kościół domowy, gdyż jak zauważa Majkowski „w chëczach wiszą różańce i swiãté òbrazë, mòdlëtwa towarzi jima kòżdégò dnia przë robòce, jedzenim, w wòlnym czasu"[38]. Niekiedy te obrazy były zaledwie sfatygowanym, przywiezionym przez pradziadów obrazkiem z wizerunkiem jakiegoś świętego, jak w opowieści *Jagòdowi plachc*, ale otaczane najwyższą czcią, bo były nie tylko przedmiotem kultu, ale również stanowiły łącznik z przodkami i ich europejską ojczyzną. Swoistym przejawem tej czci było nadawanie dzieciom imion znanych świętych:

---

[31] Rdz. 1, 28

[32] G. Olsheski, *Òpòwiescë z Kaszëb*…, dz. cyt., s. 213–214.

[33] K. Ickiewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, dz. cyt. s. 69–70.

> Bernadette òtrzimała miono na tczã swiãti Bernadetë, bò w chëczach béł òdjimk ti młodi swiãti, klëczący przed òbjawioną ji w Lourdes Mariją Panną. Béł to jediny òbrôzk na gòłëch scanach jich dodomù i Bernadette co wieczór długò w niegò wzéra zanim szła spac[39].

---

[34] Tamże, s. 71. K. Ickiewicz przywołuje list Tomasza Grabowskiego drukowany w sierpniu 1887 r. w „Wiarusie", w którym autor opisuje „technikę" udzielania sakramentu pokuty przy udziale tłumacza: „Spowiedzi słucha ksiądz francuski za pośrednictwem tłumacza. Ksiądz trzyma spowiadającego [się] za rękę, podczas gdy tłumacz zadaje pytania z rachunku sumienia. Jeżeli spowiadający [się] popełnił jaki grzech, to ściska kapłana za rękę. Znak ten, rozumie się, pozostaje nie spostrzeżonym dla tłumacza."

[35] Kaszubskie osiedle zlokalizowane w tym okręgu za sprawą pochodzenia posługującego mieszkańcom duszpasterza, ks. Ludwika Władysława Dembskiego, w 1880 r. otrzymało nazwę Wilno. Por.: I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, dz. cyt., s. 67.

[36] Tamże, s. 67. Również K. Ickiewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, dz. cyt., s. 70–71.

[37] Ks. W. Szulist, *Polskość kanadyjskich Kaszubów*, dz. cyt., s. 342–343.

[38] D. Majkòwsczi, *Przedsłów*, dz. cyt., s. 14.

[39] G. Olsheski, Òpòwiescë z Kaszëb…, dz. cyt., s. 58.

Mała bohaterka tej opowieści uczy się w szkole prowadzonej przez zakonnice, obserwuje ich pracowite i skromne życie, a żarliwość, z jaką się modlą, przyczynia się do przeżywanych przez dziecko niemal mistycznych uniesień.

Wymiar pobożności indywidualnej czy rodzinnej wyrażał się nie tylko w cyklu codziennych modlitw, np. różańca (*Gdowi zdënk*[40]), dziękczynienia przed posiłkiem (*Stółł*[41]) czy podczas zajęć (*Òpòwiescë i rozskacenia*[42], *Jagòdowi plachc*[43]), ale również w gestach: zatrzymaniu się przy przydrożnym krzyżu (*Droga do Halfway*[44]), przestrzeganiu postu, który dla dzieci oznaczał czas wzajemnego kontrolowania się i nie podjadania smakołyków poukrywanych przez matkę (*Jastrowi szëk*[45]). W skali społecznej oznaczał uczestnictwo w niedzielnych i świątecznych nabożeństwach (*Jastrowi szëk*, *Kanadijsczi bober*, *Kùltura Kaszëb*), a odświętność wydarzeń liturgicznych podkreślano strojem. Autorka w nieco komiczny sposób przedstawia bożonarodzeniowy strój kobiet z okresu walki z bobrami zawłaszczającymi ziemie kaszubskich osadników:

> Werónka Piekarskô jakno pierszô sprawiła so kòżëch. Béł to kòżuszk z bòbrowëch skórków. Òna bëła wiôlgą, zasadłą białką, a bòbrowé fùtro jesz jã pòwiãksziwało. Przëszła do nas dodóm pòchwalëc sã nim. (…) Wnetka wszësczé białczi w naszi spòlëznie chòdzëłë w bòbrowëch kòżëchach. Z kòscelnégò chùru òb czas Pasterczi to wëzdrzało, jakbë procesjô bòbrów sënãła główną nawą do kòmónie. Dëcht kòżdô białka miała na se bòbrowi kòżëch. Skórczi mieniłë sã òd widu dankòwëch lãpków, rozwieszonëch pò całim kòscele[46].

Świąteczny dzień od pracowitej codzienności pozostałych dni tygodnia wyróżniał się także w rodzinnym spędzaniu czasu np. na piknikach (*Papierówka*[47]).

Zewnętrznym przejawem religijności, mającym swe silne oparcie w tradycji wykonywania i eksponowania małej architektury sakralnej, określanej na Kaszubach „Bożymi Mękami”[48], były także przydrożne krzyże postawione przy drogach przez kaszubskich emigrantów:

---

[40] Tamże, s. 198.
[41] Tamże, s. 46.
[42] Tamże, s. 20–26.
[43] Tamże, s. 64–66.
[44] Tamże, s. 160–162.
[45] Tamże, s. 110.
[46] Tamże, s. 178.
[47] Tamże s. 96–98.

> Przë drodze do Halfway stojôł krziż. Wznôszôł sã wësok. Skłôdôł sã z dwóch szarëch zbùtwiałëch balków. Pierszi òsedleńcowie sztërëkańtno je wëczochlelë z nôdłëgszich w òkòlim camrów. Przë ti drodze òn stojôł ju òd stalatów, zaãkrowóny w skałach. Nick na nim nie bëło, żódnëch żłobinów, figùrów, leno pòpãcóné òd staroscë balczi, ale to w niczim nie ùmniészało jegò niezmieniwny bëtnoscë w tim môlu. (…)
>
> Przë wszësczich drogach do naszich szërok rozkòscérzonëch kaszëbsczich zôgrodów stojałë pòdobné krziże pòstawioné przez pierszich òsadników. Òni téż nalezlë w ti dzëczëznie brzôd na drzewach a dzëczé zwierzãta przë drogach i zaczãlë nazewac nasze Kaszëbë „Bòżą Zemią”, to bëła jich zemia òbiecónô[49].

Kult ziemi u Kaszubów ściśle jest powiązany ze starotestamentalnym motywem ziemi obiecanej. Zaznaczyć trzeba, że Kaszubi byli przyzwyczajeni do ciężkiej pracy. Przecież gospodarstwa i majątki, na których pracowali w pozostającej pod zaborami ojczyźnie do urodzajnych nie należały, stąd nie może dziwić, że otrzymane od kanadyjskich władz 40 ha ziemi[50] stanowiło dla nich biblijną arkadię (sami byli przecież niczym Izraelici wychodzący z Egiptu[51] – opuścili swoje domostwa i dobytek z powodu pruskiego ucisku, by tu odnaleźć swą krainę szczęśliwości) i też nabożną czcią ją otaczali:

> Miôł dłudżé, òbrodné pòla, a te bùlwë przechòwiwóné w mitach, pòchòdzëłë z pòlów przez niegò òrónëch, a przez jegò kònie wëgnojonëch. To bëłë swiãté bùlwë, kò jegò pòla bëłë mù jak ògród Getsemani, gdze gôdôł z Bògã, ze wdzãcznoscą dzãkòwôł Mù za wszëtczé próbë, jaczé mùszôł znaszac i zgôdzôł sã ze swòjim kawlã. Meditowôł, mòdlił sã i spiéwôł. Pòd sklepienim kaszëbsczégò nieba wëspiewiwôł pòlsczé i łacëznowé himnë, zwëkòwno spiéwóné na mszach w kòscele Nôswiãtszi Marije

---

[48] Por. A. Łosiński, *Krzyże i kapliczki przydrożne w kulturze Kaszubów*, [w:] *Z dziejów kultury Pomorza XVIII–XX wieku*, t. II, red. J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2024, s. 296–322.

[49] G. Olsheski, *Òpòwiescë…*, dz. cyt., s. 160, 162–164.

[50] Tamże, s. 146. Por. I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, dz. cyt. s. 41.

[51] Wj 12,34–16,36; także Lb 33,1–49.

> Pannë. Kòżdô rodzëzna w ti môłi, zwiarti kaszëbsczi spòlëznie bëła bùsznô z jegò głosu, czej spiéwôł na jich wieselach, pògrzebach, chrztach i ùroczëstoscach. Béł człowiekã, chtëren bez wszëtczé lata swego zemsczégò żëcô przëdôwôł widzałoscë tim ùswiãconym òbrzãdóm[52].

Zwyczaje i obrzędy

W zakresie obrzędowości również ujawniają się w poszczególnych opowieściach tradycje, jakie przodkowie przywieźli z Kaszub na kanadyjską ziemię.

Aleksander Majkowski w *Żëcym i przigòdach Remùsa* stwierdza: „Naszi Kaszëbi są hònórny i dbają ò widzałosc"[53]. Na tę cechę skromnie żyjących potomków kaszubskich emigrantów Gail Olsheski zwraca szczególną uwagę, m.in. w opowieściach: *Jastrowi szëk*, *Kanadijsczi bober*, *Kùltura Kaszëb*. Jak już zaznaczono w poprzednim podrozdziale, często ważne wydarzenia, szczególnie o wymiarze religijnym (Wielkanoc, Dzień Pięćdziesiątnicy, Boże Narodzenie) motywowały mieszkańców kanadyjskiej diaspory do podkreślenia ich wyjątkowości nowym strojem. W opowieści *Jastrowi szëk* autorka szeroko rozpisuje się nad tym zwyczajem:

> Maszina do szëcô jaż fùrkòta ze szwągù. Miała maszinã firmë Singer, chtërnã kùpiła na ratë z katalogù Eatona. Mdze jesz bez wiele lat spłôca jã czekama wspòmóżczi na dzecë nim spłacy wszëtczé miesãczné ratë, ale terô to nie béł czas na jiscenié sã tim, czej Jastrë bëłë za dwiérzama i nót bëło ùszëc nowé ruchna. Na Kaszëbach bëło to ju òdwieczną tradicją, że żóden szónëjący sã człowiek bez nowëch ruchnów bë sã nie pòkôzôł w kòscele na jastrowi rezurekcji[54].

Godna uwagi jest również zaradność kobiet, które podobnie jak ich kaszubskie prababki, nie tylko piekły chleb, przygotowywały zapasy i przerabiały mięso na zwyczajowe w kaszubskich gospodarstwach kiełbasy: pasztetową czy salceson (*Kùltura Kaszëb*), samodzielnie musiały także zadbać o nowe ubrania dla całej rodziny, jak też podstawowy wystrój domu:

---

[52] Tamże, s. 48–50.

[53] A. Majkowski, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, Gduńsk 2020, s. 12.

[54] G. Olsheski, *Òpòwiescë…*, dz. cyt., s. 70.

> Òb czas pòstu szëła gardinë, cobë przëstrojic chëcz, a z tegò, co zbiegło, zrobiła szlips dlô chłopa. Dlô sënów, chtërny bëlë służkama, ùszëła nowé czerwòné sutanczi. Gdzes na stole leżało téż môłé mòdło do czôpków, a òna, chòc czas jã gònił, jesz szëkòwa niedzélné kapelusze dlô se i dzéwczãt. Bëłë to letczé, cenëchné kapeluszczi, z gałązką sztucznëch kwiatów, ale czejbë Jastrë przëpadłë nawetka wczas na zymkù, czej znób szczipie, a sniég zalégô na zemi, tej i tak te kapeluszczi bë przëòzdôbiałë jich głowë. To sã pòwtôrzało òd lat z regùlarnoscą cządów rokù[55].

Kultywowanie tradycji kaszubskich przejawiało się również w obrzędach towarzyszących zaślubinom. W opowieści *Gdowi zdënk* zdjęcia z rodzinnego, rozpadającego się od wielokrotnego przeglądania i starości albumu pobudzają Olsheski do opisania wesel w miejscowościach zamieszkiwanych przez kolejne pokolenia potomków kaszubskich emigrantów. Podobnie jak na dawnych Kaszubach gromadziły one całą wieś. Do szczególnie celebrowanego zwyczaju należał (aktualny również podczas współczesnych przyjęć weselnych) taniec z panną młodą za opłatą tzw. *brutczi tuńc*:

> Wieczór, czej zebrało sã nôwiãcy lëdzy, òstôł zapòwiedzóny brutczi tuńc. To béł jeden z nëch niezmieniwnëch zwëków. Chłopsczi zmùrmòlony kapelusz kòle stopów pannë młodi zaczął sã wëfùlowëwac papiorowima dolarama, a ti, co zapłacëlë, żdelë na tuńc z nią.
>
> – Tańcowac – rzekł pòstãpny za régą i cziwająco wëcygôł rãkã.
>
> Dzecóm dôwało sã drobné dëtczi do wrzuceniô do kapelusza, a tej pòzérało, czë jima téż ùdô sã jã wëcygnąc do tańca. Brutczi tuńc cygnął sã przez czile gòdzënów nocë, a czej leno sadła na łôwce, cobë òddichnąc, zarô chtos jã cygnął na parket i przëbôcziwôł, że nôleżi mù sã tuńc[56].

Nie ma natomiast w tym opisie innych zwyczajów, jak choćby błogosławieństwa przez rodziców, oczepin czy kończącego w godzinach wczesnoporannych taneczną zabawę odśpiewania pieśni *Kiedy ranne wstają zorze*.

Innym, zachowywanym wśród kanadyjskich Kaszubów zwyczajem było charakterystyczne dla tej grupy etnicznej przedpogrzebowe całonocne czuwanie przy zmarłym zwane *pùstô noc*. Szczegółowo ten kaszubski obrzęd został zbadany i opisany m.in. przez ks. Jana Perszona[57]. W opowieści *Stół* ma on tożsamy ryt i przebieg:

---

[55] Tamże, s. 72.

[56] Tamże, s. 194.

> Stark przewòdzył spiéwóm. W pańsczi jizbie w trëmie leżała starka. Ùmarła rëszonô szlachã òd wësoczégò cësnieniô krwi. To bëła ji Pùstô Noc, a stół béł przédnym môlã ùroczëstosców. Przëkrëti béł biôłim òbrëskã, a nad nim roznôsza sã wòniô matczënégò zela ze swiéców. Kôżdi miôł przed sobą swój kancjónôł, a czej stark zaczinôł pierszé nótë melodie nisczim głosã, reszta letkò i z ùwôżanim doparłãcziwa do niegò. (…)
>
> – Pón Bóg zapłacy – pòcesziwelë gò, a òstelë z nim przë stole, jaż sã rozwidniło[58].

Zwyczaj obchodzenia „pustej nocy”, a następnie uczestniczenia całej społeczności w pogrzebie, podobnie jak miało to miejsce również podczas kaszubskich wesel, bezpośrednio wiąże się z jedną z charakterystycznych cech Kaszubów – gościnnością. Miała ona również swoje odzwierciedlenie w tradycyjnych zwyczajach, także dziś stanowiących nieodłączny i naturalny element kultury Kaszub, m.in. rodzinne wizyty u krewnych, wzajemna sąsiedzka pomoc, z obowiązkowym poczęstunkiem, a także wzajemne obdarowywanie sąsiadów prezentami na święta, będącymi zazwyczaj przetworami lub smakołykami z domowej spiżarni:

> Jak sã miało szczescé ùstrzelëc miedzwiedza, jegò mãso pòpòrcjowóné i zamrożoné bëło nôbëlniészim darënkã dlô wszësczich sąsadów na Gwôzdkã. Ù nas gòdową tradicją bëło òbdzeliwanié sąsadów darënkama, zanôszało sã jima jaczés ekstra szmaczczi – doma ùpiekłi kùch z brzadã, skło z marinatama abò bùdlã klónowégò cyropù. Jeżlë chłopóm ùdało sã zadzëwic sąsadów niespòdzónym sztëkã zamrożonégò miedzwiedza, tej Gòdë w sercu najich Kaszëb stôwałë sã bògatszé[59].

Nawet niespodziewanych gości nie wypuszczano z pustymi rękoma. Autorka *Òpòwiesców z Kaszëb* z właściwą jej twórczości refleksyjnością przedstawia ten zwyczaj:

---

[57] J. Perszon, *Na brzegu życia i śmierci, Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia pogrzebowe i zaduszkowe na Kaszubach*, Wyd. II, Gdańsk–Pelplin 2017, s. 183–200.

[58] G. Olsheski, Òpòwiescë…, dz. cyt., s. 50–52.

[59] Tamże, s. 174.

> Czej Ritza wëchôdôł, mëma chwëcëła òpakòwóną ju krwawą wòrztã, cobë mù jã dac. W darënkù na òddzãkòwanié. To téż bëła jedna z tëch tradicjów, jaczich më nigdë nie zatracëlë. Czej chto przëszedł na gòscënã, wiedno wëchôdôł z jaczim gòscyńcã, tak sã lëdze òdpłôcelë, dôwającë gòscowi cos wëmëslnégò na pamiątkã nawiedzeniô. Béł to spòsób na òkôzanié, jakô to bëła éra gòscëc gò w swòjich chëczach, i że spòtkanié z nim nas ùbògacëło[60].

Niekiedy zwyczaje i obrzędy kultywowane były w nieco zmienionej formie, dostosowanej do kanadyjskich warunków czy możliwości, jak choćby obchody Sylwestra. Jednym z dawniej kultywowanych zwyczajów na Kaszubach było witanie Nowego Roku poprzez wyganianie Roku Starego i wszelkiego zła czynieniem jak największego hałasu, a więc „dzwonieniem, trąbieniem, okrzykami i wystrzałami przy akompaniamencie wyjących psów”[61]. Ks. Perszon opisując zwyczaje bożonarodzeniowe i noworoczne na ziemi wejherowskiej, dodaje, że o północy ludzie „dzwonią dzwonkami, krzyczą głośno, starsi uderzają w patelnie lub pokrywki garnków. Ci, co posiadają broń palną, strzelają na wiwat”[62]. W niemal arktycznych warunkach kanadyjskiej zimy świętowanie nadejścia Nowego Roku ograniczyło się do wyczekiwania północy w gronie rodzinnym i rytualnego wystrzału z broni palnej:

> Sylwester béł baro wôżnym czasã niesącym nôdzejã dlô naji spòlëznë. Zgódno z môlecznym zwëkã chłopi ò dwanôsti w nocë wëchôdelë bùten i pierszé nowòroczné strzélë z flintów wëpùszcziwelë w czôrné niebò. Wszëscë żdelë z rozskacenim na zmianã stôrégò rokù na nowi. Më zdrzelë jak tata ladëje swòjã flintã w chëczë, gdze bëło cepło – bùten bëło przerazlëwie zëmno – bëła to jedna z tëch nocy, czej òdriwa sã skóra wskazëjącégò palca przëmiarzłô do spùstu flintë – tak nama gôdôł. (…) Przëczëpnął za nawiónym szuńcã i równo ò dwanôsti wëstrzelił w nieprzezérną zëmòwą noc.
>
> – Jegò strzél ùczëją jaż w Syberie – rzekła mëma.

---

[60] Tamże, s. 216.

[61] B. Bork, *Na Lesôkach*, Bojan 1995, s. 26.

[62] J. Perszon, *Godné zwëki, Zwyczaje i obrzędy okresu adwentu i Bożego Narodzenia w regionie wejherowskim*, Luzino 1991, s. 41. Por. Hasło: *Sylwester kaszubski*, [w:] R. Ostrowska, I. Trojanowska, *Bedeker kaszubski*, Gdańsk 1978, s. 413.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

> Miała prôwdã – czej jesmë ùczëlë daleczny wëstrzél, më wiedzelë, że gdzes tam w Syberie, jaczis zzëbłi òd mrozu Kaszëba wëpôlił ze swòji flintë, cobë żëczëc nama szczestlëwégò Nowégò Rokù[63].

Dziedzictwo kaszubskie – tożsamość i identyfikacja

Brunon Synak wraz z zespołem socjologów przeprowadził w latach 80. XX w. terenowe badania na Kaszubach poświęcone kaszubskiej tożsamości. Oprócz ustalenia, że Kaszubi na ogół deklarują podwójną tożsamość: polską i kaszubską, które nie mają charakteru substytutywnego, czyli „umacnianie jednej może się odbywać bez osłabiania i wyzbywania się drugiej”[64], to jeszcze wyróżniając w obrębie tożsamości kaszubskiej kilka typów wskazał, że na pełną autoidentyfikację składają się czynniki genealogiczne („fakt urodzenia w rodzinie kaszubskiej i pokoleniowe zasiedziałości”[65]) oraz kulturowe, na które składa się „znajomość języka kaszubskiego, przywiązanie do etnicznej kultury i kaszubskiej ziemi”[66]. Na przeciwległym biegunie umiejscowił tożsamość szczątkową, charakteryzującą się całkowitą obojętnością wobec kaszubskiego dziedzictwa lub całkowitym odrzucaniem go, określanym przez Synaka „eskapizmem etnicznym”[67], powiązanym zazwyczaj z kompleksem wiejskości. Pomiędzy nimi znajdują się Kaszubi o „tożsamości jałowej”, które kaszubskością się nie interesują, a nawet uważają ją za balast[68] oraz „pół-Kaszubi”, dla których tożsamość kaszubska ma charakter nabyty bądź deklaratywny, wynikający z ich wyboru[69].

Òpòwiescë z Kaszëb… przedstawiają czwarte i piąte pokolenie kaszubskich osadników, czyli mieszkańców już od stulecia zakorzenionych na ontaryjskich nieurodzajnych wzgórzach. Autorka przyznaje, że rodzice biegle posługiwali się językiem kaszubskim, natomiast jej pokolenie nabyło już tylko bierną znajomość mowy przodków:

---

[63] G. Olsheski, Òpòwiescë…, dz. cyt., s. 134–136.

[64] B. Synak, *Kaszubska tożsamość, ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Gdańsk 1998, s. 73.

[65] Tamże, s. 59.

[66] Tamże, s. 59.

[67] Tamże, s. 68.

[68] Tamże, s. 67.

[69] Tamże, s. 68.

> Za jeden z cëdów nëch czasów mòże ùznac to, że czej ti dwaji chłopi mëslelë, że më jesmë za młodi, cobë zrozmiec jich gôdkã, më z rozskacenim słëchelë wmikającë w kòżdi zwãk i kòżdé zdanié nëch méstrów dôwnégò jãzëka. Nicht nigdë nama nie klarowôł znaczeniô nëch słów ze stôri, kaszëbsczi mòwë, më równak wcygelë jich znaczenié, dëcht tak samò, jak no wëcé dochôdającé z bùtna. Tak wëzdrzałë te nasze familijné zéńdzenia – całô rodzëzna zgrużdżonô w môłi chałpie, a më, chòc różnégò wiekù i pòjãtnoscë, nawetka nie wiedzącë czedë, scësniony w céni pétrólczi, przëswòjiwelë so òdwieczną mòwã starków, niezmieniwno zachòwiwóną na Stańcłówòwi górze[70].

W nielicznych partiach dialogowych przywołuje pojedyncze zapamiętane wyrazy lub krótkie frazy i zdania. Wśród nich można wyróżnić pewne podgrupy, m.in.:

- przekleństwa i zwroty o negatywnym zabarwieniu emocjonalnym: *czôrny diôbeł*, *kùrwa*, *przeklãtô kara*, *jidzë do diôbła*, niemc (*Smierc w sniegù*, *Samòtny wilk*),
- wyrazy i zwroty wyrażające opinię: *głupi* (*Smierc w sniegù*), *szmakô* (*Stół*), *skrómné drzewa* (*Papierówka*), *gadac bële co*; *Òn je Miemc*, *Pòwiém prosto, jak je*; *zmiarti* (*Samòtny wilk*), *brzëdczi las* (*Kanadijsczi bober*), *na co* (*Gdowi zdënk*),
- zwroty ekspresyjne: *Jenë, jenë, kochóny* (*Stół*),
- określenia osób, przedmiotów lub zjawisk: *pùsté nocë* (*Stół*), *miedzwiédz* (*Jagòdowi plachc*), *stark* (*Samòtny wilk*), *pipa* (*Piec na drzewò*), *baba*, *starka* (*Droga do Halfway*) *korónka* (*Gdowi zdënk*), *tatk* (*Kùltura Kaszëb*),
- oznajmienia, zapytania: *to je mój bùnker*, *dużé pieniądze*, *a pò co pieniądze* (*Samòtny wilk*), *Tam są Etmańsczi*, *Na, to droga Czôpiewskô*, *Jak jô béł młodi* (*Piec na drzewò*), *Wejle! Jak òna òbiérô te bùlwë*, *Nic nie dostónã*, *Jô béł baro młodi* (*Droga do Halfway*), *czôrnô gapa* (*Kanadijsczi bober*), *czëstô krew*, *mòja kòbiéta*, *Terô bãdzemë gadac* (*Gdowi zdënk*), *Ni mògã*, *Nic nie je* (*Kùltura Kaszëb*),
- pocieszenie: *Pón Bóg zapłacy* (*Stół*),
- rozkazy lub nakazy: *nie patrzë*, *zrób krziż* (*Jastrowi szëk*), *tańcować*, *Nie wiglãdë*, *Òj, sadôj* (*Gdowi zdënk*),
- określenia czasu: *witro* (*Papierówka*);

---

[70] G. Olsheski, *Òpòwiescë…*, dz. cyt., s. 108–110.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Należy dodać, że *Òpòwiescë…* Olsheski pisze z perspektywy osoby dojrzałej, znającej swe pochodzenie oraz historię rodziny, jako że istniała pokoleniowa tradycja oralnego przekazu w formie opowieści historii rodu i ważnych wydarzeń, mającej poczucie własnej tożsamości, identyfikującej się ze społecznością kaszubską i doceniającej wkład minionych pokoleń w podtrzymywanie etnicznej kultury. Nie była ona taka oczywista dla bohaterki-narratorki opowiadań – kilkuletniej dziewczynki, niemającej nawet pojęcia o istnieniu własnej kultury:

> To béł pierszi rôz, czej òn [Frank Ritza] nas nawiedzył. Czej wërzekł słowò „kultura”, zawisło òno głëchim cãżôrã w lëfce wëfùlowùjącë całą jizbã. Jesz nigdë më ni mielë czëté tegò słowa. Më nie znelë jegò znaczeniô.
>
> – Co wa wiéta ò swòji kùlturze? – spitôł.
>
> Më sedzelë czësto òniemiałi, nicht ni miôł òdwôdżi chòcbë sã pòrëszëc, w głowach zrobiło sã pùsto, nicht nie wiedzôł, co òdrzec, bò jesz nigdë nicht nama nie zadôł taczégò pitaniô, a to słowò zdôwało sã bëc przënôleżné do czësto jinszégò swiata[71].
>
> – Wa mùszita znac swòjã kùlturã – rzekł – bò jinaczi wa jã stracyta.
>
> Ale cëż to tak pò prôwdze òznôczało? Kò më nawet nie wiedzelë, że mómë kùlturã. I jak mòżna stracëc cos, z czegò sã doną̄t nawet nie zdôwało sprawë, że jistnieje?[72]

Ten fragment w wersji autorskiej zawiera dialogi prowadzone w języku angielskim, co może wskazywać na zanik mowy przodków w relacjach międzyludzkich. Istniała jeszcze w rodzinnych kontaktach w obrębie starszego pokolenia, jednak językiem komunikacji był już angielski. Podkreślić należy również, że w tym okresie kaszubska diaspora w Kanadzie definiowała się jako społeczność polska, a obecność polskich księży sprawujących liturgię czy system edukacji, w której decyzją władz do 1955 r. nauczano również języka ojczystego[73], podtrzymywała ich w tej identyfikacji.

Drugim ważnym przesłaniem tej wypowiedzi jest rodząca się świadomość własnej odrębności. Ritza jest przykładem „budziciela”, nawiedzającego mieszkańców, uświadamiającego im ich pochodzenie i konieczność zachowywania etnicznej kultury. Sam zresztą na tym nie poprzestawał, ale wraz z kuzynem rozpoczął wydawanie gazety „Barry's Bay Review". O tym, że był do dość trudny proces świadczy następujący fragment:

---

[71] Tamże, s. 206.

[72] Tamże, s. 208.

[73] K. Ickiewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, dz. cyt., s. 79–85.

> Przeminãłë jesz pòstãpné dwie dekadë, nim më doszlë do swiądë, że nasza òsoblëwô kùltura mô pòchòdzenié kaszëbsczé, a nasze kòrzenie sygają w głąb serca Kaszëb w Prësach. Nicht jesz nie zdôwôł so sprawë, że më ùceklë òd Òttona von Bismarcka i jegò kùlturkampfòwi wòjnë z naszą wiarą i kùlturą, i że nama sã ùdało ùchòwac tã apartną kùlturã dzãka òdòsobnieniémù na dalecznëch wznieseniach Kanadijsczi Platë, dalek òd ùcëskù Bismarcka. Bismarck chcôł znikwic wszësczé szlachë naszich katolëcczich przekònaniów, Kòscół doprowadzëc do rëjinë, nasz jãzëk zatracëc, sprawic, cobë më zabëlë, że jesmë Kaszëbama i pòniechelë nasz spòsób żëcégò, jaż nick bë dlô nas nie znacził[74].

Powyższy cytat, w którym wypowiedź formułowana jest przez narratora, wypowiadającego się w imieniu Kaszubów kanadyjskich, wskazuje na głęboką świadomość trudnych dziejów, wiedzy historycznej o przyczynach emigracji, odosobnienia na trudnodostępnych, skalistych terenach Ontario i dziedziczenia kultury przekazywanej przez przodków kolejnym generacjom.

O identyfikacji z pochodzeniem przodków świadczy również język narracji. Autorka wielokrotnie stosuje przymiotnik *kashubian*(*s*) (85 razy), *Kashubia* (33 razy), *Kashub* (11 razy), *Kashubs* (10 razy). W turystycznej miejscowości Kaszuby posiada letniskowy domek, a swój samochód wyposażyła w tablice rejestracyjne z zapisem KASZUBY[75].

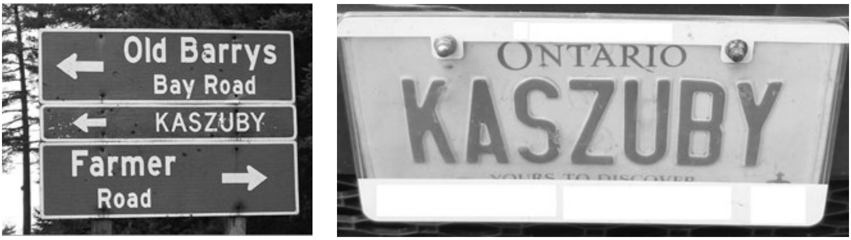

Fot. G. Olsheski

---

[74] Tamże, s. 212–213.

[75] S. Frymark, *Kaszëbsczi jãzëk w Kanadze, ÙSA i Nowi Zelandii…*, dz. cyt., s. 33.

Autorka wskazuje również, że obok imion anglojęzycznych nadal funkcjonują imiona kaszubskobrzmiące: Stańcłôw, Josef (obok angielskiego Joseph) czy Frank. W rodzinach natomiast wciąż żywa jest pamięć o przodkach i przeszłości, choć ta ogranicza się do zaledwie stuletniej, nie obfitującej w wielkie wydarzenia (nawet wiedza o II wojnie światowej to dla kanadyjskich dzieci, wychowywanych bez telewizji i gazet, jedynie zasłyszana od zakonnicy-nauczycielki opowieść[76]), historii pobytu na kanadyjskiej ziemi.

Ten stuletni okres, mimo pozornej stabilności i powtarzalności rytmu życia, pozwala dostrzec nie tylko zanikanie kultury, o którą zaczynają walczyć światlejsi członkowie ontaryjskiej społeczności, ale przede wszystkim nieodwracalny proces zamierania języka kaszubskiego. Stanisław Frymark przeprowadzając badania terenowe wśród społeczności kaszubskich w Kanadzie, USA i Nowej Zelandii, wymienia pięć faz poprzedzających wymarcie języka: faza pierwotna – określa stan znajomości języka w chwili przybycia do kraju emigracji, faza wewnętrznego mieszania – następująca pod wpływem kontaktów z Kaszubami posługującymi się innymi dialektami, faza zewnętrznego mieszania – wskazuje na przemożny wpływ języka narodowego poprzez szkołę, urzędy, administrację oraz kontakty z osobami anglojęzycznymi, faza braku przekazu – świadome posługiwanie się przez rodziców w kontaktach z dziećmi językiem angielskim w celu ułatwienia im funkcjonowania i nauki, faza szczątkowych form – charakteryzująca się znajomością wypowiadania i rozumienia pojedynczych podstawowych słów bez znajomości języka i możliwości posługiwania się nim[77]. Wyłaniający się z *Òpòwiesców…* obraz dziedzictwa przodków ujawnia szczególnie smutno zarysowujący się proces degradacji języka, który już w czasie odtworzonym przez autorkę, czyli w latach 50. XX w. był w fazie zaniku przekazu pokoleniowego, a obecnie jest już w fazie form szczątkowych.

Nieuchronność zmian

Początkowo wspólnota kaszubska w Kanadzie była społecznością homogeniczną: „Më, Kaszëbi, nie spòtikelë sã z nikògùm, króm swòjińców”[78]. Podkreślają to również badacze, m.in. Paweł Trawicki pisze:

---

[76] G. Olsheski, Òpòwiescë…, s. 24–26

[77] S. Frymark, *Kaszëbsczi jãzëk w Kanadze, ÙSA i Nowi Zelandii…*, dz. cyt., s. 33.

[78] G. Olsheski, Òpòwiescë…, dz. cyt., s. 110.–

> W okresie pionierskim społeczność kaszubska funkcjonowała w warunkach homogenicznych. Ujawniało się występowanie mechanizmów społecznych, jak: normy moralne, wartości religijne i zasady obyczajowe. W toku kontaktów z innymi społecznościami pojawiły się procesy społeczne, jak: socjalizacja, integracja i unifikacja[79].

Wymienione w powyższym opracowaniu procesy: socjalizacja, integracja i unifikacja, objęły wszystkie sfery życia. Szczególnie głęboko zaznaczyły się w sferze porozumiewania się – język kaszubski przestał pełnić funkcję komunikacyjną w relacjach rodzinnych i społecznych. W *Samotnym wilku* autorka opisuje rodzinne spotkanie z żyjącym samotnie na ojcowiźnie bratem ojca, podczas którego rodzice z wujem rozmawiali w swojej, odziedziczonej po przodkach mowie, ale już do dzieci, co uwidacznia się w partiach dialogowych, odzywają się wyłącznie po angielsku. Wraz z zaniechaniem przekazu języka ginie świadomość odrębności, a zarazem zaczyna się asymilacja i unifikacja z mieszkańcami i językiem narodowym kraju emigracji.

Negatywnym wymiarem dokonującej się transformacji społecznej jest też przeobrażanie się tradycyjnej, wielopokoleniowej rodziny i zmiana obyczajów w relacjach. W swoich opowieściach Olsheski podkreśla, że w szóstej dekadzie XX w. rodziny są jeszcze wielodzietne, jednak starsze pokolenie (dziadkowie) mieszka zazwyczaj osobno (*Piec na drzewo*, *Stół*). Może to świadczyć nie tylko o rozluźnieniu relacji, ale poprawie sytuacji materialnej rodzin, bo przecież mogły sobie pozwolić na wybudowanie własnego, piętrowego domu i posiadanie, niezbędnego w ich warunkach bytowych i zawodowych samochodu, o czym większość Kaszubów w Polsce nawet nie śmiała marzyć. Jednakże ta zmiana spowodowała również zmianę w zachowaniu najmłodszego pokolenia wobec starszej generacji, przejawiającą się głównie w braku szacunku, a pośrednimi przyczynami było lenistwo oraz alkoholizm (*Stół*). Autorka jako zagrożenie dla trwałości rodzin i przetrwania społeczności na kanadyjskiej ziemi w jej dotychczasowym kształcie wskazuje również stan kawalerski wielu mężczyzn:

> Ale i tak më bëlë gatënkã zagrożonym, w naszi rózdze bëło za wiele stôrëch kawalérów. Czej Môrcën òpùscył gniôzdo Walków w stôrim swiece i rëgnął, cobë ùdostac sztëk zemi w dzëczim kanadijsczim òdlëdzym,

---

[79] P. Trawicki, *Instytucje i wartości społeczności kaszubskiej w Kanadzie*, dz. cyt., s. 94.

> przëwiózł ze sobą jedinégò sëna, z sebie zrodzonégò, cobë cygnął rodną rózgã. W nowim swiece jegò samòtny pòtómk dobrze wëpełnił swòjã misjã i dochòwôł sã piãcu sënów, tëli że dwùch òstało kawalérama i to dało pòczątk rozszerziwający sã pladze kawalérów, jakô bëła zagrôżbą dlô naszégò jistnieniô. Jaż sztërzech bracynów i piãcu półbratów tatë bëło kawalérama. Stańcłów téż béł kawalérã, temù mòże nie òdczuwôł przërodzonégò òbrzészkù wzglãdã rodzëznë[80].

Prowadzi to w efekcie do przejmowania kaszubskich gospodarstw przez osadników innych narodowości i zmiany struktury społecznej, co zostało symbolicznie wyrażone w postaci zmiany imienia: „Stańcłów gôdôł z czësto cëzym człowiekã, a ten prawił do niegò leno pò anielskù. Nazéwelë gò terô Stanley'ã"[81].

Paradoksalnie, w tym samym czasie, dzięki zderzeniu z innymi narodami i kulturami budzi się świadomość własnej odrębności i troska o jej zachowanie. Stąd niczym manifest, a zarazem przesłanie dla kolejnych generacji wybrzmiewają słowa zawarte w ostatniej opowieści *Kùltura Kaszëb*:

> Ale më sã trzimelë nëch wszësczich òbrzãdów, jaczé wëznacziwałë sposób naszégò mësleniô, jaczich më òd pòkòleniów przestrzégelë i jaczich dali mdzemë przestrzegac, jak chòcbë òczëszczeniô z grzéchów òb czas Wiôldżégò Pòstu, òdswiãtnégò wëstrojeniô sã na chwalebną ùroczëstosc Jastrów, stôwianiô Bòżich Mãków na spichù drogów, jaczima më jezdzëlë czë całonocnëch spiéwów òb czas Pùsti Nocë, żebë wmiknąc w krëjamnotã smiercë. Ùroczëstosc Zelonëch Swiątków bëła dlô nas baro wôżnô. Më chcelë, cobë natchnął nas Dëch Swiãti, rozskacył do wzniosłëch dejów, dozwòlił òsygnąc transcendentną wiédzã, brëkòwną do zrozmieniô niepòchwatnoscë i nieòbjimnoscë naszich dëszów, a téż przemësleniô widzałëch metafizycznëch zasadów, na jaczich òpiérałë sã nasze przekònania[82].

Podsumowanie

Jedną z ciekawszych tegorocznych kaszubskojęzycznych, a właściwie bilingwalnych kaszubsko-angielskich pozycji wydawniczych są *Òpòwiescë z Kaszëb* / *The Kaszuby stories* Gail Olsheski, kanadyjskiej pisarki, której pochodzący z Kaszub przodkowie byli jednymi z pierwszych kolonistów osiedlonych na ontaryjskim odludziu. Niniejsza analiza koncentruje się na zachowanych i w czasie ukazanym w narracji, czyli latach 50. XX w., istniejących zwyczajach, tradycjach czy cechach relacji społecznych właściwych dla Kaszub i rodzimej kultury. Narracja prowadzona jest z perspektywy dziecka wnikliwie obserwującego swoją rodzinę i miejscową społeczność, ukazując wzajemne relacje, codzienną ciężką pracę mężczyzn przy wyrębie papierówki, a kobiet przy zajęciach domowych i opiece nad licznym potomstwem. Pokolenie jej rodziców jest już zakorzenione w nowej ojczyźnie i choć nieurodzajnej ziemi nie udało im się ujarzmić i porzucają parcele przydzielone ich przodkom przez rząd Kanady, by osiedlić się w korzystniejszych gospodarczo rejonach lub nawet w mieście, dotychczasowa homogeniczność pozwoliła im zachować zarówno język kaszubski, jak również kultywować przekazywane pokoleniowo tradycje. Refleksje wplatane w narrację prowadzone są przez osobę dojrzałą, współcześnie przyglądającą się swemu dzieciństwu, świadomą faktu wymierania kaszubszczyzny, rozumianej jako cała spuścizna przodków i jedyne ich dziedzictwo, którym ubogacili swą nową ojczyznę.

---

[80] G. Olsheski, *Òpòwiescë*…, dz. cyt., s. 112–114.
[81] Tamże, s. 120.
[82] Tamże, s. 213.

Z Gail Olsheski i jej synem Elliottem McMurchy.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Bibliografia:

Bork B., *Na Lesôkach*, Bojan 1995.

Emigracja kaszubska w Stanach Zjednoczonych. Historia i dziedzictwo, red. D. Kalinowski, Wejherowo–Słupsk 2022.

Emigracja kaszubska. Zjawisko – ludzie – ośrodki, red. D. Kalinowski, Słupsk 2020.

Frymark S., *Kaszëbsczi jãzëk w Kanadze, ÙSA i Nowi Zelandii. Leksykalné interferencje w gôdce Kaszëbów w Kanadze, ÙSA i Nowi Zelandii / Kashubian Language in Canada, the USA and New Zealand. Lexical Interferences in Kashubian Language in Canada, The USA and New Zealand*, Zómk Zôbòrsczi 2020.

Henley G., *Co się stanie z wisienkami*, Warszawa 1985.

Henley G., *Where the cheries end up*, Toronto 1978.

Ickiewicz K., *Kaszubi w Kanadzie*, Gdańsk 2008.

Jost I., *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983.

Kalinowski D., *Kanadyjscy stolemowie*, „Pomerania" 2024, nr 9.

Kalinowski D., *Polonistyka i Kaszuby. O możliwościach badań zagranicznych*, [w:] *Polonistyka światowa. Archiwa i współczesność. Język i kultura polska w świecie*, t. 4, red. A. Żurek, D. Ucherek, Wrocław 2023.

Łosiński A., *Krzyże i kapliczki przydrożne w kulturze Kaszubów*, [w:] *Z dziejów kultury Pomorza XVIII–XX wieku*, t. II, red. J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2024.

Majkowski A., *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, Gduńsk 2020.

Majkòwsczi D., *Przedsłów*, [w:] G. Olsheski, *Òpòwiescë z Kaszëb. The Kaszuby stories*, Zómk Zôbòrsczi – Toronto 2024.

Olsheski G., *Òpòwiescë z Kaszëb / The Kashuby stories*, Zómk Zôbòrsczi – Toronto 2024.

Ostrowska R., Trojanowska I., *Bedeker kaszubski*, Gdańsk 1978.

Perszon J., *Godné zwëki, Zwyczaje i obrzędy okresu adwentu i Bożego Narodzenia w regionie wejherowskim*, Luzino 1991.

Perszon J., *Na brzegu życia i śmierci, Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia pogrzebowe i zaduszkowe na Kaszubach*, Wyd. II, Gdańsk–Pelplin 2017.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem, Częstochowa 2009.

Robinson M., *Two sets of bleak lives*, „New York Times" 29.07.1979.

Shulist D. M., *Discovering Kashubia Europe. The Fatherland of my Kashubian ancestors / Òdkrëwającë Eùropejsczé Kaszëbë. Tatczëzna mòjich kaszëbsczich prastarków*, Ottawa 2018.

Synak B., *Kaszubska tożsamość, ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne*, Gdańsk 1998.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Szulist W. ks., *Polskość kanadyjskich Kaszubów*, „Studia Polonijne" t. 2, 1977.
Trawicki P., *Instytucje i wartości społeczności kaszubskiej w Kanadzie*, Gdańsk 2022.

Źródła internetowe:

Promocja książki w Muzeum PiMKP. O kanadyjskich Kaszubach, źródło: „Puls Wejherowa" nr 14 (322)/2024 z 25.07.2024, www.pulswejherowa.pl (dostęp: 20.10.2024 r.).
Promocja książki o kanadyjskich Kaszubach, źródło: https://www.muzeum.wejherowo.pl/d/aktualnosci/komunikaty/promocja-ksiazki-o-kanadyjskich-kaszubach/ (dostęp: 20.10.2024 r.).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Dzél III

TŁÓMACZENIA

RJK

Dubravko Škiljan

Jãzëkòwô pòlitika [Jezična politika] (wëjimk III)

1.1. Planowanié jãzëka

Planowanié jãzëka[1] jesmë tuwò przëjãlë jakno proces sztôłtowaniégò jãzëka dlô célów pùbliczny kòmùnikacji, jaczé je równoczasno spòdlim lingwisticznym nôrzãdzã, co mô służëc zjiscywaniu jãzëkòwi pòliticzi. Jãzëkòwé planowanié to je szerszi pòchwôt nigle standarizacjô jãzëka (je tak m.jin dlôte, że òbjimô òno i téż dzejanié w òdniesenim do taczich systemów, jaczé sã nie dwigają do rówiznë standardowégò jãzëka), i zdôwô sã to bëc baro pasowné, żebë wprowadzëc terminologiczné rozapartnienié midzë nyma dwùma pòchwatama, chòc le nié wiedno na to zwôżają w socjolingwisticzny lëteraturze. Rajić ùjmùje planowanié jãzëka jakno dzejanié, „jaczé wskazëje mòdło jakno pierszi szpùr, a dali rozcygô je na standardowi jãzëk co je drëdżim szpùrã”. Co wiãcy planowanié jãzëka òbjimô proces pòdjimaniô taczich rozsądzënków ò mòdle, jaczé są jãzëkòwò ùzasadnioné. Dlô Bùgarsczégò[2] je to „rozmëslné czerowanié jãzëkòwim rozwicym, òsoblëwie w òpiarcym ò taksowanié bùtnowi sferë, co mô doprowadzëc do duńdzeniô do szerszich spòlëznowëch célów w jãzëkòwi domenie”. Co wiãcy mógłbë na to zdrzec jakno na kònkretizacjã jãzëkòwi pòliticzi. W kąsk starszi lëteraturze, na przëmiôr w tekstach jednégò z pierszińców teòrie planowaniégò jãzëka, Valtera Tauliégò, sã gôdô, że planowanié je „dzejanim, chtërne mô zlepszac i twòrzëc jãzëk”[3], dze przez zlepszanié – chòc mô to gwës teleòlogiczné znaczenié – przënôlégô sã w pierszi rédze przërozmiôc spòlëznowò jistotné zwikszenié skùtkòwnoscë kòmùnikacyjny

---

[1] Miast tradicyjnégò pòchwatu *jãzëkòwé planowanié*, jô so ùdbôł ùżëwac pòchwôt *planowanié jãzëka*, zgódno z bédënkã Rajić’a, *Teorijske osnove*…, s. 184).

[2] Bùgarsczi (1986, 72).

[3] V. Tauli (1974, 102–103).

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

jaczégòs jãzëka w pùblicznym przekazu, a nié „zbëlnienié” sami jãzëkòwi strukturë. Kùreszce, Haugen[4] widzy w planowanim złożoną interakcjã spòlëznë i jãzëka w òbrëmienim tak fòrmë, jak i fùnkcje, a na interakcjô zniécô rozmajité procesë, chtërne są wôżnyma elementama planowaniégò jãzëka. Fishman dobrze òstrzégô, że planowanié jãzëka – nimò jegò teòreticznégò rozwicô i prakticznégò òb slédné dzesãc lat, a mòże i nawetka dwadzesce lat – za czãsto sã pòstrzégô jakno prostą techniczną procedurã[5]. Terczasnô socjolingwisticznô teoriô w òbrëmienim procedurë planowaniégò rozapartniô dwa nawzôjno dopełniające sã dzéle: planowanié statusu jãzëka i planowanié jãzëkòwégò kòrpùsu. Nen rozdzél wprowadzył Kloss[6] chcącë rozapartnic procedurë taksëjącé wespółzależnotë midzë systemama òd taczich, co wpëzglają sã w strukturã i elementë samégò jãzëkòwégò systemù, do jaczégò – wëzwëskùjącë pòchwôt standarizacji – nôczãscy spichô sã planowanié jãzëka. To rozapartnienié nie je bezspiérné[7], le jô wierzã, że nimò że nëch dwùch ôrtów planowaniégò nijak nie jidze sparłãczëc, dlô socjolingwisticznégò mòdła jãzëkòwi pòliticzi są òne nad zwëk ùżëteczné. Planowanié statusu jãzëków (abò entolektów) òbjimô tej nen dzél jãzëkòwi pòliticzi, chtëren zajimô sã ùstanôwianim spòlëznowò wôżnëch relacjów midzë systemama ùżiwónyma przez spòlëznã i téż wëbiérã nëch jãzëków, chtërne pòkôżą sã w rozmajitëch mòdłach pùbliczny kòmùnikacji. Jesz przed pòkôzanim sã swiądnégò i eksplicytnégò procesu planowaniô statusu jãzëków w kòżdi spòlëznie w òpiarcym ò jegò kòmùnikacyjné brëkùnczi fùnksnérowa apartnô selekcjô etnolektów i jãzëków jak i téż jich klasyfikacjô w òbrëmienim spòlëznowò relewantnëch szczeblowëch nawzôjnëch relacjach, równak na „protofòrma” planowaniégò bëła na swój ôrt „nôtërnym” dobiérkã, tak tej zdôwało sã, że ni mùszi sã skùpiac na twòrzenim teòreticznëch fùndamentów. Rozmieje sã, że na spòdlim ti mëkcënë bëłë, tak jak to je i dzysô, determinantë wëchôdającé z ùkładu ekònomicznëch, pòliticznëch abò kùlturowëch stosënków midzë apartnyma jãzëkòwima spòlëznama abò bënowima karnama. Ni mòże sã tej wiele dzëwòwac, że planowanié statusu jãzëka na zôczątkù tej bëło parłãczoné wnetka leno z jãzëkòwima i kòmùnikacyjnyma sprawama, jaczé pòkazywałë sã w nowò pòwstałëch wielejãzëkòwëch krajach, òsoblëwie w Africe abò w Azji, np. w Indonezji, dze mùszôł na jaczis tam ôrt ùregùlowac relacje midzë rozmajitima systemama i wëbrac kòżdé z òsóbna, bë bëłë òne, pò mniészim abò wikszim zjinaczenim, dostosowóné do nowëch, òficjalno bédowónëch brëkùnków pùbliczny kòmùnikacji[8]. Równak òb slédné 15 lat, jeleżnosc dosc sã zjinaczëła, a w krajach wësok dwignionëch, ò dłudżi tradicji państwòwòscë, chtërne zdôwałë sã rozrzeszëc i dëcht czësto ùstanowic status jãzëka przez „nôtërné” przebranié, wiele procedurów planowaniégò i zjinaczeniów statusu kòżdégò z òsóbnëch jãzëków òstało zjisconëch.

---

[4] Zdrzë E. Haugen (1983), a òsoblëwie schemat n s. 275.

[5] Zdrzë J. Fishman (1983, 108–109).

[6] W artiklu *Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report*, 1969; pòdług Cobarrubiasa (1983, 42). Na temat niechtërnëch aspektów badérowaniów Klossa jidze nalezc pòmòcné infòrmacje ù Muljačić’a (1986).

[7] Na temat ny kriticzi zdrzë Cobarrubias (1983, 42–43).

To wëchôdô z òbrotu w jich jãzëkòwi pòlitice, jaczi pòwstôł kòl jinaczeniô relacjów midzë niechtërnyma spòlëznama i jãzëkòwima karnama i téż zjinaczenim jich brëkùnków, a i zjawiska, chtërne w dwignionëch krajach pòzéwô sã czasã „eksplozją mniészëznë”. Równoczasno to je dokôz na to, że planowanié statusu nigdë nie bãdze skùńczonym procesã i że jãzëkòwô pòlitika równo òd jãzëkòwi jak i kòmùnikacyjny stronë w ùstalony spòlëznowi leżnoscë, wcyg mùszi sã za tim czerowac. Jeżlë më bë chcelë na jaczis ôrt sklasyfikòwac rozmajité pòdéńdzenia do planowaniégò statusu jãzëka, to je gwës, że jeden z nëch pòdzélów bë mùszôł rozapartniwac proces planowaniégò w spòlëznach z jednym jãzëka (abò bënômni w nëch, co sã taczim przedstôwiô) òd planowaniégò w spòlëznach z wiele jãzëkama, chòc le i na kùńcu i tak mùszi rzeknąc, że procedurë w nëch dwùch przëtrôfkach są taczé same. Hewòle nawetka, czej panëje jeden jãzëk, midzë dialektama rozłożonyma w jaczims òbrëmienim, colemało ùstanôwiô sã taką relacjã, dze jeden z nich je bédowóny do systemù pùbliczny kòmùnikacji, drëdżi zôs je òd niegò mni wôrtny: tak cos mô plac w spòlëznach i państwach z wiele jãzëkama, le tam całô òperacjô je pòwtôrzónô na midzëjãzëkòwi rówiznie. Tak samò jak w strzodowiskù z wiele jãzëkama, tak samò i je z jednym jãzëkã, hierarchiô ùstanôwiô sã na sztôłt wertikalnëch relacjów midzë rozmajitima spòlëznowima karnama, na taczi ôrt, że niechtërne z nich mają przistãp do zwerifikòwónëch spòlëznowò kanałów, jinszé zôs nijak nié. Dzãka planowaniémù statusu niechtërne systemë wiedno mają ùpierszony stón, jinszé zôs jidą na dół, co sã przekłôdô prakticzno, że òsobë wëzwëskùjącé ne

---

[8] Zdrzë téż Rubin (1983, 330).

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

systemë mùszą sã jinaczi ùprocëmniac do pùbliczny kòmùnikacji. Tak tej planowanié statusu jãzëków szłobë pòdzelëc z pòzdrzatkù na dwa kriteria: dichòtomiczné (czej wëbiérô sã jeden jãzëk do pùbliczny kòmùnikacji, a dlô wszëtczich jinszich ni ma tam placu) i niedichòtomiczné (czej dopùszczô sã przechòdny stón: przez to, że téż jinszé jãzëczi są w jaczims òbrëmienim, na przëmiar na regionalny abò môlowi rówiznie, dopùszczoné do pùbliczny kòmùnikacji, abò tej, czej wchôdają do ni w jaczichs kòntekstach, na przëmiar w edukacji abò gazétnictwie, abò w nëch dwùch przëtrôfkach). Mòckò z tim parłãczi sã ekskluzywnota abò permisywnota w zôkrãżim planowaniégò rozmajitëch socjolektów i mòżlëwòscë jich fùnksnérowaniô w kanałach pùblicznégò przekazu. Kùreszce planowanié statusu mòże bëc eksplicytno ùsadzoné w prowadzoną jãzëkòwą pòlitikã abò mòże sã w ni le zamëkac implicytno, nôczãscy tej, czej sã zdôwô, że „nôtërny” dobiérk jãzëka mô sã ju zjisconé. Mùszi równak przëznac, że w òbrëmienim wikszoscë wërazno wielejãzëkòwëch spòlëznów je to corôz to mòcni ekspònowóny element jãzëkòwi pòliticzi. Planowanié statusu je le w dzélu (i to w môłim stãpieniu) lingwisticznym procesã. Rozmieje sã, żebë béł przënôleżno i skùtkòwno (tak samò w kòmùnikacyjnym jak i pòliticznym aspekce) przeprowadzony, je mùszebné żebë òpierac sã téż na dokładnëch lingwisticznëch dónëch na temat niwny i pionowi stratifikacji systemów i jich kòmùnikacyjnégò òbjimù, równak akt wëbiéru jãzëka i etnolektu w pierszi rédze je pòliticzny, co nierôz zakriwô zwënédżi lingwisticzny analizë abò przëczëniwô sã do jich pòmijaniô. Tak tej planowanié statusu, nawetka jeżlë chùtni zajimałë sã nim jãzëkòwé institucje, pòòstôwiô sã w slédnym rozrechòwanim pòlitycznym institucjóm, co sprôwiô, że wërazno òpiérô sã ono na wiele pòliticznëch ùdbach (czãsto mającëch téż mòdło prawnëch aktów). *Planowanié jãzëkòwégò kòrpùsu* je, jak to ju bëło rzekłé, nôbarżi lingwisticznym aspektã jãzëkòwi pòliticzi, w jaczi òbrëmienim, planowò i z ùdbą stwòrzeniô systemù pasownégò do fùnksnérowaniégò w pùbliczny kòmùnikacji abò zrëchtowaniô gò, żlë ju je, barżi efektiwnym, z jãzëkòwégò repertuaru wëbiéróné i kòdifikòwóné są (abò wprowôdzóné w nien nowò stwòrzoné) jednostczi i dokładno regùlowané są téż jich nawzôjné òdniesenia. Nimò że planowanié kòrpùsu mòże bëc na ògle naczerowóné na lëteracczi jãzëk, ùrzãdowi jãzëk, koiné i kòżdérné jinszé mòdło jãzëka pùbliczny kòmùnikacji, i chòc taczé naczerowanié pòkazywô sã nierzôdkò w spòlëznach ò dwigniony kùlturze jãzëkòwi, prakticzno sprowôdzô sã nôczãscy do procesów standarizacji i tikô standardowégò jãzëka. Planowanié kòrpùsu je tej barżi kònceptualné nigle standarizacjô, równak we wiele przëtrôfkach je z nią prakticzno juwerné, bò zakłôdô sã, że standardowô fòrma jãzëka ju sygnie do zjisceniô w nôwikszi fùnkcje w pùbliczny kòmùnikacje. Tak tej ni ma dzëwù, że teòriô i praktika standarizacji są nôbarżi dalek pòsëniãtim aspektã planowaniégò kòrpùsu. Żebë bëło mòżno fùnksnérowac w òbrëmienim midzëlëdzczi kòmùnikacji, kòżderny jãzëkòwi system mùszi téż w se zamëkac zbiér prawidłów jegò ùżiwaniô, a znajomòsc nëch prawidłów, razã ze znajomòscą jednostków systemù, przënôlégô do jãzëkòwëch kómpetencjów ùżëtkòwnika: tak tej w kòżdim jãzëkòwim systemie fùnksnérëje mòdło, òpiarté na implicytny kònwencji bùdowóny przez samą jãzëkòwą praktikã. Standarizacjô je procesã twòrzeniô eksplitacytnégò mòdła w spòlëznie w sztótu zamkłim przez ekònomiczné, pòliticzné i kùlturowò-historiczné elementë, przez chtërne na spòlëzna doznôwô brëkùnk taczégò jãzëkòwégò mòdła. Proces standarizacji je colemało sparłãczony z pòwstôwanim nowòczasnëch òbiwatelsczich państwów i jich apartnëch rënków pòbiéru i téż robòcy rzmë, a czãsto towarzi mù wërazné dwiganié sã swiądë nôrodny juwernotë[9]. Brzadã standarizacji je, rozmieje sã, standarizowónô fòrma jaczégòs etnolektu abò jãzëka, ò czim mdzemë gôdelë dali. W bùtenmiesczich spòlëznach colemało trôfiô sã, że jaczis system (np. *koiné* abò lëteracczi jãzëk) pełni wnetka wszëtczé fùnkcje standardu w pùbliczny kòmùnikacji i zajimô pasowny plac w spòlëznowi szczeblowòscë systemów, nimò że nie wëpłiwô z wëraznégò procesu normòwaniégò: proces jegò pòwstôwaniô mdzemë pòzéwelë *prestandarizacją*. W niechtërnëch spòlëznach i państwach, z pòzdrzatkù na znanczi jich jãzëkòwi pòliticzi (np. w Wiôldżi Britanie), rozwidnianié mòdła nie òdbiwô sã za pòstrzédnictwã òsoblëwëch institucjów, le zjiscywô sã za pòstrzédnictwã rozmajitëch mòdłów spòlëznowi przënëczi rządzącëch – na taczi ôrt, że na pòzdrzôtk ni ma standardowégò jãzëka, le zastąpiwô gò system ò nëch jistnëch znankach i mòcno ùswiądnionym implicytnym mòdłã: proces taczégò ùswiądnianiégò mdzemë pòzéwelë: *parastandarizacją*. W swiądze ùżëtkòwnika, jaczi czãsto pòtikô sã ze standardowim jãzëkã w szkòle i w masowëch mediach, procesë standarizacje czãsto sprowôdzają sã do czësto technicznëch zabiegów, òbjimającëch le jedną z jãzëkòwëch rówiznów, np. òrtograficzny abò leksykalny.

---

[9] Zdrzë Škiljan (1985, 148)

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Fishman je dbë[10], że lëchò je zdrzec na proces planowaniégò kòrpùsu jakno czësto prosté wprowôdzanié leksykalnëch zlepszeniów, bez wzéraniô za tim, że to sã dzeje téż na jinszich rówiznach (fònologicznëch, mòrfòlogicznëch, syntakticznëch), i bez bôczënkù na to, że mùszebno je szerok zdrzec na spòlëznowi kòntekst, dze to planowanié mô plac. Dlôte Radovanović, parłãczącë wiele rozmajitëch pòdéńdzeniów, wskazywô dzesãc etapów, z jaczich skłôdô sã całi proces standarizacji: (1) selekcjô – wëbiérk jãzëka, na jaczim mdze sã òpiérôł standard; (2) òpisënk – jãzëkòwô deskripcjô wëbrónégò jãzëka; (3) kòdifikacjô – twòrzenié eksplicytnégò zestôwkù jãzëkòwëch jednostków i ùregùlowaniégò jich zanôleżnosców, kòl równoczasny akceptacji abò niechanim niechtërnëch z òpisónëch fòrmów i téż ùtwòrzonëch nowëch; (4) ùsadzenié – wprowadzanié kòdifikòwónégò jãzëka do wëkònywaniô rozmajitëch fùnkcjów w pùbliczny kòmùnikacji; (5) akceptacjô – òficjalné przëjãcé jaczégòs jãzëka jakno strzodka pùbliczny kòmùnikacje; (6) implementacjô – wrôstanié ny aprobatë w swiądã ùżëtkòwników, z wszëtczima skùtkama dlô spòlëznowégò i kòmùnikacyjnégò statusu jãzëka, jaczé wëchôdają z taczégò zinternalizowaniô; (7) ekspansjô – rozkòscérzanié i stosowanié standardu i téż swiąda jegò jistnieniô we wszëtczich karnach ùżëtkòwników; (8) ùtrzëmanié – dozéranié, òpiekòwanié sã i wspiéranié eksplicytnégò mòdła; (9) taksowanié – taksowanié sprôwnotë i fùnksnérowaniô systemù; (10) przebùdënk – adaptacjô standardów do pòwstôwaniô pòtrzebów spòlëznë[11]. To sã wié, że do pòdzélu w hewòtnym òprôcowanim më bë mùszelë tak pò prôwdze zarechòwac procesë akceptacji, wprowôdzania, ekspansji i dozéraniô do planowaniégò statusu jãzëka, a nié do planowaniégò kòrpùsu, dze selekcjô bë bëła elementã midzë nyma dwùma ôrtama planowaniégò: to le je dokôz na to, jak mòckò òne są ze sobą sparłączoné i skòrelowóné. Równak jeżlë standarizacjã w nôbarżi akùratnym tegò słowa znaczenim sprowadzëc do òpisënkù (jaczi przënôlégô do lingwisticzi), kòdifikacji i ùsôdzaniô, to nie je nick dzyw, że dlô ùżëtkòwników je òna w pierszi rédze przistãpno w fòrmie słowarzów, gramatików i rozmajitëch ôrtów jãzëkòwëch ùczbòwników i téż pòradników. Zdrzącë na to standarizacjô mùsza bë bëc òpiartô na

---

[10] Zdrzë Fishman (1983, 108–109).

[11] Dokładny òpisënk nëch procedurów jidze nalezc ù Radovanović'a (1986, 188 i pp.). Spòdlé mòdło Haugena, òbjimającé *selekcjã, kòdifikacjã, implementacjã i ùsôdzanié*, òstôł nacéchòwany w zjinaczony fòrmie i òbgôdóny ù Haugena (1983).

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

normatiwny gramatice (na mòrfòlogiczny i téż syntakticzny rówiznie), normatiwnym słowarzu (na leksykalno-semanticzny rówiznie), ùczbòwnikù i òrtograficznym słowarzu (do zjiscywaniô fònologiczny rówiznë w pisónym teksce) i téż ùczbòwnikù i òrtoepicznym słowarzu (do zjiscywaniô w żëwi mòwie). W etapie ùsôdzaniô dodôwô sã ùczbòwniczi i stylisticzné pòradniczi (òglowé i tikającé apartnëch genrów mòwë), terminologòwé słowarze nadónëch domenów, specjalisticzné słowarze (np. słowarze cëzëch słowów, apartnëch czasów, jãzëka ùsôdzców, frekwencyjné), do te òsoblëwé òrtograficzné pòmòce (np. słowôrz skrócënków, słowôrz pòdzélu słowów na szlabizë, słowôrz słowów pisónëch wiôlgą lëtrą itp.), „negatiwné” ùczbòwniczi (np. słowôrz barbarizmów i dialektizmów, „stilistika” niedopùstnëch ùkładów itp.); ùsôdzania, chtërne przëdają standardowi historiczny znanczi (np. etimòlogiczny słowôrz, słowôrz archajizmów) abò ùmôlowùjącé gò w zanôleżnoscach do jinszich jãzëków i etnolektów (dwajãzëkòwé i wielejãzëkòwé słowarze, kòntrastiwné i zesôdzkòwé gramaticzi) i téż wiele jinszich szlachòwnëch nôrzãdzów brëkòwnëch do przëdôwaniô jãzëkòwëch kòmpetencjów. W slédnym czasu [tj. w latach 80. XX w. – M.K.] jidze do te dodac ùczbòwniczi, chtërne służą òpanowaniémù kòmùnikacyjnëch kòmpetencjów, to je zdolnoscë dobiéru pasownëch jãzëkòwëch jednostków w òdniesenim do kòmùnikacyjnégò kòntekstu i òsobë interlokùtora. W procesu standarizacji pòwstôwô tej *standardowi jãzëk* jakno apartny socjolekt z eksplicytną normą, dopasowóny do rozmajitëch fòrmów pùbliczny kòmùnikacji, a òsoblëwie przeznaczony do ùżiwaniô w pùbliczny administracji, szkòle, strzodkach masowégò przekazu i, dzélã, w lëteracczim ùsôdztwie[12]. Zgódno z jãzëkòwą teòrią, òpiartą na pòzdrzatkù Prasczégò Krãgù Lingwisticznégò, spòdlima żądónyma znankama standardowégò jãzëka są dżibkô stabilnota, aùtonomiô i wielefùnkcyjnota[13]. Wielefùnkcyjnota òznôczô, rozmieje sã, mòżlëwòsc ùżëcô systemù w rozmajitëch kòmùnikacyjnëch jeleżnoscach, aùtonomiô mierzonô je stãpienim samòstójnoscë standardowégò jãzëka òd cëskù jinszich jãzëków, a dżibkô stabilnota òbjimô téż òbstój eksplicytnëch mòdłów, chtërne le na taczi ôrt mògą zagwësnic skùtkòwnosc kòmùnikacji, równo w rëmnoce, jak i w czasu, i téż ji trim do zjinaczeniów, to je òbdôwanié sã taksowaniémù i rekònstrukcje, zgódno z terôczasnyma kòmùnikacyjnyma pòtrzebama. Nié wszëtczé standardowé jãzëczi mają w se tëli samò znanków, tak tej na spòdlim nëch rozeszłosców, jakno i niechtërnëch jinszich elementów (jistnienié òdmianów, substandardë, historicznô cągłosc, òdniesenié do etnicznégò karna, òdniesenié do jinszich standardowëch jãzëków) Brozović bédëje zesadzoną tipòlogiã standardowëch jãzëków, chtërna zezwòliwô na rozwôżanié wiele aspektów jich nawzôjnëch zanôleżnosców[14]. Swój wësok spòlëznowi status standardowi jãzëk mô przédno dzãka fùnkcjóm, chtërne zjiscywô (le tam, dze je, ni mòże zabôczëc ò cëskù historicznëch znanków na jegò spòlëznowi status: mòże òn czasã nadrobic „deficyt" jaczichs fùnkcjów). Pòdług Stewarta je dzesãc taczich wôżnëch fùnkcjów abò domenów, w jaczich standard mòże sã pòkazac: (1) ùrzãdowi jãzëk (to je rówizna państwa), (2) môlowi jãzëk (regionalnô rówizna), (3) jãzëk szerok kòmùnikacji (rówizna jãzëkòwi spòlëznë), (4) midzënôrodny jãzëk, (5) jãzëk stolëcznégò miasta, (6) jãzëk karna, (7) jãzëk edukacji, (8) jãzëk przedmiotu naùczaniô, (9) jãzëk lëteraturë, (10) jãzëk religie[15]. Chòc le na klasyfikacjô òpiérô sã na rozmajitëch kriteriach (geògraficznëch, spòlëznowò-demògraficznëch, jeleżnoscowëch), nié bédëjącë przë tim niżódnëch wôżnëch òkresleniów (np. jãzëk strzodków masowi kòmùnikacji), pòzwôlô òna nama wzerac na praktikã ùżiwaniô standardu. Przez swòje pòłożenié westrzód jinszich jãzëkòwëch systemów w spòlëznie abò państwie, ùstandarizowónô fòrma jãzëka gwësno przejinaczô sã w wërazną spòlëznową institucjã, co jak rozmieje Downes pòkazywô sã w pòstãpnëch znankach: kòdifikalnoscë, historicznoscë, aùtonomie, regùlarnotë, lëteracczi tradicje, starë ò jãzëk, ùtilitarëznë, institucjonalnym wspiarcym, nôrodnym ùwôżanim, symbòlizowanim jednotë i juwernotë, żëwòtnoscë[16]. Wszëtczé ne elementë sprôwiają, że nôleżnicë jãzëkòwi wespólnotë w swòji swiądze doswiôdczają standardowégò jãzëka, nié le jakno kùńcowégò produktu jãzëkòwi pòliticzi, le téż jakno ji nôwôżniészégò elementu, dzãka czemù – z jedny stronë – przez samò wëstãpòwanié standardu – taksëją pòwòdzenié jãzëkòwi pòliticzi jakno całoscë, a z drëdżi stronë zjiscënk gwësnëch znanków standardu (np.

---

[12] Zdrzë Škiljan (1985, 148–149).

[13] Ò znankach standardu ù naju [tj. w Jugòsławie – M.K.] nôwiãcy pisôł Brozović (1970), a wielné zdatné wëdbë jidze nalezc téż w: Katičić (1971, 43–63) i Katičić (1986, 65–89); zdrzë téż Škiljan (1976).

---

[14] Brozović (1970, 51 i p.).

[15] Stewart, *A sociolinguistic typology for describing national multilingualism* (1968), na spòdlim Cobarrubiasa (1983, 47).

[16] Downes, *Language and Society* (1984), na spòdlim Radovanović›a (1986, 197).

aùtonomie, stabilnotë abò wielefùnkcyjnotë) widzało bùdëje spòlëznową swiądã samégò jãzëka i rozkòscérzô jegò òbrëmienié fùnksnérowaniégò na niestandardowé fòrmë jãzëka. Jistotowò standardowi jãzëk czãsto pòkazywô sã jakno wariant. Zgódno z definicją Brozović'a, „(…) wariantë są przëstosowanim standardowégò jãzëka do tradicji i terôczasnëch pòtrzebów nôrodów, jakno zdefiniowónëch spòlëznowò-gòspòdarczich fòrmów" i „prawno wëstãpùją we wszëtczich niejednorodnëch jãzëkach standardowëch"[17]. Wariantë, jakno pòdsztrichiwô Brozović, w pierszi rédze pòkazëją sã w substancji (np. w słowarzu), a nié w fòrmie (np. w fònologie, mòrfòlogie abò syntagmatice) standardowégò jãzëka i są dialektologicznym zjawiszczã, a nié geòlingwisticznym[18]. Przedstôwiającë òglowòjãzëkòznôwczi i tipòlogiczny pùnkt widzeniô, Katičić dodôwô, że apartną znanką wariantów je to, że systemë są taczé same w swòjich spòdlowëch domenach, a le niechtërne drobnotë apartnią sã i są spòlarizowóné, mògą bëc przënôleżné substitucji, nie robiącë niżódnëch zjinaczeniów ò sztôłce systemòwim[19], równoczasno mògącë ekspònowac „głãbòk rozeszłoscë juwernotë w òdniesenim do jaczis stilisticznëch wôrtnotów i kùlturowi przënôleżnoscë"[20]. Nimò, że definicje wariantów pòdsztrichiwùją jich socjolingwisticzną znankã, to równak są òne sparłãczoné z etnicznyma i kùlturowò-cywilizacyjnyma elementama, tak tej colemało sã przëjimô, że wariantë standardowégò jãzëka demónstrëją sã tej, czej jeden je ùżiwóny przez dwa nôrodë (abò wiãcy). To dërżéniowò prôwdzëwé scwierdzenié, żlë jidze ò pòwstanié i historiczną znankã wariantów, równak czej zdrzimë na nie z òpisënkòwi i synchroniczny perspektiwë jakno na socjolektë fùnksnérëjącë w pùbliczny kòmùnikacji w jaczims òbrëmienim, wariantë w taczim rozmienim są w pierszi rédze teritorialno determinowóné[21]. Tak pò prôwdze przeprowadzoné jãzëkòwé pòliticzi mògą sã apartnic w swòjim òdniesenim do wariantów, kò niechtërne z nich bédëją *kònwergencjã* wariantów i w kùńcu bédëją jich mòżlëwé sparłãczenié, òb czas czej jinszé są spòdlim *diwergencji* wariantów, jaczi kùńcowim skùtkã mòże bëc pòwstanié jinszich standardowëch jãzëków. Nadto krajowô pòlitika mòże dopùszczëwac miészónkã abò zakazac miészaniô niechtërnëch apartnosców w òbrëmienim wariantowòscë, le żebë w znaczenim socjolingwisticznym na ògle rozmiec gadac ò rozeszłoscach, mùsz bë bëło, bë gwësne jãzëkòwé rozeszłoscë bëłë pòdtrzimiwóné i teritorialno lokalizowóné. Z wëżi pòdónégò wëchôdô jesz jedna wôżnô rzecz: czej le jeden z wariantów standardowégò jãzëka òstanie ùstalony, *pòòstałé* òdmianë téż bãdą fùnksnérowac jakno wariantë; jinaczi rzekłszë, żlë standardowi jãzëk je spòlarizowóny na wariantë, wiedno pòkazywô sã w sztôłce jednégò z wariantów, co równak nie zjinacziwô strukturalny jednotë standardu. Tak tej nawetka tam, dze wariantowë rozeszłoscë sã zmniészają, niechtërne z nich dali są apartné pòdług wszëtczich jinszich wariantów, stądka i téż „kònglomerat wariantów" je pòstrzégóny jakno wariant z socjolingwisticzny perspektiwë. W òdniesenim do problemù procesów standarizacji i samégò standardowégò jãzëka przënôlégô tuwò kąsk wiãcy nadczidnąc. Czile lat temù nazôd we dwignionëch spòlëznach status standardowégò jãzëka w òbrëmienim strukturów spòlëznowi hierarchie òstôł na pòwôżno pòddóny wątplëwòscë. Rozbùdowa sécë kanałów pùbliczny kòmùnikacji i technologiczny pòkrok, jaczi zletcził przistãp do nëch kanałów wiãcy nôleżnikóm spòlëznë – z jedny stronë, i téż szerok òbjimanim lëdztwa systemã òglowégò sztôłceniô i równoczasno zmniészającë normatiwizm szkòlnictwa i mòdłów spòlëznowi kòmùnikacje z drëdżi stronë, doprowadzëłë do te, że w òbrëmienim pùbliczny kòmùnikacji, òkòma standardów, w wiele spòlëznach ùżiwô sã téż apartnëch fòrmów substandardów i jinszich, ùstanowionëch równo z pòzdrzatkù geògraficznégò òbrëmieniô, jak i spòlëznowégò systemów, a téż apartnëch jednostków jãzëkòwëch (wùlgarizmów i słowów zataconëch tabu), jaczé nié tak dôwno bëłë nié do przëjãcô w taczi kòmùnikacji[22]. Przëjimającë ùdbã, że procesë standarizacje są wiedno dozéróné przez strukturë władzë i że standardowi jãzëk – jakno że je nieògrańczonym systemã[23], nie mdącym równoczasno dlô nikògò rodnym jãzëkã – w dosłownym znaczenim – je òn le przistãpny przez edukacjã i tak pò prôwdze pòkazywô sã jakno jaczégòs ôrtu rënkòwi towôr, to tej na „demòkratizacjô" pùbliczny kòmùnikacji mô gwës swòje pòzytiwné stronë: rozmieje sã pòmniésziwô òna socjolingwisticzné apartnoscë spòlëznë i nikwi jaczés przëwileje standardowégò jãzëka (chòc dërżéniowò môże to le bëc òmana, kò równoczasno na demòkracjô pòkazywô i pòdsztrichiwô wszëtczé ògrańczenia nëch òsobów, co standardu nie òpanowałë). Równak zdrzącë na to zjawiszcze òd stronë fùnkcjonalnotë – jakno, że mòdło pòmôgô zwikszëc efektownotã kòmùnikòwaniégò sã i je to òbrôz swiądë apartnotë jaczis jãzëkòwi pòspólnotë – zdżiniãcë i spòlëznowégò statusu mùszi miec téż swòje òdbicé w skùtkòwnoscë kòmùnikacji. Tak a tak terôczasnô jãzëkòwô pòlitika mùsza bë zając sã i tim zjawiszczã, jaczé jesz nie je dosc òbgôdóné przez socjolingwistów. Sprawë standarizacji rozrzesziwóné są colemało abò w grańcach jednégò jãzëka, abò – żlë jidze ò wariantë wëstąpiwającé w rozmajitëch krajach – w grańcach jãzëkòwi wespólnotë abò – nôczãscy – w grańcach państwa i spòlëznë. Bezògôdkòwò mają òne równak i téż swój midzënôrodny aspekt, kò niechtërne jãzëczi są ùżiwóné wiele wicy nigle jinszé na swiatowi rówiznie w midzëpaństwòwi kòmùnikacji[24]. Nie dróbkùjącë historie ti problematiczi ani ji tak pò prôwdze czasã katastrofalnëch dlô globalny kòmùnikacje skùtków, przënôlégô sã równak scwierdzëc, że kòżdernô jãzëkòwô pòlitika bë mùszała implicytno abò eksplicytno rozsądzëc jaczé przëjąc stanowiszcze: ne pòliticzi, chtërne tikają jãzëków, co mają pòcwierdzony i jawerny midzënôrodny status, nôczãscy cygną do ùtrzëmaniô taczégò statusu (bò to jima dopòmôgô w zjiscanim jich gòspòdarczich i kòmùnikacyjnëch zwësków), a nawetka gò zmòcniwają i rozszérzwiają; jinszé pòliticzi mògą stojec za przëwrócenim ùtraconégò statusu abò ùsadzenim nowégò; kùreszcce w trzecym przëtrôfkù, prowadzący jãzëkòwą pòlitikã przëstôwają na to, że „jich” jãzëk w niżódny jeleżnoscë nie mdze miôł midzënôrodnégò znaczeniô abò bãdze gò miôł w baro môłim òbrëmienim. Pò drëdżé, w ramach prowadzony jãzëkòwi pòliticzi mùszi wëbrac, jaczi z „kònferencyjnëch” jãzëków mdze preferowóny (jeden abò i wiãcy, w stanie propòrcjonalny równowôdżi abò z wëraznyma dispropòrcjama w òbrëmienim pełnionëch fùnkcjów), czë mòże jima przëdac fùnkcjã bënëpaństwòwi pùbliczny kòmùnikacji, nimò że nie są òne aùtochtonicznyma jãzëkama (a równoczasno czasã nawetka przëjąc jich status jakno standardowëch jãzëków), a mòże ùtrzëmac je na rówiznie cëzëch jãzëków i przedmiotów ùczbë abò czësto prosto pòpróbòwac całowno pòminąc jich jistnienié. Ni mùszi dodawac, że w òbrëmienim negò kómpleksu problemów

---

[17] Brozović (1970, 35).

[18] Zdrzë Brozović (1970, 36–37).

[19] Katačić (1986, 48)

[20] Katačić (1986, 127).

[21] Škiljan (1986, 61). Radovanović (1986, 181–184) ùznôł, że wariantë sã skùtkã teritorialnégò rozwarstwieniô jãzëka.

---

[22] Nen problem je téż òbgôdiwóny przez Guespina, Marcellesiegò (1986).
[23] Pòchwôt Brozović›a.

---

[24] W nym kòntekstu Brozović (1986, 139) wëmieniwô szesc ùrzãdowëch jãzëków ÒZN: anielsczi, francësczi, szpańsczi, rusczi, chińsczi, arabsczi i téż niemiecczi, pòrtugalsczi, hindi/ùrdijsczi, hòlendersczi, włosczi, malajsczi, japóńsczi, haùsa, suahili i esperanto.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

na jãzëkòwą pòlitikã, jesz mni nigle dze jindze, mają cësk lingwisticzné i jãzëkòwé elementë, a sztôłtëją jã w pierszi rédze ekònomiczné i pòliticzné elementë. Planowaniô kòrpùsu nie jidze kùreszcze zrobic, jeżlë ni ma mùszebnëch dlô jegò fùnkcjonowaniô wôżnëch institucjów, jaczé mają „przerabiac” kòżdi z òsóbna proces standarizacji, w tim taczich, co pò prôwdze przënôlégają do planowaniégò statusu. Wôżnym w nym kòntekstu zadanim jãzëkòwi pòliticzi je stwòrzenié rozmajitëch institucjów, jaczé bãdą sã zajimałë planowanim jãzëków. Zanôleżno òd ôrtu prowadzony jãzëkòwi pòliticzi na bòkadosc institucjów mòże bëc wëznaczonô le do zjiscywaniô procesu planowaniégò, abò jegò spòdlô fùnkcjô mòże bëc jinszô, a jãzëkòwą pòlitiką wëżi nadczidniãté institucje zajimac sã mògą czej le bądz; nôczãscy jidze równak pòtkac ùdbë miészóné, spòdlim jaczich je przemienné wëstãpòwanié jãzëkòwëch i bùtenjãzëkòwëch institucjów. Tak samò institucjonalny system je abò bezpòstrzédno kòntrolowóny przez państwò i pòlitikã, abò ùdôwóno pòòstôwô całowno bùten ji kòntrolë, pò prôwdze równak je nadzorowóny na jaczis pòstrzédny ôrt, abò téż ne dwie metodë pòkazëją swój „nieùpòrządkòwóny” stón. W robòce institucji prowadzącëch jãzëkòwé planowanié, niezanôleżno òd tegò, jak òne òstałë zrëchtowóné, nôlepi to je widzec jak jãzëkòwô pòlitika nigdë nie je le lingwisticznym ani czësto pòliticznym zjawiszczã, le że w ji òbrëmienim – w rozmajitim ùdzélu, zanôleżno òd spòlëznowégò kòntekstu – wiedno pòtikają sã nôùkòwé i pòliticzné krãdżi, pòòstającë w mòcny interferencji[25]. Planowanié jãzëka w dwùch jegò aspektach – równo jakno planowanié statusu, tak i planowanié kòrpùsu – je pùblicznym pòkôzanim sã wszëtczich – czasã téż głãbòk zataconëch abò taconëch – elementów, chtërne determinëją jãzëkòwą pòlitikã, dlôte téż nôlżi pòdlégô równo racjonalny, jak i bùtenracjonalny kriticе, równak takô kritika, chtërna nie wzérô za ùwarënkòwaniama pòliticzi pòòstôwô skùpionô na ji butnowëch ùkôzaniach, mało co jã zjinaczającë.

1.2. Tipòlogiô jãzëkòwëch pòlitików

Jãzëkòwô pòlitika prowadzonô w dzysdniowim swiece, w jegò kòl 200 państwach i kòl 4000 jãzëkòwëch spòlëznach, je gwës rozmajitô: òbjimô baro szerok spektrum dzejaniô, dlô chtërnëch nie je letkò ùstanowic pòspólné kategòrie, chtërne bë pòmògłë nama ùtwòrzëc przëdatną klasyfikacjã nëch pòlitików. Wielëna ta je jesz wikszô, żlë przëdómë do ni wszëtczé znóné i chòcbë dzélã ùstanowioné jãzëkòwé pòliticzi z przeszłotë, bënômni òd stôrożitnëch czasów jaż do czasów bezpòstrzédno pòprzedzającëch terôczasnosc. Wiãcy, stôwô sã òna wnetka nieskùńczoną régą, żlë włączimë w niã wszëtczé stanë spòlëznowi swiądë jãzëka w rozmajitëch spòlëznowëch karnach jaczichs spòlëznów, i żlë rozdzélno bãdzemë sã zajimelë idealną projekcją jãzëkòwi pòliticzi państwa abò spòlëznë i téż ji zasadama, kònkretnëch zjiscënków w ùprocëmnienim do kòżdi z òsóbna jãzëkòwi spòlëznë. Równak, żebë szło na systemòwi ôrt wmiknąc w problemã teòrie (i téż prakticzi) jãzëkòwi pòliticzi, socjolingwistika mùszi pòbùdowac mòdło, jaczé ùstanowi jaczés ògrańczenia rozmajitosców jãzëkòwëch pòlitików i zmniészi je do zestôwkù gwësnëch niewielnëch zortów. Òb czas analizë kòżdégò z òsóbna elementów, jaczé twòrzą jãzëkòwą pòlitikã, òstałë ju nacéchòwóné jaczés klasyfikacyjné kriteria; skòrno równak tikałë òne le kòżdi z òsóbna znanków, taczé klasyfikacje mùszałë bëc de facto jednostronné, a nawetka fragmentaricznć. Westrzód bédowónëch parametrów nôwôżniészi zdôwô sã nen, chtëren òpiérô sã na wëbiérze filozoficzno-pòlitycznégò pąktu wińdzeniô i chtëren na jaczis ôrt ùstôwiô całowné òbrëmienié pòliticznégò dzejania, a w ji zajimnoce i téż jãzëkòwą pòlitikã spòlëznë. Nie wmikającë w rozmajité docygania tikającë barżi òsoblëwëch pòdzélów i jidącë za L. Gucspinã i J. B. Marcellesim, scwierdzómë, że ne dwa spòdlé mòdła jãzëkòwi pòliticzi, jaczé wëstãpiwają równo w teòrie, jak i w praktice, to liberalné i direktiwné mòdło[26]. *Liberalné mòdło jãzëkòwi pòliticzi* wëapartniô sã nym, że w jegò zjiscenim na mni bezpòstrzédny ôrt wprzëgniãté są pòliticzné institucje, a normë ny pòliticzi, w grańcach jednoznacznëch ùstaleniów, są mni òbligatorijné dlô nôleżników jãzëkòwëch wespólnotów, chtërny chcą wëzwëskac kanałë pùbliczny kòmùnikacji (co nijak ni mùszi pòmniészrwac jich implicytny rigoristicznoscë, chtërna òpiérô sã na rozmajitëch niepisónëch fòrmach spòlëznowi mùszebnoscë). Procëmstawno do niegò *direktiwné mòdło jãzëkòwi pòliticzi* òbjimô wësok stãpiéń ùdzélu institucjów w zjiscywanim taczi pòliticzi i wësok eksplicytny òbrzészk trzimaniô sã reglów w pùbliczny kòmùnikacji i téż we wszëtczich òbrëmieniach ji ùżiwaniô. Z tegò wëchôdô, że liberalné mòdło òpiérô sã na zawierzenim do samòregùlacji

---

[25] Škiljan (1986, 67–61).

---

[26] Guéspin, Marcellesi (1986, 16–18), piszącë ò *pratiques glottopolitiques*, wëapartniwają *le dirigisme* i *le libéralisme*, kąsk jinaczi, niglë to je w hewòtnym òprôcowanim.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

systemù kòmùnikacji i jãzëków, chtërne w nim są, za to direktiwné mòdło widzy kòniecznã interwencjonizną w nym systemie. Jakno pòdsztrichiwùją Guespin i Marcellesi[27], liberalnô jãzëkòwô pòlitika je charakteristicznô dlô kònserwatiwnëch i ùsztabilizowónëch spòlëznowëch karnów, czej direktiwnô pòlitika je ùżiwónô przez dwigającé sã dopiérzë spòlëznowé karna, le kò ne dwa ôrtë jãzëkòwi pòliticzi wërôżają interesë panëjący klasë, skùtczi nëch dwùch ôrtów czãsto za sobą szlachùją abò nawetka są juwerné. Nimò to liberalnô pòlitika w swòji „czësti” fòrmie strzimùje sã òd jaczi le jawerny ingerencji, pòòstôwiającë systemë jich „nôtërny” przemianie abò zdżiniãcu, wiele ùżëtkòwników ni mô ti mòżlëwòscë ùdzélu w pùbliczny kòmùnikacji. Procëmnô do wëżi pòdónégò direktiwnô pòlitika wiedno pòòstôwiô widzewny „szlach” i wërazno wspòmôgô niechtërne systemë (w nym ùżëtkòwników, jaczi jich brëkùją abò mògą brëkòwac) i dëszi jinszé (razã z jich ùżëtkòwnikama). Swiądny negatiwnëch aspektów nëch dwùch mòdłów jãzëkòwi pòliticzi, L. Guéspin i J. B. Marcellesi òpòwiôdają sã za trzecym mòdłã, w jaczim prôwdzëwô demòkratizacjô prowadzy do „jãzëkòwi samòstójnotë”[28]: jãzëkòwô pòlitika mùsza bë wëchòdzëc z interakcji wszëtczich karnów i jãzëkòwëch wespólnotów w spòlëznie, nijak ni mòże bëc dómeną „prôwdzëwi” pòliticzi, a ji czerënk mùszôłbë bëc determinowóny przez „klasë ò kùlturowi hegemónie”. Nimò zanãtnoscë badérowaniów negò prądu i téż jinszich za nim szlachùjącëch przënôlégô sã scwierdzëc, że francëscë socjolingwiscë w praktice nijak nie wprowôdzają jich w żëcé spòlëznë i w òdniesenim do kòmùnikacyjnëch brëkùnków spòlëznë, przëwòłóné przez nich przëkładë – chòc czãsto cekawé – przeswiôdczają ò zjinaczeniach spòlëznowi swiądë tikający jãzëka, nié zôs ò zjinaczeniach w sami jãzëkòwi pòlitice; rozmieje sã nijak to nie òznôczô, że zjinaczeniów w nëch grańcach nie mdze w przińdnoce. Równak, czej chcemë pòòstac w ramach òpisënkù jawernëch jãzëkòwëch pòlitików, dwa spòdlé przëwòłóné chùtni, mòdła – liberalné i direktiwné – zdôwają sã zjiscëwac ne brëkùnczi, kòl równoczasny swiądë, że w kònkretnëch przëtrôfkach są w pierszi rédze mòżlëwé „ògrańczoné” zastosowania taczich mòdłów abò mùszałëbë òne bëc zjinaczoné, dlôte je to klasyfikacjô mòdłów nieùstôwno òbtaksowónô jaczimas zastrzegama. Dlôte prawie, bë zwëskac barżi dokładné

---

[27] Zdrzë Guéspin, Marcellesi (1986, 17).

[28] Zdrzë Guéspin, Marcellesi (1986, 27 i p.) – dze pòkazywô sã pòchwôt: *l'autogestion langagière*.

taksonomie, przënôlégô sã wprowadzëc dodôwkòwé kriteria klasyfikacji jãzëkòwi pòliticzi. Ne kriteria mùszą wëchôdac z òbgôdiwónëch segmentów spòlëznowi swiądë w grańcach jãzëka – aùtonomie, historicznoscë i żëwòtnoscë – i téż praktików pòdjimónëch w ramach jãzëkòwi pòliticzi, planowaniégò statusu i planowaniégò jãzëkòwégò kòrpùsu. Jeżlë do ùprosceniô tipòlogiczny klasyfikacji ùstanowimë, że aùtonomiô i historicznosc są ze sobą mòcno sparłãczoné, i jeżlë so ùswiądnimë, że w spòlëznowi swiądze jãzëka czãsto (chòc nié wiedno) pòkazëją sã òne razã, nieròz wnetka synchroniczné i diachroniczné wëmiarë tegò samégò segmentu swiądë, jednym z kriteriów mòże sã stac òdpòwiédz na pëtanié, czë jãzëkòwô pòlitika wespòmôgô aùtonomiã i historicznosc jãzëka, czë prawie nié. Za szlachòwné kriterium mùszi ùznac ùprocëmnienié do żëwòtnoscë, bôcząc, że jãzëkòwé pòliticzi, chtërne wërazno wspòmôgają żëwòtnosc jãzëka, czãsto òpiérają sã na scwierdzenim ò mùszebnoscë (abò bënômni jistotny) parłãczë midzë jãzëkã a nôrodã. W grańcach planowaniégò statusów, jak më jesmë to ùzdrzelë, apartnią sã òd se taczé pòliticzi, chtërne pòdjimają nã sprawã eksplicytno òd nëch, chtërne przëjimają na „jistniejący stón” implicytny ôrt, a w ramach planowaniégò kòrpùsu wierã nôwôżniészą rozeszłoscą je wësok i môłi stãpień institucjonalizacji negò procesu. Czejbë te mùszebno schematiczné, tipòwé kriteria ùłożëc w jeden system, wëszłobë nama 16 teòreticznëch tipów jãzëkòwi pòliticzi:

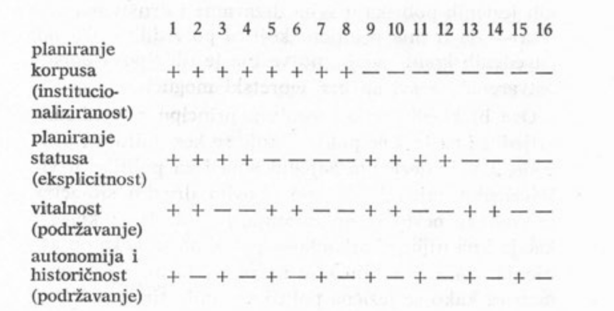

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
planiranje korpusa (institucionaliziranost)	+	+	+	+	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—
planiranje statusa (eksplicitnost)	+	+	+	+	—	—	—	—	+	+	+	+	—	—	—	—
vitalnost (podržavanje)	+	+	—	—	+	+	—	—	+	+	—	—	+	+	—	—
autonomija i historičnost (podržavanje)	+	—	+	—	+	—	+	—	+	—	+	—	+	—	+	—

Jeżlë zesadzymë nëch 16 teòreticznëch ôrtów[29] z liberalnym i direktiwnym mòdłã, to mòżemë rzeknąc, że pòlitika je gwës direktiwnô, czej

---

[29] Chòc zdôwô sã to zbëteczné, jesz rôz chcã pòdsztrichnąc, że wszëtczé ne kriteria są w pierszi rédze znankama tipòlogicznégò mòdła, zôs jawerno relacje czësto mòcni za sobą szlachùją i zamikają w se wielné tipë i pòdtipë przechòdné.

planowanié je wësok zinstitucjonalizowóné, a planowanié statusu je eksplicytné (ôrtë: 1, 2, 3, 4); jãzëkòwô pòlitika gwës przënôlégô do liberalnégò mòdła, jeżlë ne dwa ôrtë planowaniégò jãzëka są niezinstitucjonalizowóné i nieeksplicytné (ôrtë 13, 14, 15, 16). Jinszé ôrtë mògą bëc w dwùch mòdłach, le tam, dze planowanim kòrpùsu zajimają sã institucje (ôrtë 5, 6, 7, 8), wierã barżi jidze ò direktiwné mòdło, zôs w pòòstałëch przëkładach (ôrtë 9, 10, 11, 12) ò liberalné mòdło. Òpiarcé witalnoscë, aùtonomie i historicznoscë na spòlëznowi swiądzë jãzëka bë przënôlégało do zjinaczającëch relacjów pòdług nëch dwùch bédowónëch mòdłów, bò mòże bëc znankòwné dlô nëch dwùch ôrtów jãzëkòwi pòliticzi (chòc zdôwô sã, że mòcni bãdze sã wëpòwiadac w direktiwnym ôrce). Tu bë mùszôł zadac prosté pëtanié: czë są taczé przëkładë, chtërne pòcwierdzają kòżdérną z wëżi pòdónëch kómbinacjów – niechtërne z nëch kònglomeratów są w praktice[30], a wszëtczé są przënômni teòreticzno mòżlëwé. Na klasyfikacjô mùszałabë bëc pò richtoscë juwernô dlô jãzëkòwëch pòlitików òbrobionëch i prowadzonëch w jednojãzëkòwëch i wielejãzëkòwëch spòlëznach, równak w nym drëdżim przëtrôfkù jeleżnosc je kąsk barżi zapëzglonô, i żebë ùkôzónô taksonomiô mògłabë sã òdnaszac téż do nëch brëkòwné są pasowné wëłożenia. Na pierszi rówiznie jidze dozdrzec, na jaczi ôrt jãzëkòwô pòlitika òdnôszô sã w ùprocëmnienim do kòżdégò z òsóbna jãzëków, etnolektów, jãzëkòwëch pòspólnotów i karnów ùżëtkòwników. Czejbë ta pòlitika bëła takô sama we wszëtczich segmentach spòlëznë i dlô wszëtczich systemów (co wierã jawerno nigdë nie bãdze), letkò bë bëło òbtaksowac ji znanczi jakno całoscë. Równak w przëtrôfkù, czej dochôdô do dispropòrcjonalnégò òbchòdzeniégò sã z kòżdim z òsóbna jãzëkã i jich ùżëtkòwników, ne znanczi mùszą bëc òbtaksowóné zanôleżno òd tegò, na jaczi ôrt regùlowónô je pòzycjô jãzëka naznaczonégò do pùbliczny kòmùnikacji: òznôczô to, na przëmiôr, że mòckò zjinstitucjonalizowanié procesu planowaniégò kòrpùsu je przënôleżné dlô jãzëków pùbliczny kòmùnikacji, a dlô jinszich czësto prosto placu ni ma; na nen ôrt pòstrzégô sã i ùżiwô trzë kriteria. Wëbiérk spòdlégò mòdła jãzëkòwi pòliticzi mô téż swój wiôldżi cësk na stón spòlëznowi swiądë jãzëka i òd ni zanôlégô; równak – zanôleżno òd intencji kòżdégò pòlitycznégò dzejaniô – jãzëkòwô pòlitika bãdze w pierszi rédze wëchòdzëła z ideòlogicznégò profilu spòlëznowégò karna, jaczé rządzy i zgrôwô do sztôłtowaniô spòlëznowi swiądë w całi spòlëznie. Widzec to je téż w aspektach żëwòtnoscë, aùtonomie i historicznoscë, le nôbarżi – rozmieje sã – w samim planowanim jãzëka. Tak pò prôwdze jidze rzeknąc, że w liberalnym mòdle planowanié statusu nôczãscy zastąpiwô sã „nôtërnym" dobiéranim jãzëków, na pòzdrzatk pòòstawionëch do biôtkòwaniô sã ze sobą na kòmùnikacyjnym spòdlim, tak że prawné ùregùlowania jãzëkòwi pòliticzi są ògrańczoné do le spòdlëch reglów abò téż są czësto zabôczoné[31], a procesë standarizacji abò nawetka procedurë parastandarizacji są le napòmkłé, za to direktiwné jãzëkòwé pòliticzi colemało dzejają czësto òdwrotno. Spòdlowi czerënk jãzëkòwi pòliticzi mòże bëc tak pò prôwdze determinowóny przez ji kùńcowi brzôd – jãzëk pùbliczny kòmùnikacji. To bë równak bëło za wiôldżim ùproscenim rzeknąc, że na szëkba je robionô prosto i jednoznacznô. Jãzëk pùbliczny kòmùnikacji, a nawetka standarizowónô fòrma jãzëka, wiedno je wëżi nad cëskã i mòdłów terny jãzëkòwi pòliticzi w kòżdérny spòlëznie i w kòżdérny jãzëkòwi spòlëznie, kò òbjimô téż historiã ùszłëch jãzëkòwëch pòlitików – i co gwës je wiele wôżniészé – kùlturową, cywilizacyjną i kòmùnikacyjną tradicjã spòlëznë, a i téż wielné interferencje w òbrëmienim pùbliczny kòmùnikacji za sprawą priwatny kòmùnikacji i mdącëch w ni systemów. Dlôte tak jak nie jidze ògrańczac jãzëkòwi pòliticzi do samégò procesu standarizacji, tak téż sã nie dô interpretowac jãzëka pùbliczny kòmùnikacji le przez dzejania jãzëkòwi pòliticzi.

---

[30] Pòkôzanié pasownëch przëkładów z wëtłómaczenim bë wëmôgało òsoblëwie wiôldżi robòtë: niechtërne z egzemplifikacji òstałë pòkôzóné w nym dzélu tekstu.

Przetłómacził: Marek Kaszewsczi

---

[31] Klasycznym przëkładã liberalny jãzëkòwi pòliticzi je Wiôlgô Britaniô, dze, jak to mielë rzekłé Brice Heath, Mandbach (1983, 92), anielsczi jãzëk nié le je òficjalno bédowóny jakno jãzëk pùbliczny kòmùnikacji, le są dwa prawné aktë, chtërne eksplicytno wëmôgają jegò ùżiwaniô: jeden z 1868 r., jaczi zarządzô, że kòrunné ediktë bãdą wëchòdzëłë w anielsczim jãzëkù; a drëdżi z 1906 r., jaczi wëmôgô òd marénów na britijsczich òkrãtach rozmieniô anielscégò jãzëka!

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Dział III

TŁUMACZENIA

RJK

Dubravko Škiljan

Polityka językowa [Jezična politika] (fragment III)

1.1. Planowanie języka

Planowanie języka[1] zdefiniowaliśmy tutaj jako proces kształtowania języka dla celów komunikacji publicznej, które stanowi zarazem podstawowe narzędzie lingwistyczne, służące realizacji polityki językowej. Planowanie językowe to pojęcie szersze niż standaryzacja języka (dzieje się tak m.in. dlatego, że obejmuje ono również działanie w odniesieniu do takich systemów, które nie osiągają poziomu języka standardowego), i wydaje się rzeczą bardzo przydatną, aby wprowadzić terminologiczne rozróżnienie między tymi dwoma pojęciami, chociaż nie zawsze jest ono respektowane w literaturze socjolingwistycznej. Rajić definiuje planowanie języka jako działanie, „które określa normę jako pierwszy krok, a następnie rozszerza ją na standardowy język jako drugi krok”. Ponadto planowanie języka obejmuje proces podejmowania takich decyzji o normie, które są uzasadnione językowo. Dla Bugarskiego[2] jest to „świadome kierowanie rozwojem językowym, w szczególności w oparciu o ocenę sfery zewnętrznej, w celu osiągnięcia szerzej zakrojonych celów społecznych w dziedzinie języka”. Ponadto może być ono postrzegane jako konkretyzacja polityki językowej. W nieco dawniejszej literaturze, na przykład w tekstach jednego z prekursorów teorii planowania języka, Valtera Tauliego, pisze się, że planowanie jest „działaniem, którego celem jest doskonalenie i tworzenie języka”[3], gdzie przez doskonalenie – chociaż ma to z pewnością

---

[1] Zamiast tradycyjnego terminu *planowanie językowe*, zdecydowałem się na używanie pojęcia *planowanie języka*, w zgodzie z propozycjami Rajicia, *Teorijske osnove*…, s. 184).

[2] Bugarski (1986, 72).

[3] V. Tauli (1974, 102–103).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

teleologiczne konotacje – należy jednak głównie rozumieć społecznie istotne zwiększenie skuteczności komunikacyjnej jakiegoś języka w przekazie publicznym, a nie „doskonalenie" samej struktury językowej. Wreszcie, Haugen[4] widzi w planowaniu złożoną interakcję społeczeństwa i języka w obszarze tak formy, jak i funkcji, a owa interakcja wywołuje różne procesy, które są istotnymi składnikami planowania języka. Fishman słusznie ostrzega, że planowanie języka – pomimo jego rozwoju teoretycznego i praktycznego w ciągu ostatnich dziesięciu, a może dwudziestu lat – zbyt często jest postrzegane jako zwykła procedura techniczna[5]. Współczesna teoria socjolingwistyczna w ramach procedury planowania rozróżnia dwie wzajemnie komplementarne części: planowanie statusu języka i planowanie korpusu językowego. Podział ten wprowadził Kloss[6] w celu rozróżnienia procedur określających relacje między systemami od takich, które ingerują w strukturę i elementy samego systemu językowego, do którego – wykorzystując pojęcie standaryzacji – sprowadzano najczęściej planowanie języka. To rozróżnienie nie jest bezdyskusyjne[7], ale wierzę, iż pomimo że oba sposoby planowania wyraźnie się ze sobą kłócą, dla socjolingwistycznego modelu polityki językowej są one niezwykle przydatne. Planowanie statusu języków (lub etnolektów) obejmuje zatem ten segment polityki językowej, który zajmuje się ustalaniem społecznie istotnych relacji między systemami używanymi przez społeczeństwo oraz wyborem tych języków, które pojawią się w różnych formach komunikacji publicznej. Jeszcze przed pojawieniem się świadomego i eksplicytnego procesu planowania statusu języków w każdym społeczeństwie w oparciu o jego potrzeby komunikacyjne funkcjonowała swoista selekcja etnolektów i języków oraz ich klasyfikacja w obrębie społecznie relewantnych relacji hierarchicznych, jednak owa „protoforma" planowania miała charakter poniekąd doboru „naturalnego", zatem zdawało się, iż nie ma potrzeby koncentrowania się na tworzeniu bazy teoretycznej. Oczywiście u podstaw tego złudzenia leżały, jak też dzieje się i dziś, determinanty wynikające z układu stosunków

---

[4] Zob. E. Haugen (1983), a w szczególności schemat na s. 275.

[5] Zob. J. Fishman (1983, 108–109).

[6] W artykule *Research Possibilities on Group Bilingualism: A Report*, 1969; według Cobarrubiasa (1983, 42). Na temat niektórych aspektów badań Klossa można znaleźć pomocne informacje u Muljačicia (1986).

[7] Na temat tej krytyki zob. Cobarrubias (1983, 42–43).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

ekonomicznych, politycznych lub kulturowych między poszczególnymi społecznościami językowymi lub grupami wewnętrznymi. Nie może zatem dziwić, że planowanie statusu języka było początkowo kojarzone niemal wyłącznie z problemami językowymi i komunikacyjnymi, które pojawiały się w nowo powstałych krajach wielojęzycznych, zwłaszcza w Afryce lub Azji, np. w Indonezji, gdzie trzeba było w jakiś sposób uregulować relacje między licznymi systemami i wybrać poszczególne z nich, aby były one, po dokonaniu większej lub mniejszej transformacji, dostosowane do nowych, oficjalnie postulowanych potrzeb komunikacji publicznej[8]. Jednakże w ciągu ostatnich 15 lat sytuacja zmieniła się znacząco, a w krajach wysoko rozwiniętych, o długiej tradycji państwowości, które zdawały się rozwiązać i całkowicie ustalić status języka za pomocą selekcji „naturalnej", wiele procedur planowania i zmian statusu poszczególnych języków zostało przeprowadzonych.

Jest to konsekwencją zwrotu w ich polityce językowej, spowodowanego przeobrażaniem relacji między niektórymi społecznościami i grupami językowymi oraz zmiany ich potrzeb, a także zjawiska, które w krajach rozwiniętych nazywa się czasem „eksplozją mniejszości". Jednocześnie jest to dowód na to, że planowanie statusu nigdy nie stanowi zakończonego procesu i że polityka językowa w zarówno pod względem językowym, jak i komunikacyjnym stabilnych warunkach społecznych, musi o to nieustannie zabiegać. Jeśli chcielibyśmy w jakiś sposób sklasyfikować różne podejścia do planowania statusu języka, to z pewnością jeden z owych podziałów musiałby rozróżniać proces planowania w jednojęzycznych społeczeństwach (lub przynajmniej tych, które są w taki sposób przedstawiane) od planowania w społeczeństwach wielojęzycznych, chociaż w ostatecznym rozrachunku można powiedzieć, że procedury w obu tych przypadkach są identyczne. Mianowicie nawet w sytuacjach panującej jednojęzyczności, pomiędzy dialektami rozłożonymi w danej przestrzeni, zwykle ustala się taką relację, w której jeden z nich jest promowany do pełnienia funkcji systemu komunikacji publicznej, drugiemu zaś przypisuje się w tym zakresie rolę podrzędną: taka sama sytuacja ma miejsce w społeczeństwach i państwach wielojęzycznych, z tym że cała operacja jest powtarzana na poziomie międzyjęzykowym. Podobnie, zarówno w środowiskach wielojęzycznych, jak i jednojęzycznych, hierarchia konstytuuje się w postaci wertykalnych relacji między różnymi grupami społecznymi, w taki sposób, że niektóre z nich mają dostęp do zweryfikowanych społecznie kanałów, inne zaś nie. Dzięki planowaniu statusu pewne systemy osiągają więc zawsze stan uprzywilejowania, inne zaś schodzą na pozycję podrzędną, co oznacza w praktyce, iż osoby posługujące się tymi systemami muszą w inny sposób odnosić się do komunikacji publicznej. W związku z powyższym planowanie statusu języków można by podzielić ze względu na dwa kryteria: dychotomiczne (kiedy wybiera się jeden język do komunikacji publicznej, a wszystkie pozostałe są całkowicie z niej wykluczone) i niedychotomiczne (kiedy uznaje się również sytuacje przejściowe: z tego względu, że również inne języki są na określonym obszarze, na przykład na poziomie regionalnym lub lokalnym, dopuszczone do komunikacji publicznej, albo wtedy, kiedy wchodzą do niej w określonych kontekstach, na przykład w edukacji lub prasie, lub w obu tych przypadkach). Ściśle z takimi sytuacjami związana jest ekskluzywność lub permisywizm w zakresie planowania różnych socjolektów i możliwości ich funkcjonowania w kanałach przekazu publicznego. Wreszcie planowanie statusu może być eksplicytnie wkomponowane w prowadzoną politykę językową lub może się w niej zawierać jedynie w sposób implicitny, najczęściej wtedy, gdy wydaje się, że „naturalna” selekcja języka już się dokonała. Trzeba jednak przyznać, że w obrębie większości wyraźnie wielojęzycznych społeczeństw jest to coraz silniej eksponowany element polityki językowej. Planowanie statusu jest tylko częściowo (i to w nieznacznym stopniu) procesem lingwistycznym. Oczywiście aby być prawidłowo i skutecznie (zarówno w aspekcie komunikacyjnym, jak i politycznym) przeprowadzony, musi opierać się on również na precyzyjnych danych lingwistycznych na temat poziomej i pionowej stratyfikacji systemów i ich zasięgu komunikacyjnego, jednak akt wyboru języka i etnolektu ma przede wszystkim charakter polityczny, co często przysłania wyniki analizy lingwistycznej lub przyczynia się do ich ignorowania. W związku z tym planowanie statusu, nawet jeśli wcześniej zajmowały się nim instytucje językowe, pozostawia się w ostatecznym rozrachunku instytucjom politycznym, co sprawia, że w sposób wyraźny opiera się ono na szeregu decyzji politycznych (często mających również formę aktów prawnych). *Planowanie korpusu językowego* jest, jak już wspomniano, najbardziej lingwistycznym aspektem polityki językowej, w ramach której, planowo i z zamiarem stworzenia systemu zdolnego do funkcjonowania w komunikacji publicznej lub uczynienia go, o ile już istnieje, bardziej efektywnym, z repertuaru językowego wybierane i kodyfikowane są (lub wprowadzane do niego nowo utworzone) jednostki i wyraźnie regulowane są też ich wzajemne relacje. Mimo że planowanie korpusu może w zasadzie być ukierunkowane na język literacki, język urzędowy, koiné i każdą inną formę języka komunikacji publicznej, i chociaż takie ukierunkowanie pojawia się czasami w społeczeństwach o rozwiniętej kulturze językowej, w praktyce sprowadza się ono najczęściej do procesów standaryzacji i odnosi się do języka standardowego. Planowanie korpusu jest zatem bardziej konceptualne niż standaryzacja, jednak w wielu przypadkach jest z nią praktycznie tożsame, ponieważ zakłada się, że standardowa forma języka będzie wystarczająca do pełnienia największej liczby funkcji w komunikacji publicznej. Nic więc dziwnego, że teoria i praktyka standaryzacji są najbardziej zaawansowanym aspektem planowania korpusu. Aby móc funkcjonować w sferze w komunikacji międzyludzkiej, każdy system językowy musi zawierać również zbiór zasad jego użytkowania, a znajomość tych zasad, wraz ze znajomością jednostek systemu, należy do kompetencji językowych użytkownika: w każdym systemie językowym funkcjonuje zatem norma, oparta na implicytnej konwencji budowanej przez samą praktykę językową. Standaryzacja jest procesem tworzenia eksplicytnej normy w społeczeństwie w momencie określonym przez ekonomiczne, polityczne i kulturowo-historyczne czynniki, za sprawą których owo społeczeństwo odczuwa potrzebę istnienia takiej normy językowej. Proces standaryzacji jest zwyczajowo związany z powstawaniem nowoczesnych państw obywatelskich i ich odrębnych rynków zbytu oraz siły roboczej, a często towarzyszy mu wyraźny wzrost świadomości tożsamości narodowej[9]. Produktem standaryzacji jest oczywiście standaryzowana forma jakiegoś etnolektu lub języka, o czym będzie mowa później. W społeczeństwach pozamiejskich często zdarza się, że pewien system (np. *koiné* lub język literacki) pełni niemal wszystkie funkcje standardu w komunikacji publicznej i zajmuje określone miejsce w społecznej hierarchii systemów, mimo że nie wyłania się z wyraźnego procesu normowania: proces jego powstawania określimy mianem *prestandaryzacji*. W niektórych społeczeństwach i państwach, ze względu na specyfikę ich polityki językowej (np. w Wielkiej Brytanii), wyjaśnianie normy nie odbywa się za pośrednictwem specjalnych instytucji, ale dokonuje się za pośrednictwem różnych form

---

[8] Zob. też Rubin (1983, 330).

---

[9] Zob. Škiljan (1985, 148).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

przymusu społecznego warstwy rządzącej – w taki sposób, że pozornie nie ma języka standardowego, ale zastępuje go system o tych samych cechach i silnie uświadamianą implicytną normą: proces takiego uświadamiania nazwiemy *parastandaryzacją*. W świadomości użytkownika, który często spotyka się ze standardowym językiem w szkole i w mediach masowych, procesy standaryzacji często sprowadzają się do zabiegów całkowicie technicznych. obejmujących tylko jeden z poziomów językowych, np. ortograficzny lub leksykalny.

Fishman twierdzi[10], że całkowicie błędne jest postrzeganie procesu planowania korpusu jako zwykłego wprowadzania innowacji leksykalnych, bez uwzględnienia tego, że odbywa się ono również na innych poziomach (fonologicznych, morfologicznych, syntaktycznych), i z pominięciem faktu, iż konieczne jest szerokie uwzględnienie kontekstu społecznego, w którym to planowanie ma miejsce. Dlatego Radovanović, łącząc wiele różnych podejść, wskazuje dziesięć etapów, z których składa się pełen proces standaryzacji: (1) selekcja – wybór języka, na którym będzie oparty standard; (2) opis – językowa deskrypcja wybranego języka; (3) kodyfikacja – tworzenie eksplicytnego wykazu jednostek językowych i uregulowanie ich relacji, przy jednoczesnej akceptacji bądź odrzuceniu niektórych z opisanych form oraz utworzonych nowych; (4) opracowanie – wdrożenie kodyfikowanego języka do pełnienia różnych funkcji w komunikacji publicznej; (5) akceptacja – oficjalne zaaprobowanie danego języka jako środka komunikacji publicznej; (6) implementacja – zakorzenienie tej aprobaty w świadomości użytkowników, z wszystkimi konsekwencjami dla społecznego i komunikacyjnego statusu języka, jakie wynikają z takiego zinternalizowania; (7) ekspansja – rozpowszechnianie i stosowanie standardu oraz świadomość jego istnienia we wszystkich grupach użytkowników; (8) utrzymanie – kultywowanie, pielęgnowanie i wspieranie eksplicytnej normy; (9) ocena – ocena sprawności i funkcjonalności systemu; (10) przebudowa – adaptacja standardów do pojawiających się potrzeb społeczeństwa[11]. Jest jasne, że w podziale przyjętym w niniejszym opracowaniu powinniśmy w rzeczywistości zaliczać procesy akceptacji, wdrażania, ekspansji i kultywowania do planowania statusu języka, a nie do planowania korpusu, podczas gdy selekcja stanowiłaby ogniwo pomiędzy tymi dwoma typami planowania: to tylko dowodzi faktu, jak ściśle są one ze sobą powiązane i skorelowane. Jednakże jeśli standaryzację w najściślejszym tego słowa znaczeniu sprowadzić do opisu (który pozostaje w gestii lingwistyki), kodyfikacji i opracowania, to nie jest niczym niezwykłym, że dla użytkowników jest ona dostępna przede wszystkim w formie słowników, gramatyk i różnych rodzajów podręczników językowych oraz poradników. W tym względzie standaryzacja powinna być oparta na normatywnej gramatyce (na poziomie morfologicznym oraz syntaktycznym), słowniku normatywnym (na poziomie leksykalno-semantycznym), podręczniku i słowniku ortograficznym (w celu realizacji poziomu fonologicznego w tekście pisanym) oraz podręczniku i słowniku ortoepicznym (w celu realizacji w żywej mowie). W fazie opracowywania dodawane są podręczniki i poradniki stylistyczne (ogólne i poświęcone poszczególnym genrom mowy), słowniki terminologiczne określonych dziedzin, słowniki specjalistyczne (np. słowniki wyrazów obcych, poszczególnych epok, języka autorów, frekwencyjne), do tego specjalne pomoce ortograficzne (np. słownik skrótów, słownik podziału wyrazów na sylaby, słownik wyrazów pisanych wielką literą itp.), podręczniki „negatywne" (np. słownik barbaryzmów i dialektyzmów, „stylistyka" konstrukcji niedopuszczalnych itp.); opracowania, które nadają standardowi wymiaru historycznego (np. słownik etymologiczny, słownik archaizmów) lub lokujące go w relacji do innych języków i etnolektów (słowniki dwujęzyczne i wielojęzyczne, gramatyki kontrastywne i porównawcze) oraz wiele innych podobnych narzędzi przydatnych do nabywania kompetencji językowych. W ostatnim czasie [tj. w latach 80. XX w. – M.K.] można dodać do tego podręczniki służące opanowaniu kompetencji komunikacyjnych, czyli umiejętności doboru odpowiednich jednostek językowych w odniesieniu do kontekstu komunikacyjnego i osoby interlokutora. W procesie standaryzacji powstaje więc *język standardowy* jako specyficzny socjolekt z eksplicytną normą, dostosowany do różnych form komunikacji publicznej, a w szczególności przeznaczony do użytku w administracji publicznej, szkole, środkach masowego przekazu i, częściowo, w twórczości literackiej[12]. Zgodnie z teorią językową, opartą na poglądach Praskiego Koła Lingwistycznego, podstawowymi pożądanymi cechami

---

[10] Zob. Fishman (1983, 108–109).

[11] Szczegółowy opis tych procedur znajduje się u Radovanovicia (1986, 188 i nn.). Podstawowy model Haugena, obejmujący *selekcję*, *kodyfikację*, *implementację* i *opracowanie*, został przedstawiony w zmienionej formie i omówiony u Haugena (1983).

---

[12] Zob. Škiljan (1985, 148–149).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

charakterystycznymi języka standardowego są elastyczna stabilność, autonomia i wielofunkcyjność[13]. Wielofunkcyjność oznacza oczywiście możliwość użycia systemu w różnych sytuacjach komunikacyjnych, autonomia mierzona jest stopniem niezależności standardowego języka od wpływu innych języków, a elastyczna stabilność obejmuje również trwałość eksplicytnych norm, które tylko w ten sposób mogą zapewnić skuteczność komunikacji, zarówno w przestrzeni, jak i w czasie, oraz jej zdolność do zmiany, czyli poddawania się ocenie i rekonstrukcji, zgodnie z aktualnymi potrzebami komunikacyjnymi. Nie wszystkie języki standardowe dysponują w równym stopniu wszystkimi tymi trzema cechami, zatem na podstawie tych różnic, jak również niektórych innych elementów (istnienie wariantów, substandardy, ciągłość historyczna, stosunek do grupy etnicznej, stosunek do innych języków standardowych) Brozović proponuje złożoną typologię języków standardowych, która pozwala na rozważenie wielu aspektów ich wzajemnych relacji[14]. Swój wysoki status społeczny język standardowy osiąga głównie dzięki funkcjom, które pełni (ale tam, gdzie istnieje, nie może być pomijany wpływ historycznego wymiaru na jego status społeczny: może on czasami nadrobić „deficyt" pewnych funkcji). Według Stewarta istnieje dziesięć takich istotnych funkcji lub domen, w których standard może występować: (1) język urzędowy (czyli poziom państwa), (2) język prowincjonalny (poziom regionalny), (3) język szerokiej komunikacji (poziom społeczności językowej), (4) język międzynarodowy, (5) język miasta stołecznego, (6) język grupy, (7) język edukacji, (8) język przedmiot nauczania, (9) język literatury, (10) język religii[15]. Chociaż owa klasyfikacja opiera się na różnych kryteriach (geograficznych, społeczno-demograficznych, sytuacyjnych), nie proponując zarazem żadnych ważnych określeń (np. język środków komunikacji masowej), może ona dać nam wgląd w praktykę stosowania standardu. Ze względu na swoje położenie pośród innych systemów językowych w społeczeństwie lub państwie, ustandaryzowana forma języka niewątpliwie przybiera charakter wyraźnej instytucji

---

[13] O cechach standardu u nas [tj. w Jugosławii – M.K.] najwięcej pisał Brozović (1970), a liczne przydatne wnioski można znaleźć również w: Katičić (1971, 43–63) i Katičić (1986, 65–89); zob. też Škiljan (1976).

[14] Brozović (1970, 51 i n.).

[15] Stewart, *A sociolinguistic typology for describing national multilingualism* (1968), na podstawie Cobarrubiasa (1983, 47).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

społecznej, co w ujęciu Downesa przejawia się w następujących cechach: kodyfikowalności, historyczności, autonomii, regularności, tradycji literackiej, trosce o język, utylitarności, wsparciu instytucjonalnym, prestiżu narodowym, symbolizowaniu jedności i tożsamości, żywotności[16]. Wszystkie te elementy sprawiają, iż członkowie wspólnoty językowej w swojej świadomości doświadczają języka standardowego nie tylko jako finalnego produktu polityki językowej, ale także jako jej najważniejszego czynnika, dzięki czemu – z jednej strony – poprzez samo występowanie standardu – oceniają powodzenie polityki językowej jako całości, a z drugiej strony realizacja pewnych cech standardu (np. autonomii, stabilności czy wielofunkcyjności) znacząco buduje społeczną świadomość samego języka i rozszerza jego obszar funkcjonowania na niestandardowe formy języka. W istocie język standardowy często manifestuje się w postaci wariantu. Zgodnie z definicją Brozovicia, „(…) warianty są adaptacją języka standardowego do tradycji i współczesnych potrzeb narodów, jako zdefiniowanych form społeczno-gospodarczych" i „prawnie występują we wszystkich narodowo niejednorodnych językach standardowych"[17]. Warianty, jak podkreśla Brozović, przejawiają się głównie w substancji (np. w słowniku), a nie w strukturze (np. w fonologii, morfologii lub syntagmatyce) standardowego języka i stanowią zjawisko dialektologiczne, nie zaś geolingwistyczne[18]. Reprezentując ogólnojęzykoznawczy i typologiczny punktu widzenia, Katičić dodaje, że cechą charakterystyczną wariantów jest to, że systemy są identyczne w swoich podstawowych domenach, a tylko niektóre szczegóły różnią się i są spolaryzowane, mogą podlegać substytucji, nie powodując żadnych zmian o charakterze systemowym[19], równocześnie mogąc mogą wyrażać „głębokie różnice tożsamościowe w odniesieniu do pewnych wartości stylistycznych i przynależności kulturowej"[20]. Mimo że definicje wariantów podkreślają ich wymiar soscjolingwistyczny, to jednak są one związane z elementami etnicznymi i kulturowo-cywilizacyjnymi, a więc zwykle uważa się, że warianty standardowego języka manifestują się wtedy, gdy jeden standard jest używany przez dwa (lub więcej) narody.

---

[16] Downes, *Language and Society* (1984), na podstawie Radovanovicia (1986, 197).

[17] Brozović (1970, 35).

[18] Zob. Brozović (1970, 36–37).

[19] Katičić (1986, 48)

[20] Katičić (1986, 127).

To zasadniczo prawdziwe stwierdzenie, jeśli chodzi o genezę i historyczny wymiar wariantów, jednak jeśli patrzymy na nie z perspektywy opisowej i synchronicznej jako na socjolekty funkcjonujące w komunikacji publicznej w określonym obszarze, warianty w takim ujęciu są przede wszystkim determinowane terytorialnie[21]. W rzeczywistości prowadzone polityki językowe mogą różnić się w swym stosunku do wariantów, ponieważ niektóre z nich promują *konwergencję* wariantów i ostatecznie zalecają ich możliwą fuzję, podczas gdy inne stanowią podstawę *dywergencji* wariantów, której ostatecznym wynikiem może być powstanie odmiennych języków standardowych. Ponadto polityka krajowa może dopuszczać melanż lub zakazywać mieszania niektórych różnic w zakresie wariantywności, ale aby w sensie socjolingwistycznym w ogóle móc mówić o różnicach, konieczne jest, by pewne rozbieżności językowe były podtrzymywane i lokalizowane terytorialnie. Z powyższego wynika jeszcze jedna ważna kwestia: gdy tylko jeden z wariantów języka standardowego zostanie ustalony, *pozostałe* odmiany również będą funkcjonować jako warianty; innymi słowy, jeśli język standardowy jest spolaryzowany na warianty, zawsze pojawia się w postaci jednego z wariantów, co jednak nie zmienia strukturalnej jedności standardu. W związku z tym nawet tam, gdzie różnice wariantowe ulegają zmieszaniu, niektóre z nich utrzymują się w stosunku odrębności do wszystkich innych wariantów, tak więc również „konglomerat wariantów" jest postrzegany jako wariant z perspektywy socjolingwistycznej. W odniesieniu do kwestii procesów standaryzacji i samego języka standardowego należy sformułować kilka uwag. W ostatnich latach w społeczeństwach rozwiniętych status języka standardowego w obrębie struktur hierarchii społecznej został w sposób istotny podważony. Rozbudowa sieci kanałów komunikacji publicznej i postęp technologiczny, który umożliwił łatwiejszy dostęp do tych kanałów dużej liczbie członków społeczeństwa – z jednej strony, oraz objęcie ludności szeroko zakrojonym systemem kształcenia ogólnego, przy jednoczesnym poluzowaniu normatywizmu szkolnictwa i norm komunikacji społecznej z drugiej strony, doprowadziły do tego, że w ramach komunikacji publicznej, oprócz standardów, w wielu społeczeństwach używane są także zróżnicowane formy substandardów oraz innych, zdeterminowanych

---

[21] Škiljan (1986, 61). Radovanović (1986, 181–184) uznał, że warianty są efektem terytorialnego rozwarstwienia języka.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

zarówno pod względem zakresu geograficznego, jak i społecznego systemów, a także poszczególnych jednostek językowych (wulgaryzmów i słów objętych tabu), które do niedawna były nie do przyjęcia w takiej komunikacji[22]. Przyjmując tezę, iż procesy standaryzacji są zawsze kontrolowane przez struktury władzy i że język standardowy – jako że jest nieograniczonym systemem[23], nie stanowiącym zarazem dla nikogo języka ojczystego w dosłownym znaczeniu – jest on dostępny tylko poprzez edukację i w rzeczywistości pojawia się jako swego rodzaju towar rynkowy, to w takim przypadku ta „demokratyzacja" komunikacji publicznej ma niewątpliwie swoje pozytywne strony: oczywiście zmniejsza ona socjolingwistyczne zróżnicowanie społeczeństwa i eliminuje pewne przywileje języka standardowego (choć w istocie może być to jedynie iluzja, ponieważ jednocześnie ujawnia i uwypukla owa demokratyzacja wszystkie ograniczenia tych osób, które standardu nie opanowały). Jednakże jeśli spojrzeć na to zjawisko z funkcjonalnego punktu widzenia – jako że norma służy zwiększeniu efektywności komunikowania się i jest przejawem świadomej odrębności danej wspólnoty językowej – utrata jej statusu społecznego musi przekładać się również na skuteczność komunikacji. W każdym razie współczesna polityka językowa powinna uwzględnić również i to zjawisko, które jest jeszcze niewystarczająco przeanalizowane przez socjolingwistów. Kwestie standaryzacji rozpatrywane są zwykle albo w granicach jednego języka, albo – jeśli chodzi o warianty występujące w różnych krajach – w granicach wspólnoty językowej lub – najczęściej – w granicach państwa i społeczeństwa. Niewątpliwie mają one jednak też swój międzynarodowy aspekt, ponieważ niektóre języki są używane znacznie częściej niż inne na poziomie światowym w komunikacji międzypaństwowej[24]. Nie wchodząc w szczegóły historii tej problematyki ani jej naprawdę czasami katastrofalnych dla globalnej komunikacji konsekwencji, należy jednak stwierdzić, iż każda konkretna polityka językowa musi implicytnie lub eksplicytnie zdecydować się na przyjęcie jakiegoś stanowiska: te polityki, które dotyczą języków posiadających potwierdzony i realny status międzynarodowy, najczęściej dążą do utrzymania takiego stanu (gdyż sprzyja to także realizacji ich interesów gospodarczych i komunikacyjnych), a nawet go wzmacniają i poszerzają; inne polityki mogą opowiadać się za przywróceniem utraconego statusu lub ustanowieniem nowego; wreszcie w trzecim przypadku, prowadzący politykę językową godzą się z faktem, że „ich" język w żadnej sytuacji nie będzie miał charakteru międzynarodowego lub będzie go miał w bardzo ograniczonych dziedzinach. Po drugie, w ramach prowadzonej polityki językowej trzeba wybrać, który z języków „konferencyjnych" będzie preferowany (jeden lub więcej, w stanie stosunkowej równowagi lub z wyraźnymi dysproporcjami w zakresie pełnionych funkcji), czy może nadać im funkcję wewnątrzpaństwowej komunikacji publicznej, mimo że nie są one językami autochtonicznymi (a czasami nawet przyjąć ich status jako języków standardowych), czy też utrzymać je w randze języków obcych i przedmiotów nauczania zarazem lub wręcz spróbować całkowicie zignorować ich istnienie. Nie trzeba dodawać, że w obrębie tego kompleksu zagadnień na politykę językową, w jeszcze mniejszym stopniu niż gdzie indziej, wpływają czynniki lingwistyczne i językowe, a kształtują ją przede wszystkim czynniki ekonomiczne i polityczne. Planowanie korpusu nie może wreszcie być przeprowadzone, o ile nie istnieją konieczne dla jego funkcjonowania określone instytucje, którym powierzono „przetwarzanie" poszczególnych etapów procesu standaryzacji, w tym takich, które faktycznie należą do planowania statusu. Ważnym w tym kontekście zadaniem polityki językowej jest stworzenie szeregu instytucji, które będą się zajmować planowaniem języków. W zależności od rodzaju prowadzonej polityki językowej ten zasób instytucjonalny może być wyznaczony wyłącznie do realizacji procesu planowania, lub jego podstawowa funkcja może być inna, a polityce językowej wzmiankowane instytucje poświęcać się mogą jedynie okazjonalnie; najczęściej spotykane są jednak rozwiązania mieszane, podstawą których jest naprzemienne występowanie instytucji językowych i pozajęzykowych. Również system instytucjonalny jest albo bezpośrednio kontrolowany przez państwo i politykę, albo pozornie pozostaje całkowicie poza jej kontrolą, w rzeczywistości jednak jest nadzorowany w jakiś pośredni sposób, albo też oba podejścia manifestują się w sposób „nieuporządkowany". W działaniu instytucji prowadzących planowanie językowe, niezależnie od tego, w jaki sposób zostały one skonstruowane, najwyraźniej widać, że polityka językowa nigdy nie jest zjawiskiem czysto lingwistycznym ani wyłącznie politycznym, ale że w jej obrębie – w różnych proporcjach, w zależności od kontekstu społecznego – zawsze spotykają się sfera

---

[22] Ten problem jest również omawiany przez Guespina, Marcellesiego (1986).

[23] Termin Brozovicia.

[24] W tym kontekście Brozović (1986, 139) wymienia sześć języków urzędowych ONZ: angielski, francuski, hiszpański, rosyjski, chiński, arabski oraz niemiecki, portugalski, hindi/urdyjski, holenderski, włoski, malajski, japoński, hausa, suahili i esperanto.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

naukowa i polityczna, pozostając w silnej interferencji[25]. Planowanie języka w obu jego aspektach – zarówno jako planowanie statusu, jak i jako planowanie korpusu – jest publiczną manifestacją wszystkich – czasami też głęboko ukrytych czy skrywanych – elementów, które determinują politykę językową, dlatego też najłatwiej podlega zarówno racjonalnej, jak i pozaracjonalnej krytyce, jednak taka krytyka, która nie bierze pod uwagę uwarunkowań polityki pozostaje skupiona na jej zewnętrznych manifestacjach, w bardzo niewielkim stopniu przyczyniając się do jej zmiany.

1.2. Typologia polityk językowych

Polityka językowa prowadzona w dzisiejszym świecie, w jego około 200 państwach i około 4000 społecznościach językowych, jest niewątpliwie odmienna: obejmuje bardzo szerokie spektrum działań, dla których niełatwo jest ustalić wspólne kategorie, które pomogłyby nam wypracować użyteczną klasyfikację tychże polityk. Liczba ta staje się jeszcze większa, jeśli dodamy do niej wszystkie znane i choćby częściowo ustalone polityki językowe z przeszłości, przynajmniej od czasów starożytnych aż do czasów bezpośrednio poprzedzających współczesność. Co więcej, staje się ona niemal nieskończoną serią, o ile włączyć do niej wszystkie stany społecznej świadomości języka w różnych grupach społecznych określonych społeczeństw, i jeśli oddzielnie rozważyć idealną projekcję polityki językowej państwa lub społeczeństwa oraz jej mechanizmów, konkretnych realizacji w stosunku do poszczególnych społeczności językowych. Jednakże aby móc w sposób systematyczny zmierzyć się z problemem teorii (jak i praktyki) polityki językowej, socjolingwistyka musi zbudować model, który wprowadzi pewne ograniczenia różnorodności polityk językowych i ograniczyć je do zbioru pewnych stosunkowo nielicznych typów. W trakcie rozpatrywania poszczególnych elementów, które tworzą politykę językową, określono już pewne kryteria klasyfikacyjne; ponieważ jednak dotyczyły one tylko poszczególnych cech, takie klasyfikacje musiały być de facto jednostronne, a nawet fragmentaryczne. Wśród proponowanych parametrów najważniejszy wydaje się ten, który opiera się na wyborze filozoficzno-politycznego punktu wyjścia i który w pewien sposób reguluje całą sferę działania politycznego, a w jej obrębie również politykę językową społeczeństwa. Nie wchodząc w liczne spekulacje dotyczące bardziej szczegółowych podziałów i podążając za L. Gucspinem i J.B. Marcellesim, stwierdzamy, że dwa podstawowe modele polityki językowej, występujące zarówno w teorii, jak i w praktyce, to model liberalny i dyrektywny[26]. *Liberalny model polityki językowej* wyróżnia się tym, iż w jego realizację w sposób mniej bezpośredni zaangażowane są instytucje polityczne, a tryby tej polityki, w zakresie jednoznacznych uregulowań, są mniej obligatoryjne dla uczestników wspólnot językowych, którzy chcą korzystać z kanałów komunikacji publicznej (co nie musi zmniejszać ich implicytnej rygorystyczności, która opiera się na różnych niepisanych formach przymusu społecznego). W przeciwieństwie do niego *dyrektywny model polityki językowej* obejmuje wysoki stopień udziału instytucji w realizacji takiej polityki i wysoki, eksplicytny obowiązek przestrzegania zasad w komunikacji publicznej oraz we wszystkich obszarach jej stosowania. W konsekwencji model liberalny opiera się na zaufaniu do samoregulacji systemu komunikacji i języków, które w nim występują, zaś model dyrektywny uważa za niezbędny interwencjonizm w tym systemie. Jak podkreślają Guespin i Marcellesi[27], liberalna polityka językowa jest charakterystyczna dla konserwatywnych i ustabilizowanych grup społecznych, podczas gdy polityka dyrektywna jest stosowana przez wschodzące grupy społeczne, ale ponieważ oba rodzaje polityki językowej wyrażają interesy klasy lub klasy panującej, wyniki obu typów są często bardzo podobne lub nawet identyczny. Mimo to polityka liberalna w swojej „czystej” formie powstrzymuje się od jakiejkolwiek oczywistej ingerencji, pozostawiając systemy ich „naturalnemu” rozwojowi lub zanikowi, wielu użytkowników pozbawiając zarazem w ten sposób możliwości udziału w komunikacji publicznej. W przeciwieństwie do powyższego polityka dyrektywna zawsze pozostawia widoczny „ślad” i wyraźnie wspiera niektóre systemy (w tym użytkowników, którzy się nimi posługują lub mogą się posługiwać) i tłumi inne (wraz z ich użytkownikami). Świadomi negatywnych aspektów obu modeli polityki językowej, L. Guéspin i J.B. Marcellesi opowiadają się za trzecim modelem, w którym prawdziwa demokratyzacja prowadzi do

---

[25] Škiljan (1986, 67–71)

---

[26] Guéspin, Marcellesi (1986, 16–18), pisząc o *pratiques glottopolitiques*, rozróżniają *le dirigisme* i *le libéralisme*, w nieco innym rozumieniu, niż czyni się to w niniejszym opracowaniu.
[27] Zob. Guéspin, Marcellesi (1986, 17).

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

„samorządności językowej”[28]: polityka językowa powinna wywodzić się z interakcji wszystkich grup i wspólnot językowych w społeczeństwie, nie powinna być w ogóle domeną „prawdziwej” polityki, a jej kierunek powinien być determinowany przez „klasy o hegemonii kulturowej”. Pomimo atrakcyjności badań tego nurtu oraz jemu podobnych należy stwierdzić, że francuscy socjolingwiści w praktyce w ogóle nie wdrażają ich na poziomie życia społecznego i w odniesieniu do potrzeb komunikacyjnych społeczeństwa, a przytaczane przez nich przykłady – jakkolwiek często interesujące – świadczą o przeobrażeniach świadomości społecznej dotyczącej języka, nie zaś o zmianach w samej polityce językowej; nie oznacza to oczywiście, że przeobrażenia w tym zakresie nie nastąpią w przyszłości. Jednakże jeśli chcemy pozostawać w ramach opisu realnych polityk językowych, dwa podstawowe, wymienione wcześniej, modele – liberalne i dyrektywne – zdają się spełniać te potrzeby, przy równoczesnym uświadomieniu sobie, że w konkretnych przypadkach możliwe są głównie „ograniczone” zastosowania takich modeli lub konieczne są ich modyfikacje, zatem jest to zatem klasyfikacja modeli permanentnie obwarowana określonymi warunkami. Z tego też powodu, aby uzyskać bardziej precyzyjne taksonomie, należy wprowadzić dodatkowe kryteria klasyfikacji polityki językowej. Kryteria te muszą wynikać z omawianych segmentów świadomości społecznej w zakresie języka – autonomii, historyczności i żywotności – oraz praktyk podejmowanych w ramach polityki językowej, planowania statusu i planowania korpusu językowego. Jeśli dla uproszczenia klasyfikacji typologicznej założymy, że autonomia i historyczność są ściśle ze sobą powiązane, i jeśli zdamy sobie sprawę, że w świadomości społecznej języka często (choć nie zawsze) pojawiają się one razem, niekiedy niemal jak synchroniczne i diachroniczne wymiary tego samego segmentu świadomości, jednym z kryteriów może stać się udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy polityka językowa wspiera autonomię i historyczność języka, czy też nie. Za podobne kryterium należy uznać stosunek do żywotności, mając na uwadze, że polityki językowe, które wyraźnie wspierają żywotność języka, często opierają się na twierdzeniu o koniecznym (lub przynajmniej istotnym) związku między językiem a narodem. W zakresie planowaniu statusów,

---

[28] Zob. Guespin, Marcellesi (1986, 27 i n.) — gdzie pojawia się termin: *l’autogestion langagière*.

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

jak widzieliśmy, różnią się od siebie takie polityki, które podejmują tę kwestię eksplicytnie od tych, które przyjmują w sposób implicytny „stan istniejący”, a w ramach planowaniu korpusu prawdopodobnie najważniejszą różnicą jest wysoki i niski stopień instytucjonalizacji tego procesu. Gdyby te z konieczności schematyczne, typowe kryteria ułożyć w jeden system, uzyskalibyśmy 16 teoretycznych typów polityki językowej:

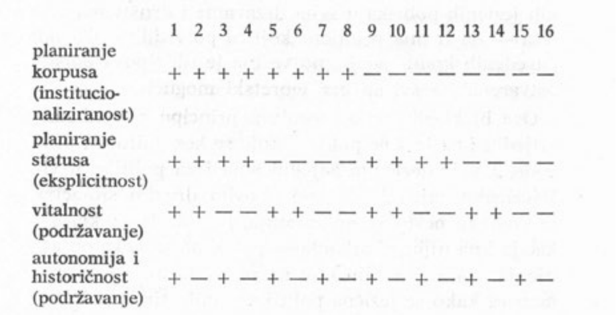

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
planiranje korpusa (institucionaliziranost)	+	+	+	+	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—
planiranje statusa (eksplicitnost)	+	+	+	+	—	—	—	—	+	+	+	+	—	—	—	—
vitalnost (podržavanje)	+	+	—	—	+	+	—	—	+	+	—	—	+	+	—	—
autonomija i historičnost (podržavanje)	+	—	+	—	+	—	+	—	+	—	+	—	+	—	+	—

Jeśli zestawimy tych 16 typów teoretycznych[29] z modelem liberalnym i dyrektywnym, możemy stwierdzić, że polityka jest z pewnością dyrektywna, gdy planowanie korpusu jest wysoko zinstytucjonalizowane, a planowanie statusu jest eksplicytne (typy: 1, 2, 3, 4); polityka językowa z pewnością należy do modelu liberalnego, o ile oba sposoby planowania języka są niezinstytucjonalizowane i nieeksplicytne (typy: 13, 14, 15, 16). Inne typy mogą występować w obu modelach, ale tam, gdzie planowaniem korpusu zajmują się instytucje (typy: 5, 6, 7, 8), jest bardziej prawdopodobne, że chodzi o model dyrektywny, zaś w pozostałych przypadkach (typy: 9, 10, 11, 12) o model liberalny. Oparcie witalności, autonomii i historyczności na społecznej świadomości języka należałoby do zmiennych relacji według obu proponowanych modeli, gdyż może być charakterystyczne dla obu typów polityki językowej (choć wydaje się, że silniej może manifestować się w typie dyrektywnym). W tym miejscu należy postawić oczywiste pytanie: czy istnieją przykłady potwierdzające każdą z powyższych kombinacji – niektóre z tych konglomeratów istnieją

---

[29] Choć wydaje się to zbędne, jeszcze raz podkreślam, że wszystkie te kryteria są przede wszystkim cechami modelu typologicznego, podczas gdy w rzeczywistości relacje są znacznie bardziej do siebie podobne i zawierają liczne typy i podtypy przejściowe.

w praktyce[30], a wszystkie są przynajmniej teoretycznie możliwe. Owa klasyfikacja powinna być w zasadzie tożsama dla polityk językowych opracowywanych i prowadzonych w społecznościach jednojęzycznych oraz wielojęzycznych, jednak w tym drugim przypadku sytuacja jest nieco bardziej skomplikowana, i aby wskazana taksonomia mogła być odnoszona również do nich, potrzebne są stosowne wyjaśnienia. Na pierwszym poziomie można obserwować, w jaki sposób polityka językowa odnosi się w stosunku do poszczególnych języków, etnolektów, wspólnot językowych i grup użytkowników. Gdyby ta polityka była jednakowa we wszystkich segmentach społeczeństwa i dla wszystkich systemów (co prawdopodobnie w rzeczywistości nigdy nie ma miejsca), łatwo byłoby określić jej cechy jako całości. Jednakże w przypadku, gdy mamy do czynienia z dysproporcjonalnym traktowaniem poszczególnych języków i ich użytkowników, cechy te muszą być określone w zależności od tego, w jaki sposób regulowana jest pozycja języka wyznaczonego do komunikacji publicznej: oznacza to na przykład, że silne zinstytucjonalizowanie procesu planowania korpusu jest właściwe dla języków komunikacji publicznej, a dla innych w sposób oczywisty nie ma ono miejsca; w ten sam sposób postrzega się i stosuje pozostałe trzy kryteria. Wybór podstawowego modelu polityki językowej ma również duży wpływ na stan społecznej świadomości języka i od niej zależy; jednakże – w zależności od intencji każdego działania politycznego – polityka językowa będzie wynikać przede wszystkim z profilu ideologicznego grupy społecznej, która jest u sterów władzy, i dąży do kształtowania świadomości społecznej w całym społeczeństwie. Odzwierciedla się to również w aspektach żywotności, autonomii i historyczności, ale w sposób najbardziej wyrazisty – oczywiście w samym planowaniu języka. Ogólnie rzecz biorąc, można stwierdzić, że w modelu liberalnym planowanie statusu najczęściej zastępuje się selekcją „naturalną" języków, pozornie pozostawionych do walki ze sobą na tle komunikacyjnym, tak że uregulowania prawne polityki językowej są ograniczona do jedynie podstawowych zasad lub też są całkowicie zaniedbywane[31], a procesy standaryzacji lub nawet procedury parastandaryzacji są słabo zaznaczane; podczas gdy dyrektywne polityki językowe zazwyczaj działają w dokładnie odwrotny sposób. Podstawowy kierunek polityki językowej może w zasadzie być determinowany przez jej końcowy produkt – język komunikacji publicznej. Byłoby jednak znacznym uproszczeniem twierdzić, że poszukiwania te są wykonywane z prostym wglądem i jednoznacznie. Język komunikacji publicznej, a nawet standaryzowana forma języka, zawsze jest nadrzędna wobec wpływów i modeli aktualnej polityki językowej w każdym społeczeństwie i w każdej społeczności językowej, ponieważ obejmuje także historię poprzednich polityk językowych – i co z pewnością jest o wiele ważniejsze – kulturalną, cywilizacyjną i komunikacyjną tradycję społeczeństwa, a także liczne interferencje w obrębie komunikacji publicznej za sprawą komunikacji prywatnej i uczestniczących w niej systemów. Dlatego tak jak nie można ograniczać polityki językowej do samego procesu standaryzacji, tak też nie da się interpretować języka komunikacji publicznej wyłącznie poprzez działania polityki językowej.

---

[30] Wskazanie odpowiednich przykładów z wyjaśnieniami wymagałoby szczególnego nakładu pracy: niektóre z egzemplifikacji zostały wskazane w tej części tekstu.

[31] Klasycznym przykładem liberalnej polityki językowej jest Wielka Brytania, gdzie, jak stwierdzili Brice Heath, Mandbach (1983, 92), język angielski nie tylko nie jest oficjalnie promowany jako język komunikacji publicznej, ale istnieją jedynie dwa akty prawne, które

Przełożył: Marek Kaszewski

---

eksplicytnie wymagają jego używania: jeden z 1868 r., który stanowi, że edykty koronne będą wydawane w języku angielskim; a drugi, z 1906 r., który wymaga od marynarzy na statkach brytyjskich znajomości języka angielskiego!

POWRÓT DO SPISU TREŚCI

Projekt został zrealizowany
dzięki dotacji Ministra Spraw
Wewnętrznych i Administracji

Projekt òstôł zrealizowóny
dzãka ùdëtkòwieniémù Minystra
Bënowëch Sprawów i Administracji

ISSN 1899-4326
ISSN 1899-4318

2025

BIULETIN

RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

RJK

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

NÔÙKÒWÔ RADZËZNA

prof. Jadwiga Zeniukòwô (Pòlskô)
prof. Daniel Bùnczic (Niemcë)
prof. Mòtoczi Nomachi (Japóniô)
prof. Dorde Òtaszevic (Serbiô)
prof. Laùra Janda (Norweskô)

REDAKCYJNÉ KARNO

przédny redaktor: Daniel Kalinowsczi
tematiczny redaktor: Marek Cëbùlsczi (jãzëkòznôwstwò)
tematiczny redaktor: Adela Kùik-Kalinowskô (lëteratura)
tematiczny redaktor: Duszan Pażdżersczi (slawistika)
tematiczny redaktor: Danuta Stanulewicz (edukacjô)
jãzëkòwi redaktor: Danuta Pioch
sekretéra: Bòżena Ùgòwskô

RECENZENTOWIE SPÒZA NÔÙKÒWI RADZËZNË I REDAKCYJNÉGÒ KARNA

dr. hab. Nicole Dołowi-Rëbińskô

RADA NAUKOWA

prof. Jadwiga Zieniukowa (Polska)
prof. Daniel Bunčić (Niemcy)
prof. Motoki Nomachi (Japonia)
prof. Đorđe Otašević (Serbia)
prof. Laura Janda (Norwegia)

KOMITET REDAKCYJNY

redaktor naczelny: Daniel Kalinowski
redaktor tematyczny: Marek Cybulski (językoznawstwo)
redaktor tematyczny: Adela Kuik-Kalinowska (literatura)
redaktor tematyczny: Duszan Paždjerski (slawistyka)
redaktor tematyczny: Danuta Stanulewicz (edukacja)
redaktor językowy: Danuta Pioch
sekretarz: Bożena Ugowska

RECENZENCI SPOZA RADY NAUKOWEJ I ZESPOŁU REDAKCYJNEGO

dr. hab. Nicole Dołowy-Rybińska

2025

BIULETIN
RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA
BIULETYN RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO

19

RJK

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

Gduńsk 2025

Kòòrdinacjô projektu: Lucyna Radzëmińskô
Tłumaczenié: Katarzëna Mëszk, Wòjcech Mëszk, Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Hùbert Szirk
Bòżena Ùgòwskô (jãzëk kaszëbsczi); Danuta Stanulewicz (jãzëk anielsczi)
Kòrekta kaszëbsczich tekstów: Bòżena Ùgòwskô
Kòrekta pòlsczich tekstów: Bòżena Ùgòwskô
Graficzné òbrobienié, projekt òbkłôdczi: Pioter Geisler
ISSN 1899-4318, 1899-4326

Copyright by Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, Gduńsk 2025

Wëdôwca:
Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié
sz. Straganiarskô 20-23, 80-837 Gduńsk

Projekt òstôł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniémù Minystra Sprawów Bënowëch i Administracji
Pùblikacjô przedstôwiô leno pòzdrzatczi aùtora/ów i ni mòże bëc przëjimónô jakno
òficjalné stanowiszcze Minystra Sprawów Bënowëch i Administracji.

Ministerstwo
Spraw Wewnętrznych
i Administracji

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji
„Publikacja wyraża jedynie poglądy autora/ów i nie może być utożsamiana
z oficjalnym stanowiskiem Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji”.

Koordynacja projektu: Lucyna Radzimińska
Tłumaczenie: Katarzyna Myszk, Wojciech Myszk, Eugeniusz Pryczkowski, Hubert Szyrk
Bożena Ugowska (język kaszubski); Danuta Stanulewicz (język angielski)
Korekta tekstów kaszubskich: Bożena Ugowska
Korekta tekstów polskich: Bożena Ugowska
Opracowanie graficzne, projekt okładki: Piotr Geisler
ISSN 1899-4318, 1899-4326

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2025

Wydawca:
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Ul. Straganiarska 20-23, 80-837 Gdańsk

„Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” jest obecny w następujących bazach referencyjnych:

INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL ICV 2021: 46.47

BazHum

Spisënk zamkłoscë / Spis treści

Daniel Kalinowsczi
Wstãpné słowò 9

Daniel Kalinowski
Słowo wstępne 12

ÙCHWÔLËNCZI RADZËZNË KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA 15

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/25 Z DNIA 14.05.2025 R.
W SPRAWIE ASPEKTU CZASNIKA 16

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/25 Z DNIA 14.05.2025 R.
W SPRAWIE ÙSTAWÙ CZASNIKA 18

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/25 Z DNIA 9.10.2025 R.
W SPRAWIE W SPRAWIE AFRIKATIZACJE SPÓŁZWÃKÓW Ḱ I Ǵ
W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ 20

STANOWISKÒ NR 1/RJK/25 Z DNIA 14.05.2025 r.
W SPRAWIE PÒZWÓW SOWÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ 22

UCHWAŁY RADY JĘZYKA KASZUBSKIEGO 23

UCHWAŁA NR 1/RJK/25 Z DNIA 14.05.2025 r.
W SPRAWIE ASPEKTU CZASOWNIKA 24

UCHWAŁA NR 2/RJK/25 Z DNIA 14.05.2025 r.
W SPRAWIE STRONY CZASOWNIKA 26

UCHWAŁA NR 3/RJK/25 Z DNIA 9.10.2025 r.
W SPRAWIE AFRYKATYZACJI SPÓŁGŁOSEK Ḱ I Ǵ 28

STANOWISKO 1/RJK/2025 Z DNIA 14.05.2025 r.
W SPRAWIE NAZW SÓW W JĘZYKU KASZUBSKIM 30

Dzél I
STUDIA I MATERIAŁË RECENZOWÓNÉ
REFERATË KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ 31

Elżbiéta Bùgajnô
Mòtiw drodżi / wanodżi w gduńsczich legendach Jerzégò Sampa 32

Ana Cupa
Tradicjô a mòdernosc kaszëbsczégò mionoznôwstwa.
Antropònimë w ùczbòwnikù do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka
W jantarowi krôjnie 44

Marek Cëbùlsczi
Kaszëbizna we Gduńskù. Socjolingwisticznô sytuacjô kaszëbsczégò jãzëka we Gduńskù 56

Pioter Dzekanowsczi
Wëmarłi słowińsczi dialekt jakno pòtencjalné zdrzódło dlô kaszbëbsczi terminologie z òbrëmieniô geòlogie i geògrafie 73

Tomôsz Fópka
Kaszëbscé spiéwë a spiéwczi zez Gduńskã slôdë 81

Joana Ginter
Òbrôz Gduńska we szkòłowëch ùczbòwnikach do kaszëbsczégò jãzëka 100

Daniel Kalinowsczi
Jerzi Samp i nôùka ò lëteraturze 110

Adóm Lubòcczi
Bëlë gduńsczi ksążãtã kaszëbsczima ksążãtama? 125

Justina Pòmierskô
Dwie dekadë maturów z kaszëbsczégò jãzëka. Pòzytiwné skùtczi kaszëbsczi jãzëkòwi edukacje 141

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Kaszëbsczi dzejôrze midzëwòjnowégò 20-lecégò w Wòlnym Miesce Gduńskù 158

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Sztërdzescë lat mszów z lëturgią słowa w kaszëbsczim jãzëkù we Gduńskù i Sopòce 176

Danuta Stanulewicz
Farwë *Zaklętej stegny* Jerzégò Sampa 189

Bòżena Ùgòwskô
Gduńsk òdmalowiwóny piórã J. Sampa w czãdnikù „Pòmeraniô” 205

Dział I
STUDIA I MATERIAŁY RECENZOWANE

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 221

Elżbieta Bugajna
Motyw drogi / podróży w gdańskich legendach Jerzego Sampa 222

Anna Cupa
Tradycja i nowoczesność imionoznawstwa kaszubskiego. Antroponimy w podręczniku do nauki języka kaszubskiego *W jantarowi krôjnie* 235

Marek Cybulski
Kaszubszczyzna w Gdańsku. Sytuacja socjolingwistyczna języka kaszubskiego w Gdańsku 246

Piotr Dziekanowski
Wymarły dialekt słowiński jako potencjalne źródło dla kaszubskiej terminologii z zakresu geologii i geografii 263

Tomasz Fopke
Pieśni i piosenki kaszubskie z Gdańskiem w tle 271

Joanna Ginter
Obraz Gdańska w podręcznikach szkolnych do języka kaszubskiego 290

Daniel Kalinowski
Jerzy Samp i nauka o literaturze 300

Adam Lubocki
Czy książęta gdańscy byli książętami kaszubskimi? 315

Justyna Pomierska
Dwie dekady matur z języka kaszubskiego. Pozytywne skutki językowej edukacji kaszubskiej 332

Eugeniusz Pryczkowski
Czterdzieści lat mszy z liturgią słowa w języku kaszubskim w Gdańsku i Sopocie 350

Eugeniusz Pryczkowski
Działacze kaszubscy 20-lecia międzywojennego w Wolnym Mieście Gdańsku 364

Danuta Stanulewicz
Barwy *Zaklętej stegny* Jerzego Sampa 383

Bożena Ugowska
Gdańsk odmalowywany piórem Jerzego Sampa w miesięczniku „Pomerania” 400

Dzél II
STUDIA I MATERIAŁË NIERECENZOWÓNÉ
REFERATË KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ 417

Karolëna Serkòwskô-Secechòwskô
Wëbróné legendë Gduńska 418

Lucyna Sorn
Fùnkcje i wôrtnotë legendów na spòdlim zbiérkù *Uczta Stulecia. Dawne i nowe legendy gdańskie* Jerzégò Sampa 431

Dział II
STUDIA I MATERIAŁY NIERECENZOWANE
REFERATY POLSKOJĘZYCZNE 437

Karolëna Serkòwskô-Secechòwskô
Wëbróné legendë Gduńska 438

Lucyna Sorn
Fùnkcje i wôrtnotë legendów na spòdlim zbiérkù *Uczta Stulecia. Dawne i nowe legendy gdańskie* Jerzégò Sampa 451

Dzél III
TŁÓMACZENIA 459

Václav Blažek
Klasyfikacjô słowiańsczich jãzëków: ewòlucjô rozwòjowëch mòdłów (dzél 1) 460

Dzia III
TŁUMACZENIA 473

Václav Blažek
Klasyfikacja języków słowiańskich: ewolucja modeli rozwojowych (część 1) 474

Daniel Kalinowsczi

Wstãpné słowò

Rok 2025 ùswiądniwô nama sztërk czasu, jaczi sã wëpełnił òd mòmentu pòwòłaniô Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. To ju bez mała je 20 lat, òdkąd w zòrganizowóny i skùtkòwny spòsób pòdjimómë dzejania nad standarizacją jãzëka naszich starków i naszégò włôsnégò jãzëka. Pôrã razy w rokù spòtikómë sã w rozmajitëch môlach Kaszëb, cobë rozprawiac nad terôczasnyma i przińdnotowima sprawama jãzëkòwima, kùlturowima i juwernotowima. Jakno Radzëzna reprezentëjemë różné strzodowiszcza, tak tej są westrzód nas akademicczi szkólny, szkólny kaszëbsczégò jãzëka czë animatorzë dzejaniô w òbrëmim kùlturë. Zôkrãża, jaczima zajimómë sã na naszich zéńdzeniach nie są przëtrôfkòwé, ale wëchôdają z brëkòwnotów i spòlëznowëch òczekiwaniów. Nadto naje ùstalënczi są wëprowôdzóné pò nierôz wielegòdzynnëch diskùsjach i spiérkach, jaczé są wiedno rozrzesziwóné na ôrt kònsyliarny. W najich doradczich rozstrzëgnieniach, bédënkach i zôchãcbach nôprzód rozwôżómë rozmajité znanczi, tak lokalné, jak i òglowé, razã wespółtwòrzącé stojiznã dzysdniowégò kaszëbsczégò jãzëka. Robimë to z przeswiôdczenim, że naje dzejanié mô pòdskacëwac rozwij i wnaszac pòzytiwné zjawiszcza.

***

„Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” z rokù 2025 w swòji zawiartoscë prezentëje materiôł, jaczi pòwstôł z leżnotë nôùkòwi kònferencje, kôrbiónków i ùstaleniów, przë jaczich ùdzél brało wielné karno nôleżników. Nié wszëstkò, nad czim jesmë na robòczich zéńdzeniach òbadowelë, drëkùjemë w hewòtnym numrze rocznika, bò np. wcyg jesz dérëją prôce nad słowarzã lëteracczich pòchwatów.

Latos, szlachòwno jak donëchczas, më pòdzelëlë nasze wëpòwiedze na czile dzélów. I dzél najégò periodikù zawiérô *Studia i materiałë recenzowóné* w dwùch jãzëkòwëch wersjach, a są òne brzadã kònferencje: *Gduńsk i jegò znaczenié dlô kaszëbsczi rësznotë. Pamiãcë prof. Jerzégò Sampa i red. Stanisława Pestczi*. Zamieszczoné są tu artikle w alfabeticznym (wedle nôzwësków aùtorów) pòrządkù: Elżbiéta Bùgajnô, *Mòtiw drodżi / wanodżi w gduńsczich legendach Jerzégò Sampa*; Marek Cëbùlsczi, *Kaszëbizna we Gduńskù. Socjolingwistnô sytuacjô kaszëbsczégò jãzëka we Gduńskù*; Tomôsz Fópka, *Kaszëbsczé spiéwë a spiéwczi zez Gduńskã slôdë*; Joana Ginter, *Òbrôz Gduńska we szkòłowëch ùczbòwnikach do kaszëbsczégò jãzëka*; Daniel Kalinowsczi, *Jerzi Samp i nôùka ò lëteraturze*; Adóm Lubòcczi, *Bëlë gduńsczi ksążãtã kaszëbsczima ksążãtama?*; Eùgeniusz Prëczkòwsczi, *Kaszëbsczi dzejôrze midzëwòjnowégò 20-lecégò w Wòlnym Miesce Gduńskù* i tegò aùtora jesz *Sztërdzescë lat mszów z lëturgią słowa w kaszëbsczim jãzëkù we Gduńskù i Sopòce*; Danuta Stanulewicz, *Farwë* Zaklętej stegny *Jerzégò Sampa*; Bòżenë Ùgòwsczi, *Gduńsk òdmalowiwóny piórã J. Sampa w cządnikù „Pòmeraniô”*.

Òkróm artiklów z tematiczny kònferencje ò Gduńskù drëkùjemë téż jiné wëpòwiedzë, jaczé òstałë przërëchtowóné wedle nôùkòwëch reglów. Są to: Ana Cupa, *Tradicjô a mòdernosc kaszëbsczégò mionoznawstwa. Antropònimë w ùczbòwnikù do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka* W jantarowi krôjnie, Pioter Dzekanowsczi, *Wëmarłi słowińsczi dialekt jakno pòtencjalné zdrzódło dlô kaszbëbsczi terminologie z òbrëmieniô geòlogie i geògrafie*, Justina Pòmierskô, *Dwie dekadë maturów z kaszëbsczégò jãzëka. Pòzytiwné skùtczi kaszëbsczi jãzëkòwi edukacje*.

Dlô zachòwaniô przëjimnionégò pòrządkù wszëtczé referatë Dzélu I są zestawioné alfabeticzno.

W II dzélu latoségò „Biuletinu”, téż zrëchtowónym nôprzód w kaszëbsczi, a pòtemù pòlsczi wersje jãzëkòwi, zamieszcziwómë *Studia i materiałë nierecenzowóné*, a westrzód nich artikle napisóné z pasją szkólnëch, a jich aùtórkama są: Karolëna Serkòwskô-Secechòwskô, *Wëbróné legendë Gduńska* i Lucyn Sorn, *Fùnkcje i wôrtnotë legendów na spòdlim zbiérkù* Uczta Stulecia. Dawne i nowe legendy gdańskie *Jerzégò Sampa*.

Na zawiartosc III dzéla naszégò periodikù – *Tłómaczenia – skłôdô sã pierszô partiô jãzëkòznajôrzczégò tekstu* Václava Blažka (Department of Linguistics and Baltic Studies Masaryk University – Brno), *Klasyfikacjô słowiańsczich jãzëków: ewòlucjô rozwòjowëch mòdłów (dzél 1)*, chtëren przedrëkòwùjemë w pòlsczi i kaszëbsczi wersje za zgòdą aùtora.

Stałim dzélã „Biuletinu Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” są wspòmòżné ùchwôlënczi, mdącé brzadã standarizacyjnëch dzejaniów w òbrëmim kaszëbsczégò jãzëka. Nalazłë sã tuwò: *Ùchwôlënk nr 1/RJK/25 z dnia 14.05.2025 r. w sprawie aspektu czasnika*; *Ùchwôlënk nr 2/RJK/25 z dnia*

14.05.2025 r. w sprawie stronë czasnika; *Ùchwôlënk nr 3/RJK/25 z dnia 14.05. 2025 r. w sprawie afrikatizacje spółzwãków k' i g'*, a téż *Stanowiszcze nr 1/RJK/ z dnia 14.05.2025 r. w sprawie pòzwów sowów w kaszëbsczim jãzëkù*.

***

Jistnienié kaszëbscégò jãzëka we współczesnym swiece je corôz barżi widoczné. Jidze zaùważëc mòcniészé nižlë w uszłëch dekadach jegò ùżiwanié w pùblicznym rëmie (radio, internet, kùlturalné wëdarzenia), a téż ceszi jegò stabilnô bëtnosc w systemie pòwszechny edukacje. Ni mòże równak wpadac w rozskacenié, kò żebë jãzëk mógł przedërchac i sã rozwijac, nót je, cobë béł praktikòwóny w codniowëch jeleżnoscach familijnégò żëcégò czë midzë nôleżnikama dóny kaszëbsczi spòlëznë. A prawie w tim zôkrãżim nie dô sã nie pòstrzegac zjawiszczów nie dôwającëch pòkù i niebezpiecznëch.

Jakno nôleżnicë Radzëznë Kaszëbscégò Jãzëka w òdniesenim do jãzëka naszich starków mómë starã òpisac znanczi jegò fùnkcjonowaniô tak w pòzytiwnëch procesach, jak i jidącëch w lëchą stronã. Rozwôżómë, czemù niejedne ze zjawiszczów wëdarziwają sã, a jiné nié; dlôcze dzél kùlturowëch zjawiszczów dôwô òrądz na wësztôłcenié sã corôz bëlniészi kaszëbiznë, zôs jiné zascygają ji fùnkcjonowanié i doprowôdzają do nikwienió. Mómë nôdzejã, że zawiartosc pòstãpnégò numra „Biuletinu Radzëznë Kaszëbscégò Jãzëka" dozwòli nama wszëtczima z pòstrzegłëch ùwarënkòwaniów wëcygnąc ùżëteczné wniosczi na przińdnotã.

przédny redaktór
prof. dr hab. Daniel Kalinowsczi

Daniel Kalinowski

Słowo wstępne

Rok 2025 uświadamia nam upływ czasu, jaki się dokonał od momentu powołania Rady Języka Kaszubskiego. To już blisko 20 lat w zorganizowany i konsekwentny sposób pracujemy nad standaryzacją języka naszych przodków i języka nas samych. Kilka razy w roku spotykamy się w różnych miejscach Kaszub, aby dyskutować nad bieżącymi i przyszłościowymi kwestiami językowymi, kulturowymi czy tożsamościowymi. Jako Rada reprezentujemy różne środowiska, a zatem są wśród nas nauczyciele akademiccy, nauczyciele języka kaszubskiego czy animatorzy życia kulturalnego. Kwestie, które omawiamy na naszych spotkaniach nie są przypadkowe, lecz wynikają z potrzeb i oczekiwań społecznych. Zaś nasze postanowienia wyprowadzane są z wielogodzinnych niekiedy dyskusji i sporów, które rozwiązujemy na sposób konsyliarny. W naszych decyzjach doradczych, sugestiach i zachętach bierzemy pod uwagę różne czynniki, tak lokalne, jak i ogólne, zawsze współtworzące kondycję dzisiejszego języka kaszubskiego. Czynimy to w przekonaniu, że nasza działalność ma stymulować rozwój i generować zjawiska pozytywne.

***

„Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” z roku 2025 zawiera w sobie materiał, który powstał w wyniku konferencji naukowej, dyskusji i postanowień, w których uczestniczyło gremium sporej grupy osób. Nie wszystko z poruszanej na spotkaniach roboczych drukujemy w niniejszym numerze rocznika, gdyż np. prace nad słownikiem terminów literackich wciąż jeszcze trwają.

W aktualnym roku, podobnie jak w latach minionych, podzieliliśmy nasze wypowiedzi na kilka grup. I część naszego periodyku zawiera *Studia i materiały recenzowane* w dwóch wersjach językowych, które są pokłosiem konferencji: *Gdańsk i jego znaczenie dla ruchu kaszubskiego. Pamięci prof. Jerzego Sampa i red. Stanisława Pestki.* Pojawiają się tutaj artykuły w alfabetycznym porządku (wg nazwisk autorów): Elżbieta Bugajna, *Motyw* *drogi/ podróży w gdańskich legendach Jerzego Sampa*; Marek Cybulski, *Kaszubszczyzna w Gdańsku. Sytuacja socjolingwistyczna języka kaszubskiego w Gdańsku*; Tomasz Fopke, *Pieśni i piosenki kaszubskie z Gdańskiem w tle*; Joanna Ginter, *Obraz Gdańska w podręcznikach szkolnych do języka kaszubskiego*; Daniel Kalinowski, *Jerzy Samp i nauka o literaturze*; Adam Lubocki, *Czy książęta gdańscy byli książętami kaszubskimi?*; Eugeniusz Pryczkowski, *Działacze kaszubscy 20-lecia międzywojennego w Wolnym Mieście Gdańsku*; Eugeniusz Pryczkowski, *Czterdzieści lat mszy z liturgią słowa w języku kaszubskim w Gdańsku i Sopocie*; Danuta Stanulewicz, *Barwy* Zaklętej stegny *Jerzego Sampa*; Bożena Ugowska, *Gdańsk odmalowywany piórem Jerzego Sampa w miesięczniku „Pomerania”.*

Poza artykułami z tematycznej konferencji o Gdańsku drukujemy również inne wypowiedzi, które napisane zostały w rygorze stylu naukowego. Są to: Anna Cupa, *Tradycja i nowoczesność imionoznawstwa kaszubskiego. Antroponimy w podręczniku do nauki języka kaszubskiego* W jantarowi krôjnie; Piotr Dziekanowski, *Wymarły dialekt słowiński jako potencjalne źródło dla kaszubskiej terminologii z zakresu geologii i geografii* oraz Justyna Pomierska, *Dwie dekady matur z języka kaszubskiego. Pozytywne skutki językowej edukacji kaszubskiej*.

Dla zachowania przyjętego porządku wszystkie referaty części I występują w porządku alfabetycznym.

W części II tegorocznego „Biuletynu”, także podanej w kaszubskiej, a potem polskiej wersji językowej, umieściliśmy *Studia i materiały nierecenzowane*, a wśród ich artykuły napisane z nauczycielską pasją autorstwa Karoliny Serkowskiej-Sieciechowskiej, *Wybrane legendy Gdańska* oraz Lucyny Sorn, *Funkcje i wartości legend na przykładzie zbioru* Uczta stulecia. Dawne i nowe legendy gdańskie *Jerzego Sampa.*

W III części naszego periodyku – *Tłumaczenia* – pojawia się pierwsza partia językoznawczego tekstu Václava Blažka (Department of Linguistics and Baltic Studies Masaryk University – Brno), *Klasyfikacja języków słowiańskich: ewolucja modeli rozwojowych,* który przedrukowujemy w polskiej i kaszubskiej wersji za zgodą autora.

Stałą częścią „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego” są uchwały doradcze wynikające z prac standaryzacyjnych języka kaszubskiego. Pojawiają się tutaj: *Uchwała nr 1/RJK/25 z dnia 14.05.2025 r. w sprawie aspektu czasownika*; *Uchwała nr 2/RJK/25 z dnia 14.05.2025 r. w sprawie strony czasownika*; *Uchwała nr 3/RJK/25 z dnia 14.05. 2025 r. w sprawie* *afrykatyzacji spółgłosek k' i g'* oraz *Stanowisko 1/RJK/ z dnia 14.05.2025 r. w sprawie nazw sów w języku kaszubskim*.

***

Obecność języka kaszubskiego we współczesnym życiu jest coraz wyraźniejsza. Dostrzec można dobitniejsze, aniżeli w zeszłych dekadach jego użycie w sytuacjach publicznych (radio, internet, wydarzenia kulturalne), cieszy również jego silna obecność w systemie edukacji powszechnej. Nie można jednak popadać w zachwyt, gdyż aby język przetrwał i się rozwijał, potrzebne jest również jego praktykowanie w codziennych sytuacjach życia rodzinnego czy pomiędzy przeciętnymi członkami społeczności kaszubskiej. W tym zaś zakresie nie można nie zauważyć zjawisk niepokojących i groźnych.

Jako członkowie Rady Języka Kaszubskiego w stosunku do języka naszych przodków próbujemy opisać symptomy jego funkcjonowania zarówno w pozytywnych jak i negatywnych procesach. Zastanawiamy się, dlaczego niektóre z fenomenów się wydarzają, inne zaś nie; dlaczego część zjawisk kulturowych daje szansę na wykształcanie się coraz doskonalszej kaszubszczyzny, inne znowu powstrzymują jej funkcjonowanie i doprowadzają do obumierania. Mamy nadzieję, że zawartość kolejnego numeru „Biuletynu Rady Języka Kaszubskiego", pozwoli nam wszystkim wyciągnąć z dostrzeżonych sytuacji użyteczne wnioski na przyszłość.

redaktor naczelny
prof. dr hab. Daniel Kalinowski

ÙCHWÔLËNCZI

RADZËZNË
KASZËBSCZÉGÒ
JÃZËKA

RJK

ÙCHWÔLËNK NR 1/RJK/25
Z DNIA 14.05.2025 R.

W SPRAWIE ASPEKTU CZASNIKA

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka przëjimô pòstãpné rozstrzëgnienié w sprawie aspektu czasnika:

Aspekt czasnika

Aspekt jinaczi pòstac abò fòrma, je to gramaticznô kategòriô òkresliwającô znankã czasnika, jako tikô sã spòsobù przedstawieniô czinnoscë abò stanu. Aspekt je znanką zamkłą w znaczenim wërazu, nie je fleksyjną kategòrią, co òznôczô, że czasnik nie òtmieniwô sã przez aspektë. Aspekt je wpisóny na wiedno w dóné słowò.

W kaszëbsczim jãzëkù, podobno jak w pòlsczim / słowiańsczich jãzëkach, wëróżniwô sã dwa aspektë czasnika:

a) dokònóny
b) niedokònóny

Dokònóny aspekt czasnika dozwôlô przedstawic czinnosc jakno ju zakùńczoną, wëkònóną. Wskazywô, że czinnosc òsta abò òstónie zakùńczonô, np. *przeczëtóm, jô przeczëtôł; napiszã, jô napisôł*. Dlôte dokònóné czasniczi wëstãpiwają w przindnym abò ùszłim czasu. Czinnosc, jakô prawie sã òdbiwô, ni mòże bëc wërażonô dokònónym czasnikã.

Niedokònóny aspekt nazéwô czinnosc, jakô dérëje abò sã pòwtôrzô, np. *pisac, jic, widzec, czëtac, tańcowac*. Niedokònóné czasniczi infòrmùją, że czinnosc (stan) dérëje, dérowa abò bãdze dérowa i nie òsta ani nie òstónie zakùńczonô, np. *czëtóm, jô czëtôł, jô bãdã czëtôł; piszã, jô pisôł, jô bãdã pisôł*. Dlôte wëstãpùją w ternym, ùszłim i przińdnym czasu.

Kategòriô aspektu je w kaszëbsczim jãzëkù mòcno sparłãczonô z kategòrią czasu. Òd aspektu czasnika zanôlégô mòżlëwòta ùsôdzaniô niechtërnëch gramaticznëch fòrmów. Bùdacjô przińdnégò czasu je zanôleżnô òd kategòrie aspektu:

a) niedokònóné czasniczi wëstãpùją w przińdnym złożonym czasu
b) dokònóné czasniczi przëjimają fòrmë przińdnégò prostego czasu

Niedokònóné czasniczi nie twòrzą fòrmów przëczasnikòwégó ùprzédnégò mionoczasnika, leno twòrzą fòrmë znankòwnikòwégò mionoczasnika aktiwnégò i pasywnégò, a téż przëczasnika terôczasnégò, np.

Spôdające lëstë przëkrëłë całi dak bùdinkù.
To je pisoné na papiorze.
Jidącë do chëczë, spòtkôł jem drëcha.

Colemalo czasniczi wëstãpiwają w aspektowëch pôrach. Mòżemë wëmienic czëste aspektowé pôrë, midzë jaczima jedurną różnicą w znaczënkù je różnica aspektu, np.

Czëtac – przeczëtac, robic – zrobic
Skakac – skòczëc, sygac – sygnąc

W pòdónëch przikładach dokònóné czasniczi są twòrzoné przez dodanie sufiksów abò przez alternacjã rdzenia.

Są téż aspektowé pôrë, w jaczich dokònóny czasnik je twòrzony przez dodanié prefiksa i sufiksa, np. np. *stawiac – pòstawic*.

Niechtërne czasniczi twòrzą pôrë na drodze supletiwny, w òpiarcym ò różné fleksyjné tematë, np. *brac – wząc, widzëc – ùzdrzec / òbaczëc*.

Wôrt je nadczidnąc, że nié wszëtczé czasniczi twòrzą aspektowé pôrë.

Przechòdnota / nieprzechòdnota czasnika

W kaszëbsczim jãzëkù czasniczi mòże dzelëc na przechòdné i nieprzechòdné.

Przechòdné czasniczi twòrzą fòrmë nasebnégò ùstawu, np.

Ta ksążka je czëtónô / bëła czëtónô / bãdze czëtónô przez Jarkã.
Ta ksążka òsta przëczëtónô / bãdze przeczëtónô / òstónie przeczëtónô przez Alã.

Do przechòdnëch czasników mòże zarechòwac tak dokònóné, jak i niedokònóné fòrmë czasników.

Apartną znanką kaszëbsczégò jãzëka je twòrzenié kònstrukcjów ze znankòwnikòwim mionoczasnikã òd czasników, co òznacziwają ruch, np. *Sztefa bëła jidzonô do krómù. Jónk béł wëjachóny do Gduńska.*

Nieprzechòdné czasniczi nie twòrzą fòrmów nasebnégò ùstawu, np. *gôdóm, sedzã, mëszlã, jém, wiém*.

ÙCHWÔLËNK NR 2/RJK/25
Z DNIA 14.05.2025 R.

W SPRAWIE ÙSTAWÙ CZASNIKA

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka przëjimô pòstãpné rozstrzëgnienié w sprawie ùstawù czasnika

Ustôw czasnika

Jedną z gramaticznëch kategòriów czasnika je ùstôw, chtëren wskazywô na relacje midzë pòdmiotã i dopełnienim / dofùlowanim a òrzeczenim; relacje midzë wëkònôwcą czinnoscë a przedmiotã ti czinnoscë.

W kaszëbsczim jãzëkù czasniczi wëstãpiwają w trzech ùstawach: òdsebnym, dosebnym i nasebnym.

Przikładë:

1. Òdsebny ùstôw

Czasniczi niedokònóné – przikładë:

Jónk mëje statczi.
Jónk mił statczi.
Jónk bãdze mił statczi.
Sztefa czëtô ksążkã.
Sztefa czëta ksążkã.
Sztefa bãdze czëta ksążkã.

Czasniczi dokònóné – przikładë:

Jónk ùmëjë statczi.
Jónk ùmił statczi.
Sztefa przëczëtô ksążkã.
Sztefa przeczëta ksążkã.

W òdsebnym ùstawie wëkònôwca czinnoscë (jinô pòzwa subiekt) je pòdmiotã, przedmiot czinnoscë (jinô pòzwa òbiekt) je dopełnienim / dofùlowanim.

Òdsebny ùstôw twòrzą òsobòwé fòrmë czasnika króm nôwrotnëch czasników.

2. Nasebny ùstôw

Czasniczi niedokònóné – przikładë:

Statczi są mëté przez Janka.
Statczi bëłë mëté przez Janka.
Statczi bãdą / mdą mëté przez Janka
Ksążka je czëtónô przez Sztefã.
Ksążka bëła czëtónô przez Sztefã.
Ksążka bãdze / mdze czëtonô przez Sztefã.

Czasniczi dokònóné – przikładë:

Statczi bãdą / mdą ùmëté przez Janka.
Statczi bëłë ùmëté przez Janka.
Ksążka bãdze / mdze przeczëtonô przez Sztefã.
Ksążka òsta przeczëtónô przez Sztefã.

W nasebnym ùstawie wëkònôwca czinnoscë je dopełnienim, a przedmiot czinnoscë stôwô sã pòdmiotã.

Nasebny ùstôw je zesadzenim òsobòwëch fòrmów czasników: *bëc*, *bëwac*, *òstac* abò *òstawac* i znankòwnikòwégò pasywnego mionoczasnika.

Dosebny ùstôw a złożoné czasë

Dosebnégò ùstawù nie je nót parłãczëc z tpz. perfektiwnyma czasama, w jaczich téż sã ùżiwô pasywnégò mionoczasnika ùrëchlonégò przënôleżną fòrmą czasnika *bëc* abò *miec*.

Przikładë: *Òn je wëjachóny, Jô ju móm zjadłé. Jô ju móm napisóné.*

Na ten temat òb. ùchwôlënk RJK nr 3/2020.

3. Dosebny ùstôw

Jónk mëje sã.
Sztefa òblôkô sã.

W dosebnym ùstawie wëkònôwca czinnoscë je téż ji przedmiotã.

Dosebny ùstôw je zasadzenim òsobòwi fòrmë czasnika i nôwrotnégò zamiona *sã*.

ÙCHWÔLËNK NR 3/RJK/25
Z DNIA 9.10.2025 R.

W SPRAWIE W SPRAWIE AFRIKATIZACJE SPÓŁZWÃKÓW *Ḱ* I *Ǵ* W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô pòstãpné regle tëczącé sã afrikatizacje spółzwãków *ḱ* i *ǵ* w kaszëbsczim jãzëkù:

W kaszëbsczim jãzëkù spółzwãczi *k* i *g* przed prédnym samòzwãkã, tj. *i*, *e* abò *é*, ùlégają palatalizacje (zmitczenim) a téż afrikatizacje, tzn. stają sã zwiarto-szczelënowé. Ne zwãczi wëmôwiómë pòsobicą jakno [č’] i [ǯ’], a w pismie òdpòwiôdają jima dwaznaczi *cz* i *dż* – òb. hewòtné przëmiarë:

*ja**k**+**i*** → *ja**czi***; *ja**k**+**é*** → *ja**czé*** (ale: *jak+ô* → *jakô*)
*wiôl**g**+**i*** → *wiôl**dżi***; *wiôl**g**+**é*** → *wiôl**dżé*** (ale: *wiôlg+ô* → *wiôlgô*)

Je tak téż òkróm grańców mòrfów – w témie słowów, np. *czij* (nié! *kij*, chòc psł. *****k**yjь*), *czelich* (nié! *kielich*, chòc niem. *****K**elch*), *dżinąc* (nié! *ginąc*, chòc psł. *****g**ynǫti*), *wãdżel* (nié! *wãgiel*, chòc psł. *ǫ**g**lь*).

Afrikatizacjô *ḱ* i *ǵ* nie zachôdô:

- na grańcë mòrfów w czasnikach, co sã kùńczą na *-iwac*, np. *zwës**ki**wac*, *pòsłë**gi**wac*;
- na grańcë mòrfów w znankòwnikach ùsôdzonëch òd gwôsnëch pòzwów z *k* (*ki*) i *g* (*gi*) na ten ôrt: *Adi**g**a* → *adi**gi**jsczi*, *Alas**k**a* → *alas**ki**jsczi*, *Ba**k**ù* → *ba**ki**jsczi*, *Bas**k**(òwie)* → *bas**ki**jsczi*, *Bel**gi**ô* →*bel**gi**jsczi*;
- w témie internacjonaliznów i cëzëch słowów (co ni mają w kaszëbsczim jãzëkù tak dłudżi tradicje jak całowno przëswòjoné słowò *czelich*), np. *an**ké**ta*, *ban**ke**r*, *ba**ge**tka*, *etnofilolo**gi**ô*, ***ge**łda*, ***ki**lométer*,

ki**no*, *litur**gi**czny*, *òr**ke**stra*, *re**gi**ón*; równak afrikatizacjô zachôdô na grańcë témë i fleksyjnégò kùnôszka, np. *joga* (*jog+a*) → R. pòj. l. *jo**dżi (*jog+i*);

- w skaszëbionëch pòlsczich nôzwëskach, co sã kùńczą na *-kiewicz*, np. *Lewasz**ke**wicz* (pòl. *Lewaszkiewicz*), *Mic**ke**wicz* (pòl. *Mickiewicz*);
- w témach cëzëch mión (téż ùsôdzonëch òd nich zdrobnieniów) i nôzwësków, np. *Eù**ge**niô*, ***Ge**nk*, ***Ge**rat*, ***Gi**nter*.

Niechtërne słowa biwają w dwùch wariantach – ze szlachama afrikatizacje i bez nich:

*arti**czel*** (tak w ùchwôlënkù nr 8/RJK/2011 ws. stosowaniô kaszëbsczi òglowi medialny terminologii) vs *arti**kel*** (tak w słowarzu E. Gòłąbka)
*szpëtô**czel*** vs *szpëtô**kel***
*tô**czel*** vs *tô**kel***

Bôczënk! W słowarzu J. Trepczika (1994) sparłãczenia *cze* i *dże* są zapisywóné jakno *czie* i *dżie*. Òd 1996 r. taczi pisënk nie je bédowóny.

STANOWISKÒ NR 1/RJK/25
Z DNIA 14.05.2025 r.

W SPRAWIE PÒZWÓW SOWÓW W KASZËBSCZIM JÃZËKÙ

Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka ùstaliwô pòstãpné pòzwë sowów w kaszëbsczim jãzëkù:

błotnô sowa – puszczyk mszarny
błotnô ùsznica – uszatka błotna
jarzãbatô sowa, jarzãbatka – sowa jarzębata
knipa – pójdźka
knipk – syczek
lasnô sowa, pùżëk – puszczyk
płomëkówka – płomykówka
sowa, pùchôcz, pùczka – puchacz
sówka, soweczka – sóweczka
ùralsczi pùżëk – puszczyk uralski
ùszatô sowa, ùsznica, mësznica – uszatka
włochatô sowa, włochatka – włochatka

UCHWAŁY

RADY
JĘZYKA
KASZUBSKIEGO

RJK

UCHWAŁA NR 1/RJK/25
Z DNIA 14.05.2025 r.

W SPRAWIE ASPEKTU CZASOWNIKA

Rada Języka Kaszubskiego ustala następujące wytyczne dotyczące aspektu czasownika:

Aspekt czasownika

Aspekt inaczej postać lub forma, jest to kategoria gramatyczna określająca cechę czasownika, która dotyczy sposobu przedstawienia czynności lub stanu. Aspekt zawarty jest w znaczeniu wyrazu, nie jest kategorią fleksyjną, tzn. że czasownik nie odmienia przez aspekt. Jest przypisany na stałe danemu wyrazowi.

W języku kaszubskim, podobnie jak w polskim / słowiańskich, wyróżniamy 2 aspekty czasownika:

a) dokonany
b) niedokonany

Aspekt dokonany czasownika pozwala przedstawić czynność jako zakończoną, wykonaną. Informuje, że czynność została lub zostanie zakończona, np. *przeczëtóm, jô przeczëtôł; napiszã, jô napisôł*. Z tego względu występują w czasie przyszłym i przeszłym. Czynność właśnie odbywająca się nie może być wyrażona czasownikiem dokonanym.

Aspekt niedokonany nazywa czynność trwającą lub powtarzającą się, np. *pisac, jic, widzec, czëtac, tańcowac*. Czasowniki niedokonane informują, że czynność (stan) trwa, trwała lub będzie trwała i nie została ani nie zostanie zakończona, np. *czëtóm*, *jô czëtôł*, *jô bãdã czëtôł*; *piszã*, *jô pisôł*, *jô bãdã pisôł*. Z tego względu występują w czasie teraźniejszym, przeszłym i przyszłym.

Kategoria aspektu jest w języku kaszubskim silnie związana z kategorią czasu. Od aspektu czasownika zależy możliwość utworzenia niektórych form gramatycznych. Budowa czasu przyszłego jest zależna od kategorii aspektu:

a) czasowniki niedokonane występują w czasie przyszłym złożonym

b) czasowniki dokonane przyjmuję formy czasu przyszłego prostego

Czasownik niedokonane nie tworzą form imiesłowu przysłówkowego uprzedniego, za to tworzą formy imiesłowu przymiotnikowego czynnego i biernego oraz przysłówkowego współczesnego, np.

Spôdającé lëstë przëkrëłë całi dak bùdinkù.
To je pisoné na papiorze.
Jidącë do chëczë, spòtkôł jem drëcha.

Najczęściej czasowniki występują w parach aspektowych. Wyróżniamy czyste pary aspektowe, między którymi jedyną różnicą znaczenia jest różnica aspektu, np.

Czëtac – przeczëtac, robic – zrobic
Skakac – skòczëc, sygac – sygnąc

W podanych przykładach czasowniki dokonane tworzy się przez dodanie sufiksów bądź na drodze alternacji rdzenia.

Istnieją też pary aspektowe, w których czasownik dokonany tworzy się poprzez dodanie przedrostka i przyrostka, np. *stawiac – pòstawic*.

Pewna grupa czasowników tworzy pary na drodze supletywnej, w oparciu o odmienne tematy fleksyjne, np. *brac – wząc, widzëc – ùzdrzec / òbaczëc*.

Warto podkreślić, że nie wszystkie czasowniki tworzą pary aspektowe.

Przechodniość/nieprzechodniość czasownika

W języku kaszubskim czasowniki dzielą się na przechodnie i nieprzechodnie.

Czasowniki przechodnie tworzą formy strony biernej, np.

Ta ksążka je czëtónô / bëła czëtónô / bãdze czëtónô przez Jarkã.
Ta ksążka òsta przëczëtónô / bãdze przeczëtónô / òstónie przeczëtónô przez Alã.

Do czasowników przechodnich należą zarówno formy dokonane, jak i niedokonane.

Cechą charakterystyczną dla języka kaszubskiego jest tworzenie konstrukcji z imiesłowem przymiotnikowym od czasowników oznaczających ruch, np. *Sztefa bëła jidzonô do krómù. Jónk béł wëjachóny do Gduńska.*

Czasowniki nieprzechodnie nie tworzą form strony biernej, np. *gôdóm, sedzã, mëszlã, jém, wiém*.

UCHWAŁA NR 2/RJK/25
Z DNIA 14.05.2025 r.

W SPRAWIE STRONY CZASOWNIKA

Rada Języka Kaszubskiego ustala następujące wytyczne dotyczące strony czasownika:

Strona czasownika
Jedną kategorii gramatycznych czasownika jest strona, która wskazuje na relacje między podmiotem i dopełnieniem a orzeczeniem; relacje między wykonawcą czynności a przedmiotem tej czynności.

W języku kaszubskim czasowniki występują w trzech stronach: czynnej, biernej i zwrotnej.

Przykłady:

1. **Strona czynna:**

Czasowniki niedokonane - przykłady:

Jónk mëje statczi.
Jónk mił statczi.
Jónk bãdze mił statczi.
Sztefa czëtô ksążkã.
Sztefa czëta ksążkã.
Sztefa bãdze czëta ksążkã.

Czasowniki dokonane – przykłady:

Jónk ùmëjë statczi.
Jónk ùmił statczi.
Sztefa przëczëtô ksążkã.
Sztefa przeczëta ksążkã.

W stronie czynnej wykonawca czynności (inna nazwa – subiekt) jest podmiotem, zaś przedmiot czynności (inna nazwa – obiekt) jest dopełnieniem.

Stronę czynną czasownika tworzą osobowe formy czasowników oprócz from zwrotnych czasowników.

2. Strona bierna

Czasowniki niedokonane – przykłady:

Statczi są mëté przez Janka.
Statczi bëłë mëté przez Janka.
Statczi bãdą / mdą mëté przez Janka
Ksążka je czëtónô przez Sztefã.
Ksążka bëła czëtónô przez Sztefã.
Ksążka bãdze / mdze czëtonô przez Sztefã.

Czasowniki dokonane – przykłady:

Statczi bãdą / mdą ùmëté przez Janka.
Statczi bëłë ùmëté przez Janka.
Ksążka bãdze / mdze przeczëtonô przez Sztefã.
Ksążka òsta przeczëtónô przez Sztefã.

W stronie biernej czasownika wykonawca czynności pełni funkcję dopełnienia, zaś przedmiot czynności staje się podmiotem gramatycznym.

Strona bierna czasownika składa się z osobowych form czasowników: *bëc*, *bëwac*, *òstac* lub *òstawac* i imiesłowu przymiotnikowego biernego.

Strona bierna a czasy złożone

Strony biernej nie należy utożsamiać z tzw. czasami perfektywnymi, w których również używa się imiesłowu biernego poprzedzonego odpowiednią formą czasownika *bëc* lub *miec*.

Przykłady: *Òn je wëjachóny, Jô ju móm zjadłé. Jô ju móm napisóné.*

Na ten temat zob. uchwała RJK nr 3/2020.

3. Strona zwrotna

Jónk mëje sã.
Sztefa òblôkô sã.

W stronie zwrotnej czasownika wykonawca czynności staje się także jej przedmiotem.

Strona zwrotna składa się z osobowej formy czasownika i zaimka zwrotnego *sã*.

UCHWAŁA NR 3/RJK/25
Z DNIA 9.10.2025 r.

W SPRAWIE AFRYKATYZACJI SPÓŁGŁOSEK *Ḱ* I *Ǵ*

Rada Języka Kaszubskiego ustala następujące wytyczne dotyczące afrykatyzacji spółgłosek *ḱ* i *ǵ*:

W języku kaszubskim spółgłoski *k* i *g* przed samogłoską przednią, tj. *i*, *e* lub *é*, ulegają palatalizacji (zmiękczeniu) oraz afrykatyzacji, tzn. stają się zwarto-szczelinowe. Głoski te wymawiamy kolejno jako [č’] i [ǯ’], a w piśmie odpowiadają im dwuznaki *cz* i *dż* – zob. następujące przykłady:

> *ja**k**+**i*** → *ja**czi***; *ja**k**+**é*** → *ja**czé*** (ale: *jak+ô* → *jakô*)
> *drë**g**+**i*** → *drë**dżi***; *drë**g**+**é*** → *drë**dżé*** (ale: *drëg+ô* → *drëgô*)

Dzieje się tak również poza granicami morfów – w tematach wyrazów, np. *czij* (nie! *kij*, choć psł. *_**k**yjь_), *czelich* (nie! *kielich*, choć niem. *_**K**elch_), *dżinąc* (nie! *ginąc*, choć psł. *_**g**ynǫti_), *wãdżel* (nie! *wãgiel*, choć psł. _ǫ**g**lь_).

Afrykatyzacja *ḱ* i *ǵ* nie zachodzi:

- na granicy morfów w czasownikach zakończonych na *-iwac*, np. *zwës**ki**wac*, *pòsłë**gi**wac*;
- na granicy morfów w przymiotnikach utworzonych od nazw własnych z *k* (*ki*) i *g* (*gi*) typu: *Adi**g**a* → *adi**gi**jsczi*, *Alas**k**a* → *alas**ki**jsczi*, *Ba**k**ù* → *ba**ki**jsczi*, *Bas**k**(òwie)* → *bas**ki**jsczi*, *Bel**gi**ô* → *belgijsczi*;
- w temacie internacjonalizmów i wyrazów zapożyczonych (niemających w języku kaszubskim tak długiej tradycji jak całkowicie przyswojone słowo *czelich*), np. *ban**ke**r*, *ba**ge**tka*, *etnofilolo**gi**ô*, _**ge**łda_, _**ki**lométer_, _**ki**no_, *litur**gi**czny*, *òr**ke**stra*, *re**gi**ón*; afrykatyzacja zachodzi jednak na granicy tematu i końcówki fleksyjnej, np. *joga* (*jog+a*) → D. l. poj. *jo**dżi*** (*jog+i*);

- w skaszubionych polskich nazwiskach zakończonych na *-kiewicz*, np. *Lewasz**ke**wicz* (pol. *Lewaszkiewicz*), *Mic**ke**wicz* (pol. *Mickiewicz*);
- w tematach obcych imion (także utworzonych od nich zdrobnień) i nazwisk, np. *Eù**ge**niô*, ***Ge**nk*, ***Ge**rat*, ***Gi**nter*.

Nieliczne słowa występują w dwóch wariantach – z widocznymi śladami afrykatyzacji i bez:

*arti**cze**l* (tak w uchwale nr 8/RJK/2011 ws. stosowania kaszubskiej podstawowej terminologii medialnej) vs *arti**ke**l* (tak w słowniku E. Gołąbka)

*ban**cze**t* (tak w twórczości H. Derdowskiego i słowniku S. Ramułta) vs *ban**ke**t*

Uwaga! W *Słowniku polsko-kaszubskim* J. Trepczyka (1994) połączenia *cze* i *dże* są zapisywane jako *czie* i *dżie*. Od 1996 r. taka pisownia nie jest zalecana.

STANOWISKO 1/RJK/2025
Z DNIA 14.05.2025 r.

W SPRAWIE NAZW SÓW W JĘZYKU KASZUBSKIM

Rada Języka Kaszubskiego ustala następujące nazwy sów w języku kaszubskim:

płomykówka – płomëkówka
pójdźka – knipa
puchacz – sowa, pùchôcz, pùczka
puszczyk – lasnô sowa, pùżëk
puszczyk mszarny – błotnô sowa
puszczyk uralski – ùralsczi pùżëk
sowa jarzębata – jarzãbatô sowa, jarzãbatka
sóweczka – sówka, soweczka
syczek – knipk
uszatka – ùszatô sowa, ùsznica, mësznica
uszatka błotna – błotnô ùsznica
włochatka – włochatô sowa, włochatka

Dzél I

STUDIA I MATERIAŁË RECENZOWÓNÉ

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ

RJK

Elżbiéta Bùgajnô
Kaszëbsczi Institut

Mòtiw drodżi / wanodżi w gduńsczich legendach Jerzégò Sampa

SKRÓCËNK:

Articzel òbgôdiwô genologiczné tematë sparłãczoné z pòchwatama: mòtiw, topòs, legenda, pòdanié, brawãda, bôjka. W drëdżim dzélu tekstu są pòdóné dokazë, w jaczich wëzwëskiwô sã wëmienioné wëżi lëteracczé gatënczi. Przédny dzél artikla je związóny z ùsôdzanim mòtiwu drodżi / wanodżi / rézë w wëbrónëch legendach Jerzégò Sampa, jaczé są zamieszczoné w zbiérkù *Gduńsk. Basniowô stolëca Kaszub* wëdónym przez KPZ w 2016 rokù. Na kùńcu rozwôżaniów je pòdrechòwanié.

KLUCZOWÉ SŁOWA:

mòtiw drodżi, wanoga / réza, legenda, Jerzi Samp

Jeżlë bãdzemë zdrzec na ùsôdzkòwi doróbk Jerzégò Sampa, òbôczimë w nim przede wszëtczim gduńską i pòmòrską tematikã. Przédny plac aùtór òstawił dlô legendów sparłãczonëch z ùlëdónym Gduńskã. Legenda jakno lëterackô fòrma przekazywô òpòwiednie ò pòstacach, wëdarzeniach, chtërne co prôwda miałë swòje ùmôlnienié w jawernoce, leno pòd wiôldżim ceskã fantasticzi i brawãdów. Czedë Samp wëbiérôł mòtiwë z lëdowëch pòdaniów i brawãdów, òn ùsadzył czësto nową jakòsc: aùtorską legendã z elementama brawãdë, nafùlowóną didaktizmã. Nadbôłtowi Gduńsk i Pòmòrzé òżiwają personoma ze swiata kaszëbsczi demònologie, chtërne wchôdają w żëcé jich mieszkańców, prowadzącë jich pò zakrąconëch stegnach żëcô. Wëbiér dobri drodżi, pasowny w zdrzadle lëdowi mądroscë i mòralnoscë nie je letczi. Taczé téż wëbiérë stwôwają przed pòsobnyma personama gduńsczich legendów Sampa.

Rozwôżania terminologiczné

Mòtiw drodżi w lëteraturze mô długą tradicjã. Nôleżi do nôczãscy pòwtôrzającëch sã, a téż nôbarżi ùniwersalnëch i pònadczasowëch lëteracczich mòtiwów. Wanodżi òdbiwelë biblijny patriarchòwie (np. Ôbram, Mòjżesz) czë grecczi herosowie (np. Òdiseùsz, Éneasz). Tedë mòtiw wanodżi mòże zarechòwac do topòsów, to je pòwtôrzającëch sã mòtiwów, jaczé wëstãpiwają w lëteraturze i kùlturze rozmajitëch epòków.

Zgódno z definicją zapisóną w *Słowniku języka polskiego* PWN mòtiw to: „deja, wątk abò pòstac ùwdarzonô w kùlturze, pòwtôrzającô sã w lëteracczich dokazach wszelejaczich epòków; téż: nômniészi, niepòdzelny dzélëk jawernotë przedstawiony w dokazu”[1]. Mòtiw òznôczô tej nômniészą niepòdzelną jednostkã swiata, jaczi je przedstawiony w dokazu. Lëteracczim mòtiwã mòże bëc zdarzenié, sytuacjô, wseczëcé, a nawetka statk. Przë pòchwace topòsu czëtómë: „stałi mòtiw, temat ùwdarzony w lëteraturze”[2].

Zapisóné w titule artikla òkreslenié „mòtiw drodżi” òdsélô tedë czëtińca w swiat topòsów, to je mòtiwów ùwdarzonëch w lëteraturze. Abë doòkreslëc pòjãcé „droga” wôrt je znôwù zazdrzec do *Słowarza pòlsczégò jãzëka*, chtëren pòdôwô jaż sédem znaczeniów tegò jistnika:

1. sztrëmel zemi, co łączi jaczés môle abò pùnktë terenu, przëstosowóny do kòmùnikacje,
2. wszelejaczi kòmùnikacyjny szlach,
3. trasa, jaką chtos mô zamiar abò mùszi przeńc,
4. wanoga abò réza,
5. spòsób przekazywaniô infòrmacje,
6. spòsób pòstãpòwaniô,
7. dłużawa bieżënë, jaką pòkònëje pòrësziwający sã materialny pùnkt[3].

Na pòtrzebë hewòtnëch rozwôżaniów wëzwëskóné òstónie znaczenié wërazu droga pòdóné w czwôrtim pùnkce, gdze òbjimô òno wanogã, rézã i parłãczi sã ze zmianą môla. Nie je to blós sztrëmel zemi, le téż czinnosc związónô z wanożenim, z pòznôwanim. Nie òznôczô tedë leno wanodżi bòhatera/ów do òkreslonëch môlów, le téż pòznôwanié nowëch lëdzy, nieznónégò, a téż wanoga w swòjã głãbiã, co parłãczi sã z elementama kògnitiwnyma i ajtiologicznyma, z pòznôwanim sebie samégò, z òkresliwanim gwôsny żëcowi drodżi i ji célu. Droga, tak w dosłownym, jak i metafòricznym znaczenim, mô w lëteraturze apartny plac.

---

[1] *Motyw* w: https://sjp.pwn.pl/ (dostęp: 1.11.2025).
[2] *Topos* w: https://sjp.pwn.pl/ (dostęp: 1.11.2025).
[3] *Droga* w: https://sjp.pwn.pl/ (dostęp: 1.11.2025).

Wôrt je w tim môlu przedstawić definicjã mòtiwù drodżi ze *Słowarza pòlsczi lëdowi bôjczi* pòd red. Violettë Wróblewsczi. Zgódno z pòdóną tam próbą zdefiniowaniô droga to jeden z nôważniészich mòtiwów lëdowi bôjczi we wszelejaczich ji zortach. Wëstãpiwô w dwóch spòdlowëch znaczënkach: „jakno trakt, to je dzélëk przedstawionégò swiata, chtëren òddôwô jeden z wôżnëch dlô cywilizacje i kùlturë element jawernégò krôjmalënkù, abò téż jakno wanoga, gón, czas, chtëren pòswiãcywô sã na zmianã môla razã z przëtrôfkama, jaczé zdôrzałë sã wanożącym bòhateróm[4].

Pòsobné zagadnienié, co je wôrt doòbjasnic, to genologiczné pòchwatë: legenda, bôjka, brawãda, pòdanié. W codniowim stosowanim ùżiwô sã nech pòjãców zamienno, co nié wiedno je zgódné z jich znaczenim. Pòspólnym elementã nech prozatorsczich lëteracczich gatënków je element fantasticzi, cëdownoscë, dzywnoscë.

Legenda	Brawãda	Bôjka	Pòdanié
Òpòwiedniô tikającô sã żëcô swiãtëch i herojów abò jaczichs historicznëch wëdarzeniów, nafùlowónô mòtiwama fantasticzi i cëdownotë.	Òpòwiôdanié ò fantasticzny zamkłoscë. Lëdowô òpòwiedniô, chtërna wëjasniwô metafizyczné (dëchòwé) zjawiszcza, a téż mòralné prôwdë, jaczich bróni nôrodnô tradicjô.	Òpòwiôdanié ò fantasticzny zamkłoscë. Krótczi dokôz, colemało pisóny wiérztą, ò satiricznym i didakticznym charakterze. Dokôz wiérztowóny abò epiczczi ò mòralizatorsczim charakterze.	Òpòwiedniô sparłãczonô z jaczims regionã, òpiartô na legendze abò mice, związónô tematiczno z jaczimas historicznyma abò legendowima wëdarzeniama, pòstacama i môlama.

Pòchòdzenié nëch gatënków je czësto lëdowé. Swój zôczątk bierzą z òdkazywónëch gãbno òpòwiedniów i dlôte przekazywają lëdowé rozmienié swiata, a téż zasadë i mòralné prôwdë – co dôwô dosc wiôldżi element póùczënë.

---

[4] Hasło: *droga* w: https://bajka.umk.pl/ (dostęp: 26.06.2025). Wersja papierowa słownika: V. Wróblewska, *Słownik polskiej bajki ludowej*, t.1–3, Toruń 2018.

Tak brawãda, jak i bôjka są definiowóné jakno „òpòwiôdanié ò fantasticzny zamkłoscë”[5]. We wczasniészim słowarzu Doroszewsczégò *brawãda* bëła òkresliwónô jakno „òpòwiôdanié ò fantasticzny, legendowi zamkłoscë, bôjka”[6]. Definicyjné kłopòtë nie pòmôgają w pasownym zarechòwaniu kònkretnëch dokazów do gwôsnégò lëteracczégò gatënkù. Ju sóm pòchwôt *bôjka* (łac. *fabula*) nie je sematiczno dopòwiedzóny. Genologiczné doòkreslenié „krótczi dokôz, colemało wiérztowóny, ò satiricznym i didakticznym charakterze” dozwôlô na rozróżnienié nëch gatënków, jeżlë bãdzemë zdrzec na fòrmã wëpòwiedzë: krótczi dokôz, colemało pisóny wiérztą. Na brekòwnotã szkòłowi prakticzi òbrzészkòwô je definicjô bôjczi jakno krótczégò tekstu pisónégò wiérztą, jaczégò herojama są przede wszëtczim zwiérzãta, mni roscënë, przedmiotë, lëdze, zjawiszcza, zamikającô w se mòrał, to je pòùczënã.

Szerszé òmówienié pòjãców brawãda i bôjka nalézemë w *Słowarzu lëteracczich terminów* pòd red. Janusza Sławińsczégò. Wedle tegòż słowarza bôjka to „jeden ze spòdlowëch gatënków didakticzny lëteraturë; krótkô pòwiôstka wiérztą abò prozą, jaczi herojama są zwiérzãta, lëdze, mni roscënë abò przedmiotë, zamikającô w se mòralną pòùczënã, wëpòwiedzóną prosto abò wërazno naprowadzoną”[7]. Brawãda za to je definiowónô jakno „jeden ze spòdlowëch epicczich gatënków lëdowi lëteraturë; niewiôldżi dokôz ò fantasticzny, nafùlowony cëdownotą zamkłoscë, sparłãczony z magicznyma wierzeniama, chtëren przedstôwiô dzeje lëdzczich herojów swòbódno przechôdającëch grańce midzë swiatã pòddónym jawernym mòtiwacjóm a sferą dzejalnotë nadprzërodzonëch sëłów.[8].

Słowò *legenda* pòchôdô òd łacyńsczégò czasnika *legere*, to je czëtac. Òznôczô òpòwiedniã ò historicznëch abò ùznónëch przez aùtora za historiczné pòstacach. Pùnktã pòczątkòwim je fakt abò historicznô òsoba. Na zôczątkù legenda òznôczała òpòwiedniã ò fantasticzny, nafùlowóny pierwiastkama cëdownoscë i dzywnocë, przédno z żëcô swiãtëch, apòsztołów i mãczelników, co przëczënilë sã do rozkòscérzaniô chrzescëjańsczi wiarë. W pózniészich czasach, òd pòł. XVIII wiekù zaczãło zmieniwac sã rozmienié gatënkù, bò dodóno tuwò téż lëdowé pòdania[9].

---

[5] Zob.: *bajka*: https://sjp.pwn.pl/ (dostęp: 1.11.2025).

[6] Hasło *baśń* w: https://sjp.pwn.pl/ (dostęp: 26.06.2025).

[7] *Bajka* w: *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław 1988, s. 52–53.

[8] *Baśń*, w: *Słownik terminów…,* dz. cyt., s. 57–58.

[9] Zob. *legenda* w: *Słownik terminów…,* dz. cyt. s. 248–249.

W codniowim ùżëcym wërazë bôjka / brawãda / legenda wiele razy są ùżiwóné zamienno. Nót je rozdzelëc legendë, co tikają sã historicznëch pòstaców i wëdarzeniów czë téż jawernëch placów òd òpòwiedniów, w chtërnëch są leno cëdowné, apartné wëdarzenia / pòstace / rekwizytë, jaczé są charakteristiczné dlô brawãdów i bôjków. Bôjczi jakno lëteracczi gatënk przede wszëtczim mają didakticzną rolã, przekazywają mòrôł, to je pòùczenié. Zło òstôwô ùkôróné, a dobro nôdgrodzoné. Nazwë taczé jak pòdanié i klechda, chtërne są ùżiwóné zamienno, tak samò òdnôszają sã do legendarny ùszłotë regionu, nadzwëkòwëch wëdarzeniów i pòstaców, òsoblëwòscë krôjòbrazu, le są barżi ùsadzony w spòlëznowò-òbëczajowi jawernoce regionu. W przëtrôfkù òbgadiwónëch dokazów Jerzégò Sampa nôlepi bë bëło òdwòłac sã do tekstów zwónëch pòdaniama, bò definicjô pòdania je tu nôbarżi istotnô: „lëdowô òpòwiedniô, ùwiecznionô w pamiãcë i przekazywónô w tradicje, przeważno gãbny, tematiczno sparłãczonô z jaczimas historicznyma abô legendowima zdarzeniama, pòstacama, môlama”[10]. Jednakòż dokazë Sampa nie są lëdowima òpòwiedniama, nimò że sã z nich bierzą, są to òpòwiednie, chtërne w ùsôdzkòwi spòsób wëzwëskiwają mòtiwë, wëdarzenia i pòstace, znóné z legendów i pòdaniów.

Bôjczi, brawãdë, legendë i pòdania swój pòczątk bierzą z gãbny tradicje. Mòżemë wëmienic tpzw. lëdową bôjkã, jaczi aùtor nie je znóny, a téż aùtorsczi bôjczi / òpòwiednie, w jaczich jich ùtwórcowie wëzwëskiwają z brzadnégò doróbkù lëdowi kùlturë. Z gãbnëch pòdaniów pòwstôwałë legendë, jaczé tłómaczą pòchôdanié pòzwów abò są związóné z historicznyma wëdarzeniama i pòstacama. Zamanówszë jednakò didakticznô miara tëch òpòwiedniów sprôwiô, że grańce midzë nyma gatënkama stôwają sã nieòstré. Z taczim przëtrôfkã bãdzemë sã spòtëkac w zbiérkù Jerzégò Sampa, jaczi òstónie przeanalizowóny w hewòtny prôcë.

Bôjczi, brawãdë, pòdania i legendë z Kaszëb

W kaszëbsczi lëteraturze wëstãpiwaja tekstë, chtërne mòże zarechòwac do wszëtczich wëmienionëch wëżi lëteracczich gatënków[11]. Mòżemë wëmienic zbiorë dokazów ò lëdowim pòchôdanim i aùtorsczé zbiérczi. Nié wiedno równak titułë nëch pùblikacjów òdpòwiôdają jich zamkłoscë. Niżi dlô zòcznieniô zapisóny wëżi tezë je przedstawiony krótczi spisënk wëbrónëch titułów zbiérków òpòwiedniów z Kaszëb i Pòmòrzô. Nie je to całowny spisënk wëdónëch donądka pùblikacjów z òbrëmiô Kaszëb i Pòmòrzô i taczi nie je zamësł aùtorczi artikla, leno wëbróné przikładë.

---

[10] *Podanie*, w: *Słownik terminów…,* dz. cyt. s. 360–361.

[11] Zob. hasła: *Bajki i baśnie* [w:] *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, red. C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2020, s. 36–38; tamże: *Legendy Kaszubów i Pomorzan*, s. 316–317.

Nôchùdzy drëkòwóné kaszëbskòjãzëkòwé bôjczi ùkazywałë sã w czãdnikach. Bôjczi drëkòwóné w „Grifie" w latach 1908–1912 òstałë zebróné w jedny pùblikacje i wëdóné pòd titlã *Bajarz kaszubski* w 2005 rokù[12]. Zbiér Józefa Cenôwë *Dobro zwycięża. Legendy z Kaszub i Pomorza* (1985) òbjimô òpòwiednie związóné z realnyma môlama na Kaszëbach i Pòmòrzim. Na kùńcu ksążczi je pòdóny pòsobicą, zgódno z alfabeta, spisënk miejscowòsców, z chtërnyma parłãczą sã pòsobné òpòwiednie. Tituł za to wskazywô na wërazny pòùczënowi charakter tekstów, jaczë nalazłë sã w ti ksążce. Wëbiér Francëszka Sãdzëcczégò *Baśnie kaszubskie* (1987) òbjimô tak tipòwé brawãdë, jak i dokazë, co òdwòłiwają sã do kònkretnëch miejscowòsców, np. Tuszków czë Gniéżdżewa.

Zbiér *Zaklęta stegna. Bajki kaszubskie* (1985) òprôcowóny przez Jerzégò Sampa miescy dokazë, jaczé nôleżą do wszëtczich wëmienionëch wëżi gatënków, w wikszoscë równak są to bôjczi. We wstãpie czëtómë, że „Nicht nie znô aùtorów apartnëch bôjków i pòdaniów, legendów i brawãdów, temù sã gôdô, że ùsadzył je kaszëbsczi lud w swòji gwôsny, tatczëzniany i nôszczerszi mòwie"[13]. Zôs Aùgùstin Dominik nazwôł swòje tekstë kôrbiónkama (gôdkama). Òpòwiôdania z pùcczi zemi wsadzył w zbiérk *Gawędy kaszubskie* (1986). Są òne òpiarté na ùczëtëch chùdzy lëdowëch òpòwiedniach, to je pòdaniach, bôjkach i brawãdach, wiele razy ùsôdzkòwò przerobionëch bez aùtora, chtëren jakno prowadnik, gôdësz òpòwiôdôł słëchińcóm historie z Kaszëb. Kaszëbsczé pòdania i legendë zbiérała téż Jizabela Trojanowskô. W 2013 rokù nakładã KPZ ùkôzôł sã wëbiér *Z podaniem i legendą na kaszubskich szlakach*, do chtërnégò wstãp ùłożił Jerzi Samp. Zesadzoné w zbiérkù dokazë w wikszoscë nalazłë sã chùdzy w *Bedekerze*

---

[12] *Bajarz kaszubski. Bajki z „Gryfa" (1908–1912),* oprac. i wstęp J. Borzyszkowski, Wejherowo–Gdańsk 2005. Jak pisze J. Borzyszkowski, publikację podobnego *Bajarza kaszubskiego* planowano już na początku ruchu młodokaszubskiego, zob. *Bajarz kaszubski*, s. 7.

[13] Zob. *Wstęp* w: J. Samp, *Zaklęta stegna bajki kaszubskie*, Gdańsk 1985, s. 7.

kaszubskim z 1974 rokù. Aùtorka spisa ùczëté pòdania sparłãczoné z rozmajitima môlëznama na Kaszëbach. Pòstãpny pisôrz Jón Drzéżdżón je aùtorã zbiéru brawãdów, chtërnëch malińczi zestôw, co rechùje dwadzesce dokazów, òstôł ùdostãpniony w dwajãzëkòwi pùblikacje *Baśnie. Brawãdë*. Jak pisze we wstãpie aùtor: „Wëstãpùją tuwò zarówno lëdze, jak i pòstace mitologiczné, taczé, chtërne na wiedno ùchëczowałë sã w ùmëslënkù dzecka: krôsniãta, elfë, czarzelnice, diôbłë, demónë i pòdobné, nadto jistotë ze swiata ùmarłëch i dëchë, a téż wielné zwierzãta: zajce, jelenie, kònie, òrzłë, trulôcze, pajczi, kątorë…”[14].

Jiny zbiérôcz i aùtór kaszëbsczich bôjków i legendów Janusz Mamelsczi wëdôł m.jin. *Legendy kaszubskie. Kaszëbsczé legendë* (1999), *Bursztynowy skarb* (2004) czë *Bôjczi kaszëbsczé. Bajki kaszubskie* (2009). Ne slédné w wiérztowóny fòrmie w przëstãpny dlô młodëch lëdzy spòsób przedstôwiają rozmajité przëtrôfczi z żëcô na wsë. Brawãdowi wëmiôr mają téż wëdóné w 2022 rokù dwajãzëkòwé *Kaszubajki* aùtorstwa rozmajitëch ùtwórców. Na temat lëteracczich pramòdłów kaszëbsczich bôjków pisała Adela Kùjik-Kalinowskô w pòkònferencyjnëch materiałach wëdónëch w 2016 r. pò nôùkòwi kònferencje „Kaszëbsczé bôjczi, pòdania i legendë – dôwni i dzys”[15].

Mòtiw drodżi w legendach Jerzégò Sampa

Jerzi Samp na swòji nôùkòwi stegnie wiele razy sygôł do fantasticznëch òpòwiedni z Kaszëb i Pòmòrzô. Z pòczątkù jakno zbiérôcz lëdowëch òpòwiesców, pózni nôùkòwi redaktór wëdôwónëch zbiérów bôjków i brawãdów, w kùńcu jakno aùtór. Jegò òbrëmié zainteresowaniów to bëło Pòmòrzé, a przédno Gduńsk. Wszelejaczé historie związóné z òsóbnyma môlama, bùdinkama czë pòstacama mają tak brawãdowi, jak i legendarny charakter. Aùtór wëzwëskôł znóné mù chùdzy historie i ùsadzył je na lëteracczé mòdło. Wiele razy ù niegò w jedny zamkłoscë (w jednym teksce) nalazło sã trójno rozmajitëch wątków, są minilegendë, jaczé òbjasniają pòbòczné historie, co wpłiwô na zacemnienié zamkłoscë aùtorsczi legendë. Bierzącë mòtiwë z lëdowëch pòdaniów i brawãdów, Samp ùsadzył czësto nową jakòsc: aùtorską legendã z elementama brawãdë, wiele razy przenikniãtą didaktizmã.

---

[14] J. Drzeżdżon, *Baśnie*, Jón Drzéżdżón / *Brawãdë*, Gdańsk 2012, s. 5–6.

[15] A. Kuik-Kalinowska, *Literackie pierwowzory kaszubskich bajek. Wprowadzenie do problematyki*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie – dawniej i dziś. Materiały pokonferencyjne*, red. D-V. Pazdjerski, Nadbałtyckie Centrum Kultury, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki kaszubsko-Pomorskiej, Wejherowo 2016, s. 71–84.

Spòdlim hewòtnëch rozwôżaniów je kaszëbskòjãzëkòwô pùblikacjô gduńsczich legendów Jerzégò Sampa: *Gduńsk. Basniowô stolëca Kaszub* wëdónô przez KPZ w 2016 rokù. Tłómaczeniô na kaszëbsczi jãzëk dokònôł Grégór Schramke. Skłôdô sã na niã 46 krótczich prozatorsczich dokazów. Są to aùtorsczé legendë. Ùtwórca w selektiwny spòsób nawlékô do pòstacy swiãtëch, np. sw. Wòjcecha i jegò christianizacyjny misje do Prësów, do wôżnëch wëdarzeniów w historie Kaszëb i Gduńska, np. chajstë Gduńska z 1308 rokù, wëjasniwô pòchôdanié geògraficznëch pòzwów, charakteristicznëch bùdacjów, np. plaskati wieżë kòscoła Mariacczégò we Gduńskù. Òpòwiednie ùfarwòwóné są fantasticznyma wëdarzeniama, pòstacama z kaszëbsczi mitologie, np. pòjôwiają sã stolemë. Ùtwórca wëzwëskiwô bòhaterów i wëdarzenia z lëdowëch bôjków, ùbòkadniwô je i łączi czile wątków w jednym dokazu.

Aùtor wëzwëskôł doswiôdczenia zebróné przë robòce nad ksążką *Legendy gdańskie. Baśnie, podania i przypowieści* wëdóną w 1992 rokù przez Òficynã Wëdawniczą Graf z przesnôżima malënkama Wawrzińca Sampa. Plusã ti pùblikacje je wstãp aùtorsczi, w jaczim gduńsczi bôjkòpisórz pòdrobno òbgadiwô zôkrãża zesadzonëch w zbiérkù dokazów. W pòdónym zbiérze nalazłë sã ùsôdzczi Jerzégò Sampa, a téż jinëch kaszëbsczich pisarzów, np. Léòna Hejczi, Alojzégò Nôgla, Francëszka Sãdzëcczégò, Zuzanë Rabsczi, Hanë Zdżitowiecczi, Władisława Łãdżi.

W pùblikacje *Gduńsk. Basniowô stolëca Kaszub* nalazłë sã m.jin. przerobioné legendë i pòdania z ksążczi z 1992 rokù. W czile przëtrôfkach ùtwórca zmienił téż titułë dokazów, np.: *Stolemowe dary* dostałë tituł *Òdwiedzënë stolema Tulpacza*.

W legendze *Òdwiedzënë stolema Tulpacza* titułowi stolem nosy miono Tulpacz. Ju samò miono jakno znaczącé òdsyłô do jaczégòs pòmionu wërazu „tułôcz”. Zgódno z legendą stolemë wëcygnãłé z pòmòrsczi zemi pò niemądri zabawie młodégò stolema Pachôłka i ùdałë sã do daleczny Skandinawie. Bëło jich jednakò corôz mni, w kùńcu zaòstôł blós jeden.

Kùreszce slédny ze swòji ròzdżi wrôcô ze Skandinawie do Gduńska. Je to dlô niegò przińdzenié nazôd do kraju, w jaczim czedës żëlë jegò starkòwie. Stesknił sã za lëdzama: „Jô jem sã stesknił za lëdzama i kùńc kùńców jem pòrzucył mòjã skandinawską pùstkòwniã. Nawetka ni môta pòjãcô, jak smãtny je kawel òstatnégò stolema!” – òpòwiôdôł méstrowi Baltazarowi, chtëren dozérôł bùdowanié Mariacczégò Kòscoła. Je dbë, że gduńszczónie przërëchtowelë dlô niego stółk – bëła to nieùkùńczonô wieża swiãtnicë. Do dzys dnia na wieża mô apartné, jakbë niedokùńczoné zwieńczenié. Stolem òstawił darënczi i wëszedł z miasta. Ju nigdë nie wrócył. Czëtińc mòże domëslac sã, że Tulpôcz ùdôł sã na pòstãpną tułaczkã.

Bòhaterowie gduńsczich legendów Jerzégò Sampa jidą w rézë związoné z jich planama, warkã czë zadanim. Òb czas drodżi spòtikają jich rozmajité przigòdë. Wiele razy stają téż przed wëbiérã przënôleżny drodżi – òstawienié wëbiéru losowi niejeden rôz prowadzy na lëchą drogã. Taką sytuacjã apartno stwôrzają krziżówczi, rozchòdné drodżi w cemnym lese. Równak jak to w brawãdach biwô, zakùńczenié òkazywô sã szczestlëwé. Z taką historią spòtikómë sã w legendze *Dobri nocë pòd Matarnią*, czedë bòhater wëbiérô lëchą drogã: „Zarô za Wrzeszczã cygnął sã bór i kawalérowi drãgò bëło rozsądzëc, jak jic dali, czej dowanożił w smrokù do rozchòdnëch drogów. I wej wëbrôł lëchò i zamiast jic w starnã Matarnie, pòspiewôł tam, gdze bëła slédnô w òkòlim gduńskô wies”[16]. Jednakòż w biôtce z Maniewidã wëkazywô sã szëkã i wëchôdô cało z drãdżi leżnoscë. Wspòmóżka dobrëch lëdzy z Diôbełkòwa sprôwiô, że bëniel wrócył żiw z mòkradłów, a chùtczészô przigòda kùńczi sã szczestlëwie. Młodi żeni sã z córką rodzënë wëbôwców i zamieszkôł na przedmiescym Wrzeszcza, chtërno z czasã przëjimô pòzwã „Janiółczi”.

W òpòwiedni *Tcza, môłpa i kòstczi* młodi Wack tak samò wëbrôł lëchą drogã. W jegò przëtrôfkù równak wëbiér tikôł sã dalszi żëcowi drodżi. Ju jakno młodi knôp jinacził sã òd swòjich równolatków, nie szónowôł tradicje ni wiarë, cygnãło gò do nëków, zabawë, chcôł òdéńc z rodzynny wsë, rëgnąc w swiat. Gôdôł, że człowiek pòchôdô òd môłpë. W dozdrzeniałim żëcym òb czas rézë z towarã do Gduńska cos gò tak òsamãtało, że nie zwôżôł na dobré radë strëja: „Kùsy Pùstk równak wstąpił we Waca”[17]. Szlachòwno jak rozdrzëtny syn stracył wszëtkò, co miôł. W gòspòdze „Pòd wiecznym Żëdã” przegrôł zarobioné dëtczi, wóz i kònie. Zaczãło gò grëzc sëmienié. Czësto sóm, bez niedôwnëch kómpanów òd czeliszka i grë w kòstczi, zdrzącë na òbrôzk Madonnë z môłim knôpiczkã na kolanach, a téż smùtną môłpkã przërzeszoną do płotu, doznôł przebùdzeniô. Grafikã Madonnë ùprosył òd Trudë, co bëła służką w gòspòdze, i chtërna jakno jedurnô wspòmògła gò pò tim, jak wszëtkò stracył. Dalszé żëcé młodi człowiek spãdzył na wëwôżanim smiecy i gnoju z klôsztoru gduńsczich dominikanów. Czedë wrócył na chwilã do rodzynny wsë, nicht gò tam nie pamiãtôł. Żëwòta dokònôł w szpitalëkù dlô bezdomôcëch i chòrëch miona sw. Łazarza, do kùńca żëcô służącë jinyma. Jerzi Samp równak nie bélbë sobą, jeżlë bë nie pòłącził ti historie z òbrazã Albrechta Dürera, chtëren wisy w gduńsczim mùzeùm. Wërazny didakticzny wëmiôr ti òpòwiednie, jakô dôwô wskôzë, jak w żëcym pòstãpòwac, przemiana bòhatera – nawetka jeżlë wëbrało sã lëchą drogã, wiedno mòżna sã pòprawic, nawrócëc, stac sã ùtcëwim człowiekã – wskazywają na wôrtnotë, chtërne są wôżné w żëcym człowieka. Wëbiér żëcowi drodżi wpłiwô na dalszi los kòżdégò człowieka.

---

[16] *Dobri nocë pòd Matarnią*, [w:] J. Samp, *Gduńsk. Basniowô stolëca Kaszëb*, skaszëbił G. Schramke, Gduńsk 2016, s. 92.

[17] *Tcza, môłpa i kòstczi*, [w:] J. Samp, *Gduńsk. Basniowô...*, s. 172.

Z jiną sytuacją mómë do czënieniô w legendze *Kãpa Swarożëca.* Ji heroja, swiãti Wòjcech, wëchôdô jakno misjónôrz z dalecznégò Rzimù do krôjnë pògańsczich Prësów: „…pùscył sã òn w rézã na zberk chrzescëjańsczégò swiata, w daleczné stronë, co leżałë na nordã òd jegò tatczany zemi”[18]. Jegò célã je niesenié Ewanielie tim, co ji nie znają, nawrócenié i rëchcënë lëdzy, co nie znają Christusa: „je nót nawracac plemiona, do jaczich nie docarło Bòżé Słowò”[19], „Jakno skrómny misjónôrz chcôł tam, westrzód pògańsczich Prësów, głosëc ewanieliã”[20]. Pò drodze misjónôrz staje na dzysészim Wzgórzu sw. Wòjcecha, zwónym pòczątkòwò Ù Dãbù, gdze spòtikelë sã mieszkańcë, skłôdającë òfiarë Swarożëcowi. Misjónôrz naùczô i rëchcy mieszkającëch tam lëdzy. Legenda je napełnionô cëdama – kòprowi dëtk, zwóny gdowim groszã, Wòjcech zamieniwô w złoti pieniążk. Pózni prasczi biskùp trôfiô téż do jednégò z pòmòrsczich ksążãtów, chtëren jesz je pòganã i za sprawą pòsobnégò cëdu – dôwné wòdë zamieniwają sã w sëchi ląd – ów ksążã przejimô chrzest razã ze swòjim lëdã. Kãpa Swarożëca to w legendze dzysészô Swôrzewskô Kãpa. Biskùp rëgnął w dalszą drogã, dojachôł do kraju pògańsczich Prësów, gdze pòniósł mãczeńską smierc. Cało mãczelnika wëkùpił Bòlesłôw Chrobri i pòchòwôł je w gnieznieńsczi swiątnicë. Szalã wëkùpieniô cała biskùpa przewôża òfiara biédny gdowë, jeden dëtuszk, jaczi chùdzy Wòjcech zamienił na złoti.

W òbgôdóny legendze droga Wòjcecha prowadzy do mãczeńsczi smiercë. Je to na jaczis ôrt kòntinuacjô tradicyjnëch legendów ò swiãtëch znónëch ze *Złotej legendy* Jakùba de Voragine'a. Samp wëzwëskôł pòpùlarné wątczi tikający sã dzejów sw. Wòjcecha i ùmôlnił je w realiach gduńsczich.

---

[18] *Kãpa Swarożëca*, [w:] J. Samp, *Gduńsk. Basniowô…,* s. 15–16.

[19] Tamże, s. 15.

[20] Tamże, s. 16.

Pòdrechòwanié

Bierzącë mòtiwë z lëdowëch pòdaniów i brawãdów, Samp ùsadzył nową jakòsc: aùtorską legendã z elementama brawãdë, przewôżno nafùlowóną didaktizmã. Òtemkłô kómpòzycjô dozwôlô na wplôtanié rozmajitëch wątków sparłãczonëch przez òbrëmié z òpisywónyma môlama. W dokazach Jerzégò Sampa wëstãpùją brawãdowé i legendarné mòtiwë, chtërne sã nawzôj przeplôtają. Wëróżniwają sã pòwôżnym charakterã. Jich célã je wëjasnienié gwôsnëch zjawiszczów w swiece, òsoblëwie we Gduńskù, jegò òkòlim, a szerzi w basenie Strzódzemnégò Mòrza. Mòżemë pòznac brawãdowé pòchôdanié / wëjasnienié pòzwów rozmajitëch òsedlów, sztrasów, bùdacjów, zabëtków, sparłãczenã znónëch lëdzy ze Gduńskã. Równoczasno ne tekstë, zgódno z kònwencją wskôzónëch lëteracczich gatënków, są nafùlowóné trójną miarką pòùczënë. Wëstãpiwô w nich mòtiw drodżi, leno nié wiedno je òn nadrzãdny w òdniesenim do zaplanowónégò célu. Herojowie przechôdają jaczis kawałuszk drodżi, jakąs trasã, czë to w òbrëmim miasta i jegò òkòlégò, czë wiãkszégò teritorium, m.jin. basenu Strzódzemnégò Mòrza. Samp je téż aùtorã zbiéru *Mitopeje pobrzeża Bałtyku*, w jaczim zastanôwiô sã nad pòspólną mitologią mieszkańców nadbôłtecczich zemiów.

W rézowanim herojowie wëbiérają rozmajité drodżi i kòrzistają z rozmajitëch strzodków pòrësziwaniô sã. Òsoblëwò niebezpieczné są rozchòdné drodżi, lëchi wëbiér czerënkù mòże wiązac są nawetka ze stracenim żëcô. Na ti drodze spòtkac mòże pòstace z kaszëbsczi demónologie, m.jin. Pùrtka, Maniewida.

Jiny wëmiar mô szukanié swòji żëcowi stegnë, czerowanié sobą, próba szukaniô swòjégò szczescô. Wëkrziwioné rozmienié ti przińdnotë, nierechòwanié sã z prôwdzewim żëcym, nierechòwanié sã z tradicją, wiarą, prowadzy do zatratë. Równak Sampòwé legendë wskazywają rozrzeszenié juwernotowëch problemów w nawrócenim, rozmiónym jakno służenié jinémù, jakno òdrzucenié egòjisticznëch zachcéwków czë nawetka nôùkòwëch nowinków.

Droga nieòdstójno czerëje nasze mëslë w stronã wanodżi, w stronã rézowaniô. Wanożenié pełni w żëcym czile fùnkcji, tak w dosłownym znaczenim – pòznôwanié nowégò, nieznónégò, nienazwónégò, jak i w metafòricznym – pòznôwanié sebie, swòjich słabëch i mòcnëch strón. Dozwôlô na pòznanié i zrozmienié doòkòlny jawernotë, na nalézenié swòjégò môla w swiece i nie je wôżné, czë to bãdze malinkô wies czë wiôldżé miasto. Sztôłtëje system wôrtnotów, dozwôlô naprawic błãdë. Mòtiw drodżi / wanodżi w Sampòwëch legendach je tegò nôlepszim òdzdrzadlenim.

Bibliografiô

Wëdawnictwa zwiarté

Bajarz kaszubski. Bajki z „Gryfa” (1908–1912), oprac. i wstęp J. Borzyszkowski, MPiMK-P oraz IK, Wejherowo–Gdańsk 2005.

Bajki i baśnie, [w:] *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, red. C. Obracht-Prondzyński, IK, Gdańsk 2020, s. 36–38.

Drzeżdżon J., *Baśnie* / Jón Drzéżdżón, *Brawãdë*, ZKP, Gdańsk 2012.

Kuik-Kalinowska A., *Literackie pierwowzory kaszubskich bajek. Wprowadzenie do problematyki*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie – dawniej i dziś. Materiały pokonferencyjne*, red. D-V. Pazdjerski, Nadbałtyckie Centrum Kultury, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki kaszubsko-Pomorskiej, Wejherowo 2016.

Legendy Kaszubów i Pomorzan, [w:] *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, red. naukowa Cezary Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2020, s. 316–317.

Samp J., *Zaklęta stegna bajki kaszubskie*, Gdańsk 1985.

Samp J., *Gduńsk. Basniowô stolëca Kaszëb*, skaszëbił G. Schramke, ZKP, Gduńsk 2026.

Słownik terminów literackich, red. J. Sławiński, Ossolineum, Wrocław 1988.

Wróblewska V., *Słownik polskiej bajki ludowej*, t.1–3, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2018.

Netografiô:

Bajka: https://sjp.pwn.pl/

Baśń: https://sjp.pwn.pl/

Droga: https://sjp.pwn.pl/

Droga: https://bajka.umk.pl/

Legenda: https://sjp.pwn.pl/

Motyw: https://sjp.pwn.pl/

Podanie: https://sjp.pwn.pl/

Topos: https://sjp.pwn.pl/

Ana Cupa
Uniwesytet Gdański

Tradicjô a mòdernosc kaszëbsczégò mionoznôwstwa. Antropònimë w ùczbòwnikù do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka *W jantarowi krôjnie*

Tradition and modernity in kashubian name studies. Anthroponyms in the kashubian language textbook *W jantarowi krôjnie*

SKRÓCËNK:

W ùczbòwnikù *W jantarowi krôjnie* òstało zbadérowónëch kòl 400 pòchwatów z karna antropònimów. Nôcczãstszé miona w ùczbòwnikù to *Ana, Sławina, Werónika* i *Marta*, a téż *Jón*, *Tomôsz* i *Jack*. Są to miona ò rozmajitoôrtnym pòchòdzenim, równak wszëtczé, króm Sławinë, parłãczą sã z liturgicznym kalãdôrzã Kòscoła Katolëcczégò. Òkróm jich rozpòmiónowaniô, wôżné téż je jich znaczenié z pòzdrzatkù mòżlëwòsców zapisywaniô swégò miona i nôzwëska w òficjalnëch dokùmentach w Pòlsce.

KLUCZOWÉ SŁOWA:

ùczbòwnik, włôsné pòzwë, antropònimë, kaszëbsczé miona

ABSTRACT:

In the textbook *W jantarowi krôjnie* approximately 400 anthroponym entries were examined. The most popular names in the textbook are Ana, Sławina, Werónika, and Marta, as well as Jón, Tomôsz, and Jack. These names have diverse origins, but all, except Sławina, are associated with the liturgical calendar of the Catholic Church. Besides their popularization, their significance in terms of the ability to record one's name and surname in official documents in Poland is also important.

KEY WORDS:

textbook, proper names, anthroponyms, Kashubian names

Gwôsné pòzwë przez Zofiã Kalétã pòzéwóné są „bògactwã kòżdégò nôrodu”[1]. Niesą òne wiédzã ò historie, kùlturze, krôjmalënkù, a nawetka wseczëcach nôleżników dóny nôrodny spòlëznë. Stanisłôw Gajda pòzéwô to „nôrodnokùlturowim kòmpònentã znaczeniô gwôsnëch pòzwów”, w jaczich nôrodnô spòlëzna przechòwiwô wiédzã ò jawernoce[2]. Na Kaszëbach gwôsnyma pòzwama òsoblëwie zajimelë sã Édward Bréza[3] i Mark Cëbùlsczi[4]. Ten slédny, badérëjącë òsoblëwie topònimë, dôwôł bôczënk, że dlô Kaszëbów stanowią òne parłãczënã i pòczëcé bùchë z przënôleżnotë do môlowi spòlëznë. Ò krok dali szła windzëna analizowaniô pòzwów pòdjimiznów na Kaszëbach. Colemało nawlékają òne do kaszëbsczi kùlturë i jãzëka, a co za tim jidze, pòkazywają módã na wszëtkò, co je regionalné a sparłãczoné z kaszëbską juwernotą[5]. Cekawim zdôwô sã zagadnienié czë szlachòwno mòże bëc z mionama na Kaszëbach?

Chcemë sã tuwò przëzdrzec antropònimóm, a òsoblëwie mionóm w wëdónym w 2015 rokù ùczbòwnikù do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka *W jantarowi krôjnie* ùsôdztwa Elżbiétë Prëczkòwsczi i Jadwidżi Héwelt. Béł òn namieniony do zwënégòwaniô w gimnazjum. Równak pò zmianach pòùczënowi refòrmë, òstôł dopùszczony do wëzwëskaniô w sódmi i ósmi klase spòdleczny szkòłë. Jegò zamkłosc je zgódnô z òbrzeszającym dzysdnia programòwim spòdlim[6]. Wëdanié ùczbòwnika pòtkało sã z wielnyma zdaniama ùznaniô i bëlnyma kòmentarzama. Chwôlony béł òn za mòderné wezdrzenié na kaszëbiznã, za pòkôzanié dzysdniowëch sprawów, jaczé są blisczé młodémù człowiekòwi[7]. Dłëgszą analizã negò ùczbòwnika mia zrobioné w 2017 r. Adela Kòżëczkòwskô, jakô razã z karnã ùczałëch w òbremim nôùkòwò-didakticznégò projektu *Dzieci i młodzież na pograniczu kultur. Inspiracje kaszubskie* zbadérowa wszëtczé dostãpné ùczbòwniczi do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka. Wniosczi zapisa w dokazu *Teoretyczne konteksty edukacji kaszubskiej z programem nauczania.* Tak òbtaksowiwô tam ùczbòwnik *W jantarowi krôjnie*:

---

[1] Z. Kaleta, *Teoria nazw własnych,* [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 15.

[2] S. Gajda, *Narodowokulturowy komponent znaczenia nazw własnych w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, [w:] *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej*, red. E. Homa, Szczecin 1988, s. 45.

[3] E. Breza, *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*, t. I–IV; *Standaryzowane imiona kaszubskie*, *„Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégo Jôzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”*, 2008, s. 98–109 i in.

[4] M. Cybulski, *Rola nazw własnych w kształtowaniu kaszubskiej tożsamości etniczno-regionalnej. Wybrane zagadnienia*, Gdańsk 2019.

[5] Tamże, s. 87–103.

[6] Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. 2017, poz. 356).

> Podręcznik Elżbiety Pryczkowskiej i Jadwigi Hewelt buduje obraz kaszubskiego świata społecznego jako tego, co się przeżywa w teraźniejszej codzienności. Podręcznik stara się być „lekkim" i „atrakcyjnym", i próbuje wpisać się w poetykę oraz popkulturę młodego człowieka. W tym sensie podręcznik próbuje jawić się „jako możliwy świat młodych Kaszubów".[8]

Kòżëczkòwskô dôwô bôczënk na to, że zamkłosc i sztruktura ùczbòwnika, a téż dobróné w nim czwiczënczi szlachùją za ùczbòwnikã do nôùczi cëzëch jãzëków w pòlsczim państwie[9]. Dokazã na to je cësk na terôczasnotã i pòpùlarną kùlturã, a téż wielëna czwiczënków skòncentrowónëch na jãzëkòwëch sprawnotach ùcznia. Temù mòże téż służëc dobiér mionów, tak pòstacjów czëtanków i czwiczënków, herojów bôjków i legendów, jak i realnëch lëdzy, jaczi òstelë pòkôzóny w ksążce. Żebë przëzdrzec sã temù zagadnieniémù òstało zbadérowóné kòl 400 zéwiszczów z òbremiô atropònimie, jaczé nalazłë sã w òbgadiwónym ùczbòwnikù[10].

Kaszëbsczé miona to znaczi jaczé

Pierszëznã, jeżlë jidze ò badérowanié i systematizowanié mionów na Kaszëbach mô profesór Édward Bréza. Przez wiele lat pùblikòwôł òn tã wiédzã we wszelejaczich nôùkòwëch i spòlëznowëch czãdnikach[11]. Pòdrechòwanim jegò robòtë bëło w 2008 r. przëszëkòwanié i òpùblikòwanié przez Radzëznã Kaszëbsczégò Jãzëka zestôwkù kaszëbsczich mionów, razã z nôùkòwim òpisënkã[12]. Zëstôwk prezentëje nôczãszczi ùżiwóné na Kaszëbach miona w pòlsczi jãzëkòwi fòrmie i bédëje do nich kaszëbsczi òdpòwiedniczi, òficjalné i zdrobniałé. Zestôwk béł òdpòwiescą na prawné mòżlëwòtë wpisywaniô miona i nôzwëska pò kaszëbskù w òficjalnëch dokùmentach w pòlsczim państwie, jaczé dôł Kaszëbóm ùstôw ò nôrodnëch i etnicznëch mniészëznach a regionalnym jãzëkù z 2005 r. Kaszëbi równak ni mają swòjich apartnëch mión. Dzél z nich są to skróconé fòrmë niemiecczich mión, jak Aleks abò Franc, a zaòstałé to „miona ùżiwóné w Pòlsce i skaszëbioné przez kaszëbsczé lëdztwò w codniowëch gôdkach”[13]. Dôwóné przez Kaszëbów miona są geneticzno rozmajitégò pòchôdaniô: słowiańsczégò, germańsczégò, hebrajsczégò i romańsczégò, a nôczãsczi są sparłãczoné z liturgicznym kãlãdôrzã Katolëcczégò Kòscoła, z przeczënë wiôldżi religijnotë Kaszëbów. Òd drëdżi pòłowë XX st. pòkôzała sã na Kaszëbach równak móda na dôwanié tzw. kaszëbsczich mión, zortu Damroka, Sambòr, Barnim. É. Bréza mô starã dac pòchwôtną ùmëslënã ti katògòrie. Tak ò tim pisze w „Biuletinie Radyzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”:

---

[7] J. Dosz, *Żukowo. Promowano podręczniki do nauki kaszubskiego i historii regionu*, https://kartuzy.info/artykul/zukowo-promowano-podreczniki-n803115 [25.08.2025].

[8] A. Kożyczkowska, *Kaszubska edukacja kulturowa. Konteksty pedagogiczne*, [w:] *Teoretyczne konteksty edukacji kaszubskiej z programem nauczania,* A. Kożyczkowska, H. Makurat, R. Mistarz, T. Rembalski, Gdynia 2017, s. 10.

[9] Tamże.

[10] Wëniczi robòtë bëłë pòkôzóné w licencjacczim dokazu pt. *Antropònimë w ùczbòwnikù do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka „W jantarowi krôjnie". Dzél I* Elżbiétë Prëczkòwsczi i Jadwidżi Héwelt, jaczi pòwstôł na Gdùńsczim Ùniwersytece w 2018 rokù.

> Westrzód karna Kaszëbów i Pòmòrzanów czãsto są czëc głosë, że Pòmòrzanowie mùszelëbë dawac dzecóm pòmòrsczé miona czë dokładno gôdając: kaszëbsczé miona. Równak ti, chtërny taczé zdania wëpòwiôdają, nie próbùją pòdac taczich mión. Temù mòże chòdzëc ò miona, jaczé kaszëbsczi pisarze, ùsôdzcë i dzejarze dôwalë i dôwają swòjim dzecóm czë téż ò miona pòmòrsczich ksyżëców[14].

---

[11] Òb. „Pomerania”, 1986, nr 4, s. 21–22; 1987, nr 9, s. 13–14; 1988, nr 5, s. 43; 1989, nr 2, s. 34–35.

[12] *Ùchwôlënk Nr 4/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrã A a téż jich zdrobnieniów, Ùchwôlënk Nr 5/RJK/08 z dn. 13.06.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë B – E a téż jich zdrobnieniów, Ùchwôlënk Nr 6/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë F – Ż a téż jich zdrobnieniów,* „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego / Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, 2008, s. 31–73.

[13] É. Bréza, *Sztandarizowóné kaszëbsczé miona*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, 2008, s. 103.

[14] Tamże, s. 101.

Dzysdnia, jeżle jidze ò kaszëbsczé miona, to mòże zmerkac, że w niechtërnëch familiach, òsoblëwie kaszëbsczi inteligencje, dôwóné są miona zortu: *Damroka, Sławina, Witosława, Miłosława, Sambòr, Barnim* abò *Warcësłôw*. W wikszoscë są to prosto miona ò słowiańsczim pòchôdanim, nazéwóné przez Brézã „prasłowiańsczim dzedzëctwã*"*.

Wedle pòrtalu dane.gov.pl, jaczi gromadzy miona na spòdlim rejestru Pesel w Pòlsce, do pòłowë 2025 rokù w pòlsczim państwie bëło 26 Sławinów, 66 Witosławów, 22 Damroczi i 45 Miłków. Westrzód chłopsczich mionów 1269 razy pòjôwiô sã Jaromir, 19 razy Barnim, 3 razë Mestwin i dwa razë Swiãtopôłk[15]. Zaswiôdcziwô to ò malińczi pòpùlarnoscë tak pòzwónëch mionów kaszëbsczich.

Nót je rzeknąc, że miono je nôbarżi spòdlowim dzélëkã systemù nazéwaniô człowieka. W procëmnoscë do nôzwëska je òno indiwidualną pòzwą człowieka, bò nôzwëskò służi dlô pòzwaniô całi familie i je erbòwóné. Je téż wiele mòcniészé i bezòprzestónkòwé òd przezwëska, jaczé je czãsto nadôwóné na sztót i znóné w wëznaczonym le strzodowiszczu. Maria Malc dôwô taczi pòchwôtny ùmëslënk miona: „Imię można wstępnie zdefiniować jako osobową nazwę własną, którą dziecko otrzymuje z woli rodziców lub opiekunów. Jest ono nadawane przez osobę do tego upoważnioną mocą sprawowanej funkcji w akcie o charakterze religijnym (chrzest) lub administracyjnym"[16].

Starszi abò dozérôcze nadôwają miona swòjim dzecóm z bãdącégò w dónym jãzëkù dostónkù mionów. Jedne z nich nadôwóné są ze swiądą i niesą za sobą głãbszé mëslë i żëczbë dlô dzecka z nim zrzeszoné, jiné prosto jidą za mòdą abò przetrôfkã. Badérowie westrzód mòtiwów nadôwaniô mionów pòdôwają za régą: familiową tradicjã; pòpùlarnotã miona; szlachòwanié za mionama historicznëch, dzysdniowëch abò lëteracczich pòstacjów; zrzesz miona z dniã ùrodzeniô; esteticzné kriterium; kùlt swiãtëch abò téż wiarã w òchrónny wôrtnotë miona[17]. Nót téż dodac, że z mionã sparłãczonô je ekspresjô i wseczëcowé nacéchòwanié. M. Malc za Aną Kamieńską pòdsztrëchiwô, że miono je pierszé przed nôzwëskã i je swójną pòzwą człowieka:

---

[15] https://dane.gov.pl/pl/dataset/219,imiona-nadawane-dzieciom-w-polsce [31.07.2025]

[16] M. Malec, *Nazwy indywidualne*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, s. 97.

[17] A. Cieślikowa, *Społeczny i kulturowy aspekt nadawania nowych imion w Polsce*, [w:] *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej*, s. 183.

„Człowiek na ogół nie utożsamia się ze swoim nazwiskiem. Człowiek jest zawarty w imieniu. Pierwsze poznanie swojego ja – to imię”[18].

Kaszëbsczé miona w ùczbòwnikù

W ùczbòwnikù *W jantarowi krôjnie* 278 razë pòjôwiają sã miona, co wëstãpùją bez nôzwësków. Nôcekawszô wëdôwô sã analiza mionów ùżëtëch w czëtónkach, dialogach i czwiczënkach. Pòkazywô òna swiądny wëbiér aùtórków ùczbòwnika do promòwaniô gwësnëch mionów, a jinëch pòminiãcô. Mómë tuwò 40 białogłowsczich mionów i 30 chłopsczich.

Wzérającë na białogłowsczé miona, to nôczãszczi ùżiwónym w czëtónkach, dialogach i cwiczënkach je *Ana* z ji zdrobniałą fòrmą *Aneczka*, bò pòkazywô sã jaż 15 razy. Le ò jeden rôz mni, pòjôwiô sã miono *Sławina*, jakô je przédną bòhatérką ksążczi. Dali pò 10 razy widzymë miono *Marta* i pò 9 razy *Werónka*. Są to nôpòpùlarniészé miona z ti ksążczi. Pózni pò 6 razy pòkazywô sã miono *Natalia*, pò 5 razy *Miłka* i *Mónika* i pò 4 razë *Marcelina*, *Julka* i *Grétka*. Pò trzë razë notérowóné są miona *Iga*, *Emila / Emilia*, *Patricja*, *Joanna / Asza*, *Alicja*, a pò dwa razë *Ewa / Jewka*, *Janka*, *Klara*, *Òla*, *Agnesa / Agnieszka*. Le rôz w czëtónkach, dialogach i cwiczënkach ùżëté są miona: *Agata, Beata, Bernadka, Dalia, Damroka, Iza, Jola, Justina, Kamila, Katarzëna, Klaudia, Léna, Lucyna, Magda, Maria, Marzena, Òliwia, Teresa, Wiktoria, Wioletta, Zosza.*

Wzerającë na chłopsczi miona, to nôczãsczi ùżiwónym je *Jónk / Jan / Janek* i *Tómk / Tomek*, òba te miona w swòjich òdmianach wëstãpùją pò 20 razy. 14 razy notérowóny je *Jónk*, 5 razy *Jan*, 1 rôz *Janek*, 19 razy *Tómk* i 1 rôz *Tomek*. Są to nôpòpùlarniészé miona ùżëté w czëtónkach, dialogach i cwiczënkach w ùczbòwnikù *W jantarowi krôjnie*. Dosc czãstim je téż *Jack*, jaczi pòkazywô sã 16 razy. W rozmajitëch fòrmach – téż 7 razy – notérowóny jest *Stanisłôw / Staszk / Stach*. Pò 4 razë pòkazywają sã chłopsczé miona: *Barnim, Jaromir, Józk / Józef, Melchiór / Melchior, Szëmón / Szimón*. Dali mómë trzë notérënczi mión: *Karól, Robert i Tónk / Antónk* i pò dwa notérënczi mionów: *Adóm / Jadam, Damian, Henrik, Janusz, Kacper, Môrcën, Patrik, Sztefk, Grzes / Grzegorz*. Le jeden rôz w cwiczënkach, czëtónkach i dialogach wëstãpùją chłopsczé miona: *Aùgùst, Dark, Dionizy, Franc, Gerat, Jakùb, Julian, Pioter, Swiãtopôłk.*

---

[18] M. Malec, *Nazwy indywidualne*, s. 98.

Tak tej do grëpë nót je rzeknac, że nôczãsczi ùżiwóné miona to *Ana, Sławina, Werónika* i *Marta*, a téż *Jón*, *Tomôsz* i *Jack.* Są to miona rozmajitégò pòchòdzeniô, równak wszëtczé, òkróm *Sławinë*, sparłãczoné z liturgicznym kalãdôrzã Katolëcczégò Kòscoła. Pòcwierdzywô to òbsąd badérë mionów, prof. É. Brézë, że westrzód Kaszëbów nôczãszczi nadôwóné są miona katolëcczé[19]. Jejich realną pòpùlarnotã westrzód kaszëbsczi spòlëznë, ùsôdzôrczi ùczbòwnika przeniosłë na kôrtë ksążczi. Ùczbòwnik le w môłim dzélu jidze za módą dôwaniô tzw. kaszëbsczich mión. É. Bréza òbtaksowiwô taczima miona, „jaczé kaszëbsczi pisarze, ùsôdzcë i dzejarze dôwalë i dôwają swòjim dzecóm czë téż miona pòmòrsczich ksyżëców."[20] Są to nôczãsczi miona ò słowiańsczim pòchòdzenim. Do taczich z ùczbòwnika mdą przënôleżałë: *Sławina, Miłka, Barnim, Jaromir i Swiãtopôłk.* Nôczãsczi z nich, bò jaż 14 razy w czëtónkach, cwiczënkach i dialogach pòjôwiô sã *Sławina* i 5 razë *Miłka*. Z chłopsczich kaszëbsczich mionów 4 razë pòjôwiô sã *Barnim* i *Jaromir* i rôz *Swiãtopôłk*. Ùżëcé tëch mión, równak nie naprzikrzający sã, mòże zaczekawic ùcznia jejich brzëmienim, estetiką i pòchôdanim. Takô bëła téż mòtiwacjô ùsôdzôrków ùczbòwnika, jaczé tak to dolmaczą:

> Na zôczątkù bëło zastanowienié, czë te pòstacje mają miec swòje miona czë wëmëszloné. Wëbrónô òsta ùdba, żebë nadac jima miona pòchòdzącé òd kaszëbsczich ksążãt, temù żebë stałë sã òne blëższé młodzëznie. Żebë téż dałë do mëszleniô, czemù te miona są tak jinszé òd tëch, chtërne më terô spòtikómë na Kaszëbach. Mia jem téż taczé zapëtania òd swòjich ùczniów i bëła to leżnosc do wëjasnieniégò. Je sã nad czim zastanawiac[21].

Ta mòtiwacjô wpisywô sã w rozmajité trendë nadôwaniô mionów w pòlsczim państwie. Szlachùje za módą nadôwaniô swójsczich mionów w XIX st. westrzód pòlsczi spòlëznë, jakô chca tim pòdsztrichnąc ùtrzimanié nôrodny pòlsczi juwernotë òb czas zôbòrów[22]. Jistno Kaszëbi chcą pòdczorchnąc swòjã apartnosc, temù dôwają historiczné miona, sparłãczoné z jich ksyżëcama. Nót je téż dodac, że ùżëcé tëch mionów w uczbòwnikù mòże pòzytiwno dzejac na jejich spòpùlarizowanié westrzód kaszëbsczi spòlëznë. A. Cëslëkòwô dôwô bôczënk na to, że lëteracczé czë filmòwé mòdła mają wiôldżi cësk na trendë nadôwaniô mionów westrzód lëdzy[23]. Je tej szansa, że uczniowie, jaczé zapòznają sã z kaszëbsczima mionama, a bãdą sã òne jima widzałë i bëlno parłãcziłë, dadzą taczé miona swòjim dzecóm.

---

[19] É. Bréza, *Sztandarizowóné kaszëbsczé miona*, s. 101–102.

[20] Tamże, s. 101.

[21] Kôrbionka z Elżbiétą Prëczkòwską z dnia 28.05.2018.

[22] A. Cieślikowa, *Społeczny i kulturowy,* s. 183.

Bezzmiłkòwi zapisënk miona

Znaczënk wëzwëskónëch w ùczbòwnikù mionów je baro wôżny. Òkróm jejich pòpùlarizacjë, wôżny je téż z pòzdrzatkù mòżlëwòtë zapisywaniô swòjégò miona i nôzwëska w òficjalnëch dokùmentach w pòlsczim państwie[24]. Dlôte tak wôżny je bezzmiłkòwi pisënk mionów. Donëchczas jedurnym mòdłã tegò pisënkù je òpùblikòwóny w „Biuletinie RKJ" z 2008 r. spisënk kaszëbsczich mión. Nót równak dodac, że Radzëzna le bédëje brëkòwanié tëch mòdłów mión, a jejich ùżëcé wiedno zanôlégô òd brëkòwników[25]. W ùczbòwnikù *W jantarowi krôjnie* widzec je wiôlgą rozmajitosc, źle ò to jidze. Dzél mionów je zgódny z bédënkã RKJ, a jiné są pisóné wedle ùdbë ùsôdzôrków. Widzec je, że wicy rozmajitosców midzë użëtima w ùczbòwnikù mionama a bédënkama RKJ je westrzód białogłowsczich mionów niżlë chłopsczich. Westrzód fòrmów białogłowsczich mionów widzec je reglã ùsôdzôrków, co bë nie zmieniwac pòlsczich fòrmów mionów zakùńczónëch na *-a* kaszëbską lëtrą *-ô,* jaką bédëje RKJ. Dokôz tegò mómë w mionach: *Natalia – Nataliô, Patricja – Patricjô, Alicja – Alicjô, Klaudia – Klaudiô, Òliwia – Òlëwiô*. W niechtërnëch mionach ùsôdzôrczi pòmijają téż pòchilenié zwãkù *e,* tak tej miast bédowónëch przez RKJ mionów *Émila, Éwa, Agnésa*, mómë w ùczbòwnikù *Emila, Ewa, Agnesa*.

---

[23] Tamże.

[24] Taką mòżlëwòtã dôwô ùstôw ò nôrodnëch i etnicznëch miészëznach, a téż regionalnym jãzëkù z 2005 r. Kòżdën 18 lat stôri człowiek mòże ùrzãdowò zmienic swòje miono i nôzwëskò na pisóné w kaszëbsczim jãzëkù.

[25] *Ùchwôlënk Nr 4/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrã A a téż jich zdrobnieniów*, *Ùchwôlënk Nr 5/RJK/08 z dn. 13.06.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë B – E, a téż jich zdrobnieniów*, *Ùchwôlënk Nr 6/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë F – Ż a téż jich zdrobnieniów*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego / Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka", 2008, s. 31–73.

Westrzód chłopsczich mionów cëskô sã na òczë dërchné ùżëwanié miona *Jan* miast *Jón* i szlachòwno *Adam* miast *Adóm*, *Damian* miast *Damionów*i *Julian* miast *Julión*. Brëkòwanié kùnôszka *-an* miast *-ón* stoji w procëmnoscë do wskôzë bédowóny przez prof. É. Brézã, jaczi w BRKJ pisze: „geneticzné przërostczi -an, nôczãscy pòchòdzący z łac. -anus abò -ianus i téż -on òddôwô sã jakno -ón"[26], a westrzód rozmajitëch przykładów dôwô tuwò m.jin. *Damian > Damión*, *Julian > Julión*. Nieùżëwanié negò kùnôszka w ùczbòwnikù nie je równak kònsekwentny, bò np. wëzwëskóny je w dolmaczënkù na kaszëbsczé miona zwãkòwégò artistë z przedstôwkù ò Remùsu, jaczi zapisóny je na s. 182 i 184 jakno *Adrión Jerzi Amgrugiewicz*. Dowòlnosc ùżiwaniô rozmajitëch fòrmów mionów w ùczbòwnikù jidze zmerkac wzerającë téż na jiné miona i nôzwëska lëdzy, jaczi pòkôzóny są w ùczbòwnikù. Na przemiór na s. 164 w *Galerie ùsôdzców kaszëbsczich spiéwów* zapisóny je *Adam Hébel*, a na s. 184 w czëtónce ò kaszëbsczim kabarece ten sóm człowiek zapisóny je jakno *Adóm Hébel*. Szlachòwno ùsôdzca scenarników Piépka rôz je pisóny jakno *Mirosław* (s.176) a rôz *Mirosłôw* (s.177). Takô niekònsekwentnosc mòże milëc uczniów, jaczi kùreszcze nie mdą wiedzelë jakô je richtich dobrô kaszëbskô fòrma miona.

Jak ùczëc ò tim w szkòle

Donëchczas w urzãdowò przëjimónëch programòwëch spòdlach do nôùczaniô kaszëbsczégò jãzëka ani w jinëch ùczałëch òbrobieniach nicht nie dôł bôczënkù na znaczënk i rolã antropònimów i òglowò gwôsnëch pòzwów w ùczbie kaszëbsczégò jãzëka. Mòże to dolmaczëc òglowò pòmijanim ti tematiczi nawetka w szkòłowëch programach do naùczaniô pòlsczégò jãzëka[27]. W wikszoscë nawleczeniów do ònomasticzi szkólny mòże blós sã domëszlëwac i to òd jegò kreatiwnoscë zanôlégò jak pòkôże szkòłownikóm wiédzã ò gwôsnëch pòzwach i jak jã wëzwëskô do nôùczi jãzëka i kùlturë.

Jiwrã z òpisanim jak ùczëc kaszëbsczich gwôsnëch pòzwów i òglowò kaszëbsczégò jãzëka je felënk rozrzeszeniô czë kaszëbsczi ùczony je w szkòle jakno òjczësti jãzëk czë jakno cëzy. Corôz czãszczi mòże równak merkac, że w szkólnowszczi prakticë, je to ta drëgô fòrma abò pòstrzédnô. Dzecë stikają sã z kaszëbsczim jãzëkã czãsto dopiérze w szkòle, bò w familiach le ju tej-sej gôdô sã pò kaszëbskù. Równak jesz przed przińdzenim do szkòłë dzeckò mô szansã pòtkac sã z kaszëbsczim jãzëkã i gwôsnyma pòzwama w pùblicznym żëcym. Rézëjącë pò Kaszëbach, kòżden gwësno pòtkô sã z pòzwama wsów i gardów pò kaszëbskù, jaczé są napisóné na dëbeltnëch òficjalnëch tôflach. Bãdze tej wiedzôł, że np. Kościerzyna to Kòscérzna, Bytów to Bëtowò, Brusy to Brusë, itd. Taczich gminów z dëbeltnyma pòzwama môlëznów w pòlsczim i kaszëbsczim jãzëkù je ju na Kaszëbach kòl trzëdzescë.

---

[26] É. Bréza, *Sztandarizowóné kaszëbsczé miona*, s. 107.

[27] A. Rypel, *Wychowanie językowe a onomastyka w edukacji polonistycznej*, „Linguistica bidgostiana. Series nova", t. III, 2018, s. 242.

Gòrzi bòdôj mdze z mionama czë nôzwëskama pò kaszëbskù, jaczé nie są ùżiwóné w pùblicznym abò nawetka towarzësczim żëcym. Równak dzeckò mô szansã niechtërne z nich pòznac słëchającë np. Radia Kaszëbë. Wëmôgałobë to dodôwnëch badérowaniów, ale mòże sã domëszlëwac, że dërchné pòwtôrzanié tam mionów *Pioter* i *Agnes* (radiowëch prezeńtérów) mòże skùtkòwac przëjimniãcym, nawetka przez młodszich słëchińców, tëch mionów jakno kaszëbsczich i jich zapamiãtanié. Mùszi tej rzec, że prawie szkòła mô wiôlgą rolã w pòpùlarizacje mionów, tak tëch pòchôdającëch òd gduńsczich ksążãt, jak i tëch òglowëch, co mòżemë blós skaszëbic jich pisowniã.

W òbgadiwónym tuwò ùczbòwnikù tradicjô i mòdernosc ùżëtëch mionów przemikają sã i dofùlowiwùją nawzôjno. Pòjôwiają sã, bãdącë na przódkù wszelejaczich zestôwków nôczãszczi nadôwónëch mionów w Pòlsce pò 2010 rokù, miona taczé jak Juliô, Òliwiô, Jón i Mikòłôj, a téż parłãczoné z kalãdôrzã katolëcczich swiãtów miona: Ana, Marta, Werónka, Tómk czë Jack. Niemòcno w tim zestôwkù dobróné są téż miona nazéwóné kaszëbsczima jak Sławina, Miłka, Barnim, Jaromir i Swiãtopôłk. Pòzwë te twòrzą harmònijną całosc, pòkazywającë òbrôz Kaszëbów jakno lëdzy, co òdwòłiwają sã tak do tradicje, jak i mòdernoscë.

Rozbiérk wëzwëskónëch w ùczbòwnikù *W jantarowi krôjnie* mionów pòkôzôł rozmajitosc jich fòrmów i wielną niezgódnosc z bédënkama Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka. Je to z jedny stronë znak dlô ùsôdzców ùczbòwników, cobë dawac wiôldżi bôczënk na pòprawnosc mionów, a z drëdżi dlô Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka, cobë przëzdrzec sã fùnkcjonowaniémù bédowónëch przez niã mionów w ùczbòwnikach i westrzód spòlëznë, bò mòże nen spisënk nót je rozszerzëc i w niechtërnëch placach zmienic.

Windzëna dlô jednëch i dlô drëdżich je téż pòspólnô, żebë dawac wiôldżi bôczënk i dozerac pòprawnotë ùżiwónëch antropònimów. W hewòtny robòce òstało dokôzóné, jak wiôldżé mają òne znaczenié w edukacje i pòznôwanim kaszëbsczégò jãzëka i kùlturë.

Bibliografia:

Breza Edward, *Standaryzowane imiona kaszubskie*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégo Jôzëka /Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, 2008, s. 98–109.

Cieślikowa Aleksandra, *Społeczny i kulturowy aspekt nadawania nowych imion w Polsce*, [w:] *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej*, red. E. Homa, Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 1988.

Cybulski Marek, *Rola nazw własnych w kształtowaniu kaszubskiej tożsamości etniczno-regionalnej. Wybrane zagadnienia*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Instytut Kaszubski, 2019, s. 87–103.

Gajda Stanisław, *Narodowokulturowy komponent znaczenia nazw własnych w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, [w:] *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej*, red. E. Homa, Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 1988.

Kaleta Zofia, *Teoria nazw własnych,* [w:] *Polskie nazwy własne encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków: Wydaw. IJP PAN, 1998.

Kożyczkowska Adela, *Kaszubska edukacja kulturowa. Konteksty pedagogiczne*, [w:] *Teoretyczne konteksty edukacji kaszubskiej z programem nauczania,* A. Kożyczkowska, H. Makurat, R. Mistarz, T. Rembalski, Gdynia: Region, 2017.

Malec Maria, *Nazwy indywidualne*, [w:] *Polskie nazwy własne: encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków: Wydaw. IJP PAN, 1998.

Rypel Agnieszka, *Wychowanie językowe a onomastyka w edukacji polonistycznej*, „Linguistica bidgostiana. Series nova”, t. III, Warszawa 2018.

Imiona nadawane dzieciom w Polsce, opracowane na podstawie informacji zgromadzonych w rejestrze PESEL, https://dane.gov.pl/pl/dataset/219,imiona-nadawane-dzieciom-w-polsce [31.07.2025]

J. Dosz, *Żukowo. Promowano podręczniki do nauki kaszubskiego i historii regionu*, https://kartuzy.info/artykul/zukowo-promowano-podreczniki-n803115 [25.08.2025].

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. 2017, poz. 356).

Ùchwôlënk Nr 4/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mionówna lëtrã A a téż jich zdrobnieniów, Ùchwôlënk Nr 5/RJK/08 z dn. 13.06.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mionówna lëtrë B – E a téż jich zdrobnieniów, Ùchwôlënk Nr 6/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mionówna lëtrë F – Ż a téż jich zdrobnieniów, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego / Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, 2008, s. 31–73.

Marek Cëbùlsczi
Uniwersytet Gdański

Kaszëbizna we Gduńskù. Socjolingwisticznô sytuacjô kaszëbsczégò jãzëka we Gduńskù

ABSTRACT:

Gdańsk, as a harbour city open to foreigners, has always been multilingual (with German language as a dominant) and that is why Kashubian language could also be heard. Nowadays Kashubian language and culture is also present in Gdansk although there are hardly any Kashubians, who live there. As the head office of Kashubian-Pomeranian Association is situated in Gdansk, there are numerous undertakings, which promote Kashubian language and people.

Gdańsk is the Kashubian publication centre. The oldest Kashubian religious texts were published there in 16th and 17th century. However, the Kashubian publication business was well developed in Gdansk in 20th century, especially after the year 1989. New editions of the Kashubian fiction, dictionaries and scientific publications appear regularly in the city. Kashubian magazines and newspapers have been also published there. Besides, radio and television programmes are broadcast and also Kashubian portal has been created.

In Gdańsk, actions to promote Kashubian education are taken as well. There is a Kashubian course at Gdansk University and Kashubian language is also taught in some primary and secondary schools in the city. Additionally, in some churches in Gdańsk, Kashubian masses and services are said regularly or periodically. Finally, Kashubian captions and posters appear in a number of places in Gdańsk and in some shops people may find products with labels in Kashubian language.

KEYWORDS:

City of Gdańsk, Kashubian language, administrative and historical capital of Kashubia

Kaszëbsczi jãzëk czãsto sã parłãczi ze wsą i prostą robotą w gbùrstwie abò na mòrzu[1]. Na skùtk taczégò stereòtipù w lëdzczi swiądze je widzec

---

[1] Nen articzel to je kąsk zmienionô wersjô artikla: *Kaszubszczyzna w Gdańsku*, [w:] *Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie. Miasto*, pod red. M. Święcickiej,

– a w masowi kùlturze wsowé, gbùrsczé żëcé i robòta, nie są achtnioné[2] – że téż i kaszëbskô mòwa nie je w ùwôżanim: „kaszubszczyzna jest postrzegana przez wielu Kaszubów jako «mowa ludu», jako gorsza i mniej elegancka od języka polskiego, jako język przede wszystkim starszego pokolenia mieszkającego na wsi czy na «pustkach»”, a lëdzóm są widzy, że gôdanié pò kaszëbskù je „odczytywane jako wskaźnik prowincjonalizmu kulturowego”[3].

Stądka chòc – wedle badérowaniów Socjologòwi Komisje Gdańsczi Ùczbòwi Stowôrë trzëdzesce lat nazôd – „językiem kaszubskim posługuje się na co dzień 28% omawianej populacji, a z różną częstotliwością – 58%”, równak „na wsi i wśród starszych pokoleń odsetek ten jest znacznie większy, w miastach oraz wśród dzieci i młodzieży – znacznie mniejszy”[4], bò „we wsiach położonych w centralnym obszarze Kaszub dla zdecydowanej większości mieszkańców kaszubszczyzna stanowiła i zapewne stanowi nadal główne narzędzie codziennej komunikacji (w niektórych miejscowościach posługuje się nią według danych sprzed ok. trzydziestu lat ponad 90 proc.), podczas gdy w rejonach położonych na obrzeżach kaszubskiego obszaru językowego, w miastach czy w miejscowościach o zróżnicowanej pod względem pochodzenia strukturze ludności, używa jej niewielka część mieszkańców”[5]. Na przëmiôr „w Gdyni, która w przeszłości – jako wieś – była prawie wyłącznie zamieszkana przez Kaszubów, a i dzisiaj stanowi największe ich skupisko, ludność rodzima nie posługuje się tym językiem, chociaż jest świadoma swego pochodzenia”[6]. Z tamtëch socjologòwëch badérowaniów wëchòdzëło, że pòczątk warkòwi karierë w miesce colemało béł zrzeszony tedë i wierã dzysô téż z kùńcã gôdaniégò pò kaszëbskù[7], a w cëskù miastowi kùlturë je dzejnik rostu zeszlachòwaniégò do pòlaszëznë

Bydgoszcz 2006, s. 51–63. Chòc pòdóné tuwò rozmëszlania tikają sã faktów sprzed kòle trzëdzesce lat, widzą sã òne aktualné téż dzysô.

[2] A. Stoff, *Poetyka i semantyka literackich zobrazowań przestrzeni miasta*, [w:] *Miasto – kultura – literatura. Wiek XIX*, Gdańsk 1993, s. 8.

[3] B. Synak, *Współczesne funkcjonowanie kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, red. nauk. E. Breza, Opole 2001, s. 303

[4] J. Mordawski, *Geografia współczesnych Kaszub*, [w:] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999, s. 104–106.

[5] B. Synak, op. cit., s. 296.

[6] J. Mordawski, op. cit., s. 104 – 106.

[7] B. Synak, op. cit., s. 298.

i òglowò asymilacjowëch zmianów[8]. Z tegò je w tim widzec, że dzejanié miastowi kaszëbiznë robiło i robi wiedno złożony socjolingwisticzny problem.

Westrzód kaszëbsczich gardów z geògrafnégò, historicznégò, administracyjnégò, kùlturowégò i jãzëkòwégò pòzdrzatkù z Kaszëbama parłãczi sã Gduńsk równak baro òsoblëwò, bò tuwò wedle wiele dzejarzów je kaszëbskõ stolëca, chòc wedle jinëch na stolëce barżi sã nadôwają jiné gardé: Gdiniô, Wejrowò, Kartuzë, Pùck czë Kòscérzna[9]. Równak wëjimkòwòsc Gduńska bierze sã nié le stądka, że ten to gard jakno stolëca Kaszëb to ju nie są Kaszëbë, bò pò prôwdze ta naju krôjna je w grańcach midzë Krokòwą, Gniewinã, Łãczëcama, Cewicama, Czôrną Dąbrówką, Bëtowã, Tëchòmiã, Lëpnicą, Przechlewã, Kònarzënama, Brusama, Kôrsënã, Kòscérzną, Nową Karczmą, Somòninã, Żukòwã i prawie Gduńskã[10]. Chòc równak, jeżlë rzeczemë ò pòrénkòwi grańcë kaszëbsczi gôdczi, to stądka nie je dalek do òbéńdë dôwnégò Wòlnégò Gardu Gduńska"[11], a przed drëgą swiatową wòjną „status terenu kaszubskiego miał także północno-wschodni pas pograniczny obszaru Wolnego Miasta Gdańska, używało się również określenia Kaszubi Oliwscy"[12]. A mùszi téż rzec, że „przeprowadzona na obszarze byłego Wolnego Miasta Gdańska szczególnie ostra w okresie międzywojennym germanizacja, połączona z eksterminacją ludności kaszubskiej zaraz po rozpoczęciu działań wojennych, doprowadziła do kompletnego usunięcia z tych terenów dawnych mieszkańców – Kaszubów"[13]. Na dodôwk pò drëdżi swiatowi wòjnie do Trójgardu jakno wiôldżégò miastowégò i industrialnégò centrum przëjachało wiele Kaszëbów[14], „są to już jednak nowe skupiska ludności przybyłych tu z różnych stron Kaszub"[15]. Stądka je widzec, że chòc „Gdańsk w przeszłości był punktem docelowym dla wielu migrantów kaszubskich, uważa się też, że tu następował najszybszy proces asymilacji – co połączone było z wynaradawianiem się polskiej ludności"[16].

---

[8] J. Mordawski, op. cit., s. 106.

[9] M. Latoszek, *Pomorze. Zagadnienia etniczno-regionalne*, Gdańsk 1996.

[10] J. Mordawski, op. cit., s. 104 – 106.

[11] H. Popowska-Taborska., *Kaszubszczyzna. Zarys dziejów*, Gdańsk 1980, s. 7,

[12] M. Latoszek, op. cit., s. 74.

[13] H. Popowska-Taborska, op. cit., s.19.

[14] M. Latoszek, op. cit., s. 74.

[15] H. Popowska-Taborska, op. cit., s.19.

[16] M. Latoszek, op. cit., s. 74.

Równak w dalszi ùszłoce jãzëkòwô stojizna Gduńska na spòdlim òbéńdów, co bëłë niedalek, téż wëzdrzi apartno. Jakno hôwingòwi gard Gduńsk béł wiedno òtemkłi dlô cëzëch przëbëczników. Na szasëjach i placach tegò gardu bëło czëc rozmajité gôdczi, chòc mùszi rzec, że w wikszoscë w codniowim żëcym lëdze gôdelë pò niemieckù, równak w czasach pòlsczi szlachcëcowi Repùbliczi to bëlë ji lojalny mieszkańcë, a żebë bëc w łączbie z królã[17], jegò ùrzãdnikama, pòlską szlachtą i wiôldżëzną ùczëlë sã pòlsczi mòwë ju òd XV stolecégò, „podczas gdy w Polsce centralnej języka polskiego jako samodzielnego przedmiotu szkolnego uczy się dopiero od czasów Komisji Edukacji Narodowej”[18]. Gòspòdarskô słabòta szlachcëcowi pòlskò-lëtewsczi Repùbliczi, a pòzni ji ùpôdk sprawiłë, że pòlaszëznë corôz mni bëło czëc we Gduńskù. Jãzëkòwô jeleżnosc Gduńska sã zmienia pò drëdżi swiatowi wòjnie, czej z gardu wëjachelë ti, co gôdelë pò niemieckù, a przëjachelë lëdze ze strzodkòwi Pòlsczi i z ji dôwnëch pòrénkòwëch kùńców.

Timczasã Kaszëbi bëlë we Gdańsku wiedno, òd jegò zôczątków, kò mieszkelë w jegò nôblëższim òkòlim. Béł to dlô nich niejen rôz nôblëższi gard i mùszelë tuwò bëwac chòcbë dlô hańdlu: żebë sprzedac rëbë abò brzôd gbùrsczi robòtë, a z drëdżi stronë, żebë kùpic to, co je brëkòwné doma i w gbùrstwie, a niemòżlëwé do wërobieniégò kòl se. W dôwnëch dokazach ùczałi nie piselë ò pòlaszëznie i kaszëbiznie jakno ò apartnëch mòwach, dlô nich kaszëbizna to pòlskô gõdka i mòże rzec, że przed rokã 1945 „w Gdańsku po polsku mówili: mieszczanie pochodzenia polskiego, najczęściej z Kaszub, Pomorza i z Mazowsza, ludność wiejska zamieszkała pod Gdańskiem, najczęściej szlachta i gburzy kaszubscy przebywający często w mieście; liczni przybysze z całej Polski (goście, interesanci, pracownicy, szlachta, mieszczanie, chłopi) oraz mieszczanie pochodzenia niepolskiego władający językiem polskim w różnym stopniu biegłości, czyli cudzoziemcy, którzy się języka polskiego nauczyli jako drugiego języka”[19]. Stądka je widzec, że kaszëbskô mòwa, chòc nie panowa, równak bëła czëc w gardze nad Mòtławą przez tësąc lat jegò historie.

---

[17] Òb. np. sytuacjã, czej w r. 1545 gduńsczi pòsłowie na sejm prosëlë króla, żebë z nima gadac w łacëznie abò pò niemieckù, to równak król Zygmùnt Stôri dôł jima do wiédzë, że na krónowé sejmë mielëbë pòsełac lëdzy, co rozmieją gadac mòwą ùżiwóną w kraju. R. Pawłowska *Nauczanie języka polskiego w Gdańsku w XVII wieku,* [w:] *Polszczyzna regionalna Pomorza* 7, red. K. Handke, Warszawa 1996, s. 44.

[18] Ib., s. 44.

[19] R. Pawłowska, *Fonetyka języka polskiego nauczanego w Gdańsku w XVII wieku,* Gdańsk 1979, s. 7.

Ò tim, jaczégò ôrtu to bëła kaszëbizna, je wiedzec w przëtrôfkù mòwë Kaszëbów, co żëlë przódë w apartnëch wsach, a dzysô są to dzéle Gduńska. I tak Òsowô i Wësokô nôleżą do òbéńdë nôrdowòkaszëbsczi czelińsczi gôdczi, a w Matarnie i Rãbiechòwie sã rzecze strzodkòwòkaszëbską żukòwską gôdką[20]. Le jeżlë jidze ò tëch Kaszëbów, co przëjachelë do Gduńska pò 1945 r., to „z braku badań mało wiemy, jak wyglądały kolejne fale osadnicze Kaszubów i Pomorzan”[21] i stądka jaczima kaszëbsczima gôdkama gôdelë. W kùńcu Kaszëbi, co przëjéżdżelë do Gduńska, nôczãscy chùtkò òprzestôwelë gadac pò kaszëbskù, le gôdelë leno pò pòlskù.

Dzysdnia, czej kaszëbskô mòwa òsta achtnionô, bò na spòdlim Ùstawù z r. 2005 kaszëbizna to je jedurny w Pòlsce òbéńdowi jãzëk, przez to jeleżnosc w tim dzélu żëcô Kaszëbów rôz pò razu, chòc wcyg nié dosc chùtkò, sã zmieniô[22]. Kaszëbskòmòwny Gduńczónie corôz czãscy nie wstidzą sã gadac głosno pò kaszëbskù, a ti, co doma sã nie naùczëlë mòwë swòjich starszich, ùczą sã lëteracczi kaszëbiznë. Biwô téż i tak, że ti, co z dodomù wënieslë znajemnotã jaczis kaszëbsczi gôdczi, ùczą sã ti lëteracczi kaszëbiznë òb czas sztudérowaniô.

Równak gôdóny kaszëbiznë prawie ni ma czëc na darżëcach i placach w Gduńskù, rzôdkò téż brzëmi òna bùten w swójnëch i pùblicznëch bùdinkach. Jeżlë jidze ò domôcą gôdkã, to „kaszubszczyzna coraz bardziej utrzymuje się nie tyle dzięki rodzinie, ile dzięki nadal ważnej (może nawet wzrastającej w ostatnich latach) funkcji środowiskowej w społecznościach wiejskich, dzięki powszechnemu używaniu jej w kręgu sąsiadów i znajomych”[23], a we Gduńskù ni ma gãsti kaszëbsczi wnożënë. Nawetka w tëch dzélach gardu, gdze przódë bëłë kaszëbsczé wsë, jak Wësokô, Òsowô, Rãbiechòwò i Matarniô, Kaszëbi, chòc je jich wiele, mieszkają kòl lëdzy, co przëjachelë z westrzódka Gdańska abò z jinëch dzélów Pòlsczi.

---

[20] Òb. np. *Mapę narzeczy pomorskich* F. Lorentza, dołączoną do jegò *Gramatyki pomorskiej,* Poznań 1927 – 1937, a téż do J. Tredera, *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, Gduńsk 2014.

[21] M. Latoszek, op. cit., s. 74.

[22] M. Cybulski, *Praktyczne aspekty Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (6 I 2005. Dz.U. 2005 Nr 17 poz. 141)*, [w:] *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*, pod red. Jerzego Tredera, KHNiT PAN, Warszawa 2006, s. 63–72, òddrëk: „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, 2007, s. 113–122; kaszëbskòmòwnô wersjô *Prakticzné aspektë Ùstawù ò nôrodnëch ë etnicznëch miészëznach a regionalnym jãzëkù*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, 2007, s. 113–122.

[23] B. Synak, op. cit, s. 298.

Zato jeżlë jidze ò pùbliczną rëmnotã, to plac, gdze lëteracką kaszëbiznã je czëc dosc tëli czãsto, je w Kaszëbsczim Dodomù, bò tamò je sedzba Walnégò Prédnictwa Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô (òno pòwstało jakno Kaszëbsczé Zrzeszenié 2 gòdnika 1956 roku, czej pò drëdżi swiatowi wòjnie i pò stalinowsczim czasu dzejanié w òbrëmim kaszëbsczi òbéńdë bëło ju mòżlëwé), redakcje „Pomeranii”, Kaszëbsczégò Institutu, a téż kaszëbsczégò krómù. Równak wedle Jerzégò Trédra (dzysô pò kòle dwadzescë lat pózni mało sã zmieniło) „w rozmowach elit i działaczy kaszubskich, podczas zebrań i obrad ZK-P rzadko używa się kaszubszczyzny, m.in. z powodu słabego opanowania jej literackiej odmiany, ale chyba przede wszystkim dlatego, że członkami Zrzeszenia są i nie-Kaszubi, m.in. Kociewiacy, a zatem zupełnie zrozumiałe jest, iż szuka się środka komunikacji wspólnego dla wszystkich, a jest nim polszczyzna”[24]. A tej jesz czãsto starowny kaszëbsczi dzejarze to bëlë i są Kaszëbi i Pòmòrzanie leno z wëbraniégò, bò òni pòchòdzą z westrzódka abò pòrénkòwi Pòlsczi (w grańcach przed drëgą swiatową wòjną) i leno niechtërny z nich sã naùczëlë lëteracczi kaszëbiznë, bò doch z dodomù ji nie wënieslë.

Pòprawic to mòże wierã dzejanié Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, i to ju òd 1962 r., Karna Sztudérów „Pòmòraniô”, zaregistrowónégo téż jakno ùczbòwô stowôra, òd 1983 r. na Gdańsczim Ùniwersytece, a òd 1992 r. na Gdańsczi Pòlitechnice. Òd 1967 r. „Pòmòrania” wënadgrôdzô lëdzy, co sã zasłużëlë w dzejanim dlô kaszëbskò-pòmòrsczi kùlturë, Medalama Stolema, a òd 1986 r. òrganizëje dla szkòłowników strzédnëch szkòłów „Kònkùrs wiédzë ò Pòmòrzim”. Przódë Karno Sztudérów „Pòmòraniô” òrganizowało w wespódzejanim z Filologiczno-Historicznym Fakùltetã Gdańsczégò Ùniwersytetu kùrs kaszëbsczégò jãzëka, co sã kùńcził zwëskanim zeswiôdczeniégò ò sztudérowanim. Stądka je widzec, że jeżlë jidze ò gôdóną kaszëbznã dzejanié Gdańska mòże nie je dzysô za wiôldżé, to òsoblëwò wôżné je jegò dzejanié w rozwiju pisóny kaszëbiznë, a téż w tim, co robi dlô achtnieniô kaszëbsczi mòwë.

---

[24] www.rastko.net/rastko-ka/content/view/12/1.

Gduńsk jakno kaszëbsczé wëdôwné centrum

Wëdôwnym centrum kaszëbskòjãzëcznëch pùblikacjów Gduńsk stôł sã wczas, bò prawie we Gduńskù pòkôzałë sã dwa pierszé kaszëbsczé drëkòwóné dokazë: w 1586 r. *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera…* bëtowsczegò pastora Szëmóna Krofeja, a w 1643 r. *Mały Catechism Niemiecko-Wándalski abo Słowięski…*, smòłdzyńsczégò pastora Michała Pòntanusa[25]. Te tekstë bëłë pisóné prawie nordową pòlaszëzną tamtëch czasów, je w nich równak dosc tëli jãzëkòwëch zmiłków z kaszëbsczi fòneticzi, mòrfòlogie i słowiznë. Téż 1643 r. pòkôzôł sã we Gduńskù rãkòpis dramë *Tragedia o bogaczu i Łazarzu*, wëdóny dopiérze w 1999 r., w ti dramie są wëjimczi gôdków Kaszëbë Sobiegraja – a to je pierszô w pòlsczi lëteraturze stilizacjô na kaszëbiznã[26].

Mùszi téż rzec, że we Gduńskù sã pòkôzôł jeden z pierszich zbiérów kaszëbsczich słów, to bëło razã 171 słów, òstôł òn wëdóny przez Mazura Krësztofa Celestina Mrongòwiusza (1764–1855), a jich aùtór pò wcygnienim w 1798 r. do Gduńska jakno pastor i szkólmy pòlsczégò jãzëka zajął sã midzë jinyma kaszëbizną[27]. Chòc jegò pierszi słowôrz, *Słownik polsko-niemiecki* z r. 1803, a w nim bëło ju czile kaszëbsczich słów, a téż 3. wëdówk z 1835 r. i 4. z 1837 r., ùkôzałë sã w Królewcu, leno drëdżi wëdówk z 1823 r. *Słownik Niemiecko-polski, Deutsch-polnisches Handwörterbuch nach Adelung und Linde bearbeitet*, a w nim bëło ju 51 kaszëbsczich słów, pòkôzôł sã we Gduńskù[28].

Równak w XIX stolecym kaszëbskòjãzëcznô beletristika tak samò jak i kaszëbsczé słowarze czãscy sã pòkôzywałë dze jindze. Òjc kaszëbsczi òbéńdë Florión Cenôwa (1817–1881) wëdôwôł swòje kaszëbsczé dokazë m.jin. w Swiecu nad Wisłą, Krakòwie, Petersbùrgù i Berlënie, a pierszi kaszëbsczi beletristiczny ùsôdzca, Hieronim Jarosz Derdowsczi (1852–1902) – w Chełmnie, Torniu i w Winónie w Nordowi Americe.

---

[25] H. Popowska-Taborska, *Zabytki kaszubskie językowe*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, pod red. J. Tredera, s. 202.

[26] J. Treder, *Tragedia o bogaczv y Łazarzv*, w: *Język kaszubski*, s. 235 –236.

[27] Zob. np. J. Treder, *Mrongowiusz jako kaszubolog. W dwusetną rocznicę zamieszkania w Gdańsku*, [w:] *Gdańskie Studia Językoznawcze*, VII 2000, s. 165–236.

[28] H. Popowska-Taborska, *Dzieje kaszubskiej leksykografii*, [w:] H. Popowska-Taborska, W. Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa1996, s. 15–17.

Czej ma zôczątkù XX stolëcégò pòwstôwała Młodokaszëbskô Rësznota, ji ùsôdzca, Aleksander Majkòwsczi, pózniészi przëczińca mésternégò dokazu kaszëbsczi lëteraturë, romana *Żëcé i przigòdë Remùsa*, mieszkôł abò leno jaczis czas pòbiwôł we Gduńskù. Chòc Młodokaszëbskô Rësznota pòwsta 29 IV 1912 rokù w Sopòce, le „jego «ustawowym» – statutowym miejscem działania był Gdańsk”[29].

W midzëwòjnowim dwadzescëlecym we Gduńskù, w tim czasu Wòlnym Gardze, westrzód Pòlôchów, co tuwò żëlë, bëlë téż Kaszëbi, np. kaszëbsczi pisôrz, a tej jesz robiôrz Pòlsczi Pòcztë we Gduńskù, autór dramów pòkazywónëch przez amatorsczé teatrowé karna, Jón Rómpczik[30]. Znaczenié Gduńska dlô Kaszëb i Kaszëbów w midzëwòjnowim czasu pòdczorchiwôł téż pózniészi aùtór słowarza, ks. Bernat Sëchta (òb. np. jegò dramã *Gwiôzdka ze Gduńska*, pòkazywóną téż przez amatorsczé teatrowé karna), a Francëszk Mamùszka ksążce z pòdtilã *Szkice z dziejów Polonii oliwskiej w latach od około 1850 do 1945* (1980) dôł titel prosto *Kaszubi oliwscy*.

Òd 1970 r. dzejô przë Gduńsczim Parce Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô Wëdôwizna (ze sztãplã Swiãtopôłka), co sã zajimô midzë jinyma wëdôwanim kaszëbskòjãzëcznëch dokazów, np. w 1970 r. *Procem nocë* A. Nôgla, *Moja stegna* J. Trepczika i *Pomionów zwonów* J. Rómpsczégò (ten òstatny w wespółrobòcë z Mùzeùm Stutthof). W ti wëdowiznie pòkôzałë sã wznowienia kaszëbsczi lëteracczi klasyczi, np. *O panu Czôrlińscim, co do Pucka po secë jachôł* Hieronima Jarosza Derdowsczégò (1976), *Żëcé i przigodë Remusa* Aleksandra Majkowsczégò (1974), *Zemja kaszëbskô* Alojzégo Bùdzësza (1982), *Sonety kaszubskie* Stefana Bieszka (1986), *Kaszëbsczié spiewë* Léòna Heyczi (1978) i *Jô bëm leno chcôł* Jana Karnowsczégò (1986), a téż pierszëznë młodëch w tamtim czasu kaszëbsczich ùsôdzców, òsoblëwò piesniodzejów, np. Kristinë Mùzë (zbiér wiérztów *Mamota*, 1981), Jana Walkùsza (zbiér wiérztów *Kańta nôdzeje*, 1981), Jerzégò Stachùrsczégò (zbiér wiérztów *Te pokazëją na mie* 1981), Stanisława Janczi (zbiér wiérztów *Ju nie jem motelnikem*, 1983), Jaromirë Labùddë (zbiér wiérztów *Korba cëchotë*), Stanisława Pestczi – pod pseùdonimã Jan

---

[29] J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna,* Gdańsk–Wejherowo 2002, s. 343.

[30] M. Cybulski, *Jan Rompczyk*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 4, pod red. Z. Nowaka, Gdańsk 1997, s. 85–86.

Zbrzëca (zbiér wiérztów *Południca*, 1976, a téż *Wizrë ë duchë*, 1986), nié tak czãsto prozajików, np. Jana Drzéżdżona (zbiér òpòwiôdaniów *Dzwónnik*, 1979) i Stanisława Janczi (roman *Łiskawica*, 1988–1989).

W ti wëdowiznie pòkôzałë sã téż kaszëbskòjãzëczné antologie, np. Jerzégò Sampa *Poezja rodnej mowy* (Gdańsk 1985). Wëdowizna Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô nie zabëła téż ò nômłodszich czëtińcach, dlô nich bëłë ksążczi, np. *Nenka Roda i ji dzôtczi* (1977), *Cëdowny wzérnik* (1979) i *Dzéwczę i krôsnięta* (1988) A. Nõgla, a téż *Ukłôdk dlô dzôtk* J. Trepczyka (1980).

W 1981 r. Gduńsczi Part Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô wëdôł dwie wôżné ksążczi do pòmòcë w ùczenim sã kaszëbiznë: *Gramatykę kaszubską. Zarys popularny* Edwarda Brezë i Jerz*égò* Trédra (1981), a téż *Słownik polsko-kaszubski* Aleksandra Lab*ùdë (ùczbòwi òbróbk Jerzégò Trédra, 1981) i wespółòprawiony z nim tegò aù*tora *Słowôrz kaszëbsko--polsczi (ùczbòwi òbróbk É*dwarda Brezë, 1982).

Kasz*ë*bskòjãz*ë*czné tekst*ë* w*ë*dôwał*ë* przed 1989 r. tej-sej téż jiné gduńsczé w*ë*dôwizn*ë*. Inscenizacje w*ë*darzeniów òbrzãdowégò rokù, np. *Gwiżdże* P. Szefczi, b*ëłë* w*ë*dr*ë*kòwóné w tim czasu dzãka Wòjewódzczémù Centrum Kùltur*ë* we Gduńsku, a w 1973 r. w gduńsczi Mòrsczi W*ë*dôwiznie sã ùkòza *Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej*, prz*ësz*ë*kò*wónô do dr*ë*kù przez karno pòd prowadnictwã W. Czedrowsczégò ze wstãpã J. Drzéżdżona.

Pòkôzałë sã téż we Gduńskù ùczbòwniczi kaszëbsczégò jãzëka, np. Mareka Cëbùlsczégò i Różë Wòsôk-Slëwë Ùczimë sã pò kaszëbskù. Książka pomocnicza dla klas starszych (Gdańsk 2001), nôùkòwé dokazë, jak *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Tréder (Gduńsk 2002, wyd. dr*ëdżé* pò*prawioné i pò*szerzon*é* Gdu*ńsk 2006),* a przë tim normatiwné dokazë E*ù*geniusza Gòłąbka: *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù* (1997), a przede wszëtczim jegò pierszi kaszëbsczi normatiwny radzëszk *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* (2005), a téż *Rozmówki kaszubskie* (1992) tegò téż a*ù*tora. Wëdôwizna Cz*ë*c, a téż Gduńsczi Ùniwersytet i M*ùzeù*m Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i M*ù*zyczi w Wejrowie na nowò wëdałë Sztefana Ramùłta *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* (scalił i znormalizow*ôł Jerz*i Tr*é*der, Gdańsk 2003).

Òd rokù 1997 (pierszé zéńdzenié nowi stowôrë) dzejô Kaszëbsczi Instytut, zdrëszëna, co zbiérô ùczałëch z rozmajitëch nôùcznëch òbrëmii i zajimô sã rozszérzanim wiédzë ò Kaszëbach i kaszëbiznie, midzë jinyma tuwò *je téż wëdôwizna. Kaszëbski Instytut wëdôwô midzë jinyma seriã Biblioteka Kaszëbskich Pisarzów. Są to nôdzwëkòwé dokazë kaszëbsczi lëteraturë òd nôdôwniészich tekstów pò* dzysdniowé. Te dokazë nôczãscy wydôwóne są w dwu wersjach: pierszi, zgòdzony przez pisarza, drëdżi zestandarizowóny wedle nônowszëch wskôzów. Na pòczątkù kòżdégò tomu je òbsyżny wstãp historiczny, historycznolëteracczi i mòwnoùczałi. Wëszło ju 18 tomów Biblioteczi (òd tomù 1. *Rozmòwa Kaszëbë z Pòlôchã* i *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą* F. Cenôwë do t. 18. *Kaszëbsczich wierszi książka nowô* J. Karnowsczégò).

Przë *wëdôwanim k*aszëbskòjãzëcznëch *książków dali* robi Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, chòc nie je ju tuwò samò. W *wëdowiznie ZKP* pòkôza sã np. w 1990 r. – książka Tadeusza Lipsczégò *Remusowi króm. Wypisy z literatury kaszubskiej dla nauczycieli języka polskiego*, w 1992 r. – zbiér felietonów Aleksandra Labùdë, *wëdóny* w jednym tomie *Guczów Mack gôdô*, a w 1994 r. – Jana Trepczika dwatomòwi *Słownik polsko-kaszubski.* Naukowo opracował i aneksem opatrzył Jerzy Treder).

Pò 1989 r. pòwstałë we Gduńskù nowé wëdôwiznë, *co* *wëdają* kaszëbskòjãzëczné tekstë. Westrzód nich nôwôżniészô je Wëdôwizna „Czec” W. Czedrowsczégò. Òna dzejô òd 1994 r., a przed nią bëłë „Kara Remusa” i „Arkun” tegò wëdôwôcza. Kòle pòlskòjãzëcznëch książków ò Kaszëbach je tamò wëdôdôwónô kaszëbskô lëterackô klasyka z Żëcym i przigodama Remusa (1998) Aleksandra Majkòwsczégò w przódkù, a téż dzysdniowô piesniodzejizna, np. *Słowa obséwają zemjã* Jaromirë Labuddë (1995).

Z jinëch gduńsczich wëdôwiznów, co téż mają wëdóné kaszëbskòjãzëczné abò pòlskòjãzëczné książczi ò Kaszëbach, wôrt rzec ò wëdôwiznie „Graf”. Òna wëdała w 1992 r. pierszi ùczbòwnik do nôùczi kaszëbiznë lëteracczi Różë Woszak-Slëwë i Mareka Cëbùlsczégò *Kaszubski język literacki. Podręcznik dla lektoratów*, a w wëdôwiznie M. Rożak pòkôzôł sã w 1999 r. dwùjãzëczny pòlskò-kaszëbsczi ùczbòwnik *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów” // „Historia, geògrafia i jãzëk i pismienizna Kaszëbów Józefa Bòrziszkòwsczégò, Jana Mòrdawsczégò i Jerzégò Trédra. Zato nômłodszim szkòłownikóm, chòc pò prôwdze nié leno jim mògą pòmòc w ùczenim sã kaszëbiznë* dwie piãkno zòbrôzkòwóné książczi Witolda Bòbrowsczégò i Katarzëynë Kwiatkòwsczi *Kaszëbsczé abecadło, twój pierszi element*òrz (Gdańsk 2000), a téż *Twój pierszi słowôrz, słowôrz kaszëbskò-pòlsczi* (Gdańsk 2003), wëdóné przez Fùndacjã „Dar Gdańska”.

Kaszëbskô mòwa w mediach i edukacji

Kaszëbską mòwã mòże téż nalezc w gduńsczich gazétach i cządnikach. Dzeje gduńsczi kaszëbsczi prasë prowadzą do zôczątków XX stolëcégò. Redachtorã pòlskòjãzëczny „Gazety Gdańskiej" béł w latach 1905–1906 Aleksander Majkòwsczi, a w nim wiôldżi bôczënk redachtor dôwôł kaszëbsczim sprawóm. Òn téż ùsôdzył w tim cządnikù kaszëbskòjãzëczny dodôwk *Drużba. Pismo dlô polscich Kaszubów*. Tak samò we Gduńskù miała swój plac òd 1911 r. sedzba redakcji „Gryfa", cządnika wëdôwónégò przez Aleksandra Majkowskiego w latach 1908–1912, Tak ò placu wëdôwaniégò „Gryfa" pisôł w tim czasu ks. W. Wòjcechòwsczi (*Gryf w Gdańsku*, Gryf nr 1–2, 1912): w „prastarej stolicy Pomorza wschodniego […] w starej dziedzinie książąt pomorsko-kaszubskich, w głównej stolicy Kaszub, jako w właściwej mu siedzibie"[31].

Skùtkã pòwstaniégò Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô z sedzbą we Gduńskù béł zato cządnik „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego", a przesztôłcony pózdni, w 1963 r. w „Pomeranię", nôprzód jakno kwartalnik, a dzysô miesãcznik, a w tim cządnikù są téż téż kaszëbskòjãzëczné tekstë, np. w latach szescdzesątëch i sétmëdzesątëch XX stolecégò pòwtôrzné felietónë Jana Trepczika z titlã *Nórcyk kaszëbsczi* abò Eugeniusza Gòłąbka z rozmajitima titlama. Òd rokù 2006 co trzë miesące wëchòdzy lëteracczi dodôwk „Stegna", a w nim piszą młodi ùsôdzcë. W latach 1990–92 tekstë lekcji ùczbów kaszëbsczégò jãzëka *Gôdómë pò kaszëbskù*, nôdôwónëch we gduńsczi telewizji w programie *Rodnô zemia*, drëkòwa òkòma „Pomeranii" „Gazeta Gdańska". Wëchòdza téż we Gduńskù w latach dzewiãcdzesątëch XX stolecégò leno kaszëbskòjãzëcznô „Tatczëzna". Pòzdze pòkôzywała sã tuwò „Òdroda", zjinaczonô na „Kaszëbską Òdrodã", a w ni redachtorzë pisalë ò òstatnëch wëdarzeniach, ksążkach, filmach itp.

Baro wôżné dlô standarizacji kaszëbsczégò jãzëka je przë*jãcé równégò*, pis*ënkù dlô wszëtczich, co* piszą pò kaszëbskù, bò przódë *bëło tak, że* kòżdi pisôrz miôł swój pis*ënk*. Zestandarizowónié kaszëbsczégò pis*ënkù* sã zjiscëło dzãka robòce komisji pòwstôłi w 1974 r. we Gduńskù pòd prowôdnictwã Edwarda Brezë i z Jerzim Trédrã jakno sekretérą (dwa wëdôwczi wskôzów kaszëbsczégò pis*ënkù* pòkôzałë sã w w*ëdôwiznie*

---

[31] J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna,* Gdańsk–Wejherowo 2002, s. 339.

Gduńsczégò Partu Kasz*ëbskò-Pòmòrsczégò* Zrzeszeniô w 1976 i 1984 rokù). Te wskôz*ë òstałë pòprawioné* 13 maja 1995 z nowima l*ëdzama w* komisji i są wôżné do dzysô

W 2002 r. we Gduńskù b*ëło* pierszé „Kaszëbsczé diktando”. Je prz*ëjãté, że* òdbiwô sã òno „w dwùch karnach: a) ùczniowie z pòdstawòwëch szkół, gimnazjaliscë; b) nadgimnazjaliscë i starszi bëtnicë”, a jich dobiwca dostôwô titel „Méstër(k) kaszëbsczégò pisënkù”. Pòstãpné diktanda b*ëłë* ju w jin*ë*ch miastach (np. 2. – w 2003 r. w Wejrowie, 3. – w 2004 r. w Kartuzach, 4. – w 2005 r. w Pùckù, 2024 – w Chònicach, 2025 – w Stãżëcë).

Kaszëbizna biwô téż w Telewizji Gduńsk, tuwò òd òd lëpińca 1990 r. do rokù 2010 rôz w tidzeniu béł pòkazéwóny program „Rodnô Zemia”, a pòtemù Telewizjô Gduńsk pòkazéwa program „Tedë jo”. Òd samégò zôczątkù bëłë tuwò pòkazéwóné czileminutowé ùczbë kaszëbsczégò jãzëka. Telewizjô Gduńsk w rokù 1985 pòkôza filmòwé dopasowanié pierszégò dzéla mésternégò dokazu Aleksandra Majkòwsczégò *Żëcé i przigodë Remusa.*

Zato w Radiu Gduńsk mòże czëc audicjã „Na bôtach i w bòrach”, a w ni redachtorzë tikają ùszłotã i dzysdniowòsc Kaszëb. Radio Gduńsk nadôwõ téż codniową blós kaszëbskòjãzëczną (w procëmnoce do tëch rzekłich wëżi, dze kaszëbizna biwô czasã rzekłô z pòlaszëzną) renną audicjã z dzysdniowima aktualnotama. Znóny we Gduńskù Pòlsczi Kameralny Chùr „Schola Cantorum Gedanensis” nagrôł na kòmpaktowi platce kòlãdë *Godowé spiéwë* kaszëbsczégò kòmpòzytora Edwarda Pałłasza (1997 r.).

Na oglowòsłowiańsczim spòdlim kaszëbskô problematika pòkôzała sã w internece dzãka ùczałémù Gduńsczégò Ùniwersytetu, Serbòwi, prof. Dušanowi Paždjerskiemu, co mieszkô we Gduńskù i zdzejôł internetową stronã „Rastko-Kaszuby”. Ta strona dôwô znac pò kaszëbskù i pò serbskù ò kaszëbsczi kùlturze i lëteraturze, badérowaniach nad kaszëbizną i nôwôżniészich znankach kaszëbsczegò jãzëka. Òd 1999 r. w „Bibliotece Literatury Polskiej w Internecie” przëstãpny je – dzãka prof. Marekòwi Adamcowi z Instytutu Pòlsczi Filologii Ùniwersytetu Gduńsczgò – téż roman Aleksandra Majkòwsczégò *Żëcé i przigòdë Remùsa*.

Westrzód dzejarzów Kasz*ëbskò-Pòmòrsczégò* Zrzeszeniô wiedno ż*ëw*ô b*ë*ła ùdba, cob*ë* achtnąc gôdóną kaszëbiznã abò leno drëdżi rôz gôdóną, żebë kaszëbsczé słowò dało sã czëc nié leno w sytuacjach priwatnëch abò półpriwatnëch jeleżnoscach, le tak samò w ùrzãdach, Kòscele, téatrze, kinie, a przede wszëtczim westrzód nômłodszich – w szkòle. Pierszi rôz bëło to mòżlëwé we wikszim dzélu dopiérze pò zélnikù 1980 rokù. Tedë dzejarze òbrobilë *Materiały do regionalizacji nauczania w szkole podstawowej i średniej*.

Równak nicht jesz dzejarze mëszlele ò tak pòzwóny „regionalizacji nauczania", bò chòdzëło blós ò dofùlowanié programów naùczaniégò przede wszëtczim taczich przedmiotów, jak np. pòlsczi jãzëk, historiô, geografiõ òbéńdowima problemama. Dopiérze pò 1989 rokù do szkòłów na Kaszëbach są wprowôdzóné ùczbë kaszëbsczégò jãzëka wedle òsoblëwò òbrobionëch do tegò ùczbòwników, a jeżlë jidze ò jich autorów, nôbarżi znónô je tuwò w spòdlëczny szkòle Danuta Pioch (*Żëcé codniowé na Kaszëbach*, *Najô domôcëzna*, *Òjczëstô mòwa*, *Z kaszëbsczim w swiat*), a – dwòje autorów: Felicjô Baska – Bòrzëszkòwskô i Wòjcech Mëszk w strzédny szkòle (*Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece*). Szkòłë, co w nich sã ùczi kaszëbsczégò jãzëka, dzejają przede wszëtczim na Kaszëbach, rzadzy we Gduńskù, a tuwò niechtërny szkólny prowadzą ùczbë „edukacji regionalnej z elementami języka kaszubskiego" i òbeznôwają szkólników z kaszëbsczim słowã i czasã spiéwónką.[32].

Na Filologicznym Fakùltece Gduńsczégò Ùniwersytetu (przódë Filologiczno-Historicznym Fakùltece), òd 1992 r. dzejôł lektorat kaszëbsczégò jãzëka, a òd 2015 roku dzejô czerënk studiów kaszëbskô etnofilologiô, co szëkùje przindnëch kaszëbsczich szkólnëch i dzejarzów kùlturë. Sztudérowanié bawi trzë lata i kùńczi sã licencjacczim egzaminã. W czerwińcu 2025 rokù òbchòdzëlë jesmë swiãto dzesãc lat kaszëbsczi etnofilologie[33].

Dlô przindnëch szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka Institut Pòlsczi Filologii i Kòlegium Ùczeniô Cëzëch Jãzëków Gduńsczégò Ùniwersytetu sprôwiałë w latach 2000–2001, 2002–2004 i pòstãpnëch (czerowôł profesor Jérzi Tréder) Pòdiplomòwé Kwalifikacjowé Pedagògòwò-Metodowé Ùczbë Ùczeniégò Kaszëbsczégò Jãzëka. Dzysdnia czerowanié òrganizacją taczich studiów zajimô sã dr Justina Pòmierskô. Ò tim, czë dóny szkólny, co nie skùńcził kaszëbskczi etnofilologie, le znaje kaszëbsczi jãzëk i mòże gò ùczëc, rozsądzô Rozsądzającé Karno przë Kaszëbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim.

Żebë achtnãc robòtã kaszëbsczich szkólnëch Prédny Zarząd Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô dôwô nôlepszim z nich medal „Bëlny Szkólny". Ùczestnionô pierszim medalã w rokù 2020 bëła Felicjô Baska–

---

[32] por. np. „Pomerania", 2005, nr 1, s. 54 i późniejsze.

[33] *10.roczëzna kaszëzbsczi etnofilologie*, „Pomerania", 2025, nr 9, s. 64.

-Bòrzëszkòwskô, zato w rokù 2025 danié medalu (ùczestnionô Elżbiéta Bùgajnô) òstało zrzeszoné z Kòngresã Szkólnych Kaszëbsczégò Jãzëka i bëło na Gduńsczi Pòlitechnice[34]. Pò skùńczenim Kòngresu jegò bëtnicë przeszlë do Bôłtëcczi Òperë, dze òbezdrzëlë òperowi szpetoczel *Wòlô Bòskô*, a przedstawiło gò karno artistów z Danutą Stënką z Wiôldżégò Teatru – Nôrodowi Òperë w Warszawie.

Kaszëbizna w gduńsczim Kòscele

Kaszëbizna brzëmi téż w gduńsczich kòscołach. Dzysdnia mómë czile kaszëbsczich wersjów knégów Świãtëch Pismionów, a we Gduńskù sã pòkôzałë: Eùgeniusza Gòłąbka *Swięté Pismiona Nowégo Testamentu* (na spòdlim *Biblii Tysiąclecia*… skaszëbił Eùgeniusz Gòłąbk, Gduńsk–Pelplin 1993) i *Knéga psalmów* (na spòdlim *Biblii Tysiąclecia* skaszëbił Eùgeniusz Gòłąbk, Gdańsk 1999), a téż *Ewanielëjô wedle swiãtégò Marka* (z greczi przełożił na kaszëbsczi jãzëk ò. Adam Ryszard Sikora, Gdańsk – Nałęczów – Poznań 2001). Téż we Gduńskù sã pòkôzôł kaszëbskòjãzëczny mòdlëtewnik *Më trzimómë z Bògã. Kòscelné mòdlëtwë i spiéwë* (Przełożëlë i przërëchtowelë Eùgeniusz Gòłąbk, Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Gduńsk 1998). Gduńczón Eùgeniusz Gòłąbk przërëchtowôł kaszëbsczé tłómaczenié tekstów Świãtëch Pismionów do przeczëtaniégò òb czas mszów – *To je słowò Bòżé* i mòdlëtwów mszalnégò kanonu.

W niechtërnëch gduńsczich kòscołach są òdprôwióné msze z kaszëbską lëturgią słowa i z kaszëbsczim kôzanim, czãsto z kaszëbskòjãzëcznym spiéwã: w kaplëcë przë gduńsczim kòscele sw. Jana na Głównym Miesce (ùmarłi w 2024 r. ks. Waldemar Naczk, a pòsobno ks. Leszek Jażdżewsczi), w koscele Bòżégò Cała we Gduńskù Piéckach-Migòwie (ks. Wòjcech Christowsczi, ks. Roman Skwiercz, ùmarłi w 2020 r.) i w kòscele Matczi Bòsczi Królewi Różańca Swiãtégò na gduńsczim Przimòrzu (przódë ks. Waldemar Naczk) – rôz w miesącu, zato w kòscele we Gduńskù-Wësoczi (przódë ks. Wiesław Szlachetka, dzysdnia biskùp sufragan gduńsczi archidiecezje) – dzewiãc razy w rokù.

Równak slédnô prosba kaszëbsczich dzejarzów ò to, bë bëło mòżlëwé òdprôwianié całi mszë świãti w kaszëbsczim jãzëkù trafia sã z òdmòwą pòlsczégò episkòpatu.

---

[34] (www. Zawsze Pomorze, niezależny portal regionalny)

Czasã téż jiné nôbòżeństwa, np. Krziżewô Droga, różańc są òdprôwióné w kaszëbsczim jãzëkù, równak to czãscy biwô na Kaszëbach pòza Gduńskã.

Kaszëbizna w ùrzãdach, hańdlu i w ùsłëgach

Kaszëbsczi jãzëk mòże nié tak chùtkò, leno równak wchòdzy téż do pòzwów firmów i gòspòdarsczich òrganizacjów w pòmòrsczim wòjewództwie. W Gdańskù pòzwã „Stolem" od miona legendowégò kaszëbsczégò wiôlgòsza dostałë chrónowô firma i pòùcznô stowôra, institucjô, co sã zajimô hańdlã żniwama zemi, mô kaszëbską pòzwã „Rënk", a jedna z gduńsczich galerii nazéwô sã „Moja Checz" [35]. W hipermarkece Leroy Merlin przë gduńsczi òbwòdnicë mòżemë nalezc kòle pòlsczich téż kaszbsczé nôdpisë (czãsto ze zmiłkama) „Serdeczno witamë" i „Zaproszómë jesz rôz"[36]. W Kaszëbsczim Dodomie przë Straganiarsczi darżëcë we Gduńskù wisa przódë tôfelka „Më téż rozmiejemë pò kaszëbskù", czãscy mòże jã równak nalezc w krómach i ùrzãdach w kaszëbsczich miastach abò miastkach, a nié w samim Gduńskù.

Ni ma téż we Gduńskù kaszëbskòjãzëcznëch pòzwów darżëców, chòc przë wjachanim do miasta mómë nôdpis „Gduńsk – stolëca Kaszëb". Mòże tuwò zato czasã kupic rozmajitą wërobiznã (np. mòzdrich, majonezã, wôrztã) z kaszëbskòjãzëcznyma nôlepkama, np. „metka z kaszubskiej wędzarni". Jesz do te na darżëcach wôrt czasã dac bôczenié na tôfelczi z kaszëbsczim Grifã i nôpisã „Kaszëbë", biwô czasã i tak, że są òne téż nalepione na auta.

Dzys, czé kaszëbsczi jãzëk je achtniony, bò na spòdlim Ùstawù z r. 2005 to je jedurny w Pòlsce regionalny jãzëk (*Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, 6 stycznia 2005 r. *Dziennik Ustaw* 2005, nr 17, pòz. 141), mòżne ùżëwac w codniowym żëcym kòle pòlsczégò[37], są òrganizowóné kùrsë ùczeniô tegò jãzëka dlô ùrzãdników i jinëch persón, bò jegò znajemnota to je dlô nich warkòw mùszi. Ùczbë są robioné w kaszëbskòjãzëczny òbéńdze, leno czerëje sã tim we Gdańskù, stolëcë wòjewództwa, gdze są sedzbë centralnëch kaszëbsczich instytucjów.

---

[35] Por. M. Cybulski, *Kaszubszczyzna w nazwach firm w województwie pomorskim,* [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, cz. X, *Polszczyzna miast i miasteczek*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2006, s. 103–116; zob. też. M. Cybulski, *Przymiotnik* kaszubski *w nazwach firm i instytucji*, [w:] *Polonistyczne drobiazgi językoznawcze I. Materiały sesji jubileuszowej Oddziału Gdańskiego Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego z 23 października 2006 roku*, pod red. J. Maćkiewicz i E. Rogowskiej-Cybulskiej, Gdańsk 2009, s. 142–147.

[36] P. Bréza, *Kaszëbizna w hiperkrómach*, „Kaszëbskô Òdroda", 2005, nr 4, s. 3.

[37] M. Cybulski … òb. wëż.

Pòdrechòwanié

Gduńsk, pòłożony kòl ùbiedżi Wisłë do Bôłtu gôrd o bògati i cekawi historii, mòcno sã zapisôł w dôwny i nônowszi historii Pòlsczi, stądka mô swòje znanczi i przez nie je znóny blós w Pòlsce, le w całi Europie (np. Neptun, Żurôw, Pòmnik Padłëch Òkrãtowników, NSZZ *Solidarność*, Lech Wałęsa). Westrzód nich nié na pierszim placu, ale gwës nié na òstatnym, dzãka robòce kaszëbsczich dzejarzów, le téż i dzãka żëczny jeleżnoscë dlô nôrodnëch i etnicznëch mniészeznów, są Kaszëbë i kaszëbsczé słowò. Pòkazëje sà òno dosc tëlé czãsto, chòc nie panëje w gardze, stosowno do procentowégò bëtnictwa Kaszëbów westrzód miastowégò lëdztwa.

Pismienizna:

Borzyszkowski J., *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna,* Gdańsk–Wejherowo 2002.

Breza E., *Lektorat kaszubskiego*, „Pomerania” 1992, nr 5, s. 54–55.

Bréza P., *Kaszëbizna w hiperkrómach*, „Kaszëbskô Òdroda”, 2005, nr 4, s. 3.

Cybulski M., *Jan Rompczyk*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 4, pod red. Z. Nowaka, 1997, s. 85–86.

Cybulski M., *Kaszubszczyzna w nazwach firm w województwie pomorskim*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, cz. X, pod red. H. Sędziak, Łomża 2006, s. 103–116.

Cybulski M., *Praktyczne aspekty „Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym” (6 I 2005. Dz.U. 2005 Nr 17 poz. 141)*, [w:] *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*, pod red. Jerzego Tredera, Warszawa 2006, s. 63–72, przedruk: „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, 2007, s. 113–122; wersja kaszubskojęzyczna pt. *Prakticzné aspektë Ùstawù ò nôrodnëch ë etnicznëch miészëznach a regionalnym jãzëkù (6 I 2005. dz. Ù. 2005 Nr 17 pòz. 141)*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, 2007, s. 113–122.

Latoszek M., *Pomorze. Zagadnienia etniczno-regionalne*, Gdańsk 1996.

Mordawski J., *Geografia współczesnych Kaszub*, [w:] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999.

Pawłowska R., *Fonetyka języka polskiego nauczanego w Gdańsku w XVII wieku,* Gdańsk 1979.

Popowska-Taborska H., *Kaszubszczyzna. Zarys dziejów*, Gdańsk 1980.

Popowska-Taborska H., *Dzieje kaszubskiej leksykografii*, [w:] H. Popowska-Taborska, W. Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa 1996.

Popowska-Taborska H., *Zabytki kaszubskie językowe*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, pod red. J. Tredera, Gdańsk 2002, s. 244–246.

Skudrzykowa A., Urban K., *Mały słownik terminów z zakresu socjolingwistyki i pragmatyki językowej*, Kraków–Warszawa 2000.

Stoff A., *Poetyka i semantyka literackich zobrazowań przestrzeni miasta*, [w:] *Miasto – kultura – literatura. Wiek XIX*, Gdańsk 1993, s. 7–25.

Synak B., *Współczesne funkcjonowanie kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyna. Kaszëbizna*, red. nauk. E. Breza, Opole 2001, s. 295–316.

Treder J., *Tragedia o bogaczv y Łazarzv*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, pod red. J. Tredera, Gdańsk 2002, s. 235–236.

Treder J., *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005.

Pioter Dzekanowsczi
Gduńsczi Ùniwersytet

Wëmarłi słowińsczi dialekt jakno pòtencjalné zdrzódło dlô kaszbëbsczi terminologie z òbrëmieniô geòlogie i geògrafie

SKRÓCËNK:

Articzel òmówiô przëdatnosc słowińsczégò dialektu kaszëbsczégò jãzëka do twòrzeniô terminologie z òbrëmieniô geòlogie i geògrafie. Dôwô bôczënk na ògraniczenia w jegò wëzwëskanim. Òstałë pódóné przëkładë ze słowińsczi leksyczi, jaczé z pòzdrzatkù geògrafie i geòlogie zdôwają sã miec pòtencjôł do wëzwëskaniô w ny terminologie.

KLUCZOWÉ SŁOWA:

Terminologiô, geòlogiô, geògrafiô, słowińsczi dialekt kaszëbsczegò jãzëka, słowinizna

ABSTRACT

The text discusses the usefulness of slovinian dialect lexis for creating geology and geography terminology. The article draws attention to the limitations in this area. Examples of terminology are provided.

KEYWORDS:

Terminology, geology, geography, the Slovinian dialect of the Kashubian language, Slovinism

Òd czile dekadów proces standarizacji kaszëbiznë nëkô corôz to chùtni. Tikô to téż rozwòju terminologie z òbrëmieniô geòlogie i geògrafie. Dzysdnia na słowizna wcyg mùszi bëc dofùlowiwónô, tak bë mòżlëwò nôpełni òbjimała spòdli zasób dlô pòpùlarnonôkòwégò ùżëcô (dlô szkòłów, mediów, lëteraturë itd.). Wôżné znaczenié mô téż werifikacjô terminologie, jakô je ju w ùżëcym, w rozmienim ji ùdałoscë w òpisëwanim apartnëch pòchwôtów i jich fùnksnérowaniô w całi systemie geògraficznëch i geòlogicznëch nôùków[1].

Jednym ze zdrzódłów do twòrzeniégò nowëch słowów z òbrëmieniô nôùków ò Zemi mòże bec analiza tradicjowi leksyczi, tj. fùnksnérëjący czedës i dzysdnia w kaszëbsczich dialektach. W nym kòntekstu òsoblëwim zasobã je słowinizna. Dialekt ten, prôwdac zadżinął pò II swiatowi wòjnie, równak chùtni òstôł òn dosc ùdało ùdokùmentowóny[2]. Rozmieje sã, że prawie z leżnoscë jegò zadżiniãcô, na eksplorowanié słowińsczi leksyczi mùszi dawac wiôldżi bôczënk. Czej mómë jaczés wątplëwòtë ni mòżemë sã tej nijak dopëtac, ùdostac akùratniészi infòrmacji ò czekawim dlô naju słowie, pòchwace. A tak cos mòżemë pòtkac np. w słowarzu F. Lorentza z 1908 r. (*Slovinzisches Wörterbuch)*, jaczi je nôwiãkszim wëdónym zbiérã słowiańsczi leksyczi. Nalôżómë tam termin *zlądz* L 1421[3]. W przëwòłónym słowarzu tłómaczony je òn tuwò jakno *der Eiszapfen*, to je pòl. *lodowy sopel.* Timczasã M. Rudnicczi, jaczi w sami òbéńdze badérowôł słowiniznã wnetka w nym samim czasu co Lorentz[4], przëwòłiwô taczé ùczëté zdania, wëjasniwającë nen termin: *Czej ten grad spadnie a tej deszcz przińdze, to je zlądz; òd tego zlądzu droga je złô; w tim zlądze jachanié je lëché* Ru 163. Nen sóm badéra zanotérowôł téż w jinszim placu: *Ga ta żlądz padô, to wszëtkò ùmarżnie w rãkù, co le trzimô, a drzewa są téż ùmiarzłé* Ru 133. Jakno sã docygómë z negò òpisënkù jidze ò gładzëznã, jak téż z nią sparłãczoné òpadë. Tak tej w nym terminie nie jidze ò cople, barżi akùratno nie le blós cople, bò ne mògą bëc le jednym ze skùtków gładzëznë. Tak cos jidze wierã wëcygnąc z terminów z jinszich kaszëbsczich dialektów, tj. *złądz* S VI 305 (*gładzëzna*), *żłódz* S VI 305 (*zamiarzający deszcz*), *żłód* S VI 305 (*sëwi mróz na drzewach*), *żłodzô* S VI 305 (*sëwi mróz, lop sniegù*). Pòkazëją òne, że kaszëbsczi dërżéń *żłó(ą)d* tikô równo gładzëznë i towarzącëch ji zjawiszczów, abò téż szerzi zjawiszczów sparłãczonëch z fùchtnoscą kòl zmieniający sã temperaturë, w tim minusowi (sëwi mróz, lop sniegù).

---

[1] P. Dziekanowski, *Neologizmy geologiczne i geograficzne w podręczniku „Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów" J. Borzyszkowskiego, J. Mordawskiego i J. Tredera,* w drëkòwanim.

[2] Spòdlima zdrzódłama dlô słowińsczi leksyczi są prace Friedricha Lorentza (*Slovinzisches Wörterbuch,* 1908–1912; *Teksty pomorskie, czyli słowińsko-kaszubskie,* 1914) i téż w mniészim stãpieniu Mikòłaja Rudnicczégò (*Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego,* 1913). Mni przëdatné są jinszé zdrzódła, jak np. słowińsczé tekstë, jaczé jidze nalézc ù Aleksandra Hilferdinga w *Resztkach Słowian na południowym wybrzeżu Morza Bałtyckiego* (1989) abò téż materiałë Zenona Sobierajsczégo nalazłé w *Polskich tekstach gwarowych* z. 4 (1964).

[3] Wszëtczé kaszëbsczé słowa pòdôwóm w ùprosconym zapisënkù, nié w taczim jaczi ùżiwelë Lorentz abò Rudnicczi.

[4] Prôca M. Rudnicczégò (M. Rudnicki, *Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego,* 1913) je tak pò prôwdze dopòwiedzenim do praców Lorentza, tj. do jegò *Slovinzisches Wörterbuch* (1908–1912 r.) i *Slovinzische Texte* (1905), ò czim sóm ùsôdzca pisze we wstãpie, tłómaczącë zdrzódło inspiracje do pòdjimniãcô badérowaniów nad słowinizną.

Zlądz nie je le jedurnym termianã z òbrëmieniégò geòlogii i geògrafii, chtëren w słowarzu Lorentza òstôł przetłómaczony dosc skrótowò, jednym słowã, nie wiedno dôwającë nama kòl tegò bezspiérny infòrmacji, jaczégò pòchwatu sã tikô. Tuwò mało co pòmòże zdanié abò zdania dołączoné do tłómaczënkù, zezwòliwùjącë docygnąc kòntekst, bò ùsôdzca mało dze je dodôwô. Słowarz Rudnicczégò je barżi dokładny, wëwidnienia są tam barżi òpisënkòwé. Równak je w nim mni zéwiszczów, nalézemë tam le taczé słowa, co jich nie jidze nalézc w słowarzu Lorentza, abò taczé, chtërnyma Rudnicczi rozszérzwił znaczënk.

Razã z ùwôżnym wëzwëskiwanim słowarzów i tekstów Lorentza i téż Rudnicczégò przed przëstąpienim do eksplorawaniô z nich słowińsczi leksyczi do terminologii z òbrëmieniô nôùków ò Zemi, przënôlégô sã wezdrzec na stosënk do zapòżëczeniów w ni fùnksnérëjącëch. W pierszi rédze do słowów niemiecczégò pòchòdzënkù, bez wzéraniô na to, czë jich zdrzódłã bëłë pòmòrsczé dolnoniemiecczé dialektë czë téż niemiecczi lëteracczi jãzëk. W nym dzélu nie jidze ò germanizmë w całoscë, le ò taczi, co jich ni ma w jinszich kaszëbsczich dialektach. Wôrt kòl tegò bëc swiądnym, że taczé rozapartnienié nie wiedno mùszi bëc gwësné. Np. słowa *brink* Ru 194, co òznôczô grzãpã ùsëpóną przez wiater na pòlu[5], nie nalôżómë ani w słowarzu Ramùłta ani ù Zëchtë. Ni mòże równak przékòwac, że fùnksnérowało òno czedës nié le blós w słowiniznie. Jedno z wëbùdowaniów kòl Bëtowa mô miono *Rëkòwsczé Brinczi*[6]. Równak wikszosc taczi słowiznë to barżi niewątplëwé przëtrôfczi. Np. słowò *woga* L 1272 (wała, szëmòwatô grzëwa na walë) òstało scygniãté z niemiecczégò jistnika *die Woge*. Ni ma gò w słowarzach Ramùłta i Zëchtë, ani téż w sztandarizowóny kaszëbiznie. Tak samò je z terminama *inzla, inzelka* L 374 (òstrów, òstrówk) z niemiecczégò *die Insel*. Czë brac je i jinszé te ôrtu do kaszëbsczi nôùkòwi terminologie? Barżi rozëmné bë bëło zbrëkòwac kaszëbską bòkadnosc, ewentualno szerzi słowiańską terminologiã. Tuwò mùszi nadczidnąc, że ni mòże równak negòwac pòżëczaniô z niesłowiańsczich jãzëków tam, dze bë szło ò leksykã ju ùmòcnioną w nôùce, jak np. *sandr* z islandczégò (piôskòwò-czisowô fluwioglacjalnô rówizna[7]) abò *warwòwi ił* ze szwedzczégò (glacjolimiczny ił[8]), jaczi ju są latama ùżiwóny jakno midzënôrodné terminë.

---

[5] Ze słowã *brink* nôbarżi sparłãczoné są wierã dwa słowińsczé topònimë: *Brëniszk* So 114 i *Brienszk* So 114. W dolnoniemiecczim der Brink òznôczô plac we wsë abò bùten ni, sztëczk zemi (Hermann-Winter Renate, *Palttdeutsches-hochdeutsches Wörterbuch*, Rostock: Hinstroff, 1985.) Jinszé zdrzódła pòdawają, że nen dwigniãti plac, ju mają znac w strzédnëch wiekach (J. Grimm, W. Grimm, Deutsches Wörterbuch, wersja internetowa, *https://woerterbuchnetz.de/?sigle=DWB&lemid=B11430*, 1854).

[6] Jak pòdôwô G. Surna w *Toponimii powiatu bytowskiego*, 1990, s. 16 pòzwa wëbùdowaniô na zôczątkù fùnksnérowała w prësczich papiorach jakno *Brink* (1817 r.), pózdni

W słowińsczi leksyce jidze téż wëapartnic rzôdczé słowa, a czasã taczé, co jich nie jidze nalézc w jinszich dialektach, jaczich wiele dzysdniowëch ùżëtkòwników sztandarizowóny kaszëbiznë niechô, bò m.jin. mògą brzëmiec za baro pò pòlskù. Do te ôrtu przënôlégô *dóm* L186 w znaczenim bùdink, òsoblëwò mieszkalny. Prôwdac no słowò nalézemë ù Ramùłta (Ra 95), le Zëchta w nym znaczenim nôtérëje je jakno rzôdkòsc (S 1 229). Timczasã w terôczasnëch normalizowónëch tekstach wnetka do czësta negò terminu ni ma, w jegò plac ùżiwô sã przede wszëtczim *dodómù*[9], nimò że zdrobnienié *dómk* S 1 229 w znaczenim bùdinuszk je mòckò rozszérzwioné. Pòstãpny wnetka taczi sóm przëkłôd, to mni spiérnô, *ploszczëzna* L 814 (plaskati plac, płôszczëzna). Tegò słowa, jak i jegò fòneticznégò substitutu ni ma ù Zëchtë ani ù Ramùłta. Ni ma gò téż Trepczik w swòjim normatiwnym

---

Brinken (1854 r.) a kùreszce *Rekower Brinken*. Topògraficznô kôrta z 1877 r. w skalë 1:25 000 notérëje ju nã slédną fòrmã (wëd. Königlich-Preussische Landesaufnahme oder Landvermessungsbehörden przistãpnô na http://igrek.amzp.pl). Pòsobicą F. Lorentz w *Tekstach pomorskich…* (1914) z. 2, s. 544, zapisôł pòzwã w môlowim brzezyńskò-niezabëszewsczim dialekce: *Reikòwsczi Brinczi* (terczasny pisënk).

[7] W. Jaroszewski, *Słownik geologii dynamicznej,* 1985.

[8] R. Gradziński, *Zarys sedymentologii*, 1986, s. 561.

[9] Nen òbsąd móm òpiarté na swòjim rozezdrzënkù, a i téż na spòdlim jesénnëch 2024 r. kòrbiónków z piszącyma pò kaszëbskù: Romanã Drzéżdżonã, Tomaszã Fopką, Dariuszã Majkòwsczim, Aną Glëszczińską, Łukaszã Zołtkòwsczim i z adiustatorką kaszëbsczich tekstów Bògùmiłą Cërocką. Słowò *dóm* w pierszi rédze parłãczëło sã z pòl. *sienią*, a nié z bùdinkã, w 2 przëtrôfkach tak samò òstało òno zakwalifikòwóné jakno pòlonizm. Terminu *płôszczëzna* mòji rozpòwiôdôcze na ògle nie ùżiwelë, bò tuwò ùżiwelë słowów *rówizna* i *płaskacëzna.*

słowarzu[10]. Nen termin pòkôzôł sã slédnym czasu ù Gòłąbka w fòrmie *płôszczëzna*, nôpierwi w *Kaszëbsczim słowarzu normatiwnym* s. 354 (2005 r.), dze ùsôdzca jakno zdrzódłó wskazëje Lorentza, a pózdni w *Słowniku polsko-kaszubskim* s. 100 (tom 3, 2012 r.) tą razą z wskôzanim na Bùdzysza[11]. Mùszi téż dac bôczenié, że w nym drëdżim słowarzu jakno pierszi kòl słowa *płaszczyzna* ùsôdzca wstawił kaszëbsczi substitutë: *rówizna* i *plaskacëzna* za Trepczikã[12], a dopiérzë dali pò nich termin *płôszczëzna*. Czë wcelenié tegò ôrtu słowów do terminologie z òbrëmieniô nôùków ò Zemi, bôczącë na ùwôżné pòdéńdzenié ùsôdzców dzysdniowi kaszëbiznë, je zasadné? Jeżlë jesmë dbë, że nôlepi brac z kaszëbsczi bòkadnoscë, téż i ny starszi, to jak nôbarżi jo.

Z achtnienim przez ùżëtkòwników pòstãpny kaszëbiznë, gwës nôbarżi machtny kategorie w słowińsczi terminologie w òbrëmienim geòlogie i geògrafie, bë ni mùszało bëc jiwru. Są to słowa, jaczé na rozmajiti ôrt są przeswiôdczoné w jinszich kaszëbsczich dialektach, co mają taczé samé abò wnetka taczé samé znaczenié. Z pòzdrzatkù na bùdowã dzél je taczi sóm abò rozeszłosc tikô le fòneticzny starnë. Np. (pierwszé w parze słowińsczé słowò, drëdżé jegò substitut w jinszich dialektach, w nawiasu pòlsczi) *zachód* L 1400 – *zôchód* (zachód), *lād* – *ląd* (ląd, kawałek ziemi, miejsce), *nizëzna* L 735 – *niżëzna* S 3 261 (niznina), *swiat* L 1120 – *swiat* (świat), *rzéka* L 978 – *rzéka* (rzeka), *las* L 558 – *las* (las), *krzemiéń* L 502 – *krzemiéń* (krzemień) i wiele jinszich. Jinszé terminë apartnią sã sufiksama, np. *cesniô* L 110 – *cesnina* Ra 60, *glãbina, glãbizna, glãbica* L 274 – *głąbiô* S 1 322 (głębina), *rzeczica*, *rzecziczka* L 977 – *rzéczka* S 4 383 (rzeczka). Ne zjinaczi mògą bëc wëzwëskóné do twòrzeniô deriwatów dlô pasownëch terminów.

Na kùńc bë mùszôł sã przëzdrzec słowiznie nié nalôżający sã w chùtni òbgôdanëch kategoriach. Ni ma tuwò dzëwù, że na terminologiô tikô w pierszi rédze krôjinë, dze mieszkelë ùżëtkòwnicë słowiniznë. W ùproscenim zdrzącë òd geògraficzny stronë zemia Słowińców je złożonô z dwùch dzélów. Pierszi pôłniowi, z wëżawama, szlachùje za wiele jinszima kaszëbsczima krôjinama.

---

[10] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski,* 1994.

[11] E. Gòłąbk nie akùrôtniô z jaczégò dokazu A. Bùdzysza wzął słowò płôszczëzna. Jãzëk negò ùsôdzcë, jaczi twòrził w pierszi pòłowie XX w., to nordowô, pùckô kaszëbizna wëapartniającô sã archajizmã i wielnyma nawléczenima do słowiniznë.

[12] Słowa z J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski,* 1994. t. 2, s. 28.

Drëdżi dzél nordowi, plaskati (nie rechùjącë nierzejsczich dunów), niżawny, jezorno-mòrsczi, abò téż strzënowò-dunowò-wòdny, mòże sã le równac z Hélską Kòsą. Równak nimò szlachòwnotë ne òkrãża sã tak dosc òd se apartnią. Jeżlë bë szukôł za słowińsczim wkładã leksyczi do kaszëbsczi terminologie w òbrëmienim geòlogie i geògrafie, to nôbarżi prawie òn bãdze widzałi w nym nordowim dzélù. Chcemë le wëmienic czile: *przërosk* Ru 209 (pażãc pòwstałô przez òsëszenié kòlrzecznégò abò kòljezernégò błota), *sëp* Ru 211 (greńca, miedza, przidkò òpadającé dno, gwës piôskòwé), *mùdzësti* L 668 (zaszlamòwóny), *mòcziszcz* L 671 (bielawa), *mòczëzna* L 671 (fùchtnosc), *jezerzasti* L 393 (bòkadny w jezora), *òdmãt* L 1344 (głãbiô, toniô), *òdcék* L 1345 (òdpływ), *wëgrizk* L 1283 (zerodowóny plac), *zôbrzeżny* L 1396 (leżi na drëdżi stronie jezora). Słowińcë rozszérzwili téż znaczenié słowa *òsëch* – ù Zëchtë to piôskòwò ława na mòrzu, piôskòwé pòle (S 3 338), ù Ramùłta sëchi plac na błotach, òstrów (Ra 277), zôs dlô kòlmòrsczich rëbôków z Hélsczi Kòsë to rëchùjącë òd nadmòrza pierszô snôdzëzna, réwa[13]. Dlô Słowińców *òsëch* òznôczô téż piôskòwé jezerné snôdzëznë L 1370. W słowińsczi leksyce je téż jinszé słowò na snôdzëznã, le stwòrzoné z „glinë”[14] – to wësëszk L. Cwiardé dno, w jaczé je drãgò wetknąc czij, co je brëkòwny do stawianiô sécë, to zôs je *cwierdzëchël* Ru 134.

To bë béł kùńc negò krótczégò przezérkù. Ni ma w nim słowów, jaczé do terminologie geòlogie i geògrafie nie przënôlégają, le mają mòc, bë bëc ji dzélã. Tikô to słowów òpisëjącëch sztôłtë, rëmné zanôleżnoscë, fizyczné abò chemiczné znakòwiznë, itd. Np. *parg* L 763 (próg), jaczégò ùżëcé jakno rzékòwégò progù, progù w skałowëch fòrmacjach, w dnie mògłobë bëc przëkładã zastosowaniô słowa z grëpą TarT, jaczi òbstojenié je jedną ze znanków pòmòrsczich dialektów. Òsoblëwò, że Słowińcë ùżiwelë negò słowa nié le na òpisanié progù (dzélu òprawë dwiérzów), le téż do òpisënkù zapôdaniô sã dna, ò czim òpòwiôdô tekst zanôtérowóny przez Rudnicczégò[15].

---

[13] A. Celarek, *Rybackie łodzie żaglowe z wybrzeża Kaszub*, 1987, s. 85.

[14] W òpisënkù ù Rudnicczégò je gôdka ò *mòdri glënie, baro sëti* Ru 134, le nie je wiedzec, czë tuwò jidze ò pòlodnikòwã glënã czë téż mòże ò szëchtowé iłë na dnie jez. Gardno (A. Wojciechowski, *Ewolucja jezior przybrzeżnych Niziny Gardzieńsko-Łebskiej na tle rozwoju środkowego wybrzeża Bałtyku w świetle badań malakologicznych*, 2008), a to mô znaczenié dla geòlogiczny terminologie.

[15] *Do tego snôtczégò pargù me chcëmë wëcygac* (sëcë)…Ru 133.

Pòdrëchùwùjącë przënôlégô sã scwierdzëc, że słowinizna je cekawim zdrzódłã do twòrzeniégò terminologie z òbrëmieniô geòlogie i geògrafie. Dobrze bë bëło wëzwëskac w nym célu òsoblëwò słowa òpisëjącë apartną krôjinã, w jaczi je sã dało czedës czëc.

Bibliografiô i skrócënczi:

L – F. Lorentz, *Slovinzisches Wörterbuch*, St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 1908–1912, tom 1–2. http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/show-content/publication/12118/edition/7982/?format_id=1, http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/show-content/publication/12117/edition/7830/?format_id=1, przistãp: 30.10.2024

Ra – Ramułt, Stefan, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, Gdynia: Region, 2003.

Ru – M. Rudnicki, *Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego,* „Materiały i prace komisji językowej Akademii Umiejętności w Krakowie*”* 1913, t. VI, s. 1–246, *http://pbc.up.krakow.pl/Content/6173/PDF/materyaly_i_prace_komisyi_jezyko_akademia_umiejetnosci_000993.pdf*, przistãp: 30.10.2024.

So – *Słownik gwarowy tzw. Słowińców Kaszubskich,* red. Zenon Sobierajski, Warszawa: Polska Akademia Nauk Instytut Slawistyki, 1997, tom 1.

S – Sychta, Bernard., *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1967–1976, tomy 1–6.

Celarek, Aleksander, *Rybackie łodzie żaglowe z wybrzeża Kaszub*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział Gdański, 1987.

Hermann-Winter, Renate, *Palttdeutsches-hochdeutsches Wörterbuch,* Rostock: Hinstroff, 1985.

Dziekanowski, Piotr, *Neologizmy geologiczne i geograficzne w podręczniku „Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów” J. Borzyszkowskiego, J. Mordawskiego i J.Tredera,* w drëkòwanim, 2024.

Gołąbk, Eugeniusz, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk: Oficyna Czëc, 2005.

Gołąbek, Eugeniusz, *Wielki słownik kaszubsko-polski,* Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, tomy 1–5, 2012–2022.

Grimm Jacob, Grimm Wilhelm, *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig: Ver. Von. s. Hirzel, 1854, internetowô wersjô, https://woerterbuchnetz.de/?sigle=DWB&lemid=B11430, przistãp 30.10.2024.

Ryszard Gradziński, *Zarys sedymentologii*, Warszawa: Wydawnictwo Geologiczne, 1986.

Hilferding, Aleksander, *Resztki Słowian na południowym wybrzeżu Morza Bałtyckiego,* Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział Gdańsk, 1989.

Słownik geologii dynamicznej, red. Wojciech Jaroszewski, Warszawa: Wydawnictwo Geologiczne, 1985.

Lorentz Friedrich, *Slovinzisches Wörterbuch*, St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 1908–1912, tom 1–2. http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/show-content/publication/12118/edition/7982/?format_id=1, http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/show-content/publication/12117/edition/7830/?format_id=1, przistãp 30.10.2024.

Lorentz Friedrich, *Teksty pomorskie,* Kraków: Akademia Umiejętności, 1914, z. 2, https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/5711/edition/4791/content, przistãp 30.10.2024.

Mapa topograficzna z 1877 r. w skali 1:25 000, Königlich-Preussische Landesaufnahme oder Landvermessungsbehörden, Berlin: Franz Werner, http://igrek.amzp.pl/result.php?cmd=id&god=1870&cat=TK25, przistãp 30.10.2024.

Ramułt, Stefan, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, Gdynia: Region, 2003.

Rudnicki Mikołaj, *Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego,* „Materiały i prace komisji językowej Akademii Umiejętności w Krakowie*”* 1913, t. VI, s. 1–246, http://pbc.up.krakow.pl/Content/6173/PDF/materyaly_i_prace_komisyi_jezyko_akademia_umiejetnosci_000993.pdf, przistãp 30.10.2024.

Słownik gwarowy tzw. Słowińców Kaszubskich, red. Zenon Sobierajski, Warszawa: Polska Akademia Nauk Instytut Slawistyki, 1997, tom 1.

Surma, Genowefa, *Toponimia powiatu bytowskiego,* Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1990.

Sychta, Bernard., *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1967–1976, tomy 1–6.

Trepczyk, Jan, *Słownik polsko-kaszubski,* Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1994, t. 1–2.

Wojciechowski, Adam, *Ewolucja jezior przybrzeżnych Niziny Gardzieńsko-Łebskiej na tle rozwoju środkowego wybrzeża Bałtyku w świetle badań malakologicznych,* „Landform Analysis” 2008, nr 7, s. 154–171.

Tomôsz Fópka
Uniwersytet Gdańśki / Kaszubsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Wejherowie

Kaszëbsczé spiéwë a spiéwczi zez Gduńskã slôdë

Kashubian songs and chants with Gdańsk in the background

SKRÓCËNK:

Célã tegò artikla je przedstawienié przëtomnoscë Gduńska w tekstach spiéwów a spiéwków w kaszëbsczim jãzëkù. Donëchczôs taczi analizë nie bëło zrëchtowóné, a zebróny materiôł pòzwòliwô na pòdjãcé taczi próbë. Przëcygô ùwôgã diwersyfikacjô tekstowégò a mùzycznégò materiału dokôzów. Òmôwióné przikładë twòrzą cekawi tematiczny katalóg.

KLUCZOWÉ SŁOWA:

Gduńsk, kaszëbskô spiéwa, kaszëbskô spiéwka, kaszëbsczi jazëk, kaszëbskô pòezjô

ABSTRACT:

The aim of this article is to present the presence of Gdańsk in the lyrics of songs and chants in the Kashubian language. No such analysis has been conducted to date, and the collected material allows for such an attempt. The diversification of the lyrical and musical material in the songs is noteworthy. The examples discussed form an interesting thematic catalogue.

KEYWORDS:

Gdańsk, Kashubian song, Kashubian language, Kashubian poetry

Wstãp

Célã tegò artikla je przedstawienié przëtomnoscë Gduńska w tekstach spiéwów a spiéwków w kaszëbsczim jãzëkù. Donëchczôs taczi analizë nie bëło zrëchtowóné, a zebróny materiôł pòzwòliwô na pòdjãcé taczi próbë. Przëcygô ùwôgã diwersyfikacjô tekstowégò a mùzycznégò materiału dokôzów. Òmôwióné przikładë twòrzą cekawi tematiczny katalóg, jaczi nie je zamkłim zbiorã. Dokôzë òstałë wëbróné z przëstãpnëch zdrzódłów drëkòwónëch, fònograficznëch i internetowëch – pò przeprowadzenim szeroczi kwereńdë, co ji prżédnym kriterium bëła bëtnosc Gduńska w zamkłoscë dokazu abò òdwòłanié sã do tegò miasta, jegò dzejów. Autór chcôł pòkôzac Gduńsk jakno miasto przëtomné w spiéwnëch dokôzach stwòrzonëch w kaszëbsczim jãzëkù.

Przegląd przykładów muzyczno-literackich

Piesniô je dokôzã namienionym do spiewaniô[1], dze mùzyka òstała stwòrzonô do lirycznégò tekstu, chòcô biwô, co twòrzoné są tekstë do mùzyczi co ju je. Spiéwka[2] je traktowónô jakno barżi pòpùlarnô fòrma wòkalno-instrumentalnô, czãsto ò lżészim charakterze.

Czej sã wëwòłô w pùblicznym rëmie zéwiszcze „kaszubska piosenka[3] o Gdańsku”, internet wskôzywô… jeden przikłôd, nagranié videò. Je to *Kòchóny stôri Gduńsk*[4] Antoniégò Sutowsczégò do słów Jerzégò Łyska[5]. Spiéwkã wëkònywô ùczónka Mùzyczny Szkòłë we Wejrowie Alicja Wejer[6] przë towarzenim instrumentalnégò karna[7]. To je, pòdług wielnëch – jeden z nôsnôżniészëch kaszëbskòjãzëkòwëch dokôzów ò Gduńskù. Piãknô kantilena z żimczim ambitusã òbsadzonô w rozbùdowóny harmónii dożda sã zasłużonégò achtnieniô. Wôżny je tuwò tekst:

---

[1] *Encyklopedia. Bliżej muzyki*, red. J. Ekiert, Warszawa 2006, s. 395.

[2] Jedną z cekawszëch analizów ti fòrmë przeprowadzył Paweł Tańsczi w teksce pt. *Piosenka jest sztuką rytmu. Formy wersowe pięciu polskich songów*, „Roczniki Humanistyczne”, 2023, Tom LXXI, zeszyt 12, file:///C:/Users/TF/Downloads/Piosenka_jest_sztuka_rytmu_Formy_wersowe_pieciu_po.pdf, przëstãp: 17.11.2025 r.

[3] Nôpełniészi charakteristyczi kaszëbsczich spiéwów a spiéwków dokònała W. Frankowska w *Muzyce Kaszub. Materiałach encyklopedycznych*, Gdańsk–Wejherowo 2005, s. 178–186.

[4] *Kaszubski śpiewnik domowy*, red. W. Frankowska, Gdynia–Wejherowo 2014, s. 70.

[5] T. Fopke. *Kaszubska piosenka o Gdańsku*, https://www.youtube.com/watch?v=DBnKBOZcDm8, [30.10.2025].

[6] Nagranié je sprzed 15 lat. Dzysôdnia artistka dali jidze spiéwną dargą, skùńczëła wòkalné studia na z Muzyczny Akademii we Gduńskù i Mùzycznym Ùniwersytece Friderika Chopina we Warszawie – wiadło z profilu Facebook wòkalisczki.

[7] W. Frankowska. *Spotkania z muzyką Kaszub. Monografia cyklu koncertów 2002–2020*, Gdynia–Wejherowo 2014, s. 168.

Wiele miast je na swiece,
Chtërnëch chwalbã piesń niese,
Że są snôżé jak jabłuszka w raju.
Ale mie bãdze wiedno,
Miodné sercu le jedno
Mòrsczé miasto, co w mòjim je kraju:

Kòchóny stôri Gduńsk,
Minionëch dzejów kąsk.
Zaklãti w kamieniu
W kùrantów zwònieniu
Kòchóny stôri Gduńsk.
Kòchóny stôri Gduńsk,
Minionëch dzejów kąsk.
Z nim zrzesził jem bëcé,
Tu skùńczëc chcã żëcé.
Kòchóny stôri Gduńsk.

Czedë zazdrzi tu cëzy,
To jaż òczóm nie wierzi
Dłudżim Targã szpacérëjąc sobie.
„Czas sã copnął”– tak mësli,
czej bùdinkóm sã przëzdrzi.
„W wiekù dôwnégò gwësno jem dobie”!
Kòchóny stôri Gduńsk…

W pòdobnym tónie ùtrzimónô je pózniészô spiéwka Tomasza Fópczi pt. *Stolëczny mój gard*[8], co mô dwie mùzyczné wersje[9]:

Wej! Miasto ze snu òdeckniwô.
Ju zéwnął jak chłop wiôldżi gard.

---

[8] T. Fópka, *Z drodżi*, Gdynia 2012, s. 21; T. Fópka. *Z Regionu. Antologiô lëteracczich zbiérków z lat 2002–2012*, Gdynia 2012, s. 145; T. Fópka, *Stolëczny mój gard*, „Najô Ùczba” nr 2 (12), gromicznik 2008, s. IV–V; CD *Wanodżi kòl morza*, Fucus, North Studio 2009; CD *A jô so spiéwiã pò kaszëbskù*, T. Fopke i inni, Swarzewo 2009 oraz CD. D. Pioch. Pò*mianë ùszłotë. Ùczbòwnik kaszébsczëgò jãzéka do drëdżégò etapu ùczbieniô w spòdlëczny szkòle*. Gdańsk 2021.

[9] Autorã mùzyczi do tegò dokôzu je Rafôł Rómpca z karna FUCUS.

Elektrisz: Dzyn! Dzyn! – pòzwòniwô.
Zôczątk – chleba wònią je dnia…
Òdpòcznã pò dłudżi wanodze,
czej z Bòrów wëkùknã na swiat
i bãdã jak nen sztótów złodzéj
w òliwsczi katedrze czas krasc…

Stolëczné mòje miasto,
nômilszi sercu môl
To Gduńsk! Wcyg mało nas tu,
bë mòcni brzmiôł nen głos…
Tak snôżé, jak je stôré.
Co krok czëc dzejów zwãk.
A lëdzëska są dobri –
wnetk kòżdi je jak brat…

Tej rëszã Pòlankama dali
i minã wałãsową chëcz
Cos kùpiã we Wrzeszczu – to sprawi
òstawic tam chòc slédny dëtk…
Kùreszce do brómë zaklepiã,
dze Dłudżi Tôrg, dze Długô je.
Przeńc całą jã mdze gwës nôlepi,
do rzéczi duńc, dze òkrãt żdże…
Stolëczné…

Mòtława pòmału ùsniéwô.
Le gòwôr gòłąbków i méw
tã noc, co chce przińc – òdnëkiwô
a z Òstrowù Spikrzów… spiéw czëc…
„Zapôdô ju smrok” – nóta niese
i dzénny wid przëkrił lamp blôsk.
Ach! Mòże tak w kòsmòsu dzes je –
Jô Gduńskòwi zaspiéwiã zôs:
Stolëczné…

Czej sã przërównô ne dwa tekstë, jidze zmerkac wërazny cyg Łyska do ùkôzaniô wielewiecznoscë miasta. Autór drëdżi spiéwë, chòcô nawlékô do historie – skùpiô sã na dzysdniowòscë i pòdczorchniwô stolëczny charakter gardu nad Mòtławą. Nen centralny charakter Gduńska je zaznaczony téż w jinych jegò spiéwkach: *Grif i Gduńsk*[10] a *Cyber-sowa 3005*[11]. W *Grif i Gduńsk*, co je namieniony dzecoma, Gduńsk wëstãpiwô kòl grifa jakno symbòl Kaszëb. W pòsobnym teksce autór bédëje wizjã miasta jakno stolëcy Ùnie w przińdnoscë ze zagôdkòwą cyber-sową, jakno swòjistim òdpòwiednikã miticznégò grifa:

Òrzłowi dzëb i lwòwé paje –
Kòżdi Kaszëba grifa znaje!
Na żôłtim pòlu bùszno stôwô,
Staniców naszich je òzdobą.

Gduńsk je stolëcznym naszim miastã
Nôpierszim gardã Kaszëb lat sta
Dze leżą zemi ti ksążãta,
Ò chtërnëch mùszimë pamiãtac!

Cyber-sowa 3005[12]

Szósti je strumiannik
Trzë tësące piąti.
„Pële żëcô" łiknã dwie,
wińc bùten móm chãc…

Gduńsk – stolëczné Ùni miasto.
Gduńsk znôw witô dzéń.
Cyber lëdze turzą. Leno
Cyber-sowa spi…

---

[10] *Kaszubski śpiewnik domowy*, s. 68–69; *Pieśni kaszubskie w opracowaniu Marzeny Graczyk na 3-głosowy chór mieszany*", wydanie II poszerzone, Wejherowo 2019, s. 63; CD *Czë mùcha mô jãzëk? – Wiérztë dlô dzecy. Akademia Bajki Kaszubskiej część 6*, Gdańsk 2016; T. Fopke *Piosenki dla knôpika i dzéwczątka. Piosenki kaszubskie dla małych dzieci*, Chwaszczyno–Gdańsk 2011, s. 25; *Kaszëbskô chrestomatiô. Wëbiér tekstów do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka dlô sztudérów*, red. M. Cëbùlsczi, T. Fópka, M. Klinkòsz, H. Makùrôt, J. Pòmierskô, G. Schramke. Gduńsk 2015, s. 257.

[11] Autorã mùzyczi je Bartłomiéj Kùnc.

[12] CD *Młodi dlô Gduńska*, „Dziennik Bałtycki. Polska" 2008.

Mòja cyber-białka
Sedzy w cyber-krómie
W cyber-chëczi – cyber-kòt
Na cyber-łónie…
Gduńsk…

Gduńsk jakno gard – sedzbã kaszëbskò-pòmorsczich ksążąt a jakno geògraficzny pąkt òdnieseniô nalezc mòże w dokôzach Jana Trepczika[13], pioniera kaszëbsczi regionalny spiéwë. W *Smierc Swiãtopôłka*[14], titułowi kaszëbsczi ksążã ùmiérô w zómkù na „Gduńska wòjarsczi górze” a w himnie *Zemia rodnô* Kaszëbë sygają „òd Gduńska tu, jaż do Roztoczi bróm”.

Zemia traktowónô je przez dzél strzodowisków jakno kaszëbsczi himn[15], co ùczëniłë z ni przédną spiéwã swòjëch òrganizacjów. Są pòstrzód nich Sztudérsczi Klub „Pomorania” a Radzëzna Kaszëbsczich Chùrów i Karnów[16]. Jakno kaszëbsczi nôrodny himn ta spiéwa wëbrzmiéwô w pôłnié na antenie Radia Kaszëbë. Dokôz ten dozdôł sã òsóbnégò òpracowaniô – lëterackò-dejowi analizë pióra Mariolë Pòbidińsczi, dze czëtómë m.jin.

> I tu po raz kolejny, na pozór dość oczywista próba określenia zasięgu terytorialnego opisywanej krainy każe czytelnikowi odnieść się do historii, a badaczowi twórczości Jana Trepczyka do poglądów Zrzeszińców, odwołujących się do Aleksandra Majkowskiego. Gdańsk to historyczna stolica Pomorza, w katedrze oliwskiej pochowani są książęta pomorscy (z tego względu bywa ona nazywana kaszubskim Wawelem) – pierwszy wyznacznik granicy jest więc jasny.[17]

Gduńsk jakno môl, gdze „Wisła òd Krakòwa w pòlsczé mòrze płënie” nalôzł sãw piesni Féliksa Nowòwiejsczégò do słów Heronima Derdowsczégò pt. *Marsz kaszubski*, bédowóny jakno kaszëbsczi himn kaszubski przez Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié.[18]

---

[13] Wicy ò ùtwórstwie Jana Trepczika, w tim bibliografiã i diskògrafiã jegò „gduńsczich” dokazów – jidze nalezc w ksążce pòd redakcją Witosławë Frankòwsczi pt. *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, wëdóny przez Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2017.

[14] J. Trepczyk. *Lecë choranko*, Gdańsk–Wejherowo 1980, s. 45.

[15] W. Frankowska, *Hymny kaszubskie*, https://kaszubopedia.pl/index.php/glossary/hymny-kaszubskie/ [30.10.2025].

[16] T. Fópka, *Kòmù spiéwómë kaszëbsczé himnë wszëtczé*, „Pomerania” 2014, nr 5, s. 24–26.

[17] M. Pobidyńska, *„Zemia Rodnô” – kaszubski hymn narodowy,* https://kaszebsko.com/wp-content/uploads/2022/12/Zemia-Rodno-kaszubski-hymn-narodowy.pdf, s. 3–4, [30.10.2025].

Gdańsk, jakno „historicznô stolëca Kaszëb” [19] „zacwierdzony” òstôł w dogôdënkù prezydenta tegò miasta Pawła Adamòwicza z bùrméstrã Kartuz Grzegòrzã Gòłuńsczim. Òd tegò czasu je òprzestóné ùżëwac tôblëców witającëch na greńcach miasta z nôdpisã „Gdańsk – stolëca Kaszëb witô”, a w môl tegò je „Gdańsk – historicznô stolëca Kaszëb witô”. Kartuzë promùją sã jakno stolëca Kaszëb. [20]

Skòrno Gdańsk òstôł òpatrzony „historicznym” kaszëbsczim przëdómkã, tej mòże nańdzemë ò nim wielné wzmiónczi wzmiónczki w lëdowëch kaszëbsczich spiéwach? Na to kaczé, jak sã òkôzywô, pëtanié próbùje òdpòwiedzec prof. Witosława Frankòwskô w swòji internetowi prelekcji ò gdańsczi audiosferze[21]: „Przejrzawszy ponad 1000 pieśni ludowych, i to dwukrotnie – znalazłam zaledwie kilka, w których wzmiankowany jest Gdańsk”. Badérka przëwòłiwô słowa: „płënie wòda òd ògroda do samégò Gduńca” czy „czejbëm miała piórkò jak dzëkô gąska, lecała bëm za Jaszeńkã do samégò Gduńska”, sytuując w nich Gdańsk jako „szczególne miejsce odniesienia”.

Chcemë warcëc tej do autorsczégò kaszëbsczégò ùtwórstwa. Francëszk Sãdzëcczi w spiéwie pt. *Bówka i Kaszubka*[22] ze swòji *Kaszëbsczi wieczornicy* pòstawił gdańsczégò kùńdã – *bówkã* naprocëm kaszëbsczégò dzewùsa, chtërno w òdpòwiescë na jegò „kóńsczé wrëje” rzucô:

Ni móm z tobą, bówkò, sprawë!
Spluwôj dali do Mòtławë.
Czej chcesz kùsa miec,
Kusznij kùrã w… rzëc!

Ten dokôz i czilka jinëch przëwòłónëch w tim òpracowanim nalazłô sã na wëjątkòwi platce bédowóny Gduńskòwi, pt. *Młodi dlô Gduńska*[23], wëdóny przez „Dziennik Bałtycki Polska” i gduńskie Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié w rokù 2008 na Zjôzd Kaszëbów w tim miesce. Wëstąpilë: Chëcz (*Gdańsk*), Bubliczki Kashubian Klezmer Band (*Ò pòtkaniu Żëda z Kaszëbą, Dzéwczëca nie ùstrzeżesz*), The Rozmish (*Kùtrowô pòlka, A w Raduni krwawô wòda*), Fucus (*Kòchóny stôri Gduńsk, Stolëczny mój gard*), C.Z.A.D. (*W Długą, Cyber-sowa 3005*), The Damrockers (*Do miasta, Wróc na Kaszëbë*), Kùtin (*Na akwareli żëcô, Bówka i Kaszëbka*), Wãdzëbôczi (*Jopejsczé piwò, Gòdnik 70’*). Płita bëła wëjątkòwô nié leno òbez nã dedikacjã. Pòtkałë sã na ni karna, co bëłë z różnëch mùco bëłë z różnëch mùzycznëch gniôzdów, òd spiéwóny pòezji (Kùtin), przez fòlk (Fucus), fòlk-rocka (The Rozmish), dali rocka (Wãdzëbôczi, Chëcz), techno-dance (C.Z.A.D.) – pò punk-rocka (The Damrockers). Dlô karna Bubliczki Kashubian Klezmer Band to bél płitowi debiut.

---

[18] https://www.kaszubi.pl/article/view/hymn-kaszubski [01.11.2025].

[19] K. Kulikowska, *Stolice Kaszub*, https://kaszubopedia.pl/index.php/glossary/stolice-kaszub/ [31.10.2025].

[20] T. Fópka. *To kaszëbskô stolëca*. „Pomerania” 2016, nr 10, s. 67.

[21] W. Frankowska, *Kaszubi i kaszubszczyzna w krajobrazie muzycznym Gdańska*, https://www.youtube.com/watch?v=e7qvcnIS7Wg [31.10.2025].

[22] *Pieśni z Kaszub*, red. W. Kirstein, L. Roppel, Gdańsk 1958, s. 46.

[23] J. Stefanowska, *Płyta w prezencie na jubileuszowy zjazd Kaszubów w Gdańsku*, „Norda”, 11.07.2008; J. Wiśniewski, *Bunt na kaszubskiej pięciolinii*, „Pomerania” 2008, nr 9, s. 38–39.

W. Frankòwskô we wspòmnióny prelekcji wskôzywô *Gdańsk* jakno nôbarżi pasowny dlô tegò miasta dokôz na place. To je jedurny trzëjãzëczny bédënk w tim albùmie, autorstwa Môrcëna Pòpka, dze w refrenie prosto czëjemë:

Ja kocham Gdańsk!
Jô kòchóm Gduńsk!
Ich liebe Danzig!

Czile spiéwków òstało z brëkòwnotë przetłómaczonëch dlô wëdôwiznë z pòlsczégò. Nôleżą do nich *Na akwareli życia* Agnieszczi Bradtke a *Ò pòtkanim Żëda z Kaszëbą* Anë Pazdur[24]. W originalnym teksce A. Bradtke, tak jak w przëtrôfkù *Kòchóny stôri Gduńsk* a *Stolëczny mój gard* nalôżómë dialog historie z terôczasnoscą:

Kroczę po bruku historii.
Czuję jej zapach zewsząd.
Spoglądają na mnie lwy.
Na rogu ktoś piosnkę gra.

Chodź pospaceruj ze mną,
Tu historia się toczy.

---

[24] Tłómaczënczi bëłë Tomasza Fópczi.

Za szybą bursztyn świeci
A w górze krzyż Mariacki.
Na Długiej ktoś maluje
Neptun się puszy do mnie.

Spójrz jak żyje Gdańsk.
Wśród Kaszubów – ja.

Na akwareli życia
Gdańsk, Sopot, Gdynia jest.
Słychać wciąż morza szum,
Kaszubskie łodzie płyną.

W kaszëbsczi wersji tekstu A. Pazdur towarzimë Żëdowi w pòtkanim z Kaszëbą. Pòtkanie òdbiwô sã w „Mestwinie", do niedôwna regionalny restoracji przë Straganiarsczi:

Rôz do Gduńska Żid przëjachôł,
Wëladowôł aczipaczi.
Rësził przed se z lózym krukã
Gôrdzel „balsamã" kąsk spłókac.

Zôs Kaszëbie w jegò chëczi
Drãgò strzëmac – białka skrzeczi.
Mùcã włożił, pas przez szlófczi
Wzął do miasta w taszi „stówczi"…

Jeden mô kòmùdné lica,
Drëdżi chwatczi je do bicô.
Pòtkelë sã pòd „Mestwinã":
Chcesz sã ùpic bëlnym piwã? Jo!

Pité, żarté, szpérą dzarté
Bëło tedë w gduńsczi karczmie.
Żid z Kaszëbą – dwaj bratówcë
Do wëpitkù i do tuńca!

Martirologiczną nótã na platce reprezentëją *A w Raduni krwawô wòda* do tekstu Heronima Derdowskczégò z mùzyką Tadeùsza Tëlewsczégò a *Gòdnik’70’*[25] z przejimającą mùzyką Pawła Kerszczki do słów T. Fópczi. Słowa Derdowscégò w kònwencje baladë-kòlibiónczi z wëczëcym òddała Tatiana Kùsmierskô[26]. Je to wspòmnienié masakrë Gduńczónów, co jã zrobilë Krzëżôcë z 12 na 13 smùtana 1308 r.[27]. *Gòdnik’70* tikô sã pózniészégò ò 662 lata wëdarzeniô, czedë Pòlscé Państwò wëszło z barnią na sztrajkùjącëch stoczniowców, zabijającë i reniącë. W pacyfikacjë rozrëchów wzãło téż ùdzél Pòlscé Wòjskò, w tim m.jin. 16. Kaszëbskô Pancernô Diwizjô…[28]

Na ti sami płice nalézemë kùreszcze dokôz pògòdny, cobë nie rzeknąc – biesadny, z pësznym tekstã Felicje Baska-Bòrzëszkòwsczi, pt. *Jopejscé piwò:*

Czej miesąc wschodô nad gardã
Gwiôzdë nad sobą cygnącë
Przë Kòrzenny skrzëpią stôré
Krąconé dãbòwé trapë…

Chtos dlô mie tu nocą ùwarzëł
Bëlné jopejscé piwò.
Znô gôdkã niebiesczi machinë
Heweliusz, co ze mną je pije…

Gwiôzdë na niebie tu wëzdrzą
Jak sztãple dôwnëch wieków.
W cëszë miesączny nocë
Zdrzã w gwiezdny janowi szczit…
Chtos dlô mie…

---

[25] M.T. Meyer, *Gòdnik ‚70 – Wãdzëbôczi,* https://www.youtube.com/watch?v=EkN95zDMhio [31.10.25].

[26] Terô Tatiana Slowi, czerowniczka kaszëbsczi redakcji Polsczégò Radia Gdańsk w likwidacje.

[27] Sz. Mamok, *Czym była rzeź Gdańska (12/13.11.1308 r.)*, https://historiagdanska.pl/rzez-gdanska-1308/ [31.10.2025].

[28] K. Anduła, *Grudzień 1970 r. Ludowe Wojsko Polskie przeciwko Społeczeństwu*, https://wbh.wp.mil.pl/pl/articles/aktualnosci-wbh-42rc/2020-12-13xbd8-grudzien-1970-r-ludowe-wojsko-polskie-przeciwko-spoeczenstwu/ [31.10.25].

Z bogatégò spisënkù gduńsczëch ùlëców w kaszëbsczi piesni kòl *Kòrzenny* nalôżómë téż *Długą*. W dokôzu z mùzyką Bartłomieja Kùnca pt. *W Długą*[29] to na ni òpiérô sã akcjô:

Na Dłudżi czedës jem pòtkôł cã.
Jes wzérała z òkna, ùsmiéwa sã.
Zakùkna rôz – i pò wszëtczim ba –
Cos zniéca sã w nas…
Na dłudżi czas tej òpùszcza mie.
Jem żdôł na ce sómny, jak môłi piesk.
Wiész, co? Tak sã ceszã, że jesmë tu!
Gwës mdze: juleju…

Chcemë jic w dół przez Dłudżi Tôrg,
Zeloną Brómą na mòst, a tej
Artusa Dwór, rôtësz i blós
Krësztofa kùsznąc je mùsz…

Na Dłudżi òb zymk jem ùzdrza cã
Zazdrzónégò w òkno, co w nim jô sta.
Sznëpelduk mie ùpôdł do twòjëch nóg
Jes sã ùdżibnął…
Za długò to pò tim nie wara,
Jem nazôd mia chùstkã i knôpa mia.
Na dłudżi nóm żëwòt zanôszô sã –
To Òna sprawia…
Chcemë jic…

Kòżdi mô swòją „długą”
Kòżdi znô historią, pòdobną do ti…

W radosnym klimace je ùtrzimónô spiéwka Aleksandra Tomaczkowskiego pt. *Kùtrowô pòlka*, dze „pòjedzemë do Gduńska i pùdzem na tôrg”. Na płice wëkònywô jã „The Rozmisz”. To je jedno z nôbarżi energetycznëch wëkònaniów, z przédną elektriczną gitarą. Gduńsk je tuwò wskôzóny jakno rénkòwi plac dlô brzadów rëbacczégò łowieniô.

---

[29] Słowa: T. Fópka.

Zjôzd Kaszëbów, tą razą w Bëtowie w 2009 rokù, stôł sã pòdskôcënkã do stwòrzeniô zjazdowi spiéwczi pt. *W Bëtowie*[30], dze mómë:

Òd Bôłtu, z wejrowsczich przëszlë strón,
Z Brus i Kartuz téż tu są!
Zez Gdini, ze Gduńska wanożą
Kòżdi naszińcã, swój!

Mòtiw Gduńska i tamstądka wanodżi, ną razą na môl narodzeniô Jezësa – je téż pòtikóny w terôczasnëch gòdowëch spiéwach. Witosława Frankòwskô piszącë ò topònimicznëch òdniesieniach w kaszëbsczich regionalnëch kòlãdach scwierdzywô: „Podobnie jak w przypadku wielu kolęd polskich od baroku począwszy, charakterystyczną cechą kolęd lokalnych stała się asymilacja treści ewangelicznych. Dokonało się to przede wszystkim za za sprawą przeniesienia miejsca narodzin Chrystusa z Ziemi Świętej w rodzime realia – z wszelkimi tego faktu konsekwencjami.”[31] Stądka je i Gduńsk w kaszëbsczich pastorałkach. Werónika Kòrthals spiéwô w swòjim dokôzu pt. *Gloria dlô Jezëska*[32]:

Czej Jezësk na swiat przëchòdzy,
Przënôszô ceszbã dlô lëdzy.
Spiéwają w Gduńskù, Wejrowie
Òjcowie, matczi, sënowie

Autorsczi duet: Jerzi Stachùsczi (muz.) i Eugeniusz Prëczkòwsczi (sł.), pòstrzód cziledzesąt swòjich kòlãdów stwòrzonëch òd 1996 rokù[33] – wpisywô Gduńsk w dokazu pt. *Gón*[34], stôwiającë gò w jedny rédze z Rzimã, Pùckã i Przedkòwã:

Bòżé Dzeckò wnôszô mòc
W lëdztwa kòżdi stón:

---

[30] Mùzyka: Tadeùsz Kòrthals, słowa Tomôsz Fópka.

[31] W. Frankowska, *Kolędowanie na Kaszubach. Dzieje kolęd na Pomorzu od XVI do XXI wieku*, Warszawa 2015, s. 273.

[32] CD *W darënkù na Gòdë,* MALVISION, Swarzewo 2014. Słowa kolędy są autorstwa T. Fopkego.

[33] W spiéwnikù *Serce miec*, wëdónym na 20-lecé artisticzny wespółrobòtë ùtwórców (Banino 2014) – je 87 spiéwk.

[34] CD *Farwë Kaszëb*, Spiéwné Kwiôtczi, Banino 2025.

W Rzimie, Gduńskù, w Pùckù, chòc
Téż w przedkòwsczi dóm.

Na jiny kòlãdowi place *Kolędy z tatą* czëjemë ò „kaszëbsczi stolëcy”, to je ò… Gduńskù, co wënikô chòcle z chùtni przëwòłóny dzecny spiéwczi *Grif i Gduńsk* tegò samégò autora:

Òd Bôłtu, ze Stołpë, z kaszëbsczi stolëcë
Wanożi z redotą lud.
Je Môrcën i Wanda, są starszi i dzecë,
Gwiôzdë prowadzy jich wid.
Z Lëpniców w darënkù zabôwków miech pełny
A w kankach mlékò i miód.
Zôs z Gdinie nôlepszé dlô dzôtków pielëszczi,
Kòlibka, grochòtczi są[35].

Jakno kaszëbscé miejscé przińscô Bòżégò Sëna na swiat przeważno sã tipùje Bëtowò. Prof. W. Frankòwskô wskôzywô téż Swôrzewò, Siónowò, Kartuzë, Kòscérznã, Hél i Pùck[36]. *Novum* je tedë dzysdniowô gòdowô spiéwa, gdzie môlã, dze turzą z gòdowim pielrzimkama je… Chwaszczëno. Téż i tuwò wëstãpiwô niedaleczi Gduńsk:

Jidą z Gdini, garną z Czelna, z Gduńska, Żukòwa są w drodze,
Bò to w Chwaszczënie sã Jezësk nóm Kaszëbóm dzys ùrodzył.
Je ju szôłtës, radny z gminë, ksãżi dwùch a òrganista.
Jidą piechti z Mazurowa, z Dargaczewa, i załiskna![37]

Eugeniusz Prëczkòwsczi je autorã słowów do trzech pòsobnëch spiéwk z Gduńskã w tle. W *A më so gôdómë* (mùz. J. Stachursczi)[38] je geògraficzny wątk. Gduńsk zaznôczô swim piktogram mapã Kaszëb, co je ùsadzonô w ùkładze norda- pôłnié:

---

[35] *Ùrodzył sã Jezësk*. Tomasz Fopke. *CD Kolędy z Tatą 2012*.
[36] W. Frankowska. *Kolędowanie*…, Warszawa 2015, s. 274.
[37] T. Fopke, *Gwiôzdka z Chwaszczëna*. Niepublikowana
[38] T. Fópka, E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Piesnie Rodny Zemi*, Rost, Banino 2003, s. 14.

Jesmë dzôtczi z Chòjnic, z Hélë
I òd Gduńska jesmë më!
Më, jak wiedno przódë, wejle,
Pò kaszëbskù gôdómë.

W spiéwce pt. *Tatczëzna*[39] Prëczkòwsczi (mùz. Tomôsz Dorniak), zakòrzenił Gduńsk wërazno na wschòdze kraju Kaszëbów, céchùjącë òsoblëwi znak krziż:

Jaż òd Gduńska pò kréz słëpsczi
I òd Chòjnic jaż pò Hél
Sã rozcygô krôj kaszëbsczi
Nóm nômilszi w swiece môl!

Historiczny mòtiw dërchaniô Kaszëbów, przëtomny chòcle kòl Trepczika (*Smierc Swiãtopôłka*, *Zemia rodnô*) – pòkôzóny òstôł przez Prëczkòwsczégò w spiéwce pt. *Jantar*”[40] (mùz. Tadeùsz Kòrthals):

Z Gduńska pò mùrë Arkónë
Jesmë tu bez dzesãc wieków.
W Szczëcënie ksążatów trónë
Kaszëbów z bùchë i zwëków.

Wôżny môl Òliwë (dzysô dzéla Gduńska) w kaszëbsczi historii, co gò Alojzy Nôdżel wskôzôł we wierszu pt. *Òliwa*[41] weszło do skôrbnicë mùzyczi regionu za sprawą rusczégò kòmpòzytora Aleksandra Żurbina i jegò triptiku *Cassubia cantat*[42]:

Sławetné sztërczi
Damią w marmùrze.
Kaszëbsczi Wawel
Òpòcuszkù
Szukô historëji…

---

[39] *Nótë kaszëbsczé. Pòpùlarné piesnie*, oprac. E. Prëczkòwsczi, Banino 2008, s. 21.
[40] Rodny Voice, *Jantar*: https://www.youtube.com/watch?v=MxQ9e-q2YeY [01.11.2025].
[41] A. Nagel, *Mòje wiérztë. Poezje zebrane*, Gdynia 2010, s. 61.
[42] Album CD *Kaszuby w pieśni artystycznej*, W. Frankowska i inni, Studio MTS 2014.

Nié mògło zafelac Gdańska w dwadzestopierszostalatnëch kaszëbsczich mùzycznëch artefaktach. Hewò w òperze Michała Dobrzińscégò pg libretta T. Fópczi pt. *Rebeka*, w trzecym akce dokôzu pòjôwiã sã sądowi swiôdk, pani z wòalką – Stazja zez Gduńska[43].

Elbląskô terôczasnô kòmpòzytorka, Magdaléna Garbeckôa w swòjim, prawëkònónym w stëcznikù rokù 2024 cyklu *Kaszubskie pieśni miłosne na sopran i baryton z fortepianem*[44] dała song pt. *Jednôsti Jegò – z drodżi*. Ten tekst, autorstwa T. Fópczi nalôzł sã chiżni na krążkù z kaszëbsczima miłotnyma duetama pt. *Miłota* – jakno deklamacjô w wëkònanim Adama Hebla[45]. Gduńsk je tam môlã, dze sã załôtwiô sprawë…

Kòchlińskô mòja! Pôłnié
Mie wczora szmaka baro.
Jesz mùszã bëc dzys w Gduńskù
Załatwic sprawã starą…

Rézã przez kaszëbsczi mùzyczny repertuar zez Gduńskã w tle, zakùńczimë na wspòmnienim dokazów dwùch zasłużonëch dlô kùlturë regionu ùtwórców zrzeszonëch z Żukòwã.

Edmùnd Lewańczik, zawòłóny pleskòt, kaszëbsczi zapòwiôdôcz, ale téż artisticzny czerownik karnów „Bazunë” z Żukòwa i „Redzanie” z Redë òstawił pò se jeden dokôz „gduńsczi”. To je *Czej stanã na sztrądze*[46], dze w pierszi sztrófce napisôł:

Kaszëbi òd dôwien dôwna
Nad Bôłtã mieszkają.
Pilëją mòrsczégò sztrądu
Òd Gduńska do Hélu.

---

[43] *REBEKA* – Opera Kaszubska (Wejherowskie Centrum Kultury), https://www.youtube.com/watch?v=vDZbtjAjnPc [01.11.2025].

[44] M. Szumny, *Kaszubskie pieśni miłosne… i nie tylko. Muzyczne spotkanie z Magdaleną Garbecką,*
https://pomorskie.eu/kaszubskie-piesni-milosne-i-nie-tylko-muzyczne-spotkanie-z-magdalena-garbecka/?doing_wp_cron=1761999903.0332870483398437500000 [01.11.25].

[45] CD *Miłota*, Kaszubska Agencja Artystyczna, Chwaszczyno 2012.

[46] E. Lewańczyk, *Wanoga z piesnią. Zbiórk piesni lëdowëch i religijnëch*, Żukowo 2014, s 46.

Pòpùlarną spiéwką strzód fòlkloristicznëch karnów je *Pòjedzemë na Kaszëbë*[47] autorstwa dôwnégò dirigeńta żukòwsczégò chùru „Harmónia" Efrema Trédera do słów Francëszka Sãdzëcczégò, dze jesmë zachãcywóny do gduńsczëch warceniów:

Wrócymë do Gduńska kùtrã,
Na to wiedno czas.
Nie dómë mù przińc do zgùbë,
Bò to je Gduńsk nasz.

Wniosczi

Z kaszëbsczich miastów, miejscowòsców, nôbarżi „òspiéwóne" je Wejrowò, Dëchòwô Stolëca Kaszëb[48]. Przëwòłóné w tim òpracowanim kaszëbskò-jãzëkòwé spiéwné dokazë, w jaczëch pòstrzédno abò bezpòstrzédno wëstãpiwô Gdańsk – nie robią zbioru, co bë zabiérôł dech. Mòże rzeknąc, co nie je jich za wiele, równak kòżdô wcyg piãknieje, kò nie jidze miec we wątpienim krôsë, tematicznëch zjinaczeniów czë stilisticzny wielnotë dokazów. Taczi je téż Gduńsk, co swòje bògactwò bùdowôł i bùdëje na różnorodnoscë i òtemkłoscë. Nie je tej do dzëwù, co Kaszëbi, nie zdrzącë na jiné pòwòdë – wskôzywają to miasto jakno swòją stolëcã.

Gduńsk wëstãpiwô w spiéwkach a spiéwach jakno historiczny môl, zaznaczenié kaszëbskòscë na mapie – jaż pò kaszëbskczé ùstolëcznienié. To tam mòżna załatwic ùrzãdowé sprawë, sprzedac rëbë i jiné towôrë, wëpic bëlné piwò a… zakòchac sã. Je w kòlãdach. Ò kaszëbsczim Gduńskù spiéwô sã w òperze, przë fòrtepianie, w chùrze i w regionalnym karnie. Młodzëzna szukô téż różnëch „gduńsczëch" mùzycznëch stegnów: òd spiéwóny pòezji (Kùtin) pò punk-rocka (The Damrockers). Gduńsk je do zajisceniô a do bùsznieniô sã nim kòl jegò mieszkańców a dla turistów – atrakcją bez wątpieniô. Dlô nas, Kaszëbów je prosto nasz, ò czim zagwësniwómë spiéwająco.

---

[47] W. Treder, *Grôjta Kaszëbi, zbiór utworów regionalnych*, Sierakowice–Wejherowo 2016, s. 28.

[48] T. Fópka, *Mòje Wejrowò. Miasto òspiéwóné*, „Pomerania" 2025, nr 2, s. 46–50.

Bibliografiô:

Encyklopedia. Bliżej muzyki, red. Janusz Ekiert, MUZA SA,Warszawa 2006.

Fopke, Tomasz, *Piosenki dla knôpika i dzéwczątka, Piosenki kaszubskie dla małych dzieci*, Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Chwaszczyno–Gdańsk 2011, s. 25.

Fopke, Tomasz, *Z drodżi*, Region, Gdynia 2012, s. 21.

Fópka, Tomôsz, *Mòje Wejrowò. Miasto òspiéwóné*. „Pomerania" 2025, nr 2.

Fópka, Tomôsz; Prëczkòwsczi, Eugeniusz; Stachùrsczi, Jerzi, *Piesnie Rodny Zemi*, Rost, Banino 2003.

Fópka, Tómk, *Kòmù spiéwómë kaszëbsczé himnë wszëtczé*, „Pomerania" 2014, nr 5, s. 24–26.

Fópka, Tómk, *Stolëczny mój gard*, „Najô Ùczba" 2008, nr 2, s. IV–V.

Fópka, Tómk, *To kaszëbskô stolëca*, „Pomerania" 2016, nr 10, s. 67.

Fópka, Tómk, *Z Regionu. Antologiô lëteracczich zbiérków z lat 2002–2012*, Gdynia, s. 145.

Frankowska, Witosława, *Kolędowanie na Kaszubach. Dzieje kolęd na Pomorzu od XVI do XXI wieku*, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2015.

Frankowska, Witosława. *Spotkania z muzyką Kaszub. Monografia cyklu koncertów 2002–2020*, Region z Gdyni, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2014.

Kaszëbskô chrestomatiô. Wëbiér tekstów do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka dlô sztudérów. Zrëchtowało karno: Mark Cëbùlsczi, Tomôsz Fópka, Małgòrzata Klinkòsz, Hana Makùrôt, Justina Pòmierskô, Grégòr Schramke. Wëdowizna Gduńsczégò Ùniwersitetu, Gduńsk 2015.

Kaszubski śpiewnik domowy, red. Witosława Frankowska, Region z Gdyni, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2014.

Kirstein, Władysław; Roppel, Leon, *Pieśni z Kaszub*, Gdańsk 1958.

Lewańczyk, Edmund, *Wanoga z piesnią. Zbiórk piesni lëdowëch i religijnëch*, ZK-P w Baninie, Żukowo 2014.

Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku, red. Witosława Frankowska, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2017.

Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne, red. Witosława Frankowska, Oficyna Czec, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2005.

Nagel, Alojzy, *Mòje wiérztë. Poezje zebrane*, Region, Gdynia 2010.

Nótë kaszëbsczé. Pòpùlarné piesnie, oprac. Eugeniusz Prëczkòwsczi, Rost, Banino 2008.

Pieśni kaszubskie w opracowaniu Marzeny Graczyk na 3-głosowy chór mieszany, wydanie II poszerzone, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2019.

Pryczkowski, Eugeniusz; Stachurski, Jerzy, *Serce miec*, Banino 2014.

Stefanowska, Janina, *Płyta w prezencie na jubileuszowy zjazd Kaszubów w Gdańsku*, „Norda”, 11.07.2008.

Tański, Paweł, *Piosenka jest sztuką rytmu. Formy wersowe pięciu polskich songów*, w: „Roczniki Humanistyczne”, Tom LXXI, zeszyt 12, UMK, Toruń 2023.

Treder, Witold, *Grôjta Kaszëbi, zbiór utworów regionalnych*, GOK Sierakowice, MPiMK-P w Wejherowie 2016.

Trepczyk, Jan, *Lecë choranko*, Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskie oddział w Gdańsku, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Gdańsk–Wejherowo 1980.

Wiśniewski, Jan, *Bunt na kaszubskiej pięciolinii*, „Pomerania” nr 9 (412), wrzesień 2008.

Diskògrafiô:

CD *A jô so spiéwiã pò kaszëbskù*, Radio Gdańsk/ North Studio 2009.

CD *Czë mùcha mô jãzëk? – Wiérztë dlô dzecy. Akademia Bajki Kaszubskiej część 6*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2016.

CD Danuta Pioch, P*òmianë ùszłotë. Ùczbòwnik kaszébsczëgò jãzéka do drëdżégò etapu ùczbieniô w spòdlëczny szkòle*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Gdańsk 2021.

CD Farwë Kaszëb, Spiéwné Kwiôtczi z Banina 2025.

CD *Kaszuby w pieśni artystycznej*, Studio MTS 2014.

CD Kolędy z Tatą 2012, Kaszubska Agencja Artystyczna, Chwaszczyno 2012.

CD *Miłota*, Kaszubska Agencja Artystyczna, Chwaszczyno 2012.

CD *Młodi dlô Gduńska*, „Dziennik Bałtycki. Polska” 2008.

CD *W darënkù na Gòdë*, MALVISION 2014.

CD *Wanodżi kòl morza*, Fucus, North Studio 2009.

Netografiô:

Anduła, Kamil, *Grudzień 1970 r. Ludowe Wojsko Polskie przeciwko Społeczeństwu*, https://wbh.wp.mil.pl/pl/articles/aktualnosci-wbh-42rc/2020-12-13xb-d8-grudzien-1970-r-ludowe-wojsko-polskie-przeciwko-spoeczenstwu/ [31. 10.25].

Fopke Tomasz, *Kaszubska piosenka o Gdańsku*, https://www.youtube.com/watch?v=DBnKBOZcDm8, [30.10.2025].

Frankowska Witosława, *Hymny kaszubskie*, https://kaszubopedia.pl/index.php/glossary/hymny-kaszubskie/ [30.10.2025].

Kulikowska Katarzyna, *Stolice Kaszub*, https://kaszubopedia.pl/index.php/glossary/stolice-kaszub/ [31.10.2025].

Frankowska Witosława, *Kaszubi i kaszubszczyzna w krajobrazie muzycznym Gdańska*, https://www.youtube.com/watch?v=e7qvcnIS7Wg [31.10.2025].

Meyer, Mateùsz Titës, *Gòdnik ,70 – Wãdzëbôczi,* https://www.youtube.com/watch?v=EkN95zDMhio [31.10.25].

Pobidyńska Mariola, *Zemia Rodnô – kaszubski hymn narodowy,* https://kaszebsko.com/wp-content/uploads/2022/12/Zemia-Rodno-kaszubski-hymn-narodowy.pdf, s. 3–4, [30.10.2025].

REBEKA – Opera Kaszubska (Wejherowskie Centrum Kultury), https://www.youtube.com/watch?v=vDZbtjAjnPc [01.11.2025].

Rodny Voice, *Jantar*: https://www.youtube.com/watch?v=MxQ9e-q2YeY [01.11.2025].

Szumny, Marcin, *Kaszubskie pieśni miłosne… i nie tylko. Muzyczne spotkanie z Magdaleną Garbecką,* https://pomorskie.eu/kaszubskie-piesni-milosne-i-nie-tylko-muzyczne-spotkanie-z-magdalena-garbecka/?doing_wp_cron=1761999903.0332870483398437500000 [01.11.25].

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, https://www.kaszubi.pl/article/view/hymn-kaszubski [01.11.2025].

Joana Ginter
Gduńsczi Ùniwersytet

Òbrôz Gduńska we szkòłowëch ùczbòwnikach do kaszëbsczégò jãzëka

The Image of Gdańsk in School Textbooks for the Kashubian Language

SKRÓCËNK:

Artikel przedstôwiô wëzwëskanié mòtiwu Gduńska (gardu *in pleno*, a téż jegò pòsobnëch elementów) w czilenôsce szkòłowëch ùczbòwników do kaszëbsczégò jãzëka, co je wëdało òd 2007 r. Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié. W nëch książkach Gduńsk pòkôzelë òsoblëwie jakno stolëczny gard – historiczny, ksążãcy, mdący hańdlowim òstrzodkã; chòc biwô i tak, że pòzwa *Gduńsk* je ùżiwônô czësto mechaniczno, np. w gramaticznëch cwiczënkach. W badérowanim òstałë wëzwëskóné etnolingwisticzné metodë, jak elementë jãzëkòwégò òbrazu swiata.

KLUCZOWÉ SŁOWA:

Gduńsk, ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka, jãzëkòwi òbrôz swiata

ABSTRACT:

The article presents the use of the motif of Gdańsk – both the city as a whole and its constituent elements – in over a dozen school textbooks for the Kashubian language published since 2007 by the Kashubian-Pomeranian Association. In these books, Gdańsk is depicted primarily as a capital city: historical, ducal, and a center of trade. In some cases, however, the name *Gdańsk* is employed in a purely mechanical way, for example in grammar exercises. The analysis draws on ethnolinguistic methods, including elements of the linguistic worldview framework.

KEY WORDS:

Gdańsk, Kashubian language textbook, linguistic worldview

Wstãp

Gduńsk to je nôwiãkszô môlëzna na Pòmòrzim (z pòzdrzatkù na wiéchrzëznã, pò włączenim mòrsczich wòdów, nôwiãkszô w Pòlsce), stolëca pòmòrsczégò wòjewództwa i sedzba jegò wëższëznë, nôwôżniészi òstrzódk kùlturowi, nôùkòwi a gòspòdarczi nordowi Pòlsczi. To téż je gard głãbòk òsadzony w historie, z zôczątkama, co sygają X stolatô; wôżny m.jin. dlô Kaszëbów – mdący „jakby symbolem losów ziemi kaszubskiej, wolnej i zniewolonej, ale wiernej sobie i swojemu miastu”[1]. Ni mòże gò òminąc w regionalny edukacje, czegò dokazã są m.jin. ùczbòwniczi do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka.

W hewòtnym artiklu chcã pòkazac òbrôz Gduńska we wszëtczich 16 ùczbòwnikach dopùszczonëch do szkòłowégò ùżëtkù (òb. lëteratura pòdmiotu w bibliografie), jaczé òstałë ùprzëstãpnioné na starnie Skarbnica Kaszubska[2]. Nen òbrôz je òpiarti òsoblëwie na przeswiôdczenim, że Gduńsk to kaszëbsczé centrum, stolëca, bò w nim mają swòje sedzbë nôwôżniészé kaszëbsczé institucje (Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, Kaszëbsczi Institut, redakcjô „Pòmeranii”), tuwò są rëchtowóné wôżné wëdarzenia (np. zjazdë delegatów KPZ, ùroczëznë wrãcziwaniô Òrmùzdowi Skrë a Medalu Stolema), tuwò – w Òlëwie – je symbòlicznô kaszëbskô nekropòliô[3].

Gduńsk – stolëczny gard

Gduńsk je wiôldżi, wôżny i òglowò znóny; „Ò Gduńskù wiedzôł kòżdi Kaszëba” ([15] s. 83)[4], jak czëtómë w ùczbòwnikù *Pòmianë z ùszłotë*. Prosto *stolëcą Kaszëb* òstôł pòzwóny w ksążce *Kaszëbsczi òdkriwca 6*; nôdpis

---

[1] T. Bolduan, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 2002, s. 412.

[2] http://skarbnicakaszubska.pl/podreczniki [przëstãp: 22.06.2025]. Nie są to wszëtczé ùczbòwniczi, co je dopùszczëlë do szkòłowégò ùżëtkù pò 2017 r., to je pò pòzmianie edukacyjnégò systemù z 6+3+2/3/4-klasowégò na 8+3(+2)/4/5-klasowi, òb.: C. Obracht-Prondzyński, J. Pomierska, Ł. Grzędzicki, *Kaszubi w III RP. Polityka – prawo – edukacja – tożsamość*, Gdańsk 2019, s. 158.

[3] C. Obracht-Prondzyński, T. Fopke, K. Kulikowska, *Współczesna kultura kaszubska*, Gdańsk 2018, s. 84.

[4] Z przëczënë wielnëch òdnieseniów do czilenôsce ùczbòwników – żebë artikel béł przezérny, są w nim dwa ôrtë przëpisków: zwëkòwé, co prowadzą do bibliografie przedmiotowi, a klamrowé, co czerëją do lëteraturë pòdmiotowi òznôczony numrama òd [1] do [16].

(temat ùczbë) *Remùs przëbiwô do stolëcë Kaszëb* ([8] s. 104) jednoznaczno wskazywô na òsoblëwą rangã gardu na Kaszëbach. Z jedny stronë stolëcznosc Gduńska je gwësnô – òb. np. tikający sã go pòlét w ùczbòwnikù do strzédny szkòłë: „Pòdôj swòje argùmentë, że słëchô mù sã miono stolëcë Kaszëb" ([1] s. 81); z drëdżi – tej-sej pòdôwają, że je to blós jedna z czile stolëców (np. [6] s. 51; [15] s. 189–190).

Aùtorowie ùczbòwników ùznają, że Gduńsk – jakno stolëczny gard – je ju w jaczims stãpniu znóny ùczniom starszich klasów spòdleczny szkòłë. Nã nôdbã je widzec m.jin. w pierszim pòléce w ksążce *Pòmianë z ùszłotë*, co sã tikô òdjimka, jaczi ùkazywô z niespòdzajny perspektiwë Dłudżé Pòbrzeżé: „Rzeczta, co widzyta na òdjimkù. Jaczé są waje wspòminczi z latnëch feriów?" ([15] s. 6). Nen pòlét przëjimô, że tipòwi pòmòrsczi ùczéń spòdleczny szkòłë je w sztãdze rozpòznac Gduńsk pò Żôrawiu (nawetka pòkôzónym z bòkù) i bùdinkach (kamieńcach) nad Mòtławą.

W historicznym centrum stolëcë Kaszëb mòże ùzdrzec wôżné òbiektë, ò jaczich piszą w ùczbòwnikach, a są to: *Wësokô Bróma* ([8] s. 105), to je *Wëszawné Wrota* ([15] s. 80); *rôtesz Stôrégò Miasta* ([16] s. 121; [8] s. 105; [15] s. 80); *sztatura Krësztofa* ([16] s. 121), pòzwónô téż *wòdownicą Krësztofa* ([15] s. 80) abò prosto *Krësztofã* ([8] s. 105); *Żurôw* ([8] s. 105), to je *Dwiżnik* ([15] s. 80); *rôtesz Głównégò Miasta* ([8] s. 105), jinaczi *rôtësz Nowégò Miasta* ([15] s. 80); *Mariackô Bazylika* ([8] s. 105) – *Bazylika Mariackô* ([15] s. 80). Pòjedinczo je téż gôdka ò brómach jinszich jak Wësokô: *Złotô Bróma* ([15] s. 80) i *Zelonô Bróma* ([8] s. 105), a téż ò *Dwòrze Artusa* ([15] s. 80) i *kòscele p.w. sw. Katarzënë* ([15] s. 80) – nôstarszim kòscele Gduńska, nié tak baro znónym jak Mariacczi, równak dlô historie Kaszëbów kò wôżniészim, bò ùdëtkòwionym przez pòmòrsczich ksyżëców. Nôbarżi kaszëbskô perspektiwa je w ùczbòwnikù *W jantarowi krôjnie*, w jaczim nalazłë sã krótczé òpisënczi taczich òbiektów, jak: *sztatura Swiãtopôłka Wiôldżégò*, *Dodóm Kaszëbsczi*, *Galeriô Kaszëbsczégò Kùńsztu* ([16] s. 121–122). Barżi „ùniwersalné" òbiektë, jak *rôtësz Stôrégò Miasta* abò *sztatura Krësztofa*, téż są ùkôzóné z kaszëbsczégò pòzdrzatkù: „Tam téż w paradny zalë mają swój môl wôżné dlô Kaszëbów ùroczëznë: wrãczenié Medalu Stolema, Skrë Òrmùzdowi […]", „Wedle legendë, chto pierszi rôz je we Gduńskù, mùszi gòłégò Krësztofa kùsznąc niżi krziża […]" ([16] s. 121).

Mòtiw Krësztofa, co gò nót bëło kùsznąc w slôdk, je chãtno wëzwëskiwóny w ùczbòwnikach do kaszëbsczégò jãzëka. Mdącégò na jedno z Neptunã nalézemë chòcbë na òbkłôdce *Pòmianów z ùszłotë*, a ùmôlnionégò w kaszëbsczim kùlturowim kòntekste – w wëjimkach z lëteracczich dokazów ([1] s. 16–17, 76–77; 2014, s. 11; [8] s. 104) a w pitaniach i pòlétach, co sã tikają nëch wëjimków, np.: „Ò jaczim zwëkù sparłãczonym z Krësztofã pòwiôdelë Remùsowi lëdze z Lëpna? […]” ([8] s. 105); „Na spòdlim pòwiôstczi F. Sãdzëcczégò pòwiédz, jak Kaszëbi gôdelë na pòsąg Neptuna na Dłudżim Targù? / Jaczi òbòwiązk wëpełnił tuszkòwión, czej sã nalôzł pierszi rôz w Gdańskù?” ([1] s. 80). Krësztof je elementã òglowi wiédzë z kaszëbsczégò jãzëka, co pòkazywô np. jegò wëzwëskanié jakno jedno z zéwiszczów w krziżówce dlô ùczniów ósmi klasë – z wëwidnienim: „Kògùm mùszi kùsznąc, przëchôdającë pierszi rôz do Gdańska?” ([10] s. 21).

Jinszé „gdańscczé” pòstace z ùczbòwników do kaszëbsczégò jãzëka to Wòjcech / Swiãti Wòjk ([15] s. 46) i *Panienka z Okienka* ([8] s. 105) – pòstac czekawô, bò mało znónô nawet gdańszczanóm. Nad nima równak górëje ksążã Swiãtopôłk – ten ze sztaturë z nôdpisã *Zrzeszonëch naju nicht nie złómie*, co je w historicznym centrum gardu (òb. np. [15] s. 58; [10] s. 48), i ten z katédrë w Olëwie.

Gduńsk – ksążãcy gard

Òlëwa to, òkòma historicznégò centrum, drëdżi z bùdacjowëch planów kaszëbsczégò Gdańska w ùczbòwnikach, chtëren je téż dobrze znóny ùcznióm starszich klasów spòdleczny szkòłë – òb. pòlét: „Gwësno môta ju bëté w Òliwie. Rzeczta, co wôrt je òbaczëc w nym môlu” ([15] s. 50). Tuwò są *Etnograficzné Mùzeùm* ([16] s. 122) a *katédra* ([16] s. 120; [15] s. 80) – kaszëbsczi Wawel, „Miejsce dla Kaszubów niemal święte, nekropolia książąt gdańsko-pomorskich, do której od pokoleń pielgrzymują Kaszubi”[5]. W ùczbòwnikach pòdczorchiwają, że tu są pògrzebóny ksyżëcowie z dinastie Subisławiców, co wastowelë na Gdańsczim Pòmòrzim òb czas dzélnicowégò rozbicô. Felëje równak nadczidniãcô, że jich òlëwsczi grób je dzysô symbòliczny; kò w ùczbòwnikù *Zôrno mòwë* je nawet gôdka o grobach w wielny lëczbie: ùczéń mô parłãczëc zéwiszcze g*robë ksążąt*[6] *kaszëbsczich* z pòzwą

---

[5] J. Borzyszkowski, *Kaszubi w Gdańsku. Gdańsk stolicą Kaszub? Raz jeszcze*, [w]: *Gedania Cassubia – kaszubskość Gdańska*, red. M. Borzyszkowska-Szewczyk, C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2018, s. 18.

[6] Zôpis w ùczbòwnikù; pòpr. *ksążãt*.

Gduńsk, co sã tikô jednégò z *placów na Kaszëbach, chtërne wôrt je zwiedzëc* ([4] s. 125) – tej Òlëwa to Gduńsk, a Gduńsk to Kaszëbë.

Mùszimë równak w tim placu ùscëslëc, że Òlëwa òsta włączonô do Gduńska dopiérze w 1926 r. – tak tej w dwùch nôwôzniészich lëteracczich dokazach, jaczich wëjimczi są w ùczbòwnikach (*Żëcé i przigòdë Remùsa*, *Ò Panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*), bëła jesz niezanôleżną môlëzną (i to nié tak krótkò, bò kòl 10 km òd Krësztofa), a nié dzélã *stolëcë Kaszëb*. Równak aùtorowie ùczbòwników przëjimają dzysôdniową perspektiwã, np. w *Pòmianach z ùszłotë* rozdzél, w jaczim Pón Czôrlińsczi z dokazu Jarosza Derdowsczégò òbzérô òlëwską katédrã, mô titel *Gduńsk – stôri ksążãcy gard* ([15] s. 80); òbadwa kaszëbsczé planë Gduńska – starogardowi a òlëwsczi – przechôdają nawzôj, jakbë nie bëło midzë nima niżódny daleczëznë. Co je czekawé, w ùczbòwnikach nalézemë téż rëmë, jaczé są we Gduńsku, le òstałë z niegò wëcygnioné, jak Matãblewò – mdącé *W samim sercu Trójmiejsczégò Krôjòbraznégò Parkù* (Pająk, Sorn 2015, s. 19); ùczéń nie dostôwô niżódnégò wiadła, że je to subdzélnica (part dzélnicë) Gduńska.

Òbrôz Gduńska jakno ksążãcégò gardu je dzélã szerszégò òbrazu stolëcznégò Gduńska – kò tam je stolëca, dze sedzba panownika, ksyżëca; „W Eùropie fónkcjã stolëcë w wikszim dzélu pełnią dzysô te gardë, w chtërnëch przez stalata rezydowelë rządzëcelë” ([16] s. 32). Aùtorowie czile ùczbòwników do kaszëbsczégò jãzëka zbùdowelë òbrôz ksążãcégò gardu na taczi sóm ôrt: sygnącë pò wëjimk z dokazu *Ò Panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, w jaczim heroja òbzérô pòdobiznë ksyżëców w òlëwsczi katédrze („Ti ksążãta naszi […] za pamiãcë dôwny / Mielë w Gduńskù nad Redënią zamek swój warowny” itd.). Nen wëjimk nalôzł sã w ksążkach: *Òjczëstô mòwa* ([13] s. 188–189), *W jantarowi krôjnie* ([16] s. 127), *Pòmianë z ùszłotë* ([15] s. 82–83) a téż *Kaszëbsczi òdkriwca 6* ([8] s. 74–75).

Gduńsk – hańdlowi gard

Na stolëczny charakter Gduńska skłôdô sã téż jegò wôżnô rola w spòlëznowò-gòspòdarczim żëcym Kaszëbów: „To, że Gduńsk béł tak dobrze pòłożony nad wòdą i przë morzu [,] miało dlô niegò wiôldżé znaczenié. Jôrmarczi, tôrdżi, hańdel i wëmiana towarów òsoblëwie tuwò sã òdbëwałë i dôwałë miastu wiôldżé zwësczi” ([15] s. 83). W czile ùczbòwnikach wëzwëskelë frantówkã *Rëbôk w mòrze wëjachôł* ([4] s. 104; [16] s. 101, 199; [8] s. 20) ze słowama: „a jak bądzem [bãdzem, bãdą] mielë dobri łów, / pòjedzemë do Gduńska i pùdzem na tôrg”, co pòkazywô, że dlô rëbôków z Nordë Gduńsk béł placã, w jaczim òni mòglë przedawac *dorsze*, *sledze*, *szprotë*, *flądrë*, *wãgòrze*, a wedle jinszégò tekstu wëzwëskónégò w ùczbòwnikù – *łosose* ([2] s. 255). Dokazë z ùczbòwników pòdają, że we Gduńsku czedës mòglë ze zwëskã przedac téż zbòżé: „Mój òjc gôdôł, że znôł chłopa, co karowôł dwadzesce kilométrów do Gduńska miech żëta, bò tam za niegò kąsk wiãcy dostôł jak ù nas” ([2] s. 160) abò kruszc: „Złoto wëwòżã do Gduńska, / Za to żëjã sobie z pańska” ([10] s. 102), a dzysô – jachac za kùpiszama: „jachac do wiôldżégò krómù do Gduńska kùpic, co je pòtrzébné na swiãta” ([7] s. 85). We Gduńsku je złotnik ([15] s. 22) i są jinszi rozmajiti méstrowie ([9] s. 27). Ùsłëdżi nie są ògrańczoné blós do hańdlu. Do Gduńska lëdze jadą téż za lékarską pòmòcą: „Na òstatkù jô sã béł nalôzł we Gduńskù w Akademii” ([6] s. 107) abò rozegracjama: „Òni prawie bëlë przëjachóny do Gduńska do kina. Pózni Adrian chcôł jachac sã najesc do McDonalds’a” ([6] s. 108); tuwò są: ùniwersytet, mùzea, téatrë, stadión, zdrzëtniô, tu dôwają wôżné kaszëbsczé nôdgrodë.

Gduńsk – grańczny gard

Chòc w ùczbòwnikach mô przewôgã òbrôz Gduńska stolëcznégò, wôrt dac bôczenié, że je to centrum kùlturalné, gòspòdarczé, spòlëznowé, pòliticzné, le nié geògraficzné. Hewòle Gduńsk w ùczbòwnikach do kaszëbsczégò jãzëka to na swój ôrt krańc Kaszëb – *grańczné miasto*, jak òstało napisóné w ksążce *Pòmianë z ùszłotë* ([15] s. 40). Kaszëbë rozkòscérzają sã òd jednégò pùnktu do drëdżégò, a jednym z nëch pùnktów je Gduńsk, ò czim je mòwa w lëteracczich dokazach wëzwëskiwónëch w ùczbòwnikach: „Zemia rodnô, pëszny kaszëbsczi kraju, **òd Gduńska** tu, jaż **do Roztoczi bróm**” ([13] s. 45; 2021, s. 40; [16] s. 22); „I **òd Gduńska do Słowińc** / Splôtiwô nas swójsczi wińc” ([8] s. 30; [13] s. 155), „Jaż **òd Gduńska pò kréz słëpsczi** […] Sã rozcygô krôj kaszëbsczi” ([16] s. 21). Grańcznym pùnktã, procëmnym do Gduńska, je téż Szczecëno: „Òd Szczecëna za Gduńsk!” ([12] s. 19); „Ale w dôwnëch czasach bëła to wiôlgô rózga Słowianów na pôłniowim ùbrzegù Bôłtu, co zamieszkiwała zemie **òd Szczecëna jaż pò Gduńsk**” ([15] s. 39; òb. téż: [9] s. 126). Dzãka ùżëcym składniowi bùdacje *òd… pò…* abò *òd… za…* (miast *òd… do…*) i partiklë *jaż* zdôwô sã, że distans midzë Gduńskã a drëdżim pùnktã je wiôldżi – tej Gduńsk to gard na swój ôrt daleczi (òd centrum Kaszëb), wëzwëskiwóny w dokazach, co do nich sygają w ùczbòwnikach, do wëznaczaniô wiôldżich dalekòsców: „Kùpta do lëpë, jaczich sto kilów, / Żebë wa mògła kùlturã sôc. / **Dalek òd Gduńska nawetk sto milów**, / Żebë sã z waju Smãtk ni mógł smiôc” ([3] s. 386) abò nawetka grańcë swiata: „pòganié wëkònelë dzëczi tuńc i **pògnelë** swiãtégò **pòd Gduńsk**” ([13] s. 143). Równak Gduńsk to téż zôczątk abò kùńc mniészich sztëczków, np. „Przódë tamtądka szła wôżnô droga **ze Gduńska do Mirochòwa**” ([7] s. 121; [11] s. 14).

Jakno gard grańczny i ùmôlniony dalek, na rańtach – a zôs centralny, żelë wząc pòd rozwôgã jegò wiôlgòsc a kùlturowé i gòspodarczé aspektë – Gduńsk stôwô sã pùnktã òdniesleniô dlô jinszich (mniészich i nié tak znónëch) môlëznów, np. „Niemiecczi lager KL Stutthof – pierszi założony na pòczątkù wòjnë przez Miemców **we wsë Sztutowò, 36 km òd Gduńska**” ([10] s. 84), a geògraficznëch òbiektów: „**Kòl Gduńska** je piãkné jezoro” ([9] s. 58). W taczi fùnkcje Gduńsk wëzwëskelë w pòlecenim: „Ùżij w òpòwiôstce prôwdzëwëch infòrmacjów z kartë: np. **mój môl je pòłożony w òkòlim Gduńska**, niedalek je Bôłt…” ([12] s. 15). Kò nen gard je òglowò znóny i dobrze sparłãczony z jinszima môlama; łączi Kaszëbë i Pòmòrzé z całą Pòlską: „**Z Gduńska do Warszawë** mòżemë jachac…” ([11] s. 57), a nawetka ze swiatã: „Dopasuj pòjazdë: […] f) **USA – Gduńsk**” ([4] s. 99).

Pòdrechòwanié

Gduńsk wëstãpiwô w 15 na 16 analizowónëch pòdrãczników do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka – w niżódnym kòntekscе ni ma gò blós w ksążce dlô nômłodzich ùczniów *Z kaszëbsczim w swiat* [14]. Czãsto je wëzwëskiwóny mechaniczno, jak chòcbë w mòżebnëch òdpòwiescach w testach wëbieru, np.: „«Swiãtim miastã» na Kaszëbach je: a) Gduńsk / b) Kartuzë / c) Wejrowò / d) Kòscérzna” ([5] s. 152); „Rëbôcë przëjéżdżelë do: a) Pùcka / b) Zbichòwa / c) Gduńska” ([11] s. 96), a téż w przëmiarach w gramaticznëch cwiczënkach, np. ùczéń mô zrobic rozbiér zdaniégò *Redosnô Kasza wëjacha z mëmą do stôrégò Gduńska* ([9] s. 51). Tej-sej stôwiają gò w jedny rédze z jinszima kaszëbsczima môlëznama, np. „Wôrt je jachac do Łebë, Pùcka, Władisławòwa, Swôrzewa, Rozewia, Gdini, Gduńska abò na Hél” ([11] s. 100), téż w przëwòłiwónëch lëteracczich dokazach, np. „Jesmë dzôtczi z Chòjnic, z Hélë / I òd Gduńska jesmë më / Më, jak wiedno przódë, wejle, / Pò kaszëbskù gôdómë” ([6] s. 43), co bùdëje òbrôz gardu kaszëbsczégò, znónégò, wôżnégò w òbéńdze.

Fùlprawnym „heroją”, jaczémù są namienioné pòsobné rozdzéle/témë, òstôł w szterzech ùczbòwnikach: *Jô w Kaszëbsczi. Kaszëbskô w swiece 1* ([1] s. 73–81); *W jantarowi krôjnie*, dze gò ùznelë za jednã z *atrakcji Kaszëb* ([16] s. 120–129); *Kaszëbsczi òdkriwca 6* ([8] s. 104–105); *Pòmianë z ùszłotë* – nié blós w témie *Gdańsk – stôri ksążãcy gard* ([15] s. 80–83), le téż np. *Krzëżôcë we Gdańskù* ([15] s. 94–96) abò *Krwawô wòda w Reduni* ([15] s. 97–100). Górã bierze òbrôz Gdańska stôrégò a z bòkadną historią – nié wiedno szczestlëwą, co je widzec chòcby w mòtiwie *rzezë Gdańska* ([1] s. 199), zwóny téż *zbrodnią we Gdańskù* ([2] s. 482) a *chajstą Gdańska* ([15] s. 99–100). Ùczbòwniczi ùmòcniwają nôdbã, że „Gdańsk je pòlsczim miastã” ([2] s. 11), że hewò je „miasto nasze” ([2] s. 459) – jegò pòlskòsc nie je równak procëmnotą kaszëbskòscë, le miemieckòscë. Gdańsk to je téż „Europa środkowa w miniaturze” ([1] s. 73, 79), kòchónô nié blós przez liriczną persónã z wiérztë Jérzégò Łiska, co jã wëzwëskelë w dwùch ùczbòwnikach ([16] s.128; [15] s. 196–197):

> Wiele je miast na swiece,
> Chtërnëch chwalbã piesń niese,
> Że są snôżé, jak jabłuszka w raju.
> Ale mie bãdze/bądze wiedno
> Miodné sercu le jedno
> Mòrsczé miasto, co w mòjim je kraju.
>
> Kòchóny stôri Gdańsk,
> Minionëch dzejów kąsk.
> Zaklãti w kamieniu […]
> Z nim zrzesził jem bëcé. […]
> Tu skùńczëc chcã żëcé.
> To mój Gdańsk. […]

Taczé wezdrzenié na gard pasëje do deji, że ùczbòwnik to je „projekt tożsamościowy”[7], co mô fùnkcjã nié blós didakticzną, le téż symbòliczną: sztôłtëje òbrôz Gdańska jakno stolëcë Kaszëb, historiczną pamiãc (Gdańsk *stôri*), system wôrtnotów (Gdańsk *kòchóny*).

---

[7] Òb. titel artikla A. Kòżëczkòwsczi, *Podręcznik jako (nie)możliwy projekt tożsamościowy. Przypadek jednego podręcznika do edukacji kaszubskiej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici Pedagogika” 2017, t. 32, s. 87–114.

Bibliografiô:

Przedmiotowô

Bolduan, Tadeusz, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk: Wyd. Oskar, 2002.

Borzyszkowski, Józef, *Kaszubi w Gdańsku. Gdańsk stolicą Kaszub? Raz jeszcze*, [w]: *Gedania Cassubia – kaszubskość Gdańska*, red. Miłosława Borzyszkowska-Szewczyk, Cezary Obracht-Prondzyński, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2018, s. 13–28.

Kożyczkowska, Adela, *Podręcznik jako (nie)możliwy projekt tożsamościowy. Przypadek jednego podręcznika do edukacji kaszubskiej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici Pedagogika” 2017, t. 32, s. 87–114.

Obracht-Prondzyński, Cezary, Fopke, Tomasz, Kulikowska, Katarzyna, *Współczesna kultura kaszubska*, Gdańsk: ZKP, Instytut Kaszubski, 2018.

Obracht-Prondzyński, Cezary, Pomierska, Justyna, Grzędzicki, Łukasz, *Kaszubi w III RP. Polityka – prawo – edukacja – tożsamość*, Gdańsk: ZKP, Instytut Kaszubski, 2019.

Pòdmiotowô:

[1] Baska-Borzyszkowska, Felicja, Myszk, Wojciech, *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka dlô IV etapù sztôłceniô. Cz. 1*, Gdańsk: ZKP, 2012.

[2] Baska-Borzyszkowska, Felicja, Myszk, Wojciech, *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka dlô IV etapù sztôłceniô. Cz./Dzél II*, Gduńsk: ZKP, 2014.

[3] Baska-Borzyszkowska, Felicja, Myszk, Wojciech, *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka dlô IV etapù sztôłceniô. Dzél III*, Gduńsk: ZKP, 2017.

[4] Labudda, Jaromira, *Zôrno mòwë. Pòdrãcznik do ùczbë jãzëka kaszëbsczégò dlô pòczątkùjącëch (kl. IV–VI). Dzél I*, Gdańsk: ZKP, 2007.

[5] Labùdda, Jaromira, *Zdrój słowa. Pòdrãcznik do ùczbë jãzëka kaszëbsczégò dlô pòczątkùjącëch (kl. IV–VI). Dzél II*, Gdańsk: ZKP, 2010.

[6] Maszke, Emilia, *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 4*, Gdańsk: ZKP, 2018.

[7] Maszke, Emilia, *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 5*, Gdańsk: ZKP, 2019.

[8] Maszke, Emilia, *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 6*, Gdańsk: ZKP, 2021.

[9] Maszke, Emilia, *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 7*, Gdańsk: ZKP, 2023.

[10] Maszke E., Emilia, *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 8*, Gdańsk: ZKP, 2024.

[11] Pająk, Aleksandra, Sorn, Lucyna, *Z kaszëbsczim w szkòle. Część III* [kl. VI], Gduńsk: ZKP, 2015.

[12] Pioch, Danuta, *Kaszëbë. Zemia i ledzë* [kl. I–III], Gduńsk: ZKP, 2011.

[13] Pioch, Danuta, *Òjczëstô mòwa. Ùczbòwnik do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka w I klase gimnazjum* [kl. VII], Gduńsk: ZKP, 2011.

[14] Pioch, Danuta, *Z kaszëbsczim w swiat. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka dlô I etapù sztôłceniô* [kl. I–III], Gdańsk: ZKP, 2012.

[15] Pioch, Danuta, *Pòmianë z ùszłotë. Ùczbòwnik kaszëbsczégò jãzëka z serie „Òjczëstô mòwa" (3 dzél) dlô II etapù ùczbë w spòdleczny szkòle,* Gdańsk: ZKP, 2021.

[16] Pryczkowska, Elżbieta, Hewelt, Jadwiga, *W jantarowi krôjnie. Dzél I. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka dlô gimnazjum*, Gdańsk: ZKP, 2015.

Daniel Kalinowsczi
Pòmòrsczi Ùniwersytet w Słëpskù

Jerzi Samp i nôùka ò lëteraturze

Jerzy Samp and the study of literature

SKRÓCËNK:

Jerzi Samp béł człowiekã ò wszelejaczich hùmanisticznëch zainteresowaniach, w pierszi rédze badérą pòmòrsczi i kaszëbsczi lëteraturë. W tim òbrëmim zainteresowaniów nié leno erbòwôł ùnormòwóné metodologiczné grańce lëteraturoznawstwa, ale téż brôł ùdzél w rozwiju kaszëbsczégò diskùrsu. Zaczãło to sã w latach 70. XX wiekù, czej zaczął wëpòwiadac swòje badérné i interpretacyjné ùdbe.

Jakno znajôrz lëteraturë, Samp nie trzëmôł sã leno na jedny témë, wmikającé w sprawë sparłãczoné z pòmòrzanistiką, kaszëbistiką i przërównawczą lëteraturą. Je to richtich widzec w jegò prôcach, chtërne z môłą zastrzégą mòżna wząc za przikładë akademicczégò diskùrsu. Samp òpisywôł w nich wëbróné sprawë, wëzwëskiwającë przikładë z lëteraturë pòlsczi, kaszëbsczi i niemiecczi.

KLUCZOWÉ SŁOWA:

Pòlskô, niemieckô i kaszëbskô lëteratura, pòmòrskô tradicjô, kòmparatistika

ABSTRACT:

Jerzy Samp was a man with diverse humanities interests, primarily a scholar of Pomeranian and Kashubian literature. In this area of interest, he not only inherited the established methodological framework of literary studies but also participated in the development of Kashubian discourse. This began in the 1970s, when he began formulating his own research and interpretive proposals.

As a literary scholar, Samp was not focused solely on a single topic, exploring issues related to Pomeranian studies, Kashubian studies, and comparative literature. This is clearly evident in his works, which, with some reservations, can be considered examples of academic discourse. In them, Samp discussed selected issues using examples from Polish, Kashubian, and German literature.

KEYWORDS:

Polish, German and Kashubian literature, Pomeranian tradition, comparative studies.

Jerzi Samp béł człowiekã ò rozmajitëch hùmanisticznëch zainteresowaniach. Jidze òpisac gò jakno lëterata, zbiérôcza-fòlkloristã, animatora artistnégò żëcô i jakno badérã pòmòrsczi i kaszëbsczi pismieniznë. Jeżlë jidze ò jegò slédné zainteresowania wôrt je rzeknąc, że jakno intelektualista nié leno erbòwôł ùnormòwóny metodologiczny pòrządk lëteraturoznawstwa, ale i brôł ùdzél w twòrzenim sã kaszëbisticznégò diskùrsu[1]. Zaczãło to ju sã òd sédmedzesątëch lat XX w., czej zaczął wëpòwiadac swòje badérné i interpretatorsczé ùdbë.

Wôrt je pamiãtac, że tak jak jegò starszi drëch – Jón Drzéżdżón (1937–1992) – béł w mòcny nôùkòwi relacji z prof. Andrzejã Bùkòwsczim, chtërnégò béł doktorantã. Artistnô òsobòwòsc Sampa sprawiła, że tak samò mòckò realizowôł sã w òbrëmim filologii pòlsczi, co w òbrëmim twòrzeniô piãkny lëteraturë. Mòże nawetka pòwiedzec, że barżi pòswiãcywôł sã pòpùlarizacyjnémù i redakcyjnémù zamiłowaniu jak le czësto nôùkòwémù i akademicczémù. Nie wzérôł za warkòwima spiérkama ze swòjim promòtorã doktoratu[2], zajimającë sã kònsekwentno òpisënkã gdańskòznawczich sprawów (pùblikòwôł czile serii tekstów pùblicysticznëch i basniowëch fòrmów w „Dzienniku Bałtyckim”, „Pomeranii”, „Gazecie Gdańskiej” czë „Kuryerze Gdańskim”), za to jegò lëteracczé bédënczi bëłë dobrze achtniãté bez czëtińców. Bëło òno tak wiôldżé, że czuł sã tim achtniãcym barżi zainspirowóny jak kawlã swòjich akademicczich prôców, co pòkazywô dispropòrcjô w wielënach òpùblikòwónëch prôców[3].

Jakno badéra lëteraturë Samp nie béł skòncentrowóny leno na jedny témie, tikającë pòmòrzoznawczi, kaszëbisticzny i kòmparatisticzny problematiczi. Widzec je to richtich w jegò aùtorsczich prôcach, chtërne z zastrzégą, ò jaczi mdze pózni, mòżna wząc za przikładë akademicczégò diskùrsu: *Droga na sabat*[4], *Smętek. Studium kreacji literackich*[5], *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*[6] a téż *Gdańsk w relacjach z podróży 1772–1918*[7], dze sã analizëje wëbróną problematikã pòlsczi, kaszëbsczi i niemiecczi lëteraturë. Ò nich wôrt je dzysô napisac kąsk wicy, cobë nalézc ù Sampa jistno òsoblëwòsc i kreatiwnosc, jak i zanôleżnota òd tejczasnégò lëteraturoznawstwa.

---

[1] Ò ti sprawie pisalë: A. Kuik-Kalinowska, *Tatczezna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Słupsk – Gdańsk 2011, s. 38–41; T. Linkner, *Folklorystyczny wygłos zapomnianego i „Bałtyckie mitopeje”*, [w:] tegóż, *Kaszubski wirydarz wszelakich treści pełen*, Gdańsk 2021, s. 92–106; D. Kalinowski, *Polonocentryzm w ataku i odwrocie. O kaszuboznawstwie Andrzeja Bukowskiego, Jana Drzeżdżona, Zbigniewa Zielonki i Jerzego Sampa*, [w:] Tegòż, *Juwernota. Literatura kaszubska i studia kulturowe*, Gdańsk 2023, s. 67–71.

[2] Widzec je to w wëpòwiedzë: J. Samp, *Profesor Andrzej Bukowski: filolog, pomorzoznawca i edytor. Wspomnienie*, „Rocznik Gdański” 1998, z. 1, s. 5–10. Dostrzégô nã zanôleżnosc téż Józef Bòrzëszkòwsczi, *Jerzy Samp (23.03.1951–16.02.2015). Profesor Uniwersytetu Gdańskiego, historyk literatury kaszubsko-pomorskiej, folklorysta, działacz Społeczności Zrzeszonej, wybitny gdańszczanin, poeta i pisarz, autor wielu tomów i bajek gdańskich*, „Acta Cassubiana” t. 17 (2015), s. 405–412.

[3] Nôwôżniészim bibliografnym zdrzódłã ò jegò dzejanim je prôca: *Jerzy Samp. Historyk literatury. Pisarz. Bibliografia podmiotowo-przedmiotowa*, òprac. A. Fac, M. Smyl, Gdańsk 2021.

Òd fòlkloristiczi do antropòlogii

Chcemë le zacząc òd nôstarszi z aùtorsczi mònografie gdunsczégò badérë – *Drogi na sabat*, chtërna òstała wëdónô przez Mòrską Wëdôwiznã w 1981 rokù. Tikała baro òsoblëwi w skali nié leno pòlsczi, ale i eùropejsczi, tematiczi pòòstałosców òbrzãdów magicznëch, demònologii, symbòliczi rodë, czarowniców, bòżich sądów, figùrë Ahaswera, wòlnomùlarstwa i rësznotów alternatiwnëch dëchòwòsców. Materiałë zamkłé w *Drodze na sabat* bëłë chùtni drëkòwóné w „Pomeranii” òd drëdżi pòłowë sédmedzesątëch latów. Samp le përznã je zjinacził w pôrã stilisticznëch zjinakach a czasã téż dodôł jaką zamkłosc, na ògle òstôwiającë wzãtą do analizë tematikã bez zjinaczeniów.

Rozdzélë *Drogi na sabat*, chòc miałë redakcyjną kòrektã ze starnë Mòrsczi Wëdôwiznë i sprôwdzony przez Édwarda Brezã zôpisënk kaszëbskòjãzëkòwich fòrmów, nie òstałë pòddóné bùtnowi meritoriczny recenzji, co mòże – jak na normë przëjãté w nôùkòwim swiece – kąsk dzëwòwac. Kò zdrzącë òd starnë fòrmalnëch wëmôganiów, taczégò òpracowaniô nie jidze w całoscë ùznac za przikłôd nôùkòwi lëteraturë, a wierã le pòpùlarnonôùkòwi. Òkróm tegò taczi bédënk nie zmòcniwôł za wiele akademiczczi karierë ùsôdcë.

We wspòmnióny prôcë Sampa nie nalézemë rozdzélu wstãpnégò tłômaczącégò przëczënów, dlô chtërnëch pòwstała. Ni ma widzec prawidła, jaczé bë wëwidniało dobieranié pòmòrsczich i kaszëbsczich tekstów przëwòłiwónëch w analizach. Nie ùzdrzimë téż òsóbnëch rozwôżaniów tikającëch metodologie zastosowóny w prezentowóny prôcë. Pòkazëją sã równak pòczëstny nôzwëska badérów antropòlogów, fòlkloristów czë historików, chtërne pòstrzédno infòrmùją czëtińca, na kògò w swòjich rozwôżaniach Samp sã pòwòłiwôł i w jaką starnã szło jegò dokazywanié. Nie je to niżóden przëtrôfk, że w rozdzélu ò kaszëbsczich zwëkach na Gòdë i Nowi Rok Samp cytuje prôcã Mircea Eliadego, *Sacrum, mit, historia*[8]. Jegò decyzjô nie do kùńca mô wôrtnotã precyzyjno pòdónégò argùmentu, bò cytacjô je wëzbëtô dokładnégò òkresleniô zdrzódła. A w zbiérkù, na jaczi sã Samp pòwòłiwô, są zawiarté taczé eseje jak: *Obrazy i symbole, Sakralne i świeckie, Mity, marzenia i tajemnice, Mefisto i androgyn* a téż *Mit wiecznego powrotu*. Kòżdi z tekstów rumuńsczégò antropòloga je wôżny i w ùprocëmnienim do kòżdégò mòżna bë szëkac w artiklach Sampa jaczichs zanôleżnotów. Jiwer w tim, że ni ma gwësny wskôzë na Eliadowsczé eseje. Nimò ti fòrmalny niepasownotë i redakcyjny nieùwôżnotë sygniãcé do klasycznégò antropòloga i religioznajôrza pòzwôliwô Sampòwi pòkazac kaszëbską òbrzãdowòsc jakno przikładë ùniwersalnëch rituałów wëpracowónëch i praktikòwónëch w pierwòtnëch i tradicyjnëch kùlturach. Równak w przëwòłónym i w jinëch rozdzélach *Drogi na sabat* gduńsczi badéra wskazëje na sakralné i swiecczé znanczi zôpisów fòlkloristiczno-etnografnëch i rekònstruùje pòzdrzatk Kaszëbów na swiãté òbrëmié, spòsobë sakralizacji swiata, wëznaczanié swiãtégò i miticznégò czasu, kùreszce òpisanié swiãtoscë nôtërë i ùmôlnienié ji w kòsmiczny religii.

---

[4] J. Samp, *Droga na sabat*, Gdańsk 1981.

[5] J. Samp, *Smętek. Studium kreacji literackich*, Gdańsk 1984.

[6] J. Samp, *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk 1987; rozszérzwioną wersją ti prôcë je jegò pózniészô prôca pt. *Mitopeje Pobrzeża Bałtyku*, Gdańsk 2009.

[7] J. Samp, *Gdańsk w relacjach z podróży 1772–1918*, Gdańsk 1991.

Òdbiérk czëtińców òpisywóny tuwò prôcë Jerzégò Sampa wëdóny prawie w 10 tësãcznym nakładze béł niewiôldżi, co wëchôdało nié le z lëchi propòzycji, co przez wòjnowi stón, chtërny strzimôł nôtejszą nôùkòwą rësznotã. *Droga na sabat* dożdała sã leno czile nadczidków ze starnë Jolantë Cziż, Pawła Dzanisza a téż Sławòmira Serecczégò[9]. Leno akademicczi kùlturoznajôrz-antropòlog Roch Sulima w „Regionach" przërëchtowôł barżi dokładną recenzjã, chwôlącë ùsôdcã za wëbiérk rzôdkò analizowóny tematiczi a téż cekawé interpretacyjné ùdbë[10].

---

[8] M. Eliade, *Sacrum, mit, historia. Wybór esejów*, przeł. przeł. A. Tatarkiewicz, Warszawa 1974.

[9] J. Czyż, [w cyklu „Książka Tygodnia"], „Dziennik Bałtycki" 1981, nr 135, s. 4; P. Dzianisz, [Nota], „Głos Wybrzeża" 1981, nr 161, s. 6; S. Sierecki, [Nota], „Wieczór Wybrzeża" 1981, nr 121, s. 4.

[10] R. Sulima, [recenzjô], „Regiony" 1985, nr 1–4, s. 175–176.

Kąsk lepi przëszło do wëdaniô w 1984 r. drëdżi aùtorsczi mònografii Jerzégò Sampa pt. *Smętek. Studium kreacji literackich*, téż òpùblikòwóny przez Mòrską Wëdôwiznã. Na ji pòkôzanié sã na ksążkòwim rënkù delë bôczënk przede wszëtczim pòmòrscë pùblicyscë: Krësztof Kùczkòwsczi w „Dzienniku Bałtyckim”[11], Mónika Malessa w „Wybrzeżu”[12], Danuta Ùlickô w „Miesięczniku Literackim”[13] a téż Stanisłôw Pestka w „Pomeranii”[14]. Òpracowanié òstało téż dobrze przëjãté przez pùblicystów piszącëch w òglowòpòlsczim gazétnictwie. Pòzytiwné recenzje napisalë Mark Kòwalsczi w „Życiu Literackim”[15] a téż Stanisłôw Zelińsczi w „Nowych Książkach” [16].

Smętek Jerzégò Sampa jakno akademickô mònografiô òstała napisónô analiticzno, dokładno, z przëwòłanim nié le kaszëbskòjãzëkòwi lëteraturë, le i pòlsczi abò i téż niemiecczi. W pòstãpnëch rozdzélach badéra nôpiérwi wëcygôł pòstacjã Smãtka z archetipicznëch kaszëbsczich interpretacjów fòlkloristicznëch tekstów, a dali wzął sã za aùtorsczé artisticzné dokazë, m.jin. Hieronima Derdowsczégò, Aleksandra Majkòwsczégò, Sztefana Żeromsczégò, Jerzégò Bògdana Richlińsczégò, Melchiora Wańkòwicza, Jana Kôrnowsczégò, Leòna Hejczi, Bernata Zëchtë i Lecha Bądkòwsczégò.

Smętek jakno tekst fachòwi lëteraturë òstôł òpatrzony w metodologiczny rozdzél, w jaczim nalézemë òpisënk jak robic nad nym badérnym materiałã, jaczi so Samp wëbrôł. Jak nie je sã cãżkò docygnąc ju z samégò titla òpracowaniégò, ùsôdzca òdwòłôł sã do kòmparatisticznégò diskùrsu, a dali w swòji robòce szedł òd òpisënkù zdrzódłów tematu, szëkôł jegò lëteracczi cągłoscë i téż òpisywôł jegò apartny sztôłt w ekspresji kòżdégò z òsóbna dokazu. Samp wmikôł téż w kùlturowé i geògrafné realia, co sztôłtowałë artisticzny sztôłt tematu i kùreszce parłãcził kreacje Smãtka z kùlturowim historicznym kòntekstã. Taczé badérné pòstãpùnczi badéra wëprowôdzôł z mëslë francëskòjãzëkòwi tradicji lëteracczich badérowaniów, a kònkretno z prôców Ernesta Roberta Curtisa[17] i Raymonda

---

[11] K. Kuczkowski, *Ki diabeł…* [recenzjô], „Dziennik Bałtycki” 1984, nr 200, s. 5.

[12] M. Malessa, [recenzjô], „Wybrzeże” 1985, nr 3, s. 47.

[13] D. Ulicka, [recenzjô], „Miesięcznik Literacki” 1987, nr 10, s. 142–144.

[14] S. Pestka, Smętek – duch żalu i grozy, „Pomerania” 1985, nr 10, s. 37–38.

[15] M. A. Kowalski, *Smętek jest w nas*, „Życie Literackie” 1984, nr 33, s. 12–13.

[16] S. Zieliński, [recenzjô] „Nowe Książki” 1984, nr 12, s. 31–32.

[17] W przëpisënkach prôcë Sampa je òdwòłanié do: E. R. Curtius, *Topika*, przeł. K. Krzemieniowa, „Pamiętnik Literacki” 1972, z. 1, s. 231–265.

Troussona[18] i téż z dokònaniów taczich niemieckòjãzëkòwëch jak Berthold Emrich[19] i téż Kurt Mautz[20]. Barżi równak wôrtné òd niepòlsczich badérów bëłë dlô Sampa domôcé bédënczi i tematologiczné prôce Francëszka Zéjczi[21], Jarosława Marka Rimkewicza[22] abò Riszarda Przibilsczégò[23]. To dzãka negò ôrtu pòdskôcënkóm rozmiôł pòznawczo wëzwëskac kaszëbsczi mòtiw Smãtka i przedstawic gò na spòdlim prozatorsczich, pòeticczich i dramaticznëch tekstów. Chòc przed nim analizë mòtiwù Smãtka przeprowadzalë Jón Drzéżdżón[24], Jón Kùcharsczi[25] abò Alojzy Klémãs Hirsz[26], to równak dopiérzë ù Sampa na pòstacjô złégò dëcha ùdostała szerok kùlturowi kòntekst, do jaczégò sygelë pózdni Tadeùsz Linkner[27] abò Jerzi Tréder[28]. Nôwôżniészé w mònografie gdańsczégò lëtaraturoznajôrza je to, że rozmiôł pòkazac mòtiw Smãtka jakno òsoblëwé kùlturowé zjawiszcze, jaczé je wcyg baro żëwé i wiedno przesztôłcëwóné w rozmajitëch czasach rozwòju kaszëbsczi i pòlsczi lëteraturë. Samp dokazôł, że pòstacjô Smãtka wërosłô z kaszëbsczi tradicje je terczasną òglową znanką dramatizmù historicznëch wëdarzeniów Pòmòrza i równoczasno ùpersonowienim krëjamny, metafizyczny wnetka mòcë, co dozérô kòlbôłtëcczé òbrëmié i jegò mieszkeńców.

---

[18] Sóm nawlkékô do artikla: R. Trousson, *Plaidoyer pour la „Stoffgeschichte”*, „Revue de Litterature Comparée” 1984, nr 1, s. 101–114; Tegóż, *Obrona „Stoffgeschichte”*, przeł. J. Lalewicz, „Pamiętnik Literacki” 1972, z. 1, s. 287–299.

[19] B. Emrich, *Topika i topoi*, przeł. J. Koźbiał, „Pamiętnik Literacki” 1977, z. 1, s. 235–263.

[20] K. Mautz, *Mythologie und Gesellschaft im Expressionismus, Die Dichtung Georg Heyms*, Frankfurt/Main 1961.

[21] Nôkródzy tematiczno w òbrëmienim badérowaniów Samapa je prôca: F. Ziejka, *W kręgu mitów polskich*, Warszawa 1977.

[22] J. M. Rymkiewicz, *Myśli różne o ogrodach. Dzieje jednego toposu*, Warszawa 1968.

[23] R. Przybylski, *„Et in Arcadia ego”. Esej o tęsknotach poetów*, Warszawa 1966.

[24] J. Drzeżdżon, *Motyw Smętka*, [w:] *Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej*, Gdańsk 1973, s. 5–7.

[25] J. Kucharski, *Ideowe i kompozycyjne funkcje Smętka w „Wietrze od morza”*, „Pamiętnik Literacki” 1976, z. 1, s. 45–64.

[26] A. K. Hirsz, *Rodowód Smętka i jego koncepcja w literaturze polskiej*, „Przegląd Humanistyczne” 1978, nr 11, s. 151–164.

[27] T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa*, Gdańsk 1996.

[28] J. Treder, *Nazwy z Pomorza w utworach Stefana Żeromskiego,* „Pamiętnik Literacki” 1980, z. 1, s. 229–250; tegóż, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*), Wejherowo 1989.

Trzecą prôcą, jaką tuwò bë mùszôł przëbôczëc, je zbiér 24 krótczich kùlturoznawczich artiklów pòd titlã *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*, chtëren òstôł wëdrëkòwóny w 1987 r. łożenim Gduńsczégò Òddzélu Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Na prôca w rozszérzwiony ò czile nowëch rozdzélów wersji pòkôza sã w 2009 r. jakno *Mitopeje Pobrzeża Bałtyku* wëdónô przez gduńską òficynã Marpress.

Z woli morza to pòpularizatorsczi bédënk, nijak nié akademicczi. Zamikô w se wiãcy jak 20 rozdzélów-esjeów, chtërne pòkôzëją pòstacje ùrosłëch w pòmòrsczich legeńdach i pòdaniach, np. Jastra, Klabaternik, Szôlińc abò Sowizdrzôł. W jinszich zôs wëjimkach prôcë jidze pòtkac kùlturoznawczé i historiczné eseje tikającé apartnëch miejscowòsców Pòmòrza i Kaszëb (Jurata, Gduńsk, Arkóna), òpisënczi zwëków i zachòwaniów lëdzy mòrza (brzegòwé prawò, robòta na rëbacczim czôłnie, miliatrné biôtczi na Bôłce) abò téż krótczé charakteristiczi fòlkloristicznëch tekstów. Technika Sampa w nëch mini-òpòwiescach szlachùje za ną w rëchlészich mònografiach, to znaczi kòmparisticzno zestôwiô mòtiwë jaczé jidze nalézc dzysô w kaszëbsczich, pòlsczich i niemiecczich zapisënkach. *Z woli morza* je jesz barżi esejisticzną prôcą nigle rëchlészé, tak tej ùsôdzca nie szëkô wiôldżégò meritoricznégò abò metodologicznégò ùdokaznieniégò dlô swòjich wëdbów. Tej-sej ùżiwô przëpisënków abò cytacjów z jinszich etnografnëch abò regionalisticznëch òpracowaniów. Kò ùżiwô òn czekawégò lëteraturoznawczégò terminu „mitopeje”, co òznôczô lëteracczé fòrmë, jaczé kąsk szlachùją pòstacjama, tematiką i znaczenim za ùniwersalnyma mitama.

Badéra pisze ò tim słowama:

> W nëch rozmëszlaniach céchùje sã gwësno perspektiwa zjawiszczów czësto krótkò pòchwatowi bôłtëcczi mitologie. Równak je dobrze wiedzec, że w lëteraturze, równo gãbny jak i pisóny, mit mòże sã pòkôzëwac na trzë ôrtë, przez dokładné przëjãcé tradicjowégò dërżenia, przez parafrazã nëch mëslów, i téż – twòrzenié czësto nowëch òbrazów, zgódno z reglama tradicjowi mitologie, tak tej nie wiedno i nié do czësta pasëjącëch pòwszechno rozmiónëch mitów. I tak òstróżno, mdzemë rëchli ùżiwelë do gôdaniô ò nich jakno „mitopeje”. Kò to są zjawiszcza, jaczé chcą wëzdrzec jakno mitë, przeòblékają sã w mitologiczné ruchna, i tak tej są kònstrukcjama mitoszlachòwnyma (mitowëzdrzącyma)[29].

---

[29] J. Samp, *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk 1987, s. 4.

Swòj ùmëslënk Samp òpiarł na ùmëslënkach Northropa Fry’a, jaczi je znóny z òpracowaniów mitów wzątëch òd lëdów z Nordë, nie mëszlącë tuwò ò Słowianach[30]. Gduńsczi filolog zato w swòjich esejach òpisywôł kùlturową wespólnotã wierzeniów i wëòbrażeniów, doswiôdczeniów i egzystencji lëdzy żëjącëch kòl Bôłtu, nié le Kaszëbów abò Pòlôchów, le i téż Niemców, Szwedów abò i Duńczików. Jakno lëteraturoznajôrz Samp òpiarł swòje rozmëszlania w pierszi rédze na òriginalnëch lëteracczich tekstach i wôrt dac bôczenié, że swòbódno czuł sã w semantice dokazów stwòrzonëch w rozmajitëch jãzëkach. Nôwiãcy zajimòwôł sã fòrmama w pòlsczim jãzëkù, piszącë ò dokazach Lech Bądkòwsczégò, Francëszka Fenikòwsczégò abò Aùgustina Necla. Z kaszëbskòjãzëczny lëteraturë rozkłôdôł Hieronima Derdowsczégò, Jana Kôrnowsczégò, Aleksandra Majkòwsczégò abò Jana Rómpsczégò. Òkòma tegò nie rôz sygôł do zbiérów fòlkloristicznëch tekstów, np. do ùróbkù Òskara Kòlberga[31] abò Bernata Zëchtë[32]. No wszëtkò przëswiôdcziwô, że badéra rozmiôł pòbùdowac òpisënk nôwôżniészich mitopejicznëch tekstów ze swiądą kùlturowi zapëzglënë i wieleznacznoscë pòkazëjącëch sã znaczeniów.

Òbsądzënczi òpracowania *Z woli morza* bëłë baro dobré. Z pòlsczégò wëzdrzatkù wësok je òbtaksowôł Tadeùsz Linkner[33], tak samò ò nich mëszlôł Stanisôł Pestka, céchùjacë jima le blós pòzytiwny òbsądzënk[34].

Jakno jesz jeden przëkłôd nôùkòwi prôcë Jerzégò Sampa wôrt przedłożëc jegò habilitacjã, tj. *Gdańsk w relacjach z podróży 1772–1918*, chtërna òsta wëdrëkòwónô w 1991 r. Je to tipòwô akademickô wëpòwiésc, zamikającô w se sztërë sproblematizówóné nôpierszé rozdzele i téż wstãp, i zakùńczenié. Jakno na dowòdzëzna mdącą spòdlim dlô habilitacjowégò przewòdu nie je to za wiôldżi przedstôwk, równak jegò znaczenié zanôlégało na dobiérkù badérny tematiczi, nié zôs na wiôlgòscë zapisónëch rozmëszlaniów.

---

[30] Samp nawlékô do tekstu: N. Frye, *Mit: fikcja i przemieszczenie*, przeł. E. Muskat-Tabakowska, „Pamiętnik Literacki” 1969, nr 2, s. 283–302. Z prôców Fry’a jidze tu przëbôczëc ò jegò: *Wielki kod: Biblia i literatura*, przeł. A. Fulińska, Warszawa 1998; tegóż, *Anatomia krytyki*, przeł. M. Bokiniec, Gdańsk 2012.

[31] O. Kolberg, *Pomorze*, [w:] tegóż, *Dzieła wszystkie*, t. 39, oprac. J. Kądziołka i D. Pawlakowa, red. J. Burszta, Wrocław–Poznań 1965.

[32] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław 1967–1976.

[33] T. Linkner [recenzjô], „Literatura Ludowa” 1989, nr 4/6, s. 137–144; tegóż, [recenzjô], „Nautologia” 1989, nr 2, s. 63– 65; tegóż, *Bałtyckie mitopeje*, „Regiony” 1990, nr 1, s. 119–122.

[34] S. Pestka, *Szukać i znajdować*, „Pomerania” 1990, nr 5/6, s. 26–27.

Kò mùszi tu dac bôczënk, że na zôczątkù lat dzewiãcdzesątëch XX w. wielenórtowëch rozparwów ò le blós samim Gduńskù ni mógł tej nalézc w pòlsczim nôùkòwim swiece. Samp ùdbôł so stwòrzëc òpracowanié, w jaczim parłãczëłë sã diskursë: historiô lëteraturë, tematologiô i antropòlogiô. Skùńczëło sã to na taczich rozdzélach: *Temat gdański w diariuszach, raportach, relacjach i listach z podróży okresu przedrozbiorowego. U źródeł stereotypów wyobrażeniowych*; *Twórczość autorów obcych i rodzimych (1772–1918)*; *Stare i nowe w wizerunkach miasta*; *Polacy oraz ich problemy widziane z perspektywy podróży do Gdańska i nad Bałtyk*. Spòdlim tekstów bëłë òpisënczi Gduńska i gduńsczi zemie tikający wôżnëch historicznëch wëdarzeniów (ùpôdk I Rzeczipòpspòlіti, òdzwëskanié przez Pòlskã samòstójnotë) przez cziledzesąt ùsôdzców, napisóné w rozmajitëch jãzëkach, chòc le bierzą górã ne z wëpòwiésców wëbrónëch przez badérã ne z pòlsczi i niemiecczi kùlturë.

Samp jakno badéra gduńsczégò tematu wëprowôdzô swòją stegnã òd prôcë Jirenë Fabiani-Madeysczi, jakô wëda w piãcdzesątëch latach jaczis ôrt antologii z tekstama wanożników docerającëch do Gduńska[35]. Jak na to zdrzi badéra, na prôca chòcle je wôżno dlô pòmòrzoznajôrzów i widzało pòkôzywô kòlbôłtëccżé miasto i jegò mieszkańców, ni mòże bëc rozmiónô jakno akademicczi przedstôwk, bò je w ni kąsk môło materiału i téż felëje w nim wiãkszich lëteraturoznawczich rozmëszlaniów. Tak tej stądka mùsz przërëchtowaniô apartnégò studium, za jaczi sã wzął Samp, wëzwëskùjącë nié le òpisënczi znóny Fabiani-Madeysczi, le i téż nowima przëkładama wëprowadzonyma z apartnëch drëków abò periodików. Czekawé je téż to, że Samp nié òbgôdôł w swòjim wprowadzenim znaczeniô jinszi prôcë ò paswony tematice, tj. òpracowaniô *Pomorze Gdańskie* (1958) w òpracowanim Andrzeja Bùkòwsczégò. Taczé pòminiãcé dôwô wiele do mëszleniô, nawetka czej dokôz nalôżô sã w nôùkòwim zestôwkù mònografii Sampa. Mòże w tim bëc chãc wëapartnieniô swòji prôcë òd tipòwò historicznégò przedstôwkù ùszłégò promòtora doktoratu. Samp pòkôzywôł w swòjim dokazu zagadnienia, chtërne bëłë barżi tipòwé dlô lëteraturznawstwa abò téż kùlturoznawstwa, czegò nie bëło ù Bùkòwsczégò. Dzãka metodologiczny drodze Sampa jegò *Gdańsk w relacjach z podróży 1772–1918* do dzysdnia je wôżną prôcą, jakô dopiérzë w nowszich czasach dzélã nalôżô swòje rozwiniãcé zdrzącë na rozmëslënkã nad antropòlogicznyma czynnikama[36].

---

[35] *Odwiedziny Gdańska*, oprac. I. Fabiani-Madeyska, Gdańsk 1957.

Prawie akademickô narracjô dôwôjącô bôczënk na rozbiérk nié le blós samégò historicznégò i faktograficznégò, le i téż juwernotowégò i emòcjonalnégò krôjòbrôzka miasta, dała Sampòwi nôbarżi widzałé pòznawczo efektë. Hewò w trzecym rozdzélu mònografie są taczé sprawë jak: bôjkòwé dzeje, apòlogiô placu, kritika jawernotë. W czwiôrtim pòsobicą rozdzélu są tematë ôrtu: spôdkòwizna romantizmù, ùhistoricznioné wanodżi, òbrôz mòrza, pòlsczi plac w dôwnym Gdańskù abò kaszëbskô sprawa. Ju samò wëcygnienié nëch zéwiszczów z òpracowaniô, pòkôzywô, że Sampa barżi wcygała sprawa lëteracczi kreacji, nié zôs dokùmentu, rozbiérk dejowégò kòntekstu abò nôrodowégò tekstu, nié zôs òpisënk prôwdzëwëch nôrodowëch czë religijnëch relacjów w Gdańskù. Tak tej widzymë w òpòwiescë badérë, że np. òb czas przedstawianiô òpisënkù Gdańska òd stronë Gilberta de Lannoya wôżny plac zajimô charakteristika eùropejsczi kùlturowi swiądë wanożnika. Abò czej òbgôdiwô wanodżi Stanisława Tarnowsczégò, Aleksandra Kiselewsczégò, Wiktora Gòmùlicczégò abò Barnisławë Wierusz-Kòwalsczi Samp pòdsztrichiwô fakt patrioticznëch, nié zôs turistnëch pòdskacënków.

Westrzód rozmëszlaniów mònografie Sampa nalôżô sã i téż dzél rozmëszlaniów nad Kaszëbama, w jaczim interpretatór dôwô bôczënk na nôwôżniészé wezdrzenia przejeżdżającëch przez nen môl wanożników. Zawdzãką badérë je to, że nacéchòwôł w swòjich ùstaleniach nié le wanożny òpisënczi, le i téż czile dokazów z XIX i XX w., w jaczich Kaszëbi są nôpierszą témą charakteristiczi (np. Gottlieb Loreck, Franz Tetzner, Paul Paschke, Aleksander Hilferding, Jadwiga Łuszczewskô, Józef Jignacy Kraszewsczi, Hieronim Gòłãbiewsczi). Téż i tuwò wiele wôrtnô je ù Sampa jegò ùwôżnota na zameritoriczné cele pòwstôwaniô ùszłëch tekstów ò Kaszëbach. Wiãcy to gôdało ò ùsôdzcach i np. jich pòczëcym zjiscywaniô kùlturowi misji (niemiecczi abò pòlsczi), niglë ò prôwdzëwëch znankach ôrtu mësleniégò abò spòlëznë kaszëbsczich mieszkeńców Pòmòrzégò.

---

[36] Mëszlã tuwò ò zbiérnëch mònografiach ôrtu: A. Flisikowska, *Gdańsk literacki. Od kontrolowanego do wolnego słowa (1945–2005)*, Gdańsk 2011; *O Gdańsku literackim 1945–2015. Archeologie miejsca, palimpsesty historii*, red. J. Mosakowski, B. Dąbrowski, R. Młynarczyk, A. Nowaczewski, Gdańsk 2017; *Sopot w literaturze. Literatura w Sopocie*, red. J. Mosakowski, A. Nowaczewski, S. Pavlenko, R. Młynarczyk, Gdańsk 2019.

Z jaczims zadzëwòwanim mùszi dac bôczënk, że òpracowanié *Gdańsk w relacjach z podróży 1772–1918* dożdało sã le jedny recenzji ùsôdztwa Cezarégò Òbracht-Prondzyńsczégò[37]. Nen jedurny głos przedstôwcë akademicczégò i regionalisticznégò swiata to môłi przëkłôd ùznaniô robòtë Jerzégò Sampa. Drãgò je rzeknąc, dlôcze felëje jinszégò taksowaniô mònografie ò gduńsczich wanogach. Mòże bëło to z leżnoscë nié za wiôldżi robòtë abò wąsczi specjalizacji badérë, z jaczim ni miôł chto tej dialogòwac? Mòglëbë rozprawiac z przedstôwkã Sampa historicë, jak np. Édmùnd Kòtarsczi abò Józef Bòrzëszkòwsczi, le prawie historicznolëteracczégò abò historicznégò diskùrsu Samp niechôł. Pòwsta tej wôżno i pòdskacającô prôca, chtërna dopiérzë w XXI wiekù, z mòcë zainteresowaniô antropòlogią lëteraturë, geòlëteraturą abò mniészëznowima diskùrsama mòże òstac kùreszce achtnionô.

***

Jerzi Samp jakno badéra lëteraturë Pòmòrza i ò Pòmòrzu nacéchòwôł sã dosc apartno i mòcno. W pierszi rédze dzãka kòmparatisticznémù pòzdrzatkòwi na interpretacjã tematiczi zamkłi w kaszëbskò-pòmòrsczi pismieniznie (mòtiw Smãtka, scynanié kani, òrdalia, eratika). Rozmiôł na òsoblëwi ôrt wëpromòwac kaszëbskò-pòmòrską tematikã nié le w òbsôdzenim dokazów stwòrzonëch w kaszëbsczim jãzëkù (tak cos robił przed nim Jón Drzéżdżón w *Piętnie Smętka*), le i téż w zestôwienim w òsygniãcama pòlsczi lëteraturë i w mniészim dzélu niemiecczi. Kaszëbisticzné zwënédżi Sampa, co wëchòdzą z rozmieniô regionalizmù òsmëdzesątëch i dzewiãcdzesątëch latów XX w. wespółgrają z lëteraturznawczima prôcama, jaczé pózdni twòrził Tadeùsz Linkner w òdniesenim do ùsôdztwa młodokaszëbów[38]. Samp béł téż pòdskôcarzã dlô czësto pòdmiotowëch sproblematizowónëch kaszëbisticznëch synteticznëch prôców, jaczé twòrzëła pózdni Adela Kùik-Kalinowskô[39], Grzegòrz

---

[37] C. Obracht-Prondzyński, *Gdańsk w relacjach z podróży*, „Pomerania” 1991, nr 6, s. 46–47.

[38] T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa*, op. cit.; tegóż, *W unii słowa. Heyke – Damrot – Karwatowa – Majkowski – Wyszyński*, Pelplin 2004; tegóż, *Z literatury Młodokaszubów. Aleksander Majkowski. Studia i szkice*, Kościerzyna 2013; tegóż, *Z lirycznej i epickiej twórczości Leona Heykego*, Bolszewo 2015.

[39] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna*, op. cit.

Schramke[40] i piszący ne słowa[41]. Tak tej w òbrëmienim akademicczich prôców przedstwôczi Jerzégò Sampa stałë sã wôżnym pùnktã òdnieseniô dlô przińdnëch pòkòleniów badérów. Zdrzącë na rozwicé badérowaniów nad pòmòrzoznawstwa i kaszëbisticzi mòże żdac na to, że mònografie gduńsczégò pisarza-nôùkòwca bãdą pòwszechno znónym zdrzódła mëslë pòdskacającëch pòstãpné pòkòlenia badérów.

Bibliografiô:

Pòdmiotowô:

Samp J., *Droga na sabat*, Gdańsk 1981.
tegóż, *Smętek. Studium kreacji literackich*, Gdańsk 1984.
tegóż, *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk 1987.
tegóż, *Gdańsk w relacjach z podróży 1772–1918*, Gdańsk 1991.
tegóż, *Profesor Andrzej Bukowski: filolog, pomorzoznawca i edytor. Wspomnienie*, „Rocznik Gdański” 1998, z. 1, s. 5–10.
tegóż, *Mitopeje Pobrzeża Bałtyku*, Gdańsk 2009.

Przedmiotowô:

Borzyszkowski J., *Jerzy Samp (23.03.1951–16.02.2015). Profesor Uniwersytetu Gdańskiego, historyk literatury kaszubsko-pomorskiej, folklorysta, działacz Społeczności Zrzeszonej, wybitny gdańszczanin, poeta i pisarz, autor wielu tomów i bajek gdańskich*, „Acta Cassubiana” t. 17 (2015), s. 405–412.
Curtius E. R., *Topika*, przeł. K. Krzemieniowa, „Pamiętnik Literacki” 1972, z. 1, s. 231–265.
Czyż J., [w cyklu „Książka Tygodnia”], „Dziennik Bałtycki” 1981, nr 135, s. 4.
Drzeżdżon J., *Motyw Smętka*, [w:] *Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej*, Gdańsk 1973, s. 5–7.
Dzianisz P., [Nota], „Głos Wybrzeża” 1981, nr 161, s. 6;
Emrich B., *Topika i topoi*, przeł. J. Koźbiał, „Pamiętnik Literacki” 1977, z. 1, s. 235–263.

---

[40] G. Schramke, *Procëm Smãtkòwi. Współczesna literatura kaszubska w latach 1981–2015*, Gdańsk 2023.

[41] D. Kalinowski, *Krakusy na Kaszubach… Obraz Gdańska i Pomorza w opiniach Małopolan z II poł. XIX i I poł. XX wieku*, [w:] *Kaszubi i Pomorze a Kraków. O zainteresowaniach sprawami kaszubsko-pomorskimi w kręgu Polskiej Akademii Umiejętności*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2016, s. 79–102; tegóż, *Literatura kaszubsko-pomorska. Termin i twórcy*, [w:] *Gdańsk literacki 1945–2015. Archeologie miejsca, palimpsesty historii*, red. J. Mosakowski, B. Dąbrowski, R. Młynarczyk, A. Nowaczewski, Fundacja Terytoria Książki, Gdańsk 2018, s. 13–22.

Flisikowska A., *Gdańsk literacki. Od kontrolowanego do wolnego słowa (1945–2005)*, Gdańsk 2011.

Frye N., *Mit: fikcja i przemieszczenie*, przeł. E. Muskat-Tabakowska, „Pamiętnik Literacki" 1969, nr 2, s. 283–302.

tegóż, *Wielki kod: Biblia i literatura*, przeł. A. Fulińska, Warszawa 1998; tegóż, *Anatomia krytyki*, przeł. M. Bokiniec, Gdańsk 2012.

Hirsz A. K., *Rodowód Smętka i jego koncepcja w literaturze polskiej*, „Przegląd Humanistyczne" 1978, nr 11, s. 151–164.

Jerzy Samp. Historyk literatury. Pisarz. Bibliografia podmiotowo-przedmiotowa, oprac. A. Fac, M. Smyl, Gdańsk 2021.

Kalinowski D., *Krakusy na Kaszubach… Obraz Gdańska i Pomorza w opiniach Małopolan z II poł. XIX i I poł. XX wieku*, [w:] *Kaszubi i Pomorze a Kraków. O zainteresowaniach sprawami kaszubsko-pomorskimi w kręgu Polskiej Akademii Umiejętności*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2016, s. 79–102.

tegóż, *Literatura kaszubsko-pomorska. Termin i twórcy*, [w:] *Gdańsk literacki 1945–2015. Archeologie miejsca, palimpsesty historii*, red. J. Mosakowski, B. Dąbrowski, R. Młynarczyk, A. Nowaczewski, Gdańsk 2018, s. 13–22.

tegóż, *Polonocentryzm w ataku i odwrocie. O kaszuboznawstwie Andrzeja Bukowskiego, Jana Drzeżdżona, Zbigniewa Zielonki i Jerzego Sampa*, [w:] tegóż, *Juwernota. Literatura kaszubska i studia kulturowe*, Gdańsk 2023, s. 67–71.

Kolberg O., *Pomorze*, [w:] tegóż, *Dzieła wszystkie*, t. 39, oprac. J. Kądziołka i D. Pawlakowa, red. J. Burszta, Wrocław–Poznań 1965.

Kucharski J., *Ideowe i kompozycyjne funkcje Smętka w „Wietrze od morza"*, „Pamiętnik Literacki" 1976, z. 1, s. 45–64.

Kuczkowski K., *Ki diabeł…* [recenzjô], „Dziennik Bałtycki" 1984, nr 200, s. 5.

Kuik-Kalinowska A., *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011.

Kowalski M. A., Smętek jest w nas [recenzjô], „Życie Literackie" 1984, nr 33, s. 12–13.

Linkner T. [recenzjô], „Literatura Ludowa" 1989, nr 4/6, s. 137–144.

tegóż, [recenzjô], „Nautologia" 1989, nr 2, s. 63–65.

tegóż, *Bałtyckie mitopeje*, „Regiony" 1990, nr 1, s. 119–122.

tegóż, *Heroiczna biografia Remusa*, Gdańsk 1996.

tegóż, *W unii słowa. Heyke – Damrot – Karwatowa – Majkowski – Wyszyński*, Pelplin 2004.

tegóż, *Z literatury Młodokaszubów. Aleksander Majkowski. Studia i szkice*, Kościerzyna 2013.

tegóż, *Z lirycznej i epickiej twórczości Leona Heykego*, Bolszewo 2015.

tegóż, *Folklorystyczny wygłos zapomnianego i „Bałtyckie mitopeje"*, [w:] tegóż, *Kaszubski wirydarz wszelakich treści pełen*, Gdańsk 2021, s. 92–106.

Malessa M., [recenzjô], „Wybrzeże” 1985, nr 3, s. 47.

Mautz K., *Mythologie und Gesellschaft im Expressionismus, Die Dichtung Georg Heyms*, Frankfurt/Main 1961. *O Gdańsku literackim 1945–2015. Archeologie miejsca, palimpsesty historii*, red. J. Mosakowski, B. Dąbrowski, R. Młynarczyk, A. Nowaczewski, Gdańsk 2017.

Obracht-Prondzyński C., *Gdańsk w relacjach z podróży*, „Pomerania” 1991, nr 6, s. 46–47.

Odwiedziny Gdańska, oprac. I. Fabiani-Madeyska, Gdańsk 1957.

Pestka S., *Smętek – duch żalu i grozy*, „Pomerania” 1985, nr 10, s. 37–38.

tegóż, *Szukać i znajdować*, „Pomerania” 1990, nr 5/6, s. 26–27.

Przybylski R., *„Et in Arcadia ego”. Esej o tęsknotach poetów*, Warszawa 1966.

Rymkiewicz J. M., *Myśli różne o ogrodach. Dzieje jednego toposu*, Warszawa 1968.

Schramke G., *Procëm Smãtkòwi. Współczesna literatura kaszubska w latach 1981–2015*, Gdańsk 2023.

Sierecki S., [Nota], „Wieczór Wybrzeża” 1981, nr 121, s. 4.

Sopot w literaturze. Literatura w Sopocie, red. J. Mosakowski, A. Nowaczewski, S. Pavlenko, R. Młynarczyk, Gdańsk 2019.

Sulima R., [recenzjô], „Regiony” 1985, nr 1–4, s. 175–176.

Sychta B., *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław 1967–1976.

Treder J., *Nazwy z Pomorza w utworach Stefana Żeromskiego,* „Pamiętnik Literacki” 1980, z. 1, s. 229–250;

tegóż, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*), Wejherowo 1989.

Trousson R., *Plaidoyer pour la „Stoffgeschichte”*, „Revue de Litterature Comparée” 1984, nr 1, s. 101–114.

tegóż, *Obrona „Stoffgeschichte”*, przeł. J. Lalewicz, „Pamiętnik Literacki” 1972, z. 1, s. 287–299.

Ulicka D., [recenzjô], „Miesięcznik Literacki” 1987, nr 10, s. 142–144.

Ziejka F., *W kręgu mitów polskich*, Warszawa 1977.

Zieliński S., [recenzjô], „Nowe Książki” 1984, nr 12, s. 31–32.

Adóm Lubòcczi

Bëlë gduńsczi ksążãtã kaszëbsczima ksążãtama?

SKRÓCËNK:

Célã tegò artikla je przezdrzenié sã gduńsczi dinastie Sobiesławiców rządzący na Wschòdnym Pòmòrzim w 12. i 13. s. z etniczny perspektiwë i òbtaksowanié, czë mòżemë jich pòzëwac kaszëbsczima ksążãtama, abò òglowò gôdającë Kaszëbama. Òstałë przeanalizowóné tak historiczné zdrzódła, strzédnowieczné i nowòżëtné, jak téż pózniészô kaszëbskô lëteratura, jakô miała wiôldżi cësk na terôczasné pòzdrzatk na przedstôwców ti dinastie.

KLUCZOWÉ SŁOWA:

Sobiesławice, Pomorze Wschodnie, średniowiecze, dynastia wschodniopomorska

Wstãp

Wëstrzód historicznëch wątków parłãczącëch Gduńsk z Kaszëbizną wôżnô je gduńskô dinastia Sobiesławiców, jakô rządzëła na Wschòdnym Pòmòrzim w 12. i 13. s. Ji przedstôwcowie bëlë na zôczątkù piastowsczima namiestnikama, zôs pózni mielë samòstójną władzã. Do ti familie słëchają m.jin. ksążã Swiãtopôłk Wiôldżi, ksążã Mscëwòj zwóny téż Mestwinã, a téż jinszi panownicë. W historicznëch zdrzódłach mómë wiadła ò chłopach z ti familie przez wicy jak sto lat – òd kùńca 12. stalatégò do 1294 rokù. Ti ksążãta, a òsoblëwie Swiãtopôłk i Mscëwòj, są dzysô baro wôżnym elementã parłãczącym Gduńsk z Kaszëbama i w wiôldżim dzélu prawie przez nich Gduńsk je ùznôwóny za historiczną stolëcã Kaszëb, zôs Òlëwa je pòzëwónô „Kaszëbsczim Wawelã”. Wikszosc dzysdniowëch Kaszëbów je dbë, że bëła to kaszëbskô dinastia. Czãsto zwëzëskiwô sã ji przedstôwców do bùdowaniégò kaszëbsczi swiądë w szkòłach a pùblicznym rëmie. Je taczi pòzdrzatk ùdokôzniony historicznyma argùmentama? Tegò prawie tikô sã nen articzel.

Òkreslenié swiądë strzédnowiecznëch lëdzy je równak baro drãdżé i cãżkò ò gwësné wniosczi, òsoblëwie żelë jidze ò nôrodnosc. Dodôwkòwą drãgòtą je pòzwa *Kaszëbë*. Pò prôwdze nie wiémë, cëż òznôczôł nen pòchwôt i do jaczi òbéńdë sã òdnosył. Wedle niechtërnëch badérów *Kaszëbë* mają jistné znaczenié jak *Pòmòrzé* i òznôczô zemie midze Òdrą a Wisłą. Równak nôstarszé zdrzódła, jaczé ùdokôzniają nen pòzdrzatk pòchôdają z 16. s. Mùszimë tedë pòdchadac do tegò baro òstrożno, a nôlepi wërazno wëapartnic pòjãca *Kaszëbë* i Pòmòrzé w òdniesenim do strzédnëch wieków. Dlôte jidze mie przede wszëtczim ò analizã, czë w zdrzódłach pòjôwiają sã próbë pòzëwaniégò Sobiesławiców Kaszëbama, bez wchôdaniégò w drobnotë.

Bë całosc bëła klôr, nót je pòdzelëc tresc na czile dzélów. Na zôczątkù kąsk spòdlowëch wiadłów ò dinastie a jich przedstôwcach. Jidze tuwò ò òglowi pòzdrzatk na familiã, pòsobnëch panowników i cząd w jaczim żëlë. Przechôdającë do głównégò wątkù, nót je zrobic analizã, jak Sobiesławice pòzëwelë sami se. Jedurnyma szlachama tegò są strzédnowieczné diplomë (dokùmentë), gdzie wëstôwca wiedno pisôł kògùm je i jaczi mô òficjalny titel. Wôżné je téż to, co ò gduńsczich ksyżëcach piselë jinszi lëdze. Z jedny stronë to są terôczasny jima lëdze (panownicë, przedstôwcowie kòscelnëch wiéchszëznów), w chternëch dokùmentach pòjôwiają sã wiadła ò wschódnopòmòrsczich ksążãtach. Z drëdżi kronikarze, tak z 13. s., jak téż póżniészich czasów, jaczé mają pòzdrzatk spòlëznë. Tuwò chcã baro òglowò przëzdrzëc sã nôwôżniészim zdrojom i wizerënkòwi Sobiesławiców. Krótkò gôdającë, czë bëlë pòstrzegóny jakno Kaszëbi. Na kùńcu wôrt je òdniesc ne historiczné ùstalenia z dzysdniową swiądą.

Atriczel je przezérkã nôwôżniészich zdrzódłów i wniosków jinszich historików na juwenotowò-etniczné zagadnienia sparãczóné z gduńską dinastią. To pòdrëchòwanié nônowszich badérowaniów i jednoczasno wezdrzenié na nie z kaszëbsczi perspektiwë. Rozmajité wątczi z nëch rozważaniów bëlë przedmiotã analizë taczich badérów, jak m.jin. Gerat Labùda[1], Jón Pòwiersczi[2],

---

[1] G. Labuda, *Ze studiów nad najstarszymi dokumentami Pomorza Gdańskiego*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu", t. 18, 1952 [druk: 1953], z. 1–4, s. 105–155; tenże, *Studia nad annalistyką pomorską XIII–XIV w.*, cz.1, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu", t. 20, 1952 [druk: 1954], z. 1–4, s. 101–138; tenże, *O Kaszubach o ich nazwie i ziemi zamieszkania*, Gdynia 1991; tenże, *Kaszubi i ich dzieje*, Gdańsk 1996; *Zapiski kaszubskie, pomorskie i morskie. Wybór pism*, Gdańsk 2000; tenże, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. 1: *Czasy średniowieczne*, Gdańsk 2020.

[2] J. Powierski, *Mściwoj I*, [w:] *Ludzie pomorskiego średniowiecza. Szkice biograficzne*, red. K. Skrzypkowska-Łutowicz, Gdańsk – Wrocław 1981; tenże, *Mściwoj II*, [w:] *Ludzie*

Błażej Slëwińsczi[3], Mark Smòlińsczi[4], Edward Rymar[5], Danuta Pandowskô[6], Agnésa Gùt[7] a téż Mateùsz Szuba[8].

Sobiesławice

Drobnotë tikającé sã gduńsczi dinastie to temat na apartné, wiele dłëgszé pùblikacje. Dlô pòrządkù trzeba równak pòdac spòdlowé infòrmacje ò ji czasach i przedstôwcach familie, jaczé są wôżné, dlô richtich zrozmieniégò. Genealogiô gduńsczich ksążãtów interesowała wielnëch badérów, jaczi pùblikòwelë nôùkòwé i pòpùlarnonôùkòwé dokazë[9].

W 11. i na zôczątkù 12. stalatégò Pòmòrzé bëło samòstójné i ni bëło dzélã piastowsczégò miectwa[10]. Pòmòrzónowie ùpiarce biôtkòwelë ò wòlnotã i dopiérze kònsekwentnô pòlitika pòlsczégò ksyżëca Bòlesława III Krzëwòùstégò doprowadzëła do włączeniô Wschòdnégò Pòmòrzô do Pòlsczi (wierã przed 1120 r.) [11], a na zôpadze môlowi ksążã Warcysłôw, z rózdżi pózni pòzwóny Grifitama, złożił hołd[12].

---

pomorskiego…; tenże, *Sambor I*, [w:] Ludzie pomorskiego…; tenże, Świętopełk, [w:] *Ludzie pomorskiego….*

[3] B. Śliwiński, *Poczet książąt gdańskich: dynastia Sobiesławiców XII–XIII wieku*, Gdańsk 2006; tenże, *Sambor II. Książę tczewski (1211 lub 1212 – 30 grudnia 1276/1278*, Kraków 2015; tenże, *Mściwoj II (1224–1294). Książę wschodniopomorski (gdański)*, Warszawa 2016.

[4] M. Smoliński, *Polityka zachodnia księcia gdańsko-pomorskiego Świętopełka*, Gdańsk 2000; tenże, Świętopełk Gdański, Poznań 2016; tenże, *Primogenitus et dilectissimus. Świętopełk gdański i jego synowie: Mściwoj II oraz Warcisław II*, [w:] *Ojcowie i synowie. O tron, władzę, dziedzictwo. W 700 rocznicę narodzin Karola IV Luksemburskiego króla czeskiego i cesarza 1315–1378*, red. B. Możejko, A. Paner, Gdańsk 2018, s. 65–101.

[5] E. Rymar, *Ze studiów nad genealogią książąt Pomorza Gdańskiego w I połowie XIII w. Daty zgonów*, „Zapiski Historyczne", t. 42, 1977, z. 1, s. 7 – 26; tenże, *Rodowód książąt pomorskich*, Szczecin 2005.

[6] D. Pandowska, *Kaszuby wśród nazw Pomorza w XIII w. Studium historyczne*, Gdańsk 1993.

[7] A. Gut, Średniowieczna dyplomatyka wschodniopomorska. Dokumenty i kancelarie Pomorza Wschodniego do 1309 roku, Szczecin 2014.

[8] M. Szuba, *Data narodzin i pozycja późniejszego księcia gdańskiego Warcisława II do 1266 roku*, „Studia z Dziejów Średniowiecza", t. 21, 2017, s. 200–217.

[9] Òb. przëp. 1–8.

[10] G. Labuda, *Historia Kaszubów*, s. 72–73.

[11] J.M. Piskorski, *Państwo pierwszych Gryfitów (do 1220 r.)*, [w:] *Pomorze Zachodnie poprzez wieki*, red. J.M. Piskorski, Szczecin 1999, s. 36; A. Lubocki, *Dzieje Kaszubów = Dzeje Kaszëbów*, t. 1, Gdańsk = Gduńsk 2024, s. 12.

Ni mómë wielnëch wiadłów z pòczątków pòlsczégò panowaniégò nad wschòdnym dzélã Pòmòrzégò. Na zôczątkù są to pòjedinczné infòrmacje pòchôdającé z bùtna – m.jin. pòlsczich ksãstw (òsoblëwie Mało- i Wiôlgòpòlsczi), Danie, Niemiecczi[13]. W drëdżi pòłowie 12. s. pòjôwił sã piastowsczi namiestnik Sobiesłôw, òd jaczégò dinastia wzãła swòje miono. Sobiesłôw je półhistoriczną pòstacją, bò ni ma zrzódłów bezpòstrzédno z czasu jegò żëcégò, le je wspòmnióny przez jegò pòstãpników[14]. Jegò syn Sambòr równak ju je òdnotérowóny przez jemù terôczasné zdroje i òd tegò czasu mómë cygłosc familie. Badérowie diskùtérëją nad pòchòdzenim Sobiesławiców i je czile pòzdrzatków. Jakno przedstôwcowie piastowsczi władzë mòglë bëc mòżną familią z Małopòlsczi[15]. Wedle mie, barżi mòżlëwé je to, że bëła to stôrô pòmòrskô rodzëna, jakô mògła tuwò wastowac jesz przed pòlsczim pòdbòjã[16]. Niechtërny widzą w nich krewnëch Grifitów[17], chòc ni ma na to niżódnëch dokazów. Kùreszce mòglë bëc jakąs bògatą, pòmòrską familią, jakô równak nigdë ni miała władzë i dostała jã dopiérze dzãka wspiarcu Piastów.

W 12. i 13. w. mómë sztërë pòkòlenia[18], gdze przedstôwcowie dwùch pierszich bëlë namiestnikama, zôs Swiãtopôłk i jegò syn Mscëwòj II bëlë

---

[12] J. Widajewicz, *Związki Pomorza Zachodniego z Polską*, Kraków 1945, s. 13; J.M. Piskorski, dz. cyt., s. 37; J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów = Historiô Kaszëbów*, Gdańsk = Gduńsk 2014, s. 44–46; M. Hinc, A. Lubocki, M. Szuba, *Historia Kaszubów na jeden wieczór*, Wejherowo 2022, s. 28; A. Lubocki, *Dzieje Kaszubów…*, s. 47.

[13] G. Labuda, *Historia Kaszubów…*, s. 11–23.

[14] Nôwôżniészi zdrój to Òlëwskô kronika, le ji ùtwórca nie béł gwës, czë Sobiesłôw je historiczną pòstacją. Òb.: *Kronika oliwska. Źródło do dziejów Pomorza Wschodniego z połowy XIV wieku*, tłum. D. Pietkiewicz, wstęp i komentarz B. Śliwiński, Malbork 2008, rozdz. 1, s. 47; B. Śliwiński, *Poczet…*, s. 15–18.

[15] J. Powierski, B. Śliwiński, K. Bruski, *Studia z dziejów Pomorza w XII wieku*, Słupsk 1994, s. 153–173; B. Śliwiński, *Poczet…*, s. 5–7; M. Řeznik, *Książęta gdańscy*, [w:] *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, red. C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2020, s. 296.

[16] K. Buczek, *Zagadnienie „marchii" i „prowincji" gdańskiej w XII–XIII wieku*, „Zapiski Historyczne", t. 34, 1969, z. 4, s. 132–133; G. Labuda, *Stanowisko prawno-polityczne książąt Pomorza Nadwiślańskiego na przełomie XII i XIII wieku*, „Zapiski Historyczne", t. 66, 2001, z. 2–3, s. 7–37.

[17] E. Rymar, *Rodowód…*, s. 60–64.

[18] O rózdze Sobiesławiców wiele ju bëło napisóné i je wiele pùblikacjów. Nôwôrtniészé są wëmienióné w przëpisach 1–8. W tim môlu pòdôwóm blós òglowé biograficzné infòrmacje, bë całosc rozważaniów bëła klôr.

samòstójnyma panownikama. Sënama Sobiesława bëlë starszi Sambòr I a młodszi Mscëwòj I. Nimò tegò, że Sambòr I miôł sëna Sobiesława, pò jegò smiercë z nadaniégò krakòwsczégò ksyżëca Leszka Biôłégò, namiestnikã òstôł młodszi syn Mscëwòj I. Pò smiercë Mscëwòja namiestnikã òstôł jegò nôstarszi syn Swiãtopôłk, jaczi miôł téż młodszich bracynów Warcysława I, Sambòra II i Racybòra. Sënama Swiãtopôłka bëlë Mscëwòj II i Warcysław II. Wedle pòlsczich kronik jaż do zjôzdu w Gąsawie w 1227 bëlë zanôléżny òd Piastów, chòc pò prôwdze Swiãtopôłk ju w 1226 stôł sã samòstójnym władcą. Zerwanié pòdlëgòscë Piastom nie stwòrziło na Pòmòrzim nowégò państwa, to bëło tuwò òd dôwna (Pòmòrsczé Ksãstwò – łac. *Ducatus Pomeraniae*), czegò dokazã je titulatura Sobiesławiców przed 1226, jakô jednoczasno mòże dac wskôzë na pòstôwioné w titlu pëtanié.

Titulatura Sobiesławiców

Title z diplomów wëstôwianëch przez Sobiesławiców mògą dac nama wskôzë, nad jaczim państwã w swiądze tedëczasnëch lëdzy panowelë Sobiesławice. Ni mómë placu na dokładną, szczegółową analizã wszëtczich dokùmentów i cytatów. Òd 1186 do 1294 r. mómë wicy niżlë 500 diplomów, z jaczich wëchôdô czile wniosków, niezależno òd panëjącégò, jaczémù sã przëzdrzimë[19]. Żódën z Sobiesławiców nigdë nie ùżił pòzwë *ksążã Kaszëbów*, abò *ksążã Kaszëb*. Prôwdac ne pòchwôtë pòjôwiają sã we wschòdnopòmòrsczich dokùmentach z 13. s., le nigdë w òdniesenim do gduńsczich ksążãtów. To bëło miano słowiańsczich ksyżëców z Meklembùrgie (np. w dokùmence Swiãtopôłka z 1248 r. [20]), a téż zôpadnopòmòrsczich Grifitów. W czasach Swiãtopôłka mómë pierszé przëtrôfczi ùżëcégò i nié wiémë dokładno, co tedë òznôczałë *Kaszëbë*. To wcyg jedna z nierozrzeszónëch wëzgódków i badérowie ni mògą przińc do zgòdë. Nie pòzwôlô na to môłô lëczba zachòwónëch zdrojów.

---

[19] *Pommerellisches Urkundenbuch* [dalej cyt.: PUB], hrsg. von M. Perlbach, Danzig 1882, nr 6–519. Nié wszëtczé dokùmentë òstałë wëstôwioné przez przedstôwców wschòdnopòmòrsczi dinastie, dzél z nich tikô sã Pòmòrzégò, abò Sobiesławice pòjôwiają sã tam jakno swiôdkòwie, co téż je wôrtnyma badérnyma infòrmacjama.

[20] Wspòmnióny są Miklosz (*Nicholaus*) i Jón (*Johannes*) – bracynowie Matildë, białczi Sambòra dërszowsczégò. Są òkreslony jakno „panowie Kaszëb” (*dominos Cassubie*), zôs bez wątplëwòsców bëlë z Meklembùrgie. Òb. PUB, nr 107, s. 90.

Bùlla papieża Grégòra IX z 19 strëmiannika 1238 r. to pierszi, zachòwóny do naszich czasów, dokôz na ùżëcé pòzwë *Kaszëbë* na Pòmòrzim. Òdnosy sã wierã do Bògùsława I i sprowadzeniégò przez niegò joanitów do Stôrgardu. Wedle historików bëło to pòd kùńc panowaniégò tegò ksãca, kòle 1186 r. [21]. To nie je równak wiadło z pòmòrsczégò zdrzódła, le daleczi Apòstolsczi Stolëcë. Krótkò pózni panëjący na Pòmòrzim w czasu wëdaniégò wspòmnióny bùllë ksążã Barnym I Grifita sóm se téż pòzwôł ksyżëcã Pòmòrzégò, Słowian i Kaszëb[22]. To równak bëłë dopiérze zôczątczi ùżëwaniégò ti pòzwë i z czasã bëło corôz wicy przëtrôfków, chòc wikszosc parłãcziła sã z titulaturą zôpadnopòmòrsczich ksążãtów[23]. Do kùńca dinastie Grifitów òstôł pòchwôt *ducatus Pomeraniae* (Ksãstwò Pòmòrzégò) jakno òficjalnô dlô negò kraju, niezanoleżno òd pòjôwiającégò sã terminu *Kaszëbë*.

Tej dopiérze w czasach Swiãtopôłka mómë pierszé przetrôfczi, le wiedno w òdniesenim do zemiów na zapôd òd Gduńska. Szlachòwno, jak Grificë, Sobiesławice bëlë przede wszëtczim ksążãtama Pòmòrzégò. Òficjalnô pòzwa państwa bëła jistnô – *Ducatus Pomeraniae*. Widzymë to w wikszoscë dokùmentów bënowëch, wëstôwionëch przez Sobiesławiców.

Tam, gdze jidze ò sprawë całégò państwa, panownik wiedno stosowôł titël *princeps/dux Pomeraniae/Pomeranorum*, tej przédnik/ksążã Pòmòrzégò/Pòmòrzanów[24]. W niechtërnëch przetrôfkach – osoblëwie jeżlë to nie béł zwiérzchny ksążã, a leno junior, młodszi bracyna – je pòzwa dzélnicë, jaką rządzył, np. ksążã lubiszewsczi[25], ksążã ksążã dërszowsczi[26] itp. Czãsto pòjôwiô sã téż gduńsczi ksążã, bez òdnieseniégò do Pòmòrzégò, chòc colemało w przëtrôfkù bënowëch dokùmentów, darowiznów dlô Kòscoła abò mòżnëch[27]. Niechtëtny juniorzë, òsoblëwie Sambòr II, titułowelë sã téż ksążãtama Pòmòrzégò, bez dokładnégò môla[28]. Czasã téż tedë w dokùmentach mómë fòrmùłë, w jaczich pòjôwiô sã Pòmòrzé, np. w dokùmence Sambòra i Swiãtopôłka z 1229 je taczi zôpis: *Më Sambòr z Lubiszewa, a më Swiãtopôłk z Gduńska, z Bòżi łasczi ksążãta Pòmòrzégò*[29]. Swiãtopôłk téż czãsã béł òkrësliwóny blós jakò ksążã we Gduńskù.

---

[21] A. Lubocki, *Dzieje Kaszubów…*, s. 106.

[22] Kòle rokù 1255 nen zôpis pòjawił sã na pieczãcë, zôs w tekscë dokùmentu w 1267 r., òb.: *Pommersches Urkundenbuch*, t. 2: 1254–1278, ed. R. Prümens, Stettin 1881, nr 847, s. 184.

[23] D. Pandowska, *Kaszuby wśród…*, s. 28–78.

[24] PUB, passim.

[25] PUB, nr 28, s. 24; PUB, nr 72, s. 61.

[26] PUB, nr 272, s. 229.

[27] PUB, nr 26, s. 22; PUB, nr 33, s. 29

[28] PUB, nr 71, s. 60; PUB, nr 75, s. 62.

W wikszoscë przetrôfków równak gdzes w dokùmentach są wskôzë, że jidze ò zemie na Pòmòrzim. Gwësno Sobiesławice bëlë ksążãtama Pòmòrzégò i je to wërazno widzec w strzédnowiecznëch zdrzódłach pòwstałëch z jich inspiracji, w jaczich sami òkresliwelë swòją „juwernotã”. Tuwò zdroje nie dôwają żódnëch wątplëwòsców. Ùwôżelë sã za panowników Pòmòrzégò i taczi titel ùżiwelë tak w dokùmentach ò wąsczim, môlowim znaczënkù, jak téż taczich, jaczé trafiałë za Gduńsk. Gwësno nie pòjawił sã titel ksążãca Kaszëbów/Kaszëb itp., tej w òpiarcym ò zdrzódła stwòrzóné przez wschòdnopòmòrsczich panowników gwësno ni mòżemë pòtwierdzec jich związków z Kaszëbama, niezanoleżno òd tegò, jak bãdzemë je rozmiec.

Sobiesławice w jinszich zdrzódłach z jich epòczi i pózniészich

Jistno je w jinszich dokùmentach z czasów Sobiesławiców. Jinszich, tej wëstawionëch przez sąsôdów, abò papieżów. Ti, jaczi piselë ò naszi dinastie colemało ùżiwelë pòzwë *Pòmòrzé*, chòc są téż niewielné przëpôdczi pòdaniégò dzélnicë abò nôwôżniészégò gardu. Je jich równak môło w przërównanim do òglowégò pòchwôtu *Pomerania*. Przëtrôfkã tuwò mòże bëc papież Jinocenti IV, jaczi w wielnëch dokùmentach wspòminôł wschòdnopòmòrsczich panowników, òsoblëwie Swiãtopôłka[30]. Téż mające rozmajité kòntaktë z Sobiesławicama kùjawskò-pòmòrsczi biskùpi pòzëwelë jich władcama Pòmòrzégò[31], jistno jak panownicë rozmajitëch piastowsczich władztw[32]. Tej nie blós wschòdnopòmòrsczi ksążãta, le téż jima terôczasny wastowie i hierarchòwie òkresliwelë jich tima samima terminama.

Mòcno sparłãczony z dwòrã gduńsczich ksążãtów cystersowie prowadzëlë *Liber mortuorum* – nekrolog, zôpisczi tikające sã dat smiercë lëdzy bãdącëch krótkò klasztoru[33]. W nym zdroju òstała zapisónô smierc Sobiesława I[34], Sambòra I[35], Mścëwòja I[36], Swiãtopôłka[37], Sambòra II[38], Racybòra[39], Mścëwòja II[40]. Sobiesłôw I, Sambòr I, Swiãtopôłk i Sambòr II wërazno bëlë nazwóny ksążãtama Pòmòrzégò. Co cekawé, wspòmnióné zrzódło òdnotowało smierc ksyżëca Słowianów i Kaszëb Bògùsława IX, jaczi ùmarł w Òlëwie w 1447 r. [41], co pòcwierdzywô kaszëbskòsc zôpadnopòmòrsczich ksążãtów téż z gduńsczi perspektiwë.

---

[29] PUB, nr 39, s. 33.
[30] PUB, nr 144, s. 123.
[31] PUB, nr 36, s. 32; UB, nr 45, s. 38.
[32] PUB, nr 21, s. 19.

W strzédnowiecznëch kronikach téż nie widzymë jinszégò pòdeńscégò do ti sprawë. Nôstarszim pòmòrsczim kronikarsczim dokazã je Òlëwskô kronika, jakô pòwstała w pòłowie 14. s., tej ju w krzëżacczim czãdze[42]. Sobiesławice są pòzëwóny w ny jakno panownicë pòmòrsczégò ksãstwa[43]. Pòlsczé kroniczi téż mają pòdobné wiadła – je to widzec m.jin. w *Wiôlgòpòlsczi kronice* (14. s.) [44], a téż mònumentalnym dokazu Jana Długosza (drëgô pòłowa 15. w.) [45]. Prowadzy to do wnioskù, że Sobiesławice przez całé strzédné wieczi bëlë widzóné jakno ksążãta Pòmòrzégò.

Kąsk pòetickò mòżemë rzeknąc, że dopiérze w 15., a pò prôwdze w 16. w. Kaszëbë "jidą" na wschód. Pòwòdë i òkòlicznoscë tegò wcyg są baro słabò pòznóné, zôs jich analiza nie je célã negò artikla. Z tegò czasu mómë pierwszé zdrzódła, wedle chtërnëch zemie òd Òdrë do Wisłë to Kaszëbë. Ju nie blós Zôpadné Pòmòrzé (abò jaczis jegò dzél). Niechtërné aùtorze pisali prosto, że Pòmòrze to Kaszëbë. I nié béł to bënômni jedurny przëtrôfk, tej mòżemë ùznac to za jakąs reglã. Taczi pòzdrzatk mòżemë nalezc w dwùch dzélach Pòmòrzégò, a téż w Pòlsce[46]. Taką swiądã miôł np. [zôpadno] pòmòrsczi kronikarz Thomas Kantzow[47]. W Gduńskù téż mómë wiele zdrzódłów, jaczé pòtwierdzają taczi pòzdrzatk. Gduńsczé dzejopisarstwò, òsoblëwie nowòżëtné, jesz nie je bëlno pòznóné i wcyg kaszëbsczé wątczi żdają na swòjégò badérã[48]. Przikładã parłãczenia Sobiesławiców z Kaszëbama je chòcbë kronika gdóńczóna Berndta Stegmana, jaczi pòzëwôł Swiãtopôłka i jinszich kaszëbsczima panownikama[49]. Òn nie béł jedurny. Pòlsczi lustratorzë zbierający w 1565 r. gòspòdarczé infòrmacje ò wsach i gardach Królewsczich Prës, téż òkreslëlë – pewno na spòdlim wiédzë môlowëch lëdzy – òbrëmia wkół rzéczi Brdë i Kòscérznë mianã Kaszëb[50].

---

[33] *Liber mortuorum monasterii Beatae Mariae de Oliva*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 5, Lwów 1888, s. 501–536. Zachòwóny do naszich czasów rãkòpis pòchôdô z 1615 r., le wierã je òdpisã materiałów pòchôdającëch z wieków strzédnëch.

[34] Tamże, s. 506.

[35] Tamże, s. 507.

[36] Tamże, s. 515.

[37] Tamże, s. 505.

[38] Tamże, s. 504.

[39] Tamże, s. 512.

[40] Tamże, s. 536.

[41] Tamże, s. 526.

[42] B. Śliwiński, *Wstęp*, [w:] *Kronika oliwska. Źródło do dziejów Pomorza Wschodniego z połowy XIV wieku*, tłum. D. Pietkiewicz, wstęp i komentarz B. Śliwiński, Malbork 2008, s. 31–36.

[43] *Kronika oliwska…*, rozdz. 1, s. 49

[44] *Kronika wielkopolska*, przeł. K. Abgarowicz, Kraków 2010, rozdz. 73, s. 156, rozdz. 111, s. 173.

[45] Pòmòrsczich wzmianków w dokazu Długosza je baro wiele i drãgò je wskazac je wszëtczé. Òb.: J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 5– 6: 1140–1240, tłum. J. Mrukówna, Warszawa 2015; J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 7–8: 1241–1299, tłum. J. Mrukówna, Warszawa 2009.

Tedë òd 16. s. corôz czãscy widzymë parłãczenié gduńsczi dinastie z kaszëbsczim etnosã. Nie wiémë, czë je to wëmësł nëch czasów, czë òpisanié swiądë, jakô bëła òd strzédnowiekù. Ni mómë na to zdrzódłów. Gerat Labùda na spòdlim swòjich wielelatnëch badérowaniów béł dbë, że Pòmòrzé = Kaszëbë ju òd wczasnëch strzédnëch wieków i miôł starã ùdokazniac to w swòjich pùblikacjach[51]. Szlachòwno mëslelë niechtërny jinszi badérowie, przekònóny argùmentama negò historika. Nie jem gwës, czë pò prôwdze ju w 13. abò 14. s. tak bëło, tedë mùszimë bëc òstrożny z taczima òbsądama. Mómë wiele kòntr-hipòtezów, widzącëch no dëcht jinaczi. Nimò wszëtkò panëjë pòzdrzatk, że Kaszëbë bëłë w strzédnowiekù jaczims dzélã Pòmòrzégò, chòc do kùnca nié wiémë jaką, zôs je wiele ùdbów w ti kwestie. Jeżlë jidze ò nowòżëtny cząd, mómë wiele zdrojów swiôdczącëch ò stôwianim znakù równoscë midze pòchwôtama Kaszëbë i Pòmòrzé i mòżemë – chòc nié w całoscë bezdiskùsyjno – stwierdzëc, że takô swiąda tedë bëła.

---

[46] Wicy ò tim òb.: A. Lubocki, *Dzieje Kaszubów…*, s. 18–27.

[47] T. Kantzow, *Pomerania. Kronika pomorska z XVI wieku*, t. 1: Księga 1 i 2, przeł. K. Gołda, Szczecin 2005, s. 85, 87: „I òd tegò wendijsczégò [słowiańsczégò] słowa Podmorsi pòwstała pòzwa „Pòmòrzé", i wszëtkò wnenczas Pòmòrzim zwelë, co nad mòrzã leżało, jaż pò Łabã, dlôte téż Bôłtëcczé Mòrze pòtemù bëło nazwóné Pòmòrsczim. Z czasã równak tuwòtészé lëdë jinszé dostałë miona, tak że Pòmòrzanama i Kaszëbama – jakô to pòzwa òd pògùbòwónëch ruchnów pòchòdzy, przez nich òblôkónëch, Kaß wej òznôczô gùb – tëch leno zwelë, co midzë Wisłą, Brdą, Wartą i Òdrą bëlë."

[48] Nôwôżniészé pùblikacje analizującé gduńsczé dzejopisarstwò nié pòdjimają kaszëbsczich wątków, òb.: J. Dworzaczkowa, *Dziejopisarstwo gdańskie do połowy XVI wieku*, Gdańsk 1962; J. Możdżeń, *Przedstawienie świata przez kronikarzy gdańskich na przełomie XV i XVI wieku*, Toruń 2016.

[49] *Gdańska kronika Bernta Stegmanna (1528)*, wyd. J. Możdżeń, Toruń 2019, s. 10.

[50] *Lustracja województwa pomorskiego 1565*, wyd. S. Hoszowski, Gdańsk 1961, s. 163: „To miasto [Swiecé] je zbùdowóné krótkò zómkù nad Wisłą, pò jedny starnie na pôłnié, w drëgą starnã miasteczka rzéka Bda [Wda] òd Kaszëb z kòscerzińsczich jezór płënącô, jaczé jezora mają pòzwã Wdzydze."

[51] G. Labuda, *O Kaszubach…*, passim, zwł. s. 40–43.

Kùlturowim elementã parłãczącym dwa dzéle Pòmòrsczi béł i je grif. Westrzód Sobiesławiców blós Sambòr II Derszowsczi miôł gò w swòjim herbie, chòc wzął gò nié ze Szczecëna, le z Meklembùrgie[52]. Z drëdżi stronë herbë, jakno znanczi familie ùsztôłtowałë sã dopiérze w 14. w., tej w czasach Sobiesławiców jesz ni bëło to ùregùlowane. Grif w tim kònteksce téż niczegò nie ùdokazniô i dopiérze w nowòżëtnëch czasach pò prôwdze je pòtwierdzenim kùlturowi jednotë Pòmòrzégò w tim aspekce.

Sobiesławice w historiczny swiądze Kaszëbów[53]

Sztôłtëjącô sã òd 19. s. na Wschòdnym Pòmòrzim kaszëbskô rësznota òd samégò zôczątkù wzãła jakno swòjich patronów gduńsczich ksyżëców, òsoblëwie Swiãtopôłka. Ju Florión Cenôwa òdwòłiwôł sã do wschòdnopòmòrsczich panowników jakò elementu kaszëbsczi jawernotë i historiczny spôdkòwiznë. Téż pózniészi dzejarze, przede wszëtczim lëteracë, mòcno kòrzëstelë z 12.- i 13.-wieczny historie Pòmòrzégò, przëwòłującë tak aùtenticzné wëdarzenia, jak téż twòrzącë fikcyjné wątczi ùmieszcziwóné w tamtëch czasach. Niechtërny, jak chòcle León Heyke[54], Jón

---

[52] Szlachã tegò są pieczãce negò panownika, równak drãgò je na jich spòdlim stwierdzëc, jaką farwã mógł miec znak Sambòra. Swiadczëc ò tim mòże herb założonégò przez tegò panownika Dërszowa. Terô to czerzwiony grif na strzébrznym pòlu, równak historiczno òn béł złoti na mòdrim tle, jistno jak gòdło meklembùrsczich Niklotowiców, òb.: B. Śliwiński, *Sambor II…*, s. 116.

[53] Ne rozważania są baro fragmentaricznym ùjãcã témë, mające dac òglowi òbrôz Sobiesławiców jakno kaszëbsczich ksążãtów w kaszëbsczi lëteraturze i nié wëfùlowiwô zagadnieniégò. To je blós ùzupełnienié historicznëch wątków analizowónëch w òpiarcym ò historiczné zdroje *sensu stricte*.

[54] L. Heyke, *Dobrogòst i Miłosława. Kaszëbsczé spiewë dzejowé w trzech brawãdch*, Gdańsk 1999.

Karnowsczi[55], Lech Bądkòwsczi[56] piselë całé dokazë ò epòce Sobiesławiców, ùznôwającë nen czãd jakno dzél dzejów Kaszëb. Mało chto òdwòłiwôł sã do Grifitów, jakno dinastie titułującé sã panownikama Kaszëb, tej pò prôwdze spôdkòwiznë kaszëbsczi kùlturë. M. Řeznik baro bëlno stwierdzył:

Gduńscy regencë i panownicë zajimają ju òd 19. s. główny môl w kaszëbsczi pamiãcë i historiczny kùlturze. W kaszëbsczim diskùrsu zaczãto jich òd wczasnëch pism F. Cenôwë stilizowac na „kaszëbsczich ksążãtów” (chòc titel *dux Cassubie* mielë nie gduńscy ksyżëcowie, le zôpadnopòmòrsczi ze Szczecëna), bò òbrëmié jich panowaniégò w wikszoscë je jistné z terôczasnyma kaszëbsczima jãzëkòwima òbszarama. Nôgóbk Sobiesławiców w kòscele w Òlëwie stôł sã jednym z głównëch materialnëch môlów pamiãcë w nowòczesny kaszëbsczi kùlturze[57].

Je znankòwné, chòc w jaczims dzélu pewno deprimùjącé, òkresliwanié Òlëwë *kaszëbsczim Wawelã*[58]. Nad tim symbòlicznym[59] grobã lëteracë dôwelë baro wôżné dlô fabùłë swòjich dokazów scenë. Nôwôżniészima są gwësno Jarosz Derdowsczi[60], a téż Aleksander Majkòwsczi[61]. Sóm przitómk nadóny òlëwsczi katedrze je wëraznym pòłączenim sparłãczóny z nią wschòdnopòmòrsczi dinastie z kaszëbizną.

Ne nôbarżi reprezentatiwné przikładë bëlno pòkazywają, że panownice z dinastie Sobiesławiców, przede wszëteczim ksążãta Swiãtopôłk i Mscëwòj II są dzysô bez wątplëwòsców widzóny jakno symbòl kaszëbiznë i element historiczny juwernotë. Jistno, jak czôrny grif na złotim pòlu[62] są traktowóny jakno nieòdłączny dzél dzejów Kaszëb. Ahistoricznota taczégò pòzdrzatkù dlô wiele Kaszëbów nie je wôżnô, abò téż – w wikszoscë przetrôfków – nie są tegò swiądni.

---

[55] J. Karnowski, *Zôpis Mscëwòja. Widowiskò w szesc òbrazach na pamiątkã 650. roczëznë pòłączeniô Pòmòrzô z Pòlską (1282–1932)*, [w:] tegoż, *Dramaty*, opr. M. Cybulski, Gdańsk 2011, s. 313–344.

[56] L. Bądkowski, *Młody książe*, Gdańsk 1980; tenże, *Chmury*, Gdańsk 1984. Wicy ò historicznëch dokazach Bądkòwsczégò: Z. Szwedek-Kwiecińska, *Na tropach słowiańskich wierzeń w powieściach historycznych Lecha Bądkowskiego*, [w:] *Kaszuby – Pomorze na tle Słowiańszczyzny. Historia, kultura, język*, red. A. Lubocki, Wejherowo–Gdańsk 2021, s. 225–232.

[57] M. Řeznik, dz. cyt., s. 296.

[58] Przikładów z lëteraturë mòżemë dac wiele. Wskôżã tuwò wiérztã Alojzégò Nagla Òliwa, òb.: A. Nagel, *Mòje wiérztë. Poezje zebrane*, Gdynia 2010, s. 61.

[59] Symbòlicznym, bò pò prôwdze ni ma w nim cał gduńsczich ksążãtów.

[60] H. J. Derdowski, *O panu Czôrlińsczim co do Pucka pò sécë jachôł*, Gdańsk 1976, s. 118–122.

[61] A. Majkowski, Żëcé i przigòdë Remusa. Zvjercadło kaszubskji, opr. J. Treder, Gdańsk 2010; tenże, *Pomorzanie. Powieść*, Gdańsk 1973.

Mające tej swiądã felënkù historicznégò spòdlé do òkreslaniégò gduńsczich panowników kaszëbsczima ksążãtama, mòżemë jich jakno taczich widzec wedle terôczasnëch kriteriów? Wëdôwô mie sã, że nimò wszëtkò òdpòwiedz mòże bëc twierdzącô. Jednoznaczné ùstalenié czim bëłë Kaszëbë w strzédnëch wiekach je baro drãdzé, a mòże nawetka niemòżlëwié. To, że Wschòdné Pòmòrzé nié bëło w strzédnowiecznëch zdrzódłach zwóné Kaszëbama, aùtomaticzno nie òznôczô, że nie mòżemë gò tak traktowac w òdniesenim do tegò, co wiémë dzysô. Sobiesławice wastowelë na zemiach, jaczé są terô w wiôldżim dzélu Kaszëbama, tej są elementã historie tegò òbrëmiégò. Nót je gwësno miec bôczenié na to, że sami sebie nigdë na nen ôrt nie nazwelë, równak z perspektiwë terôczasny kaszëbsczi kùlturë drãgò je wësztrichnąc jich z penteónu naszich nôrodnëch herojów. Równak dlô bezpiekù lepi pòzëwac jich pòmòrsczima ksążãtama, bò je to zgódné tak z historicznyma zdrzódłama, jak téż nié nikwi i nie òbniżô wôrtnotë jich związków z terôczasnyma mieszkańcama Kaszëb.

Pòdrechòwónié

Jakno pòdrechòwanié przëwòłóm dzél ksążczi *Dzeje Kaszëbów*. Wëdôwô mie sã, że baro bëlno òddôwô to, co jem chcôł pòkazac tim wëstąpienim:

Na kùńc chcemë jesz òdrzëcëc jeden historiczny mit, do chtërnégò wiele razy i rôd sã dzysdnia òdwòłiwómë. Ksążãta z dinastii Sobiesławiców baro czãsto są dzysdnia pòkazywóny dzél kaszëbsczi òbéńdë w strzédnëch wiekach. Òsoblëwie Swiãtopôłk, zwóny Swiãtopôłkã II Wiôldżim, je wëchwôliwóny jakò wiôldżi kaszëbsczi ksążã. Mòże bë sã nie òbrazył, jakbë to czuł, ale ani òn, ani niżóden z jegò krewnëch nigdë nie pòzwôł sebie i nie òstôł przez jinëch pòzwóny kaszëbsczim ksyżëcã. Żelë ùznómë, że Kaszëbama ju w strzédnëch wiekach bëłë zwóné zemie midzë Wisłą a Òdrą, to zwanié Swiãtopôłka kaszëbsczim ksyżëcã mòżemë miec za ùdokaznioné. Ni ma równak na to niżódnëch dokazów òdnôszającëch sã do tegò czãdu. Czësto jinak, we wschòdnopòmòrsczich zdrzódłach Kaszëbi pòjôwiają sã jakno cos cëzégò, niezrzeszonégò z wastowanim Sobiesławiców. Bez wątpieniô ta rózga je wôżnym dzélã naji historii i më bë sã mielë òdwòłëwac do czasu rządów Sobiesławiców, ale wiele barżi pasowné je zwanié jich pòmòrsczima, a nié kaszëbsczima ksyżëcama[63].

---

[62] Nen symbòl nie béł do kùńca kòjarzony z Wschòdnym Pòmòrzim i fakticzno dopiérze dzejania młodokaszëbów, przede wszëtczim Aleksandra Majkòwsczégò, miałë cësk na rozrzeszenié tegò miticznégò zwierza prawie w ti pòstacje. Wiele wskazywô na to, że grif nad Wisłą nigdë nié béł tak znóny, jak na zôpadnym dzélu Pòmòrsczi, chòc i tam i tuwò béł czerzwiony na strzébrznym pòlu, òb: A. Lubocki, *Gryf jako symbol Kaszub w ujęciu historycznym* (tekst w druku).

Tedë historiczno mùszimë miec swiądã, że w XII i XIII s. Wschòdné Pòmòrzé i jegò panownicë ni bëlë pòzëwóny Kaszëbama. Mëslã, że równak dzysô mòżemë jich tak òkreslac. Rządzëlë na dzysdniowëch Kaszëbach. Ksążã Mieszkò I téż pò prôwdze ni béł pòlsczi, bò dopiérze kòl 1000 r. pòjawiła sã pòzwa Pòlskô. Dzysô ni mómë wątplëwòsców, że to pòlsczi panownik. Szlachòwno we wczasnym strzédnowiekù nié bëło taczich pòzwów, jak: Niemcë, Francjô, Szpaniô, a nimò tegò nen czãd ùwôżô sã za dzél nôrodnëch dzejów. Tej jistno mòże bëc z Sobiesławicama. Są wôżnym dzélã pòmòrsczi historie, a to co pòmòrsczé czedës bëło kaszëbsczé. Tedë mëslã, że historiczno ni mòżemë rzeknąc, że gduńscy ksążãta to ksążãta Kaszëb, le z dzysdniowi perspektiwë mòżemë jich tak nazëwac, mającë swiądã, że je to jaczis ahistoriczné ùproszczenié.

Bibliografiô

Źródła:

Bądkowski L., *Młody książe*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1980.

Bądkowski L., *Chmury*, Gdańsk: Wydawnictwo Morskie, 1984.

Derdowski H.J., *O panu Czôrlińsczim co do Pucka pò sécë jachôł*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział w Gdańsku, 1976.

Długosz J., *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 5– 6: 1140–1240, tłum. Julia Mrukówna, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2015.

Długosz J., *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 7–8: 1241–1299, tłum. Julia Mrukówna, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.

Gdańska kronika Bernta Stegmanna (1528), wyd. J. Możdżeń, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2019.

Heyke L., *Dobrogòst i Miłosława. Kaszëbsczé spiewë dzejowé w trzech brawãdch*, Gdańsk:Oficyna Czec, 1999.

---

[63] A. Lubocki, *Dzieje Kaszubów…*, s. 132.

Kantzow T., *Pomerania. Kronika pomorska z XVI wieku*, t. 1: Księga 1 i 2, przeł. K. Gołda, Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, Archiwum Państwowe w Szczecinie, 2005.

Karnowski J., *Zôpis Mscëwòja. Widowiskò w szesc òbrazach na pamiątkã 650. roczëznë pòłączeniô Pòmòrzô z Pòlską (1282–1932)*, [w:] tegoż, *Dramaty*, opr. M. Cybulski, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2011, s. 313–344.

Kronika oliwska. Źródło do dziejów Pomorza Wschodniego z połowy XIV wieku, tłum. D. Pietkiewicz, wstęp i komentarz B. Śliwiński, Malbork: Muzeum Zamkowe w Malborku, 2008.

Kronika wielkopolska, przeł. K. Abgarowicz, Kraków: Universitas, 2010.

Liber mortuorum monasterii Beatae Mariae de Oliva, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 5, Lwów: Nakładem Akademii Umiejętności w Krakowie, 1888, s. 501–536.

Lustracja województwa pomorskiego 1565, wyd. S. Hoszowski, Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 1961.

Majkowski A., *Pomorzanie. Powieść*, Gdańsk: Oddział Miejski Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Gdańsku, 1973.

Majkowski A., Żëcé i przigòdë Remusa. Zvjercadło kaszubskji, opr. J. Treder, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2010.

Nagel A., *Mòje wiérztë. Poezje zebrane*, Gdynia: Wydawnictwo Region, 2010.

Pommerellisches Urkundenbuch, hrsg. von M. Perlbach, Danzig: Westpreussischen Geschichtsverein, 1882.

Pommersches Urkundenbuch, t. 2: 1254–1278, ed. R. Prümens, Stettin: Commission bei Th. von der Nahmer, 1881.

Opracowania:

Borzyszkowski J., *Historia Kaszubów = Historiô Kaszëbów*, Gdańsk = Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2014.

Dworzaczkowa J., *Dziejopisarstwo gdańskie do połowy XVI wieku*, Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 1962.

Hinc M., Lubocki A., Szuba M., *Historia Kaszubów na jeden wieczór*, Wejherowo: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2022.

Labuda G., *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. 1: *Czasy średniowieczne*, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2020.

Labuda G., *Kaszubi i ich dzieje*, Gdańsk: Oficyna Czec, 1996.

Labuda G., *O Kaszubach o ich nazwie i ziemi zamieszkania*, Gdynia 1991.

Labuda G., *Stanowisko prawno-polityczne książąt Pomorza Nadwiślańskiego na przełomie XII i XIII wieku*, „Zapiski Historyczne”, t. 66, 2001, z. 2–3, s. 7–37.

Labuda G., *Studia nad annalistyką pomorską XIII–XIV w.*, cz.1, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu", t. 20, 1952 [druk: 1954], z. 1–4, s. 101–138.

Labuda G., *Ze studiów nad najstarszymi dokumentami Pomorza Gdańskiego*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu", t. 18, 1952 [druk: 1953], z. 1–4, s. 105–155.

Labuda G., *Zapiski kaszubskie, pomorskie i morskie. Wybór pism*, Gdańsk 2000.

Lubocki A., *Dzieje Kaszubów = Dzeje Kaszëbów*, t. 1, Gdańsk = Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2024.

Możdżeń J., Przedstawienie świata przez kronikarzy gdańskich na przełomie XV i XVI wieku, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2016.

Pandowska D., *Kaszuby wśród nazw Pomorza w XIII w. Studium historyczne*, Gdańsk: Wydawnictwo „Marpress", 1993.

Piskorski J.M., *Państwo pierwszych Gryfitów (do 1220 r.)*, [w:] *Pomorze Zachodnie poprzez wieki*, red. J.M. Piskorski, Szczecin: Zamek Książąt Pomorskich, 1999, s. 35–56.

Powierski J., *Mściwoj I*, [w:] *Ludzie pomorskiego średniowiecza. Szkice biograficzne*, red. K. Skrzypkowska-Łutowicz, Gdańsk – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981.

Powierski J., *Mściwoj II*, [w:] Ludzie pomorskiego średniowiecza. Szkice biograficzne, red. K. Skrzypkowska-Łutowicz, Gdańsk – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981.

Powierski J., *Sambor I*, [w:] Ludzie pomorskiego średniowiecza. Szkice biograficzne, red. K. Skrzypkowska-Łutowicz, Gdańsk – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981.

Powierski J., Śliwiński B., Bruski K., *Studia z dziejów Pomorza w XII wieku*, Słupsk: Polskie Towarzystwo Historyczne, 1994.

Powierski J., Świętopełk, [w:] Ludzie pomorskiego średniowiecza. Szkice biograficzne, red. K. Skrzypkowska-Łutowicz, Gdańsk – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981.

Rymar E., *Ze studiów nad genealogią książąt Pomorza Gdańskiego w I połowie XIII w. Daty zgonów*, „Zapiski Historyczne", t. 42, 1977, z. 1, s. 7 – 26.

Rymar E., *Rodowód książąt pomorskich*, Szczecin: Książnica Pomorska, 2005.

Řeznik M., *Książęta gdańscy*, [w:] *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, red. C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2020, s. 296–297.

Smoliński M., *Polityka zachodnia księcia gdańsko-pomorskiego Świętopełka*, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, Oficyna Ferberiana, 2000.

Smoliński M., *Primogenitus et dilectissimus.* Świętopełk gdański i jego synowie: Mściwoj II oraz Warcisław II, [w:] *Ojcowie i synowie. O tron, władzę, dziedzictwo. W 700 rocznicę narodzin Karola IV Luksemburskiego króla czeskiego i cesarza 1315–1378*, red. B. Możejko, A. Paner, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2018, s. 65–101.

Smoliński M., Świętopełk Gdański, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2016.

Szuba M., *Data narodzin i pozycja późniejszego księcia gdańskiego Warcisława II do 1266 roku*, „Studia z Dziejów Średniowiecza", t. 21, 2017, s. 200–217.

Szwedek-Kwiecińska Z., Na tropach słowiańskich wierzeń w powieściach historycznych Lecha Bądkowskiego, [w:] *Kaszuby – Pomorze na tle Słowiańszczyzny. Historia, kultura, język*, red. A. Lubocki, Wejherowo – Gdańsk: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Instytut Kaszubski, 2021, s. 225–232.

Śliwiński B., *Mściwoj II (1224–1294). Książę wschodniopomorski (gdański)*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2016.

Śliwiński B., *Poczet książąt gdańskich: dynastia Sobiesławiców XII–XIII wieku*, Gdańsk: Wydawnictwo „Marpress", 2006.

Śliwiński B., Sambor II. Książę tczewski (1211 lub 1212 – 30 grudnia 1276/1278, Kraków: Avalon, 2015.

Śliwiński B., Wstęp, [w:] *Kronika oliwska. Źródło do dziejów Pomorza Wschodniego z połowy XIV wieku*, tłum. D. Pietkiewicz, wstęp i komentarz B. Śliwiński, Malbork: Muzeum Zamkowe w Malborku, 2008, s. 5–46.

Widajewicz J., *Związki Pomorza Zachodniego z Polską*, Kraków 1945.

Justina Pòmierskô
Gduńsczi Ùniwersytet

Dwie dekadë maturów z kaszëbsczégò jãzëka. Pòzytiwné skùtczi kaszëbsczi jãzëkòwi edukacje[1]

ABSTRACT:

This article presents the general context for the organization of Kashubian language teaching in Polish schools, presenting the conditions for conducting the Matura exam (2005–2025). The Matura exam demonstrates (over 450 students over 20 years) that Kashubian school education is delivering the intended results: a positive change in young people’s attitudes towards the language is evident. Taking the exam is proof of identity, the culmination of learning, and an expression of gratitude to teachers. Young Kashubians declare that they know, appreciate, and like the Kashubian language, and are increasingly using it in peer interactions and in public.

KEYWORDS:

Matura exam, Kashubian language at school, Kashubian education, Regional Examination Board in Gdańsk

SKRÓCËNK:

Articzel przedstôwiô warënczi przeprowôdzaniô maturalnégò egzaminu (2005–2025) na òglowim spòdlim òrganizacje ùczbë kaszëbsczégò jãzëka w pòlsczi szkòle. Matura dokazéwô (przeszło 450 òsób przez 20 lat), że kaszëbskô szkòłowô edukacjô przënôszô docygóné skùtczi: je widzec pòzytiwną zjinakã w pòdéńdzenim młodzëznë do jãzëka. Pòdéńscé do egzaminu to je swiôdectwò juwernotë, wëwińcowanié nôùczi a téż wërażenié wdzãcznotë dlô szkólnëch. Młodi Kaszëbi deklarëją, że znają, wësok so wôrtnią i lubią kaszëbsczi jãzëk, a téż corôz czãscy brëkùją gò w kòntaktach z rówiesnikama i w pùblicznym rëmie.

---

[1] Anielskòjãzëkòwô (i rëmniészô) wersjô tekstu pt. *Thirty years of teaching Kashubian in Polish schools. Positive effects of Kashubian language education* [w:] *Kashubian Matters. Language, Literature, Education***,** red. Lucyna Warda-Radys, Justyna Galant, Brill Deutschland GmbH, V&R unipress | Vandenhoeck & Ruprecht 2025.

KLUCZOWÔ SŁOWIZNA:
matura, kaszëbsczi jãzëk w szkòle, kaszëbskô edukacjô, ÒEK we Gduńskù

Na Pòmòrzim w kòl 400 szkòłach kaszëbsczégò ùczi sã przez 24 tësące szkòłowników; òd Wiôldżi Wsë pò Chònice, òd Miastka pò Dërszewò. Kaszëbi z bùchą pòdôwają tã leczbã, bò jesz dzesãc lat nazôd bëło to 15 tësący, a dwadzesce lat nazôd niecałé piãc. Żebë to rechòwac, są dwa pòwòdë: kaszëbsczi dzejarze pòkazéwają bùchã swòji rózdżi, a samòrządë i direkcje szkół kalkùlëją pòùczënową subwencjã. Dërch roscącô lëczba szkół, gdze je „kaszëbsczi jãzëk”[2] (wërazné zascygnienié lëczbë szkòłowników w jedny szkòle je widzec pò zjinace w systémie pòùczënë w 2017 r., a ti towarzëła zjinaka systémë subwencjonowaniégò ùczbë regionalnégò jãzëka i jãzëków nôrodnëch a etnicznëch mniészëznów[3]) to je brzôd zaangażowaniégò wiele direktorów, szkólnëch, dzejarzów i starszich, jaczim leżi na sercu rozwij ë dërchanié jãzëka w zagrôżbie zdżinieniô.

„Kaszëbsczi jãzëk” to przedmiot òbrzészkòwi dopiérze pò zgłoszenim akcesu do nôùczi – to òdstãpstwò òd pòwszechny òbrzészkòwòscë mô swòje kònsekwencje[4]. Terôczasnô pòlskô szkòła wiele gòdzyn namieniwô zajmóm w szkòle (to 6–8 ùczbów na dzéń), a òb ten czas òd czwiôrti klasë „pòlsczégò jãzëka” – 5 gòdzyn òb tidzéń, „anielsczégò jãzëka” (cëzy nowòżëtny

---

[2] Pòzwã „kaszëbsczi jãzëk” (a téż jinëch szkòłowëch przedmiotów) jô bierzã w cëzysłów w kòntekstach, w jaczich je nót òdapartnic pòzwã przedmiotu òd całégò spektrum kònotacjów wërażeniô *kaszëbsczi jãzëk*.

[3] Termin „regionalny jãzëk” nie słëchô do jãzëkòznajarstwa, mô legislacjowi charakter, a do pòlsczégò ùstawù béł wzãti z *Eùropejsczi kartë regionalnëch abò mniészëznowëch jãzëków*. Na mòcë *Ùstawë z 6 stëcznika 2005 r. ò nòrodnëch i etnicznëch mniészëznach a ò regionalnym jãzëkù* (Dz.Ù. z 2017 r. pòz. 823) kaszëbsczi jãzëk to jedurny regionalny jãzëk w Pòlsce, le òd lat ò nadanié tegò prawnégò sztatusu swòjim jãzëkóm starã trzimają téż jiné mniészëznë: Szlązôcë i Wilamòwiczanie. *Ùstawa* definiuje „regionalny jãzëk” jakno „jãzëk tradicjowò brëkòwóny przez grëpã òbëwatelów, jakô nie je tak wielnô, jak néga lëdztwa, apartni sã òd òficjalnégò jãzëka, nie je dialektã òficjalnégò jãzëka ani jãzëkã migrantów”.

[4] Nieòbrzészkòwô je téż religô czë etika. Na religiã w szkòle w slédnëch latach chòdzy wërazno mni szkòłowników, a stoji za tim téż zaniechanié wëchôdającé z przezmiarë szkòłowëch òbrzészków, tzn. chãc chùtszégò wińscô ze szkòłë abò zwëskaniô dłëgszi paùzë midzë jinyma ùczbama.

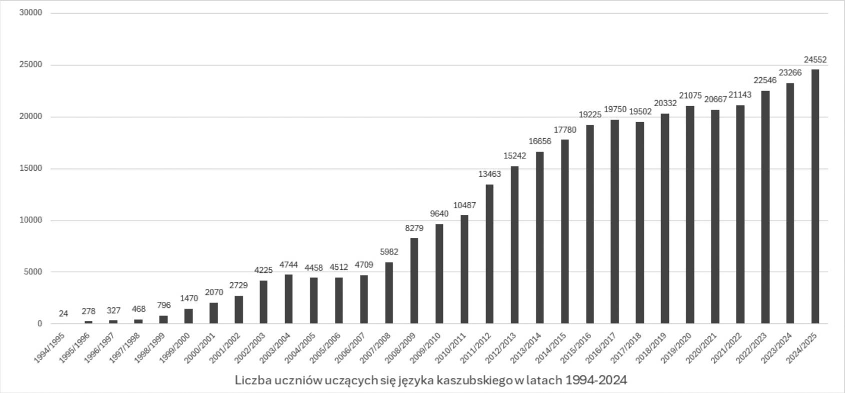

Céch. 1.
Gwôsné òbrobienié na spòdlim pòdôwków Systémë Pòùczënowi Infòrmacje (SPI); nót je zmerkac, że lëczbòwé pòdôwczi z rozmajitëch zdrzódłów kąsk sã jinaczą, ale wiedno jidze òbaczëc pòkrok.

jãzëk[5]) – 3, w VII ë VIII klase dochôdô drëdżi cëzy jãzëk[6] (2 gòdzënë). Szkòlôk, chtëren chòdzy na kaszëbsczi, mô dodôwkòwé 3 ùczbë w tidzeniu.

Kaszëbsczi to rodnô mòwa Kaszëbów, le ji midzëpòkòleniowi przekazënk w rodzëznie zanikł, chòc są znóné taczé kaszëbsczé familie, gdze swiądno dzecë sã chòwają w dwùch jãzëkach. Nôczãscy równak to w szkòle młodi Kaszëbi zwëczają sã gôdczi, pisënkù i czëtaniô z ùżëcym métlów blësczich do ùczbë cëzëch jãzëków. Ale jãzëkòwô spòsobnosc sama w so to nie je prioritet. Cél kaszëbsczi edukacje je jinszi jak w ùczbie cëzégò jãzëka i nié do kùńca taczi sóm, jak na „pòlsczim jãzëkù”, tim nôrodnym, jaczi je nym przédnym dlô kòmùnikacje (i edukacje) w Pòlsce. Misjã naùczaniô i ùczeniô sã „kaszëbsczégò jãzëka” zemkło wërôżô zapisënk w *Programòwim spòdlim*:

---

[5] Anielsczi òd pierszi klasë to je bez wątpieniô pòwszechny wëbiér, wedle pòdôwków SPI ùczi sã gò przez 94% szkòłowników. Pòłowa szkòłowników dobiérô niemiecczi jãzëk, a dali za régą: szpańsczi, rusczi, francësczi, italsczi. Bôczenié: pòzwa „niemiecczi jãzëk” mòże òznaczac cëzy nowòżëtny jãzëk abò jãzëk nôrodny mniészëznë – ta sama pòzwa przedmiotu, ale jiné zamkłoscë sztôłceniô, realizacjô i wëmôgania.

[6] Òd szkòłowégò rokù 2025/2026 szkòłownicë z klasów VII i VIII, jaczi ùczą sã kaszëbsczégò jãzëka abò jinégò jãzëka nôrodny abò etniczny mniészëznë, mògą na wniósk starszich bëc zwòlniony z nôùczi drëdżégò cëzégò jãzëka (Dz.U. 2025 poz. 778). Drãgò jesz òbtaksowac skùtczi ti nowi regùlacje.

> Proces ùczeniô sã mô interdiscyplinarny charakter i mô zemkłé sparłãczenié z bùtnowim strzodowiszczã, jaczé w nôblëższi łączbie twòrzi rodzëzna, a w szerszim pòzdrzatkù spòlëznowô pòspólnota – regionalnô, krajowô, eùropejskô, globalnô. (…) Rozwijanié pòczëcô słëchaniô pòspólnoce, w tim kaszëbsczi, dzejô sã òsoblëwie przez ùmòcniwanié ë fejrowanié kaszëbsczi zrzeszë, tradicje, swiãt i ùroczëznów, ùdzél w rozmajitëch wëdarzeniach zrzeszonëch z promòwanim kaszëbscégò jãzëka i kùlturë a téż dowôrtnienié bòkadnoscë strzodowiszcza, w jaczim szkòlôk fùnsknérëje. Realizacjô ùczbë kaszëbscégò jãzëka dzejô sã przez zanorzenié szkòłownika w kùlturze[7].

Bez wespółdzejaniô institucjów i rodzëznë kaszëbskô jãzëkòwô edukacjô w òglim bë nie bëła mòżebnô: w pierszi rédze samòrządzënë i szkòłë mùszą chcec te lekcje zòrganizowac (zabezpieczëc dëtczi, szkólnëch, zale do ùczbów i gòdzënë w planie), a starszi mùszi chcec dzeckò na „kaszëbsczi jãzëk” zapisac. Pòdskacënczi do tegò wëbiéru są rozmajité: rodzëznowé a strzodowiszczowé tradicje, sympatie w rówiesniczim karnie, szkólny jakno persona, dopasowanié do òfertë nadòbrzészkòwëch zajmów (kùli, jaczé, czë nie pòkriwają sã w terminie realizacje itd.), atrakcjowòsc ùczbów, jaczim służi m.jin. wëzwëskanié pòùczënowi subwencje na didakticzné pòmòce, wanodżi w teren[8] abò zaangażowanié w przërëchtowanié do kònkùrsów, jaczé pòzwôlają na rozwij artisticznëch spòsobnosców, np. téatralné przezérczi (w tim gwiôzdkòwé), kònkùrsë frantówków i plasticzné. Te dzejania sztôłtëją nałożenié do ùczãstnictwa w kùlturze. Szkòłë i sedzbë samòrządów òrganizëją szkòłowé kònkùrsë równoczasno czerowóné téż do dozdrzeniałëch: *Rodnô Mòwa*, *Méster Bëlnégò Czëtaniô*, *Kaszëbscé Diktando*. Te wëdarzenia do jãzëkòwi aktiwnoscë zaprzëgają téż starszich, a nawetka starków, a to mô stolëmny znaczënk dlô brëkòwaniô jãzëka bùten szkòłë.

---

[7] *Reforma26. Kompas Jutra. Ruszają konsultacje publiczne nowych podstaw programowych*, zob. https://www.gov.pl/web/edukacja/reforma26-kompas-jutra-ruszaja-konsultacje-publiczne-nowych-podstaw-programowych [1.12.2025]. Pòdôwóm cytat z projektu Rozpòrządzeniô Ministra Edukacje z 19 smùtana 2025 r. w sprawie programòwégò spòdlégò przedszkòłowégò wëchòwaniô i programòwégò spòdlégò òglowégò sztôłceniô…, ale i w „stôrim” dokùmence taczi cél téż bél sfòrmùłowóny.

[8] J. Pomierska, *Status „wyjścia w teren” w dydaktyce języka kaszubskiego*, „Język – Szkoła – Religia”, 2018, t.13, s. 70–82.

Kaszëbi wiedno szukają, na jaczi ôrt zwikszëc jãzëkòwą aktiwnotã w kaszëbiznie na rozmajitëch gónach żëcégò i to mòże rzec, że edukacjowé brëkòwnotë w wiôldżi mierze zachãcywają do kaszëbskòjãzëkòwòscë w bùtenszkòłowim strzodowiszczu: w òferce mùzeów i biblotekówje dërch wicy a wicy warkòwniów, jaczé cawno abò w dzélu są prowadzoné pò kaszëbskù. Szlachòwno z òbsztëlowiwónyma przez szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka zajmama w szkòle: zetkania z pisarzama i przedstôwcama kaszëbskò-pòmòrsczi rësznotë, le téż tuńce, malowanié na skle, wësziwanié, filcowanié, twòrzenié kwiatów z krepë instruktorzë i animatorzë prowadzą pò kaszëbskù.

Ùżëcé kaszëbiznë w môlowim strzodowiszczu w wiôldżi mierze pòdwigiwô efektiwnosc nôùczi w szkòle. Dëbeltjãzëkòwé tôfle z pòzwama môlëznów kòl drodżi pòmôgają w òbeznanim z pisóną kaszëbizną, przëbacziwają na co dzéń ò juwernoce môlu, ale rodnô mòwa na szasëje, w krómie abò ùrzãdze dorazu téż ùrëszniwô mechaniznë dëbeltjãzëkòwòscë. W radiu mòże ùczëc pò kaszëbskù zôchãcbë, aùdicje, frantówczi. W slédnym czasu wicy kaszëbsczégò w internece, np. internetowô starna z aktualnym infòrmacjowim serwisã (mojestrone.com), programë na YouTube, np. *Kaszëbë i swiat*, ò jaczim takô infòrmacjô: „Karnôl z wiadłama z Kaszëb i swiata. Naszą misją je gôdanié pò kaszëbskù ò wôżnëch sprawach, ùchwëcenié dinamiczi swiata i wëklarowanié gò.” abò pòdkastë jak „Doch jo” (sztudérzë). Taczé pòdjimniãca zachãcywają òsoblëwie starszich szkòłowników do brëkòwaniô kaszëbsczégò w spòlëznowëch mediach i w kòntaktach midzë rówiesnikama.

Drëszné pòdéńdzenié młodëch do kaszëbsczégò je widzec z badérowaniów[9]. Na pitanié, dlôcze wôrt znac kaszëbsczi jãzëk, licealiscë dôwają bôczenié na to, że jak gôdają z rodzëzną i ze znajomima pò kaszëbskù, dostôwają pòczëcô juwernotë i pòspólnotë. Chãc gôdaniô pò kaszëbskù mòże téż wëchadac z cywilizacjowëch zjinaków. Pandemiô covid abò wòjna na Ùkrajinie dałë direktny cësk na szkòłowé żëcé nôscelôtków (òdapartnienié doma, ùczbë online, wnożnictwò szkòlôków z Ùkrajinë) – rodnô mòwa dôwô pòczëcé bezpiekù w niestójny jawernoce, pòmôgô zaradzec na brëkòwnotã zachëczowaniégò w zglobalizowónym i zùnifikòwónym swiece[10]. Ùczenié sã kaszëbsczégò mô direktny cësk na pòczëcé słëchaniô jaczis grëpie, na swiądã przërzeszeniô do placu i sztôłtowanié samòswiądë. Pòznôwanié ë doswiôdczanié kùlturowi spôdkòwiznë z jedny starnë ùczi ùwôżaniô dlô tegò, co sprawiłë pòkòlenia przed nama, ale z drëdżi starnë rëchtëje do pòspólnégò twòrzeniô òdemkłëch i pluralisticznëch òbëwatelsczich pòspólnotów. Jak rzekł ks. Janusz Paserb: „Môłé tatczëznë ùczą żëc we wiôldżich òjczëznach, we wiôldżi òjczëznie lëdzy”.

---

[9] Òb. Gôdają ò tim D. Stanulewicz, *Edukacja a użycie języka kaszubskiego przez młodzież*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, 2019, 3, s. 320–333; D. Stanulewicz, O. Aleksandrowska i J. Redzimska, *Dlaczego warto znać język kaszubski? Opinie młodzieży*, „Języki Obce w Szkole. Czasopismo dla nauczycieli”, 2022, s. 9–19; N. Dołowy-Rybińska, *Odwracanie zmiany językowej na Kaszubach (na tle działań mniejszości bretońskiej i łużyckiej)*’, „Studia Socjologiczne”, 2010, 3(198), s. 47–76; taż, *Młodzi użytkownicy języka kaszubskiego. Ideologie językowe a proces rewitalizacji* [wëkłôd z 2021] https://www.youtube.com/watch?v=5PgCyqn0ncA&list=PLb11qNzRge3XOHP1bX7YCyrJRkpfcHxic&index=2 [1.12.2025].

Pò przez 30 latach bëtnictwa kaszëbsczégò w szkòle je klôr widzec, że pòdéńdzenié młodëch do kaszëbsczégò jãzëka zmieniwô sã na lepszé[11]. Pòkòlenié wchôdającëch w dozdrzeniałosc Kaszëbów nierzôdkò – chòc tej-sej, kąsynk dlô szpòrtu, kąsk dlô zôbawë – brëkùje kaszëbsczégò w kòntaktach z rówiesnikama i nie sromô sã gadac pò kaszëbskù przed pùbliką (kònkùrsë, debatë, internetowô aktiwnota). Absolwencë liceów nawetka deklarëją znajomòtã kaszëbsczégò jãzëka kòl anielsczégò, bò mają to za swój atut, jaczi rozëmno wëzwëskóny mòże przëhalac profit w dëtkach[12]. Jãzëkòwô edukacjô w kaszëbiznie przez dwanôsce lat dôwô pòczëcé gwësnoscë co do swòjich spòsobnosców – a to pòcwierdzywô ùdzél w maturze z kaszëbsczégò jãzëka. Dlô wiele abiturientów matura to wëwińcowanié nôùczi jãzëka i ùmëslónô juwernotowô deklaracjô, bò w rekrutacje na sztudia rzôdkò bierzą pòd bôczenié ten wënik maturë.

Socjologiczné badérowania dokôzałë, że spòdlowim wëznacznikã juwernotë Kaszëbów je jãzëk[13]. W terôczasnym żëcym Kaszëbów pòlsczi jãzëk je wszãdze, kaszëbsczi òd dekadów je brëkòwóny blós òd swiãta, ale wiedno czãscy gôdający pò kaszëbskù robią to ze swiądną intencją ùżëcô jãzëka dlô pòdczorchniãcô kaszëbskòscë leżnoscë, môlu abò personë. Kaszëbsczi dô czëc na zebraniach Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniégò, na promòcjach kaszëbskòjãzëkòwëch wëdôwiznów abò òb czas wernisażów wëstôwków kaszëbsczich artistów plastików. Mòże rzec, że na taczé wëdarzenia jak Zjôzd Kaszëbów, Dzéń Jednotë Kaszëbów abò Tardżi Kaszëbsczi ë Pòmòrsczi Ksążczi *Costerina* lëdze przëjéżdżają m.jin. za tim, żebë òbtoczëc sã kaszëbizną, jaką nié leno je widzec i czëc na binie, bò doch Kaszëbi gôdają tej ze sobą przë hańdlowëch stojiszczach i w kùlinarnëch ògródkach. A to je nowé zachòwanié.

---

[10] M. Dobosz, *Tożsamość regionalna i kulturowa współczesnej młodzieży – refleksje wokół roli edukacji regionalnej we współczesnym świecie*, „Kultura i Wychowanie”, 2020, 2/18, s. 86; https://doi.org/10.25312/2083-2923.18/2020_06md [1.12.2025].

[11] Rzecze ò tim N. Dołowë-Rëbińskô, w wëkładze *Młodzi użytkownicy języka kaszubskiego…*, 10 minuta, gôdają ò tim sami szkòlôcë òb czas wëdarzeniô „Scygnąc miesądz. Przińdnota młodëch jich òczama” 3 łżëkwiata 2025 w liceùm w Kartuzach. Ò ti i jinëch inicjatiwach rapòrt pt. *Aktywizm młodych Kaszubów* K. Kòwalsczégò, H. S. Szirka, òb. rapòrt https://etnotank.pl/raporty-i-opinie/aktywizm-mlodych-kaszubow/ [1.12.2025].

[12] D. Stanulewicz, Aleksandrowska, J. Redzimska…, s. 16.

[13] M.jin. *Kaszubi. Monografia socjologiczna*, t. 5, zbiérnô robòta pòd red. M. Latoszka, Rzeszów 1990; B. Synak, *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana*, Gdańsk 1998; M. Mazurek, *Język – Przestrzeń – Pochodzenie. Analiza tożsamości kaszubskiej*, Gdańsk 2011.

Warënczi òrganizacje ùczbë: szkòłownik a starszi, szkólny a szkòła

„Kaszëbsczi jãzëk" je òsoblëwi przez ùzanôleżnienié ùczbë òd strzodowiszczowëch warënków: jinaczi je w szkòłach na wsë a w gardze, jinaczi tam, gdze wszëtcë w klase mają ten przedmiot, a tam, gdze twòrzą midzëklasowé karna. Szkólny są rozmajiti, a szkòłownicë są z rozmajitëch rodzëznów: starszi, jaczi sami ju chòdzëlë na kaszëbsczi, dobrze wiedzą, jaczé są pòzytiwné skùtczi ùczbë, a téż mają dbã ò ùtrëdnieniach w realizacje, np. szkòlôk mô kaszëbsczi przed abò pò jinëch ùczbach i mòże miec wëjazdowé zajmë w sobòtë. Są téż starszi, jaczi – nawet jeżlë są Kaszëbama – nie widzą brëkòwnotë dokładac dzeckù 3 nieòbrzészkòwëch ùczbów, bò wedle nich ten czas jidze brzadni spãdzëc, np. na dodôwkòwëch zajmach z cëzëch jãzëków, spòrtowëch, artisticznëch, abò na kòrepeticjach z przédnëch egzaminacjowëch przedmiotów. Szkólny colemało zachãcywają, żebë całô klasa realizowała „kaszëbsczi jãzëk", bò to dôwô integracjowi zwësk i zletcziwô òrganizacjã. Rozmajité je pòdéńdzenié lokalnëch samòrządów do financowaniô kaszëbsczi edukacje, a to cygnie intensywnosc wëjazdów w teren, jaczé dzãka „bùtenszkòłowi" apartnoscë zachãcywają, żebë ten przedmiot wëbrac.

W procesu kaszëbsczi edukacje znaczną rolã òdgriwô szkólny. Dzysdniowi kaszëbiscë rzôdkò (chòc taczi téż są!) rozmieją gadac pò kaszëbskù z dodomù, czãsto znają znaczenié słów i pamiãtają melodiã mòwë, co jim pòmôgô w nôùce produktiwnëch spòsobnosców, jaczé ùdostôwają na kùrsach abò na sztudiach[14]. Niechtërny òd nich przeszlë ju szkòłową edukacjã, nôczãscy leno w spòdleczny szkòle, môło sã ùczëło kaszëbsczégò w liceùm. Czëtają kaszëbską lëteraturã i pùblicystikã, słëchają aùdiobooków, aùdicjów i nagraniów w internece, a to mô stolëmny cësk na jãzëk, jaczégò brëkùją. To nie je ju gwara z òkòlégò, w jaczim sã chòwelë, abò gdze robią, le lëterackô kaszëbizna w gôdce a pismionie. Ich jãzëkòwé kómpetencje w wiôldżi mierze zanôlégają òd òsobistégò zaangażowaniô i czasu priwatno przebëtégò w kaszëbskòjãzëkòwim strzodowiszczu.

Szlachòwno je z kùlturową kómptenecją i didakticznym przërëchtowanim. Bãdącë szkólnyma „kaszëbsczégò jãzëka” pò jaczich to jinëch sztudiach na szkólnëch, ùczą tak, jak jich do ùczeniô przërëchtowelë. Wëzwëskiwają nôrzãdła didakticzi swòjégò pierszégò przedmiotu, a nôczãscy są to: zintegrowóné sztôłcenié (klasë I-III), religiô, plastika, historiô, mùzyka. Wiele rzadzy są to szkólny òd jãzëkòwëch przedmiotów: pòlsczégò, anielsczégò abò niemiecczégò, bò filolodzë mają dosc „swòjich” gòdzyn i ni mają brëkòwnotë dofùlowëwac etatu jinym przedmiotã. Kaszëbską etnofilologiã do 2025 r. mô skùńczoné 26 szkólnëch, wicy jak pòłowa ùczi leno „kaszëbsczégò jãzëka”. Tim za to je drãgò z etatã w jedny szkòle, a w ti drëdżi jakno „dochôdający” nie są przëmùszony do jinëch didakticznëch dzejaniów jak same ùczbë.

Deklaracjã realizacje „kaszëbsczégò jãzëka” skłôdô sã na całi edukacjowi etap, le starszi mòże zgłosëc dzeckò na zôczątkù kòżdi klasë i tak pò prôwdze pò kòżdim rokù mòże je wëpisac. To colemało prowadzy do tegò, że w nowim szkòłowim rokù na kòżdim trapie nôùczi to dô karenkò zaczinającëch. W liceùm szkòłownik mòże téż zaczic „kaszëbsczi jãzëk” w grëpie z tima, co mają całą spòdleczną szkòłã przeszłé, bò rëchli mógł ni miec mòżebnoscë nôùczi – a terô òn chce. W taczich warënkach drãgò – a takô je fòrmùła dlô wszëtczich szkòłowëch przedmiotów – realizowac programòwé spòdlé, jaczé je napisóné progresywno.

Nót je òdéńc òd brzątwów, że w taczich rozmajitëch warënkach kòżdi szkòlôk „kaszëbsczégò jãzëka” tak samò zjiscy ne same efektë ùczeniô sã, abò że kòżdi absolwent wëżispòdleczny szkòłë je fardich napisac wësztandarizowóny maturalny egzamin z kaszëbsczégò jãzëka. Ale jak nôbarżi to słëchô ùczëc Kaszëbów w tim dodôwkòwim czasu nôùczi w szkòle, ùdostónym dzãka ùstawie z 2005 r., bò jistotą kaszëbsczi edukacje (jãzëkòwi a kùlturowi) je rozwij pòczëcô juwernotë, propedeùtika wiédzë ò Pòmòrzim, zôchãcba do ùczãstnictwa w kaszëbsczi kùlturze, a w przédny rédze przërëchtowanié do wespółdzejaniégò w kaszëbsczim strzodowiszczu, jak chto ju bãdze miôł wszëtczé szkòłë skùńczoné.

---

[14] Ù kaszëbistów wikszosc to absolwencë pòdiplomowëch sztudiów (3 semestrë zaòczno), do 2025 r. kaszëbską etnofilologiã mô skùńczoné 27 òsób, w tim 26 specjalizacjã szkólnégò. Wicy ò problemie piszã w rapòrce *Co z tą edukacją?*, gdze téż dô wëpòwiescë szkólnëch, dzejarzów, animatorów kùlturë a jinëch. Òb. https://etnotank.pl/raporty-i-opinie/co-z-ta-edukacja/ [1.12.2025].

Matura z kaszëbsczégò jãzëka jakno dokôz pòzytiwnégò cëskù kaszëbsczi edukacje w szkòle

W 2005 r. pierszą maturã Centralnô Egzaminacjowô Kòmisjô (CEK) zòrganizowała w wespółrobòce z òkrãgòwima kòmisjama w zùnifikòwóny fòrmùle, dzãka jaczi òb czas rekrutacje na sztudia zdrzą na wënik egzaminu. Pierszi rôz w historie pòlsczi szkòłë zrëchtowelë egzaminë z jãzëków nôrodnëch a etnicznëch mniészëznów, a téż z kaszëbsczégò jãzëka.

Matura z kaszëbsczégò jãzëka w maju 2005 r. zeszła sã w czasu z ùchwôlanim *Ùstawë z 6 stëcznika 2005 r.*, le òd lat ò ten przëwiléj miôł starã direktór Òglowòsztôłcącégò Liceùm wew Brusach, gdze kaszëbsczégò ùczëlë òd 1991 r., a absolwencë szkòłë òb czas gãbnégò egzaminu z pòlsczégò jãzëka òdpòwiôdelë na jedno pitanié z wiédzë ò jãzëkù i kùlturze Kaszëbów, przë czim ta òdpòwiesc ni mia cëskù na òglowi wënik egzaminu i ni mògła bëz wpisónô na swiôdectwò.

Pisóną maturã w 2005 r. zdôwało 14 szkòłowników: nôwicy ze Strzépcza, pò jednym z liceów zez Brus i z Kartuz. W 2008 doparłãczëło liceùm w Kòscérznie, a dali jinszé szkòłë. Lëczba szkòlôków, jaczi w pòstãpnëch rocznikach zdôwelë egzamin, wichlała sã òb dwie dekadë òd czile do cziledzesąt, a w sëmie to 466 òsób (zdrzë na tôflã).

Kaszëbsczi jãzëk jakno maturalny przedmiot mô status dodôwkòwégò przedmiotu. Pisóny egzamin (z wëłączenim roczników 2010–2014) zdôwają na rozszérzwiony rówiznie. Dlô gãbnégò ezgaminu nie wëznôczô sã rówiznë, nie je òbrzészkòwi, ale mògą gò zdawac leno ti, co napiselë ten pisóny. Sprôwdzô spòsobnosc ùsôdzaniô wëpòwiescë na dóną témã a téż prowadzeniô rozmòwë; dzys to je kòl 30 minut, z czegò 10 minut schôdô na rozmòwã zdôwającégò z kòmisją.

Òb dwie dekadë fòrmùła maturë bëła zmieniwónô, a to przez pòsobné pòùczënowé refòrmë w Pòlsce i zrzeszoną z nima jinszą ùdbã na egzamin dozdrzeniałotë. Òglowé regle pisóny maturë są òpisóné w wëapartnionëch rocznikach w tôflë.

Tôfla 1.

Òglowé regle pisóny maturë z kaszëbsczégò jãzëka w latach 2005–2025.
Gwôsné òbrobienié.

Rok	**Lëczba abiturientów zdôwającëch pisóną maturã***	**Òglowi òpisënk egzaminacjowégò arkùsza maturë z kaszëbsczégò jãzëka (czas dérowaniô i tipë zadaniów)**
2005	14	Egzamin w latach 2005–2014 béł przeprowôdzóny blós na rozszérzwiony rówiznie, dérowôł 180 minut, a bëłë w nim: 1) leksykalno-gramaticzny test (15–20 zadaniów), 2) dolmaczënk kaszëbsczégò tekstu na pòlsczi, 3) pisanié gwôsnégò tekstu – w tim dzélu abiturient pisôł dłëgszą wëpòwiesc ò kaszëbsczi lëteraturze i kùlturze pò pòlskù. Bëłë pòdôwóné dwie témë do wëbraniô, a do nich doparłãczoné wëjimczi z kaszëbsczi lëteraturë: 1) prozë, 2) pòezje.
2006	11	
2007	27	
2008	8	
2009	9	
2010	26	W latach 2010–2014 wprowadzelë rówiznã spòdlową (120 minut) a rozszérzwioną (180); w arkùszu spòdlowi rówiznë béł 1) leksykalno-gramaticzny test i 2) dolmaczënk, w rozszérzwionym arkùszu béł téż dzél 3) z dłëgszą pisóną wëpòwiescą (skònstruòwónô jak w ùszłëch latach). BÔCZENIÉ: Matura w 2012 r. miała nôwicy zdôwającëch: 30 òsób pisało na spòdlowi rówiznie i 11 na rozszérzwiony.
2011	21	
2012	41	
2013	33	
2014	23	
2015	18	Egzamin w latach 2015–2022 béł przeprowôdzóny leno na rozszérzwiony rówiznie, dérowôł 180 minut, a zesôdzałë sã na niegò: 1) dwa kómpletë zadaniów (pò 5 abò 6 zadaniów), jaczé sprôwdzałë rozmienié dwùch nielëteracczich tekstów; 2) zadanié sprôwdzające spòsobnosc przedolmaczeniô kaszëbsczégò tekstu na pòlsczi jãzëk; 3) zadaniô, w jaczim nót bëło napisac wëprôcowanié (minimùm 300 słów); szkòłownicë mòglë wëzwëskac jãzëk kaszëbsczi abò pòlsczi. Tam 1. temat wëmôgôł napisaniô argùmentacjowi wëpòwiescë zrzeszony z doparłãczonym wëjimkã tekstu ò kùlturowi tematice, w 2. temace béł pòlét napisac przëmiérną interpretacjã dwùch wiérztów (pòstawieniô interpretacjowi tezë dlô ji ùdokaznieniégò).
2016	20	
2017	18	
2018	24	
2019	23	
2020	32	
2021	16	
2022	29	

2023	14	Egzamin òd 2023 r. je przeprowôdzóny leno na rozszérzwiony rówiznie, dérëje 210 minut i nót je w nim napisac wëprôcowanié pò kaszëbskù na jednã z dwùch wëbrónëch témów do wëbiéru (minimùm 350 słów). W 1. temace to dô pòlét analizë a interpretacje dwùch pòdónëch wiérztów, 2. temat wëmôgò napisaniô argùmentacjowi wëpòwiescë na zadóny problém, a wëpòwiesc miała sã rzeszëc z doparłãczonym wëjimkã tekstu i mùszã nawleczeniô do jinégò dokazu kaszëbsczi lëteraturë.
2024	31**	
2025	31**	

* Lëczbã szkòłowników w latach 2005–2014 pòdôwóm za: Radzymińskô L., Stanulewicz D. (2015), òd 2015 wedle sprawòzdaniów CEK; za: https://cke.gov.pl/egzamin-maturalny/

** W 2024 r. na spòdlim informacjów ÒEK we Gduńskù pòmòrsczé media pòdôwałë lëczbã 22 òsób, le sprawòzdanié CEK 31 piszącëch, bò w ti lëczbie 9 òsób z bùtna Pòmòrzégò. W 2025 r. zdôwającëch z ÒEK we Gduńskù bëło 16, a z jinëch òkrãgòwëch kòmisjów 15: Poznóń – 5, Warszawa – 3, Jawòrzno – 2, Łódz – 2, Wrocłôw – 2, Łomża– 1.

To nie je plac na kómpleksową analizã maturalnëch arkùszów: kòncepcje egzaminu, pòlétów, òdpòwiesców, reglów òbtaksowiwaniô czë spòlëznowégò òdbiéru wëdarzeniô, jaczé w swòji jistoce je wôżné tak dlô Kaszëbów jak téż nié-Kaszëbów, bò tak samò jak rechòwanié szkòłowników w systémie edukacje, tak téż wielëna maturańtów rok w rok dzëwi a pòdskacywô spòlëznã na Pòmòrzim. Egzamin pòkazéwô, kùli òsób je òbeznónëch w pismieniznie i kùlturze Kaszëbów, czëtô i pisze pò kaszëbskù, a téż czëje brëkòwnotã juwernotowi deklaracje. Dwie dekadë maturë dopôłniwają òbrôz pòzytiwnégò cëskù szkòłowi kaszëbsczi edukacje.

W kòżdi kòncepcje egzaminu abiturient czëtô i analizérëje kaszëbsczé lëteracczé ë/abò pùblicysticzné tekstë; mùszi je zrozmiôc, ùprocëmnic sã do problémë, rozwic refleksjã itsz. Wëzwëskanié lëteracczégò dokazu – w niechtërnëch latach z òbrzészkã nawleczeniô do jinëch tekstów kùlturë – pòdczorchiwô prioritet kaszëbsczi edukacje: znajomòtã jãzëka dlô ùczãstnictwa w kùlturze. Nót je zmerkac, że szkòłowô ùczba fest rozszérzwiła òkrãżé czëtińców kaszëbsczi lëteraturë. Kanón lekturów, jaczé pòznôwają ùczniowie „kaszëbsczégò jãzëka” na wszëtczich etapach ùczbë w swòji jistoce twòrzi rum kùlturowi łączbë, jaczis pùnkt ùprocëmnieniô do swiata wôrtnotów, historie, lëteracczégò òbrazowaniô[15], a do tegò

---

[15] J. Pomierska, *Czëtôj (dzecóm) pò kaszëbskù. Utwory prozatorskie z kanonu lektur na lekcji języka kaszubskiego w szkole podstawowej*, „Języki Obce w Szkole”, 2022, s. 26.

– i to je ten przédny znaczënk pisónégò jãzëka – ùczi lëteracczi kaszëbiznë: jãzëka sztandarizowónégò, fùnksnérëjącégò nad gwarama. Czëtanié w rodny mòwie – òkróm aspektu lingwisticznégò, esteticznégò, pòznôwczégò – mô sztôłtowac juwernotã Kaszëbów[16].

Dokazë kaszëbsczich pisarzów przedstôwiają òbrôz swiata Kaszëbów na ôrt nié do wërażeniô jinym jãzëkã. Nót je lëteracczi tekst przerobic, to je zrozmiôc nen tekst. Analiza wedle narzucony przez egzamin problémë, synteza i òsobistô refleksjô zapisónô w dłëgszi stilisticzny wëpòwiescë – pòcwierdzywają dozdrzeniałosc abiturienta.

Òd 2023 r. wëprôcowanié pisze sã pò kaszëbskù, a to je baro wôżnô zjinaka w historie ti maturë. Lëczba òsób, jaczé napisałë maturã w slédnëch latach, wierã dôwô ùbëtk, jeżlë jidze ò zbòjanié, że pisanié pò kaszëbskù òdnëkałobë abiturientów. Ze sprawòzdaniów CEK wëchôdô, że ju w 2023 r. – czej jesz mógł so wëbrac jãzëk wëpòwiescë – 8 òsób napisało wëprôcowanié pò kaszëbskù (28% zdôwającëch), chòc gwës mielë tã swiądã, że fele òkòma pòprawnoscë w jãzëkù (dobiér słowiznë, fleksjô ze składnią) i pisënkù dadzą cësk na òbniżenié wënikù maturë, bò taką zgrôwã bëło widzec we wszëtczich ùprzédnëch rocznikach. Mòże z tegò wëcygnąc, że tak pòkazéwónô spòsobnosc, chãc abò brëkòwnota napisaniô pò kaszëbskù miałë wikszi znaczënk dlô zdôwającëch jak sóm wënik.

Cekawô je téż preferencjô w pisanim ò pòezje przë pisanim pò kaszëbskù. Do 2023 r. przëmiérną interpretacjã wiérztów wëbiérało dëcht mni òsób jak argùmentacjową wëpòwiesc zrzeszoną z pòdónym wëjimkã prozë, np. w 2022 – 2 òsobë, 2021 – 3. W sprawòzdanim CEK z 2021 r. je próba wëwidnieniô, dlôcze tak bëło:

> Do przëmiérny interpretacje bëłë dóné wiérztë: *Na rozchódnym* Tomôsza Fópczi ë *Òddzãkòwanié* Jana Trepczika. Òba dokazë narzeszałë do témë, jaką młodi lubią, tj. do miłoscë. Tã témã niewielë òsób pòdjimało (3 òsobë, w tim 2 robòtë pò kaszëbskù), bò zwëczajno analiza ë interpretacjô liriczi ù zdôwającëch nie je pòpùlarno. Maturziscë, jaczi wëbrelë to zadanié, strzédno delë so z nim radã (20, 19 i 12 pùnktów [na 30 do dostaniô]). Nicht ze zdôwającëch nie złómôł reglë dobiéru pasownégò

---

[16] J. Pomierska, M. Mazurek., *Znaczenie literatury mniejszości etnicznej dla budowania tożsamości zbiorowej (przykład kaszubski)*, „Media i Społeczeństwo. Medioznawstwo, komunikologia, semiologia, socjologia mediów”, 2019, s. 31–33.

> stilu. Jak wiedno nisczé taksë zdôwający dostelë za pòprawnosc w jãzëkù i pisënkù.
>
> Wiôlgą felą robòtów, tak jak w ùszłëch latach, béł felënk wiédzë ò pòeticë, znajemnotë métlów artisticznégò òbrazowaniégò w lirycznym dokazu, spòsobnoscë nazwaniô fùnkcjë tëch métlów w dokazu. Przez to analiza ë interpretacjô dokazów bëła snôdkô[17].

Wëchôdô z tegò, że na òbtaksowanié wëprôcowaniô wiôldżi cësk miałë nié tëli spòsobnoscë z kaszëbsczégò jãzëka, co szëk wiédzë òkòma pòeticzi. Te same fele widzelë téż egzaminatorzë na pòlsczim jãzëkù: „wiele zdôwającëch nie rozmieje kònstruòwac zemkłi, analiticzno pòdbùdowóny interpretacjowi wëpòwiescë. (…). Aùtorzë colemało trafno interpretëją wiérztë, ale nie rozmieją dokazac swòjich scwierdzeniów (…).”[18]

Òd 2023 r., czej maturã pisze sã leno pò kaszëbskù, témã zrzeszoną z przemierzenim wiérztów wëbiérała wikszosc: w 2023 bëło to 10 òsób, w 2024 – 29, w 2025 – 24 òsobë.

Drãgò rzec, co dało cësk na taczé czësto jinszé statisticzi. Mòże szkòlôcë rëchtëjącë sã do ezgaminu, jaczégò fòrmùłã mielë ju pasowno rëchli pòznóné, dosc dobrze sã wëùczëlë tegò zortu wëpòwiescë? A mòże w interpretacje pòezje zdôwający mô leżnosc na barżi òsobistą wëpòwiesc, a to bë òdpòwiedzało na brëkòwnotã wërôżaniô sebie? Swòji juwernotë? Wôrt zmerkac, że drëdżi temat to je téż „wòlny temat”, np. *Mòtiw mòrza w kaszëbsczi lëteraturze* abò *òbrazë ùszłotë w lëteraturze* – tu doparłãczoné są pasowno dobróné wëjimczi z prozë, ale pòlét kôże téż nawléc do lekturë.

Juwernotowé deklaracje maturańtów z kaszëbsczégò colemało w dzéń zdôwaniô maturë pòkazéwają starnë lokalnëch mediów, a przë tim dô wëpòwiescë direktorów szkół, kaszëbsczich dzejarzów, przedstôwców samòrządzënë. Wszëtcë wëapartniwają „kaszëbsczi jãzëk” spòmidzë jinëch przedmiotów – bò za czim zdawac, jak òn nie je brëkòwny? – i pòdsztrëchiwają juwernotowi aspekt egzaminu. Tak np. piselë w 2018 rokù ò maturańtce z Wejrowa, Kaszëbce, jakô jãzëk znała z rodzëznowégò dodomù: „Marta nie parłãczi równak swòji dalszi edukacje z kaszëbizną, bò skùńczëła liceùm w klase ò biologiczno-chemicznym profilu i mô ùdbóné sztudérowac mediczné nôùczi. Mô nôdzejã, że dëchtownô znajomòta kaszëbsczi kùlturë pòmòże ji w przińdłi robòce lékôrczi na Kaszëbach”[19].

---

[17] Òb. *Sprawozdania z egzaminu maturalnego w 2021 r.*, s. 85. https://cke.gov.pl/egzamin-maturalny/egzamin-maturalny-w-formule-2023/wyniki-sprawozdania/ [1.12.2025].

[18] Tamò, *Sprawozdania z egzaminu maturalnego w 2019 r.*, s. 21.

Nôlepszi maturzista w 2025 r., laùreat Nôdgrodë m. Grégòra Szalewsczégò[20] Szczepón Makùrôt to Kaszëba chòwóny w dwùch jãzëkach, ale nôlepszi w ‘24 w òglim nie je z Kaszub, wierã ni mô kaszëbsczich kòrzeni ë kaszëbsczégò w szkòle sã nie ùcził – a òn téż skłôdô juwernotową deklaracjã:

> Adóm Wiszniewsczi (…) przëznôł, że jesz nie dzyrżi sã gadac w tim jãzëkù. – Z Kaszëbama jô za baro zrzeszony nie jem. Jô jem z Tornia, mòja starka je z Kòcewiô, a terô sztudérëjã finance i rechùnczi w Przédny Hańdlowi Szkòle w Warszawie. Jô so ùdbôł ùczëc sã kaszëbsczégò, bò jem cekôw swiata i chcã rozszérzwiac swòjã wiédzã – rzekł Adóm Wiszniewsczi. – Jô sã naùcził, że kòżdi Kaszëba to je Pòlôch, ale nié kòżdi Pòlôch to Kaszëba, tak tej do kùńca żëcégò bãdã miôł starã, żebë jak nôbarżi tim Kaszëbą sã stac[21].

Òdpòwiescë na pitanié: „Dlôcze të zdôwôł/zdôwa maturã z kaszëbsczégò?”[22] pòkazéwają, jak szeroczi biwô rozcyg widzënków młodëch:

- Mie zajimało to, że ten przedmiot mòże zdawac na maturze, a chcała jem sã sprawdzëc pò trzech latach ùczbë. Òkróm tegò mòtiwùjącé mie sã zdôwało sztipendium dlô nôlepszégò maturańta [jidze ò nôdgrodã Grégòra Szalewsczégò] (Matura’16).

---

[19] J. Kielas, *Matura z kaszubskiego. Marta Lidzbarska jako jedyna zdawała ten egzamin w powiecie wejherowskim, w I LO w Wejherowie* (data dodaniô 23 maja 2018), https://wejherowo.naszemiasto.pl/matura-z-kaszubskiego-marta-lidzbarska-jako-jedyna-zdawala/ar/c5-4658867 [1.12.2025].

[20] Grégòr Szalewsczi (1956–2017), mieszkańc Rëmie, lékôrz, wejrowsczi starosta, spòlëznowi dzejôrz, nôleżnik KPZ, jeden z ùdbòdôwôczów Zjazdów Kaszëbów. W 2005 r. razã z białką ùdbelë so dawac nôdgrodã nôlepszim maturańtóm z kaszëbsczégò jãzëka, ta z krótką przerwą je przëznôwónô rok w rok; pò smiercë òjca przez córkã Katarzënã Szalewską. W 2025 r. nôdgrodë (I – 15 tës., II – 7 tës. i III – 5 tës. zł) rozdelë òb czas XXIV Kaszëbsczégò Diktanda w Stãżëcë.

[21] O. Knitter, *To oni świetnie zdali maturę z języka kaszubskiego*, „Zawsze Pomorze” (data dodaniô 19.11.2024), https://www.zawszepomorze.pl/artykul/16728,to-oni-swietnie-zdali-mature-z-jezyka-kaszubskiego [1.12.2025].

[22] Pitania zadóné westrzód sztudérów. Dzãka nim jô zebrała téż wëpòwiescë ze starnë jich znajomëch ze szkòłë (łżëkwiat ’25).

- Jô chcała sã sprawdzëc, na kùli jô pòznała ten jãzëk i lëteraturã. (Matura’18).
- Mie wiedno zajimôł kaszëbsczi, bò mòja starka, jaczi jô nigdë nie pòznała, gôdała doma pò kaszëbskù. A jesz jô sã kaszëbsczégò 11 lat ùczëła, tej niezdôwanié to bë bëło përznã stranowienié ti wiédzë, co jô jã ùdosta (Matura’19).
- Jô jem zdôwôł, bò mòji starkòwie tuwò sã chòwelë, a niechtërny – z tegò, co jô czuł z familiowëch òpòwiesców – biôtkòwelë sã òb czas wòjnë w przédny rédze pò to, żebë piastowac tradicjã i wòlã biôtczi ò Kaszëbë (Matura’19, absolwent z Kòscérznë).
- Maturã z kaszëbsczégò jô zdôwała w 2012 r. jakno jedurnô òsoba z wejrowsczégò krézu w I ÒL m. Króla Jana III Sobiesczégò we Wejrowie. To bëło dlô mie nôtërné, żebë tak skùńczëc proces ùczbë (…). Tak pò prôwdze nót je sã spëtac, dlôcze starszi zapiselë mie na kaszëbsczi. Ù mie doma to je wcyg żëwi jãzëk i starszim baro zanôlégało na regionalny edukacje wszëtczich dzecy. Nadczidnã jesz, że absolwentczi, co robiłë dwie specjalizacje, to znaczi nają kaszëbską i pòlską, rëchli nalazłë robòtã, jak te leno pò pòlsczim.” (absolwentka pòlsczi filologie z drëgą specjalnoscą szkólny wiédzë ò jãzëkù i kùlturze Kaszub).
- Dlô taczich òsób jak jô – kaszëbsczégò ùczëła jem sã doma – przërëchtowanié do maturë z kaszëbsczégò tak pò richtoscë nic sã nie jinaczi òd przërëchtowaniô do maturë z pòlsczégò (òbie mòwë są mòje rodné). Kaszëbsczi je nieòbrzészkòwi, tak tej òkróm wseczëcô spôłnieniégò (bënowégò òbrzészkù) je téż dodôwkòwé wseczëcé redoscë pòcwierdzeniégò swòji juwernotë. W mòjim codniowim żëcym matura niczegò nie zmieniła, ale z pòzdrzatkù robòtë – kaszëbsczi pò prôwdze je wôżny. Wikszosc pacjentów gôdô pò kaszëbskù i jak mògą gò brëkòwac, to sã ùsmiéchają. To jich pò prôwdze robi rôd. Na intensywny terapie sprawic ùsmiéch ù pacjenta leżi na grańcë z cëdã. Z perspektiwë czasu (na)pisanié maturë ni mô ju tak pateticznégò wëzwãkù jak przódë. Jô pòcwierdzëła swòjã juwernotã, bò jô czëła, że chcã i że to mògła bëc fòrma gratifikacje za lata nôùczi. Przedërchanié kaszëbsczégò nie zanôlégô òd napisaniô maturë. A że òna je (jak kòżdi egzamin) stresëjącô, to jô nikògò nie namôwióm do pisaniô. (Matura’18, wieleraznô laùreatka kònkùrsu *Rodnô Mòwa*).
- Kaszëbsczégò jãzëka jô sã ùczëła 12 lat, pò tëch latach nie wëòbrôżała jem sobie niepòdrechòwaniô nôùczi maturą. To bëło cos czësto nôtër-

négò. Tak jak sã zdôwô maturã z pòlsczégò jãzëka abò matematiczi, żebë wëwińcowac swòjã nôùkã, tak dlô mie to bëło nôtërné, że kùreszce napiszã maturã z kaszëbsczégò, tim barżi, że z tim jãzëkã parłãczëła jem swòjã przińdnotã (Matura’22, sztudérka kaszëbsczi etnofilologie, specjalnosc szkólny).

- Jô pisała maturã, żebë sprawdzëc swòjã rówiznã wiédzë i spòsobnosców pò dwùch latach ùczbë na kaszëbsczi etnofilologie. Ale téż pòdchòdający do tegò egzaminu w Bëdgòszczë, jô chcała przëłożëc sã do pòdwigniãcô randżi kaszëbsczégò jãzëka w spòlëznie, chtërna gò nie brëkùje (Matura’22, dzysdnia szkólnô kaszëbsczégò i pòlsczégò jãzëka).
- Maturã z kaszëbsczégò jô pisôł pòdgôdóny przez Mateùsza, jaczi rok przed maturą mie ùcził jãzëka, a téż do ti maturë rëchtowôł. Jô chcôł sã ùczëc jãzëka, bò swiąda kaszëbsczégò pòchòdzeniô – chòc z zôczątkù môlińkô – wiedno mie towarzëła i felowało mie tegò sparłãczeniô z mòją kùlturą i mòjim pòchòdzenim. Jô jã téż pisôł kąsk dlôte, że jem sã ùpiarł (tu téż dzãka dlô Mateùsza, jaczi pòmôgôł mie sã ùpierac!), bò szkòła błãdnô założëła, że skòro jô ni miôł ùczbów z kaszëbsczégò jãzëka, to maturë z tegò przedmiotu ni mògã napisac. Trzecy pòwód je téż taczi, że kaszëbską etnofilologiã na Gduńsczim Ùniwersytece jô wiedno miôł z tëłu głowë (chòc z zôczątkù jô sztudérowôł jinszi czerënk), i miôł jem starã bëc przërëchtowónym na to, że jeżlë bãdã chcôł, to bãdã sztudérowôł kaszëbską etnofilologiã[23] (Matura’22, sztudéra kaszëbsczi etnofilologie, specjalnosc kaszëbsczi jãzëk w kùlturowi praktice).
- Dlôcze? Chëba z pòczëcô òbrzészkù wedle pòspólnotë. Jak chtos wëbiôtkòwôł nama prawò do ti maturë, to słëchałobë z niegò kòrzëstac. Sama matura z kaszëbsczégò to bëło dlô mie cos wôżnégò, ale to nie béł wëznacznik kaszëbskòscë.

Westrzód 27 absolwentów kaszëbsczi etnofilologie, to je tëch, jaczi swòjã przińdnotã rzeszą z kaszëbizną, leno czile mòże sã pòchwalëc maturą z kaszëbsczégò jãzëka. Colemało sztudérëją prawie dlôte, że w szkòle ni mielë leżnoscë ùczëc sã kaszëbsczégò. Dlô wiele absolwentów „kaszëbsczégò jãzëka” ùdzél w maturze z tegò przedmiotu mô symbòliczny charakter: je ùkòrunowanim wiele lat nôùczi a téż dokazã wdzãcznotë dlô szkólnych „môłi òjczëznë”, dlô wikszoscë je juwernotowim swiôdectwã. Egzamin dozdrzeniałotë, zdóny przez te 21 lat przez wicy jak 450 szkòłowników, pòcwierdzywô, że kaszëbskô jãzëkòwô edukacjô w szkòle przënôszô pòzytiwné skùtczi. Że młodi chcą zadeklarowac, co òni wësok so wôrtnią i lubią kaszëbsczi jãzëk, że rozmieją gadac, czëtac i pisac pò kaszëbskù, a téż, że chcą w tim jãzëkù wërażac sebie.

---

[23] W rekrutacje na czerënk za egzamin dozdrzeniałotë z kaszëbsczégò jãzëka przë pùnktacje wëżi 70% kandidat dostôwô dodôwkòwò 10 pkt.

Bibliografiô:

Co z tą edukacją? [raport etnotank.pl], Instytut Kaszubski, Gdańsk 2024; https://etnotank.pl/raporty-i-opinie/co-z-ta-edukacja/ [1.12.2025].

Dobosz Marzena, *Tożsamość regionalna i kulturowa współczesnej młodzieży – refleksje wokół roli edukacji regionalnej we współczesnym świecie*, „Kultura i Wychowanie”, 2020, 2/18, s. 86–96, https://doi.org/10.25312/2083–2923.18/2020_06md [1.12.2025].

Dołowy-Rybińska Nicole, *Odwracanie zmiany językowej na Kaszubach (na tle działań mniejszości bretońskiej i łużyckiej)*, „Studia Socjologiczne”, 2010, 3(198), s. 47–76; https://hdl.handle.net/20.500.12528/547 [1.12.2025].

Dołowy-Rybińska Nicole, *Młodzi użytkownicy języka kaszubskiego. Ideologie językowe a proces rewitalizacji* [wykład z 2021 r.]; https://www.youtube.com/watch?v=5PgCyqn0ncA&list=PLb11qNzRge3XOHP1bX7YCyrJRkpfcHxic&index=2 [1.12.2025].

Kaszubi. Monografia socjologiczna, t. 5. Praca zbiorowa pod red. M. Latoszka, Wyd. Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Oddział Rzeszów, Rzeszów 1990.

Mazurek Monika, *Język – Przestrzeń – Pochodzenie. Analiza tożsamości kaszubskiej*, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2011.

Pomierska Justyna, *Status „wyjścia w teren” w dydaktyce języka kaszubskiego*, „Język – Szkoła – Religia”, t. 13, 2018/4, s. 70–82; https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/JSR/article/view/2975 [1.12.2025].

Pomierska Justyna: *Czëtôj (dzecóm) pò kaszëbskù. Utwory prozatorskie z kanonu lektur na lekcji języka kaszubskiego w szkole podstawowej*, „Języki Obce w Szkole”, 2022, https://jows.pl/artykuly/dlaczego-warto-znac-jezyk-kaszubski-opinie-mlodziezy [1.12.2025].

Pomierska Justyna, Mazurek Monika, *Znaczenie literatury mniejszości etnicznej dla budowania tożsamości zbiorowej (przykład kaszubski)*, „Media i Społeczeństwo. Medioznawstwo, Komunikologia, Semiologia, Socjologia Mediów”,

2019, s. 21–34; https://mediaispoleczenstwo.ubb.edu.pl/article/533054/pl [1.12.2025].

Radzimińska Lucyna, Stanulewicz Danuta, *Rozwój zawodowy nauczycieli języka kaszubskiego – diagnoza potrzeb dotyczących szkoleń,* „Neofilolog”, 2019, s. 105–119; https://pressto.amu.edu.pl/index.php/n/article/view/17605 [1.12.2025].

Stanulewicz Danuta, *Edukacja a użycie języka kaszubskiego przez młodzież*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, 2019, s. 320–333; https://rjk.org.pl/biuletyny/biuletyn-2019/ [dostęp 1.12.2015].

Stanulewicz Danuta, Aleksandrowska Olga, Redzimska Joanna, *Dlaczego warto znać język kaszubski? Opinie młodzieży*, „Języki Obce w Szkole. Czasopismo dla nauczycieli”, 2022, https://jows.pl/artykuly/dlaczego-warto-znac-jezyk-kaszubski-opinie-mlodziezy [1.12.2025]

Synak Brunon, *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana*, Wydawnictwo UG, Gdańsk 1998.

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Akademia Kaszubska

Kaszëbsczi dzejôrze midzëwòjnowégò 20-lecégò w Wòlnym Miesce Gduńskù

The Kashubian activists of 20 years interwar in Free City Gdańsk

SKRÓCËNK:

Articzel wëwidniwô wiôldżich przedstôwców kaszëbsczi rësznotë i pòlonijny rësznotë, co dzejelë w midzëwòjnowim 20-lecym w Wòlnym Miesce Gduńsk. Nôlepi znóny westrzód nich to pisarze i gazétnicë, co wespółtwòrzëlë przedwòjnowé gazétë pòlsczé i kaszëbsczé. Do negò zacnégò karna nôleżelë ksãża i bankerzë, a robòtnicë Pòlsczi Pòcztë, a téż Pòlsczich Kòlejów Państwòwëch. Nôbarżi zawòłóny przez swòje dzejanié òddelë żëcé zabiti przez hitlerowsczégò wroga na pòczątkù II swiatowi wòjnë. Jich dzejanié i dokôzë stałë sã zdrzódłã wspòmnieniowëch ksążków i romanów. Wielnô bëtnosc i widzałô dzejnota Kaszëbów w Wòlnym Miesce Gduńskù je dërch òtemkłą témizną dlô badérów.

KLUCZOWÉ SŁOWA:

Kaszëbsczi dzejôrze, midzëwòjnowé 20-lecé, Wòlné Miasto Gduńsk, Aleksander Majkòwsczi, Antoni Abraham, ks. Magnus Brusczi, ks. Leòn Miszewsczi, Michôł Szëca, Karol Krefft, Francyszk Krãcczi, Jakùb Stróngòwsczi, Ignacy Wilczewsczi, Jan Rómpczik, Alfónks Flësykòwsczi, Henrik Shutta

ABSTRACT:

The article presents prominent representatives of the Kashubian and Polish diaspora movements active during the interwar period in the Free City of Gdańsk. The most notable among them were writers and journalists who contributed to pre-war Polish and Kashubian press. A significant group included priests, bankers, employees of the Polish Post Office, and Polish State Railways. Most of them lost their lives at the hands of the Nazi occupiers at the beginning of World War II due to their activities. Their work and achievements have become the subject of memoirs and novels. The significant presence and activity of Kashubians in the Free City of Gdańsk remain an open question for researchers.

KEYWORDS:
Kashubian activists, 20-year interwar period, Free City of Gdańsk, Aleksander Majkowski, Antoni Abraham, Rev. Magnus Bruski, Rev. Leon Miszewski, Michał Szuca, Karol Krefft, Franciszek Kręcki, Jakub Strongowski, Ignacy Wilczewski, Jan Rompczyk, Alfons Flisykowski, Henryk Shutta.

Gduńsk – stolëca Wschòdnégò Pòmòrzégò – pòwstôł na zemi zamieszkałi przez Kaszëbów òd 5–6 wiekù naszi érë. W XII wiekù sã ùsztôłtowa w nim ksążëcô władza. Pierszi znóny nama ksążã miôł miono Subisłôw, temù nã dinastiã nazwelë Subisławicama. Jak ùwôżô prof. Mark Smòlińsczi na dinastiô wërosła z rodnëch mòżnëch lëdzy. Z pòddónyma dogadiwa sã w môlowim pòmòrsczim jãzëkù, to je kaszëbsczim[1].

Ju w XIII stalatim do Gduńska przëchôdelë òsadnicë z jinszich krajów, nôwicy Miemcë. No wszëtkò sã zwikszëło pò mòrdarztwie gduńczónów w lëstopadnikù 1308 r.[2]. Przez stalata Gduńsk béł wielekùlturowim gardã. Wiedno mieszkało w nim wiele Kaszëbów. Òb czas zôbòrów (1772–1920) w gardze górã mielë niemiecczi lëdze. Téż niemieckô mòwa tu dominowa, chòc kaszëbskô bëła w nim dërch żëwô, òsoblëwie w pòlsczich kòscołach i na jôrmarkach. Barzëczkò pòpùlarnyma i znónyma môlama, dze Kaszëbów bëła bòkadosc, béł Kaszëbsczi Rénk a Rëbny Tôrg. Ne tradicje są do dzysa dërch żëwé we Gduńskù w pòstacji corocznëch rozegracjów robionëch na kaszëbsczé mòdło nad Mòtławą[3].

W 1918 r. Pòlskô òdzwëska samòstójnotã pò 123 latach zôbòrów. W 1920 r. w ji grańcach nalazłë sã nôwôżniészé kaszëbsczé krézë: pùcczi, wejrowsczi, kartësczi, kòscérsczi i chòniecczi. Krézë bëtowsczi, lãbòrsczi, człochòwsczi i słëpsczi òstałë w grańcach niemiecczégò państwa. Trzecym państwòwim òrganizmã bëło Wòlné Miasto Gduńsk, w jaczégò grańcach nalôzł sã téż dzél Kaszëb. Kò bëłë òsoblëwie dôwné gminë kartësczégò krézu ze stolëcama w Kòlbùdach a Przëwidzu i téż dosc tëli kaszëbsczich môlëznów wprzëgłëch kąsk rëchli i w tim prawie cządze do gardu Gduńsk, jak Nënkòwò, Kôłpino i Kôłpinkò, Łostowice, Mëgòwò, Piécczi, Brãtowò i czilenôsce mniészich òsedlëszczów. W wiôldżim dzélu kaszëbskô bëła dërch Òlëwa (gardowé prawa – 1874) razã z przëczëpłima wsama (np. Jelëtkòwò, Żabiónka, Renuszewò), z jaczima twòrzëła samòstójną gminã. W 1926 r. cało na gmina òsta włączonô w grańce Gdańska[4].

---

[1] M. Smòlińsczi, *Polityka zachodnia księcia gdańsko–pomorskiego Świętopełka*, Gdańsk 2000; M. Smòlińsczi, *Świętopełk Gdański*, Poznań 2016; zdrzë téż dokùmentalny film: *Kaszubscy książęta*, reż. E. Prëczkòwsczi, https://www.youtube.com/watch?v=Srd58j-l1gNo (dostãp: 24.10.2025).

[2] Òb.: B. Slëwińsczi, *Rzeź i zniszczenie Gdańska przez Krzyżaków w1308 r.,* Gdańsk 2006.

[3] Wiadła ò kaszëbskòscë we Gduńskù w cządze dzejów mòże nalezc w: J. Bòrzëszkòwsczi, K. Kùlikòwskô, C. Òbracht-Prondzyńsczi, *Kaszubi a Gdańsk. Kaszubi w Gdańsku*, Gdańsk 2009.

Przez stalata Kaszëbi nômili lëdelë zamieszkac prawie w Òlëwie. W 20-lecym midzëwòjnowim òni bëlë drżénia pòlsczi spòlëznë Gdańska. Mieszkało jich tam kòle trzech tësący. Twòrzëlë pòlsczé stowôrë, chtërnym prédnikòwelë Pòlôsze-Kaszëbi ò taczich nôzwëskach, jak Bórkòwsczi, Miotk, Strongòwsczi, Ôbram i jinszi[5].

Antoni Ôbram (Abraham) nimò dra Aleksandra Majkòwsczégò béł nôbarżi znónym mieszkańcã Wòlnégò Miasta Gdańska, a tak brewiter – apartnégò gardu Òlëwë. Ùrodzył sã 19 gòdnika 1869 r. we wsë Zdrada kòle Pùcka. Do prësczi spòdleczny szkòłë chòdzył do Mechòwa a Lesniewa. Jak miôł szesnôsce lat zaczął wanożëc pò Kaszëbach i szachrowac maszinama do szëcô Singer a do te sprzedôwôł „Gazétã Gdańską". Przez lata rëchtowôł pielgrzimczi z Òlëwë na Wejrowską Kalwariã. Béł załóżcą skòpicą Lëdowëch Towarzëstwów. Rëchtowôł wiece, na jaczich szkalowôł na prëscé dzejania. Schôdałë sã na nich ùrmë Kaszëbów. Tim spòsobã òn bùdzył jich nôrodną swiądã[6].

Wëcmanim z Tomaszã Rogalą jachôł na kònferencjã do Wersalu, dze sã domôgôł przëłączeniô Pòmòrzégò do Pòlsczi. Kòle ti rézë narosło wiele mitów. Kò Ôbram miôłże pãkac piãscą w stół, jak sã domôgôł przëłączeniô Kaszëb do Pòlsczi, miôł téż òpòwiadac ò *kùsym pùrtkù*, chtëren ni miôł mòżnoscë, żebë wzął nama mòrze. Ne mitë sã zrodzëłë ju pò przińdzenim delegacji nazôd. Kò może sóm Ôbram, jak wiedno chãtny do ùstrôjaniô swòjich pòwiadów, sóm je ùkłôdôł, a na gwës nie béł procëm, czej jinszi je rozgłôszelë a drëkòwelë[7].

---

[4] Òb.: *Kronika parafii (katedralnej) w Oliwie*, wëdôł ks. Z. Iwicczi, Gdańsk 1999; Z. Iwicczi, *Bedeker Oliwski*, Część I i II, Gdańsk 2018.

[5] F. Mamùszka, *Kaszubi Oliwscy*, Gdańsk 1980, s. 59.

[6] Wiadła z repòrtażu red. Józefa Matëni pt. *Niobe z Brętowa* z ok. 1955 r. ùsadzonégò w Radiu Gdańsk z ùdzélã Anielë Szenk – Kaszëbczi spòd Kòscérznë, co mieszka z drëdżim chłopã w Brãtowie. Pierszi chłop ò nôzwëskù Kwidzińsczi zdżinął w Bitwie pòd Verdun. Kòpiã ùdostãpnił autorowi wnëk A. Szenk, Róman Kòtłowsczi z Bólszewa – syn Ùrszulë Kòtłowsczi z d. Kwidzyńsczi.

[7] Do rozszérzwieniô tegò mitu sã baro przëczënilë lëteracë. Òsoblëwie przedwòjnowô i pòwòjnowô pisôrka z Warszawë Nina Ridzewskô wëkreòwa ju w 1937 r. (pierszé wëdanié

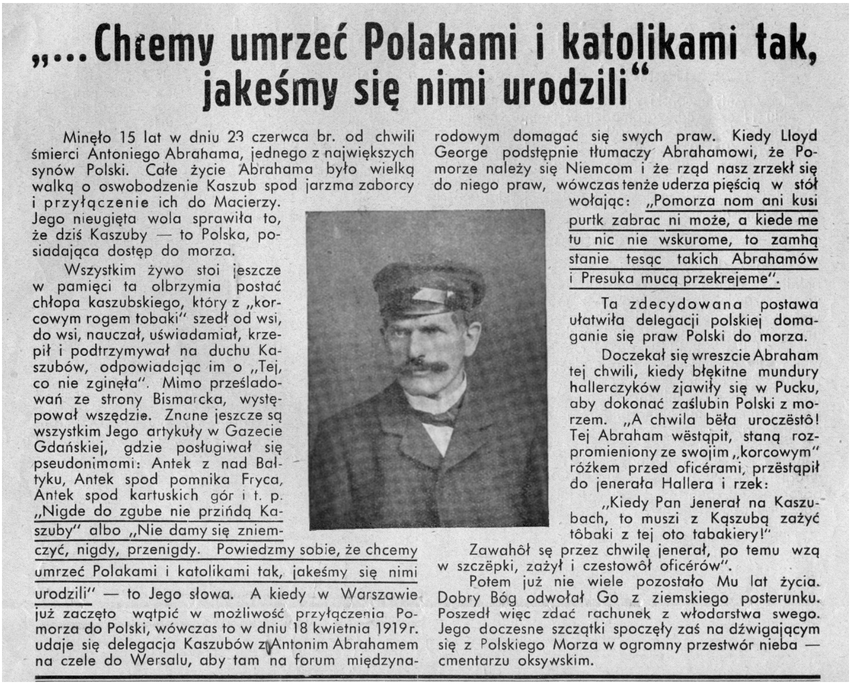

„...Chcemy umrzeć Polakami i katolikami tak, jakeśmy się nimi urodzili"

Minęło 15 lat w dniu 23 czerwca br. od chwili śmierci Antoniego Abrahama, jednego z największych synów Polski. Całe życie Abrahama było wielką walką o oswobodzenie Kaszub spod jarzma zaborcy i przyłączenie ich do Macierzy. Jego nieugięta wola sprawiła to, że dziś Kaszuby — to Polska, posiadająca dostęp do morza.

Wszystkim żywo stoi jeszcze w pamięci ta olbrzymia postać chłopa kaszubskiego, który z „korcowym rogem tobaki" szedł od wsi, do wsi, nauczał, uświadamiał, krzepił i podtrzymywał na duchu Kaszubów, odpowiadając im o „Tej, co nie zginęła". Mimo prześladowań ze strony Bismarcka, występował wszędzie. Znane jeszcze są wszystkim Jego artykuły w Gazecie Gdańskiej, gdzie posługiwał się pseudonimami: Antek z nad Bałtyku, Antek spod pomnika Fryca, Antek spod kartuskich gór i t. p. „Nigde do zgube nie przińdą Kaszuby" albo „Nie damy się zniemczyć, nigdy, przenigdy. Powiedzmy sobie, że chcemy umrzeć Polakami i katolikami tak, jakeśmy się nimi urodzili" — to Jego słowa. A kiedy w Warszawie już zaczęto wątpić w możliwość przyłączenia Pomorza do Polski, wówczas to w dniu 18 kwietnia 1919 r. udaje się delegacja Kaszubów z Antonim Abrahamem na czele do Wersalu, aby tam na forum międzynarodowym domagać się swych praw. Kiedy Lloyd George podstępnie tłumaczy Abrahamowi, że Pomorze należy się Niemcom i że rząd nasz zrzekł się do niego praw, wówczas tenże uderza pięścią w stół wołając: „Pomorza nom ani kusi purtk zabrac ni może, a kiede me tu nic nie wskurome, to zamhą stanie tesąc takich Abrahamów i Presuka mucą przekrejeme".

Ta zdecydowana postawa ułatwiła delegacji polskiej domaganie się praw Polski do morza.

Doczekał się wreszcie Abraham tej chwili, kiedy błękitne mundury hallerczyków zjawiły się w Pucku, aby dokonać zaślubin Polski z morzem. „A chwila bëła uroczëstô! Tej Abraham wëstąpit, staną rozpromieniony ze swojim „korcowym" róźkem przed oficérami, przëstąpił do jenerała Hallera i rzek:

„Kiedy Pan Jenerał na Kaszubach, to muszi z Kąszubą zażyć tôbaki z tej oto tabakiery!"

Zawahôł sę przez chwilę jenerał, po temu wzą w szczëpki, zażył i czestowôł oficérów".

Potem już nie wiele pozostało Mu lat życia. Dobry Bóg odwołał Go z ziemskiego posterunku. Poszedł więc zdać rachunek z włodarstwa swego. Jego doczesne szczątki spoczęły zaś na dźwigającym się z Polskiego Morza w ogromny przestwór nieba — cmentarzu oksywskim.

Czej przëszedł nazôd do kraju òn wznowił swòje dzejanié. Trzimôł łączbã z nôtejszima kaszëbsczima dzejôrzama, np. z młodokaszëbą dr. Francyszkã Krãcczim[8]. Drëszbã równak trzimôł z taczima zasłużonyma pòstacjama, jak Antoni Miotk z Pùcka, Tomôsz Rogala z Wiela czë Józef Klebba z Kòsôkòwa[9]. Ti trzeji wnet tak samò rozmielë sprawã regionalizmù i kaszëbsczégò jãzëka, chtëren mielë za „pòtoczną pòlaszëznã"[10].

Òbram, nazéwóny Kaszëbsczim Królã, ni mógł sã pògòdzëc z tim, że Gduńsk pòdług decyzjów Wersalsczégò Traktatu (czerwińc 1919) nie

---

Akwamarinë) malowny òpisënk zéńdzeniô Antoniégò Ôbrama z wiôlgą czwórką, co decydowa ò kawlu nôtejszégò swiata. Òb.: N. Ridzewskô, *Rybacy bez sieci. Akwamaryna*, Gdynia 1958, s. 161–162.

[8] Òb.: E. Grot, *Doktor Franciszek Kręcki*, Gdańsk 2018.

[9] Òb.: *Księga pamiątkowa 100-lecia Zaślubin Polski z Morzem 1920–2020*, red. M. Kùklik, Puck–Gdańsk 2020; T. Krësztof, *Józef Klebba, działacz niepodległościowy z Kosakowa*, Rewa 2003.

[10] Òb.: T. Bòlduan, *Trybun Kaszubów*, Gdańsk 1989, s. 29.

wrócył na klin Rzeczëpòspòliti, temù w zélnikù 1920 r. przecygnął do Gdini, dze ùmarł 23 czerwińca 1923 r. i spòczął na òksëwsczim smãtôrzu[11]. Jegò żëcé i dzejanié pò dzélu stałë sã pòspòdlim głosnégò filmù z 2018 r. *Kamerdiner* w reżiserii Filëpa Bajóna. Rolã inspirowóną pòstacją Ôbrama zagrôł w kaszëbsczim jãzëkù Janusz Gajos[12].

Kaszëbsczi Król znôł téż dr. Aleksandra Majkòwsczégò, le gò nie rozmiôł. Nawetka pòdezdrzéwôł gò ò wprowôdzanié pòdzélu midzë pòlsczich dzejarzów temù, że nen pòdsztrichiwôł wôrtnotã kaszëbiznë, òsoblëwie rodny mòwë. Timczasã to prawie Majkòwsczi béł bez wątpieniégò prédnikã kaszëbsczi rësznotë[13].

Aùtor romanu *Żëcé i przigòdë Remùsa*, ùrodzony 17 lëpińca 1876 r. w Kòscérznie, pò gruńtownëch sztudiach w Berlënie, Grifii i Mnichòwie, a òbronie doktoratu z medicynë w Zurichù, na krótczi czas zamieszkôł we Gduńskù ju w 1904 r. Pò czilelatnym kòscérsczim cządze wrócył do gardu nad Mòtławą w 1911 r., żebë pòd kùńc ne rokù zamieszkac w Sopòce. W dniu 22 zélnika 1912 r. założił we Gduńskù Stowôrã Młodokaszëbów. Pò I swiatowi wòjnie, w lëpińcu 1918 r., Majkòwsczi wrócył do Sopòtu i wprzigł sã w dzejanié pòliticzno-wòjskòwé, m. jin. jakno nôleżnik Lëdowi Radë. Béł kaszëbsczim intelektualistą, òbeznónym z nôtejszima eùropejsczima zalónama. Równak, czej przëszła sprawa jachaniô kaszëbsczi delegacji do Pariża, żebë pòcwierdzëc dążnotã Kaszëb do zjednoczeniô z zemiama òdrôdzający sã Rzeczëpòspòliti, tej Majkòwsczégò wërëmòwelë z delegacji. Sprawił to przede wszëtczim pózniészi pòmòrsczi wòjewòda Sztefan Łaszewsczi[14].

W 1919 r. Majkòwsczi òstôł prédnym redaktorã „Gduńsczégò Dzénnika” i dzejôł w lëdowim ùniwersytece. Przez dwa nastãpné lata mieszkôł w Grëdządzu, dze pòznôł swòjã przińdną białkã Aleksandrã Starzińską.

---

[11] S. Cygert, *Antoni Abraham – kaszubski trybun ludowy*, „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego”, 1968, nr 2, s. 41. Stanisław Cygert (1925–2000) béł zasłużonym dzejôrzã kaszëbsczim z Pùcka. Béł òn nôpierszim inicjatorã i realizatorã bùdacji sztaturë Ôbrama w Pùckù. Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Dzãkùjã Bògù za zretanié żëcégò* [w:] *Strzał w plecy. Szos w chrzebt. Wòjnowé wspòmnienia Kaszëbów*, Banino 2023, s. 87–102.

[12] E. Prëczkòwsczi, *Film „Kamerdyner” w kontekście obecnego i przyszłego ruchu kaszubskiego – próba oceny*, „Biuletyn Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, 2018, nr 12, s. 326–337.

[13] Òb.: J. Bòrzëszkòwsczi, *Aleksander Majkowski (1876–1938) bibliografia historyczna*, Gdańsk–Wejherowo 2002.

[14] Òb.: T. Bòlduan, *Trybun…,* dz. cyt., s. 45.

Tam ùszëkòwôł Wëstôwk Snôżich Kùńsztów Pòmòrsczich Artistów, jaczi òtemkł Józef Piłsudsczi 7 czerwińca 1921 r. Rëchtowôł teater w Torniu, òstôł przédnikã Stowôrë Pòmòrsczich Artistów w Grëdządzu i przédnym redaktorã pismiona „Pòmòrzón”, chtërnym béł w cządze 1921–1923. Òb dwa lata zôs wëdôwôł „Grifa”, dali cygnął lëteracczé dzejanié, wespółrobił z wszelejaczima cządnikama i z radiã w Torniu. Pò ùstanowienim Wòlnégò Miasta Gduńsk (1919) Majkòwsczi leno jesz czile miesący béł mieszkańcã Sopòtu. Pò zdënkù z Aleksandrą Kòmòrowską (z pierszégò slëbù Starzińską) w dniu 6 rujana 1921 r. òsôdł w Kartuzach, w wilë Erem[15].

Hewò ti òpisóny dwaji zasłużony kaszëbsczi dzejôrze, mieszkańcë Wòlnégò Miasta Gduńska, są barżi parłãczony dzys z gardama, w jaczich spòcziwają; Majkòwsczi z Kartuzama, Ôbram z Gdinią. Jinaczi je w przëtrôfkù pòsobnëch dzejarzi, gwësno mni znónëch, le mët zasłużonëch i zrzeszonëch dëchtowno ze Gduńskã i Sopòtã (Wòlnym Miastã Gduńsk).

Jednym z blisczich wespółrobòtników Ôbrama béł **Jakùb Strongòwsczi**. Gabriela Danielewicz pòdôwô, że w 1913 rokù przecygnął razã z białką Łucją z Banina do gardu Òlëwa. Jakùb, kòmbatant I swiatowi wòjnë, dostôł sã do robòtë jakno méster w stoczni Schichaua. Wòlny czas pòswiãcywôł na spòlëznowé dzejanié. Òstôł dzejôrzã Zdrëszënë Pòlôchów (Gminë Pòlsczi) w Òlëwie, z piersza béł nôleżnikã zarządu, a 17 strëmiannika 1935 r. wëbrelë gò na przédnika. Mielë gò za pòdpiarã òlëwsczi Pòlonii i nazéwelë Kaszëbsczim Królã. Wespółrobił z wiôldżima Kaszëbama, co mieszkelë w Òlëwie i Gduńskù. Òkróm Ôbrama bëlë to: Józef Miotk, Francyszk Krãczi, Francyszk Fòrmela, Dominik Bórkòwsczi i jinszi. Jegò białka Łucja z Héweltów bëła skarbnikã zdrëszënë. Jakùb ùmarł 20 gromicznika 1938 r. Jegò pòchòwa sta sã manifestacją pòlskòscë[16].

Aktiwnyma dzejôrzama zdrëszënë bëlë téż sënowie Strongòwsczich, ùrodzony mët w Baninie, Brunon i Alfónks (ùr. sã 16 maja 1912 r.). Brunon béł sôdzewim w lagrze Stutthof, zôs Alfónks w Mauthausen-Gusen, z jaczégò wrócył czësto wëkùńczony i pò czile dniach ùmarł[17].

---

[15] C. Skónka, *Chcemy zachować skarby… Sopockie ślady Aleksandra Majkowskiego*, Sopot 1992; A. K. Hërsz, *Kronika życia i twórczości Aleksandra Majkowskiego*, Banino 2008; J. Bòrzëszkòwsczi, *Aleksander Majkowski (1876–1938)*, op. cit.; T. Linkner, *Z literatury młodokaszubów. Aleksander Majkowski*, Pelplin 2013.

[16] G. Danielewicz, *W kręgu Polonii Gdańskiej*, Gdańsk 1996, s. 89.

[17] F. Mamùszka, *Kaszubi Oliwscy*, Gdańsk 1980, s. 136, 156 i 161.

Trzeji nastãpny dzejôrze (prawnik i dwaji ksãża), ò dzesãc lat młodszi òd Majkòwsczégò, ùstné żëcé pòswiãcëlë gardowi nad Mòtławą, a w dwùch przëtrôfkach – zachòwaniu w nim pòlskòscë i kaszëbskòscë. Równak są òni wiele mni znóny jak Ôbram czë Majkòwsczi, temù wôrt jima dac dzél wicy bôczënkù. Wszëtcë trzeji ùrodzëlë sã w Brusach w chònicczim krézu.

Pierszi z nich to **dr Michôł Szëca**. Ùrodzył sã 14 séwnika 1886 r. jakno syn machtnégò gbùra Michała i Rózë z dodómù Tiszkewicz. Ùkùńcził lëdową szkòłã w Brusach. Ùcził sã w Collegium Marianum w Pelplënie, a pòtemù w gimnazjum w Chełmnie, dze przënôlégôł do filomacczégò kòła „Mickiewicz”. Òd 1903 do 1906 r. pòbiérôł ùczbë w Królewsczim Gimnazjum Chłopsczim w Nôklë nad Notecą. Tam mët przënôlégôł do filomacczi stowôrë. Pò maturze sã ùcził w Wëższim Seminarium Dëchòwnym w Pelplënie, a òd 1907 r. dofùlowiwôł ne teòlogiczné sztudia na ùniwersytece w Würzburgu. Òb czas nich niechôł mëslã ò ksãżestwie[18].

W 1908 zaczął filozoficzné, filologiczné i ekònomiczné sztudia na ùniwersytece we Fribùrgù Brëzgòwijsczim. Nôleżôł do Akademicczi Stowôrë Pòlôchów i karna sztudérów z Zôpadnëch Prës (Pòlôchów i Kaszëbów), chtërny nalezlë sã pòd òpieką prof. Ferdinanda Bieszka (1854–1925). Drësził sã z Janã Kôrnowsczim (1886–1939), chtërnégò lëteracczé ùtwórstwò promòwôł. W zëmòwim semestrze 1909/1910 sztudérowôł filozofiã na Jagellońsczim Ùniwersytece w Krakòwie. W 1910 r. sã ùkôza w Pòznanim jegò ksążka *Ò pòchòdzënkù człowieka*. W 1912 r. òbronił na Brëzgòwijsczim Ùniwersytece doktorską prôcã z ekònomii[19].

W 1912 r. jachôł òn na założëcelsczi zjôzd Stowôrë Młodokaszëbów we Gduńskù. Òstôł wëbróny razã z ks. Józefã Wrëczą, ks. Wacławã Wòjcechòwsczim i ks. Leònã Pełką do Prasowi Kòmisji Stowôrë Młodokaszëbów. Drëkòwôł artikle ò kaszëbsczi i pòmòrsczi témiznie[20]. W 1919 r. sã òżenił z Weróniką Zakrzewską i zamieszkôł we Gduńskù, a òd 1932 – w Sopòce. Bëlno dzejôł w Zdrëszënie Pòlôchów, pózni (òd 1937) Pòlsczi Gminë Związkù Pòlôchów Gduńsczi Szkòłowi Macerze. W 1927 r. òstôł pòwòłóny do karna Centralnégò Welownégò Kòmitetu do Volkstagù z remienia Pòlsczi

---

[18] J. Bòrzëszkòwsczi, C. Òbracht-Prondzyńsczi, *Młodokaszubi. Szkice biograficzne*, Gdańsk 2012, s. 301–310. Także: https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=SZUCA_MICHA%C5%81,_dyrektor_banku (dostãp: 25.10.2025).

[19] https://www.gdansk.pl/wiadomosci/Michal-Szuca-za-przywiazanie-do-Polski-oddal-zycie-Tablica-pamieci-na-Dlugim-Targu,a,270768 (dostãp: 25.10.2025).

[20] J. Bòrzëszkòwsczi, C. Òbracht-Prondzyńsczi, *Młodokaszubi*, op. cit., s. 301–310.

Gminë. Wespółrobił z Aleksandrã Majkòwsczim, Janã Kôrnowsczim i bracynama Sztefanã i Kazmiérzã Bieszkama. Za jich pòstrzédnictwã zarzesził wespółrobòtã z dzejôrzama i pùblicystama „Zrzeszë Kaszëbsczi”[21].

Béł rësznym pòdjimnikã, direktorã filii Bankù Diskóntowégò w Bëdgòszczë z sedzbą we Gdańskù, przez jaczis sztót béł téż direktorã partu Przemësłowégò i Hańdlowégò w Warszawie. Béł w nadzorczich radzëznach i rozmajitëch institucjach finansowò-kreditowëch[22]. Pò wkroczenim Miemców béł zaszparowóny i òsadzony w Victoriaschule, a tej w Stutthofie. Òstôł zastrzélony 22 strëmiannika 1940 r. W dniu 7 séwnika 2024 r. bëła òdsłoniãtô tôfla jegò pamiãcë przë Dłudżim Targù we Gdańskù.

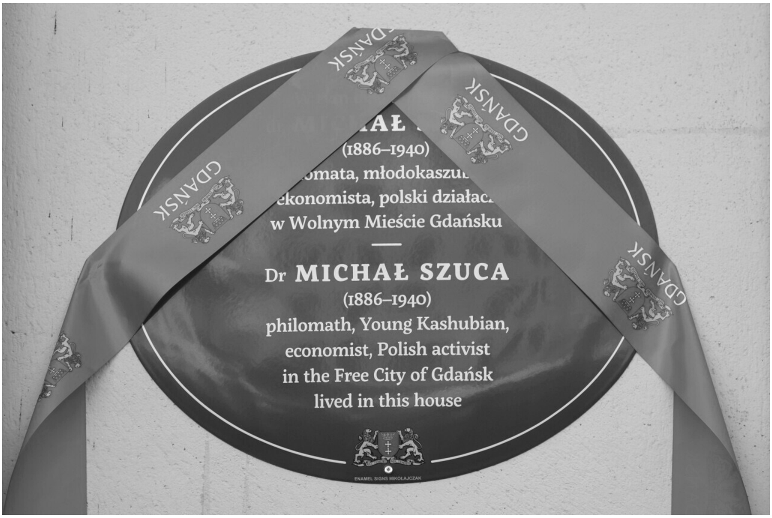
GDAŃSK
GDAŃSK
GDAŃSK
GDAŃSK
…AŁ …
(1886–1940)
…omata, młodokaszu…
…ekonomista, polski działac…
w Wolnym Mieście Gdańsku
Dr MICHAŁ SZUCA
(1886–1940)
philomath, Young Kashubian,
economist, Polish activist
in the Free City of Gdańsk
lived in this house
ENAMEL SIGNS MIKOLAJCZAK

Rówienikã dr. Michała Szëcë béł **ks. Magnus Brusczi** ùrodzony 31 lëpińca 1886 r. w familii kùpca Maksymiliana i Reginë z dodómù Lietz. W rodnëch Brusach chòdzył do dwaklasowi lëdowi szkòłë. Krótkò sã ùcził w Królewsczim Gimnazjum w Kwidzynie, a òd 1902 r. w gimnazjum w Chònicach. W 1908 r. wstąpił do Dëchòwnégò Seminarium w Pelplënie[23].

---

[21] Òb.: C. Òbracht-Prondzyńsczi, *Jan Karnowski. Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999, s. 268.

[22] Téż tam, s. 301–310.

[23] L. Mòlendowsczi, M. Òsék, *Magnus Bruski. Bohater z Gdańska*, Gdańsk 2021.

W dniu 9 strëmiannika 1913 r. dostôł òd bp. Aùgùstina Rosentretera ksãżewsczé swiãcenia. Primicyjné òbrôzczi miôł i pò niemieckù, i pò pòlskù. Jakno neòprezbiter trafił do kòscoła pw. sw. Mikòłôja we Gdańskù. Chùtkò dôł sã pòznac jakno baro bëlny ksądz, dobri prôwca a katechéta. Midzë jinszima ùcził religii przińdnégò biskùpa, tej gdańsczégò maturzistã, Karla Mariã Spletta. Ju w 1922 r. òstôł administratorã, pòtemù probòszczã, parafii pw. sw. Wòjcecha. W lëstopadnikù 1926 r., to je wnetka pò pòwòłanim gdańsczi diecezji, òstôł probòszczã katédralny parafii w Òlëwie. Ks. Brusczi gòrlëwie służił w òbrzészkach probòszcza westrzód Kaszëbów, co z ùwôżanim achtnął bp òrdinariusz Edward O'Rourke. Skùtkã tegò bëło mianowanié ksãdza w 1927 r. krëjamnym szambelanã papiesczim, zôs w 1934 r. – pò smiercë ks. Antóna Zawadzczégò – òstôł òn wikariuszã generalnym diecezji[24].

W dniu 21 stëcznika 1935 r. ks. Magnus Brusczi drëdżi rôz trafił do kòscoła pw. sw. Mikòłaja, òd 1928 r. – mniészi bazyliczi, le tą razą na môl probòszcza. W tim czasu w gdańsczim Volkstagu górã mia hitlerowskô NSDAP. Ks. Brusczi béł do czësta procëmnikã ti partii. Òn stanął za ùtwòrzenim pòlsczich dwùch parafii we Gdańskù. Czej 13 czerwińca 1938 r. rządë w diecezji przejął ks. bp Karl Maria Splett, tej òn mùszôł òdińc z wszëtczich trzimónëch ùrzãdów[25].

Òb czas wòjnë ks. Brusczi baro pòpôdł na zdrowim. Jezdzył sã lékarzëc bënë w Miemcë. Do parafii wrócył dopiérze pòd kùńc wòjnë. Miôł brewiter swiądã wiôldżich zmianów, jaczé nadchôdałë razã z nadcyganim rusczich wòjsków. Nimò te ùdbôł so bëc na swòjim stanowiszczu, chòc to grozëło smiercą. Nowi najachińcowie gò mielë za Miemca. W maju 1945 r. przëszlë dominikanie, chtërny bëlë zadzëwòwóny jegò bëlną herojiczną pòstawą. Probòszcz dôł jima zamieszkac na plebanii tak jakbë szëkòwôł jima przińdzenié nazôd do ne kòscoła sw. Mikòłaja pò 110 latach niebëtnoscë. W kòscele dôł schrónią dlô wiele ùcekańców, jaczich sóm dozérôł. To prawie òd nich zarazył sã w lëpińcu 1945 r. tifùsã, na skùtk czegò ùmarł

---

[24] Z. Iwicczi, *Bedeker Oliwski*, Część I, Gdańsk 2018, s. 78 i 83.

[25] E. Prëczkòwsczi, *Pradawna Bazylika św. Mikołaja w Gdańsku – bezcenna świątynia Kaszubów i Pomorzan* [w:] *Święty Mikołaj z Miry – patron ubogich, rybaków, żeglarzy i uczonych*, red. A. Kùik-Kalinowskô, Słupsk–Wejherowo 2024, s. 203–223. Òb. téż: S. Bògdanowicz, *Karol Maria Splett – Biskup Gdański, Gdańsk 1995*; P. Raina, *Karol Maria Splett. Biskup Gdański na ławie oskarżonych*, Warszawa 1994.

9 lëpińca 1945 r.[26]. W 2021 r. na klôsztornym bùdinkù zawisła tôfla pamiãcë ks. M. Brusczégò, dzelnégò Kaszëbã z Brusów[27].

Kò prôwdac drãgò bë bëło nalezc prokaszëbsczé dzejania ks. Brusczégò, za to jegò ò rok starszi swòjińc i drëch **ks. Léón Miszewsczi** dëchtowno sparłãczył sã z kaszëbską rësznotą, a nawetka pisôł w rodnym jãzëkù[28]. Sã ùrodzył 26 séwnika 1887 r. w machtny gbùrsczi familii. Ùczył sã w Collegium Marianum w Pelplënie, a tej w gimnazjum w Chełmnie. Dali w Wëższim Seminarium Dëchownym w Pelplënie, dze béł w karnie Kaszëbòlogów, co założił Jan Kôrnowsczi. Ksãżewsczé swiãcenia dostôł w 1912 r. Robił m.jin. w Chełmżë, Gdańskù, Stôrëch Szkòtach, Torniu[29]. Béł baro zaangażowónym pòlsczim dzejôrzã, temù mù zlécëlë w 1921 r. ùtwòrzëc pòlsczé Gimnazjum Szkòłowi Macerzë we Gdańskù. Zebrôł pedagògiczną kadrã. Sóm òstôł prefektã i i baro bëlnym wëchòwôwcą. W latach 1928–1930 béł pòlsczim pòsélcã do Volkstagu. Béł taczim przédnikã Pòlsczi Gminë w Wòlnym Miesce Gdańsk, nad chtërnégò nie dało. Ùmarł pò cziledniowi chòroscë, chòc béł jesz fùl ùtwórczi mòcë 25 stëcznika 1930 r. Jegò pòchòwa bëła manifestacją pòlsczi lëdnoscë we Gdańskù[30]. Direktor Gimnazjum Pòlsczi Macerzë napisôł w pòsmiertnym wspòminkù: *W ùmarłim pòlskô spòlëzna Gdańska stracëła człowieka ò wiôldżim magu, głãbòczi znajemnoce lëdzczi dëszë i ò gòłãbim sercu*. Jedna z nôpierszim szaséjów Wrzeszcza nosy miono ks. L. Miszewsczégò. Mało gduńczónów mô równak swiądã, chtëż to béł nen patrón – zasłużony dzejôrz młodokaszëbsczi[31].

---

[26] E. Prëczkòwsczi, *Pradawna Bazylika św. Mikołaja…,* dz. cyt., s. 203–223.

[27] https://www.gdansk.pl/wiadomosci/ksiadz-magnus-bruski-pamiatkowa-tablica-upamietniajaca-bohaterskiego-proboszcza,a,203373 (dostãp: 23.01.2023). Téż: L. Mòlendowsczi, M. Òsék, *Magnus Bruski…*, dz. cyt., s. 49.

[28] J. Bòrzëszkòwsczi, K. Kùlikòwskô, C. Òbracht-Prondzyńsczi, *Kaszubi a Gdańsk. Kaszubi w Gdańsku*, Gdańsk 2009, s. 115–118.

[29] P. Kòtewicz, *Oni stąd wyszli,* Pelplin 2000.

[30] *Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Gdańsku 1922–1939. Księga pamiątkowa*, cz. I, red. B. Janik, Gdańsk 1976, s. 117–118; *Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Gdańsku 1922–1939. Księga pamiątkowa*, cz. II, red. K. Sroczińskô-Wëczańskô, Wrocław 1989, s. 311.

[31] Òb.: Śp. ks. Leon Miszewski [w:] *Sprawozdanie za rok 1929*, R. III, Gdańsk 1930, s. 2 [w:] http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/publication/edition/7263/content. Także: J. Bòrzëszkòwsczi, C. Òbracht-Prondzyńsczi, *Młodokaszubi*, op. cit., s. 255–260. Aòtor przez sédmë lat béł mieszkańcã tego dzéla Wrzeszcza, przëległégò do szaséje L. Miszewsczégò. Wiele razy sã pitôł, chtëż to béł nen patrón i nigdë nie dostôł òdpòwiescë, że béł kaszëbsczim, a nawetka pòlonijnym, rësznym przedwòjnowim dzejôrzã.

Jegò ùczniã béł **Karol Krefft**, chtëren mieszkôł we Gdańskù òb czas swòji ùczbë w Gimnazjum Szkòłowi Macerzë w latach 1922–1927[32]. Sã ùrodzył 15 czerwińca 1907 r. w Zôwòrach kòl Chmielna, w familii miéwcë zemsczégò majątkù i m.jin. Dólnégò Jezora Redëńsczégò. Czej miôł 12 lat przecygnął z familią do Òtomina w gminie Żukòwò. Béł w karnie pierszich sédmë pòlsczim maturzistów w Wòlnym Miesce Gdańsk. W 1927 r. pòdjął sztudia na Wëdzélu Prawa Ùniwersytetu Warszawsczégò. Tam założił sztudérską kòrpòracjã „Cassubia”. Ji nôpierszą zgrôwą bëło rozszérzwienié szeroczi znajemnotë dzejów pòmòrsczégò regionu i dozéranié jegò kùlturë. Pò sztudiach òstôł prawnym rôdcą pòmòrsczégò wòjewòdë Władisława Raczkewicza – pózniészégò prezydenta Pòlsczi na wënëkù. Wespółtwòrził Zrzeszenié Miłotników Kaszëbiznë „Stanica” w Torniu, dze béł dërch wiceprzédnikã. Wòjnã przeżił w Warszawie. W 1946 r. béł krótkò kartësczim starostą. W 1956 r. założił dwa pierszé partë Kaszëbsczégò Zrzeszeniô w Żukòwie i Chmielnie. Béł ùstëgòwóny przez kòmùnisticzny rząd. Schòrzałi òsôdł na nédze rodzynnégò gbùrstwa w Òtominie, dze ùmarł 28 rujana 1995 r.[33]. Nazéwóny béł królã Kaszëbów[34].

Kò téż w pòdchmielińsczim Bòrzestowie sã ùrodzył 16 łżëkwiata 1883 r. **dr Francyszk Krãcczi**. Pò gimnazjum w Chełmnie sztudérowôł prawò w Królewcu, Berlënie i Heidelbergù, dze ùdostôł doktorat. W 1907 r. zamieszkôł we Gdańskù. Òstôł jednym z direktorów Hańdlowégò i Kòmisowégò Dodómù „Ceres”. Béł nôleżnikã Zdrëszënë Pòlsczich Kùpców i Przemësłówców[35]. Béł jednym z pierszich nôleżników Kaszëbsczi Stowôrë Lëdoznawczi. Wespół z Aleksandrã Majkòwsczim wëdôwôł czãdnik „Grif”. Przez jaczis sztót béł nawetka jego przédnym redaktorã. W 1912 r. béł na założëcelsczim zéńdzenim Stowôrë Młodokaszëbów, a òstôł jednym z jegò przédników. Béł téż nôleżnikã Zrzeszeniô Miłotników Kaszëbiznë „Stanica”, jaką w Torniu zakłôdôł m.jin. Karol Krefft[36].

Pò I swiatowi wòjnie òstôł przédnikã Naczelny Radë Lëdowi, jakô mia pòlét zrëchtowaniô wòjarsczégò pòwstaniô pò to, żebë przëłączëc Pòmòrzé do Pòlsczi. Do pòwstaniô ównak nie doszło, a chãtnëch młodëch Kaszëbów czerowôł do Wiôlgòpòlsczi, dze pòwstôwałë pùłczi, m. jin. 66 Kaszëbsczi Pùłk Piechòtë[37]. Pò ùtwòrzenim Wòlnégò Miasta Gdańska òstôł rësznym dzejôrzã Pòlonii. Wspòmôgôł dëtkòwò „Rocznik Gdańsczi" i jinszé propòlscz é pòdjimiznë. Béł przédnikã związkù Harcerstwa Pòlsczégò. Przez to dzejanié òstôł zaszparowóny 1 séwnika 1939 r. i wsadzony do niemiecczégò lagru kòncentracyjnégò Stutthof, a pòtemù rozstrzélóny w zbiérny egzekùcji pòlsczich dzejôrzów w 1940 r.[38].

---

[32] *Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Gdańsku 1922–1939. Księga pamiątkowa*, cz. I, red. B. Janik, Gdańsk 1976.

[33] E. Prëczkòwsczi, *Król Kaszubów. Karol Krefft*, Banino 2016

[34] M. Tamkùn, S. Janke, *Kaszëbsczi Królowie*, Wejherowo 2020.

[35] J. Bòrzëszkòwsczi, C. Òbracht-Prondzyńsczi, *Młodokaszubi*, op. cit., s. 195–202.

[36] E. Grot, *Doktor Franciszek Kręcki*, Gdańsk 2018.

Tragiczny kawel dotkł téż dwùch wiôldżich kùlturowëch dzejarzi, co baro bëlë wprzëgłi w rum muzyczny a lëteracczé i teatralné ùtwórstwò. Òbaji bëlë Kaszëbama z òkòlégò Swiónowa. Pierszi z nich to **Ignacy Wilczewsczi**. Ùrodzył sã 13 séwnika 1890 r. we wsë Hejtus z matczi Mariannë z Miotków i òjca Albrechta westrzód jednôsce sztëk dzecy. Chrzcënë miôł w Swiónowie 21 séwnika 1890 r. Béł na I swiatowi wòjnie. Pò demòbilizacji w gòdnikù 1918 r. zamieszkôł we Gdańskù. Tam w 1919 r. sã òżenił z Anastazją Schultą (ùmarła w 1993 w wiekù 99 lat). Përzinkã później ny dwòje zamieszkelë we Wrzeszczu[39].

W gdańsczim kònserwatorium Wilczewsczi dostôł mùzyczne wësztôłcenié. Ùcził sã téż w czerënkù handlowim. W wëpisënkù Spiéwnëch Stowôrów, co bëlë na Wszechpòlsczim Zjezdze Spiéwnëch Stowôrów w 1922 r. w Warszawie, napiselë: „Spiéwné Karno Harmónia òstało założone 18.01. 1922r. w Szëdlëcach, dirigent Ignacy Wilczewsczi, ôrt chóru: miészóny, lëczba nôleżników chóru: 28, 4 delegatów na 1.Wszechpòlsczi Zjôzd 4–5.06.1922 w Warszawie"[40].

Òd pòczątkù dwadzestëch lat zrzeszony béł z „Harmónią", z piersza założoną jakno spiéwné karno w Emaus 6 gromicznika 1920 r. Przez czile lat béł ji dirigentã. Chùr tej sej miôł spiewë we Gdańskù i òkòlim na pòlonijnëch i kòscelnëch rozegracjach. Zôs prowadzonô przez Wilczewsczégò kameralnô òrkestra gra do tuńca w pòlsczich kawiarniach i restoracjach[41].

---

[37] Òb.: *Polskość Pomorza. The Polishness of Pomerania*, red. K. Kòrda, P. Zelińsczi, L. Zdrojewsczi, Warszawa–Pomorze 2021; *Księga pamiątkowa 100-lecia Zaślubin Polski z Morzem 1920–2020*, red. M. Kuklik, Puck–Gdańsk 2020; *Zaślubiny i co dalej? Katalog wystawy „Puck 10 lutego 1920 oczami świadków"*, red. F. Tomala, R. Domżał, Gdańsk 2019.

[38] E. Grot, *Doktor Franciszek Kręcki*, op. cit.

[39] https://pl.wikipedia.org/wiki/Ignacy_Wilczewski (dostãp: 25.10.2025).

[40] https://www.wikiwand.com/pl/articles/Ignacy_Wilczewski (dostãp: 25.10.2025).

[41] Téż tam.

Òd 1 maja 1926 r. béł etatowim robòtnika Gduńsczi Direkcji PKP. Òb lato 1939 r. wachòwôł w Generalnym Kòmisariace RP we Gduńskù. Gestapò gò zaszparowało czej wrócył nazôd z Grëdządza w łżëkwiace 1940 r. i sczerowało do kòncentracyjnégò lagru Sachsenhausen, tej zôs Mauthausen-Gusen w Austrii. Tam stanął w òbronie bitégò sôdzewégò, pò czim gò esman skatowôł i zepchł w przepadnią w kamieniołomach. Òstôł spôlony w krematorium 17 séwnika 1941 r. w Mauthausen-Gusen. 28 łżëkwiata 2011 r. jegò mionã Radzëzna Gardu Gduńska nazwa skwer w òbéńdze zetkniãcô szaséjów Zakòpiańsczi i Bema na gduńsczich Szëdlëcach (Emaus)[42].

Zôs **Jan Rómpczik**, òrganizator teatralnëch rozegracjów, sã ùrodzył 24 zélnika 1898 r. w Kłosówkù kòle Pòmieczëna. W młodectwie wëcygnął z familią do Brãtowa. Jegò tatk Antón béł ùwôżónym dzejôrzã pòlonijnym we Gduńskù[43].

---

[42] https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=WILCZEWSKI_IGNACY (dostãp: 25.10.2025).

[43] *Pamięci wielkiego Kaszuby. Śp. Antoni Rompczyk*, [w:] E. Prëczkòwsczi, *Tu może być twoja śmierć. Wòjnowé wspomnienia Kaszëbów z Gminë Żukòwò*, Banino 2022, s. 229.

Jan béł robòtnikã Pòlscczégò Ùrzãdu Pòcztowégò Gduńsk. Òbéńdą jegò dzejaniô bëła przede wszëtczim teatralnô sekcjô Zdrëszënë Pòlôchów. Dzejanié to bëło nôbarżi merkac na gwiôzdkòwëch rozegracjach, chërnëch programë wanożëłë wkół témiznë: „Môłi Jezës przëchòdzy na Kaszëbë”. Rëchtowôł wieczórczi Lëdowi Stowôrë „Gwiôzda”, na jaczich wiedno béł artisticzny dzél pòdług włôsnégò ùkładu pt. *Nasze Kaszëbë* i *Kaszëbsczi króm*, òpiarti na kaszëbsczich spiéwach. Pòdsztrichiwóné tam bëło, że „Gduńsk je nôbëlniészim z kaszëbsczich miast”[44].

Czej béł czas welacjów na terenie Wòlnégò Miasta Gduńska Rómpczik napisôł dwaaktowi szpòrt kaszëbsczi pt. *Chrzcënë Andrisa Klawë na Czelińsczich Pustkach*. Béł òn z wiôldżim pòwòdzënkã òdgriwóny 14 strëmiannika 1935 r. przez Teatralné Karno Zdrëszënë Pòlôchów we Gduńskù w Pòlsczim Dodómie przë szaséje Wałowi. No widzawiszcze bëło czile razy pòwtôrzóné w Òlëwie[45].

Tak samò płôtné bëłë coroczné môlowé òżniwinë gduńsczi Pòlonii w Nowim Pòrce i we Wrzeszczu, a téż òżniwinë pòmòrsczégò wòjewództwa w Kartuzach abò Cësowi[46]. Do historii przeszłe òsoblëwie òżniwinë w Kartuzach w 1936 r. Dobëło na nich karno z Banina przërëchtowóné przez Rómpczika, chtëren napisôł i wëreżisérowôł ekstra widzawiszcze òpiarté ò ksążëcą ùszłotã wsë sparłãczoną z dinastią Subisławiców[47].

Dzãka teatralny rësznoce ùtwórca òstôł w 1932 r. ùczestniony prez Przédnika Radzëznë Ministrów brunym krziżã zasłëdżi. Dëcht przed wëbùchniãcym wòjnë jegò familiô wëjacha do Banina, do rodzëznë jegò białczi Gertrudë z dodomù Richert. Pò wlézenim Miemców Jan Rómpczik òstôł zaszparowóny i òsadzony w filii lagru Stutthof w Nowim Pòrce. Tam zakatowôł gò na smierc niemiecczi szandara, z chtërnym òn chòdzył do jedny klasë spòdleczny szkòłë, leno za to, że dôł sztëczk chleba wëgłodniałim sôdzewim. Pòchòwóny òstôł w Brãtowie, a pò latach syn wëdobéł ne szczątczi i pòchòwôł w rodzynnym grobie na łostowicczim smãtôrzu[48].

---

[44] L. Roppel, *Jan i Antoni Rompczyk*, „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego”, 1965, nr 5, s. 41–45.

[45] *Òjc – poeta zdżinął w lagrze*, [w:] E. Prëczkòwsczi, *Tu może być twoja śmierć*, op. cit., s. 221–230.

[46] Téż tam.

[47] E. Prëczkòwsczi, *Banino – dzieje dramatyczne i piękne*, Banino 2018, s. 66–74. Téż: *Prowadzemë plón w Jegomosca dóm. Barwne uroczystości dożynkowe w stolicy Kaszub – Kartuzach*, „Gazeta Gdańska”, 8 września 1936 r.

[48] E. Prëczkòwsczi, *Tu może być twoja śmierć*, op. cit., s. 221–230.

ROMPCZYK
GERTRUDA
+ 1903 + 1981
JAN
+ 1940

Hewòle nen wëżi zrobiony przezérk pòkôzywô leno czile wiôldżich Kaszëbów, co dzejelë w Wòlnym Miesce Gduńskù. Wszëtcë bëlë wiôldżima pòlsczima patriotama. Wikszosc z nich òdda żëcé za tatczëznã. W nym karnie bëłë sta zasłużonëch Kaszëbów. Jednym z barżi znónëch béł téż **Alfónks Flësykòwsczi** (1902–1939), ùrodzony w Gòrãczënie dowódca òbronë Pòlsczi Pòcztë. Òstôł rozstrzélony, tak wnet jak jinszi òbróńcë Pòlsczi Pòcztë, wnetka wszëtcë Kaszëbi, w dniu 5 rujana 1939 r. Pòchòwóny je na gduńsczi Zaspie[49]. Jinszą òfiarą niemiecczich zbrodni béł **Henrik Schutta**, ùrodzony 4 lëpińca 1896 r. w Kamińcë Królewsczi. Robił téż w Pòlsczich Kòlejach Państwòwëch we Gduńskù. Òstôł zabiti 18 stëcznika 1940 r. we Gduńskù. Pòchòwóny je w Sopòce. Jegò sënã je wiôldżi amerikańsczi ùczałi prof. dr Henrik Szczãsny Schutta[50].

Bëtnosc Kaszëbów w żëcym Wòlnégò Miasta Gduńska gwës bë mia bëc témizną głãbszi ùczebny rozwôdżi. Jich dzejanié, òsoblëwie w pòlonijny rësznoce, ale téż – chòc w kąsk mniészim òbjimie – w kreòwanim kaszëbsczi rësznotë regionalny, je widzałô, wiele wikszô jak je to òglowò donëchczôs wiedzec[51]. Pò prôwdze nie bëło to nigdë donądka badérowóné, chòc tej sej bëło ò tim pisóné w rozmajitëch knéżkach. Do cekawszich, jaczé òpisywają kawle gdańsczich Kaszëbów, nôleżą dokôzë Zygfrida Sztefana Mielewczika[52], romanë i wspòmnienia pisarza Brunona Zwarrë[53], a téż romanë noblëstë Günthera Grassa[54]. Wszëtcë òni mielë kaszëbsczi pòchòdzënk.

---

[49] L. Jażdżewsczi, *Nekropolia Męczenników II wojny światowej. Historia cmentarza na Zaspie*, Gdańsk 2012. Na knéga wëkôzywô kawle czile tësący lëdzy, co są pòchòwóny na tim smãtôrzu, m.jin. dr. Michała Szëcë. Wiôlgô wikszosc pòchòwónëch to są Kaszëbi, co ùdokazniwają w ksążce môle jich ùrodzeniô. Dlô przëkładu z samégò kartësczégò krézu pòchôdało bez 120 òfiarów.

[50] https://www.sydney.edu.au/medicine/museum/alumni/viewuserdetail.php?id=7741 (dostãp: 25.10.2025). Téż wiadło òd jego półbrata Stanisława Krëszińsczégò z Holandii.

Bibliografia:

Bògdanowicz S., *Karol Maria Splett – Biskup Gdański*, Gdańsk 1995.

Bòlduan T., *Trybun Kaszubów*, Gdańsk 1989.

Bòrzëszkòwsczi J., *Aleksander Majkowski (1876–1938) bibliografia historyczna*, Gdańsk–Wejherowo 2002.

Bòrzëszkòwsczi J., Kulikòwskô K., Òbracht-Prondzyńsczi C., *Kaszubi a Gdańsk. Kaszubi w Gdańsku*, Gdańsk 2009.

Bòrzëszkòwsczi J., Òbracht-Prondzyńsczi C., *Młodokaszubi. Szkice biograficzne*, Gdańsk 2012.

Cygert S., *Antoni Abraham – kaszubski trybun ludowy*, „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego”, Nr 2/1968.

Danielewicz G., *W kręgu Polonii Gdańskiej*, Gdańsk 1996.

Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Gdańsku 1922–1939. Księga pamiątkowa, cz. I, red. B. Janik, Gdańsk 1976.

Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Gdańsku 1922–1939. Księga pamiątkowa, cz. II, red. K. Sroczińskô-Wëczańskô, Wrocław 1989.

Grass G., *Blaszany bębenek*, Gdańsk 1991.

Grot E., *Doktor Franciszek Kręcki*, Gdańsk 2018.

Hërsz A. K., *Kronika życia i twórczości Aleksandra Majkowskiego*, Banino 2008.

Iwicczi Z., *Bedeker Oliwski*, Część I i II, Gdańsk 2018.

Jażdżewsczi L., *Nekropolia Męczenników II wojny światowej. Historia cmentarza na Zaspie*, Gdańsk 2012.

---

[51] W szeroczi swiądze wiédza ò pòlonijnëch dzejôrzach midzëwòjnowégò XX-lecégò Gduńska skupia się krążi wkół znónëch pòstacjów – patronów gduńsczich szaséjów pòsélca do Volkstagu Antoniégò Lendzona i drëkôrza Józefa Cziżewsczégò. Taczi herojowie z Kaszëb, jak Michôł Szëca czë ks. Magnus Brusczi nie są patronama szaséjów.

[52] Z. S. Mielewczik, *Fotograficzne promieniowanie tła*, Gdańsk 2013.

[53] Do nôwôżniészich ksążków słëchô piãc tomów wspòmnieniów gduńsczégò bùfczi, chtërnym B. Zwarra pòzwôł sóm sebie. Òb.: B. Zwarra, *Wspomnienia gdańskiego bówki*, Gdańsk (wydania z lat: 1984, 1986, 1996, 1997, 2000).

[54] Òb. G. Grass, *Blaszany bębenek*, Gdańsk 1991.

Kòtewicz P., *Oni stąd wyszli,* Pelplin 2000.

Księga pamiątkowa 100-lecia Zaślubin Polski z Morzem 1920–2020, red. M. Kùklik, Puck–Gdańsk 2020.

Kronika parafii (katedralnej) w Oliwie, wydał ks. Zygmunt Iwicczi, Gdańsk 1999.

Krësztof T., *Józef Klebba, działacz niepodległościowy z Kosakowa*, Rewa 2003.

Linkner T., *Z literatury młodokaszubów. Aleksander Majkowski*, Pelplin 2013.

Mamùszka F., *Kaszubi Oliwscy*, Gdańsk 1980.

Mielewczik Z. S., *Fotograficzne promieniowanie tła*, Gdańsk 2013.

Molendowski L., Osek M., *Magnus Bruski. Bohater z Gdańska*, Gdańsk 2021.

Òbracht-Prondzyńsczi C., *Jan Karnowski. Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999.

Polskość Pomorza. The Polishness of Pomerania, red. Korda K., Zieliński P., Zdrojewski L., Warszawa–Pomorze 2021.

Prowadzemë plón w Jegomosca dóm. Barwne uroczystości dożynkowe w stolicy Kaszub – Kartuzach, „Gazeta Gdańska", 8 września 1936 r.

Prëczkòwsczi E., *Banino – dzieje dramatyczne i piękne*, Banino 2018.

Prëczkòwsczi E., *Film „Kamerdyner" w kontekście obecnego i przyszłego ruchu kaszubskiego – próba oceny*, „Biuletyn Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka", Nr 12/2018.

Prëczkòwsczi E., *Król Kaszubów. Karol Krefft*, Banino 2016.

Prëczkòwsczi E., *Strzał w plecy. Szos w chrzebt. Wòjnowé wspòmnienia Kaszëbów*, Banino 2023.

Prëczkòwsczi E., *Tu może być twoja śmierć. Wòjnowé wspomnienia Kaszëbów z Gminë Żukòwò*, Banino 2022.

Raina P., *Karol Maria Splett. Biskup Gdański na ławie oskarżonych*, Warszawa 1994.

Roppel L., *Jan i Antoni Rompczyk*, „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego", 1965, nr 5.

Ridzewskô N., *Rybacy bez sieci. Akwamaryna*, Gdynia 1958.

Skònka C., *Chcemy zachować skarby… Sopockie ślady Aleksandra Majkowskiego*, Sopot 1992.

Slëwińsczi B., *Rzeź i zniszczenie Gdańska przez Krzyżaków w1308 r.,* Gdańsk 2006.

Smòlińsczi M., *Polityka zachodnia księcia gdańsko – pomorskiego Świętopełka*, Gdańsk 2000.

Smòlińsczi M., *Świętopełk Gdański*, Poznań 2016.

Święty Mikołaj z Miry – patron ubogich, rybaków, żeglarzy i uczonych, red. A. Kuik-Kalinowska, Słupsk–Wejherowo 2024.

Tamkùn M., Janka S., *Kaszëbsczi Królowie*, Wejherowo 2020.

Zaślubiny i co dalej? Katalog wystawy „Puck 10 lutego 1920 oczami świadków”, red. Tomala F., Domżał R., Gdańsk 2019.

Zwarra B., *Wspomnienia gdańskiego bówki*, Gdańsk (wydania z lat: 1984, 1986, 1996, 1997, 2000).

Netografia:

Dokùmentalny film *Kaszubscy książęta* reż. E. Prëczkòwsczi, https://www.youtube.com/watch?v=Srd58jl1gNo (dostãp: 24.10.2025).

https://pl.wikipedia.org/wiki/Ignacy_Wilczewski (dostãp: 25.10.2025).

https://www.wikiwand.com/pl/articles/Ignacy_Wilczewski (dostãp: 25.10.2025).

https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=WILCZEWSKI_IGNACY (dostãp: 25.10.2025).

https://www.gdansk.pl/wiadomosci/Michal-Szuca-za-przywiazanie-do-Polski-oddal-zycie-Tablica-pamieci-na-Dlugim-Targu,a,270768 (dostãp: 25.10.2025).

https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=SZUCA_MICHA%C5%81,_dyrektor_banku (dostãp: 25.10.2025).

https://www.gdansk.pl/wiadomosci/ksiadz-magnus-bruski-pamiatkowa-tablica-upamietniajaca-bohaterskiego-proboszcza,a,203373 (dostãp: 23.01.2023).

Śp. ks. Leon Miszewski, [w:] *Sprawozdanie za rok 1929*, R. III, Gdańsk 1930, http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/publication/edition/7263/content

https://www.sydney.edu.au/medicine/museum/alumni/viewuserdetail.php?id=7741 (dostãp: 25.10.2025).

Eùgeniusz Prëczkòwsczi
Kaszëbskô Akademiô

Sztërdzescë lat mszów z lëturgią słowa w kaszëbsczim jãzëkù we Gduńskù i Sopòce

---

Forty years of masses with the liturgy of the word in Kashubian language in Gdansk and Sopot

SKRÓCËNK

Articzel wëwidniwô dzysdniowi stón żëwòtnoscë kaszëbsczégò jãzëka w swiãtnicach Gduńska i Sopòtu. Ùkazywô dzeje wprowôdzaniô kaszëbsczégò do lëturgii mszów swiãtëch w nëch dwùch gardach na pòspòdlim całëch Kaszëb. No dzejanié sã zacząło w latach 80. XX wiekù. Bëtnosc kaszëbiznë w Kòscele baro sã rozkòscérza na przełómanim lat 80. i 90. pò zachãcbach Jana Pawła II sczerowónëch do Kaszëbów, żebë zgłãbilë swój jãzëk i dozérelë jawernotã. W teksce są mët pòkôzóné dzejania kòle dolmaczënków lëturgicznëch ksãgów a téż jich ùżëcé w religijnëch praktikach.

KLUCZOWÉ SŁOWA:

Kaszëbsczi jãzëk, lëturgiô swiãti mszë, dolmaczënczi lëturgicznëch ksãgów, religijné tekstë kaszëbsczé, dolmacze Biblii, ks. Francyszk Grëcza, Eugeniusz Gòłąbk, Gduńsk, Przëmòrzé, Mòrena, Matarniô, Òlëwa, Wësokô, Sopòt.

ABSTRACT

This article presents the current presence of the Kashubian language in the churches of Gdańsk and Sopot. It traces the history of introducing Kashubian into the liturgy of Holy Masses in these two cities, set against the backdrop of the entire Kashubia region. This process began in the 1980s. A significant event in this regard was the celebration of the 700th anniversary of the Kępno Record, held at Oliwa Cathedral in 1982. The presence of Kashubian in the Church developed significantly at the turn of the 1980s and 1990s following John Paul II's encouragement of Kashubians to deepen their language and cultivate their identity. The text also presents activities related to the translation of liturgical books into Kashubian and its application in religious practices.

KEYWORDS:

Kashubian language, the liturgy of saint mass, the translations of liturgic books, the Kashubian texts of religious, The translateurs of Bible, ks. Franciszek Grucza, Eugeniusz Gołąbek, Gdańsk, Przymorze, Morena, Matarnia, Oliwa, Wysoka, Sopot.

Pierszé merczi bëcégò kaszëbsczégò jãzëka w lëturgii Kòscoła parłãczą sã ze Gduńskã. Kò w nym gardze béł wëdóny pierszi mòdlëtewnik przedolmaczony przez ewanielëcczégò ksëdza – jak tej piselë - „w slawiãsky jãzyk”. Pòwstôł òn ju w XVI stalatim i wspiarł proces ùgruńtowaniô religijny refòrmë Môrcëna Lëtra na zôpadnëch Kaszëbach. Nen dokôz przedolmacził ksydz z Bëtowa Szëmón Krofej. Wëdóny béł w 1586 r.[1]. Autorã pòsobnégò, tą razą *Môłégò katézmùsu*, béł ksydz ze Smôłzëna pòd Słëpskã Michôł Pòntanus[2]. Te historiczné tekstë tak dalek òdbiégają òd lëteracczi pòlaszëznë, że w òpiarcym ò nie przërëchtowóny béł jeden z dzélów czëtaniégò Kaszëbsczi Biblii w òbrëmienim projektu „Verba Sacra. Mòdlëtwë pòlsczich katédrów”[3].

Zôs pierszé dolmaczënczi na katolëcczim gruńce parłãczą sã bezpòstrzédno z dwiganim etniczny i nôrodny swiądë w Eùropie. W nym czasu, pózni pòzwónym „Zymkã Lëdów”, sedzą kòrzenie kaszëbsczégò regionalizmù, jaczégò òjcã je dr Flórión Cenôwa (1817–1881). Òn prawie zdzejôł ne pierszé translacje mòdlëtwów *Òjczenasz* i *Dzesińc przëkôzanji Bòsczich*[4].

Pò tëch żôrotnëch próbach dopiérze slédné dwie dekadë XX wiekù przëniosłë widzałé dokazënczi na ti niwie. Na pierszim widzënkù mómë pòstacjã ks. prał. Francyszka Grëczë, chtëren pò przeńscym na emeriturã w 1984 rokù wzął sã za dolmaczënk na kaszëbsczi jãzëk sztërzech Ewanieliów. Nen dokôz béł skùńczony wëdôwkã w 1992 rokù[5]. W tim samim czasu nad translacją całégò Nowégò Testamentu dulczôł Eugeniusz Gòłąbk. Brzôd jegò robòtë sã ùkôzôł w 1993 roku[6]. Pòkôzanié sã nëch ksãgów zbrzątwiło rëszné dzejanié terenowëch partów Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, co sã pòdjãłë rëchtowaniô nôbòżéństwów z dzélama kaszëbsczi lëturgii słowa. Je symptomaticzné, że te dzejania w nôwikszim dzélu sã skùpiałë we Gduńskù. Tak to wnetka wëzdrzi do dzysô dnia[7].

---

[1] *Duchowne Piesnie D. Marcina Luthera y ynßich naboznich mężów. Z niemieckiego w slawięsky język wilozone przez Szymona Krofeya, sługę słowa Bożego w Bytowie*, Gdańsk 1586.

[2] Michôł Pontanus, *Der kleine Catechißmus D. Martini Lutheri,* Danzig 1643.

[3] Òb.: *Verba sacra. Modlitwy katedr polskich. Biblia Kaszubska. Najstarsze kaszubskie teksty biblijne (1586–1850)*, Wejherowo 2005. Przez czilenôsace lat interpretatorã tekstów bëła aktorka Danuta Stenka. No wëdarzenié z tekstama Krofeja i Pontanusa sã òdbëło 17 stëcznika 2005 r. w Wejrowie.

[4] Òb.: I. Pieróg, *Florian Stanisław Ceynowa. Życie i działalność*, Toruń 2009.

[5] *4 Ewanjelje. Kaszëbskô Biblëjô*, tłum. z łacëznë ks. Franciszek Grucza, Poznań 1992.

Òsoblëwim môlã dlô Kaszëbów i kaszëbsczégò jãzëka je katédra w Òlëwie, czãsto nazéwónô nekropòlią kaszëbsczich ksążąt temù, że w ni je môl pòchòwë ksążąt z dinastii Subisławiców. Kò nie je dzyw, że ji pòswiãcył Aleksander Majkòwsczi zachtny dzél w swòji znóny pòwiescë *Żëcé i przigòdë Remùsa*, w jaczi nôpierszi heroja nawiédzô grobnicë kaszëbsczich ksążąt i dôwô na swiãtą mszą za jich dësze[8].

W 1982 r. przëpadło 700-lecé Ùkładu w Kãpnie pòdpisónym midzë slédnym z ti dinastii Mestwinã II a Przemësłã II z Wiôlgòpòlsczi. Przë ti leżnoscë bëła zrëchtowónô ùroczëstô mszô pòd prédnictwã gduńsczégò òrdinariusza, ks. bp. Lecha Kaczmarka. Kôzanié wëgłosył ks. prał. Francyszk Grëcza w wiôldżim dzélu pò kaszëbskù, w chtërnym – jak pòdsztrichiwôł – *gôdelë Swiãtopełkòwie i Subisławòwie*[9]. Chòc na rodnô dlô wiele òlëwianów mòwa rozbrzmiéwa na jich lëpach przez stalata przed i w klôsztornym kòscele, a pòtemù katédralnym, to równak no wëdarzenié z 1982 rokù mòżemë ùznac za pierszą bëtnosc kaszëbsczégò jãzëka w sami lëturgii swiãti mszë. Ks. F. Grëcza béł ju ùwôżónym kaszëbsczim pisarzã. Tresc jegò kôzaniégò bëła tej bëlno przërëchtowónô òd słowiznowi starnë. W tim czasu rëchtowôł sã ju do translacji kanónu swiãti mszë i ewanielëcznëch ksãgów[10].

Na ti ùroczëznie béł jegò ùczeń, nôtészi òlëwsczi klerik Bògùsłôw Głodowsczi z Sëleczëna (ksãżewsczé swiãcenia – 1983 r.). Òn pamiãtô, że nad prezbiterium béł pòwiészony nôpis *Pomerania Semper Fidelis* z dotëgòwónym do nie kaszëbsczim grifã. Pò mszë klerik òdczëtôł wëjimk z dokôzu Majkòwsczégò ò pielgrzimce przez Mirochòwsczé Lasë. Rëchtowôł gò do te sóm ks. F. Grëcza, jaczi – jak gôdô ò nim dzys ju noblëwi ksądz gduńsczi archidiecezji ks. prał. dr B. Głodowsczi – *wiedno pòdsztrichiwôł wôgã kaszëbsczégò jãzëka w lëturgii Kòscoła*[11].

---

[6] *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu,* na podstawie Biblii Tysiąclecia skaszëbił Eugeniusz Gòłąbk, Gduńsk – Pelplin 1993.

[7] Dëchtowny wëkôz parafii, w jaczich sã òdbiwałë msze pò dzélu w kaszëbsczi mòwie, co miesąc wëwidniwôł w miesãcznikù „Pòmeraniô" dr Janusz Kòwalsczi w latach 90. XX w. i w pierszi dekadze XXI w.

[8] A. Majkòwsczi, *Żëcé i przigodë Remusa*, Toruń 1938.

[9] R. Cemińsczi, *Grëcza*, „Pomerania", nr 9/1995, s. 10. Téż. E. Prëczkòwsczi, *Kaszubski Kordecki, Życie i twórczość ks. prałata Franciszka Gruczy*, Banino 2008, s. 61.

[10] Rozmòwa z ks. prał. dr. Bògùsławã Głodowsczim, 28.10.2025.

Ks. B. Głodowsczi mô téż dbã, że widzałi wpłiw na dzeło wprowôdzaniô kaszëbsczégò do lëturgii swiãti mszë mielë òsoblëwie starszi ksãża. Nie bëła to nijak letkô sprawa. Pamiãtô, że jak ks. F. Grëcza zaczął prawic w katédrze pò kaszëbskù zarô dało sã merkac, że to sã nie widzało bp. L. Kaczmarkòwi. Leno dzãka determinacji jegò i jinszich òddónëch ksãżi – jak ùwôżô – kaszëbizna mòże sã dzys rozwijac. – *To mie wiedno òdmikało na sprawã kaszëbską, jãzëka, tradicji, ùtwórstwa, w pózniészi ksãżewsczi robòce* – dodôwô[12].

Prawie ks. prał. F. Grëcza òdprawił pierszą mszą w całoscë pò kaszëbskù w dniu 8 rujana 1983 r. na Wigòdze, w dzysészim dekanace stãżëcczim. To sã stało pòd ùstrzechą òrganistówczi. Mszô bëła dzélã jednégò z zéńdzeniów kaszëbsczich lëteratów, jaczi w tëch latach bëłë rëchtowóné dëcht krótkò tam w Łądczińsczi Hëce. Celebrans sóm dolmacził lekcyjné perikòpë i kanón swiãti mszë. Ò wëdarzenim wiadã miôł òrdinariusz chełmińsczi diecezji, ks. bp Marian Przëkùcczi, chtëren na to zezwòlił, le z nadczidką, że mô sã òdbëwac dlô wąsczégò karna pisarzów[13]. W pòsobnym rokù no wszëtkò sã pòwtórzëło w dniu 20 rujana, leno że mszô ta bëła ju w parafialnym kòscele na Wigòdze[14]. Wnetka sã zaczãlë pòjawiac nowi młodszi ksãża, co prażëlë òdprawiac w swòji rodny mòwie. W 1986 pierszą mszą pò kaszëbskù òdprawił jinszi syn swiónowsczi parafii, ks. Marian Miotk[15].

---

[11] Òb.: https://www.diecezja.gda.pl/artykuly/duszpasterstwo-kaszubow/duszpasterze-kosciola-katolickiego-na-kaszubach-w-xx-wieku (dostęp: 28.10.2025). Téż: Rozmòwa z ks. prał. dr. Bògùsławã Głodowsczim, 28.10.2025.

[12] B. Głodowsczi, *Duszpasterze Kościoła Katolickiego na Kaszubach w XX wieku., mps*. Maszënopis wspòmnieniów ks. Głodowsczégò jô dostôł òd ksãdza 28.10.2025 r.

Stolëmné znaczenié przë tim wszëtczim miałë zachãcbë czerowóné tej do Kaszëbów przez nôwëższé aùtoritetë. Przełómòwi znaczënk miałë dwie gòscëtwë Swiãtégò Òjca w 1987 i 1999 r. Na pierszi papież wërzekł słowa, jaczé sã stałë wskôzą dzejaniégò Kaszëbów na wiele niwiznach żëcégò: *Drodżi bracyni i sostrë Kaszëbi, dozerôjta tëch wôrtnotów i ti spôdkòwiznë, jaczé znaczą ò waji jiwernoce*. Ta zachãcba òsta przëbôczonô i rozszérzwionô na sopòcczim hipòdromie, czej Jan Paweł II dotëgòwôł baro wôżny sztëczk ò jãzëkù:

> *Jô pòzdrôwióm kaszëbsczi lud, òdwiecznëch gòspòdarzów ti pòmòrsczi zemi. Do waji jô przemôwiôł w Gdini w czerwińcu 1987 rokù. Jô prażã jesz rôz zachãcëc waji, żebë wa dali dozéra swòji jiwernotë przez pòdtrzëmiwanié rodzynny łączbë, pògłãbiwanié znajemnotë swòjégò jãzëka i przekazywanié swòji bògati tradicje młodémù pòkòleniu. Trzëmôjta z Bògã wiedno!*[16]

Słowò Òjca Swiãtégò pòdskacëło ks. B. Głodowsczégò, tej wikarégò kòscoła MB Różańcowi na gdańsczim Przëmòrzim, żebë zacząc dërch co miesąc msze z kaszëbską lëturgią słowa. To sã zaczãło ju òd lëstopadnika 1987 r. Je to pierszi môl òdprôwianiô stałëch comiesãcznëch mszów nié leno we Gduńskù, ale téż na całëch Kaszëbach. Przez czile pierszich miesący ks. B. Głodowsczégò wspòmôgôł starëchny ks. prał. F. Grëcza (1911–1993).

---

[13] E. Szczesôk, *Drogą do nieba śladami Remusa*, Gdynia–Wejherowo 2017, s. 132–138.

[14] Tamò. Téż: *Kaszubszczyzny droga do liturgii Kościoła* [w:] *Norbertańska siła Kaszub*, red. A. Groth, E. Prëczkòwsczi, Banino 2011, s. 118–122.

[15] M. Miotk, *Séw Bòżégò Słowa na niwie kaszëbsczich serc*, Gdańsk 2008, s. 12–13.

[16] Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Bòże pòmagôj. Jan Paweł II do Kaszubów*, Banino–Pelplin 2005, s. 16–17.

Òd swiãceniów w 1991 r. przez czilenôsce lat òdprôwiôł je ks. Waldemar Naczk (1958–2024) – sostrzińc znónégò kaszëbsczégò pòetë, Alojzégò Nôgla. Jak ks. W. Naczk przejął parafiã Wòcławë na Zëławach w 2008 r. msze na Przëmòrzim tej sej òdprôwiôł ks. dr Leszk Jażdżewsczi, direktor Archidiecezjalnégò Archiwùm we Gduńskù – Òlëwie[17]. Dzysdnia, temù że felëje ksãdzów, co mògą pò kaszëbskù, rodny jãzëk je tam ògrańczony leno do dzélëków czëtónëch przez swiecczich wiérnëch[18].

W dzéń smiercë ks. Grëczë (23.04.1993) òdmikóny béł Kaszëbsczi Dodóm we Gduńskù, jaczi je złożony z trzech òdbùdowónëch kamińców. Na ùroczëzna zaczãła sã òd mszë z kaszëbską lëturgią òdprôwióną pòd przédnictwã ks. abp Tadeùsza Gòcłowsczégò w kaplëcë kòscoła sw. Jana, pò sąsedzkù z òdmikónym dodómã[19]. Bëła to pierszô swiãtô mszô z kaszëbską lëturgią, co bëła òdprawionô w centrum gardu nad Mòtławą[20]. No wëdarzenié bëło zachãcbą, żebë ju 23 maja zacząc dërch co miesąc ne msze. Jich stałim celebransã przez czile miesący béł wikari z Mariacczi Bazyliczi pw. Wniebòwzãcégò Nôswiãtszi Mariji Pannë ks. Mark Adamczik, a pò jegò òdeńscym òstôł nim na czilenôsce lat ks. Waldemar Naczk[21]. Pò jegò przecëgù do Wòcławów, tej sej òdprôwiele jinszi ksãża. Òd kòl 2010 r. stałim celebransã je ks. dr Leszk Jażdżewsczi. Pò wiertel wiekù ne msze òstałë przeniosłé z kaplëcë kòscoła pw. sw. Jana do sąsedny bazyliczi pw. sw. Mikòłaja, a òd gòdnika 2021 jich môlã je kòscół pw. sw. Józefa, dze równak gòspòdarze, to je òjcowie òblacë, òbczechlëlë bëtnosc kaszëbsczégò do jednégò czëtania i mòdlëtwów wiérnëch[22].

---

[17] *Kaszubszczyzny droga do liturgii Kościoła* [w:] *Norbertańska siła Kaszub*, red. A. Groth, E. Prëczkòwsczi, Banino 2011, s. 118–122.

[18] Wiadło òd Wòjcecha Konkela, przédnika Partu ZKP we Gduńskù w latach 2019–2025.

[19] S. Janke, *Dom kaszubski otwarty*, „Pomerania”, nr 6/1993, s. 25–26.

[20] J. Nacel, *Trzydzieści lat mszy świętych z liturgią słowa w języku kaszubskim w Śródmieściu Gdańska*, „Pomerania”, nr 5/2023, s. 18–19.

Nastãpnym kòscołã z kaszëbsczim jãzëkã je sedzba parafii pw. Bòżégò Cała w Pieckach Mëgòwie (Mòrena). W 1999 r. òdbëła sã tam pierszô kaszëbskô mszô[23]. Kòle nich zarzeszëła sã Pòspólnota Kaszëbów, co sã wnetka przemienia w Klub Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô przë gduńsczim parce ZKP. Probòszczã béł tam i dali je ks. prał. Wòjcech Chistowsczi, Kaszëba z kartësczima kòrzeniama. Zôs wikarim béł tam tej (òd 1997 r. do 2006 r.) ks. Róman Skwiercz, znóny pisôrz i gôdkôrz kaszëbsczi ùmarłi i pòchòwóny w Pùckù w 2020 r. Msze są tam dali òdprôwióné. Czãsto są na nich kaszëbsczé karna artisticzné. Przëjéżdżają téż rozmajiti ksãża sparłãczony z kaszëbską religijną rësznotą, przikładowò ks. Mirosłôw Bùżón. Czile razy z kôzanim zajachôł tam ks. bp Zbigniew Zelińsczi, wnenczas gduńsczi sufragan, chtëren òd 2025 je arcëbiskùpã metropòlitą pòznańsczim[24].

W dzéń 27 maja 2001 r. òdbëła sã pierszô swiãtô mszô z dzélëkama lëturgii pò kaszëbskù w kòscele pw. sw. Michała w Sopòce. Sparłãczonô bëła z rozrzeszenim plasticznégò kònkùrsu „Lëdowé Taleńtë”[25]. Stałim celebransã nëch mszów béł tejczasny sopòcczi dzekón ks. prał. Stanisłôw Dëłôk, probòszcz ti parafii. W 2004 r. òn przeszedł na emeriturã, ale dali je òdprôwiôł jaż do swòji smiercë w strëmiannikù 2012 r. Pózni colemało prowadzył je ks. Zenon Pipka z Gdini. Pò pandemiczny przerwie msze nie òstałë wskrzeszoné[26]. Terô są pòdjimóné kroczi, żebë równak wznowic dzejanié sopòcczégò partu ZKP, a òsoblëwie celebracjã kaszëbsczich mszów.[27]

---

[21] (ep), *Jubileusz mszy i kapłaństwa*, „Norda”, 18 môj 2001 r.

[22] Téż tam.

[23] Termin „msza kaszubska” je czãsto ùżiwónym mëslowim skrócënkã. Pò prôwdze pòd tim terminã më rozmiejemë mszą w jãzëkù pòlsczim le z dzélëkama lëturgii w kaszëbsczim jãzëkù. Są to nôczãscy: czëtania mszalné, kôzanié i mòdlëtwë wiérnëch, rzôdkò ewanieliô, a leno tej sej psalm i Mòdlëtwa Pańskô. Mało le czej, np. w pòdgduńsczim Baninie, pò kaszëbskù czëtóné są téż: *Akt pòkùtë, Chwała na wiżawach Bògù, Wëznanié wiarë i Swiãti, swiãti*.

[24] J. Antonowicz*, Za duszę Alojzego Nagla. Comiesięczna msza na gdańskiej Morenie*, „Norda”, 1.06.2001.

[25] E. Prëczkòwsczi, *Jubileusz konkursu w jubileuszowym mieście*, „Norda”, 1 czerwińca 2001 r.

Dwa miesące pózni jak w Sopòce zaczãté bëłë pòdobné msze w Gduńskù Wësoce w parafii pw. sw. Pòlikarpa. Rëchtowôł je Klub ZKP, co dzejô w ti dzelnicë pòd prédnictwã Henrika Stachùrsczégò. Òdprôwiôł je probòszcz ks. dr Wiesłôw Szlachetka, dzysdniowi sufragan gduńsczi archidiecezji. Tej sej gò wspòmôgelë przërôczony jinszi ksãża Kaszëbi, m.jin. na drëdżi mszë ewanieliã pò kaszëbskù czëtôł misjónôrz, co służi w Africe, ò dr Mark Walkùsz, pòchòdzący z Egertowa. Czãsto bëłë téż na nich kaszëbsczé karna artisticzné, np. z blisczégò Banina czë Chwaszczëna[28]. Pò 2022 r. msze òdprôwióné są rzadzy, le czile razy w rokù[29].

Szóstim môlã Gduńska i Sopòtu, w jaczim cykliczno są òdprôwióné msze z dzélëkama kaszëbskòjãzëczny lëturgii je parafiô pw. Bł. Dorotë w Mątew we Gduńskù Nënkòwach. Zaczãłë òne sã z pòdskacënkù ks. kan. Zygmùnta Słomsczégò, jaczi tam przëszedł jakno probòszcz w 2010 r. i mieszkańca ti dzelnicë ò kartësczich kòrzeniach Jerzégò Nacla. Razã z òddónym ksãdzã, animatorã mùzyczi i spiéwù, w swiãtnicë sã pòjawiła replika słôwny z cëdów sztaturë Królewi Kaszëb wëżłobionô przez Czesława Bërra (ùm. 2019) i witrôż kaszëbsczi z wizerënkã sw. Barbarë. Pò òdeńscym ks. Z. Słomsczégò w 2020 r. (ùm. 2022) przëszła krótkô przerwa, a pò przińdzenim ks. Dawida Kasa ne msze òstałë wznowioné. W 2024 r. ks. D. Kas òstôł przeniosłi do Gdini. Òd te sztótu msze w dzélu pò kaszëbskù są rôz na trzë miesące. Ewanieliã w rodny mòwie czëtô młodi ksądz Mateùsz Wòroniecczi[30].

Sódmim kòscołã je parafiô pw. sw. Walãtégò w Matarni. Je to nôdali wësëniãti dzél Gduńska w stronã pòwiatu kartësczégò, przez stalata do nie prawie òn słëchôł. Jesz w latach 60. XX wiekù wszëtcë mieszkańcë ti wsë tej, co nôleża do gminë Banino, gôdelë pò kaszëbskù[31]. Do dzys wiele z mieszkańców w nôtëralny spòsób gôdô jesz pò kaszëbskù. Téż probòszcz ti parafii ks. Jarosłôw Ropel je Kaszëbą ò kòrzeniach w blisczim Rãbiechòwie, chòc wëchòwôł sã we Gduńskù. Baro bëlno rozmieje gadac w rodny mòwie. Ùżiwô ji òb czas mszë w wikszim dzélu, jak to colemało je dze jindze[32].

---

[26] Wiadło òd Gabrielë Iwan z Sopòtu, 31.10.2025 r.

[27] Wiadło òd Aleksandra Gòska, prédnika ZKP w Sopòce, 31.10.2025.

[28] *Cëż je czëc*, „Norda”, 31.08.2001.

[29] Wiadło òd H. Stachùrsczégò ze Gduńska Wësoczi, 31.10.2025 r.

[30] Wiadło òd Jerzégò Nacla ze Gduńska Nënków, 31.10.2025.

[31] Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Banino Miszewo Pępowo Rębiechowo. Dzieje dramatyczne i piękne*, Banino 2018.

Kòl kùńca 2006 rokù zarzesził sã we Gduńskù Matarni Klub ZKP. Bëło to brewiter sparłãczoné z zaczãcym mszów z kaszëbską lëturgią. Òd ne czasu są òne dërch w pierszą niedzelã miesąca. Pò mszach są zéńdzenia w parafialny zalë. Czãsto towarzą tim mszóm, jak téż zéńdzeniòm, wëstãpë rozmajitëch regionalnëch karnów. Przikładowò 9 lëstopadnika 2008 r. na mszë bëło wëstawioné nowé dzeło Tómasza Fópczi *Swiãtô mszô na chùr i diôbelsczé skrzëpice*, jinszą razą òdbëła sã promòcjô ksążczi ò Matarni Dariusza Dolatowsczégò[33].

Pòdług Regionalnégò Infòrmatora, jaczi do pòłowë 2009 rokù co miesąc rëchtowôł Janusz Kòwalsczi i drëkòwôł w „Pòmeranii", na całëch Kaszëbach co miesąc kaszëbsczé msze bëłë le w dwadzesce dwùch parafiach[34]. Leno w Wiôldżi Wsë przez czile lat takô mszô bëła co tidzéń blós temù, że bëła transmitowónô w Radio Kaszëbë. W czilenôsce jinszich parafiach pò kaszëbskù òdprôwióné le bëło czile razy w rokù. Do czasu jak te wiadła bëłë drëkòwóné, bëło wiedzec jak to wëzdrzi pò prôwdze z bëtnoscą kaszëbiznë w Kòscele, co wspòmôgało animòwanie pòsobnëch taczich dzejaniów w jinszich môlach[35].

Czej wezdrzimë na geògrafiã comiesãcznëch kaszëbsczich mszów zmerkómë gwësną reglã. Kò jaż w dwanôsce (na dwadzesce dwa) przëtrôfkach msze te są rëchtowóné w Trójgardze, colemało przez pòspólnotë, jaczé sã kòle nich brzątwią, dlô jaczich òne są nôpierszim lepiszczã. Doticzi to téż Partu ZKP w Sopòce. Pòsobné sztërë cykliczné msze są celebrowóné w nôblëższi òbéńdze Trójgardu, to je w parafiach: Chwaszczëno, Banino,

---

[32] Autór wiele razy biwôł na kaszëbsczich mszach w Matarni i miôł leżnosc pòznac tamtészą dëszpasturską praktikã w òbjimie kaszëbsczégò jãzëka.

[33] Archiwum Telewizji Gdańsk, Konspekt magazynu „Rodnô Zemia", real. E. Prëczkòwsczi, emisja 9.11.2008 r.

[34] Bëłë to: Gduńsk (Głowné Miasto, Matarniô, Mòrena, Wësokô, Przëmòrzé), Gdiniô (Babié Dołë, Cësowô, Òksëwié, Pògòrzé Górné, Strzódmiescé, Wiôldżi Kack), Banino, Gòscëcëno, Kartuzë (w dwùch z trzech parafii na zmianã), Kòleczkòwò, Kòscérzna (na zmianã w dwùch parafiach), Prãgòwò, Przedkòwò, Przëwidz, Sopòt, Wejrowò i Żukòwò.

[35] *Msze kaszubskie. Kaszëbsczé msze*, https://www.facebook.com/groups/2726759904090173 (dostęp: 20.10.2025).

Żukòwò i Kòlbùdë. We wszëtczich przëtrôfkach jich òrganizatorama są môlowé partë ZKP[36].

W niejednëch gduńsczich parafiach są téż rëchtowóné leżnoscowé msze. Nôczãscy jich môlã je òlëwskô katédra. Co trzë lata tam prawie zaczinô sã Zjôzd Delegatów mszą z dzélama pò kaszëbskù. Do te co rokù (colemało w gòdnikù) òdprôwióné są msze w intencji kaszëbsczich ksążąt, tak je téż w roczëznã smiercë Swiãtopełka Wiôldżégò abò Mscëwòja II[37].

Kòżdégò rokù, brewiter w dniu 21 łżëkwiata, sã òdbiwô z pòdskacënkù red. Ewë Górsczi mszô w roczëznã smiercë red. Izabellë Trojanowsczi (1929–1995). Przódë bëła òdprôwiónô w Sopòce (kaplëca redakcji „Gwiôzdë Mòrza” abò kòscół pw. sw. Bernata), zôs w slédnëch latach w katédralnym kòscele abò we Gduńskù Wrzeszczu na Czôrny, w swiãtnicë pw. Nôswiãtszégò Serca Pana Jezësa[38]. W tim kòscele, a pò prôwdze w kaplëcë nimò ti swiãtnicë, pòczątwszë òd kùńca lat 80. XX stalatégò są rok w rok nôbòżéństwa sparłãczoné z òpłôtkòwim zéńdzenim partu ZKP we Gduńskù. Pò smiercë probòszcza parafii ks. prał. Mikòłaja Sampa (1942–2012), gduńsczégò Kaszëbë, te nôbòżéństwa przeniosłé òstałë do parafii pw. Bòżégò Cała na Mòrenã, dze są do dzysészégò dnia. W slédnëch latach zmieniwô są kąsk wëzdrzatk wëdarzënków na barżi kùlturowi w sedzbie Centrum Kùlturë m. Jana Pawła II na Mòrenie[39]. Zôs kòżdégò rokù mszô w dzélu pò kaszëbskù òdbiwô sã w kòscele na Stôrëch Szkòtach, dze 7 strëmiannika 1942 r. ùmarł ks. bp Kònstantin Dominik. Msze w intencji jegò chùtczi beatifikacji są òdprôwióné pòczątwszë òd rokù 2005[40].

W ti sami intencji, czile miesący rëchli (rujan 2004) Kaszëbi rëgnãlë trzema aùtokarama na pielgrzimkã do Rzimù. Centralnym môlã negò wëdarzeniô bëło zéńdzenié z Janã Pawłã II w Klementińsczi Kaplëcë, dze bëła zaspiéwónô m. jin. „Kaszëbskô Królewô” i „Barka” pò kaszëbskù. To zéńdzenié ùrëchlëła swiãtô mszô w Bazylice sw. Piotra, na jaczi bëło pò kaszëbskù czëtanié, mòdlëtwë wiérnëch i tekst Mòdlëtwë „Òjcze nasz”, a téż wszëtczé spiéwë. Mszë prédnikòwôł ks. bp Jan Bernat Szlôga (1940–2012). W tëch dniach kaszëbsczi jãzëk dostąpił nôwikszi nobilitacji w swòjich dzejach. Królowôł òb czas nôbòżéństwów, ale téż na wielnëch zéńdzeniach, w westrzódkù chrzescëjańsczégò swiata[41].

---

[36] E. Prëczkòwsczi, *Kaszubszczyzny droga do liturgii Kościoła* [w:] A. Groth, E. Prëczkòwsczi, *Norbertańska siła Kaszub*, Banino 2011, s. 118–122.

[37] Wiadło òd Jerzégò Nacla, 31.10.2025. Inicjatorã mszë béł Tomôsz Szimańsczi, wnenczasny przédnik ZKP we Gduńskù, ùmarłi w 2018 r.

[38] Aùtór artikla je stałim ùczãstnikã tëch nôbòżéństwów.

[39] Wiadło òd Krësztofa Kòwalkòwsczégò z ZKP we Gduńskù, 1.11.2025.

[40] L. Jażdżewsczi, *Ksiądz Biskup Konstantyn Dominik. Życie i pamięć o nim na Kaszubach i Pomorzu*, Pelplin 2013, s. 193.

Na òmówionëch mszach kaszëbsczi jãzëk je nôwicy òbecny w czëtaniach lekcyjnëch perikòpów i mòdlëtwach wiérnëch. Te dzéle rëchtowóné są przez swiecczich òrganizatorów. Żlë ksądz na tëli znaje kaszëbsczi, tej mòże prawic w ti mòwie kôzanié i czëtac ewanielią. Rzadzy pò kaszëbskù je spiéwóny psalm i òdmôwiónô Pańskô Mòdlëtwa. Baro rzôdkò w rodny mòwie głoszoné je téż: *Akt pòkùtë, Chwała na wiżawach Bògù, Wierzã w Bòga i Sanctus*[42].

Przez sztërdzescë lat Kaszëbi zrobilë baro wiele w sprawie bëcégò swòjégò jãzëka w lëturgii Kòscoła. Przedolmaczëlë Nowi Testament, dërch dérëje robòta ò. prof. Adama Riszarda Sykòrë nad przełożënkã pòsobnëch ksãgów Stôrégò Testamentu. W 1998 r. sã ùkôzôł mòdlëtewnik *Më trzimómë z Bògã*. Pòwstałë pòsobné lëturgiczné ksãdżi, czim zajimała sã przede wszëtczim Kòscelnô Kòmisjô pòwòłónô w rokù 2004. Z ji pòdskacënkù pòwstałë: *Ksążeczka do nôbòżéństwa* (Pelplin 2005), spiéwnik *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik* (Gduńsk 2006) i lekcjonôrz *To je słowò Bòżé (*Gduńsk 2007). W pòsobnëch latach wëdóné bëłë *Nowi Testament. Ewanielie pò kaszëbskù* (Gduńsk 2014) i *Ksãgã mòdlëtwów pòwszechnëch*, (Gduńsk 2021)[43].

Wszëtczé ksãdżi dostałë kòscelné imprimatur, jaczé dôwô mòżnotã kòrzëstaniô z nich na nôbòżéństwach. Wiôldżim przëstojnikã tegò procesu béł gduńsczi metropòlita Tadeùsz Gòcłowsczi, chtëren napisôł do jedny z nëch ksãgów: *Bòkadosc naszi kùlturë je wôrtnotą, jaką nót je dozerac. Je merkac jakôs tendencjô, żebë tã religijnotã traktowac, jakno kùlturowi zabëtk. Òna nim je, bò słëchô do nôrodnégò skarbu. Ale religijnota, ji składowé dzéle – to nie je historiô. To codniowòta. To żëcé człowieka. A jesz wicy, òna je jedną z wôżnëch znanków tegò żëcégò zatopionégò w Bògù. Kaszëbskô kùltura napòtikô na dodôwkòwé drãgòtë. Òna biôtkòwa sã przez stalata z nikwienim przez wrogów i to w rozmajitëch cządach naszich dzejów. Le jesz dodôwkòwô drãgòta pòlégô na tim, że czasã jã sã parłãczi*

---

[41] B. Sënôk, *Moja kaszubska stegna*, Pelplin 2010, s. 259–263. Także: E. Prëczkòwsczi, *Bòże pòmagôj. Jan Paweł II do Kaszubów*, Banino–Pelplin 2005, s. 125–145.

[42] E. Prëczkòwsczi, *Komisja Kościelna ZKP (2004–2007) w procesie wchodzenia kaszubszczyzny do liturgii Kościoła*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, 2012, s. 254–260.

[43] Téż tam.

z jaczims fòlklorã, a spichô do rodnëch tradicji i priwatnégò żëcégò. Temù mùszi sã procëmstawic[44].

Zestôwk wëdónëch knégów dobëtno wëstôrczô na dzysdniowé brëkòwnotë. Do te jesz je réga pùblikacji wëdónëch pò to, żebë wspòmòc wprowôdzanié kaszëbiznë do Kòscoła. Rëchtowóné są zachtné kaszëbscźé rozegracje sparłãczoné z Kòscołã, przikładowò historiczné pielgrzimczi do Swiãti Zemi czë do Rzimù abò chòcle òdpùstë w znónëch sanktuariach w Swiónowie i Swôrzewie, jaczé brzątwią ùrmë lëdzy. Na òdpùstach są kòżdégò rokù elementë kaszëbsczégò jãzëka òsoblëwie w pierszim czëtanim i w czile wezwaniach mòdlëtwë wiérnëch[45].

Nen jãzëk je téż czec tam w spiéwie lëturgicznëch piesni. Chòc je wiele baro òfiarnëch dzejaniów rost kaszëbsczégò jãzëka w Kòscele zaklamòwôł sã, a nawetka je wërazno merkac regres.

Z pòwëższégò przezérkù wëchôdô, że felëje całowny strategii rozwiju bëtnoscë kaszëbiznë w Kòscele. Przódë cãżôr dzejaniô w ti sprawie pòdjimało Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié na przodzy z Òglowim Zarządã. Terô spòcziwô to w nôpierszi rédze na môlowëch kaszëbsczich spòlëznach. Przińdnota nôbarżi zanôlégô òd pòsobnëch pòkòleniów samëch Kaszëbów. Żlë kaszëbsczi jãzëk bãdze sã rozwijôł, tej téż w rëmie kòscelnym bãdze òn òbecny. Żlë równak jegò bëtnosc w pùblicznym żëcym bãdze sã zmniésziwa, a taczi je terô czerënk, tej i w Kòscele bãdze gò corôz mni.

Bibliografiô

4 Ewanjelje. Kaszëbskô Biblëjô, dolm. z łacëznë ks. Francyszk Grëcza, Poznań 1992.

Antonowicz J.*, Za duszę Alojzego Nagla. Comiesięczna msza na gdańskiej Morenie*, „Norda”, 1.06.2001.

Archiwum Telewizji Gdańsk, Konspekt magazynu „Rodnô Zemia”, real. E. Prëczkòwsczi, emisja 9.11.2008 r.

Cëż je czëc, „Norda”, 31.08.2001.

Cemińsczi R., *Grëcza*, „Pomerania”, nr 9/1995.

Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik, przërëchtowôł E. Prëczkòwsczi, Gdańsk 2006.

Duchowne Piesnie D. Marcina Luthera y ynßich naboznich mężów. Z niemieckiego w slawięsky język wilozone przez Szymona Krofeya, sługę słowa Bożego w Bytowie, Gdańsk 1586.

---

[44] *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, przërëchtowôł E. Prëczkòwsczi, Gdańsk 2006.

[45] Òb.: E. Prëczkòwsczi, *Komisja Kościelna ZKP…,* op. cit. Téż: *Norbertańska siła Kaszub*, red. A. Groth, E. Prëczkòwsczi, Banino 2011.

(ep), *Jubileusz mszy i kapłaństwa*, „Norda”, 18 môj 2001 r.

Głodowsczi B., *Duszpasterze Kościoła Katolickiego na Kaszubach w XX wieku., mps*.

Janke S., *Dom kaszubski otwarty*, „Pomerania”, nr 6/1993.

Jażdżewsczi L., *Ksiądz Biskup Konstantyn Dominik. Życie i pamięć o nim na Kaszubach i Pomorzu*, Pelplin 2013.

Majkòwsczi A., *Żëcé i przigodë Remusa*, Toruń 1938.

Miotk M., *Séw Bòżégò Słowa na niwie kaszëbsczich serc*, Gdańsk 2008.

Nacel J., *Trzydzieści lat mszy świętych z liturgią słowa w języku kaszubskim w Śródmieściu Gdańska*, „Pomerania”, nr 5/2023.

Norbertańska siła Kaszub, red. A. Groth, E. Pryczkowski, Banino 2011.

Pieróg I., *Florian Stanisław Ceynowa. Życie i działalność*, Toruń 2009.

Pontanus M., *Der kleine Catechißmus D. Martini Lutheri,* Danzig 1643.

Prëczkòwsczi E., *Banino Miszewo Pępowo Rębiechowo. Dzieje dramatyczne i piękne*, Banino 2018.

Prëczkòwsczi E., *Bòże pòmagôj. Jan Paweł II do Kaszubów*, Banino-Pelplin 2005.

Prëczkòwsczi E., *Jubileusz konkursu w jubileuszowym mieście*, „Norda”, 1 czerwińca 2001 r.

Prëczkòwsczi E., *Kaszubski Kordecki, Życie i twórczość ks. prałata Franciszka Gruczy*, Banino 2008.

Prëczkòwsczi E., *Komisja Kościelna ZKP (2004–2007) w procesie wchodzenia kaszubszczyzny do liturgii Kościoła*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, 2012.

Sënôk B., *Moja kaszubska stegna*, Pelplin 2010.

Swięté Pismiona Nowégo Testamentu, na podstawie Biblii Tysiąclecia skaszëbił Eugeniusz Gòłąbk, Gduńsk – Pelplin 1993.

Szczesôk E., *Drogą do nieba śladami Remusa*, Gdynia–Wejherowo 2017.

Verba sacra. Modlitwy katedr polskich. Biblia Kaszubska. Najstarsze kaszubskie teksty biblijne (1586–1850), Wejherowo 2005.

Netografiô

Msze kaszubskie. Kaszëbsczé msze, https://www.facebook.com/groups/2726759904090173 (dostãp: 20.10.2025).

https://www.diecezja.gda.pl/artykuly/duszpasterstwo-kaszubow/duszpasterze-kosciola-katolickiego-na-kaszubach-w-xx-wieku (dostãp: 28.10.2025).

Danuta Stanulewicz
Gduńsczi Ùniwersytet

Farwë *Zaklętej stegny* Jerzégò Sampa

The colours of *Zaklęta stegna* by Jerzy Samp

SKRÓCËNK:

Nen articzel je pò to, cobë zbadérowac ùżëcé kaszëbsczich pòzwów farwów w zbiérkù bôjków Jerzégò Sampa zatitlowónym *Zaklęta stegna* (1985, drëdżé wëdanié – 2017). Samp ùżiwô w nim przede wszëtczim spòdlowëch kaszëbsczich pòzwów farwów: *biôłi, czôrny, czerwòny, zelony, żôłti, mòdri i bruny*. Słowa te twòrzą prawie 90% zëstôwkù pòzwów farwów mdącëch w *Zaklętej stegnie*. Westrzód niéspòdlowëch pòzwów pòjôwiającëch sã w bôjkach znajdëją sã: *złoti, strzébrzny, strzébrzësti, sëwi, ògnisti, brunatni i mrozati* (ò kòniu). Jak pòkazywają przikładë òpisóné w tim articlu, pòzwë farwów, a prawie słowa tikającé sã biôłégò, czôrnégò, czerwònégò, zelonégò, mòdrégò i brunégò, mają wôżną rolã w twòrzenim przedstawionégò swiata: w òpisënkach lëdzczich pòstacjów, nadzwëkòwëch i zwierzãcëch, a téż krôjmalënków, wiodra i astronomicznëch zjawiszczów. Samp wëzwëskiwô tradicyjną symbòlikã biôłégò i czôrnégò, dlôte pòzwë tëch farwów mają wiôldżé znaczenié, żebë pòkazywac kòntrast midzë dobrim a złim.

KLUCZOWÉ SŁOWA:

zbiérk kaszëbsczich bôjków *Zaklęta stegna*, Jerzi Samp, słowizna farwów, symbòlika farwów

ABSTRACT:

The aim of this paper is to examine the uses of Kashubian colour terms in the collection of fairy tales entitled *Zaklęta stegna* (1985, second edition – 2017) by Jerzy Samp. Samp uses mostly Kashubian basic colour terms: *biôłi* 'white', *czôrny* 'black', *czerwòny* 'red', *zelony* 'green', *żôłti* 'yellow', *mòdri* 'blue' and *bruny* 'brown'. These words constitute almost 90 per cent of the set of the colour terms used in the collection. The non-basic colour terms appearing in the fairy tales include *złoti* 'golden', *strzébrzny* 'silver', *strzébrzësti* 'silvery', *sëwi* 'grey, grey-haired', *ògnisti* 'fiery', *brunatni* 'brown' and *mrozati* 'grey' (of a horse). As the examples presented in this paper demonstrate, the colour terms, particularly the words for white, black, red, green, blue and brown, play an important role in creating the fictional reality: in the descriptions of human, fantastic and animal characters, as well as of landscapes, weather and astronomical phenomena. Samp uses the traditional symbolism of white and black, so the names of these colours contribute significantly to presenting the contrast between good and evil.

KEYWORDS:
collection of Kashubian fairy tales *Zaklęta stegna*, Jerzy Samp, colour vocabulary, colour symbolism

Wstãp

W rokù 2025 je dzesątô roczëzna smiercë Jerzégò Sampa (1951–2015) – pisôrza, literaturoznajôrza, akademicczégò szkólnégò zrzeszónégò z Gduńsczim Ùniwersytetã. Sampa – jistno jakno badéra, jak i ùsôdzcã lëteracczich tekstów – interesowôł nôbarżi Gduńsk i Kaszëbë. Òpùblikòwôł wiele nôùkòwëch prôców, m.jin. mònografie *Smętek. Studium kreacji literackich* (1980), *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje* (1987) i *Gdańsk w relacjach z podróży 1772–1918* (1991), ale téż wiele pòpùlarnonôùkòwëch ksążków i prowadników, chtërné miałë pòkazac czëtińcóm miasto i jegò dzéle, m.jin. *Orunia. Historia, zabytki, kultura* (1992), *Gdańsk prawie nie znany* (1993), *Bedeker gdański* (1994) czë *Miasto czterdziestu bram. Glosariusz gdański* (1996).

Samp wëdôł téż zbiérë gduńsczich legendów a téż kaszëbsczich bôjków i basni, np. *Przygoda królewianki i inne bajki z Kaszub* (1994) i *Gdańsk w baśniowej szacie* (2012). W rokù 2017 Wëdôwizna Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô wëda jesz rôz jegò kaszëbsczé bôjczi w dwajãzëkòwim zbiérkù *Zaklęta Stegna / Zaklãtô Stegna*. W rokù 2016 na wëdôwizna przëbôczëła basnie i legendë sparłãczoné z Gduńskã w kaszëbskòjãzëkòwim tomie pt. *Gduńsk. Basniowô stolëca Kaszub*, a dwa lata pózni pòkazała sã pòlskô wersjô tegò zbiéru pt. *Gdańsk. Baśniowa stolica Kaszub*. W dokazach zebrónëch w tëch tomiszczach Samp prezentëje mòtiwë charakteristiczné dlô fòlkloru Pòmòrza, ale téż biblijné mòtiwë, m.jin. mòtiw wieżë Babél, jak téż przëwòłiwô bòkadosc lëdzczich bòhaterów (są to wiesónë, rëbôcë, rzemiãsnicë, królowie i królowe, ksãżniczczi i ksążãta, zbójcë czë Krzëżôcë) i zwierzãcëch (m.jin. lësë, wôłczi, kòtë i kaczczi), a téż nadzwëkòwëch jistotów (m.jin. diôbłë, stolemë, wiłë i krôsniãta).

W pùblikacjach Jerzégò Sampa dosc wërazno je widzec, jak badérnô legòtka baro mòckò sã sparłãczëła z lëteracczim ùtwórstwã. Z jedny starnë w nôùkòwëch prôcach ùwôżno analizowôł mòtiwë pòjôwiającé sã w basniach i legendach[1], a z drëdżi starnë przëdôwôł tim tekstom piãkny lëteracczi sztôłt, bë mòglë sã nima ceszëc młodi czëtińcowie, a nié leno jinszi badérowie czë sztudérowie zainteresowóny pòmòrską tematiką.

W nym artiklu dôwóm bôczënk na kaszëbską słowiznã farwów w jednym z wëmienionëch wëżi zbiérów, *Zaklęta stegna*, chtërny òstôł wëdóny w dwùch jãzëkach bez Wëdôwiznã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô we Gdańskù pierszi rôz w rokù 1985[2], a drëdżi rôz w rokù 2017[3]. Na redakcjowi starnie pierszégò wëdania widzec je infòrmacjã, że Jerzi Samp nié leno wëbrôł tekstë i jich lëteracką adaptacjã, ale téż tłómacził je z kaszëbsczégò jãzëka, napisôł przedmòwã i pòsłowié a téż wszëtkò graficzno zrëchtowôł, a kaszëbsczi pisënk sprôwdzył Jerzi Tréder. Zato w edicji z rokù 2017 dzysdniowy pisënk dopasowałë Jiwóna Makùrôt i Bògùmiła Cërockô. J. Makùrôt téż przedolmaczëła na kaszëbsczi przedmòwã i zakùńczenié, a jilustracje zrobiła Joana Kòzlarskô.

Wôrt je tu nadczidnąc, że dolmacząc̈ë tekstë z kaszëbsczégò na pòlsczi Samp przëdôł jima lëteracczégò sztôłtu – stądka zjinaczenia midzë sërowim òrginałã a artisticznym przełożënkã. Na sprôwã lëterackòscë òpracowónëch tekstów – nié leno w *Zaklętej stegnie* – dôwô bôczenié Tadéùsz Linkner, cytującë wëjimk wstãpù aùtorstwa Sampa do jednégò ze zbiérów gduńsczich legendów:

> W ksążce są zebróné tej nôbarżi charakteristiczné dlô Gduńska przekazë, jaczé w rozmajitëch swòjich ôrtach bëłë pòwtôrzóné òd stalatów. Nigdë nie pòznómë jich prôwdzëwich ùsôdzców. Równak jiwer indiwidualnégò ùsadzeniô tuwò mùszi samò w se pòòstac niegwësné. Znaczenié pisôrza mòże bëc w taczim przëtrôfkù przërównóné do rolë dirigenta, czë téż brzadno zaangażowónégò wirtuoza. Jakùż rozmajice brzëmi jeden i ten sóm dokôz zanôléżno òd tegò, jak i przez kògò je òn wëkònywóny[4].

---

[1] Òb. J. Samp, *Baśnie z rodowodem*, „Pomerania” 1975, nr 4, s. 48–49; J. Samp, *Kamienny baśniokrąg Pomorza*, „Pomerania” 1976, nr 5, s. 36–39.

[2] J. Samp, *Zaklęta Stegna. Bajki kaszubskie*, Gdańsk 1985.

[3] J. Samp, *Zaklęta Stegna / Zaklãtô Stegna*, Gdańsk 2017. W artiklu wëzwëskiwóm to wëdanié.

[4] J. Samp, *Legendy gdańskie. Baśnie, podania i przypowieści*, Gdańsk 1992, s. 12; cytat za: T. Linkner, *Systematyka twórczych dokonań Jerzego Sampa*, „Pomerania” 2025, nr 4, s. 20.

Klasyfikacjô kaszëbsczich pòzwów farwów

Kaszëbskô słowizna farwów analizowónô je z rozmajitëch pòzdrzatków. Badérowie zajimają sã pòzwama farwów wzãtima ze słowarzów[5], jak i tima ùżiwónyma w lëteraturze[6]. Zainteresowanié pòdskacô téż jich psychòlogiczné znaczenié[7], jaczé sparłãczoné je z jich pòdzélã na spòdlowé i niéspòdlowé pòzwë [8]. Badérowania zrobioné westrzód ùżëtkòwników kaszëbsczégò jãzëka pòkazywają, że zbiér psychòlogiczno wôżnëch pòzwów farwów mô taczé słowa: *czôrny*, *biôłi*, *czerwòny*, *zelony*, *żôłti*, *mòdri*, *bruny*, *różewi*, *szari* i *lilewi*[9]. Psychòlogiczné znaczenié tëch znankòwników dozwôlô wząc je za spòdlowé pòzwë farwów – w rozmienim Brenta Berlina i Paula

---

[5] Òb. K. Handke, *Nazwy barw w „Słowniku gwar kaszubskich" Bernarda Sychty*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, t. 4, red. R. Wosiak-Śliwa, Gdańsk 2001, s. 23–41; J. Leman, D. Stanulewicz, *Pòzwë farwów w „Polskò-kaszëbsczim słowarzu" Jana Trepczika / Nazwy barw w „Słowniku polsko-kaszubskim" Jana Trepczyka*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2019, nr 13, s. 78–103 [wersjô kasz.], 176–200 [wersjô pòl]; D. Stanulewicz, *Nazwy barw w „Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego" Stefana Ramułta*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, t. 2, red. M. Klinkosz, A. Lica, Z. Lica, Gdańsk 2015, s. 185–198.

[6] Òb. m.jin. J. Leman, *Biel i czerń w powieści Aleksandra Majkowskiego „Żëcé i przigòdë Remùsa"*, [w:] *Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska* I, red. D. Stanulewicz, E. Komorowska, B. Afeltowicz, Szczecin 2016, s. 101–112; J. Leman, *Językowa paleta barw w powieści Aleksandra Majkowskiego Żëcé i przigòdë Remùsa*, Gdańsk, w drëkù; A. Łuczyński, *Nazwy barw w poezji kaszubskiej opublikowanej na łamach kwartalnika „Stegna"*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, t. V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2014, s. 125–143; D. Stanulewicz, *Achromatyczna poezja ożywiona czerwienią krwi. Nazwy barw w tomiku „Czôrny kléd" Idy Czai*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2014, s. 145–161; D. Stanulewicz, *Czerń i biel w kaszubskim świecie nadprzyrodzonym*, „Acta Cassubiana" 2022, nr XXIV, s. 72–84.

[7] D. Stanulewicz, *Słownictwo barw w języku kaszubskim – próba ustalenia zbioru nazw podstawowych*, „Acta Cassubiana" 2009, nr 11, s. 128–140; D. Stanulewicz, *Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù i jich psychòlogicznô płôtnota / Nazwy barw w języku kaszubskim i ich psychologiczna istotność*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka" / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2017, s. 112–121 [wersjô kasz.], 252–261 [wersjô pòl.]; D. Stanulewicz, A. Pawłowski, *Kashubian colour vocabulary,* [w:] *New Directions in Colour Studies*, red. C. P. Biggam, C. Hough, C. J. Kay, D. R. Simmons, Amsterdam – Philadelphia 2011, s. 105–119.

[8] B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley 1969.

[9] D. Stanulewicz, *Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù i jich psychòlogicznô płôtnota / Nazwy barw w języku kaszubskim i ich psychologiczna istotność*.

Kaya[10]. Słowarze kaszëbsczégò jãzëka nôtérëją te pòzwë farwów, a òkróm tegò wiele niéspòdlowëch, np. *mléczny*, *bùri*, *mëszati*, *wrzosowi*, *łososowi*, *ceglati* czë *piwònijowi*.

Spòdlowé i niéspòdlowé kaszëbsczé pòzwë farwów w *Zaklętej Stegnie*

W *Zaklętej stegnie* Samp ùżiwô taczich spòdlowëch kaszëbsczich pòzwów farwów jak: *biôłi*, *czôrny*, *czerwòny*, *zelony*, *żôłti*, *mòdri* a téż *bruny*. Z niéspòdlowëch pòzwów w bôjkach pòjôwiają sã: *złoti* (w znaczenim ‘mdący złoti farwë’), *strzébrzny* (w znaczenim ‘mdący strzébrzny farwë’) i *strzébrzësti*, *sëwi*, *ògnisti* (w znaczenim ‘mdący farwë ògnia’), *brunatni* i *mrozati* (ò kòniu). Tôbela 1 przedstôwiô statisticzné pòdôwczi tikającé ùżëcô tëch słowów.

Tôbela 1.
Pòzwë farwów w zbiérze *Zaklęta stegna* – statisticzné pòdôwczi

Pòzwë farwów	**Pòzwa farwë**	**Lëczba wëstąpieniów**		**Ùdzél**	
spòdlowé	*biôłi*	28	69	36,36	89,60
	czôrny	14		18,18	
	czerwòny	10		12,99	
	mòdri	7		9,09	
	zelony	5		6,49	
	bruny	4		5,19	
	żôłti	1		1,30	
niéspòdlowé	*złoti* (w znaczenim ‘mdący złoti farwë’)	2	8	2,60	10,40
	ògnisti (w znaczenim ‘mdący farwë ògnia’)	1		1,30	
	strzébrzny (w znaczenim ‘mdący strzébrzny farwë’)	1		1,30	

---

[10] B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms*…

	strzébrzësti	1		1,30	
	sëwi	1		1,30	
	brunatni	1		1,30	
	mrozati	1		1,30	
Razã		77		100,00	

Jak pòkazywają pòdôwczi przedstôwióné w tôbelë 1, gwësno nôwiãcy je spòdlowëch pòzwów (prawie 90% całégò zbiérkù pòzwów farwów), a westrzód nich nôczãscy pòtikónym òkreslenim farwë je *biôłi*, zato na drëdżim placu nalôzł sã *czôrny*, a za nim *czerwòny*.

W tôbelë nie òstałë wzãté niefarwné znaczenia znankòwników *złoti*, *strzébrzny* i *ògnisti* (je to pasowno: ‘zrobiony ze złota’, ‘zrobiony ze strzébra’ i ‘pôlący, bùchający ògniã’), téż w przëpôdkach, czej mòżna bë bëło sã zastanôwiac, czë jidze ò metal abò òdżiń czë farwã. Na przikłôd nie je wiedzec, czë złoti ptôch, chtërny spiéwô, je ptôchã ze złota, czë ptôchã ò złocëstich piórach.

Fùnkcje pòzwów farwów w *Zaklętej Stegnie*

W lëteracczich tekstach słowizna farwów nôczãscy służi dwùm fùnkcjom. Jednô z nich to kreacjô przedstôwionégò swiata, tej zastosowanié pòzwów farwów w òpisënkach bòhaterów, przedmiotów czë placów, zôs drëgô to symbòlicznô fùnkcjô.

Jeżlë chòdzy ò ùżëcé pòzwów farwów w kreacji przedstôwionégò swiata, Samp ùżiwô słowiznë farwów w òpisënkach lëdzczich pòstacjów, np.

> (1) W szeroczim dwòrcu stojôł złoti trón, a na nim sedzôł stôri król kaszëbsczi. Długô jegò *broda jak sniég bëła biôłô*, a na głowie łiska kòrona brilantowô. (s. 221)
>
> W obszernej komnacie stał złoty tron, a na nim siedział stary król kaszubski. Jego długa *broda była biała jak śnieg*, a na głowie skrzyła się brylantowa korona. (s. 220)
>
> (2) Szedł, pòpijając kòrnus i pòcygając prizë tobaczny zażiwczi, *czësto sëwi*, czësto przëdżãti do zemi. Mést gò widzelë w Swôrzewie. (s. 265)
>
> Szedł tak, popijając czasem gorzałkę, zażywając po szczypcie tabaki, *zupełnie siwy* i przygięty do ziemi. Ponoć nawet widziano go w Swarzewie. (s. 264)

Téż nadzwëkòwé jistotë charakterizowóné są z pòmòcą znankòwników tikającëch sã do farwów, np.

> (3) Tej òn widzôł, jak do niegò sã zbliżô przecëdnô niewiasta. Ji *włosë bëłë żôłté jak jantar*, a *piersë biôłé jak sniég i piana*. To bëła syrena. (s. 279)
>
> Tu spotkał zmierzającą w jego stronę dziewczynę przecudnej urody. *Włosy złociły się jej jak jantar*, osłaniając *śnieżnobiałe, niczym morska piana piersi*. Była to syrena. (s. 278)

W bôjkach westrzód zwierzãtów wôżną rolã mają kònie, chtërnëch wëzdrzatk òpisywóny je nié leno znankòwnikama *bruny*, *biôłi* i *mrozati*, ale téż jistnikama tikającyma sã jich farwë: *mrózk* i *szëmel*, np.

> (4) W naszich stajniach są *dwa kònie, jeden bruny, a drëdżi biôłi*. Môrcën mô na *brunatnégò kònia* sadnąc, a Jón mùszi *biôłégò* dosąsc, tej te kònie jich przeniosą przez czerwioné mòrze do snôżi Elżbiétë. (s. 213)
>
> Są w naszych stajniach *dwa konie; jeden brązowy, drugi biały*. Jeżeli Marcin dosiądzie *gniadosza*, Jan zaś pojedzie na *białym*, to konie przeniosą królewskich synów przez czerwone morze, wprost do prześlicznej Elżbiety. (s. 212)
>
> (5) Wëtrzészczelë slépiaògnisté, bò ùwidzelë cos *biôłégò*. Na łące pasł sã *szëmel*, młodi jesz òdżer na sztërë szpérë kùti. (s. 95)
>
> Nagle wybałuszyły ogniste ślepia, bo właśnie pokazało się *coś białego*. Na łące pasł się *siwek*. Był to silny, młody i na cztery nogi kuty ogier. (s. 94)

Z jinszich zwierzãtów, chtërnëch farwa je mòckò w bôjkach òpisónô, nót je wëmienic wôłka, celã i mësz – dwa pierszé są lëdzama zjinaczonyma w zwierzãta za sprawą klątwë, a trzecé je magicznym zwierzãcã:

> (6) Jak ten syn w las przëszedł, òn ùzdrzôł jednégò *biôłégò wilka*, a chcôł gò ùstrzelëc. (s. 163)
>
> Królewicz, przejeżdżając przez las, ujrzał *białego wilka* i chciał go upolować. (s. 162)
>
> (7) Czej òno na ti łące tak chòdzëło i szukało sobie cos do jedzeniô, tej òno pòtkało *czerwònobestré celã*. (s. 193)
>
> Gdy tak chodziła po łące, napotkała kiedyś *czerwonobystre cielę* i zaczęła się z nim bawić. (s. 192)

(8) A tej przëszla na *brunô mëszka*, a chcala miec sztëczk chleba, chtëren òn miôl w taszë. (s. 157)

Wówczas pojawiła się *polna myszka* i zapragnęła chleba. (s. 156)

Przedstawiony swiat òbjimô téż krôjmalënk Kaszëb – zeloné łączi, biôłi piôsk, mòdré jezora i mòrsczé wałë a téż strzébrné strëdżi:

(9) Pùrtcë przëszlë na zemiã, òblecelë lasë i pòla, a tej so sedlë *na zelony łące* przë strëdze. (s. 95)

Opuściwszy piekło, diabły udały się na ziemię. Obleciały lasy i pola i wreszcie usiadły *na zielonej łące* nie opodal strugi. (s. 94)

(10) Skôcząc, spiéwając i wëkrzikiwając, żdałë, jaż rëbacczé czôłna zachrzãszczëłë ò *biôłé piôsczi* domôcé. (s. 127)

Skacząc, śpiewając i wykrzykując, oczekiwały, aż czółna rybackie zachrzęszczą o *biały piach*. (s. 126)

(11) Na westrzód piôszczëstëch Kaszub pòwstałë górë pòkrëté szëmiącyma drzewama, a midzë górama mërglëwie łiskałë *mòdré òczka*: to bëłë snôżé *jezora*, pełné smacznëch rib. (s. 109)

Pośród piaszczystych Kaszub powstały pagórki porosłe szumiącymi drzewami, a wśród wzgórz zamrugały *modre oczka*. Były to przepiękne jeziora pełne smacznych ryb. (s. 110)

(12) Na Òksëwsczi Kãpie stojôł mòżny gród i zdrzôł z górë na *mòdré wałë*. (s. 279)

Na Oksywskiej Kępie wznosił się niegdyś możny gród i spoglądał z góry na *błękitne fale*. (s. 278)

(13) Widzôł strëgã, w chtërny białczi prałë bielëznã, tłëkąc jã w *wòdze strzébrzësti* na szirzawnëch kamieniach tłëczkama. (s. 261)

Ujrzał strugę, w której kobiety prały bieliznę, tłukąc ją w *wodzie srebrzystej* tłuczkami na płaskich kamieniach. (s. 262)

Wôrt dac tuwò bôczënié na metafòrã w przikładze nr (11) – KRÔJMALËNK TO ZWIERZÃ / CZŁOWIEK, chtërny mô mòdré òczë – JEZORA TO ÒCZË. Z metafòrą do ùczinkù mómë téż w przikładze nr (12), gdze gard – zdrzący z górë na mòdré wałë – ùdostôwô céchë zwierzãcô abò człowieka.

Jistno wiodrowé i astronomiczné zjawiszcza – téż te nadzwëkòwé – òpisywóné są z pòmòcą farwny leksyczi, np.

(14) Narôz to dwòje pòmërkalo, że pòd nima zemia zadërża. Królewicz sã òbezdrzôl wslôdë a ùzdrzôl nã *cemną chmùrã, ale ò wiele czôrniészą*. (s. 149)

Królewicz i Anula poczuli teraz, jak pod nimi drży cała ziemia. Znów zbliżała się w ich stronę *złowieszcza czarna chmura*. (s. 150)

(15) Wtim *złoté chmùrë* zakriwają *mòdré niebò*, srogô zriwô sã bùrzô i padô szczerozłoti grôd. (s. 219)

Naraz *złociste chmury* zakryły *modre niebo*, zerwała się sroga burza i spadł na nich szczerozłoty grad. (s. 218)

(16) Òpòcëszką, czej *noc rozłożëła swòje skrzidła czôrné*, przez chtërne przezérôł *strzébrzny miesądz*, a mòrze spòkójno wałowało swòje wòdë, wëlôżałë krôsniãta i pòdlôżałë do chëczów, dze wiedzałë ò môłëch dzecach, i brałë rëbacczé dzeckò do se, a swòje òstawiłë. (s. 127)

Po cichutku więc, kiedy noc rozłożyła już swoje czarne skrzydła, kiedy poprzez chmury prześwitywał srebrzysty księżyc, a morze spokojnie kołysało swoje wody, wychodziły ze swoich domostw, czając się do tych chałup, o których wiedziały, że właśnie tam znajdują się rybackie oseski. Zabierały je ze sobą, a na ich miejsce wkładały własne dzieci. (s. 126)

(17) Pierszi wëzdrzôł jak strëch. Miôł tak pòdzarti płôszcz, że jedna dura sã drëdżi chwëtała. Drëdżi miôł grëbi, *biôłi kòżëch*, baranią mùcã i wiôldżé rãkawice. Trzecy miôł *złoti wãps*, co tak sã swiécył jak samò słuńce. (s. 275)

Pierwszy z nich wyglądał jak żebrak. Jego długi, luźny płaszcz był tak podarty, że więcej było w nim dziur aniżeli sukna. Drugi był bardzo gruby. Jego wielki brzuch okrywał mu ogromny *biały kożuch*. Na głowie miał wysoką i ciepłą czapę baranią, a na dłoniach skórzane rękawice. Trzeci kroczył w *pozłocistej*, iskrzącej się i świecącej wszystkimi barwami tęczy *szacie*, która sięgała do samej ziemi. Bił od niej blask tak silny, że zdawać by się mogło, iż to nie człowiek szedł, lecz słońce w ludzkiej postaci. (s. 274)

Wôrt tuwò dac bôczënk na ùżëcé metafòrë NOC TO CZÔRNY PTÔCH w przikładze nr (15), a téż na pòkôzanié wiatru, słuńca i mrozu w lëdzczich pòstacjach w przikładze nr (16). Na metafòrã SŁUŃCE / MRÓZ TO CZŁOWIEK nakłôdô sã metonimiô FARWA ZA ZNANKÃ – biôłosc kòżëcha sparłãczonô je ze sniégã, a przez to z mrozã, a żôłtosc szatë z widã słuńca. Mómë tej do ùczinkù z kòmbinacją metafòrë i metonimii, to je z metaftonimią.

Jak ju prãdzy móm nadczidniãté, pòzwë farwów mają téż symbòliczną fùnkcjã. Farwë charakterizëje bògatô i niejednoznacznô symbòlika. Biôłosc, farwa nôwidniészô, sparłãczonô z widã dnia kòntrastëje nôbarżi z czôrnoscą, farwą nôcemniészą, parłãczoną z nocą[11]. W swòjim *Słowniku symboli* Władisłôw Kòpalińsczi parłãczi biôłosc z procëmnotama: żëcym i smiercą a téż swiądą i nieswiądą, ale téż midzë jinszima z bëlnotą, dëchòwòscą, zbawienim, swiãtoscą, òdrodzenim, wiecznoscą, rozëmã, wiédzą, mądroscą, prôwdą, intujicją, czëstoscą, niedowinnoscą, dzéwictwã, ùtczëwòscą[12]. Chòc nôwicy pòzytiwny symbòliczi – dobro, redota, szczescé, Kòpalińsczi wëmieniwô téż negatiwné emòcje parłãczoné z biôłoscą: strach, wëlãkłosc, żałobã i chłód. Zato czôrnosc pòkazëje wiele barżi negatiwną symbòlikã. Kòpalińsczi (2007: 48) wëmieniwô wielné ji sparłãczenia, westrzód chtërnëch nalazłë sã midzë jinszima zło, grzéch, nieòbëczajnosc, pòtãpienié, piekło, diôbeł, przesąd, strach, jadłoba, nienawisc, niebezpiek, tragediô, katastrofa, zniszczenié, smùtk, zajiscenié i smierc, a téż bóstwa zemi i pòdzemiô ë czarë[13].

Pisôrze wëzwëskiwùją symbòlikã biôłoscë i czôrnoscë do pòkazaniô procëmnotë dobro–zło. Tak téż je w kaszëbsczi lëteraturze – np. w pòwiescë ò Remùsu *biôłi Òrmùzd*, stwórca swiata, reprezentëje dobro, zato zło – *czôrny Ariman*, chtërnégò słëchô *Czernik*, nie bez przëtrôfk mający prawie taczé nôzwëskò[14].

Wrôcającë do *Zaklętej stegny*, Samp kònwencjonalno wëzwëskùje pòzwë biôłoscë i czôrnoscë, co zmòcniwô charakteristikã pòzytiwnëch i negatiwnëch bòhaterów a téż pòdczorchiwô procëmnotã dobro–zło. Kòntrast midzë tima farwama achromaticznyma òsoblëwie pòkôzôł sã w bôjce pt. *Biały do piekła nie pasuje*:

(18) *Biôłi* nie darwô w piekle bëc (s. 95)
Biały do piekła nie pasuje (s. 94)

---

[11] Òb. m.jin. E. Komorowska, *Barwa w języku polskim i rosyjskim. Rozważania semantyczne*, Szczecin 2010, s. 84–114; R. Tokarski, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin 2004, s. 39–40.

[12] W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 2007 (prwdr. 1990), s. 17.

[13] Tamże, s. 48.

[14] Òb. J. Leman, *Biel i czerń w powieści Aleksandra Majkowskiego…*, s. 108; T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996, s. 42–43. Òb. téż D. Stanulewicz, *Achromatyczna poezja ożywiona czerwienią krwi…*; D. Stanulewicz, *Czerń i biel w kaszubskim świecie…*; D. Stanulewicz, *Symbòlika, sparłãczenia i prototipòwé òdniesenia kaszëbsczi pòzwë biôłoscë / Symbolika, skojarzenia i prototypowe odniesienia kaszubskiej nazwy bieli*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2024, nr 18, s. 144–158 [wersjô kasz.], 226–240 [wersjô pòl.].

(19) Diôblë gòńczi szlë na naradã, ale niżóden jesz z *czôrnégò piekła* nie widzôł w żëcym *biôłégò młënôrza*. (s. 95)

Diabły gończe udały się na naradę, ale żaden z mieszkańców *czarnego piekła* nie widział jeszcze w życiu białego *młynarza*. (s. 94)

(20) – Młënôrz mielë zbòżé na mąkã, tej òn mùszi bëc *biôłi*, schwëtôjta na zemi pierszé *biôłé stwòrzenié*, to mdze gwësno młënôrz. (s. 95)

Młynarz miele zboże na mąkę, musi więc być *biały*, schwyćcie na ziemi pierwsze lepsze *stworzenie koloru białego*, a z pewnością będzie to właśnie młynarz. (s. 94)

Téż w jinszich bôjkach farwa czôrnô sparłãczonô je z diôbłã i ze złim czarownikã, np.:

(21) – A! *Czôrny*! Przëchôdôsz pò mie… To dobrze, bò prawie na cã żdżã. Jes zmarachòwóny, przecã të mùszôł przez barabónë tu dzerzgnąc. (s. 257)

– A! *Czarny*! Przychodzisz po mnie… To dobrze, bo właśnie na ciebie czekam. Jesteś jednak mocno utrudzony, musiałeś tu pędzić przez wertepy. (s. 256)

(22) Terô nen *czarownik* sã baro ùrzasł, że to sã wszëtkò wëdało. Òn sã zwrócył z ławë i nicht gò ju wicy nie ùzdrzôł, le królewsczi strażnicë widzelë, jak spòd stołu wëskòkł jaczis *wiôldżi czôrny dzëk*, chterën ùcékôł chùtkò ze zómkù.

Czarownik struchlał ze wstydu, spadł z ławy i nikt go już więcej nie zobaczył. Dworzanie zaś ujrzeli, jak spod stołu wytoczył się *wielki czarny odyniec*, przemknął przez komnatę i uciekł z zamczyska. (s. 60)

Wôrt dac bôczenié, że w przikładze nr (21) bòhater zwrôcô sã do diôbła ùżëwającë jedny z jegò lëdowëch pòzwów, *Czôrny*.

Biôłosc òznôczącô dobro parłãczi sã z pòzytiwnyma bòhaterama przemieniwającyma sã w kôłpie abò magicznyma roscënama co nikwią zaklãcé:

(23) Na òstatkù wzãlë òrzechë, roztłëklë je, zjedlë zôrna i òdraza zamienilë sã w *piãkné biôłé łabãdze*. Négã òrzechów wzãlë w miészeczczi i pòwiesëlë sobie na szëjach, żebë mòglë zjesc i nazôdk sã òbrócëc w lëdzy. (s. 197)

W końcu roztłukli zebrane orzechy, spożyli zawartość skorupek i natychmiast przybrali postacie *pięknych białych łabędzi*. Resztę orzechów wsypali do zawieszonych na szyi woreczków, aby po ich zjedzeniu mogli na powrót przyjąć ludzkie postacie. (s. 196)

(24) Terô to dzéwczã ju rozmiało, co to za celã bëło, nick nie rzekło, le szło do negò jezórka i nazbiérało pãk nëch *biôłëch kwiatów* i dało némù celëcu zjesc. Bëlno to celã ne kwiatë zjadło, tak òno głosno zabeczało. Tej z niegò spadła celëczô skóra. (s. 197)

Teraz panienka wiedziała już, kim naprawdę było to cielę. Nic nie mówiąc, podążyła ku jeziorku i uzbierała tam pęk *białych kwiatów*, które kazała cielęciu zjeść. Gdy zwierzątko to uczyniło, zabeczało głośno i zaraz spadła zeń skóra cielęca. (s. 196)

Mòc lékarzeniô mają téż kwiatë ò mòdri farwie:

(25) – Czej bë temù królowi ùwarził arbatë z *mòdrëch kwiatów* tu z tëch łąk, tejbë òn béł zarô zdrów, ale taczégò doktora ni ma, cobë mù to pòwiedzôł. (s. 194)

– Gdyby temu królowi sparzyć herbaty z *modrych kwiatów* zebranych na tych łąkach, zaraz by wyzdrowiał, ale nie ma takiego lekarza, który by mu to doradził. Więc też nie ma dla niego ratunku. (195)

Jeżlë chòdzy ò trzecą nôczãstszą pòzwã farwë w *Zaklętej stegnie*, to je *czerwòny*, sparłãczonô je òna symbòliczno ze sromòtą – co wëchôdô z metonimii FARWA ZA EMÒCJÃ, a kònkretno CZERWÒNY ZA SROMÒTÃ, np.

(26) Tej Pón Bóg ze złoscë pòwstôł na niegò, jaż sã bòcón *ze wstëdu całi czerwòny zrobił*.

– Za karã – rzekł Pón Bóg – za twòjã cekawòsc, zatrzimiesz ten *czerwòny dzób i nodżi* do kùńca swiata. A żercym twòjim mdą te żabë i żnije, cos je pò swiece rozsëpôł. (s. 19)

Wtedy Pan Bóg ze złości tak mu wygarnął, że aż się bocian *ze wstydu cały zrobił czerwony*.

– Za karę – powiedział – za twoją ciekawość, zatrzymasz na zawsze ten *czerwony dziób i nogi*, a pożywieniem twoim do końca świata będą odtąd te żaby i żmije, coś je po świecie porozrzucał. (s. 18)

Pòlsczé ekwiwalentë kaszëbsczich pòzwów farwów

Jak ju chùtni jem nadczidnãła, Jerzi Samp sóm tłómacził tekstë z kaszëbsczégò na pòlsczi. Jeżlë chòdzy ò ekwiwalentë pòzwów farwów, w wikszoscë przëtrôfków są to dokładné tłómaczënczi, równak zdarzają sã przikładë zastosowaniô jinszich translatorsczich spòsobów. Wôrt dac bôczenié na pòszérzenié wëjimkù w przikładze nr (17), òsoblëwie tikającégò òstatny pòstacji:

> Tekst kaszubski: Trzecy miôł *złoti wãps*, co *tak sã swiécył jak samò słuńce*. (s. 275)
> Polskie tłumaczenie: Trzeci kroczył w *pozłocistej*, *iskrzącej się i świecącej wszystkimi barwami tęczy szacie*, która sięgała do samej ziemi. *Bił od niej blask* tak *silny*, że zdawać by się mogło, iż to *nie człowiek szedł, lecz słońce w ludzkiej postaci*. (s. 274)

Je to jeden z przikładów rzekłégò na zôczątkù nadaniô lëteracczégò sztôłtu òriginalnémù tekstowi, barżi prostszémù. Jak mòżna letkò spòstrzéc, pòlsczé dolmaczenié pòkazëje wiele wiãkszé pòzytiwné znaczenié. Znankòwnik *pozłocisty* je barżi pòzytiwno nacéchòwóny jak kaszëbsczi *złoti* (a téż pòlsczi *złoty*). Towarzą mù òkreslenia: *iskrzący się*, *świecący wszystkimi barwami tęczy* i *blask tak silny… słońce w ludzkiej postaci*, czej w kaszëbsczi wersji ùżëté je w przërównanim leno czasnik *swiécyc sã*: *tak sã swiécył jak samò słuńce*.

Òkróm tegò mòżna dac bôczënk na felënk òkresleniô farwë w dolmaczënkù, np. w przikładze nr (8) *brunô mëszka → polna myszka*, czë téż pòmëslëc nad ùdałoscą dolmaczeniô *czerwònobestré celã → czerwonobystre cielę* w przikładze nr (7) – tu mòże lepszim translatorsczim wëbòrã bë bëło *czerwonopstre cielę*.

Téż interesującé zjawiszcze mòżna ùzdrzec kòl pòdôwaniô ekwiwalentów znankòwnika *mòdri*, np. w przikładach nr (11), (12) i (15): *mòdré òczka → modre oczka*, *mòdré wałë → błękitne fale*, *mòdré niebò → modre niebo*. Jak je widzec, w tich, a téż w jinszich môlach *Zaklętej stegny*, Samp-tłómôcz nie stosëje spòdlowi pòzwë farwë, to je znankòwnika *niebieski*. Pòkazywô to òglową tendencjã òmijaniô znankòwnika *niebieski* w dolmaczënkach na pòlsczi nacéchòwónëch pòzytiwno abò negatiwno słowów òpisywającëch nã farwã. W pierszim przëtrôfkù tłómacze ùżëwają znankòwnika *błękitny*, w drëdżim tej znankòwnika *siny*[15], co parłãczi sã z ùżëcym tëch znankòwników w pòlaszëznie – włącziwającë w to frazeòlogiczné sparłãczenia i włósné pòzwë[16]. Ùżëcé przez Sampa ekwiwalentu *modry* mòże bëc sparłãczoné z indiwidualnyma preferencjama, ùsztôłtowónyma przez znajemnotã kaszëbiznë.

---

[15] Òb. D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk 2009, s. 229–248; D. Stanulewicz, M. Gierczyńska-Kolas, *Equivalents of the lexeme* blue *in*

Zakuńczenié

W *Zaklętej stegnie* Jerzi Samp ùżëwô nôczãscy spòdlowëch kaszëbsczich pòzwów farwów: *biôłi*, *czôrny*, *czerwòny*, *zelony*, *żôłti*, *mòdri* i *bruny*. Słowa te twòrzą prawie 90% zbiéru ùżëtich w tomie pòzwów farwów. Z niéspòdlowëch pòzwów pòjôwiają sã *złoti*, *strzébrzny* i *strzébrzësti*, *sëwi*, *ògnisti*, *brunatni* i *mrozati* (ò kòniu).

Jak pòkazywają òpisóné w tim artiklu przikładë, pòzwë farwów – òsoblëwie biôłégò, czôrnégò, czerwònégò, zelonégò, mòdrégò i brunégò – spełniwają wôżną rolã w kreacji przedstôwionégò swiata – w òpisënkach bòhaterów lëdzczich, nadzwëkòwëch i zwierzãcëch, a téż krôjmalënków ë wiodrowëch i astronomicznëch zjawiszczów. Samp wëzwëskiwô tradicyjną symbòlikã biôłégò i czôrnégò, zato pòzwë tëch farwów mają wôżné znaczenié w pòkôzanim kòntrastu midzë dobrim a złim – co téż pòmôgô taksowac. Nót je téż pòkazac zrobioné przez pisôrza translatorsczé wëbòrë, m.jin. tłómaczënk spòdlowi kaszëbsczi pòzwë farwë *mòdri* leno jakno *modry* abò *błękitny* – leksemë te nôleżą w pòlszczëznie do pòzwów niéspòdlecznëch.

Bibliografiô:

Berlin B., Kay P., *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley: University of California Press, 1969.

Handke K., *Nazwy barw w „Słowniku gwar kaszubskich" Bernarda Sychty*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, t. 4, red. R. Wosiak-Śliwa, Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 2001, s. 23–41.

Komorowska E., *Barwa w języku polskim i rosyjskim. Rozważania semantyczne*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2010.

Polish translations of selected works by Joseph Conrad, [w:] *Проблемы поэтики и стиховедения*, red. С. Д. Абишева, Алматы 2021, s. 252–256.

[16] D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk 2009, s. 177–228; D. Stanulewicz, *Leksem* błękitny *w polskiej prozie (badania korpusowe)*, „Studia Językoznawcze: Synchroniczne i Diachroniczne Aspekty Badań Polszczyzny" 2017, nr 16, s. 237–253.

Kopaliński W., *Słownik symboli*, Warszawa: HPS, Rzeczpospolita, 2007 (prwdr. 1990).

Leman J., *Biel i czerń w powieści Aleksandra Majkowskiego* Żëcé i przigòdë Remùsa, [w:] *Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska* I, red. D. Stanulewicz, E. Komorowska, B. Afeltowicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2016, s. 101–112.

Leman J., *Językowa paleta barw w powieści Aleksandra Majkowskiego* Żëcé i przigòdë Remùsa, Gdańsk: Instytut Kaszubski, w drëkù.

Leman J., Stanulewicz D., *Pòzwë farwów w „Polskò-kaszëbsczim słowarzu" Jana Trepczika / Nazwy barw w „Słowniku polsko-kaszubskim" Jana Trepczyka*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2019, nr 13, s. 78–103 [wersjô kasz.], 176–200 [wersjô pòl].

Linkner T., *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk: Czec, 1996.

Linkner, T., *Systematyka twórczych dokonań Jerzego Sampa*, „Pomerania" 2025, nr 4, s. 18–25.

Łuczyński A., *Nazwy barw w poezji kaszubskiej opublikowanej na łamach kwartalnika „Stegna"*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, t. V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2014, s. 125–143.

Samp J., *Baśnie z rodowodem*, „Pomerania" 1975, nr 4, s. 48–49.

Samp J., *Kamienny baśniokrąg Pomorza*, „Pomerania" 1976, nr 5, s. 36–39.

Samp J., *Legendy gdańskie. Baśnie, podania i przypowieści*, Gdańsk: Oficyna Wydawnicza „Graf", 1992.

Samp, J., *Zaklęta Stegna. Bajki kaszubskie*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1985.

Samp, J., *Zaklęta Stegna / Zaklãtô Stegna*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2017.

Stanulewicz D., *Achromatyczna poezja ożywiona czerwienią krwi. Nazwy barw w tomiku* Czôrny kléd *Idy Czai*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2014, s. 145–161.

Stanulewicz D., *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2009.

Stanulewicz D., *Czerń i biel w kaszubskim świecie nadprzyrodzonym*, „Acta Cassubiana" 2022, nr XXIV, s. 72–84.

Stanulewicz D., *Leksem* błękitny *w polskiej prozie (badania korpusowe)*, „Studia Językoznawcze: Synchroniczne i Diachroniczne Aspekty Badań Polszczyzny" 2017, nr 16, s. 237–253.

Stanulewicz D., *Nazwy barw w „Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego” Stefana Ramułta*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, t. 2, red. M. Klinkosz, A. Lica, Z. Lica, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2015, s. 185–198.

Stanulewicz D., *Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù i jich psychòlogicznô płôtnota* / *Nazwy barw w języku kaszubskim i ich psychologiczna istotność*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2017, s. 112–121 [wersjô kasz.], 252–261 [wersjô pòl.].

Stanulewicz D., *Słownictwo barw w języku kaszubskim – próba ustalenia zbioru nazw podstawowych*, „Acta Cassubiana” 2009, nr 11, s. 128–140.

Stanulewicz D., *Symbòlika, sparłãczenia i prototipòwé òdniesenia kaszëbsczi pòzwë biôłoscë* / *Symbolika, skojarzenia i prototypowe odniesienia kaszubskiej nazwy bieli*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2024, nr 18, s. 144–158 [wersjô kasz.], 226–240 [wersjô pòl.].

Stanulewicz D., Gierczyńska-Kolas M., *Equivalents of the lexeme* blue *in Polish translations of selected works by Joseph Conrad*, [w:] *Проблемы поэтики и стиховедения*, red. С. Д. Абишева, Алматы 2021, s. 252–256.

Stanulewicz D., Pawłowski A., *Kashubian colour vocabulary*, [w:] *New Directions in Colour Studies*, red. C. P. Biggam, C. Hough, C. J. Kay, D. R. Simmons, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2011, s. 105–119.

Tokarski R., *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, wyd. 2, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004 (wyd. 1 – 1995).

Bòżena Ùgòwskô

Gduńsk òdmalowiwóny piórã J. Sampa w cządnikù „Pòmeraniô”

SKRÓCËNK:

Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié ùstanowiło prof. Jerzégò Sampa Patronã Rokù 2025 z leżnotë 10. roczëznë jegò smiercë. Dało to òrądz do dokònaniô rewizje wiédzë i pamiãcë ò tim widzałim gduńczónie, a równoczasno pòdjimaniô wielnëch inicjatiwów dlô ùwdôrzeniô jegò zasłëgów i zwënégów. W pùblicysticznym ùtwórstwie, a wespółrobił z wielëną pòmòrsczich cządników, w tim przez wiele lat ùdzélôł sã w cządnikù „Pòmeraniô”, pòpùlarizowôł wiédzã ò Kaszëbach i Gduńskù – gardze swòjich razskacënków i inspiracjów. Jakno fòrmã przekazu wëbrôł so brawãdã i legendã, jakô dozwòliwa na łączenié wątków historicznëch, artisticznëch, spòlëznowëch, architektonicznëch itp., splotłëch fabùłą z elementama mitów, fantasticzi, lëdowëch pòwiôstków, rzeczónków, gùsłów. To prawie te lëteracczé gatënczi ùczënïłë gò rozpòznôwalnym i jednym z nôpòczëtniészich terôczasnëch pisarzów, chtërnégò dokazë wcyg zdobiwają nowëch czëtińców, a do te są wôrtną edukacyjno-wëchòwawczą materią, jak téż pòdskôcënkã do òdkriwaniô Gduńska z perspektiwë profesora Sampa.

KLUCZOWÉ SŁOWA:

pùblicystika Jerzégò Sampa, cządnik „Pòmeraniô”, legendë i brawãdë ò Gduńskù

Pierszé skòjarzenié z ògłoszonym przez Kaszëbskò-Pomorsczé Zrzeszenié patronã Rokù 2025 – profesorã Jerzim Sampã czerëje mëslã na òbrëmié jegò zainteresowaniów: kaszëbizna i Gduńsk. Pòmòrskô metropòliô bëła dlô niegò nié leno môlã zamieszkaniô, ale téż zdrojã redoscë, bùchë, pasje i wielënë lëteracczich pòdskôcënków, òdzdrzadlonëch w jegò ùtwórstwie. Z Kaszëbama parłãczëłë gò familijné kòrzenie, kò jegò matka z dodomù Zelke (pòl. Zielke) bëła Kaszëbką. To miało cësk na jegò pózniészé wëbiérë, m.jin. czësto nôtëralnym szlachã w dozdrzelałim żëcym bëło zaangażowanié sã w dzejania Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. Zôs jegò lëteracczi chwat przełożił sã na brzadną wespółrobòtã z cządnikã „Pòmeraniô”, a wnetka wcygnienim do wąsczégò karna redakcyjnégò zrzeszeniowégò miesãcznika. Miôł przë tim òsoblëwò apartné hòbbi: zbiérôł i kòlekcjonowôł niderlandzczé fajczi

Jerzi Samp (23.03.1951 – 16.12.2025), w dozdrzeniałosc wchôdôł w latach 70., rozpòczinającëch sã dramaticznym „gòdnikã 70”. Pod tą symboliczną datą skriwô sã czãd krëwawò pacyfikòwónëch robòtniczich zriwów i sztrajków na Pòmòrzim, m.jin. we Gduńskù. Doprowadzëłë òne do zmianów rządu i sztërkù widoczny pòprawë warënków żëcô, pòzéwónégò epòką Édwarda Gerka. Młodi Samp, wnenczas sztudéra, pòlsczi filologie, w nym prawie czãdze związôł sã z kaszëbską rësznotą. Nôprzód béł nôleżnikã i przédnikã karna sztudérsczégò „Pòmòraniô”, a wnetka (w 1973 r.) wstąpił w rédżi Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô. W gduńsczim parce nawetka prezesowôł dwie kadencje – w latach 1987–1989 i 1996–1998, a ò jegò aktiwnoscë mòże swiôdczëc fakt, że òstôł pòwòłóny do Zarządu Òglowégò KP-Z. To béł téż czas, czej za sprawą Lecha Bądkòwsczégò zrzesził sã z „Pòmeranią”, prasowim òrganã Zrzeszeniô, do kùńca żëcô pùblikùjącë w nim artikle, repòrtaże, eseje, infòrmacje ò wëdarzeniach, a téż relacje ò nowëch wëdôwiznach, recenzje ksążków, itp. Nôleżôł téż do karna jego redaktorów i kolegium redakcyjnégo. Wiele lat pózni ze wdzãcznotą wdarzi ten czas, jednoczasno przedstôwiającë swòjã ùtwórczą drogã:

> …od dzieciństwa chciałem coś zrobić dla Gdańska. To miasto traktowałem jako taki baśniowy poemat o architekturze, o malarstwie, o wodzie, o mentalności dawnych gdańszczan. Trafiłem na wspaniały grunt – moi dziadkowie mieszkali w domu z mansardowym dachem na Starówce, w takim samym domu urodził się mój ojciec. I choć tego domu dziś nie ma (został zburzony w 1945 roku), to zawsze miałem w pamięci te miejsca, naznaczone tradycją rodzinną. Uznałem, że jest moją powinnością robić to, czego nie mogli robić, z różnych powodów, mój ojciec i dziadek. Chciałem opisywać Gdańsk, powracać, rekonstruować wydarzenia z jego historii. Wiele zawdzięczam Lechowi Bądkowskiemu, wspaniałemu pisarzowi, który zainteresował się mną, gdy byłem jeszcze studentem I roku. To właśnie Lech Bądkowski utorował mi drogę do mediów. Kiedyś było bardzo trudno opublikować cokolwiek, czasopisma nie zabiegały o współpracowników tak, jak ma to miejsce dzisiaj[1].

---

[1] *Spacer z przewodnikiem po Gdańsku śladami baśni Jerzego Sampa*; źródło: https://kaszubi.pl/events/view/spacer-z-przewodnikiem-po-gdansku-sladami-basni-jerzego--sampa (dostęp: 16.08.2025 r.)

Òd debiutu na łamach „Pòmeranie” infòrmacyjnym artiklã ò laùreatach Medalu Stolema[2], zaczął w tim czãdnikù regùlarno zamieszczëwac swòje artikle. Pòczątkòwò miałë òne różną tematikã, nôwiãcy sparłãczoną z dzejaniama sztudérsczégò klubù „Pòmòraniô” i czerënkã na jaczim sztudérowôł – filologią pòlską (m.jin. articzel ò pòdjimiznach gdańsczégò òstrzódka ònomasticzi[3]).

Dopiérkù pòd kùńc lat 70. zaczinô pòjawiac sã tematika gdańskô, czãsto mającô historiczno-kriticzny charakter, to znaczi – Samp w wëpòwiedzach przedstôwiô dostrzegłé jiwrë i problemë w òdbùdowiwóny czë rewitalizowóny substancje miasta, a téż dôwô bédënczi jich rozrzeszeniô. Tak bëło m.jin. w òprôcowanim òdnôszającym sã do òsoblëwò blisczégò Sampòwi zôkątka, jaczim bëła Górnô Òruniô, gdze do kùńca żëcô mieszkôł. Z wëraznym smùtka scwierdzywô, że ju na przełómie XIX i XX stalata òstała zabùrzonô historicznô architektura miasta przez rozrôstanié sã dzelniców robòtniczich, gdze zdłuż głównëch dróg pòwstałë „wielokondygnacyjne, wznoszone pośpiesznie tanie domy”[4]. Jediną pamiątką historiczny widzałoscë môla, w jaczim swą sedzbã pòsadłowilë gdańsczi bùrméstrowie, béł Òrańsczi Park, przechôdający prawie renowacjã. Aùtor z dezaprobatą pòdsztrëchiwô, że „projekt, którego realizacja dobiega obecnie końca, jest w swym założeniu ahistoryczny. Pominięto stosunkowo bogaty i dobrze zachowany materiał ikonograficzny. Istnieje bowiem sporo sztychów, fotografii i planów dawnego stanu oruńskiej enklawy botanicznej”[5]. Kriticznym òkã zdrzi téż na wëzwëskanié òdnowionégò pałacu bùrméstrów, jaczi miast służëc kùlturalnym wëdarzenióm „o wysokiej randze”[6], zamieniony òstôł na przedszkòlé. Ta wëpòwiédz swiôdczi nié le ò interesowanim sã môlã żëcô i zamieszkiwaniô, ale téż chrónienim szlachów ùszłotë, sygający czile wieków dowslôdë. Temù téż dopòminô sã ò bëlné wëekspònowanié zachòwóny sztaturë Florë i nadanié parkòwi miona, bédëjącë, że pasownym patronã bëłbë Józef Wëbicczi, sparłãczony ze Gdańskã, a z Òrunią téż, bò ùcził sã w jezuicczim gimnazjum na Stôrëch Szkòtach.

---

[2] J. Samp, *Laureaci „Stolema 1973”*, „Pòmeraniô” 1993, nr 1, s. 25–27.

[3] J. Samp, *Nazewnictwo kaszubskie w badaniach gdańskiego ośrodka onomastycznego*, „Pòmeraniô” 1973, nr 2, s. 14–17.

[4] J. Samp, *Mówi Jerzy Samp*, „Pòmeraniô” 1978, nr 6, s. 31.

[5] Tamò, s. 31.

[6] Tamò, s. 31.

Lata 80. przëniosłë ju przemëslono ùczerënkòwóną pùblicystikã, w jaczi przeplôtają sã wątczi historiczné, architektoniczné, spòlëznowò-òbëczajowé i kùlturowé. Nôczãszczi bëłë to tematiczno zrzeszoné cykle lëteracczich artiklów, w jaczich historicznô prôwda miészô sã colemało z lëteracką fikcją czë môlëznową legendą. Wiãkszosc z nich pózni ùkazywa sã jakno pòczëtné ksążkòwé wëdania.

Pierszi tematiczny cykl béł pòswiãcony gduńsczim kòscołóm, w tim òsoblëwò jich wieżóm: *Wieże Stôrégò Gduńska*. Rozpòczinôł gò zamieszczony w 10. numrze „Pòmeranie" z 1980 r. articzel ò òdbùdowiwanim zbómbardowóny bez Czerwòną Armiã w 1945 r. wieżë jedny z nôbarżi zniszczonëch swiątniców – kòscoła pw. sw. sw. Piotra i Pawła[7]. W szesc, nié za mòcno rozbùdowónëch artiklach, za to z doparłãczonyma òdjimkama, Samp swòjima bòhaterkama zrobił zabëtkòwé swiątnicë gardu nad Mòtławą. Jedną z nôwôżniészich je dlô Sampa „matrona loci", to je fara Stôrégò Gduńska pw. sw. Katarzënë – nôstarszi kòscół, ùfùndowóny przez kaszëbskò-pòmòrsczich ksążãtów. Jesz na pòczątkù lat 80. XX w. cygnãłë sã robòtë przë òdbùdowiwanim gò z wòjnowëch zniszczeniów, razã z charakteristiczną wieżą, zwóną pòlsczim szôłmã, a renowacyjną dbałotã roztocziwelë przëcygnioný pò wòjnie z Krakowa karmelitowie[8].

Lubòtnika gduńsczi historie i architekturë ceszą pòdnôsziwóné z rëjinów stôrodôwné bùdacje, jaczé są òdzdrzadlenim ùszłi widzałoscë tësąclatnégò gardu. Nie béłbë równak sobą, czejbë z przekãsnotą nie kritikòwôł nëch restaùracjów, przë jaczich za mało starë òstało włożoné w architektoniczné pòdrobnotë, jak miało to chòcbë môl w przëtrôfkù kòscoła sw. Barbarë, przódë òbdarowónégò wielnyma przëwilejama, m.jin. darmôk drzewã z òliwsczich lasów, le za to miôł prowadzëc i ùtrzëmëwac bòlëcã, w jaczi lékòwóny bëlë m.jin. flisakòwie:

> Świątynia poświęcona patronce Kaszub i przechowująca aż do ostatniej wojny, otaczane wielkim kultem, relikwie świętej Barbary, uległa w roku 1945 znacznemu zniszczeniu. Splądrowana, wyburzona i, po raz nie wiadomo już który, – obrócona w zgliszcza, zaczęła się jednak odradzać. Odbudowa jej trwa już ponad dwadzieścia lat i gdy chodzi o bryłę zabytku

---

[7] J. Samp, *Wieże starego Gdańska. Kościół św. Piotra i Pawła*, „Pòmeraniô" 1980, nr 10, s. 19–20.

[8] J. Samp, *Korona miasta*, „Pòmeraniô" 1981, nr 1, s. 12.

> i jego stronę zewnętrzną – można ją uznać za zakończoną. Obecny stan to rodzaj dialogu współczesnej sztuki sakralnej z architekturą historyczną. Ogromne płaszczyzny wielkich okien wypełnionych nowoczesnymi witrażami (bryły kolorowego szkła w betonowej koronce) – są tego najlepszym dowodem.
>
> Odrestaurowana dopiero w latach sześćdziesiątych wieża stanowi jednak istotne uzupełnienie panoramy Długich Ogrodów – tak bardzo ogołoconych z owej dawnej, jakże pięknej, substancji architektonicznej, głównej arterii miasta wiodącej w kierunku Żuław[9].

Cykl ò kòscelnëch wieżach kùńczi sã historią wielelatnégò bùdowaniô (bò Krzëżôcë nie dôwelë zgòdë), fùnkcjonalnoscë (służëła chòcbë jakno pùnkt òbserwacyjny w drãdżich dlô Gduńska czasach), a téż niszczeniô i jedny z pierszich renowacjów w latach 20. XX. w. gòticczégò Koscoła Mariacczégo. Rozwinienié ti òpòwiescë pòswiãconé je òdbùdowiwaniémù mònumentalny bùdacje pò bómbardowanim i ògniu, w jaczim spôlił sã dak, zabetkòwé bënë i drewnianô kònstrukcjô wieżë[10]. Ju titel niese òdniesenié do jegò wiôlgòscë, znaczeniô i drãgòtë przëwróceniô tak machtny kònstrukcje do stónu sprzed zniszczeniô, o jaczégò rozmiarach mòże swiôdczëc wëpòwiédz òdnôszającô sã do ji pòwòjnowégò stónu, a je tam nazwónô „nôwiãkszą ze wszësczich gduńsczich rëjinów”[11].

W pòstãpnëch latach zrealizowôł jesz czile taczich cyklów, jaczich òsą bëłë gduńsczé mòtiwë, pòzwë czë òbiektë. W latach 80. ùszłégò wiekù nôprzód przez dwa lata przedstôwiôł swiat kaszëbsczich brawãdów i legendów, zrzeszonëch pòspólnym titlã *Z bałtyckich mitów* („Pomerania” od nr 3 w 1984 r. do nr 5 w roku 1986). Cykl ten wëchôdôł pòza mùrë Gduńska, ale tematiczno ùmôlniony béł wkół Gduńsczi Hôwindżi. Miôł òn bëc przëczinkã do nalézeniô kaszëbsczégò mitu, równak aùtór ùznôł, że w òdniesenim do słowiańsczich pòstacjów i przëtrôfków jistniejącëch w kaszëbsczich pòdaniach, legendach czë brawãdach pasowniészi mdze pòchwôt mitopeje[12]. Kùńczi sã òpòwiescą ò pòmòrsczim i gduńsczim ùtwórstwie Deòtimë, to je warszawiónczi Jadwidżi Łuszczewsczi (1834–1908), aùtórczi m.jin.

---

[9] J. Samp, *Ponad szpitalem Flisaków*, „Pòmeraniô” 1981, nr 5, s. 12–13.

[10] J. Samp, *Mariacki kolos*, „Pòmeraniô” 1981, nr 6, s. 13–14.

[11] J. Samp, *Problem na miarę bazyliki*, „Pòmeraniô” 1981, nr 2, s. 1–14

[12] Por. tegoż, Z *woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk 1987 oraz *Mitopeje pobrzeża Bałtyku*, Gdańsk 2009.

Panienczi z òczenka, historicznégò romana dlô młodzëznë, jaczégò akcjô rozgriwô sã we Gduńskù[13]. Równak Samp wiãkszé bôczenié dôwô na mało znóną òpòwiesc *Wëszëmir*, „jaczi òsnową są wedle pòdaniów wëdarzenia z kùńca X wiekù. Je to hewò jeden z rezultatów òczarzeniô ùdbą słowiańskòscë Bôłtu, ti gwôsny egzaltacje pòetczi, gwësno doznóny pòd cëskã romanticzny mëslë"[14].

Niezanôleżno òd tematicznëch seriów, Samp w zrzeszeniowim miesãcznikù przëbôcziwôł czëtińcóm ò wôżnëch gduńsczich pòstacjach, m.jin. gduńsczim człowiekù renesansu z szesnôstégò stalata, pòece, królewsczim ambasadorze, katolëcczim dëchòwnym biôtkùjącym z protestantizmã, probòszczu mariacczi parafie we Gduńskù, a pòstãpno chełmińsczim i warmińsczim biskùpie – Janie Dantiszkù. Articzel je ôrtã wëchwałë za jegò lëteracczé dokazë, òsoblëwie czerowóné… procëm gduńczónóm zbùńtowónym wzglãdã króla Zygmùnta Aùgùsta. Nót je dodac, że miasto ù ùscô Mòtławë nôleżało do nôbògatszich pòlsczich miastów i bëło mònopòlistą w hańdlu zbòżim, z wielnyma miesczima i kùpiecczima przëwilejama, a do te ògarnioné ekspansywnym protestantizmã, co jesz pògłãbiwało nieskriwóny separatizm patricjatu wzglãdã Macerzë. Niezgara do króla jesz sã zwiãkszëła pò ògrańczenim miesczich zwësków i wzątków, jak téż hegemónie na wòdach Gduńsczi Hôwindżi przez przeniesenié królewsczich kaprów pòd wództwã Jana Kòstczi do Pùcka[15]. W taczich jeleżnoscach Dantiszk pùblikùje kritycznу, 82-wersowi pòemat-przestrzegã *Jonas Propheta*, pòdrobno analizowóny przez Sampa:

> [Dantyszek] Nie ujawniając swego autorstwa, a tylko nakładając maskę biblijnego Jonasza – jednego z tzw. „mniejszych" proroków, podnieść chce wagę i rangę słów wypowiadanych w przepowiedni o grożącej Gdańskowi zagładzie. (…) Następnie Dantyszek wypomina senatowi jego trzy grzechy główne: bezbożność, pychę i bezwstyd, którymi zaraża on całą społeczność miejską. Jako prorok, a więc poseł samego Boga, ostrzega przed zawisłą nad Gdańskiem, karzącą jego prawicą. Nakazuje powrót do odwiecznej wiary ojców, nawołuje do pokuty. Porusza przy tym nawet tak błahe z pozoru sprawy, jak nieskromność w odzieniu

---

[13] J. Samp, *Gdy potrzebny był mściciel*, „Pòmeraniô" 1986, nr 5, s. 13–14.

[14] Tamże, s. 13.

[15] J. Samp, *Jak pognębić hardych gdańszczan. W 500-ną rocznicę urodzin Jana Dantyszka*, „Pòmeraniô" 1985, nr 4, s. 28–31.

i demoralizującą modę, która każe niewiastom przywdziewać peruki, stroić się w klejnoty i atłas, pannom zaś odkrywać „piersi sterczące". Potępia „rozpustną mowę", „schadzki sekciarskie", „słodycz cielesną". Nakłania do skruchy i szczerej spowiedzi. Dantyszkowi nie obce są animozje polskiej szlachty do bogatego kupiectwa gdańskiego, skoro pisze:

„Biednemu dajcie jałmużnę, niech się hojnie spłaci
Własność handlem wydarta oszukanej braci"[16].

Z leżnotë òsemsetlecégò òliwsczi katedrë dedikùje ji jedno z cekawszich lëteracczich òprôcowaniów, w jaczim przëzdrzëc sã mòżna ti widzałi swiątinie z pòzdrzatkù rozmajitëch lëteracczich dokazów, ji pòswiãconëch. Westrzód nich ni mògło zafelac kaszëbskòjãzëcznégò ùtwórstwa – doch dlô Kaszëbów bëła to nôwôżniészô swiątiniô z leżnotë spòczeiwającëch w ni ù pòdstopiô wôłtôrza pòd czôrnym sarkòfagã prochów pòmòrsczich ksążãtów, tegò domôctwa bùdowniczich, jak stoji pò łacëznie wëpisóné na epitafium: *Sepulchrum III ustrissimorum Ducum ac Principum Pomeraniae fundatorum huius domus* (Grobòwce przesławnëch wòdzów i ksążãtów pòmòrsczich, fùndatorów tegò domôctwa[17]). Kaszëbskô dëszô przë leżnocë ti wëpòwiescë mòże sã pòczëc ùskrzidlonô scwierdzenim:

> Mogłoby się zdawać, iż cała nasza literatura nawiązująca do motywu bazyliki katedralnej jest śmiertelnie poważna, przesiąknięta jedynie patriotyczną retoryką, tendencyjna i dydaktyczna zarazem. Być może byłoby i tak istotnie, gdyby nie ów ludyczny żywioł kaszubski, który bez odrobiny humoru i swoistej ironii obejść się nie może. Potwierdza tę prawdę już XIX-wieczny poemat Derdowskiego, a ściślej – zawarta tam scena egzaminu, jakiemu poddawany jest pan Czorlińsci. Pytania pochodzą z tzw. „katechizmu ludowego", a że tytułowy bohater zna odpowiedź na każde z nich, przeto z woli oliwskiego organisty awansuje na stanowisko najwyższego dmuchacza organowego – „kalkulatora". (…) I wreszcie uwaga zanotowana przez najwybitniejszego z leksykografów kaszubskich ks. dr. Bernarda Sychtę na temat pobożności mieszkańców osady nazwanej przez innego pisarza kaszubskiego „stolicą świętą". „W Olëwie lëdze są tak pobożni (mówi się na północy), że chocbë chto na pujnce (funcie) masła do koscela wjachal, to oni sę nie będą obzeralë ani smielë". (…)

---

[16] Tamże, s. 29

[17] *Grobowiec książąt pomorskich*, źródło: http://www.dawnaoliwa.pl (dostęp: 17.09.2025)

> Chcę zauważyć, że zupełnie niezależnie od literatury ogólnonarodowej, (…) pisarze kaszubscy i kaszubsko-pomorscy czynili to w sposób jakby dojrzalszy i znacznie bardziej urozmaicony pod względem gatunkowym. Spostrzeżenie to w pełni zdaje się również potwierdzać współczesne piśmiennictwo regionalne[18].

Numrã 9/1986 „Pòmerania” dała pòczątk pôrãlatnémù, a przë tim nôszerszémù cyklowi historiczno-lëteracczich rozskacënków Sampa ùkòchónym gardã: *Gduńsczi Dikcjonôrz*. Aùtór we wstãpnym słowie wëbiér ti tematiczi òbjasniwô na pòstãpny ôrt:

> Mogłoby się na pozór wydawać, że tysiącletni gród nadmotławski znają dobrze zarówno sami gdańszczanie, jak i mieszkańcy naszego regionu. Aliści pozory bywają złudne. Ileż bowiem zagadek, tajemnic i niespodzianek kryje się za fasadami zabytkowych budowli i pod ulicznym brukiem. Jak wiele tematów dotąd przemilczano i jakże wiele epizodów zaistniałych tu w czasach dawno minionych, jak również i w niezbyt odległej jeszcze przeszłości uznano za wstydliwe, by nie rzec hańbiące.
>
> Przed kilku laty pisałem w „Pomeranii” o wieżach starego Gdańska. Wznosiliśmy się wówczas wysoko, by obejrzeć ich szczyty, hełmy i dzwony, niekiedy zawadzając o gołębie gniazda. Teraz proponuję zejść na ziemię i pospacerować po gdańskich uliczkach, targach i placach. Jest ich w Gdańsku łącznie ponad osiemset. My wybierzemy sobie zaledwie sto tych najbardziej interesujących. W ich losach, jak w magicznym zwierciadle odbija się panorama dziejów miasta spod znaku krzyża i korony. (…) Jak na leksykon przystało, tu z łacińska „dykcjonarzem” nazwany, przyjmujemy układ alfabetyczny i zasadę oszczędnej objętości.

Dikcjónôrz ùkazywôł sã w „Pòmeranie” do lëstopadnika 1989 r. – razã dało to 16 dzélów, a w kòżdim synteticzny òpis pôrã gduńsczich ùlëców i placów przedstawionëch w historiczny, ònomasticzny i spòlëznowi perspektiwie.

W nym czasu J. Samp zaczął wespółrobòtã z czile pòmòrsczima dzénnikama i czãdnikama, m.jin. w „Dzénnikù Bôłtëcczim” zamieszcziwôł cykl *Gduńsczë Kôrtczi* i *Rëszë sã!*, a w „Gazéce gduńsczi” *Starogduńsczé*

---

[18] J. Samp, *Kolebka i mogiła. Osiem wieków katedry oliwskiej*, „Pòmeraniô” 1985, nr 9, s. 6–9.

rozmajitoscë, zôs w nowim millennium tej-sej pisôł artikle do „Gazétë Wëbòrczi”, a systematiczno, prakticzno do kùńca żëcô[19] w „Gduńsczim Kùrierze” (pòl. „Kuryerze Gdańskim”), miesãczniku wëdôwónym przez firmã Piekarniã-Cëczerniã „Pellowsczi”. To sã złożëło na prawie sédmëlatną przerwã w pùblikòwanim na łamach zrzeszeniowégò pismiona, króm pòjedincznëch leżnoscowëch tekstów. Do „Pòmeranie” wrócył w 1996 r. artiklã *Wspomnienie o Lechu* („Pomerania” nr 1–2/1996, s. 26–28). A zarô òd pòstãpnégò numra zôs regùlarno zaczãłë sã ùkazëwac òpòwiescë pòd pòspólnym titlã: *Dôwny Gduńsk*[20], nôczãszczi zamieszcziwóné na bënowi stronie prédny òbkłôdczi. Rozpòczinôł sã historią ò Dłudżim Targu[21], jaczi razã z ùlëcą Długą twòrzi gduńsczi Trakt Królewsczi. W jedny z dalszich: *Pòbrzeżim Mòtławë*[22] – mòżna sã doszëkiwac zdroju rozskacënków aùtora Gduńskã – gardã wëzgôdków – i brëkòwnotë dzeleniô sã z czëtińcama swòjima òdkrëcama:

> Skorzy do żartów dawni gdańszczanie uwielbiali zabawę polegającą na rozwiązywaniu zagadek. Przybyszów, którzy spędziwszy jakiś czas w nadmotławskim grodzie sądzili, iż znają już dość dobrze to miasto, pytali na przykład o nazwę najszerszej, najważniejszej, przez znaczną część roku najruchliwszej, a zarazem najbardziej ze wszystkich mokrej z tutejszych arterii. Dla utrudnienia dodawali, że nie sposób na niej poruszać się zaprzęgom konnym, poczynając zaś od schyłku minionego stulecia – tramwajom. Prawidłowa odpowiedź brzmiała… Motława, lecz mało komu zdarzało się wpaść na ten pomysł. Zdaniem niektórych językoznawców pierwotna nazwa rzeki brzmieć mogła „Gdania”, i jej to właśnie miasto zawdzięcza swe miano zapisane po raz pierwszy przed dziesięcioma wiekami. Jeśli nawet okaże się, że to tylko kolejna

---

[19] Ostatni artykuł ukazał się na miesiąc przed śmiercią J. Sampa. Por. *O uciechach świętowania*, [w:] „Kuryer Gdański” 2015, nr 1, s. 2; źródło: https://pellowski.net/wp-content/uploads/2023/09/Kuryer-2015-01-Styczen.pdf (dostęp: 16 października 2025 r.).

[20] Legendy, baśnie i historyczno-literackie opowieści znalazły się później w książkowych wydaniach legend *Legendy gdańskie* (1992) i zbiorze szkiców *Gdańsk prawie nieznany* (1993). Spotkały się z bardzo dobrym przyjęciem, co zaowocowało kontynuacją tej tematyki w kolejnych publikacjach, m.in. *Uczta stulecia. Dawne i nowe legendy gdańskie* (1994), *Gdańskie legendy nieznane* (2010), *Gdańsk w baśniowej szacie* (2012), *Miasto czterdziestu bram* (1996), *Miasto tysiąca tajemnic* (1999), *Miasto magicznych przestrzeni* (2003).

[21] J. Samp, *Długi Targ*, „Pòmeraniô” 1997, nr 1, okładka II.

[22] J. Samp, *Pobrzeżem Motławy*, „Pòmeraniô” 1997, nr 4–5, okładka II.

> hipoteza, i tak olbrzymie dla Gdańska znaczenie Motławy pozostaje niepodważalne. Już w średniowieczu było to miejsce tętniące życiem, tutaj bowiem koncentrowało się życie portowe. Długie Pobrzeże, przy którym cumowały większe i mniejsze statki, określano niegdyś mianem Długiego Mostu. Osobliwy był to most, skoro zamiast w poprzek, biegł on wzdłuż rzeki. Niegdyś tworzyły je liczne pomniejsze drewniane pomosty, a wzdłuż Motławy biegł ceglany mur obronny. Każdą z ulic i uliczek tej części Głównego Miasta zamykała od strony rzeki brama wodna. Poza słynną Zieloną Bramą, wszystkie pozostałe to budowle gotyckie[23].

Nen cykl kùńczi historiô ò Dwòrze Artusa zankòwno zatitułowónô *Duma Patrycjuszy*. Aùtór òbjasniwô w ni pòchòdzenié pòzwë „przypominającej nam postać celtyckiego króla Artura, a zatem także jego dwunastu rycerzy wspólnie zasiadających przy okrągłym stole”[24]. Ten widzałi dwór pòwstôł, jak wiele szlachòwnëch jemù w bògatëch miastach Eùropë, z ùdbë gduńsczich kùpców, a zarządzywóny béł przez rozmajité kùpiecczé bractwa, chtërnë szłë na miónczi „w upiększaniu przestronnego wnętrza tej niezwykłej budowli”[25], mający téż fùnkcjã rôtësza – môla zebraniów miesczich rajców.

Pòd kùńc XX w. i na zôczątkù XXI w. aktiwnosc pùblicysticznô J. Sampa na stronach „Pòmeranie” prawie zanikła. Z tegò czasu pòchòdzy równak baro wôrtny esej pòswiãcony niemiecczim i pòlsczim pisarzóm pòchôdającym ze Gduńska i jich znaczeniémù w gòjenim pòwòjnowëch renów i niezgarë midzë Pòlôchama a Niemcama pòdskacywóny przez kòmùnisticzny reżim. Równak jegò ùkôzanié sã nie bëło przëtrôfkòwé – przëczinkã bëło przëznanié 3 rujana 1999 r. nôdgrodë Nobla Günterowi Grassowi z òbrëmia lëteraturë. Analiza ùtwórstwa òmôwiónëch przez Sampa aùtorów, tak przedwòjnowégò pòkòleniô, jak i tëch, chtërnym wòjnowé bestialstwò znóné bëło leno z òpòwiôdaniô, prowadzy do kùńcowégò zesëmòwaniô:

> A zatem twórczość literacka pisarzy pokolenia, o którym tu mowa, potrafi funkcjonować bez resentymentów ideologicznych. Wolna od nienawiści i uprzedzeń potrafi odwoływać się zarówno do historycznej, jak

---

[23] Tamże.

[24] J. Samp, *Duma patrycjuszy*, „Pòmeraniô” 1997, nr 9, okładka II.

[25] Tamże.

> i kulturowej tożsamości tych, co przeżyli zagładę swojego miasta, jak i do tych, dla których dotknięcie historii było bądź to lodowate niczym Syberia, bądź też gorące jak piec krematoryjny (mówił o tym Huelle podczas przywołanej już rozmowy z G. Fortuną). Zdaniem Karla Dedeciusa -znakomitego tłumacza literatury polskiej na język niemiecki – „dialog literacki wyprzedził w najnowszym rozwoju stosunków polsko-niemieckich inicjatywy polityczne" („Przegląd Polityczny", 1994, nr 24). (…) To, co jeszcze tak niedawno wydawało się nierealne, teraz okazuje się w pełni możliwe do zrealizowania. Udaje się pokonywać przeszkody, zarówno te obiektywne, jak i subiektywne, tkwiące w mentalności, którą tak trudno przecież przekształcić. Potrzeba pojednania zwaśnionych jeszcze niedawno narodów to jeden z warunków przyszłej wspólnej i zjednoczonej Europy ojczyzn. Dobrze, że również literatura ma w tej dziedzinie coś ważnego do zaoferowania[26].

Minął pòstãpny dłëgszi sztërk, czej w pòłowie 2012 rokù w „Pòmeranie" pòkôzôł sã zajimający tekst *Z kotwicą w herbie*, z naddónym mù pòdtitlã zapòwiôdającym pòstãpną seriã: mòrsczé òpòwiescë. Òpòwiesc ùdało narzesziwô do szaségò Kòtwiczników, zawdzãcziwającégò swòjã pòzwã wëcmaniznie kòtwiczników, wërôbiający tak baro brëkòwné rëbôkóm kòtwë – symbòl jich bezpiekù i nôdzeje. Tu równak realnota historie zmieniwô sã w legendã, zgódno z jaką kaszëbskò-pòmòrsczi ksążã Swiãtopôłk miôł w swòjim herbie ùmôlnic pòznakã kòtwë. Dali zachôdô òpis całégò cygù przëtrôfków, jaczé dowòdzą, że pòzwa tegò symbòla retënkù i nôdzeje pòchòdzy òd… kòta przëgarnionégò przez môłégò ksãca Mestwina. Swiãtopôłkòwi Samp przepisëje nadto zlepszenié kònstrukcje kòtwë pò tim, jak na mòrzu òb czas arkùna zdżinął jegò drëch, a nã ùdbã pòwzął òd kòcëch pazurów:

> Mądry książę przyjrzał się dokładniej kocim pazurom, po czym kazał zmienić kształt wykonywanych dotąd kotwic, wyginając je w określonych miejscach i kończąc ostrymi hakami. To, co powstało, nazwał zaś „kotką", skąd wzięła się z czasem nasza „kotwica". O wiele skuteczniejsza od swoich poprzedniczek, uratowała życie niejednemu odtąd marynarzowi, chociaż ostatnie słowo i tak należeć będzie zawsze do

---

[26] J. Samp, *O Gdańsku z perspektywy literackiego pojednania*, „Pòmeraniô" 1999, nr 11–12, s. 47–50.

> morza. Książę cenił ją tak bardzo, że umieścił jej wizerunek nawet na własnym sygnecie. Poczciwy kot, który spotkania z wodą najchętniej unika, przesądził więc o nazwie naszego fachu. Czasem jakaś zerwana kotwica zaplącze się w rybackie sieci i wraca na stały ląd. Nawet więc ona nie traci nadziei, a cóż dopiero człowiek[27].

Szkòda leno, że nen cekawò zapòwiôdający sã cykl z przëczënë pòstãpùjący chòroscë doczekôł sã jesz blós jednégò dzéla, jaczi béł òpùblikòwóny pół rokù pózni. Béł òn zrzeszony z łowitwą gduńsczich rëbôków i czekającym na nich na mòrzu niebezpiekã, òsoblëwò òb czas gãsti dôczi. Są to jeleżnoscë, czej pòkazëją sã jima chłoscącé widë-manidła zatopionëch bôtów. Ùkôzczi szlachùją za dôwającym retënk i ùtacenié òstrowã i cygną na zatracenié mackòwatëch, na pół òbarchłëch abò za baro dristnëch rëbôków, chtërny pòniechelë przestrzedżi starszégò i barżi zabòbònnégò pòkòleniô. Taczi kawel spòtkôł téż całą załogã pòd dowództwã legendarnégò i dzyrsczégò kapitana Beniamina, a leno òn jeden nie dôł sã zwòdzyjôszowim widóm:

> Dotarł cało do Gdańska, jednakże nikt nie uwierzył w jego opowieść. Wiedząc, że nigdy nie odnajdzie grobu członków swojej załogi, ufundował przed śmiercią piękny model statku, którym dowodził. Na jego prośbę zawieszono go pod sklepieniem gdańskiego kościoła pod wezwaniem świętego Jakuba. Tradycyjnie była to świątynia tutejszych szyprów. Przy niej istniał marynarski szpital i przytułek. Był także niewielki cmentarz, miejsce pochówku tych, co odeszli na wieczną wachtę. Tam złożono do grobu ciało zmarłego w mieście nad Motławą kapitana Beniamina – jedynego człowieka, któremu los pozwolił na własne oczy ujrzeć widmową wyspę wiecznego nieszczęścia[28].

Slédnô pùblikacjô J. Sampa pòkôza sã w „Pòmeranie” pół rokù przed smiercą profesora. Béł to mòralitet ò òdmienienim niebëlnika Waca, chtëren wdôł sã w kartowanié z gduńsczima „bówkama” i stracył całi zôróbk za przedóné bùlwë, a na kùńc jesz wóz i kònie. Równak tim, co gò przemieniło, bëła pòmòc òfiarowónô przez Trudã – służącą z karczmë Pòd Wiecznym Żëdã. Nawrócył sã pòd cëskã òbrôzka Madonnë z Dzecątkã i môłpką, jaczi òd ni dostôł. Kùńszt lëteracczi, wielewątkòwi narracje prowadzy do pùentë, w chtërny skrómny òbrôzk òkazëje sã repliką widzałégò grawerënkù Albrechta Dürera[29].

---

[27] J. Samp, *Z kotwicą w herbie*, „Pòmeraniô” 2012, nr 7–8, s. 45–46.
[28] J. Samp, *Wyspa wiecznego nieszczęścia*, „Pòmeraniô” 2013, nr 1, s. 64–65.

Òpòwiesc wskazëje na wmiklëwé rozpòznanié gduńsczich realiów, w tim zwëków i gòrzącëch szpòrtów „bówków", a téż zmëslnosc do parłãczeniô rozmajitëch wątków, tak artisticznëch, jak i fabùlarnëch. Òne sprôwiają, że je to zajimającô lektura, wëapartniwającô sã letkòscą. Nadto zapëzgloné kawle przédnégò bòhatera i wątczi pòbòczné, dzejącé sã w historiczny gduńsczi spòlëznie, mògą bëc prosto przeniosłé do scenarnika ùdałégò filmù ò dôwnym Gduńskù.

Jerzi Samp, profesór, lëteraturoznôwca i lubòtnik historie Gduńska nobilitowôł brawãdã i legendã jakno lëteracczé gatënczi, ùznôwającë je za fòrmë interesëjącé nié leno młodszégò czëtińca. Nie wësôdzôł sã przë tim, żebë stosowac kùńsztowné strukturë zdaniowé czë òbzdobną metafòrikã. Raczi wòlôł, cobë jegò ùtwórstwò bëło zrozmiałé dlô dzecka i rozkacywającé dlô barżi wërobionégò òdbiércë, a ò tim, że ta ùdba bëła dobrô, swiôdczi wielëna wznowieniów *Legendów gduńsczich* (1992, 2000, 2004, 2006, 2008, 2012), a téż jich pòczëtnosc[30]. Jakno zesëmòwanié lëteracczich pòdskacënków i aspiracjów Sampa mòże przëjąc słowa sczerowóné do Jizabelë Trojanowsczi, pòetickò pòzéwóny w artiklu Blizą cëskającą snopk widu[31]. Równoczasno są òne przëczinkã do kriticznolëteracczi analizë prawie przërëchtowiwónégò do pùblikacje, z wiãksza dekadã pò smiercë aùtórczi (ùmarła 1995 r.), prowadnika *Z podaniem i legendą na kaszubskich szlakach* (Gdańsk, 2013):

> Błędnie zwykliśmy przyjmować, że legendy i baśnie to przede wszystkim twórczość dla dzieci oraz młodzieży, a pewna doza infantylizmu wpisana jest już w naturę samego odbiorcy. Trojanowska dobrze wiedziała, jak istotne treści niesie w sobie ten właśnie nurt kultury duchowej.

---

[29] J. Samp, *Honor, małpa i kości*, „Pòmeraniô" 2014, nr 7–8, s. 68–70.

[30] W opracowanym przez Wojewódzką i Miejską Bibliotekę Publiczną w Gdańsku zestawieniu rankingowym najchętniej wypożyczanych w 2013 r. książek dwie pierwsze pozycje zajmują *Legendy Gdańskie* oraz *Uczta stulecia* Jerzego Sampa, zaś w pierwszej dziesiątce znalazły się jeszcze *Gdańskie legendy nieznane*; Por. *Ranking WiMBP w Gdański dot. najpopularniejszej beletrystyki pomorskiej dla dzieci i młodzieży ostatnich lat*, źródło: https://wbpg.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/ksiazka-pomorska-dzieci_27_11_2013.pdf (dostęp: 18.10.2025 r.).

[31] J. Samp, *Witaj Blizo. Nietypowy przewodnik*, „Pòmeraniô 2011, nr 7–8, s. 43.

> Świat baśni i świat rzeczywisty to dwa niezależne od siebie byty. Żyją obok, niejako równolegle, czasem się nawzajem przenikając. Tyle że w pierwszym z nich wszystko może się zdarzyć, podczas gdy w drugim decydują nieubłagane prawa przemijania oraz realia, a nie fantastyka. Nic dziwnego, że to właśnie świat baśni zaistniał w literaturze ustnej o wiele wcześniej od realistycznych treści, będących domeną literatury pisanej. Magiczna przestrzeń i czas, a także fantastyczne postacie ludzkich, półczłowieczych, zwierzęcych i hybrydowych postaci bohaterów gościły niemalże na prawach sacrum w wyobraźni ludowej od niepamiętnych czasów i przekazywane były z pokolenia na pokolenie w postaci literatury oralnej. Oto prawda o autorstwie (zbiorowym?) kaszubskiego baśniokręgu. Tam, gdzie brakowało racjonalnego wyjaśnienia genezy wielu osobliwości charakterystycznych dla regionu, w znaczeniu geograficznym (krajobrazowym), gdzie wyobraźnia podpowiadała bynajmniej nienaukowe pochodzenie licznych nazw miejscowych, mitomagiczną proweniencję elementów fauny i flory, herbów, skarbu tej ziemi – bursztynu, wielkich głazów narzutowych, maleńkich mysikrólików i mrówek, kaprysów morskiego żywiołu, ogromnych budowli itp., zawsze w sukurs przychodziła fantazja. Stąd też tyle tu ingerencji Anioła Kaszub i rdzennie lokalnego demona Smętka, olbrzymów zwanych stolemami i karzełków (krôsniąt)[32].

Słowa te pòkazëją prôwdã nié leno ò ùtwórstwie Izabelë Trojanowsczi, òne w całoscë są òdzdrzadlenim lëteracczi aktiwnoscë Jerzégò Sampa. Przez legendã i brawãdã miôł starã zaszczepic w czëtińcach swòjã miłotã do Gduńska, miasta ò tak bòkadny historie, kùlturze i spòlëznowi strukturze, że nimò przedwczasny smiercë, jegò lëterackô spôdkòwizna wcyg rozskôcô pòstãpné generacje. Terôczasno òstałë wëdóné tłómaczenia jegò legendów na kaszëbsczi jãzëk z doparłãczonyma platkama CD, bez co mògą służëc za wôrtny didakticzny materiôł na ùczbach rodny mòwë. Równak mògą bëc téż wëzwëskiwóné jakno prowadniczczé wiadła do zajimającégò zwiedzywaniô Gduńska – gardu tak ùkòchónégò przez Sampa.

Bibliografia:

Samp J., *Honor, małpa i kości*, „Pomerania” 2014, nr 7–8.
Samp J., *Długi Targ*, „Pomerania” 1997, nr 1.

---

[32] Tamże, s. 39–43.

Samp J., *Duma patrycjuszy*, „Pomerania” 1997, nr 9.
Samp J., *Gdańsk prawie nieznany*, Gdańsk 1993.
Samp J., *Gdańsk w baśniowej szacie*, Gdańsk 2012.
Samp J., *Gdańskie legendy nieznane*, Gdańsk 2010.
Samp J., *Gdy potrzebny był mściciel*, „Pomerania” 1986, nr 5.
Samp J., *Jak pognębić hardych gdańszczan. W 500-ną rocznicę urodzin Jana Dantyszka*, „Pomerania” 1985, nr 4.
Samp J., *Laureaci „Stolema 1973”*, „Pomerania” 1973, nr 1.
Samp J., *Legendy gdańskie*, Gdańsk 2012.
Samp J., *Kolebka i mogiła. Osiem wieków katedry oliwskiej*, „Pomerania” 1985, nr 9.
Samp J., *Korona miasta*, „Pomerania” 1981, nr 1.
Samp J., *Mariacki kolos*, „Pomerania” 1981, nr 6.
Samp J., *Miasto czterdziestu bram*, Gdańsk 1996.
Samp J., *Miasto magicznych przestrzeni*, Gdańsk 2003.
Samp J., *Miasto tysiąca tajemnic*, Gdańsk 1999.
Samp J., *Mitopeje pobrzeża Bałtyku*, Gdańsk 2009.
Samp J., *Mówi Jerzy Samp*, „Pomerania” 1978, nr 6.
Samp J., *Nazewnictwo kaszubskie w badaniach gdańskiego ośrodka onomastycznego*, „Pomerania” 1973, nr 2.
Samp J., *O Gdańsku z perspektywy literackiego pojednania*, „Pomerania” 1999, nr 11–12.
Samp J., *Pobrzeżem Motławy*, „Pomerania” 1997, nr 4–5.
Samp J., *Ponad szpitalem Flisaków*, „Pomerania” 1981, nr 5.
Samp J., *Problem na miarę bazyliki*, „Pomerania” 1981, nr 2.
Samp J., *Uczta stulecia. Dawne i nowe legendy gdańskie*, Gdańsk 1994.
Samp J., *Wieże starego Gdańska. Kościół św. Piotra i Pawła*, „Pomerania” 1980, nr 10.
Samp J., *Witaj Blizo. Nietypowy przewodnik*, „Pomerania 2011, nr 7–8.
Samp J., *Wspomnienie o Lechu*, „Pomerania” 1996, nr 1–2.
Samp J., *Wyspa wiecznego nieszczęścia*, „Pomerania” 2013, nr 1.
Samp J., *Z kotwicą w herbie*, „Pomerania” 2012, nr 7–8.
Samp J., *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk 1987.

Źródła internetowe:

Ranking WiMBP w Gdański dot. najpopularniejszej beletrystyki pomorskiej dla dzieci i młodzieży ostatnich lat, źródło: https://wbpg.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/ksiazka-pomorska-dzieci_27_11_2013.pdf (dostęp: 18.10. 2025 r.).

Grobowiec książąt pomorskich, źródło: http://www.dawnaoliwa.pl (dostęp: 17.09.2025).

Samp J., *O uciechach świętowania*, [w:] „Kuryer Gdański” nr 1/2015; źródło: https://pellowski.net/wp-content/uploads/2023/09/Kuryer-2015-01-Styczen.pdf (dostęp: 16 października 2025 r.).

Spacer z przewodnikiem po Gdańsku śladami baśni Jerzego Sampa; źródło: https://kaszubi.pl/events/view/spacer-z-przewodnikiem-po-gdansku-sladami-basni--jerzego-sampa (dostęp: 16.08.2025 r.).

Dział I

STUDIA I MATERIAŁY RECENZOWANE

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE

RJK

Elżbieta Bugajna
Instytut Kaszubski

Motyw drogi / podróży w gdańskich legendach Jerzego Sampa

ABSTRAKT:

Artykuł porusza zagadnienia genologiczne związane z pojęciami: motyw, topos, legenda, podanie, baśń, bajka. W drugiej części znajduje się krótki przegląd kaszubskojęzycznej twórczości wykorzystującej omawiany gatunek literacki. Główna część pracy dotyczy sposobu konstruowania motywu drogi/podróży w wybranych legendach Jerzego Sampa, zamieszczonych w zbiorze *Gduńsk. Basniowô stolëca Kaszub* wydana przez ZKP w 2016 roku. Całość rozważań wieńczy podsumowanie.

SŁOWA KLUCZOWE:

motyw drogi, podróż, legendy Jerzego Sampa

ABSTRACT

The article addresses genre-related issues concerning the concepts of motif, topos, legend, tale, fairy tale, and fable. The second part contains a brief overview of Kashubian-language works that utilize the discussed literary genre. The main part of the study focuses on the way the motif of the journey/travel is selected legends by Jerzy Samp, included in the collection "Gduńsk Basniowô stolëca Kaszub", published by ZKP in 2016. The discussion concludes with a summary.

KEYWORDS:

road motif, journey, legends of Jerzy Samp

Jeśli popatrzymy na dorobek twórczy Jerzego Sampa, dominuje w nim tematyka gdańska i pomorska. Szczególne miejsce autor poświęcił legendom związanym z ukochanym Gdańskiem. Legenda jako forma literacka przekazuje opowieści o postaciach, wydarzeniach mających realne odniesienie w rzeczywistości, ale z silnym elementem fantastyki, baśniowości. Biorąc motywy z podań ludowych oraz baśni, Samp stworzył całkowicie nową jakość: legendę autorską z elementami baśni, nasyconą dydaktyzmem. Nadbałtycki Gdańsk oraz Pomorze ożywają postaciami ze świata demonologii kaszubskiej, które ingerują w życie jego mieszkańców, prowadząc ich po zakręconych drogach życia. Wybór właściwej drogi, właściwej w świetle ludowej mądrości i moralności, nie jest sprawą łatwą. Takie też wybory pojawiają się przed kolejnymi postaciami ożywającymi na kartach legend gdańskich Jerzego Sampa.

Rozważania terminologiczne

Motyw drogi w literaturze ma długa tradycję. Należy do najczęściej powtarzających się oraz najbardziej uniwersalnych i ponadczasowych motywów literackich. Wędrówki odbywali choćby biblijni patriarchowie (np. Abraham, Mojżesz) czy herosi greccy (np. Odyseusz, Eneasz). Możemy go z tego powodu zaklasyfikować do toposów, czyli powtarzających się motywów, które występują w literaturze i kulturze różnych epok.

Zgodnie z definicją zawartą w *Słowniku języka polskiego* PWN motyw to: „idea, wątek lub postać utrwalone w kulturze, powtarzające się w utworach literackich różnych epok; też: najmniejszy niepodzielny element rzeczywistości przedstawionej w utworze”[1].

Motyw oznacza więc najmniejszą niepodzielną jednostkę świata przedstawionego danego dzieła. Motywem literackim może być zdarzenie, sytuacja przeżycie, uczucie, nawet przedmiot. Z kolei przy definicji toposu czytamy, że jest to: „stały motyw, temat utrwalony w literaturze”[2].

Zawarte w tytule artykułu określenie „motyw drogi” odsyła wiec czytelnika w świat toposów, czyli motywów utrwalonych w literaturze. Aby dookreślić pojęcie „droga” warto znowuż sięgnąć do *Słownika języka polskiego*, który podaje aż siedem znaczeń tego rzeczownika:

1. pas ziemi łączący jakieś miejscowości lub punkty terenu, przystosowany do komunikacji,
2. wszelki szlak komunikacyjny,

---

[1] hasło *Motyw*, [w:] https://sjp.pwn.pl/ (dostęp: 1.11.2025).

[2] hasło *Topos*, [w:] https://sjp.pwn.pl/ (dostęp: 1.11.2025).

3. trasa, którą ktoś zamierza lub musi przebyć,
4. podróż lub wędrówka,
5. sposób przekazywania informacji,
6. sposób postępowania,
7. długość toru przebytego przez poruszający się punkt materialny[3].

Na potrzeby niniejszych rozważań wykorzystane zostanie znaczenie wyrazu droga zawarte w czwartym punkcie, gdzie droga obejmuje podróż, wędrówkę, czyli łączy się z przemieszczaniem. Nie jest to tylko pas ziemi, ale również czynność związana z podróżowaniem, poznawaniem. Nie oznacza więc tylko podróży bohatera/ów do określonych miejsc, ale także poznawanie nowych ludzi, nieznanego, ale też w głąb siebie, co wiąże się z elementami kognitywnymi i ajtiologicznymi, poznawaniem samego siebie, określaniem własnej drogi życiowej i jej celu. Droga, zarówno w sensie dosłownym, jak i metaforycznym, ma w literaturze swoiste miejsce.

Warto w tym miejscu przytoczyć definicję motywu drogi ze *Słownika polskiej bajki ludowej* pod red. Violetty Wróblewskiej. Zgodnie z podaną tam próbą zdefiniowania droga to jeden z najważniejszych motywów bajki ludowej we wszystkich jej odmianach. Występuje w dwu zasadniczych znaczeniach: „jako trakt, czyli składnik świata przedstawionego, odwzorowujący jeden z istotnych cywilizacyjnie i kulturowo elementów realnego pejzażu, bądź też jako wędrówka, ruch, czas spędzony na przemieszczaniu się wraz ze zdarzeniami, jakie przytrafiały się wędrującym bohaterom[4].

Kolejne zagadnienia warte doprecyzowania to terminy genologiczne: legenda, bajka, baśń, podanie. W powszechnym użyciu stosuje się je zamiennie, co nie jest zgodne z ich znaczeniem. Wspólnym elementem tych prozatorskich gatunków literackich jest element fantastyki, cudowności, niezwykłości.

Proweniencja tych gatunków jest na wskroś ludowa. Swój początek biorą z przekazywanych ustnie opowieści i jako takie zawierają ludowe rozumienie świata i przekazują określone zasady, prawdy moralne – zawierają istotny element dydaktyzmu.

---

[3] hasło *Droga*, [w:] https://sjp.pwn.pl/ (dostęp: 1.11.2025).

[4] Hasło *droga*, [w:] https://bajka.umk.pl/ (dostęp: 26.06.2025). Wersja papierowa słownika: V. Wróblewska, *Słownik polskiej bajki ludowej*, t.1–3, Toruń 2018.

Legenda	Baśń	Bajka	Podanie
Opowieść dotycząca życia świętych i bohaterów lub jakichś wydarzeń historycznych, nasycona motywami fantastyki i cudowności	Opowiadanie o treści fantastycznej. Ludowa opowieść wyjaśniająca zjawiska metafizyczne (duchowe) oraz prawdy moralne, na których straży stoi tradycja narodowa.	Opowiadanie o treści fantastycznej. Krótki utwór, przeważnie wierszowany, o charakterze satyrycznym i dydaktycznym. Utwór wierszowany lub epicki o charakterze moralizatorskim.	Opowieść mająca związek z jakimś regionem, oparta na legendzie lub micie, związana tematycznie z jakimiś historycznymi lub legendarnymi zdarzeniami, postaciami i miejscami.

Zarówno baśń, jak i bajka są definiowane jako „opowiadanie o treści fantastycznej”[5]. We wcześniejszym słowniku Witolda Doroszewskiego *baśń* była określana jako „opowiadanie o treści fantastycznej, legendarnej, bajka”[6]. Trudności definicyjne nie sprzyjają dokładnemu przypisaniu konkretnych utworów do danego gatunku literackiego. Samo pojęcie *bajka* (łac. *fabula*) należy do nieostrych semantycznie. Dopowiedzenie genologiczne: „krótki utwór, przeważnie wierszowany, o charakterze satyrycznym i dydaktycznym” pozwala rozróżnić oba gatunki, jeśli pod uwagę weźmiemy formę wypowiedzi: krótki utwór, przeważnie wierszowany. Na potrzeby praktyki szkolnej obowiązuje definicja bajki jako krótkiego utworu pisanego wierszem, którego bohaterami są zazwyczaj zwierzęta, rzadziej rośliny, przedmioty, ludzie, zjawiska, zawierający morał czyli pouczenie.

Szersze omówienie terminów baśń i bajka znajdziemy w *Słowniku terminów literackich* pod red. Janusza Sławińskiego. Według tegoż słownika bajka to „jeden z podstawowych gatunków dydaktycznej literatury; krótka powiastka wierszem lub prozą, której bohaterami są zwierzęta, ludzie, rzadziej rośliny lub przedmioty, zawierająca moralne pouczenie, wypowiedziane wprost lub dobitnie zasugerowane”[7]. Baśń zaś jest definiowana jako „jeden z podstawowych gatunków epickich ludowej literatury; niewielkich rozmiarów utwór o treści fantastycznej, nasyconej cudownością związaną z wierzeniami magicznymi, ukazujący dzieje ludzkich bohaterów swobodnie przekraczających granice między światem poddanym motywacjom realistycznym a sferą działania sił nadnaturalnych”[8].

---

[5] Zob.: *bajka*, [w:] https://sjp.pwn.pl/ (dostęp: 1.11.2025).

[6] Hasło *baśń*, [w:] https://sjp.pwn.pl/ (dostęp: 26.06.2025).

[7] *Bajka*, [w:] *Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław 1988, s. 52–53.

Słowo *legenda* pochodzi od łacińskiego czasownika *legere*, czyli czytać. Oznacza opowieść o postaciach historycznych lub uważanych przez ich twórcę za historyczne. Punktem wyjściowym jest fakt lub osoba historyczna. Początkowo legenda oznaczała opowieść o treści fantastycznej, nasyconej pierwiastkami cudowności i niezwykłości, szczególnie z życia świętych, apostołów i męczenników zasłużonych w krzewieniu wiary chrześcijańskiej. W późniejszym okresie, od poł. XVIII wieku zaczęło zmieniać się rozumienie gatunku, ponieważ wciągnięto w jego zakres również podania ludowe[9].

W potocznym użyciu wyrazy bajka/baśń/legenda często są używane zamiennie. Należy rozróżnić legendy zawierające odniesienie do postaci i wydarzeń historycznych czy miejsc rzeczywistych od opowieści zawierających tylko cudowne, niezwykłe wydarzenia/postacie/rekwizyty, które są charakterystyczne dla baśni i bajek. Bajki jako gatunek literacki ze swej natury pełnią funkcję dydaktyczną, zawierają morał, czyli pouczenie. Zło zostaje ukarane, a dobro nagrodzone. Funkcjonujące zamiennie nazwy podanie lub klechda również odnoszą się do legendarnej przeszłości regionu, niezwykłych wydarzeń i postaci, osobliwości krajobrazu, lecz są silniej osadzone w realiach społeczno-obyczajowych regionu. W przypadku interesujących nas utworów Jerzego Sampa najprecyzyjniejsze byłoby odwołanie się do utworów zwanych podaniami, bowiem definicja podania jest tu najistotniejsza: „opowieść ludowa, utrwalona i przekazywana w tradycji, głównie ustnej, związana tematycznie z jakimiś historycznymi lub legendarnymi zdarzeniami, postaciami i miejscami”[10]. Jednakże utwory Sampa nie są opowieściami ludowymi, chociaż z nich czerpią, są to opowieści, które w twórczy sposób wykorzystują znane z legend i podań motywy, wydarzenia, postacie.

Bajki, baśnie, legendy i podania wywodzą się z tradycji ustnej. Rozróżniamy tzw. bajkę ludową, której nie znamy autora oraz bajki/opowieści autorskie, w których twórcy korzystają z bogatego dorobku kultury ludowej.

---

[8] *Baśń*, [w:] *Słownik terminów literackich*, s. 57–58.

[9] *Legenda* [w:] *Słownik terminów literackich,* s. 248–249.

[10] *Podanie*, [w:] *Słownik terminów literackich*, s. 360–361.

Z podań ustnych wywodzą się legendy, które tłumaczą pochodzenie nazw lub są związane z historycznymi wydarzeniami, postaciami. Często jednak dydaktyczny wymiar tych opowieści sprawia, że granice między tymi gatunkami stają się nieostre. Z takim przypadkiem będziemy mieć do czynienia w zbiorze Jerzego Sampa, który zostanie przeanalizowany w niniejszej pracy.

Bajki, baśnie, podania i legendy z Kaszub

W literaturze kaszubskiej występują utwory zaliczane do wszystkich wymienionych wyżej gatunków literackich[11]. Możemy wymienić zbiory utworów o proweniencji ludowej oraz zbiory autorskie. Nie zawsze jednak tytuły danych publikacji odzwierciedlają ich zawartość. Poniżej dla zobrazowania zapisanej wyżej tezy znajduje się krótki spis niektórych tytułów zbiorów opowieści z Kaszub i Pomorza. Poniższy wykaz nie rości sobie prawa do całościowego spisu wydanych dotąd publikacji dla omawianego obszaru Kaszub i Pomorza.

Najwcześniej drukowane bajki kaszubskojęzyczne ukazywały się w czasopismach. Bajki drukowane w „Gryfie” w latach 1908–1912 zostały zebrane w jednej publikacji i wydane pod tytułem „Bajarz kaszubski” w 2005 roku[12]. Zbiór Józefa Ceynowy *Dobro zwycięża. Legendy z Kaszub i Pomorza* (1985) zawiera opowieści związane z konkretnymi miejscami na Kaszubach i Pomorzu. Na końcu książki podano w układzie alfabetycznym spis miejscowości, z którymi wiążą się poszczególne opowieści. Tytuł natomiast wskazuje na wyraźny charakter dydaktyczny zamieszczonych w niej utworów. Wybór Franciszka Sędzickiego *Baśnie kaszubskie* (1987) zawiera zarówno typowe baśnie, jak i utwory odwołujące się do konkretnych miejscowości, np. Tuszków czy Gnieżdżewa.

Zbiór *Zaklęta stegna. Bajki kaszubskie* (1985) opracowany przez Jerzego Sampa mieści utwory należące do wszystkich wymienionych wyżej gatunków, z przewagą jednak bajek. We wstępie czytamy, że „Nikt nie zna autorów poszczególnych bajek i podań, legend i baśni, toteż zwykło się mówić, że stworzył je po prostu lud kaszubski w swej własnej, rodzimej i najszczerszej mowie”[13]. Z kolei Augustyn Dominik nazwał swoje teksty gawędami. Opowiadania z ziemi puckiej umieścił w zbiorze *Gawędy kaszubskie* (1986). Są one oparte na zasłyszanych wcześniej opowieściach ludowych, zarówno podaniach, bajkach i baśniach, częstokroć twórczo przerobione przez autora, który jako przewodnik, gawędziarz opowiadał słuchaczom historie z Kaszub.

---

[11] Zob. hasła: *Bajki i baśnie*, [w:] *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, red. C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2020, s. 36–38; tamże: *Legendy Kaszubów i Pomorzan*, s. 316–317.

[12] *Bajarz kaszubski. Bajki z „Gryfa” (1908–1912),* oprac. i wstęp J. Borzyszkowski, Wejherowo–Gdańsk 2005. Jak pisze J. Borzyszkowski, publikację podobnego *Bajarza kaszubskiego* planowano już na początku ruchu młodokaszubskiego, zob. *Bajarz kaszubski*, s. 7.

Kaszubskie podania i legendy zbierała też Izabella Trojanowska. W 2013 roku nakładem ZKP ukazał się wybór *Z podaniem i legendą na kaszubskich szlakach*, do którego wstęp napisał Jerzy Samp. Zamieszczone w zbiorze utwory w większości znalazły się wcześniej w *Bedekerze kaszubskim* z 1974 roku. Autorka spisała zasłyszane podania związane z różnymi miejscowościami na Kaszubach. Z kolei Jan Drzeżdżon jest autorem zbioru baśni, z których skromny wybór, liczący dwadzieścia utworów, został udostępniony w dwujęzycznej publikacji *Baśnie. Brawãdë*. Jak pisze we wstępie autor: „Występują tu zarówno ludzie, jak i postaci mitologiczne, te, które już się zadomowiły w wyobraźni dziecka: krasnale, elfy, czarownice, diabły, demony i podobne, ponadto istoty ze świata umarłych i duchy, a także liczne zwierzęta: zające, jelenie, konie, orły, żurawie, pająki, ropuchy…”[14]. Inny zbieracz i autor bajek oraz legend kaszubskich Janusz Mamelski wydał m.in. *Legendy kaszubskie. Kaszëbsczé legeńdë* (1999*)*, *Bursztynowy skarb* (2004) czy *Bôjczi kaszëbsczé. Bajki kaszubskie* (2009). Te ostatnie w formie wierszowanej w sposób przystępny dla młodych ludzi przedstawiają różne sytuacje z życia na wsi. Charakter baśniowy mają także wydane w 2022 roku dwujęzyczne *Kaszubajki* autorstwa różnych twórców. Na temat literackich pierwowzorów kaszubskich bajek pisała Adela Kuik-Kalinowska w materiałach pokonferencyjnych[15] wydanych w 2016 r. po konferencji naukowej „Bajki, podania i legendy kaszubskie – dawniej i dziś”.

---

[13] Zob. *Wstęp*, [w:] *Zaklęta stegna bajki kaszubskie*, Gdańsk 1985, s. 7.

[14] J. Drzeżdżon, *Baśnie* / Jón Drzéżdżón, *Brawãdë*, Gdańsk 2012, s. 5–6.

[15] A. Kuik-Kalinowska, *Literackie pierwowzory kaszubskich bajek. Wprowadzenie do problematyki*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie – dawniej i dziś. Materiały pokonferencyjne*, red. D-V. Pazdjerski, Wejherowo 2016, s. 71–84.

Motyw drogi w legendach Jerzego Sampa

Jerzy Samp w swojej drodze naukowej dużo razy pochylał się nad fantastycznymi opowieściami z Kaszub i Pomorza. Początkowo jako zbieracz opowieści ludowych, później redaktor naukowy wydawanych zbiorów bajek i legend, wreszcie jako autor. Jego pole zainteresowań stanowiło Pomorze, a szczególnie Gdańsk. Różne historie związane z poszczególnymi miejscami, budynkami czy postaciami miasta mają charakter zarówno baśniowy, jak i legendarny. Autor wykorzystał znane mu wcześniej historie i opracował je w literacki sposób. Często jednak w jednej jednostce (w jednym tekście) zamieścił wiele różnych wątków, wprowadził mini-legendy, wyjaśniające poboczne historie, co zaciemnia treść autorskiej legendy. Biorąc motywy z podań ludowych oraz baśni, Samp stworzył całkowicie nową jakość: legendę autorską z elementami baśni, częstokroć nasyconą dydaktyzmem.

Podstawę rozważań stanowi kaszubskojęzyczna publikacja legend gdańskich Jerzego Sampa: *Gduńsk. Basniowô stolëca Kaszub* wydana przez ZKP w 2016 roku. Przekładu na język kaszubski dokonał Grzegorz Schramke. Składa się na nią 46 krótkich utworów prozatorskich. Są to legendy autorskie. Twórca w sposób selektywny nawiązuje do postaci świętych, np. św. Wojciecha i jego misji chrystianizacyjnej do Prusów, ważnych wydarzeń w historii Kaszub i Gdańska, np. rzezi Gdańska z 1308 roku, wyjaśnia pochodzenie nazw geograficznych, charakterystycznych budynków, np. płaskiej wieży kościoła Mariackiego w Gdańsku. Opowieści ubarwione są fantastycznymi wydarzeniami, postaciami z mitologii kaszubskiej, np. pojawiają się stolemy. Twórca wykorzystuje postaci i wydarzenia z bajek ludowych, ubogaca je i łączy kilka wątków w jednym utworze.

Autor wykorzystał doświadczenia zebrane przy pracy nad książką *Legendy gdańskie. Baśnie, podania i przypowieści* wydaną w 1992 roku przez Oficynę wydawniczą Graf z przepięknymi ilustracjami Wawrzyńca Sampa. Zaletą tej publikacji jest wstęp autorski, w którym gdański bajkopisarz szczegółowo omawia zakres zamieszczonych w zbiorze utworów. W podanym zbiorze znajdują się utwory Jerzego Sampa oraz innych pisarzy kaszubskich, np. Leona Heyke, Alojzego Nagla, Franciszka Sędzickiego, Zuzanny Rabskiej, Hanny Zdzitowieckiej, Władysława Łęgi.

W publikacji *Gduńsk. Basniowô stolëca Kaszub* znalazły się m. in. przeredagowane legendy i podania z pozycji z 1992 roku. W kilku przypadkach twórca zmienił również tytuły utworów, np.: *Stolemowe dary* otrzymały tytuł *Òdwiedzënë stolema Tulpacza*.

W legendzie *Òdwiedzënë stolema Tulpacza* tytułowy stolem nosi imię Tulpacz. Już samo imię jako znaczące odsyła do jakiegoś echa wyrazu „tułacz". Zgodnie z legendą stolemy opuściły pomorską ziemię po nieroztropnej zabawie młodego stolema Pachołka i udały się do dalekiej Skandynawii. Było ich jednak coraz mniej, w końcu pozostał jeden.

Wreszcie ostatni ze swego rodu wraca z dalekiej Skandynawii do Gdańska. Jest to dla niego powrót do kraju, w którym żyli kiedyś jego przodkowie. Stęsknił się za ludźmi: „Jô jem sã stęsknił za lëdzama i kùńc kùńców jem pòrzucył mòjã skandinawską pùstkòwniã. Nawetka ni môta pòjãcô, jak smãtny je kawel òstatnégò stolema!" – opowiadał mistrzowi Baltazarowi, odpowiedzialnemu za budowę Kościoła Mariackiego. Jest przekonany, że gdańszczanie przygotowali dla niego stołek – była to nieukończona wieża świątyni. Do dzisiaj wieża ta posiada charakterystyczne, jakby nieukończone zwieńczenie. Stolem zostawił podarki i opuścił miasto. Już nigdy nie wrócił. Czytelnik może domyślać się, że Tulpôcz udał się w dalszą tułaczkę.

Bohaterowie legend gdańskich Jerzego Sampa odbywają podróże związane z ich planami, profesją czy zadaniem. W czasie drogi spotykają ich różne przygody. Często stają też przed wyborem właściwej drogi – zdanie się na los niejednokroć prowadzi na manowce. Taką sytuację szczególnie generują skrzyżowania w ciemnym lesie. Jednak jak to w baśniach bywa, finał okazuje się szczęśliwy. Z taką historią spotykamy się w legendzie *Dobri nocë pòd Matarnią*, kiedy bohater wybiera złą drogę: „Zarô za Wrzeszczã cygnął sã bór i kawalérowi drãgò bëło rozsądzëc, jak jic dali, czej dowanożił w smrokù do rozchódnëch drogów. I wej wëbrôł lëchò i zamiast jic w starnã Matarnie, pòspiewôł tam, gdze bëła slédnô w òkòlim gduńskô wies"[16]. Jednakże w starciu z Maniewidem wykazuje się sprytem i wychodzi cało z opresji. Pomoc dobrych ludzi z Diabełkowa sprawiła, że kawaler wrócił cało z grzęzawiska, a wcześniejsza przygoda kończy się happy endem. Młody bierze ślub z córką rodziny wybawców i osiedlają się na przedmieściu Wrzeszcza, które z czasem przyjmuje nazwę „Janiółczi".

W opowieści *Tcza, môłpa i kòstczi* młody Wacek również wybrał niewłaściwą drogę. W jego przypadku jednak wybór dotyczył dalszej drogi życiowej. Już jako młody chłopiec różnił się od swoich rówieśników, nie szanował tradycji ani wiary, ciągnęło go do zbytków, zabawy, chciał opuścić rodzinną wieś, ruszyć w świat. Rozpowiadał, że człowiek pochodzi od małpy. W dorosłym życiu podczas podróży z towarem do Gdańska coś go opętało, że nie posłuchał dobrych rad stryja: „Kùsy Pùstk równak wstąpił we Waca”[17]. Podobnie jak syn marnotrawny stracił wszystko, co miał. W karczmie „Pod wiecznym Żydem” przegrał zarobione pieniądze, wóz i konie. Zaczęło go gryźć sumienie. Osamotniony, bez niedawnych kompanów od kielicha i gry w kostki, patrząc na obrazek Madonny z małym synkiem na kolanach oraz smutną małpkę przywiązaną do ogrodzenia doznał przebudzenia. Grafikę Madonny uprosił od Trudy, służącej w karczmie, która jako jedyna wspomogła go, gdy wszystko stracił. Resztę życia młody człowiek przepracował przy wywożeniu nieczystości z klasztoru gdańskich dominikanów. Gdy wrócił do rodzinnej wsi, nikt go tam nie poznał. Żywota dokonał w przytułku dla bezdomnych i chorych im. Św. Łazarza, przez resztę życia służąc innym. Jerzy Samp jednak nie byłby sobą, gdyby nie powiązał tej historii z obrazem Albrechta Dürera, znajdującym się gdańskim muzeum. Wyraźny wymiar dydaktyczny tej opowiastki, która daje wskazówki, jak w życiu postępować, przemiana bohatera – nawet jeśli wybrało się złą drogę, zawsze można się nawrócić, stać się uczciwym człowiekiem – wskazuje na wartości, które są ważne w życiu człowieka. Wybór drogi życiowej decyduje o dalszym losie każdego bohatera.

---

[16] *Dobri nocë pòd Matarnią*, [w:] J. Samp, *Gduńsk. Basniowô stolëca Kaszëb*, skaszëbił Grégór Schramke, Gduńsk 2016, s. 92.

Z inną sytuacją mamy do czynienia w legendzie *Kãpa Swarożëca.* Jej bohater Święty Wojciech wyrusza jako misjonarz z dalekiego Rzymu do kraju pogańskich Prusów: „…pùscył sã òn w rézã na zberk chrzescëjóńsczégò swiata, w daleczné stronë, co leżałë na nordã òd jegò tatczany zemi”[18]. Jego cel to niesienie Ewangelii niewierzącym, nawrócenie i ochrzczenie ludzi nieznających Chrystusa: „je nót nawracac plemiona, do jaczich nie docarło Bòżé Słowò”[19], „Jakno skrómny misjonôrz chcôł tam, westrzód pògańsczich Prësów, głosëc ewanieliã”[20]. Po drodze zatrzymuje się na dzisiejszym Wzgórzu św. Wojciecha, zwanym pierwotnie U Dębu, gdzie spotykali się mieszkańcy składający ofiary Swarożycowi. Misjonarz naucza i chrzci mieszkających tam ludzi. Legenda obfituje w cuda – miedziany pieniążek, zwany wdowim groszem, Wojciech zamienia w złotą monetę. Później praski biskup dociera również do jednego z książąt pomorskich, jeszcze poganina i za sprawą kolejnego cudu – dawne wody zamieniają się w suchy ląd – ów książę przyjmuje chrzest wraz ze swoim ludem. Kępa Swarożyca to w legendzie dzisiejsza Swarzewska Kępa. Biskup wyruszył w dalszą drogę, dotarł do kraju pogańskich Prusów, gdzie poniósł śmierć męczeńską. Ciało męczennika wykupił Bolesław Chrobry i złożył w świątyni gnieźnieńskiej. Szalę wykupu przeważyła ofiara biednej wdowy, jedna moneta, którą wcześniej Wojciech przemienił w złotą.

---

[17] *Tcza, môłpa i kòstczi*, [w:] J. Samp, *Gduńsk. Basniowô…,* s. 172.

[18] *Kãpa Swarożëca*, [w:] J. Samp, *Gduńsk. Basniowô…,* s. 15–16.

[19] Tamże, s. 15.

[20] Tamże, s.16.

W przedstawionej legendzie droga Wojciecha wiedzie ku męczeńskiej śmierci. Jest to pewnego rodzaju kontynuacja tradycyjnych legend o świętych znanych ze *Złotej legendy* Jakuba de Voragine'a. Samp wykorzystał popularne wątki dotyczące dziejów św. Wojciecha, osadził je w realiach gdańskich.

Podsumowanie

Biorąc motywy z podań ludowych oraz baśni, Samp stworzył nową jakość: legendę autorską z elementami baśni, częstokroć nasyconą dydaktyzmem. Otwarta kompozycja pozwala na wplatanie różnych wątków związanych terytorialnie z opisywanymi miejscami.

W utworach Jerzego Sampa znajdują się/występują motywy baśniowe i legendarne, które przeplatają się wzajemnie. Wyróżniają się poważnym charakterem. Służą wyjaśnianiu pewnych zjawisk w świecie, zwłaszcza w Gdańsku, jego okolicach, a szerzej w basenie Morza Bałtyckiego. Możemy poznać baśniowe pochodzenie/wyjaśnienie nazw konkretnych osiedli, ulic, budynków, zabytków, związki znanych postaci z Gdańskiem. Jednocześnie teksty te, zgodnie z konwencją wskazanych gatunków literackich, charakteryzują się dużą dawką dydaktyzmu.

Występuje w nich motyw drogi, ale nie zawsze jest on nadrzędny w stosunku do zaplanowanego celu. Bohaterowie pokonują pewien odcinek, pewną trasę, przemieszczają się w przestrzeni zarówno miasta i jego okolic, jak i szerszego terytorium, m.in. basenu Morza Bałtyckiego. Jerzy Samp jest także autorem zbioru *Mitopeje pobrzeża Bałtyku*, w którym zastanawia się nad wspólną mitologią mieszkańców ziem nadbałtyckich. W przemieszczaniu się bohaterowie korzystają z różnych dróg i środków poruszania się. Szczególnie niebezpieczne są skrzyżowania, mylny wybór kierunku rodzi poważne konsekwencje, może wiązać się nawet z utratą życia. Na tej drodze spotkać można postacie z demonologii kaszubskiej, m.in. Purtka, Maniewida.

Inny wymiar ma szukanie swojej drogi życiowej, kierowanie sobą, próba szukania swojego szczęścia. Wypaczone pojęcie tej przyszłości, nieliczenie się z realiami prawdziwego życia, nieliczenie się z tradycją, wiarą, prowadzi do zatraty. Jednak Sampowe legendy znajdują rozwiązanie problemów tożsamościowych w nawróceniu, rozumianym jako służba innemu, jako wyrzeczenie się egoistycznych zachcianek, czy nawet naukowych nowinek.

Droga nierozerwalnie kieruje nasze myśli ku podróży, ku wędrówce. Wędrówka pełni w życiu kilka funkcji, zarówno w sensie dosłownym – poznawanie nowego, nieznanego, nienazwanego, jak i w metaforycznym – poznawanie siebie, swoich słabości i mocnych stron. Pozwala na poznanie i zrozumienie otaczającej rzeczywistości, na znalezienie swojego miejsca w świecie, nieważne, czy to będzie mała wieś, czy duże miasto. Kształtuje system wartości, pozwala naprawić błędy. Motyw drogi/podróży w Sampowych legendach jest tego najlepszym odzwierciedleniem.

Bibliografia:

Wydawnictwa zwarte

Bajarz kaszubski. Bajki z „Gryfa" (1908–1912), oprac. i wstęp J. Borzyszkowski, MPiMK-P oraz IK, Wejherowo–Gdańsk 2005.

Bajki i baśnie, [w:] *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, red. C. Obracht-Prondzyński, IK, Gdańsk 2020, s. 36–38.

Drzeżdżon J., *Baśnie*, Jón Drzéżdżón, *Brawãdë*, ZKP, Gdańsk 2012.

Kuik-Kalinowska A., *Literackie pierwowzory kaszubskich bajek. Wprowadzenie do problematyki*, [w:] *Bajki, legendy i podania kaszubskie – dawniej i dziś. Materiały pokonferencyjne*, red. D-V. Pazdjerski, Nadbałtyckie Centrum Kultury, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki kaszubsko-Pomorskiej, Wejherowo 2016.

Legendy Kaszubów i Pomorzan, [w:] *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, s. 316–317.

Samp J., *Zaklęta stegna. Bajki kaszubskie*, ZKP, Gdańsk 1985.

Samp J., *Gduńsk. Basniowô stolëca Kaszëb*, skaszëbił G. Schramke, ZKP, Gduńsk 2026.

Słownik terminów literackich, red. J. Sławiński, Ossolineum, Wrocław 1988.

Wróblewska V., *Słownik polskiej bajki ludowej*, t.1–3, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2018.

Netografia

Bajka: https://sjp.pwn.pl/
Baśń: https://sjp.pwn.pl/
Droga: https://sjp.pwn.pl/
Droga: https://bajka.umk.pl/
Legenda: https://sjp.pwn.pl/
Motyw: https://sjp.pwn.pl/
Podanie: https://sjp.pwn.pl/
Topos: https://sjp.pwn.pl/

Anna Cupa
Uniwersytet Gdański

Tradycja i nowoczesność imionoznawstwa kaszubskiego. Antroponimy w podręczniku do nauki języka kaszubskiego *W jantarowi krôjnie*

Tradition and modernity in kashubian name studies. Anthroponyms in the kashubian language textbook *W jantarowi krôjnie*

ABSTRAKT:

W podręczniku *W jantarowi krôjnie* zbadano około 400 haseł z grupy antroponimów. Najpopularniejsze imiona w podręczniku to *Ana, Sławina, Werónika* i *Marta*, a też *Jón*, *Tomôsz* i *Jack*. Są to imiona o zróżnicowanym pochodzeniu, jednak wszystkie, oprócz Sławiny, złączone z kalendarzem liturgicznym Kościoła Katolickiego. Oprócz ich popularyzacji, ważne jest też ich znaczenie z perspektywy możliwości zapisywania swojego imienia i nazwiska w oficjalnych dokumentach w Polsce.

SŁOWA KLUCZOWE:

podręcznik, nazwy własne, antroponimy, imiona kaszubskie

ABSTRACT:

In the textbook *W jantarowi krôjnie* approximately 400 anthroponym entries were examined. The most popular names in the textbook are Ana, Sławina, Werónika, and Marta, as well as Jón, Tomôsz, and Jack. These names have diverse origins, but all, except Sławina, are associated with the liturgical calendar of the Catholic Church. Besides their popularization, their significance in terms of the ability to record one's name and surname in official documents in Poland is also important.

KEY WORDS:

textbook, proper names, anthroponyms, Kashubian names

Nazwy własne nazywane są przez Zofię Kaletę „bogactwem każdego narodu”[1]. Niosą one ze sobą wiedzę o historii, kulturze, krajobrazie, a nawet uczuciach członków danej społeczności narodowej. Stanisław Gajda nazywa to „narodowokulturowym komponentem znaczenia nazw własnych”, w których naród przechowuje wiedzę o tożsamości[2]. Na Kaszubach badaniem nazw własnych zajmowali się w szczególności Edward Breza[3] i Marek Cybulski[4]. Ten ostatni, badając toponimy, zwracał uwagę, że dają one Kaszubom poczucie wspólnoty i dumy z przynależności do lokalnej społeczności. Jeszcze dalej szły wyniki analizy nazw przedsiębiorstw i firm na Kaszubach. Najczęściej nawiązują one do kultury kaszubskiej i języka, a w związku z tym, pokazują modę na wszystko, co jest regionalne i związane z tożsamością kaszubską[5]. Ciekawym wydaje się zatem zagadnienie i pytanie czy podobnie jest z imionami na Kaszubach?

Przyjrzymy się tutaj antroponimom, a w szczególności imionom w wydanym w 2015 roku podręczniku do nauki języka kaszubskiego *W jantarowi krôjnie* autorstwa Elżbiety Pryczkowskiej i Jadwigi Hewelt. Był on przeznaczony do wykorzystania w gimnazjum. Jednak po zmianach reformy oświatowej, został dopuszczony do nauczania w siódmej i ósmej klasie szkoły podstawowej.

Jego treść jest zgodna z obowiązującą obecnie podstawą programową[6]. Wydanie podręcznika spotkało się z wieloma pozytywnymi opiniami i komentarzami. Chwalono go za nowoczesne spojrzenie na kaszubszczyznę, za pokazanie dzisiejszych spraw, które są bliskie młodemu człowiekowi[7]. Dłuższą analizę tego podręcznika podjęła w 2017 r. Adela Kożyczkowska, która wspólnie z gronem naukowców w ramach projektu naukowo-dydaktycznego *Dzieci i młodzież na pograniczu kultur. Inspiracje kaszubskie* zbadała wszystkie dostępne wówczas podręczniki do nauki języka kaszubskiego. Wnioski zostały ujęte w książce *Teoretyczne konteksty edukacji kaszubskiej z programem nauczania.* Tak Adela Kożyczkowska ocenia tam podręcznik *W jantarowi krôjnie*:

---

[1] Z. Kaleta, *Teoria nazw własnych,* [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków 1998, s. 15.

[2] S. Gajda, *Narodowokulturowy komponent znaczenia nazw własnych w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, [w:] *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej*, red. E. Homa, Szczecin 1988, s. 45.

[3] E. Breza, *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*, t. I–IV; *Standaryzowane imiona kaszubskie*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégo Jôzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, 2008, s. 98–109 i in.

[4] M. Cybulski, *Rola nazw własnych w kształtowaniu kaszubskiej tożsamości etniczno-regionalnej. Wybrane zagadnienia*, Gdańsk 2019.

[5] Tamże, s. 87–103.

[6] Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. 2017, poz. 356).

> Podręcznik Elżbiety Pryczkowskiej i Jadwigi Hewelt buduje obraz kaszubskiego świata społecznego jako tego, co się przeżywa w teraźniejszej codzienności. Podręcznik stara się być „lekkim" i „atrakcyjnym", i próbuje wpisać się w poetykę oraz popkulturę młodego człowieka. W tym sensie podręcznik próbuje jawić się „jako możliwy świat młodych Kaszubów".[8]

Kożyczkowska zwraca też uwagę na to, że treść i struktura podręcznika, a także dobrane w nim ćwiczenia podobne są do podręczników do nauki języków obcych, które wydawane są w Polsce[9]. Dowodem tego jest nacisk na współczesność i kulturę popularną, a także liczne ćwiczenia skoncentrowane na doskonaleniu sprawności językowej ucznia. Temu celowi może też służyć dobór imion, tak postaci czytanek i ćwiczeń, bohaterów bajek i legend, jak realnych postaci, które zostały pokazane w książce. Żeby przyjrzeć się temu zagadnieniu, zbadano około 400 haseł z grupy antroponimów, które znalazły się w omawianym podręczniku[10].

Kaszubskie imiona, czyli jakie?

Pierwszeństwo, jeśli chodzi o badanie i systematyzowanie imion na Kaszubach ma profesor Edward Breza. Przez wiele lat publikował on tę wiedzę w naukowych i społecznych czasopismach[11]. Podsumowaniem jego pracy było w 2008 r. przygotowanie i opublikowanie przez Radę Języka Kaszubskiego spisu imion kaszubskich, razem z naukowym uzasadnieniem[12]. Zestawienie prezentuje najczęściej używane na Kaszubach imiona w polskiej wersji językowej i proponuje do nich odpowiedniki kaszubskie, oficjalne i zdrobniałe. Katalog imion był odpowiedzią na możliwości prawne wpisywania imion i nazwisk po kaszubsku w oficjalnych dokumentach w Polsce, które dała Kaszubom ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz języku regionalnym z 2005 r. Kaszubi jednak nie mają swoich osobnych imion. Część z nich są to skrócone formy imion niemieckich, jak Aleks albo Franc, a pozostałe to „imiona używane w Polsce i skaszubione przez ludność kaszubską w codziennych rozmowach”[13]. Nadawane przez Kaszubów imiona są genetycznie zróżnicowanego pochodzenia: słowiańskiego, germańskiego, hebrajskiego i romańskiego, a najczęściej zespolone są kalendarzem liturgicznym Kościoła Katolickiego, z powodu religijności Kaszubów. Od drugiej połowy XX w. zaczęła się jednak na Kaszubach moda na dawanie tzw. imion kaszubskich typu Damroka, Sambor, Barnim. E. Breza podejmował starania wytłumaczenia tej kategorii imion. Tak o tym pisze w „Biuletynie Rady Języka Kaszubskiego”:

---

[7] J. Dosz, *Żukowo. Promowano podręczniki do nauki kaszubskiego i historii regionu*, https://kartuzy.info/artykul/zukowo-promowano-podreczniki-n803115 [25.08.2025].

[8] A. Kożyczkowska, *Kaszubska edukacja kulturowa. Konteksty pedagogiczne*, [w:] *Teoretyczne konteksty edukacji kaszubskiej z programem nauczania,* A. Kożyczkowska, H. Makurat, R. Mistarz, T. Rembalski, Gdynia 2017, s. 10.

[9] Tamże.

[10] Wëniczi robòtë bëłë pòkôzóné w licencjacczim dokazu pt. *Antropònimë w ùczbòwnikù do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka „W jantarowi krôjnie". Dzél I* Elżbiétë Prëczkòwsczi i Jadwidżi Héwelt, jaczi pòwstôł na Gdańsczim Ùniwersytece w 2018 rokù.

> Westrzód karna Kaszëbów i Pòmòrzanów czãsto są czëc głosë, że Pòmòrzanowie mùszelëbë dawac dzecóm pòmòrsczé miona czë dokładno gôdając: kaszëbsczé miona. Równak ti, chtërny taczé zdania wëpòwiôdają, nie próbùją pòdac taczich mión. Temù mòże chòdzëc ò miona, jaczé kaszëbsczi pisarze, ùsôdzcë i dzejarze dôwalë i dôwają swòjim dzecóm czë téż ò miona pòmòrsczich ksyżëców[14].

Współcześnie, jeśli chodzi o imiona kaszubskie, daje się zauważyć, że w niektórych rodzinach, zwłaszcza inteligencji kaszubskiej, nadawane są dzieciom imiona typu: *Damroka, Sławina, Witosława, Miłosława, Sambor, Barnim* albo *Warcisław*. W większości są to po prostu imiona pochodzenia słowiańskiego, nazywane przez Brezę „dziedzictwem prasłowiańskim”.

---

[11] Òb. „Pomerania”, 1986, nr 4, s. 21–22; 1987, nr 9, s. 13–14; 1988, nr 5, s. 43; 1989, nr 2, s. 34–35.

[12] *Ùchwôlënk Nr 4/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrã A a téż jich zdrobnieniów, Ùchwôlënk Nr 5/RJK/08 z dn. 13.06.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë B – E a téż jich zdrobnieniów, Ùchwôlënk Nr 6/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë F – Ż a téż jich zdrobnieniów,* „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego / Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, 2008, s. 31–73.

[13] É. Bréza, *Sztandarizowóné kaszëbsczé miona*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, 2008, s. 103.

[14] Tamże, s. 101.

Według portalu dane.gov.pl, gdzie gromadzi się imiona według rejestru Pesel w Polsce, do połowy 2025 roku w Polsce było 26 Sławin, 66 Witosław, 22 Damroki i 45 Miłek. Wśród imion męskich 1269 razy pojawia się Jaromir, 19 razy Barnim, 3 razy Mestwin i 2 razy Świętopełk[15]. Liczby te świadczą o stosunkowo małej popularności tak zwanych imion kaszubskich w Polsce.

Trzeba zaznaczyć, że imię jest najbardziej podstawową częścią systemu nazywania człowieka. W przeciwieństwie do nazwiska jest ono indywidualną nazwą człowieka, bo nazwisko służy nazywaniu całej rodziny i jest dziedziczone. Jest też mocniejsze i ciągłe niż nazwisko, które jest często przyjmowane na określony czas i znane tylko w określonym środowisku. Maria Malec tak definiuje to pojęcie: „Imię można wstępnie zdefiniować jako osobową nazwę własną, którą dziecko otrzymuje z woli rodziców lub opiekunów. Jest ono nadawane przez osobę do tego upoważnioną mocą sprawowanej funkcji w akcie o charakterze religijnym (chrzest) lub administracyjnym”[16].

Rodzice albo opiekunowie nadają imiona swoim dzieciom z będącego w danym języku zestawu imion. Jedne z nich wybierane są świadomie i niosą za sobą głębsze przesłanie i życzenia dla dziecka, inne po prostu idą za modą albo przypadkiem. Badacze wśród motywów nadawania imion podają: tradycję rodzinną; popularność imienia; podobieństwo do postaci historycznych, współczesnych bądź literackich; związek imienia z dniem urodzenia; kryterium estetyczne; kult świętych albo też wiarę w wartości ochronne imienia[17]. Należy też dodać, że z imieniem związana jest ekspresja i uczuciowe nastawienie. M. Malec za Anną Kamieńską podkreśla, że imię jest pierwsze przed nazwiskiem i jest indywidualną nazwą człowieka: „Człowiek na ogół nie utożsamia się ze swoim nazwiskiem. Człowiek jest zawarty w imieniu. Pierwsze poznanie swojego ja – to imię”[18].

---

[15] https://dane.gov.pl/pl/dataset/219,imiona-nadawane-dzieciom-w-polsce [31.07.2025]

[16] M. Malec, *Nazwy indywidualne*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, s. 97.

[17] A. Cieślikowa, *Społeczny i kulturowy aspekt nadawania nowych imion w Polsce*, [w:] *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej*, s.183.

[18] M. Malec, *Nazwy indywidualne*, s. 98.

Kaszubskie imiona w podręczniku

W podręczniku *W jantarowi krôjnie* 278 razy pojawiają się imiona, które występują bez nazwisk. Najciekawsza wydaje się analiza imion użytych w czytankach, dialogach i ćwiczeniach. Pokazuje ona świadomy wybór autorek podręcznika do promowania pewnych imion, a innych pomijania. Mamy tutaj 40 imion żeńskich i 30 imion męskich.

Analizując imiona żeńskie, to najczęściej w czytankach, dialogach i ćwiczeniach użyte jest imię *Ana* z jej zdrobniałą formą *Aneczka*, bo pokazuje się aż 15 razy. O jeden raz mniej pojawia się imię *Sławina*, która jest główną bohaterką podręcznika. Dalej po 10 razy widzimy imię *Marta* i po 9 razy *Werónka*. Są to najpopularniejsze imiona z tej książki. Później po 6 razy wymienione jest imię *Natalia*, po 5 razy *Miłka* i *Mónika* i po 4 razy *Marcelina*, *Julka* i *Grétka*. Po trzy razy notujemy imiona: *Iga*, *Emila/Emilia*, *Patricja*, *Joanna/Asza*, *Alicja*, a po 2 razy *Ewa/Jewka*, *Janka*, *Klara*, *Òla*, *Agnesa/Agnieszka*. Tylko raz w czytankach, dialogach i ćwiczeniach użyte są imiona: *Agata, Beata, Bernadka, Dalia, Damroka, Iza, Jola, Justina, Kamila, Katarzëna, Klaudia, Léna, Lucyna, Magda, Maria, Marzena, Òliwia, Teresa, Wiktoria, Wioletta, Zosza.*

Wśród imion męskich najczęściej używanym jest *Jónk/Jan/Janek* i *Tómk/Tomek*, które notowane są po 20 razy. 14 notowań ma *Jónk*, 5 razy pojawia się *Jan*, 1 raz *Janek*, 19 razy *Tómk* i 1 raz *Tomek*. Są to najpopularniejsze imiona użyte w czytankach, dialogach i ćwiczeniach w podręczniku *W jantarowi krôjnie*. Dość częstym jest też *Jack*, który pokazuje się 16 razy. W różnych formach, też 7 razy, notujemy imię *Stanisłôw/Staszk/Stach*. Po 4 razy wymienione są imiona: *Barnim, Jaromir, Józk/Józef, Melchiór/Melchior, Szëmón/Szimón*. Dalej, trzy odnotowania imion: *Karól, Robert i Tónk/Antónk* i po dwa: *Adóm/Jadam, Damian, Henrik, Janusz, Kacper, Môrcën, Patrik, Sztefk, Grzes/Grzegorz*. Tylko jeden raz występuje imię: *Aùgùst, Dark, Dionizy, Franc, Gerat, Jakùb, Julian, Pioter, Swiãtopôłk.*

Podsumowując, najpopularniejsze imiona w podręczniku to *Ana, Sławina, Werónika* i *Marta*, a też *Jón*, *Tomôsz* i *Jack.* Są to imiona o zróżnicowanym pochodzeniu, jednak wszystkie, oprócz Sławiny, złączone z kalendarzem liturgicznym Kościoła Katolickiego. Potwierdza to ocenę znawcy imion, prof. E. Brezy, że wśród Kaszubów najczęściej nadawane są imiona katolickie[19]. Ich popularność wśród społeczności kaszubskiej, autorki przeniosły na karty podręcznika. Omawiana książka tylko w małym stopniu podąża za modą dawania tzw. imion kaszubskich. E. Breza nazywa takimi imionami te, „jaczé kaszëbsczi pisarze, ùsôdzcë i dzejarze dôwalë i dôwają swòjim dzecóm czë téż miona pòmòrsczich ksyżëców”[20]. Są to najczęściej imiona słowiańskiego pochodzenia. Do takich w podręczniku należą: *Sławina, Miłka, Barnim, Jaromir i Swiãtopôłk*. Najczęściej z nich, bo aż 14 razy pojawia się *Sławina* i 5 razy *Miłka*. Z męskich imion kaszubskich 4 razy pojawia się *Barnim* i *Jaromir* i raz *Swiãtopôłk*. Użycie tych imion, choć nienachalne, może zaciekawić ucznia ich brzmieniem, estetyką i pochodzeniem. Taka była właśnie motywacja autorek podręcznika, które tak to tłumaczyły:

> Na zôczątkù bëło zastanowienié, czë te pòstacje mają miec swòje miona czë wëmëszloné. Wëbrónô òsta ùdba, żebë nadac jima miona pòchòdzącé òd kaszëbsczich ksążãt, temù żebë stałë sã òne blëższé młodzëznie. Żebë téż dałë do mëszleniô, czemù te miona są tak jinszé òd tëch, chtërne më terô spòtikómë na Kaszëbach. Mia jem téż taczé zapëtania òd swòjich ùczniów i bëła to leżnosc do wëjasnieniégò. Je sã nad czim zastanawiac[21].

Ta motywacja wpisuje się w różnorodne trendy nadawania imion w Polsce. Podobna jest też do mody ojczystych imion w XIX wieku, która panowała wśród społeczności polskiej, aby podkreślić i utrzymać tożsamość polską podczas zaborów[22]. Podobnie Kaszubi chcą podkreślić swoją wyjątkowość i przywiązanie do ojczyzny, nadając imiona historyczne, które nawiązują do historii swoich książąt. Użycie tych imion w podręczniku może pozytywnie wpływać na ich popularyzację wśród społeczności kaszubskiej. A. Cieślikowa zwraca uwagę na to, że filmowe bądź literackie wzorce mają ogromny wpływ na trendy nadawania imion wśród ludzi[23]. Jest więc szansa, że uczniowie, którzy zapoznają się z imionami kaszubskimi w szkole, a będą się one im podobały i pozytywnie kojarzyły, wybiorą takie imiona dla swoich dzieci.

---

[19] É. Bréza, *Sztandarizowóné kaszëbscé miona*, s. 101–102.
[20] Tamże, s. 101.
[21] Kôrbionka z Elżbiétą Prëczkòwską z dnia 28.05.2018.
[22] A. Cieślikowa, *Społeczny i kulturowy…,* s. 183.
[23] Tamże.

Bezbłędny zapis imienia

Znaczenie wykorzystanych w podręczniku imion jest bardzo ważne. Oprócz ich popularyzacji, ważne jest też z perspektywy możliwości zapisywania swojego imienia i nazwiska w oficjalnych dokumentach w Polsce[24]. Dlatego tak ważny jest bezbłędny zapis imion. Dotychczas jedynym wzorem tego zapisu jest opublikowany w „Biuletynie Rady Języka Kaszubskiego" z 2008 r. spis imion kaszubskich. Należy jednak dodać, że Rada jedynie proponuje użycie takich form imion, a ich indywidualny zapis zależy zawsze od użytkownika[25]. W podręczniku *W jantarowi krôjnie* ujawnia się spora różnorodność form tego zapisu. Część imion jest zapisana zgodnie z propozycjami RJK, a inne są pisane według propozycji samych autorek. Więcej różnic między użytymi w podręczniku imionami a propozycjami RJK widać wśród imion żeńskich, a mniej wśród męskich. Wśród form żeńskich zauważalna jest tendencja autorek, aby nie zmieniać polskich form imion zakończonych na -a kaszubską literą – ô, którą proponuje RJK. Przykładem mogą być tu: *Natalia – Nataliô, Patricja – Patricjô, Alicja – Alicjô, Klaudia – Klaudiô, Òliwia – Òlëwiô*. W niektórych imionach E. Pryczkowska i J. Hewelt pomijają też pochylenie dźwięku „e", więc zamiast proponowanych przez RJK imion *Émila, Éwa, Agnésa*, mamy w podręczniku *Emila, Ewa, Agnesa*.

Z pośród imion męskich najbardziej zauważalne jest ciągłe używanie imienia *Jan* zamiast *Jón* i podobnie *Adam* zamiast *Adóm*, *Damian* zamiast *Damión* i *Julian* zamiast *Julión*. Użycie końcówki *-an* zamiast *-ón* stoi w opozycji do zasady proponowanej przez prof. E. Brezę, który w Biuletynie RJK pisze: „geneticzné przërostczi -an, nôczãscy pòchòdzący z łac. -anus abò -ianus i téż -on òddôwô sã jakno -ón"[26], a wśród rozmaitych przykładów podaje m.in. *Damian* > *Damión*, *Julian* > *Julión*. Nieużycie tej końcówki nie jest jednak konsekwentne, bo np. wykorzystane jest w tłumaczeniu na kaszubski imienia artysty dźwiękowego z przedstawienia o Remusie, który zapisany jest na s. 182 i 184 jako Adrión Jerzi Amrugiewicz. Dowolność użycia zróżnicowanych form imion w podręczniku jest zauważalna również, kiedy spojrzymy na imiona i nazwiska osób, które pojawiają się na kartach podręcznika. Na przykład na s. 164 w *Galerie ùsôdzców kaszëbsczich spiéwów* zapisany jest *Adam Hébel*, a na s. 184 w czytance w kabarecie kaszubskim ten sam człowiek zapisany jest jako *Adóm Hébel*. Podobnie twórca scenariuszy Piepka, raz jest zapisany jako *Mirosław* (s.176) a raz *Mirosłôw* (s.177). Taka niekonsekwencja może mylić uczniów, którzy nie będą wiedzieli, która wersja imienia jest poprawna.

---

[24] Taką mòżlëwòtã dôwô ùstôw ò nôrodnëch i etnicznëch miészëznach, a téż regionalnym jãzëkù z 2005 r. Kòżdën 18 lat stôri człowiek mòże ùrzãdowò zmienic swòje miono i nôzwëskò na pisóné w kaszëbsczim jãzëkù.

[25] *Ùchwôlënk Nr 4/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrã A a téż jich zdrobni*eniów, *Ùchwôlënk Nr 5/RJK/08 z dn. 13.06.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë B – E, a téż jich zdrobnieniów*, *Ùchwôlënk Nr 6/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë F – Ż a téż jich zdrobnieniów*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego / Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka", 2008, s. 31–73.

[26] É. Bréza, *Sztandarizowóné kaszëbsczé miona*, s. 107.

Jak uczyć o tym w szkole

Dotychczas w urzędowo przyjętych podstawach programowych do nauczania języka kaszubskiego ani w innych opracowaniach nikt nie zwrócił uwagi na znaczenie i rolę antroponimów i w całości nazw własnych w nauce języka kaszubskiego. Można to tłumaczyć też pomijaniem tej tematyki w szkolnych programach nauczania języka polskiego[27]. W większości odniesień do onomastyki nauczyciel może się jedynie domyślać i to od jego kreatywności zależy jak zaprezentuje uczniom wiedzę o nazwach własnych i jak ją wykorzysta do nauki języka i kultury.

Problemem w opisaniu problemu jak uczyć kaszubskich nazw własnych i ogólnie języka kaszubskiego jest brak rozstrzygnięcia czy kaszubski uczony jest w szkole jako język ojczysty czy jako język obcy. Coraz częściej można jednak zauważyć, że w praktyce nauczycielskiej, dominuje ta druga forma bądź forma pośrednia. Dzieci stykają się z językiem kaszubskim często dopiero w szkole, bo w rodzinach już tylko od czasu do czasu mówi się po kaszubsku. Jednak jeszcze przed przyjściem do szkoły, dziecko ma szansę spotkać się z językiem kaszubskim i nazwami własnymi w życiu publicznym. Podróżując po Kaszubach, każdy zapewne spotka się z nazwami miejscowości po kaszubsku, które są zapisane na podwójnych tablicach urzędowych. Będzie więc wiedział, ze np. Kościerzyna to Kòscérzna, Bytów to Bëtowò, Brusy to Brusë itd. Takich gmin z podwójnymi nazwami miejscowości jest już na Kaszubach około trzydzieści.

---

[27] A. Rypel, *Wychowanie językowe a onomastyka w edukacji polonistycznej*, „Linguistica bidgostiana. Series nova”, t. III, 2018, s. 242.

Gorzej jednak będzie z imionami czy nazwiskami po kaszubsku, które nie są używane w życiu publicznym czy towarzyskim. Jednak dziecko ma szansę niektóre z nich poznać słuchając np. Radia Kaszëbë. Ta sprawa wymagałaby dodatkowych badań, ale możemy się domyślać, że powtarzanie tam imion *Pioter i Agnes* (radiowych prezenterów) może skutkować przyjęciem, nawet przez młodszych słuchaczy, tych imion jako kaszubskich i ich zapamiętanie. Należy stwierdzić, że właśnie szkoła ma wielką rolę w popularyzacji imion, tak tych pochodzących od książąt kaszubskich, jak i tych ogólnych, których możemy tylko skaszubić pisownię.

W omawianym tu podręczniku tradycja i nowoczesność użytych imion przenikają się i uzupełniają wzajemnie. Pojawiają się, będące w czołówce wszelkich zestawień najczęściej nadawanych imion w Polsce po 2010 roku, imiona takie jak *Juliô*, *Òlëwiô*, *Jón* i *Mikòłôj*, a także kojarzone z kalendarzem katolickich świąt imiona: *Ana*, *Marta*, *Werónka*, *Tómk* czy *Jack*. Nienachalnie w tym zestawieniu dobrane są również imiona nazywane kaszubskimi jak *Sławina*, *Miłka*, *Barnim*, *Jaromir* i *Swiãtopôłk*. Nazwy te tworzą harmonijną całość, prezentując obraz Kaszubów jako ludzi odwołujących się zarówno do tradycji jak i nowoczesności.

Analiza wykorzystanych w podręczniku *W jantarowi krôjnie* imion pokazała różnorodność form i sporą niezgodność w pisowni z propozycjami Rady Języka Kaszubskiego. Jest to z jednej strony znak dla twórców podręczników, aby poświęcać więcej uwagi na poprawność imion, a z drugiej dla Rady Języka Kaszubskiego, aby przyjrzeć się używaniu proponowanych przez nią imion w podręcznikach i wśród społeczności, bo być może spis imion należałoby rozszerzyć, a w niektórych miejscach zmienić. Wniosek dla obu stron jest wspólny, aby dawać wielką uwagę i doglądać poprawności używanych antroponimów. W tej pracy zostały przytoczone argumenty pokazujące jak wielkie mają one znaczenie w edukacji i poznawaniu języka i kultury kaszubskiej.

Bibliografia:

Breza Edward, *Standaryzowane imiona kaszubskie*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégo Jôzëka /Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego", 2008, s. 98–109 i in.

Cieślikowa Aleksandra, *Społeczny i kulturowy aspekt nadawania nowych imion w Polsce*, [w:] *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej*, red. E. Homa, Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 1988, s. 183.

Dosz J., *Żukowo. Promowano podręczniki do nauki kaszubskiego i historii regionu*, https://kartuzy.info/artykul/zukowo-promowano-podreczniki-n803115 [25.08.2025].

Cybulski Marek, *Rola nazw własnych w kształtowaniu kaszubskiej tożsamości etniczno-regionalnej. Wybrane zagadnienia*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. Instytut Kaszubski, 2019, s. 87–103.

Gajda Stanisław, *Narodowokulturowy komponent znaczenia nazw własnych w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, [w:] *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej*, red. E. Homa, Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 1988.

Imiona nadawane dzieciom w Polsce, opracowane na podstawie informacji zgromadzonych w rejestrze PESEL, https://dane.gov.pl/pl/dataset/219,imiona-nadawane-dzieciom-w-polsce [31.07.2025]

Kaleta Zofia, *Teoria nazw własnych,* [w:] *Polskie nazwy własne encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków: Wydaw. IJP PAN, 1998, s. 15.

Kożyczkowska Adela, *Kaszubska edukacja kulturowa. Konteksty pedagogiczne*, [w:] *Teoretyczne konteksty edukacji kaszubskiej z programem nauczania,* A. Kożyczkowska, H. Makurat, R. Mistarz, T. Rembalski, Gdynia: Region, 2017, s. 10.

Malec Maria, *Nazwy indywidualne*, [w:] *Polskie nazwy własne: encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kraków: Wydaw. IJP PAN, 1998, s. 97.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. 2017, poz. 356).

Rypel Agnieszka, *Wychowanie językowe a onomastyka w edukacji polonistycznej*, „Linguistica bidgostiana. Series nova”, t. III, 2018, s. 242.

Ùchwôlënk Nr 4/RJK/08 z dn. 18.04.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrã A a téż jich zdrobnieniów, Ùchwôlënk Nr 5/RJK/08 z dn. 13.06.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë B – E a téż jich zdrobnieniów, Ùchwôlënk Nr 6/RJK/08 z dn. 17.10.2008 r. w sprawie brëkòwaniô kaszëbsczich òficjalnëch mión na lëtrë F – Ż a téż jich zdrobnieniów, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego / Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, 2008, s. 31–73.

Marek Cybulski
Uniwersytet Gdański

Kaszubszczyzna w Gdańsku. Sytuacja socjolingwistyczna języka kaszubskiego w Gdańsku

ABSTRACT:

Gdańsk, as a harbour city open to foreigners, has always been multilingual (with German language as a dominant) and that is why Kashubian language could also be heard. Nowadays Kashubian language and culture is also present in Gdansk although there are hardly any Kashubians, who live there. As the head office of Kashubian-Pomeranian Association is situated in Gdansk, there are numerous undertakings, which promote Kashubian language and people.

Gdańsk is the Kashubian publication centre. The oldest Kashubian religious texts were published there in 16th and 17th century. However, the Kashubian publication business was well developed in Gdansk in 20th century, especially after the year 1989. New editions of the Kashubian fiction, dictionaries and scientific publications appear regularly in the city. Kashubian magazines and newspapers have been also published there. Besides, radio and television programmes are broadcast and also Kashubian portal has been created.

In Gdańsk, actions to promote Kashubian education are taken as well. There is a Kashubian course at Gdansk University and Kashubian language is also taught in some primary and secondary schools in the city. Additionally, in some churches in Gdańsk, Kashubian masses and services are said regularly or periodically. Finally, Kashubian captions and posters appear in a number of places in Gdańsk and in some shops people may find products with labels in Kashubian language.

KEYWORDS:

City of Gdańsk, Kashubian language, administrative and historical capital of Kashubia

Język kaszubski często bywa kojarzony ze wsią i prostymi zajęciami gospodarskimi na morzu lub roli[1]. Konsekwencją funkcjonowania w świadomości społecznej takiego stereotypu jest – ze względu na ujemne wartościowanie w kulturze masowej wsi, chłopskości i ludowości[2] – osłabienie prestiżu językowego kaszubszczyzny: „kaszubszczyzna jest postrzegana przez wielu Kaszubów jako «mowa ludu», jako gorsza i mniej elegancka od języka polskiego, jako język przede wszystkim starszego pokolenia mieszkającego na wsi czy na «pustkach»”, toteż używanie rodzimego języka bywa „odczytywane jako wskaźnik prowincjonalizmu kulturowego”[3].

Zatem choć – według badań przeprowadzonych przez Komisję Socjologiczną GTN trzydzieści lat temu – „językiem kaszubskim posługuje się na co dzień 28% omawianej populacji, a z różną częstotliwością – 58%”, to „na wsi i wśród starszych pokoleń odsetek ten jest znacznie większy, w miastach oraz wśród dzieci i młodzieży – znacznie mniejszy”[4], gdyż „we wsiach położonych w centralnym obszarze Kaszub dla zdecydowanej większości mieszkańców kaszubszczyzna stanowiła i zapewne stanowi nadal główne narzędzie codziennej komunikacji (w niektórych miejscowościach posługuje się nią według danych sprzed ok. trzydziestu lat ponad 90 proc.), podczas gdy w rejonach położonych na obrzeżach kaszubskiego obszaru językowego, w miastach czy w miejscowościach o zróżnicowanej pod względem pochodzenia strukturze ludności, używa jej niewielka część mieszkańców”[5]. Na przykład „w Gdyni, która w przeszłości – jako wieś – była prawie wyłącznie zamieszkana przez Kaszubów, a i dzisiaj stanowi największe ich skupisko, ludność rodzima nie posługuje się tym językiem, chociaż jest świadoma swego pochodzenia”[6]. Z ówczesnych obserwacji socjologów wynikało, że rozpoczęcie kariery zawodowej w mieście zazwyczaj wiązało się wówczas i zapewne dziś z zaprzestaniem posługiwania się językiem kaszubskim[7], a wpływ kultury miejskiej należy włączyć do czynników przyspieszających procesy asymilacyjne[8]. Funkcjonowanie kaszubszczyzny w mieście stanowiło i ciągle stanowi zatem złożony problem socjolingwistyczny.

---

[1] Niniejszy tekst jest rozszerzoną wersją artykułu: *Kaszubszczyzna w Gdańsku*, [w:] *Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie. Miasto*, pod red. M. Święcickiej, Bydgoszcz 2006, s. 51–63. Choć przywołane tu rozważania dotyczą faktów sprzed około trzydziestu lat, wydają się one aktualne również dziś.

[2] A. Stoff, *Poetyka i semantyka literackich zobrazowań przestrzeni miasta*, [w:] *Miasto – kultura – literatura. Wiek XIX*, Gdańsk 1993, s. 8.

[3] B. Synak, *Współczesne funkcjonowanie kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyna. Kaszëbizna*, red. nauk. E. Breza, Opole 2001, s. 303

[4] J. Mordawski, *Geografia współczesnych Kaszub*, [w:] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999, s. 104–106.

[5] B. Synak, dz. cyt., s. 296.

[6] J. Mordawski, dz. cyt., s. 104 – 106.

Wśród miast związanych geograficznie, historycznie, administracyjnie, kulturowo i językowo z Kaszubami zupełnie szczególną funkcję pełni jednak Gdańsk, uważany za stolicę Kaszub, choć do roli tej pretendują również inne miasta: Gdynia, Wejherowo, Kartuzy, Puck i Kościerzyna[9]. Wyjątkowość Gdańska jest jednak konsekwencją nie tyle samego uznawania tego miasta za stolicę Kaszub, ile faktu, że dzieje się tak mimo tego, że Gdańsk leży w zasadzie poza etnicznym terytorium kaszubskim, za jakie uznaje się obszar, którego granice stanowią gminy: Krokowa, Gniewino, Łęczyce, Cewice, Czarna Dąbrówka, Bytów, Tuchomie, Lipnica, Przechlewo, Konarzyny, Brusy, Karsin, Kościerzyna, Nowa Karczma, Somonino, Żukowo i właśnie Gdańsk[10]. Choć jednak, gdy chodzi o wschodnią granicę używania języka kaszubskiego, obszar ów sąsiaduje z terenami nowego osadnictwa w dawnym Wolnym Mieście Gdańsku"[11], to przed wojną „status terenu kaszubskiego miał także północno-wschodni pas pograniczny obszaru Wolnego Miasta Gdańska, używało się również określenia Kaszubi Oliwscy"[12]. Jednak „przeprowadzona na obszarze byłego Wolnego Miasta Gdańska szczególnie ostra w okresie międzywojennym germanizacja, połączona z eksterminacją ludności kaszubskiej zaraz po rozpoczęciu działań wojennych, doprowadziła do kompletnego usunięcia z tych terenów dawnych mieszkańców – Kaszubów"[13]. Ponadto po drugiej wojnie światowej do Trójmiasta jako dużego ośrodka urbanizacyjnego i przemysłowego napłynęło dużo Kaszubów[14], „są to już jednak nowe skupiska ludności przybyłych tu z różnych stron Kaszub"[15]. Choć zatem „Gdańsk w przeszłości był punktem docelowym dla wielu migrantów kaszubskich, uważa się też, że tu następował najszybszy proces asymilacji – co połączone było z wynaradawianiem się polskiej ludności”[16].

---

[7] B. Synak, dz. cyt., s. 298.
[8] J. Mordawski, dz. cyt., s. 106.
[9] M. Latoszek, *Pomorze. Zagadnienia etniczno-regionalne*, Gdańsk 1996.
[10] J. Mordawski, dz. cyt., s. 104–106.
[11] H. Popowska-Taborska., *Kaszubszczyzna. Zarys dziejów*, Gdańsk 1980, s. 7,
[12] M. Latoszek, dz. cyt.,, s. 74.
[13] H. Popowska-Taborska, dz. cyt., s.19.
[14] M. Latoszek, dz. cyt., s. 74.
[15] H. Popowska-Taborska, dz. cyt., s.19.

Również w bardziej odległej przeszłości sytuacja językowa Gdańska na tle obszarów z nim sąsiadujących była wyjątkowa. Jako miasto portowe zawsze Gdańsk był otwarty dla cudzoziemskich przybyszów. Na ulicach nadmotławskiego grodu panował różnojęzyczny gwar, mieszkańcy jednak w większości na co dzień używali języka niemieckiego, choć w czasach Rzeczypospolitej szlacheckiej byli oni jej lojalnymi obywatelami, a w celu skontaktowania się z królem[17], jego urzędnikami, polską szlachtą i magnaterią, uczyli się języka polskiego już od XV w, „podczas gdy w Polsce centralnej języka polskiego jako samodzielnego przedmiotu szkolnego uczy się dopiero od czasów Komisji Edukacji Narodowej”[18]. Osłabienie gospodarcze Rzeczypospolitej, a następnie jej upadek spowodowały osłabienie i usuwanie polszczyzny z ulic miasta. Sytuacja językowa Gdańska zmieniła się po roku 1945, gdy nadmotławski gród opuścili jego niemieckojęzyczni mieszkańcy, przybyli tu zaś osadnicy z Polski centralnej i z kresów wschodnich.

Tymczasem Kaszubi byli obecni w Gdańsku od jego początków, zamieszkiwali przecież jego najbliższe okolice. Było to dla nich niejednokrotnie najbliższe miasto i musieli w nim bywać choćby w celach handlowych: sprzedaży ryb lub płodów rolnych bądź zakupu produktów niewytwarzanych w kaszubskich gospodarstwach. W dawniejszych opracowaniach, w których nie oddziela się kaszubszczyzny od polszczyzny, traktując mowę Kaszubów jako polski dialekt, uznaje się, że przed rokiem 1945 „w Gdańsku po polsku mówili: mieszczanie pochodzenia polskiego, najczęściej z Kaszub, Pomorza i z Mazowsza, ludność wiejska zamieszkała pod Gdańskiem, najczęściej szlachta i gburzy kaszubscy przebywający często w mieście; liczni przybysze z całej Polski (goście, interesanci, pracownicy, szlachta, mieszczanie, chłopi) oraz mieszczanie pochodzenia niepolskiego władający językiem polskim w różnym stopniu biegłości, czyli cudzoziemcy, którzy się języka polskiego nauczyli jako drugiego języka”[19]. Mowa Kaszubów, jakkolwiek nie dominowała, brzmiała więc w nadmotławskim grodzie w ciągu tysiąca lat jego historii.

---

[16] M. Latoszek, dz. cyt., s. 74.

[17] Zob. np. sytuację, gdy w r. 1545 gdańscy posłowie na sejm prosili króla, by przemawiano do nich po łacinie lub po niemiecku, to jednak król Zygmunt Stary oznajmił im, że na sejmy koronne winni wysyłać ludzi znających język używany w kraju. R. Pawłowska *Nauczanie języka polskiego w Gdańsku w XVII wieku,* [w:] *Polszczyzna regionalna Pomorza* 7, red. K. Handke, Warszawa 1996, s. 44.

[18] Zob., s. 44.

O typie tej kaszubszczyzny najwięcej wiadomo w wypadku mowy Kaszubów zamieszkujących wsie, które obecnie weszły w skład Gdańska jako dzielnice. Osowa i Wysoka leżą na obszarze północnokaszubskiej gwary kielneńskiej, zaś w Matarni i Rębiechowie mówiono środkowokaszubską gwarą żukowską[20]. Jeśli natomiast chodzi o kaszubskich migrantów osiadających w Gdańsku po 1945 r., to „z braku badań mało wiemy jak wyglądały kolejne fale osadnicze Kaszubów i Pomorzan”[21] i jakimi w związku z tym gwarami kaszubskimi się posługiwali. Zresztą Kaszubi, którzy emigrowali do Gdańska, zazwyczaj stosunkowo szybko wyzbywali się swej mowy na rzecz języka polskiego.

Obecnie, gdy wzrósł prestiż mowy kaszubskiej, która na mocy Ustawy z r. 2005 stała się jedynym na terenie Rzeczypospolitej Polskiej językiem regionalnym, sytuacja pod tym względem, chociaż wciąż dość wolno, stopniowo się zmienia[22]. Kaszubskojęzyczni mieszkańcy Gdańska coraz częściej nie wstydzą się znajomości swego języka. Coraz też częściej młodzi mieszkańcy Gdańska, którzy nie wynieśli z domu znajomości rodzimej gwary kaszubskiej swoich rodziców, stają się użytkownikami kaszubszczyzny literackiej, której nauczyli się samodzielnie po odkryciu swych kaszubskich korzeni. Osiedlają się też w Gdańsku lub przebywają tu podczas studiów osoby, znające jakąś gwarę kaszubską, które nauczyły się lub są w trakcie uczenia się również kaszubszczyzny literackiej.

---

[19] R. Pawłowska, *Fonetyka języka polskiego nauczanego w Gdańsku w XVII wieku,* Gdańsk 1979, s. 7.

[20] Zob. np. *Mapę narzeczy pomorskich* F. Lorentza, dołączoną do jego *Gramatyki pomorskiej,* Poznań 1927–1937, a także do J. Tredera, *Spòdlowô wiédzô ò kaszëbiznie*, Gduńsk 2014.

[21] M. Latoszek, dz. cyt., s. 74.

[22] M. Cybulski, *Praktyczne aspekty Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (6 I 2005. Dz.U. 2005 Nr 17 poz. 141)*, [w:] *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*, pod red. Jerzego Tredera, KHNiT PAN, Warszawa 2006, s. 63–72, przedruk: „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, 2007, s. 113–122; wersja kaszubskojęzyczna pt. *Prakticzné aspektë Ùstawù ò nôrodnëch ë etnicznëch miészëznach a regionalnym jãzëkù*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, 2007, s. 113–122.

Mimo to kaszubszczyzny mówionej niemal nie słyszy się na ulicach Gdańska, rzadko też rozbrzmiewa ona we wnętrzach prywatnych i publicznych. Jeśli chodzi o te pierwsze, to „kaszubszczyzna coraz bardziej utrzymuje się nie tyle dzięki rodzinie, ile dzięki nadal ważnej (może nawet wzrastającej w ostatnich latach) funkcji środowiskowej w społecznościach wiejskich, dzięki powszechnemu używaniu jej w kręgu sąsiadów i znajomych"[23], a Gdańsk nie ma zwartego osadnictwa kaszubskiego. Nawet w dzielnicach będących dawnymi wsiami kaszubskimi, takich jak Wysoka, Osowa, Rębiechowo i Matarnia, ludność kaszubska, jakkolwiek liczna, mieszka obok ludzi przybyłych z centrum Gdańska bądź z innych dzielnic kraju.

Natomiast jeśli chodzi o przestrzeń publiczną, to miejscem, gdzie kaszubszczyzna literacka rozlega się szczególnie często, jest Dom Kaszubski, będący siedzibą Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego (powstałego jako Zrzeszenie Kaszubskie 2 grudnia 1956 roku, gdy po drugiej wojnie światowej i po okresie stalinowskim działalność na polu kaszubskiego regionalizmu stawała się już możliwa), redakcji „Pomeranii", Instytutu Kaszubskiego, a także sklepu kaszubskiego. Jednak zdaniem Jerzego Tredera (dziś po około dwudziestu latach sytuacja niewiele się zmieniła) „w rozmowach elit i działaczy kaszubskich, podczas zebrań i obrad ZK-P rzadko używa się kaszubszczyzny, m.in. z powodu słabego opanowania jej literackiej odmiany, ale chyba przede wszystkim dlatego, że członkami Zrzeszenia są i nie-Kaszubi, m.in. Kociewiacy, a zatem zupełnie zrozumiałe jest, iż szuka się środka komunikacji wspólnego dla wszystkich, a jest nim polszczyzna"[24]. Poza tym często gorliwymi działaczami kaszubskimi byli i są Kaszubi i Pomorzanie tylko z wyboru, ich metryki bowiem wskazują na pochodzenie centralnopolskie lub kresowe, i tylko niektórzy z nich, nie wyniósłszy gwary kaszubskiej z domu, opanowali dzięki samokształceniu kaszubszczyznę literacką.

Poprawie sytuacji w tym zakresie sprzyja niewątpliwie istnienie przy Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim, i to już od 1962 r., Klubu Studenckiego (Karna Sztudérów) „Pomorania", zarejestrowanego również jako koło naukowe, od 1983 r. na Uniwersytecie Gdańskim, a od 1992 r. na Politechnice Gdańskiej. Od 1967 r. nagradza on ludzi zasłużonych dla propagowania kultury kaszubsko-pomorskiej Medalami Stolema, a od 1986 r. organizuje dla uczniów szkół średnich „Konkurs wiedzy o Pomorzu”. W przeszłości Klub Studencki „Pomorania” organizował we współpracy z Wydziałem Filologiczno-Historycznym UG kurs języka kaszubskiego, kończący się uzyskaniem certyfikatu. Jeśli pod względem używania kaszubszczyzny mówionej rola Gdańsk jest obecnie niewielka, to szczególnie doniosły jest jego udział w rozwoju kaszubszczyzny pisanej oraz w działaniach organizacyjnych dążących do podniesienia prestiżu językowego kaszubszczyzny.

---

[23] B. Synak, op. cit, s. 298.

[24] www.rastko.net/rastko-ka/content/view/12/1.

Gdańsk jako kaszubski ośrodek wydawniczy

Ośrodkiem wydawniczym kaszubskojęzycznych publikacji Gdańsk stał się wcześnie, gdyż właśnie w Gdańsku ukazały się dwa pierwsze druki kaszubskie: w 1586 r. *Duchowne piesnie D. Marcina Luthera…* bytowskiego pastora Szymona Krofeja, a w 1643 r. *Mały Catechism NiemieckoWándalski abo Słowięski…*, smołdzińskiego pastora Michała Pontanusa[25]. Teksty te pisano w zasadzie w ówczesnej polszczyźnie północnej, zawierają jednak stosunkowo liczne kaszubizmy fonetyczne, morfologiczne i leksykalne. Również w 1643 r. powstał w Gdańsku rękopis sztuki *Tragedia o bogaczu i Łazarzu*, wydanej dopiero w 1999 r., zawierający – w partiach Kaszuby Sobiegraja – pierwszą w literaturze polskiej stylizację na kaszubszczyznę[26].

Z Gdańskiem związane są również początki kaszubskiej leksykografii. Jeden z pierwszych zbiorów słów kaszubskich, obejmujący łącznie 171 wyrazów, został opublikowany przez Mazura Krzysztofa Celestyna Mrongowiusza (1764–1855), który po osiedleniu się w 1798 r. w Gdańsku w charakterze pastora i nauczyciela języka polskiego zainteresował się kaszubszczyzną[27]. Wprawdzie pierwszy z jego słowników, *Słownik polsko-niemiecki* z r. 1803, zawierający już kilka wyrazów kaszubskich, a także wydanie 3. z 1835 r. i 4. z 1837 r., zostały wydane w Królewcu, ale drugie wydanie, pochodzący z 1823 r. *Słownik Niemiecko-polski,*

---

[25] H. Popowska-Taborska, *Zabytki kaszubskie językowe*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, pod red. J. Tredera, s. 202.

[26] J. Treder, *Tragedia o bogaczv y Łazarzv*, [w:] *Język kaszubski*, s. 235–236.

[27] Zob. np. J. Treder, *Mrongowiusz jako kaszubolog. W dwusetną rocznicę zamieszkania w Gdańsku*, [w:] Gdańskie Studia Językoznawcze, VII 2000, s. 165 – 236.

Deutsch-polnisches Handwörterbuch nach Adelung und Linde bearbeitet, w którym znalazło się już 51 słów kaszubskich, ukazało się w Gdańsku[28].

W XIX w. jednak zarówno kaszubskojęzyczna literatura piękna, jak i słowniki kaszubskie częściej wychodziły gdzie indziej. Ojciec regionalizmu kaszubskiego Florian Ceynowa (1817–1881) wydawał swe kaszubskie prace m.in. w Świeciu nad Wisłą, Krakowie, Petersburgu i Berlinie, a pierwszy kaszubski twórca literatury pięknej Hieronim Jarosz Derdowski (1852–1902) – w Chełmnie, Toruniu i w Winonie w Ameryce Północnej.

Gdy na początku XX w. rodził się ruch młodokaszubski, jego twórca, Aleksander Majkowski, późniejszy autor arcydzieła literatury kaszubskiej, powieści *Żëcé i przigodë Remusa*, mieszkał lub tylko przez pewien czas przebywał w Gdańsku. Choć Towarzystwo Młodokaszubów powstało 29 IV 1912 roku w Sopocie, lecz „jego «ustawowym» – statutowym miejscem działania był Gdańsk”[29].

W dwudziestoleciu międzywojennym, gdy Gdańsk był Wolnym Miastem, wśród żyjących w nim Polaków znajdowali się Kaszubi, np. piszący w tym języku pracownik Poczty Polskiej w Gdańsku, autor dramatów wystawianych przez amatorskie zespoły teatralne Jan Rompczyk[30]. Rolę Gdańska dla Kaszub i Kaszubów w okresie międzywojennym podkreślał też późniejszy leksykograf, ks. Bernard Sychta (por. jego dramat *Gwiôzdka ze Gduńska*, odgrywany przez amatorskie zespoły teatralne), a Franciszek Mamuszka książkę zaopatrzoną podtytułem *Szkice z dziejów Polonii oliwskiej w latach od około 1850 do 1945* (1980) zatytułował po prostu *Kaszubi oliwscy*.

Od 1970 r. funkcjonuje przy Oddziale Gdańskim Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Wydawnictwo (z pieczęcią Świętopełka), specjalizujące się m.in. w utworach kaszubskojęzycznych, np. w 1970 r. *Procem nocë* A. Nagla, *Moja stegna* J. Trepczyka i *Pomión zwonów* J. Rompskiego (ten ostatni we współpracy z Muzeum Stutthof). Dzięki temu wydawnictwu ukazały się wznowienia kaszubskiej klasyki literackiej, np. *O panu Czôrlińscim, co do Pucka po secë jachôł* Hieronima Jarosza Derdowskiego

---

[28] H. Popowska-Taborska, *Dzieje kaszubskiej leksykografii*, [w:] H. Popowska-Taborska, W. Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa1996, s. 15–17.

[29] J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna,* Gdańsk–Wejherowo 2002, s. 343.

[30] M. Cybulski, *Jan Rompczyk*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 4, pod red. Z. Nowaka, Gdańsk 1997, s. 85–86.

(1976), *Żëcé i przigodë Remusa* Aleksandra Majkowskiego (1974), *Zemja kaszëbskô* Alojzego Budzisza (1982), *Sonety kaszubskie* Stefana Bieszka (1986), *Kaszëbsczié spiewë* Leona Heykego (1978) i *Jô bëm leno chcôł* Jana Karnowskiego (1986), a także debiuty młodych wówczas kaszubskich twórców, zwłaszcza poetów, np. Krystyny Muzy (tomik wierszy *Mamota*, 1981), Jana Walkusza (tomik wierszy *Kańta nôdzeje*, 1981), Jerzego Stachurskiego (tomik wierszy *Te pokazëją na mie* 1981), Stanisława Jankego (tomik wierszy *Ju nie jem motelnikem*, 1983), Jaromiry Labuddy (tomik wierszy *Korba cëchotë*), Stanisława Pestki – pod pseudonimem Jan Zbrzyca (*Południca*, 1976; *Wizrë ë duchë*, 1986), rzadziej prozaików, np. Jana Drzeżdżona (tomik opowiadań *Dzwónnik*, 1979) i Stanisława Jankego (powieść *Łiskawica*, 1988–1989).

Nakładem tej oficyny wydawniczej wyszły również kaszubskojęzyczne antologie, np. Jerzego Sampa *Poezja rodnej mowy* (Gdańsk 1985). Nakładem Wydawnictwa ZKP ukazywały się także kaszubskojęzyczne utwory dla dzieci, np. *Nënka Roda i ji dzôtczi* (1977), *Cëdowny wzérnik* (1979) i *Dzéwczę i krôsnięta* (1988), A. Nagla oraz *Ukłôdk dlô dzôtk* J. Trepczyka (1980).

W 1981 r. Oddział Gdański Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego wydał dwie ważne pozycje będące pomocą w poznawaniu i uczeniu się kaszubszczyzny: *Gramatykę kaszubską. Zarys popularny* Edwarda Brezy i Jerzego Tredera (1981) oraz *Słownik polsko-kaszubski* Aleksandra Labudy (opracowanie naukowe Jerzego Tredera, 1981) i współoprawny z nim tegoż autora *Słowôrz kaszëbsko-polsczi* (opracowanie naukowe Edwarda Brezy, 1982).

Teksty kaszubskojęzyczne wydawały przed 1989 r. sporadycznie również inne gdańskie wydawnictwa. Inscenizacje wydarzeń roku obrzędowego, np. *Gwiżdże* P. Szefki, wydrukowano wówczas dzięki Wojewódzkiemu Ośrodkowi Kultury w Gdańsku, a w 1973 r. w gdańskim Wydawnictwie Morskim wyszła *Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej*, przygotowana do druku przez zespół pod przewodnictwem W. Kiedrowskiego, ze wstępem J. Drzeżdżona.

Ukazały się w Gdańsku ponadto podręczniki języka kaszubskiego, np. Marka Cybulskiego i Róży Wosiak-Śliwy Ùczimë sã pò kaszëbskù. Książka pomocnicza dla klas starszych (Gdańsk 2001), prace naukowe, jak *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, red. J. Treder (Gdańsk 2002, wyd. drugie poprawione i poszerzone Gdańsk 2006), a także wydawnictwa normatywne Eugeniusza Gołąbka: *Wskôzë kaszëbsczégò pisënkù* (1997), a zwłaszcza jego pierwszy kaszubski poradnik normatywny *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny* (20050 oraz *Rozmówki kaszubskie* (1992) tego autora. Nakładem Oficyny Czec, Uniwersytetu Gdańskiego oraz Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie na nowo wydany został Stefana Ramułta *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego* (scalił i znormalizował Jerzy Treder, Gdańsk 2003).

Od roku 1997 (pierwsze spotkanie założycielskie) istnieje Instytut Kaszubski, organizacja skupiająca ludzi nauki z różnych dziedzin i zajmująca się szerokim propagowaniem wiedzy o Kaszubach i kaszubszczyźnie, m. in. mieści się tu działalność wydawnicza. Instytut Kaszubski wydaje serię Biblioteka Pisarzy Kaszubskich. Są to najwybitniejsze utwory literatury kaszubskiej od tekstów najdawniejszych po współczesne. Teksty te najczęściej wydawane są w dwu wersjach: pierwotnej, zaaprobowanej przez pisarza, i drugiej zestandaryzowanej według najnowszych wskazań. Teksty poprzedzają obszerne wstępy: historyczny, historycznoliteracki i językoznawczy. Wydano już 18 tomów Biblioteki (od tomu 1. *Rozmòwa Kaszëbë z Pòlôchã* i *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą* F. Ceynowy do t. 18. *Kaszëbsczich wierszi ksążka nowô* J. Karnowskiego)

Kaszubskojęzyczną działalność wydawniczą prowadzi również nadal Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, choć nie jest już monopolistą. Nakładem Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego ukazały się np.: w 1990 r. – książka Tadeusza Lipskiego pt. *Remusowi króm. Wypisy z literatury kaszubskiej dla nauczycieli języka polskiego*, w 1992 r. – zbiór felietonów Aleksandra Labudy, zebrany w jednym tomie pt. *Guczów Mack gôdô*, a w 1994 r. – Jana Trepczyka dwutomowy *Słownik polsko-kaszubski.* Naukowo opracował i aneksem opatrzył Jerzy Treder.

Po 1989 r. powstały w Gdańsku nowe wydawnictwa publikujące teksty kaszubskojęzyczne. Najważniejszym z nich jest funkcjonujące od 1994 r. Wydawnictwo „Czec" Wojciecha Kiedrowskiego (jej poprzedniczki to „Kara Remusa" i „Arkun" tegoż wydawcy*)*. Obok książek polskojęzycznych o Kaszubach publikuje się w nim kaszubską klasykę literacką z Żëcym i przigodama Remusa (1998) Aleksandra Majkowskiego na czele, a także poezję współczesną, np. *Słowa obséwają zemjã* Jaromiry Labuddy (1995).

Pozycje kaszubskojęzyczne lub o Kaszubach mają poza tym w swym dorobku inne gdańskie oficyny wydawnicze, specjalizujące się także w innych zagadnieniach. Oficyna Wydawnicza „Graf" wydała w 1992 r. pierwszy podręcznik do nauki kaszubszczyzny literackiej: Róży Wosiak-Śliwy i Marka Cybulskiego *Kaszubski język literacki. Podręcznik dla lektoratów,* a nakładem wydawnictwa M. Rożak ukazał się w 1999 r. dwujęzyczny polsko-kaszubski podręcznik pt. *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów" // „Historia, geografia, jãzëk i pismienizna Kaszëbów Józefa Borzyszkowskiego, Jana Mordawskiego i Jerzego Tredera. Najmłodszym uczniom zaś, choć może nie tylko im, mogą służyć pomocą pięknie ilustrowane książki: Witolda Bobrowskiego i Katarzyny Kwiatkowskiej Kaszëbscze abecadło, twój pierszi elemeńtôrz* (Gdańsk 2000) oraz tychże autorów *Twój pierszi słowôrz, słowôrz kaszëbskò-pòlsczi* (Gdańsk 2003), obie wydane przez Fundację „Dar Gdańska".

Język kaszubski w mediach i w edukacji

Język kaszubski obecny jest również w gdańskich gazetach i czasopismach. Historia gdańskiej prasy kaszubskiej sięga tu początków XX wieku. Redaktorem polskojęzycznej „Gazety Gdańskiej", szczególną uwagę poświęcającej sprawom kaszubskim, był w latach 1905–1906 Aleksander Majkowski. Jest on również twórcą kaszubskojęzycznego dodatku pt. *Drużba. Pismo dlô polscich Kaszubów*, dołączanego do „Gazety Gdańskiej". Również w Gdańsku mieściła się od 1911 r. siedziba redakcji „Gryfa", wydawanego przez Aleksandra Majkowskiego, wychodzącego w latach 1908–1912 pisma poświęconego zagadnieniom kaszubskim. Tak o miejscu wydawania „Gryfa" pisał wówczas ks. W. Wojciechowski (*Gryf w Gdańsku*, Gryf nr 1–2, 1912): w „prastarej stolicy Pomorza wschodniego [...] w starej dziedzinie książąt pomorsko-kaszubskich, w głównej stolicy Kaszub, jako w właściwej mu siedzibie"[31].

Efektem powstania Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego z siedzibą w Gdańsku był natomiast periodyk „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego", przekształcony następnie w 1963 r. „Pomeranię", ukazujący się początkowo jako kwartalnik, następnie miesięcznik, a dziś jako miesięcznik, drukujący również teksty kaszubskojęzyczne, np. w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. cykliczne felietony Jana Trepczyka, zatytułowane *Nórcyk kaszëbsczi*. Od roku 2006 co trzy miesiące ukazuje się dodatek literacki „Stegna", w którym publikują młodzi twórcy. W latach 1990–92 teksty lekcji języka kaszubskiego *Gôdómë pò kaszëbskù*, emitowanych w magazynie telewizyjnym *Rodnô Zemia*, drukowała oprócz „Pomeranii" „Gazeta Gdańska". Wychodziła też w Gdańsku w latach dziewięćdziesiątych wyłącznie kaszubskojęzyczna „Tatczëzna". Następnie ukazywała się tu „Òdroda", przemianowana na „Kaszëbską Òdrodã", w której komentowało się bieżące wydarzenia, recenzowało książki, filmy itp.

---

[31] J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna,* Gdańsk–Wejherowo 2002, s. 339.

Faktem bardzo ważnym dla standaryzacji języka kaszubskiego jest ustalenie jednolitej ortografii, obowiązującej wszystkich piszących po kaszubsku, początkowo bowiem każdy z pisarzy stosował własną pisownię. Znormalizowanie ortografii dokonało się dzięki ustaleniom komisji wyłonionej w 1974 r. w Gdańsku pod przewodnictwem Edwarda Brezy i z Jerzym Trederem jako sekretarzem (dwa wydania zasad pisowni kaszubskiej ukazały się nakładem Oddziału Gdańskiego ZKP w 1976 i 1984 roku). Projekt ten został poprawiony 13 maja 1995 roku przy poszerzonym składzie komisji i obowiązuje do dziś.

W 2002 r. w Gdańsku zorganizowane zostało pierwsze „Kaszubskie dyktando". Odbywa się ono „w dwùch karnach: a) ùczniowie z pòdstawòwëch szkół, gimnazjaliscë; b) nadgimnazjaliscë i starszi bëtnicë", a ich zwycięzca uzyskuje tytuł „Méstër kaszëbsczégò pisënkù". Kolejne dyktanda miały miejsce już w innych miastach (np. 2. – w 2003 r. w Wejherowie, 3. – w 2004 r. w Kartuzach, 4. – w 2005 r. w Pucku, 2024 – w Chojnicach, 2025 – w Stężycy).

Kaszubskie teksty pojawiają się również w Telewizji Gdańsk, która od lipca 1990 r. do roku 2010 raz w tygodniu emitowała program „Rodnô Zemia", następnie zaś Telewizja Gdańsk nadawała magazyn „Tedë jo". Od samego początku jednym z jego punktów były kilkuminutowe lekcje języka kaszubskiego. Telewizja Gdańsk w roku 1985 nadała filmową adaptację pierwszej części arcydzieła Aleksandra Majkowskiego *Żëcé i przigodë Remusa.*

W Radiu Gdańsk nadawana jest audycja „Na bôtach i w bòrach", która odnosi się do przeszłości i dnia dzisiejszego Kaszub. Radio Gdańsk transmituje też codzienną wyłącznie kaszubskojęzyczną (w przeciwieństwie do zasygnalizowanych wyżej, w których kaszubszczyzna przeplata się z polszczyzną) audycję poranną z aktualnościami dnia. Znany w Gdańsku Polski Chór Kameralny „Schola Cantorum Gedanensis" nagrał na płycie kompaktowej kolędy pt. *Godowé spiéwë* kaszubskiego kompozytora Edwarda Pałłasza (1997).

Na tle ogólnosłowiańskim problematyka kaszubska pojawiła się w sieci dzięki pracownikowi Uniwersytetu Gdańskiego, Serbowi, prof. Dušanowi Paždjerskiemu, mieszkającemu w Gdańsku, twórcy strony internetowej „Rastko-Kaszuby". Informuje ona po kaszubsku i po serbsku o kaszubskiej kulturze i literaturze, badaniach nad kaszubszczyzną i najważniejszych cechach języka kaszubskiego. Od 1999 r. w „Bibliotece Literatury Polskiej" w Internecie" dostępna jest – dzięki drowi Markowi Adamcowi z Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego – również powieść Aleksandra Majkowskiego pt. *Żëcé i przigòdë Remùsa*.

Wśród działaczy Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego zawsze żywa była myśl, by promować również kaszubszczyznę mówioną lub tylko wtórnie mówioną, by kaszubskie słowo obecne było nie tylko w sytuacjach prywatnych lub półprywatnych, lecz również w urzędach, Kościele, teatrze, kinie, a zwłaszcza wśród najmłodszych – w szkole. Po raz pierwszy możliwość taka na większą skalę pojawiła się podczas przełomu po sierpniu 1980 roku. Opracowano wówczas *Materiały do regionalizacji nauczania w szkole podstawowej i średniej*.

Wtedy jednak myślano jeszcze o tzw. regionalizacji nauczania, tzn. uzupełnieniu programów nauczania przede wszystkim takich przedmiotów, jak np. język polski, historia, geografia, treściami regionalnymi. Dopiero po roku 1989 wprowadza się do szkół lekcje języka kaszubskiego według specjalnie opracowanych do tego celu podręczników, wśród ich autorów najbardziej znana jest Danuta Pioch (podręczniki dla szkoły podstawowej, np. *Żëcé codniowé na Kaszëbach*, *Najô domôcëzna*, *Òjczëstô mòwa*, *Z kaszëbsczim w swiat*), a w szkole średniej – dwoje autorów: Felicja Baska-Borzyszkowska i Wojciech Myszk (*Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece*). Szkoły, w których uczy się kaszubskiego, funkcjonują jednak głównie na Kaszubach, poza Gdańskiem, a w nadmotławskim grodzie niektórzy nauczyciele szkół podstawowych prowadzą lekcje „edukacji regionalnej z elementami języka kaszubskiego", zaznajamiając uczniów z kaszubskim słowem i niekiedy piosenką śpiewaną podczas różnych szkolnych uroczystości (ich wykaz ukazuje się w „Pomeranii")[32].

Na Wydziale Filologiczno-Historycznym Uniwersytetu Gdańskiego, od 1992 r. uruchamiany był lektorat języka kaszubskiego, a od 2015 roku istnieje kierunek studiów etnofilologia kaszubska, przygotowujący przyszłych nauczycieli kaszubskiego oraz działaczy kultury. Trzyletnie studia kończą się egzaminem licencjackim. W czerwcu 2025 roku odbyły się uroczystości dziesięciolecia etnofilologii kaszubskiej[33].

---

[32] por. np. „Pomerania", 2005, nr 1, s. 54 i późniejsze.

Dla przyszłych nauczycieli języka kaszubskiego Instytut Filologii Polskiej i Kolegium Nauczania Języków Obcych UG prowadziły w latach 2000–2001, 2002–2004 i następnych pod kierownictwem profesora Jerzego Tredera Podyplomowe Studium Kwalifikacyjne Pedagogiczno-Metodyczne Nauczania Języka Kaszubskiego. Obecnie organizacją takich studiów zajmuje się dr Justyna Pomierska. O znajomości języka kaszubskiego nauczycieli, którzy nie skończyli etnofilologii kaszubskiej, i możliwości uczenia języka rozstrzyga Zespół Orzekający przy Zrzeszeniu Kaszubsko-Pomorskim.

Aby docenić pracę kaszubskich nauczycieli Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko – Pomorskiego przyznaje najwybitniejszym z nich medal „Bëlny Szkólny”. Laureatką pierwszego medalu w roku 2020 została Felicja Baska–Borzyszkowska, natomiast w roku 2025 wręczenie medalu (laureatka Elżbieta Bugajna) połączono z Kongresem Nauczycieli Języka Kaszubskiego na Politechnice Gdańskiej[34], a uroczystości zakończyły się spektaklem *Wòlô Bòskô* w wykonaniu zespołu Teatru Wielkiego – Opery Narodowej z Warszawy z Danutą Stenką na scenie Opery Bałtyckiej w Gdańsku.

Kaszubszczyzna w gdańskim Kościele

Kaszubszczyzna funkcjonuje również w gdańskim Kościele. Obecnie dysponujemy kilku kaszubskimi wersjami ksiąg Pisma Świętego, spośród których w Gdańsku wyszły: Eugeniusza Gołąbka *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu* (Na podstawie Biblii Tysiąclecia… skaszëbił Eugeniusz Gołąbk, Gduńsk–Pelplin 1993) i *Knéga psalmów* (Na podstawie Biblii Tysiąclecia skaszëbił Eugeniusz Gołąbk, Gdańsk 1999), ponadto *Ewanielëjô wedle swiãtégò Marka* (Z greczi przełożił na kaszëbsczi jãzëk ò. Adam Ryszard Sikora, Gdańsk – Nałęczów – Poznań 2001). Również w Gdańsku wydany został kaszubskojęzyczny modlitewnik *Më trzimómë z Bògã. Kòscelné mòdlëtwë i spiéwë* (Przełożëlë i przërëchtowelë Eugeniusz Gołąbk,

---

[33] *10. roczëzna kaszëzbsczi etnofilologie*, „Pomerania”, 2025, nr 9, s. 64.

[34] (www. Zawsze Pomorze, niezależny portal regionalny)

Eugeniusz Pryczkowski, Gduńsk 1998). Gdańszczanin Eugeniusz Gołąbk przygotował również kaszubskie tłumaczenie modlitw z Biblii odczytywanych podczas mszy świętych *To je słowò Bòżé*.

W wybranych gdańskich świątyniach odprawia się msze święte z kaszubską liturgią słowa i z kaszubskim kazaniem, często z kaszubskojęzycznym śpiewem: w kaplicy przy gdańskim kościele Św. Jana na Głównym Mieście (początkowo ks. Waldemar Naczk, zmarły w 2024 r., następnie ks. Leszek Jażdżewski), w kościele Bożego Ciała w Gdańsku Pieckach-Migowie (ks. Wojciech Christowski ks. Roman Skwiercz, zmarły w 2020 r.) i w kościele Matki Boskiej Królowej Różańca Świętego na gdańskim Przymorzu (ks. Waldemar Naczk) – raz w miesiącu, natomiast w kościele w Gdańsku-Wysokiej (ks. Wiesław Szlachetka, obecnie biskup sufragan archidiecezji gdańskiej) – dziewięć razy w roku.

Niestety, niedawno prośba działaczy kaszubskich o możliwość odprawiania całej mszy świętej w języku kaszubskim spotkała się z odmową polskiego episkopatu.

Niekiedy urządza się także kaszubskojęzyczne nabożeństwa okresowe, np. Drogę Krzyżową, różaniec itp., lecz to częściej odbywa się na Kaszubach, poza Gdańskiem.

Kaszubszczyzna w handlu i w usługach

Język kaszubski powoli wchodzi również do nazw firm i organizacji gospodarczych w województwie pomorskim. W Gdańsku nazwę „Stolem" od imienia legendarnego kaszubskiego olbrzyma otrzymały firma ochroniarska i towarzystwo oświatowe, instytucja zajmująca się handlem płodami rolnymi nosi kaszubską nazwę „Rënk", jedna zaś z gdańskich galerii nazywa się „Moja Checz"[35]. W hipermarkecie sieci Leroy Merlin przy gdańskiej obwodnicy umieszczono obok polskich również kaszubskie napisy (często z błędami) „Serdeczno witamë" i „Zaproszómë jesz rôz"[36]. W Domu

---

[35] Por. M. Cybulski, *Kaszubszczyzna w nazwach firm w województwie pomorskim,* [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, cz. X, *Polszczyzna miast i miasteczek*, pod red. H. Sędziak, Łomża 2006, s. 103–116; zob. też. M. Cybulski, *Przymiotnik* kaszubski *w nazwach firm i instytucji*, [w:] *Polonistyczne drobiazgi językoznawcze I. Materiały sesji jubileuszowej Oddziału Gdańskiego Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego z 23 października 2006 roku*, pod red. J. Maćkiewicz i E. Rogowskiej-Cybulskiej, Gdańsk 2009, s. 142–147.

[36] P. Bréza, *Kaszëbizna w hiperkrómach*, „Kaszëbskô Òdroda", 2005, nr 4, s. 3.

Kaszubskim przy ulicy Straganiarskiej w Gdańsku wisiała niedawno tabliczka „Më téż rozmiejemë pò kaszëbskù", częściej można ją jednak spotkać w sklepach i urzędach w kaszubskich miastach lub miasteczkach, nie zaś w samym Gdańsku.

Nie ma też w Gdańsku kaszubskojęzycznych wersji nazw ulic, natomiast gości wjeżdżających do miasta wita tablica „Gduńsk – stolëca Kaszëb". Można tu natomiast niekiedy kupić różne produkty (np. musztardę, majonez, wędlinę) opatrzone kaszubskojęzycznymi etykietkami, np. „metka z kaszubskiej wędzarni". Ponadto na ulicach zwracają czasem uwagę plakietki z kaszubskim Gryfem i napisem „Kaszëbe", bywają one również naklejane na samochody.

Dziś, gdy język kaszubski został uznany uchwałą sejmową (*Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, 6 stycznia 2005 r. *Dziennik Ustaw* 2005, nr 17, poz. 141) za język regionalny, którego można używać w życiu codziennym obok polskiego[37], organizuje się kursy tego języka dla urzędników i innych osób, dla których jego znajomość stanie się koniecznością zawodową. Zajęcia prowadzone są w kaszubskojęzycznym terenie, lecz koordynuje się te działania w Gdańsku, stolicy województwa, gdzie znajdują się siedziby centralnych kaszubskich instytucji

Podsumowanie

Leżący u ujścia Wisły do Bałtyku Gdańsk, miasto o bogatej i interesującej historii, które mocno zapisało się w dawnej i najnowszej historii Polski, ma swoje znaki-symbole, dzięki którym jest rozpoznawalne w Polsce i w Europie (np. Neptun, Żuraw, Pomnik Poległych Stoczniowców, NSZZ *Solidarność*, Lech Wałęsa). Wśród nich nie na pierwszym miejscu, ale na pewno nie na ostatnim, dzięki pracy działaczy kaszubskich, ale też i dzięki przychylnemu klimatowi dla mniejszości narodowych i etnicznych, znajdują się Kaszuby i kaszubskojęzyczne słowo. Pojawiają się one stosunkowo często, choć nie dominują w mieście, stosownie do procentowego udziału Kaszubów w miejskiej populacji.

---

[37] M. Cybulski, *Praktyczne aspekty „Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym"* … por. wyż.

Literatura przedmiotu:

Borzyszkowski J., *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna,* Gdańsk–Wejherowo 2002.

Breza E., *Lektorat kaszubskiego*, „Pomerania” 1992, nr 5, s. 54–55.

Bréza P., *Kaszëbizna w hiperkrómach*, „Kaszëbskô Òdroda”, 2005, nr 4, s. 3.

Cybulski M., *Jan Rompczyk*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 4, pod red. Z. Nowaka, 1997, s. 85–86.

Cybulski M., *Kaszubszczyzna w nazwach firm w województwie pomorskim*, [w:] *Polszczyzna Mazowsza i Podlasia*, cz. X, pod red. H. Sędziak, Łomża 2006, s. 103–116.

Cybulski M., *Praktyczne aspekty „Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym” (6 I 2005. Dz.U. 2005 Nr 17 poz. 141)*, [w:] *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*, pod red. Jerzego Tredera, Warszawa 2006, s. 63–72, przedruk: „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego”, 2007, s. 113–122; wersja kaszubskojęzyczna pt. *Prakticzné aspektë Ùstawù ò nôrodnëch ë etnicznëch miészëznach a regionalnym jãzëkù (6 I 2005. dz. Ù. 2005 Nr 17 pòz. 141)*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, 2007, s. 113–122.

Latoszek M., *Pomorze. Zagadnienia etniczno-regionalne*, Gdańsk 1996.

Mordawski J., *Geografia współczesnych Kaszub*, [w:] J. Borzyszkowski, J. Mordawski, J. Treder, *Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów*, Gdańsk 1999.

Pawłowska R., *Fonetyka języka polskiego nauczanego w Gdańsku w XVII wieku,* Gdańsk 1979.

Popowska-Taborska H., *Kaszubszczyzna. Zarys dziejów*, Gdańsk 1980.

Popowska-Taborska H., *Dzieje kaszubskiej leksykografii*, [w:] H. Popowska-Taborska, W. Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa 1996.

Popowska-Taborska H., *Zabytki kaszubskie językowe*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, pod red. J. Tredera, Gdańsk 2002, s. 244–246.

Skudrzykowa A., Urban K., *Mały słownik terminów z zakresu socjolingwistyki i pragmatyki językowej*, Kraków–Warszawa 2000.

Stoff A., *Poetyka i semantyka literackich zobrazowań przestrzeni miasta*, [w:] *Miasto – kultura – literatura. Wiek XIX*, Gdańsk 1993, s. 7–25.

Synak B., *Współczesne funkcjonowanie kaszubszczyzny*, [w:] *Kaszubszczyna. Kaszëbizna*, red. nauk. E. Breza, Opole 2001, s. 295–316.

Treder J., *Tragedia o bogaczv y Łazarzv*, [w:] *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, pod red. J. Tredera, Gdańsk 2002, s. 235–236.

Treder J., *Historia kaszubszczyzny literackiej. Studia*, Gdańsk 2005.

Piotr Dziekanowski
Uniwersytet Gdański

Wymarły dialekt słowiński jako potencjalne źródło dla kaszubskiej terminologii z zakresu geologii i geografii

ABSTRAKT:

Artykuł omawia przydatność dialektu słowińskiego języka kaszubskiego do tworzenia terminologii z zakresu geologii i geografii. Zwraca uwagę na ograniczenia w jego wykorzystaniu. Podane zostały przykłady ze słowińskiej leksyki, które z punktu widzenia geografii i geologii wydają się mieć potencjał do wykorzystania w tej terminologii.

SŁOWA KLUCZOWE:

Terminologia, geologia, geografia, dialekt słowiński języka kaszubskiego, słowińszczyzna

ABSTRACT:

The text discusses the usefulness of slovinian dialect lexis for creating geology and geography terminology. The article draws attention to the limitations in this area. Examples of terminology are provided.

KEYWORDS:

Terminology, geology, geography, the Slovinian dialect of the Kashubian language, Slovinism

Od kilku dekad proces standaryzacji kaszubszczyzny przebiega w szybszym tempie. Dotyczy to także rozwoju terminologii z zakresu geologii i geografii. Dziś słownictwo to nadal wymaga uzupełnienia, tak by możliwie najpełniej obejmowało podstawowy zasób na poziomie popularnonaukowym (na potrzeby szkół, mediów, literatury itd.). Istotna jest także weryfikacja już używanej terminologii pod kątem jej trafności w określaniu poszczególnych pojęć i ich funkcjonowania w całym systemie nauk geograficznych i geologicznych[1].

Jednym ze źródeł do tworzenia nowych słów z zakresu nauk o Ziemi może być analiza leksyki tradycyjnej, tj. funkcjonującej kiedyś i obecnie w kaszubskich dialektach. W tym kontekście specyficznym zasobem jest słowińszczyzna. Dialekt ten, co prawda wymarł po II wojnie światowej, jednak wcześniej został dość dobrze udokumentowany[2]. Oczywiście właśnie z powodu jego wymarcia, przy eksploracji słowińskiej leksyki należy zachować dużą ostrożność. W razie jakichkolwiek wątpliwości nie mamy możliwości dopytania, uzyskania precyzyjniejszej informacji o interesującym nas słowie, pojęciu. A z takimi sytuacjami możemy mieć do czynienia. Np. w słowniku F. Lorentza z 1908 r. (*Slovinzisches Wörterbuch)*, stanowiącym największy opublikowany zbiór słowińskiej leksyki, znajdujemy termin *zlądz* L 1421[3]. W przywołanym słowniku tłumaczony jest on tu jako *der Eiszapfen*, czyli pol. *lodowy sopel*. Tymczasem M. Rudnicki, który w terenie badał słowińszczyznę niemal w tym samym czasie co Lorentz[4], przytacza następujące zasłyszane zdania, objaśniające ten termin: *Czej ten grad spadnie a tej deszcz przińdze, to je zlądz; òd tego zlądzu droga je złô; w tim zlądze jachanié je lëchi* Ru 163. Ten sam badacz zanotował też w innym miejscu: *Ga ta żlądz padô, to wszëtkò ùmarżnie w rãkù, co le trzimô, a drzewa są téż ùmiarzlé* Ru 133. Jak można się domyślać z tego opisu, chodzi o gołoledź jak też opady, które jej towarzyszą. A zatem termin raczej nie dotyczy sopli, dokładniej nie dotyczy tylko sopli, bo te mogą być jednym z efektów gołoledzi. Taką interpretację uprawdopodabniają terminy znane z innych kaszubskich dialektów, tj. *złądz* S VI 305 (*gołoledź*), *żłódz* S VI 305 (*zamarzający deszcz*), *żłód* S VI 305 (*szron na drzewach*), *żłodzô* S VI 305 (*szron, okiść*). Pokazują one, że kaszubski rdzeń *żłó(ą)d* odnosi się zarówno do gołoledzi i towarzyszących jej zjawisk, czy też szerzej zjawisk związanych z wilgocią w warunkach zmiennej, w tym ujemnej, temperatury (szron, okiść).

---

[1] P. Dziekanowski, *Neologizmy geologiczne i geograficzne w podręczniku „Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów" J. Borzyszkowskiego, J. Mordawskiego i J. Tredera,* w druku.

[2] Podstawowymi źródłami dla słowińskiej leksyki są prace Friedricha Lorentza (*Slovinzisches Wörterbuch,* 1908–1912; *Teksty pomorskie, czyli słowińsko-kaszubskie,* 1914) oraz w mniejszym stopniu Mikołaja Rudnickiego (*Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego,* 1913). Mniej przydatne są inne źródła, jak np. teksty słowińskie zamieszczone przez Aleksandra Hilferdinga w *Resztki Słowian na południowym wybrzeżu Morza Bałtyckiego* (1989) czy też materiały Zenona Sobierajskiego umieszczone w *Polskich tekstach gwarowych* z. 4 (1964).

[3] Wszystkie słowa kaszubskie podaję w uproszczonym zapisie, a nie w takim jaki stosowali Lorentz czy Rudnicki.

[4] Praca M. Rudnickiego (M. Rudnicki, *Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego,* 1913*)* jest w zasadzie komentarzem do prac Lorentza, tj. do jego *Slovinzisches Wörterbuch* (1908–1912 r.) *i Slovinzische Texte* (1905), o czym sam autor pisze we wstępie, tłumacząc źródło inspiracji do podjęcia badań nad słowińszczyzną.

Zlądz nie jest jedynym terminem z zakresu geologii i geografii, który w słowniku Lorentza został przetłumaczony lakonicznie, pojedynczym słowem, nie zawsze dającym nam jednoznaczną informację, do jakiego pojęcia się odnosi. W takich sytuacjach rzadko pomaga zdanie czy zdania dołączone do tłumaczenia, pozwalające zrozumieć kontekst używania, bo autor słownika nieczęsto je zamieszcza. Słownik Rudnickiego jest precyzyjniejszy, wyjaśnienia bardziej opisowe. Jednak zawiera znacznie mniej haseł, znajdziemy w nim tylko te słowa, których w swoim słowniku nie umieścił Lorentz, albo takie, którym Rudnicki poszerzył znaczenie.

Poza ostrożnością w korzystaniu ze słowników i tekstów Lorentza oraz Rudnickiego przed przystąpieniem do eksplorowania z nich leksyki słowińskiej na potrzeby terminologii z zakresu nauk o Ziemi, należy się zastanowić nad stosunkiem do zapożyczeń w niej funkcjonujących. W pierwszym rzędzie do słów pochodzenia niemieckiego, bez względu na to, czy ich źródłem były pomorskie dialekty dolnoniemieckie czy też niemiecki język literacki. W tej kategorii nie chodzi o germanizmy w ogóle, a lecz jedynie o te, których nie notujemy w innych kaszubskich dialektach. Warto przy tym mieć świadomość, że takie rozgraniczenie nie zawsze musi być oczywiste. Np. słowa *brink* Ru 194, oznaczającego pagórek usypany przez wiatr na polu[5], nie znajdujemy ani w słowniku Ramułta ani u Sychty. Nie wykluczone jednak, że funkcjonowało ono kiedyś nie tylko w słowińszczyźnie. Pod Bytowem jedno z wybudowań nosi nazwę

---

[5] Ze słowem *brink* najprawdopodobniej związana są dwa słowińskie toponimy: *Brëniszk* So 114 i *Brienszk* So 114. W dolnoniemieckim der Brink oznacza miejsce we wsi lub poza nią, kawałek gruntu (Hermann-Winter, Renate, *Palttdeutsches-hochdeutsches Wörterbuch,* Rostock: Hinstroff, 1985.) inne źródła podają, że to miejsce wyniesione, ma być znane już w średniowieczu (J. Grimm, W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, wersja internetowa, https://woerterbuchnetz.de/?sigle=DWB&lemid=B11430, 1854).

Rëkòwsczié Brynczi[6]. Jednak większość takiego słownictwa to bardziej oczywiste przypadki. Np. słowo *woga* L 1272 (pol. fala, pienista grzywa na fali) zostało zaczerpnięte z niemieckiego od rzeczownika *die Woge*. Nie notują go słowniki Ramułta i Sychty, ani kaszubszczyzna standaryzowana. Podobnie ma się z terminami *inzla, inzelka* L 374 (wyspa, wysepka) z niemieckiego *die Insel*. Czy włączyć je i im podobne do kaszubskiej terminologii naukowej? Zasadniejsze wydaje się posiłkowanie zasobem kaszubskim, ewentualnie szerzej terminologią słowiańską. W tym miejscu trzeba dodać, że nie należy jednak wykluczać czerpania z języków niesłowiańskich w sytuacjach, gdyby chodziło o leksykę już ugruntowaną w nauce, jak np. *sandr* z islandzkiego (piaszczysto-żwirowa równina fluwioglacjalna[7]) czy *ił warwowy* ze szwedzkiego (ił glacjolimniczny[8]), które od lat funkcjonują jako terminy międzynarodowe.

W słowińskiej leksyce możemy także wyodrębnić słowa rzadkie, a czasem niespotykane w innych dialektach, których wielu dzisiejszych użytkowników standaryzowanej kaszubszczyzny unika, bo m.in. mogą być odczuwane jako polonizmy. Do tej kategorii należy *dóm* L186 w znaczeniu budynek, zwłaszcza mieszkalny. Co prawda słowo to znajdziemy u Ramułta (Ra 95), ale Sychta w tym znaczeniu opisuje je już jako rzadkie (S 1 229). Tymczasem we współczesnych tekstach normalizowanych niemal zupełnie termin nie występuje, w jego miejsce stosowany jest głównie *dodom*[9], mimo że zdrobnienie *dómk* S 1 229 w znaczeniu mały domek jest powszechne. Kolejny podobny przykład, to wzbudzająca zdecydowanie mniejsze kontrowersje, *ploszczëzna* L 814 (miejsce płaskie, płaszczyzna). Słowo to, czy jego fonetyczny odpowiednik, nie jest notowane u Sychty ani u Ramułta. Nie wymienia go również w swoim normatywnym słowniku Trepczyk[10]. Termin pojawił się ostatnio u Gołąbka w formie *płôszczëzna*, najpierw w *Kaszëbsczim słowôrzu normatiwnym* s. 354 (2005 r.), gdzie autor jako źródło wskazuje Lorentza, a potem w *Wielkim słowniku polsko-kaszubskim* s. 100 (tom 3, 2012 r.) tym razem ze wskazaniem na Budzisza[11]. Należy zwrócić uwagę, że w tym drugim słowniku jako pierwsze przy słowie *płaszczyzna* autor umieścił kaszubskie odpowiedniki: *rówizna i plaskacëzna* za Trepczykiem[12], a dopiero po nich termin *płôszczëzna.* Czy włączenie tego rodzaju słów do terminologii z zakresu nauk o Ziemi, mając na uwadze ostrożne podejście twórców dzisiejszej kaszubszczyny, jest zasadne? Jeżeli uznajemy stanowisko, że najlepiej posiłkować się zasobem kaszubskim, również tym starszym, to jak najbardziej.

---

[6] Jak podaje G. Surma w *Toponimii powiatu bytowskiego*, 1990, s. 16 nazwa przysiółka początkowo funkcjonowała w pruskich dokumentach jako *Brink* (1817 r.), potem *Brinken* (1854 r.) a wreszcie *Rekower Brinken*. Mapa topograficzna z 1877 r. w skali 1:25 000 notuje już tą ostatnią formę (wyd. Königlich-Preussische Landesaufnahme oder Landvermessungsbehörden dostępna na http://igrek.amzp.pl). Z kolei F. Lorentz w *Tekstach pomorskich…* (1914) z. 2, s. 544, zapisał nazwę w miejscowym dialekcie brzeźnieńsko-niezabyszewskim: *Reikòwszczy Brinczy* (pisownia uwspółcześniona).

[7] W. Jaroszewski W, *Słownik geologii dynamicznej,* 1985.

[8] R. Gradziński, *Zarys sedymentologii*, 1986, s. 561.

[9] Ten osąd oparłem na własnych obserwacjach, a także na przeprowadzonych jesienią 2024 r. wywiadach z piszącymi po kaszubsku: Romanem Drzeżdżonem, Tomaszem Fopke, Dariuszem Majkowskim, Anną Gliszczyńską, Łukaszem Zołtkowskim oraz z adiustatorką kaszubskich tekstów Bogumiłą Cirocką. Słowo *dóm* głównie wywoływało skojarzenia z sienią, a nie budynkiem, w 2 przypadkach jednoznacznie zakwalifikowano je do polonizmów. Terminu *płôszczëzna* moi rozmówcy w zasadzie nie używali, bo posługiwali się słowami *rówizna* i *plaskacëzna*.

Z akceptacją przez użytkowników kaszubszczyzny kolejnej, zdecydowanie najliczniejszej kategorii w słowińskiej terminologii w zakresie geologii i geografii, nie powinno być problemu. Stanowią ją słowa, które są w różny sposób poświadczone w innych kaszubskich dialektach, posiadające to samo lub bardzo podobne znaczenie. Pod względem budowy część jest identyczna bądź różnica dotyczy tylko sfery fonetycznej. Np. (pierwszy w parze wyraz słowiński, drugi jego odpowiednik z innych dialektów, w nawiasie polski) *zachód* L 1400 – *zôchód* (zachód), *lād* – *ląd* (ląd, kawałek ziemi, miejsce), *nizëzna* L 735 – *niżëzna* S 3 261 (niznina), *swiat* L 1120 – *swiat* (świat), *rzéka* L 978 – *rzéka* (rzeka), las L 558 – *las* (las), *krzemiéń* L 502 – *krzemiéń* (krzemień) i wiele innych. Inne terminy różnią się sufiksami, np. *cesniô* L 110 – *cesnina* Ra 60, *glãbina, glãbizna, glãbica* L 274 – *głąbiô* S 1 322 (głębina), *rzeczica*, *rzecziczka* L 977 – *rzéczka* S 4 383 (rzeczka). Ta wariantywność może być wykorzystana przy tworzeniu derywatów dla pokrewnych sobie terminów.

Na zakończenie wypada przyjrzeć się słownictwu nie przynależącemu do wcześniej omawianych kategorii. Nie powinno dziwić, że terminologia ta dotyczy głównie krainy, w której mieszkali użytkownicy słowińszczyzny. W uproszczeniu pod względem geograficznym ziemia Słowińców składa się z dwóch części. Pierwsza południowa, wysoczyznowa, podobna do wielu innych kaszubskich krain. Druga część północna, płaska (nie licząc wydm na mierzei), nizinna, jeziorno-morska, czy też trzcinowo-wydmowo-wodna, może być porównywalna tylko z Mierzeją Helską. Jednak mimo podobieństw środowiska te znacząco się różnią. Jeżeli szukać wkładu słowińskiej leksyki do kaszubskiej terminologii z zakresu geologii i geografii, to głównie dotyczyć on będzie właśnie tej północnej części. Wymieńmy kilka: *przërosk* Ru 209 (łąka powstała przez osuszenie przyrzecznego lub przyjeziornego bagna), *sëp* Ru 211 (granica, miedza, stromo opadające dno, zapewne piaszczyste), *mùdzësti* L 668 (zaszlamiony), *mòcziszcz* L 671 (miejsce podmokłe), *mòczëzna* L 671 (wilgotność), *jezerzasti* L 393 (bogaty w jeziora), *òdmãt* L 1344 (głębina, odmęt), *òdcék* L 1345 (odpływ), *wëgrizk* L 1283 (miejsce zerodowane), *zôbrzeżny* L 1396 (położony z drugiej stony jeziora). Słowińcy rozszerzyli też znaczenie słowa *òsëch* – u Sychty to piaszczysta łacha na morzu, piaszczyste pole (S 3 338), u Ramułta miejsce suche na bagnie, wyspa (Ra 277), u rybaków nadmorskich z Półwyspu Helskiego zaś to licząc od plaży pierwsza mielizna, rewa[13]. Dla Słowińców *òsëch* oznacza również piaszczyste mielizny jeziorne L 1370. W słowińskiej leksyce jest też inne słowo na mieliznę, ale zbudowaną z „gliny"[14] – to wësëszk L. Twarde dno, w które trudno wbić kij pomocny przy zastawianiu sieci, to zaś *cwierdzëchël* Ru 134.

---

[10] J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski,* 1994.

[11] E. Gołąbek nie precyzuje z jakiego utworu A. Budzisza zaczerpnął słowo płôszczëzna. Język tego autora, tworzącego w pierwszej połowie XX w., to północna, pucka kaszubszczyzna odznaczająca się archaizmem i liczniejszymi nawiązaniami do słowińszczyzny.

[12] Słowa z J. Trepczyk, *Słownik polsko-kaszubski,* 1994. t. 2, s. 28.

Tyle krótkiego przeglądu. Nie uwzględniono w nim słów, które do terminologii geologii i geografii nie należą, ale mają potencjał, by stać się jej częścią. Dotyczy to słów opisujących kształty, relacje przestrzenne, fizyczne czy chemiczne właściwości, itd. Np. *parg* L 763 (próg), którego użycie jako progu rzecznego, progu w formacjach skalnych, w dnie mogłoby być przykładem zastosowania słowa z grupą TarT, której przetrwanie jest jedną z cech dialektów pomorskich. Zwłaszcza, że Słowińcy używali tego słowa nie tylko na określenie progu (elementu wejścia), ale też dla opisu załamania dna, o czym opowiada tekst zanotowany przez Rudnickiego[15].

---

[13] A. Celarek, *Rybackie łodzie żaglowe z wybrzeża Kaszub*, 1987, s. 85.

[14] W opisie u Rudnickiego jest mowa o *mòdré glënie, baro sëté* Ru 134, ale nie wiadomo, czy chodzi tu o glinę polodowcową czy raczej o iły warwowe zalegające w dnie jez. Gardno (A. Wojciechowski, *Ewolucja jezior przybrzeżnych Niziny Gardzieńsko-Łebskiej na tle rozwoju środkowego wybrzeża Bałtyku w świetle badań malakologicznych,* 2008), a to ma znaczenie dla terminologii geologicznej.

Podsumowując należy stwierdzić, że słowińszczyzna stanowi ciekawe źródło do tworzenia terminologii z zakresu geologii i geografii. Dobrze byłoby wykorzystać w tym celu zwłaszcza wyrazy opisujące wyjątkową krainę, w której rozbrzmiewała.

Bibliografia i skróty:

L – F. Lorentz, *Slovinzisches Wörterbuch*, St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 1908–1912, tom 1–2. http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/show-content/publication/12118/edition/7982/?format_id=1, http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/show-content/publication/12117/edition/7830/?format_id=1, dostęp: 30.10.2024

Ra – Ramułt, Stefan, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, Gdynia: Region, 2003.

Ru – M. Rudnicki, *Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego,* „Materiały i prace komisji językowej Akademii Umiejętności w Krakowie*”* 1913, t. VI, s. 1–246, *http://pbc.up.krakow.pl/Content/6173/PDF/materyaly_i_prace_komisyi_jezyko_akademia_umiejetnosci_000993.pdf*, dostęp: 30.10.2024.

So – *Słownik gwarowy tzw. Słowińców Kaszubskich,* red. Zenon Sobierajski, Warszawa: Polska Akademia Nauk Instytut Slawistyki, 1997, tom 1.

S – Sychta, Bernard., *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1967–1976, tomy 1–6.

Celarek, Aleksander, *Rybackie łodzie żaglowe z wybrzeża Kaszub*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział Gdański, 1987.

Hermann-Winter, Renate, *Palttdeutsches-hochdeutsches Wörterbuch,* Rostock: Hinstroff, 1985.

Dziekanowski, Piotr, *Neologizmy geologiczne i geograficzne w podręczniku „Historia, geografia, język i piśmiennictwo Kaszubów” J. Borzyszkowskiego, J. Mordawskiego i J.Tredera,* oddano do druku, 2024.

Gołąbk, Eugeniusz, *Kaszëbsczi słowôrz normatiwny*, Gdańsk: Oficyna Czëc, 2005.

Gołąbek, Eugeniusz, *Wielki słownik kaszubsko-polski,* Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, tomy 1–5, 2012–2022.

---

[15] *Do tego snôtczégò pargù me chcëmë wëcygac* (sëcë)…Ru 133.

Grimm Jacob, Grimm Wilhelm, *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig: Ver. Von. s. Hirzel, 1854, wersja internetowa, https://woerterbuchnetz.de/?sigle=DWB&lemid=B11430, dostęp 30.10.2024.

Ryszard Gradziński, *Zarys sedymentologii*, Warszawa: Wydawnictwo Geologiczne, 1986.

Hilferding, Aleksander, *Resztki Słowian na południowym wybrzeżu Morza Bałtyckiego,* Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział Gdańsk, 1989.

Słownik geologii dynamicznej, red. Wojciech Jaroszewski, Warszawa: Wydawnictwo Geologiczne, 1985.

Lorentz Friedrich, *Slovinzisches Wörterbuch*, St. Petersburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 1908–1912, tom 1–2. http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/show-content/publication/12118/edition/7982/?format_id=1, http://bibliotekacyfrowa.eu/dlibra/show-content/publication/12117/edition/7830/?format_id=1, dostęp 30.10.2024.

Lorentz Friedrich, *Teksty pomorskie,* Kraków: Akademia Umiejętności, 1914, z. 2, https://pbc.gda.pl/dlibra/publication/5711/edition/4791/content, dostęp 30.10.2024.

Mapa topograficzna z 1877 r. w skali 1:25 000, Königlich-Preussische Landesaufnahme oder Landvermessungsbehörden, Berlin: Franz Werner, http://igrek.amzp.pl/result.php?cmd=id&god=1870&cat=TK25, dostęp 30.10.2024.

Ramułt, Stefan, *Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego*, Gdynia: Region, 2003.

Rudnicki Mikołaj, *Przyczynki do gramatyki i słownika narzecza słowińskiego,* „Materiały i prace komisji językowej Akademii Umiejętności w Krakowie*”* 1913, t. VI, s. 1-246, http://pbc.up.krakow.pl/Content/6173/PDF/materyaly_i_prace_komisyi_jezyko_akademia_umiejetnosci_000993.pdf, dostęp 30.10.2024.

Słownik gwarowy tzw. Słowińców Kaszubskich, red. Zenon Sobierajski, Warszawa: Polska Akademia Nauk Instytut Slawistyki, 1997, tom 1.

Surma, Genowefa, *Toponimia powiatu bytowskiego,* Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1990.

Sychta, Bernard., *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1967–1976, tomy 1–6.

Trepczyk, Jan, *Słownik polsko-kaszubski,* Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1994, t. 1–2.

Wojciechowski, Adam, *Ewolucja jezior przybrzeżnych Niziny Gardzieńsko--Łebskiej na tle rozwoju środkowego wybrzeża Bałtyku w świetle badań malakologicznych,* „Landform Analysis” 2008, nr 7, s. 154–171.

Tomasz Fopke
Uniwersytet Gdański / Kaszubsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Wejherowie

Pieśni i piosenki kaszubskie z Gdańskiem w tle

Kashubian songs and chants with Gdańsk in the background

ABSTRAKT:
Celem tego artykułu jest przedstawienie obecności Gdańska w tekstach pieśni i piosenek w języku kaszubskim. Dotychczas nie przeprowadzono takiej analizy, a zebrany materiał pozwala na podjęcie takiej próby. Zwraca uwagę dywersyfikacja materiału tekstowego i muzycznego utworów. Omawiane przykłady tworzą ciekawy katalog tematyczny.

SŁOWA KLUCZOWE:
Gdańsk, pieśń kaszubska, piosenka kaszubska, język kaszubski, poezja kaszubska

ABSTRACT:
The aim of this article is to present the presence of Gdańsk in the lyrics of songs and chants in the Kashubian language. No such analysis has been conducted to date, and the collected material allows for such an attempt. The diversification of the lyrical and musical material in the songs is noteworthy. The examples discussed form an interesting thematic catalogue.

KEYWORDS:
Gdańsk, Kashubian song, Kashubian language, Kashubian poetry

Wstęp

Celem tego artykułu jest przedstawienie obecności Gdańska w tekstach pieśni i piosenek w języku kaszubskim. Dotychczas nie przeprowadzono takiej analizy a zebrany materiał pozwala na podjęcie takiej próby. Zwraca uwagę dywersyfikacja materiału tekstowego i muzycznego utworów. Omawiane przykłady tworzą ciekawy katalog tematyczny, który nie jest zbiorem zamkniętym. Utwory wybrane zostały z dostępnych źródeł drukowanych, fonograficznych i internetowych – po przeprowadzeniu szeroko zakrojonej kwerendy, której głównym kryterium była obecność Gdańska w treści utworu, bądź odwołanie się do tego miasta, jego historii. Zamierzeniem autora opracowania było ukazanie Gdańska jako miasta obecnego w utworach wokalnych stworzonych w języku kaszubskim.

Przegląd przykładów muzyczno-literackich

Pieśń jest utworem przeznaczonym do śpiewania[1], gdzie muzyka została stworzona do tekstu lirycznego, chociaż bywa, że tworzone są teksty do istniejącej muzyki. Piosenka[2] traktowana jest jako bardziej popularna forma wokalno-instrumentalna, często o lżejszym charakterze.

Wywołując w przestrzeni publicznej hasło „kaszubska piosenka[3] o Gdańsku", internet wskazuje… jeden przykład, nagranie video. Jest to *Kòchóny stôri Gduńsk*[4] Antoniego Sutowskiego do słów Jerzego Łyska[5]. Piosenkę wykonuje uczennica Szkoły Muzycznej w Wejherowie Alicja Wejer[6] z akompaniamentem zespołu instrumentalnego[7]. To, zdaniem wielu – jeden z najpiękniejszych kaszubskojęzycznych utworów o Gdańsku. Piękna kantylena o wymagającym ambitusie osadzona w rozbudowanej harmonii doczekała się zasłużonej estymy. Istotną rolę pełni tu tekst:

Wiele miast je na swiece,
Chtërnëch chwalbã piesń niese,

---

[1] *Encyklopedia bliżej muzyki*, red. J. Ekiert, Warszawa 2006, s. 395.

[2] Jedną z ciekawszych analiz tej formy przeprowadził Paweł Tański w tekście pt. *Piosenka jest sztuką rytmu. Formy wersowe pięciu polskich songów*, „Roczniki Humanistyczne", Tom LXXI, zeszyt 12.

[3] Najpełniejszą charakterystykę pieśni i piosenek kaszubskich zawarła dotychczas Witosława Frankowska w *Muzyce Kaszub. Materiałach encyklopedycznych*, Gdańsk–Wejherowo 2005, s. 178–186.

[4] *Kaszubski śpiewnik domowy*, red. W. Frankowska, Gdynia–Wejherowo 2014, s. 70.

[5] T. Fopke. *Kaszubska piosenka o Gdańsku*, https://www.youtube.com/watch?v=DBnKBOZcDm8, [30.10.2025].

[6] Nagranie pochodzi sprzed 15 lat. Obecnie artystka kontynuuje drogę śpiewaczą, zakończyła studia wokalne z Akademii Muzycznej w Gdańsku i Uniwersytecie Muzycznym Fryderyka Chopina w Warszawie – informacja z profilu Facebook wokalistki.

[7] W. Frankowska. *Spotkania z muzyką Kaszub. Monografia cyklu koncertów 2002–2020*, Gdynia–Wejherowo 2014, s. 168.

Że są snôżé jak jabłuszka w raju.
Ale mie bãdze wiedno,
Miodné sercu le jedno
Mòrsczé miasto, co w mòjim je kraju:

Kòchóny stôri Gduńsk,
Minionëch dzejów kąsk.
Zaklãti w kamieniu
W kùrantów zwònieniu
Kòchóny stôri Gduńsk.
Kòchóny stôri Gduńsk,
Minionëch dzejów kąsk.
Z nim zrzesził jem bëcé,
Tu skùńczëc chcã żëcé.
Kòchóny stôri Gduńsk.

Czedë zazdrzi tu cëzy,
To jaż òczóm nie wierzi
Dłudżim Targã szpacérëjąc sobie.
„Czas sã copnął”– tak mësli,
czej bùdinkóm sã przëzdrzi.
„W wiekù dôwnégò gwësno jem dobie”!
Kòchóny stôri Gduńsk…

W podobnym tonie utrzymana jest późniejsza piosenka Tomasza Fopkego pt. *Stolëczny mój gard*[8], która występuje w dwóch wersjach muzycznych[9]:

Wej! Miasto ze snu òdeckniwô.
Ju zéwnął jak chłop wiôldżi gard.
Elektrisz: Dzyn! Dzyn! – pòzwòniwô.
Zôczątk – chleba wònią je dnia…

---

[8] T. Fópka, *Z drodżi*, Gdynia 2012, s. 21; T. Fópka. *Z Regionu. Antologiô lëteracczich zbiérków z lat 2002–2012*, Gdynia 2012, s. 145; T. Fópka, *Stolëczny mój gard*, „Najô Ùczba” nr 2 (12), gromicznik 2008, s. IV–V; CD *Wanodżi kòl morza*, Fucus, North Studio 2009; CD *A jô so spiéwiã pò kaszëbskù*, T. Fopke i inni, Swarzewo 2009 oraz CD. D. Pioch. Pò*mianë ùszłotë. Ùczbòwnik kaszébsczëgò jãzëka do drëdżégò etapu ùczbieniô w spòdlëczny szkòle*. Gdańsk 2021.

[9] Autorem muzyki do tego utworu jest Rafał Rompca z zespołu FUCUS.

Òdpòcznã pò dłudżi wanodze,
czej z Bòrów wëkùknã na swiat
i bãdã jak nen sztótów złodzéj
w òliwsczi katedrze czas krasc…

Stolëczné mòje miasto,
nômilszi sercu môl
To Gduńsk! Wcyg mało nas tu,
bë mòcni brzmiôł nen głos…
Tak snôżé, jak je stôré.
Co krok czëc dzejów zwãk.
A lëdzëska są dobri –
wnetk kòżdi je jak brat…

Tej rëszã Pòlankama dali
i minã wałãsową chëcz
Cos kùpiã we Wrzeszczu – to sprawi
òstawic tam chòc slédny dëtk…
Kùreszcze do brómë zaklepiã,
dze Dłudżi Tôrg, dze Dłëgô je.
Przeńc całą jã mdze gwës nôlepi,
do rzéczi duńc, dze òkrãt żdże…
Stolëczné…

Mòtława pòmału ùsniéwô.
Le gòwôr gòłąbków i méw
tã noc, co chce przińc – òdnëkiwô
a z Òstrowù Spikrzów… spiéw czëc…
„Zapôdô ju smrok” – nóta niese
i dzénny wid przëkrił lamp blôsk.
Ach! Mòże tak w kòsmòsu dzes je –
Jô Gduńskòwi zaspiéwiã zôs:
Stolëczné…

Porównując oba teksty zauważyć można wyraźną predylekcję Łyska do ukazania wielowieczności miasta. Autor drugiej pieśni, chociaż nawiązuje do historii – skupia się na teraźniejszości i podkreśla stołeczny charakter grodu nad Motławą. Ów centralny charakter Gdańska zaznaczony jest również w innych jego piosenkach: *Grif i Gduńsk*[10] oraz *Cyber-sowa 3005*[11]. W *Grif i Gduńsk*, utworze dedykowanym dzieciom, Gdańsk występuje obok gryfa jako symbol Kaszub. W kolejnym tekście autor prezentuje wizję miasta jako stolicy Unii w przyszłości z zagadkową cyber-sową, jako swoistym odpowiednikiem mitycznego gryfa:

Òrzłowi dzëb i lwòwé paje –
Kòżdi Kaszëba grifa znaje!
Na żôłtim pòlu bùszno stôwô,
Staniców naszich je òzdobą.

Gduńsk je stolëcznym naszim miastã
Nôpierszim gardã Kaszëb lat sta
Dze leżą zemi ti ksążãta,
Ò chtërnëch mùszimë pamiãtac!

Cyber-sowa 3005[12]

Szósti je strumiannik
Trzë tësące piąti.
„Pële żëcô” łiknã dwie,
wińc bùten móm chãc…

Gduńsk – stolëczné Ùni miasto.
Gduńsk znôw witô dzéń.
Cyber lëdze turzą. Leno
Cyber-sowa spi…

Mòja cyber-białka
Sedzy w cyber-krómie
W cyber-chëczi – cyber-kòt
Na cyber-łónie…
Gduńsk…

---

[10] *Kaszubski śpiewnik domowy*, s. 68–69; *Pieśni kaszubskie w opracowaniu Marzeny Graczyk na 3-głosowy chór mieszany*", wydanie II poszerzone, Wejherowo 2019, s. 63; CD *Czë mùcha mô jãzëk? – Wiérztë dlô dzecy. Akademia Bajki Kaszubskiej część 6*, Gdańsk 2016; T. Fopke *Piosenki dla knôpika i dzéwczątka. Piosenki kaszubskie dla małych dzieci*, Chwaszczyno–Gdańsk 2011, s. 25; *Kaszëbskô chrestomatiô. Wëbiér tekstów do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka dlô sztudérów*, red. M. Cëbùlsczi, T. Fópka, M. Klinkòsz, H. Makùrôt, J. Pòmierskô, G. Schramke. Gduńsk 2015, s. 257.

[11] Autorem muzyki jest Bartłomiej Kunc.

[12] CD *Młodi dlô Gduńska*, „Dziennik Bałtycki. Polska" 2008.

Gdańsk jako gród – siedzibę książąt kaszubsko-pomorskich oraz jako geograficzny punkt odniesienia znaleźć można w utworach Jana Trepczyka[13], pioniera kaszubskiej pieśni regionalnej. W pieśni *Smierc Swiãtopôłka*[14], tytułowy książę kaszubski umiera w zamku na „Gduńska wòjarsczi górze" a w hymnie *Zemia rodnô* Kaszuby sięgają: „òd Gduńska tu, jaż do Roztoczi bróm".

Zemia traktowana jest przez część środowisk jako kaszubski hymn[15], które uczyniły zeń pieśń główną swoich organizacji. Są wśród nich Klub Studencki „Pomorania" oraz Rada Chórów i Zespołów Kaszubskich[16]. W charakterze kaszubskiego hymnu narodowego pieśń wybrzmiewa w południe na antenie Radia Kaszëbë. Utwór ten doczekał się osobnego opracowania – analizy literacko-ideowej pióra Marioli Pobidyńskiej, gdzie czytamy m.in.

> I tu po raz kolejny, na pozór dość oczywista próba określenia zasięgu terytorialnego opisywanej krainy każe czytelnikowi odnieść się do historii, a badaczowi twórczości Jana Trepczyka do poglądów Zrzeszińców, odwołujących się do Aleksandra Majkowskiego. Gdańsk to historyczna stolica Pomorza, w katedrze oliwskiej pochowani są książęta pomorscy (z tego względu bywa ona nazywana kaszubskim Wawelem) – pierwszy wyznacznik granicy jest więc jasny.[17]

Gdańsk jako miejsce, gdzie „Wisła òd Krakòwa w pòlsczé mòrze płënie" znalazł się w pieśni Feliksa Nowowiejskiego do słów Hieronima Derdowskiego pt. *Marsz kaszubski*, proponowanej jako hymn kaszubski przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.[18]

---

[13] Więcej o twórczości Jana Trepczyka, w tym bibliografię i dyskografię jego utworów „gdańskich" – znaleźć można w książce pod redakcją Witosławy Frankowskiej pt. *Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, wydanej przez Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2017.

[14] J. Trepczyk. *Lecë choranko*, Gdańsk–Wejherowo 1980, s. 45.

[15] W. Frankowska, *Hymny kaszubskie*, https://kaszubopedia.pl/index.php/glossary/hymny-kaszubskie/ [30.10.2025].

[16] T. Fópka, *Kòmù spiéwómë kaszëbsczé himnë wszëtczé*, „Pomerania" 2014, nr 5, s. 24–26.

[17] M. Pobidyńska, *„Zemia Rodnô" – kaszubski hymn narodowy,* https://kaszebsko.com/wp-content/uploads/2022/12/Zemia-Rodno-kaszubski-hymn-narodowy.pdf, s. 3-4, [30.10.2025].

[18] https://www.kaszubi.pl/article/view/hymn-kaszubski [01.11.2025].

Gdańsk, jako „historyczna stolica Kaszub” [19] „zatwierdzony” został w porozumieniu prezydenta tego miasta Pawła Adamowicza z burmistrzem Kartuz Grzegorzem Gołuńskim. Od tego czasu zaprzestano używać tablic witających na rogatkach miasta z napisem „Gduńsk – stolëca Kaszëb witô” na rzecz „Gduńsk – historicznô stolëca Kaszëb witô” a Kartuzy promują się jako stolica Kaszub. [20]

Skoro Gdańsk opatrzony został „historycznym” kaszubskim przydomkiem, to może znajdziemy o nim liczne wzmianki w ludowych pieśniach kaszubskich? Na to naiwne, jak się okazuje, pytanie próbuje odpowiedzieć prof. Witosława Frankowska w swojej internetowej prelekcji o gdańskiej audiosferze[21]: „Przejrzawszy ponad 1000 pieśni ludowych, i to dwukrotnie – znalazłam zaledwie kilka, w których wzmiankowany jest Gdańsk”. Badaczka przywołuje treści: „płënie wòda òd ògroda do samégò Gduńca” czy „czejbëm miała piórkò jak dzëkô gąska, lecała bëm za Jaszeńkã do samégò Gduńska”, sytuując w nich Gdańsk jako „szczególne miejsce odniesienia”.

Powróćmy zatem do autorskiej twórczości kaszubskiej. Franciszek Sędzicki w pieśni pt. *Bówka i Kaszubka*[22] ze swojej *Kaszëbsczi wieczornicy* postawił gdańskiego urwisa – *bówkã* w opozycji do kaszubskiej dziewczyny, która w odpowiedzi na jego „końskie zaloty” rzuca:

Ni mómm z tobą, bówkò, sprawë!
Spluwôj dali do Mòtławë.
Czej chcesz kùsa miec,
Kusznij kùrã w… rzëc!

Ten utwór i kilka innych przywoływanych w tym opracowaniu znalazły się na wyjątkowej płycie dedykowanej Gdańskowi, pt. *Młodi dlô Gduńska*[23], wydanej przez „Dziennik Bałtycki Polska" i gdańskie Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie w roku 2008 na Zjazd Kaszubów w tym mieście. Wystąpili: Chëcz (*Gdańsk*), Bubliczki Kashubian Klezmer Band (*Ò pòtkaniu Żëda z Kaszëbą, Dzéwczëca nie ùstrzeżesz*), The Rozmish (*Kùtrowô pòlka, A w Raduni krwawô wòda*), Fucus (*Kòchóny stôri Gduńsk, Stolëczny mój gard*), C.Z.A.D. (*W Długą, Cyber-sowa 3005*), The Damrockers (*Do miasta, Wróc na Kaszëbë*), Kùtin (*Na akwareli żëcô, Bówka i Kaszëbka*), Wãdzëbôczi (*Jopejsczé piwò, Gòdnik 70'*). Płyta była wyjątkowa nie tylko ze względu na dedykację. Spotkały się na niej zespoły reprezentujące różną stylistykę muzyczną, od poezji śpiewanej (Kùtin), przez folk (Fucus), folk-rocka (The Rozmish), dalej rocka (Wãdzëbôczi, Chëcz), techno-dance (C.Z.A.D.) – po punk-rocka (The Damrockers). Dla zespołu Bubliczki Kashubian Klezmer Band był to debiut płytowy.

---

[19] K. Kulikowska, *Stolice Kaszub*, https://kaszubopedia.pl/index.php/glossary/stolice-kaszub/ [31.10.2025].

[20] T. Fópka. *To kaszëbskô stolëca*. „Pomerania” 2016, nr 10, s. 67.

[21] W. Frankowska, *Kaszubi i kaszubszczyzna w krajobrazie muzycznym Gdańska*, https://www.youtube.com/watch?v=e7qvcnIS7Wg [31.10.2025].

[22] *Pieśni z Kaszub*, red. W. Kirstein, L. Roppel, Gdańsk 1958, s. 46.

[23] J. Stefanowska, *Płyta w prezencie na jubileuszowy zjazd Kaszubów w Gdańsku*, „Norda”, 11.07.2008; J. Wiśniewski, *Bunt na kaszubskiej pięciolinii*, „Pomerania” 2008, nr 9, s. 38–39.

W. Frankowska we wspomnianej prelekcji wskazuje *Gdańsk* jako najbardziej reprezentatywny dla tego miasta utwór na płycie. To jedyna trójjęzyczna propozycja w tym albumie, autorstwa Marcina Popka, gdzie w refrenie słyszymy po prostu:

Ja kocham Gdańsk!
Jô kòchóm Gduńsk!
Ich liebe Danzig!

Kilka piosenek zostało dla potrzeb wydawnictwa przetłumaczonych z polskiego. Należą do nich *Na akwareli życia* Agnieszki Bradtke oraz *Ò pòtkanim Żëda z Kaszëbą* Anny Pazdur[24]. W oryginalnym tekście A. Bradtke, tak jak w przypadku *Kòchóny stôri Gduńsk* oraz *Stolëczny mój gard* znajdujemy dialog historii ze współczesnością:

Kroczę po bruku historii.
Czuję jej zapach zewsząd.
Spoglądają na mnie lwy.
Na rogu ktoś piosnkę gra.

Chodź pospaceruj ze mną,
Tu historia się toczy.

---

[24] Tłumaczenia należały do Tomasza Fopkego.

Za szybą bursztyn świeci
A w górze krzyż Mariacki.
Na Długiej ktoś maluje
Neptun się puszy do mnie.

Spójrz jak żyje Gdańsk.
Wśród Kaszubów – ja.

Na akwareli życia
Gdańsk, Sopot, Gdynia jest.
Słychać wciąż morza szum,
Kaszubskie łodzie płyną.

W kaszubskiej wersji tekstu A. Pazdur towarzyszymy Żydowi w spotkaniu z Kaszubą. Spotkanie odbywa się w „Mestwinie”, do niedawna regionalnej restauracji przy ul. Straganiarskiej:

Rôz do Gduńska Żid przëjachôł,
Wëladowôł aczipaczi.
Rësził przed se z lózym krukã
Gôrdzel „balsamã” kąsk spłókac.

Zôs Kaszëbie w jegò chëczi
Drãgò strzëmac – białka skrzeczi.
Mùcã włożił, pas przez szlófczi
Wzął do miasta w taszi „stówczi”…

Jeden mô kòmùdné lica,
Drëdżi chwatczi je do bicô.
Pòtkelë sã pòd „Mestwinã”:
Chcesz sã ùpic bëlnym piwã? Jo!

Pité, żarté, szpérą dzarté
Bëło tedë w gduńsczi karczmie.
Żid z Kaszëbą – dwaj bratówcë
Do wëpitkù i do tuńca!

Nutę martyrologiczną na płycie reprezentują *A w Raduni krwawô wòda* do tekstu Hieronima Derdowskiego z muzyką Tadeusza Tylewskiego oraz *Gòdnik 70’*[25] z przejmującą muzyką Pawła Kierszki do słów T. Fopkego. Słowa Derdowskiego w konwencji ballady-kołysanki z wyczuciem oddała Tatiana Kuśmierska[26]. Jest to wspomnienie masakry Gdańszczan dokonanej przez Krzyżaków z 12 na 13 listopada 1308 r.[27] *Gòdnik ’70* dotyczy późniejszego o 662 lata wydarzenia, kiedy Państwo Polskie wystąpiło zbrojnie przeciw strajkującym stoczniowcom, zabijając i raniąc. W pacyfikacji zamieszek wzięło udział także Polskie Wojsko, w tym m.in. 16. Kaszubska Dywizja Pancerna…[28]

Na tej samej płycie znajdziemy wreszcie utwór pogodny, żeby nie powiedzieć – biesiadny, z wyśmienitym tekstem Felicji Baska-Borzyszkowskiej, pt. *Jopejsczé piwò:*

Czej miesąc wschodô nad gardã
Gwiôzdë nad sobą cygnącë
Przë Kòrzenny skrzëpią stôré
Krąconé dãbòwé trapë…

Chtos dlô mie tu nocą ùwarzëł
Bëlné jopejsczé piwò.
Znô gôdkã niebiesczi machinë
Heweliusz, co ze mną je pije…

Gwiôzdë na niebie tu wëzdrzą
Jak sztãple dôwnëch wieków.
W cëszë miesączny nocë
Zdrzã w gwiezdny janowi szczit…
Chtos dlô mie…

---

[25] M.T. Meyer, *Gòdnik ‚70 – Wãdzëbôczi,* https://www.youtube.com/watch?v=EkN95zDMhio [31.10.25].

[26] Obecnie Tatiana Slowi, kierownik redakcji kaszubskiej Polskiego Radia Gdańsk w likwidacji.

[27] Sz. Mamok, *Czym była rzeź Gdańska (12/13.11.1308 r.)*, https://historiagdanska.pl/rzez-gdanska-1308/ [31.10.2025].

[28] K. Anduła, *Grudzień 1970 r. Ludowe Wojsko Polskie przeciwko Społeczeństwu*, https://wbh.wp.mil.pl/pl/articles/aktualnosci-wbh-42rc/2020-12-13xbd8-grudzien-1970-r-ludowe-wojsko-polskie-przeciwko-spoeczenstwu/ [31.10.25].

Z bogatego rejestru gdańskich ulic w kaszubskiej pieśni obok ulicy Korzennej reprezentowana jest ulica Długa. W utworze z muzyką Bartłomieja Kunca pt. *W Długą*[29] jest ona osnową akcji:

Na Dłudżi czedës jem pòtkôł cã.
Jes wzérała z òkna, ùsmiéwa sã.
Zakùkna rôz – i pò wszëtczim ba –
Cos zniéca sã w nas…
Na dłudżi czas tej òpùszcza mie.
Jem żdôł na ce sómny, jak môłi piesk.
Wiész, co? Tak sã ceszã, że jesmë tu!
Gwës mdze: juleju…

Chcemë jic w dół przez Dłudżi Tôrg,
Zeloną Brómą na mòst, a tej
Artusa Dwór, rôtësz i blós
Krësztofa kùsznąc je mùsz…

Na Dłudżi òb zymk jem ùzdrza cã
Zazdrzónégò w òkno, co w nim jô sta.
Sznëpelduk mie ùpôdł do twòjëch nóg
Jes sã ùdżibnął…
Za długò to pò tim nie wara,
Jem nazôd mia chùstkã i knôpa mia.
Na dłudżi nóm żëwòt zanôszô sã –
To Òna sprawia…
Chcemë jic…

Kòżdi mô swòją „długą"
Kòżdi znô historią, pòdobną do ti…

W radosnym klimacie utrzymana jest piosenka Aleksandra Tomaczkowskiego pt. *Kùtrowô pòlka*, gdzie „pòjedzemë do Gduńska i pùdzem na tôrg". Na płycie wykonuje ją „The Rozmisz". To jedno z najbardziej energetycznych wykonań, z przodującą gitarą elektryczną. Gdańsk jest tutaj wskazany jako miejsce zbytu rezultatów rybackich połowów.

---

[29] Słowa: T. Fopke.

Zjazd Kaszubów, tym razem w Bytowie w 2009 roku, stał się pretekstem do stworzenia piosenki zjazdowej pt. *W Bëtowie*[30], gdzie znajdujemy:

Òd Bôłtu, z wejrowsczich przëszlë strón,
Z Brus i Kartuz téż tu są!
Zez Gdini, ze Gduńska wanożą
Kòżdi naszińcã, swój!

Motyw Gdańska i wędrówki stąd, tym razem na miejsce narodzin Jezusa – jest również spotykany we współczesnych pastorałkach. Witosława Frankowska pisząc o odniesieniach toponimicznych w kaszubskich kolędach regionalnych stwierdza: „Podobnie jak w przypadku wielu kolęd polskich od baroku począwszy, charakterystyczną cechą kolęd lokalnych stała się asymilacja treści ewangelicznych. Dokonało się to przede wszystkim za za sprawą przeniesienia miejsca narodzin Chrystusa z Ziemi Świętej w rodzime realia – z wszelkimi tego faktu konsekwencjami."[31] Stąd i Gdańsk w kaszubskich pastorałkach. Weronika Korthals śpiewa w swoim utworze pt. *Gloria dlô Jezëska*[32]:

Czej Jezësk na swiat przëchòdzy,
Przënôszô ceszbã dlô lëdzy.
Spiéwają w Gduńskù, Wejrowie
Òjcowie, matczi, sënowie

Duet autorski Jerzy Stachurski (muz.) i Eugeniusz Pryczkowski (sł.), pośród kilkudziesięciu swoich kolęd stworzonych od 1996 roku[33] – umiejscawia Gdańsk w utworze pt. *Gón*[34], stawiając go w jednym rzędzie z Rzymem, Puckiem i Przodkowem:

Bòżé Dzeckò wnôszô mòc
W lëdztwa kòżdi stón:

---

[30] Muzyka: Tadeusz Korthals, słowa Tomasz Fopke.

[31] W. Frankowska, *Kolędowanie na Kaszubach. Dzieje kolęd na Pomorzu od XVI do XXI wieku*, Warszawa 2015, s. 273.

[32] CD *W darënkù na Gòdë,* MALVISION, Swarzewo 2014. Słowa kolędy są autorstwa T. Fopkego.

[33] W śpiewniku *Serce miec*, wydanym na 20-lecie współpracy artystycznej twórców (Banino 2014) – zawarto 87 piosenek.

[34] CD *Farwë Kaszëb*, Spiéwné Kwiôtczi, Banino 2025.

W Rzimie, Gduńskù, w Pùckù, chòc
Téż w przedkòwsczi dóm.

Na innej płycie kolędowej *Kolędy z tatą* słyszymy o „kaszëbsczi stolëcy", czyli o… Gdańsku, co wynika choćby z wcześniej przywołanej piosenki dziecięcej *Grif i Gduńsk* tego samego autora:

Òd Bôłtu, ze Stołpë, z kaszëbsczi stolëcë
Wanożi z redotą lud.
Je Môrcën i Wanda, są starszi i dzecë,
Gwiôzdë prowadzy jich wid.
Z Lëpniców w darënkù zabôwków miech pełny
A w kankach mlékò i miód.
Zôs z Gdinie nôlepszé dlô dzôtków pielëszczi,
Kòlibka, grochòtczi są[35].

Jako kaszubskie miejsce przyjścia Syna Bożego na świat przeważnie typuje się Bytów. Prof. W. Frankowska wskazuje też Swarzewo, Sianowo, Kartuzy, Kościerzynę, Hel i Puck[36]. Pewnym *novum* jest zatem współczesna pastorałka, gdzie miejscem docelowych pielgrzymek bożonarodzeniowych jest… Chwaszczyno. Także i tu występuje pobliski Gdańsk:

Jidą z Gdini, garną z Czelna, z Gduńska, Żukòwa są w drodze,
Bò to w Chwaszczënie sã Jezësk nóm Kaszëbóm dzys ùrodzył.
Je ju szôłtës, radny z gminë, ksãżi dwùch a òrganista.
Jidą piechti z Mazurowa, z Dargaczewa, i załiskna![37]

Eugeniusz Pryczkowski jest autorem słów do trzech kolejnych piosenek z Gdańskiem w tle. W *A më so gôdómë* (muz. J. Stachurski)[38] występuje uzasadniony wątek geograficzny. Gdańsk zaznacza swoim piktogramem mapę Kaszub określoną w układzie północ-południe:

---

[35] *Ùrodzył sã Jezësk*. Tomasz Fopke. *CD Kolędy z Tatą 2012.*
[36] W. Frankowska. *Kolędowanie…*, Warszawa 2015, s. 274.
[37] T. Fopke, *Gwiôzdka z Chwaszczëna*. Niepublikowana
[38] T. Fópka, E. Prëczkòwsczi, J. Stachùrsczi, *Piesnie Rodny Zemi*, Rost, Banino 2003, s. 14.

Jesmë dzôtczi z Chòjnic, z Hélë
I òd Gduńska jesmë më!
Më, jak wiedno przódë, wejle,
Pò kaszëbskù gôdómë.

W piosence pt. *Tatczëzna*[39] Pryczkowski (muz. Tomasz Dorniak), zakotwiczył Gdańsk wyraźnie na wschodzie kraju Kaszubów, kreśląc szczególny znak krzyża:

Jaż òd Gduńska pò kréz słëpsczi
I òd Chòjnic jaż pò Hél
Sã rozcygô krôj kaszëbsczi
Nóm nômilszi w swiece môl!

Historyczny motyw trwania Kaszubów, obecny choćby u Trepczyka (*Smierc Swiãtopôłka*, *Zemia rodnô*) – uwidoczniony został przez Pryczkowskiego w piosence pt. *Jantar*”[40] (muz. Tadeusz Korthals):

Z Gduńska pò mùrë Arkónë
Jesmë tu bez dzesãc wieków.
W Szczëcënie ksążatów trónë
Kaszëbów z bùchë i zwëków.

Ważne miejsce Oliwy (dzisiaj dzielnicy Gdańska) w kaszubskiej historii, które Alojzy Nagel określił w wierszu pt. *Òliwa*[41] weszło do skarbnicy muzyki regionu za sprawą rosyjskiego kompozytora Aleksandra Żurbina i jego tryptyku *Cassubia cantat*[42]:

Sławetné sztërczi
Damią w marmùrze.
Kaszëbsczi Wawel
Òpòcuszkù
Szukô historëji…

---

[39] *Nótë kaszëbsczé. Pòpùlarné piesnie*, oprac. E. Prëczkòwsczi, Banino 2008, s. 21.
[40] Rodny Voice, *Jantar*: https://www.youtube.com/watch?v=MxQ9e-q2YeY [01.11.2025].
[41] A. Nagel, *Mòje wiérztë. Poezje zebrane*, Gdynia 2010, s. 61.
[42] Album CD *Kaszuby w pieśni artystycznej*, W. Frankowska i inni, Studio MTS 2014.

Nie mogło zabraknąć Gdańska w dwudziestopierwszowiecznych kaszubskich artefaktach muzycznych. Oto w operze Michała Dobrzyńskiego wg libretta T. Fopkego pt. *Rebeka*, w trzecim akcie dzieła pojawia się świadek sądowy, dama z woalką – Stazja zez Gduńska[43].

Elbląska współczesna kompozytorka, Magdalena Garbecka w swoim, prawykonanym w styczniu roku 2024 cyklu *Kaszubskie pieśni miłosne na sopran i baryton z fortepianem*[44] zawarła song pt. *Jednôsti Jegò – z drodżi*. Ten tekst, autorstwa T. Fopkego znalazł się wcześniej na płycie z kaszubskimi duetami miłosnymi pt. *Miłota* – jako deklamacja w wykonaniu Adama Hebla[45]. Gdańsk występuje w nim jako miejsce realizacji spraw…

Kòchlińskô mòja! Pôłnié
Mie wczora szmaka baro.
Jesz mùszã bëc dzys w Gduńskù
Załatwic sprawã starą…

Podróż przez kaszubski repertuar muzyczny z Gdańskiem w tle, zakończymy na wspomnieniu utworów dwóch zasłużonych dla kultury regionu twórców związanych z Żukowem.

Edmund Lewańczyk, wybitny gawędziarz, konferansjer kaszubski, ale także kierownik artystyczny zespołów „Bazuny" z Żukowa i „Redzanie" z Redy pozostawił po sobie jeden utwór „gdański". To *Czej stanã na sztrądze*[46], gdzie w pierwszej zwrotce napisał:

Kaszëbi òd dôwien dôwna
Nad Bôłtã mieszkają.
Pilëją mòrsczégò sztrądu
Òd Gduńska do Hélu.

---

[43] *REBEKA* - Opera Kaszubska (Wejherowskie Centrum Kultury), https://www.youtube.com/watch?v=vDZbtjAjnPc [01.11.2025].

[44] M. Szumny, *Kaszubskie pieśni miłosne… i nie tylko. Muzyczne spotkanie z Magdaleną Garbecką,*
https://pomorskie.eu/kaszubskie-piesni-milosne-i-nie-tylko-muzyczne-spotkanie-z-magdalena-garbecka/?doing_wp_cron=1761999903.0332870483398437500000 [01.11.25].

[45] CD *Miłota*, Kaszubska Agencja Artystyczna, Chwaszczyno 2012.

[46] E. Lewańczyk, *Wanoga z piesnią. Zbiórk piesni lëdowëch i religijnëch*, Żukowo 2014, s 46.

Popularną piosenką wśród zespołów folklorystycznych jest *Pòjedzemë na Kaszëbë*[47] autorstwa niegdysiejszego dyrygenta żukowskiego chóru „Harmonia" Efrema Tredera do słów Franciszka Sędzickiego, w której jesteśmy zachęcani do gdańskich powrotów:

Wrócymë do Gduńska kùtrã,
Na to wiedno czas.
Nie dómë mù przińc do zgùbë,
Bò to je Gduńsk nasz.

Wnioski

Z kaszubskich miast, miejscowości, zdecydowanie najbardziej „òśpiewane" jest Wejherowo, Duchowa Stolica Kaszub[48]. Przywołane w tym opracowaniu kaszubsko-języczne utwory wokalne, w których pośrednio lub bezpośrednio występuje Gdańsk – nie stanowią zbioru imponującego. Rzec można, że nie jest to zbiór liczny – ale śliczny, gdyż nie podobna kwestionować urody, dywersyfikacji tematycznej czy wielości stylistycznej utworów. Taki jest też Gdańsk, który swoje bogactwo budował i buduje na różnorodności i otwartości. Nie dziwi więc, że Kaszubi, abstrahując od innych powodów – wskazują to miasto jako swoją stolicę.

Gdańsk występuje w piosenkach i pieśniach jako miejsce historyczne, zaznaczenie kaszubskości na mapie – aż po kaszubskie ustołecznienie. To tam można załatwić sprawy urzędowe, sprzedać ryby i inne towary, wypić dobre piwo oraz… zakochać się. Występuje w kolędach. O kaszubskim Gdańsku śpiewa się w operze, przy fortepianie, w chórze i w zespole regionalnym. Młodzież szuka także różnych „gdańskich" ścieżek muzycznych: od poezji śpiewanej (Kùtin) po punk-rocka (The Damrockers). Gdańsk jest przedmiotem troski i dumy dla jego mieszkańców a dla turystów – niewątpliwą atrakcją. Dla nas, Kaszubów jest po prostu nasz, o czym zaświadczamy śpiewająco.

---

[47] W. Treder, *Grôjta Kaszëbi, zbiór utworów regionalnych*, Sierakowice–Wejherowo 2016, s. 28.

[48] T. Fópka, *Mòje Wejrowò. Miasto òspiéwóné*, „Pomerania" 2025, nr 2, s. 46–50.

Bibliografia:

Encyklopedia Bliżej muzyki, red. Janusz Ekiert, MUZA SA,Warszawa 2006.

Fopke, Tomasz, *Piosenki dla knôpika i dzéwczątka, Piosenki kaszubskie dla małych dzieci*, Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Chwaszczyno–Gdańsk 2011, s. 25.

Fopke, Tomasz, *Z drodżi*, Region, Gdynia 2012, s. 21.

Fópka, Tomôsz, *Mòje Wejrowò. Miasto òspiéwóné*. „Pomerania" 2025, nr 2.

Fópka, Tomôsz; Prëczkòwsczi, Eugeniusz; Stachùrsczi, Jerzi, *Piesnie Rodny Zemi*, Rost, Banino 2003.

Fópka, Tómk, *Kòmù spiéwómë kaszëbsczé himnë wszëtczé*, „Pomerania" 2014, nr 5, s. 24–26.

Fópka, Tómk, *Stolëczny mój gard*, „Najô Ùczba" 2008, nr 2, s. IV–V.

Fópka, Tómk, *To kaszëbskô stolëca*, „Pomerania" 2016, nr 10, s. 67.

Fópka, Tómk, *Z Regionu. Antologiô lëteracczich zbiérków z lat 2002–2012*, Gdynia, s. 145.

Frankowska, Witosława, *Kolędowanie na Kaszubach. Dzieje kolęd na Pomorzu od XVI do XXI wieku*, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2015.

Frankowska, Witosława. *Spotkania z muzyką Kaszub. Monografia cyklu koncertów 2002–2020*, Region z Gdyni, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2014.

Kaszëbskô chrestomatiô. Wëbiér tekstów do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka dlô sztudérów. Zrëchtowało karno: Mark Cëbùlsczi, Tomôsz Fópka, Małgòrzata Klinkòsz, Hana Makùrôt, Justina Pòmierskô, Grégòr Schramke. Wëdowizna Gduńsczégò Ùniwersitetu, Gduńsk 2015.

Kaszubski śpiewnik domowy, red. Witosława Frankowska, Region z Gdyni, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2014.

Kirstein, Władysław; Roppel, Leon, *Pieśni z Kaszub*, Gdańsk 1958.

Lewańczyk, Edmund, *Wanoga z piesnią. Zbiórk piesni lëdowëch i religijnëch*, ZK-P w Baninie, Żukowo 2014.

Méster Jan (1907–1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku, red. Witosława Frankowska, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2017.

Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne, red. Witosława Frankowska, Oficyna Czec, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2005.

Nagel, Alojzy, *Mòje wiérztë. Poezje zebrane*, Region, Gdynia 2010.

Nótë kaszëbsczé. Pòpùlarné piesnie, oprac. Eugeniusz Prëczkòwsczi, Rost, Banino 2008.

Pieśni kaszubskie w opracowaniu Marzeny Graczyk na 3-głosowy chór mieszany, wydanie II poszerzone, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2019.

Pryczkowski, Eugeniusz; Stachurski, Jerzy, *Serce miec*, Banino 2014.

Stefanowska, Janina, *Płyta w prezencie na jubileuszowy zjazd Kaszubów w Gdańsku*, „Norda", 11.07.2008.

Tański, Paweł, *Piosenka jest sztuką rytmu. Formy wersowe pięciu polskich songów*, „Roczniki Humanistyczne", 2023, Tom LXXI, zeszyt 12.

Treder, Witold, *Grôjta Kaszëbi, zbiór utworów regionalnych*, GOK Sierakowice, MPiMK-P w Wejherowie 2016.

Trepczyk, Jan, *Lecë choranko*, Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskie oddział w Gdańsku, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Gdańsk–Wejherowo 1980.

Wiśniewski, Jan, *Bunt na kaszubskiej pięciolinii*, „Pomerania" nr 9 (412), wrzesień 2008.

Dyskografia:

CD *A jô so spiéwiã pò kaszëbskù*, Radio Gdańsk/ North Studio 2009.

CD *Czë mùcha mô jãzëk? – Wiérztë dlô dzecy. Akademia Bajki Kaszubskiej część 6*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Gdańsk 2016.

CD Danuta Pioch, P*òmianë ùszłotë. Ùczbòwnik kaszébsczëgò jãzéka do drëdżégò etapu ùczbieniô w spòdlëczny szkòle*, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Gdańsk 2021.

CD Farwë Kaszëb, Spiéwné Kwiôtczi z Banina 2025.

CD *Kaszuby w pieśni artystycznej*, Studio MTS 2014.

CD Kolędy z Tatą 2012, Kaszubska Agencja Artystyczna, Chwaszczyno 2012.

CD *Miłota*, Kaszubska Agencja Artystyczna, Chwaszczyno 2012.

CD *Młodi dlô Gduńska*, „Dziennik Bałtycki. Polska" 2008.

CD *W darënkù na Gòdë*, MALVISION 2014.

CD *Wanodżi kòl morza*, Fucus, North Studio 2009.

Netografia:

Anduła, Kamil, *Grudzień 1970 r. Ludowe Wojsko Polskie przeciwko Społeczeństwu*, https://wbh.wp.mil.pl/pl/articles/aktualnosci-wbh-42rc/2020-12-13xbd8-grudzien-1970-r-ludowe-wojsko-polskie-przeciwko-spoeczenstwu/ [31.10.25].

Fopke Tomasz, *Kaszubska piosenka o Gdańsku*, https://www.youtube.com/watch?v=DBnKBOZcDm8, [30.10.2025].

Frankowska Witosława, *Hymny kaszubskie*, https://kaszubopedia.pl/index.php/glossary/hymny-kaszubskie/ [30.10.2025].

Kulikowska Katarzyna, *Stolice Kaszub*, https://kaszubopedia.pl/index.php/glossary/stolice-kaszub/ [31.10.2025].

Frankowska Witosława, *Kaszubi i kaszubszczyzna w krajobrazie muzycznym Gdańska*, https://www.youtube.com/watch?v=e7qvcnIS7Wg [31.10.2025].

Meyer, Mateùsz Titës, *Gòdnik ,70 – Wãdzëbôczi,* https://www.youtube.com/watch?v=EkN95zDMhio [31.10.25].

Pobidyńska Mariola, *Zemia Rodnô – kaszubski hymn narodowy,* https://kaszebsko.com/wp-content/uploads/2022/12/Zemia-Rodno-kaszubski-hymn-narodowy.pdf, s. 3–4, [30.10.2025].

REBEKA – Opera Kaszubska (Wejherowskie Centrum Kultury), https://www.youtube.com/watch?v=vDZbtjAjnPc [01.11.2025].

Rodny Voice, *Jantar*: https://www.youtube.com/watch?v=MxQ9e-q2YeY [01.11.2025].

Szumny, Marcin, *Kaszubskie pieśni miłosne… i nie tylko. Muzyczne spotkanie z Magdaleną Garbecką,* https://pomorskie.eu/kaszubskie-piesni-milosne-i-nie-tylko-muzyczne-spotkanie-z-magdalena-garbecka/?doing_wp_cron=1761999903.0332870483398437500000 [01.11.25].

Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, https://www.kaszubi.pl/article/view/hymn-kaszubski [01.11.2025].

Joanna Ginter
Uniwersytet Gdański

Obraz Gdańska w podręcznikach szkolnych do języka kaszubskiego

ABSTRAKT:

W artykule przedstawiono wykorzystanie motywu Gdańska (zarówno miasta *in pleno*, jak i budujących go elementów) w kilkunastu podręcznikach szkolnych do języka kaszubskiego wydanych od 2007 r. przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie. W książkach tych Gdańsk został ukazany przede wszystkim jako miasto stołeczne – historyczne, książęce, stanowiące ośrodek handlowy; choć zdarza się wykorzystywanie nazwy *Gdańsk* czysto mechaniczne, np. w ćwiczeniach gramatycznych. W analizie wykorzystano metody etnolingwistyczne, w tym elementy językowego obrazu świata.

SŁOWA KLUCZOWE:

Gdańsk, podręcznik do języka kaszubskiego, językowy obraz świata

ABSTRACT:

The article presents the use of the motif of Gdańsk – both the city as a whole and its constituent elements – in over a dozen school textbooks for the Kashubian language published since 2007 by the Kashubian-Pomeranian Association. In these books, Gdańsk is depicted primarily as a capital city: historical, ducal, and a center of trade. In some cases, however, the name *Gdańsk* is employed in a purely mechanical way, for example in grammar exercises. The analysis draws on ethnolinguistic methods, including elements of the linguistic worldview framework.

KEY WORDS:

Gdańsk, Kashubian language textbook, linguistic worldview

Wprowadzenie

Gdańsk to największa miejscowość na Pomorzu (pod względem powierzchni, po włączeniu wód morskich, największa w Polsce), stolica województwa pomorskiego i siedziba jego władz, najważniejszy ośrodek kulturowy, naukowy i gospodarczy północnej Polski. To również miasto głęboko osadzone w historii, z początkami sięgającymi X wieku; ważne m.in. dla Kaszubów – będące „jakby symbolem losów ziemi kaszubskiej, wolnej i zniewolonej, ale wiernej sobie i swojemu miastu”[1]. Nie da się go pominąć w edukacji regionalnej, co świetnie pokazują m.in. podręczniki do nauki języka kaszubskiego.

W niniejszym artykule chcę przedstawić obraz Gdańska we wszystkich 16 podręcznikach dopuszczonych do użytku szkolnego (zob. literatura podmiotu w bibliografii), które zostały udostępnione na stronie Skarbnica Kaszubska[2]. Obraz ten jest oparty przede wszystkim na przekonaniu, że Gdańsk stanowi kaszubskie centrum, stolicę, w nim bowiem mają swoje siedziby najważniejsze kaszubskie instytucje (Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Instytut Kaszubski, redakcja „Pomeranii”), tu odbywają się ważne wydarzenia (np. zjazdy delegatów ZKP, gale przyznania Skry Ormuzdowej i Medalu Stolema), tu – w Oliwie – mieści się symboliczna kaszubska nekropolia[3].

Gdańsk – miastem stołecznym

Gdańsk jest duży, ważny i ogólnie znany; „Ò Gduńskù wiedzôł kòżdi Kaszëba” ([15] s. 83)[4], jak zapisano w podręczniku *Pòmianë z ùszłotë*. Wprost *stolëcą Kaszëb* został nazwany w podręczniku *Kaszëbsczi òdkriwca 6*; nagłówek (temat lekcji) *Remùs przëbiwô do stolëcë Kaszëb* ([8] s. 104) jednoznacznie wskazuje na szczególną rangę miasta na Kaszubach. Z jednej strony stołeczność Gdańska nie podlega dyskusji – zob. np. dotyczące go polecenie w podręczniku do szkół średnich: „Pòdôj swòje argùmentë, że słëchô mù sã miono stolëcë Kaszëb” ([1] s. 81); z drugiej – podaje się niekiedy, że jest to jedna z kilku stolic (np. [6] s. 51; [15] s. 189–190).

---

[1] T. Bolduan, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 2002, s. 412.

[2] http://skarbnicakaszubska.pl/podreczniki [dostęp: 22.06.2025]. Nie są to wszystkie podręczniki dopuszczone do użytku szkolnego po 2017 r., czyli po zmianie systemu edukacyjnego z 6+3+2/3/4-klasowego na 8+3(+2)/4/5-klasowy, zob.: C. Obracht-Prondzyński, J. Pomierska, Ł. Grzędzicki, *Kaszubi w III RP. Polityka – prawo – edukacja – tożsamość*, Gdańsk 2019, s. 158.

[3] Zob. C. Obracht-Prondzyński, T. Fopke, K. Kulikowska, *Współczesna kultura kaszubska*, Gdańsk 2018, s. 84.

[4] Ze względu na liczne odniesienia do kilkunastu podręczników – w trosce o przejrzystość i czytelność artykułu – zastosowano dwa rodzaje przypisów: tradycyjne, prowadzące do literatury przedmiotu, oraz nawiasowe, kierujące do literatury podmiotu oznaczonej liczbami od [1] do [16].

Autorzy podręczników uznają, że Gdańsk – jako miasto stołeczne – jest już w jakimś stopniu znany uczniom starszych klas szkoły podstawowej. Przekonanie to widać m.in. w pierwszym poleceniu w książce *Pòmianë z ùszłotë*, odwołującym się do zdjęcia ukazującego z nieoczywistej perspektywy Długie Pobrzeże: „Rzeczta, co widzyta na òdjimkù. Jaczé są waje wspòminczi z latnëch feriów?” ([15] s. 6). Polecenie to zakłada, że typowy pomorski uczeń szkoły podstawowej jest w stanie rozpoznać Gdańsk po Żurawiu (nawet ukazanym z boku) i kamienicach nad Motławą.

W historycznym centrum stolicy Kaszub zobaczyć można ważne obiekty, spośród których w podręcznikach powtarzają się: *Wësokô Bróma* ([8] s. 105), czyli *Wëszawné Wrota* ([15] s. 80); *rôtesz Stôrégò Miasta* ([16] s. 121; [8] s. 105; [15] s. 80); *sztatura Krësztofa* ([16] s. 121), nazwana też *wòdownicą Krësztofa* ([15] s. 80) lub po prostu *Krësztofem* ([8] s. 105); *Żurôw* ([8] s. 105), czyli *Dwiżnik* ([15] s. 80); *rôtesz Głównégò Miasta* ([8] s. 105), inaczej *rôtësz Nowégò Miasta* ([15] s. 80); *Mariackô Bazylika* ([8] s. 105) – *Bazylika Mariackô* ([15] s. 80). Pojedynczo pojawiają się bramy inne niż Wyżynna: *Złotô Bróma* ([15] s. 80) i *Zelonô Bróma* ([8] s. 105), a także *Dwór Artusa* ([15] s. 80) i *kòscół p.w. sw. Katarzënë* ([15] s. 80) – najstarszy kościół Gdańska, nie tak znany jak Mariacki, a jednak dla historii Kaszubów ważniejszy, bo ufundowany przez książąt pomorskich. Najbardziej kaszubską perspektywę przyjęto w podręczniku *W jantarowi krôjnie*, w którym znalazły się krótkie charakterystyki takich obiektów, jak: *sztatura Swiãtopôłka Wiôldżégò*, *Dodóm Kaszëbsczi*, *Galeriô Kaszëbsczégò Kùńsztu* ([16] s. 121–122). Bardziej „uniwersalne” obiekty, jak *rôtësz Stôrégò Miasta* czy *sztatura Krësztofa*, również zostały przedstawione w kontekście kaszubskim: „Tam téż w paradny zalë mają swój môl wôżné dlô Kaszëbów ùroczëznë: wrãczenié Medalu Stolema, Skrë Òrmùzdowi […]”, „Wedle legeńdë, chto pierszi rôz je we Gduńskù, mùszi gòłégò Krësztofa kùsznąc niżi krziża […]” ([16] s. 121).

Motyw *Krësztofa*, którego należało pocałować *w slôdk*, jest chętnie wykorzystywany w podręcznikach do języka kaszubskiego. Utożsamianego z Neptunem znajdziemy choćby na okładce *Pòmianów z ùszłotë*, a osadzonego w kaszubskim kontekście kulturowym – w wypisach z tekstów literackich ([1] s. 16–17, 76–77; 2014, s. 11; [8] s. 104) oraz w pytaniach i poleceniach odwołujących się do tych wypisów, np.: „Ò jaczim zwëkù sparłãczonym z Krësztofã pòwiôdelë Remùsowi lëdze z Lëpna? […]” ([8] s. 105); „Na spòdlim pòwiôstczi F. Sãdzëcczégò pòwiédz, jak Kaszëbi gôdelë na pòsąg Neptuna na Dłudżim Targù? / Jaczi òbòwiązk wëpełnił tuszkòwión, czej sã nalôzł pierszi rôz w Gduńskù?” ([1] s. 80). *Krësztof* jest elementem wiedzy ogólnej z języka kaszubskiego, co pokazuje np. jego wykorzystanie jako jedno z haseł w krzyżówce dla ósmoklasistów – z objaśnieniem: „Kògùm mùszi kùsznąc, przëchôdającë pierszi rôz do Gduńska?” ([10] s. 21).

Inne „gdańskie” postacie występujące w podręcznikach do języka kaszubskiego to *Wòjcech* / *Swiãti Wòjk* ([15] s. 46) i Panienka z Okienka ([8] s. 105) – postać o tyle ciekawa, że mało znana samym gdańszczanom. Nad nimi góruje jednak książę Świętopełk – ten z pomnika z napisem *Zrzeszonëch naju nicht nie złómie*, znajdującego się w historycznym centrum miasta (zob. np. [15] s. 58; [10] s. 48), i ten z katedry w Oliwie.

Gdańsk – miastem książęcym

Oliwa to, obok historycznego centrum, drugi z planów konstrukcyjnych kaszubskiego Gdańska w podręcznikach, który uczniom starszych klas szkoły podstawowej jest równie dobrze znany – zob. polecenie: „Gwësno môta ju bëté w Òliwie. Rzeczta, co wôrt je òbaczëc w nym môlu” ([15] s. 50). Tu znajdują się *Etnograficzné Mùzeùm* ([16] s. 122) oraz *katédra* ([16] s. 120; [15] s. 80), uważana za kaszubski Wawel – to „Miejsce dla Kaszubów niemal święte, nekropolia książąt gdańsko-pomorskich, do której od pokoleń pielgrzymują Kaszubi”[5]. W podręcznikach podkreśla się to, że pochowani są tu książęta z dynastii Sobiesławiców, rządzącej na Pomorzu Gdańskim podczas rozbicia dzielnicowego. Nie wspomina się o tym, że ich oliwski grób ma dziś charakter symboliczny; w podręczniku *Zôrno mòwë* mowa jest wręcz o grobach w liczbie mnogiej: uczeń ma połączyć hasło g*robë ksążąt*[6] *kaszëbsczich* z nazwą *Gduńsk* odnoszącą się do jednego z *placów na Kaszëbach, chtërne wôrt je zwiedzëc* ([4] s. 125) – Oliwa to zatem Gdańsk, a Gdańsk to Kaszuby.

---

[5] J. Borzyszkowski, *Kaszubi w Gdańsku. Gdańsk stolicą Kaszub? Raz jeszcze*, [w]: *Gedania Cassubia – kaszubskość Gdańska*, red. M. Borzyszkowska-Szewczyk, C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2018, s. 18.

[6] Zapis w podręczniku; popr. *ksążãt*.

Należy jednak w tym miejscu uściślić, że Oliwa została włączona do Gdańska dopiero w 1926 r. – a zatem w dwóch najważniejszych utworach literackich przywoływanych w podręcznikach (*Żëcé i przigòdë Remùsa*, *Ò Panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*) była jeszcze niezależną miejscowością (i to znajdującą się w pewnym oddaleniu – ok. 10 km od *Krësztofa*), a nie częścią *stolëcë Kaszëb*. Niemniej autorzy podręczników przyjmują dzisiejszą perspektywę, np. w *Pòmianach z ùszłotë* rozdział, w którym Pón Czôrlińsczi z utworu Hieronima Derdowskiego zwiedza katedrę oliwską, nosi tytuł *Gduńsk – stôri ksążãcy gard* ([15] s. 80); oba kaszubskie plany Gdańska – staromiejski i oliwski – przenikają się, jakby nie dzieliła ich żadna odległość. Co ciekawe, w podręcznikach znajdziemy też przestrzenie, które choć znajdują się w Gdańsku, zostały z niego wyłączone, jak Matemblewo – będące *W samim sercu Trójmiejsczégò Krôjòbraznégò Parkù* (Pająk, Sorn 2015, s. 19); uczeń nie otrzymuje żadnej informacji, że jest to subdzielnica Gdańska.

Obraz Gdańska jako miasta książęcego jest częścią szerszego obrazu Gdańska stołecznego – tam bowiem stolica, gdzie siedziba władcy, księcia; „W Eùropie fónkcjã stolëcë w wikszim dzélu pełnią dzysô te gardë, w chtërnëch przez stalata rezydowelë rządzëcelë" ([16] s. 32). Autorzy kilku podręczników do języka kaszubskiego zbudowali obraz książęcego Gdańska w bardzo podobny sposób: przytaczając fragment utworu *Ò Panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, w którym bohater ogląda portrety książąt w katedrze oliwskiej („Ti ksążãta naszi […] za pamiãcë dôwny / Mielë w Gduńskù nad Redënią zamek swój warowny" itd.). Wyimek ten znalazł się w książkach: *Òjczëstô mòwa* ([13] s. 188–189), *W jantarowi krôjnie* ([16] s. 127), *Pòmianë z ùszłotë* ([15] s. 82–83) oraz *Kaszëbsczi òdkriwca 6* ([8] s. 74–75).

Gdańsk – miastem handlowym

Na stołeczny charakter Gdańska składa się również jego ważna rola w życiu społeczno-gospodarczym Kaszubów: „To, że Gduńsk béł tak dobrze pòłożony nad wòdą i przë morzu [,] miało dlô niegò wiôldżé znaczenié. Jôrmarczi, tôrdżi, hańdel i wëmiana towarów òsoblëwie tuwò sã òdbëwałë i dôwałë miastu wiôldżé zwëszczi" ([15] s. 83). W kilku podręcznikach wykorzystano frantówkę *Rëbôk w mòrze wëjachôł* ([4] s. 104; [16] s. 101, 199; [8] s. 20) ze słowami: „a jak bądzem [bãdzem, bãdą] mielë dobri łów, / pòjedzemë do Gduńska i pùdzem na tôrg", pokazującymi, że dla rybaków z Nordy

Gdańsk był miejscem, w którym mogli sprzedawać *dorsze*, *sledze*, *szprotë*, *flądrë*, *wãgòrze*, a według innego tekstu wykorzystanego w podręczniku – *łosose* ([2] s. 255). Utwory zamieszczone w podręcznikach podają, że w Gdańsku niegdyś można było z zyskiem sprzedać też zboże: „Mój òjc gôdôł, że znôł chłopa, co karowôł dwadzesce kilométrów do Gduńska miech żëta, bò tam za niegò kąsk wiãcy dostôł jak ù nas" ([2] s. 160) albo kruszec: „Złoto wëwòżã do Gduńska, / Za to żëjã sobie z pańska" ([10] s. 102), a dziś – zrobić zakupy, „jachac do wiôldżégò krómù do Gduńska kùpic, co je pòtrzébné na swiãta" ([7] s. 85). W Gdańsku jest złotnik ([15] s. 22) i są inni rozmaici *méstrowie* ([9] s. 27). Usługi nie ograniczają się tylko do handlu. Do Gdańska jedzie się również po pomoc medyczną: „Na òstatkù jô sã béł nalôzł we Gduńskù w Akademii" ([6] s. 107) czy dla zabawy: „Òni prawie bëlë przëjachóny do Gduńska do kina. Pózni Adrian chcôł jachac sã najesc do McDonalds'a" ([6] s. 108); są tu: uniwersytet, muzea, teatry, stadion, *zdrzëtniô* (stocznia), tu wręcza się ważne kaszubskie nagrody.

Gdańsk – miastem granicznym

Choć w podręcznikach dominuje obraz Gdańska stołecznego, warto zauważyć, że jest to centrum kulturalne, gospodarcze, społeczne, polityczne, ale nie geograficzne. Gdańsk w podręcznikach szkolnych do języka kaszubskiego stanowi bowiem pewnego rodzaju kraniec Kaszub – *grańczné miasto*, jak napisano w podręczniku *Pòmianë z ùszłotë* ([15] s. 40). Kaszuby rozciągają się od jednego punktu do drugiego, a jednym z tych punktów jest Gdańsk, co znalazło swój wyraz w tekstach literackich wykorzystywanych w podręcznikach: „Zemia rodnô, pëszny kaszëbsczi kraju, **òd Gduńska** tu, jaż **do Roztoczi bróm**" ([13] s. 45; 2021, s. 40; [16] s. 22); „I **òd Gduńska do Słowińc** / Splôtiwô nas swójsczi wińc" ([8] s. 30; [13] s. 155), „Jaż **òd Gduńska pò kréz słëpsczi** […] Sã rozcygô krôj kaszëbsczi" ([16] s. 21). Punktem granicznym przeciwnym do Gdańska jest też Szczecin: „Òd Szczecëna za Gduńsk!" ([12] s. 19); „Ale w dôwnëch czasach bëła to wiôlgô rózga Słowianów na pôłniowim ùbrzegù Bôłtu, co zamieszkiwała zemie **òd Szczecëna jaż pò Gduńsk**" ([15] s. 39; zob. też: [9] s. 126). Użycie konstrukcji składniowej *òd… pò…* albo *òd… za…* (zamiast *òd… do…*) i partykuły *jaż* daje poczucie, że odległość między Gdańskiem a drugim skrajnym punktem jest znaczna – Gdańsk to zatem miasto na swój sposób odległe (od centrum Kaszub), wykorzystywane w utworach przytaczanych w podręcznikach do wyznaczania dużych dystansów: „Kùpta do lëpë, jaczich sto kilów, / Żebë wa mògła kùlturã sôc. / **Dalek òd Gduńska nawetk sto milów**, / Żebë sã z waju Smãtk ni mógł smiôc” ([3] s. 386) czy wręcz granicy świata: „pòganié wëkònelë dzëczi tuńc i **pògnelë** swiãtégò **pòd Gduńsk**” ([13] s. 143). Niemniej Gdańsk to też początek lub koniec mniejszych odcinków, np. „Przódë tamtądka szła wôżnô droga **ze Gduńska do Mirochòwa**” ([7] s. 121; [11] s. 14).

Jako miasto graniczne i położone daleko, na rubieżach – a jednak centralne, jeśli wziąć pod uwagę jego wielkość oraz aspekty kulturowe i gospodarcze – Gdańsk staje się punktem odniesienia dla innych (mniejszych i nie tak znanych) miejscowości, np. „Niemiecczi lager KL Stutthof – pierszi założony na pòczątkù wòjnë przez Miemców **we wsë Sztutowò, 36 km òd Gduńska**” ([10] s. 84), oraz obiektów geograficznych: „**Kòl Gduńska** je piãkné jezoro” ([9] s. 58). W takiej funkcji wykorzystano Gdańsk w poleceniu: „Ùżij w òpòwiôstce prôwdzëwëch jinfòrmacjów z kartë: np. **mój môl je pòłożony w òkòlim Gduńska**, niedalek je Bôłt…” ([12] s. 15). Miasto to jest wszak ogólnie znane i dobrze skomunikowane z innymi miejscami; łączy Kaszuby i Pomorze z całą Polską: „**Z Gduńska do Warszawë** mòżemë jachac…” ([11] s. 57), a nawet ze światem: „Dopasuj pòjazdë: […] f) **USA – Gduńsk**” ([4] s. 99).

Podsumowanie

Gdańsk jest obecny w 15 na 16 analizowanych podręczników szkolnych do nauki języka kaszubskiego – nie pojawia się w żadnym kontekście jedynie w książce dla najmłodszych uczniów *Z kaszëbsczim w swiat* [14]. Często bywa wykorzystywany mechanicznie; występuje w potencjalnych odpowiedziach w testach wyboru, np.: „«Swiãtim miastã» na Kaszëbach je: a) Gduńsk / b) Kartuzë / c) Wejrowò / d) Kòscérzna” ([5] s. 152); „Rëbôcë przëjéżdżelë do: a) Pùcka / b) Zbichòwa / c) Gduńska” ([11] s. 96), oraz w przykładach w ćwiczeniach gramatycznych, np. uczeń ma wykonać rozbiór zdania *Redosnô Kasza wëjacha z mëmą do stôrégò Gduńska* ([9] s. 51). Nieraz jest stawiany w jednym szeregu z innymi kaszubskimi miejscowościami, np. „Wôrt je jachac do Łebë, Pùcka, Władisławòwa, Swôrzewa, Rozewia, Gdini, Gduńska abò na Hél” ([11] s. 100), także w przytaczanych tekstach literackich, np. „Jesmë dzôtczi z Chòjnic, z Hélë / I òd Gduńska jesmë më / Më, jak wiedno przódë, wejle, / Pò kaszëbskù gôdómë” ([6] s. 43), co buduje obraz miasta kaszubskiego, znanego, ważnego w regionie.

Pełnoprawnym „bohaterem”, któremu poświęcono osobne rozdziały/tematy, został w czterech podręcznikach: *Jô w Kaszëbsczi. Kaszëbskô w swiece 1* ([1] s. 73–81); *W jantarowi krôjnie*, gdzie został uznany za jedną z *atrakcji Kaszëb* ([16] s. 120–129); *Kaszëbsczi òdkriwca 6* ([8] s. 104–105); *Pòmianë z ùszłotë* – nie tylko w temacie *Gduńsk – stôri ksążãcy gard* ([15] s. 80–83), lecz także np. *Krzëżôcë we Gduńskù* ([15] s. 94–96) czy *Krwawô wòda w Reduni* ([15] s. 97–100). Dominuje obraz Gdańska starego i z bogatą historią – nie zawsze szczęśliwą, co pokazuje choćby powtarzający się motyw rzezi gdańskiej, po kaszubsku nazwanej *rzezą Gduńska* ([1] s. 199), *zbrodnią we Gduńskù* ([2] s. 482), *chajstą Gduńska* ([15] s. 99–100). Podręczniki utwierdzają w przekonaniu, że „Gduńsk je pòlsczim miastã” ([2] s. 11), że to „miasto nasze” ([2] s. 459) – jego polskość nie jest jednak antonimem kaszubskości, lecz niemieckości. Gdańsk to także „Europa środkowa w miniaturze” ([1] s. 73, 79), kochana nie tylko przez osobę mówiącą w utworze Jerzego Łyska, wykorzystanym w dwóch podręcznikach ([16] s.128; [15] s. 196–197):

Wiele je miast na swiece,
Chtërnëch chwalbã piesń niese,
Że są snôżé, jak jabłuszka w raju.
Ale mie bãdze/bądze wiedno
Miodné sercu le jedno
Mòrsczé miasto, co w mòjim je kraju.

Kòchóny stôri Gduńsk,
Minionëch dzejów kąsk.
Zaklãti w kamieniu […]
Z nim zrzesził jem bëcé. […]
Tu skùńczëc chcã żëcé.
To mój Gduńsk. […]

Takie ujęcie Gdańska wpisuje się w ideę podręcznika jako „projektu tożsamościowego”[7], który pełni funkcję nie tylko dydaktyczną, lecz również symboliczną: kształtuje obraz Gdańska jako stolicy Kaszub, pamięć historyczną (Gdańsk *stôri*), system wartości (Gdańsk *kòchóny*).

---

[7] Zob. tytuł artykułu A. Kożyczkowskiej, *Podręcznik jako (nie)możliwy projekt tożsamościowy. Przypadek jednego podręcznika do edukacji kaszubskiej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici Pedagogika” 2017, t. 32, s. 87–114.

Bibliografia:

Literatura przedmiotu

Bolduan, Tadeusz, *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk: Wyd. Oskar, 2002.

Borzyszkowski, Józef, *Kaszubi w Gdańsku. Gdańsk stolicą Kaszub? Raz jeszcze*, [w]: *Gedania Cassubia – kaszubskość Gdańska*, red. Miłosława Borzyszkowska-Szewczyk, Cezary Obracht-Prondzyński, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2018, s. 13–28.

Kożyczkowska, Adela, *Podręcznik jako (nie)możliwy projekt tożsamościowy. Przypadek jednego podręcznika do edukacji kaszubskiej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici Pedagogika" 2017, t. 32, s. 87–114.

Obracht-Prondzyński, Cezary, Fopke, Tomasz, Kulikowska, Katarzyna, *Współczesna kultura kaszubska*, Gdańsk: ZKP, Instytut Kaszubski, 2018.

Obracht-Prondzyński, Cezary, Pomierska, Justyna, Grzędzicki, Łukasz, *Kaszubi w III RP. Polityka – prawo – edukacja – tożsamość*, Gdańsk: ZKP, Instytut Kaszubski, 2019.

Literatura podmiotu:

[1] Baska-Borzyszkowska, Felicja, Myszk, Wojciech, *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka dlô IV etapù sztôłceniô. Cz. 1*, Gdańsk: ZKP, 2012.

[2] Baska-Borzyszkowska, Felicja, Myszk, Wojciech, *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka dlô IV etapù sztôłceniô. Cz./Dzél II*, Gduńsk: ZKP, 2014.

[3] Baska-Borzyszkowska, Felicja, Myszk, Wojciech, *Jô w Kaszëbsczi, Kaszëbskô w swiece. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka dlô IV etapù sztôłceniô. Dzél III*, Gduńsk: ZKP, 2017.

[4] Labudda, Jaromira, *Zôrno mòwë. Pòdrãcznik do ùczbë jãzëka kaszëbsczégò dlô pòczątkùjącëch (kl. IV–VI). Dzél I*, Gdańsk: ZKP, 2007.

[5] Labùdda, Jaromira, *Zdrój słowa. Pòdrãcznik do ùczbë jãzëka kaszëbsczégò dlô pòczątkùjącëch (kl. IV–VI). Dzél II*, Gdańsk: ZKP, 2010.

[6] Maszke, Emilia, *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 4*, Gdańsk: ZKP, 2018.

[7] Maszke, Emilia, *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 5*, Gdańsk: ZKP, 2019.

[8] Maszke, Emilia, *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 6*, Gdańsk: ZKP, 2021.

[9] Maszke, Emilia, *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 7*, Gdańsk: ZKP, 2023.

[10] Maszke E., Emilia, *Kaszëbsczi òdkriwca. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka. Klasa 8*, Gdańsk: ZKP, 2024.

[11] Pająk, Aleksandra, Sorn, Lucyna, *Z kaszëbsczim w szkòle. Część III* [kl. VI], Gduńsk: ZKP, 2015.

[12] Pioch, Danuta, *Kaszëbë. Zemia i ledzë* [kl. I–III], Gduńsk: ZKP, 2011.

[13] Pioch, Danuta, *Òjczëstô mòwa. Ùczbòwnik do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka w I klase gimnazjum* [kl. VII], Gduńsk: ZKP, 2011.

[14] Pioch, Danuta, *Z kaszëbsczim w swiat. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka dlô I etapù sztôłceniô* [kl. I–III], Gdańsk: ZKP, 2012.

[15] Pioch, Danuta, *Pòmianë z ùszłotë. Ùczbòwnik kaszëbsczégò jãzëka z serie „Òjczëstô mòwa" (3 dzél) dlô II etapù ùczbë w spòdleczny szkòle,* Gdańsk: ZKP, 2021.

[16] Pryczkowska, Elżbieta, Hewelt, Jadwiga, *W jantarowi krôjnie. Dzél I. Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka dlô gimnazjum*, Gdańsk: ZKP, 2015.

Daniel Kalinowski
Uniwersytet Pomorski w Słupsku

Jerzy Samp i nauka o literaturze

Jerzy Samp and the study of literature

ABSTRAKT:

Jerzy Samp był człowiekiem o wszechstronnych zainteresowaniach humanistycznych, przede wszystkim badaczem literatury pomorskiej i kaszubskiej. W tym obszarze zainteresowań nie tylko odziedziczył ugruntowane ramy metodologiczne literaturoznawstwa, ale także uczestniczył w rozwoju dyskursu kaszubskiego. Zaczęło się to w latach 70. XX wieku, kiedy zaczął formułować własne propozycje badawcze i interpretacyjne.

Jako literaturoznawca, Samp nie koncentrował się wyłącznie na jednym temacie, zgłębiając zagadnienia związane z pomorzanistyką, kaszubistyką i literaturą porównawczą. Jest to wyraźnie widoczne w jego pracach, które z pewnymi zastrzeżeniami można uznać za przykłady dyskursu akademickiego. Samp omawiał w nich wybrane zagadnienia, posługując się przykładami z literatury polskiej, kaszubskiej i niemieckiej.

SŁOWA KLUCZE:

Literatura polska, niemiecka i kaszubska, tradycja pomorska, komparatystyka

ABSTRACT:

Jerzy Samp was a man with diverse humanities interests, primarily a scholar of Pomeranian and Kashubian literature. In this area of interest, he not only inherited the established methodological framework of literary studies but also participated in the development of Kashubian discourse. This began in the 1970s, when he began formulating his own research and interpretive proposals.

As a literary scholar, Samp was not focused solely on a single topic, exploring issues related to Pomeranian studies, Kashubian studies, and comparative literature. This is clearly evident in his works, which, with some reservations, can be considered examples of academic discourse. In them, Samp discussed selected issues using examples from Polish, Kashubian, and German literature.

KEYWORDS:
Polish, German and Kashubian literature, Pomeranian tradition, comparative studies.

Jerzy Samp był człowiekiem o różnych zainteresowaniach humanistycznych. Można omawiać go jako literata, zbieracza-folklorystę, animatora życia artystycznego i jako badacza piśmiennictwa pomorskiego i kaszubskiego. Co do ostatniej z jego sfer zainteresowań warto zauważyć, że jako intelektualista nie tylko dziedziczył ustalony porządek metodologiczny literaturoznawstwa, ale i uczestniczył w wytwarzaniu się dyskursu kaszubistycznego[1]. Działo się to już od lat siedemdziesiątych XX w., kiedy zaczął formułować swoje propozycje badawcze i interpretatorskie.

Warto pamiętać, że tak jak jego starszy przyjaciel – Jan Drzeżdżon (1937–1992) – znajdował się w ścisłej relacji naukowej z prof. Andrzejem Bukowskim, którego był doktorantem. Artystyczna osobowość Sampa sprawiła, że równie intensywnie realizował się w sferze filologii polskiej, co w zakresie tworzenia literatury pięknej. Można nawet zaryzykować tezę, że intensywniej oddawał się pasji popularyzacyjnej i redakcyjnej niż ściśle naukowej i akademickiej. Nie szukał konfliktów zawodowych ze swoim promotorem doktoratu[2], zajmując się konsekwentnie opisem kwestii gdańskoznawczych (publikował kilka serii tekstów publicystycznych i form baśniowych na łamach „Dziennika Bałtyckiego”, „Pomeranii”, „Gazety Gdańskiej” czy „Kuryera Gdańskiego”), zaś jego literackie propozycje miały bardzo dobre przyjęcie u czytelników. Było ono na tyle duże, że czuł się tym odbiorem dużo bardziej zainspirowany niż losami swoich prac akademickich, co obrazuje dysproporcja w ilości opublikowanych prac[3].

---

[1] O tej problematyce pisali: A. Kuik-Kalinowska, *Tatczezna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Słupsk – Gdańsk 2011, s. 38–41; T. Linkner, *Folklorystyczny wygłos zapomnianego i „Bałtyckie mitopeje”*, [w:] tegoż, *Kaszubski wirydarz wszelakich treści pełen*, Gdańsk 2021, s. 92–106; D. Kalinowski, *Polonocentryzm w ataku i odwrocie. O kaszuboznawstwie Andrzeja Bukowskiego, Jana Drzeżdżona, Zbigniewa Zielonki i Jerzego Sampa*, [w:] Tegoż, *Juwernota. Literatura kaszubska i studia kulturowe*, Gdańsk 2023, s. 67–71.

[2] Widać to w wypowiedzi: J. Samp, *Profesor Andrzej Bukowski: filolog, pomorzoznawca i edytor. Wspomnienie*, „Rocznik Gdański” 1998, z. 1, s. 5–10. Dostrzega tę zależność także Józef Borzyszkowski, *Jerzy Samp (23.03.1951–16.02.2015). Profesor Uniwersytetu Gdańskiego, historyk literatury kaszubsko-pomorskiej, folklorysta, działacz Społeczności Zrzeszonej, wybitny gdańszczanin, poeta i pisarz, autor wielu tomów i bajek gdańskich*, „Acta Cassubiana” t. 17 (2015), s. 405–412.

Jako badacz literatury Samp nie był skoncentrowany wyłącznie na jednym temacie, poruszając się po problematyce pomorzoznawczej, kaszubistycznej i komparatystycznej. Widać to wyraźnie w jego pracach autorskich, które z pewnymi zastrzeżeniami, o których poniżej, można uznać za przykłady dyskursu akademickiego: *Droga na sabat*[4], *Smętek. Studium kreacji literackich*[5], *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*[6] oraz *Gdańsk w relacjach z podróży 1772–1918*[7], w których omawia się wybraną problematykę literatury polskiej, kaszubskiej i niemieckiej. O nich warto dzisiaj napisać nieco więcej, aby dostrzec u Sampa tak oryginalność i kreatywność, jak i zależność wobec ówczesnego literaturoznawstwa.

Od folklorystyki do antropologii

Zacznijmy od najstarszej z monografii autorskiej gdańskiego badacza – *Drogi na sabat*, która została wydana przez Wydawnictwo Morskie w 1981 roku. Dotyczyła bardzo oryginalnej w skali nie tylko polskiej, ale i europejskiej, tematyki reliktów obrzędów magicznych, demonologii, symboliki przyrody, czarownic, sądów bożych, figury Ahaswera, wolnomularstwa i ruchów duchowości alternatywnych. Materiały zawarte w *Drodze na sabat* były wcześniej drukowane w „Pomeranii" od drugiej połowy lat siedemdziesiątych. Samp kosmetycznie tylko je zmienił w kilku zabiegach stylistycznych oraz czasami dodał jakiś element treściowy, generalnie pozostawiając podejmowaną do analizy tematykę bez zmian.

Rozdziały *Drogi na sabat*, choć miały korektę redakcyjną ze strony Wydawnictwa Morskiego i sprawdzony przez Edwarda Brezę zapis form kaszubskojęzycznych, nie zostały poddane zewnętrznej recenzji merytorycznej, co jest – jak na konwencje panujące w środowisku naukowym

---

[3] Najważniejszym źródłem bibliograficznym o jego działalności jest praca: *Jerzy Samp. Historyk literatury. Pisarz. Bibliografia podmiotowo-przedmiotowa*, oprac. A. Fac, |M. Smyl, Gdańsk 2021.

[4] J. Samp, *Droga na sabat*, Gdańsk 1981.

[5] J. Samp, *Smętek. Studium kreacji literackich*, Gdańsk 1984.

[6] J. Samp, *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk 1987; rozszerzoną wersją tej pracy jest jego późniejsza praca pt. *Mitopeje Pobrzeża Bałtyku*, Gdańsk 2009.

[7] J. Samp, *Gdańsk w relacjach z podróży 1772–1918*, Gdańsk 1991.

– decyzją nieco zaskakującą. Przecież od strony wymogów formalnych patrząc, takie opracowanie nie można w pełni uznać za przykład literatury naukowej, a raczej popularnonaukowej. Ponadto tego typu propozycja nie wzmacniała zbytnio kariery akademickiej autora.

We wspomnianej pracy Sampa nie odnajdziemy rozdziału wstępnego tłumaczącego powodów, dla których powstała. Nie widać zasady, która by wyjaśniała dobór tekstów pomorskich i kaszubskich przywoływanych w analizach. Nie zauważymy również osobnych rozważań dotyczących metodologii zastosowanej w prezentowanej pracy. Pojawiają się jednak znaczące nazwiska badaczy antropologów, folklorystów czy historyków, które pośrednio informują czytelnika, na kogo w swoich rozważaniach Samp się powoływał i w którą stronę podążało jego dowodzenie. Nie jest zatem dziełem przypadku, że w rozdziale o kaszubskich zwyczajach Bożego Narodzenia i Nowego Roku Samp cytuje pracę Mircea Eliadego, *Sacrum, mit, historia*[8]. Jego decyzja nie do końca ma wszakże walor precyzyjnie podanego argumentu, ponieważ cytacja jest pozbawiona dokładnego określenia źródła. A w zbiorze, na który się Samp powołuje, są zawarte takie eseje jak: *Obrazy i symbole, Sakralne i świeckie, Mity, marzenia i tajemnice, Mefisto i androgyn* oraz *Mit wiecznego powrotu*. Każdy z tekstów rumuńskiego antropologa jest ważki i w stosunku do każdego można by szukać w artykułach Sampa jakichś zależności. Problem w tym, że jednoznacznej wskazówki na Eliadowskie eseje brak. Mimo tej formalnej niedogodności i redakcyjnego uchybienia sięgnięcie do klasycznego antropologa i religioznawcy pozwala Sampowi sytuować kaszubską obrzędowość jako przykłady uniwersalnych rytuałów wypracowanych i praktykowanych w kulturach pierwotnych i tradycyjnych. Tym samym w przywołanym i w innych rozdziałach *Drogi na sabat* gdański badacz wskazuje na sakralne i świeckie wymiary zapisów folklorystyczno-etnograficznych i rekonstruuje postrzeganie u Kaszubów obszaru świętego, sposoby sakralizacji świata, wyznaczanie czasu świętego i mitycznego, wreszcie opisanie świętości natury i osadzenie jej w religii kosmicznej.

Przyjęcie czytelnicze omawianej tutaj pracy Jerzego Sampa wydanej niemal w 10 tysięcznym nakładzie było nieznaczne, co wynikało nie tyle z racji słabości propozycji, co z powodu stanu wojennego, który wstrzymał ówczesny ruch naukowy. *Droga na sabat* doczekała się tylko kilku wzmianek ze strony Jolanty Czyż, Pawła Dzianisza oraz Sławomira Siereckiego[9]. Jedynie akademicki kulturoznawca-antropolog Roch Sulima w „Regionach" przygotował bardziej wnikliwą recenzję, chwaląc autora za wybór rzadko analizowanej tematyki oraz ciekawe pomysły interpretacyjne[10].

---

[8] M. Eliade, *Sacrum, mit, historia. Wybór esejów*, przeł. przeł. A. Tatarkiewicz, Warszawa 1974.

Nieco lepiej potoczyły się losy wydania w 1984 r. drugiej monografii autorskiej Jerzego Sampa pt. *Smętek. Studium kreacji literackich*, także opublikowanej przez Wydawnictwo Morskie. Jej pojawienie się na rynku księgarskim odnotowali przede wszystkim publicyści pomorscy: Krzysztof Kuczkowski w „Dzienniku Bałtyckim"[11], Monika Malessa w „Wybrzeżu"[12], Danuta Ulicka w „Miesięczniku Literackim"[13] oraz Stanisław Pestka w „Pomeranii"[14]. Opracowanie zrobiło również dobre wrażenie na publicystach piszących w prasie ogólnopolskiej. Pozytywne recenzje napisali Marek Kowalski w „Życiu Literackim"[15] oraz Stanisław Zieliński w „Nowych Książkach" [16].

Smętek Jerzego Sampa jako monografia akademicka została napisana analitycznie, precyzyjnie, z przywoływaniem nie tylko literatury kaszubskojęzycznej, ale i polskiej czy niemieckiej. W kolejnych rozdziałach badacz najpierw wywodził postać Smętka z archetypicznych interpretacji kaszubskich tekstów folklorystycznych, potem zaś zajął się autorskimi utworami artystycznymi, m.in. Hieronima Derdowskiego, Aleksandra Majkowskiego, Stefana Żeromskiego, Jerzego Bohdana Rychlińskiego, Melchiora Wańkowicza, Jana Karnowskiego, Leona Heykego, Bernard Sychty i Lecha Bądkowskiego.

Smętek jako tekst literatury fachowej zaopatrzony został w rozdział metodologiczny, w którym odnajdziemy opis sposobu pracy z materiałem badawczym, jaki Samp wybrał. Jak nie trudno się domyśleć z samego już tytułu opracowania, autor odwołał się do dyskursu komparatystycznego, przy czym w swym postępowaniu wychodził od opisu źródeł tematu, szukał jego ciągłości literackiej oraz opisywał jego indywidualny kształt w ekspresji poszczególnych utworów. Samp dociekał również realiów kulturowych i geograficznych kształtujących artystyczny kształt tematu i wreszcie wiązał kreacje Smętka z kulturowym kontekstem historycznym. Takie postępowanie badawcze wywodził badacz z myślenia francuskojęzycznej tradycji badań literackich, a konkretnie z prac Ernesta Roberta Curtiusa[17] i Raymonda Troussona[18] oraz z dokonań takich badaczy niemieckojęzycznych jak Berthold Emrich[19] oraz Kurt Mautz[20]. Bardziej jednak znaczące od niepolskich badaczy były dla Sampa propozycje rodzime i prace tematologiczne Franciszka Ziejki[21], Jarosława Marka Rymkiewicza[22] czy Ryszarda Przybylskiego[23]. To dzięki tego typu inspiracjom potrafił wyzyskać poznawczo kaszubski motyw Smętka i przedstawić go na przykładach tekstów prozatorskich, poetyckich i dramaturgicznych. Choć przed nim analizy motywu Smętka przeprowadzali Jan Drzeżdżon[24], Jan Kucharski[25] czy Alojzy Klemens Hirsz[26], to jednak dopiero u Sampa ta postać demona uzyskała szeroki kontekst kulturowy, do którego sięgali później Tadeusz Linkner[27] czy Jerzy

---

[9] J. Czyż, [w cyklu „Książka Tygodnia"], „Dziennik Bałtycki" 1981, nr 135, s. 4; P. Dzianisz, [Nota], „Głos Wybrzeża" 1981, nr 161, s. 6; S. Sierecki, [Nota], „Wieczór Wybrzeża" 1981, nr 121, s. 4.

[10] R. Sulima, [Recenzja], „Regiony" 1985, nr 1–4, s. 175–176.

[11] K. Kuczkowski, *Ki diabeł…* [recenzja], „Dziennik Bałtycki" 1984, nr 200, s. 5.

[12] M. Malessa, [recenzja], „Wybrzeże" 1985, nr 3, s. 47.

[13] D. Ulicka, [recenzja], „Miesięcznik Literacki" 1987, nr 10, s. 142–144.

[14] S. Pestka, Smętek – duch żalu i grozy, „Pomerania" 1985, nr 10, s. 37–38.

[15] M. A. Kowalski, *Smętek jest w nas*, „Życie Literackie" 1984, nr 33, s. 12–13.

[16] S. Zieliński, [recenzja] „Nowe Książki" 1984, nr 12, s. 31–32.

---

[17] W przypisach pracy Sampa występuje odwołanie do: E. R. Curtius, *Topika*, przeł. K. Krzemieniowa, „Pamiętnik Literacki" 1972, z. 1, s. 231–265.

[18] Sam nawiązuje do artykułu: R. Trousson, *Plaidoyer pour la „Stoffgeschichte"*, „Revue de Litterature Comparée" 1984, nr 1, s. 101–114; Tegoż, *Obrona „Stoffgeschichte"*, przeł. J. Lalewicz, „Pamiętnik Literacki" 1972, z. 1, s. 287–299.

[19] B. Emrich, *Topika i topoi*, przeł. J. Koźbiał, „Pamiętnik Literacki" 1977, z. 1, s. 235–263.

[20] K. Mautz, *Mythologie und Gesellschaft im Expressionismus, Die Dichtung Georg Heyms*, Frankfurt/Main 1961.

[21] Najbliższa tematycznie jest w zakresie badań Sampa praca: F. Ziejka, *W kręgu mitów polskich*, Warszawa 1977.

[22] J. M. Rymkiewicz, *Myśli różne o ogrodach. Dzieje jednego toposu*, Warszawa 1968.

[23] R. Przybylski, *„Et in Arcadia ego". Esej o tęsknotach poetów*, Warszawa 1966.

[24] J. Drzeżdżon, *Motyw Smętka*, [w:] *Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej*, Gdańsk 1973, s. 5–7.

[25] J. Kucharski, *Ideowe i kompozycyjne funkcje Smętka w „Wietrze od morza"*, „Pamiętnik Literacki" 1976, z. 1, s. 45–64.

[26] A. K. Hirsz, *Rodowód Smętka i jego koncepcja w literaturze polskiej*, „Przegląd Humanistyczne" 1978, nr 11, s. 151–164.

[27] T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa*, Gdańsk 1996.

Treder[28]. Najważniejsze w monografii gdańskiego literaturoznawcy jest to, że potrafił wskazać na motyw Smętka jako wyjątkowe zjawisko kulturowe, które jest wciąż bardzo żywotne i stale przekształcane w różnych czasach rozwoju literatury kaszubskiej i polskiej. Samp udowodnił, że figura Smętka wyrastając z tradycji kaszubskiej jest współczesnym znakiem uniwersalnym dramatyzmu wydarzeń historycznych Pomorza i jednocześnie uosobieniem tajemniczej, metafizycznej niemal siły, opiekującej się nadbałtyckimi przestrzeniami i jego mieszkańcami.

Trzecią pracą, którą warto w tym miejscu wspomnieć, jest zbiór 24 krótkich artykułów kulturoznawczych zatytułowany *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*, który wyszedł drukiem w 1987 r. nakładem Oddziału Gdańskiego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Praca ta w rozszerzonej o kilka nowych rozdziałów wersji ukazała się w 2009 r. jako *Mitopeje Pobrzeża Bałtyku* wydana przez gdańską oficynę Marpress.

Z woli morza to propozycja popularyzatorska, nie zaś akademicka. Przynosi ze sobą ponad 20 rozdziałów-esejów, które przedstawiają postacie rodem z pomorskich legend i podań, np.: Jastra, Klabaternik, Szalińc czy Sowizdrzał. W innych znowu fragmentach pracy napotkać można kulturoznawcze i historyczne eseje dotyczące poszczególnych miejscowości Pomorza i Kaszub (Jurata, Gdańsk, Arkona), opisy zwyczajów i zachowań ludzi morza (prawo łupu, praca na łodzi rybackiej, walki militarne na Bałtyku) albo też krótkie charakterystyki tekstów folklorystycznych. Samp stosuje w owych mini-narracjach podobną technikę jak we wcześniejszych monografiach, czyli komparatystycznie zestawia motywy obecne w zapisach kaszubskich, polskich i niemieckich. Jednakże *Z woli morza* jest jeszcze bardziej pracą eseistyczną niż poprzednie, a zatem autor nie szuka dużego merytorycznego czy metodologicznego uzasadnienia dla własnych ustaleń. Okazjonalnie stosuje przypisy czy cytacje z innych opracowań etnograficznych czy regionalistycznych. Stosuje wszakże ciekawy termin literaturoznawczy „mitopeje”, czyli formy literackie, które zbliżone są postaciami, tematyką i znaczeniem do uniwersalnych mitów.

Badacz pisze o tym słowami:

---

[28] J. Treder, *Nazwy z Pomorza w utworach Stefana Żeromskiego,* „Pamiętnik Literacki” 1980, z. 1, s. 229–250; tegoż, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*), Wejherowo 1989.

> W rozważaniach tych zarysuje się z pewnością panorama zjawisk niezmiernie bliskich pojęciu mitologii bałtyckiej. Wiadomo jednak, że w literaturze, zarówno ustnej jak i pisanej, mit uobecniać się może w sposób trojaki, poprzez dosłowne przyjęcie tradycyjnych treści, poprzez parafrazowanie tych wątków, oraz – tworzenie całkiem nowych obrazów, zgodnie z regułami tradycyjnej mitologii, przeto nie zawsze i nie w pełni odpowiadających powszechnie rozumianym mitom. Zatem dla ostrożności, będziemy raczej używać w stosunku do nich określenia „mitopeje". Są to bowiem zjawiska, które usiłują upodobnić się do mitów, przebierają się w szatę mitologiczną, a zatem są konstrukcjami mitopodobnymi (mitonaśladowczymi)[29].

Swoją koncepcję oparł Samp na koncepcjach Northropa Frye'a, który znany jest z opracowań mitów pochodzących od ludów Północy, nie włączając w to Słowian[30]. Gdański filolog natomiast w swoich esejach opisywał kulturową wspólnotę wierzeń i wyobrażeń, doświadczeń i egzystencji ludzi żyjących nad Bałtykiem, nie tylko Kaszubów czy Polaków, ale także Niemców, Szwedów czy Duńczyków. Jako literaturoznawca Samp oparł swoje rozważania przede wszystkim na oryginalnych tekstach literackich i warto dostrzec, że swobodnie poruszał się po semantyce utworów sformułowanych w różnych językach. Najwięcej uwagi poświęcił formom polskojęzycznym, pisząc o dziełach Lecha Bądkowskiego, Franciszka Fenikowskiego czy Augustyna Necla. Z literatury kaszubskojęzycznej analizował Hieronima Derdowskiego, Jana Karnowskiego, Aleksandra Majkowskiego czy Jana Rompskiego. Oprócz tego niejednokrotnie sięgnął do zbiorów tekstów folklorystycznych, np. do dorobku Oskara Kolberga[31] czy Bernarda Sychty[32]. Wszystko to świadczy, że badacz potrafił zbudować opis najważniejszych tekstów mitopeicznych ze świadomością kulturowego skomplikowania i niejednoznaczności odkrywających się sensów.

---

[29] J. Samp, *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk 1987, s. 4.

[30] Samp odwołuje się do tekstu: N. Frye, *Mit: fikcja i przemieszczenie*, przeł. E. Muskat-Tabakowska, „Pamiętnik Literacki" 1969, nr 2, s. 283–302. Z prac Frye'a można w tym momencie wspomnieć o jego: *Wielki kod: Biblia i literatura*, przeł. A. Fulińska, Warszawa 1998; tegoż, *Anatomia krytyki*, przeł. M. Bokiniec, Gdańsk 2012.

[31] O. Kolberg, Pomorze, [w:] tegoż, *Dzieła wszystkie*, t. 39, oprac. J. Kądziołka i D. Pawlakowa, red. J. Burszta, Wrocław–Poznań 1965.

[32] B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław 1967–1976.

Reakcje recenzenckie na opracowanie *Z woli morza* były bardzo dobre. Z perspektywy polonistycznej wysoko je ocenił Tadeusz Linkner[33], podobnie sądził Stanisław Pestka, formułując opinie jednoznacznie pozytywne[34].

Jako jeszcze jeden przykład pracy naukowej Jerzego Sampa warto podać jego opublikowaną habilitację, czyli *Gdańsk w relacjach z podróży 1772–1918*, która wyszła drukiem w 1991 r. Jest to typowa wypowiedź akademicka, zawierająca cztery sproblematyzowane rozdziały zasadnicze oraz wstęp i zakończenie. Jak na rozprawę będącą podstawą dla przewodu habilitacyjnego nie jest to propozycja obszerna, nie mniej jednak jej walor polegał na wyborze tematyki badawczej, nie zaś na rozległości napisanych rozważań. Trzeba bowiem zaznaczyć, że na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. wieloaspektowe rozprawy o ściśle gdańskoznawczym dyskursie nie pojawiały się w polskim środowisku naukowym. Samp zdecydował się na sformułowanie opracowania, w którym połączył kilka dyskursów: historię literatury, tematologię i antropologię. Zaowocowało to rozdziałami zatytułowanymi: *Temat gdański w diariuszach, raportach, relacjach i listach z podróży okresu przedrozbiorowego. U źródeł stereotypów wyobrażeniowych*; *Twórczość autorów obcych i rodzimych (1772–1918)*; *Stare i nowe w wizerunkach miasta*; *Polacy oraz ich problemy widziane z perspektywy podróży do Gdańska i nad Bałtyk*. Podstawą tekstową były opisy Gdańska i ziemi gdańskiej dotyczące ważnych wydarzeń historycznych (upadek I Rzeczypospolitej, odzyskanie niepodległości przez Polskę) przez kilkudziesięciu autorów, napisane w różnych językach, choć dominują z wypowiedziach wybranych przez badacza te pochodzące z kultury polskiej oraz niemieckiej.

Samp jako badacz tematu gdańskiego wywodzi swoje postępowanie od pracy Ireny Fabiani-Madeyskiej, która wydała w latach pięćdziesiątych rodzaj antologii z tekstami podróżników docierających do Gdańska[35]. Jak zaznacza badacz, praca owa choć jest ważna dla pomorzoznawców i ciekawie ukazuje nadbałtyckie miasto i jego mieszkańców, nie może jednak uchodzić za propozycję akademicką z racji szczupłości prezentowanego materiału oraz braku szerszych rozważań literaturoznawczych. Stąd więc potrzeba przygotowania odrębnego studium, którą Samp postanowił zrealizować, posiłkując się nie tylko opisami znanymi Fabiani-Madeyskiej, ale i również nowymi przykładami wywiedzionymi z osobnych druków albo z periodyków. Swoją drogą ciekawe, że Samp nie omówił w swoim wprowadzeniu znaczenia innej pracy o zbliżonej tematyce, tj. opracowania *Pomorze Gdańskie* (1958) w opracowaniu Andrzeja Bukowskiego. Jest to zastanawiające przemilczenie, nawet jeśli samo dzieło występuje w aparacie naukowym monografii Sampa. Można w tym widzieć chęć oderwania własnej pracy od typowo historycznej propozycji dawnego promotora doktoratu. Samp wskazywał bowiem w swoim dziele na zagadnienia, które były bardziej typowe dla literaturoznawstwa czy też kulturoznawstwa, co było obce ujęciu Bukowskiego. Dzięki podejściu metodologicznemu Sampa jego *Gdańsk w relacjach z podróży 1772–1918* do dziś jest ważną pracą, która dopiero w nowszych czasach znajduje częściowe rozwinięcie pod względem rozpatrywania czynników antropologicznych[36].

---

[33] T. Linkner [recenzja], „Literatura Ludowa” 1989, nr 4/6, s. 137– 144; tegoż, [recenzja], „Nautologia” 1989, nr 2, s. 63– 65; tegoż, *Bałtyckie mitopeje*, „Regiony” 1990, nr 1, s. 119–122.

[34] S. Pestka, *Szukać i znajdować*, „Pomerania” 1990, nr 5/6, s. 26–27.

[35] *Odwiedziny Gdańska*, oprac. I. Fabiani-Madeyska, Gdańsk 1957.

Właśnie narracja akademicka uwzględniająca analizę nie tylko ściśle historycznego i faktograficznego, ale i tożsamościowego i emocjonalnego pejzażu miasta, przyniosła Sampowi najciekawsze poznawczo rezultaty. Oto w trzecim rozdziale monografii pojawiają się takie kwestie jak: dzieje bajeczne, apologia miejsca, krytyka rzeczywistości. W czwartym z kolei rozdziale występują tematy typu: spuścizna romantyzmu, wędrówki uhistorycznione, obraz morza, polska obecność w dawnym Gdańsku czy kwestia kaszubska. Już samo wywołanie owych haseł z opracowania, wskazuje, że Sampa bardzo zainteresowała sprawa kreacji literackiej, nie zaś dokumentu, analiza kontekstu ideowego lub narodowego tekstu, nie zaś opis rzeczywistych stosunków narodowych czy religijnych w Gdańsku. W narracji badacza widzimy więc, że np. podczas przedstawiania opisu Gdańska z punktu widzenia Gilberta de Lannoya ważne miejsce zajmuje charakterystyka europejskiej świadomości kulturowej podróżnika. Albo w ramach omawiania podróży Stanisława Tarnowskiego, Aleksandra

---

[36] Myślę tutaj o monografiach zbiorowych typu: A. Flisikowska, *Gdańsk literacki. Od kontrolowanego do wolnego słowa (1945–2005)*, Gdańsk 2011; *O Gdańsku literackim 1945–2015. Archeologie miejsca, palimpsesty historii*, red. J. Mosakowski, B. Dąbrowski, R. Młynarczyk, A. Nowaczewski, Gdańsk 2017; *Sopot w literaturze. Literatura w Sopocie*, red. J. Mosakowski, A. Nowaczewski, S. Pavlenko, R. Młynarczyk, Gdańsk 2019.

Kisielewskiego, Wiktora Gomulickiego czy Bronisławy Wierusz-Kowalskiej Samp podkreśla realizowane przez nich w podróży pobudki patriotyczne, nie zaś turystyczne.

Wśród rozważań monografii Sampa znajduje się również partia rozważań dotycząca Kaszub, w której interpretator odnotowuje najważniejsze głosy podróżników przejeżdżających przez ten region. Zasługą badacza jest to, że zaznaczył w swoich ustaleniach nie tylko opisy podróżnicze, ale również kilka dzieł z XIX i XX w., w których Kaszuby i Kaszubi stają się głównym tematem charakterystyki (np. Gottlieb Loreck, Franz Tetzner, Paul Paschke, Aleksander Hilferding, Jadwiga Łuszczewska, Józef Ignacy Kraszewski, Hieronim Gołębiewski). Także i w tym momencie cenna jest u Sampa jego wrażliwość na pozamerytoryczne cele powstawania dawnych tekstów o Kaszubach. Więcej mówiło to o autorach i np. ich poczuciu wypełniania misji kulturowej (niemieckiej lub polskiej), aniżeli o rzeczywistych cechach mentalnościowych czy społecznych kaszubskich mieszkańców Pomorza.

Z pewnym zdziwieniem trzeba odnotować fakt, że opracowanie *Gdańsk w relacjach z podróży 1772–1918* doczekało się zaledwie jednej recenzji autorstwa Cezarego Obracht-Prondzyńskiego[37]. Ten jedyny głos przedstawiciela środowiska akademickiego i regionalistycznego to skromny przykład docenienia wysiłku Jerzego Sampa. Trudno wyrokować, dlaczego zabrakło innych ocen monografii o gdańskich podróżach. Może stało się tak z powodu niskiego nakładu pracy albo z racji wąskiej specjalizacji badacza, z którym nie miał kto wówczas dialogować? Mogliby dyskutować z propozycją Sampa historycy, jak np. Edmund Kotarski czy Józef Borzyszkowski, ale właśnie dyskursu historycznoliterackiego czy historycznego Samp unikał. Powstała więc ważna i inspirująca praca, która dopiero w XXI wieku, na fali zainteresowań antropologią literatury, geoliteraturą lub dyskursami mniejszościowymi może zostać właściwie doceniona.

***

Jerzy Samp jako badacz literatury Pomorza i o Pomoru zaznaczył się oryginalnie i trwale. Przede wszystkim w wymiarze komparatystycznego podejścia interpretacyjnego do tematyki zawartej w piśmiennictwie kaszubsko-

---

[37] C. Obracht-Prondzyński, *Gdańsk w relacjach z podróży*, „Pomerania" 1991, nr 6, s. 46–47.

-pomorskim (motyw Smętka, ścinanie kani, ordalia, eratyka). Potrafił w swoisty sposób wypromować tematykę kaszubsko-pomorską nie tylko w osadzeniu utworów sformułowanych w języku kaszubskim (coś takiego czynił przed nim Jan Drzeżdżon w *Piętnie Smętka*), ale także w zestawieniu z osiągnięciami literatury polskiej i w mniejszym stopniu niemieckiej. Kaszubistyczne osiągnięcia Sampa wynikające z pojmowania regionalizmu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. korespondowały z pracami literaturoznawczymi, jakie później realizował Tadeusz Linkner w stosunku do twórczości młodokaszubów[38]. Samp był również inspiratorem dla w pełni podmiotowych sproblematyzowanych kaszubistycznych prac syntetycznych, jakie sformułowała później Adela Kuik-Kalinowska[39], Grzegorz Schramke[40] i piszący te słowa[41]. A zatem w sferze prac akademickich propozycje Jerzego Sampa stały się ważnym punktem odniesienia dla przyszłych pokoleń badaczy. Patrząc na rozwój badań w zakresie pomorzoznawstwa i kaszubistyki można oczekiwać sytuacji, w której monografie gdańskiego pisarza-naukowca staną się powszechnie znanym źródłem myśli inspirujących kolejne pokolenia badaczy.

Bibliografia:

Podmiotowa:

Samp J., *Droga na sabat*, Gdańsk 1981.
tegoż, *Smętek. Studium kreacji literackich*, Gdańsk 1984.
tegoż, *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk 1987.
tegoż, *Gdańsk w relacjach z podróży 1772–1918*, Gdańsk 1991.

---

[38] T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa*, dz. cyt.; tegoż, *W unii słowa. Heyke – Damrot – Karwatowa – Majkowski – Wyszyński*, Pelplin 2004; tegoż, *Z literatury Młodokaszubów. Aleksander Majkowski. Studia i szkice*, Kościerzyna 2013; tegoż, *Z lirycznej i epickiej twórczości Leona Heykego*, Bolszewo 2015.

[39] A. Kuik-Kalinowska, *Tatczëzna*, dz. cyt.

[40] G. Schramke, *Procëm Smãtkòwi. Współczesna literatura kaszubska w latach 1981–2015*, Gdańsk 2023.

[41] D. Kalinowski, *Krakusy na Kaszubach… Obraz Gdańska i Pomorza w opiniach Małopolan z II poł. XIX i I poł. XX wieku*, [w:] *Kaszubi i Pomorze a Kraków. O zainteresowaniach sprawami kaszubsko-pomorskimi w kręgu Polskiej Akademii Umiejętności*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2016, s. 79–102; tegoż, *Literatura kaszubsko-pomorska. Termin i twórcy*, [w:] *Gdańsk literacki 1945–2015. Archeologie miejsca, palimpsesty historii*, red. J. Mosakowski, B. Dąbrowski, R. Młynarczyk, A. Nowaczewski, Fundacja Terytoria Książki, Gdańsk 2018, s. 13–22.

tegoż, *Profesor Andrzej Bukowski: filolog, pomorzoznawca i edytor. Wspomnienie*, „Rocznik Gdański" 1998, z. 1, s. 5–10.

tegoż, *Mitopeje Pobrzeża Bałtyku*, Gdańsk 2009.

Przedmiotowa:

Borzyszkowski J., *Jerzy Samp (23.03.1951–16.02.2015). Profesor Uniwersytetu Gdańskiego, historyk literatury kaszubsko-pomorskiej, folklorysta, działacz Społeczności Zrzeszonej, wybitny gdańszczanin, poeta i pisarz, autor wielu tomów i bajek gdańskich*, „Acta Cassubiana" t. 17 (2015), s. 405–412.

Curtius E. R., *Topika*, przeł. K. Krzemieniowa, „Pamiętnik Literacki" 1972, z. 1, s. 231–265.

Czyż J., [w cyklu „Książka Tygodnia"], „Dziennik Bałtycki" 1981, nr 135, s. 4.

Drzeżdżon J., *Motyw Smętka*, [w:] *Modra struna. Antologia poezji kaszubskiej*, Gdańsk 1973, s. 5–7.

Dzianisz P., [Nota], „Głos Wybrzeża" 1981, nr 161, s. 6;

Emrich B., *Topika i topoi*, przeł. J. Koźbiał, „Pamiętnik Literacki" 1977, z. 1, s. 235–263.

Flisikowska A., *Gdańsk literacki. Od kontrolowanego do wolnego słowa (1945–2005)*, Gdańsk 2011.

Frye N., *Mit: fikcja i przemieszczenie*, przeł. E. Muskat-Tabakowska, „Pamiętnik Literacki" 1969, nr 2, s. 283–302.

tegoż, *Wielki kod: Biblia i literatura*, przeł. A. Fulińska, Warszawa 1998; tegoż, *Anatomia krytyki*, przeł. M. Bokiniec, Gdańsk 2012.

Hirsz A. K., *Rodowód Smętka i jego koncepcja w literaturze polskiej*, „Przegląd Humanistyczne" 1978, nr 11, s. 151–164.

Jerzy Samp. Historyk literatury. Pisarz. Bibliografia podmiotowo-przedmiotowa, oprac. A. Fac, M. Smyl, Gdańsk 2021.

Kalinowski D., *Krakusy na Kaszubach… Obraz Gdańska i Pomorza w opiniach Małopolan z II poł. XIX i I poł. XX wieku*, [w:] *Kaszubi i Pomorze a Kraków. O zainteresowaniach sprawami kaszubsko-pomorskimi w kręgu Polskiej Akademii Umiejętności*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2016, s. 79–102.

tegoż, *Literatura kaszubsko-pomorska. Termin i twórcy*, [w:] *Gdańsk literacki 1945–2015. Archeologie miejsca, palimpsesty historii*, red. J. Mosakowski, B. Dąbrowski, R. Młynarczyk, A. Nowaczewski, Gdańsk 2018, s. 13–22.

tegoż, *Polonocentryzm w ataku i odwrocie. O kaszuboznawstwie Andrzeja Bukowskiego, Jana Drzeżdżona, Zbigniewa Zielonki i Jerzego Sampa*, [w:] tegoż, *Juwernota. Literatura kaszubska i studia kulturowe*, Gdańsk 2023, s. 67–71.

Kolberg O., *Pomorze*, [w:] tegoż, *Dzieła wszystkie*, t. 39, oprac. J. Kądziołka i D. Pawlakowa, red. J. Burszta, Wrocław–Poznań 1965.

Kucharski J., *Ideowe i kompozycyjne funkcje Smętka w „Wietrze od morza”*, „Pamiętnik Literacki” 1976, z. 1, s. 45–64.

Kuczkowski K., *Ki diabeł…* [recenzja], „Dziennik Bałtycki” 1984, nr 200, s. 5.

Kuik-Kalinowska A., *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011.

Kowalski M. A., Smętek jest w nas [recenzja], „Życie Literackie” 1984, nr 33, s. 12–13.

Linkner T. [recenzja], „Literatura Ludowa” 1989, nr 4/6, s. 137–144.

tegoż, [recenzja], „Nautologia” 1989, nr 2, s. 63–65.

tegoż, *Bałtyckie mitopeje*, „Regiony” 1990, nr 1, s. 119–122.

tegoż, *Heroiczna biografia Remusa*, Gdańsk 1996.

tegoż, *W unii słowa. Heyke – Damrot – Karwatowa – Majkowski – Wyszyński*, Pelplin 2004.

tegoż, *Z literatury Młodokaszubów. Aleksander Majkowski. Studia i szkice*, Kościerzyna 2013.

tegoż, *Z lirycznej i epickiej twórczości Leona Heykego*, Bolszewo 2015.

tegoż, *Folklorystyczny wygłos zapomnianego i „Bałtyckie mitopeje”*, [w:] tegoż, *Kaszubski wirydarz wszelakich treści pełen*, Gdańsk 2021, s. 92–106.

Malessa M., [recenzja], „Wybrzeże” 1985, nr 3, s. 47.

Mautz K., *Mythologie und Gesellschaft im Expressionismus, Die Dichtung Georg Heyms*, Frankfurt/Main 1961. *O Gdańsku literackim 1945–2015. Archeologie miejsca, palimpsesty historii*, red. J. Mosakowski, B. Dąbrowski, R. Młynarczyk, A. Nowaczewski, Gdańsk 2017.

Obracht-Prondzyński C., *Gdańsk w relacjach z podróży*, „Pomerania” 1991, nr 6, s. 46–47.

Odwiedziny Gdańska, oprac. I. Fabiani-Madeyska, Gdańsk 1957.

Pestka S., *Smętek – duch żalu i grozy*, „Pomerania” 1985, nr 10, s. 37–38.

tegoż, *Szukać i znajdować*, „Pomerania” 1990, nr 5/6, s. 26–27.

Przybylski R., *„Et in Arcadia ego”. Esej o tęsknotach poetów*, Warszawa 1966.

Rymkiewicz J. M., *Myśli różne o ogrodach. Dzieje jednego toposu*, Warszawa 1968.

Schramke G., *Procëm Smãtkòwi. Współczesna literatura kaszubska w latach 1981–2015*, Gdańsk 2023.

Sierecki S., [Nota], „Wieczór Wybrzeża” 1981, nr 121, s. 4.

Sopot w literaturze. Literatura w Sopocie, red. J. Mosakowski, A. Nowaczewski, S. Pavlenko, R. Młynarczyk, Gdańsk 2019.

Sulima R., [Recenzja], „Regiony” 1985, nr 1–4, s. 175–176.

Sychta B., *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław 1967–1976.

Treder J., *Nazwy z Pomorza w utworach Stefana Żeromskiego,* „Pamiętnik Literacki” 1980, z. 1, s. 229–250;

tegoż, *Frazeologia kaszubska a wierzenia i zwyczaje na tle porównawczym*), Wejherowo 1989.

Trousson R., *Plaidoyer pour la „Stoffgeschichte”*, „Revue de Litterature Comparée” 1984, nr 1, s. 101–114.

tegoż, *Obrona „Stoffgeschichte”*, przeł. J. Lalewicz, „Pamiętnik Literacki” 1972, z. 1, s. 287–299.

Ulicka D., [recenzja], „Miesięcznik Literacki” 1987, nr 10, s. 142–144.

Ziejka F., *W kręgu mitów polskich*, Warszawa 1977.

Zieliński S., [recenzja], „Nowe Książki” 1984, nr 12, s. 31–32.

Adam Lubocki
Uniwersytet Gdański

Czy książęta gdańscy byli książętami kaszubskimi?

Were the Gdańsk princes also Kashubian princes?

ABSTRAKT:

Celem artykułu jest przyjrzenie się gdańskiej dynastii Sobiesławiców rządzącej na Pomorzu Wschodnim w XII i XIII w. z perspektywy etnicznej i ocena, czy możemy ich określać mianem książąt kaszubskich, czy też mówiąc ogólnie Kaszubów. Analizie poddane zostały zarówno źródła historyczne, średniowieczne i nowożytne, jak również późniejsza literatura kaszubska, która w dużym stopniu wpłynęła na współczesne postrzeganie przedstawicieli tej dynastii.

SŁOWA KLUCZOWE:

Sobiesławice, Pomorze Wschodnie, średniowiecze, dynastia wschodniopomorska

ABSTRACT:

The aim of this article is to examine the Gdańsk dynasty of the Samborides, who ruled Eastern Pomerania in the 12th and 13th centuries, from an ethnic perspective, and to assess whether they can be described as Kashubian dukes—or, more generally, as Kashubs. The analysis draws upon historical, medieval, and early modern sources, as well as later Kashubian literature, which has significantly influenced the modern perception of this dynasty's representatives.

KEYWORDS:

Sobiesławids, Eastern Pomerania, Middle Ages, Eastern Pomeranian dynasty

Wstęp

Wśród historycznych wątków łączących Gdańsk z kaszubszczyzną ważna jest gdańska dynastia Sobiesławiców, która rządziła na Wschodnim Pomorzu w XII i XIII w. Jej przedstawiciele byli na początku namiestnikami piastowskimi, natomiast później sprawowali samodzielną władzę. Do tej familii należeli m.in. książę Świętopełk Wielki, książę Mściwoj zwany także Mestwinem, jak również inni wcześniejsi władcy. W źródłach historycznych mamy informacje o męskich przedstawicielach tego rodu przez więcej jak 100 lat – od końca XII w. do 1294 r. Ci książęta, a przede wszystkim Świętopełk i Mściwoj, są dzisiaj bardzo ważnym elementem łączącym Gdańsk z Kaszubami i w znacznej mierze właśnie przez nich Gdańsk jest uznawany za historyczną stolicę Kaszub, a Oliwa je nazywana „Kaszubskim Wawelem". Większość obecnie żyjących Kaszubów wychodzi z założenia, że to była kaszubska dynastia. Często wykorzystuje się jej przedstawicieli do budowania kaszubskiej świadomości w szkołach i przestrzeni publicznej. Czy taki punkt widzenia jest uzasadniony argumentami historycznymi? Tego właśnie zagadnienia dotyczy niniejszy artykuł.

Określenie świadomości średniowiecznych ludzi jest jednak bardzo trudne i ciężko o niezaprzeczalne wnioski, przede wszystkim w kwestii poczucia narodowości, czy raczej odrębności państwowo-terytorialnej. Dodatkową trudnością jest nazwa *Kaszuby*. Właściwie nie wiemy, co ten termin oznaczał i do jakiego obszaru się odnosił. Według niektórych badaczy *Kaszuby* mają identyczne znaczenie, jak *Pomorze* i oznacza ziemie między Odrą i Wisłą. Jednak najstarsze źródła, jakie potwierdzają taki pogląd pochodzą z XVI w. Musimy zatem podchodzić do tego bardzo ostrożnie, a najlepiej wyraźnie odróżnić pojęcia *Kaszuby* i *Pomorze* w odniesieniu do wieków średnich. W związku z tym skupię się przede wszystkim na analizie, czy w źródłach pojawiają się próby określania Sobiesławiców mianem Kaszubów, natomiast dyskusję historiograficzną nad znaczeniem tych terminów ograniczę do minimum.

Aby całość była przejrzysta, należy podzielić ją na kilka części. Na początku kilka podstawowych informacji o dynastii i jej przedstawicielach. Chodzi tu o ogólny obraz dynastii, kolejnych władców i okres w jakim żyli. Następnie, przechodząc do właściwego zagadnienia, należy przeanalizować, jak Sobiesławice nazywali siebie samych. Jedyne ślady tegoż możemy znaleźć w średniowiecznych dyplomach (dokumentach), gdzie wystawca zawsze pisał kim jest i jaki ma oficjalny tytuł. Ważne jest także to, co o gdańskich książętach pisali inni. Z jednej strony są to współcześni im ludzie (władcy, hierarchowie kościelni), w których dokumentach pojawiają się informacje o wschodniopomorskich książętach. Z drugiej kronikarze, zarówno z XIII w., jak i czasów późniejszych. W tym miejscu przyjrzę się najważniejszym źródłom i wizerunkowi Sobiesławiców. Mówiąc krótko, czy byli postrzegani jako Kaszubi. Na końcu warto odnieść te ustalenia historyczne z dzisiejszą świadomością.

Artykuł stanowi przegląd najważniejszych źródeł i wniosków innych historyków, odnośnie do kwestii tożsamościowo-etnicznych związanych z gdańską dynastią. To podsumowanie najnowszych badań i jednocześnie spojrzenie na nie z kaszubskiego punktu widzenia. Rozmaite wątki z niniejszych rozważań były przedmiotem badań takich badaczy, jak m.in. Gerard Labuda[1], Jan Powierski[2], Błażej Śliwiński[3], Marek Smoliński[4], Edward Rymar[5], Danuta Pandowska[6], Agnieszka Gut[7] oraz Mateusz Szuba[8].

---

[1] G. Labuda, *Ze studiów nad najstarszymi dokumentami Pomorza Gdańskiego*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu", t. 18, 1952 [druk: 1953], z. 1–4, s. 105–155; tenże, *Studia nad annalistyką pomorską XIII–XIV w.*, cz.1, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu", t. 20, 1952 [druk: 1954], z. 1–4, s. 101–138; tenże, *O Kaszubach o ich nazwie i ziemi zamieszkania*, Gdynia 1991; tenże, *Kaszubi i ich dzieje*, Gdańsk 1996; *Zapiski kaszubskie, pomorskie i morskie. Wybór pism*, Gdańsk 2000; tenże, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. 1: *Czasy średniowieczne*, Gdańsk 2020.

[2] J. Powierski, *Mściwoj I*, [w:] *Ludzie pomorskiego średniowiecza. Szkice biograficzne*, red. K. Skrzypkowska-Łutowicz, Gdańsk – Wrocław 1981; tenże, *Mściwoj II*, [w:] *Ludzie pomorskiego…*; tenże, *Sambor I*, [w:] Ludzie pomorskiego…; tenże, Świętopełk, [w:] *Ludzie pomorskiego…*.

[3] B. Śliwiński, *Poczet książąt gdańskich: dynastia Sobiesławiców XII–XIII wieku*, Gdańsk 2006; tenże, *Sambor II. Książę tczewski (1211 lub 1212 – 30 grudnia 1276/1278*, Kraków 2015; tenże, *Mściwoj II (1224–1294). Książę wschodniopomorski (gdański)*, Warszawa 2016.

[4] M. Smoliński, *Polityka zachodnia księcia gdańsko-pomorskiego Świętopełka*, Gdańsk 2000; tenże, Świętopełk Gdański, Poznań 2016; tenże, *Primogenitus et dilectissimus. Świętopełk gdański i jego synowie: Mściwoj II oraz Warcisław II*, [w:] *Ojcowie i synowie. O tron, władzę, dziedzictwo. W 700 rocznicę narodzin Karola IV Luksemburskiego króla czeskiego i cesarza 1315–1378*, red. B. Możejko, A. Paner, Gdańsk 2018, s. 65–101.

[5] E. Rymar, *Ze studiów nad genealogią książąt Pomorza Gdańskiego w I połowie XIII w. Daty zgonów*, „Zapiski Historyczne", t. 42, 1977, z. 1, s. 7 – 26; tenże, *Rodowód książąt pomorskich*, Szczecin 2005.

[6] D. Pandowska, *Kaszuby wśród nazw Pomorza w XIII w. Studium historyczne*, Gdańsk 1993.

[7] A. Gut, Średniowieczna dyplomatyka wschodniopomorska. Dokumenty i kancelarie Pomorza Wschodniego do 1309 roku, Szczecin 2014.

[8] M. Szuba, *Data narodzin i pozycja późniejszego księcia gdańskiego Warcisława II do 1266 roku*, „Studia z Dziejów Średniowiecza", t. 21, 2017, s. 200–217.

Sobiesławice

Szczegóły dotyczące dynastii gdańskiej to temat na osobne, wiele obszerniejsze publikacje. Dla porządku należy jednak podać podstawowe informacje o jej czasach i przedstawicielach rodziny, które są ważne dla właściwego zrozumienia tematu. Genealogia Sobiesławiców interesowała wielu badaczy, jacy publikowali dzieła naukowe i popularnonaukowe[9].

W XI i na początku XII w. Pomorze było niepodległe i nie było częścią władztwa piastowskiego[10]. Pomorzanie uparcie walczyli o wolność i dopiero konsekwentna polityka polskiego księcia Bolesława III Krzywoustego (określana w historiografii jako drugi piastowski podbój Pomorza) doprowadziła do włączenia Wschodniego Pomorza do Polski (prawdopodobnie przed 1120 r.) [11], a na zachodnie miejscowy książę Warcisław, z rodu nazwanego później Gryfitami, złożył hołd[12].

Nie mamy wielu wiadomości z początków polskiego panowania nad wschodnią częścią Pomorza. Na początku to pojedyncze informacje pochodzące z zewnątrz – m.in. polskich księstw (przede wszystkim Mało- i Wielkopolski), Danii, Niemiec[13]. W drugiej połowie XII w. pojawił się piastowski namiestnik Sobiesław, od którego dynastia wzięła swoje miano. Jest to jednak postać półlegendarna, ponieważ nie mamy na jego temat żadnego źródła z jego czasów, tylko późniejsze wzmianki[14]. Jego syn Sambor jest już jednak postacią odnotowaną przez współczesne mu źródła i od tego czasu mamy ciągłość rodu. Badacze dyskutują nad pochodzeniem

---

[9] Zob. przyp. 1–8.

[10] G. Labuda, *Historia Kaszubów*, s. 72–73.

[11] J.M. Piskorski, *Państwo pierwszych Gryfitów (do 1220 r.)*, [w:] *Pomorze Zachodnie poprzez wieki*, red. J.M. Piskorski, Szczecin 1999, s. 36; A. Lubocki, *Dzieje Kaszubów = Dzeje Kaszëbów*, t. 1, Gdańsk = Gduńsk 2024, s. 12.

[12] J. Widajewicz, *Związki Pomorza Zachodniego z Polską*, Kraków 1945, s. 13; J.M. Piskorski, dz. cyt., s. 37; J. Borzyszkowski, *Historia Kaszubów = Historiô Kaszëbów*, Gdańsk = Gduńsk 2014, s. 44–46; M. Hinc, A. Lubocki, M. Szuba, *Historia Kaszubów na jeden wieczór*, Wejherowo 2022, s. 28; A. Lubocki, *Dzieje Kaszubów…*, s. 47.

[13] G. Labuda, *Historia Kaszubów…*, s. 11–23.

[14] Najważniejsza pochodzi z *Kroniki oliwskiej*, aczkolwiek jej autor sam nie był pewien, czy Sobiesław jest postacią historyczną. Zob.: *Kronika oliwska. Źródło do dziejów Pomorza Wschodniego z połowy XIV wieku*, tłum. D. Pietkiewicz, wstęp i komentarz B. Śliwiński, Malbork 2008, rozdz. 1, s. 47; B. Śliwiński, *Poczet…*, s. 15–18.

Sobiesławiców i jest na ten temat kilka teorii. Jako przedstawiciele władzy Piastów mogli być z możnego rodu z Małopolski[15]. Według mnie, bardziej prawdopodobne jest to, że była to stara pomorska rodzina, która mogła panować na Pomorzu jeszcze przed polskim podbojem[16]. Niektórzy widzą w nich krewnych Gryfitów[17], chociaż nie ma na to żadnych dowodów. Wreszcie mogli wywodzić się z jakiegoś możnego rodu pomorskiego, który jednak nigdy nie miał władzy zwierzchniej, którą zdobył dopiero dzięki poparciu Piastów.

W XII i XIII w. mamy łącznie cztery pokolenia[18], gdzie przedstawiciele dwóch pierwszych byli namiestnikami, natomiast Świętopełk i jego syn Mściwoj II byli samodzielnymi władcami. Synami Sobiesława byli starszy Sambor I i młodszy Mściwoj I. Mimo tego, że Sambor I miał syna Sobiesława II, po jego śmierci, z nadania księcia krakowskiego Leszka Białego, namiestnikiem został młodszy syn Mściwoj I. Po śmierci Mściwoja namiestnikiem został jego najstarszy syn Świętopełk, który miał również młodszych braci Warcisława I, Sambora II i Racibora. Synami Świętopełka byli Mściwoj II i Warcisław II. Według przekazów polskich kronik aż do zjazdu w Gąsawie w 1227 r. byli zależni od Piastów, chociaż w zasadzie Świętopełk już w 1226 r. otrzymał od papieża potwierdzenie niezależności. Poza tym na długo przed tymi wydarzeniami Sobiesławice w zasadzie zamiennie byli tytułowani namiestnikami i książętami. Zerwanie podległości wobec Piastów nie stworzyło na Wschodnim Pomorzu nowego państwa, to było tu od dawna (Księstwo Pomorskie – łac. *Ducatus Pomeraniae*), czego dowodem jest tytulatura Sobiesławiców sprzed 1226 r., jaka jednocześnie może dać odpowiedź na postawione w tytule pytanie.

---

[15] J. Powierski, B. Śliwiński, K. Bruski, *Studia z dziejów Pomorza w XII wieku*, Słupsk 1994, s. 153–173; B. Śliwiński, *Poczet…*, s. 5–7; M. Řeznik, *Książęta gdańscy*, [w:] *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, red. C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk 2020, s. 296.

[16] K. Buczek, *Zagadnienie „marchii" i „prowincji" gdańskiej w XII–XIII wieku*, „Zapiski Historyczne", t. 34, 1969, z. 4, s. 132–133; G. Labuda, *Stanowisko prawno-polityczne książąt Pomorza Nadwiślańskiego na przełomie XII i XIII wieku*, „Zapiski Historyczne", t. 66, 2001, z. 2–3, s. 7–37.

[17] E. Rymar, *Rodowód…*, s. 60–64.

[18] O dynastii Sobiesławiców napisano już bardzo wiele i jest mnóstwo publikacji. Najcenniejsze prace wymienione zostały w przypisach 1–8. W tym miejscu podaję jedynie bardzo ogólne dane biograficzne, aby całość rozważań była przejrzysta.

Tytulatura Sobiesławiców

Tytuły z dyplomów wystawianych przez Sobiesławiców mogą nam dać wskazówki, nad jakim państwem w świadomości ówczesnych ludzi panowali Sobiesławice. Nie ma tu miejsca na dokładną, szczegółową analizę wszystkich dokumentów i cytatów. Od 1176 do 1294 r. mamy więcej niż 500 dokumentów, z jakich wyciągnąć można kilka wniosków, niezależnie od panującego, którego weźmiemy pod uwagę[19]. Żaden z Sobiesławiców nigdy nie użył nazwy *książę Kaszubów* czy też *książę Kaszub*. Co prawda terminy te pojawiają się we wschodniopomorskich dokumentach z XIII w., ale nigdy w odniesieniu do książąt gdańskich. To było miano słowiańskich książąt z Meklemburgii (np. w dokumencie Świętopełka z 1248[20]), a także zachodniopomorskich Gryfitów. W czasach Świętopełka mamy pierwsze przypadki użycia i nie wiemy dokładnie co wówczas oznaczały *Kaszuby*. To wciąż jedna z nierozwiązanych zagadek i badacze nie mogą dojść do konsensusu. Nie pozwala na to skromna ilość zachowanych źródeł.

Bulla papieża Grzegorza IX z 19 marca 1238 r. to pierwszy zachowany do naszych czasów dowód na życie nazwy *Kaszuby* na Pomorzu. Odnosi się zapewne do Bogusława I i sprowadzenia przez niego joannitów do Stargardu. Historycy umiejscawiają to zazwyczaj pod koniec rządów tego władcy, około 1186 r.[21]. Nie jest to jednak informacja z pomorskiego źródła, lecz z odległej Stolicy Apostolskiej. Niedługo potem panujący na Pomorzu w czasach wydania wspomnianej bulli książę Barnim I Gryfita sam siebie również określił mianem księcia Pomorza, Słowian i Kaszub[22]. Były to jednak dopiero początki stosowania tej nazwy i z czasem było coraz więcej różnych przykładów, chociaż większość z nich wiązała się z tytulaturą książąt zachodniopomorskich[23]. Jednak do końca dynastii Gryfitów pozostała nazwa *ducatus Pomeraniae* (Księstwo Pomorza) jako oficjalna dla tego kraju, niezależnie od pojawiającego się terminu *Kaszuby*.

---

[19] *Pommerellisches Urkundenbuch* [dalej cyt.: PUB], hrsg. von M. Perlbach, Danzig 1882, nr 6–519. Nie wszystkie dokumenty zostały wystawione przez przedstawicieli wschodniopomorskiej dynastii, część z nich dotyczy Pomorza lub Sobiesławice pojawiają się tam jako świadkowie, co również stanowi cenne dane badawcze.

[20] Wzmiankowani są Mikołaj (*Nicholaus*) i Jan (*Johannes*) – bracia Matyldy, żony Sambora tczewskiego. Zostali określeni jako „panowie Kaszub” (*dominos Cassubie*), natomiast bez wątpliwości pochodzili z Meklemburgii. Zob. PUB, nr 107, s. 90.

[21] A. Lubocki, *Dzieje Kaszubów…*, s. 106.

[22] Około 1255 r. zapis ten pojawił się na pieczęci, natomiast w dokumencie w 1267 r., zob.: *Pommersches Urkundenbuch*, t. 2: 1254–1278, ed. R. Prümens, Stettin 1881, nr 847, s. 184.

Tak więc dopiero w czasach Świętopełka mamy pierwsze przypadki, jednak zawsze w kontekście ziem leżących na zachód od Gdańska. Podobnie, jak u Gryfitów, Sobiesławice byli przede wszystkim książętami Pomorza. Oficjalna nazwa państwa była identyczna – *Ducatus Pomeraniae*. Widzimy to w większości dokumentów wewnętrznych, wystawianych przez Sobiesławiców.

Tam, gdzie chodzi o sprawy całego państwa, władca zawsze stosował tytuł *princeps/dux Pomeraniae/Pomeranorum*, czyli wódz/książę Pomorza/Pomorzan[24]. W niektórych przypadkach – przede wszystkim jeśli to nie był książę zwierzchni, a tylko junior, młodszy brat, jest nazwa dzielnicy, którą rządził, np. książę lubiszewski[25], książę tczewski[26] itp. Często pojawia się także książę gdański, bez odniesienia do Pomorza, chociaż zazwyczaj w przypadku dokumentów wewnętrznych, darowizn dla Kościoła czy możnych[27]. Niektórzy juniorzy, zwłaszcza Sambor II, tytułowali się również książętami Pomorza bez dokładnej lokalizacji[28]. Czasem również wówczas w dokumentach mamy formuły, w jakich pojawia się Pomorze, np. w dokumencie Sambora i Świętopełka z 1229 r. jest zapis: „My Sambor z Lubiszewa, i my Świętopełk z Gdańska, z Bożej łaski książęta Pomorza”[29].

W większości przypadków jednak gdzieś w dokumentach zostało wskazane, że chodzi o ziemie na Pomorzu. Z pewnością Sobiesławice byli książętami Pomorza i to jest wyraźnie zauważalne w średniowiecznych źródłach powstałych z ich inspiracji, w których sami określali swoją „tożsamość”. Co do tego źródła nie pozostawiają żadnych wątpliwości. Uważali się za władców Pomorza i takim tytułem posługiwali się zarówno w dokumentach o wąskim, lokalnym znaczeniu, jak również takich, które trafiały poza Gdańsk. Z pewnością nie pojawił się natomiast tytuł księcia Kaszubów/Kaszub itp., a więc w oparciu o źródła wytworzone przez władców wschodniopomorskich zdecydowanie nie możemy potwierdzić ich związków z Kaszubami, niezależnie od tego jak będziemy je rozumieć.

---

[23] D. Pandowska, *Kaszuby wśród*…, s. 28–78.
[24] PUB, passim.
[25] PUB, nr 28, s. 24; PUB, nr 72, s. 61.
[26] PUB, nr 272, s. 229.
[27] PUB, nr 26, s. 22; PUB, nr 33, s. 29
[28] PUB, nr 71, s. 60; PUB, nr 75, s. 62.
[29] PUB, nr 39, s. 33.

Sobiesławice w innych źródłach z ich epoki i późniejszych

Identycznie sprawa wygląda w innych dokumentach z czasów Sobiesławiców. Innych, czyli wystawionych przez sąsiadów lub papieży. Ci, którzy pisali o tej dynastii zazwyczaj używali nazwy *Pomorze*, chociaż zdarzają się również nieliczne przypadki odwołania do dzielnicy lub głównego grodu. Są one jednak nieliczne w porównaniu z ogólnym terminem *Pomerania*. Przykładem może być tu papież Innocenty IV, który w wielu dokumentach wspomniał władców wschodniopomorskich, głównie Świętopełka[30]. Również utrzymujący rozliczne kontakty z Sobiesławicami biskupi kujawsko-pomorscy określali ich mianem władców Pomorza[31], podobnie jak władcy różnych piastowskich księstw[32]. Tak więc nie tylko wschodniopomorscy książęta, ale także ówcześni im władcy i hierarchowie określali ich za pomocą tych samych terminów.

Mocno związani z dworem książąt gdańskich cystersi oliwscy prowadzili *Liber mortuorum* – nekrolog, a więc zapiski dotyczące dat śmierci blisko związanych z klasztorem ludzi[33]. W źródle tym odnotowana została śmierć Sobiesława I[34], Sambora I[35], Mściwoja I[36], Świętopełka[37], Sambora II[38], Racibora[39], Mściwoja II[40]. Sobiesław I, Sambor I, Świętopełk i Sambor II wyraźnie nazwani zostali książętami Pomorza. Co ciekawe, wspomniane źródło odnotowało śmierć księcia Słowian i Kaszub Bogusława IX, który zmarł w Oliwie w 1447 r.[41], co dodatkowo potwierdza kaszubskość książąt zachodniopomorskich także z gdańskiej perspektywy.

---

[30] PUB, nr 144, s. 123.

[31] PUB, nr 36, s. 32; UB, nr 45, s. 38.

[32] PUB, nr 21, s. 19.

[33] *Liber mortuorum monasterii Beatae Mariae de Oliva*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 5, Lwów 1888, s. 501–536. Zachowany do naszych czasów rękopis pochodzi co prawda z 1615 r., ale prawdopodobnie stanowi wierny odpis materiałów pochodzących z czasów średniowiecznych.

[34] Tamże, s. 506.

[35] Tamże, s. 507.

[36] Tamże, s. 515.

[37] Tamże, s. 505.

[38] Tamże, s. 504.

[39] Tamże, s. 512.

[40] Tamże, s. 536.

Również w średniowiecznych kronikach nie widać innego podejścia do tej sprawy. Najstarszym pomorskim dziełem kronikarskim jest *Kronika oliwska*, która powstała w połowie XIV w., a więc już w czasach krzyżackich[42]. Sobiesławice określani są w niej jako władcy księstwa pomorskiego[43]. Także polskie kroniki przekazują nam podobne informacje – widać to m.in. w *Kronice wielkopolskiej* (XIV w.)[44], jak również monumentalnym dziele Jana Długosza (II połowa XV w.)[45]. Nasuwa się zatem wyraźny wniosek, że Sobiesławice przez całe wieki średnie byli postrzegani jako książęta Pomorza.

Nieco poetycko możemy stwierdzić, że dopiero w XV, a w zasadzie w XVI w. Kaszuby przesuwają się na wschód. Powody i okoliczności tego są wciąż zbyt słabo rozpoznane, omawianie tych kwestii nie jest zresztą celem niniejszego artykułu. Z tego czasu mamy pierwsze źródła, według których ziemie od Odry do Wisły to Kaszuby. Nie było to już jedynie Pomorze Zachodnie (albo jakaś jego część). Niektórzy autorzy pisali wprost, że Pomorze to Kaszuby. I nie był to bynajmniej odosobniony przypadek, zatem możemy uznać to za pewną regułę. Taki punkt widzenia odnaleźć możemy w obu częściach Pomorza, jak również w ówczesnej Polsce[46]. Z takiego założenia wychodził np. [zachodnio]pomorski kronikarz Thomas Kantzow[47]. W Gdańsku również mamy wiele źródeł, które potwierdzają takie to stanowisko. Gdańskie dziejopisarstwo, zwłaszcza nowożytne, jeszcze nie jest wystarczająco rozpoznane i wciąż wątki kaszubskie czekają na swojego badacza[48]. Przykładem łączenia Sobiesławiców z Kaszubami jest chociażby kronika gdańszczanina Berndta Stegmana, jaki określał Sobiesława i innych książąt władcami kaszubskimi[49]. Nie był przy tym jedyny. Polscy lustratorzy zbierający w 1565 r. informacje gospodarcze odnośnie do wsi i miast Prus Królewskich, również określili – zapewne bazując na wiedzy lokalnych mieszkańców – tereny wokół rzeki Brdy i Kościerzyny mianem Kaszub[50].

---

[41] Tamże, s. 526.

[42] B. Śliwiński, *Wstęp*, [w:] *Kronika oliwska. Źródło do dziejów Pomorza Wschodniego z połowy XIV wieku*, tłum. D. Pietkiewicz, wstęp i komentarz B. Śliwiński, Malbork 2008, s. 31–36.

[43] *Kronika oliwska…*, rozdz. 1, s. 49

[44] *Kronika wielkopolska*, przeł. K. Abgarowicz, Kraków 2010, rozdz. 73, s. 156, rozdz. 111, s. 173.

[45] Wzmianek pomorskich w dziele Długosza jest mnóstwo i trudno przytoczyć je wszystkie. Zob.: J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 5– 6: 1140–1240, tłum. Julia Mrukówna, Warszawa 2015; J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 7–8: 1241–1299, tłum. Julia Mrukówna, Warszawa 2009.

[46] Więcej o tym zob.: A. Lubocki, *Dzieje Kaszubów…*, s. 18–27.

[47] T. Kantzow, *Pomerania. Kronika pomorska z XVI wieku*, t. 1: Księga 1 i 2, przeł. K. Gołda, Szczecin 2005, s. 85, 87: „I od tegoż wendyjskiego [słowiańskiego] słowa Podmorsi nazwa <Pomorze> powstała, i wszystko wówczas Pomorzem zwano, co nad morzem

Tak więc od XVI w. coraz częściej widzimy łączenie gdańskiej dynastii z etnosem kaszubskim. Nie wiemy, czy to wymysł tych czasów, czy opisanie świadomości funkcjonującej już od czasów średniowiecznych. Nie mamy na to źródeł. Gerard Labuda na podstawie swoich wieloletnich badań stał na stanowisku, że Pomorze = Kaszuby już od wczesnego średniowiecza i usiłował to udowadniać w swoich licznych publikacjach[51]. Podobnie myśleli niektórzy inni badacze, przekonani argumentami tego historyka. Nie jestem pewny, czy rzeczywiście już w XIII albo XIV w. tak było, zatem musimy być ostrożni z takimi sądami. Mamy zresztą wiele kontr-hipotez, postrzegających to zagadnienie zupełnie inaczej. Mimo wszystko dominuje pogląd, że Kaszuby były w średniowieczu jakąś częścią Pomorza, chociaż nie wiemy do końca jaką i hipotez w tej kwestii jest wiele. Jeśli chodzi o czasy nowożytne, to mamy sporo źródeł świadczących o stawianiu znaku równości między pojęciami Kaszuby i Pomorze i możemy – chociaż nie całkowicie bezdyskusyjnie – stwierdzić, że taka świadomość wówczas istniała.

---

było położone, aż po Łabę, stąd też Morze Bałtyckie potem Pomorskim zostało nazwane. Z czasem jednakże ludy tutejsze inne dostały miana, tak że Pomorzanami i Kaszubami – która to nazwa od fałdzistych szat pochodzi, przez nich noszonych, Kaß bowiem fałdę oznacza – tych jeno nazywano, co między Wisłą, Brdą, Wartą i Odrą byli.”

[48] Najważniejsze publikacje analizujące gdańskie dziejopisarstwo nie podejmują zasadniczo wątków kaszubskich, zob.: J. Dworzaczkowa, *Dziejopisarstwo gdańskie do połowy XVI wieku*, Gdańsk 1962; J. Możdżeń, *Przedstawienie świata przez kronikarzy gdańskich na przełomie XV i XVI wieku*, Toruń 2016.

[49] *Gdańska kronika Bernta Stegmanna (1528)*, wyd. J. Możdżeń, Toruń 2019, s. 10.

[50] *Lustracja województwa pomorskiego 1565*, wyd. S. Hoszowski, Gdańsk 1961, s. 163: „To miasto [Świecie] zbudowane jest blisko zamku nad Wisłą, po jednej stronie na południe, w drugą stronę miasteczka rzeka Bda [Wda] od Kaszub z jezior kościerzyńskich płynąca, które jeziora zowią Wdzidze.”

[51] G. Labuda, *O Kaszubach…*, passim, zwł. s. 40–43.

Kulturowym elementem łączącym dwie części Pomorza był i jest gryf. Wśród Sobiesławiców jedynie Sambor II Tczewski miał go w swoim herbie, ale wziął go nie ze Szczecina, lecz z Meklemburgii[52]. Zresztą herby, jako znaki rozpoznawcze rodów, nie zaś konkretnych ludzi, ukształtowały się dopiero w XIV w., a więc w czasach książąt gdańskich nie było to jeszcze jednoznacznie uregulowane. Gryf w tym kontekście również nie dowodzi niczego i dopiero w czasach nowożytnych rzeczywiście stanowi potwierdzenie jedności kulturowej Pomorza w tym aspekcie.

Sobiesławice w świadomości historycznej Kaszubów[53]

Kształtujący się od XIX w. na Pomorzu Wschodnim ruch kaszubski od samego początku obrał za swoich patronów książąt gdańskich, w szczególności Świętopełka. Już Florian Ceynowa odwoływał się do władców wschodniopomorskich, jako elementu kaszubskiej tożsamości i spuścizny historycznej. Również późniejsi działacze, zwłaszcza literaci, obficie korzystali z XII- i XIII-wiecznej historii Pomorza, przywołując zarówno autentyczne wydarzenia, jak również tworząc fikcyjne wątki umiejscawiane w tamtych czasach. Niektórzy, jak chociażby Leon Heyke[54], Jan Karnowski[55] czy Lech Bądkowski[56] poświęcali całe utwory epoce Sobiesławiców, traktując ten okres jako element dziejów Kaszub. Mało kto natomiast odwoływał się do Gryfitów, jako dynastii tytułującej się władcami Kaszub, czyli faktycznej spuścizny kultury kaszubskiej. M. Řeznik bardzo trafnie stwierdził:

---

[52] Śladem tego są pieczęcie tego władcy, jednakże trudno na ich podstawie dociec, jakiego koloru mógł być znak Sambora. Śladem tego może być herb założonego przez tego władcę Tczewa. Obecnie to czerwony gryf na srebrnym polu, jednakże historycznie był on złoty na niebieskim tle, podobnie jak godło meklemburskich Niklotowiców, zob.: B. Śliwiński, *Sambor II*…, s. 116.

[53] Poniższe rozważania stanowią bardzo fragmentaryczne ujęcie tematu, mające dać ogólny obraz obecności Sobiesławiców jako książąt kaszubskich w literaturze kaszubskojęzycznej i w żadnym wypadku nie wyczerpuje tematu. To jedynie uzupełnienie wątków historycznych analizowanych w oparciu źródła historyczne *sensu stricte*.

[54] L. Heyke, *Dobrogòst i Miłosława. Kaszëbsczé spiewë dzejowé w trzech brawãdch*, Gdańsk 1999.

[55] J. Karnowski, *Zôpis Mscëwòja. Widowiskò w szesc òbrazach na pamiątkã 650. roczëznë pòłączeniô Pòmòrzô z Pòlską (1282–1932)*, [w:] tegoż, *Dramaty*, opr. M. Cybulski, Gdańsk 2011, s. 313–344.

[56] L. Bądkowski, *Młody książe*, Gdańsk 1980; tenże, *Chmury*, Gdańsk 1984. Więcej o utworach historycznych Bądkowskiego: Z. Szwedek-Kwiecińska, *Na tropach słowiańskich wierzeń w powieściach historycznych Lecha Bądkowskiego*, [w:] *Kaszuby – Pomorze na tle Słowiańszczyzny. Historia, kultura, język*, red. A. Lubocki, Wejherowo–Gdańsk 2021, s. 225–232.

> Gdańscy regenci i władcy mają już od XIX w. centralne miejsce w kaszubskiej pamięci i kulturze historycznej. W kaszubskim dyskursie zaczęto ich od wczesnych pism F. Ceynowy stylizować na „kaszubskich książąt" (choć tytuł *dux Cassubie* nosili nie książęta gdańscy, lecz zachodniopomorscy ze Szczecina), bo ich obszar władania pokrywał się w większości z teraźniejszymi kaszubskimi obszarami językowymi. Nagrobek Sobiesławiców w kościele w Oliwie stał się jednym z centralnych materialnych miejsc pamięci w nowoczesnej kulturze kaszubskiej[57].

Symptomatyczne, choć w pewnym sensie deprymujące, jest również określanie Oliwy mianem *kaszubskiego Wawelu*[58]. Nad tym symbolicznym[59] grobem literaci umieszczali bardzo ważne dla fabuły swoich utworów sceny. Do najważniejszych należą niewątpliwie Hieronim Derdowski[60] oraz Aleksander Majkowski[61]. Sam przydomek nadawany katedrze oliwskiej również stanowi wyraźne połączenie związanej z nią wschodniopomorskiej dynastii z kaszubszczyzną.

Te najbardziej reprezentatywne przykłady wyraźnie pokazują, że władcy z dynastii Sobiesławiców, a przede wszystkim książęta Świętopełk i Mściwoj II są dzisiaj niezaprzeczalnie traktowani jako symbol kaszubszczyzny i element historycznej tożsamości. Podobnie jak czarny gryf na złotym polu[62] są traktowani jako nieodłączna część dziejów Kaszub. Ahistoryczność takiego spojrzenia jest dla wielu Kaszubów kwestią drugorzędną, lub też – w większości przypadków – jest to poza sferą ich świadomości.

---

[57] M. Řeznik, dz. cyt., s. 296.

[58] Przykładów z literatury można przytoczyć wiele. Posłużę się wierszem Alojzego Nagla Òliwa, zob.: A. Nagel, *Mòje wiérztë. Poezje zebrane*, Gdynia 2010, s. 61.

[59] Symbolicznym, ponieważ w rzeczywistości nie spoczywają w nim ciała książąt gdańskich.

[60] H. J. Derdowski, *O panu Czôrlińsczim co do Pucka pò sécë jachôł*, Gdańsk 1976, s. 118–122.

[61] A. Majkowski, Żëcé i przigòdë Remusa. Zvjercadło kaszubskji, opr. J. Treder, Gdańsk 2010; tenże, *Pomorzanie. Powieść*, Gdańsk 1973.

[62] Symbol ten nie do końca był kojarzony z Pomorzem Wschodnim i w gruncie rzeczy dopiero działania młodokaszubów, przede wszystkim Aleksandra Majowskiego przyczyniły się do rozpowszechnienia tego mitycznego zwierzęcia w tej właśnie postaci. Wiele

Czy zatem mając świadomość braku historycznych podstaw do określania władców gdańskich mianem książąt kaszubskich możemy ich jako takich postrzegać według współczesnych kryteriów? Wydaje mi się, że mimo wszystko odpowiedź może być twierdząca. Jednoznaczne ustalenie czym były Kaszuby w średniowieczu jest niezwykle trudne, a być może nawet niemożliwe. To, że Wschodnie Pomorze nie zostało określone w źródłach średniowiecznym mianem Kaszub nie skreśla automatycznie łączenia współczesnych pojęć z historycznymi. Sobiesławice rządzili na obszarze, który dzisiaj stanowi w znacznej mierze Kaszuby, są zatem elementem historii tego terenu. Należy mieć oczywiście na uwadze, że sami siebie nigdy nie określili w ten sposób, a więc w dyskursie naukowym nie powinni być określani w ten sposób, niemniej jednak z perspektywy współczesnej kultury kaszubskiej trudno wykreślić ich z panteonu naszych bohaterów narodowych. Dla bezpieczeństwa lepiej jednak określać ich mianem książąt pomorskich, ponieważ jest to zgodne zarówno ze źródłami historycznymi, jak i nie niweluje i nie deprecjonuje w żadnym wypadku ich związków ze współczesnymi mieszkańcami Kaszub.

Podsumowanie

Jako podsumowanie przytoczę fragment książki *Dzieje Kaszubów*, ponieważ trafnie oddaje to, co chciałem pokazać w niniejszym artykule:

> Na samym końcu obalić należy również pewien mit historyczny, do którego bardzo często i chętnie odwołujemy się współcześnie. Książęta z dynastii Sobiesławiców bardzo często przywoływani są współcześnie przez Kaszubów jako przykłady władców kaszubskich, a księstwo gdańsko-pomorskie jako część obszaru kaszubskiego w średniowieczu. Zwłaszcza Świętopełk określany mianem Świętopełka II Wielkiego wynoszony jest wręcz na piedestały jako wielki kaszubski władca. Być może nie obraziłby się, gdyby to usłyszał, jednakże ani on, ani żaden z jego

---

wskazuje na to, że gryf nad Wisłą nigdy nie był tak popularny, jak na zachodniej części Pomorza, aczkolwiek na obu obszarach dominował czerwony na srebrnym polu, zob. A. Lubocki, *Gryf jako symbol Kaszub w ujęciu historycznym* (tekst w druku).

> krewnych nigdy nie określił siebie i nie został przez innych nazwany księciem kaszubskim. Jeśli uznamy, że mianem Kaszub określano ziemie między Wisłą a Odrą, to taki punkt widzenia może być zasadny. Nie ma jednak na to żadnych dowodów odnoszących się do średniowiecza. Wręcz przeciwnie, w źródłach wschodniopomorskich pojawiają się Kaszubi jako element obcy, niezwiązany z władztwem Sobiesławiców. Niewątpliwie ród ten stanowi ważną część naszej historii i powinniśmy się odwoływać do tego okresu, jednakże zdecydowanie bardziej odpowiednie jest tytułowanie ich książętami pomorskimi, aniżeli kaszubskimi[63].

Tak więc historycznie musimy mieć świadomość, że w XII i XIII w. Wschodnie Pomorze i jego władcy nie byli określani mianem Kaszubów. Myślę, że jednak dzisiaj możemy ich tak określać. Rządzili na dzisiejszych Kaszubach. Książę Mieszko I też w zasadzie nie był polskim władcą, bo dopiero około 1000 r. pojawia się nazwa Polska. Dzisiaj natomiast nie mamy wątpliwości, że to polski władca. Podobnie we wczesnym średniowieczu nie było takich pojęć jak Niemcy, Francja, Hiszpania, a mimo to okres ten traktuje się jako część dziejów narodowych. Tak samo może być z Sobiesławicami. Są ważną częścią pomorskiej historii, a to co kiedyś było pomorskie, było także kaszubskie. Podsumowując, historycznie nie możemy stwierdzić, że gdańscy książęta to książęta Kaszub, ale z dzisiejszej perspektywy możemy ich tak nazywać, mając świadomość, że to pewne ahistoryczne uproszczenie i lepiej określać ich mianem pomorskich.

Bibliografia:

Źródła:

Bądkowski L., *Młody książe*, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1980.
Bądkowski L., *Chmury*, Gdańsk: Wydawnictwo Morskie, 1984.
Derdowski H.J., *O panu Czôrlińsczim co do Pucka pò sécë jachôł*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Oddział w Gdańsku, 1976.
Długosz J., *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 5– 6: 1140–1240, tłum. Julia Mrukówna, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2015.
Długosz J., *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, ks. 7–8: 1241–1299, tłum. Julia Mrukówna, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2009.
Gdańska kronika Bernta Stegmanna (1528), wyd. J. Możdżeń, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2019.

---

[63] A. Lubocki, *Dzieje Kaszubów*…, s. 132.

Heyke L., *Dobrogòst i Miłosława. Kaszëbsczé spiewë dzejowé w trzech brawãdch*, Gdańsk:Oficyna Czec, 1999.

Kantzow T., *Pomerania. Kronika pomorska z XVI wieku*, t. 1: Księga 1 i 2, przeł. K. Gołda, Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, Archiwum Państwowe w Szczecinie, 2005.

Karnowski J., *Zôpis Mscëwòja. Widowiskò w szesc òbrazach na pamiątkã 650. roczëznë pòłączeniô Pòmòrzô z Pòlską (1282–1932)*, [w:] tegoż, *Dramaty*, opr. M. Cybulski, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2011, s. 313–344.

Kronika oliwska. Źródło do dziejów Pomorza Wschodniego z połowy XIV wieku, tłum. D. Pietkiewicz, wstęp i komentarz B. Śliwiński, Malbork: Muzeum Zamkowe w Malborku, 2008.

Kronika wielkopolska, przeł. K. Abgarowicz, Kraków: Universitas, 2010.

Liber mortuorum monasterii Beatae Mariae de Oliva, wyd. W. Kętrzyński, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 5, Lwów: Nakładem Akademii Umiejętności w Krakowie, 1888, s. 501–536.

Lustracja województwa pomorskiego 1565, wyd. S. Hoszowski, Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 1961.

Majkowski A., *Pomorzanie. Powieść*, Gdańsk: Oddział Miejski Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Gdańsku, 1973.

Majkowski A., Żëcé i przigòdë Remusa. Zvjercadło kaszubskji, opr. J. Treder, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2010.

Nagel A., *Mòje wiérztë. Poezje zebrane*, Gdynia: Wydawnictwo Region, 2010.

Pommerellisches Urkundenbuch, hrsg. von M. Perlbach, Danzig: Westpreussischen Geschichtsverein, 1882.

Pommersches Urkundenbuch, t. 2: 1254–1278, ed. R. Prümens, Stettin: Commission bei Th. von der Nahmer, 1881.

Opracowania:

Borzyszkowski J., *Historia Kaszubów = Historiô Kaszëbów*, Gdańsk = Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2014.

Dworzaczkowa J., *Dziejopisarstwo gdańskie do połowy XVI wieku*, Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 1962.

Hinc M., Lubocki A., Szuba M., *Historia Kaszubów na jeden wieczór*, Wejherowo: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, 2022.

Labuda G., *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. 1: *Czasy średniowieczne*, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2020.

Labuda G., *Kaszubi i ich dzieje*, Gdańsk: Oficyna Czec, 1996.

Labuda G., *O Kaszubach o ich nazwie i ziemi zamieszkania*, Gdynia 1991.

Labuda G., *Stanowisko prawno-polityczne książąt Pomorza Nadwiślańskiego na przełomie XII i XIII wieku*, „Zapiski Historyczne", t. 66, 2001, z. 2–3, s. 7–37.

Labuda G., *Studia nad annalistyką pomorską XIII–XIV w.*, cz.1, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu", t. 20, 1952 [druk: 1954], z. 1–4, s. 101–138.

Labuda G., *Ze studiów nad najstarszymi dokumentami Pomorza Gdańskiego*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu", t. 18, 1952 [druk: 1953], z. 1–4, s. 105–155.

Labuda G., *Zapiski kaszubskie, pomorskie i morskie. Wybór pism*, Gdańsk 2000.

Lubocki A., *Dzieje Kaszubów = Dzeje Kaszëbów*, t. 1, Gdańsk = Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2024.

Możdżeń J., Przedstawienie świata przez kronikarzy gdańskich na przełomie XV i XVI wieku, Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2016.

Pandowska D., *Kaszuby wśród nazw Pomorza w XIII w. Studium historyczne*, Gdańsk: Wydawnictwo „Marpress", 1993.

Piskorski J.M., *Państwo pierwszych Gryfitów (do 1220 r.)*, [w:] *Pomorze Zachodnie poprzez wieki*, red. J.M. Piskorski, Szczecin: Zamek Książąt Pomorskich, 1999, s. 35–56.

Powierski J., *Mściwoj I*, [w:] *Ludzie pomorskiego średniowiecza. Szkice biograficzne*, red. K. Skrzypkowska-Łutowicz, Gdańsk – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981.

Powierski J., *Mściwoj II*, [w:] Ludzie pomorskiego średniowiecza. Szkice biograficzne, red. K. Skrzypkowska-Łutowicz, Gdańsk – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981.

Powierski J., *Sambor I*, [w:] Ludzie pomorskiego średniowiecza. Szkice biograficzne, red. K. Skrzypkowska-Łutowicz, Gdańsk – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981.

Powierski J., Śliwiński B., Bruski K., *Studia z dziejów Pomorza w XII wieku*, Słupsk: Polskie Towarzystwo Historyczne, 1994.

Powierski J., Świętopełk, [w:] Ludzie pomorskiego średniowiecza. Szkice biograficzne, red. K. Skrzypkowska-Łutowicz, Gdańsk – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981.

Rymar E., *Ze studiów nad genealogią książąt Pomorza Gdańskiego w I połowie XIII w. Daty zgonów*, „Zapiski Historyczne", t. 42, 1977, z. 1, s. 7 – 26.

Rymar E., *Rodowód książąt pomorskich*, Szczecin: Książnica Pomorska, 2005.

Řeznik M., *Książęta gdańscy*, [w:] *Gniazdo gryfa. Słownik kaszubskich symboli, pamięci i tradycji kultury*, red. C. Obracht-Prondzyński, Gdańsk: Instytut Kaszubski, 2020, s. 296–297.

Smoliński M., *Polityka zachodnia księcia gdańsko-pomorskiego Świętopełka*, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, Oficyna Ferberiana, 2000.

Smoliński M., *Primogenitus et dilectissimus.* Świętopełk gdański i jego synowie: Mściwoj II oraz Warcisław II, [w:] *Ojcowie i synowie. O tron, władzę, dziedzictwo. W 700 rocznicę narodzin Karola IV Luksemburskiego króla czeskiego i cesarza 1315–1378*, red. B. Możejko, A. Paner, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2018, s. 65–101.

Smoliński M., Świętopełk Gdański, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2016.

Szuba M., *Data narodzin i pozycja późniejszego księcia gdańskiego Warcisława II do 1266 roku*, „Studia z Dziejów Średniowiecza", t. 21, 2017, s. 200–217.

Szwedek-Kwiecińska Z., Na tropach słowiańskich wierzeń w powieściach historycznych Lecha Bądkowskiego, [w:] *Kaszuby – Pomorze na tle Słowiańszczyzny. Historia, kultura, język*, red. A. Lubocki, Wejherowo – Gdańsk: Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Instytut Kaszubski, 2021, s. 225–232.

Śliwiński B., *Mściwoj II (1224–1294). Książę wschodniopomorski (gdański)*, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2016.

Śliwiński B., *Poczet książąt gdańskich: dynastia Sobiesławiców XII–XIII wieku*, Gdańsk: Wydawnictwo „Marpress", 2006.

Śliwiński B., Sambor II. Książę tczewski (1211 lub 1212 – 30 grudnia 1276/1278, Kraków: Avalon, 2015.

Śliwiński B., Wstęp, [w:] *Kronika oliwska. Źródło do dziejów Pomorza Wschodniego z połowy XIV wieku*, tłum. D. Pietkiewicz, wstęp i komentarz B. Śliwiński, Malbork: Muzeum Zamkowe w Malborku, 2008, s. 5–46.

Widajewicz J., *Związki Pomorza Zachodniego z Polską*, Kraków 1945.

Justyna Pomierska
Uniwersytet Gdański

Dwie dekady matur z języka kaszubskiego. Pozytywne skutki językowej edukacji kaszubskiej[1]

ABSTRAKT:

Artykuł prezentuje na tle ogólnym organizacji nauczania języka kaszubskiego w polskiej szkole warunki przeprowadzania egzaminu maturalnego (2005–2025). Matura dowodzi (ponad 450 osób przez 20 lat), że kaszubska edukacja szkolna przynosi zakładane skutki: widać pozytywną zmianę w nastawieniu młodzieży do języka. Przystąpienie do egzaminu jest świadectwem tożsamości, zwieńczeniem nauki czy też wyrazem wdzięczności dla nauczycieli. Młodzi Kaszubi deklarują, że znają, cenią i lubią język kaszubski oraz coraz częściej używają go w kontaktach rówieśniczych i w przestrzeni publicznej.

SŁOWA-KLUCZE:

matura, język kaszubski w szkole, edukacja kaszubska, OKE w Gdańsku

ABSTRACT:

This article presents the general context for the organization of Kashubian language teaching in Polish schools, presenting the conditions for conducting the Matura exam (2005–2025). The Matura exam demonstrates (over 450 students over 20 years) that Kashubian school education is delivering the intended results: a positive change in young people's attitudes towards the language is evident. Taking the exam is proof of identity, the culmination of learning, and an expression of gratitude to teachers. Young Kashubians declare that they know, appreciate, and like the Kashubian language, and are increasingly using it in peer interactions and in public.

---

[1] Angielskojęzyczna (i obszerniejsza) wersja tekstu pt. *Thirty years of teaching Kashubian in Polish schools. Positive effects of Kashubian language education* [w:] *Kashubian Matters. Language, Literature, Education*, red. Lucyna Warda-Radys, Justyna Galant, Brill Deutschland GmbH, V&R unipress | Vandenhoeck & Ruprecht 2025.

KEYWORDS:
Matura exam, Kashubian language at school, Kashubian education, Regional Examination Board in Gdańsk

Na Pomorzu w ok. 400 szkołach uczy się kaszubskiego ponad 24 tysiące uczniów; od Władysławowa po Chojnice, od Miastka po Tczew. Kaszubi podają tę liczbę z dumą, bo jeszcze dekadę temu było to 15 tysięcy, a dwie dekady temu niecałe pięć. Powody liczenia są co najmniej dwa: działacze kaszubscy manifestują dumę szczepową, samorządy i dyrekcje szkół kalkulują subwencję oświatową. Ciągle rosnąca liczba szkół, gdzie jest „język kaszubski”[2] (wyraźne wyhamowanie liczby uczniów w jednej szkole widać po zmianie systemu oświaty w 2017 r., której towarzyszyła zmiana systemu subwencjonowania nauczania języka regionalnego i języków mniejszości narodowych i etnicznych[3]) to efekt zaangażowania wielu dyrektorów, nauczycieli, działaczy i rodziców, którym na sercu leży rozwój i trwanie języka zagrożonego wymarciem.

„Język kaszubski” to przedmiot obowiązkowy dopiero po zgłoszeniu akcesu do nauki – to odstępstwo od powszechnej obowiązkowości ma swoje konsekwencje[4]. Współczesna szkoła polska wiele godzin przeznacza na zajęcia w szkole (to 6–8 lekcji dziennie), w tym czasie od czwartej klasy „języka polskiego” – 5 godzin w tygodniu, „języka angielskiego” (język

---

[2] Umieszczam w cudzysłowie nazwę „język kaszubski” (i innych przedmiotów szkolnych) w kontekstach wymagających odróżnienia nazwy przedmiotu od całego spektrum konotacji wyrażenia *język kaszubski*.

[3] Termin „język regionalny” nie należy do językoznawstwa, ma charakter legislacyjny, a do ustawodawstwa polskiego został zaczerpnięty z *Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych*. Na mocy *Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* (Dz.U. z 2017 r. poz. 823) język kaszubski to jedyny język regionalny w Polsce, ale od lat zabiegają o nadanie tego statusu prawnego swoim językom inne mniejszości: Ślązacy i Wilamowiczanie. *Ustawa* definiuje „język regionalny” jako „język tradycyjnie używany przez grupę obywateli, która jest mniej liczna od reszty ludności, różni się od języka oficjalnego, nie jest dialektem języka oficjalnego ani językiem migrantów”.

[4] Nieobowiązkowa jest też religia czy etyka. Religia w szkole ostatnimi laty odnotowuje wyraźny spadek liczby uczniów, a wśród przyczyn tego zjawiska występuje też rezygnacja wynikająca z nadmiaru obowiązków szkolnych, tzn. chęć szybszego opuszczenia szkoły lub zyskanie dłuższej przerwy między innymi lekcjami.

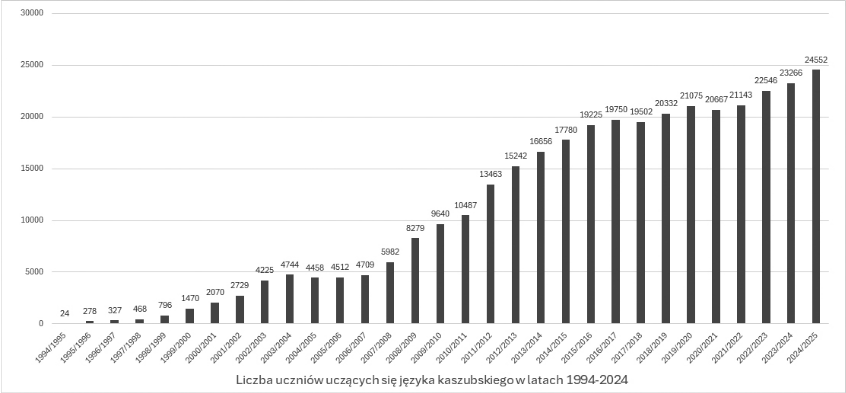

Wykres. 1.
Opracowanie własne na podstawie danych Systemu Informacji Oświatowej (SIO); trzeba zauważyć, że dane liczbowe z różnych źródeł nieznacznie się różnią, ale w każdym wypadku odnotowuje się progres.

obcy nowożytny[5]) – 3, w klasie VII i VIII dochodzi drugi język obcy[6] (2 godziny). Uczeń, który uczęszcza na kaszubski, ma dodatkowe 3 lekcje w tygodniu.

Kaszubski to język macierzysty Kaszubów, którego przekaz międzypokoleniowy w rodzinie zanikł, choć znane są familie kaszubskie, gdzie świadomie wychowuje się dziś dzieci w dwujęzyczności. Najczęściej jednak to w szkole młodzi Kaszubi ćwiczą się w mówieniu, pisaniu i czytaniu metodami zbliżonymi do nauczania języków obcych. Ale sprawność językowa sama w sobie nie jest priorytetem. Cel edukacji kaszubskiej jest inny niż w nauce języka obcego i niezupełnie taki sam, jak na „języku polskim", narodowym, który prymarny dla komunikacji (i edukacji) w Polsce. Misję nauczania i uczenia się „języka kaszubskiego" zwięźle ujmuje zapis w *Podstawie programowej*:

---

[5] Angielski od pierwszej klasy jest zdecydowanie powszechnym wyborem, wg danych SIO uczy się go ponad 94% uczniów. Połowa uczniów dobiera język niemiecki, potem kolejno: hiszpański, rosyjski, francuski, włoski. Uwaga: nazwa „język niemiecki" może oznaczać język obcy nowożytny lub języka mniejszości narodowej – ta sama nazwa przedmiotu, ale inne treści kształcenia, realizacja i wymagania.

[6] Od roku szkolnego 2025/2026 uczniowie klas VII i VIII uczący się języka kaszubskiego lub innego języka mniejszości narodowej lub etnicznej mogą na wniosek rodziców zostać zwolnieni z nauki drugiego języka obcego (Dz.U. 2025 poz. 778). Trudno jeszcze ocenić skutki tej nowej regulacji.

> Proces uczenia się ma charakter interdyscyplinarny i ma ścisły związek ze środowiskiem zewnętrznym, które w najbliższym kontakcie stanowi rodzina, a w szerszej perspektywie wspólnota społeczna – regionalna, krajowa, europejska, globalna. (…) Rozwijanie poczucia przynależności do wspólnoty, w tym kaszubskiej, odbywa się w szczególności poprzez wzmacnianie i celebrowanie więzi, tradycji, świąt i uroczystości kaszubskich, udział w różnorodnych wydarzeniach związanych z promowaniem języka i kultury kaszubskiej oraz docenienie różnorodności środowiska, w którym uczeń funkcjonuje. Realizacja nauki języka kaszubskiego odbywa się poprzez zanurzenie ucznia w kulturze[7].

Bez współdziałania instytucji i rodziny kaszubska edukacja językowa nie byłaby w ogóle możliwa: przede wszystkim samorządy i szkoły muszą chcieć te lekcje zorganizować (zabezpieczyć środki finansowe, nauczycieli, sale lekcyjne i godziny w planie lekcji), a rodzic musi chcieć dziecko na „język kaszubski" zapisać. Pobudki wyboru bywają różne: tradycje rodzinne i środowiskowe, sympatie w grupie rówieśniczej, osoba nauczyciela, dopasowanie do oferty zajęć nadobowiązkowych (ile, jakie, czy nie pokrywają się w terminie realizacji itp.), atrakcyjność lekcji, którym służy m.in. wykorzystanie subwencji oświatowej na pomoce dydaktyczne, wyjazdy w teren[8] albo zaangażowanie w przygotowanie do konkursów, które pozwalają na rozwój umiejętności artystycznych, np. przeglądy teatralne, jasełka, konkursy piosenki i plastyczne. Te działania kształtują nawyk uczestnictwa w kulturze. Placówki oświatowe i samorządowe organizują konkursy szkolne jednocześnie adresowane do dorosłych: *Rodnô mowa,*

---

[7] *Reforma26. Kompas Jutra. Ruszają konsultacje publiczne nowych podstaw programowych*, zob. https://www.gov.pl/web/edukacja/reforma26-kompas-jutra-ruszaja-konsultacje-publiczne-nowych-podstaw-programowych [1.12.2025]. Podaję cytat z projektu Rozporządzenia Ministra Edukacji z dnia 19 listopada 2025 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego…, ale i w „starym" dokumencie cel taki też był sformułowany.

[8] J. Pomierska, *Status „wyjścia w teren" w dydaktyce języka kaszubskiego*, „Język – Szkoła – Religia", 2018, t.13, s. 70–82.

Konkurs Bëlnégò Czëtaniô, Diktando Kaszëbsczi. Te wydarzenia mobilizują do aktywności językowej rodziców, a nawet dziadków, co ma niebagatelne znaczenie dla stosowania języka poza szkołą.

Kaszubi nieustannie poszukują sposobów zwiększenia aktywności językowej w kaszubszczyźnie w różnych dziedzinach życia i można powiedzieć, że potrzeby edukacyjne w dużym stopniu stymulują kaszubskojęzyczność w środowisku pozaszkolnym: w ofercie muzeów i bibliotek coraz więcej warsztatów, które w całości lub w części prowadzone są po kaszubsku. Podobnie z zamawianymi przez nauczycieli języka kaszubskiego zajęciami w szkole: spotkania z pisarzami i przedstawicielami ruchu kaszubsko-pomorskiego, ale też tańce, malowanie na szkle, haftowanie, filcowanie, tworzenie kwiatów z krepiny prowadzą instruktorzy i animatorzy po kaszubsku.

Użycie kaszubszczyzny w środowisku lokalnym w znacznym stopniu podnosi efektywność nauki szkolnej. Dwujęzyczne tablice z nazwami miejscowości przy drodze oswajają z kaszubszczyzną pisaną, przypominają na co dzień o tożsamości miejsca, ale *rodna mòwa* na ulicy, w sklepie czy w urzędzie uaktywnia doraźnie mechanizmy dwujęzyczności. W radiu usłyszeć można po kaszubsku reklamy, audycje, piosenki. Ostatnimi czasy więcej kaszubskiego w internecie, np. strona internetowa z bieżącym serwisem informacyjnym (mojestrone.com), programy na YouTube, np. *Kaszëbë i swiat*, o którym informacja: „Karnôl z wiadłama z Kaszëb i swiata. Naszą misją je gôdanié pò kaszëbskù ò wôżnëch sprawach, ùchwëcenié dinamiczi swiata i wëklarowanié gò." czy podkasty jak „Doch jo" (studenci). Takie inicjatywy zachęcają szczególnie starszych uczniów do posługiwania się językiem kaszubskim w mediach społecznościowych i w kontaktach między rówieśnikami.

Pozytywne nastawienie młodzieży do języka kaszubskiego wynika z badań[9]. Na pytanie, dlaczego warto znać język kaszubski, licealiści zwracają uwagę to, że porozumiewając się z rodziną i ze znajomymi po kaszubsku, doznają poczucia tożsamości i wspólnoty. Chęć mówienia po kaszubsku wynikać też może ze zmian cywilizacyjnych. Pandemia covid czy wojna na Ukrainie bezpośrednio wpłynęły na życie szkolne nastolatków (izolacja domowa, nauczanie online, napływ uczniów z Ukrainy) – *rodnô mòwa* daje poczucie bezpieczeństwa w niestałej rzeczywistości, pomaga zaspokoić potrzebę zakorzenienia w zglobalizowanym i zunifikowanym świecie[10]. Uczenie się kaszubskiego ma bezpośredni wpływ na poczucie przynależności do grupy, na świadomość przywiązania do miejsca i kształtowanie samoświadomości. Poznawanie i doświadczanie dziedzictwa kulturowego z jednej strony uczy szacunku dla tego, co jest wytworem wcześniejszych pokoleń, ale z drugiej strony przygotuje do współtworzenia otwartych i pluralistycznych wspólnot obywatelskich. Jak powiedział ks. Janusz Pasierb: „Małe ojczyzny uczą żyć w ojczyznach wielkich, w wielkiej ojczyźnie ludzi”.

---

[9] Zob. Mówią o tym D. Stanulewicz, *Edukacja a użycie języka kaszubskiego przez młodzież*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego", 2019, 3, s. 320–333; D. Stanulewicz, O. Aleksandrowska i J. Redzimska, *Dlaczego warto znać język kaszubski? Opinie młodzieży*, „Języki Obce w Szkole. Czasopismo dla nauczycieli", 2022, s. 9–19; N. Dołowy-Rybińska, *Odwracanie zmiany językowej na Kaszubach (na tle działań mniejszości bretońskiej i łużyckiej)*', „Studia Socjologiczne", 2010, 3(198), s. 47–76; taż, *Młodzi użytkownicy języka kaszubskiego. Ideologie językowe a proces rewitalizacji* [wykład z 2021] https://www.youtube.com/watch?v=5PgCyqn0ncA&list=PLb11qNzRge3XOHP1bX7YCyrJRkpfcHxic&index=2 [1.12.2025].

Po ponad 30 latach obecności kaszubskiego w szkole widać wyraźnie oznaki zmiany na lepsze w nastawieniu młodych do języka kaszubskiego[11]. Pokolenie wchodzących w dorosłość Kaszubów nierzadko – choćby sporadycznie, trochę półżartem, trochę dla zabawy – używa kaszubskiego w kontaktach rówieśniczych i nie wstydzi się mówić po kaszubsku przed publicznością (konkursy, debaty, aktywność internetowa). Absolwenci liceów nawet deklarują znajomość języka kaszubskiego obok angielskiego, uważając to za swój atut, który umiejętne wykorzystany może przynieść korzyść finansową[12]. Dwunastoletnia edukacja językowa w kaszubszczyźnie daje poczucie pewności co do swoich umiejętności – i to potwierdza udział w maturze z języka kaszubskiego. Dla wielu abiturientów matura to zwieńczenie nauki języka i zamierzona deklaracja tożsamościowa, bo rzadko biorą pod uwagę ten wynik matury w rekrutacji na studia.

---

[10] M. Dobosz, *Tożsamość regionalna i kulturowa współczesnej młodzieży – refleksje wokół roli edukacji regionalnej we współczesnym świecie*, „Kultura i Wychowanie”, 2020, 2/18, s. 86; https://doi.org/10.25312/2083-2923.18/2020_06md [1.12.2025].

[11] Mówi o tym N. Dołowy-Rybińska, podczas wykładu *Młodzi użytkownicy języka kaszubskiego…*, 10 minuta, mówią o tym sami uczniowie podczas wydarzenia „Scygnąc miesądz. Przińdnota młodëch jich òczama” 3 kwietnia 2025 w liceum w Kartuzach. O tej i innych inicjatywach raport pt. *Aktywizm młodych Kaszubów* K. Kowalskiego, H. S. Szyrka, zob. raport https://etnotank.pl/raporty-i-opinie/aktywizm-mlodych-kaszubow/ [1.12.2025].

[12] D. Stanulewicz, Aleksandrowska, J. Redzimska…, s. 16.

Badania socjologiczne dowiodły, że podstawowym wyznacznikiem tożsamości Kaszubów jest język[13]. We współczesnym życiu Kaszubów język polski jest wszechobecny, kaszubski od dekad jest stosowany okazjonalnie, ale coraz częściej mówiący po kaszubsku robią to ze świadomą intencją użycia języka dla podkreślenia kaszubskości sytuacji, miejsca lub osoby. Kaszubski wybrzmiewa na zebraniach Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, na promocjach kaszubskojęzycznych wydawnictw czy podczas wernisaży wystaw artystów plastyków Kaszubów. Można powiedzieć, że na takie wydarzenia jak Zjazd Kaszubów, Dzień Jedności Kaszubów czy Targi Książki Kaszubskiej i Pomorskiej *Costerina* przyjeżdża się m.in. po to, aby zanurzyć się w kaszubszczyźnie, którą nie tylko widać i słychać na scenie, ale Kaszubi rozmawiają ze sobą przy stoiskach handlowych i w ogródkach kulinarnych. I to jest nowe zachowanie.

Warunki organizacji nauczania: uczeń i rodzic, nauczyciel i szkoła

„Język kaszubski" wyróżnia się uzależnieniem nauczania od warunków środowiskowych: inaczej jest w szkołach wiejskich i miejskich, inaczej tam, gdzie wszyscy w klasie mają ten przedmiot i tam, gdzie są tworzone grupy międzyklasowe. Nauczyciele są zróżnicowani i uczniowie są z różnych rodzin: rodzice, którzy sami już chodzili na kaszubski dobrze wiedzą, jakie są pozytywne skutki nauki i zdają sobie sprawę z utrudnień w realizacji, np. uczeń ma kaszubski przed lub po innych lekcjach i może mieć zajęcia wyjazdowe w soboty. I są rodzice, którzy – nawet będąc Kaszubami – nie widzą potrzeby dodawania dziecku 3 nieobowiązkowych lekcji, bo w ich ocenie ten czas można efektywniej spożytkować np. na dodatkowe zajęcia z języków obcych, sportowe, artystyczne lub korepetycje z kluczowych przedmiotów egzaminacyjnych. Nauczyciele zachęcają nierzadko, aby cała klasa realizowała „język kaszubski", bo to daje korzyści integracyjne i stwarza udogodnienia organizacyjne. Różne są nastawienia samorządów lokalnych do finansowania edukacji kaszubskiej, a co z tym idzie intensywność wyjazdów w teren, które „pozaszkolną" odmiennością zachęcają do wyboru przedmiotu.

W procesie edukacji kaszubskiej znaczącą rolę odgrywa nauczyciel. Obecni kaszubiści rzadko (ale tacy też są!) umieją mówić po kaszubsku z domu, często rozumieją wszystko i pamiętają melodię mowy, co pomaga im w nauce sprawności produktywnych, które nabywają na kursach lub na studiach[14]. Niektórzy z nich przeszli już edukację szkolną, najczęściej była to tylko szkoła podstawowa, niewielu z nich uczyło się kaszubskiego w liceum. Czytają literaturę kaszubską i publicystykę, słuchają audiobooków, audycji i nagrań w internecie i ma to przemożny wpływ na język, którym się posługują. To nie jest już gwara okolicy, w której się wychowali lub gdzie pracują, to kaszubszczyzna literacka w mowie i w piśmie. Ich kompetencje językowe w dużym stopniu zależą od osobistego zaangażowania i czasu spędzanego prywatnie w środowisku kaszubskojęzycznym.

---

[13] M.in. *Kaszubi. Monografia socjologiczna*, t. 5, praca zbiorowa pod red. M. Latoszka, Rzeszów 1990; B. Synak, *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana*, Gdańsk 1998; M. Mazurek, *Język – Przestrzeń – Pochodzenie. Analiza tożsamości kaszubskiej*, Gdańsk 2011.

Podobnie jest z kompetencją kulturową i przygotowaniem dydaktycznym. Będąc nauczycielami „języka kaszubskiego" po jakichś innych studiach nauczycielskich, uczą tak, jak zostali do nauczania przygotowani. Wykorzystują narzędzia dydaktyki swojego pierwszego przedmiotu, najczęściej to: kształcenie zintegrowane (klasy I–III), religia, plastyka, historia, muzyka. Dużo rzadziej są to nauczyciele językowych przedmiotów: polskiego, angielskiego czy niemieckiego, bo filolodzy mają dość godzin „swoich" i nie mają potrzeby dopełniania etatu innym przedmiotem. Etnofilologię kaszubską skończyło do 2025 r. 26 nauczycieli, ponad połowa uczy tylko „języka kaszubskiego". Im znów trudno o etat w jednej szkole i w tej drugiej jako „dochodzący" nie są zobligowani do innych działań dydaktycznych niż lekcje.

Deklarację realizacji „języka kaszubskiego" składa się na cały etap edukacyjny, ale rodzic może zgłosić dziecko na początku każdej klasy i właściwie po każdym roku może je wypisać. To nierzadko prowadzi do tego, że w nowym roku szkolnym na każdym szczeblu nauki pojawia się grupka początkująca. W liceum też uczeń może zacząć „język kaszubski" razem z tymi, co przeszli całą podstawówkę, bo mógł nie mieć możliwości nauki wcześniej – a teraz chce. W takich warunkach trudno – a taka dla wszystkich przedmiotów szkolnych formuła – realizować podstawę programową, która jest napisana progresywnie.

Należy wyzbyć się złudzeń, że w tak różnych warunkach zostaną przez każdego ucznia „języka kaszubskiego" zrealizowane tak samo te same efekty uczenia się. I że każdy absolwent szkoły ponadpodstawowej jest gotów napisać wystandaryzowany egzamin maturalny z języka kaszubskiego. Ale ze wszech miar wskazane jest nauczanie Kaszubów w tym dodatkowym, uzyskanym na mocy ustawy z 2005 r. czasie nauki szkolnej, bo istotą edukacji kaszubskiej (językowej i kulturowej) jest rozwój poczucia tożsamości, propedeutyka wiedzy o Pomorzu, zachęta do uczestnictwa w kulturze kaszubskiej oraz przede wszystkim przygotowanie do współdziałania w środowisku kaszubskim, kiedy już się wszystkie szkoły ukończy.

---

[14] W gronie kaszubistów większość to absolwenci studiów podyplomowych (3 semestry w systemie zaocznym), do 2025 r. etnofilologię kaszubską ukończyło 27 osób, w tym 26 specjalność nauczycielską. Szerzej o problemie piszę w raporcie *Co z tą edukacją*?, gdzie też wypowiedzi nauczycieli, działaczy, animatorów kultury i innych. Zob. https://etnotank.pl/raporty-i-opinie/co-z-ta-edukacja/ [1.12.2025].

Matura z języka kaszubskiego jako wyraz pozytywnego oddziaływania szkolnej edukacji kaszubskiej

W 2005 r. odbyła się pierwsza matura organizowana przez Centralną Komisję Egzaminacyjną (CKE) we współpracy z komisjami okręgowymi w zunifikowanej formule, dzięki której wynik egzaminu jest brany pod uwagę w rekrutacji na studia. Po raz pierwszy w dziejach polskiej szkoły zostały przygotowane egzaminy z języków mniejszości narodowych i etnicznych oraz z języka kaszubskiego.

Matura z języka kaszubskiego w maju 2005 r. zbiegła się w czasie z uchwaleniem *Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r.,* ale od lat zabiegał o ten przywilej dyrektor Kaszubskiego Liceum Ogólnokształcącego w Brusach, gdzie od 1991 r. nauczano języka kaszubskiego i absolwenci szkoły podczas egzaminu ustnego z języka polskiego odpowiadali na jedno pytanie z wiedzy o języku i kulturze Kaszubów, jednak ta odpowiedź nie miała wpływu na ogólny wynik egzaminu i nie mogła być wpisana na świadectwo.

Maturę pisemną w 2005 r. zdawało 14 uczniów: najwięcej ze Strzepcza, po jednym z liceów z Brus i z Kartuz. W 2008 dołączyło liceum w Kościerzynie, potem i inne szkoły. Liczba uczniów zdających egzamin w różnych rocznikach wahała się na przestrzeni dwóch dekad od kilku do kilkudziesięciu, łącznie to 466 osób (zobacz tabela).

Język kaszubski jako przedmiot maturalny ma status przedmiotu dodatkowego. Pisemny egzamin (z wyjątkiem roczników 2010–2014) jest zdawany na poziomie rozszerzonym. Dla egzaminu ustnego nie określa się poziomu, nie jest obowiązkowy, ale mogą go zdawać tylko ci, co napisali pisemny. Sprawdza umiejętność tworzenia wypowiedzi na określony temat oraz prowadzenia rozmowy; dziś to ok. 30 minut, z czego 10 minut przeznacza się na rozmowę zdającego z komisją.

Przez dwie dekady formuła matury ulegała zmianom, których powodem były kolejne reformy oświatowe w Polsce i związana z nimi inna koncepcja egzaminu dojrzałości. Ogólne zasady matury pisemnej opisano w wyodrębnionych rocznikach w tabeli.

Tabela 1.
Ogólne zasady matury pisemnej z języka kaszubskiego w latach 2005–2025.
Opracowanie własne.

Rok	**Liczba abiturientów zdających maturę pisemną***	**Ogólny opis arkusza egzaminacyjnego matury z języka kaszubskiego (czas trwania i typy zadań)**
2005	14	Egzamin w latach 2005–2014 przeprowadzany był tylko na poziomie rozszerzonym, trwał 180 minut i zawierał: 1) test leksykalno-gramatyczny (15-20 zadań), 2) przekład tekstu kaszubskiego na język polski, 3) pisanie tekstu własnego – w tej części abiturient pisał dłuższą wypowiedź o literaturze i kulturze kaszubskiej po polsku. Podawano dwa tematy do wyboru, do których dołączano fragmenty z literatury kaszubskiej: 1) prozy, 2) poezji.
2006	11	
2007	27	
2008	8	
2009	9	
2010	26	W latach 2010–2014 wprowadzono poziom podstawowy (120 minut) i poziom rozszerzony (180); arkusz poziomu podstawowego zawierał 1) test leksykalno-gramatyczny i 2) tłumaczenie, w arkuszu rozszerzonym była też część 3) dłuższa wypowiedź pisemna (skonstruowana jak w poprzednich latach). UWAGA: Matura w 2012 r. miała największą liczbę zdających: 30 osób pisało na poziomie podstawowym i 11 na rozszerzonym.
2011	21	
2012	41	
2013	33	
2014	23	
2015	18	Egzamin w latach 2015–2022 był przeprowadzany tylko na poziomie rozszerzonym, trwał 180 minut i składał się z: 1) dwóch kompletów zadań (po 5 lub 6 zadań) sprawdzających rozumienie dwóch tekstów nieliterackich; 2) zadania sprawdzającego umiejętność przetłumaczenia tekstu kaszubskiego na język polski; 3) zadania polegającego na napisaniu wypracowania (minimum 300 słów); uczniowie mogli posłużyć się językiem kaszubskim lub polskim. Temat 1. wymagał napisania wypowiedzi argumentacyjnej związanej z dołączonym fragmentem tekstu o tematyce kulturowej, temat 2. zawierał polecenie napisania interpretacji porównawczej dwóch wierszy (postawienia tezy interpretacyjnej i jej uzasadnienia).
2016	20	
2017	18	
2018	24	
2019	23	
2020	32	
2021	16	
2022	29	

2023	14	Egzamin od 2023 r. jest przeprowadzany tylko na poziomie rozszerzonym, trwa 210 minut i polega na napisaniu wypracowania w języku kaszubskim na jeden z dwóch tematów do wyboru (minimum 350 słów). Temat 1. zawiera polecenie odwołujące się do analizy i interpretacji podanych dwóch wierszy, temat 2. wymaga napisania wypowiedzi argumentacyjnej na sformułowany problem, związanej z dołączonym fragmentem tekstu i z koniecznością odwołania się do innego utworu literatury kaszubskiej.
2024	31**	
2025	31**	

* Liczbę uczniów w latach 2005–2014 podaję za: Radzimińska L., Stanulewicz D. (2015), od 2015 wg sprawozdań CKE; za: https://cke.gov.pl/egzamin-maturalny/

** W 2024 r. na podstawie informacji OKE w Gdańsku media pomorskie podawały liczbę 22 osób, ale sprawozdanie CKE 31 piszących, bo w tej liczbie 9 osób spoza Pomorza. W 2025 r. zdających z OKE w Gdańsku było 16, a z innych okręgowych komisji 15: Poznań – 5, Warszawa – 3, Jaworzno – 2, Łódź – 2, Wrocław – 2, Łomża– 1.

Nie miejsce tu na kompleksową analizę arkuszy maturalnych: koncepcji egzaminu, poleceń, odpowiedzi, sposobu oceniania czy recepcji społecznej wydarzenia, które w istocie swej ważne dla Kaszubów i nie Kaszubów, bo tak jak liczenie uczniów w systemie edukacji, tak i liczba maturzystów co roku elektryzuje społeczność Pomorza. Egzamin pokazuje, jak wiele osób ma rozeznanie w piśmiennictwie i kulturze Kaszubów, czyta i pisze po kaszubsku oraz odczuwa potrzebę deklaracji tożsamościowej. Dwie dekady matury dopełnia obraz pozytywnego oddziaływania szkolnej edukacji kaszubskiej.

W każdej koncepcji egzaminu abiturient czyta i analizuje kaszubskie teksty literackie i/lub publicystyczne; wymaga się ich zrozumienia, ustosunkowania się do problemu, rozwinięcia refleksji itp. Wykorzystanie dzieła literackiego – w wybranych latach z obowiązkiem nawiązania do innych tekstów kultury – podkreśla priorytet edukacji kaszubskiej: znajomość języka w celu uczestnictwa w kulturze. Trzeba zauważyć, że nauczanie szkolne poszerzyło w dużym stopniu krąg czytelników literatury kaszubskiej. Kanon lektur poznawanych przez uczniów „języka kaszubskiego” wszystkich etapów nauczania w istocie swojej tworzy płaszczyznę porozumienia kulturowego, jakiś punkt odniesienia do świata wartości, historii, obrazowania literackiego[15] oraz – i to nadrzędne znaczenie języka pisanego – uczy kaszubszczyzny literackiej: języka standaryzowanego, ponadgwarowego. Czytanie w *rodnej mòwie* – oprócz aspektu lingwistycznego, estetycznego, poznawczego – ma kształtować tożsamość Kaszubów[16].

---

[15] J. Pomierska, *Czëtôj (dzecóm) pò kaszëbskù. Utwory prozatorskie z kanonu lektur na lekcji języka kaszubskiego w szkole podstawowej*, „Języki Obce w Szkole”, 2022, s. 26.

Utwory pisarzy kaszubskich przedstawiają obraz świata Kaszubów w sposób niewyrażalny innym językiem, a potrzeba przetworzenia tekstu literackiego, tj. zrozumienie tekstu. Analiza pod kątem narzuconego przez egzamin problemu, synteza i osobista refleksja zapisane w dłuższej wypowiedzi stylistycznej – potwierdzają dojrzałość abiturienta.

Od 2023 r. wypracowanie jest pisane po kaszubsku i jest to bardzo istotna w dziejach matury zmiana. Liczba osób, które napisały maturę w ostatnich latach zdaje się rozwiewać obawy, że pisanie po kaszubsku odstrasza abiturientów. Ze sprawozdań CKE wynikałoby, że już w 2023 r. – kiedy można było jeszcze dokonać wyboru języka wypowiedzi – 8 osób napisało wypracowanie po kaszubsku (28% zdających), choć mieli niewątpliwie świadomość, że błędy w zakresie poprawności językowej (dobór słownictwa, fleksja ze składnią) i poprawności zapisu wpłyną na obniżenie wyniku matury, bo taką tendencję wykazywały wszystkie poprzednie roczniki. Można wnioskować, że demonstrowana w ten sposób umiejętność, chęć czy potrzeba napisania po kaszubsku miały większe znaczenie dla zdających niż sam wynik.

Ciekawa jest też towarzysząca pisaniu po kaszubsku preferencja w pisaniu o poezji. Do 2023 r. interpretację porównawczą wierszy wybierało zdecydowanie mniej osób niż wypowiedź argumentacyjną powiązaną z podanym fragmentem prozy, np. w 2022 – 2 osoby, 2021 – 3. W sprawozdaniu CKE z 2021 r. znajduje się próba wyjaśnienia przyczyny:

> Przedmiotem interpretacji porównawczej były wiersze: *Na rozchódnym* Tomasza Fopkiego i *Òddzãkòwanié* Jana Trepczyka. Oba utwory nawiązywały do tematu lubianego przez młodzież, tj. do miłości. Podejmujących ten temat było niewielu (3 osoby, w tym 2 prace w języku kaszubskim), ponieważ zwykle analiza i interpretacja liryki nie cieszy się wśród zdających popularnością. Maturzyści, którzy wybrali to zadanie, zrealizowali je na średnim poziomie (20, 19 i 12 punktów [na 30

---

[16] J. Pomierska, M. Mazurek., *Znaczenie literatury mniejszości etnicznej dla budowania tożsamości zbiorowej (przykład kaszubski)*, „Media i Społeczeństwo. Medioznawstwo, komunikologia, semiologia, socjologia mediów”, 2019, s. 31–33.

> możliwych]). Nikt ze zdających nie naruszył zasady doboru stosownego stylu. Jak zwykle niskie oceny otrzymali zdający w kryterium poprawność językowa i poprawność zapisu.
>
> Poważnym mankamentem prac, podobnie jak w latach ubiegłych, był brak wiedzy z zakresu poetyki, znajomości środków artystycznego obrazowania w utworze lirycznym, umiejętności określenia funkcji tych środków w utworach. To skutkowało powierzchowną analizą i interpretacją utworów[17].

Wynika z tego, że na ocenę wypracowania duży wpływ miały nie tyle umiejętności z języka kaszubskiego, ale operatywność wiedzy z zakresu poetyki. Te same mankamenty zauważali też egzaminatorzy na języku polskim: „wielu zdających nie potrafi konstruować spójnej, na podbudowanej analitycznie wypowiedzi interpretacyjnej. (…). Autorzy często trafnie interpretują wiersze, nie umieją jednak swych konstatacji udowodnić (…).”[18]

Od 2023 r., gdy maturę pisze się tylko po kaszubsku, temat związany z porównaniem wierszy wybierany jest gremialnie: w 2023 było to 10 osób, w 2024 – 29, w 2025 – 24 osoby.

Trudno ocenić, co wpłynęło na tak diametralną zmianę. Może uczniowie w przygotowaniu do egzaminu, którego formułę poznali odpowiednio wcześniej, dość dobrze opanowali ten typ wypowiedzi? A może w interpretacji poezji zdający otrzymuje większe możliwości do osobistej wypowiedzi, co wpisuje się w potrzebę wyrażenia siebie? Swojej tożsamości? Warto zauważyć, że temat drugi także jest „tematem wolnym”, np. *Mòtiw mòrza w kaszëbsczi lëteraturze* lub *Òbrazë ùszłotë w lëteraturze* – tu dołącza się odpowiednio dobrane fragmenty prozy, ale w poleceniu zawarta jest konieczność odwołania do lektury.

Deklaracje tożsamościowe maturzystów z kaszubskiego są prezentowane często w dniu zdawania matury na stronach lokalnych mediów, towarzyszą im wypowiedzi dyrektorów szkół, działaczy kaszubskich, przedstawicieli władz samorządowych. Wszyscy wyróżniają „język kaszubski” na tle innych przedmiotów – bo czemu zdawać, skoro nie jest potrzebny? – i podkreślają tożsamościowy aspekt egzaminu. Tak np. pisano w 2018 roku o maturzystce z Wejherowa, Kaszubce, która znajomość języka wyniosła z domu rodzinnego: „Marta nie wiąże jednak swojej dalszej edukacji z kaszubszczyzną, gdyż ukończyła liceum w klasie o profilu biologiczno-chemicznym i zamierza studiować nauki medyczne. Ma nadzieję, że gruntowna znajomość kaszubskiej kultury pomoże jej w przyszłej pracy lekarza na Kaszubach”[19].

---

[17] Zob. *Sprawozdania z egzaminu maturalnego w 2021 r.*, s. 85. https://cke.gov.pl/egzamin-maturalny/egzamin-maturalny-w-formule-2023/wyniki-sprawozdania/ [1.12.2025].

[18] Tamże, *Sprawozdania z egzaminu maturalnego w 2019 r.*, s. 21.

Najlepszy maturzysta w 2025 r., laureat Nagrody im. Grzegorza Szalewskiego[20] Szczepan Makurat, to Kaszuba wychowywany w dwujęzyczności, ale najlepszy w ‘24, wcale nie pochodzi z Kaszub, raczej nie ma kaszubskich korzeni i kaszubskiego nie uczył się w szkole – i on też składa deklarację tożsamościową:

> Adam Wiśniewski (…) przyznał, nie ma jeszcze odwagi mówić w tym języku. – Z Kaszubami nie jestem za bardzo związany. Jestem z Torunia, moja babcia pochodzi z Kociewia, a obecnie studiuję finanse i rachunkowość w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie. Postanowiłem uczyć się języka kaszubskiego, gdyż jestem ciekawy świata i chcę rozszerzać swoją wiedzę – powiedział Adam Wiśniewski. – Nauczyłem się, że każdy Kaszub jest Polakiem, ale nie każdy Polak jest Kaszubem, więc do końca życia będę się starał, by jak najbardziej tym Kaszubem zostać[21].

Odpowiedzi na pytanie: „Dlaczego zdawałeś/ zdawałaś maturę z kaszubskiego?”[22] ujawniają szerokie spektrum upodobań młodzieży:

---

[19] J. Kielas, *Matura z kaszubskiego. Marta Lidzbarska jako jedyna zdawała ten egzamin w powiecie wejherowskim, w I LO w Wejherowie* (data dodania 23 maja 2018), https://wejherowo.naszemiasto.pl/matura-z-kaszubskiego-marta-lidzbarska-jako-jedyna-zdawala/ar/c5-4658867 [1.12.2025].

[20] Grzegorz Szalewski (1956-2017), mieszkaniec Rumi, lekarz, starosta wejherowski, działacz społeczny, członek ZKP, jeden z pomysłodawców Zjazdów Kaszubów. W 2005 r. wraz z żoną postanowili nagradzać najlepszych maturzystów z języka kaszubskiego, z krótką przerwą nagroda jest wręczana co roku; po śmierci ojca przez córkę Katarzyną Szalewską. W 2025 r. nagrody (I – 15 tys., II – 7 tys. i III – 5 tys. zł) wręczano podczas XXIV Dyktanda Kaszubskiego w Stężycy.

[21] O. Knitter, *To oni świetnie zdali maturę z języka kaszubskiego*, „Zawsze Pomorze” (data dodania 19.11.2024), https://www.zawszepomorze.pl/artykul/16728,to-oni-swietnie-zdali-mature-z-jezyka-kaszubskiego [1.12.2025].

[22] Pytania zadane wśród studentów. Dzięki nim także zebrałam wypowiedzi ze strony ich szkolnych znajomych (kwiecień ’25).

- Interesowało mnie to, że można zdawać ten przedmiot na maturze i chciałam sprawdzić się po trzech latach nauki. Poza tym motywujące zdawało się stypendium dla najlepszego *maturańta* [mowa o nagrodzie Grzegorza Szalewskiego] (Matura'16).
- Chciałam się sprawdzić, na ile opanowałam znajomość tego języka i literatury (Matura'18).
- Zawsze interesował mnie kaszubski, bo moja babcia, której nigdy nie poznałam, mówiła w domu po kaszubsku. Dodatkowo uczyłam się kaszubskiego 11 lat, więc niezdawanie byłoby trochę marnowaniem wiedzy, którą zdobyłam (Matura'19).
- Zdawałem, ponieważ moi przodkowie tutaj się wychowali, a niektórzy – z tego, co słyszałem z rodzinnych opowieści – walczyli w trakcie wojny głównie po to, by pielęgnować tradycję i ducha walki o Kaszuby (Matura'19, absolwent z Kościerzyny).
- Maturę z kaszubskiego zdawałam w 2012 r. jako jedyna osobami z powiatu wejherowskiego w I LO im. Króla Jana III Sobieskiego w Wejherowie To był dla mnie naturalny sposób na zakończenie procesu nauczania. (…) Właściwie trzeba by było zadać pytanie, dlaczego rodzice zapisali mnie na język kaszubski. U mnie w domu to jest cały czas język żywy i rodzicom bardzo zależało na edukacji regionalnej wszystkich swoich dzieci. Nadmienię jeszcze, że absolwentki, które robiły dwie specjalizacje, czyli naszą kaszubską i polską szybciej znalazły pracę niż te tylko po polskim." (absolwentka filologii polskiej z drugą specjalnością nauczycielską wiedza o języku i kulturze Kaszub).
- Dla takich osób jak ja – kaszubskiego nauczyłam się w domu – przygotowanie do matury z kaszubskiego właściwie nie różni się niczym od przygotowania do matury z polskiego (oba języki są moimi językami ojczystymi). Kaszubski jest nieobowiązkowy, więc oprócz uczucia spełnienia (wewnętrznego obowiązku) jest dodatkowe uczucie radości potwierdzenia swojej tożsamości. W moim życiu codziennym matura niczego nie zmieniła, ale z perspektywy pracy – kaszubski rzeczywiście jest ważny. Większość pacjentów mówi po kaszubsku i mogąc się nim posługiwać, uśmiechają się. Naprawdę sprawia im to radość. Na intensywnej terapii wywołać uśmiech u pacjenta leży na granicy z cudem. Z perspektywy czasu (na)pisanie matury nie ma już tak patetycznego wydźwięku jak kiedyś. Potwierdziłam swoją tożsamość, bo czułam, że chcę i że to mogła być forma gratyfikacji za lata nauki.

Przetrwanie kaszubskiego nie zależy od napisania matury. A ponieważ jest ona (jak każdy egzamin) stresująca, nie namawiam nikogo do pisania. (Matura'18, wielokrotna laureatka konkursu *Rodnô Mòwa*).

- Języka kaszubskiego uczyłam się przez 12 lat, po tylu latach nie wyobrażałam sobie nie podsumowania nauki maturą. Było to coś zupełnie naturalnego. Tak jak się zdaje maturę z języka polskiego czy matematyki, by zwieńczyć swoją naukę, tak dla mnie naturalną koleją rzeczy było, że napiszę końcowo maturę z kaszubskiego, tym bardziej, że łączyłam z tym językiem swoją przyszłość (Matura'22, studentka etnofilologii kaszubskiej, specjalność nauczycielska).
- Pisałam maturę, aby sprawdzić swój poziom wiedzy i umiejętności po dwóch latach nauki na etnofilologii kaszubskiej. Ale też, podchodząc do tego egzaminu w moim technikum w Bydgoszczy, chciałam przyczynić się do podniesienia rangi języka kaszubskiego w społeczności, która się nim nie posługuje (Matura'22, obecnie nauczycielka języka kaszubskiego i polskiego).
- Maturę z kaszubskiego napisałem za namową Mateusza, który rok przed maturą mnie języka uczył – i przygotowywał do matury. Chciałem się uczyć języka, bo świadomość – chociaż początkowo nikła – kaszubskiego pochodzenia zawsze mi towarzyszyła i brakowało mi tego połączenia z moją kulturą, z moim pochodzeniem. Napisałem ją też trochę dlatego, że się uparłem (tu również podziękowania dla Mateusza, który mi pomagał się upierać!), bo szkoła błędnie założyła, że skoro nie miałem lekcji z języka kaszubskiego, to matury z tego przedmiotu napisać nie mogę. Trzecim powodem jest też to, że etnofilologię kaszubską na Uniwersytecie Gdańskim zawsze miałem z tyłu głowy (chociaż początkowo studiowałem inny kierunek), ale starałem się być przygotowany na to, że jeśli będę chciał, to będę studiować etnofilologię kaszubską[23] (Matura'22, student etnofilologii kaszubskiej, specjalność język kaszubski w praktyce kulturowej).
- Dlaczego? chyba z poczucia obowiązku wobec wspólnoty. Skoro ktoś wywalczył nam prawo do tej matury, to wypadałoby z niego korzystać. Sama matura z kaszubskiego była dla mnie czymś ważnym, ale nie była wyznacznikiem kaszubskości.

---

[23] W rekrutacji na kierunek za egzamin dojrzałości z języka kaszubskiego przy punktacji powyżej 70% kandydat otrzymuje dodatkowo 10 pkt.

Wśród 27 absolwentów etnofilologii kaszubskiej, czyli tych, którzy swoją przyszłość zawodową wiążą z kaszubszczyzną, tylko kilkoro legitymuje się maturą z języka kaszubskiego. Często studiują właśnie dlatego, że nie mieli okazji uczyć się kaszubskiego w szkole. Dla wielu absolwentów „języka kaszubskiego" udział w maturze z tego przedmiotu ma charakter symboliczny: jest ukoronowaniem wielu lat nauki czy też wyrazem wdzięczności dla nauczycieli „małej ojczyzny", dla większości jest świadectwem tożsamościowym. Egzamin dojrzałości, zdany na przestrzeni 21 lat przez ponad 450 uczniów, potwierdza, że kaszubska edukacja językowa w szkole przynosi pozytywne skutki. Że młodzi Kaszubi chcą zadeklarować, że cenią i lubią język kaszubski, że umieją mówić, czytać i pisać po kaszubsku i chcą w tym języku wyrażać siebie.

Bibliografia:

Co z tą edukacją? [raport etnotank.pl], Instytut Kaszubski, Gdańsk 2024; https://etnotank.pl/raporty-i-opinie/co-z-ta-edukacja/ [1.12.2025].

Dobosz Marzena, *Tożsamość regionalna i kulturowa współczesnej młodzieży – refleksje wokół roli edukacji regionalnej we współczesnym świecie*, „Kultura i Wychowanie", 2020, 2/18, s. 86–96, https://doi.org/10.25312/2083–2923.18/2020_06md [1.12.2025].

Dołowy-Rybińska Nicole, *Odwracanie zmiany językowej na Kaszubach (na tle działań mniejszości bretońskiej i łużyckiej)*, „Studia Socjologiczne", 2010, 3(198), s. 47–76; https://hdl.handle.net/20.500.12528/547 [1.12.2025].

Dołowy-Rybińska Nicole, *Młodzi użytkownicy języka kaszubskiego. Ideologie językowe a proces rewitalizacji* [wykład z 2021 r.]; https://www.youtube.com/watch?v=5PgCyqn0ncA&list=PLb11qNzRge3XOHP1bX7YCyrJRkpfcHxic&index=2 [1.12.2025].

Kaszubi. Monografia socjologiczna, t. 5. Praca zbiorowa pod red. M. Latoszka, Wyd. Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Oddział Rzeszów, Rzeszów 1990.

Mazurek Monika, *Język – Przestrzeń – Pochodzenie. Analiza tożsamości kaszubskiej*, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2011.

Pomierska Justyna, *Status „wyjścia w teren" w dydaktyce języka kaszubskiego*, „Język – Szkoła – Religia", t. 13, 2018/4, s. 70–82; https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/JSR/article/view/2975 [1.12.2025].

Pomierska Justyna: *Czëtôj (dzecóm) pò kaszëbskù. Utwory prozatorskie z kanonu lektur na lekcji języka kaszubskiego w szkole podstawowej*, „Języki Obce w Szkole", 2022, https://jows.pl/artykuly/dlaczego-warto-znac-jezyk-kaszubski-opinie-mlodziezy [1.12.2025].

Pomierska Justyna, Mazurek Monika, *Znaczenie literatury mniejszości etnicznej dla budowania tożsamości zbiorowej (przykład kaszubski)*, „Media i Społeczeństwo. Medioznawstwo, Komunikologia, Semiologia, Socjologia Mediów", 2019, s. 21–34; https://mediaispoleczenstwo.ubb.edu.pl/article/533054/pl [1.12.2025].

Radzimińska Lucyna, Stanulewicz Danuta, *Rozwój zawodowy nauczycieli języka kaszubskiego – diagnoza potrzeb dotyczących szkoleń,* „Neofilolog", 2019, s. 105–119; https://pressto.amu.edu.pl/index.php/n/article/view/17605 [1.12.2025].

Stanulewicz Danuta, *Edukacja a użycie języka kaszubskiego przez młodzież*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego", 2019, s. 320–333; https://rjk.org.pl/biuletyny/biuletyn-2019/ [dostęp 1.12.2015].

Stanulewicz Danuta, Aleksandrowska Olga, Redzimska Joanna, *Dlaczego warto znać język kaszubski? Opinie młodzieży*, „Języki Obce w Szkole. Czasopismo dla nauczycieli", 2022, https://jows.pl/artykuly/dlaczego-warto-znac-jezyk-kaszubski-opinie-mlodziezy [1.12.2025]

Synak Brunon, *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana*, Wydawnictwo UG, Gdańsk 1998.

Eugeniusz Pryczkowski
Akademia Kaszubska

Czterdzieści lat mszy z liturgią słowa w języku kaszubskim w Gdańsku i Sopocie

Forty years of masses with the liturgy of the word in Kashubian language in Gdansk and Sopot

ABSTRAKT:

Artykuł przedstawia aktualny stan obecności języka kaszubskiego w świątyniach Gdańska i Sopotu. Ukazuje dzieje wprowadzania kaszubskiego do liturgii mszy świętych w tych dwóch miastach na tle całych Kaszub. Proces ten rozpoczął się w latach 80. XX wieku. Znaczącym wydarzeniem w tej kwestii były obchody 700-lecia Zapisu w Kępnie zorganizowane w katedrze oliwskiej w 1982 r. Obecność kaszubszczyzny w Kościele bardzo rozwinęła się na przełomie lat 80. i 90. po zachętach Jana Pawła II skierowanych do Kaszubów, by pogłębiali swój język i dbali o tożsamość. W tekście przedstawiono także działania wokół translacji ksiąg liturgicznych na kaszubski oraz ich zastosowanie w praktykach religijnych.

SŁOWA KLUCZOWE:

Język kaszubski, liturgia mszy świętej, tłumaczenia ksiąg liturgicznych, religijne teksty kaszubskie, tłumacze Biblii, ks. Franciszek Grucza, Eugeniusz Gołąbek, Gdańsk, Przymorze, Morena, Matarnia, Oliwa, Wysoka, Sopot.

ABSTRACT:

This article presents the current presence of the Kashubian language in the churches of Gdańsk and Sopot. It traces the history of introducing Kashubian into the liturgy of Holy Masses in these two cities, set against the backdrop of the entire Kashubia region. This process began in the 1980s. A significant event in this regard was the celebration of the 700th anniversary of the Kępno Record, held at Oliwa Cathedral in 1982. The presence of Kashubian in the Church developed significantly at the turn of the 1980s and 1990s following John Paul II's encouragement of Kashubians to deepen their language and cultivate their identity. The text also presents activities related to the translation of liturgical books into Kashubian and its application in religious practices.

KEYWORDS:

Kashubian language, the liturgy of saint mass, the translations of liturgic books, the Kashubian texts of religious, The translateurs of Bible, ks. Franciszek Grucza, Eugeniusz Gołąbek, Gdańsk, Przymorze, Morena, Matarnia, Oliwa, Wysoka, Sopot.

Pierwsze przejawy obecności języka kaszubskiego w liturgii Kościoła wiążą się z Gdańskiem. Otóż w tym mieście wydano najstarszy modlitewnik przetłumaczony przez ewangelickiego pastora – jak wówczas pisano – „w slawięsky język”. Powstał on już w XVI wieku wspierając proces utrwalania religijnej reformy Marcina Lutra na Kaszubach zachodnich. Dzieło to przetłumaczył pastor z Bytowa Szymon Krofej. Wydano je w 1586 r.[1]. Autorem kolejnego, tym razem *Małego katechizmu*, był pastor ze Smołdzina pod Słupskiem, Michał Pontanus[2]. Te historyczne teksty tak dalece odbiegają od literackiej polszczyzny, że w oparciu o nie przygotowano jeden z cykli czytania Biblii Kaszubskiej w ramach projektu „Verba Sacra. Modlitwy katedr polskich”[3].

Z kolei pierwsze tłumaczenia na gruncie katolickim wiążą się bezpośrednio ze wzrostem świadomości etnicznej i narodowej w Europie. W tym czasie, nazwanym później „Wiosną Ludów”, tkwią korzenie regionalizmu kaszubskiego, którego ojcem jest dr Florian Ceynowa (1817–1881). Dokonał on pierwszych translacji modlitwy *Òjczenasz* i *Dzesińc przëkôzanji Bòsczich*[4].

Po tych skromnych próbach dopiero ostatnie dwie dekady XX wieku przyniosły znaczące dokonania na tej niwie. Na pierwszym planie jawi się postać ks. prał. Franciszka Gruczy, który po przejściu na emeryturę w 1984 roku podjął się tłumaczenia na język kaszubski czterech Ewangelii. Dzieło to uwieńczone zostało wydaniem w 1992 roku[5]. W tym samym czasie nad translacją całego Nowego Testamentu pracował Eugeniusz Gołąbek. Owoc jego pracy ukazał się w 1993 roku[6]. Pojawienie się tych ksiąg wzbudziło dużą aktywność terenowych komórek Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, które podjęły się organizacji nabożeństw z elementami kaszubskiej liturgii słowa. Jest symptomatyczne, że działania te w największej mierze skupiały się w Gdańsku. Ten stan w zasadzie utrzymuje się do dnia dzisiejszego[7].

---

[1] *Duchowne Piesnie D. Marcina Luthera y ynẞich naboznich mężów. Z niemieckiego w slawięsky jęzik wilozone przez Szymona Krofeya, sługę słowa Bożego w Bytowie*, Gdańsk 1586.

[2] Michał Pontanus, *Der kleine Catechißmus D. Martini Lutheri,* Danzig 1643.

[3] Zob.: *Verba sacra. Modlitwy katedr polskich. Biblia Kaszubska. Najstarsze kaszubskie teksty biblijne (1586–1850)*, Wejherowo 2005. Przez kilkanaście lat interpretatorem tekstów była aktorka Danuta Stenka. Wydarzenie z tekstami Krofeja i Pontanusa odbyło się 17 stycznia 2005 r. w Wejherowie.

[4] Zob.: I. Pieróg, *Florian Stanisław Ceynowa. Życie i działalność*, Toruń 2009.

Szczególne miejsce dla Kaszubów i języka kaszubskiego zajmuje katedra w Oliwie, zwana często nekropolią książąt kaszubskich ze względu na miejsce pochówku książąt z dynastii Subisławiców. Nic dziwnego, że jej poświecił dr Aleksander Majkowski obszerny ustęp w swej słynnej powieści *Żëcé i przigòdë Remùsa*, w którym główny bohater odwiedza groby kaszubskich książąt i daje na mszę świętą za ich dusze[8].

W 1982 r. przypadło 700-lecie Układu w Kępnie podpisanym pomiędzy ostatnim z tej dynastii Mestwinem II a Przemysłem II z Wielkopolski. W związku z rocznicą zorganizowano uroczystą mszę pod przewodnictwem ordynariusza gdańskiego, ks. bp. Lecha Kaczmarka. Homilię wygłosił ks. prał. Franciszek Grucza w dużej części w języku kaszubskim, którym – jak podkreślał – *mówili Świętopełkowie i Subisławowie*[9]. Chociaż ten rodzimy dla oliwian język rozbrzmiewał w ich ustach przez stulecia przed i w kościele klasztornym, a później katedralnym, to jednak właśnie to wydarzenie z 1982 r. możemy uznać za pierwszą obecność języka kaszubskiego w samej liturgii mszy świętej. Ks. F. Grucza był już uznanym pisarzem kaszubskim. Treść jego kazania było zatem odpowiednio przygotowana od strony leksykalnej. W tym czasie przygotowywał się już do translacji kanonu mszy świętej i ksiąg ewangelicznych[10].

---

[5] *4 Ewanjelje. Kaszëbskô Biblëjô*, tłum. z łacëznë ks. Franciszek Grucza, Poznań 1992.

[6] *Swięté Pismiona Nowégo Testameńtu,* na podstawie Biblii Tysiąclecia skaszëbił Eugeniusz Gòłąbk, Gduńsk – Pelplin 1993.

[7] Dokładny wykaz parafii, w których odbywały się msze częściowo po kaszubsku, co miesiąc przedstawiał w miesięczniku „Pomerania” dr Janusz Kowalski w latach 90. XX w. i w pierwszej dekadzie XXI w.

[8] A. Majkowski, *Żëcé i przigodë Remusa*, Toruń 1938.

[9] R. Ciemiński, *Grëcza*, „Pomerania”, nr 9/1995, s. 10. Także. E. Pryczkowski, *Kaszubski Kordecki, Życie i twórczość ks. prałata Franciszka Gruczy*, Banino 2008, s. 61.

[10] Rozmowa z ks. prał. dr. Bogusławem Głodowskim, 28.10.2025.

Na tej uroczystości obecny był jego uczeń, ówczesny kleryk oliwski Bogusław Głodowski z Sulęczyna (święcenia kapłańskie – 1983 r.). Pamięta, że nad prezbiterium zawieszony był napis o treści *Pomerania Semper fidelis* opatrzony kaszubskim gryfem. Po mszy kleryk odczytał fragment z dzieła Majkowskiego o pielgrzymce przez Lasy Mirachowskie. Osobiście przygotował go ks. F. Grucza, który – jak mówi o nim dziś nobliwy już kapłan archidiecezji gdańskiej ks. prał. dr B. Głodowski – *zawsze podkreślał ważność języka kaszubskiego w liturgii Kościoła*[11].

Ks. B. Głodowski uważa także, że znaczący wpływ na dzieło wprowadzania kaszubskiego do liturgii mszy świętej mieli zwłaszcza starsi księża. Nie był to proces łatwy. Pamięta, że gdy ks. F. Grucza rozpoczął w katedrze orację po kaszubsku zauważalny był wyraz dezaprobaty ze strony bpa L. Kaczmarka. Jednak dzięki determinacji jego i innych oddanych księży – jak twierdzi – kaszubszczyzna może się dziś rozwijać. – *To czyniło mnie otwartym na sprawę kaszubską, języka, tradycji, twórczości, w późniejszej pracy kapłańskiej* – podkreśla[12].

---

[11] Zob.: https://www.diecezja.gda.pl/artykuly/duszpasterstwo-kaszubow/duszpasterze-kosciola-katolickiego-na-kaszubach-w-xx-wieku (dostęp: 28.10.2025). Także: Relacja ks. prał. dr. B. Głodowskiego, 28.10.2025.

[12] B. Głodowski, *Duszpasterze Kościoła Katolickiego na Kaszubach w XX wieku., mps*. Maszynopis wspomnień ks. Głodowskiego otrzymałem od kapłana 28.10.2025 r.

Właśnie ks. prał. F. Grucza odprawił pierwszą mszę w całości po kaszubsku w dniu 8 października 1983 roku w Wygodzie, w obecnym dekanacie stężyckim. Stało się to na poddaszu organistówki. Msza była częścią jednego ze spotkań literatów kaszubskich, które w tych latach organizowano w pobliskiej Łączyńskiej Hucie. Celebrans sam przetłumaczył perykopy lekcyjne oraz kanon mszy świętej. O wydarzeniu poinformowany był ordynariusz diecezji chełmińskiej, ks. bp Marian Przykucki, który zezwolił na nie z zaznaczeniem, że ma się odbywać dla wąskiego grona pisarzy[13]. W kolejnym roku sytuacja się powtórzyła w dniu 20 października, z tym że msza ta odbyła się już w kościele parafialnym w Wygodzie[14]. Wkrótce zaczęli pojawiać się młodsi kapłani pragnący odprawiać w swym rodzimym języku. W 1986 roku mszę w języku kaszubskim odprawił inny syn sianowskiej parafii, ks. Marian Miotk[15].

Ogromne znaczenie w tym procesie miały zachęty kierowane w tym czasie do Kaszubów przez najwyższe autorytety. Przełomowe były dwie wizyty Ojca Świętego w 1987 i 1999 r. Podczas pierwszej papież wypowiedział słowa, które stały się wskazówką działań Kaszubów w wielu dziedzinach życia: *Drodzy bracia i siostry Kaszubi, strzeżcie tych wartości i tego dziedzictwa, które stanowią o waszej tożsamości*. Ta zachęta została przypomniana i poszerzona na sopockim hipodromie, gdzie Jan Paweł II dodał bardzo ważny passus o języku:

> *Pozdrawiam lud kaszubski, odwiecznych gospodarzy tej pomorskiej ziemi. Do was przemawiałem w Gdyni w czerwcu 1987 roku. Pragnę raz jeszcze zachęcić was byście nadal strzegli swojej tożsamości poprzez podtrzymywanie więzów rodzinnych, pogłębianie znajomości swojego języka i przekazywanie swojej bogatej tradycji młodemu pokoleniu. Trzymajcie z Bogiem zawsze!*[16]

Słowo papieża z 1987 roku zainspirowało ks. B. Głodowskiego, wówczas już wikariusza kościoła MB Różańcowej na gdańskim Przymorzu, żeby rozpocząć tam regularne comiesięczne msze z kaszubską liturgią słowa. Zaczęło się już w listopadzie 1987 r. Jest to pierwsze miejsce celebracji stałych comiesięcznych mszy nie tylko w Gdańsku, ale także na całych Kaszubach. Przez kilka pierwszych miesięcy ks. B. Głodowskiego wspierał sędziwy ks. prał. F. Grucza (1911–1993). Od święceń w 1991 r. przez kilkanaście lat odprawiał je ks. Waldemar Naczk (1958–2024), siostrzeniec znanego poety kaszubskiego, Alojzego Nagla. Po objęciu przez ks. W. Naczka parafii Wocławy na Żuławach w 2008 r., msze na Przymorzu okazjonalnie odprawiał ks. dr Leszek Jażdżewski, dyrektor Archiwum Archidiecezjalnego w Gdańsku – Oliwie[17]. Obecnie, ze względu na brak kaszubskojęzycznego kapłana, rodzimy język ograniczony jest na nich do elementów czytanych przez świeckich wiernych[18].

---

[13] E. Szczesiak, *Drogą do nieba śladami Remusa*, Gdynia–Wejherowo 2017, s. 132–138.

[14] Tamże. Także: *Kaszubszczyzny droga do liturgii Kościoła* [w:] *Norbertańska siła Kaszub*, red. A. Groth, E. Pryczkowski, Banino 2011, s. 118–122.

[15] M. Miotk, *Séw Bòżégò Słowa na niwie kaszëbsczich serc*, Gdańsk 2008, s. 12–13.

[16] Zob.: E. Pryczkowski, *Bòże pòmagôj. Jan Paweł II do Kaszubów*, Banino–Pelplin 2005, s. 16–17.

W dniu śmierci ks. F. Gruczy (23.04.1993) otwierany był Dom Kaszubski w Gdańsku, na który złożyły się trzy odrestaurowane kamienice. Uroczystość rozpoczęła się od mszy z kaszubską liturgią odprawioną pod przewodnictwem ks. abp. Tadeusza Gocłowskiego w kaplicy kościoła św.

---

[17] *Kaszubszczyzny droga do liturgii Kościoła* [w:] *Norbertańska siła Kaszub*, red. A. Groth, E. Pryczkowski, Banino 2011, s. 118–122.

[18] Informacja od Wojciecha Konkela, prezesa Oddziału ZKP w Gdańsku w latach 2019–2025.

Jana, po sąsiedzku z otwieranym domem[19]. Była to pierwsza msza święta z kaszubską liturgią odprawiona w centrum miasta nad Motławą[20]. Wydarzenie stało się zachętą, by już 23 maja zacząć cykliczne comiesięczne msze. Ich stałym celebransem był przez kilka miesięcy wikariusz Bazyliki Mariackiej pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny ks. Marek Adamczyk, a po jego odejściu został nim na kilkanaście lat ks. Waldemar Naczk[21]. Po jego przeniesieniu do Wocław, okazjonalnie odprawiali inni księża. Od ok. 2010 r. stałym celebransem jest ks. dr Leszek Jażdżewski. Po ćwierćwieczu przeniesiono msze z kaplicy kościoła pw. św. Jana do sąsiedniej bazyliki pw. św. Mikołaja, a od grudnia 2021 r. ich miejscem jest kościół pw. św. Józefa, gdzie gospodarze czyli oo. oblaci ograniczyli obecność kaszubskiego do jednego czytania i modlitw wiernych[22].

Kolejnym kościołem z językiem kaszubskim jest siedziba parafii pw. Bożego Ciała w Pieckach Migowie (Morena). W 1999 r. odbyła się tam pierwsza msza kaszubska[23]. Wokół nich zawiązała się Wspólnota Kaszubów, która wkrótce przekształciła się w Klub Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego przy gdańskim oddziale ZKP. Proboszczem był i nadal jest ks. prał. Wojciech Chistowski, Kaszuba z kartuskimi korzeniami. Z kolei ówczesnym wikariuszem (od 1997 r. do 2006 r.) był ks. Roman Skwiercz, znany pisarz i gawędziarz kaszubski zmarły i pochowany w Pucku w 2020 r. Msze odprawiane są tam w dalszym ciągu. Często występują na nich kaszubskie grupy artystyczne. Przybywają tam także różni kapłani związani z kaszubskim ruchem religijnym, na przykład ks. Mirosław Bużan. Kilkakrotnie z homilią gościł tam ks. bp Zbigniew Zieliński, ówczesny sufragan gdański, który w 2025 r. został arcybiskupem metropolitą poznańskim[24].

---

[19] S. Janke, *Dom kaszubski otwarty*, „Pomerania", nr 6/1993, s. 25–26.

[20] J. Nacel, *Trzydzieści lat mszy świętych z liturgią słowa w języku kaszubskim w Śródmieściu Gdańska*, „Pomerania", nr 5/2023, s. 18–19.

[21] (ep), *Jubileusz mszy i kapłaństwa*, „Norda", 18 môj 2001 r.

[22] Tamże.

[23] Termin „msza kaszubska" jest często używanym skrótem myślowym. W istocie pod tym terminem rozumiemy mszę w języku polskim z elementami liturgii w języku kaszubskim. Są to najczęściej: czytania mszalne, homilia i modlitwy wiernych, rzadziej ewangelia, a sporadycznie psalm i Modlitwa Pańska. W rzadkich wypadkach, np. w podgdańskim Baninie, po kaszubsku czytane są też: *Akt pokuty, Chwała na wysokości Bogu, Wyznanie wiary i Święty, święty*.

[24] J. Antonowicz*, Za duszę Alojzego Nagla. Comiesięczna msza na gdańskiej Morenie*, „Norda", 1.06.2001.

W dniu 27 maja 2001 r. odbyła się pierwsza msza święta z elementami liturgii w języku kaszubskim w kościele pw. św. Michała w Sopocie. Połączona była z rozstrzygnięciem konkursu plastycznego „Ludowe Talenty”[25]. Stałym celebransem mszy był ówczesny dziekan sopocki ks. prał. Stanisław Dułak, proboszcz tej parafii. W 2004 r. przeszedł na emeryturę, mimo tego nadal je odprawiał aż do swej śmierci w marcu 2012 r. Później najczęściej celebransem był ks. Zenon Pipka z Gdyni. Po pandemicznej przerwie organizacji mszy nie wznowiono[26]. Aktualnie podejmowane są działania, by reaktywować działalność sopockiego oddziału ZKP, a zwłaszcza celebrację kaszubskich mszy.[27]

Dwa miesiące później niż w Sopocie zainicjowano podobne msze w Gdańsku Wysokiej w parafii pw. św. Polikarpa. Organizatorem był Klub ZKP funkcjonujący w tej dzielnicy pod przywództwem Henryka Stachurskiego. Celebransem był proboszcz ks. dr Wiesław Szlachetka, obecny sufragan archidiecezji gdańskiej. Od czasu do czasu wspierali go zaproszeni księża Kaszubi, m.in. na drugiej mszy ewangelię po kaszubsku czytał misjonarz posługujący w Afryce o. dr Marek Walkusz, rodem z Egiertowa. Często też występowały na niej różne grupy artystyczne, np. z pobliskiego Banina lub Chwaszczyna[28]. Po 2020 r. msze odprawiane są coraz rzadziej, po kilka razy w ciągu roku[29].

Szóstym miejscem Gdańska i Sopotu, w którym cykliczne odprawiane są msze z elementami kaszubskojęzycznej liturgii jest parafia pw. Bł. Doroty z Mątew w Gdańsku Jasieniu. Rozpoczęły się z inicjatywy ks. kan. Zygmunta Słomskiego, który przybył tam w charakterze proboszcza w 2010 r. oraz mieszkańca tej dzielnicy o kartuskich korzeniach Jerzego Nacla. Wraz z oddanym kapłanem, animatorem muzyki i śpiewu, w świątyni pojawiła się też replika cudami słynącej figury Królowej Kaszub wyrzeźbiona przez Czesława Birra (zm. 2019) oraz kaszubski witraż z wizerunkiem św. Barbary. Po odejściu ks. Z. Słomskiego w 2020 r. (zm. 2022) nastąpiła krótka przerwa, a po przybyciu wikarego ks. Dawida Kasa wznowiono comiesięczne msze. W 2024 r. przeniesiono ks. D. Kasa do Gdyni. Od tego momentu msze w części po kaszubsku odprawiane są raz na trzy miesiące. Ewangelię w rodzimej mowie czyta młody kapłan ks. Mateusz Woroniecki[30].

---

[25] E. Pryczkowski, *Jubileusz konkursu w jubileuszowym mieście*, „Norda”, 1 czerwińca 2001 r.

[26] Informacja od Gabrieli Iwan z Sopotu, 31.10.2025 r.

[27] Informacja od Aleksandra Goska, prezesa O/ZKP w Sopocie, 31.10.2025.

[28] *Cëż je czëc*, „Norda”, 31.08.2001.

[29] Informacja od H. Stachurskiego z Gdańska Wysokiej, 31.10.2025 r.

Siódmą placówką jest parafia pw. św. Walentego w Matarni. Jest to najdalej wysunięta dzielnica Gdańska w kierunku powiatu kartuskiego, przez stulecia doń należąca. Jeszcze w latach 60. XX wieku wszyscy mieszkańcy ówczesnej wsi należącej do gminy Banino mówili po kaszubsku[31]. Do dziś sporo mieszkańców w sposób naturalny posługuje się tam kaszubszczyzną. Także proboszcz tej parafii ks. Jarosław Ropel jest Kaszubą o korzeniach w pobliskim Rębiechowie, choć wychowany w Gdańsku. Bardzo dobrze posługuje się rodzimym językiem. Używa go podczas mszy w szerszym zakresie niż jest to zazwyczaj w innych parafiach[32].

Pod koniec 2006 roku zawiązał się Klub ZKP w Gdańsku Matarni. Było to ściśle związane z inauguracją mszy z kaszubską liturgią. Od tego czasu nieprzerwanie odbywają się one zawsze w pierwszą niedzielę miesiąca. Po mszach są spotkania w sali parafialnej. Często towarzyszą zarówno mszom jak i spotkaniom występy różnych grup regionalnych. Na przykład 9 listopada 2008 r. na mszy zaprezentowano nowe dzieło Tomasza Fopke *Msza święta na chór i diabelskie skrzypce*, innym razem odbyła się promocja książki o Matarni Dariusza Dolatowskiego[33].

Według Informatora Regionalnego, który do połowy 2009 roku co miesiąc przygotowywał Janusz Kowalski i publikował w „Pomeranii, na całych Kaszubach msze kaszubskie odprawiano co miesiąc w dwudziestu dwóch parafiach[34]. Jedynie we Władysławowie przez kilka lat taka msza była co tydzień, co związane było z jej transmisjami w Radio Kaszëbë. W kilkunastu innych parafiach po kaszubsku odprawiano kilka razy w roku. Dopóki informacje te były ogłaszane, dopóty znaliśmy w miarę rzeczywisty stan obecności kaszubszczyzny w Kościele, co wspierało animowanie kolejnych tego rodzaju działań[35].

---

[30] Informacja od Jerzego Nacla z Gdańska Jasienia, 31.10.2025.

[31] Zob.: E. Pryczkowski, *Banino Miszewo Pępowo Rębiechowo. Dzieje dramatyczne i piękne*, Banino 2018.

[32] Autor wielokrotnie bywał na mszach kaszubskich w Matarni i miał okazję poznać tamtejszą praktykę duszpasterską w obszarze języka kaszubskiego.

[33] Archiwum Telewizji Gdańsk, Konspekt magazynu „Rodnô Zemia", real. E. Pryczkowski, emisja 9.11.2008 r.

[34] Były to: Gdańsk (Główne Miasto, Matarnia, Morena, Wysoka, Przymorze), Gdynia (Babie Doły, Cisowa, Oksywie, Pogórze Górne, Śródmieście, Wielki Kack), Banino, Gościcino, Kartuzy (na przemian w dwóch z trzech parafii), Koleczkowo, Kościerzyna (na przemian w dwóch parafiach), Pręgowo, Przodkowo, Przywidz, Sopot, Wejherowo i Żukowo.

Analizując geografię celebracji comiesięcznych mszy kaszubskich zauważamy pewną prawidłowość. Aż w dwunastu (na dwadzieścia dwa) przypadkach msze te organizowane są w Trójmieście, najczęściej przez wspólnoty gromadzące się wokół nich, dla których są one podstawowych spójnikiem. Również dotyczy to Oddziału ZKP w Sopocie. Kolejne cztery cykliczne msze odprawiane są w bezpośrednim sąsiedztwie Trójmiasta, czyli w parafiach: Chwaszczyno, Banino, Żukowo i Kolbudy. We wszystkich przypadkach organizatorami są współpracujące z sobą lokalne oddziały ZKP[36].

W niektórych gdańskich parafiach organizowane są także okazjonalne msze. Najczęstszym ich miejscem jest katedra oliwska. Co trzy lata tam rozpoczyna się Zjazd Delegatów mszą z kaszubskimi elementami. Ponadto co roku (przeważnie w grudniu) odprawiane są msze w intencji książąt kaszubskich, również tak jest z okazji rocznic śmierci księcia Świętopełka Wielkiego lub Mściwoja II[37].

Każdego roku, dokładnie w dniu 21 kwietnia, odbywa się z inicjatywy red. Ewy Górskiej msza w rocznicę śmierci red. Izabelli Trojanowskiej (1929–1995). Dawniej odprawiano je w Sopocie (kaplica redakcji „Gwiazdy Morza" lub kościół pw. św. Bernarda), zaś w ostatnich latach w kościele katedralnym lub w Gdańsku Wrzeszczu na Czarnej, w świątyni pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa[38]. W tym kościele, a właściwie w kaplicy obok świątyni, począwszy od końca lat 80. XX wieku odbywały się każdego roku nabożeństwa związane ze spotkaniem opłatkowym oddziału ZKP w Gdańsku. Po śmierci proboszcza parafii ks. prał Mikołaja Sampa (1942–2012), gdańskiego Kaszuby, przeniesiono te nabożeństwa do parafii pw. Bożego Ciała na Morenie, gdzie odbywają się do dnia dzisiejszego. W ostatnich latach zmieniany jest charakter spotkań na wydarzenia kulturowe w siedzibie Centrum Kultury im. Jana Pawła II na Morenie[39]. Z kolei co roku na początku marca odbywa się msza z kaszubskimi elementami w kościele na Starych Szkotach, gdzie 7 marca 1942 r. zmarł ks. bp. Konstantyn Dominik. Msze w intencji jego rychłej beatyfikacji celebrowane są począwszy od roku 2005[40].

---

[35] *Msze kaszubskie. Kaszëbscé msze*, https://www.facebook.com/groups/2726759904090173 (dostęp: 20.10.2025).

[36] E. Pryczkowski, *Kaszubszczyzny droga do liturgii Kościoła* [w:] A. Groth, E. Pryczkowski, *Norbertańska siła Kaszub*, Banino 2011, s. 118–122.

[37] Informacja od Jerzego Nacla, 31.10.2025. Inicjatorem mszy był Tomasz Szymański, ówczesny prezes O/ZKP w Gdańsku, zmarły w 2018 r.

[38] Autor artykułu jest stałym uczestnikiem tych nabożeństw.

[39] Informacja od Krzysztofa Kowalkowskiego z ZKP w Gdańsku, 1.11.2025.

W tej samej intencji, kilka miesięcy wcześniej (październik 2004) Kaszubi wyruszyli trzema autokarami na pielgrzymkę do Rzymu. Centralnym punktem tego wydarzenia było spotkanie z Janem Pawłem II w Kaplicy Klementyńskiej, gdzie odśpiewano m.in. „Kaszëbską Królewą" oraz „Barkę" po kaszubsku. To spotkanie poprzedziła msza święta w Bazylice św. Piotra, podczas której zarówno czytanie, modlitwy wiernych oraz tekst Modlitwy Pańskiej, a także wszystkie pieśni, były po kaszubsku. Mszy przewodził ks. bp Jan Bernard Szlaga (1940–2012). W tych dwóch dniach język kaszubski dostąpił największej nobilitacji w swych dziejach. Królował w czasie nabożeństw, ale także podczas licznych spotkań, w centrum chrześcijańskiego świata[41].

Na omawianych mszach język kaszubski obecny jest przede wszystkim w czytaniach perykop lekcyjnych oraz modlitwach wiernych. Te elementy przygotowywane są przez świeckich organizatorów. O ile kapłan dobrze zna kaszubski, wówczas głosi też w tym języku homilię oraz odczytuje ewangelię. Rzadziej po kaszubsku śpiewany jest psalm oraz odmawiana Modlitwa Pańska. Sporadycznie w rodzimym języku głoszone są też: *Akt pokuty*, *Chwała na wysokości Bogu*, *Wierzę w Boga* i *Sanctus*[42].

W ciągu czterdziestu lat Kaszubi wykonali wielką pracę w dziele obecności swego języka w liturgii Kościoła. Przetłumaczono Nowy Testament, nadal trwają pracę o. prof. Adama Ryszarda Sikory nad translacją kolejnych ksiąg Starego Testamentu. W 1998 r. ukazał się modlitewnik *Më trzimómë z Bògã*. Powstały kolejne księgi liturgiczne, czego koordynacją zajmowała się przede wszystkim Komisja Kościelna powołana w roku 2004. Z jej inicjatywy powstały: *Książeczka do nôbòżéństwa* (Pelplin 2005), śpiewnik *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik* (Gdańsk 2006) i lekcjonarz *To je słowò Bòżé (*Gdańsk 2007). W kolejnych latach wydano *Nowi Testameńt.*

---

[40] L. Jażdżewski, *Ksiądz Biskup Konstantyn Dominik. Życie i pamięć o nim na Kaszubach i Pomorzu*, Pelplin 2013, s. 193.

[41] B. Synak, *Moja kaszubska stegna*, Pelplin 2010, s. 259–263. Także: E. Pryczkowski, *Bòże pòmagôj. Jan Paweł II do Kaszubów*, Banino–Pelplin 2005, s. 125–145.

[42] E. Pryczkowski, *Komisja Kościelna ZKP (2004–2007) w procesie wchodzenia kaszubszczyzny do liturgii Kościoła*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego", 2012, s. 254–260.

Ewanielie pò kaszëbskù (Gduńsk 2014) i *Ksãgã mòdlëtwów pòwszechnëch*, (Gdańsk 2021)[43].

Wszystkie księgi uzyskały imprimatur kościelne umożliwiające korzystanie z nich podczas nabożeństw. Gorącym zwolennikiem tego procesu był metropolita gdański Tadeusz Gocłowski, który napisał do jednej z ksiąg: *Bogactwo naszej kultury jest wartością, którą trzeba chronić. Istnieje pewna tendencja, by tę religijność traktować, jako zabytek kulturowy. Ona nim jest, bo należy do skarbu narodowego. Ale religijność, jej elementy składowe – to nie historia. To codzienność. To życie człowieka. Co więcej jest ona jedną z istotnych cech tego życia zatopionego w Bogu. Kultura kaszubska napotyka na dodatkowe trudności. Ona zmagała się przez wieki z próbą eliminacji przez wrogów i to w różnych okresach naszej historii. Ale dodatkowa trudność polega i na tym, że niekiedy łączy się ją z jakimś folklorem, spychając ją do rodzinnych tradycji, prywatnego życia. Temu trzeba się przeciwstawić*[44].

Zasób wydanych ksiąg w pełni zaspokaja aktualne potrzeby. Ponadto jest jeszcze szereg publikacji wydanych w celu wspierania procesu wprowadzania kaszubszczyzny do Kościoła. Organizowane są znaczące wydarzenia kaszubskie związanych z Kościołem, na przykład historyczne pielgrzymki do Ziemi Świętej czy Rzymu lub choćby odpusty w znanych sanktuariach w Sianowie i Swarzewie gromadzące rzesze ludzi. Na odpustach każdego roku są elementy języka kaszubskiego w postaci pierwszego czytania oraz kilka wezwań modlitw wiernych[45]. Język ten jest tam również obecny w śpiewie pieśni liturgicznych. Mimo ofiarnych działań frekwencja języka kaszubskiego w Kościele zatrzymała się, a nawet zauważalny jest regres.

Z powyższej analizy wynika, że brakuje całościowej strategii rozwoju obecności kaszubszczyzny w Kościele. Dawniej ciężar działania w tym zakresie podejmowało Zrzeszenie Kaszubsko – Pomorskie na czele z Zarządem Głównym. Obecnie spoczywa to w głównej mierze na lokalnych wspólnotach kaszubskich. Przyszłość najbardziej zależy od kolejnych pokoleń samych Kaszubów. Jeśli język kaszubski będzie się rozwijał, to również w przestrzeni kościelnej będzie on obecny. Jeśli zaś jego obecność w życiu publicznym będzie malała, a taki jest obecnie trend, wówczas i w Kościele będzie go coraz mniej.

---

[43] Tamże.

[44] *Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik*, przërëchtowôł E. Pryczkowski, Gdańsk 2006.

[45] Zob.: E. Pryczkowski, *Komisja Kościelna ZKP…,* dz. cyt. Także: *Norbertańska siła Kaszub*, red. A. Groth, E. Pryczkowski, Banino 2011.

Bibliografia

4 Ewanjelje. Kaszëbskô Biblëjô, tłum. z łacëznë ks. Franciszek Grucza, Poznań 1992.

Antonowicz J., *Za duszę Alojzego Nagla. Comiesięczna msza na gdańskiej Morenie*, „Norda", 1.06.2001.

Archiwum Telewizji Gdańsk, Konspekt magazynu „Rodnô Zemia", real. E. Pryczkowski, emisja 9.11.2008 r.

Cëż je czëc, „Norda", 31.08.2001.

Ciemiński R., *Grëcza*, „Pomerania", nr 9/1995.

Dlô Was Panie. Kòscelny spiéwnik, przërëchtowôł E. Pryczkowski, Gdańsk 2006.

Duchowne Piesnie D. Marcina Luthera y ynßich naboznich mężów. Z niemieckiego w slawięsky język wilozone przez Szymona Krofeya, sługę słowa Bożego w Bytowie, Gdańsk 1586.

(ep), *Jubileusz mszy i kapłaństwa*, „Norda", 18 môj 2001 r.

Głodowski B., *Duszpasterze Kościoła Katolickiego na Kaszubach w XX wieku., mps*.

Janke S., *Dom kaszubski otwarty*, „Pomerania", nr 6/1993.

Jażdżewski L., *Ksiądz Biskup Konstantyn Dominik. Życie i pamięć o nim na Kaszubach i Pomorzu*, Pelplin 2013.

Majkowski A., *Żëcé i przigodë Remusa*, Toruń 1938.

Miotk M., *Séw Bòżégò Słowa na niwie kaszëbsczich serc*, Gdańsk 2008.

Nacel J., *Trzydzieści lat mszy świętych z liturgią słowa w języku kaszubskim w Śródmieściu Gdańska*, „Pomerania", nr 5/2023.

Norbertańska siła Kaszub, red. A. Groth, E. Pryczkowski, Banino 2011.

Pieróg I., *Florian Stanisław Ceynowa. Życie i działalność*, Toruń 2009.

Pontanus M., *Der kleine Catechißmus D. Martini Lutheri,* Danzig 1643.

Pryczkowski E., *Banino Miszewo Pępowo Rębiechowo. Dzieje dramatyczne i piękne*, Banino 2018.

Pryczkowski E., *Bòże pòmagôj. Jan Paweł II do Kaszubów*, Banino–Pelplin 2005.

Pryczkowski E., *Jubileusz konkursu w jubileuszowym mieście*, „Norda", 1 czerwińca 2001 r.

Pryczkowski E., *Kaszubski Kordecki, Życie i twórczość ks. prałata Franciszka Gruczy*, Banino 2008.

Pryczkowski E., *Komisja Kościelna ZKP (2004–2007) w procesie wchodzenia kaszubszczyzny do liturgii Kościoła*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego", 2012.

Synak B., *Moja kaszubska stegna*, Pelplin 2010.

Swięté Pismiona Nowégo Testameñtu, na podstawie Biblii Tysiąclecia skaszëbił Eugeniusz Gòłąbk, Gduńsk – Pelplin 1993.

Szczesiak E., *Drogą do nieba śladami Remusa*, Gdynia–Wejherowo 2017.

Verba sacra. Modlitwy katedr polskich. Biblia Kaszubska. Najstarsze kaszubskie teksty biblijne (1586–1850), Wejherowo 2005.

Netografia

Msze kaszubskie. Kaszëbscżé msze, https://www.facebook.com/groups/2726759904090173 (dostęp: 20.10.2025).

https://www.diecezja.gda.pl/artykuly/duszpasterstwo-kaszubow/duszpasterze-kosciola-katolickiego-na-kaszubach-w-xx-wieku (dostęp: 28.10.2025).

Eugeniusz Pryczkowski
Akademia Kaszubska

Działacze kaszubscy 20-lecia międzywojennego w Wolnym Mieście Gdańsku

The Kashubian activists of 20 years interwar in Free City Gdańsk

ABSTRAKT:

Artykuł przedstawia wybitnych przedstawicieli ruchu kaszubskiego oraz ruchu polonijnego działających w 20-leciu międzywojennym w Wolnym Mieście Gdańsku. Najbardziej znani spośród nich to pisarze i dziennikarze współtworzący przedwojenną prasę polską i kaszubską. Do znaczącego grona należeli księża i bankierzy oraz pracownicy Poczty Polskiej a także Polskich Kolei Państwowych. Większość z nich przez swoją działalność straciła życie z rąk hitlerowskiego okupanta na początku II wojny światowej. Ich działalność i dokonania stały się źródłem wspomnieniowych książek oraz powieści. Liczna obecność i znacząca aktywność Kaszubów w Wolnym Mieście Gdańsku pozostaje nadal otwartą kwestią dla badaczy.

SŁOWA KLUCZOWE:

Działacze kaszubscy, 20-lecie międzywojenne, Wolne Miasto Gdańsk, Aleksander Majkowski, Antoni Abraham, ks. Magnus Bruski, ks. Leon Miszewski, Michał Szuca, Karol Krefft, Franciszek Kręcki, Jakub Strongowski, Ignacy Wilczewski, Jan Rompczyk, Alfons Flisykowski, Henryk Shutta

ABSTRACT:

The article presents prominent representatives of the Kashubian and Polish diaspora movements active during the interwar period in the Free City of Gdańsk. The most notable among them were writers and journalists who contributed to pre-war Polish and Kashubian press. A significant group included priests, bankers, employees of the Polish Post Office, and Polish State Railways. Most of them lost their lives at the hands of the Nazi occupiers at the beginning of World War II due to their activities. Their work and achievements have become the subject of memoirs and novels. The significant presence and activity of Kashubians in the Free City of Gdańsk remain an open question for researchers.

KEYWORDS:
Kashubian activists, 20-year interwar period, Free City of Gdańsk, Aleksander Majkowski, Antoni Abraham, Rev. Magnus Bruski, Rev. Leon Miszewski, Michał Szuca, Karol Krefft, Franciszek Kręcki, Jakub Strongowski, Ignacy Wilczewski, Jan Rompczyk, Alfons Flisykowski, Henryk Shutta.

Gdańsk – stolica Pomorza Wschodniego – powstał na ziemi zamieszkałej przez Kaszubów od 5–6 wieku naszej ery. W XII wieku ukształtowała się w nim władza książęca. Znany nam pierwszy książę nosił imię Subisław, stąd dynastię nazwano Subisławicami. Jak uważa Marek Smoliński dynastia ta wywodziła się z rodzimych możnowładców. Z poddanymi porozumiewała się w miejscowym języku pomorskim, czyli kaszubskim[1].

Już w XIII wieku do Gdańska przybywali osadnicy z innych krajów, zwłaszcza Niemcy. Proces ten przybrał na sile po rzezi gdańszczan w listopadzie 1308 r.[2]. Przez stulecia Gdańsk był miastem wielokulturowym. Licznie zawsze mieszkali w nim także Kaszubi. W epoce zaborów (1772–1920) miasto zostało zdominowane przez żywioł niemiecki. Dominował też język niemiecki, choć kaszubski był w nim ciągle obecny, zwłaszcza w polskich kościołach i na targowiskach. Wybitnie popularnymi i znanymi miejscami obecności Kaszubów były Rynek Kaszubski i Targ Rybny. Tradycje te do dziś są obecne w Gdańsku w postaci corocznych imprez o charakterze kaszubskim nad Motławą[3].

W 1918 r. Polska odzyskała niepodległość po 123 latach zaborów. W 1920 r. w jej granice włączono główne powiaty kaszubskie: pucki, wejherowski, kartuski, kościerski i chojnicki. Powiaty bytowski, lęborski, człuchowski i słupski pozostały w granicach państwa niemieckiego. Trzecim organizmem państwowym było Wolne Miasto Gdańsk, w którego granicach znalazła się także część Kaszub. Były to przede wszystkim dawne gminy powiatu kartuskiego ze stolicami w Kolbudach i Przywidzu oraz sporo kaszubskich miejscowości włączanych nieco wcześniej i w tymże czasie do miasta Gdańsk, jak Jasień (Nënkòwò), Kiełpino i Kiełpinek (Kôłpino i Kôłpink), Łostowice, Migowo (Mëgòwò), Piecki, (Piécczi), Brętowo, (Brãtowò) i kilkanaście mniejszych osad. W dużym stopniu kaszubska była wciąż Oliwa (prawa miejskie – 1874) wraz z przylegającymi wsiami (np. Jelitkowo, Żabianka, Renuszewo), z którymi tworzyła samodzielną gminę. W 1926 r. gminę włączono w granice Gdańska[4].

---

[1] M. Smoliński, *Polityka zachodnia księcia gdańsko–pomorskiego Świętopełka*, Gdańsk 2000; M. Smoliński, *Świętopełk Gdański*, Poznań 2016; patrz także film dokumentalny: *Kaszubscy książęta*, reż. E. Pryczkowski, https://www.youtube.com/watch?v=Srd58jl1gNo (dostęp: 24.10.2025).

[2] Zob.: B. Śliwiński, *Rzeź i zniszczenie Gdańska przez Krzyżaków w1308 r.,* Gdańsk 2006.

[3] Informacje o kaszubskości w Gdańsku na przestrzeni dziejów można znaleźć w: J. Borzyszkowski, K. Kulikowska, C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi a Gdańsk. Kaszubi w Gdańsku*, Gdańsk 2009.

Przez stulecia Kaszubi najchętniej osiedlali się właśnie w Oliwie. W 20-leciu międzywojennym stanowili trzon polskiej społeczności Gdańska. Mieszkało ich tam około trzech tysięcy. Tworzyli organizacje polskie, którym przewodzili Polacy-Kaszubi o takich nazwiskach, jak: Borkowski, Miotk, Strongowski, Abraham i inni[5].

Antoni Abraham obok dra Aleksandra Majkowskiego był najbardziej znanym mieszkańcem Wolnego Miasta Gdańska, a dokładnie odrębnego miasta – Oliwy. Urodził się 19 grudnia 1869 r. w podpuckiej wsi Zdrada. Do pruskiej szkoły powszechnej uczęszczał w Mechowie i Leśniewie. W wieku szesnastu lat rozpoczął wędrówkę po Kaszubach trudniąc się sprzedażą maszyn do szycia Singer i kolportażem „Gazety Gdańskiej”. Przez wiele lat był organizatorem pielgrzymek z Oliwy na Kalwarię Wejherowską. Był założycielem wielu Towarzystw Ludowych. Organizował wiece, podczas których krytykował działania pruskie. Gromadziło się na tych spotkaniach dużo Kaszubów. W ten sposób budził ich polską świadomość narodową[6].

Wspólnie z Tomaszem Rogalą pojechał na konferencję do Wersalu, gdzie domagał się przyłączenia Pomorza do Polski. Wokół tej wyprawy narosło sporo mitów. Rzekomo Abraham miał uderzać pięścią w stół domagając się przyłączenia Kaszub do Polski, miał też opowiadać o *kusym purtku*, który nie miał szans odebrać nam morza. Mity te zrodziły się już po powrocie delegacji. Być może sam Abraham, zawsze skory do ubarwiania swoich wywodów, tworzył je, a bynajmniej nie oponował, kiedy inni je rozgłaszali i publikowali[7].

---

[4] Zob.: *Kronika parafii (katedralnej) w Oliwie*, wydał ks. Zygmunt Iwicki, Gdańsk 1999; Z. Iwicki, *Bedeker Oliwski*, Część I i II, Gdańsk 2018.

[5] F. Mamuszka, *Kaszubi Oliwscy*, Gdańsk 1980, s. 59.

[6] Informacje z reportażu red. Józefa Matyni pt. *Niobe z Brętowa* z ok. 1955 r. zrealizowanego w Radiu Gdańsk z udziałem Anieli Szenk – Kaszubki spod Kościerzyny mieszkającej z drugim mężem w Brętowie. Pierwszy mąż o nazwisku Kwidziński zginął w Bitwie pod Verdun. Kopię udostępnił autorowi wnuk A. Szenk, Roman Kotłowski z Bolszewa – syn Urszuli Kotłowskiej z d. Kwidzińskiej.

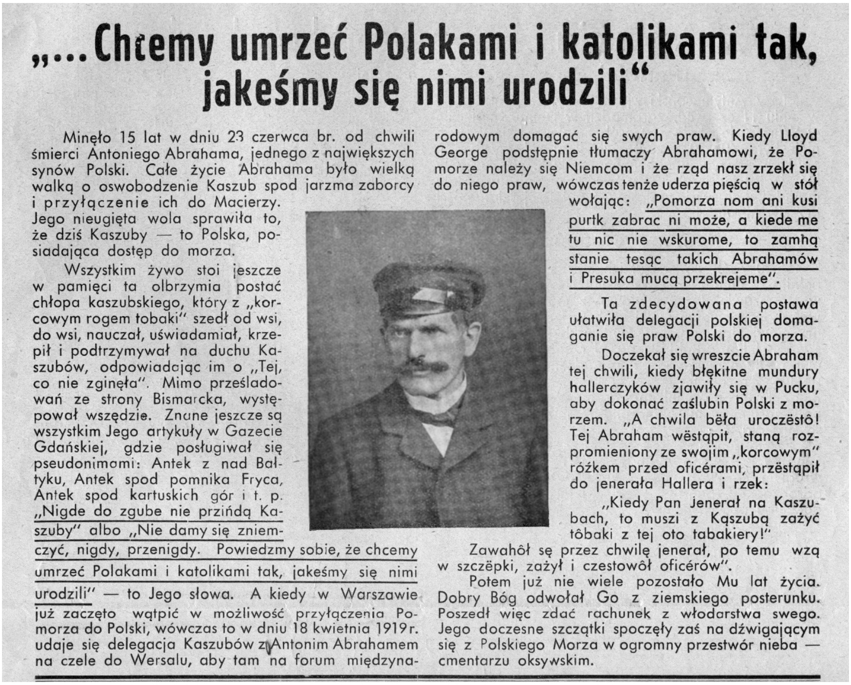

„...Chcemy umrzeć Polakami i katolikami tak, jakeśmy się nimi urodzili“

Minęło 15 lat w dniu 23 czerwca br. od chwili śmierci Antoniego Abrahama, jednego z największych synów Polski. Całe życie Abrahama było wielką walką o oswobodzenie Kaszub spod jarzma zaborcy i przyłączenie ich do Macierzy. Jego nieugięta wola sprawiła to, że dziś Kaszuby — to Polska, posiadająca dostęp do morza.

Wszystkim żywo stoi jeszcze w pamięci ta olbrzymia postać chłopa kaszubskiego, który z „korcowym rogem tobaki“ szedł od wsi, do wsi, nauczał, uświadamiał, krzepił i podtrzymywał na duchu Kaszubów, odpowiadając im o „Tej, co nie zginęła“. Mimo prześladowań ze strony Bismarcka, występował wszędzie. Znane jeszcze są wszystkim Jego artykuły w Gazecie Gdańskiej, gdzie posługiwał się pseudonimami: Antek z nad Bałtyku, Antek spod pomnika Fryca, Antek spod kartuskich gór i t. p. „Nigde do zgube nie przińdą Kaszuby“ albo „Nie damy się zniemczyć, nigdy, przenigdy. Powiedzmy sobie, że chcemy umrzeć Polakami i katolikami tak, jakeśmy się nimi urodzili“ — to Jego słowa. A kiedy w Warszawie już zaczęto wątpić w możliwość przyłączenia Pomorza do Polski, wówczas to w dniu 18 kwietnia 1919 r. udaje się delegacja Kaszubów z Antonim Abrahamem na czele do Wersalu, aby tam na forum międzynarodowym domagać się swych praw. Kiedy Lloyd George podstępnie tłumaczy Abrahamowi, że Pomorze należy się Niemcom i że rząd nasz zrzekł się do niego praw, wówczas tenże uderza pięścią w stół wołając: „Pomorza nom ani kusi purtk zabrac ni może, a kiede me tu nic nie wskurome, to zamhą stanie tesąc takich Abrahamów i Presuka mucą przekrejeme“.

Ta zdecydowana postawa ułatwiła delegacji polskiej domaganie się praw Polski do morza.

Doczekał się wreszcie Abraham tej chwili, kiedy błękitne mundury hallerczyków zjawiły się w Pucku, aby dokonać zaślubin Polski z morzem. „A chwila bëła uroczëstô! Tej Abraham wëstąpit, staną rozpromieniony ze swojim „korcowym“ różkem przed oficérami, przëstąpił do jenerała Hallera i rzek:

„Kiedy Pan Jenerał na Kaszubach, to muszi z Kąszubą zażyć tôbaki z tej oto tabakiery!“

Zawahôł sę przez chwilę jenerał, po temu wzą w szczëpki, zażył i czestowôł oficérów“.

Potem już nie wiele pozostało Mu lat życia. Dobry Bóg odwołał Go z ziemskiego posterunku. Poszedł więc zdać rachunek z włodarstwa swego. Jego doczesne szczątki spoczęły zaś na dźwigającym się z Polskiego Morza w ogromny przestwór nieba — cmentarzu oksywskim.

Po powrocie do kraju wznowił działalność publiczną. Utrzymywał kontakty z ówczesnymi działaczami kaszubskimi, np. z młodokaszubą dr. Franciszkiem Kręckim[8]. Przyjaźnił się jednak z takimi zasłużonymi postaciami, jak Antoni Miotk z Pucka, Tomasz Rogala z Wiela czy Józef

---

[7] Do upowszechniania tego mitu przyczynili się bardzo literaci. Szczególnie przedwojenna i powojenna pisarka z Warszawy Nina Rydzewska wykreowała już w 1937 r. (pierwsze wydanie *Akwamaryny*) malowniczy opis spotkania Antoniego Abrahama z wielką czwórką decydującą o losach ówczesnego świata. Zob.: N. Rydzewska, *Rybacy bez sieci. Akwamaryna*, Gdynia 1958, s. 161–162.

[8] Zob.: E. Grot, *Doktor Franciszek Kręcki*, Gdańsk 2018.

Klebba z Kosakowa[9]. Ci trzej podobnie pojmowali kwestię regionalizmu i języka kaszubskiego, który traktowali jako „potoczną polszczyznę”[10].

Abraham, zwany Kaszubskim Królem, nie mógł pogodzić się z faktem, że Gdańsk na mocy decyzji Traktatu Wersalskiego (czerwiec 1919) nie powrócił na łono Rzeczypospolitej, dlatego w sierpniu 1920 r. postanowił przeprowadzić się do Gdyni, gdzie zmarł 23 czerwca 1923 r. i spoczął na cmentarzu oksywskim[11]. Jego życie i działalność w części stały się kanwą głośnego filmu z 2018 r. *Kamerdyner* w reżyserii Filipa Bajona. Rolę inspirowaną postacią Abrahama zagrał w języku kaszubskim Janusz Gajos[12].

Kaszubski Król znał także dr. Aleksandra Majkowskiego, lecz nie rozumiał go. Posądzał go nawet o wprowadzenie podziałów w kręgu działaczy polskich przez podkreślanie wartości kaszubszczyzny, zwłaszcza rodzimej mowy. Tymczasem to właśnie Majkowski był niewątpliwym liderem ruchu kaszubskiego[13].

Autor powieści *Żëcé i przigòdë Remùsa*, urodzony 17 lipca 1876 r. w Kościerzynie, po gruntownych studiach w Berlinie, Gryfii i Monachium i obronie doktoratu z medycyny w Zurychu, na krótko zamieszkał w Gdańsku już w 1904 r. Po kilkuletnim okresie kościerskim powrócił do miasta nad Motławą w 1911 r., by pod koniec tego roku zamieszkać w Sopocie. W dniu 22 sierpnia 1912 r. założył w Gdańsku Towarzystwo Młodokaszubów. Po I wojnie światowej, w lipcu 1918 r., Majkowski wrócił do Sopotu i włączył się w działalność polityczno-wojskową, m.in. jako członek Rady Ludowej. Był kaszubskim intelektualistą, obeznanym z ówczesnymi salonami europejskimi. Jednak, gdy zaistniała kwestia wyjazdu delegacji kaszubskiej do Paryża, by potwierdzić dążenie Kaszub do zjednoczenia z ziemiami odradzającej się Rzeczypospolitej, Majkowskiego wykluczono z delegacji. Jego wyjazd udaremnił późniejszy wojewoda pomorski Stefan Łaszewski[14].

---

[9] Zob.: *Księga pamiątkowa 100-lecia Zaślubin Polski z Morzem 1920–2020*, red. M. Kuklik, Puck–Gdańsk 2020; T. Krzysztof, *Józef Klebba, działacz niepodległościowy z Kosakowa*, Rewa 2003.

[10] Zob.: T. Bolduan, *Trybun Kaszubów*, Gdańsk 1989, s. 29.

[11] S. Cygiert, *Antoni Abraham – kaszubski trybun ludowy*, „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego”, 1968, nr 2, s. 41. Stanisław Cygiert (1925–2000) był zasłużonym działaczem kaszubskim z Pucka. Był on głównym inicjatorem i realizatorem budowy pomnika Abrahama w Pucku. Zob.: E. Pryczkowski, *Dzãkùjã Bògù za zretanié żëcégò* [w:] *Strzał w plecy. Szos w chrzebt. Wòjnowé wspòmnienia Kaszëbów*, Banino 2023, s. 87–102.

[12] E. Pryczkowski, *Film „Kamerdyner” w kontekście obecnego i przyszłego ruchu kaszubskiego – próba oceny*, „Biuletyn Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka”, 2018, nr 12, s. 326–337.

[13] Zob.: J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938) bibliografia historyczna*, Gdańsk–Wejherowo 2002.

W 1919 r. Majkowski został naczelnym redaktorem „Dziennika Gdańskiego" i działał w uniwersytecie ludowym. Przez kolejne dwa lata mieszkał w Grudziądzu, gdzie poznał przyszłą żonę Aleksandrę Starzyńską. Zorganizował tam też Wystawę Sztuk Pięknych Artystów Pomorskich, którą otworzył Józef Piłsudski 7 czerwca 1921 r. Organizował teatr w Toruniu, został prezesem Stowarzyszenia Artystów Pomorskich w Grudziądzu i redaktorem naczelnym pisma „Pomorzanin", którą to funkcję pełnił w latach 1921–1923. Przez dwa lata wydawał znów „Gryfa", kontynuował prace literackie, współpracował z różnymi czasopismami i z radiem w Toruniu. Po ustanowieniu Wolnego Miasta Gdańsk (1919) Majkowski był zaledwie jeszcze przez kilka miesięcy mieszkańcem Sopotu. Po ślubie z Aleksandrą Komorowską (primo voto Starzyńską) w dniu 6 października 1921 r. osiadł w Kartuzach, w willi Erem[15].

Powyżsi dwaj wybitnie zasłużeni działacze kaszubscy, mieszkańcy Wolnego Miasta Gdańska, bardziej utożsamiani są współcześnie z miastami, w których spoczywają; Majkowski z Kartuzami, Abraham z Gdynią. Inaczej jest w przypadku kolejnych działaczy, na pewno mniej znanych, lecz także zasłużonych i ściślej związanych z Gdańskiem i Sopotem (Wolnym Miastem Gdańsk).

Jednym z bliskich współpracowników Abrahama był **Jakub Strongowski.** Gabriela Danielewicz podaje, że w roku 1913 przeprowadził się wraz żoną Łucją z Banina do miasta Oliwa. Jakub, kombatant I wojny światowej, znalazł zatrudnienie jako mistrz w stoczni Schichaua. Wolny czas poświęcał na pracę społeczną. Został działaczem Związku Polaków (Gminy Polskiej) w Oliwie, najpierw był członkiem zarządu, a 17 marca 1935 r. wybrano go na prezesa. Uważany był za filar Polonii oliwskiej i nazywany Królem Kaszubskim. Współpracował z wybitnymi Kaszubami mieszkającymi w Oliwie i Gdańsku. Poza Abrahamem byli to: Józef Miotk, Franciszek Formela, Dominik Borkowski i inni. Jego żona Łucja z Heweltów była skarbnikiem związku. Jakub zmarł 20 lutego 1938 r. Jego pogrzeb stał się manifestacją polskości[16].

---

[14] Zob.: T. Bolduan, *Trybun…,* dz. cyt., s. 45.

[15] C. Skonka, *Chcemy zachować skarby… Sopockie ślady Aleksandra Majkowskiego*, Sopot 1992; A. K. Hirsz, *Kronika życia i twórczości Aleksandra Majkowskiego*, Banino 2008; J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938)*, dz. cyt.; T. Linkner, *Z literatury młodokaszubów. Aleksander Majkowski*, Pelplin 2013.

Aktywnymi działaczami związku byli też synowie małżeństwa Strongowskich, urodzeni także w Baninie, Brunon oraz Alfons (ur. się 16 maja 1912 r.). Brunon był więźniem obozu w Stutthofie, zaś Alfons w Mauthausen-Gusen, z którego wrócił całkowicie wyniszczony i po kilku dniach zmarł[17].

Kolejni trzej działacze (prawnik i dwaj księża), o dekadę młodsi od A. Majkowskiego, także dojrzałe życie poświęcili miastu nad Motławą, a w przypadku dwóch z nich – zachowaniu w nim polskości i kaszubskości. Mimo to są zdecydowanie mniej znani od Abrahama i Majkowskiego, dlatego warto poświęcić im więcej uwagi. Wszyscy trzej urodzili się w Brusach w powiecie chojnickim.

Pierwszy z nich to dr **Michał Szuca.** Urodził się 14 września 1886 jako syn zamożnego rolnika Michała i Rozalii z domu Tuszkiewicz. Ukończył szkołę ludową w Brusach. Uczył się w Collegium Marianum w Pelplinie. Kształcił się w gimnazjum w Chełmnie, gdzie należał do koła filomackiego „Mickiewicz”. Od 1903 do 1906 pobierał nauki w Królewskim Gimnazjum Męskim w Nakle nad Notecią. Tam również należał do organizacji filomackiej. Po maturze uczył się w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie, a od 1907 podjął uzupełniające studia teologiczne na uniwersytecie w Würzburgu. W ich trakcie porzucił myśl o kapłaństwie[18].

W 1908 podjął studia filozoficzne, filologiczne i ekonomiczne na uniwersytecie we Fryburgu Bryzgowijskim. Należał do Stowarzyszenia Akademików Polaków i grona studentów z Prus Zachodnich (Polaków i Kaszubów), którzy znaleźli się pod opieką prof. Ferdynanda Bieszka (1854–1925). Przyjaźnił się z Janem Karnowskim (1886–1939), którego twórczości pisarskiej był promotorem. W semestrze zimowym 1909/1910 studiował filozofię na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. W 1910 r. ukazała się w Poznaniu jego książka *O pochodzeniu człowieka*. W 1912 r. obronił na Uniwersytecie Bryzgowijskim pracę doktorską z ekonomii[19].

---

[16] G. Danielewicz, *W kręgu Polonii Gdańskiej*, Gdańsk 1996, s. 89.

[17] F. Mamuszka, *Kaszubi Oliwscy*, Gdańsk 1980, s. 136, 156 i 161.

[18] J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, *Młodokaszubi. Szkice biograficzne*, Gdańsk 2012, s. 301–310. Także: https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=SZUCA_MICHA%C5%81,_dyrektor_banku (dostęp: 25.10.2025).

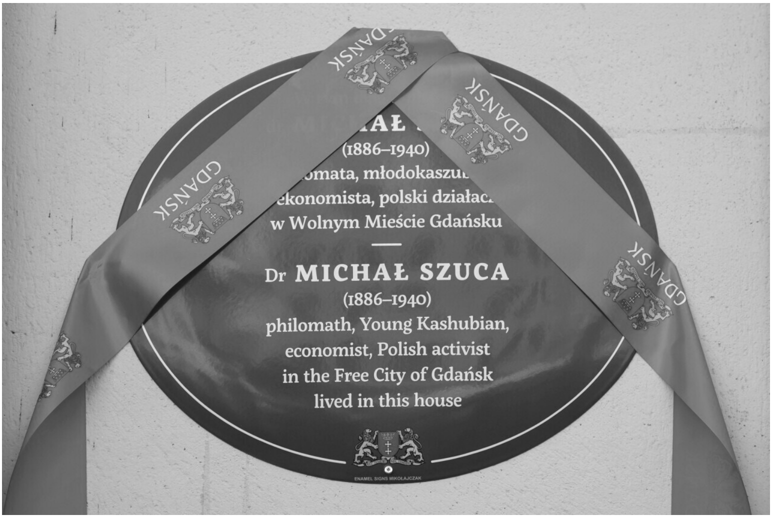
GDAŃSK
GDAŃSK
GDAŃSK
GDAŃSK
(1886–1940)
omata, młodokaszu
ekonomista, polski działac
w Wolnym Mieście Gdańsku
Dr MICHAŁ SZUCA
(1886–1940)
philomath, Young Kashubian,
economist, Polish activist
in the Free City of Gdańsk
lived in this house
ENAMEL SIGNS MIKOŁAJCZAK

Brał udział w zjeździe założycielskim Towarzystwa Młodokaszubów w Gdańsku w 1912 r. Wybrany został wraz z ks. Józefem Wryczą, ks. Wacławem Wojciechowskim i ks. Leonem Pełką w skład Komisji Prasowej Towarzystwa Młodokaszubów. Publikował artykuły o tematyce kaszubskiej i pomorskiej[20]. W 1919 r. ożenił się z Weroniką Zakrzewską i zamieszkał z rodziną w Gdańsku, a od 1932 w Sopocie. Z oddaniem działał w Związku Polaków, później (od 1937) Gminy Polskiej Związku Polaków Gdańskiej Macierzy Szkolnej. W 1927 r. został powołany w skład Centralnego Komitetu Wyborczego do Volkstagu z ramienia Gminy Polskiej. Współpracował z Aleksandrem Majkowskim, Janem Karnowskim oraz braćmi Stefanem i Kazimierzem Bieszkami. Za ich pośrednictwem podjął też współpracę z działaczami i publicystami „Zrzeszë Kaszëbsczi”[21].

---

[19] https://www.gdansk.pl/wiadomosci/Michal-Szuca-za-przywiazanie-do-Polski-oddal-zycie-Tablica-pamieci-na-Dlugim-Targu,a,270768 (dostęp: 25.10.2025).

[20] J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, *Młodokaszubi*, dz. cyt., s. 301–310.

[21] Zob.: C. Obracht-Prondzyński, *Jan Karnowski. Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999, s. 268.

Był aktywnym przedsiębiorcą, dyrektorem filii Banku Dyskontowego w Bydgoszczy z siedzibą w Gdańsku, przez pewien czas także dyrektorem gdańskiego oddziału Banku Przemysłowego i Handlowego w Warszawie. Zasiadał w radach nadzorczych różnych instytucji finansowo–kredytowych[22]. Po wkroczeniu Niemiec został aresztowany i osadzony w Victoriaschule, następnie w Stutthofie. Został rozstrzelany 22 marca 1940 r. W dniu 7 września 2024 r. odsłonięto tablicę jego pamięci przy Długim Targu w Gdańsku[23].

Rówieśnikiem dr. Michała Szucy był **ks. Magnus Bruski** urodzony 31 lipca 1886 r. w rodzinie kupca Maksymiliana i Reginy z domu Lietz. W rodzinnych Brusach uczęszczał do dwuklasowej szkoły ludowej. Krótko uczył się w Królewskim Gimnazjum w Kwidzynie, a od 1902 r. w gimnazjum w Chojnicach. W 1908 r. wstąpił do Seminarium Duchownego w Pelplinie[24].

W dniu 9 marca 1913 r. otrzymał z rąk bp. Augustyna Resentretera święcenia kapłańskie. Obrazki prymicyjne miał zarówno w języku niemieckim, jak i polskim. Jako neoprezbiter trafił do kościoła pw. św. Mikołaja w Gdańsku. Szybko dał się poznać jako wyróżniający kapłan, dobry kaznodzieja i katecheta. Między innymi uczył religii swego przyszłego biskupa, wówczas gdańskiego maturzysty, Karla Marię Spletta. Już w 1922 r. został administratorem, a potem proboszczem, parafii pw. św. Wojciecha. W listopadzie 1926 r., czyli wkrótce po powołaniu diecezji gdańskiej, został proboszczem parafii katedralnej w Oliwie. Ks. Bruski gorliwie wypełniał obowiązki proboszcza wśród Kaszubów, co z uznaniem doceniał bp ordynariusz Edward O'Rourke. Rezultatem tego było mianowanie kapłana w 1927 r. tajnym szambelanem papieskim, natomiast w 1934 r. – po śmierci ks. Antona Zawadzkiego – został wikariuszem generalnym diecezji[25].

W dniu 21 stycznia 1935 r. ks. Magnus Bruski ponownie trafił do kościoła pw. św. Mikołaja, od 1928 r. – bazyliki mniejszej, tym razem na stanowisko proboszcza. W tym czasie w gdańskim Volskstagu większością posłów dysponowała hitlerowska NSDAP. Ks. Bruski był zdecydowanym przeciwnikiem tej formacji. Poparł utworzenie dwóch polskich parafii w Gdańsku. Gdy 13 czerwca 1938 r. rządy diecezją przejął ks. bp Karl Maria Splett, musiał ustąpić z wszystkich sprawowanych urzędów[26].

---

[22] Tamże, s. 301–310.

[23] https://www.gdansk.pl/wiadomosci/Michal-Szuca-za-przywiazanie-do-Polski-oddal-zycie-Tablica-pamieci-na-Dlugim-Targu,a,270768 (dostęp: 25.10.2025).

[24] L. Molendowski, M. Osek, *Magnus Bruski. Bohater z Gdańska*, Gdańsk 2021.

[25] Z. Iwicki, *Bedeker Oliwski*, Część I, Gdańsk 2018, s. 78 i 83.

W czasie wojny ks. Bruski bardzo podupadł na zdrowiu. Przebywał na leczeniu w głębi Niemiec. Do parafii powrócił dopiero pod koniec wojny. Miał pełną świadomość wielkich zmian, które nadchodziły wraz z wkroczeniem sowieckich wojsk. Mimo to postanowił trwać na swoim posterunku, choć groziło to śmiercią. Przez nowych najeźdźców traktowany był jako Niemiec. W maju 1945 r. przybyli dominikanie, którzy wyrazili podziw dla jego bohaterskiej służby. Proboszcz pozwolił im zamieszkać na plebanii przygotowując niejako ich powrót do kościoła św. Mikołaja po 110 latach nieobecności. W kościele zaś dał schronienie wielu chorym uciekinierom, którymi osobiście się opiekował. To właśnie od nich zaraził się w lipcu 1945 r. tyfusem, wskutek czego zmarł w dniu 9 lipca 1945 r.[27]. W 2021 r. na budynku klasztornym zawisła tablica upamiętniająca ks. M. Bruskiego, dzielnego Kaszubę z Brus[28].

O ile trudno znaleźć przykłady prokaszubskich działań ks. Bruskiego, o tyle jego o rok młodszy krajan i przyjaciel **ks. Leon Miszewski** ściśle związał się z ruchem kaszubskim, a nawet pisał w rodzimym języku[29]. Urodził się 26 września 1887 r. w zamożnej rodzinie gburskiej. Uczył się w Collegium Marianum w Pelplinie oraz w gimnazjum w Chełmnie, a następnie w Wyższym Seminarium Duchownym w Pelplinie, gdzie należał do Koła Kaszubologów założonego przez Jana Karnowskiego. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1912 r. Pracował m. in. w Chełmży, Gdańsku Starych Szkotach, Toruniu[30]. Jako zaangażowanemu działaczowi polskiemu polecono mu w 1921 r. stworzyć polskie Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Gdańsku. Skompletował kadrę pedagogiczną. Sam został prefektem i znakomitym wychowawcą. W latach 1928–1930 był posłem polskim do gdańskiego Volkstagu. Był niekwestionowanym liderem Gminy Polskiej w Wolnym Mieście Gdańsk. Zmarł po kilkudniowej chorobie w pełni sił twórczych 25 stycznia 1930 r. Jego pogrzeb był manifestacją ludności polskiej Gdańska[31]. Dyrektor Gimnazjum Macierzy Szkolnej napisał we wspomnieniu pośmiertnym: „W zmarłym utraciło społeczeństwo polskie w Gdańsku Swego wodza, człowieka o wielkim rozumie, głębokiej znajomości duszy ludzkiej i o gołębim sercu.” Jedna z głównych ulic Wrzeszcza nosi imię ks. L. Miszewskiego. Niewielu gdańszczan ma jednak świadomość, kim był ten patron – zasłużony działacz młodokaszubski[32].

---

[26] E. Pryczkowski, *Pradawna Bazylika św. Mikołaja w Gdańsku – bezcenna świątynia Kaszubów i Pomorzan* [w:] *Święty Mikołaj z Miry – patron ubogich, rybaków, żeglarzy i uczonych*, red. A. Kuik-Kalinowska, Słupsk–Wejherowo 2024, s. 203–223. Zob. także: S. Bogdanowicz, *Karol Maria Splett – Biskup Gdański*, Gdańsk 1995; P. Raina, *Karol Maria Splett. Biskup Gdański na ławie oskarżonych*, Warszawa 1994.

[27] E. Pryczkowski, *Pradawna Bazylika św. Mikołaja…,* dz. cyt., s. 203–223.

[28] https://www.gdansk.pl/wiadomosci/ksiadz-magnus-bruski-pamiatkowa-tablica-upamietniajaca-bohaterskiego-proboszcza,a,203373 (dostęp: 23.01.2023). Także: L. Molendowski, M. Osek, *Magnus Bruski…*, dz. cyt., s. 49.

[29] J. Borzyszkowski, K. Kulikowska, C. Obracht-Prondzyński, *Kaszubi a Gdańsk. Kaszubi w Gdańsku*, Gdańsk 2009, s. 115–118.

[30] P. Kotewicz, *Oni stąd wyszli,* Pelplin 2000.

Jego uczniem był **Karol Krefft**, który mieszkał w Gdańsku w czasach swej edukacji w Gimnazjum Macierzy Szkolnej w latach 1922–1927[33]. Urodził się 15 czerwca 1907 r. w Zaworach koło Chmielna, w rodzinie właściciela majątku ziemskiego oraz m.in. Jeziora Raduńskiego Dolnego. W wieku 12 lat przeprowadził się wraz z rodziną do Otomina w gminie Żukowo. Był w gronie pierwszych siedmiu polskich maturzystów w Wolnym Mieście Gdańsk. W 1927 r. podjął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Tam założył studencką korporację „Cassubia”. Jej głównym celem było upowszechnianie szerokiej znajomości historii regionu pomorskiego i pielęgnowanie jego kultury. Po studiach został radcą prawnym wojewody pomorskiego Władysława Raczkiewicza, późniejszego prezydenta Polski na uchodźstwie. Współtworzył Zrzeszenie Miłośników Kaszubszczyzny „Stanica” w Toruniu, gdzie pełnił funkcję wiceprezesa. Wojnę przetrwał w Warszawie. W 1946 r. krótko był starostą kartuskim. W 1956 r. założył dwa pierwsze oddziały Zrzeszenia Kaszubskiego w Żukowie i Chmielnie. Był prześladowany przez władzę komunistyczną. Dotknięty chorobą osiadł na części rodzinnego gospodarstwa w Otominie, gdzie zmarł 28 października 1995 r.[34]. Zwany był królem Kaszubów[35].

---

[31] *Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Gdańsku 1922–1939. Księga pamiątkowa*, cz. I, red. B. Janik, Gdańsk 1976, s. 117–118; *Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Gdańsku 1922–1939. Księga pamiątkowa*, cz. II, red. K. Sroczyńska-Wyczańska, Wrocław 1989, s. 311.

[32] Zob.: Śp. ks. Leon Miszewski [w:] *Sprawozdanie za rok 1929*, R. III, Gdańsk 1930, s. 2. Także: J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, *Młodokaszubi*, dz. cyt., s. 255–260. Autor przez siedem lat był mieszkańcem tej części Wrzeszcza, przyległej do ulicy L. Miszewskiego. Na wielokrotne pytania, kim był tenże patron, nigdy nie padła odpowiedź, że był kaszubskim aktywistą, a nawet polonijnym przedwojennym działaczem.

[33] *Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Gdańsku 1922–1939. Księga pamiątkowa*, cz. I, red. B. Janik, Gdańsk 1976.

Także w podchmieleńskim Borzestowie urodził się 16 kwietnia 1883 r. dr **Franciszek Kręcki**. Po gimnazjum w Chełmnie studiował prawo w Królewcu, Berlinie i Heidelbergu, gdzie uzyskał doktorat. W 1907 zamieszkał w Gdańsku. Został jednym z dyrektorów Domu Handlowego i Komisowego „Ceres”. Był członkiem Związku Polskich Kupców i Przemysłowców[36]. Był jednym z pierwszych członków Kaszubskiego Towarzystwa Ludoznawczego. Wspólnie z Aleksandrem Majkowskim wydawał czasopismo „Gryf”. Przez pewien czas był jego redaktorem naczelnym. W 1912 r. wziął udział w spotkaniu założycielskim Towarzystwa Młodokaszubów zostając jednym z jego liderów. Był też członkiem Zrzeszenia Miłośników Kaszubszczyzny „Stanica” założonego w Toruniu m.in. przez Karola Kreffta[37].

Po I wojnie światowej został prezesem Naczelnej Rady Ludowej, która miała za zadanie przygotowanie powstania zbrojnego w celu przyłączenia Pomorza do Polski. Do powstania nie doszło, a chętnych młodych Kaszubów kierował do Wielkopolski, gdzie powstawały pułki, m.in. 66 Kaszubski Pułk Piechoty[38]. Po utworzeniu Wolnego Miasta Gdańska został aktywnym działaczem Polonii. Wspierał finansowo „Rocznik Gdański” i inne propolskie inicjatywy. Był prezesem związku Harcerstwa Polskiego. W rezultacie tej działalności został aresztowany 1 września 1939 i osadzony w niemieckim obozie koncentracyjnym Stutthof, a następnie rozstrzelany w zbiorowej egzekucji działaczy polskich w 1940 r.[39].

Tragiczny los spotkał także dwóch wybitnych działaczy kulturalnych udzielających się w obszarze muzyki oraz twórczości literackiej i teatralnej. Obaj byli Kaszubami z okolic Sianowa. Pierwszy z nich to **Ignacy Wilczewski**. Urodził się 13 września 1890 we wsi Hejtus z matki Marianny z Miotków i ojca Albrechta wśród jedenaściorga rodzeństwa. Ochrzczony został w Sianowie 21 września 1890 r. Brał udział w I wojnie światowej. Po demobilizacji w grudniu 1918 r. zamieszkał w Gdańsku. Tam w 1919 r. ożenił się z Anastazją Schultą (zmarła w 1993 r. w wieku 99 lat). Nieco później małżonkowie zamieszkali we Wrzeszczu[40].

---

[34] E. Pryczkowski, *Król Kaszubów. Karol Krefft*, Banino 2016

[35] M. Tamkun, S. Janke, *Kaszëbsczi Królowie*, Wejherowo 2020.

[36] J. Borzyszkowski, C. Obracht-Prondzyński, *Młodokaszubi*, dz. cyt., s. 195–202.

[37] E. Grot, *Doktor Franciszek Kręcki*, Gdańsk 2018.

[38] Zob.: *Polskość Pomorza. The Polishness of Pomerania*, red. K. Korda, P. Zieliński, L. Zdrojewski, Warszawa–Pomorze 2021; *Księga pamiątkowa 100-lecia Zaślubin Polski z Morzem 1920–2020*, red. M. Kuklik, Puck–Gdańsk 2020; *Zaślubiny i co dalej? Katalog wystawy „Puck 10 lutego 1920 oczami świadków”*, red. F. Tomala, R. Domżał, Gdańsk 2019.

[39] E. Grot, *Doktor Franciszek Kręcki*, dz. cyt.

W gdańskim konserwatorium Wilczewski zdobył wykształcenie muzyczne. Kształcił się także w kierunku handlowym. W Wykazie Stowarzyszeń Śpiewaczych, biorących udział we Wszechpolskim Zjeździe Stowarzyszeń Śpiewaczych w 1922 r. w Warszawie, odnotowano: „Koło Śpiewacze Harmonia założone 18.01.1922r. w Siedlcach, dyrygent Ignacy Wilczewski, rodzaj chóru: mieszany, liczba członków chóru: 28, 4 delegatów na 1.Wszechpolski Zjazd 4–5.06.1922 w Warszawie"[41].

Od początku lat dwudziestych związany z „Harmonią", założoną pierwotnie jako polskie koło śpiewacze w Gdańsku – Emaus 6 lutego 1920 r., przez kilka lat był jej dyrygentem. Chór często koncertował w Gdańsku i okolicach podczas imprez polonijnych i kościelnych. Z kolei prowadzona przez Wilczewskiego orkiestra kameralna grała do tańca w polskich kawiarniach i restauracjach[42].

Od 1 maja 1926 r. był etatowym pracownikiem Gdańskiej Dyrekcji PKP. Latem 1939 r. dyżurował w Komisariacie Generalnym RP w Gdańsku. Gestapo aresztowało go po powrocie z Grudziądza w kwietniu 1940 r. i skierowało do obozu koncentracyjnego Sachsenhausen, następnie do Mauthausen-Gusen w Austrii. Stanął w obronie bitego współwięźnia, po czym esesman skatował go i zepchnął w przepaść w kamieniołomach. Został spalony w krematorium 17 września 1941 r. w Mauthausen-Gusen. 28 kwietnia 2011 r. jego imieniem Rada Miasta Gdańska nazwała skwer u zbiegu ulic Zakopiańskiej i Bema na gdańskich Siedlcach (Emaus)[43].

Z kolei **Jan Rompczyk**, organizator wydarzeń teatralnych, urodził się 24 sierpnia 1898 w Kłosówku nieopodal Pomieczyna. W młodości przeniósł się z rodziną do Brętowa. Jego ojciec Antoni był uznanym działaczem

---

[40] https://pl.wikipedia.org/wiki/Ignacy_Wilczewski (dostęp: 25.10.2025).

[41] https://www.wikiwand.com/pl/articles/Ignacy_Wilczewski (dostęp: 25.10.2025).

[42] Tamże.

[43] https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=WILCZEWSKI_IGNACY (dostęp: 25.10.2025).

polonijnym w Gdańsku[44]. Jan był pracownikiem Polskiego Urzędu Pocztowego Gdańsk. Obszarem jego aktywności była przede wszystkim sekcja teatralna Związku Polaków. Działalność ta objawiała się na imprezach gwiazdkowych, których programy skupiały się wokół tematu: „Môłi Jezës przëchòdzy na Kaszëbë”. Organizował wieczorki Towarzystwa Ludowego „Gwiazda”, na których stałym artystycznym elementem była wiązanka własnego układu pt. *Nasze Kaszuby* oraz *Kaszubski kram*, oparta na pieśniach kaszubskich. Podkreślano na niej, że „Gduńsk je nôbëlniészim z kaszëbsczich miast”[45].

W związku z akcją wyborczą na terenie Wolnego Miasta Gdańska Rompczyk napisał dwuaktowy skecz kaszubski pt. *Chrzcënë Andrisa Klawë na Czelińsczich Pustkach*. Z wielkim powodzeniem odegrał go 14 marca 1935 r. Zespół Teatralny Związku Polaków w Gdańsku w Domu Polskim przy ul. Wałowej. Widowisko to kilkakrotnie powtarzano w Oliwie[46].

---

[44] *Pamięci wielkiego Kaszuby. Śp. Antoni Rompczyk*, [w:] E. Pryczkowski, *Tu może być twoja śmierć. Wòjnowé wspomnienia Kaszëbów z Gminë Żukòwò*, Banino 2022, s. 229.

[45] L. Roppel, *Jan i Antoni Rompczyk*, „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego”, 1965, nr 5, s. 41–45.

[46] *Òjc – poeta zdżinął w lagrze*, [w:] E. Pryczkowski, *Tu może być twoja śmierć*, dz. cyt., s. 221–230.

Równie ważne były coroczne lokalne dożynki Polonii gdańskiej w Nowym Porcie i we Wrzeszczu, a także dożynki województwa pomorskiego w Kartuzach lub w Cisowej[47]. Do historii przeszły zwłaszcza dożynki w Kartuzach w 1936 r. Zwyciężyła na nich grupa z Banina przygotowana przez Rompczyka, który napisał i wyreżyserował specjalne widowisko oparte o przeszłość książęcą wsi związaną z dynastią Subisławiców[48].

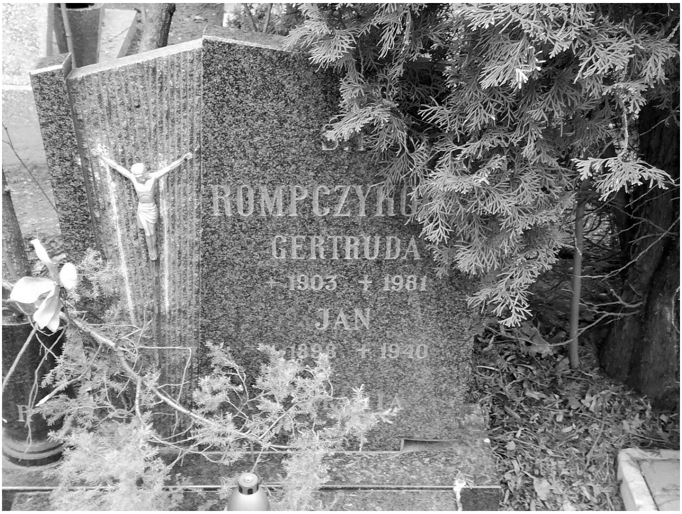

Dzięki aktywności teatralnej twórca został w 1932 r. uhonorowany przez Prezesa Rady Ministrów brązowym krzyżem zasługi. Tuż przed wybuchem wojny jego rodzina wyjechała z Wrzeszcza do Banina, do rodziny jego żony Gertrudy z domu Richert. Po wkroczeniu Niemiec Jan Rompczyk został aresztowany i osadzony w filii obozu Stutthof w Nowym Porcie. Tam zakatował go na śmierć żandarm niemiecki, z którym uczęszczał do jednej klasy szkoły powszechnej, za to, że przekazał kawałek chleba wygłodzonym więźniom. Pochowany został w Brętowie, a po latach syn ekshumował jego szczątki i pochował w rodzinnym grobie na cmentarzu łostowickim[49].

---

[47] Tamże.

[48] E. Pryczkowski, *Banino – dzieje dramatyczne i piękne*, Banino 2018, s. 66–74. Także: *Prowadzemë plón w Jegomosca dóm. Barwne uroczystości dożynkowe w stolicy Kaszub – Kartuzach*, „Gazeta Gdańska", 8 września 1936 r.

[49] E. Pryczkowski, *Tu może być twoja śmierć*, dz. cyt., s. 221–230.

Powyższa analiza prezentuje zaledwie kilku wybitnych Kaszubów działających na terenie Wolnego Miasta Gdańska. Wszyscy byli gorącymi patriotami polskimi. Większość z nich oddała życie za ojczyznę. W gronie ofiar było setki zasłużonych Kaszubów. Jednym z bardziej znanych był także **Alfons Flisykowski** (1902–1939), urodzony w Goręczynie, dowódca obrony Poczty Polskiej. Rozstrzelany został, podobnie jak pozostali obrońcy Poczty Polskiej, niemal wszyscy Kaszubi, w dniu 5 października 1939 r. Pochowany został na gdańskiej Zaspie[50]. Inną ofiarą niemieckich zbrodni był **Henryk Schutta** urodzony 4 lipca 1896 r. w Kamienicy Królewskiej. Pracował w Polskich Kolejach Państwowych w Gdańsku. Poniósł śmierć 18 stycznia 1940 r. w Gdańsku. Pochowany jest w Sopocie. Jego synem był wybitny naukowiec amerykański prof. dr Henryk Szczęsny Schutta[51].

Obecność Kaszubów w życiu Wolnego Miasta Gdańska powinna zostać tematem głębszych rozważań naukowych. Ich udział, zwłaszcza w ruchu polonijnym, ale także – choć w znacznie ograniczonym zakresie – w kreowaniu kaszubskiego ruchu regionalnego, jest znacząca, znacznie wykraczająca poza powszechną wiedzę[52]. W zasadzie rzecz ta nie była dotąd przedmiotem głębszych analiz, choć poruszana w wielu publikacjach. Do ciekawszych, opisujących losy wielu gdańskich Kaszubów, należą opracowanie Zygfryda Stefana Mielewczyka[53], powieści i wspomnienia pisarza Brunona Zwarry[54] oraz powieści noblisty Günthera Grassa[55]. Wszyscy mieli pochodzenie kaszubskie.

---

[50] L. Jażdżewski, *Nekropolia Męczenników II wojny światowej. Historia cmentarza na Zaspie*, Gdańsk 2012. Publikacja ta przedstawia losy kilku tysięcy osób pochowanych na tym cmentarzu, m.in. dr. Michała Szucy. Zdecydowana większość pochowanych to Kaszubi, co podkreślają wykazane w publikacji miejsca urodzenia. Dla przykładu z samego powiatu kartuskiego pochodziło ponad 120 ofiar.

[51] https://www.sydney.edu.au/medicine/museum/alumni/viewuserdetail.php?id=7741 (dostęp: 25.10.2025). Także informacja od jego kuzyna Stanisława Kruszyńskiego z Holandii.

[52] W powszechnym obiegu wiedza o działaczach polonijnych XX-lecia międzywojennego Gdańska skupia się wokół znanych postaci – patronów gdańskich ulic posła do Volkstagu Antoniego Lendziona i drukarza Józefa Czyżewskiego. Tacy bohaterowie z Kaszub, jak Michał Szuca czy ks. Magnus Bruski nie są patronami ulic.

[53] Z. S. Mielewczyk, *Fotograficzne promieniowanie tła*, Gdańsk 2013.

[54] Do najważniejszych książek należy pięć tomów wspomnień gdańskiego bówki, którym B. Zwarra określał sam siebie (bówka w jęz. kaszubskim oznacza młokosa). Zob.: B. Zwarra, *Wspomnienia gdańskiego bówki*, Gdańsk (wydania z lat: 1984, 1986, 1996, 1997, 2000).

[55] Zob. G. Grass, *Blaszany bębenek*, Gdańsk 1991.

Bibliografia:

Bogdanowicz S., *Karol Maria Splett – Biskup Gdański*, Gdańsk 1995.

Bolduan T., *Trybun Kaszubów*, Gdańsk 1989.

Borzyszkowski J., *Aleksander Majkowski (1876–1938) bibliografia historyczna*, Gdańsk–Wejherowo 2002.

Borzyszkowski J., Kulikowska K., Obracht-Prondzyński C., *Kaszubi a Gdańsk. Kaszubi w Gdańsku*, Gdańsk 2009.

Borzyszkowski J., Obracht-Prondzyński C., *Młodokaszubi. Szkice biograficzne*, Gdańsk 2012.

Cygiert S., *Antoni Abraham – kaszubski trybun ludowy*, „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego”, Nr 2/1968.

Danielewicz G., *W kręgu Polonii Gdańskiej*, Gdańsk 1996.

Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Gdańsku 1922–1939. Księga pamiątkowa, cz. I, red. B. Janik, Gdańsk 1976.

Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Gdańsku 1922–1939. Księga pamiątkowa, cz. II, red. K. Sroczyńska-Wyczańska, Wrocław 1989.

Grass G., *Blaszany bębenek*, Gdańsk 1991.

Grot E., *Doktor Franciszek Kręcki*, Gdańsk 2018.

Hirsz A. K., *Kronika życia i twórczości Aleksandra Majkowskiego*, Banino 2008.

Iwicki Z., *Bedeker Oliwski*, Część I i II, Gdańsk 2018.

Jażdżewski L., *Nekropolia Męczenników II wojny światowej. Historia cmentarza na Zaspie*, Gdańsk 2012.

Kotewicz P., *Oni stąd wyszli,* Pelplin 2000.

Księga pamiątkowa 100-lecia Zaślubin Polski z Morzem 1920–2020, red. M. Kuklik, Puck–Gdańsk 2020.

Kronika parafii (katedralnej) w Oliwie, wydał ks. Zygmunt Iwicki, Gdańsk 1999.

Krzysztof T., *Józef Klebba, działacz niepodległościowy z Kosakowa*, Rewa 2003.

Linkner T., *Z literatury młodokaszubów. Aleksander Majkowski*, Pelplin 2013.

Mamuszka F., *Kaszubi Oliwscy*, Gdańsk 1980.

Mielewczyk Z. S., *Fotograficzne promieniowanie tła*, Gdańsk 2013.

Molendowski L., Osek M., *Magnus Bruski. Bohater z Gdańska*, Gdańsk 2021.

Obracht-Prondzyński C., *Jan Karnowski. Pisarz, polityk i kaszubsko-pomorski działacz regionalny*, Gdańsk 1999.

Polskość Pomorza. The Polishness of Pomerania, red. Korda K., Zieliński P., Zdrojewski L., Warszawa–Pomorze 2021.

Prowadzemë plón w Jegomosca dóm. Barwne uroczystości dożynkowe w stolicy Kaszub – Kartuzach, „Gazeta Gdańska”, 8 września 1936 r.

Pryczkowski E., *Banino – dzieje dramatyczne i piękne*, Banino 2018.

Pryczkowski E., *Film „Kamerdyner" w kontekście obecnego i przyszłego ruchu kaszubskiego – próba oceny*, „Biuletyn Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka", Nr 12/2018.

Pryczkowski E., *Król Kaszubów. Karol Krefft*, Banino 2016.

Pryczkowski E., *Strzał w plecy. Szos w chrzebt. Wòjnowé wspòmnienia Kaszëbów*, Banino 2023.

Pryczkowski E., *Tu może być twoja śmierć. Wòjnowé wspomnienia Kaszëbów z Gminë Żukòwò*, Banino 2022.

Raina P., *Karol Maria Splett. Biskup Gdański na ławie oskarżonych*, Warszawa 1994.

Roppel L., *Jan i Antoni Rompczyk*, „Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego", 1965, nr 5.

Rydzewska N., *Rybacy bez sieci. Akwamaryna*, Gdynia 1958.

Skonka C., *Chcemy zachować skarby… Sopockie ślady Aleksandra Majkowskiego*, Sopot 1992.

Smoliński M., *Polityka zachodnia księcia gdańsko – pomorskiego Świętopełka*, Gdańsk 2000.

Smoliński M., *Świętopełk Gdański*, Poznań 2016.

Śliwiński B., *Rzeź i zniszczenie Gdańska przez Krzyżaków w1308 r.,* Gdańsk 2006.

Święty Mikołaj z Miry – patron ubogich, rybaków, żeglarzy i uczonych, red. A. Kuik-Kalinowska, Słupsk–Wejherowo 2024.

Tamkun M., Janke S., *Kaszëbsczi Królowie*, Wejherowo 2020.

Zaślubiny i co dalej? Katalog wystawy „Puck 10 lutego 1920 oczami świadków", red. Tomala F., Domżał R., Gdańsk 2019.

Zwarra B., *Wspomnienia gdańskiego bówki*, Gdańsk (wydania z lat: 1984, 1986, 1996, 1997, 2000).

Netografia:

Film dokumentalny *Kaszubscy książęta* reż. E. Pryczkowski, https://www.youtube.com/watch?v=Srd58jl1gNo (dostęp: 24.10.2025).

https://pl.wikipedia.org/wiki/Ignacy_Wilczewski (dostęp: 25.10.2025).

https://www.wikiwand.com/pl/articles/Ignacy_Wilczewski (dostęp: 25.10.2025).

https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=WILCZEWSKI_IGNACY (dostęp: 25.10.2025).

https://www.gdansk.pl/wiadomosci/Michal-Szuca-za-przywiazanie-do-Polski-oddal-zycie-Tablica-pamieci-na-Dlugim-Targu,a,270768 (dostęp: 25.10.2025).

https://gdansk.gedanopedia.pl/gdansk/?title=SZUCA_MICHA%C5%81,_dyrektor_banku (dostęp: 25.10.2025).

https://www.gdansk.pl/wiadomosci/ksiadz-magnus-bruski-pamiatkowa-tablica-upamietniajaca-bohaterskiego-proboszcza,a,203373 (dostęp: 23.01.2023).

Śp. ks. Leon Miszewski, [w:] *Sprawozdanie za rok 1929*, R. III, Gdańsk 1930, http://pbc.up.krakow.pl/dlibra/publication/edition/7263/content

https://www.sydney.edu.au/medicine/museum/alumni/viewuserdetail.php?id=7741 (dostęp: 25.10.2025).

Danuta Stanulewicz
Uniwersytet Gdański

Barwy *Zaklętej stegny* Jerzego Sampa

The colours of *Zaklęta stegna* by Jerzy Samp

ABSTRAKT:

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie użycia kaszubskich nazw barw w zbiorze bajek Jerzego Sampa zatytułowanym *Zaklęta stegna* (1985, wydanie drugie – 2017). Samp używa w nim głównie podstawowych kaszubskich nazw barw: *biôłi* 'biały', *czôrny* 'czarny', *czerwòny* 'czerwony', *zelony* 'zielony', *żôłti* 'żółty', *mòdri* 'niebieski' i *bruny* 'brązowy'. Słowa te stanowią prawie 90% zbioru nazw barw użytych w *Zaklętej stegnie*. Wśród nazw niepodstawowych pojawiających się w bajkach znajdują się: *złoti* 'złoty', *strzébrzny* 'srebrny', *strzébrzësti* 'srebrzysty', *sëwi* 'siwy', *ògnisti* 'ognisty', *brunatni* 'brązowy' i *mrozati* 'siwy' (o koniu). Jak pokazują przykłady omówione w tym artykule, nazwy barw, a zwłaszcza słowa odnoszące się do bieli, czerni, czerwieni, zieleni, błękitu i brązu, odgrywają ważną rolę w kreowaniu świata przedstawionego: w opisach postaci ludzkich, fantastycznych i zwierzęcych, a także krajobrazów, pogody i zjawisk astronomicznych. Samp wykorzystuje tradycyjną symbolikę bieli i czerni, dlatego nazwy tych kolorów w istotny sposób przyczyniają się do ukazania kontrastu między dobrem a złem.

SŁOWA KLUCZOWE:

zbiór kaszubskich bajek *Zaklęta stegna*, Jerzy Samp, słownictwo barw, symbolika barw

ABSTRACT:

The aim of this paper is to examine the uses of Kashubian colour terms in the collection of fairy tales entitled *Zaklęta stegna* (1985, second edition – 2017) by Jerzy Samp. Samp uses mostly Kashubian basic colour terms: *biôłi* 'white', *czôrny* 'black', *czerwòny* 'red', *zelony* 'green', *żôłti* 'yellow', *mòdri* 'blue' and *bruny* 'brown'. These words constitute almost 90 per cent of the set of the colour terms used in the collection. The non-basic colour terms appearing in the fairy tales include *złoti* 'golden', *strzébrzny* 'silver', *strzébrzësti* 'silvery', *sëwi* 'grey, grey-haired', *ògnisti* 'fiery', *brunatni* 'brown' and *mrozati* 'grey' (of a horse). As the examples presented in this paper demonstrate, the colour terms, particularly the words for white, black, red, green, blue and brown, play an important role in creating the fictional reality: in the descriptions of human, fantastic and animal characters, as well as of landscapes, weather and astronomical phenomena. Samp uses the traditional symbolism of white and black, so the names of these colours contribute significantly to presenting the contrast between good and evil.

KEYWORDS:
collection of Kashubian fairy tales *Zaklęta stegna*, Jerzy Samp, colour vocabulary, colour symbolism

Wstęp

W roku 2025 mija dziesiąta rocznica śmierci Jerzego Sampa (1951–2015) – pisarza, literaturoznawcy, nauczyciela akademickiego związanego z Uniwersytetem Gdańskim. Sampa – zarówno jako badacza, jak i twórcę tekstów literackich – interesował głównie Gdański i Kaszuby. Opublikował szereg prac naukowych, m.in. monografie *Smętek. Studium kreacji literackich* (1980), *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje* (1987) i *Gdańsk w relacjach z podróży 1772–1918* (1991), jak również wiele książek popularnonaukowych i przewodników, których celem było przybliżenie czytelnikom miasta i jego dzielnic, m.in. *Orunia. Historia, zabytki, kultura* (1992), *Gdańsk prawie nie znany* (1993), *Bedeker gdański* (1994) czy *Miasto czterdziestu bram. Glosariusz gdański* (1996).

Samp wydał również zbiory legend gdańskich oraz bajek i baśni kaszubskich, np. *Przygoda królewianki i inne bajki z Kaszub* (1994) i *Gdańsk w baśniowej szacie* (2012). W roku 2017 Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego wznowiło jego bajki kaszubskie w dwujęzycznym zbiorze *Zaklęta Stegna / Zaklãtô Stegna*. W roku 2016 wydawnictwo to przypomniało baśnie i legendy związane z Gdańskiem w kaszubskojęzycznym tomie pt. *Gduńsk. Basniowô stolëca Kaszub*, a dwa lata później ukazała się polska wersja tego zbioru pt. *Gdańsk. Baśniowa stolica Kaszub*. W utworach zebranych w tych tomach Samp prezentuje motywy charakterystyczne dla folkloru Pomorza, ale także motywy biblijne, m.in. motyw wieży Babel, jak również przywołuje szeroką gamę bohaterów ludzkich (są to wieśniacy, rybacy, rzemieślnicy, królowie i królowe, księżniczki i książęta, zbójcy czy Krzyżacy) i zwierzęcych (m.in. lisy, wilki, koty i kaczki), a także istot nadprzyrodzonych (m.in. diabły, stolemy, rusałki i kraśnięta). W publikacjach Jerzego Sampa wyraźnie można zauważyć, jak pasja badawcza ściśle splotła się z twórczością literacką. Z jednej strony w pracach naukowych wnikliwie analizował motywy pojawiające się w baśniach i legendach[1], a z drugiej strony nadawał tym tekstom piękny literacki kształt, by mogli się nimi cieszyć młodzi czytelnicy, a nie tylko inni badacze czy studenci zainteresowani tematyką pomorską.

W artykule tym koncentruję się na kaszubskim słownictwie barw w jednym wymienionych powyżej zbiorów, *Zaklęta stegna*, który ukazał się w dwóch językach nakładem Wydawnictwa Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Gdańsku po raz pierwszy w roku 1985[2], a po raz drugi w roku 2017[3]. Na stronie redakcyjnej pierwszego wydania widnieje informacja, że Jerzy Samp nie tylko dokonał wyboru tekstów i ich literackiej adaptacji, ale także przetłumaczył je z języka kaszubskiego, napisał przedmowę i posłowie oraz całość opracował graficznie, a weryfikacji pisowni kaszubskiej dokonał Jerzy Treder. Natomiast w edycji z roku 2017 pisownię uwspółcześniły Iwona Makurat i Bogumiła Cirocka. I. Makurat również przełożyła na kaszubski przedmowę i zakończenie, a ilustracje sporządziła Joanna Koźlarska.

Warto tu zauważyć, że tłumacząc teksty z kaszubskiego na polski Samp nadał im literackiego szlifu – stąd różnice między surowym oryginałem a artystycznym przekładem. Na kwestię literackości opracowanych tekstów – nie tylko w *Zaklętej stegnie* – zwraca uwagę Tadeusz Linkner, cytując fragment wstępu autorstwa Sampa do jednego ze zbiorów legend gdańskich:

> W książce pomieszczono zatem najbardziej charakterystyczne dla Gdańska przekazy, które w rozlicznych swych wariantach powtarzane były od setek lat. Nigdy nie poznamy ich rzeczywistych autorów. Zresztą problem indywidualnego autorstwa pozostawać tu musi z natury rzeczy sprawą względną. Rola pisarza może być w takim przypadku porównywana do roli dyrygenta, czy też twórczo zaangażowanego wirtuoza. Jakże różnie

---

[1] Zob. J. Samp, *Baśnie z rodowodem*, „Pomerania” 1975, nr 4, s. 48–49; J. Samp, *Kamienny baśniokrąg Pomorza*, „Pomerania” 1976, nr 5, s. 36–39.

[2] J. Samp, *Zaklęta Stegna. Bajki kaszubskie*, Gdańsk 1985.

[3] J. Samp, *Zaklęta Stegna* / *Zaklãtô Stegna*, Gdańsk 2017. W artykule korzystam z tego wydania.

brzmi jeden i ten sam utwór w zależności od tego, jak i przez kogo jest on wykonywany[4].

Klasyfikacja kaszubskich nazw barw

Kaszubskie słownictwo barw analizowane bywa z różnych perspektyw. Badacze zajmują się nazwami kolorów odnotowanymi w słownikach[5], jak i tymi używanymi w literaturze[6]. Zainteresowanie budzi również ich psychologiczna istotność[7], która powiązana jest z ich podziałem na nazwy podstawowe i niepodstawowe[8]. Badania przeprowadzone wśród użytkowników języka kaszubskiego wskazują, że zbiór psychologicznie ważnych nazw barw zawiera takie słowa: *czôrny* ‘czarny’, *biôłi* ‘biały’, *czerwòny* ‘czerwony’,

---

[4] J. Samp, *Legendy gdańskie. Baśnie, podania i przypowieści*, Gdańsk 1992, s. 12; cytat za: T. Linkner, *Systematyka twórczych dokonań Jerzego Sampa*, „Pomerania” 2025, nr 4, s. 20.

[5] Zob. K. Handke, *Nazwy barw w „Słowniku gwar kaszubskich” Bernarda Sychty*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, t. 4, red. R. Wosiak-Śliwa, Gdańsk 2001, s. 23–41; J. Leman, D. Stanulewicz, *Pòzwë farwów w „Polskò-kaszëbsczim słowarzu” Jana Trepczika / Nazwy barw w „Słowniku polsko-kaszubskim” Jana Trepczyka*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2019, nr 13, s. 78–103 [wersja kasz.], 176–200 [wersja pol]; D. Stanulewicz, *Nazwy barw w „Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego” Stefana Ramułta*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, t. 2, red. M. Klinkosz, A. Lica, Z. Lica, Gdańsk 2015, s. 185–198.

[6] Zob. m.in. J. Leman, *Biel i czerń w powieści Aleksandra Majkowskiego „Żëcé i przigòdë Remùsa*”, [w:] *Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska* I, red. D. Stanulewicz, E. Komorowska, B. Afeltowicz, Szczecin 2016, s. 101–112; J. Leman, *Językowa paleta barw w powieści Aleksandra Majkowskiego Żëcé i przigòdë Remùsa*, Gdańsk, w druku; A. Łuczyński, *Nazwy barw w poezji kaszubskiej opublikowanej na łamach kwartalnika „Stegna”*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, t. V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2014, s. 125–143; D. Stanulewicz, *Achromatyczna poezja ożywiona czerwienią krwi. Nazwy barw w tomiku „Czôrny kléd” Idy Czai*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin 2014, s. 145–161; D. Stanulewicz, *Czerń i biel w kaszubskim świecie nadprzyrodzonym*, „Acta Cassubiana” 2022, nr XXIV, s. 72–84.

[7] D. Stanulewicz, *Słownictwo barw w języku kaszubskim – próba ustalenia zbioru nazw podstawowych*, „Acta Cassubiana” 2009, nr 11, s. 128–140; D. Stanulewicz, *Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù i jich psychòlogicznô płôtnota / Nazwy barw w języku kaszubskim i ich psychologiczna istotność*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2017, s. 112–121 [wersja kasz.], 252–261 [wersja pol.]; D. Stanulewicz, A. Pawłowski, *Kashubian colour vocabulary*, [w:] *New Directions in Colour Studies*, red. C. P. Biggam, C. Hough, C. J. Kay, D. R. Simmons, Amsterdam – Philadelphia 2011, s. 105–119.

[8] B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley 1969.

zelony ‘zielony’, *żôłti* ‘żółty’, *mòdri* ‘niebieski’, *bruny* ‘brązowy’, *różewi* ‘różowy’, *szari* ‘szary’ i *lilewi* ‘fioletowy’[9]. Psychologiczna istotność tych przymiotników pozwala uznać je za podstawowe nazwy barw – w rozumieniu Brenta Berlina i Paula Kaya[10]. Słowniki języka kaszubskiego odnotowują te nazwy barw, a ponadto wiele niepodstawowych, np. *mléczny* ‘mleczny, koloru mleka’, *bùri* ‘bury’, *mëszati* ‘myszaty, szary’, *wrzosowi* ‘wrzosowy, fioletowy’, *łososowi* ‘łososiowy’, *ceglati* ‘ceglasty’ czy *piwònijowi* ‘piwoniowy’.

Podstawowe i niepodstawowe kaszubskie nazwy barw w *Zaklętej Stegnie*

W *Zaklętej stegnie* Samp używa następujących podstawowych kaszubskich nazw barw: *biôłi* ‘biały’, *czôrny* ‘czarny’, *czerwòny* ‘czerwony’, *zelony* ‘zielony’, *żôłti* ‘żółty’, *mòdri* ‘niebieski’ oraz *bruny* ‘brązowy’. Z niepodstawowych nazw w bajkach pojawiają się *złoti* ‘złoty’ (w znaczeniu ‘mający kolor złoty’), *strzébrzny* ‘srebrny’ (w znaczeniu ‘mający kolor srebrny’) i *strzébrzësti* ‘srebrzysty’, *sëwi* ‘siwy’, *ògnisti* ‘ognisty’ (w znaczeniu ‘mający kolor ognia’), *brunatni* ‘brunatny’ i *mrozati* ‘siwy’ (o koniu). Tabela 1 przedstawia dane statystyczne dotyczące użycia tych słów.

Tabela 1.

Nazwy barw w zbiorze *Zaklęta stegna* – dane statystyczne

Nazwy barw	Nazwa barwy	Liczba wystąpień		W odsetkach	
podstawowe	*biôłi*	28	69	36,36	89,60
	czôrny	14		18,18	
	czerwòny	10		12,99	
	mòdri	7		9,09	
	zelony	5		6,49	
	bruny	4		5,19	
	żôłti	1		1,30	

---

[9] D. Stanulewicz, *Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù i jich psychòlogicznô płôtnota / Nazwy barw w języku kaszubskim i ich psychologiczna istotność*.

[10] B. Berlin, P. Kay, *Basic Color Terms*…

niepodstawowe	*złoti* (w znaczeniu ‘mający kolor złoty’)	2	8	2,60	10,40
	ògnisti (w znaczeniu ‘mający kolor ognia’)	1		1,30	
	strzébrzny (w znaczeniu ‘mający kolor srebrny’)	1		1,30	
	strzébrzësti	1		1,30	
	sëwi	1		1,30	
	brunatni	1		1,30	
	mrozati	1		1,30	
Ogółem		77		100,00	

Jak pokazują dane przedstawione w tabeli 1, zdecydowanie dominują nazwy podstawowe (prawie 90% całego zbioru nazw barw), a wśród nich najczęściej spotykanym określeniem barwy jest *biôłi*, zaś na drugim miejscu znalazł się *czôrny*, a za nim *czerwòny*.

W tabeli nie zostały ujęte niekolorystyczne znaczenia przymiotników *złoti*, *strzébrzny* i *ògnisti* (czyli odpowiednio: ‘zrobiony ze złota’, ‘zrobiony ze srebra’ i ‘płonący, ziejący ogniem’), także w przypadkach, kiedy można byłoby się zastanawiać, czy chodzi o metal lub ogień czy kolor. Na przykład nie wiadomo, czy złoty ptak, który śpiewa, jest ptakiem ze złota, czy ptakiem o złocistych piórach.

Funkcje nazw barw w *Zaklętej Stegnie*

W tekstach literackich słownictwo barw najczęściej służy dwóm funkcjom. Jedna z nich to kreacja świata przedstawionego, czyli zastosowanie nazw kolorów w opisach bohaterów, przedmiotów czy miejsc, natomiast druga to funkcja symboliczna.

Jeżeli chodzi o użycie nazw barw w kreacji świata przedstawionego, Samp używa słownictwa barw w opisach postaci ludzkich, np.

> (1) W szeroczim dwòrcu stojôł złoti trón, a na nim sedzôł stôri król kaszëbsczi. Długô jegò *broda jak sniég bëła biôłô*, a na głowie łiska kòrona brilantowô. (s. 221)

> W obszernej komnacie stał złoty tron, a na nim siedział stary król kaszubski. Jego długa *broda była biała jak śnieg*, a na głowie skrzyła się brylantowa korona. (s. 220)
>
> (2) Szedł, pòpijając kòrnus i pòcygając prizë tobaczny zażiwczi, *czësto sëwi*, czësto przëdżãti do zemi. Mést gò widzelë w Swôrzewie. (s. 265)
>
> Szedł tak, popijając czasem gorzałkę, zażywając po szczypcie tabaki, *zupełnie siwy* i przygięty do ziemi. Ponoć nawet widziano go w Swarzewie. (s. 264)

Także istoty nadprzyrodzone charakteryzowane są przy pomocy przymiotników odnoszących się do barw, np.

> (3) Tej òn widzôł, jak do niegò sã zbliżô przecëdnô niewiasta. Ji *włosë bëłë żôłté jak jantar*, a *piersë biôłé jak sniég i piana*. To bëła syrena. (s. 279)
>
> Tu spotkał zmierzającą w jego stronę dziewczynę przecudnej urody. *Włosy złociły się jej jak jantar*, osłaniając *śnieżnobiałe, niczym morska piana piersi*. Była to syrena. (s. 278)

W bajkach spośród zwierząt ważną rolę pełnią konie, których wygląd opisywany jest nie tylko przymiotnikami *bruny*, *biôłi* i *mrozati*, ale także rzeczownikami odnoszącymi się do ich maści: *mrózk* i *szëmel*, np.

> (4) W naszich stajniach są *dwa kònie, jeden bruny, a drëdżi biôłi*. Môrcën mô na *brunatnégò kònia* sadnąc, a Jón mùszi *biôłégò* dosąsc, tej te kònie jich przeniosą przez czerwioné mòrze do snôżi Elżbiétë. (s. 213)
>
> Są w naszych stajniach *dwa konie; jeden brązowy, drugi biały*. Jeżeli Marcin dosiądzie *gniadosza*, Jan zaś pojedzie na *białym*, to konie przeniosą królewskich synów przez czerwone morze, wprost do prześlicznej Elżbiety. (s. 212)
>
> (5) Wëtrzészczelë slépia ògnisté, bò ùwidzelë cos *biôłégò*. Na łące pasł sã *szëmel*, młodi jesz òdżer na sztërë szpérë kùti. (s. 95)
>
> Nagle wybałuszyły ogniste ślepia, bo właśnie pokazało się *coś białego*. Na łące pasł się *siwek*. Był to silny, młody i na cztery nogi kuty ogier. (s. 94)

Z innych zwierząt, których maść jest wyraźnie w bajkach określona, należy wymienić wilka, cielę i mysz – dwa pierwsze są ludźmi przemienionymi w zwierzęta za sprawą klątwy, a trzecie jest zwierzęciem magicznym:

(6) Jak ten syn w las przëszedł, òn ùzdrzôł jednégò *biôłégò wilka*, a chcôł gò ùstrzelëc. (s. 163)

Królewicz, przejeżdżając przez las, ujrzał *białego wilka* i chciał go upolować. (s. 162)

(7) Czej òno na ti łące tak chòdzëło i szukało sobie cos do jedzeniô, tej òno pòtkało *czerwònobestré celã*. (s. 193)

Gdy tak chodziła po łące, napotkała kiedyś *czerwonobystre cielę* i zaczęła się z nim bawić. (s. 192)

(8) A tej przëszla na *brunô mëszka*, a chcala miec sztëczk chleba, chtëren òn miôl w taszë. (s. 157)

Wówczas pojawiła się *polna myszka* i zapragnęła chleba. (s. 156)

Świat przedstawiony obejmuje również krajobraz Kaszub – zielone łąki, biały piasek, niebieskie jeziora i morskie fale oraz srebrzyste potoki:

(9) Pùrtcë przëszlë na zemiã, òblecelë lasë i pòla, a tej so sedlë *na zelony łące* przë strëdze. (s. 95)

Opuściwszy piekło, diabły udały się na ziemię. Obleciały lasy i pola i wreszcie usiadły *na zielonej łące* nie opodal strugi. (s. 94)

(10) Skôcząc, spiéwając i wëkrzikiwając, żdałë, jaż rëbacczé czôłna zachrzãszczëłë ò *biôłé piôsczi* domôcé. (s. 127)

Skacząc, śpiewając i wykrzykując, oczekiwały, aż czółna rybackie zachrzęszczą o *biały piach*. (s. 126)

(11) Na westrzód piôszczëstëch Kaszub pòwstałë górë pòkrëté szëmiącyma drzewama, a midzë górama mërglëwie łiskałë *mòdré òczka*: to bëłë snôżé *jezora*, pełné smacznëch rib. (s. 109)

Pośród piaszczystych Kaszub powstały pagórki porosłe szumiącymi drzewami, a wśród wzgórz zamrugały *modre oczka*. Były to przepiękne jeziora pełne smacznych ryb. (s. 110)

(12) Na Òksëwsczi Kãpie stojôł mòżny gród i zdrzôł z górë na *mòdré wałë*. (s. 279)

Na Oksywskiej Kępie wznosił się niegdyś możny gród i spoglądał z góry na *błękitne fale*. (s. 278)

(13) Widzôł strëgã, w chtërny białczi prałë bielëznã, tłëkąc jã w *wòdze strzébrzësti* na szirzawnëch kamieniach tłëczkama. (s. 261)

Ujrzał strugę, w której kobiety prały bieliznę, tłukąc ją w *wodzie srebrzystej* tłuczkami na płaskich kamieniach. (s. 262)

Warto zwrócić tu uwagę na metaforę w przykładzie nr (11) – KRAJOBRAZ TO ZWIERZĘ / CZŁOWIEK, który ma niebieskie oczy – JEZIORA TO OCZY. Z metaforą do czynienia mamy także w przykładzie nr (12), gdzie gród – patrzący z góry na błękitne fale – otrzymuje cechy zwierzęcia lub człowieka.

Również zjawiska pogodowe i astronomiczne – także te nadprzyrodzone – opisywane są za pomocą leksyki kolorystycznej, np.

(14) Narôz to dwòje pòmërkalo, że pòd nima zemia zadërża. Królewicz sã òbezdrzôl wslôdë a ùzdrzôl nã *cemną chmùrã, ale ò wiele czôrniészą*. (s. 149)

Królewicz i Anula poczuli teraz, jak pod nimi drży cała ziemia. Znów zbliżała się w ich stronę *złowieszcza czarna chmura*. (s. 150)

(15) Wtim *złoté chmùrë* zakriwają *mòdré niebò*, srogô zriwô sã bùrzô i padô szczerozłoti grôd. (s. 219)

Naraz *złociste chmury* zakryły *modre niebo*, zerwała się sroga burza i spadł na nich szczerozłoty grad. (s. 218)

(16) Òpòcëszką, czej *noc rozłożëła swòje skrzidła czôrné*, przez chtërne przezérôł *strzébrzny miesądz*, a mòrze spòkójno wałowało swòje wòdë, wëlôżałë krôsniãta i pòdlôżałë do chëczów, dze wiedzałë ò môłëch dzecach, i brałë rëbacczé dzeckò do se, a swòje òstawiłë. (s. 127)

Po cichutku więc, kiedy noc rozłożyła już swoje czarne skrzydła, kiedy poprzez chmury prześwitywał srebrzysty księżyc, a morze spokojnie kołysało swoje wody, wychodziły ze swoich domostw, czając się do tych chałup, o których wiedziały, że właśnie tam znajdują się rybackie oseski. Zabierały je ze sobą, a na ich miejsce wkładały własne dzieci. (s. 126)

(17) Pierszi wëzdrzôł jak strëch. Miôł tak pòdzarti płôszcz, że jedna dura sã drëdżi chwëtała. Drëdżi miôł grëbi, *biôłi kòżëch*, baranią mùcã i wiôldżé rãkawice. Trzecy miôł *złoti wãps*, co tak sã swiécył jak samò słuńce. (s. 275)

Pierwszy z nich wyglądał jak żebrak. Jego długi, luźny płaszcz był tak podarty, że więcej było w nim dziur aniżeli sukna. Drugi był bardzo gruby. Jego wielki brzuch okrywał mu ogromny *biały kożuch*. Na głowie miał wysoką i ciepłą czapę baranią, a na dłoniach skórzane rękawice. Trzeci kroczył w *pozłocistej*, iskrzącej się i świecącej wszystkimi barwami tęczy *szacie*, która sięgała do samej ziemi. Bił od niej blask tak silny, że zdawać by się mogło, iż to nie człowiek szedł, lecz słońce w ludzkiej postaci. (s. 274)

Warto tutaj zwrócić uwagę na użycie metafory NOC TO CZARNY PTAK w przykładzie nr (15), a także na przedstawienie wiatru, słońca i mrozu w postaciach ludzkich w przykładzie nr (16). Na metaforę SŁOŃCE / MRÓZ TO CZŁOWIEK nakłada się metonimia KOLOR ZA CECHĘ – biel kożucha powiązana jest ze śniegiem, a przez to z mrozem, a żółć szaty ze światłem słońca. Mamy więc to do czynienia z kombinacją metafory i metonimii, czyli z metaftonimią.

Jak już wyżej zasygnalizowałam, nazwy barw pełnią również funkcję symboliczną. Barwy charakteryzuje bogata i niejednoznaczna symbolika. Biel, barwa najjaśniejsza, powiązana ze światłem dnia kontrastuje najsilniej czernią, barwą najciemniejszą, kojarzoną z nocą[11]. W swoim *Słowniku symboli* Władysław Kopaliński łączy biel z przeciwieństwami: życiem i śmiercią oraz świadomością i nieświadomością, a także między innymi z doskonałością, duchowością, zbawieniem, świętością, odrodzeniem, wiecznością, rozumem, wiedzą, mądrością, prawdą, intuicją, czystością, niewinnością, dziewictwem, uczciwością[12]. Chociaż dominuje pozytywna symbolika – dobro, radość, szczęście, Kopaliński wymienia również negatywne emocje kojarzące się z bielą: strach, tchórzostwo, żałobę i chłód. Natomiast czerń wykazuje o wiele bardziej negatywną symbolikę. Kopaliński (2007: 48) wymienia liczne jej powiązania, wśród których znalazły się między innymi zło, grzech, niemoralność, potępienie, piekło, diabeł, przesąd, strach, zmartwienie, nienawiść, niebezpieczeństwo, tragedia, katastrofa, zniszczenie, smutek, rozpacz i śmierć, a także bóstwa ziemi i podziemia oraz czary[13].

Pisarze wyzyskują symbolikę bieli i czerni do zobrazowania przeciwieństwa dobro–zło. Tak też się dzieje w literaturze kaszubskiej – np. w powieści o Remusie *biôłi Òrmùzd*, stwórca świata, reprezentuje dobro, natomiast zło – *czôrny Ariman*, na którego usługach jest *Czernik*, nieprzypadkowo noszący właśnie takie nazwisko[14].

---

[11] Zob. m.in. E. Komorowska, *Barwa w języku polskim i rosyjskim. Rozważania semantyczne*, Szczecin 2010, s. 84–114; R. Tokarski, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin 2004, s. 39–40.

[12] W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 2007 (prwdr. 1990), s. 17.

[13] Tamże, s. 48.

[14] Zob. J. Leman, *Biel i czerń w powieści Aleksandra Majkowskiego…*, s. 108; T. Linkner, *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996, s. 42–43. Zob. także D. Stanulewicz, *Achromatyczna poezja ożywiona czerwienią krwi…*;

Wracając do *Zaklętej stegny*, Samp konwencjonalnie wykorzystuje nazwy bieli i czerni, co wzmacnia charakterystykę bohaterów pozytywnych i negatywnych oraz uwypukla opozycję dobro–zło. Kontrast między tymi barwami achromatycznymi szczególnie uwidocznił się w bajce pt. *Biały do piekła nie pasuje*:

(18) *Biôłi* nie darwô w piekle bëc (s. 95)
Biały do piekła nie pasuje (s. 94)
(19) Diôblë gòńczi szlë na naradã, ale niżóden jesz z *czôrnégò piekła* nie widzôł w żëcym *biôłégò młënôrza*. (s. 95)
Diabły gończe udały się na naradę, ale żaden z mieszkańców *czarnego piekła* nie widział jeszcze w życiu białego *młynarza*. (s. 94)
(20) – Młënôrz mielë zbòżé na mąkã, tej òn mùszi bëc *biôłi*, schwëtôjta na zemi pierszé *biôłé stwòrzenié*, to mdze gwësno młënôrz. (s. 95)
Młynarz miele zboże na mąkę, musi więc być *biały*, schwyćcie na ziemi pierwsze lepsze *stworzenie koloru białego*, a z pewnością będzie to właśnie młynarz. (s. 94)

Także w innych bajkach barwa czarna powiązana jest z diabłem oraz ze złym czarownikiem, np.:

(21) – A! *Czôrny*! Przëchôdôsz pò mie… To dobrze, bò prawie na cã żdżã. Jes zmarachòwóny, przecã të mùszôł przez barabónë tu dzerzgnąc. (s. 257)
– A! *Czarny*! Przychodzisz po mnie… To dobrze, bo właśnie na ciebie czekam. Jesteś jednak mocno utrudzony, musiałeś tu pędzić przez wertepy. (s. 256)
(22) Terô nen *czarownik* sã baro ùrzasł, że to sã wszëtkò wëdało. Òn sã zwrócył z ławë i nicht gò ju wicy nie ùzdrzôł, le królewsczi strażnicë widzelë, jak spòd stołu wëskòkł jaczis *wiôldżi czôrny dzëk*, chterën ùcékôł chùtkò ze zómkù.

D. Stanulewicz, *Czerń i biel w kaszubskim świecie…*; D. Stanulewicz, *Symbòlika, sparłãczenia i prototipòwé òdniesenia kaszëbsczi pòzwë biôłoscë / Symbolika, skojarzenia i prototypowe odniesienia kaszubskiej nazwy bieli*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2024, nr 18, s. 144–158 [wersja kasz.], 226–240 [wersja pol.].

> *Czarownik* struchlał ze wstydu, spadł z ławy i nikt go już więcej nie zobaczył. Dworzanie zaś ujrzeli, jak spod stołu wytoczył się *wielki czarny odyniec*, przemknął przez komnatę i uciekł z zamczyska. (s. 60)

Warto zauważyć, że w przykładzie nr (21) bohater zwraca się do diabła używając jednej z jego ludowych nazw, *Czôrny*.

Biel konotująca dobro wiąże się z bohaterami pozytywnymi przemieniającymi się w łabędzie lub magicznymi roślinami odwracającymi zaklęcie:

> (23) Na òstatkù wzãlë òrzechë, roztłëklë je, zjedlë zôrna i òdraza zamienilë sã w *piãkné biôłé łabãdze*. Négã òrzechów wzãlë w miészeczczi i pòwiesëlë sobie na szëjach, żebë mòglë zjesc i nazôdk sã òbrócëc w lëdzy. (s. 197)
>
> W końcu roztłukli zebrane orzechy, spożyli zawartość skorupek i natychmiast przybrali postacie *pięknych białych łabędzi*. Resztę orzechów wsypali do zawieszonych na szyi woreczków, aby po ich zjedzeniu mogli na powrót przyjąć ludzkie postacie. (s. 196)
>
> (24) Terô to dzéwczã ju rozmiało, co to za celã bëło, nick nie rzekło, le szło do negò jezórka i nazbiérało pãk nëch *biôłëch kwiatów* i dało némù celëcu zjesc. Bëlno to celã ne kwiatë zjadło, tak òno głosno zabeczało. Tej z niegò spadła celëczô skóra. (s. 197)
>
> Teraz panienka wiedziała już, kim naprawdę było to cielę. Nic nie mówiąc, podążyła ku jeziorku i uzbierała tam pęk *białych kwiatów*, które kazała cielęciu zjeść. Gdy zwierzątko to uczyniło, zabeczało głośno i zaraz spadła zeń skóra cielęca. (s. 196)

Uzdrawiającą moc mają także kwiaty o barwie niebieskiej:

> (25) – Czej bë temù królowi ùwarził arbatë z *mòdrëch kwiatów* tu z tëch łąk, tejbë òn béł zarô zdrów, ale taczégò doktora ni ma, cobë mù to pòwiedzôł. (s. 194)
>
> – Gdyby temu królowi sparzyć herbaty z *modrych kwiatów* zebranych na tych łąkach, zaraz by wyzdrowiał, ale nie ma takiego lekarza, który by mu to doradził. Więc też nie ma dla niego ratunku. (195)

Jeżeli chodzi o trzecią najczęstszą nazwę barwy w *Zaklętej stegnie*, a mianowicie *czerwòny*, powiązana jest ona symbolicznie ze wstydem

– co wynika z metonimii BARWA ZA EMOCJĘ, a konkretnie CZERWIEŃ ZA WSTYD, np.

> (26) Tej Pón Bóg ze złoscë pòwstôł na niegò, jaż sã bòcón *ze wstëdu całi czerwòny zrobił*.
>
> – Za karã – rzekł Pón Bóg – za twòjã cekawòsc, zatrzimiesz ten *czerwòny dzób i nodżi* do kùńca swiata. A żercym twòjim mdą te żabë i żnije, cos je pò swiece rozsëpôł. (s. 19)
>
> Wtedy Pan Bóg ze złości tak mu wygarnął, że aż się bocian *ze wstydu cały zrobił czerwony*.
>
> – Za karę – powiedział – za twoją ciekawość, zatrzymasz na zawsze ten *czerwony dziób i nogi*, a pożywieniem twoim do końca świata będą odtąd te żaby i żmije, coś je po świecie porozrzucał. (s. 18)

Polskie ekwiwalenty kaszubskich nazw barw

Jak już wyżej zasygnalizowałam, Jerzy Samp sam tłumaczył teksty z kaszubskiego na polski. Jeżeli chodzi o ekwiwalenty nazw barw, w większości przypadków są to tłumaczenia wierne, jednak zdarzają się przykłady zastosowania innych technik translatorskich. Warto zwrócić uwagę na poszerzenie fragmentu w przykładzie nr (17), szczególnie dotyczącego ostatniej postaci:

> Tekst kaszubski: Trzecy miôł *złoti wãps*, co *tak sã swiécył jak samò słuńce*. (s. 275)
>
> Polskie tłumaczenie: Trzeci kroczył w *pozłocistej*, *iskrzącej się i świecącej wszystkimi barwami tęczy szacie*, która sięgała do samej ziemi. *Bił od niej blask* tak *silny*, że zdawać by się mogło, iż to *nie człowiek szedł, lecz słońce w ludzkiej postaci*. (s. 274)

Jest to jeden z przykładów wspomnianego na początku nadania literackiego szlifu oryginalnemu tekstowi, znacznie prostszemu. Jak z łatwością można zauważyć, polskie tłumaczenie przekazuje znacznie większy ładunek pozytywny. Przymiotnik *pozłocisty* jest bardziej nacechowany pozytywnie niż kaszubski *złoti* (a także polski *złoty*). Towarzyszą mu określenia: *iskrzący się*, *świecący wszystkimi barwami tęczy* oraz *blask* *tak silny… słońce w ludzkiej postaci*, podczas gdy w wersji kaszubskiej użyto w porównaniu jedynie czasownika *swiécyc sã*: *tak sã swiécył jak samò słuńce*.

Ponadto można zwrócić uwagę na brak określenia barwy w tłumaczeniu, np. w przykładzie nr (8) *brunô meszka → polna myszka*, czy też zastanowić się nad trafnością tłumaczenia *czerwònobestré celã → czerwonobystre cielę* w przykładzie nr (7) – tu może lepszym wyborem translatorskim byłoby *czerwonopstre cielę*.

Także interesujące zjawisko można zaobserwować przy podawaniu ekwiwalentów przymiotnika *mòdri*, np. w przykładach nr (11), (12) i (15): *mòdré òczka → modre oczka*, *mòdré wałë → błękitne fale*, *mòdré niebò → modre niebo*. Jak widać, w tych, a także w innych miejscach *Zaklętej stegny*, Samp-tłumacz nie stosuje podstawowej nazwy barwy, a mianowicie przymiotnika *niebieski*. Odzwierciedla to ogólną tendencję unikania przymiotnika *niebieski* w tłumaczeniach na polski nacechowanych pozytywnie lub negatywnie słów określających tę barwę. W pierwszym przypadku tłumacze używają przymiotnika *błękitny*, w drugim zaś przymiotnika *siny*[15], co wiąże się z użyciem tych przymiotników w polszczyźnie – włączając w to związki frazeologiczne i nazwy własne[16]. Użycie przez Sampa ekwiwalentu *modry* może być powiązane z indywidualnymi preferencjami, ukształtowanymi przez znajomość kaszubszczyzny.

Zakończenie

W *Zaklętej stegnie* Jerzy Samp używa przeważnie podstawowych kaszubskich nazw barw: *biôłi* ‘biały’, *czôrny* ‘czarny’, *czerwòny* ‘czerwony’, *zelony* ‘zielony’, *żôłti* ‘żółty’, *mòdri* ‘niebieski’ oraz *bruny* ‘brązowy’. Słowa te stanowią prawie 90% zbioru użytych w tomie nazw barw. Z niepodstawowych nazw pojawiają się *złoti* ‘złoty’, *strzébrzny* ‘srebrny’ i *strzébrzësti*

---

[15] Zob. D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk 2009, s. 229–248; D. Stanulewicz, M. Gierczyńska-Kolas, *Equivalents of the lexeme* blue *in Polish translations of selected works by Joseph Conrad*, [w:] *Проблемы поэтики и стиховедения*, red. С. Д. Абишева, Алматы 2021, s. 252–256.

[16] D. Stanulewicz, *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk 2009, s. 177–228; D. Stanulewicz, *Leksem* błękitny *w polskiej prozie (badania korpusowe)*, „Studia Językoznawcze: Synchroniczne i Diachroniczne Aspekty Badań Polszczyzny” 2017, nr 16, s. 237–253.

‘srebrzysty’, *sëwi* ‘siwy’, *ògnisti* ‘ognisty’, *brunatni* ‘brunatny’ i *mrozati* ‘siwy’ (o koniu).

Jak pokazują przedstawione w tym artykule przykłady, nazwy barw – szczególnie bieli, czerni, czerwieni, zieleni, błękitu i brązu – pełnią ważną rolę w kreacji świata przedstawionego – w opisach bohaterów ludzkich, fantastycznych i zwierzęcych, a także krajobrazów oraz zjawisk pogodowych i astronomicznych. Samp wykorzystuje tradycyjną symbolikę bieli i czerni, zatem nazwy tych barw mają istotny wkład w prezentację kontrastu między dobrem a złem – co też służy wartościowaniu. Należy też odnotować dokonane przez pisarza wybory translatorskie, m.in. tłumaczenie podstawowej kaszubskiej nazwy barwy niebieskiej *mòdri* jedynie jako *modry* lub *błękitny* – leksemy te należą w polszczyźnie do nazw niepodstawowych.

Bibliografia:

Berlin B., Kay P., *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley: University of California Press, 1969.

Handke K., *Nazwy barw w „Słowniku gwar kaszubskich" Bernarda Sychty*, [w:] *Nazwy i dialekty Pomorza dawniej i dziś*, t. 4, red. R. Wosiak-Śliwa, Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 2001, s. 23–41.

Komorowska E., *Barwa w języku polskim i rosyjskim. Rozważania semantyczne*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2010.

Kopaliński W., *Słownik symboli*, Warszawa: HPS, Rzeczpospolita, 2007 (prwdr. 1990).

Leman J., *Biel i czerń w powieści Aleksandra Majkowskiego* Żëcé i przigòdë Remùsa, [w:] *Język, literatura, kultura i edukacja kaszubska* I, red. D. Stanulewicz, E. Komorowska, B. Afeltowicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2016, s. 101–112.

Leman J., *Językowa paleta barw w powieści Aleksandra Majkowskiego* Żëcé i przigòdë Remùsa, Gdańsk: Instytut Kaszubski, w druku.

Leman J., Stanulewicz D., *Pòzwë farwów w „Polskò-kaszëbsczim słowarzu" Jana Trepczika / Nazwy barw w „Słowniku polsko-kaszubskim" Jana Trepczyka*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego" 2019, nr 13, s. 78–103 [wersja kasz.], 176–200 [wersja pol].

Linkner T., *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk: Czec, 1996.

Linkner, T., *Systematyka twórczych dokonań Jerzego Sampa*, „Pomerania" 2025, nr 4, s. 18–25.

Łuczyński A., *Nazwy barw w poezji kaszubskiej opublikowanej na łamach kwartalnika „Stegna”*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze*, t. V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2014, s. 125–143.

Samp J., *Baśnie z rodowodem*, „Pomerania” 1975, nr 4, s. 48–49.

Samp J., *Kamienny baśniokrąg Pomorza*, „Pomerania” 1976, nr 5, s. 36–39.

Samp J., *Legendy gdańskie. Baśnie, podania i przypowieści*, Gdańsk: Oficyna Wydawnicza „Graf”, 1992.

Samp, J., *Zaklęta Stegna. Bajki kaszubskie*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1985.

Samp, J., *Zaklęta Stegna / Zaklãtô Stegna*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2017.

Stanulewicz D., *Achromatyczna poezja ożywiona czerwienią krwi. Nazwy barw w tomiku* Czôrny kléd *Idy Czai*, [w:] *Barwa w języku, literaturze i kulturze* V, red. E. Komorowska, D. Stanulewicz, Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski, 2014, s. 145–161.

Stanulewicz D., *Colour, Culture and Language: Blue in Polish*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2009.

Stanulewicz D., *Czerń i biel w kaszubskim świecie nadprzyrodzonym*, „Acta Cassubiana” 2022, nr XXIV, s. 72–84.

Stanulewicz D., *Leksem* błękitny *w polskiej prozie (badania korpusowe)*, „Studia Językoznawcze: Synchroniczne i Diachroniczne Aspekty Badań Polszczyzny” 2017, nr 16, s. 237–253.

Stanulewicz D., *Nazwy barw w „Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego” Stefana Ramułta*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, t. 2, red. M. Klinkosz, A. Lica, Z. Lica, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2015, s. 185–198.

Stanulewicz D., *Pòzwë farwów w kaszëbsczim jãzëkù i jich psychòlogicznô płôtnota / Nazwy barw w języku kaszubskim i ich psychologiczna istotność*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka” / „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2017, s. 112–121 [wersja kasz.], 252–261 [wersja pol.].

Stanulewicz D., *Słownictwo barw w języku kaszubskim – próba ustalenia zbioru nazw podstawowych*, „Acta Cassubiana” 2009, nr 11, s. 128–140.

Stanulewicz D., *Symbòlika, sparłãczenia i prototipòwé òdniesenia kaszëbsczi pòzwë biôłoscë / Symbolika, skojarzenia i prototypowe odniesienia kaszubskiej nazwy bieli*, „Biuletin Radzëznë Kaszëbsczégò Jãzëka / Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2024, nr 18, s. 144–158 [wersja kasz.], 226–240 [wersja pol.].

Stanulewicz D., Gierczyńska-Kolas M., *Equivalents of the lexeme* blue *in Polish translations of selected works by Joseph Conrad*, [w:] *Проблемы поэтики и стиховедения*, red. С. Д. Абишева, Алматы 2021, s. 252–256.

Stanulewicz D., Pawłowski A., *Kashubian colour vocabulary*, [w:] *New Directions in Colour Studies*, red. C. P. Biggam, C. Hough, C. J. Kay, D. R. Simmons, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2011, s. 105–119.

Tokarski R., *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, wyd. 2, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004 (wyd. 1 – 1995).

Bożena Ugowska

Gdańsk odmalowywany piórem Jerzego Sampa w miesięczniku „Pomerania”

ABSTRAKT:
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie ustanowiło prof. Jerzego Sampa Patronem Roku 2025 na okoliczność 10 rocznicy jego śmierci. Jest to okazja do dokonania rewizji wiedzy i pamięci o tym wybitnym gdańszczaninie, a jednocześnie podejmowania licznych inicjatyw upamiętniających jego zasługi i dokonania. W twórczości publicystycznej, podejmowanej w szeregu pomorskich czasopism, w tym przez wiele lat na łamach miesięcznika „Pomerania”, popularyzował wiedzę o Kaszubach oraz Gdańsku – mieście swoich fascynacji i inspiracji. Jako formę przekazu obrał baśń i legendę, która umożliwiała łączenie wątków historycznych, artystycznych, społecznych, architektonicznych itp. splecionych fabułą z elementami mitów, fantastyki, ludowych podań, porzekadeł, przesądów. To właśnie te gatunki literackie uczyniły go rozpoznawalnym i jednym z najpoczytniejszych współczesnych pisarzy, którego dzieła stale zyskują nowych czytelników i stanowią doskonałą materię edukacyjno-wychowawczą, jak też inspirację do odkrywania Gdańska z perspektywy profesora Sampa.

SŁOWA KLUCZOWE:
publicystyka Jerzego Sampa, miesięcznik „Pomerania”, legendy i baśnie o Gdańsku

Pierwsze skojarzenie z ogłoszonym przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie patronem Roku 2025 – profesorem Jerzym Sampem kieruje myśl ku sferze jego zainteresowań: kaszubszczyzna i Gdańsk. Pomorska metropolia była dla niego nie tylko miejscem zamieszkania, ale także źródłem radości, dumy, pasji i pokładów literackich inspiracji, przekładających się na twórczość. Z Kaszubami zaś łączyły go silne więzi rodzinne – matka była Kaszubką. To miało wpływ na jego późniejsze decyzje, m.in. naturalnym niejako wyborem dojrzałego życia było zaangażowanie w działalność Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Z kolei jego literackie umiejętności zaowocowały współpracą z miesięcznikiem „Pomerania”, a następnie zasiadaniem w ścisłym gronie redakcyjnym zrzeszeniowego periodyku. Miał również swoiście ciekawe hobby: zbierał i kolekcjonował niderlandzkie fajki.

Jerzy Samp (23.03.1951 – 16.02.2015), w wiek dorosły wchodził w latach 70., rozpoczynających się dramatycznym „grudniem 70". Ta symboliczna data skrywa czas krwawo pacyfikowanych zrywów i strajków robotniczych na Pomorzu, m.in. w Gdańsku. Doprowadziły one do zmiany władzy i okresu względnej poprawy warunków życia, zwanego epoką Edwarda Gierka. Młody Samp, wówczas student filologii polskiej, w tym właśnie okresie związał się z ruchem kaszubskim. Wpierw został członkiem i prezesem klubu studenckiego „Pomorania", a wkrótce (w 1973 r.) wstąpił w szeregi Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. W gdańskim oddziale prezesował dwie kadencje – w latach 1987–1989 i 1996–1998, zaś o jego aktywności może świadczyć fakt, że został również powołany do Zarządu Głównego ZK-P. To był też czas, gdy za sprawą Lecha Bądkowskiego złączył się z „Pomeranią", prasowym organem Zrzeszenia, do końca życia publikując w nim artykuły, reportaże, eseje, informacje o wydarzeniach, a także relacje o nowych wydawnictwach, recenzje książek, itp. Należał też do zespołu jego redaktorów i kolegium redakcyjnego. Wiele lat później z wdzięcznością wspomni ten czas, definiując zarazem swoją drogę twórczą:

> …od dzieciństwa chciałem coś zrobić dla Gdańska. To miasto traktowałem jako taki baśniowy poemat o architekturze, o malarstwie, o wodzie, o mentalności dawnych gdańszczan. Trafiłem na wspaniały grunt – moi dziadkowie mieszkali w domu z mansardowym dachem na Starówce, w takim samym domu urodził się mój ojciec. I choć tego domu dziś nie ma (został zburzony w 1945 roku), to zawsze miałem w pamięci te miejsca, naznaczone tradycją rodzinną. Uznałem, że jest moją powinnością robić to, czego nie mogli robić, z różnych powodów, mój ojciec i dziadek. Chciałem opisywać Gdańsk, powracać, rekonstruować wydarzenia z jego historii. Wiele zawdzięczam Lechowi Bądkowskiemu, wspaniałemu pisarzowi, który zainteresował się mną, gdy byłem jeszcze studentem I roku. To właśnie Lech Bądkowski utorował mi drogę do mediów. Kiedyś było bardzo trudno opublikować cokolwiek, czasopisma nie zabiegały o współpracowników tak, jak ma to miejsce dzisiaj[1].

---

[1] *Spacer z przewodnikiem po Gdańsku śladami baśni Jerzego Sampa*; źródło: https://kaszubi.pl/events/view/spacer-z-przewodnikiem-po-gdansku-sladami-basni-jerzego-sampa (dostęp: 16.08.2025 r.)

Od debiutu na łamach „Pomeranii" informacyjnym tekstem o laureatach Medalu Stolema, rozpoczął w tym miesięczniku regularnie zamieszczać swe artykuły. Początkowo ich tematyka była różnorodna, najczęściej, z racji pełnionej funkcji, powiązana z działalnością klubu studenckiego „Pomorania"[2] lub kierunkiem studiów – filologią polską (m.in. artykuł o przedsięwzięciach gdańskiego ośrodka onomastyki[3]).

Dopiero pod koniec lat 70. zaczyna pojawiać się tematyka gdańska, często o charakterze historyczno-krytycznym. Były to często wypowiedzi przedstawiające postrzegane niedociągnięcia i problemy w odbudowywanej czy rewitalizowanej substancji miasta, jednocześnie Samp starał się wskazywać konkretne propozycje rozwiązań. Taka sytuacja występuje m.in. w opracowaniu odnoszącym się do szczególnie bliskiego mu zakątka, jakim była Orunia Górna, gdzie zamieszkiwał do końca swego życia. Z wyraźnym smutkiem stwierdza, że już na przełomie XIX i XX wieku została zaburzona historyczna architektura miasta poprzez rozrastanie się dzielnic robotniczych, gdzie wzdłuż głównych arterii powstały „wielokondygnacyjne, wznoszone pośpiesznie tanie domy"[4]. Jedyną pamiątką historycznej okazałości miejsca, które na swą siedzibę obrali gdańscy burmistrzowie był Park Oruński, będący właśnie w trakcie renowacji. Autor z dezaprobatą podkreśla, że „projekt, którego realizacja dobiega obecnie końca, jest w swym założeniu ahistoryczny. Pominięto stosunkowo bogaty i dobrze zachowany materiał ikonograficzny. Istnieje bowiem sporo sztychów, fotografii i planów dawnego stanu oruńskiej enklawy botanicznej"[5]. Z krytyką odnosi się również do przeznaczenia odnowionego pałacu burmistrzów, mogącego w przekonaniu Sampa służyć kulturalnym wydarzeniom „o wysokiej randze"[6], a tenże zamieniony został na przedszkole. Ta wypowiedź świadczy nie tylko o zainteresowaniu miejscem życia i zamieszkania, ale również troski o uchronienie liczących kilka stuleci śladów przeszłości. Z tego samego powodu dopomina się o godne wyeksponowanie zachowanego posągu Flory i nadanie parkowi imienia, proponując jako patrona

---

[2] J. Samp, *Laureaci „Stolema 1973"*, „Pomerania" 1973, nr 1, s. 25–27.

[3] J. Samp, *Nazewnictwo kaszubskie w badaniach gdańskiego ośrodka onomastycznego*, „Pomerania" 1973, nr 2, s. 14–17.

[4] J. Samp, *Mówi Jerzy Samp*, „Pomerania" 1978, nr 6, s. 31.

[5] Tamże, s. 31.

[6] Tamże, s. 31.

Józefa Wybickiego, związanego z Gdańskiem, również Orunią, gdyż był uczniem jezuickiego gimnazjum w Starych Szkotach.

Lata 80. przyniosły już przemyślaną i ukierunkowaną publicystykę, w której Samp splata wątki historyczne, architektoniczne, społeczno-obyczajowe i kulturowe. Najczęściej były to tematycznie powiązane cykle literackich artykułów, w których prawda historyczna miesza się niekiedy z fikcją literacką czy miejscową legendą. Większość z nich ukazywała się później w formie poczytnych publikacji książkowych.

Pierwszy cykl tematyczny poświęcony był gdańskim kościołom, a w szczególności ich wieżom (Wieże Starego Gdańska). Rozpoczynał go zamieszczony w 10. numerze „Pomeranii" z 1980 r. artykuł relacjonujący odbudowę zbombardowanej w 1945 r. przez Armię Czerwoną wieży jednej z najbardziej zniszczonych świątyń – kościoła pw. św. św. Piotra i Pawła[7]. W sześciu niezbyt obszernych, opatrzonych fotografiami artykułach Samp swymi bohaterkami czyni zabytkowe świątynie grodu nad Motławą. Jedną z ważniejszych jest dla Sampa „matrona loci", czyli fara Starego Gdańska pw. Św. Katarzyny – najstarszy kościół, ufundowany przez książąt kaszubsko-pomorskich. Jeszcze w początku lat 80. XX w. trwały prace związane z odbudowaniem go po wojennych zniszczeniach łącznie z charakterystyczną wieżą określaną polskim hełmem, a renowacyjną troską objęty był przez przybyłych po wojnie z Krakowa karmelitów[8].

Miłośnika gdańskiej historii i architektury cieszą powstające z ruin zabytkowe budowle, pokazujące dawną wspaniałość tysiącletniego grodu. Z właściwą sobie ironią nie szczędzi krytyki odrestaurowywanym obiektom, gdzie niewystarczająco zadbano o detale architektoniczne, jak miało to miejsce w przypadku kościółka św. Barbary, niegdyś obdarzonego przywilejami, m.in. darmowym drewnem z lasów oliwskich w zamian za prowadzenie i utrzymywanie szpitala, w którym leczono m.in. flisaków:

> Świątynia poświęcona patronce Kaszub i przechowująca aż do ostatniej wojny, otaczane wielkim kultem, relikwie świętej Barbary, uległa w roku 1945 znacznemu zniszczeniu. Splądrowana, wyburzona i, po raz nie wiadomo już który, – obrócona w zgliszcza, zaczęła się jednak odradzać.

---

[7] J. Samp, *Wieże starego Gdańska. Kościół św. Piotra i Pawła*, „Pomerania" 1980, nr 10, s. 19–20.

[8] J. Samp, *Korona miasta*, „Pomerania" 1981, nr 1, s. 12.

> Odbudowa jej trwa już ponad dwadzieścia lat i gdy chodzi o bryłę zabytku i jego stronę zewnętrzną — można ją uznać za zakończoną. Obecny stan to rodzaj dialogu współczesnej sztuki sakralnej z architekturą historyczną. Ogromne płaszczyzny wielkich okien wypełnionych nowoczesnymi witrażami (bryły kolorowego szkła w betonowej koronce) — są tego najlepszym dowodem.
>
> Odrestaurowana dopiero w latach sześćdziesiątych wieża stanowi jednak istotne uzupełnienie panoramy Długich Ogrodów – tak bardzo ogołoconych z owej dawnej, jakże pięknej, substancji architektonicznej, głównej arterii miasta wiodącej w kierunku Żuław[9].

Cykl o kościelnych wieżach kończy się historią o wieloletniej budowie (gdyż Krzyżacy nie wyrażali zgody), funkcjonalności (służyła nawet za punkt obserwacyjny w trudnych dla Gdańska momentach dziejowych), a także wielkiej renowacji w latach 20. XX w. gotyckiego Kościoła Mariackiego. Dalsza część opowieści poświęcona jest odbudowywaniu monumentalnego obiektu po bombardowaniu i pożarze, w którym spalił się dach, zabytkowe wnętrze i drewniana konstrukcja wieży[10]. Już tytuł zawiera odniesienie do jego wielkości, znaczenia i trudu przywrócenia tak ogromnej konstrukcji do stanu sprzed zniszczenia – o jego skali może świadczyć wypowiedź z innego opracowania poświęconego tej świątyni, w której określa ją jako: „największą ze wszystkich gdańskich ruin”[11].

W kolejnych latach zrealizował jeszcze kilka takich cyklów skoncentrowanych wokół gdańskich motywów, nazw czy obiektów. W latach 80. ubiegłego wieku wpierw przez ponad dwa lata prezentował świat kaszubskich baśni i legend pod wspólnym tytułem *Z bałtyckich mitów* („Pomerania” od nr 3 w 1984 r. do nr 5 w roku 1986). Cykl ten wykraczał poza mury Gdańska, aczkolwiek skupiony był wokół Gdańskiej Zatoki. Stanowił poszukiwanie kaszubskiego mitu, później jednak autor uznał, że w odniesieniu do starosłowiańskich postaci i wydarzeń występujących w kaszubskich podaniach, legendach czy baśniach właściwszy będzie termin mitopeje[12]. Kończy go opowieść o pomorskiej i gdańskiej twórczości Deotymy, czyli warszawianki

---

[9] J. Samp, *Ponad szpitalem Flisaków*, „Pomerania” 1981, nr 5, s. 12–13.

[10] J. Samp, *Mariacki kolos*, „Pomerania” 1981, nr 6, s. 13–14.

[11] J. Samp, *Problem na miarę bazyliki*, „Pomerania” 1981, nr 2, s. 1–14

[12] Por. tegoż, *Z woli morza. Bałtyckie mitopeje*, Gdańsk 1987 oraz *Mitopeje pobrzeża Bałtyku*, Gdańsk 2009.

Jadwigi Łuszczewskiej (1834–1908), autorki m.in. *Panienki z okienka*, historycznej powieści dla młodzieży, której akcja toczy się w Gdańsku[13]. Więcej uwagi poświęca jednak mało znanej opowieści *Wyszymir*, „osnutej na kanwie rzekomych wydarzeń z końca X wieku. Jest to bowiem jeden z rezultatów oczarowania ideą słowiańskości Bałtyku, owej egzaltacji poetki, doznanej niewątpliwie pod wpływem myśli romantycznej”[14].

Niezależnie od tematycznych serii Samp na łamach zrzeszeniowego miesięcznika przypominał czytelnikom o ważnych gdańskich postaciach, m.in. szesnastowiecznym gdańskim człowieku renesansu, poecie, królewskim ambasadorze, duchownym katolickim walczącym z protestantyzmem, proboszczu parafii mariackiej w Gdańsku, a następnie biskupie chełmińskim i warmińskim Janie Dantyszku. Artykuł jest formą pochwały za jego dzieła literackie, szczególnie skierowane… przeciw zbuntowanym wobec króla Zygmunta Augusta gdańszczanom. Dodać należy, że miasto u ujścia Motławy należało do najbogatszych miast polskich, było monopolistą w handlu zbożem z licznymi przywilejami miejskimi i kupieckimi, a do tego ogarnięte ekspansywnym protestantyzmem, co pogłębiało jawny separatyzm patrycjatu wobec Macierzy. Niechęć do władcy wzmogła się jeszcze wskutek ograniczenia miejskich wpływów i zasobów oraz hegemonii na wodach Zatoki Gdańskiej poprzez przeniesienie kaprów królewskich pod wodzą Jana Kostki do Pucka[15]. W takich okolicznościach Dantyszek publikuje krytyczny, 82-wersowy poemat-przestrogę *Jonas Propheta*, szczegółowo analizowany przez Sampa:

> [Dantyszek] Nie ujawniając swego autorstwa, a tylko nakładając maskę biblijnego Jonasza – jednego z tzw. „mniejszych” proroków, podnieść chce wagę i rangę słów wypowiadanych w przepowiedni o grożącej Gdańskowi zagładzie. (…) Następnie Dantyszek wypomina senatowi jego trzy grzechy główne: bezbożność, pychę i bezwstyd, którymi zaraża on całą społeczność miejską. Jako prorok, a więc poseł samego Boga, ostrzega przed zawisłą nad Gdańskiem, karzącą jego prawicą. Nakazuje powrót do odwiecznej wiary ojców, nawołuje do pokuty. Porusza przy tym nawet tak błahe z pozoru sprawy, jak nieskromność w odzieniu

---

[13] J. Samp, *Gdy potrzebny był mściciel*, „Pomerania” 1986, nr 5, s. 13–14.

[14] Tamże, s. 13.

[15] J. Samp, *Jak pognębić hardych gdańszczan. W 500-ną rocznicę urodzin Jana Dantyszka*, „Pomerania” 1985, nr 4, s. 28–31.

> i demoralizującą modę, która każe niewiastom przywdziewać peruki, stroić się w klejnoty i atłas, pannom zaś odkrywać „piersi sterczące". Potępia „rozpustną mowę", „schadzki sekciarskie", „słodycz cielesną". Nakłania do skruchy i szczerej spowiedzi. Dantyszkowi nie obce są animozje polskiej szlachty do bogatego kupiectwa gdańskiego, skoro pisze:
>
> „Biednemu dajcie jałmużnę, niech się hojnie spłaci
> Własność handlem wydarta oszukanej braci"[16].

Z okazji osiemsetlecia katedry oliwskiej dedykuje jej jedno z ciekawszych opracowań literackich, w którym przyglądamy się tej wspaniałej świątyni z perspektywy różnych, poświęconych jej dzieł literackich. Nie mogło wśród nich zabraknąć też utworów kaszubskojęzycznych – stanowiła przecież dla Kaszubów najważniejszą świątynię z racji złożonych w niej u stóp ołtarza pod czarnym sarkofagiem prochów książąt pomorskich, tego domu budowniczych, jak głosi łaciński napis na epitafium: *Sepulchrum III ustrissimorum Ducum ac Principum Pomeraniae fundatorum huius domus* (Grobowce przesławnych wodzów i książąt pomorskich, fundatorów tego domu[17]). Kaszubska dusza przy okazji tej wypowiedzi może się czuć uskrzydlona stwierdzeniem:

> Mogłoby się zdawać, iż cała nasza literatura nawiązująca do motywu bazyliki katedralnej jest śmiertelnie poważna, przesiąknięta jedynie patriotyczną retoryką, tendencyjna i dydaktyczna zarazem. Być może byłoby i tak istotnie, gdyby nie ów ludyczny żywioł kaszubski, który bez odrobiny humoru i swoistej ironii obejść się nie może. Potwierdza tę prawdę już XIX-wieczny poemat Derdowskiego, a ściślej – zawarta tam scena egzaminu, jakiemu poddawany jest pan Czorlińsci. Pytania pochodzą z tzw. „katechizmu ludowego", a że tytułowy bohater zna odpowiedź na każde z nich, przeto z woli oliwskiego organisty awansuje na stanowisko najwyższego dmuchacza organowego — „kalkulatora". (…) I wreszcie uwaga zanotowana przez najwybitniejszego z leksykografów kaszubskich ks. dr. Bernarda Sychtę na temat pobożności mieszkańców osady nazwanej przez innego pisarza kaszubskiego „stolicą świętą". „W Olëwie lëdze są tak pobożni (mówi się na północy), że chocbë chto na pujnce (funcie) masła do koscela wjachal, to oni sę nie będą obzeralë ani smielë". (…)

---

[16] Tamże, s. 29

[17] *Grobowiec książąt pomorskich*, źródło: http://www.dawnaoliwa.pl (dostęp: 17.09.2025)

> Chcę zauważyć, że zupełnie niezależnie od literatury ogólnonarodowej, (…) pisarze kaszubscy i kaszubsko-pomorscy czynili to w sposób jakby dojrzalszy i znacznie bardziej urozmaicony pod względem gatunkowym. Spostrzeżenie to w pełni zdaje się również potwierdzać współczesne piśmiennictwo regionalne[18].

Numerem 9/1986 „Pomerania” zapoczątkowała kilkuletni, zarazem najobszerniejszy cykl historyczno-literackich fascynacji Sampa ukochanym miastem: Gdański Dykcjonarz. Autor w słowie wstępnym wybór tematyki tłumaczy następująco:

> Mogłoby się na pozór wydawać, że tysiącletni gród nadmotławski znają dobrze zarówno sami gdańszczanie, jak i mieszkańcy naszego regionu. Aliści pozory bywają złudne. Ileż bowiem zagadek, tajemnic i niespodzianek kryje się za fasadami zabytkowych budowli i pod ulicznym brukiem. Jak wiele tematów dotąd przemilczano i jakże wiele epizodów zaistniałych tu w czasach dawno minionych, jak również i w niezbyt odległej jeszcze przeszłości uznano za wstydliwe, by nie rzec hańbiące.
>
> Przed kilku laty pisałem w „Pomeranii” o wieżach starego Gdańska. Wznosiliśmy się wówczas wysoko, by obejrzeć ich szczyty, hełmy i dzwony, niekiedy zawadzając o gołębie gniazda. Teraz proponuję zejść na ziemię i pospacerować po gdańskich uliczkach, targach i placach. Jest ich w Gdańsku łącznie ponad osiemset. My wybierzemy sobie zaledwie sto tych najbardziej interesujących. W ich losach, jak w magicznym zwierciadle odbija się panorama dziejów miasta spod znaku krzyża i korony. (…) Jak na leksykon przystało, tu z łacińska „dykcjonarzem” nazwany, przyjmujemy układ alfabetyczny i zasadę oszczędnej objętości.

Dykcjonarz ukazywał się w „Pomeranii” do listopada 1989 r. – łącznie 16 odcinków, a w każdym syntetyczny opis kilku gdańskich ulic i placów ukazanych w perspektywie historycznej, onomastycznej i społecznej.

W tym okresie J. Samp nawiązał współpracę z kilkoma pomorskimi dziennikami i tygodnikami, m.in. w „Dzienniku Bałtyckim” publikował cykl *Kartki Gdańskie* oraz *Rusz się!*, zaś w „Gazecie gdańskiej” *Starogdańskie rozmaitości*, natomiast w nowym millennium sporadycznie zamieszczał artykuły w „Gazecie Wyborczej" oraz systematycznie, praktycznie do końca życia[19] w „Kuryerze Gdańskim", miesięczniku wydawanym przez firmę Piekarnia-Cukiernia „Pellowski". To spowodowało niemal siedmioletnią przerwę w publikowaniu na łamach zrzeszeniowego miesięcznika, poza pojedynczymi okazjonalnymi tekstami. Do „Pomeranii" powrócił w roku 1996 tekstem *Wspomnienie o Lechu* („Pomerania" nr 1–2/1996, . 26–28). Od następnego roku regularnie zaczął się ukazywać kolejny ciąg opowieści pod wspólnym tytułem: *Dawny Gdańsk*[20], prezentowany zazwyczaj na wewnętrznej stronie przedniej okładki. Rozpoczął się opowieścią o Długim Targu[21], który wraz z odcinkiem ulicy Długiej tworzy gdański Trakt Królewski. W jednej z następnych: *Pobrzeżem Motławy*[22] – możemy doszukiwać się źródła fascynacji autora Gdańskiem – miastem zagadek – i potrzeby dzielenia się swymi odkryciami z czytelnikiem:

---

[18] J. Samp, *Kolebka i mogiła. Osiem wieków katedry oliwskiej*, „Pomerania” 1985, nr 9, s. 6–9.

> Skorzy do żartów dawni gdańszczanie uwielbiali zabawę polegającą na rozwiązywaniu zagadek. Przybyszów, którzy spędziwszy jakiś czas w nadmotławskim grodzie sądzili, iż znają już dość dobrze to miasto, pytali na przykład o nazwę najszerszej, najważniejszej, przez znaczną część roku najruchliwszej, a zarazem najbardziej ze wszystkich mokrej z tutejszych arterii. Dla utrudnienia dodawali, że nie sposób na niej poruszać się zaprzęgom konnym, poczynając zaś od schyłku minionego stulecia – tramwajom. Prawidłowa odpowiedź brzmiała… Motława, lecz mało komu zdarzało się wpaść na ten pomysł. Zdaniem niektórych językoznawców pierwotna nazwa rzeki brzmieć mogła „Gdania", i jej to właśnie miasto zawdzięcza swe miano zapisane po raz pierwszy przed dziesięcioma wiekami. Jeśli nawet okaże się, że to tylko kolejna hipoteza, i tak olbrzymie dla Gdańska znaczenie Motławy pozostaje

---

[19] Ostatni artykuł ukazał się na miesiąc przed śmiercią J. Sampa. Por. *O uciechach świętowania*, [w:] „Kuryer Gdański" 2015, nr 1, s. 2; źródło: https://pellowski.net/wp-content/uploads/2023/09/Kuryer-2015-01-Styczen.pdf (dostęp: 16 października 2025 r.).

[20] Legendy, baśnie i historyczno-literackie opowieści znalazły się później w książkowych wydaniach legend *Legendy gdańskie* (1992) i zbiorze szkiców *Gdańsk prawie nieznany* (1993). Spotkały się z bardzo dobrym przyjęciem, co zaowocowało kontynuacją tej tematyki w kolejnych publikacjach, m.in. *Uczta stulecia. Dawne i nowe legendy gdańskie* (1994), *Gdańskie legendy nieznane* (2010), *Gdańsk w baśniowej szacie* (2012), *Miasto czterdziestu bram* (1996), *Miasto tysiąca tajemnic* (1999), *Miasto magicznych przestrzeni* (2003).

[21] J. Samp, *Długi Targ*, „Pomerania" 1997, nr 1, okładka II.

[22] J. Samp, *Pobrzeżem Motławy*, „Pomerania" 1997, nr 4–5, okładka II.

> niepodważalne. Już w średniowieczu było to miejsce tętniące życiem, tutaj bowiem koncentrowało się życie portowe. Długie Pobrzeże, przy którym cumowały większe i mniejsze statki, określano niegdyś mianem Długiego Mostu. Osobliwy był to most, skoro zamiast w poprzek, biegł on wzdłuż rzeki. Niegdyś tworzyły je liczne pomniejsze drewniane pomosty, a wzdłuż Motławy biegł ceglany mur obronny. Każdą z ulic i uliczek tej części Głównego Miasta zamykała od strony rzeki brama wodna. Poza słynną Zieloną Bramą, wszystkie pozostałe to budowle gotyckie[23].

Cykl ten kończy się historią Dworu Artusa o znamiennym tytule *Duma Patrycjuszy*, w której autor wyjaśnia pochodzenie nazwy „przypominającej nam postać celtyckiego króla Artura, a zatem także jego dwunastu rycerzy wspólnie zasiadających przy okrągłym stole”[24]. Ten wspaniały obiekt powstał, jak wiele jemu podobnych w bogatych miastach Europy, z inicjatywy gdańskich kupców, a zarządzany był przez różne bractwa kupieckie prześcigające się „w upiększaniu przestronnego wnętrza tej niezwykłej budowli”[25], pełniącej zarazem funkcję ratusza – miejsca posiedzeń rajców miejskich.

Pod koniec XX w. i w początkach XXI w. aktywność publicystyczna J. Sampa na łamach „Pomeranii” niemal zamarła. Ważnym tekstem z tego okresu jest esej poświęcony niemieckim i polskim pisarzom wywodzącym się z Gdańska i ich roli w zabliźnianiu powojennych ran i podsycanej przez komunistyczny reżim wrogości między Polakami a Niemcami. Powstał jednak nieprzypadkowo – inspiracją było przyznanie 3 października 1999 r. nagrody Nobla Günterowi Grassowi w dziedzinie literatury. Analiza twórczości przywołanych przez Sampa autorów zarówno pokolenia przedwojennego, jak i tych, którym okrucieństwa wojny znane są jedynie z przekazów, prowadzi do następujących konkluzji:

> A zatem twórczość literacka pisarzy pokolenia, o którym tu mowa, potrafi funkcjonować bez resentymentów ideologicznych. Wolna od nienawiści i uprzedzeń potrafi odwoływać się zarówno do historycznej, jak i kulturowej tożsamości tych, co przeżyli zagładę swojego miasta, jak

---

[23] Tamże.

[24] J. Samp, *Duma patrycjuszy*, „Pomerania” 1997, nr 9, okładka II.

[25] Tamże.

> i do tych, dla których dotknięcie historii było bądź to lodowate niczym Syberia, bądź też gorące jak piec krematoryjny (mówił o tym Huelle podczas przywołanej już rozmowy z G. Fortuną). Zdaniem Karla Dedeciusa – znakomitego tłumacza literatury polskiej na język niemiecki – „dialog literacki wyprzedził w najnowszym rozwoju stosunków polsko-niemieckich inicjatywy polityczne" („Przegląd Polityczny", 1994, nr 24). (…) To, co jeszcze tak niedawno wydawało się nierealne, teraz okazuje się w pełni możliwe do zrealizowania. Udaje się pokonywać przeszkody, zarówno te obiektywne, jak i subiektywne, tkwiące w mentalności, którą tak trudno przecież przekształcić. Potrzeba pojednania zwaśnionych jeszcze niedawno narodów to jeden z warunków przyszłej wspólnej i zjednoczonej Europy ojczyzn. Dobrze, że również literatura ma w tej dziedzinie coś ważnego do zaoferowania[26].

Po dłuższej przerwie, w połowie roku 2012 w „Pomeranii" ukazał się fascynujący tekst *Z kotwicą w herbie*, opatrzony podtytułem zapowiadającym kolejny cykl: morskie opowieści. Tekst zgrabnie nawiązuje do nazwy ulicy Kotwiczników, zawdzięczającej swą nazwę cechowi kotwiczników, wyrabiających tak potrzebne rybakom kotwy (kotwice) – symbol ich bezpieczeństwa i nadziei. Tu jednak realizm opowieści ustępuje miejsca legendzie, zgodnie z którą kaszubsko-pomorski książę Świętopełk miał zamieścić w herbie kotwicę. Tu następuje opis ciągu zdarzeń prowadzących do wyprowadzenia pochodzenia nazwy tego symbolu ratunku i nadziei od… kota, którego przygarnął mały syn księcia – Mestwin. Samp przypisuje też Świętopełkowi ulepszenie konstrukcji kotwicy po tym, gdy na morzu zginął podczas sztormu jego przyjaciel, a przysłużyły się do tego kocie pazury:

> Mądry książę przyjrzał się dokładniej kocim pazurom, po czym kazał zmienić kształt wykonywanych dotąd kotwic, wyginając je w określonych miejscach i kończąc ostrymi hakami. To, co powstało, nazwał zaś „kotką", skąd wzięła się z czasem nasza „kotwica". O wiele skuteczniejsza od swoich poprzedniczek, uratowała życie niejednemu odtąd marynarzowi, chociaż ostatnie słowo i tak należeć będzie zawsze do

---

[26] J. Samp, *O Gdańsku z perspektywy literackiego pojednania*, „Pomerania" 1999, nr 11–12, s. 47–50.

> morza. Książę cenił ją tak bardzo, że umieścił jej wizerunek nawet na własnym sygnecie. Poczciwy kot, który spotkania z wodą najchętniej unika, przesądził więc o nazwie naszego fachu. Czasem jakaś zerwana kotwica zaplącze się w rybackie sieci i wraca na stały ląd. Nawet więc ona nie traci nadziei, a cóż dopiero człowiek[27].

Niestety, ten ciekawie zapowiadający się cykl z uwagi na postępującą chorobę J. Sampa, miał jeszcze tylko jeden odcinek, który ukazał się pół roku później. Nawiązuje on do pracy gdańskich rybaków i czyhających na nich na morzu niebezpieczeństw, szczególnie podczas gęstej mgły. W takich okolicznościach ukazują się im nęcące światła-widma zatopionych okrętów. Jawią się jako dająca ratunek i schronienie wyspa i wabią ku zagładzie naiwnych, zdezorientowanych lub zbyt odważnych rybaków, niepomnych przestróg starszego i bardziej przesądnego pokolenia. Taki los podzieliła załoga dowodzona przez legendarnego dzielnego kapitana Beniamina, który jako jedyny nie poddał się zwodzicielskim światłom:

> Dotarł cało do Gdańska, jednakże nikt nie uwierzył w jego opowieść. Wiedząc, że nigdy nie odnajdzie grobu członków swojej załogi, ufundował przed śmiercią piękny model statku, którym dowodził. Na jego prośbę zawieszono go pod sklepieniem gdańskiego kościoła pod wezwaniem świętego Jakuba. Tradycyjnie była to świątynia tutejszych szyprów. Przy niej istniał marynarski szpital i przytułek. Był także niewielki cmentarz, miejsce pochówku tych, co odeszli na wieczną wachtę. Tam złożono do grobu ciało zmarłego w mieście nad Motławą kapitana Beniamina – jedynego człowieka, któremu los pozwolił na własne oczy ujrzeć widmową wyspę wiecznego nieszczęścia[28].

Ostatnia publikacja J. Sampa ukazała się w „Pomeranii” pół roku przed śmiercią profesora. Był to moralitet o przemianie utracjusza Waca, który grając w karty z gdańskimi „bówkami”, stracił cały zarobek za sprzedane ziemniaki, nadto przegrał jeszcze wóz i konie. Jednak momentem zwrotnym okazała się pomoc udzielona przez służącą Trudę z karczmy Pod

---

[27] J. Samp, *Z kotwicą w herbie*, „Pomerania” 2012, nr 7–8, s. 45–46.
[28] J. Samp, *Wyspa wiecznego nieszczęścia*, „Pomerania” 2013, nr 1, s. 64–65.

Wiecznym Żydem. Pod wpływem podarowanego mu obrazka Madonny z Dzieciątkiem i małpką doznaje nawrócenia. Kunszt literackiej wielowątkowej narracji prowadzi do puenty, w której niepozorny obrazek okazuje się repliką znanego sztychu Albrechta Dürera[29]. Opowieść wskazuje na głęboką znajomość gdańskich realiów, w tym zwyczajów i złośliwych żartów „bówków", a także umiejętność łączenia różnych wątków, tak artystycznych, jak i fabularnych. To sprawia, że jest to lektura wciągająca, emanująca lekkością. Do tego zawiłe losy głównego bohatera i wątki poboczne osadzone w historycznej gdańskiej społeczności mogą posłużyć za scenariusz widowiskowego filmu o dawnym Gdańsku.

Jerzy Samp, profesor, literaturoznawca i pasjonat historii Gdańska nobilitował baśń i legendę jako gatunki literackie, uznając je za formy interesujące nie tylko młodszego czytelnika. Nie silił się przy tym na wyrafinowane struktury zdaniowe czy ozdobną metaforykę. Chciał, by jego twórczość była zrozumiała dla dziecka i inspirująca dla bardziej wyrobionego odbiorcy, a że cel ten osiągnął świadczy wielość wznowień *Legend gdańskich* (1992, 2000, 2004, 2006, 2008, 2012) oraz ich poczytność[30]. Za puentę literackich fascynacji i aspiracji Sampa można przyjąć słowa skierowane pod adresem Izabeli Trojanowskiej, określonej w artykule poetycko Blizą, rzucającą wiązkę światła[31]. Są one jednocześnie próbą krytycznoliterackiej analizy przygotowywanego właśnie do wydania, nieco ponad dekadę po śmierci autorki (zmarła w 1995 r.), przewodnika *Z podaniem i legendą na kaszubskich szlakach* (Gdańsk, 2013):

> Błędnie zwykliśmy przyjmować, że legendy i baśnie to przede wszystkim twórczość dla dzieci oraz młodzieży, a pewna doza infantylizmu wpisana jest już w naturę samego odbiorcy. Trojanowska dobrze wiedziała, jak istotne treści niesie w sobie ten właśnie nurt kultury duchowej.

---

[29] J. Samp, *Honor, małpa i kości*, „Pomerania" 2014, nr 7–8, s. 68–70.

[30] W opracowanym przez Wojewódzką i Miejską Bibliotekę Publiczną w Gdańsku zestawieniu rankingowym najchętniej wypożyczanych w 2013 r. książek dwie pierwsze pozycje zajmują *Legendy Gdańskie* oraz *Uczta stulecia* Jerzego Sampa, zaś w pierwszej dziesiątce znalazły się jeszcze *Gdańskie legendy nieznane*; Por. *Ranking WiMBP w Gdański dot. najpopularniejszej beletrystyki pomorskiej dla dzieci i młodzieży ostatnich lat*, źródło: https://wbpg.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/ksiazka-pomorska-dzieci_27_11_2013.pdf (dostęp: 18.10.2025 r.).

[31] J. Samp, *Witaj Blizo. Nietypowy przewodnik*, „Pomerania 2011, nr 7–8, s. 43.

> Świat baśni i świat rzeczywisty to dwa niezależne od siebie byty. Żyją obok, niejako równolegle, czasem się nawzajem przenikając. Tyle że w pierwszym z nich wszystko może się zdarzyć, podczas gdy w drugim decydują nieubłagane prawa przemijania oraz realia, a nie fantastyka. Nic dziwnego, że to właśnie świat baśni zaistniał w literaturze ustnej o wiele wcześniej od realistycznych treści, będących domeną literatury pisanej. Magiczna przestrzeń i czas, a także fantastyczne postacie ludzkich, półczłowieczych, zwierzęcych i hybrydowych postaci bohaterów gościły niemalże na prawach sacrum w wyobraźni ludowej od niepamiętnych czasów i przekazywane były z pokolenia na pokolenie w postaci literatury oralnej. Oto prawda o autorstwie (zbiorowym?) kaszubskiego baśniokręgu. Tam, gdzie brakowało racjonalnego wyjaśnienia genezy wielu osobliwości charakterystycznych dla regionu, w znaczeniu geograficznym (krajobrazowym), gdzie wyobraźnia podpowiadała bynajmniej nienaukowe pochodzenie licznych nazw miejscowych, mitomagiczną proweniencję elementów fauny i flory, herbów, skarbu tej ziemi – bursztynu, wielkich głazów narzutowych, maleńkich mysikrólików i mrówek, kaprysów morskiego żywiołu, ogromnych budowli itp., zawsze w sukurs przychodziła fantazja. Stąd też tyle tu ingerencji Anioła Kaszub i rdzennie lokalnego demona Smętka, olbrzymów zwanych stolemami i karzełków (krôsniąt)[32].

Słowa te są prawdą nie tylko o autorstwie Izabeli Trojanowskiej, one w całej pełni odzwierciedlają twórczość Jerzego Sampa. Poprzez legendę i baśń starał się zaszczepić w czytelniku swoją miłość do Gdańska, miasta o tak bogatej historii, kulturze i społecznej strukturze, że mimo przedwczesnej śmierci, spuścizna literacka J. Sampa nadal fascynuje kolejne pokolenia. Współcześnie ukazały się również tłumaczenia jego legend na język kaszubski wraz z dołączonymi płytami CD, stanowiące nieoceniony materiał dydaktyczny do nauki „rodnej mowy”. Można je również wykorzystać jako materiał przewodnicki do fascynującego zwiedzania Gdańska – miasta tak ukochanego przez Sampa.

Bibliografia:

Samp J., *Honor, małpa i kości*, „Pomerania” 2014, nr 7–8.
Samp J., *Długi Targ*, „Pomerania” 1997, nr 1.

---

[32] Tamże, s. 39–43.

Samp J., *Duma patrycjuszy*, „Pomerania” 1997, nr 9.
Samp J., *Gdańsk prawie nieznany*, Gdańsk1993.
Samp J., *Gdańsk w baśniowej szacie*, Gdańsk 2012.
Samp J., *Gdańskie legendy nieznane*, Gdańsk 2010.
Samp J., *Gdy potrzebny był mściciel*, „Pomerania” 1986, nr 5.
Samp J., *Jak pognębić hardych gdańszczan. W 500-ną rocznicę urodzin Jana Dantyszka*, „Pomerania” 1985, nr 4.
Samp J., *Kolebka i mogiła. Osiem wieków katedry oliwskiej*, „Pomerania” 1985, nr 9.
Samp J., *Korona miasta*, „Pomerania” 1981, nr 1.
Samp J., *Laureaci „Stolema 1973”*, „Pomerania” 1973, nr 1.
Samp J., *Legendy gdańskie*, Gdańsk 2012.
Samp J., *Mariacki kolos*, „Pomerania” 1981, nr 6.
Samp J., *Miasto czterdziestu bram*, Gdańsk 1996.
Samp J., *Miasto magicznych przestrzeni*, Gdańsk 2003.
Samp J., *Miasto tysiąca tajemnic*, Gdańsk 1999.
Samp J., *Mówi Jerzy Samp*, „Pomerania” 1978, nr 6.
Samp J., *Nazewnictwo kaszubskie w badaniach gdańskiego ośrodka onomastycznego*, „Pomerania” 1973, nr 2.
Samp J., *O Gdańsku z perspektywy literackiego pojednania*, „Pomerania” 1999, nr 11–12.
Samp J., *Pobrzeżem Motławy*, „Pomerania” 1997, nr 4–5.
Samp J., *Ponad szpitalem Flisaków*, „Pomerania” 1981, nr 5.
Samp J., *Problem na miarę bazyliki*, „Pomerania” 1981, nr 2.
Samp J., *Uczta stulecia. Dawne i nowe legendy gdańskie*, Gdańsk 1994.
Samp J., *Wieże starego Gdańska. Kościół św. Piotra i Pawła*, „Pomerania” 1980, nr 10.
Samp J., *Witaj Blizo. Nietypowy przewodnik*, „Pomerania 2011, nr 7–8.
Samp J., *Wyspa wiecznego nieszczęścia*, „Pomerania” 2013, nr 1.
Samp J., *Z kotwicą w herbie*, „Pomerania” 2012, nr 7–8.

Źródła internetowe:

Ranking WiMBP w Gdański dot. najpopularniejszej beletrystyki pomorskiej dla dzieci i młodzieży ostatnich lat, źródło: https://wbpg.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/ksiazka-pomorska-dzieci_27_11_2013.pdf (dostęp: 18.10. 2025 r.).
Grobowiec książąt pomorskich, źródło: http://www.dawnaoliwa.pl (dostęp: 17.09.2025).

Samp J., *O uciechach świętowania*, [w:] „Kuryer Gdański” nr 1/2015; źródło: https://pellowski.net/wp-content/uploads/2023/09/Kuryer-2015-01-Styczen.pdf (dostęp: 16 października 2025 r.).

Spacer z przewodnikiem po Gdańsku śladami baśni Jerzego Sampa; źródło: https://kaszubi.pl/events/view/spacer-z-przewodnikiem-po-gdansku-sladami-basni-jerzego-sampa (dostęp: 16.08.2025 r.).

Dzél II

STUDIA I MATERIAŁË NIERECENZOWÓNÉ

REFERATË KASZËBSKÒJÃZËKÒWÉ

RJK

Karolëna Serkòwskô-Secechòwskô
Radzëzna Kaszëbsczégò Jãzëka

Wëbróné legendë Gduńska

Gduńsk, nazéwóny historiczną stolëcą Kaszëb, je gardã z bògatą historią, ùróbkã i tradicją. Je òn téż swiôdkã wôżnëch wëdarzeniów dlô całi Pòlsczi, a nawetka Eùropë. To „miasto stojącé hańdlã, bògaté, nôleżącé òd 1361 rokù do Zrzeszë Hanzeaticczich Gardów”[1]. Tuwò béł òstrzódk gòspòdarczégò i kùlturalnégò żëcô. Òdbiéróny je jakno symbòliczny z pòzdrzakù na apartną historiã. Jegò môle i zabëtczi tacą w sobie wiele wspòminków. I chòc je òn ùznôwóny za wielekùlturowi, bò ju òd zôczątkù swòjégò jistnieniô gòscył lëdzy ò rozmajitëch nôrodnoscach, to kaszëbizna mô w nim swój wôżny plac. Jegò znaczenié je wiôldżé téż, a mòże przede wszëtczim, w historii Kaszub. To tuwò sztôłtowała sã kaszëbskô juwernota. „Przed wiekama kaszëbską mòwã czëc bëło na całim kòlmòrsczim òbszarze òd Gduńska jaż pò Szczecëno, a gwësno téż na terenie Meklembùrgii w dzysészich Niemcach”[2]. To we Gduńskù w strzédnowieczim rządzelë pòmòrsczi ksążãta. Tu je dzysdnia sedzba przédnictwa Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, redakcji cządnika „Pòmeraniô”, Kaszëbsczégò Institutu. Tuwò téż pòtikô sã Karno Sztudérów „Pòmòraniô”. To we Gduńskù dzysô mòże sztudérowac kaszëbską etnofilologiã…

Gard nad Mòtławą je bòkadny we wiele zasłëżonëch dzejarzów. Westrzód nich są pisarze, chtërny wzbògacëlë lëteraturã ò gduńsczé sprawë. W jich dokazach colemało czëc je pòmión lëdowëch òpòwiescy. Legendë są apartnyma pòdaniama przekazywónyma przez starszich – młodszim, ùczą nas, jak żëc, próbòwac rozmiec swiat i to, co w nim je. Fantastika sprôwiô, że òdbiér ten stôwô sã jesz barżi wcygający. Sama ju pòzwa tegò nadmòrsczégò môla zdradzëc mòże legendarné wëdarzenia. Niemieccy kùpcowie, co chãtno przëjéżdżalë do gardu, gôdelë na niegò „Danzig”, co znaczëc miało „Danowi dobiwk”[3]. Dan dobëc miôł nad pògańsczim ksãcã Hagelã, chtëren lëchò traktowôł swòjich lëdzy. Òd jegò miona pòzwã nosy jedna z dwùch przédnëch rzmów nad Gdańskã – Gradowô abò Hagelowô Góra. Drëgô to Biskùpiô Górka. Jeżlë jidze ò historiczną prôwdã, to pierszé wspòmnienié ò tim miesce, bëło w *Żëwòce swiãtégò Wòjcecha* w 997 rokù. Je òn tej jednym z nôstarszich pòlsczich gardów.

---

[1] P. Adamowicz, [w:] *Encyklopedia Gdańska*, red. prow. J. Mykowski, Gdańsk 2012, s. 9.

[2] *Od autora*, [w:] *Klechdy kaszubskie*, wyb. i oprac. S. Janke, Gdynia – Gdańsk 1996, s. 5.

Gôdającë ò pòrtowim gardze, cãżkò nie wspòmnąc ò mòrzu, chtërno òd wieków sztôłtowało gòspòdarkã, kùlturã i kawlë Gdańska. Doprowadzëło to do tegò, że stało sã òno jednym z nôwôżniészich w Eùropie. Przistãp do niegò, chòc na jaczis czas stracony, sprôwił bògactwò, a dzys dnia swiôdczi ò statusu miasta Gdańska jakno wôżny hańdlowi i pasażersczi hôwindze w Eùropie. Nie felô tej òpòwiescy z nim sparłãczonëch. Jaczé bëłë pòczątczi nadmòrsczégò lëdu jidze sobie wëòbrazëc z przekazu pt. *Legenda Bałtyku*[4]. Miałë to bëc czasë, czedë Gdańsk béł jesz rëbacką òsadą, a ji mieszkańcowie pògónama. Pòdług jich wierzeniów, mòrzã miôł sã òpiekòwac legendarny bóg, Gòsk. Lëdze bëlë niechãtny do przëjãcégò nowi wiarë. Czedës przëszedł do nich mnich, chtëren chcôł jich nawrócëc, le to sã nie ùdało. Miast òdéńc, zrobił sobie szałas, w jaczim zamieszkôł. Pò jaczims czasu nalôzł renionégò chłopa. Béł to wiking. Wikingòwie napôdelë na môlowé lëdztwò, tej z jegò rąk czekałabë gò leno smierc. Starëszk ùlëtowôł sã nad chòrim, wzął gò do sebie i pòmôgôł. Òpòwiôdôł mù téż ò Bògù. Chłop przëjął nową wiarã, tej z czasã zôkònnik òdeszedł z tegò swiata z redoscą, że chòc kògòs nawrócył. Ùzdrowiony ùdbôł, że dokùńczi to, czegò nie ùdało sã jegò òpiekùnowi. Zaczął naùczac lëdzy. Le niewiele to dało. Pòmôgôł tej w jinszi spòsób. Wieczorama rozpôlôł ògniszcze, żebë bôtë nie tonãłë z przëczënë niebezpiecznëch przëpłiwów i òdpłiwów mòrza. W czasu taczégò czuwaniô òbacził nadcygającëch wikingów. Rozpòznelë swòjégò dôwnégò drëcha. Czej widzelë gò w òbleczenim mnicha, sëłą wcygnãlë gò do bôtu. Zerwôł sã sztorm. Przëbélcë wrzucëlë swòjôka do mòrza. Niedługò pózni zdżinãlë i òni. Pòtemù wałë wërzucëłë na brzég nawrócònégò. Nad jegò głową jantar ùłożił sã na sztôłt aùreòlë. Lëdze mieszkający w òsadze ùznelë to za merk z nieba, bò òd tegò czasu skùńczëłë sã niebezpieczné przëpłiwë i òdpłiwë.

---

[3] Òb. *Okrutnik z gradowej góry*, [w:] J. Samp, *Legendy gdańskie*, Gdańsk 2006, s. 17–20.

[4] Òb. *Legenda Bałtyku*, [w:] J. Samp, *Legendy gdańskie*…, s. 7–17.

Wizyta swiãtégò Wòjcecha we Gduńskù w 997 rokù przëczëniła sã do włączeniô gardu w szerszi pòliticzny i religijny kòntekst całégò państwa. Przëszedł òn z ewanielicką misją. Chòc béł tu krótkò, wiele zdążił zdzejac. Na jegò czesc lëdze wznieslë kaplëczkã bliskò miasta[5]. W dzélu dzelnicë, chtërna nosy jegò miono, głosył Bòżé słowò. Swiãti pò cziledniowim nawrôcanim Pòmòrzanów szedł na misjã do Prusów. Tam ùmarł mãczéńską smiercą. Dwùch lëdzy, co bëlë z nim, włożëło jegò cało do skrzëni, a pòtemù pòd gduńsczim wôłtôrzã. Leżało tam trzë lata. Jeden chłop òbczas spikù dostôł nakôz òd biskùpa, żebë sprowadzëc cało do ksãca Bòlesława. Chłop chcôł wëkònac pòlecenié. Czej trzecégò dnia dojachôł do jaczis wsë, zatrzimôł gò pògańsczi ksążã. Pòwiedzôł, że cało trzeba wëkùpic. Bòlesłôw pòsłôł tam swòjich lëdzy. Pòganin chcôł tëli dëtków, co wôga cała Wòjcecha. Wësłannicë zrozmielë, że mają za mało i ju chcelë jachac nazôd i wnym przeszła białka, chtërna bëła òchrzconô przez swiãtégò. Wsëpała wszëtkò, co miała. Bëlë to leno dwa grosze, a nimò tegò wôga sã wërównała. Tim samim swiãti Wòjcech spòczął w Gnieznie, gdze je pò dzys dzéń.

Nowô religiô przez lata stała sã dlô Kaszëbów wôżnym partã żëcô, ò czim mòże swiôdczëc znóné zawòłanié Hieronima Derdowsczégò, pòwtôrzané na wiele wôżnëch wëdarzeniach „Më trzimómë z Bògã”. Legendë tã religijnosc nierzôdkò pòdczorchiwają. Mieszkańcowie nadmòrsczi zemi w òsoblëwim ùwôżanim mają Òliwã, a dokłôdni Òliwską Katedrã. Je to rzimskòkatolëcczi archikatedralny kòscół przë sztrasë Bpa Édmùnda Nowicczégò. Nazéwóny je „kaszëbsczim Wawelã” z pòzdrzatkù na jegò historiczną nekropòliã pòmòrsczich ksążãtów z dinastii Sobiesławiców, panëjącëch na Gduńsczim Pòmòrzim w XII i XIII wiekù. *Legenda oliwska*[6]. òpòwiôdô ò mnichù, jaczi gãsym piórã òpisôł swòje żëcé, co sã ju miało kùńczëc. Bòdôj béł òn chùdzy głëchi na krziwdã drëdzégò człowieka. Nie rozmiôł dzelëc sã z jniszmi swòjim bògactwã. Bëło tak téż tedë, czej na Gduńsk przëszedł wiôldżi głód. Czej dowiedzôł sã, że cystersë z òliwszégò òpactwa dôwają jestkù, tim nôbarżi biédnym, to òblókł sã jak biédôk i prosył ò wspiarcé. Dostóny brót chleba schòwôł tak, żebë nicht gò nie widzôł.

---

[5] Òb. *Swiãti Wòjcech*, [w:] L. Heyka [Stanisław Czernicki], *Kaszëbscé pòdania*, Gduńsk 2022, s. 184, 186. Dłëgszą wersjã tegò pòdania mòżna przeczëtac w: J. Samp, *Święty Wojciech na gdańskiej ziemi*, [w:] *Legendy gdańskie*…, s. 31–34, a téż kąsk zmienioną [w:] *Snicé ò Òliwie*, [w:] J. Mamelski, *Kaszëbscé legeńdë*, Gdynia, 2008, s. 41–45.

[6] Òb. *Legenda oliwska*, [w:] J. Samp, *Legendy gdańskie*…, s. 46–49.

Pò drodze zatrzëmała gò białka proszącô ò jestkù. Rzeknął, że to, co òn trzimie, to leno kam, a nié chléb. Szedł dali i pòczuł, jak jegò chléb stôł sã cãżczi i zëmny. Zmienił sã w kam. A serce tegò człowieka przestało bic. Ùswiądnił sobie, że pòtkónô białka wëzdrzała jak sztatura Snôżi Madonne z Dzecątkã, jaką widiwôł w Mariacczim kòscele. Zrozmiôł swòje winë. Wszëtczé rzeczë, jaczé miôł, zamienił na dëtczi i rozdôł biédnym. Wstąpił do òliwsczégò klôsztoru. Skamieniałi chléb òstôł pòwieszony w swiãtnicë jakno swiadectwò cëdu, jaczi sã dokònôł[7].

Òliwa to dzelnica Gduńska, co òd nordë sąsadëje w Sopòtã. Przez wieczi bëła klôsztorną wsą òpactwa cystersów. Jaczis czas bëła òsóbnym gardã. Jak pòwstała, wëjasniwô Dorota Abramòwicz. Jednégò dnia, czej Subisłôw béł na jachce midzë Gduńskã a Chmielnã, òbacził jelenia i próbòwôł gò dogònic, przez co stracył z òczu wespółtowarzëszów rézë[8]. Jeléń sã zatacył, a wëskòcził dzëk. Pòmòrsczi ksążã próbòwôł sã brónic, le zwiérzã bëło mòcniészé i złómało òszczep jachtôrza, jaczi wbił sã w jegò bòk, a ten tracył przëtomnosc. Niedalek mieszkôł zôkònnik, chtëren nalôzł Subisława, zabrôł gò do se, lékarzël, mòdlël sã i czekôł. W tim czasu spiący chłop czuł, jakbë stôł na pòlanie, a janiół, z òliwną wietwią w rãce, do niegò wòłôł. Zapòwiôdôł pòkój. Zôkònnik pòwiedzôł, że je to merk, żebë sã nawrócëc. Subisłôw dôł sã òchrzcëc, a w môlu, gdze béł napôdniãti, zbùdowôł klôsztór, w jaczim mieszkôł do kùnca swòjégò żëcô. Tam téż je jegò, jak i jinszich ksążãtów, pòchówk, a téż òbrazë z jich wizerënkama. Na wspòmnienié wietewczi ze spikù môl ten pòzwôł Òliwą.

Wedle regionalnëch wierzeniów, nót bë bëło, żebë kòżdi Kaszëba, czej pierszi rôz zajedze do Gduńska, òkróm Òliwë òdwiedzył na Dłudżim Tôrgù, kòl Dwòru Artusa, Krësztofa. Tak Kaszëbi pòzéwają zabëtkòwą fòntannã Neptuna zrobioną z brązu, co pòkazëje pòtãgã mòrza i mòrską historiã miasta. Ò zwëkù tim czuł ju i „Pón Czôrlińsczi z pòematu Derdowsczégò[9], i przédny heroja kaszëbsczi epòpeji Aleksandra Majkòwsczégò, Remùs[10]. Jednémù i drëdżémù towarzëłë przë tim rozmajité emòcje. Tej nie dzyw, że strach mielë knôpi, co ze wsë pierszi rôz jachelë do gardu nad Gduńską Zatoką[11]. Nie wiedzelë jak sã zachòwac i czë nie mdą sã z nich wëszczérzelë gduńscy bówcë. A tim barżi, jak pòmëslelë ò Krësztofie. Ten bóżk béł całi gòłi. Bëńlowie nôbarżi mielë strach tegò, że, pòdług zwëkù, trzeba gò bãdze kùsznąc niżi krziżów. Òstateczno bëłë to leno szpòrtë. Czej młodi lëdze przëjachelë ju nazôd do swòji wsë, spitelë mądrégò człowieka, ò co jidze w ti pòzwie „Krësztof" miast „Neptun." Ten sã namëslił i zaczął jima òpòwiadac ò chłopie, co przenosył lëdzy z Jastarni, bò chcelë zwiedzëc Hélsczi Półòstrów, jinaczi Midzëmòrze. Leno òn nie brôł za to dëtków. Chcôł, żebë lëdze gò pòdzywialë. Chtos, czej gò òbacził, krziknął, że wëzdrzi jak swiãti Krësztof z wôłtôrza. Te słowa mògłë miec znaczenié, bò rôz miôł òn przeniesc czilelatnégò syna białczi, chtërna gò ò to pòprosëła. Zarô sã zgòdzył, le téż baro zdzëwił, czej sã òkôzało, że dzeckò bëło tak cãżczé, że chłop ni mógł gò ùtrzëmac. Chcôł wiedzec, kim je knôpiczk. Ten rzekł, że òn tegò nie zrozmieje. I zaczął òpòwiadac ò swiãtim Krësztofie, chtëren ùmarł za to, że béł jegò wëznôwcą. Bòdôj mieszkańcowie Gduńska znają tã historiã. Jeden z artistów òstawił w Dwòrze Artusa żłobinã nôszôcza żëjącégò w czasach przesladowaniów chrzescyjan. Òd tegò czasu człowiek ten czësto sã zmienił. Mòże prawie na wspòmnienié ò nim je ta pòzwa bòga mórz. A szpòrtë z kùszkanim gwësno bawiłë téż Sowizdrzała, chtëren miôł czedës òdwiedzëc Gduńsk[12]. Pamiątka, jakô òstała tu pò jegò bëtnoscë, to płaskô żłobina wëkònónô przez mieszczanów. Je jã widzec na wiôldżim kachlowim piecu w Dwòrze Artusa. Kòżdi cëzy, co przëchôdôł òbzerac piec béł zachãcëwóny do te, bë spróbòwac gò òbjimnąc z rozłożonyma szerok rãkama. Czej tak robił, mùszôł gãbą dotknąc rzezbã, na jaczi Sowizdrzôł miôł nieprzëstójné ùłożenié cała. Tak tej Gduńszczanie naùczëlë sã òd niegò szpòrtowaniô.

---

[7] W kąsk skrócony wersji legendã tã jidze téż nalezc w: *Brót chleba przemieniony w kam*, [w:] *W krainie baśni i bajek kaszubskich*, red. i wyb. B. Ugowska, Gdańsk 2009, s. 42–44. Tã legendã spisôł téż Józef Ceynowa. Z jegò przekazu Danuta Stenka, aktorka pòchòdzącô z Gòwidlëna przeczëtała jã pò kaszëbskù, co òstało ùwdôrzoné na pierszim dzélu „Najpiękniejszych bajek i baśni kaszubskich" w ramach projektu „Akademia Bajki Kaszubskiej". Nagranié je téż dostãpné na internetowi starnie: http://www.akademiabajkikaszubskiej.pl/bajki/1 [27.10.2025]. Ò legendze jidze téż przeczëtac w: *Kamienny chleb*, [w:] D. Abramowicz, *Òpòwiednie Pòmòrzô ë Kaszëbsczi*, tłum. S. Janke, Katowice 2010, s. 117–118.

[8] Òb. *Skąd się wzięła Oliwa*, [w:] D. Abramowicz, *Òpòwiednie Pòmòrzô ë Kaszëbsczi*, s. 14–15.

Na psotã szanowónym we Gduńskù lëdzóm zrobił Antoni Möller. Dwór Artusa to gmach, jeden z nôbarżi reprezentacyjnëch zabëtków pòłożonëch przë tak pòzwónym Królewsczim Trakce. Dôwni pòtikelë sã tam kùpcowie i béł to òstrzódk towarzësczégò żëcô. Jegò pòzwa wzãtô je ze strzédnowieczny legendë ò òdwôżnym królu Arturze[13]. „Sądny dzień w Dworze Artusa”[14] pòkazëje, jaką widzałoscą cesził sã ten môl. Wiele cennëch rzeczi, chtërne ò tim swiôdczëłë, zdżinãło, midzë jinszima òbrôz wspòmniónégò malôrza. Bòdôj czedës wëprzédniwôł sã òn apartnym bògactwã i prawie w nim òdbëwac sã miałë wôżné pòtkania, naradë, transakcje i bale. Tóna béł człowiekã baro ùzdolnionym, le téż ceniącym sã i lubiącym sławã. Gduńscy ławnicë pòprosëlë gò ò namalowanié Sądu Òstatecznégò. Artistã chãtno przëjął wëzwanié. Chcôł pòkazac, że je we Gduńskù nôlepszim malôrzã, dlôte ùdbôł, że stwòrzi dokôz jesz piãkniészi jak triptik z kòscoła Mariacczégò. Córka bùrméstra zagadiwała gò òbczas jednégò z balów, le pò krótczi wëmianie zdaniów, òdeszła òbrażonô. Antoni stwòrził dokôz, na jaczim Zbawicél, Archanioł, swiãti i zbawiony bëlë z tëłu. Na pierszim planie ùmiescył tëch, co mielë bëc symbòlã lëdzczich grzéchów. Wnet wszëtczé pòstace szlachòwałë za znónyma białkama w gardze. A nôbarżi rozpòznac szło córkã bùrméstra, chtërna pòkôzónô bëła jakno „plëgawô Doczasnosc”[15]. W bôce, jaczi czerowôł sã do piekła, fùl bëło pòtãpiéńców, westrzód jaczich lëdze zmerkelë bùrméstra i gduńsczich rôdców. Dokôz sprôwił wiele emòcjów, z czegò méster sã cesził. Zwëskôł òn wiôlgą sławã. Lëdze zaczãlë sã z nim sądzëc. Jegò karą bëło domalowanié sebie do tëch pòtãpionëch, jakno przewòznika. Tak zrobił, le nad swòją głową namalowôł jesz janioła, co cygnie gò i retëje przed piekłã. Pò òstatny wòjnie òbrôz ùznóny béł za zadżiniony.

---

[9] Òb. H. Derdowsczi, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, Gduńsk 2022, s. 155–156.

[10] Òb. A. Majkòwsczi, *Żëcé i przigòdë Remùsa*, Gduńsk 2020, s. 287.

[11] Òb. *Drëszny Krësztof*, [w:] J. Samp, *Gduńsk. Basniowô stolëca Kaszub…*, s. 97–102.

[12] Òb. *Sowizdrzał na Jarmarku*, [w:] J. Samp, *Legendy gdańskie…*, s. 163–166.

W Dwòrze Artusa wërazny céch pò sobie òdcësnął Hermann Han[16]. Ten barokòwi malôrz, chtëren twòrził we Gduńskù téż stôł sã bòhaterã jedny z legendów[17]. Artista na czile lat przed smiercą miôł wëcygnąc z tegò gardu, żebë zamieszkac w Chònicach. Chcôł równak zatrzëmac swój majątk – gduńską chëcz i mésterniã. Namalowôł m. jin. „Pòkłón pasturzów”, jaczégò terôczasnô kòpiô je w chònicczi bazylice, czë òbrôz do przédnégò wôłtôrza katédrë w Pelplënie „Kòronacjô Nôswiãtszi Marije Pannë”. Pòsobny kómpòzycyjno òbrôz je téż w Òliwie[18]. Baro znóny dokôz jinszégò malarza, Hansa Memlinga, téż je wôżnym elementã kùlturë Gduńska. Nie dzëwi tej prôwda, że nalôzł òn swój plac w kaszëbsczich brawãdach, chòc trafił òn tuwò na skùtk wòjennëch leżnosców w XV wiekù[19]. Terô jidze gò òbzerac w Nôrodnym Mùzeùm we Gduńskù. Dôwni béł òn w Mariacczi Bazylice.

---

[13] Òb. https://legendyhistoryczne.wordpress.com/2018/11/21/krol-artur-i-rycerze-okraglego-stolu/ [31.10.2025].

[14] Òb. *Sądny dzień w Dworze Artusa*, [w:] J. Samp, *Legendy gdańskie*…, s. 225–229.

[15] Tamże, s. 228.

[16] Òb. *Hermann Han*, https://culture.pl/pl/tworca/hermann-han, oprac. PK [28.10.2025].

[17] Òb. J. Kiszkis, *O malarzu, który wolał Chojnice od Gdańska* [w:] *Legendy województwa pomorskiego*, red. J. Walentowska), s. 22–26.

„Mariacka kołyska dzwonów”[20] je bòdôj historią sprzed pół tësąca lat przódë ò wieżë kònkatedralny bazyliczi Wniebòwzãcô Nôswiãtszi Marije Pannë. Je to kòscół zwóny téż Mariacką bazyliką. To historicznô fara Przédnégò Gardu. Mieszkańcowie Gduńska ceszëlë sã ze zjiscëniô jich snieniów ò tim, żebë miec nôwikszą ceglaną swiãtnicã stwòrzoną na czesc Mariji, co bëła patrónką grodu. Wieża Bazyliczi Mariacczi, nazéwónô czedës „grëbô Mariô” baro sã jima widzała, bò bëła baro wësokô. Przez przeszło piãc wieków w skòrëpie bùdowlë zrobiłë sã krzëwiznë i pãklënë. Lëdze doszukiwelë sã rozmajitëch tegò przëczënów. Westrzód bùdowników béł człowiek, co miôł miono Lazar. Lubił òn zazerac do karczmów i tawernów. Grôł w kòscë, czãsto tracył wikszosc swòjégò zôróbkù i dodóm szedł niegwësnym krokã. Przez to scanë, jaczich wëkònaniégò pilowôł, téż nie bëłë równé. Dwùch méstrów, żebë dac jemù nôùkã, òstawiło jegò robòtã krzëwą, a w całim gardze ògłosëło, że je to zrobioné prawie przez niegò. Lazar wrzucył swòje kòscë do Mòtławë i ju nicht nigdë wicy nie widzôł gò w karczmie. W legendze je wspòmnienié ò Stolemie, chtëren zrobił sobie przerwã we Gduńskù òbczas wanodżi z Nordë na Pôłnié przez Bôłt. Bòdôj miôł òn sadnąc na jesz nie skùńczony wieżë. Gôdôł, że tak dobrze mù sã na ni sedzało, że mòże jesz przińdze nazôd. Tej lëdze òstawilë jã w taczim sztôłce.

Kòscół sw. Katarzënë we Gduńskù je nôstarszim parafialnym kòscołã na Stôrim Miesce. Jegò fùndatorama bëlë ksążãta Gduńsczégò Pòmòrzô. Pòwstôł w latach 1227–1239. Lëdze gôdelë, że w nim straszi[21]. Wszëtkò przez to, że ùmarł tam chłop, chtëren przez lata dozérôł swiãtnicë. Nie zmerkôł kradélców, co zabrelë złotą mónstrancjã. Tak sã tim przejął, że jesz tegò samégò dnia òdeszedł na wiedno. Pò latach zarządzywający farą kùpilë cziledzesąt nowich zwònów i zwónków, przebùdowelë stôri mechanizm, a téż wzãlë dobrégò mùzyka, chtëren grôł. Ta „grającô wieża” stała sã jedną z nôwikszich atrakcjów Stôrégò Miasta. Na nieszczescé mùzyk wnet zrezygnowôł z robòtë. Jinszi téż òdchôdalë. Jeden z zégarméstrów ùznôł, że maszinã jidze zbùdowac tak, bë sama grała. Wzął sobie robòtnika Jakùba, z jaczim przëchôdôł synecznik, Łukôsz. Łukôsz chãtno pòmôgôł, a na dodôwk prôbòwôł zbùdowac swój, ò wiele miészi mechanizm, jaczi chcôł zmiescëc w môłim kùferkù. W dniu móńtowaniô bùdowlë Łukôsz nie widzôł, w jaczim placu je mùsz nawiercac dzurë na kòłczi. Pò mszë òstôł tej w kòscelë, wszedł na wieżã, zaczął sprawdzac i rechòwac. Wnym ùkôzôł sã jemù duch ùmarłégò stróża kòscoła. Łukôsz wëdolmacził, że nie chce nick ùkrasc, le zrobic mùzyczną zabôwkã dlô swòjégò corôz słabszégò ju starka. Zjawa pòkôzała mù, gdze mô zrobic brekòwné dzurë i pòlecëła pòzwac ten wënalôzk katarinką – na czesc patrónczi nôstarszégò ze wszëtczich gduńsczich kòscołów.

---

[18] Òb. K. Mączewska, *Hermann Han Koronacja Marii*, https://culture.pl/pl/dzielo/hermann-han-koronacja-marii [27.10.2025].

[19] Òb. *Złoti barónk*, [w:] S. Bogdan, *Pòwiôstczi gduńscze*, tł. Z. Jankòwsczi, Pelplin 2002, s. 175–261.

[20] Òb. *Mariacka kołyska dzwonów*, [w:] J. Samp, *Gdańska kapsuła czasu…*, s. 122–125.

[21] Òb. *Historia gdańskiej katarynki*, [w:] J. Samp, *Legendy gdańskie…*, s. 130–135.

Ò pòstãpny gduńsczi swiãtnicë je gôdka w pòdanim „Głowa świętej Barbary”[22]. Kòscół sw. Barbarë we Gduńskù je póznogòticczim parafialnym kòscołã w Strzódmiescym Gduńska. Chùdzy béł òn kaplëcą bòlëcë dlô zatrëwno chòrich. Relikwiô patrónczi lëdzy mòrza òstała pòdarowónô mieszkańcóm Gduńska przez Kazmierza Jagiellończika. Bëła òna tam trzëmónô jaż do czasu zadżiniãcô òbczas II swiatowi wòjnë. A nim trafiła do tegò môla, przeszła rozmajité kómplikacje. Na zôczątkù XIII wiekù Pòlską rządzëł ksążã Swiãtopôłk, a Danią król Erik IV. Miôł òn dostac òd papieża Innocentégò IV głowã sw. Barbarë. Do ji przekôzaniégò wëbrôł rzimsczégò biskùpa, Sendezã. Równak nie ùdało mù sã to, bò òkrãt, w jaczim béł biskùp, rozbił sã. W tim czasu panowało tak zwóné prawò bitë, co òznôczało, że wszëtkò, co mòrze wërzucy na sztrąd, nôleżec mdze do majicela tëch zemiów. Biskùp mùszôł robic w młënie, a relikwia, jaką miôł w rãkach, bëła wësłónô do Swiãtopełka. Pòtemù trôfiła do Krzëżôków. Pò latach pòchód Swiãtopełka òdprowôdzający biskùpa Jaromira przejéżdżôł kòl młëna, w jaczim robił papiesczi wësłannik. Jegò nôleżnicë ùczëlë nôbòżné piesnie przez niegò spiéwóné, tej kôzelë gò przëprowadzëc. Sendeza òstôł ùwòlniony. We Gduńskù, pò dzesãc latach niewòlë mógł w kùńcu òdprawic swiãtą mszã. Relikwiô nie dostała sã ju do Danii. Krzëżôcë nie chcelë ji òddac. Le głowa swiãti nalazła sã nazôd w Pòlsce òbczas wiôldżi wòjnë z Zôkònã. Tim spòsobą z rąk pòlsczégò króla trafiła do Gduńska[23].

---

[22] Òb. *Głowa świętej Barbary*, [w:] D. Abramowicz, *Òpòwiednie Pòmòrzô ë Kaszëbsczi…*, s. 127–129.

Relikwiô swiãti Barbarë pòjôwiô sã w òpòwiescë ò òsedlim i dzélu dzelnicë Gduńska, Òruni. Leżi òn na grańcë dwùch pòlsczich mezoregionów, to je Kaszëbsczégò Pòjezerzô i Wislanëch Żuławów. Wëdarzenia te miałë miec plac jesz nim ten môl òd krzëżacczégò ksãca, Winricha dostelë bracynowie, Jón i Mikòłôj[24]. Béł òn tedë baro atrakcyjny, a rządzëło nim piãc bògatich i mòcnëch bracynów. Żëlë krëjamno, nicht nie wiedzôł, co robią i skądka mają swòje bògactwa. Jich dodóm stôł na Dãbòwi Górze. Nieczãsto widzec jich bëło we Gduńskù, a jeżlë ju, to przédno na sprawùnczi. Jak kùpilë wszëtkò, co chcelë, to zarô jachelë nazôd, do swòji sosterczi, bò leno jã mielë i kòchalë. Nie pòzwôlelë ji sã z nikim pòtikac. Nazéwała sã Òrana. Jak pòdrosła, zrozmiała, że chcałabë móc żëc jinaczi. Ùprosëła bracynów, żebë pòzwòlëlë ji wińc. Zabrelë jã na gduńsczi jôrmark. Pò kùpiszu weszła do kòscoła, w chtërnym czëła sã baro dobrze. Przëchòdzëła tam corôz czãscy, a jednégò dnia przëjãła chrzest. Dowiedzała sã téż, że chtos czãsto napôdôł i òkrôdôł kùpców jadącëch do i z Gduńska. Czej jedny nocy bracyni rzeklë, że jidą na jachtã, krëjamno pòjacha za nima. Òbôcza, jak ji ùkòchóny krewny napôdają na kùpca. Nie przëszła do nich nazôd. Szła do gduńsczi kaplëcë, òstała pòkùtnicą i mòdlëła sã ò bracynów, żebë zmienilë swòje pòstãpòwanié. Wnet òstała przédniczką zôkònniców. Za dostóné òd mieszkańców darë sostrë chcałë zamówic strzébrzny relikwiôrz na głowã swiãti patrónczi Pòmòrzô. Jak béł òn zrobiony, Òrana miała pòjachac ze swòjim spòwiednikã, dominikaninã do Starogardu, żebë złożëc gò w kaplëcë zómkù. Czej przëjéżdżalë kòl Dãbòwi Górë, niespòdzajno pòczëła ból w piersë òd wbiti w nią strzałë. Òsëwającë sã, trzëmała relikwiôrz. Rabùsznicë zrozmielë, że zabilë tã, dlô jaczi òddelëbë swòje żëcé i wszëtczé bògactwa. Pitelë, jak mòżna dac ji żëcé nazôd. Starëszk rzeknął, że nicht ni mô taczi mòcë. I że swòjégò pòstãpkù nie zmażą niczim, nawetka czejbë kòżdi z nich wniósł na Dãbòwą Górã pò jednym wiôldżim kamie, co wszëtczé òne ùtwòrzëłë na dole krąg. Chłopi wëkòpalë wiôlgą kùlã na drëdżi grzëpie. Pòstawilë grobówc, do jaczégò włożëlë całi swój majątk. Na to pòłożëlë nieżëwą krewną, zamùrowelë, zasëpelë zemią i pòsadzelë drzéwiãta. Pózni wnosëlë na Dãbòwą Górã wiôldżé kamë, co bëłë pòd nią. Dominikanin, czej jachôł nazôd ze Starogardu, dowiedzôł sã, że bracyni ùmerlë òd cãżaru kamów, jaczé nieslë. Są tam pòchòwóny, pòd swòjima kamama, jak pòd cãżôrã grzéchów. Òd te czasu nie gôdô sã Dãbòwô Góra, le Góra Piãc Bracynów. Môl, w jaczim je Òrana pòzwóny òstôł Górą Płaczu. Na òsadã długò gôdało sã Òrana, le pózni Òruniô. Terô je tam òrińsczi pôrk, do jaczégò czedës przëjéżdżalë òb lato gduńscy bùrméstrowie.

---

[23] W zmieniony fòrmie ò tëch wëdarzeniach jidze przeczëtac w: *Sztrądowi rabùsznicë i rzimsczi kardinôł*, [w:] J. Samp, *Zaklãtô stegna*, Gduńsk 2017, s. 223 i 225 abò w: *Posłaniec z Rzymu*, [w:] *Klechdy kaszubskie…*, s. 21–22.

[24] Òb. *Góra Pięciu Braci*, [w:] J. Samp, *Legendy gdańskie…*, s. 21–28.

Gdańska szkatułka, *Pieśń o Gdanie*, *Łabędź*, *Historia kafla z gdańskiego pieca* to leno niechtërne z jednôsce rozdzélów historiczny pòwiescë Frãcëszka Fenikòwsczégò, jakô bògatô je w pòdania ò żëcym we Gduńskù[25]. Aùtór òpisëje w ni historiã założeniô gardu, jegò hańdlową ùszłotã, królewsczi finansowe wsparcé, gduńsczé symbòle, jak herb, jantar. Niechtërne z tëch òpòwiôstków pisóné są wiérztą. Ju na drëdżi starnie Fenikòwsczi rôczi czëtińców do niecodniowi lëteracczi przigòdë, słowama:

> Zamknęła wieczko, lecz przez szpary
> wciąż błyska złoto i jantary
> bałtyckich legend, gdańskich baśni,
> blask których nigdy nie zagaśnie,
> które jak małe gwiazdy-słońca
> jarzyć się będą, lśnić bez końca
> i zawsze buchną światłem zorzy,
> gdy kto szkatułkę tę otworzy[26].

Je wiele titlów, w jaczich nalézemë chòcle wspòmnienié ò Gduńskù, nierôz z òznaczenim dokłôdnégò placu, a czasã z historią òglowò z nim sparłãczoną. Nie dzëwi prôwda, że je òn òbiektã zaczekawieniô wiele lëteratów. Òkróm swòji wiôldżi chwałë, doswiôdcził równak midzënôrodnëch biôtków i zwadów. Bëłë to na przikłôd pòlskò-krzëżacczé, pózni napòleòńsczé wòjnë, czë prawie tuwò zaczãtô II swiatowô wòjna przez napôdënk Niemców na Westerplatte. ”Le Gduńsk, jak miticzny Feniks, òdrodzëł sã”[27]. Dlôte, że wszëtkò je tu òsadzoné w kònkretnym òbrëmim, a czãsto téż w czasu, je mòżlëwòsc, żebë jinaczi wezdrzec na ten môl i jegò przeszło tësãclatné krëjamnotë. *Biały dzik. Pomorskie legendy*[28] to bédënk, òsoblëwie dlô dzecy, Małgòrzatë Mòsakòwsczi na òdkriwanié apartnosców swiata legendów za pòmòcą mieszkańca lasu. Je to cykel dzesãc sztëk dokazów òpisëjącëch wëdarzenia dzejącé sã na Pòmòrzim pòłączonëch z przigòdama Biôłégò Dzëka. Fùl je tu gduńsczich turów, taczich jak cystersczi zôkònnicë z Òliwë, jak i sama Òliwa, pòmòrsczi ksążãta, Archeòlogiczné Mùzeùm we Gduńskù, Dominikańsczi Jôrmark, Tôrgòwô sztrasa, czë gduńsczé mésternie. Piãkné w legendach je m.jin. to, że są dlô kòżdégò. Jeżlë pòmëslec ò nômłodszich, to taczé dokazë pòmôgają jima w zrozmienim swiata. Dlôte prawie pòjôwiają sã w nich zwierzãta. Mô to cësk na emòcjonalny rozwij dzecy[29]. „Te pòstace mają za zadanié adaptowac dzeckò do strzodowiszcza a pòmagac mù w pòrëszanim sã pò jegò bënowim swiece”.[30] Òkróm tegò, „(…) czãsto młodi człowiek szukô za òdpòwiescama na drãdżé pëtania ë w ti szëkbie pòmôgają mù brawãdë, jaczé mają wiôlgą mòc w przeżiwanim swiata”[31]. Le téż wôrt pòwtórzëc za Janã Drzéżdżónã, że (…) „brawãdë dôwają baro szeroczi widzënk całégò swiata ë ùsôdzają dëchòwą wëkłôdniã dzysdniowégò człowieka, ë dzecka, ë starszégò”[32].

---

[25] Òb. F. Fenikowski, *Gdańska szkatułka*, Warszawa 1969, s. 307.

[26] Tamże, s. 6.

[27] B. Komorowski, [w:] *Encyklopedia Gdańska*…, s. 7.

Jerzi Samp przekònôwôł, że Gduńsk ze swòją ùszłotą je pò prôwdze magiczny. Mòże dlôte, że splôtô sã w nim to, co prôwdzëwé z tim, co fantasticzné[33]. „Doch gard ten je ôrtã kapsułë czasu, w jaczi pòmieszczoné są co nômni tësąclatné dzeje – te prôwdzëwé, jak i brawãdowé”[34]. W ti kapsule mómë left, jaczim òddichelë naszi przódkòwie, a jaczim terô mòżemë òddichac i më[35]. Òsoblëwi swiat wierzeniów i zwëkòw, w jaczim fùl je fantazji, mô w sobie néżczi pamiãcë ò prôwdzëwich lëdzach, môlach i dzejącëch sã w nich wëdarzeniach[36]. Legendë pòmôgają w pòznanim abò przëbaczenim sobie tegò wszëtczégò, co stwòrzëło ùfarwienié ti zemi.

---

[28] Òb. M. Mosakowska, *Biały dzik. Pomorskie legendy pani Małgosi*, Gdynia 2022.

[29] Òb. K. Léwna, *Tczëwôrtny Czëtińcowie…*, [w:] J. Drzéżdżón, *Gwiôzdny knôp ë jinszé brawãdë*, tł. R. Drzéżdżón, wëb. i òprôc. K. Léwna, Gduńsk 2023, s. 7.

[30] Tamże.

[31] Tamże.

[32] J. Drzéżdżón, *Òd Aùtora*, [w:] tenże, *Brawãdë*, red. i wëb. M. Jentis-Bòrelowskô, Gduńsk 2012, s. 8; J. Drzeżdżon, *Od Autora*, [w:] tenże, *Baśnie*, red. i wyb. M. Jentys-Borelowska, Gdańsk 2012, s. 6.

[33] Zob. J. Samp, *Gdańska kapsuła czasu…*, s. 298.

[34] Tamże.

[35] Tamże.

Bibliografiô:

Abramowicz, Dorota, *Òpòwiednie Pòmòrzô ë Kaszëbsczi*, tłum. S. Janke, Katowice: Wydawnictwo KOS, 2010.

Bogdan, Stan, *Pòwiôstczi gduńsczé*, tł. Z. Jankòwsczi, Pelplin: Oficyna Pomorska sp. z o. o., 2002.

Derdowsczi, Hieronim, Jarosz, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, 2022.

Drzéżdżón, Jón, *Brawãdë*, red. i wëb. M. Jentis-Bòrelowskô, Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, 2012.

Drzéżdżón, Jón, *Gwiôzdny knôp ë jinszé brawãdë*, tł. R. Drzéżdżón, wëb. i òprac. K. Léwna, Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, 2023.

Encyklopedia Gdańska, red. prow. J. Mykowski, Gdańsk: Fundacja Gdańska, 2012.

Fenikowski, Franciszek, *Gdańska szkatułka*, Warszawa: Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia, 1969.

Heyka, Léón [Stanisław Czernicki], *Kaszëbsczé pòdania*, Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, 2022.

Klechdy kaszubskie, wyb. i oprac. S. Janke, Gdynia – Gdańsk: SZOS S.C., OFICYNA CZEC, 1996.

Legendy województwa pomorskiego, red. J. Walentowska, QUIXI MEDIA.

Majkòwsczi, Aleksander, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, 2020.

Mamelski, Janusz, *Kaszëbsczé legeńdë*, Gdynia: Wydawnictwo Region, wyd. III zmien. i rozszerz., 1998–2008.

Mosakowska, Małgorzata, *Biały dzik. Pomorskie legendy pani Małgosi*, Gdynia: Wydawnictwo Region, 2022.

Samp, Jerzy, *Gdańska kapsuła czasu*, Gdańsk: Oficyna Gdańska, 2014.

Samp, Jerzi, *Gduńsk. Basniowô stolëca Kaszub*, tł. G. Schramke, Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, 2016.

Samp, Jerzy, *Legendy Gdańskie*, Gdańsk: Wydawnictwo Oskar, 2006.

Samp, Jerzy, *Zaklãtô stegna*, Gduńsk: Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié, 2017.

W krainie baśni i bajek kaszubskich, red. i wyb. B. Ugowska, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, 2009.

---

[36] Òb. *Od Autora*, [w:] *Klechdy kaszubskie*…, s. 6.

Internetowé zdrzódła:

http://www.akademiabajkikaszubskiej.pl/bajki/1 [27.10.2025]

https://culture.pl/pl/dzielo/hermann-han-koronacja-marii [27.10.2025]

https://culture.pl/pl/tworca/hermann-han [28.10.2025]

https://www.gdansk.pl/historia-gdanska/deotyma-i-jej-panienka,a,149447 [28.10.2025]

https://www.gdansk.pl/turystyka-w-gdansku/panienka-z-okienka,a,17421 [28.10.2025]

https://legendyhistoryczne.wordpress.com/2018/11/21/krol-artur-i-rycerze-okraglego-stolu/ [31.10.2025].

Lucyna Sorn

Fùnkcje i wôrtnotë legendów na spòdlim zbiérkù *Uczta Stulecia. Dawne i nowe legendy gdańskie* Jerzégò Sampa

Legenda, chòc wëchôdô z ùstny tradicje, nôleżi do pògrańcza lëdowy i historiczny lëteraturë. Ji charakteristiczną znanką je łączba realisticznégò elementu, jak plac, pòstacje, historiczné wëdarzenié z wątkã fantasticznym. W *Słowarzu pòlsczégò jãzëka* czëtómë: „legenda to òpòwiesc ò historicznëch pòstacjach, nacéchòwónô pierwiastkama cëdownoscë, baro czãsto òpiartô na lëdowëch òpòwiôstkach”[1]. *Słowôrz lëteracczich pòzwów* òkresliwô legendã jakno „òpòwiesc mòcno nasëcóną elementama fantasticzi i cëdownoscë”[2]. Janusz Mamelsczi, aùtór legendów ze serca Kaszëb *Jantarowi skôrb* pisôł, że w legendach òpisóny je swiat lëdzczich wsëczëców, a czëtińc pòznôwô rozmajitëch herojów i rozmajité mòtiwë jich dzejaniégò[3]. Legenda jakno ôrt lëdowi lëteraturë je pò prôwdze ni blós òpòwiescą ò nadprzërodzonëch wëdarzeniach, le téż zdrzadłã wszëtczich wôrtnotów spòlëznë. W tim kònteksce zbiérk *Uczta Stulecia. Dawne i nowe legendy gdańskie* Jerzégò Sampa spełniwô apartną fùnkcjã – służi przekazywaniémù wôrtnotów i bùdëje mòcné sparłãczenié z môlã. Ùtwórstwò Jerzégò Sampa je wôrtnym zdrzódłã, jaczé mògą wëzwëskac szkólny kaszëbsczégò jãzëka, co chcą ni blós przekazëwac swòjim ùczniom bògactwò kaszëbsczi mòwë, le téż sztôłtowac jich wrażlëwòtã i ùkłôd wôrtnotów. Wëmienionô ksążka Jerzégò Sampa, wëdónô we Gduńskù w 1994 rokù, zajimô wôżny plac w mòji domòwi bibliotece. Wôżny, bò z dedikacją: „Z wiôlgą serdecznoscą dedikùjã – Jerzi Samp 24.01.1998r.”. I temù takô wëlacjô do tegò referatu, chtërnégò célã je ùkôzanié nôwôżniészich fùnkcjów i wôrtnotów w wëbrónëch legendach Sampa, z chtërnyma mòżemë, jakno szkólny, robic na ùczbach kaszëbsczégò jãzëka.

---

[1] *Popularny słownik języka polskiego*, Poznań 2009, s. 183.

[2] *Słownik terminów literackich i gramatycznych A–Z,* Poznań 2010, s. 111.

[3] J. Mamelski, *Bursztynowy skarb. Legendy z serca Kaszub,* Gdynia 2010, s. 6.

Jerzi Samp żëjący w latach 1951 – 2015 związóny przez dłudżi lata z Gduńsczim Ùniwersytetã zapamiãtóny òstôł jakno wëbitny znôwca i pòpùlarizatór wiédzë ò Gduńskù i Pòmòrzim. Dlôtë napisóné przez niegò legendë związóné są dëcht ze Gduńskã. Sóm aùtór rzekł czedës na spòtkanim z młodzëzną, czemù pòstanowił rozszerzëwac wiédzã ò swòjim rodnym miesce:

> òd dzecka jô chcôł cos zrobic dlô Gduńska. Nen gard jô traktowôł jakno bôjkòwi pòemat ò architekturze, ò malarstwie, ò wòdze, ò mentalnoscë dôwnëch lëdzy. Jô natrafił na baro dobré spòdlé – mòji starkòwie mieszkelë w chëczë z mansardowim dakã na Stôrim Miesce, w taczi sami chëczë ùrodzył sã mój tatk. I chòc dzys ti chëczë ni ma (òstała zbùrzonô w 1945 rokù), to wiedno jô miôł w pamiãcë ne môle, naznaczoné rodną tradicją. Ùznôł jem, że je mòjim òbòwiązkã robic to, co ni mòglë robic z rozmajitëch przëczënów, mój òjc i stark. Jô chcôł òpisëwac Gduńsk, wracac i òdbùdowac wëdarzenia historicznégò Gduńska[4].

Autór *Uczty stulecia* uwôżô legendë za ôrt ùstny lëteraturë, chtëren béł rëchli òd realisticznëch zamkłosców przekazywónëch w lëteraturze pisóny. „Krëjamnô przestrzéń i czas, a téż fantasticzné lëdzczé pòstacje, półczłowieczëch, zwiérzãcëch i hibridowëch herojów bëłë prawie jak „sacrum" w lëdowëch wierzeniach òd niepamiãtnëch czasów i bëłë przekazywóné z pòkòlenia na pòkòlenié jakno òralnô lëteratura"[5]. Przekazë nie bëłë zapisywóné, gôdôcz przekazywôł je wedle swòji interpretacje i znacził je pierwiastkã magie wedle swòjégò wëòbrażeniô:

> Bò tam, gdze felało racjonalnégò òbjasnieniô przëczënë rozmajitëch òsoblëwòsców charakteristicznëch dlô regionu, w znaczenim geògraficznym [krôjòbrazowim], gdze wëòbrazniô pòdpòwiôda czãsto nienôùkòwé pòchòdzenié wiele pòzwów môlów, i dzélów swiata faùnë i florë, herbów, skarbù ti zemi – jantaru, wiôldżich kamów, malińczich mëszikrólëków i mrówków, gòrzu mòrsczich wałów, wiôldżich bùdacjów itp., wiedno

---

[4] https://www.gdanskstrefa.com/wspomnienie-o-profesorze-jerzym-sampie/[19.04.2017].

[5] J. Samp, *Witaj blizo*, [w:] I. Trojanowska, *Z podaniem i legendą na kaszubskich szlakach,* Gdańsk, s. 8.

z pòmòcą przëchôdała fantazjô. Stądka tëli tu Anioła Kaszëb i rodnégò Smãtka, stolemów i krôsniąt[6].

Legendë związóné z kònkretnyma miastama mają apartny môl w pòlsczi i regionalny lëteracczi tradicje. Jerzi Samp zebrôł i òprôcowôł wiele òpòwiesców związónëch z historią i mitologią Gduńska. Mają òné rozriwkòwą, edukacyjną i kùlturotwórczą fùnkcjã, a téż bùdëją juwernotã i przekazëją ùniwersalné wôrtnotë. W tim kònteksce mòżna traktowac legendë Sampa jakno dzél regionalnégò mitotwórstwa Pòmòrzégò. Bôjkòwi swiat dôwnégò Gduńska, chtëren òżił rãką pisarza, historika i regionalistë Jerzégò Sampa, mòże bëc natchnienim i mòralną ùczbą dlô terôczasnëch czëtińców – tak dzecy, jak i dozdrzeniałëch. I chòc zamkłosc legendów je òsadzonô w historiczno-fantasticznëch realëznach, to dôwają oné pònadczasowé dbë, ùkazëjącé, co w żëcym je pò prôwdze wôżné.

Westrzód legendów Jerzégò Sampa nalézemë taczé, chtërné ùczą òdwôdżi, wëtrwałoscë i parôtnotë. Jich heroja pòkònëje wiele procëmnotów i bierze na se wezwania, żebë pòkazac jak wôżnô je ùtcëwòsc, drëszstwò, sprawiedlëwòta. W *Legendzie Oliwskiej*[7] falszëwi bògôcz òblôkô ruchna biédôka, bë zdobëc jestkù za darmôkã. Pòtémù bùszno przechòdzy kòl matczi z dzeckã, proszący ò sztëczk chleba. Nie dzeli sã. Czedë rozmieje, że zle zrobił, je za pòzdze i do kuńca żëcégò czëje swòjã winã. Prôwdą je, że zamikô sã w klôsztorze i mòdli do kùńca żëcégò, le nigdë ju nie zabôczi, co zrobił lechégò. Legenda *Okrutnik z Gradowej Góry*[8] òpòwiôdô ò złim, pògańsczim ksãcu, chtëren zabił òjcã Raje, a ji mëmkã wzął za białkã. Nie pòzwòlôł niżódnémù chłopù pòdénc do białczi, a jak jaczis to zrobił, dostôł taczé bicé, że w bólach ùmiérôł. Òkrutnik dostôł karã òd rëbôków, chtërny zamienilë kamë w jantarë i mùszelë òddac je ksãcu. Czej ksążã prowadzył jich do pałacowëch pòdzemiów i stanął w swòjim skôrbcu, rëbôcë zasëpelë gò gradã cãżczich kamów, co przëpòminałë jantar. Panôrz òstôł ùkôróny, a rëbôk Dan z Rają wiedlë ùtcëwé żëcé w nowi òsadze, chtërna òd miona rëbôka òsta pòzwónô Danzig, a to òznôczało „Danowé dobëcé". Temù czëtanié legendów mòże bëc natchnienim do samòrozwiju i bëc wzmòcnienim naszich wôrtnotów. Ùkazëjącë próżnotã, chcëwòsc i falszëwòtã, aùtór wiedno kùńcził òpòwiesc pòzytiwnyma wôrtnotama, taczima jak:

---

[6] Tamże, s. 8.

[7] J. Samp, *Uczta stulecia. Dawne i nowe legendy z Gdańska,* Gdańsk 1994, s. 39.

[8] Tamże, s. 17.

dobrocëna, żëczlëwòta i mądrosc. I tak w legendze *Gdańska piękna Madonna*[9] òpisëje biôtkã grónkarzów, czeladników walczącëch ò rãkã gdowë pò włascëcelu grónkòwnie. Jeden nadzôł sã na swój sztilet i nim ùmarł, òskarżił drëdżiégò ò nen ùczink. Sãdza nie dôł wiarë wëjasnienim żëjącégò grónkôrza i skôzôł gò na smierc. Ten w swòji sôdzewi celë òbôcził Marijã z Dzecątkã i pòprosył ò gips, żebë mógł wërzezbic Ji wëzdrzatk. Òstatnô żëczba bëła spełnionô i pòjmańc zrobił rzezbã Marijë. Czedë lëdze i sãdza ùzdrzelë rzezbã, wëcopelë karã smiercë dlô czeladnika. Wëbawiony òd smiercë wëgrôł ze łżą i zawiscą. Prôwda i sprawiedlëwòta òstała dobëtô.

Legendë mają téż nadzwëczajną, emòcjonalną mòc. Òpòwiescë ò miłoscë, zdradze, pòswiãcenim, czë pòmstwie mògą wëwòłac rozmajité emòcje kòl czëtińca i sprawic, że òn sã czëje jakno heroja ti historie. W legendze *Miłość i zdrada*[10] ricérz Otomin zakòchôł sã w mòrsczi pannie i òbiecywôł ji ùtrzëmac jich związk w skrëtoscë. Odmina wkłôdô Mù na chełm winôszk z lëlijów, chtërën pòzbôwiô Gò titułu ricerza, bò zapëtóny przez ksãca ò pòchòdzenié winôszka, Odmin nick nie zdradzył. Le córka ksãca, swòją snôżotą i rozrzewienim sprôwiô, że Otomin wëjôwiô krëjamnotã liliowégò winôszka òd mòrsczi pannë. Ta niewiérnosc przeniosła ricerzowi smùtk, samòtnosc i smierc z tesknotë, a miescowòsc Otomino do dzysô przëpòminô mòc miłoscë i brzemiã zdradë. Pòswiãcenié zôs to nick jinégò jak òdstąpienié òd swòjich zwësków abò łakòtów, żebë służëc kòmùs abò czemùs. W legendze *Cudowny zdrój*[11] pòznôwómë baro bògatégò gduńscégò kùpca. Je òn téż szczestlëwim òjcã. Szczestlëwim do czasu, czedë jegò córka zachòrzała i stracëła zdrok. Nimò bògactwa nie nalôzł dlô ni pòmòcë. Joana, bò taczi miono mia córka kùpca, pòznôwała swiat jinszim czëcym. Czej szła szpacérą lesną stegną, ùczëła szum wòdë w strëmieniu i zaczãła òbmëwac swoje òczë. Òbmiwała tak długò, jaż wrócył ji zdrok. Òjc z ti wiôldżi redotë kupił òrganë do kòscoła, a kòl zdrzódła pòstawił pałac i pòzwòlił kòrzëstac z wòdë wszëtczim slépcóm. Joana z wdzãcznoscë òpiekòwała sã slépcama w pałacu, chtëren stôł sã schronienim dlô niewidzącëch. To je prawie wdzãcznosc i pòswiãcenié.

Jerzi Samp nadôł swòjim legendóm jesz jedną fùnkcjã – wzmôcniwanié regionalny tożsamòscë. W *Uczcie stulecia* wiele razy pòdsztrichniãto je apartnosc miasta, jegò bùrzlëwé dzeje i kùlturalnô swòjistosc. Legendë taczé jak *Chusta z trzema węzłami*[12], *Uczta stulecia*[13] czë *Papuga Jana Heweliusza*[14], òpisëją historiã miasta, jegò zaòstałoscë i téż żëcé dôwnégò Gdańska. Czëtającë legendë chòdzymë szpacérą wąsczima dróżkama wëstrzód stôrëch bùdinków, co òdkriwają historiã pòwstôwaniô brómów, wieżów i kòscołów. Przë znónym żurawiu òbzérómë hôwingã i towarowé òkrãtë, co wòzëłë na hańdel zbòże, drzewò, jantar i tkaninë. Bôjkòwi wątczi w legendach Sampa òpisëją charakteristiczné môle Gdańska, temù Gdańsk nie je blós tłã, le aktiwnym herojã zdarzeniów. Tekstë związóné są mòcno z fakticznym òkòlim Gdańska. We wiele z nich je gôdkã ò Dłudżim Targù, Wëżënny Brómie, Mariacczim Kòscele czë Szeroczi Ùlicë. Dzãka temù tekstë Sampa robią za prowadników pò miesce, gdze mit splôtô sã z historią i òkòlim. Sóm aùtór we wstãpie do *Legend Gdańskich* napisôł: „Mòże lektura legendów pòzwòli nama jinaczi, niżlë do te czasu më to robilë, wezdrzec na snôżé gdańscżé bùdowle, co krëją w se niejednã niespòdzónkã, na słôwnëch sënów tego miasta abò téż na rozmajitëch gòscy, co bëlë we Gdańskù i kùreszce zrozmiec to, co krëje sã w òkreslenim „genius loci", tj. „dëch môla"[15]. Legenda stôwô sã tu medium łączącym ùszłotã z terôczasnotą, sztôłtëjącym pòczëcé przënôleżnotë mieszkańców do miesczi pòspólnotë. Przekazywóné z pòkòleniô na pòkòlenié historie wiążą tak jakbë człowieka z môlã i nadôwają mù historiczné i kùlturowé znaczenié[16]. We wiele legendach pòjôwiô sã mòtiw lokalnégò patriotizmù – bùchë ze Gdańska, jegò historie, architekturë i lëdzy. Samp pòkazëje, że wôrt je pamiãtac ò ùszłoce, dbac ò swòje kòrzenie i bëc wiérnym temù môlowi, z chtërnégò sã pòchòdzy. To baro wôżnô ùczba dlô młodëch, òsoblëwie w czasach globalizacje i dżinący tożsamòscë. Ta ksążka ùczi òdpòwiedzalnoscë za môl ùrodzeniô, zachãcywô do trosczi ò pamiątczi z ùszłotë i mòże rozbùdzëc zainteresowanié przińdnotą Gdańska[17].

---

[9] Tamże, s. 53.

[10] Tamże, s. 12.

[11] Tamże, s. 170.

W pòdsëmòwanim przënôlégô ùznac, że legendë Jerzégò Sampa to doskònałé sparłãczenié lëdowi fantazje z kùlturowima i spòłecznyma elementama. Jegò dokazë sztôłtëją juwernotã, ùczą, mòralizëją, jednoczą i bawią.

---

[12] Tamże, s. 62.
[13] Tamże, s. 123.
[14] Tamże, s. 139.
[15] J.Samp, *Legendy Gdańskie*, Gdańsk 2006, s. 6.
[16] G. Skotnicka, *Baśniokrąg Gdańska i okolic*, „Pomerania", 1993, nr 7–8, s. 52–54.
[17] Tamże, s. 52–54.

Są integralnym dzélã spôdkòwiznë Gduńska, chtërną nót je dozerac i dali przekazëwac. Wprowadzoné w tekst legendów kònkretné pòstaceje i wëdarzenia pòmôgają młodémù czëtińcowi zrozmiec, co znaczi bëc dobrim człowiekã. Przëbôcziwô ò wôrtnotach, chtërné mają wiôldżi znaczenié w żëcym, taczich jak – prawòsc, òdwôga, zgódnô wespółrobòta, robòtnosc i ùmiłowanié tatczëznë.

Legendë Sampa, zakòrzenioné w tradicje regionu, łączą w se letkòsc òpòwiescë z głãbòczima prôwdama ò człowiekù, jegò wëbòrach i òdpòwiedzalnoscë. Chòc czas biegnie, nie tracą aktualnoscë – procëmno, wcyg inspirëją, ùczą szacënkù do historie i kùlturë, a téż pòkazëją, że ùniwersalné ùdbë mògą bëc przekazywóné w blisczi młodemù czëtińcowi fòrmie. Temù wôrt je, bë tekstë Jerzégò Sampa bëłë stałim elementã didakticzny robòtë, co zmòcniwô i jãzëkòwé kòmpetencje ùcznia, i jich związk z kaszëbską spôdkòwizną. Dzãka tim òpòwiescóm dzecë i młodzëzna zrozmieją jaczé znanczi są wôżné w codniowim żëcym. Wôrt je ni blós òmawiac tresc legendów, le téż diskùtowac ò jich aktualnoscë w dzysdniowim swiece òpanowónym przez infòrmacyjné technologie, chùtczi przekôz infòrmacjów i gùbienié zwëków i tradicjów. Zbiérk *Uczta stulecia. Dawne i nowe legendy gdańskie* mô dwiérze, do chtërnëch pasëje klucz czekawòscë i chãcë pòznôwaniô. Sygnie zwëskac klucz, bë wlezc w Sampòwi Gduńsk. Tegò żëczã wszëtczim szkólnym kaszëbsczégò jãzëka.

Bibliografia:

Mamelski, Janusz, *Bursztynowy skarb. Legendy z serca Kaszub,* Wydawnictwo Region, Gdynia 2010.

Popularny słownik języka polskiego, Wydawnictwo IBIS, Poznań 2009.

Samp, Jerzy, *Uczta stulecia Dawne i nowe legendy z Gdańska,* Polnord – Wydawnictwo Oskar, Gdańsk 1994.

Samp, Jerzy*, Legendy Gdańskie*, Polnord – Wydawnictwo Oskar, Gdańsk 2006.

Skotnicka, Gertruda, *Baśniokrąg Gdańska i okolic,* „Pomerania”, 1993, nr 7–8.

Słownik terminów literackich i gramatycznych A–Z, Wydawnictwo IBIS, Poznań 2010.

Trojanowska, Izabela, *Z podaniem i legendą na kaszubskich szlakach,* Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Gdańsk, 2013.

https://www.gdanskstrefa.com/wspomnienie-o-profesorze-jerzym-sampie/, Sadurska, Maria,[19.04.2017].

Dział II

STUDIA I MATERIAŁY NIERECENZOWANE

REFERATY POLSKOJĘZYCZNE

RJK

Karolina Serkowska-Sieciechowska
Rada Języka Kaszubskiego

Wybrane legendy Gdańska

Gdańsk, nazywany historyczną stolicą Kaszub, jest miastem z bogatą historią, dorobkiem i tradycją. Jest on też świadkiem ważnych wydarzeń dla całej Polski, a nawet Europy. To „miasto stojące handlem, bogate, należące od 1361 roku do Związku Miast Hanzeatyckich”[1]. Tutaj był ośrodek życia gospodarczego i kulturalnego. Postrzegane jest jako symboliczne ze względu na niezwykłą historię. Jego miejsca i zabytki kryją w sobie wiele wspomnień. I choć jest ono uznawane za wielokulturowe, bo już od początku swojego istnienia gościło ludzi o różnych narodowościach, to kaszubszczyzna ma w nim swoje ważne miejsce. Jego znaczenie jest wielkie również, a może przede wszystkim, w historii Kaszub. To tutaj kształtowała się kaszubska tożsamość: „Przed wiekami mowa kaszubska rozbrzmiewała na całym obszarze przymorskim od Gdańska po Szczecin, a prawdopodobnie także na terenie Meklemburgii w dzisiejszych Niemczech”[2]. To w Gdańsku w średniowieczu rządzili pomorscy książęta. Tu obecnie mieści się siedziba Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, redakcji miesięcznika „Pomerania”, Instytutu Kaszubskiego. Tu też spotyka się Klub Studencki „Pomorania”. W Gdańsku można studiować etnofilologię kaszubską…

Miasto nad Motławą jest bogate w wielu zasłużonych działaczy. Wśród nich są pisarze, którzy wzbogacili literaturę o sprawy gdańskie. W ich utworach często słyszalne jest echo ludowych opowieści. Legendy są wyjątkowymi podaniami przekazywanymi przez starszych – młodszym, uczą nas, jak żyć, próbować rozumieć świat i to, co w nim jest. Fantastyka sprawia, że odbiór ten staje się jeszcze bardziej fascynujący. Sama już nazwa tego nadmorskiego miasta zdradzić może legendarne wydarzenia. Kupcy niemieccy, którzy chętnie tu przyjeżdżali, mówili na nie „Danzig”, co miało oznaczać „Danowe zwycięstwo”[3]. Dan zwyciężyć miał nad pogańskim księciem Hagelem, który źle traktował swoich podwładnych. Od jego imienia nazwę nosi jedno z dwóch głównych wzniesień nad Gdańskiem – Gradowa albo Hagelowa Góra. Druga to Biskupia Górka. Jeśli chodzi o prawdę historyczną, to pierwsze wspomnienie o tym mieście pojawiło w *Żywocie świętego Wojciecha* w 997 roku. Jest ono więc jednym z najstarszych polskich miast.

---

[1] P. Adamowicz, [w:] *Encyklopedia Gdańska*, red. J. Mykowski, Gdańsk 2012, s. 9.

[2] *Od autora*, [w:] *Klechdy kaszubskie*, wyb. i oprac. S. Janke, Gdynia–Gdańsk 1996 s. 5.

Mówiąc o mieście portowym, trudno nie wspomnieć o morzu, które od wieków kształtowało gospodarkę, kulturę i losy Gdańska. Doprowadziło to do tego, że stało się ono jednym z najważniejszych w Europie. Dostęp do niego, choć na jakiś czas utracony, wzbogacił, a obecnie świadczy o statusie miasta Gdańska jako ważnym handlowym i pasażerskim porcie w Europie. Nie brakuje więc opowieści o nim. Jakie były początki nadmorskiego ludu można sobie wyobrazić z przekazu pt. *Legenda Bałtyku*[4]. Miały to być czasy, kiedy Gdańsk był jeszcze rybacką osadą, a jej mieszkańcy poganami. Według ich wierzeń, morzem miał się opiekować legendarny bóg, Gosk. Ludzie byli niechętni do przyjęcia nowej wiary. Kiedyś przyszedł do nich mnich, który chciał ich nawrócić, ale to się nie udało. Zamiast odejść, zrobił sobie szałas i w nim zamieszkał. Po jakimś czasie znalazł rannego chłopa. Był to wiking. Wikingowie napadali na miejscową ludność, więc z jej rąk czekałaby go tylko śmierć. Staruszek ulitował się nad chorym, wziął go do siebie i pomagał. Opowiadał mu też o Bogu. Mężczyzna przyjął nową wiarę, więc z czasem zakonnik odszedł z tego świata z radością, że choć kogoś nawrócił. Uzdrowiony postanowił, że dokończy to, czego nie udało się jego opiekunowi. Zaczął nauczać ludzi. Jednak niewiele to dało. Pomagał więc w inny sposób. Wieczorami rozpalał ognisko, żeby łodzie nie tonęły z powodu niebezpiecznych przypływów i odpływów morza. W czasie takiego czuwania zobaczył nadpływających wikingów. Rozpoznali oni swojego dawnego kolegę i siłą wciągnęli go do łodzi. Nagle zerwał się sztorm. Przybysze wrzucili rodaka do morza. Niedługo później zginęli i oni. Potem fale wyrzuciły na brzeg nawróconego. Nad jego głową bursztyn ułożył się na kształt aureoli. Ludzie mieszkający w osadzie uznali to za znak z nieba, bo od tego czasu skończyły się niebezpieczne przypływy i odpływy.

---

[3] Zob. *Okrutnik z gradowej góry*, [w:] J. Samp, *Legendy gdańskie*, Gdańsk 2006, s. 17–20.

[4] Zob. *Legenda Bałtyku*, [w:] J. Samp, *Legendy gdańskie*…, s. 7–17.

Wizyta świętego Wojciecha w Gdańsku w 997 roku przyczyniła się do włączenia miasta w szerszy polityczny i religijny kontekst całego państwa. Przyszedł on z ewangelicką misją. Choć był tu krótko, wiele zdążył zdziałać. Na jego cześć ludzie wznieśli kapliczkę blisko miasta[5]. W części dzielnicy, która nosi jego imię, głosił słowo Boże. Święty po kilkudniowym nawracaniu Pomorzan poszedł na misję do Prus. Tam umarł śmiercią męczeńską. Dwóch ludzi, którzy z nim byli, włożyło jego ciało do skrzyni. Pewien mężczyzna podczas snu dostał nakaz od biskupa, żeby sprowadzić ciało do księcia Bolesława. Chciał wykonać polecenie. Gdy trzeciego dnia dojechał do jakiejś wsi, zatrzymał go pogański książę. Powiedział, że ciało trzeba wykupić. Bolesław posłał tam swoich ludzi. Poganin chciał tyle pieniędzy, co waga ciała Wojciecha. Wysłannicy zrozumieli, że mają za mało i już chcieli jechać z powrotem, gdy przyszła kobieta, która była ochrzczona przez świętego. Wsypała wszystko, co miała. Były to tylko dwa grosze, a mimo to waga się wyrównała. Tym samym święty Wojciech spoczął w Gnieźnie, gdzie jest do dziś.

Nowa religia przez lata stała się dla Kaszubów istotną częścią życia, o czym może świadczyć znane zawołanie Hieronima Derdowskiego, powtarzane na wielu ważnych wydarzeniach „Më trzimómë z Bògã". Legendy tę religijność nierzadko podkreślają. Mieszkańcy ziemi nadmorskiej szczególnym poszanowaniem darzą Oliwę, a dokładniej Katedrę Oliwską. Jest to rzymskokatolicki archikatedralny kościół przy ulicy Bpa Edmunda Nowickiego. Nazywany jest „kaszubskim Wawelem" ze względu na jego historyczną nekropolię książąt pomorskich z dynastii Sobiesławiców, panujących na Pomorzu Gdańskim w XII i XIII wieku. *Legenda oliwska*[6] opowiada o mnichu, który gęsim piórem opisał swoje, mające się już kończyć, życie. Ponoć był on wcześniej głuchy na krzywdę drugiego człowieka. Nie potrafił dzielić się z innymi swoim bogactwem. Było tak też w czasie, kiedy na Gdańsk przyszedł wielki głód. Kiedy dowiedział się, że cystersi z opactwa oliwskiego dają jedzenie tym najbardziej biednym, ubrał się jak biedak i prosił o pomoc. Otrzymany bochenek chleba schował tak, żeby nikt go nie widział. Po drodze zatrzymała go kobieta prosząca o jedzenie. Odrzekł, że to, co trzyma, to tylko kamień. Szedł dalej i poczuł, jak jego chleb stał się ciężki i zimny. Zmienił się w kamień. A serce tego człowieka przestało bić. Uświadomił sobie, że spotkana kobieta wyglądała jak figurka Pięknej Madonny z Dzieciątkiem, którą widywał w kościele Mariackim. Zrozumiał swoje winy. Wszystkie rzeczy, które miał, zamienił na pieniądze i rozdał biednym. Wstąpił do klasztoru oliwskiego. Skamieniały chleb został powieszony w świątyni jako świadectwo cudu, który się dokonał[7].

---

[5] Zob. *Święty Wojciech*, [w:] L. Heyke [Stanisław Czernicki], *Podania kaszubskie*, tł. A. Gliszczińskô, Gdańsk 2022, s. 185, 187. Obszerniejszą wersję tego podania można przeczytać w: J. Samp, *Święty Wojciech na gdańskiej ziemi*, [w:] J. Samp, *Legendy gdańskie*…, s. 31–34, a także trochę zmienioną w: *Sen o Oliwie*, [w:] J. Mamelski, *Kaszëbsczé legeńdë*, Gdynia 2008, s. 41–45.

[6] Zob. *Legenda oliwska*, [w:] J. Samp, *Legendy gdańskie*…, s. 46–49.

Oliwa to dzielnica Gdańska, od północy sąsiadująca z Sopotem. Przez wieki była wsią klasztorną opactwa cystersów. Jakiś czas była osobnym miastem. Jak powstała, wyjaśnia Dorota Abramowicz. Pewnego dnia, kiedy Subisław był na polowaniu między Gdańskiem a Chmielnem, zobaczył jelenia i próbował go dogonić, przez co stracił z oczu współtowarzyszy wyprawy.[8] Jeleń się ukrył, a wyskoczył dzik. Książę pomorski próbował się bronić, ale zwierzę było silniejsze i złamało oszczep myśliwego, który wbił się w jego bok, a ten stracił przytomność. Niedaleko mieszkał zakonnik, który znalazł Subisława, zabrał go do siebie, leczył, modlił się i czekał. W tym czasie śpiący mężczyzna czuł, jakby stał na polanie, a anioł, z gałązką oliwną w ręce, do niego wołał. Zapowiadał pokój. Zakonnik powiedział, że to jest znak, żeby się nawrócić. Subisław dał się ochrzcić, a w miejscu, gdzie był napadnięty, zbudował klasztor, w którym mieszkał do końca swojego życia. Tam też jest jego, jak i innych książąt, pochówek i obrazy z ich wizerunkami. Na wspomnienie gałązki ze snu miejsce to nazwał Oliwą.

Zgodnie z regionalnymi wierzeniami, trzeba by było, żeby każdy Kaszuba, kiedy pierwszy raz zajedzie do Gdańska, oprócz Oliwy odwiedził na Długim Targu, obok Dworu Artusa, Krzysztofa. Tak Kaszubi nazywają zabytkową fontannę Neptuna zrobioną z brązu, pokazującą potęgę morza i morską historię miasta. O zwyczaju tym słyszał już i pan Czarliński z poematu Derdowskiego[9], i główny bohater kaszubskiej epopei Aleksandra Majkowskiego, Remus[10]. Jednemu i drugiemu towarzyszyły przy tym różne emocje. Nic więc dziwnego, że bali się nastolatkowie, którzy ze wsi pierwszy raz jechali do miasta nad Zatoką Gdańską[11]. Nie wiedzieli jak się zachować i czy nie będą się z nich naśmiewać gdańscy nicponie. A tym bardziej, jak pomyśleli o Krzysztofie. Ten bożek był cały nagi. Młodzieńcy najbardziej bali się konieczności pocałowania go, według zwyczaju, niżej pleców. Ostatecznie były to tylko żarty. Kiedy młodzi ludzie przyjechali już z powrotem do swojej wsi, zapytali mądrego człowieka, o co chodzi w tej nazwie „Krzysztof" zamiast „Neptun." Ten się namyślił i zaczął im opowiadać o mężczyźnie, który przenosił ludzi płynących łodziami z Gdańska do Jastarni chcących zwiedzić Półwysep Helski, inaczej Międzymorze, gdyż nie udało się cumować przy porcie. Tylko on nie brał za to pieniędzy. Chciał, żeby ludzie go podziwiali. Ktoś, gdy go zobaczył, krzyknął, że wygląda jak święty Krzysztof z ołtarza. Te słowa mogły mieć znaczenie, bo miał on pewnego razu przenieść kilkuletniego syna kobiety, która go o to poprosiła. Od razu się zgodził, ale też bardzo zdziwił, kiedy okazało się, że dziecko było tak ciężkie, że mężczyzna nie mógł go utrzymać. Chciał wiedzieć, kim jest chłopiec. Ten rzekł, że on tego nie zrozumie. I zaczął opowiadać o świętym Krzysztofie, który umarł za to, że był jego wyznawcą. Ponoć mieszkańcy Gdańska znają tę historię. Jeden z artystów zostawił w Dworze Artusa rzeźbę tragarza żyjącego w czasach prześladowań chrześcijan. Od tego czasu człowiek ten całkiem się zmienił. Może właśnie na wspomnienie o nim jest ta nazwa boga mórz. A żarty z całowaniem pewnie bawiły też Sowizdrzała, który miał kiedyś odwiedzić Gdańsk.[12] Pamiątka, która została tu po jego obecności, to płaskorzeźba wykonana przez mieszczan. Widać ją na wielkim kafelkowym piecu w Dworze Artusa. Każdy obcy, który przychodził oglądać piec, był zachęcany do tego, by spróbować go objąć z szeroko rozłożonymi rękami. Kiedy tak robił, musiał ustami dotknąć rzeźbę, na której Sowizdrzał miał nieprzyzwoitą pozę. W ten sposób gdańszczanie nauczyli się od niego żartowania.

---

[7] W trochę skróconej wersji legendę tę można też znaleźć w: *Brót chleba przemieniony w kam*, [w:] *W krainie baśni i bajek kaszubskich*, red. i wyb. B. Ugowska, Gdańsk 2009, s. 42–44. Tę legendę spisał też Józef Ceynowa. Z jego przekazu Danuta Stenka, aktorka pochodząca z Gowidlina przeczytała ją po kaszubsku, co zostało uwiecznione na pierwszej części „Najpiękniejszych bajek i baśni kaszubskich" w ramach projektu „Akademia Bajki Kaszubskiej". Nagranie jest też dostępne na stronie internetowej: http://www.akademiabajkikaszubskiej.pl/bajki/1 [27.10.2025]. O legendzie można też przeczytać w: *Kamienny chleb*, [w:] D. Abramowicz, *Legendy Pomorza i Kaszub*, tłum. S. Janke, Katowice 2010, s. 117–118.

[8] Zob. *Skąd się wzięła Oliwa*, [w:] D. Abramowicz, *Òpòwiednie Pòmòrzô ë Kaszëbsczi…*, s. 14–15.

---

[9] Zob. H. Derdowsczi, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, Gduńsk 2022, s. 155–156.

[10] Zob. A. Majkòwsczi, *Żëcé i przigòdë Remùsa*, Gduńsk 2020, s. 287.

[11] Zob. *Przyjazny Krësztof*, [w:] Samp, Jerzy, *Gdańsk. Baśniowa stolica Kaszub*…, s. 91–96.

[12] Zob. *Sowizdrzał na Jarmarku*, [w:] J. Samp, *Legendy gdańskie*…, s. 163–166.

Psikusa szanowanym w Gdańsku obywatelom zrobił Antoni Möller. Dwór Artusa to gmach, jeden z najbardziej reprezentacyjnych zabytków położonych przy tak zwanym Trakcie Królewskim. Dawniej spotykali się tam kupcy i był to ośrodek życia towarzyskiego. Jego nazwa wzięta jest ze średniowiecznej legendy o odważnym królu Arturze[13]. *Sądny dzień w Dworze Artusa*[14] pokazuje, jaką świetnością cieszyło się to miejsce. Wiele cennych rzeczy, które o tym świadczyły, zginęło, między innymi obraz wspomnianego malarza. Ponoć kiedyś wyróżniał się on wyjątkowym bogactwem i właśnie w nim odbywać się miały ważne spotkania, narady, transakcje i bale. Antoni był człowiekiem bardzo uzdolnionym, ale też ceniącym się i lubiącym sławę. Gdańscy ławnicy poprosili go o namalowanie Sądu Ostatecznego. Artysta chciał pokazać, że jest w Gdańsku najlepszym malarzem, dlatego postanowił, że stworzy dzieło jeszcze piękniejsze od tryptyku z kościoła Mariackiego. Córka burmistrza zagadywała go podczas jednego z balów, lecz po krótkiej wymianie zdań, odeszła obrażona. Antoni stworzył dzieło, na którym Zbawiciel, Archanioł, święci i zbawieni byli z tyłu. Na pierwszym planie umieścił tych, którzy mieli być symbolem ludzkich grzechów. Prawie wszystkie postacie przypominały znane kobiety w mieście. Najbardziej rozpoznać można było córkę burmistrza, która pokazana została jako „występna Doczesność"[15]. Zaś w łodzi, która kierowała się do piekła, pełno było potępieńców, pośród których ludzie rozpoznali burmistrza i gdańskich rajców. Dzieło sprawiło wiele emocji, z czego mistrz się cieszył. Zyskał wielką sławę. Ludzie zaczęli się z nim sądzić. Jego karą było domalowanie siebie do tych potępionych, jako przewoźnika. Tak zrobił, ale nad swoją głową namalował jeszcze anioła ciągnącego go i ratującego przed piekłem. Po ostatniej wojnie obraz został uznany za zaginiony.

W Dworze Artusa wyraźny ślad po sobie zostawił Hermann Han[16]. Ten barokowy malarz, który tworzył w Gdańsku, również stał się bohaterem jednej z legend[17]. Artysta na kilka lat przed śmiercią miał wyprowadzić się z tego miasta, żeby zamieszkać w Chojnicach. Chciał jednak zachować swój majątek – gdański dom i pracownię. Namalował m.in. *Pokłon pasterzy*, którego współczesna kopia jest w chojnickiej bazylice, czy obraz do ołtarza głównego katedry w Pelplinie *Koronacja Najświętszej Maryi Panny*. Podobny kompozycyjnie obraz jest też w Oliwie[18]. Bardzo znane dzieło innego malarza, Hansa Memlinga, także stanowi ważny element kultury Gdańska. Nie dziwi więc prawda, że znalazło ono swoje miejsce w kaszubskich opowieściach, choć trafiło tutaj na skutek wojennych okoliczności w XV wieku[19]. Teraz można je oglądać w Muzeum Narodowym w Gdańsku. Dawniej było ono w Bazylice Mariackiej.

---

[13] Zob. https://legendyhistoryczne.wordpress.com/2018/11/21/krol-artur-i-rycerze-okraglego-stolu/ [31.10.2025].

[14] Zob. *Sądny dzień w Dworze Artusa*, [w:] J. Samp, *Legendy gdańskie*…, s. 225–229.

[15] Tamże, s. 228.

[16] Zob. *Hermann Han*, https://culture.pl/pl/tworca/hermann-han, oprac. PK [28.10.2025].

Mariacka kołyska dzwonów[20] jest prawdopodobnie historią sprzed pół tysiąca lat o wieży konkatedralnej bazyliki Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Jest to kościół zwany też bazyliką Mariacką. To historyczna fara Głównego Miasta. Mieszkańcy Gdańska cieszyli się ze spełnienia ich marzeń o posiadaniu największej ceglanej świątyni stworzonej na cześć Maryi, która była patronką grodu. Wieża Bazyliki Mariackiej, nazywana kiedyś „grubą Marią", podobała im się, bo była bardzo wysoka. Przez ponad pięć wieków w skorupie budowli powstały krzywizny i spękania. Ludzie doszukiwali się różnych tego przyczyn. Wśród budowniczych był człowiek o imieniu Lazar. Lubił on zaglądać do karczm i tawern. Grał on w kości, często tracił większość swojego zarobku i wracał do domu niepewnym krokiem. Przez to ściany, których wykonania pilnował, też nie były równe. Dwaj mistrzowie, aby dać mu nauczkę, zostawili jego pracę krzywą, a w całym mieście ogłosili, że jest to zrobione właśnie przez niego. Lazar wyrzucił swoje kości do Motławy i już nikt nigdy więcej nie widział go w karczmie. W legendzie jest wspomnienie o stolemie, który zrobił sobie przerwę w Gdańsku podczas wędrówki z Północy na Południe przez Bałtyk. Prawdopodobnie usiadł na jeszcze nieukończonej wieży. Mówił, że tak dobrze mu się na niej siedziało, że może jeszcze wróci. Dlatego ludzie zostawili ją w takim kształcie.

---

[17] Zob. J. Kiszkis, *O malarzu, który wolał Chojnice od Gdańska* [w:] *Legendy województwa pomorskiego*, red. J. Walentowska), s. 22–26.

[18] Zob. K. Mączewska, *Hermann Han Koronacja Marii*, https://culture.pl/pl/dzielo/hermann-han-koronacja-marii [27.10.2025].

[19] Zob. *Złoti barónk*, [w:] S. Bogdan, *Pòwiôstczi gduńscźé*, tł. Z. Jankòwsczi, Pelplin 2002, s. 175–261.

[20] Zob. *Mariacka kołyska dzwonów*, [w:] J. Samp, *Gdańska kapsuła czasu…*, s. 122–125.

Kościół św. Katarzyny w Gdańsku jest najstarszym parafialnym kościołem na Starym Mieście. Jego fundatorami byli książęta Pomorza Gdańskiego. Powstał w latach 1227–1239. Ludzie mówili, że w nim straszy[21]. Wszystko dlatego, że zmarł tam mężczyzna, który przez lata opiekował się świątynią. Nie zauważył złodziei, którzy ukradli złotą monstrancję. Tak się tym przejął, że jeszcze tego samego dnia odszedł na zawsze. Po latach zarządzający farą kupili kilkadziesiąt nowych dzwonów i dzwonków, przebudowali stary mechanizm, a także wzięli dobrego muzyka, który grał. Ta „grająca wieża” stała się jedną z największych atrakcji Starego Miasta. Niestety muzyk wkrótce zrezygnował z pracy. Kolejni też odchodzili. Jeden z zegarmistrzów uznał, że maszynę można zbudować tak, by sama grała. Wziął sobie pracownika Jakuba, z którym przychodził wnuk, Łukasz. Chłopiec chętnie pomagał, a na dodatek próbował zbudować swój, o wiele mniejszy mechanizm, który chciał zmieścić w małym kuferku. W dniu montowania budowli Łukasz nie widział, w jakim miejscu ma nawiercić dziury na kołki. Po mszy został więc w kościele, wszedł na wieżę, zaczął sprawdzać i liczyć. Wtem ukazał mu się duch zmarłego stróża kościoła. Chłopak wyjaśnił, że nie chce nic ukraść, tylko zrobić muzyczną zabawkę dla swojego coraz słabszego już dziadka. Zjawa pokazała mu, gdzie ma zrobić potrzebne dziury i poleciła nazwać ten wynalazek katarynką – na cześć patronki najstarszego ze wszystkich gdańskich kościołów.

O kolejnej gdańskiej świątyni jest mowa w podaniu *Głowa świętej Barbary*[22]. Kościół św. Barbary w Gdańsku jest późnogotyckim parafialnym kościołem w Śródmieściu Gdańska. Pierwotnie był on kaplicą szpitalną dla zakaźnie chorych. Relikwia patronki ludzi morza została podarowana mieszkańcom Gdańska przez Kazimierza Jagiellończyka. Była ona tam przechowywana aż do czasu zaginięcia podczas II wojny światowej. A zanim trafiła do tego miejsca, przeszła rozmaite komplikacje. Na początku XIII wieku Polską rządził książę Świętopełk, a Danią król Eryk IV. Miał on dostać od papieża Innocentego IV głowę św. Barbary. Do jej przekazania wybrał rzymskiego biskupa, Sendezę. Jednak nie udało mu się to, bo okręt, na którym był biskup, rozbił się. W tym czasie panowało prawo oznaczające, że wszystko, co morze wyrzuci na brzeg, należeć będzie do właściciela tych ziem. Biskup musiał pracować w młynie, a relikwię, którą miał w rękach, wysłano do Świętopełka. Następnie trafiła do Krzyżaków. Po latach pochód Świętopełka, odprowadzający biskupa Jaromira, przejeżdżał koło młyna, w którym pracował papieski wysłannik. Jego uczestnicy usłyszeli pobożne pieśni przez niego śpiewane, więc kazali go przyprowadzić. Sendeza został uwolniony. W Gdańsku, po dziesięciu latach niewoli, mógł w końcu odprawić mszę świętą. Relikwia nie dostała się już jednak do Danii. Krzyżacy nie chcieli jej oddać. Natomiast głowa świętej znalazła się z powrotem w Polsce podczas wielkiej wojny z Zakonem Krzyżackim. Tym sposobem z rąk polskiego króla trafiła do Gdańska[23].

---

[21] Zob. *Historia gdańskiej katarynki*, [w:] J. Samp, *Legendy gdańskie*…, s. 130–135.

[22] Zob. *Głowa świętej Barbary*, [w:] D. Abramowicz, *Legendy Pomorza i Kaszub*…, s. 127–129.

Relikwia świętej Barbary pojawia się w opowieści o osiedlu i części dzielnicy Gdańska, Oruni. Leży ona na granicy dwóch polskich mezoregionów, to jest Pojezierza Kaszubskiego i Żuław Wiślanych. Wydarzenia te miały mieć miejsce jeszcze zanim ten teren od krzyżackiego księcia Winrycha dostali bracia, Jan i Mikołaj[24]. Był on wtedy bardzo atrakcyjny, a rządziło nim pięciu bogatych i potężnych braci. Żyli tajemniczo, nikt nie wiedział, co robią i skąd mają swoje bogactwa. Ich dom stał na Dębowej Górze. Nieczęsto widywano ich w Gdańsku, a jeśli już, to głównie na zakupy. Gdy kupili wszystko, co chcieli, to zaraz jechali z powrotem, do swojej siostry, bo tylko ją mieli i kochali. Nie pozwalali jej się z nikim spotykać. Nazywała się Orana. Gdy podrosła, zrozumiała, że chciałaby móc żyć inaczej. Uprosiła braci, żeby pozwolili jej wyjść. Zabrali ją na gdański jarmark. Po zakupach weszła do kościoła, w którym czuła się bardzo dobrze. Przychodziła tam coraz częściej, a pewnego dnia przyjęła chrzest. Dowiedziała się też, że ktoś często napadał i okradał kupców jadących do i z Gdańska. Gdy jednej nocy bracia powiedzieli, że idą na polowanie, po kryjomu pojechała za nimi. Zobaczyła, jak jej ukochani krewni napadają na kupca. Nie wróciła do nich. Udała się do gdańskiej kaplicy, została pokutnicą i modliła się za nich, żeby zmienili swoje postępowanie. Wkrótce została przełożoną zakonnic. Za otrzymane od mieszkańców dary siostry chciały zamówić srebrny relikwiarz na głowę świętej patronki Pomorza.

---

[23] W zmienionej formie o tych wydarzeniach można przeczytać w: *Brzegowi piraci i rzymski kardynał*, [w:] J. Samp, *Zaklęta stegna*, Gdańsk 2017, s. 222 i 224 albo w: *Posłaniec z Rzymu*, [w:] *Klechdy kaszubskie*…, s. 21–22.

[24] Zob. *Góra Pięciu Braci*, [w:] J. Samp, *Legendy gdańskie*…, s. 21–28.

Kiedy był on zrobiony, Orana miała pojechać ze swoim spowiednikiem, dominikaninem do Starogardu, żeby złożyć go w kaplicy zamku. Kiedy przejeżdżali koło Dębowej Góry, niespodziewanie poczuła ból w piersi od wbitej w nią strzały. Osuwając się, trzymała relikwiarz. Rabusie zrozumieli, że zabili tę, dla której oddaliby swoje życie i wszystkie bogactwa. Pytali, jak można przywrócić jej życie. Staruszek rzekł, że swojego postępku nie zmażą niczym, nawet gdyby każdy z nich wniósł na Dębową Górę po jednym wielkim kamieniu, spośród tych, które utworzyły na dole krąg. Mężczyźni wykopali wielki dół na drugim wzgórzu. Postawili grobowiec, do którego włożyli cały swój majątek. Na to położyli martwą krewną, zamurowali, zasypali ziemią i posadzili drzewa. Później wnosili na Dębową Górę wielkie kamienie, które były pod nią. Dominikanin, kiedy jechał z powrotem ze Starogardu dowiedział się, że bracia umarli od ciężaru kamieni, które nieśli. Są tam pochowani, pod swoimi kamieniami, jak pod ciężarem grzechów. Od tego czasu nie mówi się Dębowa Góra, a Góra Pięciu Braci. Miejsce, w którym jest Orana, nazwane zostało Górą Płaczu. Na osadę długo mówiło się Orana, ale później Orunia. Teraz jest tam oruński park, do którego kiedyś przyjeżdżali latem gdańscy burmistrzowie.

Gdańska szkatułka, *Pieśń o Gdanie*, *Łabędź*, *Historia kafla z gdańskiego pieca* to tylko niektóre z rozdziałów powieści historycznej Franciszka Fenikowskiego, która bogata jest w podania o życiu w Gdańsku[25]. Autor opisuje w niej historię założenia miasta, jego handlową przeszłość, królewski mecenat, gdańskie symbole, jak herb, bursztyn. Niektóre z tych opowieści pisane są wierszem. Już na drugiej stronie Fenikowski zaprasza czytelników do niecodziennej literackiej przygody, słowami:

> Zamknęła wieczko, lecz przez szpary
> wciąż błyska złoto i jantary
> bałtyckich legend, gdańskich baśni,
> blask których nigdy nie zagaśnie,
> które jak małe gwiazdy-słońca
> jarzyć się będą, lśnić bez końca
> i zawsze buchną światłem zorzy,
> gdy kto szkatułkę tę otworzy[26].

---

[25] Zob. F. Fenikowski, *Gdańska szkatułka*, Warszawa 1969, s. 307.

[26] Tamże, s. 6.

Jest wiele tytułów, w których znajdziemy choćby wspomnienie o Gdańsku, nieraz z dokładnym określeniem miejsca, a czasem z historią ogólnie z nim związaną. Nie dziwi fakt, że jest on obiektem zainteresowania wielu literatów. Oprócz swojej wielkiej chwały, doświadczył jednak międzynarodowych bitew i waśni. Były to na przykład polsko-krzyżackie, później napoleońskie wojny, czy właśnie tu rozpoczęta II wojna światowa przez napaść Niemców na Westerplatte. „Ale Gdańsk, niczym mityczny feniks, odrodził się.”[27] Dlatego, że wszystko jest tu osadzone w konkretnej przestrzeni, a często też w czasie, mamy możliwość, by inaczej spojrzeć na to miejsce i jego przeszło tysiącletnie tajemnice.

Biały dzik. Pomorskie legendy[28] to propozycja, szczególnie dla dzieci, Małgorzaty Mosakowskiej na odkrywanie osobliwości świata legend za pomocą mieszkańca lasu. Jest to cykl dziesięciu utworów opisujących wydarzenia dziejące się na Pomorzu, połączonych z przygodami Białego Dzika. Pełno jest tu gdańskich tropów, takich jak zakonnicy cysterscy z Oliwy, jak i sama Oliwa, książęta pomorscy, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, Jarmark Dominikański, Ulica Targowa, czy gdańskie warsztaty. Piękne w legendach jest m.in. to, że są dla każdego. Jeśli pomyśleć o najmłodszych, to takie utwory pomagają im w zrozumieniu świata. Dlatego właśnie pojawiają się w nich zwierzęta. Ma to wpływ na emocjonalny rozwój dzieci[29]. „Te postacie mają za zadanie adaptować dziecko do środowiska i pomagać mu poruszać się w jego świecie wewnętrznym”[30]. Oprócz tego, „(…) młoda osoba często szuka odpowiedzi na trudne pytania i w tym przychodzą jej z pomocą baśnie, które mają ogromną moc w przeżywaniu świata”[31]. Warto też powtórzyć za Janem Drzeżdżonem, że (…) „baśnie dają bardzo rozległą panoramę całego świata i tworzą duchową wykładnię współczesnego człowieka – i dziecka, i dorosłego”[32].

Jerzy Samp przekonywał, że Gdańsk ze swoją przeszłością jest magiczny. Może dlatego, że splata się w nim to, co prawdziwe z tym, co fantastyczne[33]. „To miasto jest przecież rodzajem kapsuły czasu, w której pomieszczono co najmniej tysiącletnie dzieje – zarówno prawdziwe, jak i baśniowe"[34]. W tej kapsule mamy powietrze, którym oddychali nasi przodkowie, a którym teraz i my możemy oddychać[35]. Niezwykły świat wierzeń i zwyczajów, w którym odnajdujemy sporo fantazji, zawiera w sobie resztki pamięci o prawdziwych ludziach, miejscach i dziejących się w nich wydarzeniach[36]. Legendy pomagają w poznaniu albo przypomnieniu sobie tego wszystkiego, co stworzyło koloryt tej ziemi.

---

[27] B. Komorowski, [w:] *Encyklopedia Gdańska*…, s. 7.

[28] Zob. M. Mosakowska, *Biały dzik. Pomorskie legendy pani Małgosi*, Gdynia 2022.

[29] Zob. K. Léwna, Drodzy Czytelnicy…, [w:] J. Drzeżdżon, *Gwiezdny chłopiec i inne baśnie*, wyb. i oprac. K. Léwna, Gdańsk 2023, s. 5.

[30] Tamże.

[31] Tamże.

[32] J. Drzeżdżon, *Od Autora*, [w:] tenże, *Baśnie*, red. i wyb. M. Jentys-Borelowska, Gdańsk 2012, s. 6.

Bibliografia:

Abramowicz, Dorota, *Legendy Pomorza i Kaszub*, tłum. S. Janke, Katowice: Wydawnictwo KOS, 2010.

Bogdan, Stan, *Pòwiôstczi gduńsczé*, tł. Z. Jankòwsczi, Pelplin: Oficyna Pomorska sp. z o. o., 2002.

Derdowsczi, Hieronim, Jarosz, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszusbko-Pomorskie, 2022.

Drzeżdżon, Jan, *Baśnie*, red. i wyb. M. Jentys-Borelowska, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2012.

Drzeżdżon, Jan, *Gwiezdny chłopiec i inne baśnie*, wyb. i oprac. K. Léwna, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2023.

Encyklopedia Gdańska, red. prow. J. Mykowski, Gdańsk: Fundacja Gdańska, 2012.

Fenikowski, Franciszek, *Gdańska szkatułka*, Warszawa: Instytut Wydawniczy „Nasza Księgarnia, 1969.

Heyke, Leon [Stanisław Czernicki], *Podania kaszubskie*, tł. A. Gliszczińskô, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2022.

Klechdy kaszubskie, wyb. i oprac. S. Janke, Gdynia – Gdańsk: SZOS S.C., OFICYNA CZEC, 1996.

Legendy województwa pomorskiego, red. J. Walentowska, QUIXI MEDIA.

Majkòwsczi, Aleksander, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, Gduńsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2020.

Mamelski, Janusz, *Kaszëbsczé legeńdë*, Gdynia: Wydawnictwo Region, wyd. III zmien. i rozszerz., 1998–2008.

---

[33] Zob. J. Samp, *Gdańska kapsuła czasu*…, s. 298.

[34] Tamże.

[35] Tamże.

[36] Zob. *Od Autora*, [w:] *Klechdy kaszubskie*…, s. 6.

Mosakowska, Małgorzata, *Biały dzik. Pomorskie legendy pani Małgosi*, Gdynia: Wydawnictwo Region, 2022.

Samp, Jerzy, *Gdańska kapsuła czasu*, Gdańsk: Oficyna Gdańska, 2014.

Samp, Jerzy, *Gdańsk. Baśniowa stolica Kaszub*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2018.

Samp, Jerzy, *Legendy Gdańskie*, Gdańsk: Wydawnictwo Oskar, 2006.

Samp, Jerzy, *Zaklęta stegna*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 2017.

W krainie baśni i bajek kaszubskich, red. i wyb. B. Ugowska, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie Zarząd Główny, 2009.

Źródła internetowe:

http://www.akademiabajkikaszubskiej.pl/bajki/1 [27.10.2025]

https://culture.pl/pl/dzielo/hermann-han-koronacja-marii [27.10.2025]

https://culture.pl/pl/tworca/hermann-han [28.10.2025]

https://legendyhistoryczne.wordpress.com/2018/11/21/krol-artur-i-rycerze-okraglego-stolu/ [31.10.2025]

Lucyna Sorn

Funkcje i wartości legend na przykładzie zbioru *Uczta stulecia. Dawne i nowe legendy gdańskie* Jerzego Sampa

Legenda, choć wywodzi się z tradycji ustnej, należy do pogranicza literatury ludowej i historycznej. Jej charakterystyczną cechą jest połączenie elementu realistycznego (np. miejsca, postaci, wydarzenia historycznego) z wątkiem fantastycznym. W *Słowniku języka polskiego* czytamy: „legenda to opowieść o postaciach historycznych, nacechowana pierwiastkami niezwykłości, często oparta na podaniach ludowych”[1]. *Słownik terminów literackich* określa legendę jako „opowieść mocno nasyconą elementami fantastyki i cudowności”[2]. Janusz Mamelski, autor legend z serca Kaszub *Bursztynowy skarb* pisał, że w legendach opisany jest świat ludzkich emocji i przeżyć, a czytelnik poznaje różnych bohaterów i różne motywy ich działania[3]. Legenda jako gatunek literatury ludowej stanowi więc nie tylko opowieść o nadprzyrodzonych zdarzeniach, ale również zwierciadło systemu wartości danej społeczności. W tym kontekście zbiór *Uczta stulecia. Dawne i nowe legendy gdańskie* Jerzego Sampa pełni funkcję szczególną – służy przekazowi wartości i buduje trwałą więź z miejscem. Twórczość Jerzego Sampa pozostaje cennym źródłem, po które mogą sięgać nauczyciele języka kaszubskiego, pragnący nie tylko przekazywać uczniom bogactwo kaszubskiej mowy, lecz także kształtować ich wrażliwość i system wartości. Wymieniona książka Jerzego Sampa, wydana w Gdańsku w 1994 roku, zajmuje ważne miejsce w mojej domowej biblioteczce. Ważne, bo z dedykacją „Z wielką serdecznością dedykuję, Jerzy Samp 24.01.98r.”. Stąd jej wybór do niniejszego referatu, którego celem jest ukazanie najważniejszych funkcji i wartości legend w wybranych legendach Sampa, z którymi możemy, jako nauczyciele, pracować na lekcjach języka kaszubskiego.

---

[1] *Popularny słownik języka polskiego*, Poznań 2009, s.183.

[2] *Słownik terminów literackich i gramatycznych A–Z*, Poznań 2010, s.111.

[3] J. Mamelski, *Bursztynowy skarb Legendy z serca Kaszub,* Gdynia 2010, s.6.

Jerzy Samp (1951–2015) związany przez długie lata z Uniwersytetem Gdańskim, zapamiętany został jako wybitny znawca i popularyzator wiedzy o Gdańsku i Pomorzu. Dlatego napisane przez niego legendy związane są właśnie z Gdańskiem. Sam autor wyjaśnił kiedyś na spotkaniu z młodzieżą, dlaczego postanowił propagować wiedzę dotyczącą swego rodzinnego miasta:

> Od dzieciństwa chciałem coś zrobić dla Gdańska. To miasto traktowałem jako taki baśniowy poemat o architekturze, o malarstwie, o wodzie, o mentalności dawnych gdańszczan. Trafiłem na wspaniały grunt – moi dziadkowie mieszkali w domu z mansardowym dachem na Starówce, w takim samym domu urodził się mój ojciec. I choć tego domu dziś nie ma (został zburzony w 1945 roku), to zawsze miałem w pamięci te miejsca, naznaczone tradycją rodzinną. Uznałem, że jest moją powinnością robić to, czego nie mogli robić, z różnych powodów, mój ojciec i dziadek. Chciałem opisywać Gdańsk, powracać, rekonstruować wydarzenia z jego historii[4].

Autor *Uczty stulecia* uważa legendy za gatunek literatury ustnej, który zaistniał wcześniej od realistycznych treści przekazywanych w literaturze pisanej. „Magiczna przestrzeń i czas, a także fantastyczne postaci ludzkich, półczłowieczych, zwierzęcych i hybrydowych postaci bohaterów gościły niemalże na prawach „sacrum" w wyobraźni ludowej od niepamiętnych czasów i przekazywane były z pokolenia na pokolenie w postaci literatury oralnej"[5]. Przekazy nie były spisywane, orator przekazywał je z własną interpretacją i nadawał im pierwiastek magii, jaką podpowiadała mu wyobraźnia:

> Bo tam, gdzie brakowało racjonalnego wyjaśnienia genezy wielu osobliwości charakterystycznych dla regionu, w znaczeniu geograficznym [krajobrazowym], gdzie wyobraźnia podpowiadała bynajmniej nienaukowe

---

[4] https://www.gdanskstrefa.com/wspomnienie-o-profesorze-jerzym-sampie/[19.04. 2017].

[5] J. Samp, *Witaj Blizo*, [w:] I. Trojanowska, *Z podaniem i legendą na kaszubskich szlakach*, Gdańsk, s. 8.

> pochodzenie licznych nazw miejscowości, mitomagiczną proweniencję elementów fauny i flory, herbów, skarbu tej ziemi – bursztynu, wielkich głazów narzutowych, maleńkich mysikrólików i mrówek, kaprysów morskiego żywiołu, ogromnych budowli itp., zawsze w sukurs przychodziła fantazja. Stąd też tyle tu Anioła Kaszub i rdzennie lokalnego demona Smętka, olbrzymów zwanych stolemami i karzełków (krosniąt)[6].

Legendy związane z konkretnymi miastami zajmują szczególne miejsce w polskiej i regionalnej tradycji literackiej. Jerzy Samp zebrał i opracował liczne opowieści związane z historią i mitologią Gdańska. Pełnią one funkcję rozrywkową, edukacyjną i kulturotwórczą oraz budują lokalną tożsamość i przekazują uniwersalne wartości. W tym kontekście legendy gdańskie Sampa można potraktować jako element regionalnego mitotwórstwa Pomorza. Baśniowy świat dawnego Gdańska ożywiony przez znanego pisarza, historyka i regionalistę Jerzego Sampa może być inspiracją i lekcją moralną dla współczesnych czytelników – zarówno dzieci, jak i dorosłych. I choć treść legend osadzona jest w realiach historyczno-fantastycznych, to niosą ze sobą przesłania ponadczasowe, ukazując, co w życiu naprawdę się liczy.

Wśród legend Jerzego Sampa znajdziemy te, które uczą nas odwagi, wytrwałości i determinacji. Ich bohater pokonuje wiele trudności i stawia czoła wyzwaniom, aby pokazać jak ważna jest uczciwość, przyjaźń, sprawiedliwość. W *Legendzie oliwskiej*[7] nieuczciwy bogacz przebiera się za biedaka, aby zdobyć darmowe jedzenie. Przechodzi obojętnie obok matki z dzieckiem, która prosi o kawałek chleba. Kiedy pojmuje, że źle postąpił, jest już za późno i do końca życia trapi go poczucie winy. Wprawdzie odkupia ją w klasztorze, ale swego postępku nie potrafi zapomnieć. Legenda *Okrutnik z Gradowej Góry*[8] opowiada o złym, pogańskim księciu, który zabił ojca Rai, a jej matkę poślubił. Nie pozwalał żadnemu mężczyźnie zbliżać się do Rai, a jeżeli któryś to uczynił, wychłostany był do granic bólu. Jednak poniósł karę wymierzoną przez rybaków, którzy zmienili kamienie w bursztyny i zmuszeni przez księcia mieli je dostarczyć do pałacu. Gdy książę prowadził ich do podziemi i stanął w swoim skarbcu, rybacy zasypali go gradem ciężkich kamieni, przypominających bursztyn. Władcy wymierzono sprawiedliwość, a rybak Dan z Rają wiedli uczciwe życie w nowej osadzie, którą nazywano od imienia rybaka Danzig, co pierwotnie miało znaczyć „Danowe zwycięstwo”. Dlatego właśnie czytanie legend może być dla nas inspiracją do rozwoju osobistego i wzmacniania naszych wartości. Ukazując próżność, chciwość i spryt bohaterów, autor kończył opowieść pozytywnymi wartościami, takimi jak: dobroduszność, życzliwość i mądrość. I tak w legendzie *Gdańska piękna Madonna*[9] opisuje bójkę garncarzy, czeladników walczących o rękę wdowy po właścicielu garncarni. Jeden z nich nadział się na własny sztylet i oskarżył drugiego o ten czyn. Sędzia nie uwierzył w wyjaśnienia żyjącego garncarza i skazał go na śmierć. Ten w swej celi ujrzał Maryję z Dzieciątkiem i poprosił o gips, żeby móc wyrzeźbić Jej wizerunek. Spełniono ostatnie życzenie więźnia, a gdy tylko ujrzano rzeźbę Madonny, darowano czeladnikowi karę śmierci. Wybawiony od śmierci wygrał z kłamstwem i zawiścią, której doznał. Zwyciężyła prawda i sprawiedliwość.

---

[6] Tamże, s. 8.

[7] J. Samp, *Uczta stulecia. Dawne i nowe legendy z Gdańska,* Gdańsk 1994, s. 39.

[8] Tamże, s. 17.

Legendy posiadają również niezwykłą siłę emocjonalną. Opowieści o miłości, zdradzie, poświęceniu, czy zemście mogą wywoływać różne emocje u czytelnika i sprawiać, że zaczyna on utożsamiać się z bohaterami danej historii. W legendzie *Miłość i zdrada*[10] rycerz Otomin zakochuje się w rusałce Odminie i obiecuje jej utrzymać ten związek w tajemnicy. Pamiątkowy wianek z lilii na jego hełmie, o którym nie chce powiedzieć księciu, pozbawia go tytułu rycerza. A córka księcia, swoją urodą i czułością, sprawia, że Otomin wyjawia sekret liliowego wianka od rusałki. Ta zdrada przyniosła rycerzowi smutek, samotność i śmierć z tęsknoty, a miejscowość Otomino do dziś przypomina siłę miłości i ciężar zdrady. Poświęcenie z kolei, to nic innego, jak rezygnacja z własnych korzyści lub przyjemności, żeby służyć komuś lub czemuś. W legendzie *Cudowny zdrój*[11] poznajemy bardzo bogatego kupca gdańskiego i szczęśliwego ojca zarazem. Szczęśliwego do czasu, kiedy córka zachorowała i straciła wzrok. Mimo swojego bogactwa nie znalazł dla niej pomocy. Joanna, bo tak miała na imię córka kupca, poznawała świat innymi zmysłami. Spacerując po leśnej dolinie usłyszała szum wody w strumyku i zaczęła obmywać swoje oczy. Obmywała tak długo, aż wrócił jej wzrok. Ojciec z tej wielkiej radości ufundował organy do kościoła, a koło źródła wybudował pałacyk i pozwolił korzystać z wody wszystkim ślepcom. Joanna w ramach wdzięczności opiekowała się tymi ludźmi w przytułku dla niewidomych, który powstał w pałacyku. Na tym polega właśnie wdzięczność i poświęcenie.

---

[9] Tamże, s. 53.

[10] Tamże, s. 12.

[11] Tamże, s. 170.

Jerzy Samp nadał swoim legendom jeszcze jedną funkcję – wzmacnianie lokalnej tożsamości. W *Uczcie stulecia* wielokrotnie podkreślana jest wyjątkowość miasta, jego burzliwe dzieje oraz specyfika kulturowa. Legendy takie jak *Chusta z trzema węzłami*[12], *Uczta stulecia*[13] czy *Papuga Jana Heweliusza*[14], opisują historię miasta, jego zabytki oraz życie dawnego gdańska. Czytając je spacerujemy wąskimi uliczkami wśród kamienic odsłaniających wiele historii powstawania bram, wież i kościołów. Przy słynnym żurawiu oglądamy port i statki towarowe, biorące udział w handlu zboża, drewna, bursztynu i płótna. Baśniowe wątki w legendach Sampa zawierają opisy charakterystycznych miejsc Gdańska, czyniąc z miasta nie tylko tło, lecz aktywnego bohatera wydarzeń. Teksty związane są ściśle z konkretną przestrzenią Gdańska. W wielu z nich powracają miejsca takie jak Długi Targ, Brama Wyżynna, kościół Mariacki czy ulica Szeroka. Dzięki temu teksty Sampa pełnią funkcję narracyjnych przewodników po mieście, w których mit splata się z historią i przestrzenią. Sam autor we wstępie do *Legend Gdańskich* napisał: „Być może lektura legend pozwoli nam nieco inaczej, aniżeli zwykliśmy to dotąd czynić, spojrzeć na wspaniałe gdańskie budowle, kryjące w sobie niejedną niespodziankę, na sławnych synów tego miasta lub też goszczące w nim niegdyś osobistości, wreszcie zrozumieć także to, co zawiera się w określeniu „genius loci”, tj. „duch miejsca”[15]. Legenda staje się tu medium łączącym przeszłość z teraźniejszością, kształtującym poczucie przynależności mieszkańców do wspólnoty miejskiej. Przekazywane z pokolenia na pokolenie historie wiążą niejako człowieka z miejscem, nadając mu sens historyczny i kulturowy[16]. W wielu legendach pojawia się motyw patriotyzmu lokalnego – dumy z Gdańska, jego historii, architektury i ludzi. Samp pokazuje, że warto pielęgnować pamięć o przeszłości, dbać o swoje korzenie i być lojalnym wobec miejsca, z którego się pochodzi. To ważna lekcja dla młodzieży, zwłaszcza w dobie globalizacji i zaniku tożsamości lokalnej. Ta książka uczy odpowiedzialności za miejsce urodzenia, zachęca do dbania o pamiątki przeszłości i może obudzić zainteresowanie przyszłością Gdańska[17].

---

[12] Tamże, s. 62.

[13] Tamże, s. 123.

[14] Tamże, s. 139.

[15] J. Samp, *Legendy gdańskie*, Gdańsk 2006, s. 6.

[16] G. Skotnicka, *Baśniokrąg Gdańska i okolic*, „Pomerania”, 1993, nr 7–8, s. 52–54.

Podsumowując, legendy Jerzego Sampa to doskonałe połączenie ludowej fantazji z kulturowymi i społecznymi elementami. Legendy te kształtują tożsamość, uczą, moralizują, integrują i bawią – stanowiąc integralny element dziedzictwa Gdańska, który należy pielęgnować i przekazywać dalej. Dzięki konkretnym postaciom i sytuacjom autor pomaga młodemu czytelnikowi zrozumieć, co to znaczy być dobrym człowiekiem. Przypomina o wartościach, które nigdy nie tracą na znaczeniu – uczciwości, odwadze, solidarności, pracy i patriotyzmie.

Legendy Sampa, zakorzenione w tradycji regionu, łączą w sobie lekkość opowieści z głębokimi prawdami o człowieku, jego wyborach i odpowiedzialności. Mimo upływu czasu nie tracą aktualności — przeciwnie, wciąż inspirują, uczą szacunku do historii i kultury oraz pokazują, że uniwersalne przesłania mogą być przekazywane w formie bliskiej młodemu czytelnikowi. Dlatego warto, by teksty Jerzego Sampa stały się stałym elementem pracy dydaktycznej, wzmacniając zarówno kompetencje językowe uczniów, jak i ich związki z kaszubskim dziedzictwem. Dzięki takim opowieściom dzieci i młodzież mogą zrozumieć, jak ważne są te cechy w codziennym życiu. Warto nie tylko omawiać treść legend, ale też dyskutować o ich przesłaniu i aktualności w dzisiejszym świecie zdominowanym przez szybki przepływ informacji i zanikanie lokalnych tradycji. Zbiór *Uczta stulecia. Dawne i nowe legendy gdańskie* posiada drzwi, do których pasuje klucz ciekawości i chęć poznawania. Wystarczy zdobyć ten klucz, by wejść w Sampowy Gdańsk. Tego życzę wszystkim nauczycielom języka kaszubskiego.

Bibliografia:

Mamelski Janusz, *Bursztynowy skarb. Legendy z serca Kaszub,* Wydawnictwo Region, Gdynia 2010.

Popularny słownik języka polskiego, Wydawnictwo IBIS, Poznań 2009.

Samp Jerzy, *Uczta stulecia Dawne i nowe legendy z Gdańska,* Polnord Wydawnictwo Oskar, Gdańsk 1994.

---

[17] Tamże, s. 52–54.

Samp Jerzy*, Legendy Gdańskie*, Polnord Wydawnictwo Oskar, Gdańsk 2006.
Skotnicka Gertruda, *Baśniokrąg Gdańska i okolic,* „Pomerania”, 1993, nr 7–8.
Słownik terminów literackich i gramatycznych A–Z, Wydawnictwo IBIS, Poznań 2010.
Trojanowska Izabela, *Z podaniem i legendą na kaszubskich szlakach,* Wydawnictwo Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, Gdańsk 2013.
https://www.gdanskstrefa.com/wspomnienie-o-profesorze-jerzym-sampie/, Sadurska, Maria,[19.04.2017].

Dzél III

TŁÓMACZENIA

RJK

Václav Blažek
Department of Linguistics and Baltic Studies Masaryk University – Brno

Klasyfikacjô słowiańsczich jãzëków: ewòlucjô rozwòjowëch mòdłów (dzél 1)

Swiąda pòspólnégò pòchòdzëniô Słowianów ùchòwa sã w spòlëznowi pamiãcë przënômni do zôczątkù XII wiekù, czej dôł ò ni wiedzã kronikôrz Nestor:

> Во множѣхъ же времѧнѣ^{х} . сѣли суть Словѣни по Дунаєви . гдѣ єсть нынe Оугорьска землѧ. и Болгарьска . [и] ѿ тѣхъ Словѣнъ разидошасѧ по землѣ . и прозвашасѧ именъı св^{о}ими . гдѣ сѣдше на которомъ мѣстѣ . ꙗко пришедше сѣдоша . на рѣцѣ имѧнемъ Марава . и прозвашасѧ Морава . а друзии Чеси нарекоша^{с} . а се ти же Словѣни Хровате Бѣлии . и Серебь . и Хорутане . Волхомъ бо нашедшемъ на Словѣни на Дунаискиæ . [и] сѣдшемъ в ни^{х} . и насилѧщемъ им^{ъ} . Словѣни же ѡви пришедше сѣдоша на Вислѣ . и прозвашасѧ Лѧхове . а ѿ тѣхъ Лѧховъ прозвашасѧ Полѧне . Лѧхове . друзии Лутичи . ини Мазовшане ини Поморѧне . такоже и ти Словѣне пришедше и сѣдоша по Днѣпру . и наре-кошасѧ Полѧне . а друзии Древлѧне зане сѣдоша в лѣсѣ^{х} . а друзии сѣдоша межю Припетью и Двиною. и нарекошасѧ Дреговичи . [инии сѣдоша на Двинѣ и нарекоша^{с} Полочане] рѣчьки ради ꙗже втечеть въ Двину . имѧнемъ Полота . ѿ сеꙗ прозвашасѧ Полочане . Словѣни же сѣдоша ѡколо єзера Илмерѧ. [и] прозвашасѧ св^{о}имъ имѧнемъ и сдѣлаша градъ . и нарекоша и Новъгородъ . а друзии сѣдоша по Деснѣ . и по Сѣли по Сулѣ и нарекоша Сѣверъ . [и] тако разидесѧ Словѣньскии ꙗзыкъ тѣмже и грамота прозвасѧ Словѣньскаꙗ.
>
> [Przez dłudżi czas Słowianie òsadzalë sã kòl Dunaju, dze dzysô są wãgersczé a bùłgarsczé zemie. Spòmidzë nëch Słowianów, karna rozeszłë sã pò całim kraju i znónë bëłë pòd pasownyma pòzwama, zgódno z placã, dze bëłë sã òsadzełë. Tak tej niechtërny przëwanożëlë i òsadzelë sã zdłużą rzeczi Mòrawë i òstalë pòzwóny Mòrawianama, òb czas czej jinszi òstelë pòzwóny Czechama. Westrzód nëch samëch Słowianów są Biôłi Chòrwace, Serbe i Karintianie. Czej hewòle Wòłosë zaatakòwelë kòldunajsczich

> Słowianów, òsadzëlë sã mòcą westrzód nich, ny slédny tej przëwanożëlë i òsadzëlë sã kòl Wisłë, a dali òstelë pòzwóny Lachama. Z nëch samëch Lachów niechtërny pòzëwelë sã Pòlanama, jinszi Lutikama, jinszi Mazowszanama, a jesz jinszi Pòlôchama. Niechtërny Słowianie òsadzëlë sã téż kòl Dniepru i téż pòzëwelë sã Pòlanama. Jesz jinszi òstelë pòzwóny Derewlianama, bò żëlë w lasach. Niechtërny mieszkelë téż midzë Pripetã a Dzwiną i bëlë znóny jakno Dregòwiczanie. Jinszé plemiona mieszkałë zdłużą Dzwinë i bëłë pòzëwóné Pòłocjanama bez pòzdrzatk na môłą strëżkã pòzwóną Pòlota, jakô wpłiwô do Dzwinë. To prawie òd ti strëżczi pòzëwelë jich Pòlotama. Słowianie mieszkelë téż kòl jezora Il’men’ i bëlë hénë znóny ze swòji apartny pòzwë. Pòbùdowelë miasto, jaczé pòzwëlë Nowògród. Jesz jinszi mielë swòjé domôctwa zdłużą Desnë, Sema i Sulë i pòzëwelë sã Séwierzanama. Na taczi ôrt słowiańskô rózga òsta pòdzélonô, a ji jãzëk znóny béł jakno słowiańsczi.]
>
> *Повѣсть времѧньныхъ лѣтъ* [T*ale of Bygone Years* or *Primary Chronicle*] (Laurentian redaction, 1377: 5.23–6.24) http://litopys.org.ua/lavrlet/lavr01.htmhttp://hudce7.harvard.edu/~ ostro-wski/pvl/vol1a.pdf

I. KLASOWÉ MÒDŁO

W XVII wiekù chòrwacczi jezujita Juraj Križanić (1666) zabédowôł pierszą klasyfikacjã słowiańsczich jãzëków, ùznawającë jãzëczi Rusków, Lechitów = Pòlôchów, Czechów, òkòma te Trans-Danubianów: Bùłgarów, Serbów i Chòrwatów. Ju w pòstãpnym stalatim prakticzno wszëtczé słowiańsczé jãzëczi są rozeznóné, le miast schemów klasyfikacji są òné pòùkładóné w apartné zestôwczi. W òdniesenim do zjinaczeniowi terminologii wôrt je pòkazac czile przëkładów z terczasnyma równoczeznama.

1. Klasyfikacjô òpiartô na pòdawanim

1.1. Schlözer (1771, 331–34; zdrzë Dobrovský 1792, 17): 1) Russisch = rusczi; 2) Polnisch = pòlsczi; 3) Böhmisch = czesczi; 4) Lausitzisch = łużëcczi (sarbsczi); Polabisch = pòłabsczi; 6) Windisch = słoweńsczi; 7) Kroatisch = chòrwacczi; 8) Bosnisch = bòsniacczi (serbsczi?); 9) Bulgarisch = bùłgarsczi.

1.2. Rüdiger (1782, 62; zdrzë Dobrovský 1792, 17–18): 1) Altslavonisch = stôro-cerkewno-słowiańsczi; 2) Russisch = rusczi; 3) Polnisch = pòlsczi; 4) Wendisch in der Oberlausitz = górnołużëcczi; 5) Wendisch in der Niederlausitz = dolnołużëcczi; 6) eine ähnliche Mundart im

Lüneburgischen = pòłabsczi; 7) Böhmisch = czesczi; 8) Windisch in Kärnten und Krain = słowacczi; 9) Illyrisch in Kroatien, Slawonien, Dalmatien = ilirijsczi w Chòrwacji, Sławònii, Dalmacji; 10) Serbisch (rozcygający sã na Bùłgariã) = serbsczi.

1.3. Pallas (1786–89, 1 etc.; zdrzë Jagić 1898, 13): 1) Kirchenslavisch = stôro-cerkewno-słowiańsczi; 2) Slavoungarisch = Slovak; 3) Illyrisch = Croatian; 4) Böhmisch = Czech; 5) Serbisch (wãgersczi Serbòwie) = serbsczi; 6) Wendisch = górnołużëcczi; 7) So- rabisch = dolnołużëcczi; 8) Polabisch = pòłabsczi; 9) Kaschubisch = kaszëbsczi; 10) Polnisch = pòlsczi; 11) Kleinrussisch = małorusczi; 12) Suzdalisch = sëzdalskò-rusczi.

1.4. Gebhardi (1789, 235; zdrzë Dobrovský 1792, 18): 1) Slawisch (jãzëk kòscelnëch pismionów pòchadającëch òd Cyrila) = stôro-cerkewno-słowiańsczi; 2) Böhmisch oder Tschechisch = czesczi; 3) Bulgarisch = bùłgarsczi; 4) Illyrisch = ilirijsczi; 5) Serbisch = serbsczi; 6) Sorabisch in der Lausitz = górnołużëcczi; 7) Wendisch = dolnołużëcczi; 8) Polnisch = pòlsczi; 9) Ukrainisch oder die Sprache der Kosaken = ùkrajińsczi; 10. Susdalisch = sëzdalskò-rusczi; 11) Russisch = rusczi.

1.5. Sam Dobrovský (1792, 22) òkreslił le piãc przédnëch słowiańsczich dialektów z dopòwiedzenim, że jich ùżëtkòwnicë stwòrzëlë swòje państwa: 1) Russich = rusczi; 2) Polnisch = pòlsczi; 3) Illyrisch (pòdług rozmajitëch dialektów, taczich jak bùłgarsczi, retoromańskò-serbsczi, słowiańsczi, bòsniacczi, dalmatińsczi, ragùsczi) = bùłgarsczi, racza-serbsczi, slawòńskò-serbsczi, bòsniacczi, òb czas czej dalmatińsczi i ragùsyńsczi, pierwòszno romańscze dialektë, òstałë zasymilowóné przez chòrwacczi; 4) Kroatisch (z wendijsczim w Stirie, Carniolë i Karintie) = chòrwacczi ze słoweńsczim; 5) Böhmisch (z mòrawsczim i szląsczim kòl Òpawë i słowacczim na Górnëch Wãgrach) = czesczi z mòrawsczima i szląsczima dialektama kòl Òpawë, plus słowacczi na Górnëch Wãgrach. Tikającë łużëcczégò napisôł: „Wendijsczi, w dwùch jãzëkach, je pòmachtónym dialektã z pòlsczim i czesczim”. Pózdni (1796, 127) dodôł pòłabsczi (Lünebùrgiſch) i kaszëbsczi. Równak ju w pierszi dekadze XIX wiekù naczãlë wzérac na to pòważni wëzwëskùjącë apartné izoglosë. W pòstãpnëch dwùch stalatach przedstôwielë bòkadné spektrum mòdłów bënowi klasyfikacji słowiańsczich jãzëków, colemało òpiartëch na fònologicznëch izoglosach, rzadzy mòrfòlogicznëch. Chcemë le zestawic nôwôżniészé mòdła, zesadzoné zgódno z jich segmentacją na dwa abò nawetka sétmë zestãpné rózdżi.

2. Dichòtomiczné klasyfikacje

2.1. Zôpad procëm pôłniowi pòrénk

Procëmno do jegò klasyfikacji z 1792 r., chtërna pòkazëwała barżi historiczno-pòliticzny niglë jãzëkòwi faktë, pózdniészé mòdła Dobrovsczégò (1796, 126–27; 1809, v; 1818, 30–33; 1819, iv-v) bëłë ùsôdzoné w òpiarcym ò historiczną fònetikã słowiańsczich jãzëków. Izoglosë, ilustrowóné jegò kònkretnyma przëkładama, są dali wcyg w rozeznawanim.

Schema 1

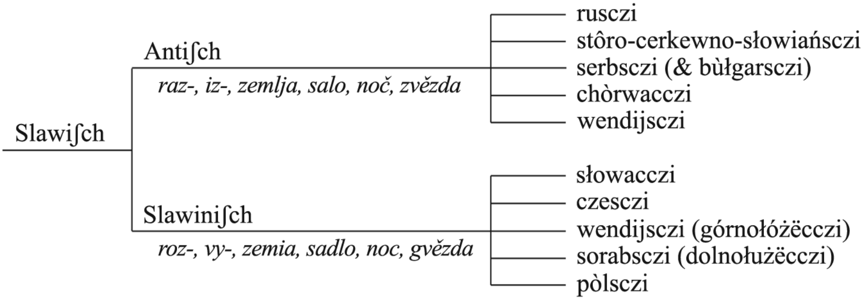
rusczi
stôro-cerkewno-słowiańsczi
Antiſch
serbsczi (& bùłgarsczi)
raz-, iz-, zemlja, salo, noč, zvězda
chòrwacczi
wendijsczi
Slawiſch
słowacczi
czesczi
Slawiniſch
wendijsczi (górnołóżëcczi)
roz-, vy-, zemia, sadlo, noc, gvězda
sorabsczi (dolnołużëcczi)
pòlsczi

Šafařík (1837, 483) przedstôwiô barżi strukturalną schemã:

Schema 2

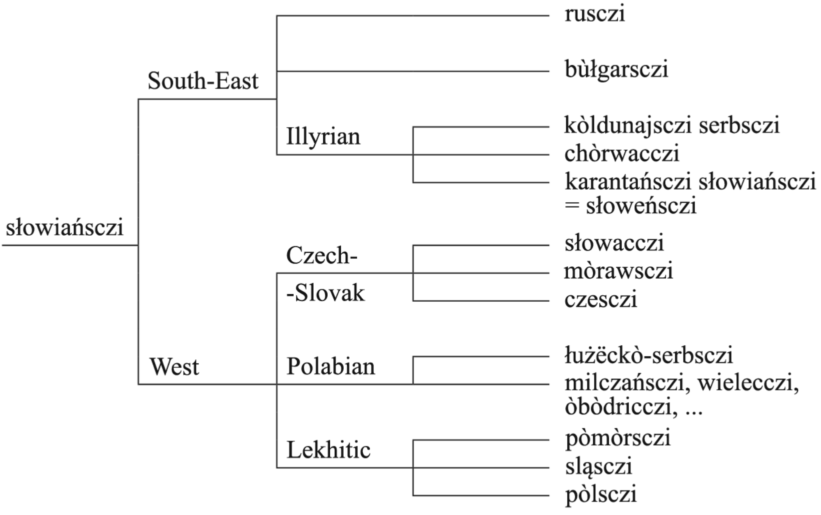
rusczi
bùłgarsczi
South-East
Illyrian
kòldunajsczi serbsczi
chòrwacczi
karantańsczi słowiańsczi
= słoweńsczi
słowiańsczi
Czech-
-Slovak
słowacczi
mòrawsczi
czesczi
West
Polabian
łużëckò-serbsczi
milczańsczi, wielecczi,
òbòdricczi, ...
Lekhitic
pòmòrsczi
sląsczi
pòlsczi

Szlachòwné mòdło z barżi wjimną segmentacją w zestãpnëch rózgach òstało zabédowóné przez Schleichera (1850, 201–19), le jesz nié na ôrt jegò zawòłónégò mòdła *Stammbaum* schema:

Schema 3

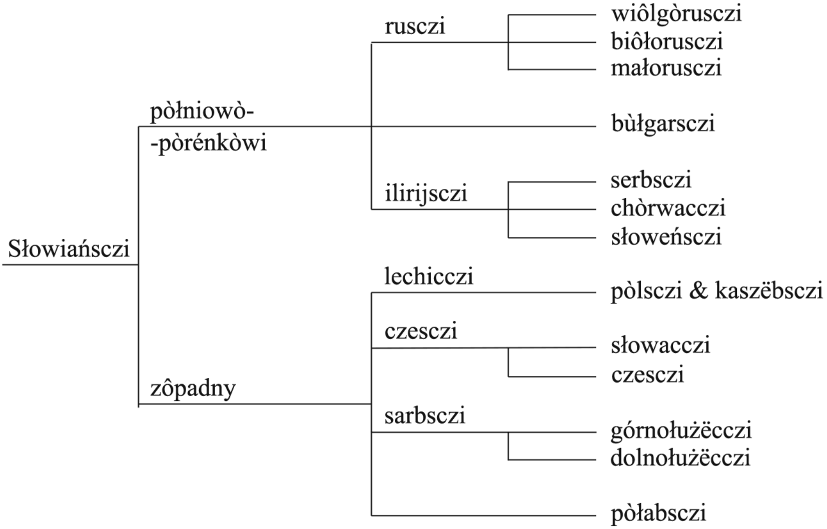
Słowiańsczi
pòłniowò-
-pòrénkòwi
zôpadny
rusczi
ilirijsczi
lechicczi
czesczi
sarbsczi
wiôlgòrusczi
biôłorusczi
małorusczi
bùłgarsczi
serbsczi
chòrwacczi
słoweńsczi
pòlsczi & kaszëbsczi
słowacczi
czesczi
górnołużëcczi
dolnołużëcczi
pòłabsczi

Prakticzno taczé samò mòdło, le pierszi rôz zrëchtowóné jakno diagram drzewa, przënôlégô do Františka Ladislava Čelakovský'égò (1799–1852), wëdóné pò jegò smiercë w 1853 rokù. Lameškin (2008, 127) wspòminô, że Čelakovský ùżiwôł tegò diagramù wierã jesz chùtni na swòjich kùrsach ze słowiańsczégò jãzëkòznajôrstwa. Tak czë jinak je òn pierszim znónym ùsôdzcą, jaczi ùżiwô nã przezérnã fòrmã do pòkôzaniô nawzôjnëch zanôleżnotów midzë jãzëkama. Schleicher przëjął je òb czas swòjégò sétmëlatny bëtnoscë w Pradze i ùdało rozkòscérził je tak szerok, że diagram drzewa je do dzys dnia w ùżëcym (Čelakovský 1853, 3) (Schema 4)

Pózdni Schleicher (1865, 61) przedstawił swój apartny diagram drzewa, jaczi je jesz barżi hierarchiczny niglë jegò mòdło z 1850 rokù (Schema 5).

Wnetka taczé samé mòdło, zabédowóné przez Holuba i Kopečnégò (1952, 13–14) i téż Bernštejna (1961, 69–70), przedstawioné je na schemie 6.

Schema 4

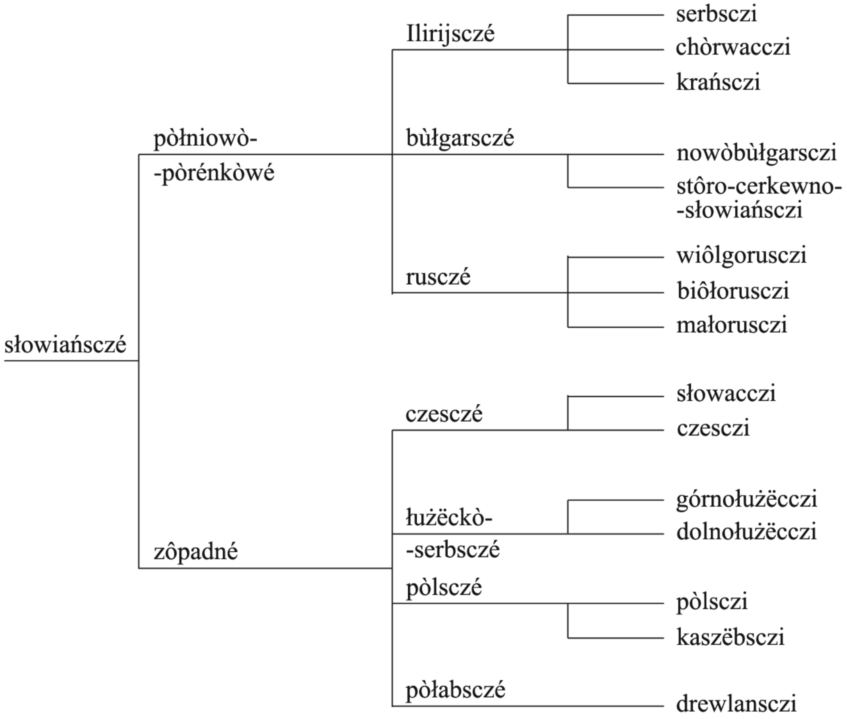
serbsczi
Ilirijsczé
chòrwacczi
krańsczi
pòłniowò-
-pòrénkòwé
bùłgarsczé
nowòbùłgarsczi
stôro-cerkewno-
-słowiańsczi
wiôlgorusczi
rusczé
biôłorusczi
słowiańsczé
małorusczi
słowacczi
czesczé
czesczi
górnołużëcczi
łużëckò-
dolnołużëcczi
zôpadné
-serbsczé
pòlsczé
pòlsczi
kaszëbsczi
pòłabsczé
drewlansczi

Schema 5

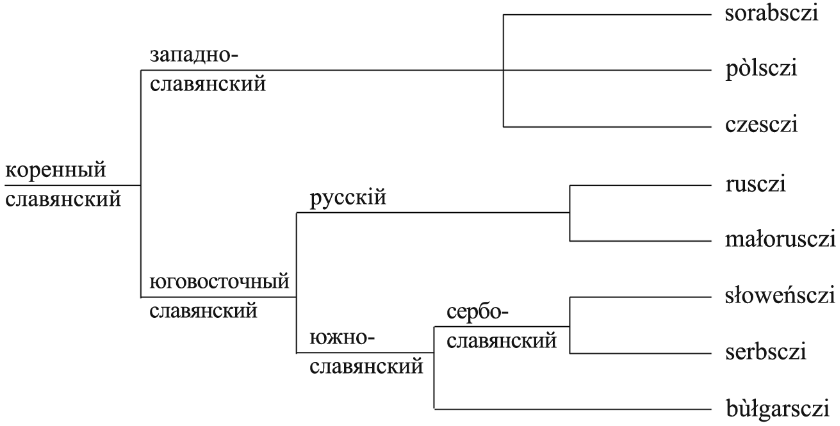
sorabsczi
западно-
славянский
pòlsczi
czesczi
коренный
славянский
rusczi
русскій
małorusczi
юговосточный
славянский
słoweńsczi
сербо-
славянский
южно-
славянский
serbsczi
bùłgarsczi

Schema 6

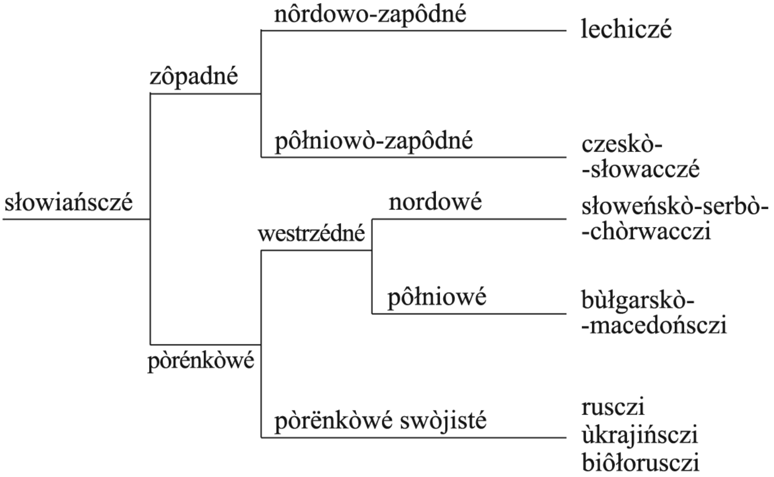
nôrdowo-zapôdné
lechiczé
zôpadné
pôłniowò-zapôdné
czeskò-
-słowacczé
słowiańsczé
nordowé
słoweńskò-serbò-
-chòrwacczi
westrzédné
pôłniowé
bùłgarskò-
-macedońsczi
pòrénkòwé
pòrënkòwé swòjisté
rusczi
ùkrajińsczi
biôłorusczi

2.2. Norda procëm pôłnié

Wierã ju Križanić (1666) mëslôł ò dichòtomii norda-pôłnié. Jegò zamëslënk òstôł rozwiti przez Kòpitara (1836, XLVIII), jaczi ùstawił Dunaj jakno liniã rozdzélu:

Schema 7

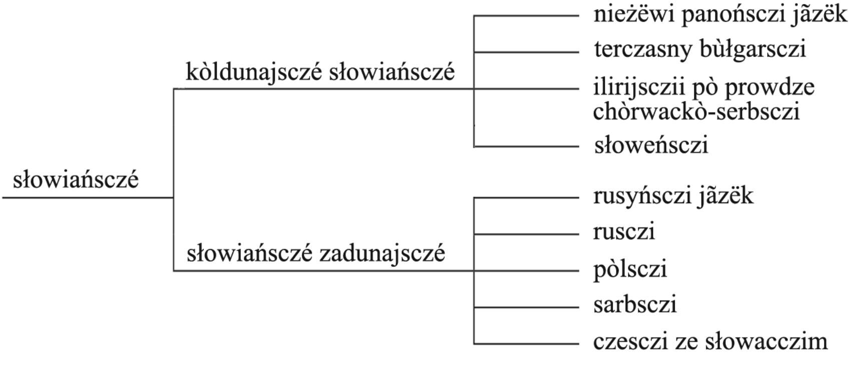
nieżëwi panońsczi jãzëk
terczasny bùłgarsczi
kòldunajscżé słowiańsczé
ilirijsczii pò prowdze
chòrwackò-serbsczi
słoweńsczi
słowiańsczé
rusyńsczi jãzëk
rusczi
słowiańsczé zadunajsczé
pòlsczi
sarbsczi
czesczi ze słowacczim

Mareš (1956, 1969) ùdokaznił to w kategòriach historiczny fòneticzi (Schema 8).

Schema 8

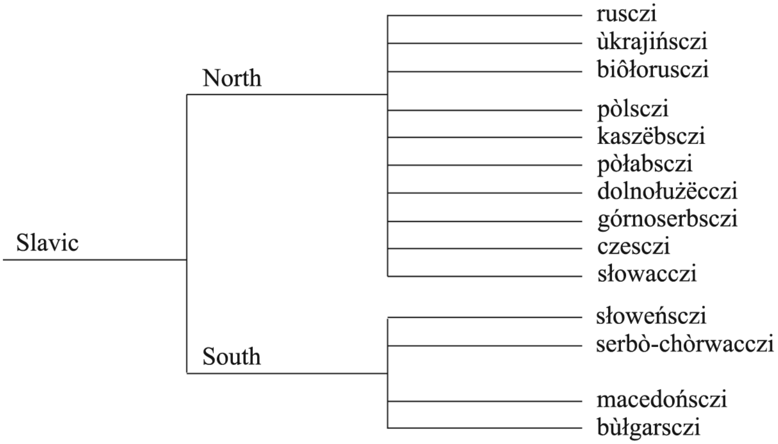
Slavic
North
South
rusczi
ùkrajińsczi
biôłorusczi
pòlsczi
kaszëbsczi
pòłabsczi
dolnołużëcczi
górnoserbsczi
czesczi
słowacczi
słoweńsczi
serbò-chòrwacczi
macedońsczi
bùłgarsczi

Pózdni Mareš (1980) zjinacził swòjé mòdło na rzecz tetrachòtomiczny klasyfikacji.

Òsoblëwi wariant dichòtomiczny klasyfikacji òstał zrëchtowóny przez Zaliznjaka (1988, 176). Òkreslił òn dwa spòdlé rózdżi, nordowò-zôpadną i pôłniowò-pòrénkòwą. Dzãka jich interferencji miôł pòwstac pas przechódnëch plemiannëch dialektów. Schematno:

Schema 9

słoweńsczi	nordowò-zôpadny	nordowò-kriwicczi, kaszëbsczi & pòmòrskò-słowińsczi, pòlsczi, górno- & dolnołużëcczi
	przechódny	stôro-nowògrodzczi, pôłniowò-kriwicczi, rostowskò-sëzdalsczi, słowacczi, czesczi
	pôłniowò-pòrénkòwi	słoweńsczi, serbskò-chòrwacczi, bùłgarsczi, pôłniowi dialektë pòrénkòwò-słowiańsczégò continuum,

Ùcznia Zaliznjaka, Nikòlajew (1994, 35), òkreslił kómpònentë antijsczégò i słowiańsczégò zgódno z przesënienim przezwãkù:

Schema 10

słoweńsczé	antijsczé	kriwicczi, radimicczi, ùkrajińsczé dialektë Galicji & Pòdolia, górnołużëcczi, czakawsczi (Suska-Sali), pòrénkòwò-sztokawsczi, zôpadno-bùłgarsczi
	słoweńsczi	ilmeńskò-słoweńsczi, pôłniowò-wiôlgòrusczi, pôłniowò-biôłorusczi, nordowò & pòrénkòwò-ùkrajińsczi, kaszëbskò-słowińsczi, pòłabsczi, westrzédno-słowacczi, słoweńsczi, stôro-chòrwacczi

Dlô słowiańsczich jãzëków, co do jaczich felëje pasownëch przezwãkòlogicznëch danëch, ni ma placu w mòdle Nikòłajewa.

3. Trichòtonomiczno klasyfikacjô

Wierã pierszim, co wprowadzył pòstãpny trzëdzélny pòdzél słowiańsczich jãzëków, béł Wostokow (1820), a dali np. Jagić (1910) i wikszosc czesczich slawistów (np. Horálek 1955, 55–59). No zwëkòwé mòdło mòże bëc pòkôzóné przez Diagram 11, ùżëté przez Ivanova (1990, 95):

Schema 11

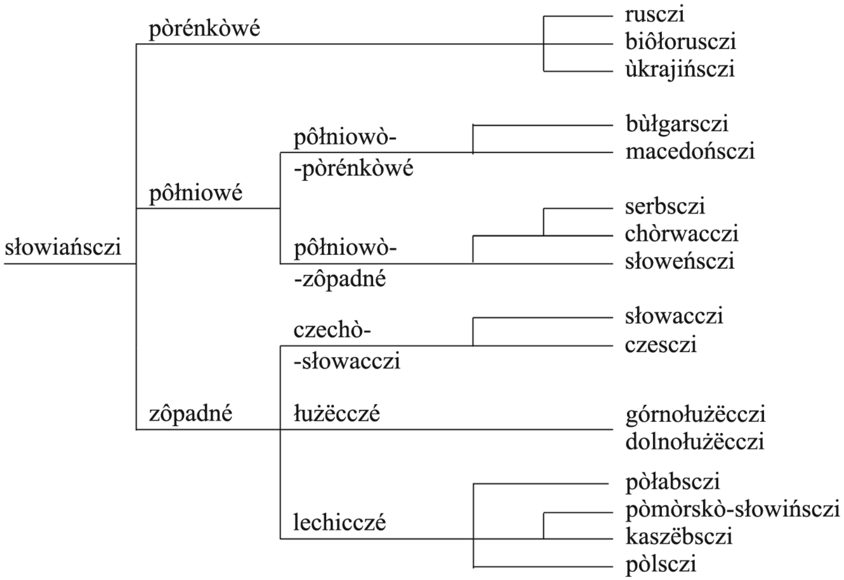
pòrénkòwé
rusczi
biôłorusczi
ùkrajińsczi
pôłniowé
pôłniowò-
-pòrénkòwé
bùłgarsczi
macedońsczi
słowiańsczi
pôłniowò-
-zôpadné
serbsczi
chòrwacczi
słoweńsczi
czechò-
-słowacczi
słowacczi
czesczi
zôpadné
łużëcczé
górnołużëcczi
dolnołużëcczi
lechicczé
pòłabsczi
pòmòrskò-słowińsczi
kaszëbsczi
pòlsczi

4. Tetrachòtomicznô klasyfikacjô

Leskien (1876) rozdzélił bùłgarskò-macedońską òd serbskò-chòrwackò-słoweńsczi rózdżi:

Schema 12

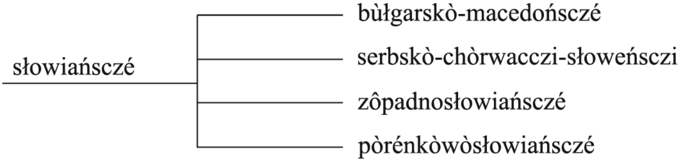
słowiańscze
bùłgarskò-macedońsczé
serbskò-chòrwacczi-słoweńsczi
zôpadnosłowiańsczé
pòrénkòwòsłowiańsczé

Mareš (1980) zjinacził swòje starszé mòdło na dwa dichòtomiczné etapë, przedstôwiającé slédną tetrachòtomiã:

Schema 13

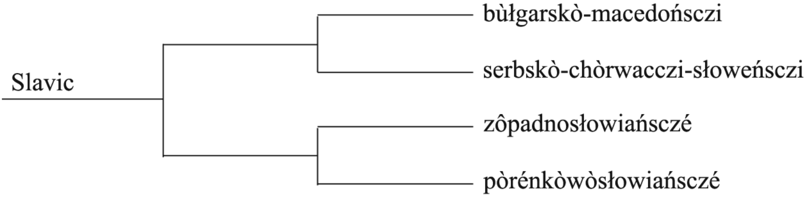
Slavic
bùłgarskò-macedońsczi
serbskò-chòrwacczi-słoweńsczi
zôpadnosłowiańsczé
pòrénkòwòsłowiańsczé

No mòdło dwùch dichòtomiów ju bëło ùrëchloné schemą Kùcharsczégò (1836, 851), jaczi sparłãcził pòrénkòwòsłowiańsczi ze stôro-cerkewno-słowiańsczi i bùłgarsczim:

Schema 14

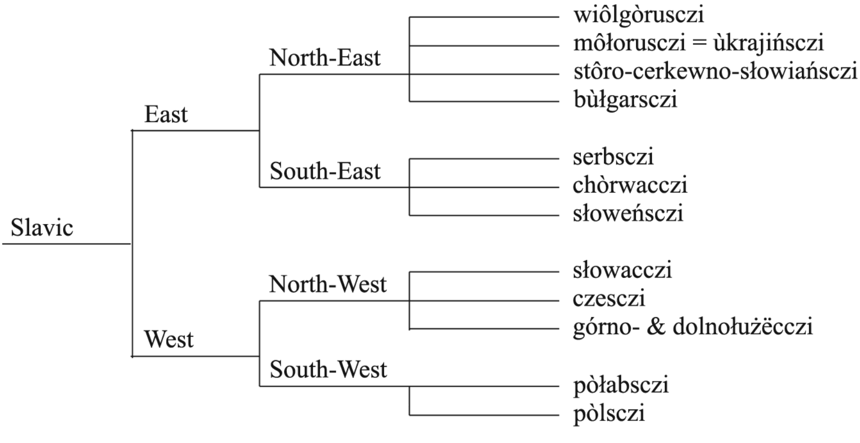
Slavic
East
West
North-East
South-East
North-West
South-West
wiôlgòrusczi
môłorusczi = ùkrajińsczi
stôro-cerkewno-słowiańsczi
bùłgarsczi
serbsczi
chòrwacczi
słoweńsczi
słowacczi
czesczi
górno- & dolnołużëcczi
pòłabsczi
pòlsczi

5. Pentachòtomicznô klasyfikacjô

Kòpečný (1949) przedstawił swòje pentachòtomiczné mòdło, le dzywno bez łużëcczi rózdżi (Schemat 15):

6. Heksachòtomicznô klasyfikacjô

W swòji klasyfikacji z 1953 r. Jakùbisnkij pòdzelił słowiańsczé jãzëczi na szesc równowôrtnëch rózgów, w tim łużëcką rózgã (Schema 16).

Schema 15

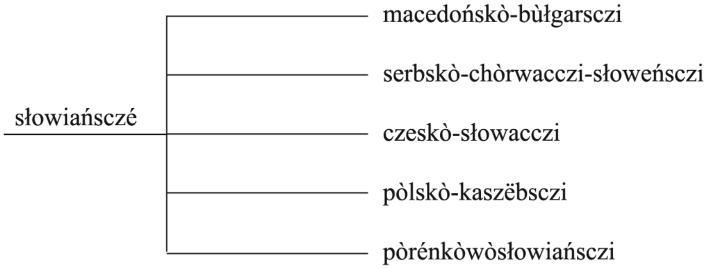
słowiańsczé
macedońskò-bùłgarsczi
serbskò-chòrwacczi-słoweńsczi
czeskò-słowacczi
pòlskò-kaszëbsczi
pòrénkòwòsłowiańsczi

Schema 16

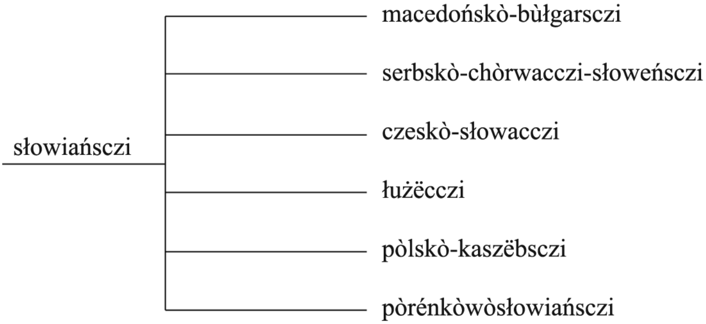
słowiańsczi
macedońskò-bùłgarsczi
serbskò-chòrwacczi-słoweńsczi
czeskò-słowacczi
łużëcczi
pòlskò-kaszëbsczi
pòrénkòwòsłowiańsczi

7. Heptachòtomicznô klasyfikacjô

Òkòma schemë drzewa Iwanow (1990, 96) dodôł schemë sécë. Procëmno do swòjich pòprzédców wprowadzył jakną apartną rózgã jãzëk inskripcji na brzózkòwi skórze z Nowògrodu i ùstawił gò na nordowò-pòrénkòwëch periferiach (Schema 17).

Taczé mòdło klasyfikacji jãzëków je całowné le tej, czej wzérô na wszëtczé zestãpny jãzëczi, w nym przéńdny i periferijny plemianny dialektë, znóné le z zapòżëczeniów abò gwësnëch pòzwów. W przëtrôfkù słowiańsczégò dialektalnégò kontinuum ùstôwiô sã pòstãpné idiomë:

Jãzëk Panońsczich Słowianów, òdtwòrzony na spòdlim leksykalnëch i ònomasticznëch zapòżëczeniów w wãgersczim jãzëkù, krótkò mù do serbskò-chòrwacczégò (Chelimskij 1988), wëzdrzący za westrzédnosłowacczim i kąsk wierã za pôłniowò-zôpadnym czesczim.

Schema 17

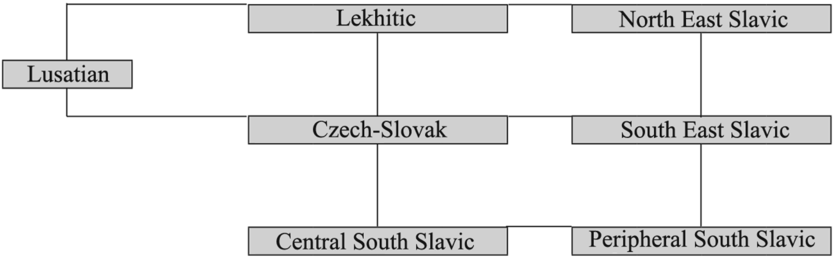

Jãzëk Słowianów, jaczi przelôzł w òbéńdã Grecji, òdtwòrzony na spòdlim bizantijsczich zdrzódłów, nôkródzy mù do stôro-cerkewno-słowiańsczégò, dzysdniowégò macedońsczégò i bùłgarsczégò, le w nôstarszim dërżéniu sekwencje talt, tart, telt, tert dali są ùchòwóné (Vasmer 1941).

Jãzëk pòòstawający jakno nôchùtniészi słowiańsczi wpisënk w rumùńsczi i albańsczi, w nym topònimiã, chtërna nie wiedno mô pôłniowòsłowiańsczé znanczi (Trubačev 2000).

Jãzëk słowiańsczégò òsadzaniô sã zdłużą górnégò Dunaju, tj. w Górny Aùstrii i Bawarii, szło bë gò òdtwòrzëc le blós z topònimią (Schwarz 1960; Šmilauer 1963).

Jãzëk słowiańsczégò òsadzaniô sã w pòrzéczim Soławë, krótkò mù do górnołużëcczégò, téż le ùchòwôł sã w topònimie.

Na słowiańsczich norodowò-zôpadnëch periferiach bëłë dwa dzélã ùdokôzóny jãzëczi, pòłabsczi i pòmòrsczi. Na nordowò-pòrénkòwëch periferiach plemianny dialekt Kriwiczów pòòstawił nielëteracczi tekstë na brzózkòwi skórze ze strzédnowiecznégò Nowògrodu i Pskowa. Znankùją sã òné òsoblëwima fònologicznyma, mòrfòlogicznyma i syntaksowima archajizmama, òkróm gwësnëch leksykalnëch izoglosów, jaczé wëaprtniają je òd jich mòcniészich sąsadów, w pierszi rédze lechicczégò, w drëdżi pòrénkòwòsłowiańsczégò. Niesparłãczoné wëdbë leksykalno-statisticzny analizë Žuravleva jak i téż najégò ùżëcô glottochronologii pòkazëją, że mògłë òne przedstawiac greńce nôchùtniészich słowiańsczich migracëjnëch pòrëszeniów, jaczé sã rozdzélëłë jesz przed rozpadã dërżéniowégò słowiańsczégò kontinuum dialektalnégò. Nôstarszô szëchta słowiańsczich zapòżëczeniów w albańsczim i rumùńsczim jãzëkù mòże prezentowac pierszé migracëjné pòrësznié jaczé cygnie na pôłnié.

Sécowi diagram òsoblëwie sã przëdôwô, czej badérëjemë nawzôjné zanôleżnoscë z jãzëkama le w môłim dzélu òpisónyma, znónyma le z żôrotnégò epigraficznégò materiału abò nawetka le blós dzãka zapòżëczeniòm i ònomastice. Zezwòliwô òn na pòkôzanié wieleréżnëch zanoleżnosców, rozmieje sã le w jakòscowim òdniesenim. Ùżiwającë gò do słowiańsczich jãzëków, jidze dodac do mòdła sécë niechtërne „reliktowé” dialektë, chtërne nigdë nie òstałë zanôtërowóné:

Schema 18

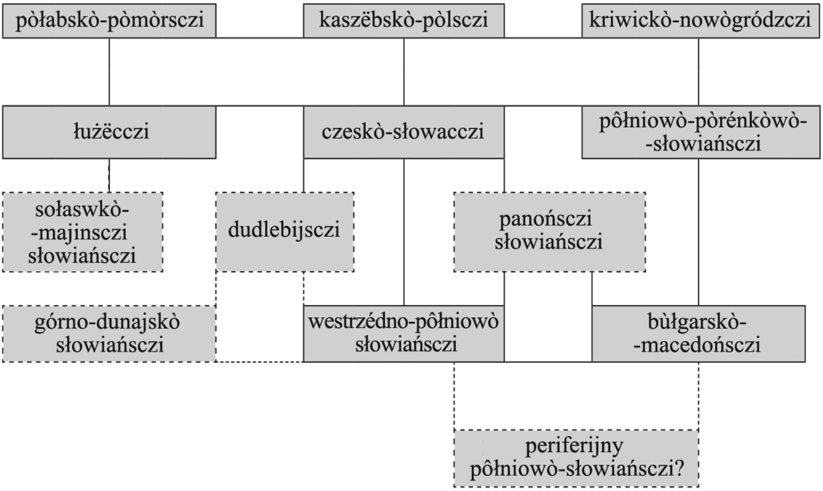
pòłabskò-pòmòrsczi
kaszëbskò-pòlsczi
kriwickò-nowògródzczi
łużëcczi
czeskò-słowacczi
pôłniowò-pòrénkòwò-słowiańsczi
sołaswkò-majinsczi słowiańsczi
dudlebijsczi
panońsczi słowiańsczi
górno-dunajskò słowiańsczi
westrzédno-pôłniowò słowiańsczi
bùłgarskò-macedońsczi
periferijny pôłniowò-słowiańsczi?

Articzel pùblikùjemë za przëzwòlenim Ùsôdzcë i cządnika jakno przedrëk ze „Slavia Occidentalis” 2020, nr 1 [77].

Dział III

TŁUMACZENIA

RJK

Václav Blažek
Department of Linguistics and Baltic Studies Masaryk University – Brno

Klasyfikacja języków słowiańskich: ewolucja modeli rozwojowych (część 1)

Świadomość wspólnego pochodzenia Słowian zachowała się w pamięci społecznej co najmniej do początku XII wieku, kiedy to odnotował ją kronikarz Nestor:

> Во мнозѣхъ же времѧнѣ^{х} . сѣли суть Словѣни по Дунаєви . гдѣ єсть нъıне Оугорьска землѧ. и Болгарьска . [и] ѿ тѣхъ Словѣнъ разидошасѧ по землѣ . и прозвашасѧ именъı св^{о}ими . гдѣ сѣдше на которомъ мѣстѣ . ꙗко пришедше сѣдоша . на рѣцѣ имѧнемъ Марава . и прозвашасѧ Морава . а друзии Чеси нарекоша^{с} . а се ти же Словѣни Хровате Бѣлии . и Серебь . и Хорутане . Волхомъ бо нашедшемъ на Словѣни на Дунаискиæ . [и] сѣдшемъ в ни^{х} . и насилѧщемъ им^{ъ} . Словѣни же ѡви пришедше сѣдоша на Вислѣ . и прозвашасѧ Лѧхове . а ѿ тѣхъ Лѧховъ прозвашасѧ Полѧне . Лѧхове . друзии Лутичи . ини Мазовшане ини Поморѧне . такоже и ти Словѣне пришедше и сѣдоша по Днѣпру . и наре-кошасѧ Полѧне . а друзии Древлѧне зане сѣдоша в лѣсѣ^{х} . а друзии сѣдоша межю Припетью и Двиною. и нарекошасѧ Дреговичи . [инии сѣдоша на Двинѣ и нарекоша^{с} Полочане] рѣчьки ради ꙗже втечеть въ Двину . имѧнемъ Полота . ѿ сеꙗ прозвашасѧ Полочане . Словѣни же сѣдоша ѡколо єзера Илмерѧ. [и] прозвашасѧ св^{о}имъ имѧнемъ и сдѣлаша градъ . и нарекоша и Новъгородъ . а друзии сѣдоша по Деснѣ . и по Сѣли по Сулѣ и нарекоша Сѣверъ . [и] тако разидесѧ Словѣньскии ꙗзъıкъ тѣмже и грамота прозвасѧ Словѣньскаꙗ.
>
> [Przez długi czas Słowianie osiedlali się nad Dunajem, gdzie obecnie leżą ziemie węgierskie i bułgarskie. Spośród tych Słowian, grupy rozproszyły się po całym kraju i były znane pod odpowiednimi nazwami, zgodnie z miejscami, w których się osiedlili. Tak więc niektórzy przybyli i osiedlili się nad rzeką Morawą i zostali nazwani Morawianami, podczas

> gdy inni zostali nazwani Czechami. Wśród tych samych Słowian znajdują się Biali Chorwaci, Serbowie i Karyntianie. Kiedy bowiem Wołosi zaatakowali Słowian naddunajskich, osiedlili się wśród nich i wyrządzili im przemoc, ci ostatni przybyli i osiedlili się nad Wisłą, a następnie zostali nazwani Lachami. Z tych samych Lachów niektórzy nazywali się Polanami, inni Lutykami, inni Mazowszanami, a jeszcze inni Polakami. Niektórzy Słowianie osiedlili się również nad Dnieprem i również nazywali się Polanami. Jeszcze inni zostali nazwani Derewlianami, ponieważ żyli w lasach. Niektórzy mieszkali również między Pripetem a Dźwiną i byli znani jako Dregowiczanie. Inne plemiona zamieszkiwały wzdłuż Dźwiny i były nazywane Połocjanami ze względu na mały strumień zwany Polota, który wpada do Dźwiny. To właśnie od tego strumienia nazwano ich Polotami. Słowianie mieszkali również nad jeziorem Il’men’ i byli tam znani pod swoją charakterystyczną nazwą. Zbudowali miasto, które nazwali Nowogród. Jeszcze inni mieli swoje domy wzdłuż Desny, Sema i Suli i nazywali się Siewierzanami. W ten sposób rasa słowiańska została podzielona, a jej język był znany jako słowiański.]
>
> *Повѣсть времѧньныхъ лѣтъ* [*Tale of Bygone Years* or *Primary Chronicle*] (Laurentian redaction, 1377: 5.23–6.24) http://litopys.org.ua/lavrlet/lavr01.htmhttp://hudce7.harvard.edu/~ ostro-wski/pvl/vol1a.pdf

I. **MODELE JAKOŚCIOWE**

W XVII wieku chorwacki jezuita Juraj Križanić (1666) zaproponował pierwszą klasyfikację języków słowiańskich, uznając języki Rosjan, Lechitów = Polaków, Czechów, oprócz tego Trans-Danubian: Bułgarów, Serbów i Chorwatów. Już w następnym stuleciu praktycznie wszystkie języki słowiańskie są rozróżniane, ale zamiast schematów klasyfikacji są one układane w określone listy. W odniesieniu do zmiennej terminologii warto przedstawić kilka przykładów ze współczesnymi odpowiednikami.

1. Klasyfikacja oparta na wyliczaniu

1.1. Schlözer (1771, 331–34; patrz Dobrovský 1792, 17): 1) Russisch = rosyjski; 2) Polnisch = polski; 3) Böhmisch = czeski; 4) Lausitzisch = łużycki (sarbski); Polabisch = połabski; 6) Windisch = słoweński; 7) Kroatisch = chorwacki; 8) Bosnisch = bośniacki (serbski?); 9) Bulgarisch = bułgarski.

1.2. Rüdiger (1782, 62; patrz Dobrovský 1792, 17–18): 1) Altslavonisch = staro-cerkiewno-słowiański; 2) Russisch = rosyjski; 3) Polnisch = polski; 4) Wendisch in der Oberlausitz = górnołużycki; 5) Wendisch in der Niederlausitz = dolnołużycki; 6) eine ähnliche Mundart im Lüneburgischen = połabski; 7) Böhmisch = czeski; 8) Windisch in Kärnten und Krain = słowacki; 9) Illyrisch in Kroatien, Slawonien, Dalmatien = iliryjski w Chorwacji, Sławonii, Dalmacji; 10) Serbisch (rozciągający się na Bułgarię) = serbski.

1.3. Pallas (1786–89, 1 etc.; patrz Jagić 1898, 13): 1) Kirchenslavisch = staro-cerkiewno-słowiańki; 2) Slavoungarisch = Slovak; 3) Illyrisch = Croatian; 4) Böhmisch = Czech; 5) Serbisch (wegierscy Serbowie) = serbski; 6) Wendisch = górnołużycki; 7) So- rabisch = dolnołużycki; 8) Polabisch = połabski; 9) Kaschubisch = kaszubski; 10) Polnisch = polski; 11) Kleinrussisch = małoruski; 12) Suzdalisch = suzdalsko-ruski.

1.4. Gebhardi (1789, 235; see Dobrovský 1792, 18): 1) Slawisch (język pism kościelnych pochodzących od Cyryla) = staro-cerkiewno-słowiański; 2) Böhmisch oder Tschechisch = czeski; 3) Bulgarisch = bułgarski; 4) Illyrisch = iliryjski; 5) Serbisch = serbski; 6) Sorabisch in der Lausitz = górnołużycki; 7) Wendisch = dolnołużycki; 8) Polnisch = polski; 9) Ukrainisch oder die Sprache der Kosaken = ukraiński; 10. Susdalisch = suzdalsko-ruski; 11) Russisch = rosyjski.

1.5. Sam Dobrovský (1792, 22) zdefiniował tylko pięć głównych dialektów słowiańskich z wyjaśnieniem, że ich użytkownicy utworzyli własne państwa: 1) Russisch = rosyjski; 2) Polnisch = polski; 3) Illyrisch (według różnych dialektów, takich jak bułgarski, retoromańsko-serbski, słowiański, bośniacki, dalmatyński, raguski) = bułgarski, racza-serbski, slawońsko--serbski, bośniacki, podczas gdy dalmatyński i ragusiński, pierwotnie dialekty romańskie, zostały zasymilowane przez chorwacki; 4) Kroatisch (z wendyjskim w Styrii, Carnioli i Karyntii) = chorwacki ze słoweńskim; 5) Böhmisch (z morawskim, śląskim wokół Opawy i słowackim na Górnych Węgrzech) = czeski z dialektami morawskimi i śląskimi wokół Opawy, plus słowacki na Górnych Węgrzech. W odniesieniu do łużyckiego napisał: „Wendyjski, w obu językach, jest dialektem zmieszanym z polskim i czeskim”. Później (1796, 127) dodał połabski (Lüneburgiſch) i kaszubski. Jednak już w pierwszej dekadzie XIX wieku opracowano poważne podejście operujące specyficznymi izoglosami. W kolejnych dwóch stuleciach zaprezentowano bogaty wachlarz modeli wewnętrznej klasyfikacji języków słowiańskich, zwykle opartych na izoglosach fonologicznych, rzadziej morfologicznych. Podsumujmy najważniejsze modele, uporządkowane zgodnie z ich segmentacją na dwie lub nawet siedem gałęzi potomnych.

2. Klasyfikacje dychotomiczne

2.1. Zachód kontra południowy wschód

W przeciwieństwie do jego klasyfikacji z 1792 r., która odzwierciedlała bardziej fakty historyczno-polityczne niż językowe, późniejsze modele Dobrovskiego (1796, 126–27; 1809, v; 1818, 30–33; 1819, iv–v) działały w oparciu o historyczną fonetykę języków słowiańskich. Izoglosy, zilustrowane jego konkretnymi przykładami, są nadal rozpoznawane.

Schemat 1

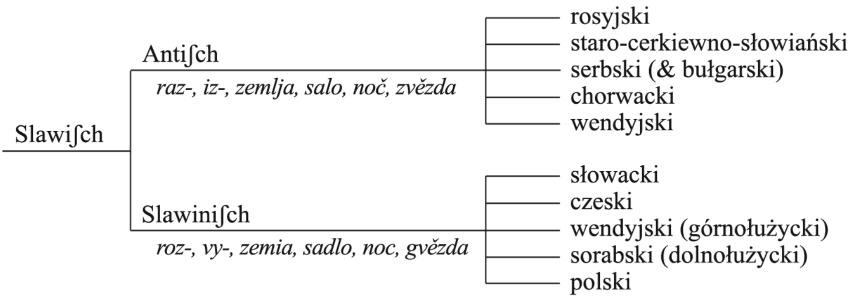
Slawiſch
Antiſch
raz-, iz-, zemlja, salo, noč, zvězda
rosyjski
staro-cerkiewno-słowiański
serbski (& bułgarski)
chorwacki
wendyjski
Slawiniſch
roz-, vy-, zemia, sadlo, noc, gvězda
słowacki
czeski
wendyjski (górnołużycki)
sorabski (dolnołużycki)
polski

Šafařík (1837, 483) prezentuje bardziej strukturalny schemat:

Schemat 2

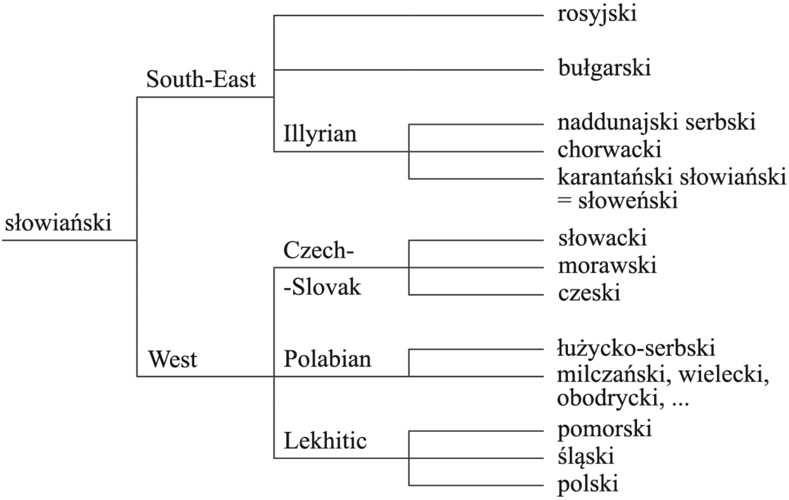
słowiański
South-East
rosyjski
bułgarski
Illyrian
naddunajski serbski
chorwacki
karantański słowiański = słoweński
West
Czech-
-Slovak
słowacki
morawski
czeski
Polabian
łużycko-serbski
milczański, wielecki, obodrycki, ...
Lekhitic
pomorski
śląski
polski

Podobny model z bardziej szczegółową segmentacją w gałęziach potomnych został zaproponowany przez Schleichera (1850, 201–19), ale jeszcze nie w formie jego słynnego modelu *Stammbaum* schemat:

Schemat 3

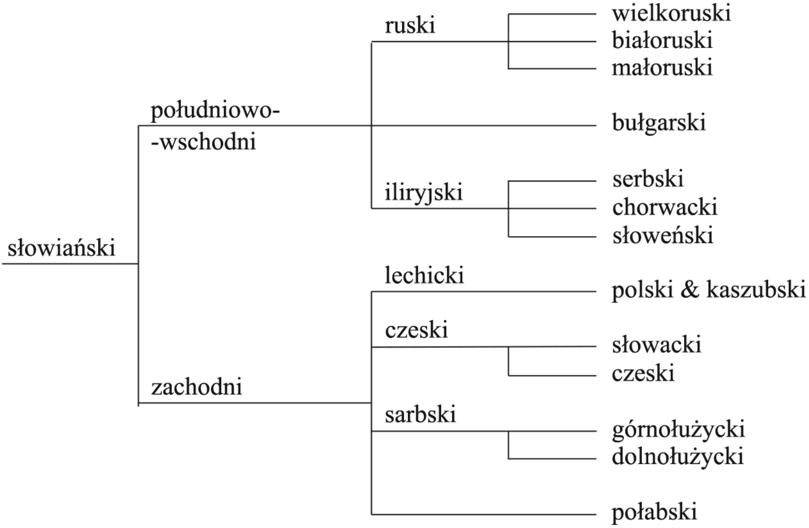
słowiański
południowo-
-wschodni
zachodni
ruski
iliryjski
lechicki
czeski
sarbski
wielkoruski
białoruski
małoruski
bułgarski
serbski
chorwacki
słoweński
polski & kaszubski
słowacki
czeski
górnołużycki
dolnołużycki
połabski

Praktycznie identyczny model, ale po raz pierwszy zrealizowany jako diagram drzewa, należy do Františka Ladislava Čelakovský'ego (1799–1852), opublikowany pośmiertnie w 1853 roku. Lemeškin (2008, 127) wspomina, że Čelakovský prawdopodobnie używał tego diagramu jeszcze wcześniej na swoich kursach z językoznawstwa słowiańskiego. W każdym razie jest on pierwszym znanym autorem stosującym tę przejrzystą formę do przedstawienia wzajemnych relacji między językami. Schleicher przyjął go podczas swojego siedmioletniego pobytu w Pradze i z powodzeniem rozpowszechnił go tak szeroko, że diagram drzewa jest używany do dziś (Čelakovský 1853, 3) (Schemat 4).

Później Schleicher (1865, 61) przedstawił swój własny diagram drzewa, który jest bardziej hierarchiczny niż jego model z 1850 roku (Schemat 5).

Podobny model, zaproponowany przez Holuba i Kopečnego (1952, 13–14) oraz Bernštejna (1961, 69–70), przedstawiono na schemacie 6.

Schemat 4

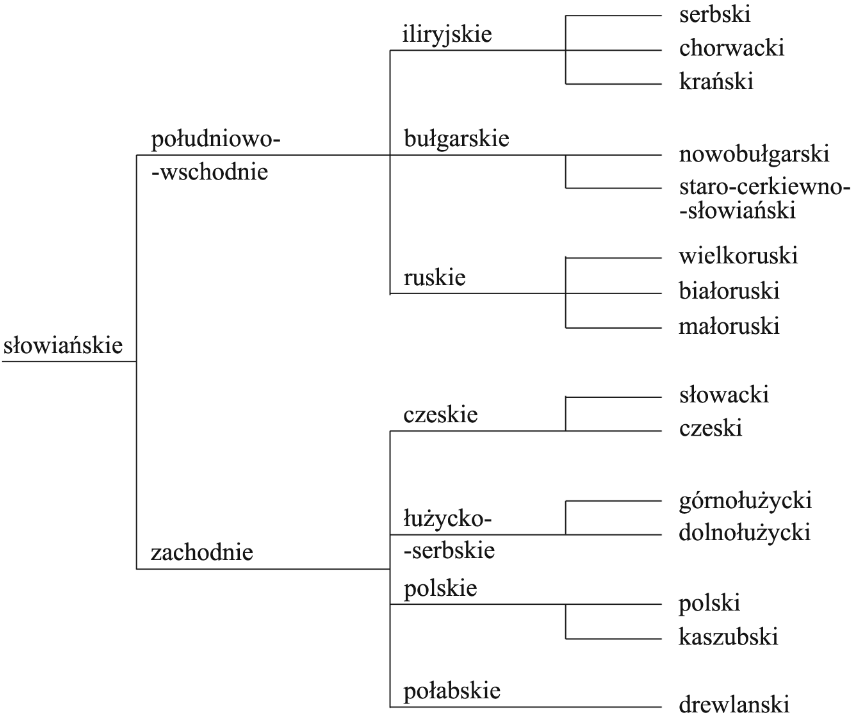
serbski
chorwacki
krański
iliryjskie
południowo-
-wschodnie
bułgarskie
nowobułgarski
staro-cerkiewno-
-słowiański
wielkoruski
ruskie
białoruski
małoruski
słowiańskie
słowacki
czeskie
czeski
górnołużycki
łużycko-
dolnołużycki
zachodnie
-serbskie
polskie
polski
kaszubski
połabskie
drewlanski

Schemat 5

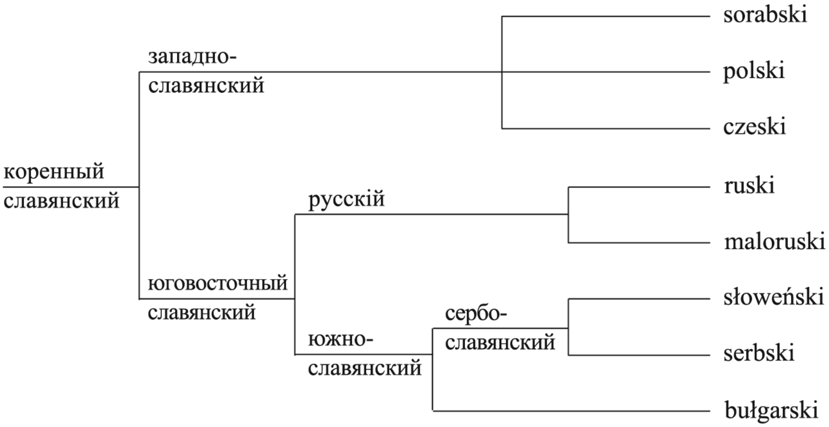
sorabski
западно-
славянский
polski
czeski
коренный
славянский
ruski
русский
maloruski
юговосточный
славянский
słoweński
сербо-
южно-
славянский
serbski
славянский
bułgarski

Schemat 6

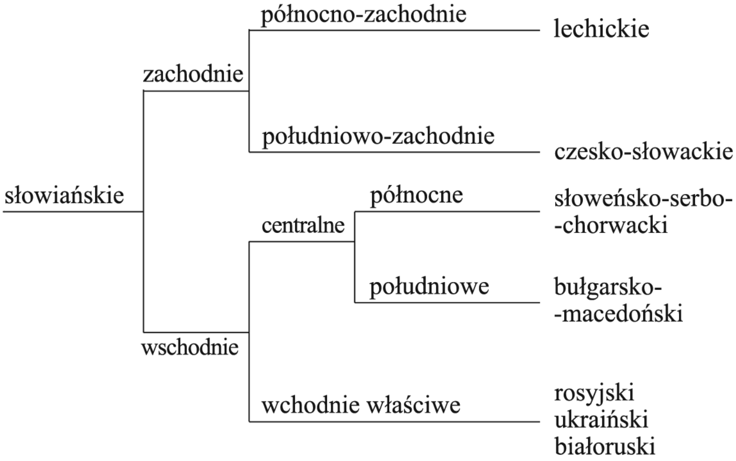
północno-zachodnie
lechickie
zachodnie
południowo-zachodnie
czesko-słowackie
słowiańskie
północne
słoweńsko-serbo-
-chorwacki
centralne
południowe
bułgarsko-
-macedoński
wschodnie
wchodnie właściwe
rosyjski
ukraiński
białoruski

2.2. Północ kontra południe

Prawdopodobnie już Križanić (1666) myślał o dychotomii północ-południe. Jego pomysł został rozwinięty przez Kopitara (1836, XLVIII), który wprowadził Dunaj jako linię podziału:

Schemat 7

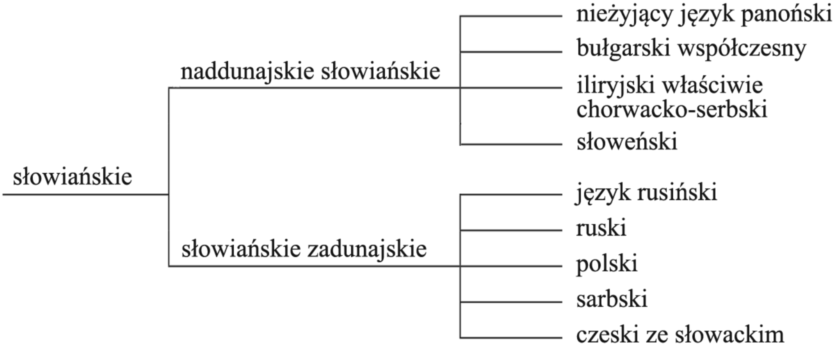
nieżyjący język panoński
bułgarski współczesny
naddunajskie słowiańskie
iliryjski właściwie
chorwacko-serbski
słoweński
słowiańskie
język rusiński
ruski
słowiańskie zadunajskie
polski
sarbski
czeski ze słowackim

Mareš (1956, 1969) uzasadnił to w kategoriach fonetyki historycznej (Schemat 8).

Schemat 8

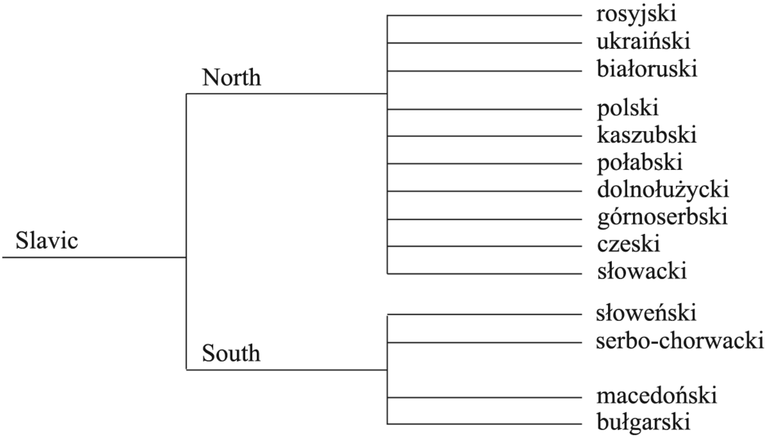
Slavic
North
South
rosyjski
ukraiński
białoruski
polski
kaszubski
połabski
dolnołużycki
górnoserbski
czeski
słowacki
słoweński
serbo-chorwacki
macedoński
bułgarski

Później Mareš (1980) zmienił swój model na rzecz klasyfikacji tetrachotomicznej.

Specyficzny wariant klasyfikacji dychotomicznej został sformułowany przez Zaliznjaka (1988, 176). Zdefiniował on dwie główne gałęzie, północno-zachodnią i południowo-wschodnią. Dzięki ich interferencji powstać miał pas przejściowych dialektów plemiennych. Schematycznie:

Schemat 9

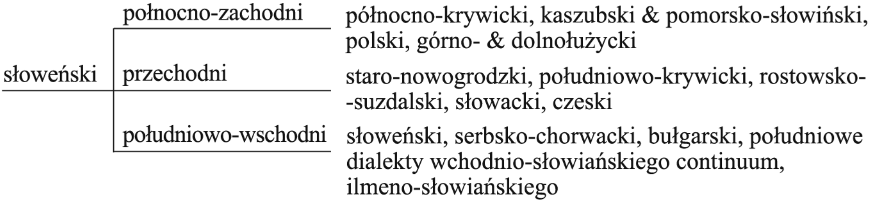
słoweński
połnocno-zachodni
przechodni
południowo-wschodni
północno-krywicki, kaszubski & pomorsko-słowiński, polski, górno- & dolnołużycki
staro-nowogrodzki, południowo-krywicki, rostowsko-suzdalski, słowacki, czeski
słoweński, serbsko-chorwacki, bułgarski, południowe dialekty wchodnio-słowiańskiego continuum, ilmeno-słowiańskiego

Uczeń Zaliznjaka, Nikolajew (1994, 35), zdefiniował komponenty antyjskiego i słowiańskiego zgodnie z przesunięciem akcentu:

Schemat 10

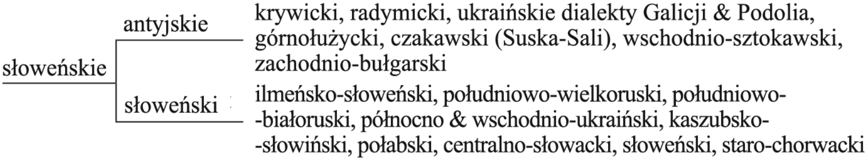
słoweńskie
antyjskie
słoweński
krywicki, radymicki, ukraińskie dialekty Galicji & Podolia, górnołużycki, czakawski (Suska-Sali), wschodnio-sztokawski, zachodnio-bułgarski
ilmeńsko-słoweński, południowo-wielkoruski, południowo-białoruski, północno & wschodnio-ukraiński, kaszubsko-słowiński, połabski, centralno-słowacki, słoweński, staro-chorwacki

Języki słowiańskie, dla których brakuje odpowiednich danych akcentologicznych, nie są uwzględnione w modelu Nikołajewa.

3. Klasyfikacja trychotomiczna

Prawdopodobnie pierwszym, który wprowadził następujący trójdzielny podział języków słowiańskich, był Wostokow (1820), a następnie np. Jagić (1910) i większość czeskich slawistów (np. Horálek 1955, 55–59). Ten tradycyjny model może być zilustrowany przez Diagram 11 użyty przez Ivanova (1990, 95):

Schemat 11

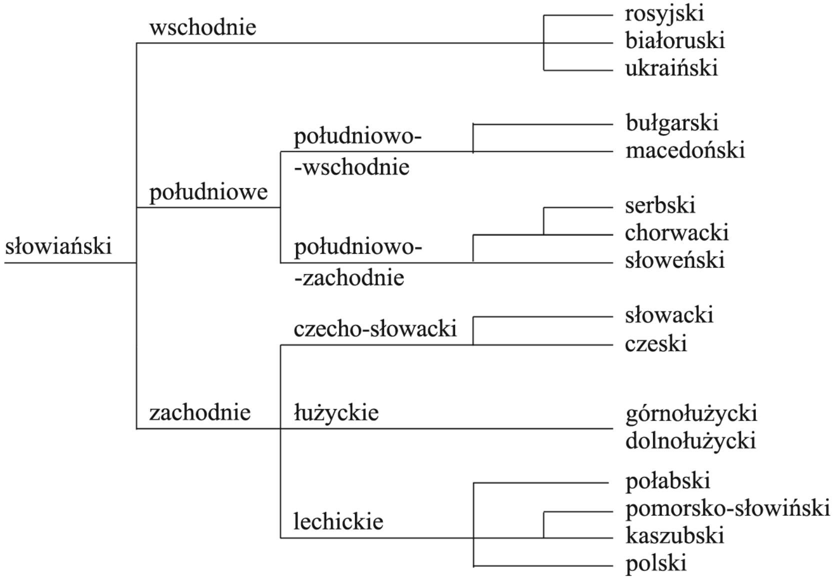

wschodnie
rosyjski
białoruski
ukraiński
południowo-
-wschodnie
bułgarski
macedoński
południowe
serbski
chorwacki
słowiański
południowo-
-zachodnie
słoweński
czecho-słowacki
słowacki
czeski
zachodnie
łużyckie
górnołużycki
dolnołużycki
połabski
pomorsko-słowiński
lechickie
kaszubski
polski

4. Klasyfikacja tetrachotomiczna

Leskien (1876) oddzielił gałęzie bułgarsko-macedońską i serbsko-chorwacko-słoweńską:

Schemat 12

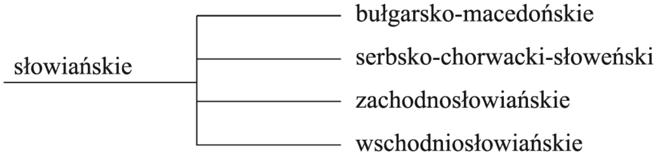

bułgarsko-macedońskie
serbsko-chorwacki-słoweński
słowiańskie
zachodniosłowiańskie
wschodniosłowiańskie

Mareš (1980) zmodyfikował swój starszy model na dwa dychotomiczne etapy, reprezentujące końcową tetrachotomię:

Schemat 13

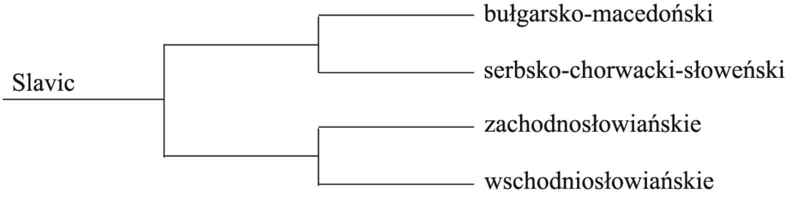
Slavic
bułgarsko-macedoński
serbsko-chorwacki-słoweński
zachodnosłowiańskie
wschodniosłowiańskie

Ten model dwóch dychotomii był już poprzedzony schematem Kucharskiego (1836, 851), który połączył wschodniosłowiański ze staro-cerkiewno-słowiańskim i bułgarskim:

Schemat 14

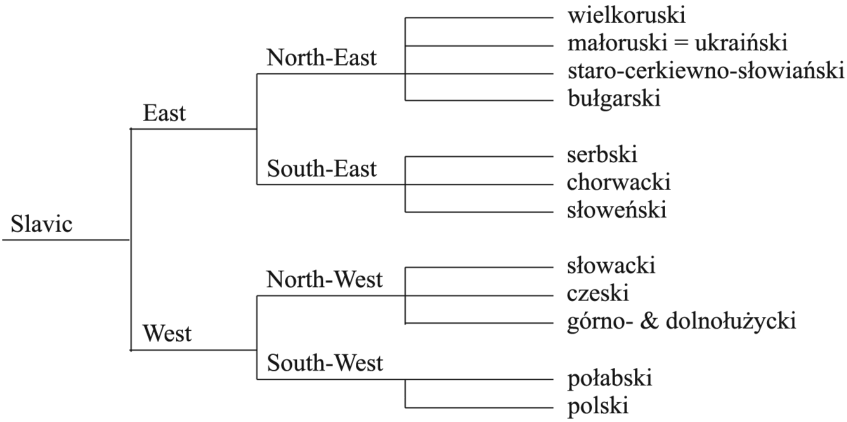
Slavic
East
West
North-East
South-East
North-West
South-West
wielkoruski
małoruski = ukraiński
staro-cerkiewno-słowiański
bułgarski
serbski
chorwacki
słoweński
słowacki
czeski
górno- & dolnołużycki
połabski
polski

5. Klasyfikacja pentachotomiczna

Kopečný (1949) przedstawił swój model pentachotomiczny, ale zaskakująco bez gałęzi łużyckiej (Schemat 15).

6. Klasyfikacja heksachotomiczna

W swojej klasyfikacji z 1953 r. Jakubinskij podzielił języki słowiańskie na sześć równoważnych gałęzi, w tym gałąź łużycką (Schemat 16).

Schemat 15

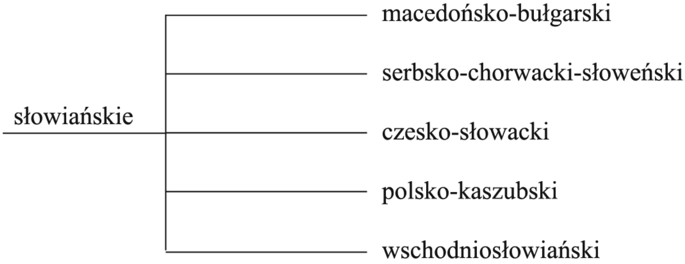
słowiańskie
macedońsko-bułgarski
serbsko-chorwacki-słoweński
czesko-słowacki
polsko-kaszubski
wschodniosłowiański

Schemat 16

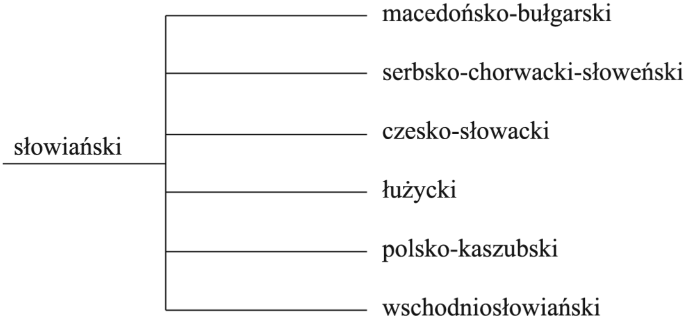
słowiański
macedońsko-bułgarski
serbsko-chorwacki-słoweński
czesko-słowacki
łużycki
polsko-kaszubski
wschodniosłowiański

7. Klasyfikacja heptachotomiczna

Oprócz schematu drzewa Iwanow (1990, 96) zastosował schemat sieci. W przeciwieństwie do swoich poprzedników wprowadził jako odrębną gałąź język inskrypcji na korze brzozowej z Nowogrodu i umieścił go na północno-wschodnich peryferiach (Schemat 17).

Taki model klasyfikacji języków jest kompletny tylko wtedy, gdy uwzględnia wszystkie języki potomne, w tym przejściowe i peryferyjne dialekty plemienne, znane jedynie z zapożyczeń lub nazw własnych. W przypadku słowiańskiego kontinuum dialektalnego zakłada się następujące idiomy:

Język Słowian Panońskich, zrekonstruowany na podstawie zapożyczeń leksykalnych i onomastycznych w języku węgierskim, zbliżony do serbsko-chorwackiego (Chelimskij 1988), pokrywający się ze środkowosłowackim i prawdopodobnie częściowo z południowo-zachodnim czeskim.

Schemat 17

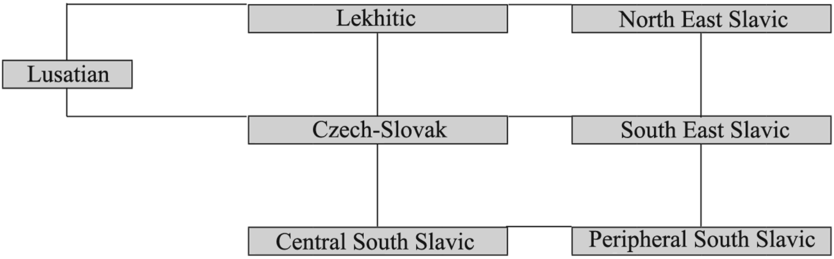

Język Słowian, który przeniknął na terytorium Grecji, zrekonstruowany na podstawie źródeł bizantyjskich, najbliższe są staro-cerkiewnosłowiański, obecnie współczesny macedoński i bułgarski, ale w najwcześniejszej warstwie sekwencje talt, tart, telt, tert są nadal zachowane (Vasmer 1941).

Język pozostawiający jako najwcześniejszy słowiański wkład w rumuński i albański, w tym toponimię, która nie zawsze charakteryzuje się cechami południowosłowiańskimi (Trubačev 2000).

Język słowiańskiego osadnictwa wzdłuż górnego Dunaju, tj. w Górnej Austrii i Bawarii, możliwy do zrekonstruowania jedynie przy pomocy toponimii (Schwarz 1960; Šmilauer 1963).

Język słowiańskiego osadnictwa w porzeczu Soławy, bliski jest górnołużyckiemu, także zachowany tylko w toponimii.

Na słowiańskich północno-zachodnich peryferiach istniały dwa fragmentarycznie udokumentowane języki, połabski i pomorski. Na północno-wschodnich peryferiach dialekt plemienny Krywiczów pozostawił nieliterackie teksty na korze brzozowej ze średniowiecznego Nowogrodu i Pskowa. Charakteryzują się one specyficznymi archaizmami fonologicznymi, morfologicznymi i składniowymi, poza pewnymi izoglosami leksykalnymi, oddzielającymi je od ich dominujących sąsiadów, w pierwszym przypadku lechickiego, w drugim przypadku wschodniosłowiańskiego. Niespójne wyniki analizy leksykalno-statystycznej zarówno Žuravleva, jak i naszego zastosowania glottochronologii wskazują, że mogły one reprezentować granice najwcześniejszych słowiańskich fal migracyjnych, które rozdzieliły się jeszcze przed rozpadem głównego słowiańskiego kontinuum dialektalnego. Najstarsza warstwa słowiańskich zapożyczeń w języku albańskim i rumuńskim może odzwierciedlać pierwszą falę migracyjną zmierzającą na południe.

Diagram sieciowy jest szczególnie przydatny, gdy badamy wzajemne relacje z językami opisanymi fragmentarycznie, znanymi jedynie z ograniczonego materiału epigraficznego lub nawet tylko dzięki zapożyczeniom i onomastyce. Pozwala on na zobrazowanie wielopoziomowych relacji, oczywiście tylko w perspektywie jakościowej. Stosując ją do języków słowiańskich, można dodać do modelu sieci niektóre „reliktowe" dialekty, które nigdy nie zostały zarejestrowane:

Schemat 18

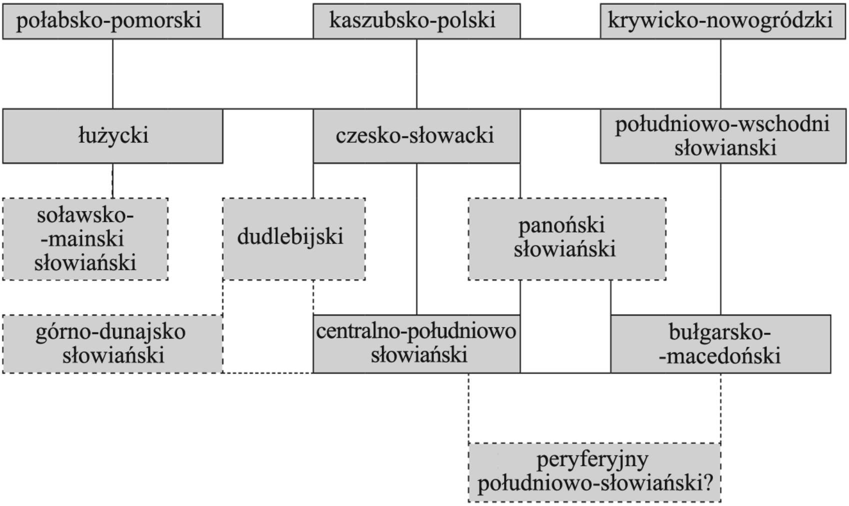
połabsko-pomorski
kaszubsko-polski
krywicko-nowogródzki
łużycki
czesko-słowacki
południowo-wschodni słowianski
soławsko--mainski słowiański
dudlebijski
panoński słowiański
górno-dunajsko słowiański
centralno-południowo słowiański
bułgarsko--macedoński
peryferyjny południowo-słowiański?

Artykuł publikujemy ze zgodą Autora i czasopisma jako przedruk ze „Slavia Occidentalis" 2020, nr 1 [77].

Projekt został zrealizowany
dzięki dotacji Ministra Spraw
Wewnętrznych i Administracji

Projekt òstôł zrealizowóny
dzãka ùdëtkòwieniémù Minystra
Bënowëch Sprawów i Administracji

ISSN 1899-4326

ISSN 1899-4318